

ENQUÊTECOMMISSIE
REGERINGSBELEID 1940–1945

VERSLAG HOUDENDE DE UITKOMSTEN
VAN HET ONDERZOEK

DEEL 4^{C-II}

DE NEDERLANDSE GEHEIME DIENSTEN TE LONDEN
DE VERBINDINGEN MET HET BEZETTE GEBIED

(PUNT F VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERHOREN

ZITTING VAN DONDERDAG 5 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM PIETER CORNELIS MOLENAAR,
oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
hoofddirecteur van de strafgevangnissen.

Hij legt de eed af als getuige.

49348. De **Voorzitter**: Er zijn een paar punten, die betrekking hebben op het probleem van de inlichtingendiensten en wat daarmee samenhangt, die wij graag met u willen bespreken. De vorige keer hebben wij met u behandeld uw tocht in Mei 1940 door België en Frankrijk met de 21 geïnterneerden. U bent daarna in Engeland aangekomen. Wanneer was dat ongeveer?

A. Dat zal in Juni 1940 zijn geweest. Wij zijn nogal lang blijven hangen in Frankrijk. We zijn eerst in Limoges geweest, zijn daarna naar Caen gegaan en van Caen naar Brest. Ik zou de datum van aankomst niet precies kunnen opgeven.

49349. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u in Engeland kwam, direct een functie gekregen?

A. Neen, niet direct, want ik was uitgeleend aan de Minister van Oorlog. Ik ben dus met de Nederlandse troepen naar het kamp in Porthcawl gegaan. Ik ben daar vermoedelijk ongeveer vier weken gebleven. Daar heeft men mij eigenlijk afgeschoven naar Londen. Er werd tegen de burgers gezegd: Er is daar werk voor jullie, maar toen wij er kwamen, was er niets te doen.

49350. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u?

A. Och, functie! Ik werd verbonden aan de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst. Ik heb daar, om u de waarheid te zeggen, de eerste vier of vijf weken helemaal niets gedaan. Ik kreeg een kantoorje.

49351. De **Voorzitter**: Was er nominaal wel een taak?

A. Er was wel een taak, maar er zaten haken en ogen aan. Ik had mij tot professor *Gerbrandy* gewend voor werk. Deze wilde mij een klerkenbaantje geven om achterstallige administratie bij te werken. Daar had ik geen trek in. Hij zei: wat wil je dan? Ik zei: ik weet werk bij de Inlichtingendienst. Daar kan ik mij verdienstelijk maken. U weet, dat de heer *van 't Sant* hoofd van de inlichtingendienst was. Hij werd door de heer *Gerbrandy* ontboden en werd min of meer gesuggereerd mij te nemen. Waarschijnlijk heeft de heer *van 't Sant* mij daarom een paar weken niets laten doen. Op een gegeven ogenblik liep het echter op een van de afdelingen mis, omdat de heer *Derksema* zijn werk niet meer af kon. Toen heeft men naar mij afgeschoven de afdeling Nederlandse geïnterneerden in Engeland.

49352. De **Voorzitter**: Had de heer *Derksema* van de aanvang af dat deel van het werk, dat later is geworden de Politie Buitendienst?

A. Dat geloof ik wel. Hij werkte onder *van 't Sant*.

49353. De **Voorzitter**: In de Centrale Inlichtingendienst zaten twee elementen: de veiligheidsdienst — die later in de Politie-Buitendienst is voortgezet — en de inlichtingendienst, die inlichtingen uit het bezette gebied moest krijgen. Dit is echter niet zoveel geworden in de loop van de tijd.

A. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik van deze dingen heel weinig weet.

49354. De **Voorzitter**: U behoorde bij de afdeling van de heer *Derksema*. Bent u daar later, toen de Politie-Buitendienst zelfstandig werd, ook gebleven?

A. Ik had met de verhoren een dagtaak en meer dan dit. De mensen gingen echter diverse keren door de zeef, zodat dat verminderde. Er waren gevallen, die praktisch niet meer behoeften te worden bekeken. Ik heb toen verschillende andere, meer praktische, werkzaamheden aangetrokken. De heer *von Bernuth* ging toen weg en daarop heb ik de kas genomen en de boekhouding. Ik heb mij ook met de personeelsaangelegenheden bemoeid.

49355. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel mensen zaten er?

A. Wij zijn heel klein begonnen, nl. met vier mensen, maar het is geleidelijk uitgebreid. Er is een afdeling Scheepvaart en een afdeling Engelandvaarders gekomen. Toen ik wegging, waren er misschien 25 mensen.

49356. De **Voorzitter**: Wanneer was dit?

A. Toen het zuiden bevrijd was. Voor die tijd was ik ingeschakeld bij het Militair Gezag.

49357. De **Voorzitter**: In welke kwaliteit bent u naar het zuiden gegaan?

A. Als hoofd van de afdeling kampen voor politieke delinquenten. Dit ben ik betrekkelijk kort geweest en daarop ben ik geworden adviseur van de chef staf voor de gevangenis-aangelegenheden. De gevangenis hadden geen verbinding meer met Apeldoorn en zij waren verweesd achtergebleven.

49358. De **Voorzitter**: U bent dus bij de C.I.D. gekomen in de periode, waarin de heer *van 't Sant* nog de leiding had. Nu heeft deze in Augustus 1941 de leiding overgedragen aan de heer *Derksema*. Heeft u van de heer *van 't Sant* nog wel iets gemerkt na Augustus 1941? Was hij werkelijk hoofd-af?

A. Dit is natuurlijk wel min of meer een gewetensvraag. Het is — u moet het mij niet kwalijk nemen — ook meer een kwestie van indrukken.

Inderdaad, het is een publiek geheim: de heer *van 't Sant* is rustig doorgedaan, zij het niet als hoofd van de Inlichtingendienst, want de verhoudingen waren, eerlijk gezegd, slecht.

49359. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Tussen wie en wie?

A. Tussen de heer *van 't Sant* en de Inlichtingendienst.

49360. De **Voorzitter**: Dus tussen de heren *van 't Sant* en *Derksema*?

A. Ja. Niet uiterlijk misschien.

49361. De **Voorzitter**: Op welke manier ging hij rustig door? Bleef hij op het bureau komen?

A. Op 77, Chester Square, had hij zijn eigen inlichtingendienstje. Hij begon dus een concurrerende inlichtingendienst. Ik kan dit allemaal natuurlijk niet bewijzen; het zijn indrukken.

49362. De **Voorzitter**: Heeft u van hetgeen de heer *Derksema* van het zuivere inlichtingenwerk — dus niet van het veiligheidswerk — heeft gemaakt, wel een indruk gekregen? Dit wil dus zeggen: van het zenden van agenten naar Nederland, en dergelijke?

A. Neen, hiervan heb ik nooit iets gemerkt. Ik heb mij daarbuiten gehouden, want men zou onze dienst kunnen noemen de Nederlandse Geheime Dienst en ik heb voor dergelijk werk nooit iets gevoeld. Ik heb mij daarom stelselmatig er buiten gehouden. Deze mensen zijn nodig, maar ik bezit die mentaliteit niet.

49363. De **Voorzitter**: De heer *Vrinten* had hier wel interesse voor?

A. Ja.

49364. De **Voorzitter**: Hij had dus die mentaliteit wel?

A. Ik heb ook wel eens geholpen, als de nood aan de man kwam. Voor je vaderland moest je maar eens een keer dronken worden. Als men iets wilde weten, was het eerste middel: ga 's avonds maar eens borrelen.

49365. De **Voorzitter**: Was er aan het bureau van de heer *Derksema* niet verbonden een zekere *Steengracht van Moyfand*?

A. Ja.

49366. De **Voorzitter**: Is die er in het begin gekomen?

A. Hij is er vrij gauw gekomen.

49367. De **Voorzitter**: Tijdens de periode van de heer *van 't Sant* of daarna?

A. Dat kan ik mij niet goed herinneren. Bij de heer *van 't Sant* is hij er, naar ik meen, niet geweest.

49368. De **Voorzitter**: Welke functie had de heer *Steengracht van Moyland*?

A. Officieel was hij de sous-chef.

49369. De **Voorzitter**: Was dat zijn officiële functie?

A. Ja.

49370. De **Voorzitter**: Was dit feitelijk niet helemaal het geval?

A. Neen. U moet niet vergeten, dat de heer *Meengracht* het grootste deel van zijn leven in het buitenland had gewoond en dat hij niet goed Nederlands sprak. Hij gebruikte termen als: „Ik heb het gezocht en het niet gevind." Dat wekte natuurlijk bij de afdelingschefs niet het hoogste respect op. Wij hebben hem, eerlijk gezegd, nooit au sérieux genomen.

49371. De **Voorzitter**: Dit wordt ook door sommige andere getuigen gezegd. Dat is op zich zelf wel enigszins wonderlijk. Wanneer men een inlichtingendienst opzet, dan zou men — om het huiselijk te zeggen — er naar moeten streven om bij die dienst zoveel mogelijk „gare" jongens bij elkaar te krijgen.

A. *Steengracht* had wel goede relaties in Engeland.

49372. De **Voorzitter**: In Engelse kringen?

A. Dat geloof ik wel. Dat was heel nuttig.

49373. De heer **Koersen**: Weet u door wie hij is aangesteld?

A. Dat kan ik niet zeggen. Misschien is dat de heer *van Angeren* wel geweest.

49374. De **Voorzitter**: U hebt ook te maken gehad met de geïnterneerde Nederlanders op het eiland Man. Kunt u vertellen hoe dat in elkaar zat? Ik heb begrepen, dat er op het eiland Man geïnterneerden zaten van verschillende nationaliteiten.

A. Ook Engelsen.

49375. De **Voorzitter**: Was er een kamp?

A. Ja. Het Engelse kamp was gesepareerd. Men had een stuk van het dorp afgesneden en daaromheen was prikkeldraad. Het waren allemaal huizen, in hoofdzaak pensions. Daarin waren de mensen ondergebracht.

49376. De **Voorzitter**: Zaten dus de Nederlanders en andere nationaliteiten door elkaar?

A. Ja.

49377. De **Voorzitter**: Waren er dus twee kampen? Een Engels kamp en een ander kamp?

A. Ja. Er was een Engels kamp en een vreemdelingenkamp.

49378. De **Voorzitter**: Kwam u daar vaak?

A. Ik ben twee of driemaal op Man geweest, maar dan bleef ik betrekkelijk lang.

49379. De **Voorzitter**: Wat noemt u betrekkelijk lang?

A. Een paar dagen of een week.

49380. De **Voorzitter**: Wat was uw werk, als u zo weinig op Man kwam?

A. Het afnemen van verhoren en het geven van adviezen.

49381. De **Voorzitter**: Met betrekking tot de mensen, die voor internering in aanmerking kwamen?

A. Neen, meer om ontslagen te worden uit de internering.

49382. De **Voorzitter**: Met andere woorden: de contrôle op de mensen, die Engeland binnenkwamen, viel niet onder u. Uw werk begon, wanneer het mensen betrof, die geïnterneerd waren?

A. Juist. Man was eigenlijk het laatste stadium van de internering. Toen ik er kwam, zaten de geïnterneerden over geheel Engeland verspreid, in alle mogelijke gevangenissen en kampjes. Toen zijn ze voor een deel gecentraliseerd in Lingfield in Surrey, dus in de buurt van Londen, van Lingfield zijn ze gegaan naar York, waar ik ook verschillende malen geweest ben, en vandaar zijn ze naar Man gegaan.

49383. De **Voorzitter**: Wanneer is die overbrenging naar Man ongeveer geschied?

A. Dat zal einde 1943 of begin 1944 zijn geweest.

49384. De **Voorzitter**: Maar het eiland Man was toch al lang tevoren in gebruik als interneringsoord?

A. Men had er krijgsgevangenenkampen.

49385. De **Voorzitter**: Gold de overbrenging naar Man einde 1943 of begin 1944 alleen voor de Nederlanders?

A. Neen, het was eigenlijk een verplaatsing van het kamp te Lingfield naar York en van York naar Man.

49386. De **Voorzitter**: Die kampen stonden natuurlijk volkomen onder Engelse leiding?

A. Ja.

49387. De **Voorzitter**: Kreeg u, als u er kwam, de gelegenheid om alles te zien?

A. Ik kon mij vrij bewegen. Dat was zeer behoorlijk.

49388. De **Voorzitter**: Wat hebt u voor indruk van de overbrenging in deze kampen?

A. Die was uitstekend. Er was een grote mate van zelfbestuur. Er was een kampleiding, die alles regelde. De opperste leiding van het kamp was in handen van een superintendant van Scotland Yard met een paar inspecteurs en enige Londense politie-agenten. Aan de buitenkant had men bewaking door militairen.

49389. De **Voorzitter**: Kwamen er veel ontvluchtingen voor?

A. Een enkele keer.

49390. De **Voorzitter**: Ook van Nederlanders?

A. Ja, ook van Nederlanders, maar het was moeilijk, vooral, omdat één kant aan de waterzijde lag.

49391. De **Voorzitter**: Waren de verzorging, de ligging en het voedsel goed?

A. Uitstekend. Het was buitengewoon goed. Wij hebben weleens gezegd: het lijkt meer op een vakantieverblijf dan op een interneringskamp. De bedoeling was deze mensen te isoleren, maar er mocht hun niets in de weg worden gelegd.

49392. De **Voorzitter**: Aan de andere kant kwam er, wanneer men eenmaal geïnterneerd was, veel voor kijken om er uit te komen.

A. Ja, dat was moeilijk, maar er zijn er toch velen uitgegaan. Ik denk, dat, toen ik wegging, het aantal Nederlanders geslonken was tot een 60 of 70 man.

49393. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En hoeveel hebben er gezeten?

A. Ik denk enige honderden. Wanneer er een schip aankwam, waarop de een of andere varensgezel een wrok had gehad tegen de stuurman, dan ging die naar de Security en zei: die vent is een fascist. De betrokkene kwam dan in de bak en het duurde een tijd, vóórdat hij er uit was. Wij konden in het begin hieraan weinig doen, doordat wij niet wisten waar de mensen zaten. Ik heb ook een ontzettende moeilijkheid gehad om de nodige permits te krijgen om te reizen. Je bleef in Engeland, al behoorde je tot een geallieerde Mogendheid, toch altijd een „alien”. Het duurde een tijd, vóórdat ik alle papieren had om in Engeland en Schotland alle gevangenen te mogen bezoeken.

49394. De **Voorzitter**: Moest u het van keer tot keer vragen?

A. Ik heb een algemeen bewijs gehad van de prison-committee. Wij hebben rapporten gekregen en daarop gezegd: als je er zo'n haast mee hebt, zorg dan, dat onze papieren in orde komen.

49395. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hoorde u, dat gevangenen in bepaalde kampen zaten?

A. Dit vernam ik langs allerlei wegen. Er kwam bij voorbeeld eens een aalmoezeilier of een veldprediker.

49396. De **Voorzitter**: Hoe ging het nu, als er een geval was, waarvan de Nederlandse autoriteiten zeiden: deze man komt niet in aanmerking voor internering, en de Engelsen zagen het anders?

A. Dan gebeurde het laatste. De zeggenschap over de vrijlating lag bij het Home Office.

49397. De **Voorzitter**: Heeft u de indruk, dat de Nederlandse instanties toch, zij het langs de weg van advies, wel een redelijke invloed hadden?

A. Inderdaad; een zeer grote invloed zelfs. Vooral toen Lingfield en Man er waren, was er een zeer nauw contact tussen de Engelse welfare-officer en mijn persoon.

49398. De **Voorzitter**: Op welk niveau geschiedde het geven van de adviezen aan de Engelsen? Geschiedde dit op Regeringsniveau, dus vanwege de Minister? Of door kapitein Derksema?

A. Als regel ging het van kapitein Derksema naar de Engelse dienst, d.w.z. M.I 5, die het op zijn beurt rapporteerde aan het Home Office.

49399. De **Voorzitter**: Het waren dus uitzonderingsgevallen, wanneer zwaarder geschut in stelling werd gebracht? Die gevallen zijn er wel geweest: wij hebben bij de verhoren al een paar standaardzaken leren kennen, zoals de zaak-van *Buuren* en de zaak-Zegers.

A. De laatste ken ik; ik ben een van de eersten geweest, die *Zegers* hebben verhoord.

49400. De **Voorzitter**: De zaak-van *Buuren* was in het begin.

A. Omtrent *Zegers* heb ik mijn rapport nog bij van 't Sant ingediend. *Zegers* zat toen, naar ik meen, in *Leeds*.

49401. De **Voorzitter**: Wat vond u persoonlijk van overste *Zegers*?

A. Ik heb aan het slot van mijn rapport gezegd: een salon-N.S.B'er. Het was een man met wel buitengewoon grote Duitse sympathieën en bewondering voor hun kracht, maar ik heb toch de indruk gekregen, dat hij geen slecht vaderlander was.

49402. De **Voorzitter**: Is hij tot het laatst toe vastgehouden?

A. Ik heb hem uit het oog verloren.

49403. De **Voorzitter**: U had toch, totdat u uit Engeland vertrok, met de geïnterneerden op het eiland Man te maken?

A. Ik geloof niet, dat ik hem daar heb ontmoet. De Engelsen hadden ook nog andere bergplaatsen, die ons niet bekend waren. Ik ben eens verdwaald in de Hamcommon. Dat was uiterst geheim. Ik ben daar eens op een merkwaardige manier verzeild geraakt. Wij kregen eens een bericht, dat iemand iets gevraagd had. Ik ging toen naar de Pentonville Prison. Daar bleek, dat die man was verplaatst naar Hamcommon. Ik ging er heen en werd daar vastgehouden. Er kwam eerst een sergeant-majoor, daarna een luitenant, toen een kapitein, daarna een majoor en tenslotte de kampcommandant. Mijn papieren werden mij afgenomen en mij werd gevraagd: Hoe kom je hier binnen? Ik antwoordde, dat Pentonville Prison had gezegd, dat de betreffende persoon hierheen was overgebracht. Zij zeiden toen: „Hoe is het mogelijk? Dit is onze geheimste bergplaats.”

49404. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat was misschien in 1942/1943.

49405. De **Voorzitter**: Hebt u nog werk gemaakt van de mensen, die daar zaten?

A. Ik hoefde daar niet meer terug te komen. Ik was al blij, dat zij mij loslieten. Ik heb er de hele middag gezeten en ben naderhand met een auto weggebracht.

49406. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel mensen zaten daar?

A. Ik heb er niet het flauwste idee van. Ik ben alleen in het voorgebouw geweest.

49407. De **Voorzitter**: Het vreemde blijft, dat u overste *Zegers* niet meer hebt gezien. Hij was toch geen figuur, die voor zo'n geheime bergplaats in aanmerking kwam?

A. Ik kan het mij niet meer herinneren. Ik heb hem later nooit meer verhoord. Het is mogelijk, dat de man nooit naar mij gevraagd heeft. Ik ging er naar toe en wanneer er twijfelgevallen waren, werden zij op eigen initiatief bezocht en anders gaf ik gelegenheid, met mij te spreken. Ik kan mij de heer *Zegers* echter niet meer herinneren.

49408. De **Voorzitter**: Hoeveel Nederlanders waren er geïnterneerd in de tijd, dat er het meeste zaten?

A. Misschien 150 à 160.

49409. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat het totaal aantal veel groter is geweest, want er is doorstroming geweest?

A. Ja.

49410. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel mensen waren er daarnaast nog in de „geheime” gevangenen en kampen?

A. Daarvan zou ik u geen raming kunnen geven.

49411. De **Voorzitter**: Wat waren de geïnterneerden in het algemeen voor mensen? Wat werd hun ten laste gelegd? Hoe beschouwde men deze mensen?

A. Deze mensen hadden zich op de een of andere manier verdacht gemaakt door hun uitlatingen en hun gedragingen. Dat was gebaseerd op binnengekomen rapporten en mondelinge verhoren van mensen b.v., die zich in het Nederlandse hotel Bangor in de kring van de Nederlanders op onbehoorlijke wijze hadden uitgelaten.

49412. De **Voorzitter:** Ik begrijp, dat Nederlanders geïnterneerd werden, wanneer zij uitlatingen deden, op grond waarvan men hen van N.S.B.-sympathieën kon verdenken. Maar gebeurde dat ook met een Nederlander, als hij zich onbehoorlijk uitliet over de Nederlandse Regering of daarop critiek had?

A. Neen, dat hebben wij nooit au sérieux genomen. Wij hebben natuurlijk voor de moeilijkheden van deze mensen begrip gehad. Die uitlatingen waren ook reactieverschijnselen. De mensen waren dikwijls een beetje ontspoord. De meesten zijn er later op teruggekomen. We hebben dit ook gezien met het vertrek van H.M. de Koningin naar Engeland. Daarop zijn in het begin onaangename reacties geweest. Later heeft men er beter begrip voor gehad.

49413. De **Voorzitter:** Ik vraag het alleen maar volledigheidshalve. Wij leven hier in een vrij Nederland. Het is ieder geoorloofd op de Regering critiek uit te oefenen en dan komt men vanzelf op de vraag: Hoe was dat in oorlogstijd in Engeland? Hoe werden de Nederlanders behandeld, die, misschien zelfs in felle vorm, critiek op de Nederlandse Regering uitoefenden?

A. Die zijn nooit voor internering in aanmerking gekomen.

49414. De **Voorzitter:** Het waren dus mensen, die zich verdacht maakten in die zin, dat men hen met het oog op de oorlogvoering niet kon vertrouwen?

A. Dat was het criterium.

49415. De **Voorzitter:** Hebt u er weleens mensen bij aangetroffen, van wie bewezen is, dat zij Duitse spionnen waren?

A. Neen.

49416. De **Voorzitter:** De mogelijkheid bestaat natuurlijk, dat zulk soort van Nederlanders vertoefd hebben in het instituut, waar u, naar u zo juist mededeelde, eens toevallig bent terechtgekomen?

A. Ik weet, dat er uit Engeland wel enkelen zijn opgepikt. Ik herinner mij de naam Dronkers.

49417. De **Voorzitter:** En is die niet op het eiland Man terecht gekomen?

A. Die is opgehangen. Het is betrekkelijk door een kleinigheid aan het licht gekomen. Hij had bij zich een houtje, waarop een klein stukje watten was gewonden. Dit is een middel om geheimschrift te behandelen, opdat men geen krassen in het papier krijgt. Zo'n

kleinigheid wekt bij de oude rotten argwaan en als men zo iemand op de pijnbank legt en hij is niet sterk, dan slaat hij door. Twee van onze mensen hebben aan het geval *Dronkers* meegewerkt, nl. de heren *Vrinten* en *Pinto*.

49418. De **Voorzitter:** Was de heer Pinto verbonden aan het bureau van de heer Derkseina?

A. Naderhand.

49419. De **Voorzitter:** Wanneer ongeveer?

A. In begin 1944. Hij is betrekkelijk kort bij ons geweest. Hij was in de Patriotic School, waar hij ondervrager voor de Engelse dienst was.

49420. De **Voorzitter:** Hij heeft dus later een zelfde functie gekregen bij de Politie Buitendienst. Weet u ook wat de reden was, waarom hij naar de Nederlandse dienst is overgegaan?

A. Het was toen een mode om alles, wat buitenlands was, er uit te gooien.

49421. De **Voorzitter:** Wat heeft de heer Pinto verder gedaan? Is hij meegegaan naar Brussel?

A. Pinto is toen ook bij het Militair Gezag gekomen en had daarbij eigenlijk een politieke functie.

49422. De **Voorzitter:** Weet u, waar Pinto op het ogenblik vertoeft?

A. Neen. Ik weet, dat hij in Duitsland is geweest, maar toen heb ik hem uit het oog verloren. Ik vermoed haast, dat hij weer in Engeland is. Hij had een Engelse vrouw. Vóór de oorlog had hij een groot vertaalbureau in Engeland. Hij was een talengenie; hij sprak zoiets van 12 of 14 talen vloeiend en dan nog enkele andere een beetje. Ik heb hem persoonlijk meegemaakt. Hij kan in de tijd van ern kwartier als een waterval zo vlug heen en weer spreken in vijf of zes talen. De laatste keer, dat ik van hem heb gehoord, had hij zijn vaste verblijfplaats in hotel „Schiller” in Amsterdam; van daar uit ging hij geregeld naar Duitsland, maar hij keerde toch regelmatig naar „Schiller” terug. Plotseling is hij verdwenen.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

W. P. C. MOLENAAR.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTONIUS HERMANUS JOHANNES LOVINK,

oud 47 jaar, wonende te Wassenaar, buitengewoon gevolmachtigd ambassadeur, Secretaris-Generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

49423. De **Voorzitter**: U bent op 24 Juli 1948 reeds door onze commissie gehoord over punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Dientengevolge behoeft een hernieuwde eedsaflegging niet plaats te vinden en worden uw antwoorden geacht te zijn gegeven onder het verband van de door u op 24 Juli 1948 afgelegde eed.

Er zijn met betrekking tot dit punt nog enige vragen bij ons gezeten, in het bijzonder met betrekking tot de positie van de inlichtingendienst te Londen in de periode, dat u daarmee enigermate te maken had, de periode van Mei 1942, toen kolonel *de Bruyne* ontheven werd van zijn functie van hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, tot 28 November 1942, toen het B.I. werd opgericht. De geschiedenis van de verschillende Londense diensten is ons in het algemeen geleidelijk aan wel duidelijk geworden, maar deze periode blijft nog altijd gehuld in een zekere vaagheid. Daaraan is natuurlijk mede debet het feit, dat het toen met de inlichtingendienst als zodanig niet best gesteld was. Het was een periode van overgang. Ik geloof, dat ik dat woord wei mag gebruiken.

A. Ja, dat woord zoudt u misschien het best kunnen gebruiken.

49424. De **Voorzitter**: Het was toch zo, dat de Centrale Inlichtingendienst, die in 1940 is opgezet, eerst onder de heer *van 't Sant*, later onder leiding van de heer *Derksema* en van 5 Februari 1942 af onder leiding van kolonel *de Bruyne*, niet aan de verwachtingen had beantwoord. Dat is ten minste de indruk, die onze commissie heeft gekregen. Als inlichtingendienst functioneerde de Centrale Inlichtingendienst niet al te best. De resultaten er van waren niet bijzonder groot. Dit valt te meer op, als men de tegenstelling ziet met de latere tijd, toen het B.I. eenmaal begon te werken, waarvan men zonder enige twijfel kan zeggen, dat het zeer vruchtbaar werk heeft gedaan. Nu is de vraag, welke ik u zou willen stellen: Hoe was het in die tussenperiode? Was het zo, dat met name de heer *Warners* en u ook de opdracht hebben gekregen om na te gaan hoe de inlichtingendienst in het vervolg beter georganiseerd zou kunnen worden? Zo ja, welke overwegingen hebben ten slotte geleid tot de oprichting van het B.I.?

A. Ik geloof, dat er in die tijd een rapport is opgemaakt. Ik weet niet of u dat hebt. Daarin vindt u de gehele verklaring.

49425. De **Voorzitter**: U bedoelt een rapport, dat zich bezighoudt met de organisatorische kwesties?

A. Ja.

49426. De **Voorzitter**: Wij hebben de vorige keer gesproken over een rapport van 10 September 1942, dat ging over een aantal persoonlijke kwesties.

A. Dat bedoel ik niet.

49427. De **Voorzitter**: Het zou ons interesseren te weten of er een rapport is, dat de organisatorische vragen behandelt, waaruit B.I. ten slotte voortgekomen is.

A. Er staat mij iets van voor de geest. Ik weet niet of het een aantekening of een rapport is geweest. Het was bij het begin van de voorbereiding van mijn vertrek naar China. Nadat ik weggegaan ben, is de zaak daar doorgegaan. De laatste periode heb ik niet medegemaakt.

49428. De **Voorzitter**: Was het zo, dat het aanvankelijk de bedoeling is geweest, dat de heer *Warners* hoofd van de inlichtingendienst werd?

A. Er is over gesproken. Ik geloof niet, dat hij het geworden is.

49429. De **Voorzitter**: Neen. Het merkwaardige is, dat er in de periode van Mei tot November 1942 geen enkel officieel besluit is te vinden, dat een antwoord geeft op de vraag, wie in die periode hoofd van de inlichtingendienst was. Het is een volmaakt zwevende toestand geweest. Alleen verschijnen in die periode u en de heer *Warners* telkens ten tonele, wanneer er iets met de inlichtingendienst is.

A. In die tijd was degene, die de meest actieve rol speelde, de heer *de Bruyne*. Er waren twee organisaties; een, die zich bezighield met het contact met de Engelse generaal *Gubbins*, maar die bemoeide zich niet met het verkrijgen van algemene inlichtingen.

Hetgeen wèl in die tijd is geschied, is het volgende. Ik heb persoonlijk contact gehad met de secretaris van de Raad van Kerken, ds. *Visser 't Hooft*. Dit contact was zeer nauw. Wij hebben tezamen juist om de geheimhouding contact gehad om allerlei gegevens uit het bezette gebied te verkrijgen. Hij is in Londen geweest. Ik heb met hem persoonlijk deze zaak geregeld. Omdat, in algemene zin gesproken, de inlichtingen zeer beperkt waren, heb ik met hem een regeling getroffen om allerlei rapporten uit Nederland te verkrijgen. Dit is toen een vrij grote stroom geworden. In deze rapporten stonden zeer belangrijke gegevens over hetgeen in Nederland geschiedde. Het persoonlijk contact, dat ik met hem had, is natuurlijk met voorkennis van de Minister-President tot stand gekomen. De Ministerraad kreeg deze gegevens, Hare Majesteit eveneens, maar de rapportage liep zuiver en alleen over mij.

Daarnevens werkte generaal *de Bruyne* op ander terrein. Hij zond mensen uit, verrichtte droppings. Door verraad in Nederland zijn enkele ongelukken gebeurd, die zeer nare gevolgen hebben gehad. Zoals u wel zult weten, zijn er in die tijd ook enkele mensen doodgevallen.

Het bovenstaande omschrijft het contact, dat bestaan heeft. Er waren moeilijkheden met de Engelsen, die voor het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland hun eigen organisatie wilden opzetten, die zelf daarvoor mensen zouden opleiden en zelf de gegevens verzamelen, die zij ons dan ter beschikking zouden stellen. Dat was een enigszins onbevredigende toestand, omdat men niet altijd de zekerheid kon hebben, dat, wat er aan inlichtingen binnenkwam, ook inderdaad werd doorgegeven. Daarover zijn moeilijkheden ontstaan. Men ging echter van het standpunt uit, dat het een kwestie was van materiaal en vervoersmiddelen, die wij niet tot onze beschikking hadden, maar van de Engelsen moesten krijgen. De modus werd gevonden, dat de berichten eerst naar ons zouden komen en daarna aan de Engelsen zouden worden doorgegeven. Het staat mij niet meer precies voor de geest, hoe zich dit alles toen verder heeft opgelost.

49430. De **Voorzitter**: De Engelse tegenspeler van de dienst van generaal *de Bruyne* was S.O.E., van welke dienst de activiteit voornamelijk gericht was op de verzetsorganisaties in de bezette gebieden. De C.I.D. was, evenals het later opgerichte Bureau Inlichtingen, dat met S.I.S. samenwerkte, zuiver een dienst tot het verwerven van inlichtingen. Bij S.I.S. zat toen *Rabagliatti*.

A. Die was al lang weg.

49431. De **voorzitter**: Ik spreek nu over Mei 1942. Kolonel *de Bruyne* was hoofd van twee diensten; men zou kunnen zeggen, dat er in kolonel *de Bruyne* als het ware een personele unie was tussen C.I.D. en M.V.T. Kolonel *de Bruyne* kreeg grote moeilijkheden met *Rabagliatti*, moeilijkheden, die o.a. betrekking hadden op het optreden van *Hazelhoff Roelfzema*, die met *Rabagliatti* samenwerkte en buiten de heer *de Bruyne* om opereerde, terwijl de laatste zeide: hij is mijn ondergeschikte. Daarna heeft men de komst van *Dogger* gekregen. *Dogger* werd door *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema* gedurende enige dagen van de heer *de Bruyne* afgehouden, terwijl deze opdracht had gegeven, dat *Dogger* onmiddellijk naar hem moest worden gebracht. Dat was de druppel, die voor kolonel *de Bruyne* de emmer deed overlopen, en hij heeft in Mei 1942 gevraagd om ontheven te worden van zijn functie als hoofd van de C.I.D. Toen is die dienst eigenlijk zwevende geworden. Blijkbaar heeft men gezegd: de C.I.D. werkt niet bevredigend. Nu hebben wij de indruk, dat u en de heer *Warners* zich met de vraag beziggehouden hebben wat er met die C.I.D. moest gebeuren en dat daaruit dan het B.I. is voortgekomen. De heer *Somer* heeft hierover gezegd:

„De indruk, die ik in Londen van de heren *Gerbrandy* en van *Lidth de Jeude* heb gekregen, is, dat men zich er over verwonderde, dat een zo groot aantal agenten was uitgezonden en zo weinig inlichtingen binnenkwamen, hetgeen achteraf niet te verwonderen is, want *Schreieder* voorzag hen niet van inlichtingen. Men heeft toen gezegd: Het klopt niet met die dienst; hij is niet efficient, doordat er veel geld wordt uitgegeven, terwijl er voor andere zaken bijna geen geld beschikbaar was, en de Regering bijna geen inlichtingen kreeg. De Regering vroeg inlichtingen over de ondergrondse pers en de leiding van verschillende verzetsgroepen en die kwamen niet binnen. Men vroeg zich af: Waarom geven wij zoveel geld uit voor het verkrijgen van berichten, terwijl er zo weinig inlichtingen binnenkomen? Toen is in de boezem van de Regering het plan geopperd een nieuwe dienst op te richten, die niet zozeer gericht was op de taak van de M.I.D., sabotage, als wel op die van een inlichtingendienst, en dat is de dienst, waarvan de heer *Warners* hoofd zou worden. De aanleiding daartoe is geweest het feit, dat men voelde, dat er veel te weinig inlichtingen binnenkwamen naargelang er geld werd uitgegeven voor de agenten, die werden uitgezonden. Professor *Gerbrandy* zal ook kunnen vertellen, dat hij aan kolonel *de Bruyne* vroeg: „Waar blijven al uw inlichtingen?“

Hierin vindt u dus dezelfde gedachte, waaraan ik uiting gaf, toen ik zeide, dat de Centrale Inlichtingendienst zeer onbevredigend functioneerde en dat men in die periode van 1942 gezocht heeft naar een oplossing. Nu is mijn vraag: kunt u ons mededelen, hoe dat is gegaan? Of heeft het misschien in hoofdzaak in handen van de heer *Warners* gelegen?

A. De heer *Warners* heeft, als ik mij niet vergis, in Juli, Augustus of September contact gehad met de Engelsen om na te gaan, hoe nien tot een behoorlijke organisatie kon komen, hoe de organisatie moest zijn en hoe de onderverdeling moest plaats hebben. Ook toen is er wel gesproken over de aantrekking van de heer *Somer*.

49432. De **Voorzitter**: Eerst is de heer *Broekman* hoofd van B.I. geworden. Hij is op 28 November 1942 chef van B.I. geworden. De heer *Somer* is eerst daarna in Engeland gekomen. De heer *Broekman* is al spoedig ziek geworden. De heer *Somer* heeft hem toen opgevolgd. Dat moet in het voorjaar van 1943 zijn geweest.

A. De heer *Broekman* is toen, naar ik meen, tijdelijk aangewezen. Hebt u de heer *Broekman* gehoord?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Hij kan het misschien beter vertellen.

49433. De **Voorzitter**: Hij weet, dat hij hoofd van het B.I. is geworden, maar wat er te voren met de Engelsen besproken is en welke overwegingen precies ten grondslag hebben gelegen aan het besluit tot oprichting van het B.I. onttrekt zich vermoedelijk voor een deel aan zijn waarneming.

A. Dat besluit was gegrond op de noodzakelijkheid om een organisatie op te richten, welke zich in het bijzonder zou bezighouden, naast de organisatie van kolonel *de Bruyne*, met het vergaren van inlichtingen in de geest, zoals men deze wenste. Voor dat bijzondere doel werd toen weinig geld uitgegeven, wel voor de organisatie van kolonel *de Bruyne*. Er waren echter weinig mensen, die konden

worden uitgezonden. De organisatie, die majoor *Rabagliatti* heeft gehad met de heer *van 't Sant*, werkte niet meer en kon ook niet meer werken onder die omstandigheden. In die tijd is er betrekkelijk weinig gebeurd. Men zocht naar een modus.

49434. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u toe, dat alles zo weinig vlot liep? Er zijn hier getuigen geweest, die hebben gezegd: De Inlichtingendienst is bij de Londense Kabinetten eigenlijk altijd een moeilijk punt geweest, omdat de inlichtingendienst natuurlijk een zeer belangrijk iets was; men kon op die manier contact krijgen met het bezette gebied, men had invloed op de berichten uit het bezette gebied, op de opinie in het bezette gebied, e.d. Er zijn getuigen geweest, die het wel zeer cru hebben gezegd: er was in Londen een voortdurende strijd tussen de Departementen om de inlichtingendienst. Ik spreek geen oordeel uit over die opvatting, maar mijn vraag is alleen: hebt u van zulk een strijd weleens iets bemerkt?

A. Er is natuurlijk weleens verschil van mening geweest over de vraag, bij wie die dienst moest worden ondergebracht. Dat spreekt vanzelf. Ik vind het op zich zelf niet zo vreemd, dat men daarover in discussie trad, maar zo scherp als u het zojuist hebt weergegeven, zou ik het niet willen stellen. Op grond van hetgeen ik heb meegemaakt, geloof ik bepaaldelijk niet, dat enige politieke belangstelling, hetzij in de ene, hetzij in de andere richting, een rol heeft gespeeld.

49435. De **Voorzitter**: U hebt de overtuiging, dat de discussie tussen de Departementen over de organisatie van de inlichtingendienst zich in zakelijke banen heeft bewogen?

A. Inderdaad.

19436. De **Voorzitter**: Die overtuiging hebt u positief?

A. Ja, ik heb bepaaldelijk niet het gevoel, dat er argumenten een rol hebben gespeeld, die u niet verantwoord zoudt kunnen achten. Ik vind dit enigszins overdreven en sensationeel.

49437. De **Voorzitter**: Het is juist, vooral bij dit onderwerp, onze taak te trachten het sensationele en het reële te scheiden. Wij hebben hier o.a. als getuige gehad de heer *Wolters*. Deze was werkzaam op het bureau van de C.I.D. en meer speciaal bij het onderdeel, dat later geworden is de Politie-Buitendienst. De heer *Derksema* had van Augustus 1941 tot Februari 1942 de C.I.D. onder zich. Hij had derhalve tot taak inlichtingen uit Nederland te krijgen, het eventueel uitzenden van agenten, enz. Verder had hij de veiligheidsdienst onder zich: het ondervragen van schepeelingen en anderen, die aankwamen, enz. Later, nadat de opvolger van de heer *Derksema*, kolonel *de Bruyne*, onthzffing van zijn leiderschap van de C.I.D. had gevraagd, is het onderdeel van de C.I.D., dat veiligheidsdienst was, zelfstandig geworden en kreeg de naam van Politie-Buitendienst, een dienst, die verder onder leiding van de heer *Derksema* is gebleven. In de C.I.D. had men dus inlichtingendienst en veiligheidsdienst bij elkaar. Later had men het B.I. en de Politie-Buitendienst als afzonderlijke diensten.

De heer *Wolters* zat reeds in 1942 bij het onderdeel, de veiligheidsdienst, van de C.I.D. Hij heeft ons overgelegd een brief van 6 Juli 1942, door hem geschreven aan de commandant van de marine te Londen. Hij was van huis uit marine-officier. Daarin heeft hij gevraagd om overgeplaatst te worden naar een andere tak van dienst, omdat hij de overtuiging had, dat hij zijn land beter kon dienen als commandant van een mijnenveger, zoals voorheen, dan in zijn werk bij de C.I.D. Hij zegt, hoe het daar ging en wijst op het gebrek aan coördinatie, dat er op dit gebied bestond, met alle gevolgen van het naast elkaar heen werken. Hij geeft ook enige richtlijnen, hoe naar zijn mening zulk een C.I.D. georganiseerd moest worden.

Verder is ons niet alleen uit het verhoor van de heer *Wolters*, maar ook uit andere verhoren gebleken, hoe men naast elkaar heen werkte. De Politie-Buitendienst maakte gegevens op van onbetrouwbare Nederlanders in Nederland. Hij had op het moment van de bevrijding een kaartenbak van enige tienduizenden kaarten. Daarnaast verrichtte, naar ons gebleken was, op Binnenlandse Zaken de heer *Olifiers* een soortgelijke taak. Hij had het record geslagen en had 60 à 70 000 kaarten. Men had dit, naar het schijnt, naast elkaar heen gedaan. Ons is althans niet gebleken, dat de gegevens behoorlijk met elkaar gecoördineerd zijn.

Dit is een voorbeeld, dat, als het juist blijkt te zijn, er op wijst, dat er aan de organisatie het een en ander ontbrak.

A. Dat is de periode tot ik in Londen aankwam; toen heeft zich de zaak van *Derksema* afgespeeld en van *Rabagliatti*.

Misschien zijn er nog andere namen, die wij kunnen noemen, van mensen, die een rol hebben gespeeld. Hetgeen ik er van heb gehoord, gaat in deze richting, dat er onenigheid bestond over de vraag hoe men het moest doen en hoe men het moest coördineren. De noodzakelijkheid van coördinatie is wel degelijk ter sprake gekomen; dat heb ik meermalen gehoord. In mijn tijd, die betrekkelijk kort is geweest, heeft men wel degelijk ingezien, dat er beter gecoördineerd moest worden. Er is toen gezocht naar een mogelijkheid hoe dit het beste kon gebeuren. Ik zou niet willen zeggen, dat men in die tijd elkaar ten nadele van het land in de haren heeft gezeten, althans niet op het niveau van gezagsdragers, die verantwoordelijkheid voor de zaken dragen, maar daarentegen wel degelijk een eigen opvatting konden hebben over de vraag, hoe een dergelijke organisatie tot stand komen moest en hoe het niet moest. Het is steeds een zakelijke discussie geweest, althans in de tijd, dat ik in Londen was.

49438. De Voorzitter: Het beeld, dat wij hebben gekregen, is, dat in die periode van Mei 1942 tot November 1942, met name tot de oprichting van B.I., de gehele inlichtingendienst eigenlijk zwevende was. Wij hebben niet kunnen ontdekken, dat er toen een verantwoordelijk hoofd was aangewezen voor die dienst; de heer *Warners* schijnt dit ook niet geweest te zijn; kolonel *de Bruyne* was van zijn functie als zodanig ontheven. Is dit beeld juist?

A. Men is zoekende geweest.

49439. De Voorzitter: Juist. Dat is dan een periode geweest, waarin men de zaak op de helling had.

A. Inderdaad, dat zou men kunnen zeggen. Uit die tijd dateert ook mijn bemoeienis met deze zaak. Ik heb niets ongedaan gelaten om te trachten zo spoedig mogelijk hiervoor een oplossing te vinden. In die tussentijd zijn er bepaalde contacten gelegd en is er een bepaalde modus gevonden om de zaak gedeeltelijk voort te zetten, waarvan de werkzaamheden van de heer *Warners* en mij en het contact met ds. *Visser 't Hooft* een onderdeel zijn geweest en geleid hebben tot een bepaalde stroom van rapporten, die tot op zekere hoogte bepaalde, nuttige aanwijzingen hebben gegeven.

49440. De Voorzitter: Herinnert u zich nog of er van u en de heer *Warners* een reorganisatierapport is, waarin misschien voorgesteld wordt een instituut als B.I. op te richten?

A. Ik kan het niet precies meer zeggen. Er is natuurlijk over deze zaak veel gesproken. Ik geloof, dat u het beste kunt teruggrijpen op de benoeming van de heer *Broekman*. Ik meen, dat er bij zijn benoeming een nadere toelichting was hoe de organisatie moest zijn. Hebt u de heer *Warners* gehoord?

49441. De Voorzitter: Neen; de moeilijkheid is, dat de heer *Warners* in Indonesië verblijft. Ik heb hier een nota van kolonel *Somer*, waarin hij zeer uitvoerig de lotgevallen van die verschillende instituten schetst. Hij zegt daarin o.a., dat vóór zijn komst in Londen in Januari 1943 — u ziet: dat was Januari 1943, terwijl de heer *Broekman* dus van 28 November 1942 hoofd van B.I. was — zowel de heer *Warners* als de heer *Lovink* een actief aandeel hebben gehad in de oprichting van B.I. Het zou voor ons de zaak natuurlijk veel gemakkelijker maken, als er een rapport over bestaat, dat ons alle gegevens kan verschaffen, dus een beredeneerde uiteenzetting, waarin te vinden is wat men op dat ogenblik de gebreken van de bestaande toestand oordeelde te zijn en welke middelen ter verbetering moesten worden aangegrepen. Daar zoeken wij eigenlijk naar.

A. Hebt u nog contact gehad met de heer *Warners*, schriftelijk of in andere vorm? Ik heb deze documentatie niet bij mij.

49442. De Voorzitter: Hebt u, indien er zo'n rapport is geweest, een idee waar dat te vinden zou zijn? Het is niet direct duidelijk bij welk Departement dat gezocht zou moeten worden. De Centrale Inlichtingendienst ressorteerde op het ogenblik, dat kolonel *de Bruyne* aftrad, in Mei 1942, onder Marine.

A. Ik geloof, dat het niet zozeer een rapport is geweest dan wel een voorstel, dat geleid heeft tot de instelling van die organisatie, waarvan de heer *Broekman* toen de leider is geweest.

49443. De Voorzitter: Het B.I. is onder Oorlog gekomen. U en de heer *Warners* ressorteerden weer onder Algemene Oorlogvoering. Kunt u zeggen: dat rapport zal zich, logischerwijze, daar en daar moeten bevinden?

A. Een rapport is het, geloof ik, niet. Het is, naar ik meen, een toelichting op de benoeming van de leider van de inlichtingendienst. Dat stuk zal liggen in het archief van Algemene Oorlogvoering, dus gevoegd zijn bij het voorstel tot benoeming van de heer *Broekman*, althans het Koninklijk besluit van zijn benoeming.

49444. De Voorzitter: Is het niet mogelijk — dat lijkt mij zelfs waarschijnlijk —, dat, voordat tot die benoeming is overgegaan en het besluit is genomen om het B.I. op te richten, een rapport is uitgebracht aan de Minister-President over de meest wenselijke organisatie van de inlichtingendienst?

A. Dat is juist wat ik bedoel. Ik geloof, dat er een aantekening is, die geleid heeft tot het voorstel om de inlichtingendienst op een bepaalde wijze te organiseren, van welke dienst toen de heer *Broekman* de leider is geweest. Het moet dus liggen bij het Koninklijk besluit.

49445. De Voorzitter: Dat zal wel in de eerste plaats gecontra-signéerd zijn door de Minister van Oorlog, omdat het B.I. onder Oorlog ressorteerde.

A. Dan zoudt u moeten kijken in het oude archief van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Ik weet niet waar dat is.

49446. De Voorzitter: Dat acht u het meest waarschijnlijk?

A. Als het er is, moet het in dat archief zijn. Ik weet echter niet waar dat archief is.

49447. De Voorzitter: Welke is de reden geweest, waarom de heer *Warners* toen weer uit deze materie verdwenen is en niet het hoofd van deze dienst is geworden? Is hij weggegaan of is er een andere reden geweest?

A. De heer *Warners* is daarna, als ik mij niet vergis, naar de O.S.S. gegaan in Washington, vandaar naar Australië en over Brits-Indië terug, om algemene inlichtingen te krijgen over de werkzaamheden van de Operational Secret Service in Australië.

49448. De Voorzitter: Acht u de reden dus hierin gelegen, dat, hoewel er sprake van is geweest, dat hij het hoofd van deze dienst zou worden, er andere werkzaamheden voor hem zijn gekomen? Het is enigszins opvallend, waar de heer *Warners* zich intens met deze zaak heeft bemoeid en de heer *Somer* met zoveel woorden heeft gesproken van „een dienst, waarvan de heer *Warners* hoofd zou worden”, dat dit plan in eens weer niet is doorgegaan.

A. Ik kan mij niet precies herinneren, waarom dat toen gebeurd is. Als ik iets zeg, kan het niet helemaal juist zijn. Ik wil mij liever niet in uitlatingen begeven, waarvan ik niet volmaakt zeker ben.

49445. De Voorzitter: Een ander punt is het volgende.

U weet, dat er een conflict is geweest tussen de heer *de Bruyne* en de heer *Hazelhoff Roelfzema*. U hebt daar ook een rapport over uitgebracht, dat de strekking had om deze zaak te liquideren. Herinnert u zich, dat kolonel *de Bruyne* op het standpunt heeft gestaan, dat *Hazelhoff Roelfzema* voor de krijgsgaad moest komen, omdat hij de bevelen van de kolonel niet had opgevolgd? Een var, die bevelen was om *Dogger* en *Tazelaar* terstond naar hem te brengen. Dit heeft geleid tot een conflict met *Rabagliatti*, die daar ook de hand in had.

A. Ik weet van die moeilijkheid af, maar dat kolonel *de Bruyne* *Hazelhoff Roelfzema* voor de krijgsraad zou hebben gedaagd, kan ik mij niet herinneren.

49450. De Voorzitter: Daar zat in zoverre een enigszins wonderlijk element in, dat *Hazelhoff Roelfzema*, toen hij zo zelfstandig optrad tegenover kolonel *de Bruyne*, niet alleen de steun van *Rabagliatti*, maar ook de steun van de Minister-President had. Dat is blijkbaar de onmiddellijke reden geweest van het verzoek om ontslag van de heer *de Bruyne*. Over deze zaak en nog een andere zaak zijn grieven uitende tegenover *Rabagliatti*, kreeg kolonel *de Bruyne* van *Rabagliatti* ten antwoord: het spijt mij erg, dat u zoveel bezwaar tegen de gang van zaken hebt, maar ik heb van uw Minister-President de mededeling gekregen, dat de wijze, waarop ik het met *Hazelhoff Roelfzema* doe, door hem volkomen wordt goedgekeurd. Kolonel *de Bruyne* zeide toen: Dan wens ik niet langer hoofd van de dienst te blijven.

A. Ik geloof, dat er moeilijk sprake kan zijn geweest van een gebrek aan vertrouwen van de Minister-President in kolonel *de Bruyne*. Als ik één man steeds door de Minister-President heb horen roemen, is het kolonel *de Bruyne*.

49451. De **Voorzitter**: Uit de correspondentie, die wij hebben, blijkt wel, dat de Minister-President kolonel *de Bruyne* van deze dingen niet voldoende op de hoogte heeft gesteld, en uit andere gegevens blijkt, dat *Hazelhoff Roelfzema* sterke steun vond in hogere milieu's dan zijn onmiddellijke chef.

A. Hebt u dat aan de heer *Gerbrandy* gevraagd?

49452. De **Voorzitter**: Dat zullen wij de volgende week doen. Hebt u in die tijd van die kwestie niets gehoord?

A. In algemene zin heb ik wel degelijk gehoord, dat er enige moeilijkheden bestonden over de positie van *Dogger* en *Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema*, mede in verband met hun contact met kolonel *de Bruyne*, maar aangezien u de volgende week toch de heer *Gerbrandy* hoort, kunt u het veel beter uit de eerste hand vernemen dan dat ik op mijn geheugen afga. Ik ben er ook alleen zijdelings in gemengd geweest.

49453. De **Voorzitter**: Ik wilde hieraan een andere vraag verbinden, die u stellig beziggehouden moet hebben. Het betreft een organisatorische kwestie. Natuurlijk kan de Regering, en dus ook, namens de Regering, de Minister-President, aan het hoofd van de inlichtingendienst bepaalde opdrachten geven, die deze zal hebben uit te voeren. Ik vraag mij echter wel af of dat handelen door anderen, buiten medeweten van de dienst, die men nu eenmaal in het leven heeft geroepen om dit werk te doen, wel bevorderlijk is voor de goede verhoudingen. Hier heeft men een organisatorische kwestie, aangezien destijds blijkbaar verschillende instanties met verschillende apparaten naast elkaar werkten.

A. Onder bepaalde omstandigheden zijn er misschien redenen, waarom men een bepaalde gedragslijn volgt.

49454. De **Voorzitter**: Maar acht u dit in het algemeen bij een inlichtingendienst juist? Ik kan mij voorstellen, dat men zegt: een inlichtingendienst moet bestaan uit verschillende onderdelen, die onafhankelijk van elkaar werken; men moet enige ijzers in het vuur hebben. Men zou echter ook kunnen zeggen: de eenheid acht ik bij de inlichtingendienst per se gewenst.

A. Ik geloof, dat dit in overeenstemming is met wat ik de vorige keer heb gezegd, nl. dat het eerste fout en het tweede goed is.

De **Voorzitter**: Juist. Ik wilde nog eens uit uw mond horen, dat u dit standpunt inneemt.

A. Dat rapport, waarnaar u verwijst, is daarvan een bewijs.

De **Voorzitter**: Dat wil ik nu juist zo graag hebben.

A. Ik bedoel het rapport van 10 September 1942.

49455. De **Voorzitter**: Daarin is die gedachtengang ook inderdaad te lezen. De vraag, die ik u thans ga stellen, heb ik u de vorige keer reeds gesteld. Voor alle zekerheid wil ik het thans nog eens van u horen. In die periode was er in Londen bij u en uw naaste omgeving, die zich met deze zaak bezighield, nog niets bekend, ook niet door geruchten, van de mislukkingen en ongelukken, die in Holland met de dienst van kolonel *de Bruyne* aan de gang waren?

A. Daarvan heb ik later eerst gehoord; niet in die tijd. Natuurlijk heb ik in die tijd wel van plannen vernomen, die misliepen.

49456. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan een concreet voorbeeld noemen?

A. Ik heb mij met deze dingen nooit beziggehouden in de zin, áát ik daarover bijzonderheden aan generaal *de Bruyne* heb gevraagd. Dat lag niet op mijn weg, want de verantwoordelijkheid was voor generaal *de Bruyne*. Dit werk heeft zijn ups en downs; soms lukt een bepaald plan, soms lukt het niet. Daar staat men buiten. Ik geloof niet, dat dit in die tijd reeds een rol speelde. Als ik mij niet vergis, heeft men in 1941 de zaak-van *Hamel* gehad.

De **Voorzitter**: In 1940.

A. Ja; dat is in een andere periode.

49457. De **Voorzitter**: Dat was bovendien een op zich zelf staand geval. Ik neem aan, dat een dergelijke mislukking in een bepaald geval gerekend kan worden tot het normale risico. Wat echter ten tijde van het *England-Spiel* is gebeurd, overschrijdt verre het normale risico. Daarvan had men in Londen in die tijd dus geen vermoeden?

A. Neen.

49458. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige, dat de heer *van Angeren*, Minister van Justitie, op 27 Juli 1942 een brief heeft geschreven aan de heer *Gerbrandy*, waarin hij duidelijk uitdrukking geeft aan zijn zorg over de gang van zaken. Is die brief u bekend?

A. Zou ik de brief even mogen zien?

De **Voorzitter**: Zeker.

A. Het staat mij niet duidelijk voor de geest. Mijnheer de Voorzitter. Maar wat ik hierbij wel zou willen opmerken, is dit, dat dit in de nauwste samenwerking met generaal *Gubbins* is gebeurd. Alle droppings en activiteiten van kolonel *de Bruyne* hadden plaats in nauwe samenwerking met de Engelsen. Ik doelde er zojuist reeds op, dat dit de algemene gedragslijn was, doch bepaalde dingen mislukten. Men was op zijn *qui vive*, maar in die tijd bestond er, voor zover mij bekend, geen zekerheid.

49459. De **Voorzitter**: Maar u zult moeten toegeven, dat de gevoelens van de heer *van Angeren*, die in dezen voorgevoelens waren, achteraf zeer goede gronden bleken te hebben.

De heer **Hoogcarspel**: Hij zal toch ook wel gegevens hebben gehad.

A. Neen. Ik geloof, dat dit een juiste analyse was van hetgeen kon plaats vinden. In die tijd dacht men nog niet aan een invasie. De hele Duitse organisatie op het continent zat nog zeer hecht in elkaar. Ik zou niet gaarne een parallel trekken met de ongelukken, die zijn gebeurd in andere landen. Neem België, neem Frankrijk.

49460. De **Voorzitter**: Nog één vraag over een punt, dat hier na uw vorig verhoor naar voren is gekomen. Ons is nl. gebleken, dat, nadat door Engelandvaarders veel geruchten waren overgebracht over de heer *van 't Sant*, de opdracht is gegeven in de verhoren van de Engelandvaarders de verhalen over de heer *van 't Sant* niet meer op te nemen. Hebt u daarover ooit iets gehoord?

A. Ik begrijp het niet goed.

De **Voorzitter**: De Engelandvaarders kwamen steeds met verhalen, dat de heer *van 't Sant* niet betrouwbaar was. Die geruchten kwamen voortdurend uit Nederland. Aanvankelijk werd bij de verhoren van die mensen alles opgeschreven wat zij daaromtrent vertelden. Dat is op een gegeven ogenblik gestopt, in die voege, dat mededelingen van die aard over de heer *van 't Sant* ingevolge opdracht niet meer mochten worden opgenomen. Van dat ogenblik af kwamen zij in de verhalen niet meer voor.

A. Wie zou die opdracht hebben gegeven?

De **Voorzitter**: Dat wilden wij juist gaarne vaststellen en daarom leg ik u die vraag voor. Die mededeling is hier o.a. gedaan door kolonel *de Bruyne*.

De heer *de Bruyne* zegt het volgende:

„Die waarschuwingen zijn betrekkelijk lang doorgedaan, tot dat het in 1942 op een gegeven ogenblik plotseling was afgelopen. Ik weet niet of u de heer *Wolters*, een van de ondergeschikten van *Derksema*, reeds hebt gehoord. Ik vond dit plotse wegbleven van de waarschuwingen zo verwonderlijk, dat ik eens informeerde bij *Wolters*. Deze zei, dat in opdracht van de heer *van Angeren* dergelijke waarschuwingen werden wegge laten. De verdachtmakingen mochten niet meer in de processen-verbaal voorkomen.”

Hebt u van een opdracht in deze geest wel eens gehoord?

A. Neen.

49461. De **Voorzitter**: Hebt u in Londen gekend de heer *Steen-gracht van Moyland*?

A. De naam heb ik wel gehoord. Het is mogelijk, dat ik hem een keer ontmoet heb, maar dat heeft geen indruk op mij gemaakt.

49462. De **Voorzitter**: U weet, dat hij verbonden was aan het bureau van de heer *Derksema*?

A. Ik heb het naderhand gehoord.

49463. De **Voorzitter**: Kunt u een oordeel geven over de geschiktheid van de heer *Broekman* voor de functie van chef van B.I.? Het is ons n.l. opgevallen, dat daarover verschillend geoordeeld wordt. U hebt de heer *Broekman* waarschijnlijk vrij veelvuldig ontmoet?

A. Ja. Naar mijn persoonlijke mening was hij niet in alle opzichten geschikt voor dit werk.

49464. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk een toegewijd man?

A. Volmaakt toegewijd, maar de functie was te zwaar. Wat betreft de persoon als zodanig 100 pct.! Wat betreft zijn organisatorische capaciteiten en persoonlijkheid als hoofd van een organisatie, zou ik liever iemand anders hebben genomen.

49465. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog iets te doen gehad met de mededelingen, die in Mei 1942 de heer *de Jong* uit Stockholm in Londen kwam doen, of is dit buiten u om gegaan?

A. Daarvan staat mij iets voor de geest.

49466. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat de heer *de Jong* heeft gezegd — wij hebben dit nog niet kunnen controleren —, dat hij, in Londen zijnde, eigenlijk alleen maar voldoende medewerking van de Engelsen heeft kunnen verkrijgen, speciaal van *Rabagliatti*, om zijn berichten uit Stockholm over te krijgen en dat hij toen met *Rabagliatti* heeft afgesproken, dat deze die berichten uit Stockholm zou doorgeven aan de Nederlandse instanties, terwijl achteraf is gebleken, dat dit niet gebeurde. Als dit juist blijkt te zijn, dan is dit toch wel een wonderlijke gang van zaken. Ik kan mij voorstellen, dat men de hulp van de Engelsen nodig had in Stockholm, omdat het voor de Nederlanders veel moeilijker was berichten naar Engeland te krijgen dan voor de Engelsen. Dat deze inlichtingen, die via de Engelsen moesten gaan, de Nederlanders niet bereikten, is echter wel zeer wonderlijk.

A. Van het geval op zich zelf heb ik wel iets gehoord, maar de bijzonderheden hiervan herinner ik mij niet. Een van de dingen, die altijd bezwaarlijk werden gevonden, was, dat de berichten van Nederlanders eerst door een zeef moesten gaan.

49467. De **Voorzitter**: Men vraagt zich af, of men van de kant der Nederlandse Regering te Londen wel voldoende activiteit heeft betoond om die berichten los te krijgen. Daarover bestaat enige twijfel in het geval, dat de heer *de Jong* hier heeft verteld.

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

49468. De **Voorzitter**: U roerde zelf reeds aan het contact, dat er in 1942 is geweest met de heer *Visser 't Hooft*. De overkomst van deze in Londen is het begin geweest van een belangrijke verbinding over Genève, waarover zeer veel berichten zijn binnengekomen. Hebt u de besprekingen, waarbij deze regeling tot stand is gekomen, van nabij medegemaakt?

A. Die besprekingen heb ik zelf, met goedkeuring van de Minister-president en de andere Ministers, gehouden met ds. *Visser 't Hooft*. Dat is het eerste contact geweest, dat zeer goed liep en waarover naderhand al die berichten binnenkwamen. Ds. *Visser 't Hooft* heeft uitermate grote verdiensten op dit terrein gehad.

49469. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Visser 't Hooft* verteld, dat hij in de eerste tijd met u heeft samengewerkt en dat die periode, andere personen niet te na gesproken, eigenlijk de meest vruchtbare periode van zijn samenwerking met Londen is geweest. In die periode kreeg hij, wat hij noemde, „weerwerk“ uit Londen, wat natuurlijk gemakkelijker ging, omdat in die tijd de diplomatieke koerier nog werkte. Hij had een uitvoerige correspondentie met u. Hij zond u materiaal en hij kreeg daarop reactie. Zo kon hij ook dingen doorsturen naar Nederland. Hij vertelde, dat er twee omstandigheden zijn

geweest, die daaraan een einde maakten, n.l. dat u als ambassadeur naar China ging en de grote bemoeilijking van het contact na de bezetting van Zuid-Frankrijk. Toen is er, zo zeide de heer *Visser 't Hooft*, een zeker vacuum geweest. Hij wist niet wie uw plaats innam. Het heeft een tijd geduurd voordat hij wist, dat tot Secretaris-Generaal was benoemd de heer *van Haersma de With*, met wie hij reeds contact had gehad. De heer *Visser 't Hooft* vertelde, dat de heer *van Haersma de With* — hij wist niet om welke reden — niet op dezelfde wijze „weerwerk“ heeft gegeven als u. Dat is een zaak, waarover de heer *Visser 't Hooft* zich altijd verwonderd heeft. Hij heeft, naar hij zeide, in zijn brieven daarop steeds de aandacht gevestigd, maar het is niet meer zo geworden als het was geweest. Nu is bij ons de vraag gerezen: hebt u de heer *van Haersma de With* bij de overdracht van uw functie hierover voldoende ingelicht?

A. Volmaakt.

49470. De **Voorzitter**: Dus hij kon er volkomen van op de hoogte zijn geweest hoe u het opvatte en hoe ook de heer *Visser 't Hooft* het gewent achtte?

A. Ja. Ik zou ook niet weten hoe het anders kon, want al deze dingen, die in het contact met de heer *Visser 't Hooft* een rol speelden, werden aan de Ministers en H.M. de Koningin gezonden, met prae-adviezen er bij. Er was een dossier en ik maakte elke maand overzichten. Deze hebt u misschien ook wel gevonden. Zij gingen ook over alle Ministers.

49471. De **Voorzitter**: Maar de heer *Visser 't Hooft* spreekt over het verkeer van Londen naar Zwitserland, waaraan hij zo'n grote waarde hechtte.

A. Daarvoor kan ik werkelijk geen verklaring geven.

49472. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat de heer *van Haersma de With* dat ook moet hebben geweten toen hij zijn functie aanvaardde?

A. Hij wist het.

49473. De **Voorzitter**: Hoe heeft de overdracht plaats gevonden!

A. De heer *van Haersma de With* was wat ouder en hij vond de functie te zwaar om deze in haar geheel over te nemen. De functie is toen verdeeld tussen de heren *van Haersma de With* en *de Beus*. Zij hebben samen mijn werk overgenomen. Hoe het later gelopen is, weet ik niet.

49474. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw heengaan dit wel met hem besproken?

A. Er lag een volledig dossier. Intussen, de persoonlijke factor speelt natuurlijk bij al deze dingen een zeer grote rol.

49475. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat u als gevolg van uw persoonlijke relaties met de heer *Visser 't Hooft* vanzelf al gemakkelijk geneigd was om met hem te corresponderen?

A. Ja. Men begrijpt elkander ook beter.

De mogelijkheid bestond aan te voelen, wat nodig was. Een betrekkelijk summiere berichtgeving maakte het misschien gemakkelijker aan te voelen, in welke richting men inlichtingen wilde geven of aanwijzingen moesten worden gegeven dan wel de gedachten gingen.

49476. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wist precies, wie de heer *Visser 't Hooft* was en wat zijn bedoeling en geestelijke achtergrond was?

A. Ja.

49477. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U kende hem waarschijnlijk van vroeger?

A. Ja.

49478. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt de heer *Visser 't Hooft* niet overgegeven aan B.I.; u hebt hem overgegeven aan de heer *van Haersma de With*?

A. Dit is bij de instelling en bij het contact van mij met de heer *Visser 't Hooft* blijven doorlopen. Hoe het verder overgenomen is door B.I., weet ik niet.

49479. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Zoals u het overgedragen hebt, is het overgedragen aan de heer van *Haersma de With*?

A. Ja.

49480. De **Voorzitter**: U bent in Januari 1943 weggegaan. Toen bestond het B.I. al.

A. Ja, net.

49481. De **Voorzitter**: Is toen door u een regeling getroffen, dat de zaak overgeheveld moest worden naar B.I.?

A. Die is door mij niet getroffen. Ik heb, wat deze dingen betreft, nooit in het verborgene gespeeld. Dit wist B.I.

49482. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat later, in 1944, hieruit een geweldig conflict is voortgevloeid tussen de heren *Somer* en *Visser 't Hooft*. Hier ziet men weer een voorbeeld van het naast elkaar werken van verschillende onderdelen van de inlichtingendienst. Het is heel goed mogelijk, dat het in dit geval, waar het een speciaal soort van berichten betrof en het ook sterk van de personen afhing, zijn vóór had, maar men ziet hier weer de problemen van coördinatie.

A. Zover zou ik niet willen gaan. Dit is juist begonnen ook in de tijd, dat men een overgangperiode had. Toen er niets was, wat als zodanig kon functioneren, is dit initiatief door de heer *Visser 't Hooft* en mij genomen om geen tijd te verliezen en zoveel mogelijk inet elkaar samen te werken op de basis van volmaakt vertrouwen zonder dat men enige wens had zich, in welke vorm ook, een bepaalde functie of bevoegdheid aan te meten.

49483. De **Voorzitter**: De berichtgeving van Engeland naar het bezette gebied is gedurende de gehele oorlog oneindig veel geringer geweest dan hetgeen men omgekeerd van het bezette gebied uit naar Londen probeerde te krijgen. Er waren echter ook wel dingen, die voor het bezette gebied van belang waren. Herinnert u zich nog, welk soort berichten in uw gedachtengang onder deze omstandigheden aan het bezette gebied geleverd moest worden?

A. In eerste instantie gegevens over onze Regering zelf, over het verloop van de oorlog, over Indonesië en over de voorbereidingen, die werden getroffen voor een overwinning; kortom in algemene zin zich te beraden, wat men zelf zou wensen te weten, wanneer men de schoenen aantrok van iemand, die in het bezette gebied zat.

49484. De **Voorzitter**: Wij hebben reeds enige keren gesproken over de moeilijkheden, die kolonel *de Bruyne* heeft gehad met *Rabagliatti*, o.a. ook in verband met de aankomst van *Dogger* en *Tazelaar*. Hebt u met *Dogger* ook contact gehad?

A. Een paar keer. Hij heeft vrij uitvoerige inlichtingen gegeven over de O.D.

49455. De **Voorzitter**: Hij heeft een rapport geschreven.

A. Ja.

49486. De **Voorzitter**: Was in die periode de positie van de O.D. in Londen reeds een probleem?

A. Tot op zekere hoogte wel. Als ik mij goed herinner, dan wist men nog niet precies hoe de kaarten in Holland lagen. Toen is *Dogger* met de mededeling gekomen, dat hij uitgezonden was om de juiste toedracht van zaken aan de Regering te komen vertellen. Daarover heeft hij een rapport geschreven, dat inderdaad een vrij uitvoerige beschrijving inhield van de voorbereidingen, die in Nederland waren getroffen. Het is zeer gewaardeerd, dat men deze berichten, die zeer verhelderend hebben gewerkt, heeft gekregen.

49487. De **Voorzitter**: Later is een strijdvraag geworden hoe men de O.D. moest zien. Zelfs zijn er mensen geweest, die hebben getwijfeld of de O.D. wel een betrouwbaar apparaat was in het bestaande Staatsbestel. In de latere tijd zijn er heel wat moeilijkheden over deze zaak geweest. Lag de problematiek in die tijd ook reeds zo of was het toen meer, dat men wel had gehoord, dat er een organisatie, de O.D., was, maar dat men niet precies wist hoe die organisatie in elkaar zat en dat de uiteenzetting van *Dogger* hierover verhelderend werkte, zonder dat de doelstellingen van de O.D. daarbij zo sterk aan de orde kwamen? Of speelde dit laatste in die periode ook reeds een rol?

A. Nog niet in die mate. Destijds was het nog niet duidelijk in welke richting de O.D. zich de ontwikkeling van zaken in Nederland dacht.

49488. De **Voorzitter**: Men was toen dus meer in het stadium van het informatieve: hoe groot de organisatie was en hoe zij was opgezet; het probleem van de doelstellingen van de organisatie is toen eigenlijk nog niet aan de orde gekomen?

A. Neen, dat kon ook niet in die periode. *Dogger* is hier, geloof ik.

49489. De **Voorzitter**: Hem hebben wij ook gehoord. Wij hebben hier ook gehoord de heer *Springer*. Hem kent u waarschijnlijk ook?

A. Daarvan staat mij wel iets voor de geest. Ik moet even mijn geheugen opfrissen. Hij is éénmaal bij mij geweest.

49490. De **Voorzitter**: *Springer* was met berichten gekomen, waarbij de problematiek, waarover ik sprak, al naar voren kwam. Hij had nl. uiting gegeven aan de ongerustheid, die in Nederland bestond, over de mogelijkheid van een greep naar de macht van zekere groepen. Dat had hij u ook gezegd. U hebt toen gevraagd: „Welke zijn die groepen?” en de heer *Springer* heeft toen namen genoemd. U hebt toen, volgens de heer *Springer*, geantwoord, dat dit niet waar kon zijn en dat de heer *Springer* hier een antagonisme schiep, dat toch wel hoogst onwenselijk was. Daar is dus even aan het probleem getipt.

A. Ik herinner mij, dat hij éénmaal bij mij is geweest. Het onderwerp van het gesprek staat mij niet duidelijk meer voor de geest, maar hem natuurlijk wel, daar hij met een bepaald doel kwam. Inderdaad, het was nog geen probleem, dat als zodanig voldoende rijpheid had bereikt om met bepaalde stellingen te komen. Het was wel een onderwerp van discussie.

49491. De **Voorzitter**: Hij had u in dat verband genoemd de oud-Gouverneur-Generaal *de Jonge* en generaal *Röell*.

A. Dat kan best zijn.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Ik zeg u dank voor de inlichtingen, welke u verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

A. H. J. LOVINK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

LEVINUS JOHANNES VAN LOOI,

oud 51 jaar, wonende te Amsterdam, van beroep journalist.

Hij legt de eed af als getuige.

49492. De **Voorzitter**: Wij willen gaarne met u spreken over de contacten, die u in de loop van de bezetting, speciaal gedurende de eerste tijd, hebt gehad met uit Engeland afkomstige agenten. Ik weet niet precies wat het beginpunt daarvan geweest is. Ik heb hier wel het proces-verbaal van een verhoor, dat u is afgenomen op 4 Juni 1946 door een tweetal ambtenaren van het B.N.V., dat betrekking heeft op de gebeurtenissen van Februari 1942, te weten het contact met *Dessing*.

De vraag is echter, of er daarvoor nog andere contacten zijn geweest.

A. Ja. Geen directe contacten met personen, die in Nederland aangekomen waren, wel schriftelijke contacten.

49493. De **Voorzitter**: In de vorm van brieven over Zwitserland?

A. Over Portugal.

49494. De **Voorzitter**: U had dus correspondentie met bepaalde personen in Engeland. Ging dat door middel van een bepaalde afspraak?

A. Mijn correspondent in Engeland was de heer *Meyer Sluysen*, een collega van mij, die bij dezelfde krant gewerkt had. Wij kenden elkaar heel goed en de een wist precies wat de ander bedoelde, als hij iets gek (bedoeld als code) schreef. Aan die correspondentie is de komst van *Dessing* voor een belangrijk deel te danken.

49495. De **Voorzitter**: Was het dus mogelijk zo te corresponderen, dat men elkaar dit duidelijk kon maken?

A. Ja, dat wil zeggen: het eerste contact is van Engeland uit gelegd. Daarop zijn brieven van mij aan *Meyer Sluysen* gevolgd en daarin heb ik onmiddellijk geklaagd over het gebrek aan politiek contact, dat in die eerste tijd dan ook wel het belangrijkste voor ons was. Toer, is een brief van *Sluysen* gevolgd, waarin hij mij de toekomstige oprichting van de Flitspuit mededeelde. Daarvoor verzocht hij medewerking. Ik neem aan, dat aan hem, in verband met zijn contacten, die hij daarvoor had, is gevraagd: Naar wie kunnen wij in Nederland iemand sturen?

49496. De **Voorzitter**: Was die correspondentie vrij veelvuldig of ging het met grote tussenpozen?

A. De omstandigheden in aanmerking genomen, vrij veelvuldig; es was een tussenpoos van een week of zes.

49497. De heer **Hoogcarspel**: Tussen de vraag om inlichtingen en het antwoord daarop?

A. Neen, dat duurde veel langer. Dat duurde totdat de „Flitspuit“ kwam; toen kregen wij daarvan antwoord. Mijn indruk is, dat een brief vanuit Nederland, over Portugal, naar Engeland wel een week of vier onderweg was.

49498. De **Voorzitter**: Kreeg u kleine aanwijzingen of meer uitvoerige uiteenzettingen van de „Flitspuit“?

A. Niet meer dan een aanwijzing. Het was een antwoordje op een vraag, een bevestiging, dat er een brief was aangekomen.

49499. De **Voorzitter**: U was dus een van de Nederlanders, die niet geloofden, dat de „Flitspuit“ in Nederland werkte?

A. Vóórdat hij er was, wist ik, dat hij in Engeland zou gaan werken.

49500. De **Voorzitter**: Velen dachten, dat de „Flitspuit“ in Nederland werkte. U wist echter beter?

A. Ja.

49501. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de oprichting van de „Flitspuit“ voorbereid, vóórdat de oorlog was uitbroken?

A. Neen.

49502. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u het uit de correspondentie vernomen?

A. Ja.

49503. De **Voorzitter**: Uw eerste contact met een agent is dus het contact met *Dessing* geweest. Wij hebben uit andere gegevens bemerkt, dat van Engelse zijde reeds door andere agenten was geprobeerd contact te zoeken met *Vorrink*. Dat is o.a. het geval geweest met de agent *de Jonge*. Dat was in dezelfde tijd als *Dessing*. Ik meen, dat *de Jonge* in Februari 1942 in Nederland is gekomen. Nu is ons gebleken, dat *de Jonge* contact heeft gehad met een afgezant van *Vorrink*, nl. *Althoff*. Hebt u daarbuiten gestaan?

A. Ja. Ik wist er wel van, maar ik stond er buiten. Ik heb de indruk, dat beide agenten niet van dezelfde instantie kwamen.

49504. De **Voorzitter**: Waarop grondde u die indruk?

A. In de eerste plaats uit de verklaringen van *Dessing*, die zeer goed op de hoogte was van de parachutisten, die in Nederland verwacht konden worden. Ik maakte het op uit zijn mededeling, dat hij de eerste sabotage-agent was. De wijze ook, waarop *de Jonge* naar Nederland is gekomen, klapte als het ware niet met de opleiding, die een agent had gehad bij de Dutch branch van de Intelligence Service.

49505. De **Voorzitter**: Die indruk is inderdaad juist. *Dessing* en *de Jonge* zijn door verschillende Engelse diensten uitgezonden. Toen u sprak over „niet van dezelfde instantie“ meende ik, dat u in verband met de opdrachten om bepaalde politieke contacten te zoeken aan Nederlandse instanties dacht. Hebt u de indruk, dat die opdrachten wel van dezelfde kant kwamen?

A. Ook van verschillende kanten.

49506. De **Voorzitter**: Kunt u dat nader toelichten?

A. Dat leid ik alleen af uit een gesprek, dat ik met *Dessing* had. De opdracht, die *Dessing* had, was een minder gedefinieerde dan die van *de Jonge*.

49507. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord wat de opdracht van *de Jonge* was?

A. Ja, die heb ik toen ook gehoord.

49508. De **Voorzitter**: Kunt u die nog weergeven?

A. Dat zou ik niet durven doen.

49509. De **Voorzitter**: Maar zij hield wel mede in, dat hij contact moest zoeken met *Vorrink*?

A. Dat ongetwijfeld.

49510. De **Voorzitter**: Kunt u zich herinneren of in die opdracht begrepen was een poging om *Vorrink* naar Engeland te brengen?

A. Ongetwijfeld.

49511. De **Voorzitter**: Dus u weet er blijkbaar toch wel iets van.

A. Ja. Ik ben bereid toe te geven, dat ik mij hetgeen mij nu voorgelegd wordt als juist herinner, maar ik zou niet gaarne een overzicht geven van wat toen gebeurd is, aangezien wij nu eenmaal de gewoonte hadden aangenomen: waar Pietje of Jantje niets mee te maken heeft, daar behoeft hij ook niets van te weten. Hetgeen ik toevallig uit gesprekken oppikte, behield ik, maar dat is niet voldoende om u een volledig overzicht te geven. Ik weet ook, dat *de Jonge* is gekomen met een microphoto.

49512. De **Voorzitter**: Een microphoto, die een boodschap inhield?

A. Een verzoek om naar Engeland te komen.

49513. De **Voorzitter**: Van wie ging dat uit?

A. Dat weet ik niet,

49514. De heer **Hoogcarspel**: Maar u weet wel, dat het aan *de heer Vorrink* gericht was?

A. Ja.

49515. De **Voorzitter**: Weet u ook welke overwegingen er toe hebben geleid, dat aan dat verzoek geen gevolg is gegeven?

A. Ik meen een besluit van het Nationaal Comité en ook de wens van *Vorrink* om in Nederland te blijven. In zijn plaats zou de heer *Althoff* gaan.

49516. De **Voorzitter**: Die toen met *de Jonge* en *Pot* gearresteerd is?

A. Ja. Die drang om in Nederland te blijven, is bij de heer *Vorrink* blijven bestaan. Er is toen een tweede verzoek gekomen om naar Engeland te komen. Dat was geen Engels, maar een Duits verzoek, overgebracht door *van der Waals*.

49517. De **Voorzitter**: U zegt: een tweede verzoek. Was dat in tijdsorde het tweede? *Dessing* zat er toch tussen?

A. *Dessing* was er al geweest.

49518. De **Voorzitter**: Via *de Jonge* kwam het eerste verzoek?

A. Ja.

49519. De **Voorzitter**: En *Dessing* had op dit punt geen verzoek?

A. Neen.

49520. De **Voorzitter**: Dus het verzoek van *van der Waals* was het tweede van die aard.

A. Ja. Daarop heeft *Vorrink* geantwoord: Ik ben volkomen bereid naar Engeland te gaan om rapport uit te brengen, maar tevoren moet vaststaan, dat ik binnen 6 weken weer naar Nederland teruggebracht word. Dat klopt dus ook met zijn eerste houding in deze kwestie.

49521. De heer **Hoogcarspel**: Had men geen vermoeden, dat het tweede verzoek van Duitse kant kwam?

A. Jammer genoeg niet.

49522. De **Voorzitter**: Kunt u mededelen hoe het contact met *Dessing* tot stand gekomen is?

A. Ik was in die tijd ondergedoken in Zwolle. Ik kreeg daar het bericht: Er is een parachutist voor je aangekomen in Amsterdam. De man had zich gelegitimeerd met een portretje van de kinderen van *Sluysen*.

49523. De **Voorzitter**: Van één kind van *Sluysen*.

A. Dat kan zijn. Ik heb het zelf niet gezien. Ik zei: Ik vind dat een nogal lichte legitimatie.

Men zei mij: De man zit bij de dames *Lelie* thuis! Ik zeide: als hij fout is, dan hangen zij al. Laat hem dus rustig zitten, maar zorg, dat hij er niet uitkomt.

Na veertien dagen ben ik er zelf heengegaan in de mening, dat, als de Gestapo na veertien dagen niet was komen kijken, het dan wel goed zou zijn. Toen ik daar kwam, bleek mij al direct, dat het wel een zeer geraffineerde Gestapo-spion moest zijn, als hij een spion was; hij sprak ternauwernood behoorlijk Nederlands. Hij had bovendien allerlei Engelse gewoonten. Op hetzelfde ogenblik, dat ik daar was, kwam er een brief binnen van de heer *Sluysen*. Die was binnengekomen bij een Amsterdamse gemeenschappelijke kennis. In die brief stond een volledige legitimatie voor die man.

49524. De **Voorzitter**: Was dat de brief, aan de heer *Bommer* gericht, waarin een verhaal verweven was over het accountantsberoep van *Dessing*?

A. Ja. De brief was duidelijk: de man was goed. Zijn opdracht was in de eerste plaats te trachten, de verzetsgroepen te organiseren en daarmee te doen, wat mogelijk was, en in de tweede plaats, zich politiek te informeren en politieke informatie naar Engeland te sturen. Dat kon niet, want om verzet te plegen, had men in de eerste plaats iets anders dan zijn handen nodig. Er waren geen wapens. Om berichten door te geven had men bovendien een marconist nodig. Die was er niet bij. Zij waren veertien dagen tevoren ook boven Nederland geweest met zijn marconist, maar toen konden zij niet springen. Veertien dagen daarna wilde de marconist in verband met de weersgesteldheid niet mede. Hij is later gesprongen en ik geloof, dat hij doodgevallen is.

49525. De **Voorzitter**: Heeft hij de naam van de marconist genoemd?

A. Neen. Hij moet ergens achter de IJssel doodgevallen zijn.

49526. De **Voorzitter**: Kan het *Molenaar* geweest zijn?

A. Ja, maar hij heeft de naam nooit genoemd. Hij heeft de naam *Molenaar* wel genoemd, maar niet in verband met de marconist, omdat hij persoonlijk niet wist welke marconist zou komen. De marconist is namelijk gekomen, vóórdat het codewoord over Radio-Oranje gegeven is. Dat *Molenaar* de marconist was, op wie wij wachtten, hebben wij afgeleid uit het feit, dat hij doodgevallen is ongeveer op het tijdstip, waarop hij moest komen. U kent misschien de geschiedenis wel.

Er zijn elke maand, op de 11de en de 12de, mededelingen voor „*Gerrit van den Broek*” uitgezonden. Telkens moesten wij blijven proberen contactplaatsen op te zoeken. Later hebben zij medegedeeld: „Wij zullen u bij de dames opzoeken”. Dat kwam helaas op hetzelfde ogenblik, waarop alle Joden ijlings het huis moesten verlaten. Wij hebben nog gecontroleerd, of er iemand aan huis is geweest bij de dames *Lelie*. Er niets van gebleken. Wij hebben voor zover mogelijk voorbereidende maatregelen genomen. Wij hebben contact gelegd o.a. met luitenant *Abraham*, die in de leiding van de groep reserve-luitenants zat.

49527. De **Voorzitter**: Was dat een contact om aan de opdracht van *Dessing* op het gebied van de sabotage te kunnen voldoen?

A. Ja. Wij hebben militaire informatie bij elkaar gehaald. Ik heb *Dessing* bij *Vorrink* gebracht en die heeft hem als het ware politiek geïnstrueerd. *Dessing* wist nauwelijks hoe hij het woord politiek moest schrijven. Je moest hem een politiek lesje leren. Na enige maanden zat ik eigenlijk met *Dessing* opgeknapt.

49528. De **Voorzitter**: Hebt u in die maanden ook geweten van het bezoek van *Dessing* aan het café „De Leidse Poort”?

A. Ja. Of wij waren er bij, of wij hebben hem afgedekt buiten. Bij dat kritisch bezoek waren wij buiten. Wij lieten hem niet naar

een contactplaats gaan zonder te kunnen weten, wat er eventueel gebeurde. Na die tijd is hij niet meer in „De Leidse Poort” geweest; dat had geen zin. Het is gebleken, dat daar niemand meer geweest is. Op mijn aanraden is hij naar Engeland vertrokken, daardoor in staat gesteld door de contacten, die hij van de heer *van Staal* had.

49529. De **Voorzitter**: U zeide, dat u eigenlijk na enige maanden met *Dessing* in uw maag zat: u kon dus blijkbaar niets met hem doen. Leverde b.v. het contact met luitenant *Abraham* ook niets op?

A. Een luitenant met blote handen is evenveel waard als iemand anders met blote handen. Het griezelige van de gehele zaak was ook, dat er geen wapens kwamen, de droppings bleven uit, de marconisten kwamen niet, terwijl ons dit was toegezegd. Wij hadden twee, drie droppingsplaatsen gereed, maar er kwam niets. Dat belemmerde het werk. Daarbij kwam, dat *Dessing* psychologisch niet geheel tegen de situatie was opgewassen.

49530. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Hij had nogal wat geld bij zich en niet ieder kan dit op een juiste wijze gebruiken.

49531. De **Voorzitter**: U bedoelt: het bezit van dat geld was een beetje verleidelijk?

A. Ja. In dit opzicht was ik blij, dat hij naar Engeland ging.

49532. De **Voorzitter**: Ik meen, dat er in de stukken wel is gezegd, dat *Dessing* bij zijn collega's nogal als loslippig werd beschouwd. Ik bedoel niet in de slechte zin, dat hij verraad zou plegen, maar in de zin, dat hij gemakkelijk praatte. Is u daarvan iets gebleken?

A. Onder normale omstandigheden zou ik voor *Dessing* mijn hand in het vuur steken en zou ik zeggen: hij is zeer gesloten. Ik weet echter niet of hij, in de omstandigheden, waaronder ik er bij hem op heb aangedrongen, dat hij naar Engeland zou teruggaan, inderdaad niet iets lichtzinnigs zou doen. Nu moet u hierbij rekening houden met het feit, dat men hoogstwaarschijnlijk van alle lieden, die de moed oprachten zich boven bezet gebied te laten droppen, op de een of andere wijze wel zou kunnen zeggen, dat zij, met normale maatstaven gemeten, enigszins lichtzinnig waren.

De **Voorzitter**: Men moet in elk geval over sommige dingen kunnen heenstappen, als men dat doet.

49533. De heer **Hoogcarspel**: U bedoelt natuurlijk: lichtzinnig voor het werk?

A. Ja. 's Nachts om 3 uur thuiskomen noem ik lichtzinnig.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Terwijl de spertijd begon om 12 uur. Dat was inderdaad niet nodig.

A. Juist.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was toch eigenlijk met vuur spelen.

A. En dan met een persoonsbewijs in je zak, waarvan je weet, dat het niet goed is. De persoonsbewijzen van de parachutisten uit Engeland waren niet goed.

49534. De **Voorzitter**: Wat mankeerde daaraan?

A. Het watermerk stond verkeerd, de leeuwjes keken alle één kant uit.

49535. De **Voorzitter**: Hebt u dat toen direct bemerkt?

A. Ik niet, maar mijn vrouw, na enige weken.

49536. De **Voorzitter**: Is daaraan nog iets gedaan kunnen worden in het geval van *Dessing*? In die tijd kon men nog niet gemakkelijk een ander persoonsbewijs krijgen.

A. Neen. Ik heb voor een kameraad er een moeten rollen! Dat was op dat ogenblik de gemakkelijkste manier.

49537. De **Voorzitter**: Nu zegt u, dat u tenslotte vond, dat *Dessing* maar weg moest gaan, omdat hij hier niet aan de slag kon komen. Maar heeft bij hel advies, dat *Dessing* moest weggaan, ook een rol gespeeld de overweging, dat *Dessing* bij zijn bezoek aan „De Leidse Poort” geconstateerd had, dat een van zijn kameraden in

handen van de Gestapo was? Heeft daarbij ook een rol gespeeld de gedachte, dat het nuttig was, dat *Dessing* wegging en trachtte contact met de overkant te krijgen om te waarschuwen?

A. Natuurlijk heeft dat ook een rol gespeeld. Ik zou gaarne willen vaststellen, dat *Dessing* niet is weggestuurd. Wij hebben er op aangedrongen dat hij wegging, eensdeels overwegende, dat hij een belasting werd, anderzijds gebruik makende van deze mogelijkheid om de zaak aan de overkant te klaren. Hij heeft, vóórdat hij wegging, nog een uitvoerig gesprek met *Vorrink* gehad, die hem weer een lesje ingepompt heeft, in de hoop, dat hij dat zou kunnen herhalen aan de overkant, en ik meen zelfs, dat *Vorrink* hem stukken heeft meegegeven.

49538. De **Voorzitter**: Hij is in Februari 1942 gekomen. Hoelang is hij in Nederland geweest?

A. Het zal Augustus zijn geweest, toen hij vertrok.

49539. De **Voorzitter**: Hij is toen gegaan naar Brussel, met de bedoeling via Zwitserland naar Engeland te gaan.

A. Hij is weer teruggekomen.

49540. De **Voorzitter**: Ja. Hij is een tijd in Brussel blijven hangen. Wanneer is hij weer bij u teruggekomen?

A. Dat zou ik niet precies kunnen zeggen. Hij is begin Augustus weggegaan en is begin September teruggekomen, dus na 5 of 6 weken.

49541. De **Voorzitter**: Na betrekkelijk korte tijd is hij dus uit Brussel teruggekomen. Wat vertelde hij toen?

A. Dat hij niet verder kon en dat de contactpunten, die hij daar had, niet deugden.

49542. De **Voorzitter**: Heeft hij u toen — dat zal dus zijn geweest September 1942 — medegedeeld, dat hij had gepoogd een telegram te sturen naar Engeland?

A. Ja.

49543. De **Voorzitter**: Weet u ook of hij daarin een waarschuwing heeft gegeven in verband met de arrestatie van *Andringa*, die in handen van de Gestapo was, zoals hij in het café „De Leidse Poort” had geconstateerd?

A. Dat zou ik niet durven zeggen.

De **Voorzitter**: Dit is wel belangrijk.

A. Ik zou het niet durven zeggen.

49544. De **Voorzitter**: Dat zou een waarschuwing voor Engeland zijn geweest. Heeft hij wel over een telegram naar Engeland gesproken?

A. Ja, hij heeft twee dingen geprobeerd. Een telegram naar Engeland weg te krijgen, ten einde afgehaald, althans doorgezonden te worden. Dat telegram is per boodschapper door de demarcatielijn gebracht. De boodschapper is telkens heen en weer gegaan en bracht telkens de boodschap mede, dat er geen nieuws was. Het begon hem te vervelen en toen is hij teruggekomen naar Nederland.

49545. De **Voorzitter**: Hoelang is hij gebleven?

A. Zeer kort, veertien dagen, drie weken.

49546. De **Voorzitter**: Het had weinig zin, dat hij naar Nederland terugkwam.

A. Ik heb de indruk, dat het geldgebrek was.

49547. De **Voorzitter**: Is hij toen opnieuw van geld voorzien?

A. Niet door mij in ieder geval.

49548. De **Voorzitter**: Is hij weer naar Brussel gegaan?

A. Ja.

49549. De **Voorzitter**: Verder hebt u niets meer van hem gehoord?

A. Ik heb zeer kort daarna een boodschap naar Brussel, aan hem, laten sturen, dat er een nieuwe agent aangekomen was. Dat klopte niet. Dat was *van der Waals*.

49550. De **Voorzitter**: Dat moet dus ongeveer begin December geweest zijn?

A. Ja. Daarop heb ik echter geen antwoord gekregen en ik heb aangenomen, dat hij al vertrokken was.

49551. De **Voorzitter**: Heeft de nieuwe agent, *van der Waals*, er niet op aangedrongen, dat er een poging zou worden gedaan *Dessing* uit Brussel terug te krijgen?

A. Neen, ik had sterk de indruk, dat *van der Waals* er niets van wist.

49552. De **Voorzitter**: Is er van uw kant niet over gesproken?

A. Natuurlijk wel. Ik had geen enkele reden, met een zo kersvers uit Engeland gekomen agent niet te spreken over het feit, dat wij een halfjaar hadden zitten wachten, schelden en vloeken, omdat *Dessing* zonder marconist zat.

49553. De **Voorzitter**: Is toen niet ter sprake gekomen, of heeft *van der Waals* er niet op aangedrongen, dat *Dessing* uit Brussel zou terugkomen?

A. Ja, natuurlijk, dat is te begrijpen.

49554. De **Voorzitter**: Is dat in die geest aan hem geschreven?

A. Ja.

49555. De **Voorzitter**: Dat is dus de boodschap, waarvan u zeide, dat u er geen antwoord op kreeg?

A. Ja.

49556. De heer **Hoogcarspel**: Vertrouwde u *van der Waals* volkomen?

A. Ik heb nooit iemand volkomen vertrouwd, maar ik moest hem wel vertrouwen. Wij moesten, na zijn vele legitimaties over Radio-Oranje, absoluut aannemen, dat hij uit Engeland kwam.

49557. De **Voorzitter**: U kreeg dus geen antwoord van *Dessing* uit Brussel?

A. Neen.

49558. De **Voorzitter**: Ik meen, dat het heel lang geduurd heeft, vóórdat *Dessing* weggekomen is. Hij is eerst in September 1943 in Engeland aangekomen. Dus heeft hij vermoedelijk vrij lang in Brussel gezeten.

A. Ja.

49559. De **Voorzitter**: Het zou volkomen verklaarbaar zijn, dat u geen antwoord gekregen hebt, als hij in die tijd Brussel verlaten had, maar als hij in Brussel is gebleven, zou het misschien van belang zijn te weten, waarom hij niet geantwoord heeft.

A. Dat weet ik niet. Ik heb hem na de oorlog nog gesproken, maar er was niet veel met hem te praten. Hij was zeer verbitterd over het feit, dat men hem niet alleen na de oorlog, maar ook tijdens de oorlog in Engeland slecht had behandeld.

49560. De **Voorzitter**: In welke zin? Er zijn parachutisten in Engeland teruggekomen, die in de gevangenis zijn terechtgekomen. Is hem iets van die aard overkomen? Of gevoelde hij zich slecht behandeld in die zin, dat hij meende, dat zijn verdiensten niet voldoende erkend werden?

A. Neen. In dit opzicht had hij blijkbaar toch geen grote eerbij. Maar het ging er om, dat men van hem geen gebruik maakte, dat hij afgeschoven werd, dat hij zijn mededelingen, die hij medebracht, niet aan de man kon brengen, dat men probeerde hem naar Curaçao weg te duwen, hetgeen hij door tussenkomst van Prins *Bernhard* heeft verhinderd.

49561. De **Voorzitter**: Heeft hij u na de oorlog ook verteld, wat er met zijn telegram uit Brussel is gebeurd?

A. Ja. Ik geloof, dat dat een jaar bij de een of andere instantie in Londen gelegen moet hebben.

49562. De heer **Hoogcarspel**: U weet niet, welke instantie?

A. Neen. Ik meen, dat het op 29 November was, dat ik een bericht kreeg van de heer *van Staal*, dat er bij de familie *Wins* een parachutist voor mij was gekomen. Deze zaak zou misgelopen zijn,

indien hij één dag later was gekomen, want dan was die familie daar niet meer te vinden geweest. Deze man had naar *Venus* gevraagd, hetgeen een tikfout geweest kan zijn of een soort van codeoam van *Levinus*. Deze man kwam terecht bij een van de weinige mensen, die deze voornaam van mij gebruikten, en daaruit bleek reeds, dat hij moest komen van een van de mensen in Engeland, die mij met mijn voornaam aanspraken. Dat was *Meyer Sluysen*. Hij had bij zich het portretje van de kinderen van *Sluysen*, hetgeen ik niet aange-naam vond. Het was mij nl. bekend, dat men in het algemeen bij een inlichtingendienst niet iemand tweemaal met dezelfde legitimatie uitstuurde. Inmiddels had de heer *van Staal* (wiens naam mevrouw *Wins* tegen haar bezoeker had genoemd) deze man reeds ontmoet, volgens het systeem van: je hangt toch, als het mis is; ga eens kijken en met hem praten; kijk eens, of het goed is. Ik heb buiten gewacht. Zij zijn met hun tweeën er uit gekomen; dat was het teken, dat het goed was. Ik heb mij bij hen gevoegd. Wij hebben een paar omwegen gemaakt en gewandeld tot het donker was. Toen zijn wij in een café gegaan en heb ik met de man gesproken. Hij vertelde, dat hij was gezonden om met mij contact te zoeken. Daarvoor had hij dat portretje gekregen.

49563. De **Voorzitter**: Kende hij uw naam?

A. Ik werkte onder de naam *Hordijk*. Het heeft heel lang geduurd, voordat hij mijn werkelijke naam kende; met het bekendmaken daarvan was ik niet erg scheutig. Nu is het mogelijk, dat de familie *Wins* op zijn vraag terstond heeft gezegd: neen, *Venus*, *van Looi*, is niet hier; die is in Engeland. Voor de buitenwacht zat ik nl. in Engeland. Dat gesprek beviel mij niet zo erg, omdat hij niet met een andere legitimatie kwam. In de loop van het gesprek kwam echter de vraag: Door wie is u eigenlijk gezonden? Door captain *Blunt*, was het antwoord. Waar hebt u uw opleiding gehad? Ik kreeg hetzelfde antwoord, dat ik van *Dessing* had gekregen: Dat mag ik u niet zeggen. Ik vroeg: Wat voor opleiding hebt u gehad? Hij vertelde mij dat en dat klopte.

49564. De **Voorzitter**: Had *Dessing* u ook die naam van *Blunt* genoemd?

A. Ja.

Hij had hem ook herhaaldelijk genoemd in verband met zeer veel whisky. Op een gegeven ogenblik staken wij in dat café een sigaar op. Ik sneed het puntje van mijn sigaar af met een mes, dat ik uit mijn zak haalde, waarop *van der Waals* zeide: Dat mes dient anders niet om puntjes af te snijden, het dient om de lijnen van een parachute af te snijden. Het was inderdaad een mes, zoals de parachutisten bij zich droegen bij het springen en waarmede zij, als zij in de lijnen verward raakten, deze konden afsnijden. *Van der Waals* vertelde mij ook, dat hij marconisten bij zich had. Ik zeide: Dan is de zaak makkelijk te regelen. Uw legitimatie is absoluut onvoldoende, u moet zich door Radio-Oranje laten legitimeren. Akkoord, zei hij, zeg maar, welke zin moet worden uitgezonden. Ik hield er rekening mede, dat er bij Radio-Oranje iets niet in orde zou kunnen zijn, en daarom voelde ik niet veel voor een dergelijke zin. Ik heb gezegd: Ik zal het u misschien wat moeilijk maken, maar als u marconisten heeft, kan het heel goed: u moet laten uitzenden een vertrouwensboodschap aan de ondertekenaar van de tweede brief, die ik aan *Sluysen* heb gezonden. Ik wist, dat die brief aangekomen was, en ik redeneerde: Als de heren van de S.D. weten, dat ik in illegale correspondentie met *Sluysen* sta, weten zij toch niet zeker of zij alle brieven hebben en stellig niet of de brief, die zij voor de tweede verslijten, inderdaad de tweede is. Bovendien was het in zoverre moeilijker, dat onder die tweede brief niet één, maar twee namen stonden. Prompt vier dagen daarna kwam over Radio-Oranje de boodschap: „*Koert* en *Fia*, hebt vertrouwen." Ik houd tegenover een ieder vol, dat dit in oorlogstijd een voldoende anker was om er voor te gaan liggen.

49565. De heer **Hoogcarspel**: Heeft de heer *Sluysen* die brief ontvangen?

A. Ja, die brief is ontvangen. Dat heb ik na de oorlog vastgesteld. Ik meen zelfs, dat hij geproduceerd zou kunnen worden, maar dat is in dit verband niet van belang.

Toen in Engeland een telegram arriveerde, dat er een vertrouwensboodschap moest worden uitgezonden — ik geef nu weer wat ik van *Sluysen* na de oorlog hoorde —, heeft *Sluysen* bezoek gekregen van iemand van de Intelligence Service, die hem zeide: Zonder dat u de naam van de ondertekenaar geeft, kunnen wij het bericht niet uitzenden. Toen heeft *Sluysen*, die mij goed kende en, al moet ik het zelf zeggen, wel wist, dat ik niet al te gauw op de loop ging, gezegd: Als *van Looi* deze zaak niet in orde vindt en hij een bijzondere vertrouwensboodschap wil hebben, deugt er iets niet; kunt u en wilt u

controleren of het verzoek van een goede instantie afkomstig is? Daarop zou het morsebandje, waarbij om die vertrouwensboodschap werd gevraagd, vergeleken zijn met het in Engeland achtergehouden morsebandje — de morsebandjes van de parachutisten, die zouden gaan springen, werden achtergehouden, ten einde een vergelijkingsmogelijkheid te hebben — en zou het schrift hetzelfde zijn gebleken. Ik kan Sluysen niet kwalijk nemen, dat hij toen heeft gezegd: stuur die boodschap.

49566. De heer **Hoogcarspel**: Wist men in Engeland, welke marconist de boodschap gezonden had?

A. Natuurlijk.

49567. De heer **Hoogcarspel**: Dus de identity-check zat er in?

A. Ja. Toen heb ik volkomen logisch van der Waals op Vorrink's verzoek met hem in contact gebracht. Toen is gebeurd, wat wij in een normaal eerlijk geval hadden moeten doen. Wij hebben politieke en militaire informatie verzameld, die door van der Waals bij de Duitsers zijn terechtgekomen. Vorrink heeft, zoals ook bij *Dessing* het geval was, er sterk op aangedrongen, dat er een splitsing zou komen tussen de militaire spionage en de politieke informatiedienst en dat er van uit Engeland iemand aangewezen werd, die in Nederland als politiek centrum zou gelden, zodat er een deugdelijk contact kwam, waardoor ook besluiten genomen konden worden. Er zou iemand komen, kregen wij ten antwoord, maar ik vrees, dat onze telegrammen nooit verder kwamen dan de Nederlandse kust. Het is echter toch wel mogelijk, dat zij die telegrammen doorgestuurd hebben.

49568. De **Voorzitter**: De politieke berichtgeving is wel doorgezonden.

A. Van Vorrink? Dat is mij niet bekend.

49569. De **Voorzitter**: Het was een reeks telegrammen. Hebt u daarop nooit een antwoord gekregen?

A. Natuurlijk, via van der *Waals*.

49570. De **Voorzitter**: Hierbij heeft zich in het bijzonder het geval voorgedaan van het telegram, waarin o.m. werd gesproken over de Jodenvervolgingen. Toen is volgens de door ons gehoorde Duitsers van de overkant medegedeeld, dat men voor politieke berichtgeving niet veel interesse had en dat de telegrammen niet zo lang moesten zijn. Er is hier door Schreieder beweerd, dat *Rauter*, toen hij dit hoorde, zeide: Het is jammer, dat wij het niet in de krant kunnen zetten, dat Engeland zo heeft gereageerd op het telegram, waarin de vermelding van de Jodenvervolgingen stond. Is u dat antwoord uit Engeland nooit in die vorm medegedeeld?

A. Niet in die vorm. Het is wel zeker, dat de heren, die ons telegram hadden opgesteld, er blijkbaar geen idee van hadden, hoeveel tijd er voor nodig was een serie telegrammen te coderen en even over te seinen. Dat is op zich zelf al levensgevaarlijk, maar als men een halfuur lang moet seinen, is het bijna zelfmoord. Tegen de lengte maakte van der Waals bezwaar, hetgeen ondervangen werd door zijn toevoeging: dan doen wij het anders; wij snijden de telegrammen in drieën of vieren en geven dat aan drie of vier marconisten, want marconisten en zenders had hij genoeg. Tenslotte — tegen het einde — heeft hij mij voor de politieke berichtgeving een aparte kortegolfzender gebracht.

49571. De **Voorzitter**: Ons is door de Duitsers gezegd, dat in die telegrammen van Vorrink melding werd gemaakt van het Nationaal Comité en van de taak, die het zich stelde bij de bevrijding. Daarop zou de goedkeuring van de Nederlandse Regering te Londen zijn gevraagd, een goedkeuring, die gekomen zou zijn. Klopt dit?

A. Het is allemaal een kwestie van nuance. Ik meen, dat in die telegrammen sprake is geweest van de groepering, die stellig niet bij de naam Nationaal Comité is genoemd en dat in de een of andere vorm wel om een soort van goedkeuring is gevraagd. Of dit echter is gebeurd in de telegrammen of in de schrifturen, dat weet ik niet. De goedkeuring daarop is echter stellig niet gevolgd, want dat klopt niet met het feit, dat een van de laatste dingen, die er gebeurd zijn, nog het verzoek is om een man uit Engeland naar Nederland te sturen met politieke bevoegdheid. Dat zou geheel overbodig geweest zijn, indien die politieke bevoegdheid aan het Nationaal Comité was verleend naast de zo gemakkelijke verbinding, die wij over van der Waals meenden te hebben.

49572. De heer **Hoogcarspel**: Onder welke naam had van der Waals zich bij u aangediend?

A. Anton de Wilde. Het is overigens doodzonde geweest van het materiaal; dat was prachtig, vooral het militaire materiaal: het volledige signaalcodesysteem van de Duitse nachtjagers, de plaatsen van drie radarstations, fabrieken, enz., getekend op kadasterpapier, dus zo maar aan te vliegen en te bombarderen.

49573. De **Voorzitter**: Schreieder onderscheidt het Nationaal Comité en de z.g. groep-Vorrink. Omtrent deze laatste zegt hij:

„Dat was op zichzelf een sabotagegroep, waar van Looi en de overige mensen bij behoorden. Zij behoorden niet tot het Nationale Comité. Van Looi en *Karel* van Staal behoorden tot deze sabotagegroep, die echter volgens de wil van Vorrink, zoals hij zich toentertijd tegenover van der Waals uitte, zich niet op actieve sabotage, niet op actieve tegenstand moest toelagen, maar meer op de passieve tegenstand, d.w.z. niet op het verrichten van actieve sabotagedaden, maar op het niet-uitvoeren van bevelen, b.v. zoals Vorrink het toentertijd uitdrukte: een postbode, die zijn brieven verkeerd bezorgt, of spoorwegwagons, die op verkeerde stations neergezet worden, wat ook in de laatste tijd in het Duitse leger zeer vaak het geval was, enz. Dat was het doel van de sabotage, die Koos Vorrink in zijn kring wilde doorvoeren.”

A. Dat klopt in zoverre, dat de groep-Vorrink, die een uitgebreidere activiteit vertoonde dan wat wij noemden: het Nationaal Comité, daardoor wel genoodzaakt was een scheiding te maken tussen de directe weerstand, passief of actief, en de meer politieke weerstand van het Nationaal Comité. Vorrink kon ook niet voortdurend de mensen van het Nationaal Comité bij elkaar halen, terwijl in de actieve en passieve weerstand de beslissingen per dag nodig waren.

49574. De **Voorzitter**: Met betrekking tot de vorming van een bewind heeft Schreieder hier verklaard, dat daarover met Londen is gesproken in het eerste telegram. Hij zeide:

„Koos Vorrink sprak daarin over het Nationale Comité en over de toestemming van de kant van de Nederlandse Regering en de toestemming is gekomen.”

Ik heb hem gevraagd: „De toestemming om hier een bewind te vormen?” En hij antwoordde:

„Ja. De toestemming tot opbouw van dit Nationale Comité en tot de arbeid van dit Nationale Comité is dus van uit Londen gegeven.”

En op mijn vraag of hij die had doorgegeven aan Vorrink, antwoordde hij:

„Ja. Ik heb ze aan *Vorrink* doorgegeven. Ik was practisch slechts, hoe zal ik het zeggen, de postbode.”

A. Ik heb een proces meegemaakt, waarin Schreieder optrad, en ik moet zeggen: hij heeft een uitstekend geheugen. Maar hier bedriegt zijn geheugen hem toch. Dat is stellig niet waar.

49575. De **Voorzitter**: Dus volgens u is daarop geen reactie gekomen?

A. Er is zelfs in die vorm geen telegram uitgezonden. Er is geen telegram uitgezonden over een na de oorlog te vormen bewind. Maar Schreieder heeft natuurlijk ook gelezen de schrifturen, die *Vorrink* heeft meegegeven — de moeilijkheid is, dat je altijd rekening moet houden met het feit, dat het allemaal „fake” was — aan de z.g. naar Engeland vertrekkende van der Waals en daarin werd inderdaad wel gesproken over de opvulling van het vacuum tussen de Duitse nederlaag en het overkomen van de Nederlandse Regering.

49576. De heer **Hoogcarspel**: U sprak zojuist van „fake”. Het was toch niet opgezet als zodanig? Het was toch zeer reëel?

A. Van onze kant gezien, was het zeer reëel, maar als je over deze dingen spreekt, spreek je van jezelf uit en doe je alsof het reëel was, terwijl het niet reëel was. Als ik zeg: „Ik zond een telegram naar Engeland”, wil dat zeggen: Ik meende, dat ik een telegram naar Engeland zond.

49577. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 14 Januari 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog, welke brief als volgt begint:

„Ik heb de eer Uwer Excellentie hierbij een bericht aan te bieden, dat (vrij zeker) door den Heer Koos Vorrink via één

van de radiozenders van den tak van dienst van Brigadier *Gubbins* (organisatie verzetsactie) werd toegezonden en bestemd is voor Hare Majesteit de Koningin."

Wanneer u dit telegram ziet, kunt u misschien uitmaken of dit het eerste telegram is.

A. Er staat heel veel in het telegram, dat ik mij niet herinner.

49578. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U herinnert u er wel iets van?

A. Ja.

49579. De **Voorzitter**: Maar vermoedt u, dat dit het eerste telegram is geweest?

A. Het eerste telegram kan het eigenlijk niet zijn, want het zou wel heel erg vreemd zijn, als ik het mij niet herinnerde, nu ik het voor mij zie. Er staan dingen in, die ik mij absoluut niet herinner. Alle leden van het Nationaal Comité kenden het eerste telegram. Het is opgesteld in overleg met die heren. Dat moet te controleren zijn.

49580. De **Voorzitter**: Het is kennelijk wel het eerste telegram, dat in Engeland aangekomen is. Het wordt aangeboden in een brief van 14 Januari 1943 van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog.

A. Dan moet het het eerste telegram geweest zijn.

49581. De **Voorzitter**: Er is nog een begeleidende brief van de Engelsen bij, een brief aan kolonel *de Bruyne*, gedateerd 12 Januari 1943, waarbij het aan deze toegezonden werd.

A. Geen twijfel is mogelijk, want gedurende de gehele maand Januari is het moeilijk geweest volgens *van der Waals* om contact met Engeland te maken. In Januari is dus geen telegram verzonden. In begin December is hij gekomen. Daarna heb ik contact moeten leggen met *Vorrink* en moest het telegram opgesteld worden. Wij hebben geen tweede verzonden voordat er op het eerste antwoord was. Dat moet het eerste telegram zijn, maar daarin staan veel dingen, die ik mij thans absoluut niet herinner.

49582. De **Voorzitter**: Kunnen toen niet twee of meer telegrammen achter elkaar zijn verzonden, in die zin, dat hetgeen u het eerste telegram noemt in afzonderlijke gedeelten is overgeseind, terwijl dit weer het geheel van de afzonderlijke stukken is?

A. Het eerste telegram bestond uit afzonderlijke gedeelten.

49583. De **Voorzitter**: Verstaat u onder het eerste telegram een veel langer stuk, waarvan dit een gedeelte is?

A. Daarvan ben ik nog niet zo zeker.

49584. De **Voorzitter**: Als men dit telegram hier in een aantal stukken knipt, is elk stuk maar een paar regels.

A. Het vreemde vind ik, dat er dingen in staan, die ik mij absoluut niet herinner.

49585. De **Voorzitter**: Het lijkt mij het beste, dat wij te zijner tijd het telegram voorleggen aan de leden van het Nationaal Comité, die aan de opstelling er van hebben medegewerkt.

A. Die hebben het gezien, vóórdat het verzonden is.

49586. De **Voorzitter**: Wie heeft het opgesteld?

A. *Vorrink*; die heeft dat stellig zelf gedaan.

49587. De **Voorzitter**: Heeft hij dat stellig gedaan?

A. Ja.

49588. De **Voorzitter**: Wat was er met *Jan Wolters*, de marconist?

A. *Vorrink* drong aan op een splitsing van de militaire en civiele berichtendienst. Hij verlangde dus ook een aparte radioverbinding voor de civiele berichtendienst en wenste niet, dat de politieke berichten door de militaire molen in Engeland gingen. Hij had er gern vertrouwen in, dat dan de zaak met gepaste snelheid werd behandeld. Hij kon zich voorstellen, dat de militaire autoriteiten geen bijzonder grote belangstelling hadden voor de politieke berichten uit Nederland. Voor dat doel hebben wij gevraagd om een kortegolfzender uit Engeland met een aparte marconist er bij; dat ging niet, maar *van der*

Waals is komen opdagen met een kortegolfzender en om daarmee te kunnen werken, hadden wij een marconist nodig. Deze man was een kennis van de heer *van Tijen*. Dat was *Jan Wolters*.

49589. De **Voorzitter**: Is met die zender ook gezonden?

A. *Jan Wolters* heeft gezonden.

49590. De **Voorzitter**: Kreeg hij ook antwoord?

A. Wij hebben althans éénmaal heen en weer-verbinding gehad. Dat was een enigszins tragi-komisch geval. Ik had tegen *van der Waals* gezegd: „Ik ben volkomen bereid aan militaire ondernemingen mee te doen, ik voer oorlog op alle manieren, die ik ken, maar ik wens daarbij niet als vrijsschutter te werken. Ik wil gaarne, dat men mij in Engeland militair erkent". De enige heen en weer-verbinding, die wij met dat kortegolfapparaat hebben gehad, bracht mijn aanstelling als luitenant voor bijzondere diensten, een aanstelling in het Nederlandse leger door de Duitse Gestapo.

49591. De heer **Hoogcarspel**: Is die aanstelling in Londen geregistreerd?

A. Ik denk niet, dat wij met Londen gewerkt hebben. Wij zullen wel met de Haagse afdeling van de Gestapo gewerkt hebben.

49592. De **Voorzitter**: Dat geven van die zender is kennelijk een gebaar geweest om u vertrouwen in te boezemen.

A. Ja, hoewel zij toch alles kregen wat zij wilden hebben. De code was mij door hen verschafte. Elk politiek bericht, dat ik uitzond, kwam in handen van mijn radiocorrespondent, de S.D., die alleen de moeite moest nemen om het te decoderen en het eventueel naar Engeland door te geven, als dat nuttig geacht werd.

49593. De **Voorzitter**: Wat is er met *Wolters* verder gebeurd?

A. Hij is gewoon met ons gearresteerd. Hij heeft ook in Haaren gezeten. Hij is niet overleden.

49594. De **Voorzitter**: Ik wil nog even terugkomen op die legitimatiegeschiedenis. De heer *Sluysen* heeft bij zijn verhoor voor deze commissie de namen *Koert* en *Fina* gebruikt. Nu dacht ik, dat u zei: *Fia*. Het is misschien goed, even de juiste spelling vast te stellen.

A. Beide namen zijn gebruikt, zowel *Fina* als *Fia*. Ik weet niet meer uit mijn hoofd, welke naam onder de bewuste brief stond, maar ik ken het geheugen van *Sluysen* en daarop vaar ik gaarne. Hij zal het bovendien indertijd eerst nog wel even nagekeken hebben.

49595. De **Voorzitter**: De heer *Sluysen* heeft bij zijn verhoor op dit punt een regelrechte aanval op uw geheugen gedaan.

A. Het zijne is beter.

49596. De **Voorzitter**: Hij heeft namelijk gezegd:

„*Van Looi* beweert — maar zijn geheugen laat hem op dit punt per se in de steek —, dat hij gevraagd heeft naar de laatste woorden van een brief, die hij mij geschreven heeft, maar dat moet mis zijn, want hij heeft mij nooit een brief geschreven, die met de door hem bedoelde twee woorden eindigt."

A. Dat is uitermate interessant.

49597. De **Voorzitter**: De heer *Sluysen* heeft daaraan het volgende doen voorafgaan:

„Ik had wel eens een briefkaart van *van Looi* gekregen, de ene keer ondertekend met *Fina*, de andere keer met *Koert*. Ik zei: zet er maar bij: „*Koert* en *Fina*, hebt vertrouwen."

Hij zegt dus: *van Looi* heeft mij nooit een brief geschreven, die met de door hem bedoelde twee woorden eindigt.

A. Ik heb het geheugen van de heer *Sluysen* zeer geroemd. Ik ben erg blij, dat ik er nu van overtuigd ben, dat ik op dit punt het geheugen van de heer *Sluysen* geslagen heb. Ik heb met opzet aan *van der Waals* de ondertekening van de tweede brief aan *Sluysen* laten geven als antwoord over Radio-Oranje, omdat er twee ondertekeningen onder stonden, terwijl ik vroeg om één ondertekening, waarbij ik opmerk, dat ik nooit de fout zou hebben begaan de brief aan *Sluysen* alleen met *Koert* te ondertekenen, omdat de brief dan onmiddellijk als zijnde afkomstig van *Koos* zou worden beschouwd. Wij noemden in gesprekken *Koos* ook wel *Koert*.

49598. De **Voorzitter**: Een ander punt is het volgende. Wij hebben hier gehoord mejuffrouw *Lelie*. Zij heeft verteld, dat *Dessing* twee portretjes als legitimatie bij zich had en dat zij die portretjes daarna in haar bezit heeft gehad. Zij heeft die portretjes alleen, toen zij is ondergedoken, verpakt met andere portretten in bewaring gegeven aan een kennis en is er van overtuigd, dat zij al die tijd bij die kennis gebleven zijn. Hebt u ook de overtuiging, dat de portretjes, die mejuffrouw *Lelie* had, niet op een of andere manier een tweede keer zijn gebruikt?

A. Ik geloof, dat de verklaring, die *Schreieder* daarvan gaf, wel juist is, nl. dat zij een tweede portret gevonden hebben op een nieuwe parachutist. De wijze, waarop *van der Waals* zich in de eerste dagen gedroeg, is zeer wel te rijmen met het feit, dat hij eigenlijk niets wist en alleen maar een portretje in zijn vingers had.

49599. De heer **Hoogcarspel**: Hoe is hij er toe gekomen naar *Wins* te gaan?

A. Volgens *Schreieder* moest daar een andere parachutist heen. Er is een parachutist gepakt. Die had, volgens *Schreieder*, portretjes bij zich. Daarop is voor die parachutist bericht uit Engeland gekomen: u moet zich met die portretjes naar *Wins* begeven en vragen naar *Venus*. Toen heeft *Schreieder van der Waals*, althans zo vertelt hij, naar *Wins* gestuurd met het portret.

49600. De heer **Hoogcarspel**: Het merkwaardige is, dat men, in het algemeen genomen, in de illegaliteit nooit twee mensen met dezelfde legitimatie uitstuurde.

A. Daarom ben ik er ook niet op ingegaan.

49601. De heer **Hoogcarspel**: Weet u, wie die parachutist geweest is?

A. Neen, dat zou *Schreieder* kunnen vertellen.

49603. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verhoor van u van 4 Juni 1946, afgenomen door ambtenaren van het B.N.V., waarin staat, dat u zich herinnert, dat *de Wilde* u medegedeeld heeft, dat hij ontstemd was in verband met het feit, dat men hem in Engeland als loopjongen beschouwde, daar hij geld moest brengen bij mevrouw *Lieftinck*. De heer *Lieftinck* was volgens *de Wilde* in Engeland de baas. Om welke reden is deze mededeling zo speciaal in dat verhoor opgenomen? Hecht u daaraan een bijzondere waarde of is het één van de vele mededelingen, die u kon doen met betrekking tot het contact met *van der Waals*? Hebt u geen reden te zeggen, dat dit een bijzondere betekenis heeft?

A. Neen. U noemt hier de naam *Lieftinck*. Als u mij had gevraagd: aan wie moest hij geld brengen, had ik zelfs de naam *Lieftinck* niet meer kunnen reproduceren.

49603. De **Voorzitter**: Hoe is het gegaan met de heer *van Tijen*? Misschien kunt u dat nog even mededelen, al zal er misschien van uw kant niet zo heel veel over te vertellen zijn.

A. *Van Tijen* zou naar Engeland gaan op hetzelfde ogenblik, dat *van der Waals* kwam. Hij zou met een hoogaars-schip vanuit Zeeland gaan. Dat heeft *van der Waals* sterk ontraden. Hij wist door rapporten, die hij in Engeland had gezien, dat dat zeer gevaarlijk was; daar kwam je nooit uit. Hij zou wel zorgen, dat *van Tijen* naar Engeland kwam. Dat duurde alsmaar, totdat *van der Waals* zei: Ik heb een brandbrief naar Engeland gestuurd en nu gaat hij er heen. Zij zouden van het IJsselmeer vertrekken en hij zou *van Tijen* afhalen op het station in Zaandam. Ik meen, dat *van Tijen* de koffer met materiaal, die hem door *van der Waals* was gebracht, bij zich had. Hij zou daar bovendien nog een brandbom in doen om de koffer bij gevaar onmiddellijk te kunnen vernietigen. *Van Tijen* vertrok en inderdaad kwam uit Engeland het bericht over Radio-Oranje, dat A 12, dat was *van Tijen*, was aangekomen. Daarbij kwam nog iets, dat ons nog meer op een dwaalspoor bracht. *Van Tijen* had lepeltjes bij zich, die van dubbeltjes en kwartjes waren gemaakt, bestemd voor H.M. de Koningin. Hij was nog geen week in Engeland, volgens ons dan, of Radio-Oranje maakte bekend, dat een Engelandvaarder lepeltjes had meegebracht, die van kwartjes en dubbeltjes waren gemaakt. Wie toen nog twijfelde, geloofde niets meer.

39604. De **Voorzitter**: Was dat bericht een slagzin?

A. Neen, het was een reportage.

49605. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar *van Tijen* was gearresteerd. Hebt u dat ontdekt?

A. Pas in de gevangenis.

49606. De **Voorzitter**: Had *van Tijen* belangrijk materiaal bij zich?

A. Prachtig materiaal. De volledige signaalcode van de Duitse nachtjagers; drie radarstations, alles op kaart gebracht.

49607. De heer **Hoogcarspel**: Wie had daar voor gezorgd?

A. Die tekeningen van de radarstations waren afkomstig van *Hansen* van het kadaster in 's-Hertogenbosch. Die signaalcodegeschiedenis was van een Duitser afkomstig; die man is gefusilleerd. Er waren voorts gegevens over *Aviollanda*, *Fokker*; er was een film met de gehele opbouw van de Duitse bezetting in Nederland. Er waren nog veel meer dingen, te veel om zich te herinneren.

49608. De **Voorzitter**: Was er ook materiaal van politieke betekenis bij?

A. Er was in ieder geval een brief van *Vorrink* bij, een tamelijk dikke brief, geadresseerd aan H.M. de Koningin. Er was verder bij een nota van het genootschap voor de rechtsstaat, een groot aantal verordeningen en een politieke situatieschets.

49609. De **Voorzitter**: Hoe moet men die reportage over die zilveren lepeltjes verklaren?

A. Men zou kunnen onderzoeken, of inderdaad de een of andere Engelandvaarder guldens- en kwartjes-lepeltjes heeft meegenomen.

49610. De **Voorzitter**: Ik bedoel het volgende. Hoe die boodschap over Radio-Oranje, dat *van Tijen* was aangekomen, in de wereld is gekomen, is volkomen duidelijk. Zij was uitgelokt door het telegrafisch verkeer van deze kant, maar ik kan mij nog niet direct de situatie voorstellen, dat men in dat telegrafisch verkeer heeft gevraagd voor Radio-Oranje een reportage te houden over zilveren lepeltjes. Het kan, maar het is toch vrij gezocht. En dan zou de enige verklaring zijn het werkelijk zeer grote toeval, dat toen juist een andere Engelandvaarder, die hiermede niets te maken had, met die lepeltjes is gekomen.

A. Zo heb ik het ook begrepen en aangenomen. Ik heb niet naar een nog diepere verwickeling gezocht, omdat op dat ogenblik een zodanige verwickeling niet noodzakelijk was. Toen stond toch al vast, dat wij gearresteerd zouden worden. Op het ogenblik, dat *van Tijen* gearresteerd werd, stond de datum vast, waarop wij gearresteerd zouden worden.

49611. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat de comedie toen niet verder opgevoerd behoefde te worden?

A. Inderdaad.

49612. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Het gaat hier om een kwestie, waar u heel diep in zit en waarover u natuurlijk zeer veel nagedacht hebt. Zijn er naar uw mening aspecten, die ons zijn ontgaan er. waarvan u zegt: Die kunnen voor de commissie van belang zijn? Als dat het geval is, zouden wij dat gaarne vernemen. Of meent u, dat wij met u uw wetenschap omtrent deze zaak wel hebben besproken?

A. Ja, dat geloof ik wel. U moet natuurlijk wel rekening houden met het feit, dat ik er zo diep in zit, dat ik het niet meer kan overzien.

De **Voorzitter**: Dat kan ik mij voorstellen. Maar hebben wij, naar uw mening, niet bepaalde gedeelten van uw wetenschap onbesproken gelaten?

h. Neen, dat geloof ik niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen.

Het verhoor wordt gesloten.

L. J. VAN LOOI.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPSEL.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JAN LUYENDIJK,

oud 45 jzar, wonende te Loosduinen,
hoofd Sectie K, afdeling Politie, Ministerie van Justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

49613. De **Voorzitter**: Er zijn twee punten, waarover ik u enige vragen wilde stellen.

Het eerste houdt onmiddellijk verband met de functie, die u zo-even als uw beroep hebt opgegeven. U zeide, dat u hoofd was van Sectie K, afdeling Politie, van het Ministerie van Justitie. Die functie is, naar ik meen, voorafgegaan door die van hoofd van afdeling K van de P.R.A.?

A. Dienst K van het D.G.B.R.

49614. De **Voorzitter**: Wanneer is die dienst K ingesteld?

A. In December 1946.

49615. De **Voorzitter**: Was toen de C.V.D. ook al opgericht?

***A.** Die was in oprichting, gedeeltelijk bestond hij al.

49616. De **Voorzitter**: Er is op 28 Februari 1946, toen het B.B.O. in liquidatie ging, een aantal stukken in een kist gebracht van Utrecht naar de Badhuisweg in den Haag, waar een gedeelte van het B.N.V. gevestigd was. Die stukken zijn overgenomen en nadien zijn er moeilijkheden gerezen, in het bijzonder bij de verhoren van onze commissie, over de vraag, of bepaalde stukken zich daaronder bevonden hebben, ja dan neen. De heer de Graaf, de man van het B.B.O., beweert, dat zich daaronder bevonden hebben vele stukken, die betrekking hebben op het England-Spiel, onderzoeksrapporten, en ook rapporten over hetgeen genoemd wordt, in het bijzonder door majoor de Graaf, de kwestie-Bingham. Er is ons gebleken, dat die stukken niet bij het B.N.V. zijn. Wij hebben van het B.N.V. vrij uitvoerige dossiers gekregen. Kapitein *Zembsch-Schreve* van liet B.B.O., die de stukken zelf naar het B.N.V. overgebracht heeft, heeft de mappen, die wij van het B.N.V. hebben gekregen, nagekeken en daaruit bleek, dat er maar enkele stukken in zitten, die afkomstig zijn van het B.B.O., o.a. de rapporten van en over de agent Lauwers. Nu zegt de heer van *Nugteren* van het B.N.V.: in de tijd, dat ik daar geweest ben en nadat die stukken van het B.B.O. zijn gekomen, zijn deze daar niet weggegaan. Ik heb toen de mogelijkheid geopperd, dat er misschien stukken, die van belang zouden kunnen zijn voor bepaalde dossiers van de P.R.A., naar de dossiers van de P.R.A. zijn overgebracht. Zo is het gesprek gekomen op de afdeling K van het D.G.B.R., waarvan u het hoofd was.

En zo kom ik thans tot de vraag aan u als toenmalig hoofd van die afdeling K of u er mede bekend bent, dat er stukken van het B.N.V., afkomstig van het B.B.O., via uw afdeling K, terechtgekomen zouden zijn in bepaalde strafdossiers.

A. Zeer zeker niet. Ik herinner mij die stukken helemaal niet; ik hoor thans voor het eerst, dat die stukken van het B.B.O. naar het B.N.V. zijn overgebracht. Ik heb wel bepaalde dossiers opgevraagd ter inzage. Er gaan ook inderdaad stukken voor de prosecutie naar de dossiers van de bijzondere gerechtshoven, maar dat zijn stukken, die betrekking hebben op een bepaalde verdachte.

49617. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat b.v. bij de zaak-van der Waals stukken, die betrekking hebben op het England-Spiel, in het strafdossier-van der Waals terecht zijn gekomen?

A. Die zaak is niet door mijn afdeling behandeld; zij is behandeld door de Commissie-van der Waals.

49618. De **Voorzitter**: Ten aanzien van andere zaken, wel door uw afdeling behandeld, meent u, dat er geen stukken, als ik op het oog heb, in de betreffende strafdossiers terechtgekomen zijn?

A. Als dat stukken zouden moeten zijn, die betrekking hebben op het England-Spiel, dan zeer zeker niet.

49619. De **Voorzitter**: Dat heeft zich bij de zaken, die u kan overzien, dus niet voorgedaan?

A. Neen.

49620. De **Voorzitter**: Van rapporten over de Bingham-affaire is in het geheel geen sprake?

A. Neen. Bovendien zou men aan die rapporten kunnen zien, dat zij van het B.B.O. afkomstig waren; daarvan herinner ik mij niets; deze mogelijkheid kunnen wij wel uitsluiten.

49621. De **Voorzitter**: Een heel andere kwestie, die ik met u wil bespreken, is de volgende. Eind Augustus 1943 zijn uit de gevangenis te Haaren ontsnapt de parachutisten *Ubbink* en *Dourlein*. Zij zijn ondergebracht eerst in de omgeving van Tilburg, later in Tilburg zelf. Zij zijn toen in contact gekomen met een zekere Vinken. Zij hebben toen een telegram opgesteld, dat naar Engeland gezonden moest worden, en waarin zij mededeelden, dat de parachutisten bij aankomst in Nederland door de S.D. werden opgevangen. Dat was dus een waarschuwing aan Engeland. De heer Vinken is met dat telegram op stap gegaan en is terechtgekomen bij een kennis van hem, een zekere kapitein de *Swart* te 's-Hertogenbosch. Deze heeft dat telegram verzonden, naar hij zeker meent te weten, via een relatie van hem, de heer Bax, die in Baarle-Hertog woonde. Hij vermoedt dus, dat dat telegram over een Belgische zender is gestuurd en dat ook het antwoord langs dezelfde weg is gekomen.

Ik had bij het verhoor van de heer de Swart een verklaring, die u op 25 September 1946 voor een ambtenaar van het B.N.V. hebt afgelegd en waarin u mededeelde, dat u van die zelfde kapitein de *Swart* een soortgelijk bericht had gekregen. Bij dat verhoor bleek dan ook, dat de heer de Swart zich ten slotte wel herinnerde, dat hij dat telegram ook aan u had gegeven.

A. Niet het telegram. Wel de mededeling, het bericht.

49622. De **Voorzitter**: Toen kwam de vraag aan de orde, van welke kant het antwoord was gekomen. De heer de Swart bleef van mening, dat hij dat antwoord had gekregen van de kant van de heer Bax uit Baarle-Hertog, dus van de Belgische weg.

Uit uw verklaring blijkt wel, dat u die mededeling van de heer de Swart hebt gekregen, maar er staat niets in over een antwoord.

A. Er is ook nooit antwoord gekomen.

49623. De **Voorzitter**: Misschien kunt u vertellen welke de lotgevallen van het bericht zijn geweest.

A. De heer de Swart is bij mij gekomen en wilde mij spreken. Ik heb hem gesproken in Utrecht. Hij zeide, dat er twee agenten uit Haaren waren ontsnapt. De gehele code was in handen van de Duitsers en werd misbruikt. Hij vroeg of ik een mogelijkheid wist een bericht weg te krijgen. Op dat moment had ik geen contact. Ik wist echter iemand, die een contact had, mejuffrouw *Krooshof* in

Deventer. Ik heb haar die mededeling gedaan en zij heeft mij gezegd: Ik kan zorgen, dat het overkomt. Ik vermoed, dat zij ingeschakeld heeft de heer *Zandleven*, die ik niet direct gesproken heb. Zij heeft niet gezegd, waar de zender in het noorden stond.

49624. De **Voorzitter**: U noemt in uw verklaring van September 1946 ook de naam van de heer *Gelderman* te Oldenzaal.

A. Met hem heb ik er zelf over gesproken. Hij heeft mij ook gezegd, dat hij het onmiddellijk zou doorgeven. Hij zag althans een mogelijkheid. Ik heb er nadien nog wel eens naar gevraagd, maar nooit antwoord gekregen. Bovendien was de zaak voor mij af. Ik had het bericht doorgegeven aan de mensen, van wie ik mocht aannemen, dat zij een verbinding hadden. De heer *Gelderman* is gefusilleerd.

49625. De **Voorzitter**: U hebt verder in dit verband nog de naam van de heer *van Heenzstra* genoemd.

A. Ook met hem heb ik gesproken. De heer *van Heemstra* beweerde, dat hij een verbinding had, maar had die niet. Het was baron *Frans van Heemstra*. Hij is nu gedetineerd in Leeuwarden. *Van Heemstra* had contact met een Hongaar, die ik ook ken. Hij was een oplichter. Hij heeft prachtige verhalen verteld en voor ongeveer een of twee miljoen de zaak opgelicht. Hij is na de bevrijding gearresteerd. Daardoor is alles uitgekomen.

49626. De **Voorzitter**: U hebt het dus verteld aan mejuffrouw *Krooshof*, aan de heer *Gelderman* en aan de heer *van Heemstra*.

Ten aanzien van de laatste persoon is gebleken, dat het een ondeugdelijke verbinding was. De heer *Gelderman* is gefusilleerd.

A. Ten aanzien van de heer *Gelderman* kan ik concluderen, dat hij een verbinding had.

49627. De **Voorzitter**: Het is echter niet meer na te gaan of hij het bericht doorgestuurd heeft?

A. Dat zou misschien freule *van Boetzelaer*, thans mevrouw *van Leeuwen* u kunnen zeggen; zij woont Keizersgracht te Amsterdam, naar ik meen, op no. 537.

49628. De **Voorzitter**: Ten aanzien van mejuffrouw *Krooshof* weet u zeker, dat zij het bericht naar de heer *Zandleven* heeft gebracht, of is het een vermoeden?

A. Het is een vermoeden. De heer *Zandleven* beschikte over een O.D.-zender. Ik weet zeker, dat de koerierster naar het noorden is gegaan. Mejuffrouw *Krooshof* heeft het twee kanten uit gezonden.

49629. De **Voorzitter**: Anderzijds wijst het feit, dat u nooit antwoord hebt gekregen en dat de heer *de Swart* vrij zeker meent te

weten, dat hij antwoord heeft gekregen van zijn Belgische relatie, er min of meer op, dat deze berichten van u hun weg naar Engeland nooit gevonden hebben.

A. Blijkbaar. Ik heb *de Swart* nooit een antwoord kunnen geven.

49630. De **Voorzitter**: U vermoedt toch, dat, als er een antwoord was gekomen, dit dan bij u terechtgekomen zou zijn? U hebt niet gezegd tegen deze relaties: Ik heb een bericht gehad van *de Swart*; als er antwoord komt, moet je het onmiddellijk aan *de Swart* doorgeven?

A. Zeer zeker niet.

49631. De **Voorzitter**: Het feit, dat er geen antwoord bij u terechtgekomen is, geeft een sterke aanwijzing, dat deze verbinding doodgelopen is.

A. Waarschijnlijk. Juffrouw *Krooshof* zou u dit misschien kunnen vertellen. Haar adres is: Mevrouw *Erdbruch—Krooshof*, de Beaufortlaan 1, Baarn.

49632. De **Voorzitter**: Kent u het adres van de heer *Zandleven*?

A. Hij woonde indertijd in de Karthuizerstraat in Arnhem.

49633. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit navrage gedaan bij juffrouw *Krooshof*?

A. Ja. Er was geen antwoord gekomen.

49634. De **Voorzitter**: Heeft zij tegen u gezegd, dat zij geen antwoord heeft gekregen?

A. Ja. Ik heb het haar gevraagd.

49635. De **Voorzitter**: Zei ze wel, dat ze het antwoord krijgen moest van iemand, die zei, dat hij een zendverbinding had?

A. Ja. Iemand woonde in Goor. De naam weet ik niet; ik geloof, dat het de dochter van de directeur van de gasfabriek was.

De **Voorzitter**: Dit waren de punten, waarover wij u wilden horen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. LUYENDIJK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FLORIS JOHANNES HEERIS,

oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage, militair raadsheer in de Bijzondere Raad van Cassatie, vice-admiraal b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

49636. De **Voorzitter**: Wij zouden gaarne een enkele inlichting van u ontvangen met betrekking tot een bericht, dat u omstreeks Augustus 1943 zoudt hebben pogen door te geven naar Engeland, een bericht, dat verband hield met het feit, dat een groot aantal, zo niet alle parachutisten uit Engeland gevangen zaten in Nederland, in Haaren. Kunt u mededelen hoe zich dat toegedragen heeft?

A. Op een avond in Augustus 1943, ongeveer halfzes, kwamen mijn vrouw en ik terug van een bezoek. Er liep een jonge man voor mijn huis op en neer. Ik zei tegen mijn vrouw: Zou hij bij ons moeten zijn? Wij gingen naar binnen en daarna belde hij aan. Hij vroeg of ik schout-bij-nacht *Heeris* was. Ik zei: Ja. Hij vroeg: Kan ik u dan even spreken? Ik antwoordde: Kom maar even binnen. Hij zeide toen: „Ik ben *van den Berg*” — wat ik met de nodige reserve aannam — „en ik heb een boodschap voor u van de leerling, die leermeester is geweest.” Ik kon dat volkomen thuisbrengen. Toen ik commandant van het Instituut was, was als adelborst aldaar in opleiding een jongen, die J. C. *Kist* heette. Hij kwam uit Leiden. Ik interesseerde mij erg voor die jongen. Hij kwam geregeld bij mij thuis. Nadat hij in zijn oudste jaar van het Instituut was weggegaan, omdat hij zich daar niet thuisvoelde, bleef hij nog altijd bij mij komen. Op een gegeven ogenblik heb ik tegen hem gezegd: Ik wil gaarne nog latijn leren. Hij studeerde oude talen. Hij zei toen: Kolonel, laat ik u daarbij helpen. En zo heb ik van hem les gehad. Hij was dus de leerling, die leermeester was geworden. Die *van den Berg* nu moest namens hem (*Kist*) zeggen, dat alle 70 — dat getal herinner ik mij levendig — parachutisten gevangengenomen waren en dat zij in Haaren gevangenzaten. Meer niet. In het begin dacht ik, dat er 70 parachutisten tegelijkertijd waren gedropt, dus dat het een grote onderneming betrof. Later hoorde ik, dat het niet zo was. Ik dacht toen: Dat bericht moet ik doorgeven. Ik heb toen bij mij laten komen de gewezen officier-vlieger 1ste klasse *Elkerbout*. Hij was uit de Marine gegaan. Hij had een ongeluk gehad met een toestel. Hij was chef-instructeur toen ik commandant was van het vliegkamp „De Kooi”. Toen hij uit de Marine moest, heb ik erg veel moeite gedaan om hem bij Philips te krijgen. Hij kwam mij geregeld opzoeken ook in oorlogstijd. Hij had mij gezegd, dat hij in een organisatie zat en verbinding met Engeland had. Ik zei toen nog tegen hem: „*Elkerbout*, zeg niet zoveel. Je weet nooit hoe ze het eens uit me halen. Praat er liever niet over.” Ik had hem een brief geschreven, waarin stond: Ik heb je in lange tijd niet gezien, kom eens spoedig aan. Hij kwam en ik vertelde hem van het bericht en dat dit naar Engeland moest. Hij zei: schout-bij-nacht, dat bericht komt over naar Engeland. Ongeveer een week daarna is er iemand gekomen, die ik niet kende. Hij vroeg of ik thuis was en gaf mij een kort briefje, waarin stond, wat wij afgesproken hadden, als het bericht over was.

49637. De **Voorzitter**: Het was afkomstig van de heer *Elkerbout*?

A. Ja.

49638. De **Voorzitter**: Maar het is niet mogelijk na te gaan wie het bericht verzonden heeft, want ik meen te weten, dat de heer *Elkerbout* later gearresteerd en gefusilleerd is?

A. Ja.

49639. De **Voorzitter**: Is het ook niet na te speuren bij familieleden?

A. Neen. Ik heb er met zijn vrouw over gesproken. Zij weet van niets. Hij heeft het volkomen geheim gehouden, wie daadwerkelijk het bericht overgestuurd heeft. Of hij zelf een zender had, dan wel iemand kende, die een zender had, weet ik niet. In elk geval heb ik dat bericht gekregen en toen dacht ik: dan weten zij het in Londen.

49640. De **Voorzitter**: Dat is zeer betrekkelijk. Het is natuurlijk mogelijk, dat de heer *Elkerbout* contact had met een zender, die een goede verbinding had, maar het blijft altijd de vraag, zelfs als men een bericht wegstuurt via een zender, die normaal een goede verbinding heeft, of het concrete telegram onbeschadigd is overgekomen.

A. Gezien het feit, dat hij mij dit bericht stuurde, dacht ik, dat het in orde was.

49641. De **Voorzitter**: U hebt gedaan, wat u kon doen. Aan de Engelse kant hebben wij dit bericht nog niet kunnen vinden.

A. Enige tijd geleden heb ik majoor *de Graaf* ontmoet, die mij zeide: een dergelijk bericht hebben wij gekregen.

49642. De **Voorzitter**: Inderdaad is er volgens de heer *de Bruyne* op 23 Juni 1943 een telegram, dat een waarschuwing inhield, binnengekomen, maar als de heer *de Graaf* zegt, dat een dergelijk bericht ontvangen is, dan betekent het niet, dat het uw bericht was.

A. Het is in Juli of Augustus geweest. Het was namelijk een smoorhete dag; ik herinner mij nog, dat mijn vrouw haar lichtste jurk had aangetrokken.

49643. De **Voorzitter**: Het telegram, dat ontvangen is, is op 23 Juni 1943 binnengekomen. Dit neemt niet weg, dat het van belang zou zijn te weten, of ook uw bericht aangekomen is. Het zou betekenen, dat de waarschuwing zich herhaald heeft. In ieder geval één ding staat vast: het lot van uw bericht kunnen wij niet verder naspeuren, omdat het spoor onherroepelijk bij de heer *Elkerbout* doodloopt.

A. Ja.

49644. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had de heer *Elkerbout* zijn vertrouwen verder aan niemand gegeven?

A. Neen, hij heeft er met mij verder niet over gesproken. Ik heb hem daarna nog wel gesproken, maar niet daarover. Hij was van plan zelf naar Engeland te gaan en heeft mij gevraagd, of ik hem een volkomen betrouwbare introductie kon geven, zodat men kon zeggen: dit is *Elkerbout*. Toen heb ik o.a. gezegd: dan moei je aan admiraal *Furstner* zeggen, dat je geïntroduceerd wordt door de man, die op Sint-Nicolaasavond 1939 de dienst van hem heeft overgenomen. De heer *Furstner* had toen de avonddienst. 's Avonds was er altijd een van ons beiden op het bureau. *Furstner* had nog twee dochters thuis. Ik heb gezegd: Ik ga op Sint-Nicolaasavond zitten; ga jij maar naar huis, naar je gezin. Wij tweeën alleen konden dit weten. Ik heb gezegd: Als je dit tegen *Furstner* zegt, dan weet hij zeker, dat ik er van af weet.

49645. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verklaring, die u op 20 September 1946 voor een opsporingsambtenaar van het B.N.V. hebt afgelegd, waarin staat, dat u deze aangelegenheid ook hebt besproken met de heer *Chaillet*.

A. Wij waren er erg ontdaan over, omdat wij op *Kist* erg gesteld waren. Wij zijn die zelfde avond naar *Chaillet* gegaan. Ik wist, dat hij in een organisatie zat, waarin ook de heer *Neher* zat; hij was een van de leiders. Ik heb de zaak met hem besproken. Hij zei: Dat is een verschrikkelijk beroerde geschiedenis; wij zullen proberen of er iets aan te doen is. Zelfs is torn de mogelijkheid van een overval op Haaren overwogen, maar dat bleek niet mogelijk te zijn.

49646. De Voorzitter: Had u uit het bericht begrepen, dat *Kist* zich onder die parachutisten bevond? Het bericht hield in, dat 70 parachutisten allen gevangen zaten; dat behoefde niet per se te betekenen, dat *Kist* daartoe behoorde.

A. Ik was er van overtuigd, dat hij in Haaren zat; ik heb het zonder meer aangenomen.

49647. De Voorzitter: Wist u, dat hij in Engeland was?

A. Hij was bij mij geweest om daarvoor mijn raad en hulp in te roepen. Ik heb over die geschiedenis zelfs niet met zijn moeder gesproken, hoewel ik haar geregeld, trouwens dit is ook thans nog het geval, sprak. Ik redeneerde: als hij wilde, dat zijn moeder werd gewaarschuwd, dan had hij wel tegen *van den Berg* gezegd: zeg het tegen mijn moeder. Ik zei: waarom zouden wij haar dat aandoen? Eerst na de bevrijding heb ik het haar verteld. In Londen deed men verschrikkelijk geheimzinnig over deze geschiedenis. Toen ik in Augustus 1945 in Londen kwam, heb ik informatie willen inwinnen over *Kist*. Ik heb er met enkele officieren over gesproken; die deden vreselijk geheimzinnig. Ik kan dit niet precies onder ede verklaren, maar ik heb sterk de indruk gekregen, dat men hierover liever niet sprak. Er is mij gezegd, dat de laatste avond, voordat *Kist* wegging (hij bracht die, naar ik meen, door ten huize van majoor *Lewe*

van Aduard, die met *Kist* zeer bevriend was), het gerucht ging, dat de zaak verraden was. Daarover zouden zeer hoge woorden zijn gevallen. Ten slotte zouden er tegen *Kist* woorden zijn gezegd in de zin als: „Nu ja, als je nu op het laatste ogenblik bang wordt om te gaan". Toen heeft hij gezegd: „Dan ga ik". Ik weet deze dingen van de toenmalige majoor *Lewe van Aduard*; hij was officier van de Mariniers. Hij zit nu in Japan. Ik durf niet onder ede te verklaren, of hij gezegd heeft, dat ze een eed of belofte hebben moeten afleggen, dat ze er niet over zouden spreken, maar hij liet zich er in elk geval zeer duidelijk over uit, dat er niet over mocht worden gesproken. Anders had hij mij ongetwijfeld volledig over de zaak ingelicht, want ik stond met hem op zeer goede voet.

49648. De Voorzitter: Hebt u in het kader van dit verhoor nog andere mededelingen te doen, die van belang kunnen zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Misschien alleen nog dit. A.s. Woensdag komt de zaak-van *der Waals* voor de Raad van Cassatie, waarin ik zitting heb. In het dossier heb ik de datum gevonden, waarop *Kist* in Nederland is gedropt. Zo kwam ik daar toevallig achter. Verder weet ik er natuurlijk ook niets van.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

F. J. HEERIS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPER.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 6 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. JOHAN CAREL SIGISMUND WARENDORF,
oud 47 jaar, wonende te Amsterdam, advocaat.

Hij legt de eed af als getuige.

49649. De Voorzitter: De Enquêtecommissie houdt zich op het ogenblik bezig met punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen met het bezette gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. U hebt daarmede ook het een en ander te maken gehad. Wij zouden gaarne van u daarover een uiteenzetting hebben. Misschien is het goed, indien u begint met in het kort te vertellen, hoe u van uit Nederland in Engeland bent gekomen. U hebt dat, meen ik, ook verteld voor onze derde subcommissie, maar daar ging het in hoofdzaak om het optreden van de autoriteiten van de buitenlandse dienst. Bij dit verhoor gaat het meer om de verbindingen met het bezette gebied, de mogelijkheden, die er op dit gebied waren, en soortgelijke problemen. Met betreft hier dus een andere kant van de zaak. U wilt bij uw uiteenzetting daarmede wel rekening houden.

A. Ik zal trachten, mij zoveel mogelijk te beperken. Mijn band met de inlichtingendienst als zodanig dateert van vóór de oorlog, maar ik geloof, dat wij dit wel gevoelig kunnen voorbijgaan.

Het is uw commissie, geloof ik, wel bekend, dat ik al in het begin van de oorlog contact had met het verzet, ja, eigenlijk aan het aller-erste verzet deelnam.

49650. De Voorzitter: Ik zou het op prijs stellen, wanneer u ons nog even mededeelde, in welk verband dit is geweest.

A. Ik ben op 16 Mei 1940 eerst ondergedoken in verband met het feit, dat ik vóór de oorlog de stoot heb gegeven tot de uitgave van „Das Neue Tagebuch“, een weekblad, dat in 1933 voor het eerst is verschenen, tegen *Hitler* gericht was en dat over veel internationale medewerkers beschikte. Het is uitgekomen tot de val van Parijs in 1940. Ik was blijkbaar niet ten onrechte ondergedoken, want in Juli 1940 bracht de S.D. een eerste bezoek aan mijn kantoor, toen echter in verband met het feit, dat ik secretaris was der afdeling Amsterdam van het Genootschap Nederland—Engeland. Dat bezoek is een paar keer herhaald geworden. Op 2 September 1940 ben ik weer opgedoken, omdat ik wist, dat het de Duitsers bekend was, dat ik „weer“ in het land was, wat men aanvankelijk meende te moeten betwijfelen: Ik was namelijk nog op 3 Mei in Londen en het was niet algemeen bekend, dat ik weer was teruggekomen.

In het najaar van 1940 heb ik getracht, enige contacten te leggen met wat er toen aan ondergronds verzet in voorbereiding was, allereerst met mijn oude vriend mr. *Maurits Kan* en o.a. ook met de heer *Nico van der Stadf*, destijds directeur van het Muzieklyceum. Met *Kan* heb ik de mogelijkheid besproken, te komen tot de oprichting van een ondergronds blad, waarbij mij de „*Libre Belgique*“ van de vorige oorlog nog voor ogen stond. *Kan* kwam in contact met *Lex Althoff* en deze wist, wie *Pieter 't Hoen* was. Ik heb toen naar voren gebracht, dat het succes van een dergelijk ondergronds orgaan beperkt zou zijn, zolang de uitgave niet zou aanleunen bij een grotere organisatie, waardoor de verspreidingsmogelijkheid groter werd. In verband hiermede heb ik contact gezocht en verkregen met *Vorrink*, die een keer op mijn kantoor is geweest.

Met *van der Stadt* was de samenwerking van enigszins andere aard. Het betrof hier een onderzoek naar bestaan en streven der para-militaire ondergrondse organisaties: wij hebben ons ten doel gesteld te trachten, die zoveel mogelijk te coördineren. Dit heeft er toe geleid, dat wij o.a. in contact zijn gekomen met *du Tourton Bruins* van het L.O.F., het Legioen van Oud-Frontsoldaten.

Ik moet hierbij op de voorgrond stellen, dat *van der Stadt* veel meer dan ik met de toenmalige O.D., of wat hiervoor doorging, in contact stond — ik was meer zijn plaatsvervanger voor het geval, dat er met hem iets zou gebeuren — *Van der Stadt* reisde door het land en zocht ook andere organisaties op. Wel wisselden wij dan de gegevens uit, waarover wij elk bij ons onderzoek de beschikking kregen.

Uit die tijd dateren ook mijn besprekingen met *Wiardi Beckman*, omdat toen reeds het probleem rees, hoe die para-militaire organisaties zouden zijn in te passen in een democratisch-politiek bestel. *Van der Stadt* is, zoals bekend, het slachtoffer geworden van deze activiteit. Hij is een van de 24 mensen geweest, die in één groep zijn doodgeschoten: toen een deel van deze activiteit aan het licht kwam, zijn immers door de Duitse tegenmaatregelen eerst 72 en later 24 Nederlanders gefusilleerd. Ik heb daarbij ervaren, welke ernstige consequenties het heeft, wanneer een figuur als overste *Westerveld* is weggevallen, een man, die in de loop der oorlogsjaren in het kader van de O.D. onvervangbaar is gebleken.

Ongeveer tegelijkertijd ben ik nog een paar keer verhoord door de Gestapo in verband met Nederland—Engeland en later ook in verband met de indertijd gehouden tentoonstelling tegen het fascisme: „De Olympiade Onder de Dictatuur“ (D.O.O.D.), omdat men vermoedde, dat ik één van de organisatoren daarvan geweest zou zijn, hetgeen echter niet geheel met de feiten overeenstemt. In die tijd was het dan ook van groot belang, dat ik enigszins op de achtergrond bleef, omdat ik door de belangstelling voor mij persoonlijk de groep in gevaar dreigde te brengen. Intussen is „Het Parool“ opgericht. Ook hier gold aanvankelijk de afspraak, dat ik mij ook daarmede slechts zijdelings zou inlaten, maar zoals het meer gegaan is in die tijd: ik ben er tenslotte toch in betrokken geraakt en hoe langer hoe meer in het werk van de redactie ingeschakeld. De bijeenkomsten, waarop de inhoud van het volgende nummer besproken werd, heb ik nagenoeg of geheel zonder uitzondering bijgewoond.

Het wegvallen van die top van de oude O.D. en het uiteenvallen van het L.O.F. was voor mij een zeer duidelijke les, dat het op die manier niet ging. Ik heb moeten kiezen, welk werk ik zou voortzetten. Ik heb in dit geval de kant van de ondergrondse pers gekozen en de andere contacten zoveel mogelijk laten rusten. Ik heb over al deze problemen enige keren een gesprek gehad met *Wiardi Beckman*. Toen zijn twee dingen naar voren gekomen — en dat is, waarop ik zinspeel, omdat het voor uw commissie van belang kan zijn —

1°. de noodzakelijkheid om met Londen contact te krijgen voor het uitwisselen van berichten;

2°. de mogelijkheid om Londen begrip bij te brengen voor wat wij toen min of meer voelden als een gevaar: de zelfstandige uitgroei van die para-militaire organisaties.

Aan deze besprekingen is een abrupt einde gekomen door het mislukte vertrek van *Wiardi Beckman* en *Goedhart* en de arrestaties, die daarvan het gevolg waren. Ik heb die gebeurtenissen op het Scheveningse strand niet persoonlijk meegemaakt, doch wel heb ik de ontwikkeling ten gevolge daarvan van nabij kunnen gadeslaan. De avond vóór het vertrek heb ik nog contact gehad met *Goedhart*. Van dat ogenblik af is de taak, waarvoor ik mij gesteld zag, voor wat de redactie van „Het Parool“ betrof, aanvankelijk zwaarder geworden. In Januari 1941 ben ik nog door de Gestapo verhoord in verband met bepaalde buitenlandse financiële belangen, die ik vóór de oorlog vertegenwoordigde en waarnaar men een onderzoek wilde instellen. In Juni 1942 ben ik verhoord in verband met een brief, die onderschept was. In had deze gestuurd naar een oude relatie van mij in Lissabon, die ik, uiteraard in bedekte termen, in kennis stelde, dat iemand uit Nederland op weg was naar Lissabon. Dat was de heer *Springer*, die naar Engeland ging en daar ook inderdaad is aangekomen. Vóór

zijn vertrek is *Springer* bij mij thuis geweest in de Chopinstraat, waar ik hem en *Vorrink* met elkaar in contact heb gebracht. Daarna hebben zij een onderhoud gehad in de woning van *Springer*. Met de aard van hun besprekingen was ik dus min of meer bekend. Dat is allemaal goed afgelopen.

In October 1942 zijn, na de arrestatie van *Wiardi Beckman* en *Goedhart*, weer opnieuw slagen gevallen: toen zijn in de loop van ongeveer een week achtereenvolgens *Wirn van Norden*, *Jan Meyer* en *Nunes Vaz* gearresteerd. Op dat ogenblik bestond de redactie van „Het Parool” uit deze mannen en mr. *Cornelis H. de Groot*, die op dat tijdstip in den Haag was. Hem kon ik niet bereiken. Toen ik het bericht kreeg, dat ook *Nunes Vaz* gepakt was, dacht ik, dat hiermede ook voor de kern van „Het Parool” direct gevaar dreigde.

Later bleek, dat dit maar ten dele het geval is geweest, want aanvankelijk, en ik geloof zelfs tot het einde toe, heeft men niet met zekerheid geweten, dat deze mensen iets te maken hadden met de leiding van „Het Parool”. Men was op het spoor gekomen van de buitenlandse verbindingen, die wij hadden. In het kader van onze gezamenlijke activiteit werd het buitenlands contact echter zoveel mogelijk van onze redactionele arbeid gescheiden gehouden, uiteraard om het gevaar zoveel mogelijk te beperken. Ik voor mij kon dit ook doen, omdat ik aannam, dat, indien mij persoonlijk gevaar zou dreigen, ik zou kunnen terugvallen op de medewerking van *Meyer* en *van Norden*, en daarvan wellicht meer op *Meyer* dan op *van Norden*, omdat voornamelijk de eerste met het buitenland contact onderhield. Een deel der verbindingen was mij echter toch wel bekend, want vóór de oorlog was ik vaak in Parijs, omdat daar de bureaux van „Das Neue Tagebuch” gevestigd waren en ik daar ook veel cliënten had. Het gevolg was, dat ik met de Hollandse kolonie in Parijs en meer bepaaldelijk met de Kamer van Koophandel ginds in relatie stond. Zo correspondeerde ik met velen daar en met name met de heer *van Dam*, die mij in het begin van de oorlog ook een paar keer in Amsterdam heeft opgezocht.

49651. De **Voorzitter**: Had de heer *van Darn* ook niet enige bemoeienis gehad met het vertrek van de heer *Springer*?

A. Ja, dat neem ik aan. Ik had tenminste indertijd de heer *van Dam* in Nederland daarover al ingelicht; ik kan dit niet met zekerheid zeggen, maar in ieder geval heb ik de heer *Springer* medegedeeld, dat hij zich te Parijs met de heer *van Dam* in verbinding kon stellen. Ik zou over al deze dingen zeer veel kunnen zeggen, maar ik tracht mij zoveel mogelijk te beperken. De arrestatie van *Vaz Dias* en de kwestie-Alblas spelen ook in die zelfde periode. Ik geloof echter, dat het te lang zou ophouden, indien ik hierop uitvoerig inging.

49652. De **Voorzitter**: Hebt u zelf contact met *Alblas* gehad?

A. Ik heb hem één keer gezien.

49653. De **Voorzitter**: Van de omvang van zijn activiteit weet u vermoedelijk dus niets?

A. Uit eigen wetenschap kan ik daarvan niets zeggen. Ik heb hem één keer in een huis op de Herengracht gezien, ik geloof nummer 323, de woning van de familie *Waldorp*, waar hij een tijd is geweest. Van *Meyer* heb ik destijds telefonisch bericht gekregen, dat het in Parijs mis was. Dat is bij de arrestatie van *Vaz Dias* geweest, hetgeen ik toen heb doorgegeven aan mejuffrouw *Waldorp*, die zich met de verzorging van *Alblas* belast had. Dat was kort vóór de arrestatie van *Alblas*, in Juni of Juli 1942. Om nu tot de arrestaties van October 1942 terug te keren, ik kwam tot de overtuiging, dat mijn vertrek nu zeer noodzakelijk was geworden. Ik verliet op 29 October 1942, 'smiddags om 1.30 uur, Amsterdam.

49654. De **Voorzitter**: Het contact met Parijs was dus mis; het was opgeblazen?

A. Ja.

49655. De **Voorzitter**: Had dat contact alleen betrekking op het elkaar verschaffen van inlichtingen, die misschien voor de redactie van „Het Parool” van belang waren, of had dat contact ook betrekking op het helpen van mensen, die uit Nederland weg wilden?

A. Ook op het laatste. Ik heb mij daar ook mede wel even beziggehouden. In die eerste tijd deed men nu eenmaal toch een heleboel dingen tegelijk. Zo heb ik ook medegewerkt aan het vertrek van een paar mensen, o.a. met medewerking van *Henk Pelser*, een medisch student toentertijd; hij is thans officier van gezondheid in Indonesië. Men ging toen wel dikwijls met mensen van de een naar

de ander, maar niettemin maakte ik toch nagenoeg uitsluitend gebruik van contacten, die wij zelf kenden; alles uiteraard met een grote mate van voorzichtigheid. Het was allemaal improvisatie. Voor zover ik er mede te maken heb gehad, zijn er gelukkig geen ongelukken gebeurd.

49656. De **Voorzitter**: Werd het contact met Parijs hoofdzakelijk onderhouden door middel van correspondentie of ook doordat er soms iemand overkwam?

A. Neen, ik zou zeggen: practisch gesproken niet in de vorm van brieven. Ik wil ook bepaald niet te veel in het credit komen voor deze verbindingen. Het komt alleen, doordat ik vóór de oorlog zowel in Parijs als in Londen over veel relaties beschikte. Het eigenlijke werk werd verricht door of onder leiding van *Jan Meyer*. Deze heeft zich daar ook mee beziggehouden o.a. te zamen met *van Norden*. Hij bemoeide zich, naar ik meen, ook met het aanbrengen en doorgeven van militaire inlichtingen. Dit is echter iets, waar ik volkomen buiten bleef.

Wel wisselden wij een enkele keer gegevens uit over personen en eventueel ook over bepaalde mogelijkheden. Eens bespraken wij bijv. — gezien het gevaar, waaraan ik uiteraard bloot stond — de noodzaak om een pasfoto te laten maken van mij zelf met de scheiding aan de linkerkant van mijn haar in plaats van aan de rechterkant. Die photo lag in het huis van *van Norden* bij diens arrestatie juist gereed om er eventueel een Belgisch persoonsbewijs bij te krijgen. Zij is toen echter niet gevonden.

Op een Donderdagmiddag ben ik van huis weggegaan en op de volgende Vrijdagochtend was het zover. Dit stond in verband — het doet hier verder niet ter zake — met een kleine aanwijzing, die er was, dat ik ook met deze groep te maken had. Ik ben dus inderdaad net ontsnapt.

Het feit, dat ik ben weggegaan, is, geloof ik, wel een grote steun geweest voor de anderen: zij konden mij immers nu rustig beïasten, omdat zij aldra gewaar werden, dat ik weggekomen was.

Ik ben naar Maastricht gegaan en heb daar nog enige aanwijzingen gegeven aan één van onze medewerkers en ik heb bij die gelegenheid de wens te kennen gegeven, dat, nu de gelederen zo aanmerkelijk gedund waren, getracht moest worden, deze aan te vullen. Ik heb ook bij die gelegenheid de naam van *van Heuven Goedhart* genoemd, van wie ik wist, dat hij van tijd tot tijd bijdragen leverde aan de oorspronkelijke redactie van „Het Parool”.

Ik ben bij Maastricht over de grens gegaan en heb te Lenaeken een Belgische eenzelveigheidskaart gekregen. Vandaar ben ik met een trammetje en de trein over Hasselt naar Brussel gegaan, waar ik contact kreeg met een Nederlander.

49657. De **Voorzitter**: Was dit allemaal geïmproviseerd of ging het langs een vooruit uitgestippelde weg?

A. Het was volkomen geïmproviseerd.

Als alibi en om in de zomermaanden van 1942 nog te kunnen reizen, heb ik een tijdlang gewerkt bij de afdeling Voorlichting van de Joodse Raad, zodat ik ook met een ster heb gereisd. In die qualiteit ben ik ook bij de Joodse Raad in Maastricht geweest. Ik zal niet zeggen, dat ik daar opzettelijk heb uitgekeken, maar ik heb er enig contact gezocht o.a. met iemand, van wie ik wist, dat hij behulpzaam was bij de verspreiding van „Het Parool”. Toen ik over de grens moest, heb ik de steun ondervonden van mr. *von Geldern* en van de heer *Schoemaekers*, die later is gefusilleerd. Hij verzorgde daar een pilotenlijn. Er waren kort te voren en ook na mijn doorreis daar vreselijk veel slachtoffers gevallen. In Maastricht bezocht ik ook de heer E. *Smeets*, die ik nimmer te voren had gezien en die net uit de gevangenis kwam. *Smeets* heeft mij het adres gegeven van *Hane-court*, de Nederlander, in Brussel woonachtige, waarover ik zojuist al sprak. Hier heb ik contact gekregen met een officier van de Belgische genie, waarmee ik naar de Belgisch-Franse grens ben gereisd. Ik heb een nacht gelogeed bij een Belgische boer in dat grensdistrict, waar veel arbeidersverkeer was, en ik ben toen eenvoudig na een douane-onderzoek over de grens gegaan. Uiteraard had ik niets bij mij; slechts een paar deeltjes van *Marcel Proust*, ook als psychologisch alibi. Ik ben vervolgens door de contrôle gegaan van de zogenaamde Nord-Ost-Linie, die langs de Somme over Reims naar de Zwitserse grens liep en de scheiding tussen twee Duitse legergroepen in Frankrijk vormde. Daar ben ik doorheen gekomen, merkwaardigerwijze, dank zij een bombardement van de R.A.F. op Rijssel, dat een desorganisatie van het spoorwegnet in Noord-Frankrijk ten gevolge had: mijn trein is daardoor gestrand in Douai. Douai was zeer verwoest. Daar kwam echter tot mijn groot geluk een trein met Duitse verlofgangers, die van Maastricht naar Rouen

ging. Ik heb toen overwogen, dat, gezien de systematische geest van de Duitsers, niets veiliger was dan met, zij het ook niet zeer deugdelijke civiele papieren te reizen in een militaire trein. Er was Felgendarmerie in de trein, maar deze controleerde geen „Zivilisten”. Op die wijze heb ik de „Nord-Ost-Linie” overschreden en kon ik naar Amiens gaan en daar heb ik de trein naar Parijs genomen. Daar ben ik aangekomen op de ochtend, waarop bekend werd, dat in Noord-Afrika een geallieerde inval had plaats gevonden. Ik heb in Parijs enkele maanden verblijf gehouden om te trachten contact met Engeland te krijgen. Dat is inderdaad gelukt, zelfs op twee manieren. Ik heb twee contacten gekregen. Het eerste was met de organisatie, waarmede *Fernand Grenier*, de communistische afgevaardigde van Saint-Denis, een voorstad van Parijs, van de ene dag op de andere van Frankrijk naar Londen was gekomen. Dat ging per vliegtuig. Er is toen in Engeland naar mij geïnformeerd. Ik wilde niet, dat geïnformeerd werd in Nederland. Dat was te gevaarlijk voor hen, die daar waren achtergebleven. Ik heb de namen opgegeven van een tiental vooraanstaande Engelsen, die ik kende, en dat is blijkbaar gecontroleerd. Ik ben althans aangenomen. Eén mijnheer moest nog zijn goedkeuring geven en deze heette: *Charles de Gaulle*. Hij zei „neen”, omdat ik geen Fransman was. Ik heb toen gelukkig nog een andere lijn gevonden, welke mij later in Engeland is gebleken een Belgische lijn te zijn. Ik wist alleen, dat deze mensen contact onderhielden met Londen. Door een toeval ben ik tenslotte geaccepteerd. Daaraan was voorafgegaan, dat men mij eerst aannam en kort daarop weer afwees in verband met de grote ongelukken, die toen op die lijn juist hadden plaats gevonden. In Maart 1943 had ik echter, wachtende op mijn vertrek, een rapport voor de Nederlandse Regering in Londen geschreven, dat ik wilde meenemen, en ik meende verplicht te zijn, dat aan hen, die het transport organiseerden, mede te delen. Men heeft toen gezegd: „Dat gaat niet, dat is veel te moeilijk. Als u gepakt wordt bij de overtocht (over de Pyreneeën bij voorbeeld), dan kunnen wij u eventueel verantwoorden als een eenvoudige Joodse vluchteling of een ander onbelangrijk persoon, maar met een dergelijk stuk bij u is dat veel te compromitterend. Dan loopt door uw toedoen onze lijn te veel gevaar. Maar laat eens kijken wat u geschreven hebt. Ik had er in Parijs microphoto's van laten maken en deze heb ik overgelegd, waarbij mij in uitzicht werd gesteld, dat zij per speciale koerier — met de „gewone post”, zoals dat heette — naar Londen zouden gaan. Het merkwaardige feit heeft zich toen voorgedaan, dat, toen ik op 1 Mei 1943 uit Parijs vertrok, de jonge man, met wie ik contact had op die lijn, afscheid van mij kwam nemen aan het Gare de Lyon en dat, toen hij mij de hand drukte, ik voelde, dat in zijn hand die microphoto's zaten. Ik heb mij toen zeer verheugd getoond, voor zover dat mogelijk was. Eerst veel later, toen ik in Londen was, is mij gebleken, dat men het juist op grond van dat rapport nodig geoordeeld had om dit risico te nemen. Men was namelijk tot de conclusie gekomen, dat het van belang was, dat ik met dit rapport Londen zou bereiken. Mij was gevraagd of ik op eigen gelegenheid naar het zuiden van Frankrijk kon gaan. Ik heb toen, zoals te doen gebruikelijk, mijn papieren daarvoor „in orde gemaakt” en alleen de demarcatielijn — die wel in theorie, maar in de praktijk geenszins was opgegeven — overgegaan.

Van Lyon, waar ik mij aan een bepaald adres melden moest, ben ik naar Besier gegaan en van daar naar Perpignan. Daar heb ik gidsen gevonden. Kort na aankomst zijn wij vertrokken en op tocht door de Pyreneeën gegaan. Dat betekende 48 uur zonder eten, drinken of slaap. De gidsen, „rode Spanjaarden”, waren veel banger voor de guardia civil dan wij waren voor de Gestapo; zij hebben ons na de tocht door de Pyreneeën, vlak vóór het gevangenenkamp van Figueras, in de steek gelaten. Ik sprak Spaans en heb mij met de wacht verstaan. Op die wijze ben ik naar Barcelona gekomen. Alles bij elkaar ben ik in 12 dagen door Spanje gereisd en in twee dagen door Portugal, hetgeen voor die tijd een record mag worden genoemd. Op 17 Mei 1943 kwam ik in Lissabon aan.

De Voorzitter: Dat was inderdaad een voorspoedige reis,

A. Inderdaad. Op 30 Mei 1943 ben ik tenslotte naar Londen gevlogen. Ik werd, na een betrekkelijk kortstondig verblijf in de Royal Victoria Patriotic School, bij de dienst van de heer *Derksema*, op Eaton Square, voorgeleid. Daar werd ik ontvangen door de heer *Pinto* met de woorden: „U komt een boodschap brengen; 'n security-onderzoek voor u is niet nodig; wij weten er alles van; u werd verwacht.” Ik vond het nogal wonderlijk en zei: „hoe zo?” waarop hij antwoordde: „Ja, u hebt een briefkaart geschreven naar een tussenschakel, bestemd voor de heer *Springer*, waarin u zei, dat u op reis ging. Toen hebben wij op de buitenposten gewaarschuwd, opdat u zo snel mogelijk kon doorkomen.” Daarvan was mij overigens niets gebleken, ook niet in Lissabon. Wat de heer *Pinto* zeide, berustte dan

ook kennelijk op een vergissing. Ten tijde van dat verhoor, in Juni 1942, had ik die briefkaart geschreven om te laten weten, dat ik voorlopig geen buitenlandse post wilde hebben. Dat was echter vier à vijf maanden, vóórdat ik tenslotte weggegaan ben. Na dat gesprek met *Pinto* werd mij een verhoor door luitenant-ter-zee *Wolters* afgenomen. Bij die gelegenheid vertelde deze mij, dat men ongeveer 20 dossiers met mijn gegevens min of meer had kunnen completeren. Toen informeerde ik ook naar het rapport in microphoto's, dat ik in Royal Victoria Patriotic School had afgegeven, ten einde dat weer terug te krijgen. Bij dit verhoor zijn enkele dingen naar voren gekomen omtrent de verhoudingen in Nederland, die te delicaat waren om zonder commentaar over te leggen. Ik heb daar bij de heer *Derksema* bijzonder veel begrip voor gevonden; hij zei mij toe, dat mijn rapport niet zonder meer in circulatie zou worden gebracht.

49658. **De Voorzitter:** Wat is toen uw werkzaamheid in Londen geworden?

A. Daarop aansluitend heb ik verschillende Regeringsbureaux bezocht; omdat juist in die tijd het Regeringsapparaat zich ging uitbreiden, kreeg ik al dadelijk het verzoek bij verschillende instanties te komen werken. Het eerste verzoek van die aard kreeg ik van Economische Zaken, waar men een juridische afdeling wilde gaan oprichten. Daarop ben ik bij Justitie geweest, waar de heer *van Angeren* eveneens de suggestie deed, dat ik daar zou gaan werken. Vervolgens kwam ik in contact met de toenmalige majoor *Somer* van het Bureau Inlichtingen en ongeveer terzelfder tijd ben ik bij kolonel *de Bruyne* van de M.I.D. geweest, die mij bij de heer *Albarda* heeft geïntroduceerd, omdat hij het nuttig vond, dat ik met een aantal leden van het Kabinet en o.a. met de heer *Alburda* zou spreken.

Vervolgens heb ik bij het bureau M.G., dat toen juist in oprichting was, mijn opwachting gemaakt, nadat de heer *Derksema* de heer *Kruls* had medegedeeld, dat ik, naar zijn oordeel, na de terugkeer in aanmerking zou moeten komen voor een post als militair commissaris. Het resultaat is geweest, dat ik tenslotte gemobiliseerd ben als hoofd van het op te richten secretariaat van het bureau M.G. Hier ben ik gebleven tot 10 Juni 1944. Het feit, dat daaraan een einde is gekomen, ligt, meen ik, speciaal op het terrein van uw commissie. Hier moet ik echter eerst vermelden, dat ik, behalve bij de instanties, die ik zoëven genoemd heb, ook bij de Regeringsvoorlichtingsdienst een bespreking heb gehad, i.c. met de heer *Pelt*. Bij hem ben ik, om te beginnen, mijn hart gaan uitstorten en tot hem zeide ik, dat het dringend nodig was met de ondergrondse pers een verbinding tot stand te brengen en die van materiaal te voorzien. Dit heeft tot een serie besprekingen geleid. Ik was inmiddels door de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude* ontvangen, en juist toen ik daar was, kreeg ik een telefoontje om met *Pelt* te verschijnen bij de Minister-President. Dit heeft omstreeks Augustus 1943 plaats gevonden. Ik vond dat al erg laat; want als je uit het bezette gebied kwam, had je haast met alles.

Het gevolg van die bespreking is geweest, dat ik met *Pelt* belast ben geworden met de geheime voeding van de ondergrondse pers. Die opdracht kwam van de Minister-President en als zodanig ressorteerde ik onder het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk (A.O.K.).

49659. **De Voorzitter:** Wat verstaat u hieronder? Aan wie moest u materiaal verschaffen? Met de verbindingen had u toch niets te maken, want dat was immers een zaak van B.I.?

A. Neen; dit is juist de vraag, waarop het hier aankomt. De opdracht luidde zo, dat ik mij zou onthouden van de uitvoerende taak, voor zover dat het transport betrof, maar wel het orgaan zou zijn, dat moest zeggen: dit boek of deze publicatie is interessant voor de ondergrondse pers en dat materiaal heeft men ginds nodig. Eventueel ook materiaal, zoals radio-ontvangsttoestellen, drukinkt of photo-apparatuur, maar dat alles is niet zo vlot gelopen, doordat bij de uitvoerende kant direct al een conflict is ontstaan. Wanneer men de Royal Victoria Patriotic School verlaten had en de Engelse instanties meenden, dat men een interessant subject was, dan kreeg men mee ern briefje voor verschillende instanties, met de aanduiding van telefoonnummers en met verzoek, daar ook contact mee op te nemen. Op deze wijze ben ik, toen ik uit de politieke quarantaine kwam, in aanraking gekomen met het P.I.D., het Political Intelligence Department van het Foreign Office, dat in Bush House gevestigd was.

Ik neem aan, dat ik dit alles hier thans kan verklaren; het was toen geheim.

Het P.I.D. nu werkte met de P.W.E. samen, de Psychological Warfare Executive, een uitvoerend orgaan, dat niet alleen het nieuws,

dat bij het P.I.D. binnenkwam, verwerkte, maar er ook iets mee wilde doen. De P.W.E. stond dan weer in relatie met een dienst, die dat materiaal ter plaatse, d.i. in bezet of vijandelijk gebied, moest gaan afleveren.

Die Engelse dienst was, naar ik meen, identiek met de S.O.E., de z.g. Special Operations Executive. In de zomer van 1943 heb ik herhaaldelijk geprobeerd enige spoed te zetten achter die uitzending van materiaal. De heer *Pelt* had daartoe een aantal hoofden van onderafdelingen van de R.V.D. aangeschreven, als de heren *de Man*, *van Houten* en *Sluysen*. Die aanschrijving was geheim en hield o.m. in, dat wij ons niet hadden te bemoeien met de uitvoerende taak. Tegelijkertijd werd een periodieke bijeenkomst georganiseerd van vertegenwoordigers van P.I.D., P.W.E., de Amerikaanse organisatie, die toen nog het Office of War Information heette, en de mensen van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Het was de bedoeling, dat wij 1 of 2 maal per maand als redactiecommissie bijeen zouden komen om te overwegen wat er gestuurd zou worden. Wij hebben enige keren vergaderd, maar hadden toen allen het buitengewoon onaangename gevoel, dat wij dat deden zonder enig resultaat. Ook ik had de overtuiging, dat er niets vertrok. Dat bleek ook inderdaad niet het geval te zijn; want er was een strijd ontstaan door de rivaliteit van de twee diensten, merkwaardigerwijze aan beide zijden, immers zowel aan Engelse als aan Nederlandse zijde. Er bestond stellig rivaliteit tussen de M.I.D. en het Bureau Inlichtingen van de toenmalige majoor *Somer* en, naar ik meen, een zelfde rivaliteit bij de Engelsen, tussen de S.O.E. en de S.I.S.. Maar op een gegeven ogenblik kreeg ik in een gesprek met een vertegenwoordiger van de P.W.E. toch te horen, dat de schuld voor het uitblijven van enige actie aan onze kant lag.

49660. De **Voorzitter**: Aan Nederlandse kant?

A. Ja. Voor zover mij bekend, was oorspronkelijk de Militaire Inlichtingendienst van kolonel *de Bruyne* hiervoor aangewezen, maar majoor *Somer* van het B.I. opponeerde ernstig daartegen bij de :dijnister van Oorlog en daardoor is die zeer betreurenswaardige vertraging in de uitvoering van onze plannen ontstaan. Het M.I.D. heeft het pleit gewonnen. Of dat is gebeurd met of door steun van de Engelsen, weet ik niet. Die P.W.E. is daarom waarschijnlijk of in elk geval mogelijk, omdat die als ik mij niet vergis, juist met de S.O.E. samenwerkte. Het kan ook zijn, dat in dit geval kolonel *de Bruyne* eenvoudig heeft gezegd: Dit is een onderdeel der voorbereiding van de terugkeer en ik ben ook leider van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer, M.V.T. Maar hoe het ook zij, in ieder geval kreeg de M.I.D. de opdracht.

49661. De **Voorzitter**: Over welke tijd spreekt u nu?

A. Dit is geweest na de vacantie van de heer *Pelt*, eind Augustus of begin September 1943. Misschien is het nog iets later geweest, want de eerste uitzending van een parachutist heeft pas eind October plaats gevonden. Er heeft zich daarbij nog een merkwaardige ontwikkeling voorgedaan: toen puntje bij paaltje kwam en men het materiaal tenslotte kon gaan afleveren, was er in Londen niemand, die wist hoe men de ondergrondse pers bereiken moest.

49662. De **Voorzitter**: U zegt: De eerste uitzending van een parachutist heeft pas eind October plaats gevonden. U bedoelt waarschijnlijk: de eerste uitzending van een parachutist, die een taak had met betrekking tot de illegale pers? U denkt waarschijnlijk aan *Griin*?

A. Inderdaad. Men zei: wij gaan dus materiaal zenden; maar aan wie? Eén van de heren van de P.W.E. heeft toen gezegd: dan moet *Warendorf* maar ingeschakeld worden, want die weet ten minste hoe hij die mensen moet bereiken. Toen mij daarop de uitnodiging tot medewerking aan de uitvoering bereikte, heb ik daarvan de heer *Pelt* kennis gegeven, omdat dit min of meer in tegenstelling was met mijn oorspronkelijke opdracht. Ik heb in die tijd herhaalde malen getracht de moeilijkheden persoonlijk met de heer *Gerbrandy* te bespreken, maar ben daarin niet geslaagd. Ik heb een aantekening gevonden, volgens welke de heer *de Beus*, secretaris van de Minister-President, mij zei, dat *Gerbrandy* mij liet weten, dat ik dat alles maar met de heer *Pelt* in orde moest maken. Ik was in dit opzicht dan ook gedekt, toen ik de heer *Pelt* rapport had uitgebracht, en met een gerust hart kon ik eindelijk aan het werk, toen men mij verzocht bij de Militaire Inlichtingendienst te komen, ten einde daar de „briefing” van een parachutist te helpen voorbereiden en hem ter introductie een geïmproviseerde code te verschaffen, die in Nederland als geloofwaardig geaccepteerd zou worden en waardoor buiten twijfel zou vaststaan, dat de man inderdaad van mij kwam. Ik meen

ook, dat dit tot zover geslaagd is. Uiteraard was mij in Londen nog niet bekend, wat er toen precies met *Grun* gebeurd is. Ik heb hem zelf echter na de bevrijding gesproken.

49663. De **Voorzitter**: Kunt u precies aangeven, wat de opdracht van *Griin* is geweest?

A. Voor zover mij bekend, is zijn opdracht in de allereerste plaats het leggen van contact geweest tussen Londen en het verzet, zoals dat in de ondergrondse pers tot uiting kwam. Ik zeg er bij, dat het met het vaststellen van die opdracht allemaal niet zo vlot is gegaan: Er zijn strubbelingen geweest. Ik meen, dat het destijds ook de bedoeling is geweest, dat *Grun* de gronddienst zou gaan organiseren voor het in ontvangst nemen van het materiaal. Daarnaast moest hij tevens „invasie-instructies” overbrengen. Nu had ik H.M. de Koningin verzocht een artikel te schrijven voor de ondergrondse pers, dat in Mei 1944 inderdaad is verschenen. Dit is echter niet door *Griin* medegenomen; dat is eerst naderhand in de vorm van cliché's door de agent *Bialosterski* medegenomen.

49664. De **Voorzitter**: Dus ook weer niet door een parachutist van B.I., maar door een van B.B.O.?

A. Ja.

49665. De **Voorzitter**: Lagen de verhoudingen ten opzichte van de illegale pers toen dus zo, dat men zei: dit behoort niet bij B.I., maar bij de dienst, die zich uitsluitend met de verzetsorganisaties bezighoudt?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik beaam het, maar dit is een punt, waaromtrent ik geen zekerheid heb. Die agent *Bialosterski* behoorde inderdaad tot het B.B.O., doch is eerst in opleiding geweest voor de M.I.D.; dat is dus juist in de overgangstijd geschied. Maar voor uw commissie is wellicht meer interessant te vernemen, dat ik heb medegemaakt, hoe het mis ging met *Griin*.

49666. De **Voorzitter**: In welke vorm hoorde u daarvan?

A. Ik kreeg via Lissabon een brief uit Nederland, waarin stond, dat „*Brutus*”, de code-naam voor *Grun*, was aangekomen, en naderhand ontving ik, natuurlijk in bedekte termen, de mededeling, dat er iets met hem was voorgevallen, waaruit ik o.a. opmaakte, dat hij zijn code was kwijtgeraakt.

Toen ben ik naar de M.I.D. gegaan en heb gezegd: ik kan mij aan de stellige indruk niet onttrekken, dat hier iets mis is gegaan en dat u mij onthoudt. Ik zou er echter bijzondere prijs op stellen, van u te mogen horen, wat u weet: dan zal ik van-mijn kant ook met de kaarten op tafel komen. Dit was een op het eerste gezicht misschien ietwat wonderlijke procedure, maar ik meende daartoe gerechtigd te zijn, omdat ik mij voor de moeilijkheden, die hieruit voor mijn vrienden in Nederland konden ontstaan, uitermate verantwoordelijk voelde.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat u zo goed geïnformeerd bent, dat u al weet, dat ik *Griin* niet heb gestuurd naar één van de mensen van de ondergrondse pers zelf, maar naar iemand, die hem met een van de mensen in relatie kon brengen.

49667. De **Voorzitter**: Welk adres was dat?

A. Dat van mejuffrouw *Rebel*.

49668. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij is daar niet direct gekomen.

A. Dit is een zaak, waarvan ik mij uiteraard moet distantiëren, daar mij niet bekend was hoe hij zou vertrekken en langs welke weg hij zou reizen. Ik begreep wel uit het enige malen uitstellen van het vertrek, dat hij per vliegtuig zou gaan, maar ik wist dit niet zeker en ik weet nog niet of zulks faute de inieux is gebeurd. Ik wist ook niet, dat hij aanloopadressen had gekregen voor het geval, dat hem onderweg iets mocht overkomen.

Hiermede zitten wij dan, geloof ik, in het „England-Spiel”.

Ik heb dus die bespreking met de M.I.D. gehad, waarbij ik heb gezegd: ik wil wel vertellen, wat mij duidelijk is geworden uit mijn correspondentie, maar dan wil ik ook graag weten, wat gij weet. Bij dat onderhoud was ook de nu zoveel besproken *Bingham* aanwezig, die ik overigens ook al van vóór de oorlog kende. Wij hebben toen de verschillende gegevens uitgewisseld en bij die gelegenheid — ik meen, dat *Bingham* er op dat moment nog niet bij was — heeft kapitein *Lieftinck* mij gezegd: er is inderdaad iets niet in orde, maar wij weten niet, wat er niet in orde is.

49669. De **Voorzitter**: Dit was dus een opmerking in het algemeen en niet speciaal betrekking hebbende op *Grun*?

A. Het was een opmerking, die verband hield met het feit, dat ergens iemand door bleef zenden, die geacht moest worden, niet meer door te kunnen blijven zenden.

49670. De **Voorzitter**: Kunt u dit nader aanduiden?

A. Ik voel mij verplicht, dit te vermelden, omdat de M.I.D. de laatste tijd nogal zeer harde noten te kraken krijgt: men is daar zeer positief niet voortdurend in den domme door gegaan.

49671. De **Voorzitter**: Wanneer heeft dat gesprek plaats gehad?

A. Ik vermoed in Januari 1944.

49672. De **Voorzitter**: U heeft dus helemaal niet geweten van de contactadressen, enz. die *Griin* meekreeg?

Dit zijn contactadressen, die men waarschijnlijk over de verbindingen van het England-Spiel heeft gekregen, omdat daarbij *Ridderhof* een rol speelde. Als men bij de M.I.D. zelf contactadressen had gezocht of alleen degene had gebruikt, welke u had opgegeven, was het misschien anders gelopen.

49673. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u het adres van mejuffrouw *Rebel* opgegeven?

A. Ja.

49674. De **Voorzitter**: Dat was een eindadres.

A. Voor zover mij bekend, was het het enige adres.

49675. De **Voorzitter**: *Grun* had ook een eerste aanloopadres in Brussel en dit was al mis.

A. Ik mag wel zeggen, dat, dank zij dat adres van mij en het beleidvol optreden van mejuffrouw *Rebel*, de zaak, die mij toen ter harte ging, nl. het contact met de ondergrondse pers, niet definitief stuk is gegaan.

49676. De **Voorzitter**: Hoe is dat dan gegaan?

A. Die mejuffrouw *Rebel* heeft een contactman van „Het Parool”, *Stallinga*, gewaarschuwd, maar zij heeft eerst bezoek gehad van *Branz van Oord*, die zij al dadelijk niet vertrouwde.

49677. De **Voorzitter**: Misschien kunt u daarover iets meer zeggen. Wij hebben *Grun* gehoord en hij vertelde, dat hij te Brussel op het bewuste aanloopadres is geweest, dat hij vervolgens door *Ridderhof* is gebracht naar het adres van *van Oord* te Driebergen en dat hij toen gepoogd heeft in contact te komen met de „Parool”-groep. Men krijgt uit zijn uiteenzetting de indruk, dat de „Parool”-groep buitengewoon gereserveerd tegenover hem heeft gestaan. Hij heeft er eigenlijk heel weinig contact mee gehad. Hij heeft natuurlijk niet geweten wat de reden daarvan was. Waarschijnlijk weet u het wel op grond van hetgeen u achteraf hebt gehoord, toen u terugkwam in Nederland.

A. Ik geloof, dat ik het zó moet uitdrukken, dat er, omdat hij niet zelf is gegaan, maar in de allereerste plaats van *Oord* heeft gestuurd en van *Oord* een ongunstige indruk heeft gemaakt en ook niet beschikte over een behoorlijke introductiecode, een zekere weerstand is opgeroepen. En als ik de geschriften van *Griin* lees, kom ik tot de conclusie, dat dit niet is een zich zelf vrijpleiten achteraf, maar dat ook hij inderdaad noch *Ridderhof*, noch *van Oord* ten volle heeft vertrouwd.

49678. De **Voorzitter**: Hij heeft het hier ook zo gesteld. Ik wist het niet, maar het leek mij niet helemaal zeker.

A. Ik moet zeggen: ik zou hier niet zitten, als ik zelf niet enorm geboft had al die jaren. Dat moet voor een deel echter ook worden toegeschreven aan het gevoel, dat je in die jaren hebt ontwikkeld, wie je vertrouwen kon en wie niet. Ik kan het moeilijk omschrijven. *Griin* is een zeer intelligent man en hij heeft het blijkbaar ook gevoeld. Wij zijn in die tijd allemaal voor de meest verrassende ontmoetingen gesteld en ik moet zeggen: het is ook weleens meegevallen.

49679. De **Voorzitter**: Hij zal dat wel opzettelijk zo gedaan hebben. Was hij zelf regelrecht naar mejuffrouw *Rebel* gegaan, dan was, nu hij eenmaal met *Ridderhof* in aanraking was gekomen, de kans vrij groot geweest, dat het verkeerd was gelopen.

A. Ik weet niet, wat u bedoelt. Als u zegt: Wanneer zijn *opdracht* was geweest „geen contactadres, maar meteen naar mejuffrouw *Rebel*”, dan was het goed gelopen, daarvan ben ik overtuigd. Maar u kunt ook anders redeneren, nl. dat hij, na een verkeerd adres te hebben bezocht, noodzakelijkerwijs mejuffrouw *Rebel* moest „aansteken” en haar derhalve ook heeft aangestoken, bij wijze van spreken. En dat is voor mij niet minder een afschuwelijke wetenschap geweest, toen mij bleek, dat hij uitgezonden was met instructies, die men mij aanvankelijk slechts zeer ten dele heeft willen mededelen.

49680. De **Voorzitter**: Is het inderdaad zo geweest, dat *Griin* het contact, dat hij met de illegale pers moest leggen, ook werkelijk niet heeft gekregen?

A. Neen. Hij heeft wel contact gehad met *Stallinga*. Er zou daarop een contact plaats vinden met *Jan Meyer* en *Wim van Norden*. Dat heeft niet plaats gevonden, omdat zij ook buitengewoon gereserveerd waren. Men had intussen ook hier te lande al het een en ander beleefd! Bovendien kwam *Brutus* op één afspraak te laat. Dat was op de middag, waarop hij is gearresteerd. De mate van toeval kan ik niet beoordelen. Maar één ding is zeker: men heeft op dat ogenblik, misschien voor het eerst, het gevoel gehad: het is tenminste mogelijk, dat er werkelijk iemand uit Londen overkomt. Er bestaat geen twijfel over, dat men niet heeft geweten, dat deze man uit Engeland kwam. U weet zelf, hoe zeer dat op zich zelf al een morele factor van enige betekenis is geweest.

49681. De **Voorzitter**: Als deze zaak was gelopen, zoals zij had moeten lopen, wat was dan de taak van *Grun* geweest?

A. Het klinkt misschien wel vreemd, maar ik meen, dat een van zijn eerste taken dan zou zijn geweest om zo spoedig mogelijk naar Engeland terug te keren.

49682. De **Voorzitter**: Moest hij een regelrechte verbinding tot stand brengen?

A. Van het begin af hebben wij sterk het gevoel gehad, dat net noodzakelijk was in Nederland over een zender te beschikken, die ook voor niet militaire, civiele berichtgeving gebruikt kon worden. Indien ik het toen dus voor het zeggen had gehad, hetgeen toen helemaal niet meer het geval was, dan zou de opdracht aan *Grun* hebben geluid: gebruik die zender voor dat doel.

49683. De **Voorzitter**: U zei zojuist, dat hij zo spoedig mogelijk moest terugkomen. U bedoelt dus met achterlating van zijn zender ten behoeve van de illegale pers?

A. Ik bedoel, dat het allereerst noodzakelijk was, een duurzaam contact te leggen; dat was er toen beslist nog niet.

49684. De **Voorzitter**: Ja, dat had door die zender kunnen worden gelegd, als *Grun* die niet kwijtgeraakt was.

A. Ik kende zijn opdracht verder niet. Ik weet, dat van Regeeringswege het plan gerijpt was iemand te sturen, die opdracht had om in de allereerste plaats contact te leggen met ondergrondse groepen, en ik meen, dat M.I.D. er aan verbond een mogelijk contact in verband met de terugkeer. Dat ging mijn opdracht zeker te buiten.

49685. De **Voorzitter**: Ik zou nog gaarne met u willen spreken over een andere zaak, nl. de quaestie met de heer *Vigevano*.

A. Dat is het vervolg van deze episode. Wij zijn op het ogenblik in Januari 1944. De M.I.D. en ik wisten dus, dat er met „*Brutus*” iets misgegaan was. In die tijd kreeg ik een telefoontje van Minister *Burger* of ik even bij hem wilde komen. Dat deed ik. Hij zei: „U moet mij voorlichten, omdat de heer van *Lidth de Jeude* gevraagd heeft of ik bij hem wil komen in verband met een mijnheer, die zou zijn aangekomen en die heeft gevraagd naar overste of kolonel van de *Plassche* enerzijds en anderzijds naar luitenant *Warendorf*, die secretaris is van of aan het Ministerie zit bij Minister *Burger*; ik wil graag weten wie dat is.” Ik heb daarop geantwoord, dat ik vermoedde, dat er dan blijkbaar iemand uit Nederland aangekomen was met een boodschap voor mij in verband met het feit, dat er iets met „*Brutus*” gebeurd was; dat hier dus sprake was van een verbinding-

man, die bekend was met mijn opdracht, en dat het in dat geval uitermate belangrijk was, dat ik deze mijnheer, die aangediend werd als *Pieter de Vos*, dan ook zelf zo spoedig mogelijk zou zien. Ik zei: er zijn twee mogelijkheden: of deze man kwam een boodschap brengen over hetgeen er precies was gebeurd en te goeder trouw — en ik meende dat dan te kunnen opmaken uit zijn wijze van beschrijven van mensen, plaatsen en allerlei kleine bijkomende omstandigheden; misschien meende ik ook wel uit de indruk, die de man op mij zou maken, af te kunnen leiden of hij te vertrouwen was of niet — of deze man was iemand — en ook dat was zeer wel mogelijk, omdat er kennelijk iets mis gegaan was —, die als het ware door de S.D. of de Abwehr was ondergeschoven. Ik meende, dat ik dan als weinig anderen in staat zou zijn, hem te ontmaskeren. Kort daarna heb ik toen gehoord, dat *van Lidth de Jeude*, toen hij mijn verklaring hoorde, het niet nodig vond, er iets verder aan te doen, omdat hij nu wist, hoe de vork in de steel zat.

Ik stel er grote prijs op, te verklaren, dat ik tot op de huidige dag de heer *Pieter de Vos* niet heb gezien.

Pieter de Vos is in Lissabon of in één van de andere buitenposten aangekomen. Toen de heer *Somer* vernam, dat hij naar mij gevraagd had, is hij, zoals ik van de zijde van M.I.D. gehoord heb, in woede ontstoken, omdat er mensen waren, die de brutaliteit hadden, naast hem verbindingen met het buitenland te onderhouden. Met veel vloeken en tieren heeft hij gezegd, dat hij er wel voor zou zorgen, dat dergelijke mensen volledig onmogelijk zouden worden gemaakt.

Het klinkt misschien wat romantisch, als ik het zo zeg, maar misschien beschikt u over andere gegevens, die hierop aansluiten.

Dit is dus het ogenblik geweest, waarop de heer *Somer* meende iets tegen mij te moeten gaan ondernemen.

49686. De **Voorzitter**: Weet u verder nog iets over de man, die uit Nederland kwam en die u *Pieter de Vos* noemt?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

49687. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u niet, wie het is geweest?

A. Neen.

49688. De **Voorzitter**: Weet u of hij inderdaad te Londen is aangekomen?

A. Ja. Door zuiver toevallige omstandigheden, d.w.z. van een familielid van familie van mij heb ik gehoord, dat deze een mijnheer *Pieter de Vos*, die bij B.I. werkte, heeft leren kennen.

49689. De heer **Hoogcarspel**: Is Minister *Burger* hierop later niet teruggekomen?

A. Neen. *Burger* wist, dat de man zou komen. Ik heb hem wel degelijk er van op de hoogte gesteld, dat ik de man nooit heb gezien. Ook het conflict, waarbij de naam van *Vigevano* genoemd werd, heb ik uiteraard aan de heer *Burger* in details medegedeeld.

49690. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is „*Pieter de Vos*” een schuilnaam?

A. Dat weet ik niet.

49691. De heer **Hoogcarspel**: Het voeren van een schuilnaam was in Londen niet nodig. Het hangt er dus van af, hoe ver hij was gekomen.

A. Als ik de reis nog eens moest doen, zou ik bepaald weigeren, mij in Lissabon te demaskeren. Ook in Londen is er veel voor het gebruik daarvan te zeggen. Wij hebben trouwens het geval gehad — hieraan dacht ik, toen wij het hadden over de ietwat exuberante wijze, het ijdel gebruik van Gods Naam, waarop de heer *Somer* zich ook tegenover hem heeft uitgelaten — van de heer *Brijnen*, die in Londen de naam „*van Houten*” voerde en die toch voortdurend in Londen is geweest. Dit aannemen van deknamen is, geloof ik, in bepaalde functies zeker niet overdreven.

49692. De **Voorzitter**: U zei, dat de heer *Somer* zeer verontwaardigd was over het feit, dat andere mensen zich bemoeiden met dingen, die, naar hij meende, met uitsluiting van anderen aan het B.I. waren opgedragen. Op wie doelde hij? Hij zei het toch in verband met *Pieter de Vos*? Het was toen toch nog volkomen onduidelijk of deze man op eigen gelegenheid kwam, dan wel of iemand er de hand in had.

A. Het sloeg op mij.

49693. De **Voorzitter**: U wist toch ook niets van *Pieter de Vos* af?

A. De heer *Somer* was woedend, omdat het mogelijk was, dat er iemand kwam, die niet voor *Somer*, maar voor mij berichten kwam brengen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Ik vermoed, dat ik hier ook stuit op wat u uit andere verhalen bekend zal zijn. Dit is een crisispunt geweest. Dit is de eruptie geweest van de rivaliteit tussen M.I.D. en B.I. Aan de kant van het B.I. zat kennelijk de bedoeling voor een monopolie van de inlichtingenbronnen in beide richtingen te krijgen.

49694. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U was toch in de M.I.D. ingeschakeld? Het was toch een volkomen regelmatige zaak, dat u daarmee te maken had?

A. Inderdaad.

49695. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist de heer *Somer* dat niet?

A. Ik acht het vrijwel uitgesloten, dat hij het niet wist.

49696. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hij dacht, dat hij het monopolie had van het verkeer met Nederland?

A. Of hij dat dacht, weet ik niet. Dat hij het wenste, weet ik wel.

49697. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord van *Henk Knoppers*? Ik bedoel na de oorlog. Er is zeer veel over het *England-Spiel* geschreven. In de couranten heeft ook het verhaal van *Knoppers* gestaan.

A. Ik kan hem op dit ogenblik niet thuisbrengen.

49698. De **Voorzitter**: Op een gegeven ogenblik vonden de Duitsers het wenselijk iemand naar Engeland te laten gaan. Toen is daarvoor *Knoppers* gekozen, die volkomen te goeder trouw was. Hij is met behulp van dezelfde *Ridderhof*, met wie ook *Grün* contact had, over een door de Duitsers gecontroleerde lijn weggebracht. Hij is tenslotte te Londen aangekomen. Uiteindelijk schijnt er te Londen een zekere twijfel met betrekking tot zijn overkomst te zijn ontstaan. Nu heb ik hier in het dossier van *Knoppers* een brief, die ondertekend is: *Pieter de Vos*. Toen u die naam zojuist noemde, dacht ik: ik heb die naam ergens gelezen; ik wist eerst niet precies meer waar. Hier staat echter de naam. Niet duidelijk is, aan wie de brief is gericht. Hij is van 1 Januari 1944. Als ik hem voorlees, dan kunt u een en ander wellicht combineren met andere u bekende feiten. Die brief luidt als volgt:

„Zeer geachte Heer,

Mij wordt hier de gunstigste gelegenheid geboden u zeer snel een berichtje te doen toekomen, om u enige dingen duidelijk te maken. Tot nu toe heb ik niet de gelegenheid gehad dit op een veilige manier te doen, aangezien ik geen gebruik mocht maken van de post voor verdere uitleg.

Ik verkeer in de voor mij lastige positie, een verzoek of een opdracht te hebben, waarvoor ik uit de aard der zaak verantwoordelijk moet zijn. Aan de andere kant weet ik niet hoe ik 't een en ander 't snelst kan uitvoeren.

Ik ben nl. in het bezit van de opdracht twee codes zo snel mogelijk uit Engeland naar Holland te zenden, aangezien de respectievelijke zenders zonder code niets kunnen beginnen. Een van deze zenders was uitgestuurd door het Ministerie-Burger, maar het vliegtuig is neergeschoten, zodat de code verloren is gegaan. De persoon, die in Engeland dit regelt is luitenant *Warendorf*, Propagandabureau Ministerie-Burger, Londen. Het is mogelijk, dat inmiddels per vliegtuig een persoon uit Holland is gepasseerd. Anderzijds heeft men mij verzocht, terwijl men wist, dat ik een langere weg over Spanje zou nemen, terwijl mij niet bekend is, dat iemand mij op de weg naar Spanje is gepasseerd, hoewel ik in Parijs een week heb verloren, 2 December uit Holland vertrokken zijnde.

Bij dezelfde persoon in Londen is mij verzocht uitvoerig rapport uit te brengen over de illegale pers, wat alleen goed mogelijk is mondeling. De gegevens zijn daarvoor in mijn bezit, evenals een legitimatie, waardoor de bewuste persoon in Londen weet, dat ik inderdaad spreek namens de personen, voor wie

ik uitgeef te spreken. Men heeft mij opgedragen zo snel mogelijk met hem in contact te treden. Dit is alleen mogelijk via uw consulaat, wat inmiddels reeds gebeurd is, waarschijnlijk. Hopelijk maakt u het mij mogelijk snel in Barcelona te zijn, van waaruit het contact makkelijker is. Vanuit Sort is het totaal onmogelijk, misschien eveneens uit Lerida, aangezien ik het alleen via u mag regelen. Horend van mijn vertrek heeft men mij ook een verzoek op militair gebied meegegeven aan majoor J. G. M. v. d. Plassche of majoor (?) de Ruyter van Steveninck. Het is evenwel mogelijk, dat hiervan inmiddels per vliegtuig een koerier in Londen is verschenen. Dit is te informeren als volgt: Is Ben aangekomen uit Holland?, aan Tommy Kilburn, Helcorn Londen. Een ander door dezelfde personen gezonden via Spanje is op de grens gepakt. Verder is door een der zenders in Holland, misschien wel bij majoor Snijders, van de onlog. GS III Holland mijn aankomst of van Dick Punt uit Noordwijk (de zoon van een goed vriend uit Noordwijk) gemeld, maar laatstgenoemde is eveneens op de grens gepakt en naar Compiègne vervoerd, naar ik in Parijs hoorde. Hij was eveneens in het bezit van zekere militaire gegevens. Misschien heeft majoor Snijders inmiddels naar jhr. Eugene van Panhuys getelegrafeerd om een van ons beiden aan te kondigen.

Kunt u mij op een of andere manier berichten of u al contact heeft weten te krijgen via Madrid? Voor al hetgeen ik u hier schrijf, sta ik in voor de waarheid, wat ik kan bewijzen, anders mocht het u misschien voorkomen, dat het mij gaat om een sneller vervoer uit persoonlijke overwegingen.

Pas na het vervullen van deze opdracht hoop ik in dienst te kunnen gaan, hoewel ik niet weet, wat de verdere opdracht mij zal brengen. Dit hangt van Londen af. Excuseer u mij het haastige karakter van deze brief, maar ik heb de gelegenheid aangegrepen, waardoor ik dit midden in de nacht moest schrijven.

Misschien is het mogelijk, dat jhr. van Panhuys enig geld voorschiet, wanneer hij weet, dat ik een goede kennis ben van de familie Punt uit Noordwijk en hem de groeten van zijn moeder overbreng. Misschien is dit ook van geen belang. U inmiddels bedankende voor uw moeite, verblijf ik in afwachting van uw antwoord,

Hoogachtend,
Pieter de Vos."

Ik begrijp deze brief nog niet helemaal.

A. Het gedeelte, dat ik er niet van begrijp, is blijkbaar voor de heer van de Plassche bestemd. Ik meen daarvan later ook wel iets in Londen te hebben gehoord, namelijk dat van de Plassche zou hebben gezegd, dat zijn naam hierin zou zijn genoemd. Iemand uit een villa in Noordwijk zou hem kennen.

49699. De Voorzitter: Deze brief is blijkbaar nog vóór Barcelona — immers, er wordt gesproken over zo snel mogelijk in Barcelona komen —, vermoedelijk nog in Zuid-Frankrijk, geschreven. Aan wie de brief is gericht, is niet helemaal duidelijk, maar waarschijnlijk is hij bedoeld voor een van de consulaire ambtenaren. („Dit is alleen mogelijk via uw consulaat.”)

De schrijver zegt: „Ik ben namelijk in het bezit van de opdracht twee codes zo snel mogelijk uit Engeland naar Holland te zenden, aangezien de respectievelijke zenders zonder code niets kunnen beginnen. Een van de zenders was uitgestuurd door het Ministerie-Burger, maar het vliegtuig is neergeschoten, zodat de code verloren is gegaan.” Dit slaat kennelijk op Grun.

A. Om de een of andere reden meende men in Nederland, dat ik bij het Ministerie-Burger te werk was gesteld.

49700. Jorckvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: U bent ergens genoemd de secretaris van de heer Burger. Dit bent u nooit geweest?

A. Neen.

49701. De Voorzitter: Het onderzoek bij de M.I.D. naar Knoppers, dat zeer uitvoerig is geweest en tot lange ondervragingen heeft geleid over alle mogelijke punten, is blijkbaar niet in de sfeer van majoor Somer gekomen.

A. Ik begrijp de ontsteltenis van de heer Somer wel, als ik deze brief hoor. Hij heeft er uit gelezen, dat ik er als het ware een privé-dienst op na hield. Er wordt immers in de brief gezegd, dat alleen aan mij rapport mocht worden uitgebracht. Hij zou, volkomen te recht, hebben kunnen aannemen, dat die woorden waren ingegeven

door de gedachte, dat, als Pieter de Vos niet per se aan mij schreef, er weer iets mis zou gaan; doch voor hem, Somer, was elk contact buiten het B.I. om een doorn in het oog. Wanneer is het onderzoek bij M.I.D. naar Knoppers gehouden?

49702. De Voorzitter: Ik zie hier nog een andere brief in het dossier-Knoppers, nl. een van het B.I. van 14 Februari 1944, waarin staat:

„In aansluiting op mijn schrijven van heden, No. AJ GU/915/44, zij het mij vergund de aandacht te vestigen op het telegram van 12 Februari, waarin sprake is van de arrestatie van admiraal Quant.

In het rapport van Hendrik Knoppers (uw nummer NE/52/26, d.d. 26 November 1943) wordt medegedeeld, dat kort vóór het vertrek van Knoppers naar Engeland van Vliet in contact is gebracht met de organisatie van admiraal Quant.

Knoppers deelde mede, dat een rapport over de organisatie van admiraal Quant per koerier zou volgen. Gezien het belang voor onze dienst van een dergelijk rapport, zou ik gaarne van u vernemen of bedoeld rapport reeds in uw bezit is en zo dat nu het geval is, of u er bezwaar tegen hebt, dat ik dat ter inzage krijg.”

Dit is dus een brief van de heer Somer aan kolonel de Bruyne. De brief vervolgt:

„Gezien het feit, dat van Vliet in contact is geweest met de organisatie van admiraal Quant, lijkt het mij niet onmogelijk, dat er meerdere arrestaties zullen volgen.

Zo u mij gegevens kunt verstrekken ter waarschuwing van Nederlanders, voor zoverre die met het optreden van van Vliet in verband staan, dan zou ik die gaarne van u ontvangen.

Ingesloten moge ik u doen toekomen een afschrift van een brief van Pieter de Vos, die wij uit Madrid van de vertegenwoordiger van B.I. aldaar ontvingen.”

Is u medegedeeld, dat de Vos in Londen gearriveerd was?

A. Ik kan alleen zeggen, dat ik later van familie heb gehoord, dat er bij een Nederlandse instantie in de buurt van Knightsbridge — daar was het B.I. toen gevestigd — iemand, die de Vos heette, op visite is geweest. Ik heb de man nooit ontmoet, zeker niet onder die naam, noch op Oranjestad, noch elders.

49703. De Voorzitter: Wij zullen proberen dat verder te onderzoeken. Nu komt u, geloof ik, aan het geval-Vigevano?

A. Ja. Toen is mij dus medegedeeld, dat de onmin was opgewekt van het B.I., en in de maand Februari is Vigeverzo, die bij mij werkte op het secretariaat van het Militair Gezag — hij zit nu, naar ik meen, in Amerika —, aangezocht om onder auspiciën van het Ministerie van Binnenlandse Zaken naar het Iberisch schiereiland — Lissabon en/of Madrid — te gaan voor de hulp aan en verzorging van de Engelandvaarders op doorreis. Daarvoor was eerst een ander jongeman, Zeehandelaar, aangezocht. Deze was mijns inziens niet zo geschikt voor dit werk als Vigevano. Ik heb hierover o.a. gesproken met pater Monchen, aan wie, naar ik meen, door Minister van Boeyen verzocht was om van voorlichting te dienen omtrent de vraag, wie van de Engelandvaarders voor uitzending in aanmerking kwam. Vigevano had vele maanden in verschillende kampen doorgebracht en had zich de Spaanse en Portugese taal op voortreffelijke wijze eigen gemaakt. Hij voelde ook voor die opdracht. Toen ben ik, nadat ik overleg had gepleegd met kolonel Kruls, mijn militaire chef, omdat Vigevano eventueel uit mijn secretariaat losgemaakt moest worden, bij van der Putten van het Departement van Binnenlandse Zaken geweest om te zeggen, dat ik, hoewel ik hem node zou missen, er geen bezwaar tegen zou maken hem af te staan, wanneer hij inderdaad voor uitzending in aanmerking zou komen.

Dit vermeld ik, omdat het later is uitgelegd alsof ik opzettelijk Vigevano zou hebben gestuurd, hetgeen in het geheel niet waar is. Het is eenvoudig een toeval geweest, dat ik er bij die gelegenheid over gesproken heb. Vigevano is naar Lissabon gegaan en heeft daar blijkbaar enige indiscreties gepleegd. Hij bleek helaas toch te jong en onervaren. Hij heeft mij bij voorbeeld op de dag van zijn vertrek uit Londen verteld, dat Minister van Boeyen — hier hebt u echt de Londense sfeer — demissionair was, want hij, Vigevano, wachtte op zijn arbeidscontract, dat door de heer van Boeyen getekend moest worden, maar dat deze dit niet wilde tekenen, omdat hij demissionair was. Ik weet niet of dit verhaal waar was; het is zeer goed mogelijk, dat het dat wel was, maar het is in ieder geval geen geschikt verhaal om in Lissabon rond te vertellen. Nu moest ik, zoals u weet, aannemen, dat het contact via Janny Rebel „stuk^s was, en derhalve wilde

ik zo mogelijk in die lacune voorzien; en dat wist M.I.D. ook, ik had dus een aantal adressen aan Vigeveno medegegeven, ten einde te trachten om, indien hij daar op neutraal terrein zou zijn, het contact door middel van die adressen, die ik hem had verschaft, weer te herstellen.

49704. De **Voorzitter**: U zei, dat wist de M.I.D. U hebt enkele keren over de M.I.D. gesproken. Als u contact had met de M.I.D., met wie sprak u dan meestal?

A. Met kapitein Lief tinck en luitenant Schilp; die zaten in één vertrek.

49705. De **Voorzitter**: Niet met kolonel de Bruyne?

A. Het was onmogelijk, dat ik daar op dat ogenblik mee sprak, want die zat toen in Amerika om het korps mariniers weer op te bouwen.

49706. De **Voorzitter**: Vond het contact steeds plaats door middel van de heren Lief tinck en Schilp?

A. Ja, bij mijn weten was er niemand anders. Toen *Vigeveno* in Lissabon was aangekomen, heeft hij o.a. ook een Belgische Engelandvaarder willen opzoeken, die, geloof ik, kanselier was aan de Belgische legatie. Dat was toevallig een familielid van mijn schoonzuster, die had mij ook om die reden destijds op mijn doorreis te Lissabon zeer prettig ontvangen. Ik was tenslotte ook bij die zelfde Belg terechtgekomen, toen ik met behulp van die Belgische lijn gereisd had. Het schijnt echter, dat Vigeveno, die dus ook in elk geval naar die mijnheer zou gaan, hem niet heeft weten te vinden en met een andere functionaris, die hij wel aantrof, nogal wat veel gepraat heeft over hetgeen er zoal in Londen voorviel, en het schijnt, dat deze laatste Belg toen de heer Fock, die daar voor B.I. zat, getelefonerd heeft, dat er een zeer vreemde figuur was aangekomen. Het merkwaardige is, dat, naar Vigeveno mij veel later heeft medegegeeld, Fock bij een verhoor van de onmiddellijk ontboden *Vigeveno* zou hebben gezegd: „Dat doet u natuurlijk in opdracht van *Warendorf*; je loopt hier maar wat rond en je wordt gestuurd." Kortom, men heeft getracht een verklaring tegen mij uit te lokken. Ik zeg nog eens: Dat heb ik eerst veel later van *Vigeveno* gehoord. Nu ik van deze brief hoor, vraag ik mij af of misschien die *Pieter de Vos* ook niet door de handen van Fock is gegaan. Weten doe ik dat natuurlijk niet. Ik weet wel, dat daarop een serie gebeurtenissen is gevolgd in Londen, die aanleiding zijn geweest tot mijn ontslag uit de militaire dienst.

Ik ben nl. op een goede dag ontboden bij majoor *Broekman*, aanvankelijk chef van B.I., maar later, toen *Somer* die functie overnam, „bevorderd“ tot adviseur van de Minister van Oorlog. Of juist: ik ben eerst ontboden bij de heer van Lidth de *Jeude*, in tegenwoordigheid van de heer *Broekman*, bij welke gelegenheid de heer van Lidth de *Jeude* mij een aantal vragen heeft voorgelegd, die ik moest beantwoorden. De eerste of de tweede vraag luidde: „Heeft u Vigeveno een opdracht gegeven?" Ik heb geantwoord: „Nee." Toen heeft van Lidth de *Jeude* gezegd: „Dan is daarmee de zaak afgelopen." Daarop heeft, buiten de tegenwoordigheid van de Minister, de heer *Broekman* mij gevraagd: „Wie is dan die mijnheer?" — de naam kan ik beter achterwege laten — „die Belg? Heeft u daarvoor geen boodschap meegegeven?" Toen heb ik gezegd: „Ja, daarvoor heb ik de groeten meegegeven." *Broekman* was hierover zeer verbolgen en zei: „U heeft dus wel een opdracht meegegeven! U zult er nog wel van horen."

Er heeft toen een onderzoek naar mij plaats gevonden. Zo iets heette in militaire termen: een huishoudelijk onderzoek. Dit ging zo, dat *Broekman* tegenover mij zat en mij een aantal vragen toewierp. U, Mijnheer de Voorzitter, als jurist, kent stellig die manier van vragen stellen wel, die in Engeland als afschrikwekkend voorbeeld wordt gekenschetst met formuleringen als deze: Did you stop beating your wife? Answer „yes" or „no"! Het antwoord is dan altijd verkeerd.

Dit onderzoek geschiedde in tegenwoordigheid van kapitein *Siedenburg*, ook van het Bureau Inlichtingen, die daarvan een proces-verbaal heeft opgemaakt. Het heeft kennelijk geen resultaat opgeleverd, want ik heb er toen een maand lang niets meer van gehoord. Een maand later heeft echter opnieuw een onderzoek plaats gevonden, waarbij *Siedenburg* was vervangen door kapitein Fock, die zich niet beperkte tot het opschrijven, maar mij ook herhaalde malen vragen stelde en mij o.a. vroeg, waarom ik zo graag een verbinding in Portugal wilde hebben. Ik heb gezegd: om te beginnen zit ik in ernstige persoonlijke psychische nood, doordat mij bekend is geworden, dat mijn vrouw en kinderen, die tot dusverre in Westerbork zaten, daaruit weggevoerd zijn, zonder dat ik weet, waar zij naar toe zijn. Het is

voor mij persoonlijk van groot belang te weten of ik nog iets uit Nederland kan horen. Hij heeft toen gevraagd of ik niet wist, dat de naam van mijn Portugese relatie, die mij tot aan de mislukking van de missie-*Griin* uit Lissabon de post doorzond, verdacht was. Ik heb gezegd, dat dit mij niet bekend was. Dat was nl. een Portugese advocaat, die ik vóór de oorlog op een congres van de Internationale Vereniging voor Financieel en Fiscaal Recht had leren kennen, waarvan een vergadering in Scheveningen had plaats gevonden. Deze zond zeer nauwkeurig altijd post door. Overigens moet men hiervan geen overdreven voorstelling maken: ik kreeg weleens een enkele keer een brief. Die mijnheer zou lid zijn van de een of andere organisatie, die zeer wel in het systeem-*Salazar* paste. Nu waren de mensen, die in mij correspondeerden, niet geheel en al van alle verstand gespeend en hiermee werd dus geen enkel gevaar gelopen. Brieven via Portugal werden uiteraard zowel door de Duitse als door de Engelse censor altijd onderzocht en dit werd, zij het oogluikend, ook door de Engelsen toegestaan. Vervolgens werden zij doorgestuurd met een briefje er bij, dat het eigenlijk niet mocht, maar niettemin stuurde men post door en ik moet zeggen, dat ik op deze wijze enkele malen zeer belangrijke berichten heb gekregen.

De heer Fock heeft verder geïnformeerd naar de adressen, die in het zakboekje van Vigeveno stonden. Toen heb ik inderdaad gezegd, dat, wanneer mijn vrienden van „Het Parool" opnieuw contact met mij zouden willen krijgen, zij dan ook nu van zo'n nieuw adres, indien en zodra zij daarover zouden beschikken, gebruik zouden kunnen maken; dat dit echter helemaal niet inhield, dat ik van plan was een of andere verboden verbinding met het bezette Nederland te onderhouden, en dat ik meende, dat mijn antecedenten wel enige garantie konden bieden voor het feit, dat hier niet van verraad, zelfs niet uit lichtzinnigheid, sprake kon zijn. Toen ik de woorden „Het Parool" uitsprak, zeide de heer Fock, die blijkbaar ook, althans in die dagen, een cholisch temperament had, dat wat ik had gezegd over behoefte aan contact met mijn familie allemaal „rood gerul" was. Ik kende dat woord niet, daarom is het mij bijgebleven.

Er is toen eigenlijk eerst weer niets gebeurd. De dag daarop is echter het verhoor voortgezet en toen werd plotseling Vigeveno geproduceerd, die, naar ik niet aarzel te zeggen, er uitzag als een geslagen hond. Hij was uiteraard niet in militaire uniform. Niettemin heb ik geprotesteerd tegen „confrontatie" met iemand, die als gewoon soldaat onder mij gewerkt had. Ik most hieraan nog toevoegen, dat in de loop van het gesprek de heer Fock had gezegd, dat ik loog. Toen heb ik, zoals onder militairen gebruikelijk, ook daartegen protest aangekend bij zijn meerdere, in dit geval majoor *Broekman*, die zich bij het verhoor van zijn kant herhaaldelijk op zijn hogere rang beriep!

Bij die confrontatie is, voor zover ik mij herinner, eigenlijk ook niet veel naar voren gekomen. Ik weet wel, dat ik van dat ogenblik af zeer zorgvuldig er tegen gewaakt heb om enig contact met Vigeveno te krijgen. Pas maanden later, bij louter toeval, toen ik al uit de dienst was, heb ik hem weer gesproken. Bij die gelegenheid is mij gebleken, dat met hem het volgende gebeurd is. Hij was in Lissabon met de opdracht door te gaan naar Madrid. Hij is daar toen door de heer Fock verhoord, die hem gesuggereerd heeft, dat hij in mijn opdracht daar een privé-contact kwam leggen. Hij heeft dat ontkend. Hij werd toen op transport gesteld naar Londen. De tocht ging van Lissabon naar Bristol per vliegtuig en vandaar per trein naar Londen. Toen hij daar op het Paddington Station aankwam, werd door de luidspreker in het station omgeroepen: „Wil de heer Vigeveno zich melden bij het bureau van de stationschef?" Hij vond dat niet leuk, maar hij dacht: er blijft mij geen andere mogelijkheid dan dat te doen. Ik zeg dit om de atmosfeer aan te geven. Hij kwam op het bureau van de stationschef en daar stond een jonge luitenant in de uniform van het Nederlandse leger, die hem zei: „U kunt natuurlijk uw koffertje niet zelf dragen. U weet, dat het heel vol is in de hotels. Ik ben er mede belast u naar een verblijfplaats te geleiden." Hij is toen gebracht naar een huis in een zijstraat van de Cromwell Road in South Kensington. Hem werd een kamer boven aangewezen en vervolgens werd de deur op slot gedaan. Toen ik dat verhaal hoorde, heb ik tegen Vigeveno gezegd: „Je bent stapel idioot, dat je je dit liet welgevallen; als je toen, technisch als burger, inderdaad bent ingesloten, is dat geschied zonder enig recht; dat is zeker in Engeland niet mogelijk." Hij antwoordde, dat het hem speet, maar dat hij het niet met mij eens kon zijn; hij had maandenlang in een kamp in Spanje gezeten, zonder dat iemand een vinger voor hem had uitgestoken; die paar dagen, die hij in Engeland moest zitten, vond hij niet zo erg meer. Ik betreurde dat. Hij is een paar dagen opgesloten gebleven en werd alleen uit de kamer, waar hij zat, gelaten om vervoerd te worden naar Arlington House, waar hij verhoord werd. Op dat ogenblik was hij als ambtenaar van het Departement van Binnenlandse Zaken niet in militaire dienst, zodat mijns inziens hier dus een vrijheidsberoving heeft plaats gevonden, die volkomen onwettig was.

Ik keer nu tot mijn relaas terug. Daarna hoorde ik een tijdlang nog niets, totdat ik op een dag in Mei bij de heer *Kruls* werd geroepen, die mij uit naam van de Minister van Oorlog mededeelde, dat het over mij uitgebrachte rapport ongunstig was; dat het onder deze omstandigheden wenselijk werd geacht, dat ik de dienst verliet; dat mij gelegenheid werd gegeven daartoe eervol ontslag aan te vragen; dat ik, aangezien mijn militaire rang verbonden was aan mijn functie, mijn militaire rang zou verliezen en dus zou worden teruggebracht tot de rang van soldaat; dat, als ik eervol ontslag vroeg, de hlinister van Oorlog echter bereid was de toezegging te doen, dat ik niet in dienst geroepen zou worden, ten einde mij deze degradatie te besparen; dat, tenslotte, iemand van mijn capaciteiten ongetwijfeld een andere werkring in Londen zou vinden en, indien dit niet het geval mocht zijn, ik dan een uitkering zou krijgen uit de z.g. onderstand.

Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Net als professor *Veraart*.

h. Ja. Ik heb daarop geantwoord, dat ik na afloop van het z.g. huishoudelijk onderzoek van majoor *Broekman* direct had verlangd het betreffende proces-verbaal te mogen lezen, te paraferen en te tekenen en dat ik ook meende recht te hebben te weten, waarvan ik was beschuldigd; dat echter aan geen van beide verzorken was voldaan en dat ik onder die omstandigheden niet direct een beslissing wilde nemen, maar dat ik hen?, kolonel *Kruls*, nu al wel wilde zeggen, dat ik naar alle waarschijnlijkheid op het voorstel van de Minister niet zou ingaan. Het hoofd van het Militair Gezag heeft zich toen gedistantieerd en gezegd, dat ik dan zelf maar met de Minister moest gaan praten en om audiëntie moest verzoeken. Dat heb ik gedaan. Ik heb bij dat gesprek de heer *van Lidth de Jeude* gezegd, dat ik in Nederland vier keer was verhoord door de Gestapo, maar dat ik in drie van de vier gevallen tenminste wist, waarover het verhoor zou gaan; dat er in één geval in mijn tegenwoordigheid een prots-verbaal van het verhoor werd opgemaakt, dat ik verlangde te tekenen en ook te paraferen; dat ik, torn mij dit eerst geueigerd werd, op mijn stuk bleef staan en dat de Gestapo mij daarop toestond, wat een Nederlandse instantie mij bleef weigeren: kennis te nemen van het protocol, dat van mijn verklaring was opgemaakt! Ik heb verder gezegd, dat ik op die onderstand niet zo heel veel prijs stelde; dat de Minister van Oorlog overigens uiteindelijk mijn hoogste militaire chef was en dat, indien hij meende, dat ik voor de oorlogvoering van het Koninkrijk het beste gebruikt kon worden om in het kamp van Wolverhampton latrines schoon te maken, ik mij daartegen niet zou verzetten; dat ik aan de andere kant een aantal dingen bij het Militair Gezag had geconstateerd, die mij niet bijzonder aanstonden, weshalve ik desnoods een eervol ontslag in overweging zou willen nemen, echter alleen dan, indien en nadat ik had gehad een behoorlijk onderzoek naar de feiten en mij behoorlijk was medegedeeld, waarvan ik beschuldigd was, en dat ik verder ook wenste het proces-verbaal van het verhoor te zien, te lezen en te tekenen. Het antwoord van Zijne Excellentie is toen nog tien dagen uitgebleven. Ik heb intussen nog wel één of twee keer een briefje van de Minister gehad. Ik kan deze stukken overleggen. Mij is nog eens gevraagd of ik — zonder voorwaarden dan — eervol ontslag wilde vragen, maar dit heb ik geweigerd.

Toen ik wist, dat mij daarop met ingang van 10 Juni 1944 ongevraagd ontslag zou worden verleend, heb ik er op gewezen, dat ik op grond van de voorschriften als officier geen ontslag kon krijgen dan na een onderzoek naar gebleken ongeschiktheid of onbekwaamheid en hierop dan ook meende recht te hebben. Daarop is mij door de Minister medegedeeld, dat ik was reserve-officier in tijdelijke dienst en dat die paragraaf niet voor tijdelijk benoemde officieren was geschreven. Hierop heb ik geantwoord, dat een officier in tijdelijke dienst toch officier is en dat de interpretatie van de Minister een zo beperkte was, dat geen jurist die zou durven volhouden.

Ik heb de Minister hieraan periodiek herinnerd en ik heb tenslotte een schrijven gekregen, waarin, in tegenstelling tot zijn vorig briefje, Zijne Excellentie stelde, dat nooit ontkend was, dat ik recht had op een dergelijke commissie, en dat ik te zijner tijd, als de Regering in Nederland was wedergekeerd, desgewenst op deze zaak kon terugkomen. Toen ik *Burger* dit briefje heb laten lezen, was zijn commentaar: De heer *van Lidth* denkt zeker: dan ben ik ten minste geen Minister meer!"

49707. De **Voorzitter**: U bent dus op 10 Juni 1943 ontslagen? Wat bent u toen geworden?

A. Ik ben op 29 Juni door de toenmalige officier van justitie bij de Nederlandse rechtbank te Londen, de heer *Schürmann*, aan-

gezocht om als substituut-officier van justitie te komen werken op het parket bij de Nederlandse rechtbank en tevens ambtenaar van het openbaar ministerie te worden bij het kantongerecht.

49708. De **Voorzitter**: Bent u zeker van die datum?

A. Ik kan het briefje van de heer *Schurmann* overleggen.

De **Voorzitter**: Dat zou ik wel graag hebben.

A. Ik vermoed, dat dit aansluit op de vraag of ik benoemd ben door *van Heuven Goedhart*.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik heb bij de stukken ook nog de oproep van de Nederlandse Juristenkring. Die bijeenkomst was oorspronkelijk uitgeschreven op 3 Juni, maar zij werd tot 22 Juni uitgesteld. Er zou worden gesproken over een of ander juridisch onderzoek. Bij die gelegenheid heeft *Schürmann — van Heuven Goedhart* was toen officieel nog niet in Engeland aangekomen — mij voor het eerst in burger gezien. Het was overigens wel algemeen bekend, dat ik de dienst uit was. Hij zelf werd in actieve militaire dienst geroepen, omdat hij de cursus voor militair conimissaris M.G. had gevolgd en in verband met de invasie nu permanent beschikbaar moest zijn. De substituut-officier, dr. *J. H. Zeeman*, die al was toegezegd aan Buitenlandse Zaken, werd nu ook definitief voor dat Departement opgevist. Er was dus niemand bij het parket. *Schürmann* heeft mij toen aangezocht. Hij heeft zich daartoe eerst verstaan met mr. *Snijders* en later met *Dees* van Justitie. Er is ook een briefwisseling geweest tussen *van Angeren* en *van Lidth de Jeude*, waarbij *van Angeren* vroeg, waarom ik de dienst had moeten verlaten en of ik nu nog wel voor het vervullen van een functie bij het parket in aanmerking kon komen. Toen heeft de heer *van Lidth de Jeude* een mooi briefje geschreven, waarin hij in feite de verantwoordelijkheid overliet aan de Minister van Justitie en overigens alleen opmerkte, dat ik „de schijn op mij had geladen, zonder daartoe gerechtigd te zijn, verbinding met het bezette gebied te willen onderhouden”.

Ik ben 29 Juni voor een weekend de stad uit geweest. Op 1 Juli terugkomende, vond ik het briefje van de heer *Schürmann* van 29 Juni. Ik ben 3 Juli voor het eerst op het parket geweest. De hde Juli ben ik bij de heer *Dees* gewest — hij was hoofd van de afdeling Kabinet van Justitie — om te vragen of ik alvast zou gaan werken. Ook heb ik de 6de Juli weer een bespreking gehad met de heren *Schürmann* en *Zeeman*. Van 7 Juli af ben ik regelmatig op het parket werkzaam geweest en op de 10de Juli heb ik voor het eerst een zitting van het kantongerecht bijgewoond.

Wat de aankomst van de heer *van Heuven Goedhart* betreft, heb ik in mijn notitieboekje vermeld: „20 Juni. *Sluyser* deelt vertrouwelijk mede, dat *van Heuven Goedhart* is aangekomen, bij *Gerbrandy* loegeert, maar nog niet in circulatie komt. Zijn aanwezigheid in Londen is nog niet bekend.” Op 3 Juli heb ik *van Heuven Goedhart* voor het eerst even op straat ontmoet en daarop langer met hem gesproken. Dit gesprek hebben wij op 11 Juli voortgezet. Onder 31 Juli staat aangetekend, dat ik koffie heb gedronken met de heer *Lebon*, omdat ik mij omtrent de reclassering op de hoogte wilde stellen. Hij had op dat ogenblik het desbetreffende bureau onder zich.

Onder 5 Augustus is aangetekend, dat ik alleen op het parket was. De heren *Schurmann* en *Zeeman* waren toen beiden voorgoed weg.

Onder 8 Augustus is vermeld, dat ik van het hoofd van Afdeling I van het Ministerie van Oorlog de mededeling heb gekregen, dat ik antwoord zou krijgen op mijn request.

Op 10 Augustus heeft *van Heuven Goedhart* mij verteld, dat Hare Majesteit had gezegd: „Ik zal deze benoeming gaarne tekenen.” Op 11 Augustus kreeg ik een telefoontje over de benoeming.

Op 12 Augustus heeft de toevallige ontmoeting met *Vigevano* plaats gevonden, waarvan ik u zojuist vertelde. Een gesprek ontstond, dat wij op 14 Augustus vervolgden. Op 17 Augustus ben ik benoemd. Op 19 Augustus ben ik beëdigd door de Minister van Justitie, in tegenwoordigheid van de secretaris-generaal.

49709. De **Voorzitter**: Kunt u de hierop betrekking hebbende stukken overleggen? Dit is voor die andere kwestie, waarbij de heer *van Heuven Goedhart* betrokken is, wel van belang.

A. Ik heb er afschriften van gemaakt; u kunt de originelen ook krijgen.

Ik heb hier nog iets; ik weet niet of het bij het verhoor van *van Heuven Goedhart* in de zaak-*Lunshof* ter sprake is gekomen. Ook

hij behandelt immers in een van zijn brochures die kwestie van mijn benoeming. Elders heeft hij een zin van mij geciteerd, zonder aanhalingstekens, en dan vervolgt hij zijn relaas, daarbij de indruk wekkend alsof dit vervolg ook van mij afkomstig is. Het citaat heeft hij geput uit een geheim rapport, dat in 1943 bij mijn aankomst in Engeland van mijn verhoor op Eaton Square is opgemaakt. Het blijkt nu, dat dit niet komt uit het archief van het bureau van *Derksema*, want dat archief is in Londen gebleven.

49110. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uit welk archief komt het dan?

A. Ik mag niet zeggen hetgeen ik niet zeker weet.

49711. De **Voorzitter**: U zoudt het met de omschrijving „vermoeden” er bij kunnen zeggen.

A. Als ik alleen zeg, dat het Bijzonder Intelligent is...

42712. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar berust het archief van die Bijzonder Intelligente groep?

A. Ik ben overigens niet helemaal gerust, dat u alle stukken hier heeft, die ik zou kunnen overleggen.

49713. De **Voorzitter**: U bedoelt de stukken, die betrekking hebben op deze inlichtingenkwestie?

A. Ik bedoel nu speciaal de correspondentie met het Ministerie van Oorlog met betrekking tot mijn ontslag.

De **Voorzitter**: U krijgt het stenogram van het verhoor ter correctie toegezonden; misschien kunt u dan nazien, of u nog bepaalde stukken heeft, die u ons zoudt kunnen zenden.

A. Gaarne.

49714. De **Voorzitter**: Is u nu met de uiteenzetting van uw aanraking met het inlichtingenvraagstuk tot een einde gekomen of hebt u nog verdere mededelingen daaromtrent?

A. Het slot is gekomen met een bedankbriefje van de heer *Pelt* namens de Minister-President om een einde te maken aan de geheime opdracht. Dit was in Augustus. Daarover kan ik ook de correspondentie overleggen. Hierin is vastgelegd, hoe de zaak zich precies heeft toegedragen.

49715. De **Voorzitter**: Ik heb in uw verhoor van 23 November 1948 door onze derde subcommissie een opmerking uwerzijds aangetroffen, die mij aanleiding geeft u daaromtrent nog iets te vragen. U hebt namelijk gesproken over een verhoor, dat u is afgenomen door de heer *Maas Geesteranus*, en u zeide:

„Van het verhoor is een proces-verbaal opgemaakt. Eerst heb ik hier bezwaren tegen gemaakt, maar later heb ik het getekend. Het gaf mij destijds de indruk of men mij iets wilde laten zeggen tegen *van Oorschoot*, op dat ogenblik.”

De **Voorzitter** vroeg:

„Had u het gevoel, dat de vragen van de heer *Maas Geesteranus* in haar verband een zekere tendenz hadden?”

en u antwoordde:

„Ik kreeg de indruk, dat hij iets wilde weten tegen *van Oorschoot*. Maar ik heb mij verder uitermate op de vlakte gehouden.”

Kunt u nader aanduiden, hoe dat is gegaan en wat naar uw mening de bedoeling hiervan was? In welke tijd was dit?

A. Het was 22 of 23 Mei 1943.

49716. De **Voorzitter**: Op dat ogenblik had de heer *van Oorschoot* geen officiële functie.

A. Neen, maar dat wist ik toen niet.

De **Voorzitter**: Daarom interesseert het mij, dit te weten.

A. Ik kwam uit Nederland. De bedoeling van het verhoor van de heer *Maas Geesteranus* is mij helemaal niet duidelijk geworden. Voor mij is daar eigenlijk min of meer een mysterie begonnen. Toen

ik daar aankwam, zeide de heer *Maas Geesteranus*, dat hij twee mensen van de naam *Warendorf* kende, de een als uitgever, de ander als jurist. Ik heb gezegd: „Ik ben de jurist.” Toen zijn er vragen gevolgd, die vermoedelijk ten doel hadden mij te toetsen op de waarheid daarvan en eventueel op mijn betrouwbaarheid. Ik heb, naar ik meen, bij het vorige verhoor al gezegd, dat mijn identiteit door de toevallige aanwezigheid van de heer *Voorbeytel* al was komen vast te staan. Maar het merkwaardigste was, dat ik torn het gevoel had, dat men er van Nederlandse kant geen bijzondere haast mee maakte om mij behulpzaam te zijn om naar Londen door te gaan.

49717. De **Voorzitter**: Maar hoe kwam het gesprek op de heer *van Oorschoot*?

A. Omdat ik de heer *Maas Geesteranus* verteld heb, wat besproken is bij het eerste verhoor, dat mij door de Gestapo is afgenomen op 30 September 1940. De Gestapo is er toen van uitgegaan, dat ik interessant voor haar was, omdat ik secretaris was van het Genootschap Nederland—Engeland. Zij hebben toen ook gevraagd of ik *van Oorschoot* kende. Ik heb geantwoord: Uiteraard ken ik hem, want hij was vice-voorzitter van het genootschap en voorzitter van de afdeling den Haag, terwijl ik secretaris was in Amsterdam. De Gestapo vroeg daarop of ik iets af wist van het Venlo-incident. Ik heb geantwoord, dat ik daarvan alles af wist. Naar mijn ervaring was het steeds de beste methode om verrassend te antwoorden! Gevraagd werd hoe dat kwam. Ik antwoordde daarop: „Het stond bij ons in de krant, wij hadden toen immers nog persvrijheid.”

49718. De **Voorzitter**: Hoe is nu verder het verhoor door de heer *Maas Geesteranus* verlopen?

A. Ik kan daar alleen nog aan toevoegen, dat ik indertijd — terecht of ten onrechte — in de mening verkeerde, dat ik er inderdaad veel van al wist, omdat generaal *van Oorschoot* mij er kort na het incident het een en ander van had verteld, zoals dat wel meer gaat. Want hij was vol van zijn ontslag. Ik kreeg de indruk, dat de heer *Maas Geesteranus* het wel leuk zou vinden, als ik een aanmerking zou maken of iets dergelijks.

49719. De **Voorzitter**: Over dingen, die generaal *van Oorschoot* betroffen? Die vóór de oorlog waren voorgevallen?

A. Ja, uit de aard van de zaak.

49720. De **Voorzitter**: U hebt u daar verder op de vlakte gehouden hierover?

A. Ja; dat slaat eigenlijk op alles; ik heb in Lissabon zo weinig mogelijk gezegd. Ik meende, dat het juister was mij tegenover iedereen zo gereserveerd mogelijk uit te laten zolang ik nog niet in Londen was.

49721. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschoot* vervulde toen geen enkele officiële functie. Vandaar dat het mij vreemd voorkomt, dat de heer *Maas Geesteranus* in die tijd voor hem grote belangstelling had. Tenzij die belangstelling van hem b.v. voortvloeide uit een vroegere relatie.

A. Dat kan ik niet beoordelen. Het zou ook mogelijk kunnen zijn, dat *Maas* mij op die wijze aan een soort van proef wilde onderwerpen — ik kan dat natuurlijk niet beoordelen — door van mijn kant een reactie te ontlokken, aan de hand waarvan hij mijn betrouwbaarheid en/of antecedenten wilde toetsen.

49722. De **Voorzitter**: In uw vorige verhoor hebt u positief gezegd, dat u de indruk had, dat de heer *Maas Geesteranus* u iets wilde doen zeggen tegen generaal *van Oorschoot*.

A. Ja, maar u moogt niet vergeten, dat ik uit bezet gebied kwam en toen al wellicht intuïtief aanstoot nam aan de atmosfeer van intriges, die ik ook later nog zo vaak zou bespeuren. Achteraf is mij door *Pinto* in Londen verzekerd, dat de Nederlandse buitenposten gewaarschuwd waren, dat ik zou komen. Dat wist ik niet; ik kon alleen maar hopen, dat ik spoedig verder geholpen zou worden. En daarom is mij de ontvangst in Lissabon niet zo bijzonder prettig voorgekomen, omdat ik het gevoel heb gehad, dat ik niet die steun had om vlug door te gaan als waarop ik misschien aanspraak had mogen en kunnen maken.

49723. De **Voorzitter**: Bent u in verband met het onderwerp, dat wij behandeld hebben, thans aan het einde van uw mededelingen gekomen, of meent u, dat u in dit kader nog dingen hebt te vermelden, die voor onze commissie van belang kunnen zijn? Wij hebben de zaak chronologisch doorgelopen. Voor wat mij betreft, heb ik het gevoel, dat wij aan het einde van dit verhoor zijn gekomen. Het is echter mogelijk, dat ik iets heb overgeslagen of dat u zelf nog iets hebt mede te delen, dat voor ons van belang is.

A. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zeer erkentelijk voor de systematische methode van uw vragen; ik geloof, dat wij de zaak uitputtend bekeken hebben. Er zijn misschien nog wel enkele punten op ander gebied, als het lot van het document, dat ik voor de Nederlandse Regering in Maart 1943 tijdens mijn verblijf te Parijs heb geschreven en dat ik in microphoto's naar Londen meegebracht heb. Ik kan mij nl. niet aan de indruk onttrekken, dat de dienst, bij welke het ambtelijk binnenkwam — nadat ik de microphoto's in Royal Victoria Patriotic School had moeten afgeven —, en die voor de reproductie op normaal formaat verantwoordelijk was, niet die belangstelling heeft gevonden, waarop dit pleidooi voor een actieve democratie naar mijn bescheiden mening, juist toen, wellicht recht had.

Mij is opgevallen, dat het enkele instanties, die er zich stellig voor zouden hebben geïnteresseerd, nimmer bereikt heeft, terwijl het wel in handen kwam van hen, van wie — te recht of ten onrechte — werd aangenomen, dat zij het met enkele van mijn stellingen *niet* eens zouden zijn.

Ik vind het niettemin jammer, dat het ginds misschien niet de aandacht heeft gevonden, die ik had willen vragen, omdat ik er van ben uitgegaan, dat in het centrum van de Regeringspolitiek had moeten staan een actieve democratie, het levend maken van het besef, waarvoor werd gestreden. Ik heb bij die gelegenheid ook bepaald gepleit voor verjonging en vernieuwing van het leger en ik geloof, dat

ik bij een meer vooruitstrevende buitenlandse dienst bijv. wel belangstelling zou hebben gevonden, maar het rapport is juist naar die kringen gegaan, die zich daaraan konden ergeren.

Ik zou u dit rapport nog kunnen overleggen, evenals de artikelen, die ik in Londen geschreven heb.

De **Voorzitter**: Op welk gebied?

A. Zowel in het Londense „Vrij Nederland“, waarvoor ik de Engelandvaardersrubriek „Gegist Bestek“ verzorgde, als in de „Voice of the Netherlands“ en het Engelse periodiek „Europe“ schreef ik een aantal artikelen, die beoogden ginds enig begrip voor de toestanden in bezet gebied bij te brengen.

Het rapport is, zoals de Fransen zeggen „gedateerd“: het draagt de sporen van het tijdstip, waarop het geschreven werd, alsook van de omstandigheden, waaronder. Het is misschien verouderd.

De **Voorzitter**: In ieder geval behoort het niet thuis bij het punt, dat wij op het ogenblik behandelen, want dit betreft de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied en niet de berichtgeving zelf, die langs die verbindingen is gegaan. Wij zullen het rapport voegen bij het materiaal van ons onderzoek naar laatstgenoemd onderwerp, dat door ons afzonderlijk behandeld wordt.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. C. S. WARENDORF.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS HENDRIK SCHILP,
oud 49 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kapitein-luitenant ter zee K.M.R.S.D.

49726. De **Voorzitter**: Uw antwoorden bij dit verhoor worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de door u bij uw eerste verhoor, op 29 Juli 1948, afgelegde eed.

Toen u in September 1941 overgestoken is naar Engeland, had u een opdracht van de Orde Dienst (O.D.)?

A. Ja.

49727. De **Voorzitter**: Bij het gezelschap, waarmee u vertrokken is, bevond zich ook de heer *Broekman*. Had de heer *Broekman* ook bepaalde relaties met de O.D.?

A. Met de heer *Wiardi Beckman*.

49728. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk iets anders dan de O.D.

A. Voor zover ik weet, behoorde hij tot de O.D.

49729. De **Voorzitter**: Hoe was uw relatie tot die organisatie? Heette die toen al O.D.? Of nog niet?

A. Die heette toen al O.D.

49730. De **Voorzitter**: Waarin bestond uw relatie met die organisatie?

A. Met kolonel *van Kesteren*, die in de leiding van de O.D. zat.

49731. De **Voorzitter**: Het was dus een relatie met een bepaald lid uit de leiding van de O.D. Welke was de opdracht, die u mee had gekregen?

A. Om contacten te maken in Engeland en een verbinding naar Nederland tot stand te brengen.

49732. De **Voorzitter**: Met de bedoeling, dat u zelf zou terugkomen?

A. Of ik zelf of iemand anders, zou terugkomen, of op enige andere wijze zou een contact tot stand gebracht worden. Dat kon van uit Nederland niet bekeken worden.

49733. De **Voorzitter**: Kende u *Broekman* tevoren al?

A. Ja.

49734. De **Voorzitter**: Was het u bekend of *Broekman* ook een opdracht van de O.D. mee had?

A. Dat was mij niet bekend. Dat is mij later wel bekend geworden.

49735. De **Voorzitter**: Daarover heeft u toen niet met elkaar gesproken?

A. Neen.

49736. De **Voorzitter**: Heeft bij uw uitvaren nog een rol gespeeld een zekere *Schipper*, uit IJmuiden, naar ik meen?

A. Ja, maar niet hierbij.

49737. De **Voorzitter**: Heeft hij geen bemoeienis gehad met het gereedmaken van een vaartuig of iets anders? Heeft hij er in het geheel geen rol bij gespeeld?

A. Niet bij deze poging. Vóór deze zijn nog enige pogingen gedaan om naar Engeland over te steken en bij een van die voorgaande pogingen heb ik ongetwijfeld in contact gestaan met *Schipper*.

49738. De **Voorzitter**: Dus dat is wel juist. Ik vraag dit, omdat wij inzage hebben gehad van het dossier van de strafzaak tegen *Schipper* en wij daar een mededeling zijnerzijds in die richting hebben aangetroffen.

A. Dat is inderdaad juist. Maar ik wist, dat *Schipper* minder betrouwbaar was. Ik wist, dat hij in verbinding stond met *Strauch*.

49739. De **Voorzitter**: Was dat een Duits officier?

A. Ja. En ik wist ook, dat hij een contactadres in Lissabon had. Desniettemin meenden wij, dat er toch mogelijkheden waren om met een van de vissersvaartuigen over te steken. Dat is toen mislukt, doordat, volgens zijn zeggen, nadat wij al aan boord waren geweest, de bemanning niet wilde medewerken. Toen hebben wij daarvan afgezien. Daarna ben ik opnieuw met hem in contact geweest om voor de tweede maal een poging te wagen. Toen mislukte het weer. Gedurende al die tijd was ik bezig met mijn eigen ontsnappingspogingen voor te bereiden. Ik had een boot gekocht en motoren.

49740. De **Voorzitter**: U had in die tijd niet heel veel vertrouwen in *Schipper*?

A. Het was geen kwestie van vertrouwen.

49741. De **Voorzitter**: Maar u vond „de omstandigheden waaronder" wat onbehaaglijk?

A. Neen. Zij waren vrij onbehaaglijk, maar men zet nu eenmaal niet alles op één kaart. Mijn idee was meer om de hele zaak in eigen hand te houden, terwijl de andere mensen, die geen zeelieden waren, voor mijn idee bijzonder weinig voelden, omdat de boot naar hun mening te klein was. Zij prefereerden een vissersvaartuig. Maar toen dat mislukt was, waren de mensen bereid om volgens mijn idee mee te gaan. Het enige, dat ik *Schipper* afhandig heb gemaakt, was een kompas.

49742. De **Voorzitter**: Dat u waarschijnlijk goed hebt kunnen gebruiken?

A. Uitstekend. Ze waren niet te krijgen.

49743. De **Voorzitter**: Hebt u *Schipper* later, in Londen, nog ontmoet?

A. Neen. Ik heb hem daar niet meer ontmoet, maar ik heb wel meegeholpen aan de ontmaskering van *Schipper*.

49744. De **Voorzitter**: Is hij in 1942 in Londen gekomen?

A. Dat moet begin 1942 zijn geweest.

49745. De **Voorzitter**: Toen is er direct, naar ik heb begrepen, een groot wantrouwen geweest ten aanzien van *Schipper*, omdat men dacht, dat hij door de Duitsers als spion was uitgezonden.

A. Dat verhaal was van mij afkomstig. Ik heb mijn verhaal in Londen gedaan over mijn relaties in Holland en de relaties, die ik

met Schipper heb gehad. Daarbij heb ik uiting gegeven aan mijn wantrouwen tegenover Schipper, dat hierop gebaseerd was: a. dat hij met Duits kapitaal werkte; b. dat hij een volgeling was van *Strauch*, die een bekende afweeraagent was; c. dat ik wist, dat hij in Spanje of Lissabon was geweest, terwijl hij had opgegeven, dat hij uit IJmuiden was vertrokken naar Hamburg. Door een toeval wist ik, dat hij dat adres in Lissabon had.

49746. De **Voorzitter**: Tenslotte is Schipper voor de zaak, welke wij nu bespreken, door het bijzonder gerechtshof niet veroordeeld, wel op andere punten. Hij heeft nl. met betrekking tot deze zaak gezegd, dat hij naar Engeland is gegaan, omdat hij onder de druk van de Duitsers, met name onder de druk van *Strauch*, uit wilde komen. In ieder geval is het zó, dat het hof niet bewezen heeft geacht, dat hij als spion was gegaan. Dat is u misschien bekend.

A. Dat heb ik nooit gehoord, maar mijn idee is wel enigszins anders. Hij liet een compagnon achter in Nederland en zijn wens was altijd om zelf in Engeland te zitten, zodat hij altijd safe zou zijn.

49747. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd contact gehad met *Bottema* uit Zoutkamp?

A. Neen, die kende ik niet in die tijd.

49748. De **Voorzitter**: Hebt u later van hem gehoord?

A. Ik heb de naam *Bottema* horen noemen.

49749. De **Voorzitter**: In welk verband?

A. Dat *Bottema* een oud Engels contact was vóór de oorlog.

49750. De **Voorzitter**: Hebt u hem steeds als betrouwbaar horen noemen?

A. Ja. Dat wil zeggen in Engeland. In Nederland kende ik hem niet. In Engeland heb ik hem nooit anders dan als een betrouwbare relatie horen noemen.

49751. De **Voorzitter**: Toen op 13 Februari 1942 van der *Reyden* gearresteerd was, hebben de Duitsers geprobeerd over de verbinding van van der *Reyden* een Spiel te spelen. Dat is mislukt. Men heeft blijkbaar ontdekt, dat er iets mis was. Daarvan hebt u in Londen waarschijnlijk nooit iets gehoord of gemerkt.

A. Dat kon niet, want ik was toen burger. Ik zat in de Shipping.

De **Voorzitter**: U had er later van kunnen horen.

A. Ik heb de naam van der *Reyden* voor het eerst in Nederland gehoord.

49752. De **Voorzitter**: Dan is er in Juli 1942 een waarschuwing geweest van Alblas. *Jambroes* was gedropt in Juni 1942 en Alblas was een agent, die door de heer Derkserna in samenwerking met S.I.S. was uitgezonden. Alblas werkte op dat ogenblik nog vrij in Nederland; alleen kenden de Duitsers zijn code en konden zij zijn berichten controleren. Volgens mededelingen van Duitse zijde, die hier zijn gedaan, heeft *Alblas* in Juli 1942 een waarschuwing uitgezonden in die zin, dat hij mededeelde, dat er iets mis was met *Janzbroes*. Dit is voor de Duitsers aanleiding geweest om toen aan de uitzendingen van Alblas een einde te maken en hem te arresteren. Nu is de vraag, of deze waarschuwing van Alblas bij de Nederlandse dienst in Londen bekend is geworden.

A. Daarvan weet ik niet, want toen was ik nog niet in dienst.

49753. De **Voorzitter**: Hebt u er ook later niet van gehoord?

A. Neen, ik heb de naam Alblas voor het eerst gehoord, toen ik in Nederland terug was.

49754. De **Voorzitter**: Het was in Juli 1942. *Alblas* was een agent, die uitgezonden was door de combinatie Derksema—Rabagliatti, dus S.I.S. In Juli 1942 was de relatie tussen kolonel de Bruyne en *Rabagliatti* al verbroken. Indien de waarschuwing bij de Engelsen zou zijn ontvangen, wat wij niet weten, was de verhouding dus al niet meer zó, dat de kans groot was, dat *Rabagliatti* die aan de kolonel de *Bruyne* zou hebben medegedeeld.

A. Waarschijnlijk niet, want dit waren geen zuiver militaire inlichtingen. Het enige, wat *Rabagliatti* toen aan de kolonel de *Bruyne* heeft doorgegeven, waren zuiver militaire inlichtingen.

49755. De **Voorzitter**: De berichten, die op de verbindingen betrekking hadden, kreeg hij niet meer door, gesteld al, dat hij ze vroeger wel kreeg.

A. Die werden ook niet doorgegeven. Dit heb ik natuurlijk later uit de stukken gezien.

De **Voorzitter**: Dat is mij volkomen duidelijk. De volgende waarschuwing was van Augustus 1942. Toen was u er, geloof ik, al.

A. Ja. Ik ben 17 of 19 Augustus gekomen.

49756. De **Voorzitter**: In vast verband?

A. Toen ben ik in werkelijke dienst opgeroepen.

49757. De **Voorzitter**: Die waarschuwing is van de heer *de Geus*. Die kent u waarschijnlijk wel?

A. Ja.

De **Voorzitter**: De *Geus* heeft in Augustus 1942 een waarschuwing gestuurd, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.O. en V.A.L./A.L.P., in handen van de Duitsers waren; daarop heeft hij geen antwoord gehad; alleen een jaar later heeft hij een telegram van de Regering in Londen gekregen, dat ongeveer luidde: De Regering laat u weten, indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, u wordt geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.

Heeft u van die waarschuwing van de *Geus* in Augustus 1942 ooit iets vernomen?

A. Nooit iets gehoord, nooit iets gezien.

49758. De **Voorzitter**: Weet u, hoe dat telegram terug van Augustus 1943 in de wereld is gekomen?

A. Daarvan weet ik niets. Dat lag in een periode terug. In Augustus 1943 wist de dienst van de heer de *Bruyne*, dat de zaak mis was.

49759. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige, dat dit telegram, naar de *Geus* mededeelt, aldus aanvangt: De Regering laat u weten Dat is dus, naar de vorm althans, kennelijk een telegram uit de Hollandse sfeer.

A. Daarvan heb ik nooit iets gehoord. Het is de eerste keer, dat ik dit hoor. Een telegram, waarin de roepletters genoemd worden, heb ik nog nooit gezien.

49760. De **Voorzitter**: Hoe is dat telegram dan ontstaan?

A. Dat zegt mij in het geheel niets! De naam de *Geus* heb ik pas na de oorlog gehoord, ook het verband, waarin hij werkte.

49761. De **Voorzitter**: U is hiervan niets bekend?

A. Neen. Ik herinner mij hiervan positief niets.

49762. De **Voorzitter**: Dan een ander geval. U weet, dat de agent *Dessing* naar Nederland uitgezonden is begin 1942; hij is een tijd in Nederland geweest, daarna is hij in Brussel geweest en volgens zijn mededeling zou hij Kerstmis 1942 er in geslaagd zijn een codebericht met waarschuwing via de Belgische lijn naar Londen te krijgen. *Dessing* zegt, dat hij later vernomen heeft van *Bingham*, dat dat bericht zes maanden later in Londen zou zijn aangekomen en bovendien zegt hij, dat hij, toen hij in September 1943 in Londen kwam, noch door de Engelse noch door de Nederlandse diensten zeer enthousiast ontvangen is. Wat weet u van dat geval-*Dessing*?

A. Van dat bericht van *Dessing* weet ik in het geheel niets.

49763. De **Voorzitter**: U heeft dus ook niet gehoord, dat zes maanden later een bericht aangekomen is?

A. Neen. De enige berichten uit Belgische bron, die ik gezien heb, waren uitsluitend militaire inlichtingen, betrekking hebbende op de Schelde en Zeeuwsch-Vlaanderen. Een waarschuwing heb ik over de Belgische lijn nooit gehad.

49764. De **Voorzitter**: Weet u met welke gevoelens *Dessing* ontvangen is, toen hij terugkwam?

A. Door de Nederlandse instanties waarschijnlijk niet buitengewoon enthousiast. Niemand kende hem; het was voor het eerst, dat men van hem hoorde.

Het was voor het eerst, dat wij van hem hoorden.

De **Voorzitter**: Inderdaad, hij was in een vroegere periode uitgezonden door S.O.E.

A. Noch kolonel *de Bruyne*, noch *Lieftinck*, noch ik hadden hem ooit gezien of wisten, wie hij was. Wij wisten alleen, dat er „een“ agent enige tijd geleden in Zwitserland was aangekomen. Wat hij had gedaan en wat zijn opdracht was geweest, wisten wij niet. Achteraf is wel gebleken, dat hij zeer onsuccesvol gewerkt heeft. Ons is toen gevraagd of wij hem een plaats konden bezorgen. Dat hebben wij gedaan en daarmee was de zaak afgedaan. Wij hebben nog wel eens met *Dessing* gesproken, maar hij had ontzettend weinig te vertellen. Hij was waarschijnlijk door de Engelsen gebriefd om niets te vertellen.

49765. De **Voorzitter**: Dat hij onsuccesvol gewerkt heeft, kon *Dessing* niet helpen.

A. Daar zeg ik ook niets van. Daar blijf ik buiten.

49766. De **Voorzitter**: Hij zou toegezonden krijgen een marconist met een zendtoestel. U weet, hoe het met al die toezendingen is gegaan. Daardoor was hij in Nederland voor een groot gedeelte tot werkloosheid gedoemd.

Hetgeen u zegt, komt dus hierop neer: toen hij kwam opdagen in September 1943, was hij voor onze dienst eigenlijk een volkomen vreemde?

A. Ja.

49767. De **Voorzitter**: Dus als *Dessing* zegt: „Ik ben niet erg enthousiast ontvangen“, kan dat, op grond van de door u aangegeven overwegingen, juist zijn?

A. Ja.

49768. De **Voorzitter**: Dan is er tenslotte gekomen, op 23 Juni 1943, zoals generaal *de Bruyne* hier heeft medegedeeld, een waarschuwing, die moet zijn geweest de waarschuwing van *Ubbink* en *Dourlein*. Generaal *de Bruyne* heeft daarvoor de datum 23 Juni 1943 opgegeven. Klopt die datum volgens u?

A. Dat is mogelijk, maar zonder papieren kan ik het niet precies zeggen.

49769. De **Voorzitter**: Maar u weet, dat dat de waarschuwing moet zijn geweest, die afkomstig was van *Ubbink* en *Dourlein*?

A. Ja, maar dat zou ik moeten nakijken. Waarschijnlijk is er omstreeks die tijd een verminkt telegram geweest, waaruit wij konden opmaken, dat daarmee *Ubbink* en *Dourlein* werden bedoeld.

49770. De **Voorzitter**: Ik heb uit de woorden van generaal *de Bruyne* begrepen, dat dat telegram wel de nodige consternatie heeft gegeven en dat het beschouwd werd als een zeer ernstige betekenis te hebben.

A. Ja.

49771. De **Voorzitter**: Heeft *Dessing* in September 1943 u ook verteld van de ontmoeting, die hij had gehad in café „De Leidse Poort“ met de gearresteerde parachutist *Andringa*?

A. Dat kan ik mij niet herinneren. Ik heb maar enkele ogenblikken met *Dessing* gesproken. Als ik *Dessing* op straat tegenkwam, zou ik hem niet herkennen.

49772. De **Voorzitter**: Het is toch wel jammer, dat u niet langer met hem gesproken hebt. Het was September 1943. Een belangrijke waarschuwing was binnengekomen en de uitzending van agenten was stopgezet. *Dessing* had, als hij gelegenheid daartoe had gekregen, u mededeling kunnen doen van zijn ontmoeting in „De Leidse Poort“ met *Andringa* en u enige bijzonderheden kunnen vertellen, waaruit bleek, dat parachutisten in handen van de Duitsers waren, want

Andringa was in Duitse handen. In zoverre was zijn mededeling wel van belang geweest,

A. U moet niet vergeten, dat mijn werkzaamheden voor het grootste deel op een geheel ander terrein lagen. Ik zat er wel als tweede man bij, maar alle mensen passeerden mij lang niet.

49773. De **Voorzitter**: Ik zeg dat niet als een persoonlijk verwijt aan u. Ik spreek met u, omdat u hier zit. Ik gebruik daarbij herhaalde malen het woord „u“, terwijl u dat zó moet opvatten, dat ik bedoel: de Nederlandse dienst. Het gebruik van het woordje „u“ vloeit voort uit de vorm van het gesprek, maar ik bedoel daarmee niet altijd u persoonlijk.

U weet ook niet, of *Lieftinck* of *de Bruyne* langer met *Dessing* gesproken hebben?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen.

49574. De **Voorzitter**: Dan zouden toch bijzonderheden naar voren zijn gekomen, die van belang zouden zijn geweest.

A. Toen misschien wel.

49775. De **Voorzitter**: U weet niet, of er van *Ubbink* en *Dourlein* al vroeger een waarschuwing is geweest? Zij hebben namelijk, naar het schijnt, verschillende waarschuwingen gezonden.

A. Neen.

49776. De **Voorzitter**: U kunt zich alleen dat éne telegram herinneren?

A. Alleen dat éne verminkte telegram.

49777. De **Voorzitter**: Dat toch, ondanks de vermindering, in verband met de mededelingen, die u in de maand Mei successievelijk had gekregen, wel voldoende duidelijk was?

A. Zonder twijfel.

49778. De **Voorzitter**: Toen *Ubbink* en *Dourlein* eind Augustus 1943 ontvlucht waren, schijnt *Schreieder* pogingen in het werk te hebben gesteld om deze twee agenten in Londen verdacht te maken door te zeggen, dat zij misschien naar Lónáen zouden komen, maar dat men moest oppassen, omdat zij door de Duitsers zouden zijn uitgezonden. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen, daarvan heb ik nooit iets gehoord.

49779. De **Voorzitter**: Dit sluit natuurlijk niet uit, dat die mededeling in de Engelse sfeer kan zijn terechtgekomen.

A. Zonder enige twijfel. Achteraf kan ik het wel verklaren.

49780. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat? Is het juist, dat die waarschuwing is aangekomen?

A. Ik heb het nooit gehoord, maar dit verklaart mij de manier, waarop zij later behandeld zijn.

49781. De **Voorzitter**: Juist. Toen *Ubbink* en *Dourlein* eind Augustus 1943 ontsnapt zijn, hebben zij door bemiddeling van verschillende relaties een telegram weten weg te krijgen naar Londen, voor zover wij het op het ogenblik kunnen beoordelen: waarschijnlijk ook over een Belgische verbinding. Op dat telegram is een antwoord gekomen en dat antwoord was ook niet zo erg enthousiast. Dat moet gespeeld hebben in September 1943. Waarschijnlijk hebt u ook daarvan niets gehoord.

A. Daarvan is mij niets bekend.

49782. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat wij hier van verschillende kanten mededelingen hebben gekregen van waarschuwingen, die uit Nederland zijn gezonden. O.a. is dat gebeurd door de toenmalige schout-bij-nacht *Heeris*. Hebt u daarvan weleens iets gehoord?

A. Neen.

49783. De **Voorzitter**: De heer *Heeris* heeft ons enige tijd geleden een brief doen toekomen van de heer *de Roo van Alderwerelt*, bij wie hij had geïnformeerd, omdat hij zeer benieuwd was, of zijn

telegram was overgekomen. In die brief van 3 September 1948 schreef de heer *de Roo van Alderwerelt* hem, dat hij eerst heeft geïnformeerd bij generaal *van Oorschot*, maar dat die er niets van wist en dat die weer heeft geïnformeerd bij een officier van zijn voormalig bureau, die de volgende mededeling heeft doorgegeven:

„Ik herinner mij, dat een telegram als geciteerd door admiraal *Heeris* den M.I.D. (d.i. Mil. Inl. dienst) in 1943 moet hebben bereikt. Pour acquit de conscience belde ik *Schilp* (een zee-officier, die toen op het bureau-de *Bruyne* werkte) op. Ook die herinnerde zich iets dergelijks. Wij hebben echter niet meer de beschikking over de archieven, zodat wij niet kunnen nagaan of dat telegram was genummerd 214 en afkomstig was van de O.D. Het moet in ieder geval zijn binnengekomen ovir *Somers'* lijnen.”

A. Het spijt mij wel, maar noch van het opbellen noch van het telegram herinner ik mij iets. U zegt: in Londen. Wanneer heeft die man mij in Londen opgebeld?

De Voorzitter: Het staat in deze brief van de heer *de Roo van Alderwerelt* uit Londen aan de heer *Heeris*.

A. De heer *de Roo van Alderwerelt* kende ik niet; drie maand-n geleden heb ik pas kennis met hem gemaakt. Ik heb hem toen één keer gezien en vijf minuten met hem gepraat.

49784. **De Voorzitter:** Hij is iemand, die aan de Nederlandse ambassade verbonden is; bij hem heeft admiraal *Heeris* geïnformeerd, en hij schreef hem:

„In de eerste plaats moet ik U mijn verontschuldigen aanbieden voor het feit, dat ik U zo lang op antwoord heb moeten laten wachten. De gewenste inlichtingen bereikten mij eerst dezer dagen.

Na Uw bezoek heb ik doen informeren in hoeverre hier nog gegevens waren. Het resultaat was negatief.

Ik meende toen goed te doen de alhier woonachtige generaal-majoor b.d. *J. W. van Oorschot* te vragen wat hij er van wist.

Generaal *van Oorschot* kon zelf geen antwoord geven, maar deed mij daarna de volgende mededeling toekomen, die hij weer-gaf, afkomstig van een officier van zijn voormalig bureau.”

En deze officier zou gezegd hebben, dat hij zich herinnerde, dat een dergelijk telegram van admiraal *Heeris* in 1943 was ingekomen; die officier zou u opgebeld hebben en u zou tot hem gezegd hebben, dat u zich iets dergelijks ook herinnerde. Deze brief met die mededeling is van 14 September 1948; het moet zich derhalve vermoedelijk aldus afgespeeld hebben in Augustus 1948. Kunt u zich herinneren, dat u een gesprek heeft gehad met een officier van de dienst van generaal *van Oorschot*?

A. Neen, positief niet. Van de dienst van generaal *van Oorschot* kende ik alleen generaal *van Oorschot*, *Klijzing* en *de Graaf*. Generaal *van Oorschot* was in Londen, ik was hier in Augustus. *De Graaf* is hier en ik weet zeker, dat ik niet met hem gesproken heb. *Klijzing* heb ik na Londen niet meer gezien. Met officieren van dat bureau heb ik de laatste drie jaren geen enkel contact meer gehad. Alleen *de Graaf* is verleden jaar even bij mij op bezoek geweest en toen hebben wij zeker hierover niet gesproken.

49785. **De Voorzitter:** Admiraal *Heeris* heeft dat telegram Augustus 1943 laten verzenden.

Getuige schudt ontkennend het hoofd.

De Voorzitter: In Augustus 1943 was verzending van een telegram zeer goed mogelijk, wanneer n.l. gebruik gemaakt werd van de verbindingen van het B.I.

A. Zeer zeker was dat mogelijk geweest.

49786. **De Voorzitter:** Kunt u nog ongeveer aangeven, welke opdrachten in het algemeen de uitgezonden agenten hadden?

Welke taken en welke doelstellingen waren in die opdrachten vervat? Men heeft dan allereerst de groepen uitgezonden vóór de samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en de Special Operations Executive (S.O.E.), dus vóór Juni 1942. Daarvan weet u uiteraard zeer weinig.

A. Vóór die tijd zijn er twee groepen agenten. Tot de eerste groep agenten, uitgezonden door S.I.S., behoorden *van Hamel*, *Zomer*, *Schrager*, *Abblas*, *Terlaak* en *van der Reyden*. Dat zijn mensen, waarvan ik pas de laatste tijd heb gehoord. Zij waren uiteraard uitgezon-

den voor inlichtingen. Tot de tweede groep behoorden *de Jonge*, *Radema*, *Ortt*, *Niernzeyer* en *Emmer*. Zij zijn ook voor inlichtingen uitgezonden, ook voor S.I.S., door *Rabagliatti*. Dat was allemaal vóór mijn tijd. Alleen van de opdracht van *Emmer* weet ik meer, omdat ik zelf *Emmer* eenmaal heb pogen te lande, wat mislukt is, en omdat ik hem zelf de contactadressen gaf, waar hij heen moest gaan.

49787. **De Voorzitter:** Wat was zijn opdracht?

A. *Emmer* had, voor zover ik weet, drie opdrachten. De eerste was, dat hij contact moest maken met kolonel *van Kesteren* en via deze met luitenant ter zee *Hootsen*, om een groep marine-officieren uit Nederland weg te halen. Ik had met *Emmer* de landingsplaatsen op de kust besproken, waar ik in staat zou zijn hen weg te halen. Later is hij geland en is het contact tot stand gekomen. Hierover zijn diverse telegrammen uitgezonden. Na de oorlog is mij gebleken, dat de kust op die plaats is verkend door marine-officieren.

49788. **De Voorzitter:** Kreeg u in die tijd telegrammen daarover?

A. Ja. Die kwamen van *Rabagliatti*.

49789. **De Voorzitter:** Maar gearapraseerd?

A. Ja.

49790. **De Voorzitter:** Waren de telegrammen van S.I.S. ook steeds gearapraseerd?

A. Ja. De tweede opdracht van *Emmer* was, dat hij via kolonel *van Kesteren* contact moest maken met de O.D. en de komst van *Broekman* voorbereiden.

49791. **De Voorzitter:** De terugkeer van *Broekman* uit Engeland?

A. Ja. Zijn derde opdracht was — maar daar weet ik verder niets van — contact te zoeken met een freule *de Graeff*. *Emmer* is inderdaad geweest op het contactadres, dat ik hem opgegeven had, het adres van de inspecteur van de havendienst in Amsterdam. Met hem heeft hij een tijdlang gewerkt. In het laatste telegram, dat wij van hem hebben gehad, seinde hij, dat *Bijl*, zijn vriend, was gearresteerd. Daarna is hij nooit meer in de lucht geweest en hij is blijikbaar ook gearresteerd. Na de oorlog is mij pas gebleken hoe hij is gearresteerd. Hij had blijikbaar nog een ander contactadres, een adres, dat zeker niet was begrepen in zijn opdracht. Ik kan alleen veronderstellen hoe hij daaraan gekomen is. Hij is naar dat adres gegaan en is daar in contact gekomen met een agent van de S.O.E.-organisatie, die gepenetreerd was.

49792. **De Voorzitter:** U weet niet welke agent van de S.O.E.-organisatie dat was?

A. *Kloos*. Het contactadres was: dr. *Bolle*, te Pijnacker. Daar zijn zij bij elkaar gekomen. Dat was zeker niet afgesproken met *Emmer*.

49793. **De Voorzitter:** De opdrachten van de andere S.I.S.-agenten weet u niet?

A. Neen.

49794. **De Voorzitter:** Ook niet de opdracht van *de Jonge*?

A. Neen. Ik ken *de Jonge*, omdat hij zat in de eerste groep, die ik trachtte te lande. Tot die groep behoorden ook *Emmer*, *Radema* en *Ortt*. Door het slechte weer is die landing mislukt.

49795. **De Voorzitter:** De opdrachten van de S.O.E.-agenten, die vóór Juni 1943 zijn gedropt, hebt u, dus de dienst van kolonel *de Bruyrie*, uit de aard der zaak niet gekend, omdat zij zijn uitgezonden vóórdat men bij de Nederlandse dienst enig besef van hun bestaan als agent had. Het is echter mogelijk, dat men door reconstructie of door latere mededelingen enige kijk heeft gekregen op hun opdrachten. Is dat het geval geweest?

A. Er is altijd maar zeer weinig over gesproken, maar laten wij zeggen, dat wij het zó onderscheidde, dat dit positief sabotage-agenten waren.

De Voorzitter: Juist, dat bedoel ik.

A. Maar hoe hun opdrachten waren, weten wij niet.

49796. De **Voorzitter**: Welke sabotage zij moesten uitvoeren, weet u niet?

A. Daarvan kan ik u niets zeggen.

49797. De **Voorzitter**: Dus men kan wel sterk onderscheiden tussen die eerste groep van S.O.E.-agenten, die, naar u vermoedt, in hoofdzaak sabotage-opdrachten hadden, en de door de dienst van kolonel *de Bruyne* uitgezonden agenten, die uitgesproken tot taak hadden het opbouwen van een verzetsorganisatie, die moest optreden op het ogenblik van de bevrijding.

A. Ja, dat is een zeer sterk onderscheid geweest. In de opdrachten, die u hier hebt gehad van de agenten, die later zijn uitgezonden, dus te beginnen met *Jambroes*, komt nooit een sabotage-opdracht voor.

49798. De **Voorzitter**: U zegt „nooit“. Ik dacht te hebben gelezen of van een van de getuigen te hebben gehoord, dat in enkele gevallen iemand een sabotage-opdracht had.

A. Wat noemt u sabotage?

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij een sabotage-agent moeten noemen iemand, die tot opdracht had bepaalde sabotage te verrichten, ook vóór het ogenblik van de invasie.

A. Mag ik u een voorbeeld noemen? Als u iemand heeft, die de munitie van luchtdoelartillerie minder geschikt maakt, noemt u dat sabotage of een directe oorlogshandeling?

De **Voorzitter**: Ik zou zeggen, dat het sabotage is.

A. Ik zou zeggen, dat het een directe oorlogshandeling is.

De **Voorzitter**: Misschien.

A. Dergelijke opdrachten zijn er weleens bij geweest.

49799. De **Voorzitter**: Hoe kwam men tot een dergelijke opdracht? Kwam men daartoe door een mededeling uit Nederland, dat b.v. vernieling van een bepaald object zeer belangrijk was en dat daarvoor een agent moest uitgestuurd worden, of gebeurde het volgens een bepaald systeem?

A. Nu spreekt u weer over sabotage. Ik herinner mij niet, dat ooit een dergelijke positieve sabotage-opdracht om iets te vernielen, is gegeven.

49800. De **Voorzitter**: Dus wel opdrachten tot wat u in onderscheiding met sabotage directe oorlogshandelingen noemt?

A. Ja.

49801. De **Voorzitter**: Wat voor gevallen waren dat?

A. O.a. het geval, dat ik heb genoemd: het onbruikbaar, althans minder bruikbaar maken van munitie voor luchtdoelgeschut, waardoor het luchtdoelgeschut totaal onbruikbaar werd.

49802. De **Voorzitter**: Hoe kwam men tot dergelijke opdrachten? Aan de hand van bepaalde berichten, die men kreeg, of was het een systeem, daarvoor agenten uit te sturen?

A. Ja, omdat het ook op andere oorlogsterreinen van groot nut gebleken was.

49803. De **Voorzitter**: Had dat speciaal betrekking op het luchtdoelgeschut?

A. Dat was één punt. Een andere kwestie was het verrichten van sabotage aan locomotieven.

49804. De **Voorzitter**: Hoeveel van de agenten ongeveer zijn daarmee belast geweest?

A. Dat zijn er maar heel weinig geweest.

49805. De **Voorzitter**: Kunt u zich de namen herinneren van mensen, die daarmee belast waren?

A. Dat kan ik niet, en ik zou niet eens durven zeggen, of wij deze mensen hebben uitgezonden. Dan zou ik alle opdrachten moeten nalezen.

49806. De **Voorzitter**: U denkt dus, dat, als er zo'n opdracht is geweest, de Engelsen daarop invloed hebben geoefend?

A. Wat betreft de positieve sabotage-opdrachten?

De **Voorzitter**: Of de directe oorlogshandelingen, zoals u het noemt.

A. Ik geloof niet, dat het hier een kwestie van invloed was.

49807. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit. Het lijkt mij, dat met de inlichtingen, waarover de dienst van kolonel *de Bruyne* beschikte, men weinig kijk had op de al of niet noodzakelijkheid van dergelijke acties in Nederland, terwijl de Engelsen tenslotte toch de oorlog op grote schaal voerden en daarop iets meer kijk hadden, zodat het voor de hand ligt, dat zo iets van hen uitgegaan zou zijn.

A. Inderdaad, zulke dingen gingen zeker niet van ons uit.

49808. De **Voorzitter**: U heeft ons de lijst van die 21 agenten verschaft en dan blijkt, dat wij al deze mensen kunnen thuisbrengen, voor zover hun namen ook genoemd worden van de Duitse kant, maar dat er vier zijn, die wij niet kunnen thuisbrengen, van wie wij nooit gehoord hebben, nl. *Gankema*, *Wijnberg*, *de Koning* en *van der Goot*. Nu is het mogelijk, dat deze laatsten niet uitgezonden zijn.

A. Ik heb het lijstje overgenomen uit een oud betalingslijstje: het is zeer goed mogelijk, dat zij enige tijd in opleiding zijn geweest. Van *van der Goot* herinner ik mij, dat hij enige tijd in opleiding is geweest, maar dat hij later weer afgevoerd is; dit is mogelijk ook het geval geweest met de drie anderen, die u genoemd heeft.

Een enkele keer is dan ook wel eens drang van Nederlandse zijde tot sabotage uitgeoefend, echter in een latere periode. Bv. in zake Kleykamp in den Haag.

49809. De **Voorzitter**: Dat was toch al onder het Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.) in 1944?

A. Neen.

49810. De **Voorzitter**: Dit is, naar ik mij meen te herinneren, hier zo medegedeeld en daarbij is ook genoemd de agent, die dit voorbereid heeft, nl. *Bialosterski*.

A. Neen. *Bialosferski* niet; die is alleen voor de pers naar Nederland gegaan. Aan Kleykamp ging een andere zaak vooraf, nl. of de betrokken bescheiden nog opgeborgen waren bij Enschedé in Haarlem. Toen is van Nederlandse zijde gevraagd om Enschedé in Haarlem op te blazen; daarover is toen gedacht en dat is door de Nederlandse Regering aan de Engelse Regering gevraagd; die was daar op tegen, omdat het gebouw van Enschedé in een te dicht bevolkte buurt stond. Daarna is er over gedacht, om het gebouw van Enschedé te bombarderen; dat kon ook niet. Toen zijn die bescheiden overgebracht naar Kleykamp; aanvankelijk is gevraagd dit op te blazen, maar daarna is besloten, het met een R.A.F.-squadron te bombarderen. Hierom is dus van Nederlandse zijde gevraagd.

49811. De **Voorzitter**: Tenslotte is het toch gebeurd op een ogenblik, toen het B.B.O. reeds functioneerde.

A. Het B.B.O. heeft er in het geheel niets mee te maken gehad; het is gebombardeerd door een R.A.F.-squadron van zes Mosquito's.

Er is misschien even sprake van geweest om het hier in Nederland te laten doen, maar ik weet het zo goed, omdat ik zelf alle gegevens heb verstrekt en een plattegrond heb laten vervaardigen van Kleykamp en omgeving. Ik heb alle gegevens verstrekt voor de maquette, waarop de oefenvluchten zijn uitgevoerd.

49812. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschot* heeft hier het volgende verteld:

„*Bialosterski* b.v., een Amsterdammer, die zag ik elk ogenblik voor mijn neus. Ik zei: hoe kom je hier weer? Ja, ik ben weer eens uit Holland weggegaan.“

En even verder:

„Die *B.* was de man, die altijd wilde hebben, dat ik dat Kleykamp in elkaar sloeg. En dat wilde *de Bruyne* niet doen. Hij zei: ik doe dat niet, want er gaan zoveel mensen mee naar de maan; als zij Kleykamp gaan bombarderen, dan bombarderen zij de helft van de Scheveningse weg en de hele buurt en al die on-

schuldige Hollanders, ik kan het niet op mijn geweten krijgen. En die Bialosterski heeft mij er toe overgehaald en gezegd: doe het nu maar."

Mijn herinnering is dus toch wel juist.

A. Inderdaad, maar ik vermoed, dat de herinnering van generaal van *Oorschot* minder juist is dan die van u. De dag na het bombardement heb ik de luchtfoto's, die door de laatste *Mosquito's* waren genomen, geïnterpreteerd. Daarom weet ik die zaak zo precies.

49813. De **Voorzitter**: Er zijn uit den aard der zaak in de loop van deze verhoren bij de behandeling van het z.g. *England-Spiel* tal van kwesties aan de orde gekomen, waarbij men heeft gezegd: „die en die methode was minder juist" of „dat en dat had wantrouwen moeten opwekken". Wij hebben de vorige keer al verschillende van die kwesties besproken. Ik heb hier b.v. een opmerking van Giskes, waarin deze wijst op het veel te beperkt aantal droppingsplaatsen en het feit, dat men die droppingsplaatsen een groot aantal malen gebruikte. Ieder binnenkomend vliegtuig werd door de Duitsers met radar gecontroleerd. Men behoorde dus eigenlijk wel tot de conclusie te komen, als een aantal malen op dezelfde plaats zo'n dropping gelukte, dat er iets mis moest zijn. De Duitsers schijnen later zelf tot het systeem te zijn overgegaan, dat zij elk 5de vliegtuig maar neerschoten, omdat het anders te wonderlijk zou zijn, dat al die droppings maar steeds gelukten. Dit is een probleem, waarvan u waarschijnlijk nooit iets hebt gehoord?

A. Zeker wel, zonder enige twijfel. Het aantal droppingsplaatsen — u kunt het de heer de Graaf ook vragen, het was een probleem van ons allen — in Nederland was zeer sterk beperkt, omdat de R.A.F. in grote gebieden van Nederland in het geheel niet droppen wilde. Dus het bleef vrijwel beperkt tot een gedeelte van Drenthe en een gedeelte van Brabant. Dat waren de plaatsen, waar de R.A.F. laag wilde vliegen.

49814. Jonkvrouw **Wttevaall van Stoetwegen**: En de Veluwe?

A. Die hebben zij later laten vervallen. In het allereerste begin was het meer, maar men heeft het hoe langer hoe meer beperkt. De R.A.F. had bepaalde kanalen, waarover zij binnenvlogen. Zij zouden er niet aan denken b.v. over Hoek van Holland, IJmuiden of Den Helder binnen te vliegen, maar b.v. wel bij Bergen en de Brielsche Maas. Dus de gehele kwestie van de droppingsplaatsen, het overvliegen en het laag vliegen werd uitsluitend bepaald door de R.A.F.

49815. De **Voorzitter**: Hebt u nooit overwogen, dat het toch wel wonderlijk was, dat de droppings veel keren gelukten, d.w.z. schijnbaar gelukten, en dat er **niet** meer vliegtuigen werden neergeschoten? U wist toch, dat de Duitsers over radar beschikten?

A. Er waren er ook wel bij, die niet goed neerkwamen.

49816. De **Voorzitter**: Ja, maar dat kwam, doordat de Duitsers tenslotte het systeem volgden elk vijfde vliegtuig neer te schieten. Maar dan gelukte er toch nog altijd 80 pct. en dat was ook nog een vrij groot percentage. Maar ik begrijp in ieder geval, dat het besproken is en dat dit niet tot positieve conclusies heeft geleid omtrent de vraag in zake het al of niet gelukt zijn van de operaties.

De heer *Somer* heeft hier medegedeeld, dat hij herhaalde malen heeft gewaarschuwd tegen de lange telegrammen, die door de agenten werden gestuurd. Weet u daar iets van? Dit is een waarschuwing, die zou hebben plaats gehad in de Nederlandse sfeer.

A. Bij ons heeft de Engelse dienst gewaarschuwd tegen een lang telegram, dat voor Hare Majesteit bestemd was.

49817. De **Voorzitter**: Van de heer Vorrink?

A. Ja. De Engelse dienst waarschuwde, dat de telegrammen moesten worden ingeperkt. Voor de rest hebben wij, voor zover wij ze kregen, geen lange telegrammen gekregen.

49818. De **Voorzitter**: De waarschuwing van de Engelse dienst moest toch uitgaan naar de agenten in Nederland zelf?

A. Ja.

49819. De **Voorzitter**: Is weleens over contrôle-agenten gesproken?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

49820. De **Voorzitter**: In het eind van 1943 zijn er toch contrôle-agenten uitgezonden?

A. Ja. Dat is o.a. de heer Cnoops geweest.

49821. De **Voorzitter**: Wat weet u daarvan? Wij kunnen de heer Cnoops niet bereiken, omdat hij in Zuid-Afrika woont.

A. Mijn geheugen wordt vager en vager na al deze jaren. De heer Cnoops is, naar ik meen, in België gedropt.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Hij is toen op papieren van de Tobt-organisatie naar Nederland gereisd en heeft geld achtergelaten bij iemand in Rotterdam. Dat was het eerste gedeelte van zijn opdracht. Daarna is hij doorgereisd naar Amsterdam, waar hij een bepaald adres in Zuid moest controleren. Hij kon daar geen geschikt safe huis vinden en toen heeft hij gewoond bij een kleermaker in Haarlem, meen ik. Daarna is hij, geloof ik, regelmatig op en neer gereisd tussen Haarlem en Amsterdam. Hij heeft toen dat huis gecontroleerd en ten slotte met de bewoner van dat huis contact opgenomen; daarna heeft hij dat huis bezocht! Hij kreeg toen het gevoel, dat er iets niet juist was; hij heeft hals over kop dat huis verlaten; hij heeft het daarna nog enige tijd geobserveerd en kwam toen tot de ontdekking, dat, kort nadat hij het verlaten had, er Duitsers aan huis kwamen. Hij heeft dat opgegeven en is toen, omdat hij een beperkte tijd voor zijn opdracht had, die grotendeels al verstreken was, per trein teruggereisd naar Brussel. Vóórdat hij bij Roosendaal de grens overging, had hij weer dat geheimzinnig gevoel, dat er iets misging; hij heeft toen het restant van zijn papieren, behalve zijn papieren van de *Organisation Todt*, en zijn geld verborgen achter de spiegel van het toilet; hij is toen in Roosendaal door de Duitse grensposten aangehouden; toen bleek, dat er iets niet in orde was met zijn *Todt*-papieren; hij was verlofganger van de *Organisation Todt* uit Frankrijk en had dat papier in Rotterdam niet laten afstempelen. Hij heeft er zich toen met zijn brutale mond uit gered, is er toen uit gekomen, maar heeft de trein gemist en was dus verder alles kwijt.

49822. De **Voorzitter**: Wanneer is hij teruggekomen?

A. In twee en een halve maand was hij uit en thuis.

49823. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Najaar 1943.

49824. De **Voorzitter**: Dus vóór 1944 is hij terug geweest?

A. Ja.

49825. De **Voorzitter**: Kwam hij ook met mededelingen, die een conclusie wettigden in zake hetgeen met al die agenten gebeurd was?

A. In het geheel niet.

49826. De **Voorzitter**: Dus in zover was het relaas van zijn bevindingen niet van belang?

A. Neen. Hij was ook niet positief, maar uit zijn mededelingen viel duidelijk op te maken, dat het adres, dat hij had moeten onderzoeken en waar hij geld had moeten achterlaten, voor zover ik mij herinner, positief niet goed was, dat wil zeggen: naar zijn gevoel. Hij kon hiervan niets positiefs nog opgeven, maar naar zijn gevoel was dat mis en naar ons gevoel, naar zijn verhalen, ook.

49827. De **Voorzitter**: Heeft de heer Sorner in de periode, waarin hij met die verschillende waarschuwingen kwam, dus in 1943, weleens gezegd, dat het onbevredigend was, dat de dienst van kolonel de Bruyne van de Engelsen alleen gearaphraseerde telegrammen kreeg en dat deze dienst moest aandringen op het verschaffen van de telegrammen met de aantekening, of de security-checks gegeven waren of niet?

A. Daarvan weet ik in het geheel niets. Althans met mij heeft de heer *Somer* er nooit over gesproken. De kwestie van de telegrammen is met mij nooit besproken.

49828. De **Voorzitter**: Met wie dan wel?

A. Dat zou dan moeten zijn met generaal de Bruyne of met overste Liefstinck.

49839. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft nog de opmerking gemaakt, dat ook na Mei 1943, toen bleek, dat de zaak niet klopte en toen men dus een grotere voorzichtigheid in acht had moeten nemen, nog steeds Radio-Oranje-boodschappen werden uitgezonden. Toen in Mei 1943 de heer de Bruyne ophield met de uitzending van agenten, behoudens dan het geval-Grun, dat veel later komt, ging men toch nog door met die boodschappen via Radio-Oranje. Dit heeft volgens de heer *Somer* dan ook noodlottige gevolgen gehad.

Kunt u daarover iets naders mededelen?

A. Neen. Met de kwestie van de radioboodschappen heb ik nooit iets te maken gehad.

49830. De **Voorzitter**: Dus de voorbereiding van de radioboodschappen geschiedde niet op het bureau van de heer de Bruyne?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik weet alleen, dat er wel eens kwestie over was, omdat men op een gegeven ogenblik een radioboodschap hoorde en niemand wist waar deze vandaan kwam. Maar hoe de voorbereiding gebeurde, weet ik niet.

49831. De **Voorzitter**: Dus als er een radioboodschap uitgezonden was, was het niet zó, dat op uw bureau gezegd werd: Vanavond is een radioboodschap, die wij geprepareerd hebben, uitgezonden? U wist niet, hoe het gebeurde?

A. Neen.

49832. De **Voorzitter**: Moet ik daaruit afleiden, dat de kwestie van de radioboodschappen behoorde tot het terrein van de verbindingen, dat, zoals de heer de Bruyne ons heeft uiteengezet, Engels terrein was?

A. Dat is mogelijk, maar dat kan ik niet met zekerheid zeggen.

49833. De **Voorzitter**: Als juist is, wat u zegt, zal het wel zo zijn gegaan, dat men bij de Engelse dienst een bericht kreeg uit Nederland en dan over een gepenetreerde lijn, dat het wenselijk was, dat die en die radioboodschap werd uitgezonden en dat de Engelse dienst dan via zijn kanalen aan Radio-Oranje de mededeling deed: Die boodschap moet worden uitgezonden. Dat is vrij waarschijnlijk na hetgeen u zei, namelijk, dat u met de voorbereiding niets te maken had. Het was toch niet zó, dat er een brief of bericht van uw dienst uitging naar Radio-Oranje: Die boodschap moet vanavond worden uitgezonden. Dat hebt u nooit meegemaakt?

A. Neen.

49834. De **Voorzitter**: Wij hebben een lijst van de radioboodschappen. Er zijn zeer veel radioboodschappen uitgezonden.

A. Die lijst heb ik veel later ook gezien. Ik herinnerde mij toen wel een enkele boodschap, omdat deze bij ons ergens te pas was gekomen.

49835. De **Voorzitter**: Maar die boodschappen waren niet door u voorbereid?

A. Neen.

49836. De **Voorzitter**: Dus met betrekking tot de vraag of Radio-Oranje daarin volkomen lijdelijk was — het is vrij aannemelijk, dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord —, kunt u ons niets mededelen?

A. Neen. Ik weet alleen, dat wij zelf, toen wij in Engeland aangekomen waren, ontzettend veel moeilijkheden hebben gehad om een radioboodschap uitgezonden te krijgen. Direct na aankomst hebben wij gevraagd om een radioboodschap uit te zenden voor onze vrienden en kennissen, maar ook voor de mensen, die ons een opdracht hadden gegeven. Dat is ons diverse keren beloofd, maar de uitzending van die boodschap heeft tenslotte pas na een maand plaats gehad. Het is ons eerst beloofd door de Engelsen, die ons voor de keus stelden of van Radio-Oranje of van de „Flitspuit“ gebruik te maken. Daarna is het ons beloofd door de heer Derksemu. Dat is ook zonder resultaat gebleven. Eerst na 3½ week en nadat wij er dagelijks om gevraagd hadden, is het uitgezonden. Maar wie de opdracht heeft gegeven, kan ik niet zeggen. Ik weet alleen, dat het veel moeite heeft gekost.

49837. De **Voorzitter**: Toen in Mei 1943 de laatste agent was uitgezonden en men in Mei en Juni het gevoel had, dat het hoogstwaarschijnlijk mis was, is men toch lange tijd blijven doorgaan met het zenden van containers en materiaal. Wat was daarvan de overweging?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik weet alleen, dat de traffic doorging, maar of zij containers zonden en wat zij daarin zonden, weet ik niet. Ik heb ook geen idee van de totale hoeveelheid, die is gedropt.

49838. De **Voorzitter**: Dus het zenden van het materiaal was een zaak, die volkomen in de Engelse sfeer lag?

A. Volkomen.

49839. De **Voorzitter**: Weet u ook niet of kolonel de *Bruyne* daarvan op de hoogte was?

A. Dat weet ik niet.

49840. De **Voorzitter**: Kolonel de Bruyne heeft met nadruk in een brief geschreven, dat de Engelsen onvermurwbaar waren op het punt van de verbindingen en het transport.

A. Ja. De enige faciliteit, die wij kregen op het gebied van het transport, was, dat de heer Liefinck of ik de agenten, die weggingen, naar het vliegveld kon begeleiden. Ik ben b.v. met Cnoops naar het vliegveld gegaan. Dan hadden wij er enige controle op of alles, wat zij meekregen, in orde was. Maar dat is pas in een veel latere periode geweest.

49841. De **Voorzitter**: Wat wist u van hun opdrachten?

A. Dat waren de opdrachten, die wij een dag tevoren of dezelfde dag hadden gezien.

49842. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: de opdrachten in algemene zin; niet de bijlagen. Zo hebt u het de vorige keer gezegd.

A. A, b, c en d waren niet ingevuld.

49843. De **Voorzitter**: De algemene opdrachten aan de uitgezonden agenten lagen dus altijd in het kader van de *Jambroes*-organisatie, het verder uitwerken van de *Jambroes*-organisatie?

A. Ja, dat was altijd een voortzetting van de opdracht van *Jambroes*.

49844. De **Voorzitter**: Hier is enige malen ter sprake gebracht, dat Jordaan, die gevangenzat en voor de Duitsers zond, zijn security-check niet gebruikte en dat hij toen een telegram kreeg met de mededeling: Denk er om, je moet je security-check gebruiken. Dat is een heel zonderlinge geschiedenis, als het zo gebeurd is. Maar dat lag ook op het gebied van de verbindingen. Hebt u daarvan ooit iets gehoord?

A. Van alles, wat op het gebied van de verbindingen gebeurde, weet ik in het geheel niets.

49845. De **Voorzitter**: Dan is er de kwestie van de sabotage van de Kootwijkzender. Dat zult u misschien een militaire actie noemen. U kent waarschijnlijk het verhaal.

A. Het verhaal heb ik hier later pas gehoord.

49846. De **Voorzitter**: In die tijd hebt u nimmer gehoord of en in hoeverre daartoe een opdracht is gegeven en in hoeverre van Duitse kant is medegedeeld, dat men geprobeerd heeft die opdracht te vervullen?

A. Daar heb ik niets van gehoord.

49847. De **Voorzitter**: Dat zal dan wel gebeurd zijn over de verbinding van een van die vroegere door S.O.E. uitgezonden sabotage-agenten?

A. Waarschijnlijk wel.

49848. De **Voorzitter**: De heer *le Poole* heeft medegedeeld, dat, nadat die operatie bij Kootwijk dan z.g. had plaats gevonden, een

telegram uit Londen is gekomen, dat een van die mensen een onderscheiding had gekregen, naar de heer ie Poole meende de Bronzen Leeuw, een Nederlandse onderscheiding.

A. Zonder enige twijfel, maar wie is de heer *le Poole*?

De **Voorzitter**: Die is voorzitter geweest van een door de Regering in 1946 ingestelde commissie van onderzoek naar het England-Spiel.

A. Ik dacht, dat hij een agent was. Heeft hij een onderscheiding gehad?

De **Voorzitter**: Neen; hij heeft ons mededeling gedaan van gegevens, die hij als voorzitter van die commissie heeft verzameld, en daarbij heeft hij dit geval genoemd.

A. Ik herinner mij, dat er ergens kwestie is van een onderscheiding, maar over de finesses daarvan weet ik niets te vertellen. Er is ook een kwestie van een promotie geweest, maar daarvan wist ik die bijzonderheden niet.

De **Voorzitter**: U verwacht het misschien met een ander geval. Er is een keer langs de Zweedse weg, toen die nog functioneerde, aan iemand in Friesland, die veel had gedaan en ernstig ziek was, de Orde van Oranje-Nassau verleend.

A. Via Spanje! Ik meen, dat er kwestie is geweest van een onderscheiding, van Engelse zijde voorgesteld en van Nederlandse zijde toegestaan.

49849. De **Voorzitter**: U weet geen weg om daarover nadere gegevens te weten te komen?

A. Neen.

49850. De **Voorzitter**: Die onderscheiding, waaromtrent de heer *le Poole* mededeling heeft gedaan, zou bedoeld zijn geweest voor *Taconis*, de man van die z.g. Kootwijk-sabotage. Wij hebben hier o.a. gehoord de heer *d'Aulnis*. Hij is korte tijd in contact geweest met het bureau van kolonel de Bruyne, maar hij is later uitgezonden door B.I. Hij heeft gezegd, dat hij na korte tijd genoeg had van het bureau van kolonel de Bruyne, omdat, toen besloten was hem naar Nederland uit te sturen, dit binnen een week in de Nederlandse club bekend was. Dat weet hij aan onvoldoende zwijgzaamheid van het bureau. En Hazelhoff Roelfzema heeft hier verteld, dat, toen hij zou gaan opereren op een bepaald deel van de Nederlandse kust, op het bureau een kaart van dat deel van de kust hing.

A. Toen *Hazelhoff Roelfzema* op de Nederlandse kust opereerde, bestond er nog geen bureau.

49851. De **Voorzitter**: De laatste tocht van Hazelhoff Roelfzema heeft begin Mei 1942 plaats gevonden.

A. Toen bestond er nog geen bureau. Toen zat op het hoofdkwartier van de marine in Londen kolonel de Bruyne op z'n eentje in een kamer. Dat was het hele bureau in die tijd. Dat daar plaatsen op een kaart waren aangegeven, heb ik nooit gezien. Trouwens, de plaatsen, waar geopereerd moest worden, had je helemaal niet op een kaart van de Nederlandse kust aan te geven. Die had je in je hoofd. Bovendien, met de navigatie op zich zelf had Hazelhoff *Roelfzema* helemaal niets te maken. Hij wist er ook niets van.

49852. De **Voorzitter**: En de klacht van *d'Aulnis*?

A. Daar heb ik nog nooit van gehoord.

49853. De **Voorzitter**: Weet u, dat hij in contact is geweest met het bureau van kolonel de *Bruyne*?

A. Ik herinner mij de naam, maar voor zover ik mij herinner, is het omgekeerde het geval geweest en is zijn geringe zwijgzaamheid een van de redenen geweest, waarom hij bedankt is.

49854. De **Voorzitter**: Dat neem ik niet zo maar als juist aan, want uit de mededelingen, die wij hier hebben gekregen, is ons gebleken, dat hij een van de meest succesvolle agenten is geweest, die geopereerd hebben.

A. Dat is mogelijk. Ik zei ook: „Ik meen mij te herinneren.” Ik heb hem maar een paar maal gezien. Ik weet wel, dat er hierover enige moeilijkheden waren, maar welke dat precies zijn geweest, weet ik niet. Hij was met iemand anders. Ze waren met z'n tweeën.

49855. De **Voorzitter**: Kolonel *Somer* heeft er zich over beklagd, dat, toen hij door middel van de inlichtingendienst-Rinus contact had met de Belgen en hierdoor ook contact kreeg met de groep-*Wim*, moeilijkheden zijn veroorzaakt door de boodschap van Radio-Oranje aan Juten in Bergen op Zoom: „*Glymes* houdt het vuur warm; er komt iemand langs om de stukken af te halen.” Hij heeft gezegd, dat het gevolg van deze ene boodschap was, dat de gehele inlichtingendienst van de groep Rinus-Wim werd opgerold. U zult waarschijnlijk zeggen: Dat is een radioboodschap, daarvan hebben wij niets geweten. Of hebt u er misschien wel van geweten?

A. Ik ken de naam Juten in Bergen op Zoom wel, want Kist van onze dienst is op een gegeven ogenblik daar naar toe gestuurd.

49856. De **Voorzitter**: Was dat een opdracht, die Kist had gekregen naast zijn algemene opdracht in het kader van de uitzending van *Jambroes*?

A. Kist en Braggaar waren de enige twee mensen in de gehele S.O.E.-organisatie, die geen opdracht hadden in de verzetsorganisatie, maar die een inlichtingenopdracht hadden, omdat in de tijd, toen zij zijn uitgegaan, vrijwel geen inlichtingen uit Nederland binnenkwamen. Dat was in samenwerking met de Engelsen. Omdat Seymour helemaal niemand meer had en B.I. nog niet bestond, zijn Braggaar en Kist opgeleid en uitgezonden voor een inlichtingenopdracht.

49857. De **Voorzitter**: Door S.O.E.?

A. Ja.

49858. De **Voorzitter**: Ging het contact met Juten te Bergen op Zoom uit van de Nederlandse dienst of van de Engelse dienst?

A. Dat is door ons opgegeven. Dat hadden wij gekregen uit een brief, die Juten aan, naar ik meen een neef van hem, de vlieger *Lurz(?)* had geschreven.

49859. De **Voorzitter**: Is u van die radioboodschap niets bekend?

A. Neen, die herinner ik mij niet.

49860. De **Voorzitter**: Ubbink heeft hier het volgende verklaard. Ik had hem gevraagd, wat zijn opdracht was, en daarop heeft hij geantwoord:

„Ik heb helemaal geen opdracht gekregen. De enige, die ik gekregen heb, is, dat ik een opdracht af moest wachten, die ik in Holland van de chef van het receptiecomité zou krijgen. In Engeland was slechts gezegd, dat ik in Holland mijn instructies zou krijgen.”

Wel kreeg hij twee zenders mee. Ik heb toen de opmerking gemaakt:

„Dat is dus weer een nieuwe figuur. U hebt geen opdracht meegekregen; u moest die opdracht krijgen van de chef van het receptiecomité?”

Daarop antwoordde hij: „Ja”.
Kunt u dat verklaren?

A. Neen, dat kan ik u niet verklaren; daarvoor zou ik moeten nazien of daarvoor al dan niet opdracht gegeven is.

49861. De **Voorzitter**: Dus die opdrachten heeft u nog alle?

A. Ja! Die heeft u hier ook gehad.

49862. De **Voorzitter**: Dan een kwestie, die hiermede zijdelings verband houdt. Ubbink is met *Dourlein* naar Engeland gekomen; om die tocht mogelijk te maken, heeft zijn broer hem 12 000 francs ter leen gegeven. Hij is nog aan het schrijven om dat bedrag vergoed te krijgen.

A. Daarvan weet ik in het geheel niets.

49863. De **Voorzitter**: Is dat administratief buiten u om gegaan?

A. Ja.

49864. De **Voorzitter**: Onder wie kan dat ressorteren?

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter**: Die jongen heeft kosten moeten maken; hij is met levensgevaar teruggekomen; hij heeft 12 000 francs moeten lenen en die zijn hem niet vergoed.

A. Dat is voor het eerst, dat ik hiervan hoor. Over het algemeen was men zeer vlot met vergoeding van kosten.

49865. De **Voorzitter**: Waar behoort dit thuis, als het nog geregeld moet worden? Het is mogelijk, dat het intussen geregeld is. Wij hebben het verleden jaar gehoord.

A. Het behoort thuis op het Departement van Oorlog. Ubbink was gedetacheerd op het Departement van Oorlog en alle kosten werden bestreden uit fondsen van het Departement van Oorlog.

49866. De **Voorzitter**: Er is ook een radioboodschap uitgezonden, luidende: No. 12 is goed aangekomen. Die moest uitgezonden worden, wanneer van Tijen in Londen aangekomen was. Hij is in Nederland gearresteerd, maar die boodschap is toch uit Londen gekomen. Daarvan kunt u dus ook geen verklaring geven; daarvan heeft u geen wetenschap?

A. Neen, daarvan kan ik geen verklaring geven. Ik hoor dit nu voor het eerst.

49867. De **Voorzitter**: Ik heb hier een stuk, dat overgenomen is uit het archief van de M.I.D., uit de map van A. de Wilde. Bovenaan het stuk, dat zich in het archief bevindt, staat: „M.I.D. 9 Aug. 1943”. Ik vermoed, dat het afkomstig is van kolonel de Bruyne. Kunt u het thuisbrengen? Het is een uiteenzetting van de contacten, die er geweest zijn met de heer Vorrink.

A. Voor zover ik kan zien, is dit een brief, die generaal de Bruyne heeft geschreven aan de Minister-President.

49868. De **Voorzitter**: Een nota?

A. Neen, een brief.

49869. De **Voorzitter**: Er staat geen ondertekening onder. Dit stuk geeft wel heel sterk de indruk, dat de contacten met Vorrink ook buiten kolonel de Bruyne zijn omgegaan.

A. Volkomen, want dit hoorde onder de eerste serie agenten.

49870. De **Voorzitter**: Behalve de contacten, die er zijn geweest in de tijd kort vóór April 1943, toen van der Waals zich ingedrongen had bij de groep-Vorrink, want daarbij liep het verkeer over de S.O.E.-verbindingen.

A. Ja, dat waren die lange telegrammen.

49871. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 14 Januari 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog, waarbij zich bevindt het eerste telegram, dat van Vorrink overgekomen is. Die brief steunt op een Engelse brief van 12 Januari 1943 aan kolonel de Bruyne, maar daaronder staat „w.g. onleesbaar”. Kunt u misschien zeggen van wie die Engelse brief is?

(De brief wordt aan getuige overhandigd)

A. Ik durf bijna zeker te zeggen, dat hij van Blizzard is.

49872. De **Voorzitter**: Dat moet wel. Dit moet over de S.O.E.-verbindingen gegaan zijn.

A. Hij heeft het eerste stuk telegram aangeboden aan kolonel de Bruyne en heeft gezegd, dat het contact is tot stand gebracht vóór de tijd van kolonel de Bruyne. Daarop heeft kolonel de Bruyne een brief tot de Minister-President gericht, waarbij hij hem het bericht heeft aangeboden, ter verdere aanbieding aan N.M. de Koningin, en hij heeft tegelijkertijd inlichtingen gevraagd aan Blizzard, hoe dat contact was tot stand gekomen.

49873. De **Voorzitter**: Dit was voor kolonel de Bruyne dus iets volmaakt nieuws?

A. Ja, volmaakt nieuw. Daarom heeft hij *Blizzard* nadere inlichtingen gevraagd over de wijze, waarop dat contact was tot stand gekomen.

49874. De **Voorzitter**: Is kolonel de Bruyne tussen Januari 1943, toen hij dit voor het eerst hoorde, en April 1943 op de hoogte gehouden van de verdere contacten met de groep-Vorrink?

A. Uitsluitend door het vervolg op dat telegram.

49875. De **Voorzitter**: Zijn die vervolgtelegammen wel doorgekomen?

A. Ja, die kwamen met tussenpozen van 14 dagen of 3 weken binnen. Zij werden iedere keer opnieuw aangeboden. Maar hoe die zaak verder zat, hebben wij nooit gehoord. Op een gegeven ogenblik kwam er een telegram — dat was ongeveer in April —, waarin de betrokken agent zeide, dat hij het contact had afgebroken, omdat waarschijnlijk een penetratie had plaats gehad. Dat is het telegram, waarin de letters X en IJ gebruikt zijn. X was de contactman met Vorrink en IJ degene, die het telegram verzond, of omgekeerd.

49876. De **Voorzitter**: Wist u wie IJ was?

A. Neen.

49877. De **Voorzitter**: Die mededeling kreeg u van S.O.E.?

A. Ja, dat kwam zo door van S.O.E.

49878. De **Voorzitter**: Het is achteraf gebleken, dat dit een belangrijke waarschuwing was. Daaruit hadden misschien conclusies kunnen worden getrokken, maar dat heeft men toen niet gedaan.

A. Neen, maar u moet niet vergeten, dat die waarschuwing kwam van een gepenetreerde zender. Dat wisten wij toen niet. Het was volkomen logisch, dat zij zich toen los moesten maken van de heer *Vorrink*. De heer Vorrink was gearresteerd of die gingen zij arresteren en dat was zonder enige twijfel, langs wat voor kanaal ook, binnen korte tijd in Engeland bekend geworden. Dus dat dit telegram op een gegeven ogenblik kwam, zegt later niets, want het is volkomen logisch, dat die man zich moest losmaken van de heer Vorrink.

49879. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat het op het ogenblik, dat het binnenkwam, zei, dat er iets mis was in het contact met de heer Vorrink.

A. Ja.

49880. De **Voorzitter**: Er is hier door de heer *Furstner* een document overgelegd, dat nogal merkwaardig is. Dit document is niet ondertekend, maar het heeft naar zijn inhoud de betekenis van een overeenkomst tussen Rabagliatti en van 't Sant, dat zij de inlichtingen met elkaar zouden behandelen. Er staat onder punt 2, dat, wanneer geen overeenstemming tussen hun tweeën bereikt kon worden, zij de beslissing van hun Regeringen zouden inroepen. Dat zou er op wijzen, dat zij in sterke mate de zaken met elkaar wilden afdoen. Nu zegt de heer *Furstner*, dat hij dit stuk heeft gekregen van de heer de Bruyne, maar de heer de Brzcyne kan zich dat niet herinneren. Hebt u dat stuk ooit gezien of hebt u er ooit over gehoord?

A. Neen, dat heb ik nooit gezien en er ook nooit van gehoord.

49881. De **Voorzitter**: Dan nog een vraag, die misschien overbodig is, maar die ik stel, omdat door van der Waals bij zijn proces blijkens tal van publicaties de constructie naar voren wordt geschoven, dat hij zou zijn opgetreden als een agent van de Engelse inlichtingendienst. Is u iets bekend van een contact van van der Waals, hetzij met de Engelse dienst te Londen, hetzij met de Nederlandse dienst te Londen?

A. Niets. Dit lijkt mij ook zeer onwaarschijnlijk, want de mensen, die vóór 1940 voor de Engelse dienst in Nederland opgetreden zijn, zijn vrijwel allen bekend.

49882. De **Voorzitter**: Van der Waals heeft het daarbij steeds over een tussenpersoon, de onvindbare *Emile* Verhagen, die hem die Engelse opdrachten zou hebben gegeven. Hebt u ooit van deze *Verhagen* gehoord?

A. Neen.

49883. De **Voorzitter**: U heeft ook nooit gehoord van een zekere *Tuijn*, die hier een verbinding met Engeland zou hebben gehad, of van dr. *Brouwer*?

A. Neen, van dezen heb ik nooit gehoord.

49884. De **Voorzitter**: Begin September 1943 is via Bern in Nederland aangekomen een zekere *de Jong*, die vroeger inspecteur van politie te Rotterdam was geweest, om de inlichtingendiensten te coördineren. Is dat zuiver een B.I.-aangelegenheid geweest?

A. Daarvan is mij niets bekend. Er is mij wel een *de Jong* bekend, maar deze is een artillerie-officier; die zat al bij B.I. Dat is *Gijs de Jong*.

49885. De **Voorzitter**: Dat zal dan een zuivere B.I.-affaire geweest zijn.

A. Van de mensen van B.I. zijn mij maar zeer weinigen bekend. Een van hen is *Auserms*.

49886. De **Voorzitter**: In welk verband heeft u die gekend?

A. Omdat ik hem gesproken heb in Londen en, vóórdat ik wegging, ook hier.

49887. De **Voorzitter**: Van zijn opdracht heeft u niets geweten?

A. Neen. Hij was een kennis van mij. Ik heb hem toen ook over dienstzake gesproken; er was sprake van, dat hij een opdracht zou meenemen voor S.O.E.

49888. De **Voorzitter**: In het algemeen wordt het ongewenst geoordeeld met opdrachten van twee diensten uitgezonden te worden.

A. De opdracht was: hij zou een agent meenemen en deze, nadat hij hem ondergebracht had, geheel loslaten.

49889. De **Voorzitter**: Het gevaar is dan, dat men contacten krijgt, die men niet altijd geheel kan overzien. Van wie is afkomstig de brief van 18 November 1943, die ik hier heb, gericht aan *Bingham* en handelende over de technische onderdelen van de uitrusting van de agenten?

A. Die is van *Lieftinck*; dit stuk is opgemaakt naar aanleiding van het feit, dat ik toen in de plaats van de heer *Lieftinck* ben meegegaan, toen de agent *Cnoops* werd uitgestuurd; *Lieftinck* heeft daarop een brief geschreven aan S.O.E. om de uitzendingen van *Cnoops* te controleren. Dat had ik gerapporteerd aan de heer *Lieftinck*, die mijn chef was. Daarop heeft hij een brief geschreven aan S.O.E.

49890. De **Voorzitter**: Dat waren dus opmerkingen, die u van *Cnoops* had gekregen?

A. Die opmerkingen had ik zelf gemaakt. Ik was naar het vliegveld geweest.

49891. De **Voorzitter**: Dat betrof dus hetgeen u zelf geconstateerd had ten aanzien van de uitrusting van *Cnoops*?

A. Ja. Dat heb ik gerapporteerd aan mijn chef, de heer *Lieftinck*, en deze heeft het gerapporteerd aan *Bingham*.

49892. De **Voorzitter**: Er ontbraken nogal enige dingen aan de uitrusting. Is er nu b.v. omtrent een vraagstuk als in een vroegere periode zich heeft voorgedaan, nl. dat van de zilveren muntstukken, waarmede de agenten uitgestuurd zijn op een ogenblik, dat deze muntstukken reeds ingetrokken of althans practisch uit de circulatie waren, door de Engelsen met uw dienst overleg gepleegd?

A. In die tijd niet. Later hebben wij na veel moeite enige controle verkregen. Toen kon ik tegen de agenten op het vliegveld zeggen: Laat zien wat je hebt, kleeft je uit. Maar in de tijd, waarover u nu spreekt, was daarvan geen sprake. De kwestie van het overhandigen van geld regelden de Engelsen,

49893. De **Voorzitter**: Daarover werd niet met de Nederlanders gesproken?

A. Dat is pas in de loop van de tijd ontstaan. De Engelsen wisten, dat ik een verzameling van documenten e.d. had aangelegd, en toen kwamen zij mij weleens vragen, wat geldig was en wat niet. Dat ontstond pas in de loop van de tijd.

49894. De **Voorzitter**: Is er ook nooit gesproken over de kwestie van de persoonsbewijzen? Deze schijnen altijd slecht te zijn geweest, zelfs in de latere tijd. Daarover klaagden zelfs de agenten van de latere diensten nog.

A. De persoonsbewijzen zijn door de Engelsen nagedrukt. Zij hadden voldoende voorbeelden. Ik had in mijn archief wel 50 of 60 verschillende persoonsbewijzen. Ieder persoonsbewijs, dat ik kreeg, gaf ik aan S.O.E. en daarna kreeg ik het terug.

49895. De **Voorzitter**: Maar u kon niet controleren, met welke persoonsbewijzen de agenten waren uitgerust? Vóór Mei 1943 hebt u misschien wel persoonsbewijzen aan S.O.E. gegeven, maar u wist niet met welke persoonsbewijzen de Engelsen de agenten uitrustten?

A. Neen.

49896. De **Voorzitter**: U weet niet, waarom aan het kopiëren zo weinig aandacht is besteed?

A. Neen. Daarvoor was bij de Engelsen een speciale camouflage-afdeling. Het werd voor alle diensten gezamenlijk gedaan. De S.O.E.-agenten kregen van hetzelfde centrale punt al hun camouflage-materiaal.

49897. De **Voorzitter**: Kregen *Jarnbroes* en andere agenten hun opdracht altijd schriftelijk mee of niet?

A. Er was geen enkele agent, die het schriftelijk meekreeg.

49898. De **Voorzitter**: Moesten zij hun opdracht uit het hoofd leren?

A. Ja.

49899. De **Voorzitter**: Gold dat algemeen?

A. Ja. *Jambroes* is vóór mijn tijd uitgezonden, maar voor zover ik weet, heeft hij nooit een schriftelijke opdracht gehad.

49900. De **Voorzitter**: Dus zowel de opdracht als de bijlagen moesten zij uit het hoofd leren?

A. Ja.

49901. De **Voorzitter**: Maar de bijlagen kreeg u nooit te zien?

A. Neen, maar zij moesten deze wel uit het hoofd leren. Toen ik naar het R.A.F.-station ging, heb ik bemerkt, dat de Engelse officieren, die megingen, het tweede deel van de opdracht met hen repeteerden.

49902. De **Voorzitter**: Was dat bij de eerste keer, dat u naar het R.A.F.-station ging?

A. De eerste of de tweede keer.

49903. De **Voorzitter**: Als het de tweede keer was, moet de eerste keer zijn geweest, toen *Grün* werd uitgezonden.

A. Ik weet niet zeker of ik er één of twee keer ben geweest.

49904. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u *Gruit*?

A. Ja.

49905. Jonkvrouw **Wttewaail van Stoetwegen**: Met wie is hij gegaan?

A. Hij is gegaan met *Apollo*; dat was *van Schelle*, een jongen, die uit Brazilië kwam.

49906. De **Voorzitter**: Dat geval zullen wij dadelijk nog even behandelen.

Dus uit de algemeen gevolgde gedragslijn leidt u af, dat *Jambroes* geen schriftelijke opdracht heeft meegehad?

A. Ja.

49907. De **Voorzitter**: En u wist ook niet tevoren, wat voor inlichtingen zo'n receptiecomité had gekregen?

A. Dat ging allemaal buiten ons om.

49908. De **Voorzitter**: Van de afspraken, de wachtwoorden en al dergelijke dingen wist u niets?

A. Niets.

49909. De **Voorzitter**: Dus dat moest u maar vertrouwen?

A. Ja.

49910. De **Voorzitter**: Hebt u geweten, dat *Jambroes* gedropt is op een bestaande verbinding?

A. Neen.

49911. De **Voorzitter**: Heeft iemand bij de Nederlandse dienst geweten, dat hij op een bestaande lijn werd gedropt?

A. Dat geloof ik niet.

49912. De **Voorzitter**: U voelt wel, dat dit een essentieel element in de zaak is geweest.

A. Mijn idee is altijd geweest — en dat heb ik ook altijd gehoord —, dat de agenten, die er vóór kolonel de Bruyne zijn geweest, volkomen los stonden van de groep, die er na is gekomen.

49913. De **Voorzitter**: Maar *Jambroes* stond niet los, want hij is over een bestaande lijn geparachuteerd; hij is aangekondigd.

A. Ja, maar dat heb ik ook later pas gehoord.

49914. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat de zuivere inlichtingen-agenten, die zijn uitgezonden door de heer de Bruyne of waarmede hij te maken heeft gehad, alleen Kist en Braggaar zijn geweest.

A. Ja, in de S.O.E.-periode.

49915. De **Voorzitter**: En die andere groep, waarin o.a. de *Jonge* zat, is uitgezonden in samenwerking met Rabagliatti?

A. Ja.

49916. De **Voorzitter**: Werden u, behalve de telegrammen, die u kreeg — en dat waren er niet zoveel —, ook weleens mondeling mededelingen gedaan over telegrammen, waarbij men zei: Wij hebben van die en die agent bericht gekregen?

A. Ja, een heel enkele keer. Als in een lange periode een agent niets van zich had laten horen, zeiden zij weleens: Wij hebben toen en toen nog iets van hem gehoord, maar dat hebben wij niet doorgegeven.

49917. De **Voorzitter**: U had niet zoveel contact met de heren van S.O.E.?

A. Dat is ook pas in de loop van de tijd ontstaan. Wij wisten aanvankelijk niet eens, waar hun kantoor was. Daar ben ik pas veel later achter gekomen en toen ben ik er een enkele keer geweest.

49918. De **Voorzitter**: Wat weet u van het geval-Knoppers? Daarvan hebben wij een vrij uitvoerig dossier.

A. Dat wordt een kwestie van geheugen. Ik heb hem zelf verhoord. Hij was op een gegeven ogenblik over een van de zenders aangekondigd als sergeant; dat zou een afgevaardigde van de O.D. zijn en de vertrouwde van luitenant-kolonel *Koppert*. Die was ons niet bekend. Toen hebben wij te Londen geïnformeerd, wie dat was, en toen bleek, dat het een officier was, die in Nederland was achtergebleven. O.a. de toenmalige overste de Broekert had hem gekend.

Op een gegeven ogenblik is *Knoppers* dan ook bij ons verschenen: hij is zeer snel uit de Patriotic School gehaald of hij is er geheel buitenom gegaan.

49919. De **Voorzitter**: Die mededeling heeft u van de Engelsen gekregen?

A. Ja. Het kwam van een van onze eigen agenten.

49920. De **Voorzitter**: Hij is aangekomen einde 1943?

A. Najaar 1943 is hij aangekomen.

49921. De **Voorzitter**: Had men toen geen vermoeden, dat er iets mis was?

A. Neen.

49922. De **Voorzitter**: Er is een uitvoerig rapport, waarin hij van al zijn relaties vertelt. Daarin heeft men blijkbaar niets bijzonders gezien. Hier zijn de microphoto's, die hij meebracht. Er was dus in het geheel geen vermoeden?

A. Neen.

49923. De **Voorzitter**: Hij is later nog boven Nederland geweest om gedropt te worden.

A. Ik meen, dat hij een keer boven Nederland is geweest, maar dat hij wegens slecht weer..... of hij nu op het vliegveld is geweest of alleen boven Nederland weet ik niet, maar in elk geval is hij niet weggegaan. Toen kregen wij het bericht, dat de zender, waarover hij ging, ook gepenetreerd moest zijn. Hij is toen teruggekomen, door de Engelsen afgezonderd en gevangengezet.

49924. De **Voorzitter**: Waarom? Men had aanvankelijk geen wantrouwen tegen hem. Waarom hebben de Engelsen hem ineens afgezonderd?

A. Dat kan ik u niet precies zeggen. Hij is aangekondigd op de zender van van Os. De zender van van Os werd in die tijd nog beschouwd als zijnde vrij van penetratie. Dientengevolge werd aangenomen, dat deze zaak goed was.

49925. De **Voorzitter**: Maar aangekondigd was toch, dat hij met behulp van Ridderhof zijn reis zou maken? Wat wist u van Ridderhof af in die tijd?

A. In het geheel niets. Er staat ook niet in, dat hij over *Ridderhof* zijn reis zou maken. Hij spreekt over George, meen ik.

49926. De **Voorzitter**: Dat is dezelfde. Ridderhof noemde zich ook George van Vliet. Was „George” geen begrip voor u?

A. Neen, in het geheel niet.

49927. De **Voorzitter**: Waar kwam dan dat wantrouwen van de Engelsen opeens vandaan?

A. Dat wantrouwen kwam ineens. Het was of de kwestie-Ridderhof of het feit, dat de zender-van Os gepenetreerd was. Ik dacht: er gebeurt op een gegeven ogenblik iets; de zaak is geheel fout. Hij moet over een Duitse lijn gekomen zijn. Wij moesten dus eerst weten, wat voor vlees wij in de kuip hadden. Hij is verhoord; hij heeft gevangengezeten. Geleidelijk — wij hebben hem later ook ondervraagd — zijn wij tot de conclusie gekomen, dat hij wel over een gepenetreerde lijn was gekomen, maar dat hij daarvan zelf niets wist.

49928. De **Voorzitter**: In het dossier van *Knoppers* ligt een brief van *Pieter de Vos* aan de consul te Madrid.

A. Dat is ook een Engelandvaarder. Dit is een jongen de Vos, die in Madrid zat en brieven schreef, waaruit wij niet goed wijs konden worden.

49929. De **Voorzitter**: Had hij iets met *Knoppers* te maken?

A. Ik meen, dat hij *Knoppers* in Spanje ontmoet heeft; die was ook over Spanje gekomen. Ik zie, dat er in die brief niets staat over *Knoppers*.

49930. De **Voorzitter**: Daarom is het zo verwonderlijk, dat die brief in het dossier-Knoppers ligt. Daarom vraag ik: welk verband is er met *Knoppers*?

A. Dat kan ik ook niet zeggen.

49931. De **Voorzitter**: Is *Pieter de Vos* later te Londen gekomen?

A. Hij is later bij de heer *Somer* geweest, naar ik meen.

49932. De **Voorzitter**: Wij hebben hier gehoord de heer *Warendorf*, die hiermede ook iets te maken had, in zoverre, dat hij te Londen bepaalde contacten met uw dienst heeft gehad en in deze brief wordt genoemd. Toon ter sprake kwam, wie *Pieter de Vos* was

en of hij betrouwbaar was, verwachtte de heer *Warendorf*, dat hij met *Pieter de Vos* in contact zou worden gebracht om na te gaan of deze al dan niet betrouwbaar was. Dat lag voor de hand. De heer *Warendorf* zeide: Ik heb daarover een gesprek gehad, maar ik heb later nooit meer van de zaak gehoord en *Pieter de Vos* nooit gezien.

A. Security-kwesties werden door de Engelsen en de Politie Buitendienst behandeld.

49933. De **Voorzitter**: Is *Pieter de Vos* gebleken wel een betrouwbaar iemand te zijn?

A. Ik geloof het wel, maar ik heb hem ook in Londen verder nooit gezien. Er is in dat verband sprake geweest van codes, die wij door een codespecialist hebben laten nakijken en van nul en gener waarde bleken.

49934. De **Voorzitter**: Dan de uitzending van *Grün*. Hoe zat dat eigenlijk? *Grün* ging naar Nederland voor de illegale pers, niet waar?

A. Ja.

49935. De **Voorzitter**: Wat was zijn opdracht precies?

A. *Grün* zou contact leggen tussen de illegale pers en Londen, omdat dat contact nog maar zeer gering was. Hij had, naar ik meen, een manifest bij zich, dat op een gegeven ogenblik in de illegale pers afgedrukt zou moeten worden.

49936. De **Voorzitter**: Waarom kwam de kwestie van de illegale pers in aanmerking om te worden behandeld door een agent, die uitgestuurd werd door M.I.D. en S.O.E.? Ik bedoel dit: ik kan mij ook voorstellen, dat men dit zou hebben beschouwd als een zaak van B.I.

A. Het was geen inlichtingenzaak. Door de Engelsen werd het als actief verzet beschouwd.

49937. De **Voorzitter**: Zijn daarover discussies geweest?

A. Daarover zijn zeer lange discussies geweest, want de heer *Somer* meende, dat het bij zijn tak van dienst thuisbehoorde. Hij wenste het contact met de illegale pers te onderhouden. Daar hebben de Engelsen zich zeer sterk tegen verzet.

49938. De **Voorzitter**: En uw dienst waarschijnlijk ook?

A. Onder aandrang van de Engelsen. Dat is, meen ik, tot in de Engelse Ministerraad geweest. Lord *Selborne* heeft, naar ik meen, beslist, dat S.O.E. dit contact moest onderhouden. Eerst is *Grün* er naar toe gegaan en later *Bialosterski*. Ook later is het aan de S.O.E.-kant gebleven, want later is hij er voor B.B.O. naar toe gegaan.

49939. De **Voorzitter**: Wist u iets van het samenreizen van *Brutus* (*Grün*) en *Apollo* (*van Schelle*)?

A. Ja, dat wisten wij.

49940. De **Voorzitter**: Kende u de opdracht van *van Schelle*?

A. Ja, hij was ook van S.O.E. Hij had als opdracht ergens in de Achterhoek geld te brengen. Hij had, meen ik, f 35 000 bij zich.

49941. De **Voorzitter**: Was *van Schelle* niet een zuiver Engelse agent? Of was uw dienst ook bij zijn uitzending betrokken?

A. Hij was oorspronkelijk een zuiver Engelse agent. Hij had voor de Engelsen in Brazilië gewerkt.

49942. De **Voorzitter**: Vóór de oorlog of tijdens de oorlog?

A. Waarschijnlijk ook tijdens de oorlog. Hij is door de Engelsen bij ons aanbevolen, omdat zij hem niet langer konden gebruiken voor bepaald werk. Dat was niet, omdat hij niet goed was. Zij hebben alleen gezegd, dat hij een ingevoerd man was, die maar weinig training nodig had, en zij hebben gevraagd of wij enig bezwaar hadden hem in Holland te gebruiken.

49943. De **Voorzitter**: Voor Nederlandse opdrachten?

49944. De **Voorzitter**: Was die zending in de Achterhoek voor uw dienst?

A. Voor zover ik weet wel.

49945. De **Voorzitter**: *Van Schelle* is enige tijd geleden hier in het land geweest en hij heeft er bezwaar tegen gemaakt voor de Enquêtecommissie te getuigen, omdat hij door een eed van geheimhouding aan de Engelsen gebonden was. Kan die mededeling juist zijn?

A. Dat weet ik niet.

49946. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat hij Engelse agent is geweest.

A. Ja.

49947. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: Hij is aan die eed toch niet gebonden voor het werk, dat hij in Nederlandse dienst heeft gedaan?

49348. De **Voorzitter**: Dat onderscheid is ons niet duidelijk geworden. Vandaar, dat ik ben begonnen te vragen of *Apollo* (*van Schelle*) met een uitsluitend Engelse opdracht uitgezonden is. U zegt nu, dat hij met een Nederlandse opdracht is uitgezonden. Dus *van Schelle* is niet volledig geweest in zijn mededelingen. Hij had dus moeten zeggen: Voor het gedeelte van mijn taak, dat ik verrichtte in Engelse dienst, ben ik gebonden aan de Official Secrets Act, maar wat betreft een ander gedeelte ben ik in Nederlandse dienst geweest. Dan zouden zijn mededelingen aan ons waarschijnlijk vollediger en juist zijn geweest.

A. Ja.

49949. De **Voorzitter**: Hebt u nadien nog met *van Schelle* te maken gehad?

A. Ja, *van Schelle* is teruggekomen.

49950. De **Voorzitter**: Spoedig?

A. Ja, zeer spoedig.

49951. De **Voorzitter**: Hij heeft dus kort nadat hij in België was neergeschoten de terugreis aanvaard?

A. Ja. Hij is ongeveer drie weken in Brussel geweest en ongeveer drie weken daarna is hij teruggekomen. Hij kan ongeveer zes weken uit zijn geweest.

49952. De **Voorzitter**: Bij die terugreis schijnt ook hulp van de Duitsers in het spel geweest te zijn.

A. Ongetwijfeld. Hij zat alleen.

49953. De **Voorzitter**: Verklaart u dat eens wat nader.

A. Hij zat bij *van Vliet*; die heeft hem op een lijn gezet, waarvan wij dachten, dat ze niet gepenetreerd was. Toen hij terugkwam en wij wisten, dat *George van Vliet* onbetrouwbaar was, volgde daaruit vanzelf, dat die lijn onbetrouwbaar was.

49954. De **Voorzitter**: Toen *Knoppers* kwam, wist u dat nog niet?

A. Toen *van Schelle* terugkwam, wisten wij, dat *van Vliet* onbetrouwbaar was.

49955. De **Voorzitter**: Hoe is u er achter gekomen, dat hij onbetrouwbaar was?

A. Dat weet ik niet meer. Waarschijnlijk uit het een of ander bericht.

49956. De **Voorzitter**: Heeft men *van Schelle* toen op dezelfde wijze behandeld als *Knoppers*? Toen bleek, dat zijn verbinding gecontroleerd werd door *van Vliet*, heeft men *Knoppers* drie weken vastgezet. Men zou dus dezelfde methode hebben kunnen toepassen op *van Schelle*.

A. *Van Schelle* was een agent, die door ons uitgezonden was en op een vijandelijke lijn stuitte. Deze man gold voor ons tevoren als

betrouwbaar: het enige was, dat wij hem volledig uitgevraagd hebben. Hij bleek evenwel een grondig vertrouwen te hebben in *van Vliet*. In het begin geloofde hij zelfs niet, dat hij bij een Duits agent gezeten had. Alleen hebben wij toen de voorzorg genomen *van Schelle* niet meer te gebruiken; in de eerste plaats omdat hij bekend was en in de tweede plaats om geen enkel risico te lopen. Later is hij bij B.B.O. in dienst getreden.

49957. De Voorzitter: Dus ook in Nederlandse dienst. Wat heeft hij daar gedaan?

A. Dat weet ik niet; dat kan ik niet zeggen. Ik meen, dat hij niet als agent gebruikt is.

49958. De Voorzitter: Is u niet door *Somer* gewaarschuwd tegen *Ridderhof*?

A. Dat is zeer zeker wel mogelijk.

49959. De Voorzitter: De heer *Somer* heeft hier verklaard:

„De agent, die b.v. naar „Het Parool” is gestuurd — de bekende *Brutus*, die in België bij Leuven met zijn vliegtuig is neergestort —, is door kapitein *Lieftinck* uitgezonden via *Ridderhof*. *Ridderhof* heeft ons in 1942 in Nederland al trachten op te rollen en was hier een van mijn gevaarlijkste tegenspelers. Toen wij, Iste-luitenant *de Jong* en ik, met kapitein *Lieftinck* over het geval-*Brutus* spraken, zei hij: „Wij hebben met de illegale pers via *Ridderhof* contact.” Ik vloek niet graag, maar toen zeiden wij beiden: „G.V.D.”, en vroegen ons af, hoe zoiets mogelijk was. Het is immers de meest gevaarlijke vent, die in Holland rondloopt. *Ridderhof* had *Brutus* als contact gebruikt voor „Het Parool”.”

A. Daarvan herinner ik mij niets. Ruggespraak met *Lieftinck*? Hij spreekt voortdurend maar over *Ridderhof*, terwijl wij *George van Vliet* hoorden. Wij hebben *Ridderhof* pas veel later leren kennen. Dat is natuurlijk mogelijk.

49960. De Voorzitter: De heer *Somer* gebruikt de naam „*Ridderhof*” als een bekend begrip, maar het is natuurlijk mogelijk, dat de heer *Lieftinck* heeft gezegd: „Wij hebben contact via *George van Vliet*”, en dat de heer *Somer* heeft geweten, dat *van Vliet* een van de namen van *Ridderhof* was

A. Dat kan.

49961. De Voorzitter: U weet niet, dat dit gesprek de aanleiding is geweest voor de ontmaskering?

A. Het is zeer goed mogelijk, dat dat gesprek de reden is geweest,

49962. De Voorzitter: Wij spraken zoëven over de vraag of uw dienst ook inlichtingenagenten heeft uitgezonden. De heer *Somer* heeft ook de klacht geuit, dat ondanks het feit, dat bij het Koninklijk besluit, waarbij het B.I. was ingesteld, aan het B.I. de uitsluitende bevoegdheid was verleend om inlichtingenagenten uit te zenden, andere bureaux dat toch ook deden en dat dientengevolge verschillende B.I.-contacten zijn gearresteerd. Dat is waarschijnlijk een bekende klacht uit de Londense periode. Daarover zijn waarschijnlijk wel besprekingen en correspondentie geweest. Kunt u zich herinneren, dat de heer *Somer* op het standpunt stond: „Inlichtingen” is uitsluitend mijn zaak. andere diensten moeten zich daarmee niet bezighouden, anders krijgt men het gevaar van vermenging van contacten?

A. De heer *Somer* stond op het standpunt, dat zijn dienst de enige was, die in het algemeen iedere agent naar Nederland mocht zenden, niet speciaal inlichtingen- of verzetsagenten. Hij interpreteerde het Koninklijk besluit zo, dat hij de enige persoon was, die contact met Nederland mocht onderhouden, dus ook de enige, die agenten mocht uitzenden. Verschillende keren zijn besprekingen daarover gehouden. Er waren talloze andere personen, die verbindingen met Nederland onderhielden, buiten het bureau van de heer *Somer* om en ook buiten ons bureau om.

49963. De Voorzitter: Wie bijvoorbeeld?

A. Namen kan ik niet noemen, maar ik weet, dat er verbindingen over Stockholm naar Nederland liepen. Later zijn deze volkomen

door het B.I. opgenomen, maar vóór die tijd waren er ook andere verbindingen over Stockholm. Er waren ook verbindingen over Zwitserland en Portugal, verbindingen van particuliere personen en ook van Departementen.

49964. De Voorzitter: Weet u daarvan iets naders?

A. Ik weet alleen, dat zij bestaan hebben. Bijzonderheden weet ik niet. De heer *Warendorf* b.v. onderhield een particulier lijntje met Nederland.

49965. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Hoe kon dat? Eén man kon toch niet een lijn onderhouden?

A. Als je op een bepaalde manier brieven kon schrijven, kon je regelmatig contact onderhouden. De geringe security zowel bij de Nederlanders als bij de andere buitenlanders heeft er tenslotte toe geleid, dat vóór D-day de Engelsen de diplomatieke bag hebben gestopt, omdat zij er van overtuigd waren, dat er van de emigranten-Regeringen informatie uitlekten naar de vijand.

49966. De Voorzitter: Dan heb ik hier een brief van kolonel *de Bruyne* van 21 December 1943, waarschijnlijk aan de Minister van Oorlog, want hij begint:

„Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten.”

Daarin wordt gesproken over de operatie-„Haarlem”, die volgens kolonel *de Bruyne* in verband met de débâcle, die had plaats gehad, niet meer moest doorgaan.

A. Dat betreft Enschedé. Dat is de voorgeschiedenis van *Kleykamp*.

49967. De Voorzitter: Dus hier was nog sprake van een operatie door een agent of door meer agenten in Nederland, die de zaak moesten uitvoeren.

A. Hier is sprake van een zuivere sabotage-opdracht.

49968. De Voorzitter: De heer *de Bruyne* zegt in deze brief, dat alle verbindingen tijdelijk werden verbroken. Verder schrijft hij:

„Een en ander gaf aanleiding tot eenig misverstand met S.O.E. (Brigadier *Mockler Ferryman*). Deze toch begreep niet direct, dat deze operatie, welke zij op uitdrukkelijken last van Lord *Selborne* met de meest mogelijke spoed en voorzorg hadden uit te voeren, op de door mij opzettelijk vaag gehouden gronden, werd afgelast.”

Het is merkwaardig, dat kolonel *de Bruyne* zegt, dat het op grond van de moeilijkheden, die waren ontstaan, niet behoorde te gebeuren, terwijl de Engelsen desondanks op dat ogenblik toch wilden doorgaan.

A. De Engelsen waren er nog niet van overtuigd, dat alles gepenetreerd was. Zij stonden nog in contact met bepaalde agenten, van wie zij dachten, dat zij vrij waren van vijandelijke penetratie.

49969. De Voorzitter: Uit die brief van de heer *de Bruyne* blijkt ook, dat er op dat ogenblik van Engelse kant een onderzoek was ingesteld, want hij zegt:

„Van Engelsche zijde werd een commissie van zeer hoge experts benoemd tot het instellen van een onderzoek of er fouten waren gemaakt en zoo ja door wie.”

Blijkbaar was op 21 December 1943 van het resultaat daarvan nog niets bekend, maar hier wordt geconstateerd, dat die commissie er was. Nu is de vraag: wie waren die zeer hoge experts?

A. Dat wiet ik niet.

49970. De Voorzitter: U weet alleen, dat er een commissie geweest is?

A. Ja. Drt was een zuiver Engelse commissie.

49971. De Voorzitter: De heer *de Graaf* heeft eerst op het bureau van kolonel *de Bruyne* gewerkt, niet waar?

A. Ja.

49972. De Voorzitter: Hij is, geloof ik, in Januari 1944 te Londen gekomen.

A. Ongeveer in die tijd is hij in Londen gekomen.

49973. De **Voorzitter**: Was de zaak toen al in overgang?

A. Nog niet in overgang. Want hij is door mij gehoord. Ik heb een rapport samengesteld over de heer *de Graaf*. Daarna ben ik, omdat ik het een zeer phantastische geschiedenis vond, die hij opdiste.....

49974. De **Voorzitter**: Wat voor geschiedenis diste hij op?

A. Dat hele verhaal van C.S. 6.

49975. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een verhaal?

A. Dat hij een van de leiders was geweest van C.S. 6 en dat dit een liquidatiegroep was geweest, die hier een aantal mensen heeft geliquideerd. Die noemde hij ook met name. Dat staat allemaal in het rapport-de *Graaf*.

49976. De **Voorzitter**: Is dat een rapport van uw dienst? Is dat er nog?

A. Ik zal moeten zoeken of het er is. Uw medewerker, de heer *Wery* heeft het gezien, als het er is, want hij heeft ze allemaal gezien.

49977. De **Voorzitter**: U weet niet of hij het gezien heeft?

A. Hij moet het gezien hebben; hij heeft de gehele zaak gehad.

49978. De **Voorzitter**: Blijkens uw mededeling zei *de Graaf*, dat hij aan het hoofd van een organisatie stond, die tot taak had mensen te liquideren. Is u later ook gebleken of die groep werkelijk bestaan heeft, en, zo ja, of ze van enige betekenis was?

A. Die groep heeft blijkens latere gegevens, ook uit Holland, bestaan en ook gewerkt. Dit alles blijkt duidelijk uit het rapport. Nadat deze groep gepenetreerd was door *George van Vliet*, was hij op zeer phantastische wijze naar Engeland gekomen.

49979. De **Voorzitter**: In het England-Spiel is ook ter sprake gekomen een mededeling, die zou zijn overgekomen uit Londen om mensen in Nederland te liquideren. Daaromtrent bestaan verschillende lezingen. Er zijn Duitsers, die zeggen: het was een opdracht om N.S.B.-ers, maar ook goede Nederlanders te liquideren. *Schreieder* heeft echter schriftelijk verklaard, dat deze opdracht alleen betrekking had op N.S.B.-ers. Is u bekend of een dergelijke opdracht uit Londen gekomen is?

A. Daarvan is mij niets bekend. Ik weet maar van één liquidatieopdracht, die van ons afkomstig is; dat betrof *George van Vliet*. Dat was zeer laat, einde 1943 of begin 1944.

49980. De **Voorzitter**: Dus de opdracht om vooraanstaande N.S.B.-ers te liquideren, is u niet bekend?

A. Neen.

49981. De **Voorzitter**: Dan zou de conclusie moeten zijn, dat die opdracht uit de Engelse hoek is gekomen.

A. Dat acht ik ook zeer goed mogelijk. De Engelsen waren zeer geïnteresseerd om bijzonderheden over de N.S.B. van Engelandvaarders te vernemen.

49982. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft dienaangaande aan de commissie geschreven:

„In August oder September 1943 kam von Leitstelle London auf 2 Funklinien der Auftrag zur Ermordung von etwa 12 NSB-Angehörigen, darunter *Rost van Tonningen* und *van Geelkerken*. Die übrigen Namen sind mir nicht mehr in Erinnerung. Nach meiner Überzeugung handelte es sich bei den genannten 12 Personen durchwegs um NSB-Angehörige.

Eine der Linien, auf denen der Auftrag kam, war die Linie *Lauwers-Taconis*. Wir gaben einen Funkspruch durch, in welchem *Taconis* erklärte, dass er gegen die Durchführung derartiger Aufträge wegen der zu erwartenden Repressalien grösste Bedenken habe. Daraufhin kam von Leitstelle London ein Telegramm dass trotz der geausserten Bedenken die Aufträge durchzuführen seien. Man habe auf diesem Gebiet in anderen Ländern sehr gute Erfahrungen gemacht.

Der niederländische Polizeibeamte *Poos* hat in seinem Prozess erklärt, dass in den Mordaufträgen auch Namen von Personen

gestanden seien, die nicht der NSB angehörten und deutschfeindlich waren. Der englische Dienst habe aber gerade beabsichtigt durch Ermordung derartiger Personen Unruhe in Holland hervorzurufen.

Ich habe seinerzeit schon als Zeuge erklärt, dass mir von einem derartigen Funkspruchinhalt nichts in Erinnerung ist. Dies musste wohl der Fall sein, wenn einer der beiden Funksprüche einen derart auffallenden Inhalt gehabt haben würde.“

A. Daarvan weet ik niets.

49983. De **Voorzitter**: *De Graaf* heeft dus in zijn rapport ook mededeling gedaan van de wijze, waarop hij naar Engeland was gekomen?

A. Het verhaal was phantastisch. Hij was op Gestapo-papieren van Amsterdam naar Maastricht gereisd. Hierbij was nog een sappige bijzonderheid, dat hij over de Noorder Amstellaan had gelopen met 20 m vóór en 20 m achter zich en eveneens aan de overkant twee man met pistolen; zo was hij op het Amstelstation gekomen. Als Gestapo-agent was hij naar Maastricht gereisd en hij zou daar ook gelogeed hebben in een hotel, dat uitsluitend voor de S.S. dienst deed. Zo is hij ook naar Parijs gereisd; daar is hij in contact geweest met *King-Kong*; hij is toen over de Pyreneeën naar Spanje ontkomen; toen hebben wij uit Spanje en ook over de zender van *Somer* bericht ontvangen, dat hij onderweg was; hij is toen met grote spoed uit Spanje naar Engeland gehaald, buiten de Patriotic School om, omdat wij het gevoel hadden: hier waren de eerste mensen van het verzet, die naar Engeland kwamen. Het werd toen zeer belangrijk geacht, die verzetsorganisaties daar op te bouwen. Hij was samen met iemand anders.

49984. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat de heer *de Graaf* voor onze commissie ook iets verklaard heeft over *Ridderhof* in dezelfde zin als de heer *Somer*. De heer *de Graaf* heeft nl. gezegd:

„Ik kreeg inzage“ — torn hij bij de M.I.D. kwam — „in de geheime documenten van het bureau en kwam tot de conclusie, dat een van de contact-adressen een zeker *George-Ridderhof*, alias *van Vliet*, was, en ik wist, dat deze *George Ridderhof*, alias *van Vliet*, voor de vijand werkte. Dat verwonderde mij dus. Punt twee, dat mij verwonderde, was, dat deze telegramwisseling plaats vond met agenten, van wie bekend was — althans ten aanzien van wie het vermoeden bestond — dat zij zich in Duitse handen bevonden, hetgeen daar helemaal niet bekend was; dat men heel lang vóór mijn komst in Engeland in de mening verkeerde, dat zij nog in vrijheid waren en in Nederland goed werk deden. Ik heb gevraagd, hoe zij dat konden zien, hoe zij dat konden opchecken.“

Ook hier dus iemand, die zegt, dat hij uitgebracht heeft, dat *Ridderhof* een verkeerd contact was.

A. *De Graaf* kwam pas aan anderhalf of twee maanden, nadat wij ontdekt hadden, dat *van Vliet* fout was. Wij noemden hem „de Mexicaanse graaf“. Ik kon mij hem nooit anders voorstellen dan met een grote snor en in alle zakken pistolen.

49985. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* is in Januari 1944 aangekomen en toen *Knoppers* in Londen aankwam, had u nog helemaal geen wantrouwen. Wanneer is *Knoppers* aangekomen?

A. *Knoppers* kwam in October 1943 aan. Toen was er nog geen wantrouwen. Toen *Knoppers* weg moest en *van Schelle* terugkwam, dat was ongeveer in November, wisten wij positief, dat *van Vliet* fout was. Toen zijn die telegrammen uitgestuurd met de opdracht hem onschadelijk te maken.

49986. De **Voorzitter**: Met andere woorden, u acht het mogelijk, dat de heer *Somer* gewaarschuwd heeft, maar niet, dat de waarschuwing van de heer *de Graaf* is gekomen?

A. Daar is geen kwestie van.

49987. De **Voorzitter**: U acht het wel mogelijk, dat de waarschuwing van de heer *Somer* is gekomen?

A. Ja, dat is mogelijk. Toen de heer *de Graaf* die documenten bij ons ter inzage kreeg, moet het trouwens ten minste Februari of Maart zijn geweest, want zijn verhoor bij aankomst heeft ongeveer 14 dagen geduurd; daarna zijn hij en zijn metgezel naar de parachutistenschool geweest en ten slotte heeft hij nog een pamflet van 60 of 70 pagina's geschreven over het Nederlandse verzet.

49988. De **Voorzitter**: Weet u zich nog te herinneren — ik vraag dat, omdat u met de heer *de Graaf* hebt gesproken over die telegrammen — wie *Heck Blue* was?

A. Neen. Dat kan de heer *Lieftinck* u misschien zeggen.

49989. De **Voorzitter**: Ik heb de heer *de Graaf* bij zijn verhoor de fotokopieën van die bundel telegrammen van de M.I.D. getoond en hij zeide: „Het zijn niet de telegrammen, die men op M.I.D. had”. Later hebben zowel de heren *Lieftinck* en de *Bruyne* als u gezegd, dat de telegrammen, die wij gezien hebben, de volledige telegrammenverzameling van de M.I.D. vormden.

A. Volledig. Er was niets anders.

49990. De **Voorzitter**: Die mapjes, die wij gezien hebben... .

A. In het mapje van *Dourlein*

De **Voorzitter**: En van *Vorrink*.

A. In dat mapje van *de Wilde* zitten een paar telegrammen, soms kopieteleggrammen, soms originele telegrammen.

49991. De **Voorzitter**: Ik heb met de heer *de Graaf* verder een discussie gehad over wat het origineel van een telegram is en wat de kopie. Daarbij heb ik op een gegeven ogenblik gezegd:

„Het origineel is in deze gedachtengang het eerste stuk, waarin in gewone taal is neergeschreven hetgeen bij het ontvangststation is opgevangen. Van dat origineel ging een doorslag naar S.O.E. en M.I.D.?”

Daarop antwoordde de heer *de Graaf*:
„Die doorslag noemt men bij M.I.D. het origineel.”

A. Daar weet hij niets van. Het origineel noem ik het telegram, dat uit het seinstation komt. Dat is het geheel gecodeerde telegram. En gecodeerde telegrammen hebben wij niet gehad.

49992. De **Voorzitter**: Het is een ingewikkelde discussie geweest. Op een gegeven ogenblik komt er bij het ontvangststation een gecodeerd telegram voor de dag.

A. Ja.

49993. De **Voorzitter**: Dat wordt daarna gedecodeerd neergeschreven en dan gaat er daarvan — zo hebben wij het gereconstrueerd — een doorslag naar de Nederlandse sectie van S.O.E. en een naar M.I.D. Dus dan krijgt ieder een doorslag. Nu zei de heer *de Graaf*:

„Die doorslag noemt men bij M.I.D. het origineel.”

Dat kan ik niet begrijpen, want dat is het eerste, dat M.I.D. krijgt; dus dat is het origineel voor M.I.D. Daarop is bij het verhoor van de heer *de Graaf* het volgende opgemerkt:

„De **Voorzitter**: Nu zegt u: Datgene, wat voor M.I.D. origineel was, zit hier niet in.

A. Dat zit hier niet in. Ik zie er niet één. Daarom zijn deze dingen van nul en gener waarde.

De **Voorzitter**: Dat betekent, dat men ons met deze kopieën iets anders heeft geleverd dan wij moeten hebben?

A. Ik geloof, dat het dat inderdaad betekent.

De **Voorzitter**: Is het dus zo, dat u, toen u daar in het begin van 1944 was en met de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze zaak hebt bekeken, andere dingen hebt gezien dan deze?

A. Ja zeker. Ik heb de originele kopieën gezien.”

A. Absoluut onmogelijk. De stukjes papier zonder hoofd er op, die u van ons hebt gezien, zijn de papieren, die wij van S.O.E. hebben gekregen, en niets anders.

49994. De **Voorzitter**: Dat is ook door de heer *de Bruyne* positief verklaard.

Dan heeft de heer *de Graaf* verder gezegd, dat het woord „security-check” met name bij de heer *Lieftinck* als zodanig niet bekend was. Hij heeft gezegd:

„Het woord „security-check” was nog niet gevallen, totdat wij ons in verbinding hebben gesteld met onze „opposite-num-

hers” en vroegen: Hoe zit dat precies? Toen is naar mijn beste weten van *Bingham* het antwoord gekomen: Dat een agent goed is, kunt u zien aan de identity- of security-check. Natuurlijk is dat een tamelijk sensationele mededeling geweest en het is zeer goed mogelijk — dat zullen wij ongetwijfeld hebben gedaan — dat wij er dagenlang over hebben gesproken en daaruit geresulteerd is de verklaring, die u daar heeft.”

A. Hierover is niet dagenlang gesproken. De kwestie van de check — of het nu „security-check” of een andere check heette — was al bij ons bekend.

49995. De **Voorzitter**: De technische term was echter niet bij u bekend?

A. Neen. Bovendien weet ik, dat ze bij S.O.E. anders werden genoemd.

49996. De **Voorzitter**: Dus u zegt, dat het begrip van checks bij u bekend was?

A. Het begrip „check” niet; „identity-check” was bij ons bekend.

49997. De **Voorzitter**: Men wist bij de M.I.D., dat er middelen waren om de betrouwbaarheid van de telegrammen van een agent te verifiëren, maar de termen „identity-check” en „security-check” en het onderscheid daartussen kende u niet?

A. Ze werden bij S.O.E. niet „identity-check” en „security-check” genoemd. Bij S.O.E. had men een „buff-check” en een „blue-check”. Maar „security-check” en „identity-check” kunt u voor alles gebruiken. De benaming lag ons niet. Het begrip „check” zelf wel. Ik weet niet meer welke uitdrukking *Dobson* gebruikt heeft, maar later heeft deze ons dat verteld en toen hebben wij voor het eerst gehoord, dat een check was weggelaten. Alleen op grond daarvan hebben wij dat op papier gezet. Die hebben de Engelsen ontvangen en die hebben zij laten passeren. Dat is een van de allereerste besprekingen geweest, waaraan *de Graaf* deelnam, omdat toen vaststond, dat *de Graaf* het geleidelijk zou overnemen.

49998. De **Voorzitter**: Op een ander ogenblik zegt de heer *de Graaf*: ik heb wel vernomen, maar ik ben niet in de gelegenheid geweest dit te controleren, dat geheel in het begin kolonel *de Bruyne* paraphrases kreeg; daartegen moet hij geprotesteerd hebben, en met succes. Dat ligt dus in dezelfde gedachtengang als waarin *de Graaf* zegt, dat hij op de M.I.D. de andere telegrammen heeft gezien dan hier thans aanwezig zijn. Hij zegt: Ik heb gehoord, dat kolonel *de Bruyne* oorspronkelijk paraphrases kreeg; daartegen heeft hij geprotesteerd en ik heb later op de M.I.D. andere originele telegrammen gezien. U zegt: dat is niet waar, wij hebben altijd paraphrases gekregen. Heeft kolonel *de Bruyne* weleens geprotesteerd tegen het feit, dat hij alleen geparaphraseerde telegrammen kreeg?

A. Dat weet ik niet.

49999. De **Voorzitter**: En als hij het gedaan heeft, heeft hij geen succes gehad?

A. Neen, geen succes. Wanneer men bij een bepaalde dienst, b.v. Buitenlandse Zaken, een telegram opvraagt, krijgt men nooit anders dan een paraphrase. De code is dan weggelaten.

50000. De **Voorzitter**: Het verschil was, dat op de originele telegrammen, zoals B.I. en B.B.O. die later kregen, ook mededelingen stonden over de checks. Is er nooit tegen geprotesteerd, dat die mededelingen over de checks er niet op stonden?

A. Dat weet ik niet.

50001. De **Voorzitter**: Dat lijkt niet waarschijnlijk, ook al omdat de techniek er van in die periode voor de M.I.D. niet geheel duidelijk was. Heeft *van Schelle* ook inlichtingen meegebracht, waaruit u tot de conclusie kon komen, dat het met de agenten mis was?

A. *Van Schelle* heeft zelf verklaard, dat hij overtuigd was, dat *George van Vliet* goed was. Toen men hem had gezegd, dat hij op een vijandelijke penetratie was gestuit, heeft hij het zelf niet willen geloven.

50002. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft de opmerking gemaakt, dat er een zeer eenvoudig middel zou zijn geweest om te controleren of de zaak goed was of niet, namelijk door de agenten van tijd tot tijd bepaalde brieven te laten sturen; daardoor zou volgens hem het gehele England-Spiel onmogelijk geweest zijn. Hij bedoelt hier de zogenaamde „innocent letters“.

A. Men had een dergelijke code ter contrôle.

50003. De **Voorzitter**: Dat middel is niet gebruikt. Er zijn niet van dia brieven gekomen. Welke conclusie moest men daaruit dan trekken?

A. Dit lag zuiver op het gebied van de verbindingen en het gebied van het geheimschrift. Of ieder er precies een had en wat hij precies had, wisten wij niet.

50004. De **Voorzitter**: U verwerpt het middel niet zonder meer?

A. Niet zonder meer. Het is zeker geen contrôle, die men tot het uiterste kan doorvoeren. Hoeveel procent van die innocent letters kwam er tenslotte door?

50005. De **Voorzitter**: Is het waar, dat kolonel *de Bruyne* in Mei 1944 een poging heeft gedaan om de medewerking van S.O.E. te verkrijgen voor de bevrijding van de in Haaren opgesloten agenten door middel van een speciale operatie?

A. Herhaaldelijk. Er zijn zelfs tekeningen voor gemaakt.

50006. De **Voorzitter**: Wie wilde het niet?

A. Wij hebben er bij *Klijzing*, *de Graaf* en generaal *van Oorschot* op aangedrongen, deze operatie van ons over te nemen, maar zij hebben er verder nooit iets aan gedaan.

50007. De **Voorzitter**: Toen waren de agenten al uit Haaren weg. Zij zijn na de ontvluchting van weer drie agenten eind November 1943 weggevoerd naar Assen.

A. Het is herhaaldelijk overwogen. Het is ook met S.O.E. besproken. Zelfs de details er van zijn besproken. Wij hadden als voorbeeld hiervoor een aanval op een Franse gevangenis. Wij hadden een kleine groep gewapende parachutisten willen droppen, in verband met het verzet, en tegelijkertijd de R.A.F. een aanval willen laten doen op de gevangenis zelf, waardoor de muren ingegooid zouden worden. Dan zouden wel enige mensen om het leven komen, maar de rest zou er uit kunnen komen. Wij hebben de plannen met de heer *de Graaf* besproken. De luchtfoto's van Haaren en de tekeningen van de omgeving, die wij hebben gemaakt, heeft de heer *de Graaf* ook gehad.

50008. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 30 December 1943 van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin hij zegt:

„Van Engelsche zijde is mij verzekerd, dat alle maatregelen genomen zijn teneinde de grootst mogelijke veiligheid van betrokkenen te verzekeren. Het resultaat van het onderzoek krijg ik toegezonden, zoodra dit gereed is, terwijl men mij in rechtstreeksch contact brengt met het Hoofd van het „communicatie-bedrijf“.

Wat betekent dat?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen.

50009. De **Voorzitter**: De heer *Pot* is in Augustus 1943 uit Zweden gekomen. Hij heeft hier verklaard, dat hij ook wel enig idee had, dat het mis was met de verbindingen en dat hij dat op alle mogelijke plaatsen heeft medegedeeld, maar dat hij overal een zeer sceptisch gehoor heeft gevonden, zowel op het bureau van M.I.D. als bij hogere instanties. Wat zegt u daarvan?

A. De heer *Pot* heeft een hele tijd bij ons op het bureau gewerkt. Ik geloof niet, dat ik van *Pot* ooit iets heb gehoord over het werk. Daarmee was hij niet bekend. Hij werkte aan opdrachten voor kolonel *de Bruyne*.

50010. De **Voorzitter**: Daarom kan hij wel mededeling hebben gedaan van zijn ervaringen in Nederland en van zijn opvattingen.

A. Ik weet niets van dergelijke mededelingen. Hij heeft wel in zijn gewone verhoor verteld van het opruimen van zijn groep en dat hij was voortgekomen uit de groep, die *de Jonge* had gesticht.

50011. De **Voorzitter**: Hij drukte het op zijn eigen manier uit. Hij vertelde, dat hij bij u in zoverre vriendelijk werd ontvangen, dat u op de hoogte was van de rapporten, die hij had gestuurd.

A. Dat waren de E-rapporten.

De **Voorzitter**: Precies; van de groep *Dutilh*.

A. Dat wisten wij niet. Wij kregen die alleen onder de naam E-rapporten.

50012. De **Voorzitter**: Die kwamen via Zweden.

A. Ja, via Zweden en via Spanje. Maar die kwamen over B.I.-kanalen. Die kwamen alleen bij ons, wanneer het zuiver militaire rapporten waren.

50013. De **Voorzitter**: U hebt hem gezegd, dat u die rapporten kende. In zoverre liet de ontvangst niets te wensen over.

Hij heeft hier echter verder verklaard:

„Ik wist niet, hoe de zaak precies in elkaar zat, maar ik wist wel, dat er met de verbindingen iets mis was, en zeer zeker, dat er met de sabotage iets mis was.

Ik heb dat tegen *Schilp* en *Lieftinck* verteld en de reactie, die daarop volgde, had ik nooit verwacht. Ze zeiden: God, wat flauw; dat zeg je alleen om ons te pesten.“

A. Dat lijkt mij een hoogst eigenaardig verhaal. Dat herinner ik mij heus niet en ik betwijfel of dat ooit gezegd is.

50014. De **Voorzitter**: Voorts gaf *Pot* ook als zijn mening te kennen, dat kolonel *de Bruyne* zich weinig met de dagelijkse gang van zaken bemoeide, omdat hij het veel te druk had. Als ik het goed heb begrepen, heeft kolonel *de Bruyne* toch lange tijd uitsluitend tot taak gehad de leiding van de Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.) en van de Militaire Inlichtingendienst (M.I.D.). Dat is toch lange tijd zijn taak geweest?

A. Over de taak van kolonel *de Bruyne* kan ik u moeilijk inlichten, maar dat was toch zeker niet de M.I.D. alleen. Die liet hij voor het grootste gedeelte aan de heer *Lieftinck* en mij over.

50015. De **Voorzitter**: Onder zijn verantwoordelijkheid?

A. Ja.

50016. De **Voorzitter**: Maar hij had toch geen andere militaire functie?

A. Verscheidene. Hij is toen ook inspecteur van de brigade geweest.

50017. De **Voorzitter**: Ook in de periode 1942-1943?

A. Ja. En dan de opbouw van de mariniersbrigade in Amerika; daaraan wijdde hij later zijn gehele aandacht. Hij was tenslotte commandant van het korps mariniers.

50018. De **Voorzitter**: Ook in die tijd?

A. Ja.

50019. De **Voorzitter**: Is de mededeling van de heer *Pot* juist, dat de heer *de Bruyne* zich met de dagelijkse leiding, met de dagelijkse gang van zaken, weinig inliet?

A. Of de heer *Lieftinck* of ik ging iedere dag naar de kolonel om te rapporteren wat er was. Hij werd zeker in alle belangrijke kwesties gekend. Hij nam ook de beslissingen. Met de details heelt hij zich niet bemoeid; dat geef ik volkomen toe.

50020. De **Voorzitter**: Er is door verschillende getuigen verklaard, dat er een zekere animositeit tussen B.I. en M.I.D. bestond. Is dat juist?

A. Jawel.

50021. De **Voorzitter**: Ook tussen de leiders van die instituten, de heren *Somer* en *de Bruyne*?

A. Dat zou ik niet direct kunnen zeggen. Niet dat dit persoonlijke kwesties waren; dit bleef zuiver op het gebied van de diensten.

50022. De **Voorzitter**: Daarin speelt, zo is hier verklaard, ook een grote rol de appreciatie van de O.D., die bij kolonel *Somer* belangrijk groter zou zijn geweest dan bij kolonel *de Bruyne*.

A. Dat betwijfel ik zeer; dat geloof ik in het geheel niet.

50023. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Omdat kolonel *de Bruyne* begonnen is met de O.D.

50024. De **Voorzitter**: U bedoelt met de uitwerking van het plan-Holland?

A. Dat was geheel gebaseerd op de O.D. Naderhand raakte hij er meer uit. Ik kan in het geheel niet inzien waarom zijn appreciatie voor de O.D. verminderd zou zijn.

50025. De **Voorzitter**: U heeft dus niet gemerkt, dat dit ook een reden tot moeilijkheden was?

A. Neen.

50026. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft hier met zoveel woorden verklaard.....

A. Wat tussen de heren *Somer* en *de Bruyne* persoonlijk gesproken is, kan ik niet zeggen, maar mijn indruk is dat nooit geweest.

De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft hier verklaard:

„Kolonel *de Bruyne* had een erge hekel aan de O.D. Ik kan gerust zeggen, dat hij er de pest aan had.”

U acht dat door de heer *Somer* te sterk gekleurd gezegd?

A. Wel iets. Maar kolonel *Somer* is een heftig mens en drukt zich weleens meer heftig uit.

50027. De **Voorzitter**: Enkele getuigen hebben de opmerking gemaakt, dat de verhoudingen bij de dienst van kolonel *de Bruyne* — deze opmerking kwam speciaal van B.I.-mensen — zoveel meer militair waren, ook ten aanzien van de agenten, dan bij B.I.; dat bij B.I. de verhoudingen gemoedelijker waren, terwijl bij de dienst van kolonel *de Bruyne* alles volgens strikt militaire opvattingen ging. Is dat juist?

A. Ik weet niet, hoe de verhoudingen bij B.I. waren.

50028. De **Voorzitter**: Er wordt beweerd, dat zij daar anders waren.

A. Dat is mogelijk, maar ik zou zeggen, dat, van militair standpunt gezien, de verhouding tot de agenten zeker niet buitengewoon militair was. Om een woord te gebruiken, dat in Engeland ten aanzien van deze mensen werd gebezigd: dat waren een soort prima donna's, die met zeer veel tact behandeld moesten worden.

50029. De **Voorzitter**: *Klijzing* heeft gezegd, dat B.B.O. de dossiers met de opdrachten van de agenten niet van de M.I.D. heeft gekregen.

A. Wij hebben alle dossiers, die wij hadden, ter beschikking gesteld van *Klijzing*, *de Graaf* en generaal *van Oorschot*. Wat zij nodig hadden, konden zij uitzoeken en de rest hebben zij ons teruggegeven. Zij hebben gezegd: Dat is oud, daarvoor hebben wij geen interesse. Daarom is ook dat dossier teruggekomen. Het is nog altijd beschikbaar.

50030. De **Voorzitter**: Het gaat om de vraag of zij het ter beschikking hebben gehad.

A. Zeker, zij hebben alle dossiers te hunner beschikking gehad.

50031. De **Voorzitter**: Is u de figuur *Schrader* bekend, de agent die in samenwerking met de Amerikanen is uitgezonden in het laatst van de oorlog?

A. Neen, mij is alleen bekend uit de ondervraging, dat hij uit Nederland is gekomen.

50032. De **Voorzitter**: U weet niet, dat hij later is uitgezonden?

A. Daar weet ik niets van.

50033. De **Voorzitter**: Werkte bij B.I. ook niet een Engelsman, een zekere commander *Child*?

A. Dat was iemand met een houten been.

50034. De **Voorzitter**: Weet u iets van zijn lotgevallen?

A. Ik heb er wel iets van gehoord. Hij is tijdens de bezetting achtergebleven en aangeschoten. Later is hij naar Engeland gegaan. Waarschijnlijk heeft hij over Zwitserland gereisd. Daar is hij opnieuw bij de Engelsen in dienst getreden, bij de marine, bij de R.N.V.R., en is toen geplaatst bij het bureau van B.I. Later is hij op het continent naval-security-officer geworden.

50035. De **Voorzitter**: Was hij verbindingsman tussen S.I.S. en het bureau B.I.?

A. Dat weet ik niet. Ik ben hem alleen tegengekomen als marine-officier, toen hij naval-security-officer was.

50036. Jonkvrouw **Wttewaaii van Stoetwegen**: Was hij bij het uitbreken van de oorlog in Nederland?

A. Ja, hij had een zaak in Delft.

50037. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord van een zuiver Engelse agent, die in Nederland heeft geopereerd, een zekere captain *Kay*?

A. Ik heb de naam weleens gehoord. Overigens weet ik er niets meer van. Het is waarschijnlijk een schuilnaam.

50038. De **Voorzitter**: Ik wil nog even terugkomen op de commissie van onderzoek, die van Engelse zijde naar aanleiding van de mislukkingen bij S.O.E. is ingesteld.

Bij uw vorige verhoor heb ik u gevraagd:

„Maar u weet, dat er een Engelse commissie van onderzoek is geweest?”

Daarop hebt u geantwoord:

„Ja zeker, natuurlijk. Die is er geweest, en wie in die commissie zaten.....”

Toen heb ik u noodlottigerwijze onderbroken en gevraagd, onder wiens leiding die commissie stond. Daarop hebt u geantwoord, dat u dat niet wist. Later heb ik gedacht: wat heeft de heer *Schilp* toen willen zeggen? Heeft hij willen vertellen, wie in die commissie zaten?

A. Waarschijnlijk zou ik hebben laten volgen: „dat zou ik u niet kunnen zeggen”.

50039. De **Voorzitter**: Maar er staat: „en wie in die commissie zaten”. Als er nu gestaan had: „Die is er geweest, doch wie in die commissie zaten.....”, zou ik begrepen hebben, dat u dit niet wist.

A. Dan heb ik mij zeer slecht uitgedrukt, want op het ogenblik kan ik u nog niet zeggen, wie in die commissie hebben gezeten.

50040. De **Voorzitter**: Ik heb hier een statement van Engelse zijde over het England-Spiel. Wilt u dit even lezen? Hebt u naar aanleiding daarvan misschien iets op te merken?

A. Dat is in het algemeen juist. Ik heb hierover niet veel opmerkingen. Alleen: *Bingham* besliste ook of Nederlandse officieren in staat zouden worden gesteld uitgewerkte telegrammen te onderzoeken, wanneer daartoe aanleiding bestond. In het algemeen is het juist, dat vanaf het ogenblik, waarop *Bingham* hoofd van de Dutch Section werd, Maart 1943, de verhouding iets soepeler is geworden; vanaf die tijd dateren ook onze bezoeken aan het bureau van S.O.E. Wat betreft de kwestie van die telegrammen, die heb ik nooit gezien; daartoe is nooit aanleiding geweest, denk ik, althans voor de Engelsen.

50041. De **Voorzitter**: Dat is ook praktisch dus niet voorgekomen, wilt u zeggen?

A. Juist.

50042. De **Voorzitter**: Heeft u overigens nog opmerkingen naar aanleiding van dit statement?

A. Neen.

50043. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, dat op 6 Juni 1943 een brief aan de Minister-President is geschreven door de consul-generaal te Stockholm, inhoudende, dat enige mensen uit Holland waren aangekomen, die berichten hadden gekregen over de arrestatie van het Nationaal Comité en van de groep-Vorrink?

A. Ja.

50044. De **Voorzitter**: Die brief is waarschijnlijk eerder ingekomen dan het telegram van Ubbink en Dourlein, dat op 23 Juni 1943 ter kennis van M.I.D. kwam. Heeft die brief het nodige alarm verwekt?

A. Ja, maar de uitzending stond toen al stop.

50045. De **Voorzitter**: Naar aanleiding van welke berichten zijn de uitzendingen stopgezet?

A. Volgens mij zijn zij stopgezet door kolonel de Bruyne, doordat *Bill* niet meer uitkwam. *Bill* was de man, die over Parijs zou reizen, de opvolger van Jambroes, terwijl de heer de Bruyne geregeld er op had aangedrongen, dat er althans iemand, die volkomen met de situatie op de hoogte was, uit Nederland zou terugkomen, over Parijs zou reizen en toen plotseling een bericht seinde, dat hij van Vlissingen of Zierikzee vertrok. Die boot is nooit aangekomen; daarnaar is gezocht door motortorpedoboten (M.T.B.'s) en Spitfires. Toen heeft de heer de Bruyne gezegd: nu zet ik de zaak voorlopig stop.

50046. De **Voorzitter**: Wie is Bill?

A. Ik meen: Droogleever Fortuyn. Ik ben er echter niet geheel zeker van.

Bill stuurde een telegram uit Holland, dat hij des nachts van Zierikzee zou vertrekken in een motorsloep en dat hij bepaalde seinen zou voeren. Na dat bericht zijn M.T.B.'s en Spitfires uitgestuurd om die boot te beschermen en op zee op te vangen.

50047. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Dat is ongeveer in Juni geweest. Dat zou na te kijken zijn. Dit speelt mij door de geest, maar het kan natuurlijk ook wel verband hebben gehouden met andere stukken, die zijn binnengekomen.

50048. De **Voorzitter**: En dan was er, zoals u in het begin gezegd hebt, al een telegram van April 1943, dat ook over arrestaties liep, naar ik meen.

A. Neen, dat is een heel andere lijn. Op het ogenblik zit u in April. Toen stuurde IJ het bericht, dat Vorrink gearresteerd was, althans dat een penetratie in de groep-Vorrink had plaats gehad, op grond waarvan alle contacten met die groep werden verbroken. Dit stond er helemaal buiten.

50049. De **Voorzitter**: Toch is dat telegram van belang. Vervolgens is er het telegram van de O.D. van 10 Mei. In de loop van Mei kwam daarop het telegram uit Bern. Verder waren er dan de operatie in de Zeeuwse wateren, die u zoëven noemde, en de waarschuwingen vanuit Stockholm en van Ubbink en Dourlein.

A. Dat is inderdaad het gehele complex. Daar hebt u ongeveer alles bij elkaar. Maar wat de directe oorzaak is geweest, weet ik niet precies. Toen dat alles in die tijd bij elkaar kwam, werden wij steeds huiveriger — de Engelsen nog niet, die hadden voor alles nog een verklaring — en vooral kolonel de *Bruyne* zei: Ik wil niet verder, ik moet eerst iemand terug hebben. Daarop had hij al maanden aangedrongen. Hij stuurde geen mens, voordat hij wist hoe de vork in de steel zat.

50050. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets op te merken, dat naar uw mening voor de commissie van belang zou kunnen zijn?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen.

Het verhoor wordt gesloten.

K. H. SCHILP.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRICUS LIEFTINCK,
oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-kolonel der mariniers.

50055. De **Voorzitter**: U bent door de commissie gehoord op 30 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

De commissie is bij haar onderzoek sedert de vorige maal, dat u hier bent geweest, een aantal punten tegengekomen, die zij gaarne nog met u wil bespreken.

Ik wil beginnen met een gebeurtenis uit de beginperiode. *Van der Reyden* was een agent, die was uitgezonden door *Rabagliatti*, door S.I.S. Hij is 13 Februari 1942 in Nederland gearresteerd en toen hebben de Duitsers geprobeerd over zijn verbinding een z.g. Spiel op te zetten, maar dat is niet gelukt. Hebt u daar in die tijd ooit iets van vernomen?

A. De naam *van der Reyden* herinner ik mij niet. Ik geloof niet, dat ik ooit van hem heb gehoord.

50056. De **Voorzitter**: Men zou kunnen zeggen — men zou ook een andere indeling kunnen maken —, dat drie groepen van agenten in het bijzonder van betekenis waren van het gezichtspunt van uw bureau. In de eerste plaats de agenten, die waren uitgezonden in combinatie met S.I.S., verder de agenten, die waren uitgezonden vóór de samenwerking met S.O.E., vóór Juni 1942, die dus alleen door S.O.E. waren uitgezonden, en dan de agenten, die vanaf Juni 1942 zijn uitgezonden in samenwerking met uw bureau en S.O.E. Zo zou men de indeling kunnen maken.

A. Ja.

50057. De **Voorzitter**: Weet u hoe het gegaan is met de uitzending van de agenten *de Jonge*, *Ortt*, *Radema* en *Emmer*, die in samenwerking met S.I.S. naar Nederland zijn gezonden?

A. Dat weet ik niet. Dat was juist de periode, toen ik in Londen arriveerde.

50058. De **Voorzitter**: *De Jonge* heeft geopereerd tot Mei 1942. Kreeg u telegrammen van hem?

A. Die staan in de file *Rabagliatti-Seymour*.

50059. De **Voorzitter**: Waren dat ook gearapheerde telegrammen?

A. Ik geloof niet, dat ze gearapheerd zijn. Wij kregen ze zo. U ziet er potloodstrepen bij staan. In enkele gevallen moest ik zelf de afzonderlijke groepen, die aan elkaar vastzaten, uitzoeken; er was soms moeilijk uit te komen.

50060. De **Voorzitter**: Met andere woorden: Die telegrammen, die u van S.I.S. kreeg, leken meer op telegrammen in de oorspronkelijke staat dan die, welke u van S.O.E. kreeg?

A. Ze maakten een andere indruk. Ze zagen er nat uit of het telegrammen waren.

50061. De **Voorzitter**: Maar op de telegrammen van S.I.S. stond ook niet de kanttekening betreffende de security-check?

A. Kanttekeningen? Die waren er in het geheel niet bij.

50062. De **Voorzitter**: Later, bij B.I., was het zo, dat in elk telegram stond aangegeven: security-check given, security-check not given of security-check half given.

A. In een van de aanbiedingsbrieven van *Rabagliatti* staat iets over checks, maar dat is ook alles.

50063. De **Voorzitter**: In Juli 1942 is een waarschiwing uitgezonden door *Alblas*, een van de S.I.S.-agenten, die onder *Derksema* was uitgezonden. Hij heeft lange tijd in vrijheid geopereerd, maar nadat de Duitsers zijn nieuwe, hem uit Engeland toegezonden code in handen hadden gekregen, hebben zij hem gecontroleerd en konden zij dus weten wat hij verzond. Nu is *Alblas* op de een of andere wijze iets te weten gekomen over het lot van *Jambroes*, die in Juni 1942 gearachuteerd en onmiddellijk gevangengenomen was; *Alblas* heeft omstreeks half Juli een waarschiwingstelegram gestuurd; hij had behoorlijk verbinding. Toen de Duitsers dat merkten, was dat aanleiding om hem te arresteren; toen was het afgelopen met zijn zenden. Dat telegram moet bij S.I.S. zijn binnengekomen. Heeft u daarvan ooit iets gehoord?

A. Nooit. Een telegram dus, waarin zou staan, dat *Jurgens* gearresteerd zou zijn?

De **Voorzitter**: *Jambroes*. *Jurgens* was, naar ik meen, zijn trainingsnaam.

A. Is hij niet 21 Juni 1942 gearresteerd?

De **Voorzitter**: Enkele weken daarna heeft *Alblas* die waarschiwing gestuurd. Ik begrijp, dat deze waarschiwing niet in de Nederlandse sfeer is terechtgekomen, maar ik wil verschillende gedane waarschiwingen met u doornemen, om vast te stellen, wat het lot daarvan geweest is.

A. Ik weet niet, wie *Alblas* is. Ik heb ook niet een dergelijk telegram gezien. Dat zou bij ons een reusachtige beroering hebben gewekt.

50064. De **Voorzitter**: Er is nog zo'n geval. U weet waarschijnlijk wel, wie de heer *de Geus* is. Hij is later nog aan het B.I. verbonden geweest, maar heeft pas in 1944, naar ik meen, het bezette gebied verlaten. Hij heeft hier lange tijd verbinding gehad met Engeland. Hij heeft o.a. telegrammen gestuurd over de zender van *Alblas* en later weer van andere zenders gebruik kunnen maken. De heer *de Geus* heeft hier verteld, dat hij in Augustus 1942 een telegram heeft gestuurd, waarin hij mededeelde, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.Q., V.A.L./A.L.P., in handen van de Duitsers waren. Dat was dus ook een duidelijke waarschiwing. Die is u ook niet bekend?

A. Neen. Er staat mij wel voor de geest, dat er een brief is geweest van kolonel *de Bruyne*, waarin hij sprak over een onderzoek, dat was ingesteld naar aanleiding van een mededeling van majoor *Somer*, en waarin de kolonel mededeelde, dat hij van S.O.E. vernomen had, dat bepaalde roepletters alleen door Amerikaanse en Engelse zenders werden gebruikt. Ik meen, dat die brief verband hield met de *Vorrink*- of de *de Wilde*-kwestie. Maar misschien is dit iets heel anders.

De roepletters waren bij S.O.E. wel bekend, maar werden uitsluitend gebruikt voor verbindingen tussen Amerika en Engeland.

50065. De **Voorzitter**: Maar dat is toch wel een andere kwestie dan deze, dunkt mij.

A. In ieder geval een andere kwestie.

50066. De **Voorzitter**: Nu is het curieus, dat de heer *de Geus* verder heeft medegedeeld, dat, nadat hij die waarschuwing in Augustus 1942 had gegeven, hij een jaar later een telegram kreeg uit Londen, dat ongeveer luidde:

„De Regering laat u weten, indien u nog in verbinding staat met de zenders U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.Q., V.A.L./A.L.P., wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.”

Dat is natuurlijk wel heel merkwaardig. Hoe komt dit telegram in de wereld? Ik kan mij voorstellen, dat de waarschuwing van de heer *de Geus* misschien niet is overgekomen of wel is overgekomen en volkomen in de Engelse sfeer is gebleven, zodat de Nederlandse dienst die niet heeft gekend. Maar hier is een telegram teruggekomen, waarin gesproken wordt van de Regering. Dus men zou zeggen: dat moet uit de Nederlandse sfeer komen. Hoewel ook dat nog niet absoluut zo behoort te zijn, want van de Engelse sfeer uit kan men zo'n telegram verzenden zonder contact met de Nederlandse dienst op te nemen. U weet van de ontvangst van het telegram in Augustus 1942 niets af, maar nu vraag ik u: weet u ook iets van het zenden van dit telegram ongeveer een jaar later aan de heer *de Geus*? Deze opereerde natuurlijk niet onder de naam *de Geus*, maar was bekend als L 63.

A. Daarvan heb ik niets gehoord. Het zou wonderlijk zijn geweest, als ik het wel had geweten, want ik zag de telegrammen niet. Het lag niet in de lijn van de opzet.

50067. De **Voorzitter**: De agent *Dessing*, een van degenen, die door S.O.E. buiten medeweten van de Nederlandse dienst was uitgezonden, is in Februari 1942 in Nederland gekomen, is daar een tijd geweest, is toen naar België gegaan, heeft lange tijd in Brussel gezeten en is er ongeveer Kerstmis 1942 in geslaagd met een code-bericht via Brussel een waarschuwing naar Londen te sturen. De commissie heeft hem zelf niet kunnen horen; hij woont thans in Zuid-Afrika, maar hij heeft schriftelijk verklaard, dat *Bingham* hem heeft medegedeeld, dat dit bericht pas zes maanden daarna is ingekomen. Heeft u ooit iets gehoord van een dergelijk telegram, dat van *Dessing* zou zijn ingekomen?

A. Neen. Kan misschien bedoeld zijn het telegram, waarin gezegd wordt: Jan is dood? Is dat gebeurd in het begin, toen er iemand uitgestuurd is met een ander?

De **Voorzitter**: Dat was iets anders; dat betrof waarschijnlijk *Molenaar*, die doodgevallen is.

A. Ja. *Dessing* is toch die man, die naar de heer *Vorrink* zou gaan?

50068. De **Voorzitter**: Inderdaad. Het telegram, waar u over sprak, is niet datgene, wat ik bedoel met het telegram van *Dessing* uit Brussel. Het door u bedoelde telegram kan via de Duitsers gekomen zijn. De Duitsers hebben inderdaad op een gegeven ogenblik geconstateerd, dat *Molenaar* doodgevallen is. Dat kunnen zij doorgegeven hebben.

A. Dit is naar mijn mening het enige telegram uit die tijd. Dit is een bericht voor S.O.E. via S.I.S.

50069. De **Voorzitter**: De Duitsers hadden geen verbinding met S.I.S., dus als u het van S.I.S. gekregen hebt, moet het uit een onbetrouwbare bron gekomen zijn. Dit was echter op zich zelf geen alarmend telegram; het meldde, dat er een agent doodgevallen was, niet dat er iets met de verbindingen mis was, terwijl *Dessing* gewaarschuwd heeft, dat deze laatste zaak niet in orde was. Hij moest nl. in het café „De Leidse Poort” te Amsterdam komen om daar zijn marconist te ontmoeten. Toen kwam er echter een andere agent, die hij kende; die bleek gevangen te zijn en kwam daar onder geleide van een Gestapo-agent binnen. *Dessing* had dus wel degelijk reden een dergelijke waarschuwing te sturen. Nu zegt *Dessing*, dat hij omstreeks Kerstmis 1942 een telegram naar Londen heeft gestuurd; dit schijnt echter ergens te zijn blijven liggen. Heeft u van een dergelijke waarschuwing ooit iets gehoord?

A. Neen.

50070. De **Voorzitter**: Als er dus iets dergelijks door *Dessing* verzonden is, is het niet buiten de Engelse sfeer gekomen; heeft het de Nederlandse dienst niet bereikt.

A. Stond die man **zelf** in contact met Engeland?

50071. De **Voorzitter**: Neen; hij is zelf niet met een toestel hier gekomen. Vandaar, dat hij in „De Leidse Poort” de marconist moest ontmoeten. Hij is er in geslaagd in Brussel te komen en daar via een Belgische lijn dit bericht door te geven. Hij is tenslotte over Zwitserland naar Londen teruggekeerd, maar hij zegt, dat hij noch door de heer *Bingham*, noch door de heer *de Bruyne* enthousiast is ontvangen. Kunt u zich herinneren, dat *Dessing* terugkwam? Dat moet zijn geweest September 1943.

A. Ik meen, dat hij toen bij *Schilp* is geweest. Voor mij was hij een onbekende.

50072. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft dat ook gezegd en dat is begrijpelijk: *Dessing* behoorde tot de agenten, die vóór de samenwerking met S.O.E. waren uitgezonden. In het gunstigste geval kunt u een of ander administratief gegeven omtrent hem gekregen hebben.

A. Wij hebben er, naar ik meen, een verhoor uitgehaald, zoals dat heet. Daardoor weet ik toevallig dat verhaal over de ontmoeting van *Dessing* met die agent in Amsterdam.

50073. De **Voorzitter**: Dit is toch wel een punt van enig belang. Bij het verhoor, dat *Dessing* in September 1943 heeft ondergaan, is toch wel gebleken, dat er iets mis was. Daar staat tegenover, dat u in September 1943 al een aantal redenen had om dat te vermoeden. Het was dus een bevestiging van iets, dat u al sedert Mei/Juni 1943 heel sterk kon vermoeden.

A. In Mei 1943 is de uitzending stopgezet.

50074. De **Voorzitter**: *Dessing* kwam na die tijd pas terug.

A. Inderdaad. Maar op zich zelf had een verhaal over een ongeluk, dat was gebeurd bij een andere branche, niet direct een waarschuwing behoeven te zijn. Intussen, het doet niets ter zake, want de zaak was al gestopt.

50075. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „een ongeluk”?

A. Hieronder versta ik in dit verband het gevangennemen van een agent door de vijand.

50076. De **Voorzitter**: Uit het telegram van *Dessing* had kunnen blijken, dat een agent in gevangenschap verkeerde. Het verhaal, dat *Dessing* zelf in September 1943 deed tijdens zijn verhoor in Londen, kwam voor u misschien min of meer als mosterd na de maaltijd, hoewel het nog zijn betekenis had voor het verkrijgen van een juist inzicht in de lotgevallen der agenten in Nederland. In ieder geval was het uit een oogpunt van waarschuwing niet meer van belang. Alleen het telegram, dat *Dessing* Kerstmis 1942 verzonden had, had van belang kunnen zijn.

A. Inderdaad.

50077. De **Voorzitter**: En dat telegram heeft u niet bereikt?

A. Neen. Het is de vraag of het ons bereikt zou hebben, omdat wij niets met deze agenten te maken hadden.

50078. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen.. ?

A. Dat het mogelijk is, dat er veel ongelukken zijn gebeurd in die vorige periode zonder dat ik daarvan iets gehoord heb.

50079. De **Voorzitter**: Men kon bij S.O.E. het standpunt innemen: die agenten hebben wij uitgezonden en daaromtrent delen wij niets aan de Nederlanders mede. Die gedachte was tot op zekere hoogte begrijpelijk. Anderzijds kon men zeggen: Het is, in verband met het contact, van belang, dat wij daarvan mededeling doen. Maar men kon natuurlijk aan de Engelse kant redeneren: Met die eerste groep agenten hebben jullie niets te maken.

A. Inderdaad. Maar niet juist te achten.

50080. De **Voorzitter**: Dan is er de waarschuwing van *Ubbink* en *Dourlein*. Generaal *de Bruyne* heeft ons verteld, dat dat telegram de 23ste Juni 1943 is binnengekomen. Klopt dat?

50081. De **Voorzitter**: Dat was een telegram, waaraan toch blijkbaar wel grote waarde is gehecht?

A. Ja.

50082. De **Voorzitter**: Hebt u de tekst van dat telegram vóór u?

A. Ja.

50083. De **Voorzitter**: Wilt u deze dan even voorlezen?

A. Dat telegram luidde:

„honderd een en vijftig van tien stop voor kolonel de bruyne stop acht parachutisten waaronder doulin en arabe weken geleden gearresteerd code slagwoord vriend *marius* bekend stop einde.”

Dit telegram was bij aanbidding aan M.I.D. gedateerd 23-6-'43 en was afkomstig van het Hoofdkwartier O.D.

50084. De **Voorzitter**: Nu waren er vóór die tijd al verschillende dingen geweest. Er schijnt in April 1943 een telegram te zijn geweest van iemand, die mededeelde, dat hij de verbinding met de groep-Vorrink had verbroken, omdat waarschijnlijk een penetratie had plaats gehad.

A. Dat geloof ik niet.

De **Voorzitter**: Dat heeft de heer Schilp ons verteld.

A. Dat zou dan moeten staan in het boekje met die telegrammen.

50085. De **Voorzitter**: Dan is er op 10 Mei 1943 het telegram geweest van de O.D. aan B.I. en vervolgens ook in de maand Mei een telegram van Bern, beide betrekking hebbende op de arrestaties van 1 April, waarbij de Wilde betrokken was. Dan is er een brief van 6 Juni 1943 uit Stockholm, waarin de consul-generaal, de heer de Jong, mededeelt, dat er enige personen uit Holland zijn gekomen, waaronder de heer van Houten, die van dr. van Royen een uiteenzetting had gekregen over de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-Vorrink. Verder heeft men het telegram van Ubbink en Dourlein. Dat is dus een combinatie van waarschuwingen, die in de periode van April tot Juni 1943 zijn binnengekomen.

A. Ja.

50086. De **Voorzitter**: Zijn dat nu bij elkaar de waarschuwingen, die de Nederlandse dienst hebben geleid tot het begrip, dat het mis was, en tot het stopzetten van de uitzendingen?

A. Ik geloof, dat dit al is gebeurd na de waarschuwing in verband met de Wilde.

50087. De **Voorzitter**: Dus door het O.D.-telegram en het telegram uit Bern, die beide over de Wilde liepen?

A. Dat is de aanleiding geweest, waardoor de generaal heeft gezegd, dat hij pertinent weigerde iets te doen vóórdat iemand uit Holland was teruggekomen.

50088. De **Voorzitter**: De heer Schilp heeft hier verklaard, dat ook een rol heeft gespeeld het niet terugkeren van een agent, waarvan aangekondigd was, dat hij zou terugkomen.

A. Dat zat bij de generaal voortdurend op de voorgrond. Hij zei: De man, die naar Nederland is gegaan om de zaak te organiseren, moet terugkomen en aan de Regering rapport uitbrengen over de O.D., de politieke partijen en zijn eigen organisatie, zodat wij de plannen verder kunnen uitwerken. Die man bleef steeds uit. Hij kwam niet of hij was op reis en dan hoorde je niets meer. Op een gegeven ogenblik zei de generaal: Ik gevoel mij niet zeker; eerst moet Bill terugkeren, nu is er dit ongeluk en dan dat ongeluk. Wij scheiden er mee uit.

50089. De **Voorzitter**: De heer Schilp heeft gesproken over de terugkeer van de agent Bill, die over de Zeeuwse wateren zou terugkomen.

A. Dat was Beukema toe Water.

50090. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* dacht, dat het Droogleever *Fortuyn* was.

A. Neen, diens trainingsnaam was *Felders*. Beukema was de opvolger van Jambroes. Toen *Jambroes* niet terug kon komen, omdat hij volgens de Duitsers was doodgegaan, heeft de generaal er op gestaan — dat was afgesproken —, dat *Bill* terug zou komen. Het moest georganiseerd worden. Daarvoor waren verschillende manieren. De ene manier was, dat een van de agenten, Mooi geheten, het speciale terrein kreeg van het Lysander-werk, waarbij een Lysander-vliegtuig hem zou kunnen oppikken. Dat was de ondernemig-Dar-tag, aldus te voren in Engeland met die naam aangeduid. Dat zou Mooi voorbereiden.

Wij hebben echter een telegram gehad, zeggende, dat het in Holland niet mogelijk bleek. Toen zouden wij komen met een water-vliegtuig om hem op te pikken. Dat werd geheel voorbereid; de R.A.F. zou daarbij helpen door jachtvliegtuigdekking te geven. Vervolgens kregen wij uit Holland bericht, dat het oppikken plaats zou kunnen vinden in de omgeving van Medemblik; dit was de operatie „Aramis”. Op die wijze kon de man echter ook niet komen; het werd telegrafisch als ondoenlijk opgegeven in verband met Duitse troepen ter plaatse. Torn werd ons medegedeeld: Bill zou vertrekken via Vlissingen met een boot; daarvan werd grootte en kleur opgegeven. Vanuit Engeland zijn enkele torpedomotorboten er heengegaan; vervolgens is door S.O.E. geseind naar Droogbever Fortuyn, dat Bill nog steeds niet was teruggekomen. Daarna hebben wij het telegram gekregen, dat ons zo beangstigde, en toen hebben wij zelf verzocht op ta houden.

50091. De **Voorzitter**: Heeft de heer Schilp gelijk, dat dit ook in Mei 1942 gespeeld heeft? Hij heeft verklaard, dat het niet doorgaan van de terugkomst van *Beukema* toe Water van grote invloed is geweest op de beslissing van kolonel de Bruyne. De heer Schilp heeft verklaard, dat die geschiedenis met Beukema toe Water, ofte wel *Bill*, een van de redenen is geweest, dat met de zaak gestopt is.

A. Generaal de Bruyne heeft gezegd: Vóórdat Bill terugkomt, doe ik niet meer mee. Op 12 Juni 1943 heeft generaal de Bruyne aan generaal *Gubbins* geschreven, dat het vreemd was, dat men er nog niet in geslaagd was de O.D. te benaderen. I-hij wenste met de uitwerking van zijn plannen te wachten tot Anton kwam. *Anton* de Wilde zou Bill medebrengen of in de plaats van Bill komen. U kunt uit de telegrammen halen, hoe dat in elkaar zat. Was het niet zó, dat Bill toen niet meer zou komen, maar dat Anton de Wilde in zijn plaats zou komen? Daardoor kwamen wij voor het eerst op de naam van Anton de Wilde. Droogleever Fortuyn heeft een telegram gestuurd, dat hij Anton zou sturen. Toen hebben wij gevraagd: Wie is Anton?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Mussert* heette ook Anton en die was ook niet te vertrouwen.

A. Daarom vroegen wij het ook.

50092. De **Voorzitter**: Ik wil nog even terugkomen op *Ubbink* en Dourlein. Wij hebben zojuist gesproken over dat telegram, dat in Juni 1943 van hen was gekomen. Dat was een bericht, dat zij uit de gevangenis hadden weten te krijgen. Toen zaten zij in Haaren. Zij zijn ontvlucht eind Augustus 1943. Zij zijn in de buurt van Tilburg door mensen verborgen en zijn er, via die mensen en andere schakels, in geslaagd een nieuw telegram naar Engeland te sturen. Daarop is een zeer weinig enthousiast antwoord gekomen, waarin gezegd werd, dat zij maar in Holland moesten blijven, indien zij geen kans zagen naar een neutraal land te komen. Weet u iets van die telegram-wisseling?

A. Wij hebben alleen telegrammen gewisseld met Bern.

50093. De **Voorzitter**: Toen zij al in Zwitserland waren?

A. Neen, waarschijnlijk niet. Ik meen, dat Bern al bericht had, dat er iets met hen gebeurd was.

50094. De **Voorzitter**: Wat ik bedoel, is een telegram, dat uit bezet gebied kwam. Onze naspeuringen wijzen in deze richting, dat het telegram via een kapitein van de O.D. te 's-Hertogenbosch is gegaan naar een Belgische verbinding en over een Belgische lijn is verzonden. Er is ook antwoord op gekomen. Dat moet zijn geweest in September 1943. Hebt u daarvan iets gehoord?

50095. De **Voorzitter**: Dan is er nog een andere kwestie. *Schreieder* heeft gezegd, dat, toen die twee jongelui ontsnapt waren, hem dat natuurlijk met grote zorg vervulde. Hij heeft toen over zijn verbindingen bericht gestuurd naar Engeland, dat die twee jongelui op weg waren naar Engeland, maar dat men hen niet moest vertrouwen, daar zij in opdracht van de S.D. die tocht ondernamen. Vermoedelijk is dat een van de verklaringen voor het feit, dat, toen zij in Engeland gekomen zijn, zij door de Engelsen geïsoleerd en nogal onvriendelijk behandeld zijn. Hebt u van die waarschuwing — weer een nieuw telegram over hen, dat dus bij S.O.E. terecht moet zijn gekomen — ooit iets gehoord of weet u er niets van?

A. Ik weet er niets van. Dat blijkt trouwens duidelijk uit de manier, waarop wij, speciaal kolonel *de Bruyne*, steeds hebben getracht die jongens te bereiken en vrij te krijgen.

50096. De **Voorzitter**: Dit zijn allemaal illustraties van het feit, dat alles, wat zich over die verbindingen afspeelde, nagenoeg geheel in de Engelse sfeer bleef en u slechts enkele mededelingen kreeg.

A. Maar bij wie zijn die telegrammen, waarover u zojuist sprak, aangekomen, bij S.O.E. of S.I.S.?

De **Voorzitter**: De waarschuwingstelegrammen van *Ubbink* en *Dourlein* van Juni en September 1943 zijn natuurlijk bij S.I.S. aangekomen. Die berichten zijn gegeven aan mensen in Nederland, die contact hebben gehad met een O.D.-zender, een van de B.I.-zenders, of met een Belgische zender. Maar het bericht van *Schreieder*, dat *Ubbink* en *Dourlein* niet te vertrouwen waren, is natuurlijk bij S.O.E. aangekomen.' Zo stel ik mij ten minste de zaak voor.

A. Ik zit er even over te denken. Het was toen zo ingewikkeld. Het is natuurlijk mogelijk.

50097. De **Voorzitter**: Ziet u een andere mogelijkheid?

A. Het had bij de een of andere mij onbekende Engelse tak terecht kunnen komen. Wij hebben er niets van gehoord. *De Graaf* of een van de mensen van het B.B.O. heeft het ook nooit gezegd. Wanneer een dergelijk telegram bij S.O.E. was gekomen, stak er toch geen kwaad in, te zeggen: Die twee lui zijn fout geworden. Is het misschien niet bij S.O.E. terechtgekomen en zat er een andere tak tussen?

50098. De **Voorzitter**: *Schreieder* stond, naar men mag aannemen, uitsluitend in verbinding met S.O.E.

A. Dat weet ik natuurlijk niet. Hoe ging dat telegram? Moest dat misschien bij de Engelsen door een ander scherm heen, een politiek scherm?

50099. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft verschillende pogingen gedaan om in zijn telegramwisseling duidelijk te maken, dat er iets mis was. Die telegrammen hebt u, geloof ik, nooit doorgekregen?

A. Hebt u er enig bewijs van, dat hij die telegrammen inderdaad gestuurd heeft? Dat is een belangrijk punt.

50100. De **Voorzitter**: In de eerste plaats is er zijn beëdigde verklaring en in de tweede plaats zijn er aanwijzingen, welke die verklaring steunen.

A. Het heeft mij namelijk bijzonder getroffen — en ik heb dat nooit begrepen —, dat er een lang telegram uit Haaren is gekomen — dat ligt in het mapje —, waarin haarfijn met naam en toenaam stond, wie gearresteerd was, wanneer zij uitgezonden waren en waar zij gedropt waren en wanneer zij gearresteerd werden. Dat klopte allemaal precies, woord voor woord en naam voor naam. Het begon met de opmerking, dat *Lauwers* fout was en de zaak verraden had, en daarna kwam: die is gedropt op die datum, die is gedropt op die datum, allemaal met de volle naam.

50101. De **Voorzitter**: Van wanneer is dat telegram?

A. Dat weet ik niet meer. Dat zit in het archief. Het is een van de laatste telegrammen, die ik in het telegrammenmapje heb gezien.

50102. De **Voorzitter**: En dat hebt u gekregen van...?

A. *Somer*.

50103. De **Voorzitter**: En het daarin opgenomen bericht zou afkomstig zijn uit Haaren, zegt u?

A. Dat kwam van een bron uit Haaren.

50104. De **Voorzitter**: U zegt: „Een van de laatste telegrammen". Kunt u nagaan, wanneer het ongeveer is geweest?

A. Dat kan ik moeilijk zeggen. Ik heb die telegrammen pas veel later opnieuw gebundeld bij het uitzoeken en op een passende plaats in het archief ondergebracht, opdat het archief gemakkelijker leesbaar zou zijn.

50105. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander voorbeeld.

In Augustus 1943 heeft de toenmalige schout-bij-nacht *Heeris* een telegram laten sturen, omdat hij ook een bericht over gevangene parachutisten had gekregen. Hij heeft er onmiddellijk voor gezorgd, dat hij dat wegkreeg; hij heeft dat laten doen door een marine-officier, die hij kende en die hem heeft verzekerd, dat het telegram met een zender is verzonden. Die marine-officier leeft niet meer, zodat wij dat niet kunnen verifiëren, maar de heer *Heeris* zegt heel positief, dat hij die verzekering heeft gekregen. Hij heeft later te Londen geïnformeerd of dat telegram is terechtgekomen. Naar aanleiding daarvan heeft hij ons een brief gezonden, die hij op 3 September 1948 heeft gekregen van de heer *de Roo van Alderwerelt*, van de Nederlandse Ambassade te Londen, die geïnformeerd heeft o.a. bij generaal *van Oorschot*. Deze wist er zelf niet van; hij heeft het echter verder onderzocht en heeft een mededeling gekregen van een officier van zijn bureau, welke mededeling luidde:

„Ik herinner mij, dat een telegram van de inhoud als geciteerd door admiraal *Heeris* den M.I.D. (d.i. Mil. inl. dienst) in 1943 moet hebben bereikt. Pour acquit de conscience belde ik *Schilp* (een zee-officier), die toen op het bureau-de *Bruyne* werkte, op. Ook die herinnerde zich iets dergelijks."

Merkwaardig is, dat de heer *Schilp* zich dit op het ogenblik niet meer herinnert. Het telegram betrof een mededeling, dat 70 parachutisten in Haaren gevangenzaten. Die mededeling had admiraal *Heeris* gekregen van een oud-leerling van hem, van de heer *Kist*, een van de parachutisten. De heer *Heeris* heeft hier verklaard, dat hij toen nog geen flauwe notie had, dat dit betrekking had op agenten, die uitgezonden waren, en dat hij zelfs nog gedacht heeft, dat dit parachutisten waren van een of andere militaire operatie. Hij achtte dat bericht echter van dusdanig belang, dat hij het in de vorm, waarin hij het ontvangen heeft, heeft doorgegeven aan de marine-officier de heer *Elkerbout*, die hem later de verzekering gegeven heeft, dat hij het verzonden heeft.

A. Dat kan dat lange telegram geweest zijn!

50106. De **Voorzitter**: Neen, positief niet. De heer *Heeris* heeft ons medegedeeld, dat hij slechts bericht had, dat alle 70 parachutisten in Haaren gevangenzaten. Meer aanwijzingen had hij toen niet.

A. Was de zender, die de heer *Elkerbout* gebruikt heeft, een goede? Ik heb namelijk toen uit de gewone Militaire Inlichtingendienst gemerkt, dat er in Holland allerlei zenders en zendertjes waren, die men nooit opving.

50107. De **Voorzitter**: Dat spoor loopt voor ons dood, omdat de heer *Elkerbout* overleden is. In elk geval waren er echter in 1943 verschillende B.I.-zenders in Nederland.

A. Het zou toch in dit overzicht moeten staan.

50108. De **Voorzitter**: Het zal wel zo zijn, dat u het niet ontvangen heeft, maar het is nuttig al deze dingen precies te verifiëren.

De heer *Schilp* heeft ons in 1948 gegeven de lijst van de 21 agenten, die vóór Juni 1942 door S.O.E. alleen uitgezonden zijn. Van die 21 agenten hebben wij er 17 kunnen thuisbrengen, maar 4 van hen kunnen wij nergens terugvinden. Nu is het mogelijk, dat dit mensen geweest zijn, die niet uitgezonden zijn. Dezen waren *Gankema*, *Wijnberg*, *de Koning* en *van der Groot*.

A. U bedoelt *van der Goot*!

50109. De **Voorzitter**: Is „*van der Goot*" een naam, die u iets zegt?

A. Inderdaad. *Van der Goot* had de bijnaam „*dirty Dick*". Hij was oorspronkelijk houtvester in Finland. Hij was al een oud man.

Hij is vlak vóór de oorlog via Zweden naar Engeland gekomen. Hij was een wonderlijk avonturier. Hij heeft zich opgegeven voor alle mogelijke opdrachten, maar hij heeft ze nimmer uitgevoerd. Steeds werd hij in training gehouden. Dat heeft jarenlang geduurd. In de latere tijd heeft hij, naar ik meen, toch nog iets gepresteerd. Hij was een wandelend boek van intelligence op zich zelf. Hij kende iederen. Je zag hem in alle mogelijke bars. Hij is indirect nog genoemd in een telegram aan *Ubbink*. Men probeerde bij S.I.S. op te checken of *Dourlein* en *Ubbink* goed waren en of zij ontsnapt waren. Er is toen een telegram gestuurd, dat alleen zij zouden kunnen begrijpen. In dat telegram was sprake van „geestelijke vader“. Dat was die *van der Goot*, met wie *Ubbink* vaak omging.

50110. De **Voorzitter**: Welk antwoord is daarop gekomen?

A. Daarop is niet meer geantwoord. Ik heb de volgende aantekening daaromtrent vóór mij liggen:

„Toen tenslotte vijf dagen later (22-11-'43) de aankomst van *Dourlein* en *Ubbink* blijkens telegram van Bern no. 25 onomstotelijk kwam vast te staan, kon de verzending van het telegram, als hierboven aangegeven, voor wat betreft S.O.E. nog worden gestopt.“

Men heeft het expres gestopt om de Duitsers niet in kennis te stellen van het feit, dat wij van de ontsnapping op de hoogte waren, waardoor onder meer hun overbrenging naar Portugal gevaarlijker zou kunnen worden voor hen.

50111. De **Voorzitter**: Waren *Ubbink* en *Dourlein* toen reeds te Bern of bevonden zij zich toen nog in Nederland?

A. Toen het telegram werd opgemaakt, wisten wij nog niet waar zij waren. Dat was natuurlijk de reden om dat telegram te sturen. S.O.E. geloofde het nog niet, dat zij ontsnapt waren. Dit was de check er op.

Die aantekening luidt verder:

„Voor wat betreft B.I. ging dit niet meer. Op het door B.I. gezonden telegram werd volgens mededeling majoor *Somer* nimmer antwoord ontvangen. Andere telegrammen werden volgens B.I. over dit onderwerp nimmer naar Nederland verzonden.“

Het telegram, waarvan hier gesproken wordt, was dat check-up-telegram, waarin sprake is van die „geestelijke vader“. Dat was *van der Goot*.

50112. De **Voorzitter**: De andere namen, die ik daarstraks noemde, kent u niet?

A. Die namen kwamen wel voor in de financiële administratie van mij. Het is echter best mogelijk, dat die mensen niet zijn uitgezonden.

50113. De **Voorzitter**: Wilt u dat telegram, waarin sprake is van die „geestelijke vader“, even voorlezen?

A. Dat telegram luidde:

„Ref nu twee een vier van twaalf stop verzoeken te doen vragen aan *P. Dourlein* waar staat *joost* voor bekend stop aan *J. B. Ubbink* bijzonderheden ditto geestelijke vader waar eerst ontmoet waar laatst gezien stop aan beiden datum aankomst en datum gevangenneming stop einde.“

50114. De **Voorzitter**: Dan nog iets over de opdrachten van de agenten. Is het juist, dat de agenten, die van Juni 1942 af uitgezonden zijn in samenwerking met S.O.E., allen, behoudens enkele uitzonderingen, zijn uitgezonden met opdrachten, die verband hielden met de opdracht aan *Jambroes*?

A. Ja, behoudens enkele uitzonderingen.

50115. De **Voorzitter**: En die uitzonderingen waren?

A. *Jongelie* was een man, die er zijdelings mee te maken had. Hij zou namelijk het papiertje meenemen, dat van belang was voor de O.D. Hij zou oorspronkelijk uitsluitend gaan voor de intelligence, verband houdende met het plan voor Holland. Hij zou contactman worden voor de intelligente-organisatie van de O.D. Toen *Jambroes* en *Bukkens* gesneuveld waren, werd het nodig *Jongelie* meer op te dragen. Toer? heeft men hem opgedragen eerst het politieke contact te leggen. Daarom heeft hij dat kleine microphoto'tje meegekregen: De Regering wenst samengaan van politieke partijen, enz.

50116. De **Voorzitter**: Van *Jongelie* is medegedeeld, dat hij...

A. Dat hij een hersenschudding had en later overleden was.

50117. De **Voorzitter**: Weet u de reden daarvan?

A. Die kan ik begrijpen.

50118. De **Voorzitter**: Hij wilde aan de Duitsers niets zeggen.

A. Hij is een voortreffelijk man geweest, een buitengewone kerel. Dan *van der Giessen*. Die ging speciaal voor scheepswervensabotage. Verder *Bruggaar*. Die had marine-intelligence.

50119. De **Voorzitter**: Er is nog iemand, die uitsluitend voor intelligence ging.

A. *Kist*.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Dan hebt u *van Os*. Die ging niet zozeer met een opdracht van ons uit, maar meer voor de verbindinglijnen. Hij stond dus zijdelings in verband met het plan voor Holland. *Humphreys* van S.O.E. had hem getraind. Hij zou dus het aan- en afvoeren van de agenten verzorgen.

50120. De **Voorzitter**: Dus een soort escape-line?

A. Ja.

50121. De **Voorzitter**: Is dat de reden, waarom de aankondiging van *Knoppers* over de verbinding van *van Os* is gekomen?

A. Er zijn heel veel telegrammen gekomen over die verbinding van *van Os*, als ik het mij goed herinner. Dat was de verbinding-*Golf*.

50122. De **Voorzitter**: Hoe zijn *Kist* en *Bruggaar* gedropt? Toch met een receptiecomité?

A. Ik geloof, dat *Kist* met een gewoon receptiecomité is gedropt en dat *Bruggaar* is gedropt met een water-receptiecomité.

50123. De **Voorzitter**: Het was toch niet nodig, de agenten, die uitsluitend een intelligente-taak hadden, te droppen met een receptiecomité? Ik kan mij voorstellen, dat voor een agent, die containers meekrijgt, een receptiecomité noodzakelijk is, maar een gewoon intelligence-agent had men ook blind kunnen droppen.

A. Inderdaad, dat had men kunnen doen. Er waren echter weinig vliegtuigen ter beschikking voor dit werk; men probeerde zoveel mogelijk uit de beschikbare vliegtuigen te halen. *Kist* is met twee of drie agenten tegelijk gedropt. *Kist* behoorde ook tot het plan-Holland. Hij zou toegevoegd worden aan de Intelligence Service, waarover naar wij vermoedden de O.D. zou beschikken.

50124. De **Voorzitter**: Heeft men er nooit over gedacht, toen men zich ongerust begon te maken, om een man blind te droppen?

A. Dat heeft men zeker overdacht en dat heeft men later ook gedaan. Het is begonnen met de missie van *Cnoops*. Later heeft men het steeds gedaan. Toen de mislukking ons duidelijk was geworden, hebben wij er steeds op aangedrongen: later zijn de operaties ook in die richting gegaan. Ik had er toen echter reeds niets meer mee te maken; ik heb wel enkele operaties voorbereid, waarbij blind gedropt zou worden.

De **Voorzitter**: Dat waren dus de uitzonderingen.

A. Dan krijgt u nog *Grün*, de man voor de illegale pers, en *van Schelle*.

50125. De **Voorzitter**: Was *van Schelle* ook een agent, die gemeenschappelijk was uitgezonden, in samenwerking dus met de Engelse dienst? Welke was zijn opdracht? Wat zijn zijn lotgevallen geweest?

A. Hij is toen bij *George* in Brussel gekomen en weer teruggekeerd.

50126. De **Voorzitter**: Dus blijkbaar ook over die lijn van *van Os*?

A. Neen, dat is een heel apart verhaal. Er liepen natuurlijk veel meer lijnen. Ik geloof niet, dat hij over de lijn van *van Os* is teruggekomen.

50127. De **Voorzitter**: Hij is toch over een Duitse lijn teruggekomen?

A. Dat moet wel. Dat konden wij hem ook mededelen, toen hij in Engeland was. Dat wilde hij niet geloven; hij werd zelfs kwaad, toen wij het hem mededeelden.

50128. De **Voorzitter**: U weet zijn opdracht niet meer?

A. Ik ken die niet uit mijn hoofd; ik meen, dat die iets te maken had met het volgende: hij moest iets doen, iets onderzoeken of iets brengen bij een van de mensen van de eerste groep, die uitgezonden waren door S.O.E. Het was dus geen S.I.S.-man.

50129. De **Voorzitter**: Dus behalve de uitzonderingen, die u genoemd heeft, dienden de agenten allen ter aanvulling van de organisatie-Jambroes. Uit uw mededeling over de bijzondere opdrachten blijkt wel, dat eigenlijk sabotage slechts tot de uitzonderingsgevallen behoorde.

A. Dat was een geheel aparte groep.

50130. De **Voorzitter**: Maar dat kwam niet veel voor. U heeft er maar één genoemd, nl. *van der Giessen*.

A. En *van der Bor*.

50131. De **Voorzitter**: Was dat ook een sabotage-agent?

A. Die diende ter vervanging van een agent uit een oude groep. Hoe sterk echter die oorspronkelijke sabotagegroepen van S.O.E. waren, vertelde men ons niet.

50132. De **Voorzitter**: Uit de correspondentie blijkt wel duidelijk, dat kolonel *de Bruyne* met de uitzending van sabotage-agenten niet veel op had en daarmee eigenlijk niet te maken wilde hebben.

A. Hij stelde er bepaald prijs op, dat alleen het plan-Holland, in zijn militaire opzet gezien, werd uitgevoerd. Sabotage was een andere afdeling, waaraan S.O.E. ook bezig was.

50133. De **Voorzitter**: Wie zou het van Nederlandse kant moeten doen? U zegt, dat het niet tot de taak van kolonel *de Bruyne* behoorde. Gesteld, dat sabotage gepleegd moest worden, dan was het van Nederlandse kant toch van belang, dat een Nederlandse dienst er ook iets in te zeggen had en iets wist van hetgeen er aan sabotage werd gedaan. Gegeven het feit, dat het nu eenmaal gebeurde, vind ik dat vanzelfsprekend. U weet niet op grond van welke overwegingen de dienst van kolonel *de Bruyne* zich distantieerde van sabotagedaden?

A. Neen, dat zou ik niet kunnen zeggen.

50134. De **Voorzitter**: Ik heb hier een aantal fotokopieën van de telegrammen. Wilt u even zien of dat grote telegram, dat u zo-even bedoelde: er bij is?

A. Die zijn zeker uit het rose boekje?

De **Voorzitter**: Dit zijn vermoedelijk de fotokopieën van de telegrammen, die op de operaties van het plan-Holland betrekking hebben.

A. Inderdaad. Neen, dat telegram zit er niet bij.

50135. De **Voorzitter**: Er zijn hier voor en na verschillende elementen, die een rol hebben gespeeld in deze geschiedenis, ter sprake gebracht. In het bijzonder door *Giskes* is gewezen op het veel te kleine aantal droppingsplaatsen, hetgeen eigenlijk aan de overkant begrip er voor had moeten wekken, dat het niet mogelijk was, dat al die operaties schijnbaar zonder ongelukken konden plaats vinden. Bovendien werd ieder binnenkomend vliegtuig door middel van radar gecontroleerd. Het schijnt, dat de Duitsers op een gegeven ogenblik

zelfs gezegd hebben: Wij zullen elk vijfde vliegtuig neerschieten, anders loopt het te veel in de gaten, dat er geen verliezen zijn. Zijn dit problemen geweest, waarmee de Nederlandse dienst iets te maken had?

A. Elk opgegeven droppingpoint werd aan een speciaal comité van S.O.E. voorgelegd om na te gaan of het geschikt was om te worden gebruikt. Daarbij kwamen factoren als radar, luchtdoelbatterijen, zoeklichten, enz. te pas. Vaak werd medegedeeld: Dat is niet goed, u moet een ander punt opgeven.

50136. De **Voorzitter**: Maar werd b.v. de vraag of een droppingsplaats meer dan twee maal kon worden gebruikt, gezien de risico's, die daaraan vastzaten, wel eens besproken tussen de twee diensten? Kolonel *de Bruyne* heeft gezegd, dat de verbinding- en transportdiensten geheel buiten zijn bemoeienis vielen.

A. Het werd zelden besproken. *Bingham* heeft met mij weleens een droppingpoint besproken en gezegd: Wij hebben hierover onvoldoende gegevens; hebt u in de Nederlandse intelligence gegevens daarover; is dat een veilig terrein? Dan gingen wij dat bekijken. Zo erg dicht bij elkaar lagen zij niet. Zij lagen in Drenthe en in Brabant.

50137. De **Voorzitter**: Er was echter slechts een beperkt aantal, zodat men van een bepaalde droppingsplaats vele keren achter elkaar moest gebruik maken, hetgeen natuurlijk gevaarlijk was.

A. De geheimhouding ten aanzien van droppingpoints was dezelfde als die ten aanzien van de telegrammenwisseling. *Blizzard* heeft deze geheimhouding eens verklaard door te zeggen, dat zij verband hield met de eis van de R.A.F.

50138. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft hier verklaard, dat hij heeft gewaarschuwd tegen de lange telegrammen, die door de agenten werden gestuurd. Is dat vraagstuk weleens ter sprake geweest?

A. Wij stuurden toch geen telegrammen via de heer *Somer*? Alleen S.O.E. heeft ons weleens gewaarschuwd, dat de telegrammen van de heer *Vorrink* te gevaarlijk werden; die werden te lang.

50139. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft hier verklaard:

„Toen“ — dat was na de arrestatie van de heer *Vorrink* — „hebben wij op B.I. de hoofden bij elkaar gestoken en gezegd: „Het is onmogelijk, dat dergelijke lange vellen van telegrammen door agenten kunnen worden gestuurd.“ Die jongelui zaten o.i. urenlang in de lucht, hetgeen in strijd is met alle security. Ik ben naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heb gezegd: „Dit is fout: zo lang kan een jongen niet seinen.“”

Toen ik hem daarop vroeg: „Hoe reageerde kolonel *de Bruyne* er op?“, antwoordde hij:

„Daarvan hoorden wij niets. Kapitein *Lieftinck* was er boos over en zei: waar bemoeien jullie je mee?“

A. Ik herinner mij alleen, dat ons door S.O.E. verzocht werd niet van die lange telegrammen op te geven over *Vorrink*, omdat zij daar niet vóór waren en zij daar niet voor voelden.

50140. De **Voorzitter**: U stuurde toch geen telegrammen terug?

A. Er zijn hierop telegrammen teruggestuurd.

50141. De **Voorzitter**: Die telegrammen van *Vorrink* kwamen over S.O.E.-verbindingen. Van 12 Januari 1943 af zijn zij ook bij de M.I.D. gekomen, want wij hebben hier een brief van die datum van de Engelse instantie aan kolonel *de Bruyne*, waarin het eerste van die telegrammen werd aangeboden, alsmede een brief, waarin kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog mededeelt, dat hij dit telegram heeft ontvangen. Dat was, als ik het goed heb begrepen, het eerste, dat de heer *de Bruyne* van het contact met de heer *Vorrink* vernam. Er waren vroeger wel andere contacten met de heer *Vorrink* geweest, maar daar heeft kolonel *de Bruyne* buitengestaan; de verdere telegrammen, die van de heer *Vorrink* zijn gekomen, heeft de heer *de Bruyne* blijkbaar ook gekregen. Nu hoor ik van u, dat er telegrammen zijn teruggegaan. Wie gaf die telegrammen dan op?

A. Dat weet ik niet precies meer. Er zijn natuurlijk antwoorden op gegeven van de Regering.

50142. De **Voorzitter**: Van Duitse zijde is ons nog verklaard, dat in het eerste telegram gesproken werd over het Nationaal Comité en dat gevraagd was om een erkenning door de Regering van dat Nationaal Comité. Daarop, zo zegt *Schreieder*, is een toestemmend antwoord gekomen. Er moet dus een antwoord van de Regering geweest zijn, maar dat zal dan toch waarschijnlijk van de Regering via de M.I.D. naar S.O.E. gegaan zijn, ter wegzending.

A. Niet via M.I.D. ...

50143. De **Voorzitter**: Via de M.V.T. dan?

A. Door ons werden geen lange telegrammen ter verzending aangeboden. De lengte daarvan hadden wij immers zelf kunnen beperken door de oorspronkelijke opdrachtgever van de onjuistheid van dergelijke lange telegrammen op de hoogte te stellen. Wat betreft S.O.E.: deze had ons reeds medegedeeld, dat dergelijke lange telegrammen noch vanuit Holland, noch vanuit het U.K. behoorden te worden gezonden. Bovendien had de agent zelf geklaagd over de lengte der telegrammen.

50144. De **Voorzitter**: Volgens de verklaring van de heer *Somer* hadden echter de lange telegrammen, die uit Nederland kwamen, al een waarschuwing moeten zijn, dat er iets mis was. Blijkens de verklaring van de heer *Somer* was u boos over die opmerking en heeft u gezegd: waar bemoeien jullie je mee?

A. Zeer onwaarschijnlijk, want dat zegt men als kapitein niet tegen een majoor.

50145. De **Voorzitter**: Ik weet de verhoudingen van toen niet zo precies. Was hij toen al majoor?

A. Ik was veel jonger dan hij. Bovendien meen ik, dat die telegrammen niet achter elkaar, aan één stuk door, geseind zijn. Het waren hele vellen. Zo lang kon de man niet in de lucht blijven; dat is in twee of drie groepen geschied.

50146. De **Voorzitter**: Ze zijn tenslotte in stukken verdeeld. Inderdaad houden die lange telegrammen dan op, maar blijkbaar is dat gebeurd naar aanleiding van protesten van S.O.E., dat bij de agent in Nederland op bekorting aandrang. Nu is de redenering van de heer *Somer* en van anderen, dat S.O.E., in plaats van op bekorting aan te dringen, zich op grond van het feit, dat zo lang achtereen gezonden was, had moeten afvragen: is de zaak wel in orde? Van soortgelijke aard is het verhaal van *Jordaan*: die zou op een gegeven ogenblik, vanuit Duitse gevangenschap, geseind hebben zonder gebruikmaking van zijn security-check. Toen kwam er een telegram van Engeland met de vraag, waarom hij zijn security-check niet gebruikte. Als dat waar is, is het wel heel gek.

Nu heeft de heer *Schilp* in zake die security-checks verklaard, dat hem wel bekend was, dat in telegrammen bepaalde afspraken konden gemaakt worden, op grond waarvan men kon zien of het de goede agent was, maar dat de technische begrippen: identity-check, security-check en dergelijke zaken hem pas duidelijk zijn geworden na de besprekingen, die gehouden zijn met major *Dobson* in begin 1944, nadat dus de zaak mislukt was. Eerst toen is hem duidelijk geworden, hoe de Engelsen die verzekeringen in de telegrammen aanbrachten; de technische begrippen „identity-check” en „security-check” wôren voor hem onder die benamingen, althans op dat moment, nieuw. Was dat ook met u het geval?

A. Ik kende alleen de benaming „identity-check”. Deze werd ook wel „security-check” genoemd.

50147. De **Voorzitter**: Maar er is verschil tussen. Ik heb begrepen, dat een identity-check is: het aangeven van de identiteit van een bepaalde marconist, en dat een security-check is een bepaalde afgesproken verandering in het telegram.

A. Je had ook true-bluff en cross-checks. Deze hadden allemaal betrekking op die telegrammen. Ik heb later weleens zo'n telegram gezien bij S.O.E. Er stond dan op gekrabbeld: „truc-check”, „bluff-check” of „cross-check”.

50148. De **Voorzitter**: Het is op zich zelf begrijpelijk, dat u daarvan weinig wist in die tijd. U kwam niet toe aan alles, wat betrekking had op de verbindingen en de codes. Dat wilden de Engelsen niet; zo was de regeling nu eenmaal.

A. Inderdaad.

50149. De **Voorzitter**: Het is dus een feit, dat u destijds niet hebt geweten, hoe zo'n security-check er praktisch uitzag? De systemen, die daarvoor bestonden, kende u niet?

A. Neen.

50150. De **Voorzitter**: Dan nog een ander punt, de Radio-Oranjeboodschappen. Daar stond u waarschijnlijk ook helemaal buiten?

A. Ja, daar stond ik officieel helemaal buiten.

50151. De **Voorzitter**: U zegt: „officieel”. Wat bedoelt u daarmee?

A. Ik hoorde natuurlijk weleens: Die en die radioboodschap, waarom gevraagd is in een telegram, is die en die dag uitgezonden. Die boodschap kon ik zelf ook wel horen.

50152. De **Voorzitter**: Die Radio-Oranje-boodschappen hielden vaak verband met de verbindingen tussen Engeland en Nederland. Radio-Oranje moest van de een of andere instantie het bericht krijgen, dat op die en die dag die en die boodschap moest worden uitgezonden. Zijn die opdrachten aan Radio-Oranje nooit door u gegeven?

A. Neen, ik heb nooit aan Radio-Oranje opdracht gegeven een boodschap uit te zenden.

50153. De **Voorzitter**: Dus waarschijnlijk heeft, als er zo'n boodschap moest worden uitgezonden, S.O.E. via zijn kanalen een opdracht aan Radio-Oranje doen toekomen?

A. Inderdaad, zo ging het. Ik meen, dat er een moment is geweest, dat Radio-Oranje de Hollanders weer waarschuwde: wij gaan een radio-boodschap uitzenden, die wij hebben gekregen van de Engelsen.

50154. De **Voorzitter**: U wist er dus niets van?

A. Neen. Het was ook niet meer te controleren. Radio-Oranje moest ook voor de Belgen en Fransen weleens iets uitzenden. Ik meen, dat majoor *Broekman*, toen hij hoofd was en dat moest controleren, mij weleens opbelde en zei: Die en die boodschap wil men uitgestuurd hebben, klopt dat? Ik belde dan S.O.E. op en daar vertelden ze het mij.

50155. De **Voorzitter**: Verklaarden zij ook waarom?

A. Zij zeiden dan: Dat is voor *Jan*, die zo en zo laat een dropping wil hebben.

50156. De **Voorzitter**: Maar dat was in de latere tijd?

A. Wat bedoelt u met „de latere tijd”?

50157. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat de verhouding tussen S.O.E. en de Nederlandse dienst in de tweede helft van 1943 ietwat soepeler is geworden dan b.v. in 1942 het geval was.

A. Ja.

50158. De **Voorzitter**: Dateren die mededelingen over Radio-Oranje-boodschappen ook van de latere tijd?

A. Ik neem het wel aan.

50159. De **Voorzitter**: Weet u wanneer *Bingham* het hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. is geworden? In een Engels statement, dat wij hebben ontvangen, staat, dat het in Maart 1943 is geweest.

A. Dat kan wel kloppen.

50160. De **Voorzitter**: *Blizzard* was dus blijkbaar stugger dan *Bingham*?

A. Veel stugger.

50161. De **Voorzitter**: Minder geneigd tot samenwerking?

A. Ja, veel minder. Bij *Blizzard* was het onbestaanbaar, dat je naar zijn kantoor kwam; dat was verboden.

50162. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* zei, dat hij niet eens wist, waar het kantoor was.

A. In het begin wist ik het ook niet. Later kwam ik er achter, maar ik kwam er niet in.

50163. De **Voorzitter**: Onder *Bingham* werd dat dus anders?

A. Ja, ik kon er gewoon binnenlopen.

50164. De **Voorzitter**: De opdrachten voor de boodschappen over Radio-Oranje werden dus in ieder geval niet door Nederlandse instanties gegeven?

A. Neen, behalve door de dienst van majoor *Somer*. Maar dat is dan ook via S.I.S. geweest; in ieder geval niet door ons.

50165. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Somer* verklaard, dat hij in Maart 1943 heeft gewaarschuwd tegen de boodschappen over Radio-Oranje. Hij heeft in dit verband gezegd:

„Vooral toen in Maart bleek, dat de zaak niet klopte, had een veel grotere voorzichtigheid moeten worden betracht met Radio-Oranje-boodschappen. Ik wil niet eens zeggen: met het uitzenden van agenten, want dit moest doorgang hebben. Toch ging men met de Radio-Oranje-boodschappen regelmatig door.”

Toen heb ik gevraagd:

„Wie was hiervoor verantwoordelijk? In hoogste instantie zeker kolonel *de Bruyne*?”

A. Ja. Toen ik hem had gewaarschuwd, moest hij daarmee toch rekening houden?

De **Voorzitter**: Is dit schriftelijk gebeurd?

A. Misschien wel mondeling, want onze bureaux lagen maar \pm tien huizen van elkaar af.”

Dat klopt dus helemaal niet met hetgeen u zegt. De heer *Somer* heeft gezegd, dat hij de heer *de Bruyne* heeft gewaarschuwd, maar dat de Radio-Oranje-boodschappen ook na het voorjaar van 1943, toen van moeilijkheden gebleken was, zijn doorgegaan. Hij heeft ook gezegd, dat voor dat verder doorgaan de heer *de Bruyne* verantwoordelijk was. Wij hebben thans echter met u de zaak aldus gereconstrueerd, dat de radio-boodschappen buiten de Nederlandse dienst om gingen. Blijft u daarbij?

A. Ja. Inderdaad.

50166. De **Voorzitter**: In zake het blijven uitzenden van radio-boodschappen door Radio-Oranje, ook nadat omstreeks Mei 1943 duidelijk was, dat er iets mis was met de verbindingen, is dus uw conclusie, dat dit geheel in de Engelse sfeer lag. Men is echter na die tijd ook blijven doorgaan met het zenden van materiaal, nl. tot December 1943, zij het dan in mindere mate dan vroeger. Het lag voor de hand, dat het minder moest worden; men verkeerde in de veronderstelling, dat er organisaties opgericht waren en dat die langzamerhand verzadigd waren met materiaal. Maar waarvoor is men er na Mei 1943 niet helemaal mee opgehouden; waarom is men daarmee doorgegaan?

A. Dat spreekt toch ook vanzelf? Men kan op een gegeven ogenblik wel verklaren tegenover de tegenpartij, ten aanzien waarvan men de mogelijkheid aanneemt, dat deze weet wat er loos is, waarom een bepaald agent niet komt, b.v. omdat hij zijn voet verstuikt heeft of zo iets, maar men kan moeilijk zeggen, dat men geen containers meer kan zenden. Dus men heeft deze zendingen containers voortgezet om op dezelfde voet door te gaan.

50167. De **Voorzitter**: Hoe heeft men dan echter, toen de uitzending van agenten stopgezet was, dit tegenover de tegenspeler in Nederland verantwoord? Er bleven toch verzoeken komen om agenten te sturen?

A. Het is tot 1944 doorgegaan, dat steeds maar heen en weer seinen.

50168. De **Voorzitter**: Weet u, dat er steeds verzoeken om nieuwe agenten bleven komen? Hebben de Engelsen dat doorgegeven?

50169. De **Voorzitter**: Het was zeker niet gemakkelijk motieven te vinden, die aannemelijk moesten maken, dat er geen nieuwe agenten kwamen?

A. Dat was zeer moeilijk. Begin Juli 1943 waren echter wat ongelukken gebeurd met mensen, die niet meer wilden of die hun voet verstuikten, dan wel om verschillende andere redenen niet uitgezonden konden worden. Dat was iets bestaands, maar men kon er niet eeuwig mee doorgaan; op een gegeven ogenblik liep het af. Totdat het befaamde telegram van *Schreieder* kwam.

50170. De **Voorzitter**: U heeft gezegd: Mensen kon men niet meer sturen, maar het zenden van containers moest doorgaan. Men bleef dan echter het risico lopen, dat vliegtuigen neergeschoten werden. Beschouwde men dat als normaal en verantwoord risico?

A. Dat denk ik.

50171. De **Voorzitter**: Er is door enkele getuigen verklaard, dat op het bureau van kolonel *de Bruyne* de noodzakelijke veiligheidsmaatregelen niet voldoende in acht genomen werden. Aldus heeft b.v. verklaard *d'Aulnis de Bourouill*, een agent van B.I. Deze zou aanvankelijk opgeleid worden voor het bureau van kolonel *de Bruyne*; volgens zijn verklaring is hij daarmee even bezig geweest, maar heeft hij dat al spoedig beëindigd; een week, nadat besloten was hem naar Nederland te sturen, was dat reeds bekend in de Nederlandse Club te Londen. Hij meende dat te moeten wijten aan het niet voldoende gesloten zijn van de mensen op dat bureau.

A. Wanneer was hij in Londen?

50172. De **Voorzitter**: Hij is door B.I. uitgezonden in Maart 1943. Hij was al in 1942 in opleiding, geruime tijd tevoren dus.

A. U zult die naam niet tegenkomen in mijn betalingsregister. Daar staan zij allemaal in. Of hij door kolonel *de Bruyne* of S.O.E. is opgeleid....

50173. De **Voorzitter**: U herinnert zich het geval niet?

A. Is het niet mogelijk, dat hij bij de groep heeft gezeten, die in het begin, in Januari of Februari, wegging, niet voor S.O.E., maar de oorspronkelijke inlichtingendienst van de generaal, met *Rabagliatti*?

50174. De **Voorzitter**: Zijn opleiding vóór zijn uitzending heeft vrij lang geduurd.

A. Ik heb hem nooit in betaling gehad. Het moet dus helemaal in de beginperiode zijn geweest. Toen was die opleiding geheel in handen van S.I.S., althans niet van ons. Wij zaten op Marine. Toen bestond er nog geen bureau.

50175. De **Voorzitter**: De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft een soortgelijke opmerking gemaakt als de heer *d'Aulnis*. De heer *Hazelhoff Roelfzema* vertelde, dat op het kantoor van kolonel *de Bruyne* een kaart van operaties op de kust aan de muur hing, wat hij ook niet erg plezierig vond.

A. Niet bij ons.

50176. De **Voorzitter**: Jawel, op het kantoor van kolonel *de Bruyne*.

A. Wij waren er zó geheimzinnig mee, dat het vele mensen zelfs hinderde. Er hingen zeker geen kaarten met operaties aan de muur!

50177. De **Voorzitter**: De heer *Hazelhoff Roelfzema* vertelde het volgende:

„Wij waren toen aan het opereren op Katwijk en Noordwijk en we wilden ook opereren op een plaats in Zeeland. De plaatsen waren van het allergrootste geheim. Als de Duitsers die wisten, dan was je er bij voorbaat geweest. Wij waren daar zelf ook bij betrokken, dus dat vonden we extra ernstig. Kaarten waren ook van het allergrootste geheim. Ze werden ons door de Engelsen gebracht en dan bleef er buiten een „dispatcher” staan en deze wachtte tot hij ze weer terugkreeg. De eerste keer na ons gesprek kwam ik op het kantoor van kolonel *de Bruyne* (North Row 4).

In dat gebouw zijn gewone lange gangen en iedereen loopt er in en uit. Er zijn „duwdeuren”, waar je zó doorheenloopt. Ik kwam op een kamer, waar kolonel de Bruyne zat en een assistent, ik geloof, dat het *Lieftinck* was. Er zaten ook secretaresses. Aan de muur hingen drie kaarten, waarop Katwijk, Noordwijk en dat plaatsje van ons in Zeeland stonden. Ik dacht bij mij zelf: „Als ik daar volgende week naar toe moet, vind ik het niet zo prettig, dat die kaarter. daar open en bloot hangen.” ”

A. In het Ministerie van Marine hingen overal kaarten van de zeeën en van Nederland. Daar stond Katwijk ook op. Katwijk staat op iedere kaart van Nederland. Hij bedoelt dus kaarten met pijltjes en aangestipte plekken.

De Voorzitter: Ja.

A. Neen, dat is onbestaanbaar. Het spijt mij, dat ik het moet zeggen.

50178. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen:** Dus de heer de Bruyne zat op het Departement van Marine?

A. Ja. Hij kreeg een kamer in het Departement van Marine. Hij was eigenlijk door admiraal Furstner naar Engeland gehaald voor de voorbereiding militaire terugkeer.

50179. **De Voorzitter:** U hebt natuurlijk wel gehoord van dat bekende geval van sabotage op de zender te Kootwijk?

A. Neen, ik geloof het niet.

50180. **De Voorzitter:** Op een gegeven ogenblik kwam er uit Engeland een opdracht, dat de zender Kootwijk vernield moest worden. De Duitsers hebben overwogen, wat zij daarmee moesten doen, en zij hebben besloten, dat zij er wat aan moesten doen. Zij hebben een aanval op de zender Kootwijk geësceneerd, die z.g. mislukt zou zijn. Dat werd in elkaar gezet, daarover werden berichten in de couranten gegeven, enz. Het gerucht werd verspreid, dat die zaak mislukt was, omdat er landmijnen lagen. Er waren zogenaamd ook slachtoffers bij gevallen. In Londen heeft men gezegd, dat dit erg jammer was, en heeft men bovendien aan *Taconis*, een van de mensen, die er bij betrokken zouden zijn geweest, een onderscheiding toegekend voor de daad, die hij had verricht. Nu is mijn vraag: is u iets bekend van deze zaak?

A. Daar heb ik nooit iets van gehoord.

50181. **De Voorzitter:** Ik dacht het wel. Daar kunnen twee redenen voor geweest zijn. In de eerste plaats was dit een sabotage-opdracht aan *Taconis*, een van de agenten van de eerste groep van 21. Dat was dus al een reden, waarom u er weinig van zou horen. De tweede reden is, dat de Engelsen blijkbaar veel berichten van het verkeer, dat op en neer ging, voor zich hebben gehouden. Schreieder heeft verteld, dat er ongeveer 4000 telegrammen over en weer zijn gegaan. U zult er bij elkaar tussen de 100 en 200 hebben gehad.

A. Ja, ongeveer.

50182. **De Voorzitter:** Het is volkomen duidelijk, dat u het grootste gedeelte van de telegrammen niet hebt gekend. Zo gaven de Duitsers alle mogelijke voorvallen, zelfs ongelukken, die gebeurden, aan de Engelsen op als sabotage. Zij hebben zelfs opzettelijk bij de bruggen te Rotterdam een schip met vliegtuigmateriaal in de lucht laten vliegen, op een Zondagochtend, zodat het publiek het goed merkte. Dat gaven zij door en zij dachten: Dat komt langs andere wegen ook wel. bij de Engelsen.

A. Hier staat mij iets van bij. Dat zou van der Giessen hebben gedaan.

50153. **De Voorzitter:** Het was volkomen Duits werk.

A. Hebben zij doorgeseind, dat van der Giessen het gedaan had?

De Voorzitter: Dat weet ik niet.

A. Ik geloof, dat mij iets dergelijks is medegedeeld. Ik heb ook weleens iets gehoord over de locomotievensabotage. Er werd mij verteld: Wij hebben dat en dat van onze saboteurs gehoord.

50184. **De Voorzitter:** Weet u iets van contacten met de z.g. dienst-*Wim*? Dat is ern van de grieven van de heer *Somer*. Deze heeft verklaard:

„Op een gegeven ogenblik hadden wij door middel van de inlichtingendienst-*Rinus* contact met de Belgen en hierdoor kregen wij ook contact met de groep-*Wint*. De moeilijkheden zijn toen veroorzaakt door de boodschap van Radio-Oranje aan Juten, in Bergen op Zoom: „*Glymes* houdt het vuur warm; er komt iemand langs, om de stukken af te halen.” Het gevolg van deze ene boodschap was, dat de gehele inlichtingendienst van de groep-*Rinus-Wim* werd opgerold.

Hieruit blijkt, dat de diensten van S.O.E. en M.V.T. nog wel degelijk op inlichtingengebied werkzaam waren; anders stuurde men immers geen mensen langs om stukken af te halen. Deze boodschappen passeerden kapitein *Lieftinck*. Ik heb in mijn archief nog een stuk, waarin ik kapitein *Lieftinck* adviseer: „Houd er mee op.”

Hier heeft men dus alle grieven van de heer *Sonter* bij elkaar ten aanzien van de radio-boodschappen en ten aanzien van het standpult, dat het verzamelen van inlichtingen uitsluitend tot de taak van B.I. behoorde. Herinnert u zich daarvan iets?

A. Ik meen, dat dit een radio-boodschap was, uitgezonden voor *Kist*, de man, die door ons voor intelligence-werk was uitgezonden en die dus blijkbaar met Juten in aanraking was gekomen.

50185. **De Voorzitter:** De heer *Somer* redeneert aldus: als andere diensten zich gaan bemoeien met inlichtingen en het gaat bij die andere diensten mis, dan loop ik ook gevaar. Daar komt dan nog bij de kwestie van die boodschappen via Radio-Oranje. De agenten, die door M.I.D. uitgezonden werden om inlichtingen, gingen niet om inlichtingen, die in de eerste plaats voor de Nederlandse Regering van belang waren, maar om inlichtingen, die van militair belang en dus vooral voor de Engelsen van belang waren.

A. En die voor kolonel de *Bruyne* en voor kolonel *Doorman* van belang waren, in verband met hun plan-Holland. Niettegenstaande al die plannen was het zeer moeilijk intelligente-gegevens van de Engelsen los te krijgen; iedere geallieerde in Londen was er op uit een militaire inlichtingendienst te maken (luchtphoto's b.v. te verkrijgen). Men meende, dikwijls terecht, dat zij met de gegevens van hun eigen land meer konden uitvoeren dan de Engelsen. Op een gegeven ogenblik is dan ook gebleken, dat de Engelsen van deze inlichtingen, gegevens en kennis een ruim gebruik maakten, evenals van mijn bureau, wanneer het om zuiver militaire informatie ging. Van *Dogger* hadden wij een plan gekregen om uit te werken met de O.D.; uit dat plan-*Dogger* bleek, dat de O.D. een heel inlichtingenorgaan had. Wij moesten geregeld inlichtingen hebben, die majoor *Doorman* kon gebruiken om van zijn kant voorstellen te doen omtrent de verdere uitwerking van het plan-Holland.

50186. **De Voorzitter:** Zouden die inlichtingen van *Kist* en *Brag-gaar* hoofdzakelijk langs radio-telegrafische weg overgebracht worden?

A. Zowel lang die weg als via brieven. Die lange inlichtingen, die een algemeen overzicht gaven, zouden gaan via brieven, maar inlichtingen, die direct van belang waren, zouden langs radio-telegrafische weg gaan.

50187. **De Voorzitter:** Maar die kwamen dan toch weer in eerste instantie bij de Engelsen terecht?

A. Inderdaad.

50188. **De Voorzitter:** En u moest maar afwachten wat u kreeg?

A. Inderdaad. De Engelsen zouden ze doorgeven. Dat was de afspraak en dat is ook geschied.

50189. **De Voorzitter:** Maar uit het feit, dat u van de hele telegrammenwisseling maar zo'n klein gedeelte hebt gekregen, volgt, dat de Engelsen alleen die inlichtingen hebben gegeven, die zij kwijt wilden zijn.

A. Inderdaad.

50190. **De Voorzitter:** Kregen de agenten hun opdracht schriftelijk of moesten zij die uit het hoofd leren?

A. Uit het hoofd. Zij kregen ze nooit schriftelijk, dat weet ik zeker.

50191. De **Voorzitter**: Het was waarschijnlijk zo, dat u de algemene strekking van de opdracht kende. Maar gold dat ook voor de bijzonderheden, die bij de opdracht behoorden? De heer *Schilp* maakte onderscheid tussen de opdracht en „de bijlagen“. Ik weet niet of dat de geijkte term is, maar het is duidelijk wat hij bedoelt. Die bijlagen zag u niet?

A. Neen.

50192. De **Voorzitter**: Maar de algemene strekking van de opdracht kende u wel?

A. Ja.

50193. De **Voorzitter**: Hoe wist u, wanneer een agent uitgezonden werd, wat zijn algemene opdracht was? Wist u dat uit gesprekken met de officieren van S.O.E. of uit correspondentie over en weer?

A. Over het algemeen werd de opdracht voor een radioman of instructeur, die naar een bepaald punt ging, door de Engelsen opgesteld en mij toegestuurd met de vraag: Gaat u daarmee akkoord of niet? Was het een opdracht, waarbij iets nieuws aan de orde was, dan deden wij dat in onderlinge bespreking. Er zat dan een Engelse stenograaf bij. Dat gebeurde op het bureau van *Bingham*. De opdrachten van *Jansma*, *Bukkens*, *Jongelie*, *Jurgens* en *Jambroes* heb ik zelf grotendeels uitgewerkt en aan de Engelsen gegeven, die de bijzonderheden er bij hebben geschreven.

50194. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft hier in dit verband iets merkwaardigs verteld, namelijk:

„Ik heb helemaal geen opdracht gekregen. De enige, die ik gekregen heb, is, dat ik een opdracht af moest wachten, die ik in Holland van de chef van het receptiecomité zou krijgen. In Engeland was slechts gezegd, dat ik in Holland mijn instructies zou krijgen.“

A. De opdrachten, die gegeven zijn, kunt u terugvinden in de bundels opdrachten. Maar *Ubbink* was een seiner. Hij had in Engeland geen opdrachten te krijgen. Hij moest naar Holland gaan en contact leggen en daar zou hij wel horen wat er verder moest gebeuren.

50195. De **Voorzitter**: Dan kan er dus bij hem een misverstand zijn geweest in verband met het woord „opdracht“.

A. De man wist dus, dat hij als radioseiner naar Holland zou gaan en dat hij de orders van zijn chef om te seinen had te volgen.

50196. De **Voorzitter**: Dat was dus de man van het receptiecomité?

A. Ja, doch niet noodzakelijk. Die had bij voorbeeld een zender nodig kunnen hebben. Het is dus heel gewoon, dat gezegd wordt: Je krijgt opdracht naar Holland te gaan en daar hoor je verder wel, wat er met je gebeurt.

50197. De **Voorzitter**: Nu een andere kwestie. Toen *Ubbink* in Brabant was en naar Zwitserland moest, heeft hij om weg te komen van een broer 12 000 francs geleend. Wij hebben hier correspondentie aangetroffen van *Ubbink* met het Departement, geloof ik, over die 12 000 francs. Die schijnt hij nog steeds niet te hebben terugontvangen.

A. Ik weet het cijfer niet meer, maar *Ubbink* heeft mij, toen ik in 1945 pas uit Indië terug was, enige keren daarover brieven geschreven, die vrij onaangenaam waren en waarin hij dreigde met publicatie van een heleboel dingen. Ik heb dit natuurlijk niet zo maar geaccepteerd en hem in een brief mijn mening gezegd. Hierop heeft hij zijn excuses aangeboden. Men kan uiteraard op dergelijke dreigementen onmogelijk anders reageren.

50198. De **Voorzitter**: Maar vindt u aan de andere kant niet, dat deze zaak bekeken had moeten worden?

A. Inderdaad, dit zal bekeken moeten worden door het bureau, dat belast is met de afwikkeling van die aangelegenheden.

50199. De **Voorzitter**: Door welk bureau had dit moeten zijn gedaan?

A. Door B.B.O. Die hebben zich ook later het lot speciaal van *Dourlein* en *Ubbink* aangetrokken.

50200. De **Voorzitter**: Maar het geld is blijkbaar niet losgekomen. U bent het toch ook met mij eens, dat, als hij enigszins aannemelijk kan maken, dat hij dat geld geleend heeft, hij dat als redelijke onkosten terug moet hebben?

A. Volkomen.

50201. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat dit buiten de dienst van de heer *de Bruyne* om is gegaan, want *Ubbink* en *Dourlein* zijn pas in Juni 1944 vrijgekomen.

A. Toen kwamen zij nog bij ons. Zij kwamen geregeld.

50202. De **Voorzitter**: Maar toen was de zaak al overgegaan aan B.B.O.

A. Ja. Ik meen zelfs, dat dit een van de redenen was, waarom B.B.O. die gegevens heeft opgevraagd.

50203. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft ook de klacht, dat hij als officier werd uitgezonden en na zijn terugkeer genoopt werd om ontslag als zodanig te nemen. *Dourlein*, die bij de marine korporaalkonstabel was, werd bij zijn uitzending bevorderd tot sergeant en na zijn terugkeer weer in zijn vroegere rang teruggesteld. Hoe vindt u dat?

A. Iemand, die u kunt vergelijken met de bediende van een dieselmotor, kan men niet plotseling directeur van een fabriek maken. Zo moet ook de konstabel-korporaal een bepaalde kennis hebben om sergeant-konstabel te worden. Konstabel is een heel speciaal technisch vak. De exameneisen voor sergeant zijn zeer zwaar.

50204. De **Voorzitter**: Had voor *Ubbink* niet de gelegenheid kunnen zijn opgesteld om officier te worden?

A. Als in de marine op dat ogenblik de mogelijkheid had bestaan en de man er voor geschikt was, zeer zeker.

50205. De **Voorzitter**: Het geval van *Dourlein* lag iets anders. Hij was korporaalkonstabel en werd sergeant voor deze operatie. Toen hij terugkwam, werd hij prompt weer korporaalkonstabel. Was dat per se nodig geweest?

A. De marine erkende dat sergeantschap helemaal niet, want dat was een geheel ander soort sergeantschap.

50206. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik; maar de mensen hadden wel iets gepresteerd.

A. Dan had men hem op andere wijze moeten belonen. Dat dit niet gebeurd is, is natuurlijk zeer vreemd, dat ben ik volkomen met u eens.

50207. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Psychologisch was dit geheel fout. Men had iemand als *Ubbink* dan maar titulair-officier moeten maken.

A. Dat is niet mogelijk voor militairen beneden de rang van officier.

50208. De **Voorzitter**: *Ubbink* was beëdigd als officier vóórdat hij wegging.

A. Hij is daarna de dienst uitgegaan.

50209. De **Voorzitter**: Maar hoe! Omdat hem gezegd is: Wij kunnen je niet als officier gebruiken, je moet teruggesteld worden op je oorspronkelijke rang, dus het is beter, dat je ontslag neemt.

A. Met verklaringen van *Ubbink* moet u voorzichtig zijn; hij was aangesteld als officier op grond van een valse voorlichting.

50210. De **Voorzitter**: Dus men wilde hem liever niet hebben bij de marine?

A. Het is een ander geval. Het geval-Dourlein ligt echter nog weer anders. Er waren zelfs verscheidenen, die korporaal waren en die ook het traktement van een korporaal kregen, maar die captains uitmonsteringen droegen; die gaven de Engelsen zelf; dan waren er

mensen, die wij tijdelijk hadden bevorderd tot de sergeantsrang om hen aan meer geld te helpen. Van *Dourlein* wist de Koninklijke Marine echter niets af; hij behoorde bij de dienst van kolonel *de Bruyne* en kwam weer terug onder hem.

50211. De **Voorzitter**: Het was de Minister van Marine, die deze correcties heeft aangebracht. Toen het gebeurde, was de heer *de Bruyne* in Amerika; de dienst, waarmee zij te maken hadden gehad, was geliquideerd, althans in andere handen overgegaan. Dat kan een ongelukkige samenloop van omstandigheden geweest zijn, maar het was psychologisch niet zeer gelukkig. Deze jongelui hadden een buitengewone prestatie verricht; zij hadden alle mogelijke moeite gedaan om Engeland te waarschuwen, dat de zaak verkeerd was. Ik kan mij voorstellen, dat het enige bitterheid veroorzaakte, toen op deze wijze gehandeld is tegenover hen.

Waar was u in Juni 1944?

A. Toen was ik nog steeds hoofd van het Bureau M.I.D., maar had niets meer te maken met de uitzendingen van agenten, omdat het bureau B.O. dat inmiddels geheel had overgenomen.

50212. De **Voorzitter**: Hoe is dat toen gegaan? Op 15 Maart is B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten) opgericht. Wat is er toen met u gebeurd?

A. De eerste twee maanden ben ik de heer *de Graaf* blijven helpen.

50213. De **Voorzitter**: De M.I.D. is toch niet overgegaan naar B.B.O.?

A. Neen; die agenten werden niet uitgezonden door M.I.D., maar door M.V.T. M.I.D. was een intelligence-bureau.

50214. De **Voorzitter**: Ging dat bureau niet over naar B.B.O.?

A. Neen.

50215. De **Voorzitter**: Waar bleef het dan?

A. Het bleef in mijn handen. Men had een Nederlandse Militaire Inlichtingendienst, die niet anders deed dan alle inlichtingen, die hij kreeg, te verzamelen en te groeperen.

Ik heb hier een hele uiteenzetting van de werkwijze van de M.I.D. Het is een brief naar aanleiding van de inkrimping van het bureau M.H.D. Het is een brief van 9 Augustus 1944. Ik heb daarin uiteengezet wat de M.I.D. allemaal deed.

50216. De **Voorzitter**: Staat daarin ook de historische ontwikkeling?

A. Ik geloof het niet. Ik geloof, dat er alleen in staat wat het werk van de M.I.D. was.

50217. De **Voorzitter**: Mogen wij die brief hebben?

A. Ja, maar ik wil hem wel graag terughebben. Ons bureau was een op zich zelf staand bedrijf. Wij hadden er een vrij groot aantal mensen werken. Wij hadden contact met Engelsen, Amerikanen, Polen, Belgen, Russen, alle mogelijke lieden, met wie wij inlichtingen, die voor een van de partijen van belang waren, uitwisselden.

50218. De **Voorzitter**: Kan men zeggen, dat op 15 Maart 1944, bij de oprichting van het B.B.O., de werkzaamheden, die betrekking hadden op het contact met de verzetsorganisaties in Nederland — en daarmee in verband de sabotage —, uit de werkzaamheden van de combinatie M.V.T./M.I.D. werden gelicht en dat die combinatie minus die werkzaamheden doorging?

A. Inderdaad. Toen is op een gegeven ogenblik de figuur van kolonel *de Bruyne* verdwenen.

50219. De **Voorzitter**: Heeft hij zijn ontslag gevraagd?

A. Ja, als hoofd van M.V.T.

50220. De **Voorzitter**: Toen die werkzaamheden met betrekking tot de verzetsorganisaties er uitgelicht werden, was zijn voornaamste bezwaar om hoofd van M.V.T. te zijn toch weggevallen, of waren er andere moeilijkheden?

A. Ik geloof, dat er talloze andere moeilijkheden zijn geweest over de M.V.T. Op een gegeven ogenblik is kolonel *de Bruyne* weggegaan.

50221. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Ik weet het niet zeker, maar het was, naar ik meen, omstreeks Juli 1944. Hij zei toen tegen mij: Ik schat, dat je binnen 14 dagen ook verdwenen bent. Dat klopte precies.

50222. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* is toen naar Amerika gegaan. Hij was daar te voren ook geweest.

A. Dat was een bezoek.

50223. De **Voorzitter**: Uit correspondentie van kolonel *de Bruyne* van Januari en Februari 1944 blijkt, dat hij pas in Amerika was geweest.

A. Dat was een kort bezoek.

50224. De **Voorzitter**: En omstreeks Juli is hij definitief gegaan?

A. Ja. Alleen heeft hij intussen een bezoek aan Londen gebracht.

50225. De **Voorzitter**: Waar bent u heengegaan?

A. Toen ik uit de M.I.D. verdwenen was, heb ik 6 maanden lang in Londen eigenlijk niets zitten doen. Omdat ik voorbestemd was voor de mariniersbrigade, heb ik mij wat met de voorbereiding beziggehouden. Er was voor een majoor van de mariniers geen taak. Ik heb de chef personeel wat geholpen, enz. Ik zat plotseling met lege handen. Ik mocht ook niet naar Amerika, omdat de bevrijding spoedig werd verwacht en de kolonel zo spoedig mogelijk het contact opgenomen wilde zien met de achtergebleven mariniers.

50226. De **Voorzitter**: Is, toen kolonel *de Bruyne* wegging, het bureau M.V.T. blijven bestaan?

A. Het is overgegaan in handen van kolonel *Doorman*.

50227. De **Voorzitter**: Toen kolonel *de Bruyne* en u weg waren, na Juli 1944, bestonden er in Londen dus, onder leiding van kolonel *Doorman*, nog een bureau M.V.T. en een M.I.D.?

A. Ja.

50228. De **Voorzitter**: Heeft dat nog een hele tijd geduurd?

A. Dat bureau M.I.D. is op een gegeven ogenblik naar de overkant gegaan en daar heeft het opgehouden te bestaan.

50229. De **Voorzitter**: Nu hebt u gezegd, dat kolonel *de Bruyne* ook vóór 1944 herhaalde malen bezoeken aan Amerika heeft gebracht.

A. Eén of twee keren.

50230. De **Voorzitter**: Wat had kolonel *de Bruyne*, behalve het bureau M.V.T., voor functies in de jaren 1942 en 1943?

A. Hij had het bureau M.V.T.

50231. De **Voorzitter**: Was hij niet tegelijkertijd commandant van het korps Mariniers?

A. Neen, dat was hij niet.

50232. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft hier vanmorgen — en daarom willen wij het gaarne verifiëren — als andere functies van kolonel *de Bruyne* genoemd die van inspecteur van de Nederlandse Brigade en commandant van het korps Mariniers. Daarom ging hij naar Amerika voor de opleiding van de mariniers in Amerika.

A. Inderdaad was hij inspecteur van de brigade.

50233. De **Voorzitter**: Wanneer is hij dat geworden?

A. Dat was pas in 1943.

50234. De **Voorzitter**: Was dat een drukke werkkring?

A. Hij had het veel te druk om daaraan aile aandacht te besteden. Zo nu en dan ging hij naar die brigade toe.

50235. De **Voorzitter**: En was hij niet commandant van de mariniers?

A. Dat was hij niet; dat kon hij onmogelijk zijn, want er was geen commando mariniers. Die waren wijd en zijd verspreid. Die werden bij elkaar geharkt en verdwenen naar Amerika, waar zij de basis werden voor de toekomstige grote brigade.

50236. De **Voorzitter**: Wat kan de heer Schilp dan bedoeld hebben met die opmerking? Zij hield verband met de reizrn van de heer *de Bruyne* naar Amerika.

A. Hij gebruikte een verkeerd woord. Ik ben er misschien meer precies in. De kolonel was de oudste officier van de mariniers, die niet in krijgsgevangenschap verkeerde. Op een gegeven ogenblik was het in verband met de oprichting der Mariniersbrigade noodzakelijk, dat hij contact opnam met de hogere leiding van het Amerikaanse Korps mariniers, waarvan wij helemaal afhingen. Daarvoor heeft hij in 1944 één of twee korte reizrn gemaakt.

50237. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat de heer *de Bruyne* aan het inspecteurschap van de brigade niet veel kon doen, omdat hij het veel te druk had met zijn andere werk. Is dat inderdaad zo en niet omgekeerd, dat kolonel *de Bruyne*, omdat hij bij voorbeeld inspecteur van de brigade was en nog andere werkzaamheden had, te weinig tijd kon besteden aan het bureau M.V.T.?

A. Ik ben niet geheel in staat, dat te beoordelen, maar volgens mij zeker niet, omdat de kolonel de grote lijnen aangaf en de dagelijkse details behandeld werden door een speciaal daartoe geplaatste stafofficier.

50238. De **Voorzitter**: Bij het bureau M.V.T. had men de eigenlijke voorbereiding van de terugkeer en de kwestie van de verbindingen. Dat waren twee taken. Waaraan brsteedde kolonel *de Bruyne* bij de M.V.T. nu in hoofdzaak zijn tijd, aan het werk, dat gebeurde door de heren *Doorman* en *de Broekerf*, of aan het werk, dat verband hield met de verbindingen? Of laat ik het anders zeggen: besteedde hij veel tijd aan de kwestie van de verbindingen of liet hij die voor een groot gedeelte aan u over?

A. Welke verbindingen?

De **Voorzitter**: De verbindingen met Nederland, dus de inlichtingendienst en het gehele probleem van het uitzenden van agenten naar Nederland.

A. Ja, hoe moet ik u dat duidelijk maken?

De **Voorzitter**: Ja, dat wilden wij gaarne weten.

A. Het probleem ligt in het geheel niet zo!

De **Voorzitter**: Dat is zeer goed mogelijk, maar corrigeert u hem dan!

A. Begin 1942 was de gehele werkzaamheid van kolonel *de Bruyne* gericht op het plan voor Holland, op de samenstelling daarvan en op de Inlichtingendienst met alle moeilijkheden en ingewikkelheden, daaraan verbonden en daaromheen liggende. Langzaam maar zeker werd kolonel *de Bruyne* hor langer hoe meer betrokken door de verschillende Regeringsinstanties in alle mogelijke zaken, waarvan ik betrekkelijk weinig afweet. Intussen liep de dienst S.O.E. gewoon en regelmatig door, toen eenmaal uitgemaakt was wat zou gebeuren, waarbij de kolonel alle gegevens, alle bijzonderheden en alle stukken van mij doorkreeg en die door mij met hem werden besproken. Dat wenste hij en dat gebeurde ook; dat is tot het einde toe gebeurd. Dat ging echter niet de gehele dag door.

50239. De **Voorzitter**: Maar heeft u zelf nooit het gevoel gehad, dat uw onmiddellijke chef zich te weinig met deze zaken inliet, dat u veel te veel alleen gelaten werd met deze dingen?

A. Zeker niet.

50240. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* heeft dus niet de indruk gevestigd, dat hij slecht op de hoogte was?

A. Daarvan is geen sprake.

50241. De **Voorzitter**: Wat betreft de contacten met de heer *Vorrink*, ligt het kennelijk zo, dat vóór Januari 1943 en aan kolonel *de Bruyne* en aan de dienst van dergelijke contacten niets bekend was.

Ik heb hier een nota, blijkbaar van kolonel *de Bruyne* afkomstig, waarin een overzicht wordt gegeven van het contact met de heer *Vorrink*. Kunt u zeggen van wie die nota afkomstig is?

A. Dat is kennelijk van kolonel *de Bruyne*. Hier staat in punt 9:

„Na enkele voorafgaande aankondigingen komt op 12 Januari 1943 het eerste groote telegram binnen van K.V. aan H.M. gevolgd door de andere op 17 en 27 Januari 1943. De wireless man beklaagt zich over de lengte der telegrammen.”

50242. De **Voorzitter**: Dat was dus S.O.E.?

A. Neen, dat was de agent in Holland. S.O.E., zoals ik reeds opmerkte, gaf dit aan ons door, met het verzoek om een eventueel antwoord zo kort mogelijk te doen zijn en zeker geen lange wederberichten uit te lokken.

50243. De **Voorzitter**: Dit is een samenvattende nota. Ik heb hier nog een brief van 14 Januari van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog en een Engelse brief van 12 Januari, gericht aan kolonel *de Bruyne* — en waarschijnlijk afkomstig van *Blizzard* —, waarbij het eerste telegram zit.

A. Die brief is inderdaad van *Blizzard*.

50244. De **Voorzitter**: De vraag is nu — en deze kunt u waarschijnlijk niet beantwoorden — van wie die opdrachten om contact te zoeken met *Vorrink* en anderen zijn uitgegaan.

A. Dat staat toch in die nota? Van een van die T.U.C.-leiders.

50245. De **Voorzitter**: Dat is één van de gevallen, maar daarvóór zijn er nog andere gevallen geweest. Daarnaast heeft men b.v. nog de opdracht om contact te zoeken met *Wiardi Beckman*. Dat was in 1941.

A. Dat is de opdracht geweest van *Tazelaar*.

50246. De **Voorzitter**: Het is vrij waarschijnlijk, dat daarin de Minister-President gemoeid is. Maar u weet deze dingen ook niet met zekerheid?

A. Neen.

50247. De **Voorzitter**: Dat is u niet gebleken door de aanraking, die u met deze gevallen hebt gehad?

A. Neen.

50248. De **Voorzitter**: Dan een nogal curieus geval. Admiraal *Furstner* heeft hier overgelegd een papier, dat niet getekend is en dat naar zijn inhoud is een soort overeenkomst tussen *Rabagliatti* en van 't *Sant* omtrent de wijze, waarop zij zouden samenwerken. Daarin is bepaald, dat de wederzijdse Regeringen er alleen in betrokken zouden worden, wanneer er tussen hen, *Rabagliatti* en van 't *Sant* gern overeenstemming zou zijn bereikt. Nu heeft admiraal *Furstner* verteld, dat hij dat papier heeft gekregen van kolonel *de Bruyne*, maar deze heeft gezegd, dat dit niet juist kan zijn en dat hij dat papier niet kende. Wij zijn op zoek naar de bron, waaruit admiraal *Furstner* het heeft gehad. Daarin leg ik het u over. Het is een merkwaardig stuk. Vooral punt 2 is zeer curieus.

A. Het is niet gedateerd.

50249. De **Voorzitter**: En ook niet getekend. Ziet u dit stuk voor het eerst?

A. Ik zie het zeker voor het eerst. Ik ben overtuigd, dat kolonel *de Bruyne* het ook niet gezien heeft.

50250. De **Voorzitter**: Hoe komt de heer *Furstner* hier nu aan?

A. Het schijnt door een Engelsman te zijn opgesteld. Ik heb het nooit eerder gezien.

50251. De **Voorzitter**: Misschien kunt u vertellen hoe het precies met de heer *Broekman* is gegaan. De heer *Schilp* is op 17 Augustus 1942 op het bureau M.V.T. gekomen ter vervanging van de heer *Broekman*, als ik het goed begrijp. Hoe zat dat precies in elkaar? Wat voor functie had de heer *Broekman* daar toen?

A. Hij was oorspronkelijk adviseur van de kolonel in zaken, verband houdende met de ondergrondse en met de O.D. Hij was in die beginmaanden de enige man, waarmee de kolonel op dit gebied contact had. De kolonel zelf kwam uit Indië en wist er niets van af. De heer *Broekman* kwam uit Nederland en wist er alles van af.

50252. De **Voorzitter**: De heer *Broekman* zou aanvankelijk naar Nederland gaan.

A. Ja.

50253. De **Voorzitter**: Er zijn moeilijkheden over geweest met *Rabagliatti*, die hem niet wilde laten gaan.

A. Ja, omdat hij hem ongeschikt vond.

50254. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarop baseerde *Rabagliatti* dat?

A. *Broekman* zou gaan voor de Nederlandse Regering met een politieke opdracht: contact zoeken met de ondergrondse of de O.D. Dat was voor *Rabagliatti* niet van belang, want hij had alleen interesse bij militaire opdrachten. Ik meen, dat ik dat de vorige keer al heb gezegd.

50255. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus het zat niet zozeer in de persoon als wel in de opdracht?

A. Er kunnen persoonlijke invloeden hebben gewerkt, maar hij zei, dat hij er niet aan dacht de man uit te sturen, omdat hij niet ten behoeve van het verkrijgen van militaire inlichtingen zou gaan.

50256. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De O.D. gaf toch militaire inlichtingen?

A. De Regering wilde contact hebben met een grote ondergrondse groep. Men had de O.D. voor ogen en daar moest *Broekman* naar toe.

50257. De **Voorzitter**: Toen de uitzending van de heer *Broekman* niet meer mogelijk was, is hij dus in de functie van adviseur van de heer *de Bruyne* gebleven?

A. Ja.

50258. De **Voorzitter**: Daarna is hij gegaan naar het Kabinet van de Minister-President, Als hoedanig?

A. Als hoofd of als toekomstig hoofd van de C.I.D.

50259. De **Voorzitter**: Was dat op 17 Augustus al in de maak? B.I. is in werking getreden op 28 November 1942. Dat zou dus betekenen, dat ruim drie maanden te voren al vaststond, dat de heer *Broekman* hoofd zou worden van B.I., want dat is hij geworden.

A. De heren *Warners* en *Lovink* zaten er tussen. De heer *Broekman* is, geloof ik, bij hen te werk gesteld.

De **Voorzitter**: Dat is een andere figuur.

A. De eisen, die de heer *Warners* stelde om de functie van hoofd van C.I.D. te aanvaarden, werden te scherp en te hoog geacht.

50260. De **Voorzitter**: Weet u, waarin het verschil van mening tussen de Regering en de heer *Warners* bestond?

A. Neen, maar dat zullen wel verscheidene punten geweest zijn. Een daarvan was de vraag of alles in één hand gebracht moest worden.

50261. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Broekman* in die functie nog enige bemoeiing gehad met de uitzending van agenten?

A. In de uitzendingen van ons niet.

50262. De **Voorzitter**: In Juni 1942 is M.V.T. zelf begonnen met uitzendingen en wel met die van *Jambroes*?

A. Toen *Broekman* bij ons zat? Ja zeker. Hij heeft met *Jambroes* gesproken en hem aan adressen geholpen.

50263. De **Voorzitter**: Hij was dus wel volledig ingeschakeld in het bureau M.V.T.?

A. Evenals de heer *Schilp* later.

50264. De **Voorzitter**: Heeft hij ook het gehele conflict tussen de kolonel en *Rabagliatti* meegemaakt?

A. Daarbij was hij zelf min of meer betrokken zelfs.

50265. De **Voorzitter**: Heeft u ook bemoeiing gehad met het vasthouden van *Schipper* uit IJmuiden? Of was dat iets, dat meer de heer *Schilp* interesseerde dan u?

A. Daarmede heb ik niet te maken gehad.

50266. De **Voorzitter**: In verband met publicaties op dit ogenblik over de zaak tegen *van der Waals* zou ik u nog de volgende vraag willen stellen. *Van der Waals* stelt het zo, dat hij handelde in opdracht van de Engelsen; daarbij kwam te pas een tussenpersoon, namelijk *Emile Verhagen*, die echter nimmer nader geïdentificeerd is kunnen worden. Is u iets bekend van een contact tussen de Engelse dienst of de Nederlandse dienst met *van der Waals*?

A. Daarvan is mij niets bekend. Dat kan ik positief verklaren. Er is een contact geweest in Stockholm, maar verder niet.

50267. De **Voorzitter**: *Van der Waals* stelt het voor, alsof zulk een contact in het begin van de oorlog gelegd is. Het contact in Stockholm vloeiende daaruit voort, dat hij in Stockholm gekomen is om te trachten naar Engeland te komen. Weet u hoe dat afgetst is?

A. Ik vertrouwde de zaak niet. Ik kreeg van B.I., geloof ik, de mededeling, dat in Stockholm op het gezantschap een zekere baron *van Lynden* was aangekomen, die in staat zou zijn verzetswerk in Nederland te verrichten, en heb toen de heer *Somer* op de hoogte gesteld van mijn wantrouwen. Wij hebben zelfs nadrukkelijk naar voren gebracht, dat de man eerst maar eens naar Engeland moest komen alvorens men met hem in zee ging.

50268. De **Voorzitter**: Hij had bij zijn reis naar Stockholm als tweede taak gekregen nog eens extra te proberen *Ubbink* en *Dourlein* verdacht te maken. Wij hebben echter niet kunnen ontdekken of hij dat bericht doorgegeven heeft.

A. Misschien weet generaal *de Bruyne* daarvan iets.

50269. De **Voorzitter**: Weet u iets van de uitzending van de heer *de Jong*, vroeger inspecteur van politie te Rotterdam, in Augustus 1943 naar Nederland? Of is dit een B.I.-aangelegenheid geweest?

A. Ik ken wel een *de Jong*, die bij B.I. was, *Gijs de Jong*.

50270. De **Voorzitter**: Neen, die is het per se niet geweest. Het was een voormalig Rotterdam; inspecteur van politie.

A. Dit is mij niet bekend. Hij is niet door ons uitgestuurd.

50271. De **Voorzitter**: *Jantbroes* heeft dus ook geen schriftelijke opdracht mee gehad? Hij heeft de opdracht ook uit het hoofd moeten leren?

A. Ja.

50272. De **Voorzitter**: Wist u er iets van, dat hij gearachuteerd werd over een bestaande verbinding?

A. Zeker. Dat moest toch? Hij moest op een receptiecomité gedropt worden?

50273. De **Voorzitter**: Moest dat? Waarom?

A. Om hem meteen zijn lijnen te geven.

50274. De **Voorzitter**: Maar hij had ook blind gedropt kunnen worden en men had hem kunnen zeggen, dat hij zijn contacten moest opzoeken. Dit was een man, die voor een nieuwe affaire ging, die een grote zaak nieuw moest opzetten. Men had kunnen overwegen of het geen aanbeveling verdiende om hem blind te droppen. Wij hebben de vorige keer al even de vraag besproken of het niet beter was geweest zulk een grote onderneming in afzonderlijke fasen op te zetten en later te coördineren. Nu krijgt u de vraag of zo'n gewichtnien niet beter blind had kunnen worden gedropt en dan verder zijn weg had moeten zoeken. Er is dus tussen u en de Engelsen besproken, dat het 't beste was, dat hij aangekondigd was en dat er een receptiecomité zou zijn?

A. Ja.

50275. De **Voorzitter**: Het was niet zo, dat het op die wijze gebeuren moest, omdat hij materiaal mee moest nemen?

A. Neen, dat lijkt mij althans niet waarschijnlijk. Hij moest positief zelf geen materiaal meenemen. Ik geloof ook niet, dat containers tegelijk met hem gedropt zijn.

50276. De **Voorzitter**: Met wie hebt u dit besproken? Ook met kolonel *de Bruyne*?

A. Er is veel over gesproken tussen kolonel *de Bruyne*, *Blizzard* en mij. Ook met *Broeknzan* is er over gesproken.

50277. De **Voorzitter**: Weet u ook over welke verbinding *Jambroes* aangekondigd is?

A. Neen, dat weet ik niet meer. Eigenlijk was dit bedrijf voor ons iets geheel nieuws.

Het lag niet het minst in de lijn van ons vak. Wanneer de vertegenwoordiger van een wereldorganisatie tegen je zegt: Dat is de enig juiste manier; neem dat van ons aan, wij hebben een zeer grote ervaring, dan moet je — je weet er immers niets van; je begint voor het eerst — je daarbij neerleggen. Ze spreken over trainingsscholen, ze laten je de meest moderne radio-toestellen en speciaal parachute-materiaal zien, ze hebben hele fabrieken voor springstoffen en camouflagemateriaal.

Voor een officier der mariniers, wiens werkkring tot dusver op een geheel ander terrein heeft gelegen, is dit alles natuurlijk geheel nieuw en, voor zover te beoordelen, bijzonder goed georganiseerd.

50278. De **Voorzitter**: Daar komt bij, dat de Engelsen u en kolonel *de Bruyne* bewust buiten een gedeelte van dat vak hielden.

A. Inderdaad.

50279. De **Voorzitter**: *Jambroes* moest die verzetsorganisatie met die 1070 man, zoals het was uitgerekend, opbouwen. Daarbij was gedacht, dat hij contact zou zoeken met de O.D. Er was een plan voor Holland, dat met kolonel *de Bruyne* en generaal *Gubbins* was besproken, niet waar?

A. Ja. Bovendien was de Regering er zeer nadrukkelijk in gekend.

50280. De **Voorzitter**: Toen is *Dogger* gekomen met zijn mededelingen over de verzetsorganisatie, die in Nederland bestond, en toen heeft men — tenminste, zo heb ik het tot nog toe begrepen — in de opdracht van *Jambroes* verwerkt een contact met die O.D.-organisatie, waarvan men door middel van het rapport van *Dogger* op de hoogte was gekomen. Dat is toch zo?

A. Ja. Doch de O.D. was reeds eerder bekend. Het rapport-*Dogger* gaf echter een gedetailleerder overzicht dan tot dusver ooit was verkregen.

50281. De **Voorzitter**: Toen *Jambroes* eenmaal was gedropt en gevangengenomen, zijn de Duitsers quasi een dergelijke organisatie gaan opbouwen. Hebben zij het toen voor elkaar gekregen, dat Londen overtuigd werd van de noodzakelijkheid om af te zien van het contact met de O.D.?

A. S.O.E. hebben zij daarvan kunnen overtuigen, maar niet kolonel *de Bruyne*. Die heeft steeds gezegd: Waar blijft het contact met de O.D.? Ik geloof, dat S.O.E. die O.D. maar zo-zo vond. Zij zagen het belang er van niet zo in als wij. De Engelsen stelden het

zich veel gemakkelijker voor dan wij deden. U zult in de telegrammen en in de brieven van kolonel *de Bruyne* aan *Gubbins* telkens terugvinden: Ik wil die man terug hebben; hoe zit dat met die O.D.?; de Regering vraagt dat ook van mij.

50282. De **Voorzitter**: Heeft S.O.E. op een gegeven ogenblik gezegd: *Jambroes* gaat anders werken dan wij hebben afgesproken?

A. Neen.

50283. De **Voorzitter**: Maar er kwam geen contact met de O.D.

A. Op een gegeven ogenblik is *Jambroes* verdwenen en toen moest een opvolger het doen. Wij ontvingen telegrammen (nu weten wij, dat deze van de Duitsers afkomstig waren), waarin gewaarschuwd werd tegen de O.D.: die zou vol verraders zitten. De O.D. zou geen security hebben.

50284. De **Voorzitter**: Dat zijn dus telegrammen, die u ook gekregen heeft, waarin motieven opgegeven werden, waarom men niet met de O.D. werken wilde. Er was een zeer bijzondere reden voor de Engelsen om u die telegrammen te geven, omdat vooral de heer *de Bruyne* zeer benieuwd was naar het contact met de O.D. Vandaar waarschijnlijk, dat u die telegrammen wel kreeg. Nu is van Duitse zijde hier medegedeeld, dat een van de opdrachten, die uit Londen gekomen zijn, was om in Nederland een aantal lieden te liquideren; sommige van die Duitse mededelingen hielden in, dat het hierbij ging om N.S.B.-ers en ook om goede Nederlanders, maar *Schreieder* heeft schriftelijk verklaard, dat het volgens zijn weten alleen ging om een opdracht ter liquidatie van een twaalfstal N.S.B.-ers, onder wie *Rost van Tonningen* en *van Geelkerken*. Is u daarvan iets bekend?

A. Daarvan heeft men mij op S.O.E. wel iets verteld; dat zijn opdrachten, die gegeven zijn, nadat bij de Engelsen bekend was, dat het fout was.

50285. De **Voorzitter**: Het zou gebeurd zijn in Augustus 1943.

A. Dat klopt ook weer; dat is na de berichten van *Ubbink* en *Dourlein*.

50286. De **Voorzitter**: In Augustus of September 1943 kwam uit Londen de opdracht tot het vermoorden van twaalf N.S.B.-ers, onder wie *Rost van Tonningen* en *van Geelkerken*.

A. Dat is typisch Engels. Ik zie het aldus. De zaak was toch bedorven en de Engelsen wilden zien hoever de moffen durfden gaan. S.O.E. zei: Wij weten, dat de zaak fout is, nu zullen wij eens zien hoever zij zullen gaan; wij geven nu opdracht om N.S.B.-ers op te ruimen; zien of zij het doen.

50287. De **Voorzitter**: Dus de Nederlandse dienst heeft er in het geheel niets mee te maken gehad? De Engelsen hebben het dus ook niet eens gedaan om onrust in Nederland te verwekken?

A. Het is mijns inziens uitgesloten, dat dit laatste de bedoeling van de Engelse dienst was. Deze telegrammen zijn verzonden op voorstel van *Bingham*. Er moesten telegrammen gestuurd worden en toen heeft men deze gestuurd. Het was noodzakelijk de zogenaamde „traffic" gaande te houden, ten einde de tegenpartij te doen vermoeden, dat wij nog steeds te goeder trouw waren. De partij, die de moeilijkste opdrachten doorgeseind kreeg, was natuurlijk in het na-deel, want hoe moest zij er op antwoorden? Zij vroegen om agenten, die wij niet konden zenden (wat zij niet mochten weten). S.O.E. gaf opdrachten tot liquidatie van N.S.B.-ers, wat de tegenpartij in moeilijkheden bracht.

50288. De **Voorzitter**: Dat was dus in de tijd, dat men begrepen had, dat de verbindingen niet meer zuiver waren?

A. Juist.

50289. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was een soort Genspiet?

A. Het spel, dat nu verder werd gespeeld, was eigenlijk voor het geheel niet meer van groot belang. Het ging er alleen maar om, hoe men de tegenpartij een rad voor ogen kon draaien.

50290. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen wat u weet van de zaak-Knoppers?

A. Ik ben bang, dat ik dat niet meer precies kan. Het was erg ingewikkeld. Er is een dossier-Knoppers. Ruw gezegd, was het zo: Op een gegeven ogenblik kwam over de lijn van S.O.E. de aankondiging, dat men iemand naar Londen zou sturen, die alles kon vertellen. Toen kwam *Knoppers*..... en hij kon niets vertellen! Hij zou de man zijn, die over de O.D. en andere zaken zou vertellen, maar hij wist eigenlijk van niets.

50291. De **Voorzitter**: Was dat een reden tot wantrouwen?

A. Dat was in het begin een reden tot wantrouwen. Bij het verhoor bleek echter, dat hij volkomen te goeder trouw was.

50292. De **Voorzitter**: Wanneer is hij te Londen aangekomen?

A. Ik denk in September 1943, want ik heb hier een verhoor van hem van 16 September.

50293. De **Voorzitter**: *Knoppers* was via *Ridderhof* gekomen. Daar wist u op dat ogenblik niets van. U wist ook niet van het bestaan van *Ridderhof*?

A. Neen.

50294. De **Voorzitter**: De opgave, dat hij via *Ridderhof* zou komen, is waarschijnlijk over S.O.E. gekomen?

A. Dat weet ik niet. Hij zou, geloof ik, komen over de lijn van *van Os*. De naam *Ridderhof* werd hierbij niet gebruikt.

50295. De **Voorzitter**: Straks hebt u verteld, dat van *Os* opdracht had een z.g. escape-line te maken.

A. Het is voor mij de vraag of *Ridderhof* daar tussenin zat.

50296. De **Voorzitter**: *Knoppers* is zelfs in aanmerking gekomen voor uitzending naar Nederland. Ik meen, dat hij boven Nederland is geweest, maar om de een of andere reden is teruggekomen.

A. Dat herinner ik mij niet.

50297. De **Voorzitter**: Maar plotseling daarna is hij 3 weken vastgezet door de Engelsen. Nadat hij gelest was, goed bevonden was en voor uitzending in aanmerking kwam, is hij 3 weken geïsoleerd en weer losgelaten. Hij had toen de proef voor de tweede maal doorstaan. Die arrestatie moet verband houden met het feit, dat men iets te weten was gekomen over de wijze, waarop hij gekomen was. Nu verbind ik hieraan meteen een andere kwestie uit die zelfde tijd: de uitzending van *Grun* en van *Schelle*, die ten slotte ook weer terecht zijn gekomen op contacten, waarbij *Ridderhof*, alias van *Vliet*, betrokken was. Weet u op welk moment en op welke wijze tot Londen is doorgedrongen, dat *Ridderhof* er tussen zat en onbetrouwbaar was?

Ik begrijp, dat men aanvankelijk wist, dat *George van Vliet* hier wat mee te maken had, maar dat men deze niet wantrouwde.

A. Ja. Dat blijkt uit het rapport over van *Schelle*.

50298. De **Voorzitter**: Is er een rapport-van *Schelle* in het archief van de M.I.D.?

A. Over die hele zaak is er zeker een rapport.

Van *Schelle* zit in de map *George van Vliet*. Ik meen, dat *George van Vliet* een contactadres had, dat aan de Engelsen was opgegeven, hetzij door de radio, hetzij op een andere manier, waar van *Schelle* naar toe is gegaan.

50199. De **Voorzitter**: En *Grün* ook.

A. Ja.

50300. De **Voorzitter**: Op dat ogenblik had men blijkbaar geen wantrouwen tegen van *Vliet*. Nu is de vraag: hoe is dat tenslotte uitgekomen? Uit de latere reactie tegen *Knoppers* blijkt, dat men op een gegeven ogenblik wel wantrouwen kreeg, want hij is drie weken vastgehouden. Kunt u zich herinneren, hoe men daar achter is gekomen?

A. Neen.

50301. De **Voorzitter**: Er zijn twee lezingen. Misschien kunnen die u verder helpen. Er zijn namelijk twee getuigen, die hebben verklaard, dat zij hebben gewaarschuwd. De ene getuige is de heer de Graaf, die pas in Januari 1944 in Londen is gekomen. Hij heeft voor onze commissie gezegd:

„Ik kreeg inzage in de geheime documenten van het bureau" — dat was M.I.D. — „en kwam tot de conclusie, dat een van de contact-adressen een zekere *George Ridderhof*, alias van *Vliet*, was, en ik wist, dat deze *George Ridderhof*, alias van *Vliet*, voor de vijand werkte. Dat verwonderde mij dus."

De heer de Graaf wist, dat zijn eigen organisatie, C.S. 6, ook gepenetreerd was door toedoen van *Ridderhof*, alias van *Vliet*.

De andere lezing is die van de heer *Somer*; deze heeft als getuige verklaard:

„Toen wij, lste-luitenant de Jong en ik, met kapitein *Lieftinck* over het geval-*Brutus* spraken, zei hij: „Wij hebben met de illegale pers via *Ridderhof* contact." Ik vloek niet graag, maar toen zeiden wij beiden: „G.V.D." en vroegen ons af, hoe zoiets mogelijk was. Het is immers de meest gevaarlijke vent, die in Holland rondloopt. *Ridderhof* had *Brutus* als contact gebruikt voor „Het Parool".

A. Ik bestrijd zeer nadrukkelijk deze zo suggestief gestelde verklaring van *Somer*. Dat ik zou hebben gezegd, dat wij met de illegale pers contact zouden hebben, via een convoyeur is eenvoudig ondenkbaar. Later, toen ons de zaak-*Brutus* duidelijk was, heb ik *Somer* verteld, dat deze door de ons vóórdien onbekende *Ridderhof* verraden was. Het vreemde hierbij is, dat ik met de heer *Somer* over „*Brutus*", de schuilnaam van mijn agent, sprak. Wij spraken nooit over onze agenten.

50302. De **Voorzitter**: Dat zegt niets.

De heer *Somer* zegt niet, dat toen in dat gesprek die schuilnaam gebruikt is.

A. Dat gebeurt nu eenmaal niet. Het is niet gebruikelijk, dat het hoofd van de ene intelligente-dienst gaat praten met het hoofd van een andere intelligence-dienst over een operatie, die gaande is. Men spreekt nu eenmaal niet over de uitgestuurde agenten.

50303. De **Voorzitter**: Over de uitzending van *Grün* is veel te doen geweest. Er is verschil van mening geweest over de vraag, wie iemand naar de illegale pers zou moeten uitzenden; beide bureaux wilden dat doen, de dienst van de heer *Somer* en die van de heer de *Bruyne*. Wie heeft dat geschil beslist? Zijn de heren het tenslotte eens geworden? Of moest er een Minister aan te pas komen?

A. Ik weet, dat de heer de *Bruyne* tot de Minister gezegd heeft, dat dit bij de verzetsorganisatie thuishoorde en dat hij dat dus ging doen. Hetgeen hem natuurlijk niet werd verboden.

50304. De **Voorzitter**: De Minister van Oorlog had hier een vrij moeilijke taak; hij had twee geheime diensten onder zich.

A. Niet twee inlichtingendiensten. Eén inlichtingendienst en één uitzending van agenten. Een belangrijk verschil!

50305. De **Voorzitter**: Hij had de dienst van kolonel de *Bruyne* en de dienst van kolonel *Somer* onder zich. De hoofden van deze beide diensten hadden echter nogal eens moeilijkheden. Dan moest de Minister beslissen! Het was toch zo, dat er nogal eens moeilijkheden waren?

A. Ja, nogal eens.

50306. De **Voorzitter**: Zodanig, dat de Minister er aan te pas kwam?

A. De Minister moest de beslissingen nemen, waarop herhaaldelijk moest worden aangedrongen, omdat een krachtige beslissing steeds op zich liet wachten.

50307. De **Voorzitter**: Er zijn, zoals ik zoëven reeds aangaf, twee getuigen, die beiden te kennen hebben gegeven, dat zij er de aandacht op gevestigd hebben, dat *Ridderhof*, alias van *Vliet*, niet deugde.

A. Dit is gebeurd na afloop, nadat de ramp reeds had plaats gevonden en niet tevoren. Ik wist ook niet, wie *Ridderhof* was. Ik

wist niet naar wie *Griin* werd gestuurd. Het is na afloop gebeurd. Ik heb tot de heer *Somer* na afloop gezegd: „Dat ongeluk is ons overkomen, die agent is bij een verrader, genaamd van Vliet, terechtgekomen”, en het is wel mogelijk dat hij toen gevloekt heeft.

50308. De **Voorzitter**: Waardoor is het dan gekomen, dat daarna *Knoppers* nog eens moeilijkheden heeft gekregen?

A. Ik weet niet meer, hoe dat in elkaar zat. Ik herinner mij niet meer of *Knoppers* vóór, na of gedurende die tijd tegen van Vliet is aangelopen.

50309. De **Voorzitter**: *Knoppers* was in September 1943 al te Londen en *Griin* is gedropt in October 1943. In de eerste tijd na de aankomst van *Knoppers* bestond er nog geen vermoeden.

A. Walt *Knoppers* betreft, was alle aandacht in de eerste plaats gericht op zijn opdrachtgevers.

50310. De **Voorzitter**: Nu een andere vraag. U vindt in het dossier-*Knoppers* een brief van *Pieter de Vos*. Wie was dat? Welk verband hield die brief met het dossier-*Knoppers*? Dat is een brief, gericht aan de consul-generaal te Madrid, van *Pieter de Vos*, die „ergens” zat.

A. Dat kan ik niet meer zeggen. Het zal wel een bedoeling hebben gehad, dat die brief speciaal in dat dossier is opgenomen.

50311. De **Voorzitter**: U weet niet, wie *Pieter de Vos* is geweest?

A. Neen. Misschien weet generaal de Bruyne het. Hij heeft een reusachtig geheugen.

50312. De **Voorzitter**: De heer *Warendorf* heeft verklaard, dat er met *Pieter de Vos* blijkbaar iets was en dat hij toen gezegd heeft: *Pieter de Vos* heeft mij in die brief genoemd, misschien kan ik er wel achter komen wie en wat hij precies is. Daarna heeft hij er echter nooit meer iets van gehoord. Dat vond hij toen wat vreemd.

A. Het slot van de brief van het Bureau Inlichtingen aan kolonel de Bruyne luidt: „Ingesloten moge ik u doen toekomen een afschrift van een brief van *Pieter de Vos*.” Die brief van *Pieter de Vos* slaat waarschijnlijk helemaal niet op het dossier-*Knoppers*, maar omdat hij in een brief van B.I., die er wél op slaat, genoemd wordt, heb ik hem waarschijnlijk als bijlage toegevoegd.

50313. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft hier — en dat houdt hiermede min of meer verband — de klacht geuit, dat ten gevolge van het feit, dat andere bureaux, ondanks de bevoegdheden, aan het B.I. bij het Koninklijk besluit tot instelling van het B.I. toegekend, doorgingen met het verzamelen van inlichtingen, verschillende B.I.-contacten zijn gearresteerd. Zo bij voorbeeld in het geval van *Juten* te Bergen op Zoom.

A. Dat is één geval, maar welke gevallen nog meer? Dit is echt een antwoord van de heer *Somer*; dit is één geval en dan wordt er meteen generaliseerd.

50314. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Deed hij er wel eens een schepje op?

A. Het is bezwaarlijk „ja” te zeggen, maar volgens mij: zeer zeker.

50315. De **Voorzitter**: Een andere grief van de heer *Somer* betreft het contact met de illegale pers. Hij beroept zich op het Koninklijk besluit, waarbij het B.I. werd ingesteld en waarin staat, dat het B.I. met uitsluiting belast is met het onderhouden van de verbandingen met bezet gebied. De heer *Somer* zegt dan:

„Alles wat de pers betrof, betrof het verzet en dit behoorde niet bij de Intelligence, maar bij het bureau S.O.E. Ons is herhaaldelijk verweten, dat wij de ondergrondse pers zo verwaarloosd hebben, maar het contact er mede was ons eenvoudig verboden. Dit was een kwestie, die het andere bureau aanging; wij hebben ons uitsluitend beziggehouden met het verzamelen van inlichtingen. Het zuivere „verzet” behoorde bij het bureau van kolonel de Bruyne.”

A. Dit kwam weer neer op het contact met de ondergrondse pers, waarmee kolonel de Bruyne werd belast, wat *Somer* blijkbaar niet juist achtte.

50316. De **Voorzitter**: *Griin*, die door de commissie gehoord is, zegt te geloven, dat zijn opdracht uitgedacht en gecreëerd is door de heer *Warendorf*. Heeft hij daarin gelijk?

A. Neen. De heer *Warendorf* was op dat ogenblik onze bron voor de gegevens voor de ondergrondse pers. Dat hij dus een groot aandeel heeft gehad in de opdracht, spreekt vanzelf; hij was de man, die de contacten aangaf. De opdrachten werden echter door ons gegeven, niet door de heer *Warendorf*, die verschaftte alleen gegevens.

50317. De **Voorzitter**: Heeft de uitzending van Grun resultaat gehad?

A. Succes heeft de uitzending van Grun niet gehad. Practisch heeft hij het contact niet gekregen. Hij was, door Ridderhof, verzeild geraakt bij van Oord en dat adres werd blijkbaar door de „Parool”-groep zeer gewantrouwd; daardoor kon hij niet verder komen.

50318. De **Voorzitter**: Met *Griin* hebt u nogal enige schermutelingen gehad, nietwaar?

A. Ik?

De **Voorzitter**: Dat is ons tenminste verteld.

A. Was het over een helm, die hij moest betalen?

De **Voorzitter**: Neen, over zijn positie in het algemeen. Hij heeft hier gezegd:

„Ik wist, dat er anderen in de groep waren, die zich ongerust maakten over hetgeen er zou gebeuren, als zij niet terugkwamen. Zij wilden weten, welke voorzorgsmaatregelen er getroffen waren ten aanzien van hun vrouw en kinderen. Het motto van de heer *Lieftinck* was: dat komt allemaal in orde. Hierop nam ik het woord en zei: ik vind het nogal onbevredigend, kunt u niet nauwkeuriger zijn? Hij vond dit niet nodig en vroeg, wat ik eigenlijk wilde weten. Ik vroeg: Bestaat er zoiets als een gevarentoelage? Dit scheen hij vreselijk komisch te vinden. Het leek mij anders niet zo erg gek. Wanneer een chauffeur vier cent per dag krijgt, omdat hij in een auto rondrijdt, dan komt het mij voor, dat ons werk zeker met een gevarentoelage moest worden beloond. Dit gebeurde echter niet. Dit geschiedde om avonturiers te weren. Evenmin kwam men er om bevorderd te worden. Het was zuiver idealisme. Ik heb mij er toen bij neergelegd. Wij zijn er niet wijzer van geworden. Ik heb dit nogal taai volgehouden gedurende enige tijd.”

Was het inderdaad het systeem, dat geen extra-beloning werd gegeven?

A. Dat werd van tevoren medegedeeld.

50319. De **Voorzitter**: „Dit geschiedde om avonturiers te weren”, zegt Grun.

A. Hij behoefde het niet te doen. Hij was volkomen vrij.

50320. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik. In welke rang werden deze mensen uitgezonden?

A. Dat hing af van de functie, die zij kregen. Bij de landmacht konden wij gedaan krijgen iemand te bevorderen tot officier. De genen, die bepaaldelijk een organiserende, leidende functie kregen, werden officier. Maar los daarvan hadden de Engelsen de gewoonte die mensen soms ook te gaan bevorderen, althans hun een honorary rank te geven, waarvoor zij niet werden betaald.

50321. De **Voorzitter**: Was er soms verschil tussen de Nederlandse en de Engelse rangen, die de agenten kregen?

A. De agenten, die korporaal waren, werden meestal door ons toedoen bevorderd tot sergeant, maar bij de Engelsen kregen zij soms twee sterren en werden ze eerste-luitenant.

50322. De **Voorzitter**: Waarvoor was dat?

A. Soms omdat het in verband met security wenselijk was, soms omdat de opleiding plaats vond tussen andere officieren (Franse, Belgische, Noorse of Poolse) en m-n geen verschillen wilde creëren. Deze gevallen staan dus los van de bevordering op grond van toekomstige taak, in welke gevallen onzerzijds voor bevordering werd gezorgd.

50323. De **Voorzitter**: Aan Nederlandse zijde gold dus de regel, dat alleen een organisator officier werd?

A. Wie een leidende taak kreeg.

50324. De **Voorzitter**: Dat gaat in het geval *Ubbink* niet op. *U* zei zoëven, dat *Ubbink* een seiner was. Die heeft toch ook de rang van luitenant gekregen.

A. Niet van ons.

50325. De **Voorzitter**: Hij is beëdigd door kolonel *de Bruyne*.

A. Die rang had hij tevoren gekregen, doordat hij de marine had medegedeeld, dat hij de H.B.S. en de Zeevaartschool had doorlopen.

50326. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: Die rang heeft hij niet gekregen met het oog op de uitzending?

A. Inderdaad.

50327. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat hij als seiner niet in aanmerking zou zijn gekomen om officier te worden?

A. Als seiner alléén zeker niet.

50328. De **Voorzitter**: Hij is blijkbaar tijdens zijn opleiding officier geworden, want hij heeft bij zijn verhoor gezegd:

„Eén keer ben ik officieel ontboden, toen kolonel *de Bruyne* mij beëdigd heeft als luitenant-ter-zee 3de klasse.”

A. Dat zegt niets. Er was een Koninklijk besluit nodig om iemand te beëdigen en dat liet wel eens geruime tijd op zich wachten, omdat H.M. de Koningin niet kon of slechts op bepaalde data wilde tekenen.

50329. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat dit dus onafhankelijk van de opleiding tot agent kan zijn geweest?

A. Het kan zijn, dat hij diende bij kolonel *de Bruyne*, toen de bevordering afkwam. *Braggaar*, een marineman, was b.v. ook officier.

50330. De **Voorzitter**: Er is in ons bezit een ongedateerde brief, die aan u is gericht en die voor het hoofd B.I. is getekend door mr. *van Houten*. Deze brief luidt als volgt:

„Ingesloten moge ik U WelEdelGestrenge doen toekomen paraphrase van telegram No. 215 van den O.D.

In bovengenoemd telegram wordt gezegd, dat *Brutus* naar Nederland is gezonden ten behoeve van de Ned. Verzetsorganisatie, terwijl wij in telegram 107, naar aanleiding van Uw inlichtingen naar den O.D. seinden, dat *Brutus* alleen voor contact met de illegale pers naar Nederland was gezonden.

Aangezien bovendien de mondelinge inlichtingen van U luiden, dat *Brutus* met ge-n enkele organisatie in contact zou treden, doch, tot onze geruststelling, als alleenstaand agent voor het contact met de illegale pers naar Holland werd gezonden, heeft het mij ten zeerste bevreemd van den O.D. te vernemen, dat *Brutus* zich in het verrader *George* aldaar heeft vervoegd.

Gaarne zou ik van U eenige opheldering betreffende het bovenstaande tegemoet zien.”

Dit bewijst toch ook, dat B.I. u er op attent heeft gemaakt, dat *Brutus* contact had met *George van Vliet*.

A. Toen was *Brutus* al gepakt.

50331. De **Voorzitter**: Ik weet niet of hij toen al gepakt was. Deze brief wijst ook in de richting, dat van de kant van de heer *Sorner* gewaarschuwd is tegen *Ridderhof*.

A. Het is geen waarschuwing.

50332. De **Voorzitter**: Een onthulling mijnentwege. Daaruit blijkt toch duidelijk, dat *Brutus* verkeerde contacten had. Wij zoeken naar het ogenblik, waarop u te weten bent gekomen, dat die contacten verkeerd waren, en door wie u het te weten bent gekomen. Het is volkomen duidelijk, dat u dat niet wist op het ogenblik, waarop *Knoppers* kwam, en ook niet wist op het ogenblik, dat *Brutus* werd uitgezonden. Het is eveneens duidelijk, dat men het op e-n gegeven ogenblik, toen *Knoppers* moeilijkheden kreeg, wel wist. Hij is toen drie weken geïsoleerd geweest. Alles wijst er tot nog toe op, dat de waarschuwing is gekomen van de kant van B.I., dat het van de O.D. heeft vernomen. Kunt u zich dat niet precies herinneren?

A. Met de map van *George van Vliet* en de anderen zou ik kunnen reconstrueren, hoe het precies is gegaan.

50333. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat *van Schelle (Apollo)* tegelijk met *Brutus* is uitgezonden. Welke opdracht had *van Schelle*? Een Nederlandse opdracht?

A. Neen, dat geloof ik niet. Maar de zuivere opdracht herinner ik mij niet meer precies.

50334. De **Voorzitter**: *Van Schelle*, die in Brazilië woont en die hier is geweest, heeft bezwaar gemaakt voor de Enquêtecommissie verklaringen af te leggen, omdat hij, naar hij zeide, door ern eed gebonden is tegenover de Engelse dienst, dus op grond van de Official Secrets Act. Acht u dat ook juist voor deze opdracht?

A. Ik wist niet, dat *van Schelle* door een eed gebonden was aan de Official Secrets Act.

50335. De **Voorzitter**: Was het u niet bekend, dat hij als agent voor de Engelsen is opgetreden?

A. Ja, in Brazilië. Dit hield, naar mijn mening, in het geheel geen verband met deze opdracht.

50336. De **Voorzitter**: Hij stelt het zo, dat hij hoofdzakelijk verbonden is geweest aan de Engelse geheime dienst en dat dit bezegeld is door een eed. Dat is natuurlijk mogelijk. De functionarissen van de Engelsr geheime dienst zijn inderdaad door die eed gebonden. De commissie heeft het, voor zover hij door die eed gebonden is, op het ogenblik minder wenselijk geacht daarover moeilijkheden te maken, hoewel direct het algemene probleem rijst, in hoever het gewenst is, dat ern Nederlander in vreemde dienst gaat zonder zijn nationaliteit te verliezen.

A. Alleen in krijgsdienst.

50337. De **Voorzitter**: Het is de vraag of de ratio van een dergelijke bepaling ook niet pleit voor een zelfde consequentie bij het werkzaam zijn voor een vreemde geheime dienst. Wat nu echter de opdracht, waarover het bij *van Schelle* in concreto ging, betreft, lag deze eigenlijk niet buiten de sfeer van de Engelse dienst?

A. Men moet twee dingen onderscheiden, namelijk in de eerste plaats de opdracht van *van Schelle* en in de tweede plaats de vraag of hij, vóórdat hij deze opdracht aanving, Nederlands militair gemaakt is. Hij moest daarvoor militair gemaakt worden.

50338. De **Voorzitter**: Moest dat altijd?

A. Ja, dat deden wij altijd.

50339. De **Voorzitter**: U weet niet of het gebeurd is?

A. Hij is in het vliegtuig gekomen met *Brutus*. Hij is toen uit dat vliegtuig gesprongen. Hij moest f 150 000 afgeven ergens in de Achterhoek: dit had in elk geval iets te maken met contrôle van een oude sabotage-organisatie.

50340. De **Voorzitter**: Zijn redenering zou wellicht kunnen opgaan, indien er in zijn opdracht ern element zat, dat in de Engelse sfeer thuis behoorde. Blijkens uw mededeling had zijn opdracht betrekking op een van de vroegere agenten, die uitgezonden waren voor sabotage: sabotage lag echter volkomen uitsluitend in de S.O.E.-sfeer; wanneer dat zijn opdracht is geweest, zou men misschien kunnen zeggen, dat deze opdracht inderdaad in de Engelse sfeer lag, en dan zou dus zijn beroep op de door hem afgelegde eed opgaan.

50341. De heer **Koersen**: Mits hij niet in Nederlandse militaire dienst was!

A. Dat is het saillante punt. Dat zal hij waarschijnlijk wel geweest zijn.

De **Voorzitter**: In verband met het vergevorderd uur schors ik thans het verhoor tot Woensdag 11 Mei 1949, des avonds te 8.30 uur.

H. LIEFTLNCK.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAAEL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 10 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 53 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der Mariniers.

50342. De **Voorzitter**: U bent door onze commissie gehoord op 20 October 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen door u afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Nadat wij de vorige keer over punt f van het Enquêtebesluit uitvoerig hebben gesproken, hebben zich nog een aantal gezichtspunten voorgedaan, die ik gaarne thans aan u zou willen voorleggen. Ik wil beginnen met een zaak uit het allereerste begin van uw optreden als hoofd van de M.V.T.

Van der Reyden is een van de agenten, die zijn uitgezonden in de periode Derksema — S.I.S. Hij is op 13 Februari 1942 gearresteerd en heeft veel verteld. Toen hebben de Duitsers geprobeerd over zijn verbinding een z.g. Spiel te spelen en dat is mislukt. Hebt u van deze gehele geschiedenis, waarover u waarschijnlijk later wel eens iets zult hebben vernomen, in die tijd iets gehoord?

A. Neen, daarvan was mij niets bekend. Ik hoorde voor het eerst de naam van der Reyden uit de courantenartikelen van de laatste maanden.

50343. De **Voorzitter**: Nu was dat op zich zelf niet zo vreemd, want men zou de agenten, die naar Nederland zijn uitgezonden, in drie groepen kunnen verdelen. Ik wil gaarne van u horen of u die verdeling kunt onderschrijven.

In de eerste plaats de agenten, die zijn uitgezonden door S.I.S., eerst in samenwerking met de heer van 't Sant, later met de heer Derksema en ook nog in uw tijd (*de Jonge, Ortt, Radema* en enige anderen). Als tweede groep de agenten, die zijn uitgezonden door S.O.E., voordat uw samenwerking met S.O.E. in Juni 1942 begon, en als derde groep de agenten, die zijn uitgezonden in samenwerking tussen S.O.E. en M.V.T. Kunt u die verdeling als juist aanvaarden?

A. Ja; wanneer u zich beperkt tot de periode van het England-Spiel.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Er is natuurlijk altijd nog de mogelijkheid, dat er andere agenten waren. Dat heb ik ook in mijn vorige verklaring gezegd. Er waren ook mensen bij S.O.E., die werkten voor de afvoer van afgeschoten vliegers e.d. Hoe het daarmee stond, weet ik niet. Ik weet niet of die onder de 21 boven de streep voorkomen.

50344. De **Voorzitter**: Dat lijkt mij vrij onwaarschijnlijk, omdat wij 17 van die 21 thuis hebben kunnen brengen. Van 4 is ons dat niet gelukt. Daarvan zeggen de heren Schilp en Lieftinck, dat het mogelijk is, dat die in opleiding zijn geweest, maar niet zijn uitgezonden.

Voorts is ons gebleken uit een rapport, dat *Schreijder* heeft ingediend, dat hier te lande een zekere kapitein Kay heeft geopereerd, waarover hij wel berichten kreeg, maar die hij niet heeft kunnen vinden. Dat zou een figuur kunnen zijn geweest, die heeft gewerkt

aan de afvoer van piloten of iets dergelijks. Hebt u die naam wel eens gehoord?

A. Neen. Ik weet geen enkele naam van die tak van dienst. Ik wist alleen, dat een dergelijke tak van dienst bestond.

50345. De **Voorzitter**: Had mejuffrouw *Terwindt* niet met die tak van dienst te maken?

A. Op een gegeven ogenblik heeft die tak van dienst — maar dat ging buiten mij om — aan de Engelse major *Blizzard* gevraagd mejuffrouw *Terwindt* met hetzelfde vliegtuig mee te laten gaan. Ik ken haar zelf niet. Zij is wel bij de heren *Schilp* en *Lieftinck* geweest, zoals ik later heb gehoord. Maar zij heeft niets met ons te maken gehad. Het was een heel aparte tak van dienst van S.O.E.

50346. De **Voorzitter**: Zij is dus slechts toevallig in dezelfde combinatie gekomen?

A. Ja.

50347. De **Voorzitter**: Dit is eigenlijk een ondersteuning van de stelling, die door sommigen wordt verkondigd, dat het vermengen van agenten van verschillende diensten grote bezwaren heeft, want men deelt daarbij natuurlijk het lot van een andere dienst, als die andere dienst gepenetreerd is.

A. Het ressorteerde wel allemaal onder S.O.E.

50348. De **Voorzitter**: Maar als mejuffrouw *Terwindt* blind gedropt was, zou zij beter af geweest zijn dan nu, nu zij op een geopeneteerde verbinding van S.O.E. was terechtgekomen. Zij heeft als haar opdrachtgever genoemd een zekere captain *Neave*. Dat zegt u verder niets?

A. Ik meen, dat hij juist bij die dienst van de afgeschoten vliegers zat. Het was een onderdeel van S.O.E. Zij ging dus mede met een vliegtuig van S.O.E. Zij had met ons niets te maken. Ik had van de heer *Lieftinck* gehoord, dat zij wel eens op zijn bureau gekomen is.

50349. De **Voorzitter**: Met de Jambroes-affaire had zij niets te maken?

A. Neen.

50350. De **Voorzitter**: Had de heer Smit van de schoenenzaak *Bally* in den Haag er ook niet mede te maken?

A. Ik weet van het gehele geval-*Terwindt* niets af.

50351. De **Voorzitter**: Wij zijn gestuit op verscheidene waarschuwingen, die hebben plaats gevonden, reeds in 1942. Allereerst de waarschuwing van *Alblas*, een van de agenten, uitgezonden door S.I.S. in de tijd van de heer *Derksema*; *Alblas* heeft hier lange tijd op zeer vruchtbare wijze geopereerd; hij heeft lange tijd contact met Engeland gehad; velen zeggen, dat hij een van de beste en stoutmoedigste agenten was, die er geweest zijn. Hij is in moeilijkheden gekomen — dat merkte hij niet direct — toen er een nieuwe code voor hem was meegebracht door van der *Reyden*; door de arrestatie van van der *Reyden* is die code aan de Duitsers bekend geworden; zij hebben *Alblas* toen gecontroleerd en een tijd in vrijheid laten zenden. *Alblas* had in Juli 1942 iets gehoord van hetgeen er met *Jambroes* gebeurd was en heeft een waarschuwing uitgezonden, dat er met *Jambroes* iets mis was. De Duitsers hebben dat gemerkt: zij controleerden de berichten van *Alblas* en toen hebben zij hem onmiddellijk gearresteerd. Zo is hij in Duitse handen gekomen. Heeft u iets van deze waarschuwing van *Alblas*, die over een S.I.S.-verbinding gegeven moet zijn, vernomen?

A. Neen.

50352. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk mogelijk, dat die waarschuwing niet goed naar Engeland overgekomen is, ten gevolge van storingen. Indien zij goed overgekomen is, moet die waarschuwing bij S.I.S. aangekomen zijn. Dan blijft nog de vraag of zij aan S.O.E. is doorgegeven.

A. Dat betwijfel ik zeer sterk. Dat bericht zou dan terechtgekomen moeten zijn bij luitenant *Seymour*. De verhouding tussen S.I.S. en S.O.E. was buitengewoon gespannen: die diensten waren totaal gescheiden. Zij hadden er bezwaar tegen, dat wij contact hielden met de Hollandse dienst, die toen onder de heer *Warners* stond; daar werkte toen majoor *Broekman*. In Juli 1942 werkte *Seymour* daar nog met *Hazelhoff Roelfzema*. Toen was *Rabagliatti* al weg; die is in Mei weggegaan, maar even later was ik ook al weg als hoofd van de C.I.D., maar ik moet toch zeggen, dat ik mij haast niet kan indenken, dat zij, wanneer zij een waarschuwing binnen gekregen hebben, deze niet zouden hebben doorgegeven aan S.O.E., want kort daarvoor gebeurde het herhaaldelijk, dat berichten van *Rabagliatti* bij S.O.E. kwamen en omgekeerd. Ik heb echter wel telkens bemerkt uit verhalen van generaal *Gubbins*, dat de verhouding erg gespannen was. Dat was ook in de periode van *Rabagliatti*. Maar een dergelijke waarschuwing heeft mij nooit bereikt. U zoudt dit het best kunnen vragen aan *Broekman*, als hij nog over zijn archief beschikt.

50353. De **Voorzitter**: Dan heeft er zich in Augustus van dat jaar iets van dezelfde aard voorgedaan. Toen is nl. een waarschuwing gezonden door de heer de Geus. Weet u wie ik daarmee bedoel?

A. Neen.

50354. De **Voorzitter**: Hij is tegenwoordig kapitein. Hij heeft ons hier verteld, dat hij in de bezettingsjaren vrijwel voortdurend berichten heeft overgezonden, waarvoor hij gebruik heeft gemaakt van verschillende zenders. O.a. heeft hij een tijd lang gebruik gemaakt van de zender van *Alblas*, waarover ik zojuist sprak. De heer de Geus heeft ons medegedeeld, dat hij in Augustus 1942 een telegram heeft verzonden, waarin hij mededeelde, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.Q. en V.A.L./A.L.P., in handen van de Duitsers waren. Ook van dat bericht heb u nooit iets gehoord?

A. Daarvan is mij niets bekend. Weet u langs welke lijn dat is gebeurd?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Ik vraag dat, omdat ik in de laatste tijd bij het nalopen van de stukken een brief van mij ben tegengekomen van begin 1943, waarin ik afzonderlijk rapporteerde aan de Minister, dat vele Engelandvaarders aankwamen met de mededeling, dat bepaalde berichten waren overgeseind. Mij heeft nooit een bericht bereikt behalve langs de kanalen van *Rabagliatti* en S.O.E. Ik veronderstel nog steeds, dat vele mensen aan het seinen waren in de heilige overtuiging, dat die berichten overkwamen. Of er zijn in Engeland instanties geweest, die ze wel ontvingen, maar dan toch niet de instanties, waarmee wij te maken hadden.

50355. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat inderdaad zeer veel mensen het geprobeerd hebben en het spreekt vanzelf, dat, wanneer men het eenzijdig van deze kant probeert, men er niet op behoeft te rekenen, dat men een verbinding krijgt. Dat is uitgesloten. Een verbinding kan er alleen zijn, wanneer er tevoren een verbinding gelegd is. Maar wanneer iemand zegt, dat hij over de zender van *Alblas* heeft gezonden.

A. Is dat in dit geval gebeurd?

50356. De **Voorzitter**: Neen, toen was *Alblas* al gearresteerd. Hij is gearresteerd in Juli 1942. Maar zo waren er nog enige zenders. Vooral na Maart 1943 waren er verschillende zenders, vermoedelijk zelfs reeds iets eerder, omdat ook zenders naar Nederland zijn gebracht over Delfzijl, via de verbinding-Zwaantje. Zodra men een bericht tot zo'n bron kan herleiden, is men vrij safe. Zomer heeft in 1941 ook een verbinding gehad. Zo zijn er nog enige gevallen geweest. Cr is nog iets, dat u waarschijnlijk wel zal interesseren en dat precies past in hetgeen wij nu hebben besproken. Kolonel Six heeft ons mede-

gedeeld, dat hij op 24 September 1942 van een radiodienst (dr. Brouwer te Bilthoven) een telegram kreeg, dat als volgt luidde:

„Voor Cdt. O.D. Regeringstelegram. Geheim.

Er moet rekening worden gehouden met landingen langs de geheele Nederlandsche kuststrook, teneinde contact op te nemen met den vijand. Burgerbevolking en O.D. moeten zich strikt afzijdig houden. Nadere mededeelingen volgen.”

De heer Six heeft dit telegram via Zwaantje te Delfzijl naar Londen gestuurd en hij kreeg op 2 December 1943 mondeling bericht van de koerier van dr. Visser 't Hooft, dus over Zwitserland, dat dit telegram niet van de Regering in Londen afkomstig was. Dr. Brouwer heeft hier verklaard, dat hij een zender had, die bediend werd door een zekere Tuyn, een man, waarvan hij altijd gehoord had, dat hij vóór de oorlog in contact had gestaan met de Engelse geheime dienst, dat hij hier gebleven was, een zender had en contact had met een geheime dienst in Bristol. Wij zijn nog aan het zoeken naar deze Tuyn om dit precies van hem te horen. De heer Six knoopt hier de conclusie aan vast, dat het gehele England-Spiel door de Engelsen is opgezet als misleidings- en als afleidingstactiek, waarvan dit telegram een van de voorbeelden zou zijn.

A. Alleen de laatste conclusie begrijp ik niet. Iets dergelijks, d.w.z. van dergelijke berichten, heb ik in mijn periode ook wel eens gehoord. Toen werd de vraag gesteld of een ongeveer gelijkvormig telegram — het zal misschien hetzelfde zijn geweest — van officiële Nederlandse zijde uit Engeland naar Nederland was gezonden.

Toen is uit Zwitserland geantwoord, dat dat niet het geval was. Wij hebben daarnaar overal laten informeren, ook bij de Engelsen; het was een nonsens-telegram; er was geen sprake van landingen in die tijd. Wij dachten toen, dat het Duitsers waren, die seinden.

50357. De **Voorzitter**: Schreieder heeft verklaard, dat die geschiedenis van dr. Brouwer en van Tuyn voor de Duitsers zeer onduidelijk was; volgens hem was het „eine mysteriöse Sache”. En hij ontkent per se, dat dit een bericht was, dat de Duitsers dr. Brouwer in handen gespeeld zouden hebben. Tot op het ogenblik van de arrestatie van dr. Brouwer hadden zij die zender nimmer kunnen controleren.

A. Was Tuyn een Nederlander, die vóór 1939 al bij de Engelse dienst ingeschakeld was?

De **Voorzitter**: Dr. Brouwer zegt, dat hij dat heeft gehoord, maar dat willen wij van Tuyn zelf horen. Het is intussen wel merkwaardig, dat de heer Six die informatie heeft gekregen. Dit klopt wel met hetgeen u zich van een soortgelijk of misschien hetzelfde geval herinnert.

A. Voor mij staat niet vast, dat dat contact er is geweest, nog lang niet, maar de mogelijkheid er van ontken ik allerminst.

50358. De **Voorzitter**: Dat de zender van Tuyn in verbinding zou hebben gestaan met een geheime dienst in Bristol, zegt u ook niets?

A. Neen.

50359. De **Voorzitter**: De Geus had dus in Augustus 1942 een waarschuwing gezonden; wij zullen de Geus nog eens vragen over welke zender. Een feit is, dat hij daarvóór berichten over de zender van *Alblas* heeft gezonden en dat hij later nog berichten heeft gezonden over bekende zenders uit die tijd; hij was dus iemand, die berichten verzamelde en doorgaf. Het bericht, dat een waarschuwing inhield ten aanzien van drie zenders, die in Duitse handen waren, heeft u dus niet bereikt. De Geus deelt verder mede:

„Ik heb toen in Augustus 1942 gewaarschuwd en een jaar later kreeg ik een telegram terug van de Regering in Londen als volgt: „De Regering laat u weten, indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.” ”

Hier krijgt men dus het merkwaardige, dat een jaar later gereflecteerd wordt op het telegram van de Geus met een telegram, dat van de Regering afkomstig is. Ik kan mij voorstellen, dat het bericht van de Geus is terechtgekomen in de Engelse sfeer en dat u er niets van gehoord heeft. Maar dan komt een jaar later dat telegram van de Regering, hetgeen betekent, dat het in de Nederlandse sfeer gekomen is, hoewel het ook mogelijk is dat S.I.S. volkomen zelfstandig en op eigen houtje een bericht heeft verzonden, waarin de Nederlandse Regering genoemd wordt, terwijl deze Regering daarvan niets weet.

Ook van dat antwoord weet u dus niets. I-let is nog mogelijk, dat dat telegram van de Regering over B.I. gegaan is; dat kunnen wij de heer *Somer* vragen.

A. Wanneer het in Augustus 1942 is ingekomen, zou het terechtgekomen moeten zijn bij S.I.S. De heer *Broekman* werkte daarmee samen; de verhouding tussen hem en mijn bureau was uitstekend, zodat hij dit alsdan zeker zou hebben doorgegeven.

50360. De **Voorzitter:** Met dat telegram van *de Geus* van Augustus 1942 is het dus een zelfde geval als met het telegram van *Alblas*. Maar nu het raadselachtige telegram, dat teruggegaan is in Augustus 1943. Het is wel moeilijk daaromtrent bij B.I. te informeren, want wie zaten er in Augustus 1943 bij B.I.? In de eerste plaats de heer *Somer*. Deze vertoeft in Indonesië en is moeilijk te bereiken. De heer *van Houten* was er nog niet. Hij is, naar ik meen, pas in September in Engeland aangekomen of net nog in Augustus, maar in ieder geval zou het zeer toevallig zijn, als hij hiervan nog iets had meegemaakt.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij heeft de Patriotic School verlaten op de verjaardag van de Koningin.

50361. De **Voorzitter:** Wie was er nog meer bij B.I. in die tijd? De heer *Broekman* was ziek.

A. Ik ken uit die tijd alleen de heren *Somer*, *Broekman* en *van Houten*. Wie er nog als jongere officieren op het bureau zaten, kunt u het best aan de heer *Schilp* vragen.

50362. De **Voorzitter:** Nu heb ik hier enige waarschuwingen genoemd — er zijn er veel meer geweest —, die, gezien de personen, die ze hebben gezonden, en de verbindingen, waarvan zij gebruik hebben gemaakt, niet zonder meer van de kaart kunnen worden geveegd. Hierin kan iets gezeten hebben. Hier is de mogelijkheid van een verbinding geweest. En nu is dus het merkwaardige en het belangrijke, dat u verklaart, dat die waarschuwingen, als zij overgekomen zijn, u in elk geval niet bereikt hebben.

A. Inderdaad.

50363. De **Voorzitter:** Dat is een belangrijk punt. Wij hebben nog zo'n geval: dat betreft *Dessing*. Deze is in Februari 1942 uitgezonden — hij was een van die 21 S.O.E.-agenten — en in Nederland geweest. Zijn marconist kwam echter niet. *Dessing* is de man, die toen in het café „De Leidse Poort“ een ontmoeting heeft gehad met een gevangengenomen parachutist. Hij moest in „De Leidse Poort“ zijn marconist opwachten. Toen hij daar kwam, zag hij ineens een van zijn kennissen, van wie hij wist, dat deze ook als agent in Nederland was, nl. *Andriuzga*. Deze gaf hem onmiddellijk een teken en wist hem toe te fluisteren: Gestapo! Hij was daar onder geleide van de Gestapo, die van de afspraak wist. Zo wilde men *Dessing* grijpen. *Dessing* is daarna uitgeweken, is in Brussel terechtgekomen, heeft daar een aantal maanden gezeten en heeft omstreeks Kerstmis 1942 volgens zijn rapport — wij hebben het niet kunnen verifiëren aan zijn verklaring, hij woont in Zuid-Afrika — een waarschuwingstelegram naar Londen gezonden over een Belgische lijn. Toen hij in September 1943 in Londen kwam — hij is over Zwitserland teruggekeerd — vertelde *Bingham* hem, dat het telegram eerst 6 maanden later was ontvangen. Ik laat daar of dat juist is. Het kan ergens zijn blijven liggen. In ieder geval is hier toch ook weer sprake van een serieuze waarschuwing van een agent, die alle mogelijke moeite heeft gedaan om die waarschuwing over een Belgische lijn door te krijgen. Volgens zijn verklaring zou die waarschuwing zelfs in Londen ontvangen zijn. Mijn vraag is: hebt u er ooit iets van gehoord?

A. Ik heb er nooit iets van gehoord.

50364. De **Voorzitter:** Hebt u *Dessing* nog gesproken in September 1943, toen hij terugkwam?

A. Neen. Ik heb alleen gehoord, dat hij over Zwitserland was gekomen. Ik ken hem niet en ik heb hem ook nooit ontmoet, tenzij hij dezelfde is als *Homburg*. Deze is nog in Londen geweest en hem heb ik wel ontmoet.

50365. De **Voorzitter:** Neen, dat is niet dezelfde.

En dan de waarschuwing van *Ubbink* en *Dourlein*. Dat telegram is, zoals u hier de vorige keer hebt verteld, op 23 Juni 1943 doorgekomen. Dit is dus wel een waarschuwing, die is doorgekomen.

A. Ja.

50366. De **Voorzitter:** Dat is een bericht, dat zij uit de gevangenis te Haaren hebben gestuurd, want zij zijn pas eind Augustus 1943 daaruit ontsnapt.

A. Zij hadden kans gezien, zoals ik later heb gehoord, via een tandarts of een pastoor — dat durf ik niet precies te zeggen — dat bericht door te geven. Dat kan men zien in het dossier, waarin het verhoor zit, dat hun is afgenomen, toen zij in Londen kwamen.

50367. De **Voorzitter:** Wij zijn aan het naspeuren wie hen daarbij geholpen heeft.

A. Dat stond er allemaal in.

50368. De **Voorzitter:** Zij weten het ook niet precies. Het blijkt, dat het niet zo eenvoudig ligt. Hierin heeft ook dr. *Steyns* een rol gespeeld, die eveneens gevangen was en als arts in de gevangenis werkzaam was.

A. Juist. Er zat een dokter tussen.

50369. De **Voorzitter:** U hebt dus die waarschuwing wel gekregen?

A. Ja.

50370. De **Voorzitter:** Zij zijn eind Augustus 1943 ontsnapt. Toen hebben zij in September via enige mensen, die zij kenden, weer een bericht naar Londen gestuurd. Dat bericht is terechtgekomen bij kapitein *de Swart* in den Bosch, die het aan verschillende relaties heeft gegeven, aan een zekere *Luyendijk*, die het naar een O.D.-zender heeft doorgegeven, en aan een zekere *Bax* in Baarle-Hertog, die het bij een Belgische zender heeft gebracht. Over die Belgische zender is een antwoord gekomen. Hebt u daarvan iets gehoord?

A. Kunt u zeggen hoe die boodschap luidde?

50371. De **Voorzitter:** Zij hebben een telegram gestuurd met de mededeling, dat de parachutisten in Haaren gevangen zaten. In hun rapport staat, dat zij tot hun ergernis en verwondering een bericht terugkregen met advies om in Holland te blijven, als zij geen kans zagen over een neutraal land terug te keren. Kapitein *de Swart* heeft ons medegedeeld, dat het antwoord inhield, dat de zaak belangrijk was, maar dat zij niet behoefden terug te komen en dat zij, wilden zij dat doen, dan zelf voor transportgelegenheid moesten zorgen. Herinnert u zich van dat bericht van September 1943 niets?

A. Neen. Dat kunt u beter aan de heer *Lieftinck* vragen. Dat antwoord is echter zeker nooit van ons afkomstig geweest.

50372. De **Voorzitter:** *Schreieder* heeft verklaard, dat, toen die twee jongelui uit Haaren uitgebroken waren, er een groot gevaar voor zijn Spiel dreigde; toen heeft hij een telegram gestuurd naar Londen, dat er twee spionnen van de Duitsers in Londen zouden aankomen.

A. Dat is iets, waarvan ik nu voor het eerst gehoord heb. Het hoofd van S.O.E. vertelde mij altijd, dat die andere tak van dienst, de contra-spionage, een aparte afdeling was, waarover zij niets te zeggen hadden. *Gubbins* en *Mockler Ferryman* waren toch ook de mensen niet om gern hart voor deze kerels te hebben.

50373. De **Voorzitter:** U heeft ook nooit een enkel telegram van *Lauwers* ontvangen? Tenminste: bij de telegrammen, die wij gehad hebben, waren geen telegrammen van hem. *Lauwers* behoorde ook weer tot de oudere groep agenten, die zelfstandig door S.O.E. uitgezonden waren.

A. Van de groep oudere agenten van de S.O.E. hoorden wij nooit iets.

50374. De **Voorzitter:** Er zijn verschillende aanwijzingen, dat *Lauwers* een aantal pogingen heeft gedaan om in zijn telegrammen duidelijk te maken, dat hij in handen van de Duitsers was. Daarvan heeft u nooit iets gehoord?

A. Neen, daarvan heb ik nooit iets gehoord.

50375. De **Voorzitter:** Alles bleef dus in grote mate in de Engelse sfeer. Maar nu de waarschuwingen, die u wel bereikt hebben en

waaraan wel aandacht is geschonken. In de eerste plaats is er op 8 April 1943 het volgende telegram gekomen:

„Op een April X verrast in Den Haag en verdwenen stop vrees verraad in Y kringen stop alle contacten verbroken.”

In dat telegram is X de „operator”.

Vervolgens is er een telegram gekomen op 22 April, houdende mededeling van de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-Vorrink.

Verder is op 10 Mei gekomen het telegram van de O.D. over Anton de Wilde, later bevestigd door een telegram uit Bern.

A. Mag ik u even iets vragen? Dat zijn berichten, dat er iets mis is. Dat zijn dus berichten in algemene zin. Maar u sprak over waarschuwingen voor mijn tak van dienst. Berichten, waarin ongelukken en arrestaties werden gemeld, kwamen ieder jaar bij tientrillen voor. Ik herinner mij b.v., dat half 1942 een geschreven bericht over Bern binnenkwam van prof. Oranje, die zei: Hier zijn door verraad mensen gearresteerd. Dergelijke dingen kwamen herhaaldelijk binnen, maar dat zijn geen bepaalde waarschuwingen voor een bepaalde tak van dienst.

50376. De **Voorzitter**: Neen, maar de mededeling in het telegram van 8 April:

„Op een April X verrast in Den Haag en verdwenen stop vrees verraad in Y kringen stop alle contacten verbroken”

was op zich zelf toch wel een waarschuwing.

A. Een bericht, dat een agent was gevangengenomen?

50377. De **Voorzitter**: Dat een agent al zijn contacten heeft verbroken in verband met arrestaties, behoeft niet direct te betekenen, dat de dienst zelf gepenetreerd is. Dat ben ik met u eens. Die telegrammen, waarin informaties omtrent Anton de Wilde werden gevraagd, hadden wel meer betrekking op de dienst. Toen werd u geïnformeerd of Anton de Wilde u bekend was.

A. Dat wil zeggen: als ik mij goed herinner, heeft B.I. een bericht gekregen uit Holland, waarin werd gevraagd; „Kent u een zekere de Wilde? Werkt hij voor u?”. De heer *Somer* kende hem niet en heeft aan mijn bureau gevraagd of wij hem kenden. Toevalligerwijze was 1 of 1½ maand tevoren bericht gekomen, dat Beukema toe Water, die uit Holland moest terugkomen, geseind had: „Wij zenden een agent, wiens eerste schuilnaam is Anton.” Wij kenden geen Anton. Hij was een Nederlander uit het bezette gebied. Wij hebben toen nadere inlichtingen gevraagd en daarop werd geantwoord: „Het is *Anton de Wilde*”, met een beschrijving. Deze was dus onderweg van Nederland naar Engeland. Veertien dagen, een maand later — dat weet ik niet precies — kwam de vraag: Kan die de Wilde van uw bureau zijn? Toen heb ik het met de heer *Somer* besproken, omdat het wel een man van zijn tak van dienst kon zijn.

50378. De **Voorzitter**: Toen is ook ter sprake gekomen of er geen naamsverwarring kon zijn met een van de door u uitgezonden agenten van der Wilden?

A. Ja. Dat gesprek is op mijn bureau gevoerd. Achteraf is het gebleken van der Waals te zijn geweest. Die naam was in Engeland toen totaal niet bekend. Ik heb gemerkt, dat bij het B.I. in het najaar van 1943 nog niet bekend was, dat van der *Waals* de Wilde was. Als u dat een waarschuwing noemt. Het zei ons toen niets.

50379. De **Voorzitter**: Maar wat heeft bij u de doorslag gegeven om te zeggen, dat de uitzendingen moesten worden stopgezet?

A. U weet, dat eerst *Jambroes* is uitgegaan. Ik had bedoeld, dat hij zou terugkomen, vóórdat wij volledig zouden doorwerken. Het heeft twee maanden geduurd, vóórdat Beukema toe Water vertrok. Dat was pas, toen ik door telegrammen de indruk kreeg, dat de hele zaak goed lag. *Jambroes* rapporteerde, dat hij heel slecht opschoot. Het was heel moeilijk werk. Dat werd door ons aanvaard, want hij moest contact zoeken met die bekende organisatie van Dogger. Dus het lag ook niet zo eenvoudig. Wij zagen in *Jambroes* een zeer bekwaam en zeer voorzichtig man en dachten daardoor, dat hij dat niet al te geforceerd zou doen. Toen hij op het punt was terug te komen, kregen wij het bericht, dat hij was neergeschoten in de buurt van Roosendaal of iets dergelijks, met zijn operator er bij. Dus dat was mislukt. Beukema toe Water hoorde dat, volgens de berichten, en verbrak het contact. Dat was altijd de manier van werken. Wanneer ongelukken waren gemaakt, moest de zaak blank worden gelegd. Dus het duurde weer betrekkelijk lange tijd vóórdat hij aan

het werk kon gaan. Hij kreeg opdracht om terug te komen. Hij zei: Het gaat nu niet, want ik moet beginnen met de zaak, die iiiiit elkaar ligt, weer bij elkaar te krijgen. Dat was ook volkomen verklaarbaar. Daarop stuurde hij het bericht: Ik kan niet weg, maar wij zullen Anton de Wilde sturen. Hij werd oorspronkelijk Anton genoemd; later Anton de Wilde; deze gaat op weg over België en Frankrijk. Wij kregen bericht uit België en Frankrijk, dat hij onderweg was. Deze man was gearresteerd in Bordeaux. Wij hadden nog geen enkel bewijs, dat het werkelijk goed was. Wij leefden in die maanden in een sterke spanning. Toen heb ik gezegd: ik stop het tot er iemand terug is; ik moet eerst het bewijs hebben, dat het goed is.

50380. De **Voorzitter**: Heeft daarbij die operatie in Zeeland een rol gespeeld? Dat dacht de heer *Schilp*.

A. Op 23 Mei is de laatste weggegaan — ik heb het nog nagezien — en betrekkelijk kort daarna, op 23 Juni — u zult zeggen: dat is maar een maand, doch een maand gaat heel snel om — kwam het verminkte bericht van Dourlein en Ubbink binnen.

De **Voorzitter**: 23 Juni.

A. De laatste was 26 Mei weggegaan; dus een kleine maand daarna kwam het verminkte bericht binnen. Toen was het helemaal afgelopen. Toen heeft *Beukema* toe Water order gekregen terug te komen. Hij zou over Vlissingen komen en hij had om hulp gevraagd met motortorpedoboten en vliegtuigen. Die werden er op uitgestuurd, maar hij kwam niet. Toen werd het steeds duidelijker, dat het mis was.

50381. De **Voorzitter**: Dacht u, dat dit geval met Beukema na het telegram van Ubbink en Dourlein was?

A. Dst dacht ik tenminste. Misschien kan ik het nazien; ik heb het alles genoteerd; dat is wel te reconstrueren uit het archief. De mislukte tocht vanaf de Schelde is geweest op 15 Juli 1943.

50382. De **Voorzitter**: Dus niet juist is het vermoeden van de heer *Schilp*, dat bij u de doorslag heeft gegeven de mislukte operatie op de Schelde in verband met de z.g. terugkomst van *Beukema toe Water*?

A. Eigenlijk liep dat al maanden lang, dat ik er met de leiding van S.O.E. over sprak. Er kwam geen man terug, waar ik op stond.

50383. De **Voorzitter**: Ik heb die mededeling van de heer *Schilp* aanvaard, omdat ik aacnam, dat die operatie op de Schelde had plaats gevonden tussen de uitzending van de laatste agenten in Mei 1943 en het telegram van Ubbink en *Dourlein*.

A. Het verminkte telegram van Ubbink en Dourlein hebben wij vóór die tijd gekregen en toen was het voor mij volkomen uitgemaakt; generaal *Gubbins* ging daarmee volkomen akkoord en begreep volkomen, dat ik niet verder wilde gaan dan nadat die mensen teruggekomen waren.

50384. De **Voorzitter**: Heeft u de antwoorden en uitvluchten, die door de Duitsers in het England-Spiel werden gegeven om te motiveren, dat er geen agent terugkwam, alleen geput uit dit stapeltje telegrammen, betrekking hebbende op de *Jambroes*-affaire? Of heeft u daarnaast ook nog andere mededelingen gekregen van S.O.E.? Er zijn natuurlijk veel meer telegrammen bij S.O.E. ingekomen.

A. Blijkens uw vroegere mededeling, Mijnheer de Voorzitter, waren daar 4000 telegrammen ingekomen. Dat lijkt mij volkomen ongelofelijk; de agenten van S.O.E. hadden juist tot taak, zo weinig mogelijk te seinen. Dat waren geen inlichtingenagenten, maar agenten voor het organiseren van het verzet. Eén telegram in de 14 dagen was mooi. Het is echter zeer goed mogelijk dat zij telegrammen hebben gestuurd over de reception-centres, die ons nooit bereikt hebben.

50385. De **Voorzitter**: Schreieder heeft verklaard, dat er 4000 telegrammen gewisseld zijn. Dat aantal heeft dus betrekking op uitgaande en inkomende telegrammen. Ik heb Schreieder gevraagd, hoe men die telegrammen kon indelen. Hij heeft vier categorieën genoemd, waarvan de eerste betrekking had op de verbindingen; het gedeelte van de telegrammen, daarop betrekking hebbende, taxeerde hij op 2/5 en het gedeelte van de telegrammen op de drie andere categorieën op 1/5. Dus dat zouden dan zijn telkens 800 telegrammen, betrekking hebbende op resp. spionage, sabotage en de *Jambroes*-zaak.

A. Ik heb alleen onder ogen gehad wat op mijn bureau is aangeland.

50386. De **Voorzitter**: U heeft ook geen mondelinge mededelingen gehad over agenten, maar alleen die telegrammen?

A. Neen, alleen die telegrammen. Wanneer zij mij persoonlijke mededelingen zouden hebben gedaan buiten de telegrammen, die zij mij afdroegen, dan zou ik hebben kunnen weten, dat zij andere berichten ontvingen.

50387. De **Voorzitter**: Dus u heeft in die tijd steeds in de veronderstelling geleefd, dat de telegrammen, die u kreeg, alle telegrammen waren. Of heeft u geweten, dat u bepaalde telegrammen niet kreeg?

A. Ik wist zeer goed, dat telegrammen werden gewisseld over het droppen van materiaal, waarmee ik niets te maken had.

Neem b.v. de sabotagegroepen, waarmee de Engelsen werkten. De Nederlanders, ressorterende onder een Nederlandse tak van dienst, mochten niet meedoen aan de sabotage, maar de Engelsen deden wel aan sabotage, echter met mensen, die wij niet kenden, behalve *van der Giessen*. *Van der Giessen* was oorspronkelijk bestemd voor mijn tak van dienst, maar hij heeft hemel en aarde bewogen om over te gaan naar de sabotagedienst, omdat een Rotterdamse jongen, *van Riet-schoten*, die hij heel goed kende, daarbij betrokken was. Ik heb er met de Minister van Oorlog over gesproken, maar wij mochten aan de sabotage niet meedoen. Daarvoor mochten wij geen mensen beschikbaar stellen.

50388. De **Voorzitter**: Op grond van welke overwegingen niet?

A. Dat was het standpunt van de Regering. Welke haar motieven waren, weet ik niet zeker, maar ik vermoed, dat zij verband hielden met eventuele représailles op de burgerbevolking.

50389. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval was dat het standpunt van de Regering?

A. Zonder twijfel.

50390. De **Voorzitter**: Alleen is daaraan niet in alle omstandigheden de hand gehouden. In bepaalde gevallen is het wel gebeurd.....

A. Er liepen hier mensen van S.O.E. voor de sabotage rond.

De **Voorzitter**:... dat ook in uw periode een enkele agent daarvoor gebruikt is.

A. Ongetwijfeld, maar geen agent van onze dienst.

50391. De **Voorzitter**: Terwijl men later, in de periode van het B.B.O., geheel overstag is gegaan.

A. Dal heb ik niet meer gevolgd.

50392. De **Voorzitter**: Maar toen was de oorlog ook zoveel verder.

Wij waren bezig met de verschillende berichten, die binnengekomen zijn. Nu is er ook binnengekomen een brief van 6 Juni 1943 van de consul-generaal te Stockholm, de heer *de Jong*, waarin deze mededeelde, dat er enige heren uit Nederland waren gekomen, onder wie de heer *van Houten*, die een boodschap meebracht van dr. *van Royen*, een uitvoerige uiteenzetting over de arrestatie van het Nationaal Comité en wat daarmee verband hield. Kunt u zich die brief herinneren?

A. Die hebben wij veel later ontvangen.

50393. De **Voorzitter**: Die brief is gedateerd 6 Juni 1943.

A. Ik dacht, dat hij er ettelijke maanden over had gedaan, vóórdat hij in Londen kwam. Maar in elk geval heeft hij Londen in 1943 nog bereikt.

50394. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Eind Augustus is de heer *van Houten* in Londen aangekomen, maar die brief is reeds veel eerder uit Stockholm gestuurd.

A. Ik herinner mij niet meer of die brief van *van Houten* of Six kwam. Zij zaten met z'n allen op één schip. *Pot* was er ook bij. Of die brief van *van Houten* kwam, weet ik niet meer.

Mag ik even iets vragen? Ik heb toch goed verstaan, dat, als u spreekt over waarschuwingen, u spreekt over 1943?

50395. De **Voorzitter**: De eerste waarschuwingen, die ik met u behandeld heb, zijn van 1942 en niet van 1943.

Hier heb ik een schrijven, dat dateert van ver vóór de stopzetting van de uitzending van agenten. Het is een brief van de heer *van Angeren*, de Minister van Justitie, van 27 Juli 1942 aan de Minister-President, waarin hij deze een bepaalde waarschuwing doet toekomen.

A. Deze brief is mij totaal onbekend. Ik ben er allern verbaasd over, dat de heer *van Angeren* een vooruitziende blik had, zodat hij wist, dat het met de dropping van wapenen, welke toen nog nist plaats had, in de toekomst zo zou gaan. Dit is een brief van 27 Juli 1942 en de eerste man van ons, *Jambroes*, is gedropt op 26 Juni 1942, dus een maand hiervóór. Toen was er nog geen sprake van droppings.

50395. De **Voorzitter**: Hij kan van het plan iets gehoord hebben.

A. Maar hij zegt:

„Het is u wellicht niet onbekend, dat het practisch tot nog toe niet gelukt is bij het „droppen“ van personen iemand te doen landen op of dicht nabij de plaats, welke was overerngekoinen.”

50397. De **Voorzitter**: Deze brief van mr. *van Angeren* aan de Minister-President is u dus niet bekend?

A. Neen, die is mij niet bekend.

50398. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat hieronder staat een aantekening van mr. *van Angeren*, luidende:

„Besproken met prof. *Gerhrandy*, die kennelijk bij de heer *de Bruyne* nader had geïnformeerd.”

Verder staat in die aantekening:

„Zijn wij er wel zeker van, bij ons draadloos contact met de ware broeders te doen te hebben?”

Dat is wel zeer merkwaardig.

A. Zeer merkwaardig, maar er is mij niets van bekend. Op dat moment was er maar één agent uitgegaan, *Jambroes*. Toen was er wel sprake van het opnemen van radiocontact en receptiecomité's — die achteraf verkeerd bleken te zijn —, maar van dropping was nog helemaal geen sprake.

50399. De **Voorzitter**: Er waren al vele malen agenten gedropt. Ik hecht er daarom ook enige waarde aan, omdat de heer *vaiz Angererz* krachtens zijn vroegere functie wel iets van deze zaken wist. Hij is hier jarenlang hoofd van de afdeling Politie van het Departement van Justitie geweest en secretaris-generaal van dat Departement en de kwesties van spionnage en wat daarmee verband hield, ressorteerden, vóórdat op 19 April 1940 de staat van beleg werd afgekondigd, voor een belangrijk deel onder Justitie. Hij was dus geen leek op dit gebied.

A. Neen, maar ik geloof, dat u het in een ander licht moet zien. De heer *van Angeren* had maar één bron van inlichtingen in Engeland en dat was de heer *van 't Sant*.

50400. De **Voorzitter**: Ik heb een vaag vermoeden, dat de bron van de heer *van 't Sant* voor de heer *van Angeren* niet erg vloeide.

A. Dat ben ik helemaal niet met u eens.

50401. De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig, want onze inlichtingen gaan juist in andere richting. Kunt u dat nader motiveren?

A. De heer *van Angeren* had zeer veel contact inet de heer *van 't Sant*.

50402. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* had weinig ambtelijk contact met hem. Toen de C.I.D. onder leiding van de heer *van 't Sant* stond, behoorde die dienst onder Justitie, maar toch geloof ik, dat de heer *van Angeren* weinig te maken had met de verrichtingen van de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. De heer *van Angererz* heeft er zich over beklagd, dat alles buiten hem om gebeurde en dat hij er niets van heeft geweten. Hij meende, dat hij als secretaris-generaal van Justitie in ieder geval moest weten wat zijn ambtenaren deden. Er zijn verschillende andere uitingen, die ook in die richting wijzen. Maar misschien hebt u andere gegevens?

A. Ik kan het niet duidelijk verklaren. Dan kom ik op een terrein, dat helemaal buiten dit onderwerp ligt. Ik zou niet weten,

welke bron van inlichtingen de heer *van Angeren* anders gehad zou moeten hebben, als hij hoofd van de afdeling Politie was op het Departement van Justitie. In de tijd vóór de oorlog beschikte hij over zijn normale organen voor het verkrijgen van inlichtingen, maar welke bron had hij in Londen behalve die ene?

50403. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* is bij deze verhoren talloze malen ter sprake gebracht en er zijn ook zeer onaangename dingen over hem gezegd. Doordat wij hierin nu eenmaal betrokken zijn geworden, is het onze plicht na te gaan, wat wij van de heer *van 't Sant* nader te weten kunnen komen, na te gaan of de beschuldigingen juist zijn en, als zij niet juist zijn, aan te tonen, dat zij niet juist zijn. Op dat laatste heeft de heer *van 't Sant* eventueel ook iecht. U weet, dat hij op verschillende manieren ook bij het England-Spiel betrokken wordt en dat er van Nederlandse kant talloze malen berichten en waarschuwingen zijn gekomen tegen de heer *van 't Sant*. Men heeft gesproken van verraad, waarbij de naam *van 't Sant* wrd genoemd. Ik noem hier nu een voorbeeld. Zo zijn er andere gevallen, waarin de naam *van 't Sant* genoemd is. Wat hebt u met name van het laatste gemerkt?

A. Wat verstaat u onder „het laatste“?

De **Voorzitter**: Berichten uit Nederland, waarin de heer *van 't Sant* ter sprake werd gebracht.

A. Ik heb ook in mijn vorige verhoor gezegd, dat vele Engelandvaarders waarschuwingen tegen *van 't Sant* overbrachten. Er is nog een zeer ernstige waarschuwing geweest van prof. *Oranje*.

50404. De **Voorzitter**: Liep die ook hierover?

A. Die liep niet hierover. Het was een briefje, luidende:

„Ik heb de meest positieve bewijzen van verraad van *van 't Sant*“,

gezonden aan de Minister-President. Dat wist ik niet, maar de heer *van 't Sant* stuurde mij het briefje toe met een kantbriefje, luidende:

„Ten einde te laten zien, met wat voor soort mens u te maken hebt, stuur ik u dit briefje toe, dat uit Holland is gekomen.“

50405. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat briefje nog?

A. Neen, dat zat in het archief,

50406. De **Voorzitter**: Dacht u, dat het er niet meer inzat?

A. Hier in het archief niet. Mijn belangrijkste archief is in Londen achtergebleven.

50407. De **Voorzitter**: U hebt ons geschreven, dat u dat niet kunt terugvinden.

A. Maar ik weet niet of dat hiermee verband houdt.

50408. De **Voorzitter**: Hoe is die waarschuwing van prof. *Oranje* overgekomen?

A. Dat durf ik u niet zeggen. Het was een bericht via Zwitserland of via een andere tak.

50409. De **Voorzitter**: Verder dan een mededeling ging het dus niet? Er werd geen bewijs geleverd in die brief?

A. Neen, het was een heel kort briefje. Ik wist er niets van. Het werd vaak gezegd, althans in veel vager vorm, door de Engelandvaarders, die overkwamen.

50410. De **Voorzitter**: Als u de vraag gesteld wordt: Hebt u in de tijd, dat u met deze dienst te maken hebt gehad, of daarbuiten enige aanwijzing gekregen, die op u de indruk heeft gemaakt van enige betekenis te zijn met betrekking tot de heer *van 't Sant* op dit punt?, zegt u dan ja of neen?

A. Neen.

50411. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord, dat bij de Politie-Buitendienst de opdracht was gegeven, dat de verklaringen van Engelandvaarders over de heer *van 't Sant* niet meer in de processen-verbaal mochten worden opgenomen?

A. Dat heb ik hier zelf verklaard.

50412. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat ontdekt?

A. Op een gegeven ogenblik viel het mij op, dat dit in alle verhoren van Engelandvaarders ineens niet meer voorkwam. Het was plotseling verdwenen. Toen heb ik van de heer *Wolters* van de Politie-Buitendienst gehoord, dat het was in opdracht van Ministers *van Angeren*. Dat heb ik geschreven in een brief aan de heer *van Haersma de With*. Van die brief heb ik u een afschrift doen toekomen. Het moet één of twee dagen vóór de datum van die brief zijn geweest, dat de heer *Wolters* mij dat heeft verklaard.

50413. De **Voorzitter**: Ik wil nu nog even terugkomen op de brief van 27 Juli 1942 van de heer *van Angeren* aan de Minister-President, waarin wordt gewezen op het gevaar, dat kon bestaan bij het werken van onze geheime organisaties in Nederland in het bijzonder met receptiecomité's. Heeft de Minister-president daarover nooit met u gesproken?

A. Ik zou niet durven zeggen, dat hij mij niet op een gegeven ogenblik heeft gevraagd: Hoe werk jij daar? Ik ontmoette de heer *Gerbrandy* vele malen. Hij was van deze zaken betrekkelijk goed op de hoogte. Dus dan vroeg hij er naar. Ik zou dus niet durven zeggen, dat hij op 27 Juli 1942 heeft gevraagd: droppen jullie nog veel materiaal? Er was nog in het geheel niet gedropt, de eerste man was uit.

50414. De **Voorzitter**: In zover kan de aantekening van de heer *van Angeren* juist zijn:

„Besproken met prof. *Gerbrandy*, die kennelijk bij de heer *de Bruyne* nader had geïnformeerd.“

A. De heer *Gerbrandy* was ongetwijfeld dikwijls zeer belangstellend in deze zaak; ik heb meermalen met hem over deze tak van dienst gesproken.

50415. De **Voorzitter**: U ressorteerde met deze dienst eerst, tot 1 Juli 1942, onder de Minister van Marine, de heer *Furstner*; toen is u gekomen onder de Minister van Oorlog, eerst de heer *van Boeyen*, daarna de heer *van Lidth de Jeude* en dat is zo gebleven. Tenslotte kreeg de heer *van Lidth de Jeude* twee geheime diensten onder zich, die van u en die van de heer *Somer*. Hoe was nu ten opzichte van deze diensten en met name ten opzichte van de uwe de positie van de Minister-president? Ik bedoel dit. Wanneer een dienst ressorteert onder een Minister, dan zal in het algemeen de Minister-President niet zo heel veel contact hebben met de chef van die dienst; dan werkt de chef van die dienst de zaken meestal af met zijn eigen Minister. Hoe lag dat hier in de praktijk?

A. Vooral in de beginperiode, en zeker het eerste jaar, medio 1942 tot medio 1943, had de heer *Gerbrandy* hiermede veel te maken. Hij was niet alleen Minister-President, maar ook Minister van Algemene Oorlogvoering; vanaf 1 Juni 1942 tot einde 1942, hebben feitelijk de heren *Warners* en *Lovink* die inlichtingendienst geleid. De heer *Broekman* zat op het Departement van Algemene Oorlogvoering. Er bestond een zeer nauw contact; ieder ogenblik werden er vragen gesteld door de heer *Warners* aan mij en telkens werd besproken hoe die zaken moesten worden behandeld en hoe de moeilijkheden moesten worden opgelost. In zover was de heer *Gerbrandy* daarin zeer geïnteresseerd; en zeer nauw betrokken, van het begin af. In de latere phase is de inlichtingendienst een bron van ellende geweest; het was een voortdurend benoemen en afdanken. Deze voordrachten werden ingediend bij H.M. de Koningin. Dit voortdurend benoemen en ontslaan ging alles over de Minister-President; deze was er dus zeer nauw bij betrokken. Hoofd van S.O.E. was Lord *Selborne*, de hlinister of Economic Warfare. De heer *Gerbrandy* kende deze zeer goed.

50416. De **Voorzitter**: Het was toch niet zo, dat Minister *van Lidth de Jeude* er zich minder mee bemoeide? Of trad deze soms wat terug ten behoeve van de Minister-President?

A. Neen.

50417. De **Voorzitter**: En als u nu zelf eens iets had, tot wie wendde u zich dan?

A. Tot de Minister.

50418. De **Voorzitter**: Dus niet regelrecht tot de Minister-President?

A. Neen. Alleen in die eerste periode, met *Rabagliatti* — daar zat toen van 'r Sant tussen —, meldde ik het ook nog aan de Minister van Marine, maar deze betrok er onmiddellijk de heer *Gerbrandy* in. *Gerbrandy* was er dus nauw bij betrokken. Zolang ik onder de Minister van Oorlog ressorteerde, heb ik alle dingen rechtstreeks met hem behandeld, maar Warners en Lovink, met wie ik weleens zaken behandelde, hadden hun bureau tegenover dat van Gerbrandy en als er problemen waren, dis Gerbrandy ook interesseerden, kwam hij weleens binnenstappen.

50419. De **Voorzitter**: Het was toch wel zo, dat de heer *Warners* een tijdlang bestemd was voor de functie van chef van het nieuwe B.I.?

A. Ik heb officieel opdracht gekregen, die dienst over te dragen aan de heer Warners. Toen ik mijn functie bij de C.I.D. eindigde op 1 Juni 1942, zijn *Warners* en Lovink bij mij geweest en hebben eerst de zaak mondeling overgenomen en daarna op papier.

50420. De **Voorzitter**: Wij hebben nooit een benoemingsbesluit gevonden.

A. Die opdracht tot overdracht zult u in mijn archief vinden, maar niet de benoeming. Deze bleef hangen. Er kwam een vreselijk rare periode. De heer *Hazelhoff Roelfzema* is met een groepje blijven doorwerken. *Warners* is begonnen, met behulp van *Broekman* — die van mijn bureau kwam —, om de zaak op te zetten, maar vóórdat hij daarmee klaar was, werd hij ook bedankt.

50421. De **Voorzitter**: Weet u de reden, waarom de heer Warners die functie niet heeft gekregen of niet heeft willen hebben?

A. Die weet ik niet.

50422. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat, als wij aan deze periode raken, er ineens een sfeer van geheimzinnigheid komt. Wij hebben pas de heer Lovink gehoord en deze weet zich ook niets te herinneren van deze periode.

A. Ik herinner mij die periode heel goed.

50423. De **Voorzitter**: Het lijkt allemaal een beetje geheimzinnig. Enfin, dat moeten de verantwoordelijke Ministers of de verantwoordelijke Minister ons maar duidelijk maken.

A. Misschien kan de heer Gerbrandy het zeggen. Per slot van rekening had Warners zich helemaal geprepareerd voor het opzetten van deze dienst. Daarmede is hij maanden bezig geweest. Op het laatst is het abrupt afgebroken.

50424. De **Voorzitter**: Weet u de reden?

A. Neen, die weet ik niet.

50425. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Maar u herinnert het zich wel?

A. Ik herinner mij wat er gebeurd is.

50426. De **Voorzitter**: Wat herinnert u zich, dat er gebeurd is?

A. Dat het plotseling niet is doorgedaan.

50427. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: U vermoedt wel, waarom het was?

A. Ik heb er geen enkel bewijs voor. Ik moet hier al zoveel dingen zeggen, die ik niet kan bewijzen, omdat ik niet over mijn archief beschik, dat ik daaraan liever niets toevoeg.

50428. De **Voorzitter**: Dus 17 Augustus 1942 is de heer *Broekman* weggegaan van uw dienst?

A. Dat is vóór die tijd geweest.

50429. De **Voorzitter**: De heer Schilp heeft medegedeeld, dat hij die dag is gekomen ter vervanging van de heer *Broekman*.

A. Schilp is later gekomen; *Broekman* was eerder weg.

50430. De **Voorzitter**: In ieder geval, toen de heer *Broekman* naar het Departement van Algemene Oorlogvoering verhuisde, was het niet, omdat hij al bestemd was om op te treden als hoofd van B.I.?

A. Neen, geen sprake van. Hij is alleen overgegaan, omdat hij bij mijn dienst was ingewerkt en de heer *Warners* prijs stelde op zijn diensten.

50431. De **Voorzitter**: De opdrachten van de agenten, die naar Nederland zijn uitgezonden door uw dienst en S.O.E., zijn nimmer schriftelijk meegegeven?

A. Neen, die moesten zij uit het hoofd leren.

50432. De **Voorzitter**: En was het zo, dat bij u alleen de opdrachten in haar algemeenheid bekend waren? De contactadressen, de wachtwoorden en al dat soort van dingen bleven helemaal in de Engelse sfeer, niet waar?

A. Het laatste durf ik niet te zeggen; dat kunnen de heren Schilp en *Lieftinck* wel vertellen.

50433. De **Voorzitter**: Die hebben verklaard, dat het zo was.

A. Dan zal het wel zo zijn.

50434. De **Voorzitter**: Maar de algemene opdrachten kwamen in overleg tot stand?

A. Ja, in overleg.

50435. De **Voorzitter**: Die hadden speciaal betrekking op de verzetsorganisaties?

A. Ja. Wij hadden op de man af bepaald, wie bepaalde hoofd-functies en nevenfuncties zouden hebben.

50436. De **Voorzitter**: Het overgrote gedeelte van de agenten, die na Juni 1942 zijn uitgezonden, behoorde tot de organisatie-lambroes: die dienden dus om die organisatie te voeden. Maar het is duidelijk gebleken, dat een aantal agenten buiten dit kader valt.

A. Jongelie, bij voorbeeld.

50437. De **Voorzitter**: Ja, die had een speciale opdracht, welke van politieke aard was, niet waar?

A. *Jongelie* heeft een hele vertrouwensopdracht meegekregen. Ik meen zelfs, dat hij nog bij Hare Majesteit en de Minister-President is geweest. Ik kan niet meer zeggen, wat deze vertrouwensopdracht was. Zij lag buiten de verzetsorganisaties.

50438. De **Voorzitter**: Helemaal?

A. Ja.

50439. De **Voorzitter**: Dan zijn een paar agenten speciaal als inlichtingenagenten uitgegaan. Waren dat niet Kist en *Braggaar*?

A. Dat weet ik niet.

50440. De **Voorzitter**: Zo waren er nog enkele uitzonderingen, maar die finesses weet u misschien niet.

A. Neen, dat herinner ik mij niet.

50441. De **Voorzitter**: Nu zijn er hier verschillende opmerkingen gemaakt over bezwaren, die in het algemeen tegen het gevolgde systeem golden en die bij scherp nadenken en overwegen misschien al tijdens het England-Spiel hadden kunnen blijken en dus aanleiding hadden kunnen geven tot wantrouwen. In het bijzonder noem ik een opmerking van Giskes, dat men werkte met een veel te beperkt aantal „dropping“-plaatsen, waardoor een veel te groot aantal „droppings“ op dezelfde terreinen en te vlug na elkaar moest plaats hebben. Daardoor konden bovendien de Duitsers, die hier over radar-installaties beschikten en de invliegende vliegtuigen tijdig konden waarnemen, deze plaatsen gemakkelijk controleren. Daartegen had toch moeten worden gewaakt.

A. Het kostte zeer veel moeite om behoorlijke „dropping“-plaatsen te vinden. Welke dit waren, wisten wij zelf niet.

50442. De **Voorzitter**: U stond volledig buiten het verbindingsprobleem en het transportprobleem? De Engelsen hebben altijd stijf en strak volgehouden, dat u daarbuiten moest blijven?

A. Zij hebben altijd wel gezegd, dat het in Nederland buitengewoon moeilijk „droppen” was. Ik heb ook nooit geweten, dat het aantal „dropping”-plaatsen zo beperkt was en dat er daarom meer kans was, dat de zendingen eerder in handen van de Duitsers zouden vallen.

50443. De **Voorzitter**: Ik heb hier een nota betreffende de contacten met de heer Vorrink; deze nota is blijkbaar van uw hand.

A. Dit gehele stuk komt mij althans zeer bekend voor; dit is inderdaad door mij geschreven. Ik heb dit alles moeten nagaan op last van de Minister-president.

50444. De **Voorzitter**: Uit die nota blijkt wel, dat de contacten met de heer Vorrink helemaal buiten uw bemoeiing zijn omgegaan.

A. In zoverre, dat, naar ik meen, die contacten zijn gelegd over de instructie, die zij hadden meegekregen. Daarover beklagde *Blizzen* is geweest. Dat was de lijn, waarover het contact met Vorrink moet zijn gelegd. Maar in de beginperiode, toen ik nog kort samenwerkte met S.O.E., is over de lijn van S.O.E. een telegram binnengekomen. Ik herinner mij nog, dat het een geweldig uitgebreid telegram was, in verschillende stukken. Het werd door *Blizzard* bij mij gebracht. Dat was over zijn lijn binnengekomen.

50445. De **Voorzitter**: Dat was niet in het begin van uw samenwerking met S.O.E., maar op 12 Januari 1943. Ik heb hier de brief van 14 Januari 1943, waarbij u aan de Minister van Oorlog mededeling doet van dat telegram. Daarbij bevindt zich een brief van 12 Januari 1943 aan u, die een onleesbare handtekening draagt, maar kennelijk van *Blizzard* is, en daarachter zit dat telegram.

A. Inderdaad. *Blizzard* beklagde er zich over, dat dia dingen zo lang waren. Toen is mij gevraagd na te pluizen, hoe dat contact tot stand gekomen was. Ik heb daarover gesproken met de heer Meyer *Sluysers* en kolonel *Keswick*, een ietwat oudere collega van *Blizzard*.

50446. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat men toen wel bezwaar heeft gemaakt tegen te lange telegrammen, maar niet consequent is gekomen tot de vraag: Hoe is het mogelijk, dat die lange telegrammen gestuurd kunnen worden? Dat had men zich toch kunnen afvragen?

A. Dat ben ik met u eens, maar vooral in de beginperiode — slat was juist typisch — kwam het weleens voor, dat agenten afweken van de instructie, die zij hadden meegekregen. Daarover beklagde *Blizzard* zich verschillende malen. Dat was een heel ander type mensen dan die wij beschikbaar hadden grsteld.

50447. De **Voorzitter**: Maar dan is de vraag of dat de juiste methode was. Men geeft dergelijke vooïschriften om ze te doen nalen en als zij niet nageleefd worden, behoort men te zeggen: die agent leeft de voorschriften niet na, dus daarmee kan iets verkeerd zijn.

A. Zo was het ook niet. Het ging over een enkel geval, waarin een agent eens wat afweek van zijn instructie.

50448. De **Voorzitter**: Hier is medegedeeld door iemand, die liet van Jordaan zelf heeft gehoord, nl. door *Lauwers*, dat Jordaan, die gevangen zat, seinde naar de Engelsen en zijn security-checks niet gebruikte en toen een telegram terugkreeg van de Engelsen, waarin stond: Waarom gebruik je je security-checks niet?

A. U hebt dat de vorige keer ook verteld. Ik vind het ongelofelijk.

50449. De **Voorzitter**: Dat ligt in hetzelfde vlak als die kwestie van de te lange telegrammen. Als men veiligheidsvoorschriften geeft en ze worden niet opgevolgd, moet men zich afvragen: Zit er misschien iets achter!

A. Ongetwijfeld, dat ben ik met u eens. Is het vaststaand, dat die telegrammen van Vorrink uit een volkomen verkeerde bron zijn gekomen?

50450. De **Voorzitter**: Ja, die zijn over een verbinding van *Schreieder* gestuurd. Daaraan zit nog de volgende geschiedenis vast. U vindt in het eerste telegram mededelingen over de Jodenvervolgingen. Toen is van de kant van Londen — dat wordt verteld door *Schreieder* en *Giskes* — het bericht gekomen 1°. dat de telegrammen niet zo lang moesten zijn; 2°. dat men heel weinig interesse had voor al die politieke mededelingen. Dat was op zich zelf niet zo vreemd, want S.O.E. was een militaire dienst, die meer gespitst was op militaire inlichtingen dan op andere. Toen dat antwoord uit Londen kwam op het telegram over de Jodenvervolgingen — dat is ten minste het verhaal, dat *Schreieder* heeft gedaan — en dit aan *Rauter* werd gerapporteerd, zou deze gezegd hebben: Het is jammer, dat wij niet aan het Nederlandse volk kunnen mededelen, dat er zo wordt gereageerd op mededelingen over de Jodenvervolgingen.

A. Dat was een berichtenwisseling tussen *Blizzard* en de betrokken agent.

50451. De **Voorzitter**: Inderdaad. Dan zijn er verklaringen geweest van de heer *Somer* over de Radio-Oranje-boodschappen. De heer *Somer* heeft gezegd, dat ondanks het feit, dat u met de uitzending van agenten was opgehouden, er toch nog boodschappen via Radio-Oranje werden doorgestuurd, waarbij nog noodlottige gevolgen zijn opgetreden. Als ik het goed heb begrepen, had uw dienst eigenlijk met de boodschappen voor Radio-Oranje niets te maken. Als er zulke opdrachten aan Radio-Oranje werden gegeven, waren deze een gevolg van mededelingen, die over de verbindingen van S.O.E. met Nederland, d.w.z. over de verbindingen van S.O.E. met de Duitsers, waren overgekomen. Dan werden de opdrachten aan Radio-Oranje door de Engelse dienst gegeven. Is dat zo?

A. Voor zover ons bekend is, buiten onze voorkennis om.

50452. De **Voorzitter**: Dacht u, dat u van alle radioboodschappen bericht kreeg?

A. Neen, dat was juist het ellendige. Er gingen veel meer boodschappen over Radio-Oranje uit dan van onze dienst afkomstig waren. Maar dat is begrijpelijk, want er waren verschillende takken van dienst, die dat deden. Het rapport-Dogger kwam met Tazelaar in Londen aan en toen ging b.v. direct een boodschap uit van Radio-Oranje, waarin moest worden kenbaar gemaakt, dat zij waren overgekomen. Van wie dat uit is gegaan, is mij nog niet bekend.

50453. De **Voorzitter**: De heer van Tijen zou naar Londen gaan voor de heer Vorrink. Hij is hier te lande gearresteerd, doch niettemin is er een radioboodschap, die zijn aankomst moest bevestigen, uitgezonden. Dus dat is door de Duitsers hier aan S.O.E. opgegeven. Die radioboodschap is waarschijnlijk in opdracht van S.O.E. door Radio-Oranje uitgezonden. Of hebt u daarvan geweten?

A. Neen, daar weet ik niets van. Er werden legio boodschappen uitgezonden. Er zijn ook boodschappen uitgezonden, die wij wel kenden.

50354. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan een voorbeeld geven.?

A. Bedoelt u boodschappen voor Radio-Oranje, die verband hielden met de verbindingen van die Jambroes-organisatie?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Wanneer b.v. uit Holland het verzoek kwam tot het uitzenden van die en die boodschap, werd het van Engelse zijde bij ons gebracht.

50455. De **Voorzitter**: Wat werd er gebracht?

G. Het verzoek om zo'n boodschap uit te sturen.

50456. De **Voorzitter**: Wie gaf het dan door aan Radio-Oranje?

A. Dat deden de Engelsen, want het moest op het Ministerie van Informatie wezen.

50457. De **Voorzitter**: Dus u kreeg er mededeling van, dat zo'n boodschap zou worden uitgezonden of misschien was uitgezonden. Wij hadden de indruk gekregen uit de mededelingen van de heer *Lieftinck*, dat het practisch altijd achteraf eerst werd medegedeeld.

A. Ja, ook wel.

50458. De **Voorzitter**: Voor de radioboodschappen had u dus eigenlijk geen verantwoordelijkheid?

A. Neen, dat ging van verschillende takken van dienst uit.

50459. De **Voorzitter**: Als radioboodschappen van andere takken van dienst werden uitgezonden, had u daarvoor uit de aard der zaak geen verantwoordelijkheid. En de radioboodschappen voor Radio-Oranje, die betrekking hadden op uw agenten, lagen op het terrein van de verbindingen en volgens uw verklaring hebben de Engelsen altijd gezegd: de verbindingen zijn een zaak van ons.

A. Dat is juist, maar dat wil niet zeggen, dat wij er op een gegeven ogenblik geen kennis van kregen van de Engelsen uit Londen, wanneer zij uit Holland een boodschap kregen.

50460. De **Voorzitter**: U heeft zojuist gezegd: Buiten de telegrammen, die bij onze dienst ontvangen zijn, kregen wij geen mededelingen van de agenten uit Nederland.

A. Dat zou ik niet durven zeggen!

50461. De **Voorzitter**: Voor zover deze radioboodschappen betrekking hadden op de Jambroes-organisatie, hadden ze ook betrekking op het verkeer tussen Engeland en Holland, en dat was volgens u een zaak, die alleen de Engelsen behandelden.

A. Wij kregen dikwijls de mededeling van deze boodschappen; meermalen waren ze dan al uitgezonden. Ik heb mij er dikwijls warm over gemaakt; ik wist niet wie er allemaal gebruik van maakte; het bleek een chaos van diensten en mensen, die er gebruik van maakten. Dat liep over het Ministry of Information en de censor; alleen zij konden uitzenden wat zij wilden.

50462. De **Voorzitter**: Dus als de heer *Somer* zegt, dat u na de stopzetting van de uitzending van de agenten doorging met boodschappen via Radio-Oranje, dan kent hij u grotere bevoegdheden toe dan u gehad heeft. U gaf dus geen opdrachten ter uitzending via Radio-Oranje?

A. Ik begrijp wel wat gebeurd is. De heer *Lieftinck* ging b.v. naar het Ministry of Information met boodschappen en dan werd gedacht, dat dit zeker van ons bureau uitging.

50463. De **Voorzitter**: De heer *Somer* zegt:

„Nu zal de *Bruyne* misschien antwoorden: ik heb toen geen agenten meer uitgestuurd. De zaak is gestopt en later hervat. Men gaf toen via Radio-Oranje de berichten aan de agenten door, maar dezen werden hierdoor opgerold. Later werden door de Radio-Oranje-boodschappen geen agenten meer opgerold en opgeofferd, maar wel groepen van de illegaliteit. Dat is een even grote fout.

De **Voorzitter**: Kon men dat weten?

A. Er werd toch herhaaldelijk gewaarschuwd. Dat werd doorgegeven.

De **Voorzitter**: Waar stamden die Radio-Oranje-berichten vandaan? Van hen?

A. Er waren geen radio-berichten meer van B.I., nadat bekend was geworden, dat ze door van der Waals misbruikt werden. Toch ging men bij S.O.E. c.q. M.I.D. rustig door met het zenden van berichten via Radio-Oranje, maar dat is een kwestie, waarmede de Engelsen niet alleen te maken hadden. Het is een beetje pijnlijk, maar het zal toch ter sprake moeten komen, wilt u met uw onderzoek resultaat bereiken."

A. Het is mij volkomen onduidelijk, waarover de heer *Somer* hier spreekt. Hij heeft het over de van der Waals-affaire. Nadat de zaak door ons is stopgezet, zijn er onzerzijds totaal geen berichten meer uitgezonden over Radio-Oranje. Ik begrijp niet waarop de heer *Somer* doelt.

50464. De **Voorzitter**: Daarom kan S.O.E. nog wel radioboodschappen uitgezonden hebben! Men wist nog niet, dat alle agenten gevangen waren genomen. Men had nog verbinding.

A. Maar ik vraag mij af: hoe zou de heer *Somer* geweten hebben, dat zij van S.O.E. afkomstig waren? Er gingen over Radio-Oranje berichten van allerlei instanties uit, ook berichten voor België b.v.

50465. De **Voorzitter**: De heer *Somer* zegt op een andere plaats: „Vooral toen in Maart bleek, dat de zaak niet klopte, had een veel grotere voorzichtigheid moeten worden betracht met Radio-Oranje-boodschappen. Ik wil niet eens zeggen: met het uitzenden van agenten, want dit moest doorgang hebben. Toch....."

A. In Maart van welk jaar?

50466. De **Voorzitter**: 1943.

„Toch ging men met de Radio-Oranje-boodschappen regelmatig door."

De heer *Somer* zegt, dat u daarvoor verantwoordelijk was, maar als ik het goed begrepen heb, was dat niet zo, want dit was een verbindingszaak en dientengevolge een zaak van de Engelsen.

A. Dat was een zaak van de Engelsen, ongetwijfeld. Maar zegt de heer *Somer*, dat hij in Maart 1943 al op de hoogte was van de mislukking?

50467. De **Voorzitter**: Dat is waarschijnlijk iets te vroeg gesteld.

A. Dat is volkomen er naast.

50468. De **Voorzitter**: Dat moet zijn geweest ongeveer Mei.

A. Eind Juni pas definitief. Eind Mei hebben wij gestopt.

50469. De **Voorzitter**: Daarin zal de heer *Somer* wel fout zijn, maar hij zegt, dat nadien de Radio-Oranje-boodschappen zijn doorgegaan.

A. In elk geval zeker niet onder verantwoordelijkheid van mijn dienst.

50470. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 13 December 1943 van de heer van *Houten* aan de heer *Lieftinck*, luidende:

„Zooals reeds gedeeltelijk telefonisch en mondeling aan U medegedeeld, ontvingen wij dezer dagen van den O.D. een telegram, waarin o.m. medegedeeld wordt, dat een Gestapoagent genaamd van *Wesemalen* (ons onbekend) zich in Nederland introduceerde met de van Uwen dienst afkomstige Radio Oranje boodschap: „Waar werd oprechter trouw" enz.

Hetzelfde telegram vermeldt, dat George (Ridderhof, alias van *Vliet*) gebruik maaktr van de door Uwen Dienst uitgezonden boodschap: De bloemen voor grootmoeder in dank ontvangen".

Het is mij bekend, dat dit in verband stond met Henk *Knoppers* en, naar U mij mededeelde, werd genoemde boodschap uitgezonden in midden September.

Met het oog op de veelvuldige klachten welke wij ontvingen uit Nederland over misbruik van R.O. boodschappen, moge ik hierbij nog eens schriftelijk bevestigen, dat ik in overleg met onze Engelse vrienden besloten heb om met ingang van 11 dezer, en tot nader order, aan geen aanvragen om radioboodschappen meer te voldoen. Zulks is reeds aan onze relaties in Nederland en elders doorgegeven."

A. Dat kan verband houden met die paar agenten, die later zelfstandig zijn gedropt. Daarvan ben ik niet op de hoogte. Buiten het England-Spiel zijn vier of vijf agenten afzonderlijk gedropt.

50471. De **Voorzitter**: Wie bedoelt u?

A. Die allerlaatste categorie na het stopzetten, de contrôle-mensen.

50472. De **Voorzitter**: Brutus en *Apollo* en Cnoops als contrôle-agent?

A. Ja. Het is best mogelijk, dat daarop die brief slaat.

50473. De **Voorzitter**: Hier wordt gezegd, dat u die boodschap hebt uitgezonden. Er staat: „de van Uwen dienst afkomstige Radio-Oranje-boodschap".

A. Hij bedoelt de S.O.E.

50474. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat na de stopzetting in Mei 1943 men bleef doorgaan met het zenden van containers, zij het in geringe mate?

A. De Engelsen waren in de eerste periode niet bereid voor 100 pct. aan te nemen, dat het mis was. Het verminkte telegram van

Juni vonden zij geen reden om aan te nemen, dat het over de gehele linie mis was. Bovendien zeiden zij: Al was het mis, wij wensen niet te laten blijken, dat wij weten, dat het mis is.

50475. De **Voorzitter**: Dus dat was het begin van een tegenspel?

A. Ja, maar daarin zijn wij niet gekend, want wij stopten het toen helemaal.

50476. De **Voorzitter**: In Augustus of September 1943 is nog de opdracht gezonden om een aantal mensen in Nederland te liquideren. Er zijn mededelingen, die spreken van een opdracht tot liquidatie van N.S.B.-ers en enkele goede Nederlanders, maar *Schreieder* heeft hierover verklaard — dat heeft hij schriftelijk vastgelegd —, dat de opdracht uitsluitend betrekking had op N.S.B.-ers. Hij meende een twaalfstal. Hij herinnerde zich de namen *Rost van Tonningen* en *van Geelkerken*.

A. Het liquideren zelfs van N.S.B.-ers behoorde niet tot onze tak van dienst. Dit is misschien onder te brengen bij een soort van vermoorden of sabotage.

50477. De **Voorzitter**: U kent deze zaak niet?

A. Neen.

50478. De **Voorzitter**: De heer *Lieftinck* kende haar wel. Hij bracht dit in verband met iets van dezelfde aard als hetgeen u hebt gezegd van die containers. Hij heeft gezegd, dat *Bingkam* hem heeft verteld, dat zij, dus S.O.E., in de periode, waarin zij een soort tegenspel speelden, die opdracht hebben gegeven van Engeland uit om te zien wat de Duitsers daarmee zouden doen.

A. Daarvan is mij niets bekend. Dat voortgezette spel van hen had mijn sympathie in het geheel niet, maar ik kon hen niet beletten door te gaan met containers en zij verklaarden, dat dat behoorde tot de werkwijze, wanneer zij vermoedden, dat het ergens mis was.

50479. De **Voorzitter**: Ik acht het vreemd en merkwaardig, dat de heer *Lieftinck* u dat niet gezegd heeft.

A. Het is mij in elk geval niet bekend.

50480. De **Voorzitter**: Van Nederlandse kant is een dergelijke opdracht nooit uitgegaan?

A. Daarvan is geen sprake.

50481. De **Voorzitter**: Aan Duitse zijde heeft men op een gegeven ogenblik van Engeland uit opdracht gekregen een aanval te doen op de zender Kootwijk; die opdracht schijnt met de nodige klem gedaan te zijn en de Duitsers wisten geen goed voorwendsel om het niet te doen. Zij hebben toen een aanval op die zender en scène gezet, er is in de couranten gepubliceerd, dat die aanval mislukt was ten gevolge van de aanwezigheid van een mijnenveld. Dat is van Engelse zijde geslikt, want *Taconis*, een van hen, die daaraan zogenaamd deelgenomen had, heeft nog een onderscheiding gekregen. Misschien heeft u na afloop van de oorlog daarvan gehoord? Of is u dat al in die periode medegedeeld?

A. Neen, dat behoorde ook niet tot mijn departement.

De **Voorzitter**: Dat is waar. Dat behoorde tot de sabotage-afdeling.

A. Daarover spraken ze nooit met mij.

50482. De **Voorzitter**: Ook niet, wanneer het betrekking had op de agenten, die van u afkomstig waren?

A. Neen. Ik heb uitdrukkelijk gezegd tegen *van der Giessen*: hiermee wordt een volkomen muur opgetrokken tussen jou en mij.

50483. De **Voorzitter**: Die aan *Taconis* verleende onderscheiding was ten slotte iets Nederlands.

A. Dat moet u niet zeggen; de mensen, die voor de afdeling sabotage werkten, waren in Engelse dienst.

50484. De **Voorzitter**: Mr. *le Poole*, die voorzitter is geweest van een commissie, die een onderzoek moest instellen naai het England-Spiel — deze commissie heeft haar werkzaamheden niet beëindigd — noemt zelfs de soort van de onderscheiding, nl. de Bronzen Leeuw.

A. Dan zou hij een Nederlandse onderscheiding hebben gehad en die zou vanuit Engeland verleend zijn?

De **Voorzitter**: De heer *le Poole* zegt het.

A. Van het gehele geval is mij niets bekend.

50485. De **Voorzitter**: De heer *le Eoole* zegt:

„Ik herinner mij zelfs een niet onvermakelijke geschiedenis, nl. het geval van de fictieve opblazing van de zender te Kootwijk, waartoe opdracht was gegeven. Bij het doorseinen werd de mededeling gedaan, dat de betrokken agent zich bijzonder verdienstelijk had gemaakt, doch dat, toen men tot het opblazen van de zender wilde overgaan, was gebleken, dat er een cordon van Duitse troepen om de zender was getrokken, waarna er een bloedig gevecht zou zijn ontstaan. Toen is er een telegram uit Londen gekomen, dat die man een of andere onderscheiding was toegekend, ik geloof, dat hij de Bronzen Leeuw heeft gekregen.”

In ieder geval weet u er niets van?

A. Neen.

50486. De **Voorzitter**: U weet waarschijnlijk geen bijzonderheden van het contact, dat er is geweest met de dienst-Wim, waardoor deze is opgerold, met name van het bericht, dat gestuurd is aan *Juten* te Bergen op Zoom?

A. Daarvan is mij niets bekend.

50487. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft verteld, dat hij geen speciale opdracht had. Hij zou zijn opdracht krijgen van het receptiecomité. Toen wij hierover spraken met de heer *Lieftinck*, zei hij: Dat is te begrijpen, want *Ubbink* was een seiner, hij had zich eenvoudig te wenden tot het receptiecomité en zich ter beschikking te stellen. Maar verder vertelde de heer *Lieftinck* — en nu kom ik tot de kwestie van de rangen —, dat de seiners in het algemeen de rang van sergeant kregen en dat, als iemand een meer gewichtige taak had, als organisator of iets dergelijks, hij de rang van luitenant kreeg. Nu was *Ubbink* een seiner, maar hij had toch de rang van luitenant. Kunt u dat verklaren?

A. Ik weet niet hoe hij aan die rang is gekomen.

50488. De **Voorzitter**: Die rang had hij misschien uit anderen hoofde al gekregen?

A. Dat weet ik niet. Ik weet alleen, dat hij de tijdelijke rang van luitenant-ter-zee had.

50489. De **Voorzitter**: Hij kan die rang gekregen hebben onafhankelijk van zijn aanstelling als agent.

A. Misschien was hij oorspronkelijk bestemd voor een geheel andere functie.

50490. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik. Er zijn ook mensen geweest, die een rang kregen, omdat zij als agent werden uitgezonden. Dat is ook voorgekomen.

A. Maar het geven van de luitnantsrang was meer een Engels systeem. Wij hadden er verschillenden met de onderofficiersrang.

50491. De **Voorzitter**: Dus meestal kregen zij de onderofficiersrang?

A. Ja. Ik meen, dat de inarechaussees allemaal de rang van onderofficier hebben gekregen, althans de ouderen, zoals *Kamphorst* en *Pals*.

50492. De **Voorzitter**: U meent, dat het toekennen van de officiersrang uitzondering was?

A. Dat was inderdaad uitzondering.

50493. De **Voorzitter**: Welke rang had *Jambroes*?

A. Die was vóór de oorlog al reserve-officier in het leger. *Beukema toe Water* ook.

50494. De **Voorzitter**: Weet u iets van het volgende geval? Wij hebben hier correspondentie van *Ubbink*, waarin gesproken wordt over het feit, dat hij, toen hij uit Brabant vertrok om naar Zwitserland te gaan, 13000 francs van zijn broer heeft geleend. Uit de

correspondentie blijkt, dat hij op dat ogenblik, dat was 1947, nog steeds aan het schrijven was aan de betrokken autoriteiten om die 12 000 francs terug te krijgen. Hebt u van die kwestie nooit gehoord?

A. Neen.

50495. De **Voorzitter**: U bent het toch met mij eens, dat, wanneer deze jonge man onder die omstandigheden 12 000 francs voor die reis nodig had en hij redelijkerwijze kan aantonen, dat hij ze werkelijk daarvoor geleend en gebruikt heeft, hij dat bedrag vergoed moet hebben?

A. Ongetwijfeld. Wanneer er reden is om aan te nemen, dat hij dat geld heeft moeten lenen om zijn huid te redden, is het niet meer dan normale plicht het terug te betalen.

50496. De **Voorzitter**: Toen zij vrijkwamen, had u eigenlijk niets meer met hen te maken, niet waar?

A. Zij zijn nog in mijn periode vrijgekomen, maar ik heb hier niets van gehoord.

50497. De **Voorzitter**: Er is een brief over.

A. Aan mijn tak van dienst gericht?

De **Voorzitter**: Er is een brief van *Ubbink* van 15 September 1917, gericht aan kolonel *Somer*. Daarin schrijft hij:

„Ten overstaan van de Luitenant-Kolonel der Mariniers, de heer H. *Lieftinck*, heb ik dit bedrag gedeclareerd, van welke declaratie rapport werd opgemaakt, terwijl *Dourlein* deze verklaring tekende in de functie van getuige. Mij werd medegedeeld, dat de som na de bevrijding aan mijn broer zou worden toegekend. Dit heeft echter tot op heden nog niet plaats gehad. Reeds heb ik de B.B.O.-missie (in afwikkeling) en de Heer *Lieftinck* hiervan reeds enkele malen op attent gemaakt, maar dit mocht tot op heden nog geen resultaat hebben.”

Daarom wendt hij zich tot de heer *Somer*, die hem mededeelt, dat hij zijn schrijven doorgestuurd heeft aan de Minister van Oorlog. Dat is het adres, waar het hoort.

A. Ja. Heeft hij dat dan niet eerder naar voren gebracht bij de heer *Lieftinck*? Bij voorbeeld direct na zijn vrijlating?

De **Voorzitter**: Dat lees ik er wel uit.

A. Dan heeft de heer *Lieftinck* dat in 1944 al behandeld.

50498. De **Voorzitter**: Maar *Ubbink* heeft het bedrag in September 1947 nog steeds niet gehad!

A. Maar op een gegeven ogenblik is ook de heer *Lieftinck* bij die tak van dienst weggegaan; blijkbaar is het niet afgehandeld op het Departement van Oorlog.

50499. De **Voorzitter**: Ik kan niet zeggen, dat ik dit een bevredigende gang van zaken acht. Deze jongelui hebben zonder enige twijfel zeer verdienstelijk werk verricht; zij zijn niet zeer gelukkig geweest met hetgeen daarop gevolgd is. Van de Engelsen hebben zij al die narigheid ondervonden; van de Marine hebben zij de terugstelling in rang gehad, met alles, wat daaraan vastzit. Dat kon misschien niet anders, maar dat was psychologisch niet geheel juist en voor hen niet zeer prettig.

A. Ik bedoel te zeggen, dat, wanneer die zaak in 1944 door de heer *Lieftinck* is aangeboden, bij het Departement van Oorlog, dit de normale gang van zaken is. Even later is de heer *Lieftinck* ook weggegaan bij deze dienst.

50500. De **Voorzitter**: Het is geen verwijt aan u of uw dienst, evenmin als de behandeling, die deze jongens van Engelse zijde hebben ondergaan. Het is echter voor hem, die het aangaat, niet prettig.

A. Het is ellendig, dat het zo gelopen is.

50501. De **Voorzitter**: De heer *Furstner* blijft ook bij zijn tweede verhoor bij de mening, dat hij het papier met het gentleman's agreement tussen *Rabagliatti* en *van 't Sant* wel van u moet hebben ontvangen. Maar u kunt het zich niet herinneren?

A. Ik kan mij zeer goed herinneren, dat dat niet het geval was. De gehele correspondentie van Januari 1942 tot Mei 1942 en al die conflicten, die er geweest zijn, gingen over dit speciale geval. Wanneer ik maar een ogenblik kennis had gehad van het bestaan van een dergelijk ding, zou ik reeds veel eerder ontslag gevraagd hebben. De heren *Schilp* en *Lieftinck* kenden het ook niet. Men zou het nu nog kunnen voorleggen aan *Harelhoff Roelfzema*.

50502. De **Voorzitter**: U is misschien gebleken uit verschillende publicaties daaromtrent, dat *van der Waals* bij zijn verdediging het standpunt inneemt, dat hij is opgetreden in opdracht van de geheime dienst in Londen, d.w.z., zoals hij het voordraagt, kreeg hij daarvan opdrachten via een zekere *Emile Verhagen*, iemand, die niet te vinden is. Hij beweert dus, dat hij aldus optrad ten behoeve van, zo heb ik het begrepen, de Engelse geheime dienst in Londen. Hij gaat zelfs zo ver, dat hij zegt, dat ook *Schreieder* een agent van de Engelsen was. Ik wil u in elk geval de vraag stellen of u ooit iets bekend is geweest van een dergelijk contact, hetzij van de Engelse, hetzij van de Nederlandse geheime dienst, met *van der Waals* in Nederland.

A. Helemaal niets.

50503. De **Voorzitter**: Is u verder iets bekend van een uitzending, die in Augustus of September 1943 zou hebben plaats gevonden, van de heer *de Jong*, een oud-inspecteur van politie te Rotterdam, van Bern naar Nederland, of is dat een B.I.-aangelegenheid geweest?

A. Daar weet ik niets van.

50504. De **Voorzitter**: Dan nog iets over *Jambroes*. U wist natuurlijk, dat hij door een receptiecomité zou worden ontvangen. Zijn komst moest aangekondigd zijn. U wist, dat hij over een bestaande verbinding werd uitgezonden, niet waar?

A. Ja.

50505. De **Voorzitter**: Maar over welke?

A. S.O.E.

50506. De **Voorzitter**: Maar welke concrete verbinding? Over welke lijn heeft die aankondiging plaats gehad?

A. Dat weet ik niet.

50307. De **Voorzitter**: Maar dat dit gebeurde, wist u?

A. Ja. Wij moesten beginnen op een bestaand iets.

50508. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk de vraag. Wij hebben de vorige maal al besproken de vraag, of het wel juist was één man met een zo omvangrijke opdracht, die het gehele land omvatte, uit te zenden en of het niet veiliger was geweest eerst verschillende agenten voor bepaalde rayons uit te werpen en dan te proberen een coördinatie tussen hen tot stand te brengen. Maar hier is het nu de vraag: als men meende, dat het door één man moest gebeuren, was het dan niet beter geweest hem blind te droppen en hem enige goede contactadressen mede te geven?

A. Die S.O.E. was een wereldorganisatie, waarvan bekend was — wat zij ook kon aantonen door degenen, die terugkwamen — dat zij goed werkte.

Zij werkten eenmaal met het systeem van reception committees.

50509. De **Voorzitter**: Dat was een terrein, waarover met hen niet veel discussie mogelijk was, gesteld, dat de gedachte bij u was opgekomen.

A. Neen. Pas achteraf, toen het tot mislukkingen leidde, is men tot een ander systeem overgegaan.

50510. De **Voorzitter**: Het „Plan for Holland" is na de mededelingen van *Dogger* min of meer aangehaakt aan de O.D.-organisatie, omdat dit een bestaande organisatie was. *Jambroes* had dus tot taak die verbinding met de O.D. tot stand te brengen. Dat gebeurde niet, omdat hij in handen van de Duitsers was. De Duitsers konden natuurlijk wel een camouflagegordijn optrekken en zeggen: Wij zijn bezig bepaalde organisaties op te richten, maar zij konden niet zeggen: Wij zijn bezig met de O.D., want dan was de ware toedracht van de zaak in een minimum te Londen bekend geweest. De Duitsers

wilden dus in die berichtgeving tegenover u en de Engelse dienst aan-
nemelijk maken, waarom in zoverre van het plan en van de opdracht
werd afgeweken, dat het contact met de O.D. niet tot stand kwam. Is
het inderdaad zo gebeurd?

A. Ongetwijfeld. Uit de berichten, die wij en andere takken van
dienst van de O.D. ontvingen, bleek niets van een dergelijk bestaand
contact. Aan de andere kant was het echter een aanduiding, dat hij
zijn diensten uitmuntend verrichtte, want zijn opdracht was om wat
hij van de O.D. kreeg voor het opzetten van die verzetsorganisatie
volkomen afgescheiden te houden van de rest van de O.D. Die
verzetsorganisatie moest losgemaakt worden van de O.D. Zij moest
haar oorsprong er in vinden, maar zij moest een kleine kern zijn,
die losstond van de O.D. Omdat dit een te grote organisatie was,
werd het nodig geacht dit los te waken.

50511. De **Voorzitter**: Maar hij moest eerst contact met de O.D.
maken.

A. Ja.

50512. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers daarvan niets be-
richt?

A. *Jambroes* heeft zelf het bericht gezonden.

De **Voorzitter**: Quasi!

A. Zelf het bericht gezonden.

50513. De **Voorzitter**: Dus over zijn verbinding is gezegd: Het
gaat niet door met de O.D.?

A. Hij heeft gezegd, dat hij wel contact heeft gekregen. Maar de
moeilijkheid was, dat hij in zijn berichten nooit sprak over de O.D.

50514. De **Voorzitter**: Hebt u er aan gedacht wat dat betekende?

A. Ongetwijfeld; daarover is in Londen veel gesproken. Ik meen,
dat er ook een vraag naar hem is uitgegaan, of hij contact had met de
O.D.-leiding.

50515. De **Voorzitter**: Maar daarop kwam natuurlijk geen be-
vredigend antwoord?

A. Ik durf niet zeggen, wat het antwoord daarop is geweest. Aan
de andere kant was zijn uitdrukkelijke opdracht om, zodra die kern
zou worden gevormd, die los te maken van de O.D.-organisatie.

50516. De **Voorzitter**: Dus dat maakte de zaak voor de Duitsers
iets gemakkelijker. De Duitsers behoefden op dat contact met de
O.D. niet veel nadruk te leggen in hun berichtgeving. Daarop komt
het eigenlijk neer?

A. Ja, dat lijkt mij.

50517. De **Voorzitter**: Zijn u bekend de details uit de periode van
Knoppers en *Grin* omtrent het contact, dat zij hebben gehad met
Ridderhof, alias *George van Vliet*?

A. Dat zou ik eerst moetea bestuderen. Van *Grin* weet ik in het
geheel niets. Die opdracht is geheel buiten mij om afgewerkt; in het
archief is daarvan het nodige te vinden; dat is echter door de heer
Lieftinck behandeld. *Knoppers* was ons afgeschilderd als de belang-
rijkste man voor de O.D.: men dacht, dat hij zou arriveren met zeer
belangrijke gegevens over de organisatie: achteraf bleek, dat hij van
niets wist.

50518. De **Voorzitter**: In een latere periode is hij nog eens drie
weken door de Engelsen vastgezet. Ik vermoed, nadat men ontdekt
had wie *Ridderhof*, alias *George van Vliet*, was.

A. Het heeft een zeer lange tijd geduurd, vóórdat men wist wie
dat was. Er zijn in die tijd verschillende Nederlanders in Engeland
gekomen, die later spionnen bleken te zijn.

50519. De **Voorzitter**: *Knoppers* zou eerst naar Nederland terug-
gaan; op een gegeven moment, toen hij al een mislukte poging om
gedropt te worden achter de rug had, werd hij drie weken vastgezet,
waarschijnlijk omdat men toen had bemerkt, dat *Ridderhof*, die hem
geholpen had bij zijn seis naar Engeland, een verrader was. Hoe is
men er achter gekomen, dat *Ridderhof*, alias *George van Vliet*, ver-
keerd was?

A. Men krijgt dat uit een bericht. In het geval van *der Waals* is
er een periode geweest, waarin hij eerst als een soort nationale held
wordt afgeschilderd. Later bleek hij een grote bandiet te zijn.

50520. De **Voorzitter**: Verscheidene getuigen eisen min of meer
de eer op, dat zij *Ridderhof* te Londen bekend hebben gemaakt.
Kolonel *Somer* en majoor *de Graaf* hebben beiden in deze geest
verklaard. Vandaar mijn vraag of u deze moeilijkheid kunt oplossen
en kunt verklaren wie het geweest is.

A. *Knoppers* zou teruggaan naar Nederland; hij is echter niet
teruggegaan, omdat toen is komen vast te staan, dat *Ridderhof* on-
betrouwbaar was; hij was via *Ridderhof* in Engeland gekomen. Toen
is dia uitzending van *Knoppers* gecancelled. Van Engelse zijde is toen
gezegd: wij moeten die *Knoppers* dan nog eens nader bezien.

50521. De **Voorzitter**: *Cnoops* was een contrôle-agent, die u uit-
gezonden had?

A. Ik kan niet meer precies zeggen wie contrôle-agent was en
wie speciale opdrachten had.

50522. De **Voorzitter**: Het zenden van die contrôle-agenten heelt
niet veel opgeleverd?

A. Dat zou ik even moeten nazien.

50523. De **Voorzitter**: Van *Schelle (Apollo)* heeft ons mede-
gedeeld, dat hij moeilijk verklaringen kon afleggen, omdat hij voor
de Engelse geheime dienst had gewerkt en daartoe een eed van
geheimhouding had afgelegd. Hij beriep zich hiervoor op de Official
Secrets Act.

In dit verband is het de vraag of de operatie, waarvoor hij was
uitgezonden, was een operatie in de Nederlandse sfeer dan wel een,
mede in de Engelse sfeer. Hij was voor een operatie uitgezonden,
tegelijk met *Grin*.

A. Dat zou ik niet hebben aanvaard. Hij was in Nederlandse
dienst en of hij nu al een nevenopdracht van de Engelsen aangenomen
heeft, toch kan hij zich niet beroepen op een eed, aan de Engelsen
afgelegd.

50524. De heer **Koersen**: Zij gingen toch allemaal als militair?

A. Dat zal in dit geval ook wel zo zijn geweest. In ieder geval
is hij als Nederlands agent uitgegaan, als een agent van de Neder-
landse dienst van kolonel *de Bruyne*.

Ik zou dit nooit hebben aanvaard. Hij had voor uw commissie
alleen maar te vertellen, welke opdrachten hij van Nederlandse zijde
had gekregen en wat zijn ervaringen zijn geweest op Nederlands
gebied.

50525. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk de vraag, in hoeverre hij
bij die gelegenheid ook een Engelse opdracht heeft gehad.

A. Maar dat mocht niet. Hij kan dat natuurlijk verzwijgen, maar
het mocht niet. De agenten gingen uit met opdrachten van ons. Dat
wil niet zeggen, dat zij er niets bij hebben gekregen, dat ben ik met u
eens en daarin heb ik geen 100 pct. vertrouwen, maar al deze mensen
gingen uit als agenten van een Nederlandse tak van dienst met
Nederlandse opdrachten. Wat mij betreft, zou hij zich daarop nooit
hebben kunnen beroepen.

50526. De **Voorzitter**: Het schijnt, dat hij tevoren al lange tijd
in Engelse dienst is geweest.

A. Dat is mij niet bekend.

50527. De **Voorzitter**: Dat heeft de heer *Lieftinck* tenminste
verteld. En hij beroept er zich zelf ook op. U weet niet precies wat
zijn opdracht is geweest?

A. Dat durf ik niet te zeggen, maar het is na te gaan in het
archief op Marine.

50528. De **Voorzitter**: Ik heb hier een nota van de heer *Nuiboer*,
die verwijst — en dat sluit aan bij wat wij hebben besproken —
naar een brief van u van 10 Februari 1943 — die ik, geloof ik, niet
in extenso heb — en daaruit een passage citeert, waarin u inderdaad
aan S.O.E. uw verwondering er over te kennen geeft, dat het contact
met de O.D.-organisatie niet is tot stand gekomen.

A. Ik heb dat herhaaldelijk gedaan. Ik had, wat dat betreft,
enig wantrouwen tegenover de Engelsen, omdat zij altijd — en dat is
een van de strijdpunten geweest in dz aanvang — voorstonden een
soort van avonturiersorganisatie.

50529. De **Voorzitter**: Van strijdpunt gesproken: was de opdracht van *Grün* niet een opdracht voor de illegale pers? Is dat ook niet een groot strijdpunt geweest tussen u en B.I. — die indruk hebben wij gekregen —, omdat B.I. meende, dat de verbindingen met de illegale pers onder dat instituut behoorden te ressorteren?

A. Ik herinner mij wel, dat tussen de heren Lieftinck en *Somer* daarover het nodige te doen is geweest. Maar het was ook een strijdpunt tussen de Engelse leiding van S.O.E. en de Seymoir-leiding. De een zei: Het ligt op mijn gebied, en de ander zei: Neen, het ligt op mijn gebied.

50530. De **Voorzitter**: Dus ik mag aannemen, dat het ook in Engelse kringen op dezelfde manier is beslist, nl. dat het bij S.O.E. kwam?

A. Ongetwijfeld. Dat waren toch de instanties, die de doorslag gaven.

50531. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van u van 21 December 1943, waarin u spreekt van de operatie „Haarlem“, die niet doorgaat in verband met het bekend worden van de *débâcle*. Nu is mij vanmiddag gebleken, dat hiermede bedoeld werd een operatie op de werkplaatsen van Enschede te Haarlem. Ik zou gaarne de bevestiging daarvan van u willen horen.

A. Ja, de drukkerij, waar men de identiteitskaarten vervaardigde. Ik weet niet meer, hoe die heetten.

50532. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De nieuwe distributiestamkaarten?

A. Ja, daarom ging het, geloof ik.

50533. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Door de uitgifte van deze nieuwe distributiestamkaarten zouden de onderduikers gedupeerd zijn.

A. Juist, dat was de bedoeling.

50534. De **Voorzitter**: Hebt u weleens het plan gehad, zelfs tot in 1944, een aanval te doen op de gevangenis te Haaren?

A. Neen. Ik heb alleen op het allerlaatste ogenblik, vlak vóór dat ik de functie van hoofd van deze tak van dienst heb neergelegd en zelfs nog daarna, een brief gericht aan generaal *Gubbins* en brigadier *Mockler Ferryman*, waarin ik heb gevraagd of het mogelijk zou zijn bij een eventuele voortschrijding van de invasie, die wij op het punt stonden te beginnen, door middel van parachutisten pogingen te doen om deze mensen te helpen. Dat is van de hand gegaan als zijnde te gevaarlijk.

50535. De **Voorzitter**: Maar wist u niet, dat zij toen al lang weg waren?

A. Dat wist ik niet.

50536. De **Voorzitter**: Heeft de heer de Graaf nog op uw bureau gewerkt? Hij is in Januari 1944 aangekomen.

A. Gewerkt? Hij is er korte tijd geweest om de laatste gegevens te verstrekken over de toestand in Nederland en over zijn eigen belevenissen. Ik geloof haast niet, dat hij nog gewerkt heeft. Ik ben namelijk in Januari voor een paar weken naar Amerika gestuurd. Toen ik terugkwam en mij bleek, dat er weer een misverstand was ontstaan tussen mijn bureau en B.I. in verband met de uitzending van die laatste mannen, waarover u hebt gesproken, heb ik mijn definitieve ontslag uit die functie gevraagd.

50537. De **Voorzitter**: Bent u ook in de jaren 1942 en 1943 naar Amerika geweest?

A. Neen.

50538. De **Voorzitter**: Hebt u in 1942 en 1943 naast uw functie van hoofd van M.V.T. en van M.I.D. ook andere functies gehad?

A. Om te beginnen hield ik mij bezig met speciale opdrachten in verband met de mariniers. Het korps was zeer ingekrompen en was over de gehele wereld verspreid. Telkens kwamen er bij de marine problemen in verband met de mariniers binnen en die werden mij dan ter oplossing voorgelegd.

50539. De **Voorzitter**: Had u de feitelijke leiding van het korps mariniers?

A. Neen, ik heb herhaaldelijk gevraagd, dat te mogen doen, maar ik had die andere taak.

50540. De **Voorzitter**: Was er geen commandant van de mariniers?

A. Neen, er waren er maar 500 over.

50541. De **Voorzitter**: Maar als men problemen had, die op de mariniers betrekking hadden, vroeg men u?

A. Ja. Zo kreeg ik de opdracht op papier en in contact met de Engelsen en Amerikanen de vorming van de mariniersbrigade voor te bereiden, die later uit Amerika naar Indië is gegaan.

50542. De **Voorzitter**: Bent u daarvoor naar Amerika geweest?

A. Daarvoor ben ik één keer, in Januari 1944, naar Amerika geweest.

50543. De **Voorzitter**: Bent u niet inspecteur van de brigade geweest?

A. Halverwege 1943 ben ik ook inspecteur van de Nederlandse troepen geworden.

50544. De **Voorzitter**: Dit was vanzelf een vrij omvangrijke taak.

A. Het kostte wel wat tijd, maar het was geen volledige dagtaak.

50545. De **Voorzitter**: Heeft u in de eerste tijd, 1942 en de eerste helft 1943, in elk geval voldoende tijd kunnen besteden aan M.V.T.? Werd u daarvoor niet te veel door andere zaken in beslag genomen?

A. De M.V.T. wel. *Détails* van I.D.-zaken liet ik over aan de heren Lieftinck en Schilp, met dien verstande, dat zij voor elke belangrijke zaak bij mij kwamen.

50546. De **Voorzitter**: Dus u heeft niet het gevoel gehad, dat u daaraan niet voldoende tijd kon besteden?

A. Neen. Bovendien werkte ik des avonds door.

50547. De **Voorzitter**: Weet u ook, waarom Zembsch-Schreve is uitgezonden? Of is dat na uw tijd?

A. Dat was nog in mijn tijd, maar Schreve was een van de laatsten, die uitgezonden zijn. Ik weet niet voor welke bijzondere taak hij is uitgezonden.

50548. De **Voorzitter**: De heer de Graaf heeft hier enige verklaringen afgelegd, die niet precies kloppen met de mededelingen, die gedaan zijn van de zijde van de functionarissen van M.I.D. en M.V.T. In de eerste plaats beweert de heer de Graaf, dat u op een gegeven ogenblik met succes geprotesteerd zou hebben tegen het feit, dat u van S.O.E. slechts paraphrases van telegrammen kreeg. Dit lijkt mij onjuist, want u heeft over de gehele periode paraphrases gekregen.

A. Ik kreeg altijd paraphrases. Het is best mogelijk, dat de Graaf geweten of gehoord heeft, dat ik bij de eerste contacten met S.O.E. ernstige bezwaren naar voren bracht tegen de wijze, waarop wij buiten „de verbindingen“ werden gehouden.

50549. De **Voorzitter**: Voorts verklaart hij, dat hij bij M.I.D. andere telegrammen heeft gezien dan die, welke wij thans hier hebben, de telegrammen, die uit het archief afkomstig zijn.

A. Ik begrijp niet wat hij bedoelt.

De **Voorzitter**: Ik ook niet.

A. Dit zijn telegrammen, zoals wij die kregen.

50550. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij had toch geen inzage van de telegrammen? Hij behoorde toch niet tot uw dienst?

A. Generaal van *Oorschot* was aangewezen om de dienst over te nemen. Deze had toen tot zich getrokken de heren *Klijzing* en de Graaf; die moesten ingewerkt worden; toen hebben zij alle dingen in handen gehad.

50551. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* heeft verklaard, dat de telegrammen, die wij hier hebben, niet zijn de telegrammen, die men op de M.I.D. had. Bij zijn verhoor is dienaangaande o.m. het volgende gezegd:

„De **Voorzitter**: Is het dus zo, dat u, toen u daar in het begin van 1944 was en met de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze zaak hebt bekeken, andere dingen hebt gezien dan deze?

A. Ja zeker. Ik heb de originele kopieën gezien.”

Met de originele kopieën worden hier bedoeld de geadresseerde telegrammen, in de vorm, waarin zij bij de Nederlandse sectie van S.O.E. binnenkwamen, telegrammen dus in telegramvorm en met aantekening over het al of niet in orde zijn van de checks er op.

A. Originele telegrammen, dat wil zeggen: telegrammen, zoals ze zijn overgekomen, hebben wij nooit in ons bezit gehad.

50552. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft o.m. een opmerking gemaakt, die, naar men zou zeggen, enige betekenis heeft, nl. deze: Had men met de agenten geen afspraak kunnen maken, dat zij over neutraal gebied correspondentie met Engeland zouden voeren in de vorm van z.g. „innocent letters”. Op die wijze had men kunnen controleren of zij wel in vrijheid waren. Het was wel mogelijk om dergelijke brieven te sturen over Portugal, Zweden of Zwitserland.

A. Ik weet niet of er nog aparte middelen waren afgesproken voor dergelijke gevallen.

50553. De **Voorzitter**: Dit zijn geen dingen geweest, die bij u aan de orde zijn geweest?

A. Neen.

50554. De **Voorzitter**: Het is een middel, dat in de praktijk inderdaad gebruikt is. U kende dit middel niet?

A. Ik heb het middel gekend van *de Jonge*. Hij werkte ook met die brieven.

50555. De **Voorzitter**: Dit is echter geen punt van discussie geweest tussen u en de Engelsen?

A. Neen.

50556. De **Voorzitter**: Kende u in die periode al de betekenis van en het verschil tussen de termen „security-check” en „identity-check” of wist u alleen in het algemeen, dat men veiligheidsmiddelen had?

A. Wij spraken over het woord „checks”

50557. De **Voorzitter**: In zijn algemeenheid?

A. Ja.

50558. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk erg vaag. Was u het onderscheid tussen die checks bekend?

A. Neen.

50559. De **Voorzitter**: Dus de détails daarvan

A. ... werden ons niet bekendgemaakt.

50560. De **Voorzitter**: Weet u de tijdstippen, waarop *Bingham* *Blizzard* is opgevolgd en *Bingham* verdwenen is?

A. Dan zou ik in het archief moeten duiken. *Bingham* is gekomen in 1943.

50561. De **Voorzitter**: De Engelsen zeggen, dat hij in Maart 1943 is gekomen.

A. Dat zal wel zo zijn.

50562. De **Voorzitter**: Weet u, wanneer hij is weggegaan?

A. Dat is in dezelfde tijd geweest, dat ik van mijn functie werd ontheven, 1 Maart 1934.

50563. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van u van 30 December 1943. Ik wil u even voorlezen hetgeen staat in de 2de alinea, onder 1. Misschien heeft dat een betekenis, die van belang is voor hetgeen wij nu behandelen. Er staat:

„Het resultaat van het onderzoek krijg ik toegezonden, zoodra dit gereed is, terwijl men mij in rechtstreeksch contact brengt met het Hoofd van het „communicatiebedrijf”.

Het is mij niet helemaal duidelijk wat daarmee bedoeld is.

A. Het woord „communicatiebedrijf” komt mij niet bekend voor. Mijn naam staat er onder, maar dit ontgaat mij volslagen.

50564. De **Voorzitter**: Het had mijn aandacht getrokken, omdat het probleem van de verbindingen een belangrijk probleem is. U kunt er dus ook geen verklaring van geven?

A. Het is mogelijk, dat het een inleiding was tot de oplossing, die men later heeft aanvaard, dat B.B.O. wel met de communicatiemiddelen in contact kwam.

50565. De **Voorzitter**: Er zijn nogal eens moeilijkheden en schermutselingen geweest tussen M.V.T. en B.I. en tussen hun chefs. Dat blijkt duidelijk uit de stukken. De heer *Somer* doet het in zijn uitingen voorkomen, dat bij die tegenstellingen ook een rol heeft gespeeld het feit, dat u een erge hekel zou hebben, zoals hij het heeft uitgedrukt, aan de O.D. Dat heeft mij enigermate verwonderd. Als ik kijk naar uw plan-*Jambroes* en naar wat u gehaald hebt uit het rapport-*Dogger*, dan vraag ik mij af: is dat wel juist?

A. Ik moet u eerlijk zeggen: ik sta hiervan te kijken. Van het begin af aan heb ik de O.D. in Holland met belangstelling gevolgd en ik heb doorlopend getracht daarmee in contact te komen en tot een verzetsorganisatie te komen. Hier moet een vergissing in het spel zijn.

50566. De **Voorzitter**: De heer *Somer* zegt b.v.:

„Er is bovendien nog een ander ding. Kolonel *de Bruyne* had een erge hekel aan de O.D. Ik kan gerust zeggen, dat hij er de pest aan had. Waarom, weet ik niet, maar alles, wat uit de O.D.-hoek kwam, vond geen genade in zijn ogen. Hij schijnt iets met de O.D. te hebben gehad.”

Wij weten allen, dat de O.D. in Regeringskringen in Londen zeer nauwkeurige aandacht heeft gehad. Er zijn over de O.D. verschillende beoordelingen geweest en vooral over de doelstelling van de O.D. is het een en ander te doen geweest. Mijn vraag is dus of de opvattingen over de O.D. ook een rol hebben gespeeld bij de tegenstelling, die er bestond tussen de chefs van M.V.T. en B.I., en bij de moeilijkheden tussen die chefs.

A. Van het laatste was totaal geen sprake. Voor zover mijn gevoelens tegenover de O.D. een rol speelden, was dat alleen in gunstige zin, want ik heb steeds getracht daarmee in contact te komen.

Ik sta er versted van dat te horen. De O.D. is in de eerste maanden een groot probleem voor mij geweest, nl. om er achter te komen, welke de doelstelling was. Ik kreeg mensen, die behoorden tot de rechtervleugel, en anderen, die behoorden tot de linkervleugel. De eerstgenoemden stonden op het standpunt, dat de O.D. alleen was bestemd om op te treden na de bevrijding, als zuivere ordedienst dus; anderen wilden reeds toen meedoen aan de bevrijdingsstrijd in allerlei vorm. Op mijn bureau had ik ook mensen van de O.D., representanten van beide vleugels. De een zeide: Wij doen onder geen voorwaarde mee aan opstandige bewegingen, de ander, een buitengewoon militante figuur, zeide: Wij hebben er nu al mee te doen. Maar uit al mijn brieven moet u toch duidelijk zijn, dat ik juist steeds contact met de O.D. heb gezocht.

50567. De **Voorzitter**: Heeft u een brief geschreven, waarin sprake was van majoor *Somer*, die met een houten sabeltje er op uit trok? De heer *de Graaf* zegt, dat hij die brief twee keer heeft gezien, op het bureau van kolonel *de Bruyne* en op dat van de heer *Somer*, nl. vóórdat hij verzonden was en nadat hij was aangekomen. In die brief zou gestaan hebben:

„dat majoor *Somer* bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden en als O.D.-er als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen.”

A. Het kost mij langzamerhand moeite, hierop serieus te antwoorden.

50568. De **Voorzitter**: Daarom leg ik het u voor. Wanneer u het kunt tegenspreken, is dat een weerigging van iets, dat anders misschien een rol zou gaan spelen.

A. Dat is gelogen; dat is pure fantasie. Het is schandelijk, dat er zo gelogen is. Ik had nooit het idee, dat er tussen de heer *Somer* en mij veel wrijving was; het lag meer tussen de heer *Somer* en de toenmalige majoor *Lieftinck*. Die zaten elkaar om de haverklap

in het haar. Er was niet zo'n nauw contact tussen de heer *Somer* en mij. Ik vond de heer *Somer* een ander type dan wat mij ligt; wij kwamen niet veel bij elkaar. Daarvoor was wellicht een reden, nl. deze. De heer *Somer* is naar Engeland gekomen uit bezet Nederland; de reputatie ging hem vooraf, dat hij buitengewoon moeilijk ondergronds werk had verricht. Hij heeft lang over de reis gedaan; hij is nl. gegaan over de West en over Amerika. Hij zou de dienst van majoor *Broekman* overnemen. In Londen had ons het bericht bereikt, dat hij zich nogal uitbundig uitleefde. Toen hij aankwam, heeft hij schriftelijk, met zijn eigen handtekening er onder, de waarschuwing gelanceerd tegen de heer van 't *Sant* bij de heer *Warners*.

Die heeft hij de volgende dag ingetrokken. Bij de geheime dienst wordt men gauw wantrouwig; deze handeling is voor mij altijd onverklaarbaar geweest. Ik heb later bij de heer van *Niftrik* geïnformeerd of hij inderdaad wel zo in de ondergrondse strijd betrokken was geweest.

Hij zei: Waarom vraag je dat? Ik antwoordde: Ik begrijp het niet, dat is een psychologisch raadsel voor mij. Dat is het nu nog. Misschien denk ik wat primitief. Ik ben nooit een ondergrondse held geweest, maar als ik uit de ondergrondse beweging kom, waar ik dag in, dag uit in allerlei soorten van gevaar leefde, en ik ga naar Engeland om een waarschuwing ook namens mijn medewerkers over te brengen en leg die op papier met mijn handtekening vast, maar de volgende dag trek ik haar in, dan is dat voor mij onbegrijpelijk. Dat was voor mij de reden, afgezien nog van het aparte karakter van hem. Hij kon ongelofelijk onbeheerst zijn in zijn reacties, niet tegenover mij — ik was veel ouder —, maar tegenover zijn omgeving. Dat was onbegrijpelijk voor mij. Overigens had ik niets met hem. Wanneer ik met hem sprak, bleek nooit iets van een bepaalde wrijving. Met *Lieftinck* en *Schilp* lag hij altijd overhoop. Maar van een houten sabeltje e.d. is mij helemaal niets bekend. Dat heb ik zeker nooit geschreven.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien kan dat op rekening van de romanschrijver *de Graaf* gesteld worden!

50569. De **Voorzitter**: Lord *Selborne* was Minister van...?

A. Economic Warfare.

50570. De **Voorzitter**: De heer van *Lidth de Jeude* sprak van „Minister of Information”. Is dat een vergissing van hem?

A. Lord *Selborne* was het politieke hoofd van Economic Warfare. Wanneer er zaken moesten worden behandeld met andere Regeringen op S.O.E. gebied, ging het altijd over Lord *Selborne*. Ik herinner mij niet, dat hij Minister of Information is geweest.

50571. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van uw hand, waarin u spreekt over een commissie van onderzoek, welke zou zijn ingesteld in verband met de moeilijkheden van het England-Spiel, een commissie, waarin vooraanstaande deskundigen zouden zitten. Daaromtrent zouden wij gaarne iets naders willen weten. Is er inderdaad aan Engelse zijde een commissie geweest, die deze zaak heeft onderzocht, en, zo ja, wie hadden in die commissie zitting? Of is het een onderzoek geweest van Lord *Selborne* persoonlijk?

A. Neen, het was een commissie. Daarin zaten de topfiguren van leger, marine en air force.

50572. De **Voorzitter**: Dat hebt u gehoord van generaal *Gubbins*?

A. Ja. Bovendien hebben wij een extractje gehad. Dat heeft gezeten in het dossier-Dourlein en *Ubbink*, maar dat hebben wij niet meer, omdat het in 1944 is overgegeven aan het B.B.O. U zult in dat dossier ook een brief vinden van mij aan de Minister van Oorlog, waarin ik verzoek via diplomatieke weg een meer uitgebreid verslag te krijgen omtrent het resultaat van het onderzoek.

50573. De **Voorzitter**: Kunt u precies aangeven, wat in het verslag stond, dat u hebt gekregen?

A. Neen, het was in het algemeen zeer vaag en zeer oppervlakkig.

50574. De **Voorzitter**: Ik wil u tenslotte een statement voorleggen, dat wij hebben gekregen van generaal *Kruls*, die het ontvangen heeft van de Britse militair attaché, die het aan generaal *Kruls* heeft overhandigd op verzoek van de Britse ambassadeur. Ik

heb er hier een vertaling van. Het zijn beschouwingen over het England-Spiel. Ik zou het op prijs stellen, wanneer u het even zou willen doorlezen en er uw oordeel over zou willen geven.

A. Ik heb onmiddellijk na het vorige verhoor getracht, het adres van generaal *Gubbins* op te sporen en ik heb hem gevraagd of het werkelijk niet mogelijk was, dat van Engelse zijde iets gedaan werd om de zaak te verduidelijken. Onder meer heb ik gevraagd naar het rapportje van die commissie van onderzoek: er stond wel niet veel in, maar het was toch zeer belangrijk. Hij heeft mij geschreven, dat hij naar Amsterdam kwam; hij heeft mij het verhaal gedaan, dat de archieven van S.O.E. verbrand waren.

50575. De **Voorzitter**: Heeft hij gezegd, dat zij die verbrand hebben?

A. Dat zij die verbrand hebben.

50576. De **Voorzitter**: Wij hebben altijd het verhaal gehoord, dat er brand was geweest.

A. Niet speciaal deze, maar het gehele S.O.E.-archief. Ik geloof dat maar betrekkelijk, al is de heer *Gubbins* een zeer geloofwaardig man. Ik heb hem gevraagd of hij niet enkele gegevens kon verstrekken, die van belang waren. Blijkbaar is het dit geworden.

50577. De **Voorzitter**: Geeft dit statement u aanleiding tot opmerkingen of critiek?

A. Neen, er staan alleen maar enkele dingen in, die bevestigen, hetgeen ik gezegd heb. Het was uitgesloten in die dagen bij die dienst tussen de verbindingen te komen; dat liet men onverbiddelijk niet toe en dit gold voor ieder land.

50578. De **Voorzitter**: Maar anderzijds is ons niet duidelijk geworden of men getracht heeft, deze zaak op Regeringsniveau tot een oplossing te brengen. Toen uw pogingen om in de gezamenlijke werkzaamheden meer invloed te krijgen mislukt waren, was het nog mogelijk geweest om te trachten op Regeringsniveau te bereiken, dat uw dienst tegenover S.O.E. een betere positie kreeg, zoals B.I. en B.B.O. later wel gehad hebben.

A. Dat heb ik gerapporteerd aan de Minister. Daaraan was echter niet te tornen.

50579. De **Voorzitter**: Later is het wel gelukt. Daartoe hebben inderdaad bepaalde omstandigheden meegewerkt. Dit neemt echter niet weg, dat de vraag blijft of, toen u in 1942 vastliep in uw ambtelijke besprekingen, de Regering althans niet had moeten proberen, door een contact tussen de Minister-President en Lord *Selborne* een oplossing te vinden. Blijkbaar heeft men toen het belang van deze zaak niet voldoende begrepen. Het zou natuurlijk niet gemakkelijk geweest zijn om iets te bereiken. U heeft zelf verklaard: wij stonden toen tegen een grote Engelse dienst, die in tal van landen functioneerde. Dat was inderdaad een enigszins moeilijke positie.

A. Dat konden wij controleren. Mijn Belgische, Franse en Poolse collega's kende ik ook goed en die hadden het ook getracht, maar ook zonder succes. Wij vormden tegenover hen geen uitzondering; het was met de Noren, de Belgen, de Fransen en de Polen allemaal precies hetzelfde. Het was het standpunt, dat de Engelsen vanaf het begin van de oorlog hebben ingenomen.

50580. De **Voorzitter**: Meent u zelf nog bepaalde punten onder de aandacht van de commissie te moeten brengen?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor uw inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTER WINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 11 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Jhr. Ir. OTTO CORNELIS ADRIAAN VAN LIDTH DE JEUDE,
oud 67 jaar, wonende te 's-Gravenhage, civiel ingenieur,
oud-Minister van Waterstaat en van Oorlog.

50970. De **Voorzitter**: U bent door de commissie gehoord over punt f van het Enquêtebesluit op Vrijdag 30 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden deze keer worden beschouwd te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is sedert 30 Juli van het vorige jaar nog een aantal vraagpunten bij de commissie aan de orde gekomen, die wij gaarne met u zouden willen doornemen.

U had als Minister van Oorlog te Londen onder u twee geheime diensten, de dienst van kolonel *de Bruyne*, M.V.T. met M.I.D., en bovendien het B.I. U werd waarschijnlijk van de dagelijkse gang van zaken niet op de hoogte gehouden?

A. Neen.

50971. De **Voorzitter**: Was het zo, dat de hoofden van die diensten bij u kwamen, wanneer zij vraagstukken van algemene strekking hadden, waarin zij meenden de Minister te moeten kennen?

A. De taak van die diensten was voornamelijk het verkrijgen van inlichtingen. Die inlichtingen werden in hoofdzaak doorgezonden aan mij en aan de heer *Gerbrandy*.

50972. De **Voorzitter**: U kreeg dus een overzicht van de berichten, die binnenkwamen?

A. Ja.

50973. De **Voorzitter**: Gingen die berichten alleen naar de Minister van Oorlog en de Minister-President of kregen ook andere leden van het Kabinet daarvan kennis?

A. Als regel kregen zij daarvan geen kennis. Waren er aangelegenheden, die andere Departementen in het bijzonder raakten, dan werd daarvan mededeling gedaan.

50974. De **Voorzitter**: Wie maakte dat uit?

A. Ik! Dat was aan de inhoud van de telegrammen wel te zien. Toen b.v. in de latere periode de beschieting van Geertruidenberg plaats vond, was dit een aangelegenheid, die het Departement van Economische Zaken raakte en werd deze boodschap doorgegeven aan de betrokken Minister.

50975. De **Voorzitter**: U had te uwer assistentie de heer *Broekman*?

A. Ja. Het B.I. is opgericht bij Koninklijk besluit op 28 November 1942. Dat geschiedde in overleg met de Minister-President. Men wenste een zoveel mogelijk eenvormige algemene inlichtingendienst te krijgen. Aanvankelijk was de heer *Broekman* chef van het B.I.

Toen is de heer *Broekman* ziek geworden en opgevolgd door de heer *Somer*. Ik vermoed, dat het is geweest in de eerste helft van 1943. Daarna had de heer *Somer* geruime tijd de leiding en tegen het eind de heer *Fock*.

50976. De **Voorzitter**: Had de heer *van Houten* bij B.I. ook niet een functie?

A. Hij was een van zijn medewerkers, maar hij had geen speciale functie.

50977. De **Voorzitter**: Dus het was wel zo, dat alle berichten zonder uitzondering naar de Minister-President gingen?

A. Dat kan men practisch wel zeggen.

50978. De **Voorzitter**: De heer *Broekman* is toch, meen ik, na zijn aftreden als hoofd van het B.I. verbonden aan het Departement van Oorlog?

A. Ja. Hij bleef in een adviserende positie verbonden aan 5.1. Hij moest zich zeer in acht nemen, doch daar hij zeer goed op de hoogte was, werd hij als adviseur aan de heer *Somer* toegevoegd.

50979. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u uitmaakte, welke berichten naar de andere Ministers gingen, maar u kon toch de lawine van berichten, die later binnenkwam, niet verwerken?

A. De hele lawine kreeg ik niet. De dienst van B.I. gaf mij de belangrijkste berichten door en deze berichten kon ik wel aan. Ik werd daarin bijgestaan door iemand, die deze dingen kende en doornam.

50980. De **Voorzitter**: Wie was das?

A. Kapitein de *Gruyter*, die toen mijn adjudant was.

50981. De **Voorzitter**: Hebt u altijd de indruk gehad, dat de selectie, die in de berichten werd aangebracht, bevredigend was, of bent u tot de conclusie gekomen, dat u mededelingen niet zijn overhandigd, die u had moeten hebben?

A. Ik heb altijd de indruk gehad, dat de selectie door het B.I. bevredigend was.

50982. De **Voorzitter**: Was dat bij de andere dienst, de M.I.D., minder het geval?

A. Dat niet, maar mijn indruk is, dat het B.I. door de aard zijner berichten daarop meer ingeschoten was.

50983. De **Voorzitter**: De andere dienst kreeg ook veel minder berichten.

A. Inderdaad.

50984. De **Voorzitter**: Dus u hebt niet de indruk, dat deze dienst van het weinige, dat hij kreeg, ook aan u weinig gaf?

A. Dat niet. Met waren hoofdzakelijk inlichtingen van militair-technische aard, die zoveel nodig bij de besprekingen met deze dienst ter sprake werden gebracht.

50985. De **Voorzitter**: Er is in Londen wel eens discussie geweest over de tendentieuze berichtgeving van B.I., zoals men dat noemde. Hebt u daarover een oordeel?

A. Ik beweer, dat deze berichtgeving objectief was. Ik heb niet de indruk, dat zij tendentieuze berichten loslieten.

50986. De **Voorzitter**: Dat is iets anders. Men bedoelt met tentatieve berichtgeving, dat bepaalde berichtgeving helemaal niet werd doorgegeven. De heer van *Heuven Goedhart* heeft zich er over beklaagd, dat hij nooit een illegaal „Parool" heeft gehad, met andere woorden dergelijke dingen werden volgens hem op het bureau achtergehouden.

A. Ik heb mij er niet over te beklagen gehad, maar een geheime dienst is allicht geneigd om niet meer af te geven dan strikt nodig is.

50987. De **Voorzitter**: Bent u nooit benaderd met dergelijke klachten?

A. Neen. Als er telegrammen binnenkwamen, die andere Departementen betroffen, dan hadden wij een samenkomst en werd het een en ander medegedeeld. De Ministers hebben zich er toen over beklaagd, dat zij daarvan niet eerder op de hoogte werden gesteld en dat de zaak à bout portant ter tafel kwam, en daarom wilden ze van te voren kopieën van de telegrammen hebben. In overleg met **B.I.** is toen besloten, dat van de telegrammen tevoren een kopie zou worden gezonden aan de betrokken Ministers.

50988. De **Voorzitter**: Een ander probleem is dat, waarover de heer *Pelt* heeft gesproken, nl. in hoeverre de berichten van het **B.I.** ter kennis konden worden gebracht van en dienstbaar konden worden gemaakt aan de voorlichting, met name aan de uitzendingen van Radio-Oranje. Daarvoor is deze oplossing gevonden, dat een van de mensen van de Regeringsvoorlichtingsdienst, de heer van *Houten*, bij het **B.I.** werd gestationneerd. Weet u, dat er een tijd lang de klacht is geweest, dat de Regeringsvoorlichtingsdienst altijd een slag achter was, omdat men niet voldoende op de hoogte was van de berichten uit Nederland?

A. Ja.

50989. De **Voorzitter**: Was de oplossing, die toen gevonden is, naar uw oordeel bevredigend?

A. Ja, ik geloof van wel.

50990. De **Voorzitter**: De heer *Pelt* was vol lof over de wijze, waarop dit door de heren is gedaan.

A. Ja. Ik geloof, dat die heren hun plicht op behoorlijke wijze hebben vervuld en in elk geval hebben gewerkt zonder enige tendenz in een of andere richting.

50991. De **Voorzitter**: Wij hebben gemerkt, dat er tussen de twee onder u ressorterende geheime diensten nogal wat wrijving is geweest. Daar zat u eigenlijk zo'n beetje tussen of beter gezegd boven. Ik veronderstel, dat u nogal eens benaderd zult zijn door de chefs van deze diensten met' de geschillen, die zij hadden?

A. Ja. Dat is in 1943 gebeurd, toen, voor wat de naar Nederland gezonden agenten betrof, er bij **M.I.D.** in veel grotere mate ongelukken voorkwamen dan bij **B.I.** Toen heeft **M.I.D.** pogingen aangewend, dat **M.I.D.** van dezelfde agenten gebruik zou maken als waarvan **B.I.** gebruik maakte, zulks omdat de agenten van **M.I.D.** besmet bleken te zijn. **B.I.** heeft dat geweigerd; het durfde dat niet aan. Men redeneerde daar: bij ons is het tot dusverre in orde en wij zijn bevreesd, dat er dan een zekere vervloeiing zal komen. Daarover was men bij **M.I.D.** niet gesticht. Dit geschil werd opgelost, doordat de dienst van **M.I.D.** werd gestaakt, hetgeen sneller was gezegd dan gedaan, want op het ogenblik, dat de dienst van **M.I.D.** werd gestaakt, was nog een gedeelte van de agenten daarvan in Nederland en die moesten nog afgewerkt worden.

50992. De **Voorzitter**: Die agenten waren gevangengenomen.

A. Niet allemaal. Ik kan mij het niet meer zo precies herinneren, maar ik geloof, dat er nog enigen vrij waren.

50993. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat er in 1943 nog agenten van de dienst van de heer *de Bruyne* in vrijheid waren.

A. In elk geval is op dat ogenblik de verdere uitzending van agenten volkomen gestaakt. Daaruit is het **B.B.O.** voortgekomen en toen is kolonel *de Bruyne* op zijn verzoek uit zijn functie ontheven. De bedoeling was, dat **B.B.O.** volkomen nieuwe contacten tot stand zou brengen, hetgeen met succes geschiedde.

50994. De **Voorzitter**: Er waren wrijvingen tussen majoor *Somer* en kapitein *Lieftinck* van het bureau van kolonel *de Bruyne*.

A. *Lieftinck* was als het ware de tweede hand van *Je Bruyne*. Toen de plaats gevonden ongelukken bekend werden, verweet **B.I.** aan **M.I.D.**, dat daar de zaak niet in orde was. **M.I.D.** verdedigde zich daartegen, hetgeen wel aanleiding gaf tot harde woorden.

50995. De **Voorzitter**: Door sommige getuigen is gezegd, dat daar nog bij kwam, dat de heer *de Bruyne* niets voor de O.D. en dat majoor *Somer* daar wèl veel voor voelde en dat dat verschil van opinie tot moeilijkheden leidde. Majoor *Somer* heeft hier verteld, dat de heer *de Bruyne* een hekel had aan de O.D., dat hij — om de eigen woorden van de heer *Somer* te gebruiken — de pest aan de O.D. had, en dergelijke dingen meer. Dit is ons enigszins vreemd voorgekomen, omdat b.v. juist in het plan-Janzebros, het gewijzigde plan voor Holland, door kolonel *de Bruyne* en door **S.O.E.** het contact met de O.D. was ingebracht, nadat er berichten over de O.D. van *Dogger* waren gekomen. Wij hebben er met de heer *de Bruyne* over gesproken. Deze zegt: het is positief een onwaarheid. Bent u ook in dit soort dingen betrokken geweest?

A. Niet rechtstreeks. De O.D. was een contact, waarmede **B.I.** veel meer te maken had dan **M.I.D.** De heren *Somer* en *Broekman* waren sympathiek gestemd tegenover de O.D., maar dat de heer *de Bruyne* er bepaald het land aan had, heb ik niet kunnen ervaren.

50996. De **Voorzitter**: De positie van de O.D. heeft toch in de loop der jaren wel onderwerp van gedachtenwisseling bij de Regering uitgemaakt?

A. Er waren verschillende verzetsgroepen, die het onderling niet eens waren. Er werd getracht deze groepen tot elkaar te brengen. De O.D. nam een nog al zelfstandige houding aan. Men uitte wel eens de vrees, dat de O.D. bij de bevrijding al te zelfstandig zou willen optreden en wenste deze neiging enigszins te temperen. De O.D. had ook dit verschil met de andere groepen, dat hij niet onmiddellijk optrad. De andere groepen deden aan actief verzet, terwijl de bedoeling van de O.D. was straks een apparaat gereed te hebben. Dat gaf voedsel aan de gedachte: wat doet de O.D. eigenlijk?

50997. De **Voorzitter**: Daarbij kwamen, naar het schijnt, ook uitingen van de kant van de O.D., die voedsel aan de opvatting gaven dat Regering en Parlement als zodanig op het tweede plan zouden worden geschoven.

A. Dat was misschien wel de vrees.

50998. De **Voorzitter**: Ging de Ministerraad met de door u zoëven aangegeven gedragslijn altijd accoord?

A. Ja, volkomen. Er is aan de O.D. bericht, dat men t.z.t. gaarne van hun diensten gebruik zou maken, maar dat zij zich moesten voegen naar de instructies, door de Regering gegeven.

50999. De **Voorzitter**: Welk antwoord kreeg u daarop?

A. Dat zij er mede accoord gingen.

51000. De **Voorzitter**: Ten slotte heeft de O.D. zich in de bundeling van het verzet geschild. Er zijn verschillende agenten uitgezonden, o.a. ook een agent van de dienst van kolonel *de Bruyne*, *Jongelie*, die opdrachten voor de O.D. hadden. Ook door **B.I.** zijn verschillende agenten uitgezonden, die contact met de O.D. moesten zoeken. Die agenten hebben ook opdrachten overgbracht, die gericht waren op de samenwerking van de O.D. en de andere verzetsgroepen.

A. Ja. Dat waren de koeriers, die meestal microphoto's van deze opdrachten mede kregen.

51001. De **Voorzitter**: Werden die schriftelijke opdrachten opgesteld door de hoofden van dienst of werd daarover overleg met de Regering gepleegd?

A. De Regering, die de opdrachten opstelde, pleegde daarover overleg met de diensten.

51002. De **Voorzitter**: Was dat in casu overleg met u?

A. Ja, en met de heer *Gerbrandy*.

51003. De **Voorzitter**: De positie van de O.D. en de vraag, in hoeverre de O.D. zich zou schikken in een democratische Staatsvorm, waren dat vraagstukken, die behandeld werden door u en de Minister-president of werd ook de rest van het Kabinet daarbij betrokken?

A. Hoewel de zaak in algemene zin ook in de Ministerraad werd besproken, als regel door mij en de Minister-President.

51004. De **Voorzitter**: Waarom? Omdat u overtuigd was van de opvatting van het Kabinet dan wel, omdat u dacht, dat het zulk een geheime zaak was, dat er niet te veel over gepraat moest worden?

A. Aan de zaak zat uiteraard een geschiedenis vast, die buitengewoon moeilijk te beoordelen was voor mensen, die er niet in zaten, en men was het er volkomen over eens, dat de O.D. zich moest schikken in een democratische Staatsvorm.

51005. De **Voorzitter**: Het was een vraagstuk van zeer wijde strekking, waarbij het algemeen Regeringsbeleid betrokken was.

A. Voor zover dat het geval was, werd dan ook de O.D.-kwestie in grotere kring besproken.

51006. De **Voorzitter**: U hebt het straks gehad over de periode, dat de C.I.D. aan het afsterven was. Kolonel *de Bruyne*, die op 5 Februari 1942 tijdelijk hoofd van de C.I.D. is geworden, heeft in Mei 1942, toen hij het conflict met *Rabagliatti* had gehad, ontheffing van zijn functie gevraagd. Daarna komt de periode van Juni 1942 tot November 1942, waarvan men kan zeggen, dat de C.I.D. een zwevend instituut is geworden. Eigenlijk bemoeiden zich daarmee toen twee heren van Algemene Oorlogvoering, nl. de heren *Lovink* en *Warners*. Het was echter niet zo, dat een van de heren tot hoofd was benoemd. De C.I.D. was min of meer onder bewind gesteld. Nu is het merkwaardig, dat over deze periode zo weinig duidelijke inlichtingen zijn te verkrijgen. U hebt het niet helemaal meegemaakt, want u bent Minister geworden op 15 September 1942. Het is b.v. heel merkwaardig, dat iemand als de heer *Lovink* zo weinig positieve inlichtingen kan geven. Het ligt voor de hand, dat men in die tijd van gedachten heeft gewisseld over de vraag, hoe de inlichtingendienst moest georganiseerd worden. Men zou verwachten, dat er ergens een rapport was, waarin gesproken wordt over de wijze, waarop men tot de beste organisatie dacht te komen. Zo'n rapport moest er eigenlijk zijn, maar daarvan is ons niets gebleken. Hebt u wel eens zo'n rapport gezien?

A. Misschien dat de heer *Warners* er iets meer van weet.

De **Voorzitter**: Ja, maar hij zit in Indië.

A. Hij komt in Mei hier, naar ik verneem.

51007. De **Voorzitter**: Dan zouden wij het hem kunnen vragen. De heer *Lovink* is hierover niet erg positief. Er is verder nog een andere kwestie. Tal van getuigen verklaren, dat de heer *Warners* voorbestemd was om hoofd van de nieuwe inlichtingendienst te worden. Men weet te verklaren, dat het niet is doorgegaan, maar de duidelijke reden is ons niet medegedeeld. Wij hebben wel ons vermoeden, maar het is ons niet precies duidelijk.

A. Daarover kan ik wel iets mededelen. Het is een moeilijke kwestie voor die positie de juiste man te vinden. Men heeft de vorige keer gevraagd: Was het wel verstandig iemand te nemen, die geen ervaring had?, maar de ervaring, die men had, was een heel andere dan nodig was voor hetgeen zich toen afspeelde. Men heeft er toen inderdaad over gedacht de heer *Warners* te bestemmen als hoofd van B.I., maar een van de voornaamste redenen waarom dit niet is doorgegaan was de overweging, dat hij iemand was, die in Indië thuishoorde en niet van de Nederlandse toestanden en de Nederlandse persoonlijkheden op de hoogte was.

51008. De **Voorzitter**: Daarmede heeft men bij de aanstelling van de heer *de Bruyne* ook geen rekening gehouden.

A. Hij was toch stellig meer met Nederlandse toestanden vertrouwd dan de heer *Warners*.

51009. De **Voorzitter**: Toen de heer *de Bruyne* benoemd werd, was hij al een tijd lang niet meer in Nederland geweest.

A. Zijn taak betrof hoofdzakelijk militair-technische vraagstukken en hij was toch meer Nederland-minded (om dit Engelse woord te gebruiken) dan de heer *Warners*, wiens gehele loopbaan in Indië lag. Dat is wel de hoofdreden geweest, al waren er wellicht nog andere persoonlijke beoordelingen, die de keuze bepaalden. Voor de diensten van B.I. werd aan de heer *Broekman*, die zeer gunstig werd beoordeeld, de voorkeur gegeven boven andere kandidaten.

51010. De **Voorzitter**: U zei toch, dat u geen rapport bekend was?

A. De keuze moet uit besprekingen zijn voortgevloeid. Het besluit om B.I. in te stellen, was van November, naar ik meen, en de andere diensten liepen af. Laten wij zeggen, dat in de eerste helft van 1943 B.I. behoorlijk begon te werken en dat ongeveer tegelijkertijd de M.I.D. werd ingesteld. Mijn wens was eigenlijk, dat wij maar één dienst zouden hebben. Wij moesten ons echter afstemmen op de organisatie van de Engelse diensten. In Engeland had men de Intelligence Service, de eigenlijke vaklieden, en daarnaast de militaire dienst van S.O.E. De C.I.D. was aan het aflopen. De liquidatie van een dergelijke dienst geschiedt niet van de ene dag op de andere, zodat er een overgangstijd intrad. De dienst van mr. *Derksema*, waarbij kolonel *de Bruyne* betrokken was en waarbij ook een tijdlang van 't *Sant* werkzaam was, was in de aanvang bedoeld als een inlichtingen- en contrôledienst. Toen is de afdeling inlichtingen er uit gelicht en is de dienst van *Derksema* een contrôledienst geworden.

51011. De **Voorzitter**: De taak van de vroegere C.I.D., zoals die in 1940 gedacht was, is in drie delen uiteengevallen. Het veiligheids-werk is terechtgekomen bij de Politie-Buitendienst van mr. *Derksema*; het inlichtingenwerk is verdeeld, hoofdzakelijk over B.I. en een klein beetje over M.I.D.

In het Koninklijk besluit van 28 November 1942 staat de bepaling, dat B.I. met uitsluiting van anderen was belast met het onderhouden van de verbindingen met bezet Nederland. Op die bepaling heeft majoor *Somer* zich altijd sterk beroepen. Daaruit zijn nogal wat moeilijkheden voortgevloeid. De moeilijkheid was ook, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* toch enige inlichtingenagenten in Nederland had ingezet, waartegen prompt bezwaar werd gemaakt door *Somer*, ook met het oog op de veiligheid van zijn contacten. Er zijn ook andere gevallen geweest. Er is het geval Vigeveno—Warendorf geweest. Er is het geval geweest van brieven van de heer *van Heuven Goedhart*, die in April 1945 door de linies zouden gaan en waaruit nogal wat moeilijkheden zijn voortgevloeid. Indien men he! betreffende Koninklijk besluit leest, dan is het de vraag of de bedoeling is geweest, zoals de heer *Somer* het stelt, nl. dat het een verbod inhield aan een ieder en een iegelijk om verbinding te hebben met Nederland. Men kan het Koninklijk besluit ook zo lezen, dat het een administratieve bepaling is, die alleen organisatorische betekenis heeft. De heer *Somer* vat de bepaling echter op als een bindende regeling voor elke burger. Dan zou er echter hebben moeten staan: het is een ieder verboden dat en dat te doen. Wat is volgens u de betekenis van die bepaling geweest?

A. Men was onder de indruk van de bezwaren, verbonden aan het bestaan van verschillende diensten. Men wilde coördineren en thans alles onderbrengen in één dienst, terwijl er vóórdien verschillende uitlopers waren. Of overigens de vermenging van de taak van M.I.D. met de taak van B.I. wel groot is geweest, betwijfel ik. M.I.D. moest ook inlichtingen vragen, doch inlichtingen van militaire aard. Natuurlijk kunnen er grensgevallen zijn, die elkaar overlappen. Volgens mij heeft dit echter geen grote afmetingen aangenomen.

51012. De **Voorzitter**: Men zou dus kunnen zeggen, dat de stelling van de heer *Somer*, dat de bedoelde bepaling van het Koninklijk besluit betekende, dat niemand anders dan B.I., dus noch een dienst, noch een particulier, verbinding mocht zoeken met het bezette gebied, wel wat te ver ging?

A. Ja. Bovendien hadden wij een ander voorbeeld. Het contact over Zwitserland had ook niet te maken met B.I.

51013. De **Voorzitter**: Daartegen richtte de heer *Somer* zich ook. Dat was ook een doorn in zijn oog. U vatte die bepaling niet zo stringent op?

A. Neen.

51014. De **Voorzitter**: Het plan-Holland is eigenlijk vóór uw tijd in werking getreden. In hoeverre dat met de Regering besproken is, is u dus niet bekend?

A. Neen.

51015. De **Voorzitter**: U hebt later waarschijnlijk wel begrepen, dat: bij de uitvoering van het plan wel enkele gevaarlijke experimenten gepleegd zijn. In de eerste plaats, dat de gehele opdracht voor het gehele land aan één man, *Jambroes*, werd gegeven, en in de tweede plaats, dat *Jambroes* werd gearachuteerd over een bestaande verbinding, die later bleek door de Duitsers gecontroleerd te worden, waardoor hij prompt in hun handen viel.

A. Dat heb ik veel later gemerkt. Het is voor mij een ietwat vage geschiedenis.

51016. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk ook kennis gekregen van de telegrammenreeks, die van de heer *Vorrink* afkomstig was?

A. Ja.

51017. De **Voorzitter**: Daarop is, naar de Duitsers zeggen, weinig enthousiast geantwoord, nl. in die zin, dat de telegrammen veel te veel politieke mededelingen bevatten; dat interesseerde Londen niet. Van dat antwoord bent u waarschijnlijk niet op de hoogte?

A. Ik zal het wel onder ogen hebben gehad. Het was een aan gelegenheid, waarbij waarschijnlijk de heer *Gerbrandy* de toon heeft aangegeven.

51018. De **Voorzitter**: Het is ook mogelijk, dat het antwoord gegeven is door S.O.E., welke dienst alleen belangstelling voor militaire inlichtingen had. Het kan zijn, dat het antwoord van de technische verbindingdienst van S.O.E. afkomstig is.

A. Dat zou mogelijk zijn.

51019. De heer **Stokvis**: *Schreieder* heeft verklaard, dat het antwoord uit Londen kon worden samengevat in de woorden „kein Interesse“, heel categorisch. Hij heeft daaraan toegevoegd, dat hij dat antwoord aan *Rauter* heeft laten zien en dat deze gezegd heeft: dat antwoord behoorde eigenlijk in Nederland gepubliceerd te worden; dan zou het Nederlandse volk een indruk krijgen van de mate van belangstelling, die de Regering in Londen voor het wel en wee van Nederland heeft.

A. Het lijkt mij erg overdreven, dat dit het kenmerkende van het antwoord zou zijn geweest.

51020. De heer **Stokvis**: *Schreieder* zegt, dat het met name betrof de mededeling met betrekking tot dr Jodenvervolgingen hier. Kunt u zich dat niet herinneren?

A. Neen. Ik kan, afgaande op datgene, wat mij voor de geest komt, zeggen, dat ik allermindst de indruk heb, dat daarvoor geen interesse zou hebben bestaan.

51021. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 27 Juli 1942, geschreven door de heer *van Angeren* aan de Minister-President. Daarin waarschuwt de heer *van Angeren* tegen de methoden van droppen met receptiecomité's enz.

Er staat een noot onder, dat het besproken is met prof. *Gerbrandy*. Is die brief met u besproken?

A. Neen. dat is vóór mijn tijd geweest.

Maar het „droppen“ van agenten was een ongelofelijk gevaarlijk spel.

51022. De **Voorzitter**: Was men zich dat wel bewust?

A. Ja, dat was men zeer zeker. De ongelukken, die gebeurd zijn bij de M.I.D., waren veel groter dan de ongelukken bij B.I. en later bij B.B.O. Het is een hoogst gevaarlijke onderneming en ongelukken zijn niet te vermijden.

51023. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over het stopzetten van de uitzending. De heer *de Bruyne* heeft verteld, dat zijn laatste agenten zijn uitgezonden in Mei 1943. Torn waren er berichten binnengekomen, die wezen op een penetratie. Op 23 Juni 1943 is binnengekomen het telegram van twee agenten, *Ubbink* en *Dourlein*. Nadien, in October 1943, is er nog een agent uitgezonden, nl. *Brutus*. Weet u wat in Mei of Juni 1943 de hoofdoevening van de heer *de Bruyne* was om voor te stellen aan de uitzending van agenten een einde te maken?

A. Dat is mijn voorstel geweest. Die kwestie speelt zich af omstreeks Juni/Juli 1943. Toen ik de wetenschap kreeg, dat het aantal ongelukken bij het B.I. zoveel kleiner was dan bij de M.I.D., heb ik tegen de heer *de Bruyne* gezegd: er is iets, dat niet deugt, en ik vrees, dat wij op deze manier niet kunnen doorgaan. Het B.I. had mij gerapporteerd, dat de heer *de Bruyne* wenste gebruik te maken van de diensten van B.I. of van de agenten van B.I., waar net echter bezwaar tegen had. Ik heb toen gezegd: wij moeten er mee uitscheiden: of de dienst geheel opheffen of wat anders vtrzinnen. De heer *de Bruyne* achtte zich verantwoordelijk voor deze dienst, dus, zo zeide hij, u moet niet een van mijn medewerkers ontslaan, maar mij van mijn functie ontheffen. Toen is besloten, ten eerste om de uitzendingen onmiddellijk te staken en ten tweede, wat van Engelse zijde ook gebeurde met de heer *Bingham*, om de heer *de Bruyne* overeenkomstig zijn voorstel uit zijn functie te ontheffen.

51024. De **Voorzitter**: Dat is niet gebeurd!

A. Ja zeker.

51025. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* is pas van zijn functie ontheven in Maart 1944, evenals *Bingham*.

A. Ik meende, dat dit al einde 1943 was gebeurd.

De **Voorzitter**: Stellig niet.

A. Dan heeft die dienst in elk geval zolang „geslapen“.

51026. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk mogelijk, dat u over een ander tijdstip spreekt dan de heer *de Bruyne*. Deze stelt het zo voor, dat hij het besluit tot stopzetting van de uitzending van agenten heeft genomen. Hij zei: Ik ben met de uitzendingen doorgegaan tot Mei 1943. Op 1 April had de arrestatie plaats gevonden van het Nationaal Comité en toen zijn er berichten uit Nederland doorgelopen, die op een sterke penetratie wezen. In Juni 1943 kwam tenslotte de brief van de agenten *Ubbink* en *Dourlein*. Toen is de verbinding practisch niet meer gebruikt voor het overbrengen van agenten. Er is nog wel materiaal afgeworpen. Dat is gebeurd, omdat de Engelsen, die ook de idee hadden, dat het mis was, nog wel materiaal wilden droppen om te zien hoe de Duitsers verder reageerden. Dat was dus een soort van tegenspel. Daarmede is die tweede helft van 1943 opgevuld. Pas iii het voorjaar van 1944 — inmiddels was er in het laatst van 1943, als het niet begin 1944 geweest is, dat Engelse rapport gekomen — is besloten er een einde aan te maken en een nieuwe dienst op te richten.

A. Van de aanvang af was dat de bedoeling, maar de mededelingen van de heer *de Bruyne* zijn volkomen juist. Ik geloof, dat het wachten op dat Engelse rapport de zaak getraineed heeft. Practisch gesproken, was de dienst uitgeschakeld.

51027. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft gezegd, dat hij zelf tot de overtuiging is gekomen, dat hij de uitzending van agenten inoest stopzetten.

A. Dat kan volkomen samengaan. Op het ogenblik, dat stopzetting van de diensten ter sprake kwam, was hij reeds van oordeel, dat dit moest geschieden, en heeft hij geen agenten meer uitgezonden.

51028. De **Voorzitter**: Dat is mogelijk. De heer *Broekman* heeft hierover het volgende verklaard:

„Ik heb met de Engelsen gesproken en ook met de Nederlandse Minister *van Lidth de Jeude*. Deze zei naar aanleiding van mijn uiteenzettingen en voorstellen: ik wil zekerheid hebben; deugen de codes van de Engelsen niet, dan moeten zij nieuwe maken, maar deugen ze wel, dan moet de hand niet in eigen borzem worden gestoken, maar ergens anders. Wij moeten medewerking hebben van de code-expert van de Nederlandse dienst, die met die van de Engelse dienst te zamen de codes zal kunnen bekijken.

De **Voorzitter**: Wanneer is dit ongeveer geweest?

A. Ik ben in dubio of het vóór of na mijn ziekte was. Vermoedelijk was ik uit het ziekenhuis en nog niet met ziekenverlof.

De **Voorzitter**: Wanneer zal dit geweest zijn?

A. Het zal in Juni of Juli 1943 geweest zijn."

A. Ja, dat komt wel uit.

51029. De **Voorzitter**: Dit is waarschijnlijk mede geschied in verband met de inlichtingen, die B.I. had gekregen, en de ongerustheid, die de heer *Somer* aan de dag heeft gelegd. Hij heeft hierover vele brieven geschreven.

A. Die heeft ook omstreeks Juli hierover een brief geschreven.

51030. De **Voorzitter**: U zegt, dat u ongerust was. Wij hebben hier gehoord de heer *Pot*, die zich bitter heeft beklagd. Hij was over Zweden gekomen en was in September 1943 in Londen aangekomen. Hij had de overtuiging, dat er met de agenten in Nederland het een en ander mis was. Trouwens ook de heer *van Houten*, die tegelijk met de heer *Pot* te Stockholm was gekomen, had een boodschap van die aard van dr. *van Royen* meegebracht, welke de consul-generaal aan de Minister-President had doorgegeven. Herinnert u zich dat?

A. Neen.

51031. De **Voorzitter**: De heer *Pot* zei, dat hij overal heeft gezocht zijn ideeën te lanceren, dat de zaak niet in orde was, maar dat hij hiervoor bij de leidende kringen in Londen buitengewoon weinig belangstelling vond. Hij noemde u in dit verband ook en deelde mede, dat hij bij u is geweest, maar ook bij u geen aandacht daarvoor had gevonden.

A. De kwestie is, dat ik het toen reeds volledig wist. De heer *Pot* speelde later een rol bij de inlichtingendienst, maar in die dagen was hij nog niet een belangrijke figuur op het schakbord.

51032. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat u er weinig behoefte aan had heel veel tegen hem te zeggen?

A. Ja.

51033. De heer **Stokvis**: Ook kleine figuren kunnen belangrijk zijn.

A. Inderdaad, maar het is niet altijd nodig, dat men een onderwerp, waarover men zoveel gesproken en gedaan heeft, weer opnieuw in extenso gaat doorlopen.

51034. De **Voorzitter**: De heer *Pot* heeft verklaard, dat ook de heer *van Haersma de With* hiervoor geen belangstelling toonde. De heer *van Haersma de With* was echter ook iemand, die ingewijd was.

A. Natuurlijk, hij was de hulp van de heer *Gerbrandy*.

51035. De **Voorzitter**: U weet, dat *van der Waals* zijn verdediging baseert op de bewering, dat hij opdracht had van de geheime dienst uit Londen zich bij de Duitsers in te dringen. Als tussenpersoon noemt hij een zekere *Emile Verhogen*, die nooit gevonden is.

Is u ooit iets bekend geweest van een opdracht van de zijde van hetzij de Nederlandse, hetzij de Engelse geheime dienst aan *van der Waals* om te penetreren bij de Duitsers?

A. Ik geloof er niets van. Mijn herinnering aan *van der Waals* is de volgende. Hij dook elke keer weer op. Wij hoorden steeds zijn naam weer. Wij hebben een onderzoek ingesteld en kregen uit Nederland bericht, dat hij in Parijs zou zitten. Toen is daar inderdaad een *van der Waals* ontdekt, doch dit bleek een heel andere te zijn. Wij hebben doorgegeven, dat men de verkeerde voor had. De mening, speciaal van B.I., was altijd buitengewoon ongunstig. Daarbij kwam, dat *van der Waals* steeds onder een andere naam opdook. Hij zal wel contact hebben gehad met verschillende mensen, terwijl zij niet wisten, dat het *van der Waals* was. Ik acht het echter uitgesloten, dat hij vanwege Londen enige opdracht zou hebben gehad.

51036. De heer **Stokvis**: Geloof u ook niet, dat hij contact had met personen in Londen?

A. Neen, dat kan niet.

51037. De heer **Stokvis**: Het moet toch wel. Hij heeft van de heer *de Geer* een van diens geschriften in ontvangst genomen. Dat is in Londen terechtgekomen.

51038. De **Voorzitter**: Het is bekend, dat de Duitsers bepaalde verbindingen over land controleerden.

A. Ik acht het hoogst onwaarschijnlijk.

51039. De **Voorzitter**: Er is in Augustus 1943 een opdracht over een van de zendverbindingen van het England-Spiel bij de Duitsers gekomen, bestemd voor agenten, die in Nederland waren, om een twaalftal N.S.B.-ers te liquideren. *Schreieder* noemt in dit verband o.a. *Rost van Tonningen* en *van Geelkerken*. Is u daarvan iets bekend?

A. Neen.

51040. De **Voorzitter**: Die opdracht is niet uit de Nederlandse sfeer afkomstig?

A. Neen.

51031. De **Voorzitter**: De heer *Lieftinck* heeft hiervoor een verklaring gegeven. Dat was in de tweede helft van Augustus 1943. Toen was men zich er van bewust, dat het met de verbindingen mis was. Toen heeft men van Londen uit verschillende opdrachten gegeven om na te gaan, hoe de Duitsers daarop zouden reageren. De heer *Lieftinck* wist, dat het gebeurd was, maar zegt, dat het uit de Engelse sfeer kwam.

A. Het lijkt mij toch vrij laat, als het toen nog van de zijde van M.I.D. zou zijn gebeurd.

De **Voorzitter**: Van S.O.E.

A. De heer *Lieftinck* was in die dagen bevriend met de heer *Bingham*. De grief van het B.I. was, dat blijkbaar de dienst van S.O.E., waar de telegrammen voor M.I.D. binnenkwamen, deze niet zorgvuldig genoeg aan hun echtheid toetste. Het is mogelijk, dat iets dergelijks is gebeurd, zonder dat M.I.D. het wist. B.I. had een sleutel op de antwoordtelegrammen, waaruit men kon nagaan of het antwoord op het uitgezonden telegram echt was. Die sleutel kende alleen de agent en als daarop het antwoord niet klopte, wist men, dat de zaak niet in orde was. Maar het kwam wel voor, dat men dan juist er mee doorging om uit te vinden of er werkelijk penetratie op die lijn was en hoe de moffen daarop reageerden. Maar het geval, dat u noemde, lijkt toch wel een kwalijk soort van contra-spionage.

51042. De **Voorzitter**: Het is toch juist, dat de Nederlandse dienst na Juni 1942 zich niet heeft beziggehouden met het uitzenden van sabotage-agenten?

A. Ja.

51043. De **Voorzitter**: Dat was blijkbaar een principieel standpunt?

A. Ja, de bedoeling was het vragen van militaire inlichtingen en het opbouwen van een verzetsorganisatie.

51044. De **Voorzitter**: Was dat een Regeringsstandpunt?

A. Ja.

51045. De **Voorzitter**: Is de Regering hierin gekend?

A. Ja, maar of zij het zo heeft uitgesproken, weet ik niet. Er zal natuurlijk over gesproken zijn. Dat moet in 1942 gebeurd zijn.

51046. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer gesproken over uw gesprek met generaal *Gubbins*, toen gebleken was wat het onderzoek had opgeleverd. Mag ik u in dit verband eerst het volgende vragen: Als u spreekt over lord *Selborne*, dan spreekt u van de Minister of Information, maar de heer *Gerbrandy* spreekt van de Minister of Economic Warfare. Is dat een vergissing uwerzijds of waren dat twee functies in één hand?

A. Dat is mogelijk. Het Ministry of Information is later opgedoekt, maar ik meen, dat het zo heette, toen ik er mee te maken had.

51047. De **Voorzitter**: Er is een klein verschil in accent tussen de mededeling, die u van generaal *Gubbins* heeft gekregen, en de mededeling, die de heer *Gerbrandy* heeft gekregen van lord *Selborne*. Dat kan natuurlijk, want het zijn twee verschillende mensen.

U hebt verklaard, dat generaal *Gubbins* tegen u heeft gezegd:

„Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Dat was o.a. *Bingham*.

Ik heb daarop geantwoord: „Dat is voor mij wel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden; ik weet niet wie het zijn, en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen". De dienst van *de Bruyne* en die van *Bingham* waren zo met elkaar verweven, dat ik meende, dat het alsdan beter ware, indien ook *de Bruyne* zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op *de Bruyne* viel. Integendeel, ik heb eerder van de heer *Gubbins* begrepen, dat hij *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst."

Dat is uw lezing.

A. Ja.

51048. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer *Gerbrandy* het volgende.

A. Die was daar niet bij.

De **Voorzitter**: Die heeft daarover een mededeling gekregen van lord *Selborne*. De heer *Gerbrandy* verklaart als volgt:

„Ik kende lord *Selborne*, die Minister of Economic Warfare was, zeer goed. Onder hem stond de door u genoemde generaal *Gubbins*. Ik had contact met de chef. (*Bingham* is een naam, die ik pas in Nederland heb gehoord.) *Gubbins* en lord *Selborne* kende ik persoonlijk heel goed. Lord *Selborne* heeft tegen mij persoonlijk gezegd: „Het is gebeurd, het is verschrikkelijk, wij hebben intussen geen enkele fout (ik meen, dat hij zei „technische fout", maar daar wil ik af zijn) bij de Britse noch bij de Nederlandse dienst kunnen ontdekken. Wij begrijpen, dat de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat de hoofden van dienst, die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden ontheven van hun functie, maar ik wil u de mededeling doen, dat het mij spijt, dat wij van zo'n uitstekende medewerker als generaal *de Bruyne* was, moesten scheiden." Althans woorden van deze strekking."

Het verschil ligt dus hierin, dat de heer *Gerbrandy* meent te hebben begrepen, dat lord *Selborne* zei: wij hebben intussen geen enkele (technische) fout bij de Nederlandse en Britse inlichtingendienst kunnen ontdekken, terwijl u verklaart, dat generaal *Gubbins* zei: „dat hij *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst." Zo zou u het hebben begrepen.

A. Hier spreken de feiten. Hoe zou men kunnen volhouden, dat er geen fouten waren gemaakt, terwijl er een abnormaal groot aantal ongelukken is gebeurd? Dat moet toch ergens aan liggen? Men kan niet zeggen, dat dit toeval is.

51049. De **Voorzitter**: U hebt het rapport van het Engelse onderzoek niet gezien?

A. Neen. Ik heb er wel naar gevraagd, maar het nooit gekregen.

51050. De **Voorzitter**: Is het onderzoek door een commissie ingesteld? De heer *de Bruyne* spreekt nl. van een commissie van onderzoek.

A. Ja; dat heb ik tenminste van generaal *Gubbins* begrepen.

51051. De **Voorzitter**: Weet u, welke autoriteiten daarin zaten?

A. Neen. Ik denk, dat de *Bruyne* daarvan ook nooit iets heeft gezien.

51052. De **Voorzitter**: Het zou van groot belang zijn, indien wij dat rapport konden zien.

A. Ja. Ik heb dat nooit gedaan kunnen krijgen.

51053. De **Voorzitter**: Ik heb hier een statement, dat ons ter hand is gesteld door generaal *Kruls*, die het heeft ontvangen van de Britse militair attaché, die het aan hem ter hand heeft gesteld op verzoek van de Britse ambassadeur. Ik heb het hier in de vertaling. Als u dit eens wilt lezen, dan kunt u zeggen, wat u daarvan denkt.

A. „Illegale werkzaamheden in Nederland werden van beide zijden beschouwd en verricht als gezamenlijke operaties, die haar basis hadden in het Verenigd Koninkrijk."

Is juist!

„De verbindingen naar en van het Verenigd Koninkrijk lagen, zoals vanzelf spreekt, in handen van de Engelse Regering. Dit was de gewone regel, hoewel de toepassing daarvan, tot op zekere hoogte, minder strak werd naarmate de oorlog zich ontwikkelde."

Is juist!

„In het critieke stadium van de penetratie van de operaties van B.B.O./S.O.E. door de Duitsers, maakte de functie van de toenmalige kolonel *de Bruyne* het hem niet mogelijk om de tekst van de ontvangen en verzonden telegrammen te controleren."

B.B.O.? Toen was de heer *de Bruyne* er niet meer bij.

De **Voorzitter**: B.B.O. is natuurlijk onjuist. Dat moet zonder twijfel M.V.T. zijn. Wij verwarren echter ook weleens de letters van vreemde diensten; het is mogelijk, dat de Engelsen B.B.O. en M.V.T. verward hebben.

A. „In het critieke stadium van de penetratie van de operaties van B.B.O./S.O.E. door de Duitsers".

Kan dat slaan op de latere periode?

51054. De **Voorzitter**: Neen, dat slaat op de periode, toen de penetratie een grote omvang had.

Deze passage betekent, als ik het goed begrijp, dat kolonel *de Bruyne* geen zeggenschap had over alles, wat betrekking had op de verbindingen, de codetelegrammen, enz.

Er is een brief van kolonel *de Bruyne* aan de Minister, waarin hij zegt, dat alle besprekingen met de Engelsen deze zaak niet verder hebben kunnen brengen en dat de Engelsen op het standpunt bleven staan, dat alles, wat betrekking had op de verbindingen- en de transportdienst, hun zaak was. Ik vermoed, dat het hierop slaat.

A. „Het destijds in Groot Britannië ingestelde onderzoek was noodzakelijkerwijze onvolledig, omdat toen geen bewijsmateriaal van Duitse kant beschikbaar was. Maar het stelde afdoende vast, dat de oorspronkelijke penetratie een gevolg was van het normaal optreden van de Duitse contraspionnage; en dat dit een reeks van gevolgen veroorzaakte doordat een systeem van ontvangstcomité's werd toegepast, dat van beide zijden noodzakelijk werd beschouwd met het oog op de toestanden in Nederland, in het bijzonder de zeer beperkte gebieden, waarin „dropping" kon plaats vinden."

Dat is zacht gezegd; de penetratie was niet normaal, was zelfs abnormaal.

„Een oorzaak, die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de uitgebreide penetratie en vooral tot het voortduren daarvan, was het geen aandacht schenken aan de weglating van „security-checks" in berichten van bepaalde marconisten."

De **Voorzitter**: Dat lijkt een zeer belangrijke erkenning.

A. Dat lijkt mij inderdaad belangrijk. B.I. meende, dat het betere security-checks had.

Maar als hetgeen ik zoëven voorlas juist is, dan is het in verband met het feit, dat de verbindingen in handen van de Engelsen waren, een grief tegenover hen zelf.

„In het licht van verder bewijsmateriaal kwam vast te staan, dat dit een fout was geweest, maar er werd besloten het radioverkeer voort te zetten, nadat de persoonlijkheid en het karakter van de agenten in beschouwing genomen waren en met de wetenschap, dat in andere gebieden was gebleken, dat de „security-check" als controlemiddel niet afdoende was."

Dat lijkt mij een vreemde conclusie. Dat is heel zonderling.

„Het groote mankement was, dat de penetratie, welke in het beginstadium plaats had, er toe geleid heeft, dat de Duitsers het verkeer volledig in handen kregen.

Het Engels-Nederlandse Hoofdkwartier besefte het bestaan van dit risico wel en deed herhaalde pogingen zowel om een tweede controle binnen Nederland te doen plaats vinden als om het verkeer te onderzoeken met het oog op aanwijzingen, of het in handen van de Duitsers was. Al deze pogingen mislukten.

In het critieke stadium, dat, zoals hierboven werd vermeld, op een rampzalig vroeg tijdstip intrad, stond majoor *Bingham* niet aan het hoofd van de Engelse zijde van de sectie en was hij niet in de gelegenheid om het beleid te bepalen. Hijzelf was tegen het systeem van ontvangstcomité's en zodra hij aan het

hoofd kwam te staan (in Maart 1943) drong hij er op aan, er een einde aan te maken en terug te keren tot het veiliger stelsel van „blind droppen“.

Majoor *Bingham* besliste ook, dat Nederlandse officieren in staat gesteld zouden worden teksten van telegrammen te onderzoeken in gevallen, waarin daartoe aanleiding bestond."

51055. De **Voorzitter**: Ik moet hierbij opmerken, dat het systeem van receptie-comité's bij het B.B.O. ook gebruikelijk was, maar daar leverde het geen moeilijkheden op.

A. Het kwam minder voor. Bij het B.I. kwam het ook wel voor, maar bij de M.I.D. herhaaldelijk.

De **Voorzitter**: Inderdaad, het was daar zelfs regel.

A. „De hierboven beschreven gang van zaken geeft een afdoende verklaring voor de tragische verliezen, welke later geleden zijn, zonder dat hierin enige aanwijzing ligt, dat sprake zou zijn geweest van verraad of nalatigheid“.

Ik vindt dit niet overtuigend. Het lijkt mij, dat het geen afdoende verklaring voor de tragische verliezen is, dat er geen sprake was van verraad. Op de nalatigheid komt het aan. Heeft de dienst, mei name van Engelse zijde, niet de nodige security-checks toegepast, dan kan men dit ook nalatigheid noemen.

51056. De **Voorzitter**: Dat brengt mij tot de volgende vraag, die niet zonder belang is. Zoëven zei ik, dat kolonel *de Bruyne* niet bevredigd was over de vorm van samenwerking, die hij met de Engelsen had bereikt, en uit zijn correspondentie met de Regering blijkt ook, dat hij deze op een gegeven moment er van in kennis heeft gesteld, dat de Engelsen op het standpunt bleven staan, dat alles, wat betrekking had op de verbindingdienst en de transportdienst, hun zaak was. Daarmede was elke controle op de telegrammen uitgesloten. Het bureau van kolonel *de Bruyne* kreeg alleen de gearphraserde telegrammen. Later was dat bij B.I. en B.B.O. anders. Als men nu vraagt waaraan dat verschil ligt, dan geven de meeste getuigen als verklaring, dat het bij B.B.O. vanzelf sprak, omdat B.B.O. een voortzetting was na een grote mislukking, dus dat men toen met meer succes kon aandringen. Wanneer men zegt: Bij B.I. was het van den beginne af aan ook anders, dan wordt gezegd: in wezen stond B.I. ook sterk, want feitelijk waren in 1942 alle verbindingen uit intelligence-oogpunt vastgelopen. Er was toen eigenlijk geen inlichtingendienst en in zoverre leek het iets op de toestand, die later voor het B.B.O. gold. Ten tijde van de oprichting van B.B.O. was het een gevolg van de penetratie, terwijl de toestand, die bestond bij de oprichting van het B.I., een gevolg was van het gebrek aan activiteit van de C.I.D. Daardoor waren de Engelsen van S.I.S. in 1942 ook bereid te praten en toe te geven. Dit zijn de verklaringen, die ons worden gegeven. In hoeverre het juist is, weet ik niet. Van B.B.O. lijkt het mij aannemelijk.

A. Ja, en bovendien is de taak van B.B.O. anders geweest dan die van M.I.D. M.I.D. was er hoofdzakelijk op uit militaire inlichtingen te verkrijgen en B.B.O. richtte zich meer op sabotage.

51057. De **Voorzitter**: Kunt u verklaren, dat het B.I. geen moeilijkheid bij de samenwerking met de Engelsen heeft ondervonden?

A. Inderdaad. De intelligente-service van B.I. had op dat punt scholing, terwijl de Engelse S.O.E. vóór de oorlog niet bestond, doch evenals onze dienst pas was opgericht. Daarvan wilde men een afzonderlijke militaire inlichtingendienst maken.

51058. De **Voorzitter**: *Broekman* zegt, dat hij het eigenlijk voor elkaar heeft gebracht. Hij zegt: Vóórdat ik met B.I. in zee ging, heb ik een heel hartig onderhoud met *Seymour* gehad, dat resultaten heeft opgeleverd.

A. De verhouding tussen B.I. en de Engelse dienst was altijd goed. Men heeft mij ten aanzien van B.I. van Engelse zijde herhaaldelijk verzekerd, dat men bij B.I., als men de telegrammen in ontvangst nam, navroeg, als er iets niet klopte. Men onderzocht dan wat er aan de hand was en dit werd van Engelse zijde zeer goed opgenomen.

51059. De **Voorzitter**: Maar een andere vraag is, waarom dit ook niet zo bij de dienst van kolonel *de Bruyne* is gebeurd. Vaststaat, dat hij het wel heeft geprobeerd. Hij heeft gezegd en dit blijkt ook uit zijn correspondentie, dat hij de bestaande verhouding fout vond. Hij zegt

echter: ik kon niet verder komen. Was er nu geen aanleiding geweest op het ogenblik, dat de heer *de Bruyne* zei: „ik kan het niet bereiken“, deze zaak met de Engelsen op Regeringsniveau op te nemen?

A. Weet u, wanneer dit gebeurd is?

51060. De **Voorzitter**: Ik zal het even laten nagaan. In die tussentijd heb ik dan gelegenheid u iets anders te vragen. Ik heb hier een brief van kolonel *de Bruyne* van 4 Februari 1942. Daaronder staat een aantekening, getekend: „vLDJ“.

A. Mag ik dit even zien, Mijnheer de Voorzitter? Dat is onmogelijk, tenzij ik later — en dat is m.i. de enige mogelijkheid — die brief in het archief heb gevonden en er met potlood aantekeningen op heb gemaakt. Ik begrijp anders niet hoe deze op de brieven van kolonel *de Bruyne* in het archief van M.I.D. zijn aangetroffen. ¹⁾

51061. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief, die kolonel *de Bruyne* geschreven heeft aan de voorzitter van de Enquêtecommissie. Daarin zegt hij:

„In de brief B.V.T. 1 (1) Z.G. van 5 Februari 1942 rapporteer ik aan de Regering over mijn eerste contact met *Keswick-Blizzard* van S.O.E., waarbij aan mij duidelijk is gemaakt wat S.O.E. wenste. Dit is het uitgangspunt geweest voor de daarop volgende besprekingen met de kopstukken van S.O.E. Sir *Charles Hambro* — major general *Gubbins* en *Keswick-Blizzard*. Zoals ik ten verhoore mededeelde, liepen de twee eerste besprekingen uit op een mislukking. Bij de laatste, de derde, kwamen zij het Nederlandse standpunt naar hun mening zover mogelijk tegemoet.

Jammer genoeg bevindt de betrokken B.V.T., zeer geheime brief, waarin ik over het resultaat aan de Regering rapporteerde, zich niet in dit archief.

Het is o.m. in deze brief, dat ik duidelijk kenbaar maakte, dat men van Engelse zijde onwrikbaar op het standpunt bleef staan ten aanzien van de onaantastbaarheid van de betrokken (geheel in Engelse handen zijnde) verbindingdienst en transportdienst, conform het standpunt, dat zij tegenover alle Europees-geallieerde landen innamen, die bij dezelfde tak van dienst betrokken waren.“

De brief, waarin hij dit aan de Regering heeft medegedeeld, hebben wij niet. Aan de andere kant is er geen enkele reden aan de geloofwaardigheid van de heer *de Bruyne* te twijfelen.

De vraag is: was er geen reden geweest op Regeringsniveau deze zaak op te nemen?

Ik geef toe, dat er twee moeilijkheden waren. In de eerste plaats, dat de regeling van de Engelsen bij S.O.E. ook voor de diensten van de Regeringen van de andere bezette landen gold, en in de tweede plaats, dat onze Regering op dat moment misschien niet beschikte over voldoende deskundige adviseurs om haar duidelijk te maken, dat het om een uiterst belangrijke zaak ging.

A. Ik weet niet, wat er in 1942 gebeurd is. Blijkbaar heb ik die brief later gevonden, waarschijnlijk in het stadium, toen B.B.O. ontstond.

51062. De **Voorzitter**: U hebt over de positie van de M.V.T. tegenover de S.O.E. met de Engelsen geen besprekingen gevoerd?

A. Neen.

51063. De **Voorzitter**: Met wie voerde u de besprekingen?

A. Wat betreft B.I. met Lord *Selborne* en wat betreft M.I.D. met de heer *Crick*, Minister van Oorlog.

51064. De **Voorzitter**: Hebt u hierover met Minister *Crick* geen bespreking gehad?

A. Niet over dit feit. Ik herinner mij niet, dat dit punt ter sprake kwam. Ik meen, dat de heer *de Bruyne* bij de derde bespreking in 1942 met de Engelsen tot een vergelijk kwam, behalve wat betreft het feit, waar niets aan te doen was, dat men de verbinding- en de transportdienst in eigen hand wilde houden.

51065. De **Voorzitter**: Een belangrijk feit blijft in dit alles, dat de Regering deze dienst heeft toevertrouwd aan mensen, die zonder enige twijfel op hun eigen gebied grote bekwaamheid hadden — want generaal *de Bruyne* kan men zonder twijfel als een bekwaam man kwalificeren —, maar die geen ervaring hadden op het gebied van geheime organisaties, laat staan van de nieuwe methoden, die S.O.E. ging toepassen.

¹⁾ *Noot van de commissie*: Gebleken is, dat onder deze aantekeningen niet de paraaf v. L. d. J. stond, doch J. Th. F., zodat zij van de hand van de heer Furstner waren.

A. Dat hadden de Engelsen ook niet. *Bingham* was ook geen expert en wij zaten nog met de moeilijkheid van een zeer beperkte keuze.

51066. De **Voorzitter**: Maar er waren bij ons toch wel mensen, die van dit werk verstand hadden.

A. Er waren er, die vooroorlogse ervaring hadden, maar ik heb al medegedeeld, dat ik hen minder geschikt vond.

51067. De **Voorzitter**: Behalve dan generaal *van Oorschot*.

A. Ja, later bij B.B.O.; de uitvoering berustte bij *Klijzing*.

51068. De **Voorzitter**: Ongetwijfeld, maar ik vind het al zeer belangrijk, dat hij de mensen, die het kunnen, aantrekt.

A. Ik weet niet meer of hij dat gedaan heeft.

In elk geval, kolonel *de Bruyne* was er al in 1942. Hij had al ervaring opgedaan. Ik meen, dat men met de praktijken van geheime diensten, zoals deze in de oorlog werkten, in Nederland niet vertrouwd was. Het is een „gehaaid“ vak.

51069. De **Voorzitter**: Was u op de hoogte van het feit, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* met de codedienst en met de telegrammen niets te maken had?

A. Ja, dat heeft hij mij natuurlijk wel verteld, maar in de periode, dat ik cáarmede te maken had, geloof ik niet, dat hij daarover ernstige klachten uitte,

51070. De **Voorzitter**: Neen, omdat hij toen niet beseftte, wat er gaande was.

A. Ik heb pas einde 1942 daarmee te maken gekregen.

51071. De **Voorzitter**: Wat weet u van de Zwitserse weg af?

A. Er waren eigenlijk twee wegen. Eén van die wegen liep over generaal *van Tricht*. Dat was de weg, die rechtstreeks in contact stond met het B.I., en de andere was die van *Visser 't Hooft*. Hij was zelfstandig en had niets met het B.I. te maken. Hij had zijn contacten in Nederland, in hoofdzaak met de heer *Bosch van Rosenthal*. De laatste gaf berichten naar Zwitserland door en deze werden door de heer *Visser 't Hooft* naar Londen gestuurd aan de heer *Gerbrandy*, die deze doorgaf aan het B.I. De berichten van de heer *Visser 't Hooft* kwamen dus uiteindelijk wel bij het B.I. terecht, hoewel het B.I. niet in enig verband stond met de heer *Visser 't Hooft*.

51072. De **Voorzitter**: Gingen de berichten niet via u?

A. Neen, maar ik zag die berichten wel.

51073. De heer **Stokvis**: Gingen zij allemaal zonder meer door of dacht u, dat er van de zijde van de heer *Gerbrandy* een zekere selectie werd gemaakt?

A. Neen, dat geloof ik niet.

51074. De **Voorzitter**: In Augustus 1944 is hierover nl. ook weer een moeilijkheid geweest, in die zin, dat majoor *Somer* van mening was, dat de heer *Visser 't Hooft* iets deed, dat hij niet mocht doen, nl. verbindingen onderhouden buiten B.I. om. Er is een brief van *Somer* aan de Minister van Oorlog van 12 Augustus 1944: daarover zijn besprekingen geweest. Toen is er een scherp telegram naar Genève gegaan. Terzelfder tijd liep echter door de invasie de Zwitserse weg van de heer *Visser 't Hooft* ten einde en was het afgelopen.

A. Hij had geen zeggenschap over *Visser 't Hooft*, want deze was niet in het B.I.-verband. Nu kende ik de vrees van de heer *Somer* wel. Hij redeneerde: men wil zeker zijn, dat een boodschap inderdaad aankomt en stuurt haar daarom langs twee wegen, maar dit vergroot het gevaar voor ontdekking. Hij had er altijd bezwaar tegen. Ik weet niet meer, welke bezwaren hij op het oog had in Augustus 1944.

51075. De **Voorzitter**: Er is een brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog en daarin wordt een aantal klachten geuit tegen de heer *Visser 't Hooft*. Die klachten betreffen de volgende punten:

1e. dat vele stukken uit Nederland door dr. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven;

2e. dat commentaren op die stukken, door personen of groepen in Nederland geleverd, of zijn weggelaten of zijn veranderd, waardoor te Londen dus een verkeerde indruk wordt verkregen;

3e. dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten;

4e. dat dr. *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met het werk van B.I. en het werk van diens agenten in Nederland veel verwarring in Nederland heeft gesticht;

5e. dat hij B.I. en de groepen, waarmede dat bureau in verbinding staat, volslagen negeert en zelfs belachelijk maakt."

Dan staat er op die brief een aantekening, die als volgt luidt:

„Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy*, Minister *van Lidth de Jeude*, Minister *van Heuven Goedhart*, de heer *van Haersma de With*, de majoors *Broekman*, *van Houten* en *Somer*. Tot de conclusie werd gekomen, dat dr. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram za3 worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden."

Daarop is dan dit niet erg vriendelijke telegram gevolgd, dat eigenlijk te laat kwam. Kunt u zich van die bespreking iets herinneren?

A. Ik herinner mij dat conflict met dr. *Visser 't Hooft* wel. Wij konden er niet veel aan doen. Hij was niet in B.I.-verband en zelde op eigen kompas. De berichten, die hij uit Nederland kreeg, kon hij doorgeven, maar kon dat ook laten. Wij vreesden bovendien, dat, als berichten van twee kanten kwamen, zekere tegenstrijdigheid niet kon uitblijven. In zulke gevallen werd minder waarde aan die berichten gehecht.

51076. De **Voorzitter**: Waarom hechtte u er niet zoveel waarde aan?

A. Omdat wij de berichten ook langs andere weg, via het B.I., uit Holland kregen. Er waren dus veelal dublures.

51077. De **Voorzitter**: In de latere tijd, maar de heer *Visser 't Hooft* is veel eerder begonnen. Toen was het een van de belangrijkste verbindingen,

A. Ja, in het begin wel, maar u sprak over 1944, toen wij al in het zuiden waren.

51078. De **Voorzitter**: Bekijkt u het niet iets te veel door de bril van de heer *Somer*, die natuurlijk in het bijzonder waarde hechtte aan militaire inlichtingen? De inlichtingen van de heer *Visser 't Hooft* waren voor het grootste gedeelte inlichtingen over maatschappelijke en economische problemen. Dat was op zich zelf ook buitengewoon belangrijk.

A. Stellig, maar ook de berichtgeving van de heer *Somer* betrof niet zozeer militaire inlichtingen, maar in hoofdzaak inlichtingen op maatschappelijk en economisch gebied en de Zwitserse lijn was in 1944 dan ook minder belangrijk dan in 1942.

51079. De **Voorzitter**: Ik zou zeggen, dat de berichten op economisch, politiek en financieel gebied, naarmate de bevrijding naderde, belangrijker werden.

A. Ongetwijfeld, doch toen was de inlichtingendienst al in Noordbrabant gevestigd en kon deze alle gewenste inlichtingen van nabij verstrekken.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

Het verhoor wordt gesloten.

O. C. A. VAN LIDTH DE JEUDE.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTER WINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 11 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. HENDRIK JOHAN KRULS,
oud 45 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal, chef van de generale staf.

Hij legt de eed af als getuige.

51080. De Voorzitter: De commissie houdt zich thans bezig met punt f van het Enquêtebesluit: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Ons is gebleken, dat u in de allereerste tijd in Londen, zij het misschien zijdelings, hiermede iets te maken hebt gehad. Wij zijn in dit verband op een merkwaardige controverse gestoten. U weet, dat in Juli 1940 de eerste inlichtingendienst is opgericht, de C.I.D., onder de leiding van de heer van 't Sant. Nu doet zich met betrekking tot deze zaak een controverse voor tussen de heer *Dijxhoorn* en de heer *Gerbrandy*, namelijk deze, dat de heer *Dijxhoorn* zegt: ik heb het volkomen onjuist gevonden, dat de C.I.D. onder de leiding van de heer van 't Sant kwam en ressorteerde onder Justitie. Ik heb mij op het standpunt gesteld, dat, als er een inlichtingendienst moest komen, dat een inlichtingendienst moest zijn in de geest van G.S. III en dat deze behoorde te ressorteren onder het Departement van Defensie.

Dat klonk op zich zelf zeer plausibel. Wij hebben de kwestie voorgelegd aan de heer *Gerbrandy* en deze zegt: er is geen sprake van. De heer *Dijxhoorn* ging er mede akkoord en als ik het mij wel herinner, was het de heer *Dijxhoorn* zelf, die zei, dat de heer van 't Sant de leiding moest krijgen.

Wij hebben de heer *Dijxhoorn* voor de tweede keer gehoord en deze zegt op zijn beurt weer: er is geen sprake van. Inderdaad is er een Koninklijk besluit gekomen, waarbij die inlichtingendienst onder Justitie kwam, en formeel zou men dus kunnen zeggen, dat de Minister van Defensie, door dit Koninklijk besluit mede te contrasigneren, de verantwoordelijkheid er voor heeft aanvaard, maar dat is alleen geschied, omdat ik er geen Kabinetskwestie van wilde maken. Zoals de heer *Gerbrandy* het stelt, is het in ieder geval niet.

Hebt u er destijds iets van gemerkt hoe het standpunt van de heer *Dijxhoorn* in dezen was? Het is een kwestie, die de Minister van Defensie in elk geval wel geïnteresseerd zal hebben. U was toen adjudant van de Minister van Defensie. Ik stel mij voor, dat u er toen wel iets van gemerkt zult hebben.

A. Ik zou er u geen duidelijk beeld meer van kunnen geven. Het staat mij vaag voor de geest, dat de heer *Dijxhoorn* het standpunt innam, dat een inlichtingendienst onder Defensie behoorde te ressorteren, maar in hoeverre hij zijn mening bij de Minister van Justitie naar voren heeft gebracht en in hoeverre er een diepgaand verschil van inzicht is geweest, weet ik niet, maar dat hij op het standpunt stond, althans aanvankelijk, dat een dergelijke dienst onder Defensie behoorde te ressorteren, herinner ik mij.

51081. De Voorzitter: Het zou op zich zelf niet zo bijzonder interessant zijn te weten, welk standpunt door de beide Ministers bij de besprekingen over de totstandkoming van de inlichtingendienst is ingenomen, als er niet een belangrijke kwestie achter had gezeten, namelijk deze: Toen men in Londen kwam tot de formatie van een inlichtingendienst, is die inlichtingendienst eerst gekomen

onder leiding van de heer van 't Sant, later onder die van de heer *Derksema* en daarna onder die van de heer *de Bruyne*. Daarbij heeft het ons enigszins bevreemd, dat men niet overwogen heeft gebruik te maken van de weinige krachten op het gebied van de inlichtingendienst, die in Londen waren. Gezien de ongelukken, die later hebben plaats gehad, klemt deze vraag des te meer. In Juli 1940 was b.v. iemand als generaal *van Oorschot* te Londen aanwezig. Diens geschiktheid blijkt ook nog hieruit, dat na de mislukking van de dienst van kolonel *de Bruyne* in 1944 is opgericht het B.B.O., dat onder leiding van generaal *van Oorschot* voortreffelijk heeft gefunctioneerd. Men heeft de C.I.D. in 1940 dus geformeerd met terzijdelating van de weinige aanwezige krachten, die zich vroeger op dit terrein hadden bewogen. Men heeft die inlichtingendienst gebracht in andere handen, namelijk onder het Departement van Justitie, in handen van de heer van 't Sant, die wel relaties had gehad met inlichtingendiensten, maar daarvan nooit de leiding had gehad. De heer *Derksema* was nog in meerdere mate een buitenstaander. De heer *de Bruyne* tenslotte, hoe grote verdiensten hij op velerlei terrein ook moge hebben, had nooit met inlichtingenwerk te maken gehad. Wat is uw oordeel over deze zaak?

A. Ik heb daarover eigenlijk geen oordeel. Misschien kan ik een deel van uw vraag, nl. waarom men bij de oprichting van de dienst zich niet heeft gewend tot de persoon van generaal *van Oorschot*, wel beantwoorden. Ik herinner mij nl., dat het merendeel van de leden van het Kabinet hem minder geschikt achtte, zulks in verband met het avontuur, dat hier het Venlo-avontuur heette.

51082. De Voorzitter: Maar generaal *van Oorschot* was wèl geschikt geoordeeld als hoofd van de militaire missie, die in de Meidagen van 1940 naar Engeland ging; daarvoor was dit blijkbaar gern bezwaar.

A. Neen, blijkbaar niet. Maar men had wel bezwaar tegen hem, herinner ik mij, als hoofd van de inlichtingendienst, dus in hetzelfde vak, waarin hij dat avontuur had gehad.

51083. De Voorzitter: Voor wat de heren *van de Plassche* en *Oliifers* betreft, schijnen er bezwaren te hebben bestaan, die betrekking hadden op hun houding op het algemeen hoofdkwartier in de oorlogsdagen van Mei 1940.

A. Tegen *van de Plassche* waren aanvankelijk bezwaren gerezen, toen men in Londen uitlatingen vernam uit het proces, waarin *Somer* getuige was.

51084. De Voorzitter: Dat zijn die uitlatingen, waarover *van Genechten* toen voor de radio heeft gesproken. Maar was dat niet later?

A. Als ik mij wel herinner, zijn daar in de tijd van *Dijxhoorn* in Londen al berichten over geweest.

51085. De Voorzitter: Vóór Juli 1940?

A. Omstreeks die tijd. In die eerste maanden is er maar zeer weinig gedacht aan een inlichtingendienst, meen ik.

51086. De Voorzitter: De inlichtingendienst is opgericht in Juli 1940 bij Koninklijk besluit. De heer van 't Sant kreeg daarvan toen de leiding. Het is ons niet geheel duidelijk, waarom men deze weg heeft bewandeld. Ik wil niet beweren, dat de heren, die ik noemde, het toen beter gedaan zouden hebben dan kolonel *de Bruyne*. Maar nu er in dit opzicht zo'n grote mislukking is geweest, vraagt men zich toch wel af, waarom deze heren, die daarmede vroeger toch al

iets te maken hadden gehad, daarin geen rol hebben gespeeld, waarbij dan bovendien nog komt, dat men generaal *van Oorschot* in 1944 wel voor het B.B.O. heeft aangetrokken, ondanks zijn leeftijd.

A. Ik heb niet willen zeggen, dat de bezwaren, die ik noemde, die er tegen generaal *van Oorschot*, overste *van de Plassche*, enz. bestonden, er de oorzaak van zijn geweest, dat men naar een ander heeft gegrepen.

51087. De **Voorzitter**: De oorzaak kan zijn geweest, dat een andere gegadigde zeer sterke brieven had.

A. Inderdaad. Wat er zich achter de schermen heeft afgespeeld, is mij echter niet bekend.

51088. De **Voorzitter**: U is dus wel van mening: Als men in oorlogstijd een inlichtingendienst gaat oprichten, is er, althans voor zover het de militaire inlichtingen betreft, alles voor te zeggen, dat het een militaire inlichtingendienst is?

A. Naar mijn overtuiging is het een noodzakelijkheid.

51089. De **Voorzitter**: Het tweede punt is het volgende. Men had de situatie, dat in Juli 1940 de heer *van 't Sant* hoofd van de inlichtingendienst werd en dat hij daarvoor contact had met S.I.S., eerst met *Hooper*, later met *Rabagliati*. Daarnaast was in die tijd ontstaan de dienst, die bekend is geworden onder de naam van S.O.E. en die zich bezighield met de verzetsorganisaties in bezet gebied. Nu is ons uit verschillende verklaringen, die hier zijn afgelegd, gebleken, dat er hetzij met S.O.E., hetzij met een voorloper daarvan, waarbij de heer *Laming* betrokken was, contacten waren, en wel tussen de heer *Laming* enerzijds en Minister *Dijxhoorn* en de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* anderzijds. Dat klopt waarschijnlijk?

A. Ja.

51090. De **Voorzitter**: Er is ons b.v. gebleken, dat agenten, die wij hier verhoord hebben, door u zijn gestuurd naar de heer *Laming*. Onder anderen *Lauwers* zegt dat. Kunt u zich *Lauwers* nog herinneren?

A. Neen.

51091. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij op het Departement van Defensie is geroepen en dat u hem hebt doorgezonden naar de heer *Laming*. Zo is hij naar Nederland uitgezonden. Een ander geval is dat van de heer *ter Haar*, die niet uitgezonden is, omdat hij bij de opleiding moeilijkheden heeft gehad. Herinnert u zich dat?

A. De naam herinner ik mij, maar ik zou mij het geval niet voor de geest kunnen halen.

51092. De **Voorzitter**: Dat is ook een voorbeeld. De heer *Laming* zelf heeft verklaard, dat hij met betrekking tot deze zaak contact heeft gehad met de heren *Dijxhoorn*, *Kruis* en *Post Uiferweer*. Kunt u enigszins een beeld geven van hetgeen dat contact te beduiden had?

A. Mijn relatie tot deze dienst, waaromtrent ik niet meer durf zeggen of hij toen nog onder de heer *Laming* ressorteerde, omdat ik niet met de heer *Laming* rechtstreeks in contact stond, is alleen geweest, dat ik als tussenpersoon fungeerde om de mensen, die door de dienst geschikt werden geoordeeld om in opleiding te worden genomen, uit de troep in Wolverhampton te halen en ter beschikking van de dienst te stellen. Mijn bureau diende om huil correspondentie op te vangen. Wanneer er particuliere correspondentie kwam, die nagezonden werd naar de troepenonderdelen, dan werd zij aan mij gestuurd en doorgegeven.

51093. De **Voorzitter**: Van hun verdere lotgevallen, de opleiding en de uitzending, hoorde u niets meer?

A. Neen.

51094. De **Voorzitter**: In hoeverre zij er in geslaagd zijn in Nederland contacten te leggen en berichten over te sturen, daar hoorde u ook niets van?

A. Neen.

51095. De **Voorzitter**: Had het niet voor de hand gelegen, dat u tegen de dienst van de heer *Laming* had gezegd: Ik heb wel enige

mensen, maar wanneer zij er in slagen verbindingen tot stand te brengen en militaire inlichtingen over te brengen, zal dit ook het Departement van Defensie interesseren?

A. Dat bracht in die tijd mijn functie niet mede. Ik was adjudant van de Minister. Mij was allern gevraagd mijn medewerking te verlenen om deze mensen geruisloos uit de troep te halen.

51096. De **Voorzitter**: Door wie was dat gevraagd?

A. Door de Minister.

51097. De **Voorzitter**: Die heeft dus blijkbaar ook niet te kennen gegeven, dat hij daarmee verdere bemoeienis wilde hebben en eventueel inlichtingen wilde hebben?

A. Dat kan ik niet zeggen.

51098. De **Voorzitter**: Het feit, dat u niet in die geest gewerkt hebt, wijst in die richting. Anders zou de Minister wel gezegd hebben: wij leveren mensen, maar willen gaarne daarvoor wat terug hebben. Dat is blijkbaar niet gebeurd?

A. Neen, althans niet voor zover ik weet.

51099. De **Voorzitter**: Hebt u ook wel besprekingen gehad met de heren van de Engelse dienst over contactadressen, die aan de agenten medegegeven werden?

A. Neen, ook niet.

51100. De **Voorzitter**: Dus omtrent alle problemen, die zich voorgedaan hebben bij de uitzending van de mensen, problemen, die op opleiding, uitrusting, e.d. betrekking hadden, kunt u niets mededelen?

A. Neen.

51101. De **Voorzitter**: In die tijd is er in Engeland ook een organisatie geweest, die zich bezighield met radio-uitzendingen en die de „Flitspuit“ genoemd werd. Daarmee had de heer *Laming* ook iets te maken. Heeft u daarover destijds wel eens iets gehoord?

A. De naam „Flitspuit“ komt mij bekend voor, maar van de organisatie weet ik niets.

51102. De **Voorzitter**: In de tijd van de heer *Laming* schijnen uitgezonden te zijn de agenten *Homburg* en *Sporre*. Komen deze namen u bekend voor? Van deze agenten hebben wij niet kunnen controleren of u daarmee bemoeiing hebt gehad. Van de agenten *ter Haar* en *Lauwers* weten wij dat wel.

A. De naam *Homburg* komt mij bekend voor. Ik schat, dat mijn tussenkomst heeft plaats gehad voor zes of acht mensen.

51103. De **Voorzitter**: Dan nog een andere vraag. Generaal *de Bruyne* heeft hier gezegd, dat de heer *Blizzard*, die lange tijd hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. is geweest, als kolonel met u naar Nederland is gegaan.

A. Ik ken de heer *Blizzard* alleen uit de tijd, toen hij bij de Engelse Civil Affairs was.

51104. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Blizzard* zich tegenover u weleens uitgelaten over het England-Spiel?

A. Nooit. Ik wist, dat de heer *Blizzard* zich met deze zaak bemoeid had, maar toen ik hem leerde kennen, heb ik er nooit over gesproken.

51105. De **Voorzitter**: Dan een ander punt. U hebt de Enquête-commissie enige tijd geleden toegezonden een statement, dat volgens het begeleidend schrijven u is aangeboden door de Britse militair attaché op verzoek van de Britse ambassadeur. Hebt u hierbij alleen als intermediair gefungeerd? Is dit u, zonder dat u wist, dat het komen zou, overhandigd?

A. Ik wist niet, dat het komen zou. Ik wist ook niet waarom het kwam. Dat heb ik pas later gehoord.

51106. De **Voorzitter**: En wat was de verklaring?

A. Het is gegeven door iemand, wiens naam ik vergeten ben. Later heb ik gehoord, dat generaal *de Bruyne* om een statement had gevraagd. Maar dat wist ik toen niet. Tijdens een afwezigheid van de heer *de Bruyne* heeft de heer *Bingley*, de Engelse militair attaché, opgebeld en gevraagd, waar hij dit statement kwijt kon. Ik heb toen begrepen, dat het voor uw commissie was en heb het doorgezonden. Voordat generaal *de Bruyne* terugkwam, heeft een van de heren van generaal *de Bruyne* gevraagd of er ooit iets is gekomen, maar toen men hoorde, dat het stuk bij uw commissie was terechtgekomen, was men tevreden.

51107. De **Voorzitter**: Juist, dan is de geschiedenis van het statement ons duidelijk.

Dan heb ik nog twee detailkwesties aan u te vragen. In de eerste plaats betreft dit de heer *W. den Boer*, uit Dordrecht, die hier, verklaard heeft, dat hij door u uit het Militair Gezag is verwijderd. Klopt dat?

A. Ja.

51108. De **Voorzitter**: Welke redenen bestonden daarvoor?

A. Dat zou ik u niet meer durven zeggen. Ik herinner mij wel, dat het Militair Gezag niet datgene was, wat hij zocht; hij had altijd iets geheel anders bedoeld.

51109. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij in Londen als een zeer lastig man bekendstond. Hij heeft ons hier van zijn lotgevallen verteld. Daarin komt o.a. het volgende voor:

„Daarna ben ik te werk gesteld bij het Militair Gezag, maar daar ben ik door generaal *Kruls* weer uitgezet.”

Ik heb hem daarop gevraagd:

„Kunt u nog mededelen wat de reden was, dat u bij het Militair Gezag wegging of weg moest?”

De heer *den Boer* antwoordde daarop:

„Dat kwam eigenlijk zo. Toen ik bij het Militair Gezag was, behoorde ik bij de staf van de militaire commissaris voor Rotterdam, omdat ik Rotterdam goed ken; eerst onder kolonel *Hoeke* en later onder kolonel *van Leeuwen*. In een onderhoud met generaal *Kruls* vertelde ik hem, dat, wanneer ik naar Rotterdam zou gaan, leden van de geheime organisaties aldaar naar mij toe zouden komen, o.a. mijn vrienden *van Wijlen*, *Backer Dirks*, de tandarts, en anderen. „Dat mag volstrekt niet”, zei hij mij. Ik zei: „Maar daar kan ik toch niets aan doen, die komen vanzelf.” Hij voegde mij daarop toe: „Dat kan ik niet hebben, dan moet ie maar weg.” Ik vond het goed; alleen was ik toen weer even ver

als voordien en was er voor mij geen mogelijkheid van terugkeer na de bevrijding.”

A. Ik kan mij niet herinneren wat de oorzaak hiervan is geweest. Het staat mij voor de geest, dat het iets anders was dan wat hier wordt genoemd. Ik geloof eigenlijk, dat het om een heel kinderlijke oorzaak is gegaan. Ik geloof, dat hij op een cursus is geweest en daar zijn schoolwerk niet heeft willen maken; hij was daar lastig en had er geen zin in. Ik meen, dat ik toen tegen hem gezegd heb: het is maar peter, als je weggaat. Hij was een man, voor wie ik, eerlijk gezegd, alle respect had. Hij had parachutegesprongen en had daarbij zijn wervelkolom ernstig beschadigd. Het was een moeilijke kwestie met hem, omdat hij nergens een behoorlijke functie kon krijgen. Wij hebben alles met hem geprobeerd. Hij is eigenlijk om een heel kleine kwestie heengegaan; hij was eenvoudig tegen de draad in. Ik geloof niet, dat die eventuele ontmoeting van die mensen in Rotterdam de reden van zijn ontslag is geweest.

51110. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen hoe het ontslag van mr. *Warendorf* uit het Militair Gezag in zijn werk is gegaan?

A. Hij was chef van de secretarie.

51111. De **Voorzitter**: Helt hield, naar ik meen, verband met een kwestie, die zich te Lissabon had voorgedaan met de heer *Vigevano*.

A. Ik kan het mij niet voor de geest halen, maar het is wel te vinden.

51112. De **Voorzitter**: U dacht, dat er correspondentie over was?

A. Ik denk het wel. Ik herinner mij, dat er indertijd een formeel onderzoek is geweest. Het is niet uitgesloten, dat ik er in het Militair Gezag-archief iets over kan laten opzoeken.

51113. De **Voorzitter**: Zou u het misschien, als er correspondentie over is, kunnen laten nagaan en het ons eventueel kunnen toezenden?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. J. KRULS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 11 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen, Stokvis en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRICUS LIEFTINCK,
oud 41 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
luitenant-kolonel der mariniers.

De **Voorzitter**: Het verhoor, dat gisteren geschorst is, wordt thans voortgezet.

A. Ik heb een afschrift van een telegram voor u meegenomen, dat wij ontvingen met een aanbiedingsbriefje van het B.I., gedateerd 22 Mei 1944.

Het telegram luidt:

Mededeeling betr. het lot van eenige hier te lande teruggekeerde Nederlanders.

Alle hier volgende namen (behoudens misschien een uitzondering) zijn in Engeland bekende bijnamen (de werkelijke namen zijn mij op 2 na niet bekend).

1 *Timmer* met *van Leeuwen* als telegrafist zijn in Nov. of
2 Dec. 1941 geland. Begin Maart is *van Leeuwen*, eenige dagen
3 later *Timmer* gearresteerd. *Van Leeuwen* is vnl. voor de
4 Duitschers gaan werken en vertelde o.a. de namen van het
5 zgn. ontvangstcomité. *Bouman* is als eerste door dit comité
6 (dat inmiddels uit de heeren *v. d. Waals*, *Poos*, *Slagter* en
7 *Henk Spoor* was samengesteld) in ontvangst genomen. In
8 Maart of April 1942 zijn zonder gebruikmaking ontvangst-
9 comité geland: *Akkerman* met *Maartens* als telegrafist (de
10 laatste is doodgefallen) en *Rolfs* met vriend. Per boot
11 kwam *de Heer*. Paschen 1942 landde *Setes* (of *Sebes*) met
12 vriend. *De Heer* en *Akkerman* c.a. tien dagen na de aan-
13 aankomst van *de Heer* gepakt; omstreeks dezen tijd ook
14 *Rolfs* met den vriend van *Setes*, even later de vriend van
15 *Rolfs*. *Setes* zelf 10 Mei 1942 gepakt. Verder direct bij landing
16 gevangen genomen: *Pijnakker*, *van Sittard* (Mei 1942), *van*
17 *Rossum* en *Brouwer*, telegrafist (23 Juni 1942 Overijssel).
18 *Van Haaften* (telegrafist) ca een week later (zwager van
19 *van Haaften* bevindt zich ook in *Haaren*, landingsdatum
20 onbekend); *Buckes*, telegrafist en *Jambroes* ca een maand
21 na *van Rossum* en *Brouwer*, daarna *Felders*; ca 23 Sep-
22 tember 1942 te Assen majoor *Jongelief*; 2 October 1942 te
23 Assen *van Krimpen*; eind October ca 11 man, onder wie
24 een Indischman (matroos). Verdere arrestaties: *Van Brakel*,
25 telegrafist (begin 1943) en *Kluij* (omstreeks Paschen 1943),
26 in water gesprongen in Medemblik; zelfde nacht als *Kluij*
27 twee man in het Zuiden van het land. Ca een maand voor
28 *Kluij* een meisje. *Van Nes* (inl. dienst), die in Maart 1942
29 te Steenwijk landde, werd 6 October 1942 gepakt, nadat
30 *van der Waals* c.s. te weten waren gekomen, waar *van*
31 *Krimpen* het voor *van Nes* bestemde geld moest afleveren.
32 (*Van Krimpen* is eerst een halven dag in de waan gelaten,
33 dat hij in goede handen was gekomen). Al deze gevangenen
34 zitten in *Haaren*, waar zich ook nog leden van de inlichtingendienst en andere uit Engeland afkomstige lieden bevinden (namen onbekend). De behandeling is uitstekend.

w.g. *Anton*, *Pieter*, *Jack*.

t.a.v. luitenant-kolonel *de Bruyne*.

(ik meen, dat dit naam en rang zijn van een officier, voor wien onderteekenaars dit rapport opstelden).

51114. De **Voorzitter**: Van wie en aan wie was dit telegram?

A. Dat weet ik niet. Het kan een telegram uit Bern geweest zijn aan majoor *Somer*.

51115. De **Voorzitter**: Wat was de datum van het telegram?

A. Op 22 Mei 1944 is het aan mij doorgezonden; op het telegram zelf staat geen datum.

51116. De **Voorzitter**: Als ik het zo oppervlakkig hoor, bevat het voor een groot gedeelte inlichtingen, die juist zijn. Dat is mijn eerste indruk er van. Dat meisje zal mejuffrouw *Terwindt* geweest zijn. *U* is toch niet een ander gedropt meisje dan mejuffrouw *Terwindt* bekend? Het zou voor ons een novum zijn, als er in het kader van het England-Spiel nog een vrouw was gedropt.

A. Dat weet ik niet. Mij is van het droppen van een ander meisje in dit kader tenminste niets bekend.

51117. De **Voorzitter**: De algemene strekking van het telegram is wel juist.

A. Voor ons zeer verrassend.

51118. De **Voorzitter**: Die bijzonderheden moeten natuurlijk aan de Engelsen toen al wel voor een groot deel bekend zijn geweest. Hun commissie van onderzoek zal wel een aantal van deze feiten hebben kunnen vaststellen.

A. Dat weet ik niet.

51119. De **Voorzitter**: Verder hebt u nog de orders van *Ubbink*? Is dit wat u noemt de algemene order?

A. Ja. Ik zal even de hoofdpunten aangeven.

- „1. Arrival in the field;
2. Points for discussion with reception committee;
3. Money and identity;
4. Communications in the field;
5. Communications with Headquarters;
6. Alternative means of communication with Headquarters;
7. Important note;"

en ten slotte de „Distribution”.

51120. De **Voorzitter**: Is dat niet voor een deel een materie, die eerder in de bijlagen thuishoort?

A. Neen. Het woord bijlagen is een beetje verwarrend voor mij. Het is een woord van de heer *Schilp*. Er valt waarschijnlijk veel meer onder, bij voorbeeld zijn gehele cover story. Die staat hier niet in.

51121. De **Voorzitter**: En de contacten?

A. Er staan enkele contacten in, contacten voor het verkrijgen van verbinding met het hoofdkwartier, wanneer de normale verbinding niet werkte. Nu begrijp ik wel enigszins, waarom *Ubbink* zegt: ik heb in het geheel geen order ontvangen, omdat hier staat, dat *Ubbink* naar Nederland moest gaan en daar zijn orders zou krijgen.

51122. De **Voorzitter**: Dit bevestigt volkomen uw voorlopige indruk van gisteren?

A. Ja.

51123. De **Voorzitter**: Hebt u in de stukken, die u bij u hebt, nog andere punten gevonden, die naar uw mening van belang zijn om op dit ogenblik mede te delen?

A. Ja. Gisteren hebt u gezegd, dat Grün hier heeft verteld, dat ik hem verbaasd had door de manier van beantwoorden van de vragen omtrent geld, positie e.d. Ik dacht: waarom heeft hij dat gezegd?

Er stond mij iets van bij, dat ik moeilijkheden met hem heb gehad. Die zijn er inderdaad tot op zekere hoogte geweest. Er is een bepaalde briefwisseling geweest. Misschien heeft die hem enigszins boos gemaakt, zodat hij dacht: dat is geen plezierige vent.

Ik kreeg op een gegeven moment een brief van de commandant van de Irene-Brigade, waarin stond, dat Grün een helm had geleend van een zekere soldaat Slaghekke. Die helm had hij niet teruggegeven, althans de helm was weg;

Mij werd verzocht — daar Grün bij mij in dienst was — na te gaan hoe het met die helm stond. Ik heb Grün toen laten vragen mij mede te delen of hij die helm van Slaghekke had geleend en wat hij er mede gedaan had. Ik kreeg toen een heel summier verklaring terug, waarin stond, dat hij een helm had ontvangen en weer ingeleverd. Ik heb hem toen op krachtige wijze teruggeschreven, dat dit geen manier was om mijn vragen te beantwoorden. Daarna heb ik een briefje teruggekregen, waarin hij de door mij gestelde vragen precies beantwoordde. Misschien is dat de reden, waarom hij minder prettig over mij denkt. Wat de vergoeding van de agenten betrof, heb ik hem medegedeeld, dat een bepaald bedrag maandelijks aan zijn vrouw worden overgemaakt en dat de rest zou worden geboekt op zijn rekening en dat hij na terugkeer dit geld zou ontvangen. Verder heb ik hem medegedeeld, dat hij voor eventuele nagelaten betrekkingen zich niet ongerust behoeft te maken, maar dat ik nog niet kon zeggen, hoe het precies geregeld was. Dat kon ik ook niet, want het was niet geregeld, en een regeling, die uiteraard vrij gecompliceerd zou zijn, en op een ministeriële beschikking zou moeten berusten, was er nog niet. De kolonel heeft er, voor zover ik mij herinner, herhaaldelijk op aangedrongen. Er was een bepaalde grote som op zij gezet om zeker te zijn, dat er geld was, wanneer het nodig was. Maar er waren meer mensen. De een was luitenant, de ander sergeant, een derde korporaal, de een was uitgezonden door de Engelsen, hetzij S.O.E., hetzij S.I.S., de ander door de heer Somer en het was dus buitengewoon moeilijk voor al die verschillende mensen een behoorlijke regeling te treffen. Dat is in het begin ook niet gelukt, althans ik heb het niet meegemaakt. Ik vermoed wel, dat het gebeurd is. De zaak wordt thans afgewikkeld. In 1947 heb ik althans mevrouw Jongelie bij mij gehad, die niet tevreden was over de afwikkeling. Ik heb getracht haar te helpen.

51124. De **Voorzitter**: Geschiedt de afwikkeling door het Departement van Oorlog?

A. Dat weet ik niet. Die afwikkeling zou natuurlijk in mijn handen hebben gelegen, wanneer ik aan was gebleven, voor zover het de mensen zou betreffen, die voor het plan-Holland waren uitgezonden. Ik heb alle papieren, die hierop betrekking hadden, afgedragen aan B.O.

Dan is er nog een punt. U heeft mij gevraagd naar de orders van van Schelle. Ik ben bij de heer Schilp geweest en heb hem gevraagd, waar de orders van Apollo waren. Hij heeft mij toen geantwoord, dat die in de map-Apollo zaten.

51125. De **Voorzitter**: Waarom zitten ze niet bij de andere?

A. Omdat hij niet hoorde bij het plan-Holland. Daarom is er een aparte map voor hem aangelegd. Ik geloof ook niet, dat de orders van Brutus in deze map zitten, want het was een andere gelegenheid. De map-Apollo is evenals die van Dourlein en Ubbink overgenomen door B.B.O. en niet in mijn bezit.

51126. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat betekent toch niet, dat zij niet in Hollandse dienst waren?

A. Ook dat heb ik nagekeken. In het betalingsboek heb ik gezien, dat van Schelle werd betaald als tijdelijk sergeant voor speciale diensten in militaire dienst. U kunt dit bij Schilp verifiëren; die heeft de betalingsmap zelf.

Hier heb ik de map van Brutus, waarin iets staat over Pieter de Vos. De Vos was de man, die op een gegeven moment tegelijkertijd met Celosse en de Graaf in Madrid was en die enige briefjes stuurde, waarin de naam Branz van Oord voorkwam. Daarom interesseerden wij ons hevig voor de Vos. Bovendien, in de brieven, die wij van Warendorf gekregen hadden, stond iets over hem.

51127. De **Voorzitter**: Dan blijft de kwestie van het gesprek, dat mr. Warendorf heeft gehad met, naar ik meen, u of iemand

anders van de M.I.D., waarbij de kwestie-Pieter de Vos, die in Londen was aangekomen, ter sprake kwam en waarbij mr. Warendorf gezegd zou hebben: op grond van die en die mededelingen, die binnengekomen zijn, kan ik misschien iets verifiëren omtrent zijn persoon. Het is raadselachtig, zegt de heer Warendorf, dat ik toen niets meer heb gehoord. Dat kan praktisch alleen betekenen, dat men buiten mr. Warendorf om tot een bevredigend resultaat over Pieter de Vos is gekomen.

A. Dat weet ik niet. Er is een map: Pieter de Vos. Tien maanden geleden was ik volkomen van deze zaak op de hoogte; ik kende toen alle details, omdat ik in de gelegenheid was alles nog eens door te werken, voordat ik toen voor uw commissie kwam. Thans ben ik er weer een beetje uit.

51128. De **Voorzitter**: U weet niet wat er met hem gebeurd is?

A. Neen.

51129. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was Pieter de Vos een schuilnaam of een eigen naam?

A. Dat weet ik niet. Ik heb hier de brief, waarin Junny Rebel aan Warendorf omsluiert schrijft, dat zij iets van Brutus weet:

„Ik streef Verkaste te evenaren in het declameren van de redevoeringen van Brutus en Antonius en je lachte je slap als je het sarcastische „en Brutus is een edelachtbaar man“ uit mijn zachtmoedige mond hoorde komen.“

51130. De **Voorzitter**: Grün heeft bij zijn verhoor in antwoord op mijn vraag, of hij in zee was gegaan met George, gezegd:

„Wat kon ik anders? Als ik het wachtwoord niet kon geloven, wat kon ik dan geloven? Het hoofdpunt is, dat ik niet regelrecht bij Janny Rebel wilde aanlopen. Ik wilde eerst kijken hoe de toestand was. Misschien was zij inmiddels verhuisd of gearresteerd. Mijn opzet was dus eerst mij zelf neerlaten in Nederland, op krachten komen en daarna kijken hoe de toestand in Amsterdam was. Dit was een onuitgesproken beslissing. George bracht mij automatisch naar een adres in Doorn bij Bram van Oord, waar ik de rest van de tijd heb gezeten. Het was mijn woonadres.“

Later heb ik gevraagd: „Hebt u Janny Rebel tenslotte gevonden?“, waarop hij antwoordde: „Ja, dat was safe.“

A. Ik heb nog iets aangetekend over Grün. Grün beweerde tegen mij, dat hij was voorgedragen voor officier. Ik heb gezegd: als dat zo is, dan zou het onjuist zijn, wanneer je door het aanvaarden van een opdracht voor de geheime dienst die kans om officier te worden zou missen. Ik zal dit verifiëren en als het juist is, zal ik aan de brigadecommandant vragen, of je niet kunt worden aangesteld tot officier.

De brigadecommandant heeft mij toen medegedeeld, dat daarvan geen sprake was en dat hij het nooit beloofd had. Ik weet niet, of het van belang is.

51131. De **Voorzitter**: Het is in zoverre van belang, omdat ook Grün hierover iets gezegd heeft. Ik hem hem gevraagd: „Hebt u geconstateerd, dat er Nederlandse officieren kwamen, die zich van uw vorderingen op de hoogte hielden?“

Hij antwoordde daarop:

„Neen. Wel ging er rapport over je gedrag en houding van de conducting officer naar Londen. Dit rapport ging eerst naar de Engelse sectie. Of het doorging, weet ik niet; ik vermoed, dat dit niet gebeurde, want in mijn speciale geval vroegen de Engelsen op een bepaald moment: waarom ben jij eigenlijk nog sergeant en geen officier? Ik antwoordde hierop: dit kun je niet beoordelen, want je kent de methode in het Nederlandse leger niet. Men heeft daarop gezegd: dat is idiot; je behoort officier te worden.“

Door de Voorzitter werd daarop gevraagd: „Dit was dus de mening van de Engelsen?“

A. Ik moge hierbij opmerken, dat dit niet de mening was van „de Engelsen“, maar vermoedelijk die van de jeugdige „conducting officer“, de verzorger van de groep, die met Grün in training was.

De conducting officer in kwestie was, als ik mij goed herinner, de captain *Snewing*.

De **Voorzitter**: *Grun* heeft op deze vraag van mij geantwoord:

„Ja. Zij zeiden: er is een afspraak tussen de Engelsen en de Nederlanders, dat de Engelsen zich niet zullen bemoeien met de bevordering. Wij kunnen dus niet aanstellen, maar al'een voorstellen; wij zullen daarom vragen, een afschrift van ons rapport door te zenden naar kapitein *Lieftinck* om te maken, dat je die aanstelling krijgt. Deze vraag kwam echter van Londen terug met de mededeling, dat zij zo iets niet konden voorstellen, omdat het tegen de afspraak was; de Engelsen bemoeiden zich niet met bevordering. Ik moest maar naar de kapitein *Lieftinck* gaan en vragen, of hij mij wilde aanbevelen voor bevordering tot officier. De Engelsen zouden mijn verzoek gunstig adviseren.”

Het komt dus hierop neer, dat de Engelsen zeiden: je hoort officier te zijn, en dat uit Londen omgekeerd de mededeling kwam, dat de Engelsen zich daar niet mee bemoeiden. Vervolgens zegt *Grun*:

„Ik hoorde dus, dat er niet werd bevorderd, omdat dit viel onder het anti-avonturiers-motto: Men kon alleen worden bevorderd tot officier, als men, door bij de brigade weg te gaan, een kans op de officiersopleiding misliep. Ik zou voorgedragen worden, omdat in het kamp vrijwel iedereen er voor was. Ik had echter eer? groot tegenstander in majoor *Hendriks*, die mij niet kon luchten of zien. Hij nam een sleutelpositie in, waar ik niet langs kon komen. Ik heb het kapitein *Lieftinck* verteld, en hij zeide: ik zal informatie inwinnen. Ik heb toen gezegd: doe het bij overste *de Ruyter van Steveninck*. Hij zal u juist voorlichten. Doe het niet bij de kampcommandant, want die vertelt u precies het tegenovergestelde.

Hij informeerde toch bij de kampcommandant! Het schrijven werd beantwoord door de kampcommandant, die natuurlijk schreef: *Griin* officier worden? Nooit sprake van geweest! Ik kreeg een ontzettende uitbrander van kapitein *Lieftinck*. Ik had hem vals voorgelicht, en als ik er nog eens op terugkwam, enz. enz.! Hij zeide nog, dat bevordering mogelijk was, wanneer de opdracht een officiersrang vereiste. Dat vereiste mijn opdracht volgens hem niet. Ik kwam niet in aanmerking, waarop ik er mij bij neergelegd heb, onder luide protesten van de Engelsen. *Bingham* heeft *Lieftinck* over de telefoon behoorlijk uitgescholden en gezegd, dat het een schandaal was. Dat weet ik van *Snrwing*. Ik wist echter veel te goed, dat ik er zó toch niet kwam.

Ik ben rustig doorgedaan en op de propagandaschool terechtgekomen. Ik heb net zolang geprobeerd, totdat ik een briefje kreeg, waarin stond, dat mijn opdracht betrof het zijn van verbindingsofficier tussen Londen en de ondergrondse pers in Nederland. Ik heb een officiersrang nooit nagejaagd, maar na deze historie met de majoor *Hendriks* was ik zeer bitter en heb ik gezegd: hij of ik. Ik kreeg toen vier dagen verlof van de Engelsen en heb de kapitein *Lieftinck* het briefje getoond. Deze heeft het uitgesteld en uitgesteld; wat hij verzonnen heeft, weet ik niet. Uiteindelijk ben ik bevorderd. Ik ben alleen beëdigd door kolonel *de Bruyne*. Er werd mij verteld, dat ik geen uniform moest dragen; dat viel maar op. De officiers-entrée de campagne kreeg ik ook niet. Ik was aangesteld tot tijdelijk officier voor de tijd, dat ik bij de Engelsen deze functie bekleedde. Kort na mij is er nog een bevorderd.”

A. Ik heb hier een brief, geschreven door mij aan de luitenant-kolonel-commandant van de Prinses Irene-Brigade in Wolverhampton van 25 Juli 1943, luidende:

„Ik heb de eer U HoogEdelgestrengte beleefd te verzoeken mij te willen mededelen of het inderdaad juist is, dat door u persoonlijk aan *Griin* beloofd is, dat hij  f geplaatst zou worden bij een O.C.T.U.  f geplaatst zou worden bij de cursus van verbindingsofficier.

Grun wil het doen voorkomen alsof zijn plaatsing bij onze dienst, een met vrij grote zekerheid officier worden, heeft onmogelijk gemaakt.

Wanneer dit inderdaad zo zou zijn, ligt het op mijn weg, *Grun* voor te dragen voor een benoeming tot officier, aangenomen, dat hij inderdaad eerdergenoemd nadeel zou onder vinden.

Mocht hetgeen *Grun* naar voren brengt niet juist zijn, dan wordt daardoor zijn karakter des te beter belicht.”

Dan heb ik het antwoord hierop van kolonel *de Ruyter van Steveninck*. Dat luidt als volgt:

51132. De **Voorzitter**: Ook ondertekend door kolonel *de Ruyter van Steveninck*? Majoor *Hendriks*, over wie *Griin* spreekt, is in de correspondentie volkomen buiten het geding gebleven?

A. Volkomen. Ik sprak niet met majoor *Hendriks* daarover.

„In antwoord op uw brief dd. 25-6-'43 No. M.I.D./ZG/PA/53 bericht ik u Edelgestrengte als volgt.

Door mij werd of wordt *nimmer*, aan wie ook, een plaatsing op een officierscursus beloofd.

Hoogstens werd soms medegedeeld, dat het feit, dat men niet voor een officierscursus in aanmerking is gekomen, niet wil zeggen, dat de *mogelijkheid* voorgoed is uitgesloten.

In zulk een geval wordt er steeds bij vermeld, dat een *voordracht* mijnerzijds (nimmer een plaatsing) *steeds afhankelijk zal zijn van*:

- a) geschiktheid voor een opleiding,
- b) aantal vacatures voor een opleiding,
- c) volgorde van aanbeveling voor een opleiding, op het moment, dat kandidaten worden gevraagd.

De luitenant-kolonel, commandant Kon. Ned. Brigade „Prinses Irene”.

A. C. de Ruyter van Steveninck.”

Toen heb ik als volgt aan *Grun* geschreven:

„Naar aanleiding van mijn correspondentie met de luitenant-kolonel A. C. de Ruyter van Steveninck, commandant der Kon. Nederlandse Brigade „Prinses Irene”, aangaande een aan u gedane belofte van plaatsing bij een opleiding tot officier dan wel plaatsing bij de cursus voor verbindingsofficier, of wel aangaande enigerlei in het vooruitzicht stellen van een mogelijke aanstelling tot officier, bericht ik u, dat hoger genoemde autoriteit mij mededeelde generlei belofte in dit opzicht ooit gedaan te hebben. Dit zou echter niet inhouden, dat daarmede de mogelijkheid tot aanstelling uitgesloten moest worden geacht, doch in dat opzicht gold voor u hetzelfde als voor ieder ander.

In uw geval echter zou ik alleen tot het indienen van een voordracht voor aanstelling tot officier overgaan indien:

- 1°. dat in verband met ons/uw werk gewenst zou zijn;
- 2°. uw plaatsing bij onze dienst, een nagenoeg zekere aanstelling tot officier, onmogelijk zou maken, met andere woorden indien een „beslist nadeel” zou worden veroorzaakt.

Waar uw geval hoogstens gerekend zou kunnen worden tot die, waarbij een „mogelijk voordeel” komt te vervallen, en er geen redenen zijn, die uw aanstelling tot officier in verband met ons werk noodzakelijk maken, spijt het mij u te moeten mededelen, dat mijnerzijds geen voordracht tot aanstelling zal worden ingediend.”

Dat is toch een behoorlijk antwoord, zou ik zeggen.

51133. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die brief, waarin staat, dat *de Ruyter van Steveninck* er niet op ingaat, heeft hij dus gekregen?

A. Ja, dus naar aanleiding van wat ik aan *de Ruyter van Steveninck* heb geschreven. Nu heb ik hier nog een ander briefje, hoe het gegaan is, toen hij wel als officier werd aangesteld.

„The above mentioned sergeant has been under my supervision during some months of training and has shown himself to be a very capable man.

He is well educated and highly intelligent both academically and practically.

He has, I feel, considerable powers of leadership. I can think of no reason why he should not be promoted to commissioned rank, which would be of great help in the work he is destined for.

Yours
S. Bingham.
Major.”

Dat is een andere kwestie. Hier zeide *Bingham*: In verband met de gebleken leiderscapaciteiten willen wij, dat hij officier wordt.

51133. De **Voorzitter**: Dus is het juist in zijn verklaring, wanneer hij zegt, dat de Engelsen vonden, dat hij voor dit werk bevorderd moest worden tot officier?

A. Ja.

51135. De **Voorzitter**: Dit is later ook geschied?

A. Ja, pas later. Dat briefje is van 31 Augustus 1943. Mijn brief aan *Grün* is van 5 Juli 1943. Toen heb ik op grond daarvan de brief aan de *Ruyter van Steveninck* geschreven met het verzoek hem aan te stellen. Ik heb medegedeeld, welke karaktereigenschappen hij had en welke de redenen waren, Toen is hij aangesteld. Van ruzies met *Bingham* of praten met majoor *Hendriks* is geen sprake geweest. Ik heb speciaal *Grün* altijd behandeld als een onder mij dienend militair.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt het belang van het goed bijhouden van een archief op duidelijke wijze gedemonstreerd.

A. Ik heb nog een punt, nl. de kwestie, ten aanzien waarvan u vertelde, dat majoor *Somer* vreselijk boos op mij was, toen hij van mij hoorde, dat *Brutus* in aanraking was gekomen met *George van Vliet*. Er is correspondentie, waarin aan majoor *Somer* wordt medegedeeld, dat *Brutus* geen adressen van de O.D. van ons had medegekrege en niet het adres van *George van Vliet* van ons had medegekrege. Dat heeft hij ook niet.

Hij heeft een adres medegekrege van een zekere *Spoelders*. Dat was zijn eerste contactadres in Brussel. Dat adres bleek op een gegeven moment via de heer *Mertens* fout te zijn. Het was een gecontroleerd adres van de Belgische dienst van S.O.E. Op een gegeven moment kwam via *Knoppers* en de O.D. uit, dat van *Vliet* fout was.

51136. De heer **Koersen**: Was *Spoelders* een andere naam, waaronder van *Vliet* leefde?

A. Neen. *Brutus* vertelde, dat hij door *Spoelders* bij *Mertens* werd gebracht en bij *Mertens* *George van Vliet* heeft ontmoet. Dat is aan majoor *Somer* medegedeeld, eerst mondeling door de heer *Schilp* en later schriftelijk.

Dat is de reactie op het briefje, dat u mij gisteren voorlegde, het briefje, dat inhield: Aangezien de mondelinge inlichtingen van u luiden, dat *Brutus* met geen enkele organisatie in contact zou treden, enz. De reactie daarop is geweest een mondelinge mededeling van *Schilp* aan *Somer*, van te voren schriftelijk afgegeven door kolonel de *Bruyne* aan *Schilp*, die luidde:

„Ten eerste had *Brutus*, zoals u werd medegedeeld, enkel en alleen de opdracht om zich in verbinding te stellen met de illegale pers. Hij mocht zich met niets anders bemoeien. Hoe hij in de tweede plaats met O.D.-instanties in aanraking is gekomen, is mij een volslagen raadsel. Niet alleen, dat hij hiertoe niet bevoegd was, maar het was voor hem zelfs niet mogelijk, daar hij geen enkele O.D.-functionaris kende. Ik vrees, dat hij door *George* bij die O.D.-instanties werd gebracht, nadat hij *George* op een besmet punt had ontmoet.”

Verder is er een brief van 22 Januari 1944, luidende:

„Ik heb de eer U hoogedelgestreng naar aanleiding van uw schrijven No. AJ. GU/473/44 van 20 Januari 1944 mede te delen, dat aan onze agent *Brutus* de in dat schrijven genoemde contacten nimmer werden meegegeven.

Hoe *Brutus* met bedoelde personen in contact gekomen is, zal vermoedelijk vast komen te staan uit het verhoor, dat wij thans een onzer teruggekeerde agenten afnemen.

Zodra dat verhoor beëindigd is, zullen wij u afschriften doen toekomen van die gedeelten, welke voor uw dienst van belang zijn.

In verband met het hoger genoemde schrijven, zomede met uw No. GB/5221/43 en het daarop door uw bemiddeling gezonden antwoord (ons No. MID/TEL/V/106) moge ik uw medewerking inroepen voor het zenden van onderstaande vraag aan uw vertegenwoordiger in Bern:

IS BRUTUS ALS BESCHREVEN IN MIJN..... IN GOEDE HANDEN.”

Dit is onze briefwisseling met majoor *Somer* over deze kwestie geweest. Als majoor *Somer* heeft gezegd, dat wij hem hebben medegedeeld, dat *Brutus* van ons het contact *George van Vliet* heeft gekregen, dan moet ik dit zeer nadrukkelijk bestrijden.

51137. De **Voorzitter**: *Grün* heeft verklaard, dat hij in Brussel een aanloopadres had. Dat is dus het adres van *Spoelders*, dat u noemde. Daarnaast had hij een contactadres en dit was *Janny Rebel*. Hij zegt verder:

„Mijn aanloopadres was in Brussel, mijn „safe house”. Van daar zou ik overgebracht worden naar Nederland door een passeur of passeursorganisatie.”

Daarop vroeg ik:

„Zou dat aanloopadres u die noemen?”

Hierop antwoordde hij:

„Ja. Die nam mij op en zou mij naar Nederland helpen. Ik nam aan, dat, als ik mij eenmaal op dit aanloopadres gevestigd had, de goede reputatie, die ik daar had gekregen, tevens een goede indruk bij de passeursorganisatie zou maken.”

Daarop vroeg ik:

„Wie heeft u meegenomen?”

Het antwoord was:

„Toen is *George* komen opdagen. Hij heeft mij medegenomen. Ik had in Nederland geen adres, behalve mejuffrouw *Janny Rebel*; het was echter zes maanden oud.”

Verder lees ik in het verhoor van *Grün*:

„De **Voorzitter**: Wie had u het contactadres gegeven?”

A. Kapitein *Lieftinck*. Het kwam oorspronkelijk van de heer *Warendorf*.

De **Voorzitter**: U hebt *George* niet verteld, wat uw contactadres was?

A. Neen, nooit!”

A. *Griin* heeft vóór zijn vertrek lang met *Warendorf* gesproken, die hem de wijze van contact maken uitvoerig uiteenzette. *Schilp* zal dit wel kunnen bevestigen. Ik heb hier de orders van *van Goor* (de training-naam van *Griin*) voor mij. Daar wordt gesproken van punt **A**, waar hij gedropt zal worden, van punt **B** in Brussel, waar hij eerst contact zal maken, en van punt **C**, waar zij hem veilig zullen onderbrengen.

„This address you must consider your base for beginning your actual work. In order to accomplish your mission you will go to ...”D”... and to ...”E”... where you will establish your identity and inform them of your task.”

Hij had dus meer adressen, waarvan er één was *Janny Rebel*. Hij kon moeilijk zeggen, dat hij maar één adres had. Ik heb er nu vier genoemd.

51138. De **Voorzitter**: Dat waren waarschijnlijk contactadressen in Amsterdam. Hij moest eerst uit Brussel zien weg te komen; daar moest een passeursorganisatie hem opvangen.

A. Hij zou op een punt neergelaten worden en zijn zaakjes opbergen. Hij zou meteen naar een passeursorganisatie gaan.

51139. De **Voorzitter**: Voor die passeursorganisatie kwam *George*.

A. U zegt: hij had maar één adres, maar dat is niet zo. Dat adres was niet van *Vliet*, maar *Spoelders*; van *Spoelders* gaat hij naar *Mertens* en van *Mertens* gaat hij naar van *Vliet*.

51140. De **Voorzitter**: Juist. Een andere kwestie is, dat *Grün* zegt, dat hij degene is geweest, die Londen attent heeft gemaakt op *Ridderhof*. Hij wordt daarmee de derde, die deze eer voor zich opeist. Gisteren noemde ik u in dit verband de namen *Somer* en de *Graaf. Grün* zegt daarover het volgende:

„Toen ik *George* zonder het zelf te weten opblies en eigenlijk het begin van het einde van het England-Spiel veroorzaakte.....

De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met: „Toen ik *George* opblies”?

A. Toen ik de oorzaak werd van het feit, dat men in Londen er achterkwam, dat *George* fout was.

De **Voorzitter**: Op welk moment was dat?

A. Dat was, neem ik aan, begin December 1943.”

Vervolgens zijn wij gaan spreken over de kwestie van het aanloop- en contactadres en later komen wij weer terug op die kwestie van dat opblazen. Dat vertelt *Grün* als volgt:

„Ik begon met van meet af aan achterdocht te koesteren tegen *Ridderhof*, alleen omdat ik hem een raar type vond. Later bezorgde hij mij een zender, waarvan hij zeide, dat hij speciaal uit Engeland gezonden was, doch waaraan een kind kon zien,

dat het een tweedehands afgekloven zender was. Ik heb toen gezegd: *Sjors* liegt, laat hij maar een verklaring geven. Ik ben er echter nooit precies achtergekomen; hij heeft mijn vragen niet afdoende kunnen beantwoorden, waarop ik tegen *van Oord* gezegd heb, dat ik het volkomen vertrouwde, ofschoon ik het hoogst onvoorzichtig vond. Ik heb hem gezegd: doe wat je kunt om een zender te vinden bij of via de O.D., die voor mij een bericht wil verzenden en ontvangen.

Hij kwam terug en had een zender via de O.D. Ik kon het telegram opgeven en heb het verzonden."

Dan krijgen wij de discussie over de decodering van de telegrammen. Vervolgens zegt *Grün*:

„Ik heb in het bekende bericht over een extra-zender gevraagd om een letterlijke herhaling. Ik heb er in gezegd, dat ik de andere zender wilde checken. Dat bericht is weggegaan en in Engeland aangekomen. Daarop is het authentieke antwoord gekomen, te weten een letterlijke herhaling van het laatste bericht. Het is volkomen goed gegaan en met deze telegrammen in zijn hand is *George Ridderhof* op een zeker moment ontzettend woedend bij *van Oord* binnengelopen. Hij vroeg of ik hem achter zijn rug om wilde controleren en hem dus niet vertrouwde. De scherpzinnige *van Oord* is nooit op het idee gekomen te zeggen: Hoe kom je aan die berichten?"

Het verhoor gaat dan verder:

„De **Voorzitter**: Hoe kon *George* aan deze berichten komen?

A. Alleen doordat de andere zenders ook gecontroleerd werden. Wij gingen uit van het standpunt, dat *van Oord* niets wist en dat *Ridderhof* in het England-Spiel meespeelde. Dit moest wel de achterdocht wekken.

De **Voorzitter**: Kreeg u de letterlijke herhaling van het bericht?

A. Die heb ik nooit ontvangen. Deze is bij *George* in handen gekomen.

De **Voorzitter**: Dat is dus een bewijs, dat de weg, die u gekozen had, ook gepentreerd was.

A. Ja. Hieruit bleek dus, dat ik *George* niet vertrouwde. Er kwam nog bij, dat ik met de moeilijkheid zat van het moment van de publicatie van de proclamatie. Ik wilde niet, dat *George* wist, waarover het ging. Dal hij het min of meer kon deduceren, was reeds tot daaraan toe. Ik schreef daarom in een poging tot gesluierde taal: Wanneer wenst u uitgewerkt lucifersdoosje te zien?

De **Voorzitter**: Die taal is niet erg gesluierd.

A. Als men doorredeneert, komt men er uit, maar als men er niets van wist niet.

De **Voorzitter**: De Duitsers wisten alles van lucifersdoosjes.

A. Ja, maar dat heb ik pas later ontdekt. In Londen werden ze daardoor echter spitsvondig. Ze zeiden: Wanneer uitgewerkt lucifersdoosje zien? Die man bedoelt: uitgewerkte proclamatie, dus wanneer kunnen wij op de invasie rekenen. Die man informeert naar de datum van de invasie. Geen agent zou zo stom zijn dat ooit te vragen, dus de man, die dit verstuurt, is verkeerd. Ze trouwden het niet, waarop ze *George* wantrouwden en de waarschuwing over *Ridderhof* werd uitgezonden."

Zijn lezing komt hierop neer, dat hij een telegram heeft gestuurd, luidende: Wanneer wenst u uitgewerkt lucifersdoosje te zien?

Dat moest slaan op de datum van de proclamatie. Hij zegt: dat telegram heeft de uitwerking gehad, dat men zeide: een agent, die komt informeren naar de datum van de invasie, moet verkeerd zijn. Daardoor, zegt hij, is men in Londen *George* gaan wantrouwen.

A. Dat is niet juist. Ik heb hier het telegram van *Golf*, de zender van *Os* van 28-11-1943, luidende:

„Asks if we wish to see „worked out match box " ”.

Dit staat op een papier, dat het hoofd draagt:

„Enclosed please find copy of Summary of Traffic since X-Day."

X-day is de dag, waarop wij moesten aannemen, dat de organisatie in Duitse handen moest zijn, bij wijze van spreken het bewijs, dat men toen al wist, dat het zaakje fout was.

51141. De **Voorzitter**: Staat het vast, dat X-day dat betekent?

A. Ja, dat heb ik er bij ontvangst zelfs nog achter geschreven met potlood.

51142. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat *Grün* het nog verder uitwerkt. Hij is van de drie mededingers, die wij hebben in zake het ontmaskeren van *Ridderhof*, eigenlijk nog degene, die het meest zegt, want hij voegt er het volgende aan toe:

„Ze hebben aan alle zenders deze waarschuwing gegeven, waardoor men er achter kwam, dat *George* gewantwoord werd. Prompt werd *Apollo*, die in Brussel nog steeds zat te wachten, naar Londen gezonden met drie Amerikaanse vliegers om *George* te rehabiliteren. Dit gelukte en duurde voort tot *George* — ik meen na het arriveren in Londen in Februari of Maart van die twee ontsnapte gevangenen uit *Haaren*, *Dourlein* en *Ubbink* — onmogelijk was geworden. In feite is dit echter al geschied in December door het bericht van mij. Men wantrouwde *George* en heeft teruggedeneerd: *Knoppers* is via *George* gekomen en is dus ook fout. Vandaar dat men *Knoppers* heeft opgepakt en in de gevangenis heeft gezet".

Hij spitst het hier wel heel sterk op zijn bericht toe.

A. U weet nu toch wel, wat de reden is geweest, dat *van Vliet* opgeblazen is? *U* zegt, dat er drie mensen zijn, die daaromtrent mededelingen hebben, maar u hebt natuurlijk uw eigen mening.

De **Voorzitter**: Helemaal zeker weten wij het nog niet. U wist het gisteren ook niet precies.

A. Maar nu wel. Het begint met een briefje van het hoofd B.I., ontvangen op 3 November 1943, waarbij mededeling werd gedaan van een telegram, luidende:

„Vierentwintig van achtentwintig October stop *Cszes* zoekt contact met Engeland. Deze organisatie geeft voor gewerkt te hebben onder BSS leiding. Door verraad zijn vele leden gearresteerd en gefusilleerd stop Een zekere *Georges* gekomen uit België als BSS agent bewees zijn identiteit door slagzin „*Georges* het klopt als een zwerende duim" stop Arrestaties *Cszes* en BBS het gevolg en executie negentien leden *Cszes* op 1 October stop Zijt gij of zusterdienst op de hoogte van doel en werken *Cszes* en is het gewenst contact tot stand te brengen via zendergroep B.I. stop Zij vragen gelden, wapens. De leiding is mij bekend stop Wie vroeg voor *George* slagzin aan. Einde."

Er werd niet bij verteld van wie het kwam. Het bericht kwam van een van de agenten van B.I. uit Nederland. Daarop is door ons op 6 November 1943 geantwoord:

„Naar aanleiding van uw schrijven No. AJ.GU/4426/43 dd. 5/11 '43 met bijlage moge ik u het navolgende mededelen:

51143. De **Voorzitter**: Wie is „ons"?

A. Het was het bericht, dat de aankomst moest melden van *Knoppers* in Engeland.

Dat is mogelijk door S.O.E. uitgezonden. Ik lees hier voor wat hier staat, dus wat wij tegen majoor *Somer* zeggen. Ik geloof trouwens, dat het niet eens door S.O.E. is uitgezonden, maar door de Patriotic School, op verzoek van *Knoppers*.

Ik lees hier het volgende:

„Naar aanleiding van uw schrijven No. AJ.GU/4426/43 d.d. 5 November 1943 met bijlage, moge ik u het navolgende mededelen:

A. de boodschap „*George* het klopt als een zwerende duim" werd inderdaad door ons uitgezonden.

B. in verband met de inhoud van het telegram, moge ik u verzoeken het navolgende aan de afzender te doen toekomen:

„CSZES HIER ONBEKEND STOP KUNT GIJ ONS LEIDING OPGEVEN STOP GEEF ONS BESCHRIJVING GEORGE STOP KWAM GEORGE VOOR OF NA UITZENDING SLAGZIN IN CONTACT MET CSZES STOP WELKE BEWEZEN ARRESTATIES GEVOLG SLAGZIN STOP WELKE LEDEN BSS ZIJN GEARRESTEERD STOP CONTACT VIA ZENDER GROEP BI ONGEWENST."

Dan is er een volgende mededeling van *Somer* aan ons gekomen, waarin hij meldt, dat hij twee telegrammen gekregen heeft; die heeft

hij aan ons in parafraze toegestuurd; hij heeft een enorme verwarring verwekt; het was helemaal geparaphraseerd; in die vorm begrepen wij er niets van. Hier is dat volgende telegram, dat voor ons aanleiding werd om aan te nemen, dat George fout was. Het is een bijlage van een briefje van *Somer* aan ons:

„*Henk Knoppers* die goed schijnt, heeft zijn aankomst via Radio-Oranje gemeld met „*George* het klopt als een zwerende duim”.

„G” (oorspronkelijke parafraze: hij) beweert uit Engeland hierheen te zijn gezonden, is een Belg en zou thans contact hebben met (in de oorspronk. parafraze. was het woord „groep” zonder reden ingelast) aangekondigde (in de oorspronk. parafraze. ontbrak de e achter aangekondigd) in uw zes en zeventig stop (in de oorspr. par. was in plaats van deze „zij” gezet zonder enige verklaarbare reden) zijn „deze” via België gezonden met opdracht contact *George*? (in de oorspr. par. waren tussen de woorden contact en *George* de woorden „opnemen met” ingevoegd, die in het werkelijke telegram niet voorkwamen (de oorspronkelijke parafraze maakte het onmogelijk precies te begrijpen wat er bedoeld was; dit bleek pas na gehouden mondelinge bespreking”).

Ter verduidelijking zal ik het telegram nog eens voorlezen, maar dan zonder de storende elementen:

„*Henk Knoppers* die goed schijnt, heeft zijn aankomst via Radio-Oranje gemeld met „*George* het klopt als een zwerende duim”.

„G” beweert uit Engeland hierheen te zijn gezonden, is een Belg en zou thans contact hebben met aangekondigde in uw zes en zeventig stop zijn „deze” via België gezonden met opdracht contact *George*?”

Dat was dus de reden, dat met de figuur van *George van Vliet* als het ware de grote schrik begon van deze zaak.

51144. De **Voorzitter**: In deze lezing is de zaak toch min of meer te herleiden tot een bericht, afkomstig van de organisatie van de heer de Graaf.

A. Ja.

51145. De **Voorzitter**: Ik laat daar of het bericht van de heer de Graaf zelf afkomstig is, dat weten wij niet.

A. Ik denk het niet. Toen was de Graaf uit Nederland verdwenen.

51146. De **Voorzitter**: De heer de Graaf zegt, dat hij op 21 November 1943 uit Frankrijk vertrokken is. Het zou dus mogelijk zijn, dat hij zelf nog de hand heeft gehad in dat bericht.

A. Dat zal dan toch wel in zijn verhoor te vinden zijn!

51147. De **Voorzitter**: Het komt hierop neer, dat wat *Grün* hier heeft verteld over het telegram in zake het uitgewerkte lucifersdoosje in ieder geval is geweest na deze geschiedenis. Dat telegram was van 28 November 1943; het is dus in ieder geval daarna. Het is derhalve zo, dat dit telegram van *Grün* ten hoogste voor u een reden te meer kan zijn geweest om de zaak kritisch te gaan bekijken, maar dat het niet de eerste onthulling was.

A. Neen. Ik heb hier een verklaring, die u bepaaldelijk moet lezen, een verklaring, die ondertekend is door de heer *Schilp* en mij, van 3 April 1944.

51148. De **Voorzitter**: Ja, die hebben wij. Dat is op zich zelf een uitermate belangrijke verklaring, omdat zij een van de weinige uitingen van een S.O.E.-functionaris bevat.

Naar ik meen, hebben wij nog niet over *Cnoops* gesproken. Kunt u mededelen, hoe het met *Cnoops* gegaan is, welke de reden van zijn uitzending is geweest en welke de resultaten van zijn reis geweest zijn?

A. De opdracht van *Cnoops* hield in de eerste plaats in het geheel onafhankelijk controleren van een bepaald contactadres in Amsterdam in de buurt van het stadion, ik meen op de Stadionkade, en het afgeven van een bepaalde som gelds aan een ander adres, dat ik mij niet meer herinner. Hij is in Parijs gedropt en is via een avontuurlijke reis naar Nederland gekomen. Hij heeft het geld afgegeven. Eerst wilde de betrokken mijnheer er niets van weten, maar tenslotte heeft deze het toch aangenomen. Voorts heeft hij het adres in Amsterdam geschaduwd. Hij heeft geprobeerd contact te maken op straat. Dat

is niet gelukt. Toen is hij er 's avonds weer naar toe gegaan, heeft aangebeld en heeft die mijnheer weer gesproken. Plotseling kreeg hij de indruk, dat er iets fout was en toen is hij hard weggehield. Hij heeft daarna eerst gelogeed bij zijn broer of zijn zwager in Delft. Toen hij op weg was naar Roosendaal, werd hij in de trein gepakt. Het geld, dat hij bij zich had, had hij eerst in zijn sok gestopt en later heeft hij het achter een spiegel in het toilet geborgen, wat ik nogal vreemd vond, want ik begrijp niet, hoe je die dingen zonder gereedschap los kunt krijgen. Ik vond het een eigenaardig en avontuurlijk verhaal. Hij is door een Duitse grensbeambte of officier aangehouden. Deze heeft in zijn portefeuille gekeken of zijn papieren wel in orde waren. In die portefeuille zat een portretje van zijn meisje in Engeland. Tegen die beambte zei hij: als je mij niet gelooft, bel dan Rotterdam op, dan kan je het controleren. Van het meisje gaf hij een adres in Alkmaar op. De Duitser is er ingelopen. Hij is daarna gegaan naar een of andere Belgische plaats. Daar is hij brutaalweg een Duits bureau binnengelopen om een ander grenspapier te verkrijgen. Hij is weer op dr trein gestapt en dr Franse grens overgekomen door buiten de coupé te gaan staan. Toen hij in Parijs aankwam, zag hij, dat alle mensen van de organisatie-Todt, waarvan hij papieren had, werden gecontroleerd, en omdat hij in Rotterdam een kaartje naar Parijs had gekocht, heeft hij dit uit zijn hoed gehaald en is door het gewone loket naar buiten gekomen. Daar heeft hij contact gemaakt met een Franse organisatie en toen is hij via de Pyreneeën gereisd en via Madrid of Lissabon teruggekomen.

51149. De **Voorzitter**: Hoelang is hij weg geweest?

A. Eén of twee maanden.

51150. De **Voorzitter**: In welke tijd heeft dat zich afgespeeld?

A. Dat weet ik niet meer precies.

51151. De **Voorzitter**: Het moet najaar 1943 zijn geweest.

Verschillende getuigen, die hier over *Cnoops* gesproken hebben, hebben gezegd: hij was een contrôle-agent, uitgezonden, omdat men iets meer wilde weten over hetgeen er in Nederland fout was. Als ik u goed gevolgd heb, dan heeft hij maar één adres gecontroleerd en geschaduwd. Is het dan gerechtvaardigd hem een contrôle-agent te noemen, die speciaal voor dit doel is uitgezonden?

A. Ik noemde u uit mijn hoofd, voor zover ik het mij herinner, het rapport van *Cnoops*. De zuivere opdracht weet ik niet meer. Ik weet wel, dat hij een adres moest schaduwen. Het is mogelijk, dat hij nog meer moest doen.

51152. De **Voorzitter**: Hier is hij genoemd een contrôle-agent, uitgestuurd om eens te zien hoe het in Nederland gelopen was met de verbindingen, waarvan men toen zeker wist, dat er dingen verkeerd waren. Daarom verbaasde het mij, toen u sprak van het controleren door hem van één adres. Voor het controleren van één adres is dit toch wel een vrij uitvoerige operatie. Ik had verwacht, dat u zou hebben gezegd: hij heeft opdracht gekregen om een aantal adressen te controleren.

A. Misschien heb ik hier de orders van *Cnoops*. Weet u misschien zijn operatiennaam?

De **Voorzitter**: Neen, ik heb *Cnoops* nooit anders horen noemen dan met zijn eigen naam.

A. *Cnoops* leeft toch nog?

De **Voorzitter**: Ja, hij woont in Zuid-Afrika.

A. De opdracht van *Coster* (*Cnoops*) was een bepaald adres en de onmiddellijke omgeving van dat adres te onderzoeken en er, als hij de overtuiging had, dat het adres in orde was, f 30 000 te deponeeren. Als secundaire taak zou hij hebben het verzamelen van safe addresses, waar eventueel volgende agenten hulp zouden kunnen vinden. Hij moest die opdracht in dertig dagen uitvoeren, van Frankrijk naar Holland en terug naar Frankrijk.

51153. De **Voorzitter**: Dat is helemaal niet een opdracht van een contrôle-agent.

A. De hoofdopdracht was:

”When you have established yourself in Amsterdam you will take steps to investigate address ...”B”... Keep this house under observation and try to form an idea of the reliability of its

owner. If your impression is favourable you will establish contact. In order to establish your own bona fides you will be known as ..."C"..., which name will be known only to you and to us, and although the man at ..."B"... does not expect you he can be told that he can check your credentials by confirming this nickname with us through his own channels."

51154. De **Voorzitter**: Omdat *Cnoops* hier steeds genoemd werd als een contrôle-agent, hetgeen iets nieuws was en omdat men ten tijde van zijn uitzending in Engeland wist, dat er met de gehele organisatie van de uitzending naar Nederland iets mis was, heb ik altijd in de veronderstelling geleefd, dat *Cnoops* de zeer uitgebreide opdracht had gekregen na te gaan, wat er van de verschillende agenten geworden was. Nu blijkt uit zijn opdracht, dat hij, wat dit onderdeel van zijn taak betreft, alleen de opdracht had een speciaal adres te controleren.

A. Als ik het zou moeten doen, zou ik het ook zo doen. Dit was voor S.O.E. het onderzoek naar een van de belangrijkste oorspronkelijke groepen, de groep-Taconis.

S.O.E. had te maken met alle mogelijke narigheid van onze kant. Wij zeiden: wij doen niet meer mee. Het moet uitgezocht worden. Zij voelden wel, dat er iets mis was, maar zij geloofden niet, dat het zo erg was. Zij waren niet zo achterdochtig als wij. Toen hebben ze dus snel willen weten of een van hun belangrijkste groepen fout of goed was en daarom werd *Cnoops* met een korte opdracht naar die groep gestuurd. Ik zou het net zo gedaan hebben en dan zou ik daarna, wat zij niet gedaan hebben, toen bleek, dat het antwoord onbevredigend was, er weer een uitgestuurd hebben.

51155. De **Voorzitter**: Uit hetgeen *Cnoops* vertelde, kreeg u wel de indruk, dat het mis was?

A. Het was in zoverre een onbevredigend resultaat, dat hij niet de zekerheid had, maar de indruk, dat degene, die hem te woord stond, fout was, en toen is hij weer teruggegaan.

51156. De **Voorzitter**: Is u van mening, dat, als u een contrôle-agent had uitgezonden met de opdracht om een reeks adressen te controleren, zoals ik verondersteld had, dat dan met elk adres, dat er bij kwam, de kans groter werd, dat de contrôle-agent niet terug zou komen, dus dat men beter iemand kan sturen met één opdracht dan met een reeks van opdrachten?

A. Als die contrôle-agent wordt gepakt, zijn ook alle andere adressen, die hij moet onderzoeken, opgeblazen.

51157. De **Voorzitter**: U meent dus, dat de stelling staande te houden is, dat *Cnoops* een contrôle-agent is?

A. Ja, alleen is het resultaat niet erg bevredigend geweest.

51158. De **Voorzitter**: Wij hebben er gisteren over gesproken, dat bij de definitieve opzet van de opdracht van *Jambroes* in het oorspronkelijke plan-Holland het contact met de O.D. was opgenomen, nadat de mededelingen van *Dogger* waren gekomen. Nu heb ik hier een nota van de heer *Nuboer*. Deze verwijst in dit verband naar een brief van 10 Februari 1943 van kolonel *de Bruyne* aan S.O.E., waarin de heer *de Bruyne* zegt, dat hij tot zijn verwondering met de opgezette organisatie nog steeds niet in contact is gekomen met de leiders van de O.D., ondanks het feit, dat het hem langs andere wegen bekend is, dat die organisatie nog altijd bestaat en werkzaam is. Dat wijst er dus op, dat er op dat momznt bij de heer *de Bruyne* een zeker wantrouwen bestond ten aanzien van de redtaten van die uitzending van *Jambroes*. Zo moet ik toch de verwondering, die in die brief tot uiting komt, zien?

A. Als een ernstige bezorgdheid.

51159. De **Voorzitter**: De Duitsers probeerden eigenlijk steeds aan de Engelsen duidelijk te maken, waarom het niet mogelijk was met de O.D. in contact te komen. Dat was als het ware een correspondentie, die van Duitse kant voortdurend gevoerd moest worden. Di heer *de Bruyne* heeft gisteren gezegd: Daar zat wel een mogelijkheid voor hen in, omdat de opdracht van *Jambroes* inhield, dat hij wel contact met de O.D. moest opnemen, maar daarna zijn organisatie volkomen zelfstandig moest laten werken, los van de O.D.

A. Ik meen, dat het verhoor van 10 maanden geleden daarbij is geëindigd. De opdracht bestond uit dertien hoofdpunten:

ten eerste het opnemen van contact met de O.D. en het aan de O.D. voorleggen van het gehele plan-Holland;

ten tweede, afsplitsing van de O.D. in 17 areas van leden van de O.D. voor het vormen van aparte organisaties.

51160. De **Voorzitter**: De bedoeling was dus recrutering uit de O.D., maar dan verder het verband met de O.D. losmaken?

A. Ja.

51161. De **Voorzitter**: Het moest wel een vreemde indruk maken, dat dit contact met de O.D., dat reeds in het begin moest plaats vinden, op geen enkele wijze tot stand kwam. Dit punt was aanvankelijk niet duidelijk, maar dat is gisteren uitvoerig met de heer *de Bruyne* behandeld. Een ander punt, dat eerst niet duidelijk was, maar, dat nu, geloof ik, ook wel opgehelderd is, was, wat bedoeld werd met de operatie-Haarlem. Uit de correspondentie, die wij daarover hebben, was dit aanvankelijk niet duidelijk. Het ging, zoals ons thans gebleken is, hier om het opblazen van de drukkerij van de firma Enschede, waar de tweede distributiestamkaart werd gemaakt. Dat zou dus wel een sabotagedaad zijn geworden?

A. Ja, later.

51162. De **Voorzitter**: In een in ons bezit zijnde brief van December 1943 zegt de heer *de Bruyne* dienaangaande, dat hij in verband met alle slechte berichten, die er zijn, die operatie-Haarlem op dat moment niet wenst door te voeren.

Als die slechte berichten er niet waren geweest, was men wel tot die sabotagedaad overgegaan?

A. Ja. Daarvoor zouden mensen met een aparte opdracht uitgegaan zijn.

51163. De **Voorzitter**: Daaruit is later de operatie-Kleykamp voortgevloeid?

A. Ja.

51164. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* is vrijwel direct, toen hij in Londen kwam, op het bureau van kolonel *de Bruyne* gekomen. Hij heeft hier rriedegedeeld, dat hij in die tijd besprekingen met u en de heer *Schilp* heeft gehad. Waren dat besprekingen met iemand, die uit Nederland was gekomen en die mededelingen kon doen over de ondergrondse beweging, of heeft hij op het bureau gewerkt?

A. Hij is niet aan het bureau verbonden geweest.

51165. De **Voorzitter**: Dus hij heeft eerst een aanstelling gekregen bij de oprichting op 15 Maart 1944 van het B.B.O., toen generaal *van Oorschot* hem aangetrokken heeft. Toch begrijp ik het nog niet geheel en al. Er kwamen vele Engelandvaarders. Die ontving u toch niet allen op uw bureau om interne zaken te bespreken?

A. Ik geloof, dat het een vloeiende overgang is geweest: het ophouden van ons bureau, de komst van *de Graaf*, mijn doorwerken met *de Graaf* samen, totdat zij op eigen benen konden staan, het weggaan van generaal *de Bruyne* en het overnemen van de zaak door generaal *van Oorschot*. Wij waren bezig met een aantal nieuwe operatieplannen op nieuwe manier. Daarin kwam *de Graaf* terecht als laatste man, met vele gegevens uit Holland komende, die er geleidelijk aan ingegroeid is.

51166. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* heeft verklaard:

„Ik kreeg inzage in de geheime documenten van het bureau en kwam tot de conclusie, dat een van de contact-adressen een zekere *George Ridderhof*, alias *van Vliet*, was, en ik wist, dat deze *George Ridderhof*, alias *van Vlier*, voor de vijand werkte."

Ik heb gevraagd:

„Had u een officiële opdracht of had u slechts een persoonlijk contact met de M.I.D.?"

Het deed mij nl. vreemd aan, dat hij vertelde, dat hij inzage kreeg van de geheime documenten. Hij zegt:

„Ik was op dat moment reeds van December 1943 af agent van Special Operations Executive. Ik stond op de agentenlijst, werd als zodanig behandeld en kon als zodanig met deze heren

over deze zaak praten. Een opdracht had ik nog niet ontvangen, maar het was wel bekend, dat ik deze binnenkort zou ontvangen, er aangezien er haast was bij deze kwestie en dit zo spoedig mogelijk in orde moest komen, zijn wij er zo spoedig mogelijk mee begonnen. Ik heb dus vragen gesteld over de herkenningstekens" ... enz

A. De *Graaf* en *Celosse* zouden toen weer naar Nederland toe gaan.

51167. De **Voorzitter:** Hij werd dus blijkbaar wel door de functionarissen van uw bureau als een man van betekenis beschouwd, want u hebt vele agenten gehad, met wie u niet op die manier in contact bent getreden.

A. Ik heb hem nooit als een man van enige betekenis beschouwd, maar hij was de laatste man, die met uitgebreide verzetsgegevens uit Holland kwam en een illegaal werker was, derhalve iemand, met wie men verplicht was te werken.

51168. De **Voorzitter:** Als men naar de vroegere mensen ziet, dan kan men daaronder ook wel bijzondere figuren aantreffen, b.v. de heer *Broekman*. Daarom zou ik gaarne willen weten wat de bijzondere reden was, waarom de heer *de Graaf* kind aan huis werd.

A. Hij was een van de eerste contactmannen van een verzetsorganisatie.

51169. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Kon hij dat bewijzen?

A. In zijn rapport stonden zeer veel dingen, die inderdaad gebeurd waren en waarvan hij zei, dat hij dat gedaan had. Ik herinner mij niet meer hoe het bewezen was, maar hij was door de Patriotic School gegaan en daar zijn al zijn gegevens gecontroleerd. Wij hadden geen reden aan te nemen, dat hij hetgeen hij zeide loog. Er waren vele phantastische verhalen bij, maar het leek wel juist.

51170. De **Voorzitter:** Op een andere plaats zegt hij:

„Ik kwam direct in aanraking met het bureau van *Somer*, maar mijn contact met de M.I.D. was inniger, omdat men daar uiteraard meer belang stelde in mijn kwesties dan het bureau, dat zich uitsluitend met intelligence bezighield. Ik heb daar uitgebreide gesprekken met de heren *de Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp* gevoerd en heb later, toen kwam vast te staan, dat ik niet, zoals oorspronkelijk het plan was, zou teruggaan naar Nederland, althans voorlopig te Londen zou blijven, toestemming gekregen om kennis te nemen van de geheimen van dat bureau.”

Hij werd toch direct anders behandeld. Er kwamen wel meer mensen over, maar die werden niet direct in de besprekingen betrokken. Hij had dus geen bepaalde functie, maar hij werd toch blijkbaar wel vrij ver in het vertrouwen genomen.

A. Hij zou medehelpen aan het voorbereiden van het verschaffen van gegevens voor de onderneming, die wij toen in voorbereiding hadden, o.a. waar *Celosse* en nog enige andere mensen naar toe zouden gaan. Ik weet niet op welk moment gezegd is geworden, dat *de Graaf* de zaak moest overnemen. Ik weet niet of misschien al gezegd was; dat *de Graaf* de zaak zou overnemen.

Door de mislukkingen enerzijds en de druk van de geallieerde legerleiding anderzijds, was het noodzakelijk om in snel tempo iets nieuws op te bouwen. Gezien inmiddels in Nederland het ontstaan van speciale *verzetsorganisaties* zich zeer sterk begon af te tekenen, was hier een mogelijkheid om sneller tot resultaat te geraken.

De Graaf was een uitgesproken verzetsman, met ervaring als zodanig, en werd dus ingeschakeld waar mogelijk. Vroeger bepaalden de Engelsen wie er wel en wie niet kennis zouden dragen van de plannen. Na de débâcle stelden wij eisen en maakten dus in dit geval uit, dat *de Graaf* ons zou helpen waar wij dit nodig oordeelden.

51171. De **Voorzitter:** U had het zoëven over de verklaring van *Dobson*. Daarin wordt genoemd de agent *Heck Blue*. Kunt u die agent aanduiden met zijn echte naam?

A. Ik heb er naar gezocht. Ik heb alleen gevonden *Heck*, dat is van *Haafden*. Misschien is *Heck Blue* een ander, maar ik weet het niet.

51172. De **Voorzitter:** Op de lijst van agenten staat hij niet.

A. Ja, onder nummer 14 van bovenaf; van *Haafden*. Zijn werkelijke naam is van *Hemert*; dat is zijn familienaam, maar hij wordt aangeduid met zijn training-naam *van Haafden*.

51173. De **Voorzitter:** Inderdaad, hij staat er op met de toevoeging, dat zijn „operational” schuilnaam *Heck Is*. Dit is dus opgelost.

Hebt u nog met de uitzending van de agent *Zembsch-Schreve* te maken gehad?

A. Niets. Die is direct overgegaan naar S.O.E. voor gebruik bij de Franse organisatie daarvan. Hij was een man, die graag voor S.O.E. wilde werken; zij hebben aan de kolonel gevraagd of hij er bezwaar tegen had, dat deze man voor een speciale functie, die hij zelf zou willen, bestemd zou zijn.

51174. De **Voorzitter:** Was hij aanvankelijk bestemd voor uitzending naar Nederland?

A. In het begin was van bestemming eigenlijk geen sprake. Men begon met niets; men moest de mensen om zich heen verzamelen om te kijken of er iets inzat. Men begon eigenlijk met *Jambroes*. *Schreve* heeft op een gegeven ogenblik gevraagd bij de inlichtingendienst te mogen koinen. Hij heeft zich gemeld op 2 April 1943 en hij bleek toen zeer geschikt te zijn voor een bepaald soort van dienst. Hij sprak vloeiend Frans.

51175. De **Voorzitter:** Hij woonde te Brussel en had, geloof ik, een Franse vrouw. Hij woont trouwens nog te Brussel.

Heb ik gisteren met u gesproken over de bewering van de heer *de Graaf*, dat hij bij M.I.D. andere telegrammen heeft gezien dan die, welke hier aanwezig zijn? Heb ik dit reeds met u behandeld?

A. Dat hebt u bij mijn vorig verhoor met mij behandeld. Het enige, dat hij gezien kan hebben, zijn die telegrammen, welke u gezien zal hebben in die map, bijv. het telegram van *Brutus* van na X-day. Ik geloof niet, dat hij dat bedoelt.

51176. De **Voorzitter:** Neen, hij bedoelt het heel anders. Hij bedoelt, dat de telegrammen, die op het ogenblik hier zijn, parafrazen zijn en dat hij bij M.I.D. heeft gezien hetgeen wij in de discussie, toen hij verhoord werd, noemden de originelen, dus: niet-geparaphraseerde telegrammen. Ik heb het op een gegeven moment samengevat door te vragen:

„Is het dus zo, dat u, toen u daar in het begin van 1944 was en met de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze zaak hebt bekeken, andere dingen hebt gezien dan deze?”

De heer *de Graaf* heeft daarop geantwoord:

„Ja zeker. Ik heb de originele kopieën gezien.”

A. Die heb ik nooit gehad.

51177. De **Voorzitter:** Hier staat de verklaring van de heer *de Graaf* tegenover de verklaring van u drieën.

A. Ook tegenover de verklaring van de burgerlijke stand, wanneer hij beweert, dat mijn vrouw een Duitse is! Aan de verklaringen van *de Graaf* hebben wij bijzonder weinig. Daar is geen woord van waar!

51178. De **Voorzitter:** Er is natuurlijk verschil tussen hetgeen de heer *de Graaf* in ein boek schrijft en wat hij als getuige verklaart.

A. Ja, voor u wel, maar voor mij niet.

51173. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij ontkent overal in kranten en op persconferenties, dat personen in zijn boek niet bepaalde personen uit de werkelijkheid geïdentificeerd mogen worden.

A. Hij ontkent, dat hij maar iemand heeft bedoeld, terwijl hij toch openlijk verklaard heeft, dat *Binghain* een verrader zou zijn en dat hij niet zou rusten, voordat hij hem aan de kaak gesteld had.

51180. De **Voorzitter:** Verder heeft de heer *de Graaf* hier verklaard — hij gaat er dus van uit, dat hij bij M.I.D. originele telegrammen gezien heeft —

„Ik heb wel vernomen — ik ben niet in de gelegenheid geweest, dat te controleren —, dat heel in het begin kolonel *de Bruyne* paraphrasee kreeg. „Stop” kwam er dus niet in voor. Het waren gewoon zinnen met onderwerp, gezegde en lijdend voorwerp, zonder verder iets er bij. Daarover moet hij geprotesteerd hebben.

Maar dat is een kwestie, die ik helemaal niet heb meegemaakt en ook niet heb kunnen controleren, maar naar mij werd meegedeeld in Londen, is hij daartegen met succes gaan protesteren."

A. Het zou interessant zijn, na te gaan uit welke bron de heer *de Graaf* deze mededeling zou hebben gekregen! Overigens moet het eenvoudig zijn om uit brieven van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin de inhoud der telegrammen soms letterlijk werd weergegeven, zomede door vragen aan de heren *van Lidth de Jeude*, *Gerbrandy*, *Warners* en *Lovink*, die vermoedelijk allen wel eens één of meer telegrammen hebben gezien, het tegendeel aan te tonen.

51181. De **Voorzitter**: Als men het beeld, dat de heer *de Graaf* geeft, samenvat, dan zegt hij: de heer *de Bruyne* kreeg in het begin geparaphraseerde telegrammen en in de latere tijd de originelen; die laatste heb ik gezien bij M.I.D.; de telegrammen, die bij de commissie liggen, heb ik daar niet gezien. De lezing van u, de heer *de Bruyne* en de heer *Schilp* is echter, dat M.I.D. altijd parafrazen heeft ontvangen.

A. Ja, hetgeen waarschijnlijk wel zal zijn bevestigd door *Bingham*. Hebt u *Bingham* niet verhoord?

51182. De **Voorzitter**: Neen, die kunnen wij niet horen, want hij zal zich beroepen op de Official Secrets Act. Hij zal als Engelsman niet mogen getuigen.

A. Misschien zal hij wel iets willen verklaren.

51183. De **Voorzitter**: Is hij nog in dienst?

A. Ja, hij zit weer in de Intelligence.

51183. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u zijn adres?

A. Ik las in de krant, dat hij zou komen. Ik wilde hem wel spreken. Ik heb getracht zijn adres uit te vinden en ben een eind gekomen. Op een gegeven moment heb ik het gekregen en het aan *Schilp* gegeven. Het is een lange ingewikkelde codenaam en adres van de Third Army on the Rhine.

De **Voorzitter**: Wij hebben twee keer iemand opgeroepen, die in dienst is geweest van de Engelse geheime dienst en tegenwoordig in Nederland woont: prompt werd door hen een beroep gedaan op de Official Secrets Act. Wij hebben toen onder die omstandigheden geen vrijheid menen te kunnen vinden het verhoor door te zetten, omdat het Engelsen waren, die door een eed waren gebonden. Ten opzichte van Nederlanders, die een plicht tot geheimhouding hebben, beslist de Nederlandse wet en voor zover het Staatsbelang er bij betrokken is, kan de betrokken ambtenaar in overleg treden met de Minister.

51185. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u de indruk, dat *Bingham* bereid zou zijn iets te verklaren over de Nederlandse zaak?

A. Als hij de indruk zou hebben, dat het voor kolonel *de Bruyne* en mij moeilijk zou zijn geloof te laten hechten aan onze beweringen, dan denk ik, dat hij, wanneer het hem niet zou schaden, zeer zeker verklaringen zou afleggen.

51186. De **Voorzitter**: Maar u voelt wel, dat het essentiële punt is de vraag, wat zich bij S.O.E. heeft afgespeeld en hoe daar de gang van zaken is geweest, en dan komt hij natuurlijk direct in moeilijkheden.

Geloof u niet, dat ook een mogelijkheid om achter het lot van de agenten te komen had kunnen liggen in de afspraak met de agenten om z.g. innocent letters te verzenden!, brieven, die verzonden konden worden over Zweden, Zwitserland of Portugal? Men kon dan met zeer eenvoudige afspraken volstaan.

A. Dit systeem van verbinding zoeken, wanneer de radio-verbinding verbroken was, kenden ze allen.

51187. De **Voorzitter**: Waarom werkte het in dit geval niet?

A. Omdat de Duitsers het niet deden.

51188. De **Voorzitter**: Precies, maar dan hadden de afspraken zó gemaakt moeten zijn, dat, als er binnen een bepaalde tijd geen bericht was, men aannemen moest, dat het mis was.

A. Dat zou mogelijk zijn, maar wanneer je in het systeem van de identity-check gelooft en dit goed toepast, dan lijkt mij de methode met de innocent letters toch gevaarlijker, want het was niet zo eenvoudig uit Holland een brief te sturen naar een Engelsman of Spanjaard. De brieven, die ik later wel van mijn gezin kreeg, waren van A tot Z gecensureerd. De brief van *Janny Rebel* is wel doorgekomen, maar ik weet niet, wat de Duitsers er uit opgemaakt hebben.

51189. De **Voorzitter**: De kwestie van test-questions bij het radio-telegrafisch verkeer is blijkbaar in die tijd niet ter sprake gekomen. Dit systeem is later toegepast. Men spreekt dan met een agent af, dat op een bepaalde vraag een bepaald antwoord moet worden gegeven, dat alleen de agent kent en helemaal niet logisch behoefde te zijn.

A. Er was een testsysteem, dat ik niet kende en dat ik ook niet mocht weten. Wat dat systeem was, weet ik niet.

51190. De **Voorzitter**: Weet u ook de datum, waarop *Bingham* overgeplaatst is?

A. Maart 1944, geloof ik. Ik kan het wel even nagaan om het te controleren. Het kan misschien uit het statement van *Dobson* blijken.

51191. De **Voorzitter**: Dat is ondertekend 3 April 1944, dus toen was *Dobson* er.

A. Op 3 April 1944 kreeg generaal *van Oorschot* van *Dobson* reeds een briefje; toen had hij de zaak reeds overgenomen. Ik meen, dat het Maart was.

51192. De **Voorzitter**: Dan heeft *Bingham* gedurende ongeveer een jaar die functie bekleed, want in Maart 1943 is hij opvolger van *Blizzard* geworden.

A. Ergens in de stukken staat, wanneer *Blizzard* is weggegaan.

51193. De **Voorzitter**: Hebt u nog medegewerkt aan de opdracht van de eerste B.B.O.-agenten?

A. Die heb ik zelf gemaakt. De opdrachten, die wij aan het voorbereiden waren, zijn onder auspiciën van B.B.O. uitgevoerd; alles vond eigenlijk normaal voortgang. De eerste opdrachten, die B.B.O. zelf ging maken, zijn weer aan mij voorgelegd. Die gehele systeemverandering was er dus reeds, voordat *de Graaf* kwam. Toen hadden wij reeds besloten tot een geheel andere manier van werken. Ik kon toen bij de Engelsen in- en uitlopen en te zien krijgen wat ik wilde.

51194. De **Voorzitter**: In het voorjaar 1944 zijn er blijkbaar nog speciale plannen geweest ter uitvoering van een operatie, die ten doel had de agentsn, van wie men dacht, dat zij nog in Haaren zaten, te bevrijden? Was die speciale operatie bedoeld als een onderdeel van de invasie?

A. Men kon dat doen als een onderdeel van de invasie, maar men kon het ook doen vóór de invasie.

51195. De **Voorzitter**: Maar het was toch bedoeld als een onderdeel van de invasie?

A. In Frankrijk was het reeds gebeurd en dáár was het gebeurd vóór de invasie begon.

Het was dus geen nieuw idee. Het was in Frankrijk al gebeurd. Ik heb een majoor, die dit georganiseerd had, op mijn bureau ontvangen. Het was in Frankrijk gedaan en men had de muur van de gevangenis stuk laten bombarderen. Een heleboel gevangenen zijn er uitgekomen en hij vertelde, dat zij bijna allemaal ontsnapt waren. Er waren twee mogelijkheden. Men kon het doen door middel van parachutisten direct en men kon zeggen: parachutisten kan ik niet gebruiken, ik smijt de gevangenis muur in; dan maak ik misschien ongelukken, maar ik heb grote kans, dat het grootste gedeelte ontsnapt.

51196. De **Voorzitter**: Ik wil u nog even voorleggen de verklaring, die hier is afgelegd door de heer *Pot*.

De heer *Pot* is in September 1943 in Londen gekomen. Hij had een vrij sterk vermoeden, dat het met de agenten in Nederland niet erg best was. Hij zegt, dat hij op alle mogelijke manieren getracht heeft zijn opvatting op dit gebied te lanceren, maar vrijwel overal

weinig belangstelling daarvoor vond, ook bij u en de heer *Schilp*. Hij noemt ook andere functionarissen. Is dat juist?

A. Het lijkt mij niet juist. De heer *Pot* heeft bij ons een uitvoeiig verhoor ondergaan en alles kunnen zeggen, wat hij ten aanzien van de agenten wilde zeggen. Wat wil hij meer!

51197. De **Voorzitter**: Hij drukt zich anders nogal kras uit. Hij zegt, dat hij niet precies wist, hoe het in elkaar zat, maar wel wist, dat er iets met de verbindingen mis was. Dan zegt hij:

„Ik heb dat tegen *Schilp* en *Lieftinck* verteld en de reactie, die daarop volgde, had ik nooit verwacht. Ze zeiden: God, wat flauw; dat zeg je alleen om ons te pesten.”

Zo heeft hij het voorgedragen. Merkwaardig is aan de andere kant, dat dit op een moment was, waarop u wist, dat het mis was, nl. September 1943. Van Mei—Juni 1943 af immers bestond bij uw dienst al de opvatting, dat inderdaad geen uitzendingen meer moesten plaats vinden.

A. Dat behoefde ik de heer *Pot* niet aan zijn neus te hangen. Misschien heb ik hem een geweldige doodoener gegeven, het ging hem immers niets aan. Hij werkte op mijn bureau en heel slecht. **Dat** heb ik hem meermalen gezegd. Hij vond zijn betrekking kennelijk niet belangrijk genoeg.

51198. De **Voorzitter**: Thans nog de tegenstellingen, die er bestonden tussen de dienst van kolonel *de Bruyne* en die van de heer *Somer*. Hoe ziet u die? Er waren nog al moeilijkheden?

A. Ja, die tegenstellingen vonden haar oorzaak niet zozeer in een tegenstelling tussen M.I.D. en B.I. als wel in het feit, dat majoor *Sonzer* in het begin niet alle telegrammen doorgaf, en daar kwamen wij achter. Wanneer wij deze telegrammen wel hadden ontvangen, zouden wij daarvan tezamen met de telegrammen en inlichtingen, die wij van de Engelse en andere instanties kregen, ten eerste profijt hebben getrokken. In de tweede plaats kwamen de inlichtingen, die wij kregen en die kennelijk uit Holland afkomstig waren, niet in een behoorlijke volgorde binnen. Ze werden op alle mogelijke manieren door elkaar gegooid en het kostte ons nachten om ze te catalogiseren en te bewerken. Hoewel er herhaaldelijk om gevraagd was, kregen wij er geen bronnenopgave bij. Veelal waren de inlichtingen verminkt doordat belangrijke delen ontbraken. Ik heb vaak tegen de heer *Somer* gezegd: het interesseert mij niet, hoe je agenten heten, maar wanneer je een agent aangeeft met een madeliefje of een paardkop, geef dan elk volgend bericht van die agent ook met die tekens aan, opdat ik kan nagaan of het volgend bericht van dezelfde bron afkomstig is. Wanneer je die gegevens weglaat, dan kan ik niet controleren of de berichten waarde hebben. En dit gebeurde niet en daar ontstonden die grote moeilijkheden door. Wanneer het mij niet gelukte het zelf te regelen — ik heb altijd getracht het zo rustig mogelijk te doen —, dan ging ik naar kolonel *de Bruyne*, die dan een brief aan de Minister schreef. Daardoor is de onaangename toon ontstaan.

51199. De **Voorzitter**: Over het feit, dat u rapporteerde aan kolonel *de Bruyne*?

A. Neen, door de gehele gang van zaken en in het bijzonder, omdat de M.I.D. zei: Jullie sturen de berichten niet juist door.

51200. De **Voorzitter**: De heer *Somer* zegt in zijn verhoor, dat kolonel *de Bruyne* zo'n hekel had aan de O.D. Men krijgt, als men de mededelingen van de heer *Somer* leest, de idee, dat dit ook een rol heeft gespeeld bij de tegenstellingen. Dat heb ik nooit begrepen, want de heer *de Bruyne* heeft bij de operatie-*Jambroes* de O.D. juist ingeschakeld.

A. Dat begrijp ik ook niet. Hij is begonnen met de heer *Broekman*, die van de O.D. was; hij heeft daarna via *Jambroes* de O.D. ingeschakeld; er is het rapport-Dogger. Alles was juist O.D.

51201. De **Voorzitter**: Waar kan die opmerking van *Sonzer* haar grond in vinden, want hij heeft het enige keren met nadruk gezegd? Waartoe kan dat te herleiden zijn?

A. Helemaal duidelijk is mij dit ook niet.

51202. De **Voorzitter**: Is de positie van de O.D. in Nederland misschien weleens een onderwerp van discussie geweest tussen de verschillende bureaux? Is er te dien opzichte weleens verschil van mening geweest?

A. Misschien dat generaal *de Bruyne* weleens tegen de heer *Somer* heeft gezegd naar aanleiding van de berichten, die hij zelf binnenkreeg, dat er aan de contacten met de O.D. weleens iets kon mankeren of dat die ook besmet konden zijn en daar was de heer *Sonzer* dan misschien boos over.

Mogelijk dat dat de aanleiding is geweest, maar het is toch als reden nogal gezocht.

51203. De **Voorzitter**: U hebt niet de indruk overgehouden, dat het verschil in waardering inzake de O.D. een rol speelde bij de wrijvingen, die er zijn geweest? Lagen die op een geheel ander niveau?

A. Ja. Die lagen op een dusdanig vlak, dat *Somer* „zus” zei en kolonel *de Bruyne* in feite kon aantonen, dat wat hij zei volkomen er naast was, iets, dat *Somer* volstrekt niet kon zetten.

51204. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien dacht *Somer*, dat het ging tegen de O.D., als het tegen hem ging.

A. Dat is mogelijk. Ik weet er geen verklaring voor te vinden.

51205. De **Voorzitter**: Dan heeft de heer *Klijzing* verklaard, dat B.B.O. de dossiers met de opdrachten niet van M.I.D. heeft gekregen.

A. Dat was afgesproken.

51206. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Ik voelde er niets voor om deze dossiers uit handen te geven. Dit waren zaken, ten aanzien waarvan ik overtuigd was, dat wij ons daarover later moesten verantwoorden. Twee mappen: „*Apollo*” en „*Dourlein-Ubbink*” hebben wij dan ook nooit terug gehad; misschien, dat u ze hebt. Indertijd hebben wij er om gevraagd, maar wij hebben ze nooit kunnen krijgen. Het B.V.T.-archief van generaal *de Bruyne* is ook niet meer te vinden.

51307. De **Voorzitter**: Daarnaast heeft generaal *de Bruyne* een onderzoek ingesteld. De bron, die hierover inlichtingen zou kunnen geven, is echter niet meer in het land der levenden. Ik weet niet of u dit hebt gehoord.

A. Bedoelt u kapitein *Smit*? Ik begrijp niet, dat kapitein *Smit*, die in Brussel zelfmoord heeft gepleegd, nu plotseling zou moeten kunnen verklaren, waar die archieven zijn gebleven. Het waren drie grote kasten vol. Maar die houdt geen verband met uw oorspronkelijke vraag. Ik heb tegen *Klijzing* gezegd: wij houden dit; als u het wilt inzien, kunt u dat, maar het lijkt mij niet nodig; het is een afgedane zaak, helaas. Daarmede heeft hij genoegen genomen; hij heeft er nooit naar gevraagd. Toen hij echter om de map „*Dourlein-Ubbink*” vroeg, heeft hij die prompt gekregen.

51208. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat de dossiers van B.V.T. niet te vinden waren.

A. Voor zover mij bekend.

51209. De **Voorzitter**: Generaal *de Bruyne* heeft laten informeren bij generaal *Doorman* of deze wist, waar die dossiers gebleven waren en toen heeft generaal *Doornzan* gezegd, dat hij vermoedde, dat deze door het B.B.O. zouden zijn meegenomen.

A. Hoe kan dat nu?

51210. De **Voorzitter**: Generaal *de Bruyne* schrijft:

„Indien dit juist zou zijn, zou dit wel een zeer vreemdsoortig gang van zaken zijn geweest, daar het B.B.O. niets te maken had met de archieven B.V.T. en M.V.T.”

Generaal *de Bruyne* heeft toen blijkbaar aan zijn vroegere secretaresse, mejuffrouw *Boekholt*, verzocht om nadere inlichtingen en deze heeft bericht, dat de dossiers werden bewaard in een kleine brandkast in de kamer van de heer *de Bruyne*, waarvan zijn adjudant, luitenant *Smit*, de sleutel had. Na het vertrek van de heer *de Bruyne* heeft generaal *Doorman* het bureau betrokken. De dossiers zijn daar gebleven op die plaats en zij weet, dat zich daarin o.a. bevonden de dossiers betreffende geheime agenten in Nederland.

A. Dit is dus niet juist, want die lagen in mijn brandkast, in een geheel andere flat.

De **Voorzitter**: In 1944, tijdens de voorbereiding voor D-Day, heeft zij in opdracht van luitenant *Smit* enkele kisten met schrijfbehoeften e.d. ingepakt, die naar Brussel zijn gezonden. Wat precies naar Brussel is gegaan, zou alleen luitenant *Smit* kunnen weten, maar hij is dood. Wat in Londen bleef, kwam onder berusting van luitenant *Ritter*, die het aan overste *Cohen* heeft afgedragen, die belast was met de afwikkeling van het Departement van Oorlog.

Die dossiers kunnen twee wegen zijn uitgegaan. De ene weg via Brussel is niet meer na te sporen en wanneer ze de andere weg zijn uitgegaan, moeten ze dus op het Departement van Oorlog zijn.

A. Het laatste is het meest logisch.

51211. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Boekholt* schrijft aan generaal *de Bruyne*:

„In 1945 tijdens de voorbereiding voor D-Day heb ik in opdracht van Lt. *Smit* enkele kisten met schrijfbehoeften e.d. ingepakt"..... „Ik heb daarbij de geheime dossiers echter niet ingepakt, maar nam aan, dat Lt. *Smit* deze zou meenemen naar Brussel."

Hieruit zou kunnen blijken, dat, als zij naar Brussel zijn gegaan, het niet meer is na te speuren, omdat luitenant *Smit* dat alleen maar *wist* en de stukken niet meer boven water zijn gekomen. Als zij er nog zijn, moeten zij op het Departement van Oorlog zijn. U weet niet, of zij daar nog zijn?

A. Neen, dat weet ik niet.

51212. De **Voorzitter**: *Schrader*, is dat als agent een bekende naam voor u?

A. Neen.

51213. De **Voorzitter**: U hebt langs een of andere weg nooit iets gehoord van de resultaten van de commissie van onderzoek, die blijkbaar in Engeland is ingesteld, ten einde na te gaan wat er gebeurd was in verband met de uitzending van de agenten in 1942 en 1943?

A. Daarvan heb ik niets gehoord.

51214. De **Voorzitter**: Van niemand?

A. Ik meen, dat ik de vorige keer heb verklaard, dat ons was medegedeeld, dat het een fout was van de afdeling berichtenwisseling van S.O.E. Ik meen, dat ik dit heb gehoord van de generaal, die het ook weer gehoord had. Ik heb gezegd, dat er een officieel stuk over moest zijn.

51215. De **Voorzitter**: Hebt u er, in de tijd, dat *Bingham* wegging, niets van hem over gehoord?

A. Neen.

51216. De **Voorzitter**: Heeft hij er zich niet over uitgelaten, waarom hij wegging?

A. Natuurlijk heeft hij zich er over uitgelaten, waarom hij wegging.

51217. De **Voorzitter**: In welke vorm?

A. Hij zei, dat hij moest verdwijnen op pressie van de Nederlandse Regering.

51218. De **Voorzitter**: Werd dat door hem in verband gebracht met de gebeurtenissen, die hadden plaats gevonden?

A. Natuurlijk. De Minister van Oorlog heeft op een gegeven moment tegen generaal *de Bruyne* gezegd, dat *Bingham* en *Lieftinck* uit de dienst moest-n verdwijnen. Toen heeft de generaal gezegd, dat als er iemand uit de dienst moest verdwijnen, hij dat zou moeten zijn, maar niet een van zijn ondergeschikten, omdat hij de verantwoordelijke man was.

51219. De **Voorzitter**: Het lijkt mij, in verband met de mededelingen van de Minister voor onze commissie over het onderhoud, dat hij over deze zaak met generaal *Gubbins* heeft gehad, enigszins twijfelachtig, of de Minister het zo gezegd heeft. Het gaat mij er echter thans om in welk verband *Bingharn* het ter sprake heeft ge-

bracht. Dit zijn gesprekken geweest, die u zelf hebt medegemaakt. Misschien kan het in verband met de andere gegevens, die wij hebben, van belang zijn, indien u dit kunt reconstrueren.

A. Ik meen mij te herinneren, dat *Bingham* tegen mij heeft gezegd, dat hij moest vallen om tegemoet te komen aan de wensen van de Nederlandse Regering. Zijn chefs wilden tegemoet komen aan de speciale wensen van de Nederlandse Regering en hij, *Bingham*, moest verdwijnen.

51220. De **Voorzitter**: En werd daarbij verband gelegd met de gebeurtenissen, die hadden plaats gevonden met de uitzending van agenten? Het was toch niet een losse opmerking, die overal op kon slaan?

A. Neen, het had speciaal daarop betrekking. Dat was de reden, waarom men hem weg wilde hebben.

51221. De **Voorzitter**: Heeft *Bingharn* zich toen niet uitgelaten in de zin van: dat wil de Nederlandse Regering nu wel, maar dat is vreselijk onbillijk. Ik kan er niets aan doen oin die of die reden.

A. Neen, ik geloof het niet. Hij was chef van de Dutch Section van S.O.E. Een generaal, die de slag verloren heeft, wordt afgelost.

51222. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ook een generaal, die de slag verloren heeft, weleens een nabeschouwing houdt en zegt: het is eigenlijk geen wonder, dat het zo gelopen is en dergelijke dingen meer. Zo kan ik mij voorstellen, dat *Bingham* gezegd heeft: het is gruwelijk onbillijk, want ik kon er om die of die reden niets aan doen. Misschien heeft hij inderdaad gezegd: ik moet er uit, het is mijn verantwoordelijkheid geweest.

A. Hij was er kwaad over, maar aan de andere kant handhaafde de dienst hem door hem een andere opdracht in Australië te geven.

51223. De **Voorzitter**: Hij heeft zich dus niet uitgelaten over datgene, wat hem in de schornen werd geschoven, en alleen gezegd, dat de Nederlandse Regering wilde, dat hij verdween. Als ik echter zie, wat de heer van *Lidth de Jeude* hierover verklaard heeft, dan geloof ik, dat deze voorstelling van zaken van *Bingharn* tegenover u niet juist is.

A. Die is volkomen juist! Dit is ook de voorstelling van zaken, die de generaal na zijn gesprek met de Minister heeft gekregen.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij enigszins onwaarschijnlijk.

A. Het is ook mogelijk, dat de Engelsen zeer tactvol aanvoelden, waar de Nederlandse Regering heen wilde en zeiden: willen jullie soms, dat wij *Bingham* laten vallen?", waarop dan de Regering had kunnen zeggen: doe dat maar, dat vinden wij wel prettig!

51224. De **Voorzitter**: De heer van *Lidth de Jeude* heeft gezegd, dat hij een gesprek heeft gehad met generaal *Gubbins*, die hem de volgende voorslag heeft gedaan:

„Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Dat was o.a. *Bingharn*. Ik heb daarop geantwoord: „Dat is voor mij wel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden; ik weet niet wie het zijn en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen." De dienst van *de Bruyne* en die van *Bingham* waren zo met elkaar verweven, dat ik meende, dat het alsdan beter ware, indien ook *de Bruyze* zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op *de Bruyne* viel. Integendeel, ik heb eerder van de heer *Gubbins* begrepen, dat hij *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst."

Aldus heeft de heer van *Lidth de Jeude* voor onze commissie verklaard.

Dat maakt het, als *Bingharn* in die richting een opmerking heeft gemaakt, toch ietwat onwaarschijnlijk, dat het beeld, dat *Bingham* geeft, juist is.

A. Dat zie ik niet in. Het is het drijven van maaior *Somer* om *Lieftinck* en *Bingham* weg te krijgen. Op zijn aandringen zegt dan de Minister eveneens: *Lieftinck* en *Binghani* moeten weg.

51225. De **Voorzitter**: De heer *van Lidth de Jeude* zegt het hier toch enigszins anders.

A. Het is mogelijk, dat hij het zegt, maar ik kan dat niet aannemen.

51226. De **Voorzitter**: Dat laat ik nu verder maar buiten beschouwing. Mijn vraag is of *Binghanz*, te kennen gevende, dat hij de slag verloren had, daaraan bepaalde beschouwingen verbonden heeft. Ik kan mij voorstellen, dat dat gebeurd is.

A. Ik kan het mij niet herinneren. Zeker heeft hij nimmer tegenover mij overwogen, dat hij weg moest wegens het maken van bepaalde ernstige fouten zoals b.v. het niet bemerken van het ontbreken van „identity-checks“.

51227. De **Voorzitter**: Het is zonder dat een vrij laconieke mededeling: „de Nederlandse Regering schuift mij dat in de schoenen en daarom moet ik het veld ruimen“. Ik kan mij haast niet voorstellen, dat een en ander niet vergezeld is gegaan van enig commentaar, hetzij: ik heb de verantwoordelijkheid en het is mijn schuld, of: ik vind het een onbillijke beslissing.

A. Dat laatste heeft hij wel gezegd. Hij was er bijzonder over in zijn wiek geschoten, dat hij weg moest.

51228. De **Voorzitter**: Zijn reactie was dus, dat hij niet erkende, dat er bij de Engelse dienst onder zijn verantwoordelijkheid fouten waren gemaakt? Dit kon u dus uit zijn reactie niet opmaken?

A. Het was natuurlijk in het geheel nog niet bekend, welke de fouten waren. Het was alleen maar een organisatie, die opgeblazen was.

51229. De **Voorzitter**: Er was toch een onderzoek geweest?

A. Maar onderzoekingen op dat moment konden toch maar van betrekkelijke waarde zijn. Men zat toch niet, zoals u thans, achter de tafel. Men zat in Engeland en wat met de agenten was gebeurd, wist men niet. Men wist alleen, dat het fout was.

51230. De **Voorzitter**: In de verklaring van generaal *Gubbins* wordt gesproken van fouten. Er is ook een verklaring van lord *Selborne* aan de heer *Gerbrandy*, die iets anders is, maar in wezen in dezelfde richting gaat. Het onderzoek van de Engelse commissie moet dus wel iets opgeleverd hebben. Ik geef toe, dat men misschien niet zover gekomen is als wij, maar dat er iets gebleken is, lijkt mij uit de hier afgelegde verklaringen wel te volgen.

Als er geen fouten gebleken waren, was er toch geen reden om de verantwoordelijke man te laten verdwijnen?

A. Het is mijn mening, dat *Binghanz* moest verdwijnen als een geste tegenover de Nederlandse Regering.

51231. De **Voorzitter**: Wanneer u zegt, dat men de fouten niet heeft kunnen constateren, lijkt mij dit niet juist, want evenzeer als *Dobson*, de oude telegrammen nakijkende van *Heck Blue*, daarin fouten heeft opgemerkt, zal die commissie van onderzoek ook soortgelijke dingen ontdekt hebben.

A. Dat is nog geen bewijs; dat zijn fouten, die gemaakt zijn.

51232. De **Voorzitter**: *Dobson* heeft er in April 1944 ook conclusies uit getrokken en als *Dobson* daar conclusies uit trekt, heb ik idee, dat een Engelse commissie van onderzoek, die is ingesteld door de hoogste autoriteiten van leger, luchtmacht en marine, toch ook wel in staat is geweest die zelfde fouten te ontdekken, die ook majoor *Dobson* ontdekt heeft. Gezien voorts de verklaringen van generaal *Gubbins* en lord *Selborne*, kom ik tot de conclusie, dat er bij de Engelsen wel de overtuiging bestond, dat er fouten zijn gemaakt. Daarom ben ik er zeer benieuwd naar te weten, wat *Bingham* zelf daarover heeft gezegd, want dat kan natuurlijk ook van belang zijn.

A. Het enige, dat ik mij herinner is, dat hij bijzonder kwaad was, dat hij hiervoor werd afgelost. Hij is nog naar generaal *de Bruyne* gegaan en heeft er met hem uitvoerig over gesproken. Meer weet ik niet; ik weet alleen, dat hij nijdig was.

De **Voorzitter**: Dat is een kant van de zaak, die voor ons minder belangwekkend is.

A. Maar dat is het enige, dat ik mij herinner: dat hij nijdig was

51233. De **Voorzitter**: Maar als nu in het statement, dat wij van Engelse kant hierover hebben, met zoveel woorden vermeld staat:

„Een oorzaak, die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de uitgebreide penetratie en vooral tot het voortduren daarvan, was het geen aandacht schenken aan de weglating van „security-checks“ in berichten van bepaalde marconisten.“,

vind ik dit een constatering, die van veel belang is. Ik vind het dan niet zo vreemd, dat de Engelsen, indien zij dat bij hun onderzoek hebben ontdekt, hebben willen vaststellen wie daarvoor de verantwoordelijke man was en vervolgens tegen deze maatregelen hebben genomen. U stelt het voor alsof de heer *Somer* hier bij de Nederlandse Regering de drijvende kracht is geweest, hetgeen in de eerste plaats in strijd is met de verklaringen van de heren *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* met betrekking tot de reacties van Engelse zijde over deze zaak en in de tweede plaats in strijd is met dit statement. Ik vind het zeer begrijpelijk, dat de Engelsen, toen zij dit geconstateerd hadden, zeiden: Die man moet door een ander worden vervangen.

A. Ik vind het dan wel heel vreemd, dat men hem onmiddellijk daarop weer leider van de dienst maakt in Australië en dat hij nu weer bij de Intelligence in het Rijnland zit.

51234. De **Voorzitter**: Men kan het inderdaad vreemd vinden, dat zij hem, nadat zij hem uit zijn oude functie hadden verwijderd, deze nieuwe functie hebben gegeven. Aangezien echter zijn benoeming in een nieuwe functie niet tot het terrein van onderzoek van deze Enquêtecommissie behoort, maar het verwijderen uit de oude functie ons wel belang inboezemt, kunnen wij het er misschien over eens zijn, dat het niet te verwonderen is, dat de Engelse autoriteiten hem, gezien hetgeen hierover in dit statement staat, verwijderd hebben.

A. Wanneer ik als bevoegde Engelse autoriteit de mening, die de Engelsen in het statement hebben gezet, op dat moment over *Bingham* had gehad, zou ik hem in de gevangenis hebben gezet. Dan hadden zij hem niet een andere baan gegeven. Zij hebben nooit tegen *Bingham* gezegd: Jij hebt je zaakjes niet gedaan, jij hebt je identity-checks niet gelezen.

Nu pas zeggen ze: Er zijn die en die fouten gemaakt. Maar kennelijk wordt dit aan *Binghanz* niet verweten, want nog steeds bekleedt hij een functie bij een tak van de Intelligence, en zeker niet uit medelijden of uit een oogpunt van reclassering. Hij wordt dus kennelijk niet verantwoordelijk geacht.

51235. De **Voorzitter**: Er staat nog een overweging in het statement, die merkwaardig is, namelijk:

„In het licht van verder bewijsmateriaal kwam vast te staan, dat dit een fout was geweest, maar er werd besloten, het radioverkeer voort te zetten, nadat de persoonlijkheid en het karakter van de agenten in beschouwing waren genomen en met de wetenschap, dat in andere gebieden was gebleken, dat de „security-check“ als controlemiddel niet afdoende was.“

A. Generaal *Gubbins* zag de telegrammen, er zat bovendien een kolonel en de burgerspecialist tussen, die de telegrammen zag en beoordeelde, en majoor *Bingham* zag ook de telegrammen. Ik zie niet in, dat de Engelsen hem hebben laten vallen, omdat hij zijn werk slecht gedaan heeft.

51336. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat majoor *Somer* er op aangedrongen heeft. Dat weet ik niet. Maar uit hetgeen de heer *van Lidth de Jeude* hier verklaard heeft, volgt het niet en zeker volgt daaruit niet, dat zulk een aandrigen van majoor *Somer* van enige invloed is geweest.

A. U vraagt alleen mijn mening. Die blijf ik houden, ondanks deze verklaring.

51237. De **Voorzitter**: Dat gaat een beetje ver. Ik weet niet of de heer *van Lidth de Jeude* de waarheid heeft verteld, maar men kan toch niet op grond van een losse bewering aannemen, dat dit niet het geval is.

A. Ik heb gezegd: het is mijn overtuiging, dat majoor *Bingham* moest vallen.

Of dat gebeurd is, omdat de Engelsen gemeend hebben naar aanleiding van een gesprek, dat zij met de Nederlandse Regering gehad hebben, een gebaar te moeten maken tegenover de Nederlandse Regering dan wel, dat de Nederlandse Regering er op heeft aangedrongen, laat ik in het midden.

51238. De Voorzitter: Volgens de heer *van Lidth de Jeude* heeft generaal *Gubbins* gezegd: als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Toen heeft de heer *van Lidth de Jeude* gezegd: dat is iets, dat u niet van mij moet vragen. Als u het aan mij wilt overlaten, kunt u er ook zelf over beslissen. Dat is het tegendeel van aandringen van Nederlandse zijde. Aldus heeft de heer *van Lidth de Jeude* hier verleden jaar Juli al verklaard en vanmiddag heeft hij dat nog eens bevestigd. Het is daarnaast natuurlijk best mogelijk, dat de heer *Somer* aandrang heeft uitgeoefend op de heer *van Lidth de Jeude* om het anders te doen, maar dan heeft dit aandringen niet het door hem gewenste resultaat gehad.

A. Er is een brief van generaal *de Bruyne*, waarin hij op een gegeven moment zegt, dat, als er afgelost moet worden, het niet *Lieftinck*, maar *de Bruyne* moet zijn. Ik meen mij te herinneren, dat er ook iets over *Bingham* in staat. Het zal een brief uit het M.V.T.-archief zijn.

51239. De Voorzitter: Het zoekgeraakte archief?

A. Ja. Misschien heeft de generaal hem zelf nog in zijn particuliere archief. Daarbij komt: er was ook nog een *Blizzard* en een *Laming* in het spel, allemaal mensen, die er aan meegedaan hebben. *Blizzard* was in hoge mate de man van *Heck Blue*.

Toen *Bingham* niet bij de dienst was, was het spel al aan de gang.

51240. De Voorzitter: U bedoelt: toen *Bingham* hoofd van dienst werd. Hij was er toch al eerder?

A. Ik weet niet precies, wanneer hij gekomen is.

51241. De Voorzitter: Hij is in Maart 1943 hoofd geworden.

A. Vóórdien zat hij in de Patriotic School.

51242. De Voorzitter: Was hij er al, toen hij *Blizzard* opvolgde?

A. In het begin was hij er niet bij. Ik heb hem voor het eerst gezien in September 1942.

51243. De Voorzitter: Volgens het Engelse statement is hij in Maart 1943 hoofd van dienst geworden.

A. Maar hij is er lang niet altijd bij geweest. Daarvóór zat hij in Patriotic School. Ik weet niet precies, wanneer hij in de Hollandse sectie is gekomen. Vroeger nam hij verhoren af.

51244. De Voorzitter: Er wordt ook in het statement gezegd:

„In het critieke stadium, dat, zoals hierboven werd vermeld, op een rampzalig vroeg tijdstip intrad, stond majoor *Bingham* niet aan het hoofd van de Engelse zijde van de sectie en was hij niet in de gelegenheid om het beleid te bepalen. Hij zelf was tegen het systeem van ontvangstcomité's en zodra hij aan het hoofd kwam te staan (in Maart 1943) drong hij er op aan, er

een einde aan te maken en terug te keren tot het veiliger stelsel van „blind droppen“.

Is u dat ook weleens gebleken?

A. Ik kan mij dat niet herinneren.

51245. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Hebt u de heer *Laming* nog meegemaakt?

A. Neen, alleen *Blizzard*.

51246. De Voorzitter: Om terug te komen op mijn vraag: beschouwingen, die van betekenis kunnen zijn voor de beoordeling van hetgeen er zich bij de Engelse dienst heeft afgespeeld, heeft *Bingham*, ook in de gesprekken, die u met hem heeft gehad ten tijde van zijn heengaan, op een tijdstip derhalve, toen daar alle aanleiding toe was, dus tegenover u niet gehouden?

A. Neen, hij heeft alleen gezegd, dat hij moest vallen onder de drang van de Nederlandse Regering of ten behoeve van de Nederlandse Regering.

51247. De Voorzitter: Maar verder niets, dat een nader licht kan werpen op hetgeen er werkelijk gebeurd was?

A. Neen.

51248. De Voorzitter: Geen enkele toelichting?

A. Neen. Wij wisten ook, dat het fout was, maar hoe fout het was, wisten wij niet. De zaak in Holland was gepenetreerd, maar op welke wijze, was ons onbekend.

51249. De Voorzitter: Ja, maar de Engelsen wisten meer dan de Nederlanders.

A. Dat hebben zij niet medegedeeld.

51250. De Voorzitter: Ook niet *Bingham*, *Keswick* of *Laming*? Zij wisten positief meer.

A. Neen.

De Voorzitter: Ik dank u dan voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. LIEFTINCK.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JAN BOTTEMA,

oud 44 jaar, wonende te Zoutkamp, sleepbootschipper.

Hij legt de eed af als getuige.

51579. De **Voorzitter**: Ik heb vóór mij een rapport van 19 December 1945, opgemaakt door luitenant *Lauwers*, destijds verbonden aan hei B.N.V. Dit rapport bevat een verslag van een bespreking, die hij met u heeft gehad, en van mededelingen, die u aan hem daarbij heeft gedaan. Deze mededelingen zijn van dien aard, dat zij voor ons wel van betekenis kunnen zijn bij het onderzoek, dat wij op het ogenblik instellen naar het vraagstuk van de verbindingen, die hebben bestaan tussen Engeland en het bezette gebied.

Daarom zou ik de mededelingen, die u aan *Lauwers* hebt gedaan, nog eens met u willen doornemen. *Lauwers* zegt, dat hij 9 December 1945 bij u is geweest. Hij noemt u in zijn rapport *Jan Bottema*, alias *Brandy*. Hoe komt die alias in de wereld?

A. Ik ben in 1939, varende als kapitein op een kustvaarder, in Engeland in contact gekomen met een zekere mijnheer. Die heeft mij de naam gegeven van „*Brandy*”. Onder deze naam heb ik gewerkt.

51580. De **Voorzitter**: Zijn er ook wel mensen geweest, die u „*Cherry Brandy*” noemden?

A. Ja.

51581. De **Voorzitter**: U had door uw vaart op Engeland contact gekregen met iemand van de Engelse inlichtingendienst. Kende u deze persoon onder de naam van *Hood*?

A. Ja, of *Georgette*.

51582. De **Voorzitter**: Hebt u toen gedurende een bepaalde periode vóór de oorlog inlichtingen verschaft o.m. over Duitse scheepsbewegingen?

A. Ja.

51583. De **Voorzitter**: Wat voor ons echter van meer belang is, is hetgeen er daarna is gebeurd, d.w.z. na de bezetting van Nederland. Was bij het contact, dat u met de Engelsen hebt gehad, onder ogen gezien de kans, dat Nederland zou worden bezet en wat u dan zou moeten doen?

A. Ja. Ik ben 1 Mei 1940 voor de laatste keer in contact geweest met een Engelsman in Brussel. Die heeft mij een verzegelde enveloppe gegeven, welk ik kon afgeven aan de militair attaché, wanneer ik naar Engeland wilde gaan. Ik mocht echter ook in Nederland blijven. Mijn vrouw had echter in die tijd haar heup gebroken en ik ben dus hier gebleven. Ik had al verschillende dingen in mijn bezit om, indien de Duitsers hier zouden binnenvallen, sabotage te plegen.

51554. De **Voorzitter**: Had u geen middel om zendcontact te krijgen?

A. Neen. Er is toen wel breedvoerig over gesproken. Ik geloof wel, dat zij aan de overkant wisten, dat wij gauw voor de bijl zouden

gaan. Ik zou in dat geval echter doorgaan met zoveel mogelijk sabotage te plegen en inlichtingen te geven. Ik moest het Dórtmund—Eemskanaal verkennzn en dat heb ik ook gedaan. Wanneer het contact verbroken zou worden, zou ik vanzelf weer contact krijgen.

51585. De **Voorzitter**: Is dat gelukt?

A. Ja. Eerst zijn er twee agenten gedropt. Een is er onder de naam *Ah* bij mij geweest.

De **Voorzitter**: Dat was waarschijnlijk *Homburg*.

A. Dat is mogelijk. Ik was niet geïnteresseerd naar zijn naam.

51585. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat was ongeveer April/Mei 1941. Er zijn er toen twee gedropt, waarvan er een, naar ik meen, verraden is door een dokter en in Scheveningen heeft gezeten.

Die *Ab* is toen bij mij geweest met een dame; zij zijn twee- of driemaal bij mij geweest.

Toen was er iemand, die niet parachutespringen kon; ik kreeg de opdracht, hem van de Engelschmanplaat te halen. Ik zeg: zet hem er maar op, dan haal ik hem er af.

Ab is verdwenen en toen is bij mij geweest iemand, die zich noemde *Pijl* uit den Haag. Naar mijn idee stond hij aan de goede kant. Die kwam met mij contact opnemen, omdat *Ah* was verdwenen. Volgens hun gegevens was zijn laatste contact met mij geweest en zodoende kwam die *Pijl* weer bij mij. Weet jij er van af, vroeg hij. Ik zeg: neen.

Enfin, het is weer een tijdje gegaan en die man kwam niet op de Engelschmanplaat. Ik zou via de „Flitspuit” bericht hebben gekregen, wanneer hij werkelijk op de Engelschmanplaat kwam en dan zou ik er voor zorgen, dat hij binnenkwam.

Toen heb ik bij mij gehad de heer *van Dijk*, van de Unoxfabrieken. Die was toch goed?

De **Voorzitter**: Ik kan hem niet thuisbrengen; de eerste twee door u genoemde agenten wel.

A. Hij was van de Unoxfabrieken. Hij is later gepakt en tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld en helaas in de kampen omgekomen.

Toen ben ik handen van de heer *Ridderhof* gevallen.

51587. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer?

A. In 1942.

51588. De **Voorzitter**: Hoe heeft het zich toedragen?

A. Dat zal ik u vertellen. Ik had de opdracht een man, die niet geparachuteerd kon worden, van de Engelschmanplaat te halen; er was verder geen mogelijkheid om hem weg te krijgen. Ik moest een kaart van de Engelschmanplaat maken en aangeven, waar het redingshuisje stond. Dat heb ik gedaan en ik heb die kaart afgeleverd aan de heer *van Dijk* en die moet in verradershanden gevallen zijn. Nu weet ik het niet precies — het is allemaal zo duister —, maar volgens het zeggen liep luitenant *Lauwers*, die toen in den Haag gepakt is, met een codenummer van mij in zijn zak. Dat heb ik in de krant gelezen; er heeft een verslag van gestaan in „*Trouw*”; daarin heb ik ook mijn naam gelezen en dat luitenant *Lauwers* met een codenummer in zijn zak liep met *Brandy*.

Toen heeft *Schreieder* een van zijn heren op mijn dak gestuurd; die wist alles.

Van Dijk was gepakt en plotseling kreeg ik bij mij deze *Ridderhof*. Die noemde zich oom *Gerrit*. Hij vraagt: „Bent u *Bottema*? Bent u kapitein van de „*Helena*”? Ja, zeg ik. Toen gaf hij mij de hand en zei hij: „*Brandy*”. Hij wist meer gegevens van mij. Hij zegt nog tegen mij: „*van Dijk* is gepakt; verder zal ik het contact met je opnemen”.

Ik vond het zaakje niet zuiver. Hij kwam terug en kwam weer terug. Ik ben met hem naar Delfzijl geweest, maar ik heb hem gelukkig niets verteld. Hij heeft gezegd: „Ga je mee naar Delfzijl, dan zullen wij een verbinding met Zweden maken." Maar ik wist, dat die verbinding al bestond. Ik heb mij er niet verder mee bemoeid, maar hij kwam telkens bij mij terug en ik vond het een duistere man, maar tja, op het laatst krijg je wantrouwen!

51589. De **Voorzitter**: Hoe lang is hij met u bezig geweest?

A. Dat heeft maanden geduurd, maar ik heb mij altijd maar van de domme gehouden en heb zoveel mogelijk op mijn eigen houtje in Delfzijl doorgewerkt. Hij zei telkens, dat dit zou gebeuren en dat zou gebeuren, maar wanneer het tot resultaten kwam, trok hij zich terug. In 1933, met de staking, ben ik gearresteerd.

51590. De **Voorzitter**: Uw arrestatie heeft dus plaats gevonden onafhankelijk van dat contact?

A. Ja.

51591. De **Voorzitter**: Ik begreep eerst van u, dat u dacht, dat de Duitsers *Ridderhof* op u af hadden gestuurd om zoveel mogelijk inlichtingen te krijgen en dat men u had gepakt, toen zij geen inlichtingen meer kregen.

A. Die dans ben ik juist ontsprongen. Er was in Groningen in 1943 staking. Ik ben op 1 Mei gearresteerd en naar het Scholtenshuis gebracht. Toen wisten zij, dat ik voor de geheime dienst werkte, want ik was in handen van *Ridderhof*, maar zij hebben het nooit gezegd. Zij hebben wel gezegd, dat ik een slecht mens was. Ik heb drie dagen in een cel gezeten en toen hebben zij mij er weer uitgehaald. Toen heb ik weer niets gezegd. Die Duitser zei: Ich habe mehr Zeit wie Sie. Ik zei: Daar kan ik ook niets aan doen! Daarop ben ik naar Vught gebracht. Mijn broer werkte om mij er wees uit te krijgen en dit lukte ook. Toen kreeg ik *Ridderhof* weer op bezoek; zolang ik in Vught zat, kon ik voor hen ook niets doen. Ik ben veertien dagen thuis geweest en toen ben ik hem gesmeerd; de rest van de tijd heb ik in Makkum in Friesland gezeten.

51592. De **Voorzitter**: Wanneer was dit?

A. In het laatst van 1943. Ik heb daar de droppings meegemaakt en ook met het wapenvervoer geholpen.

51593. De **Voorzitter**: Dit was zeker in 1944?

A. Ja.

51594. De **Voorzitter**: Dit waren dus de droppings van het B.B.O.?

A. Ja. Het vervoer over het water heb ik toen gedaan. Ik had een harington en daarmee gingen wij naar Friesland.

51595. De **Voorzitter**: Was de plaats, waar u zat, in Engeland bekend?

A. Ik ben van Nederlandse kant daar weer ingeschakeld. De B.S. werd toen opgericht.

Sedert ik met *Ridderhof* in contact was, heb ik verder nooit meer contact gehad met de Engelsen, wat ik raar vond. Zij hebben mij maar blind laten lopen. Het is maar gelukkig, dat de moffen mij in het laatst niet hebben later, peigeren.

51596. De **Voorzitter**: Is uw vrouw te Zoutkamp blijven wonen?

A. Ik heb gezegd: zeg maar, dat ik kwaad ben weggelopen en dat je niet weet waar ik zit.

51597. De **Voorzitter**: Er zijn wel mensen bij haar gekomen om naar u te vragen?

A. Ja.

51598. De **Voorzitter**: En dat hield verband met *Ridderhof*?

A. Ja. Ik vond het niet mooi, dat ik van de Engelsen nooit meer iets heb gehoord.

51599. De **Voorzitter**: Het zou mogelijk zijn, dat men daar gemerkt had, dat uw adres besmet was geraakt.

A. Dat hebben zij niet geweten.

51600. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe weet u dat?

W. Dan hadden zij mij eerder contact kunnen geven. Toen *Lauwers* ingepikt was, liep hij met een codenummer van mij in zijn zak en hij was nog niet bij mij geweest. Toen wist ik, dat ik gevaarlijk zat. Ik kan echter ook niet achter de schermen kijken.

51601. De **Voorzitters** De Engelsen hebben lange tijd niet geweten, dat *Lauwers* gepakt was.

A. *Lauwers* heeft zelf nog gezonden.

51602. De **Voorzitter**: Dat is juist het probleem. U zei, dat *Lauwers* een code van u had.

A. *Lauwers* heeft het wel uit zijn hoofd geweten. Misschien had hij *Brandy* in zijn boekje staan.

51603. De **Voorzitter**: Was het dus geen code, waarmee u uw berichten moest maken?

A. Het was mijn schuilnaam.

51604. De **Voorzitter**: Het was dus geen code. Had *Lauwers* dan misschien aantekeningen over u bij zich?

A. Hij heeft mij nooit verklaard, hoe ik in handen van de Duitsers ben gevallen.

51605. De **Voorzitter**: U hebt een gesprek met *Lauwers* gehad. Heeft hij het toen niet daarover gehad?

A. Neen. Ik heb *Lauwers* wel gevraagd: Hoe ben ik in handen van de contra gevallen? Door van *Dijk*?

Hij antwoordde: Neen. Het lag niet op mijn weg om zo nieuwsgierig te zijn en ik dacht: laat maar rollen.

51606. De **Voorzitter**: U hebt zeker niet veel inlichtingen en berichten weg kunnen zenden?

A. Neen. Alleen in het begin via *Ab* en via de Engelsen zelf.

51607. De **Voorzitter**: Dat laatste waarschijnlijk alleen vóór de oorlog?

A. Na de bezetting niet. Alleen heb ik een paar dingen aan *Ah* gegeven. Ook *Pijl* heeft nog weleens wat van mij meegenomen. *Pijl* is toch ook gepakt?

De **Voorzitter**: Ja

A. Ja, de een na de ander werd gepakt.

51608. Jonkvrouw **Wttewaall van Staetwegen**: Hoe lang hebt u alles bij elkaar in Vught gezeten?

A. Een dag.

51609. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Moe heeft uw broer het bewerkt om u er uit te krijgen?

A. Die werkte met zo'n kerel van Volksherstel, maar dat wist ik niet. Mijn oom was gevangenebewaarder en hem heb ik gezegd, dat hij er direct mee moest uitscheiden.

51610. De **Voorzitter**: Als uw broer niets had gedaan, was u er misschien toch wel uitgekomen, want u had contact met *Ridderhof*.

A. Ja. Dat zal wel. Wij kwamen met 15 man in Vught aan en moesten eerst geknipt worden. Er was een Duitser, die zijn hoofd door een raam stak en zei, dat *Bottema* bij hem gebracht moest worden. Hij vroeg mij: „Wat heb je gedaan; ze brengen je toch niet zonder reden hier?" „Och," zei ik, „ze doen soms zo raar." Ik kreeg toen een opdonder van die kerel. Even daarna stond ik weer verkeerd tegen de muur; ik moest met mijn gezicht naar de muur staan. Hij stootte mij toen een paar keer tegen de muur en zei: „Zo moet je gaan staan." Ik zei: „Dank u, chef." Even daarna werd mij gezegd, dat ik weer terug kon gaan naar Groningen. Ik dacht: dat is

even wat. Een Hollandse SS-er, die mij gebracht had, zei: „Maak maar, dat je in de auto komt, anders slaat die Duitser je nog bont en blauw.“

Ik kwam in Groningen 's avonds op het politiebureau; de volgende morgen moest ik op het Scholtenshuis komen. „Sie sind doch gar nicht anti-deutsch?“ zegt die meneer daar. Ik zeg: ik niet. Hij heeft wat zitten kletsen en zei op het laatst: „Gehen Sie nach Hause“. Ik weg.

Ik ben naar huis gegaan. Wij waren thuis wat aan het rommelen. Het was een klein plaatsje met een hoop Duitsers. Ik bleef veertien dagen thuis, ik werkte met de politie: als die een onderduiker moest ophalen, kwam ze bij mij waarschuwen: „Zorg, dat hij weg is!“. Toen kregen wij net een nieuwe politie; de oude was ook naar Amersfoort gebracht. Ik vroeg hem (hij kwam van Hoogezand), of hij goed was en: kan ik met je werken, ik heb ook met *Smit* gewerkt. Veertien dagen later kwam hij langs en vroeg hij me: „Ben jij niet die zelfde man? Maak, dat je wegkomt, want ik moet je vanavond halen!“ Het was dus net op tijd.

51611. De **Voorzitter**: Ik zie in het verslag, dat luitenant *Lauwers* over zijn onderhoud met u heeft geschreven, dat u in het begin een brief hebt gekregen, waarin het bezoek werd aangekondigd van *Cor Sporre*, die in gezelschap van *Ab* uit Engeland was vertrokken. Er staat hier dus, dat *Sporre* en niet *Ab* u bezocht heeft.

A. Dat is wel mogelijk. Er waren er twee; de ene was *Ab* en de andere heette *Cor*. Ja, *Cor* is bij mij geweest en niet *Ab*.

51612. De **Voorzitter**: Hoe hebt u die brief gekregen?

A. Die is mij gestuurd. Hoe, weet ik niet.

51613. De **Voorzitter**: Stond het er openlijk in?

A. Neen: er stond in: ik ben thuis drie dagen vóór nieuwe maan en drie dagen na nieuwe maan.

51614. De **Voorzitter**: Toen begreep u het wel?

A. Ja. Het is net even te laat gekomen. Wij zouden net beginnen met de Duitsers. De brief kwam op tijd, maar de mensen kwamen te laat; zij zijn niet gekomen op de afgesproken tijd.

51615. De **Voorzitter**: *Sporre*, de man, die u bij u hebt gehad, is waarschijnlijk verdronken.

A. Ja, met het oversteken in een bootje.

51616. De **Voorzitter**: Men heeft ten minste niets meer van hem gehoord.

A. Volgens zijn vertellen zouden ze hem oppikken met een onderzeeër.

51617. De **Voorzitter**: *Ab* was de man, die ontvlucht is. Die is later weer in Engeland gekomen.

A. Juist; die is, geloof ik, via land gegaan.

51618. De **Voorzitter**: Hij is later in de oorlog omgekomen; u hebt hem nooit gezien?

A. Neen. die heb ik nooit gezien: hij is bij *Pijl* ondergedoken geweest.

51619. De **Voorzitter**: Nu is er, volgens dit verslag, nog iemand bij u geweest, vóórdat van *Dijk* bij u kwam: die kwam praten over een motor: dat hebt u zoëven overgeslagen.

A. Ja, dat is mogelijk. Er zijn er zoveel geweest! Dat is iemand geweest met een brief; die heb ik ook niet gevraagd naar zijn naam. Wat er in die brief stond, weet ik ook niet meer. Ik geloof, dat het een brief van *Cor* was.

51620. De **Voorzitter**: *Ridderhof*, die bij u is geweest, noemde zich *oom Gerrif* of ook „*Gerrit Rademaker*“?

A. Hij had verschillende persoonsbewijzen; hij kon daar gemakkelijk aan komen. Hij kwam dan met dit en dan met dat.

51621. De **Voorzitter**: U stond twijfelachtig tegenover hem en kon niet van hem loskomen, omdat hij blijk gaf, zoveel van u te weten?

A. Hij wist alles. Dat was hem door de een of ander verteld. Wie dit gedaan heeft, weet ik niet. Mijn eigen vrouw wist niet, dat ik „*Brandy*“ heette; die wist niet beter dan: *Jan*. Als er dan iemand komt en zegt, dat je „*Brandy*“ heet, dan neem je aan, dat het goed is.

51622. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat u in die tijd van het contact met *Ridderhof* nog wel het een en ander tegen de Duitsers bleef doen, maar er wijselijk met hem niet over sprak.

A. Dat was het. Van de andere kant had ik de opdracht, alles, wat ik deed, zoveel mogelijk alleen te doen en hei niet van de ene instantie aan de andere te zeggen. Wij hadden b.v. stukjes springstof, die ik moest wegbrengen, maar dit is hij nooit gewaar geworden.

51623. De **Voorzitter**: U heeft nog een tweede persoon bij u gehad in het laatst van de oorlog, die evenals *Ridderhof* een agent-provocateur was?

A. Dat was *Jan Brouwer*; die heeft Dinsdag levenslang gekregen.

51624. De **Voorzitter**: Zij hadden u dus toen blijkbaar weer ontdekt?

A. Ja, de laatste tijd. Ik was weg; ik bemoeide me niet meer met het werk, omdat het zo'n onzekere tijd was.

51625. De **Voorzitter**: Dit moet ongeveer December 1944 zijn geweest.

A. Dat klopt. Hij kwam weer met „*Brandy*“.

51626. De **Voorzitter**: Dus *Brouwer* kwam met dezelfde wetenschap over u als *Ridderhof*?

A. Ja.

51627. De **Voorzitter**: U had na alles, wat er was gebeurd, wel een zeker wantrouwen?

A. Je stond in twijfel. Niet wat de persoon betreft, maar hij kletste mij te veel. Als hij bij ons thuis was, kletste hij maar met mijn vrouw, omdat hij van haar wat wilde weten. Dit deden de anderen niet.

51628. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dit kwam u vreemd voor?

A. Ja. Toen ik de eerste keer thuiskwam van de haven, zei mijn vrouw: Nu weet ik, wat je doet. Maar zij liet mij maar lopen.

51629. De **Voorzitter**: *Brouwer* is daarna met *Ridderhof* bij u gekomen?

A. Ja. Dit kwam mij ook vreemd voor, maar hij had een medaille van de Koningin. Met ging over schepen in Delfzijl. Ik zei: daarmee heb ik niets te maken. Toen vroeg hij om een zender om in contact te komen met Engeland. Ik zei: ik begrijp niet, dat, als jullie zender kapot is, die niet gemaakt kan worden. Hij zei: Het is zo; wij moeten met elkaar zien, dat wij die moffen er uit krijgen. Hij zat echter aan de andere kant.

51630. De **Voorzitter**: Waarom hebben zij u geld gegeven?

A. In de tijd, dat ik werkte, had ik f 250 per maand. Dat was in de tijd, dat ik voor de Intelligence Service werkte. Dat was stopgezet. maar zelf betaalde ik iemand in Delfzijl, die op die boten werkte.

Hij zei: „Je hebt in een hele tijd geen geld gehad en ik zal je nu geld geven.“ Hij heeft mij eerst f 400 gegeven en daarna nog eens f 600. Hierdoor dacht ik, dat het goed was.

51631. De **Voorzitter**: Deden zij het voorkomen, alsof het geld van de overkant was?

A. Ja. Ik heb die man in Delfzijl de gehele oorlog door geld gegeven, want ik dacht, dat het na de oorlog wel goed zou komen, maar dat is het niet.

51632. De heer **Koersen**: Van wie zou hij gehoord hebben, dat u al die tijd geen geld had gehad?

A. Dat weet ik niet.

51633. De heer **Koersen**: Waren de gegevens, waarmee hij kwam, weer dezelfde?

A. Ja. Zij wisten wel, dat ik er tussen uit was geweest. Misschien heeft de Duitse commandant in Zoutkamp gebeld en gezegd, dat ik weer terug was.

51634. De heer **Koersen**: Hoe lang bent u er tussen uit geweest?

A. Ik heb elf maanden in Makkum gezeten. Ik meen, dat ik in Januari 1945 weer ben teruggekomen.

51635. De **Voorzitter**: *Brouwer* en *Ridderhof* kwamen dus bij u begin Januari 1945 en het bleek, dat zij alles van u wisten. Zij hebben dat onderstreept door u geld te verschaffen, dat zogenaamd uit Engeland kwam. Zij kwamen toen ook met het verhaal, dat hun radioverbinding verbroken was, en nu wilden zij van u weten, waar een zender was. waarmede men in Engeland zou kunnen waarschuwen, dat de Duitsers de Rode-Kruisschepen uit Zweden in beslag wilden nemen?

A. Ja.

51636. De **Voorzitter**: En daar is een ongeluk mee gebeurd?

A. Helaas wel. Het ging over die Zweedse schepen, die toen met levensmiddelen binnenkwamen. Hij kwam toen met een medaille van de Koningin en zei: „je weet toch wel, dat het goed is; ik rust niet, zolang er nog een mof in Nederland is.” Ik heb hem toen verwezen naar een zekere *Kingma* in Makkum, waarbij ik hem nog heb gezegd: „De gebroeders *van den Berg* weten nergens van”. Ik zei dit om zo min mogelijk mensen in het contact op te nemen. Ik zei: „Er is niemand anders dan de heer *Kingma* (*Engelbart*), die er iets van weet”. Daarmee hebben zij toen contact opgenomen en dat is fout afgelopen.

51637. De **Voorzitter**: En als gevolg daarvan zijn er 6 mensen gefusilleerd?

A. Zeven. Eén hebben zij naderhand in de Noordoostpolder gevonden. Die zaak is 14 dagen geleden in Leeuwarden voor geweest. *Ridderhof* is ter dood veroordeeld en *Brouwer* heeft levenslang gekregen.

51638. De **Voorzitter**: Het verzoek, dat zij u deden, was: breng ons in contact met een zender, want wij willen waarschuwen, dat die Rode Kruisschepen gevaar lopen in beslag genomen te worden?

A. Juist! Hij zei: de medicamenten zijn zo dringend nodig in Groningen (dat wisten wij zelf ook wel!) en daar moeten de Duitsers niet mee weg. Daar was ik ook op tegen en zodoende zei ik: Probeer het in Makkum en vraag het aan *Engelbart*. Hij was zelf in huis bij dr. *Oeseburg* (diens huis is verwoest), deze *Ridderhof*. Hij is er werkelijk geweest. Ik ben er zelf ook geweest.

51639. De **Voorzitter**: Heeft *Ridderhof* u bij het eerste contact ook reeds een bedrag uitgekeerd?

A. Ja, precies hetzelfde bedrag, dat ik van de Engelse kant kreeg; dat wist hij.

51640. De **Voorzitter**: Ik heb voor mij het verslag van een verhoor, dat *Giskes*, de man van de Duitse Abwehr, die met *Schreieder* samenwerkte in het England-Spiel, is afgenomen, toen hij in het fort Blauw Kapel gevangen zat.

Giskes heeft verteld, dat het zó aan het rollen is gekomen: toen de Duitsers via *Lauwers* in verbinding met Engeland stonden, is er een telegram overgekomen, dat zij ontcijferen konden en dat u betrof.

A. Dat is ook mogelijk.

51641. De **Voorzitter**: Met andere woorden: het zal zo geweest zijn, dat *Lauwers* via het verkeer, dat in handen van de Duitsers was, een opdracht heeft gekregen, die betrekking had op u. „Engeland

berichte, dat aan *Brandy* een geldsom moest worden overhandigd”, zegt *Giskes*. Dus dat hebben zij uit Engeland opgegeven gekregen. *Giskes* zegt verder: „*George* is als hiermee belaste persoon naar *Brandy* gegaan en heeft hem het geld uitbetaald.”

A. Dat is niet terechtgekomen.

51642. De **Voorzitter**: Het is wel terechtgekomen; u hebt het toch de eerste keer gehad!

51643. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De Duitsers vingen de boodschap op en *Ridderhof* heeft geprobeerd uw vertrouwen te winnen.

A. Nu begrijp ik het! Ik weet het naadje van de kous ook niet. Ik heb het uit de krant moeten vernemen.

De **Voorzitter**: We zullen het nog eens aan *Lauwers* vragen.

A. Luitenant *Lauwers* vertrouw ik als de zon, niet? Dat is vast! Die is bij mij thuis geweest.

51644. De **Voorzitter**: Het is goed, dat het plan van de Engelschmanplaat niet is doorgedaan. De Duitsers waren van plan de Engelse boot te overvallen.

A. Het is bespionneerd; ik kwam niet in het goede contact.

51645. De **Voorzitter**: *Giskes* zegt ook: „Later (in 1943) gaf Engeland aan „*Brandy*” de opdracht een postcentrum gereed te maken, waar post Zweden—Holland (visa-versa) gedeponereerd kon worden.” Destijds is door „*Georg*” een café te Groningen of Delfzijl als brievenbus ingericht, hetgeen naar Engeland geseind is. Engeland gaf de opdracht, niet afgeleverd photopapier verpakt aldaar af te geven. Het pakketje is volgens *Giskes* niet afgehaald, terwijl er ook geen post van Zweden uit is afgegeven. Voor zover *Giskes* zich herinnert, is „*Brandy*” niet gearresteerd, een en ander om de voortzetting van het Funkspiel te beveiligen.

Dit is de lering, die *Giskes* er van geeft.

A. Ja, dat zal wel zo zijn. Die *Ridderhof* kwam toen bij mij en zei, dat het nodig was een verbinding met Zweden in te stellen. Ik wist dit ook al, want ik had de opdracht gekregen zoveel mogelijk Delfzijl in de gaten te houden. *Ridderhof* kwam toen bij mij met de groeten van *Georgette* en er moest een verbinding op Delfzijl klaargemaakt worden. Omdat ik in Delfzijl bekend was, had hij een brief bij zich met een onontwikkelde photo. Hij zei: deze gaat voorop; werkt dit aanstonds goed, dan zullen wij proberen de eerste keer voor contrôle niet direct goede stukken weg te sturen. Als ze het openmaken en er licht op valt, is de film weg. Ik heb later gezegd: ga jij je gang maar in Delfzijl; ik ben er niet zo goed bekend. Dit tweede keer ben ik niet verder gegaan dan Appingedam en heb gezegd: Ik vertrouw de zaak niet zo erg. Later heeft *Ridderhof* wel eens gezegd: de verbinding is niets geworden.

51646. De **Voorzitter**: Heeft u weleens gemerkt, dat *Ridderhof* onder de naam „*Cherry Brandy*” optrad?

A. Dit heb ik op de rechtzitting gehoord. Ik heb het nooit geweten. Het was hem ook ten strengste verboden, volgens zijn zeggen op de rechtzitting. Ik kan alleen niet begrijpen, dat de Engelsen van hun kant geen waarschuwing konden geven.

51647. De **Voorzitter**: Er is een andere kwestie, die ik nog met u wilde bespreken, nl. deze: Enige tijd na de capitulatie van 1940 heeft u bij u gehad een zekere *Meems* uit Groningen, in gezelschap van een Duitse officier. Wat heeft die toen gezegd?

A. Ik werkte in die tijd in Groningen op een trawler en hiermee zou ik zogenaamd op zee gaan vissen. Dit was dus een mooie camouflage. Ik lag toen in Groningen en daar verscheen op een zekere dag een *Salomon Salomonsen*, die zei: moet jij met dat schip varen? Hij zei: man, je kunt veel meer geld verdienen; ga je mee? Ben je anti-Duits? Nou, en òf! Ik had met zijn broer gevaren. Hij was ook niet vóór de Duitsers, maar die deed het om het eten. Hij zei: je kunt een grote kotter krijgen en dan moet je de Noordzee een beetje in de gaten houden.

Ik dacht, dat dit wel wat kon worden. Hij zei: „Ik haal je op en dan gaan wij samen er naar toe en dan kunnen wij er over spreken.” Wij kwamen daar en ontmoetten een zekere *Meerns*, die voor de Duitsers werkte, in gezelschap van een Duits officier in burger. Daar werd

mij toen voorgesteld om een viskotter te kopen en dan moest ik een paar reisjes maken en zo dicht mogelijk onder de Engelse kust vissen. Mij zou dan een man met een kleine koffer worden meegegeven, die ik op de Engelse kust moest afzetten. Net in die tijd kwam die brief van: Twee dagen vóór en twee dagen na nieuwe maan. Dat kon toen niet mooier; het was een prachtwerk. Ik hield deze zaak aan van de ene dag op de andere. Ik kon een viskotter kopen, die f 25 000 kostte, en ik kon mijn eigen personeel kiezen. Ik kreeg een man mee uit Groningen, die kok was. Ik ben toen weer naar *Meems* gegaan, toen ik geconstateerd had, dat die officier, die bij hem was, in zijn auto was weggereden. Ik zei: Ik durf het niet; ik wil niet gedurende de gehele oorlog aan de andere kant zitten; mijn vrouw blijft achter en dan heeft zij niets om van te leven. Hierop antwoordde *Meems*: „Wij hebben er wel meer zo; daar zorgen wij wel voor.” En toen noemde hij mij enkele schepen uit IJmuiden. Ik ben daarna naar *van Dijk* gegaan en heb gezegd: Ik ga naar IJmuiden en daar zal ik trachten de nummers gewaar te worden van de schepen, die met een zender varen; u moet er dan voor zorgen, dat die nummers naar de overkant komen. Ik heb deze nummers aan mijnheer *van Dijk* overgedragen en twee dagen daarna is het eerste schip in de grond gegooid.

51648. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat vernomen?

A. Dat kon men horen in IJmuiden. Ik heb *van Dijk* niet weer gezien.

51649. De **Voorzitter**: U veronderstelt dus, dat die nummers wel aan de overkant zijn aangekomen?

A. Ja. Die gedropte parachutist is toen nog bij mij geweest en zei: „Ga er weer heen.” Dat durfde ik echter niet, want anders zou het in de gaten zijn gelopen.

51650. De **Voorzitter**: U zei, dat u naar IJmuiden was gegaan om te constateren, welke schepen met een zender voeren. Hoe kon u het constateren?

A. Dat kon ik heel gemakkelijk. Ik was goed bekend in IJmuiden en daar had ik een zekere *Pief Hamers* zitten. Ik heb een tijdlang van Londen op Haarlem gevaren. Die *Piet Hamers* is getrouwd met een dochter van een sluismeester, bij wie ik altijd thuis was. Ik ben naar de sluismeester gegaan; die was tip-top te vertrouwen. Hij heeft die *Piet Hanzers* van IJmuiden laten komen. Wij hebben zitten praten en die heeft mij alle schepen genoemd, die met een zender voeren, en die schreef ik op.

51651. De **Voorzitter**: Dus dat is het lijstje, dat in het rapport van *Lauwers* van 19 December 1945 staat?

A. Het is mogelijk.

51652. De **Voorzitter**: Er zijn enkele, waarbij alleen een nummer staat en een vraagteken op de plaats, waar de naam moest staan. Hebt u daarvan misschien alleen de nummers geweten en niet de namen?

A. Ik heb de namen nooit opgenoemd, alleen de nummers.

51653. De **Voorzitter**: Ik heb hier o.a. staan: IJmuiden 86, bemanning o.m. *Kees Plug* uit IJmuiden en *Jan Guit* uit Katwijk; IJmuiden 107, *Plug* uit Katwijk en *A. Loodsen* uit Amsterdam; IJmuiden 111, *Piet van der Mey*. Ook uit Den Helder hebt u er twee genoemd.

A. Slot zeker?

51654. De **Voorzitter**: Hebt u dat ook gehoord?

A. Ja, die hebben de gehele oorlog met zenders gevaren. Nu hebben zij het grootste schip van Den Helder.

51655. De **Voorzitter**: U zegt dus: die hebben de gehele oorlog gevist op de Noordzee met een zender aan boord, met de bedoeling alles, wat zij waarnamen, onmiddellijk door te geven aan de Duitsers? Dat was het toch? Daar ging het toch om?

A. Ja. Zij hebben een paar dagen vastgezet in Delfzijl. Daar hebben zij het laatst gevist met een zender aan boord. Dat weet niet alleen ik, maar dat weet heel Den Helder en heel IJmuiden.

51656. De **Voorzitter**: Daar werden zij zeker voor betaald?

A. Natuurlijk! Vóór de oorlog hadden zij geen halve stuiver, nu hebben zij de grootste schepen. Het is zo erg niet, dat zij wat hebben verdiend; het gaat om het vuile werk, dat zij hebben gedaan.

51657. De **Voorzitter**: Dat waren de schepen „Den Helder 108” en „Den Helder 125”?

A. Ja. De een is op een mijn gelopen. Nu hebben zij er een grote, de grootste van Den Helder, een nieuwe, bij.

51658. De **Voorzitter**: Verder worden er in uw lijstje twee schepen van Esbjerg genoemd. Hoe bent u daar achter gekomen?

A. Ook uit IJmuiden; die waren half Hollanders. De ene heette *Axel Anderson*; zijn kottertje is in beslag genomen. De andere is een *Jacobson*, voor zover ik weet. De namen zijn wel goed.

51659. De **Voorzitter**: Dan staat er: IJm. 221; er achter staat: *Otto Matschen* — Deen.

A. Die voer ook als schipper; het was ook een Deen.

51660. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat *Meems* u heeft gezegd, dat dit varen met Duitse zenders gebeurde en dat hebt u gecontroleerd of het inderdaad gebeurde?

A. Ja.

51661. De **Voorzitter**: Dus het staat eigenlijk vast?

A. Ja, dat staat vast. Er was ook een Urker bij: „Urk 86”. Hebt u die ook?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Het kan zijn, dat die es niet bij staat: dat ben ik later gewaar geworden.

51662. De **Voorzitter**: Blijkbaar zijn er geweest, die het de gehele oorlog door gedaan hebben?

A. Ja.

51663. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat het later zo riskant werd, dat er nagenoeg geen vissersvaartuigen meer uitgingen?

A. Zij hebben de gehele tijd gevist.

51664. De **Voorzitter**: Nu is een andere kwestie het overbrengen van Duitse agenten naar Engeland. Dit heeft *Meems* u voorgesteld. Heeft dit nu in werkelijkheid ook weleens plaats gevonden?

A. Daar ben ik niet achter gekomen. Ik heb er nooit van gehoord. Zij hebben weleens geprobeerd, met een trawler een op te pikken in een boot.

51665. De **Voorzitter**: U kent dat vak. Is dit zo eenvoudig? Men kan trachten onder de Engelse kust te komen, maar als men dan agenten van boord zet, zijn ze nog niet in Engeland.

A. Neen, dit is niet gemakkelijk, maar zij dachten, dat het uitvoerbaar was.

51666. De **Voorzitter**: Acht u zo iets uitvoerbaar?

A. Ja. Ik weet natuurlijk niet hoe de bewaking daar in oorlogstijd was. Als u vannacht naar de Engelse kust wilde, zou ik u er wel opzetten.

51667. De **Voorzitter**: Maar in oorlogstijd?

A. Daarmee had ik niets te maken, als ik een stel Duitse spionnen aan boord had om de verbinding op te nemen. Maar als ik had gezegd: ik zit vannacht 54". stuur me een snelboot, dan hadden zij direct de klip te pakken. Als zij mij lieten gaan tot ongeveer 4 of 5 mijl onder de kust, dan zat ik op de wal en konden zij seinen: *Bottema* brengt er vannacht twee over.

51668. De **Voorzitter**: Wat ons op het ogenblik interesseert, is de vraag of het in de oorlog werkelijk is voorgekomen.

A. Dit durf ik niet te zeggen.

51669. De **Voorzitter**: U kwam zoveel in IJmuiden. Heeft u het later weleens van schippers daar gehoord?

A. Neen. Wie het gedaan heeft, zal er vermoedelijk wel over zwijgen.

51670. De **Voorzitter**: Er zijn dingen, waarover de mensen zelf zwijgen, maar waarvan toch degenen, die in de buurt wonen, wel weten.

A. Volgens *Meems* waren zij er druk mee bezig.

51671. De **Voorzitter**: Dit kan ook wel zijn gezegd om het u voor te stellen als een niet zo buitengewoon gevaarlijk karwei.

Wat is er met *Meems* gebeurd?

A. Hij heeft lang gezeten, maar ik weet niet of hij al is berecht.

51672. De heer **Koersen**: Weet u, op welk moment zij u dat voorstel deden?

A. Het zal in Mei 1941 zijn geweest of iets eerder. Het was juist vóór de tijd, dat de eerste twee gedropt zijn.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

J. BOTTEMA.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. ROBERT PIETER JAN DERKSEMA,
oud 48 jaar, wonende te Gorssel,
raadsheer in het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem.

51673. De **Voorzitter**: Uw verklaringen worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de eed, die u bij uw vorig verhoor op 30 Juni 1948 hebt afgelegd, zodat geen nieuwe eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is na het verhoor van 30 Juni 1948 nog een aantal vraagpunten gerezen, die wij vandaag gaarne met u zouden willen bespreken.

Wanneer bent u precies bij de Centrale Inlichtingendienst gekomen? Was dat terstond bij de oprichting?

A. Neen. Dat is later geweest. Midden Augustus 1940.

51674. De **Voorzitter**: Er is in de eerste maanden van het verblijf van de Regering te Londen een aantal mensen gearresteerd, van wie men vermoedde, dat zij onbetrouwbaar waren. Hieronder bevond zich overste *Zegers*. Overste *Zegers* was — ten minste: zo is het ons medegedeeld — lid van de N.S.B. geweest. Op een gegeven moment was het verbod voor officieren gekomen en toen heeft hij voor de N.S.B. bedankt. In 1940 komt hij in Engeland en wordt hij gearresteerd. Daarbij rijst de vraag: hoe zijn deze antecedenten van overste *Zegers* te Londen bekend geworden? Van bepaalde zijden is gezegd, dat de heer *van 't Sant* een lijst uit Nederland had meegenomen. De heer *van 't Sant* zegt: „Neen, ik heb niet zelf een lijst meegekregen, maar *Olifiers* en *van de Plassche* hebben er een meegenomen.” Dat blijkt echter ook niet juist te zijn.

A. Ik heb nooit van een lijst gehoord en ook nooit een lijst gezien, die uit Holland is meegenomen.

51675. De **Voorzitter**: U weet ook niet, hoe de aandacht op overste *Zegers* is gevestigd?

A. Neen.

51676. De **Voorzitter**: U hebt er ook geen vermoeden van?

A. Neen.

51677. De **Voorzitter**: Het is op zich zelf enigszins wonderlijk, dat op een officier, die mede aan het hoofd van de militaire missie uit Nederland stond, de maatregel van internering is toegepast.

A. Neen, ik kan het u niet zeggen.

51678. De **Voorzitter**: Dan is bij ons ter tafel gekomen een nogal merkwaardig document. Ik zal het u laten lezen. Hebt u het weleens meer gezien?

(De Voorzitter doet een stuk aan getuige overhandigen, die het leest.)

Ik vraag het ook, omdat u de vorige keer hebt verklaard:

„*Rabagliatti* is gekomen in de tijd van de heer *van 't Sant*. Reiden hebben in een persoonlijk gesprek — ik ben er bij ge-

weest — als voorwaarde tegenover elkaar gesteld, dat alle contacten van Engelse zijde via de heer *van 't Sant* moesten lopen en de contacten van Nederlandse zijde — ook met M.I. 5, M.I. 6 of M.I. 10 — via kolonel *Rabagliatti*.”

Dat gesprek hebt u wel bijgewoond?

A. Dat gesprek heb ik wel bijgewoond.

51679. De **Voorzitter**: Maar dit document?

A. Dat heb ik nooit gezien.

51680. De **Voorzitter**: In dat document zit enigermate dezelfde strekking als in het gesprek.

A. Ja, maar een document heb ik nooit gezien.

51681. De **Voorzitter**: Misschien kunt u nader vertellen, hoe het gesprek zich heeft toegedragen en wanneer het heeft plaats gehad?

A. Ik kan u niet meer zeggen, wanneer het geweest is; dat herinner ik mij niet meer. De eerste liaison-officier is geweest de heer *iïoppert*. Na enige tijd is hij opgevolgd door kolonel *Rabagliatti*.

51682. De **Voorzitter**: Als ik het mij goed herinner, is dat geweest omstreeks December 1940.

A. Ja. Ik kan mij dit ook niet met zekerheid herinneren, maar de aanleiding hiertoe zou zijn geweest, dat verschillende mensen de een of ander passeerden, d.w.z. dat hetzij Engelsen — dit weet ik niet meer — zich rechtstreeks wendden tot *van 't Sant* buiten *Rabagliatti* om, hetzij Nederlanders zich wendden tot *Rabagliatti* buiten *van 't Sant* om. Toen heeft men afgesproken, dat alle contacten over en weer over *Rabagliatti* en *van 't Sant* zouden lopen.

51683. De **Voorzitter**: Dit kwam van Nederlandse zijde dus hierop neer, dat Nederlanders geen andere besprekingen hierover zouden voeren dan met *van 't Sant*?

A. Ja.

51684. De **Voorzitter**: Maar heeft in die bespreking ook het element gelegen, dat in punt 2 van dit stuk staat, nl. dat eerst, wanneer de heren bet samen niet eens konden worden, zij de beslissing van hun Regeringen zouden inroepen?

A. Dit is mij onbekend.

51685. De **Voorzitter**: Is dat element dus in dat gesprek niet naar voren gekomen?

A. Ik geloof: neen.

51686. De **Voorzitter**: Dit is wel een merkwaardig element. Wij hebben van dat stuk alleen een kopie. Kent u het niet?

A. Neen.

51687. De **Voorzitter**: De vorige keer hebben wij al gesproken over de vraag, in hoeverre de heer *van 't Sant* zich nog met de dienst heeft bemoeid, nadat hij was afgetreden, dus na Augustus 1941. Misschien kunt u nog eens zeggen, welke bemoeiingen *van 't Sant* toen nog met de dienst had.

A. Voor zover mij bekend; geen enkele.

51688. De **Voorzitter**: Had u persoonlijk ook nog contact met hem over de dienst?

A. Helemaal niet.

51689. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat hij zich nog met de dienst bezighield buiten u om?

A. Ik heb het nooit gemerkt.

51690. De **Voorzitter**: De operaties van *Hazelhoff Roelfzema* b.v. zijn pas op gang gekomen na het aftreden van de heer van 't Sant. Heeft u niet de indruk, dat hij daarvan op de hoogte was?

A. Op de hoogte was hij wel.

51691. De **Voorzitter**: Meent u, dat hij zich daarmee niet bemoeide?

A. Ik vermoed het wel.

51692. De **Voorzitter**: U zegt, dat hij zich met de dienst niet bemoeide. Wat hij daarnaast deed, daar bleef u buiten?

A. Ik heb de heer van 't Sant practisch niet meer gesproken.

51693. De **Voorzitter**: U zat toch niet zo ver van elkaar!

A. Ik zal hem weleens hebben gezien en gegroet, maar ik heb zakelijk toch geen enkel contact meer met hem gehad.

51694. De **Voorzitter**: De heer de Bruyne verklaart het tegendeel. Deze zegt, dat uw verklaring, zoals u haar nu ook weer herhaalt, hem enigszins verwondert. Hij zegt, dat de verhouding *Derksema—van 't Sant* hem nooit duidelijk is geworden, want *Derksema* was ook dikwijls bij *van 't Sant* op Chester Square, terwijl hij toch stond onder de heer van *Boeyen*.

A. Ik geloof niet, dat ik daar ooit ben geweest.

51695. De **Voorzitter**: De heer de Bruyne voegt daaraan nog toe: *Derksema* had echter veel meer contact met *van 't Sant*.

A. Dit ontken ik positief.

Ik kan hieraan toevoegen, dat dit is geweest conform de uitdrukkelijke afspraak met Minister van *Boeyen*.

51696. De **Voorzitter**: Was er reden voor, dat er een uitdrukkelijke afspraak werd gemaakt'?

A. Neen. De heer van *Boeyen* heeft mij gevraagd zakelijk geen contact te onderhouden met de heer van 't Sant.

51697. De **Voorzitter**: De vorige keer hebben wij gesproken over de kwestie van *der Reyden*. U hebt toen medegedeeld, dat u hem niet wilde uitzenden.

A. Zeker. Over de zaak van *der Reyden* heb ik aantekeningen. Toen ik belast werd met de waarneming, heb ik een bespreking gehad met de Engelsen, waarbij ik uitdrukkelijk als voorwaarde heb gesteld, dat ik bij de toekomstige uitzending van agenten naar Nederland meer te vertellen wilde hebben dan de Nederlandse instanties tot op dat ogenblik hadden gehad. Ik wilde volkomen op de hoogte zijn van hetgeen men wilde gaan doen: de voorbereiding, enz. Dat is ook de reden geweest, zoals ik later ook geschreven heb, dat, toen de heer *Hazelhoff Roelfzema* kwam en met spoed weg wilde, dit niet is gebeurd, omdat ik in die tijd in onderhandeling was met de Engelsen en mijn eisen had gesteld. Daarop zijn de Engelsen nooit ingegaan. U moet het zo zien, dat de agenten, die tot op dat ogenblik uitgezocht waren en reeds waren weggezonden, geheel ter beschikking waren gesteld van de Engelsen. Dit heb ik ook herhaaldelijk met Minister van *Boeyen* overlegd en ik heb als eis gesteld, dat wij een belangrijker „finger in the pie” wilden hebben. Begin November 1941 kreeg ik een brief van *Rabagliatti*, waarin stond, dat hij enige dagen daarvoor had geluncht met de heer *Gerbrandy* en dat deze hem had toegezegd, dat een zekere *van der Reyden* aan hem (*Rabagliatti*) mocht worden overgedragen. Hij deed mij daarvan mededeling en vroeg mij, hor ik over die man dacht. Ik heb hem toen geantwoord, dat ik een onderzoek had ingesteld naar deze man en dat gebleken was, dat hij lid was geweest van de N.S.B.

51698. De **Voorzitter**: Dat was u dus gebleken?

A. Ja, dat is een feit.

51699. De **Voorzitter**: Er is van Duitse zijde ook weleens de gedachte geopperd, dat hij dit in Nederland zou hebben verteld om bij de Duitsers een niet ongunstige indruk te wekken.

A. Voor zover wij uit onze inlichtingen hebben kunnen nagaan, heeft hij in Nederlandsch-Indië gevangengezeten, vóórdat dit land in de oorlog werd betrokken. Hij kwam ons op allerlei gebied verdacht voor. De inhouding van zijn salaris werd niet op naam gezet van zijn vrouw in Nederland, maar op naam van een vriendin.

Ik werd in de tijd, dat ik een onderzoek naar *van der Reyden* instelde, door een Engelse vrouw opgebeld, die mij vroeg of *van der Reyden* met spoed het geld, dat hij van een vriend geleend had, wilde terugbetalen, omdat hij binnenkort zou vertrekken. Van *der Reyden* is in het bezit gevonden van konvooi-routes en gegevens omtrent konvooien, waarmee hij niets te maken had. Hij werd door de firma, waarmee hij te maken had, als deserteur beschouwd. Ik bedoel dit: kolonel *Rabagliatti* heeft op zekere dag geluncht met Minister *Gerbrandy* en heeft hem gezegd: „Ik heb iemand gevonden, die goed seinen kan en geschikt is om te worden uitgezonden; map ik die hebben?” Minister *Gerbrandy* heeft geantwoord: „Ik zal aan de heer *Furstner*” (die tevens het hoofd van de koopvaardij was) „vragen of hij deze man ogenblikkelijk ter beschikking wil stellen.” Hij is met zoveel spoed van boord gehaald, dat dit verdacht werd gevonden door zijn firma, andere mensen van de koopvaardij, enz.

Ik heb *van der Reyden* zelf gesproken en hem over verschillende dingen ondervraagd. Ik heb dus kort nadat ik de brief kreeg, waarin deze mededeling stond, een brief geschreven aan kolonel *Rabagliafri* met de bijzonderheden, die ik straks heb verteld, waarbij ik schreef, dat deze man mij volkomen onbetrouwbaar voorkwam en mij toescheen niet de man te zijn, die moest worden uitgezonden. Er is over gecorrespondeerd, er is over gesproken, men heeft mij bedankt voor de inlichtingen, maar men heeft gezegd, dat men zelf heel gunstige inlichtingen over *van der Reyden* had. Toen ik na verloop van enige tijd er nogmaals bezwaren tegen maakte, dat een dergelijke onbetrouwbare figuur als *van der Reyden* zou worden uitgezonden, en ik enige tijd op antwoord had gewacht, kreeg ik op een goede dag het bericht, dat deze meneer door de Engelsen was uitgezonden. In de eerste brief, die kolonel *Rabagliatti* mij er over heeft geschreven, staat uitdrukkelijk, dat Minister *Gerbrandy* er mede akkoord ging: „will be handed over to me.”

51700. De **Voorzitter**: Hebt u de correspondentie nog?

A. Ik zelf niet.

51701. De **Voorzitter**: Waar moet die zijn?

A. In het dossier van *van der Reyden*.

51702. De **Voorzitter**: Op het Departement van Justitie?

A. Of in Londen.

51703. De **Voorzitter**: In het archief van uw dienst?

A. Dat is in Londen achtergebleven, maar bij Justitie.

51704. De **Voorzitter**: Als er tegen *van der Reyden* is gezegd: „Wij stellen je voor de keus: internering of naar Nederland”, weet u dan wie dat gedaan heeft.

A. Neen.

51705. De **Voorzitter**: Het is niet mogelijk, dat de heer *van 't Sant* daarbij betrokken is geweest?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik weet dit nu nog, omdat *van der Reyden* na de bevrijding aan de Nederlandse Regering heeft gevraagd een vergoeding voor de tijd, dat hij in Nederland in Duitse kampen is geweest, waarbij hij eerst heeft verteld, dat hem deze vergoeding door mij is toegezegd. Dit is een bespreking, waar *van der Reyden* op het Ministerie van Justitie zelf bij is geweest; daarna heeft hij gezegd: Het is wel mogelijk, dat het is geschied door de dienst van kolonel *Rabagliatti*.

51706. De **Voorzitter**: U zegt, dat u het daardoor weet!

A. Daardoor is de zaak bij mij aan het rollen gekomen, omdat Justitie aan mij advies heeft gevraagd.

51707. De **Voorzitter**: Het laatste heeft zich afgespeeld in...?

A. Ik geloof: einde 1945.

51708. De **Voorzitter**: Verder hebt u van de zaak-van der *Reyden* niets gehoord?

A. Neen.

51709. De **Voorzitter**: Ik zei zoëven, toen wij het hadden over van 't *Sant* en zijn eventuele bemoeiingen met geheime-dienstwerk: de groep-Hazelhoff *Roelfzema*, die de steun had van de Minister-President, had ook de steun van de heer van 't *Sant*. Weet u of dit zo was?

A. Ja, dit weet ik, maar ik weet niet, hoe ver die steun ging en of de heer van 't *Sant* zich inderdaad met plannen, die de groep *Hazelhoff Roelfzema* heeft gemaakt, heeft bemoeid.

51710. De **Voorzitter**: Volgens *Hazelhoff Roelfzema* was dat wel het geval. Deze zei, dat hij van de heer van 't *Sant* de grootste steun heeft gehad.

A. Dit kan ik niet zeggen.

51711. De **Voorzitter**: U heeft alleen gemerkt, dat er wel contact bestond?

A. Dit wel.

51712. De **Voorzitter**: U bemoeide zich uiteraard helemaal niet meer met die groep?

A. Neen.

51713. De **Voorzitter**: Wat de uitzending van agenten in uw periode betreft, hebben wij de vorige keer geconstateerd, dat deze zich heeft beperkt tot Schrage, Zomer, van Brink en *Alblas*,

A. Ja.

51714. De **Voorzitter**: U weet niet, door welke Engelse dienst van Hamel is uitgezonden?

A. Het feit, dat van Hamel zou worden uitgezonden, was reeds geregeld, toen ik in Londen kwam. Deze uitzending is geregeld door van 't *Sant* en *Hooper*.

51715. De **Voorzitter**: De vorige keer zei u, dat in uw tijd Schrage, Zomer, van Brink en *Alblas* zijn uitgestuurd.

A. Dat klopt, met het voorbehoud, dat deze mensen zijn uitgezocht in de periode, dat van 't *Sant* het hoofd was, maar misschien weggegaan zijn in de periode, dat ik aan het hoofd stond. In de periode van Augustus 1941 tot begin 1942 heb ik persoonlijk, doordat ik in Augustus/September 1941 de eis aan de Engelsen had gesteld, dat wij meer zeggenschap moesten hebben, geen nieuwe Nederlanders ter beschikking van de Engelsen gesteld.

51716. De **Voorzitter**: Was het met deze vier mensen zó, dat zij zijn uitgezocht door de Nederlandse dienst en overgegeven zijn aan de Engelsen en dat het daarmee aigelopen was? Of heeft men er ook bemoeienis mee gehad in de vorm van besprekingen over de opdrachten?

A. Er hebben besprekingen plaats gevonden, maar ik heb steeds betwijfeld — ik zei het de vorige keer reeds — of de Engelsen zich altijd hebben gehouden aan de besprekingen, die in onze tegenwoordigheid met de uit te zenden agenten werden gehouden.

51717. De heer **Koersen**: Heeft u daarover met de Engelsen gesproken?

A. Ja.

51718. De heer **Koersen**: En wat was hun antwoord daarop?

A. Dat antwoord was vriendelijk en voorkomend, doch tenslotte kwam men er niets verder mee.

51719. De heer **Stokvis**: Erkenden zij de afwijkingen van de besprekingen?

A. Neen, want ik heb het nooit kunnen bewijzen.

51720. De **Voorzitter**: Kunt u ook nog iets vertellen omtrent hetgeen u met van Brink hebt meegemaakt?

A. Ik herinner mij, dat van Brink is uitgezonden einde 1940.

51721. De **Voorzitter**: Hij is gearachuteerd in de nacht van 18 op 19 November 1940. In zoverre is het geval-van Brink enigszins merkwaardig, omdat hij heeft medegedeeld, dat hij zijn code-opleiding heeft gekregen van de heer van der Schrieck en dat hij verder ook veel van zijn kennis heeft opgestoken bij de heer *Vrinten*. Dit is een figuur, die afwijkt van de figuur, die wij als normaal hebben leren kennen.

A. Van een code-opleiding van de heer van der Schrieck kan ik mij niets herinneren.

51722. De **Voorzitter**: Hij heeft samen met de heer van *der Schrieck* een code gemaakt.

A. Dat weet ik niet. Ik weet, dat er later een speciale Engelse code-expert was.

Hij kwam wel regelmatig op Chester Square en heeft daar met de heer *Vrinten* gesproken over adressen van mensen, met wie hij zich in Nederland in verbinding zou stellen, maar de zuivere opleiding is ook in het geval-van Brink toch door de Engelsen ter hand genomen.

51723. De **Voorzitter**: Hij geeft een andere indruk; het viel ons daarom zo op, omdat het anders was dan in de normale gevallen. Maar het heeft zich afgespeeld in de tijd, dat u er nog nauwelijks was?

A. Ja.

51724. De **Voorzitter**: Hebt u iets bemerkt van het zendverkeer van van Brink van Nederland uit met Engeland?

A. Voor zover ik het mij kan herinneren: heel, heel weinig. Ik durf dit niet met zekerheid zeggen, maar het enige, dat ik mij eigenlijk op het ogenblik herinner, is het bericht, dat van Brink zou terugkomen.

51725. De **Voorzitter**: Hij gaf hoofdzakelijk militaire inlichtingen; het is mogelijk, dat er voor de Engelsen geen aanleiding was deze aan u door te geven.

Was het u bekend, dat luitenant-ter-zee Schaper hem zou terughalen?

A. Ja.

51726. De **Voorzitter**: En dat het niet kon doorgaan, omdat deze door de Duitsers was neergeschoten?

A. Ja.

51727. De **Voorzitter**: Dat schijnt mede de reden te zijn geweest, dat van Brink de reis over land heeft moeten maken.

Van Brink heeft ook verklaard, dat hij zijn telegrammen heeft gezien na zijn terugkeer in Engeland in 1942 en dat kapitein Derksema ze hem ter inzage heeft gegeven.

A. Wij hebben wel iets gehad, maar naar mijn mening heel weinig.

51728. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat het 45 telegrammen waren over en weer, waarvan 12 terug naar Nederland.

A. Hoeveel telegrammen zouden wij dan van hem in Engeland hebben ontvangen?

De **Voorzitter**: 46 min 12.

A. 34? O neen, lang niet!

51729. De **Voorzitter**: Nu is het wel merkwaardig, dat, toen van *Brink* in Engeland terugkwam, er eigenlijk betrekkelijk weinig aandacht aan hem is besteed. Hij zegt zelf, dat *Vrinten* een rapport van 2 of 3 bladzijden heeft opgemaakt, terwijl ik hier een rapport heb van enige tientallen bladzijden, dat is opgemaakt door van *Brink*. Hij heeft er een gemaakt in 1945 en een in 1946: in 1945 over zijn missie en in 1946 op verzoek van Buitenlandse Zaken voor de Commissie-Cleveringa; dat had natuurlijk betrekking op zijn wederwaardigheden op de terugreis.

Indien het juist is, is het wel merkwaardig, dat, indien een agent uit Nederland terugkomt, men volstaat met een rapport van 2 of 3 bladzijden. Het zou voor de hand hebben gelegen, als een dergelijke agent in alle opzichten uitgepompt was.

Weet u niet, hoe men tegenover de heer van *Brink* stond, toen hij terugkwam?

A. Mag ik misschien eerst even iets anders zeggen? Ik had in 1942 met de uitzending niets meer te maken.

De **Voorzitter**: Dat is juist.

A. Ik heb vele malen de heer van *Brink* gezien en met hem gesproken, maar ik heb de heer van *Brink* niet om een rapport gevraagd.

51730. De **Voorzitter**: Neen, maar hij moest toch waarschijnlijk ook ondervraagd worden, zoals alle andere mensen, die Engeland binnenkwamen, en dit ressorteerde natuurlijk wel onder uw dienst?

A. Ja, dat is ook gebeurd.

51731. De **Voorzitter**: Hij vertelde, dat de heer *Pinto* hem ook ondervraagd heeft, omdat rekening moest worden gehouden met de mogelijkheid, dat hij in handen van de Duitsers was geweest. Hij was lang weggebleven. De heer *Pinto* kwam tot de conclusie, dat dat niet het geval was.

A. Ja.

51732. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat uw dienst zich beperkte tot die kant van de zaak en dat een onderzoek naar het verloop van de zending van van *Brink* buiten uw bemoeienis als hoofd van de Politie-Buitendienst viel?

A. Het bevreemdt mij inderdaad, dat er geen instantie is geweest, die van *Brink* om inlichtingen over zijn zending heeft gevraagd.

51733. De **Voorzitter**: Hij kwam terug op 18 September 1942 en dus juist in de periode, waarin de inlichtingendienst eigenlijk zonder hoofd was. Het was juist in de periode van het vacuum. Misschien is dat de verklaring.

U heeft de vorige keer verteld van uw verschil van mening met *Rabagliatti* en in dit verband heeft u gezegd — u heeft er zoëven nog aan herinnerd —, dat u daardoor moeilijk stond tegenover *Hazelhoff Roelfzema* en zijn plannen, omdat u juist die besprekingen met de Engels had. U heeft ook gezegd, dat een van uw bezwaren tegen *Rabagliatti* was, dat men van diens zijde weinig oog had voor de waarde van het mensenmateriaal. U heeft gezegd, dat de Engels er dag in dag uit op aandrongen, dat er meer mensen werden uitgezonden, terwijl van onze kant gezegd werd: het hindert niet of er maar enkelen gaan, maar dit moeten door en door betrouwbaren en geschikt zijn. *Hazelhoff Roelfzema* heeft echter hier verklaard: Dat kan niet, want ik heb bijna een jaar lang met *Rabagliatti* samengewerkt en deze zei altijd: iedere man, die uitgaat op dit gebied, is een divisie waard. Zijn verklaring op dit punt luidt:

„Kolonel *Rabagliatti* heeft altijd gevochten tegen het idee van de sabotagediensten om veel mensen uit te gooien. Kolonel *Rabagliatti* is dus het voorbeeld geweest van het principe: We hebben er maar weinig nodig, ze moeten perfect zijn en ze moeten op zich zelf staan. Hij is de man, die heeft gehamerd op weinig, maar goed. Altijd zei hij: „Een geheime dienst is een heel fijn gebouwtje, in tegenstelling met de sabotage, en dat heel fijne gebouwtje moet ook heel fijn bij elkaar gehouden worden." Wat *Derksema* zegt, spreek ik tegen."

Dat is lijnrecht in tegenspraak met uw mededelingen op dit punt.

A. De oplossing zou mogelijk zijn, dat *Rabagliatti* van inzicht is veranderd.

51734. De **Voorzitter**: Maar daarvan hebt u niets bemerkt?

A. Neen.

51735. De **Voorzitter**: *Hazelhoff Roelfzema* spreekt over het jaar, waarin hij met *Rabagliatti* heeft samengewerkt; dat is van Augustus 1941 tot de zomer van 1942.

A. Ik zou nog een kleine toelichting willen geven. Men heeft wet gevraagd om meer mensen naar Nederland te zenden. Ik heb niet bedoeld, dat *Rabagliatti* voor het inlichtingenwerk grote hoeveelheden mensen naar Nederland wilde zenden, maar de zorg, welke *Rabagliatti* aan de mensen besteedde, was m.i. niet groot genoeg.

51736. De heer **Koersen**: Heeft u dat weleens tegen de heer *Gerbrandy*, die wel contact had met *Rabagliatti*, uitgesproken?

A. Ik vermoed het wel, maar zeker weet ik het niet.

51737. De **Voorzitter**: Voor Juni 1942 zijn er 21 Nederlandse agenten bij S.O.E. gekomen. In Juni 1942 is pas de regelmatige samenwerking tussen het bureau van de heer *de Bruyne* en S.O.E. begonnen. Van hetgeen na die tijd is uitgezonden, wist de heer *de Bruyne* dus, hoe het in elkaar zat. Pas later is ontdekt, dat er 21 agenten waren, die reeds tevoren met S.O.E. in aanraking waren gekomen. Voor een groot deel hebben wij die agenten kunnen thuisbrengen, omdat een enkele er van is teruggekomen en omdat een deel te vinden is in de lijsten van de Duitsers. De namen van vier agenten hebben wij echter niet kunnen thuisbrengen. Misschien zijn die bij S.O.E. gekomen, maar niet uitgezonden. Ik ral u de namen van deze laatsten noemen; misschien weet u er iets van. Het zijn: *Gankema*, *Wijnberg*, *de Koning* en *var: der Goot*.

A. Die namen zijn mij onbekend, Mijnheer de Voorzitter!

51738. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog met *Rabagliatti* moeite gehad over de uitzending van *Broekman*?

A. Kapitein *Broekman*? Neen. Het is mogelijk, dat mij de naam is genoemd of dat hij er in het begin over heeft gesproken, maar ik geloof het toch niet.

51739. De **Voorzitter**: Wist u, dat kapitein *Broekman* aanvankelijk weer zou worden teruggezonden?

A. Ja, ik heb er wel van gehoord. Kunt u mij even zeggen, wanneer het is geweest?

51740. De **Voorzitter**: Dit moet gespeeld hebben op het moment, ongeveer, dat u de dienst hebt overgedragen aan kolonel *de Bruyne*. Die heeft er verder de nodige wijzingen over gehad met *Rabagliatti*. Kolonel *de Bruyne* heeft verklaard:

„Er bestond een slechte verstandhouding tussen *Derksema* en *Rabagliatti* op het moment, dat ik de dienst overnam. Een van de redenen hiervoor was o.a., dat *Rabagliatti* op de meest brute wijze heeft geweigerd een vertrouwensman van de Nederlandse Regering uit te zenden met het motief: met politiek hebben wij niets te maken!

Dat was kapitein *Broekman*. Dat heeft hij mij zelf verteld. Ik heb het ook van de heer *Broekman* gehoord. Ik heb het antwoord van *Rabagliatti*, nog gericht aan de heer *Derksema*, dat *Broekman* niet werd uitgezonden, in handen gehad. Dat is het eerste moment van wrijving tussen *Rabagliatti* en mij geweest", enz.

Het komt hierop neer, dat de heer *de Bruyne* begon — tenminste zo is zijn voorstelling van zaken — met het voortzetten van het conflict, waarmee u was geëindigd.

A. Ik herinner mij nu wel weer, dat ik met kolonel *Rabagliatti* overleg heb gepleegd over de uitzending van *Broekman*. Ik kan mij niet herinneren of daarvoor al enige voorbereidingsmaatregelen waren genomen. Ik kan mij wel herinneren, dat ik dus onaangenaamheden met de heer *Rabagliatti* heb gehad, omdat hij *Broekman* niet wilde uitzenden, maar ik kan u op het ogenblik niet meer zeggen of er voorbereidingsmaatregelen waren genomen.

51741. De **Voorzitter**: En het motief, dat de heer *de Bruyne* hier noemt, namelijk dat *Rabagliatti* zei: met politieke zaken heb ik niets te maken?

A. Ik moet bekennen, dat ik dat niet meer weet.

De niet-uitzending van kapitein *Broekman* is niet het enige geschilpunt tussen mij en kolonel *Rabagliatti* geweest.

51742. De **Voorzitter**: Dat is mij volkomen duidelijk, maar het is het laatste geweest. Dat blijkt uit de mededeling van kolonel de *Bruyne*; die is direct in het vervolg van deze moeilijkheid terechtgekomen. Misschien herinnert u zich iets meer hiervan, wanneer u deze brief van 21 Januari 1942 ziet, die aan u is gericht. Er staat geen naam onder, maar ik vermoed, dat hij van *Rabagliatti* afkomstig is.

A. Nu ik de brief zie, herinner ik me hem weer.

51743. De **Voorzitter**: Deze brief is dus inderdaad van *Rabagliatti* afkomstig, al staat zijn handtekening er niet onder?

A. Ja.

51744. De **Voorzitter**: Dan is er een andere kwestie. De heer *Wolters*, die bij u werkzaam was, hield een kaartstelsel bij van onbetrouwbare Nederlanders?

A. Het werd op mijn bureau bijgehouden. De luitenant-ter-zee *Wolters* deed dit niet speciaal. *Wolters* was een van de mensen, die het meest met het kaartstelsel in aanraking kwamen, omdat hij de mensen ondervroeg over de politieke betrouwbaarheid van mensen in het buitenland en in Nederland. De leiding van dat kaartstelsel berustte eigenlijk bij de adjudant-onderofficier *Wijlhuizen* van de marechaussee.

51745. De **Voorzitter**: Er was dus een dergelijk kaartstelsel — afgezien van de vraag, wie het in meer directe zin verzorgde —. Heeft u enig idee, hoeveel kaarten het bevatte, toen de bevrijding was aangebroken?

A. In mijn herinnering tussen de 30 en 50 000.

51746. De **Voorzitter**: In ieder geval liep het dus in de tienduizenden. Een soortgelijke arbeid werd verricht aan het Departement van Binnenlandse Zaken door de heer *Olifiers*. Dit was een kaartstelsel, dat ook in de tienduizenden liep; ik heb ergens een getal gevonden van 125 000; anderen zeggen: 60 à 70 000, in ieder geval een respectabel aantal kaarten. Er waren dus twee bureaus, die dat deden. Verder was er een bureau B.I., dat belang kon hebben bij de inhoud van dat kaartstelsel. Nu hebben wij de indruk, dat tussen die drie instanties met betrekking tot de onbetrouwbare Nederlanders in het vaderland weinig coördinatie bestond.

A. Als een Engelandvaarder bij ons arriveerde, werden er lijsten gemaakt van onbetrouwbare Nederlanders.

51747. De heer **Stokvis**: Volgens zijn opgave?

A. Inderdaad. Kopieën van die lijsten werden gezonden aan het bureau van de heer *Olifiers*, volledig.

51748. De heer **Stokvis**: Zond hij u omgekeerd ook lijsten van inlichtingen, die hij kreeg langs andere weg?

A. Dit is zo opgelost, dat enige mensen van mijn dienst geruime tijd gedetacheerd zijn geweest bij het bureau-*Olifiers* om het daaruit te halen, omdat de heer *Olifiers* zei, dat hij geen krachten en geen tijd had om ons volledig in te lichten.

51749. De heer **Koersen**: Bestond er enige controle op de mededelingen van die Engelandvaarders?

A. Neen, behalve als deze mededelingen ons ook waren gedaan door anderen of wanneer de namen in het kaartstelsel voorkwamen, omdat de namen waren aangetroffen in b.v. „Volk en Vaderland”.

51750. De heer **Koersen**: Bleek er weleens een verschillende beoordeling te bestaan?

A. Er zijn weleens mensen versleten voor N.S.B.ers, waarvan men naderhand zei: lid van de N.S.B. is hij niet geweest, maar helemaal goed is hij niet geweest.

51751. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Brijnen* een verklaring afgelegd over deze kaarten en hij heeft gezegd, dat de wijze, waarop dit gebeurde op uw bureau, veel en veel minder aan de te stellen eisen voldeed dan op het bureau van de heer *Olifiers*.

De heer *Brijnen* heeft gezegd:

„Op een kaart, die ik van het bureau-*Derksema* kreeg, stond: „*Jansen*” — als het kon nog zonder voorletters — „*Enschede*”, en dan als inhoud van het verhaal: „is een reuze schoft en helemaal fout.”

Nu was onze opvatting, dat op zo'n kaart moest staan: *Jansen* met één of twee s'en, W., Goorstraat, enz. Daaronder: de zoveelste van de zoveelste — zo dicht mogelijk benaderd — door die en die gezien met een N.S.B.-speldje op of in uniform, of een ander concreet feit, waarmee je iets kon doen. Je kunt iemand niet vangen voor het feit, dat hij „een schoft” of „helemaal fout” is. Dat werd voor een groot deel gedaan door de heer *Wolters*, met wie ik heel weinig contact heb gehad. Ik heb alleen heel veel van het werk gezien, dat op die kaarten terecht kwam. Die kaarten werden gemaakt door onderofficieren van de marechaussee, b.v. door adjudant *Wijlhuizen*. Ik weet zijn naam niet precies. Die mensen werkten met grote ijver. Ik weet dat, want dat heb ik kunnen zien. Zij zijn tot 's nachts 12 uur, onder luchtaanvallen, aan hun schrijfmachine blijven zitten om maar veel kaarten te produceren. Het is natuurlijk nodig een onderofficier van de marechaussee te vertellen, hoe hij die kaarten moet maken. Daaraan ontbrak het helaas. Zij kwamen stralend van trots 1000 kaarten op het bureau van de heer *Derksema* brengen. Die kaarten waren keurig bijgewerkt, maar zij deugden niet.”

De heer *Wolters* heeft ook verkaart, dat hij voor dat kaartstelsel had te zorgen. Hij zegt, dat het een aantal was van 20 000, toen het overging naar het Bureau Nationale Veiligheid. Dit getal laat ik daar; het was in ieder geval een aanzienlijk aantal. Er wordt dus door de heer *Brijnen* een tegenstelling gemaakt tussen de twee bureaus in die zin, dat het stelsel van de heer *Olifiers* deskundiger was opgezet dan dat van uw dienst.

A. Neen. Wij hebben natuurlijk heel grappige ervaringen gehad met de mededelingen van Engelandvaarders. Ik herinner mij een geval van een eenvoudig man in den Haag, die als ergste N.S.B.-er zijn kapper kon noemen, maar verder geen enkele functionaris van de N.S.B. uit het gehele land wist te noemen. Als er b.v. iemand uit *Enschede* kwam, vroegen wij hem: wie zijn er goed of fout, waarop die persoon antwoordde: *Jansen* uit *Enschede*. Natuurlijk hebben wij gevraagd, hoe die man verder heette en wat er nog meer van hem bekend was. Dat wist hij echter niet.

Wij hebben onze inlichtingen altijd doorgegeven aan de heer *Olifiers*, maar de opzet van de bureaus is verschillend geweest. De opzet van ons kaartstelsel was o.m. een check op de Engelandvaarders, die overkwamen, dus ook het testen van de politieke betrouwbaarheid van de Nederlanders, die in Engeland arriveerden.

De opzet van het bureau-*Olifiers* is alleen geweest op verzoek van Minister van *Boeyen* de politieke betrouwbaarheid van ambtenaren te onderzoeken.

51752. De **Voorzitter**: Ambtenaren en anderen, heb ik begrepen.

A. Neen, dat was de oorspronkelijke opzet niet.

Dat heeft zich uitgebreid en is een kaartstelsel geworden, dat Minister van *Boeyen* — ik heb het u de vorige keer ook al gezegd — oorspronkelijk niet bedoelde te handhaven. Maar toen mijn dienst nog onder Minister van *Boeyen* viel, heb ik van Minister van *Boeyen* het voorstel gekregen, ook de dienst van majoor *Olifiers*, die ouder en hoger in rang was dan ik, onder mij te krijgen. Toen ik de Minister er opmerkzaam op maakte, dat dit moeilijk ging, omdat majoor *Olifiers* ouder en hoger in rang was dan ik, zei hij: „Dan ontsla ik hem” (Minister van *Boeyen* was toen waarnemend Minister van Oorlog) „als militair en krijgt u hem als burger onder u.” Tijdens de zeer ernstige ziekte van Minister van *Boeyen* is mijn dienst onder Minister van *Boeyen* weggehaald. Dat heeft Minister van *Boeyen* zo verdrotten, dat hij heeft gezegd: „Dan houd ik de dienst van majoor *Olifiers* en maak ik er van (dat is de opzet geweest) een dienst ten behoeve van Binnenlandse Zaken om de politieke betrouwbaarheid van de ambtenaren te kunnen nagaan.” Dat is uitgebreid tot de politieke betrouwbaarheid van de drager van iedere naam, die men tegenkwam.

51753. De **Voorzitter**: Wat u thans zegt, verklaart, hoe deze verschillende instituten naast elkaar zijn blijven bestaan. Het lijkt mij al met al een ietwat wonderlijke organisatie.

Ik heb voor mij het stenogram van het verhoor van de heer Wolters. Daarin komt ter sprake, dat er ook een kaartsysteem bij de dienst van majoor Olifiers was. Ik heb gevraagd:

„Zijn deze kaartsystemen gezamenlijk naar Nederland gegaan of ieder afzonderlijk?”

Daarop antwoordt hij:

„Ik denk ieder afzonderlijk.”

Daarop zeg ik (dat is misschien in het licht van hetgeen u vertelt niet helemaal juist, maar u kunt het corrigeren):

„De Politie-Buitendienst is bij de bevrijding van het zuiden eerst naar Brussel gegaan en heel waarschijnlijk is dit kaartstelsel toen meegenomen, anders had het zijn doel gemist; het moest werken op het moment, dat men in Nederland kwam.”

Dat is misschien niet helemaal juist, omdat het betrekking had op de mensen, die Engeland binnenkwamen, maar het had waarschijnlijk ook de bedoeling, dat men het kon gebruiken voor mensen in Nederland.

A. Ook!

51754. De **Voorzitter**: U werkte dus met een eigen kaartstelsel en Binnenlandse Zaken had er ook een, waarvan wij niet weten, in welke mate het is gebruikt. Zo is dus de figuur?

A. Dat is zeker gebruikt!

51755. De **Voorzitter**: Het is later gebruikt bij de zuivering, maar het had ook betrekking op andere Nederlanders. Uw kaartstelsel had ook betrekking op alle mogelijke Nederlanders. Nu zien wij het beeld van twee kaartsystemen, die naast elkaar de reis naar het continent maken, die blijkbaar onafhankelijk van elkaar zijn gebruikt en waarbij het de vraag is of daaromtrent voldoende contact in Londen heeft bestaan.

Want ik vraag aan de heer *Wolters*: „Heeft u in die tijd nooit contact gehad met de heer Olifiers?” Antwoord: „Nee.”

A. Ik weet heel zeker, dat alle gegevens, die wij op ons bureau ontvingen, doorgegeven werden aan de heer Olifiers. De heer *Wolters* maakte een rapport en als ik het mij goed herinner, tikte hij meteen zelf. Alle namen met de bijzonderheden werden doorgegeven aan het bureau-Olifiers.

51756. De **Voorzitter**: En kreeg u de gegevens omgekeerd niet?

A. Wij kregen ze omgekeerd ook, doordat heel lange tijd iemand van mijn dienst gedetacheerd is geweest bij het bureau-Olifiers om de gegevens over te nemen.

51757. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Het is vermoedelijk iemand van de marechaussee geweest.

51753. De heer **Stokvis**: Kreeg u ook nog inlichtingen, toen die detachering was afgevoerd?

A. Naar ik mij herinner, heeft die detachering tot het laatst toe geduurd, maar ik weet dit niet zeker.

51759. De **Voorzitter**: De heer *Wolters* heeft ons overgelegd een brief, die hij op 6 Juli 1942 heeft geschreven aan de commandant van de marine te Londen, waarin hij vraagt weer in dienst te worden gesteld, omdat hij overtuigd is als commandant van een mijnveger nuttiger werk te kunnen verrichten dan bij de afdeling Nederland van de C.I.D. Hij schrijft hierin, dat er behalve deze afdeling ook nog is een bureau Documentatie, welk bureau in grote lijnen hetzelfde doel nastreeft als voornoemde afdeling, dat daarna nog een bureau Zuivering werd gesticht, eveneens onafhankelijk van voornoemd bureau en voornoemde afdeling, dat weer later een aparte afdeling werd gesticht voor geheime organisaties in Nederland, weer in een ander gebouw, terwijl het enige contact is, dat de C.I.D. aan deze afdeling de deze dienst ter beschikking staande gegevens verstrekt. Hij zegt dan, dat door hem steeds werd gehoopt, dat bij de plaats hebbende veranderingen er een centralisatie zou plaats vinden, reden waarom door hem steeds gewacht is met zijn verzoek om overplaatsing.

Dit is allemaal niet gebeurd en daarom vraagt hij overplaatsing en geeft hij zijn mening over de vraag, hoe het wel zou moeten zijn.

De heer *Wolters* had dus vrij veel kritiek op de naast elkaar werkende instanties.

A. Die hadden wij zeker.

51760. De **Voorzitter**: U kunt er gerust over spreken. U bent niet verantwoordelijk voor het feit, dat er andere instanties naast de uwe werkten. De indruk, die wij hiervan krijgen, is, dat het een zaak was, die bekeken had moeten worden.

Hebt u zelf niet de indruk gekregen, dat het een veelheid van instanties was, die naast elkaar werkten en hetzelfde werk deden?

A. Ja.

51761. De **Voorzitter**: Die kritiek onderschrijft u dus?

A. Zeker, Mijnheer de Voorzitter!

51762. De heer **Stokvis**: Hebt u in Londen ook blijk gegeven van de opvatting, dat u dit niet efficiënt vond?

A. Ja. Daaruit vloeide voort het aanbod, dat ik van Minister van *Boeyen* heb gehad, dat de dienst van de heer Olifiers onder mij zou komen werken. Dat is door de ziekte van de heer van *Boeyen* niet doorgegaan.

51763. De heer **Stokvis**: Daaruit blijkt dus, dat de heer van *Boeyen* niet veel kritiek op uw dienst had?

A. Juist.

51764. De **Voorzitter**: Nu heb ik hier van de heer Siedenburg een klacht, waarbij de zaak bekeken wordt van een andere kant. B.I. was de inlichtingendienst en de Politie-Buitendienst was de veiligheidsdienst. De klacht, van die andere zijde te berde gebracht, is, dat tussen beide diensten nauwelijks samenwerking bestond.

In een rapport daaromtrent van de heer Siedenburg staat:

„De gegevens omtrent personen en instellingen in bezet gebied verkreeg de Politie-Buitendienst uit ondervragingsrapporten van de Britse veiligheidsdienst, uit haar eigen ondervragingsrapporten van Engelandvaarders, zeelieden, enz., doch grotendeels uit gegevens door het B.I. verstrekt. Behalve alle gegevens uit bezet gebied, welke naar het inzicht van B.I. ook voor de P.B.D. van belang waren, verstrekke B.I. eveneens de ondervragingsrapporten van Nederlanders in Stockholm, Madrid en Lissabon.”

Klopt dat?

A. Nee, Mijnheer de Voorzitter! Het laatste wel, maar het eerste niet.

51765. De **Voorzitter**: De heer Siedenburg deelt verder mede:

„Over deze grote hoeveelheid door B.I. verstrekte gegevens is van de P.B.D. — voor zover mij bekend — nimmer een verzoek binnengekomen tot het inwinnen van toelichtingen of bevestigingen uit bezet gebied. Vragen naar betrouwbaarheid van of pogingen tot contact opnemen met politie-autoriteiten of justitiële instanties in bezet gebied zijn door de P.B.D. aan B.I. niet gesteld of ondernomen. De dikwijls op geruchten berustende verklaringen van Engelandvaarders omtrent personen in bezet gebied bleken bij de bevrijding zonder meer in kaart te zijn gebracht, waaruit talloze onaangenaamheden zijn ontstaan. Omgekeerd werd de P.B.D. volkomen buiten de operatiën van B.I. en B.B.O. gelaten. Men meende daar steeds, dat de eigen security van bureaux en personeel perfect was. Ook dit was ten onrechte.”

De details laat ik buiten beschouwing, maar ook hier weer de klacht, dat ieder voor zich zelf bezig was met zijn eigen gegevens, maar dat die gegevens niet voldoende onderling werden uitgewisseld. Daarop kwam het neer.

A. Deze mededelingen zijn niet juist.

51766. De **Voorzitter**: Daarom leg ik ze u ook voor om te beoordelen, wat er juist van is; misschien kunt u er een nadere toelichting op geven. Het is bij het verhoor van de heer Siedenburg ietwat toegespitst op een bepaald onderdeel. Hij heeft verklaard:

„Door B.I. werd alles doorgestuurd, waarvan werd verwacht, dat het voor de Politie-Buitendienst, resp. Justitie, van belang

war. Deze zaken werden onder meer door mij uitgezocht. Het viel mij op, dat naar aanleiding daarvan door de Politie-Buitendienst nooit enige vraag werd gesteld, noch een toelichting verlangd. Er werd nooit gezegd: Over dit onderwerp zouden we weleens wat meer willen weten. Het werd gewoon als routine-werk doorgestuurd."

Ik vraag dan:

„Deed het B.I. dat ook niet ten opzichte van de gegevens, welke het van de Politie-Buitendienst ontving? Werd daar ook geen toelichting op gevraagd?"

De heer *Siedenburg* antwoordt:

„Daarin was het B.I. eigenlijk niet zo zeer geïnteresseerd, omdat dat hoofdzakelijk politionele gegevens waren, voornamelijk bestaande uit een beschrijving van de tocht naar Engeland, wanneer het Engelandvaarders betraf. Het B.I. controleerde daaruit dan hoogstens contactadressen en routes, die van belang konden zijn."

Hierop heb ik gezegd:

„De Politie-Buitendienst kon toch op een gegeven moment door zijn verhoren van Engelandvaarders gegevens te welen komen, die voor de contacten van B.I. van eminent belang waren?"

De heer *Siederzburg* antwoordt:

„Dat is stellig zo en dat is ook weleens gebeurd. Hier werd echter, voor zover mij bekend, nooit overleg over gepleegd."

Ik vraag: „Over en weer niet?" en dan zegt de heer *Siedenburg*:

„Neen, er werd over en weer geen overleg gepleegd. Naar mijn gevoel is hier niet een van de partijen de schuld, doch het gebeurde eenvoudig bij beide niet. Eens in de week was er een bespreking tussen de toenmalige kapitein *van Houten* en de heer *Derksema*. Om verschillende redenen kon die bespreking weleens niet doorgaan; kapitein *van Houten* heeft o.m. eens een reis naar Stockholm gemaakt, in welke periode die bespreking niet kon plaats vinden. De kapitein *van Houten* had mij verzocht gedurende zijn reis de bespreking voor hem waar te nemen. De heer *Derksema* meende echter, dat zulks niet nodig was, omdat er niets te bespreken viel. Ik belde hem tevoren op en kreeg dan te horen, dat er niets te bespreken was, wat mij altijd zeer heeft verbaasd. Ik meende reeds toen, dat in de gegeven omstandigheden tussen twee dergelijke diensten een regelmatige uitwisseling nodig was."

Hier hoort u dus een klacht over het onvoldoende benutten van de inlichtingen, die men elkaar wederzijds kon geven, en over het onvoldoende overleg hieromtrent.

A. Ik ben het hiermede niet eens.

Als eerste punt zou ik u hierop willen wijzen, dat door ons herhaaldelijk wel is gevraagd, ook aan agenten in Nederland, inlichtingen in te winnen over de politieke betrouwbaarheid van bepaalde personen. Dit heeft men nooit gewild, omdat dan de zenders nog meer belast zouden worden en men voor een dergelijke minder belangrijk geachte zaak de zenders in Holland niet extra wilde belasten.

Ik heb inderdaad iedere week contact gehad met *van Houten* en het is mogelijk, dat hij weleens drie weken weg is geweest en dat er dan niets bijzonders te bespreken was, doordat er geen Engelandvaarders waren binnengekomen. Normaal gebeurde dat echter wel. Wij hebben  n aan B.I. inlichtingen verstrekt,  n van B.I. inlichtingen gekregen. Ik ben niet zo ontevreden over B.I. en over het bureau-Olifiers.

51767. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* heeft gezegd, dat het na de bevrijding nog erger werd, toen het B.I. te Brussel zat.

Hij signaleert dan ook nog een ander verschijnsel, waarvan ik de juistheid op het ogenblik niet kan beoordelen. Hij zegt: Na de bevrijding van het zuiden werkte het bureau van overste *Derksema* in Brussel; de Canadezen werkten echter meestal samen met de Veiligheidsdienst van de stoottroepen, waar de heer *Gerritsen* aan het hoofd stond, want in de streken, waar de Canadezen zich bevonden, waren geen mensen van het bureau van de heer *Derksen*.

Dit lijkt op zich zelf verklaarbaar. Hij zegt dan verder: Alles werkte vreselijk verwarrend, want niemand wist, waar hij aan toe was.

A. Zo is het in het zuiden inderdaad geweest; dit geef ik toe.

51768. De **Voorzitter**: Kunt u iets zeggen van het naast elkaar werken van uw dienst en de Veiligheidsdienst van de stoottroepen en hoe dit te verklaren is?

A. De Veiligheidsdienst van de stoottroepen was niet de enige Veiligheidsdienst van deze troepen. Ik herinner mij uit Eindhoven de Blauwe Jagers. Er zijn er nog meer geweest.

51769. De **Voorzitter**: Dit is echter een andere zaak dan de toestand te Londen. Men kan begrijpen, dat in het zuiden niet alles liep, zoals het lopen moest. De toestand op de bureaux te Londen vindt u echter toch ook niet ideaal?

A. Inderdaad niet, maar de samenwerking was niet zo slecht als verschillende mensen u verklaard hebben. Het feit, dat de verschillende bureaux naast elkaar stonden, is echter op zich zelf fout geweest.

51770. De **Voorzitter**: *Lauwers* heeft verklaard, dat hij eerst een oproeping heeft gekregen om zich te melden bij u; dat u heeft geweigerd hem uit te zenden; dat hij daarna een oproeping van kapitein *Kruls* heeft gekregen, die hem aan de Engelsen heeft overgedragen. Kan dit juist zijn?

A. Zegt hij ook er bij, waarom ik het heb geweigerd? Ik kan mij *Lauwers* wel herinneren, maar.....

51771. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij opdracht kreeg om naar kapitein *Derksema* te gaan, omdat de dienst, waartoe deze officier behoorde, een groot tekort aan marconisten had. Ik citeer:

„De **Voorzitter**: Dat was in het voorjaar van 1941?"

A. In April 1941.

De **Voorzitter**: Toen was de heer *van 't Sant* nog leider van de Centrale Inlichtingendienst en kapitein *Derksema* assisteerde hem.

A. Dat weet ik niet.

De **Voorzitter**: Ik zeg dit even om de phase aan te geven, waarin dit plaats vond.

A. Ik ben dus bij kapitein *Derksema* gekomen. Deze vertelde mij, dat hij wist, dat wij ons voor deze Engelse dienst hadden opgegeven, en vroeg of wij niet liever bij hem wilden komen, omdat hij gebrek aan personeel had.

De **Voorzitter**: Op het bureau?

A. Neen, aan marconisten, die uitgezonden konden worden naar Nederland.

De **Voorzitter**: Voor hetzelfde doel?

A. Ja. Ik was bij kapitein *Derksema* te zamen met sergeant *Terlaak*, die zich eveneens voor het op te richten „parachutistenbataljon" had gemeld. Wij werden hiervoor uitgekozen, omdat wij behoorden tot de verbindingdienst van het Nederlands legioen in Engeland, en dus op dit gebied enige kennis hadden."

Even verder zegt *Lauwers*:

„Ik ben door kapitein *Derksema* geweigerd om voor uitzending naar Nederland in aanmerking te komen."

Dat was, nadat hij door u was verhoord.

Hij zegt vervolgens:

„Kapitein *Derksema* oordeelde het echter niet wijs mij naar Nederland uit te zenden, omdat ik ten gevolge van een vijfjarig verblijf in het buitenland niet over voldoende relaties in Nederland zou beschikken, zodat ik in geval van nood niet zelf direct een onderduikadres zou kunnen vinden."

Hierop vroeg ik hem, of u dat met zoveel woorden had uitgesproken en hij zei hierop: Ja. Hij is toen teruggekeerd naar het kamp te Wolverhampton en is via de toenmalige kapitein *Kruls* toch bij S.O.E. terecht gekomen. Hebt u geen herinnering hieraan?

A. Ik herinner mij de naam *Lauwers*, maar ik herinner mij niet meer, dat ik hem om die reden heb geweigerd. Maar als dit zo is, dan vind ik het zeer logisch, dat dit zo door mij is gedaan.

51772. De **Voorzitter**: *Lauwers* is toen terechtgekomen bij een Engelse dienst, die toen reeds S.O.E. heette en waar de heer *Laming* werkte. Kende u de heer *Laming* in die tijd?

A. Ik kende de naam, maar ik heb hem nooit ontmoet.

51773. De **Voorzitter**: U hebt dus geen contact met hem gehad?

A. Ik heb hem nooit gesproken.

51774. De **Voorzitter**: Hoorde u over hem in verband met de geheime dienst of zelfs dat niet?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik geloof het niet.

51775. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op hetgeen ik in het begin heb gezegd over het contact tussen u en de heer van 't Sant na uw benoeming. De heer van 't Sant heeft zelf verklaard:

„Bij de benoeming van *Derksema* tot waarnemend hoofd (hij is nooit hoofd van de C.I.D. geweest) is hem gezegd, dat hij zolang mogelijk contact met mij moest houden, tot hij te paard zat.”

A. Het is best mogelijk; ik weet niet, door wie het is gezegd. Ik weet heel goed, dat Minister van *Boeyen*, onder wie ik viel, mij zei, geen contact met de heer van 't Sant te onderhouden.

51776. De **Voorzitter**: Wat de heer van 't Sant hier heeft gezegd, acht u onjuist?

A. Ik zou hem een keer hebben gesproken?

51777. De **Voorzitter**: Neen, hij zegt: „Bij de benoeming van *Derksema* is hem gezegd, dat hij zolang mogelijk contact met mij moest houden.”

A. Dat weet ik niet; het is niet gebeurd.

51778. De **Voorzitter**: Het is lijnrecht in tegenspraak met wat naar uw zeggen, Minister van *Boeyen* heeft gezegd.

A. Wie zou het tegen mij hebben gezegd?

51779. De **Voorzitter**: Dat zegt hij niet, maar het lijkt mij: een van de verantwoordelijke bewindslieden, die het naast bij uw benoeming betrokken zijn geweest. Dat zou de heer van *Boeyen* zijn geweest, want u kwam toen onder Binnenlandse Zaken.

A. Ja. ik kwam onder Binnenlandse Zaken.

51780. De **Voorzitter**: Het kan ook de Minister zijn geweest, onder wie de dienst uitkwam, de Minister van Justitie, dus de heer *Gerbrandy*.

A. Ik kan het mij niet herinneren.

51781. De **Voorzitter**: Er is nog een ander geval, waarin uw naam wordt genoemd; dat is vermeld door de heer *Somer*. Deze heeft 1 April 1943 een brief geschreven aan de Minister van Oorlog, waarin hij mededeling doet van de feiten. Hij heeft in 1941, toen hij nog in Nederland was, getracht van Nederland uit een verbinding met Engeland tot stand te brengen.

Daarvoor was een kaart van Nederlandsch-Indië bewerkt en — zo zegt de heer *Sonzer* —

„Op deze kaart waren zodanige kringen getrokken om de plaatsnamen, dat de persoon, die deze kaart naar Engeland zou overbrengen, met een bepaalde code mijn naam kon ontcijferen. Tevens zou door de boodschapper worden gevraagd om contact op te nemen met mij, omdat wij in Nederland over belangrijke gegevens beschikten en pogingen aanwendden een geregelde verbinding tot stand te brengen. Een zend- en ontvanginstallatie was daarvoor aanwezig.”

Het was dus alleen de kwestie, contact te krijgen. Hij zegt dan:

„Ik heb in Nederland nooit enig antwoord mogen ontvangen op mijn verzoek om op deze wijze een behoorlijk contact met Engeland mogelijk te maken.”

Verder zegt hij: „Toen ik enige tijd geleden” — dit schijnt dus korte tijd vóór het schrijven van deze brief te zijn geweest — „toevallig kolonel van de *Plassche* ontmoette”, en dan vertelt hij, dat deze hem mededeelde, dat hij de papieren aan majoor *Olifiers* had gegeven. Hieruit bleek dus, dat de stukken in Engeland waren aange-

komen. Informatie bij de heer *Olifiers* leverde op, dat deze de zaken had gekregen van de heer van de *Plassche*, maar ze dadelijk had doorgegeven aan de heer *Derksema*. Deze deelde mede, dat hij zich wel herinnerde, dergelijke stukken te hebben ontvangen. De heer *Somer* schrijft dan verder:

„Na deze mededeling ben ik op zoek gegaan bij de Britse inlichtingendienst. Deze dienst was inderdaad in het bezit van de stukken.

Zoals uit de hierbij gevoegde bijlagen blijkt, heeft men getracht drie weken lang een verbinding tot stand te brengen, wat niet is gelukt.”

De heer *Somer* zegt dus: de stukken zijn bij de heer *Derksema* terechtgekomen, maar deze weet niet, wat er mee gebeurd is; in ieder geval zijn zij tenslotte in handen van de Engelsen gekomen. Als ik het betoog van de heer *Somer* goed begrijp, is hij van mening, dat de Nederlanders er niet veel aan gedaan hebben, waarbij hij in het bijzonder op u doelt als laatste schakel.

Kunt u zich hiervan iets herinneren?

A. Ja, maar niet, of het is geweest vóór 1943 of na de aankomst van overste *Somer* in Engeland. Ik herinner mij in ieder geval, dat ik de zaak met hem heb besproken. Wanneer ik er voor het eerst van heb gehoord, kan ik mij niet herinneren.

Dat ik de stukken aan de Engelse inlichtingendienst heb gegeven, is heel verklaarbaar, omdat wij niet rechtstreeks in contact stonden met Nederland; dit liep over de Engelse dienst.

51782. De **Voorzitter**: Het is mij niet duidelijk, wat de heer *Somer* met deze klacht bedoelt. Er staat met zoveel woorden: „De Nederlandse instanties hebben mijn verzoek genegeerd.” Hij wist echter op 1 April 1943 toch wel, wat de mogelijkheden van de Nederlandse instanties in Engeland destijds waren. Wanneer hij dit niet nader kan verduidelijken, dan is het mij zeker niet duidelijk. Als u de zaak heeft doorgegeven, dan was dit om een verbinding tot stand te brengen.

Weet u, hoe de zaak is afgelopen?

A. Neen. Ik kan mij ook niet herinneren, wanneer de zaak is afgelopen.

51783. De **Voorzitter**: Hij zegt verder in de brief, dat het hem wil „voorkomen, dat in het ... boven omschreven geval inderdaad van nalatigheid sprake is”. En verder: „Die steun had gegeven kunnen worden door persoonlijk contact met mij te zoeken door middel van personen, die naar Nederland werden uitgezonden.”

De kaart is eind 1941 in Londen aangekomen.

Het uitzenden van agenten was toen werkelijk niet zo'n eenvoudige zaak. Ik heb het idee, dat de heer *Somer*, toen hij deze brief schreef, wel wist hoe de zaken in Londen lagen. Verder heelt hij gezegd, dat er voor het beoogde doel in Nederland een zend- en ontvanginstallatie aanwezig was. Dan was het inderdaad de aangewezen weg geweest om via een Britse zender contact te zoeken.

A. Ja.

51784. De **Voorzitter**: Voor alle zekerheid wil ik deze vraag stellen: *Alblas* heeft begin Juli 1942 een waarschuwing uitgezonden, inhoudende de mededeling, dat *Jambroes* was gearresteerd, althans dat er iets met hem mis was. Het schijnt vast te staan, dat dit telegram is uitgezonden en dat het terecht is gekomen bij S.I.S. Bij de Nederlandse dienst, dus de dienst van kolonel *de Bruyne*, is het niet terechtgekomen. Dat staat ook vast. Hebt u nooit van S.I.S. gehoord, dat het was aangekomen?

A. Neen. Daarvan heb ik nooit iets gehoord.

51785. De **Voorzitter**: Wat is het nauwkeurig moment van het ontstaan van de Politie-Buitendienst? Weet u de juiste datum?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter!

51786. De **Voorzitter**: Het is na Mei 1942 geweest, na de ontheffing van kolonel *de Bruyne* van zijn functie als hoofd van de C.I.D. U ressorteerde onder kolonel *de Bruyne* van 5 Februari 1942 tot een datum na Mei 1942.

A. Toen heette het zo niet.

51787. De **Voorzitter**: Toen ressorteerde de C.I.D. in zijn geheel nog onder kolonel *de Bruyne*.

A. Ik meen, dat de naam Politie-Buitendienst is gekozen, nadat wij weer teruggekomen zijn onder het Ministerie van Justitie.

51788. De **Voorzitter**: In ieder geval is het onze indruk, dat het element „veiligheidsdienst” altijd het leeuwendeel van de C.I.D. heeft gevormd.

A. Ja.

51789. De **Voorzitter**: Practisch is het meer veiligheidsdienst dan inlichtingendienst geweest?

A. Ja.

51790. De **Voorzitter**: Het is zelfs zo geweest, dat wat er in uw periode aan inlichtingenwerk gebeurde, geschiedde door een afzonderlijke groep, nl. de *groep-Hazelhoff Roelfzema*.

A. Ja.

51791. De **Voorzitter**: Practisch gebeurde dat toen door een afzonderlijke groep.

A. Ja.

51792. De **Voorzitter**: Wat was nu de bezetting van dat bureau? Is die nooit groot geweest?

A. In mijn herinnering maximaal 20 mensen.

51793. De **Voorzitter**: Welke afdelingen had de dienst, toen hij nog Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.) was? Of was hij niet gesplitst in afdelingen?

A. U bedoelt: in de periode Augustus 1941 tot Februari 1942?

De **Voorzitter**: Ja, bij voorbeeld in die periode.

A. Er was een afdeling Politieke Veiligheid, aan het hoofd waarvan de heer *Wolters* stond. Daaronder was het zuiver administratieve kaartsysteem, dat naar mijn gevoelen onder adjudant *Wijlhuizen* stond; de heer *Wolters* was eigenlijk het hoofd van de afdeling Nederland van de Veiligheidsdienst. Ik weet namelijk niet meer of de heer *Pinto* er toen al was. Nern, die zal er nog niet geweest zijn.

Er was een aparte afdeling Veiligheid voor de scheepvaart, aan het hoofd waarvan de heer *Vrinten* stond, die een regelmatig contact had met de Scheepvaartcommissie en alle mensen, die betrokken waren bij de scheepvaart, ondervroeg of deed ondervragen, mensen, die uit Zuid-Amerika of Lissabon kwamen.

51794. De **Voorzitter**: Dat ging speciaal om het ondervragen van schepelingen. Onder de afdeling Nederland ressorteerde het ondervragen van de mensen, die uit Nederland kwamen?

A. Ja, en het verzamelen van gegevens over mensen in Nederland.

51795. De **Voorzitter**: Al die werkzaamheden behoorden tot het onderdeel Veiligheidsdienst?

A. Ja. De afdeling Uitzending van agenten heb ik zelf behandeld, maar daaraan is in die tijd niets gedaan door het verschil van mening met kolonel *Rabagliatti*.

51796. De **Voorzitter**: Was op uw bureau niet werkzaam de heer *Steengracht van Moyland*?

A. Ja.

51797. De **Voorzitter**: Welke functie had hij?

A. Hij had ook contact met de Engelse administratieve functies. Hij nam voor mij waar, als ik er niet was.

51798. De **Voorzitter**: Was hij plaatsvervangend hoofd?

A. Hij heeft die naam nooit gehad, maar daarop kwam het in de praktijk neer. Wij zaten samen op één kamer. Hij nam, wanneer ik er niet was, de telefoongesprekken aan, voerde besprekingen met Engelsen, enz. Toch kunt u aan de andere kant niet zeggen, dat hij boven *Wolters* stond, maar doordat hij bij mij op de kamer zat en *Wolters* een gespecialiseerde afdeling had, was *Steengracht* meer op de hoogte van wat op mijn kamer voorviel.

51799. De **Voorzitter**: Wanneer is hij bij u gekomen?

A. Dat is nog geweest op Chester Square, vermoedelijk in het begin van 1941.

51800. De **Voorzitter**: Dus hij is aangesteld door de heer *van 't Sant*. Wat was hij toen? Stond hij toen ook onder u of had hij onmiddellijk met de heer *van 't Sant* te maken? In uw periode had hij onmiddellijk met u te maken, maar hoe was het, toen de heer *van 't Sant* er nog was?

A. Ik weet het niet meer. Ik geloof toch, dat de heer *Steengracht* later is gekomen en pas kort vóór Augustus 1941. Ik kan mij namelijk niet meer voorstellen, in welke kamer hij heeft gezeten.

51801. De **Voorzitter**: Maar hij is niet door u aangesteld?

A. Neen.

51802. De **Voorzitter**: Was het bij de dienst bekend, dat de heer *Steengracht* een familielid had, die werkzaam was bij het Auswärtige Amt in Berlijn?

A. Ja.

51803. De **Voorzitter**: Hoe stond men daar tegenover?

A. Men was volkomen overtuigd van 100 % politieke betrouwbaarheid van de heer *Steengracht*.

51804. De **Voorzitter**: Waarop was die overtuiging gebaseerd?

A. Onder andere op inlichtingen van de heer *van Tets*, die in de verte familie van hem was, en op inlichtingen van consulaat of ambassade. Hij had een Engelse vrouw en woonde, naar ik meen, al twintig jaar in Engeland.

51805. De heer **Stokvis**: Heeft het wel een onderwerp van onderzoek uitgemaakt?

A. Ja.

51805. De **Voorzitter**: Bij zijn aanstelling?

A. Ja.

51807. De **Voorzitter**: Dat is toen in de overwegingen betrokken? Men kende het feit?

A. Ja.

51808. De **Voorzitter**: Tot wanneer is hij gebleven?

A. Hij was er nog, toen ik wegging.

51809. De **Voorzitter**: Hij is bij de Politie-Buitendienst gebleven?

A. Ja.

51810. De **Voorzitter**: Er is nooit aanleiding geweest, dit te wijzigen?

A. Neen. Voor zover ik weet, is hij nog bij de Politie-Buitendienst.

51811. De **Voorzitter**: Deze bestaat toch niet meer?

A. Officieel is hij vertegenwoordiger van Justitie bij de ambassade in Londen.

51812. De **Voorzitter**: Is aan uw bureau ook een zekere *van Koutrik* verbonden geweest?

A. Weet u nog meer namen? *Van Koutrik* is inderdaad aan mijn bureau verbonden geweest in de allerlaatste tijd, dat ik er was. U heeft zoëven gevraagd, wie gedetacheerd is geweest bij het bureau van *Olifiers*.

51813. De **Voorzitter**: Is er met *van Koutrik* niet iets aan de hand geweest?

A. Er is nog zo iemand geweest, en die twee haal ik in mijn herinnering door elkaar.

Van Koutrik is bij mij gekomen op aanbeveling van *Vrinten*.

51814. De **Voorzitter**: Wat is er met hem gebeurd?

A. Dat weet ik niet meer.

51815. De **Voorzitter**: Er is hier namelijk gezegd, dat gebleken zou zijn, dat deze man niet betrouwbaar was en dat hij verwijderd is geworden.

A. Hij is niet door mij verwijderd. Hij is er op het allerlaatst gekomen. Ik ben weggegaan September 1944.

De **Voorzitter**: Het is veel eerder geweest.

A. Ik verwar hem zeker met iemand anders.

51816. De **Voorzitter**: Heeft zich zo'n geval bij u voorgedaan?

A. Ik weet het niet.

51817. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verklaring van de heer *Springer*, een Engelandvaarder, die nogal wat moeilijkheden heeft gehad. Hij heeft veel moeite gehad om door te dringen tot de personen, aan wie hij zijn boodschap moest afgeven. Die personen waren de Koningin en bepaalde Ministers. In ieder geval is het hem gelukt. Daarna zijn er pogingen gedaan van de zijde van de Politie-Buitendienst om te weten te komen, welke boodschappen hij had meegebracht. Met dat doel is toen een mijnheer *Kendall* op hem afgestuurd, dat was dezelfde man, als de zojuist genoemde *van Koutrik*.

A. Ik weet zeker, dat *van Koutrik* in 1942 met mij niets te maken had, want toen werkte hij voor de Engelsen.

51818. De **Voorzitter**: Onder de naam *Kendall*?

A. Die is mij niet bekend.

51819. De **Voorzitter**: *Kendall* probeerde inlichtingen aan *Springer* te ontfutselen; die besprekingen vonden plaats op 17 Augustus 1942 door uw bemiddeling. Daarbij werd als pressiemiddel gebruikt de mededeling, dat *Springer* slechts onder voorbehoud uit de Patriotic School was vrijgelaten.

A. *Van Koutrik* is op het laatst bij mijn dienst gekomen in een zeer ondergeschikte functie en heeft nooit een verhoor afgenomen aan een Engelandvaarder. In 1942 was *van Koutrik* beslist niet aan mijn dienst verbonden. Hij werkte toen voor de Engelsen. Ik heb hem, vóór hij aan mijn dienst kwam, niet gezien of gesproken. Het is mogelijk, dat de Engelsen voor hem een bespreking met *Springer* wilden laten arrangeren — wat ik gedaan heb —, maar bij het onderhoud van *van Koutrik* met *Springer* ben ik niet tegenwoordig geweest. Het is heel goed mogelijk, dat ik voor de Engelsen dit onderhoud heb gearrangeerd, maar in de eerste plaats moet *van Koutrik* in dienst zijn geweest bij de Engelsen en in de tweede plaats moet het onderhoud hebben plaats gehad buiten mij om.

51820. De **Voorzitter**: Ons is gebleken, dat *van Koutrik* voor de Duitsers gewerkt heeft.

A. Dat is in mijn tijd niet gebleken. Dat heb ik ook niet geweten. *Van Koutrik* is pas heel laat bij mij gekomen op advies van *Vrinten*, op een zeer ondergeschikte plaats.

51821. De **Voorzitter**: Hoe is hij bij u verdwenen? Of is hij niet verdwenen?

A. Ik geloof, dat, toen ik wegging, hij nog niet verdwenen was.

51822. De **Voorzitter**: Dat vind ik wel heel merkwaardig. U zegt, dat u twee personen door elkaar haalt. Heeft zich dan bij uw dienst een dergelijk geval voorgedaan.....

A. ... van iemand, die politiek onbetrouwbaar is gebleken en oin die reden is ontslagen?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Neen, niet tot September 1944.

De heer **Stokvis**: Het is opvallend genoeg. U zou het zeker hebben gehoord; het is een niet elke dag voorkomend geval.

A. U bedoelt met „politiek onbetrouwbaar“ iemand, die voor de Duitsers werkte?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat zeker niet. Het zou iemand kunnen zijn, van wie men in het algemeen zei: het is geen erg betrouwbaar mens.

51823. De **Voorzitter**: Wie is te Londen als uw opvolger gebleven?

A. *Steengracht* is gebleven.

51824. De **Voorzitter**: U bedoelt: toen u naar het vasteland ging?

A. Ja.

51825. De **Voorzitter**: U hebt uw functie toen behouden?

A. Neen, want ik ben niet meer teruggekeerd. De Politie-Buitendienst is als onderdeel van het Militair Gezag naar Brussel gegaan.

51826. De **Voorzitter**: U was daar toch het hoofd van?

A. Ja.

51827. De **Voorzitter**: U was dus niet meer hoofd van de in Londen gevestigde Politie-Buitendienst, maar wel van een daarmee corresponderend onderdeel van het Militair Gezag.

A. Ook een klein aantal mensen, die in Londen waren, is met mij meegegaan.

51828. De **Voorzitter**: Er is hier medegedeeld, dat het kaartstelsel, dat u had, naar Brussel is gegaan. Is dat zo?

A. Ja.

51829. De **Voorzitter**: Met andere woorden: het is naar de sectie Politie-Buitendienst van het Militair Gezag overgegaan?

A. Ja; ik meen, dat in verband daarmee een afschrift van het kaartstelsel is gemaakt, dat het kaartstelsel in Londen is gebleven en het afschrift is meegegaan, of omgekeerd.

51830. De **Voorzitter**: Wie was de heer *van Embden* aan uw bureau?

A. Die ken ik niet.

Van Embden is nooit bij mij geweest. Er gaat mij een licht op: *van Embden* is in 1940 gebruikt door de heer *van 't Sant* om inlichtingen te verzamelen. Hij is nooit op het bureau werkzaam geweest. Het was dus een agentje in Londen. Toen ik waarnemend hoofd werd, heb ik deze man afgeschaft.

51831. De **Voorzitter**: U heeft het contact met hem verbroken?

A. Ik heb misschien nog wel heel even contact met hem gehad, maar daarna heb ik het contact met hem verbroken.

51832. De **Voorzitter**: U beschouwt *van Embden* dus ook niet als een eersterangskracht?

A. Helemaal niet.

51833. De **Voorzitter**: Had u, behalve de hulp van de heer *Steengracht van Moyland*, die direct onder u werkte, ook nog een secretaresse'?

A. Er waren, naar ik taxeer, ongeveer vier typistes, waarbij er één was, die meestal voor mij tikte.

51834. De **Voorzitter**: Het was dus wel zo geregeld, dat de vrouwelijke correspondentie over één bepaalde typiste liep?

A. Ja.

51835. De **Voorzitter**: Weet u daarvan ook nog de naam?

A. Het was in mijn tijd mejuffrouw *Barber*.

51836. De **Voorzitter**: Is het altijd dezelfde geweest?

A. Voor zover ik het mij herinner, wel.

51837. De **Voorzitter**: Ons is in dit verband nog een andere naam genoemd, nl. een dame, die tegenwoordig de naam *Leendertz—Zwaan* zou dragen.

A. Die is er ook geweest, maar die was gewoon typiste.

51838. De **Voorzitter**: Dus die had stellig niet die positie van mejuffrouw *Barber*?

A. Neen.

51839. De **Voorzitter**: Zij kwam alleen in aanraking met het gewone type-werk?

A. Inderdaad.

51840. De **Voorzitter**: De heer *Springer* heeft meegedeeld, dat zijn contact met *van Koutrik* zich zou hebben afgespeeld op de manier, zoals ik u die heb verteld. Verder heeft hij echter verklaard, dat hij van iemand van het Ministerie van Justitie, t.w. de heer *de Koning*, met wie hij enkele maanden geleden gesproken had, vernomen had, dat *van Koutrik* een Duits agent was. Dit zou nl. gebleken zijn.

A. Het is mij niet bekend.

51841. De **Voorzitter**: De heer *Springer* zegt, dat hij aanneemt, dat de heer *Derksema* dit toen niet heeft geweten. Weet u dit ook nu niet?

A. *Van Koutrik* is een Nederlander, misschien een Belg, die in Brabant woonde. Hij stond bij ons genoteerd als Engels agent, reeds vóór de oorlog. Er zijn toen vele agenten naar Engeland gevlucht en toen de Engelsen na 2 of 3 jaar die mensen niet meer nodig hadden, werden zij aan de dijk gezet. Enkelens zijn door ons overgenomen. Bij ons stond hij bekend als Engels agent.

51842. De **Voorzitter**: Hebt u in uw werkzaamheid bij de Politie-Buitendienst weleens iets gemerkt van Nederlanders, die naar Engeland zijn gekomen en zich ontpopt hebben als Duitse spionnen?

A. Ja.

51843. De **Voorzitter**: Kunt u gevallen noemen? Ik bedoel dus die mensen, die doelbewust door de Duitsers hiervoor waren uitgezonden.

A. Er zijn er enigen opgehangen.

51844. De **Voorzitter**: Herinnert u zich iets van de omstandigheden, of is dit meer een zaak, die de heer *Pinto* zal weten?

A. Dit waren gevallen van de eerste 2 jaar, toen de heer *Pinto* ook voor de Engelsen werkte. Hij heeft gewerkt in het reception center bij de Patriotic School en is daarna bij ons gekomen. De gevallen van agenten, die door de Duitsers waren uitgezonden, zijn gevallen geweest, toen de heer *Pinto* nog niet bij ons was.

51845. De **Voorzitter**: Waren dat gevallen, waarbij de mensen langs gewoon schijnende wegen naar Engeland waren gebracht, of

waren zij clandestien op de Engelse kust neergezet? Of is er weleens zo iemand gedropt in Engeland?

A. Van gevallen van dropping heb ik nooit gehoord. Ik herinner mij een geval van mensen, die met een bootje zijn aangekomen en getracht hebben Engeland clandestien binnen te komen. Als ik het mij goed herinner, zijn er twee opgehangen en twee gevangengehouden.

51846. De **Voorzitter**: Dat waren Nederlanders?

A. Ja. Voor zover ik het mij kan herinneren, zijn alle agenten, die in Engeland..... ik versta onder agenten alleen Nederlanders!

51847. De **Voorzitter**: Anders zou u er uiteraard niets van hebben gehoord?

A. Als een Duitser, die misschien vlot Engels sprak, door de Duitsers naar Engeland is gezonden, hebben wij nooit bericht gehad. Ik meen, dat alle Nederlanders, die door de Duitsers zijn uitgezonden, per boot zijn overgezet en aangekomen.

51848. De **Voorzitter**: Een andere mogelijkheid was, dat men op een gegeven moment het vermoeden kon krijgen, dat iemand, die gewoon was binnengekomen, niet zuiver was, waarbij het dubieus kon blijven, of hij al of niet was gezonden. Zijn dergelijke gevallen er wel geweest?

A. Ja.

51849. De heer **Koersen**: Weet u ook ongeveer, in welke tijd het geweest is?

51850. De **Voorzitter**: En wie ons daarover precies kunnen inlichten?

A. Ik denk *Steengracht*.

51851. De **Voorzitter**: Zou die er het meest mede te maken hebben gehad?

A. Ik vermoed, dat hij die gegevens nog heeft.

51852. De **Voorzitter**: Waarom zou hij die gegevens hebben?

A. Ik weet niet, of alle gegevens, en speciaal gegevens, die op Engeland betrekking hebben, in Engeland zijn gebleven. Ik heb *Steengracht* in jaren niet gezien.

De **Voorzitter**: U bedoelt: dergelijke gegevens zullen waarschijnlijk nog bij de ambassade berusten.

51853. De heer **Koersen**: Van dergelijke gegevens werd geen aantekening gehouden?

A. Ja, ik heb er een lijst van gemaakt, maar als u mij vraagt, in welk dossier zij zitten, weet ik het niet meer.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had te vragen.

Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

R. P. J. DERKSEMA.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

SEYMOUR BINGHAM,

oud 77 jaar, wonende te Rotterdam,

beëdigd makelaar in schepen en importeur van motoren.

51854. De **Voorzitter**: Uw antwoorden worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de door u op 23 Februari jl. bij uw vorige verhoor afgelegde eed. Ik heb u slechts één vraag te stellen en wel naar aanleiding van uw verhoor van 23 Februari jl. Toen u bij dat verhoor medegedeeld werd, dat wel werd beweerd, dat uw zoon gedurende de tijd, dat hij in Engeland was, gedurende de oorlog dus, tijdelijk in Nederland zou zijn geweest, heeft u gezegd, dat u dit nooit heeft geweten. Daarop is u gevraagd:

„Hebt u het echter ook nooit door iemand horen vertellen, dat men hem in die tijd had gezien?”

Hierop heeft u gezegd:

„Ik heb weleens zo iets gehoord. Men heeft mij weleens gevraagd: Is je zoon in Amsterdam geweest?”

Men had hem aangesproken, maar geen antwoord gekregen.”

Nu is mijn vraag: wie heeft dit gezegd?

A. Dit weet ik niet.

De **Voorzitter**: Het is anders een nogal merkwaardige mededeling.

A. Ik beschouwde het als nonsens. Ik haalde mijn schouders er over op. Ik zou het u graag zeggen, als ik het kon, maar ik weet het niet. Ik weet achteraf positief, dat hij niet in Holland is geweest.

51855. De **Voorzitter**: Dit kan juist zijn, maar de vraag is: Heeft u zo iets weleens gehoord en heeft men u weleens gevraagd of uw zoon in Amsterdam is geweest?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen, want ik weet het werkelijk niet.

51856. De **Voorzitter**: Heeft niemand u in die tijd gezegd: ik heb uw zoon in Amsterdam gezien?

A. Er is iemand geweest, die heeft gezegd: ze zeggen, dat je zoon in Amsterdam is gezien.

51857. De **Voorzitter**: Was dit in de oorlog?

A. Neen, na de oorlog. Ik ben al die tijd weg geweest. Het is na de oorlog geweest.

51858. De **Voorzitter**: En alleen maar in de zin van: „men zegt het”? Dus niet in de zin van: „ik heb hem gezien”?

A. Neen.

Die photo, die u mij de vorige keer heeft laten zien en waarvan ik niet zeker wist, of deze van mijn zoon was, blijkt achteraf wel van hem te zijn. Ik heb de photo uit de krant, waarin hij en *van der Waals* naast elkaar stonden, geknipt. Ik heb hem geschreven: „dit is de photo, die ik bij de Enquêtecommissie heb gezien, waarop je staat met een jongen, die in zwemkostuum is”. De photo, die ik van u heb gezien, was een kleine photo, welke is genomen in Zaandam op de Roei- en Zeilvereniging.

Ik heb hem geschreven: is die photo met de gelijkenis van *van der Waals* een stuk van de photo, die ik heb gezien in de Enquêtecommissie?”

Hij schreef terug: „Ik moest lachen, toen ik uw brief kreeg, want het is een photo, die in 1938 is genomen in de zeilvereniging in Zaandam door een zoon van een houthandelaar”, op wiens naam hij niet kon komen.

De **Voorzitter**: Dat zal wel juist zijn, want het lijkt mij zeer waarschijnlijk, dat die photo van vóór de oorlog is, of liever: het is zeker.

A. Hij is niet in Nederland geweest tijdens de oorlog.

51859. De heer **Stokvis**: Was die gelijkenis met *van der Waals* u opgevallen?

A. Neen, hij lijkt er niets op. De photo stond in „De Nieuwe Post”, een van de blaadjes, die in de laatste tijd zijn uitgekomen. Er stond bij: „Zij lijken wel op elkaar. Neem *van der Waals* in zijn goede tijd, dan lijkt de andere er ook op.”

Nou ja! Dat is de gehele kwestie.

51860. De **Voorzitter**: Het komt hierop neer, dat u de vorige keer zei: ik geloof het wel, dat dit een photo van hem is, maar ik ben er niet helemaal zeker van.

A. Ik zei toen: hij lijkt er op. Thuisgekomen, heb ik gekeken naar een behoorlijke photo en daar leek hij niets op.

51861. De **Voorzitter**: Thans neemt u aan, dat het zijn photo is, omdat uw zoon u heeft geschreven, dat een soortgelijke photo van hem is gemaakt in die tijd?

A. Ja. Ik heb niets te verheimelijken en hij heeft dat ook niet.

Ik geloof, dat, als u al de stukken in de couranten gelezen hebt, hij gerehabiliteerd is, want de heien van de krant en „majoor *de Graaf*” zitten helemaal in de goot.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor uw inlichtingen.

Het verhoor wordt gesloten.

S. BINGHAM.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPHUS MARIA WILHELMUS CAROLUS IANSEN,
oud 34 jaar, wonende te Delden, zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

51862. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie heeft onder meer tot taak een onderzoek in te stellen naar de verbindingen, die er zijn geweest tussen Engeland en het bezette gebied, en in het bijzonder naar de lotgevallen van de civiele en militaire inlichtingendiensten. Nu hebben wij door mededelingen van verschillende getuigen reeds een vrij uitvoerig overzicht gekregen van de groepen, die in Nederland hebben gewerkt aan het verzamelen en doorgeven van inlichtingen. Hierbij is ons gebleken, dat u in het bijzonder bij een van die groepen betrokken bent geweest, met name bij de Geheime Dienst Nederland.

A. Dit is juist.

51863. De **Voorzitter**: Zoudt u in staat zijn ons een overzicht te geven van de wijze, waarop u daarbij betrokken bent geweest, hoe die groep is tot stand gekomen, wat zij heeft kunnen presteren en wat de voornaamste moeilijkheden en problemen daarbij zijn geweest?

A. Dit hangt van verschillende voorwaarden af. Wordt alles gepubliceerd, wat hier te berde wordt gebracht?

De **Voorzitter**: Het is regel, dat de verhoren worden gepubliceerd, maar daaromtrent kan kwalijk een voorwaarde worden gesteld.

A. Het woord liquidatie lijkt misschien wat hard en vreemd in ons goede vaderland, maar zo rustig is het hier niet. Wanneer ik hier nu dingen zeg, die zekere groepen of personen niet zouden bevallen, zou ik daarvan de terugslag kunnen ondervinden.

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk het risico van ieder getuigenis.

A. U vergeet daarbij misschien, dat er op dit gebied verschillende getuigen zijn geweest, die met een risico, als door mij bedoeld, niets te maken hebben gehad. Ik heb er vier jaar, sinds mijn bevrijding in 1944 tot heden, de terugslag van ondervonden. U weet in welke positie ik heb gestaan, als oprichter en leider van de G.D.N. (Geheime Dienst Nederland). Ik heb pas gisteren uw uitnodiging ontvangen en ik heb mij dus niet kunnen voorbereiden. Ik heb nu een uurtje de tijd gehad en heb van A tot Z de punten opgeschreven, waarvan ik onaangenaamheden heb ondervonden. Het geheel is niet zo erg prettig voor mij geweest.

De **Voorzitter**: Zijn dat onaangenaamheden van de zijde van officiële instellingen?

A. Alleen daarvan.

De **Voorzitter**: Dan is een verklaring dienaangaande voor de Enquêtecommissie juist de goede weg om dit recht te zetten.

A. Ook dit zal zijn terugslag wel weer hebben. Ik raak dan vermoedelijk weer verder in de put.

De **Voorzitter**: Zonder de feiten te kennen, kan ik dit moeilijk beoordelen of bestrijden. Begint u eerst met een resumé, dan kunnen wij kijken, waar wij terechtkomen.

A. Er liggen van mij rapporten bij het „Bureau Inlichtingen" der Nederlandse Regering en wanneer u die gelezen hebt, weet u reeds veel. Er ligt b.v. een rapport van mij bij B.I., dat 15 bladzijden groot is en gedateerd 14 October 1944 en gericht aan de chef van het Bureau Inlichtingen. Wet is verzonden uit Spanje. Er staat heel wat lezenswaardigs in.

51864. De **Voorzitter**: Ons heeft bereikt een rapport van een zekere F. M. Beukers jr.

A. Ja, dat is met mijn medeweten samengesteld.

De **Voorzitter**: Dat is ook een uitvoerig rapport.

A. Inderdaad, maar in dat rapport staan andere zaken beschreven dan in mijn rapporten aan B.I.

51865. De **Voorzitter**: Het gaat er ons niet om diep in de details in te dringen, maar de werkzaamheden van een aantal organisaties zijn in verhoren vastgelegd en het zou een leemte zijn, als de werkzaamheden van de organisatie, waarmede u hebt gewerkt, zouden ontbreken. Wilt u een resumé geven, waarin de hoofdzaken worden weergegeven?

A. Ik ben bang, dat het resumé de commissie veel te groot zal worden. Mijns inziens zitten juist in mijn details voor u essentiële punten. Ik mag echter niet in details treden.

De **Voorzitter**: Dat is ook niet nodig; dat is de bedoeling niet.

A. Waar wilt u dan eigenlijk heen?

51866. De **Voorzitter**: Ik wilde een historisch overzicht hebben, waaruit blijkt, hoe het werk ontstaan en gegroeid is, wat het geworden is en welke betekenis het heeft gehad.

A. Dus juist speciaal over de organisatie Geheime Dienst Nederland (G.D.N.)?

De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, dat voor onze commissie intern is opgemaakt aan de hand van gegevens, die uit verschillende bronnen zijn verkregen. Daaruit zie ik, dat uw werkzaamheden al vroeg in de bezettingstijd zijn begonnen en dat u toen met de inlichtingendienst van de O.D. in betrekking hebt gestaan en met het werk, dat kolonel *Somer* hier te lande heeft gedaan.

Is dat het begin van de zaak geweest?

A. Ja, ik kan daaraan gevoeglijk aansluiten.

Ik ben begonnen in 1942 met inlichtingenwerk in de groep, waarin kolonel *Somer* werkte. Toen het grootste gedeelte van deze groep in Juli 1943 werd gearresteerd, was ik eigenlijk de enige persoon, die de leiding op zich kon nemen; de topmensen waren gearresteerd. Ik heb dat dus alleen en op eigen initiatief gedaan en heb het werk voortgezet tot Januari 1944. Toen waren er zulke enorme moeilijkheden met de verbindingen en zat de zaak zo slecht in elkaar (het rapport aan B.I. van 14 October 1944 handelt speciaal hierover), dat ik besloot, zelf naar Engeland te gaan om betere regelingen te verkrijgen. Ik maakte daarvoor een weg naar Spanje en bereisde die enkele keren heen en terug.

51867. De **Voorzitter**: Dat was geen weg over Zwitserland?

A. Neen, een lijn rechtstreeks naar Spanje.

51868. De **Voorzitter**: U bereisde die enkele keren. Had u dan contact met Lissabon?

A. Neen, zover, was het niet. Wij moesten eerst een vaste verbinding tot de grens van Spanje hebben. Wij dachten: daar zijn wij natuurlijk klaar, daar is de vrije wereld. Dat viel ons bitter tegen. Ik heb iemand, F. van der *Putt* uit Eindhoven, van December 1943 tot April 1944 dicht bij de Pyreneeën (St. Girons) gestationneerd en ben teruggegaan naar Nederland. Ik heb geconstateerd, dat wij in drie dagen tot de grens van Spanje konden komen. Ik had daar nu een pion gedetacheerd, op 20 km afstand van de Spaanse grens. De verbinding was daarmee dus gelegd.

Als eerste ging ik met een behoorlijke voorraad negatieven die weg bereizen. Ik stak met mijn verbindingsman de Pyreneeën over en werd prompt gearresteerd. Er was geen enkele Nederlandse, Engelse of Franse autoriteit, die ons verder kon helpen.

Daar hebben wij zeven maanden verloren in een Spaanse gevangenis.

51869. De **Voorzitter**: U kon ook uw inlichtingen niet kwijt?

A. In de gevangenis zijn wij die kwijtgeraakt; ze zijn afgenomen door de Spaanse politie. Mondeling hebben wij natuurlijk allerlei gegevens verstrekt en wij hebben nieuwe rapporten gemaakt. Bovendien was er de telegrafische verbinding van de G.D.N. via *Rudi* met Engeland, zodat men in Engeland van onze aankomst in Spanje op de hoogte was. Niettemin bleven wij zeven maanden in Spanje en ook enkele maanden in volle vrijheid. Maar kolonel *Somer* stelde geen prijs op ons en telegrafeerde: B.I. is geen reisbureau. Daarmee werden wij netjes aan de dijk gezet.

51870. De **Voorzitter**: In welke tijd, ongeveer, werd u dat medegedeeld?

A. Begin October 1944. Ik ben er toen toe overgegaan, een groot rapport op te maken. Ik had dit altijd nagelaten, omdat ik niet wist, of het in goede handen kwam of zou uitlekken. Ik heb het toen gewaagd en het is terechtgekomen bij de plaatsvervangende chef van het B.I., majoor Fock. Deze heeft toen behoorlijke maatregelen genomen en direct de leidende figuren van de G.D.N. naar Engeland laten komen per vliegtuig van Madrid uit. Toen wij in Engeland waren, dachten wij: nu zijn wij er! maar toen bleek de zaak al weer zo verouderd te zijn — wij waren zeven maanden uitgeschakeld —, dat wij lang niet meer zo productief waren als wij hadden kunnen zijn.

51871. De **Voorzitter**: Wat was het doel van uw reis?

A. Betere verbindingen te maken.

51872. De **Voorzitter**: U bent weggegaan in Januari 1944?

A. Ja, maar toen ben ik ook weer teruggekomen in Nederland. In Februari, Maart en April ben ik weer naar het Zuiden toegegaan, net zo lang tot de verbinding met Spanje perfect was.

51873. De **Voorzitter**: Waarin bestonden toen de moeilijkheden van de verbindingen met Engeland? Van Maart 1943 af zijn regelmatig parachutisten gedropt.

R. Deze zijn nooit bij mij aangekomen tot October 1943 toe.

51874. De **Voorzitter**: Dat waren agenten van B.I. Er waren er verschillende bij, die zenders hadden meegebracht. Er zijn ook organisatoren bij geweest.

A. Eén hebben wij aangekregen, maar die had niets; hij was volkomen afhankelijk van onze illegale diensten.

51875. De **Voorzitter**: In het rapport, dat ik zoëven noemde, staat, dat u, toen u de leiding van de organisatie van de G.D.N. op u had genomen, via de zenders van Packard een telegram naar Londen heeft gezonden met de mededeling, dat uw voorganger gearresteerd was en dat u om hulp verzocht.

A. Inderdaad. Na maanden kwam die verbinding. Dat was October 1943.

51876. De **Voorzitter**: U wist dus die zender van Packard te bereiken om het telegram te versturen?

A. Wij kregen uit Engeland geen bevestiging van de goede overkomst.

51877. De **Voorzitter**: Was het niet mogelijk, toen u eenmaal de weg had gevonden naar de zender van de Packard-groep, dat u daarmee voortaan ook andere berichten verzond?

A. Neen, onze berichten besloegen 200 vel papier per week.

51878. De **Voorzitter**: U kon toch onderscheiden tussen dz urgente, telegrafische, berichten en de andere. Kon u met die zender van de Packard-groep niet uw dringende berichten kwijt?

A. Neen.

51879. De **Voorzitter**: Waarin zat dat?

A. Omdat men het voor alle andere dienstmensen, die dachten, dat zij belangrijke dingen hadden, niet opnam. Het was een uitzonderingsgeval, dat ik kon telegraferen via een andere lijn.

51880. De **Voorzitter**: Er was zoveel aandrang..

A. ... dat men het misschien ook niet heeft kunnen verwerken...

51881. De **Voorzitter**: ... en dus eerst zich zelf en zijn eigen oude relaties bediende?

A. Er kon van mij wel één telegrammetje door.

51882. De **Voorzitter**: Kon men u niet helpen aan regelmatige zendtijd?

A. Neen. „*Deinum*” moest mij dit weigeren, want deze telegraferlijn was bovendien de „weerberichtendienstlijn”.

51883. De **Voorzitter**: U zat met het probleem, hoe u de papieren en de grotere stukken weg moest krijgen. In 1943 was er de verbinding over de Zwitserse weg. Die heet u waarschijnlijk niet gekend.

A. Neen. Bovendien, al hadden wij die wegen gekend, dan was het nog de vraag, of wij, na de opgedane ervaringen, daarvan gebruik hadden gemaakt. Ik was alleen nog maar zeker van mijn eigen werk.

51884. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg heeft toch altijd goed gewerkt.

A. Ik ben blij, dat ik er geen gebruik van heb gemaakt. U weet zeker niet hoe die verder heeft gewerkt?

51885. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Dat de berichten niet alle doorgingen; alles werd te lang opgehouden.

51886. De **Voorzitter**: Dat is nog twijfelachtig. Die bewering wordt wel geuit, maar dit staat nog lang niet vast.

A. Ik kan het als zodanig niet beoordelen. De heer Beukers is er geweest en heeft het mij zo beschreven. Wil hem daarover horen.

51887. De **Voorzitter**: Ik betwist niet, dat u op grond van bepaalde verklaringen, die indruk hebt kunnen krijgen.

U zat dus met moeilijkheden en kon de zaak niet opbouwen zoals u wilde en daarom heeft u dat telegram verzonden en gezegd: laat men iemand sturen, die ons kan helpen met een zender.

A. Natuurlijk.

51888. De **Voorzitter**: Is toen *Schreinemachers* met een zender gekomen?

A. Ja; volgens zijn zeggen met een zender-ontvanger.

51889. De **Voorzitter**: Waarom is dat misgelopen?

A. Ik ben er niet bij geweest. Wat hij mij vertelde, is, dat hij er op een haartje na was geweest, dat hij gedropt was op een Duits

militair terrein, dat hij zijn rommel heeft weggegooid, weggerend is en niets anders heeft kunnen redden dan het vege lijf. Toen hadden wij dus nog niets. Hij kon echter wel verbinding krijgen via de O.D.

De **Voorzitter**: Ja, hij was een B.I.-agent.

A. Het was een gestopt contact. Wij hadden dus nog niets, maar dat vertelde hij mij, noodgedwongen, pas later, toen mij bleek, hoe beroerd het zat. Hij wist zelf niet, hoe hij terug moest gaan naar Engeland; hij had geen persoonsbewijs, dat goed was, want het zijne zat vol fouten. Wij hebben hem dadeijk aan ern goed persoonsbewijs kunnen helpen. (Zie verder meergenoemd rapport aan B.I. van 14 October 1944.)

51890. De **Voorzitter**: Het is een vaak geuite klacht, dat de persoonsbewijzen van de agenten verre van fraai waren. Kon u dat bij het persoonsbewijs van *Schreinemachers* direct zien?

A. Ja, het waren opvallende fouten.

51891. De **Voorzitter**: Ik zie hier, dat *Schreinemachers* in de nacht van 8 op 9 October 1943 is gedropt.

Hij is Augustus 1944 via Portugal in Engeland teruggekeerd; hij is over Zwitserland gegaan, voor zover ik weet.

A. Via Zwitserland en Spanje.

51892. De **Voorzitter**: Hij is niet de weg gegaan, die u gegaan is?

A. Neen.

51893. De **Voorzitter**: Is hij zelfstandig gegaan? Hebt u hem verder losgelaten? Ik bedoel: had u verder niets aan hem?

A. Neen, om de drommel niet!

51894. De **Voorzitter**: Hoe is het dan gegaan?

A. Wanneer ik direct geweten had, dat hij niets had, was het niet nodig geweest, dat hij door mij als contactpunt zou zijn aangehouden, maar hij vertelde mij zijn toestand eerst niet. Later bleek mij, dat hij een methode had om geld te krijgen. (Negatiefje Nederlandsche Bank f 1000 biljetten, getekend door de Minister van Financiën.)

In elk geval zaten er in „agent *Rudi*” dus toch nog mogelijkheden, die ik niet mocht weggooiden.

Ik heb echter tientallen bladzijden voor mij liggen, waarin beschreven staat, waarom onze verbinding met Engeland via *Rudi* zo traag en slecht was.

Op fotografisch gebied b.v. kon hij niets bereiken; wij konden zelf veel beter en veel sneller fotograferen.

51895. De **Voorzitter**: Juist. Maar was het zo, dat *Schreinemachers* speciaal ten behoeve van uw groep is uitgezonden? Was dat zijn opdracht? Of had hij ook andere opdrachten?

A. Neen, hij had ook andere opdrachten, gelijk ik zoëven zei. Hij moest o.a. ook contact opnemen met de O.D. en N.S.F.

51896. De **Voorzitter**: En hij moest tegelijk proberen u te helpen naar aanleiding van het telegram, dat van u binnengekomen was?

A. Juist.

51897. De **Voorzitter**: Wij kunnen aannemen, dat hij het niet kon helpen, dat hij zijn toestel was kwijtgeraakt. Maar was hij een man, die voor het werk geschikt was. een vindingrijk man, die wegen wist te vinden om er wat van te maken? Of waren uw ervaringen mrt hem niet zo buitengewoon?

A. Ik kan niet beoordelen, in hoeverre het force majeure was.

51898. De **Voorzitter**: U hebt er niet zoveel aan gehad, begrijp ik.

A. Ik heb er praktisch niets aan gehad. Maar of het *zijn* schuld is, of het aan *zijn* energie ligt, kan ik niet beoordelen en wil ik ook niet beoordelen.

51899. De **Voorzitter**: Is hij op eigen gelegenheid weggegaan? Heeft hij in overleg met u zijn weg over Zwitserland genomen, of was hij op een gegeven dag verdwenen?

A. Het is niet in overleg met mij gegaan. Bovendien had ik op het laatste ogenblik de verbinding met hem persoonlijk praktisch verbroken. Ik had immers niets aan hem! Het wekelijks contact met zijn plaatsvervanger *Elkerbout* bleef voor afgifte van materiaal regelmatig bestaan.

51900. De **Voorzitter**: Dus: zijn tocht naar Zwitserland heeft onafhankelijk van u plaats gehad?

A. Ja, hij heeft het getracht, toen ik nog in Nederland was. Daarbij blijkt hij bijna om zeep gekomen te zijn ergens in België. Toen ik hem weer zag, zei hij mij: ik ben weg geweest en aan het werk geweest om naar Engeland te komen, maar het was net zo-zo, of het ging mis. Dit was in Maart 1944 bij *Elkerbout* thuis.

51901. De **Voorzitter**: Dus u hebt hem ook geen hernieuwd verzoek oin hulp of andere opdrachten meegegeven? U was bezig te pogen het zelf te doen?

A. Ja.

51902. De **Voorzitter**: Het is blijkbaar zo, dat men over en weer enigermate kritisch tegenover elkander stond. Het schijnt — althans volgens de notities, die ik hier heb —, dat kolonel *Somer* aan *Rudi* (*Schreinemachers*) de waarschuwing had meegegeven, met de organisatie van de G.D.N. wat voorzichtig te zijn; men had in Londen de indruk, dat deze organisatie nogal wild te werk ging; men kende de medewerkers niet persoonlijk en zei derhalve: een beetje voorzichtig aan!

De aantekeningen, die ik hier heb, vervolgen echter: De G.D.N. heeft echter goed gewerkt; er zijn veel rapporten en gegevens binnengekomen.

A. En er waren geen arrestaties!

Wilt u zien, hoe voorzichtig ik werkte, vóórdat ik met iemand in zee ging?

Rudi bijvoorbeeld kreeg eerst vijf bladzijden met vragen te beantwoorden, vóórdat ik genegen zou zijn hem te ontmoeten. Er waren in totaal veertig vragen, die hij al of niet beantwoordde. Ik zal ze u doen toekomen.

51903. De **Voorzitter**: Was het antwoord bevredigend'?

A. Zodanig bevredigend, dat ik bij de tussenpersoon *Elkerbout* thuis een bespreking met hem aandurfde.

51904. De **Voorzitter**: Was *Elkerbout* een marine-officier?

A. Ja, hij was een zee-officier.

51905. De **Voorzitter**: Wij zijn de naam *Elkerbout* reeds in een ander verband tegengekomen. Verschillende personen zeggen, dat zij waarschuwingen over het England-Spiel hebben uitgezonden naar Londen, waarschuwingen, dat het mis was met agenten. Die waarschuwingen zijn in het algemeen niet bij de Nederlandse diensten te Londen aangekomen.

Daarvoor kunnen verschillende verklaringen zijn. Men kan die berichten hebben doorgegeven aan iemand, waarvan men veronderstelde, dat hij een zender had, maar die daarover niet beschikte, of aan iemand, die wel een zender, maar geen verbinding had of aan iemand, die wel een zender had, maar wiens berichten men te Londen ter zijde heeft gelegd. Wij hebben getracht een paar van die waarschuwingen na te gaan. Een daarvan is die van vice-admiraal *Heeris*, die op een gegeven ogenblik had vernomen, dat zeventig parachutisten in de gevangenis zaten. Dit vond hij een belangrijk bericht en hij probeerde een weg te vinden om het naar Engeland te krijgen; dit was in Juli of Augustus 1943. De heer *Heeris* heeft dit bericht ter verzending doorgegeven aan de heer *Elkerbout*. Deze is echter later omgekomen. Wij kunnen dus niet controleren of het bericht werkelijk verzonden is. Heeft u *Elkerbout* goed gekend?

A. Ik heb hem zeer nauw gekend.

51906. De **Voorzitter**: Als u hoort, dat hij het bedoelde bericht heeft gekregen, neemt u dan aan, dat hij het bericht heeft verzonden?

A. Ongetwijfeld.

51907. De **Voorzitter**: Heeft u weleens over dit bericht van hem gehoord?

A. Ik zou zeggen van niet. Ik kan het mij niet herinneren.

51908. De **Voorzitter**: Was *Elkerbout* zo geoutilleerd en geëquipeerd, dat u aanneemt, dat hij, als hij een bericht kreeg, dit kan hebben verzonden?

A. Hij had verbinding met de N.S.F. en met de O.D. Er zal wel een mogelijkheid zijn geweest, zelfs buiten en vóór de komst van *Rudi*.

51909. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Hij had dus zelf geen zender?

A. Hij heeft er wel enige bij Philips laten bouwen (ik meen in Oss) maar hij heeft mij nooit gezegd, dat hij ook uitzond. Er is er ook een geweest, die hij via mij aan *Rudi* heeft gegeven. Het was een onhandelbare, grote kast. Die ik kreeg, was verschrikkelijk groot (pl.m. 60 x 60 x 25).

51910. De **Voorzitter**: *Elkerbout* heeft wel tegen de heer *Heeris* gezegd, dat hij het had verzonden.

A. Dan is dat m.i. ook zeker aan te nemen.

De **Voorzitter**: Ik heb u, doordat u de naam *Elkerbout* gebruikte, op een zijpad geleid.

A. Ja, wij slaan soms belangrijke stukken over.

51911. De **Voorzitter**: Wilt u dan de draad van uw betoog weer opvatten?

A. Ik heb op 20 October 1943 in een brief, die mijn 5-bladige vragenlijst begeleidde, aan *Rex* geschreven (*Rex* was bij de G.D.N. de schuilnaam voor *Rudi*):

„Deze lijst is zo uitgebreid, omdat ik gaarne zo volledig mogelijk georiënteerd ben, te meer noodzakelijk, omdat ik geen persoonlijk contact met u onderhoud. Zij is zo uitgebreid, omdat ik niet gaarne zou willen, dat een enkel punt onbesproken zou blijven.

En verder, omdat er bij mij een groot wantrouwen bestaat, hetgeen beslist geheel moet verdwijnen. Waarom dit wantrouwen er is, zult u wel begrijpen, wanneer u bedenkt:

1. dat het mij bekend is, dat de Gestapo speciaal op dit ogenblik bijzonder actief is en „goede hulpen“ zelfs tot „hoog“ in Engeland heeft zitten. Ons land is vergiftigd van agents-provocateurs.

2. dat de I.D. door „*Bart*“ o.a. geheel ondermijnd werd en door zijn toedoen de gehele kern werd gearresteerd einde Juli, en dat zijn entree in onze gelederen op dezelfde wijze plaats vond als waarop u bij ons verschijnt.

3. dat uw eerste radiocall niet doorkwam, zoals was opgegeven, nl. „maak het“ moest zijn „het gaat“, dat juist dergelijke kleine verminkingen aan de messages vroeger ook voorkwamen.

Ik verzoek u dus moeite te doen het vertrouwen te winnen. Mijn standpunt zult u kunnen billijken. Ik begin met u vertrouwen te geven door u inzage te geven in stukken, die dodelijk gevaarlijk voor anderen zijn, en door u een inzicht te geven in mijn organisatie: de G.D.N.“.

51912. De **Voorzitter**: Het is te begrijpen, dat men in het begin voorzichtig tegenover elkaar staat. Dat behoeft geen grief te zijn.

A. Ik wil er mede betogen, dat het mij toen wel bekend was, dat er „goede hulpen“ tot „hoog“ in Engeland moesten zitten en de uiterste voorzichtigheid eigenlijk nog niet voorzichtig genoeg was.

51913. De **Voorzitter**: Wat voor gegevens had u daarvoor? Had u daarvoor concrete feiten?

A. Concrete feiten komen in de illegaliteit eigenlijk niet voor; het is meestentijds een kwestie van feeling. Wanneer er iets „bijna helemaal goed“ gaat, dan heeft de illegaliteit een heel grote fout gemaakt of is de affaire geïnfiltreerd geworden door de vijand. Wanneer dergelijke foutjes regelmatig in zo belangrijke zaken als radio-calls voorkwamen, dan moest de infiltratie zeer „hoog“

zitten. Wanneer ik dan bovendien persoonlijk tot tweemaal toe meemaak, dat een officieel erkende en verbinding hebbende dienst op een minimale wijze wordt voortgehoepen, ja zelfs wordt beknot en afgebroken, dan kan de conclusie niet anders zijn dan dat de leiding of hopeloos faalt of, zij het geïnfiltreerd, opzettelijk in tegenwerkende zin manipuleert.

51914. De **Voorzitter**: Er zijn vele theorieën over spionnen, die door de Duitsers naar Engeland zouden zijn uitgezonden of aldaar voor de Duitsers zouden hebben gewerkt en die iets te maken zouden hebben gehad met deze verbindingen. Ik begrijp heel goed, dat men in de tijd van de illegaliteit vermoedens had en heel voorzichtig was. Maar met vermoedens kunnen wij, nu wij de zaak moeten trachten te reconstrueren, niet volstaan. Wij moeten zoeken naar concrete gegevens, waarop men conclusies kan bouwen. De mogelijkheid, dat er iets gebeurd is van de aard, als door u bedoeld, bestaat natuurlijk.

A. Kijk eens: wij hebben meegemaakt, dat *van der Waals* ons messages gaf, positief, die zelfs af en toe voor honderd procent goed en ook op de juiste tijd doorkwamen.

51915. De **Voorzitter**: Dat was over de verbindingen van het England-Spiel heel goed mogelijk.

A. Dat was beslist niet mogelijk. De B.I.-agenten kregen, ik weet dit uit eigen ervaring, twee code-tekentjes mee, die hun telegrammen als „geïnspireerd door de Duitsers“ onopvallend konden kenmerken. Een regelmatig verraad van meerdere agenten kan men als uitgesloten beschouwen. Na het verraad van *van der Waals* in Juli 1943 concludeerde ik: lek in de top in Engeland. Voordien konden wij dit niet bekijken.

Vanwege de goede radio-calls was *van der Waals* dus goed, onze verbinding was dus goed en dus gingen *Vermeulen* en *Dercks* heel kameraadschappelijk met *van der Waals* om, maar op een gegeven ogenblik gingen zij er aan. Toen zij eindelijk per vliegtuig zouden vertrekken, werd de een (*Vermeulen*) gearresteerd bij Apeldoorn op het z.g. Vliegveld en de ander (*Dercks*) in Bergen op Zoom. Daar stond ik met mijn neus bovenop.

De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat u, toen u voor het dragen van de verantwoordelijkheid kwam te staan, met de uiterste voorzichtigheid bent te werk gegaan.

51916. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Hebt u dadelijk begrepen, dat het *van der Waals* was, die hen had verraden?

A. Neen. Aanvankelijk niet.

51917. De **Voorzitter**: U bent dus met *van der Waals* doorgedaan?

A. Juist niet. Als de plaats, waar het lek zit, niet te vinden is, laat je alles vallen. Na het bekendworden van de dader *van der Waals* liet ik jacht op hem maken.

51918. De **Voorzitter**: U bent geheel opnieuw begonnen?

A. Ik ben met een geheel schone lei begonnen; daarop komt het eigenlijk neer. Ik ben dus niet doorgedaan met relaties, die met Apeldoorn of Bergen op Zoom te maken konden hebben. Slechts met vier eigen relaties, waarmee ik destijds gestart was, ging ik verder. Al het andere heb ik laten vervallen, dus alle relaties, alle verbindingen, alle lijnen, al mijn eigen oponthoudhuizen en contacten.

51919. De **Voorzitter**: En om verbindingen met de overkant te krijgen, hebt u contact met de Packard-zender opgenomen?

A. Ja, noodgedwongen weer via een zo gevaarlijke radio-telegrafielijn. In Harlingen had ik een boot met een grote Horschmotor er in om, wanneer het hier of daar knapte, een ontsnappingspoging over zee te kunnen wagen. Kon ik het voor elkaar krijgen, dan zou het nog mooier zijn, met dit vissersvaartuig zee in te gaan om te vissen en om af en toe contact met een onderzeeër op te nemen. Dit plan is practisch geheel uitgevoerd. De boot is klaargekomen; een visser (n.l. *Nielsen*) heb ik gevonden en deze is aan het vissen geslagen. Toen wist deze nog niet, wat ik hiermede in het schild voerde. Hoewel ik een verbinding met Engeland nu zo dringend nodig had, heb ik dit plan nooit ten uitvoer durven brengen. Ik was zelf in

December 1942 gearresteerd en wij waren bang, dat het uitgekomen was. Ik heb daarom die boot niet meer durven gebruiken. Ik durfde niet naar de schipper toe.

51920. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u toen gearresteerd geweest?

A. Van 5 December tot de 2de Kerstdag 1942. Het ging zo: gearresteerd, ontvluchting, schot in mijn been, ziekenhuis in, geopeerd, gipsverband, raam uit, wederom ontvlucht.

51921. De **Voorzitter**: Wanneer vond de arrestatie van *Vermeulen* en *Dercks* plaats? En wanneer hebt u het telegram via *Packard* aan Londen verzonden?

A. De arrestatie van genoemde heren *Vermeulen* en *Dercks* vond eind Juli 1943 plaats. In Augustus heb ik de heer *Deinum* verzocht het telegram te verzenden.

51922. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van uw organisatie? Zuiver inlichtingenwerk?

A. Ja, uitsluitend.

51923. De **Voorzitter**: Van een bepaalde soort?

A. Op elk terrein. Wel speciaal militaire, maar ook economische en politieke gegevens.

51924. De **Voorzitter**: Werkte uw groep over het gehele land of in een gedeelte daarvan?

A. Over het gehele land. U kent misschien deze overzichten wel, waarop aangegeven staat, waar de bureaux zijn gevestigd? Deze zijn door de Duitsers opgesteld. Ik vraag mij af: hoe kwamen de Duitsers aan deze opgaven? Zij zijn vrij nauwkeurig. Ze moeten uit onze gelederen zijn gekomen.

51925. De **Voorzitter**: Heeft dit geen noodlottige gevolgen gehad?

A. Er is hier en daar wel eens een arrestatie verricht in onze gelederen, doch slechts twee in mijn tijd. Dit kon niet uitblijven. Er waren 30 nevenbureaux, terwijl elk bureau een staf had van 4 of 5 personen.

51926. De **Voorzitter**: In welke tijd was de organisatie in zo uitgebreide vorm tot stand gekomen?

A. Tussen juli 1943 en Maart 1944,

51927. De **Voorzitter**: Dus men was in de tweede helft van 1943 al in deze uitgebreide vorm aan het werk?

A. Ja. Alleen hebben de plaatselijke kernen zich steeds verder uitgebreid.

51928. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen omvatte het geheel?

A. Dit is niet te zeggen, want aan de periferie werkten honderden mensen. Dit was niet na te gaan. Elke groep bestond uit — naar haar eigen inzichten — 4 of 5 personen, nl. een bureauhouder, een assistent, een fotograaf en een koerierster. Soms was er ook een plaatsvervanger, die niets mocht doen, maar op de hoogte moest zijn om eventueel te kunnen invallen.

51929. De **Voorzitter**: Kende u er van elke groep maar één?

A. Ja. In sommige gevallen zelfs niet eens; ik liet het later over aan de routechefs.

51930. De **Voorzitter**: Bent u in die tijd ondergedoken geweest of nam u gewoon aan het maatschappelijk leven deel, zoals u het altijd had gedaan?

A. Ik bewoog mij wel in het maatschappelijk leven.

51931. De **Voorzitter**: Onder uw eigen naam?

A. Neen, nooit.

51932. De **Voorzitter**: Er zijn mensen, die dat wel gedaan hebben.

A. Ik had geen baan, dus ook geen natuurlijke cover. Ik had een vijftal vermommingen en een vijftal verschillende persoonsbewijzen. De ene keer had ik twee maanden lang rode haren en dan weer eens zwarte, ook wel eens afgeknipte. Ik verplaatste mijn hoofdkwartier, zodat ook mijn eigen mensen het niet wisten, behalve de staf en de twee hoofdkoeriersters. Dat maakte, dat de zaak safe was. Elke 2 of 3 maanden was alles anders.

51933. De **Voorzitter**: Is de organisatie blijven werken tot aan de bevrijding?

A. Ja, mijn opvolger heeft het nog een jaar geprolongeed. Ik heb de G.D.N. geleid tot Maart 1944.

51934. De **Voorzitter**: Wie was uw opvolger?

A. De heer *W. Schoemaker*. Hij heeft de G.D.N. wat anders geleid, doch heeft geen ander systeem gevolgd; hij is blijkbaar wat lossier te werk gegaan; hij sloot de meer ruwe werkwijze niet uit. Ik verbood alles, wat geen inlichtingenwerk was: geen enkele sabotage daad of schieten, ook niet voor de sauvering van eigen leven. Zij hebben zich wel eens te buiten gegaan aan stoute stukjes, tegen mijn bevel in. Het schijnt eigenlijk noodzakelijk te zijn geweest ter zelfhandhaving voor verkrijging van geld, voedsel, etc., omdat men van uit Engeland niet of niet voldoende suppleerde.

51935. De **Voorzitter**: U was toch later in Engeland? U zegt „tegen mijn bevel in”.

A. Ik had mijn bevelen schriftelijk achtergelaten. Het was bovendien een oude algemene stelregel van de G.D.N., die nooit doorbroken mocht worden. Het hoofdkwartier ging die regel zelf met voeten treden, want er was bijv. geld nodig en zij moesten, omdat B.I. niet voldoende over de brug kwam, dergelijke praktijken toepassen om er aan te komen. Ik had mijn organisatie stevig in de hand; ik wist precies wat er om ging, gaf regelmatig instructies en wist hoe groot de wekelijkse uitgaven waren. Elke week kreeg ik de afrekenstaten en elke week betaalde ik de staten van de vorige week uit.

51936. De **Voorzitter**: Die lotgevallen van de organisatie hebt u later zeker in extenso vernomen van de mensen, die uw opvolgers zijn geworden?

A. Ja.

51937. De **Voorzitter**: Is het na uw vertrek in deze omvangrijke vorm blijven doorgaan?

A. Ja, het ging „in extenso”. Ik zag in Engeland de resultaten, de gegevens, die kwamen. Ik zag toen de andere kant van de medaille. Ik kwam er achter, dat de Nederlandse Regering geen apparaat had om dit te verwerken, want er kwam zo ontzaglijk veel binnen van de G.D.N. alleen al, dat men niet wist, wat men er mee moest beginnen. Sommige stukken werden er gefotografeerd en die hield B.I. zelf en de rest ging naar de Engelsen en Amerikanen. Dezen vonden het prachtig.

51938. De **Voorzitter**: Wat voor functie hebt u in Londen gehad?

A. Officier bij het B.I.

51939. De **Voorzitter**: Bent u dat tot het einde gebleven?

A. Ik ben het gebleven tot ik in Nederland terug was. Toen zei men: je bent geen officier. Ik was het niet volgens een Koninklijk of ministerieel besluit en dus kon B.I. mij zonder meer aan de dijk zetten.

51940. De **Voorzitter**: Als ik u goed heb begrepen, bent u uit Nederland vertrokken, omdat het met de verbindingen niet in orde was. U bent zeer lang opgehouden en bent pas in Augustus 1944 in Londen aangekomen.

A. Neen, ik kwam pas 31 Augustus 1944 uit het Spaanse kamp „Miranda del Ebro”.

51941. De **Voorzitter**: Uw aankomst te Londen is dus later geweest?

A. Ik kwam daar in November 1944.

51942. De **Voorzitter**: U kwam een paar maanden later bij het B.I.?

A. Neen, direct in November 1944 en ik kwam er direct in functie. Mr. Fock was op mijn hand, maar deze kon niet tegen de heer Somer op, die, zoals mij bleek, mij niet zeer gezind was, om voor mij volkomen oidoorgrondelijke redenen.

51943. De **Voorzitter**: U ging Maart 1944 weg, omdat de verbindingen niet goed waren, en kwam in November 1944 te Londen aan en zag, wat door de G.D.N. geproduceerd werd. Wat is er in de tussentijd gebeurd, waardoor de verbindingen in orde waren gekomen?

A. Dat weet ik niet; daar ben ik niet bij geweest.

51944. De **Voorzitter**: Hebt u het later niet gehoord?

A. Dat heb ik later wel gehoord. Ze gingen over Zwitserland via generaal van Tricht. Ik heb dat gehoord van mijn route-chef F. M. Beukers. die mij zei: „Ik was daar en zag de G.D.N.-berichten passeren en ik nam er zelf ook mee naar Spanje”. Jullie (Max en Ate) bleven naar Londen zo lang onderweg, dat de G.D.N.-leiding verder had gewerkt op andere verbindingen.”

51945. De **Voorzitter**: Na uw vertrek heeft men dus voor de verzending van de stukken gebruik gemaakt van de weg naar Zwitserland. Was dat de B-weg van Kielstra enz.?

A. Ik weet daar niets van.

51946. De **Voorzitter**: Heeft de groep ook behoorlijke zendverbindingen gekregen?

A. Zeer goede!

51947. De **Voorzitter**: Had zij haar eigen zenders of maakte zij gebruik van de zenders van andere groepen?

A. Daar weet ik niets van. Dagelijks kwamen er van de G.D.N. tientallen telegrammen door: met andere woorden: zij wisten zelf ook wel, dat de materiële verbinding heel slecht was en hebben daarom zoveel mogelijk getelegrafeerd.

De heer Frans Damen kan u in dezen veel vertellen. Hij woont te Breda en is werkzaam bij de 3 Hoefijzers Bierbrouwerij, aldaar. Deze was eigenlijk de codeur, ten minste de man, die heel veel heeft gecodeerd; hij deed de gehele dag niets anders.

Wat u ook wel zal interesseren is het volgende. Niet alleen, dat de verbindingen met Engeland en het werken met Rudi Schreinemachers zoveel reden tot klagen gaven, maar er werd mij ook een overeenkomst ter tekening voorgelegd. Alleen als ik die overeenkomst tekende, kreeg ik het door mij voorgeschoten geld terug en anders kreeg ik geen geld.

51948. De **Voorzitter**: Wat was het belangrijke punt in deze overeenkomst?

A. Het belangrijke punt was, dat ik geen baas meer in eigen huis zou zijn: ik mocht niets doen, niet inkrimpen, niet uitbreiden, niet wijzigen.

51949. De **Voorzitter**: Dus u werd ingeschakeld in het B.I.?

A. Dat was al gebeurd vóór Rudi kwam in October, n.l. door de opdrachten aan mij van de I.D.-agent Vermeulen eind 1942.

51950. De **Voorzitter**: Laat ik het zo zeggen: u werd ingeschakeld onder dwingende regelen?

A. Ja, maar niet onder B.I.; dat stond nergens.

51951. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u een overeenkomst moest tekenen.

A. Ja.

51952. De **Voorzitter**: Een overeenkomst wordt altijd gesloten tussen twee partijen; nu begreep ik van u, dat de andere partij het B.I. was.

A. Het was Elkerhout. In de overeenkomst stond:

„Ondergetekende, zich noemende Max Sträter, verklaart met de mede-ondergetekende, zich noemende Siem Sewijn, de navolgende overeenkomst aan te gaan:

1°. Max verstrekt wekelijks aan Siem of diens vervanger een bepaalde hoeveelheid inlichtingen van samenstelling en hoedanigheid als de door Siem reeds ontvangen zendingen A, B, C, D en E;

2°. Max is aangaande zijn beleid verantwoording verschuldigd aan Siem en zal zijn dienst niet mogen inkrimpen, uitbreiden of wijzigen zonder toestemming van Siem of diens vervanger;

3°. de kosten, verbonden aan het in stand houden van die dienst, komen voor rekening van Siem. Zij zullen echter de Hfl. 3000 per maand niet mogen overschrijden;

4°. deze overeenkomst wordt aangegaan voor de tijd van zes maanden, ingaande 1 December 1943, er, wordt telkens stilzwijgend met een zelfde termijn verlengd, tenzij een der beide partijen schriftelijk aan de andere partij te kennen geeft deze overeenkomst te willen verbreken.

Getekend en gedaan te Eindhoven.”

Er staat als datum op 1 December 1943. maar het was 24 December 1943.

51953. De **Voorzitter**: Namens wie trad Elkerhout op?

A. Namens Rudi.

Er staat nog deze aantekening op:

„Op voorstel van Rudi (schuilnaam Jan Scheltema, door G.D.N. ook wel Rex genoemd) werd op 20 December 1943 de hiernavolgende overeenkomst ter tekening voorgelegd aan de leider van de G.D.N., die zich bedient van de schuilnaam Max Sträter, en wel door bemiddeling van een tussenpersoon, die de naam Siem Sewijn heeft aangenomen. De gebruikte schuilnamen kunnen als intern voldoende bekend worden verondersteld. Deze overeenkomst is door beiden getekend op 24 December 1943.”

Toen ik in October met Rudi in aanraking kwam, zei ik: Het is nu goed en wel, dat ik de berichten doorgeef en dat de Regering gaat profiteren van onze inlichtingen, maar begin maar eens te betalen de kosten, die ik uit eigen zak heb betaald van p.m. Maart 1943 tot begin October 1943. Als ik de dienst met mijn eigen geld niet had gecontinueerd, dan was er nu niets geweest en had je hier nog helemaal niets gehad. Begin dus dit geld te betalen.

Rudi voelde hiervoor en zei: Als je een paar maanden goed werkt, krijg je je geld.

Ik heb geantwoord: „Laten wij het daarmee dan niet later maken dan 1 December 1943”, en hiermede gingen hij en Elkerhout akkoord.

Ik vroeg gedurende deze periode vaker of de berichten goed waren. Elkerhout en Rudi vonden ze steeds prima. Zij stonden steeds sprakeloos, niet alleen wat de kwaliteit, maar ook wat de hoeveelheid betrof.

Er is waarschijnlijk 1 December 1943 op het contract gezet, omdat zij mij aanvankelijk per die datum het geld zouden teruggeven. Na 1 December werd mij gezegd, dat ik uiterlijk Kerstmis 1943 het geld zou krijgen, onder een voor mij nieuw beding, dat ik eer, stuk moest tekenen en, zo niet, dan kreeg ik mijn eigen geld niet terug. Pas op 20 December heeft Elkerhout mij voor het eerst het contract voorgelegd.

Ik moest dus tekenen. Ik deed zulks onder protest en heb toen gezegd: nu ga ik naar Engeland, want ik laat mij op deze wijze niet aan banden leggen.

51954. De **Voorzitter**: Het is een ietwat wonderlijke figuur in deze materie een soort van contract te vinden, want men zal zich toch niet hebben voorgesteld, dat men in geval van wanprestatie een beroep op de rechter kon doen.

A. Dit heb ik hem ook verweten; je maakt er een handelszaakje van. Na met deze mentaliteit kennisgemaakt te hebben, heb ik van alles, wat er later gebeurde, ontzettend goed boek gehouden en kan dus nu elk speldeknopje gedocumenteerd openleggen. Daarom ben ik

voor sommigen een gevaarlijk persoon. Ik ben de enige, die archief heeft gehouden. Het is nog geheel intact. Ik ben de enige chef van een inlichtingendienst, die een afrekening heb gemaakt, die tot op een dubbeltje klopte. Van al de stafmensen, met wie ik werkte — dat waren er 30 — kreeg ik wekelijks een afrekening van de kosten van de desbetreffende groep en die afrekening moest tot op de cent kloppen. Ik rondde het af tot op een dubbeltje, want dan was het gemakkelijker uit te betalen. Toen ik in Londen de door mij aan de dienst voorgegane gelden vroeg, kreeg ik het onmiddellijk. Toen ik in Nederland was en zij mij een vervelende knaap vonden, zeiden zij: Kom op het matje met je afrekening! Ik kwam toen met een tas vol afrekeningen en toen bleek, dat ik nog een paar duizend gulden tegoed had; die heb ik ook gekregen. Ik kon tot op de cent elke uitgave verantwoorden. Later verweten zij mij: „Je bent gek, dat je zo'n administratie hebt bijgehouden in oorlogstijd; jij bent de enige chef, die zulks heeft gedaan!” Ik antwoordde heel blij te zijn, dat ik deze weg bewandeld had.

51955. De **Voorzitter**: Zoëven had u het over bepaalde moeilijkheden, die u hebt gehad. Wilt u daarover ook nog iets zeggen?

A. Die moeilijkheden spruiten voort uit iets, wat B.I. blijkbaar niet heeft willen zien, hoewel ik het hun schriftelijk heb voorgelegd. Stelt u zich voor: U bent in bezet land en u krijgt bezoek van een zekere *Max*. Deze vraagt u: „Mijnheer, u hebt een grote zaak; mag ik weten, wat u produceert en hoeveel en waar krijgt u uw grondstoffen vandaan?” Hij zegt verder: „De Nederlandse Regering, waarvan ik kom, stelt er prijs op te vernemen, waar u uw producten heen zendt; als Nederlander bent u verplicht mij deze inlichtingen te geven. Ze gaan naar onze Regering in Londen.” U geeft de gegevens, maar naderhand blijkt u uit niets, dat deze zaak beslist safe en officieel was. Allicht, dat u dan denkt: wat is dat voor een knaap, die mij dit alles op de mouw heeft gespeld? Een ander voorbeeld is: U stelt mij er van op de hoogte, dat er twee boten met dynamiet in de Schie liggen, die gemakkelijk zijn te beschieten. Er worden dan wel treinen in de buurt beschoten, maar niet het gemelde object. Dus wat gaat u allicht denken? Die knaap heeft maar wat dik zitten doen; het vertrouwen is ondermijnd.

In nog ernstiger mate was dit het geval bij het verongelukken van opgegeven radio-calls. Men behoefde bij die relaties niet weer te komen. Met het aangaan van geldleningen en het verkrijgen van giften, kon de inlichtingen-agent/aanvrager al evenzeer in het gedrang komen.

Ik kreeg van B.I. geleende gelden wel terug en dus ook de mensen, die het geleend hadden, maar alle anderen, die geld schonken, hebben er nooit iets van kunnen merken, want B.I. ging hun niet vertellen: Ja, dat is in orde met die *Iansen*, met G.D.N.-medewerker X, met inlichtingen-agent Y, etc.

Als ik nu bij die industriëlen terugkom — en dit is werkelijk gebeurd —, dan wordt er voelbaar gedacht en soms gezegd: „Je hoeft hier niet meer terug te komen”. Op mijn vraag: Waarom niet?, is er dan wel eens gezegd: Heb je er een bewijs van, dat je dat geld werkelijk voor de Regering hebt geïncasseerd? Doorgaans zal men zoiets echter alleen maar denken en niet uitspreken!

In een dergelijk penibel geval heb ik mijn naam als volgt moeten redden: „Nu u zegt, dat u mij het geld hebt geleend in plaats van gegeven, moet u het alsnog van de Regering terug hebben”.

Ik schreef naar B.I.: „Ik heb bij meneer X geld geleend in plaats van voor de dienst gekregen, zoals ik aanvankelijk dacht — wil het restitueren”. Zo heb ik het voor elkaar gekregen, dat die meneer X zijn geld terugkreeg en hij had toen tevens het bewijs van mijn oorlogsopdrachten en bevond mijn beweringen dus in orde.

Had dit geval niet toevallig zo gezeten, dan had ik geen bewijs kunnen aandragen en was ik uitgerangeerd bij die meneer X.

Zo zijn er velen van mijn medewerkers bij meerdere relaties uitgerangeerd, omdat zij geen bewijs van hun officiële opdrachten konden leveren.

Het is een punt, waarbij weinigen lang stilstaan, omdat weinigen zo intens gewerkt hebben op inlichtingengebied als de G.D.N.-ers.

Zo werden vele inlichtingen-agenten gedupeerd, zonder dat zij daarvan wat konden doen. Zij, die niet in zaken zijn gegaan, ondervonden hiervan niet zoveel hinder en zo kon het hen ook weinig schelen of het B.I. al dan niet wat deed.

Dit zijn mijns inziens echter zeer ernstige feiten, waarop ik het B.I. herhaaldelijk heb gewezen, zowel in Spanje, in Engeland, als onmiddellijk na de bevrijding hier.

Samen met de heer *Beukers* heb ik een rehabilitatieplan opgesteld, vooral om aan de dienstmensen, die met ons hadden samengewerkt, een ruggesteun na de oorlog te geven; zij moesten geen lintje, maar een behoorlijke ruggesteun hebben. Het plan opent daartoe de mogelijkheid. Door B.I. werd ons plan eerst behoorlijk bestudeerd en daarna gingen zij er zelfs uitvoering aan geven. *Beukers* en *Iansen* hebben dit mooie plan wel ontworpen en uitgewerkt, maar zij werden bij de inwerkingtreding niet ingeschakeld en derhalve gepasseerd.

51956. De **Voorzitter**: Dat is de zaak, die in den brede in het rapport van F. M. *Beukers* is uiteengezet?

A. Ja. In het rapport van 14 October 1944, dat ik dus heb geschreven toen ik in Spanje zat, zeg ik op blz. X:

„Ook persoonlijk heb ik dit herhaaldelijk ondervonden. Om twee voorbeelden te noemen haal ik het geval aan, dat de directeur van een grote kabelfabriek, welke aan de Duitsers moest leveren, zijn medewerking onthield en toen een van de directeurs van de Amsterdamse Bank, van het hoofdkantoor, een speciaal voor de Regering geschreven rapport over de financiële toestand in Nederland niet afgaf.

De schade, die op deze wijze aan mijn naam en prestige werd toegebracht, zal in de toekomst alleen met officiële hulp hersteld kunnen worden.”

Ik heb onder dagtekening van 30 September 1945 aan het Hoofd Bureau Inlichtingen, te Wassenaar, geschreven:

„Echter moge ik uwe aandacht vragen voor een alinea van mijn rapport van 14 October 1944, bladzijde X:

„De schade, die op deze wijze aan mijn naam en prestige werd toegebracht, zal in de toekomst alleen met officiële hulp hersteld kunnen worden.”

U zult mij verplichten, indien u mij voorstellen zoudt doen, deze onaangenaamheden weg te nemen.”

In October 1945 schrijf ik er nog eens over:

„October 1945.

Hoofd Bureau Inlichtingen,
Wassenaar.

Ter voorkoming van misverstand in verband met mijn brief d.d. 30.9.45 omtrent door de dienst, direct of indirect, veroorzaakte schade, meen ik er op te moeten attenderen, dat, wanneer ik om uwe voorstellen verzoek deze schade voor mij ongedaan te maken, ik vooral niet bedoel een openlijke officiële erkenning, beloning of onderscheiding te mogen ontvangen.

Ook zou ik er prijs op stellen, wanneer u mij niet liet voorkomen op lijsten, die een qualificatie van het in de oorlogsjaren voor de dienst gepresteerde weergeven.

Ik heb mijn werk in de oorlog niet verricht om daarvoor later beloond te worden en sta er op, geheel op de achtergrond te blijven (zoals u mijn gedragslijn na mijn vertrek uit Engeland wel zal zijn opgevallen) en ik moge u om medewerking verzoeken.

Niettemin meen ik voor sommige gevallen in staat gesteld te moeten worden, schade aan goede naam te kunnen corrigeren.”

Ik zat al in October 1945 met een dergelijk geval en schreef derhalve zo naar het B.I. Het is geen uitvindsel van mij van na de oorlog, want ik heb het zien aankomen, en in 1944 vanuit Spanje geattendeerd. In 1945 heb ik er wederom de aandacht op gevestigd, maar B.I. heeft er nooit iets aan gedaan.

51957. De **Voorzitter**: Dus u hebt er nooit meer iets op gehoord?

A. Neen. Men heeft mij alleen gezegd: „je krijgt de bronzen leeuw.” Ik heb in October 1945 daarop geschreven, dat ik mijn actie voor rehabilitatie niet voor mij zelf ontwikkelde.

Langzamerhand werd het mij duidelijk, dat ik er wel op gesteld moest zijn, omdat hierin de enige manier voor een rehabilitatie gevonden zou kunnen worden.

51958. De **Voorzitter**: Heeft u hem gekregen?

A. Neen, ik heb hem niet gekregen. De afbrekerij en achteruitdrukkerij is doorgestaan en steeds weer teruggekomen in mijn naoorlogse leven. Van mijn zogenaamde bevrijding af, toen ik Spanje

binnentipprde, was ik met mijn toestand „opgelaten". Wat dit betreft, wilde ik, dat ik in het verzet was omgekomen, want dan had ik die ellende niet meegemaakt.

51959. De **Voorzitter**: Heeft u vóór de bezetting een werkring gehad, die u door deze gebeurtenissen niet weer hebt kunnen opvatten?

A. Ja, dit is nu deze week weer gebleken; een slechte sfeer van „illegaliteit" is doorgedrongen tot in de informatiebureaux en sommige informaties over mij zien er derhalve bedroevend slecht uit. Men beoordeelde daarin mijn illegale werk b.v. als: „jodenhulp, om er zelf beter van te worden!!!"

51960. De heer **Koersen**: Doet u zelfstandig zaken?

A. Ja. Ik ben aan een economisch bureau verbonden, waarvoor ik zelfstandig optreed. Maandag jl. heeft de directie een bespreking gehad op een informatiebureau, omdat ik had gezegd: ga daar maar eens heen, want het zal ons, zakelijk gezien, goed doen. In plaats dat het ons echter goed deed, kregen zij het toen ook over die mijnheer *Iansen*. Zij hebben toen denigrerende informaties afgegeven. Er werd b.v. pertinent verklaard: die mijnheer is de vorige week gearresteerd of hij zal deze week gearresteerd worden!

De punten, waarop mij m.i. geen recht is wedervaren, zijn er vele. Zij beginnen bij het contact met B.I. in oorlogstijd en gaan door tot jaren na de bevrijding.

De **Voorzitter**: Het eenvoudigste lijkt mij, dat u die punten samenvat in een brief.

A. Ik behoef er niet verder over te denken. Ik vind het eenvoudiger, ze nu op te geven.

51961. De **Voorzitter**: Ik zie het zo: Deze verhoren hebben betrekking op de organisaties en de verbindingen. Nu krijgen wij hier een uitloper daarvan, die voor een deel ook op particulier terrein ligt. Hetgeen u heeft verteld, wordt opgenomen in het verslag. Wat u verder wilt vertellen, is een sequel hiervan en dat kunt u beter schriftelijk aan de commissie geven. Stuur u ons een nota, zoals de heer *Beukers* heeft gedaan. U kunt daarin dit alles verwerken, dan dragen wij daarvan kennis en daarna kunnen wij zien, of dit ons aanleiding geeft iets te doen.

A. Dat lijkt mij uitstekend. Over het punt, dat u het meeste interesseert, is natuurlijk nog veel meer te praten. B.v. hoe werkte *Scheltma* en wat deed hij. Er zijn zoveel dingen, die interessant voor u zijn.

51962. De **Voorzitter**: Dat rapport van u was ons niet bekend. Dat is dus aanwezig bij B.I.?

A. Ja. Het is in Spanje verstuurd. Ik heb daar achter de coulissen gekeken en toen bleek, dat zij het niet hadden verstuurd. Het was *Herzberger*, die het, om welke reden dan ook, niet dadelijk had doorgestuurd. Tegelijkertijd, dat *Fock* dit rapport ontving, heeft hij getelegrafeerd: Kom naar Londen. Dat was 20 dagen, nadat ik het rapport had ingeleverd. Het heeft eerst in Spanje gelegen, totdat ik het merkte. Ik heb er over gerapporteerd. Spoedig was er toen een speciaal vliegtuig en werd mijn reis naar Engeland eindelijk een feit.

De **Voorzitter**: Door het verloop van de verhoren van vandaag beginnen wij op het ogenblik in tijdnood te komen. Om acht uur heeft een ander verhoor plaats en het is nu vijf minuten over zeven.

Wij weten nu, dat er een rapport van u bij B.I. is; dat wisten wij tot vandaag niet. Dat rapport kunnen wij opvragen.

Ik geloof, dat het het beste is, de bespreking op het ogenblik te eindigen. Wanneer wij het rapport hebben opgevraagd, kunnen wij zien, wat het inhoudt. Blijken er in het kader van de behandeling van deze zaken bepaalde punten in vermeld te zijn, waarvan wij zeggen: dat vereist nadere toelichting, dan zullen wij u verzoeken nog eens hier te komen.

A. Uitstekend!

De **Voorzitter**: Dat lijkt mij op het ogenblik de meest praktische werkwijze. Intussen krijgen wij van u zelf een uiteenzetting over de punten, die u zoëven hebt aangeduid.

A. Vindt u de vragen interessant, die ik *Rudi* heb voorgelegd, vóódat ik met hem in zee ging?

De **Voorzitter**: Vindt u het goed, dat wij ze u te zijner tijd terugsturen?

A. Ik wil er wel een rapportje over maken.

De **Voorzitter**: Uitstekend!

A. Het is alleen de vraag: wat hebt u nodig? Ik kan wel 200 vellen volschreven met feiten, die allemaal interessant zijn; dat voert wellicht te ver. Ik heb wel aangevoeld, wat u moet hebben, maar ik moest precies weten, wat voor u interessant is en wat niet.

De **Voorzitter**: Hetgeen wij wensen, is een overzicht van hetgeen er tijdens de bezetting geweest is aan verbindingen op radiografisch gebied, aan landverbindingen en aan zeeverbindingen.

Wij hebben zeer uitvoerig nagegaan, wat men in Engeland op dat punt heeft gedaan; nu zijn wij bezig met de vraag: wat is in Nederland gedaan? Daarbij komt aan de orde de vraag: wat zijn de lotgevallen van de organisaties geweest, die hier bestaan hebben, hoe zijn zij ontstaan, hoe groot zijn zij geworden, wat voor soort werk hebben zij gedaan, met welke moeilijkheden hebben zij te kampen gehad? Het gaat voor ons om de hoofdproblemen en het is niet onze bedoeling in details af te dalen. De vraag bijv.: wat is er precies gebeurd bij elke penetratie, gaat voor ons doel veel te ver, dat gevoelt u wel. Als het voor de Justitie grijpbaar is, is dat een zaak voor de Justitie. Bij ons gaat het er om in grote trekken te bezien, wat er in feite is geweest.

Ik zou dit met u willen afspreken: wij vragen uw rapport bij B.I. op, u stuurt ons een nota over de zoëven door u aangeduide punten, met vragenlijst *Rudi* en een aanvullend rapport; wij zullen nagaan, of er in het rapport bepaalde onderwerpen behandeld worden, die ons aanleiding geven, u opnieuw uit te nodigen.

A. De overeenkomst, die zij mij hebben afgedwongen, is m.i. een détail, maar een zeer interessant détail. Is dit ook uw mening?

De **Voorzitter**: Wat u daarvan hebt gezegd, is inderdaad een zeer merkwaardig détail.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. M. W. C. IANSEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 12 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Fokkema, Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f en n.

Verhoor van

Dr. WILLEM KAREL HENDRIK FEUILLETAU DE BRUYN,
oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
gepensionneerd kolonel.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 51963 t/m 51982, eerste alinea van het antwoord, hebben betrekking op punt n van het Enquêtebesluit.

51982. A. Nog één ding, waarover ik in onze klacht niet heb gerept, omdat deze zaak naar mijn mening nog niet rijp is voor het formuleren van een beschuldiging. Toch meen ik hiervan het een en ander te moeten zeggen, omdat het u misschien van enig nut kan zijn bij het onderzoek van het England-Spiel. Ik heb er zelf grote belangen bij, daar het mijn Indische collega's zijn, die voor een groot deel zijn vermoord, en u begrijpt wel, dat, waar mijn makkers uit de oorlogstijd hieraan te gronde zijn gegaan, het mijn plicht is, deze zaak zoveel mogelijk mede te helpen uitzoeken. Ik ben niet klaar met het onderzoek.

Sommige mensen, vooral in de illegaliteit, zullen deze zaak verder uitzoeken en ik kan er een werkzaam aandeel in hebben.

Misschien is het goed, dat ik u vertel, wat eigenlijk de houding is geweest van Engeland tegenover de illegaliteit. Deze houding was bepaald perfide. U kunt het een en ander hieromtrent vinden in een boek, dat is geschreven door *Czechanowski*, de Poolse ambassadeur in de Verenigde Staten, „Defeat in Victory”, en in „The rape of Poland” van *Mikolajczek*, de Minister-President van de Poolse Regering te Londen.

Aangezien u evenals ik gevangen heeft gezeten in Haaren en elders, weet u, dat wij tijdens de oorlog weinig wisten van hetgeen er buiten ons land gebeurde. De Engelse politiek ten aanzien van de illegale werkers schijnt de volgende te zijn geweest. De Britten stonden een geweldplegende illegaliteit voor. Wanneer deze aan hun eisen geen gehoor gaf, aarzelden men niet om zich van de onwilligen te ontdoen. Zo is op een gegeven moment de staf van de Yougo-Slavische generaal *Michaelowitz* aangevallen door *Tito* en vermoord, naar men zegt op last van de Engelse intelligence. In Caïro — het hoofdkwartier van de Engelse intelligence voor Midden-Europa — speelde in-n op de rode illegaliteit, speciaal op de communisten. Hun standpunt was: wat kan het ons schelen, hoeveel burger-slachtoffers er dood gaan in de verschillende landen. Naarmate de illegaliteit zich harder roert, houdt zij meer Duitse troepen van de oorlogsfronten weg.

De Amerikanen hebben dit niet willen doen. Zij achtten de illegaliteit niet van zoveel betekenis, dat er zoveel levens van burgers aan mochten worden opgeofferd. Hiervan zijn verschillende voorbeelden.

Toen de Hongaarse illegaliteit niet wenste mede te werken aan het opofferen van mensenlevens, dreigde men doodeenvoudig Budapest te bombarderen. Dat men anders tegenover Nederland zou zijn opgetreden, geloof ik niet. U weet, dat het England-Spiel zich heeft afgespeeld van 1942 tot de herfst van 1943 en dat het daarna druppelsgewijs afgezakt is. Maar in die periode zijn de meeste slachtoffers gevallen.

Maar hoe kwam het, dat men vooral de rode elementen in de illegaliteit steunde? De Russen waren de bondgenoten der Angelsaksers. Er is daarna in het niet bezette buitenland een grote propaganda gemaakt voor de Russische communisten, totdat eindelijk

Churchill de schrik om het hart is geslagen, omdat de Amerikanen grifweg geloofden wat de Russen hun op de mouw spelden. Na Teheran is het gebeurd, dat de Amerikaanse generaal *Arnold* aan *Czechanowski*, de Poolse gezant, vertelde: „Jullie zijn er volkomen naast. De idealen van *Roosevelt* verschillen bijna niet van die van *Stalin*; en dan beweren jullie, dat *Stalin* communist is. Daarvan is geen woord waar.” Het zonderlinge resultaat van deze felle pro-Russische propaganda is geweest, dat zij niet zozeer de arbeiders en hun vakverenigingen heeft beroerd, maar onder niet-arbeiders veel succes had. Eenmaal met die propaganda begonnen, kon men eenvoudig niet meer terug. U moet ook bedenken, dat men maandenlang op de knieën heeft moeten liggen om contact te krijgen met *Stalin* en dat men om de bijeenkomst van Teheran tot stand te brengen de communisten volkomen in de kaart heeft moeten spelen. Totdat *Churchill* op een gegeven moment het gevaar zag van deze pro-communistische propaganda vooral voor het bezette Frankrijk. De conclusie is, dat Engeland niet veel op had met de rechtse, gematigde illegaliteit en zich daarvan als het nodig was ontleed, maar zich vooral bediende van de geweldplegende linkse illegaliteit. Men moet het England-Spiel binnen dit grote raam bekijken. U kunt wat ik heb verteld controleren in de boeken, die ik vermeld heb.

Verder heb ik vernomen, dat majoor *Bingham* een dronkenlap was. Hij was vaak dronken, wanneer hij zijn codes moest overgegeven, en vaak wist hij niet meer, wat hij had verteld.

51983. De Voorzitter: Waar baseert u die mededeling op?

A. Dat heb ik van intelligente-service-mensen gehoord. Deze inlichtingen kunnen natuurlijk fout zijn en ik heb u gezegd, dat deze zaak nog niet rijp is, maar ik meen, dat, wat ik u verteld heb, gegevens zijn, die bekend zijn. Ik zou op het ogenblik niet durven vertellen, waarom Engeland dit spel heeft gespeeld. Het is niet aan te nemen, dat, wanneer *Bingham* en *van der Reyden*, die in Engeland zit, doodgewone verraders waren geweest, zij niet voor de gewone Engelse rechter terecht zouden hebben gestaan. Dat moet volkomen uitgesloten worden geacht en de Engelse rechter zou hen, als zij schuldig zijn, hebben veroordeeld zonder meer. Misschien, dat het hier vermelde u helpen kan.

51984. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Kunt u de namen noemen van die intelligente-mensen?

A. Er zijn er verschillenden geweest, maar de namen weet ik niet meer. Van intelligente-mensen noemt men de namen niet.

Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Zij blijken anders zelf wel verschillende dingen te vertellen.

A. Men noemt de namen niet, dat is een vaste regel. Ten aanzien van het laatste wat ik gezegd heb, geldt, c'est à prendre ou à laisser.

U ziet zelf, hoe elementair en rudimentair de gegevens in deze zaak nog zijn. Ik wilde u slechts waarschuwen voor het maken van fouten. U begrijpt wel, dat de intelligente-diensten een vroegere illegalen op dit punt aan het werk zijn. Iedere dag ziet men nog rare dingen gebeuren met getuigen, die nog rondlopen. Wij hebben nog geen zekerheid, maar als het ooit zover mocht komen, dan hoop ik u nog nader te mogen inlichten, als het mag. Naar mijn mening moet deze zaak niet door deze commissie worden behandeld, maar door de rechter.

De rechter heeft over verstrekkender middelen te beschikken dan u en heeft het recht van veroordelen. Dat hebt u niet

Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Als de intelligence-mensen zulke dingen tegen u zeggen, moet u het bij de rechter brengen of bij de instanties, waar het naar uw mening behoort.

A. Ik moet u tot mijn spijt het antwoord daarop schuldig blijven, want anders moet ik dingen zeggen, die ik hier liever niet zeg. Wij hebben onze goede redenen daarvoor.

51965. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U hebt genoemd *van der Reyden*.

A. Dat is een bekende naam, die in het openbaar genoemd is in de pers.

Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Dat heeft geen enkele bewijskracht. De couranten zeggen zoveel en spreken elkaar op dit punt elke dag tegen.

A. Maar u begrijpt wel, hoe mij dat speciaal aan het hart gaat. Er zijn vele officieren over de kling gegaan, waaronder mijn beste vrienden. Het spreekt vanzelf, dat wij daarom geen moment stilzitten. Wat ik u alleen heb willen aangeven, is, wat de algemene stemming was. Aan de overkant tijdens de oorlog meende men Rusland in de kaart te moeten spelen en ter wille te moeten zijn en men zag het communisme in die tijd in een heel ander licht dan nu. Men wilde geweld doen plegen, terwijl de verantwoordelijke leiders der illegalen zeiden: daar denk ik niet aan, ik ga geen weerloze burgers opofferen. Welk succes hebben wij er mee? Vergeet u niet: de knokploegen zijn pas in 1943 ontstaan.

De Voorzitter: Ik zou u in dit verband één ding in overweging willen geven, nl. dat u eens nagaat, in hoeverre het wenselijk is, dat u een onderzoek als dit afzonderlijk instelt en of het misschien niet beter is, dat u de gegevens, die u hebt of meent te hebben, aan de Enquêtecommissie overlegt.

Ik geloof wel te mogen zeggen, 'dat er geen instantie in Nederland is, die op het ogenblik zoveel materiaal over dit probleem bijeen heeft als de Enquêtecommissie.

A. Waarschijnlijk meer dan wij.

De Voorzitter: U begrijpt wel, dat het in elk geval een bezwaar kan zijn, als verschillende onderzoeken naast elkaar lopen.

A. Mag ik u dit voorstel doen: mag ik het u melden, wanneer ik werkelijk positief bewezen dingen weet?

De Voorzitter: Dat zou ik zeer op prijs stellen!

A. Wij zijn nog aan het begin. Ik heb u alleen gezegd, welke dingen vaststaan omtrent de algemene mentaliteit in Engeland en hoe men daar toen over deze dingen dacht. Ik weet niet of u dit reeds bekend was, maar ik moet veronderstellen van niet. Want de door mij vermelde boeken zijn pas uitgekomen. Langzamerhand worden in het buitenland meer artikelen geschreven; ik denk o.a. aan het artikel van A. *Samat* (Revue de Paris, mars 1949) „La résistance en Europe centrale". Daarin vindt u het verloop der dingen speciaal voor Midden-Europa beschreven. Als ik de cynische wijze zie, waarop men daar met de illegaliteit is omgesprongen, ben ik van mening, dat de Engelsen voor niets stonden, Waarom zouden zij het bij ons anders doen?

51986. De heer Koersen: Zijn de verhalen met authentieke stukken gestaafd?

A. *Jan Czechanowski* is de Poolse ambassadeur in Washington en *Mikolaiczek* was de premier.

Ik moet toch aannemen, dat deze serieuze mensen geen mopjes vertellen. Anders weet ik het niet meer. Het stuk van *Samat*, dat ik u heb genoemd, is zeker niet voor 100 pct. acceptabel, maar toch zeker de moeite waard om het in dit verband te noemen. U krijgt hieruit een beeld van hetgeen er aan de hand is geweest.

Deze dingen zijn voor ons in Nederland weinig bekend. Tot nu toe hebben alleen de Engelsen en Amerikanen hun visie over het gebeurde tijdens de oorlog gegeven. Hetzelfde drama heeft zich afgespeeld in Frankrijk, waar terislotte *de Gaulle* heeft ingegrepen. Men wilde de *Gaulle* niet erkennen tot het laatste moment voor de landing. Toen heeft *de Gaulle* met de vuist op tafel geslagen en bedreigd met afzijdigheid van Franse officieren. Daarop heeft *Roosevelt* pas bakzeil gehaald. De volkscommissarissen in Parijs schijnen al klaar te hebben gestaan en het grootste deel van de gemeenten had al de order gekregen om een communist tot burgemeester te benoemen. Zó ver is het niet gekomen, dank zij *de Gaulle*. Ik heb zelf een Engelse parachutist gesproken, die op het Plateau d'Auvergne heeft gewerkt als maquisard. Dat was een zuivere communist. Dergelijke mensen zond Engeland naar Frankrijk. U weet ook, wat hier is gebeurd en nog onopgehelderd is — dit heeft niets met het England-Spiel te maken —, nl. wat zich na de oorlog heeft afgespeeld, het conflict tussen de O.D., de L.O., de Landelijke organisatie der knokploegen, de Raad van Verzet, enz.

Ik heb dit uitvoerig beschreven in een brochure, getiteld: „Het oude en het nieuwe leger". Om absolute zekerheid te hebben, Jat het relaas juist was, heb ik dit door generaal *Röell* laten verifiëren. Generaal *Röell* wist toen de brochure geschreven werd net zo min als ik, dat Engeland vooral geporteerd was voor steun aan de linkse elementen. Ik ben dat pas in 1948 te weten gekomen, doordat daaromtrent veel in het buitenland is gepubliceerd. Toen ben ik gaan twijfelen, of bij het England-Spiel wel uitsluitend van verraad sprake is geweest. Ik ben daar niet van overtuigd, al kan dat mogelijk zijn. Maar het is thans wel mogelijk om de algemene achtergrond te schetsen, waartegen het England-Spiel zich heeft afgespeeld. Hiermee zal men rekening moeten houden bij het onderzoek van liet England-Spiel.

De Voorzitter: Wanneer u hiermede aan het einde is gekomen van uw mededelingen, dank ik u voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

W. K. H. FEUILLETAU DE BRUYN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

KOERSEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, de heren Koot, Verkuyl en de Vos van Steenwijk, deskundigen, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HUBERTUS MATTHEUS GERARDUS LAUWERS,
oud 33 jaar, wonende te Utrecht,
tandheelkundig student.

51987. De **Voorzitter**: U bent door de commissie gehoord op 23 Juli 1948. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen door u afgelegde eed, zodat geen nieuwe eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

De Enquêtecommissie wenst u nog nader te horen in het bijzonder over een aantal vragen van meer technische aard, vragen, die betrekking hebben op uw code, op de verbinding en wat daarmee samenhangt.

In de eerste plaats kom ik nog even op uw opleiding in Engeland tot codist. Kunt u medelen, hoe dat gegaan is, hoelang de duur daarvan was, van wie u die gekregen hebt en meer dergelijke bijzonderheden?

A. De gehele opleiding is door Engelse officieren en onder-officieren gegeven. De opleiding tot marconist begon eigenlijk al in de school in Winterfold. Daar werden alle toekomstige agenten geïnstrueerd in het gebruik van de morse-code, waarbij een snelheid van ongeveer 8 woorden per minuut niet werd overschreden. Dat gold dus voor alle agenten, onafhankelijk, of zij later als marconist zouden worden ingezet of dat zij als „organizer“ zouden worden gedropt.

51988. De **Voorzitter**: Dat was dus geen gespecialiseerde opleiding voor marconist?

A. Het betrof de eerste beginselen, die ieder agent moest kennen. In Beaulieu zijn daar bijgekomen de algemene beginselen voor het coderen, het decoderen en de security op dit gebied. De eigenlijke marconistenopleiding werd gegeven in Grendon Underwood. Daar werd dieper ingegaan op de techniek van het zenden en ontvangen, op de aard van de verbindingen, op de vraag, waarom de verbindingen op de voorgeschreven wijze moesten worden onderhouden, hoelang wij in de lucht mochten blijven, de codering, de decodering, het codesysteem, dat wij zouden gebruiken, en al dergelijke dingen meer.

51989. De **Voorzitter**: Dus dat was, wat het zenden en coderen betreft, de voornaamste school?

A. Ja. Dat was de werkelijke opleiding tot marconist.

51990. De **Voorzitter**: Hoelang heeft die geduurd?

A. Ik meen, dat ik in de eerste dagen van Augustus in Grendon Underwood ben gekomen en dat ik vandaar naar Londen ben vertrokken op 23 October 1941.

51991. De heer **Koot**: Heeft u een speciale opleiding gekregen in coderen?

51992. De heer **Koot**: Hoe is die opleiding geweest? Heeft u elke dag een cursus daarin moeten volgen?

A. Het coderen en decoderen volgens het toen gebruikte systeem was betrekkelijk eenvoudig. Wanneer je deze zaak éénmaal goed bekeek, wist je het wel. In het verband van de oefeningen werden steeds telegrammen verzonden, die door ons moesten worden gecodeerd en gedecodeerd. Door middel van mobiele stations hadden wij contact met andere leerlingen van deze school over afstanden van 20 tot 30 km, waarbij werkelijke berichten werden opgesteld, verzonden en gedecodeerd.

51993. De heer **Koot**: Hebt u van uw instructeurs in het geheimschrift ook mededelingen gekregen over de waarde van uw systeem, welke fouten u moest vermijden en wat u moest doen?

A. Men heeft mij in de eerste plaats altijd verzekerd, dat de door ons gebruikte code vrijwel onbreekbaar was. Verder werd natuurlijk veel nadruk gelegd op de security-check.

51994. De heer **Koot**: U spreekt op het ogenblik toch over het z.g. dubbele verplaatsingssysteem? Of kent u die term niet?

A. Die term is mij onbekend.

51995. De heer **Koot**: Dat is het systeem, waarbij u de klare tekst in een rechthoek opschrijft en u die tweemaal kolomsgewijze moet afschrijven. Misschien is het woord double transposition system u bekend?

A. Ja, dat was het door ons gebruikte systeem.

51996. De heer **Koot**: U heeft alleen maar dat systeem gekregen?

A. Alleen dat systeem hebben wij gebruikt voor de radio-telegrafische verbindingen. Een ander systeem is ons voor dit doel nooit geleerd. Wel gebruikten wij in Nederland andere codes, voornamelijk „innocent letter codes“, maar deze konden door ons niet gebruikt worden voor het contact met Engeland, omdat hierover bij ons verkeer geen afspraken waren gemaakt.

51997. De heer **Koot**: Maar uw instructeur in de cryptografie, het geheimschrift, heeft u nooit uiteengezet op welke manier de tegenpartij analytisch zo'n systeem zou kunnen breken? U hebt de indruk gekregen: dit systeem is onbreekbaar?

A. Bij het behandelen van de meer algemene beginselen in Beaulieu werd er op gewezen, dat dit systeem praktisch onbreekbaar was en dat hoe langer het telegram was, hoe moeilijker het voor de vijand werd het te ontcijferen; maar ook dat het altijd mogelijk zou zijn een codebericht te breken, zij het dan ook, dat hier veel tijd voor nodig was, dat het wel een kwestie van een half jaar kon zijn.

51998. De heer **Koot**: Heeft uw instructeur ook niet uiteengezet, waarom het nodig is om z.g. „dummies“ te gebruiken?

A. De jumbled letters werden ter camouflage gebruikt.

51999. De heer **Koot**: Is die term wel juist?

A. „Jumbled letters“, dat is de term, welke altijd in Beaulieu werd gebruikt.

52000. De heer **Koot**: En niet „dummies“?

52001. De heer **Koot**: Uw gehele cryptogram bestond immers uit letters'!

A. Inderdaad, maar hier werd speciaal gerefereerd aan de betekenisloze letters, welke het eigenlijke telegram voorafgingen en erop volgden. Onze instructeur gaf te kennen, dat deze betekenisloze letters noodzakelijk waren om het breken van de code moeilijker te maken.

52002. De heer **Koot**: Heeft hij het uitgelegd?

A. Hij vertelde ons, dat de veelvuldigheid, waarmee letters in een telegram voorkomen, een aanwijzing geven, in welke taal dit telegram gesteld is. Het gebruik van „dummies” maakt dit moeilijker.

52003. De heer **Koot**: Dus met het oog op de letterfrequentie van de taal, anders niet. Hij heeft u niet uiteengezet, welke beoordeling verborgen ligt in het gebruiken van die „jumbled letters”?

A. Er werd in het algemeen gezegd, dat dit het breken zou bemoeilijken.

52004. De heer **Koot**: Ik stel deze vragen om een indruk te krijgen, in hoeverre de gedropte agenten een inzicht in hun geheimschrift hadden, en te zien, of zij dus een indruk kregen, waarom iets verboden en iets geboden was. Had u die indruk? Ik merk nu wel, dat u niet volledig bent ingelicht.

A. De gehele duur van de cursus in Beaulieu is geweest 3 à 4 weken.

52005. De heer **Koot**: Is het elke dag geweest?

A. Daar werd niet iedere dag codeleer gegeven.

52006. De heer **Moot**: Hoeveel keer was het?

A. Dat kan ik niet meer met zekerheid zeggen. Iedere les duurde ongeveer 3 uur.

52007. De heer **Koot**: Kunt u schatten hoeveel uur u les in geheimschrift hebt gekregen?

A. Misschien 15 uur in totaal

52008. De **Voorzitter**: Bij voorbeeld 5 ochtenden?

A. Bijvoorbeeld, iets dergelijks. Het kan ook iets meer zijn. In die orde van grootte zal het ongeveer zijn.

52009. De heer **Koot**: U hebt als cryptografische uitrusting bij uw code gehad een identity-check?

A. Ja.

52010. De heer **Koot**: Bij uw vorige verhoor hebt u gezegd, dat u er maar één hebt gekregen.

A. Ja.

52011. De heer **Koot**: In uw verhoor heeft u gezegd, dat dat afhankelijk was van uw agentengetal.

A. Inderdaad.

52012. De heer **Koot**: Als we zeggen, dat dat 20 was, was het dan zo, dat u de 20ste letter moest verminken, dan wel de 40ste, dan wel de 60ste?

A. Zo is het inderdaad geweest.

52013. De heer **Koot**: Of de 20ste, of de 40ste?

A. Uitsluitend één letter werd verminkt; dat was in het door u veronderstelde geval of de 20ste of een veelvoud daarvan, niet en.

52014. De heer **Koot**: Werd er onderscheid gemaakt tussen security-checks en identity-checks?

A. Dat is voor mij hetzelfde begrip.

52015. De heer **Koot**: Ze lopen parallel aan elkaar?

A. Voor mij duiden de woorden „security-check” en „identity-check” een van tevoren afgesproken teken aan, waarmee ik aan kan geven, dat ik in handen van de vijand ben gevallen. D-zo worden door mij, terecht of ten onrechte, door elkaar gebruikt. Ik geloof, dat op de verschillende scholen slechts het woord „security-check” werd gebruikt en dat ik de term „identity-check” pas uit naoorlogse publicaties leerde kennen.

52016. De heer **Koot**: Diende de security-check om te bewijzen, dat u het was?

A. Om te bewijzen, dat ik in vijandelijke handen was geraakt.

52017. De heer **Koot**: In een van uw antwoorden heeft u gezegd: wanneer het systeem eenmaal bekend is, is het zo eenvoudig als code verder op te lossen, dat een klein kind het ook kan doen. Wat bedoelt u daarmee?

A. Het systeem was weinig gecompliceerd. Als het eenmaal bekend is, is het slechts een kwestie van proberen om het antwoord te vinden.

52018. De heer **Koot**: Hier heeft u dus al een indruk van de breekbaarheid van het systeem?

A. Die heb ik later gekregen.

52019. De heer **Koot**: Had u die toen nog niet?

A. Niet in die mate. Ik heb altijd gedacht, dat de code althans zeer moeilijk breekbaar was.

52020. De heer **Koot**: Weet u nu op welke wijze u uw eigen systeem had kunnen breken?

A. Neen, technisch ben ik daarvan niet op de hoogte. Ik heb er alleen in het algemeen na de oorlog iets over nagelezen en begrepen, dat systemen, die zeer veel gecompliceerder zijn dan het door mij gebruikte, toch betrekkelijk gemakkelijk door experts gebroken kunnen worden.

52021. De heer **Koot**: Bij uw arrestatie werden drie berichten in code op u gevonden?

A. Ja.

52022. De heer **Koot**: Hoe zagen deze berichten er uit?

A. Op ruitjespapier stonden 3 kolommen van 5 letters naast elkaar, boven iedere kolom een combinatie van vijf cijfers, de sleutelgroepen, en daarboven het getal, dat het nummer van het bericht aangaf.

52023. De heer **Koot**: Was het dus in de vorm, waarin u het aan een telegraafkantoor zou kunnen of moeten aanbieden?

A. Neen, het was in de vorm, zoals het door mij zou worden verzonden.

52024. De heer **Koot**: U moest het in groepen van vijf doen?

A. Ja.

52025. De heer **Koot**: Was de indeling in vijven pasklaar op de schrifturen, die op u waren gevonden, of zagen zij er uit als een kladpapiertje van het coderen?

A. Neen, het was werkelijk het volledig gecodeerde bericht, klaar voor de verzending, drie rijen van letters in groepen van vijf.

52026. De heer **Koot**: U kunt niet zeggen, dat het een kladpapiertje was?

A. Hei was zelfs zeer netjes geschreven om geen fouten te maken.

52027. De heer **Koot**: Waar waren de kladpapiertjes?

A. Die waren verbrand.

52028. De heer **Koot**: Direct?

A. Ja, direct verbrand. Toen ik gewaarschuwd werd, dat er iets fout was, had ik deze berichten ook moeten verbranden, maar ik voelde me zo zeker, dat ik het niet noodzakelijk vond.

52029. De heer **Koot**: Had u ze voor uw eigen veiligheid moeten verbranden?

A. Ja, maar ook in het algemeen.

52030. De heer **Koot**: Voor de veiligheid van de code?

A. Ook voor de veiligheid van de code, d.w.z. voor de „security-check“, maar wanneer ik gearresteerd zou worden — en ik ben gearresteerd — met drie gecodeerde berichten in mijn zak, zou er van mijn cover story verder niets terechtkomen.

52031. De heer **Koot**: Dus u schreef de berichten, nadat u ze gecodeerd had, in het net over?

A. Die werden altijd direct in het net geschreven om zeker te zijn, dat bij het zenden geen fouten werden gemaakt.

57032. De heer **Moot**: Weet u, wat voor compromitterende berichten misschien nog door de Duitsers zijn buitgemaakt?

A. Voor zover mij bekend, van mij geen andere papieren, behalve mijn persoonsbewijs en een agenda, waarin enkele telefoonnummers, die ik echter bij mijn verhoor tijdig kon vernietigen.

52033. De heer **Koot**: Ik bedoel met betrekking tot deze kladpapiertjes.

A. Daarvan is, voor zover ik weet, niets in handen van de Duitsers gekomen. Ik hield kopie van alle berichten, omdat Engeland daaraan voortdurend refereerde.

52034. De heer **Koot**: Hoe zagen die kopieën er uit?

A. Ze waren zeer klein geschreven op dun papier, in een oude courant geplakt, die tussen andere oude dagbladen op de zolder van de heer *Nakken* in de Schuytstraat lag verborgen.

52035. De heer **Koot**: In klare taal?

A. Ja.

52036. De heer **Koot**: Met de nummers?

A. Ja, met nummer en datum van verzending.

52037. De **Voorzitter**: Zijn die gevonden?

A. Neen.

52038. De **Voorzitter**: Zijn u die door de Duitsers niet voorgelegd?

A. Neen, die zijn mij nooit voorgelegd. Ik moest van deze telegrammen kopie houden — ik kon niet anders doen, hoewel het zeer gevaarlijk was —, omdat Engeland er voortdurend aan refereerde. Zij haalden niet de feiten uit een telegram aan, maar zeiden eenvoudig: Refererende aan uw telegram no. zoveel, van die en die datum, besluiten wij zus en zo of vragen wij u dit en dat. Daardoor was het noodzakelijk voortdurend kopie te houden, zowel van de telegrammen, die werden verzonden, als van de telegrammen, die uit Engeland werden ontvangen.

52039. De **Voorzitter**: Had u die telegrammen opgeborgen op hetzelfde adres, waar u woonde en zond?

A. Niet waar ik zond, want in de Schuytstraat heb ik nooit gezonden.

52040. De **Voorzitter**: Dus die had u op uw woonadres?

A. Ja.

52041. De **Voorzitter**: Niet op het adres, waar u gearresteerd bent?

A. Neen, daar niet.

52042. De **Voorzitter**: Zijn de Duitsers niet op uw woonadres geweest?

A. Ik had verschillende dingen klaargelegd, die zij mochten vinden, en wat zij niet mochten vinden, werd ergens anders opgeborgen.

52043. De **Voorzitter**: Ergens anders? Weer op een ander adres?

A. Op hetzelfde adres, maar op een andere plaats. De heer *Nakken* was ook met dit systeem op de hoogte. Hij had de instructie, welke hij ook heeft uitgevoerd, om, wanneer ik eventueel zou worden gearresteerd, deze krant met de daarin vervatte berichten ogenblikkelijk te verbranden.

52044. De **Voorzitter**: Weet u ook, of hij die gelegenheid heeft gehad, vóór de Duitsers bij hem zijn gekomen?

A. Niet vóór zij bij hem zijn gekomen; hij heeft het echter wel daarna gedaan.

52045. De **Voorzitter**: Dat is dus een bevestiging, dat die berichten niet in handen van de Duitsers zijn gekomen?

A. Zij zijn niet in handen van de Duitsers gekomen.

52046. De heer **Koot**: In een vroeger verhoor hebt u verklaard: „Hij“ — dit is luitenant *Heinrich* — „dreunde de poem-code op: alle details daarvan waren bekend.“ Was het uw eigen sleutelgedicht?

A. Neen, het systeem, dat gebruikt werd.

52047. De heer **Koot**: Neen, het gedicht, dat hij opdreunde, was dat uw eigen sleutelgedicht?

A. Hij zegde geen gedicht, maar noemde details van de poem-code, het systeem.

52048. De heer **Koot**: Wat zeide hij?

A. Ik kan slechts de strekking van zijn beweringen weergeven. Hij kon mij vertellen, dat ik het bericht uitschreef, het, verticaal gelezen, in kolommen overschreef, uitgaande van een gedicht, er een bepaald getal boven moest zetten, hoe ik dit sleutelgetal afleidde, er een getal bij op moest tellen; al deze dingen waren hem bekend. Hij kende ook het gebruik van jumbled letters, dummies, kortom, het gehele systeem, zoals dat door mij werd gebruikt, was hem bekend.

52049. De heer **Koot**: Hoe hebt u die kennis bij de tegenpartij, de vijand, voor u zelf verklaard?

A. Die kon ik niet verklaren. Het was op dat ogenblik voor mij een klap in het gezicht.

52050. De heer **Koot**: Met *Jordaan* hebt u samengewerkt. U hebt ten aanzien van *Jordaan* in een vroeger verhoor verklaard, dat „hij volkomen zijn instructie heeft uitgevoerd door niet zijn security-check af te geven“. In dat verhoor hebt u echter in een andere verklaring gezegd: „Die“ — dit is zijn security-check — „heeft hij“ — dit is *Jordaan* — „toen afgegeven“. Hoe verklaart u die tegenpraak?

A. Dit is een punt, waar ik niet uit eigen ervaring spreek. *Han Jordaan* vertelde mij, dat hij zijn security-check na zijn arrestatie niet heeft afgegeven.

52051. De heer **Koot**: Welk soort van security-check had hij?

A. Dezelfde, welke ik had.

52052. De heer **Koot**: Dus ook afhankelijk van het agentengetal en alleen maar het veranderen van een letter?

A. Ja. *Han Jordaan* heeft mij destijds gezegd, dat hij werd gearresteerd met het code-gedicht in zijn zak, zodat de Duitsers na zijn arrestatie direct op de hoogte waren van zijn code, alle door hem gezonden en ontvangen berichten konden decoderen en ook onafhankelijk van hem konden gaan werken met Engeland. Men heeft hem zelfs niet naar zijn identity-check gevraagd, of, wanneer het wel is gebeurd, heeft hij die in ieder geval niet afgegeven; de Duitsers hebben een andere marconist ingezet, die vanzelfsprekend berichten zonder check doorgaf, en daarop is van Engeland de reactie gekomen: „Instruct new operator in use of security-check“. Ten gevolge daarvan zijn de Duitsers bij hem gekomen met de vraag: Hoe zit dat? Pas daarna heeft hij zijn security-check wel afgegeven.

52053. De heer **Koot**: Kunt u zich misschien nog de letterlijke tekst van die drie telegrammen, welke op u werden gevonden bij uw arrestatie, herinneren, of alleen de inhoud als zodanig?

A. Ik weet het alleen van één. omdat dat volgens mij indertijd een vrij grote rol heeft gespeeld bij het krijgen van mijn code. Dat was het bericht over de „Prinz Eugen“, die in Schiedam zou liggen. In die tijd was de „Prinz Eugen“ uit Brest vertrokken en langs onze kust gekomen. Wij hadden gemerkt aan het drukke vliegtuigverkeer, dat er iets aan de hand was, en hoorden de bijzonderheden over Radio-Oranje. Toen kapitein *van den Berg* mij kwam zeggen, dat hij wist waar de „Prinz Eugen“ lag, was ik vanzelfsprekend bijzonder geïnteresseerd om het zo gauw mogelijk naar Engeland door te geven. Ik denk, dat de vijand hierop rekende en dat men mij daarom dit valse bericht in handen speelde. Men kon er daardoor zeker van zijn, dat ik op 6 Maart in de lucht zou komen.

Wat de inhoud van de twee andere berichten is geweest, kan ik mij niet meer herinneren. Misschien had het iets te maken met een dropping, die had plaats gehad, of met een volgende dropping.

52054. De heer **Koot**: Dit telegram hebt u als eerste telegram willen uitzenden?

A. Inderdaad.

52055. De heer **Koot**: En de inhoud daarvan wist de tegenpartij ook op dat ogenblik?

A. Ja.

52056. De heer **Koot**: Heeft u nu niet de overtuiging, dat men daaruit uw juiste identity-check had kunnen peuten?

A. Ik ben er altijd nog verbaasd over, dat de Duitsers nooit geprobeerd hebben hieruit, al was het slechts ter controle, mijn security-check te vinden; misschien had ik ze ook dan nog om de tuin kunnen leiden, maar gelukkig heb ik dat nooit hoeven te proberen. Blijkbaar vertrouwde men mij op dat ogenblik volkomen.

52057. De heer **Koot**: Is dat niet uw veronderstelling?

A. Neen, want ik heb alle berichten gecodeerd en gedecodeerd vóór eind October 1942.

52058. De heer **Koot**: Met een valse idectity-check?

A. Ja. Ik weet zeker, dat door de Duitsers in die tijd, al was het maar bij vergissing, nooit de juiste security-check is gebruikt.

52059. De heer **Koot**: Over uw lijn?

A. Over mijn lijn.

52060. De heer **Koot**: U heeft meegedeeld, welke pogingen u gedaan heeft om Londen te waarschuwen, dat u in handen van de Duitsers gevallen was, door de verbastering van het Q.R.U.-sein plus nog een andere groep van drie letters tot het woordje caught. Kent u de Q-code?

A. Die heb ik gekend, de voornaamste.

52061. De heer **Koot**: Als u de Q.R.U. kent, kent u waarschijnlijk ook de Q.R.T.

A. Die zal ik inderdaad gekend hebben.

52062. De heer **Koot**: Dat betekent dan: Houd op met seinen. Had u Q.R.U. niet kunnen verbasteren tot Q.R.T.? Was dat niet gemakkelijker geweest?

A. Dat was misschien mogelijk geweest, maar ik geloof niet, dat er iets zou zijn gebeurd, dat er op zou zijn gereageerd. Het sein Q.R.T. gold trouwens slechts voor één verkeer. Men zou hoogstens vermoed hebben, dat ik tijdens het zenden onraad bespeurde, en had waarschijnlijk in een volgend telegram gevraagd, wat er aan de hand was. Op dat ogenblik zocht ik naar mogelijkheden. Ik heb nooit Q.R.T. gezonden, maar ik geloof ook niet, dat het enig effect zou hebben gesorteerd.

52063. De heer **Koot**: Maar misschien toch meer effect dan „caught“. Als u tweemaal Q.R.T. zendt, is dat toch merkwaardig.

A. In de eerste plaats zou dan Q.R.U., veranderd in Q.R.T., door de Duitse marconist eerder zijn gemerkt dan de verandering in „caught“.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat ben ik volkomen met de heer *Lauwers* eens, Q.R.U. is zo'n bekend sein voor een telegrafist, dat, indien u daarin een letter verandert, de telegrafist het veel eerder hoort, dan wanneer u gaat knoeien met strepen en punten.

52064. De heer **Koot**: U had ook van uw dummy letters gebruik kunnen maken. U hebt daarvan gebruik gemaakt om te seinen: „Worked by Jerry“.

A. Ik heb het woord „caught“ ook in plain language gezonden, zes keer achter elkaar.

52065. De heer **Koot**: In een telegram?

A. Ja. Uitgaande van het feit, dat de a en de u in het Engels veel voorkomen, de g en de h minder en de c ook niet zoveel, heb ik voor mijn dummies gebruik gemaakt van de c, de g en de h, zodat ik op een gegeven ogenblik in mijn gecodeerde berichten 'een woord kreeg, dat betrekkelijk gemakkelijk was te veranderen in het woord „caught“. Ik heb toen tweemaal „caught“ gezonden — het was gebruikelijk iedere groep tweemaal te zenden —, toen gedaan, alsof ik met het volgende woord begon, en de t gezonden. Daarna heb ik liet vergissingsteken gezonden en opnieuw „caught“ en een t, en dit weer herhaald, steeds met het vergissingsteken er in, en tenslotte pas de goede groep gezonden, zodat de marconist in Engeland volgens het daar gebruikelijke systeem van opnemen driemaal het woord „caught“ moet hebben neergeschreven. Ik ben bij al deze dingen steeds van de volgens mij logische veronderstelling uitgegaan, dat het veranderen van mijn security-check minstens reden had moeten zijn om mij onder strenge controle te plaatsen.

52066. De heer **Koot**: U heeft in uw verhoor bij het uitzetten van uw systeem gezegd:

„men nam van de derde regel het vierde woord en van het vierde woord de vijfde letter.“

Dat zal wel een vergissing van u zijn geweest, want anders zou u die transposition met één letter hebben uitgevoerd.

A. Ja. Men nam dan van daaraf weer een bepaald aantal letters.

52067. De heer **Koot**: Het is dus niet de bedoeling geweest, dat u één letter gebruikte?

A. Neen.

52068. De heer **Koot**: Welk minimum aantal letters en welk maximum aantal letters moest u gebruiken voor de verplaatsing? Daaraan was u gebonden. Met één letter was het onzin.

A. Natuurlijk, dan is het nonsens.

De heer **Koot**: Ik vraag dit om even uw instructeurs op dit gebied te testen.

A. Ons werd over het algemeen aangeraden zoveel letters te nemen, dat wij ongeveer een vierkant zouden krijgen, althans een niet te lang uitgerekte rechthoek.

52069. De heer **Moot**: En als u een tekst had van 144 letters?

A. Dan zou ik ongeveer twaalf letters gebruiken.

52070. De heer **Koot**: Was het dan altijd 12 bij 12?

A. Dat was niet noodzakelijk. Ik had ook 10 bij 14 kunnen gebruiken of in die omgeving.

52071. De heer **Koot**: Was het verboden 12 bij 12 te gebruiken?

A. Neen, beslist niet.

52072. De heer **Koot**: Dus als de tekst zo uitkwam, kon u een vierkant gebruiken.

A. Ja, dat was niet verboden.)

*) *Noot van de heer Lauwers, aangebracht bij de correctie van zijn stenogram.*

Ik moet op deze verklaring terugkomen. Nu ik over deze zaak nog eens rustig heb nagedacht, weet ik weer, dat het *wel* verboden was een vierkant te gebruiken. Ter verontschuldiging van mijn eerste foutieve verklaring moet ik sanvoeren, dat deze zaken, de code betreffende, mij na 7 jaar niet meer vers in het geheugen liggen.

52073. De heer **Koot**: Hoe lang mocht u uw code gebruiken! Heeft men u daarover ook iets gezegd of is het niet medegedeeld, ook niet bij de opleiding?

A. Nooit; alleen is — het zal in Augustus 1942 geweest zijn — aan een agent, die werd gedropt in handen van de Duitsers, een nieuw codegedicht voor mij meegegeven.

52074. De heer **Moot**: En wanneer bent u gedropt?

A. Ik ben gedropt in November 1941.

52075. De heer **Koot**: Was er een grote frequentie van berichtenwisseling tussen u en Londen?

A. Wij hadden driemaal in de week regelmatig onze zendtijd en daarbij konden wij extra-zendtijd aanvragen.

52076. De heer **Koot**: Hoe lang was die zendtijd?

A. Onze zendtijd behoorde beperkt te blijven tot ongeveer 10 minuten, indien dit mogelijk was, en zeker niet boven de 20 minuten uit te gaan. Daarin moest ook het verkeer van de overzijde worden ontvangen. De telegrammen, welke ik heb gezonden, waren in het algemeen ongeveer 70, 80 letters lang. Ik heb ze altijd zo kort mogelijk proberen te houden, ten minste in de tijd, dat ik als vrij agent werkte.

52077. De heer **Koot**: En hoeveel telegrammen zond u dan?

A. Per zendtijd waren het 3, soms 4 telegrammen, ook wel minder. Er zijn ook zendtijden geweest, waarin ik geen berichten voor Engeland had, maar Engeland alleen voor mij, of omgekeerd. Ik meen mij te herinneren, dat er, toen ik in November 1942 naar Haaren werd afgevoerd, ruim 100 berichten door de Duitsers en mij met Engeland waren gewisseld.

52078. De heer **Koot**: Alle in die zelfde code?

A. Neen, de laatste berichten in een andere code, nl. in het nieuwe gedicht, dat men met een andere agent voor mij had meegegeven.

52079. De heer **Koot**: Voor uw lijn?

A. Ja.
Er zullen dan dus ongeveer 80 berichten gewisseld zijn in mijn originele poem-code.

52080. De heer **Koot**: Hebt u met deze nieuwe code ook gewerkt?

A. Daarmee heb ik ook nog gewerkt.

52081. De heer **Koot**: Heeft men bij die code ook nog een nieuwe identity-check gegeven?

A. Neen.

52082. De heer **Koot**: Die is dezelfde gebleven?

A. Ja.

52083. De heer **Verkuyl**: Bij een poem-code begon u op een bepaald punt — u liet enige letters weg en begon b.v. met de 21ste letter van het verhaal —, zodat het een bepaalde sleutel was. Was u van tevoren gezegd, dat u die één keer mocht gebruiken, of was u vrij en mocht u het tien keer doen?

A. Ik was er vrij in. Als ik er niet vrij in was geweest, had ik ook nog een administratie moeten bijhouden van alle letters, welke ik gebruikte, niet gebruikte, zou moeten gebruiken, en van het aantal letters, dat ik van het begin had doorgewerkt. Daarin ben ik geheel vrij geweest.

52084. De heer **Verkuyl**: Het moet dus zijn voorgekoinen, dat u ineermalen een zelfde sleutel gebruikte?

A. Het kan zijn voorgekomen. Het is onwaarschijnlijk. Het is wel mogelijk, dat ik op hetzelfde punt begon, maar dan is het onwaarschijnlijk, dat ik hetzelfde aantal letters zou hebben gekozen, zodat het sleutelcijfer dan toch anders was.

52085. De heer **Koot**: Kunt u zich nog herinneren, hoeveel telegrammen ongeveer u had gezonden, vóórdat men u arresteerde?

A. Ik meen, dat het iets meer dan 30 is geweest, maar zou er geen eed op willen doen, zo in de lengte van 70, 80, hoogstens 100 letters.

52086. De heer **Koot**: U hebt in de tijd, dat u gevangenzat, en misschien ook daarna uw gedachten laten gaan over uw eigen code. Hebt u daarvan enig idee? Welke is uw kritiek op de code, welke u hebt gekregen? U hebt geen andere code gekregen, ook geen inzicht in andere codes?

A. Wij hebben verschillende codes behandeld. De poem-code was speciaal bestemd voor de draadloze verbinding met het hoofdkwartier. Verder kenden wij een code, die werkte met behulp van een klein woordenboekje, geen transposition, een vervangingsysteem. Ik zou het systeem misschien nog kunnen uitwerken. Dan was er een systeem, dat in het Nederlandse leger gebruikt werd: 25 letters en dan verspringen.

52087. De heer **Koot**: Het z.g. cijfervierkant, een vervangings-systeem?

A. Inderdaad. Dat is ons ook bijgebracht. En dan het schrijven van innocent letters. Ik geloof, dat dat de voornaamste zijn geweest. Mijn kritiek op de poem-code is, dat berichten in deze code opgesteld, en door de vijand opgevangen, na arrestatie van de marconist altijd kunnen worden ontcijferd, wanneer voldoende pressie wordt uitgeoefend. De latere one-time-pads hadden dit bezwaar niet.

52088. De heer **Koot**: Die kende u niet?

A. Neen; dat systeem is nooit behandeld, het principe zelfs niet.

52089. De heer **de Vos van Steenwijk**: Een paar vragen over de technische zijde. Kunt u zich herinneren, welke ongeveer uw werkfrequenties waren?

A. In de 40 en 80 meter-band; 40 voor overdag en 80 voor 's nachts.

52090. De heer **de Vos van Steenwijk**: Totaal vier frequenties?

A. Twee in de 40 en twee in de 80 meter-band.

52091. De heer **de Vos van Steenwijk**: Een primaire frequentie voor het hoofdkwartier en een secundaire om over te schakelen?

A. Ik kon op beide roepen, maar de frequenties werkten met kristallen en konden dus nooit veranderd worden. Wanneer de vijand de ene wist, zou hij ook gauw de tweede kunnen vinden, omdat ze vrij dicht bij elkaar lagen.

52092. De heer **de Vos van Steenwijk**: U kon uw installatie niet afstemmen zonder hulp van kristallen?

A. Neen.

52093. De heer **de Vos van Steenwijk**: Weet u misschien iets van andere agenten? Hadden die ook vier frequenties?

A. In mijn tijd werd iedere agent gedropt met vier frequenties.

52094. De heer **de Vos van Steenwijk**: Wat was het hele bereik van uw Mark 6?

A. Ik geloof niet, dat het een Mark 6 was. Het apparaat had de grootte van een flink sigarenkistje.

52095. De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik heb begrepen, dat u uitgerust was met een Mark 6.

A. Neen, dat geloof ik niet. Die werden, naar ik meen, gebruikt voor de communicatie tussen bataljons H. Q. in het Engelse leger.

52096. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kunt u misschien iets zeggen van het vermogen? Hebt u enig idee, hoeveel watt er uit kwam? Dat wordt meestal in de handboeken opgegeven.

A. Ik weet het niet. Het was een klein zendertje, dat deed denken aan amateurbouw.

52097. De heer **de Vos van Steenwijk**: Speciaal voor deze gelegenheid gebouwd?

A. Ja.

52098. De heer **de Vos van Steenwijk**: Had de voeding plaats door middel van batterijen of op het lichtnet?

A. Zowel op het lichtnet als door batterijen.

52099. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kreeg u batterijen mee?

A. Wij niet. Later, toen de stroom hier uitviel, werden ook batterijen afgeworpen. Toen waren ook de meegegeven zenders veel beter.

52100. De heer **de Vos van Steenwijk**: Vond u in het algemeen, dat de radio-set, die u meekreeg, berekend was op het maken van verbinding met Engeland? Kreeg u de indruk, dat u over het algemeen wel verbinding had?

A. Het vermogen was klein. Wij hebben in Engeland geoefend, van Londen naar Preston, en dan kwamen wij vaak niet door. Hier in Nederland had ik over het algemeen wel verbinding. Ik was echter gedwongen steeds op hetzelfde zendadres te werken, waar ik beschikte over een lange buitenantenne, die ik eigenlijk niet mocht gebruiken. Met een binnen antenne heb ik echter nooit verbinding kunnen krijgen.

52101. De heer **de Vos van Steenwijk**: Was bij de opleiding gezegd, dat u geen buitenantenne mocht gebruiken?

A. Ja, ik moest altijd gebruik maken van een „gerichte" binnenantenne.

52102. De heer **de Vos van Steenwijk**: Om verbinding te maken op een binnenantenne moet men toch een vrij behoorlijk vermogen hebben. Dat had men toch niet met zo'n klein kastje?

A. Ik heb inderdaad met de zender, die ik meekreeg, nooit verbinding kunnen krijgen op een binnenantenne.

52103. De heer **de Vos van Steenwijk**: Vond u het home station krachtig genoeg? Was dat berekend voor zijn taak?

A. Dat kwam altijd goed door.

52104. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kunt u zeggen op hoeveel kracht u die zender ontving? QSA 3?

A. Over het algemeen wel. Wet is weleens 2 of zelfs 1 geweest, maar de zender was altijd hoorbaar. Normaal was de ontvangst 3. Ik heb ook weleens 5 gehad.

52105. De heer **de Vos van Steenwijk**: Dus het was niet zo'n heel sterke zender.

A. Neen, het was geen grote zender.

52106. De heer **de Vos van Steenwijk**: Die zelfde zender werkte toch ook met agenten, die veel verder weg zaten.

A. Dan kan het wel moeilijk zijn geweest, hoewel met een betere ontvanger dan waarover ik beschikte, zeer wel mogelijk.

52107. De heer **de Vos van Steenwijk**: Had u enige methode om te weten, dat u met de echte USL werkte?

A. Neen.

52108. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kon u het niet horen aan de toon? Op de duur misschien wel?

A. Op de duur kon je het misschien vermoeden. Omdat de marconisten steeds wisselden, kon je het ook niet horen aan het handschrift van de marconist. Toen ik die ene keer QSA 5 kreeg, was ik bezig te proberen Engeland een waarschuwing te geven. Het zou mij toen niet verbaasd hebben, wanneer gebleken was, dat ik op dat ogenblik met een Duits station had gewerkt.

52109. De heer **de Vos van Steenwijk**: Heeft men bij de opleiding nooit gesproken over het uitwisselen van radio-herkenningsseinen, dus over een soort van identity-check van beide kanten?

A. Neen.

52110. De heer **de Vos van Steenwijk**: Heeft men nooit over de mogelijkheid daarvan gesproken? Daar maakt de Britse marine een ruim gebruik van. Men kan een zeer eenvoudige afspraak maken om een soort van herkenningssysteem uit te wisselen.

A. Ik heb vóór mijn vertrek naar Nederland gevraagd met de marconisten, waarmee ik in de toekomst berichten zou wisselen, te mogen kennis maken om dergelijke en andere afspraken te kunnen maken, maar dat is altijd geweigerd.

52111. De heer **de Vos van Steenwijk**: Wat stond precies in uw werkplan vermeld?

A. De zendtijden, de frequenties van het home station, de frequentie-wisseltekens en mijn roepletters.

52112. De heer **de Vos van Steenwijk**: Werkte het home station op dezelfde frequentie als u of waren het verschillende frequenties?

A. Het waren verschillende frequenties.

52113. De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik krijg de indruk, dat u maar van één roepnaam was voorzien.

A. Inderdaad.

52114. De heer **de Vos van Steenwijk**: Is dat eigenlijk geen ongelukkig systeem? Wanneer u uw toestel verplaatste, werd het de vijand wel erg gemakkelijk gemaakt om daaraan weer dezelfde agent te herkennen.

A. Dat is door het enigszins primitieve idee gekomen ons te laten doorgaan voor commerciële zenders en zo geen argwaan te wekken. Daarom vond men het beter één roeptecken te gebruiken.

52115. De heer **de Vos van Steenwijk**: Had u de opdracht om in een bepaalde stad te werken of was u vrij?

A. Onze organisatie moest werken in de provincies Noordholland, Zuidholland en Utrecht. Ik kon werken waar ik verkoos, maar door de omstandigheden was ik ook aan deze provincies gebonden om het contact met *Taconis* te kunnen onderhouden.

52116. De heer **de Vos van Steenwijk**: U was niet verplicht om in den Haag te werken?

A. Neen

52117. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kunt u zich niet meer herinneren hoever het frequentie-bereik van uw installatie liep? Van de 20 tot de 90 meter-band?

A. Het zal ongeveer de 40 en 80 meter-band zijn geweest.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Neen, dat kan niet.

A. En dan met andere kristallen.

52118. De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja, door verdubbeling. U bent daarna in Engeland geweest en hebt daar met diverse mensen over deze kwestie gesproken. Hebt u er enig idee van, waar het decoderen van die telegrammen geschiedde? Was er een centrale codekamer bij S.O.E. of gebeurde dat in de Dutch Section zelf?

A. Ik heb het nooit meegemaakt, maar heb de indruk gekregen, dat het centraal gebeurde en dat de Dutch Section gedecodeerde telegrammen kreeg met de aanduiding van de identity-check.

52119. De heer **de Vos van Steenwijk**: Ligt, naar uw mening, de fout van het veronachtzamen van het ontbreken van de security-check niet zozeer bij de centrale radiodienst als bij de Dutch Section?

A. Ik weet alleen, dat het wel opgevallen is, dat mijn security-check veranderde, dat er over is gesproken met de radiosectie en dat deze zich op het standpunt stelde, dat een agent in het veld wel rare dingen kan doen, zonder dat dit alarmerend hoeft te zijn.

52120. De heer **de Vos van Steenwijk**: En dat nadat u was verzekerd bij de opleiding, dat alles afhing van de security-check.

A. Ik ben tot de conclusie gekomen, dat de heren, belast met de leiding van de Country Section, op grond van het feit, dat zij in Nederland hadden gewoond of althans goed Nederlands spraken, tot deze functie werden benoemd, maar met dit werk nooit tevoren iets te maken hebben gehad en nooit de moeite hebben genomen om een zelfde opleiding te krijgen als de agenten, die door hen werden uitgezonden.

52121. De heer **de Vos van Steenwijk**: U hebt van miss Bond de indruk gekregen, dat in de gedecodeerde telegrammen wel degelijk vermeld stond of de security-check in orde was of niet?

A. Die indruk heb ik zeer zeker.

52122. De heer **de Vos van Steenwijk**: U kreeg dus ook de indruk, dat men aan de Dutch Section maar aannam, dat de agent zich weleens vergissen kon?

A. Dat is misschien te verklaren door een aanval van „wishful thinking”.

52123. De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat men hoopte, dat alles goed zou gaan?

A. Inderdaad. Er is blijkbaar een grote concurrentiestrijd geweest in Engeland, wie de meeste agenten in het veld zou kunnen brengen.

52124. De heer **de Vos van Steenwijk**: Die security-check op zich zelf was toch eigenlijk bijzonder onvoldoende; een letter fout zenden is een vrij ongelukkig systeem. Is er bij de opleiding eigenlijk nooit door u over gesproken?

A. Daar hebben wij het weleens over gehad met captain *Kaplowitch*. Desbetreffende vragen werden afgewimpeld met opmerkingen als: Je moet niet te veel vragen en weten; vertrouw maar op wat wij hebben uitgemaakt.

52125. De heer **de Vos van Steenwijk**: Waren de telegrammen, die u van het home station kreeg, verminkt, waren er veel fouten in?

A. Ik heb zeer weinig herhaling moeten vragen; er was weleens een letter verminkt, maar over het algemeen waren ze nagenoeg onverminkt.

52126. De heer **Koot**: Waren de telegrammen, die u kreeg uit Londen, ook voorzien van uw identity-check?

A. Neen, daar was niets bijzonders mee; afwijkingen of aanwijzingen waren er niet.

52127. De heer **Verkuyl**: U kon dus de zender niet herkennen en niet weten, dat u in uw eigen correspondent sprak?

A. Wanneer door mij een bericht ontvangen werd in mijn code, mocht ik wel aannemen, dat dit bericht van het hoofdkwartier afkomstig was. Ik weet niet, welke mogelijkheden er zijn om een code te breken en zelf te gebruiken. Ik meen echter, dat het breken van een bericht iets anders is dan het zelf opstellen van berichten in die code. Wanneer de Duitsers er gebruik van zouden hebben willen maken, zou er nogal een en ander gebeurd moeten zijn.

52128. De heer **Verkuyl**: In uw vorig verhoor komt ergens ter sprake, dat verschillende agenten — u noemde 20 of 30 — werkten op dezelfde golflengte.

A. De agenten niet, maar home station werkte met de agenten op dezelfde lengte.

52129. De heer **Verkuyl**: U kon dus ook berichten ontvangen, bestemd voor andere agenten?

A. Ik heb eens verkeer gehad niet Engeland, waarbij ik een zender, die ik niet thuis kon brengen, op de golflengte van home station hoorde, en die andere roepletters gaf, dan men voor mij zou hebben gehad. Nadat ik een paar keer had opgeroepen, stopte deze zender plotseling, riep mij op als U.B.L. en verzond: AS RLS, m.a.w.: Houd je even stil. Hij gaf dus plotseling mijn roepletters en werkte toen verder met een andere agent, die misschien in Frankrijk, Polen of Tsjecho-Slowakije zat, daarbij ook zijn eigen naam weer veranderend.

52130. De heer **de Vos van Steenwijk**: U hebt zeer terecht opgemerkt, dat voor de telegramwisseling van Engeland naar Nederland van de omroepmethode gebruik had moeten worden gemaakt, m.a.w. de methode, waarbij Engeland uitzond en door Engeland niet werd ontvangen. Dat had 50 pct. van het verkeer uit de lucht genomen.

A. Dat is door mij voorgesteld, maar het is afgewezen.

52131. De heer **de Vos van Steenwijk**: Dus het is wel degelijk tijdens de opleiding besproken?

A. Niet tijdens de opleiding. Het is door mij te velde telegrafisch gesuggereerd aan het hoofdkwartier en afgewezen.

52132. De heer **de Vos van Steenwijk**: Wat vond u van die vaste zendtijden?

A. Zeer gevaarlijk.

52133. De heer **de Vos van Steenwijk**: Inderdaad. Is er tijdens de opleiding ook niet over gesproken, dat het zeer gevaarlijk was en het de vijand erg gemakkelijk maakte?

A. Dat geloof ik niet. De moeilijkheid voor ons was je op de school in te leven in de situatie te velde. Pas tijdens ons werk is het ons volkomen duidelijk geworden hoe gevaarlijk het eigenlijk was.

52134. De heer **de Vos van Steenwijk**: Tot hoeveel woorden bent u in Grendon Underwood opgeleid?

A. Rij exceptionele gelegenheden haalde ik 22 of 23 woorden. Mijn normale snelheid was ongeveer 20 woorden. Die voor het verkeer van Nederland met Engeland was normaal ongeveer 16 woorden.

52135. De heer **de Vos van Steenwijk**: Kreeg u de indruk, dat u aan het einde van die opleiding een vrij vaste hand van seinen had?

A. Ja, dat geloof ik wel; dat hebben de Duitse marconisten, die mij controleerden, mij ten minste verzekerd.

52136. De heer **de Vos van Steenwijk**: Het is u niet bekend, dat men ooit moeite heeft gedaan uw seinschrift op de een of andere manier vast te leggen?

A. Het kan gebeurd zijn, maar het is nooit bij mijn weten gebeurd.

52137. De heer **de Vos van Steenwijk**: Die kans is niet groot. Als u de zender afstemde, moesten enige manipulaties worden verricht, enige kringen worden bijgestemd. Had u een bepaalde manier van afstemmen? Drukte u lang op de sleutel? Gaf u Franse a's of v'tjes?

A. Ik gaf lange strepen.

52138. De heer **de Vos van Steenwijk**: Men kan een telegrafist niet alleen aan zijn seinschrift herkennen, maar ook aan de wijze, waarop hij zijn zender afstemt.

A. Daarover is nooit gesproken.

52139. De **Voorzitter**: De heer *le Poole*, die voorzitter is geweest van een commissie, welke zich aanvankelijk met deze problemen heeft bezig gehouden, is door onze commissie gehoord. Hij heeft omtrent u het volgende gezegd: — dit zijn gegevens, die hij in die functie te weten is gekomen —

„Lauwers is op 7 November 1941 boven Nederland afgevoerd. Toen hij in Velp zijn zendapparaat wilde gaan gebruiken, bleek, dat de kristallen te zwak waren, tengevolge waarvan hij in November en December niet heeft kunnen werken, althans geen verbinding heeft kunnen krijgen.”

Is dat juist?

A. Dat had niets te maken met de kristallen. Er was een verkeerde verbinding in mijn transformator gemaakt. Ik kon merken, dat ik energie op mijn antenne had en ik kon ook stations ontvangen, maar ik kon geen verbinding met Engeland krijgen. Dat is later door een student van Delft nagezien. Hij heeft die verbinding veranderd en van dat ogenblik af heb ik verbinding met Engeland gekregen.

52140. De heer **de Vos van Steenwijk**: Dus daar bent u zeker van?

A. Ja, het was een fout in het toestel.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat was schandalig.

A. Voordat ik Engeland verliet heb ik gevraagd, het toestel te mogen proberen. Mij is toen verzekerd, dat dit reeds was gebeurd en dat het ongewenst was met deze kristallen in Engeland in de lucht te komen.

52141. De heer **de Vos van Steenwijk**: Dan had men er andere in kunnen doen.

A. Inderdaad.

52142. De heer **de Vos van Steenwijk**: Heeft het inderdaad twee maanden geduurd, vóórdat u contact met Engeland had?

A. Mijn eerste contact met Engeland had ik op 3 Januari 1942.

52143. De **Voorzitter**: U bent begin November 1941 afgeworpen. Daarna heeft men in Engeland bijna twee maanden niets van u gehoord. Toen kreeg u contact met Engeland. Hoe heeft men u ontvangen? Zonder enige kritiek?

A. Ja, zonder enige kritiek.

52144. De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik vermoed, dat men niet in Engeland verwachtte, dat u de dag na uw dropping in de lucht kwam?

A. Neen. Wij zonden berichten, dat wij heelhuids waren aangekomen. Wij hadden een ander middel: het gebruik maken van een adres in Zwitserland. Toen ik merkte, dat ik niet direct radiografisch kon doorkomen, heb ik daarvan gebruik gemaakt, zodat men in Engeland op de hoogte was.

52145. De **Voorzitter**: Ging dat door middel van een gewone brief?

A. Ja.

52146. De **Voorzitter**: Welk adres was het? In Bazel?

A. Neen, daar had *Jordaan* een adres; mijn adres was in Zürich.

52147. De **Voorzitter**: Was het adres van *Jordaan* in de Kanongasse te Bazel?

A. Ja.

52148. De **Voorzitter**: Het kon toch geruime tijd hebben geduurd, vóórdat het bericht in Engeland was.

A. Ik stel mij voor, dat een brief, verzonden van Nederland naar Zwitserland, Zwitserland binnen een week heeft kunnen bereiken en dat men daar de instructie had het bericht radiografisch door te geven naar Engeland.

52149. De **Voorzitter**: Was er een afspraak gemaakt, dat u in die brief moest opnemen het bericht, dat u veilig was aangekomen?

A. Het was een verschil van ondertekening. Wanneer wij veilig waren aangekomen, zouden wij de brief ondertekenen met *Willem* of *Wil*, in ieder geval met een naam, welke met een W begon; wanneer er iets verkeerd was, zou ik een andere naam gebruiken.

52150. De **Voorzitter**: Weet u of het systeem van innocent letters een algemeen systeem was om aan te kondigen, dat men aangekomen was?

A. Dat zou ik niet weten.

52151. De **Voorzitter**: Bij u en *Jordaan* kon dat aldus gedaan worden. U bent in vrijheid geweest, maar hoe moest dat systeem werken bij de agenten, die bij de dropping in handen van de Duitsers vielen?

A. Ik weet niet, of deze agenten een zelfde instructie hebben meegekregen. Ik ben gedropt door mr. *Laming*, de chef van het bureau van de Nederlandse Country Section, en direct na mijn parachutatie is de kolonel *Blizzard* gekomen. Of hij dezelfde instructies aan zijn agenten heeft meegegeven, als mr. *Laming*, weet ik niet. Het is mogelijk.

Ik geloof, dat het verstandig zou zijn geweest, als alle agenten de instructie hadden meegekregen om periodiek brieven te schrijven, waaruit bleek, dat ze inderdaad veilig waren. Men had dan althans het handschrift van de agent kunnen vergelijken met zijn handschrift in Engeland, waar het altijd aanwezig was; het was voor de Duitsers ondoenlijk geweest een dergelijke brief door een ander te laten schrijven. Brieven, waarin geen code-bericht vervat was, zouden dan hebben kunnen bewijzen, dat een agent niet langer vrij was, evenals het totaal uitblijven van dergelijke brieven dit zou doen. Door middel van innocent letters was het dus mogelijk geweest Engeland te waarschuwen, zoals ik het later geprobeerd heb met het schrijven van het rapport, waarbij ik een brief heb gevoegd, waarin met de code van *Han Jordan* verschillende gegevens, zoals de namen van onze agenten, die gevangenzaten e.d., verwerkt waren.

52152. De **Voorzitter**: Als u spreekt van het hoofdkwartier, wat bedoelt u dan?

A. S.F.H.Q., Dutch Country Section; dat is het bureau eerst van mr. *Laming* en daarna van kolonel *Blizzard*.

52153. De **Voorzitter**: U hebt ook verteld, dat u aan de Duitsers, om hen op een dwaalspoor te brengen, als uw opdrachtgever hebt genoemd *Derksema*, dus om te suggereren, dat u inlichtingenagent was.

A. Ja.

52154. De **Voorzitter**: In de eerste plaats is het de vraag of dat geheel is opgegaan, want *Schreieder* rekende u onder de sabotage-agenten.

A. Dit verhaal is drie weken lang aangezomen. Althans pas na die tijd is Kriminal-Kommissar *Bayer* bij mij gekomen met de mededeling: „Es war alles Lüge". Na mijn arrestatie moest ik er voor zorgen, dat mijn werkelijke opdracht zo mogelijk geheim bleef, en dat noch *Taconis*, noch anderen eveneens gearresteerd zouden worden; niet wetende, dat onze organisatie al gepenetreerd was en dat *Taconis* ook gearresteerd was, heb ik daarom aangegeven een agent van kapitein *Derksema* te zijn.

52155. De **Voorzitter**: Maar u was assistent van *Taconis*?

A. Ik had opdracht voor *Taconis* de verbinding te verzorgen en verder zoveel mogelijk zelfstandig een inlichtingenorganisatie op te bouwen en informatie te zenden, die van belang kon zijn voor de Flitspuit.

52156. De **Voorzitter**: Ging *Laming* die ter harte?

A. Ja.

52157. De **Voorzitter**: Wist u iets van de Flitspuit af?

A. Neen.

52158. De **Voorzitter**: Die naam is wel genoemd?

A. Later heb ik er mooie verhalen van gehoord.

52159. De **Voorzitter**: U hoorde in Nederland verhalen, dat deze zender in Nederland stond?

A. Ja.

52160. De **Voorzitter**: Die geschiedenis van het afgeven van uw code is nog niet geheel duidelijk. U hebt het in uw vorige verhoor zo gesteld, dat u die drie berichten had en dat in een van die berichten de mededeling voorkwam over de „Prinz Eugen". U hebt toen gezegd, dat u verhoord bent, dat daar ook luitenant *Heinrich* bij was en dat die na 20 minuten dat bericht had ontcijferd. Toen hebt u gezegd: Nu kennen zij mijn code, en toen hebt u toegegeven.

A. Neen, dat is meer zo gegaan. Toen ik gearresteerd was, ben ik direct naar de kleine flat gebracht, vanwaar ik gezonden had. Daar waren misschien 30 Duitsers aanwezig. Daar werd mij gevraagd: Wat is uw code? Die weigerde ik natuurlijk af te geven, niet omdat ik het niet mocht, maar omdat ik de tijd daarvoor nog niet gekomen achtte. Toen kwam luitenant *Heinrich* met zijn verhaal van: Ach man, wees nu niet vervelend, zeg het nu maar. Ik vraag het niet voor mijn plezier, maar voor jouw welzijn. Wij zijn ook mensen en jij doet het voor je vaderland. Wij weten toch wel, hoe het werkt. Daarop zei ik: Vertel het me dan eens. Daarop kwam hij aandragen met zijn: Je doet dit en je doet dat; het is zus en zo.

52161. De **Voorzitter**: Wat u zoëven hebt verteld?

A. Mijn voorstel was: Jullie hebben die drie berichten; bewijs je kunde dan maar; als je ze gedecodeerd hebt, zal ik vertellen, wat mijn code is. Hij heeft zich toen teruggetrokken, is aan een tafel gaan zitten en is met die berichten bezig geweest. Na verloop van 20 minuten, het kan ook 10 minuten zijn geweest — ik had gedurende die periode niet veel begrip van de tijd — kwam hij plotseling met de opmerking: Also, der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam. Dat was de inhoud van een van die telegrammen, zodat ik aannam, dat zij in

staat waren de telegrammen te decoderen. Ik vermoed nu, dat dit telegram door infiltraties is doorgegeven aan kapitein *van den Berg*, die het aan mij heeft gebracht; dat zij dit hebben gedaan met de uitsluitende bedoeling om zeker te maken, dat ik dat bericht zou hebben en ik dus die Vrijdagavond in de lucht zou zijn, zodat zij mij konden uitpeilen en arresteren; en dat zij daarna hebben gebruik gemaakt van de kennis, die zij van dat ene bericht hadden, waarvan zij konden vermoeden, dat ik het zo belangrijk zou vinden, dat ik het zeker direct zou doorgeven. Luitenant *Heinrich* zal gedacht hebben: Het zit er dus bij; als ik bluf en zeg: „Der „Prinz Eugen” liegt in Schiedam”, zal die man automatisch denken, dat ik dat bericht heb gedecodeerd.

52162. De **Voorzitter**: U hebt in uw verhoor gezegd:
„En daar ben ik ingevlogen: ik heb toen mijn code afgegeven.”
Wanneer hebt u dat gedaan?

A. Direct daarop, toen hij zei: Der „Prinz Eugen” liegt in Schiedam.

52163. De **Voorzitter**: Dat klopt niet met de mededelingen van *Schreieder* en *May*.

A. Ik geloof niet, dat *Schreieder* en *May* bij mijn arrestatie zijn geweest.

52164. De **Voorzitter**: Neen; *Schreieder* en *May* hebben gezegd, dat eerst, nadat dat eerste samentreffen had plaats gehad, het verhoor over uw code is begonnen. *May* heeft gezegd: Toen heb ik die code nog van hem los moeten krijgen. Wanneer men de code reeds bij die eerste bespreking van u zou hebben gekregen, zou luitenant *Heinrich* tegen *May* hebben gezegd: Hier heb je de code, en dan was er voor *May* geen enkele reden geweest om opnieuw te trachten die code los te krijgen.

A. *May* heeft van mij nooit de code losgepeuterd. Hij heeft alleen op een gegeven ogenblik gezegd: Wij zullen het nog eens even opschrijven. Dat is alles geweest.

52165. De **Voorzitter**: De verklaringen van deze twee zijn pertinent zo, dat zij van luitenant *Heinrich* niet dat verhaal hebben gehoord van de „Prinz Eugen” en dat zij niet van hem de mededeling hebben gekregen: Ik heb de code van *Lauwers* al.

A. *May* kan toch nooit hebben gezegd, dat hij mij aan de tand moest voelen over mijn code en dat ik, al tegenstribbelend, mijn code heb afgegeven.

52166. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij er enige tijd mee bezig is geweest en hem heeft gekregen.

A. Hij heeft er zeker geen moeite voor behoeven te doen, al heb ik steeds getracht ieder verhoor zoveel mogelijk te rekken. Dat was voor mij een milde vorm van sabotage. Ieder uur, dat de Gestapo met mij moest doorbrengen, kon niet aan andere zaken worden besteed. Ik had mijn code reeds afgegeven; hij heeft mij een pak met codes laten zien en gezegd: „Die hebben wij allemaal”, en daarover zijn wij gaan praten; daarover is hij een uitgebreid protocol gaan maken. Ik had mijn code afgegeven aan *Heinrich*. Noch *May* noch *Schreieder* waren bij mijn arrestatie aanwezig, wel *Giskes*. *Heinrich* had iets te maken met de Wehrmacht en de mogelijkheid bestaat, dat ten gevolge van de frictie, welke er tussen de Wehrmacht en de S.D. bestond, mijn code niet is doorgegeven aan de S.D.

52167. De **Voorzitter**: Maar *Heinrich* was niet van de Wehrmacht; hij was chef van de peilgroep van de Ordnungspolizei.

A. In ieder geval behoorde hij niet tot de S.D.

52168. De **Voorzitter**: Maar ook niet tot de Wehrmacht. Hij was hoofd van de peilgroep van de Ordnungspolizei, een politiemann. Was bij dat eerste verhoor een *Kupp* aanwezig?

A. *Willy Kupp* was aanwezig.

52169. De **Voorzitter**: Op het moment, waarvan u zo uitvoerig hebt verteld?

52170. De **Voorzitter**: Heeft hij er ook een rol bij gespeeld?

A. Het is mogelijk, dat hij als tolk heeft gefungeerd; dat weet ik niet zeker. Een van de heren heeft in ieder geval de eerste tijd als tolk moeten fungeren. Hij heeft gezegd — of hij dat toen heeft gezegd of later, toen hij mij is komen bezoeken, weet ik niet; ik geloof toen al —, dat hij mij te Arnhem had gezien, ik meen in de Rotonde of een ander hotel te Arnhem. Mijn eerste verhoor is afgenomen door Kriminalsekretär *Bayer*. Dat heeft een paar dagen geduurd en daar heb ik toen dat verhaal over kapitein *Derksema* opgehangen. Daarna ben ik gedurende enige weken niet verhoord door de S.D.; alleen *Giskes* is een paar keer bij mij geweest. Mijn verhoor door *May* is pas begonnen een paar maanden na mijn arrestatie, misschien zelfs nog later, terwijl vóór die tijd al door mij voor de Duitsers werd gezonden. Zij hadden toen dus mijn code al lang.

52171. De **Voorzitter**: Ik heb aan *May* dit geval voorgelegd en zijn eerste reactie was direct deze:

„Ich kenne diese Geschichte nicht. Ich kann nur sagen, dass ich mir vorstellen kann, dass er auf diese Weise geblüfft worden ist, und dass dieser Bericht eventuell von einem V-Mann des Oberstleutnant *Giskes* lanciert worden ist. Aber wenn zum Zeitpunkt seiner Festnahme der Code bekannt gewesen wäre, hätte ich den Mann überhaupt nicht mehr zu seinem Code zu horen brauchen.”

Dat is zijn onmiddellijke reactie. Ik heb hem daarna gevraagd, of hij u direct er na verhoord heeft. Hij zegt: „Es kann der Tag darauf gewesen sein; es kann auch einige Stunden später gewesen sein.”

A. Onzin.

52172. De **Voorzitter**: Ik zeg dan: „Als *Lauwers* dus toen zijn code heeft afgegeven en gezegd heeft tegen luitenant *Heinrich*, dat het inderdaad zijn code was, moet u medegedeeld zijn: We hebben zijn code reeds.” Daarop zegt hij: „Dann musste mir das gesagt worden sein.” Op mijn vraag „Hebt u de code toen aldus gekregen?”, antwoordde hij: „Nein, ich habe *Lauwers* hierzu vernommen.”

Vervolgens heb ik gevraagd: „Dus u bent zelf nog gaan verhoren om de code van *Lauwers* te weten te komen?” Waarop hij zeide: „Jawohl. Man hat mir wohl die Telegramme gegeben, aber nichts dazu gesagt.” Verder vroeg ik hem: „Volgens u heeft *Lauwers* dus zijn code pas prijsgegeven, nadat u hem hebt kunnen overtuigen, dat zijn code daar- en daaruit bestond?” Daarop antwoordde hij: „Ja, so ist es gegangen.” En verder: „Ich rechne, dass ich mindestens einen Tag mit ihm beschäftigt gewesen bin.”

A. Hij heeft mij twee maanden verhoord.

52173. De **Voorzitter**: Ik heb toen gezegd: „Heeft hij u pas toegegeven, hoe de code was, toen u hem voorhield, dat zijn code zo en zo moest zijn of heeft hij hem uit zich zelf gegeven?” Daarop antwoordde hij: „Ich fragte ihn nach seinem Code. Doch hatte ich auch Telegramme vor mir liegen und sagte ihm, dass sein Code so und so sein musste.”

A. Ik ben eerst verhoord door *Bayer*, de Kriminal-Kommissar; die heb ik het verhaal verteld, dat ik uitgezonden zou zijn door *Derksema*; dat is dezelfde avond van mijn arrestatie geweest. Dat verhoor heeft enige dagen geduurd. Ik meen, dat *Taconis* Maandag gearresteerd is; ik heb hem toen toevalligerwijze gezien op het Binnenhof. Daarna ben ik enige weken niet door de S.D. verhoord en minstens drie weken na mijn arrestatie is mijn verhoor door *May* begonnen. In die tussentijd werd al door mij voor de Duitsers gezonden.

52174. De **Voorzitter**: *May* zegt: Ik heb hem enige uren later of de dag daarop over de code gehoord en heb zijn code gekregen. Dat kan zich dus afgespeeld hebben vóór 12 Maart, toen u voor het eerst hebt gezonden; u bent 6 Maart gearresteerd.

A. *May* heeft mij niet behoeven te verhoren over mijn code.

52175. De **Voorzitter**: Maar u meende te kunnen redeneren: Het kan niet waar zijn, want ik ben op 12 Maart gaan uitzenden. Dat kan echter in *May's* lezing heel goed.

A. Ik geloof wel, dat het te controleren is, dat ik te voren nooit door *May* verhoord ben. *U* zoudt *Bayer* nog kunnen vragen; die

zal in Duitsland zijn; hij was bij de politie in Hamburg, als ik mij niet vergis. Ook *Giskes* moet kunnen bevestigen, dat ik mijn code op de avond van mijn arrestatie heb afgegeven.

52176. De **Voorzitter**: *Schreieder* bevestigt het verhaal van *May*, maar ik neem aan, dat hij het van *May* gehoord heeft. Wanneer hebt u *Schreieder* gezien?

A. Ik heb *Schreieder* enkele malen gedurende enige minuten meegemaakt, waarbij hij altijd zeer joviaal deed.

52147. De **Voorzitter**: In elk geval is hier een duidelijke tegenpraak.

52178. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar in ieder geval was gedurende die twee maanden, dat u verhoord bent, de code reeds aan de Duitsers bekend?

A. Ja. Hij wilde allerlei bijzonderheden wetec, wat ik vóór die tijd gedaan had, wat ik in Engeland gedaan had, hoe de lampekap er uitzag, welke kleur de deurknop had en dergelijke dingen.

52179. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat duurde iedere dag een paar uur?

A. Iedere dag; 's morgens van 10 tot 1 uur en 's middags van 3 tot 6 uur.

52180. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Twee maanden lang?

A. Ja.

52181. De heer **de Vos van Steenwijk**: U geeft hier op, dat in de telegrammen, die door de Duitsers waren opgevangen, zoveel fouten zaten, dat de security-check daarin niet gecontroleerd kon worden. Klopt dat?

G Ja.

52182. De heer **de Vos van Steenwijk**: Hebt u anderzijds niet overwogen, dat ook aan Engelse zijde die telegrammen waarschijnlijk met fouten overkwamen, zodat de security-check oncontroleerbaar zou zijn?

A. Ik heb telegrammen gezien, die de Duitsers van mij en van home station hadden opgevangen. Ik heb van *Giskes* het verzoek gekregen om deze telegrammen voor hem te decoderen. Ik had daar niet veel zin in, maar ik kon op dat ogenblik niet anders doen dan „ja” zeggen. Ik heb dat dus gedaan, maar ik heb van alle mogelijkheden, die de vermindering van die telegrammen mij bood, gebruik gemaakt; dan zei ik: Zij zijn niet meer decodeerbaar. Vaak was het mogelijk een cijfer in het codenummer te verwisselen, zodat het z.g. niet uitkwam. Men heeft later blijkbaar nooit getracht, dat goed te niaken. Wat betreft de controle, die in Engeland op de „security-check” werd uitgeoefend, moet ik er nog aan toevoegen, dat de verandering van de betreffende letter steeds opvallend moest zijn. Een „E” zou b.v. veranderd worden in een „Q”, waardoor verkeerd opnemen van een letter door home station hierop nagenoeg geen invloed kan hebben gehad. Een groot gedeelte van de telegrammen, die men mij heeft getoond, was dusdanig gemutileerd, dat zij niet meer decodeerbaar waren, dat hier en daar een halve zin leesbaar was, maar verder niet. Wanneer dit op dezelfde manier in Engeland het geval zou zijn geweest, zou ik steeds een vraag om een herhaling hebben moeten krijgen, en dat is gedurende de tijd, dat ik als vrij agent werkte, zelden voorgekomen. Het is inderdaad zo, dat een dergelijk zendertje in een kring van enkele kilometers slechter wordt ontvangen dan op een grotere afstand.

52183. De **Voorzitter**: Dat kan dus de verklaring zijn?

A. Ja.

52184. De **Voorzitter**: Met *Schreieder* is ook gesproken over de dropping van de agent *Baatsen*. U hebt verteld, dat ten gevolge van uw veranderde security-check in een volgend bericht medegedeeld was, dat de agent *Baatsen* plotseling ziek was geworden en niet kon komen; dat de dropping ten slotte is doorgedaan, maar dat er toen

niet veel meer dan enig onbelangrijk sabotagemateriaal kwam, en daaruit had u de conclusie getrokken, dat uw waarschuwing was begrepen.

A. En pamfletten.

52185. De **Voorzitter**: Maar *Baatsen* is later wel gekomen.

A. Ja.

52186. De **Voorzitter**: Nu zegt *Schreieder*: dat kan zich niet zo toegedragen hebben als *Lauwers* zegt, want 12 Maart 1942 is net „Spiel” begonnen; *Baatsen* is reeds op 27 Maart 1942 afgesprongen, dus in de eerste volle-maanperiode; daarin is geen vertraging geweest, want dan moest, als die vertraging er dus tussen heeft gezeten, *Baatsen* pas in de volgende volle-maanperiode afgesprongen zijn.

A. Ik ben er volkomen zeker van, dat de zaak zich heeft toegedragen, zoals ik dat in mijn rapport uiteengezet heb. De containers van deze eerste dropping heb ik zelf gezien; ik ben er met *May* naar toe gegaan. In een bloembollenschuur, ergens tussen Noordwijk en Katwijk, stonden ongeveer 6 containers, grotendeels gevuld met Franse pamfletten en overigens met een paar time-pencils, een klein aantal pistolen, wat fog-signals en een paar kilo springstoffen.

52187. De **Voorzitter**: *Schreieder* zegt dan nog verder:

„Het was toen nog zo, dat steeds de volle-maanperiode genomen werd. Later toen de bijzondere peilinstallaties gebruikt konden worden, kon ook bij nacht en mist gearachuteerd worden. Maar op dit tijdstip was het bij de volgende volle-maanperiode; op 12 Maart 1942 werd het „Spiel” begonnen. Op 27 Maart 1942, dus in de eerste volle-maanperiode, sprong *Baatsen* af. Dus was er geen vertraging. Wanneer het afspringen wegens ziekte verschoven zou zijn, dan moest het op zijn vroegst een maand later, dus eind April, plaats gevonden hebben.”

A. De data weet ik niet. Wel weet ik pertinent, dat er een telegram is gekomen, door mij zelf gedecodeerd, waarin stond, dat de agent ziek was geworden en dat de dropping zou doorgaan; later is een telegram uit Engeland gekomen, waarin aangekondigd werd, dat de agent *Abor* toch zou worden gedropt. De eerste zending containers, welke direct in handen van de Duitsers viel, vóórdat *Abor* werd gedropt, heb ik gezien.

52188. De **Voorzitter**: Als dat zich moet hebben afgespeeld in de periode van 12 tot 27 Maart, moet het uitstel van zeer geringe duur zijn geweest.

A. Ik weet niet, wanneer *Baatsen* is gedropt. Ik zou het waarschijnlijk kunnen nagaan.

52159. De **Voorzitter**: Hebt u tijdens uw gevangenschap weleens een bericht van Engeland ontvangen, dat betrekking had op *Bottema*, die werd aangeduid met de naam *Brandy*?

A. Er is zeker een telegramwisseling over *Brandy* geweest, omdat *Brandy* later nog steeds berichten heeft verzameld en deze doorgaf aan de Duitsers, in de mening, dat zijn organisatie nog steeds goed was, en deze berichten, van *Brandy* afkomstig, zijn door mij doorgestuurd naar Londen.

52190. De **Voorzitter**: Over welke periode spreekt u nu?

A. Over de tijd na mijn arrestatie. *Bottema* — *Brandy* — had contact met *Taconis* via de heer *van Dijk* van de Unilever te Arnhem. *Taconis* en *van Dijk* zijn bijna gelijktijdig gearresteerd en daarna hebben de Duitsers een V-man ingezet om de verbinding met *Bottema* opnieuw te herstellen.

52191. De **Voorzitter**: Het schijnt zo te zijn, dat men op *Brandy* geattendeerd is door een bericht uit Engeland.

A. Dat is mogelijk; ik kan het mij niet herinneren.

52192. De heer **Verkuyl**: Toen u aan luitenant *Heinrich* uw code bekend maakte, hoe deed u dat op dat moment? Als u denkt, dat op deze stoel *Heinrich* zit, zoudt u dat dan kunnen voordoen?

A. Ik heb op een blaadje papier mijn code-gedicht geschreven en mijn agentengetal; daarmee was de code volledig bekend.

52193. De heer **Verkuyl**: Heeft u daarna nog gedemonstreerd, een oefenbericht gegeven?

A. Neen, het was volledig bekend.

52194. De heer **Koot**: En de check?

A. De check heb ik noch toen, noch later afgegeven; het was er bij ons ingehamerd, ingeslagen, dat dit de enige mogelijkheid was om Engeland ooit duidelijk te maken, dat men gearresteerd was.

52194a. De heer **Koot**: Maar het bestaan van een check . . . ?

A. Dat de Duitsers wisten van het bestaan daarvan, bemerkte ik, toen overste *Giskes*, nadat hij bij mij was gekomen met de vraag of ik bereid was voor de Duitsers te zenden en ik hierin had toegestemd, mij vroeg: Und welchen Fehler machen Sie? Ik heb mij toen

eerst van de domme gehouden, maar later bedacht, dat ik beter een verkeerde security-check kon opgeven dan helemaal geen check. Ik beoogde hiermee te voorkomen, dat men de op mij gevonden berichten op een security-check zou onderzoeken; tevens verwachtte ik, dat het hoofdkwartier hieruit zou begrijpen, dat de soort security-check, door mij gebruikt, bij de vijand bekend was.

De **Voorzitter**: Wij zijn hiermee gekomen aan het eind van hetgeen wij u te vragen hadden. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt en sluit het verhoor.

H. M. G. LAUWERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

Mr. ARIE HERMANUS VAN NAMEN,
oud 35 jaar, wonende te Amsterdam,
advocaat en procureur.

Hij legt de eed af als getuige.

52195. De **Voorzitter**: U hebt tijdens de bezetting te doen gehad met een van de verbindingen, die tussen het bezette gebied en Engeland hebben bestaan, nl. de Zwitserse weg, en wel de Zwitserse weg A, niet waar?

A. Ja.

52196. De **Voorzitter**: Zou u ons een verslag kunnen geven van de bemoeiingen, die u daarmee hebt gehad, daarbij tevens een uiteenzetting gevend over de ontwikkeling van deze verbinding, de problemen, die zich daarbij hebben voorgedaan, en de resultaten, die daarmee zijn bereikt? Ik ben mij er van bewust, dat ik in deze paar woorden heel veel vraag, maar u hebt in deze zaak intens meegeleefd, zodat ik veronderstel, dat u daartoe wel in staat bent.

A. Wilt u eerst weten, hoe ik daarbij betrokken ben geraakt?

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. In het voorjaar van 1942 is in de kring van de leiding van „Vrij Nederland”, waarin ik ook zat, het plan naar voren gekomen voor een weg naar Zwitserland. Dat plan was nog heel embryonaal. Er was alleen een contact ergens in het zuiden. Die zou iemand over de grens helpen en dan zou men verder zien, wat er gebeurde. Dit is tenslotte uitgelopen op het besluit, dat mejuffrouw *Kohlbrugge*, via dat contact in het zuiden, naar Zwitserland zou vertrekken. Dat contact was, meen ik, in Bergen op Zoom en was speciaal een relatie van *Wim Speelman* en *Henk Hos*, die later zijn gearresteerd en waarmee inejuffrouw *Kohlbrugge* in die tijd veel omgang had. Dat is toen zo gebeurd.

52197. De **Voorzitter**: Was dat contact de heer *van Niftrik* of was het iemand anders?

A. De naam van het contact weet ik niet. Ik dacht, dat het familie van *Speelman* was.

52198. De **Voorzitter**: Ik meen mij te herinneren, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* bij de woning van de heer *van Niftrik* te Putte de grens is overgegaan.

A. Dat is wel mogelijk. Zij is toen in Augustus of begin September teruggekomen en heeft verschillende berichten en ook brieven, o.m. van *Karl Barth*, meegebracht.

Dat was dus het begin door de historische reis van mejuffrouw *Kohlbrugge*.

52199. De **Voorzitter**: Daarbij had zij in Zwitserland ook contact gekregen met de heer *Visser 't Hooft*.

A. Met de heren *Visser 't Hooft* en *Karl Barth*. Die twee namen heb ik toer, gehoord. Daaruit is ontstaan een briefwisseling, nadat „Vrij Nederland” o.m. de brief van *Karl Barth* had gepubliceerd; „Brief aan de Nederlandse Christenen” heette die, ineen ik. De briefwisseling is toen nog onregelmatig gevoerd. De photo's, welke toen werden gemaakt, werden in 1942 nog voornamelijk in zendingen boeken, naar ik meen, en per koeriers, mensen, van wie men wist, dat zij een reis naar Zwitserland moesten maken, en ik geloof, één keer met een illegale koerier verzonden, maar toen het een paar keer was gebeurd en het verzenden per boek ook gevaarlijk werd, is langzamerhand het plan gerijpt om deze weg een regelmatig karakter te laten dragen.

52200. De **Voorzitter**: U zeide zoëven: toen het verzenden per boek ook gevaarlijk werd. Is u dat op de een of andere wijze gebleken?

A. Voor zover ik weet niet, maar ik weet wel, dat wij er over hebben gesproken, dat het gevaarlijk werd. Ik meen, dat het in 1944 één keer is gebleken, maar in 1942 is het ons niet gebleken, tenminste, ik kan het mij niet herinneren. Toen is dus langzamerhand de zaak in Nederland beter georganiseerd geworden. Wie had hier het eindpunt, wie had de leiding, de zorg voor de acquisitie van de brieven, rapporten, enz.? Dat moest worden uitgeknoebeld; het technische gedeelte van de weg moest ook worden verzorgd. Zo is langzamerhand — dat zal omstreeks de jaarwisseling van 1943 geweest zijn — de Zwitserse weg gefundeerd. Er zijn twee commissies geschapen: de P.C. — de z.g. „politieke commissie” — en de commissie van beheer. In die „politieke commissie” zaten van de redactie van „Vrij Nederland” de heer *van Randwijk* en ik als reserve en in de technische commissie zaten mejuffrouw *Kohlbrugge* en de heer *Slotemaker de Bruine* en ik; ik geloof, dat wij met zijn drieën waren. En zo heeft langzamerhand die weg een regelmatig karakter gekregen en is in de zomer van 1943 practisch geheel gefundeerd geworden. Het is moeilijk om zich al die tijdstippen nog in herinnering terug te roepen, maar zo is op het ogenblik nog in het kort mijn beeld van de zaak.

52201. De **Voorzitter**: Wanneer, dacht u, is de regelmatige verbinding tot stand gekomen? U vertelde: het waren eerst incidenteel koeriers, die de stukken meenamen.

A. De regelmatige verbinding is, naar mijn herinnering, tot stand gekomen in het voorjaar van 1943.

52202. De **Voorzitter**: En dat was een estafetteverbinding? Het waren geen koeriers, die de gehele weg aflegden?

A. Ja, het was een estafetteverbinding, via Brussel, Parijs.

52203. De **Voorzitter**: Alleen hebt u enkele koeriers gehad, die regelrecht uit Zwitserland kwamen, o.a. de heer *Bartels*.

A. Ja.

52204. De **Voorzitter**: En van *Borssum Buisman*.

A. Die naam kende ik toen niet, maar dat weet ik. En dan zijn er mensen uit Nederland gegaan, die een reis naar Zwitserland moesten maken, maar dat is er zo tussendoor geweest, een extra-zending.

52205. De **Voorzitter**: Heeft bij die estafettedienst, bij het eerste gedeelte, nl. naar België, ook niet de heer *le Jeune* een rol gespeeld?

A. Ik heb hem pas in 1944 ontmoet, maar ik heb eerder van de heer *Slotemaker* gehoord, dat *le Jeune* er een belangrijke rol in speelde en regelmatig naar België ging. Dat hij daar had gewoond, wist ik. Hij was een van de belangrijke steunpunten voor het technische gedeelte van het werk.

52206. De **Voorzitter**: Uw verbinding is blijven bestaan tot de invasie in Frankrijk?

A. Ja.

52207. De **Voorzitter**: Was het daarna spoedig afgelopen?

A. Ik dacht van niet; ik geloof, dat er na die tijd nog wel zendingen zijn gegaan; ik dacht tot Augustus; dat staat in mijn herinnering.

52208. De **Voorzitter**: Het was waarschijnlijk eerst afgelopen, toen na de invasie de geallieerde troepen zover waren opgerukt, dat de Zwitserse grens voor uw koeriers onbereikbaar werd?

A. Ja, toen is het opgehouden.

52209. De **Voorzitter**: Is het later nog mogelijk geweest stukken over de grote rivieren te brengen of heeft dat volgens u niet veel betekend?

A. Daar weet ik uit eigen wetenschap niets van.

52210. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg is een zeer vruchtbare verbinding geweest, waarover veel heen en weer gegaan is. Is het juist, dat het verkeer in de richting naar Nederland niet zo sterk ontwikkeld was als dat in omgekeerde richting?

A. Inderdaad, onze zendingen waren veel groter dan die, welke terugkwamen.

52211. De **Voorzitter**: Hebt u weleens het gevoel gehad, dat men te Londen voor de berichtgeving naar Nederland niet voldoende oog had?

A. Ja, dat hebben wij weleens besproken. Het betrof allerlei soort van berichtgeving. Wij zaten b.v. in de illegale pers en stelden o.a. veel prijs op het Londense „Vrij Nederland". Wij hebben om dat soort van dingen vaak gevraagd en naar Zwitserland geschreven, dat het ons tegenviel, dat wij zo weinig terugkregen. Wij kregen wel de publicaties in Zwitserland zelf terug.

52212. De **Voorzitter**: Dus om het samen te vatten: De heer *Visser I Hooft* gaf nog wel een en ander door, wat men in Zwitserland geschikt oordeelde om naar Nederland te zenden, maar van Londen uit werd weinig naar Genève gezonden om naar Nederland door te zenden?

A. Dat was inderdaad mijn indruk.

52213. De **Voorzitter**: Nu heeft zich bij deze verbinding een bepaald conflict voorgedaan, dat hier nogal eens ter sprake is geweest, t.w. de kopiëring van stukken ten behoeve van de O.D. Hebt u daarin te maken gehad?

A. Ja, ik heb het zelf ontdekt.

52214. De **Voorzitter**: Ik zou eerst de aanleiding daartoe willen behandelen. Mevrouw *Kohlbrugge* heeft ons verteld — en het is in grote trekken bevestigd door andere getuigen —, dat het conflict ontstaan is in September 1943. Kan dat uitkomen?

A. Ja, toen is het acuut geworden.

52215. De **Voorzitter**: Nu is er in het volgende een onduidelijkheid. Mevrouw *Kohlbrugge* heeft het zo voorgesteld, dat zij aanvankelijk met de heer *Slotemaker* en nog enige anderen betrokken was bij de hele organisatie aan deze kant van de Zwitserse weg, waarbij zij ook een groot aandeel had in de technische werkzaamheden, maar dat er op een gegeven moment een zg. politieke commissie werd gevormd, waar zij niet inzat; dat scheen zij hoogst onaangenaam te vinden en dat heeft er toe geleid, dat zij uit de combinatie is getreden. Ik had daaruit begrepen, dat dit zich had afgespeeld kort vóór September 1943, maar u zegt, als ik u goed heb verstaan: die twee commissies en dus ook de politieke commissie zijn reeds ontstaan omstreeks de jaarwisseling van 1943. Als dat juist is, kan de instelling van die politieke commissie niet de directe aanleiding zijn geweest voor het conflict van September 1943. Kunt u nog nader aangeven hoe dat conflict is ontstaan? Misschien wordt ons dan ook duidelijk hoe het met die politieke commissie zat en of die een rol heeft gespeeld bij het uitbreken van het conflict.

A. De moeilijkheid hierbij is, dat ik en met mij, geloof ik, ook enige anderen, die u hier hebt gehoord, een gedeelte van dit geheel niet kennen. Wij hebben daarover wel een oordeel, maar dat oordeel beïnvloedt misschien de weergave van de feiten en dat is natuurlijk gevaarlijk.

Chrisje Kohlbrugge is in het voorjaar 1942 met „Vrij Nederland" in contact gekomen. Zij was erg vlot, een beetje te voortvarend, naar onze mening, zij was erg dapper en werkte speciaal in de sfeer van de techniek in „Vrij Nederland". Door de min of meer „wilde" contacten, die in 1942 liepen, en door de werkzaamheid van onze vrienden *Speelman* en *Hos* hadden wij al heel spoedig over het gehele land in allerlei kringen veel contacten gekregen, in spionagekringen, in O.D.-kringen en in allerlei andere groepen, die illegaal werkten, waarbij *Chrisje Kohlbrugge*, *Speelman* en *Hos* veel door het land reisden. Dit dreigde echter tegelijkertijd de techniek van de verspreiding van „Vrij Nederland" in gevaar te brengen. Dit was de eerste oorzaak van de spanning, die ontstond tussen enerzijds van *Randwijk* en mij en anderzijds *Chrisje Kohlbrugge*, *Wim Speelman* en *Henk Hos*. Die spanning heeft zich, wat de persafdeling betreft, plotseling opgelost, toen *Speelman*, toen hij uit de gevangenis kwam, naar de groep van „Trouw" is overgegaan. De spanning naar de andere kant, betreffende het spionagewerk, heeft een ander verloop gehad. *Chrisje Kohlbrugge* kwam uit de sfeer van het verzet van de Hervormde Kerk. Zij had daar veel persoonlijke aanknopingspunten, o.a. met de heren *Stufkens* en *Slotemaker*. Toen zij uit Zwitserland terugkwam, had zij het contact op geestelijk gebied met *Stufkens* en *Slotemaker*, die later als N.G. de stukken doorstuurden. Dat ging aanvankelijk wel goed, hoewel het toen nog niet geregeld was, maar in het voorjaar van 1943 werd het hoe langer hoe duidelijker, dat er een duidelijke organisatie moest komen. Wij schreven aanvankelijk, in 1942 en 1943, de stukken als „Red." (Redactie). In het archief van de Zwitserse weg kunt u vinden, dat er brieven door „Red." werden geschreven. Later is dat overgenomen door de groep N.G. of door *Slotenzaker*, die de directie voerde. In de zomer is er een splitsing gekomen en is die commissie zwart op wit gezet. Het moeilijke punt was — en dat is voor mij nog steeds het moeilijke punt —, dat *Chrisje* toen contact heeft gekregen met de O.D.

52216. De **Voorzitter**: Met de leiding van de O.D., want zij had al eerder contact met de O.D.

A. Ja, met de leiding. Het was namelijk zo, dat ik alleen contact had met de O.D. via *Bührmann (van Buren)*. Toen had ik de heer *Six* nog maar éénmaal, in 1942, ontmoet. In 1943 is door al dat drukke werk *Chrisje* in contact gekomen met *van Buren*. Deze deed het tegen mij altijd voorkomen, alsof hij van *Chrisje* niets wilde weten. Ik was verder voor dat contact niet bang. Je was uit de aard der zaak bang voor de contacten, die ontstonden. Ik dacht: het loopt goed; daaruit ontstaat verder geen gemeenschappelijke arbeid of gevaar. Wat in dat contact besproken is, weet ik niet. Ik heb wel een vermoeden. Dat kan ik niet bewijzen en daarom durf ik het niet te zeggen. Als u mijn persoonlijke gedachte vraagt, wil ik die wel zeggen.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Mijn persoonlijke gedachte is, dat *Chrisje Kohlbrugge* in de periode Augustus/September 1943 zeer sterk onder de invloed is gekomen van het steeds maar voortdurende contact met *van Buren*. Of zij de heer *Six* toen al heeft ontmoet, weet ik niet. Toen is dus onze grote spanning ontstaan. Wij hebben gezegd: wij moeten onze functies afpalen en weten wat voor werk *Slotemaker*, *van Randwijk* en ik doen. Toen zei *Chrisje*: Ik moet in die politieke commissie zitten; ik heb gezorgd voor allerlei geestelijk contact in ons land, enz. enz., en jullie zijn niet objectief — hoe zal ik zeggen? — . . .

52217. De **Voorzitter**: . . . onbevooroordeeld, wilt u zeggen?

A. . . . niet objectief in de keuze van degenen, die rapport naar de overkant moeten sturen. Met dat soort dingen kwam zij. Wij hebben zeer veel besprekingen gehad om deze zaak uit te praten en tenslotte hebben wij gemeend de organisatie van de Zwitserse weg zwart op wit te moeten stellen. Toen wij dat hebben gedaan en hebben gezegd: daar liggen de bevoegdheden van *Slofemaker*, van *van Randwijk* en van degenen, die er nog meer bij waren betrokken, en daar de technische bevoegdheden van die en die, is de bom gebarsten. Welke invloed er achter heeft gezeten, weet ik niet, maar bij mij staat het als een paal boven water, dat *Chrisje* hier beïnvloed is. Nu heeft hier misschien de scheiding van „Trouw" en „Vrij Nederland", welke in Januari 1943 een feit werd, ook een rol gespeeld; dat weet ik niet.

Het was in de crisis van de oorlog, Stalingrad: wij waren allen op het toppunt van onze zenuwen. Wij hebben toen vele moeilijkheden moeten verwerken. Misschien heeft dit bij *Chrisje* ook een rol gespeeld. Dat is mijn persoonlijke gedachte er over.

52218. De **Voorzitter**: U weet positief, dat zij dit contact met de O.D. al had vóór haar uitreden uit de organisatie van de Zwitserse weg?

A. Ja, positief, want ik heb toen een keer, ik meen in Bussum — ik weet niet meer precies waar —, een contact gehad, waarbij de heer *van Buren* en zij aanwezig waren.

52219. De **Voorzitter**: Heeft ook bij die gedachtenwisseling vóór haar uitreden wel een rol gespeeld, dat zij in die politieke commissie wenste te zitten?

A. Zij wilde invloed hebben op de inhoud der stukken, welke naar de overkant gingen.

52220. De **Voorzitter**: Zij is dus toen op een gegeven dag weggegaan?

A. Toen is zij op een gegeven dag weggegaan.

52221. De **Voorzitter**: Hoe is het toen verder gelopen?

A. Toen hebben wij nog moeilijkheden gehad met een toestel, dat bij een van haar contacten stond, nl. bij de heer *Dudok de Wit*. Dat was het enige toestel, dat voor de microphoto's geschikt was. Toen hebben wij al gauw een andere fotograaf gevonden, een fotograaf, die zij in de zomer van 1943 al had gevonden. Dat was nl. de fotograaf *Prins*.

52722. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u aan hem juist was gekomen via de heer *Dudok de Wif*.

A. Ik niet.

52223. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat de organisatie van de Zwitserse weg door middel van de heer *Dudok de Wit* met hem in contact was gekomen. Ik meen, dat men ons dat verteld heeft.

A. Het was een fotograaf, die *Chrisje* ons had gegeven. Zij had hem dus blijkbaar van de heer *Dudok de Wit* gekregen?

52724. De **Voorzitter**: Fungeerde die fotograaf al vóór het uitbreken van het conflict?

A. Als ik het goed heb, wel.

52225. De **Voorzitter**: Hebt u nog een andere fotograaf gehad?

A. Wij hebben er verschillenden gehad, maar met die fotograaf had *Chrisje* contact, omdat zij speciaal de technische dingen behandelde. Wij hebben ook een fotograaf in Ansterdam-Oost gehad. Van de fotografen vóór die tijd weet ik niet veel af.

Toen moest het contact dus overgenomen worden en toen hebben wij er over gesproken of wij *Prins* zouden nemen. Ik geloof, dat wij er samen heen zijn gegaan. Ik heb toen daarna verder het contact met *Prins* onderhouden. Wij hadden inmiddels mejuffrouw *van Lennep* aangezocht en verkregen, die het assistentenwerk zou doen en toezicht zou houden op de technische gang van zaken. Dat was in October of iets later. Dat is dus goed gegaan tot begin Januari 1944. als ik het wel heb.

52226. De **Voorzitter**: Had u in die periode ook contact met de fotograaf?

A. Ja, ik heb een maand of wat contact met hem onderhouden.

52227. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen, dat u de stukken bij hem bracht?

A. Ja, toen hadden wij mejuffrouw *van Lennep* nog niet.

52228. De **Voorzitter**: Heeft de fotograaf *Prins* in die maanden nooit opmerkingen gemaakt over de inhoud van de stukken of bezwaren daartegen kenbaar gemaakt?

A. Dat durf ik niet meer te zeggen.

De Voorzitter: Vertelt u dan maar hoe het verder is gelopen.

52229. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u het ontdekt?

A. Het is een heel ingewikkelde geschiedenis geweest; ik heb het een tijd geleden met *Slotemaker* doorgepraat.

Ik heb toen een gesprek gehad met degene, die wij noemden „Tante *Jeanne*“, een dame in Diemen, die ook relatie had met de drukkerij van haar neef. Daar kwam *Chrisje* ook vaak. De drukkerij was gesloten door de S.D. en de drukker was gearresteerd. Toen is mij in een gesprek met haar ineens iets duidelijk geworden, maar wat ... dat ben ik absoluut vergeten. Ik ben te weten gekomen, dat er een lek moest zijn in onze weg, en ik wist niet waar. Toen heb ik tegen tante *Jeanne* gezegd: Komt *Chrisje* vaak bij u? Ja, die komt vaak hier. Ik zeg: Komt ze nog weleens bij die fotograaf? Dat gesprek heeft zich toen zo ontwikkeld, dat ik de zekerheid kreeg, dat *Chrisje* bij die fotograaf kwam en dat er met dubbele afdrucken werd gewerkt, maar ik weet niet meer hoe dat gegaan is.

52230. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe was uw reactie toen?

A. Die was heel erg. Ik vond het ontzettend. Toen ben ik zelf, meen ik, eerst naar de fotograaf gegaan en heb het tegen hem gezegd. Hij was altijd erg bleek en ik kon daarom zijn reactie niet goed constateren, maar hij hield zich vrij goed en reageerde nogal nuchter.

52231. De **Voorzitter**: Erkende hij het?

A. Toen erkende hij het.

52232. De **Voorzitter**: Deed hij toen mededeling van zijn bezwaren tegen de wijze van berichtgeving over de Zwitserse weg? Had hij persoonlijk bezwaren?

A. Neen.

52233. De **Voorzitter**: Welke verklaring gaf hij dan?

A. Hij zei: Ik ben militair geweest in de oorlog en heb een opdracht van een meerdere van mij uit te voeren. Toen ik dat hoorde, ben ik direct naar *Slotemaker* gegaan en heb gezegd: Dat varkentje kan ik niet alleen wassen, jij moet mee. Toen zijn wij er samen heen gegaan en heeft *Slotemaker* voornamelijk het woord gevoerd. Hij heeft die kwestie kort en zakelijk met hem besproken en gezegd: Alle spullen terug; na de oorlog spreken wij er verder over.

52234. De **Voorzitter**: Wij hebben hier ook een andere lezing gehoord, nl. dat de zaak ontdekt is door het feit, dat, toen mejuffrouw *Kohlbrugge* in de trein was gearresteerd, zij de stukken in de zak van een andere dame in de coupé heeft gedaan, welke dame blijkbaar enig contact had met „Vrij Nederland“, zodat de stukken toen bij „Vrij Nederland“ zijn gekomen.

A. Dat is een heel merkwaardig verhaal.

52235. De **Voorzitter**: Kende u dat verhaal niet?

A. Neen, althans niet in dit verband.

52235. De **Voorzitter**: U hebt het dus ontdekt door het gesprek met die dame, die u „Tante *Jeanne*“ noemt.

A. Ja. Dat was vóór die tijd. *Chrisje* is pas later, ik meen in April 1944, gearresteerd.

52237. De **Voorzitter**: Zij heeft, naar ik mij meen te herinneren, verteld, dat het kopiëren is doorgegaan tot aan haar arrestatie. Dat is dus blijkbaar niet in overeenstemming met uw herinnering van deze zaak?

A. Dat kan toch niet, tenzij ook nog bij een andere fotograaf is gekopieerd. Ik meen, dat liet ontdekken van het feit zelf heeft plaats gehad in Januari 1944. Dat staat mij voor de geest. Toen zijn wij onmiddellijk naar een andere fotograaf gegaan.

52238. De **Voorzitter**: Was dat *Verheul* in de Cornelis Drebbelstraat, te Amsterdam?

A. Die hebben wij een tijd daarna gehad.

52239. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de bewuste „Tante *Jeanne*” u iets verteld, of heeft zij het u alleen maar laten merken? Het is mogelijk, dat men ineens een flits van helderheid krijgt, waardoor men de dingen plotseling ziet, en dan combineert men allerlei dingen en komt er achter, maar dan heeft men geen bewijs. Heeft zij het u verteld of heeft zij het u alleen maar laten merken?

A. „Tante *Jeanne*” was een type, dat altijd heeft getracht, objectief door de moeilijkheden te zeilen, want zij was een steunpunt voor allerlei mensen. Dan kwam *Chrisje* bij haar en dan wij weer. Zij praatte niet over de moeilijkheden, welke waren gerezen. Ik heb het dus inderdaad in een flits van helderheid gemerkt, toen zij er over had gepraat, en heb haar min of meer onder druk gezet en gezegd: Zeg wat je weet. Ik geloof niet, dat zij zelf van die spionage wist; ik heb het echter wel uit haar mededelingen kunnen constateren. Ik heb haar hierover niet gesproken, anders had ik dat beter geweten.

52240. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft zij nog?

A. Ja. Haar naam is: mevrouw A. de *Wild*, en zij woont in Diemen, aan de Ouderkerkerlaan no. 7.

52241. De **Voorzitter**: U begreep dus na dat onderhoud met de fotograaf, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* dat had gedaan? Dat was u toen direct duidelijk?

A. Ja.

52242. De **Voorzitter**: Ook, dat het ten behoeve van de O.D. gebeurde?

A. Ja.

52243. De **Voorzitter**: Heeft de fotograaf niet met zoveel woorden gezegd, dat men van O.D.-zijde vermoedde, dat de stukken gecensureerd zouden worden, enz.?

A. Het staat mij niet meer voor de geest.

52244. De **Voorzitter**: Wat zag u als de oorzaak, toen u ontdekte, dat dit gebeurde?

A. Ik was aanvankelijk — dat was de eerste en persoonlijke reactie — buitengewoon teleurgesteld in mijn vertrouwen in *Chrisje*. Ik heb onmiddellijk gesprekken gevoerd met *van Buren* en nu kan ik de brief niet meer vinden, die wij op 20 Januari aan *van Buren* geschreven hebben, dat moet na de ontdekking van de spionage gebeurd zijn.

52245. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft *van Buren* nog?

A. Ja, die leeft nog, adjudant van de Koningin, de heer *Bührmann*.

52246. De **Voorzitter**: Heeft deze toen niet de bedenkingen van de O.D. tegen de wijze van berichtgeving van de Zwitserse weg naar voren gebracht? Is dat motief, dat nu wordt aangevoerd, toen ook al genoemd?

A. Daar staat mij wel iets van bij, maar ik weet het niet absoluut meer. Ik weet wel, dat er een andere spanning met de O.D. was; dat was Januari 1944. Dat hing samen met de convocatie voor een vergadering, waar de heer *Bosch van Rosenthal* bij zou zijn. Toen heb ik een briefje doorgegeven aan „de baas” — zoals wij hem toen noemden — van de O.D. De heer *Bosch* vroeg nl. dringend een onderhoud met de heer *Six* in verband met besprekingen, die hij voerde met andere kringen, o.a. mr. *Cramer* uit Assen en andere mensen. Ik speelde toen zo'n beetje voor boodschapper voor de groep, die de „Grebbe-commissie” genoemd werd. Ik herinner mij, dat *van Buren* mij daarna een keer geroepen heeft, in Amsterdam-Zuid; dat was Januari 1944 en toen heeft *van Buren* mij van notities af voorgelezen wat er moest gebeuren, als de bevrijding kwam. *Van Buren* heeft gezegd, dat er verschillende mensen waren, die „*van Hogendorpje*” wilden spelen (zo drukte hij het uit) na de bevrijding, maar die groep zou door de O.D. de kop ingedrukt worden. Er zou een militaire gouverneur komen, enz. Het kwam er op neer, dat de militairen volledig de leiding zouden nemen. Ik heb naar eer en geweten dit verhaal doorgegeven en er onmiddellijk notities van gemaakt.

Het was ook de bedoeling, dat het zou worden doorgegeven. *Van Randwijk* zat achter de schrijfmachine en een uur na het gesprek was het zwart op wit gezet, *Van Randwijk* is met dat stuk naar de commissie gegaan, waarvan de heer *Bosch van Rosenthal* als voorzitter fungeerde. Dat heeft tot gevolg gehad, dat de heer *Bosch van Rosenthal* de heer *Six* wilde spreken. Toen is er een brief van de groep-Bosch naar de O.D. gegaan en die brief hield o.a. enkele vragen in over het gesprek, dat ik met *van Buren* had gehad. Toen kwam het antwoord van de baas van de O.D., dat *van Namen* het helemaal niet goed verstaan had. Ik werd volledig gedésavouéerd. Dat heb ik niet genomen, want het was wèl zo opgegeven. Daardoor is een grote verwijdering ontstaan, die tenslotte heeft geleid tot een breuk tussen de O.D. en „Vrij Nederland”.

Die breuk is volledig geweest. Het staat mij niet voor de geest of die breuk vóór die spionage of na die spionage is ontstaan. Ik weet de datum niet meer, waarop ik bij die fotograaf ben geweest. Ik dacht, dat het in Januari was.

52247. De heer **Hoogcarspel**: Weet de heer *Slotemaker* dat niet meer? U bent toch met hem bij die fotograaf geweest?

A. Wij dachten allebei, dat het in Januari was.

52248. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In welk jaar?

A. In 1944.

52249. De heer **Hoogcarspel**: Dat zou dus vóór de breuk zijn geweest?

A. Ja; maar dat kan haast weer niet. Ik heb hier een brief van 18 Januari van de O.D. Op 14 Januari had ik een brief aan de O.D. gestuurd met het verzoek een telegram naar de overkant te zenden. Op 18 Januari hebben zij geantwoord, dat het telegram inderdaad zou worden verzonden en dat het antwoord ons zo spoedig mogelijk zou worden overhandigd. Dat zou dus twee dagen vóór de breuk zijn geweest. Ik kan mij niet voorstellen, dat, als wij toen van die spionage wisten, wij die brief zouden hebben geschreven.

52250. De heer **Hoogcarspel**: Zou de spionage ook een gevolg van de breuk kunnen zijn geweest?

A. Dat vermoed ik niet. Ik heb nooit beter geweten dan dat de spionage een aanvang heeft genomen toen *Chrisje* geen kijk meer had op onze stukken, dus dat zij, toen zij in September 1943 er uit is gegaan, meteen de opdracht heeft gekregen die stukken te laten kopiëren.

52251. De **Voorzitter**: Wat was in die tijd de rol van *Heldring*?

A. *Heldring* was koerier, zo werd hij genoemd. Hij heeft tot November of December 1943 voor „Vrij Nederland” gewerkt. Hij zat op de wip, want hij stond sterk onder invloed van *Chrisje*. Maar hij had verschillende contacten voor „Vrij Nederland” in handen. Daarom hebben wij tegen hem gezegd: Jij mag ons niet loslaten, anders zitten wij volkomen „in de soep”; die contacten moet je eerst overdragen. Daarom heeft hij nog een maand of twee voor ons gewerkt. In December is hij nog in Haarlem geweest. Ik weet niet beter dan dat *Heldring* met *Chrisje* is meegegaan. Ik heb hem verder nooit meer gesproken.

52252. De **Voorzitter**: Vóórdat mejuffrouw *Kohlbrugge* uit de organisatie van de Zwitserse weg ging, kreeg u van alle kanten stukken, die bij de fotograaf werden klaargemaakt om naar Zwitserland te worden gestuurd. Waren daar vóór die tijd ook O.D.-stukken bij?

A. Dat geloof ik wel. Ik weet het niet zeker.

52253. De **Voorzitter**: Weet u ook niet of dat het geval was in de periode van September 1943 tot het ontdekken van het kopiëren? Kwamen de stukken van de O.D. zelf toen toch nog eerst bij u en gingen zij dan naar de fotograaf, of hield dat toen op?

A. Dat is een tijdje opgehouden.

52254. De **Voorzitter**: Dat u O.D.-stukken kreeg?

A. Ja, maar of het nu precies in die periode is geweest, kan ik niet precies zeggen. Ik weet wel, dat *Slotemaker* heeft geprobeerd dit te bespreken. Ik heb het hem geadviseerd; hij wilde niet, maar ik heb sterke druk op hem uitgeoefend om over deze affaire met de heer *Sis* te spreken.

52255. De **Voorzitter**: U hebt dus, nadat het ontdekt was, een gesprek gehad met de heer *van Buren*. Dat was dus een gesprek, waarbij deze zaak aan de orde kwam. Wat is er toen van de kant van de heer *van Buren*, dus van de kant van de O.D. gezegd? Is er gezegd, waarom zij dat hadden gedaan? Is dat toen uitgesproken?

A. U moet mij niet kwalijk nemen, dat ik niet alles meer precies weet. Ik heb er met de heer *van Buren* niet over gesproken. De spionagekwectie is ná het laatste gesprek met *van Buren* ontdekt.

De **Voorzitter**: Dat had ik zoëven uit hetgeen u zeide, begrepen.

A. Ja maar, dat is toch de andere kwestie geweest. De breuk met de O.D. is op 19 Januari 1944 — die datum staat mij zeer helder voor de geest — ontstaan: daarvan was de oorzaak niet de spionage-affaire, maar het feit, dat de O.D. met bepaalde inzichten over de bevrijdingsdagen bezig was en ons daarbij sterk wilde beïnvloeden en dat, toen onzerzijds werd gezegd: „Ja, maar daarover moeten wij toch eens praten, als jullie wilt. dat wij op de een of andere wijze medewerken aan publicaties“, ik werd gedesavoueerd. Dat was een belangrijk nunt; dat neem ik de heer *Six* kwalijk. Toen is de breuk ontstaan. Toen heb ik — wij fietsten samen op de Koninginneweg — tegen *van Buren* gezegd: Ik wil je niet meer zien. Toen heb ik hem ook niet meer gesproken dan eerst na de bevrijding.

52256. De **Voorzitter**: Hebt u later nog met hem over de spionage-affaire gesproken?

A. Neen.

52257. De **Voorzitter**: U wist dus alleen, dat er bij uw fotograaf kopieën waren gemaakt ten behoeve van de O.D.?

A. Ja.

52258. De **Voorzitter**: En omtrent de redenen daarvoor kon u theorieën opzetten, maar u wist niet precies hoe de vork aan de steel zat?

A. Zo was het.

52259. De **Voorzitter**: Welke visie hebt u er nu op?

A. Eigenlijk nog dezelfde.

52260. De **Voorzitter**: U weet nog niet, waarom zij het deden?

A. Neen. Ik heb er wel een bepaald beeld over, maar ik heb het destijds laten lopen, omdat ik het zo enorm druk had en omdat ik geen aanleg voor politiek heb; ik interesseer er mij wel voor. Ik was toen uiteraard een stuk jonger en de politieke gesprekken lagen niet speciaal op mijn terrein.

52261. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u zat wel in de Politieke Commissie?

A. Ja, omdat ik veel illegaal contact had in politieke en intellectuele kringen, waarvan ik gebruik moest maken, maar het gesprek, dat over deze politieke zaak is gevoerd, heb ik wel meegemaakt, doch ik heb het verder laten lopen; ik dacht: daar bemoei ik mij niet mee. Feitelijk had ik er echter toen al een vermoeden van. Ik geloof, dat het juist is, maar heb geen bewijs gekregen, dat de O.D. inderdaad destijds al invloed bedoelde te hebben op de burgerlijke verzetsorganisaties en dat hij van mening was, dat hij, wanneer de bevrijding was gekomen, dan gerechtigd was om het gezag in Nederland na de bevrijding te handhaven.

Ik weet nog goed, dat ik destijds een artikel geschreven heb over het gezag in overgangstijd. Het is verschenen in 1943. Toen heeft de baas van de O.D. er enkele aanmerkingen op gemaakt en er briefjes over geschreven. Ik ben ook eens bij een vergadering geweest vóórdat *van Heuven Goedhart* weg was, waar dat punt aan de orde was. De O.D. zeide ook steeds, dat hij het enige gelegiteerde contact met de overkant had.

52262. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar denkt u, dat dit artikel te vinden zal zijn?

A. In het archief van „Vrij Nederland“, maar „Vrij Nederland“ is verhuisd en het archief op een zolder geraakt en nog niet uitgezocht.

52263. De **Voorzitter**: Er heeft nog een zaak gespeeld van micro-photo's, die in een paar riemen verborgen waren; hebt u daarvan ook gehoord?

A. Ik heb er wel van gehoord, maar het ging buiten mij om.

52264. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt gezegd: er was een politieke commissie en een technische commissie gevormd in de Zwitserse weg.

A. Ja.

52265. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In de technische commissie zat mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Ja.

52266. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat een bewuste scheiding geweest? Hebt u bewust het werk in tweeën verdeeld of deed u het alleen voor een betere werkverdeling?

A. Neen, het was een bewuste scheiding.

52267. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd het bewust gedaan om mejuffrouw *Kohlbrugge* wat te isoleren of om specialisten er in te zetten?

A. Niet om mejuffrouw *Kohlbrugge* te isoleren, maar om beter organisatorisch te kunnen werken. De politieke commissie vergaderde regelmatig; de commissie van beheer vergaderde eigenlijk niet, want die mensen spraken elkaar toch.

52268. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar is die zaak toen behoorlijk met haar besproken?

A. Ja, de zaak is uitvoerig bepraat.

52269. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus het was niet zo, dat zij op een goede dag merkte, dat er nog een politieke commissie was, zodat zij zich uitgesloten kon voelen? Zij had natuurlijk grote verdienste.

A. Ja.

52270. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij heeft die weg gemaakt, enz. De wijze, waarop dit gegaan is, kan natuurlijk van veel invloed geweest zijn.

A. Inderdaad.

52271. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat toen wel behoorlijk afgesproken? Waren er b.v. meer mensen, die toen overgingen naar de technische commissie van uit de politieke commissie, of was zij de enige?

A. Vóór die tijd was er eigenlijk niets georganiseerd; ieder werkte eigenlijk voor eigen rekening en voelde zich heer en meester, met alle gevaren, daaraan verbonden. Het hiërarchisch verband is eigenlijk pas in de loop van de tijd gegroeid; in de zomer van 1943 ontstonden eigenlijk pas die verschillende dingen. Zo is ook de Zwitserse weg met een goede taakverdeling tot stand gekomen.

Dat was dus op een bepaald ogenblik, waarmee toevallig samen viel het feit, dat *Chrisje* zo met moeilijkheden zat, en wij ons tegen elkaar herhaaldelijk uitspraken, maar er geen steek verder mee kwamen. Ik heb sterk de overtuiging, dat *Chrisje* in de zomer van 1943 onder invloed van anderen stond. Ik kan het niet bewijzen, maar ik weet alleen, dat zij contact had met de O.D.

52272. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt gezegd, dat, toen u de fotograaf daarover aansprak, hij zich beriep op een militair bevel. Wie was dan zijn chef?

A. Hij heeft de naam niet genoemd, maar hij heeft met zoveel woorden wel gezegd: de baas van de O.D.

52273. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus hij vond, dat hij daaraan ondergeschikt was?

A. Ja, hij had te doen, wat die zei.

52274. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus hij heeft zijn persoonlijke visie geheel daarbuiten gelaten. Had hij, volgens u gern oordeel over de stukken?

A. Ik weet het niet precies meer. Ik vond het een aardige vent, en ik rookte een sigaret met hem, maar ik geloof niet, dat ik daarover met hem gesproken heb.

52275. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij alleen gezegd: Ik heb te gehoorzamen, waar ik bevolen word?

A. Dat heeft hij uitdrukkelijk gezegd.

52276. De heer **Hoogcarspel**: U hebt gezegd, dat de O.D. beweerde, dat hij de enige legitieme vertegenwoordiger was van het Nederlandse gezag. Heeft de O.D. op de een of andere wijze duidelijk kunnen maken, dat hij dat terecht zei, of was het maar een bewering?

A. In het bewuste gesprek, dat in Januari plaats vond, heeft *van Buren* getracht dat duidelijk te maken. Van zijn aantekeningen af heeft hij mij toen een heel verhaal verteld.

52277. De heer **Hoogcarspel**: Dus het was niet zo, dat voor u vaststond, dat de O.D. de enige legitieme vertegenwoordiger was?

A. Integendeel; wij hadden zo vaak over dat probleem gesproken. Wij wisten intuïtief beter.

52278. De heer **Hoogcarspel**: Weet u, wat het motief van de O.D. was, waarom zij dat wilden usurperen?

A. Dat hebben zij toen niet gezegd.

52279. De heer **Hoogcarspel**: Hebt u daar ook geen idee van?

A. Dat is moeilijk te zeggen.

52280. De heer **Hoogcarspel**: Had u er een indruk van, wat hen dreef en wat zij wilden?

A. Onze indruk was toen, dat zij een autoritair geleid systeem voorstonden in de overgangstijd, terwijl onze gedachtengang precies tegecovertgesteld was.

52281. De heer **Hoogcarspel**: Zij waren dus bevreesd, dat de ontwikkeling bij de bevrijding een loop zou neinen, die hun niet aantond?

A. Uit de gesprekken herinner ik mij nog, dat er beslist geen stakingen mochten zijn en de Tweede Kamer voorlopig niet bijeen behoefde te komen.

De heer **Hoogcarspel**: A la Boisot.

A. *Van Randwijk* weet daar meer van, want die heeft meer gesprekken gehad met jhr. *Six*.

52282. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken, dat naar uw mening voor ons van belang is?

A. Het is jammer, dat ik die brief niet heb kunnen vinden.

De **Voorzitter**: U zou daartoe nog een poging kunnen doen en hem ons, als u hem vindt, kunnen toezenden.

A. Ja. dat zal ik doen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

A. H. VAN NAMEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ONCKO WICHER HELDRING,

oud 29 jaar, wonende te Epe, assistent-accountant.

Hij legt de eed af als getuige.

52283. De **Voorzitter**: U bent tijdens de bezetting betrokken geweest bij het werk van „Vrij Nederland" en van de Zwitserse weg. Kunt U ons een uiteenzetting geven van de wijze, waarop u daarbij betrokken bent geweest en van hetgeen u daarbij hebt verricht?

A. Ik ben er mee in contact gekomen door *Joop Bartels*. Ik kende hem reeds: wij studeerden in Amsterdam. Hij heeft mij op een blauwe Maandag in het voorjaar van 1942 gevraagd hem behulpzaam te zijn bij het verspreiden van een brochure, welke toen net was verschenen.

52284. De **Voorzitter**: Vertoefde hij toen in Nederland? Was hij toen nog niet in Zwitserland?

A. Dat was vóórdat hij naar Zwitserland ging. Die brochure heette: „Een kind in gevaar", en zij werd in den Haag gedrukt; ik heb haar samen met iemand anders door het land gebracht. Bij *Joop Bartels* heb ik mejuffrouw *Kohlbrugge* ontmoet; waarschijnlijk is hierna *Joop Barrels* weggegaan naar Zwitserland. De data en ook de juiste gebeurtenissen herinner ik mij niet precies: ik heb een vrij slecht geheugen. Ik ben toen via mejuffrouw *Kohlbrugge* bij „Vrij Nederland" gekomen. Zij behoorde tot de „kern" van „Vrij Nederland". Ik ben bij „Vrij Nederland" eigenlijk hetzelfde werk gaan doen: het verspreiden. Ik meen, dat zij met *Wim Speelman* die verspreiding min of meer in handen had en dat van *Randwijk* en anderen meer het redactionele gedeelte verzorgden.

Wij maakten samen uit, wie er zouden reizen en waarheen. Dat is zo ongeveer een jaar doorgegaan en ondertussen waren wij begonnen met de Zwitserse weg. Het eerste, wat ik daarvan gezien heb, was een glazen plaat, waarop een micro-photo zichtbaar was, ik meen van de Kerstrede van de Paus van 1941 of 1940. Wij hebben deze photo ontcijferd met een loupe. Hoe het toen verder gegaan is, weet ik niet precies meer. Ik weet in eik geval wel, dat de verbinding slecht liep. Ik meen ook wel, dat wij de zendingen, die gegaan zijn en die binnengekomen zijn, gecatalogiseerd hebben, maar daar herinner ik mij heel weinig van.

52285. De **Voorzitter**: Wist u van de reis van mejuffrouw *Kohlbrugge* naar Zwitserland?

A. Ja, dat wist ik. Die glasplaat was een gevolg van die reis. Ik vermoed, dat die onder de redactie van *Visser 't Hooft* uit Zwitserland gestuurd was. Toen is *Joop Bartels* teruggeweest en heeft hier enige opschudding verwekt: hij is vertrokken en weer teruggekomen voor de tweede keer Juli of Augustus 1943. *Joop Bartels* heeft toen het plan tot reorganisatie van de Zwitserse weg aanhangig gemaakt, of het is ontstaan door besprekingen van hem met *Henk van Randwijk* en *Gerard Slotemaker*, dat weet ik niet. Mejuffrouw *Kohlbrugge* zat in de „kern" van „Vrij Nederland" en ik was eigenlijk min of meer assistent van haar, al deed ik ook nog wel werk voor „Vrij Nederland" zonder haar bemiddeling.

52286. De **Voorzitter**: U zei: de reorganisatie van de Zwitserse weg; wat bedoelt u daarmee?

A. Ik bedoel daarmee dit. Ik heb dit gedeeltelijk uit eigen aanschouwen en gedeeltelijk misschien beïnvloed door mejuffrouw *Kohlbrugge*, want ik werkte nauw met haar samen. Wat ik er mij nu van herinner — en wat toen ook mijn overtuiging is geweest — is, dat inderdaad „Vrij Nederland" — op instigatie van wie weet ik niet — het plan heeft opgevat om mejuffrouw *Kohlbrugge* er uit te werken als eindredactrice van de weg, met de bedoeling om min of meer eenzijdig berichten door te geven aan de Regering in Engeland.

52287. De **Voorzitter**: Dat is dus volgens mejuffrouw *Kohlbrugge* de reden geweest, waarom zij er uit ging. Is dat een reden, die u in die tijd ook als zodanig hebt aanvaard?

A. Ik geloof, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* zich ook gegriefd gevoelde, omdat zij ter zijde werd gesteld. Dat lijkt mij bijna onvermijdelijk. Zij had inmiddels de verbinding, die zij met de O.D. had, versterkt, hoofdzakelijk via *Chris Bührmann*.

52288. De **Voorzitter**: Hei conflict en het gevolg, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* er uit liep, moet, zoals ons hier is medegedeeld, ongeveer begin September 1943 hebben plaats gevonden. Kan dat uitkomen?

A. Iets eerder, denk ik. Het geheel heeft zich afgespeeld, vóórdat *Joop Bartels* vertrokken is. Ik geloof, dat hij die tweede keer legaal in Nederland was. Wet is misschien 14 dagen eerder geweest, in de tweede helft van Augustus.

52289. De **Voorzitter**: Had mejuffrouw *Kohlbrugge* reeds nauw contact met de O.D., vóórdat het conflict uitbrak?

A. Ik geloof, dat er een zekere verkoeling was ontstaan tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en de rest van de „kern" van „Vrij Nederland". Omdat zij als persoon behoefte had aan iemand, bij wie zij zich nauw kon aansluiten, is zij vanzelf een beetje in de O.D.-richting gegaan, maar ik geloof niet, dat haar handelwijze haar is opgedrongen door de O.D. Het is mogelijk, dat de O.D. dit gestimuleerd heeft, maar het is niet van de O.D. uitgegaan. De latere kwestie van de spionage is wel degelijk van de O.D. uitgegaan.

52290. De **Voorzitter**: Had zij speciaal contact met de heer *Bührmann* of ook met de heer *Six*?

A. Ik geloof in het begin uitsluitend met de heer *Bührmann*. Ik zou u niet kunnen zeggen, wanneer zij het eerst bij de heer *Six* is geweest. Zij ging voor esn groot gedeelte haar eigen weg. Ik deed wat mijn werk was en ik wist niet waar zij bleef en dat interesseerde mij ook niet.

52291. De **Voorzitter**: Vóórdat het conflict in September 1943 uitbrak, kreeg de combinatie van de Zwitserse weg haar berichten van alle mogelijke kanten. Waren daar reeds O.D.-berichten bij?

A. Ja.

52232. De **Voorzitter**: Dus de O.D. verzond vóór September 1943 stukken via de Zwitserse weg?

A. Ja, dat moet ook uit die berichtgeving blijken.

52293. De **Voorzitter**: Ik vraag dit alleen ter bevestiging. Gingen, nadat het conflict in September 1943 was uitgebroken, de O.D.-stukken toch nog via die oude weg, dus eerst naar de organisatoren van de Zwitserse weg, dan naar de fotograaf en dan weer terug naar de organisatoren, terwijl de kopieën naar de O.D. gingen?

A. Dat is, naar ik meen, niet zo heel veel geweest. „Vrij Nederland" wist er niets van, dat wij nog iets met de fotograaf te maken hadden.

52294. De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat de spionage van de O.D. is uitgegaan. Wat hebt u daarvan persoonlijk meegemaakt?

A. Daar heb ik alles van meegemaakt. Ik had niet de uiteindelijke verantwoordelijkheid, maar ben er al mee begonnen, toen mejuffrouw *Kohlbrugge* er pas uit was; ik heb mij nog voorgedaan als medewerker van de gereorganiseerde weg. Op die wijze heb ik toen de allereerste zending genummerd, klaar gemaakt voor de fotograaf en aan hem gebracht. Het was natuurlijk vrij onverstandig van die mensen, dat zij de fotograaf hadden aangehouden, maar dat is een tweede. Die zending heb ik in origineel ter inzage gegeven. Dat is de enige keer geweest. Toen heb ik nog het afscheid van *Joop Bartels* op de Prinsegracht in het huis van *dr. Oorthuys* meegemaakt, waar ik mij een soort van verrader voeide, wat ik in zekere zin was, hoewel met de beste bedoelingen; het was zeer onaangenaam. Ik moest de knoop op een gegeven moment doorhakken. Daar wij de fotograaf nog in handen hadden, was het voor mij niet nodig het dubbel spel te blijven spelen en heb ik er een einde aan gemaakt. De heer *van Randwijk* heeft nog geprobeerd mij bij de gereorganiseerde weg te houden, maar daarin had ik geen zin. Ik vond het al onaangenaam, dat ik die rol had gespeeld, maar het was in ieder geval gemakkelijker die rol te spelen, wanneer je de mensen niet meer spreekt.

52295. De **Voorzitter:** Om in uw terminologie te blijven: U beat met pak en zak overgelopen.

A. Toen de zaak „gesettled" was, heb ik afscheid genomen van de heren *van Randwijk* en *Slotemaker*. Ik meen, dat zij de redactie zouden vormen met *Nico Stufkens* en prof. *Schermerhorn*, of dat is misschien later geweest, dat herinner ik mij niet precies. Het is een hele tijd goed gelopen.

52296. De **Voorzitter:** Weet u ook, hoe die fotograaf er toe is gekomen? Of hebt u daarvan niets meegemaakt?

A. Die fotograaf had mejuffrouw *Kohlbrugge* ontdekt.

52297. De **Voorzitter:** Al vóór die tijd?

A. Ja. Het was de fotograaf van de Zwitserse weg. Hij vond het ook niet prettig, maar ging er mee accoord.

52298. De **Voorzitter:** Hoe is dat gegaan? Is het een opdracht of verzoek geweest? Heeft het moeite gekost? Welke argumenten zijn daarvoor gebruikt?

A. Dat moet ik hebben meegemaakt, maar ik kan er mij eigenlijk niets van herinneren. Er is in ieder geval geen zware pressie geoefend. Ik weet wel, dat hij er bezwaren tegen had, maar dat hij, nadat de zaak hem is uitgelegd, er mee accoord ging. Dat het hem ook hoog zat, is begrijpelijk.

52299. De **Voorzitter:** Wat zat hem hoog?

A. Het feit, dat hij dingen, welke hem door een ander werden gegeven, aan derden ter inzage gaf.

52300. De **Voorzitter:** Ik dacht een ogenblik, dat hem de wijze, waarop langs de Zwitserse weg de verzending geschiedde, hoog zat. Later is immers gezegd, dat de O.D. er bezwaar tegen had, omdat er commentaar op de stukken werd gemaakt, enz. Dat is dus toen niet aan de orde geweest?

A. Dit was bij de reorganisatie, toen het werk overging van mejuffrouw *Kohlbrugge* en mij naar *Gerard Slotemaker* en mij.

52301. De **Voorzitter:** Toen ging eerst mejuffrouw *Kohlbrugge* er uit en even later ging u er uit en de fotograaf kreeg de stukken toen eerst van de heer *van Namen* en later van mejuffrouw *van Lennep*. Dat begrijp ik allemaal wel. Wat was echter het motief om van de fotograaf kopieën te vragen voor de O.D.?

A. Het motief was om het misbruik aan te tonen, dat er van de Zwitserse weg gemaakt werd. Er kan een nevenmotief geweest zijn, nl. om te zien wat de mensen verstuurden, wat de inhoud was, maar het hoofdmotief was inderdaad om deze inbeslagname van de weg voor bepaalde doeleinden te ontmaskeren.

52302. De **Voorzitter:** Zijn die motieven ook aan de fotograaf medegedeeld?

A. Ja; toen hij langzamerhand zag, wat er aoring, was hij er ook enthousiast voor.

52303. De **Voorzitter:** Maar wat zag hij dan, dat er doorging?

A. Ik herinner mij een stuk van de O.D., dat terugkwam uit Zwitserland, waaruit bleek, dat de Zwitserse weg zelf spioneerde, en verder eenzijdigheid in zekere zin van de voorlichting, die gegeven werd. Ik heb die dingen niet meer bestudeerd, alleen de eerste zending bekeken en die maakte op mij inderdaad die indruk; er waren misschien 10 stukken en daarvan hadden er 9 een bepaalde strekking. Misschien is dat later anders geworden, maar later las ik al die kleine dingen niet meer, maar alleen het rapport, dat er over gemaakt werd.

52304. De **Voorzitter:** Welk rapport?

A. Het rapport, dat de O.D. heeft opgesteld met aanhalingen uit de brieven.

52305. De **Voorzitter:** Wie heeft dat opgemaakt?

A. Wij lazen de fotokopieën door en streepten dingen aan om er de aandacht op te vestigen, maar uiteindelijk werd door de heer *Six* vastgesteld wat er in het rapport zou komen, als ik mij niet vergis. Hij besprak het misschien wel, dat weet ik niet. Als ik een beter geheugen had, zou ik het u waarschijnlijk preciezer kunnen vertellen. Wij konden een hele boel weten, als wij het werkelijk wilden weten, omdat vrijwel alles in één vertrek van de Koepelkerk gebeurde.

52306. De **Voorzitter:** Was het een rapport, waarvan naar aanleiding van elke zending een stuk werd gemaakt, of was het een rapport, dat op een gegeven moment als afsluiting van een reeks waarnemingen als een geheel is opgemaakt?

A. Dat rapport werd langzamerhand samengesteld; uit iedere zending werden zinsneden gelicht en gecombineerd met zinsneden uit andere zendingen; er werd verwezen naar de brieven met nummers en data, zodat er een rapport ontstond, en dat was klaar, vóórdat de spionage werd ontdekt. De spionage is opgehouden, doordat het rapport zelf in handen van de Zwitserse weg is gevallen.

52307. De **Voorzitter:** Is de ontdekking de reden van het beëindigen der spionage geweest?

A. Dat heb ik altijd gedacht.

52308. De **Voorzitter:** Hoe is dat gegaan?

A. Het is zo gegaan. Mejuffrouw *Kohlbrugge* zou naar Engeland gaan. Het rapport zou eerst meegaan met *van Borssum Buisman*, maar zijn vertrek ging niet door. Tenslotte zou mejuffrouw *Kohlbrugge* het meenemen over de Pyreneeën. Zij heeft enige malen geprobeerd de Belgische grens over te komen, maar dat is telkens mislukt. Het was voor haar heel vervelend, ook omdat er telkens weer tijd was om de zending, die zij zou meenemen, aan te vullen. Op een gegeven moment is zij, toen zij terugkwam uit Eindhoven, gearresteerd in de trein, omdat zij een vals persoonsbewijs had. Toen heeft zij de juffrouw, die naast haar zat — ik ben er niet bij geweest, dus dat weet ik van horen zeggen — een telefoonnummer in Amsterdam in het oor gefluisterd, met het verzoek dat op te bellen, er op vertrouwend, dat die juffrouw zou zeggen, dat zij gearresteerd was. Zonder dat de juffrouw het wist, heeft zij de hele zending, waar het rapport bij was — er zaten veel meer dingen in — in de zak van die juffrouw gestoken. Hieraan was natuurlijk risico verbonden. Zij dacht: als ik gefouilleerd word, hebben zij het zeker; als ik het die juffrouw geef, die dooi de manier, waarop zij op de arrestatie reageerde, de indruk maakte, dat zij goed was, komt het misschien nog aan het goede adres terecht, te meer, waar zij haar een telefoonnummer had opgegeven. Het meest logisch zou zijn geweest, als die juffrouw het telefoonnummer had opgebeld en had gezegd: „Ik heb ook nog iets van haar in mijn zak", eventueel nadat zij het zelf uit nieuwsgierigheid of om een andere reden had bekeken. Die juffrouw heeft inderdaad opgebeld, maar haar bericht was heel vaag. In ieder geval is ons uit dat telefoontje niet duidelijk geworden, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* gearresteerd was. Het was, meen ik, op een Maandag of Dinsdag. Het was vlak vóór Pasen 1944. In het eind van de week ben ik naar haar huis in Veenendaal

gegaan. Daar bleek zij niet te zijn, wat mij de nodige schrik bezorgde. Haar ouders wisten van niets. Zij bleek inmiddels in Vught te zijn aangekomen, hoewel wij haar mogelijk uit het politiebureau in Amsterdam hadden kunnen halen, waar zij eerst geweest was. Ik weet niet waar die zending is terechtgekomen. In ieder geval is zij tenslotte bij de Zwitserse weg gekomen.

52309. De **Voorzitter**: Weet u niet hoe dat gebeurd is?

A. Daar weet ik niets van. De heer **Six** heeft mij verteld, dat een vriend van hem het enige tijd in zijn zak heeft gehad. Misschien heb ik dat ook verkeerd begrepen. Ik heb het idee, dat de heer **Six** ongeveer heeft gezegd: Wat een strop, nu had een vriend van mij het in zijn zak en die goede man wist niet, dat ik illegaal was, anders had hij het misschien aan mij gegeven; toen heeft hij het in arren moede aan een ander gegeven.

52310. De **Voorzitter**: Is de naam van de dame, die het in ontvangst heeft genomen, ook niet bekend?

A. Neen. Toen „de weg” het in handen had gekregen, hebben zij een bezoek aan de fotograaf gebracht. Ik meen mij te herinneren, dat **Slotemaker** er bij was; misschien was hij het alleen. Zij hebben hem er van beschuldigd de stukken ter inzage te hebben gegeven aan de O.D. Hij heeft dat zó stellig ontkend, dat zij waarschijnlijk hebben geloofd, dat het lek ergens anders was. Toen hebben zij er over nagedacht en zijn tot de conclusie gekomen, dat het lek nergens anders kon zitten. Zij zijn bij hem teruggekomen en hebben hem zó beschuldigd, dat hij heeft toegegeven. Daarvan is een korte briefwisseling tussen „Vrij Nederland” en de O.D. het gevolg geweest, waarin de betrekkingen zijn verbroken. De heer **Bosch van Rosenthal** uit Zeist is erg boos geweest, omdat zijn naam uit een van die rapporten kon worden opgemaakt. Dat was inderdaad een grove fout. Later heb ik gehoord, wat de verdere gevolgen zijn geweest. Van een telegram wist ik toen niet.

52311. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „een telegram”?

A. Ik heb later gehoord, dat er een telegram is gestuurd met als inhoud: „spionnage op weg A .

52312. De **Voorzitter**: Bent u de verdere tijd verbonden gebleven aan de O.D.?

A. Ja. Ik ben bij de O.D. hetzelfde werk blijven doen, dat ik deed. Behalve, dat de fotograaf voor de Zwitserse weg fotografeerde, fotografeerde hij ook voor ons. Daarmede is hij doorgegaan.

52313. De **Voorzitter**: Hebt u ook weleens van die andere spionnage, met de riemen, gehoord?

A. Ja, met de ceintuurs. U komt dat precies te weten door te lezen, wat ik er een half jaar na die gebeurtenis over heb geschreven. Ik heb er een half kwartovelletje over getypt. Er stond alles in, wat ik er nog van wist, en dat is meer dan ik er nu nog van weet.

52314. De **Voorzitter**: Waar is dat velletje?

52315. De heer **Hoogcarspel**: Bij de O.D.?

A. Ik vermoed van wel. Omdat het indertijd al zoveel stof heeft doen opwaaien en zij mij vroegen, wat er precies was gebeurd, heb ik het geschreven. Ik kan het u nog wel vertellen, maar het is best mogelijk, dat het anders is dan ik het u nu vertel, maar in dat geval is hetgeen staat in het rapport juist.

Ik ben op de een of andere manier in contact gekomen met de zoon van de heer **Bosch van Rosenthal** te Zeist. Hij woonde in Leiden op kamers in hetzelfde huis als de heer **Felinck**, directeur van het museum „de Lakenhal”, en hij had op een gegeven moment een rapport, dat hij via onze weg wilde verzenden. Dat is geweest vóór de reorganisatie van de Zwitserse weg; ik denk in het begin van de zomer van 1943, maar dat zal ook in mijn rapport staan. Als ik mij het goed herinner, was het rapport van **Dutilh** uit Rotterdam, maar het is mogelijk, dat ik in de war ben met andere rapporten, welke wij van hem hebben gehad, of met verhalen, welke hij mij heeft verteld. Ik herinner mij wel, dat de jonge **Bosch van Rosenthal** mij van **Dutilh** heeft verteld. Wij zijn naar „de Lakenhal” gegaan, daar lagen een of twee ceintuurs en daarin waren de filmpjes ge-

naaid. Ik Feb ze meegenomen naar Amsterdam. Nu was het zo, dat de Zwitserse weg vóór de verzending de innerlijke waarde van de stukken beoordeelde. Dit had niet het karakter van censuur, anders zult u zeggen: wat is er veranderd, de ene censuur of de andere? Er werd alleen beoordeeld of het iets was. Het had geen zin om „De Lach” te gaan verzenden. Dit werd beoordeeld door **Nico Stufkens**, van **Randwijk** en nog iemand. Men had K.B.-stukken, welke van de O.D. afkomstig waren, en N.G.-stukken. Zij beoordeelden dus de civiele stukken, welke met de Zwitserse weg zouden worden verzonden. Nu heb ik, geloof ik, maar één keer gehoord van een stuk, dat is afgekeurd, maar ik vermoed niet, dat het door **Nico** of **Gerard** is gebeurd; dat zal waarschijnlijk door mejuffrouw **Kohlbrugge** zelf gebeurd zijn. Die ceintuurs heb ik toen dus gegeven aan K.B., de beoordelaar van militaire stukken, oftewel de O.D., en die werden toen beoordeeld door de tegenwoordige generaal **Kok**. Hij heeft die rapporten bekeken.

Nu had de heer **Kok** de opvatting, dat verouderde gegevens niet en de juiste gegevens, door hem aangevuld, moesten worden verzonden. Wat hij er uithaalde en van belang achtte, werd door zijn tekenaars overgenomen en hij verstuurde zijn eigen tekeningen. De heer **Kok** heeft deze zendingen, die heel groot waren — misschien wel 1800 of 2000 prentjes —, vrijwel in haar geheel als waardeloos verklaard. Ik meen, dat hij er nog iets van overgenomen heeft en dat wij er nog iets van verzonden hebben, maar dat weet ik niet zeker. In elk geval, toen ik de volgende keer in Zeist kwam, zat daar de jonge **Bosch** en mij werd verweten, dat ik die zaak had zoek gemaakt of niet had verstuurd of gestolen. Ik heb toen gezegd wat er gebeurd was, dat de rapporten werden beoordeeld en dat het aan de beoordelaars lag wat er mee zou gebeuren. Er is ontzettend veel over te doen geweest; ieder was erg kwaad, maar herinner ik het mij goed, dan heeft de heer **Kok** een bespreking gehad met de maker van deze rapporten in het Vondelpark, ik meen zelfs, dat ik hen daar heb zien zitten, toen ik er langs kwam met mejuffrouw **Kohlbrugge**.

Nu zegt de heer **Kok**, dat deze maker — wie het is, weet ik niet — de auteursrechten van deze zendingen aan hem heeft overgedragen en dat deze man er afstand van deed, ook van de eis, dat zijn stukken naar Londen zouden worden gezonden. Hiervan zou hij een verklaring hebben getekend, maar ik meen, dat die later zoekgeraakt is; ik weet niet uit eigen aanschouwen of die er ooit geweest is; iedereen heeft zich gek gezocht, want men zei, dat die verklaring er geweest was, en men kon er verdere verwijten afdoende mee ontzenuwen. Die maker erkende met de verklaring het recht de dingen te beoordelen, voordat ze verzonden werden.

52316. De **Voorzitter**: De heer **Bosch van Rosenthal Jr.** heeft verklaard, dat hij de stukken heeft gekregen van **Sieuwert de Koe** en dat deze op een gegeven moment bij hem kwam, hem verwijtende, dat die dingen in verkeerde handen waren geraakt en verdeeld over de verschillende bureaux van de O.D. Dat is niet bepaald in overeenstemming met de houding van iemand, die zijn rechten zou hebben prijsgegeven.

A. Wat ik mij herinner, is, dat er gezegd werd, dat de bewuste man — dat zou dan **de Koe** zijn — er afstand van zou hebben gedaan. Dat ze verdeeld zouden zijn over de bureaux kan ik mij niet voorstellen, want er werden nooit stukken over bureaux verdeeld.

52317. De **Voorzitter**: Het gaat over de stukken in de bewuste riemen.

A. Ik kan mij niet voorstellen wat voor bureaux dat zouden zijn geweest. Op papier had het A.H.K.-O.D. 12 secties, maar in feite waren er 2 kamers, één waar de heer **Six** zat en één waar de heer **Kok** zat, die de geniezaken beheerde.

Als u dit verwijt van **de Koe** nader kunt preciseren, kan ik misschien beter begrijpen waar hij op zou kunnen doelen. Het waren zuiver technische spionnagerapporten: op de hoek van de weg in Hillegom is een erkertje en daar is een mitrailleurnest gemaakt, of iets dergelijks.

52318. De **Voorzitter**: Kunnen niet de provinciale bureaux van de O.D. bedoeld zijn?

A. Als dat zo is, zijn daar zeker niet de afdrucken van het oorspronkelijke naar toe gegaan. Naar die bureaux zijn alleen afdrucken van tekeningen van de heer **Kok** zelf gegaan. Het is mogelijk, dat gegevens uit de ceintuurs in die tekeningen verwerkt hebben gezeten, maar dat lijkt mij niet waarschijnlijk, want dat is veel later gebeurd. Toen die gegevens naar de gewesten werden gezonden, was de hele affaire van de ceintuurs al weer een jaar achter de rug.

52319. De **Voorzitter**: Wat u nu vertelt, is wel merkwaardig. Die zg. spionage met betrekking tot de riemen heeft dus plaats gehad vóór het conflict van September 1943 en vóór het maken van foto-kopieën van de gewone zendingen van de Zwitserse weg?

A. Ja.

52320. De **Voorzitter**: Het motief van de O.D. was, dat door de Zwitserse weg niet volkomen objectief zou worden gehandeld met de stukken, die verzonden moesten worden, m.a.w. dat er commentaren bij gingen en ook niet alles werd doorgezonden. Maar hieruit blijkt, dat de O.D. al eerder precies hetzelfde deed, want die heeft uit de stukken van de riemen ik weet niet wat gehaald.

A. In zoverre, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* zich niet capabel achtte om de waarde van de stukken, die zij ter verzending kreeg, te beoordelen.

52321. De **Voorzitter**: De O.D. meende, dat de Zwitserse weg niet alles doorzond. U zegt nu: De O.D. moest die stukken beoordelen. Deze heeft dat op eigen houtje in die zin gedaan, dat hij er ook stukken uithaalde. Hier komt toch wel iets van het verwijt van de pot aan de ketel naar voren.

A. Ik geloof, dat de heer *Kok* het rapport alleen op de technische mérites beoordeelde. Het is niet zo leuk met een zending te lopen, die vrijwel waardeloos is. Dat was de reden, waarom er geen waardeloze dingen meegingen.

52322. De **Voorzitter**: Dan had het voor de hand gelegen daarvan kennis te geven.

A. Aan de *Koe*?

52323. De **Voorzitter**: Ja, maar ook aan de mensen van de Zwitserse weg, want van hen had de heer *Kok* het materiaal gekregen. Hij had dan moeten zeggen: Ik heb die zending van u doorgekeken, maar naar mijn oordeel is zij het risico van het verzenden niet waard.

A. Dat gebeurde. Dat moet u zich niet zo ingewikkeld voorstellen. Mejuffrouw *Kohlbrugge* gaf het aan *Chris Bührmann* en dan ging het bij wijze van spreken zo, dat *Chris* zei: *Kok* zegt, dat het rommel is.

52324. De **Voorzitter**: En hij haalde er dan meteen maar het nodige uit.

A. Ik meen, dat er heel weinig van is meegegaan, misschien zelfs helemaal niets. Maar dat gebeurde later ook, ook door de O.D.

52325. De **Voorzitter**: Wat?

A. Het schiften van binnengekomen spionageberichten.

52326. De **Voorzitter**: Die hij van verschillende adressen kreeg?

A. Ja.

52327. De **Voorzitter**: Maar die stukken met de riemen kreeg de O.D. van de Zwitserse weg, dus van een andere organisatie en alleen maar om ze te beoordelen.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk het verschil.

A. Ik begrijp het niet precies. U zou het hiermee moeten vergelijken, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* vóór de reorganisatie iets aan *Nico Stufkris* en *Gerard Slotemaker* had gegeven en dat die iets dergelijks hadden gedaan, stiekum dus stukken hadden uitgeknipt. Dit bedoelt u toch?

De **Voorzitter**. Ja.

A. Misschien hebt u gelijk. Ongetwijfeld ben ik er van overtuigd, dat er wederzijds aan elkaar veel te verwijten is, alleen lag dit mijns inziens anders. Of je om welke reden dan ook meent de militaire berichtgeving te moeten wijzigen of de politieke berichtgeving wijzigt, maakt, geloof ik, nog wel enig verschil.

52328. De **Voorzitter**: En het maakt ook nog enig verschil, dat nu wel duidelijk is geworden, dat de O.D. de militaire berichtgeving

heeft gewijzigd, maar dat nog steeds niet is bewezen, dat de Zwitserse weg de politieke berichtgeving heeft gewijzigd.

A. Dat is natuurlijk een kwestie van smaak.

De **Voorzitter**: En van feiten.

A. En van leveranciers van rapporten. In ieder geval is wel bewezen, dat de Zwitserse weg, in ieder geval Zwitserland, een rapport van de O.D., dat de O.D. aan de Zwitserse weg in gesloten toestand heeft overhandigd, heeft teruggestuurd.

52329. De **Voorzitter**: Dat is nog iets anders dan wegmaken, elimineren, wegnemen.

A. Ik ben het niet met u eens. Ik geloof wel, dat het de Engelse opvatting is geweest, dat men de spionagestukken van de oorspronkelijke bron moet krijgen en liefst van zoveel mogelijk kanten, maar de heer *Kok* wilde die gegevens combineren en in zijn versie doorzenden. Ik betwijfel ook of het juist is. Zijn tekeningen waren heel mooi, maar ik geloof, dat de Engelsen dat combineren ook hadden kunnen doen.

52330. De **Voorzitter**: U zegt: de heer *Kok* wilde de verschillende berichtgeving combineren en in zijn versie doorgeven. Dat gaat nog heel wat verder dan wat men de Zwitserse weg verweet, nl. dat men er een commentaar bijdoet. Dat is heel wat anders. Wanneer men er commentaar bijdoet, kan men in Engeland beide bekijken en beoordelen, maar als men doet wat de heer *Kok* deed en het gaat verwerken in zijn eigen visie, is er van de oorspronkelijke dingen niets meer over en dan is het voordeel, dat men in Engeland de verschillende bronnen kent en kan taxeren, weg.

A. Als u de bloemlezing van de O.D. opslaat, of misschien hebt u het reeds geaan, moet het u duidelijk zijn, wat de O.D. heeft bewogen om dit spel zo te spelen. De bloemlezing, welke hij heeft gemaakt, is een illustratie van de eenzijdige voorlichting, welke de Zwitserse weg heeft gegeven.

52331. De **Voorzitter**: Nu een andere kwestie. Ging men, toen die bloemlezing was opgesteld, toen dat rapport zover was, dat het afgesloten was en het naar Engeland zou worden gestuurd, met het kopiëren nog door?

A. Ja, dat ging gewoon door.

52332. De **Voorzitter**: M.a.w., toen men dus eenmaal het materiaal bij elkaar had en Engeland kon inlichten, bleef men toch nog doorgaan...

A. Inderdaad.

De **Voorzitter**:terwijl men zegt — het is hier door verschillende getuigen gezegd — het was de bedoeling om enig materiaal bij elkaar te krijgen en dan Engeland in te lichten.

A. Dat is misschien de bedoeling geweest.

52333. De **Voorzitter**: Toen men dat een aantal maanden had gedaan en het rapport had afgesloten, had men kunnen ophouden met het vragen van kopieën aan de fotograaf.

A. Het is misschien de bedoeling geweest, maar de spionage is opgehouden op het moment, dat het ontdekt werd.

52334. De **Voorzitter**: Niet op het moment, dat het rapport afgesloten was?

A. Neen.

52335. De **Voorzitter**: U hebt verteld, dat de heer *Kok* de berichten, die naar de O.D. vloeiden, waarschijnlijk mede hierdoor, dat de O.D., relatief gesproken, over vrij goede verzendmogelijkheden beschikte...

A. Die waren slecht.

De **Voorzitter**: Ik zeg: relatief gesproken.

A. De rest is misschien niet beter geweest, dan is het dus juist wat u zegt.

52336. De **Voorzitter**: Op het gebied van de verbindingen is de O.D. toch niet het slechtst af geweest, zeker niet in de latere tijd. Maar waarom deed de heer Kok dat? Alleen omdat hij zijn visie op de berichten wilde drukken?

A. Dat is een moeilijke vraag. Ik geloof, dat zijn motief was de fouten er uit te halen; ik ben er zelf vaak bij geweest, als hij aan het werk was. Er is een tijd geweest, dat de heer von *Hemert* het deed en Kok niet. Op zo'n bijeenkomst werden de rapporten van derden bij elkaar gehaald; met de heren von *Hemert* en Kok en een tekenaar uit Utrecht werd dan bekeken wat er van zou worden overgenomen. Soms werd besloten persoonlijk te gaan kijken. Meestal werd eens per week vastgesteld wat er getekend zou worden. De man uit Utrecht nam het mee; later waren er twee, die het deden, en wel volgens bepaalde eisen, die de heer Kok er aan stelde. Kok was beroepsmilitair en had geleerd, dat het nodig was een schaalverdeling op de kaart aan te brengen en een vierkantennet. Het uiteindelijke resultaat waren keurige tekeningen, die erg volledig waren en zeer juist. Het enige, waarom dit niet te appreciëren zou zijn, was misschien, dat het beter was, dat alles in Engeland samenkwam, maar het voordeel was, dat in twijfelgevallen de tekenaars zelf ter plaatse gingen kijken.

52337. De **Voorzitter**: Maar het waren toch niet alleen tekeningen, maar ook berichten?

A. De heer Kok had een serie tekeningen en ook een serie rapporten en die stelde hij zelf samen. Ik vond het ontzettend knap zoals hij dat deed, maar hoe hij het deed, weet ik niet. Een hele hoop haalde hij waarschijnlijk uit eigen kennis.

52338. De **Voorzitter**: Werden de rapporten van de oorspronkelijke berichtgevers ook samengevat?

A. Neen. De heer Kok gaf inundatierapporten, brandweerrapporten, brugrapporten, enz., terwijl het oorspronkelijke werk, dat binnenkwam, meestal bestond uit tekeningen en schetsen. De gegevens over de troepenbewegingen gingen zonder meer door. Daar interesseerden wij ons volstrekt niet voor. Die gingen ook nog ergens naar toe, maar ik weet niet waarheen.

52339. De **Voorzitter**: Werden die ook bewerkt?

A. Dat herinner ik mij niet. Wij kunnen er zo achterkomen door het archief op te slaan.

52340. De **Voorzitter**: Er kwamen berichten door van leden van de organisatie van de O.D. Dat kunt u dus O.D.-rapporten noemen.

A. Ja.

52341. De **Voorzitter**: Maar er kwamen ook berichten van derden binnen. Kwamen die dus nooit aan de overkant als rapporten van die derden, maar als rapporten van de O.D.?

A. Ik weet, dat wij rapporten hebben gehad van..... kan die man Packard hebben geheten?

De **Voorzitter**: Ja, bijvoorbeeld.

A. Ik heb altijd begrepen, dat die rapporten door de makers zelf werden doorgestuurd en dat wij ter informatie een afschrift daarvan kregen. In hoeverre dat met de andere rapporten het geval is geweest, kan ik niet zeggen. Het is mogelijk, dat dit met meerdere rapporten het geval was. Ik heb altijd de indruk gekregen, dat wij niet alleen

van de Packard-groep, maar ook van anderen afschriften kregen, waarbij het nooit de bedoeling van de makers was die berichten via ons te sturen.

52342. De **Voorzitter**: Als gegevens van derden kwamen, werd er dan bij de doorzending op vermeld, van wie zij kwamen?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen. Ik heb de stukken voor een groot deel zelf genummerd en geletterd. Als ik het zou zien, zou ik het zo kunnen zeggen. Ik weet het niet uit mijn hoofd. Persoonlijk heb ik er nooit bij stilgestaan, dat het niet fair zou zijn tegenover de makers.

52343. De **Voorzitter**: Niet alleen niet fair tegenover de makers, maar het kon ook voor Londen van belang zijn te weten, wat er op het gebied van de organisaties te koop was, om een oordeel te krijgen over de betekenis en de betrouwbaarheid van bepaalde groepen.

A. Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, dat er inderdaad rapporten zijn geweest, die niet verstuurd, maar alleen verwerkt werden. Dat kan ook het geval zijn geweest met delen van rapporten.

52344. De heer **Woogcarspel**: Zonder dat bleek van welke groep die gegevens kwamen?

A. Dat weet ik niet uit mijn hoofd. Als ik die stukken zou zien, zou ik het dadelijk kunnen zeggen. Ik kan zien of zij door ons zijn getypt. Zijn zij niet door ons getypt, dan blijkt wel uit de manier, waarop zij zijn getypt, wie de afzender is, of dat wij al of niet de afzender er op hebben gezet. Staat de afzender er niet op en hebben wij die er niet opgezet, dan zijn zij op naam van de O.D. doorgegaan. Dat kunt u nakijken, als u de beschikking hebt over het archief van de O.D. Dat is, geloof ik, bij de generale staf. Majoor... — de naam is mij ontschoten — heeft mij gevraagd daar eens te komen. Dat is al heel lang geleden. Het is hier op de Nieuwe Duinweg bij het Frankenslag.

52345. De **Voorzitter**: Het archief van de krijgsgeschiedkundige sectie van de generale staf?

A. Ja.

52346. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat voor ons van belang is in dit verband?

A. In uw oproep hebt u mij gevraagd om stukken. Ik heb geen stukken, behalve een paar illegale blaadjes. Verder kunt u het technische gedeelte van mijn verhaal geheel bevestigd vinden in het O.D.-archief. Ik wist niet, dat u daar niet over beschikte, maar het een en ander staat waarschijnlijk duidelijker in het archief dan ik het u heb kunnen vertellen. Ik heb verder niets meer te zeggen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

O. W. HELDRING.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, griffier

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

Mr. BERNARDUS ALOYSIUS VAN SCHAİK,

oud 51 jaar, wonende te Amsterdam, directeur van de Coöperatieve Vereniging „Centraal Beheer" G.A.

Hij legt de eed af als getuige.

52347. De **Voorzitter**: Wij hebben bij ons onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, al enige malen te maken gehad met de kwestie, die zich voorgedaan heeft tijdens de bezetting tussen de leiding van de Zwitserse weg en de O.D., de kwestie, die wel genoemd wordt de spionage van de O.D. op de Zwitserse weg. Het is ons gebleken, dat u daarmee iets te maken hebt gehad. Wij zouden het op prijs stellen van u te horen wat u er mee te maken hebt gehad, hoe u die zaak toen gezien hebt en eventueel ook, hoe u haar thans ziet.

A. Deze laatste vraag is het gemakkelijkst te beantwoorden: ik zie het nu nl. helemaal niet meer en ik heb het nooit van belang gevonden er veel aandacht aan te besteden, hoe ik het toen zag.

Ik heb er als volgt mee te maken gekregen: Ik heb in de oorlog in het begin vrij nauw en naderhand zeer nauw samengewerkt met de heer *Six*, die ik kende onder de naam van *van Zanten*, en ik kende door mijn gewone bezigheden mr. *Slotemaker*, de man van de Zwitserse weg. Mij is toen ter ore gekomen, ik vermoed door *Six*, maar dat weet ik niet meer, dat er moeilijkheden waren over de Zwitserse weg.

Ik herinner mij nu, dat ik er nog op een andere manier mee te maken kreeg. Ik was op een gegeven ogenblik in het huis van de heer *le Poole*. De heer *le Poole* had microphoto's in een doos. Ik heb toen getracht mijn hulp te verlenen om die microphoto's te vergroten, maar dat is mislukt. Dat heeft, geloof ik, in 1943 gespeeld.

52348. De **Voorzitter**: Het kopiëren van de zendingen van de Zwitserse weg is begonnen in September 1943 en heeft geduurd tot begin 1944.

A. Dan moet het dus in 1944 geweest zijn, want toen ik de bewuste microphoto's in handen kreeg, was het drama al gebeurd. Toen ben ik op de een of andere manier te weten gekomen, dat die microphoto's behoorden bij de moeilijkheden aangaande de Zwitserse weg. Ik had toen niet het vermoeden en wist ook niet, dat de heer *Slotemaker* met die Zwitserse weg annex was. Ik kreeg toen wetenschap er van — er zijn verschillende lacunes in mijn geheugen —, dat er een belangrijk meningsverschil was ontstaan tussen de O.D. en de heer *Slotemaker*. Aangezien ik de heer *Six* en de heer *Slotemaker* kende, heb ik mij aangeboden om te trachten de bemiddelende hand te verlenen, omdat mijn opinie was, dat, wat er ook gebeurde, tussen dergelijke belangrijke partijen tijdens de oorlog in ieder geval geen ruzie moest bestaan, omdat dit hoogstens ten detrimente van de gehele zaak zou kunnen zijn. Ik heb toen van de heer *Six* papieren ter inzage gekregen, die betrekking hadden op de geschiedenis van de Zwitserse weg. Die papieren zeiden mij niet veel. Zij waren uit de aard der zaak vrij incompleet. In die dagen ging men niet nauwkeurig van alles notulen maken. Zij waren voor mij ook dikwijls onbegrijpelijk, omdat er schuilnamen in stonden, die ik niet kende, en er in gezinspeeld werd op gebeurtenissen, die ik niet kende. In die tijd kon een dergelijk dossier natuurlijk niet anders dan vrij fragmen-

tair zijn. Ik heb toen met de heer *Slotemaker* één of twee gesprekken gehad en ik heb hem, meen ik, gezegd, dat ik door de O.D. — misschien heb ik dat woord ook achterwege gelaten — was aangezocht hier bemiddelend op te treden. Partijen bleven echter tegenover elkaar staan en er was voor mij in die tijd niet uit te komen. Ik heb de heer *Slotemaker* gezegd — en dat heeft hij mij ook beloofd —: Ga in 's hemelsnaam nu geen ruzie uitvechten, die hoogstens na de oorlog moet worden uitgevochten; wat aan samenwerking tussen deze partijen mogelijk is, doe dat en ga vooral niet verder met uw afkeer tegen en uw afkeuring van de O.D. verder naar buiten te dragen, want dat kan de zaak alleen schaden. Dat is dus mijn persoonlijke bemoeienis met deze geschiedenis geweest.

U hebt gevraagd, wat mijn bemoeienis is geweest en wat mijn indruk is geweest. Ik moet u heel uitdrukkelijk zeggen, dat ik mijn indruk niet door feiten kan staven, omdat ik de feiten niet geweten heb. Ik ben er niet bij geweest en heb achteraf de stukken gezien en de verhalen gehoord. Mijn indruk was, dat de Zwitserse weg niet anders bedoeld was dan als een brievenbus. Men kon daar een brief in stoppen en dan had de Zwitserse weg de taak te zorgen, dat die brief ter bestemde plaats kwam. Die Zwitserse weg kon hoogstens bekijken of daar geen onzinbrieven ingedruwd werden of brieven van zo onbeduidende of zo gevaarlijke aard, dat men die moest weigeren. De mening van de heer *Six* nu was, dat de Zwitserse weg zijn taak niet naar behoren vervulde, en ondanks het feit, dat de O.D. uitdrukkelijk vrijheid van censuur had gestipuleerd, de berichten, welke door de O.D. werden doorgegeven, aan zekere censuur onderwierp. De heer *Slotemaker* heeft mij toen verzekerd, dat dit niet het geval was. Ik heb ook toen uit de verklaring van de heer *Slotemaker* zeer stellig de indruk gekregen, dat het niet het geval was. Wel heeft zich toen bij mij de indruk gevestigd, dat de waarheid nog weer iets anders lag. U moet wel bedenken, dat het allemaal indrukken zijn. Het is zeer moeilijk voor mij om daarover een positief oordeel uit te spreken; dat vind ik gevaarlijk.

52349. De **Voorzitter**: U hebt hierover in die tijd een rapport uitgebracht en daarin zegt u op een gegeven moment:

„Naderhand bleek het den O.D. (ik heb daarvan in de stukken het bewijs niet kunnen vinden), dat toch censuur werd uitgeoefend," enz.

U hebt dus het bewijs in de stukken niet kunnen vinden. Ik zal u dit rapport overhandigen.

A. Is dit een rapport, dat ik heb uitgebracht?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ja, hier herken ik wel een gedachte van mij, dit is een zin, welke ik zeker heb gebruikt: „Als men mij zou vertellen, dat G. de leiding op zich genomen had van het Nederlandsche Operaballet zou mij dit even onwaarschijnlijk voorkomen." Dit is een terminologie, welke zeker de mijne is. Daarmede kan ik dus het auteurschap van het rapport zeker niet ontkennen. Ik heb u al gewaarschuwd, dat mijn geheugen slecht is, het blijkt hieruit wel. Dat bewijs heb ik dus in de stukken niet gevonden. Wel heb ik, zoals ik reeds zeide, een andere indruk gekregen, nl. dat er door Zwitserland aan de heer *Slotemaker* werden gevraagd adviezen, commentaren, zijn opinie over de doorgezonden rapporten en dat hij zich gerechtigd, geroepen, verplicht gevoelde om dat commentaar ook te leveren, dat zijn indruk van sommige van die O.D.-rapporten vernietigend was en dat hij inderdaad ook wel vernietigende critiek heeft gegeven. Nu onttrekt zich aan mijn beoordeling, in hoeverre dat nu geoorloofd was. Hij stelde zich dus op het standpunt: de brieven, welke in mijn bus worden gedaan, geef ik door, maar wanneer de overkant mij vraagt: wat is uw indruk er van?, dan geef ik die indruk, en als mijn indruk is, dat het onzin is of dat er critiek op te leveren is, dan doe ik dat. Ik geloof, dat deze controverse eigenlijk is terug te brengen tot de omstandigheden van de oorlogstijd, tot niet duidelijk omschreven en dus natuurlijk niet naleefbare afspraken en tot de karakters van deze

beide mensen, die ik beiden zeer waardeer, maar die in vreedstijd al moeilijk zouden kunnen samenwerken en die in oorlogstijd tot een samenwerking móesten komen. Het lag in de rede, dat zij in de kortste tijd ruzie zouden krijgen; dat was zonneklaar. Ik heb er geen oordeel over, wie er nu eigenlijk gelijk had in die ruzie.

Wat betreft de spionage op de Zwitserse weg, deze zaak ken ik alleen uit hetgeen de heer *Six* mij heeft verteld. Ik weet niet, of hij mij dat compleet heeft verteld en of hij mij de waarheid heeft gezegd. Ik twijfel niet aan zijn waarheidsgezindheid, maar *Six* heeft gedurende de oorlog terecht zeer veel dingen voor mij verzwegen. Ik weet dus niet in hoeverre dit aangehaald kan worden als de werkelijke mening van de heer *Six*, maar hij heeft mij verteld, dat het voor hem inderdaad een punt van wikken en wegen is geweest of hij het middel van spionage mocht gebruiken. De berichtgeving van de O.D. werd naar zijn mening gefrustreerd. Hij zon dus op middelen om daaraan een einde te maken. Die middelen waren niet te vinden wanneer hij Londen niet kon overtuigen, dat zijn berichten niet op ongeschonden wijze doorkwamen. Hij heeft toen de photograaf *Prins* via mejuffrouw *Kohlbrugge* in handen gekregen en hem gevraagd — en van hem verkregen — om kopiën van de rapporten te geven aan de O.D. Dit was het middel om Londen te overtuigen. Onder de gegeven omstandigheden heeft hij dit na lang beraad geoorloofd gevonden. Wanneer men kijkt naar het hele kader van het verzet en van de berichtgeving, geloof ik, dat men voorzichtig moet zijn om daarover direct het oordeel „ongoorloofd” uit te spreken. Wij leefden nu eenmaal in die tijd in een soort van wild-weststreek en dat men, wanneer men voor het feit staat, dat er dingen mislopen, dan gebruik maakt van een man, die op zich zelf natuurlijk een onbetrouwbaar man is... ja, dat wordt meer gedaan. Er zit iets pijnlijks in, dat deze twee Nederlandse organisaties zó tegenover elkaar stonden, dat de heer *Six* meende van dat middel te moeten gebruik maken. De doorzending van de bewijsstukken is toen misgelopen; eerst is van *Borssum Buiszan* gepakt en tenslotte zijn de stukken op drift geraakt.

52350. De **Voorzitter**: Was dat niet bij de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge*? Zo is het ons verteld.

A. Dat weet ik niet. Het enige wat ik weet is, dat van *Borssum Buiszan*, met wie ik heb samengewerkt, de stukken zou overbrengen en de dag vóór zijn vertrek naar Engeland gearresteerd is. Bij een volgende poging is de zaak op drift geraakt en zo kwam een gedeelte van de stukken uiteindelijk plotseling bij mij.

Men moet het plan wel bezien in de sfeer van de tijd, waarin het zich afspeelde. Wanneer men mij vraagt of ik dat thans in vreedstijd geoorloofd vind, meen ik, dat men nu een heel andere maatstaf moet aanleggen dan toen. Het is aan de ene kant hoogst ongelukkig, dat het falikant mis is gegaan, terwijl het aan de andere kant gelukkig is, dat er niets gebeurd is.

52351. De **Voorzitter**: Toen ik u vroeg, hoe u er nu over denkt, bedoelde ik niet, hoe u er over zoudt denken, als het nu zou gebeuren, maar of u door het afstand nemen, na verloop van een aantal jaren thans misschien op die zaak een iets andere visie hebt dan destijds.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik ben van verschillende kanten na de oorlog nog weleens over deze zaak benaderd en ik heb gezegd: Ik wil er niets meer mee te maken hebben: laten wij er nu over uitscheiden. Wanneer er iets gebeurd was of wanneer ik de overtuiging had gehad, dat een van beide partijen verraad had gepleegd of bewust iets onbehoorlijks had gedaan, was het iets anders geweest. Maar mijn zeer stellige indruk van beide partijen is geweest, dat zij volkomen te goeder trouw waren. Wat de ene partij deed, vond de andere partij volkomen mis, en omgekeerd. Daardoor verdachten zij elkaar van alles, wat lelijk was.

52352. De **Voorzitter**: U hebt verteld, op welke grond de O.D. meende, dat hij tot dit middel zijn toevlucht moest nemen. Aan de andere kant had men uit de kring van de Zwitserse weg en van „Vrij Nederland” de indruk, dat de O.D. deze zaak met een heel andere bedoeling had opgezet, nl. dat de O.D. in verband met zijn doelstelling, zoals de anderen die zagen, een zo effectief mogelijke controle wilde hebben op hetgeen de andere groep uitvoerde en op het contact, dat zij met de Regering had. Dat is natuurlijk een heel ander motief.

A. Daarover kan ik u weinig feiten, maar alleen indrukken geven. In de oorlog heb ik van 1943 af met de heer *Six* samengewerkt, maar altijd op een zeer speciaal gebied, nl. op het gebied van de militaire inlichtingen. Ik meen, dat u mij hierover iets wilt vragen. Vandaar, dat ik de stukken bij mij heb.

De **Voorzitter**: Dat punt komt nog aan de orde.

A. Het was dus een zuiver technisch contact. Wij spraken niet over organisatorische mogelijkheden, over de rol van de O.D., enz. Over hetgeen de O.D. in de schoenen wordt geschoven, kan ik dus niets zeggen. Daarover is niet met mij gesproken, omdat het contact van die aard was, dat er met mij niet over gesproken behoefde te worden. De heer *Six* was in de oorlog mijn superieur, Ik sprak er dus niet over, wanneer hij het niet nodig vond met mij er over te spreken. De heer *Six* heeft dit punt in de gesprekken tegenover mij in de oorlog uitdrukkelijk ontkend. Ik heb geen reden om aan te nemen, dat deze ontkenning op onwaarheid berustte.

52353. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de heer *Six* reeds in de oorlog tegenover u heeft ontkend, dat de O.D. doeleinden zou nastreven als hem in de schoenen worden geschoven?

A. Ja.

52354. De **Voorzitter**: Met andere woorden, dat hij de taak van de O.D. zag als een dienende taak onder leiding van de wettige Regering?

A. Zeer nadrukkelijk. Toen ik moest bemiddelen in deze affaire heb ik de heer *Six* verschillende vragen gesteld, waaronder de vraag: Het is toch niet de bedoeling inderdaad invloed te oefenen? Hij antwoordde, dat alleen de bedoeling was tijdens de oorlog de Regering in verband met de oorlogvoering de diensten te bewijzen, die beproeven behoorden te worden, en om na de oorlog het vacuum op te vullen. Dat vacuum heeft maar zeer kort bestaan. Die mededeling heeft de heer *Six* mij zeer nadrukkelijk gedaan. Ik kan verder niet beordelen, of de practijk afweek van de theorie. Met dit stuk van de O.D. heb ik niets te maken gehad. Wanneer ik maar even de indruk had gehad, dat dit het geval was, zou ik mij terstond uit deze groep hebben teruggetrokken.

52355. De **Voorzitter**: Daarvoor hebt u nooit aanleiding gehad?

A. Nooit.

52356. De **Voorzitter**: Als ik u goed heb begrepen, waren de microphoto's, die u bij de heer *le Poole* hebt gezien, de bewuste zending van de O.D.

A. Ja, het was een stuk van de zending.

52357. De **Voorzitter**: Er is ons medegedeeld, dat de zaak is ontdekt, doordat mejuffrouw *Kohlbrugge*, die, toen zij met de zending van de O.D. bij zich, in de trein is gearresteerd, het materiaal heeft kunnen overhevelen in de tas van een andere zich in de trein bevindende dame, waarna het langs onnaspeurlijke wegen is terecht gekomen bij de dienst van de Zwitserse weg, die toen het bewijs in handen kreeg van hetgeen er gebeurd was. Nu vertelt u, dat een deel bij de heer *le Poole* is terecht gekomen en dat u dat niet kon ontcijferen.

A. Ja, maar dit laatste is irrelevant, want op het moment, dat deze microphoto's bij de heer *le Poole* terecht kwamen, wist ik van dat hele „Zwitserse weg”-drama niets af. Mijn rol in dezen was toen een zeer ondergeschikte. De heer *le Poole* kwam op een zekere ochtend bij mij en vroeg: Heb je een apparaat, waarmee ik deze microphoto's kan vergroten? Hij wist toen van het conflict hier.

52358. De **Voorzitter**: Hij is met die photo weer weggegaan?

A. En waar de photo's zijn gebleven, weet ik niet. Ik kon de vergroting niet voor elkaar krijgen. Later heb ik gehoord, hoe weet ik niet meer, dat het photo's van de Zwitserse weg waren.

52359. De **Voorzitter**: Dan stap ik nu van dit punt af en ga ik thans over tot een ander onderwerp, dat u in het voorbijgaan al even hebt aangeroerd.

Ik heb begrepen van de heer *Six*, dat u tijdens de bezetting te maken hebt gehad met de verbindingen van de O.D. Is dat juist?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat moet een vergissing zijn, omdat ik nu juist met de verbindingen practisch niets te maken had, tenzij de heer *Six* bedoelt in 1942 of 1943, maar dat was toch ook maar een zeer ondergeschikte rol. Toen was een van de mensen, misschien wel de man van de inlichtingendienst van de O.D., de nu over-

leden overste *Tonnet*, en hem heb ik toen, omdat het een goede vriend van mij was, niet anders dan vriendendiensten, hand- en spandiensten bewezen. Ik heb photo's voor hem gemaakt, heb hem onderdak verleend en allerlei dingen voor hem gedaan, eenvoudig hand- en spandiensten; hij heeft mijn huis gebruikt voor zijn donkere kamer en zijn andere illegale werkzaamheden.

52360. De **Voorzitter**: U hebt dus in die tijd ook niet gehoord, hoe de verbindingen werden onderhouden?

A. Dat heb ik nooit gehoord, in die tijd ook niet, en naderhand, toen ik was ingeschakeld — dat is tamelijk langdurig geweest, want ik ben gekomen aan no. 560, of zo iets, van de telegrammen, welke naar Eindhoven, respectievelijk naar Londen werden geseind — heb ik nooit precies geweten en wilde ik ook niet weten, hoe die telegrammen en rapporten verzonden werden. Het werd mij ook niet verteld. Naderhand heb ik wel ongeveer geweten, hoe de wegen zijn geweest. Ik heb gehoord, dat die telegrammen gedeeltelijk Uoor de O.D. zijn overgeseind, een tijd ook door de R.V.V.-zender, en gedeeltelijk door de zender van de groep-Kees. Ik deed echter niet anders dan mijn telegrammen en rapporten afleveren aan een verbindingadres.

52361. De **Voorzitter**: U zegt: Ik deed niet anders dan mijn telegrammen en rapporten afleveren. Welke telegrammen en rapporten bedoelt u?

A. Dat zit als volgt. Nu moet ik er even iets verder op ingaan. Nadat ik in 1942, 1943 en begin 1944 — het zal uit mijn voorgaande betoog wel zijn gebleken — niet veel anders had gedaan dan ter gelegener tijd, wanneer de gelegenheid zich voordeed, aan iets meedoen en iets bevorderen, werd het in September 1944 zo, dat ik overwoog: kan ik nu niet meer doen dan voorheen? Ik was directeur van Centraal Beheer, dat door de N.S.B., en meer door de N.S.B. dan door de Duitsers, werd belaagd. Vóórdien was mijn opinie: ik heb mijn handen nodig om de sociale verzekering mee voor elkaar te houden; laat ik mij daaraan meer dan aan wat anders wijden. Daarnaast deed ik dan, wat mijn handen te doen vonden. Maar toen September 1944 kwam en eigenlijk de sociale verzekering kwam stil te staan, ben ik naar de heer Six gegaan en heb gezegd: Nu heb ik tijd: als u iets te doen hebt voor mij, dan graag.

Toen heeft hij gezegd: Ja, er is dit: Wij hebben nodig een coördinatie van de militaire spionageberichten in Nederland. Het eerste doel is dit, dat de commandant van de B.S. nodig heeft een overzicht van de Duitse troepen. (Men stelde zich de naaste toekomst toen anders voor dan de werkelijkheid geweest is.) Bovendien is er de mogelijkheid van een plotselinge doorbraak van de geallieerden; dan is het wenselijk, dat wij hun kunnen geven — zo nauwkeurig mogelijk — de militaire situatie in de rest van Nederland. Daarvoor hebben wij nodig, dat de spionage gecoördineerd wordt en hier tot een rapport verwerkt wordt. Wanneer er uit dat rapport dingen blijken van eminent belang, zouden die naar Londen — en later naar Eindhoven — kunnen worden overgeseind. Aan dat werk ben ik toen begonnen. Ik kreeg van practisch alle groepen in Nederland berichten door.

52362. De **Voorzitter**: U bedoelt dus van alle tot nog toe zelfstandig opererende groepen?

A. Juist. Van Kees, G.V., G.D.N., C.I.D. en, met een beetje moeite en niet altijd, van Albrecht. Zo kreeg ik dus alle spionagerapporten en verwerkte die in een rapport.

52363. De **Voorzitter**: Heeft het moeite gekost die groepen daartoe te bewegen?

A. Met *Albrecht* wel; deze groep had bezwaren, die ik wel kon aanvoelen, nl.: Wanneer het in de oorlogvoering blijkbaar nodig is, dat men van Londen uit aan separate groepen opdraagt rapporten te maken en die zoveel mogelijk gescheiden houdt, laat dan het kien niet wijzer wezen dan dan de hen en laat ons niet alles op één hoop gooien.

52364. De **Voorzitter**: Maar die zaak was toch gemakkelijk in Londen voor te dragen geweest en dan was *Albrecht* waarschijnlijk ook bevredigd geweest als Londen gezegd had: Ja.

A. Ik weet niet, waarom dat niet gebeurd is. Ik heb een tijd rapporten van *Albrecht* gehad en dan liep het weer mis.

52365. De **Voorzitter**: Wie was de leidende man van *Albrecht*?

A. Ik ken zijn legale naam niet. Ik heb hem eens ontmoet op de Herengracht, bij de Amstel meen ik, in een advocatenkantoor.

Verder geloof ik wel, dat ik ze vrijwel allemaal gehad heb. De leider van de groep-Kees heeft zich bereid verklaard mij te helpen en zijn hele groep daarbij ingeschakeld. Van die groep waren de rapporten oorspronkelijke rapporten. Wanneer Beukema toe Water niet zo welwillend was geweest met mij samen te werken had ik het niet voor elkaar gekregen, want die had een lange ervaring; hij heeft mij daarbij buitengewoon geholpen.

Langzamerhand wijzigde het karakter van die berichtgeving zich. Men zou bij de B.S. niet met een staand leger tegen de Duitsers vechten. De doorbraak van de geallieerden ontwikkelde zich niet op de manier, die men zich had voorgesteld. Mijn rapporten, zo kreeg ik de indruk, dienden voornamelijk voor „de overkant“. In Januari 1945 begon ik zelf het idee te krijgen: ik doe volslagen overbodig werk; wat hebben de geallieerden er aan, wanneer zij van de separate groepen rapporten krijgen, of ik die verzamel en nogmaals overstuur? Dat was gewoon een doublure, behalve dan, dat er enigszins wilde groepen waren, welke berichten je als verstandig mens kon afzwakken of tegen berichten van andere groepen over hetzelfde onderwerp kon afwegen of naar de berichten, waarvan je nog eens kon informeren. Maar je kon aannemen, dat men dat in Londen of in Eindhoven ook op de een of andere manier kon doen. Ik kwam dus tot het idee: ik zit monnikenwerk te doen. Toen kwam er een line-crosser van G.D.N.

52366. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Ir. F. J. J. *Damen*. Ik had al eerder contact met hem gehad over vragen in verband met de berichtgeving. Hij vertelde, dat men in Eindhoven mijn rapporten buitengewoon op prijs stelde.

52367. De **Voorzitter**: De gecombineerde rapporten?

A. Ja. En dat men er op aandrang, met die rapporten door te gaan en te zorgen, dat zij sneller kwamen. Ik moest ook met de telegrammen doorgaan. De belangrijke gedeelten uit die rapporten werden namelijk overgeseind. Naderhand heb ik van majoor *Pot* gehoord, wat daarvan de reden was. Hij vertelde mij: Het was voor ons veel gemakkelijker. Je had van die groepen, welke berichten onverwacht niet overkwamen. Jij had een weg, die het goed deed. Eens in de week hadden wij het hele zaakje voor ons op tafel. De anderen deden het ook wel, maar dat raakte weleens in het honderd. Men had er dus aan de overkant blijkbaar wel iets aan.

52368. De **Voorzitter**: Gaf u bij die verzamelde rapporten ook op van welke groepen de berichten kwamen?

A. Ja, dat heb ik zeer bewust gedaan, omdat ik niet de indruk wilde vestigen, dat er een nieuwe aparte groep bezig was. Dat kunt u in deze map met rapporten zien. U ziet achter elk onderdeel de naam van de groep, b.v. *Carla P*, *RR*. Bij elke mededeling heb ik de naam van de groep gezet.

52369. De **Voorzitter**: Dus voor zover men in Eindhoven een afzonderlijke appreciatie van die groeven had, kon men daar met inachtneming van die appreciatie de rapporten lezen?

A. Ik ben achteraf blij, dat ik dat gedaan heb. Ik dacht: Men gaat anders misschien denken, dat ik de gehele spionage in Nederland heb geleid. Niets was minder waar dan dat. Ik kreeg alleen de rapporten van anderen en compileerde die.

52370. De **Voorzitter**: Ik zie hier b.v., dat op één pagina een zelfde groep zelfs drie keer voorkomt.

A. Dat is wel mogelijk, want deze rapporten zijn naar districten ingedeeld. Wanneer ik een bericht kreeg van de groep-*Albrecht* over de *Betuwe*, en ik had van een andere groep een rapport over dezelfde streek ontvangen, dan werden beide berichten in één rapport verwerkt.

52371. De **Voorzitter**: Ik zie, dat die rapporten zeer gedetailleerd zijn. Als men zo'n wekrapport had, had men wel een goed overzicht van hetgeen er in het land gebeurde.

A. Achteraf begrijp ik, waarom men die zo op prijs stelde. In die tijd dacht ik daar niet aan. Toen dacht ik, dat zij alles wisten en dat daar alles op rolletjes liep. Die rapporten zijn veel compacter dan

de berichten zelf, want sommige berichtgevers schreven allerlei lange verhalen, welke er niets mee hadden te maken, b.v. dat de burge-meester zo'n gemene vent was, enz.; dat liet ik er uit. Ik zuiverde dat soort berichten en maakte er een overzichtelijk geheel van, maar u kunt zich voorstellen, dat er voor mij ogenblikken zijn geweest, waarop ik dacht, dat ik schreef — ik deed niet anders dan compacte verhalen geven — wat men aan de overkant allang wist.

52372. De heer **Hoogcarspel**: Wisten de groepen, dat die rapporten werden gecombineerd?

A. Of zij dat alle geweten hebben, is mij niet bekend. De besprekingen, waarbij de groepen werden uitgenodigd om kopieën van hun rapporten te sturen, heb ik namelijk lang niet alle zelf gevoerd.

Ik had weinig contact met de groepsleiders. Ik heb met de G.D.N. persoonlijk contact gehad en met sommige gewesten van de O.D. Met Kees had ik zeer nauw contact, want Kees en ik zaten op één adres. Toen ik in April 1945 ben gearresteerd, heeft de heer Beukema toe Water mijn werk voortgezet. Het waren dus allemaal veronderstellingen, welke wij hadden. Wij leefden in de veronderstelling, dat, als de mensen ons kopieën van hun rapporten gaven — ja, wat betekenen anders kopieën? —, zij dan de originele rapporten op de een of andere manier reeds doorgegeven hadden. De moeilijkheid, welke met de groep-Albrecht is ontstaan, was de volgende. Op een gegeven ogenblik was de weg van de B.S. of O.D. — dat weet ik niet — over de grote rivieren voor mijn rapporten afgesloten. Toen heeft men gebruik gemaakt van de weg van de groep-Albrecht. Die groep maakte mijn rapporten open en zeide: Wat is dat voor nonsens. Er gaan nu in één enveloppe twee berichten, één bericht van de groep-Albrecht en een ander, waarin o.a. hetzelfde bericht van de groep-Albrecht werd aangehaald. Dat was voor mij aanleiding om te zeggen: dat is dubbel werk. Ik moet aannemen, dat het natuurlijk niet onmogelijk is, dat men na de bevrijding de man, die dit allemaal heeft gedaan, niet heeft willen zeggen: Wij hebben er niets aan gehad, je hebt ons alleen gezonden, wat wij uit anderen hoofde reeds kenden, ofschoon men dat aan mij gerust had kunnen zeggen. Dat geloof ik toch niet, omdat men mij in de oorlog de boodschap heeft gegeven: Laat hij er mee doorgaan, maar zorgen, dat het sneller komt.

52373. De **Voorzitter**: U zegt, dat u in April 1945 bent gearresteerd.

A. Ja. Ik ben toevallig gearresteerd, maar omdat ik dergelijke rapporten in mijn zak had, was het meteen gebeurd.

52374. De **Voorzitter**: Het was dus voor u hoog tijd, dat de bevrijding kwam.

A. Ja. Ik ben standrechtelijk ter dood veroordeeld, maar het is door allerlei omstandigheden niet doorgegaan. Dit heb ik mede te danken gehad aan de heer **Six**.

52375. De **Voorzitter**: In ieder geval is er in het Amsterdamse geval van het met de Duitsers in April 1945 in zake het stopzetten der executies getroffen accord, afgeweken. Een aantal mensen is toen nog gefusilleerd.

A. Ja, maar ik ben met name in de voorwaarden genoemd. Je kunt nooit weten of dat inderdaad de reden is geweest. Mijn indruk is deze geweest. Wij zijn met 12 of 13 mensen overgebracht naar Scheveningen en mijn indruk is, dat men dacht, dat men die belangrijke mensen — o.a. prof. Ruys was er bij — beter als gijzelaars in Scheveningen kon vasthouden, dan dat men ze ging doodschieten.

52376. De **Voorzitter**: Voor het werk, dat u gedaan hebt, is dus het initiatief genomen door de O.D.? Of waren toen de B.S. er al of was het misschien in de overgangstijd?

52377. De heer **Moogcarspel**: U bent er mee begonnen kort na Dolle Dinsdag?

A. Ja.

52378. De heer **Hoogcarspel**: Dat was dus de overgangstijd.

A. Ja; het is moeilijk precies te zeggen, maar ik vermoed, dat het idee van **Six** is geweest.

52379. De **Voorzitter**: Nu is hier vanmiddag verteld, dat in een bepaalde periode — maar ik vraag mij nu af, of dat misschien een

andere periode geweest is — de heer Kok soortgelijk werk deed, dat hij materiaal, dat bij de O.D. binnenkwam ook van andere groepen, combineerde en samenvatte. Moet ik dat inderdaad zo zien, dat dit vóór de tijd was, waarin u zich daarmede bezighield?

A. Neen, dat is ook in mijn tijd geweest. Onze taak was verdeeld. Kok bemoeide zich met versterkingen, waterwerken, enz. en ik met troepenbewegingen.

52380. De **Voorzitter**: Gaf de heer Kok zijn rapporten ook door met bronvermelding? Dat zult u toch wel met hem besproken hebben?

A. Neen; dat heb ik uit mij zelf gedaan, die bronvermelding, omdat ik anders moeilijkheden voorzag.

52381. De **Voorzitter**: U weet niet, wanneer de heer Kok daarmee begonnen is?

A. Hij heeft het ongetwijfeld in een vroegere O.D.-phase ook al gedaan.

52382. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk is het dus zo, dat na Dolle Dinsdag de heer Six aanleiding heeft gevonden het te decentraliseren en u te vragen een deel van de taak, nl. voor zover het de bewegingen der troepen betreft, over te nemen?

A. Ik vermoed, dat Kok vóór Dolle Dinsdag hetzelfde gedaan heeft als na Dolle Dinsdag en dat er een vacuum is geweest tussen de arrestatie van *Tonnet* en mijn optreden.

52383. De **Voorzitter**: *Tonnet* hield zich daar dus ook reeds mee bezig?

A. Ja; dat er dus een vacuum is geweest en dat ik toen tegen **Six** zeide: Ik wil nu wel een fulltime-job hebben, want ik heb nu mijn handen weer meer vrij.

52384. De **Voorzitter**: Wanneer is de arrestatie van *Tonnet* geweest?

A. *Tonnet* is gearresteerd begin 1944, naar ik meen.

52385. De **Voorzitter**: Hoe deed u dat werk? Kon u dat alleen doen? Het was toch een vrij omvangrijk werk om elke week die rapporten te compileren?

A. Ik heb die rapporten zelfstandig gecompileerd. Daarbij heb ik niemand gehad. Ik heb voortdurend overlegd met Beukema toe Water. Ik heb verder gewerkt met mijn secretaresse en mijn tegenwoordige vrouw.

52386. De **Voorzitter**: U hebt er dus zeer weinig mensen in betrokken?

A. Er was niemand in betrokken.

52387. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen deden het werk?

A. Beukema toe Water, ik zelf, mijn vrouw en de secretaresse. In het begin, toen die taak er nog niet was, hebben wij om voor generaal Koot en voor de Engelsen klaar te zijn de hele zaak in kaart laten brengen en op stafkaarten de verschillende mutaties laten aangeven. Daarvoor heb ik de medewerking gehad van mr. L. V. *Ledeboer*, die aan het Staatstoezicht op de ziekenfonasen verbonden was. Hij heeft de stafkaarten getekend. Maar het werd een onzinnig werk, want al die mutaties moesten worden bijgehouden. Toen hebben wij dat afgeschaft.

52388. De **Voorzitter**: Hoe gingen die rapporten over? Als rapporten of als microphoto's?

A. Meestal als microphoto's.

52389. De **Voorzitter**: Hoe dat gebeurde, onttrok zich waarschijnlijk aan uw waarneming?

A. Ik weet, dat zij zijn overgegaan langs de weg-Albrecht, langs de G.D.N.-weg en langs de eigen weg van de O.D. Hoe die wegen gelegen hebben, weet ik niet. Dat ben ik na de oorlog ook niet te weten gekomen. Aangezien ik terstond na de oorlog volkomen opgeslokt werd door mijn werk, omdat de sociale verzekering begon op te leven, heb ik mij er nooit mee bemoeid.

52390. De **Voorzitter**: In ieder geval was het beter, dat u het toen niet wist.

A. Ja.

52391. De **Voorzitter**: Hebt u in dit kader nog iets mede te delen, of hebt u het essentiële van uw werk verteld'?

A. Ik wil nog gaarne het volgende mededelen. Ik heb ook drie of vier verzoeken uit Londen gehad om economische inlichtingen. Hier-voor is niet door mij, maar door allerlei mensen zeer veel werk ver-zet, dat zeer gevaarlijk was. Ik kreeg het door, maar ik moest andere mensen er op afsturen om het uit te vissen. Dat waren vragen als: Gelieve terstond op te geven, hoeveel diamantmolens in Amsterdam bedrijfsklaar zijn; gelieve terstond op te geven de complete situatie in de confectie-industrie in Amsterdam; gelieve terstond op te geven, hoeveel koper en brons na de bevrijding in Nederland nodig zal zijn. Ik heb van het verzamelen van militaire inlichtingen nooit enige spijt gehad. Ik heb altijd gedacht: De mensen, die daarbij gevallen zijn, zijn niet tevergeefs gevallen, want je kunt van militaire inlichtingen niet weten, wat belangrijk is of niet. Dikwijls kan het onbenulligste postje van belang zijn. Maar ik heb mij na de oorlog weleens afgevraagd of het inderdaad verantwoord is geweest zoveel mensen in gevaar te brengen voor inlichtingen, waar men blijkbaar geen behoefte aan had en waar men ook geen behoefte aan kon hebben. Als het verzoek was gekomen precies op te geven, hoe de voedselsituatie was, zou het een andere kwestie zijn geweest.

52392. De **Voorzitter**: Die vraag heeft u niet bereikt?

A. Dat ging, naar ik neen, naar de heer *Louwes*.

52393. De heer **Hoogcarspel**: Zijn er mensen bij omgekomen?

A. Neen. Ik heb toen heel veel hulp ontvangen van de heer *Stikker*, de tegenwoordige Minister van Buitenlandse Zaken. Door de aard van mijn werk kon ik verschillende groepen in de industrie en de nijverheid bereiken, maar bij voorbeeld met de diamantindustrie had ik niets te maken. De heer *Stikker* heeft mij daar buitengewoon in geholpen.

Na de bevrijding heb ik weleens gedacht: Is het vragen om dit soort inlichtingen nodig geweest?

52394. De heer **Hoogcarspel**: Zijn er onder die gegevens op eco-nomisch gebied, welke u verzamelde en doorgaf, ook geweest, waar-van u zegt: Zij hebben wel nut gedaan?

A. Het is moeilijk te beoordelen, maar ik geloof het niet.

52395. De heer **Hoogcarspel**: U kunt het toch beoordelen uit de aard van de gegevens, welke gevraagd zijn, en uit datgene, wat direct na de bevrijding hier verricht is.

A. Er zijn ook enkele vragen gesteld, waarvan ik mij kan voor-stellen, dat zij nutteloos zijn geweest, maar waarvan ik de zin kon begrijpen. Er werden mij gevraagd gegevens over de installatie van de zwavelzuurfabriek te Amsterdam. Dat kan ik mij voorstellen. Wanneer Amsterdam in geallieerde handen is en de oorlogvoering moet doorgaan, moest men weten, wat er aan zwavelzuur kan wor-den geproduceerd. Maar opgaven over ijzer, staal, koper, enz. hadden geen zin.

52396. De heer **Hoogcarspel**: De zwavelzuurfabricage heeft een economisch-militaire betekenis.

A. Inderdaad. Wij leefden echter, wat de andere vragen betrrft, in de verwachting: als zij dat vragen, komen er, wanneer de bevrijding komt, schepen aan precies met de tonnage, die wij hebben opgegeven.

De **Voorzitter**: Als u aan het einde van uw mededelingen bent ge-komen, mag ik u wel dank zeggen voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt.

Ik Sluit het verhoor.

B. A. VAN SCHAİK.

DONKER, *Voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPÉL.

DUISTERWINKEL, *Griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNA CATHARINA SMIT,

oud 53 jaar, wonende te Amsterdam, Rijkstelefoniste.

Zij legt de belofte af als getuige.

52397. De **Voorzitter**: Ik heb u maar één vraag te stellen, maar die vindt de commissie van groot belang. Het betreft het volgende. U kent waarschijnlijk de geschiedenis van de agent *Dessing* en wat daaraan vastzit?

A. Ja zeker.

52398. De **Voorzitter**: Nu heeft mejuffrouw *Lelie*, u wel bekend, hier medegedeeld, dat *Dessing* zich gelegitimeerd heeft met een portretje, waarop het dochtertje van *Sluyser* was afgebeeld en dat hij een paar dagen later gezegd heeft nog een tweede exemplaar van dat portretje te hebben, welk exemplaar zij ook onder zich genomen heeft.

A. Dat is mij niet bekend.

52399. De **Voorzitter**: Ik heb haar gevraagd of zij die portretjes gedurende de bezetting steeds onder zich heeft gehouden, waarop zij gezegd heeft: Ja, ik heb ze eerst zelf onder mij gehad, maar op een gegeven ogenblik heb ik moeten onderduiken in het provinciale ziekenhuis in Santpoort. Dat moet geweest zijn ongeveer September 1942 en, zegt zij, toen heb ik die portretjes, verpakt met andere photo's, aan iemand in bewaring gegeven. Later heeft zij ons medegedeeld, dat u de persoon was, aan wie zij ze in bewaring heeft gegeven.

A. Dat is inderdaad juist.

52400. De **Voorzitter**: Was dat ongeveer September 1942?

A. Dat durf ik niet met zekerheid zeggen.

52401. De **Voorzitter**: Maar was het op het moment, waarop mejuffrouw *Lelie* moest onderduiken?

A. Ja zeker.

52402. De **Voorzitter**: Wat hebt u van haar gekregen?

A. Een pak met photo's, waar dat portretje inzat, maar dat was mij niet bekend.

52403. De **Voorzitter**: Omdat het pak gesloten was?

A. Ja,

52404. De **Voorzitter**: Maar dan wist u toch niet, dat er photo's inzaten?

A. Ja, dat was mij gezegd; er staken trouwens een paar grote uit. Zij heeft ze later weer bij mij weggehaald en toen heb ik ze bekeken. Toen heeft zij mij ook het portretje van dat kind laten zien.

52405. De **Voorzitter**: U hebt toen niet gezien, dat er twee van zulke portretjes uit het pak gekomen zijn?

A. Neen, dat kan ik u niet zeggen.

52406. De **Voorzitter**: Maar het is mogelijk?

A. Het is mogelijk, maar ik heb ze niet gezien.

52407. De **Voorzitter**: Nu de vraag, waarop het aankomt. Is dat pak, dat u gekregen hebt en dat u na de bevrijding weer aan mejuffrouw *Lelie* hebt teruggegeven, niet bij u weg geweest?

A. Neen.

52408. De **Voorzitter**: Kunt u daarvoor instaan?

A. Ja.

52409. De **Voorzitter**: U kunt dus veilig zeggen, dat de inhoud van het pak of een deel daarvan per se niet in onbevoegde handen is geraakt?

A. Ja zeker.

52410. De **Voorzitter**: Waar hebt u het opgeborgen?

A. Op de zolder, in een hoedendoos.

52411. De **Voorzitter**: Had ieder daar toegang?

A. Daar kwam niemand bij. Mijn huisgenote zou het hebben kunnen doen, maar die heeft het niet gedaan; die had er geen interesse voor.

52412. De **Voorzitter**: Was de zolder afgesloten?

A. Neen.

52413. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit huiszoeking gehad?

A. Neen.

52414. De heer **Hoogcarspel**: Was het pak zo gesloten, dat er niets uit kon vallen? U hebt gezegd, dat het zo verpakt was, dat er photo's uitstaken.

A. Neen, het kan er niet uitgevallen zijn.

52415. De **Voorzitter**: Hebt u nooit gemerkt, dat het pak opengemaakt is geweest?

A. Het is uitgesloten, dat het is opengemaakt.

52416. De **Voorzitter**: Was het verlakt of verzegeld?

A. Neen.

52417. De **Voorzitter**: Was het met een touwtje dichtgemaakt?

A. Ik zou niet durven zeggen hoe het was dichtgemaakt. Ik kan rustig verklaren, dat het nooit in iemands handen is geweest. Het is in een reishoedendoos blijven zitten, zoals ik het er in heb gedaan.

52418. De **Voorzitter**: In ieder geval hebben geen bijzondere of verdachte gebeurtenissen plaats gehad, die u aanleiding geven te zeggen: Het kan wel zijn, dat er iets mee gebeurd is?

A. Uitgesloten.

52419. De **Voorzitter**: Het is allemaal heel rustig verlopen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. en sluit liet verhoor.

J. C. SMIT.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 13 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. FRANS THEODOOR DIJCKMEESTER,
oud 31 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
hoofddommies bij het Kabinet der Koningin.

Hij legt de eed af als getuige.

52420. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij een lijst van de door het Bureau Inlichtingen (B.I.) naar het bezette Nederlandse gebied gezonden agenten en onder dezen tref ik uw naam aan met de aantekening, dat u gedropt is in de nacht van 5 op 6 Juni 1944 en dat u in actieve dienst is geweest tot de bevrijding.

A. Dat klopt.

52421. De **Voorzitter**: Hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Ik ben begin November 1943 uit Nederland weggegaan, te zamen met kapitein *Greter* en met mr. R. *de Brauw*, die later ook bij B.I. gekomen is. Wij zijn tezamen de grens overgegaan met behulp van mejuffrouw E. *Boon*, toenmaals studente te Leiden. Wij hebben enige dagen in Brussel doorgebracht; toen is ons gezelschap uitgebreid met de heren *de Beaufort* en *Polak*; van uit Brussel zijn wij doorgeslagen naar Parijs, waar wij enige dagen gezeten hebben. Daar is ons gezelschap uitgebreid met een Belg. Tenslotte zijn wij de Pyreneeën overgelopen met 18 mensen, Fransen, Polen en geallieerde piloten.

Kapitein *Greter* was er niet meer bij. Hij is met een andere groep gegaan.

52422. De **Voorzitter**: Is die reis van Nederland naar de Pyreneeën langs een georganiseerde route gegaan?

A. Ja.

52423. De **Voorzitter**: Dus van contactpunt tot contactpunt, niet op goed geluk.

A. Neen, het was een bepaalde route.

52424. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u er over gedaan?

A. Eind November waren wij aan de Spaanse grens.

52425. De **Voorzitter**: Die route functioneerde dus redelijk goed?

A. Ja. Korte tijd daarna is de hele route opgeblazen, maar op dat ogenblik functioneerde zij nog bijzonder goed.

52426. De **Voorzitter**: Om welke reden ging u weg? Had ieder lid van het gezelschap zijn individuele reden?

A. Ieder lid had zijn individuele reden. Het was niet een groep, die als groep Engelandwaarts ging.

52427. De **Voorzitter**: U had elkaar gedurende de reis pas gevonden?

A. Ik kende *de Brauw* erg goed. Ik had het samen met hem voorbereid. Daarbij voegde zich kapitein *Greter*.

52428. De **Voorzitter**: Had u beiden een individuele reden, of hield uw vertrek ook verband met ontwikkelingen in Nederland in de verzetsorganisaties, b.v. omdat men bepaalde contacten tot stand wilde brengen?

A. Enigszins ook wel in verband met illegale redenen.

52129. De **Voorzitter**: Had u opdrachten?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen.

52430. De **Voorzitter**: Hoe is het in Spanje gegaan?

A. In Spanje zijn wij begonnen met in een résidence forcée te komen, in de dépendance van een hotel. Dat heeft 14 dagen geduurd. Vandaar zijn allen, die daar waren — waaronder een aantal Franse en geallieerde piloten en krijgsgevangenen —, overgebracht naar het concentratiekamp in Miranda. Daar heb ik 14 dagen gezeten. Op een valse naam ben ik er uit gekomen en heb naar Madrid kunnen komen. Eind December zijn wij in Madrid gearriveerd. Het heeft toen nog wel een dikke maand geduurd voordat wij uit Madrid weg waren. Wij zijn met een groot konvooi via het zuiden van Portugal in Gibraltar terechtgekomen met ruim 100 man. Ritmeester *Pahud de Mortanges* had het commando daarover. In Gibraltar zijn wij ook nog wel ongeveer een maand gebleven.

52431. De **Voorzitter**: Maar die tocht met dat konvooi was dus een legale operatie?

A. Inderdaad, dat was een legale operatie, voorbereid door het Nederlandse gezantschap in Madrid, in samenwerking natuurlijk ook met het gezantschap in Portugal.

52432. De **Voorzitter**: En van Gibraltar bent u gegaan . . . ?

A. Naar Liverpool, per schip.

52433. De **Voorzitter**: Regelrecht, niet over de West?

A. Inderdaad. Kapitein *Grefer* is, met enkele anderen, voor wie plaats was, met een Nederlands oorlogsschip gegaan. De rest is op een passagiersschip gegaan, in konvooi.

52434. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer was u in Londen?

A. Begin April 1944 kwam ik vrij uit de Patriotic School.

52435. De **Voorzitter**: Daaruit moet ik dus afleiden, dat u zeer snel in contact bent gekomen met het B.I. en dat uw opleiding niet zo heel lang heeft geduurd?

A. Neen, dat is allemaal erg snel in zijn werk gegaan. Dit kwam ten dele ook wel hierdoor, dat iemand anders, die naar bezet gebied zou teruggaan, een ongeluk heeft gehad bij het oefenen in het parachutespringen, die was verder ongeschikt daarvoor; ik ben voor hem in de plaats gegaan.

52436. De **Voorzitter**: Ik moet dus aannemen, dat u vrijwel direct met B.I. in contact is gekomen?

A. Ja.

52437. De **Voorzitter**: Heeft u dat zelf geopperd?

A. Ja.

52438. De **Voorzitter**: Had u dat idee al, toen u uit Nederland wegging?

A. Enigszins wel.

52439. De **Voorzitter**: Waar heeft u toen uw opleiding genoten?
- A.** Gedeeltelijk in Londen en ook nog in enkele plaatsen buiten Londen. Dat hing af van de zaak, waarop die opleiding betrekking had. Men zat een week lang in een sportschool voor oefeningen in het parachutespringen; het werkelijke springen werd weer in een andere plaats beoelend. Die opleiding is dus op verschillende plaatsen geschied.
52440. De **Voorzitter**: Heeft u ook vertoefd in Huize Anna, een huis, dat op naam van B.I. gehuurd was?
- A.** Neen. Ik heb gezeten in een flat, die B.I. ook gehuurd had.
52441. De **Voorzitter**: Was u daar met enige anderen?
- A.** In Putney. Met de *Brauw* heb ik daar een tijd gewoond en met *Ludolph*; dat was degene, die zijn ruggegraat beschadigd had en die niet kon gaan en daarna met *Mooiweer*, met wie ik tenslotte gesprongen heb.
52442. De **Voorzitter**: Was *Brandjes* ook bij u?
- A.** Neen.
52443. De **Voorzitter**: Op de lijst, die ik hier heb, staat vermeld, dat in de nacht van 5 op 6 Juni 1944 zijn gedropt u, *Mooiweer* en *Brandjes*.
- A.** Het is mogelijk, dat *Brandjes* dezelfde nacht gegaan is, uit een ander vliegtuig.
52444. De **Voorzitter**: Kende u hem?
- A.** Misschien kende ik hem onder een andere naam. De naam *Brandjes* zegt mij niets.
52445. De **Voorzitter**: Waarvoor heeft u een opleiding gehad? Niet voor seinen?
- A.** Gedeeltelijk wel; niet voor het seinen met een Morse-sleutel, maar wel het seinen met een radio-telefonie-apparaat. Dat was iets nieuws.
52446. De **Voorzitter**: Is u met een radio-telefonie-apparaat gegaan?
- A.** Ja.
52447. De **Voorzitter**: Wat voor een toestel was dat? Wat kon u daarmee doen? Werkte dat bevredigend?
- A.** Dat was een apparaat, waarmee men kon spreken; men had contact met elkaar door het gesproken woord.
52448. De **Voorzitter**: Met wie kon u contact hebben? Wij hebben gehoord: met vliegtuigen. Kon u ook contact met overzee krijgen?
- A.** Daarvoor was het bereik niet groot genoeg. Men moest contact krijgen met een vliegtuig.
52449. De **Voorzitter**: Heeft u bij de opleiding ook gemerkt, dat het voor de dienst een nieuwtje was? Was u een van de eersten, die met een dergelijk apparaat werden uitgerust?
- A.** Niet de eerste. *Ausems* had er ook een. Ik geloof echter niet, dat er ooit veel mee gewerkt is. Ik ben de enige, die er vrij veel mee gewerkt heeft in Nederland.
52450. De **Voorzitter**: Hoe is uw oordeel daarover?
- A.** In Engeland werd ons door de Engelsen verzekerd, dat, wanneer met dat toestel werd gewerkt, het niet door de vijand kon worden opgevangen, dat het niet kon worden gepeild, juist omdat het werkte op een vliegtuig. Er werd medegedeeld, dat het een gerichte stralenbundel was, bovenwaarts gericht; de golven gingen van uit het apparaat naar boven en het werd verder niet op de grond gehoord. Dat werd ons als volkomen vaststaand verteld.
52451. De **Voorzitter**: Is dat ook uw ervaring?
- A.** Allerminst.
52452. De **Voorzitter**: Hoe hebt u bemerkt, dat dit niet opging?
- A.** Toen ik in Nederland neerkwam, is een gedeelte van het apparaat bij de val weggeraakt. Toen ik in Amsterdam aankwam, kon ik dus niet direct beginnen er mede te werken. Ik heb direct aan Londen laten weten, dat het ding weg was en gevraagd, of ze het konden nastiiren. Dat heeft heel lang geduurd en het gelukke steeds niet. Tenslotte is het apparaat, dat nodig was — het was een bij-apparaat, een soort transformator —, hier nagemaakt, bij de N.S.F.
52453. De **Voorzitter**: U hebt er dus zelf voor moeten zorgen?
- A.** Ja. Toen heb ik meteen aan die experts van de N.S.F. gevraagd wat hun mening was juist over het gevaar van peiling. Zij zeiden, dat je daarop vooral niet moest rekenen en dat het waarschijnlijk niet het geval was. Zij wisten het niet zeker, maar zij achtten het hoogst onwaarschijnlijk, dat het niet kon worden gepeild. Ik was dus gelukkig gewaarschuwd. Ik heb dan ook altijd enigszins mijn maatregelen genomen. Ik ben pas begonnen er mede te werken in begin September 1944. Dat heeft tot het einde van de maand geduurd. Toen werd het apparaat gepeild en heb ik een ander adres opgezocht.
52454. De **Voorzitter**: Bemerkte u, dat u gepeild werd?
- A.** Ja. Ik moet er bij zeggen: dat was gelukkig een Wehrmacht-peilwagen. Die mensen waren er niet zo goed op ingeschoten als de S.D. Ik werkte in Amsterdam op een bepaald adres en toen kwamen die Wehrmachtsmensen. Zij hebben huiszoeking gedaan in het huis er naast en zeiden, dat zij Engels hadden horen spreken. Dat klopte. Ik had toevallig in het Engels een bericht gegeven. Ik weet niet om welke reden, want meestal deed ik het in het Nederlands. Het bleek dus, dat zij het inderdaad woordelijk konden verstaan. Ik heb daarna op een ander adres ongeveer 2 weken gezeten. Daar ben ik ook gepeild. Ten slotte heb ik op een derde adres in Amsterdam gewerkt. Ik heb in totaal 1 uur kunnen werken en toen hadden zij het al.
52455. De **Voorzitter**: Maar het was ook wel lang achtereen, als u een uur bezig was.
- A.** In totaal heb ik op dat adres 1 uur gezonden, verdeeld over enkele dagen.
52456. De **Voorzitter**: Het was natuurlijk zo: hoe langer men aan één stuk bezig was, hoe groter de kans van ontdekking.
- A.** Inderdaad. De maand September was nogal een rumoerige maand, vooral na Dolle Dinsdag. Toen hebben wij heel veel gewerkt. Wij waren wel 2 van de 24 uur in de lucht.
52457. De **Voorzitter**: Hoe deed u dat? Steeds op hetzelfde adres met onderbreking of steeds van het ene naar het andere adres?
- A.** Steeds op hetzelfde adres.
52458. De **Voorzitter**: Wat was volgens u de maximumtermijn, waarop u letten moest?
- A.** Hoe langer het goed gaat, hoe meer je zegt: het zal wel goed blijven gaan. Toen wij echter plotseling die Wehrmacht-peilwagen zagen staan, is ons wel een beetje de schrik om het hart geslagen en zijn wij voorzichtig aan gaan doen. Wij hebben toen vooral niet 's nachts gewerkt, wat wij voordien wel hadden gedaan.
52459. De **Voorzitter**: Kon u het binnenshuis doen?
- A.** Ja.
52460. De **Voorzitter**: Het was dus niet nodig, dat u in het open veld was?
- A.** Neen. Er moest natuurlijk een antenne gespannen worden, maar dat was het enige.
52461. De **Voorzitter**: Was dat iets opvallends? Was het een grote buitenantenne?

A. Het was een gewone buitenantenne, die gespannen moest worden. Die antenne moest een bepaalde richting hebben.

52462. De **Voorzitter:** U had, toen u wegging, waarschijnlijk een soort zendschema meegekregen?

A. Ja.

52463. De **Voorzitter:** U kon natuurlijk niet op elk willekeurig tijdstip uitzenden; u moest dat doen, als er werkelijk een vliegtuig in de buurt was.

A. Telegrafisch had ik opgegeven: ik kom op die en die tijd in de lucht; dan luisterde ik, dan hoorde ik hen en dan kon het beginnen. Dikwijls gebeurde het ook niet, wanneer het slecht weer was, of om andere redenen; dan kwamen zij niet.

52464. De **Voorzitter:** Het was dus niet absoluut nodig, dat de radio-telegrafisten weggingen met een zendschema, volgens hetwelk zij b.v. drie keer in de week verbinding konden krijgen; dat was toen niet meer nodig, omdat er de mogelijkheid van radio-telegrafische verbinding was, waardoor afspraken konden worden gemaakt.

A. Die was er.

52465. De **Voorzitter:** Dus u moest contact hebben met iemand. die een Morse-toestel had?

A. Ja; dan kon ik zeggen: dan en dan kom ik. Toen het mondelinge contact gelegd was, hebben wij mondelinge afspraken gemaakt.

52466. De **Voorzitter:** Gebeurde het ook wel, dat er een telegram kwam, dat er een vliegtuig zou komen?

A. Dat is nooit gebeurd; dat moest van mij uitgaan. Die berichtenwisseling was eigenlijk alleen het spuien van berichten van hier uit; van uit het vliegtuig werd zeer weinig gezegd, omdat dat voor de Duitsers wèl te verstaan was. Lange berichten van de overkant werden uitsluitend telegrafisch geseind.

52467. De **Voorzitter:** Waarom kon men het van uit het vliegtuig gesprokene gemakkelijker verstaan?

A. Omdat dat naar beneden gericht was; dat verspreidde zich naar beneden.

52468. De **Voorzitter:** Die vliegtuigen moesten, met het oog op het afweergeschut, natuurlijk wel zeer hoog blijven?

A. Ze waren voor het merendeel boven de Noordzee.

52469. De **Voorzitter:** Dus de actie-radius van die radio-telefonie-zenders was vrij groot?

A. Veel groter dan die van de walkie-talkies bijvoorbeeld.

52470. De **Voorzitter:** Hoewel die later voor de verbindingen over de grote rivieren ook wel gebruikt zijn.

A. Maar ook inderdaad op kleinere afstanden. In elk geval waren de radio-telefonie-apparaten door de Duitsers zeer zeker wel op te vangen. Naar mijn mening staat ook wel vast, dat de *Brauw* er vast op heeft vertrouwd, dat zijn uitzendingen niet konden worden gepeild. Die is gaan seinen zonder eind; hij is gewoon op heterdaad betrap!

52371. De **Voorzitter:** Had u in Nederland nog contact met *de Brauw*?

A. Enkele dagen, vóórdat hij gearresteerd is, hadden wij nel een afspraak gemaakt in Wassenaar.

52472. De **Voorzitter:** Hij is gedropt in de nacht van 7 op 8 Augustus 1944. Hij is gearresteerd op 14 October 1944, zodat hij twee maanden heeft gewerkt. Heeft u in die tijd nog meer contact met hem gehad?

A. Neen, dat was de eerste keer.

52475. De **Voorzitter:** Dus u weet niets van hetgeen hij heeft kunnen doen in die tijd?

A. Neen.

52474. De **Voorzitter:** Er is aan de commissie medegedeeld, dat men in de latere tijd, torn men beter door had hoe de peilingen door de Duitsers geschieden, de huizenblokken, waar gezonden werd, bewaakte. Heeft u die methode ook toegepast?

A. Ja. Als wij dat niet hadden gedaan, zouden er ongelukken gebeurd zijn.

52475. De **Voorzitter:** Voor wat de eerste tijd betreft, hebben wij nog geen spoor van die methode gevonden; in 1942 b.v. kwam dat blijkbaar nog niet voor.

A. Men is door schade wijs geworden.

52476. De **Voorzitter:** Dus u had enige mensen, die zo'n blok omfietsten?

A. In mijn geval was het er één. Dat was iemand, die een bijzonder fijne neus had.

52377. De **Voorzitter:** Heeft hij u ook wel kunnen waarschuwen?

A. Ja. De eerste keer fietste hij niet rond, maar de twee volgende keren, dat gepeild is, is het aan hem te danken geweest, dat wij tijdig zijn gewaarschuwd. Bovendien bewaakte hij twee of drie marconisten.

52478. De **Voorzitter:** Bij toepassing van die methode kon u natuurlijk verwachten, dat de Duitsers gingen zoeken naar middelen om hun peilauto's zo onopvallend mogelijk te laten rijden.

A. Dat deden zij ook. Het waren gewone personenauto's. maar wat zij altijd moesten doen was: langzaam rijden om enigszins nauwkeurig te kunnen vaststellen waar het was. Zodra je een auto zag, die langzaam reed, keek je al en als je beter keek, kon je wel zien wat er aan de hand was.

52479. De **Voorzitter:** Dan keer ik weer terug naar uw Londense opleidingsperiode. De opleiding voor het gebruik van dit toestel was dus waarschijnlijk eenvoudiger dan de opleiding voor radio-telegrafist?

A. Veel eenvoudiger.

52480. De **Voorzitter:** Die opleiding heeft dus niet zoveel tijd in beslag genomen?

A. Neen.

52481. De **Voorzitter:** Maar daarnaast hebt u waarschijnlijk een opleiding gehad in alle mogelijke nuttige wetenschap, die men onder dergelijke omstandigheden zou kunnen gebruiken, een opleiding in alle mogelijke security-maatregelen, enz. Hebt u er een oordeel over hoe die opleiding was? Vindt u, dat zij oppervlakkig was of dat zij goed was? Hebt u er veel profijt van gehad?

A. Die opleiding bestond uit verschillende onderdelen. Een van die onderdelen was b.v. het nemen van security-maatregelen en de veiligste manier om berichten over te brengen. Die instructie werd door Engelsen gegeven. Nu is dit iets, dat heel nauw samenhangt met het land, waar geopereerd moet worden, en de Engelsman, die ons hierin les gaf, had meestal in Frankrijk gewerkt. De methode, die hij onderwees, klopte helemaal niet met de toestand in ons land. Wat de andere onderdelen betreft, was het goed.

52482. De **Voorzitter:** Welke andere onderdelen bij voorbeeld?

A. De instructie over de samenstelling van het Duitse leger, de luchtmacht, enz.

52483. De **Voorzitter:** Was die instructie goed?

A. Ja.

52484. De **Voorzitter**: Dan iets over uw uitrusting. In het algemeen wordt er veel geklaagd over de persoonsbewijzen, waarmee de agenten uitgerust waren.

A. Ik had een persoonsbewijs, waarvan mij bij aankomst werd gezegd, dat het levensgevaarlijk was, wat ik zelf niet kon beoordelen. Ik heb onmiddellijk een ander persoonsbewijs gekregen.

52485. De **Voorzitter**: Dat was medio 1944?

A. Ja.

52486. De **Voorzitter**: Toen waren de verhoudingen in Nederland zo, dat men vrij gemakkelijk aan een ander persoonsbewijs kon komen, maar b.v. 2 jaar daarvoor was dat veel moeilijker. In zoverre was het gevaar voor u gereduceerd tot de eerste paar dagen. Maar enige jaren tevoren bestond de mogelijkheid om aan een ander persoonsbewijs te komen lang niet in die mate.

Hebt u niet doorgegeven, dat u onaangename ervaringen met het persoonsbewijs hebt gehad?

A. Ja zeker.

52487. De **Voorzitter**: Aan de overkant moesten zij dat echter, voorzover wij het kunnen beoordelen, al lang hebben kunnen weten.

A. Ik kan mij ook niet voorstellen, dat zij dat niet wisten.

52488. De **Voorzitter**: Waren er nog andere dingen, ten aanzien waarvan u zei: daarvan zijn zij niet goed op de hoogte, in dat opzicht ben ik niet goed toegerust?

A. Neen. Ik zou eigenlijk zeggen van niet. Men kreeg kleren mee en dan werd een pak gegeven, dat zeer nieuw was; dat heb ik dan ook niet meegenomen.

52489. De **Voorzitter**: Dat is een ander uiterste. Aan de commissie is ter kennis gekomen het geval van iemand, wiens pak op een aller-afschuwelijkste manier was toetgekeld. Men leefde toen blijkbaar in de veronderstelling, dat hier te lande niemand meer een behoorlijk pak had.

A. Dat was bij mij juist het tegengestelde. Ik zei: dat trek ik zeker niet aan; ik had nog een pak, waarmee ik uit Spanje gekomen was en dat voor dit doel veel geschikter was, maar ik vind dit niet erg; je kunt een pak zeer gauw oud maken.

52490. De **Voorzitter**: U heeft medegedeeld, dat de opleiding geschiedde o.a. door iemand, die de toestanden in Nederland niet kende. Bleek dat uit kleine trekjes, op grond waarvan u zei: die man weet toch niet precies, hoe het in Nederland is? Of waren dat ook dingen, die gevaarlijk hadden kunnen zijn?

A. Neen. Het was alleen duidelijk: die man weet niet hoe het in ons land is. Mijn reactie daarop was: wij hebben daaraan toch betrekkelijk weinig. Dat het gevaarlijk was, geloof ik niet.

52491. De **Voorzitter**: Kreeg u uw opleiding uitsluitend van Engelsen of zijn daaraan ook nog officieren van B.I. te pas gekomen?

A. De opleiding was uitsluitend door de Engelsen.

52492. De **Voorzitter**: Was die opleiding voortdurend in de Engelse sfeer of waren er mensen van B.I. bij?

A. In het geheel niet in de Engelse sfeer. De enige Engelse sfeer werd gevormd door de instructie, die ik geregeld kreeg van Engelse officieren, maar verder was ik in het geheel niet in de Engelse sfeer.

52493. De **Voorzitter**: Zag u de B.I.-officieren ook bij de lessen?

A. Dat nooit.

52494. De **Voorzitter**: Had u wel de indruk, dat zij op de hoogte waren hoe het gebeurde?

A. Ja, dat wel.

52495. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat er wel een redelijk contact was tussen de officieren van B.I. en de Engelse instructeurs'?

A. Ja, zeer goed.

52496. De **Voorzitter**: Welke was uw opdracht?

A. Contact houden tussen O.D. en B.I., in het kort gezegd.

52497. De **Voorzitter**: De O.D. had toen toch al verscheidene contacten met B.I.?

A. Van *Borssum Buisman* was in Juni gearresteerd.

52498. De **Voorzitter**: Al eerder, in Februari 1944. Dus u kwam om in die leemte te voorzien? Heeft u later, torn van *Borssum Buisman* uit zijn gevangenschap teruggekomen is, nog met hem samen-gewerkt?

A. Neen; toen heeft hij onmiddellijk geprobeerd naar het Zuiden te komen en toen dat niet lukte, is hij ondergedoken gebleven. Het was voor hem te gevaarlijk; bovendien was zijn lichamelijke toestand er niet naar, dat werk weer te beginnen.

52499. De **Voorzitter**: Dus u is bij de O.D. gebleven?

A. Dat was mijn voortdurende werk.

52500. De **Voorzitter**: Hoe sprak u in dat spreekapparaat, in klare taal of ook wel in gecodeerde vorm?

A. Gedeeltelijk. Er was een codesysteem, waardoor een gedeelte van de tekst gecodeerd werd. Bepaalde woorden, namen b.v., werden gecodeerd met cijfers. Overigens las je de zin gewoon op.

52501. De **Voorzitter**: Had u daarvoor een cijfercode of een one-time-pad-code?

A. Een cijfercode.

52502. De **Voorzitter**: Zo'n microfilm, die u afscheurde?

A. Ja.

52503. De **Voorzitter**: Werkte dat goed?

A. Neen, dat werkte slecht.

52504. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Ik heb later de berichten gezien, zoals zij waren opgenomen in het vliegtuig, en dat klopte dikwijls niet. Bovendien was natuurlijk een fout van dit systeem, dat er in het vliegtuig niet iemand zat, die het bericht stenographisch kon opnemen. Dat zou de helft van de tijd hebben geschied in het oplezen. Als ik een bericht oplees met dicteersnelheid, duurt dat aanzienlijk langer dan wanneer ik het kan dicteren aan een stenograaf. Daardoor ben je tweemaal zo lang in de lucht, met alle gevaren van dien.

52505. De **Voorzitter**: Het was dus gemakkelijk te ondervangen geweest door een stenograaf in het vliegtuig mee te nemen?

A. Ja.

52506. De **Voorzitter**: Is daaraan nooit gedacht?

A. Blijkbaar niet.

De **Voorzitter**: Ik heb er ook niet aan gedacht, maar nu u het zegt, vind ik het eigenlijk vanzelfsprekend.

A. Ja, het is vrij logisch.

52507. De **Voorzitter**: Is u bekend of het later is gedaan?

A. Ik geloof niet, dat later nog met dit toestel gewerkt is. De resultaten waren erg slecht.

57508. De **Voorzitter**: Ook wanneer u in klare taal sprak?

A. Ja. Het beantwoordde eigenlijk niet aan de verwachtingen.

52509. De **Voorzitter**: U weet niet precies waarom?

A. Ook omdat het te gevaarlijk was. Ik heb voortdurend berichten gegeven over het gevaar van peiling e.d. en deze kwamen waarschijnlijk ook van andere zijde en daarbij waren wij te lang in de lucht. Daardoor is men enigszins huiverig geworden voor dit toestel.

52510. De **Voorzitter**: Hebt u de gehele tijd tot aan de bevrijding mei dat toestel gewerkt of hebt u later overgeschakeld op een andere vorm en bent u gaan werken met marconisten?

A. Ik ben gaan werken met marconisten.

52511. De **Voorzitter**: Hebt u zelf om marconisten gevraagd aan Londen of had men marconisten in het land?

A. Die waren er. Er was bij de O.D. een marconist, die vroeger korporaal bij de maïniers was. Toen ik er was, is er nog een marconist gestuurd van uit Londen. Ik had dus twee marconisten tot mijn beschikking.

52512. De **Voorzitter**: Hebt u eigener beweging dat telefoontoestel opgeborgen, of in overleg met Londen?

A. In overleg met de chef staf van de O.D. is dit aan Londen meegegeed.

52513. De **Voorzitter**: Op grond van de overweging, dat het werken met dat toestel wel een groot risico mei zich bracht?

A. Ook omdat toen in Amsterdam bleek, dat het niet meer mogelijk was er in te werken, omdat je zo snel gepeild werd. Ik heb er een tijdlang mee gewerkt in Aalsmeer, Purmerend en Monnikendam, buiten, maar dat ging niet erg goed. Je moest met accu's werken en de energie van die accu's was niet groot genoeg. Dat is geen succes geweest.

52514. De **Voorzitter**: Hield dat ook verband met de uitschakeling van de stroom in die tijd?

A. Ja, dat ook. Bovendien was er een vrij groot risico in gelegen, dat je de apparatuur op de fiets moest meenemen. En aangezien het resultaat eigenlijk nihil was, is dat gestopt en als een nachtkaars uitgegaan. Het toestel had wel waarde als reportage-apparaat om actuele gebeurtenissen snel en betrekkelijk uitvoerig aan Londen te berichten, zodat zij dan nog die zelfde avond of de volgende dag door Radio-Oranje konden worden ingevoegd in het nieuws. Tenslotte hebben wij het daarvoor toen vooral gebruikt, dus in het geheel niet meer om spionageberichten door te geven en dergelijke.

52515. De **Voorzitter**: U is dus tot aan de bevrijding nimmer gearresteerd geweest?

A. Neen.

52516. De **Voorzitter**: Dan heeft u het er niet slecht afgebracht. Hoe heeft u geleefd? Niet onder uw eigen naam waarschijnlijk.

A. Neen.

52517. De **Voorzitter**: U heeft in Amsterdam gewerkt. Was u bekend in Amsterdam?

A. Ja, enigszins wel.

52518. De **Voorzitter**: Wat is in die periode verder uw werk geweest? Die radio-telefonische uitzendingen heeft u zelf verricht, maar wat schoot er, toen de O.D. zijn marconisten gebruikte, voor u als taak over?

A. De berichten verzamelen, die doorgestuurd moesten worden.

52519. De **Voorzitter**: Er zijn B.I.-agenten geweest, die zelf een inlichtingengroep georganiseerd hebben, zoals de groep-Albrecht, de Packaïd-groep en andere. Met wie had u contact? Met de berichtgevers van de O.D.? Of hebt u zelf ook een groep gevormd?

A. Neen; dat was ook mijn opdracht niet.

52520. De **Voorzitter**: Dus u is ingeschakeld in de organisatie van de O.D. voor de berichtgeving?

A. Eigenlijk wel.

52521. De **Voorzitter**: Men vond het dus noodzakelijk, toen van *Borssum Buisman* weg was, dat men van de overkant iemand in zijn plaats kreeg, die daarvoor opgeleid was. Dat was de reden voor uw overkomst?

A. Ja.

52522. De **Voorzitter**: U was dus de man, die het contact had met de in het land verspreide, afzonderlijke berichtgevers van de O.D.?

A. Ja.

52523. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: waarschijnlijk niet tot in de uiterste geledingen; dat liep waarschijnlijk weer over enige schakels. U had vermoedelijk alleen met de eerste schakels te maken?

A. Ja, met de meest centrale schakels.

52524. De **Voorzitter**: Dat was voor een groot deel militaire berichtgeving?

A. Ja.

52525. De **Voorzitter**: Was u officier geweest?

A. Ja. Ik was reserve-officier.

52526. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief, gedateerd 3 Juni 1944 en ondertekend door het hoofd van het B.I., de heer *Somer*, welke brief begint met de woorden:

„Brenger dezès zal contact met u opnemen. Het is mijn bedoeling, dat hij als tusschenschakel tusschen u en mij zal optreden in den geest als zulks is geschied met *Harrow*.” (Potloodaantekening: Ritm. der cav. G. A. v. *Borssum Buisman*.)

Heeft u die brief meegebracht?

A. Ja.

52527. De **Voorzitter**: Was dat uw legitimatie?

A. O.a. Ik had ook andere papieren bij mij.

52528. De **Voorzitter**: Dus in hetgeen hierin staat, kunnen wij lezen welk het doel van uw komst was en welke uw opdracht was?

A. Ja, hoewel dit een bericht was, speciaal geadresseerd door het hoofd B.I. aan chef staf O.D. Dus dit is een brief, die ik overgebracht heb, zonder dat die speciaal betrekking had op mijn werk.

52529. Jcnkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er staat helemaal geen legitimatie voor u in. Hoe legitimeerde u zich? Of kende u de heer Six al?

A. Dat wel, maar ik wist tevoren niet, dat hij hoofd van de O.D. was. Ik had een wachtwoord in Amsterdam, dat geseind was. Die legitimatie was er wel.

52530. De **Voorzitter**: Verder bevat deze brief eigenlijk meer directieven voor de O.D. zelf. Er wordt gewezen op stukken, die in Londen waren ontvangen en die critiek op de O.D. inhielden. Er wordt gezegd, dat naar de mening van de heer *Somer* de O.D. wel degelijk contact moest houden met de overige illegale groepen en dat de van Regeringswege aan de O.D. verstrekte instructies onveranderd van kracht bleven. Voorts wordt gezegd, dat het in geen geval de taak van de O.D. is politieke leiding te geven. Er worden inlichtingen gevraagd over „bijgevoegde bijlagen”. Dat zijn blijkbaar die kritische uitingen, waarover ik zojuist sprak en die in Londen waren ontvangen. U wordt in deze operatie aangeduid met de mooie naam „snuitkever”. Verder lees ik dit:

„Met deze zending doe ik u tevens toekomen een opdracht van Minister Geïbrandy.”

Wat is dat voor een opdracht geweest?

A. Die heb ik bij mij. Dat was een opdracht, die betrekking had op de bestraffing van oorlogsmisdadigers.

De **Voorzitter**: Dat is interessant.

A. Dat stuk luidt als volgt:

„De Nederlandsche Commissie, belast met het Onderzoek van Oorlogsmisdrijven, deel uitmakende van de United Nations War Crimes Commission, zou gaarne inlichtingen ontvangen over:

DE VOORNAAMSTE MISDRIJVEN DOOR DUITSCHE INSTANTIES EN DUITSCHERS PERSOONLIJK, AL DAN NIET UIT HOOFDE VAN HUN AMBT, IN OF BUITEN NEDERLAND SEDERT 10 MEI 1940 TEGEN NEDERLANDERS GEPLEEGD.

Dit betreft dus *niet* N.S.B.-instanties en N.S.B.-ers.

Meer in het bijzonder ware hierbij te onderscheiden:

I. opgave betreffende de in Nederland werkende bijzondere Duitse rechtbanken, onder vermelding van plaats waar en data waarop door deze rechtbanken dood- of andere strafvonnissen zijn gewezen, alsmede de namen van de veroordeelden, rechters, officieren enz. en de overwegingen der vonnissen.

Hetzelfde voor rechtbanken niet in Nederland gevestigd, welke tegen Nederlanders vonnissen hebben gewezen.

II. opgave betreffende het doden of mishandelen van gijzelaars, met namen en toelichting, alsmede vermelding van de namen van degenen, die de terdoodbrenging uiteindelijk hebben gelast.

III. opgave van SS, SA, GESTAPO, en ander met politiediensten belast personeel in Nederland, tevens van leiders van SS- en andere Nazi-opleidingsscholen.

IV. opgave van commandanten van kampen, politiekazernes, gevangenissen enz. in Nederland, alsmede van personen, hieraan verbonden, die zich schuldig hebben gemaakt aan mishandelingen; hetzelfde voor het buitenland, voorzoover Nederlanders daarvan slachtoffer zijn geweest.

V. opgave van personen, niet vallende onder de punten I t/m IV, die om andere redenen, welke dan ook, in aanmerking komen om als oorlogsmisdadigers te worden beschouwd en gestraft, met vermelding van feiten.

Aanbevolen wordt de bovenstaande gegevens, voorzoover mogelijk, alvast in summieren vorm te verstrekken, dus b.v. lijsten met namen, data, plaats, feiten, daarbij lettende op de veiligheid der te vermelde personen.

Daarnaast is het wenschelijk zooveel mogelijk in Nederland volledige dossiers samen te stellen, waarover dezerzijds bij de bevrijding van het vaderland direct de beschikking kan worden verkregen.

Londen, 26 Mei 1944.

De Minister President,
Voorzitter van den Raad van Ministers,
w.g. P. S. Gerbrandy."

52531. De **Voorzitter**: Heeft u aan de uitvoering van die opdracht ook nog deel gehad?

A. Neen, eigenlijk niet.

52532. De **Voorzitter**: Dit is dus waarschijnlijk gesteld in handen van personen, die hierover inlichtingen moesten verstrekken?

A. Ik weet zelfs niet bij wie het tenslotte terechtgekomen is: tenminste, dat herinner ik mij niet.

52533. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U kreeg het toch niet in deze vorm mee?

A. Neen! Ik kreeg het mee in de vorm van een microphoto. Het is gefotografeerd en verkleind.

52534. De **Voorzitter**: Is wat u daar heeft de originele brief?

A. Die is in Londen gebleven. Ik heb die uit het archief van B.I. gelicht.

52535. De **Voorzitter**: Is dat een dossier, dat op uw uitzending betrekking heeft, of een andere combinatie van stukken?

A. Onder andere. Er zijn daarin allerlei stukken, die op mij betrekking hebben.

52536. De **Voorzitter**: In de brief van 3 Juni 1944, die u meekreeg, wordt nog een ander belangrijk probleem aangesneden, nl.:

„Kunt u mij tevens uw meening geven over de vraag, of het na de bevrijding van Nederland mogelijk zal zijn om op korten termijn een leger bijeen te brengen in Nederland van ongeveer 100 000 man, geschikt en bereid om na eventuele training elders, ingezet te worden voor de bevrijding van Nederlandsch-Indië?"

Weet u wat daarmee gebeurd is? Heeft u daarvan nog iets gehoord?

A. Daarop is precies geantwoord door de chef staf O.D. Ik meen, dat hij daarop in zeer positieve, bevestigende zin heeft geantwoord. Dat moet u echter aan de heer Six vragen.

52537. De **Voorzitter**: Wat u daarvan weet, kunt u alleen weten door telegrammen, die door uw handen zijn gegaan.

A. Dit is schriftelijk beantwoord.

52538. De **Voorzitter**: In hoeverre had u daarmee te maken?

A. Ik zag altijd de koeriers van de staf van de O.D., die naar Londen gingen.

52539. De **Voorzitter**: Waren er ook stafbesprekingen, die u bijwoonde?

A. Ja zeker, daar was ik altijd bij.

52540. De **Voorzitter**: Heeft u ook weleens besprekingen hierover meegemaakt?

A. Ja zeker.

52541. De **Voorzitter**: Dus u heeft er herinnering aan, dat de leiding van de O.D. meende, dat deze vraag bevestigend beantwoord kon worden?

A. Ik meen van wel, maar durf het niet zeker zeggen.

De **Voorzitter**: Hierover kan dan met de heer Six gesproken worden.

A. Dat is uit de stukken na te gaan.

52542. De **Voorzitter**: Bevinden deze stukken zich in het archief van de krijgsgeschiedkundige sectie?

A. Het archief van het B.I. Ik denk, dat u hieraan meer heeft. Dat zijn alle telegrammen en berichten, die uitgegaan zijn.

52543. Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Hebt u deze opdrachten alle in microphoto meegekregen?

A. Ja.

52544. Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Waar bent u gedropt?

A. In de buurt van Buurmalsen, in de Betuwe.

52545. De **Voorzitter**: U bent blind gedropt?

A. Ja.

52546. De **Voorzitter**: Aanvankelijk hadden wij de indruk, dat bij B.I. altijd blind gedropt werd, maar dat is toch blijkbaar niet het geval geweest.

A. In de meeste gevallen toch wel.

52547. De **Voorzitter**: Van *Borssum Buisman* heeft medegedeeld, dat hij zelf andere agenten ontvangen heeft.

A. Ja, maar ik ben blind gedropt. Ik heb zelf ook nooit agenten ontvangen. Het B.B.O. stuurde de agenten in het algemeen wel naar een ontvangstcomité.

52548. De **Voorzitter**: Dat hield verband met de taak, die het B.B.O. had. Daarbij ging het ook om het meegeven van materiaal. Heeft uw dropping zonder ongelukken plaats gehad?

A. Betrekkelijk wel. Het is natuurlijk zo, dat, als het 's nachts gebeurt, het wel prettig is, dat je op het juiste punt terecht komt.

52549. De **Voorzitter**: Was het dat?

A. Dat scheelde nogal iets. En dan is het natuurlijk lastig om je 's nachts te oriënteren. Het scheelde een heel stuk. Het was voor de piloot ontzaglijk moeilijk om de goede plek te vinden. Het land zat vol met afweergeschut en onderweg zaten wij op een gegeven ogenblik midden in de zoeklichten en de Flak. Dat een piloot dan de richting kwijtraakt, is begrijpelijk.

52550. De **Voorzitter**: Op welke hoogte werd men gedropt?

A. Op 300 m, dus heel laag.

52551. De **Voorzitter**: Het vliegtuig moest dus naar beneden?

A. Ja. Het was bijzonder gevaarlijk werk voor die piloten.

52552. De **Voorzitter**: Hoeveel oefensprongen had u tevoren gemaakt?

A. Drie.

52553. De **Voorzitter**: Dat is niet veel.

A. Neen, maar naar mijn idee toch ook wel genoeg. Ik heb het nooit te weinig gevonden.

52554. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het daar in de Betuwe wel ruim genoeg? Het lijkt mij zo bevolkt en dan al die kersbomen!

A. Inderdaad. Ik kwam ook vlak naast een hoop draineerbuizen terecht. Als je daarop valt, heb je geen geluk. Je moet geluk hebben.

52555. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat de terreinen op de Veluwe, in Drenthe en in Brabant daarvoor meer geschikt waren. Daar zijn grote vlakten, waar niets is.

A. Als je blind gedropt wordt, moet je ook in de buurt iemand hebben, bij wie je gemakkelijk in huis kunt komen. Je moet niet ver hoeven te slepen met je bagage.

52556. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u daar kennis?

A. Ik had de naam opgekregen van iemand, die ik zelf niet kende, maar bij wie ik met een introductie, een slagzin, terecht kon.

52557. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoever van dat adres kwam u neer?

A. Een uurtje lopen. Ik ben die ochtend daarheen gewandeld.

52558. De **Voorzitter**: Dus dat was niet buitensporig ver er vandaan.

A. Wel ver van het punt. Dat is des nachts wel ingewikkeld, wanneer men op een geheel ander punt zit. Het zou ten noorden van de Linge zijn, maar het was zeer ver ten zuiden daarvan. Ik wist in het geheel niet waar ik was.

52559. De **Voorzitter**: Dan weet men om *te* beginnen al niet goed, in welke richting men moet lopen.

Heeft u nog mededelingen, die voor de commissie van belang zijn?

A. Naar aanleiding van hetgeen geschreven wordt in de door u genoemde brief aan de chef staf O.D. over het weinige contact en het weigeren van contact met de andere organisaties zou ik nog willen zeggen, dat dit naar mijn ervaring geheel onjuist is.

52560. De **Voorzitter**: U is gebleken, dat er wèl contact bestond?

A. Ja. Er is een stroming, die de gehele oorlog, en ook daarna, bestaan heeft, om de O.D. te beschouwen als een organisatie, die niet zo zeer illegaal was, als wel bestemd om pas na de bevrijding in actie te komen.

52561. De **Voorzitter**: Heeft de O.D. zich daartoe, naar uw ervaring, in de praktijk ook beperkt?

A. Zeer zeker niet. Het enorme aantal slachtoffers, dat de O.D. gehad heeft, bewijst ook wel, dat dit niet het geval was.

52562. De **Voorzitter**: Dat er zovele slachtoffers bij de O.D. gevallen zijn, behoeft op zich zelf geen bewijs te zijn, dat de O.D. als zodanig zich ook op illegaal terrein heeft bewogen. Dat kan ook daardoor veroorzaakt zijn, dat een aantal mensen, die lid waren van de O.D., tegelijkertijd in ander verband heeft geopereerd. Dat zal zelfs wel zeer veel voorgekomen zijn. Of er van de O.D. zelf tijdens of vóór de invasie opdrachten aan zijn leden zijn uitgegaan om actief verzetswerk te verrichten, zoals b.v. het verrichten van sabotagedaden, is nog de vraag. Inlichtingen werden natuurlijk wel verzameld; dat is ook een uitermate belangrijk illegaal werk.

A. Zonder het bestaan van de organisatie van de O.D. zouden de Binnenlandse Strijdkrachten (B.S.) waarschijnlijk ook nooit een dergelijke omvang hebben kunnen aannemen als in werkelijkheid het geval is geweest. Ik wil in het geheel niet zeggen, dat de K.P. en de R.V.V. niet een veel grotere spectaculaire activiteit hebben gehad, maar ik geloof, dat aan de naam van de O.D. als verzetsorganisatie nu en toen veel onrecht is gedaan. Ook het boek van *Noël de Gaulle* laat zich nogal geringschattend over de O.D. uit.

52563. De heer **Algera**: Is de O.D. in belangrijke mate een bron geweest voor de B.S.?

A. Ja, zeker wel. De grootste bron, wat het aantal betreft; de kwaliteit is een tweede vraag. Daarover wil ik niet oordelen.

52564. De **Voorzitter**: Betrekkelijk kort na uw aankomst is reeds de bundeling van de verzetsorganisaties gekomen.

A. In September of October is de DELTA begonnen.

52565. De **Voorzitter**: De *Brauw* was de man, die een opdracht had voor de Vertrouwensmannen?

A. Ja.

52566. De **Voorzitter**: Dat hebt u waarschijnlijk gehoord?

A. Ja.

52567. De **Voorzitter**: Ook al tijdens de bezetting, of later?

A. Tijdens de bezetting al, naar ik meen. Dat moet wel.

52568. De **Voorzitter**: Dat zal vermoedelijk wel zijn voornaamste opdracht zijn geweest?

A. Ja. Bovendien heeft hij gewerkt bij een bestaande spionnegroep.

52569. De **Voorzitter**: Weet u bij welke?

A. De groep-*Kees*.

52570. De **Voorzitter**: Zijn er nog andere punten, die naar uw mening van belang kunnen zijn voor de commissie?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

F. TH. DIJCKMEESTER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTewaall van STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG P3 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fokkerna, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KAREL AUGUST MANS,

oud 35 jaar, wonende te Vogelenzang, werktuigkundige.

Hij legt de eed af als getuige.

52571. De **Voorzitter**: Op een lijst van door B.I. uitgezonden agenten lees ik, dat u in de nacht van 4 op 5 Augustus 1944 in Nederland gedropt is. Hoe is u in Engeland gekomen?

A. Via Spanje.

52572. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Ik ben hier vertrokken 6 Augustus 1943.

52573. De **Voorzitter**: U heeft dus de tocht gemaakt door België en Frankrijk naar Spanje?

A. Ja.

52574. De **Voorzitter**: Welke waren de redenen, dat u uit Nederland wegging? Persoonlijke redenen of een opdracht van een organisatie?

A. Neen; ik was niet in contact gekomen met een organisatie. Ik ben op eigen houtje gegaan.

52575. De **Voorzitter**: Waarom is u dan gegaan?

A. Ik veronderstelde, dat ik mij daar meer verdienstelijk zou kunnen maken dan hier.

52576. De **Voorzitter**: Heeft u de reis naar Spanje op eigen gelegenheid gemaakt of langs een bepaalde route, van het ene contactpunt naar het andere geleid?

A. Dat heb ik geheel op goed geluk gedaan.

52577. De **Voorzitter**: Geheel op eigen gelegenheid?

A. Ja. Alleen in Andorra ben ik toevallig in contact gekomen met een Engelse organisatie, waarmee ik tot Barcelona ben gekomen.

52578. De **Voorzitter**: Maar hoe is vóórdien die reis gegaan? Als u geen adressen had, waar u heen kon, was het toch een heel moeilijke onderneming?

A. Een beetje geluk moest je hebben.

52579. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan?

A. In Roosendaal ben ik begonnen met geld te wisselen, Nederlands geld voor Frans en Belgisch geld. Daarover heb ik drie dagen gedaan. Toen had ik naar mijn mening voldoende. Te voet ben ik over de Belgische grens gegaan en daarna met de trein.

52580. De **Voorzitter**: Had u papieren voor België?

A. Neen.

52581. De **Voorzitter**: Als er contrôle was geweest, was u er dus bij geweest?

A. Dan was ik meteen in de O.T. geduwd of iets dergelijks. Maar dat is niet gebeurd. Zo ben ik in Frankrijk gekomen.

52582. De **Voorzitter**: U had ook geen Franse papieren?

A. Neen. Op een klein stationnetje in Frankrijk, waar ik moest wachten, ben ik in slaap gevallen in een wachtkamer vol met mensen. Toen ik 's morgens vroeg wakker werd, was de hele wachtkamer leeg. Een politie-agent klopte mij op mijn rug en ik moest mee naar het politiebureau. Daar heb ik een beetje gesmoesd. Ze hadden daar blijkbaar ook een hekel aan de Duitsers en ze lieten mij gaan. Ik heb er verder geen nadelige gevolgen van ondervonden. Ik ben te voet de Pyreneeën overgegaan.

52583. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u gedaan over de reis van Nederland tot de Spaanse grens?

A. Het was Vrijdag 13 Augustus, dat ik de Pyreneeën overging en ik was 6 Augustus vertrokken.

52584. De **Voorzitter**: Dus u hebt in 7 dagen die reis gemaakt?

A. Ja.

52585. De **Voorzitter**: Dat is wel zéér voorspoedig geweest!

A. Inderdaad.

52586. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak u goed Frans en Spaans?

A. Neen. Spaans sprak ik helemaal niet. Dat heb ik in Spanje pas een beetje geleerd. Mijn Frans was hopeloos. Ik heb ook zo min mogelijk gesproken.

52587. De **Voorzitter**: U zei dus, dat u, vóórdat u de Pyreneeën overging, in contact bent gekomen met een Engelse organisatie?

A. Toen was ik eigenlijk midden in de Pyreneeën, in Andorra.

52588. De **Voorzitter**: Bent u de Pyreneeën alléén overgetrokken?

A. Ja. Andorra was al buiten het bezette gebied, maar er was toch nog een grote kans, dat je werd vastgehouden in Spanje. Wanneer je vlak bij de grens was, werd je zelfs teruggezet. Daar ben ik gelukkig met een organisatie in contact gekomen. Pas in Barcelona ontdekte ik, dat het een Engelse organisatie was.

52589. De **Voorzitter**: Dat was dus een organisatie, die u naar Barcelona bracht. Die reis liep dus ook voorspoedig?

A. Ja. Alleen heeft het 12 dagen geduurd. Vrijwel alles ging te voet en dat duurde wat langer.

52590. De **Voorzitter**: Hoe bent u verder gereisd?

A. Ik heb 7 maanden in Spanje gezeten.

52591. De **Voorzitter**: Als gevangene?

A. Neen, ik was vrij. Ik zat in een hotel. Vandaar ben ik via Portugal naar Gibraltar gegaan en toen met een konvooi naar Engeland.

52592. De **Voorzitter**: Regelrecht?

A. Ja.

52593. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Engeland aangekomen!
- A. Ik geloof 17 Maart 1944.
52594. De **Voorzitter**: Dus u bent waarschijnlijk betrekkelijk spoedig in contact gekomen met B.I.?
- A. Vrijwel direct.
52595. De **Voorzitter**: Heeft u zich daarvoor aangeboden?
- A. Dat niet direct. Een neef van mij zat daar al enige tijd. Toen ik in de Nederlandse politieke quarantaine op Eaton Square was, kwam er iemand, met wie ik al in Madrid gezeten had, naar mij toe met de vraag of ik weer terug wilde naar Nederland. Op het eerste gezicht gevoelde ik daar weinig voor: ik was net met moeite in Engeland gekomen. Ik heb er echter over nagedacht en dit leek mij de snelste manier om nuttig werk te doen te krijgen.
52595. De **Voorzitter**: Wanneer is de beslissing, dat u zou worden uitgezonden, genomen?
- A. Begin Mei.
52597. De **Voorzitter**: U heeft dus drie maanden gehad voor opleiding, enz. Welke opleiding heeft u gehad?
- A. Het begon met een test naar lichamelijke gesteldheid, een week op een trainingsschool en, toen ik in dit opzicht goedgekeurd was, eerst een week parachutespringen.
52598. De **Voorzitter**: Is u daarmee begonnen?
- A. Wanneer dit niet goed gaat, heeft het geen zin om iemand verder op te leiden.
53599. De **Voorzitter**: Hoevele keren heeft u gesprongen?
- A. In totaal vijf keren.
52600. De **Voorzitter**: Waar geschiedde de verdere opleiding?
- A. Op verschillende scholen. Ik heb, behalve de militaire opleiding, ook nog getracht een telegrafistenopleiding te volgen, maar daarmee ben ik niet ver gekomen; dat was mijn hoofddoel ook niet.
52601. De **Voorzitter**: Wat was het doel van uw uitzending dan?
- A. Militaire inlichtingen verzamelen. Het is nooit raadzaam het verzenden van telegrafische berichten en het verzamelen van gegevens in één persoon te combineren.
52602. De **Voorzitter**: Heeft u ook vertoefd in Huize Anna van B.I.?
- A. Neen.
52603. De **Voorzitter**: Kent u dat niet?
- A. Neen. Dat komt omdat ik woonde bij mijn neef, ir. D. B. Mans, die al langere tijd in Londen was en ook contact had met B.I. Ik woonde bij hem op Lancaster Square, met toestemming van B.I., zodat ik niet in een tehuis van B.I. werd gehuisvest.
52604. De **Voorzitter**: Uw opleiding heeft u zeker gekregen van Engelsen?
- A. Meest.
52605. De **Voorzitter**: Welke opleiding kreeg u dan van Nederlanders?
- A. Vooral de lessen, die betrekking hadden op gewoonten, tekens en seinen, die de Duitsers hadden.
52606. De **Voorzitter**: Wie gaf die?
- A. Kapitein *Pot*.
52607. De **Voorzitter**: Welke andere dingen zijn u geleerd tijdens de opleiding?
- A. Ook coderen.
52608. De **Voorzitter**: Op welke code werd u geoefend?
- A. Het gewone, normale systeem van de Engelsen; het omzetten van woorden door een cijfersysteem.
52609. De **Voorzitter**: Werkte u met een code, waarvoor u een filmrol met cijfers moest gebruiken?
- A. Dat kon ook, maar ik gebruikte meestal een versje, een aantal woorden dus, waarin de letters in een bepaalde volgorde voorkomen. Die volgorde werd tot grondslag genomen voor de letters van de woorden, die moesten worden uitgezonden, en van die woorden uitgaande... .
52610. De **Voorzitter**: De „double transposition“?
- A. Ja.
52611. De **Voorzitter**: Dus die code hebt u meegekregen?
- A. Ja. Maar daarnaast had ik voor berichten, waarin veel namen merden genoemd, een code, waarbij dat versje niet nodig was, een cijfercode, maar ook bij die cijfers werd nog de „double transposition“ toegepast. Die cijfers werden tweemaal volgens hetzelfde systeem gebruikt. Het cellophaantje met de code kon worden afgeknipt en verbrand. Zo was het niet mogelijk die code terug te vinden.
52612. De **Voorzitter**: Was dat een one-time-pad-code?
- A. Ik weet niet, of het zo heette. Misschien hebben ze de naam ook nooit genoemd.
92613. De **Voorzitter**: Met die code-opleiding bent u dus een hele tijd bezig geweest?
- A. Om de twee of drie dagen had ik instructie daarover. Dan moest ik thuis een telegram uitwerken en kijken wat er van terecht kwam.
52614. De **Voorzitter**: Vond u het moeilijk?
- A. Neen.
52615. De **Voorzitter**: En wat leerde men u nog meer? Waarschijnlijk alle mogelijke gegevens over het Duitse leger?
- A. Ja, rangen en standen, kanonnen en andere wapens van de Duitsers en verder nog wat de belangrijke dingen waren, die men graag wist.
52616. De **Voorzitter**: Dingen, waaraan u bij het verzamelen van inlichtingen aandacht moest schenken?
- A. Ja.
52617. De **Voorzitter**: Kreeg u ook les in security-maatregelen?
- A. Ja, dat was een van de hoofdschotels, eigen veiligheid en veiligheid van de organisaties.
52618. De **Voorzitter**: Waren die lessen goed en nuttig?
- A. Zeer zeker. Alleen was het jammer, dat het vrijwel onmogelijk was, zich daaraan te houden. Een van de grootste moeilijkheden was wel het vinden van een huis in Nederland, dat in alle opzichten veilig was, vooral na de spoorwegstaking. Dat maakte, dat de voornaamste regels van veiligheid praktisch niet waren uit te voeren.
52619. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat die regels gericht waren op toestanden, die in Nederland eigenlijk niet meer bestonden?
- A. Ja, waarschijnlijk in geen enkel land, maar vooral in Nederland na de spoorwegstaking. Er waren toen zoveel mensen van elders in de huizen bij gekomen, althans in het noorden van het land, dat

het vrijwel onmogelijk was iemand te vinden, die er voor voelde zo'n onderdijker er ook nog bij te nemen. Het onderbrengen van seiners was helemaal moeilijk.

52620. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat die lessen inhielden, dat u adressen moest zoeken, waar zo min mogelijk andere mensen kwamen?

A. Ja. Ik ben ook door de Duitsers gegrepen, zoals u misschien weet. op een adres, waar al twee mensen zaten, die weer van een heel andere groep waren, waarmede ik niets te maken had.

52621. De **Voorzitter**: U bedoelt: dat waren twee kwade kansen extra?

h. Ja, daardoor ben ik er in gevlogen; omdat via die andere kant de aandacht van de Duitsers op het huis werd gericht. De man, die ik daar onderbracht, was al een tijdje buiten werking geweest wegens een defect aan zijn zendapparaat en nu was daar een radioreparateur, althans een man, die veel verstand had van radio, *Noordman*, en ik had de hoop, dat, als hij dat apparaat eenmaal had, hij het in zeer korte tijd kon fixen.

Toen was er al sprake van, dat wij naar een ander adres zouden gaan, een tandarts. Dat zou twee dagen daarna gebeurd zijn, maar net toen ik daar kwam, waren de Duitsers daar ook. Als het twee dagen was uitgesteld, zou het goed gegaan zijn. Zulke dingen kwamen niet een zeer enkele keer voor, maar zeer dikwijls.

Voorts deed zich vaak het geval voor, dat men zich niet aan gemaakte afspraken hield.

52622. De **Voorzitter**: Heeft u daarbij het oog op het verkeer tussen Engeland en Nederland of op het verkeer onderling?

A. Onderling. Dat is één van de belangrijkste dingen, die je geleerd worden. Al houdt men zich zelf er aan en al prent men het de mensen nog zo in, velen houden zich uit nonchalance niet aan afspraken, die gemaakt zijn. Dit is ook één van de oorzaken, dat velen er in gevlogen zijn, waar dit niet nodig was geweest.

52623. De **Voorzitter**: Waar is u gedropt?

A. Bij Groot-Ammers, bij Schoonhoven.

52624. De **Voorzitter**: Bent u blind gedropt, dus zonder een ontvangst-comité op de grond?

A. Inderdaad. Ik had een telegrafist bij mij, *Sutherland*, een Nederlander uit Breda.

52625. De **Voorzitter**: Moest die met u samenwerken?

A. Ja. Een maand ongeveer. Toen was mijn opdracht afgelopen en werd ik aan de Packard-groep toegewezen.

52625. De **Voorzitter**: Welke was uw opdracht?

A. Het opchecken van een paar mensen.

52627. De **Voorzitter**: Ik heb gelezen, dat u een contrôle-agent was. Is dat juist?

A. Ja, dat was het eerste doel van mijn uitzending.

52625. De **Voorzitter**: Wat moest u opchecken?

A. Het betrof o.a. iemand, die in zijn uitzending een code had gebruikt, waaruit moest blijken, dat hij in Duitse handen was.

52629. De **Voorzitter**: Die zijn security-check zodanig gebruikt had, dat men vermoedde, dat hij in Duitse handen was?

A. Ja.

52630. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. *Tony* werd hij genoemd. Zijn naam was Kikkerdril of iets dergelijks.

52631. De **Voorzitter**: U weet zijn echte naam niet?

A. Neen.

52632. De **Voorzitter**: Welke rang had u gekregen bij het uitzenden?

A. Tweede-luitenant.

52633. De **Voorzitter**: U was vroeger niet in militaire dienst geweest?

A. Jawel. bij de Marine Luchtvaartdienst als vliegtuigmaker derde klasse.

52634. De **Voorzitter**: Men had dus bepaalde berichten gekregen van die agent en men dacht, dat het met hem mis was. Kreeg u de opdracht de adressen te controleren, welke die agent mee had gekregen of waar hij geweest was?

A. Neen. Men kon beter aan mij zelf overlaten, hoe ik met hem in contact zou moeten komen.

52635. De **Voorzitter**: U moest toch iets van hem weten?

A. Dat moest ik doen met de Packard-groep; hij werkte niet voor die groep, maar via die groep kon ik het te weten komen.

52636. De **Voorzitter**: U kreeg voor de *Packard*-groep een contactpunt op, waar u zich melden moest?

A. Ja.

52637. De **Voorzitter**: En dat had u niet op schrift, maar in uw hoofd?

A. Ja.

52638. De **Voorzitter**: Daarbij gebruikte u een afgesproken wachtwoord?

A. Ja.

52639. De **Voorzitter**: Was dat de enige contrôletaak, die u had, of had u er nog meer?

A. Ja, dat betrof Arnold, rriar wat daarmee was, weet ik niet meer.

52640. De **Voorzitter**: Was dat ook een agent?

A. Ja. Toen ik met hem in contact kwam, bleek, dat ik hem al lang kende.

52641. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Ausems.

52642. De **Voorzitter**: Was er met hem ook iets?

A. Ja. Het kan ook zijn, dat ik hem de een of andere brief of boodschap moest geven, maar met hem ben ik in elk geval ook in contact gekomen.

52643. De **Voorzitter**: Het bleek dus, dat de eerst door u genoemde agent in vrijheid was?

A. Ja. Met die „Kikkerdril" bleek het dus ook goed te zijn. Hij was niet in Duitse handen, maar had bij vergissing een verkeerde code gebruikt.

52644. De **Voorzitter**: Had hij dat maar éénmaal gedaan?

A. Ja.

52645. De **Voorzitter**: Dat is een belangrijke mededeling. Dit komt dus hier op neer, dat men te Londen in het feit, dat deze man éénmaal zijn check verkeerd had gebruikt, al reden vond om een contrôle-agent uit te sturen?

A. Ja, en dat was logisch ook. Als niet direct op het eerste teken een actie ondernomen wordt, heeft die hele check geen zin.

52646. De **Voorzitter**: Dat ben ik volkomen met u eens, maar in het England-Spiel zijn wel andere dingen gebeurd. Daarom zeg ik:

als tegenhanger daarvan is die mededeling van u niet zonder belang. Had u spoedig ontdekt, dat het met deze agent in orde was?

A. Die hele opdracht was afgelopen in een maand. Ik denk dus, dat ik hem in 3 weken heb gevonden.

52647. De **Voorzitter:** En toen bleek, dat hij rustig doorwerkte?

A. Ja.

52648. De **Voorzitter:** Voor welke groep werkte hij?

A. Via *Albrecht* kwam ik met hem in contact.

52649. De **Voorzitter:** Had hij, toen u hem ontdekte, contact met Londen?

A. Dat heeft hij voortgezet.

52650. De **Voorzitter:** Maar hij kreeg waarschijnlijk geen antwoord, omdat men hem wantrouwde?

A. Dat weet ik niet. Ik geloof, dat zij er mee doorgedaan zijn, want een ander foeftje was het stellen van een vraag aan hem over een zeer persoonlijke kwestie en die vraag beantwoordde hij ook goed. Dat was dus ook al min of meer een check. Men geeft in het algemeen niet voor de grap een check, dat het mis is. Dit was een vergissing. Hij had het zelf ook niet gemerkt.

52651. De **Voorzitter:** Is die testquestion, die goed beantwoord is. al gesteld toen u nog te Londen was of hebt u het later pas gehoord?

A. Toen ik nog te Londen was.

52652. De **Voorzitter:** Met andere woorden, het was zo: men had een bericht gekregen met een verkeerde check, men had hem toen die vraag gesteld en deze was goed beantwoord en desondanks stuurde men iemand uit ter controle?

A. Ik ben niet speciaal uitgestuurd om hem op te checken, maar ik had die opdracht tevens.

52653. De **Voorzitter:** Dus ondanks het feit, dat hij die vraag goed beantwoord had, moest u toch informeren of het goed met hem was?

A. Ja.

52654. De heer **Fokkema:** Moest u, toen u uw opdracht uitgevoerd had, daarvan op de een of andere wijze mededeling doen aan Engeland?

A. Ja; dat heb ik met een eigen telegrafist gedaan.

52655. De heer **Fokkema:** Die met hetzelfde vliegtuig meegekomen is?

A. Ja.

52656. De **Voorzitter:** Heeft u toen nog gemerkt, dat daarna het verkeer met die agent normaal is doorgezet? Of heeft u verder geen contact met hem gehad?

A. Verder heb ik geen contact met hem gehad. Verder nog dit. *Arnold (Ausems)* had twee telegrafisten. Nu staat mij er iets van bij, dat er klachten waren geweest van hem zelf over die twee telegrafisten en dat ik moest uitzoeken, wat er eigenlijk met die twee telegrafisten was. Toen heb ik *Ausems* gevraagd wat er met die twee telegrafisten was. Hij adviseerde mij echter dezen in het geheel niet meer te gebruiken, omdat zij ontzettend de beest speelden, ontzettend veel geld uitgaven en de veiligheid van de groep in gevaar brachten. Ik heb in een telegram ook geadviseerd hen niet meer te gebruiken. Ik weet hun namen niet meer.

52657. De heer **Fokkema:** Leverde het geen gevaar op voor de groep, als zij ontslagen werden als telegrafist?

A. Neen; dan werden alle contacten met die groep afgesneden. Zij kregen een bom geld en moesten zich zelf zien te redden.

52658. De **Voorzitter:** Dit waren dus nevenopdrachten van u, die u kreeg naast uw hoofdopdracht. Was uw hoofdopdracht om inlichtingen te verzamelen?

A. Dat kan je niet alleen; daarvoor heb je een organisatie nodig.

52659. De **Voorzitter:** Wat hield uw opdracht om inlichtingen te verzamelen in?

A. Toen mijn opdracht, die ik meegekregen had, afgelopen was, ben ik door Londen aan de Packard-groep gegeven.

52660. De **Voorzitter:** Wat verstaat u onder: „mijn opdracht“?

A. Dergelijke dingen als ik meegekregen heb. Mijn hoofddoel was het verzamelen van inlichtingen, maar aangezien ik toch van uit Londen hierheen gestuurd werd en zij mij gemakkelijk instructies van bijzonder karakter konden geven, hebben zij mij dat meegegeven op reis daarheen. Toen ik uit Londen ging, wist ik niet, dat ik bij de Packard-groep zou komen.

52661. De **Voorzitter:** Dus in de opdracht waren aangegeven de taken, die u genoemd heeft, en hier te lande kreeg u pas mededeling. wat u verder moest doen?

A. Ja. Ook weer in een code-telegram, via mijn eigen telegrafist ontvangen.

52662. De **Voorzitter:** En die opdracht was, u bij de *Packard*-groep te voegen?

A. Ja. Deze groep had een onderafdeling in de drie noordelijke provinciën; die had practisch nog niet gewerkt. Alleen hadden zij weerberichten overgestuurd en een zeer enkele militaire inlichting. Ik ben daarheen gegaan om dat te organiseren. Dat was een opdracht van Packard zelf.

52663. De heer **Fokkema:** Ging die telegrafist van u ook weer mee?

A. Neen. Toen ik naar de *Packard*-groep werd gestuurd, moest ik mijn telegrafist aan de O.D. in Amsterdam overdragen. Dat heb ik gedaan, voordat ik naar het noorden ging. Daar was een telegrafist. Via hem heb ik het contact nog onderhouden, maar ik zat er misschien 2 of 3 weken, toen ik er nog 4 telegrafisten bij kreeg, d.w.z. 3 telegrafisten en 1 telefoonseiner.

52664. De **Voorzitter:** Waar kwamen die vandaan?

A. Uit Engeland.

52665. De **Voorzitter:** Het is ook herhaalde malen gebeurd, dat men marconisten in Nederland aantrok.

A. Maar ik heb ze uit Engeland gekregen. De man, die al bij de Packard-groep zat, was iemand, die niet uit Engeland was gekomen.

52666. De **Voorzitter:** Weet u nog wie er uit Engeland gekomen zijn?

A. Ik ken alleen namen als „*Broodtrommel*“ e.d. **Eén** van hen is nu vertegenwoordiger van de *K.L.M.* in Zürich.

52667. De **Voorzitter:** Wanneer ongeveer zijn zij overgekomen?

A. Een week of drie nadat ik in Groningen aankwam. Ik ben, naar ik meen, 6 of 7 October in Groningen aangekomen; het zal dus eind October zijn geweest.

52668. De **Voorzitter:** Dat kan niet. Ik heb hier enige namen en data

A. Het was vrij spoedig na de spoorwegstaking.

52669. De **Voorzitter:** Er zijn er in de nacht van 5 op 6 October twee gekomen en in de nacht van 6 op 7 October weer twee. In de nacht van 5 op 6 October zijn gekomen *Kouwenhoven* en van *Bemmel*.

A. Die waren vóór mij.

52670. De **Voorzitter:** En in de nacht van 6 op 7 October zijn gekomen Essink en Koopmans.

A. Die namen zeggen mij niets, maar zij kunnen het best geweest zijn. Staat er misschien bij: „*Broodtrommel*“ en „*Margarine*“?

52671. De **Voorzitter**: Van *Bemmel* is gesneuveld in een gevecht met de S.D. op 28 Maart 1945 in Assen.

A. Dat kan.

52672. De **Voorzitter**: Omtrent *Koopmans*, wiens naam u niet kent, staat hier, dat hij op 8 Maart 1945 gefusilleerd is te Apeldoorn.

A. Dan is dat de man geweest, die een telefoniezender had. Zijn apparaat was kapot. Hij heeft er nooit mee gewerkt. Toen ik in contact was gekomen met *Noordman*, een heel goede radio-specialist, heb ik hem daar ondergebracht.

52673. De **Voorzitter**: Op welke dag bent u zelf gearresteerd?

A. Op 9 November 1944.

52674. De **Voorzitter**: *Koopmans* is volgens de opgave, die ik hier heb, gearresteerd op 10 November 1944.

A. Ik ben inderdaad op 10 November gearresteerd.

52675. De **Voorzitter**: Is hij tegelijk met u gearresteerd?

A. Een paar uur te voren.

52676. De **Voorzitter**: Het moeten wel uw marconisten zijn geweest. U hebt er 4 gekregen. *Kouwenhoven* en van *Bemmel* zijn gearresteerd in de nacht van 5 op 6 October, *Essink* en *Koopman* in de nacht van 6 op 7 October. Van van *Bemmel* weet u — en dat klopt — dat hij later is gesneuveld. Van *Koopmans* weten wij, dat hij gefusilleerd is. *Koopmans* is gearresteerd op 10 November en bij *Kouwenhoven* en *Essink* staat vermeld: actief tot 10 November 1944; daarna gedwongen inactiviteit. Daaruit blijkt wel, dat dit de mensen van uw groep zijn geweest, die uitgeschakeld is na die datum. Dat is allemaal dezelfde datum.

A. Die *Koopmans* was dus de man van de telefonie.

52677. De **Voorzitter**: Die heeft dus nooit gewerkt, onidat zijn apparaat kapot was; hij is vlak vóór u gearresteerd. De beide anderen zijn blijkbaar niet gearresteerd, aangezien omtrent hen vermeld staat: actief tot 10 November 1944; daarna gedwongen inactiviteit.

B. Van de ander, die in Leeuwarden zat, heeft de ondergrondse groep in Leeuwarden zelf zijn apparaat afgenomen. Doordat ik gevangengenomen werd, vertrouwde men het gehele zaakje niet meer en is ook hem zijn apparaat afgenomen. Ook het toestel van *Kouwenhoven* was verloren. Dat was mijn schuld. Ik heb dat adres van hem gegeven: hij zelf heeft nog kunnen ontkomen, maar hij heeft niet meer kunnen werken.

52678. De **Voorzitter**: Er is een andere agent geweest, die al veel eerder, al meer dan een jaar vroeger, gearresteerd is, *d'Aulnis de Bourouill*, die zeer veel gedaan heeft om de Packard-groep op gang te krijgen. Hij had aanvankelijk de hoofdleiding van de zijde van B.I. met betrekking tot de Packard-groep in haar geheel.

A. Ik heb begrepen, dat *Deinum* het hoofd en de Roode de radio-specialist van deze groep waren.

52679. De **Voorzitter**: Inderdaad, maar dat waren de mensen hier in Nederland, die een belangrijke rol in deze organisatie hebben gespeeld. De Packard-groep is echter in de eerste tijd geïnstrueerd door *d'Aulnis de Bourouill*.

A. Ik meen, dat ik over iemand van die naam in Engeland heb gehoord.

52680. De **Voorzitter**: Hij is reeds 11 Juni 1943 in Nederland gekomen. Aangezien hij van het begin af aan relatie met de Packard-groep heeft gehad, dacht ik aanvankelijk, dat u hem nog ontmoet had. Bij wie is u gekomen?

A. Bij *Deinum*.

52681. De **Voorzitter**: En heeft die u medegedeeld, dat er voor u een taak was in het noorden?

52682. De **Voorzitter**: De Packard-groep is echter door het verloop van zaken met u in de noordelijke provincies niet geholpen geweest?

A. In elk geval maar zeer kort.

52683. De **Voorzitter**: Doordat u en uw marconisten gearresteerd zijn of tot werkloosheid gedoemd werden, was het op 10 November 1944 praktisch afgelopen?

A. Ja.

52684. De **Voorzitter**: Welke rang hadden de marconisten, die u kreeg?

A. Ik geloof, dat de meesten sergeant waren.

52685. De **Voorzitter**: U bent dus op 10 November 1944 gearresteerd. Wat is er verder met u gebeurd?

A. Ik werd gearresteerd op 10 November. Mijn gevangenschap heeft maar 2 dagen geduurd. Toen is het mij gelukt uit het Scholtenshuis te ontvluchten. Ik heb daarna een hele tijd gezwoeren. Ik heb geprobeerd de Rijn over te komen. Dat is niet gelukt en ik ben voor de tweede maal opgepikt, nl. in Wolfheze. Ik ben naar Velp gebracht: heb daar 11 dagen in de gevangenis gezeten en ben toen gekomen bij de O.T. in Arnhem. Daar ben ik misschien een maand geweest. Ik ben weggevloden en heb bij kennissen in Beekbergen gezeten. Daar was iemand, door middel van wie ik getracht heb weer in verbinding met Engeland te komen. Ik heb in mijn eigen code aan die persoon — een koerierster — een telegram meegegeven, maar ik heb nooit antwoord daarop gekregen.

52686. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u dat telegram meegegeven?

A. In Januari of Februari 1945. Of het ooit verstuurd is, weet ik niet.

52687. De **Voorzitter**: Was er geen middel om weer met de Packard-groep in contact te komen?

A. Dat was misschien mogelijk geweest. Toen ik voor de eerste maal door de Duitsers in Groningen gevangen was, heb ik ook adressen genoemd van Packard. Toen ik bij de Packard-groep wegging, bestond al het voornemen om die adressen op te geven. Ik dacht dus, dat ik dat gerust kon doen. Later bleek dat ook zo te zijn. Dat neemt niet weg, dat de Duitsers wel wisten, dat de hoofdgroep eigenlijk in den Haag zat. Daarom leek het mij, niet alleen voor mij zelf, maar vooral ook voor de Packard-groep, het meest raadzaam mij niet meer in die contreie te vertonen. Tussen haakjes: een van de veiligheidsmaatregelen, die mij geleerd was — en volgens mijn gevoel ook een van de meest belangrijke — was: als er zo iets gebeurt, moet je niet meer met de oude groep in contact komen, daarvoor wordt de groep zelf in gevaar gebracht. Daarbij komt, dat, als ik in die tijd het verhaal had verteld, dat ik hier heb kunnen vertellen, nl. dat ik in het Scholtenshuis gezeten had en na 2 dagen zonder hulp van buiten had kunnen ontsnappen, niemand mij zou hebben geloofd. Er zijn nu nog legio mensen, die het niet geloven.

52688. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u kunnen ontvluchten uit het Scholtenshuis?

A. Mijn fysieke constitutie is wat achteruitgelopen, maar in die tijd was ik min of meer acrobaat. Tussen het Scholtenshuis en het huis daarnaast was een gangetje, dat ongeveer 1½ meter breed was. Ik was opgesloten in een kamer op de bovenste verdieping. In die kamer sliepen 1 of 2 wachten. Verder was er niemand. Ik had boeien aan van een vrij ouderwets type. Ik mocht sigaretten roken. De Duitsers hadden mij ook tabak gegeven.

Daarom moest ik enige speling hebben, ook voor het eten b.v. Zij hebben mij een ketting gegeven, die om mijn polsen liep en die met een slot gesloten was. Toen ik naar de W.C. moest, werd de ketting losgemaakt. Toen ik weer terugkwam en de ketting weer aangebracht moest worden, heb ik zodanig met mijn handen gemanipuleerd, dat de ketting niet strak genoeg zat; met enige oefening kon ik uit mijn boeien komen. Ik ben toen des ochtends om zes uur het raam uitgeklimmen in de vensterbank en, mij aan de versiersels van het huis vasthoudende, ben ik naar het gangetje tussen beide huizen geklimmen en heb mij hier laten zakken met mijn voeten tegen de ene muur en leunende tegen de andere muur.

52689. De heer **Fokkema**: Zat u alleen in die kamer? Of zat er een wacht bij u?

A. De aflossing sliep er. Ik had expres te voren steeds enig lawaai gemaakt, zodat hij in zijn slaap daaraan gewend was.

52690. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u het raam openmaken?

A. Dat kon open, inderdaad.

52691. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hadden de Duitsers in de gaten, dat u bij de organisatie betrokken was?

A. Ja, direct toen zij mij grepen. In dat huis was al een zender gevonden; de mensen, die daar woonden, waren ook al gevangengenomen. Toen zij mij daar aantroffen, was er geen mogelijkheid meer om vol te houden, dat ik er alleen maar was om tabak te halen.

52692. De **Voorzitter**: U is in die dagen enige keren verhoord?

A. Ik zou zeggen: aan één stuk door.

52693. De **Voorzitter**: Heeft u uw code toen afgegeven?

A. Het enige, wat ik heb afgegeven — dat was geen afgeven eigenlijk; dat hadden zij zelf ook wel — dat waren mijn herkenningletters DBC en BGV, de letters, die in de eerste en in de laatste groep letters voorkwamen. Die wisten zij wel; zij hadden het station, dat voor mij telegrafeerde, al opgevangen en van mij hadden zij de laatste keren zo nu en dan een telegram er door heen gehad.

52694. De **Voorzitter**: Hadden zij telegrammen van u?

A. De gecodeerde telegrammen hadden zij kunnen hebben, maar zij hebben niet getracht ze te ontcijferen.

52695. De **Voorzitter**: Zij hebben u toch naar de code gevraagd?

A. Neen. Toen was ik al weg. Zij waren nog niet op 1/10 van wat zij hadden kunnen vragen.

52696. De **Voorzitter**: Waarop richtte zich allereerst hun belangstelling?

A. Adressen.

52697. De **Voorzitter**: Hebt u ook het adres van de marconist *Sutherland*, met wie u gedropt bent, afgegeven? Deze is toch op 11 November 1944 gearresteerd?

A. Ja. Ik had hem bijna 2 maanden te voren aan de O.D. in Amsterdam overgedragen, die hem direct naar Amsterdam zou overbrengen. Ik had er dus geen idee van, dat hij nog op zijn oude adres zou zitten.

52698. De **Voorzitter**: Hadden de Duitsers in het noorden een code-specialist?

A. Jawel. Op het ruwe verhoor volgde een kalm verhoor, door de chef van de zaak daar. Daarbij was iemand aanwezig, die een code-specialist bleek te zijn.

52699. De **Voorzitter**: Maar u zeide, dat zij niet aan de code toekwamen.

A. Ik bedoel: zij hadden vragen aan mij te stellen, waarbij haast was, vragen over adressen, waarmede ik in contact stond, e.d. Daarmede zijn zij begonnen. Als ik er na 2 dagen nog was geweest, zouden zij beslist zijn doorgedaan met de ondervraging.

52700. De **Voorzitter**: U sprak over een code-specialist, die bij de ondervraging was. Hoe ging dat?

A. Toen ik ondervraagd werd, kwam daar iemand, die geroepen was door de commandant. Hij moest controleren of de letters, die ik opgaf, klopten en of zij al eens gesignaleerd waren. Dat ging hij nakijken. Hij smoesde toen nog wat met de commandant.

52701. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Daaruit hebt u begrepen, dat hij een code-specialist was?

52702. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die zou u dus waarschijnlijk verhoord hebben, als u gebleven was? Maar u ging liever weg?

A. Ja.

52703. De **Voorzitter**: U gebruikte straks de uitdrukking: „het eerste ruwe verhoor”. Kunt u nader omschrijven, waarin dat ruwe verhoor bestond?

A. Dat ging met knuppels, vuisten, enz.

52704. De **Voorzitter**: Rent u ernstig mishandeld?

A. Ja. Ik heb voortdurend pijn in mijn rug, wat ik voordien nooit gehad heb. Dat kan ook een gevolg daarvan zijn. Maar het slaan met knuppels, enz. was niet het ergste daar.

52705. De **Voorzitter**: Hoezo?

A. Er zijn wel erger dingen gebeurd dan het slaan met knuppels. Maar enfin. Dat vond ik het minst leuke van de hele historie.

52706. De **Voorzitter**: Weet u wie dat gedaan heeft?

A. Ik ben later bij de P.R.A. geweest, die hieromtrent een onderzoek instelde. Ik heb daar ook wel foto's herkend, maar de naam weet ik niet meer.

52707. De **Voorzitter**: Is de dader na de bevrijding gearresteerd?

A. Ja.

52708. De **Voorzitter**: En veroordeeld?

A. Dat weet ik niet. Het interesseert mij ook niet. Ik wil het liefst deze geschiedenis vergeten.

52709. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben de Duitsers, toen u voor de tweede maal gepakt werd, niet begrepen, dat u het was?

A. Neen. Maar dat was in een geheel andere omgeving. Zij hadden photo's van mij kunnen rondsturen — ze hadden photo's van mij, zoals de photo op mijn persoonsbewijs —, maar dat hebben ze kennelijk niet gedaan. Toen ik voor de tweede maal gevangengenomen werd, was dat in een geheel andere omgeving en zag ik er ook wel enigszins anders uit. Ze hebben mij in elk geval niet met die man in het noorden in verband gebracht.

52710. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Moe bent u toen vrijgekomen?

A. Na elf dagen hebben ze mij vrijgelaten. Ik was z.g. een van die duizenden, die uit die omgeving geëvacueerd waren en trachtten uit hun vroeger huis nog spullen te halen. De adressen, die ik opgaf, hebben ze gelukkig niet gecontroleerd.

Zo kwamen er zovelen voor, dus daartegen hadden zij niet zo'n geweldige achterdocht.

52711. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen bleek u jonger dan 40 jaar te zijn en toen moest u werken. Toen hebben zij u bij de Organisation Todt (O.T.) geplaatst. Bsnt u daar wegge wandeld?

A. Ik ben niet zo maar weggewandeld; de mensen daar kregen om de zoveel tijd verlof. Ik kreeg ook verlof en toen ben ik weggebleven.

52712. De **Voorzitter**: Toen u uit Engeland kwam, had u waarschijnlijk een persoonsbewijs bij u. Hor was dat? Was dat goed of slecht?

A. Ik geloof, dat het perfect was. Ik geloof niet, dat er iets aan mankeerde.

52713. De **Voorzitter**: Is u het blijven gebruiken?

A. Ik heb het altijd gebruikt,

52714. De *Voorzitter*: Is het wel eens gecontroleerd?

A. Verscheidene keren.

52715. De *Voorzitter*: Zonder dat het aanleiding gaf tot moeilijkheden?

A. Ik heb er geen nadelige gevolgen van ondervonden. Ik heb het tot het einde toe gebruikt.

52716. De *Voorzitter*: Heeft u het weleens vergeleken met een echt persoonsbewijs?

A. Neen, daarvan heb ik geen verstand. Bij de Packard-groep hebben zij het vergeleken.

52717. De *Voorzitter*: Achttē men het daar voldoende!

A. Ja. De Packard-groep achttē het niet nodig een ander te geven.

52718. De *Voorzitter*: Heeft u zelf nog iets op te merken, wat voor de commissie van belang kan zijn?

A. Ja. Ik ben in talen vrij slecht; daardoor maakte ik in het Engels spreken enkele keren een fout. Nu werd de bewoner van het huis, waar ik in Groningen woonde, achterdochtig, omdat ik slecht Engels sprak. Hij heeft toen aan de weerberichtentelegrafist — de bewoner van dat huis was een broer van die telegrafist — gevraagd naar Engeland te telegraferen om mijn signalement. Dat heeft hij gedaan, hoewel hij zelf mij volkomen vertrouwde, maar om zijn broer esn plezier te doen. Daarop is vanuit Londen niet direct gereageerd, omdat men dit natuurlijk vrij raar vond. Men heeft mij vanuit Londen toen telegrafisch gevraagd, of ik goed vond, dat zij mijn signalement stuurden. Ik vond het juist goed, dat zij een nauwkeurig signalement van mij gaven. Dit is dus ook een bewijs van de voorzichtigheid, die in Londen betracht werd.

52719. De *Voorzitter*: Maar men had in Londen wel andere methodes. Heeft u niet mee gekregen een z.g. test-question, een afgesproken vraag, waarop u een bepaald antwoord moest geven?

A. Dit geldt alleen voor Londen. Gesteld, dat deze telegrafist achterdocht had gekregen, dan kon hij mijn signalement ook krijgen, maar niet een bepaald woord van mij op een vraag van hem.

52720. De *Voorzitter*: Men had u vanuit Londen een vraag kunnen stellen.

A. Dat hebben zij ook enkele keren gedaan. Enkele keren hebben zij mij een bepaalde vraag gesteld.

52721. De *Voorzitter*: Had u daarvoor één test-question of meer?

A. Meestal — daaraan gaven zij de voorkeur — gewoon vragen, die betrekking hadden op bijzondere omstandigheden uit het leven in Londen.

52722. De *Voorzitter*: Dus geen afgesproken antwoord?

A. Ook wel. Aan het eind van hun telegrammen werd altijd een willekeurige naam gezet, maar als de naam „Victor” werd gebruikt, moest ik ook met een bepaalde naam antwoorden. Dat gebeurde, wanneer zij even wilden weten of het O.K. was. Dat heb ik één of twee keer gedaan. Er waren nog veel meer van die foefjes. Ik moest b.v. elk telegram met een klinker beginnen. Het wemelde van die foefjes.

52723. De *Voorzitter*: Hebt u die dingen allemaal uit het hoofd moeten leren?

A. Ja. Ik geloof, dat ik meer checks heb gehad dan normaal was, juist omdat mijn eerste opdracht nogal gevaarlijk was en de kans om er in te vliegen groot. De mogelijkheid om gevangenneming kenbaar te maken moest zo groot mogelijk zijn. Gebleken is, dat ik een goed geheugen had voor zulke dingen, iets, dat mij tot dusver niet bekend was geweest. Ik dacht altijd, dat het vrij beroerd was.

De *Voorzitter*: Als u zelf geen mededelingen meer hebt te doen, die naar uw mening voor de commissie van belang kunnen zijn, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

K. A. MANS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

FRANCISCUS JOHANNES MARIA ROELVINK,
oud 49 jaar, wonende te Oirschot, dierenarts.

Hij legt de eed af als getuige.

52724. De **Voorzitter**: U hebt gedurende de bezettingstijd geruime tijd als gijzelaar vertoefd in Beekvliet, te St. Michielsgestel. Gedurende welke tijd bent u daar geweest?

A. Van Januari 1943 tot December 1943.

57725. De **Voorzitter**: Naar ik meen, had u nogal wat bewegingsvrijheid.

A. Zeer veel zelfs

52726. De **Voorzitter**: Hoe was dat mogelijk?

A. De historie begint in Haaren.

52727. De **Voorzitter**: U bent dus eerst als gijzelaar in Haaren geweest? Van wanneer af?

A. Van 13 Juli 1942.

52728. De **Voorzitter**: In Januari 1943 zijn derhalve deze gijzelaars uit Haaren overgebracht naar St. Michielsgestel. Wilt u ons thans vertellen hoe u die bewegingsvrijheid kon hebben?

A. In Haaren was het in het begin zeer moeilijk om enig contact te krijgen met de buitenwereld. Het werd geprobeerd door middel van de brandweer uit Tilburg, die stoelen en tafels bracht en dan briefjes meekreeg. Het gebeurde ook door middel van de tuinknecht, die briefjes meenam; ook door middel van de drie burgemeesters uit Oisterwijk, Haaren en Berkel-Enschot, die reeds met de mensen uit Buchenwalde, die er hadden gezeten, contact hadden opgenomen. Die namen regelmatig briefjes en berichten mee. Het gebeurde zeer omzichtig, maar het lukte toch, totdat op een gegeven ogenblik het toeval zich voordeed, dat één van de varkens, die toebehoorden aan de heer *Kiithe*, ziek werd. Dat was de chef van de S.D. in den Bosch. Dat was nogal een zeer kostbare geschiedenis voor hem en door middel van prof. *Goudriaan*, die toen leider was van de gijzelaars in Haaren, werd gevraagd, of er niet een dierenarts was. Toen dat geval zich voordeed zei ik: wat nu? Mijn gevoel was om niets te doen, maar er was een contactmogelijkheid met de knechts, die op die stal werkten, en in overleg met prof. *de Quay* en prof. *Goudriaan* heb ik gezegd: goed, ik zal dan zien, of er geen gelegenheid bestaat contact met de buitenwereld te krijgen. Het spreekt vanzelf, als die varkens ziek zijn, dat er medicijnen moeten komen, sera, instrumenten, enz. Gezien die omstandigheden was het gemakkelijk om tegen *Wacker*, toen commandant in Haaren, die dezelfde functie bij de politie had gehad als *Kiithe*, te zeggen: ik moet naar huis om dit of dat te halen. Dat is zo geleidelijk aan opgebouwd en men zei: wat moet die onnozele veearts voor dingen doen; die krijgt het volle vertrouwen. Ik kreeg dus het volle vertrouwen van de kok *Fischer* en de commandant *Wacker*. Dat werd dus al vrij spoedig uitgebouwd door middel van mijn vrouw thuis tot het krijgen van contact met de buitenwereld. Zo is dat geleidelijk uitgebreid.

Toen de tweede ploeg gijzelaars in Januari 1943 uit Haaren werd overgeplaatst naar St. Michielsgestel, zijn een aantal doktoren en pater *Gall* achtergebleven voor de verzorging van de gevangenen.

In de eerste tijd van de gijzelaars waren er geen gevangenen; geleidelijk zijn er meer gevangenen gekomen. Het eerste opzienbarende feit was, dat mejuffrouw *Terwindt* was gedropt als agente en op een nacht in Haaren werd gebracht.

52729. De **Voorzitter**: Dit was in de tijd, dat u al in St. Michielsgestel was?

A. Ik was nog in Haaren. Het is in 1942 geweest.

52730. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Terwindt* heeft hier verklaard, dat zij is gedropt in Februari 1943.

A. Dit is toch voor mij als het ware de eerste aanwijzing geweest, dat er iets was met de gevangenen, die boven zaten — op de derde verdieping — en vrij geïsoleerd waren. Men zei, er is contact met Engeland.

52731. De **Voorzitter**: U bent in Januari 1943 in St. Michielsgestel gekomen, maar ook daarna kwam u voortdurend in Haaren vanwege de varkens. Het is dus zeer goed mogelijk, dat u toen elders van de komst van mejuffrouw *Terwindt* gehoord hebt.

A. Het is betrekkelijk geruime tijd geleden en er is weinig, wat aanleiding is geweest, de feiten vast te leggen, zodat ik volledig op mijn geheugen moet afgaan. Mijn gedachte is echter, dat het mij opviel, dat er iets aan de hand was met de gevangenen op de derde verdieping, waar ook generaal *Röell* zat. De heren, die achtergebleven waren in Haaren, hadden ook het verzoek gedaan, of ik zou willen blijven i.v.m. de uitbreiding van de stal met paarden en dergelijke. Mijn standpunt was: ik heb meer bewegingsvrijheid, wanneer ik in St. Michielsgestel zit en telkens wordt opgebeld, dan wanneer ik in Haaren zit en steeds om naar buiten te komen het een of ander smoesje moet verzinnen. Dat was een moeilijke keus. Achteraf is gebleken, dat ik juist heb gekozen, doordat ik tweemaal in de week — Woensdag en Zaterdag — naar Haaren ging. Telkens, als er iets aan het vee mankeerde, moest ik natuurlijk naar huis. Hierdoor werd een band gelegd met brieven en dergelijke, die door mijn vrouw werden doorgegeven. Ik kreeg dus nogal wat bewegingsvrijheid. Bij het kamp Ruwenberg, waar bij de fraters nog wat vee was, is eens een rund geslacht, omdat zij vlees nodig hadden, maar dat is ook prompt afgekeurd geworden.

Zo ontstond de connectie tussen Beekvliet, Haaren en Ruwenberg, waarbij ik veel bewegingsvrijheid had.

52732. De **Voorzitter**: Nu is het punt, waarom het gaat, het volgende: Bij de gevangen parachutisten in Haaren hebben o.m. gezeten *Ubbink* en *Dourlein*. Einde Augustus 1943 zijn zij uitgekomen. Wat er daarna met hen is gebeurd, is met het oog op hetgeen wij u te vragen hebben niet van belang, maar wel is van belang, dat zij verklaard hebben, dat zij tijdens hun verblijf aldaar een bericht uit de gevangenis hebben weten te krijgen en dat zij daarop op een gegeven moment ook antwoord hebben gekregen. Er zit een moeilijkheid in de data, die wij nog niet hebben kunnen oplossen. *Dourlein* zegt in een rapport, dat zij ongeveer 14 Mei 1943 het antwoord hebben gekregen, luidende:

„Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal onderzocht worden.”

Volgens de gegevens uit Londen is het bewuste telegram binnengekomen op 23 Juni 1943. Dat klopt dus niet. Op het ogenblik kunnen we dat niet verklaren. Het gaat ons er thans in de eerste plaats om te onderzoeken, of er inderdaad een dergelijk bericht is weggestuurd en wanneer dat is geschied. Wij hebben gehoord dr. *Steyns*, die heeft verklaard, dat hij een soortgelijk bericht naar buiten heeft gebracht, hetwelk tenslotte zou zijn terechtgekomen bij mevrouw

Landzaat, die op de Giebbeberg woonde en die er verder voor gezorgd zou hebben, dat het bij een zender is gekomen. Het is niet duidelijk, of het bericht, dat de heer *Steyns* uit Haaien heeft gesmokkeld, inderdaad het bewuste bericht is geweest. De mogelijkheid bestaat echter ook, dat u een soortgelijk bericht naar builen heeft gebiacht, en dat zouden wij dan gaarne van u willen weten.

A. Dat klopt. Op een Zaterdag ben ik van St. Michielsgestel in Haaren gekomen en toen was liet de gewoonte, dat ik met de achtergebleven doktoren aan tafel at. Nauwelijks was ik binnen, of zij vertelden mij, dat er iets bijzonders aan de hand was.

Het zijn niet *Ubbink* en *Dourlein* geweest, die een bericht hadden meegegeven, maar *Drake* en *Dourlein*. Zij zaten op de derde verdieping en door middel van een gaatje in het plafond hebben zij eerst gekeken wat voor man de gevangene was, die een verdieping lager zat. Door middel van de centrale verwarming hebben zij weten te bereiken, dat de dokter, die bij die gevangene kwam, een codezin mee naar buiten nam, welk bericht door dr. *Tellegen* en dr. *Steyns* aan mij is doorgegeven geworden. Het moet een codezin zijn geweest, want zij zeiden: „Je moet het nu uit je hoofd leren en denk er om, het is van belang, hoe de woordzetting en alles is.” Er mocht dus niets aan gevarieerd worden. Het draaide niet om de inhoud van het gezegde, maar om de volgorde der woorden.

52733. De **Voorzitter**: Was het een codezin in de Nederlandse taal?

A. Ja.

52734. De **Voorzitter**: Weet u ook, of die zin betrekking had op het feit, dat er een aantal uit Engeland gezonden parachutisten daar gevangenzat?

A. Naderhand ben ik dat te weten gekomen. Ik wist, dat het van parachutisten was. Toen is mij verzocht: Zorg, dat dit bericht in Engeland komt. Ik heb daarvoor overleg gepleegd met de heer *de Quay*, die daarna de heer *Eindhoven* op mij afgestuurd heeft, die eens een praatje met mij kwam maken en vroeg: vertel mij dat bericht eens? Ik zei: Ik heb er niets aan om het te vertellen, als u niet de mogelijkheid weet om dit bericht naar buiten te brengen.

Dat is toen met mr. *de Graaff*, uit Eindhoven, die regelmatig in Bazel kwam, in de Kanonecasse 27, in Bazel terechtgekomen; van daaruit is het doorgedaan en veertien dagen later is bericht teruggekomen, dat het bericht in konden ontvangen was en dat zij het begrepen hadden. Ik heb die mededeling teruggebracht in Haaren.

52735. De **Voorzitter**: U hebt verteld, dat, als u thuiskwam, u bepaalde berichten aan uw vrouw mededeelde en dat zij zorgde, dat die verder kwamen. Dat had dus waarschijnlijk in hoofdzaak betrekking op mededelingen van gijzelaars aan familieleden hier in het land. Wist uw vrouw geen weg naar een zender?

A. Behalve die weg, die goed was. Je wist nooit, of een bericht in Engeland aankwam, maar er was een tweede mogelijkheid via een zender. Daarom heb ik toen het verzoek gericht aan mijn vrouw: kijk, of je een zender te pakken kunt krijgen, die in contact staat met Engeland. Zij heeft toen een vriend van mij, drs. *J. Nijssen*, in Laren, in de arm genomen, met het verzoek: weet jij soms contact met Engeland? Hij heelt toen later bericht, dat er door middel van de oud Indisch ritmeester *Treffers*, die ook in Laren of Blaricum woonde, mogelijkheid was voor uitzending naar Engeland. Of langs deze weg inderdaad een bericht verzonden is, weet ik niet. Nu ik er over nadenk, had ik dat na de oorlog wel kunnen checken, maar heb dat niet gedaan.

52736. De **Voorzitter**: Is er van die kant geen antwoord gekomen?

A. Neen; de zaak was voor mij af, zodra mr. *Eindhoven* mij het bericht gaf, dat de zaak rond was.

52737. De **Voorzitter**: U hebt derhalve ook een poging gedaan om het bericht door middel van een zender naar Londen uitgezonden te krijgen en de laatste persoon, die daarbij betrokken was, is geweest de u bekende ritmeester *Treffers*, maar langs die weg is in ieder geval nimmer een antwoord gekomen. Leeft de heer *Treffers* nog?

A. Ja, hij heeft een manege ergens in de buurt van Enschede, maar dat adres kan ik u wel bezorgen. De heer *Nijssen* leeft ook nog en woont in Blaricum Berkenlaan 4 of 6.

52738. De **Voorzitter**: Een andere weg is die geweest, welke gegaan is van u naar de heer *Eindhoven*, van hem naar mr. *de Graaff* en door mr. *de Graaff* naar Zwitserland en zo weer terug.

A. Uit Zwitserland is veertien dagen later bericht gekomen: de zaak is rond.

52739. De **Voorzitter**: Dus daarover kan mr. *de Graaff* definitief uitsluitel geven?

A. Ik heb alleen van mr. *Eindhoven* gehoord, dat een *de Graaff*, uit Eindhoven, daarin betrokken is geweest. Die zou voor Philips regelmatig contact hebben met Zwitserland.

52740. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u dat bericht in Haaren op een Zaterdag hebt gekregen. Is het u mogelijk om enigermate te bepalen, wanneer dat ongeveer zal zijn geweest?

A. Prof. *de Quyn* is uit St. Michielsgestel ontslagen met de mededeling, dat hij zich als reserve-officier had te melden in Amersfoort. Hij is ondergedoken. Aangezien ik met hem op dezelfde kamer zat, heeft hij gevraagd: indien het noodzakelijk is, weet je dan een onderduikadres voor me? Ik zei: als het nodig is, kun je naar Oirschot komen voor een tijdelijk onderdak; in verband met de Unie-geschiedenis is het natuurlijk mogelijk, dat je aan je gelaatsuitdrukking en je befaamde neus herkend wordt, zodat het niet uitgesloten is, dat ik je daar niet verder kan onderbrengen. Hij is ontslagen en naar huis gegaan; in de 2 of 3 dagen, die hij had om zijn zaken te regelen, is hij in de nabijheid van Beers geweest. Hij heeft ter camouflage geschreven, dat hij afscheid nam en zich ging melden in Amersfoort en dat ik hem na de oorlog wel zou terugzien.

52741. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen: het moet vóór die tijd zijn geweest?

A. Ja, het moet in Mei of begin Juni zijn geweest, omdat *de Quay* op 6 Juni 1943 uit St. Michielsgestel is weggegaan.

52742. De **Voorzitter**: Weet u dit zeker?

A. Het is geheugenwerk. Er is tegelijkertijd nog een vijftal anderen naar Amersfoort gebracht.

52743. De **Voorzitter**: Hierdoor wordt het tijdstip althans enigermate benaderd. Het bewuste telegram is volgens de Londense gegevens te Londen binnengekomen op 23 Juni 1943.

A. Dus er is uit Bazel een telegram gekomen?

52744. De **Voorzitter**: Dit laat ik nog even daar; in ieder geval is een telegram, dat nogal opschudding heeft verwekt, hoewel verminkt, binnengekomen op 23 Juni 1943.

A. Kort daarop is bij de gevangenen in Haaren met betrekking tot de parachutisten ook iets geweest, maar ik weet niet wat. Ik had natuurlijk met die mensen geen contact, maar ik hoorde wel iets van de dokter of, wat ook nogal eens gebeurde, van *Siegfried Hornstra*, een communist, of van een andere man, *Karel de Jager*. Ik denk, dat *Siegfried Hornstra* nogal wat actief bezig is geweest met de hulp voor de ontvluchttingspogingen. Op een gegeven ogenblik kreeg ik het verzoek: zorg voor heel veel touwwerk om de pakjes van de voedselpakketten! Later ben ik dit gaan combineren met de wijze, waarop zij zijn ontsnapt.

52745. De **Voorzitter**: Van die ontsnapping heeft u dus gehoord?

A. Ja. De hele zaak was bewaakt en in opschudding; toen hoorde ik al gauw, wat de oorzaak was.

Er is ook nog een verzoek gedaan door *Hornstra* of een van de andere communisten: kunt u of een van de gepensioneerden zorgen voor een vijltje en een zaagje? Ik heb toen ijzerzaagjes gedeponerd in de garage, waar hij regelmatig kwam. Het waren stukken van ijzerzagen, die op een gegeven ogenblik werden bezorgd bij wie ze nodig hadden.

52746. De **Voorzitter**: Was *Siegfried Hornstra* een z.g. Amersfoorter. d.w.z. iemand, die uit het kamp te Amersfoort naar Haaren was overgeplaatst voor de zorg van de keuken en andere huishoudelijke diensten?

A. Ja.

52747. De **Voorzitter**: Weet u, waar hij tegenwoordig vertoeft?

A. Neen. Enige tijd geleden heb ik een oproep gekregen van dr. *Steyns*: „*Siegfried Hornstra* is gevangengenomen in Duitsland en het gaat om zijn hachje, want hij schijnt een Engelsman doodgeschoten te hebben." Het was een ruwe kerel, maar hij durfde wat ondernemen. Hij is naderhand in een Duits uniform met medenemen van het motortje van de commandant ontsnapt op een Zaterdagavond. Daarna is hij bij mij terechtgekomen en heeft bij mij enige dagen ondergedoken gezeten. Het was op een Zaterdagavond, dat ik een lezing hield met lichtbeelden in St. Michielsgestel. De film was het bezoek van Prinses *Juliana* aan het paardensportfeest te Oirschot. Die nacht kon ik niet thuiskomen vanwege de mist. Mijn vrouw belde mij op en ik zei: „Het spijt mij, dat ik hem niet direct kan ontvangen, maar laat hem maar blijven logeren, want ik kan niet thuiskomen." De volgende dag zat hij op mijn zolderkamer op mij te wachten. Op het ogenblik verkeert hij in moeilijkheden in Duitsland. Wat de oorzaak hiervan is, weet ik niet, maar het gaat wel om zijn hachje. Het doodschieten van iemand is wel niet direct gepermitterd, maar men kan toch iemand, die zo'n verleden achter zich heeft, toch daarvoor niet het leven benemen.

52748. De **Voorzitter**: Is dit het enige geval geweest, dat u een bericht van die aard hebt gekregen om het buiten de gevangenis te Haaren te brengen? Dus een bericht, waarin er sprake van was, dat er in Haaren een groot aantal parachutisten gevangenzat?

A. Neen, ik heb reeds genoemd mejuffrouw *Terwindt*, die daar is opgenomen onder een andere naam. Omdat het echter een juffrouw was, die bij de K.L.M. had gewerkt, ben ik gaan combineren en ben tot de conclusie gekomen, dat het mejuffrouw *Terwindt* moest zijn, omdat er toen nog niet veel stewardessen waren. Een maand, nadat zij daar zat, bleek, dat zij mejuffrouw *Terwindt* was. Wanneer er werd geïnformeerd: zit die of die daar, dan ging men niet direct zoeken naar de naam, maar naar de persoon en de omstandigheden. Zo heeft er ook gezeten een overste *Tonnef*, die er eerst onder een heel andere naam heeft gezeten, zodat ik een keer een bericht heb doorgegeven: *Tonnet* zit niet in Haaren. Naderhand is mij gebleken, dat het een fout van mij is geweest.

52749. De **Voorzitter**: Ik bedoelde met mijn vraag zoëven of het geval, dat wij hebben behandeld, het enige geval is geweest, waarin u van de daar gevangenzittende parachutisten zelf een verzoek hebt gekregen om een bericht naar buiten te brengen.

A. Dat ik er mij bewust van ben geweest, is dit het enige geval geweest, maar het kan zijn, dat er nog andere gevallen zijn geweest.

52750. De **Voorzitter**: De zin, die u heeft meegekregen en die u noemde een codezin, was dus van die aard, dat u daaruit op dat moment niet de conclusie kon trekken, dat het een bericht was, dat er een groot aantal uit Engeland gekomen parachutisten in Haaren gevangenzat?

A. Neen, het was een voor de hand liggend praatje. Ik kon er geen touw aan vastknopen, wat aanleiding voor mij kon zijn om te zeggen: dat is het.

52751. De **Voorzitter**: is het bericht, dat u hebt gekregen, een ander geweest dan het bericht, dat dr. *Sfeyns* had gekregen?

A. Het is precies hetzelfde.

52752. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt zelf mejuffrouw *Terwindt* nooit gezien?

A. Ik ken haar niet van gezicht, maar ik heb op de binnenplaats veel dames rond zien wandelen.

52753. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren er veel dames?

A. Ja; als ze veel in een gezelschap wandelden, waren het meestal doodgewone gevallen, die wegens illegaal werk in Nederland gepakt waren, maar van tijd tot tijd kwamen er ook, die alleen, geïsoleerd, gelucht werden, maar wie dat zijn geweest, weet ik niet.

52754. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u het geleverd die varkens zo lang ziek te houden?

A. Dat was een klein kunstje. Wanneer ze een dag te veel eten kregen, aten ze de volgende dag minder; dun bleef de bak vol. Wanneer je de varkens genoeg te eten gaf en je vulde de bak nog eens, dan kon de klacht naar de keuken gaan: de varkens willen niet goed eten. Dan werd gezegd: ze zullen wel ziek zijn. De opzet is eigenlijk aldus geweest, dat was afgesproken: als je mij in Haarn nodig hebt, bel je. Maar na veertien dagen, toen ik het een en ander meer wist, was er wel een mogelijkheid om op eigen initiatief te gaan. Het enige risico was, dat je naar de commandant ging en zei: ik heb bericht gekregen, ik moet even naar Haaren, omdat daar varkens ziek zijn. Als hij dat slikte, was het goed, maar als hij opbelde naar Haaren: zijn er varkens ziek, zou het wat mislopen. Met de mensen, die voor de varkens zorgden, had ik dan ook afgesproken: ze hadden al gedacht, dat het niet zo was, dus de dokter zou wel terugkomen.

52755. De **Voorzitter**: Dr. *Steyns* heeft inderdaad gezegd, dat u en hij hetzelfde bericht uit Haaren hebben gebracht en dat u eigenlijk pas later van elkaar hebt bemerkt, dat u dat beiden hebt gedaan.

A. De situatie is eigenlijk zo geweest: er was een onderlinge afspraak om geen illegale of onjuiste dingen te doen, zodat, wanneer er iemand werd gepakt, hij er zich als het ware op kon beroepen: er is een afspraak geweest, dat wij niets zouden doen, dat maar enigermate het vertrouwen zou kunnen schokken of ern knauw zou kunnen geven aan de vertrouwenspositie, maar ik ben zo'n lammeling geweest, ik heb het toch gedaan.

Wanneer een van de vijf werd gepakt, nam hij dus alle schuld op zich en zei: de andere kerels hebben er niets van geweten. Wanneer ik Woensdag of Zaterdag kwam, had dikwijls eerst de één een boodschap en ging ik niet hem in de tuin wandelen; dan zei de ander: ik moet je wat laten zien. Zij wist het van elkaar niet. Over de boodschap was in de kamer voldoende gesproken, maar dat het werd overgebracht, wisten zij van elkaar niet. Ik kan mij dun voorstellen, dat dr. *Steyns* zei: ik weet niet, op welke wijze *Roelvink* dat bericht naar buiten heeft gebracht.

52756. De **Voorzitter**: Zo zegt hij het ook. Hij zegt namelijk: hij (dat bent u) kreeg op een gegeven ogenblik het bewijs in handen, dat ik contact met een zender had. Dat zou u dus in het eerst niet hebben geweten.

A. Ik kon weleens raden naar de manier, waarop dr. *Steyns* de berichten zelf meenam naar den Bosch, maar ik had er geen belang bij, het te weten; integendeel.

52757. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u nooit betrap?

A. Neen, ik ben er altijd doorheen gekomen.

52758. De **Voorzitter**: Heeft u zelf in dit verband nog iets op te merken, dat u voor ons van belang acht?

A. Ik weet niet of het in verband staat met dit onderhoud, maar er is op een gegeven ogenblik in een S.S.-er, die een klein verschil van mening had met de S.D. in Eindhoven, een brief via *Vorriink* bij de doktoren gekomen.

Ik had een hele stapel brieven en het was de gewoonte, dat mijn vrouw ze allemaal nalas. Er was een brief van de S.S.-er, dat hij door de S.D. was gevangengenomen, terwijl hij zo goed voor *Giskes* had gespionneerd bij de S.D. en de S.S. Die brief heb ik in eer. jampot gedaan en in de grond begraven. Na de oorlog is hij terechtgekomen bij *Boekooy*, die bij de staf van de Prins zat. Deze zei: ik zal die brief wel brengen bij een instantie, die het verder gaat napluizen. Er bestaat dus een contactmogelijkheid van *Giskes* met de Ast-V-Abwehr. Of er met die brief nog weleens iets is doorgeslipt, weet ik niet. Ik heb nog verschillende besprekingen gehad met de vrouw van een dokter in Delfzijl, *Oosterhuis* (*Zwaantje*). Er is ter sprake gekomen, dat een zeer groot bedrag, nl. f 150 000, zou worden beschikbaar gesteld door een dame van de Zweedse legatie voor de mogelijkheid van de omkoping van wachten om *Oosterhuis* er uit te brengen. Dit is afgesprongen, doordat op de dag, dat die man op zich had genomen, *Oosterhuis* er uit te brengen, een rechtszitting werd gehouden in Haaren.

Het was dus een absolute onmogelijkheid, op die dag er iemand uit te halen. Het is naderhand gebleken, dat het een oplichter is geweest.

52759. De **Voorzitter**: Was dat een bewaker?

A. Neen. De tussenpersoon in de buitenwereld ken ik niet; dat is het contact geweest met *Piet van Leeuwen*. Aan twee bewakers is geld geboden tot een bedrag van f 135 000 met de garantie, dat zij niet zouden worden vervolgd na de oorlog, als zij nu het risico op zich namen om, wanneer er iemand met dr. *Oosterhuis* naar buiten kwam, deze personen door te laten. Hij zou dan in den Bosch worden afgeleverd in een hotel. Zodra hij dan zijn weg kon gaan, zou het geld worden overhandigd.

52760. De **Voorzitter**: Hing dat dan van die ene dag af?

A. Ja. Hij gaf mij op: „Op die dag kan ik hem er uit krijgen.“ Toen bleek echter, dat er op die dag in Haaren rechtszitting was, dus leek het mij een onmogelijkheid. Naderhand is het ook gebleken mis te zijn.

52761. De **Voorzitter**: Hoe is dat gebleken?

A. Doordat, toen hij met *Piet van Leeuwen* onderhandelingen voerde, hij tot de bekentenis is gebracht, dat het hem om geld was

te doen en dat hij geen connecties had. Verder is er nog contact geweest met mijnheer *Voorhoeve* in verband met uitzendingen en mensen, die daar zaten, en met mevrouw *van der Pol* uit Eindhoven, die er regelmatig voor zorgde, dat vliegeniers, die naar Nederland waren gekomen, via België naar Engeland werden gebracht.

Er zijn ook vele kleine contacten geweest, waarvan ik niet weet of zij in verband staan met de geschiedenis, waarover wij het zojuist hebben gehad.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

F. J. M. ROELVINK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittevaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANDREAS WILHELMUS MARIA AUSEMS,

oud 44 jaar, wonende te Zaandijk, werktuigkundig bouwkundige.

Hij legt de eed af als getuige.

52762. De **Voorzitter**: Volgens de lijst, welke wij hebben gekregen van B.I., bent u in de nacht van 29 Februari op 1 Maart 1944 gedropt. Misschien kunt u ons eerst vertellen, hoe u in Engeland bent gekomen.

A. In September 1943 werd onze marconist *Tony van Schendel* gearresteerd. Hij had toen zijn code en andere gegevens plus zijn zender bij zich.

52763. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „onze" marconist?

A. De marconist van de Radiodienst; daar was ik toen aan verbonden. Ik werkte met *Ton van Schendel* als marconist en *Lange Jan* of *Jan Thijssen*, later, in 1945, gefusilleerd bij de Woeste Hoeve. Wij hadden in 1943 dit werk gedaan, om overal in het land zendkringen op te richten en gelegenheid te maken, dat gezonden kon worden.

52764. De **Voorzitter**: Weet u iets van het begin van de Radiodienst af?

A. Ik ben er, praktisch gesproken, van begin af bij geweest.

52765. De **Voorzitter**: Dan zou ik eerst met u willen bespreken, hoe de organisatie van de Radiodienst is ontstaan, wie deze heeft opgezet, hoe hij gewerkt heeft, enz.

A. In September 1942 moest ik onderduiken. Ik ging bij Fokker, waar ik toen was, weg en kwam in de buurt van Amersfoort terecht op een of andere boerderij, waarvan de boer in connectie stond met *Jan Brouwer*, een veehandelaar uit Baarn en een bekend aanloopadres voor alle mogelijke legale en illegale dingen uit die tijd. Ik heb voor *Jan Brouwer* nogal eens wat brieven weggebracht en onderzoekingen gedaan, totdat ik op een avond in Januari 1943 bij *Brouwer* thuis komende, daar *Jan Thijssen* trof. *Jan Thijssen* was daar in de buurt terechtgekomen, doordat *Jan Brouwer* de man was, die ten noorden en ten westen van Amersfoort de illegale verzorgde.

52766. De **Voorzitter**: Kende u *Jan Thijssen* al van vroeger?

A. Ja, van het vliegveld Teuge, waar wij ons samen met zweefvliegen hebben beziggehouden. Hij stelde mij voor, deel te nemen aan de op te richten Radiodienst, die voor de O.D. en eventueel voor andere organisaties zou proberen de verbinding met Engeland tot stand te brengen en ook het binnenlandse net op te bouwen, waardoor wij overal contact met elkaar konden hebben.

52767. De **Voorzitter**: Had *Thijssen* daarvoor al contact gehad met de inlichtingendienst van de O.D.?

A. Ja, *Thijssen* heeft waarschijnlijk al direct in het begin van de oorlog zijn contact gekregen. Hij was bij de opsporingsdienst van de radio, samen met *Ton van Schendel*, die marconist was.

Deze mensen kenden dus elkaar en het werk. Het lag dus voor hen voor de hand, speciaal aandacht te wijden aan het radiowerk. Dit heeft geleid tot het vinden van dat groepje mensen, die in het noorden van het land beschikten over een zender, welke op de een of andere manier in handen was gekomen van iemand in Delfzijl, die, naar ik meen, *Prins* heette.

De **Voorzitter**: Hij heette, geloof ik, *Koning*, maar het verband is duidelijk.

A. *Thijssen* en *Ton van Schendel* gingen naar het noorden van het land, waar zij contact wisten tot stand te brengen. Zij vonden het toen echter beter, naar het midden van het land terug te komen. Hier kwamen toen bij elkaar: *Freddy van Delfzijl* en *Andries de Graaf*, naar ik meen toentertijd uit Enschede, met zijn zoon *Bob*, die toen in Arnhem woonde.

52768. De **Voorzitter**: In welke tijd was dat?

A. Einde 1942 kwam ik op de boerderij en in begin 1943, want toen zat *Jan Thijssen* bij *Jan Brouwer* om thuis aan het werk te gaan met de zender.

Brouwer zei toen: dan heb ik de geschikte vent in de buurt zitten! Hij haalde mij en zo ontmoetten wij elkaar weer, terwijl wij elkaar van vroeger kenden. Wij wisten dus direct, wat wij aan elkaar hadden.

Wij hebben toen op ons genomen het inrichten van zendkringen. Het was in Januari, Februari of Maart 1943, dus nog vóór de Meistaking.

52769. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder het inrichten van zendkringen?

A. Het opsporen van een goed adres, waar de antenne behoorlijk kon uithangen, zonder dat het in de gaten liep, en waar de mogelijkheid was om te vluchten. Het ging er dus om de buurt te bekijken: Hebben wij daar contact? Kunnen wij daar in de buurt slapen en eten krijgen? Dan kwam eindelijk het overbrengen van het toestel en het aanwezig zijn, wanneer gezonden werd. Op zo'n zenddag kwam *Ton van Schendel* en zei: ga mee, *Andries*, ik heb boodschappen! Dan stapten wij op de fiets en werd er gewerkt.

Nu moet mij daarbij van het hart, dat de meeste telegrammen van O.D.-kringen kwamen. Wij hadden zo graag de bundeling van het gehele verzet, van alle groeperingen en niet alleen van de O.D., naar Engeland overgebracht. Dat werd natuurlijk urgent, toen wij de Meistaking kregen. Wij hebben toen alles, wat betrekking had op de verklaringen van het Standgericht, en de artikelen, die hierover in de couranten verschenen, namelijk over het verzet en het neerslaan daarvan, naar de overkant gebracht. Dat dit op dat moment erg werd gewaardeerd, hoorden wij niet.

52770. De **Voorzitter**: Met welke instantie stond die zender in verbinding en hoe reageerde die instantie? U zegt: „wij hoorden niets".

A. Er was natuurlijk contact tussen marconist en marconist, anders kon men niet aan het werk gaan.

De **Voorzitter**: Er zijn massa's mensen geweest, die geprobeerd hebben contact te krijgen met de overkant, maar het niet hebben gekregen. U had dus een zender, een code en als er werd gezonden, kwam van de overkant het bericht „begrepen". Dat was dus in orde?

A. Ja, want dat was meegekomen met de zender, die in het noorden was aangekomen. Alles kwam mee en was in handen van *Thijssen*; *Tony van Schendel* was er voor de codegegevens.

De **Voorzitter**: Als ik u goed heb begrepen, dan was het onbevredigende, dat men, technisch gesproken, contact had, maar dat er over de inhoud van het gezondene geen contact was.

52771. De heer **Koersen**: Mei wie had u contact aan de overkant?

A. Nu vraagt u mij meer dan ik weet; ik ben zelf geen marconist geweest. Naderhand wist ik, dat er luisterposten waren, maar welke kring van de Nederlandse Regering via deze zender contact opnam, weet ik niet. Ik kende de code ook niet.

52772. De **Voorzitter**: Is er wel een antwoord gekomen, waaruit bleek, dat uw berichten bij een Nederlandse instantie terechtkwamen? Technisch gesproken, had men contact met een Engels ontvangstation? Omdat er echter in het geheel geen reactie kwam op de inhoud van uw telegrammen, rijst natuurlijk de vraag of u weleens een antwoord hebt gekregen, waaruit bleek, dat uw telegrammen bij een Nederlandse instantie terecht zijn gekomen.

A. Ja. Toen eind Mei 1943 bleek, dat de reactie vrij gering was, is *Camoës* zijn spel gaan spelen. *Camoës* is de schuilnaam voor ir. van *Wijngaarden* uit Bussum. Hij kwam bij ons, wetende, dat wij die verbinding hadden, en zei: „Ik vind het prettig, dat er mensen zijn, die positief kunnen zeggen: Wij kunnen dit werk verrichten. Geef mij nu de gelegenheid, de bezwaren kenbaar te maken, bezwaren tegen Radio-Oranje, waaruit geen positieve verzetsgeest te voorschijn komt.” *Camoës* heeft enige telegrammen geformuleerd, waarop wel reactie is gekomen.

52773. De **Voorzitter**: Welke reactie?

A. Dat die telegrammen waren ontvangen.

52774. De **Voorzitter**: Is er ook een reactie op gekomen, waarbij iets werd gezegd over het karakter van de uitzendingen van Radio-Oranje?

A. Ja, dat die verbeterd zou worden. Het bleek, dat men van plan was om meer te gaan doen en dat men tot nog toe alleen had gewerkt volgens eigen, Londense ideeën, omdat men niet voldoende gegevens had en niet wist, wie aan die zenders zaten en hoe het stond met de betrouwbaarheid der berichten, enz. Het werd nu de O.D. Het was de bedoeling die Radiodienst wel is waar als zelfstandig lichaam, maar toch in het grote verzetsverband in de O.D., onder te brengen. Dat werd goedgevonden, maar nu komt de grote teleurstelling; de telegrammen, die nadien doorgingen, waren van onze kant nietigheden, kleinere dingen: het was geen belangrijk werk meer. Het was wel aardig om te weten, dat die en die Joodse familie was gevlucht, maar wat hadden wij daaraan als verzetswerk? Dat werd voor *Canzoes* aanleiding het nog eens te proberen.

52775. De **Voorzitter**: Dus van de kant van de O.D. kreeg u niet veel militaire inlichtingen?

A. Neen, en dat zat ons vrij behoorlijk dwars, omdat wij wel risico namen tijdens dat zendwerk, niet alleen voor ons zelf, maar ook voor de bewoners van dat huis, en dat gaf aanleiding tot minder prettige opmerkingen. In September 1943 kwam de arrestatie van *Ton van Schendel*. Hij had toen bij zich een onderdeel van de zender, nl. de kristallen, die de frequentie bepalen, zijn codegegevens en zijn telegrammen en hij is daarmee in handen van de Duitsers gevallen. Even later, bij een inval in zijn huis, ook de zender, dus toen zaten wij droog.

52776. De **Voorzitter**: Was het de enige zender, die u had?

A. Ja; toen zaten wij omhoog. Toen hebben *Jan Thijssen* en ik overlegd, wie van ons tweeën naar de overkant zou gaan om contact op te nemen en ook te bespreken, dat er meer effectieve leiding aan het verzet zou worden gegeven van Londen uit, dat het verzet groeide, juist naar aanleiding van de Mei-staking, dat de R.V.V. opkwam, de Raad van Verzet. Dat moest bekendgemaakt worden in Londen. Van ons beiden had ik een normaal figuur, want *Jan Thijssen* was meer dan een hoofd langer dan ik en had een typisch scherp getekend gezicht, terwijl ik tussen de massa verdween. Ik ben dus gegaan. Ik had indertijd in het zuiden contact met de marechaussee-groep, die ook een pilotenlijn verzorgde, de groep van *Smit* uit Baarle-Nassau.

52777. De **Voorzitter**: Verzorgde die groep alleen de overgang van Nederland naar België?

A. Van Nederland naar België.

52778. De **Voorzitter**: Dus u had geen zekerheid omtrent hetgeen er verder met u zou gebeuren?

A. Natuurlijk, want ik had adressen in Brussel en Parijs. Die gaf ik op aan mensen, die langs die lijn liepen, alleen met nu dit verschil, dat ik nu eens zelf ging.

52779. De **Voorzitter**: Kunt u die lijn nader aanduiden? *Gerbrands* bijv. heeft in die tijd ook een lijn gemaakt.

A. Ja, die werkte via *Jozef* over Weert. *Gerbrands* en *Linthorst Homan* en ik zijn gezamenlijk in Madrid aangekomen en zijn met ons drieën overgebracht naar Engeland.

52780. De **Voorzitter**: Bent u over de lijn van *Gerbrands* gegaan?

A. Neen, die werkte via *Jozef* over Weert en naar Frankrijk toe, meer oostelijk. Onze marechaussee-groep werkte via Baarle-Nassau, Tilburg, Poppel en Weelde. Daar stond ook het landhuisje, waar mijn ouders in woonden. Dat stond precies op de grens en was dus een prachtige oversteekgelegenheid.

52781. De **Voorzitter**: Waar heeft u toen *Gerbrands* ontmoet?

A. In Madrid. Ik heb hem in Nederland niet ontmoet. Ik wist wel van zijn bestaan, want *Jan Thijssen* had mij gezegd, dat er een parachutist was bij de O.D. om de hele zaak na te zoeken. Ik wist toen ook al, dat er meer heren waren. Ook wist ik van de ongelukken, die er gebeurd waren. In Juli en Augustus 1943 hadden wij al photo's van *van der Waals* en *de Droge*, kortom, een blaadje met 24 koppen van bekende provocateurs.

52782. De **Voorzitter**: Is uw reis vrij snel gegaan?

A. Sneller dan gewoonlijk het geval was.

52783. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weggegaan?

A. Eind September 1943.

52784. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Londen aangekomen?

A. In December 1943.

52785. De **Voorzitter**: Zat de Radiodienst gedurende al die tijd, dat u op reis was, zonder zender?

A. Voor zover ik weet, wel; in elk geval *Jan Thijssen*.

52786. De **Voorzitter**: Wanneer hebben zij weer een zender gekregen?

A. Zij hebben een zender gekregen door een knaap, die ergens op de Zuidhollandse eilanden is gedropt. Hij was een Engelsman van geboorte.

52787. De **Voorzitter**: Was hij uitgezonden door het B.I.?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik denk van wel. Ik ben niet heel zeker van de plaats op de Zuidhollandse eilanden.

52788. De **Voorzitter**: Kent u zijn naam?

A. Ik meen, dat het *Bob* was.

52789. De **Voorzitter**: Was het *Wiedemann*?

A. Neen.

Ik heb later geprobeerd, contact met hem te krijgen. In mijn rapporten kom ik tweemaal de naam *Jaap* tegen. Dit lijkt mij wel de juiste te zijn. Het moeilijke is, dat men dergelijke mensen alleen heeft leren kennen onder een schuilnaam. Ik kan die naam er niet een, twee, drie uithalen. Hij heeft samengewerkt met *Tientje Schadd*.

De **Voorzitter**: „*Jaap*” was *Webster*.

A. In elk geval was hij aangekomen en had een zender meegebracht. Waarschijnlijk is de zender van *Gerbrands* ook achtergebleven. Toen ik aankwam in Maart 1944, had *Jaap* contact. Hij verzorgde de eerste telegrammen. U weet, dat die zenders allemaal een naam hadden?

52790. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, is datgene, wat *Webster* heeft gedaan, nl. het bezorgen van een nieuwe zender aan de Radiodienst, onafhankelijk van uw mededelingen geschied?

A. Ja, want het is gebeurd, terwijl ik nog in het onderzoekingskamp in Wandsworth zat. Even daarvoor is *Jaap* gedropt, heeft contact opgenomen met *Jan* en heeft de zender daarheen gebracht.

52791. De **Voorzitter**: Daarmede was dus eigenlijk een belangrijk deel van uw taak reeds vervuld.

A. Houdt u mij ten goede, dat ik het op dat moment niet wist. Een zender met een stelletje kristallen en een zendscheina is nog bitter weinig. Feitelijk moest elke zendkring zijn eigen apparatuur hebben gehad. In Londen was men bijvoorbeeld van mening: Jullie hebt aan één zender voldoende. Dit was echter niet het geval. Wil men er zeker van zijn, dat men altijd in de lucht kan rijen, dan heeft men twee zenders nodig in een zendkring. Er kon bijvoorbeeld een overval plaats hebben of men kon bijvoorbeeld zijn oorspronkelijke zendkring niet bereiken. In die gevallen moest men kunnen uitwijken naar een andere zender.

52792. De **Voorzitter**: Was het van het begin af aan uw bedoeling om naar Nederland terug te keren?

A. Ja.

52793. De **Voorzitter**: Toen u in December 1943 te Londen aankwam, hebt u waarschijnlijk te kennen gegeven, dat u wenste terug te keren?

A. Dat was ai in Madrid gebeurd. Overste *Somer* is in Madrid geweest.

52794. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat u toen voor die uitzending een zekere opleiding hebt genoten?

A. Ja.

52795. De **Voorzitter**: Waaruit heeft die bestaan'?

A. Uit parachutespringen en het omgaan met een telefoniezender; die kreeg ik mee.

52796. De **Voorzitter**: Was dat iets betrekkelijk nieuws?

A. Ja. Ik meen, dat ik de tweede was, die zo'n apparaat had. De eerste zender was aangekomen, maar is door een of andere oorzaak nooit goed in werking geweest.

52797. De **Voorzitter**: Weet u, wie de eerste heeft meegekregen?

A. Neen. Alleen is mij gezegd, dat ik beter werk moest leveren dan mijn voorganger, hoewel ze ook niet wisten wat de omstandigheden waren.

52798. De **Voorzitter**: Het werken met zo'n telefoniezender was natuurlijk eenvoudiger dan het werken met andere toestellen, want daarvoor moest men eerst geoefend worden in het gebruik van het Morseschrift en dit kwam hier niet bij te pas.

A. Neen, maar de moeilijkheid om verbinding te krijgen bleek in de praktijk veel groter te zijn. De verbinding was ieder ogenblik weg. De Engelse technici, die het toestel ontworpen en gebouwd hadden, hadden gezegd, dat je 20 minuten rustig kon spreken, alleen nu en dan onderbroken door het: over, O.K., over!, maar dat bleek niet het geval te zijn. Als ik vijf minuten spreektijd had, was het veel, dan moest ik weer gaan zoeken, waar de ander was. Dan liep die weg uit de frequentie en bleek bij het „over“, dat hij de helft niet had verstaan.

52799. De **Voorzitter**: Hoe groot was de actieradius bij zo'n telefoniezender?

A. Ik heb er een behoorlijk idee van, maar weet niet of ik gerechtigd ben dat hier te zeggen, omdat men indertijd nogal geheimzinnig was bij het werken met die zenders.

De **Voorzitter**: De techniek is op het ogenblik waarschijnlijk alweer veel verder.

A. De clou was, dat de tegenspelers een vliegtuigzender hadden. Dat toestel kwam ongeveer in de buurt van de kust en vloog baantjes.

52800. De **Voorzitter**: Het is wel van belang, dat u er iets over zegt, want wij hebben ons enige deskundigen geassumeerd op dit gebied, die zich voor dit vraagstuk wel interesseren. Het kan van

belang zijn voor de conclusies omtrent de wijze, waarop de agenten werden uitgezonden. Weet u, of er een verband bestaat tussen de actieradius en de mogelijkheid van uitpeiling?

A. Neen, dat is er niet. De Engelsen hadden redelijke voorzorgsmaatregelen genomen, dat er niet uitgepeild kon worden. Ze hebben echter deze slag verloren, want de moffen hebben het wel uitgepeild. Juist met het oog op die vliegtuigzender heb ik dat apart opgesteld en er is geen bezwaar tegen, dat bij de stukken te doen. Het komt hierop neer, dat de actieradius van de zender op de grond voldoende was, als het vliegtuig zeer hoog vloog en dus de horizontale afstand behoorlijk groot kon zijn. Ik werkte in het Land van Altena, tussen Gorkum en Keizersveer, omdat men mij in Engeland had gezegd, dat het vliegtuig ongeveer 150 km van mij af zou zitten, dus boven de Noordzee en buiten het bereik van de Duitse radar. Maar waarschijnlijk is het volgende gebeurd: het was in 1944, in de tijd van het begin der grote bombardementen, waarbij ook werd gebombardeerd door de wolken heen. Het is alleen maar een vermoeden, maar dat vermoeden was, dat de Duitsers de idee hadden, dat dat gebeurde met behulp van zenders op de grond, en dus als waanzinnigen aan het zoeken zijn gegaan naar alle mogelijke geluiden in de aether of daar en daar niet zenders konden zijn, waarop de Engelse vliegtuigen zeer handig hun plaats konden bepalen.

Een tweede theorie was, dat mijn frequentie-gemoduleerde zender toch nog iets uitzond, dat een amplitude-gemoduleerde ontvanger, zoals de moffen hadden, nog kon opvangen. De Duitsers zijn nu bij de N.S.F. — dit weet ik zeker door een van de heren van de N.S.F. — peilers gaan bouwen, die zowel op amplitude- als op frequentie-modulatie konden werken. Het geheel heeft in elk geval geleid tot een levensduur voor mij van twee maanden; toen werd ik gepeild en moest ik met zender en alles ophouden. Ik heb toen een overval gehad.

52801. De **Voorzitter**: U bent toen niet gearresteerd?

A. Neen.

52802. De **Voorzitter**: Is dat ook gebeurd in het Land van Altena?

A. Ja.

52803. De **Voorzitter**: Wij hebben ook mededelingen over andere telefoniezenders, die in grote steden zaten en daar wel zeer grote moeilijkheden hebben gehad. *De Brauw* is daarbij gevangen genomen.

A. Ik noem het een bestiering van onze Lieve Heer, dat ze mij niet hebben gepakt.

52804. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe is het gegaan?

A. Ik zat op een boerderij, „de Assem“, tussen Meeuwen en Dussen. Die boerderij lag aan het einde van een laantje, ongeveer 10 minuten lopen van de weg af. Het was midden in het land. Ongeveer tien minuten vóór halfvijf werd ik gewaarschuwd, dat er zoveel Duitsers kwamen. Binnen tien minuten was de boel afgebroken en weggewerkt. Ik had de absolute geheimhouding van de gehele omgeving. Niemand wist er iets van, behalve de boer en zijn neef, die de uitkijk was. In de tweede plaats had ik goede identiteitspapieren van de streek zelf, met alle mogelijke en onmogelijke details. De eerste, die binnenkwamen, was een moffenofficier, een luitenant van de Luftwaffe. Hij vroeg: Wo waren Sie am vorigen Sonntag? Dit was de dag van mijn uitzending. Ik wist toen al genoeg; zij hadden mij dus gehoord. De hele boerderij werd van halfvijf tot halftien doorzocht, het harmonium werd afgebroken, de bedden uitgeschud, de hooiberg leeggehaald. De zender lag in de lege hooiberg er naast; ze hebben het hooi uit de volle hooiberg gehaald en het in de lege gegooid. De antenne kon ik niet zo gauw weggrijpen; het was 11 meter draad met merkjes er aan op korte afstanden, bij voorbeeld a-r, a-r, telkens op een afstand van een decimeter. Ik heb die draad opgerold en liep naar de zolder. Hier stond een grote zak tarwe. Ik had geen tijd meer om de antenne er in te stoppen. Er stond ook nog een zaaiak inet wat zaad er in. Daar heb ik de draad onder gestopt. De zak hebben ze openge-sneden, maar de bak hebben ze onaangeroerd gelaten.

52805. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u zelf rondlopen?

A. Wij hebben vijf uur in de kamer gezeten met de gehele bevolking van de boerderij en die van de woning van de burgemeester, die aan de oprit van de boerderij stond. Die waren ook voor dat cordon uitgedreven. U kent die Duitse kloppachten wel. Onder alles, wat zich daarbij bevond, moest dan ook die zender zitten. De peilauto stond op de weg en de bedieningsmannen hadden gezegd: „Hier is het.” Zij wisten, dat die zender daar zat, maar zij hebben hem niet gevonden.

52806. De **Voorzitter:** Hebt u nadien de zender nog gebruikt?

A. Ja. Eerst is hij via een nacht in het korenland getransporteerd naar Roelofarendsveen. Daar had ik een mooie zendkring zitten en dat leek mij niet al te ver van de kust af. Dat was de hoofdzaak en daarom leek het mij goed daarheen te trekken. Wij kwamen daar in Augustus 1944 aan, wilden daar gaan werken, doch hoorden, dat er een dag tevoren een grote razzia op mannen had plaats gehad. Toen is „Mei” — dat was de naam van de zender — natuurlijk ook weer ondergedoken, want nu er een peilingsmogelijkheid bestond, wilde ik de zender alleen maar gebruiken in hoogst noodzakelijke gevallen. Ik ben naar Breukelen gegaan en heb „Mei” daar opgesteld om eventueel tijdens de invasie dienst te kunnen doen. Ik heb eind December een keer contact gehad om te weten of het ding in orde was, dus alleen om te proberen of het nog ging. Daarna hebben wij hem opgeborgen, totdat hij in de Meidagen gebruikt zou worden.

52807. De **Voorzitter:** Regelmatige berichtgeving hebt u er niet meer mee gedaan?

A. Neen. Ik was er van geschrokken. Ik wist, dat zij de stem en de woorden hadden verstaan. In Londen had ik reeds gezegd, dat ik een tweede man zocht om deze apparatuur te bedienen. Dat was best, als ik maar uitkeek wie ik nam. Daarvoor heb ik uitgekozen mijn vrouw, die ook steeds met mij meetrok, omdat zij ook zwaar werd gezocht. Zij kon onschuldig als een stadsvrouw voor haar gezondheid op een boerendorpje blijven en daar „in de lucht komen”, d.w.z. een uitzending verzorgen. De Duitsers hadden nu echter verstaan, dat er de vorige Zondag een vrouwenstem had gesproken. Zij hebben daarom, toen ze daags na dit voorval nog eens terugkwamen, de nicht van de boer meegenomen en die is drie weken lang verhoord.

52808. De **Voorzitter:** Was uw vrouw die Zondag niet op de boerderij?

A. Ja, die was er ook. Wij zijn zelfs niet gearresteerd; wij hebben alle mogelijke gekke dingen meegemaakt. Zij hebben buiten een paar van ons voor een open kuil gezet, de bekende gebaren gemaakt en gezegd: Waar zit die radiozender? Zij hebben veel misbaar gemaakt, maar de Brabantse boeren zijn glashard. Die oude boer, zijn neef en ik waren op elkaar ingeschoten. Die boer werd gevraagd, verantwoording te doen van de mensen, die in de kamer zaten. De luitenant stond voor hem en vroeg, wijzende op mij: Wer ist das? „Dat is de houthandelaar *Koops*”, antwoordde hij. „Was machen Sie hier?” vroeg de luitenant mij, waarop ik antwoordde, dat ik een partij hout had verkocht. „Ja”, zei de boer weer, „dáár ligt het”.

52809. De **Voorzitter:** Wat voor berichten gaf u door, toen u daar aan het zenden was? Had u toen weer contact met de organisatie, die berichten verzamelde?

A. Ja.

52810. De **Voorzitter:** Weer met de Radiodienst of met een andere organisatie?

A. Met *Camoës* en met *Jan Thijssen* en ook de Raad van Verzet. Wij kregen ook berichten door van de O.D. ter plaatse en van de L.O. Ik had toen een heel net georganiseerd, dat zich uitstreckte over Tilburg, Breda, Keizersveer, Gorkum, voor het zuidelijk gedeelte. De bedoeling was, dat mijn vrouw daar zou blijven en met een koeriersdienst zou ik haar berichten doorgeven. Van *Camoës* kreeg ik berichten door over de industrie; daar waren de Engelsen indertijd zeer nieuwsgierig naar, over de inundatie en over enige chemische producten bij Polak en Schwarz. Dan kreeg ik van *Jan Thijssen*, die met mij werkte aan de inlichtingendienst, berichten. Die inlichtingendienst had de bedoeling om militaire inlichtingen te verzamelen en te bundelen, wat zeer snel moest worden doorgegeven met een aparte koerier naar mij.

52811. De **Voorzitter:** Welke inlichtingendienst was dat?

A. Die wij ten behoeve van de R.V.V. en van de O.D. hadden opgezet, dus een nieuwe instantie, die na Maart 1944 was opgekomen. Die had geen bepaalde naam en heeft nooit officieel gewerkt als zodanig.

52812. De **Voorzitter:** Hoeveel hebt u nu gezonden, als u een schatting maakt van het totaal aantal keren, dat u dat hebt gedaan?

A. Een keer of zes of acht en dan telkens ongeveer twee uur lang.

52813. De **Voorzitter:** Was het niet gevaarlijk om twee uur achter elkaar te zenden?

A. Neen, volgens mijn mening niet op dat moment, want de Engelse instructie had mij geleerd, dat het toestel niet te peilen was. Ik verkeerde positief in die veronderstelling, maar dat was nu eenmaal het spel van de oorlog, waarbij de een een slag vóórligt bij de ander.

52814. De **Voorzitter:** Dat was dus zonder twijfel een verkeerde berekening van uw opdrachtgevers.

A. Ik zou dat niet op die manier willen zeggen. Die mensen wisten ook niet beter op dat moment. Het kon ook mogelijk zijn, dat alleen de wijze van ophanging van mijn antenne maakte, dat, behalve frequentie-gemoduleerde trillingen, die de aether werden ingezonden, er ook amplitude-gemoduleerde trillingen werden uitgezonden. Daarop kan een Duitse peilwagen of een nachtjager vat hebben gekregen. Het enige, dat ik positief weet, is, dat, toen het toestel in het begin een paar fouten vertoonde en ik met een deskundige van de N.S.F. dat ding doormat en keek of misschien een lamp stuk was, hij zei: „dat is het meest mieterse toestel, dat ik heb gevonden, maar ik vrees, dat je het niet lang kunt houden”, want toen waren er al geruchten, dat de moffen bezig waren met een nieuwe apparatuur. Een paar weken later kwam hij en zei: geef direct door, dat ze ook frequentie-gemoduleerde zenders bouwen.

52815. De **Voorzitter:** Was het een groot toestel?

A. Neen; dat is ook mijn redding geweest. Het was een klein kastje, een flinke schrijfmachinekoffer. De Duitsers zochten naar een grote apparatuur, waardoor verklaard werd, dat zij de volle hooiberg leeghaalden. Onder in de lege hooiberg lag alleen wat blad, maar te weinig om een groot apparaat te verbergen.

52816. De **Voorzitter:** Sprak u altijd in klare taal?

A. Neen, code.

52817. De **Voorzitter:** U sprak toch niet altijd in code!

A. Ik deed het ongeveer op dezelfde manier als waarop ik hier te werk ging.

(Getuige overhandigt een rapport aan de Voorzitter).

Hierbij moet u de sleutel gebruiken om het verstaanbaar te maken. Ik seinde bijv.: Er komt 19, en dan weer een stelletje cijfers en daarna weer een paar woorden. Ik moest het dus van te voren klaar maken. Dit was een grote handicap. Je kon het nooit vlug klaarmaken. Dit is later ondervangen; toen is er een aparte code voor mij samengesteld om heel snel te coderen en te decoderen.

52818. De **Voorzitter:** Dit was waarschijnlijk een betrekkelijk eenvoudige code?

A. Men moest toch met potlood en papier aan het werk gaan.

52819. De **Voorzitter:** Wat was het systeem van deze code?

A. Het omzetten van lettergroepen en het vervangen door cijfers.

52820. De **Voorzitter:** Was hiervoor een ingewikkelde afspraak nodig?

A. Neen.

52821. De **Voorzitter:** Had u het systeem in het hoofd?

A. Ja.

52822. De **Voorzitter:** Dan was het dus betrekkelijk eenvoudig. Het had ook zo kunnen zijn, dat u in klare taal sprak en bijv. namen en misschien een zin, waarop het zeer aankwam, omzette op de manier van de ingewikkelde codes, die men ook heeft gebruikt bij de radiotelegrafie.

A. Zo was het niet. Ik had bijv. een bericht over inundatie; ik heb het hierin staan, dat in klare taal werd verzonden, behoudens de bronvermelding. Dit zijn ook de ervaringen van anderen met deze zender en code; dezen hadden deze code na mij gekregen.

52823. De **Voorzitter**: Dat staat in uw rapport, dat u zoëven overhandigde?

A. Ja.

Berichten over inundatie gaf ik in volkomen klare taal door. Het was de moffen toch bekend. De mededeling, van wie ik de berichten had, gaf ik echter door in cijfers.

52824. De **Voorzitter**: Hiervoor gebruikte u niet bijv. de double transposition-code, de cijfercode of de one-time-pad-code?

A. Neen. Dit was een heel ander systeem dan het andere.

52825. De **Voorzitter**: Kon men, als men elkaar kende, ook de stem herkennen?

A. Ja.

52826. De **Voorzitter**: Was de man, die in het vliegtuig zat, iemand, die u kende?

A. Ja. Ik wist, dat het *Gerbrands* was. Het toestel moest steeds worden geïdentificeerd. Nu hadden *Gerbrands* en ik met goedvinden van het B.I. afgesproken, dat wij met elkaar zouden spreken. Wij wisten allerlei kleine détails van elkaar; wij konden allerlei kleine identificaties geven. Hij vroeg bijv.: „Welke kleur had dat horloge, dat je kocht in Madrid?” of een andere identificatie. Ik behoefde hem niet te identificeren, hoewel ik het ook eens een keer heb gedaan. Hij vroeg mij: „Hoe heette het hondje van die vriendin van mij, waarmee wij de avond, voordat je vertrok, in Londen zijn gaan eten?” Ik moest daar dan antwoord op weten te geven. Kon ik het, dan was ik goed. Gaf ik er geen asem op, dan dachten zij: hij is in handen van de moffen. Het ging ook om de manier, waarop je sprak. *Gerbrands* en ik hebben buiten Londen geoefend met dit toestel en ook geoefend om elkaars stem tot in de kleinste détails te herkennen. Juist om dergelijke dingen, omdat je samen veel hebt meegemaakt in Madrid en later op reis, ging het.

52827. De **Voorzitter**: Wij zijn tot een bespreking van uw ervaringen met het radiotelefonie-apparaat gekomen naar aanleiding van mijn vraag over uw opleiding. Heeft deze zich bepaald tot parachutespringen, tot het oefenen met dit toestel, tot het opstellen van de code en het werken daarmee? Hebt u b.v. ook nog lessen gekregen in „security”?

A. Neen. Daarin heb ik les gegeven.

52828. De **Voorzitter**: Hoezo?

A. Omdat ons was gebleken, dat jongens uit Engeland, die er een jaar over hadden gedaan om Engeland te bereiken, in Nederland weer teruggekomen zijnde, zich verraadden, doordat zij niet bekend waren met uniformen van landwachters, N.S.B.-ers, enz. en niet het verschil kenden tussen een onschuldige C.C.D.-contrôle en een C.C.D.-contrôle, waarbij men kon ruiken, dat er een S.D.-er bijstond. Die feeling hadden zij niet. Ik heb toen op verzoek van de heer *Somer* in Londen een cursus geschreven van 30 à 40 bladzijden handschrift, hoe men zich moest gedragen. Hierbij kwamen ook détails ter sprake, hoe je het handigste kon manoeuvreren om bij een C.C.D.-contrôle die kerels een rad voor de ogen te draaien, b.v. hoe je je tas moest opmaken, zodat die vent er in kon kijken en toch niet kon zien, dat er iets verbodens inzate, door hem af te leiden. Al dergelijke dingen heb ik beschreven. Hoe de uniformen er uitzagen, hoe hun manier van optreden was en wat voor fietsen zij meestal hadden. Een politiefiets kan men b.v. tussen vele andere fietsen herkennen, omdat het zadel zó staat, dat de berijder zo lekker lui kan trappen. Het waren détails, die toch waarde hadden. *Gerbrands* is er later mee doorgegaan en heeft er een hele cursus van gemaakt.

52829. De **Voorzitter**: Gebeurde dat in het huis, waar de B.I.-agenten vertoefden?

A. Neen, deze cursus heb ik samengesteld in Park Street 71.

52830. De **Voorzitter**: Men had toch een huis voor die jongelui?

A. Ja. Dat was een gelegenheid, waar ik niet geweest ben. Ik heb in Londen ondergedoken gezeten, omdat anders de contra-spionage verblijd zou zijn geweest met de mededeling, dat *Ausems* heen en weer was geweest. Toen ik in Londen aankwam, werd ik via het Ministerie van Oorlog door de heer *Somer* naar een privé huis gebracht en daarmee uit.

Ik heb van Londen verder niets gezien dan alleen wat mijn instructie mij gaf. Ik ben nooit in Oranje Haven geweest, een heel enkele keer maar in een bioscoop en nooit naar een of andere officiële gelegenheid of zo iets.

52831. De **Voorzitter**: Er is nog een andere kwestie. U bent op 1 Maart 1944 hier neergekomen. Bent u toen niet kort daarop gearresteerd geweest?

A. Neen, ook niet. Ik ben toen mijn oude papieren gaan ophalen van Fokker en heb daarmee mijn portefeuille weer behoorlijk gestoffeerd. Ik ben toen op 2 Maart naar Zaandam gegaan, waar mijn oude vriend *Hein Optenvelde* woonde; dat was mijn marconist. Ik heb het adres van *Hein Optenvelde* ook gebruikt om *Steen* en *Boogers* naar toe te sturen; dat waren twee agenten, die 6 Januari door B.I. uitgezonden waren. Die heetten toen *Van Tilburg*, en hoe *Boogers* heette weet ik niet meer.

52832. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan, dat in de nacht van 10 op 11 Januari 1944 zijn gedropt *Steen* en *Adriaansen*. Ze zijn beiden later gefusilleerd.

A. Dat moeten zij zijn, maar dat kan haast niet op 10 of 11 Januari zijn geweest. Dat moet eerder zijn geweest.

52833. De **Voorzitter**: Dit is de lijst, die wij van B.I. hebben gekregen.

A. Ik heb 28 December 1943 contact gehad met *Hein Optenvelde* via mijn eigen code. Dat was de afspraak: een slagzin via Radio-Oranje en dan zou Engeland hem oproepen. Dat is zo gebeurd. Ze hebben wat telegrammen gewisseld en het resultaat is geweest, dat *van Tilburg* en *Boogers*, dus *Steen* en *Adriaansen*, bij mijn vrouw zijn komen aanlopen met een introductie, die zij alleen kon weten. Dat was voldoende voor haar om die mensen te identificeren. Ze zijn toen naar *Hein Optenvelde* gebracht en toen hebben die twee knapen, eerst enige dagen met hun beiden, later alleen *Steen*, gewerkt tot aan de arrestatie van *Optenvelde*. Die arrestatie is geweest op 2 Maart om halféén of halfdrie.

52834. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan, dat *Steen* is gearresteerd op 14 Maart en *Adriaansen* veel later.

A. Neen, dat klopt absoluut niet.

52835. De **Voorzitter**: *Adriaansen* is eerst op 14 Juli 1944 gearresteerd.

A. Dat kan, maar dat *Steen* op 14 Maart gearresteerd is klopt niet. Dat moet zijn gebeurd op dezelfde dag, waarop *Hein Optenvelde* gearresteerd is. Hij d.i. *Steen* zat in de kamer van *Optenvelde*. Ik heb hier het verhaal:

„Bij mijn broer, de dokter, heb ik gevraagd of hij kon zorgen, dat mijn koffers, fiets, enz. konden worden opgehaald. Die stonden in Baarle-Nassau in verschillende huizen aan de grens. Met de middagtrein ben ik weggegaan en ik kwam om acht uur aan. Bij de uitgang was contrôle op pakjes, koffers, enz. waar ik uiteraard zonder enige moeilijkheid passeerde. Bij *Hein* stond de deur open, hetwelk op dat uur van de dag meer voorkomt en dus niets vreemds was. De fiets van negen en dertig stond in de gang, ik wist dus dat ùzcv eveneens in huis was. (Negen en dertig is de code voor mijn vrouw). Bovengekomen vond ik eveneens de deur open en liep dus regelrecht naar binnen. Hier zat men 3 man van de S.D. sterk te wachten, verder waren nog in de kamer *Fine* en *van Tilburg*. *Fine* kon zich vrij bewegen, *van Tilburg* zat nog in een stoel met een handboei aan de leuning waarop ze een kleedje hadden geworpen. Voor hem stond een telegrafiezender op de grond.”

Dit was allemaal 2 Maart. Hoe zij daarvan 14 Maart kunnen maken, is mij een raadsel.

52836. De **Voorzitter**: Toen ik zoëven vroeg: Bent u in het begin niet gearresteerd geweest?, bedoelde ik dit geval.

A. Het was maar van 8 uur 's avonds tot 10 uur 's avonds. Daar zaten de S.D.-kerels en die hebben de onvergeeflijke stommiteit gehad mij los te laten. *Fine* hebben ze een paar maanden later los gelaten; *Steen* en *Hein* hebben ze meegenomen.

52837. De **Voorzitter**: U had opdrachten, die betrekking hadden op de verzetsorganisaties. Hoe had u die opdrachten meegekregen? Had u ze schriftelijk meegekregen?

A. Ik had een microphoto met een heel verslag van de Minister van Oorlog van *Lidth de Jeude* en een tweede microphoto van een rondzendbrief. Dit was mijn voornaamste opdracht voor de coördinatie van het verzet. Daarvoor ben ik dan ook tweemaal door Hare Majesteit ontvangen en ik moest dit ook afwerken. Dit was een scherp omliggende opdracht.

52838. De **Voorzitter**: Heeft u de stukken, die hierop betrekking hebben?

A. Ja, maar ik denk niet, dat u ze krijgt. U mag ze zien. Ik wil natuurlijk alles doen om de goede gang van zaken te bevorderen, maar dit houd ik liever.

52839. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u de opdrachten bij u, toen u in Zaandam binnenstapte? Werd u niet gefouilleerd?

A. Ik ben gefouilleerd, maar ik ben nadat ik zelf al mijn zakken had leeggepakt met uitgestrekte armen gaan staan met een lucifersdoosje waarin de microphoto's onder een zakdoek in mijn hand. Een portefeuille zat in een regenjas in mijn koffer; nadat ik behulpzaam was met het openen van de koffer pakte ik zelf de jas, hield die op en liet de S.D.-ers in de koffer grabbelen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U bent wel koelbloedig.

A. Als 't u blijft niet! Ik heb 'm geknepen als de ziekte!

52840. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat u daar de oorspronkelijke microphoto's hebt?

(*Getuige toont enige microphoto's.*)

De **Voorzitter**: Het gaat ons om de inhoud. Hebt u misschien nog een getypt stuk, dat een weergave is van hetgeen op die microphoto's staat? Die opdracht interesseert ons wel.

A. Ik heb daarvan wel het een en ander. Het kan zijn, dat de typiste van B.I., die voor mij het originele verslag heeft geschreven, er een cijfersleutel in heeft laten zitten.

52841. De **Voorzitter**: In het stuk, dat u mij overhandigt, staat op de eerste bladzijde vermeld: „Kernkwesities en de 19 punten”. Hebt u hetgeen op de volgende pagina's in zake de instructie van de Minister van Oorlog volgt, niet schriftelijk meegekregen?

A. Neen.

52842. De **Voorzitter**: Hetgeen op de eerste pagina staat wel?

A. Ja.

52843. De **Voorzitter**: Dat zijn dus de 19 punten, ondertekend door de Minister-President. Dit stuk had u in de vorm van een microphoto bij u. Daarnaast had u ook een opdracht van Minister van *Lidth de Jeude* meegekregen?

A. En een van de Koningin, die ik niet op schrift had. Wel had ik op schrift een microphoto van een bespreking met Minister van *Lidth de Jeude*. Op een klodje papier had ik genoteerd, wat hij mij voorzei. Dat heb ik niet meer.

52844. De **Voorzitter**: Dus deze eerste bladzijde van dit stuk „Kernkwesities en 19 punten” heeft dezelfde inhoud als de microphoto, die u hebt meegekregen? De rest had u in uw hoofd?

A. Ja.

52845. De **Voorzitter**: U bent in dat huis te Zaandam met dit materiaal aangehouden. Nu begrijp ik een ding niet en dat is het volgende: U hebt ons die microphoto laten zien; wij hebben hier enige weken geleden echter gehoord de heer *Six*, die ons vertelde, dat u bij *Optenvelde* ongelukkig terecht was gekomen, spoedig was vrijgelaten en daarna, zo zei de heer *Six*: „heeft hij al zijn materiaal vernietigd, dus al zijn opdrachten waren weg”. Ik begrijp dat niet, want thans laat u ons die microphoto's zien.

A. Ik had ook codegegevens bij mij.

52846. De **Voorzitter**: Die hebt u blijkbaar ook niet vernietigd, want die laat u ons zien.

A. Die heb ik later weer gekregen.

52847. De **Voorzitter**: Wat u ons op het ogenblik laat zien,.....

A.dat is hetgeen ik de tweede keer heb gekregen.

52848. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat u, hetgeen u aan materiaal hebt meegekregen, hebt vernietigd na het bezoek aan *Optenvelde*, doch, dat u het later nog eens hebt gekregen? Wat u ons toont, is dus het tweede exemplaar?

A. De reden van die vernietiging was, dat ik na mijn bezoek aan *Hein Optenvelde* tot aan mijn huis werd gevolgd. Ik moest toen naar huis en die S.D.-er reed op honderd meter afstand achter mij aan. Zij hadden maar naar Fokker op te bellen om te weten te komen, dat ik daar niet meer werkte. Ik werd nl. in September 1942 bij Fokker ontslagen.

52849. De **Voorzitter**: Hebt u het toen in de kachel gegooid?

A. Ja, dezelfde avond.

52850. De **Voorzitter**: U had met niemand van de verzetsorganisaties contact gehad. Ik begrijp, dat u toen in een wat moeilijke situatie zat.

A. Neen, niet zo heel erg moeilijk, omdat ik mijn eigen code ook had voor de gewone morsezender. Ik ben naar het zuiden gereden met mijn medespringer *Kors*, heb een telegram afgegeven en verteld hoe de vork aan de steel zat en gezegd, dat ze alles moesten oversturen. Dat is ook gebeurd. Een dag of veertien (tot 6 weken bij nader inzien) later is een tweede springer gekomen. die heeft voor mij persoonlijk al die gegevens weer teruggebracht. Dat was *Piel de Springer*, ik meen, *Arie Bloois*, uit Delft.

52851. De **Voorzitter**: Ik zie hier een naam, die er op lijkt, dat is *De Alloys*, die in de nacht van 7 op 8 Mei 1944 gedropt is.

A. Dat kan het niet zijn.

52852. De **Voorzitter**: Ik heb hier op de lijst van B.I. nog twee namen van agenten, die in de nacht van 10 op 11 April 1944 zijn gedropt; dat zijn *Faber* en *Lette*. De volgenden komen eerst in de nacht van 7 op 8 Mei.

A. Daar zitten nog verschillende tussen.

52853. De **Voorzitter**: Hoelang taxeert u, dat het geduurd heeft, eer u na uw bezoek aan *Optenvelde*, die dingen weer had?

A. Nog in April. Dat kan ik terugvinden als ik kijk in mijn telegrammenlijst.

52854. De **Voorzitter**: De heer *Six* zegt ongeveer hetzelfde. Hij heeft verklaard:

„Het heeft zeer geruime tijd geduurd, ik vermoed tot half April, vóórdat *Ausems* weer zijn instructies had. Het was in zoverre een vervelende situatie, want de verzetsorganisaties wilden in die tijd niet met *Ausems* te maken hebben. Zij zeiden: wat hij reproduceert, reproduceert hij uit zijn hoofd. Hij was in de tweede plaats in contact geweest met de vijand.”

A. Inderdaad, dat maakte iemand vrij verdacht.

52855. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vooral, dat u weer vrijgekomen was, was iets onbegrijpelijks.

A. Dat was weer te wijten aan de stommiteit van de moffen. De hele clou zat hierin: ik had papieren bij mij, dat ik nog bij Fokker was. Daarop ging die mof door in de veronderstelling, dat een vreemde niet thuis zou zijn in de vliegtuigbouw, en vroeg of Fokker ook vliegtuigen bouwde of reparaties verrichtte aan J U 52-toestellen. Daarop wist ik goed te antwoorden, dus hij dacht, dat de papieren en de man echt waren. In ieder geval waren ze niet kennelijk vals.

52856. De **Voorzitter**: U hebt dus wel gemerkt, dat de mensen van de verzetsorganisatie, met wie u in contact stond, nogal sceptisch tegenover u stonden?

A. Ja zeker,

52857. De **Voorzitter**: Met wie bent u vooral in contact geweest?

A. Dit was in de eerste plaats met *Lange Jan*. Dit was de enige persoon, die er niet sceptisch tegenover stond. Deze kon er van op aan, dat hetgeen ik hem vertelde ook inderdaad zo was. Maar iemand als *Jurriaans*, een van onze contacten uit 1943, een oud-zeeofficier uit Baarn, . . . neen.

52858. De **Voorzitter**: Heeft u contact gehad met iemand van de O.D.?

A. Dit was *Jurriaans*.

52859. De **Voorzitter**: Dus wat de heer Si.; weet, weet hij waarschijnlijk via *Jurriaans*?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Die sceptische houding was, gezien de omstandigheden, wel begrijpelijk.

A. *Camoës* daarentegen heeft mij altijd geholpen met de inlichtingen, want hij zag, dat het goed ging.

52860. De **Voorzitter**: Hoe was hun houding later, toen u die microphoto's weer opnieuw had gekregen?

A. Het bleef zo. Ik ben nooit zo ver gegaan, dat ik in de top van de O.D. werkelijk iets heb kunnen zeggen. Ik heb kernvergaderingen meegemaakt, omstreekt Juni, Juli, van 1944, toen de coördinatieboodschappen van de Koningin waren gekomen.

52861. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer: door de ongelukkige gebeurtenis, die u op 2 Maart heeft meegemaakt,

A. heb ik tot eind April gezeten zonder materiaal en daarna had ik niet voldoende vertrouwen om mijn zegje te kunnen zeggen.

52862. De **Voorzitter**: Dit betekent, dat de coördinatieboodschap uit Londen eerst goed is overgekomen, toen *Dijkmeester* in Juni kwam.

A. Hoe ze in het land zijn gekomen, weet ik niet. De microphoto's van de coördinatie, die u zoëven heeft gezien, heeft „*Fopkonijn*” meegebracht. Dit is wachtmeester *Buunk*. Deze heeft mij nog eens extra kopieën meegebracht van de coördinatieboodschappen.

52863. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan, dat deze laatste is gedropt in de nacht van 5 op 6 Juli 1944. Wie heeft u dan de eerste kopieën gebracht?

A. Dat was *Piet de Springer*. Deze gaf mij de code en de coördinatieboodschap voor de 19 punten.

52864. De **Voorzitter**: Heeft u ze op verzoek gekregen?

A. Niet op mijn verzoek. Het zijn telegrammen geweest van de Koningin, die ik nog eens een keer herhaald heb gekregen. Het was de op 8 Juni ontvangen en op 11 Juni gedecodeerde boodschap.

52865. De **Voorzitter**: De tekst daarvan staat in het rapport, dat u mij hebt gegeven?

A. Ja.

52866. De **Voorzitter**: Dit rapport is ondertekend met: *Arnold*. Dat bent u?

A. Ja.

52867. De **Voorzitter**: Ik zie, dat dit rapport van 14 Juli 1944 hetzelfde is als waaraan de heer Six heeft gerefereerd.

A. Hij heeft het waarschijnlijk bij B.I. gelezen.

52868. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus uit dit rapport reconstrueren de bijzonderheden van hetgeen u ons in grote lijnen hebt verteld. In April 1944 hebt u dus opnieuw die „19 punten-boodschap” gekregen. Wanneer hebt u die moeilijkheden in het Land van Altena gehad?

A. Eind Mei 1944.

52869. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat uw werkzaamheden met het radiotelefonie-apparaat in hoofdzaak beperkt zijn gebleven tot eind Mei 1944, want u hebt straks verteld, dat u daarna uw toestel niet veel meer hebt kunnen gebruiken.

A. Ja, maar ik had ook een code voor de morsezenders. Ik heb via de morsezenders regelmatig contact gehad.

52870. De **Voorzitter**: Wat u zei, sloeg dus op uw werkzaamheden met het telefonietoestel?

A. Ja.

52871. De **Voorzitter**: Die werkzaamheden bestonden dus in het overbrengen van de inlichtingen, die u zelf verzameld had?

A. En die betrekking hadden op dit werk.

52872. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Die betrekking hadden op dit coördinatiewerk.

52873. De **Voorzitter**: Maar in dit coördinatiewerk was u toch zwaar gehandicapt door de moeilijkheden, die u had gehad? De mededelingen daarover kunnen dus niet van veel betekenis zijn geweest.

A. Alleen het feit, dat ik gehandicapt was, was al de moeite waard om te weten.

52874. De **Voorzitter**: Hebt u over die moeilijkheden, die u met dit coördinatiewerk hebt gehad in Maart en April 1944, ook mededelingen gedaan door de telephoniezender?

A. Dat heb ik er expres buiten gehouden.

52875. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dat expres gedaan? U zei, dat u in de veronderstelling verkeerde, dat die zender niet te peilen was.

A. Ik schijn het bij ongeluk te hebben gedaan, maar over de telephoniezender heb ik in het geheel niet gesproken over het contact met de O.D.-groep.

52876. De **Voorzitter**: Hebt u uw verdere inlichtingenwerk gedaan in samenwerking met de Radiodienst?

A. In combinatie met de Raad van Verzet en de Radiodienst. Ik was, wat het werk betreft, een ander persoon dan eerst, dus kwam ik niet in contact met het dagelijks gebeuren.

52877. De **Voorzitter**: In hoeverre was u een ander persoon?

A. Omdat ik vóór die tijd zelf achter een zender zat. Daarna wist ik niet meer, waar de zenders stonden. Mijn taak was heel anders geworden.

Ik heb hier nog bijvoorbeeld die kwestie van de O.D.-onbetrouwbaarheid, de figuren *Japikse* en *Reynders*. Ik heb in Juni of Juli contact gekregen via *Canzoës* met *Reynders*, die zich toentertijd *Vos* noemde, de oud-generaal *Reynders*. U hebt waarschijnlijk voor u liggen D 1; ik heb mijn rapporten met letters gemerkt. Daar lees ik:

„In die dagen kreeg ik van *Canzoës* te horen, dat er iemand was, die namens een hooggeplaatst persoon mij eens wou spreken over de O.D. en verder over mijn opdracht en wat daarmee samenhang. Hierop ben ik ingegaan, omdat de naam van iemand er bij genoemd werd, waarin ik vertrouwen kon hebben. De betreffende persoon heb ik gesproken ten huize van *Camoës* en bleek te zijn *Jacoh (Japikse)*, die uit naam van *Vos* (generaal *Reynders*) kwam. Punt van bespreking was, dat O.D. niet als betrouwbaar beschouwd kon worden, omdat er naar alle waarschijnlijkheid provocatie in vrij ernstige mate had plaats gevonden en men dus reden had aan te nemen, dat bij de invasie de gehele staf zowel voor het gehele land als plaatselijk zou worden opgepakt. De hulp, waarop men van de zijde van Engeland rekende, zou dus zeer problematisch zijn. Verder was *Jacob (Japikse)* er niet van overtuigd, of de O.D. wel door de rechte man op de rechte plaats werd geleid. Hij stelde mij voor Engeland van de mening van *Vos* (generaal *Reynders*) op de hoogte te stellen en te vragen wat er tegen eenhoofdige leiding zou zijn. Volgens zijn zeggen had *Vos* zeer vele relaties onder officieren en onder secretarissen-generaal en zou zeer zeker in staat zijn een goed bestuursapparaat op te bouwen. Deze vraag heb ik

voorgelegd aan Engeland tussen 20 en 30 Mei, waarop een antwoord binnenkwam in begin Juni. In die tussentijd deed zich het volgende feit voor: ik verzocht *Jacob (Japikse)* te komen naar Breda ten einde hem door mevrouw *Somer* te laten identificeren; ik meende aan een mondelinge mededeling van deze dame door een tussenpersoon overgebracht niet genoeg te hebben om provocatie te voorkomen. Aan dit verzoek is niet voldaan. Daar ook het antwoord van Londen negatief was geweest heb ik dezr hele zaak verder laten rusten. Ook speelde hierbij een rol, dat de groepen, die er eventueel mee te maken zouden hebben, anderzijds een betere samenwerking verkregen. En toen de eerste coördinatie-boodschap binnenkwam, was deze apart staande poging geheel van de baan. Wat ik met de eerste coördinatie-boodschap gedaan heb is vermeld in hoofdstuk C."

52878. De **Voorzitter**: Waar gaat dit onderdeel D 1 van uw rapport in hoofdzaak over?

A. Eigenlijk over algemene dingen, die niet direct te maken hadden met het eigenlijke werk.

52879. De **Voorzitter**: Het kwam dus hierop neer, dat de mededeling, welke *Japikse* u namens generaal *Reynders* deed, eigenlijk een waarschuwing was tegen de O.D. op grond van het feit, dat de O.D. sterk gepenetreerd was?

A. Ja.

52880. De **Voorzitter**: En dat men er dus rekening mee moest houden, dat de leiding van een dergelijk orgaan bij een eventuele invasie praktisch wel geheel kon uitvallen. Zei *Japikse* er bij, dat dit ook de mening was van *Vos*, d.w.z. dat generaal *Reynders* er ook zo tegenaan keek?

A. Dit zijn dingen, waarover ik niet kan oordelen. Ik heb alleen vermeld, wat mij is overkomen, maar de beoordeling heb ik aan anderen overgelaten.

52881. De **Voorzitter**: Wij hebben nu uitvoerig besproken, wat uw wederwaardigheden zijn geweest. Dit is in de aanvang verder uitgebreid dan ik mij had voorgesteld, omdat ik niet had verwacht, dat u ook uitvoerige mededelingen kon doen over de Radiodienst. Dit is in zoverre een meevaller geweest. Wij hebben nu waarschijnlijk de hoofdzaak wel gehad?

A. Dit is toch de samenwerking tussen de verzetsorganisaties in 1944 en 1945?

52882. De **Voorzitter**: Wij behandelen op het ogenblik punt f van het Enquêtebesluit, d.w.z. het probleem van de verbindingen, hoe deze hebben gefunctioneerd, waar de moeilijkheden zijn geweest, enz. De vraag, wat er over de verbindingen heeft plaats gevonden, welke problemen daarover zijn behandeld, wat de invloed van de Regering bijvoorbeeld is geweest op de bundeling van de verzetsorganisaties, behandelt de Enquêtecommissie bij een ander punt van het Enquêtebesluit.

A. Ik kan nog één ding er bij zeggen, dat nog betrekking heeft op het eerste punt.

Toen ik zelf in Londen zat, heb ik via majoor *Somer* ontzettend gehamerd op het sturen van toestellen. Ik heb ook gezegd: stuur die mensen naar de adressen van ons. Ik heb de stukken bij mij, waaruit blijkt, dat dit niet is gebeurd. dat mensen buiten onze kring zijn neergekomen en zich onmiddellijk besmet hebben gemaakt.

52883. De **Voorzitter**: Bedoelt u adressen van de Radiodienst?

A. Van verzetsorganisaties, van de O.D. en dergelijke. Ik bedoelde: stuur ze naar die adressen, waarvan wij in Holland kunnen beoordelen, of een adres goed is en niet jullie in Londen.

52884. De **Voorzitter**: Heeft u het gevoel, dat het bureau van *Sonzer* heeft gewerkt met adressen, die zij nog van vroeger hadden?

A. Neen, *Somer* niet. Dit is juist mijn bezwaar tegen het B.B.O. *Somer* deed het goed; die had *Faber* en *Lette* en van *Borssum Buisman* en al die mensen.

52885. De **Voorzitter**: Wie heeft het niet goed gedaan?

A. Het B.B.O. van kolonel *de Bruyne*, dat kan ik u laten zien.

52886. De **Voorzitter**: Wat zei u: het B.B.O. van kolonel *de Bruyne*?

A. B.B.O., het Bureau Bijzondere Opdrachten.

52887. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* was het hoofd van M.V.T. Van dat bureau is de uitzending van agenten op 15 Maart 1944 overgegaan naar het B.B.O., onder leiding van generaal *van Oorschot*. De grote penetraties, die er zijn geweest, dateren van vóór die tijd, voordat het B.B.O. ten tonele komt.

A. Dan spijt het mij wel, maar dan zullen wij de telegrammen te voorschijn halen, waaruit iets anders blijkt.

„rvv een van drie stop dringend halt drie springers vorige periode aangekomen eerst thans contact met ons bezig checken stop indien juist scherp protest ondanks ons dringend verzoek na debacle *tony* en *bob* herhaling ongewenste procedure zenden boodschappers niet direct aan onze adressen en zonder opdracht eerst met ons verstaan puntkomma gevolgen thans zijn wederom legio contacten met allerlei losse groepen aanvulling directive kwistig rondgedeeld overal over afwerpterreinen gekletst subtiel organisatiewerk van rvv in samenwerking met od deerlijk verstoord en weg open voor provocatie".

Het tweede telegram luidt:

„rvv twee van drie stop geval *tonybob* kostte ons veel van onze beste mensen en was oorzaak uitblijven materieelleverantie tot nu toe halt wij wensen geen herhaling en dringen met klem er op aan dat gij boodschappers opdracht geeft uitsluitend contact met qq well organised groups qq waarover directive spreekt en dan via ons en onze veiligheidsnormen in acht nemen gaarne bevestiging boodschappers deze opdracht ontvangen stop tevens gaarne zekerheid in ieder geval deze periode *bertus*, *evert* en *johannes* leveren uit".

Die laatste namen zijn de afwerpterreinen.

52888. De **Voorzitter**: Waarvan u thans mededeling doet, heeft betrekking op het B.B.O. Maar de heer *de Bruyne* stond niet aan het hoofd daarvan. U sprak van het B.B.O. als de dienst van de heer *de Bruyne*. Het B.B.O. is ontstaan, nadat de heer *de Bruyne* was afgetreden.

A. Die details weet ik niet. Het is dus juist, dat het betrekking heeft op het B.B.O.

52889. De **Voorzitter**: Worden met „*Tony*” en „*Bob*” bedoeld *Cnoops* en *Celosse*?

A. Ik ken alleen *Tony* en *Bob*. Zij hadden opdracht spoorweg-aanslagen te plegen en zij zijn in Hilversum of Amsterdam gearresteerd op een van hun foute adressen. Wij hebben hun nog voorgesteld met ons mee te gaan, maar zij zeiden, dat hun adres goed was.

Een ander geval is het met *van Bilsen*, die volgens ons, d.w.z. de groep in 't zuiden, volkomen fout was.

Volgens dr. *de Kort*, directeur Arbeidsbureau Tilburg, was hij een Streber. Hij heeft terecht verdiend, dat hij in Januari 1944 in Venlo is geliquideerd. Toen ik in Londen zat en dus bij B.I. werkte kwam er een mededeling, dat twee jongens van die groep van 40, die in 1943 gearresteerd was, ontsnapt waren en contact hadden gemaakt uiteindelijk met *van Bilsen*, die hen in Tilburg aan een onderduikadres had geholpen. Dat adres was goed en daar zouden later weer parachutisten kunnen aankomen. Dit kregen wij te horen toen ik in Londen zat. Toen heb ik prompt daarop majoor *Sonzer* gewaarschuwd en het waarschuwingssignaal is gehesen: nooit ofte nimmer iemand naar dat adres sturen. Dat is ook gebeurd en intussen is *van Bilsen* geliquideerd. Die jongens zelf kwamen bij de dienst van kolonel *de Bruyne* aan en zeiden: het is niet waar; *van Bilsen* is goed; de adressen van hem zijn betrouwbaar.

52890. De **Voorzitter**: Men kan dus aannemen, dat het standpunt van B.I., dat hij niet goed was, aan de Engelsen is doorgegeven?

A. Dat is iets anders gegaan. Ik heb zelf een onderhoud gehad met de heer *de Bruyne*, want deze wilde weten, of ik in staat zou zijn om die dingen goed te organiseren. Toen heb ik mijn poot stijf gehouden en gezegd: ik doe dat niet voor u, want ik vertrouw dat hier niet. Dat hebben wij elkaar onder vier ogen kunnen zeggen. Ik heb hem toen ook dergelijke feiten genoemd.

52891. De **Voorzitter**: U kende **van Bilsen**. Tijdens uw verblijf te Londen kwam dat bericht van die jongelui uit Zwitserland. Dat moet wel zo zijn geweest, want u bent in December 1943 in Londen gekomen, dus dat moet dat bericht zijn geweest. Toen hebt u gezegd: het contact, dat ze hebben gehad met **van Bilsen**, acht ik fout. Daarvan was B.I. overtuigd, want u zegt, dat kolonel **Somer** dat heeft gezegd tot de dienst van de heer de **Bruyne**, maar deze heeft gezegd: neen. Ik mag dus aannemen, dat de heer **Somer** dat ook bekend heeft gemaakt aan de Engelse dienst. Of weet u dat niet?

A. Dat weet ik niet; dat waren weer andere regionen.

52892. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat u het had gehoord.

A. Neen, ik weet dat niet.

52893. De **Voorzitter**: Hebt u nog een ander punt. dat van belang voor ons is in het kader van het onderzoek van vandaag?

A. Ik weet niet of ik misschien iets te ver ga, maar ik heb uiteraard nogal veel uit krantenberichten gehoord over het England-Spiel en over de codekwesities. Ik kan met de stukken in de hand laten zien, dat men een code heel gemakkelijk kan veranderen, en ik begrijp niet, waarom daarmee die ongelukken zouden zijn gebeurd. Wij hebben het codesysteem, waarbij je een versje of een zin uit het hoofd leert en waarbij je die lettervolgorde gebruikt. Die bijkomende letters plaats je er in volgens een bepaald systeem; je checkt de getallen en dat is allemaal behoorlijk goed afgesproken. Ik ging weg, terwijl ik wist: ik heb dit of dat versje. Klopt het niet, dan verander ik het en geef een ander versje; dan is het in orde. Dat is gebeurd. U kunt deze tussenopmerking even lezen:

52894. De **Voorzitter**: In uw rapport staat:

„12 Juni werden *Arie* en *Roel* gepakt, terwijl *Arie* aan het werk was. Deze ramp werd naar mijn mening veroorzaakt, doordat *Arie* ver overbelast was en daardoor geheel onverschillig voor enige veiligheidsmaatregelen. *Roel* was toevalligerwijze aanwezig. Maar daar er een hele stapel berichten van mij lagen, oordeelde ik het nodig mijn versje te veranderen”.

U gaf dus een nieuwe code op?

A. Het codesysteem was z6 ruim, dat dit kon.

52895. De **Voorzitter**: De agent, die gevangen zat, kon dit niet.

A. Die had zijn eigen checks, maar deze behoefde hij niet af te geven.

52896. De **Voorzitter**: Dit is inderdaad het punt, evenals de vraag, of de gevangengenomen agent, die zijn code mocht afgeven, maar zijn check niet, dit heeft gedaan.

A. Ik ben in 1943 en 1944 behoorlijk geïnstrueerd in het gebruik van codes.

52897. De **Voorzitter**: Wilt u misschien nog even met een paar woorden aangeven, wat u bedoelde niet het probleem, dat u als zeer belangrijk beschouwde, namelijk de coördinatie van de verzetsbewegingen, en wat u daarover te zijner tijd zou kunnen verklaren, opdat wij weten, in welk verband wij u dan zouden moeten vragen?

A. Ik heb de telegrammen en mededelingen van begin Juni ontvangen, gedecodeerd en doorgegeven en vergaderingen bijgewoond, welke naar aanleiding van die telegrammen werden gehouden. Deze telegrammen werden naar een man of twintig gestuurd, bijv. naar *van Anzstel* van de O.D., naar *Johannes* en naar nog een aantal van de Christelijke en communistische studenten- en andere weekbladen. In September hebben wij de Delta-formatie tot stand zien komen en tegelijk ook het niet werken van die Delta-formatie. Dit hebben wij waargenomen en overgestuurd. Daarna was er in November de arrestatie van *Jan Thijsen* en wat daaraan voorafging met de toenmalige commandant N.B.S. Wat ik daarna heb gedaan, is het inlichtingenwerk van de gewone kleine man.

De **Voorzitter**: De coördinatie van het verzet en wat daarmee samenhangt zullen wij moeten behandelen bij punt *h* van het Enquêtebesluit.

Mag ik u dan dank zeggen voor de verstrekte inlichtingen?

Ik sluit het verhoor.

A. W. M. AUSEMS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. WILLEM ERNST AUGUST DE GRAAFF,
oud 44 jaar, wonende te Eindhoven,
adviseur buitenlandse betrekkingen van Philips.

Hij legt de eed af als getuige.

52900. De **Voorzitter**: Wij hebben vanmorgen met de heer *Roelvink* behandeld de boodschap, die vermoedelijk omstreeks Mei 1943 uit de gevangenis in Haaren is gekomen, een boodschap, die inhield, dat er in Haaren een groot aantal gevangengenomen parachutisten zat. U weet, wie ik met de heer *Roelvink* bedoel?

A. Ik ken hem niet bewust persoonlijk; ik weet, dat hij een vee-arts is in Oirschot.

52901. De **Voorzitter**: Hij heeft verteld, dat hij die boodschap aan anderen heeft doorgegeven en dat hem met name door de heer *Eindhoven* is medegedeeld, dat die boodschap bij u is terechtgekomen, dat u heeft gezorgd, dat deze in Bazel kwam en dat er antwoord op is gekomen. Dat is de samenvatting van de heer *Roelvink*. Is dit juist?

A. Dat klopt wel ongeveer. Ik heb daarover twee boodschappen gekregen. Het tijdstip, waarop dit gebeurde, is moeilijk te bepalen; dat kan ik niet precies zeggen. De eerste was van dr. *Steyns*, een medicus in Haaren. Die was minder omlijnd en bevatte ook geen adres, waar het moest worden medegedeeld. De tweede, die van de heer *Eindhoven*, moest worden medegedeeld aan de Kanonengasse 9, te Bazel.

52902. De **Voorzitter**: Ging die andere boodschap er aan vooraf?

A. Ja.

52903. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, hoe groot de tijdsruimte tussen die twee boodschappen was?

A. Die was niet groot. Ik herinner mij, dat er over 6 is gesproken in die boodschap.

52904. De **Voorzitter**: U zegt, dat de eerste minder omlijnd was. Wat hield die dan in?

A. De tweede was een concrete boodschap en was ook bedoeld als boodschap. De eerste was een mededeling in het raam van algemene dingen, die van belang waren en die ik eventueel bij mijn bezoek aan Zwitserland kon mededelen aan de Nederlandse autoriteiten.

52905. De **Voorzitter**: Werd es in die eerste boodschap niet gesproken over gevangen parachutisten?

A. Of het woord parachutisten is genoemd, weet ik niet. Ik meen wel: agenten.

52906. De **Voorzitter**: Was daarvan in ieder geval wel sprake in de eerste boodschap?

A. Ja. Dr. *Steyns* had gezegd, dat er illegale mensen waren gearresteerd, die in Haaren op een geheime étage zaten.

52907. De **Voorzitter**: Hield de tweede boodschap iets in, dat scherper bepaald was?

A. Ik dacht, dat de heer *Eindhoven* zei: „Er zijn 6 parachutisten; het is van groot belang, dat deze boodschap terechtkomt in de Kanonengasse 9 te Bazel.” Ik was toen nog niet weg geweest sedert de mededeling van dr. *Steyns*. Ik heb dat als een geheel in Zwitserland doorgegeven.

52908. De **Voorzitter**: Die tweede boodschap hebt u afgeleverd in de Kanonengasse te Bazel?

A. Neen. Dat heb ik niet zelf gedaan, maar via de Engelse vice-consul te Genève, de heer *Farrell*.

52909. De **Voorzitter**: En het eerste bericht, dat voor de Nederlandse instanties was bestemd?

A. Dat werd gedaan aan de heer *van Lynden*, die toen secretaris was van de Nederlandse legatie, in het raam van het geheel, maar dat was niet een boodschap als zodanig. Ik heb hem toen niet gezien; alleen de heer *Farrell*, die zou zorgen, dat het aan dat adres terechtkwam. Toen heb ik later van de heer *van Lynden* gehoord, dat antwoord was gekomen op de boodschappen, die ik aan de heer *Farrell* heb gegeven; want er waren meer boodschappen. Ik moet aannemen, dat het naar Engeland is doorgegeven.

52910. De **Voorzitter**: Is er antwoord op gekomen? Hebt u daarmee nog iets te maken gehad?

A. Zeker, een antwoord over die mededeling. Wat ik bedoel met antwoord is dit: alleen een ontvangstbevestiging van de mededeling, welke ik had gedaan, maar die werd niet meer gedetailleerd.

52911. De **Voorzitter**: De heer *Roelvink* heeft gezegd, dat hij van de heer *Eindhoven* had gehoord, dat er antwoord was gekomen. Er is een rapport van een van die parachutisten, die helaas op het ogenblik in Indië zit, en die daarin ook omschrijft, hoe dat antwoord luidde.

A. Dan heb ik détails misschien zonder het te weten meegebracht. Ik bracht meer dingen mede, waarvan ik de inhoud niet kende; zo goed als ik films naar Zwitserland bracht, waarvan ik niet wist wat er op stond, zo kreeg ik ook dingen terug, waarvan ik de inhoud niet kende.

52912. De **Voorzitter**: Maar de inhoud van die boodschap, die u naar Zwitserland hebt overgebracht, kende u blijkbaar wel.

A. Dat was een boodschap, die ik persoonlijk overbracht.

52913. De **Voorzitter**: U hebt niet op dezelfde wijze een boodschap uit Zwitserland terug meegekregen?

A. Hoogstens kan ik de heer *Eindhoven* bij een later bezoek verteld hebben, dat er op gereageerd was, maar ik heb niet speciaal die boodschap vermeld. Dus ik bedoel, dat Engeland bevestigd had de ontvangst van het complex mededelingen, dat ik had gedaan, dus ook degene, welke ik niet kende en alleen maar overbracht.

52914. De **Voorzitter**: Het is dus niet zo, dat u bij uw weten een bepaald omschreven bericht voor die mensen hebt mede teruggebracht?

A. Neen, er zijn er vele geweest, maar deze zou ik mij wel herinneren. Dit was een vrij opvallend iets. Misschien heeft de heer *Eindhoven* het aan de heer *Roelvink* weer iets omlijnder gezegd en is het van stapje tot stapje positiever geworden.

52915. De **Voorzitter**: Dan mag ik u misschien in het algemeen nog iets vragen over uw reizen naar Zwitserland. U kwam er vrij veel?

A. Ik ben er 22 maal geweest tijdens de bezetting.

52916. De **Voorzitter**: Over welke periode is dat geweest?

A. Het eerste visum kreeg ik in Januari 1941. Van 15 Mei 1940 af begon ik aan dat visum te werken; dat heeft zich toen telkens herhaald. De laatste reis was 25 Augustus 1944, nog net over Duitsland. Toen ben ik achter de Engelse troepen aan over Frankrijk en België weer teruggekomen naar Eindhoven, dat bevrijd was.

52917. De **Voorzitter**: Op die reizen hebt u zeker heel wat meegenomen?

A. Ja.

52918. De **Voorzitter**: Hebt u er nooit moeilijkheden mee gehad?

A. Het heeft wel eens weinig gescheeld, maar ik zit hier nog, zoals u ziet. Ik wil de commissie niet ophouden, maar kan hiervan in 't kort het volgende zeggen: in 1929 was er er een tijd van hoogconjunctuur geweest en Philips had toen in alle landen lukraak personeel aangenomen zonder informaties, enz., omdat op dat ogenblik personeel nodig was. Toen bleek, dat ongeveer 40 pct. van het nieuwe personeel in andere landen bestond uit minder gewenste elementen, dieven en oplichters, enz.

Een grote zuivering was noodzakelijk en toen zei de oude *Philips*, dat ik dat moest doen. Ik heb toen contact aangeknoopt met de politie in alle landen, hetwelk er toe strekte, informaties te krijgen over het toen aangenomen en later aan te nemen personeel. Dit brak in Duitsland in 1933 af, toen *Hitler* kwam. In October 1933 kwam bij mij een mijnheer *Möller*, hoofd van de Gestapo in Keulen, die zei: Vroeger kreeg u informaties van de gewone politie. Wij zijn „eine gehobene Polizei” en wij kunnen het veel beter. Ik heb er gelukkig niet veel van gezegd, maar ik ben naar den Haag gegaan en heb overlegd met overste *Rooseboom*, die mij zei, dat de Nederlandse autoriteiten belangstelling hadden voor zulk een contact. Later heeft mr. *Speyart van Woerden* in den Bosch mij ook nog gevraagd, wat voor een organisatie dat was, en ik heb hem herhaaldelijk mijn indrukken verteld. Zo is het contact gegroeid. Ik had zowel met de Staatspolitie als met de gewone politie contact voor Philips. Daar stond niets anders tegenover dan lekker eten voor deze heren.

In 1938 maakte ik van nabij een geval mee, waardoor ik zeer scherp anti-nationaal-socialistisch werd ingesteld, nl. met een familie, waarmee de Gestapo de minderwaardigste praktijken toepaste om verklaringen te verkrijgen. In Mei 1940 had ik gelegenheid de relatie voort te zetten en die uit te buiten om voor het nut van de common cause te werken. Ik heb gedacht: ik zal zo gauw mogelijk contact met Londen hiervoor zoeken. Hiertoe moest ik komen in een gebied, van waaruit ik Londen kon bereiken. Daarom ben ik direct begonnen een visum te vragen voor Zwitserland voor een maand. Dit lag het meest voor de hand, omdat de Duitsers wisten, dat ik daar vóór de oorlog ook geregeld kwam. Ik wilde heen en weer kunnen gaan. Dit is in Februari 1941 voor het eerst gelukt; toen heb ik contact opgenomen, niet in het gebouw van onze legatie, maar op een bovenkamer van een hotel in Genève, omdat ik niet wist, wat voor Duitse agenten er in Zwitserland rondzwierven. Bij mijn latere reizen kwam er in de nacht, vóórdat ik wegging, soms een keer of vijf een man met filmpjes en ander materiaal. Ik had de mogelijkheid dit alles te doen, zonder ooit enige prestatie voor de Gestapo te verrichten, dank zij het feit, dat ik velen hunner kende. Ik bracht de Sicherheitspolizei in den Haag in de waan, dat ik werkte met hun dienst in Brussel, in Brussel deed ik hetzelfde ten aanzien van Dusseldorf en hier weer ten aanzien van den Haag. Ik bracht hun de indruk bij, dat ik in Berlijn hoge protectie had. De moeilijkheid was, dat men het eventueel zou verifiëren; het was een kaartenhuis. Berlijn zweefde in de lucht en dat idee intimideerde de lagere functionarissen. „Berlijn” bestond inderdaad, en wel in een van de hoogste figuren van het geheime Staatspolizeiamt in de Prinz Albrechtstrasse, die b.v., als ik met enigerlei prétexte daar kwam, zei: ik moet even weg, en dan b.v. een rapport op tafel liet liggen, dat dezelfde dag door *Himmler* aan *Hitler* was uitgebracht over *Ciano*. Deze man vermoedde ongetwijfeld mijn rol, al durfde noch hij noch ik hierover ooit te spreken. Deze dingen tekende ik nooit aan, uit angst, dat het toch nog een valstrik zou zijn, maar die prentte ik in mijn hoofd en vertelde die in Zwitserland.

52919. De **Voorzitter**: Het contact, dat u op deze manier onderhield, werd dus door u benut voor het meenemen van materiaal. Nam u alleen materieel mee, dat zorgvuldig was verkleind?

A. Lang niet altijd. Sommige groepen hadden ook weleens tijdelijk geen mogelijkheid om micro's te maken. De groep-Albrecht, die indertijd een halfjaar lang geen mogelijkheid daartoe had, kwam met grote filmrollen. Ik nam ook papieren en brieven mee, soms wel 2 of 3 kilo.

52920. De **Voorzitter**: Kon u zo reizen, dat u niet gevisiteerd werd?

A. Dat risico was er altijd. In het begin was het kalmer. Ik had toen papieren gevraagd, waarin stond, dat men mij ter wille moest zijn. Naderhand, juist toen men huiverig werd mij nog visa te verlenen, kwam er als redding in 1942 het bombardement op Philips.

Een van degenen, die ik in Berlijn goed kende, was overgeplaatst naar Joego-Slavië. Ik ben toen naar Berlijn, naar de opvolger van die mijnheer, gegaan, die nog dommer was dan de rest. Ik kon dat doen, want zijn voorganger had mij gezegd: „Ik ga naar Joego-slavië, maar ik heb uw naam genoemd aan mijn opvolger.” Mijn naam was dus bekend. Ik stapte dus bij die mijnheer binnen en zei: „Ik ben de *Graaff* en kom eens met u kennis maken.” Ik vertelde hem toen van het bombardement en zei, dat de brandkast helaas verloren was gegaan, waarin het papiertje (dat nooit bestaan had), waarop zijn voorganger opdracht gaf mij altijd een visum voor Zwitserland te geven. Het werd met die visa steeds moeilijker; dan moest ik er neen voor de gezondheid van de kinderen en dan weer voor die van mijn vrouw. Op het laatst ging dat haast niet meer. Hij zei toen: „Wilt u een nieuw hebben? Dicteert u dan maar.” Ik heb toen gedictieerd een opdracht van het Geheime Staatspolizeiamt te Berlijn aan *Rauter* om de heer *de Graaff* te allen tijde een visum voor Zwitserland te verlenen, zonder formaliteiten.

Met dat papiertje ben ik later naar Dusseldorf gegaan en heb dat daar vertoond. Na over allerlei andere dingen gepraat te hebben, zei ik tegen de leider van de Gestapo, dat het zo lastig was, dat ik het schoolwerk van mijn kinderen, die ik tijdelijk in Zwitserland op school had gedaan, niet kon meenemen, en vroeg ik hem of ik geen bewijs kon krijgen, zodat ik met papieren over de grens kon. (Mijn vrouw en kinderen zijn nl. ook vijfmaal heen en weer geweest en hebben ook allerlei pakketjes meegenomen.) Het was aannemelijk, dat zij schoolwerk hadden, dat ik moest laten corrigeren. Ik mocht toen de secretaresse zo'n bewijs dicteren en heb toen een groot risico genomen, met het doel de zaak voortaan te dekken. Ik heb nl. niet gedictieerd „schoolwerk”, maar „brieven, kranten, documenten van vertrouwelijke aard”. Films durfde ik er alleen niet bij te zetten. Ik heb die secretaresse een pond druiven gegeven en haar gezegd: „Laat u dit even tekenen.” Het werk lag hoog opgestapeld en dit papiertje is getekend, zonder dat het verder is bekeken. Als hij een explicatie had gevraagd, dan was het mis geweest. Dat gebeurde in begin 1943.

52921. De **Voorzitter**: In 1943 werkte toch de Zwitserse weg van dr. *Visser 't Hooft* vrijwel op toeren. Dat had toch waarschijnlijk op het overbrengen van stukken, enz. door u wel invloed?

A. Die heeft mij ook dikwijls dingen meegegeven. Ik heb de heer *Visser 't Hoofr* herhaaldelijk bezocht.

52922. De **Voorzitter**: Er is ons gebleken, dat in die eerste tijd, voordat de Zwitserse weg op gang was, men incidenteel van uit Nederland berichten, enz. probeerde mee te geven. In dit verband is uw naam ook genoemd. Maar toen die weg van de heer *Visser 't Hooft* begon te functioneren en toen men daarop uiteindelijk een estafettedienst had, die om de veertien dagen ging, betekende dat, dat u toen veel minder meekreeg?

A. Ik zou bijna zeggen: meer, want ik kreeg van *Bartels*, die later de photo's ontwikkelde, en *Visser 't Hooft* ook wel holle scheerkwasten en potloden, enz. mee. Maar ik had liever papieren, dat was in mijn geval veiliger.

52923. De **Voorzitter**: Dus u was eigenlijk een tussentijdse bode in de estafettedienst?

A. Inderdaad, ik ging incidenteel. Het was voor hen eigenlijk een zekerheid te meer.

52924. De **Voorzitter**: Kwam u persoonlijk met hen in contact?

A. Ik ben een maand in het huis van de heer *Visser 't Hoofd* geweest, toen hij een maand met vakantie was, in Augustus 1942.

52925. De **Voorzitter**: Contact met Nederlanders was voor u toch wel gevaarlijk, daar Zwitserland vol Duitse spionnen zat?

A. Vooral de Zwitserse autoriteiten hebben mij bijzonder goed geholpen met de vóórcontrôle. Dr. *Huber*, die officier van justitie in Bazel was en die zeer gezien was, heeft mij veel geholpen. Ik heb hem gevraagd mij te laten schaduwden, zoals de Duitsers dat zouden doen. Als de Duitsers mij hadden geschaduwd, zou dat zijn gebleken aan die Zwitsers. Twee bekende rechercheurs hebben mij twee dagen op de voet gevolgd. Het bleek, dat ik door de Duitsers niet werd nagegaan, en toen was ik veel vrijer.

52926. De **Voorzitter**: Die 22 reizen hadden met zakelijke doeleinden dus verder niets te maken?

A. Ik heb nooit zakelijke doeleinden naar voren gebracht, want Philips had een Verwaltung en die wist dus, dat het niet juist was. Ik ging dus voor ziekte van de kinderen, het bezoeken van een zoon van familie, die daar werd verpleegd en die zaken te regelen had e.d. Ik liet af en toe mijn vrouw een telegram sturen, dat de kinderen ziek waren. Ik bleef daar dan een tijd en liet mij dan weer terugroepen, dus de hele familie speelde mee.

52927. De **Voorzitter**: Hebt u van Nederlandse kant nooit moeilijkheden gehad in die zin, dat u in de tijd van de bezetting door bepaalde personen er op aangezien werd, dat u met medewerking van de Duitsers zo vrij kon reizen?

A. Ongetwijfeld, het was zeer vervelend, vooral voor mijn vrouw, maar ik was er blij om, want dat was mijn enige veiligheidsmogelijkheid. Ik ging niet zo ver, dat ik lid van de N.S.B. was of aan Winterhulp gaf, maar ik kon ook niet in de krant gaan zetten, hoe het wél was. Ik was dus in zekere zin blij, dat ik door degenen, die niet op de hoogte waren, daarop werd aangezien, maar het was ellendig voor mijn vrouw en kinderen.

52928. De **Voorzitter**: Dus u is geen enkele keer gecontroleerd'?

A. Neen. Ik ben op een gegeven moment in Weil, het Duitse station vóór Bazel, waar anders de contrôle was, bijna gecontroleerd. Toen werd daar plotseling de trein tot stilstand gebracht. Er stond politie aan twee kanten. De ramen moesten dicht; men kwam binnen en zei: alle reizigers voor Zwitserland mee voor contrôle!

Ik had toen ongeveer 23 kilo films en papieren in mijn koffer. Was het in Bazel bemerkt, dan was het niet zo erg geweest, want daar lag ook het Duitse station onder Zwitserse souvereiniteit; als ze het daar vonden, zou ik een signaal gegeven hebben en hadden de Zwitsers mij geholpen.

Ik moest komen, met mijn koffer. Ik ging mee, maar zei onderweg: übrigens, ist es notwendig, dass ich mitkomme? Ik liet mijn

papiertje zien en toen zeiden zij: steigen Sie wieder ein! Zo liep het nog net. De trein bleef toen nog drie kwartier stilstaan en dat was vervelend.

52929. De **Voorzitter**: Datgene, wat u meenam naar Zwitserland, was zeker heel wat meer dan wat u mee terugkreeg?

A. Terug wilde ik niet in ballast gaan en daarom bracht ik voor de gijzelaars mee recente nummers van „London News" en „Sphere". Verder Zuid-Amerikaanse passen voor Nederlandse en Belgische Joden, die ik meekreeg van het comité van dr. *Klee* te Genève.

52930. De **Voorzitter**: Berichtgeving uit Londen was er niet veel?

A. Heel weinig.

52931. De **Voorzitter**: En uit Zwitserland?

A. Iets meer, aan particulieren en van het gezantschap. De meeste dingen bracht ik ongezien over, maar er was ook een kwestie van een lening, waarbij een bedrag voor de illegaliteit beschikbaar moest worden gesteld bij een bank, dat door de Regering in Londen werd gegarandeerd. Onze gezant gaf mij de verklaring, die daarop betrekking had, mee. Dit is betrekkelijk op het eind geweest; ik denk in de loop van 1944. Dit steunde kennelijk op boodschappen uit Londen.

52932. De **Voorzitter**: Van het merendeel van hetgeen u aan microfilms meenam, wist u niet, wat er in stond?

A. Neen. Het moest zo recent mogelijk zijn, zodat ik het pas op het laatst kreeg. Er is weleens het een en ander bij gezegd over wat bijzonder van belang was, maar het zou óf allemaal verloren zijn (met mijzelf) óf het kwam er. Alles is altijd overgekomen.

52933. De **Voorzitter**: De mededeling uit Haaren in zake de parachutisten herinnert u zich dus alleen, doordat het een mondelinge boodschap was?

A. Ja. Ik heb deze gegeven aan de Engelse vice-consul *Farrell* in Genève. Ik heb later in het algemeen gehoord, dat mijn boodschappen goed waren overgekomen. Ik heb dit later aan mr. *Einthoven* verteld, die m.i. terecht de conclusie trok, dat ook deze boodschap goed was overgekomen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

W. E. A. DE GRAAFF.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JACOBUS ELISA VAN TIJEN,

oud 52 jaar, wonende te Amsterdam, bestuurder ener N.V.

Hij legt de eed af als getuige.

52934. De Voorzitter: Wij zouden gaarne van u het relaas willen vernemen van uw wederwaardigheden in de periode, welke voorafgegaan is aan uw arrestatie in het begin van 1943. Ik weet niet precies op welk punt dat begint, dus het is misschien het beste, dat ik u maar meteen het woord geef daarvoor.

A. Ik heb dadelijk na de capitulatie getracht op een of andere wijze deel te nemen aan de oorlogsinspanning en daarbij in de eerste plaats gedacht aan een Engelandvaart. Daartoe heb ik verschillende plannen gemaakt, die helaas alle zijn mislukt. Ik heb daarvoor ook getracht contact te leggen met personen, die mij daarbij zouden kunnen behulpzaam zijn. Het eerste contact, dat ik daartoe heb gelegd, was met dr. *Krediet* uit Wassenaar. Ik ben met hem in contact gekomen door nu wijlen mijn broer, de kapitein ter zee R. van Tijen. Dr. *Krediet* had toen bij zich een aantal jongelieden, die zich met zulke plannen bezighielden. Ik herinner mij o.a. de naam *Tazelaar*. Van een en ander is echter niets terechtgekomen, omdat, voordat er verdere vorm aan gegeven kon worden, ik voor de eerste maal werd gearresteerd in November 1940.

52935. De Voorzitter: Bedoelt u niet 1941?

A. Neen, 1940.

52936. De Voorzitter: Dus vóórdat *Tazelaar* naar Engeland is gegaan!

A. Het was in 1940. Die heb ik hier ontmoet. Ik geloof, dat ik hem vóór mijn eerste arrestatie heb ontmoet, maar dat weet ik niet zeker.

52937. De Voorzitter: Kunt u nog de namen van die andere jongelui noemen?

A. Daar was ook bij iemand, wiens naam ik op het ogenblik ben vergeten, maar die later is omgekomen. Hij was inspecteur van politie in den Haag.

52938. De Voorzitter: Inspecteur *Moonen*?

A. Ja. Ik ben toen gearresteerd in November 1940 en weer vrijgelaten in Februari 1941. Toen heb ik mij losgemaakt van de Fokkerfabriek en ben geworden hoofd van de wederopbouw in Middelburg. Ik hoopte van daaruit gemakkelijker te kunnen wegvaren dan van uit Amsterdam. Dat bleek niet het geval te zijn. Ik kende dr. *Ringers* zeer goed, kwam veel in den Haag en had geregeld contact met hem. Dat heeft later indirect geleid tot het contact met *Anton van der Waals*. Vóórdat dat gebeurde, heb ik het tweede bona fide contact gehad, dat was met jhr. *de Jonge*. Dat is geweest eind April, begin Mei 1942.

52939. De Voorzitter: Hoe was u met hem in contact gekomen?

A. Ook via mijn broer. Mijn broer en ik overlegden veel met elkaar. Ik wist wel, dat hij ook met werkzaamheden bezig was, maar ik heb hem nooit gevraagd welke.

Ik wilde graag naar Engeland en dacht, dat *de Jonge* daartoe kon bijdragen. Ik heb twee ontmoetingen gehad, één in Aerdenhout en één in Rotterdam. De derde, die weer in Aerdenhout zou zijn, is mislukt. Ik moest informeren bij *van Driel van Wageningen* in Rotterdam, maar die was er ook niet, en later is mij gebleken, dat zij gearresteerd waren.

Ik zou met een watervliegtuig van de Fokkerfabriek weggaan. Dit plan is op het allerlaatste ogenblik mislukt, doordat sommige mensen, die er een rol in speelden, angst kregen. Toen heeft *Ringers* mij in contact gebracht met *Vorrink*. Deze heb ik voor het eerst ontmoet in de zomer van 1942 in Den Bosch. Hij zou ook zijn best doen. Torn is mij gebleken, dat zich had gevormd die groep van personen, die zich het Nationaal Comité noemde: *Ringers, Menten, oud-Minister van Dijk, oud-Minister Verschuur, Schouten*. De bedoeling was, dat ik voor hen naar Engeland zou gaan met de speciale opdracht, aan de Regering in Londen te vragen, of zij belang stelde in de werkzaamheden van het Nationaal Comité en, zo ja, of zij daarvan dan ondubbelzinnig wilde laten blijken en of zij, als zij andere plannen had, dit ook wilde laten blijken, omdat het Nationaal Comité zich dan zou kunnen ontbinden en geen verder risico zou lopen.

Ik had een plan om te ontsnappen met behulp van een binnenvaarttuig, dat behoorde aan de niaatschappij „De Schelde”, te Vlissingen, en dat regelmatig heen en weer voer naar Gorcum. Hierop voer een jongeman, een zoon van een dokter uit Vlissingen, die ook graag wilde ontsnappen. De bedoeling was, dat wij daarmede op 27 December 1942 — een Maandag, als ik het mij goed herinner — zouden trachten over te steken. Wij zouden ons in Dordrecht inschepen. De schipper wilde niet mee, maar hij vond het goed, als wij hem met geweld in Beveland aan wal zetten en in donker de Schelde op en de noordpunt van Zuid-Beveland omvoeren. Wij zouden om de west varen, want dan voeren wij vrij van alle banken. Het was een zeer geschikt vaarttuig met een geruisloze motor met een gasgenerator; het liep een kilometer of vijftien, zodat wij in korte tijd de overkant zouden kunnen bereiken.

Ik had van de heer *Vorrink* vele stukken meegekregen, die bestemd waren voor Londen. Het waren alle mogelijke gegevens. Ik had zelf ook van allerlei verzameld en ik had met de heer *Vorrink* afgesproken, dat, wanneer ik zou gaan, ik hem bericht zou sturen. Ik wist niet, waar hij was, maar wel een relatie in Amsterdam. Kort voor Kerstmis ben ik daarheen gegaan met het bericht, dat ik dacht te vertrekken en of hij nog andere dingen had mee te geven. Die koerierster kwam terug met de mededeling, dat de heer *Vorrink* dit een riskante onderneming vond en mij verzocht dit niet te doen, omdat hij in contact was gekomen met een pas uit Engeland gearriveerde agent, die over een vliegtuig kon beschikken. Hij had daarover reeds gesproken, zodat ik met dat vliegtuig zou kunnen worden afgehaald. Ik heb toen onmiddellijk van dat plan om met die boot te gaan afgezien; ik had me al eerder verwonderd over het feit, dat er niet meer van vliegtuigen gebruik werd gemaakt.

Het was mijns inziens best mogelijk om met een watervliegtuig bij een gesloten wolkende rustig te landen op een vooraf afgesproken punt van de Zuiderzee, vanwaar men dan — vanaf b.v. een vissersvaartuig — aan boord van het vliegtuig zou kunnen gaan. Toen heeft zich bij mij vervoegd een afgezant van de heer *Vorrink*, de heer *van Looi* uit Amsterdam. Dit was op eerste Kerstdag 1942. Hij vertelde mij, dat zich bij hem aan huis bevond een zekere *Anton* — dat was de agent, waarover de heer *Vorrink* had gesproken — en hij verzocht mij, de volgende dag kennis te komen maken met deze agent. De volgende dag heb ik mij begeven naar de Elisabeth Wolffstraat, waar de heer *van Looi* woonde, en daar heb ik *Anfon de Wilde* ontmoet.

52940. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: Welke indruk had u van hem?

A. Mijn eerste indruk was niet gunstig. Ik heb daarna tot 10 Maart 1943 contact met hem gehad en heb mij dikwijls verwonderd over de verwarde en wilde verhalen, die hij deed. Ik had echter niet een bijzonder hoge dunk van het Overheidsapparaat in Londen en verwonderde mij dus niet al te erg over de minder geslaagde keuze, die men had gedaan. De heer *de Wilde* had overigens veel overtuigend materiaal, dat in een andere richting sprak. Hij beschikte over Engelse sigaretten en chocolade, thee en suiker, allemaal luxe-dingen, die hier schaars waren. Hij had een Engelse parachute en een Engelse revolver en hij wist interessante verhalen te vertellen, die niet te controleren waren. Hij beschikte over de Oranjzender en kon dus dingen laten zeggen, die hij wilde en goed achtte. Ik heb dit nooit gecontroleerd, maar de heer *Vorrink*, in wie ik het grootste vertrouwen had en nog heb, heeft mij destijds medegedeeld, dat hij dit wel heeft gedaan. Aangezien het in die tijd de gewoonte was, dat men die mensen van de een op de ander overplante, heb ik mij daarbij neergelegd. *De Wilde* heeft direct gezegd, dat die overtocht met een vliegtuig te regelen zou zijn; het zou even duren en hij verzocht mij in die tussentijd zoveel mogelijk materiaal te verzamelen om straks mee te nemen. Hij heeft ook getracht, mij een revolver op te dringen. Hij droeg zelf een heel grote Engelse revolver in een leren holster onder zijn oksel en had een stengun in zijn aktentas bij zich. Ik vroeg hem: „Als je nu gepakt wordt, wat doe je dan?” Hierop antwoordde hij: „Dan zeg ik, dat het onderdelen zijn van een pomp, die ik heb uitgevonden.” Of dit echter zou overtuigen, betwijfelde ik toen reeds sterk.

Toen werd het Januari en hebben wij een bespreking gehad in Rotterdam, ergens in Kralingen, ik meen in het huis van de heer *van Walsum*, al heb ik die zelf niet ontmoet. Daarbij waren aanwezig de heren *Vorrink*, *de Wilde*, *van Looi* en ik. Wij hebben een soort van ultimatum gesteld, dat die tocht moest plaats vinden. Toen heeft *de Wilde* getracht een tegenvoorstel te doen en heeft gezegd: er zal hier binnenkort een invasie komen. Wilt u naar Zeeland gaan om mensen te vinden, die bereid zijn hun kelders beschikbaar te stellen voor het opbergen van wapens en explosieven; u is zo goed bekend in Zeeland en moest daar eens heengaan om te trachten de mensen voor dat doel te benaderen. *Vorrink* heeft toen gesproken over relaties voor dat doel in het gehele land, waarop *de Wilde* heeft gezegd: ze willen in Engeland namen weten. *Vorrink* heeft zich daartegen verzet, maar *de Wilde* zei: ik heb zo'n prachtige code, die namen kunnen niet uitlekken en ik moet vertrouwen wekken in Engeland. Wij hebben gezegd: hoe is het mogelijk, dat ze nu ineens die eis stellen van die namen. In ieder geval heeft *Vorrink* dat botweg van de hand gewezen en gezegd: ik zal wel zorgen, dat ik al die mensen benader, en die namen komen er op het ogenblik, dat de invasie heeft plaats gevonden. Ik heb mij laten bewegen naar Zeeland te gaan om te trachten daar mensen te vinden, die bereid waren een dergelijke dienst te verlenen. Ik meende toen, dat het een dienst was, die men van burgers nauwelijks kon verlangen; dat lag meer op de weg van militairen. Ik heb in Zeeland in mijn kennissenkring enkele mensen gevonden, die er in beginsel toe bereid waren, maar heb hun namen niet aan *de Wilde* doorgegeven. Blijkbaar een soort intuïtie, dat ik dat niet moest doen.

Hij deed ook een ander dwaas voorstel. Hij stelde voor samen iemand te gaan vermoorden; dat was een zekere *Pasdeloup*; die was volgens hem een verrader. Wij moesten hem maar vermoorden en ik zou hem helpen. Wij moesten aanbellen op een avond en als hij dan de deur opendeed zouden wij een stengun op hem afschieten. Ik heb gezegd: als het nodig is, moet je dat maar doen, maar ik doe niet mee.

52941. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Pasdeloup* is tenslotte wel vermoord.

A. Ik heb er wel iets van gehoord, maar aan welke kant hij stond of wat er gebeurd is, is mij niet precies bekend. Ik was een keer gearresteerd in November 1940 en toen had ik alle gelegenheid om die man, die mij kwam halen, neer te schieten, als ik een wapen had gehad, en ik had dan gemakkelijk langs de burens kunnen weggaan, maar in 1940 dacht je daaraan nog niet. Tijdens die wachtperiode met *de Wilde* heb ik mij wel voorgenomen mij niet meer zo goedschiks te laten arresteren. Ik had wel zin in een wapen, maar niet zo'n geweldig grote revolver zoals *de Wilde* mij aanbood. Toen heeft *van Looi* mij een kleine Mauser gegeven. Ik droeg die altijd bij mij in de achterzak van mijn broek. Dat wist *de Wilde*. In die tijd werd veel gecontroleerd op de stations.

Ik woonde toen in Aerdenhout — ik was teruggekeerd uit Middelburg — en het gebeurde nogal eens in Haarlem en Bloemendaal, dat de uitgangen van het station waren afgezet door de Duitsers en iedereen werd gefouilleerd.

De Wilde was hiermede bekend en hij vroeg: wat doet u dan? Ik zei: dan zal ik proberen de revolver kwijt te raken. Hij zei: dan

moet u die gebruiken. Dit was natuurlijk zinloos. Ook deze waarschuwing heb ik helaas niet tijdig ter harte genomen.

De reis werd telkens uitgesteld. Ik kreeg toen de mogelijkheid mij aan te sluiten bij enkele mensen, die over Spanje naar Londen wilden gaan. Toen heb ik tegen *de Wilde* gezegd, dat ik, als ik half Maart nog niet met hem was vertrokken, een andere weg zou kiezen. Ik had toen nog geen bepaalde verdenking. Wel een ogenblik, kort vóór mijn arrestatie. Toen is bij mij geweest jonkheer *Piet Six* uit 's-Graveland. Deze kwam bij mij op 6 Maart 1943, een Zaterdag. Hij had op de een of andere manier vernomen, dat ik in relatie was met een Engelse agent. *Six* stond, zoals hij mij zei, „midden in de O.D.”; hij was zo iets als hoofd er van en hij wilde graag van mijn relaties gebruik maken. Ik heb hem toen iets verteld van *de Wilde* en van diens antecedenten. Eén van de dingen, die *de Wilde* beweerde, was, dat hij een neef was van prof. *Gerbrandy*. *Six* schrok geweldig en zei: als hij dat beweert, is het een geweldig gevaarlijke vent. Hij zou nog eens informeren en hij kwam toen Maandag 8 Maart bij mij op kantoor in Amsterdam op een sigarettenfabriek en zei: de man, die zich uitgeeft voor de neef van prof. *Gerbrandy*, is een verrader. Ik zei, dat ik het ook een beetje een wonderlijke figuur vond, maar dat dit zo dikwijls voorkwam. Hij zei: ik ken iemand, die hem kent en zijn signalement kan opgeven. Wij hebben afgesproken, dat hij dat zou uitzoeken. De volgende ochtend heeft hij mij opgebeld en mij dat signalement opgegeven en dit klopte helemaal niet met dat van *Anton de Wilde*.

Ik was toch nog niet helemaal gerust. Toen ben ik 's middags naar *van Looi* gegaan; daar was *de Wilde* en ik heb hem à bout portant gezegd, dat iemand mij had medegedeeld: degene, die zich uitgeeft voor de neef van prof. *Gerbrandy*, is een verrader. Ik had mijn revolver bij mij en ik zou deze zo nodig gebruiken. Hij werd helemaal grauw, zodat ik dacht: het is toch niet in de haak. Hij heeft echter een verhaal weten op te hangen, dat voor mij aanvaardbaar was. Hij wist te vertellen, dat de Duitsers achter ons plan waren gekomen, en dit leek mij en de vrouw van *van Looi*, die er ook bij was, een aanvaardbare verklaring.

Ik heb toen gezegd: „Neen, het is toch in orde; dat signalement klopt niet; dat is dan vermoedelijk een ander.” Hij heeft mij 's avonds opgebeld met de boodschap, dat wij de volgende dag zouden vertrekken. Ik moest komen aan de trein van 2 uur aan het Centraal Station naar Hoorn en daar aan het Centraal Station zou hij zich bij mij voegen.

52942. De **Voorzitter**: U zegt: „dat wij de volgende dag zouden vertrekken”.

A. Ja. Hij wekte de indruk, dat hij zou meegaan. Er zou een watervliegtuig in het Hoornsche Hop komen om ons te halen. Er gingen mensen mee om ons te bewaken. Er zouden lichtsignalen worden gegeven met ultraviolet licht, enz. Wij zijn toen dus vertrokken en in Zaandam aangekomen, zei hij: „Wij gaan er hier uit, want ik moet hier een boodschap doen; wij gaan dan met de volgende trein verder.” Wij gingen het station uit en honderd meter van het station vandaan zei hij: „Wacht hier even.” Ik slenterde daar wat heen en weer en werd toen plotseling door een tiental mensen van achteren overvallen. Er volgde een korte worsteling en ik werd toen overmeesterd. Ik werd naar Amsterdam gebracht, daarna naar den Haag en vervolgens naar Haaren.

52943. De **Voorzitter**: U had natuurlijk heel wat bij u?

A. Ja, een tas vol gegevens en ik had een revolver in mijn zak.

52944. De **Voorzitter**: Dat zag er dus niet al te best uit. Op welke dag geschiedde dit?

A. Op 10 Maart 1943 om halfdrie. Ik ben in Haaren eerst verhoord door een tweetal jongelieden met een overvloed aan sigaretten. Zij zeiden: „Sie haben gespielt und das Spiel verloren.” Men heeft mij toen een dag of veertien met rust gelaten. Ik had verwacht, dat zij met de scherpste middelen zouden zijn opgetreden. Op een Zaterdagavond lag ik in bed en kreeg toen plotseling het bevel mij aan te kleden. „Nu komt het zeker”, dacht ik. Dit bevel werd echter een halfuur daarna weer geannuleerd. Een week daarna zijn er verschenen een Sturmbannführer en een Ober-Sturmführer, *Frank*. De eerste was een nette vent om te zien. Ik ben overgedragen aan *Frank* en werd toen door hem verhoord. Die verhoren waren vrij eenvoudig, want zij wisten alles reeds. Alles, wat ik wist, had ook *de Wilde* reeds medegedeeld, aangezien hij ons volledige vertrouwen had gehad. Ik werd in Haaren goed behandeld en op een gegeven ogenblik heb ik *Hau-*

brock gevraagd, hoe het mogelijk was, dat ik nog leefde, omdat ik toch een geladen revolver in mijn zak had gehad, enz.

Haubrock zei toen: „Wij hebben gebruik moeten maken van dit instrument.....”

52945. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u over het algemeen bent verhoord door *Frank*?

A. Ja, maar deze opmerking is van *Haubrock*. Ik heb eerst 8 maanden alleen gezeten en daarna samen met de heer *Menten*. *Haubrock* kwam een praatje maken en ik heb hem gevraagd: waarom hebben ze mij niet doodgeschoten? Toen heeft hij gezegd: wij moesten van een dergelijk instrument als *van der Waals* wel gebruik maken; ik ben mijn hele leven politiemann geweest, maar heb nog nooit een dergelijk individu ontmoet; wij hebben aangenomen, dat die revolver en al die andere dingen provocatie van zijn kant zijn geweest. Dat is uit het proces-verbaal geschrapt. Ik ben ook nooit voor het gerecht geweest. Er zijn eindeloze verhoren geweest en verbalen opgemaakt, maar dat is praktisch alles geweest. Ze hebben mij gevraagd over verschillende stukken, die ik bij mij had, die ik met voorkennis van *de Wilde* had gekregen; dat was natuurlijk gemakkelijk genoeg. Er waren ook andere stukken bij. O.a. een plattegrond van de cacao-fabriek van *Van Houten*, bij *Weesp*. Daarnaast lag een rijwielfabriek „De Magneet”; daar werden vleugels gemaakt voor vliegtuigen, die bij *Fokker* werden gebouwd. Ik had aan een van de heren *van Mesdag* gegevens gevraagd omtrent die fabriek, opdat ik in Londen kon vragen: gooi er eens een bom op. Het was wat moeilijk om dat te verklaren, want er stond in het handschrift van de heer *van Mesdag* een aantekening op geschreven. Dat was natuurlijk erg onvoorzichtig. *Frank* vroeg hoe dat kwam en ik heb dat toen uitgelegd en gezegd, dat ik die tekening had gevonden bij het opruimen van mijn huis, omdat ik vroeger bij *van Houten* had gewerkt. Zo waren er enkele andere dingen. Dat beroemde radarstation in Friesland had een invlieger van *Fokker* in kaart gebracht. Er was ook een plattegrond van Amsterdam met alle militaire doelen, maar enige rechtsmaatregel is tegen mij niet genomen.

52946. De **Voorzitter**: Wat is er verder met u gebeurd? Bent u naar Duitsland gevoerd?

A. Ik heb in Haaren gezeten tot 14 Augustus 1944; toen ben ik overgebracht naar de bunker in Vught en daar ben ik ongeveer 3 weken geweest.

52947. De **Voorzitter**: Geschiedde die overgang zonder een voor u verklaarbare reden?

A. Ik geloof, dat de bedoeling van *Frank* was mij te laten afkeuren. Hij had gezegd: wij kunnen u misschien „lagerhaftunfähig” verklaren. *Frank* stond op het standpunt, dat mijn eerste arrestatie onbillijk was geweest en dat ik daardoor van Duitse sympathieën was vervreemd. Ik heb in 1933/1934 in Duitsland gewoond, heb de Zeppelin-luchtschepen bestudeerd en daarmee meegevaren voor een tweetal Nederlandse scheepvaartmaatschappijen. Dat maakte indruk en gaf althans de indruk, dat ik nog aan hun kant stond. Verder had ik in 1937 in Neurenberg de Rijkspartijdag meegemaakt; ik wilde toen met mijn eigen ogen zien wat die mensen waard waren. Ik ben aan *Hitler* voorgesteld en heb met *Göring* gesproken in Karinhall. Dat werd gevonden in mijn papieren en dat maakte dus indruk. En tenslotte ben ik in handen gevallen van *van der Waals*. Hij heeft dus gezegd: ik zal je laten keuren en als je afgekeurd wordt, zal ik zien, dat ik je in vrijheid stel. Dit is niet gebeurd. Ik ben wel afgekeurd, maar teruggestuurd in de bunker in Vught. Het waren aangrijpende weken, want er werd telkens iemand doodgeschoten. Ze kwamen voortdurend de cellen langs en noemden dan een bepaalde naam. Er was een soort hetelucht-verwarmingssysteem, waardoor men in de cellen hoorde, wat op de binnenplaats gebeurde. Daar werden ze overgebracht in een autootje, waarmee ze naar een bunker werden gebracht, waar ze door Oekraïners met een karabijn door het hart werden geschoten. Als ze niet dadelijk dood waren, kregen ze nog een schot in de hals. Wij hoorden een vrij verward salvo en daarna nog de genadeschoten. Ik zat met *Jan Hendriks*. Op Dolle Dinsdag werd hij weggehaald, maar juist op die dag is besloten, het gehele kamp te evacueren. De volgende dag zag ik hem weer staan op de binnenplaats.

Ik ging naar Sachsenhausen, naar Heinkel en daarna weer naar Sachsenhausen; toen de Russen Berlijn naderden, ben ik overgebracht naar Buchenwald. Hier ben ik gebleven tot April. Ik heb het er juist doorgehaald. Ik woog nog 42 kilo, toen wij bevrijd werden.

52948. De **Voorzitter**: Kende u de inhoud van de documenten, die u bij u had en die afkomstig waren van het Nationaal Comité?

A. Neen. Ik had zelf niet zoveel documenten van het Nationaal Comité, want de meeste liepen over *van Looi* en deze gaf ze dan aan de *Wilde*. Ik had wel documenten, waarvan ik de inhoud kende, nl. het ontwerp voor de een of andere wetgeving, en bovendien had ik van *Ringers* gekregen het drie-eilandenplan over het geleidelijk aan droogleggen van de Zuidhollandse eilanden. Er zou aan de Regering worden gevraagd, te zorgen, dat dit niet werd doorkruist. *Frank* vroeg, wat het was, en ik zei, dat ik het in een spoorwegcoupé had gevonden. Het was bijzonder moeilijk, een betrouwbare verbinding met Londen te krijgen. Wij hebben daartoe alle mogelijke pogingen gedaan, maar het viel niet mee.

32949. De **Voorzitter**: Heeft u daar nog ervaring mee gehad?

A. Er was een zender. Ik ben met *Ringers* nog eens naar Geldermalsen geweest. Er heeft ook eens met mij zitten praten een zekere mijnheer *Groen* uit Bilthoven, die ook een zender zou hebben. *Groen* is later gearresteerd. Al die pogingen leidden tot niets. Wij konden dat contact nooit te pakken krijgen.

52950. De **Voorzitter**: U hoorde dus van die mensen, dat zij nooit contact konden krijgen?

A. Wij stuurden door *Ringers* opgestelde telegrammen weg, maar daarop kwam nooit antwoord. Wij wisten dus niet of het doel bereikt was of niet. Het was een van de moeilijkheden van het Nationaal Comité. Men was blij, toen *de Wilde* op de propen kwam.

52951. De **Voorzitter**: Had u van de heer *Vorrink* wel gehoord, dat hij in een vroegere periode contact had gehad? Ik denk aan *de Jonge*, die u hebt genoemd; die schijnt in enigerlei contact met de heer *Vorrink* te hebben gestaan.

A. Ik geloof niet, dat *de Jonge* mij de naam *Vorrink* heeft genoemd. Er staat mij wel iets van bij, dat zij contact zouden hebben gehad, maar ik weet niet meer hoe. Voor zover ik weet, was het contact tussen *de Jonge* en mijn broer gelegd door jhr. *Berg* van de Holland-Brits-Indiëlijn.

52952. De **Voorzitter**: Had u nooit iets gehoord van verbindingsmogelijkheden via Zwitserland?

A. Ik wist, dat er mensen waren, die naar Zwitserland ontkwamen, maar ik heb nooit contact met die mensen gehad.

52953. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u in Haaren iets gemerkt van de parachutisten, die daar gevangenzaten? U was zeker ook in een geïsoleerde cel ondergebracht?

A. Het eerste, dat ik er van heb gemerkt, was op de avond, dat er een paar waren ontsnapt. Men liep toen met lantaarns in de daggoten.

52954. De **Voorzitter**: Er zijn tweemaal parachutisten ontsnapt.

A. Ik herinner mij maar één keer.

52955. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er zaten er heel veel. Hebt u nooit door kloppseinen iets van hen gehoord?

A. Neen. Van 10 Maart tot 29 November 1943 heb ik alleen gezeten. Toen is de heer *Menten* bij mij gekomen en die is gebleven tot 29 April 1941. Toen is op 5 Mei bij mij gekomen *Wolters*, een slachtoffer van *de Wilde*. Dat was die jonge man op die motorboot, waarvan ik vertelde. Hij heeft naderhand getracht met een motorvlet de Schelde af te komen, doch is toen gestrand op een plaat bij Breskens. De volgende dag zijn zij aan de wal gekomen en hebben zich bij mij gevoegd. Hij kon seinen en heeft onze groep als marconist gediend. Dat was ailemaal poppekast. Ik heb hem toen helaas met *de Wilde* in contact gebracht. Met *van Looi* ging hij met een zender in een aktentas door Amsterdam en dan seinden zij. Of zij ooit antwoord kregen, weet ik niet.

52956. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat u in de periode vóór Maart 1943 geen enkele keer een werkelijk goed contact hebt gehad?

A. Behalve met *de Jonge* en *Krediet* Ik heb aan *Krediet* doorgegeven, dat het een geschikt ogenblik was om de *Fokker*-fabrieken te bombarderen. Dat is inderdaad gebeurd, hoewel stumperig, in November 1940.

52957. De **Voorzitter**: Wat voor mogelijkheid van berichtgeving kan er toen geweest zijn?

A. Dat bericht heb ik doorgegeven via mijn broer, die heeft het aan *Krediet* gegeven en een paar nachten later zijn er twee bommen op de Fokkerfabriek gegooid. Er is heel weinig schade aangericht.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze hadden toen niet veel bommenwerpers.

52958. De **Voorzitter**: Dus het is vrijwel onmiddellijk daarna gebeurd?

A. Ja.

52959. De **Voorzitter**: Hebt u met *van Hamel* geen contact gehad?

A. Neen. Van *Hamel* zat in 1941 nog in Scheveningen gevangen. Nadat ik uit Scheveningen terugkwam, ben ik op een avond bij mijn broer geweest. Toen had admiraal *Ferwerda* een stuk opgesteld ten gunste van *van Hamel*, dat hij een uitstekend officier was,

enz. Dat heb ik nog in het Duits vertaald. Daardoor herinner ik mij, dat hij er toen nog was.

52960. De **Voorzitter**: Het lijkt mij, dat wij hiermede aan het eind van dit verhoor zijn gekomen, tenzij u meent, dat u ons nog belangrijke dingen kunt mededelen.

A. Ik geloof niet, dat er nog dingen zijn, die voor u van bijzonder belang zijn. Er zijn natuurlijk tal van andere plannen en contacten geweest met alle mogelijke mensen. Ten dele ben ik het ook weer vergeten.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

J. E. VAN TIJEN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen er, de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNA MARIA FOLMER,
oud 25 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
inspectrice bij de Voogdijraad.

Zij legt de eed af als getuige.

52961. De **Voorzitter**: Wij hebben geconstateerd, dat u zich in het bijzonder einde 1943 en begin 1944 heeft beziggehouden met het overbrengen van piloten.

A. Ja.

52962. De **Voorzitter**: Hoe bent u in dat werk gekomen?

A. Wij hadden thuis onderduikers en daar was een student bij, die in het verzet zat. Die jongen heb ik in het begin wel eens geholpen met het wegbrengen van berichten en persoonsbewijzen. Door hem ben ik in contact gekomen met pater *Kloeg* en met hem werkte *Nel kind*. Toen ben ik met die adressen doorgegaan.

52963. De **Voorzitter**: Was dat in de periode, dat *Nel Lind* piloten over de grens hielp?

A. Ik heb haar maar met 5 piloten ongeveer geholpen. Het was een toevallige samenloop van omstandigheden. Ik was al in 1942 bezig en ben met haar in 1943 in contact gekomen.

52964. De **Voorzitter**: Deed u dat zelfstandig?

A. Ik deed het al o.a. voor pater *Kloeg*.

52965. De **Voorzitter**: Werkte u over een andere lijn dan *Nel Lind*?

A. Ik ging meestal over Zeeuwsch-Vlaanderen, maar ook over Limburg (Roermond—Maastricht). Onze namen zijn nu aan elkaar verbonden, doordat wij in één proces hebben gezeten, maar dit was een „grapje” van de Duitsers, die mensen, die elkaar kenden, in één proces hebben gestopt.

52966. De **Voorzitter**: Wanneer heeft u de eerste man over de grens gebracht?

A. In de zomer van 1942.

52967. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan? Bent u in contact gekomen met een organisatie, die voor het verder doorzenden van de mensen zorgde? Of wist u niet, wat er verder met hen gebeurde?

A. Er was vast contact met pater *Kloeg* en *Ambrosius*. (*Jan Hendriks* was zijn echte naam.) Hoe het verder ging, wist ik niet.

52968. De **Voorzitter**: Of er een organisatie achter stond, die de weg klaar had voor een piloot van hier naar Zwitserland of naar Spanje, wist u niet?

A. Dit wist ik wel. Ik wist, dat een zekere *Jean* — later heb ik gehoord, dat het *Weidner* was — een centrale figuur was.

Die heb ik wel in het begin horen noemen. *Françoise Dissard* heb ik ook nog ontmoet. Wij hebben photo's overgelegd van dezelfde mensen; dat klopt dus wel.

52969. De **Voorzitter**: Waren dat in Frankrijk gedurende de gehele periode dezelfde mensen? Of heeft zich dat nogal eens gewijzigd?

A. De mensen, die ik op de stations ontmoette, waren telkens anderen. Het waren hoogstens 8 keer dezelfde. Of dat mensen van dezelfde groep waren, weet ik niet.

52970. De **Voorzitter**: Dat ging dus met een wachtwoord?

A. Ja, het ging met afspraken. Er gingen ook veel gevluchte Franse en Belgische krijgsgevangenen over de grens. Ik vergezelde hen naar de grens.

52971. De **Voorzitter**: Had u een plaats aan de grens, waar u gemakkelijk over kon? Heeft dat nooit moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen. Het was goed geregeld.

52972. De **Voorzitter**: Geschiedde dat bij woningen aan de grens?

A. Boerderijen. Er waren ook wel landweggetjes, waar men 's avonds veilig langs kon.

52973. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, dat is opgesteld door *Nel Lind*. Zij vertelt daarin van uw werk. Zij zegt, dat, toen u April 1944 werd gearresteerd, u 320 piloten had geholpen.

A. Het waren niet alleen piloten, maar ook Franse en Belgische krijgsgevangenen en Hollanders, die naar het zuiden gingen.

52974. De **Voorzitter**: Het getal 320 is dus juist?

A. Ja. De grote stroom is gekomen in 1944. Einde 1943 werd het reeds dageijks werk. Ik had er toen soms zes of elf op één dag.

52975. De **Voorzitter**: Hoe ging u met zo'n gezelschap op weg?

A. Die grote gezelschappen kwamen uit Drenthe, Groningen en Friesland. Wij namen dan de zijlijntjes met de kleine treinen, waar men buiten de coupé's moest controleren, over Roermond naar Maastricht. Bovendien hadden die mensen Hollandse paspoorten met namen en eigen photo's. Wij gingen allemaal met dezelfde trein. Dit was meestal de laatste trein, zodat wij even vóór of na „Sperr”-tijd aankwamen. Het was dan meestal al donker.

52976. De **Voorzitter**: Hebt u nooit moeilijkheden met treincontrôles gehad?

A. Soms wel, als men de persoonsbewijzen moest zien. Wij zorgden zelf voor persoonsbewijzen. Bovendien hadden wij die mensen geleerd, goed ja en neen te zeggen. Het heeft mij heus weleens verbaasd, dat ik nooit ben gepakt.

52977. Jonkvrouwe **Wittewaall van Stoetwegen**: De namen waren zeker zó uitgekozen, dat zij die konden uitspreken?

A. Ja. Zij moesten eerst de namen uit hun hoofd leren en ook hun adres en hun beroep.

52978. De **Voorzitter**: Het blijkt wel, dat hiervoor een hele organisatie nodig was. U zei: „Wij maakten zelf de persoonsbewijzen.”

A. In Meppel was het de L.O. zelf, die er voor zorgde. In Amsterdam was het *Carl Meewis*, die voor de Amsterdamse persoonsbewijzen zorgde. Het werd plaatselijk in orde gemaakt.

52979. De **Voorzitter**: Mij is nog niet duidelijk, wie de leider van die organisatie was.

A. Er was geen leider. Ik had langzamerhand ontzettend veel mensen leren kennen en na verloop van tijd wist ik, dat ik die of die piloten kon wegbrengen. Als ze piloten hadden, kreeg ik een telefoontje. Ik kreeg zelfs telexberichten, die lange rollen, die iedere avond doorgezonden werden. Daar stond dan op, waar een vliegtuig was neergestort. Dan belde ik de jongens in de buurt op. Meestal hadden die dat bericht al en anders gingen ze de boerderijen af en zorgden zelf voor persoonsbewijzen en kleren.

52980. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u die telexberichten?

A. O.a. uit Zeist van mensen, die op het politiebureau werkten. Daar stond altijd in, wanneer een vliegtuig was neergestort, hoeveel mensen er waren, hoeveel er omgekomen waren. Meestal was het op de minuut af.

52981. De **Voorzitter**: Dat waren dus telexberichten aan de politie. Had u een relatie, die u die bezorgde?

A. Ja. L.O. gebruikte ze ook. Ik woonde in Amsterdam, maar kwam ook veel in Zeist en Amersfoort. Ik kreeg iedere dag zo'n hele rol. Meestal was er dan wat te verzorgen van bonkaarten of wat ook. Pas eind 1943 kreeg ik die telexberichten. Hier hebt u er een stuk van.

52982. De **Voorzitter**: Dit is er een van 6 Maart 1944. Als ik dit zo bekijk, gebeurde er op één zo'n dag heel wat. Ik zie hier: 12 uur: een Amerikaanse jager brandend neergestort. Dan om 15 uur: een viermotorige Amerikaanse bommenwerper brandend neergestort in een weiland bij Beilen. Dan wrer om 15.30 uur uit Oldebroek: een Duitse jager brandend neergestort in bouwland. Op hetzelfde uur in Landsmeer: een vliegersjas gevonden: Dan: Emmen; om 15 uur een viermotorige Amerikaanse bommenwerper brandend neergestort te Erica. Om 15 uur een Amerikaanse piloot te Ooster-Dalftsin aangehouden. Purmerend: op dezelfde dag te 15.15 uur een viermotorige Amerikaanse bommenwerper neergestort in een weiland. Amerongrn. 15.15 uur een viermotorige Amerikaanse bommenwerper in een weiland een noodlanding gemaakt. Om 15 uur: een Duitse jager brandend neergestort. Daar had u natuurlijk geen interesse voor.

A. Neen.

52983. De **Voorzitter**: Er gebeurde dus op zo'n dag nogal wat.

A. Dat was met die grote bombardementen op Duitsland. De meeste gegevens heb ik aan de Amerikaanse en Engelse bureaux gegeven, die toen in Wassenaar aan de Bloemcampaan en Konijnenlaan zaten. Die hebben ook al die rapporten daarover van de jongens zelf, na de oorlog.

52984. De **Voorzitter**: Als ik deze ene lijst zie, had u daaraan bij wijze van spreken dagwerk.

A. Ik was ook de gehele dag op stap.

52985. De **Voorzitter**: Maar in 1942 bij lange na nog niet?

A. Neen, toen waren die grote bombardementen op Duitsland er nog niet. Toen stond ook het afweergeschut veel meer aan de kust, dus wat aangeschoten werd, kwam in zee terecht of in Engeland zelf. Later, bij die grote bombardementen op Duitsland, is het afweergeschut meer naar de grens overgebracht.

52986. De **Voorzitter**: In het begin waren het meer incidentele gevallen?

A. Toen waren het ook meer Engelsen.

52987. De heer **Koersen**: Later kreeg u de gegevens van de L.O.?

A. Ja.

52988. De heer **Koersen**: Werkte deze ook landelijk?

A. Ja.

52989. De **Voorzitter**: Hoe deed u het telefonisch?

A. Wij spraken over duiven of boeken of plantjes. Als je maar een aantal noemde en de plaats.

52990. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Reisde u dan naai die plaats toe?

A. Eerst reisde ik er naar toe en dan wachtte ik af. Ik had vragenlijsten, waarin uitdrukkingen over bepaalde vliegvelden stonden. Dan uerden ze naar een bepaalde plaats vervoerd en kregen ze kleren en persoonsbewijzen.

52991. De **Voorzitter**: U moest natuurlijk rekening houden met de mogelijkheid, dat er een provocateur tussen zat.

A. Dat heb ik tweemaal gehad.

52992. De **Voorzitter**: Heeft u dat ook ontdekt?

A. Ja; ik heb het tegen de jongens van de L.O. gezegd en die hebben er korte metten mee gemaakt. Ik had een lijst met vragen. Bij de eerste lijst, die ik kreeg van Nel *Lind*, heb ik veel kleinigheden van piloten zelf gevoegd. Die lijst was ontzettend uitgebreid geworden. Meestal merkte je het na tien vragen wel, wanneer ze verkeerd waren, dan bleven ze bij de boer en dan waarschuwde ik de jongens van de L.O./L.K.P. De twee, die ik kende, zijn doodgeschoten.

52993. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren dat Hollanders?

A. Ik denk het wel, maar je had geen tijd, dat verder uit te puzzelen.

52994. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Er waren natuurlijk wel vergissingen mogelijk. Werd het niet gecheckt?

A. Ja, maar het was een enorme lijst. Wij deden het ook, wanneer het nummer niet klopte van de penning, die zij hadden.

52995. De **Voorzitter**: Wat was uw indruk van de wijze, waarop in het algemeen de bevolking reageerde op piloten?

A. Hier is natuurlijk alleen sprake van plattelandsbewoners. Als een vliegtuig in de buurt van een stad terecht kwam, werden de piloten zo gepakt. Men was nogal hulpvaardig.

52996. De **Voorzitter**: Heeft u ook van gevallen gehoord, waarin de piloten werden aangegeven?

A. Ik heb wel van die gevallen gehoord, maar dan waren ze al door de boeren aangegeven. De meeste boeren hadden onderduikers of gaven bonkaarten of voedsel.

52997. De **Voorzitter**: U heeft de indruk, dat in het algemeen in Nederland een piloot wel geholpen werd?

A. Ja. Men vond het wel interessant.

De **Voorzitter**: En gevaarlijk ook.

A. Dit heeft men zich, geloof ik, in het algemeen niet zo gerealiseerd.

52998. De **Voorzitter**: Heeft u niet gehoord, dat in bepaalde gevallen vliegers ergens neerkwamen en dat ze dan door de bevolking werden aangegeven?

A. Neen, niet achteraf.

52999. De **Voorzitter**: Dat hoorde u weinig?

A. Ja, heel weinig.

53000. De heer **Koersen**: Waren het niet veelal uitgezochte adressen, waar de L.O. ze bracht?

A. Die piloten moesten eerst zien, dat zij ergens onderdak kwamen. De meesten van hen hadden geleerd, uit te kijken, waar kinderklompjes voor de deur stonden.

53001. De **Voorzitter**: U zei, dat het niet allemaal piloten waren, maar ook wel krijgsgevangenen, die u hebt wegeholpen.

A. Ja, die waren ontsnapt en kwamen in Limburg over de grens.

53002. De **Voorzitter**: Hoeveel piloten schat u, dat er onder die 320 mensen waren?

A. Misschien 180.

53003. De **Voorzitter**: Dus meer dan de helft?

A. Ja.

53004. De **Voorzitter**: Wat de verdere lotgevallen in Frankrijk en België zijn geweest van die piloten weet u niet?

A. Neen.

53005. De **Voorzitter**: Hebt u na de oorlog wel bericht gekregen van piloten, die u hebt weggebracht en waarvan aanvankelijk u niet hebt kunnen constateren, of het goed met hen is gegaan?

A. Op het bureau in Wassenaar had men veel pasfoto's en rapporten, en die heb ik bekeken. Er is gebleken, dat 80 pct. was overgekomen. Dat was dus wel mooi. Ik heb heel veel brieven gehad met photo's van hun vrouwen en kinderen, maar dat is toch allemaal niet bij te houden.

53006. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben de Engelse en Amerikaanse Regeringen u gedecoreerd?

A. Ja.

53007. De **Voorzitter**: U bent in April 1944 gearresteerd. Hoe is dat gekomen?

A. Dat is een beetje pijnlijk. *Nel Lind* had de gewoonte, namen en adressen op te schrijven. Een paar van die briefjes heeft zij aan medewerkers van haar gegeven. Zij hadden deze bij zich of zij bevonden zich in het archief. Toen die mensen stuk voor stuk werden gearresteerd en ook het archief was gepakt, vonden zij mijn naam ook.

53008. De **Voorzitter**: Bent u thuis gearresteerd?

A. Ik was niet thuis, maar het schijnt, dat zij moeder hebben gevolgd. Er is een keer iemand bij mij thuis geweest, die vroeg, waar ik was. Mijn moeder heeft toen gezegd, dat er een huiselijke twist was geweest en dat zij niet wist, waar ik nu was. Ik heb moeder een keer afgehaald en toen hebben zij mij op het Centraal Station gearresteerd. Ik wist eerst niet, waarvoor het was. Het viel mij mee, dat het alleen maar voor die vijf piloten was. Ik had toevallig niets bij mij.

53009. De **Voorzitter**: Dat neemt niet weg, dat zij u voor die vijf toch maar ter dood hebben veroordeeld.

A. Ja, maar als je weet, dat het er 60 keer zoveel waren, dan maakten zij voor die vijf wel heel veel spektakel.

53010. De **Voorzitter**: Waar hebt u gevangengezeten?

A. In Scheveningen, Vught en daarna in Utrecht.

53011. De **Voorzitter**: En daarna in een Duitse gevangenis?

A. Ja; op Dolle Dinsdag is de gehele gevangenis geëvacueerd. Ik ben toen naar een gevangenis gebracht in Duitsland.

53012. De **Voorzitter**: Hoe is het daar geweest? Heel slecht?

A. Naar wat je later van de kampen hoorde, hebben wij het in verhouding beter gehad, maar het ergste was, dat je met 6 of 8 in een cel zat, niets te doen had en er niet uit kwam, kou, luizen, enz., enz. Wij waren in N.N.-gevangenis, Nacht und Nebel-gevangenis; daar wordt nooit gelucht, geen dokter, enz.

53013. De **Voorzitter**: Hoe was u er aan toe, toen u bevrijd was?

A. *Nel Lind*, *Jet Roosenburg* en ik waren erg gezond uit Utrecht gegaan, omdat wij daar pakketten mochten ontvangen. Wij hebben met voorbedachten rade erg veel gegeten met het idee: als je in Duitsland komt, dan komt het er ook op aan, hoe je lichamelijke gesteldheid is. Daardoor zijn wij er ook goed afgekomen.

53014. De **Voorzitter**: Was u niet in een volledig uitgeputte toestand?

A. Wel mager en reumatisch en met rare kwalen, als koorts-aanvallen, enz.

53015. De **Voorzitter**: U mag van geluk spreken, dat u er zo afgekomen bent. Hebben u, *Nel Lind* en *Jet Roosenburg* met elkaar gezeten?

A. Ja. De Duitsers wachtten nog steeds op de bevestiging van het doodvonnis, maar door Dolle Dinsdag zijn waarschijnlijk de papieren in den Bosch zoekgeraakt. Daardoor hebben ze ons bij elkaar gehouden in afwachting van nadere orders.

53016. De **Voorzitter**: Thans nog iets over de organisatie van die weg. Ik begrijp, hoe u aan uw klanten kwam, maar hoe ging het nu met het contact met het verdere gedeelte van de weg, de afspraken, die daarover moesten worden gemaakt, en de punten, waar u de mensen moest overgeven aan degenen, die hen daar zouden overnemen, enz., enz. Wie zorgde voor de afspraken en de wachtwoorden? Sprak u dat voor een volgende keer af, als u er was?

A. Neen; in het begin, toen ik alleen voor pater *Kloeg* werkte, en voor *Ambrosius*, waren het gemaakte afspraken, maar later, toen het werk zich enorm uitbreidde, maakte ik zelf afspraken of schriftelijk of ik gaf ze met iemand mee. die naar het zuiden ging.

53017. De **Voorzitter**: Met wit had u in België te maken?

A. Ik kende een paar grensgangers, Belgen, die ik veel in Maastricht en bij Weert ontmoette, maar meestal waren het Hollandse jongens aan de grens, die ergens overgingen en die hun contact in België hadden. Het waren ook jongens van L.O. en de L.K.P., die Belgische contacten hadden, al jaren lang, die met die contacten in 1941 waren begonnen en die toen al zo nu en dan een piloot hadden doorgegeven. Dat ging blijkbaar goed en ze hebben die contacten aangehouden, hebben meer mensen gevraagd, omdat er zo'n toeloop kwam, dus daarmee heb ik zelf niet te maken gehad. Het was een kwestie van vertrouwen, het ging van man tot man.

53018. De **Voorzitter**: Waar ging u naar toe, als u naar Brussel doorreisde?

A. Daar was *l'Escrinier*, er zaten een *Charles* (ie *Patissier*) en ook een dominé, *ten Kate*, geloof ik.

Er zat nog een jongen uit Zeist, *David Verloop*, en ook *Wim Schmidt* kwam daar vandaan. Die hadden allemaal weer hun eigen contacten. Het liep eigenlijk alleinaal in elkaar.

53019. De **Voorzitter**: Die indruk krijg ik ook een beetje. Daarom vraag ik mij af: wie was de geestelijke leider van de zaak?

A. Die was er niet.

53020. De heer **Koersen**: Het waren L.O.-mensen, die elkaar vertrouwden?

A. Ja. Er zijn weleens mensen helemaal de lijn langs gegaan. Je hoorde dan: het klopt wel, het gaat goed. Ook hoorde je wel eens: het is in Luik even mis geweest, of in Toulouse.

53021. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Verloop* is overleden?

A. Ja, die heeft in Saint Gilles in België zelfmoord gepleegd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u heet verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

J. M. FOLMER.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTewaall van STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wtewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

LAMBERTUS NEHER,

oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
directeur-generaal P.T.T.

Hij legt de belofte af als getuige.

53022. De **Voorzitter**: Er zijn enkele probleënen, die zich voordoen bij het punt van het Enquêtebesluit, dat wij op het ogenblik behandelen, welke wij graag met u willen bespreken. Het gaat daarbij om de verbindingen met bezet Nederlands gebied, de inlichtingendiensten, enz. Uw naam is in dit verband enige malen genoemd, zowel bij het probleem van de verbindingen op zich zelf als bij de bundeling van de verzetsorganisaties en bovendien ook nog bij een nogal markant geval, dat zich heeft voorgedaan en dat u bekend zal zijn als de spionage op de Zwitserse weg. Is het mogelijk, dat u ons over deze zaken in chronologische volgorde een uiteenzetting geeft?

A. Ik zal het proberen, Mijnheer de Voorzitter. Ik wist niet, wat u mij zoudt vragen, dus antwoord ik à l'improviste. Ik zal proberen er een logisch verhaal van te maken, zodat het tenminste samenhang heeft.

In 1943 ben ik ontslagen uit mijn functie van directeur van Je telefoondiensten van den Haag en Rotterdam. Men heeft mij toen direct van verschillende kanten benaderd om actief, nu ongebonden door mijn functie, deel te nemen aan het verzetswerk. Het behoeft geen betoog, dat dit vóór die tijd ook reeds geschiedde, zij het op een andere wijze. Wij hebben begin 1943 — ik vermoed in Mei — opgericht het z.g. Nationaal Comité van Verzet, met de bedoeling te trachten zoveel mogelijk de bestaande verzetslichamen te steunen en zoveel mogelijk te bevorderen, dat er meer eendracht zou zijn. Er was gebleken, dat er, in het bijzonder tijdens de Aprilroerigheden van dat jaar, arbeid werd verricht, die onsamenhangend was, al geschiedde het met een prachtige bedoeling.

53023. De **Voorzitter**: Had de keuze van de naam „Nationaal Comité van Verzet” iets te maken met die van de groep, die Nationaal Comité heette?

A. Dit was heel toevallig geschied. Dat die naam is gekozen, had geen bedoeling ten aanzien van een bepaalde richting en een bepaald plan. Naderhand bleek echter de synonimiteit met de groep *Vorrink*, wat toen natuurlijk ook weer enige verwarring heeft gegeven, maar dat is allemaal daarna in orde gekomen. De arbeid van dat Nationaal Comité was het opnemen van contacten met alles, wat op illegaal gebied bestond, het vertrouwen daarvan winnen en de gegevens van de verschillende groepen, voor zover voor anderen te gebruiken, uitwisselen, opdat het effect van alles wat er gedaan werd gunstiger zou zijn. Dat is in het algemeen zeer goed geslaagd. Vanzelfsprekend kwamen wij daarbij in directe aanraking en ook in werkverband, in de zin van dienende vragen beantwoorden, met vrijwel elke bekende organisatie, die toen naar buiten actief optrad. Door verschillende elementen, die wij in de provincies hadden, werden gegevens verzameld, zowel militaire als civiele, die dan ter beschikking werden gesteld van die groeperingen, die daarmede het beste resultaat voor eigen arbeid konden bereiken. Dat was natuurlijk door verschillende mensen, die in verschillende provincies werkzaam waren, een actieve, persoonlijke waarneming, die de lelijke naam „spionage” draagt en welke waarneming zoveel mogelijk gebracht werd ter bevoegder plaatse. Voor een deel — nu komt de

verbindingdienst — was daarbij nodig een aantal contactpunten, die elkaar op vrij veilige wijze konden bereiken. Dat geschiedde bij voorkeur door de openbare telefoon. Dat was veel veiliger dan geheime dingen, die men opzette. In de loop van dat jaar ben ik via ir. *Groothoff*, hij woonde in Amersfoort en was hoofdingenieur bij de Billiton Maatschappij, uitgenodigd voor een bespreking van twee punten:

a. De economische bundeling, of wil men het economische spionage noemen, de berichtgeving dus van wat er materieel beschadigd werd in ons land en in welke behoefte voorzien moest worden, indien wij vrij waren.

b. Mij werd gevraagd of ik in aanraking wenste te komen met de toenmalige leider van de O.D., omdat hij mij een mededeling had te doen.

Ik heb dat contact opgenomen, de naam is u waarschijnlijk iit de reeks van verhoren wel bekend, dat was de toenmalige heer *van Zanten*, thans bekend als kolonel *Six*. Deze deelde mij mede, dat de Regering in Londen de wens te kennen had gegeven, dat er maatregelen werden getroffen om in de dagen der bevrijding de beschikking te hebben over een verbindingnet, en vroeg of ik bereid was daarvan de leiding op mij te nemen. Dit verzoek was gekomen van de heer *van Boeyen*. Nadat ik mij had georiënteerd omtrent de waarschijnlijkse zekerheid van die vraag, heb ik dat aanvaard. Met vele mensen van de telefoondienst zijn voorbereidingen getroffen voor de toekomst, waarbij wij de datum, waarop het gebruikt zou worden, nog niet kenden. Het plan was dus, in verband met de mogelijke wanordelijke toestand, welke zou kunnen ontstaan bij de bevrijding, te zorgen, dat de Regering zou kunnen beschikken over steunpunten, die de militaire verbindingen zouden dienen. Daarvoor werd een plan opgemaakt om in het gehele land op verschillende plaatsen de beschikking te krijgen over bevoegde militaire commandanten, die er dan zouden moeten zijn, en daarvoor verbindingsofficieren aan te wijzen, die competent zouden zijn en de bevoegdheid hadden te zorgen tijdens de bezettingstijd voor de opbouw van een telefoon-, telegraaf- en radio-verbindingnet, die zouden kunnen dienen, behalve bij de bevrijding, ook in de bezettingstijd voor het doorgeven van bepaalde berichten.

Door het geleidelijk uitvallen van verschillende mensen, die gearresteerd werden, was dat niet zo eenvoudig en daarbij zijn helaas vele goede niensen heengegaan.

Bij het voortschrijden van de tijd en de complicatie en de uitbreiding van het illegale werk bleek het nodig, dat de mensen van P.T.T., speciaal van de telefoon, onderling bepaalde waarschuwingen zouden doorgeven van uit de versterkersstations, wanneer de Duitsers bepaalde maatregelen beraamden, en die de P.T.T.-ers door luisteren of uit andere bronnen gericht of toevallig vernamen, hetzij die maatregelen gericht waren tegen bepaalde personen in de dienst, hetzij tegen personen buiten de dienst, maar in de eerste plaats voor de technische vernietiging van de structuur van het Nederlandse telefoonnet, dat na de bevrijding zo onbeschadigd mogelijk zou moeten functioneren. Een aantal dezer P.T.T.-mensen werd betrokken in het daadwerkelijk verzet en bij de toenemende dreiging van de contraspionage bleek het nodig, dat ook waarschuwingen aan derden werden doorgegeven over het net, i.h.b. voor groeperingen van de L.O.

Wanneer men eenmaal in die materie bezig was, was het onvermijdelijk, dat men verderging, omdat ook deze groeperingen contacten hadden, die eveneens nut hadden bij het vroegtijdig doorgeven van berichten, wanneer gevaar dreigde. U ziet dus een groeiende behoefte aan telefoonverbindingen, die konden worden gebruikt, eerst in het waarschuwingstelsel, later bij de opbouw en activering van het verzet in vele plaatsen.

Dit werkte behoorlijk veilig, voor zover men in die tijd van veiligheid kon spreken. In Amsterdam werd opgebouwd een net via een deel van de brandalarminstallaties, omdat in Amsterdam naar alle waarschijnlijkheid na de bevrijding het voorlopige centrum van de Regering wel zou komen, in elk geval een belangrijk deel van de bevelvoering zou plaats vinden.

Op 6 September 1944 heeft de verwarring, die er ontstond door de waarschijnlijke val van Duitsland, een aantal onvoorzichtigheden ingeleid, waardoor, nadat de Duitsers zich hadden gerecupereerd, de gevaren veel en veel groter werden, terwijl voorts de grote toevloeiing van mensen, die voordien niet actief aan het verzet hadden deelgenomen, meebracht, dat veel en veel meer onervaren plotseling heroïsch geworden mensen zich bij het verzet aansloten en het gevaar van ontdekking zeer veel groter werd. Intussen opereerde in het zuiden reeds een troepenmacht en via het telefoonnet, netten van electriciteitswerken en alles, wat maar bruikbaar was, was men er in geslaagd zelfs over de IJssel en de andere rivieren een verbinding te onderhouden. Aan dergelijke verbindingsmogelijkheden werden dikwijls de onmogelijkste eisen gesteld. U begrijpt, dat juist door die grote vermeerdering van illegale werkers de gedachte werd gewekt, alsof men dit zo maar kon doen, zonder dat de Duitsers het merkten. Natuurlijk merkten zij het wel en ook hier bleven de gevolgen niet uit. Onze radiosteunpunten hebben zwaar geleden, omdat er steeds meer berichten moesten worden doorgegeven. Het aantal mobiele posten was uit de aard der zaak gering. Verplaatsing van de apparatuur ging met groot gevaar gepaard. Daarbij kwam nog een aantal factoren: b.v. de ontzaglijke koude van de winter 1944—1945 met de onmogelijkheid om brandstoffen te krijgen op de plaatsen, waar men deze nodig had. Dit was er dikwijls de oorzaak van, dat men op plaatsen bleef, die niet meer zo erg veilig geacht konden worden. Ook de Duitsers hebben hun controle-apparatuur verbeterd en uitgebreid, zodat de contra maatregelen onzerzijds door de snelheid van actie van de Duitsers op meerdere punten vruchteloos bleken te zijn.

53024. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met contra maatregelen?

A. De Duitsers peilden op grote afstand en gingen dan in de buurt, waar zij verwachtten, dat het toestel aanwezig zou zijn, wat rondrijden. Er liep meestal één of meer dan één onschuldige burger in de buurt van deze plaats, die dat rondrijden waarnam en dat aan onze mensen kenbaar maakte. Door de sterke verbetering van hun peilapparatuur en door het grotere aantal peilwagens konden wij dat middel op verschillende punten niet meer effectief gebruiken. Naarmate de tijd voortschreed en er steeds meer mensen werden gevangengenomen, die geen weerstand konden bieden aan de eis om te vertellen, wat zij wisten, werden er ook steeds meer mensen — en vooral leidende mensen — bij de Duitsers bekend. Hieraan is ook te wijten, dat wij eind 1944, begin 1945 verschillenden van onze allerbeste mensen verloren hebben.

Dat die gehele verbindinginstallatie, die soms heterogeen was, maar toch op de een of andere wijze gekoppeld, tevens diende om belangrijke berichten door te geven aan de centra, die van daaruit de gegevens naar Engeland doorzonden, was vanzelfsprekend. Zo diende dit verbindingstelsel een driedelig doel: beveiliging van de illegale werkers en groeperingen, de berichtgeving van buitenaf, die verder gebruikt kon worden ter doorgeving aan Engeland, en tevens preparering om iets te hebben, dat nog zou functioneren, wanneer de Duitsers vóór de totale bevrijding gevolg zouden hebben gegeven aan hun, aan ons bekende, voornemen om het communicatieverkeer praktisch geheel te vernietigen. In vele plaatsen van het zuiden en het oosten van het land, zijn zij daarin vrij aardig geslaagd: in plaatsen, die verder onberoerd zijn gelaten, zijn b.v. wel de telefooncentrales opgeblazen. Daar moesten maatregelen tegen genomen worden en al is het dan niet zo gelopen als het had kunnen geschieden, toch mogen wij zeggen, dat door de arbeid van vele ongenoemde mensen, waarvan er een aantal verloren is gegaan, de zekerheid bestond, dat, als onze Regering zou terugkomen, zij verschillende delen van het land zou kunnen bereiken langs telefonische weg, zelfs als de normaal daarvoor bestemde apparatuur vernietigd was.

53025. De **Voorzitter**: U zei, dat het apparaat, dat opgebouwd was, diende voor verschillende doeleinden, maar bij al die doeleinden speelde natuurlijk het contact met de verschillende organisaties, die er waren, inlichtingenorganisaties en andere, een rol. Hoe werd dat contact onderhouden? U vertelde, dat u een bespreking had gehad met de heer Six, de leider van de O.D., maar naast de O.D. waren er andere grote verzetsgroepen en daarnaast waren er nog vele min of meer onafhankelijk van elkaar werkende inlichtingengroepen. Hoe moest dat contact gaan? Was dit ook georganiseerd?

A. Ten dele goed en voor een ander deel slecht. Daar ging altijd veel tijd mede verloren. Het samenballen van de verzetsorganisaties vond zijn oorsprong voor een deel in het werk van het Nationaal Comité, voor een ander deel in de steeds uitbreidende noodzaak van het N.S.F. om steun te verlenen. Het N.S.F. is ontstaan in de eerste plaats dank zij de zeeliedensteun, maar het kreeg telkens een beroep

om ook elders steun te verlenen. Met de drie voornaamste figuren van het N.S.F., waarvan er twee gefusilleerd zijn, hebben wij in samenspraak opgezet een steunschema, wat wel en wat niet gesteund kon worden. In de tweede helft van 1943 steeg het aantal onderduikers zeer. Daarvóór waren het er enkelen, in de tweede helft van dat jaar werd het aantal groter en later nog veel groter. Dat betekende, dat gezorgd moest worden, dat die ondergedoken mensen steeds voedsel kregen, dus bonkaarten. Voorts, dat ze een persoonsbewijs kregen voor het geval, dat zij buitenshuis moesten komen. Ook dat de gezinnen het idee hadden, dat ze geholpen werden. De L.O. heeft een zeer grandioos aandeel gehad in de verzorging van de huisvesting van onderduikers, ook in het verstrekken van bonkaarten. Maar hoe kwam men daaraan? Eind 1942, begin 1943 werd geleidelijk aan de schroef sterker aangedraaid. A, te den Haag, had bijv. een kennis in Groningen, B, te Groningen, had bijv. een kennis in den Haag. Wederkerig werd voor bonkaarten gezorgd, maar men wist niets van elkaar. Er werden dus kaarten gestuurd van Groningen naar den Haag en omgekeerd. Dit geschiedde in het gehele land. Er kwam nog bij, dat er meerderen waren, die aan het verlangen om meer dan één bonkaart te hebben geen weerstand konden bieden.

Met enige figuren van het N.S.F., het N.C., de L.O., de latere persoonsbewijzencentrale, een klein aantal mensen, dat elkaar goed kende, zijn wij samen gekomen om te trachten een oplossing te vinden voor een dubbel probleem, nl. in de eerste plaats de waarde van de illegaliteit hoog te doen houden en haar niet te doen besmeuren door egoïstische verlangens en in de tweede plaats te zorgen, dat er niet meer bonkaarten werden uitgereikt dan noodzakelijk was, want op de duur kon onze voedselpositie dat niet hebben. De bespreking hierover heeft geleid tot de vorming van de groep, die wij „de Kern” noemden. In die Kern kwamen bijeen, wat wij de leiders noemden, d.w.z. de mensen, die het vertrouwen genoten van grotere groepen medewerkers. Daar werden deze enorm belangrijke vraagstukken besproken: hoe krijgen wij het gedaan, dat de illegaliteit hoogwaardig blijft binnen de grenzen van een overigens ruwe tijd? En in de tweede plaats: hoe krijgen wij het voor elkaar, dat het rendement van hetgeen wij doen zo hoog mogelijk wordt opgevoerd, en hoe komen wij aan het geld om veel dingen te betalen?

Het N.S.F. moest de zorg voor de onderduikers betalen en oplossen, dat de kaarten, die men nodig had, niet voor geld beschikbaar werden gesteld, maar werden gegeven aan de mensen, die ze nodig hadden, via de organisaties, in de Kern verenigd. Via de persoonsbewijzencentrale verstrekte het N.S.F. ook al het geld, dat nodig was voor de arbeid en de levensbehoeften van de verschillende werkers, en mogelijk nog iets voor de toekomst.

Nu kon men niet enkel geld geven; men moest weten: wat doen de mensen? Het N.S.F. had een zich steeds meer uitbreidend contact met allerlei provinciën en langs de verschillende kanalen vloeiden de berichten naar dat centrum. U kent vermoedelijk de mooie tekening wel, die de Duitsers in het laatst van het verzet hebben opgezet?

(Getuige legt een schema-tekening over.)

Hier ziet u de samenhang van de organisaties van het verzet, althans van de voornaamste. Nu kan men niet zeggen, dat dit schema zo prachtig werkte als deze tekening het doet voorkomen, maar langs de wegen, die de samenhang bevorderden, kwamen berichten op de plaatsen, waar zij moesten zijn, terwijl overal nog dwarsverbindingen waren. Wat op deze kaart staat, is vrij aardig juist.

53026. De **Voorzitter**: Bestaan er ook kleinere en gemakkelijker hanteerbare reproducties van deze kaart?

A. Ik weet het niet. Wij hebben een paar van deze kaarten ontdekt, direct na de capitulatie van de Duitsers, en slechts enigen onzer hebben zo'n exemplaar voor zich zelf opgeëist, omdat er voor ons een belangrijk stuk geschiedenis aan vastzat. Mocht u er belang in stellen en mocht het voor het werk van uw commissie nuttig zijn, dan ben ik bereid te zien of ik er op mijn bureau photo's van kan laten maken, die duidelijk genoeg zijn om u te helpen.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. U ziet wel, dat u hiermede een scherper beeld krijgt van het verzet in Nederland, dat geleidelijk aan tot een dergelijke groepering is gekomen, die na verticale en horizontale binding berichten kon doorgeven, veelal mondeling en veelal verdraaid, waardoor ettelijke misverstanden ontstonden.

53027. De **Voorzitter**: Er is nog een aantal details, waarover ik u iets wil vragen.

Wij hebben zoëven gesproken over de peiling en u hebt verteld, dat er een strijd was tussen de afweer daartegen aan de ene kant en de voortschrijdende techniek aan de andere kant. Nu heeft zich in 1944 ook voorgedaan — toevallig hebben wij er vandaag een voorbeeld van gehoord —, dat men agenten uit Engeland niet een toestel meegaf voor radiotelegrafie, maar voor radiotelefonie. De agenten, die daarmee uitgezonden waren, leefden in de veronderstelling — en ik moet aannemen, dat men in Engeland ook die veronderstelling had —, dat die toestellen niet uit te peilen waren. De ervaringen zijn echter anders geweest. Er zijn slachtoffers gevallen, waaronder b.v. de *Brauw*. Kent u die toestellen en hebt u over de mogelijkheid van uitpeilen daarvan een oordeel?

A. Ik heb die toestellen weleens gezien. Wij hebben ze in onze eigen groepering nimmer gebruikt, omdat zij natuurlijk zijn uit te peilen. In handen van mensen, die er technisch niet mede op de hoogte waren, waren die dingen ontzaglijk gevaarlijk. Als men eenmaal aan het praten is, heeft men altijd weer meer te zeggen en dan houdt men er niet op tijd mee op. Men is dan veelal gemakkelijker uit te peilen.

53025. De **Voorzitter**: Eén der met zulk een toestel uitgeruste agenten deelde ons mede, dat hij zo'n toestel wel 2 uur gebruikte, omdat hij veronderstelde, dat het niet was uit te peilen.

A. Als dat steeds op dezelfde plaats geschiedt, is er geen ont-komen aan. Men vliegt er dan na verloop van tijd per se in.

53029. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zou men dat in Engeland niet geweten hebben?

A. Dat moet men geweten hebben. Elke radiotechnicus kan u zeggen: „Als ik ergens op een bepaalde golflengte uitzend, dan is dat toestel te ontdekken.”

53030. De **Voorzitter**: Maar was het niet zo, dat deze toestellen slechts een beperkte actieradius hadden? Men sprak met een vliegtuig, dat betrekkelijk dichtbij was.

A. Die golven gaan niet alleen naar boven, maar spreiden zich ook horizontaal.

53031. De **Voorzitter**: Maar als de actieradius beperkt is tot enkele kilometers, is de eerste peiling natuurlijk moeilijker dan met een toestel, dat rechtstreeks verbinding heeft met Engeland?

A. Toen deze dingen er pas waren, heeft men er korte tijd succes mee gehad. Men mag in verband met radiogolven niet zonder meer zeggen „geringe actieradius”. Wanneer men korte golven gebruikt, zijri er allerlei weerkaatsingsverschijnselen van ionisatie-lagen, die het mogelijk maken, dat er op korte afstand niets wordt gehoord, maar verderaf wel. Men mag niet vergeten, dat de Duitsers al hun technische kunde gebruikten. Men had daarvoor e-n hele staf opgericht om maar iets te ontdekken. Naast het direct ontdekken van de golven is er ook de grote loslippigheid van vele mensen over het grote succes, dat ze hebben, en dat zij (de Duitsers) hen vast niet zouden kunnen ontdekken. Dat heeft vaak meer indirecte ontdekking opgeleverd dan soms rechtstreekse opsporing. Maar dat men in Engeland dit niet zou hebben geweten, is uitgesloten. Maar het gaat hier over de praktijk: of ik zo'n apparaat gebruik aan de kop van een leger of in een wooncentrum, maakt een groot verschil.

53032. De **Voorzitter**: In een wooncentrum kan het natuurlijk funeste gevolgen hebben.

A. Ook op het platteland kan het heel gevaarlijk zijn, omdat daar weer geen storingen zijn, die een bepaald geluid niet of slecht waarneembaar doen zijn. Een radio-apparaat, vooral in die dagsn, in de hand van een leek, die verwachtte, dat het geheim zou zijn, was uitermate gevaarlijk.

53033. De **Voorzitter**: U schetste de telefoonverbinding, waar-over u het had, eigenlijk als het veiligste gesprek of nagenoeg het veiligste, althans veiliger dan al die andere dingen. Geldt dat alleen voor de automatische telefoon of ook voor de gewoon bediende verbindingen?

A. Uiteraard vooral van de automatische telefoon, maar voor een groot deel kon men ook vrij veilig varen met een gewoon bediende telefoon, maar het was toch beter als deskundige eerst te weten, over welke bureaux dat liep, of er een Duitse telefoniste was of niet.

53034. De **Voorzitter**: Was het geen systeem om overal Duitse telefonisten te stationneren?

A. Voor de grote centra voor het interlocale verkeer, maar daar wist men het.

53035. De **Voorzitter**: Was het gehele interlocale verkeer over die grote centra gevaarlijk?

A. Niet geheel, omdat een deel gehanteerd werd door ons bekende telefonisten, maar voor niet ter zake bekenden was het beter daarbuiten te blijven. Voor het gewone verkeer, vooral in de grote steden, zolang nog niet zoveel toestellen waren weggenomen, was het het eenvoudigst de doodgewone telefoon te gebruiken, want die was veilig.

53036. De **Voorzitter**: Met het risico, dat de Duitsers de nummers van bepaalde mensen gingen controleren.

A. Dat hebben ze niet gedaan.

53037. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat er e-n lijst was van telefoonnummers, die regelmatig werden afgeluisterd.

A. Neen; wij hebben ons wel buitengewoon verbaasd, dat van Duitse zijde zo ondeskundig, moedwillig of speciaal ondeskundig, gereageerd werd op wat in de telefooncentrales voor hen waarneembaar was. Dat was werkelijk ongelooflijk. Het is voorgekomen, dat men iemand wilde beluisteren. Maar wie moest het aanleggen? Personeel van die diensten. Dus kwam het verder. Dit was niet zo gevaarlijk, maar wat wel gevaarlijk geweest zou zijn en wat niet gebeurd is, is, wanneer de Duitsers in elke telefooncentrale enigen van hun lieden hadden neergezet met een bepaald apparaat om in een bestaande verbinding of een verbinding, die gemaakt werd, in te luisteren — dat kan ook in een automatische zaal —, want dan waren ze heel wat te weten gekomen, wat ze nimmer hebben geweten. Dat is zeer merkwaardig, maar voor ons en vele anderen is het zeer gelukkig geweest. Het stelsel van bewust meeluisteren heeft heel weinig succes opgeleverd, omdat ze het zelf niet konden aanleggen.

53038. De **Voorzitter**: U bedoelt: niet konden aanleggen, wat nodig was om een bepaalde verbinding te kunnen beluisteren?

A. Ja.

53039. De **Voorzitter**: En als daartoe aan Nederlands personeel de opdracht gegeven zou worden, dan zouden de betrokkenen natuurlijk gewaarschuwd zijn?

A. Ja.

53040. De **Voorzitter**: Zijn de verbindingen met het zuiden in stand gebleven, toen de geallieerde legers eenmaal tegen de grote rivieren zaten?

A. Neen, die hebben wij verloren. Het is altijd nog een mysterie. Wij hadden een verbinding naar Nijmegen, waar contact was met de geallieerde officieren. De Duitsers hebben dat punt ontdekt en de mensen, die daarbij betrokken waren, zijn gedood. Het is en blijft altijd een mysterie, hoe dat is ontdekt. Wij zijn eerst van mening geweest, dat de Duitsers op het spoor werden gebracht door de sensationele berichtgeving van de journalist *Kiek*, die plotseling een nog al enthousiaste radiorede hield en ongeveer het volgende zei:

„De Duitsers moeten niet denken, dat wij geen flinke kerels zijn, want wij kunnen wel over de rivieren spreken.”

Kort daarop werden de betrokkenen gearresteerd.

53041. De **Voorzitter**: In welke plaats?

A. In Utrecht. Ik weet niet of de Duitsers daardoor op het spoor zijn gekomen of dat zij wel verwachtten, dat er zo iets zou zijn.

53042. De **Voorzitter**: Had u van die radiorede van *Kiek* kennis gekregen?

A. Wij hebben het zelf beluisterd. *Kiek* heeft het voor de radio gezegd in een hoera-achtige stemming. De mensen, die hun toestel niet hadden ingeleverd, hebben dit beluisterd. Het gaf een golf van ver-

ontwaardiging, omdat het leven van onze mensen daardoor werd bedreigd. Toen de arrestatie kwam, hebben wij dit onmiddellijk gedacht; het kan echter ook zerr wel zijn door slordigheid van derden, dat de man is gevallen, die inet zoveel zorg voor deze verbindingen had gewerkt.

53043. De *Voorzitter*: Ik herinner mij, dat wij voor onze eerste subcommissie over het geval-Kiek een uitvoerige uiteenzetting hebben gehad van de heer Pelt. Toen wisten wij uiteraard nog niet, wat u ons nu vertelt, van het verband, dat mogelijkwijs heeft bestaan tussen het relaas van Kiek en de arrestaties, die hebben plaats gevonden. De heer Pelt heeft daarvan ern geheel andere lezing gegeven. Hij heeft eerst verteld, dat Kiek oorlogscorrespondent was en onder de censuur-contrôle van S.H.A.E.F. stond, zodat hij, als hij iets schreef, dit moest voorleggen aan S.H.A.E.F.

Hij vervolgt dan:

„Kiek bevond zich op een dag met een auto, waarop „Press” stond, op weg van Eindhoven naar Nijmegen. Dit gebeurde in de herfst van 1944, terwijl het Arnhemse geval aan de gang was. Het was een zeer kritieke tijd. Het was in de periode, dat de Duitsers aan weerszijden van de weg Eindhoven—Nijmegen lagen, terwijl 's-Hertogenbosch nog in handen van de Duitsers was. Kiek rijdt dus op de weg naar Nijmegen. Op een gegeven moment komt er uit een zijweg een auto aan met twee mensen er in. Als zij de auto van de pers zien, gaan zij langzaam rijden en geven het sein, dat die auto moet stoppen. Kiek stapt uit en die twee mensen vragen hem: "Are you a presscorrespondent"? Als Kiek bevestigend antwoordt, zeggen ze: „Van welk agentschap"? „Van het A.N.P.” „Ah, dus een Hollander, dan hebben wij een „story” voor u.” Kiek ging met die twee mannen, die tot de ondergrondse beweging bleken te behoren, mee naar een transformatorhuisje van het Provinciaal Electricch Bedrijf. Er was een telefoon en zij begonnen in tegenwoordigheid van Kiek te spreken met iemand, waarvan Kiek niet wist, waar deze zich bevond. Het bleek later een man te zijn in het kantoor van het electriciteitsbedrijf te 's-Hertogenbosch. Gedurende een aantal minuten ging het gesprek over allerlei aangelegenheden van de ondergrondse beweging, van zeer vertrouwelijke aard. Kiek vroeg: „Zal ik niet even buiten de deur gaan"? „Welneen, blijf maar”, was het antwoord. Nadat het gesprek was afgelopen, zei de man, die had getelefoneerd, tegen Kiek: „Wilt u ook even telefoneren”? Kiek vroeg: „Met wie telefoneert u dan eigenlijk”? „Oh”, was het antwoord, „met een vriend van ons in 's-Hertogenbosch.” Kiek begon het gesprek en vertelde, dat hij een correspondent van het A.N.P. was. De onbekende antwoordde: „Ik sta hier in het kantoor van het electriciteitsbedrijf in 's-Hertogenbosch en wij telefoneren dwars door de Duitse linies heen. Moet u eens horen, ik zal het raam opendoen”. Hij deed dit en Kiek hoorde daarop het geluid van voorbijtrekkende Duitse kolonnes in de straten.

Even daarna was het telefoongesprek afgelopen en deze lieden zeiden: „Is dat geen mooie „stunt””? Kiek zei: „Het is wel aardig, maar het is levensgevaarlijk om het te publiceren.” „Welneen”, zeiden zij, „dat is niet zo.”

Zo is deze geschiedenis gegaan volgens de heer Pelt, chef van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Kiek is hiermede gegaan naar de S.H.A.E.F.-censur en heeft dit geval voorgelegd aan een dienst-dornde censur, een Canadees. Deze zei:

„Wij hebben al een keer zo'n geval gehad in Noord-Frankrijk en toen hebben wij als regel gesteld, dat de betrokken oorlogscorrespondent zijn gang kon gaan, wanneer de plaats en de tijd van het voorval niet worden genoemd en niet de indruk wordt gewekt, dat het een exceptioneel geval is, maar wordt voorgesteld, alsof het in het algemeen geldt.”

Hierna komt er een relaas van allerlei mensen, die er in zijn gemoeid, voordat de publicatie heeft plaats gevonden.

„Kiek gaat naar de B.B.C., spreekt zijn verhaal uit; dat wordt te Londen op de plaat opgenomen en deze plaat wordt overhandigd aan het A.N.P. Dit gebeurde op een Zaterdagmiddag. Ik was die Zaterdagmiddag op mijn bureau. De heer Franks — op dat ogenblik de leider van het A.N.P. en de man, die dienst had — belt mij op en zegt: „Dit verhaal — het stempel van de S.H.A.E.F.-censur staat er op — is toch op het kantje ai.” Ik zeg: „Ja, ik vind het ook.” Dit viel samen — daarom vertel ik u dit geval — met een klacht van de Ministerraad, dat er tot op dat ogenblik zo weinig publiciteit was gegeven aan de prestaties van de ondergrondse beweging in Nederland, dat de heer Gerbrandy

daardoor schade ondervond bij zijn pogingen om steun voor de bevolking in Nederland te krijgen. Ik zat er dus mee. Ik wist echter, dat er op dat ogenblik in Arlington House een vergadering werd gehouden, waarin enige leden van de Regering aanwezig waren. Ik weet niet, waarover deze vergadering ging. Ik zeg dus tegen de heer Franks: „Publiceer het nog niet, maar houd het op, totdat ik mij in verbinding heb gesteld met de heer Gerbrandy om zijn advies te ontvangen.” Ik bel de heer Gerbrandy op en deze zegt: „Ik zit hier met een paar collega's, kom meteen.” Ik ga met de tekst van het telegram naar Arlington House en lees Kiek's tekst voor. Ik zeg: „U hebt tot nu toe altijd geklaagd, dat wij niet publiceren wat de ondergrondse beweging in Nederland presteert. Dat hebben wij uit voorzichtigheid niet gedaan. Hier hebt u nu een typisch geval, dat op frappante wijze illustreert, wat men daar durft te doen en kan doen.”

Hierna volgen er allerlei overwegingen uit het gezelschap van de Ministers en de heer Pelt zegt, dat hij formele volmacht kreeg om tot publicatie over te gaan.

„De volgende dag was er een zeer scherp gesteld telegram uit Brussel: „Wat hebben jullie nu gedaan? Jullie brengen al onze mensen en communicaties in Brabant in gevaar.”

Daarop is weer gevolgd een interventie van Prins Bernhard bij „S.H.A.E.F.”, in ieder geval heel veel narigheid.

A. Wij hebben met krasse woorden getelegrafeerd, toen wij dit bericht vernamen. Je kon natuurlijk niet weten wat er voorbereid was. Er werd alleen genoemd een mijnheer Kiek, die dat bericht lanceerde, waarvan wij begrepen: dat kan onze mensen ket leven kosten. Dat verhaal, dat u mij voorleest, getuigt echt van mens-n, die niet weten met welk vuur zij speelden. Dit ging die mijnheer Kiek nl. helemaal niet aan.

53044. De *Voorzitter*: De zaak moest volgens de heer Pelt worden beslist door de hoogste chef van de censur in Parijs, en deze zei:

„De heer Kiek gaat volkomen vrij uit, er is niets op hem aan te merken, hij heeft zich volkomen correct gedragen, maar gezien het feit, dat Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard zich voor het geval interesseert, zou het misschien verstandiger geweest zijn, als hij het bericht maar niet had gepubliceerd.” Ik merkte op: „Maar dat kunt u de heer Kiek toch niet kwalijk nemen?” Hij zei: „Neen, dat doe ik ook niet; ik zeg alleen maar, dat het misschien verstandiger geweest zou zijn.”

Ik weer terug naar Londen en het geval gerapporteerd. De Regering heeft daarop gezegd: „De heer Kiek kunnen wij in dit opzicht niet blameren, maar een andere zaak is of het verstandig is om hem terug te sturen.”

Inmiddels was de Prins in Londen aangekomen. Ik heb nog eens met hem gepraat. Het geval zat hem nog steeds hoog. „Ik begrijp het”, zei hij, „maar mijn mensen zijn zo gebeten op de heer Kiek, dat zijn leven gevaar loopt, als ze hem weer eens zien in België of Nederland, dat beloof ik u.”

A. Dat is juist; het was verstandig, dat hij voorlopig niet kwam.

53045. De *Voorzitter*: Hier hebt u dus het geval, dat u hier ter sprake brengt, zoals dit van de andere kant aan de commissie is voorgedragen. U vertelde dit in het volgende verband; u zei: er is eerst een verbinding geweest met Nijmegen; die hebben de Duitsers ontdekt en dat zou verband kunnen houden met de reportage, die voor de B.B.C. heeft plaats gevonden of voor Radio-Oranje; het zal wel Radio-Oranje zijn geweest. Was dit de enige telefoonverbinding, die er geweest is?

A. Voor zover mij bekend, ja. De mogelijkheid bestaat, dit er elders nog een verbinding is geweest, maar ern verbinding, die in het totale stelsel berekend was, niet.

53046. De *Voorzitter*: Dan zoudt u het waarschijnlijk wel weten?

A. Zeer waarschijnlijk.

53047. De *Voorzitter*: Wij hebben hier wel een overeenkomstig verhaal gehoord van een mogelijkheid, die er zou zijn geweest van ern plaats in het noorden om te spreken met ern plaats in het zuiden, nadat de Duitsers tot de grote rivieren waren teruggedrongen.

A. Die mogelijkheid is niet uitgesloten, waar een streekader zou kunnen worden gebruikt.

53048. De **Voorzitter**: Dan was het echter waarschijnlijk een contact geweest, dat op een dusdanig niveau was, dat er geen gewichtige berichten zijn doorgegeven of gewichtige gesprekken gevoerd zijn?

A. Dat durf ik wel met zekerheid te zeggen.

53049. De **Voorzitter**: Hebt u later met het oosten nog een verbinding gehad?

A. Over de IJssel hebben wij lange tijd een verbinding gehad, nadat de legers de IJssel gepasseerd waren.

53050. De **Voorzitter**: In die periode, in April 1945, is er blijkens het memorandum, dat over de toen gevoerde onderhandelingen is gepubliceerd, een massa telegrammen en berichten overgegaan. Gebeurde dat allemaal radiotelegrafisch?

A. Ja.

53051. De **Voorzitter**: Toen was de toestand zo, dat de Duitsers daarvan volkomen op de hoogte waren en in enkele bepaalde gevallen zelfs wilden, dat bepaalde berichten werden overgestuurd.

A. Inderdaad. In die tijd, nadat *Seys-Inquart*, via *Schwebel*, contact met ons had gezocht en de besprekingen werden gevoerd, waarbij er van onze kant eisen gesteld konden worden, hebben wij de eis gesteld, dat wij zeker moesten zijn, dat de verbindingplaatsen, waar wij radiografisch of radiotelefonisch contact hadden, niet door hen zouden worden aangevallen en dat men onze mensen niet zou arresteren met alles, wat daaraan verder vastzat. Na dat complex van besprekingen werd dit dan ook toegezegd. Er is inderdaad daarna nogal veel getelegrafeerd en behoudens — naar ik meen — één slip, die ergens heeft plaats gevonden, zijn er praktisch geen arrestaties meer opgetreden.

53052. De **Voorzitter**: Dan wil ik nog even terugkomen op het Nationaal Comité. Begrijp ik het goed, dat u zelf van de leiding van een van de andere organisaties, zoals de O.D., geen deel heeft uitgemaakt?

A. Neen; ik was adviseur van praktisch iedereen en ik was lid van de Kern.

53053. De **Voorzitter**: Waaruit bestond het Nationaal Comité?

A. Het is geleidelijk gegroeid uit studentenverzet, ambtenarenverzet, schoolverzet (een deel lag in de L.O.-richting), medisch contact en later het inter-universitair contact. Onder andere was een zeer belangrijke afdeling, die wij altijd met grote lof mogen noemen, de groep belastingen. De belastinginspecteurs en alles, wat daar weer achter zat, hebben kranig werk gedaan.

53054. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. In de geldvoorziening, in de berichtenvoorziening, in de kaartenvoorziening, in het hanteren van schatkistpromessen, die nodig waren om het N.S.F. een stevige grondslag te geven. Het was derhalve een zeer goed contact, dat praktisch medewerkte met de arbeidersorganisaties. Persoonlijk had ik daarvoor contact met *Kupers* in Amsterdam, waar ik weleens kwam, en met de landarbeiders. Hiervan is de leider kort na de bevrijding bij een motorongeluk om het leven gekomen. Ik kan de naam op het ogenblik niet zeggen. Ook was er contact met fabrikanten in Twente, een vrij behoorlijk aantal, en met een hele reeks van losse mensen, die allerlei plaatsen innamen, zonder dat zij zich vast hadden verbonden aan het Nationaal Comité.

53055. De **Voorzitter**: Wie was de leidende figuur?

A. De leidende figuren waren *van Velzen*, *Chaillet*, *Prakken*, hoofdinspecteur van de belastingen in Amsterdam, mejuffrouw *Tellegen*, Utrecht, *Wellenstein*, een van de leidende studenten, *André Wiltens*, het hoofd van de studentenorganisaties, en mr. *de Ranitz*, thans notaris te Winsum. Gedurende lange tijd was er ook *Nieuwenhuyzen*, die in het laatste deel van de oorlog werd gearresteerd en met enige vrienden is gefusilleerd en die weer via prof. *Heringa* in Assen een ruim gebied van allerhande speciale contacten had, dat prof. *Heringa* hanteerde. Ik zelf hoorde ook tot deze groep, die daarbij de leiding had. Ook behoorde daartoe, tot zijn arrestatie, een van de jongere zoons van de vroegere Commissaris van de provincie

Limburg, *van Hövell* tot *Westerflieer*. Dit was een pracht van een jonge student: weloverwogen, zwijgzaam en dapper.

53056. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, was er een sterk ideële grondslag in deze groep.

A. Ja.

53057. De **Voorzitter**: Is die groep later ook opgenomen in de verschillende overkoepelingen en centralisaties, die er zijn gekomen, en bestond zij niet vooral uit intellectuelen?

A. Zij nam eigenlijk een stuwende plaats in. Dat in de groep veel intellectuelen werkten, is begrijpelijk. Wij moeten intellectuelen niet zien als mensen, staande naast het werkelijke leven, maar als mensen, die door hun toevallige plaats in de maatschappij vanzelf de vraagbaak zijn voor velen. Ieder had dus op zijn plaats een uitgebreid contactencomplex, waardoor zij, het vertrouwen van vele mensen genietende, veel meer konden doen dan een reeks van andere mensen, die even dapper en beleidvol op eigen terrein werkten. De doelstelling van het Nationaal Comité was, diensten te bewijzen, opdat het rendement van allen zo groot mogelijk zou zijn. Dit leidde er toe, dat wij meewerkten aan het stichten van verschillende groeperingen, die de binding konden veroorzaken, waardoor twee doeleinden konden worden bereikt:

1°. het rendement zo groot mogelijk te doen zijn, d.w.z. het aantal verliezen zo klein mogelijk te houden, en

2°. de illegaliteit te behoeden voor hetgeen met de illegaliteit in feite niets te maken had.

53058. De **Voorzitter**: Blijkbaar werd er in het eerste 3/4 gedeelte van het jaar 1944 van twee kanten gewerkt aan die centralisatie, nl. van uit Londen en ook van uit bepaalde groepen in Nederland zelf. Ik heb de indruk, dat die pogingen niet altijd nauw op elkaar afgestemd waren.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Totdat de Kern was gaan werken en inderdaad uitstekende resultaten had opgeleverd. Er was daarin groot onderling vertrouwen en een goede samenhang.

53059. De **Voorzitter**: Maar de organisaties bleven volkomen zelfstandig?

A. Onder alle omstandigheden. Dat was de enige oplossing. Men moest voorkomen, dat men zou kunnen spreken van een streven naar een groepsdictatuur. Dat was onze ontzaglijke vrees. Dan zou de boel kapot zijn gegaan. Vóór alles is dat vermeden. Wij zijn er bijzonder goed in geslaagd, een goed en schoon geheel te bereiken.

53060. De **Voorzitter**: Wanneer is de Kern tot stand gekomen?

A. Dat moet geschied zijn in de tweede helft van 1943. Wij hebben daarna geprobeerd, naast de Kern, die later de technische groepen zijn genoemd, een Perskern te vormen.

53061. De **Voorzitter**: De heer *Six* noemde in dit verband uw naam en zei, dat u veel moeite hebt gedaan om de zaak te bundelen. Hij zegt, dat in Maart 1944 de Kern tot stand is gekomen

A. Neen. Ik kan direct misschien nog een datum noemen, maar ik wil de draad van mijn verhaal zo recht mogelijk houden. Dus eerst de Kern, toen het streven om te maken een Perskern. De illegale bladen, die in die dagen verschenen, hadden op verschillende punten contact, niet alle. In die dagen kwam het ook voor, dat men aan elkaar weleens een onaangename noot deed horen, ook in de illegale peis, hetgeen niet bevorderlijk was voor hetgeen wij trachtten na te streven. Het was voor de pers belangrijk om te weten wat de zg. technische groep deed. Voor de vorming van de Perskern gold de overweging: als de pers in een Perskern samenkomt en de rest in een gewone kern en wij zorgen, dat één man van de Kern in de Perskern zit en de vergaderingen kan bijwonen en iemand van de Perskern in onze Kern, is men volkomen op de hoogte van elkaar, dan weet men doublures te vermijden en weet men de mogelijkheid om gevaren tot een minimum te beperken. Het succes is aangetoond; de perskern is eigenlijk eerst later bij elkaar gekomen. Toen kwam, ik meen, dat het April was van 1944, van het zuiden een telegram, waarin gevraagd werd bundeling van de Nederlandse illegaliteit en kort daarop om van advies te dienen, zo luidde ongeveer de tekst, als de Regering weer in Nederland komt, over de beste wijze, waarop de vertegenwoordiging van het volk zou kunnen worden bevorderd.

53062. De **Voorzitter**: U zegt: een telegram uit het zuiden?

A. Ja, via het zuiden.

53063. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen had de invasie nog niet plaats gehad. De geallieerden waren nog niet in het zuiden.

A. Dat is omstreeks die tijd geweest. Die coördinatievergadering is gehouden 3 Juli 1944. Daarvóór hadden wij het telegram ontvangen van 8 Juni 1944. Daarin werd de wens te kennen gegeven, dat op zo breed mogelijke basis een college van voormannen der illegaliteit moest tot stand komen. Ik heb die vergadering mogen leiden; dat was nogal gevaarlijk, want er waren toen wel een stuk of 20 mensen bij elkaar.

Door dit telegram, dat ongetwijfeld goed bedoeld is geweest, is daar gevormd de Grote Advies-Commissie en hieruit weer de contactcommissie, maar daar deden zich de verschijnselen voor het eerst voor, die men daarvóór in de illegaliteit niet had gekend: een splitsing naar reden van politieke instelling. Daarvóór waren er mensen met verschillende zienswijzen en overtuiging, maar geen splitsing naar verschillende groeperingen. Van het moment af, dat dit telegram ons heeft bereikt en wij dit in de vergadering hadden behandeld, trad op de splitsing in links, midden en rechts. Dit was heel droevig, maar het was zo.

53064. De **Voorzitter**: Bestond de contactcommissie uit vijf leden?

A. Ja. *Drees* was door ons als voorzitter gekozen. Ik had het verzoek gekregen, of ik het contact ook met het Vaderlands Comité wilde opnemen en onderhouden. Er zaten in: *Zwart (Bruins Slot)*, *Dijkstra* (dat was ik), *Roelants (Meijer van „Het Parool“)*, *Pieterse (Drees)*, *van Amstel (Caljé van de O.D.)*. Ieder had een plaatsvervanger. Zo waren er nog: *van Raalte*, wiens eigen naam mij niet te binnen wil schieten, *Drion*, *Freek (Wagenaar)*, *Nieuwenhuyzen* fungeerde als tweede-secretaris, omdat ik in verband met mijn vele betrekkingen niet al het secretariaatswerk kon doen.

Dit was de contact-commissie, getrokken uit de Grote Advies-commissie.

53055. De **Voorzitter**: Nu spreekt de heer **Six** er over, dat uit de contactcommissie weer een dubbele contactcommissie is ontstaan.

A. Neen.

53066. De **Voorzitter**: Misschien slaat dat op de plaatsvervangers.

A. Dat is mogelijk.

53067. De **Voorzitter**: Hij zegt ook, dat deze zaak in Juli voor elkaar was.

A. Dit klopt. Daarna is het proces van bundeling dan nog in verschillende fasen doorgegaan. Men heeft de fase gehad van de Delta, en de fase van de B.S. Wij hadden de O.D., waaraan door de Regering officieel werd opgedragen het handhaven van orde en rust — zoals het torn heette — na de bevrijding te verzekeren. Er waren de knokploegen, waarvan de leider was *Johannes Post* met nog enige anderen. Wij hadden ook de Raad van Verzet, die in twee vormen voorkwam, die later één zijn geworden.

De Raad van Verzet, die ook in 1943 zich demonstreerde, was een groep, die vooral radioverbindingen met Engeland wilde onderhouden en ook actief verzetswerk verrichtte. Als technische organisatie-leider trad op één van de middelbare ambtenaren van de P.T.T., bekend als *Lange Jan*, die helaas later bij de Woeste Hoeve is gedood. Voor de rest had die groep een wat communistische inslag.

Na September 1944 is gebleken, dat er nog een groep was, die zich ook Raad van Verzet noemde, waardoor er verwarring is ontstaan. Dat bleek een groep te zijn, waarin *Richard van der Gang* een leidende rol vervulde. Deze groepen zijn later tezamen gekomen. Tussen de O.D., de knokploegen en de Raad van Verzet was een bepaalde afstand, wrijving, die ontstaan was door gebrek aan begrip en gebrek aan tact van verschillende mensen. Sou ons land na de bevrijding werkelijk iets goeds kunnen doen, dan was het nodig, dat men elkaar geen moeilijkheden bezorgde, maar tot elkaar kwam en met elkaar sprak. Ik heb toen *Johannes Post* gevraagd, of hij bereid was een bespreking met *van Zanten* te voeren en daarna met *Freek*. Daaruit is ontstaan de eerste driehoek. Dat is per slot van rekening doodsinnig gegaan.

53068. De **Voorzitter**: Was *Johannes Post* een schuilnaam?

A. Neen. Dat was zijn werkelijke naam. Hij heette in het verzet normaal *Johannes*. De vorming van deze driehoek, waarbij alle kribbigheden en misverstanden uit de weg werden geruimd, leidde er toe, dat er werd toegezegd een positieve hartelijke samenwerking met handhaving van eigen groeperingen, maar aanvaardend de leiding van de O.D. op het moment van de bevrijding en voorbereidend hetgeen nuttig zou kunnen zijn tegen bevrijdingstijd. U weet, dat onze vriend *Post* gearresteerd is en doodgeschoten. Rij een poging om een van zijn vrienden uit de gevangenis aan de Weteringschans te bevrijden, is hij gearresteerd. Daarmee was de K.P. zijn beste leider kwijt, terwijl vrijwel tegelijkertijd de K.P.-leiders in Utrecht en Brabant gearresteerd werden. Het was moeilijk, *Johannes* te remplaceren. Terwijl het contact met *Freek* bleef bestaan, werd er iemand aangewezen, die zou optreden ter vervanging van *Johannes*. Deze was goedwillend, doch bleek niet zo'n krachtfiguur te zijn. Die eerste driehoek werd dus een tweepotige figuur. In September 1944, toen de zaken wat raar liepen en het geheel dus eigenlijk actief had moeten samenwerken — het had toen de bevrijding moeten zijn —, bleek wat de gebreken waren. Wij hebben daarna, na rijp beraad, uitgenodigd kolonel *Koot*, die werkzaam was bij het Rode Kruis. Hem hebben wij gevraagd, of hij wilde optreden als commandant van de gezamenlijke groepen. *Koot* was daartoe direct bereid; hij heeft geen moment gearzeld. Toen moest dus de samenwerking tot stand worden gebracht. Dat kon niet alleen centraal, maar moest ook in de provincies geschieden en moest voeren tot een eendrachtige samenwerking tussen K.P., Raad van Verzet en O.D. Wij hebben toen gezegd: „Dan worden dat in de provincies de delta's". Dat was geen poging om geleerd te doen, het kwam zo ter sprake. De centrale delta, waar de commandant zat, was gevestigd te Amsterdam.

Er zijn toen wat moeilijkheden geweest van nogal remmende aard, omdat door het wegvallen van *Johannes* de binding in de K.P. wat los was. Er was in Rotterdam een zeer flink man, die als *Frank* bekendstond en die aan de groep van Rotterdam en omgeving de leiding gaf, maar die voorheen niet zo bekend was geweest voor het centraal contact. *Lange Jan* was de naam van *Jan Thijssen*, die de groep van de R.V.V. leidde, die hij R.V.V. I of II noemde, dat weet ik niet meer, en die ook een eigen staf wilde opzetten — lichte kolder kwam in die tijd ook weleens voor — en radiocontact had met een van de bureaux in Engeland. Op een vergadering in Rotterdam hadden *Jan* en *Frank* eigenlijk het oosten en het westen van ons land voor de bevelvoering onderling verdeeld. Dat heeft wat moeilijkheden gegeven, die later weer in orde zijn gekomen.

Men had dus de provinciale deltagroepering en de centrale delta. Door contacten, die daarna met de Prins zijn gevormd, ontstond pas de B.S., want wij wisten eerst helemaal niets van de B.S. Die is als gevolg van dit contact in het nog bezette gebied verder gevormd, waarvan de Prins, met wie radiocontact kon worden onderhouden in de richting van Eindhoven, als bevelhebber van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten optrad. Voor ons was commandant van de B.S. in het gedeelte, waarin wij leefden, de tegenwoordige generaal *Koof*. *De Klerk* was de naam van onze vriend *Kool*. Later trad op voor de K.P. *Bob Scheepstra*, nadat wij eerst hadden gehad een man uit dat Haagse district, bekend als *Peter Noord*. *Peter Zuid* was in opdracht van de Prins overgekomen uit Brabant en heeft zeer belangrijk werk verricht.

53069. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport — het is een boekdeel van bijna 200 bladzijden —, dat geschreven is door de Duitse Sachbearbeiter *Haubrock* over alle mogelijke gevallen, welke hij in die tijd te behandelen heeft gekregen.

In dat rapport staat ook iets te lezen over de arrestatie van *Jan Thijssen*, *Lange Jan*. Dit komt hierop neer, dat bij de Duitsers een in gebroken Duits uitgesproken telefoonbericht was binnengekomen, dat *Lange Jan* de volgende dag om elf uur in een Rode-Kruisauto van den Haag naar Rotterdam zou rijden. Men heeft een overval beraamd en daarop is *Thijssen* daar ook gearresteerd. Toen heeft hij op een gegeven moment gezegd, dat hij wilde weten, wie hem had verraden, en daarop, zegt *Haubrock*, hebben zij mededelingen gedaan van dat telefonisch bericht. *Thijssen* zou toen gezegd hebben, dat hem nu alles duidelijk was en dat hij een brief in zijn zak had, die hem nu deed begrijpen, uit welke bron dat bericht kwam en dat dit de dank was voor zijn jarenlange illegale arbeid, dat hij tenslotte verraden werd. Dan komt die brief voor de dag en daarover zegt *Haubrock*:

„Dieser Brief kam aus dem „Top der N.B.S.“ und enthielt für *Thijssen* die letzte Warnung, dasz weitere Schritten gegen ihn unternommen werden, falls er sich dem Kt. N.B.S. nicht sofort unterstellen wurde.“

A. Hier ziet u een van die gevaarlijke combinaties uit heterogene delen. Dit verhaal is mij niet helemaal vreemd, want wij hebben nog al zwaar getracht *Lange Jan* vrij te krijgen. Dat telefoongesprek zweeft daar als een geheim en de oplossing hiervan heb ik nooit kunnen ontdekken.

Wat was nu de brief en waarop kan *Jan* zijn gedachten bepaald hebben? Ik kan u daarover het volgende zeggen: *Frank* en *Jan* hebben ieder zich gedacht een eigen deel van het commandement van de E.S. Dit zou niet gewerkt hebben. Er was bepaald, dat de Prins de algemene bevelhebber zou zijn; ik geloof zelfs, dat de Koningin de Prins heeft benoemd tot commandant van de N.B.S. En *de Klerk (Koot)*, niet iemand van de O.D., zou optreden als commandant in het bezette gebied. Na enige besprekingen met *Frank* (ik kan zijn familienaam niet noemen) heeft deze zich aangepast. Hij is kort daarna op weg naar het oosten des lands gegaan. Een belangrijke verzetsman was daar gearresteerd; *Frank* heeft, goed gewapend en in een auto gezeten, zich op weg begeven om zijn vriend te bevrijden en is daarbij op wrede wijze door de Duitsers om het leven gebracht.

Jan wilde zich echter niet schikken. Er zijn besprekingen geweest op het hoofdkwartier, dat toen nog gevestigd was in de woning van de commandant van de Zeevaartschool te Amsterdam, aan de Prins Hendrikkade — *van der Hiel*, geloof ik — De brief, die hij bij zich moet hebben gehad, had deze strekking: als hij zich niet wilde onderschikken aan de commandant, dan zou hij geen deel kunnen uitmaken van de B.S. Dat was de strekking van deze brief.

53070. De **Voorzitter**: Kunt u, aangenomen, dat het verhaal van die telefonische waarschuwing, dat *Thijssen* op die bepaalde dag en dat bepaalde uur van den Haag naar Rotterdam zou rijden, waar is, verklaren, dat.....

A. Het was toen zo'n slordige boel geworden in de illegaliteit.

53071. De **Voorzitter**:er geen verband bestaat tussen de aan *Thijssen* gezonden brief en die telefonische mededeling?

A. Maar daarvan is geen sprake.

53072. De **Voorzitter**: U weet van deze dingen uit eigen ervaring zoveel, dat u wel zult kunnen verklaren: „dat kan niet waar zijn”.

A. *Jan* werd een lastige kerel gevonden, maar werd zeer gewaardeerd om zijn initiatief en zijn dapperheid. Er is van alles aan gedaan om hem in zijn verlangens en eisen ten aanzien van een leidersplaats te ontmoet te komen, juist om hem in hei gareel te houden. Er was geenszins een verlangen om hem terzijde te stellen.

53073. De **Voorzitter**: Ik zou thans gaarne met u willen behandelen de kwestie van de spionage op de Zwitserse weg. Daarbij is nl. ook uw naam nog genoemd, in zoverre, dat de heer *Six* zich daarbij min of meer heeft beroepen op u. Die spionage heeft plaats gevonden in de periode September 1943 tot April 1944.

A. Inderdaad.

53074. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft verteld, dat hij in November 1943 met u in contact is gekomen en dat dat contact vertrouwelijk is geworden. Hij stelde toen prijs op uw oordeel in deze.

A. Ja.

53075. De **Voorzitter**: Herinnert u zich hoe deze geschiedenis zich heeft toegeleden?

A. Ik zal het proberen.

53076. De **Voorzitter**: Er bestond een Zwitserse weg, waarvan de leiding in het bijzonder berustte bij de heer *Slotemaker*, de heer *Stufkens*, later ook mr. *van Namen* en bovendien mejuffrouw *Kohlbrugge*.

Op een gegeven moment is er verschil van mening ontstaan met mejuffrouw *Kohlbrugge*, die te voren al contact had met de O.D. In September 1943, toen dat verschil van mening was ontstaan, heeft de fotograaf, die de microphoto's voor de Zwitserse weg maakte, in opdracht van de heer *Six* — deze heeft dat ook verklaard — daarvan kopieën gemaakt en deze overhandigd aan de O.D., zodat deze wist, wat voor berichten en correspondentie er over de Zwitserse weg gingen. De O.D. heeft daarvan een dossier aangelegd en wilde dit naar Londen laten brengen. Het vermoeden van de O.D. was, dat er door

de leiding van de Zwitserse weg stukken werden achtergehouden en dat er commentaren werden geleverd. Dit wilde men aldus controleren. Dat wordt ten minste als motief opgegeven. Daartegenover kan men de vraag stellen, of men het dan gedurende meer dan een half jaar moest doen. Om de veertien dagen ging er een zending naar Zwitserland. Als men door middel van de verkregen kopieën één zending had gecontroleerd, dan had men reeds kunnen vaststellen, of dit vermoeden juist was. Het is echter maanden lang doorgegaan en de vraag is bij ons gerezen of er ook niet achter zat, dat men op de hoogte wilde zijn van hetgeen een andere groep in het verzet dacht, wilde en nastreefde. Het is een hoogst onaangename geschiedenis geweest. Het is op een gegeven moment uitgekomen. Wij willen graag horen: wat hebt u er persoonlijk mede te maken gehad? Hoe stond u tegenover deze zaak? Zijn de feiten u voldoende duidelijk?

A. Ja, mijn herinnering is weer helder op dit punt. Na verloop van enige tijd, sinds ik met de heer *Six* contact had gekregen, werd behalve het vele werk, dat ik op allerlei gebied deed, mijn raad ook gevraagd over een reeks van vraagstukken van beleid. Er was vrijving tussen de heer *Bosch van Rosenthal* en zijn broer in Zutphen, die aan de O.D. verbonden was; geen vrijving in acute zin, maar verschil van inzicht, hoe de zaak gehanteerd moest worden. Er was, later is de zaak veel helderder geworden, vroeger direct contact geweest met *Gerard*, dat was *Slotemaker*. Er komt ook bij, dat de strijd, welke geleid heeft tot het weggaan van mejuffrouw *Kohlbrugge*, aanleiding was, dat de commandant van de O.D. eerst de vrees had en later het wantrouwen, dat de Zwitserse weg zou zijn en zou worden de weg der eenzijdige voorlichting van de Regering. Inderdaad is na zekere tijd van *Zanten* bij mij gekomen en heeft gezegd: ik zit er mede, zo en zo is het geval; het is een pijnlijke kwestie, maar stom genoeg krijgen wij de dingen, die de mensen van de Zwitserse weg laten fotograferen bij onze fotograaf; die geeft ze mij; hoe staan wij daartegenover? Ik vind het niet gezellig, dat wij op deze wijze berichten zouden zien, die anderen doorgeven aan de Regering, maar wat doe ik er mee? Zal ik die berichten over onze weg trachten door te geven aan de Regering in Londen met mijn commentaar? Die Zwitserse weg moet onberoerd intact blijven. Er mag geen poging worden gedaan om — zelfs wanneer men zou kunnen weten of overtuigd zou zijn, dat die weg voor niet geheel volledige en volwaardige doeleinden zou worden gebruikt — de weg te verstoren.

Op een gegeven ogenblik zijn de mensen van de Zwitserse weg er achter gekomen en heeft er tenslotte een bespreking plaats gevonden in Utrecht of Zeist tussen de heren *Six* en *Bosch van Rosenthal*. Daar is een uitspraak geweest en misschien is met wat wrevel en weezin over het gebeurde gesproken. De mensen van de Zwitserse weg hebben gezegd, dat het toch niet fair was. Ik was er van overtuigd, dat *vari Zanten* alleen bedoelde, dat datgene, wat hij in handen kreeg, anders was van inhoud dan wat de werkelijkheid was. Ik heb gezegd: houd het voorlopig maar zo.

53077. De **Voorzitter**: indien de heer *Six* tot u gezegd heeft: het is onze fotograaf, die werd gebruikt, is dat beslist onjuist.

53078. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U heeft het van de heer *Six* gehoord, maar heeft u niet met anderen gesproken?

A. Neen. Ik heb alleen met *Six* gesproken en deze heeft gezegd: ik krijg hier deze dingen, wat denkt u er van?

53079. De **Voorzitter**: Heeft u voor u zelf een klaar beeld van de doelstelling van de O.D.?

A. Zeer stellig. Juist omdat daarover zo veel is gezegd, vind ik het wel prettig, dat u mij deze vraag stelt.

Voordat de organisatie O.D. heette en toen ik nog in functie was, werd mij van verschillende kanten de vraag gesteld, of ik niet mij zelf en vele dingen van mijn bedrijf ter beschikking wilde stellen voor de voorbereiding van het te eniger tijd optredende militaire verzet. Daarbij was een ingenieur uit Amsterdam — *Bosch*, die later is gearresteerd en doodgeschoten bij de eerste 72 —, een van mijn technische ambtenaren, een mijnheer *Schimmelpenninck* uit den Haag en enige jonge adelborsten. Men heeft dat niet al te verstandig gedaan en te veel vertrouwd op de eerlijkheid en de netheid van de andere partij en zij zijn er dus tenslotte onverbiddelijk ingevlogen.

De grondslag, die daar was gelegd, was deze: te trachten voor te bereiden een militaire organisatie, die de Regering volledig ter beschikking gesteld zou kunnen worden, zodra de bevrijding zou

komen of nabij scheen. Zoals gezegd, het was wat naïef van opzet en uitvoering en het heeft dan ook fatale gevolgen gehad, maar het streven was edel.

Daarna zijn nog allerhande voorzichtige combinaties opgezet, die hebben geleid tenslotte tot de arrestatie van Röell c.s.

Bij ons in de illegaliteit was er een grote wrevel tegen de O.D. Toen mij dan ook werd gevraagd — zoals ik u al even heb verteld — of ik contact wilde hebben met de leider van de O.D., heb ik daarop bevestigend geantwoord, juist omdat ik wel graag eens wilde spreken over wat de O.D. was en wilde en waarom van verschillende heren van de O.D. zulke onactieve dingen werden gezegd. Dat gesprek met de heer Six, dat enige keren is gereleveerd, is een zeer degelijk gesprek geweest. Er is zeer duidelijk gesproken over de bezwaren, die ik en anderen tegen de O.D. hadden.

Dit bezwaar was, dat er ten minste een aantal officieren nogal hoog te paard zat en blijkbaar in het geheel niet had geleerd, wat er tenslotte in het volk aan het veranderen was en hoezeer het volk aan de strijd tegen de bezetter had deelgenomen op een wijze, die geen hooghartigheid, van wie dan ook, kon tolereren. Dat contact met de heer Six heeft mij de overtuiging gegeven, dat dit bij hem geenszins bestond. Het gerucht echter, dat men zo weleens opving, was, dat de O.D. er naar zou streven, eigenlijk een soort van militaire dictatuur na de bevrijding aan ons volk te willen opleggen. Dit heb ik natuurlijk besproken, voordat ik enige beslissende stap deed. Ik heb in al de tijd daarna niet één ogenblik ook maar de schijn van zo'n streven kunnen ontdekken. Ik heb weleens ongelukkige opmerkingen gehoord, die men zou hebben kunnen interpreteren als een bewijs voor die stelling. In de gedachtengang van verschillende heren van de weg A — dat is de Zwitserse weg — leefde blijkbaar de vrees, dat de O.D. deze militaire dictatuur zou willen verzekeren. Dat bleek mij uit enige punten, die mij in dat gesprek over die fotografische dubbelcontacten werden voorgelegd. Dat was per se fout en dat leidde tot de grootste verwarring in Engeland.

Er is een wereld van ellende ontstaan door al die berichtgeving en doordat men niet zorgvuldig de mensen had leren kennen en doordat men niet voldoende mensenkennis had. Hierdoor is op allerlei wijze gerangschikt en geïnterpreteerd en zo is veel verwarring ontstaan. De heer Röell was in zijn uitingwijze sterk militair-autoritair en hij heeft misschien weleens de woorden gebezigd, dat, als er herrie kwam, men met een paar honderd man onder die leiding de zaak dan wel richten zou. Dat acht ik, de man kennende, niet absoluut uitgesloten. Het is een groot verschil, of dat de O.D.-tendenz was. Vaststaat, dat de heer Six nadrukkelijk en bij herhaling het bewijs heeft geleverd, zich zelf en ieder, die onder zijn leiding stond, te beschouwen als instrumenten van de Regering en de Regering was in Londen. Een andere Regering was er niet. Er was soms een gewestelijk commandant of een subcommandant van de O.D., die ook nogal hoog van de toren blies. „Die vent doet niets en wij zitten in het gevaar”, zeiden dan de illegale contacten, maar dat was niet waar; er zijn ook veel O.D.-mensen gevallen. Zij hebben dapper mede hun taak vervuld, maar het vervloekte gerucht en de onmogelijkheid om zich open uit te spreken, hebben tot veel misverstand aanleiding gegeven.

Er zijn heel wat verhalen de wereld ingegaan, die niet waar bleken te zijn. Ik mag dit met grote stelligheid zeggen, want één van de taken, welke ik in de latere verzetstijd heb moeten vervullen, was veelvuldig dergelijke conflicten en moeilijkheden te trachten op te lossen en die kwamen in vele kringen voor. Vooral het gerucht: ik heb gehoord, dat.....

53080. De **Voorzitter**: U zei, dat de O.D. tot taak had om hier in die eerste tijd na de bevrijding zo nodig de orde te handhaven onder leiding van de Regering. Maar was het niet zo, dat van de O.D.-kant ook een opvatting werd verkondigd, hoe die Regering zou moeten zijn? Ik bedoel dit in deze zin, dat men zei: er moet komen een sterke Regering, in de geest van, zoals men dat vaak heeft opgevat: de sterke man. Werd dat van die kant niet gepropageerd?

A. Neen. Of het daarvoor geweest is, kan ik niet ontkennen of bevestigen, want dat weet ik niet.

53081. De **Voorzitter**: Daarvoor is er een andere figuur geweest, want de heer Six heeft ons verteld, dat er uit de tijd van generaal

Röell een plan was om hier een voorlopig bewind te vormen. In dat verband worden genoemd de namen: *De Jonge*, waarschijnlijk de oud-Gouverneur-Generaal, *Schimmelpenninck*, iemand, wiens naam de heer Six zich niet meer herinnert, vice-admiraal *Jolles* en generaal *Röell* als opperbevelhebber. Dat is een wat andere figuur, die men zich toen voorstelde. Het is dus mogelijk, dat plannen, zoals men die de O.D. toedichtte, geïnspireerd zijn door figuren als ik nu heb genoemd.

A. Ik mag alleen supposities doen. Dat die gedachte ten aanzien van de O.D. zou zijn opgekomen in een groep van mensen, van wie u de namen nu hebt aangeduid, acht ik zeer waarschijnlijk. De heer *Schimmelpenninck*, die ik enige malen op mijn burrau heb gehad, heeft daarvan in zijn gesprekken met mij nimmer gewaagd. De O.D., zoals die in 1943 werd geleid en zoals ik die verder heb geobserveerd en heb meegemaakt, waaraan ik als adviseur op heel breed veld verschillende hulptaken heb verricht, heeft die gedachte onder geen voorwaarde op enigerlei wijze uitgesproken of tot uiting gebracht.

53082. De **Voorzitter**: U zei: de O.D., zoals die geleid werd in 1943 en volgende jaren. Hoe werd de O.D. geleid? Werd hij uitsluitend militair geleid? Was het zo, dat de leiding bij de chef staf, de heer Six, berustte of was het zo, dat de leiding gevoerd werd door de heer Six in overleg met een groep van mensen?

A. Neen. Six had de leiding. Hij had meermalen contact met de vroegere militaire commandant van Amsterdam en deze was militair veel hoger in rang dan Six. Six was slechts reserve-kapitein en de commandant was een beroepsmilitair met de rang van kolonel, aan wie men de leiding had willen toevertrouwen, nadat Röell met zijn staf was verdwenen. Deze man was groot genoeg om tot Six te zeggen: jij kunt het beter, doe jij het maar.

Aangezien ik Six op alle mogelijke tijden van dag en avond onverwacht kon bezoeken op de plaatsen, waar wij tezamen konden komen, en ik nimmer heb ontdekt, dat er een soort van camarilla zou bestaan, mag ik zeggen: neen.

Bovendien was het vertrouwen van Six in mij zo groot, dat er voor mij geen geheimen in de O.D. bestonden. Ik kreeg alles. Doordat ik een van de weinige mensen was, die van de samenhang van de berichtopbouw, van de programma's enz. zeer veel wisten — meer dan een van zijn ondercommandanten —, kan ik met grote stelligheid zeggen: dit heb ik niet waargenomen, noch in woorden, noch in daden. Ik heb alleen geconstateerd een ontzaglijk hard werkend man met een groot herinneringsverstand, met een typisch goed geoutilleerd vermogen voor stafwerk, die zich rust noch eten gunde om zijn werk te doen, maar die altijd zei, zij het soms met wrevel: de Regering zegt dit, dus moet het geschieden, als het kan. De wrevel kwam inderdaad weleens begrijpelijkerwijze voor.

53083. De **Voorzitter**: Dit mag in een democratisch land. U heeft nu bemerkt, waarnaar onze belangstelling voor deze middag uitging. Ik zou u, voordat ik deze bespreking beëindig, de vraag willen stellen, of er in het raam van hetgeen wij nu behandeld hebben nog iets is, dat u van belang acht om aan onze commissie mede te delen.

A. Er zijn geen direct opwellende dingen meer. U heeft diep geput in mijn herinnering en u heeft de hoofdlijn gezien van de wijze, waarop de samenhang ontstond bij de illegale groeperingen. Ik zou u op het ogenblik niet direct iets kunnen zeggen, dat zo belangrijk is, dat u dit nog in uw schriften zou moeten opnemen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

L. NEHER.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DE SDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

JOHANNES CORNELIS WANNÉE,

oud 39 jaar, wonende te 's-Gravenhage, procuratiehouder.

Hij legt de eed af als getuige.

53084. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie heeft bij de behandeling van het probleem van de **verbindingen** tussen Engeland en het bezette gebied uw naam ontmoet. Wij zouden het op prijs stellen van u in grote trekken een uiteenzetting te krijgen van uw werkzaamheid op dit gebied. Zou het mogelijk zijn, dat u daarbij een chronologische volgorde in acht neemt?

A. Ja. U bedoelt zeker: voor zover deze betrekking heeft gehad op de verbindingen met Engeland?

De **Voorzitter**: Dat is wel het voornaamste. Het kan tot goed begrip van de zaak misschien nodig zijn, dat u ook mededeling doet van andere onderwerpen, die er mee verband houden, maar dat is natuurlijk het hoofdpunt.

A. Laat ik dan beginnen met October/November 1941. Op dat tijdstip werden, door de S.O.E. in Engeland, in Nederland gedropt luitenant *Taconis*, die ik persoonlijk van vroeger kende, en luitenant *Lauwers*, die ik niet kende. Doordat ik het een en ander voor deze mensen heb gedaan. is dit eigenlijk mijn eerste contact met de overkant geweest, zij het dan ook zéér zijdelings en gering.

53085. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd iets van hun werkzaamheden kunnen waarnemen en hebt u kunnen nagaan, in hoeverre zij met succes iets hebben kunnen doen?

A. In zoverre: zij zijn een tijdlang gehandicapt geweest, doordat het radiotoestel van luitenant *Lauwers* niet functioneerde. Als ik mij goed herinner, is dat contact met het eigen bureau pas weer tot stand gekomen in het begin of in de loop van Januari 1942. Daarvóór hadden zij natuurlijk niet zo heel veel kunnen doen. Zij hadden speciaal sabotage-opdrachten en daarvoor zijn natuurlijk wel zekere preparatievzn gemaakt, maar tot bepaalde werkzaamheden is het niet gekomen.

53086. De **Voorzitter**: Hebt u geweten of *Taconis* — want dat was eigenlijk de man, die het werk moest organiseren — speciaal omschreven opdrachten had of een algemene opdracht tot het verrichten van sabotage, die hij zelf naar goedgeunden moest uitvoeren?

A. Ik weet niet of hij directe opdrachten meegekregen heeft, maar ik herinner mij wel, dat hij mij op een gegeven moment gezegd heeft een bepaalde opdracht te moeten uitvoeren, waarvoor hij bepaalde gegevens moest hebben.

53087. De **Voorzitter**: Heeft hij over die opdracht nadere mededelingen aan u gedaan?

A. Deze stond in verband met steenkolenmijnen of daaromtrent: het kan ook zijn met een product, dat daar vervaardigd werd en dat dienstig was voor de uitvoering van zijn opdracht.

53088. De **Voorzitter**: U hebt het nooit precies geweten?

A. Neen; hij heeft mij wel een paar dingen gezegd, maar ik weet niet, of die opdracht later radiografisch gegeven is.

53089. De **Voorzitter**: U kende *Taconis* van vroeger?

A. Ja.

53090. De **Voorzitter**: Hoe? Van dichtbij?

A. Ik kende hem doordat hij lid was van het N.J.V. Daarvan ben ik ook lid geweest.

53091. De **Voorzitter**: Hebt u hem zo goed gekend, dat u een indruk hebt van zijn persoonlijkheid?

A. Ja, toch wel. Het was een betrekkelijk heftig karakter, maar met zeer veel doorzettingsvermogen.

53092. De **Voorzitter**: Veel energie?

A. Ja.

53093. De **Voorzitter**: En ook wel geleid door bepaalde idealistische motieven?

A. Ja, die indruk heb ik ook.

53094. De **Voorzitter**: De Duitsers, die over hem een verklaring hebben afgelegd, hebben nl. allen gezegd, dat hij zich voortreffelijk gedragen heeft, in die zin, dat met hem, van Duitse kant bekeken, niets aan te vangen was.

A. Dat verwondert mij niet; daar was hij zeker de persoonlijkheid naar.

53095. De **Voorzitter**: Stond u nog in contact met hen beiden op het moment, dat de arrestatie plaats vond?

A. Betrekkelijk kort daarvóór had ik nog contact met hen gehad. Eerst is, meen ik, *Taconis* gearresteerd.

De **Voorzitter**: Juist andersom.

A. Dat durf ik niet te zeggen, maar het iaatst heb ik in ieder geval contact gehad met luitenant *Lauwers*.

53096. De **Voorzitter**: Merkte u het spoedig, dat ze gearresteerd waren?

A. Ik hoorde het van een vriend, de heer *Bouma*.

53097. De **Voorzitter**: Vrijwel onmiddellijk?

A. Betrekkelijk onmiddellijk. Ik heb toen moeite gedaan om het langs andere weg kenbaar te maken aan de overzijde, maar weet niet, of dat tenslotte doorgekomen is.

53098. De **Voorzitter**: Had u, naar u dacht, daarvoor een middel?

A. Ik stond met verschillende personen in contact, die weleens voorgaven, dat zij dergelijke middelen bezaten; ik heb het nooit zelf kunnen controleren en weet het dus niet zeker.

53099. De **Voorzitter**: U stond in ieder geval niet in contact met andere agenten uit Engeland?

A. Neen.

53100. De **Voorzitter**: Kende u bepaalde personen, die dachten of deden voorkomen, dat zij die middelen hadden?

A. Zij wekten de veronderstelling, dat zij die middelen hadden. Het is mogelijk, dat zij ze inderdaad hadden; het is ook mogelijk, dat het een beetje bluf is geweest.

53101. De **Voorzitter**: U hadt er niet veel fiducia in?

A. Niet bijzonder.

53102. De **Voorzitter**: Wat zijn uw verdere contacten geweest?

A. Enkele dagen na de arrestatie van *Lauwers* en *Taconis* ben ik in verband hiertoe ondergedoken. Er waren namelijk nog veel meer arrestaties geweest. O.a. waren *Bouma* en mejuffrouw *van Roy* en nog verschillende andere personen, van wie ik de naam op het ogenblik niet weet, gearresteerd.

53103. De **Voorzitter**: In dit verband behoorde ook de groep van, kapitein *van der Berg*; kende u die?

A. Die naam heb ik wel gehoord; ik heb hem zelf echter nooit ontmoet. Ik ben toen ondergedoken en heb enige weken in Breda gezeten. Van daaruit heb ik contact opgenomen met iemand, die ik ambtelijk wel kende, nl. met mr. *Kolff*, burgemeester van *Deil*. Met mr. *Kolff* heb ik indertijd diverse moeilijkheden, die er waren, besproken. Wij waren het niet zo verschrikkelijk eens met het materiaal, dat Radio-Oranje ten beste gaf. Daarin zaten, voor zover wij dit konden controleren — en toevalligerwijze konden wij dat nogal eens controleren — belangrijke fouten en onjuistheden. Tenslotte hebben mr. *Kolff* en ik afgesproken, dat wij zouden proberen een bron van inlichtingen te vormen, die in ieder geval, wat de feiten betrof, juist zou zijn en waarnaast wij tevens onze diverse verlangens konden kenbaar maken.

Nu is het misschien wel goed, Mijnheer de Voorzitter, hier even nader in te gaan op de doelstellingen, die wij daarbij hadden. Wij waren van mening, dat t.a.v. inlichtingen twee soorten te onderscheiden waren: militaire en civiele. Wij vonden, dat de kwestie van de militaire inlichtingen, althans het gebruik er van, er zuiver een was, die in Londen beoordeeld moest worden. Het enige, dat wij in dit opzicht konden doen, was het verzamelen van dergelijke inlichtingen, maar het was niet aan ons om te beoordelen welk gebruik daarvan zou moeten worden gemaakt of wat in dit opzicht wenselijk was. Ten aanzien van de kwestie der civiele inlichtingen kwam het ons echter voor, dat het zwaartepunt hier meer in Nederland behoorde te liggen. Wij wilden proberen daaraan een steentje bij te dragen. Wij zijn dat toen overeengekomen. Mr. *Kolff* kende zeer veel mensen, die tevoren belangrijke functies hadden gehad en ik zou proberen een weg te vinden voor de post naar Engeland. Voor wat dit laatste betreft, is het ons inderdaad ook wel gelukt. De eerste keer, dat ik daarvoor naar Brussel ging (ik koos deze stad uit, omdat ik tevoren als ambtenaar van het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening ten behoeve van de voedselvoorziening van behoeftige Nederlanders in België enige malen daar geweest was en er had kennis gemaakt met verschillende personen, van wie ik vermoedde, dat zij wel het een of ander bereiken konden), heb ik mij gewend tot de heer *van Caillie*, directeur-generaal van de middenstand, Rue de la Loi, om hem te vragen, of hij een mogelijkheid wist voor het regelmatig verzenden van post naar Engeland.

53104. De **Voorzitter**: U was vermoedelijk illegaal naar Brussel gegaan?

A. Ja.

53105. De **Voorzitter**: Had u daarvoor eerst een weg moeten zoeken?

A. Neen, deze weg is mij gewezen door pater *Kloeg*, die al eerder enige illegale crossings naar België had gemaakt.

53106. De **Voorzitter**: Welke weg was dat?

A. Dat was de weg over Weert en Bree. Deze weg heeft in de loop der tijden verschillende wijzigingen ondergaan, maar het laatste punt in Nederland was Weert en het eerste punt in België was Bree.

De heer *van Caillie* beloofde mij toen, dat hij moeite zou doen de verbinding tot stand te brengen; hij had inderdaad mogelijkheden hiertoe, naar hij mij toen vertelde. Hij verzocht mij over ongeveer

veertien dagen terug te komen, waarna hij mij dan meer zou kunnen vertellen.

Ik ben met dit resultaat naar Holland teruggegaan. Mij bleek toen echter, dat mr. *Kolff* enige dagen tevoren was gearresteerd. Dat schiep natuurlijk bepaalde moeilijkheden. Ik ben daarop toch weer naar België teruggegaan, waar mij toen bleek, dat de heer *van Caillie* eveneens was gepakt. Ik heb toen een andere weg gevonden via een door Engeland in België gedropte agent, *Edouard Cleeren*. Met hem ben ik toen overeengekomen, dat ik onze post langs zijn weg zou kunnen versturen.

Bij mijn terugkomst in Nederland heb ik getracht de contacten van de heer *Kolff* op te nemen. Ik wist hier niet heel veel van, want om hier veel van te vernemen was eigenlijk de gelegenheid te kort geweest. Ik wist één naam, *Six*, dat is de naam van de vroegere secretaris-generaal van Overzeese Gebiedsdelen. Ik ben niet zelf naar de heer *Six* gegaan, maar heb aan de heer *van Goelst Meijer* gevraagd om dit te doen. De heer *van Goelst Meijer*, burgemeester van Kossum, is naar de heer *Six* gegaan en heeft het een en ander met hem besproken. Ik meen, dat de heer *Six* er zelf buiten wilde blijven; hij heeft in ieder geval de heer *van Goelst Meijer* in kennis gebracht met de heer *Bannier*, de tegenwoordige gecommiteerde voor Indische Zaken. De heer *Bannier*, die ook weer met verschillende personen in verbinding stond (o.a. met de heer *van Royen* en verschillende secretarissen-generaal), heeft daarop geregeld voor verslagen gezorgd en andere inlichtingen bij elkaar gegaard.

Ik ben daarop wederom naar Brussel gegaan om eer. en ander wat intensiever te regelen, maar werd daar bij een razzia gevangen genomen. Ik heb in Brussel zes weken onder een valse naam gevangengezeten, ben echter weer vrijgekomen en naar Holland teruggegaan.

53107. De **Voorzitter**: Had u toen al een weg ter verzending van stukken, of was dit allemaal nog de voorbereiding?

A. Het was eigenlijk nog de voorbereiding. De eerste zending had ik wel klaar, voordat ik gepakt werd, maar nog niet meege-nomen.

53108. De **Voorzitter**: Hebt u het niet gedaan, omdat de voorbereiding nog niet ver genoeg was?

A. Ik weet eigenlijk niet meer waarom ik het niet gedaan heb, maar er was wel een reden voor. In elk geval ben ik daar zes weken geweest en in die zes weken heeft iemand anders van onze organisatie dit rapport meegegeven aan iemand, die toevallig naar Engeland uitweek. Ik heb zelf dit rapport kort daarop met verschillende andere stukken als eerste zending via de Brusselse weg verstuurd. Ik heb de rapporten aanvankelijk geadresseerd aan de Nederlandse Regering — bij gebrek aan een beter adres zou ik haast zeggen, bij gebrek aan een meer gedetailleerd adres — Ik heb in deze eerste zending, die ik had vergezeld doen gaan van een nota, gevraagd of men antwoord wilde geven, of deze zendingen in het algemeen welkom waren en of de ontvangst bevestigd kon worden. Geruime tijd daarna is inderdaad de zinspreuk, die wij daarvoor gesteld hadden — „Luctor et Emergo” —, doorgekomen.

53109. De **Voorzitter**: Wanneer is dat bericht „Luctor et Emergo” ongeveer doorgekomen?

A. Als ik het zou moeten schatten, zou ik zeggen na een maand of twee.

53110. De **Voorzitter**: In welke maand van welk jaar?

A. Dat moet geweest zijn eind 1942, maar ik zou het niet precies meer weten.

53111. De **voorzitter**: Het moet dus wel zo zijn, dat hetgeen in Londen aangekomen is, uw zending geweest is en niet het rapport, dat aan die Engelandvaarder is meegegeven?

A. Dat zat daar nog niet bij; dat heb ik zelf later in de nota bijgevoegd.

53112. De **Voorzitter**: Dat rapport kan misschien ook aangekomen zijn, maar dat kunt u niet controleren.

A. Inderdaad.

53113. De **Voorzitter**: Wie was die bewuste persoon?'

A. Hij werd *Carlier* genoemd, maar ik weet niet of dat zijn juiste naam is.

53114. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrands*, u wel bekend, heeft hier verklaard, dat hij in contact moest komen met een organisatie van *Carlier*. Deze was naar Curaçao ontsnapt en had de heer *Somer* ontmoet. Uit die mededeling is dus af te leiden, dat *Carlier* er tenslotte toch doorgekomen is.

A. Ja zeker.

53115. De **Voorzitter**: Alleen zal het feit, dat hij over Curaçao is gegaan, wel betekend hebben, dat hij een nogal langdurige reis heeft moeten maken.

A. Ik heb toen wel gehoord, dat hij enige tijd in een Spaans kamp gezeten heeft, Miranda geloof ik.

53116. De **Voorzitter**: Dan is het mogelijk, dat hij het vandaar heeft weten door te sturen.

A. Dat is mogelijk. Ik wist er zelf niets van. Ik heb later nog eens gezocht op het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie, maar ik heb er niets over kunnen vinden.

53117. De **Voorzitter**: In ieder geval is uw zending er blijkbaar goed doorgekomen.

A. Ja. Wij mogen echter toevallige omstandigheden niet geheel wegcijferen, want de naam „Luctor et Emergo” is door meer mensen gebruikt. Later is onze organisatie op verzoek van majoor *Somer* dan ook omgedoopt in „Fiat Libertas”. Er bleken nl. organisaties te zijn, die Luctor et Emergo heetten. Als deze slagzin inderdaad op onze zending sloeg, dan geloof ik wel, dat zij door de Brusselse sluis kwam, gezien ook het tijdsverloop, dat er tussenlag.

53118. De **Voorzitter**: Toen u einde 1942 dat bericht kreeg, was de zaak in zoverre rond, dat u een weg had?

A. Inderdaad.

53119. De **Voorzitter**: Bent u daarvan gebruik blijven maken?

A. Ja, zolang ik dit werk heb gedaan. Wij hebben weleens moeilijkheden gehad bij de overgang van de Nederlands-Belgische grens, wanneer daar een ongeluk gebeurd was. Dan kwam de noodzakelijkheid weleens naar voren het werk even te stoppen. Ik had echter nog een andere overgang, die ik later meer heb gebruikt, nl. de overgang Baarle-Nassau. Ik heb ook eens gebruik gemaakt van iemand in Maastricht; ik zou zijn naam echter niet meer weten.

53120. De **Voorzitter**: Hebt u het zo gedaan, dat u altijd zelf de zending naar Brussel is blijven brengen?

A. Ja, een enkele uitzondering misschien daargelaten. Wij deden er eigenlijk nog iets anders bij ook, al kwam dit eerst later op de proppen. Wij probeerden nl. Engelse en Amerikaanse vliegers, wier vliegtuig was neergeschoten, ook via Brussel weer naar hun basis terug te brengen.

53121. De **Voorzitter**: Gelukte u dat ook?

A. Tot Brussel, voor zover het ons betrof, lukte het wel, maar door een onjuiste inlichting van een van mijn Brusselse contacten is er een aantal in de handen van de Duitsers beland.

53122. De **Voorzitter**: Als ik het goed heb begrepen, gebeurde dat ook door *Nel Lind*?

A. Die heeft nooit piloten over de grens gebracht.

53123. De **Voorzitter**: Is dit juist? Ik had begrepen, dat zij ook aan dit „piloten-werk” deed. Of bracht zij ze niet over de grens?

A. Niet over de grens, dat is niet juist.

Wij zijn indertijd met het wegbrengen van piloten begonnen, omdat wij van diverse contacten vernamen, dat er ergens een afgeschoten piloot in een boerderij zat. Men vroeg ons, of wij daarop niet iets

wisten. Aangezien er in dat opzicht in Nederland heel weinig mogelijkheden waren en er zelfs door Radio-Oranje was gezegd, dat wij hieraan niets moesten doen, omdat dit te veel gevaar voor de burgerij opleverde en van betrekkelijk weinig waarde was in het raam van het gehele verzet, heb ik mij weer gewerd tot mijn contact in Brussel, *Ernest van Moorlighem*, die het werk van *Edouard Cleeren* na diens arrestatie (ongeveer in Februari 1943) heeft voortgezet. Met *Ernest van Moorlighem* heb ik toen afgesproken, dat ik deze mensen naar Brussel kon brengen, mits een soort van security-check op hen was toegepast; ik kreeg daarvoor van hem vragen mee, die wij later met de hulp van de heer *Gerbrands* aanmerkelijk hebben uitgebreid.

53124. De **Voorzitter**: Ik begrijp niet, dat u zegt, dat *Nel Lind* niet aan pilotenwerk deed. Wij hebben o.a. (wij lopen misschien vooruit op hetgeen verder komt) *Gerbrands* gehoord, die met *Nel Lind* heeft samengewerkt; hij zegt van haar:

„Zij scharrelde in Holland op grote schaal piloten op en transporteerde ze naar België. Dat was een aparte lijn, een pilotenlijn, maar die was in België fout. In België werd het een Duitse lijn.”

Dat laatste klopt met hetgeen u zoëven zei.

A. Dat klopt in zoverre (ik was nog niet zover): de kwestie is deze: al dat werk werd voor mij wat te veel en *Nel Lind* vond het bijzonder aardig met die piloten rond te hannesen. Toen heb ik met *Nel Lind* afgesproken, dat zij het Nederlandse gedeelte voor haar rekening zou nemen en ik het buitenlandse gedeelte zou verzorgen. Zij heeft nooit een piloot over de grens gebracht; zij is zelfs nooit in België geweest. Haar verste punt op dit gebied is Weert geweest.

53125. De **Voorzitter**: Om even de tijd te bepalen: tot hoelang hebt u kunnen werken?

A. Ik heb gewerkt tot 29 September 1943. *Nel Lind* is 27 September 1943 gearresteerd.

53126. De **Voorzitter**: Die combinatie Luctor et Emergo werkte ook samen met *Veterman*?

A. *Veterman* was onze falsificatieman; hij is er eigenlijk later bij gekomen. *Veterman* was van beroep o.a. schilder en zag kans de diverse moeilijkheden van het persoonsbewijs op te lossen door diverse letters en de ondergrond te tekenen, hetgeen nogal een moeilijk werk was. Later is dit uitgebreid tot een soort van falsificatiecentrum. Dat is eigenlijk uitsluitend het werk van *Veterman* geweest; met de rest heeft hij vrijwel nooit te maken gehad.

53127. De **Voorzitter**: U stond wel in contact met hem?

A. Inderdaad! Ik heb het hem zelf gevraagd; wij zaten trouwens ook in hetzelfde huis.

53128. De **Voorzitter**: Het huis, dat hij heeft beschreven in zijn boek „Keizersgracht 763”?

A. Dat moet wel met een korreltje zout worden genomen.

53129. De **Voorzitter**: In welk opzicht „met een korreltje zout”?

A. De phantasie van de schrijver heeft hier de zaak af en toe onjuist en over het algemeen een beetje vertrokken voorgesteld.

De **Voorzitter**: Ja, ja!

A. Hij heeft dit boek ook uitgegeven zonder te vragen of hij onze namen daarin mocht gebruiken.

53130. De **Voorzitter**: *Nel Lind* heeft verteld, dat zij aanvankelijk wel mensen naar Weert bracht, die langs de route van pater *Kloeg* naar Zwitserland of Engeland gingen.

A. Naar Zwitserland zijn ze nooit gegaan.

53131. De **Voorzitter**: Verder zegt ze, dat ze in Mei/Juni 1943 bezig is geweest met piloten; dat u een weg gezocht en gevonden hadt voor piloten naar België, dat zij die zaak organiseerde en in twee maanden tijd twintig piloten naar Weert bracht.

A. Dit laatste is inderdaad juist, al heeft zij niet allen zelf daarheen gebracht.

53132. De **Voorzitter**: Zij bracht ze dus niet naar België. *Joke Folmer* heeft dat, naar het schijnt, wél gedaan. Maar dat hebt u niet meegemaakt?

A. Neen, dat heb ik niet meegemaakt.

53133. De **Voorzitter**: Wij waren dus gebleven bij het moment, dat u het bericht „Luctor et Emergo” uit Engeland hadt gekregen en dat u verbinding hadt. U bent toen blijven doorgaan met het zenden van berichten langs die weg?

A. Juist, toen vroeg u mij, of ik het steeds zelf gebracht heb dan wel het ook anderen heb laten doen. Voor 90 pct. heb ik het altijd zelf gedaan. Het gebeurde echter ook wel, dat ik het om de een of andere reden slechts gedeeltelijk deed en b.v. de post alleen naar Weert bracht, waar zij door mijn contact overgenomen en naar Brussel gebracht werd. Het is ook mogelijk, dat misschien een van ons de post naar Weert bracht en ze daar aan onze passeur overgaf.

53134. De **Voorzitter**: Dat was dus eind 1942 voor elkaar?

A. Inderdaad. Aanvankelijk was de frequentie niet zo groot, eens per maand; later is het opgelopen tot eens per 14 dagen, soms iedere week.

53135. De **Voorzitter**: Waren het vrij omvangrijke zendingen?

A. Soms omvangrijk, soms ook niet zo erg. Meestal, als de zaak omvangrijk was en de materie zich daartoe leende, werden de bescheiden gefotografeerd, hetzij door ons, hetzij in Brussel.

53136. De **Voorzitter**: U werkte dus ook met microphoto's?

A. Ja.

53137. De **Voorzitter**: En was die organisatie van zodanige betekenis geworden, dat u de berichten van verschillende kanten in Nederland goed binnenkreeg?

A. Dat haperde ook weleens, maar over het algemeen ging het wel. Ik stelde mij voor, van verschillende personen, die over bepaalde situaties konden oordelen, een rapport te krijgen over de toestand van het ogenblik en over hun visie op de mogelijkheden en wenselijkheden na de oorlog. Men vroeg dan weleens: Hebt u opdracht daartoe? Dat leverde soms moeilijkheden op. Zo herinner ik mij aan een hoogleraar, directeur van een der grootste banken, gevraagd te hebben een financieel en economisch verslag samen te stellen. Deze zeide, misschien omdat hij mij niet kende of de introductie niet au sérieux nam, en anderzijds omdat hij meende, dat er daarvoor een speciale opdracht uit Engeland moest zijn, dat hij dit niet zonder opdracht kon doen, hetgeen ik verder ook wel kon billijken. Ik heb hierbij nooit gezegd, dat ik een opdracht had, als ik er geen had; dat leek mij nl. minder juist.

53138. De **Voorzitter**: Waren uw berichten deels militair, deels politiek-economisch?

A. De bedoeling was eigenlijk geweest zuiver op economisch en politiek terrein te werken, maar later zijn er ook berichten van militaire aard bijgekomen.

53139. De **Voorzitter**: Hadt u voor deze laatste speciale relaties, die u die berichten leverden?

A. Het was eigenlijk een gevolg van het feit, dat de militaire medewerker, als ik hem zo noemen mag, van een bevriende organisatie op een gegeven moment niet meer de mogelijkheid had zijn producten naar Engeland te sturen; hij heeft toen van onze weg gebruik gemaakt.

53140. De **Voorzitter**: Welke organisatie was dat?

A. Het was de latere kapitein *de Geus* van B.I.

53141. De **Voorzitter**: Dus u hebt contact met de heer *de Geus* gehad?

53142. De **Voorzitter**: Kende u hem onder zijn eigen naam?

A. Ja, onder zijn eigen naam.

53143. De **Voorzitter**: Weet u ook met welke organisatie hij toen vastgelopen was?

A. Hoe de organisatie precies heette, zou ik niet meer precies kunnen zeggen. Een van de personen er van was o.a. de heer *de Granada, A.C.A.C.* Verder zat er nog een directeur van een bank aan de Waldeck Pyrmontkade in den Haag in; zijn naam weet ik niet meer. Kapitein *de Geus* was overigens niet de enige bron voor militaire inlichtingen. Ik heb van verschillende andere kanten ook nog gegevens gekregen, o.a. van *Goldberg* uit Pijnacker. Zijn militaire inlichtingen waren hoofdzakelijk uit Duitse bron.

53144. De **Voorzitter**: Weet u ook nog, hoe de heer *de Geus* zijn zending merkte?

A. Met L 63; dat schreef hij overal heel groot op en doorheen.

53145. De **Voorzitter**: Hebt u in die periode van eind 1942 tot uw arrestatie hoofdzakelijk dit werk gedaan?

A. Ja, tezamen met het pilotenwerk.

53146. De **Voorzitter**: Wat hebt u in die tijd te maken gehad met *Gerbrands*?

A. Ik meen, dat ik ongeveer April 1943, toen ik in Brussel zat met de post (ik kan ook een paar piloten hebben weggebracht — dat weet ik niet precies meer —), over de lijn een bericht kreeg nagestuurd van *Nel Lind*, waarin zij meedeelde, dat er in Nederland een Engelse agent was gedropt; zij vroeg mij of ik voor hem een telegram wilde doorsturen.

53147. De **Voorzitter**: Een telegram waarschijnlijk, waarin hij zijn aankomst bevestigde?

A. Ja, waarin hij in het kort vertelde wat er met hem en het vliegtuig, hetwelk hem vervoerde en dat neergeschoten was, gebeurd was.

53148. De **Voorzitter**: Was dit een gecodeerd bericht?

A. Ik weet niet meer of het een gecodeerd bericht was. In elk geval was het een bericht, dat ik voor hem via de Brusselse zender (waarvan ik bij tijd en wijle ook gebruik mocht maken, mits niet te veel — om de gastheer-zender niet te overbelasten —) heb doorgestuurd. Het heeft heel lang geduurd, voordat men daarop heeft gereageerd. Ik kan wel zeggen: er is op ons bericht niet gereageerd. Er is pas later, toen dit zelfde bericht ook via een Nederlandse zender was doorgegeven, op gereageerd.

53149. De **Voorzitter**: Wat hebt u verder met de werkzaamheden van *Gerbrands* te maken gehad?

A. Ik heb eigenlijk betrekkelijk weinig met de werkzaamheden van *Gerbrands* te maken gehad, omdat hij een speciale opdracht had: een route van Nederland via Spanje naar Engeland samen te stellen voor bijzondere, nader omschreven gevallen. Daarin heb ik hem uiteraard zoveel mogelijk bijgestaan, maar het had feitelijk met ons werk niets te maken. Hij had daarentegen ook met ons werk weinig uitstaande. Hij heeft voor ons later wel berichten doorgestuurd naar Engeland en daarop schijnt inderdaad gereageerd te zijn.

53150. De **Voorzitter**: Hij noemt zelf enige keren zijn samenwerking met *Nel Lind* en ook zijn samenwerking met de groep *Luctor et Emergo*. Kan het zijn, dat, doordat u vaak in Brussel zat, dat contact meer over de Hollandse deelgenoten heeft gelopen?

A. Dat is niet onmogelijk. Hij heeft geruime tijd bij een zuster van *Nel Lind* in huis gezeten. *Nel Lind* kwam daar vrij veel. Als er iets was voor mij, kwam het vaak via *Nel Lind*; vaak deed hij het echter ook zelf.

53151. De **Voorzitter**: Hij wilde een lijn van Nederland naar Spanje maken, in de hoop, dat hij in Zuid-Frankrijk een andere lijn, die uit Lissabon zou worden opgebouwd, zou ontmoeten. Ging dat helemaal buiten u om? Het zou van belang kunnen zijn geweest voor die piloten.

A. Ja, maar ik kreeg niet de indruk, dat het de bedoeling van de Nederlandse Regering was, die lijn te gebruiken voor piloten.

53152. De **Voorzitter:** Dat was ook de reden van mijn vraag. Kennelijk had *Gerbrands* de opdracht een lijn te maken ten behoeve van het B.I.

A. Ja!

53153. De **Voorzitter:** Het zou dan waarschijnlijk zijn bezwaren hebben gehad, wanneer die lijn ook voor andere doeleinden werd gebruikt?

A. Ja. Ik herinner mij, dat ik hem de eerste keer mee naar België heb genomen (misschien zijn wij nog wel een keer samen geweest!). Daar heb ik hem in contact gebracht met relaties van mij en heeft hij mij later in contact gebracht met relaties van hem; zo hebben wij elkaar over en weer geholpen. Wij werkten verder naast elkaar.

Ik zelf heb na het ongeluk met de piloten, die overgegeven bleken te zijn aan een speciale tak van de S.D., getracht een eigen lijn op te bouwen. Deze was al voor een groot gedeelte klaar. Ik werkte daarvoor samen met iemand van de Belgische Witte Brigade. Door mijn arrestatie is dit niet verder tot uitvoering gekomen, maar het gedeelte Frankrijk—Spanje en natuurlijk Nederland—België was reeds klaar. De Belgen beschikten over verschillende lijnen en waren wel bereid voor ons iets daarvan af te staan.

53154. De **Voorzitter:** Hebt u nog iets gemerkt van de agent *Wesfer*? Die noemde zich *Jaap*, naar ik meen.

A. *Wiedermann*; ik meen, dat *Webster* een schuilnaam was en dat hij eigenlijk *Wiedemann* heette. Dat heb ik toevallig een poosje geleden gemerkt, doordat een bureau mij vroeg of ik over hem inlichtingen kon geven. *Gerbrands* heeft mij op een gegeven ogenblik meegedeeld, dat het Bureau Inlichtingen in Londen van plan was één of meer mensen te sturen, ten einde zelf leiding te geven voor de berichten-dienst. Ik heb deze *Webster*, die door het B.I. gezonden werd, echter vóór mijn arrestatie nooit ontmoet; na de bevrijding wel, omdat hij in dezelfde gevangenis in Duitsland bleek te zitten.

53155. De **Voorzitter:** Hebt u toen niet kunnen constateren, dat die namen identiek waren?

A. Hij noemde zich toen nog *Webster*. Die naam *Wiedemann* heb ik alleen geconcludeerd uit die brief van dat bureau naar aanleiding van enkele spaarzame bijzonderheden, die er bijstonden. Het is natuurlijk niet onmogelijk, dat men daarmee toch nog een ander bedoeld heeft, maar ik heb in 'elk geval nooit een *Wiedemann* gekend.

53156. De **Voorzitter:** Waar bent u gearresteerd?

A. In Amsterdam.

53157. De **Voorzitter:** Door verraad of door toeval?

A. Dat is een beetje een moeilijke vraag.

53158. De **Voorzitter:** Omdat u het niet zeker weet?

A. Dat niet helemaal, maar mag ik u misschien vragen of dit eigenlijk nog in verband staat met de verbindingen met Engeland?

De **Voorzitter:** Stellig wel.

A. Acht u dit inderdaad van zoveel belang?

De **Voorzitter:** Dat is van tevoren moeilijk te zeggen. Het werk, waarmee wij bezig zijn, kan men het best vergelijken met het maken van een grote legkaart uit een oneindig aantal kleine stukjes. Met is moeilijk van tevoren te zeggen of een bepaald gegeven van belang is of niet.

A. Dat begrijp ik natuurlijk, maar ik zou op dit punt liever zwijgen; ik geloof ook niet, dat het van erg veel belang kan zijn voor het onderzoek naar het Regeringsbeleid.

De **Voorzitter:** Dat weet ik niet.

A. Dat staat wel niet te mijner beoordeling, maar . . .

53159. De **Voorzitter:** Maar wat is de moeilijkheid van dit punt?

A. Dat iemand, die tevoren was gearresteerd, een beetje zijn mond voorbijgepraat had.

53160. De **Voorzitter:** Dan begrijp ik wel wat u bedoelt; die zaak is hier al eerder ter sprake gekomen. U bedoelt, dat door een tevoren gearresteerd persoon bepaalde namen en adressen zijn genoemd?

A. Onder andere, ja.

53161. De **Voorzitter:** Dat is een zaak, die men natuurlijk alleen dan volledig kan beoordelen, indien men alle omstandigheden kent, waaronder het is gebeurd.

A. Natuurlijk; daarom zou ik het betreuren daarover te moeten spreken. In de eerste plaats weet ik niet of de betrokkene hierover ook is gehoord en in de tweede plaats zou ik misschien een onjuist beeld over een en ander geven, doordat ik zelf daarover misschien een onjuist beeld heb gekregen.

53162. De **Voorzitter:** Wat is er verder met u gebeurd?

A. Ik ben gevangengenomen. Eerst drie maanden in Scheveningen, daarna ben ik naar Haaren gebracht. Daar ben ik tot ongeveer half Juli 1944 geweest. Daarna zijn wij naar Utrecht gebracht, waar het proces heeft plaats gehad en waarbij ik met tien anderen ter dood veroordeeld ben. Persoonlijk kreeg ik, als hoofdpersoon, nog „Einzehung des Vermögens" er bij.

53163. De **Voorzitter:** Welke leden van uw eigen organisatie zijn er bij dat proces veroordeeld?

A. Dat waren o.a. *Jet Roosenburg*, *Nel Lind*, *Bob Graafhuis*, *Bob van Hilten*, *Herman Borsboom*, *Veterman*, *Susanne Reichert*, *Riesebos*, *Nel Bekkers*, *Rob de Vries*. Er waren ook nog verschillende personen van andere organisaties bij, die ik niet kende, o.a. *Joke Folmer*, *Ten Sijthoff*, dr. *Bijl*, baron *van Lynden*, *Ten Holdert*, *Terwisga*, van *Schellinga*, e.a.

53164. De **Voorzitter:** Die vonnissen zijn niet geëxecuteerd. Weet u ook ten gevolge waarvan dit niet is gebeurd?

A. Dat weet ik niet zeker. Ik heb horen beweren en ik heb daarvoor ook zekere aanwijzingen gehad, dat dit in verband met uitwisselingsonderhandelingen niet is gebeurd. De enige aanwijzing, die ik op dit punt eigenlijk heb, is een aanwijzing van de pastoor in de gevangenis, die mededeelde, dat dergelijke onderhandelingen gaande waren.

53165. De **Voorzitter:** Bent u direct na het proces naar Duitsland gebracht of eerst later?

A. Op 4 of 5 Juli 1944 heeft het proces plaats gevonden. Ik meen dat wij einde Juli of begin Augustus naar Duitsland weggevoerd zijn; het is vrij kort daarop geweest.

53166. De **Voorzitter:** De overige tijd van de oorlog hebt u in verschillende Duitse gevangenissen doorgebracht?

A. Ja, in Anrath en Luttringhausen.

53167. De **Voorzitter:** Nu hebt u in verband met het proces ook genoemd *Jet Roosenburg*. Die heb ik u nog niet horen noemen bij het verslag van uw werkzaamheden.

A. *Jet Roosenburg* was bedoeld als koerierster voor de post naar Brussel in de toekomst. Zij was een relatie van *Gerbrands*. Met *Gerbrands* was ik overeengekomen, dat ik van haar gebruik mocht maken, als hij haar niet nodig had; ik heb er inderdaad een paar keer gebruik van gemaakt. Het is echter iets anders gelopen dan wij ons aanvankelijk hadden voorgesteld. Ik dacht, dat zij regelmatig naar Brussel zou kunnen gaan, waardoor ik weer zou kunnen proberen nieuwe contacten in Nederland te leggen, wat langzamerhand weer eens nodig werd, ook al omdat er een verzoek van het B.I. was geweest om een rapport samen te stellen over de secretarissen-generaal, die nog in functie waren, en voorts omdat er aan werd gewerkt, dat hier een parachutist uit Engeland zou komen om leiding te geven. Toen wilde ik mijn verbindingen zo uitgebreid mogelijk hebben.

53168. De **Voorzitter**: Is die parachutist gekomen?

A. Hij is inderdaad gekomen, maar na onze arrestatie, Er zijn ook nog telegrammen over gewisseld, die ik later in de processtukken van de Duitsers heb gezien, die dus ook in hun handen zijn geraakt.

Ik weet niet of het u bekend is, dat het dossier van de Duitsers over dit proces op het B.I. berust; dat is in Vught gevonden en nog bewaard. Ik heb het zelf na de oorlog nog eens kunnen inzien.

53169. De **Voorzitter**: Hebt u tot September 1943 ook verbindingen met een zender gehad?

A. Ja, in Brussel.

De **Voorzitter**: Ik bedoel: in Nederland.

A. Misschien, via *Piet Gerbrnnds*; ik ben er echter niet zo heel zeker van, dat hij voor mij weleens wat heeft doorgeseind, tenzij meer algemene dingen. Hij heeft natuurlijk over onze organisatie telegrammen gestuurd naar het B.I.; daarop is ook antwoord gekomen. Maar ik heb de telegrammen zelf nooit gezien.

53170. De **Voorzitter**: U kunt dus niet zeggen, dat u voor uw berichtgeving zelf een zender hebt gehad of een dusdanig contact hebt gehad met een zender, dat een belangrijk gedeelte van uw berichtgeving over een zender liep. Dat is niet het geval geweest?

A. Neen, dat is niet het geval geweest.

53171. De **Voorzitter**: Uw berichtgeving ging altijd langs de kanalen, die u zoëven hebt geschetst?

A. Ik kon van de Brusselsz zender gebruik maken voor een belangrijk geval, maar dit had niet veel zin, omdat een belangrijk geval in de regel ook een spoedgeval betekende en dan was het tijdsverloop toch te groot, omdat ik eerst naar België moest.

53172. De **Voorzitter**: Weet u langs welke weg uw Belgische relaties uw stukken doorzonden?

A. Die gingen over Parijs en Spanje, ik meen naar Portugal.

53173. De **Voorzitter**: Was het een bestaande lijn?

A. Net was in ieder geval een lijn, die heel lang heeft gefunctioneerd en in het algemeen ook steeds langs dezelfde kanalen liep. Er is natuurlijk weleens wat aan verlegd en veranderd. Zo herinner ik mij, dat een keer de post één of twee weken is blijven liggen, omdat er een ongelukje op de lijn gebeurd was.

53174. De **Voorzitter**: Weet u wie de man was van de verdere lijn door Frankrijk?

A. Aanvankelijk is het *Cleeren* geweest, maar of van *Moorlighem* ook dat deel overgenomen heeft, weet ik niet.

53175. De **Voorzitter**: U weet dus niet, wie daarvan de organisatoren waren?

A. Neen. Het was zo, dat men altijd kon controleren of onze zending met een Franse of Belgische zending in Londen was aangekomen; er werden dan tevoren genoemde slagzinnen, b.v. „*Le petit navire est arrivé*”, omgeroepen.

53176. De **Voorzitter**: Maar u kreeg geen bericht over Radio-Oranje, dat uw zending aangekomen was?

A. Ik heb een paar maal gevraagd via Radio-Oranje een bepaald codewoord door te geven en dat is ook gekomen, zij het met erg veel vertraging. De oorzaak van die vertraging kan ik niet beoordelen; het kan zijn doordat de landroute zoveel tijd vorderde.

53177. De **Voorzitter**: Maar u hebt dus ook wel enige malen van Nederlandse kant mededeling gehad van de aankomst van uw berichten?

A. Ja. Ik herinner mij o.a. het volgende: Ik had zelf een code gekregen en deze heb ik overgestuurd om ook gecodeerde berichten te

kunnen doorsturen. Ik heb toen gevraagd bij goede aankomst de volgende slagzin door te geven: *Why to do it easy when you can make it difficult?* Deze zin is doorgekomen.

53178. De **Voorzitter**: Hebt u later bij B.I. de door u verzonden rapporten nog gezien?

A. Niet bij het B.I., maar enkele nota's zijn aanwezig op het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie.

53179. De **Voorzitter**: Hebt u een belangrijk deel er van gezien?

A. Een groot gedeelte, maar niet alle dingen, die ik verzonden heb; ik herinner mij, dat er geen enkele militaire tekening bij was en ook verschillende rapporten niet.

53180. De **Voorzitter**: Hebt u zelf in het raam van hetgeen wij thans behandeld hebben nog iets mede te delen, dat naar uw mening voor ons van belang kan zijn?

A. Heb ik u gezegd, dat de naam van de organisatie later op verzoek van B.I. veranderd is in *Fiat Libertas*?

De **Voorzitter**: Ja, omdat ook anderen van die naam gebruik maakten.

A. U hebt waarschijnlijk de indruk gekregen, dat alle piloten in handen van de Duitsers gekomen zijn, maar dat is absoluut niet juist. Het zijn er misschien tien geweest; het kunnen er ook enige meer geweest zijn.

53181. De **Voorzitter**: Die in handen van de Duitsers gekomen zijn?

A. Ja, maar wat daarvóór en daarna is geweest, is allemaal goed gegaan. Het kwam alleen, doordat de eerste lijn op een gegeven moment kapot was. Toen heeft een andere relatie van mij in Brussel contact opgenomen met iemand, die zich Canadees captain noemde en die in België voor dit werk gedropt zou zijn. Hij bleek later te behoren tot een Zweigstelle van de Abwehrdienst in België.

53182. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen denkt u, dat u er, ruw geschat, in het geheel hebt doorgebracht?

A. Ongeveer veertig, vijftig, bij elkaar. Over dit getal lopen de meningen overigens uiteen. Mijn contactpunt in Bree beweert, dat het er positief zeventig zijn geweest. Dat getal lijkt mij echter aan de hoge kant. Het misverstand omtrent „alle” piloten kan vermoedelijk verklaard worden door het feit, dat deze stamden uit die twintig man, met welke *Nel Lind* o.a. bezig is geweest. Ik kreeg echter deze mensen ook langs andere wegen en nam ook wel in België afgeschoten vliegers mede, die op dat adres in Bree terechtgekomen waren.

53183. De **Voorzitter**: Het zijn er in ieder geval belangrijk meer dan die tien, die in handen van de Duitsers zijn gevallen?

A. Ja. Aanvankelijk hebben wij ze afgeleverd aan iemand van de Witte Brigade in Bree. Pas later gaf ik ze over aan van *Moorlighem* en pas daarna ging het over die Duitse lijn. Ik geloof, dat ik u nog niet verteld heb, dat wij bij de grensovergang bij België gebruik hebben gemaakt van een passeur. Aanvankelijk was dat *Matthieu Beelen*, later *Antoine Bergmans*. Wet waren personen, die in die buurt goed bekend waren met de wisselingen van de grensposten der Duitsers.

53184. De **Voorzitter**: Hebt u daar nooit ernstige moeilijkheden gehad?

A. Nooit. De eerste passeur is gearresteerd, maar dat ging geheel buiten ons om. Hij stond in contact met een vriendje, waarmee het geen zuivere koffie was. In ieder geval is hij voor een of andere affaire gearresteerd: de tweede passeur is nooit gearresteerd geweest.

Wij hebben na de ontdekking van die Duitse Zweigstelle van de Abwehrdienst in België nog het plan gehad, die z.g. captain om zeep te brengen, maar dit is niet doorgedaan, omdat het eigenlijk een Belgische aangelegenheid was en de Belgen er bijzonder op stonden, dat dit, zoals zij dat noemden, door hun eigen vuilnisdienst werd opgeknapt.

Zijdelings contact heb ik nog gehad met een andere agent, nl. *Dignus Kragt, Dick Kay*. Hij opereerde onder de naam *Frans Hals*. Ik meen, dat hij door het Bureau Inlichtingen of door een Engels bureau is gedropt om het pilotenwerk te verzorgen.

Hij woont in Engeland en ik meen, dat hij ook van Engelse nationaliteit is. Misschien is dit een oud adres: Boakham 426, Londen. *Nel Lind* zal hem zeker hebben genoemd, want die heeft eigenlijk direct contact met hem gehad.

53185. De Voorzitter: Wat hebt u met deze agent te maken gehad?

A. Betrekkelijk weinig, want deze man is in de loop van Augustus 1943 — meen ik — in Nederland gekomen en wij zijn eind September 1943 gearresteerd; het is toen alleen een contact geweest om er later op voort te bouwen, maar er is verder niets uitgekomen.

53186. De Voorzitter: Hij schijnt hier nogal succesvol te hebben gewerkt, want *Schreieder* noemt hem wel in het rapport, dat hij aan ons heeft uitgebracht, maar hij voegt er aan toe, dat hij hem nooit heeft kunnen gevangennemen, zelfs nooit heeft kunnen benaderen.

A. Hij heeft zeer veel gewerkt. Wanneer u inlichtingen over hem zou willen hebben en u zich niet direct tot Engeland zou willen wenden, zou u deze kunnen vragen aan de heer *Piller*, die alles van deze parachutist weet en eigenlijk parallel met hem heeft gewerkt.

Wat ik u heb opgegeven, is heel globaal. Ik zie in mijn stukken verschillende details.

53187. De Voorzitter: Is dit een rapport van uw werkzaamheden, dat u aan B.I. hebt uitgebracht?

A. Ja.

53188. De Voorzitter: Hebt u er bezwaar tegen, het ons ter inzage te geven?

A. Neen. Ik geloof zelfs, dat ik een afschrift voor u heb. Ik heb het eens gegeven aan het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie en dit is zo vriendelijk geweest, er ook voor mij een paar afschriften van te maken.

(*Getuige legt een afschrift van het rapport over.*)

Ik moet er wel bij zeggen, dat het rapport indertijd een beetje haastig is opgesteld; ik had er zo lang mee gewacht, dat het eindelijk tijd werd, het in te leveren. Later heb ik bij het nalezen gezien, dat het hier en daar niet loopt; het komt ook wel door het vele keren overtypen. Ik hoop dan ook, dat u niet al te veel op de stijl zult willen letten.

Dit kent u waarschijnlijk van de Duitsers?

(*Getuige toont de Voorzitter enige stukken.*)

53189. De Voorzitter: Zijn dit stukken van uw proces?

A. Ja, het zit ook in het dossier. Ik heb dit ook van het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie.

53190. De Voorzitter: Wat zegt u van het diagram?

A. Het is gebaseerd geweest op de processtukken, dus geen leidraad hoe alles werkelijk gegaan is. Zo hebben ze mij in verbinding gesteld met *Jonkers*. Dat is niet het geval geweest. Er zijn een paar lijnen, die anders moeten lopen. Dit is een volkomen fictieve figuur, die ik in heb kunnen voegen. Omdat de Duitsers niets van deze tak van het werk afwisten en de persoon, die nogal mededeelzaam is geweest, er evenmin iets van wist.

Ik heb de personen van deze tak in België kunnen redden door een soort van legendarische figuur in te lassen. Merkwaardig is nog dit: Verschillende leden van mijn Belgische contacten zijn later in België ook gearresteerd; er zijn van dat proces verschillende dingen over, waaruit blijkt, dat de S.D. in België van die hele spionage-affaire veel meer geweten heeft dan de S.D. hier in Holland. In België hebben ze dat volledig uitgeplozen, maar nochtans hun collega's in Nederland er niet van in kennis gesteld.

U zult waarschijnlijk ook hebben de opinie van de Duitsers over de gevelde vonnissen in ons proces. Zij waren het met sommige veroordelingen niet eens.

53191. De Voorzitter: Welke Duitsers?

A. Het stuk is gericht aan de Chef-Richter Wehrmachtsbefehlshaber in den Nederlanden.

53192. De Voorzitter: Dus de man, die moest rapporteren aan generaal *Christiansen*?

A. De bijzitter bij het proces, denk ik. Het is ondertekend door de Oberst Kriegsgerichtsrat der Luftwaffe. Verschillende mensen worden daarin nog eens even doorgenomen.

53193. De Voorzitter: Mensen, die z.i. te coulant behandeld waren, of omgekeerd?

A. Ja, die te coulant behandeld zijn, o.a. baron *van Lynden* en *Susanne Reicherf*. Er is er echter ook één, van wie ze vinden, dat het vonnis inderdaad wat te zwaar is.

U kunt dit ter inzage krijgen; ik zou het alleen wel op prijs stellen, als ik het terug mocht ontvangen.

In de processtukken betreffende het verhoor van *Jet Roosenburg* zijn mij een paar merkwaardige dingen opgevallen, die er misschien op zouden kunnen wijzen, dat Œ de Duitsers zelf aan een zendapparaat zaten, of het geseinde hebben opgevangen en gedecodeerd.

53194. De Voorzitter: Bedoelt u: berichten van uw groep?

A. Dit zou dan slaan op berichten van anderen; in ieder geval op het bericht van iemand, die de arrestatie van onze groep gemeld heeft. Dit is op te maken uit een mededeling van *Haubrock* aan een zekere *Rüeting*. Er staat hier:

„Bericht

betr. Fallschirmagenten „*Jaap*“ in „*Fiat Libertas*“. „*Jaap*“ wird in den englischen Berichten Nr 19 v. 10.9.43 und Nr 51 v. 6.11.43 genannt. Er hatte den Auftrag für „*Fiat Libertas*“ als Funker zu arbeiten. Da die Landung des „*Jaap*“ (zusammen mit „*Hans*“) am 20.9.43 war und der Leiter von „*Fiat*“ — *Jan Wannée* — bereits am 29.9.43 festgenommen wurde, ist mit Sicherheit anzunehmen, dass „*Jaap*“ den *Jan Wannée* nicht mehr erreicht hat. *Wannée* wurde in dieser Hinsicht befragt. Er will von dem Vorhandensein des „*Jaap*“ nichts wissen. „*Hans*“ sagt, dass „*Jaap*“ bestimmt in den ersten 4 Wochen keinen Kontakt mit „*Fiat*“ gehabt hat. Der angebliche Nachfolger des *Wannée* — „*Albert*“ = *Jonkers* — will von „*Jaap*“ auch nichts wissen. Er will mit „*Fiat*“ nichts zu tun haben und nicht der Nachfolger des *Wannée* sein. *Wannée* gibt an, *Jonkers* nicht einmal zu kennen. Aus nachfolgenden Tatsachen ist aber zu schlieszen, dass „*Jaap*“ doch mit dem angeblichen zerschlagenen „*Fiat*“ Verbindung bekommen hat, ohne bisher zu wissen mit wem“ — Wat nu komt is wel merkwaardig —

„X meldete die Festnahme des *Wannée* am 30.10.43 nach England. England antwortete in Nr. 51 v. 6.11.43, dass „*Jaap*“ falls er nicht durch die Festnahme des *Wannée* zu sehr kompromittiert sein sollte, zur „*Gruppe Evert*“ als Funker treten sollte. Daraufhin beauftragte X den „*Hans*“, der 52 mit „*Jaap*“ noch Kontakt unterhielt, diesem zu sagen, dass er auf Befehl Dr. *Somers* zur Gruppe „*Evert*“ treten müsste. Als „*Hans*“ ihm dieses mitteilte, antwortete „*Jaap*“, dass er seinen eigenen Auftrag habe und ihn das nichts angehe.

Es ware allein noch über die festgenommene „*Jet*“ festzustellen an wen sich „*Jaap*“ in „*Fiat*“ gewendet hat, wer die Restgruppe heute fuhr.“

Ik weet niet of u het er graag bij hebt.

53195. De Voorzitter: Jawel. Waaruit hebt u het overgenomen?

A. Uit het verhoor van *Jet Roosenburg*. Die processtukken zijn in het bezit van het B.I.

U vroeg mij zoëven de naam van de Belgische groep; dat was de groep *Bravery*.

(*Een ander stuk tonend, zegt getuige*):

Dit is een rapport, dat een lid van die Belgische organisatie heeft opgesteld.

(*Weer een ander stuk tonend, zegt getuige*):

Ik heb hier, wat de Duitsers in België van ons wisten; het is getikt op een Engelse schrijfmachine, zodat er nergens een umlaut staat.

53196. De Voorzitter: Dat is dus uit het proces tegen *van Moorlighem*?

A. Ja. Dat heb ik gekregen van de man, die de zaak in België onderzocht heeft. Wilt u het er zolang bij hebben?

De Voorzitter: Gaarne.

(*Getuige legt het stuk over.*)

A. Ik heb hier een willekeurige nota, die toevallig nog in de originele toestand in het bezit van de Belgische lijn was en die ik heb overgetikt.

53197. De Voorzitter: Zij verschaft geen licht over de verdere verbindingen van die Belgische lijn?

A. Neen, maar dat is in België wel bekend.

De Voorzitter: Waarschijnlijk gedeeltelijk, zoals ook u het gedeeltelijk weet.

A. Dat geloof ik eigenlijk niet. Ik heb er expres ook nooit te veel naar gevraagd. Zolang de zaak goed functioneerde, was ik eigenlijk al veel te blij. Trouwens, hoe meer je weet, hoe groter de mogelijkheid, dat je iets kwijtraakt. Maar indien u daarin belang stelt, wil ik wel vragen of ik daarover bepaalde gegevens krijgen kan.

53198. De Voorzitter: Dacht u, dat het mogelijk was? U hebt nog contact?

A. Ik geloof het wel. Het zou me wel verbazen, als ik het niet kreeg.

De Voorzitter: Misschien wilt u het dan weleens vragen.

A. Ik heb hier nog een willekeurig rapport, dat toevallig overgebleven is in België, nadat ze het gefotografeerd hadden. Van de rest heb ik zelf niets meer, maar van verschillende dingen zijn op het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie kopieën, De meest interessante dingen zijn er echter niet.

53199. De Voorzitter: U hebt dat geconstateerd?

A. Dat heb ik geconstateerd.

53200. De Voorzitter: Is u hiermede aan het einde van uw mededelingen?

A. Ik geloof het wel.

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt, en sluit hiermee het verhoor.

J. C. WANNÉE.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 17 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK DEINUM,

oud 33 jaar, wonende te Wassenaar, technisch adviseur.

Hij legt de belofte af als getuige.

53201. De **Voorzitter**: U bent tijdens de bezetting werkzaam geweest op het gebied van de verbindingen van het bezette gebied met Engeland en in het bijzonder hebt u gewerkt in wat men noemt: de Packard-groep. De heer Vader heeft hier enige weken geleden over deze zaak reeds enige mededelingen gedaan, waarbij hij in grote lijnen de werkzaamheid van deze groep heeft geschetst. Het bleek ons echter, dat wij voor de meer technische bijzonderheden bij u moesten zijn. Is dit juist?

A. Ja. Dit geldt niet alleen ten aanzien van de technische omstandigheden, maar ook ten aanzien van de algemene gang van zaken.

53202. De **Voorzitter**: Het is misschien het beste, dat u ons in grote trekken vertelt, hoe u in dit werk bent gekomen, hoe zich dat heeft ontwikkeld en hoe het verloop van zaken is geweest. Dan geeft mij dit wel gelegenheid u vragen te stellen.

A. Ik heb hier voor mij mijn afwikkelingsrapport voor het B.I.;

dat zal ik ongeveer kunnen voorlezen.

In het najaar van 1941 was ik student te Delft. Na enig nadenken kwam ik eigener beweging tot de conclusie, dat het wel nuttig zou kunnen zijn — zo meende ik althans — een radiografische verbinding met Engeland tot stand te brengen. Ik had bijzondere ideeën op zuiver technisch gebied.

Het ging er in eerste instantie om, de nodige medewerking van mensen in Nederland te verkrijgen: daarnaast was het nodig het vertrouwen en de medewerking van instanties in Engeland te hebben.

Ik wist uiteraard niet hoe alles precies in Engeland lag. Ook wist ik niets van de illegaliteit; ik wist niet, dat er moeilijkheden waren en dat het heel slecht ging. Het was zuiver een idee van mij, dat het nuttig zou kunnen zijn.

De eerste, met wie ik over mijn denkbeeld sprak, was *Marinus* Vader, een van mijn studiegenoten. Hij was zeer enthousiast; hij gevoelde er veel voor.

Ik heb er ook enige andere mensen over gepolst. Enkelen van hen waren er enthousiast voor; anderen waren dat minder. De medewerking leek niet zo heel groot.

Het ging er nu voor de verbinding in eerste instantie om, de nodige medewerking van Engeland te verkrijgen; het ging dus om golflengte (frequentie), roepletters, code, enz. Wij zochten naar een Engelandvaarder, die het voorstel kon overbrengen.

De eerste aannemelijke man, die wij binnen onze kennissenkring ontmoetten, was Hans van der Stok, een relatie van M. Vader. Hij was een behoorlijke jongen, die waarschijnlijk au sérieux genomen zou worden. *Marinus* Vader heeft het plan aan Hans van der Stok meegegeven.

Hans van der Stok kwam in Zweden aan en heeft ons plan verteld aan de consul-generaal, de heer de Jong. Op grond daarvan heeft de consul-generaal ons een afgezant gestuurd, de heer „de Haas“ (*Quarles van Ujford*), die op het adres van de heer Vader is gekomen en aan deze golflengten, code en nog enige zaken heeft medegedeeld;

hij kwam uit Stockholm, naar ik meen, met een normale opdracht (het was een officiële reis voor bloembollen; hij zat in een of andere handelszaak).

53203. De **Voorzitter**: Bracht hij ook een zender mee?

A. Neen. Hij had alles uit zijri hoofd geleerd en kon het ons zo vertellen. Bovendien gaf hij ons het geld, dat wij nodig hadden. Toen is hij vertrokken en zijn wij aan het werk gegaan.

Wij hadden dus een zender nodig. Ik heb daartoe enige mensen in Eindhoven aangezocht en die hebben hun medewerking voor het construeren van een zender verleend. Wij hebben een ontvanger gemaakt en nog enkele zaken, die er bij nodig waren.

De afspraak was, einde November 1942 te beginnen. Achteraf bleek dit een nogal optimistische afspraak te zijn, want wij hadden eigenlijk nog niets. In Mei 1942 was Hans van der Stok naar Zweden vertrokken en in September 1942 kwam „de Haas“ uit Zweden bij ons. Door enige vertraging is het dus niet doorgedaan, althans: wij hadden einde November 1942 nog niet alles gereed; kwartskristallen en nog eer, paar zaken waren niet tijdig gereed.

Wat wij wel hadden, was een goed marconist. Achteraf is het een heel belangrijk punt gebleken te zijn, dat deze man, A. A. de *Roode*, mede in de leiding van onze groep is opgenomen; hij was een deskundige in luchtvaartkringen, had relaties onder vele marconisten en kon ons met hen in kennis brengen.

Eind December 1942 bracht een zeekapitein uit Delfzijl een zender en enige tijdstippen, waarop gewerkt kon worden. Van die tijdstippen zijn er twee benut; op twee andere is alleen maar uitgeluisterd; zij hebben geen van alle succes gehad, begrijpelijk, zuiver technisch. Toen die vier tijdstippen voorbij waren, zaten wij voor de noodzakelijkheid om de proefnemingen te herhalen. Wij hebben getracht nieuwe tijdstippen te krijgen. Wij hebben een brief gestuurd aan H. van der Stok. Die brief is door de censuur gekomen. Er is wel begrepen wat wij bedoelden, maar er waren intussen weer andere afspraken gebracht door iemand uit Zweden, via Delfzijl. Toen hebben wij, volgens deze laatste afspraken, in Maart nog een paar pogingen gedaan, alle om 11 uur 's avonds, en ook die mislukten; men moest toen om 11 uur binnen zijn, zodat dat niet zo goed was.

Ik was al in 1942 bezig geweest met de voorbereiding van een Engelandvaart bij niet slagen van van der Stok. Ik zou in September 1942 vertrokken zijn met Delftse studenten. Dat ging niet door, wat nu betreft door de komst van onze eerste opdrachtgever. Anderen bleven voorbereidingen treffen om te gaan, voorjaar 1943. Ik stond er zijdelings mee in contact en ik hoorde, dat zij in April 1943 weer een poging zouden doen. Ik heb toen een verslag gemaakt van onze moeilijkheden en ervaringen in die tussentijd en dat verslag heb ik gegeven aan een zekere student *Meijer*, die ook in de club van Engelandvaarders zat. Ik heb hier van dat verslag een fotokopie; er staat in wat onze moeilijkheden geweest zijn, zoals ik u net verteld heb; bovendien stonden er voorstellen in hoe het beter zou kunnen gaan en werd er aangegeven wat wij eigenlijk nodig hadden. Bovendien werd er nog een voorstel gedaan om tot een meteorologische dienst te geraken. Dat was mijn initiatief en ook het initiatief van de heer de *Roode*, die dat vak helemaal beheerste. Dat is meegegeven aan *Meijer* c.s., die met een bootje weggingen, 26 April 1943. Enige dagen later was het in Engeland. Dat is dus een groot geluk geweest.

Het kwam toen in handen van het Bureau Inlichtingen, dat kort tevoren opgericht was. Men heeft het uiteindelijk vertrouwd en mede op grond hiervan is in Juni 1943 een van de eerste agenten van het Bureau Inlichtingen uitgestuurd.

Deze kwam met de opdracht ons in dit werk op te leiden, te instrueren en in te schakelen en dit werk vrijwel op de voorgestelde basis te gaan doen. Hij trad op 5 Juli 1943 voor het eerst met ons in contact. Hij heeft ons gedurende een paar maanden datgene geleerd, wat hij zelf in Engeland had geleerd. Hij heeft per radio verbinding met Engeland opgenomen en een dropping aangevraagd, welke September 1943 plaats had. Hierbij kwam toevallig Hans van der *Stok*

weer terug met een O.D.-opdracht. Toen wij het materiaal en zenders hadden, ben ik begonnen met mijn medewerkers de zaak volgens onze plannen op te bouwen. Het centrum van het geheel bleef in den Haag. Daarnaast hadden wij in eerste instantie een meteorologische zendpost in Utrecht „gepland“; verder een in Groningen, en een in Maastricht. Wij hadden twee normale inlichtingenkernen; de hoofdkern in den Haag en een bijkern in Amsterdam, naast de drie meteorologische zendposten: in Groningen, Utrecht en Maastricht. In Utrecht begon de zaak in October 1943 te functioneren, in den Haag eveneens October 1943. De zender in Groningen begon December 1943 en in Maastricht Februari 1944. Die in Amsterdam begon in Maart of April 1944. Er zat aan deze zaak veel meer vast. De zenders waren de kanalen, waardoor men de berichten kwijt kon. Had men het kanaal eenmaal, dan was de rest niet zo'n groot probleem meer, vooral, omdat wij beschikten over de nodige richtlijnen en de nodige financiële middelen. Zo geleidelijk aan hadden wij een steeds grotere kring van relaties, die medewerkten en gegevens aan ons verstrekten. Die gegevens werden in den Haag en Amsterdam centraal verzameld en geschift, dus in berichten van politieke, economische en militaire aard. De gegevens werden uitgewerkt en verwerkt, gefotokopieerd (kleinbeeld). Wij hadden de snelle radio-kanalen voor de belangrijke en dringende berichten, die naar Londen, dus via een zender, verstuurd werden en een als het ware trage weg voor de minder belangrijke berichten. kaarten, tekeningen, enz., die eerst over land en over zee naar Engeland gingen.

Dit geheel draaide vrij aardig tot Dinsdag. Mijn opzet was, dat, wanneer Nederlands grondgebied ergens bezet zou zijn door geallieerden, ook de zenders in Utrecht, Groningen en Maastricht voor de gewone berichtgeving zouden gaan werken; tot zover hadden die zenders alleen meteorologische berichtgeving gepleegd. Wij hadden in deze plaatsen een kleine staf van mensen gegroepeerd, die daartoe in staat waren en die tot dat tijdstip de berichtgeving voor de kernen den Haag en Amsterdam hadden verzorgd. Op het moment, dat de urgentie daartoe kwam, begonnen ook de zenders in Utrecht en Groningen (de zender in Maastricht heeft in dit opzicht nauwelijks kunnen werken, want dat werd zeer snel bevrijd) berichten over troepenverplaatsingen en soortgelijke zaken door te geven. Tevoren waren die zenders dus uitsluitend gebruikt voor meteorologische berichtgeving.

Wij hadden verwacht, dat de gehele bevrijding van Nederland een paar weken zou duren, maar het heeft — zoals u weet — nog bijna een jaar geduurd.

Het resultaat is geweest, dat de zenders vrij gauw zijn gepeild en dat de mensen zijn gearresteerd.

53204. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. In Groningen en Utrecht. De zender in de stad Utrecht is 9 October 1944 en de zender in de stad Groningen is 9 November 1944 uitgepeild; de mensen zijn grotendeels gegrepen. De kernen voor de plaatselijke berichtgeving bleven grotendeels bestaan; althans de kern in Utrecht bleef bestaan en die heb ik later omgewerkt tot een kern, welke voor den Haag werkte. Gedurende korte tijd heb ik vanaf eind Maart 1945 nog een zender in Utrecht gestationneerd.

In het najaar van 1944 hebben wij meer moeilijkheden gehad. De zender in den Haag is gepakt; de zender uit Amsterdam, die naar het oosten van het land was gestuurd, is eveneens gepakt. Zodra de tegenpartij op een bepaalde plaats in een organisatie heeft ingebroken en enige mensen heeft gepakt, kunnen dezen tegen elkaar worden uitgespeeld, breekt er doorgaans veel meer open en kunnen meer arrestaties worden verricht, enz. Het duurt daardoor enige tijd vóór de organisatie dan weer op toeren is gekomen en alles weer loopt.

In elk geval heb ik, na alle ongelukken, die zich uitstrekten over de periode van 9 October tot 30 November 1944 en waarbij in totaal nog ongeveer 25 mensen werden gearresteerd, waarvan later in totaal 12 zijn gesnield, de zaak weer omgebouwd. Van Februari 1945 af tot de bevrijding is het weer goed gegaan en hebben wij geen ernstige ongelukken gehad.

Dit is in heel grote lijnen de gang van zaken geweest. Er zijn misschien allerlei details, die u interesseren.

53205. De **Voorzitter**: Inderdaad. Ik kom dan in de eerste plaats op de koeriers, die u hebt genoemd.

U gebruikte dus de zenders voor de belangrijker en dringender berichten; de rest ging per koerier.

Maakte u daarbij gebruik van een bestaande gelegenheid, b.v. de Zwitserse weg?

A. Ja. Van begin 1944 af hebben wij verstuurd over de weg B, waaraan o.a. de heer *Kielstra* meewerkte.

Wij hebben ook een of twee keer per postduif verstuurd. Er kwamen weleens in een dropping postduiven mee en dan werden micro's per postduif verstuurd, zodat zij in een paar dagen over waren.

53706. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist u, dat die postduiven overkwamen?

A. Ja. Er was weleens een dropping, waarbij behalve allerlei zaken als zenders, wapens, geld, dat nodig was, ook postduiven werden afgeworpen. Die postduiven waren gedurende twee of drie weken in staal, hun basis in Engeland terug te vinden; verstreek er een langere termijn, dan waren zij de weg kwijt. Zij werden afgeladen met micro's en vlogen dan terug. Het was een zeer snelle manier van werken.

53207. De **Voorzitter**: Die niet veel is toegepast?

A. Neen, maar een heel enkele keer. Wij waren daarvoor afhankelijk van toevallige omstandigheden: er moest een dropping zijn en dan moesten er postduiven bij zijn. Het waren echter meevallers.

Wij hebben ook naar Zwitserland gestuurd via een relatie van de heer de *Pous* in Rotterdam, wiens naam ik vergeten ben. Misschien kent u hem? Hij reisde geregeld naar Zwitserland onder legale omstandigheden.

Wij hebben ook weleens geprobeerd met Engelandvaarders, die van plan waren te vertrekken, iets mee te geven, maar voor zover ik weet, is het na de zomer van 1943 nooit een Engelandvaarder gelukt met een bootje over te komen. De keren, dat er met leden van de groep-Albrecht sprake van was, is het inisluikt.

53308. De **Voorzitter**: In een notitie van de groep-Packad is sprake van de koeriers Spijker, P.Q. en *Vox populi*. Wie zijn dat?

A. Dat zijn geen mensen; dat zijn de papieren. Onder koerier verstond men een weekblad, dat wij maakten, een verzameling van rapporten, die elke week afgesloten en gefotografeerd werd en langs de routes doorgegeven. Elk centrum had een koerier, die elke week werd afgesloten. De filmpjes gingen dan weg, langs elke route, welke wij kenden. Amsterdam had een koerier P. Q. Den Haag had naast koerier Spijker een tweede koerier, op politiek gebied (de heren *Hylkema* en van der *Vlugt*). Deze werd ook door ons technisch behandeld en via onze bekende routes doorgegeven.

53209. De **Voorzitter**: Die koeriers waren dus weekrapporten. Waren dat rapporten met een verzameling feitelijke gegevens of waren die ook wel van beschouwende aard?

A. De militaire koeriers hadden practisch uitsluitend militaire gegevens.

53210. De **Voorzitter**: Van feitelijke aard?

A. Ja.

53211. De **Voorzitter**: Ik kan mij ook voorstellen, dat er beschouwingen in voorkwamen.

A. Een enkele keer.

53212. De **Voorzitter**: Waren de koeriers, die u noemde, van *Hylkema* en van der *Vlugt* en die waarschijnlijk meer op politiek en economisch gebied betrekking hadden, wel van meer beschouwende aard?

A. Die waren vrijwel van zuiver beschouwende aard. Ze werden geredigeerd door *Hylkema* en van der *Vlugt* en door ons technisch verzorgd, gefotokopieerd; de belangrijke berichten werden zo nodig per radio verzonden, de typisch geheime dingen, de naam van de auteur, enz., werden gecodeerd bijgevoegd, zodat de vijand, wanneer hij het in handen kreeg, niet wist wie de auteur was.

53213. De **Voorzitter**: De heer van der *Vlugt* heeft ook van uw zendmogelijkheid nogal eens gebruik gemaakt?

A. Ja.

53214. De **Voorzitter**: Ook in de periode van April 1945, toen de bekende onderhandelingen gevoerd werden?

A. Ja. Wij hebben de eerste onderhandelingspoging gedaan in Juni of Juli 1944, vlak na de aanslag op *Hitler*. Van der *Vlugt* had bij de Duitsers van goede wil nogal wat relaties; dat waren vrij belang-

rijke mensen achter de schermen; die vertelden hem, dat er sprake was van een soort van revolutie en dat zij zelf van plan waren de zaak in handen te nemen. Ik kreeg die gegevens van *van der Vlugt* en heb hier telegrammen over verzonden. Tevens stelde ik voor een van onze zenders met een code in handen te stellen van die Duitsers om met Londen te corresponderen.

Daarop is de Regering in Londen toen zeer enthousiast ingegaan. Technisch was de zaak voor elkaar. De revolte liep echter dood en daarom is het niet doorgegaan.

53215. De **Voorzitter**: Kent u de namen van die militairen?

A. Het waren niet zozeer militairen; het waren meest civiele personen, ook wel enkele militairen. Zij waren zeer voorzichtig en bang zich bloot te geven. Een zekere *Calmeyer* was er bij betrokken. Dat herinner ik mij nog. Ik heb toen half Augustus een telegram gestuurd, dat de zaak doodgelopen was, maar dat, gezien deze ervaringen, de heer *van der Vlugt* in de toekomst misschien wel de persoon kon zijn, die eventueel met de Duitsers zou kunnen onderhandelen. Dat is ook wel uitgekomen.

53216. De **Voorzitter**: Hebt u ook telegrammen voor de vertrouwensmannen doorgegeven?

A. Natuurlijk!

53217. De **Voorzitter**: U zegt: natuurlijk, maar hoe wist u dat? Nu kom ik op de techniek; de zaak was toch zo, dat u zenders had, en die zenders werden bediend door een marconist. Werden die zenders nu meestal bediend door een Nederlandse marconist of gebeurde dit ook nogal eens door een gedropte marconist?

A. Een marconist van Engelse nationaliteit hebben wij nooit gehad. Wel zijn er marconisten uit Engeland naar hier gekomen. Wij hebben natuurlijk die eerste man (*d'Aulnis*) gehad uit Engeland. Hij kon seinen en werkte voor zich zelf als onafhankelijk hoofdagent. Sindsdien hebben wij er nog een in den Haag gehad; ik meen, dat ik die naar Utrecht heb gestuurd. Verder zijn er, buiten mijn medeweten, in Groningen nog vier gedropt, waarvan er drie gepakt zijn; zij zijn allen doodgeschoten. Er zijn dus inderdaad marconisten uit Engeland gekomen. Ik had aan hen echter niet veel. Zij kenden het vak niet zo erg goed. Een bezwaar was ook, dat zij hier als het ware niet legaal waren. Zij hadden geen goede cover. Hun opleiding was meestal te kort geweest en zij seinden veel minder goed dan de zeer goede marconisten van de luchtvaartdienst, die wij zelf hadden en die hier bovendien legaal waren. Ik had hen dus liever niet.

53218. De **Voorzitter**: Kreeg u zo'n bericht, dat, hetzij de heer *van der Vlugt*, hetzij vertrouwensmannen, hetzij een andere instantie, wilde doorsturen, ongecodeerd of kreeg u dat in de code van degene, van wie het afkomstig was?

A. Neen. Alle codes waren in onze handen. Wij hebben de mensen zelf weleens een code gegeven, maar dan hadden wij dat met de overkant afgesproken. Ik heb de heer *van der Vlugt* ook een eigen code gegeven; die codeerde ook zelf, maar alleen in zijn koerier, in zijn schriftelijke post; die code had ik aan Londen opgegeven. Met het oog op de typische dingen van persoonlijke aard ging de post gedeeltelijk in code.

53219. De **Voorzitter**: Het was dus een stuk, waarin een bepaald gedeelte, namen e.d., in code waren?

A. Ja.

53220. De **Voorzitter**: Als men nu een telegram wilde opgeven, kreeg u dat dan altijd in klare taal?

A. Ja. In totaal zijn er misschien tien telegrammen geweest, die toevallig voor de O.D. of een andere groep in code stonden. Wij voelden er niets voor telegrammen, die ons in code werden opgegeven, te versturen. Een enkele keer, als wij dachten, dat de zaak belangrijk was en de mensen wilden helpen, deden wij het weleens. Ik behield mij in principe het recht voor alleen datgene te verzenden, wat ik zelf kende en waarvan ik de inhoud wist. Er waren in die tijd zoveel mensen, die iets of iemand belangrijk vonden. Als ik iets verstuurde, moest ik van de mensen zoveel mogelijk afweten. Men moest hiermede nu eenmaal zeer voorzichtig zijn, aangezien de zendtijd beperkt was en de risico's groot waren.

Tenslotte moest er iemand zijn, die alles overzag en enigermate kon beoordelen. Dat recht hield ik aan mij zelf.

53221. De **Voorzitter**: U wees weleens iets af?

A. Een enkele keer deed ik dat, of ik maakte het korter, of ik zei: „Het kan wel per koerier; het is niet zo dringend.”

53222. De **Voorzitter**: Werden de berichten, die u in code kreeg, nog eens gecodeerd door de marconist?

A. Neen.

53223. De **Voorzitter**: Hij zond ze gewoon door in de code van de oorspronkelijke opgever?

A. Ja. Die codes waren zo gesteld, dat ze via welke route ook konden worden gebruikt. Ik heb weleens via Zwitserland gestuurd. Men zag aan de eerste groep, wat de sleutel was; dan kon men daaruit afleiden wie de afzender was en dan wist men de code.

53224. De **Voorzitter**: Welke soort van code was het?

A. Double transposition en de Haileybury-code, die meer het one-time-pad-systeem is.

53225. De **Voorzitter**: Is dat ook een code met een identity-check?

A. Dat kan. Het is een sleutel, die één keer wordt gebruikt en dan wordt vernietigd. Het zijn kleine, fotografisch verkleinde kaartjes, waarop vele cijfergroepen. Wij hadden de code voor de weerberichtenendiensten en wij hadden codes voor de gewone berichten. Later kregen wij de one-time-pad's, zoals u ze waarschijnlijk kent, met letters, niet met cijfers.

53226. De **Voorzitter**: Hoe is het verloop geweest? Bent u begonnen met uitsluitend „double transposition”?

A. Ja. De eerste code, die wij in 1942 van *de Haas (Quarles van Ufford)* kregen, was volgens het double-transposition-systeem, dat in principe tot het einde van de oorlog ongewijzigd is gebruikt. De sleutel werd telkens veranderd, door ons zelf ook.

53227. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik. Wanneer is het one-time-pad-systeem in gebruik gekomen?

A. De Haileybury-code, die op het one-time-pad-systeem berustte, ontving ik begin '44 van *d'Aulnis*. Op mijn verzoek ontving ik medio '44 aanvullende blaadjes uit Londen. Daarin sprak ik nieuwe sleutels af voor de double-transposition-codes.

De Haileybury-code was nooit te breken.

Wij hebben eerst in Maart 1945 de one-time-pad-codes uit Engeland ontvangen. Dat was het systeem met letters.

53228. De **Voorzitter**: Waarom werd, wanneer de one-time-pad-code niet te breken was, het systeem van de double transposition dan nog tot het einde van de oorlog gebruikt?

A. Afgezien van het feit, dat zij al in ons bezit waren en verandering altijd enige complicaties met zich brengt, was er nog dit bezwaar, dat men bij de one-time-pad-code altijd iets stoffelijks nodig heeft, een blad papier, waar de eenmaal toe te passen sleutel opstaat, hetgeen een nadeel is. De double-transposition-code had men in zijn hoofd; het waren 20 woorden en een getal, die men kon onthouden.

Het is bij codes altijd zo: of men heeft iets, dat volkomen onbreekbaar is, maar heeft daarbij papier nodig, of men heeft in zijn hoofd een systeem, dat breekbaar is, zij het zeer moeilijk.

53229. De **Voorzitter**: Geloof u niet, dat de Duitsers uw telegrammen, die gecodeerd waren volgens het systeem „double transposition”, kenden?

A. Het systeem kenden zij.

53230. De **Voorzitter**: Natuurlijk. Zij vingden echter de telegrammen op. Wanneer men een behoorlijke hoeveelheid van die telegrammen heeft, is een code naar het systeem „double transposition” te breken.

A. Jawel, maar het kost heel veel moeite.

53231. De **Voorzitter**: Natuurlijk, maar men kan wel aannemen, dat zij die moeite er voor over hadden.

A. Neen, daarin vergist u zich; die moeite hadden zij er niet voor

over. Dat kostte een dusdanige hoeveelheid moeite, dat zij het niet deden. Ik neem wel aan, dat zij het weleens gedaan hebben bij hoge uitzondering. Maar wat is dat waard? Is een typisch illegaal telegram de moeite waard om daar gedurende een maand 50 man aan te zetten? In die verhouding kon het liggen en was dat de moeite waard? Als er een verbinding geweest was tussen Moskou en Londen, enz., kortom als het Regeringstelegrammen waren, dan was het heel iets anders. Hier echter lag het heel anders. Ik ben dan ook overtuigd, dat deze telegrammen niet gebroken zijn. Als ze kort waren, waren ze eenvoudiger te breken dan wanneer ze lang waren. Wij trachtten ze dus wat lang te maken, desnoods door invoeging van waardeloze onzin.

53232. De **Voorzitter**: Waarom was een lang telegram niet zo gemakkelijk te breken?

A. Omdat alles door elkaar gegooid werd. Wanneer men 100 eenheden, die door elkaar liggen, in een bepaalde volgorde moet leggen, dan kost dat meer tijd dan wanneer het om 10 eenheden gaat. Dat is eigenlijk het principe.

53233. De **Voorzitter**: Werden in de codes, die u had, ook security-checks gebruikt?

A. Ja, de belangrijkste van onze codes hadden security-checks; den Haag b.v. gebruikte uitsluitend codes met security-checks.

53234. De **Voorzitter**: En van wat voor aard waren die?

A. Ik heb sommige zelf bedacht. Het kwam er bij voorbeeld op neer, dat men begon met een stelletje letters, die niets betekenden en dat men hiervan de 4de of 5de letter nam, die overeen moest komen met een letter uit de tekst op een bepaalde plaats, terwijl in de staart hetzelfde toegepast werd.

53235. De **Voorzitter**: Bestonden er ook afspraken over vragen, z.g. test-questions?

A. Die hebben wij een keer gehad, maar die waren eigenlijk niet voor ons bestemd, maar voor *d'Aulnis*.

53236. De **Voorzitter**: Werd u die vraag telegrafisch gesteld?

A. Ja.

53237. De **Voorzitter**: En u wist niet, wat u er mee beginnen moest?

A. Neen. Maar wij begrepen, dat *d'Aulnis* het kon weten. Toen hebben wij het hem gevraagd en kwam het in orde. Die dingen kwamen altijd wel in orde. Het onderling contact was vrij goed en men kon elkaar altijd wel bereiken.

53238. De **Voorzitter**: Kreeg u ook telegrammen terug van de overkant?

A. Uit de aard der zaak wel.

53239. De **Voorzitter**: Maar waarschijnlijk veel minder dan u verzond?

A. Ja, de verhouding was ongeveer 1 op 2.

53240. De **Voorzitter**: En die telegrammen, die u terugkreeg, vroegen zeker meestal nadere inlichtingen en verduidelijking?

A. Ja, ook technische kwesties, golfrequentieverandering, drop-pings, enz.

53241. De **Voorzitter**: Ook mededelingen van de overkant, bestemd voor personen of organisaties, mededelingen van politieke aard?

A. Ja, toen b.v. die driehoek gevormd werd en de B.S. tot stand kwam, kregen wij die telegrammen ook.

53242. De **Voorzitter**: Van Londen uit?

A. Ja; dan brachten wij die naar mensen, die er iets mee konden doen.

53243. De **Voorzitter**: Wat was nu uw indruk van de telegrammen, die u uit Londen kreeg? Werd een groot gedeelte daarvan slecht

ontvangen of viel dat erg mee? Ik bedoel het in de zin, dat u uit het telegram niet wijs kon worden, b.v. ten gevolge van atmosferische storingen.

A. Als een telegram niet goed werd ontvangen, dan vroeg men herhaling aan; dan werd geen QSL (kwijting) gegeven; dan werd het tijdens dezelfde of een volgende uitzending weer gegeven.

53244. De **Voorzitter**: Een telegram kon volmaakt onbegrijpelijk zijn; het kon ook een aantal feilen, fouten, storingen hebben; het kon ook zeer geringe fouten hebben. Was nu uw totale indruk daarvan, dat de telegrammen vrij goed overkwamen en dat u weinig moeilijkheden had? U kreeg toch de telegrammen van uit Londen ook gecodeerd?

A. Ja.

53245. De **Voorzitter**: Als nu een telegram ietwat beschadigd was, gaf dat dan veel moeilijkheden om er uit te komen?

A. Een paar keer hebben wij een telegram gehad, dat niet te decoderen was; misschien gebeurde dit eigenlijk wel te vaak. Zij kregen ook weleens een telegram van ons, dat niet door hen was te decoderen. Als wij iets dergelijks hadden, zeiden wij: dat telegram is onbegrijpelijk; dat sturen wij over. Wij hadden voortv. een reserve-officier van het voormalige G.S.-III, die vóór de oorlog voor generaal *Koot* had gewerkt. Dat was de heer *T. van der Berg*. Hij was zeer slim in het opsporen van codeerfouten. Hij kon zo'n telegram vaak door eigen inspanning weer goed krijgen. Hij sprong zo nodig in.

53246. De **Voorzitter**: Hoe was de ontvangst in het algemeen? Deden zich daarbij met de telegrammen vele moeilijkheden voor of kunt u zeggen, dat in het algemeen die telegrammen behoorlijk overkwamen en voor u geen moeilijkheden opleverden?

A. Over het algemeen gesproken niet.

53247. De **Voorzitter**: In het algemeen waren ze goed?

A. Ja; zij waren meestal duidelijk; misverstanden kwamen er weinig voor; ook wat decoderen en ontvangen betreft ging het wel goed.

53248. De **Voorzitter**: Iemand van B.I. in Londen heeft ons gezegd, dat als 10 pct. van de telegrammen, die in Londen uit Holland kwamen, moeilijkheden opleverde, het daarmee dan wel gezegd was.

A. Ja, men moet niet vergeten, dat de zaak in Londen geheel anders lag dan hier in Holland. In Londen zond men met sterke zenders; daar had men geen moeilijkheden. Hier zaten wij echter met een draadje op het dak te zenden, met gering vermogen en alle moeilijkheden, die er verder waren. Dat de telegrammen uit Londen goed hier overkwamen, was helemaal geen kunst; omgekeerd echter wel.

53249. De **Voorzitter**: Zoudt u, voor wat u zelf betreft, zeggen, dat van de ontvangen telegrammen minder dan 10 pct. moeilijkheden heeft opgeleverd?

A. Ik zou zeggen van wel; misschien tussen de 5 en 10 %.

53250. De **Voorzitter**: Voor wat de telegrammen betreft, die te Londen aankwamen, ligt hier een onzeker punt. Anderen hebben weer gezegd: het waren er veel meer dan 10 pct., die moeilijkheden opleverden.

A. Waarschijnlijk bedoelt men, dat men hier bij het coderen fouten heeft gemaakt en daarom in Londen de zaak niet kon decoderen. Dat was echter niet bij onze organisatie het geval, want bij ons was het goed.

53251. De **Voorzitter**: In ieder geval staat wel vast, dat de man, die in Londen zat te coderen, dat onder heel wat gunstiger omstandigheden deed dan de agent hier dat gemiddeld kon doen.

A. Ja. De codedienst was daar geheel in handen van de Engelse dienst; het ging geheel buiten de Nederlanders om; zij hadden daar kantoren en men kon normaal rustig werken.

53252. De **Voorzitter**: Een agent zat hier in bepaalde omstandigheden nogal eens in onrust, om niet te spreken van gevaar.

A. Ja. Bij het decoderen en coderen viel het over het algemeen nogal mee: dat deed je thuis. Het zenden zelf was natuurlijk wel gevaarlijk.

53253. De **Voorzitter**: Nam u in uw tijd bij het zenden ook een bepaalde tijdsduur in acht, die u niet overschreed?

A. Bij voorkeur wel, maar het kwam weleens voor, dat men anderhalf uur in de lucht was, als het slecht ging.

53254. De **voorzitter**: Zonder onderbreking?

A. Laten wij zeggen: drie kwartier kwam vrij geregeld voor.

53255. De **Voorzitter**: Er is ons hier medegedeeld, dat tot de agenten, die in vroeger tijd werden gestuurd, werd gezegd, dat zij niet langer dan tien minuten in de lucht mochten blijven.

A. Daarvan kwam niets terecht: geen agent hield er zich aan. Men heeft vaak tien minuten nodig om het contact op te nemen. Dat wil niet zeggen, dat men terstond kon zenden; men moest zenden en luisteren. Om een behoorlijke correspondentie te verwerken, was een paar keer drie kwartier in de week net voldoende.

53256. De **Voorzitter**: Wat deed u tegen het gevaar van het uitgepeild worden?

A. Daartegen hadden wij patrouilles op straat.

53257. De **Voorzitter**: Was dat bij u een algemeen gebruikt systeem?

A. Ja, van het ogenblik af, dat wij het in de gaten hadden; wij begrepen wel, dat er gepeild werd maar wisten het nog niet zeker en in welke mate. Op een gegeven moment hebben wij gezien, dat mannen aan het rondsluipen waren met apparaatjes. Van die tijd af hebben wij mensen (meestal meisjes) uitgezet, die in de straat rondliepen om te kijken of er verdachte mannen rondliepen.

53258. De **Voorzitter**: Hielden die meisjes de omgeving van het huizenblok, waar geseind werd, in het oog?

A. Ja. Zij liepen in de straat rond, deden bij voorbeeld alsof zij in de etalages keken, maar letten dan meteen goed op wat in de straat gebeurde.

53259. De **Voorzitter**: Beschouwde u dit middel als afdoende?

A. Neen; enfin, in zoverre was het afdoende, dat vaak ongelukken op die manier konden worden voorkomen. Maar de uitzending werd dan ook onderbroken.

53260. De **Voorzitter**: Dat spreekt vanzelf, maar als er onraad was, was het ook wel de moeite waard de uitzending te onderbreken.

A. Wij hebben nogal eens veine gehad.

53261. De **Voorzitter**: Als men de uitzending niet onderbrak, liep men kans gevangengenomen te worden!

A. Maar door het onderbreken werd de stapel telegrammen hoger en dat was ook vervelend.

Wij verplaatsten de zender onregelmatig naar Leiden en Delft. Zo werd er bijv. eens in Leiden gezonden, terwijl de vijandelijke peildienst in den Haag op een bepaalde buurt was ingesteld en om een van onze zendhuizen in den Haag heen zat.

53262. De **Voorzitter**: Verplaatste u de zenders vaak?

A. Ja, vrijwel iedere keer.

53263. De **Voorzitter**: Aan het verplaatsen was ook risico verbonden, want dat moest over straat gebeuren.

A. Toch moest het voortdurend worden gedaan. Wij zonden zelden tweemaal achter elkaar van hetzelfde huis uit. Wij hadden in den Haag acht of negen huizen en in Delft en Leiden ook enige.

53264. De **Voorzitter**: U hebt het bij de Packard-groep toch ook enige keren meegemaakt, dat zenders werden uitgepeild en arrestaties daarop volgden?

A. Ja, die arrestaties kwamen door de uitpeilingen.

53265. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn ze allemaal gearresteerd door het uitpeilen?

A. Vrijwel uitsluitend. Op 9 October 1944 is het station Utrecht gearresteerd na uitpeiling en op 9 November 1944 het station Groningen. Op 23 November werd het station, dat toen in Hengelo was en eerst in Amsterdam had gestaan, uitgepeild; daarna werd het station den Haag, dat toen in Delft stond, door peiling gegrepen.

Op het laatst was de moeilijkheid, dat wij geen electriciteit hadden; in Delft zaten wij toevallig in de Technische Hogeschool, waar accubatterijen waren. Er werd te veel risico genomen; zij bleven te lang zitten en dan was het toch mis.

Ook was er wel wat nonchalance. Al die succesvolle opsporingen zijn uitgevoerd, terwijl ik er niet op kon letten. Ik drong er altijd op aan zeer voorzichtig te zijn, maar men kon niet overal tegelijk aan denken. In Utrecht en Groningen zijn te grote risico's genomen. In Hengelo en Delft ten slotte ook. Daar zijn bepaald domheden begaan. Zodra men iets merkt, moet men vlug reageren en geen domme dingen doen, zodat men in de gaten loopt.

53266. De **Voorzitter**: U gelooft dus, dat men met een goed bewakingssysteem het risico grotendeels kon ondervangen?

A. Zoals de technische middelen toen waren, ja.

53267. De **voorzitter**: Konden de Duitsers niet zo opereren, dat men de peilgroep niet in de gaten kreeg?

A. Men kon hoofdpeilingen doen, zodat men het blok huizen wist, maar verder moest men het precies nagaan, er enige tijd heen en weer lopen en bepalen, waar het geluid het hardst, de veldsterkte het grootst was, gedurende 5 of 10 minuten b.v.

53268. De **Voorzitter**: Dat deed natuurlijk een man in burger?

A. Ja, maar dan had men hem al in de gaten.

53269. De **Voorzitter**: Moet degene, die peilt, daarbij langzaam lopen?

A. Ja. Bovendien kwamen er kleine auto's van een bepaald type; meestal wist men het nummer ook. Men zag het vaak wel gauw. Je moest er enige ervaring mee opdoen.

53270. De **Voorzitter**: Hadden ze er niet een apparatuur voor nodig, die men direct kon herkennen?

A. Neen. Het bestaat alleen uit een zeer kleine batterij-gevoede ontvanger met een kleine raamantenne. Het werd onder de bovenkleding gedragen; een doventelefoon en/of een meter in de vorm van een polshorloge diende als indicator. Men zag eigenlijk aan de mensen niets, maar men kon het zien aan de manier, waarop ze zich door de straat bewogen.

53271. De **Voorzitter**: Hoe ging het verzenden van berichten bij de meteorologische dienst?

A. Dat ging per Kopenhagen-code, die internationaal is afgesproken, waarin aangegeven staan de plaatselijke luchtdruk, temperatuur, bewolking, windkracht en -richting, enz., enz.

53272. De **Voorzitter**: Was daarvoor een code te gebruiken, die geheim was?

A. Men zou de plaats kunnen nagaan op grond van deze gegevens, men moest het wel coderen en dat gebeurde dan ook. De internationale code werd nog eens vertaald. Men kreeg dan ongeveer 10 groepen van 5 cijfers. Deze werden verzonden. Het was een kwestie van 2 of 3 minuten. De zender was niet nauwkeurig te peilen.

53273. De **Voorzitter**: En beantwoordden die weerberichten aan vrij hoge eisen? Vóórdat een bericht van het K.N.M.I. de wereld ingaat, komt er nogal wat kijken.

Daarvoor heeft men een hele apparatuur nodig en daarover beschikte u waarschijnlijk niet?

A. Men moet natuurlijk goed verschil maken tussen een weerbericht, zoals u dat uit de courant kent, en het weerbericht zoals wij dat toen maakten. Ons weerbericht beruiste op waarnemingen ter plaatse, die elders verwerkt en gecombineerd werden met vele andere soortgelijke gegevens van andere plaatsen. Wij wilden weten de luchtdruk, de temperatuur, de vochtigheid, enz. Nu zijn een paar dingen al-

tijd goed: de luchtdruk is niet te beïnvloeden; die kan men op een barometer aflezen. Bij de temperatuur is het moeilijker, want die is b.v. in een stad anders dan buiten de stad; daar heet men een zekere normalisatie nodig. Zo is het ook ten aanzien van de relatieve vochtigheid; die werd wel afgelezen, maar dat was veel minder van kwaliteit dan indien men dit b.v. zou meten, met de normen van de Bilt. In Engeland constateerde men echter na een aantal van dergelijke berichten een typische afwijking van een bepaalde post. Dan kon men na enige tijd zeggen: deze post maakt een fout naar boven of naar beneden en kon men daarop correcties toepassen.

53274. De **Voorzitter**: Hebt u ook vernomen of het geven van die weerberichten door Engeland op prijs werd gesteld?

A. Ik neem aan, dat dit wel het geval is.

53275. De **Voorzitter**: Maar hebt u het weleens gehoord?

A. De Engelse dienst was een vreemde zaak. Die mensen zijn, ook na de bevrijding geheimzinnig blijven doen. Zij hebben weleens waardering getoond, voor zover zij althans überhaupt waardering toonden voor ons werk. Destijds zijn zij wel voortvarend op ons voorstel ingegaan; zij hebben zeer snel hun medewerking verleend. Dat liep echter over een groot aantal schijven. Tenslotte is het de een of andere meteoroloog op een of ander station, die de waarde van een dergelijk weerbericht kan beoordelen. Maar die man weet waarschijnlijk niet waar zo'n bericht vandaan komt. Hij krijgt bepaalde gegevens, die hij in het geheel verwerkt.

53276. De **Voorzitter**: En de man, die het bericht krijgt, weet het resultaat niet, dat er mee bereikt wordt.

A. Ik heb wel een poging gedaan het na te gaan. Maar ik heb niet goed geweten welke waarde het precies heeft gehad. Ik geloof echter wel, dat het goed was, dat we het deden. Men vroeg ons ook op een gegeven moment: wilt u de regenval opgeven van de laatste twee jaren; dat waren dus klimatologische gegevens. Die gegevens hebben wij gekregen van een medewerker van de Bilt. Zo hebben wij op dit gebied allerlei gegevens verstrekt.

53277. De **Voorzitter**: Op de duur had u waarschijnlijk heel wat mensen aan het werk?

A. Ja, een paar honderd. Voor de een was het een fulltime-job, de ander deed zo nu en dan eens wat.

53278. De **Voorzitter**: Volgde u het systeem, dat u en de heer Vader daarvan maar enkelen kenden?

A. Iemand, die belangrijk was. kenden wij.

53279. De **Voorzitter**: Kende die man u ook?

A. Neen, uitzonderingen daargelaten; er waren wel privé-kennissen bij. Weinig mensen kenden mijn naam.

53280. De **Voorzitter**: U kende wel de medewerkers, die onder uw directe leiding stonden?

A. Degenen, met wie ik in rechtstreeks contact kwam, doorgaans wel.

53281. De **Voorzitter**: U zegt: u had er een paar honderd op de duur aan het werk. Waren het er nu b.v. tien of vijftig, met wie u te doen had?

A. Kijk, mensen, met wie men direct te doen heeft, die enigszins onder je leiding staan en doen wat je zegt, waren er totaal ongeveer twintig, maar daarnaast waren er zeker wel een dertig of veertig, van wie je de naam kende en met wie je ook weleens sprak. Die hadden ook weer relaties links en rechts, die ik grotendeels niet kende; dat interesseerde mij ook niet zozeer. Het veranderde in de loop van de tijden; sommigen kende je eerst niet en later leerde je hen wel kennen door de een of andere omstandigheid.

Het principe: de top weet alles, de andere mensen weten alleen wat hun aangaat, kon in de praktijk uiteraard slechts ten dele worden toegepast.

53282. De **Voorzitter**: Hebben wij thans, naar uw oordeel, de belangrijkste punten besproken?

A. Het contact met andere organisaties is ook wel nuttig geweest.

U kent natuurlijk in grote lijnen het gehele verloop van dit werk. Wij hebben ook contact gehad met andere groepen, in de eerste plaats met de Geheime Dienst Nederland. Ik neem aan, dat u die kent. Einde Juni 1943 ontmoette ik toevallig in een café in Eindhoven een vroegere kennis, de heer Iansen. Hij had met mij op de H.B.S. in dezelfde klas gezeten. Ik had hem in geen jaren gezien. Hij was altijd nogal een wilde jongen geweest.

Ik ging met hem praten en hij vertelde mij, dat hij juist moeilijkheden had in een groep met centrum in Bergen op Zoom. (I.D.). Hij vervulde een belangrijke functie en was juist aan het gevaar ontsnapt mede met het centrum te worden gegrepen. Hij vertelde mij vele bijzonderheden, zonder van mij iets af te weten. Hij vroeg mij tenslotte of ik met hem wilde meedoen. Ik ben daar niet op ingegaan. *d'Aulnis*, die met ons werkzaam was, heeft een telegram voor hem verzonden, door mijn tussenkomst. Later heeft Iansen de groep gereorganiseerd en daarmee de G.D.N. opgericht; een mooie naam voor een minder mooie zaak.

53283. De **Voorzitter**: Waarom „een minder mooie zaak“?

A. Die groep is niet de meest gunstige geweest.

53284. De **Voorzitter**: In welk opzicht niet?

A. Nu zou ik iets moeten zeggen, dat ik weet op grond van wat ik na de oorlog uit afwikkelingszaken heb gehoord en uit het B.I. Dat behoef ik hier niet te zeggen.

De **Voorzitter**: Voor zover het uw eigen wetenschap is: wel. Wij moeten trachten zo ver mogelijk door te dringen tot het karakter van deze dingen.

A. Hebt u inzage gehad van het archief van het B.I.?

De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: de archieven staan te onzer beschikking; wat wij opvragen, krijgen wij.

A. Dan kan ik het wel vertellen. Het is niet iets, dat ik persoonlijk heb meegemaakt; ik weet er uit eigen ervaring niets van. Deze groep heeft zich zowel in financieel als in ander opzicht recalcitrant gedragen en heeft gekke dingen gedaan, d.w.z. alleen de leiding en een paar leden. Hun berichtgeving was niet altijd van goede kwaliteit. Het is voor de vele medewerkers tragisch, maar de leiding was niet in ieder opzicht fraai.

53285. De **Voorzitter**: U hebt Iansen genoemd.

A. *Iansen* is de grondlegger er van geweest. In het voorjaar van 1944 heeft Miki deze overgenomen.

53286. De **Voorzitter**: Dat was Schoemaker?

A. Ja.

53287. De **Voorzitter**: Gold daar met name voor, wat u op het ogenblik zegt?

A. Ik meen in hoofdzaak wel.

Deze groep ben ik in Juli 1944 weer tegengekomen. Toen zat men zonder contact met Engeland. De heer Elkerbout werd in Eindhoven gearresteerd. Ik heb telegrammen verstuurd om het contact te herstellen. Groepen kwamen elkaar steeds weer tegen. Ik had meestal goede verbindingen, die anderen niet hadden, zodat ik hen kon helpen.

De groep-Albrecht heb ik leren kennen in September 1943 via de heer W. Kok. Hem was gevraagd door de heer de Pous een radiozendapparaat te repareren. Kok wist van mijn doen af en zodoende wist ik weer van de Pous af, met wie ik in December 1943 contact heb laten opnemen en ook zelf opgenomen. Toen wij een en ander beter in de gaten hadden, heb ik telegrammen voor de groep-Albrecht — toen heette die nog niet zo — verstuurd. Ik heb de situatie in het kort uiteengezet en gevraagd e-n agent te sturen en een code te geven. Er is toen een agent gekomen, maar zijn zender was kapot; wij hebben weer telegrammen gestuurd totdat de zaak in orde was.

Dan is er een groep-Kees, waaraan de marconist Witte uitgeleend was, die later gearresteerd is. Dat is geweest in April 1944. Ik ontmoette *Kielstra*, *Beukema* en anderen nogal eens om zaken te bespreken, ten einde elkaar waar nodig bij te staan en elkaar niet in de wielen te rijden. De samenwerking was heel goed.

53288. De **Voorzitter**: U had niet voortdurend contact?

A. Met *Kielstra* wel. Anderen konden wij altijd bereiken.

53289. De **Voorzitter**: Gebeurde er niet een massa dubbel werk?

A. Dat is weleens het geval geweest.

53290. De **Voorzitter**: Doordat men b.v. dezelfde militaire berichten naar de overkant stuurde?

A. Daaraan is altijd een voordeel verbonden.

53291. De **Voorzitter**: Inderdaad, als men van verschillende kanten berichten krijgt, kan men de betrouwbaarheid ervan gemakkelijker toetsen, dat staat er tegenover.

A. Men gelooft zelden één bron, te meer, waar men die bron nauwelijks kent. Na enige tijd krijgt zo'n bron steeds groter waarde, maar het liefst heeft men het toch van enige kanten. Men had dus gaarne, dat men naast elkaar werkte; bovendien, als er een bron verloren ging, konden de andere het voortzetten. Maar natuurlijk is er weleens dubbel werk gedaan.

53292. De **Voorzitter**: Is u hiermee aan het eind van uw uiteenzetting gekomen?

A. Ja. U had nog om onze cursus gevraagd. Ik heb hier twee kopieën daarvan. Dit is ongeveer het formaat, dat gebruikt werd door de agenten.

53293. De **Voorzitter**: Is die cursus dezelfde als afgedrukt staat in het boekje van R.R.?

A. Die heeft het overgenomen, maar is ook geholpen door *Beukema*.

53294. De **Voorzitter**: Er staan in dat boekje cursussen afgedrukt. Zijn dat dezelfde?

A. Sommige stukken zijn letterlijk overgenomen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de ons verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. DEINUM.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, grikkier.

Punten van het Enquêtebesluit *f*, *j* en *o*.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-voorzitter van de Raad van Ministers.

53595. De **Voorzitter**: U bent door de commissie gehoord op 30 Juli 1948. Uw antwoorden ditmaal worden, omdat zij hetzelfde onderwerp betreffen, geacht gegeven te zijn onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Wij hebben op die dag al vrij uitvoerig met u gesproken over de problemen van punt *f* van het Enquêtebesluit, de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Daarna heeft de commissie nog een grote reeks verhoren hierover gehouden en daarbij zijn vele vragen aan de orde gekomen, waarvan wij een belangrijk gedeelte nog eens met u zouden willen doornemen.

Ik kom dan in de eerste plaats op de zaak, die wij de vorige keer al ampeel besproken hebben, nl. de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst en de controverse, die op dit punt bestaat tussen u en de heer *Dijxhoorn*, een Controverse, welke hierop neerkomt, dat de heer *Dijxhoorn* zegt, dat hij met alle kracht er voor gestreden heeft, dat die inlichtingendienst zou komen onder het Departement van Defensie en dat het een militaire inlichtingendienst zou worden, terwijl u hebt gezegd, dat de heer *Dijxhoorn* er volkomen mede akkoord ging, dat die dienst zou komen onder het Departement van Justitie.

De heer *Dijxhoorn* is nadien nog een keer hier gehoord en heeft met klem van argumenten volgehouden, dat dit niet juist kan zijn. Wij stuiten hier op een zeer merkwaardige, scherp omlinjnde controverse. Ik heb mij een ogenblik afgevraagd, of de oplossing misschien hierin kan gelegen zijn, dat uiteindelijk de beslissing is genomen bij een K.B., waarmede ook de heer *Dijxhoorn* zich tenslotte verenigd heeft, maar dat daaraan vele besprekingen zijn voorafgegaan, waarin de tegenstelling van opvattingen is gebleken. Dat zou de oplossing kunnen zijn.

Daarom leg ik deze zaak nog eens aan u voor. Is ook dat de oplossing niet?

A. Neen. Toen deze dienst is opgericht, bestond er niet de geringste tegenstelling.

53596. De **Voorzitter**: Ook in de voorbesprekingen niet!

A. Neen. Ik weet natuurlijk niet, wat mijn collega, de heer *Dijxhoorn* ten Departemente met zijn eigen mensen besproken heeft.

Ik kan mij echter niet anders herinneren dan dat ik mede werd uitgenodigd tot een bespreking, waarbij de drie Ministers aanwezig waren en waarbij, voor zover ik mij herinner, niet door mij, maar juist van de zijde van collega *Dijxhoorn* naar voren werd gebracht: Dan moet het zo, dat Justitie aan de top staat. Mij werd verzocht een Koninklijk besluit te ontwerpen. Dat heb ik gedaan en daarover heb ik geen opmerkingen gehad.

53597. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer van *Boeyen* ook bij die bespreking?

A. Neen. Bij die bespreking waren de heren van *Kleffens*, *Dijxhoorn* en ondergetekende en ik meen, dat in het begin van de be-

spreking de heer *Dijxhoorn* vergezeld was van Prins *Bernhard*, maar dat durf ik niet met stelligheid Leggen. Prins *Bernhard* heeft zeker de eigenlijke bespreking verder niet meegemaakt.

53598. De **Voorzitter**: Is dat resultaat bereikt in die bespreking van de drie door u genoemde Ministers of is die zaak nog in het Kabinet gekomen?

A. Deze zaak is behandeld door de drie Ministers. Ik moge dat even toelichten. Er was altijd iets van een recherche-, een inlichtingendienst bij Justitie, er was een inlichtingendienst bij het leger, het Departement van Defensie, en Buitenlandse Zaken had ook een zekere dienst. Toen is er op die conferentie gevraagd: Hoe moet het georganiseerd worden? Mij staat nog voor de geest, dat de heer *Dijxhoorn* de figuur ook even grafisch voorstelde: dan moet het zo in elkaar zitten, dat Justitie de leiding heeft en het orgaan van de Centrale Inlichtingendienst wordt.

53599. De **Voorzitter**: Het is dus niet zo, dat b.v. andere Ministers en met name de toenmalige Minister-President in deze bespreking zijn betrokken geworden?

A. Neen.

53600. De **Voorzitter**: Men heeft het gedelegeerd aan die drie Ministers, althans het is geen Kabinetszaak geweest?

A. Het is geen Kabinetszaak geweest, want Justitie, Buitenlandse Zaken en Defensie hadden met het onderwerp te maken. Toen is de vraag gesteld: Hoe moeten wij dat hier in elkaar zetten? Terwijl dus ook aan Defensie in geen enkel opzicht werd verboden om zelf een dienst te hebben. Dat was toen de gedachte.

53601. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Dijxhoorn* hier nog overgelegd een stuk van 29 October 1940. Dat was dus een paar maanden later. Toen is blijkbaar nog eens in discussie gekomen de mogelijkheid van een nieuwe regeling op dit gebied. Daarin heeft hij in twee kolommen naast elkaar gegeven een door hem gemaakte ontwerp-beschikking — te vinden in de linkerkolom — en het ontwerp, zoals dit er uitzag na een conferentie met de Minister van Justitie, te vinden in de tweede kolom. Hij heeft dit stuk overgelegd om aan te tonen, dat hij er steeds naar heeft gestreefd om de zaken van de inlichtingendienst — dus niet die van de contra-spionage van de veiligheidsdienst — onder de Minister van Defensie te krijgen. Kunt u zich nog iets van dit stuk herinneren? De heer *Dijxhoorn* heeft het geproduceerd als een bewijs, dat hij met de zaak toch niet akkoord ging en nog eens pogingen heeft gedaan om een verschuiving te verkrijgen in de richting van meer bevoegdheid van het Departement van Defensie.

A. Ik herinner mij dit niet. Wel herinner ik mij, dat dat later het geval was, maar toen de dienst werd ingericht, was het zeker niet het geval; toen was de houding van de Minister van Defensie tegenover de toekomstige chef van de dienst uitnemend. Later is dat anders geworden. Het is dus denkbaar, dat daarna besprekingen hebben plaats gevonden.

53602. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft ons verteld, dat hij van 17 November 1940 af tot zijn aftreden op 12 Juni 1941 geen enkel bericht van militair belang heeft gehad van de C.I.D., maar dan ook geen enkel.

A. Nadat van Hamel op het Tjeukemeer verongelukt was, kwam bij de Engelsen in zeer sterke mate de stemming op: Dit contact met Nederland is buitengewoon gevaarlijk. Men werd toen gereserveerd en dit remde. Terwijl de heer *Dijxhoorn* in het begin bij mij kwam er, zei: kijk eens, wij hebben dit en dat bericht, is het inderdaad later een tijdlang gestokt.

53603. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* zegt het anders:

„Gedurende mijn ambtsperiode heb ik weinig gezien van berichten uit Nederland: aanvankelijk kreeg ik nog wel eens

een bericht, doch nadat luitenant *van Hamel* door de Duitsers gevarigengenenomen was, waren des heren *van 't Sant's* bronnen blijkbaar allemaal opgedroogd. In elk geval staat vast, dat ik van 17 November 1940 tot aan mijn aftreden op 12 Juni 1941 geen enkel bericht meer heb ontvangen en op alle door mij gestelde vragen van militair belang, waartoe ik weleens een lijstje aan de heer *van 't Sant* heb gegeven, geen enkel antwoord heb ontvangen, een en ander tot grote ergernis van de Engelsen, die steen en been bij mij klaagden, waarover ik u zoëven heb gesproken. Ik heb meermalen Minister *Gerbrandy* voorgesteld de gehele Centrale Inlichtingendienst aan mij over te dragen, doch ik kreeg nul op het request. Men besefte blijkbaar niet, dat er een oorlog aan de gang was. Maar de klap op de vuurpijl voor mij was wel, dat, na mijn aftreden als Minister, men mij vertelde — zulks geef ik u, om, tenzij u het wist, u op een spoor te zetten —, mijn opvolger terstond de afdeling Inlichtingen bij het Departement van Oorlog had opgeheven en een bureau Documentatie onder majoor *Olifiers* had opgericht, welk bureau kranten mocht lezen en in den vervolge zou ressorteren onder het Departement van Binnenlandse Zaken."

A. Dat kan ik zo niet controleren. Het lijkt mij ook, dat deze vragen het best gesteld kunnen worden aan de chef van de dienst, de heer *van 't Sant*.

53604. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat de enige, die hierover, buiten u tweeën, iets ter zake dienends zou kunnen verklaren, de heer *van Kleffens* zou zijn?

A. Ja.

53605. De **Voorzitter**: Ik citeerde de mededeling van de heer *Dijxhoorn*, dat hij van 17 November 1940 tot 12 Juni 1941 geen enkele militaire inlichting had ontvangen van de heer *van 't Sant*, „een en ander tot grote ergernis van de Engelsen, die steen en been bij mij klaagden, waarover ik u zoëven heb gesproken“, gelijk hij zegt.

Die woorden van de heer *Dijxhoorn*: „waarover ik u zoëven heb gesproken“, hebben betrekking op een conferentie in Brown's Hotel op 2 April 1941, „waarbij tegenwoordig waren de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, alsmede de heren *Rabagliatti*, *Laming* en *van 't Sant*."

Volgens de heer *Dijxhoorn* hebben de Engelsen toen verklaard, „dat de samenwerking met *van 't Sant* volkomen was vastgelopen en dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben“, terwijl u zoëven zeide, dat de Engelsen eigenlijk de gehele inlichtingenzaak in Nederland als een buitengewoon gevaarlijk iets beschouwden, waarin zij blijkbaar niet veel heil meer zagen.

A. In die zin, dat zij gereserveerd werden. Maar het was natuurlijk wel de bedoeling inlichtingen te krijgen.

53606. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* zegt, dat de Engelsen — en ik moet aannemen, dat dat de heren *Rabagliafti* en *Laming* waren — op de conferentie van 2 April 1941 in Brown's Hotel verklaarden: „dat de samenwerking met *van 't Sant* volkomen was vastgelopen en dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben."

Herinnert u zich deze bespreking?

A. Neen. Ik herinner mij wel besprekingen met *Laming* en met *Rabagliatti*. Het komt mij enigszins vreemd voor, dat op een zelfde conferentie aanwezig zouden zijn geweest *Laming* en *Rabagliatti*, want de heer *Laming* is vervangen door de heer *Rabagliatti* en niet tot zijn genoegen.

53607. De **Voorzitter**: De heer *Laming* was bij een andere dienst. De heer *Rabagliatti* was bij S.I.S. en de heer *Laming* was bij S.O.E. of, wanneer S.O.E. op dat moment nog niet in volle omvang bestond, althans bij een voorloper van S.O.E. In die periode — ik spreek over 1940 — bestaat er een samenwerking tussen de heer *van 't Sant* en S.I.S. met *Rabagliatti* en daarnaast zijn er nog contacten tussen het Departement van Defensie en de heer *Laming*, nl. in die zin, dat de heer *Laming*, hetzij in het verband van S.O.E., hetzij in het verband van een voorloper daarvan, agenten heeft uitgezonden naar Nederland, die hij geheel of ten dele heeft gekregen via het Departement van Defensie. De heer *Kruls* heeft verklaard, dat hij weleens bemiddeling heeft verleend om Nederlandse militairen over te hevelen naar de dienst van de heer *Laming*. Zo heeft *Laming* indertijd uitgezonden de agenten *Homburg* en *Sporre*. Men kan dus niet zeggen, dat *Laming* is vervangen door *Rabagliafti*.

A. Neen, dat is ook niet juist, maar ik bedoel dit. Voor zover ik mij herinner, bestond er in de verhouding *Rabagliatti-Laming* wel frictie. Nu komt mij dus een conferentie, waarbij zij vreedzaam bij elkaar zitten... ..

53608. De **Voorzitter**: Dat zij in die conferentie vreedzaam bij elkaar zouden hebben gezeten, heeft de heer *Dijxhoorn* niet gezegd.

A. En dat dan *Rabagliatti* en *Laming*, als ik u goed heb begrepen, beiden eigenlijk zouden hebben gezegd.....

53609. De **Voorzitter**: Bij die conferentie waren maar twee Engelsen, zegt hij. Het is ietwat onduidelijk. Ik zal u nog even zeggen, hoe het gegaan is.

De heer *Dijxhoorn* zegt:

„Op 2 April 1941 had een onderhoud plaats in Brown's Hotel, waarbij tegenwoordig waren de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, alsmede de heren *Rabagliatti*, *Laming* en *van 't Sant* en gedurende hetwelk de Engelsen verklaarden, dat de samenwerking met *van 't Sant* volkomen was vastgelopen en dat zij alleen met de Minister van Defensie te maken wilden hebben."

Toen heb ik gevraagd: „De Engelsen? Welke instantie?“, en daarop antwoordt de heer *Dijxhoorn*: „De Engelse Intelligence Service."

A. Dat zou dus *Rabagliatti* zijn. Dat klopt in het geheel niet op mijn herinnering van de verhouding *Rabagliatti-van 't Sant*, in geen enkel opzicht. Dus, mij dunkt, dit moet een vergissing zijn.

53610. De **Voorzitter**: Als hij zou hebben gezegd: „Het is door *Laming* verklaard“, zoudt u het wel hebben kunnen begrijpen?

A. Beter kunnen begrijpen.

53611. De **Voorzitter**: Dan nog even een détailpunt. In die eerste tijd hebben er nogal wat interneringen plaats gevonden. Tot degenen, die toen werden geïnterneerd, behoorde ook overste *Zegers*. Nu heeft de heer *van Oorschot* hier gezegd: de heer *van 't Sant* had uit Nederland een lijst van N.S.B.-ers meegebracht en daarop is de heer *Zegers* opgepikt. De heer *van 't Sant* ontkent dit. Hij zegt, dat *Olifiers* en *van de Plassche* zo'n lijst hadden, maar die zeggen op hun beurt weer: daar is geen sprake van. Dat is dus ook al tegenspraak, wat er is op dit punt. Hebt u er ooit van gehoord, welke gegevens men voor die internering had, of daarbij gegevens uit Nederland een rol hebben gespeeld, gegevens, welke dus bij of omstreeks de overtocht naar Engeland zijn medegebracht?

A. Gegevens in de zin van schriftelijke gegevens herinner ik mij niet.

53612. De **Voorzitter**: Het blijft een merkwaardig geval met die overste *Zegers*, die was uitgezonden naar Engeland in militaire missie met generaal *van Oorschot* en dus toen voor die taak geschikt geoordeeld werd, doch die niettemin later werd geïnterneerd. Hoe dat gegaan is, is enigszins onduidelijk.

A. Dat wil zeggen, de heer *Zegers* stak niet onder stoelen of banken, dat hij N.S.B.-er of althans nazi-gezin was. Ik herinner mij bijv., dat ik aan de heer *Boeyen* nog een keer — dat is veel later — heb gevraagd: „De heer *Zegers* is nog altijd geïnterneerd. Men is veel milder geworden. Kan die man nu ook niet worden vrijgelaten?“ Toen heeft de heer *van Boeyen* mij persoonlijk gerapporteerd: Ik heb met de man gesproken, maar het gaat werkelijk niet.

53613. De **Voorzitter**: Dan blijft het toch wonderlijk, dat hij mede is uitgezonden met de militaire missie.

A. Wij hebben ook hier dergelijke gevallen gehad. Ik zou de naam *Hamer* willen noemen. Ik meen, dat hij in de Krijgsraad is benoemd, maar hij ontpopte zich als een felle N.S.B.-er. Men wist dat in 1940 niet precies van iedereen.

53614. De **Voorzitter**: Er moeten dus in Engeland nieuwe gegevens over overste *Zegers* voor de dag zijn gekomen. Er wordt gesproken over een lijst, waarvan de een zegt, dat de ander hem had, en waarvan de ander zegt, dat de een hem had, terwijl weer anderen zeggen, dat zij er helemaal niet was, maar dat er inlichtingen van militaire zijde zijn gekomen. Het is allemaal enigszins wonderlijk, zoals het gegaan is.

A. Ik heb nooit schriftelijke gegevens daaromtrent gezien. Het komt mij ook niet erg normaal voor, dat de heer *van 't Sant*, anders

dan uit persoonlijke wetenschap, maar met een lijst — hij is vrij onverwacht met H.M. de Koningin naar Engeland vertrokken — van gevaarlijke lieden is overgestoken.

53615. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat u bekend is, dat Justitie vóór 10 Mei 1940 een lijst had van mensen, die geïnterneerd zouden worden. U weet, dat Justitie een veel grotere lijst had dan het aantal, dat door generaal Winkelman is geïnterneerd. Misschien weet u of die lijsten zijn meegegaan?

A. Die lijsten zijn zeker niet meegegaan.

53616. De **Voorzitter**: De heer van 't Sant had over de geïnterneerden zeer veel te zeggen. Hij was van Juli 1940 af hoofd van de C.I.D. en hij had nauw contact met de Engelse geheime dienst, maar was het nu zo, dat de betrokken Minister daarvan op de hoogte werd gehouden? Generaal van Oorschot heeft het zo voorgesteld, alsof de heer van 't Sant praktisch besliste. Hij heeft het nogal heel sterk uitgedrukt.

A. Daarop kan ik antwoorden: daar ben ik persoonlijk volledig voor verantwoordelijk. Dat werd met mij overlegd. Natuurlijk bestond er intern wel eens verschil van mening, maar zodra een geval acuut werd, nam ik de beslissing.

53617. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de heer van 't Sant in dit opzicht meer invloed in de schoenen werd geschoven dan hij in werkelijkheid had?

A. Ja.

53618. De **Voorzitter**: Toen de heer van 't Sant is aangewezen als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, hebt u, naar u de vorige keer verklaard hebt, de allerbeste inlichtingen over de heer van 't Sant van de Engelsen gekregen. Kunt u zich nog herinneren van welke instantie u die hebt gekregen?

A. Ja. Dat was de opperste chef van de Engelse inlichtingendienst.

53619. De **Voorzitter**: S.I.S.?

A. Ja.

53620. De **Voorzitter**: Was dat in die tijd al Lord Selborne of verstaat u onder de opperste chef de ambtelijke chef?

A. Ja, de ambtelijke chef.

53621. De **Voorzitter**: Was dat Cordeaux?

A. Dat was veel later. Ik weet niet of ik die naam mag noemen. Dit werd zeer delicaat behandeld. Het was een generaal.

53632. De **Voorzitter**: Het was dus de hoogste ambtelijke chef?

A. Ja, die vlak onder Churchill stond.

53623. De **Voorzitter**: Er is hierin nog een ander onduidelijk element. De heer Beelaerts van Blokland zeide: de heer van 't Sant had zeer nauwe relaties met Scotiand Yard. De heer Pelt heeft gezegd, dat hij de indruk had, dat de heer van 't Sant op goede voet stond met Scotland Yard en op slechte voet met de Secret Service.

A. Wat het laatste betreft, kan ik u uit de eerste hand verzekeren, dat het niet juist is.

53624. De **Voorzitter**: Wij hadden ook de indruk, dat die mededeling niet juist kon zijn. In ieder geval is het wel zo, dat die eerste periode van de Centrale Inlichtingendienst met de heer van 't Sant als chef, dus de periode van Juli 1940 tot Augustus 1941, uit een oogpunt van het verkrijgen van contact met Nederland een nogal onvruchtbare periode is geweest. Daarin heeft plaats gehad de uitzending van luitenant van Hamel. Deze blijkt uit alles een voortreffelijk iemand te zijn geweest. Hij schijnt hier wel nuttig werk te hebben gedaan, maar dat is door zijn arrestatie vastgelopen. Daarna is het eigenlijk niet veel meer geweest. Dan krijgt men in 1941 wel weer een paar uitzendingen, nl. van de agenten Zomer, Schrage en Alblas, maar dat is ten dele alweer in een volgende periode. Zomer en Schrage zijn vermoedelijk nog uit de periode van van 't Sant, want Zomer is 31 Augustus 1941 gearresteerd. Het is alles bij elkaar echter niet veel geweest.

A. Die factoren hebben in het begin natuurlijk zeer remmend gewerkt en de heer van 't Sant was iemand, die uiterst voorzichtig was. Nu kunt u begrijpen, dat na dat geval van Hamel, waarop wij hemel en aarde hebben bewogen om van Hamel uitgewisseld te krijgen, het om zo te zeggen down was. Wanneer u daarover echter precieze gegevens wilt hebben — ik herinner mij dit niet voldoende —, zou dit, dunkt mij, het beste aan de heer van 't Sant zelf kunnen worden gevraagd.

De **Voorzitter**: Dat hebben wij ook al met hem besproken.

A. Ik herinner mij, dat aan het einde van de periode van 't Sant de uitzending zeer intensief werd voorbereid en uitgevoerd.

53625. De **Voorzitter**: Voorbereid misschien wel, maar uitgevoerd is een tweede.

A. Maar u moet niet vergeten, ik ken één geval, dat mensen moesten worden overgezet naar Nederland en dat het twaalf keer is gebeurd, omdat men terug moest vanwege tegenslagen en dergelijke.

53626. De **Voorzitter**: U bedoelt de expedities van Hazelhoff Roelfzema?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Die dingen waren dus gans en al niet eenvoudig. De Engelsen hadden bezwaren gekregen tegen het droppen in die tijd.

53627. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander punt uit die periode — ik handel nu eerst de periode van 't Sant maar af —, nl. de positie van de heer van 't Sant. Wij hebben een aantal brieven van het Departement van Justitie gekregen, welke betrekking hebben op de positie van de heer van 't Sant, en daaruit blijkt, dat hij op 3 Juni 1940 is opgenomen in de formatie van het Departement van Justitie als raadadviseur op een salaris van f 8000 per jaar, plus een dagtoelage. Daarna is gekomen de instelling van de Centrale Inlichtingendienst, waarvan de heer van 't Sant hoofd was. In het desbetreffende besluit staat vermeld, dat hij in rang werd gelijkgesteld met een generaal-majoor. Ik begrijp, dat de bedoeling hiervan was om hem in de militaire verhoudingen een positie te geven, waardoor hij gemakkelijk met de Engelsen, die een gelijke verantwoordelijkheid hadden te dragen, kon verkeren.

A. Ja, dat was de gehele bedoeling.

53628. De **Voorzitter**: Dan verdwijnt de heer van 't Sant als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, nl. in Augustus 1941. Ik heb hier een Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941, waarbij de zorg voor de politie tijdelijk overgaat van het Departement van Justitie naar het Departement van Binnenlandse Zaken, met uitzondering dan van de zorg voor de veiligheid van het Koninklijk Huis. Ten opzichte van de heer van 't Sant staat er in, dat hij tevens tijdelijk raadadviseur bij het Departement van Binnenlandse Zaken wordt en dat zijn bezoldiging en emolumenten door beide Departementen elk voor de helft worden gedragen. Dat was dus de positie in Augustus 1941. Hij was dus als raadadviseur bij het Departement van Justitie speciaal belast met de zorg voor de veiligheid van het Koninklijk Huis. Dan volgt een Koninklijk besluit van 22 April 1942, waarbij de heer van 't Sant, raadadviseur in tijdelijke dienst bij het Ministerie van Justitie, met ingang van 22 April 1942 wordt bevorderd tot hoofd van de afdeling Politie van dat Departement met de titel van Directeur van Politie. Was de afdeling Politie toen weer van Binnenlandse Zaken teruggegaan naar het Departement van Justitie? Ik heb hier ook nog een voordracht van de Minister van Justitie aan de Koningin, waarin gesproken wordt over het feit, dat in verband met voorbereiding van de terugkeer naar het Vaderland, ook voor wat de politie betreft, het nodige moet worden verricht en dat het de Minister van Justitie aangewezen schijnt, dat daarbij gebruik wordt gemaakt van de ervaring en de kennis van een zo bekwaam politiefunctionaris als de heer van 't Sant. De bevordering tot Directeur van Politie hield, als men dit leest, verband met de voorbereiding van de terugkeer.

A. De gedachtengang is deze geweest: de heer van 't Sant was afgetreden niet omdat hij zijn werk slecht deed, maar omdat de grieven betreffende zijn persoon, ongerechtvaardigde twijfel aan de honorabiliteit van zijn persoon het noodzakelijk maakten. Toen is al bij dit ontslag tussen de heer van Boeyen, die toen de dienst kreeg, en mij de zaak besproken. Wij hebben gezegd: hij moet een zekere compensatie hebben, opdat duidelijk zou blijken, dat dit niet gebeurd

was, omdat wij hem behoorden te ontslaan. Dit heeft een tijdlang gelopen en daarvan zijn deze voordrachten het uitvloeisel. De heer *van Boeyen* heeft mij toen geantwoord: Laat mij eerst eens zien — ik krijg met de heer *van 't Sant* te maken — hoe ik er persoonlijk tegenover sta, maar ik erken, dat het billijk is.

53529. De heer **Koersen**: Dacht u, dat niet dezelfde soort van moeilijkheden zou ontstaan?

A. Deze positie was gedacht op het ogenblik van de terugkeer. Dat dacht men toen. Men moet zich indenken in de situatie van 1942. Dit was dus een erkenning in de vorm van een wissel op de toekomst en naar onze gedachten toen zeer geschikt om te voldoen aan het desideratum: toon, dat deze man niet ontslagen wordt, omdat hij het verdient.

53630. De **Voorzitter**: Was het nu de bedoeling, dat hij zich in de functie van Directeur van Politie uitsluitend te Londen zou bezighouden met de voorbereiding van de vraagstukken, betrekking hebbende op de terugkeer, of was het de bedoeling, als de bevrijding zou komen, hem ook in Nederland deze of een soortgelijke functie te geven?

A. Het laatste. De kwestie Directeur van Politie is naar de toekomst verschoven. Er lag een aanduiding in, dat het mogelijk zou zijn, maar men nam daarover in 1942 geen positieve beslissing. Deze kwestie heeft in 1944 pas weer een rol gespeeld.

53631. De **Voorzitter**: Juist. Ik herinner mij met betrekking tot een ander onderwerp van ons onderzoek, waarover wij u gaarne ook binnenkort zullen horen, nl. de moeilijkheden, die zich in de Kabinetten hebben voorgedaan, dat de heer *van Angeren* bij een van de verhoren verklaard heeft, dat een van zijn moeilijkheden hierin bestond, dat er — het moet in 1944 geweest zijn — de neiging was de heer *van 't Sant* als Directeur-Generaal van Politie naar Nederland te laten gaan.

A. Dat krijgen wij later wel. Zo zou ik het echter niet zeggen.

53632. De **Voorzitter**: De laatste kwestie ligt inderdaad meer in het vlak van de politieke verhoudingen en komt bij de behandeling der verschillende Ministerscrises aan de orde. Hield de benoeming van de heer *van 't Sant* tot Directeur van Politie alleen verband met het vraagstuk van de voorbereiding en impliceerde deze benoeming op dat moment niet, dat hij als Directeur-Generaal van Politie naar Nederland zou gaan?

A. Neen.

53633. De **Voorzitter**: Dan krijgen wij later, op 24 September 1947, een ontslagaanvraag van de heer *van 't Sant*, waaraan hij op 2 December 1942, blijkens een brief van hem aan de Minister van Justitie, weer is teruggekomen. Ik heb reden te vermoeden, dat de ontslagaanvraag van de heer *van 't Sant* en het daarop weer terugkomen nauw verband heeft gehouden met de moeilijkheden die er in de tweede helft van 1942 waren, en de onderzoekingen, die toen met betrekking tot de persoon van de heer *van 't Sant* hebben plaats gehad. Dat ligt precies in dezelfde tijd. Kan dat uitkomen?

A. Het ligt enigszins voor de hand. Als u mij vraagt: kunt u dit bevestigen, dan moet ik zeggen: daarvoor is mijn herinnering te zeer verflauwd.

53634. De **Voorzitter**: Herinnert u zich niet, dat er hangende dat onderzoek een moment is geweest, waarop de heer *van 't Sant* ontslag heeft gevraagd?

A. Het is misschien gek, dat ik dit antwoord geef, maar ik herinner het mij niet meer. Het is natuurlijk juist; u hebt de gegevens voor u.

53635. De **Voorzitter**: Ja, de data wijzen er sterk op. In 1945 kwam ineens een min of meer verrassende kwestie uit de lucht vallen, nl. een brief van de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk aan de Minister van Justitie van 24 Januari 1945, waarbij de Minister voor Algemene Oorlogvoering aan zijn ambtgenoot voorstelt:

„het salaris van den heer *van 't Sant* met terugwerkende kracht te brengen op f 12 000 per jaar, met dien verstande evenwel, dat de f 4000 per jaar, die hem thans als salaris zullen worden toe-

gekend, zullen worden gereserveerd en te zijner tijd in Nederland in guldens uitbetaald. Op deze wijze kunnen, indien later mocht blijken, dat aan mevrouw *van 't Sant* toch nog uitkeeringen zijn gedaan, de bedragen van deze uitkeeringen van het gereserveerde in mindering worden gebracht.”

Daarop heeft de toenmalige Minister van Justitie geantwoord op 2 Februari 1945. In dit antwoord komt de volgende zin voor:

„Ik acht deze uitkeering schaamteloos hoog, te meer wanneer ik daarbij in oogenschouw neem, dat de heer *van 't Sant* behalve vrij wonen en vrij voeding, tal van andere voordeelen boven andere functionarissen geniet.”

En hij komt dan tot de conclusie, dat, als de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk meent, dat de heer *van 't Sant* hoger dan thans uit 's Rijks kas dient te worden gehonoreerd, er reden is, dat de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk het meerdere ten laste van zijn Departement neemt. Ik heb u zojuist verteld, dat het eerste stuk is een brief van 3 Juni 1940, waarbij de toenmalige Minister van Justitie aan de heer *van 't Sant* mededeelt, dat hij officieel is opgenomen in de formatie van het Departement van Justitie tegen een honorarium van f 8000 per jaar, en nu komt 5 jaar later het verzoek om het salaris van de heer *van 't Sant* met terugwerkende kracht te brengen op f 12 000.

A. Dit is een puur administratieve kwestie. Ik meen, maar dat durf ik niet met stelligheid te zeggen, dat het voortspruit uit het feit, dat de heer *van 't Sant* recht had op pensioen en dat toen is gezegd: het pensioen is niet uitgekeerd en hij heeft er wel recht op; is het dus niet beter om het totaal als salaris uit te keren? Het is dus een puur administratieve kwestie. Ik bedoel, u zoudt uit het antwoord van de Minister van Justitie kunnen opmaken, begrijpelijkerwijs, de Minister van Justitie kende deze gegevens niet: daar wordt plotseling iemand bevooroordeeld door hem een hoog salaris te geven, maar het had enkel er mee te maken, hoe het administratief in elkaar zat, en nergens anders mee.

53636. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan was het misschien duidelijker geweest, wanneer men het aldus had gesteld, dat de pensioenuitkering niet had plaats gehad en dat men dit op die manier wilde verrekenen. Nu krijgt men een scheef idee en lijkt het hieruit of het een salarisverhoging is.

A. Het heeft niets met een plotselinge salarisverhoging of wat ook te maken, maar wel met de mededeling: het pensioen wordt niet uitgekeerd. Ik vermoed haast, maar u zou dit beter kunnen navragen aan de betrokkene, dat pas later is gebleken, dat het pensioen niet werd uitgekeerd, iets dergelijks.

53637. De **Voorzitter**: In de brief van 24 Januari 1945, welke u hebt geschreven en waarin u voorstelt het salaris van de heer *van 't Sant* te brengen op f 12 000 per jaar, staat in de eerste alinea het volgende:

„Ingesloten heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen een brief, door onzen Ambtgenoot van Algemeene Zaken op 17 Januari 1945 onder B.B. Doss. Pens. no. 168, gericht tot Uwe Excellentie, waarin eerstgenoemde” — dat is dus de Minister van Algemeene Zaken — „een oplossing aan de hand doet voor het gestand doen aan mijn toezegging, indertijd aan den heer *van 't Sant* gedaan.”

Dat zou er dus op wijzen, dat u in 1940 een bepaalde toezegging aan de heer *van 't Sant* had gedaan.

A. Dat hangt ook weer samen met de kwestie hoe het staat met het pensioen. Hij was een pensioengerechtigde en dit werd natuurlijk door mijn ambtenaren aan Justitie, die met de financiële aangelegenheden te maken hadden, uitgerekend. Dit is een zuiver administratieve kwestie, uitgewerkt op het Departement.

53638. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* zegt, dat u hem bezocht heb in Claridge's Hotel en gevraagd hebt, kort nadat hij in Engeland was gekomen, terug te keren in Rijksdienst. Hij zegt dan:

„Toen is al besproken het salaris, dat ik zou krijgen. In den Haag had ik een salaris van f 10000 plus een toelage van f 2000. Toen ben ik aangenomen op een salaris van f 12 000. Ik heb echter, omdat ik wist, dat aan mijn vrouw mijn pensioen uitbetaald werd, verzocht f 4009 in te houden en mij dus niet in de positie te brengen, dat ik, teruggewend zijnde, een groot bedrag terugbetalen moest. Dit is later nog eens door de heer

Gerbrandy zwart op wit gezet. Dat kwam uit bij ern bespreking, toen ik van mijn vrouw hoorde, dat zij niets meer kreeg, omdat ik toen doodverklaard ben. Ik was toen inmiddels doodgeschoten en opgehangen in de Tower."

Nadat hij nog eens gezegd had op een vraag van mij, dat hij eigenlijk aangenomen was op f 12 000, zei ik:

„Ja, maar ik heb hier de brief van de Minister van Justitie van 3 Juni 1940, aan u gericht, waarin u mededeling wordt gedaan van uw officiële opneming in de formatie van het Departement van Justitie en waarin staat: U hebt de positie van raadadviseur bij het Departement, uw honorarium is vastgesteld op f 8000 per jaar, plus de toelage ad £ 32.— per dag."

Dat klopt dus niet.

A. Dat is juist, dat bij de aanstelling werd rekening gehouden met het feit: Maar u hebt zoveel. Dat herinner ik mij.

53639. De **Voorzitter**: De heer van 't Sant heeft verklaard, dat de allereerste bespreking heeft geleid tot een basis van f 12000. Toen heb ik gezegd:

„En bij de schriftelijke mededeling, die u hebt gekregen omtrent uw salaris, is om de een of andere reden, die wij hier niet kunnen naspeuren, afgeweken van de afspraak. In een later stadium bent u daarop bij de heer Gerbrandy teruggekomen?"

De heer van 't Sant antwoordde daarop:

„Ja, toen ik hoorde, dat mijn vrouw de f 4000 niet meer kreeg".

Ik zei daarop:

„Het is waarschijnlijk in 1944 geweest, dat u er op teruggekomen bent, want de brief, die ik zoëven noemde, waarin de heer Gerbrandy zegt, dat op die en die wijze zou kunnen worden voldaan aan zijn indertijd gedane toezegging, is van 24 Januari 1945".

De heer van 't Sant zegt dan:

„Ja, maar al lang van te voren kreeg ik bericht, dat het pensioen niet werd uitbetaald. Ik meen, dat de heer Albarda mij het eerst heeft gewaarschuwd. Toen heeft de heer Gerbrandy gezegd: daarover behoeft u zich niet ongerust te maken, dat leg ik schriftelijk voor u vast. Dat is gebeurd."

Klopt dat met uw herinnering?

A. Ja.

53640. De **Voorzitter**: Het was natuurlijk duidelijker geweest, wanneer in de brief van 3 Juni 1940 had gestaan: u bent aangenomen op een salaris van f 12 000, maar in verband met het feit, dat uw vrouw f 4000 pensioen krijgt, wordt u f 8000 uitbetaald.

A. Dat is juist.

53641. De **Voorzitter**: Dan waren die moeilijkheden in 1945 veel gemakkelijker tot een oplossing gekomen.

A. Ja, daarin hebt u volkomen gelijk.

53042. De heer **Koersen**: Is er door de Minister van Justitie in 1945 niet met u over gesproken, voordat de brief geschreven werd?

A. Ik meen, dat ik hem gezegd heb: u krijgt er een brief over. Ik liet het door mijn ambtenaren uitzoeken. Ik meen, dat hij o, ezn goede dag gezegd heeft: daar krijgt u een gepeperd antwoord op terug.

Het ging heel vriendschappelijk. De heer van *Heuven* Goedharf had de voorgeschiedenis niet meegemaakt. Ik was moreel gebonden aan de bespreking van 1940. In 1945 was de verhouding Gerbrandy-van 't Sant iets minder dan in 1940. Ik zou in die tijd echter zeker niet hebben willen afdoen aan zijn rechten.

53643. De **Voorzitter**: Thans wilde ik komen tot de afsluiting van het probleem-van 't Sant. Wij hebben daarover tijdens een vroeger verhoor uitvoerig gesproken. Toen hebt u gezegd, dat u er prijs op stelde uw opvattingen hierover en ook datgene, wat u daarvan zelf hebt meegemaakt in de tijd van 1942, rustig — u hebt de woorden „à tête reposée" gebruikt — op schrift te stellen. U hebt mij daarna een nota doen toekomen. Het is waarschijnlijk het beste, dat deze nota wordt opgenomen in de tekst van het verhoor en om dat te bereiken, zal ik die nota voorlezen.

A. Ik kan het u gemakkelijk maken. Ik heb een doorslag; die heb ik vanmorgen van het begin tot het einde rustig doorgelezen. Ik heb tegen mij zelf gezegd: daarin staat, wat ik naar eer en geweten hierover kan verklaren.

53644. De **Voorzitter**: Ik zal de nota toch even voorlezen, want mijn medeleden kennen de tekst nog niet en vinden daarin misschien aanleiding nog iets te vragen. De nota luidt als volgt:

„Op 14 Mei 1940 kwam het Kabinet-de Geer in Londen aan. Heel kort na de aankomst werd (ook in het Kabinet) op mijn initiatief de kwestie der beveiliging van het Koninklijk Huis besproken. De verantwoordelijkheid daarvoor beïstt bij d Minister van Justitie. Mij werd, naar ik mij meen te herinneren van de zijde van de heer de Geer, geraden, om na te gaan of de heer van 't Sant, die in opdracht van H.M. de Koningin ree naar Engeland gekomen was, in deze diensten kon bewijzen. Tevens werd in het Kabinet geadviseerd daarover de heer *Bee-laerts* van *Blokland*, vice-president van de Raad van State, die de heer van 't Sant persoonlijk goed kende, te raadplegen. Een en ander is door mij gedaan. Dientengevolge maakte ik met de heer van 't Sant, die ik tevoren slechts uit de stukken kende, persoonlijk kennis. Hij bleek mij de zaak onzer oorlogvoering van harte toegedaan te zijn en hij gaf mij de indruk voor de bovengenoemde taak zeer geschikt te zijn. Het resultaat is geworden, dat de heer van 't Sant door mij aan het Departement van Justitie wrd verbonden, dat aan de Britse autoriteiten zijn politionele functie werd medegedeeld. opdat hem de vereiste medewerking kon worden verleend. De zorg, die de heer van 't Sant in deze hoedanigheid onder verantwoordelijkheid en leiding van de Minister en de Secretaris-Generaal gedurende de oorlogsjaren voor de veiligheid (en ook voor de goede huisvesting) van H.M. de Koningin aan den dag heeft gelegd, is voorbeeldig geweest.

Zijn trouw, zijn toewijding en zijn vaardigheid in deze hebben nooit iets te wensen overgelaten.

Justitie heeft steeds een Afdeling Politie en Recherche gehad, waarbij o.a. het verkrijgen van geheime inlichtingen een der taken was, aan deze Afdeling opgedragen. Reeds spoedig heb ik derhalve met de heer van 't Sant de vraag besproken op welke wijze ten bate van de oorlogvoering en van het verzet tegen de bezetter het leggen van geheim contact met Nederland zou kunnen worden bereikt. Ik heb mij persoonlijk in verbinding gesteld met de opperste chef der Britse Intelligence Service en ook met deze autoriteit tezamen met de heer van 't Sant besprekingen gevoerd.

Mij bleek, dat men van Britse zijde bereid was medewerking te verlenen en in de heer van 't Sant groot vertrouwen had. Uiteraard was het de Britse autoriteiten allereerst om de bevordering der oorlogvoering (het verkrijgen van militaire inlichtingen) te doen.

In 1940 was deze zaak begrijpelijkerwijze primair, maar het Nederlandse belang en de betekenis van de verbinding tussen Londen en het verzet in Nederland werd wel begrepen.

Om het illustratief te zeggen: voor de Nederlandse Regering te Londen was het belangrijk te weten, op welke wijze in de verschillende delen des lands gereageerd werd op de oprichting van de Nederlandse Unie, wie de leiding hadden in het ondergrondse verzet e.d., voor de Engelsen was het van nog groter belang te weten hoeveel gekopte Rijnaken in de herfst van 1940 in Nederlandse havens gereed lagen, ten einde de invasie van Engeland te ondernemen, die de stoot moest geven tot de Europese vredesconferentie, waarvoor Adolf Hitler de stad Munster als zetel had bepaald. Deze onderling verschillende desiderata moesten bevredigd worden.

Nadat de heer van 't Sant door mij in Justitie was ingeschakeld, is op een conferentie van drie betrokken Ministers (Defensie, Buitenlandse Zaken, Justitie) aan de orde gesteld het scheppen van een Centrale Inlichtingendienst. Over de noodzaak tot het instellen van zulk een dienst bestond tussen de Ministers eenstemmigheid. Besloten werd, dat deze dienst gecreëerd zou worden en onder Justitie zou ressorteren, dat de heer van 't Sant de leiding zou hebben. Het initiatief daartoe is piet van Justitie, maar naar ik mij met stelligheid meen te herinneren van Defensie uitgegaan. Het doet ook weinig ter zake, daar volkomen e-nsgerigheid bestond. Als Minister van Justitie nam ik op mij het vereiste K.B. te ontwerpen, ter goedkeuring voor te dragen aan H.M. de Koningin en vervolgens de dienst in werking te stellen.

Ik merk hierbij op, dat noch van Buitenlandse Zaken noch van Defensie een suggestie is uitgegaan ezn andere figuur dan de

heer van 't Sant met de leiding te belasten. Mij wordt thans gevraagd; waarom is niet een der militairen in die tijd met de leiding belast. Wet antwoord daarop moet luiden: de heer van 't Sant had ons vertrouwen, hij werd de geschikte man geoordeeld, zijn persoon waarborgde goede samenwerking met de bondgenoten. De naam van generaal van Oorschot is in die tijd althans tegenover mij niet gehoemd. Ik ben overtuigd, dat al ware deze figuur naar voren gebracht, het in die tijd uitgesloten zou zijn geweest hem met succes de opdracht te verlenen.

De heer van 't Sant heeft zich met grote toewijding aan de taak van de Inlichtingendienst gegeven. Men realiseert zich echter de moeilijkheden, waarvoor deze dienst geplaatst werd. Enkele daarvan vermeld ik:

a. in 1940/1941 was er grote schaarste aan krachten, geschikt voor uitzending;

b. de Nederlandse Regering was op deze situatie niet voorbereid, ervaring op het gebied van ondergrondse arbeid, zoals dat toen geëist werd, was ternauwernood opgedaan;

c. het primaire van het verkrijgen van inlichtingen met het oog op de oorlogvoering was zonder meer begrijpelijk;

d. de technische uitrusting moest goeddeels van de Britten komen, van wier medewerking wij in de aanvang geheel afhankelijk waren.

Niettegenstaande deze moeilijkheden gelukte het de leiding van de dienst belangrijke inlichtingen te verschaffen. Tamelijk spoedig echter had een voorval plaats, dat niet aan de dienst te wijten was, maar op het verdere verloop remmend heeft gewerkt: de gevangenneming van de heer van Hamel op het Tjeukemeer in Friesland.

Mijn herinneringen aan de arbeid van de heer van 't Sant gedurende de korte tijd, dat hij chef van de Inlichtingendienst is geweest, zijn bepaald gunstig; hij was voorzichtig, hij had hart voor degenen, die uitgezonden werden, hij was correct in de administratie van de dienst. In overleg met de Engelsen is door mij zelfs contact bevorderd met Noren en Belgen, die door de leiding van onze dienst hun inzichten wensten te verhelderen.

Het heengaan van de heer van 't Sant heeft dan ook niets te maken met grieven tegen zijn arbeid op dit gebied. Dat heengaan staat in verband met wantrouwen, dat tegen zijn persoon begon te rijzen. Het werd gevoed, doordat de heer van 't Sant als politiemans mede te maken had met de internering van Nederlandse onderdanen. In 1940 is (begrijpelijkerwijze) die internering in Engeland t.o.v. alle nationaliteiten, de Engelsen inclusief, rigoureuus geweest.

Herhaaldelijk is deze zaak in het Lagerhuis besproken en op de duur is een veel mildere toepassing gekomen. Door deze interneringen kwam de Nederlandse Regering voor de plicht te staan op te komen voor Nederlandse onderdanen, die h.i. ten onrechte als gevaarlijk werden beschouwd.

Bovendien liet in de aanvang, door de omvang dezer zaak, de wijze, waarop geïnterneerd werd, veel te wensen over. Sommigen gingen op den duur de h.i. te weinige voortvarendheid van de heer van 't Sant om bepaalde geïnterneerden vrij te krijgen of zijn h.i. te zwakke tegenstand tegen de neiging personen, die nog vrij waren, te interneren, toeschrijven aan persoonlijke overwegingen. Ik kan uit de eerste hand verzekeren, dat dit vermoeden ongegrond is. In alles heeft in deze de heer van 't Sant mijn sanctie gehad en ik ben verantwoordelijk.

De tegenstelling is uitsluitend te verklaren door het feit, dat vanzelfsprekend bij Justitie veiligheidsoverwegingen een zeer belangrijke rol speelden. De ontstane fricties zijn op den duur opgeheven, doordat de heer van Boeyen belast werd speciaal met de sociale positie der geïnterneerden en daarbij tevens mede zijn oordeel over de kwestie van de gewenstheid van al of niet vrijlaten kon geven. Dit heeft uitnemend gewerkt. Maar het wantrouwen tegen de heer van 't Sant was eenvoudig niet geheel weg te nemen. Met bezwaard hart heb ik daarom zelf een zeker initiatief genomen de heer van 't Sant na betrekkelijk korte diensttijd van zijn functie bij de C.I.D. te ontheffen. Hij heeft zich als getrouw landsdienaar bereidwillig geschikt. Toen hem in een persoonlijk onderhoud de moeilijkheid, die het (overigens ongerechtvaardigd) gebrek aan vertrouwen in zijn persoon voor het Kabinet meebracht, werd uiteengezet, vroeg hij binnen 24 uur ontheffing uit zijn functie. Ik heb de heer van Boeyen vervolgens verzocht deze tak van dienst voor zijn rekening te nemen, die daartoe bereid was. De heer van 't Sant werd in gemeen overleg opgedragen bepaalde gevallen nog af te wikkelen, maar zijn taak liep ten einde. De heer van Boeyen ver-

klaarde zich uitdrukkelijk bereid later in overleg met mij te overwegen op welke wijze de heer van 't Sant, die niet ontslagen werd wegens onbekwaamheid, compensatie kon worden verleend door zijn positie bij de politie, los van de C.I.D., te verhogen.

Ik mag hieraan toevoegen, dat ik na het aftreden van de heer van 't Sant minstens driemaal personen, die uit Nederland waren ontsnapt en die bereid waren zich te offeren voor het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, in audiëntie heb ontvangen, die mij met klem van redenen verzochten de inlichtingendienst toe te vertrouwen aan de heer van 't Sant, in wie zij een onbeperkt vertrouwen hadden en die naar hun oordeel en als persoon en als deskundige alle kwaliteiten bezat om de zaken naar wens te doen verlopen.

Tot zover de heer van 't Sant en de inlichtingendienst.

Het wantrouwen tegen de heer van 't Sant is ook na zijn ontslag uit de dienst helaas blijven doorwerken. Ik kon meer dan eens vaststellen dat men hem invloed op allerlei beslissingen toekende. Ik ben door mijn positie in de gelegenheid geweest meer dan eens mij te vergewissen, dat men zich totaal vergiste, maar ik heb dit uiteraard in vele gevallen ook niet kunnen doen, hetgeen allerminst betekent, dat men daarom terecht wantrouwen koesterde.

Wel is een en ander aanleiding geweest, mede in verband met berichten, die uit Nederland kwamen, de figuur van de heer van 't Sant aan scherp onderzoek te onderwerpen. Hiermede staat in verband de bevoegdheid, door mij verleend aan de heer ir. Warners, over deze zaak te rapporteren. Gedurende dit onderzoek, dat met zorg is verricht, is het o.a. voorgekomen, dat de heer Warners mij eens (het betrof een kleine aangelegenheid, die ik mij niet meer in details herinner) verklaarde: „U vertrouwt de heer van 't Sant, maar op dat punt heeft hij u toch misleid“. Ik heb daarop gereageerd met woorden van de volgende strekking: „als juist blijkt, wat u mij mededeelt, ben ik inderdaad misleid, ik kan dat echter niet zomaar aannemen, ga de zaak nog eens grondig na“. Enige tijd later deelde de heer Warners mij mede: „mij is thans gebleken door nader onderzoek van het dossier, dat van misleiding niet de geringste sprake is, want de door hem gegeven inlichtingen blijken precies te kloppen met de stukken, een eigenhandig door u opgesteld schrijven, dat ik nog in het dossier vond, heeft mij daarin de bevestiging gegeven“. Het spreekt vanzelf, dat dergelijk resultaat er toe bijdroeg mijn oorspronkelijk gunstig oordeel over de heer van 't Sant te bevestigen.

Het rapport-Warners, dat mij vlak na diens vertrek werd overhandigd, is door mij gelezen en bovendien in handen gesteld van de heer van Haersma de With. De heer van 't Sant is na bespreking met H.M. de Koningin en krachtens Hoogstderzelver opdracht een afschrift ter hand gesteld. De heer van Haersma de With en ik kwamen beiden, onafhankelijk van elkander, tot de conclusie, dat er geen reden was naar aanleiding van dit rapport iets te ondernemen, daar het eigenlijk slechts op onderstellingen gebouwd was. Het rapport werd gesept en ik acht het onjuist het thans te voorschijn te halen.

Ik meen te weten, maar durf zulks niet met stelligheid te zeggen, dat de heer van 't Sant bij H.M. ontheffing uit zijn particuliere functies heeft gevraagd, maar dat H.M. het verzoek niet heeft ingewilligd.

Intussen is later een uiterst scherp nader onderzoek bevorderd, toen nog eens ernstige mededelingen uit bezet gebied ons bereikten. Ook dit bracht geen belasting voor de heer van 't Sant mede. Persoonlijk verwijt ik mij zelf nog, dat ik door deze gang van zaken een tijdlang de heer van 't Sant heb verdacht in een bepaalde zaak (welke ik niet mag vermelden, daar zij buiten de sfeer van het parlementaire onderzoek valt), invloed ten kwade te hebben uitgeoefend, terwijl ik later ongezoekt plotseling de conclusie moest trekken, dat ik ten onrechte verdenking had opgevat. Ik haal dit voorval aan om te doen zien hoe gemakkelijk wantrouwen gewekt werd, doordat de wolf in kwaad gerucht stond.

Ik heb reeds vermeld, hoe ik getracht heb door een samenspreking (ik heb dat meer dan eenmaal toegepast) bestaand wantrouwen weg te nemen en hoe deze poging op mislukking uitliep.

Mijn eindoordeel (en ik heb indertijd de heer van 't Sant toegezegd dit zonedig in Nederland duidelijk en in het openbaar uit te spreken) is: de heer van 't Sant was een trouw dienaar van H.M. de Koningin, politiek volkomen betrouwbaar, toegewijd aan de rechtvaardige zaak, waarvoor wij stredden, overtuigd, dat het een strijd op leven en dood gold, waarin van compromissen geen sprake mocht zijn.

In zijn ambtelijke functie heeft hij uitnemende kwaliteiten vertoond en met toewijding gewerkt. Zijn persoonlijkheid en enkele trekken, die hem als inlichtingenman kenmerkten, hebben, begrijpelijkerwijs, wel eens bevorderd dat derden schuw tegenover hem gingen staan, dit mag er echter niet toe leiden conclusies te trekken, die voor deze dienaar van Koningin en vaderland ten onrechte belastend zijn.

Ik meen te weten, dat mijn oordeel gedeeld werd door de heer *Beelaerts van Blokland*, Vice-President van de Raad van State, door wijlen de heer *van Tets van Goudriaan*, Directeur van het Kabinet van H.M. de Koningin en door Dr. *Kasteel*, een tijdlang mijn particulier Secretaris, alle drie figuren, die veel met de heer *van 't Sant* te maken hebben gehad."

53645. De heer **Koersen**: U hebt gezegd: er waren verschillende desiderata bij de Engelsen en de Nederlanders met betrekking tot de inlichtingendienst. Zij wensten hoofdzakelijk militaire inlichtingen. Het initiatief is van Defensie uitgegaan. Zijn dit geen aanwijzingen, dat dit eigenlijk meer in de richting van Defensie had gelegen dan van Justitie, ook b.v. een K.B. daarvoor te ontwerpen en de leiding daarvan te hebben?

A. De Engelsen hadden, afgedacht van onze wensen, gelegenheid zelf daarvoor maatregelen te nemen. Er heeft altijd naast de uitzending, waarmede wij te maken hadden, bestaan de uitzending door de Engelsen. Het was ons er om te doen een eigen dienst te hebben. Het ging in het begin bij alle kleinere geallieerden, die in Londen zetelden, stroef. Dat is ook begrijpelijk. De Engelsen moesten de gehele apparatuur verschaffen en beschikten alleen over de gegevens, die nodig waren. Wij hadden niets.

53646. De **Voorzitter**: Ook wij hadden in de eerste plaats belang bij militaire inlichtingen.

A. Ja, d.w.z. wij

De **Voorzitter**: De Nederlandse Regering in Londen. Het was oorlog.

A. De Nederlandse Regering in Londen was in oorlog. Neemt u b.v. de kwestie van de Rijnaken. Dat zouden de Engelsen zonder intermediair van de Nederlanders kunnen uitzoeken. Het was onze bedoeling daarbij „a finger in the pie" te hebben, maar daarnaast was voor ons van belang de gehele situatie in Nederland.

53647. De heer **Koersen**: Ik kan mij voorstellen, dat voor een militair als Minister *Dijxhoorn*, zeker in die periode, het accent meer lag op de militaire inlichtingen.

A. De gedachte van het Koninklijk besluit — U moet het goed begrijpen — is niet verwerkelijk. Het is anders gelopen, want toen kwam de samenspreking met de Engelsen, maar de gedachte van het Koninklijk besluit was eigenlijk: er blijft een dienst van Defensie, er blijft een dienst van Buitenlandse Zaken, er blijft een dienst van Justitie, maar die van Justitie is de kop. Daar zat dus niet achter: gij, Defensie, moet niet een inlichtingendienst hebben.

53648. De heer **Koersen**: Maar die kwam dan te staan onder de heer *van 't Sant*, en dat is voor een militaire inlichtingendienst wel een typische figuur. Vindt u ook niet?

A. De chef van de Engelse inlichtingendienst was ook een generaal, maar, laat ik zeggen, een generaal van het slag, zoals zij in later tijd zoveel waren gemaakt.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zo'n namaak-generaal.

A. Dat hangt eigenlijk van de persoon af. Nog eens, toen dit werd ingesteld, stonden de papieren van de heer *van 't Sant* goed; dat staat zo vast als een huis.

53649. De heer **Koersen**: Dan blijft het nog verrassend, dat het initiatief om een en ander onder Justitie en niet onder Defensie te stellen, van Defensie, van de militairen zou zijn uitgegaan.

A. Dat verraste mij ook. Inderdaad, dat geef ik toe, maar daarom liep die conferentie zo gemakkelijk. Dat er te voren niets geen moeite over was geweest, kan ik daarom met stelligheid zeggen, omdat ik, toen het Koninklijk besluit er kwam en het op een gegeven ogenblik bij de heer *van Angeren* belandde, het verwijt kreeg — ik was altijd

zeer open tegenover mijn secretaris-generaal — Nou, dat had u niet buiten mij om moeten doen! Daaruit valt aan te tonen, dat er voor die tijd niets over deze kwestie aanhangig was geweest tussen Justitie en Defensie; anders moest de heer *van Angeren* die dingen weten. Ik krijg dus zeer stellig de indruk, dat mijn hooggeachte oud-collega de heer *Dijxhoorn* ex post inbrengt iets, dat inderdaad op het ogenblik, waarop hij het nu stelt, niet heeft plaats gevonden. Dat is mijn indruk, maar ik ben ook menselijk. Ik zou zeggen: Daarin vergis ik mij niet.

53650. De heer **Koersen**: Is het ook mogelijk, dat door bepaalde activiteiten van bepaalde medewerkers van de heer *van 't Sant* bij de internering die aversie tegen de heer *van 't Sant* is ontstaan, omdat men dacht, dat hij dat persoonlijk deed?

A. Dat geloof ik niet. Dit keerde zich tegen de heer *van 't Sant* en, laat ik er maar bij zeggen, tegen mij ook.

53651. De heer **Koersen**: Wie had hij toen als zijn naaste medewerkers?

A. Ik meen een mijnheer *Vrinten*, maar dat weet ik niet met zekerheid. Een paar van die mensen kende ik, maar ik durf het niet met zekerheid zeggen. Men nam het echter niet de heer *van 't Sant* kwalijk, men nam het mij kwalijk. Ik herinner mij zeer goed, een geval, dat ik zo goed kan begrijpen, dat de heer *van 't Sant* in tegenwoordigheid van een van de Ministers zeide: Die mensen, die mochten toch eigenlijk wel geïnterneerd worden. Nu bleken dat vrienden te zijn van die collega van mij. Die sprong op, maar bij mij werkte het gevoel: Hoe zit dat met deze mensen? Dat mogen wij weleens weten, want zo was de situatie in 1940. Er werden duizenden geïnterneerd en toen de tendenz kwam: de Nederlanders moeten vrij, wat ik ook wel juist vond, werkte bij ons de factor security first.

53652. De heer **Koersen**: Was in de beginperiode de heer *Steen-gracht van Moyland* reeds werkzaam bij de heer *van 't Sant*?

A. Met zekerheid durf ik het niet zeggen. De naam komt mij wel bekend voor.

53653. De heer **Koersen**: Hebt u hem persoonlijk gekend?

A. Ik denk, dat ik hem ontmoet heb, maar mijn herinnering is verflauwd.

53654. De heer **Koersen**: Weet u niet meer welke speciale werkzaamheden hij deed?

A. U moet niet vergeten: Ik had zoveel werkzaamheden! Dit was bij wijze van spreken een uit vele.

53655. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei in het begin van het verhoor, dat u met de heer *de Geer* niet gesproken had over de benoeming van de heer *van 't Sant*, dat het gern Kabinetszaak geweest was. Nu hoor ik uit het begin van uw nota, dat u wel met de heer *de Geer* gesproken hebt over de opdracht om het Koninklijk Huis te beveiligen. Is dat toen niet verder besproken?

A. Dat is in de Ministerraad als hint van de Minister-president aan mij gegeven. En daar heb ik natuurlijk uitvoering aan gegeven. Dat heeft tot dit resultaat geleid.

53656. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was toen zijn benoeming tot hoofd van de inlichtingendienst nog niet aan de orde?

A. Toen niet.

53657. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom was het in die tijd uitgesloten aan generaal *van Oorschot* die opdracht te geven?

A. Het staat voor 100% vast, dat het uitgesloten was, maar vraagt u mij niet waarom.

53658. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Verderop in uw nota heeft u gezegd, dat de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 als hoofd van de C.I.D. ontslag gevraagd heeft. Hij is daarna gebleven om enkele zaken af te wikkelen. Daarna staat er iets in over overgang naar de Politie-Buitendienst. Hoe is dat gegaan?

A. De heer *van 't Sant* bleef aan het Departement verbonden, maar de Afdeling Politie ging over — het was een nominale overgang — naar Binnenlandse Zaken.

53659. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Tot wanneer heeft dat geduurd?

A. Ik meen tot kort nadat de heer *van Angeren* Minister van Justitie is geworden, maar dat durf ik niet met al te grote zekerheid zeggen.

53660. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe was de verhouding tussen de heer *van 't Sant* en de heer *Derksema*?

A. Oorspronkelijk was de verhouding chef en tweede man; daarna heeft de heer *van Boeyen* de dienst overgenomen en was de heer *Derksema*, tijdelijk althans, de chef.

53661. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bedoelt van de Centrale Inlichtingendienst, maar later, in 1942, is de heer *Derksema* geworden hoofd van de Politie-Buitendienst. Hoe was daarbij toen de positie van de heer *van 't Sant*?

A. Ik heb de idee, dat de heer *van 't Sant* daarmee geen bevoegdheid had. Dat zal de heer *van Angeren* het beste kunnen weten.

53662. De **Voorzitter**: Het is u natuurlijk ook bekend, dat de heer *van 't Sant* in de oorlog 1914/1918 gewerkt heeft voor de Engelse inlichtingendienst. Nu heeft in deze verhoren nogal eens een rol gespeeld het verhaal, dat de heer *van 't Sant* uit dien hoofde van de Engelsen een zeer groot bedrag, genoemd wordt £ 25.000, zou hebben gekregen. Was u dat bekend?

A. Dat was mij niet bekend.

53663. De **Voorzitter**: Hebt u het in Engeland niet van Engelsen gehoord? Hebt u het o.a. niet gehoord van *Anthony Eden*?

A. Absoluut niet. Ik heb het niet van *Anthony Eden* gehoord.

53664. De **Voorzitter**: Maar wel van andere Engelsen?

A. Er staat in het stuk van mij: ik ben van bepalde Engelse zijde — het is verbazend jammer, dat de heer *van Haersma de With* u geen inlichtingen kan geven, want deze kwestie heb ik volledig samen met hem behandeld — onder de indruk gebracht, dat de heer *van 't Sant* op een bepaald tijdstip na 1919 zeer goed betaald was. Conform mijn gewoonte heb ik dit met de betrokkene opgenomen in tegenwoordigheid van de heer *van Haersma de With*. Daaruit is de eerste frictie tussen de heer *van 't Sant* en mij voortgevloeid. Ik heb ernstige redenen aan te nemen, dat de indruk, waaronder de heer *van Haersma de With* en ik verkeerden, nl. „vriend, jij hebt geld van de Engelsen aangenomen, dat is bedenkelijk”, niet juist was en dat voor mij daaraan terecht ernstige twijfel is gerezen op een later toevallig tijdstip.

53665. De **Voorzitter**: Dus u had de mededeling in die zin wel van een Engelse autoriteit gekregen?

A. Ja, inderdaad, maar een omschrijving, hoe dit in elkaar zat, is mij daarvan niet verstrekt. Ik heb het als volgt gedaan. Ik heb gezegd tegen de heer *van Haersma de With*: nu ben ik toch ongerust, want mij is dit gezegd.

Natuurlijk heeft men in oorlogstijd — het was een fiduciaire kwestie, dus zeer belangrijk — te doen met betrouwbare mensen en niet betrouwbare figuren. Er waren in die tijd woederlijke hekkenspringers. Ik zal de Engelsman, die mij, niet opzettelijk, maar zo — hoe zal ik het zeggen — toevallig deze uitlating heeft gedaan, bij mij op de lunch vragen; jij komt er bij en ik breng het gesprek er weer op. Dit is geschied en toen heeft die Engelsman, wiens naam ik niet mag noemen, zakelijk precies dezelfde uitlating gedaan als tegenover mij.

53666. De **Voorzitter**: Was dat een Engelsman van de inlichtingendienst?

A. Neen. U moet niet vergeten, dit speelt eventueel, als dat geld zou zijn gegeven, veel vroeger. Dat lag anders. Het was beslist niet een man van de inlichtingendienst. De heer *van Haersma de With* en ik hebben de heer *van 't Sant* daarover gezamenlijk ondervraagd en

de heer *van 't Sant* heeft het terstond pertinent bestreden. Ik vertel dit nu hier, maar niemand heeft geweten, dat het zo is gegaan. Men kon toen misschien merken, dat de heer *van 't Sant* enigerinatr het vertrouwer: van de Minister-President had verloren, en men zat naar allerlei oorzaken te zoeken. Later heb ik dezelfde persoon weer gesproken en later heb ik de heer *van 't Sant* nog eens gevraagd hoe alles in elkaar zat. Toen dacht ik: het is voor mij zeker, dat de heer *van Haersma de With* en ik toen een verkeerde conclusie trokken. Zo is het gegaan.

53667. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke verklaring gaf de heer *van 't Sant* u?

A. Dat weet ik niet meer. Dat durf ik niet met zekerheid zeggen.

53668. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval begrijp ik er uit, dat de Engelsman, die u dat heeft verteld, hij mag dan geen man van de inlichtingendienst zijn geweest, toch ook niet de eerste de beste Engelsman was.

A. Neen.

53669. De **Voorzitter**: Het was dus een man met een verantwoordelijke positie.

A. Het werd niet gezegd in denigrerende toon, maar als de meest natuurlijke zaak van de wereld; intussen, u begrijpt, wij gingen over een ambtenaar van ons geen debat aan met een outsider.

53670. De **Voorzitter**: U hebt dat gehoord van een Engelsman in een verantwoordelijke positie. Hier zijn enige verklaringen afgelegd, waaruit blijkt, dat ook andere Engelsen daarvan op de hoogte waren en daaraan uiting hebben gegeven tegenover Nederlanders. Daarnaast is ook door een paar getuigen gezegd, dat u dit zelfde ook is medegedeeld door de heer *Laming*. Ik mag daarvan misschien als voorbeeld nemen de verklaring, welke is afgelegd door de heer *Sluysen*. Deze heeft in dit verband verklaard, dat de heer *Laming* zich tot hem had gewend en daarbij het volgende had gezegd:

„Ik ben volgens een overeenkomst tussen de Nederlanders en de Engelsen verplicht deze man van alles op de hoogte te houden, maar ik weet zeker, dat de heer *van 't Sant* in de jaren van 1914 tot 1913 zich niet heeft gedragen op een wijze, die mij aanleiding zou kunnen geven hem belangrijke geheimen toe te vertrouwen.”

De heer *Sluysen* voegde daaraan toe:

„Hij heeft deze ietwat vage omschrijving duidelijker uitgesproken dan ik thans doe, maar laat de heer *Laming* het u liever zelf vertellen.”

Ik heb toen gezegd:

„Heeft hij het gepreciseerd met een bedrag? Er is hier een bedrag genoemd. Het zou van belang kunnen zijn, dit te verifiëren.”

Hierop antwoordde de heer *Sluysen*:

„Ik wil er van af zijn of het 20 of 25 duizend pond sterling was. Hij zeide: „Ik vertik het. Ik ben een te goed vriend van de Nederlanders en een te goed Engelsman om dat te doen.””

Nu was het blijkbaar de bedoeling van de heer *Laming*, dat de heer *Sluysen* dat aan u zou mededelen, en dat vond de heer *Sluysen* een nogal moeilijke onderneming. Hij zegt daaromtrent:

„Ik heb daarop de heer *Laming* gezegd, dat het mij beter leek, wanneer hij deze kwestie persoonlijk verder behandelde. Ik zei hem: „U staat, wat betreft de behartiging van de Nederlandse belangen, boven elke twijfel verheven; *van Kleffens* kent je goed. Wat belet je, zelf naar *van Kleffens* te gaan? Ik heb de indruk, dat het de ernst van de zaak verkleint, wanneer ik of een ander de boodschap overbreng.”

Laming heeft mij later gezegd: „Ik ben bij *Gerbrandy* geweest.” Hij heeft mij van dat gesprek uitvoerige mededelingen gedaan. Laat *Laming* dat zelf vertellen. Het is 3 jaar geleden en ik weet ook niet of wat ik uit de tweede hand zou vertellen een woordgetrouw verslag is.

Kort daarna is *Laming* naar Beyrouth gestuurd. Als ik toen in 1940 had geweten, wat ik nu weet, dan had ik *Laming* geadviseerd, helemaal niet naar *Gerbrandy* te gaan, omdat ik moet aannemen, dat deze van die mening omtrent de heer *van 't Sant*

reeds volkomen op de hoogte was, de beschuldiging had onderzocht en onjuist had bevonden, want anders had men immers al dadelijk maatregelen genomen. Inmers, bij het proces te Neurenberg is gebleken, dat bij de stukken ook een nota was — niet van *von Ribbentrop*, maar door een van de Ministers aan *Hitler* uitgebracht —, waarin ook de naam van *van 't Sant* voorkwam."

Dit komt dus hierop neer — en dat wordt door één of meer andere getuigen ook gezegd —, dat *Laming* u zou hebben gewaarschuwd over de kwestie van de 25 duizend pond en dat het gevolg van die waarschuwing is geweest, dat de heer *Laming* is weggestuurd.

A. Dat is helemaal niet juist. De kwestie, die ik bedoel, speelt zich af in 1944.

53671. De **Voorzitter**: De mededeling, die u toen hebt gekregen. Maar nu vraag ik u of u niet reeds vroeger dit verhaal van de heer *Laming* te horen hebt gekregen.

A. Daarvan herinner ik mij niets. Mijn indruk is wel, dat de heer *Laming* niet bepaald een bewonderaar van de heer *van 't Sant* was.

53672. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus hij heeft er wel met u over gesproken?

A. Hier niet over. Daarvan herinner ik mij althans niets. Dan moest het nu tij mij bovenkomen. Voor het eerst is de mogelijkheid verondersteld door de heer *Warners*.

In 1944 kreeg ik een bepaalde mededeling, die mij verontrustte. Toen is die bespreking van *Haersma de With-Gerbrandy-van 't Sant* gevolgd. Er waren twee andere te goeder naam en faam bekendstaande mensen, van wie ons op de meest stellige manier verzekerd werd, dat zij van de Engelsen in de oorlog 1914/1918 op grond van bewezen diensten belangrijke bedragen hadden gekregen. Ik heb ook mensen gesproken, die het hoogst normaal vonden.

53673. De **Voorzitter**: Dit verhaal schijnt te Londen wel doorgedrongen te zijn. Wet is door verschillende getuigen naar voren gebracht. Ik heb hier b.v. het verhoor van de heer *Spoelstra*, u beter bekend onder de naam den *Doolaard*. Hij zegt van *Laming*:

„Hij is plotseling naar Beyrouth verdwenen, nadat prof. *Gerbrandy* een bezoek had gebracht aan *Churchill* en had gezegd: De heer *Laming* moet er uit, met hem kunnen wij niet samenwerken."

A. De heer *Spoelstra* weet waarschijnlijk meer dan er gebeurd is.

53674. De **Voorzitter**: Dat bezoek aan *Churchill* met de mededeling uwerzijds, dat *Laming* van Nederlandse kant ongewenst geacht werd, heeft niet plaats gehad?

A. Ik heb met de heer *Churchill* wel besprekingen gevoerd, ook wel over de moeilijkheden van onze dienst.

53675. De **Voorzitter**: De vraag is of bij die besprekingen aan de orde is geweest het punt, dat het van Nederlandse zijde gewenst werd geacht, dat de heer *Laming* uit het werk zou verdwijnen.

A. Dat zou ik zo zeker niet durven zeggen.

53676. De **Voorzitter**: Dat het niet of dat het wel gebeurd is?

A. Dat het wel gebeurd zou zijn. Dit is negen jaar geleden gebeurd. In 1941 heb ik besprekingen gehad met de heer *Churchill* over de samenwerking op het gebied van de inlichtingendienst.

53677. De **Voorzitter**: De heer *Laming* had geen vertrouwen in de heer *van 't Sant*. Hij zeide: de heer *van 't Sant* heeft zich in de periode 1914/1918 laten betalen: mensen, die zich laten betalen, acht ik niet voldoende betrouwbaar.

Er was dus geen samenwerking tussen de heer *van 't Sant* en de heer *Laming*. Welke is nu de suggestie, die in deze mededeling wordt geuit? Dat de heer *van 't Sant* een dusdanige vertrouwenspositie bij de Nederlandse Minister-President had, dat, toen de heer *Laming* met die mededeling over de heer *van 't Sant* bij de Minister-President kwam, deze heeft gezegd: dat ga ik aan de baas van *Laming*, aan *Churchill* mededelen, en dat dit tot gevolg heeft gehad, dat *Laming* er uit moest. Daarop komt het neer.

53678. De **Voorzitter**: Dan is de vraag: is dat juist of niet?

A. Zoals u het zegt, is het niet juist. Het kan niet juist zijn. Zodra u spreekt over de positie van de heer *Laming*, bent u op een terrein van de inlichtingendiensten, waarmee ik niet direct te maken had. Dan heb ik, eerlijk gezegd, niet een concrete voorstelling, wat dit precies was.

53679. De **Voorzitter**: Ik heb niet de indruk, dat de heer *Laming* met de Secret Intelligence Service te maken had.

A. Daarin kan ik mij vergissen.

53680. De **Voorzitter**: Hij had te maken met S.O.E. of de voorloper er van. Daarbij hoorde hij thuis. Hij had te maken met de contacten met de verzetsmensen, met de sabotage. Ik weet op het ogenblik niet precies, op welk moment S.O.E. is opgericht, maar als S.O.E. in 1941 reeds bestond, was de heer *Laming* werkzaam bij S.O.E. Hij is opgevolgd door *Blizzard*. Hij was dus bij S.O.E. of een voorloper er van. De heren *Laming* en *van 't Sant*, dat stond zo vast als een huis, konden niet met elkaar opschieten. Dat is zeer duidelijk. Dit is dus het beeld, dat hier wordt gegeven. Vandaar dat die kwestie van die beloning een rol speelt.

A. Maar, zoals ik u zeg, ik wist van de financiële kwestie, als ik het zo noemen mag, pas af in 1943 of 1944.

53681. De **Voorzitter**: Het feit, dat de heer *Laming* u zou hebben gewaarschuwd, moet dus zijn gebeurd vóór zijn vertrek eind 1941 naar het nabije Oosten, want degene, die dit mededeelde, legt een verband tussen die waarschuwing en zijn vertrek. Dat de heer *Laming* u dat toen al heeft medegedeeld, is dus niet juist?

A. Dat staat mij in het geheel niet voor de geest. Dat *Laming* — ik heb met hem zeer weinig contact gehad — mij iets ten nadele van de heer *van 't Sant* zou hebben gezegd, gaat er bij mij wel in. Ik bedoel, ik kreeg niet de indruk, dat de verhouding tussen hen zo goed was, maar ik beschouwde beiden als mensen, toegewijd aan de goede zaak, die grieven tegen elkaar hadden.

53652. De **Voorzitter**: En dat uwerzijds bepaalde stappen zouden zijn gedaan bij *Churchill* om de heer *Laming*.....

A. Oin speciaal de heer *Laming* te ontslaan?

53683. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien heeft *Churchill* de consequentie getrokken.

A. Dat zat ik even bij mij zelf te denken. Welke invloed heeft mijn bespreking gehad? Ik moet er echter even bij zeggen, dat ik de positie van de heer *Laming* eigenlijk niet kende. Ik geloof zeker niet, dat bepaalde grieven tegen een bepaalde persoon onderwerp van bespreking zijn geweest.

53684. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* kende de opvattingen van de heer *Laming* wel; hij wist, dat deze tegenover hem zo stroef als iets was.

A. Had de heer *van 't Sant* met hem te maken? Is dat zo?

De **Voorzitter**: Ook in die tijd zullen de diensten van S.O.E. en S.I.S. toch steeds wel iets met elkaar te maken hebben gehad. Het schijnt inderdaad tussen die twee Engelse diensten niet altijd even vlot te hebben gelopen.

A. Ik leef niet — maar het is 8, 9 jaar geleden — onder de indruk, dat onze diensten veel in de heer *Laming* zouden hebben te maken gehad.

53685. De **Voorzitter**: Neen, maar het zou toch wel zeer wenselijk zijn geweest, als die beide diensten, die beide zich bezighielden met het uitzenden van agenten naar Nederland, iets van elkaar wisten.

A. Nu bestond er een zekere rivaliteit.

53686. De **Voorzitter**: Ja, precies.

Er is ons gebleken, dat op een gegeven moment bij de Veiligheidsdienst, dus de dienst van de heer *Derksema*, de gedragslijn is gevolgd, dat de mededelingen van Engelandvaarders met betrekking tot

de opvattingen en geruchten in Nederland over de heer *van 't Sant* niet meer in de processen-verbaal werden opgenomen. Is U dat bekend?

A. Neen.

53687. De **Voorzitter**: Waar komt die opdracht dan vandaan? Er moet toch een opdracht toe gegeven zijn!

A. En die is zeker niet uitgevoerd!

53688. De **Voorzitter**: Zij is, voor zover onze inlichtingen strekken, wèl uitgevoerd.

A. Daar weet ik niets van, maar dat zou de heer *Derksema* u kunnen zeggen.

53689. De **Voorzitter**: De vraag is of er u iets over bekend is.

A. Niets.

53690. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrepen heb, is het zo geweest, dat onder de C.I.D. het Departement van Defensie nog een eigen inlichtingendienst zou hebben gehad.

A. Dat was de gedachte toen, de point de départ.

53691. De **Voorzitter**: Maar dat is toch niet veel geweest, heb ik begrepen.

A. Neen, dat is juist. Daarom heette het ook de C.I.D.

53692. De **Voorzitter**: Wat wist u in die tijd van de Flitspuit?

A. Niet meer dan wat de heer *Sluysen* mij daarvan vertelde. Het kwam ter sprake bij onze besprekingen over Radio-Oranje.

53693. De **Voorzitter**: Het werd nogal geheimzinnig behandeld.

A. Ja.

53694. De **Voorzitter**: Dus u wist alleen, dat uit Engeland iets dergelijks werd uitgezonden, maar welke instantie het precies deed, wist u niet?

A. Neen.

53695. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* maakte, sprekende over *Hamel*, de opmerking, dat er een afspraak tussen u en hem zou hebben bestaan, dat *van Hamel* de inlichtingendienst te Londen van hem zou overnemen, als hij zou zijn teruggekomen.

A. Dat is weleens genoemd.

53696. De **Voorzitter**: Welke was de reden, dat de heer *van 't Sant* is afgetreden en dat hij in Augustus 1941 vervangen is door de heer *Derksema*?

A. Bezwaren tegen zijn persoon, het feit, dat bij bepaalde mensen een sterk wantrouwen zich tegen hem optoonde. De heer *Beelaerts van Blokland* was altijd bitter gestemd, wanneer hij het merkte, en in nog sterkere mate de heer *van Tets van Goudriaan*, alsook dr. *Kasteel* en anderen, die veel met hem te maken hebben gehad en die zetr voor hem geporteerd waren.

53697. De **Voorzitter**: Was het zo, dat, toen in Augustus 1941 de heer *Derksema* waarnemend hoofd van de C.I.D. werd, men eigenlijk tot die figuur van waarnemend hoofd is gekomen, omdat men toen al op zoek was naar een geschikte persoon om de leiding over te nemen?

A. Ja.

53698. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft gezegd, dat de heer *Derksema* zolang contact met hem moest houden totdat hij te paard zat. Kan dat juist zijn?

A. Mogelijk heeft de heer *van Boeyen* met mij besproken, dat de heer *van 't Sant*, hoewel uit de functie ontheven, ter beschikking bleef om de heer *Derksema* te helpen.

53699. De **Voorzitter**: Wij komen nu al geleidelijk in de belangrijke en grote problemen van de inlichtingendienst. Het is ons gebleken, dat er eigenlijk in de periode van de heer *Derksema* ook al vrij grote strubbelingen met de Engelsen waren, nl. in die zin, dat er

van uitzending onder de heer *Derksema* ook al niet heel veel meer is gekomen, omdat hij zeide: zo gaat het niet; ik wil mede een stem in het kapittel hebben, ik wil weten, wat er precies gebeurt. Hebt u er al iets van gemerkt, dat de heer *Derksema* dat standpunt innam?

A. Ik heb met hem niet te maken gehad. Toen stond het onder de heer *van Boeyen* en deze bemoeide zich intensief — dat heb ik nooit gedaan — met de techniek van de inlichtingendienst. Een van de redenen, waarom de dienst was overgegaan aan de heer *van Boeyen*, was ook, dat de vulnerabiliteit zou schaden de positie van de Minister van Justitie als Minister-President. Wat de heer *van 't Sant* werd aangewreven, viel tot op zekere hoogte op mij terug; het is dus verstandig, dat een ander nu die hele zaak neemt. Dat was dus ook aanleiding, dat ik geen contact zocht, laat ik zeggen, met de heer *Derksema*, hoogstens met mijn collega, de heer *van Boeyen*.

53700. De **Voorzitter**: Maar later is het toch anders geworden? Later bent u zich toch zeer intensief gaan bemoeien met de inlichtingendienst onder de heer *de Bruyne*?

A. Dat wil zeggen niet met de techniek van het geval. Dat komt in een later verhoor nog wel aan de orde en dan kan ik u natuurlijk inlichten, hoe de vork aan de steel zit. Uit de aard der zaak verloor ik echter de gang van zaken bij de inlichtingendienst in de periode 1941, overgang 1942 wat uit het oog.

53701. De heer **Koersen**: Had het niet meer voor de hand gelegen, dat de Centrale Inlichtingendienst naar Oorlog was gegaan dan naar Binnenlandse Zaken?

A. De heer *van Boeyen* was tegelijk Minister van Oorlog a.i.

53702. De **Voorzitter**: Dat had natuurlijk niet behoeven te beletten, dat de dienst onder Oorlog was gekomen. Dan was hij, zij het ad interim, toch onder de heer *van Boeyen* gekomen.

Nu echter de vervanging van de heer *Derksema* door kolonel *de Bruyne*. Ik heb het zó begrepen, dat kolonel *de Bruyne* niet uit Indië is teruggeroepen voor de inlichtingendienst, maar voor het Bureau Vooroereiding Terugkeer.

A. Ja. Over uw vraag van vroeger heb ik nog eens mijn herinneringen opgescherpt. Nu meen ik, dat het zó kan worden gezegd: Er was iemand nodig voor het Bureau Voorbereiding Terugkeer en toen heeft de heer *Furstner* tegen mij gezegd: daarvoor heb ik in Indië die en die man; zullen wij die niet laten komen? Dat is gebeurd. Bij de leiding van het Bureau Vooroereiding Terugkeer is de kolonel gestuit op het belang van de Inlichtingendienst. Het is bij mij een ogenblik blijven hangen, alsof hij voor die inlichtingendienst uit Indië was teruggeroepen, maar dat is niet juist. Hij is voor het Bureau Voorbereiding Terugkeer teruggeroepen en daaruit is voor hem voortgevloeid die inlichtingendienst. Hij zeide: Dat is nu zo belangrijk, mijn bureau en die inlichtingen hangen nauw samen.

53703. De **Voorzitter**: Toen is er dus een soort personele unie gekomen, doordat hij ook hoofd van de C.I.D. werd.

A. Zo is het, meen ik, gegaan.

53704. De **Voorzitter**: Men was toen aangeland in begin 1942. Het leiderschap van de inlichtingendienst had al heel wat moeilijkheden opgeleverd. U had eerst gehad de heer *van 't Sant*, die grote moeilijkheden heeft opgeleverd voor de Regering, omdat zijn persoon bezwaren ontmoette; toen hebt u gehad de heer *Derksema*, die niet de positie had om leider van die dienst te zijn. Daarna kwam de heer *de Bruyne*, die volgens onze inlichtingen een voortreffelijk officier was, maar geen vakman op het gebied van de inlichtingen. Dit is het punt, waar wij steeds omheendraaien: het beleid, dat de Nederlandse Regering heeft gevoerd met betrekking tot de leiding en de toerusting van de inlichtingendienst. Voor de leiding was zonder enige twijfel een geschikte man aanwezig in de persoon van de heer *van Oorschot*

A. Geen kwestie van!

De **Voorzitter**: die in 1944 van stal werd gehaald om de wagen uit de modder te rijden en die dit voortreffelijk heeft gedaan. Dan komt er bovendien bij, dat men het apparaat niet voorzien heeft van deskundige mensen, want ten opzichte van de heren *Lieftinck* en *Schilp* mag misschien ook gelden, dat het voortreffelijke officieren waren, maar zij waren geen inlichtingenmensen. Het is ons duidelijk gebleken, dat zij van de techniek van het vak, van de codes,

van het transport, van de radiotechniek en al dergelijke dingen niet voldoende op de hoogte waren. Ik geef gaarne toe, dat de Engelsen de Nederlanders er buiten hielden, maar als er deskundige mensen hadden gezeten, hadden zij althans de Nederlandse Regering kunnen wijzen op het belacq van die dingen. De deskundigen, die aanwezig waren, werden echter niet gebruikt. Er waren bij de marine op dat ogenblik — wij hebben ons er van vergewist — deskundigen op het gebied van de radiotechniek. Er waren buiten bezet gebied ook code-experts. Er was zelfs een code-expert, die thans een leidende functie in Nederland op dit gebied heeft, die in die tijd een poos buiten dienst is gesteld. Het bureau heeft gewerkt met mensen, die op hun eigen terrein zonder enige twijfel voortreffelijke mensen waren, maar niet deskundig op het gebied van de inlichtingen. Dit punt is van groot belang.

A. Mijns inziens is uw voorstelling van zaken geheel onjuist en houdt geen rekening met de omstandigheden, waaronder gewerkt werd. U moet niet vergeten, dat de inlichtingendienst zich heeft ontwikkeld gedurende de oorlog in die zin, dat de strakke houding van de Engelsen, toen de zaak langzamerhand ging lopen, gemakkelijker werd en dat het totaal onbillijk is om b.v. het feit, dat in 1944 generaal *van Oorschoot* — het is misschien juist te zeggen de heer *Klijzing* — tot betere resultaten kwam, als maatstaf te gebruiken. Dan had, zo dunkt mij, het vroeger ook wel gekund, maar in 1944 waren de verhoudingen totaal anders. Daar is bijna geen gebied geweest, waar men met zo grote ernst gezocht heeft naar de right man in the right place. U kunt nu zeggen, dat dat in den beginne niet gelukt is, maar ook toen is dat telkens met de meeste ernst onderzocht. De stelling: maar hoe kortzichtig is het geweest niet generaal *van Oorschoot* dadelijk te kiezen, is in schrille tegenspraak met de verhoudingen van 1940 en transposeert geheel ten onrechte een situatie van 3 à 4 jaar later naar de beginperiode.

53705. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk, dat generaal *van Oorschoot* niet voor die functie in beschouwing is genomen, niet omdat men zeide: hij is niet voldoende geschikt voor die functie, maar op grond van andere motieven, o.a. de kwestie van het Venlo-incident. Dat heeft generaal *van Oorschoot* op de achtergrond gehouden.

A. Dat is ook buitengewoon belangrijk. Ik kon in 1940 de man van het Venlo-incident daar eenvoudig niet neerzetten.

53706. De **Voorzitter**: Ik denk, dat u, wanneer u over veertien dagen het verslag van de commissie over het Venlo-incident leest, dadelijk zal worden, dat de commissie daar anders over denkt. Zonder enige twijfel had generaal *van Oorschoot* iets te maken met het Venlo-incident, maar de oorzaak van zijn aftreden is veel meer geweest het feit, dat de Nederlandse Regering tegenover de Duitsers iemand heeft willen desavoueren. Daarvan is generaal *van Oorschoot* min of meer het slachtoffer geworden.

A. Ik doe geen aanval op generaal *van Oorschoot*, maar ik kan met de meeste stelligheid verzekeren, dat het volmaakt uitgesloten was in 1940, 1941 of 1942 met generaal *van Oorschoot* als hoofd van de dienst voor de dag te komen. Dat is een bewering, die men in 1949 doet, maar ik kan u uit de eerste hand verzekeren, dat het uitgesloten was.

53707. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Men heeft hem toch wel goedgeacht om aan het hoofd van de militaire missie in Mei 1940 naar Londen te gaan. Dat was toch ook een vertrouwenspositie en een bewijs, dat men deze man toen wel als een geschikte persoon beschouwde om aan de Engelsen inlichtingen te geven.

A. Dat kan ik niet beoordelen. Dat is natuurlijk beschouwd als de way-out.

53708. De **Voorzitter**: Maar een way-out, die in de richting van samenwerking met de Engelsen ging. Als men hem naar China had gestuurd, was het wat anders geweest.

A. Ik wil in geen enkel opzicht een aanval op generaal *van Oorschoot* doen. De heren van die dienst zijn in 1939 door Justitie duchtig gewaarschuwd. Als men naar Justitie geluisterd had, was het nooit tot het Venlo-incident gekomen. Ik wil hieraan één algemene opmerking toevoegen. U hebt mij gevraagd naar allerlei persoonlijke aangelegenheden, die tot bepaalde incidenten leidden. Dit zou de indruk kunnen vestigen, dat er als maar moeilijkheden waren. Natuurlijk waren er wel fricties en moeilijkheden, die zijn er altijd, maar er was tevens een regelmatige toewijding der betrokkenen tot hun moeilijk werk.

Het verhoor wordt geschorst tot 20 uur 's avonds en op het vastgestelde uur hervat.

53709. De **Voorzitter**: Ik heropen het verhoor. Wij waren hedenmorgen gekomen tot het optreden van de heer *de Bruyne* als chef van de C.I.D. Wij hebben besproken, hoe hij eerst hoofd van het B.V.T. was geworden en dat hij in Februari 1942 de C.I.D. er bij kreeg. De heer *de Bruyne* zegt:

„Ik heb mij hiertegen ernstig verzet, want ik meende aan mijn functie van hoofd B.V.T. meer dan een voldoende dagtaak te hebben. Men zei mij echter, dat er geen andere geschikte personen voor aanwezig waren. Men heeft mij daarom benoemd tot tijdelijk hoofd; zodra er een geschikte man zou worden gevonden om mij te vervangen, zou dit gebeuren.”

Het is inderdaad merkwaardig, dat na het verdwijnen van de heer *Derksema*, die in Augustus 1941 waarnemend hoofd was geworden, zo luidt immers de tekst van het desbetreffende Koninklijk besluit, in Februari 1942 optrad de heer *de Bruyne* niet als hoofd, maar als tijdelijk hoofd van de C.I.D. Deze geeft daarvoor dus de verklaring, dat hij eigenlijk voor die functie niet zoveel voelde, omdat hij aan het B.V.T. meer dan een voldoende dagtaak meende te hebben, dat men echter zeide, dat er geen andere geschikte personen voor aanwezig waren, en hem daarom tot tijdelijk hoofd benoemde. Stemt het overeen met uw herinnering, dat het zo is gegaan?

A. Dat hij tot tijdelijk hoofd werd benoemd, herinner ik mij niet meer, maar als de heer *de Bruyne* dat zegt, neem ik dat uit de aard der zaak aan. De kwestie was deze. De zaak ressorteerde onder Minister *van Boeyen*. Minister *van Boeyen* hield zich persoonlijk intensief bezig met de kwestie van de inlichtingen, omdat wij allen, hij en ik ook, van oordeel waren, dat dat voor ons van het grootste belang was. De heer *van Boeyen* werd ziek en moest een zware operatie ondergaan; hij heeft lang gelegen in het ziekenhuis. De dienst was dus, juist doordat wij een Minister hadden, die zich persoonlijk met de zaak intensief bezighield — ik had dat indertijd niet gedaan —, onthand en toen hebben wij omgezien naar de mogelijkheid om in die behoefte op andere wijze te voorzien; daaruit is op advies van de heer *Furstner*, die zeide: „daarvoor is de heer *de Bruyne* naar mijn mening geschikt”, voortgevloeid, dat wij het oog vestigden op kolonel *de Bruyne*. Dat was dus een ernstige poging om een goede chef aan de top van de dienst te krijgen.

53710. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *de Bruyne* hierbij een uitlating gedaan, die enigszins merkwaardig is in het licht van hetgeen wij vanmorgen hebben besproken.

Ik vroeg hem:

„Zou de C.I.D. dan weer onder u weggaan of zou de nieuwe man dan onder u komen, zodat toch bereikt zou zijn, dat C.I.D. en M.V.T. in één hand waren?”

Hierop antwoordde hij:

„Het zou een man zijn, die volkomen zelfstandig zou komen te staan. Het zou een zeer hoge positie hebben moeten zijn. Ik heb gepleit voor verschillende vooraanstaande Nederlanders in Londen, o.a. de heren *van Bylandt* en *van Vredenburg*. Ik heb gewezen op de aanwezigheid in Londen van experts op het gebied van de inlichtingendienst als generaal *van Oorschoot* en de toenmalige overste *van de Plassche*. Men accepteerde deze candidateri niet. Ik ging er mede door ook de C.I.D. te behandelen.”

A. Ik weet van de mededelingen over de heer *van de Plassche* of van generaal *van Oorschoot* niets af. Dit is mij als zodanig in het geheel niet gezegd of gerapporteerd. Flauw herinner ik mij, dat weleens even genoemd zijn ook mensen van Buitenlandse Zaken. U moet het zo zien, Mijnheer de Voorzitter, dat men met ernst mensen zocht, die helemaal aan de top konden staan. Ik weet niet meer, hoe ik gereageerd heb. Als men nu aan mij vroeg, of de heer *van Bylandt* geschikt was om deze functie te vervullen, dan zou ik nóg geneigd zijn te zeggen, dat ik dat niet zou aandurven, hetgeen niets te maken heeft overigens met de uitnemende qualiteiten van de heer *van Bylandt*.

53711. De **Voorzitter**: Is de heer *van Vredenburg* ook genoemd in die periode?

A. Dat kan wel zijn. Buitenlandse Zaken had ook te maken met de zaak van de inlichtingen, dus acht ik dit mogelijk. Of die persoonlijk aan mij genoemd is, herinner ik mij niet. Eerlijk gezegd, betwijfel ik het, maar dat doet niets af aan het feit, dat in een onderhoud tussen admiraal *Furstner* en de heer *de Bruyne* deze misschien is genoemd. Dat weet ik niet.

53712. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft nog een merkwaardige uitspraak gedaan, die ook weer verband houdt met hetgeen wij vanmorgen hebben besproken.

„Toen de Minister-President en de admiraal mij opdroegen de leiding van de C.I.D. op mij te nemen, werd ik samengebracht met *Rabagliatti*. Bij dat onderhoud was ook aanwezig de heer *van 't Sant*. Daar maakte ik voor het eerst kennis met *Rabagliatti*. Waarom de heer *van 't Sant* aanwezig was, wist ik op dat moment niet. Er werd gezegd, dat er een zeer nauwe samenwerking bestond tussen *Rabagliatti* en *van 't Sant* en dat zij als het ware vrienden waren. Na afloop van de besprekingen is mij door de Minister-President gezegd, dat hij het op prijs zou stellen, als ik de heer *van 't Sant* wilde beschouwen als mijn chef achter de schermen. Hiertegen heb ik geprotesteerd.”

Ik heb toen gevraagd: „Heeft de heer *Gerbrandy* dat met zoveel woorden gezegd?”

Hierop antwoordde hij met: Ja. Ik vroeg toen: „Had dat alleen betrekking op de C.I.D.?” en hierop zei hij eveneens: Ja.

A. Dat is te sterk gezegd. Toen de dienst overging aan de heer *Derksema*, liepen er bepaalde gevallen, en er werd afgesproken, dat de heer *van 't Sant* deze zaken zou afwikkelen, natuurlijk in gemeen overleg. Ik acht het dus mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat op het moment, toen kolonel *de Bruyne* de taak van de C.I.D. overnam, er, laat ik het zo uitdrukken, nog een staartje daarvan aanwezig was en dat in die kwestie, maar speciaal in die en die alleen, in overleg met de heer *van 't Sant*, die deze zaken geheel had opgezet, zou worden gehandeld, hetgeen natuurlijk vanzelfsprekend was.

53713. De **Voorzitter**: Er was inderdaad een zaak nog steeds lopende, een zaak, waarbij de heer *van 't Sant* nauw betrokken was, en dat is het punt, waar ik nu op kom, nl. de operaties van *Hazelhoff Roelfzema*.

A. Precies, Mijnheer de Voorzitter.

53714. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* zegt, dat u zou hebben gezegd, dat hij de heer *van 't Sant* moest beschouwen als zijn chef achter de schermen.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, daar is geen kwestie van. Ik kan u dat nl. verzekeren, omdat ik zelfs tegen de mensen, die nog als na-oogst onder het regiem van *'t Sant* vielen, persoonlijk uitdrukkelijk heb gezegd: Denkt er om, kolonel *de Bruyne* is de chef. Ik heb dat zeer nadrukkelijk gezegd, opdat de eenheid in de dienst niet zou worden verbroken.

53715. De **Voorzitter**: Dan de activiteit van *Hazelhoff Roelfzema*. Daarbij komen enige punten aan de orde, welke ik gaarne met u wilde bespreken. In de eerste plaats is één van de opdrachten geweest, dat hij contact moest zoeken in Nederland met de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* en dat hij die moest meebrengen. Het beeld, dat wij van een en ander hebben gekregen, is, dat *Hazelhoff Roelfzema* in het verband van de dienst van de heer *Derksema* geen plaats heeft kunnen krijgen en ook niet heeft willen hebben. Dat blijkt duidelijk uit zijn verklaring, want hij had nogal wat bezwaren tegen de heer *Derksema*. Aan de andere kant is ons gebleken, dat *Hazelhoff Roelfzema* is opgetreden in nauw overleg met de heer *van 't Sant* en ook met u. Het verzoek aan de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* heeft natuurlijk een kant, welke geheel buiten de inlichtingendienst omgaat, nl. een algemene, politieke kant. Ik zou het dus zeer op prijs stellen, als u zoudt willen vertellen, hoe die gedachte is ontstaan en welke de motieven daarvan waren.

A. De motieven waren: kunnen wij in Londen ook representatieve figuren krijgen uit Nederland ter versterking van het gehele hier aanwezige apparaat. Dat is al die jaren door een punt van overweging geweest, zowel wat Nederland betreft als later wat Indië betreft. Toen is er gezegd: wat Nederland betreft, zal het dan nodig zijn zijn keuze te bepalen. Daarbij zijn verschillende personen, als ik het zo mag zeggen, de revue gepasseerd: *Wiardi Beckman*, *Vorrink*, *Tielens*, de burgemeester van 's Hertogenbosch, de heer

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen was het nog de heer *van Lanschot*.

A. Neen, dan is het niet den Bosch. Het was een overste; hij is ook in de West geweest, *van Slobbe* heette hij; verder prof. *Rutgers* en dergelijke figuren. Toen is dus gezegd: „maar als wij nu een poging willen aanwenden, behoren wij ons te beperken; men kan niet

met vijf, zes of zeven mensen tegelijk in zee gaan”. Toen is de keuze gevallen op de heer *Wiardi Beckman* en de heer *Tielens*.

53716. De **Voorzitter**: Wat zag men te Londen in het verschiet voor de heer *Tielens*?

A. Dat durf ik niet zeggen. De gedachte was: Laten zij eerst maar eens overkomen, dan kan men nader zien.

53717. De **Voorzitter**: De heer *Tielens* heeft geweigerd aan het verzoek gevolg te geven?

A. Ik heb na de bevrijding de heer *Tielens* gesproken en hij heeft mij medegedeeld — dat wist ik in Engeland niet —, hoe het, wat hem betreft, gelopen is. Hij vond, dat men aan de Duitsers behoorde mede te delen, dat hij ontheffing van zijn belofte wenste en dat hij pas aan het verzoek gevolg zou kunnen geven, wanneer hij.....

53718. De **Voorzitter**: Het erewoord bedoelt u?

A. Ja..... daarvan werkelijk ontslag had gekregen. Dat heeft ten gevolge gehad, dat hij net de termijn verspeelde, waarbinnen het mogelijk was om naar Londen te komen. Ik meen, dat de heer *Tielens* mij dit in 1945 heeft medegedeeld. Hij is dadelijk bij mij gekomen en heeft gezegd: „Ik kom mij even bij u voorstellen; u hebt indertijd die poging aangewend en nu wil ik uiteenzetten, dat het niet aan onwil kan worden geweten, dat ik toen niet ben gekomen. Zo en zo zit het in elkaar.”

53719. De **Voorzitter**: Het is ons gebleken, dat ook nadien en gedeeltelijk ook nog in dezelfde tijd er nog verschillende andere opdrachten zijn gegeven aan agenten om soortgelijke contacten te zoeken in Nederland. Met name is ons dat gebleken ten aanzien van het contact, dat gezocht moest worden met de heer *Vorrink*. Jhr. *de Jonge* b.v. had opdracht contact te zoeken met de heer *Vorrink*. Dat lag waarschijnlijk in hetzelfde kader als hetgeen u op het ogenblik vertelt?

A. Alleen moet ik er bij zeggen: de opdracht, waarmee ik persoonlijk te maken heb gehad, is tenslotte alleen die geweest met betrekking tot de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens*.

53720. De **Voorzitter**: Er zijn nog andere pogingen tot contact met de heer *Vorrink* geweest. De parachutist *Dessing* had zulk een opdracht. Dit is echter buiten de Nederlandse Regering om gegaan. Dat is een zaak geweest, waarvoor zich in het bijzonder ook de Engelse Labourparty had geïnteresseerd en waarvoor de heer *Sluysers* als introductiemiddel het bekende portretje had verstrekt. Van die opdracht is het gevolg geweest, dat *Schreieder* later met een tweede portretje heeft kunnen penetreren in het Nationaal Comité. Van de opdracht van de heer *de Jonge* om contact te zoeken met de heer *Vorrink* hebben wij echter de indruk, dat deze ook is uitgegaan van de Nederlandse Regering.

A. Als u de naam noemt van de heer *de Jonge*, herinner ik mij wel het feit van zijn uitzending, niet het feit van een opdracht.

53721. De **Voorzitter**: Hebt u er wel enige bemoeienis mee gehad?

A. Ik persoonlijk niet.

53722. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat het een van de andere leden van de Regering is geweest, die deze opdracht aan de heer *de Jonge* heeft gegeven?

A. Dat acht ik mogelijk. Er zal wel overleg zijn gepleegd. Over die dingen werd overleg gepleegd. Ik herinner mij dat echter niet. Ik herinner mij wel, dat de naam van de heer *Vorrink* een van de namen was, waarbij men reide: Kunnen wij die persoon niet in Londen krijgen? Ik ben om zo te zeggen aan de heer *Vorrink* niet toe gekomen.

53723. De **Voorzitter**: Nu was de figuur, welke was ontstaan in de periode-Derksema uit een organisatorisch oogpunt wel enigszins wonderlijk, hoewel er, als men doordringt in de omstandigheden en de personen, om wie het ging, misschien wel een zekere verklaring voor is te vinden. Ik bedoel dit: *Hazelhoff Roelfzema* had, zoals het ons is medegedeeld door verschillende getuigen en ook door hem zelf, hierbij in sterke mate de steun van de heer *van 't Sant*, van *Rabagliatti* en, zoals hij zegt, ook van de Nederlandse Minister-President.

A. Ja, dat geval van *Hazelhoff Roelfzema* zeker.

53724. De **Voorzitter**: Organisatorisch lag het natuurlijk in zoverre enigszins vreemd, dat er was een C.I.D. en dat de chef van die dienst, toen de heer *Derksema*, daar eigenlijk buiten stond. Met het oog op hetgeen wij van die omstandigheden nu hebben gehoord, is het misschien enigermate te begrijpen, hoe het is gebeurd, maar organisatorisch was het natuurlijk vreemd.

A. U moet één ding niet vergeten. Zoals de zaken toen lagen, zoals ik u ook reeds zeide, bemoeide Minister van *Boeyen* zich persoonlijk met de inlichtingendienst. De heer van *Boeyen* was dus met alles op de hoogte. Natuurlijk werd de heer van *Boeyen* door mij volledig op de hoogte gehouden van de gang van zaken, de opdracht-*Hazelhoff Roelfzema*, want het was nog een continuatie van het régime van 't *Sant*, maar de heer van *Boeyen* was de verantwoordelijke Minister en dat is dus herhaaldelijk besproken.

53725. De **Voorzitter**: Hebt u echter de indruk, dat het feil, dat de ambtelijke leiding van de C.I.D. hier buiten stond of buiten is geraakt, ook verband hield met het feit, dat die inlichtingendienst ambtelijk nog niet het hoofd had, dat men zich voorstelde, dat die dienst moest hebben?

A. Dat durf ik niet zeggen. De heer van *Boeyen* had sterk, hoe wel Minister zijnde, de opvatting: ik zal dat varkentje wel wassen. De figuur *Derksema* — ik wil geen enkel kwaad woord zeggen — was geen sterke figuur. Men had toen dus een Minister, die zich zeer voor de zaak interesseerde en zijn best deed, en hij was wel met alles op de hoogte, hij had persoonlijk contact met *Rabagliatti*.

53726. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: mede door het feit, dat de Minister, onder wie de dienst ressorteerde, door u geheel op de hoogte was gesteld van deze operaties en die Minister zelf ook persoonlijk contact had met de Engelse instantie, welke het aanging, kwam het, dat de persoon van het toenmalige hoofd op de achtergrond geraakte?

A. Dat acht ik mogelijk; dat lijkt mij heel logisch. Wanneer u mij vraagt of ik dat uit eigen wetenschap kan verklaren, dan moet u niet vergeten, dat de dienst niet meer onder mij ressorteerde. Ik had dus alleen met de opdracht-*Hazelhoff Roelfzema* te maken, uit dien hoofde met de heer van 't *Sant* en uit dien hoofde met de heer van *Boeyen*.

53727. De **Voorzitter**: De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft verteld, dat hij op een gegeven moment — dat blijkt uit zijn verklaring en uit de rapporten, die hij heeft opgemaakt —, toen hij met de zaak wilde beginnen, geen dag en geen nacht meer kon wachten. De heer *Hazelhoff Roelfzema* was een impulsief, voortvarend jongmens. Hij heeft ons verteld, dat, toen hij op een gegeven moment bepaalde dingen wilde bespreken, de heer *Derksema* heeft gezegd: „Ik ga met vacantie, dus dan zul je een week, of zolang als ik weg ben, moeten wachten." Hij heeft verklaard, dat de Minister-President toen zou hebben ingegrepen en gemaakt zou hebben, dat de heer *Derksema* van zijn voornemen om weg te gaan, moest afzien. Dit zou ook de mogelijkheden van samenwerking niet bevorderd hebben. Dit is natuurlijk een betrekkelijk klein voorval, dat voor hem van grotere betekenis is geweest dan voor u.

A. Dit moet dan gebeurd zijn, doordat ik dit de heer van *Boeyen* heb gerapporteerd. *Hazelhoff Roelfzema* is bij mij geweest en heeft gezegd: „Dat en dat doet zich voor; wilt u daaraan aandacht schenken?" Direct met de heer *Derksema* heb ik mij niet bemoeid.

53728. De **Voorzitter**: Toen hebben zich daarna geweldige moeilijkheden voorgedaan, mede naar aanleiding van deze zaak, met de heer *de Bruyne*.

A. In deze toestand trof dus de heer *de Bruyne* de situatie aan.

53729. De **Voorzitter**: En toen is er een groot conflict ontstaan tussen *Rabagliatti* en de heer *de Bruyne*, een conflict eerst over deze operaties, dat zijn hoogtepunt vond aan het slot, toen *Tazelaar* en *Dogger* waren teruggekomen. De heer *de Bruyne* had *Hazelhoff Roelfzema* gelast, dat, wanneer *Tazelaar* en *Dogger* aankwamen, dezen direct bij hem gebracht moesten worden, doch op een gegeven ogenblik bemerkte hij, dat zij reeds enige dagen te Londen waren en dat zij reeds bij verschillende autoriteiten waren geweest, o.a. bij de Minister-president. Dat heeft hij vreselijk hoog opgenomen en hij heeft ontheffing van zijn functie gevraagd. Herinnert u zich die terugkeer van *Tazelaar* en *Dogger*?

A. Flauw. Er bestond bij de terugkeer van mensen uit Nederland, in het algemeen uit het buitenland, het systeem — een onbillijk

systeem — bij de Engelse dienst: allereerst in onze handen, primair bij ons. Ik kan dat bevestigen, omdat ik, dit wetende, indertijd ogenblikkelijk de heer van *Heuven Goedhart*, direct, zonder intermediair van de Engelsen, bij mij wilde hebben, fris uit Nederland. U begrijpt, daarvoor is onder die omstandigheden veel te zeggen: Wie het eerste gegeven heeft, heeft het gave gegeven. Om dat te bereiken, heb ik mij gewend tot mr. *Churchill* en heb gezegd: Ik vind het zo belangrijk, dat ik deze man allereerst krijg en dat hij niet gaat door uw dienst. kunt u daarvoor zorgen? Hij heeft mij via een officier de heer van *Heuven Goedhart* direct in mijn huis bezorgd; hij heeft de hand er aan gehouden. Hoe sterk intussen werkte de neiging van de Britse diensten, ook weer begrijpelijk, om het eerste verse bericht te hebben, blijkt uit het feit, dat de heer van *Heuven Goedhart* een paar dagen later het verzoek kreeg: Wij willen gaarne een paar inlichtingen van u hebben, wilt u even meegaan? Toen hebben zij hem alsnog meegenomen naar de Patriotic School. Toen deze mensen — dat begrijp ik — dus zo uit het buitenland kwamen, was er de neiging: wij moeten hen hebben. Nu weet ik niet precies, hoe dat zit, maar ondanks het bevel van mijn hooggeachte vriend, kolonel *de Bruyne*, een zeer disciplinair man, zijn blijkbaar deze mensen dus toch vastgehouden, waarschijnlijk doordat *Rabagliatti* een te zwakke figuur was om het tegen te houden.

53730. De **Voorzitter**: Ja, maar toen zij eenmaal uit de Engelse sfeer waren, zo heb ik begrepen, zijn zij nog niet direct bij kolonel *de Bruyne* gekomen, maar zijn zij in de Nederlandse sfeer eerst nog bij bepaalde instanties, waaronder ook wordt genoemd de Minister-President, geweest. Men zou dus tot de conclusie moeten komen, dat in dit geval de Nederlandse Minister-President eveneens zeer sterk de neiging had: ik moet hen fris bij mij hebben.

A. Ongetwijfeld zal ik dit hebben gezegd, maar het zou niet in mijn hoofd opkomen om te zeggen: met voorbijgaan van de kolonel.

53731. De **Voorzitter**: Toch schijnt het zo geweest te zijn, dat kolonel *de Bruyne* dat pas later heeft vernomen.

A. Dat weet ik niet. Ik stond op het standpunt: *de Bruyne* is chef van de inlichtingendienst; hem komt toe, wat hij noodzakelijk vindt. Daarin heb ik hem gesteund.

53732. De **Voorzitter**: Weet u nog, hoe de verhouding was tot de groep-*Hazelhoff Roelfzema*, nadat kolonel *de Bruyne* als hoofd van de inlichtingendienst was opgetreden? Ten tijde van de heer *Derksema* was het duidelijk, dat zij volkomen onafhankelijk opereerden, maar hoe was het van Februari tot Mei 1942, toen kolonel *de Bruyne* hoofd van de dienst is geweest?

A. Ik heb telkens gezegd — ik herinner mij, dat de mensen een keer bij mij zijn gekomen om zich te beklagen —: U ressorteert onder de kolonel, denkt er om; u kunt grieven hebben, die kunt u bij mij kenbaar maken en die zal ik met de betrokken Minister — dat was eerst de heer van *Boeyen*, maar die is ziek geworden; toen was het de heer *Furstner* — of de kolonel bespreken, maar denkt er om: hij is de chef.

53733. De **Voorzitter**: Het schijnt echter — *Hazelhoff* en de zijnen waren al een lange tijd gewend aan dat zelfstandig opereren —, dat het hun niet gemakkelijk is gevallen om zich in dat verband te schikken. Men krijgt tenminste de indruk, dat zij ook in die periode af en toe vrij zelfstandig hebben geopereerd.

A. Volgens mijn herinnering bestond er een zekere neiging om dat te doen. Sterker durf ik het niet zeggen. Ook nu nog is mijn herinnering deze, dat zij enig beklag hadden — ik weet niet of het juist is — of de kolonel *de Bruyne* wel alles zo aanvoelde als noodzakelijk was.

53734. De **Voorzitter**: Ja, zij hadden bepaalde klachten; zij vonden b.v., dat op het bureau van de kolonel de zaken niet werden behandeld zoals het met dergelijke geheime zaken diende te geschieden. Zij beklagden zich er over, dat, wanneer zij b.v. een operatie bij Katwijk gingen doen, de kaart van Katwijk en de omgeving in het kantoor hing, waar iedereen in en uit liep. Zo was er nog een geval, dat mij echter op het ogenblik niet voor de geest staat.

A. Dat wist ik niet. Ik heb dit niet speciaal op het oog, maar wel iets in deze geest. Ik heb mij echter altijd op het standpunt gesteld, dat de kolonel de chef was en dat hij moest beslissen. Ik kon wel moeilijkheden bespreken, maar ik kon niet tornen aan de disciplinaire verhoudingen.

53735. De Voorzitter: Van dat geval met *Tazelaar* en *Dogger* zegt de heer *de Bruyne* het volgende:

„Deze jongelui zijn in Engeland aangekomen en een paar dagen volkomen op straat geweest — naar *Hazelhoff Roelfzema* zelf verklaarde: volkomen doelbewust en tegen mijn orders in —, omdat *Rabagliatti* zulks wenste. Ik heb toen *Rabagliatti*, zoals u begrijpt, daarover gesproken en ik heb dit onmiddellijk gerapporteerd aan admiraal *Furstner* en de Minister-President. De heer *Rabagliatti* beriep zich er steeds op, dat dit gebeurd was met machtiging van de Minister-President. De Minister-President ontkende dat tegenover mij, zodat ik daar zat met de pertinente verklaring van deze voor mij volkomen onbetrouwbare Engelsman en de ontkenning van de zijde van de heer *Gerbrandy*. Dat was een onmogelijke situatie, die tot de allerraarste vertoning ten huize van de Minister-President aanleiding heeft gegeven, toen deze probeerde de zaak in het reine te brengen. De Minister-President gaf een beschouwing over de moeilijkheden, die er tussen *Rabagliatti* en mij bestond. Dat was echter wel een dermate rooskleurige weergave van datgene, wat er in werkelijkheid was voorgevallen, dat ik daarna verzocht zelf te mogen zeggen, wat er voorgevallen was. Toen is de Italiaanse Engelsman telkens driftig opgestaan en heeft gezegd, dat ik hem „insulted” en dat ik gern begrip had van „allied co-operation”. De heer *Gerbrandy* heeft mij later dikwijls verweten, dat ik het op een dergelijke crue manier heb gedaan. Ik beschouwde de heer *Hazelhoff* als officier, onder mijn bevel gesteld, zij het dan op een zeer vreemdsoortige wijze, zoals alleen in de Londense verhoudingen kon voorkomen. Er is nooit een Minister van Oorlog in betrokken geweest. Ik geloof, dat hij nog geen officier was. Ik heb horen zeggen, dat de verwijzing naar de Krijgsraad nooit doorgegaan is, omdat de Minister van Oorlog zijn benoemingsbesluit niet geconstrigneerd had.”

Dit is dus de lezing van de heer *de Bruyne*.

A. Dat scheelt niet zoveel. Er is een conferentie bij mij geweest, omdat ik bemerkte, dat er moeilijkheden waren tussen de Engelse dienst en de Nederlandse dienst. Die wilde ik uit de weg ruimen. Hoe dat precies is verlopen, weet ik niet meer, maar ik zal inderdaad een relaas hebben gegeven, voor zover de feiten mij bekend waren, en daarop heeft de heer *Rabagliatti* — daarop komt het neer — gereageerd met: „Ik ben volkomen bereid om met kolonel *de Bruyne*” — daar ging het mij om — „samen te werken en dat te doen naar beste weten en in alle goede trouw.” Vervolgens heeft kolonel *de Bruyne* — ik heb respect voor zijn ouerhartigheid — daarop gereageerd met woorden van de strekking: Dat kan *Rabagliatti* nu wel zeggen, maar ik vertrouw die mijnheer niet, want dat en dat heeft hij mij geleverd. In die geest ging het, Mijnheer de President. Dat was een poging om de fricties tussen de beide diensten weg te krijgen, en als ik het zo mag zeggen: mijn sympathie was aan de zijde van de openhartige kolonel, maar ik vond, dat hij het wel de andere partij, die ongetwijfeld niet geheel vrij uitging, niet gemakkelijk maakte. Zo lag daar de zaak en daardoor, moet ik zeggen, mislukte het dat tot stand te brengen. Dat hangt zo ontzaglijk veel van personen af.

Mag ik dit nog even zeggen? Dit schiet mij nu te binnen. U zegt: De Minister-President had opdracht gegeven, dat die mensen eerst bij hem kwamen. Het schiet mij nu te binnen: dat is een door de heer *Rahaoliatti* verzonnen argument geweest tegenover kolonel *de Bruyne*. Hij trachtte zich te dekken door te zeggen: De Minister-President heeft het gewild.

53736. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: U was daar zo'n beetje het stootblok.

A. Ja, hij stond natuurlijk — laten wij nuchter zijn — ook onder druk. Er is hem gezegd — ik meen, dat die mensen uit Zwitserland kwamen —: Denk er om, dat je hen eerst goed te pakken houdt. Hij heeft zich uit die situatie op een eigenaardige manier gered

Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Over uw rug.

A.en toen getracht mij als autoriteit te gebruiken. Zo zit het. Dat was het punt, dat op mijn kamer ter sprake kwam. Kolonel *de Bruyne* zeide in zijn kloeke Hollandse taal: Vriend, daar lieg je!

53737. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Dat verstond *Rabagliatti* zeker niet? Of zei hij het in het Engels?

A. Hij zei het in het Engels. Ik weet niet de woorden precies meer, maar ik herinner mij de scène van de openhartige kolonel en de zich er uit trachtende te redden Engelsman heel goed.

53738. De Voorzitter: Er is een correspondentie tussen de heer *de Bruyne* en *Kabagliatti* over dit geval. *Rabagliatti* deelt hierin mede, dat hem in Augustus of September 1941 mede door de Minister-President, prof. *Gerbrandy*, verzocht was, een speciale operatie te ondernemen. Dit is dan de opdracht geworden aan *Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema* met het doel om contact op te nemen met bepaalde personen in Nederland en om te trachten dezen naar Engeland over te brengen.

Hij zegt zelfs nog:

„It may interest you to know, that the Prime Minister provided me with special funds to cover the expenses of this operation so that details need not pass through ordinary channels.”

Verder schrijft hij ongeveer het volgende:

„U kunt toch wel begrijpen, dat ik in de eerste plaats die twee afgezanten heb gebracht bij H.M. de Koningin en dr. *Gerbrandy*; u moet dus ook begrijpen, dat de Minister-President mij opdracht had gegeven die twee Nederlanders bij hem te brengen.”

A. Maar u moet goed begrijpen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik geen direct contact had met *Kabagliatti*.

53739. De Voorzitter: *Rabagliatti* zegt echter in deze brief:

„It may interest you to know, that I discussed this whole position with your Prime Minister at the time I took his agents *Tazelaar* and *Dogger* to see him.”

A. Er is een ogenblik geweest in de tijd, dat deze zaak zou starten, dat ik *Rabagliatti* heb gezien.

53740. De Voorzitter: Neen, hij zegt:

„It may interest you to know, that I discussed this whole position with your Prime Minister at the time I took his agents *Tazelaar* and *Dogger* to see him.”

A. Dat weet ik niet

53741. De Voorzitter: Zo is er nog een geval van onenigheid tussen kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti* geweest, waarover wij correspondentie hebben, dat had betrekking op de uitzending van de heer *Broekman*. Daarover is ook veel te doen geweest. Hier doet *Rabagliatti* ook weer een beroep op u.

A. Dat deed hij toen ook. Dat deed hij in dat onderhoud op mijn kamer ook, maar ten onrechte. Dat geval met de heer *Broekman* herinner ik mij niet.

53742. De Voorzitter: Er is zeer veel te doen geweest over de uitzending van de heer *Broekman*. Om echter nog even terug te komen op datgene, waarover wij het zoëven hadden, nl. de contacten, welke moesten worden gelegd met bepaalde politieke personen in Nederland. Dat is in het allereerste begin vanzelfsprekend, want toen was hij er nog niet, buiten kolonel *de Bruyne* om gegaan; hij heeft er, wat de contacten met de heer *Vorrink* betreft, pas veel later iets van gemerkt, nl. toen de telegrammen van de heer *Vorrink* in begin Januari 1943 begonnen over te komen. Ik heb hier nl. een nota van kolonel *de Bruyne*, welke tot titel draagt: „Onderzoek naar het ontstaan van radio-contact met *Koos Vorrink* en de functie vervuld door den heer *M. Sluysen*.” Daarin deelt de heer *de Bruyne* mede, dat hem bij onderzoek gebleken is, hoe een en ander is ontstaan, maar blijkbaar was het voor hem in Januari 1943 een geheel nieuwe zaak. Hij heeft toen ontdekt, hetgeen ik zoëven ook al heb gezegd, dat in een bepaald geval dat contact is uitgegaan van de Engelse „Trade Union Leaders” en de heer *Sluysen* in samenwerking met generaal *Gubbins*. Hij schrijft in deze nota verder, dat van het reeds in April 1942 bestaande radio-contact *Vorrink*—*Rabagliatti* via *de Jonge*, waarover wij het zoëven hadden, geen dezer instanties — dat zijn dan de instanties, waarbij hij zijn licht heeft opgestoken, kennelijk o.a. B.I. — iets afwist. Het was dus voor hem een geheel nieuwe zaak. Het is wel merkwaardig, dat contacten uit Engeland met een Nederlandse politieke persoonlijkheid eensdeels — men denke aan het geval *Dessing* — geheel uit de Engelse sfeer waren ontsproten zonder dat de Nederlandse Regering daarin gekend was, terwijl anderzijds — wat het contact van *de Jonge* betreft — het wel uit de kring van de Nederlandse Regering is gekomen, maar de chef van de inlichtingendienst daarvan niets afwist. Eerst toen in Januari 1943 de telegrammen van de heer *Vorrink* begonnen door te komen — dat waren telegrammen over een besmette lijn, doch dat wist hij toen niet —, merkte de heer *de Bruyne* van deze zaak. Een vrij verwarde en wonderlijke geschiedenis.

A. Daarover kan ik u niet inlichten. Ik ken natuurlijk de kwestie-*Wiardi Beckman—Tielens*, maar de rest ken ik niet.

53743. De **Voorzitter**: Kunt u, wat betreft de contacten met de heer *Vorriink*, voor zover zij niet uit de Engelse sfeer zijn gekomen, maar uit de Nederlandse sfeer, nl. de opdracht aan de heer *de Jonge*, niet vermoeden, wie die opdracht heeft gegeven?

A. Neen. Ik meen — dat zou u de persoon in kwestie zelf moeten vragen —, dat de heer *Sluysen* daarover iets heeft gezegd.

53744. De **Voorzitter**: Die weet alleen van het contact door middel van *Dessing*, dus van het contact via S.O.E.

A. Dat heeft later de heer *Sluysen* mij verteld, maar meer weet ik ook niet.

53745. De **Voorzitter**: U moet goed begrijpen, dat het contact, waarbij de heer *Sluysen* betrokken is geweest, een contact was via S.O.E. De heer *de Jonge* was echter uitgezonden door S.I.S. Dat lag dus in de sfeer van de C.I.D., eventueel in opdracht van een lid van de Nederlandse Regering.

A. Dat kan — dat acht ik heel goed mogelijk — gekomen zijn van Minister van *Boeyen*.

53746. De **Voorzitter**: Dat is denkbaar. Nu een andere kwestie, die van groot belang is. De heer *de Bruyne* heeft verteld — en hij heeft wat dit betreft ook correspondentie overgelegd, die hij in die tijd heeft gevoerd —, dat hij vóór Juni 1942 — dat was het tijdstip, waarop hij met S.O.E. ging samenwerken — onderhandelingen heeft gevoerd over de afbakening van de sfeer van zijn dienst en die van S.O.E. Verder heeft hij medegedeeld, dat hij eisen heeft gesteld en wensen heeft geuit, dat er met de Engelsen niet veel was te beginnen, dat bepaalde dingen zijn ingewilligd, dat de Engelsen echter de verbindingdienst en de transportdienst geheel in eigen hand wensten te houden, hetgeen betekende, dat alles, wat betrekking had op het overzenden van agenten en materiaal, in Engelse handen bleef. Daaronder vielen dus ook de telegrammen, de codes en wat dies meer zij. Dit heeft de heer *de Bruyne* ook aan zijn Minister gerapporteerd, maar dan bleef het daarbij en merkte men er niets meer van. Ik neem graag aan, dat de heer *de Bruyne* alles heeft gedaan om bij de Engelsen te bereiken, wat voor hem mogelijk was, maar men zou de vraag kunnen stellen: Was het niet mogelijk geweest die zaak op een nog hoger niveau op te nemen, haar te beschouwen als een zaak, die op Regeringsniveau moest worden behandeld, met andere woorden: het streven van de heer *de Bruyne* steun te geven in een rechtstreekse stap van de Nederlandse Regering bij de Engelse? Tenslotte is toch gebleken, dat die kwestie van de verbindingdienst het essentiële punt is geweest bij het Engeland-Spiel.

A. Dat zegt u.

De **Voorzitter**: Ja, dat zeg ik.

A. Ik kan u hierover niet inlichten, want dat zal de heer *de Bruyne* aan zijn betrokken Minister gezegd hebben. Wél had ik het gevoel — u noemt 1942 —

De **Voorzitter**: In Juni 1942 is de samenwerking tussen de heer *de Bruyne* en S.O.E. begonnen.

A. In Juni 1942 had ik wel het gevoel: dit loopt niet, zoals het behoort, en daaruit is voortgekomen een opdracht van mij, natuurlijk in overleg met de Ministers: laat speciaal de heer *Lovink* met behulp van de heer *Warners* deze hele zaak bekijken, want het wringt hier en daar en bovendien, wij krijgen niet de gegevens, welke wij wensen.

53747. De **Voorzitter**: Dat was een andere zaak. Men moet twee zaken onderscheiden, nl. het werk van M.V.T. en de M.I.D. enerzijds en het werk van de C.I.D., de inlichtingendienst, anderzijds. Nu had kolonel *de Bruyne* van Februari tot Mei 1942 de inlichtingendienst onder zich gehad; daarop is hij in Mei ontheven van zijn functie bij de inlichtingendienst en kwam deze zonder chef te staan. Ik heb het zo begrepen, dat de taak van de heren *Lovink* en *Warners* was de reorganisatie van de inlichtingendienst, maar die ressorteerde toen niet meer onder kolonel *de Bruyne*; wat deze overhield, was M.V.T. met M.I.D.; dat was de dienst, welke volgens hem verkeerdelijk wel eens wordt genoemd de „sabotagedienst” en welke moet worden gezien als de dienst, welke zich in verbinding moest stellen met de verzetsorganisaties en die had te stimuleren, daaraan materiaal had te

bezorgen en wat dies meer zij. De agenten van kolonel *de Bruyne* hadden zich in het algemeen niet met het inlichtingenwerk bezig te houden; zij hadden opdrachten, welke betrekking hadden op de verzetsorganisaties. De opdracht van de heren *Lovink* en *Warners* heeft dus geen betrekking gehad op het werk van kolonel *de Bruyne*; die opdracht heeft betrekking gehad op de inlichtingendienst, op de C.I.D., en uit die opdracht is voortgevloeid een nieuwe inlichtingendienst, het B.I.

A. Dat ziet u verkeerd.

De **Voorzitter**: Dat is mogelijk.

A. Die had tot onderwerp beide diensten, de stopgezette dienst en de M.I.D., en daarbij zou o.a. een punt van overweging zijn: zullen wij niet volgen het Amerikaanse systeem van niet te hebben twee diensten, maar één gecentraliseerde dienst?

53748. De **Voorzitter**: U bedoelt: inlichtingen en sabotage samen?

A. Samen in één dienst, en daarbij ook overwegen: wie moet dan aan het hoofd van dat geheel staan, moet dat kolonel *de Bruyne* zijn, moet het een ander zijn, maar laten wij ons over dat geheel beraden. Dat kan ik met zekerheid zeggen, omdat het advies heeft geluid: maak het centraal, dus de M.I.D. en de C.I.D. — ik meen, dat zij zo heetten — bij elkaar. Wij noemden dat inderdaad, zoals u zegt, min of meer ten onrechte, want die sabotage had betrekking op de toekomst, „sabotagedienst” en „inlichtingendienst”. Zeer ernstig behoorde te worden overwogen om er één dienst van te maken en zelfs is het besluit geweest om er één dienst van te maken.

53749. De **Voorzitter**: Dat is in ieder geval niet doorgestaan.

A. Dat is tenslotte toch niet doorgestaan, omdat wij zaten met de kwestie van de personen. Overwogen werd om de heer *Warners*, die zich zeer intensief daarmee had beziggehouden, doordat hij mede dat onderzoek leidde, aan het hoofd te plaatsen. Dat is tenslotte niet doorgestaan uit deze overweging: Maar de heer *de Bruyne* is gekomen uit Indië. De heer *Warners* kwam uit Indië, maar wat de C.I.D. betreft, had men zeker iemand nodig, die Nederland kende. De gedachte was: laten wij maar terugkeren tot het systeem van twee naast elkaar werkende diensten, zoals de Engelsen hebben, en aan het hoofd van de C.I.D. iemand plaatsen, die Nederland kent. In dat geval krijgt men die inlichtingen, die nodig zijn, beter en dan is er ook beter begrip — dat was een van de moeilijkheden — voor de situatie in Nederland. Ik heb groot respect voor de wijze, waarop *Warners* telkens aan mij rapporteerde, en voor de verbeeldingskracht om te zeggen: „Zo zit het in Nederland in elkaar”. Maar hij kwam toch als chef van de P.T.T. uit Nederlandsch-Indië. Hij kende Nederland niet en dat heeft bij de heer *van Lidth de Jeude* en mij de doorslag gegeven om te zeggen: „Laten wij twee gescheiden diensten houden”. Toen is ook de vraag gesteld: „Wat moeten wij doen met die rondborstige militair, kolonel *de Bruyne*?” Hij had ons aller sympathie, maar was misschien weleens voor enkele nuances, die bij de dienst een rol speelden, een wat te rondborstig militair. Ik mag de generaal verbazend graag, maar u kunt misschien toch wel begrijpen, dat ik weleens zorg had voor deze positie, wat hem betreft. Wij hebben toen gezegd: „Voor de „sabotagedienst” is hij geschikt: dat kan best.” Wij hebben toen een man gezocht voor de C.I.D., dat later het bureau-Somer is geworden, en daarvoor hebben wij genomen de heer *Broekman*, later versterkt met de heer *Somer*. Het is in het geheel niet zo, dat u nu zoudt moeten denken: Die sabotagedienst was toen uit het gezichtsveld verdwenen. Dat is niet zo.

53750. De **Voorzitter**: Wij hebben verschillende personen, die hiervan iets kunnen weten, gevraagd, of er een rapport is geweest van de heren *Lovink* en *Warners*, waarin zij hebben uiteengezet tot welk resultaat zij bij hun onderzoekingen zijn gekomen en wat voor organisatie van de inlichtingendienst de beste zou zijn. Daarop hebben wij nimmer een bevredigende verklaring gekregen. Is het voorstel van de heren *Warners* en *Lovink* mondeling gedaan of is er een rapport van geweest? Wij hebben dat nog steeds niet kunnen ontdekken.

A. Mij staat voor de geest een schriftelijk rapport. Ik spreek morgen de heer *van Lidth de Jeude* en dan zal ik het hem vragen. Wij behandelden deze zaak samen. Deze opzet moest worden voorgedragen aan de Koningin, want dit was een nieuwe organisatie en ik weet, met stelligheid, dat de voordracht aan de Koningin gereed was.

53751. De **Voorzitter**: Met lijkt mij ook geen materie om alleen maar mondeling te behandelen.

A. Wel is deze zaak telkens doorgesproken, omdat het een materie was, waarbij men met grote voorzichtigheid tot conclusies trachtte te komen.

53752. De **Voorzitter**: Uiteraard. Ik wil nu nog even terugkeren tot de verhouding van de dienst van de heer *de Bruyne* tot de Engelse dienst, een verhouding, welke dusdanig was, dat de verbindingdienst er? de transportdienst geheel en al buiten de Nederlandse sfeer bleven, een situatie, welke een andere was dan later die bij B.I. en B.B.O. Bij B.B.O. hebben wij al geconstateerd, dat dit te begrijpen was, omdat men bij de oprichting van B.B.O., in verband met de plaats gehad hebbende mislukkingen, van de Engelsen met recht iets kon verlangen. Bij B.I. lag dat weer anders. B.I. is reeds in November 1942 opgericht en toch heeft B.I. toen een betere verhouding in de samenwerking met S.I.S. weten te bereiken. B.I. heeft bereikt, dat het in alles, behalve dan misschien in hetgeen op de codes betrekking had, op redelijke wijze werd gekend. Hoe is het nu mogelijk, dat B.I. dat in November 1942 heeft weten te bereiken, zij het bij een andere Engelse dienst, nl. S.I.S., en de heer *de Bruyne* niet, terwijl de heer *Derksema* daarvoor die toestand ook niet heeft bereikt?

A. Daarover kan ik u niet inlichten. Ik weet wel, dat al ten tijde van de heer *van 't Sant* is besproken de gedachte: wij moeten er toe komen langs lijnen van geleidelijkheid, dat wij in dat opzicht zelf de zaak in handen hebben, zoals dat later ook bij B.I. is gebeurd. In 1940 en 1941 lagen de stukken zo — dat was nog een beginperiode —, dat dat moeilijk te bereiken was. In die toestand heeft ook de heer *de Bruyne* de zaak overgenomen. Dan houdt mijn kennis van de zaak, als ik het zo mag zeggen, op. Ik weet alleen — ik heb met de M.I.D. persoonlijk niet te maken gehad, wel met het B.I. —, dat het de heer *Broekman* — de heer *Somer* werkte samen met de heer *Seymour* en later met de heer *Cordeaux* — gelukt is om dat gedaan te krijgen. Ik kan er alleen aan toevoegen, maar dat is napraten, dat, als men mij had gerapporteerd: ja, maar dat is gewenst voor onze dienst, het mag nu eindelijk wel zo, dat ook in de M.I.D. een verhouding bestaat — ik wist dat niet — als bij het B.I., ik een weg had geweten om dat gedaan te krijgen; dat kan ik u zo wel zeggen.

53753. De **Voorzitter**: Nu geloof ik, dat hier door u een punt wordt aangeraakt, dat een uitermate zwak punt in de zaak is. Dat is nl. het volgende: Kolonel *de Bruyne* heeft het feit gerapporteerd. Er is een brief aan de Minister van Oorlog, waarin hij zegt: Bij die onderhandelingen met de Engelsen heb ik wel een en ander kunnen bereiken, maar ten opzichte van die twee punten heb ik geen voet aan de grond kunnen krijgen. Nu is die brief niet van die aard, dat hij een voorstel of een verzoek aan de Minister van Oorlog doet, dat de Regering die zaak gaat opnemen met de Engelse Regering, hetgeen altijd nog in laatste instantie mogelijk was geweest. Ik geloof, dat hier in zoverre een zwak punt inzigt, dat door het feit, dat noch kolonel *de Bruyne*, noch de heren *Lieftinck* en *Schilp* deskundigen waren op het gebied van de inlichtingendienst en speciaal op het gebied van de verbinding- en transportdienst, zij het misschien wel op dat ogenblik onaangenaam hebben gevonden, dat zij dat niet konden bereiken, maar dat zij het essentiële belang van een zekere mate van medezeggenschap op het gebied van de verbindingdienst niet hebben ingezien, zoals dat met deskundigen wel het geval zou zijn geweest.

Vandaar, dat ik vanmorgen de opmerking maakte: men heeft niet alleen aan het hoofd van de dienst geen deskundig man gesteld, maar men heeft ook de krachten, die hij naast zich had, niet uit deskundigen laten bestaan. Er waren wel deskundigen op radiotechnisch gebied bij de marine te vinden en er waren er ook op code-technisch gebied beschikbaar. Ik heb u het voorbeeld genoemd van iemand, die op het ogenblik als zodanig in Nederland een vooraanstaande positie bekleedt. Die krachten waren er en die heeft men niet geassumeerd. Daardoor was de dienst niet uitgerust met mensen, die de moeilijkheden direct hadden kunnen aanvoelen en die er drang achter hadden kunnen zetten om op het probleem te blijven hameren.

A. Nogeens, Mijnheer de Voorzitter: stel, dat het in de vorm van een leemte bij mij naar voren was gebracht, dan had ik zeker de middelen gehad om het gedaan te krijgen, maar dan had ik het moeten weten. De dienst van kolonel *de Bruyne*, de M.I.D., stond in vele opzichten — ik zeg niet, dat ik er niets van wist, maar ik had ook andere dingen te doen — buiten mijn sfeer. Nu kan ik mij niet voorstellen, dat dit probleem ook niet door de heer *Warners*, die gedegen

op de zaak inging, besproken zou zijn, want meer dan eens kwam ter sprake de kwestie: Hoe ligt de verhouding met de Engelsen? Daarbij komt nog iets. U zegt: „Kolonel *de Bruyne* was als niet-deskundige niet in staat om het belang daarvan te doorzien.” Hij had, voor zover ik kan nagaan, ook een zeker contact met de heren *Broekman* en *Somer*.

53754. De **Voorzitter**: Dat was een jaar later.

A. Neen. Dat begon reeds in 1942.

De **Voorzitter**: *Somer* is pas in 1943 in Engeland gekomen.

A. Met *Broekman*. Deze had contact met *Seymour*. Als dit een punt was, dan kan ik mij haast niet indenken, dat dit ontsnapte aan de waarneming van de chef van de dienst. Moet men daarvoor deskundige zijn, in de zin, zoals u het uitdrukt?

53755. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft men, wanneer men allround deskundigen naast zich heeft, meer kans, dat die aspecten de volle belichting krijgen.

A. Er is ernstig over gesproken. Wij hebben ons afgevraagd: Kunnen wij de heer *de Bruyne* hiervoor hebben? Wij kwamen toen tot de conclusie: Zeker niet als chef van alles. De heren *Warners* en *Lovink* hebben het mij z6 gerapporteerd: „Wij menen, dat het met *de Bruyne* wel goed zal gaan.”

53756. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Eén van de belangrijkste dingen is het bekijken van de telegrammen en een code-expert ziet direct of daar iets ontbreekt. Daarvoor waren er mensen beschikbaar, die dat buitengewoon goed onder de knie hadden. Het punt, dat dikwijls in de pers wordt aangeraakt, is, dat men, juist met betrekking tot dat punt van het nakijken van die telegrammen, dit van onze zijde door deskundigen had moeten laten doen.

A. Men kan het op twee manieren oplossen. Men had kunnen zeggen: Engelsen, wanneer gij ons de paraphrases geeft, dan nemen wij, tenzij u ons waarschuwt, aan, dat het veiligteken aanwezig is. Dan komt dus de verantwoordelijkheid te liggen bij de Engelse dienst. Men kan het ook anders doen, intensiever, wanneer de eigen dienst zegt: ik wil dat onder mijn contrôle hebben.

53757. De **Voorzitter**: Maar weet u, hoe het was? Het was zo, dat de heren *Lieftinck* en *Schilp* — dat hebben zij hier zelf verklaard — ten tijde van het England-Spiel, dus in 1942 en 1943, geen goede voorstelling hadden van wat security-checks in telegrammen waren. Zij hadden een algemeen begrip, dat men bij de codes afspraken kon maken, maar hoe dat in de praktijk werd uitgevoerd, hebben zij pas later vernomen, toen de catastrofe al had plaats gevonden. Dat is dus een bewijs, dat zij geen deskundigheid, zelfs niet de meest elementaire, op dit gebied hadden.

A. Nu sta ik toch wel even paf.

De **Voorzitter**: Wij hebben ook paf gestaan.

A. Ik herinner mij uit de tijd van de heer *van 't Sant*, dat hij op een bepaald ogenblik tegen mij zeide: Maar nu hebben wij een telegram gekregen, maar dat en dat mankeert er aan. Toen vroeg ik: Zo, wat is dat? Ik kende de techniek natuurlijk niet. Toen legt hij dat geval uit aan mij, een volkomen leek op dat gebied, en dan begrijpt men de betekenis daarvan, althans op dat ogenblik. Nu kan ik mij dat van een gewone officier toch niet indenken, ook al ben je geen deskundige. Is dat ondeskundigheid of nalatigheid?

De **Voorzitter**: Daar wil ik mij op het ogenblik liever niet over uitlaten, maar het is hier door de heren zelf verklaard.

A. Dat kan ik niet beoordelen, Mijnheer de Voorzitter.

53758. De **Voorzitter**: Wij hadden het zoëven over die telegrammen van de heer *Vorrink*, welke in Januari 1943 zijn uitgezonden over de verbindingen van *Schreieder* met de Engelsen. Daarover heeft kolonel *de Bruyne* gerapporteerd. Hebt u in die tijd van die telegrammen ook kennis genomen?

A. Ik heb zoveel telegrammen gezien.

De **Voorzitter**: Maar dit was een opmerkelijke serie telegrammen.

A. Ik herinner het mij niet.

53759. De **Voorzitter**: Dan kom ik tot een ander punt. De heer de Bruyne heeft, toen hij met de Engelsen tot overeenstemming was gekomen in Juni 1942, medegewerkt aan de droppings van een aantal personen. Dat is in de eerste plaats geweest de dropping van Jambroes. Er was vóór die tijd al een aantal agenten uitgestuurd door S.O.E., waarvan de heer de Bruyne niets wist. Dat waren in het algemeen zuiver sabotage-agenten. De heer de Bruyne heeft gezegd, dat hij altijd heeft gestaan op het standpunt, dat ook het standpunt van de Nederlandse Regering was, dat hij niet moest medewerken aan het uitzenden van sabotage-agenten; wel aan de voorbereiding van de verzetsorganisaties, maar niet aan de directe sabotage. Is dat juist?

A. Dat meen ik wel, Mijnheer de Voorzitter.

53760. De **Voorzitter**: Bij de besprekingen met S.O.E. was men het er dus over eens geworden, dat agenten zouden worden uitgezonden voor het oprichten en uitbouwen van die verzetsorganisaties. Van hen was *Jambroes* de eerste. Nu is het zó gegaan, dat er aanvankelijk een plan was van generaal Gubbins. Dat heette het plan-Holland en dat hield in -- het was zelfs in fases verdeeld -- de opbouw van de verzetsorganisaties in Holland. In de tijd, dat kolonel de *Bruyne* dat plan-Holland voorgelegd kreeg, kwam Dogger terug. Hij kwam met mededelingen over de O.D. -- hij kwam uit de sfeer van de O.D. -- en toen is daaruit gegroeid het vasthechten van dat plan-Holland aan de O.D.

Met die opdracht is *Jambroes* naar Holland gegaan. Hij moest in 17 districten in Nederland verzetsorganisaties maken met 1070 man. Dat was precies uitgerekend en vastgesteld; in elk van die 17 districten moest er een vooraf bepaald aantal mannen zijn. Daarvoor moest hij blijkbaar mensen recruterend uit de O.D., omdat dit een organisatie was, waaruit men krachten kon putten. Als dat geschied was, moesten deze krachten van de O.D. losgemaakt worden.

Is nu dit plan-Holland alleen behandeld door kolonel de *Bruyne* met generaal *Gubbins* of heeft dat een onderwerp van bespreking uitgemaakt met de Nederlandse Ministers, want dit was toch een groot plan? Er is natuurlijk gerapporteerd aan de Regering. Is dat besproken?

A. Daarop durf ik niet direct antwoord geven. De naam komt mij niet geheel onbekend voor. De heer *Jambroes* heb ik gezien, voordat hij wegging. De naam van dit plan ken ik wel, maar of dit een gevolg is geweest van de besprekingen in 1942 durf ik niet zeggen.

53761. De **Voorzitter**: Er waren in de technische uitvoering van dit plan twee elementen, die een enorm gevaar opleverden en die ook tot een grote catastrofe hebben geleid.

Ten eerste, dat men de opdracht voor het gehele land heeft medegegeven aan één man, in stede van een aantal agenten los van elkaar uit te zenden en dan later hun werk te coördineren.

Ten tweede, dat men *Jambroes* heeft gedropt over een bestaande verbinding, waardoor -- deze verbinding was in handen van de Duitsers -- deze man in handen van de Duitsers viel. Daarna zijn de Duitsers die 17 gewesten gaan opbouwen.

De details van de waarschuwingen, die tenslotte in April, Mei en Juni 1943 uit Nederland zijn gekomen, zult u zich waarschijnlijk niet meer precies herinneren. U zult echter wel weten, dat er verschillende waarschuwingen in successie zijn binnengekomen. De heer de Bruyne zegt dan ook, dat hij in Mei 1943 de parachutering van agenten heeft stopgezet.

A. Neen.

53762. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit gehoord, dat er waarschuwingen zijn gekomen?

A. Ik had natuurlijk weleens te maken met het kantoor *Broekman-Somer*; natuurlijk drong er wel iets tot mij door, maar...

53763. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „dat u weleens te maken had met het kantoor *Broekman-Somer*”? B.I. en M.V.T.-M.I.D. sorteerden toch beide onder de Minister van Oorlog?

A. Maar ik had uitdrukkelijk bedongen als Minister-President: Ik heb als Minister-President groot belang bij de inlichtingen, welke komen van B.I.; die heb ik nodig voor mijn besprekingen en mijn gehele gestie in Engeland; ik wens de situatie te hebben -- die bestond aan Engelse zijde ook --, dat de Minister-President de bevoegdheid heeft, natuurlijk niet tegen de betrokken Minister in, zich te verstaan met de betrokken chef van de dienst. Dat bestond niet bij de dienst van kolonel de *Bruyne*, alleen bij de dienst van de heer *Broekman*.

53764. De **Voorzitter**: Omdat de dienst van kolonel de Bruyne geacht werd in de militaire sfeer te werken?

A. Ja.

53765. De **Voorzitter**: Maar onder die waarschuwingen, welke hier nu zijn genoemd, heb ik hier b.v. een brief aan u van 6 Juni 1943 van de consul-generaal te Stockholm, die mededeelt, dat te Stockholm is aangekomen de heer mr. C. H. J. F. van Houten, die kort vóór zijn clandestiene vertrek uit Nederland de heer dr. J. H. van Royen, chef van de afdeling Diplomatieke Zaken, heeft bezocht en verder mededeelt, dat de heer van Royen de heer van *Houten* verzocht had de volgende feiten ter kennis van Hare Majesteit te brengen, en dan komt er een heel relaas over de arrestatie van het Nationaal Comité, het contact met *Anton de Wilde* en verschillende omstandigheden, welke daarbij een rol hebben gespeeld, een informatie van de heer van Royen, welke nagenoeg geheel met de werkelijke feiten, zoals zij zijn gebeurd, overeenkomt. Bovendien is het een brief aan de Minister-President. Die moet u dus toch wel hebben ontvangen.

A. Ja, ongetwijfeld. Ik herinner mij ook een bespreking -- ik herinner mij al deze namen niet --, welke met de heer *Somer* over deze kwestie heeft plaats gehad.

53766. De **Voorzitter**: Dat moet ongetwijfeld zelfs herhaalde malen zijn gebeurd, want de situatie was zo: de waarschuwingen uit Nederland konden niet binnenkomen over de dienst van kolonel de Bruyne, want diens verbindingen waren volkomen in handen van de Duitsers, maar die waarschuwingen kwamen allemaal binnen via B.I. Per saldo was de brief van de consul-generaal ook een B.I.-informatie.

A. De heer de Jong is bij ons geweest. Dat weet ik, maar ik weet niet of het speciaal naar aanleiding van deze brief was. De besprekingen over de kwestie van de arrestatie van het Nationaal Comité en de kwestie van der *Waaals* hebben plaats gehad; dat ligt voor de hand, maar ik durf niet meer met zekerheid zeggen, dat deze brief daarvoor de aanleiding is geweest, maar het kan natuurlijk ook mogelijk zijn geweest, dat wij met deze feiten wel op de hoogte waren.

53767. De **Voorzitter**: Dit was in Juni 1943. Dat was op een moment, dat het England-Spiel reeds lang aan de gang was en nadat in Mei 1943 de laatste droppings van de dienst van kolonel de *Bruyne* hadden plaats gevonden. Er is een ander document, dat van veel vroeger dateert en dat ook merkwaardig is en ook aan u gericht is. Dat is een brief van 27 Juli 1942 van de heer van Angeren, waarin hij waarschuwt tegen de methoden, die worden toegepast bij het uitzenden van agenten, in het bijzonder bij het droppen.

Hij zegt:

„Het is mij bekend geworden, dat van de zijde van kolonel de *Bruyne* thans regelmatig medewerking wordt verleend bij het neerlaten van wapenen over Nederland. Daarbij zou verbinding zijn gevonden met geheime organisaties in Nederland, welke z.g. „reception committees” vormen voor het in ontvangst nemen der wapenen.

Naar mijn mening gaat het niet aan deze gevaarlijke handelingen te ondernemen zonder dat de Ministerraad, althans de Commissie Terugkeer, daarvan medeweet en dit onderdeel van krijgvoering goedkeurt.”

Hij vraagt dan nog of er vaste plannen bestaan voor een invasie op het continent op korte termijn.

Hij schrijft dan:

„Zo ja, dan is er reden onder zekere voorwaarden aan het bewuste handelen mede te werken. Zo neen, dan is er grond dit handelen onverwijld stop te zetten. De risico's zijn dan veel te groot.”

Hij bespreekt verder het risico van dat droppen van mensen en wapenen, als er geen sprake is van een invasie op korte termijn, en zegt dan:

„Voor een deel komen dus de wapenen in handen van de Duitsers. Ik laat daar of het juist is met organisaties te werken, waarin de Duitsers gemakkelijk hun spionnen kunnen hebben.”

Even verder zegt hij:

„Tot mijn leedwezen kan ik mij niet aan de indruk onttrekken, dat er bij de Britse en Amerikaanse legerleiding nog niet een plan voor invasie is, dat in een zodanig stadium van voorbereiding verkeert, dat het -- gelet ook op de beschikbare

scheepsruimte — voor een spoedige uitvoering vatbaar is. Is die indruk juist, dan betekent het neerlaten van wapenen (het feit, dat die door de sabotage-afdeling geschiedt, versterkt mij in die gedachte) niet anders, dan dat voorlopig voor een invasie een soort guerillakrijg in de bezette landen in de plaats moet treden. Er is m.i. plaats voor de opvatting, dat dit een zelfmoordgevecht wordt, dat de bezetter met de hem eigen middelen op de toch reeds zo zwaar beproefde Nederlandse bevolking zal wreken. In ieder geval schijnt het mij toe, dat tot de keuze van deze wijze van oorlog voeren niet kan worden overgegaan zonder eenstemmigheid ter zake in het Kabinet. Hier rust een grote verantwoordelijkheid op de Regering, welke verantwoordelijkheid niet naar een Bureau Terugkeer kan worden verplaatst."

En dan voegt hij daaraan nog toe:

„Is er een vast plan voor een spoedige uitvoering gereed, dan staat de zaak anders. Alleen zal dan voor de grootste voorzichtigheid moeten worden zorg gedragen. Roekeloos amateurisme in Nederland heeft al menig menschenleven gekost en met de voorbereiding van een invasie moet met het bestaan daarvan geducht rekening worden gehouden."

Er staat onder deze brief een aantekening van 7 Augustus 1942, welke als volgt luidt:

„Besproken met prof. Gerbrandy, die kennelijk bij kolonel de Bruyne nader had geïnformeerd. Ik zeg hem, dat, als mijn opmerkingen misschien feitelijk niet geheel juist zijn, dit een gevolg is van onvoldoende bekendheid bij ons Ministers. Blijf aandringen op grote voorzichtigheid; zijn wij met ons draadloos contact met Nederlanders via Engelsche zenders en ontvangers wel zeker met de ware broeders te doen te hebben?"

Herinnert u zich een dergelijke brief van 27 Juli 1942 te hebben ontvangen en de daaropvolgende bespreking te hebben gehad?

A. Dat herinner ik mij op dit ogenblik niet. Ik zou zeggen: dit valt in de tijd, dat de heren Lovink en *Warners* met die zaak bezig waren. Dan moet het besproken zijn in een bijeenkomst, waar zij ook bij waren, maar dat durf ik op dit ogenblik niet zeggen. Dan zou ik daarover met de heren moeten praten.

Natuurlijk wordt aan zo'n brief aandacht geschonken, maar ik durf op dit ogenblik niet mede te delen hoe het is gegaan. Mag ik die brief even zien?

De Voorzitter: Zeker; hier hebt u hem.

A. Nu ik de brief gezien heb, kan ik verklaren, dat inderdaad in die tijd daaraan de sterkste aandacht is geschonken en dat ook later een gecombineerd Nederlands-Britse bespreking heeft plaats gevonden, ten einde misslagen te voorkomen.

53768. **De Voorzitter:** In ieder geval, praktisch resultaat heeft het niet gehad, want de zaak is op dezelfde voet voortgezet.

A. Ik herinner mij thans, dat het gegaan is gelijk ik overigens stelde.

53769. **De Voorzitter:** Dan een geheel andere vraag. Wij hebben het hedenmorgen al even gehad over de heer Steengracht van *Moyland*, die op het bureau van de heer Derkserna werkzaam was. Is het in Londen en bij u persoonlijk bekend geweest, dat de heer Steengracht van Moyland een zeer na familielid had, dat een hoge betrekking aan het Auswartige Amt te Berlijn bekleedde?

A. Neen.

De Voorzitter: Dat familielid van de heer *Steengracht* van *Moyland* is in het proces-von Weiszacker in April jl. als oorlogsmisdadiger veroordeeld.

53770. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Wist u, dat de Londense heer Steengracht van *Moyland* in Duitsland geboren was?

A. Ik herinner mij de naam, maar eerlijk gezegd, weet ik van deze man niets af, wist niet welke positie hij had en waar hij zat.

53771. **De Voorzitter:** In Augustus of September 1943, toen dus het England-Spiel op zijn eind begon te lopen, is er uit Londen over de in handen der Duitsers zijnde verbindingen een opdracht gegeven om in Nederland een aantal N.S.B.-ers te vermoorden, waaronder Rost van Tonningen en van Geelkerken. Hebt u daarvan ooit iets gehoord?

A. Wanneer was dat?

De Voorzitter: In Augustus of September 1943.

A. Dat herinner ik mij niet.

53772. **De Voorzitter:** Dat is mogelijk, want hier is door de heren van de M.I.D. verklaard, dat men toen in de phase kwam, waarin men vermoedde, dat het mis was, en waarin de Engelsen probeerden hoever men met de Duitsers zou kunnen gaan. Dat was dus een soort van tegenspel, in het kader waarvan ook deze opdracht schijnt te zijn gegeven. Ik begrijp, dat dit in de sfeer van de techniek is gebleven. U hebt er dus nooit van gehoord?

A. Neen.

53773. **De Voorzitter:** Dan wilde ik u volledigheidshalve nog een vraag stellen. U weet, dat van de zijde van van der Waals als verdediging wordt aangevoerd, dat hij gehandeld zou hebben in opdracht van — zij het dan misschien langs indirecte weg — de Britse Intelligence Service, c.q. de Nederlandse Regering in Londen. De juistheid daarvan zult u waarschijnlijk wel ontkennen?

A. Ja.

53774. **De Voorzitter:** U hebt nooit iets van die aard gehoord?

A. Neen.

53775. **De Voorzitter:** Er is hier ook een opmerking gemaakt door de heer *d'Aulnis de Bourouill*, een van de agenten, die uitgezonden zijn naar Nederland. Deze heeft gezegd, dat in de loop van 1942 ook van de zijde van *Churchill* aandrang zou zijn uitgeoefend om te komen tot een meer efficiënt werkende Nederlandse inlichtingendienst. Als men daarin niet zou slagen, zouden er Belgische en Engelse agenten naar Nederland gaan. Dat zou slaan op de periode-Lovink-Warners, toen men onderzocht, wat er met de Nederlandse inlichtingendienst moest gebeuren.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter. In dat geval had ik het moeten weten.

53776. **De Voorzitter:** Die pogingen tot reorganisatie zijn dus uit de Nederlandse sfeer gekomen en met betrekking tot deze kwestie is er dus geen invloed door de Engelsen uitgeoefend?

A. In het geheel niet. Dit ging bijna zuiver van mij uit.

53777. **De Voorzitter:** Hebt u er enig idee of vermoeden van, dat de Engelsen naast de agenten, die zijn uitgezonden in samenwerking met de verschillende Nederlandse instanties, ook Engelse agenten in Nederland hebben laten werken, zonder dat de Nederlandse diensten daarvan op de hoogte waren?

A. Dat acht ik niet uitgesloten.

53778. **De Voorzitter:** Hebt u daarvoor aanwijzingen?

A. Niet anders dan dat tegen mij weleens de veronderstelling van Nederlandse zijde is geopperd.

53779. **De Voorzitter:** Van de zijde van de Nederlandse diensten dus?

A. Ja.

53780. **De Voorzitter:** Maar verder ook niet?

A. Verder niet, Mijnheer de Voorzitter.

53781. **De Voorzitter:** De heer Burger heeft hier verteld, dat er, toen hij Minister zonder Portefeuille werd, een arrangement is getroffen, dat alle inkomende en uitgaande berichten, d.w.z. de berichtgeving van en naar Nederland, hem zouden passeren, waardoor hij hoopte deze berichtgeving duidelijker en begrijpelijker voor Nederland te kunnen maken, omdat hij pas uit het bezette gebied was gekomen. Hij zeide: „Dit is overigens een toezegging geweest, die niet of nauwelijks gerealiseerd is, zoals dit wel meer in Engeland gebeurde. Ik heb hierover enige correspondentie tussen de heer Gerbrandy en mij." Heeft dat gespeeld bij het optreden van de heer Burger?

A. Dat weet ik niet. Ik acht het volstrekt mogelijk. Ik durf het op dit ogenblik niet zeggen. Als de heer Burger dat zegt, neem ik aan, dat die zaak is behandeld.

53782. De **Voorzitter**: Hoe ziet u de wrijving — daarvan zult u wel gehoord hebben —, die er bestond tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Somer*? Was dat een kwestie van persoonlijke moeilijkheden of was er een zakelijke grondslag voor?

A. Zeker niet van persoonlijke aard. Er heerste ongetwijfeld onderling respect. Wel heb ik eens bemerkt — maar dat was puur toeval; de techniek van de dienst ging buiten mij om —, dat de heer *Somer*, die zeer gesteld was op het volkomen op hem georiënteerd zijn van zijn contacten, zorgen had over de mogelijkheid, dat er een verstrengeling kwam met de contacten van de heer *de Bruyne*. Ik herinner mij, dat zo'n klacht, die hij met zijn Minister besprak, ook een keer te mijner kennis is gekomen en dat die zaak toen behandeld is. Die wrijving was, naar mijn mening, net als bij de Engelsen, van zakelijke aard. Dat is ook de overweging geweest om na te gaan of het mogelijk was één dienst te heben. Dat had ten doel om zulke fricties te vermijden.

53783. De **Voorzitter**: De heer *Somer* was er erg op gesteld om alle concurrerende instanties op het gebied van inlichtingen de weg af te snijden. Hij beriep zich daarbij op het besluit tot instelling van het B.I., waarin stond, dat B.I., met uitsluiting van andere instanties, belast was met onderhouden van de verbindingen met bezet gebied. De vraag was, of deze bepaling in het Koninklijk besluit inderdaad de betekenis had een gebod te zijn voor iedere burger, dan wel of zij meer een administratieve betekenis had. Eiste de heer *Somer* ook de verbinding via dr. *Visser 't Hooft* voor zijn dienst op?

A. Uitdrukkelijk was bij het tot stand brengen van het contact met dr. *Visser 't Hooft* — dat is de weg **A**, die over de heer *Lovink* en mij en later over de heer *van Haersma de With* heeft gelopen — afgesproken, dat het niet over mij zou lopen, maar wel bestemd zou zijn voor mij, terwijl dan door de heer *Visser 't Hooft* was bedongen: „Denk er om, ik wil niet op het terrein van de Secret Service komen.” De bedoeling was om inlichtingen te geven over de geestelijke stromingen in Nederland. Dit werk heeft zich tot iets ontwikkeld, dat wel enigermate parallel ging lopen met hetgeen over B.I. liep, maar dat is bij wijze van spreken alles te goeder trouw gebeurd en de weg **A** ging vooraf aan het optreden van de heer *Somer*. Later zijn daar dus zekere fricties uit voortgekomen en die zijn besproken, behandeld.

53784. De **Voorzitter**: Ja, daar kom ik dadelijk nog even op. In de eerste plaats het volgende, dat nogal merkwaardig is. De heer *Visser 't Hooft* heeft hier uitvoerig verteld hoe die zaak ontstaan is: hij heeft verteld van de besprekingen, welke hij daarover heeft gehad met u, en ook, dat zijn eindstation was de Minister-president. Hij heeft daarbij de opmerking gemaakt, dat er in de periode van de heer *Lovink* veeleer „weerwerk” kwam uit Londen dan in latere tijd. Wij hebben uit de aard der zaak, toen wij het over die „Zwitserse weg”, de weg **A**, hadden, gevraagd: hoe was het, was er verkeer in beide richtingen en kwamen er ook berichten uit Londen, welke voor het bezette gebied van belang konden zijn? De heer *Visser 't Hooft* kon het zelf uit Zwitserland doen, maar het ging over de vraag, wat uit Londen kwam. Toen zeide hij, dat in de periode van de heer *Lovink*, dat „weerwerk” wel gekomen is, maar dat het, toen de heer *van Haersma de With* later kwam, veel minder is geworden. Nu zou men de vraag kunnen stellen: heeft de heer *Lovink* bij zijn vertrek van de wijze, waarop hij die taak opvatte, wel voldoende mededeling gedaan aan de heer *van Haersma de With*?

A. In mijn tegenwoordigheid.

53785. De **Voorzitter**: Is er een bepaalde reden voor, dat het minder is geworden?

A. Ik hoor het nu voor het eerst zo uitspreken, maar ik heb de heer *Lovink*, vóór hij wegging, gevraagd: Nu hebben wij dat contact, het loopt over u persoonlijk, het is voor mij bestemd, het loopt prachtig; hoe moet dat nu, moet ik dat nu direct nemen? Toen was zijn advies: doe dat niet, maar laat de nieuwe secretaris-generaal, de heer *van Haersma de With*, dat doen. Toen is er een bespreking geweest, gedrieën. De heer *van Haersma de With* heeft dit dus overgenomen, stapte volkomen in de schoenen van de heer *Lovink*.

53786. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Had hij er misschien niet die belangstelling voor, welke de heer *Lovink* er voor had?

A. Toch wel.

Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: De heer *Lovink* kende de heer *Visser 't Hooft* van vroeger persoonlijk goed. Dat maakt natuurlijk verschil.

53787. De **Voorzitter**: De heer *Visser 't Hooft* zegt met zoveel woorden:

„De heer *van Haersma de With* heeft echter nooit — om redenen, die ik eigenlijk niet goed bevroedde — op dezelfde wijze „weerwerk” gegeven als de heer *Lovink*. Dat is een zaak, waar ik mij altijd over verwonderd heb. In de brieven naar Londen is daar steeds weer de aandacht op gelegd.”

Het is wel merkwaardig, want het is ons wel gebleken, omdat wij de zaak natuurlijk van beide kanten onderzoeken, dat men in het bezette gebied toch ook wel behoefte had aan zo uitvoerig mogelijke berichtgeving vanuit Londen. Dat ligt ook wel voor de hand. Ik kan begrijpen, dat men te Londen gespitst was op berichten, welke uit Nederland kwamen, maar het was toch ook goed rekening te houden met de behoefte, welke men in het bezette gebied had aan gegevens. Nu zegt de heer *Visser 't Hooft*: In de periode van de heer *Lovink* ging het best en het is later veel minder geworden; daarover heb ik mij altijd verwonderd.

A. Dat heeft hij bij zijn tweede komst in Londen niet tegen mij gezegd. Dit is mij althans nieuw. Ik zal dit natuurlijk wel weten, maar ik herinner mij dit niet, Mijnheer de Voorzitter!

53788. De **Voorzitter**: U hebt zostraks reeds gesproken over het geschil, dat er is geweest met de heer *Somer*. Die kwestie is nogal hoog gelopen. Wij hebben hier een brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog en daarin ontwikkelt hij een aantal beschuldigingen tegen de heer *Visser 't Hooft*. O.a. de beschuldiging, dat vele stukken uit Nederland door dr. *Visser 't Hooft* nooit aan Londen waren doorgegeven, dat er commentaren op die stukken werden geleverd en dat er soms delen van die stukken werden weggelaten en dat de heer *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met dit werk veel verwarring heeft veroorzaakt, en dan staat er letterlijk:

„dat hij B.I. en de groepen, waarmede dat bureau in verbinding slaat, volslagen negeert en zelfs belachelijk maakt.”

Op die brief staat de volgende notitie:

„Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy*, Minister *van Lidth de Jeude*, Minister *van Heuven Goedhart*, de heer *van Haersma de With*, de majoor *Broekman*, *van Houten* en *Somer*. Tot de conclusie werd gekomen, dat dr. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram zal worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden.”

De heer *Visser 't Hooft* heeft hier verder een telegram voorgelezen, dat hij heeft ontvangen — blijkbaar het telegram, waarover in deze notitie wordt gesproken — op het ogenblik, dat door de bezetting van Frankrijk de zaak feitelijk was afgelopen. Na de oorlog is deze zaak nader onderzocht en besproken. Hier is b.v. een brief voorgelezen, die de heer *Slotemaker de Bruine* heeft gekregen van de heer *Somer*, waarin deze met name het eerste punt van die beschuldiging, dat vele stukken nooit zijn doorgegeven, intrekt. Wat herinnert u zich nog van deze zaak en wat hebt u er persoonlijk van meegemaakt?

A. Op het moment, dat die bespreking plaats vond, kende ik de zaak, maar ik kan mij deze op het ogenblik moeilijk reproduceren. Uit een latere bespreking met dr. *Visser 't Hooft* heb ik de indruk gekregen van goede trouw en van een niet willen komen op ander terrein. De kwestie is meer toe te schrijven aan dingen, die nu eenmaal kunnen gebeuren, zonder dat de mensen die welbewust willen. Hij heeft persoonlijk met mij over deze zaak gesproken, want hij was over dat telegram zeer onthutst geweest. Ik had medegewerkt aan die beslissing van 1944.

53789. De **Voorzitter**: De beslissing om dat telegram te sturen?

A. Ja.

53790. De **Voorzitter**: U hebt dus achteraf de indruk gekregen, dat u op dat moment niet juist bent ingelicht geweest?

A. Ik beschouwde dat als een kwestie, waarbij men van geen van de mensen kon aannemen, dat hij zat te knoeien, maar dat er iets gebeurde, waarvan men zeide: het is op het ogenblik wel dienstig het zo te doen.

53791. De **Voorzitter**: Er is zeer veel over te doen geweest, want ook van de kant van de O.D. werd er critiek uitgeoefend op de berichtgeving van de Zwitserse weg. Die critiek is doorgegeven aan B.I. en zo is waarschijnlijk de heer *Somer* op de stellingen, welke hij hier heeft neergeschreven, gekomen, ten minste het lijkt er naar, dat het zo is gebeurd.

A. Er had iets plaats gevonden met photo's, meen ik, of iets dergelijks.

De **Voorzitter**: De spionage op de „Zwitserse weg“, zoals men het noemt.

A. Juist.

53792. De **Voorzitter**: Was dat toen ook al tot u doorgedrongen?

A. Dat was besproken in die bijeenkomst; dat was een van de punten, maar ik durf op het ogenblik niet meer te zeggen, hoe de vork aan de steel zit.

53793. De **Voorzitter**: Hoe ging het met de berichten van de Zwitserse weg, toen eenmaal B.I. was opgericht? Van de heer *Visser* of *Hooft* kwamen die berichten bij u binnen. Gingen die berichten ook door naar B.I., toen dit er eenmaal was?

A. Ik zou zeggen: ja, maar dat weet ik niet; helaas, het spijt mij.

53794. De **Voorzitter**: Wij hebben gekregen een Engels statement. Dit is ons overhandigd door generaal *Kruls* in December van het vorige jaar. Dat heeft generaal *Kruls* ontvangen van de Britse militair attaché in den Haag, op verzoek van de Britse ambassadeur. Dat is een statement, dat betrekking heeft op de catastrofe van het England-Spiel. Wilt u dat eens even doorlezen? Geeft u dat aanleiding tot opmerkingen?

A. Van wie komt dit?

De **Voorzitter**: Het komt van de Britse ambassadeur en het is ons door generaal *Kruls* toegezonden. Ik mag wel in het bijzonder uw aandacht vestigen op de punten 6 en 8, waarin wel zeer belangrijke mededelingen staan.

A. Ja, 8 is belangrijk.

53795. De **Voorzitter**: En 6 is voor de Nederlandse dienst van belang, nl. dat de Nederlandse dienst niet de positie heeft gehad, dat hij die telegrammen kon controleren.

A. Ja. Wat punt 6 betreft, ben ik dat met u eens, het omgekeerde is beter, maar wanneer men een goede samenwerking heeft en men heeft een instantie, waarop men aankan, die dus controleert, dan behoort dat afdoende te zijn.

53796. De **Voorzitter**: Daar staat tegenover, dat het telegrammen van Nederlandse agenten waren, die vaak betrekking hadden op specifiek Nederlandse toestanden. Het ligt dus voor de hand, dat de situatie, waarin Nederlanders en Engelsen samen zaten te dokteren en te puzzelen over een telegram, veel voordelen heeft.

A. Inderdaad, maar dan klopt dit met hetgeen lord *Selborne* mij heeft gezegd. Hij heeft dit niet zo gezegd, maar heeft het in de zin van punt 13 gezegd. Ik mag dan toch wel aannemen, dat die aan mij gedane mededeling niet een pure hoffelijkheid was en dat hij ook in elk geval persoonlijk overtuigd was: hier is geen verraad of nalatigheid.

53797. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk nog de vraag of hier geen nalatigheid was.

A. Goed, neemt u eens punt 8. Daarom zeg ik: het is natuurlijk niet in technische zin tegen mij gezegd; het is bij wijze van conclusie gedaan. U maakte de begrijpelijke opmerking tegen mij: kan het een hoffelijke formulering zijn?

De **Voorzitter**: „Een hoffelijke formulering ter liquidatie van een pijnlijke zaak“, heb ik de vorige keer gezegd.

A. Als ik dit lees, mag ik toch wel aannemen, dat het door hem is bedoeld als een mededeling, welke berustte op dat onderzoek, waarover wij spraken.

53798. De **Voorzitter**: Dan krijgt die mededeling in het licht hiervan toch wel een scherpere betekenis?

A. Ja.

53799. De **Voorzitter**: Er komt bovendien bij, dat de heer van *Lidth de Jeude* een soortgelijke bespreking met generaal *Gubbins* heeft gehad en dat de weergave daarvan door de heer van *Lidth de Jeude* ook een scherpere formulering inhoudt. De heer van *Lidth de Jeude* heeft nl. gezegd:

„Toen zich de moeilijkheden met M.I.D. voordeden, waarover ik zeer ontdaan was, kwam *Gubbins* mij vertellen — M.I.D. en de Engelse dienst werkten onderling nauw samen —, dat van Engelse zijde een onderzoek werd ingesteld naar de redenen, die tot de veelvuldige ongelukken geleid hadden. Dat is geschied. Daarna is hij wederom bij mij geweest en heeft mij de ietwat zonderlinge voorslag gedaan: Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan. Dat was o.a. *Bingham*. Ik heb daarop geantwoord: „Dat is voor mij wel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden, ik weet niet wie het zijn en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen“.

De heer van *Lidth de Jeude* gaat dan voort:

„De dienst van *de Bruyne* en die van *Binghanz* waren zo met elkaar verweven, dat ik meende, dat het alsdan beter ware, indien ook *de Bruyne* zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op *de Bruyne* viel. Integendeel, ik heb eerder van de heer *Gubbins* begrepen, dat hij *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst.“

Als ik de mededeling van generaal *Gubbins* aan de heer van *Lidth de Jeude* leg naast de mededeling, welke lord *Selborne* aan u heeft gedaan, dan blijkt uit de mededeling van generaal *Gubbins* meer dan uit de mededeling van lord *Selborne*.

A. Dit ligt ook voor de hand. Lord *Selborne* stond meer aan de top en *Gubbins* had direct meer met de dienst te maken.

53800. De **Voorzitter**: Het is mij opgevallen, dat u lord *Selborne* noemde Minister of Economic Warfare, terwijl de heer van *Lidth de Jeude* sprak van de Minister of Information. Wie heeft de juiste functie genoemd?

A. Ik. Minister of Information, dat was de Minister van Voorlichting.

53801. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft hier — het is in een brief van hem ook te vinden — gesproken over een commissie van onderzoek, welke er is geweest. Het is ons nog steeds niet duidelijk of er een commissie van onderzoek is geweest dan wel een onderzoek van lord *Selborne*, d.w.z. in naam van lord *Selborne*. Is er inderdaad een commissie geweest?

A. Ik meen van wel. Zo positief mag ik het eigenlijk niet eens zeggen. Een van de mensen heeft gezegd: „Die boel daar wordt uitgebezemd, want zij willen weten, hoe de vork aan de steel zit.“ Dit maakte de indruk op mij, dat de zaak to the bottom werd onderzocht.

53802. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft inedegeedeeld, dat verschillende instanties, die er mede te maken hadden, t.w. leger, vloot en luchtmacht, zich er mee beziggehouden hebben. U zegt dus, dat de indruk, die u uit het gesprek met lord *Selborne* hebt gekregen, door dat statement wordt bevestigd, met dien verstande, dat u aan zijn woorden thans wel een zwaardere betekenis gaat hechten?

A. Ik bedoelde: hij heeft mij zakelijk gezegd, wat in punt 13 staat, meer niet. Hij heeft toen gezegd: „Wij begrijpen, dat u zegt, dat kolonel *de Bruyne* niet meer aan het hoofd van deze dienst kan staan.“ Hij voegde daaraan toe: „hoewel wij van oordeel zijn, dat hem geen blaam treft.“ Ik weet niet precies meer de woorden na zoveel jaren, maar door een onderzoek is uitgewezen, dat bij de Engelsen en de Nederlandse dienst geen verraad of verkeerde handelingen hebben plaats gevonden.

53803. De **Voorzitter**: De vorige keer, dat wij u hoorden, hebt u de mededeling van lord *Selborne* als volgt weergegeven:

„Het is gebeurd, het is verschrikkelijk, wij hebben intussrn geen enkele fout (ik meen, dat hij zei „technische fiiit“, maar

daar wil ik af zijn) bij de Britse, noch bij de Nederlandse dienst kunnen ontdekken. Wij begrijpen, dat de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat de hoofden van dienst, die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden ontheven van hun functie, maar ik wil u de mededeling doen, dat het mij spijt, dat wij van zo'n uitstekende medewerker als generaal *de Bruyne* was, moesten scheiden." Althans woorden van deze strekking.

A. Zo ligt het mij bij.

53801. De **Voorzitter**: Tot slot heb ik nog enige détailvragen te stellen. In de eerste plaats: de heer *de Bruyne* heeft hier gezegd, dat u o.m. door prof. *Oranje* zou zijn gewaarschuwd (dus uit bezet gebied in Nederland) voor de persoon van de heer *van 't Sant*.

A. Maar door wie ben ik niet gewaarschuwd? In welke tijd is dat geweest, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Dat kan ik u op het ogenblik niet zeggen. Dit is gezegd in een verhoor van de heer *de Bruyne*, dat zeer kort geleden heeft plaats gehad en waarvan ik nog geen stenogram heb. De mededeling, welke ik u op dit punt doe, berust dus op een aantekening, welke daarvan is gemaakt.

A. Omdat, zoals ik in mijn rapport over de heer *van 't Sant* heb gezegd, de bezwaren uit Nederland tegen de heer *van 't Sant* kras waren, is door mij een zeer scherp onderzoek gelast. Ik acht het mogelijk — prof. *Oranje* was een vriend van mij —, dat bijv. zo'n telegram, zo'n bericht daartoe een prikkel is geweest.

53805. De **Voorzitter**: In de latere tijd — dat heeft gespeeld in 1943 — is ook nog een strijdpunt tussen B.I. en M.I.D. geweest de vraag tot welke dienst nu eigenlijk het contact met de illegale pers behoorde. B.I. zeide: dat hoort bij mij, en kolonel *de Bruyne* zeide: het behoort onder mij te ressorteren, want het betreft de verzetsorganisaties. Herinnert u zich, dat dat moeilijkheden heeft gegeven? Het is zo opgelost, dat er in October 1943 een agent, nl. *Grin*, is uitgezonden naar de illegale pers door M.I.D. Dat schijnt de oplossing van het geval te zijn geweest. U weet niet meer, welke motiveeringen en overwegingen voor die beslissing hebben gegolden?

A. Dat durf ik op dit ogenblik niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter.

53806. De **Voorzitter**: Een punt, dat hier nogal een rol heeft gespeeld, betreft de correspondentie, welke de heer *van Heuven Goedhart* in April 1945 heeft willen voeren niet de heer *Bosch van Rosenthal*. Hij had toen enige brieven opgesteld en die ter hand gesteld aan freule *van Hardenbroek*, die deze brieven over de grote rivieren zou brengen. Die brieven zijn in handen van de heer *Somer* gekomen en deze heeft aan de commissie verzocht dit geval te onderzoeken, zulks om twee redenen. De heer *van Heuven Goedhart* zou hier hebben overtreden het K.B., waarbij het B.I. was ingesteld en dat o.a. inhield, dat B.I. met uitsluiting van andere instanties het recht had de verbindingen met het bezette gebied te onderhouden. Bovendien was de inhoud van de brief van de heer *van Heuven Goedhart* aan de heer *Bosch van Rosenthal* van die aard, dat de heer *Somer* van oordeel was, dat de heer *van Heuven Goedhart* zich daarin niet in een gepaste vorm had uitgelaten over de Regering. Daarover is blijkbaar enige deining geweest. Hoe is dat verder verlopen?

A. Dat weet ik niet. Ik herinner mij, dat op een gegeven ogenblik in de Ministerraad werd gerapporteerd — ik meen door de heer *de Quay* —, dat de Canadezen beslag hadden gelegd op een brief, die de heer *van Heuven Goedhart* had bestemd voor Nederland, en dat hij die brief in zijn bezit had, dat hij die maar niet wilde voorlezen en dat ik of een van de anderen toen vroeg: „waarom niet?" Een van de heren zei toen: „*Gerbrandy*, die brief moet je maar niet eens horen, bemoei je er maar niet mee, trek je er maar niets van aan; het is een gemeen stuk." Verder weet ik er niets van af.

53807. De **Voorzitter**: De heer *van Heuven Goedhart* heeft medegedeeld, dat hij na dat geval met die brieven van u een uitnodiging heeft gekregen om te Londen in het Brown's Hotel te komen en dat hij toen in bijzijn van kolonel *Nuboer* op formele wijze over die schanddaad van die brieven werd verhoord. Hij zei:

„Ik heb toen gezegd, dat het volkomen ridicul was om het ook maar in het minst dwaas te vinden, dat een burger in het zuiden — en dan nog wel een burger, die achter de rug had met het 131. wat ik met het B.I. achter de rug had — had geprobeerd een paar brieven naar de overzijde te krijgen.”

Verder heeft de heer *van Heuven Goedhart* verklaard, dat hij later die zaak met de heer *Schermerhorn* heeft besproken en dat deze hem heeft gezegd, dat hij daarna er weer met u over heeft gesproken, waarna u zoudt hebben gezegd, dat het u toch wel speet, dat het zo was gelopen.

A. Het laatste herinner ik mij niet. Dat betreft waarschijnlijk een andere zaak. U spreekt over de besprekingen in Brown's Hotel. Ja, dat schiet mij nu te binnen. Ik heb blijkbaar de opdracht om hem daarover te onderhouden aanvaard. Ik vond dat niet prettig. Het was een oude vriend, een oud-collega van mij. Ik heb toen daarbij genomen mijn secretaris de heer *Nuboer*; deze vatte het nogal formeel op en ging toen aantekeningen maken. Toen kreeg dat onderhoud dus een onaangename, een piquante zijde, maar wat er later besproken is

De **Voorzitter**: Een bespreking tussen u en de heer *Schermerhorn*.

A. — dat is typisch —, dat herinner ik mij niet. Ik ken de inhoud van die brieven niet.

53808. De **Voorzitter**: Het zijn twee brieven. Eén er van is gericht aan de heer *Bosch van Rosenthal* en daarin geeft de heer *van Heuven Goedhart* de heer *Bosch van Rosenthal* zeer uitvoerige inlichtingen over de gebeurtenissen van de laatste tijd. Hij heeft het nogal smeug gedaan, hetgeen van de heer *van Heuven Goedhart* wel te verwachten was, als hij een brief schreef.

A. Ik kreeg de indruk uit het feit, dat de heer *de Quay* zeide: „lees het maar niet”, dat deze op het standpunt stond: vreselijk unfair. Zo'n ding vervlakt echter bij mij; daarover durf ik u dus niet met zekerheid inlichten. In elk geval mocht de heer *van Heuven Goedhart* het natuurlijk niet doen. Natuurlijk behoort naast een contact met de voorzitter van de Vertrouwensmannen niet te bestaan een privé-weg, dus een weg: Minister—Vertrouwensmannen. Dat kan natuurlijk niet, dat is door en door fout. Maar goed, dit is dan een fout, ik doe ook weleens wat mis.

53809. De **Voorzitter**: De voorzitter van de Vertrouwensmannen in Nederland had aan de andere kant ook wel een dusdanige positie, dat hij er waarde aan mocht hechten om zoveel mogelijk inlichtingen te krijgen. Dat was de andere kant van de zaak. Hij zat ook op een eiland en had er ook belang bij zoveel mogelijk inlichtingen te krijgen.

A. Dan hangt het er van af, wat er in de brief staat. Is het een eerlijke brief, dan vind ik het nog niet goed, want het is levensgevaarlijk, wanneer de lijn concurrentie zou hebben en degenen, die de lijn in handen hebben, dit niet weten. Dat kan niet, dat is verkeerd. En verder de morele kant van de zaak. Daarvoor is beslissend: wat staat er in, en dat weet ik niet. U kunt dit naar mijn mening het beste vragen aan oud-Minister *de Quay*.

53810. De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had te vragen. Het is een lange lijst van grotere en kleinere kwesties geweest, maar er is in deze verhoren door de verschillende getuigen zoveel aangeroerd, dat ik het toch wel van belang achtte het u voor te leggen, zodat u volkomen op de hoogte bent van de dingen, die hierbij ter sprake zijn gekomen. Hebt u op het ogenblik nog iets, waarvan u meent, dat het van belang is voor de commissie?

A. Neen, maar wel heb ik een verzoek. Ik las zoëven het in het Nederlands vertaalde statement en zag daarin ergens iets staan over de ontvangstcommissies. Toen begon mij — u hebt er daar straks in een ander verband naar gevraagd — iets te schemeren. Er is een bespreking geweest over die ontvangstcommissies, over het gevaar. U legde mij een brief voor van mr. *van Angeren*. Kan ik deze in afschrift krijgen om te trachten na te gaan, hoe de vork in de steel zit? Toen ik dat laatste stuk las, dacht ik: Die ontvangstcommissies hebben toch een punt van bespreking uitgemaakt*?

De **Voorzitter**: De griffier zal u daarvan een kopie geven.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 20 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewadll van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HEINRICH KARL OTTO HAUBROCK,

oud 35 jaar, gedetineerd in het huis van bewaring te Rotterdam,
Kriminalsekretar.

Hij legt de eed af als getuige.

Tolk:

HERMAN FLAUMENHAFT,

oud 57 jaar, wonende te 's-Gravenhage, directeur N.V. Babylon
Vertaalbureau.

Hij legt de eed af als tolk.

53817. De **Voorzitter**: Hebt u in de bezettingstijd werkzaamheden verricht als Sachbearbeiter?

A. Ja.

A. Jawohl.

53818. De **Voorzitter**: Ik heb hier een zeer uitvoerig rapport voor mij, dat u over uw werkzaamheden als zodanig hebt geschreven. Het stuk is niet gedateerd. Kunt u nog zeggen, van welke datum het is?

A. Augustus 1946.

A. August 1946.

53819. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Nederland gekomen?

A. 1 September 1940.

A. 1 September 1940.

53820. De **Voorzitter**: Was u onmiddellijk in deze functie werkzaam?

A. Ja.

A. Ja.

53821. De **Voorzitter**: In de afdeling van *Schreieder* dus?

A. Ja.

A. Jawohl.

53822. De **Voorzitter**: Hebt u tot het eind toe in deze afdeling gewerkt?

A. Ja. Tot het eind.

A. Jawohl, bis zum Schluss.

53833. De **Voorzitter**: En steeds in dezelfde functie?

A. Steeds in dezelfde functie.

A. Immer in der selben Funktion.

53524. De **Voorzitter**: In dit rapport hebt u een aantal zaken samengevat, die u behandeld hebt. Zijn dit alle zaken, die u hebt behandeld?

A. Neen.

A. Nein.

53825. De **Voorzitter**: Welke hebt u er uitgezocht om over te rapporteren?

A. De zaken, die ik — naar ik meen — vanaf midden of begin 1943 behandeld heb.

A. Die Sachen, die ich — ich glaube — von Mitte oder Beginn 1943 ab behandelt habe.

53826. De **Voorzitter**: Om welke reden hebt u die beperking aangelegd?

A. Omdat ik mij de zaken tot die tijd niet meer met tamelijke zekerheid kon herinneren.

53827. De **Voorzitter**: U wist de gang van zaken van de eerste jaren niet meer zo precies?

A. Ja, toentertijd ontbraken mij de stukken en de namen en het kwam mij het beste uit, alleen maar hierover te schrijven. Het was mijn vrije keus.

53828. De **Voorzitter**: Het zijn toch wel allemaal zaken, die betrekking hebben op hier in Nederland neergekomen agenten?

A. Ja.

53829. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat u buiten agentenzaken ook nog wel andere gevallen hebt behandeld.

A. Ja, wat met zending, resp. spionage in het algemeen, te maken had.

53830. De **Voorzitter**: U behandelde blijkbaar, wanneer er zo'n zaak aan de orde was, meer de algemene aangelegenheden en niet de speciale aangelegenheden, zoals codes, enz. Aan dat laatste kwam u niet te pas?

A. Neen, ik heb van de zaken, wat de parachutisten betreft, hoofdzakelijk de eigenlijke verhoren afgenomen, de codeverhoren zijn extra-verhoren.

53831. De **Voorzitter**: Die heeft o.a. *May* afgenomen?

A. Ja.

53832. De **Voorzitter**: U hebt ook niet alle agentenzaken behandeld, niet waar? Een aantal zaken zijn door anderen behandeld?

A. Ja. Ik heb misschien de helft van de agenten, die uit Engeland gekomen zijn, verhoord.

53833. De **Voorzitter**: Wie waren de anderen, die ook zaken van agenten hebben behandeld?

A. Wij hadden daar verscheidene mensen. Er waren nog *Bartels*, *Makowski* en *Bauer*.

53834. De **Voorzitter**: Meent u, verhoudingsgewijze, meer van die zaken behandeld te hebben dan degenen, die u zoëven hebt genoemd?

A. Ik denk van wel.

53835. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog, dat er eind Augustus 1943 twee agenten uit de gevangenis te *Haaren* zijn ontvlucht?

A. Ja.

53836. De **Voorzitter**: Weet u ook wie het waren?

A. Ja, *Ubhink* en *Dourlein*.

53837. De **Voorzitter**: Welke agenten zijn er eind November 1943 ontvlucht?

A. Dat waren *Wegner*, *van der Giessen* en *van Rietschoten*.

53838. De **Voorzitter**: Vooral die laatste ontvluchting heeft nogal wat deining veroorzaakt in de gelederen van de Duitsers.

A. Ja, er is in de omgeving een grote razzia gehouden.

53839. De **Voorzitter**: Neen, zo bedoel ik het niet. Die ontvluchting heeft bij de Duitse instanties een grote ontstemming en ongerustheid veroorzaakt.

A. Ja.

A. Weil ich die Sachen bis dahin nicht mehr mit ziemlicher Sicherheit zurückdenken konnte.

A. Ja, mir fehlten seinerzeit die Unterlagen und die Namen, und es lag mir am Besten nur hierüber zu schreiben. Es war meine freie Wahl.

A. Jawohl.

A. Ja, was mit Sendung, bezw. Spionage allgemein, zu tun hatte.

A. Nein, ich habe von den Sachen, was Parachutisten anbetrifft, hauptsächlich die eigentlichen Vernehmungen gemacht. Die Codevernehmungen sind Extra-Vernehmungen.

A. Ja.

A. Ja, ich habe vielleicht die Hälfte der Agenten, die von England gekommen sind, verhört.

A. Wir hatten da mehrere Leute. Es war noch *Bartels* da, *Mä-Xowski* und *Bauer*.

A. Ich denke wohl.

A. Jawohl.

A. Ja, *Ubbink* und *Dourlein*.

A. Das waren *Wegner*, *van der Giessen* und *van Rietschoten*.

A. Ja, es hat da eine grosse Razzia stattgefunden in der Umgebung.

53840. De **Voorzitter**: Welke oorzaak had dat?

A. Omdat het voor de tweede maal gebeurde.

53841. De **Voorzitter**: Was men ook niet ergens bevreesd voor'?

A. Ja, dat daarmede alles verraden was.

53842. De **Voorzitter**: Men vreesde, dat alles uit zou komen. Weet u of die ontvluchting in November 1943 nog gevolgen voor de positie van *Schreieder* heeft gehad?

A. Ik geloof van niet. Ik weet het niet. Ik veronderstel van niet.

53843. De **Voorzitter**: Waarom gelooft u van niet? Waaruit meent u dat te constateren?

A. De gevolgen voor *Schreieder*? Ik heb u misschien niet precies begrepen.

53844. De **Voorzitter**: Mijn vraag was deze: Heeft *Schreieder* nog nadelige gevolgen ondervonden van die ontvluchting in die zin, dat zijn superieuren hem daarvoor aansprakelijk hebben gesteld?

A. Ja.

53845. De **Voorzitter**: Inderdaad?

A. Ja.

53845. De **Voorzitter**: Wat dacht u, dat ik vroeg?

A. Of het gevolgen gehad heeft wat betreft de dienst, d.w.z. de afweerdienst.

53847. De **Voorzitter**: Dus hij heeft er wel gevolgen van ondervonden in verband met zijn positie? Werd hij er voor verantwoordelijk gesteld?

A. Ja.

53848. De **Voorzitter**: Kunt u dat nog iets nader aanduiden?

A. Toen de eerste agenten vluchtten, werden veiligheidsmaatregelen getroffen.

Van *Rauter*, resp. van Berlijn uit kwam de opdracht betreffende het deporteren van de agenten uit Haaren, daar Haaren niet veilig genoeg was. Toen heeft *Schreieder* moeite voor de mensen gedaan, zodat ze daar mochten blijven. Maar er werden veiligheidsmaatregelen getroffen, het prikkeldraad werd dichterbij getrokken. De mensen moesten 's avonds, wanneer ze gingen slapen, hun kleren voor de deur leggen en daarmede dacht *Schreieder* beslist, dat nu alles veilig was. Desondanks gelukte nu de tweede vlucht. Toen heeft hij van Berlijn zeer grove verwijten te horen gekregen. Daarop heeft Berlijn direct bevolen: „De gevangenen moeten naar Duitsland gedeporteerd worden”.

Toen zijn ze echter niet direct naar Duitsland gestuurd. Ik geloof, dat ze eerst in een gevangenis in Assen of Groningen gekomen zijn, waar ze nog een tijdlang gezeten hebben.

53849. De **Voorzitter**: Wat is er in dit verband met *Schreieder* gebeurd?

A. Hij had zeer vele persoonlijke onaangenaamheden gehad. Van de kant van Berlijn zijn hem zeer ernstige verwijten gemaakt.

53850. De **Voorzitter**: Hebt u nooit gehoord, dat er op die grond een aanklacht tegen hem is ingediend?

A. Dat weet ik niet. Er is een aanklacht ingediend tegen *Küthe* en *Wncker*, die voor de veiligheid verantwoordelijk waren. Nu weet ik niet of er ook nog een aanklacht tegen *Schreieder* ingediend is. Ik heb er in ieder geval niets van gehoord.

53851. De **Voorzitter**: Dat was dus in December 1943 en in het voorjaar van 1944. Ging *Schreieder* gewoon met zijn werk door?

A. Ja, alles ging verder.

53852. De **Voorzitter**: U hebt dus niets bijzonders gemerkt?

A. Neen, ik heb niets bijzonders gemerkt.

A. Weil es das zweite Mal passierte.

A. Ja, dass damit alles verraten war.

A. Ich glaube nicht. Ich weiss es nicht. Ich nehme es nicht an.

A. Die Folgen für *Schreieder*? Ich habe Sie vielleicht nicht genau verstanden.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Ob es Folgen gehabt hat dienstlicher, d.h. abwehrmassiger Art.

A. Jawohl.

A. Als die ersten Agenten fluchteten, da wurden Sicherungsmassnahmen getroffen.

Es kam von *Rauter* bzw. Berlin die Anordnung betreffs des Abtransportes der Agenten aus Haaren, da Haaren nicht sicher genug sei. Da hat sich *Schreieder* für die Leute eingesetzt, sodass sie dn bleiben durften. Aber es wurden Sicherungsmassnahmen getroffen. Der Stacheldraht wurde dicht herangezogen. Die Leute mussten abends, wenn sie schlafen gingen, ihre Kleidung hinausstellen vor die Tür, und damit dachte *Schreieder* bestimmt, dass jetzt alle Sicherheit gegeben war. Nun gelang trotzdem die zweite Flucht. Da hat er sehr grosse Vorwürfe bekommen von Berlin. Darauf hat Berlin sofort angeordnet: „Die Gefangenen sind nach Deutschland abzuführen.”

Dann sind sie aber nicht direkt nach Deutschland gekommen. Ich glaube, dass sie erst in ein Gefangnis in Assen oder Groningen gekommen sind, wo sie noch eine Zeitlang gesessen haben.

A. Er hatte sehr viel persönliche Unannehmlichkeiten gehabt. Es sind ihm sehr grosse Vorwürfe gemacht worden seitens Berlin.

A. Das weiss ich nicht. Es ist eine Anklage eingereicht gegen *Küthe* und *Wacker*, die verantwortlich für die Sicherung waren. Nun weiss ich nicht, ob auch noch eine Anklage gegen *Schreieder* eingereicht ist. Ich habe jedenfalls nichts davon gehört.

A. Ja, es ging alles weiter.

A. Nein, ich habe nichts besonderes bemerkt.

53853. De **Voorzitter**: Hebt u wel gemerkt, dat hij daardoor van hogerhand onaangenaamheden ondervond?

A. Ja.

53854. De **Voorzitter**: Waaraan hebt u dat gemerkt?

A. In het algemeen. De verhouding tussen Schreieder en *Rauter* werd onaangenaam. Schreieder vertelde ons over *Rauter's* verwijten. Ook uit het onderzoek ter plaatse in Haaren, waar ik mij in die dagen bevond, toen alles gereconstrueerd werd, heb ik geconcludeerd, dat *Schreieder* grote onaangenaamheden van persoonlijke aard had.

53855. De **Voorzitter**: Waren er bij die reconstructie chefs van Schreieder aanwezig?

A. Ja.

53856. De **Voorzitter**: Deppner, bij voorbeeld?

A. Ja. Deppner, met Kriminal-Kommissar Lutkenhus.

53857. De **Voorzitter**: Gaven zij te kennen, dat het eigenlijk de schuld van Schreieder was of althans mede de schuld van Schreieder?

A. Schreieder trof geen directe schuld. Wel verweet men hem, dat hij zich wat meer voor de veiligheidsmaatregelen had moeten interesseren. Hij had de agenten niet zo voor 100 % mogen vertrouwen. Het was zo, dat de agenten — men kan bijna zeggen — voor de volle 100 % het vertrouwen genoten.

53858. De **Voorzitter**: Men verweet hem dus een zekere lichtvaardigheid?

A. Ja.

53859. De **Voorzitter**: Hebt u Fraulein Crack gekend?

A. Ja.

53860. De **Voorzitter**: Wat had zij voor een functie?

A. Fräulein Crack was secretaresse bij Deppner. Enige tijd was ze ook bij Schreieder.

53861. De **Voorzitter**: Was zij een Duitse?

A. Ja, ze was een Duitse.

53862. De **Voorzitter**: Ze is, meen ik, in die tijd met een Nederlander getrouwd.

A. Dat moet later geweest zijn, na de oorlog.

53863. De **Voorzitter**: Van welke tijd is, naar uw herinnering, het z.g. Keitel-Erlass?

A. Ik denk midden 1944.

53864. De **Voorzitter**: Welke gevolgen had het Keitel-Erlass?

A. Het „Keitel-Erlass" luidde Er zijn meerdere „Erlasse" van *Keitel* gekomen. Ik denk, dat u het z.g. „Niedermachungsbehl" bedoelt.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dit bevel luidde, dat mensen, die op straat aangetroffen werden, bijv. met wapenen of springstoffen of wanneer het voor ons gevaarlijke mensen waren, ter plaatse doodgeschoten moesten worden.

53865. De **Voorzitter**: Houdt dat verband met de z.g. Aktion Silbertanne?

A. Neen, ik geloof, dat de Silbertanne iets heel anders is. Ze berust ook op een geheel andere basis. De Silbertanne is een represaillemaatregel, die dateert van eind 1943.

A. Jawohl.

A. Allgemein. Das Verhältnis Schreieders zu *Rauter* wurde trüber. Schreieder sagte uns von Rauters Vorwürfen. Auch aus der Untersuchung an Ort und Stelle in Haaren, wo ich mich in den Tagen befand, als alles rekonstruiert wurde, habe ich aufgemacht, dass Schreieder grosse Unannehmlichkeiten persönlicher Art hatte.

A. Ja.

A. Ja, Deppner mit Kriminal-Kommissar Lutkenhus.

A. Schreieder traf keine direkte Schuld. Wohl warf man ihm vor, er habe sich etwas mehr für die Sicherung interessieren sollen. Er habe den Agenten nicht so hundertprozentig vertrauen sollen. Es war so, dass die Agenten — man kann fast sagen — hundertprozentiges Vertrauen genossen.

A. Ja.

A. Jawohl.

A. Fraulein Crack war Sekretärin bei Deppner. Einige Zeit war sie auch bei Schreieder.

A. Ja, sie war eine Deutsche.

A. Das muss später gewesen sein, nach dem Kriege.

A. Ich denke Mitte 1944.

A. Der Keitel-Erlass besagte Es sind mehrere Erlasse von *Keitel* gekommen. Ich denke, dass Sie den sogenannten Niedermachungsbehl meinen.

A. Dieser Befehl besagte, dass Leute, die auf der Strasse angetroffen würden, z.B. mit Waffen oder Sprengstoffen, oder wenn es für uns gefährliche Menschen waren, an Ort und Stelle zu erschossen seien.

A. Nein, ich glaube, dass die Silbertanne ganz etwas Anderes ist. Sie ruht auch auf einer ganz anderen Basis. Die Silbertanne ist eine Repräsentationsangelegenheit, die datiert von Ende 1943.

53866. De **Voorzitter**: Waar had het dan mee te maken!

A. Toen in 1943 hier de moorden op generaal Seyffart en verschillende andere Nederlanders begonnen, toen werd van Nederlandse zijde de gedachte acuut, dat men als tegenactie represaille-maatregelen moest nemen. Dit is van Duitse zijde gesteund. Het is eigenlijk een zuiver Nederlandse aangelegenheid, van Nederlandse nationaal-socialisten, een represaille-aangelegenheid, waarvoor de Duitse Sicherheitspolizei toestemming verleende.

53867. De **Voorzitter**: Ik vraag het nl. daarom, omdat Fraulein Crack, die ik zoëven noemde, het verband enigszins anders legt. Zij zegt, dat de Silbertanne voortgevloeid is uit het Keifel-Erlass. Dat is harerzijds geen vergissing, want ze zegt er nog bij, dat de Silbertanne niet, zoals ze hier in verschillende kranten gelezen heeft, al dateerde van 1943, maar pas in 1944 ontstaan is, nadat er verschillende aanslagen gepleegd waren, die practisch niet altijd door officiële represaillemaatregelen konden worden gevolgd.

Zij wenst er juist de nadruk op te leggen, dat het niet juist is, dat de Silbertanne al van 1943 af bestond.

A. Ja, het kan ook zijn, dat het begin 1944 geweest is of eind 1943. Ik weet de tijd niet precies. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik van de Silbertanne pas na de capitulatie gehoord heb. Tot de capitulatie heb ik nooit het woord of het begrip van deze represaille-Silbertanne gehoord, omdat het een „geheime Reichssache“ was en slechts diegene daarvan mocht weten, die er direct mee te maken had. Daarom kan ik mij niet voorstellen, dat Fräulein Crack vóór de capitulatie daarvan op de hoogte was.

53868. De **Voorzitter**: Zij kan er toch wel het een en ander van gehoord hebben op het bureau bij Schreieder.

A. Ja, dat kan.

53869. De **Voorzitter**: Waarop berustte het instituut van de „Nacht-und-Nebelhaftlinge“?

A. Toentertijd, in 1942, nam de spionage-activiteit zeer toe. Zij lag in het jaar 1942 vooral in de handen van vooraanstaande Nederlanders. Zeer vele ingenieurs en officieren hielden zich met spionage bezig. En daar het Duitse „Reichsstrafgesetzbuch“ (wetboek van strafrecht) op spionage in beginsel de doodstraf stelt, hield de Duitse leiding het niet voor gepast, al deze mensen ter dood te veroordelen en ze te executeren. Daarom nam men slechts een zeker percentage en veroordeelde hen hier in het land. De rest stuurde men naar Duitsland met de bedoeling, hen na het einde van de oorlog te vonnissen. Ik heb bijvoorbeeld een groep mensen gehad, die „van Hattem“ genoemd werd. Het waren 60 gevangenen, waarvan ongeveer 18 mannen voor het gerecht geweest zijn. De andere gevangenen zijn onder het „Nacht und Nebel-Erlass“ — wij noemden dit „Keitel-Erlass“ — zo naar Duitsland gestuurd.

53870. De **Voorzitter**: Van wie kwam dat Erlass?

A. Dat was een Keitel-Erlass.

53871. De **Voorzitter**: Dus ook een Keitel-Erlass?

A. Ja, dat echter veel vroeger kwam, want deze gevangenen werden reeds begin 1943 volgens dit „Erlass“ gevonnist.

53872. De **Voorzitter**: Hebt u ook Dauervernehmungen toegepast?

A. Ja.

53873. De **Voorzitter**: In welke gevallen is dat gebeurd?

A. In een geval bij van Lanschot, de toenmalige luitenant van Lanschot.

53874. De **Voorzitter**: Dat verhoor had niet met de agenten te maken, niet waar?

A. Neen, dat had niets met deze agenten te maken. Van Lanschot was, dat wisten wij, de opvolger van luitenant Schrage, die toentertijd uit Engeland hier was. Hij noemde zich hier „Kees Visser“.

A. Als 1943 hier die Morde auf General Seyffart und verschiedene andere Niederländer einsetzten, da wurde von niederländischer Seite der Gedanke akut, dass man als Gegenaktion Repräsentationen ergreifen musste. Das ist deutscherseits unterstützt worden. Es ist eigentlich eine rein niederländische Angelegenheit, niederländischer National-Sozialisten, eine Repräsentationsangelegenheit, wozu die deutsche Instanz, bezw. die deutsche Sicherheitspolizei ihre Zustimmung verlieh.

A. Ja, es kann auch sein, dass es Beginn 1944 gewesen ist, oder Ende 1943. Ich weiss die genaue Zeit nicht. Ich muss ehrlich sagen, dass ich von Silbertanne erst nach der Kapitulation gehört habe. Bis zur Kapitulation habe ich nie das Wort oder den Begriff dieser Repräsentations-Silbertanne gehört, weil es geheime Reichssache war und nur derjenige davon wissen durfte, der direkt damit zu tun hatte. Darum kann ich mir nicht vorstellen, dass Fräulein Crack vor der Kapitulation darüber Bescheid gewusst hat.

A. Ja, das kann.

A. Zu der Zeit, 1942, nahm die Spionageaktivität sehr zu. Sie befand sich in den Jahren 1942 besonders in den Händen voranstehender Niederländer. Sehr viele Ingenieure und Offiziere befassten sich mit der Spionage. Und da das deutsche Reichsstrafgesetzbuch auf Spionage grundsätzlich die Todesstrafe vorsieht, hielt die deutsche Führung es für nicht angebracht, alle diese Leute zum Tode zu verurteilen und zu exekutieren. Aus dem Grunde nahm man nur einen gewissen Prozentsatz und urteilte ihn hier im Lande ab. Den Rest schickte man nach Deutschland mit der Absicht, ihn nach Kriegsende abzuurteilen. Ich habe z.B. einen Komplex gehabt, der sich „van Hattem“ nannte. Es waren 60 Festgenommene, von denen etwa 18 Männer vor Gericht gewesen sind. Die anderen Gefangenen sind unter dem „Nacht- und Nebel-Erlass“ — wir nannten diesen Keitel-Erlass so — nach Deutschland gekommen.

A. Das war ein Keitel-Erlass.

A. Ja, der aber weit früher kam, denn diese Gefangenen wurden bereits Beginn 1943 nach diesem Erlass abgeurteilt.

A. Jawohl.

A. In einem Falle bei van Lanschot, dem damaligen Leutnant van Lanschot.

A. Nein, das hatte nichts mit diesen Agenten zu tun. Van Lanschot war, das wussten wir, der Nachfolger von Leutnant Schrage, der seinerzeit aus England hier war. Er nannte sich hier „Kees Visser“.

53875. De Voorzitter: In welk opzicht was *van Lanschot* de opvolger? Zette hij het werk van luitenant *Schrage* voort?

A. Luitenant *Schrage* ging naar Engeland terug met een boot. Hij is daar echter niet angekommen. Vóór hij wegging, droeg hij zijn werkzaamheden aan *van Lanschot* over. Luitenant *Schrage* voerde hier spionage-opdrachten uit van algemene aard, bijv. het vormen van spionnagesgroepen en het doorgeven van berichten naar Engeland via koerierlijnen Zwitserland, Spanje en de zeeweg Delfzijl—Kopenhagen.

53876. De Voorzitter: Had hij zijn werk aan *van Lanschot* overgedragen?

A. Ja.

53877. De Voorzitter: Heeft *van Lanschot* dat werk nog lang kunnen doen of is hij spoedig daarna gearresteerd?

A. Hij heeft het niet lang kunnen doen, slechts enige maanden.

53878. De Voorzitter: Was hij de enige, die dat werk voortzette, of was er een groep?

A. Het was een tamelijk grote groep, waarvan hij echter de voornaamste was.

53879. De Voorzitter: Zijn er nog andere leden van die groep gearresteerd of is alleen *van Lanschot* gevangengenomen?

A. Ja, voor zover zij een belangrijke rol speelden.

53880. Jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen: U hebt ze toch ook niet allemaal te pakken kunnen krijgen?

A. Neen, ik weet het niet. Ik weet niet hoe groot de groep was.

53881. De Voorzitter: Is op *van Lanschot* een Dauervernehmung toegepast?

A. Ja.

53882. De Voorzitter: Welk resultaat had deze Dauervernehmung?

A. Voor ons negatief.

53883. De Voorzitter: Heeft hij geen enkele verklaring afgelegd?

A. Neen.

53884. De Voorzitter: En wat waren de gevolgen van deze „Vernehmung” voor *van Lanschot*?

A. Ik kan het maar slecht beoordelen. Ik had toentertijd niet de overtuiging, dat hij inderdaad, zoals men in het Nederlands zegt, „hypernervuus, gek” geworden was door dit lange verhoor. Dat konden wij als leken niet beoordelen. Zoals nu gebleken is, stelde hij zich slechts zo aan.

53885. De Voorzitter: Heeft hij ook lichamelijk letsel bekommen?

A. Neen, het was een gewoon verhoor, zoals dit. Alleen naar zonder te slapen.

53886. De Voorzitter: Hoe lang duurde het verhoor?

A. Ik denk, dat hij 80 uur verhoord is.

53887. De Voorzitter: Er wordt n.l. gezegd, dat hij een schedelbasisfractuur had opgelopen.

A. *Van Lanschot*?

De Voorzitter: Ja.

A. Neen, dat geloof ik niet.

A. Leutnant *Schrage* ging nach England mit einem Boot zurück. Er ist dort aber nicht angekommen. Bevor er wegging, übergab er seine Tätigkeit *van Lanschot*. Leutnant *Schrage* führte hier Spionageaufträge allgemeiner Art aus. Zum Beispiel: Bilden von Spionnagesgruppen und das Weiterleiten von Berichten nach England, über Kriegerlinien Schweiz, Spanien und Seeweg Delfzijl—Kopenhagen.

A. Ja.

A. Er hat es nicht lange tun können, nur einige Monate.

A. Es war eine ziemlich grosse Gruppe, wovon er aber der Topmann war.

A. Ja. Soweit sie eine belangreiche Rolle spielten.

A. Nein, ich weiss es nicht. Ich weiss von mir aus nicht, wie gross die Gruppe war.

A. Ja.

A. Für uns negativ.

A. Nein.

A. Ich kann es nur schlecht beurteilen. Ich hatte seinerzeit nicht die Überzeugung, dass er tatsächlich, wie man auf holländisch sagt „hypernervuus, gek” geworden war durch dieses lange Verhör. Das konnten wir als Laien nicht beurteilen. Wie sich heute herausgestellt hat, stellte er sich nur so an.

A. Nein. Es war ein gewöhnliches Verhör, so wie dieses, nur eben ohne zu schlafen.

A. Ich denke, dass er 80 Stunden gehört worden ist.

A. *Van Lanschot*?

A. Nein, das glaube ich nicht.

53888. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U herinnert zich toch nog wel, dat, toen *van Lanschot* in Haaren kwam, hij volkomen versuft was.

A. Hij maakte de indruk van een mens, die onder sterke gevangenschap-psychose leed en nerveus was. Maar in hoeverre hij slechts simuleerde, is moeilijk te zeggen.

53889. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik heb toch van medici gehoord, dat zij geconstateerd hadden, dat *van Lanschot* een schedelbasisfractuur gekregen had door de behandeling.

A. Dat houd ik voor onmogelijk. Hij heeft mij er ook nooit iets van verteld. Ik ben door *van Lanschot* na de capitulatie verscheidene malen verhoord in deze zaken en ik moet zeggen, dat wij het goed samen konden vinden.

53890. De **Voorzitter**: Kent u nog andere gevallen van agenten, die een Dauervernehmung hebben ondergaan?

A. Ik weet nog een geval. Het was ritmeester *van Borssum Buisman*.

53891. De **Voorzitter**: En *Taconis*?

A. Neen. Ik kan niet zeggen of ik hem verhoord heb. Ik heb hem bestlist geen „Dauervernehmung” afgenomen.

53892. De **Voorzitter**: Kwamen, buiten de agenten, de Dauervernehmungen veel voor?

A. De „Dauervernehmungen” kwamen eigenlijk bij ons niet veel voor. Ze werden slechts in heel bijzondere gevallen toegepast.

53893. De **Voorzitter**: Ook wanneer het geen agenten betrof?

A. In ieder geval in ons referaat, wat *Schreieder* betreft, kwamen „Dauerverhøre” zeer weinig voor. Slechts in buitengewone gevallen. Ik ken bij voorbeeld deze beide gevallen *van Lanschot* en *van Borssum Buisman*.

53894. De **Voorzitter**: En het z.g. „verschärftes Vernehmen”? Kwam dat veel voor?

A. Dat zijn verhoren, die op verschillende wijzen uitgevoerd kunnen worden. Het is eigenlijk, grof gezegd, een verhoor met stokslagen, dat van bovenaf, vanuit Berlijn, bevolen werd. Ik kan niets nauwkeuriger-hieromtrent zeggen, want ik heb zo iets nooit meegemaakt of gezien en ik ken inderdaad ook de werkwijze en voorschriften niet. Maar er bestond zo iets, maar bij *Schreieder* is het toch nooit doorgevoerd. Als noodoplossing heeft *Schreieder* daarvoor de „Dauerverhøre” voorgesteld. *Schreieder* is één van de initiatiefnemers van het „Dauerverhör”. In ieder geval, voor zover het Nederland betreft.

53895. De heer **Koersen**: Heeft het verhoor van de heer *van Borssum Buisman* nog positieve resultaten opgeleverd?

A. Ik weet niet, wat ik onder positief moet verstaan.

De heer **Koersen**: Wat voor u van belang was.

A. Naar mijn mening wel.

53896. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat heeft hij dan gezegd?

A. Ik kan het mij niet meer in details herinneren.

53897. De **Voorzitter**: Maar u bent er toch bij geweest?

A. Ja.

53598. De **Voorzitter**: Wat was dan het eindresultaat van dit verhoor?

A. Bij ritmeester *van Borssum Buisman* was de zaak in zoverre eenvoudiger, omdat hij nuttig materiaal bij zich had bij de gevangenneming. Ik heb hem zelf gevangengenomen in Amsterdam. Hij droeg drie mappen bij zich.

A. Er machte den Eindruck eines Menschen, der unter ... starker Haftpsychose litt und nervös war. Aber inwieweit es nun Vortauschung war, ist schwer zu sagen.

A. Das halte ich für unmöglich. Er hat mir auch nie davon etwas erzählt. Ich bin durch *van Lanschot* nach der Kapitulation verschiedene Male verhört worden zu diesen Sachen und ich muss sagen: wir sind gut ausgekommen.

A. Ich weiss noch einen Fall. Es war Rittmeister *van Borssum Buisman*.

A. Nein. Ich kann nicht sagen ob ich ihn verhört habe. Dauerverhört habe ich ihn bestimmt nicht.

A. Die Dauervernehmungen kamen eigentlich bei uns nicht viel vor. Sie wurden nur in ganz besonderen Fällen vorgenommen.

A. Jedenfalls in unsrem Referat, was *Schreieder* anbetrifft, kamen Dauerverhøre sehr wenig vor. Nur in ausserordentlichen Fällen. Ich kenne z.B. diese beiden Falle *van Lanschot* und *van Borssum Buisman*.

A. Das sind Vernehmungen, die auf verschiedene Art durchgeführt werden können. Es ist eigentlich, plump gesagt, eine Vernehmung mit Stockschlagen, die von oben herab, von Berlin herab, angeordnet wurde. Genaueres dazu kann ich nicht sagen, denn ich habe so etwas nie miterlebt oder gesehen, und ich kenne auch tatsächlich die Durchführung und Vorschriften nicht. Aber es hat so etwas gegeben. Aber bei *Schreieder* ist es doch nie durchgeführt worden. Als Notlösung dafür hat *Schreieder* diese Dauerverhøre vorgeschlagen. *Schreieder* ist einer der Anreger des Dauerverhörs. Jedenfalls soweit es für die Niederlande zutrifft.

A. Ich weiss nicht, was ich unter positiv verstehen soll.

A. Nach meiner Meinung wohl.

A. Auf die Details kann ich mich heute nicht mehr entsinnen.

A. Jawohl.

A. Bei Rittmeister *van Borssum Buisman* war die Sache insofern einfacher, weil er nützliches Material bei sich hatte, bei der Festnahme. Ich habe ihn selbst festgenommen in Amsterdam. Er trug drei Mappen bei sich.

a) Binnenkomend? telegrammen uit Engeland; b) uitgaande telegrammen, en c) notities en berichten voor Londen. Hij moest eigenlijk immers op grond van deze vele geschreven zaken iets kunnen zeggen en daarover een uiteenzetting kunnen geven. En dat heeft ons enigermate tevreden gesteld.

53899. De **Voorzitter:** „Einigermassen“?

A. Zijn verhoor was juist interessant voor ons en kwam op 112 pagina's schrijfmachineschrift. Ik heb ze zelf geschreven.

53900. De **Voorzitter:** Hebt u een gedeelte van deze Dauervernehmung bijgewoond?

A. Van van Borssum Buisman?

De **Voorzitter:** Ja.

A. Ja, ik weet het echter niet zeker meer. Ik heb van Lanschot ook slechts de eerste 6 tot 8 uur van de Dauervernehmung meege maakt. Wij wisselden alle 6 of 8 uur. Daar ik als „Sachbearbeiter“ aan deze zaak niet zoveel tijd kon opofferen, kwamen andere mensen daarvoor in aanmerking. Mensen, die, eerlijk gezegd, niet geschikt waren voor grotere verhoren. Mensen, niet slechts uit het referaat *Schreieder*, maar in het algemeen die vrij waren.

53901. De **Voorzitter:** Van Borssum Buisman heeft hier verklaard, dat hij bij die Dauervernehmung geslagen is. Hij zegt er bij, dat het niet is gebeurd door *May*, ook niet door *Haubrock*, maar door *Bartels* en *Bauer*.

A. Ik geloof er niet aan.

53902. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Ik kan het mij niet voorstellen.

53903. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Ik kan mij niet indenken, dat de heer van Borssum Buisman hier zou verklaren, dat u en *May* hem niet geslagen hebben, maar dat hij wel is geslagen door *Bartels* en *Bauer*. Dat zou geen enkele zin hebben.

A. Ik weet niet in hoeverre men hem zou geloven, wanneer hij gezegd zou hebben: „*Haubrock* heeft me geslagen of *May* heeft me geslagen“. Hij zou met deze bewering alleen staan, want wij hadden niet de naam van te slaan of slecht te behandelen. Dat klopt niet. Daarom denk ik, dat hij daarom de namen *Bartels* en *Bauer* koos, omdat *Bartels* in Duitsland was en *Bauer* gesneuveld was. Hij moest, mijns inziens, een excuus zoeken voor de arrestaties, die het gevolg waren van zijn verhoor. En zoals de ervaring mij na de oorlog geleerd heeft, schijnt een voorgewende mishandeling het beste excuus te zijn.

53904. De **Voorzitter:** Ik begrijp niet, wat u bedoelt.

A. Hij zou moeilijk hebben kunnen zeggen: „Ook *Haubrock* en *May* hebben me geslagen“.

53905. De **Voorzitter:** Dat heeft hij ook niet gezegd.

A. Neen, dat kon hij ook in zoverre niet, omdat hij dan gevaar zou lopen, dat men hem in het algemeen niet zou geloven, omdat onze andere vroegere gevangenen nooit zouden hebben bevestigd, dat wij er zo'n mentaliteit op na hielden.

53906. De **Voorzitter:** Van Borssum Buisman is niet bepaald iemand, waarvan men veronderstellen moet, dat hij de waarheid niet zal zeggen. Als hij zegt, dat hij geslagen is door *Bartels* en *Bauer*, dan moet ik u zeggen geen enkele reden te hebben om te veronderstellen, dat hij niet de waarheid zal zeggen.

A. Ik moet het betwijfelen.

53907. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Geloof u, dat *Bartels* nooit iemand geslagen heeft?

A. Bij *Bartels* zou ik de vraag buiten discussie willen laten, omdat ik hem te weinig ken, maar *Bauer* was mijn vriend. Wij werkten nauw samen en ik kende zijn werk en hij het mijne.

a) Eingehende Funksprüche aus England, b) ausgehende Funksprüche, und c) Notizen und Berichte für London. Er musste eigentlich ja auf Grund dieser vielen geschriebenen Sachen etwas sagen können und Ausführung dazu machen können. Und das hat einigermassen zu unserer Zufriedenheit gereicht.

A. Seine Vernehmung war gerade interessant für uns und kam auf 112 Seiten mit Schreibmaschine geschrieben. Ich habe sie selbst geschrieben.

A. Von van Borssum Buisman?

A. Ja. Ich weiss es aber nicht mehr sicher. Ich habe von *var*, *Lanschot* auch nur die ersten 6 bis 8 Stunden der Dauervernehmung mitgemacht. Wir wechselten alle 6 oder 8 Stunden. Da ich als Sachbearbeiter der Sache nicht soviel Zeit opfern konnte, kamen andre Leute dafür in Frage. Leute, die sich, ehrlich gesagt, für grössere Vernehmungen nicht eigneten. Leute, nicht nur aus dem Referat *Schreieder*, sondern allgemein die frei waren.

A. Ich glaube nicht daran.

A. Ich kann es mir nicht vorstellen.

A. Ich weiss nicht in wie weit man ihn glauben würde, wenn er gesagt hatte: „*Haubrock* hat mich geschlagen oder *May* hat mich geschlagen.“ Er würde mit dieser Behauptung allein stehen. Denn wir hatten nicht den Ruf zu schlagen oder schlecht zu behandeln. Das stimmt nicht. So denke ich mir, dass er deshalb die Namen *Bartels* und *Bauer* wählte, weil *Bartels* in Deutschland war und *Bauer* gefallen war. Er musste m. E. eine Deckung für die aus seiner Vernehmung hervorgegangenen Festnahmen haben. Und wie die Erfahrung mich nach dem Kriege gelehrt hat, scheint eine vorge täuschte Misshandlung die beste Deckung zu sein.

A. Er hatte schlecht sagen können: Auch *Haubrock* und *May* haben mich geschlagen.

A. Nein, das konnte er auch insofern nicht, dann würde er Gefahr laufen, dass man ihm im allgemeinen nicht glauben würde, weil unsere anderen früheren Gefangenen niemals solch eine Mentalität von uns bestätigt haben würden.

A. Ich muss es bezweifeln.

A. Bei *Bartels* will ich es vielleicht draussen lassen, weil ich ihn zu wenig kenne, doch *Bauer* war mein Freund. Wir arbeiteten eng zusammen und ich kannte seine Arbeit und er meine.

53908. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat kunnen we niet nagaan, want *Bauer* is dood, niet waar?

A. Ja, *Bauer* leeft niet meer.

53909. De **Voorzitter**: *Van Borssum Buisman* heeft hier ook gezegd, dat u zijn Sachbearbeiter was en dat u hem correct behandeld hebt.

A. Ik heb zijn hele zaak van a tot z behandeld, eventueel met uitzondering van het „Dauerverhör“, dat me ontschoten is.

53910. De **Voorzitter**: Weet u ook, dat men heeft geprobeerd, na de arrestatie van *van Borssum Buisman*, over zijn verbinding met Engeland in contact te komen? En dat men op die manier heeft getracht nog een „Spiel“ op te zetten?

A. Ik weet niet of zo iets ernstig geprobeerd is.

53911. De **Voorzitter**: Het schijnt toch gebeurd te zijn, maar het is niet gelukt. Het kan echter heel goed zijn, dat u dat niet weet.

A. Ik zou het moeten weten, wanneer zo iets zou gespeeld zijn, en ik geloof wel, dat ik het dan zou weten.

53912. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat ik toentertijd wist, wat bij *Schreieder* op dit gebied gebeurde.

53913. De **Voorzitter**: *Schreieder* zelf heeft verklaard, dat het geprobeerd, maar mislukt is.

A. Ik kan het me niet voorstellen, dat het op grond van de gevangenneming van *van Borssum Buisman* was. Hij bedoelt misschien een poging, die hij het „Saskia-Spiel“ noemde, na het England-Spiel.

53914. De **Voorzitter**: Er zijn verschillende pogingen gedaan om een nieuw spel op te zetten na het England-Spiel en dit was er één van. Ook dat andere, dat u noemde, is er een voorbeeld van.

A. Er is natuurlijk bij iedere gevangenneming en bij iedere belangrijke aangelegenheid geprobeerd te spelen, om een verbinding tot stand te brengen. Dat zal ook bij *van Borssum Buisman* het geval geweest zijn, maar toch niet in het kader, niet op de manier van het England-Spiel. Want de basis van het England-Spiel was *sabotage*, terwijl de opdracht van *van Borssum Buisman* *spionnage* was. Men zal in zijn kring geprobeerd hebben er iemand binnen te brengen, tussen te schuiven, te penetreren. Naar onze mening was door de uitschakeling van *van Borssum Buisman* zijn gebied, zijn groepsverband vernield, vernietigd. Wij hadden zijn marconist. Wij hadden in de kring van *van Borssum Buisman* de toenmalige ritmeester *Tonnet* en kenden de hoofdmedewerkers, die ten dele waren gevangengenomen. Daarmede geloofden wij, dat deze groep uitgeschakeld was.

53915. De **Voorzitter**: Werd er bij het verhoren van agenten door de Duitsers weleens gesuggereerd, dat er in Engeland verraad in het spel zou zijn?

A. Ja, dat is eigenlijk vanzelf naar voren gekomen, door de gevangenen, niet door ons. De gevangenen hebben dat vermoed. Het is echter slechts bij een vermoeden gebleven, dat nooit bevestigd is en dat van onze kant als ongegrond werd beschouwd.

53916. De **Voorzitter**: Maar dat vanzelfsprekend ook niet werd tegengegaan?

A. Neen, integendeel.

53917. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt het maar zo gelaten, omdat het makkelijk was.

A. Ja, het interesseerde ons. Daarom hebben wij de gevangenen de bijzondere plicht opgelegd, over dit onderwerp met niemand te spreken. En daarmede konden we wel zo goed als zeker zijn, dat er in Haaren onder de gevangenen over gesproken werd.

A. Ja, *Bauer* lebt nicht mehr.

A. Ich habe seine ganze Sache von A bis Z behandelt, evtl. mit Ausnahme des Dauerverhörs, das meinem Gedächtnis entfallen ist.

A. Ich weiss nicht, ob so etwas ernsthaft versucht wurde.

A. Ich musste es wissen, wenn so etwas gespielt worden wäre und ich glaube wohl, dass ich es dann wissen würde.

A. Weil ich damals wusste, was bei *Schreieder* passierte auf diesem Gebiet.

A. Ich kann mir nicht vorstellen, dass es auf Grund der Festnahme von *van Borssum Buisman* war. Er meint vielleicht einen Versuch, den er „Saskia-Spiel“ nannte, nach dem England-Spiel.

A. Es ist natürlich bei jeder Festnahme und bei jeder grösseren Angelegenheit versucht worden zu spielen, um eine Verbindung zu Stande zu bringen. Das wird auch bei *van Borssum Buisman* der Fall gewesen sein, aber doch nicht in dem Rahmen, nicht in der Art, wie das England-Spiel. Denn die Grundbasis des England-Spieles war *Sabotage*, während *van Borssum Buisman's* Auftrag *Spionage* war. Man wird in seinem Kreis versucht haben, jemanden hineinzustecken, hineinzuschieben, zu penetrieren. Nach unsrer Ansicht war durch die Ausschaltung von *van Borssum Buisman* sein Gebiet, sein Komplex, zerstört, vernichtet. Wir hatten seinen Funker. Wir hatten im Kreise von *van Borssum Buisman* den seinerzeitigen Rittmeister *Tonnet* und kannten die Hauptmitarbeiter, die zum Teil festgenommen wurden. Damit glaubten wir, dass diese Gruppe ausgeschaltet sei.

A. Ja, das ist eigentlich von selbst aufgekommen, durch die Gefangenen, nicht durch uns. Die Gefangenen haben das aus sich selbst heraus vermutet. Es ist aber lediglich eine blosser Vermutung geblieben, die sich nie bestätigt hat und die von unsrer Seite als unbegründet angesehen wurde.

A. Nein, im Gegenteil.

A. Ja, es hat uns interessiert. Daher haben wir den Gefangenen die besondere Pflicht auferlegt, über dieses Thema mit niemandem mehr zu sprechen. Und damit war die erwünschte Sicherheit in die Wege geleitet, dass in Haaren unter den Gefangenen darüber gesprochen wurde.

53918. De **Voorzitter**: Welke namen werden er in dit verband genoemd?

A. In de eerste plaats de naam van *van 't Sant*, de voormalige commissaris van politie hier in den Haag.

53919. De **Voorzitter**: Zijn er nog andere namen genoemd?

A. Ik heb slechts *van 't Sant* gehoord. Verder heb ik de laatste tijd de krant gelezen en daarin ben ik ook de naam *Bingham* tegengekomen. Nonsens.

53920. De **Voorzitter**: Werd die naam dan nooit genoemd?

A. Neen, wij kenden hem slechts onder de naam *Bingham*, niet als *Seymour Bingham*. In de krant heb ik pas gelezen, dat hij *Seymour Bingham* heet en zijn voornaam *Seymour* is. Ik dacht eerst, dat het twee personen waren. *Seymour* en *Bingham*.

53921. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Dus die naam was u wel bekend gedurende het England-Spiel?

A. Ja. Hij was een verbindingsofficier van de Engelse dienst voor de Nederlandse sectie. Men heeft in Engeland de verschillende verbindingen: Nederland, België, Frankrijk, Noorwegen, Denemarken. En zo was hij de man voor Nederland. Zo heb ik de zaak in ieder geval gezien.

53922. De **Voorzitter**: U hebt in een verklaring, die u in 1946 voor twee ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid hebt afgelegd, gezegd: „Begin of midden 1943 zijn bij ten minste twee agenten, die uitgepeild werden, berichten gevonden, die ze naar Engeland hadden afgezonden en de volgende inhoud hadden: Dokter uit 's-Hertogenbosch maakt bekend, gevangenen of parachutisten uit Lager Haaren melden: S.D. heeft alle lijnen in de hand, parachutisten worden bij landing gearresteerd.”

U zegt voorts, dat de twee marconisten, die uitgepeild zijn, beiden hetzelfde telegram hadden. U weet zeker, dat dooï één van die marconisten het telegram verzonden is. Naar uw mening waren zij agenten van B.I.

Kunt u nu iets meer vertellen van hetgeen u in deze verklaring in het kort hebt samengevat?

A. Neen, de mogelijkheid bestaat echter, dat u daarover iets naders kunt horen bij *Bram Grisnigt* in Zeist. Hij was een van de marconisten. De andere marconist is later gefusilleerd. Maar *Grisnigt* in Zeist, die moet nog leven.

53923. De **Voorzitter**: Was hij één van de twee?

A. Ja.

53924. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie was die dokter?

A. Wie de dokter was, kan ik niet precies zeggen, maar dat kunt u misschien te weten komen via de familie *van Hattem*. Vermoedelijk is deze boodschap uit het kamp Haaren doorgegeven, bij het bezoek aan *Johan van Hattem*. Hij kreeg bezoek van zijn vader, van zijn moeder en van zijn verloofde en bij een kus overhandigde hij dit geschreven bericht.

53925. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Woonden die ouders hier?

A. Ja. Zijn ouders woonden in den Haag.

53926. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Beide zonen zijn toch gefusilleerd?

A. Ja, de beide zonen zijn gefusilleerd. Van daaruit is het bericht doorgegeven aan een arts in Utrecht of in den Bosch en zo is het in de een of andere spionage-organisatie verzeild geraakt en toen door-geseind.

53927. De **Voorzitter**: Zo is het dus bij die twee marconisten terechtgekomen?

A. Ja.

A. In erster Linie der Name von *van 't Sant*, dem ehemaligen Polizeikommissar hier in den Haag.

A. Ich habe nur *van 't Sant* gehört. Dann habe ich in letzter Zeit die Zeitung gelesen und darin bin ich auch auf den Namen *Bingham* gestossen. Nonsens.

A. Nein, wir kannten ihn nur mit dem Namen *Bingham*, nicht als *Seymour Bingham*. In der Zeitung habe ich erst gelesen, dass er *Seymour Bingham* heisst und sein Vorname *Seymour* ist. Ich dachte erst, dass es zwei Personen waren. *Seymour* und *Bingham*.

A. Ja. Er war ein Verbindungsoffizier vom englischen Dienst für die niederländische Sektion. Man hat in England die verschiedenen Verbindungen: Niederlande, Belgien, Frankreich, Norwegen, Dänemark. Und so war er der Mann für die Niederlande. So habe ich die Sache jedenfalls gesehen.

A. Nein. Es besteht aber die Möglichkeit, dass Sie Genaueres darüber erfahren können bei *Bram Grisnigt* in Zeist. Er war einer der Funker. Der andere Funker ist später fusilliert. Aber *Grisnigt* in Zeist, der soll noch leben.

A. Ja.

A. Wer der Doktor war, kann ich nicht genau sagen, aber das wurden Sie vielleicht erfahren können über die Familie *van Hattem*. Vermutlich ist diese Botschaft aus dem Lager Haaren herausgegeben worden bei dem Besuch des *Johan van Hattem*. Er bekam von seinem Vater, seiner Mutter und von seiner Braut Besuch, und bei der Gelegenheit eines Kusses übergab er diesen geschriebenen Bericht.

A. Ja, seine Eltern wohnten im Haag.

A. Ja, die beiden Söhne sind fusilliert. Von dortaus ist der Bericht weitergegeben an einen Arzt in Utrecht oder 's-Hertogenbosch, und so ist er in irgendeine Spionage-Organisation hineingewandert und dann versendet worden.

A. Ja.

53928. De **Voorzitter**: Wie was die andere, die gefusilleerd is?

A. Dat is een Rijswijker. Zijn vader heeft een café. Zijn zendnaam was „Sint David“. Zijn werkelijke naam is *Diesfeldt, Jan*.

53929. De **Voorzitter**: Was het bericht bij hun arrestatie gevonden of heelt men het opgevangen?

A. Het is bij hun gevangenneming gevonden en in minstens één geval was er op vermeld „verzonden“ en in een ander geval — ik kan het niet precies meer zeggen — waren wij van mening, dat het nog niet doorgegeven was. De marconist werd verrast tijdens het doorzenden van de telegrammen en één van deze te verzenden telegrammen naar Engeland was dit.

53930. De **Voorzitter**: Dat kan in zoverre niet kloppen, dat *Grisnigt*, die u daar noemt, volgens de lijst van B.I., welke ik hier heb, gearresteerd is op 2 Februari 1944. Bovendien is *Grisnigt* pas gedropt in de nacht van 19 op 20 September 1943. Hetgeen u nu vertelt, moet gebeurd zijn begin of midden 1943.

A. Ja, midden 1943.

53931. De **Voorzitter**: Terwijl *Grisnigt* pas hier gekomen is in de nacht van 19 op 20 September 1943. Hij is gearresteerd op 2 Februari 1944. Het bericht zou dus gevonden moeten zijn bij zijn arrestatie?

A. Ja.

53932. De **Voorzitter**: En dat zou dan een bericht moeten zijn, dat hij op zijn vroegst in September verzonden heeft. Eerder kan hij het niet verzonden hebben, want hij is hier pas gekomen in September. Zou hij zo'n telegram al die tijd bewaard hebben? Men bewaarde waarschijnlijk toch alleen de laatstverzonden telegrammen.

A. Het was voorschrift alle telegrammen te vernietigen, maar dat werd slechts zeer zelden gedaan.

53933. De **Voorzitter**: Het gebeurde inderdaad niet altijd. Als men de telegrammen niet alle vernietigde, dan zal men toch wel de oudste telegrammen hebben opgeruimd en alleen die van de jongste datum hebben overgehouden.

A. Dit was echter een belangrijk telegram en het kan zijn, dat hij hierbij persoonlijk belang had.

Ritmeester van *Borssum Buisman* zou u daarover nader kunnen inlichten of het telegram werkelijk doorgezonden is naar Engeland of dat het lang is blijven liggen, want *Grisnigt* was een marconist onder leiding van van *Borssum Buisman*. Van *Borssum Buisman* heeft lange tijd samengewerkt met *Tonnet*, die toentertijd in de O.D. een grote rol speelde, en ik neem aan, dat hij misschien daarover iets naders weet. Wanneer de telegrammen aangekomen zijn, enz.

53934. De **Voorzitter**: Is *Grisnigt*, die op 2 Februari 1944 is gearresteerd, ook om het leven gekomen?

A. Neen, hij moet nog in leven zijn. Hij moet in Zeist zijn.

53935. De **Voorzitter**: Hebt u dat na de oorlog gehoord?

A. Ja, dat heb ik later gehoord. Ik moet bij deze verklaring het volgende zeggen: Wij hebben deze berichten over het England-Spiel, deze waarschuwingsberichten, dikwijls gevonden, niet slechts bij deze twee agenten, maar ook nog op vele andere plaatsen. Daarom weet ik niet precies of het nu juist bij deze beide agenten was. Ik heb deze dingen intussen in zoveel variaties gehoord en gelezen, dat ik het niet meer precies weet.

53936. De **Voorzitter**: Maar u meent u te herinneren, dat het bij deze twee agenten ook het geval was?

A. Ja.

53937. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?

A. Ik kan het niet met volle zekerheid zeggen. Maar toentertijd — ik heb het in 1946 geschreven — was het mijn mening. Maar door al dit geschrijf in de kranten ben ik zo in de war geraakt, dat mijn mening daarover vervaagd is.

A. Das ist ein Rijswijker. Der Vater hat ein Caféhaus. Sein Funkname war „Sint David“. Er heisst richtig *Diesfeldt, Jan*.

A. Er ist bei deren Festnahme gefunden und in wenigstens einem Falle war auf ihm vermeldet „verzonden“ und in einem anderen Falle — ich kann es nicht genau mehr sagen — waren wir der Meinung, dass er noch nicht durchgegeben war. Der Funker wurde überrascht beim Durchsenden der Telegramme und eines dieser zu versendenden Telegramme nach England war dieses.

A. Ja, Mitte 1943.

A. Ja.

A. Es war Vorschrift alle Telegramme zu vernichten, aber das wurde nur sehr selten getan.

A. Dieses war aber ein belangreiches Telegramm und es kann sein, dass ihn ein persönliches Interesse daran verbunden hat.

Der Rittmeister von *Borssum Buisman* wurde darüber Genaueres sagen können, ob das Telegramm tatsächlich durchgekommen ist nach England, bezw. ob es lange liegen geblieben ist, denn *Grisnigt* war ein Funker unter Leitung von van *Borssum Buisman*. Van *Borssum Buisman* hat lange Zeit zusammengearbeitet mit *Tonnet*, der seinerzeit im O.D. eine grosse Rolle spielte, und ich nehme an, dass er vielleicht darüber Genaueres weiss. Wann die Telegramme angekommen sind, u.s.w.

A. Nein, er soll noch da sein. Er soll in Zeist sein.

A. Ja, das habe ich später gehört. Ich muss zu dieser Erklärung folgendes sagen: Wir haben diese Berichte über das England-Spiel, diese Warnungsberichte, vielfach gefunden, nicht nur bei diesen zwei Agenten, sondern auch noch an vielen anderen Stellen. Darum weiss ich nicht genau, ob es nun ausgerechnet bei diesen beiden Agenten war. Ich habe diese Sachen in so vielen Variationen inzwischen gehört und gelesen, dass ich es nicht mehr genau weiss.

A. Ja.

A. Ich kann es nicht mit voller Sicherheit aussprechen. Aber damals — ich habe es in 1946 geschrieben — war es meine Meinung. Aber dieses viele Hin und Her in den Zeitungen, das hat mich so verwirrt, dass meine Meinung darüber verwischt ist.

53938. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat u in verschillende gevallen bij de arrestatie van een marconist telegrammen hebt gevonden, die zij naar Engeland hadden verzonden en waarin gewaarschuwd werd tegen het feit, dat de parachutisten bij hun landing gearresteerd werden?

A. Ja, deze waarschuwingstelegrammen moeten naar mijn mening minstens langs twee, drie verschillende wegen in Engeland aangekomen zijn en wel, wat de tijd betreft, midden in de tijd van het spel.

53939. De **Voorzitter**: Hebt u dat in minstens twee of drie gevallen geconstateerd?

A. Ja, zeker in twee tot drie gevallen. Wij hebben er natuurlijk over gesproken, wanneer zo'n telegram in onze handen viel. Dan werd daarover gediscussieerd in het kader van het England-Spiel, in hoeverre veiligheidsmaatregelen getroffen konden worden en in hoeverre het een ingeschakeld en het ander uitgeschakeld moest worden, en toen hebben wij eigenlijk met angst er op gerekend, dat dit het einde zou zijn. Maar het ging verder. Toen hebben wij bij ons zelf gezegd: „In Londen, daar klopt een of ander contact niet. Iets klopt er niet". Ze moesten volgens onze mening gewaarschuwd zijn.

53940. De **Voorzitter**: Nu is het natuurlijk de vraag, wanneer Jat is geweest. Het is wel van belang dit te weten.

A. Ja.

53941. De **Voorzitter**: Kunt u dat nu nog reconstrueren?

A. Neen, in ieder geval tijdens het Spiel. Het zou misschien voor u van belang kunnen zijn ter opheldering van deze zaak mevrouw *Meijlink*, hier in den Haag, er over te vragen. Deze mevrouw *Meijlink* was een van de contactpunten voor spionage. De laatste agenten, die uitgebroken zijn, hebben in die tijd bij haar gewoond.

53942. De **Voorzitter**: U bedoelt *van der Giessen* en *van Riet-schoten*?

A. Ja, en kapitein *Pot* heeft voordien, na zijn vlucht, ook bij haar gewoond. Ook hij was een contactpunt voor spionage. Ik geloof, dat die mevrouw zeer ervaren is op dit gebied en dat u van haar veel te weten kunt komen.

53943. De **Voorzitter**: U begrijpt, dat het voor ons van belang is te weten of die telegrammen vóór of na Mei 1943 zijn verzonden. Immers, de laatste agenten, die uit Engeland kwamen, zijn in Mei 1943 gedropt. *Brutus* en *Apollo* zijn nog in October gekomen, maar die werden in België gedropt.

A. Ik kan het niet precies zeggen. Ik denk, dat vanaf Mei 1943 geen agenten meer gekomen zijn. Dat zou — neem ik aan — volgens de tijd kloppen met de overplaatsing van de Engelse majoor *Blunt*.

53944. De **Voorzitter**: Dat vond iets eerder plaats.

A. Ik meen, dat hij Mei 1943 wegging.

53945. De **Voorzitter**: Neen, dat was een paar maanden eerder. Er is een waarschuwing uit de gevangenis te Haaren te Londen binnengekomen in Juni 1943. Zou het misschien vóór die tijd ook al gebeurd zijn?

A. Dat kan ik niet zeggen, maar ik vermoed het sterk.

53946. De **Voorzitter**: In uw rapport spreekt u over de agent *Webster*, die ook onder de naam *Jaap* bekend was.

A. Hij had de voornaam *Michiel*.

53947. De **Voorzitter**: Ja, maar hij noemde zich *Jaap*.

A. Ja.

53948. De **Voorzitter**: Weet u hoe zijn eigen naam luidde?

A. *Webster* was zijn ware naam.

A. Ja, diese Warnungstelegramme mussten nach meiner Meinung wenigstens auf zwei, drei verschiedenen Wegen in England angekommen sein und zwar zeitlich mitten in der Spielzeit.

A. Ja, sicher in zwei bis drei Fallen. Wir haben natürlich darüber gesprochen, wenn so ein Telegramm in unsere Hände fiel. Dann wurde darüber diskutiert im Bereiche des England-Spieles, inwieweit Sicherungsmassnahmen getroffen werden könnten, und inwieweit dieses einzuschalten und jenes auszuschalten sei, und dann haben wir eigentlich mit Bängen damit gerechnet, es wurde Schluss sein. Aber es ging weiter. Dann haben wir uns gesagt: „In London, da klappt irgendein Kontakt nicht. Irgendetwas klappt nicht". Sie mussten nach unserer Ansicht gewarnt sein.

A. Ja.

A. Nein, jedenfalls während des Spieles. Es wäre vielleicht für Sie von Belang zur Aufklärung dieser Angelegenheit eine Frau *Meijlink*, hier in den Haag, darüber zu befragen. Diese Frau *Meijlink* war einer der Kontaktpunkte für Spionage. Die letzten Agenten, die ausgebrochen sind, haben während der Zeit bei ihr gewohnt.

A. Ja, und der Kapitän *Pot* hat vorher, nach seiner Flucht, auch bei ihr gewohnt. Auch er war ein Kontaktpunkt für Spionage. Ich glaube, dass die Frau sehr bewandert ist auf diesem Gebiet und Sie von ihr viel in Erfahrung bringen können.

A. Ich kann es nicht genau sagen. Ich denke, dass ab Mai 1943 keine Agenten mehr gekommen sind. Das würde — nehme ich an — zeitlich sich äcken mit der Versetzung des englischen Majors *Blunt*.

A. Ich meine, dass er Mai 1943 wegging.

A. Das kann ich nicht sagen, doch ich vermute es stark.

A. Er hatte den Vornamen *Michiel*.

A. Ja.

A. *Webster* war sein guter Name.

53949. De Voorzitter: *Webster*?

A. Ja, dat dacht ik.

53950. De Voorzitter: U hebt dus steeds in de veronderstelling verkeerd, dat dat zijn eigenlijke naam was?

A. Ja, dat wil zeggen, dat geloofde ik.

53951. De Voorzitter: Was hij een Engelsman of een Nederlander?

A. Hij wendde voor een Engelsman te zijn, een Engelse inlichtingenofficier, die lange jaren hier in Holland gewoond heeft. Dat zijn natuurlijk dingen, die wij toentertijd nergens konden controleren.

53952. De Voorzitter: Wat was zijn taak?

A. Zijn taak was militaire berichten aan de Britse Intelligence Service in Londen te geven.

53953. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat u in uw rapport begonnen bent met de gebeurtenissen van midden 1943 af te beschrijven.

A. Het kan ook begin 1943 geweest zijn.

53954. De Voorzitter: Hebt u persoonlijk ook te maken gehad met de agentenzaken van 1940, 1941 en 1942?

A. Ja, daarover heb ik een apart verslag geschreven. De eerste agent, die uit Engeland gekomen is, was luitenant *van Hamel*.

53955. De Voorzitter: Hebt u hem verhoord?

A. Ja.

53956. De Voorzitter: Welke agenten hebt u nog meer verhoord?

A. *Zomer*, gedeeltelijk. Ik geloof, dat het begin 1941 was. En dan tijdens het England-Spiel.

53957. De Voorzitter: Het England-Spiel begon in Maart 1942.

A. Het England-Spiel begon, wat de tijd betreft, ongeveer met de gevangenneming van *Johan van Hattem*. Deze gevangenneming vond plaats in Maart 1942. Zij ontstond eigenlijk door een vergissing van onze kant. Wij wilden *Taconis* gevangennemen in een huis in den Haag. Daartoe hadden wij alleen als persoonsbeschrijving: „Halfbloed, ongeveer 25—30 jaar oud." In zijn plaats kwam echter *van Hattem*. Hoe deze verwisseling veroorzaakt werd, weet ik niet, want ik was zelf niet bij de arrestatie. Men had *van Hattem* gevangengenomen en ik kreeg hem voor het verhoor met de opmerking, dat hij als sabotage-agent uit Engeland gekomen was. Maar hij beweerde steeds: „Nee, ik ben nooit van mijn leven in Engeland geweest." Hij zei, dat hij het bewijzen kon. Het bevolkingsregister werd opgebeld en alles, wat wij in korte tijd in beweging konden brengen. De man scheen nooit uit Holland weggeweest te zijn. Enige dagen later werd toen de juiste — nl. *Taconis* — gevangengenomen. Maar hoe deze vergissing ontstaan kon, kan ik u niet zeggen, want ik was niet bij de arrestatie.

53958. Jonkvrouwe *Wttewaall* van Stoetwegen: Waarom zijn die jongens dan gefusilleerd?

A. *Van Hattem*?

Jonkvrouwe *Wttewaall* van Stoetwegen: Ja.

A. Wegens spionage. *Johan van Hattem* was leider van de Nederlandse inlichtingendienst.

53959. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U zocht hem dus helemaal niet, maar u hebt hem toevallig gearresteerd?

A. Neen, wij kenden ook de inlichtingendienst als zodanig nog niet. Wij wisten wel, dat er zo iets was, maar wij hechtten er niet veel waarde aan. Door deze gevangenneming kwamen wij er op, dat wij in de persoon van *van Hattem* met de grootste inlichtingenverbinding met Engeland te doen hadden.

A. Ja, das dachte ich.

A. Ja, d.w.s. ich habe es geglaubt.

A. Er gab an Engländer zu sein, englischer Nachrichten-offizier, der lange Jahre hier in Holland gelebt hat. Das sind natürlich Sachen, die wir damals nirgends nachprüfen konnten.

A. Seine Aufgabe war militärische Berichte an den Britischen Intelligence Service in London zu geben.

A. Es kann auch Beginn 1943 gewesen sein.

A. Ja, darüber habe ich einen besonderen Bericht angefertigt. Der erste Agent der von England gekommen ist war Leutnant *van Hamel*.

A. Ja.

A. *Zomer*, zum Teil. Ich glaube, es war Beginn 1941. Und dann im England-Spiel.

A. Das England-Spiel begann zeitlich etwa mit der Festnahme des *Johan van Hattem*. Diese Festnahme war März 1942. Sie entstand durch einen Irrtum unsererseits. Wir wollten *Taconis* festnehmen, in einem Hause in Den Haag. Dazu hatten wir allein als Personbeschreibung: „Halbblut, etwa 25 bis 30 Jahre alt." Es kam aber an dessen Stelle *van Hattem*. Wie diese Verwechslung zustande kam, **weiss** ich nicht, denn ich war selbst nicht mit draussen. Man hatte *van Hattem* festgenommen, und ich bekam ihn zur Vernehmung mit der Bemerkung, dass er als Sabotageagent von England gekommen sei. Doch er beteuerte immer: „Nein, ich bin nie in meinem Leben in England gewesen." Er sagte, er könne es nachweisen. Das Bevölkerungsregister wurde angerufen und alles was wir in kurzer Zeit in Bewegung setzen konnten. Der Mann schien nie aus Holland fort gewesen zu sein. Einige Tage später wurde dann der Richtige — nämlich *Taconis* — festgenommen. Aber wie es zu diesem Irrtum kam, kann ich Ihnen nicht sagen, denn ich war nicht mit draussen.

A. *Van Hattem*?

A. Wegen Spionage. *Johan van Hattem* war Leiter des niederländischen I.D.

A. Nein, wir kannten auch den I.D. als solchen noch nicht. Wir wussten wohl, es gibt so etwas, aber wir hatten ihm keinen grossen Wert beigemessen. Durch diese Festnahme kamen wir darauf, dass wir in *van Hattem* mit der grössten Nachrichtenverbindung mit England zu tun hatten.

De I.D. was een grote, in die tijd wel de grootste inlichtingenorganisatie. Het was een zuiver intellectuele onderneming van vooraanstaande mensen van de spoorwegen en van de Departementen. Het waren allemaal mensen, die inderdaad iets konden verraden op het gebied van de militaire spionage, b.v. troepenverplaatsingen, enz.

53960. De **Voorzitter**: Weet u, hoe lang *Zomer* hier heeft gewerkt?

A. De agent *Hans Zomer* heeft enige maanden, misschien een halfjaar, gewerkt. Ik kan het niet precies zeggen, maar hij heeft tamelijk lang gewerkt.

Na zijn landing heeft hij direct contact opgenomen met *van Hattem* en *de Beaufort*, studenten aan de Technische Hogeschool te Delft. Eerst heeft hij geseind in Delft, in het huis Phoenixstraat 33. Dat is begin 1941 geweest. Toen vond daar de een of andere razzia of een incident plaats. De zender werd verplaatst en uit de werkplaats van *van Hattem*, een kleine reparatiewerkplaats voor technische instrumenten, radio's, enz., in Delft geseind. Van hieruit verhuisde hij later naar Bilthoven. Daar werd uit het huis van *Sickinga* geseind.

53961. De **Voorzitter**: Is *Zomer* daar gearresteerd?

A. Ja, daar is *Zomer* gevangengenomen.

53962. De **Voorzitter**: Nadat hij uitgepeild was?

A. Nadat hij uitgepeild was. In het proces tegen *van der Waals* dook de verdenking op, dat deze hem verraden had, omdat hij tijdelijk in de buurt gewoond heeft. Ik houd dit echter niet voor mogelijk.

53963. De **Voorzitter**: Was *van der Waals* daar niet bij betrokken?

A. Neen.

53964. De **Voorzitter**: Weet u, wanneer het contact van Duitse zijde met *van der Waals* ontstaan is?

A. Dat dateert van 1941.

53965. De **Voorzitter**: Weet u, hoe dat contact tot stand is gekomen?

A. Via de Aussenstelle van de Sicherheitspolizei Rotterdam: *König* resp. *Möller*, de toenmalige leider.

53966. De **Voorzitter**: Wat was de aanleiding er toe?

A. De juiste aanleiding, waarom zij samenkwamen, kan ik niet zeggen. In ieder geval heeft *Möller* hem direct bij *Schreieder* aanbevolen. *Van der Waals* moest toentertijd, tot zijn contact met de Sicherheitspolizei, illegaal gewerkt hebben. Hij wist veel van de illegaliteit. Men kan geen nieuweling in een groep schuiven; die zou geen contact vinden. Hij moest van tevoren illegaal gewerkt hebben, en wel volgens mij met ingenieur *van der Meer* en met mr. *Otto Verdoorn*, uit Rotterdam. *Van der Waals* stelde na enige tijd bij *Schreieder* de eis, mr. *Otto Verdoorn* en ir. *van der Meer* niet gevangen te nemen, daar hij ze voor zijn introductie dringend nodig had. Beiden zijn ook door *Schreieder* gespaard. Mr. *Verdoorn* is zonder voorkennis van *Schreieder* later toch gevangengenomen. Of hij gefusilleerd of in Duitsland gestorven is, kan ik niet zeggen.

53967. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke naam noemde u zoëven?

A. Mr. *Otto Verdoorn* en de andere is ir. *van der Meer*. Een patentgeschiedenis heeft hierbij nog een rol gespeeld. Dit patent was er icderdaad. Of het deugde of niet, kan ik niet beoordelen. Ik heb het in ieder geval gezien als een houten en als een ijzeren model.

53968. De **Voorzitter**: Hebt u het idee, dat *van der Waals* zich zelf hiervoor heeft aangeboden?

A. Dat kan ik niet met zekerheid zeggen. Het kan zijn, dat hij op de een of andere wijze gevangengenomen is of kleine onaangenaamheden gehad heeft, hetzij wegens zwarte handel of bedrog. Want *van der Waals* was geen onbeschreven blad in de criminaliteit.

Der I.D. war eine grosse, wohl zu der Zeit die grösste Nachrichtenorganisation. Es war ein rein intellektuelles Unternehmen führender Leute der Eisenbahn und der Departemente. Es waren alles Leute, die tatsächlich etwas verraten konnten auf dem Gebiet der militärischen Spionage, z.B. Truppenverschiebungen, u.s.w.

A. Der Agent *Hans Zomer* hat einige Monate, vielleicht bis zu einem halben Jahre, gearbeitet. Ich kann es nicht genau sagen, aber er hat längere Zeit gearbeitet.

Nach seiner Landung hat er sofort Kontakt aufgenommen mit *van Hattem*, und *de Beaufort*, Studenten der Technische Hogeschool te Delft. Zuerst hat er geseendet in Delft, im Hause Phoenixstraat 33. Das ist Beginn 1941 gewesen. Dann fand dort irgendeine Razzia oder ein Zwischenfall statt. Der Sender wurde verlegt und aus der Werkstatt des *van Hattem*, einer kleinen Reparaturwerkstatt für technische Instrumente, Radio usw. in Delft geseendet. Von hier aus siedelte er später nach Bilthoven über. Dort wurde aus dem Hause von *Sickinga* geseendet.

A. Ja, dort ist *Zomer* festgenommen.

A. Nachdem er ausgepeilt war. Im Prozess von *van der Waals* tauchte der Verdacht auf, dass dieser ihn verraten habe, weil er vorübergehend in der Nähe wohnte. Ich halte das aber nicht für möglich.

A. Nein.

A. Der datiert von 1941.

A. Über die Aussenstelle Sicherheitspolizei Rotterdam: *König* bzw. *Möller*, den seinerzeitigen Leiter.

A. Den genaueren Anlass, wie sie zusammenkamen, kann ich nicht sagen. Jedenfalls hat *Möller* ihn sofort *Schreieder* anempfohlen. *Van der Waals* musste seinerzeit, bis zu seinem Kontakt mit der Sicherheitspolizei, illegal gearbeitet haben. Er kannte sich gut in der Illegalität aus. Man kann keinen Neuling in eine Gruppe hineinschieben, der würde keinen Kontakt finden. Er muss vorher illegal gearbeitet haben und zwar m. E. mit dem Ingenieur *van der Meer* und mit mr. *Otto Verdoorn*, in Rotterdam. *Van der Waals* stellte nach einiger Zeit bei *Schreieder* die Forderung, mr. *Otto Verdoorn* und ir. *van der Meer* nicht zu verhaften, da er sie zu seiner Introduktion dringend benötige. Beide sind auch durch *Schreieder* geschont worden. Mr. *Verdoorn* ist, ohne Kenntnis *Schreieders*, später doch festgenommen. Ob er fusilliert oder in Deutschland gestorben ist, kann ich nicht sagen.

A. Mr. *Otto Verdoorn* und der Andere ist ir. *van der Meer*. Es hat hierbei noch eine Patentgeschichte eine Rolle gespielt. Dieses Patent war tatsächlich da. Ob es etwas taugte oder nicht, kann ich nicht beurteilen. Ich habe es jedenfalls gesehen, als Holzmodell und als Eisenmodell.

A. Das darf ich nicht mit Sicherheit sagen. Es kann sein, dass er irgendwie festgenommen ist oder kleine Unannehmlichkeiten gehabt hat, sei es wegen Schwarzhandel oder Betrugereien. Denn *van der Waals* war kein unbeschriebenes Blatt in der Kriminalität.

53969. De **Voorzitter**: We hadden het over Zomer. Hebben anderen, toen Zomer gearresteerd was, zijn werk voortgezet?

A. Ja. Alleen weet ik niet of daar een directe verbinding heen bestond. Wij hebben in Bilthoven naar een zekere *Willem Tuyn* gezocht. De mogelijkheid bestaat, dat hij — hij was marconist van een groep — de opvolger van Zomer was, die de z.g. A.C.-rapporten naar Engeland seinde.

53970. De **Voorzitter**: Weet u iets van de penetratie in de groep-Vorriink, of hebt u daar niet mee te maken gehad?

A. Ja, in zoverre, dat ik mr. *Menten* gevangengenomen heb, die in de groep-Vorriink, in het Nationaal Comité, ook een rol speelde.

53971. De **Voorzitter**: Hebt u de zaak van de anderen niet behandeld?

A. De anderen heb ik niet behandeld, de Sachbearbeiter was Bartels. De zaak zelf is inderdaad door Anton van der Waals verraden, dat is zeker. Schreieder wilde de zaak verder doorspelen, maar door de een of andere omstandigheid werd hij gedwongen tot arrestatie over te gaan.

53972. De **Voorzitter**: U weet, dat van der Waals geïntroduceerd is met een portretje, nietwaar?

A. Ja.

53973. De **Voorzitter**: Hoe kwam Schreieder aan dat portretje?

A. Dat weet ik niet. Ik heb er in de kranten over gelezen. Het is mogelijk, dat één van de agenten dit portret uit Engeland meegebracht heeft.

53974. De **Voorzitter**: Zo stelt Schreieder het ook voor, nl. dat hij dat portret gevonden heeft bij één van de gearresteerde agenten. Er bestaat echter niet voldoende zekerheid over, welke agent dat is geweest.

A. Dat kan ik niet zeggen. Iedere agent, die uit Engeland kwam, had iets bijzonders bij zich en zo'n portret viel mij niet bijzonder op. Pas na de oorlog hoorde ik, dat het portret een bijzondere rol gespeeld heeft. Ik heb er toentertijd niet op gelet. Iedereen bracht iets mee. Maar met alle opdrachten, die van der Waals van Schreieder kreeg, was ik niet bekend.

53975. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Besprak Schreieder alles, wat zich in het England-Spiel afspeelde, met u?

A. Niet alles, maar ik kan wel zeggen: tamelijk veel.

53976. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: U kreeg dus wel een indruk hoe alles ging?

A. Ja.

53977. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Woonde u ook wel de besprekingen over de reacties in Engeland bij?

A. Ja.

53978. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U had dus een beeld van wat men vermoedde, dat daar gebeurde? Wat was nu volgens u de oplossing?

A. Ja. U bedoelt of er verraad of zo iets in het England-Spiel was?

53979. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Ja. Hoe werd dat in die tijd door Schreieder en door u bekeken?

Kreeg u weleens berichten uit Engeland via Duitse agenten? Er waren toch wel Duitse agenten in Londen?

A. Neen, er waren er zo goed als geen. Die er waren, werden direct bij het begin van de oorlog gevangengenomen en die later kwamen, zijn ook snel uitgeschakeld.

A. Ja, nur weiss ich nicht, ob eine direkte Verbindung dahin bestand. Wir haben in Bilthoven nach einem gewissen *Willem Tuyn* gesucht. Es besteht die Möglichkeit, dass er — er war Funker einer Gruppe — der Nachfolger von Zomer war, der die sogenannten „A.C.-Rapporte" nach England funkte.

A. Ja, insofern, dass ich mr. *Menten* festgenommen habe, der in dieser Gruppe-Vorriink, im National Komitee, auch eine Rolle spielte.

A. Die anderen habe ich nicht behandelt, der Sachbearbeiter war Bartels. Die Sache selbst ist tatsächlich durch Anton van der Waals verraten worden, das ist sicher. Schreieder wollte diese Sache weiter durchspielen, aber durch irgendeinen Umstand wurde er gezwungen zur Festnahme zu greifen.

A. Ja.

A. Dass weiss ich nicht. Ich habe in den Zeitungen davon gelesen. Es ist möglich, dass einer der Agenten dieses Porträt von England mitgebracht hat.

A. Das kann ich nicht sagen. Jeder Agent, der von England kam, hatte etwas Besonderes bei sich, und solch ein Porträt fiel mir nicht besonders auf. Erst nach dem Kriege hörte ich, dass das Porträt eine besondere Rolle gespielt hat. Ich achtete damals nicht darauf. Jeder brachte etwas mit. Doch alle Aufträge, die van der Waals von Schreieder erhielt, kannte ich nicht.

A. Nicht alles, aber ich kann wohl sagen: ziemlich viel.

A. Ja.

A. Ja.

A. Ja. Sie meinen ob Verrat oder dergleichen im England-Spiel ware?

A. Nein, es waren so gut wie Keine da. Die da waren, wurden gleich zu Anfang des Krieges festgenommen und die später kamen, sind auch schnell ausgeschaltet worden.

53980. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is dus nooit gelukt daar te penetreren?

A. Ik kan wel zeggen: voor zover ik er van weet, hebben wij in Engeland geen bijzonder succes gehad. Onze agenten zijn daar tamelijk snel gevangengenomen.

53981. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwamen er ook geen berichten via Berlijn, welke berichten Berlijn b.v. gekregen had van mensen, die nog van Londen uit berichten konden zenden?

A. Zeer weinig, zo goed als niets. Wij waren zeer op de mededelingen aangewezen, die wij van de England-Spiel-agenten hadden. Hun mededelingen waren voor ons een betrouwbare wegwijzer, want wanneer 60 van deze mensen spreken, krijgt men een duidelijk beeld. Reeds bij een aantal van 10 of 12 voelt men de waarheid tamelijk zeker.

53982. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt uw berichten dus werkelijk alleen van de agenten gekregen en daarop is het England-Spiel opgebouwd?

A. Ja. De een of andere verdere hulp, die nu vermoed wordt en die men in de krant aanduidt, hadden wij niet. Ik beschouw deze geruchten als een soort campagne, die misschien van *van der Waals* uitgaat. Een „campagne tot levensverlenging”, zou men het kunnen noemen. De beschuldiging tegen majoor *Bingham* wordt door niets gemotiveerd. Hij is bij ons in ieder geval gedurende de oorlog tot aan de capitulatie steeds *de* man in Londen geweest, de grote tegenstander van *Schreieder*, de tegenspeler.

53983. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft *Bartels* nog? Zit hij niet in Arnhem gevangen?

A. Ik geloof in Arnhem.

53984. De **Voorzitter**: U wijst er in uw rapport nog op, dat de houding van *van Borssum Buisman* en van overste *Tonnet* boven alle lof verheven was en dat die ook bij de Duitsers veel indruk maakte.

A. Ja. Om op uw vraag terug te komen: „Kent u geen ander Dauerverhör" valt mij in, dat ook *Tonnet* aan een Dauerverhör onderworpen is. *Tonnet* heeft het langste Dauerverhör ondergaan, dat ooit afgenomen werd.

53985. De heer **Koersen**: Hoelang was dat?

A. Ik geloof 107 uur.

De mensen hebben zelf een innerlijke eerezucht gehad om het record te breken. Men heeft direct tegen hen gezegd: „U blijft zo lang zitten, totdat u de waarheid zegt over deze punten." Later is hun gezegd, op welk uur hun voorgangers gesproken hebben. *Tonnet* heeft het gebracht tot 107 uur. Bij 105 uur verklaarde hij zich bereid te spreken. Weloverwogen gaf hij toen geloofwaardige mededelingen, die later bleken bewuste misleidingen te zijn. Men kon niet aan hem merken, dat hij reeds 105 uur verhoord was. Het Dauerverhör was niet een verhoor zo als dit hier, want er werden vragen gesteld met ongeveer een kwartier tussenpauze. De toestand van de gevangenen op de tweede dag en later zou men „halfslapend" kunnen noemen. Het was geen verhoor, waarbij de gevangene geestelijk moest volgen, zoals bij een gewoon verhoor.

Er werden hem slechts drie of hoogstens 4 vragen gesteld: „Waarheen hebt u de telegrammen gestuurd?" Dan antwoordde hij bijvoorbeeld eenvoudig met „neen". Hij specialiseerde zich eenvoudig op „neen". Zodra er iets gevraagd werd, antwoordde hij in zijn onderbewustzijn met „neen", ook wanneer hij „ja" bedoelde. Daartegen stonden wij dan machteloos.

53986. De **Voorzitter**: Wat was uw indruk over de persoonsbewijzen van de gevangengenomen agenten?

A. Die zij van Engeland meebrachten? Dat ze zeer slecht waren.

53987. De **Voorzitter**: Zijn er ook agenten gearresteerd, omdat hun persoonsbewijzen in de gaten liepen?

A. Dat weet ik niet precies.

A. Ich kann wohl sagen: soweit ich unterrichtet bin, haben wir in England keine besonderen Erfolge gehabt. Unsere Agenten sind dort ziemlich schnell festgenommen worden.

A. Sehr wenig, so gut wie nichts. Wir waren sehr auf die Aussagen angewiesen, die wir von den „England-Spiel-Agenten" hatten. Ihre Aussagen waren uns ein sicherer Wegweiser, denn wenn 60 dieser Leute sprechen, bekommt man ein klares Bild. Bereits bei einer Reihe von zehn oder zwölf fühlt man die Wahrheit mit ziemlicher Sicherheit heraus.

A. Ja. Irgendeine weitere Hilfe, die heute vermutet wird, und die man in der Zeitung andeutet, hatten wir nicht. Ich beschau diese Geruchte als eine Art Kampagne, die vielleicht von *van der Waals* ausgeht. Eine „Lebensverlängerungskampagne" könnte man sie nennen. Die Beschuldigung des Majors *Bingham* lässt sich nirgends begründen. Er ist bei uns jedenfalls während des Krieges, bis zur Kapitulation, immer *der* Mann in London gewesen, der grosse Widersacher *Schreieder*, der Gegenspieler.

A. Ich glaube in Arnhem.

A. Ja. Um auf Ihre Frage zurückzukommen: „Kennen Sie kein anderes Dauerverhör", fällt mir ein, das auch *Tonnet* dauerverhört worden ist. *Tonnet* hat das langste Dauerverhör unterfunden, das überhaupt abgenommen wurde.

A. Ich glaube 107 Stunden.

Die Leute haben darin selbst einen inneren Ehrgeiz gehabt, um den Rekord zu brechen. Es wurde ihnen gleich gesagt: „Sie bleiben so lange sitzen, bis Sie die Wahrheit sagen zu diesen Punkten." Später ist ihnen gesagt worden, in welcher Stunde die Vorgänger gesprochen haben. *Tonnet* hat es gebracht auf 107 Stunden. Bei 105 Stunden erklärte er sich bereit zu sprechen. In voller Überlegung machte er dann glaubwürdige Angaben, die sich später als bewusste Irreführung herausstellten. Man konnte ihn nicht anmerken, dass er bereits 105 Stunden verhört worden war. Das Dauerverhör war nicht ein Verhör wie dieses hier, denn es wurde in etwa viertelstündigen Abständen eine Frage gestellt. Den Zustand der Gefangenen am zweiten Tage und später könnte man mit Halbschlaf bezeichnen. Es war kein Verhör bei dem der Gefangene geistig folgen musste, wie in einem gewöhnlichen Verhör.

Es wurden nur drei Fragen oder höchstens vier Fragen gestellt: „Wohin haben Sie die Telegramme geschickt?" Dann antwortete er z.B. mit einfach „nein". Er spezialisierte sich auf „nein". Sobald etwas gefragt wurde, antwortete er im Unterbewusstsein mit „nein", auch wenn er „ja" meinte. Dagegen standen wir dann machtlos.

A. Die sie von England mitbrachten? Dass sie sehr schlecht waren.

A. Das weiss ich nicht genau.

53988. De **Voorzitter**: Ik heb hier b.v. uw verhaal over *van de Waal*. En daarin zegt u, dat *van de Waal* in de trein gecontroleerd werd. „Man stellte fest, dass seine Personalpapiere gefälscht waren.“ Daar staat niet bij, dat het een Engels persoonsbewijs was of iets van die aard.

A. De legitimatiepapieren uit die tijd, ik geloof, dat het in 1942/1943 was, waren zeer slecht gemaakt. *Van de Waal* is op grond hiervan door een treincontrole gearresteerd. Deze treincontrole bestond uit eenvoudige soldaten, die schriftelijke gegevens bij zich hadden, waaruit de kenmerken van de valse persoonsbewijzen te zien waren. De persoonsbewijzen van Engeland waren gemakkelijker te herkennen en nog gemakkelijker de levensmiddelenbonnen. De levensmiddelenbonnen waren ongeveer 50 % groter in uitvoering.

53989. De **Voorzitter**: Bij deze agent heeft zich nog iets bijzonders voorgedaan, nl. dat hij op een gegeven moment tegen de hem begeleidende soldaten zei: „Ik ben een uit Engeland gelande parachutist. Ik heb juist een gifpil ingenomen en ik zal binnen 2 minuten dood zijn.“ Het eind was, dat de gifpil niet gewerkt heeft.

A. Neen, die heeft niet gewerkt. De soldaten hielden een auto aan. Door het schudden van de auto heeft de man misschien alles uitgebraakt, zodat het gif niet werken kon. Zo veronderstel ik. Ik heb er geen juiste verklaring voor. In ieder geval kwam de agent na ongeveer twee uur in het kamp Haaren aan en wel volledig gezond en in staat verhoord te worden.

53990. De **Voorzitter**: Dus men heeft niet geconstateerd, dat de gifpil niet behoorlijk werkte?

A. Dat weet ik niet. Er is nergens gebleken, dat de man overgegeven heeft, dus zijn maag geledigd heeft. Dat is ook door ons niet speciaal onderzocht.

53991. De **Voorzitter**: U spreekt hier enige malen in uw rapport over het feit, dat bepaalde mensen zijn vrijgelaten, nadat met hen een afspraak was gemaakt, dat ze de Duitsers verder behulpzaam zouden zijn.

A. Ja. Dat is natuurlijk vaak gedaan.

53992. De **Voorzitter**: Maar ook bij de agenten? Het kan in het algemeen natuurlijk gebeurd zijn, maar is het ook gebeurd bij de agenten, waar we het nu over hebben?

A. Ja, het is bij de agenten algemeen voorgekomen.

53993. De **Voorzitter**: Bij de meesten is het zeker niet gebeurd, want die hebben in Duitsland de dood gevonden.

A. Ja, dat is een tragische omstandigheid, die het gevolg was van de laatste situatie van de oorlog. Het is niet volgens plan geschied, in ieder geval niet van uit Holland. *Schreieder* heeft bij de capitulatie niet geweten, dat zijn agenten dood waren.

53994. De **Voorzitter**: Met die mensen is zo'n overeenkomst in ieder geval niet getroffen.

A. Ja, met al deze mensen, die ik verhoord heb, is een overeenkomst aangegaan.

53995. De **Voorzitter**: Maar hoe kan dat dan? Ze bleven allen gevangen.

A. Ze werden niet vrijgelaten.

53996. De **Voorzitter**: Dat bedoel ik niet. Dan spreken we over twee verschillende dingen. U bedoelt het feit, dat ze niet voor de krijgsraad gebracht zijn. Dat is een andere kwestie.

Ik bedoel, dat in bepaalde gevallen een afspraak is gemaakt, waarbij ze losgelaten werden en waartegenover zij op zich namen om eventueel voor de Duitsers te werken.

A. Ja, dat is ook in minstens één geval gebeurd. En wel in Rotterdam.

53997. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Hoe de man precies heet, weet ik niet. Hij noemde zich „*Keesje Zuid*“.

A. Die Legitimationspapiere aus der Zeit, ich glaube es war in 1942/43, waren sehr schlecht gemacht. *Van de Waal* ist auf Grund dieser durch eine Zugkontrolle arrestiert worden. Diese Zugkontrolle bestand aus einfachen Soldaten, die schriftliche Unterlagen bei sich hatten, aus denen die Merkmale der falschen Personbeweise ersichtlich waren. Die Personbeweise von England waren leicht zu erkennen, und noch leichter die Lebensmittelmarken. Die Lebensmittelmarken waren etwa fünfzig Prozent grösser in ihrer Ausführung.

A. Nein, die hat nicht funktioniert. Die Soldaten hielten ein Auto an. Durch das Rütteln im Auto hat der Mann vielleicht alles ausgebrochen, sodass das Gift nicht wirken konnte. So nehme ich es an. Ich habe keine genaue Erklärung dafür. Jedenfalls kam der Agent nach etwa zwei Stunden ins Lager Haaren an und war vollgesund und vernehmungsfähig.

A. Das weiss ich nicht. Es ist nirgends zu Tage getreten, dass der Mann übergeben hat, also seinen Magen entleert hat. Das ist auch von uns nicht besonders untersucht worden.

A. Ja. Das ist natürlich viel gemacht worden.

A. Ja, es ist bei den Agenten allgemein gemacht worden.

A. Ja, das ist ein tragischer Umstand, der sich infolge der letzten Situation des Krieges ergeben hat. Es ist nicht planmässig geschehen, jedenfalls nicht von Holland aus. *Schreieder* hat bei der Kapitulation nicht gewusst, dass seine Agenten tot waren.

A. Ja, mit all diesen Leuten, die ich gehört habe, ist eine Übereinkunft getroffen worden.

A. Sie wurden nicht entlassen.

A. Ja, das ist auch in wenigstens einem Falle passiert. Und zwar in Rotterdam.

A. Wie der Mann genau heisst, weiss ich nicht. Er nannte sich „*Keesje Zuid*“.

53998. De **Voorzitter**: U zegt dat zelfde b.v. ook van *van Alebeek*.

A. Van *Alebeek* is op deze manier niet vrijgelaten.

53999. De **Voorzitter**: Ik lees hier: Ich machte van *Alebeek* daraufhin den Vorschlag, dass ich ihn bei meinem Chef als kunftig fur uns arbeitenden Vertrauensmann und Frontlaufer im Vorschlag bringen wurde." Dat was in de tijd van de *Rauter*-executies.

A. Ja.

54000. De **Voorzitter**: Dan zegt u: „Das war die einzige Lösung, die nach meiner Meinung Erfolg versprach.“

A. Ja.

54001. De **Voorzitter**: Wat is er nu verder met hem gebeurd?

A. Hij is wel is waar vrijgelaten.

54002. De **Voorzitter**: Van *Alebeek*?

A. Ja, maar deze V-man-aangelegenheid was een zuivere camouflage. Ik wilde voor deze drie mensen iets doen. Er waren drie agenten: Tony Visser, Jos van *Alebeek* en Nol van Duin. Zij zaten in Scheveningen. Het waren van huis uit in ieder opzicht correcte en fatsoenlijke kerels. Zij behoeven bij mij in het verhoor niets bijzonders gezegd te hebben. In hun houding toonden ze karakter en ieder van ons wist, dat de oorlog geen halfjaar meer duren zou. Ik heb met de mensen afgesproken: „Ik zal zien, wat ik voor jullie doen kan". De enige mogelijkheid hen vrij te laten was, dat ik bij Schreieder het voorstel zou doen, hen als koeriers aan te stellen. Schreieder wist ook zo tamelijk, dat het mijnerzijds een camouflage was en de hoofdreden daarin bestond, ze naar huis te laten gaan. Ze leverden, naar mijn en naar Schreieder's mening, geen gevaar voor Duitsland meer op.

54003. De **Voorzitter**: Dus in werkelijkheid werd er geen overeenkomst met hen aangegaan?

A. Neen, deze overeenkomst was pure camouflage, die alleen daartoe diende, de vrijlating bij de hogere instanties te verantwoorden.

54004. De **Voorzitter**: Er werd in werkelijkheid geen overeenkomst gesloten.

A. Wat deze drie agenten betreft, niet. Zij waren absoluut vrij.

54005. De **Voorzitter**: Ze namen dus geen verplichtingen op zich?

A. Neen. Ik heb Schreieder gezegd: „Ik zal verder met de mensen samenkomen; de eerste keer aanstaande Zondag in Utrecht". Het is toch alleen bij woorden gebleven. Schreieder zei openhartig tegen mij: „Ja, uw voorstel is goed". Daarmee was de zaak voor hem afgedaan. Hij en ik waren naar boven gedekt.

54006. De **Voorzitter**: Het werd in die vorm voorgedragen om het naar boven aannemelijk te maken?

A. Ja. Ik was er bijzonder tegen, dat mijn agenten en gevangenen, die ik verhoord had, als represaille voor *Rauter* en anderen genomen werden. Mijn mening was: „Deze mensen moeten ō voor een krijgsraad of in vrijheid". Ik was een tegenstander van represailles.

54007. De **Voorzitter**: U geeft in uw rapport ook een oordeel over de V-Mann Breed.

A. Ja.

54008. De **Voorzitter**: Daar zegt u in, dat hij, naar uw mening, een gangster is.

A. Hij is naar mijn mening een man, die in elk opzicht onbetrouwbaar is. Zijn handelwijze voor ons en voor de illegaliteit was die van een gangster.

54009. De **Voorzitter**: Is hij pas later voor de S.D. gaan werken?

A. Misschien van eind 1943 of begin 1944.

A. Van *Alebeek* ist in dieser Art nicht freigelassen.

A. Ja.

A. Ja.

A. Er ist zwar entlassen worden.

A. Ja, aber diese V-Mann-Angelegenheit war eine reine Kamouflage. Ich wollte für diese drei Leute was tun. Es waren drei Agenten: Tony Visser, Jos van *Alebeek* und Nol van Duin. Sie sassen in Scheveningen. Es waren von Haus aus in jeder Hinsicht einwandfreie und anständige Kerle. Sie brauchen bei mir nicht etwas Besonderes angegeben zu haben, im Verhör. Ihre charakterliche Haltung war gut und jeder von uns wusste, dass der Krieg kein halbes Jahr mehr dauern würde. Ich habe mit den Leuten verabredet: „Ich werde sehen, was ich für Euch tun kann." Die einzige Möglichkeit sie zu entlassen war, dass ich sie bei Schreieder als Frontlaufer vorschlug. Schreieder wusste auch so ziemlich, dass es eine Kamouflage meinerseits war und der Hauptgrund darin bestand sie nach Hause zu lassen. Sie bildeten nach meiner und Schreieder's Meinung für Deutschland keine Gefahr mehr.

A. Nein, diese Übereinkunft war reine Kamouflage, die allein dazu diente, die Freilassung nach oben hin zu begründen.

A. Was diese 3 Agenten anbelangt nicht, sie waren bedingungslos frei.

A. Nichts. Ich habe Schreieder gesagt: „Ich werde weiter mit den Leuten zusammentreffen, erstmalig am folgenden Sonntag in Utrecht." Es ist doch allein bei den Worten geblieben. Schreieder sagte mir offen: „Ja, Ihr Vorschlag ist gut." Damit war die Sache für ihn erledigt. Er und ich waren nach oben hin gedeckt.

A. Ja. Ich war besonders dagegen, dass meine Agenten und Gefangenen, die ich verhört hatte, als Repressalien für *Rauter* und andere genommen wurden. Meine Ansicht war: „Entweder diese Leute vor ein Kriegsgericht oder in Freiheit." Ich war ein Gegner von Repressalien.

A. Ja.

A. Er ist nach meiner Meinung ein Mann, der nach jeder Richtung unzuverlässig ist. Seine Handlungsweise für uns und für die Illegalität war gangsterhaft.

A. Vielleicht von Ende 1943 oder Beginn 1944.

54010. De **Voorzitter**: Naai ik meen, werkte hij in het bijzonder voor *Frank*.

A. Ja, hij was tegelijkertijd in de L.K.P. en nam daar aan overvallen deel, waarover hij *Frank* voortdurend berichtte. Zo kwamen wij achter de overvallen van de L.K.P.

54011. De **Voorzitter**: Wat weet u van *Brinkman* af?

A. *Brinkman* was volgens mijn mening naast van *der Waals* de grootste V-man, die wij gehad hebben.

54012. De **Voorzitter**: Hoelang heeft hij voor de Duitsers gewerkt?

A. *Brinkman* heeft ongeveer van begin 1943 af voor ons gewerkt, maar nog niet in vrijheid, en wel eerst in de gevangenis in het kamp Haaren. Daar werd *Brinkman* in de cel gebracht bij de leider van de Spionagegroep „*Evert*”, de student *Sieuwert de Koe*, om deze uit te horen. Als zogenaamd Nederlands officier, die het plan had op weg naar de krijgsgevangenschap te vluchten, won hij het vertrouwen van *de Koe*. *De Koe* vertelde hem bijzonderheden over zijn werk. Ons plan was *Brinkman* als leider aan deze groep toe te voegen en de groep te laten bestaan, zodat de berichten „door onze handen” naar Engeland gingen.

54013. De **Voorzitter**: Terwijl *de Koe* uit zich zelf niets had willen vertellen?

A. Ja, hij had ook wat verteld.

54014. De **Voorzitter**: Maar niet zoveel?

A. Wij hadden hem de verzekering gegeven, dat zijn medewerkers niet gevangengenomen zouden worden. Bij ons werd niet alles gevangengenomen, wat in het dossier als spion te boek stond. In de groep *de Koe* bijvoorbeeld werd alleen *de Koe* gevangengenomen.

54015. De **Voorzitter**: Hoe was *Brinkman* nu in de gevangenis te Haaren terechtgekomen?

A. Ik geloof, dat hij bij Arnheim gevangengenomen werd.

54016. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Het moet vroeg geweest zijn. Het was eind 1942 of begin 1943.

54017. De **Voorzitter**: Om welke reden was hij gevangengenomen?

A. Ik geloof, dat hij een pistool droeg, in de trein aangehouden werd en dat het in de trein tot een vuurgevecht kwam, waarbij *Brinkman* gewond werd. Hij kreeg een schot in zijn longen.

54018. De **Voorzitter**: Weet u wat zijn werkzaamheden vóór zijn arrestatie waren?

A. *Brinkman* was voor ons een vraagteken. Hij heeft wel is waar veel voor ons gedaan en vele leden, vooral van het gewapend verzet (L.K.P. en O.D.), aan *Frank* verraden. Toch is de verdenking, dat hij agent van de Britse Intelligence Service was, nooit helemaal verdwenen. In het begin was het zo, dat er zich bij ons twee meningen vormden. De éne mening zei: „*Brinkman* is een agent”, de andere mening zei: „Nee, *Brinkman* is geen agent, maar hij weet, dat wij de agenten beschermen. *Brinkman* verwacht de doodstraf. Daarom komt hij nu met het sprookje: „Ik ben agent. Sluit met mij de overeenkomst, net als met de andere agenten. Ik werk ook mee voor jullie”, om zijn leven op die manier te redden.”

De **Voorzitter**: Ja,

A. *Brinkman* had contact met de agenten in Haaren. Hij kon met dezen praten en het een en ander uit Londen te weten komen, wat hij voor zijn rol als agent moest weten.

A. Ja, er war gleichzeitig in der L.K.P. und beteiligte sich dort an Überfallen, von denen er *Frank* laufend berichtete. So bekamen wir Kenntnis von Überfällen der L.K.P.

A. *Brinkman* war nach meiner Ansicht neben van *der Waals* der grösste V-Mann, den wir gehabt haben.

A. *Brinkman* hat etwa von Beginn 1943 für uns gearbeitet, aber noch nicht in Freiheit, sondern erst im Gefängnis, im Lager Haareii. Dort wurde *Brinkman* zu dem Leiter der Spi-Gruppe „*Evert*”, dem Studenten *Sieuwert de Koe*, in die Zelle gelegt, um diesen auszufragen. Als sogen. niederländischer Offizier, der die Absicht habe, auf dem Wege in die Kriegsgefangenschaft zu fluchten, gewann er bei *de Koe* einiges Vertrauen. *De Koe* erzählte ihm Details aus seiner Tätigkeit. Unser Plan war *Brinkman* als Leiter in diese Gruppe hineinzuschieben und die Gruppe bestehen zu lassen, sodass die Nachrichten „durch unsere Hände” nach England gingen.

A. Ja, er hatte auch Einiges erzählt.

A. Wir hatten ihm die Zusicherungen gemacht, dass seine Mitarbeiter nicht festgenommen werden sollten. Bei uns wurde nicht alles festgenommen, was im Dossier als Spion verzeichnet war. Z.B. wurde in der Gruppe *de Koe* allein *de Koe* festgenommen.

A. Ich glaube, dass er bei Arnheim festgenommen wurde.

A. Es muss früh gewesen sein. Es war Ende 1942 oder Beginn 1943.

A. Ich glaube, dass er eine Pistole trug, im Zuge angehalten wurde, und es im Zuge zu einem Feuergefecht kam, wobei *Brinkman* verwundet wurde. Er bekam einen Lungenschuss.

A. *Brinkman* war für uns ein Fragezeichen. Er hat zwar Grosses für uns prestiert und viele Angehörige, vor allem des bewaffneten Widerstandes (L.K.P. und O.D.), an *Frank* verraten. Doch ist der Verdacht, dass er Agent des British Intelligence Service war, nie ganz erloschen. Zu Beginn war es so, dass sich bei uns zwei Meinungen bildeten. Die eine Meinung sagte: „*Brinkman* ist Agent”. Die andere Meinung sagte: „Nein, *Brinkman* ist kein Agent, aber er weiss, dass wir die Agenten schützen. *Brinkman* erwartet die Todesstrafe. Darum kommt er jetzt mit dem Märchen: „Ich bin Agent. Schliesst mit mir den Vertrag, wie mit den anderen Agenten. Ich arbeite auch mit für Euch”, um sein Leben auf diese Art und Weise zu retten.”

A. *Brinkman* hatte mit den Agenten in Haaren Kontakt. Er konnte sich unterhalten mit diesen und dieses und jenes aus London in Erfahrung bringen, was er für seine Rolle als Agent wissen musste.

54019. De **Voorzitter**: Wat was dan de reden om de opvatting te huldigen, dat *Brinkman* agent was?

Was dat alleen wat hij zelf daaromtrent heeft medegedeeld of had men bij de Duitsers ook bepaalde gegevens over zijn werkzaamheden, voordat hij gearresteerd was?

A. Neen, wij hadden absoluut niets in handen, alleen dat, wat hij zelf vertelde.

54020. De **Voorzitter**: Had hij dat zelf gezegd?

A. Ja, en toen hebben wij ons afgevraagd: „Hoe is het mogelijk, dat een man bijzonderheden over Londen vertelt, over opleiding, over scholing, enz.?” De mogelijkheid bestaat, vooral wanneer hij met één van de agenten uit de tijd van vóór de oorlog bevriend was, dat *Brinkman* aan deze dan zijn „comédie” vertelde en de agent hem zijn ervaringen uit Londen mededeelde.

54021. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Onder welke naam werkte hij?

A. „*Ab* van Straaten”. *Ab* van *Straaten* was tenslotte, dus in het jaar 1944, leider van de R.V.V. den Haag. Hij is door Frank met de nodige gegevens daar binnengesmokkeld. Er werd een reeks voor-aanstaande mensen van de R.V.V. niet gevangengenomen. *Brinkman* kwam er in en werkte zich tamelijk snel op tot commandant van de R.V.V. den Haag.

54022. De **Voorzitter**: Dus toen was hij tegelijkertijd leider van de R.V.V. in den Haag en V-Mann van Frank?

Dat betekent dus, dat hij andere mensen in handen van de Duitsers speelde?

A. Ja, zeer velen.

54023. De **Voorzitter**: Zoals u zegt, was hij na van der Waals de grootste V-Mann. Wat staat er dan op zijn conto?

A. Ongeveer 90 % van datgene, wat het commando-Frank van het begin van 1944 tot aan het einde bewerkt heeft.

54024. De **Voorzitter**: Dat heeft echter meer te maken met de verzetsorganisaties in Nederland. Zoals van der Waals grotendeels gewerkt heeft bij de agenten, zo heeft hij grotendeels gewerkt in de verzetsorganisaties?

A. Ja, en hij verried hoofdzakelijk L.K.P. en O.D. Terwijl zijn mensen van de R.V.V., meer de links georiënteerde politici, of hoe men dat zeggen moet, gespaard werden. Die noemde hij ons ook, maar die werden slechts in zeer belangrijke gevallen gevangengenomen.

54025. De **Voorzitter**: Hebt u hem goed gekend?

A. Ja, ik heb hem goed gekend.

54026. De **Voorzitter**: Hebt u zijn vrouw ook gekend?

A. Ja.

54027. De **Voorzitter**: Wat was dat voor iemand?

A. Zijn vrouw heeft, naar mijn mening, in het begin niet geweten, dat hij voor ons werkte.

54028. De **Voorzitter**: Is hij in de oorlog getrouwd?

A. Ja, in 1943. Ik geloof niet, dat zijn vrouw in die tijd geweten heeft, dat hij voor ons werkte.

54029. De **Voorzitter**: En toen ze het eenmaal wist?

A. Ja, hij was tenslotte haar man, en er was al een kind. „*Ab* van *Straaten*”, *Brinkman*, heeft met ons samengewerkt tot aan de laatste dag van de oorlog.

54030. De **Voorzitter**: Is hij daarna niet geliquideerd?

A. Zoals men mij bij het verhoor verteld heeft, moet hij op 6 of 7 Mei 1945 in den Haag doodgeschoten zijn. Naar men zegt, door een dronken Duitse soldaat. Ik houd dat voor onmogelijk.

A. Nein, wir hatten absolut nichts in Handen, allein das, was er selbst erzählte.

A. Ja, und dann haben wir uns abgefragt: „Wie ist es möglich, aass ein Mann Details uber London erzählt, uber Ausbildung und Schulung u.s.w.?” Die Möglichkeit besteht, zumal wenn er mit einem der Agenten aus der Vorkriegszeit befreundet war, dass *Brinkman* diesem dann seine „Komödie” erzählte und der Agent ihm seine Erfahrungen aus London gab.

A. „*Ab* van *Straaten*.” *Ab* van *Straaten* war zum Schluss, also im Jahre 1944, Leiter R.V.V. Den Haag. Er ist durch Frank mit den nötigen Unterlagen dort hineingeschoben worden. Es wurde eine Reihe von Top-Leuten des R.V.V. nicht festgenommen. *Brinkman* kam hinein und arbeitete sich ziemlich schnell herauf zum Kommandant R.V.V. Den Haag.

A. Ja, sehr viele.

A. Etwa 90 % von dem, was das Kommando-Frank von Beginn 1944 bis Schluss bearbeitet hat.

A. Ja, und er verriet hauptsächlich L.K.P. und O.D. Während seine Leute von R.V.V., mehr die linksorientierten Politiker, wie man das sagen soll, geschont wurden, Die nannte er uns auch, doch die wurden nur in ganz wichtigen Fällen festgenommen.

A. Ja, ich habe ihn gut gekannt.

A. Ja.

A. Seine Frau hat, nach meiner Meinung, in der Beginnzeit nicht gewusst, dass er für uns arbeitete.

A. Ja, in 1943. Ich glaube nicht, dass seine Frau zu der Zeit gewusst hat, dass er für uns arbeitete.

A. Ja, er war schliesslich ihr Mann, und es war schon ein Kind da. „*Ab* van *Straaten*”, *Brinkman*, hat mit uns zusammengearbeitet bis zum letzten Tag des Krieges.

A. Wie man mir beim Verhör erzählt hat, soll er am 6. oder 7. Mai 1945 in Den Haag erschossen worden sein. Angeblich durch einen betrunkenen deutschen Soldaten. Ich halte das für unmöglich.

54031. De **Voorzitter**: Waar kwam de naam *Ab van Straaten* vandaan? *Brinkzan* was toch zijn eigen naam?

A. Ja, *Albert Brinkzan*. Zijn moeder woont in Amsterdam.

54032. De **Voorzitter**: Was *Ab van Straaten* de naam, waaronder hij in de illegaliteit werkte?

A. Het kan zijn, dat hij de naam overgenomen heeft. Ik weet niet, hoe hij aan die naam kwam.

Ik heb na de capitulatie een verklaring van mevrouw *Brinkman* gezien, waarin gezegd werd, dat *Brinkman* onder no. 4711 bij de Intelligence Service als agent in Londen geregistreerd zou zijn. Een ambtenaar, een rechercheur van B.N.V., had mevrouw *Brinkman* deze verklaring afgenomen. Mevrouw *Brinkman* heeft deze, voor zover mij bekend is, niet teruggekregen, ofschoon zij daarom vroeg. De betreffende ambtenaar is — geloof ik — later, in 1946/1947, zelf opgesloten.

54033. De **Voorzitter**: Dan kom ik op *Ven*, *Celosse* en *Sipma*. Daarvan vertelt u, dat over de zender van *Sipma* geprobeerd is een Spiel op te zetten.

A. Ja.

54034. De **Voorzitter**: Dat heeft even geduurd, naar ik meen?

A. Ja, wij hebben van onze kant alles geprobeerd, maar het klopte niet. De code scheen goed geweest te zijn. Engeland antwoordde prompt en men was op weg om ons eens materiaal te brengen. Wij hadden de plaats van de dropping aangewezen, die ook door Engeland goedgekeurd werd. Maar er is niets gedropt. De dropping is door de een of andere omstandigheid niet tot stand gekomen. Misschien is het spel vroeg genoeg verraden. Dat weet ik niet. Het was na het England-Spiel. Met de droppings was men waarschijnlijk voorzichtig geworden.

54035. De **Voorzitter**: Is dat in het begin van 1944 geweest?

A. Ja, ik geloof van wel.

54036. De **Voorzitter**: Was dat het „Spiel”, dat afgebroken is met een bericht uit Engeland of is dat een ander?

A. Dat weet ik niet, wat het eindbericht was. Het eindbericht van het England-Spiel is van onze kant gekomen.

54037. De **Voorzitter**: Ja, maar er is ook een Spiel, dat opgezet is door de Duitsers, afgebroken met een soortgelijk bericht uit Engeland.

A. Dat weet ik niet.

54038. De **Voorzitter**: Weet u, dat de agent *Mans* uit het Scholtenhuis in Groningen ontsnapt is? Al heel gauw.

A. Ja, of in de eerste nacht of in de tweede.

54039. De **Voorzitter**: Dat was wel een prestatie van hem.

A. Ja, ook van de bewaker, die heeft n.l. geslapen.

Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Ja, die heeft geslapen.

De **Voorzitter**: Dan was het nog niet zo eenvoudig.

54040. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: *Mans* was zo geslagen, dat hij dacht: Ik moet er per se uitkomen.

A. Ik ken die zaak niet nader. Ik weet slechts, dat ik een telegram uit Groningen kreeg, dat luidde: „Direct gevangennemen in de Steenbakkerij in Utrecht een marconist, genaamd *Sutherland*”. Ik ben toen daarheen gereden en heb de agent gearresteerd. Hij bediende een zendstation en kon op grond van het verhoor van *Mans* opgespoord worden.

54041. De **Voorzitter**: Als u spreekt over het geval van *de Brauw*, zegt u, dat deze blijkbaar zeer belangrijke opdrachten had, maar u zegt er verder bij: „Näheres darüber kann ich heute nicht mehr sagen. Seine Aufträge sind grossenteils für uns ein Geheimnis geblieben”. Wat wilt u daarmee zeggen?

A. Ja. *Albert Brinkman*. Seine Mutter wohnt in Amsterdam.

A. Es kann sein, dass er den Namen übernommen hat. Ich weiss nicht, wie er an den Namen kam.

Ich habe nach der Kapitulation eine Bescheinigung der Frau *Brinkman* gesehen, die besagte, dass *Brinkman* unter der Bezeichnung 4711 beim Intelligence Service in London als Agent registriert sei. Ein Beamter, ein Rechercheur vom B.N.V., hatte Frau *Brinkman* diese Bescheinigung abgenommen. Frau *Brinkman* hat sie soweit mir bekannt ist nicht zurückbekommen, obwohl sie darum bat. Der betr. Beamte ist — glaube ich — später (1946/’47) selbst eingesperrt worden.

A. Ja.

A. Ja, wir haben von uns aus alles probiert, aber es klappte nicht. Der Kode schien gut gewesen zu sein. England antwortete prompt und man war auf dem Wege, uns einmal Material zu bringen. Wir hatten den Abwurfplatz angewiesen, der auch von England als gut befunden wurde. Aber es ist nichts abgeworfen worden. Der Abwurf ist durch irgendeinen Umstand nicht zustande gekommen. Vielleicht ist das Spiel früh genug verraten worden. Das weiss ich nicht. Es war nach dem England-Spiel. Mit den Droppings war man wahrscheinlich vorsichtiger geworden.

A. Ja, ich glaube es.

A. Das weiss ich nicht, was der Schlussbericht war. Der Schlussbericht vom England-Spiel ist von unserer Seite gekommen.

A. Das weiss ich nicht.

A. Ja, entweder in der ersten Nacht oder der zweiten.

A. Ja, von dem Wärter auch, der hat nämlich geschlafen.

A. Ich kenne die Angelegenheit nicht näher. Ich weiss nur dass ich einen Funkspruch von Groningen bekam, der lautete: „Sofort festnehmen in de Steenbakkerij in Utrecht einen Funker, namens *Sutherland*”. Ich bin dann dorthin gefahren und habe den Agenten arrestiert. Er bediente eine Sendestation und konnte auf Grund des Verhöres von *Mans* ermittelt werden.

A. Jhr. *de Brauw* was zeer nauw verbonden met de Koningin in Londen. Hij had, zoals hij zei, ongeveer een half dozijn gesprekken met de Koningin gehad. Hij was gedropt met een bijzondere opdracht, die zeer nauw verband hield met de belangen van het Koninklijk Huis. Daarover heeft hij zo goed als niet gesproken.

54042. De **Voorzitter**: U zegt: „Sind grossenteils für uns ein Geheimnis geblieben“. Bedoelt u daarmee, dat het aan de lagere Duitse ambtenaren niet werd medegedeeld of dat de Duitsers het helemaal niet wisten?

A. Neen. Wij zijn het niet te weten gekomen. *De Brauw* heeft het niet gezegd. Hij heeft het ons slechts aangeduid. Ik kon het ook duidelijk voelen, toen hij zijn moeder in Scheveningen op bezoek had. Zijn moeder was — geloof ik — hofdame. In het gesprek ging het hoofdzakelijk over de Koningin, Haar omgeving en verschillen tussen den Haag en Londen. Het gesprek heeft ongeveer 2 uur geduurd. Ik werkte verder en hield gelijktijdig toezicht op het bezoek. Uit de inhoud van het gesprek, de mededelingen van *de Brauw* en de bij hem gevonden notities hebben wij toen zijn vermoedelijke bijzondere opdracht geconstrueerd.

54043. De **Voorzitter**: Is hij uitgepeild met een telefoniezender?

A. Ja, met een ultra-kortegolfzender in Leiden, Lammenschansweg 69.

54044. De **Voorzitter**: Weet u hoe dat gegaan is? Was dat zo gemakkelijk om een telefoniezender te peilen?

A. Neen, het was heel moeilijk, maar het was toch mogelijk. Er is van Engelse, resp. Nederlandse zijde beweerd, dat het niet mogelijk zou zijn een ultra-kortegolfzender te peilen. Het is wèl mogelijk. Maar het is heel moeilijk en het komt op de plaatselijke omstandigheden aan. Ieder van deze zenders liet zich niet peilen.

54045. De **Voorzitter**: Was het meer een kwestie van geluk, dat men die zender gepeild heeft?

A. Neen. Wij hebben meerdere van deze apparaten gepeild. Dit is niet het enige apparaat geweest. Er werden er ongeveer 5 tot 10 gepeild.

54046. De **Voorzitter**: Dus u wist wel, dat die telefoniezenders er waren?

A. Uit een lange rij huizen peilde men precies het nummer 69, het huis vanwaar de zender uitzond. Het komt veel op de plaatselijke omstandigheden aan. Ik ben geen technicus op dit gebied, maar ik hoorde, dat tussen peilapparaat en zendapparaat geen huizen of iets áergelijks mochten zijn. Men moet rechtstreeks visueel contact kunnen hebben. Daarom bevond het tegenstation zich altijd in een vliegtuig, dat langzaam en laag vliegend, zo dicht mogelijk om de zender cirkelde. De meest geschikte plaats voor de zender is een kerktoeren, maar ook de gevaarlijkste, omdat hij daar gemakkelijker gepeild kan worden dan in een huizenrij. Onze vliegtuigen, die tegen deze telefoniezenders gebruikt werden, konden de gesprekken opvangen, wanneer zij zich binnen de actieradius van de zender op de grond bevonden.

Als gegevens voor het verhoor van *de Brauw* had ik een serie van 10—20 gesprekken, die 's avonds gehouden werden, opgevangen door eigen vliegtuigen. Zonder deze zou een succesvol verhoor van Jhr. R. *de Brauw* nauwelijks tot stand gekomen zijn. Ook hij geloofde aan verraad — in ieder geval in de eerste tijd van zijn gevangenneming —, daar men hem in Engeland vast verzekerd had, dat een telefoniezender nooit gepeild zou kunnen worden. Er werd in open tekst gesproken.

De **Voorzitter**: Gedeeltelijk tenminste.

A. Een beetje gecamoufleerd. Het was een gewoon gesprek, net als een gewoon telefoongesprek.

54047. De **Voorzitter**: Zijn er nog pogingen gedaan om voor *Je Brauw* een uitwisselingsregeling tot stand te brengen? Is mevrouw van *Overeem* niet daarbij betrokken geweest?

A. Ja. Daarvoor heb ik de moeder van de agent en de leidster van het Nederlandse Rode Kruis, mevrouw van *Overeem*, ingeschakeld. Op mijn voorstel wendde zij zich tot het Zweedse gezantschap in Berlijn. Op die manier kreeg ik diplomatieke papieren in

A. Der Jhr. *de Brauw* war sehr eng mit der Königin in London verbunden. Er hatte, wie er sagte, etwa ein halbes Dutzend Gespräche mit der Königin gehabt. Er war in einer besonderen Mission gedropt worden, die sich sehr mit den Belangen des Königshauses befasste. Darüber hat er so gut wie nicht gesprochen.

A. Nein, wir haben es nicht erfahren. *De Brauw* hat es nicht gesagt. Er hat es uns nur angedeutet. Ich konnte es auch deutlich fühlen, als er seine Mutter in Scheveningen zu Besuch hatte. Seine Mutter war — glaube ich — Hofdame. In der Unterhaltung ging es hauptsächlich über die Königin, Ihre Umgebung und Differenzen zwischen Den Haag und London. Das Gespräch hat etwa zwei Stunden gedauert. Ich arbeitete weiter und überwachte gleichzeitig den Besuch. Aus dem Gesprächsinhalt, den Angaben des *de Brauw* und den bei ihm vorgefundenen Notizen haben wir dann seinen vermutlichen Sonderauftrag konstruiert.

A. Ja, mit einem Ultrakurzwellensender in Leiden. Lammenschansweg 69.

K. Nein, es war sehr schwer, aber es war doch möglich. Es ist von englischer bzw. niederländischer Seite behauptet worden, dass es nicht möglich sei, einen Ultrakurzwellensender zu peilen. Es ist doch möglich. Bloss ist es sehr schwer und es kommt auf die örtlichen Verhältnisse an. Jeder dieser Sender liess sich nicht peilen.

A. Nein. Wir haben mehrere dieser Geräte gepeilt. Es ist dieses nicht das einzige Gerät gewesen. Es wurden etwa fünf bis zehn gepeilt.

A. Aus einer langen Häuserreihe peilte man genau die Nummer 69 heraus, das Haus, aus dem der Sender sendete. Es kommt viel auf die örtlichen Umstände an. Ich bin kein Techniker auf dem Gebiet, aber ich hörte, dass zwischen Peilgerät und Sendegerät sich keine Häuser oder dergl. befinden dürfen. Es muss Sichtverbindung bestehen. Darum befand sich die Gegenstation immer in einem Flugzeug, welches langsam und niedrig fliegend den Sender möglichst eng umkreiste. Der geeigneteste Ort für den Sender ist ein Kirchturm, aber auch der gefährlichste, weil er dort leichter gepeilt werden kann als in einer Häuserreihe. Unsere Flugzeuge, die gegen diese Telefoniezender eingesetzt wurden, konnten die Gespräche auffangen, wenn sie sich im Bereiche der Sendeweite der Bodenstation befanden.

Als Unterlage für die Vernehmung *de Brauw* hatte ich eine Serie von 10—20 abendlicher Teilgespräche aufgefangen durch eigene Flugzeuge. Ohne diese wäre eine erfolgreiche Vernehmung des Jhr. R. *de Brauw* kaum zustande gekommen. Auch er glaubte an Verrat — jedenfalls in der ersten Zeit seiner Festnahme —, da man ihm in England fest versichert hatte, dass ein Telefonesender niemals gepeilt werden könne. Es wurde im offenen Text vorgesprochen.

A. Ein Bisschen kamoufliert. Es war eine regelrechte Unterhaltung ähnlich einem Telefongespräch.

A. Ja. Dazu habe ich die Mutter des Agenten und die Leiterin des „Niederländischen Roten Kreuzes“ — mevrouw van *Overeem* — eingeschaltet. Auf meinem Vorschlag hin wandten sie sich an die schwedische Gesandtschaft in Berlin. Auf diese Weise bekam ich

handen. met behulp waarvan ik het doodschieten van de agent voor enige tijd kon verhinderen. Meerdere malen kon ik het doorzetten, dat *de Brnuw* van represaillelijsten geschrapt werd. Begin Maart 1945 dreigde voor hem, ondanks deze papieren, het grootste gevaar. Ik zorgde er voor, dat hij — tezamen met enige andere agenten — in een transport „lichte gevallen“, dat voor de „Arbeitseinsatz“ achter de IJssel bestemd was, kwam.

Door de oorlogshandelingen hier in Nederland zijn deze gevangenen voor een deel later in Duitsland terechtgekomen en zoals ik in 1946 hoorde, op een schip gedurende een transport van Kiel naar Sleeswijk-Holstein gebombardeerd. Zodoende zijn mijn bemoeiingen voor de *Brauw* en vier tot zes andere gevangenen teniet gedaan. In Scheveningen zouden ze in de loop van Maart 1945 als represaille hun leven gelaten hebben.

54048. De **Voorzitter**: Hebt u *Bialosterski* niet meer kunnen verhoren?

A. Zogoed als niet. Ik heb hem enige vragen gesteld. Een hoorlijk verhoor af te nemen was niet mogelijk. Hij had een schot in zijn longen gekregen.

54049. De **Voorzitter**: Bij zijn arrestatie?

A. Bij de gevangenneming in Alkmaar, of in de buurt.

54050. De **Voorzitter**: U hebt het hier over de wapen-droppings en dan zegt u, dat bij de Duitsers de algemene mening bestond, dat de R.V.V. en de L.K.P. wel wapenen kregen en de O.D. zogoed als niet.

A. Ja, ik geloof ook, dat het inderdaad zo geweest is, zij het dan, dat er zich op het laatste ogenblik van de oorlog een verandering heeft voorgedaan. De O.D. was meer een verzetsorganisatie op passieve grondslag. Hij nam niet deel aan gewapende ondernemingen en overvallen.

54051. De **Voorzitter**: Waar merkte u uit, dat de O.D. geen wapens kreeg? Kwam dat, omdat de wapens, die in beslaggenomen werden, in het bezit waren van mensen van de L.K.P. en de R.V.V.?

A. Ja, een O.D.-er werd — kan men zeggen — slechts zeer zelden gewapend aangetroffen. De weinige wapens, die de O.D. bezat, mochten slechts afgegeven worden, wanneer daartoe bevel van hoogste instantie kwam. Dit tijdstip — de algemene bewapening van de O.D. — was bepaald op het ogenblik, waarop de bezettingstroepen zich terugtrokken. Wij hebben in verschillende acties de staf van de O.D. gevangengenomen, maar er zijn nooit bijzondere munitie- of wapenvorraden gevonden. Bij de organisaties E.K.P. en R.V.V. kan men van een gewapend verzet spreken, maar bij de O.D. minder.

Het oorspronkelijke programma van de O.D. luidde naar mijn mening ongeveer: Passieve tegenstand. Opstanden van de links-radicalen onderdrukken en bij de aftocht van de Duitsers de macht handhaven. Dit programma — opgesteld in 1940/1941 — verloor zijn betekenis bij de oprichting van de N.B.S. Desondanks bleef de O.D. tot kort voor het einde van de oorlog onbewapend en nam als geheel niet deel aan overvallen e.d.

54052. De **Voorzitter**: Dan spreekt u op een andere plaats van L. 63. Wat bedoelde u daar eigenlijk mede?

A. L. 63 was een man, die op spionagegebied werkte en militaire berichten aan dr. *Brouwer* in Bilthoven gaf en die de marconist *Tuyn* naar Engeland seinde.

54053. De **Voorzitter**: Was L. 63 een begrip, dat toen al bekend was?

A. Ja. Wij hadden reeds vele berichten van L. 63 in onze handen.

54054. De **Voorzitter**: Gevonden?

A. Ja.

54055. De **Voorzitter**: Maar de man zelf hebt u niet gevonden?

A. Naar onze mening niet. Later, bij de capitulatie, heeft men mij gevraagd, waar en hoe wij L. 63 te pakken gekregen hadden. Daaruit

diplomatische Papieren in die Hande, mit deren Hilfe ich die Erschiesung des Agenten für einige Zeit verhindern konnte. Mehrfach konnte ich es durchsetzen, dass *de Brauw* von Repressalienlisten gestrichen wurde. Anfang März 1945 drohte für ihn, trotz dieser Papiere, grösste Gefahr. Ich sorgte dafür, dass er — zusammen mit einigen anderen Agenten — in einen Transport „leichter Falle“, der für den Arbeitseinsatz hinter der IJssel bestimmt war, hineinkam.

Durch die Kriegshandlungen hier in den Niederlanden sind diese Gefangenen zum Teil später in Deutschland zurechtgekommen und, wie ich 1946 hörte, auf einem Schiff, während eines Transportes von Kiel nach Schleswig-Holstein bombardiert worden. Somit sind meine Bemühungen für *de Brnuw* und 4-6 weitere Gefangene zunichte geworden. In Scheveningen wurden sie im Laufe von März 1945 als Repressalien ihr Leben gelassen haben.

A. So gut wie nicht. Ich habe ihm einige Fragen gestellt. Eine ordentliche Vernehmung durchzuführen war nicht möglich. Er hatte einen Lungenschuss bekommen.

A. Bei der Festnahme in Alkmaar, oder in der Nähe.

A. Ja, ich glaube auch, dass es tatsächlich so gewesen ist, es sei denn, dass sich im letzten Augenblick des Krieges eine Änderung hervortat. Der O.D. war mehr eine Widerstandsorganisation auf passiver Grundlage. Er beteiligte sich nicht an bewaffneten Unternehmungen und an Überfällen.

A. Ja, ein O.D.-er wurde — kann man sagen — nur sehr selten bewaffnet angetroffen. Die wenigen Waffen, die der O.D. besass, durften nur ausgegeben werden, wenn dazu Befehl von höchster Stelle kam. Dieser Zeitpunkt — die allgemeine Bewaffnung des O.D. — war vorgesehen für den Augenblick, wo die Besatzungstruppen sich zurückzogen. Wir haben in mehreren Aktionen jedesmal den Stab des O.D. festgenommen, aber es haben sich nie besondere Munitions- oder Waffenvorräte erwiesen. Bei den Organisationen L.K.P. und R.V.V. kann man von einem bewaffneten Widerstand sprechen, doch beim O.D. weniger.

Das ursprüngliche Programm des O.D. lautete, nach meiner Meinung, etwa: Passiver Widerstand. Linksradikale Aufstände zu unterdrücken und beim Abzug der Deutschen die Macht zu handhaben. Dieses Programm — aufgestellt 1940/41 — wurde bei Gründung der N.B.S. hinfällig. Trotzdem blieb der O.D. bis kurz vor Kriegsende unbewaffnet, und beteiligte sich in seiner Gesamtheit nicht an Überfällen und dergl.

A. L. 63 war ein Mann, der spionagemässig arbeitete und militärische Berichte an dr. *Brouwer* in Bilthoven gab, und die der Funker *Tuyn* nach England funkte.

A. Ja. Wir hatten schon viele Berichte von L. 63 in unseren Händen.

A. Ja.

A. Nach unserer Meinung nicht. Später, bei der Kapitulation, hat man mich gefragt, wo wir und wie wir L. 63 zu fassen gekriegt

moest ik opmaken, dat de man toch gevangengenomen was. Ik weet op het moment niet wie L 63 was en of hij gevangengenomen is.

54056. De **Voorzitter**: Dus u hebt altijd het idee gehad, doordat u van tijd tot tijd berichten vond met het kenteken L. 63, dat er iemand werkzaam was, waarvan u niet wist, wie het was?

A. Ja, het kan zijn, dat ik hem toentertijd kende. Wanneer ik de naam zou horen, zou hij mij misschien weer te binnen schieten, maar op het moment weet ik niet, wie het is.

L 63 zou de inspecteur van politie uit Rotterdam kunnen zijn.

54057. De **Voorzitter**: U zegt hier b.v.: „L. 63 ist mir immer eine mysteriöse Person geblieben. Seine Berichte mit wichtigem militärischen Inhalt tauchten oft bei uns auf. Zuweilen konnte ich vermuten, dass es sich bei L. 63 um den vorgenannten Polizei-Inspektor *de Pous* aus Rotterdam handelte.“

A. Ja.

54058. De **Voorzitter**: Dat vermoeden is onjuist.

A. Dat is maar een vaag vermoeden van mij. Het kan zijn, dat *de Pous* met L 63 samenwerkte. Ik weet het niet meer.

54059. De **Voorzitter**: Hij is het in ieder geval niet. Dan zegt u verder, dat van L. 63 ook berichten gevonden zijn bij de zender van ds. *Brouwer* in Bilthoven. Hebt u *Tuyn* nooit gevonden?

A. Neen.

54060. De **Voorzitter**: Wanneer is de arrestatie van dr. *Brouwer* geschied?

A. Misschien begin 1943.

54061. De **Voorzitter**: Toen hebt u *Tuyn* ook niet gevonden. Alleen vertelt u verder, dat de S.D. vroeger eens met *Tuyn* in aanraking is geweest in 1941, naar ik meen.

A. In 1941, ongeveer op dezelfde tijd waarop *Meyer, Sickinga, Zomer* en de 72 O.D.-officieren uit Amersfoort gevangengenomen werden. Hij beweerde toentertijd chef-koerier van spionage-organisaties te zijn.

54062. De **Voorzitter**: Was *Tuyn* toen met bepaalde voorstellen bij de S.D. gekomen?

A. Ja, via de Ortskommandantur, via de weermacht.

54063. De **Voorzitter**: Aanvankelijk maakte het de indruk, alsof *Tuyn* de eerste stappen op de weg van het verraad zette, tenminste die indruk kreeg u daarvan.

A. Wij waren er van overtuigd, dat hij voor ons wilde werken, dat hij besloten had, aan onze kant te komen.

54064. De **Voorzitter**: In uw rapport schrijft u, dat, als u dit geval later overdenkt, u het idee hebt, dat *Tuyn* toen toch de Duitsers bij de neus heeft gehad.

A. Dat was in dit geval niet mijn eerlijke mening.

54065. De **Voorzitter**: Is hetgeen u hier hebt neergeschreven niet uw eerlijke mening?

A. Neen. In dit geval, wat *Tuyn* betreft, heb ik niet mijn eerlijke mening geschreven.

54066. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Dat heb ik geschreven in het kamp, in fort Blauwkapel. In de kampeiding dáár had *Tuyn* relaties. Daarom was het voor mij onmogelijk in mijn situatie tegen *Tuyn* te schrijven. Wanneer ik de waarheid geschreven had, dan zou ik Blauwkapel wel nooit levend verlaten hebben. *Tuyn* was een tamelijk belangrijke persoon.

hätten. Daraus musste ich entnehmen, dass der Mann doch festgenommen wurde. Ich weiss es im Moment nicht wer L 63 war, und ob er festgenommen ist.

A. Ja, es kann sein, dass ich ihn damals kannte. Wenn ich den Namen höre, wurde er mir vielleicht wieder einfallen, aber im Moment weiss ich es nicht, wer es ist.

L. 63 könnte der Polizei-Inspektor aus Rotterdam sein.

A. Ja.

A. Das ist nur eine lose Vermutung von mir. Es kann sein, dass *de Pous* mit L. 63 zusammenarbeitete. Ich weiss es nicht mehr.

A. Nein.

A. Vielleicht Beginn 1943.

A. In 1941, etwa zur selben Zeit wo *Meyer, Sickinga, Zomer* und die 72 O.D. Offiziere aus Amersfoort festgenommen wurden. Er gab damals an, Chef-Kurier von Spi-Organisationen zu sein.

A. Ja, über die Ortskommandantur, über die Wehrmacht.

A. Wir waren davon überzeugt, dass er für uns arbeiten wollte, dass er sich für unsere Seite entschlossen hatte.

A. Das war in diesem Fall nicht meine ehrliche Meinung.

A. Nein. In diesem Falle was *Tuyn* betrifft, habe ich nicht meine ehrliche Meinung geschrieben.

A. Das habe ich geschrieben im Lager, in Fort Blauwkapel. Dorthin — zu der Lagerleitung — hatte *Tuyn* Beziehungen. Darum war es für mich unmöglich in meiner Situation gegen *Tuyn* zu schreiben. Hatte ich die Wahrheit geschrieben, dann würde ich Blauwkapel wohl nie lebend verlassen haben. *Tuyn* war eine ziemlich wichtige Person.

54067. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Speelde hij daar een rol?

A. Neen. Maar hij had er nauwe relaties. Men kende hem zeer goed. *Tuyn* had een functie ergens in het zuiden van het land, in een ander kamp. Zijn positie maakte het mij in ieder geval onmogelijk te zeggen of te schrijven, dat ik de mening was toegedaan, dat *Tuyn* inderdaad van plan was ernstig verraad te plegen.

54068. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus hij was een kennis van één der heren, die de leiding in handen had?

A. Ja, vooral een kennis niet alleen van Blauwkapel, maar ook van de man, die de zaak tegen *Tuyn* uitgezocht heeft. Dat was kapitein *Verwey*, Rotterdam. Die kwam bij mij in Blauwkapel als Sachbearbeiter in de zaak tegen *Tuyn*. Hij had onze originele stukken in zijn dossier, die zeer bezwarend voor *Tuyn* waren en heeft mij daaromtrent verhoord. Toen *Verwey* de zaak-Tuyn met negatief resultaat beëindigd had, werd ze later door de Rotterdamse rechercheur *Greidanus*, die intussen naar Canada geëmigreerd is, weer opgenomen. Ik wees hem op de originele acten van ons, in het bijzonder op een originele brief van de Ortskommandantur, waarin stond: „Heden meldde zich vrijwillig op de Ortskommandantur de Nederlander *Willem Tuyn* en overhandigde bijliggend spionagemateriaal enz." Deze originele brief en alle bezwarende acten tegen *Tuyn* waren verdwenen. Ik heb er de rechercheur *Greidanus* meerdere malen op gewezen, maar er kon nooit iets van teruggevonden worden.

54069. De **Voorzitter**: De man, die de zaak-Tuyn dus goed kent, is kapitein *Verwey*, een Nederlander.

A. Ja, uit Rotterdam. Hij was leider van de B.O.O.M., Rotterdam.

54070. De **Voorzitter**: Hebt u dit rapport in Blauwkapel geschreven?

A. Dat heb ik in Blauwkapel gemaakt.

54071. De **Voorzitter**: Hierin doet u mededeling van het geval van *Tuyn*, aan het slot waarvan u zegt: „Wenn *Tuyn* heute angeben sollte, dass er Kontakt mit der Sipo gesucht habe um besser spionagemässig gegen uns arbeiten zu können, dann ist das nicht ganz ausgeschlossen, denn dann hat er es eben gemacht auf seine Art als Phantast." Dat hebt u in uw rapport geschreven.

A. Ik verzoek u deze zin te schrappen, want die is niet ernstig gemeend, toen ik dat indertijd schreef.

54072. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dat dan neergeschreven?

A. Het paste in de toenmalige situatie.

54073. De **Voorzitter**: Wat past er dan in de situatie van het ogenblik?

A. Toen, in 1946, was de situatie een andere. Ik sta nu onder ede. Toen werd er veel geschreven, vooral dat, wat verlangd werd, wat gewenst werd. Wie invloedrijke personen als helden van het verzet documenteerde, had kans, snel naar huis te komen. Daarom zei men niet steeds de waarheid.

54074. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan moet u nu maar eens vertellen, hoe het dan wel is.

A. Het dossier is op zeer weinige punten na werkelijk in overeenstemming met de waarheid. Dit punt betreffende *Willem Tuyn*, waar ik zeg, dat ik de mening ben toegedaan, dat de mogelijkheid bestaat, dat *Willem Tuyn* zich bij ons binnengedrongen heeft ten voordele van Nederland, is door mij niet ernstig gemeend.

54075. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat meent u er dan wel over?

A. Dat hij werkelijk verraad heeft gepleegd.

A. Nein. Doch hatte er enge Beziehungen dorthin. Man kannte ihn sehr gut. *Tuyn* hatte eine Funktion irgendwo im Süden des Landes, in einem anderen Lager. Seine Position machte es mir jedenfalls unmöglich zu sagen oder zu schreiben, dass ich der Meinung sei, dass *Tuyn* tatsächlich ernstlichen Verrat vorgehabt habe.

A. Ja, vor allen Dingen ein Bekannter nicht allein von Blauwkapel, sondern auch des Mannes, der die Sache gegen *Tuyn* ausgesucht hat. Das war der Kapitän *Verwey*, Rotterdam. Dieser kam zu mir nach Blauwkapel als Sachbearbeiter in Sachen gegen *Tuyn*. Er hatte unsere Originalstücke in seinem Dossier, die sehr belastend gegen *Tuyn* waren, und hat mich dazu verhört. Als *Verwey* die Akten *Tuyn* mit negativem Ergebnis abgeschlossen hatte, wurden sie später durch den Rotterdamer Rechercheur namens *Greidanus*, der inzwischen nach Canada emigriert ist, wiederaufgegriffen. Ich wies diesen auf die Originalakten von uns hin, besonders auf ein Original-Schreiben der Ortskommandantur, was besagte: „Es meldete sich heute freiwillig auf der Ortskommandantur der Niederländer *Willem Tuyn* und überbrachte anliegendes Spionagematerial u.s.w." Dieses Originalschreiben und die ganzen belastenden Akten gegen *Tuyn* waren verschwunden. Ich habe Rechercheur *Greidanus* mehrfach darauf hingewiesen, aber es konnte niemals etwas davon wiedergefunden werden.

A. Ja, aus Rotterdam. Er war Leiter von B.O.O.M., Rotterdam.

A. Das habe ich in Blauwkapel gemacht.

A. Den Satz bitte ich zu streichen, denn der ist nicht ernst gemeint, seinerzeit als ich das schrieb.

A. Es passte in die damalige Situation hinein.

A. Damals, in 1936, war die Situation eine andere. Ich stehe jetzt unter Eid. Damals wurde viel geschrieben, vor allem das, was verlangt wurde, was gewünscht wurde. Wer einflussreiche Personen als Helden des Widerstandes dokumentierte, hatte die Aussicht, schnell nach Hause zu kommen. Mann sagte deshalb nicht immer die Wahrheit.

A. Das Dossier ist bis auf ganz wenige Punkte tatsächlich der Wahrheit entsprechend. Dieser Punkt, betreffend *Willem Tuyn*, wo ich sage, dass ich der Meinung sei, dass die Möglichkeit bestehe, dass *Willem Tuyn* sich eingeschlichen hat bei uns zum Vorteil Nederlands, der ist nicht ernst gemeint von mir.

A. Das er tatsächlich Verrat begangen hat.

54076. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U meent dus, dat hij wel verraad aan de Nederlandse zaak heeft gepleegd?

A. Ja. Maar het was niet mogelijk, dat in 1946 te zeggen.

54077. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei, dat *Tuyn* nu een zaak heeft in het zuiden?

A. Neen, hij had een functie in het een of andere gevangenkamp.

54078. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u hem zelf nooit teruggezien?

A. Neen.

54079. De **Voorzitter**: Hebt u hem de eerste keer, in 1941 dus, zelf ontmoet?

A. Ik heb hem ontmoet in Amersfoort, in hotel „De Witte“. *Tuyn* werd ook in zijn eigen kring als een epilepticus beschouwd.

54080. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „in eigenem Kreise“?

A. Onder zijn medewerkers.

54081. De **Voorzitter**: Wie bij voorbeeld?

A. *Gerrit van Schuppen*. *Zwarte Gerrit* werd hij in de illegaliteit genoemd. Er waren twee *Gerrit van Schuppen*. Deze kwam uit Amersfoort, hij was eerste-luitenant.

Tuyn was epilepticus. Hij heeft reeds in 1943 een tamelijk goed boek geschreven met dr. *Brouwer*.

Dit boek was voor 90 % uit fantasiegeschiedenissen samengesteld. Voor de dag der bevrijding geschreven. En als redevoering op grammofoonplaten opgenomen voor de bevrijdingsplechtigheid. Het boek was gevonden, in tweevoud vervaardigd, in manuscript. Eén bij *Tuyn* en één bij dr. *Brouwer*.

54082. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kon u dat boek bij *Tuyn* vinden, als u hem niet in hechtenis hebt genomen?

A. Ja, wij hebben toch zijn verblijfplaats in Bilthoven gevonden. En bij dr. *Brouwer* woonde hij tijdelijk.

54083. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u zelf dr. *Brouwer* gearresteerd?

A. Gearresteerd heb ik hem niet, maar verhoord. Met dr. *Brouwer* hebben wij toentertijd een overeenkomst gesloten. Dr. *Brouwer* was er van overtuigd, dat hij door *Tuyn* bedrogen was, dat hij in *Tuyn* niet de grote vaderlander voor zich had, zoals hij het in het boek beschreef en aangaf. Het boek heeft dr. *Brouwer* in het huis van mevrouw *Medenbach de Rooy* geschreven, de tegenwoordige echtgenote van dr. *Brouwer*.

54084. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heette zij?

A. Mevrouw *Medenbach de Rooy*. De echtgenote van een der 72 O.D.-officieren uit Amersfoort.

54085. De **Voorzitter**: U had het er over, dat er enkele punten in uw rapport waren, die u op dit ogenblik niet staande kon houden en die u nu anders zou moeten mededelen dan u ze in dit rapport hebt neergeschreven.

Uw correctie op hetgeen u over *Tuyn* geschreven hebt, is een gevolg van vragen onzerzijds. Kunt u nog andere punten opnoemen, waar u, als u er nu over zou verklaren, correcties op zou aanbrengen?

A. Ik zou het niet weten. Ik kan het niet zo zeggen. Er zijn echter enige punten, die een beetje mooier, resp. slechter gemaakt zijn, zoals de toenmalige situatie dat eiste.

54086. De **Voorzitter**: Is u niet in staat om die op het ogenblik te noemen?

A. Dat kan ik niet zo zeggen, maar zij zijn niet bijzonder belangrijk. Het zijn dingen van persoonlijke aard. Misschien is *Tuyn* de enige. Ik geloof, dat hij de enige is, bij wie ik vandaag niet meer staande houden kan, wat ik toen over hem geschreven heb.

A. Ja. Aber es war nicht möglich, das 1946 zu sagen.

A. Nein, er hatte eine Funktion in irgend einem Gefangenenlager.

A. Nein.

A. Ich habe mit ihm den Treff wahrgenommen in Amersfoort, im Hotel „De Witte“. *Tuyn* wird auch in eigenem Kreise als Epileptiker bezeichnet.

A. Unter seinen Mitarbeitern.

A. *Gerrit van Schuppen*. *Zwarte Gerrit* wurde er in der Illegalität genannt. Es gab zwei *Gerrit van Schuppen*. Dieser kam aus Amersfoort, er war erster Leutnant.

Tuyn war Epileptiker. Er hat bereits 1943 ein ziemliches Buch geschrieben zusammen mit Dr. *Brouwer*.

Dieses Buch war 90% aus Phantasiegeschichten zusammengesetzt. Für den Tag der Befreiung geschrieben. Und als Rede auf Schallplatten aufgenommen für die Befreiungsfeier. Das Buch war in zweifacher Ausfertigung, im Manuskript, gefunden worden. Eins bei *Tuyn* und eins bei Dr. *Brouwer*.

A. Ja, wir haben doch seine Station in Bilthoven gefunden. Und bei Dr. *Brouwer* wohnte er vorübergehend.

A. Arrestiert habe ich ihn nicht, aber verhört. Mit Dr. *Brouwer* haben wir seinerzeit einen Vertrag geschlossen. Dr. *Brouwer* war dberzeugt, dass er von *Tuyn* betrogen worden war, dass er in *Tuyn* nicht den grossen Vaterlander vor sich hatte, wie er es in dem Buch beschrieb und angab. Das Buch hat Dr. *Brouwer* im Hause der Frau *Medenbach de Rooy* geschrieben, der jetzigen Frau des Dr. *Brouwer*.

A. Frau *Medenbach de Rooy*. Die Frau eines der 72 O.D.-Offizieren aus Amersfoort.

A. Ich wüsste es nicht. Ich kann es so nicht sagen. Es sind aber einige Punkte da, die etwas verschönert sind, bzw. verschlechtert, so wie es die damalige Situation erforderte.

A. Das kann ich so nicht sagen, aber sie sind nicht besonders belangreich. Es sind Sachen persönlicher Art. Vielleicht ist *Tuyn* der einzige. Ich glaube, dass er der einzige ist, bei dem ich heute nicht mehr aufrechterhalten kann, was ich damals über ihn geschrieben habe.

54087. De **Voorzitter**: Dan heb ik hier in uw rapport verder een verhaal over de arrestatie van *Jan Thijssen*, *Lange Jan*.

A. Daar wilde ik juist over spreken. Daar zit namelijk ook een fout. Wij hebben de zaak toentertijd als verraad uitgelegd. *Jan Thijssen* is in werkelijkheid niet verraden. Zijn gevangenneming is een zuiver toeval geweest.

54088. De **Voorzitter**: In uw rapport schrijft u, dat zijn arrestatie een gevolg was van een telefonische mededeling in gebroken Duits, dat hij op een bepaald tijdstip op de weg van den Haag naar Rotterdam in een Rode Kruis-auto zou rijden.

A. Ja.

54089. De **Voorzitter**: Hij is toch wel op dat uur op die weg gearresteerd?

A. Ja, maar niet volgens plan, maar door zuiver toeval. Wij verwachtten uit de tegenovergestelde richting, uit Rotterdam, een wapentransport. Daar kwam uit de richting den Haag een auto. Men kon van verre nog niet zien, dat het een auto was van het Nederlandse Rode Kruis. Wij hielden de auto aan. De heren, die daarin zaten, droegen Rode Kruis-arinbanden. De chauffeur had een Fahrbehl, waarop de datum niet goed was; deze was geradeerd, de datum was veranderd. Ik verzocht de mensen uit te stappen, om de wagen te kunnen doorzoeken. En toen de heer *Thijssen* voor mij stond in zijn lengte — hij was ongeveer 5 meter lang, zijn photo had ik bij mij in mijn portefeuille — kwam ik op het idee: „Dat is *Jan Thijssen*.” En toen is hij gearresteerd.

54090. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat u hem herkende aan zijn lengte. Maar is er dan helemaal geen verband met een telefonische mededeling?

A. Neen, dat is een fantasie van Kriminal-Kommissar *Frank* uit de tijd van de gevangenneming. Andere ambtenaren van de Sipo hebben dit sprookje — dat 1944—1945 als hulpmiddel in de afweer in de politieke situatie paste — in hun verhooren na de oorlog volgehouden en ik heb het daarbij aansluitend, wetend, dat het niet juist was, ook bevestigd. *Thijssen* zelf vermoedde, dat hij door de O.D. verraden was. Hij droeg een brief bij zich, een waarschuwing van de toenmalige commandant van de N.B.S. Deze waarschuwing paste goed in de situatie, dat hij door de „politieke rechterzijde” verraden zou zijn.

54091. De **Voorzitter**: Paste dat ook het beste in de situatie van 1946 in Blauwkapel?

A. Ook, omdat daar de O.D. — de rechtse politieke kant — slechts zwak vertegenwoordigd was.

54092. De **Voorzitter**: En waar paste het verder het beste in?

A. In de toenmalige situatie van 1944, toen hij gevangengenomen werd.

54093. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat in de situatie van 1944 de constructie van een onderling verraad van twee verzetsorganisaties het beste paste?

A. Ja. De drie gevangengenomen mannen. *Thijssen*, dr. *Eskes* en de chauffeur, werden direct naar het bureau op het Binnenhof gebracht. Daar lagen andere photo's van *Thijsserz*.

Ik weet niet precies op welk uur *Thijssen* e.a. gevangengenomen werden. Hij had in ieder geval tot vroeg in de avond steeds beweerd: „Ik ben niet *Jan Thijssen*”. Wij hebben hem alle dingen voorgehouden, met photo's bewezen. Hij heeft alles ontkend met: „Ik ben niet *Jan Thijssen*”. Tenslotte zei hij: „Ik zal u wat zeggen: ik weet, dat ik verraden ben, ik voel me van dit ogenblik af niet meer als Nederlander, maar zonder nationaliteit, want men heeft mij verraden. Het is een politieke aangelegenheid. En zegt u mij nu, wie mij verraden heeft, dan kunnen wij goed samenwerken”.

Daar wij wisten, dat *Thijssen* politiek links georiënteerd was, hebben wij — *Frank* — aangeduid, dat hij door de „politieke rechtse zijde” verraden was. Daarop antwoordde *Thijssen*: „Ja, dat klopt, want kijkt u maar; in mijn portefeuille zit een brief van de commandant van de N.B.S., die mij hiermede dreigt, dat, wanneer ik mij niet direct aan hem onderwerp, hij maatregelen tegen mij zal

A. Darauf wollte ich gerade zu sprechen kommen. Da ist nämlich auch ein Fehler. Wir haben die Sache seinerzeit als Verrat ausgelegt. *Jan Thijssen* ist in Wirklichkeit nicht verraten worden. Seine Festnahme ist ein reiner Zufall gewesen.

A. Ja.

A. Ja, aber nicht planmässig, sondern rein zufällig. Wir erwarteten aus entgegenkommender Richtung, aus Rotterdam, einen Wapentransport. Da kam aus Richtung Den Haag ein Auto. Man konnte von weitem noch nicht sehen, dass es ein Auto war vom Niederländischen Roten Kreuz. Wir hielten dieses Auto an. Die Herren, die darin sassen, trugen Rote Kreuz-Armbinden. Der Fahrer hatte einen Fahrbehl, auf dem das Datum nicht gut war, es war radiert, das Datum war verändert. Ich bat die Leute auszusteigen, um den Wagen durchsuchen zu können. Und wie der Herr *Thijssen* vor mir stand in seiner Länge — er ist ungefähr zwei Meter gross, sein Photo hatte ich bei mir in meiner Brieftasche —, da kam ich auf die Idee: „Das ist *Jan Thijssen*.” Und dann ist er verhaftet worden.

A. Nein, das ist eine Phantasie des Krim. Kom. *Frank* aus der Zeit der Festnahme. Andere Beamte der Sipo haben dieses „Märchen” — das 1944/45 als Hilfsmittel in der Abwehr in die politische Situation passte — in ihren Verhören nach dem Krieg beibehalten und ich habe es anschliessend fälschlicherweise auch mitbestätigt. *Thijssen* selbst vermutete, dass er durch den O.D. verraten sei. Er trug einen Brief bei sich, eine Warnung des seinerzeitigen Kommandanten N.B.S. Diese Warnung passte gut in die Sache hinein, dass er von der „rechten politischen Seite” verraten sei.

A. Auch, da dort der O.D. — die rechte politische Seite — nur schwach vertreten war.

A. In die damalige Situation von 1944, als er festgenommen wurde.

A. Ja. Die 3 Festgenommenen — *Thijssen*, Dr. *Eskes* und der Chauffeur — wurden sofort zum Büro auf den Binnenhof gebracht. Dort lagen weitere Photos von *Thijssen*.

Ich weiss nicht genau um welche Uhrzeit *Thijssen* u.a. festgenommen sind. Er hat jedenfalls bis Abends früh immer behauptet: „Ich bin nicht *Jan Thijssen*”. Wir haben ihm alle Sachen vorgehalten, mit Photos bewiesen. Er hat alles abgestritten mit: „Ich bin nicht *Jan Thijsserz*”. Zum Schluss sagte er: „Ich will Ihnen was sagen: ich weiss, dass ich verraten worden bin, ich fühle mich von diesem Augenblick ab nicht mehr als Niederländer, sondern als Staatenloser, denn man hat mich verraten. Es ist eine politische Angelegenheit. Und sagen Sie mir jetzt, wer mich verraten hat, dann können wir gut zusammenarbeiten.”

Da wir wussten, dass *Thijssen* politisch links orientiert war, haben wir — *Frank* — angedeutet, dass er von der „rechten Seite der Politik” verraten worden sei. Darauf antwortete *Thijssen*: „Jawohl, das stimmt, denn sehen Sie mal an, in meiner Brieftasche liegt ein Brief vom Kommandanten N.B.S., der mir diese Drohung geschrie-

nemen en dit is nu de maatregel, dat hij mij verraden heeft". Daar hebben wij het bij gelaten. Dat paste toentertijd in ons werk en ook nog eens in 1946 in de politieke omstandigheden in Blauwkapel. Maar hij is in werkelijkheid niet verraden. Het telefoongesprek is een phantasie van de Krimināl-Kommissar *Frank*.

54094. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En verklaart u dat nu onder ede? Dit is dus de werkelijke waarheid?

A. Ja.

54095. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien bedenkt u nog zo'n geval uit uw rapport?

A. Ik geloof niet, dat er nog veel van zulke gevallen zijn. Misschien zult u het begrijpen, dat wij toentertijd zulk een situatie uitgebuit hebben.

54096. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Als u nu maar begrijpt, dat de situatie thans alleen maar de waarheid vraagt.

A. Ik sta onder ede. Wat u nu van mij hoort, is absoluut waar.

54097. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat is er toen met *Thijssen* gebeurd?

A. *Thijssen* is voor *Rauter* gefusilleerd.

54098. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is hij gefusilleerd?

De heer **Koersen**: Bij de Woeste Hoeve?

A. Ja. Ik weet slechts in een groot complex, waar over de 100 mensen gefusilleerd zijn. *Schreieder* heeft *Thijssen* willen helpen. Hij heeft alles voor hem gedaan. Hij was niet te redden. *Thijssen* heeft een voordracht gehouden bij de referent van het Rijkscommissariaat over: a. politieke toestanden vóór de oorlog; b. in de oorlog; c. zijn houding ten opzichte van de nationaal-socialistische gedachte, en d. over de illegaliteit. Toen heeft men van de zijde van het Rijkscommissariaat geconstateerd, dat *Thijssen* communist was, terwijl de mening van *Schreieder* en van ons was, dat hij socialist was en geen communist. Maar van de zijde van het Rijkscommissariaat wilde men *Thijssen* niet meer zien. Men wilde niets meer met hem te doen hebben, omdat hij zogenaamd communistische gedachten koesterde. En zo werd hij voor *Rauter* geëxecuteerd. *Schreieder* kon hem niet dekken. *Schreieder* was met hem een leven begonnen, dat zich niet meer met doodschieten liet verenigen. En *Thijssen* had aan alles gedacht, behalve aan doodschieten en hij voelde zich zonder nationaliteit, en bood aan met ons te werken.

54099. De **Voorzitter**: Wat is er toen geweest met een uitgave van het een of andere geschrift?

A. Dat is „Vrij Nederland“, de krant, geweest.

54100. De **Voorzitter**: Was dat een Duitse uitgave?

A. Ja,

54101. De **Voorzitter**: Hoe zat dat in elkaar? Wat was de bedoeling daarvan?

A. Wij waren in het bezit van het zetsel van „Vrij Nederland“. U zult de geschiedenis eventueel beter kennen dan ik. Ik ken ze slechts in het beginstadium. Wij hadden het zetsel, d.w.z. de kopletter van „Vrij Nederland“ als druk en hebben daarop zelf „Vrij Nederland“ gedrukt om de rechts-politieke zijde tegen de links-politieke zijde op te zetten. Dat was het doel.

54102. De **Voorzitter**: Hoe dikwijls is dat gebeurd?

A. Dat kan ik niet precies zeggen, maar het moet enige malen of enige maanden geweest zijn.

54103. De **Voorzitter**: U zegt hier: „In wieweit *Thijssen* daran mitgearbeitet hat, weiss ich nicht, da alles von Zwolle ausging.“

ben hat. Wenn ich mich nicht sofort ihm untersteile, wird er Massregeln gegen mich ergreifen und das ist jetzt die Massregel, dass er mich verraten hat.“ Dabei haben wir es gelassen. Das passte am besten seinerzeit in unsere Arbeit und auch noch manchmal 1946 in die politischen Verhältnisse in Blauwkapel. Aber er ist in Wirklichkeit nicht verraten worden. Das Telefongespräch ist eine Phantasie des Krimināl-Kommissars *Frank*.

A. Jawohl.

A. Ich glaube nicht, dass noch viele solcher Fälle da sind. Vielleicht werden Sie Verständnis dafür haben, dass wir seinerzeit solch eine Situation ausgenützt haben.

A. Ich stehe unter Eid. Was Sie jetzt von mir hören, ist unbedingt wahr.

A. *Thijssen* ist für *Rauter* fusilliert.

A. Ja. Ich weiss nur in einem grossen Komplex, wo über hundert Menschen fusilliert sind. *Schreieder* hat *Thijssen* stützen wollen. Er hat alles für ihn getan. Er war nicht zu halten. *Thijssen* hat einen Vortrag gehalten beim Referenten des Reichskommissariats über: a. politische Zustände vor dem Kriege, b. im Kriege, c. seine Stellung zum national-sozialistischen Gedanken, und d. über Illegalität. Dann hat man seitens des Reichskommissariats konstatiert, dass *Thijssen* Kommunist sei. Während *Schreieder*s und unsere Meinung war, dass er Sozialist ist, aber kein Kommunist. Aber von Seiten des Reichskommissariats wollte man *Thijssen* nicht mehr sehen. Man wollte nichts mehr mit ihm zu tun haben, weil er angeblich kommunistische Gedanken in sich hegte. Und so wurde er für *Rauter* exekutiert. *Schreieder* konnte ihn nicht decken. *Schreieder* hatte mit ihm ein Leben begonnen, was sich nicht mehr mit Totschiessen vereinbaren liess. Und *Thijssen* hatte an alles andere gedacht, bloss nicht an Erschiessen. Er fühlte sich als Statloser und bot sich an, mit uns zu arbeiten.

A. Das ist „Vrij Nederland“, die Zeitung, gewesen.

A. Ja.

A. Wir waren in Besitz des Druckstockes von „Vrij Nederland“. Sie werden die Geschichte evtl. besser kennen als ich. Ich kenne sie nur im Anfangsstadium. Wir hatten den Druckstock, d.h. die Kopflatter von „Vrij Nederland“ als Druck und haben daraufhin selbst „Vrij Nederland“ gedruckt, um die rechte politische Seite gegen die linke politische Seite zu hetzen. Das war die Absicht.

A. Das kann ich nicht genau sagen, aber es muss einige Male oder einige Monate gewesen sein.

Het kan dus ook zijn, dat hij er helemaal niet aan heeft medegewerkt?

A. Dat kan zijn, maar ik geloof toch, dat hij daarin artikelen geschreven heeft. In ieder geval, wanneer hij persoonlijk geen artikelen geschreven heeft, is het geestelijke fundament van hem. Dat kon slechts van hem gekomen zijn. Want wij hadden toen niemand anders daarvoor dan *Thijssen*.

54104. De **Voorzitter**: Ik begrijp alleen niet, hoe het „geestige Fundament“ van *Thijssen* de Duitsers kon helpen, want hij was volkomen tegen de Duitse bezetting.

A. Van het ogenblik af, waarop hij gevangengenomen werd, waarop hij doorsloeg, van dat ogenblik af was hij niet meer tegen ons. Toen bestond er nog slechts één vijand voor hem, dat was de politieke rechterzijde in Nederland.

54105. De **Voorzitter**: Waarvan hij veronderstelde, dat die hem verraden had?

A. Ja, en wat *Thijssen* ons mededeelde, was uitsluitend tegen de O.D. gericht. Dus hij heeft over de R.V.V. en de radiodienst nauwelijks mededelingen gedaan. Hij heeft tegen *Schreieder* gezegd, dat hij over deze dingen niet wilde spreken. Wanneer hij sprak, sprak hij slechts over de O.D.-kringen. De inhoud, die hij neerschreef, paste goed in dit tijdschrift „Vrij Nederland“, om tegen de O.D. op te hitsen. Van de andere kant, van de O.D. tegen het socialisme en het communisme, hadden wij materiaal genoeg. Het viel ons niet moeilijk, daarover te schrijven.

54106. De **Voorzitter**: Dat heeft zich dus afgespeeld in het begin van 1945?

A. Ja, eind 1944 tot 1945. Ik weet niet meer precies, wanneer *Thijssen* gevangengenomen is.

54107. De **Voorzitter**: Hij is doodgeschoten op 6 Maart 1945 bij de executie bij de Woeste Hoeve.

A. Ja, dan is hij gevangengenomen, denk ik, in November 1944.

54108. De **Voorzitter**: In die tussentijd moet dat dan gebeurd zijn.

A. Ja. In die tijd woonde hij in Zwolle en wel minder als gevangene. Men kan zeggen niet als gevangene, maar als halfvrije.

54109. De **Voorzitter**: De gegevens, die *Thijssen* u verschafte, zouden dus in hoofdzaak betrekking gehad hebben op de O.D. en niet op de andere verzetsorganisaties, zoals R.V.V., enz. Hij heeft daar dus niet veel over gezegd?

A. Weinig. Zo goed als niets. Een van de belangrijke punten, die ik mij nog herinneren kan, is een aangelegenheid, die zich afspeelde in de buurt van Scherpenzeel. Daar bevond zich een Nederlands-Engelse majoor met drie sergeanten in een boerderij, verstopt in een kippenhok.

54110. De **Voorzitter**: Was dat Captain *King*?

A. Ja. Dat is ook gebleken. Ik ben een van de volgende dagen uitgegaan, om hem gevangen te nemen. *Thijssen* kon niet weten, dal ik een dag te laat naar Scherpenzeel ging. Ik moest eigenlijk een dag vroeger gaan volgens het plan. Maar dat kwam niet uit met mijn andere werk, daarom stelde ik het 24 uur uit. Toen ik in Scherpenzeel kwam, was het kippenhok precies 24 uur van te voren ontruimd.

54111. De **Voorzitter**: Het was dus een kippenhok, waarvan u verteld was, dat het een vesting was, en toen u kwam, was het weer kippenhok.

A. Ja, maar later was het een woning. Er woonde, toen ik er kwam, een vrouw met 3 of 4 kleine kinderen in. Ik had de opdracht, vanwege het gevaar, het kippenhok door de weermacht met Flak te laten beschieten. Tegenover *Deppner* opperde ik de mogelijkheid: „Wanneer het ongeluk het wil, dan blijkt na de beschieting, dat het kippenhok door een vrouw met enige kleine kinderen bewoond was.“ Dit was werkelijk het geval.

A. Das kann sein, aber ich glaube doch, dass er darin Artikel geschrieben hat. Jedenfalls, wenn er keine persönlichen Artikel geschrieben hat, ist das geistige Fundament von ihm. Das konnte nur von ihm gekommen sein, Denn wir hatten zu der Zeit niemand anders hierfür als *Thijssen*.

A. Von dem Augenblick an, wo er festgenommen war, wo er durchschlug, von dem Augenblick war er nicht mehr gegen uns. Dann gab es nur noch einen Feind für ihn, das war die „rechte politische Seite in Nederland“.

A. Ja, und was *Thijssen* uns an Angaben machte, war lediglich gegen den O.D. gerichtet; Also er hat von sich aus über den R.V.V. und Radiodienst kaum Angaben gemacht. Er hat *Schreieder* gesagt, dass er über diese Sachen nicht sprechen möchte. Wenn er sprach, sprach er nur über O.D.-Kreise. Der Inhalt, den er niederschrieb, passte gut in diese Zeitschrift „Vrij Nederland“ hinein, um gegen den O.D. zu hetzen. Von der anderen Seite, vom O.D. gegen Sozialismus und Kommunismus, hatten wir Material genug. Das fiel uns nicht schwer, darüber zu schreiben.

A. Ja, Ende 1944 bis 1945. Ich weiss nicht genau, wann *Thijssen* festgenommen ist.

A. Ja, dann ist er festgenommen, denke ich, im November 1944.

A. Ja. In der Zeit wohnte er in Zwolle und zwar weniger als Gefangener. Man kann sagen nicht als Gefangener, als Halbfreier.

A. Wenig. So gut wie nichts. Einer der belangreichen Punkte, auf die ich mich noch erinnern kann, ist eine Angelegenheit, die sich abspielte in der Nähe von Scherpenzeel. Dort befand sich ein niederländisch-englischer Major mit drei Sergeanten in einem Bauernhof, in einem Hühnerhaus versteckt.

A. Jawohl. Das hat sich auch erwiesen. Ich bin an einem der nächsten Tage zur Festnahme ausgerückt. *Thijssen* konnte nicht wissen, dass ich einen Tag zu spät nach Scherpenzeel ging. Ich musste eigentlich einen Tag früher gehen, planmassig. Aber das passte nicht in meine andere Arbeit, darum verschob ich es um 24 Stunden. Als ich nach Scherpenzeel hinkam, war das Hühnerhaus gerade vor 24 Stunden geräumt worden.

A. Ja, aber später war es eine Wohnung. Es wohnte bei meinem Eintreffen eine Frau mit drei oder vier kleinen Kindern darin. Ich hatte den Auftrag, wegen der Gefährlichkeit, das Hühnerhaus durch die Wehrmacht mit Flak beschliessen zu lassen. Gegenüber *Deppner* erwähnte ich die Möglichkeit: „Wenn das Unglück es will, dann stellt sich nach der Beschiessung heraus, dass das „Kippenhok“ durch eine Frau mit einigen kleinen Kindern bewohnt war.“ Dieses war tatsächlich der Fall.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Daar had u dus een goed voorgevoel van.

54112. De **Voorzitter**: In welk verband kwam *Thijssen* er toe, om dat te zeggen?

A. Omdat hij daarover berichten gaf. *Thijssen* voorzag dit zendstation met militaire berichten tegen de bezettingmacht.

54113. De **Voorzitter**: Ja, maar hoe kwam hij er toe dit speciale geval te noemen?

A. Wij hadden hem gevraagd naar zendverbindingen, op het ogenblik bestaande verbindingen, en toen noemde hij o.a. ook deze verbinding.

54114. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd er vanuit dat kippenhok uitgezonden?

A. Ja.

54115. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En toen u kwam, was de zender verdwenen tegelijk met degene, die uitzond?

A. Ja.

54116. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u niet het vuur op die vrouw en kinderen geopend?

A. Neen, ik ben over de weide gegaan met zes soldaten, een geweer in de hand, en heb gewacht, tot het eerste schot viel, maar ik kwam bij het kippenhok en er werd niet geschoten. Ik klopte aan en een vrouw — omringd door 4 of 5 kleine kinderen — opende de deur. Zij had geen idee van de ernst van haar toestand gehad.

54117. De **Voorzitter**: Weet u niet, wie deze *King* is?

A. Neen.

54118. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Hebt u hem later ook niet gevonden?

A. Ik weet niet of hij identiek is met de Nederlandse majoor, *Ohmstedt* genaamd. Ik weet het niet precies. En wat er in 1944 en begin 1945 in het oosten van het land gebeurd is op het gebied van de afweer of van het verzet, daarvan wisten wij hier in het westen weinig, omdat wij immers nog nauwelijks verbindingen hadden. Wij hadden slechts nog losse verbindingen met de staf in Zwolle, maar hoorden niet meer, wat er in het oosten van het land gebeurde.

54119. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog te maken gehad met de agent *Jongelie*?

A. Neen, ik zou het niet weten. De naam komt mij bekend voor. Het kan zijn, dat ik hem verhoord heb. Mijns inziens moet hij een agent zijn. Maar ik weet het niet meer.

54120. De **Voorzitter**: Zoals ik zie, heb u de V-Mann *Brinkman* ook afgestuurd op de opvolger van *Sieuwert de Koe*, op de heer *Beukema toe Water*.

A. Ja, dat is het voorval, zoals ik zei, dat zich in de cel in Haaren afspeelde.

54121. De **Voorzitter**: Neen, daar zat *Sieuwert de Koe*, maar ik bedoel later.

A. Toen hij vrij was, heb ik hem naar *Beukema toe Water* in Leiden gestuurd.

54122. De **Voorzitter**: Juist; deze had het werk van *de Koe* voortgezet.

A. Ja, dat was onze verdenking en de mededeling van *de Koe* in zijn verhoor.

54123. De **Voorzitter**: *Beukema toe Water* is er niet ingelopen!

A. Weil er daruber Berichte gab, Thijssen belieferte diese Sendestelle mit militarischen Berichten gegen die Besatzungsmacht.

A. Wir hatten ihn gefragt nach Sendeverbindungen, augenblicklich bestehenden Sendeverbindungen, und da nannte er unter anderen auch diese Verbindung.

A. Ja.

A. Ja.

A. Nein, ich bin über die Weide gegangen mit sechs Soldaten, ein Gewehr in der Hand, und habe gewartet bis der erste Schuss fiel. Aber ich kam ans Hühnerhaus heran und es wurde nicht geschossen. Ich klopfte an, und eine Frau — umringt von 4—5 kleinen Kindern — öffnete die Tur. Sie hatte von dem Ernst ihrer Lage keine Ahnung gehabt.

A. Nein.

A. Ich weiss nicht ob er identisch ist mit einem niederländischen Major namens *Ohrnstedt*. Ich weiss es nicht genau. Und was 1944 und Beginn 1945 im Osten der Landes passierte, abwehrmassig oder widerstandmassig, davon wussten wir hier im Westen wenig, weil wir ja kaum noch Verbindung hatten. Wir hatten nur noch lose Verbindung mit dein Stab in Zwolle, aber hörten nicht mehr was im Osten des Landes passierte.

A. Nein, ich wusste es nicht. Der Name ist mir gelaufig. Es kann sein, dass ich ihn verhört habe. Es muss m.E. ein Agent sein. Aber ich weiss es nicht mehr.

A. Ja, das ist der Vorfall, wie ich sagte, der sich in der Zelle in Haaren abspielte.

A. Als er frei war, habe ich ihn zu *Beukema toe Water* nach Leiden geschickt.

A. Ja, das war unser Verdacht und die Angaben des *de Koe* in seinem Verhör.

h. Neen. Wij hebben contact met hem gehad, maar wij hebben hem niet gevangengenomen. Wij hadden ook geen duidelijk bewijs in handen. En verder was het ook niet onze bedoeling, *Beukema toe Water* gevangen te nemen.

54124. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Ik wist het reeds van *de Koe*, dat hij als opvolger *Beukema toe Water* aangewezen had.

54125. De **Voorzitter:** Waarom was het dan niet de bedoeling hem te arresteren?

A. Wij wilden van onze kant slechts deze groep penetreren, d.w.z. „verder spelen“.

54126. De **Voorzitter:** Het moest dus nog een poosje doorgaan om gelegenheid te krijgen er in door te dringen?

A. Ja. U moet het zich zo voorstellen: Wanneer wij een organisatie hadden, waarvan wij wisten, dat het zeer fanatieke mensen waren, dan was het doelloos in te grijpen. Want deze mensen hadden direct vervangers en dan duurde het weer een lange tijd, voor wij verder konden gaan met gevangennemen. Wij deden het practisch zo, dat wij eenvoudig een „grote man“ inschakelden als nieuwe topfiguur of in ieder geval in een grote positie. Zo bereikten ons de berichten voor Engeland en wij trachtten via deze lijnen valse berichten naar Engeland door te geven. In zulke gevallen zou het fout geweest zijn, leden van de spionnagegroep gevangen te nemen. Onze taak was niet slechts: gevangennemen, vonnissen en doodschieten, maar succesvol de spionage afweren, om de oorlog te winnen. Daarom moest *Beukema toe Water* ook niet gevangengenomen worden, maar hij moest als nauwe medewerker „*Ah van Straaten*“ opnemen.

54127. De **Voorzitter:** Is dat niet gelukt?

A. Neen.

54128. De **Voorzitter:** Ook later, nadat dit mislukt was, heeft *Beukema toe Water* de Duitsers van zich af kunnen houden. Hij is niet gearresteerd geweest.

A. Er zijn ook geen pogingen tot gevangenneming gedaan. Want ik had met *de Koe* afgesproken, dat geen van zijn z.g. groepleiders gevangengenomen zou worden.

Hij had 6 hoofdmedewerkers in het land. Ik had hem verzekerd, dat geen van dezen en ook geen ondergeschikten gevangengenomen zouden worden, ook wanneer *Brinkman* het gewenste contact met *Beukema toe Water* niet zou krijgen.

53129. De **Voorzitter:** Aan wie was dat toegezegd?

A. Aan *de Koe*.

54130. De **Voorzitter:** Behoorde *Bezikema toe Water* ook daartoe?

A. Ja.

54131. De **Voorzitter:** Tot slot wil ik nog iets van u horen over de geschiedenis met het meisje *Gazenbeek*. Vertelt u eens hoe zich dat heeft toegedragen.

A. Eind 1943 of begin 1944 werden in Ede gedropt: *Nol van Duin* als marconist, *Bert de Goede* uit Ede, Parallelweg 11, als verbindingsofficier met de „Delta C der N.B.S.“, en nog een verbindingsofficier, genaamd *Koos X*. Zij namen eerst hun intrek in het huis van de ouders van *de Goede*. Toen zei *Bert de Goede* tegen zijn vriendin (dat was *Diny Gazenbeek*): „Vraag aan je vader of één van de mensen, die met mij uit Engeland gekomen zijn, enige dagen bij jullie mag logeren“. Vader *Gazenbeek* stemde toe. En zo kwam de marconist *No2 van Dürz* bij *Gazenbeek*. Na 8 dagen verhuisden alle agenten en ook mejuffrouw *Gazenbeek* naar Rotterdam, om de werkzaamheden te beginnen. *Bert de Goede* was verbindingsofficier bij de N.B.S., afdeling L.K.P., en *Koos* was verbindingsofficier bij de R.V.V. *Nol van Duin* was de marconist voor beiden.

In Rotterdam werkten deze twee chefs met de marconist *van Duin* en *Diny Gazenbeek* als koerierster. De laatste had tot die tijd aan „Je Maintiendrai“ gewerkt. In Rotterdam werd toen in het

A. Nein. Wir haben Kontakt mit ihm gehabt, aber wir haben ihn nicht festgenommen. Wir hatten auch keinen klaren Beweis in Handen. Und darüber hinaus war es iinsere Absicht auch nicht, *Beukema toe Water* festzunehmen.

A. Ich wusste es bereits von *de Koe*, dass er als Nachfolger *Beukema fo Water* eingesetzt hatte.

A. Wir wollten von uns nur die Gruppe penetrieren, d.h. „weiter-spielen“.

A. Ja, Sie müssen es sich so vorstellen: Wenn wir eine Organisation hatten, von der wir wussten, dass es sehr fanatische Leute waren, dann war es zwecklos, zuzugreifen. Denn diese Leute hatten sofort Vertreter und dann dauerte es wieder eine lange Zeit, ehe wir weitergehen konnten mit Festnahmen. Wir machten es praktisch so, dass wir einfach einen „grossen Mann“ hineinschoben als neuen Topmenschen, oder jedenfalls in grosser Funktion. So gelangten dann die Berichte für England zu uns, und wir waren bemüht über diese Linien falsche Berichte nach England zu geben. In solchen Fällen wäre es falsch gewesen, Angehörige der Spi-Gruppe festzunehmen. Unsere Aufgabe war nicht nur: Festnehmen, aburteilen und totschießen, sondern erfolgreich die Spionage abwehren, um den Krieg zu gewinnen. So sollte *Beukema roe Water* auch nicht festgenommen werden, sondern er sollte als engen Mitarbeiter „*Ab van Straaten*“ zu sich nehmen.

A. Nein.

A. Es sind auch keine Versuche gemacht worden ihn festzunehmen. Denn ich hatte mit *de Koe* abgesprochen, dass keiner seiner sogenannten Gruppenführer verhaftet werden sollte.

Er hatte sechs Hauptmitarbeiter im Lande. Ich hatte ihm zugesichert, dass keiner von diesen und auch keine Untergebenen verhaftet werden sollten, auch wenn *Brinkman* den gewünschten Kontakt mit *Beukema toe Water* nicht bekommen sollte.

A. An *de Koe*.

A. Ja.

A. Ende 1943 oder Beginn 1944 wurden in Ede gedropt: *Nol van Duin*, als Funker, *Bert de Goede* aus Ede, Parallelweg 11, als Verbindungsoffizier zum „Delta C der N.B.S.“ und ein weiterer Verb.-Offizier namens *Koos X*. Sie nahmen zuerst Wohnung im Hause der Eltern des *de Goede*. Dann sagte *Bert de Goede* zu seiner Freundin (das war *Diny Gazenbeek*): „Frage deinen Vater, ob einer von den Leuten, die mit mir von England gekommen sind, bei euch einige Tage wohnen darf.“ Der Vater *Gazenbeek* stimmte zu. Und so kam der Funker *Nol van Duin* zu *Gazenbeek*. Nach acht Tagen siedelten alle Agenten und auch mejuffrouw *Gazenbeek* über nach Rotterdam, um die Arbeit aufzunehmen. *Bert de Goede* war Verbindungsoffizier zum N.B.S., Abteilung L.K.P. und der *Koos* war Verbindungsoffizier zum R.V.V. *Nol van Duin* war der Funker für beide.

In Rotterdam arbeiteten diese zwei Chefs mit dem Funker *van Duin* und *Diny Gazenbeek* als Kurierin. Letztere hatte bis dahin in „Je Maintiendrai“ gearbeitet. In Rotterdam wurde dann im Hause

huis Mathenesserweg 119 de zender gepeild en de marconist *Nol van Duin* en de koerierster *Diny Gazenbeek* uit Ede gevangengenomen. *Bert de Goede* en *Koos* bleven vrij. Ik heb *van Duin* en *Gazenbeek* verhoord. Zij hadden 4 verschillende zendstations in Rotterdam en in Overschie. Ik had bij de gevangenneming een briefje gevonden, waarop de nummers van de zendapparaten stonden, waaruit ik kon zien, dat ze vier apparaten hadden. Ik wilde nu weten, waar de andere zendstations waren. Die wilden ze mij niet noemen. Toen heb ik tegen hen gezegd: „Ik wil deze mensen niet gevangennemen. Ik zal alleen maar de apparaten afhalen en voor het overige spreken wij niet meer over de hele zaak.” En toen hebben zij mij de namen genoemd. De namen als zodanig kende ik reeds, maar ik wist niet of zij verband hielden met deze zendapparaten. Mijn belofte heb ik gehouden. De bewoners zijn niet gevangengenomen. In één geval is er één meegenomen, voor een andere voor hem bezwarende zaak verhoord en weer vrijgelaten. Toen heb ik *Diny Gazenbeek* op haar verzoek vrijgelaten met de opdracht, dat zij mij in contact moest brengen met *Bert de Goede*. Dat was een zuiver politieke aangelegenheid. *Bert de Goede* was, volgens zijn zeggen, ontevreden over de politieke toestanden hier in Nederland, omdat de wapenleveranties hoofdzakelijk naar de R.V.V. gingen. De R.V.V. was zeer sterk en communistisch. Het z.g. naoorlogse programma van de R.V.V. werd hiervoor uitgebreid en wij hadden als nationaal-socialisten er belang bij, dat de linkerkant, laten wij zeggen, de kant van de communisten, niet te sterk werd. Wij wilden tot dit doel *Bert de Goede* in Rotterdam treffen. Hij zou niet gevangengenomen worden. Wij wilden slechts met hem over enige politieke punten spreken in verband met de wapendroppings voor de R.V.V. In een contract moest hij ons minstens één droppings-terrein van R.V.V. noemen, zodat wij in plaats van de R.V.V., saboteurs en wapens in ontvangst konden nemen. Aan de andere kant wilden wij daarvoor de 12 agenten, die zich op dat ogenblik in de gevangenis in Scheveningen bevonden, vrijlaten, respectievelijk hun leven waarborgen, zodat hun niets kon gebeuren. Deze onderneming is niet tot stand gekomen en wel daardoor, omdat *Diny Gazenbeek* in Rotterdam direct in verkeerde handen viel, in handen van de R.V.V. Men vermoedde, dat zij een verraadster was. Zij werd toen door een commissie, bestaande uit L.M.P.-functionarissen en R.V.V.-functionarissen verhoord. Een doorslag van dit verhoor hebben wij later in het in beslag genomen archief van de N.B.S. in Rotterdam gevonden. Zij had waarheidsgetrouw alles over haar door ons gegeven opdracht verteld. Wij dachten, dat ze doodgeschoten was, want de familie *Steffen*, Statenweg, Rotterdam, waar een zendstation van *van Duin* stond, kreeg een bericht van de N.B.S., dat luidde: „Doodsbericht. Hedenmorgen is *Diny Gazenbeek* uit Ede wegens verraad en daardoor ontstane slachtoffers geliquideerd. U gelieve de ouders te waarschuwen, enz.”

Dit bericht aan *Steffen* vonden wij ook in het archief van de N.B.S. in Rotterdam. Daaruit hebben wij het vermoeden gekregen: „Men heeft haar geliquideerd”. Daarmede was ze, volgens onze opvatting, ten onrechte doodgeschoten, want zij wilde een paar wapens ruilen tegen enige waardevolle agenten, ten nadele van de communistische zijde in de N.B.S. In hoeverre men dat nu als verraad kan uitleggen, weet ik niet. Het is een politieke aangelegenheid binnen de illegaliteit.

54132. De **Voorzitter**: Is het stuk, dat door u gevonden is, het laatste, dat u er van gehoord hebt?

A. Ja, tot aan de capitulatie. Na de capitulatie ben ik te weten gekomen -- ik weet niet precies wanneer --, dat *Diny Gazenbeek* leeft.

54133. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus ze was niet doodgeschoten?

A. Neen. Waarom, weet ik niet. Dat kon ik niet nagaan.

54134. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En zijn die andere drie nog in leven?

A. Ja. Ook de andere 12 agenten, die bestemd waren om uitgewisseld te worden, hebben wij gespaard, ofschoon onze poging met *Gazenbeek* — *de Goede* mislukt was. Jonkheer *de Brauw* met 4 andere agenten zijn in Duitsland op de Oostzee door Engelse bommenwerpers gebombardeerd. De andere 7 zijn deels vóór, deels bij de capitulatie vrijgelaten.

Mathenesserweg 119 der Sender angepeilt und der Funker *Nol van Duin* und die Kurierin *Diny Gazenbeek* aus Ede festgenommen. *Bert de Goede* und *Koos* blieben frei. Ich habe *van Duin* und *Gazenbeek* verhört. Sie hatten vier verschiedene Funkstationen in Rotterdam und in Overschie. Ich hatte bei der Festnahme ein Zettelchen gefunden, worauf die Nummern der Sendegerate standen, woraus ich ersehen konnte, dass sie vier Sendegerate hatten. Ich wollte nun wissen, wo die anderen Sendestationen waren. Die wollten sie mir nicht nennen. Dann habe ich ihnen gesagt: „Ich will diese Leute nicht festnehmen. Ich hole nur die Geräte ab und im Übrigen sprechen wir nicht mehr über diese ganze Angelegenheit.” Und dann haben sie mir die Namen genannt. Die Namen als solche kannte ich bereits, aber ich wusste nicht, ob sie Verband hatten zu diesen Sendegeraten. Mein Versprechen habe ich gehalten. Die Wohnungsinhaber sind nicht festgenommen. In einem Falle ist einer mitgenommen, zu einer anderen ihn belastenden Sache verhört und wieder entlassen worden. Dann habe ich *Diny Gazenbeek* auf ihren Wunsch hin entlassen mit dem Auftrag, mich mit *Bert de Goede* in Kontakt zu bringen. Das war eine rein politische Angelegenheit. *Bert de Goede* war angeblich unzufrieden mit den politischen Verhältnissen hier in Niederland, weil die Waffenlieferuigen hauptsächlich zu R.V.V. gingen. R.V.V. war sehr stark und kommunistisch. Das sogenannte Nachkriegsprogramm des R.V.V. wurde zu dieser ausgebaut und wir hatten als National-Sozialisten ein Interesse daran, dass die linke Seite, sagen wir die Seite der Kommunisten, nicht zu stark wurde. Wir wollten zu diesem Zweck *Bert de Goede* in Rotterdam treffen. Er sollte nicht festgenommen werden. Wir wollten uns nur mit ihm über einige politischen Punkte unterhalten, in Verband mit den Waffendroppings für R.V.V. In einem Vertrag sollte er uns wenigstens ein „droppingsterrein” von R.V.V. nennen, sodass wir an Stelle von R.V.V. Saboteure und Waffen in Empfang nehmen konnten. Auf der anderen Seite wollten wir dafür die in dem Augenblick im Gefängnis in Scheveningen befindlichen 12 Agenten freilassen, bzw. ihr Leben gewährleisten, sodass ihnen nichts passieren konnte. Dieses Unternehmen ist nicht zustande gekommen, und zwar dadurch, dass *Diny Gazenbeek* in Rotterdam sofort in verkehrte Hände fiel, in die Hände des R.V.V. Man vermutete in ihr eine Verräterin. Sie wurde dann von einer Kommission, bestehend aus L.K.P.-Funktionären und R.V.V.-Funktionären, verhört. Eine Durchschrift dieses Verhörs haben wir später im beschlagnahmten Archiv der N.B.S. in Rotterdam gefunden. Sie hatte wahrheitsgemäss alles über ihren, durch uns gegebenen Auftrag ausgesagt. Wir dachten, sie sei erschossen worden, denn die Familie *Steffen*, Statenweg, in Rotterdam, wo ein Sendestation des *van Duin* stand, bekam einen Bericht der N.B.S., der lautete: „Doodsbericht. Hedenmorgen is *Diny Gazenbeek* uit Ede wegens verraad en daardoor ontstane slachtoffers geliquideerd. U gelieve de ouders te waarschuwen, enz.”

Diesen Bericht an *Steffen* fanden wir auch im Archiv N.B.S. in Rotterdam. Daraus haben wir die Vermutung entnommen: „Man hat sie liquidiert.” Dainit ware sie nach unserer Ansicht zu Unrecht erschossen worden, denn sie wollte ein paar Waffen austauschen gegen einige wertvolle Agenten zum Nachteil der kommunistischen Seite innerhalb der N.B.S. In wie weit man das nun als Verrat auslegen kann, weiss ich nicht. Es ist eine politische Angelegenheit innerhalb der Illegalität.

A. Ja, bis zur Kapitulation. Und nach der Kapitulation habe ich erfahren — ich weiss nicht genau wann --, das *Diny Gazenbeek* lebt.

A. Nein. Warum weiss ich nicht. Das konnte ich nicht nachforschen.

A. Ja. Auch die anderen 12 Agenten, die für den Austausch vorgesehen waren, haben wir geschont, trotzdem unser Versuch mit *Gazenbeek* — *de Goede* misslungen war. Jhr. *de Bruuw* mit vier Agenten sind in Deutschland auf der Ostsee durch englische Bomber bombardiert worden. Die restlichen 7 sind teils vor, teils bei der Kapitulation entlassen worden.

54135. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar ik bedoel nu *Bert de Goede*, *Nol van Duin* en de derde man. Zijn die nog in leven?

A. Ja, *Nol van Duin* heb ik daarop vrijgelaten. *Bert de Goede* is nooit gevangengenomen, ook zijn ouders niet. Daar is niemand van ons geweest. Er heeft in de hele zaak geen gevangenneming plaats gehad, want wij hadden afgesproken geen gevangennemingen meer uit te voeren. Wij hebben niemand gevangengenomen — of schoon wij daartoe in de gelegenheid waren — omdat wij de belofte gegeven hadden, niemand gevangen te nemen of te fusillieren. Dat het uitwisselingsplan mislukte, daaraan waren *Nol van Duin* en *Gazenbeek* niet schuldig. Wij voelden ons tegenover hen en de andere gevangengenomen agenten, die ook ons voornemen kenden, verplicht, ons eenmaal gegeven erewoord ook te houden.

De **Voorzitter**: Dan ben ik gekomen aan het eind van hetgeen ik te vragen had.

Ik sluit het verhoor.

H. K. O. HAUBROCK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

A. Ja, *Nol van Duin* habe ich anschliessend entlassen. *Bert de Goede* ist nie festgenommen worden, auch seine Eltern nicht. Da ist niemand von uns gewesen. Es ist in der ganzen Sache keine Festnahme erfolgt, denn wir hatten abgesprochen keine Festnahme zu machen. Wir haben keinen festgenommen — obwohl wir dazu in der Lage waren — weil wir das Versprechen gegeben hatten, niemanden festzunehmen oder zu fusillieren. Dass unser geplantes Austauschunternehmen misslang, daran waren *van Duin* und *Gazenbeek* nicht schuld. Wir fühlten uns ihnen und den anderen festgenommenen Agenten, die auch unser Vorhaben kannten, gegenüber verpflichtet, unser einmal gegebenes Ehrenwort auch zu halten.

ZITTING VAN DINSDAG 24 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MARIE HETTY JONES—MAKS,
oud 34 jaar, wonende te Zandvoort, inkoopster.

Zij legt de eed af als getuige.

54136. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op 10 Mei 1940, bij het uitbreken van de oorlog?

A. Te Holyhead, in Wales.

54137. De **Voorzitter**: Was dat een permanent verblijf of was u toevallig in Engeland?

A. Mijn man had zijn betrekking daar, dus wij woonden daar.

54138. De **Voorzitter**: U is later werkzaam geweest bij de Centrale Inlichtingendienst. Wanneer is u bij die dienst gekomen?

A. Op 9 of 11 Februari 1941.

54139. De **Voorzitter**: In welke functie is u daar gekomen?

A. In het begin alleen om stukken te vertalen, uit het Frans, Duits en Hollands in het Engels. Dat waren berichten van de verschillende ambassades en legaties, die binnenkwamen en meteen vertaald en getypt moesten worden om doorgestuurd te worden aan de Departementen, en aan de Engelse afdelingen.

54140. De **Voorzitter**: Heeft u later een andere werkring gekregen?

A. Later kwam daarbij het typen van brieven voor kapitein *Derksema*. Daarna heb ik mijn stenografie, die ik op school geleerd had, opgehaald en ben ik begonnen met het opnemen van brieven voor de heer *van 't Sant* en kapitein *Derksema*.

54141. De **Voorzitter**: Is die uitbreiding van werkzaamheden betrekkelijk spoedig gekomen?

A. Ja. Veertien dagen nadat ik mijn functie als vertaalster begonnen was, kon ik stenografisch opnemen.

54142. De **Voorzitter**: Hoelang bent u daar geweest?

A. Ik kwam in Februari 1941. In Augustus 1941 werd de boel gesplitst. Toen bleef de heer *van 't Sant* op Chester Square. Ik was in dienst van de heer *Derksema*, en ben met het bureau van de heer *Derksema* medegegaan naar Eaton Square. Daar ben ik gebleven tot Januari of Februari 1942. Ik heb mijn ontslag ingediend, toen ik in dienst was bij de heer *Derksema*.

54143. De **Voorzitter**: U bent er in totaal ongeveer een jaar geweest?

A. Als ik reken van Februari 1941, totdat ik naar Chester Square terugging, is het juist een jaar. Ik heb mijn ontslag ingediend in December. Toen zijn er acht weken overheen gegaan, vóórdát ik weg mocht. Daarna ben ik teruggegaan naar de heer *van 't Sant* als stenotypiste. Dat ben ik gebleven tot September 1944.

54144. De **Voorzitter**: In die tijd hebt u met het bureau van de heer *Derksema* niets meer te maken gehad?

A. Weinig. Ik geloof, dat ik er nog weleens geweest ben om documenten te brengen. Er was nog wel contact.

54145. De **Voorzitter**: Toen u in Februari 1941 bij de C.I.D. kwam, was de heer *van 't Sant* nog het hoofd?

A. Ja.

54146. De **Voorzitter**: En de heer *Derksema* was de tweede man?

A. Ja.

54147. De **Voorzitter**: In Augustus 1941 is de heer *van 't Sant* afgetreden en is de heer *Derksema* waarnemend hoofd geworden?

A. Ja.

54148. De **Voorzitter**: Hoe was het bureau van de C.I.D. samengesteld? De heer *van 't Sant* was eerst hoofd, later was de heer *Derksema* waarnemend hoofd. Welke personen werkten er verder nog?

A. De heer *Vrinten* deed de buitendienst. De heer *Molenaar* deed de administratie. Er waren marechaussees en de heer *von Bernuth*, die hoofdzakelijk de financiële administratie deed.

54149. De **Voorzitter**: Was deze laatste een Nederlander?

A. Of hij genaturaliseerd Nederlander was, weet ik niet. Ik vermoed, dat hij van oorsprong Duitser of Oostenrijker was. Hij bemoeide zich uitsluitend met de financiële aangelegenheden. Hij is niet medegegaan naar Eaton Square en was in dienst van Hare Majesteit. Generaal *van Ellemeet*, ook werkzaam op 77 Chester Square, en de heer *von Bernuth* waren altijd samen. Maar hun werkzaamheden lagen meer op het gebied van Hare Majesteit, waarmede ik niets te maken had, dan op het gebied van de inlichtingendienst.

Bij de inlichtingendienst werkten dus de heren *Vrinten*, *Molenaar* en *Derksema*. Op Eaton Square kwamen er bij de heren *Wolters* en *Steengracht van Moyland*. Ik geloof trouwens, dat de laatste al op Chester Square aangenomen werd. Naderhand kwam op Eaton Square de heer *Pinto* er nog bij, maar ik geloof niet, dat dat in mijn tijd was. En dan was er nog de heer *de Graaf*.

54150. De **Voorzitter**: Welk werk deed deze?

A. Die kwam op Chester Square om dossiers te zoeken of te laten zoeken en om kleine voorkomende werkzaamheden te doen als potloodslijpen. Later kreeg hij een hogere functie. Toen werd hij herkend assistent van de heer *Vrinten*.

54151. De **Voorzitter**: Hoorde de heer *Wolters* ook bij het gedeelte, dat later geworden is de Politie-Buitendienst?

A. Ja. Toen ik op Chester Square was, was de afdeling van de heer *Vrinten* niet zo belangrijk. Zij had niet veel te maken met de inlichtingendienst. Die afdeling had meer te maken met het verhoren van zeelui, die niet te vertrouwen waren.

54152. De **Voorzitter**: Het was dus een veiligheidsdienst, die later geworden is de Politie-Buitendienst?

A. Ja, maar toen ik op Eaton Square kwam, werd de afdeling van de heer *Vrinten* groter en is het kantoor uitgebreid. Toen bemoeide die afdeling zich niet alleen met de zeelui, maar ook met de politiek van de inlichtingendienst.

54153. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Het is misschien een beetje gemeen gezegd. Ik bedoel er mede ten eerste wat er gedaan werd en ten tweede hoe het gedaan werd.

54154. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat de afdeling zich ook bemoeide met de uitzendingen?

A. Ja, daar bemoeide de heer *Vrinten* zich ook mee, want de heer *Wolters* was degene, die de verhoren afnam. Hij werkte zowel voor de heer *Derksema*, dus voor de inlichtingen, als voor de heer *Vrinten*, dus op het gebied van de betrouwbaarheid. Het werd dus eigenlijk één.

54155. De **Voorzitter**: De indruk, die wij hebben gekregen is deze, dat de C.I.D. uit twee onderdelen bestond: de veiligheidsdienst en de inlichtingendienst, en dat de inlichtingendienst nooit zoveel te betekenen heeft gehad.

A. Dat is juist, tenminste, ik weet niet wat men later op het gebied van het uitzenden van agenten heeft gedaan, want toen ik er was, bestond mijn taak o.a. uit het tikken van de orders, die de agenten meekregen, die naar Nederland gingen.

54156. De **Voorzitter**: Dat zijn er toch maar enkelen geweest?

A. Ja.

54157. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de namen?

A. Die weet ik niet meer.

54158. De **Voorzitter**: Wellicht, dat u de namen te binnen schieten, wanneer ik er enige noem: *Schrage*, *Zomer*, *van Brink* en *Alblas*. Kunt u er misschien nog meer noemen?

A. Ik denk aan *Vlieland Hein*. Hij zou worden uitgezonden door kapitein *Derksema*. Dat moet echter geweest zijn in October 1911. Ik kan mij echter niet meer herinneren, of hij gegaan is. Het is juist in de periode geweest, voor zover ik mij herinner, toen de heer *Derksema* plotseling drie dagen van kantoor weg was. Toen heeft de heer *Vlieland Hein* er genoeg van gekregen; of hij naar de heer *van 't Sant* gegaan is, zich teruggetrokken heeft of in de Royal Air Force gegaan is, weet ik niet. Of hij toch gegaan is voor de heer *Derksema* of voor de heer *van 't Sant*, weet ik ook niet.

54159. De **Voorzitter**: Met de werkzaamheden betreffende de uitzending van agenten bemoeide de heer *Vrinten* zich, naar u zegt, wel, althans gedeeltelijk. De uitzending van agenten zal toch wel hoofdzakelijk in handen van de heer *van 't Sant* en later in handen van de heer *Derksema* hebben gelegen. Bemoeide de heer *Vrinten* zich er toch wel mee?

A. Later wel, in Eaton Square.

54160. De **Voorzitter**: Wat was de taak van de heer *Steengracht van Moyland*?

A. Deze was, zoals we zeiden, de overjas van Eaton Square.

54161. De **Voorzitter**: Wat verstaat u daaronder?

A. Die deed niet anders dan „vertegenwoordigen naar buiten“.

54162. De **Voorzitter**: Naar wie?

A. Ik weet niet precies, wat daarmee bedoeld werd. Er werden toen veel partijen gegeven, cocktail-parties, waarbij de dienst vertegenwoordigd was. Het was hoofdzakelijk de heer *Steengracht van Moyland*, die er heenging; hij heeft tenminste tegen mij beweerd, dat hij er heenging en eigenlijk een soort luisterpost was voor de inlichtingendienst, vooral bij de Engelsen.

54163. De **Voorzitter**: Waren dat cocktail-parties van anderen of de dienst zelf of van beide?

A. Beide. Ik geloof, dat de heer *Derksema* ook wel cocktail-parties gaf.

54164. De **Voorzitter**: De heer *Steengracht van Moyland* was dus voor de representatie?

A. Ja. Hij ontving ook mensen op zijn kantoor. Bovendien verzorgde hij in het begin ook de documenten.

Dat was echter geen groot succes. Hij was niet helrmaal iormaam, er liep enigszins een streep door. Of hij met belangrijke inlichtingen terugkwam, weet ik niet; wel weet ik, dat hij, wanneer hij uit geweest was, 's ochtends dikwijls anderhalf uur lang bij de heer *Derksema* zat om daarvan te vertellen. Er werd ontzettend gekletst en het was zijn plicht al die kletspraatjes op te vangen en daarop in te gaan, vooral „in the lower strata of the English Society“! De heer *Steengracht van Moyland* had vele relaties.

54165. Jockvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke taal sprak hij?

A. Hij sprak uitstekend Engels; hij woonde reeds lang in Engeland.

54166. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Van welke nationaliteit was hij? Moyland ligt in Duitsland.

A. Hij was Nederlander, maar hij had zeer lang in Engeland gewoond.

54167. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak hij goed Nederlands?

A. Neen. Het was geen zuiver Hollands, dat hij sprak, maar dat schreven wij toe aan het feit, dat hij zeer lang in Engeland gewoond had. Het was iemand, die gauw iets vergat; hij had dus ook zijn moedertaal kunnen vergeten.

54168. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij vroeger in Nederland gewoond?

A. Dat weet ik niet. Hij sprak niet veel over Holland. Men zou niet zeggen, dat hij een Hollander geweest was. Wij zijn daarop nooit ingegaan; *Steengracht van Moyland* was een Hollandse naam. Wij hadden altijd het idee, dat hij een Hollander was, die met een Engelse vrouw getrouwd was.

54169. De **Voorzitter**: U hebt verder verteld, dat u in December 1941 uw ontslag hebt ingediend. Wat was daarvoor de aanleiding?

A. Het begon er mede, dat ik te weinig werk had. Bovendien van mijn man toen in dienst van M.I. 5 en er bestond grote animositeit tussen de heer *Vrinten* en de Engelse inlichtingendienst. De heer *Vrinten* was van mening, dat de Hollanders zelf hun boontjes moesten doppen.

54170. De **Voorzitter**: Animositeit tussen de heer *Vrinten* en dat deel van de Engelse inlichtingendienst, dat u aanduidt met M.I. 5?

A. Ja.

54171. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Pinto* daar eerst ook niet gewerkt?

A. Neen.

54172. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat de heer *Pinto* eerst had gewerkt in de Patriotic School.

A. Dat is waar. Daar heeft hij verhoren afgenomen.

54173. De **Voorzitter**: In dienst van de Engelsen?

A. Ja. Ik vermoed van M.I. 5. Ik denk, dat de heer *Vrinten* bang was, dat ik er tegen mijn man over zou praten, wat de Hollanders uitvoerden. Er was altijd een zekere terughoudendheid. Ik mocht niets zien. Dat vond ik vervelend, want het werd een nare stemming. Toen ik voor kapitein *Derksema* werkte, kreeg ik, meer dan op Chester Square, met de heer *Vrinten* te maken. Ik vroeg meer werk. Ik kreeg echter alleen het kopiëren van onbelangrijke stukken. Op een gegeven ogenblik mocht ik dat ook niet meer doen. Toen dacht ik: om hier nu een uur per dag te werken, vind ik niet de moeite waard.

Ik heb er met de heer *Derksema* over gesproken, die mij zeide, dat hij zou zien, of hij iets voor mij kon vinden. Ineens spitste de toestand zich toe. De mensen, die van de Patriotic School kwamen, werden verhoord door de heer *Vrinten*. Dus ook de mensen, die eventueel zouden teruggaan. Zij werden ontvangen in een wachtkamer, waar ook de zeelui wachtten op een onderzoek naar eventuele onbetrouwbaarheid. Dat vond ik, als leek, heel erg. Er werd in de wachtkamer gesproken over jongens, die teruggingen.

54174. De **Voorzitter**: U bedoelt agenten?

A. Ja, toekomstige agenten. Die werden op de derde verdieping opgeleid. Zij leerden morse; beneden kon je het seinen horen.

54175. De **Voorzitter**: Gebeurde het niet bij de Engelsen?

A. Misschien, maar in ieder geval ook bij ons.

54176. De **Voorzitter**: Zijn daar ook de mensen geweest, die ik u noemde?

A. Neen. Die namen ken ik alleen uit de tijd van de heer *van 't Sant*, behalve *Vlieland* *Hein*.

54177. De **Voorzitter**: Zijn er nog anderen, die opgeleid zijn? Het is ons niet bekend, dat er meer uitgezonden zijn.

A. Er zouden er bosjes worden uitgezonden.

54173. De **Voorzitter**: Men is met meer mensen bezig geweest'?

A. Ja. Ik ben er bij geweest, dat de heer *Sfeengracht van Moyland* aan de jongens vroeg, of zij bereid waren terug te gaan naar Nederland. Er waren jongens van 18 en 19 jaar bij. Er werd aan een jongen gevraagd: wil je bij de inlichtingendienst?

Daarover had hij nog niet gedacht. Dan werd gezegd: ben je soms bang? De mensen, over wie gesproken werd, waren niet altijd mensen, die zich vrijwillig opgaven. Het werd hun in de mond gegeven.

54179. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Er werd een zekere pressie uitgeoefend?

A. Een zekere morele pressie. Ik voelde het als zodanig.

54180. De **Voorzitter**: Uw andere bezwaar was, dat het niet gebeurde in een volkomen afgesloten sfeer, maar in een omgeving, waar alle mogelijke elementen in- en uitliepen?

A. Juist. Ik kwam bijvoorbeeld op een morgen om kwart over negen op kantoor. Er was juist een jonge man aangekomen, die zou teruggaan. Dit was natuurlijk zeer geheim. Ik kende zijn naam niet, maar ik kwam daar een journaliste van de „Daily Mirror“ tegen, die er van op de hoogte was, dat hij was aangekomen, en die hem wilde interviewen. Hoe ze in het gebouw gekomen is, weet ik niet. Daar is kapitein *Derksema* erg boos over geworden. Ik vond dergelijke dingen buitengewoon naar. Dan was er nog dit, dat de mensen, die bestemd waren om uitgezonden te worden, nu eens niet en dan weer wel werden ontvangen. Soms moesten zij twee uur op kapitein *Derksema* wachten. Werden ze niet uitgezonden, dan werden ze helemaal niet ontvangen. Zij kregen dan f 2 in de week en moesten maar zien, dat ze er van rondkwamen.

54181. De heer **Koersen**: Wie was, als kapitein *Derksema* er niet was, zijn plaatsvervanger?

A. De heer *Steengracht van Moyland* of de heer *Vrinten*.

54182. De heer **Koersen**: Wie voerden de besprekingen met de jongelui?

A. Dat deden de heren *Derksema*, *Vrinten*, *Steengracht van Moyland* en *Wolters*.

54183. De **Voorzitter**: Voerden ze alle vier de besprekingen met de jongelui, die uitgezonden werden?

A. Ja. Er waren soms conferenties tussen de vier heren. Naderhand moest ik de vragen tikken, waarmede de jongens naar Nederland gingen. Ik wist er toen heel weinig van af. Ik dacht, dat oorlog voeren alleen militair geschiedde. Maar hier werden b.v. vragen gesteld door Ministers, hoe men in Nederland over hen dacht en over hun terugkeer naar Nederland, dus politieke inlichtingen. Ik vond het erg, dat de jongens daarvoor hun leven moesten wagen.

54184. De **Voorzitter**: U vond de interne organisatie dus slecht?

A. Die was volkomen fout. Er werd veel te veel gepraat. De dossiers raakten soms weg of lagen open en bloot. Alles liep door elkaar. De dienst van de heer *Vrinten*, die te maken had met personen, die niet te vertrouwen waren, werkte ook op het gebied van hen, die uitgezonden werden,

54185. De **Voorzitter**: Was deze toestand ook onder de heer *van 't Sant* zo?

A. Toen merkte ik er niets van. Toen was alles afgescheiden.

54136. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, dat er wel een verschil was tussen de periode van de heer *van 't Sant*, uw eerste periode, en de periode, toen de heer *Derksema* hoofd van de dienst was?

A. Ja, daarom kon ik mijn draai niet vinden. Ik was gewend aan iets, dat liep. Ik was op Chester Square alleen typiste en hoorde dus van al die dingen niet op de hoogte te zijn, maar op Eaton Square, waar het de bedoeling was dingen tegenover mij geheim te houden, wist ik veel te veel.

54187. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat u uw ontslag indiende, omdat u te weinig werk had.

A. Ik denk, dat er ook weinig werk was. Bij kapitein *Derksema* zelf had ik het volledige vertrouwen, maar er werd zoveel gepraat, dat er geen tijd overbleef voor werk. 's Morgens kwam ik om negen uur en wachtte op het belletje. De heer *Derksema* zat dan met de heer *Vrinten* tot 's middags drie, vier uur te praten. Om vier uur kreeg ik dan de opdracht een paar halve briefjes te tikken om inlichtingen in te winnen bij de Engelsen. Hij had die briefjes wel kunnen laten drukken, want ze luidden steeds hetzelfde. Hij had de formulieren dan later kunnen invullen. Verder moest ik de lijsten tikken met vragen, die de jongens meekregen.

54188. De **Voorzitter**: Heeft u weleens telegrammen uit Nederland gezien?

A. Toen ik voor het eerst telegrammen zag, was dat 1942/1943, mijn tweede periode bij de heer *van 't Sant*.

54189. De **Voorzitter**: Toen had toch de heer *van 't Sant* met de inlichtingendienst niets meer te maken?

A. Ja, maar de telegrammen werden toch aan ons doorgezonden voor de Koningin. Dat waren de paraphrases; ik herinner mij geen paraphrases uit de tijd van de heer *Derksema*. Ik meen wel, dat hij berichten ontving, die aan de heer *van 't Sant* zouden worden doorgegeven. De afspraak was nl., dat de heer *van 't Sant* toch het hoofd zou blijven van de inlichtingendienst; hij zou achter de schermen de inlichtingendienst blijven leiden.

54190. De **Voorzitter**: Hoe was u dat bekend geworden?

A. Dat is mij bekend geworden in Juli 1941; toen heeft de heer *Derksema* mij uitgelegd, dat wij zouden verhuizen en dat het zo zou gaan.

54191. De **Voorzitter**: Wat heeft de heer *Derksema* daarbij gezegd met betrekking tot de heer *van 't Sant*?

A. De heer *van 't Sant* zou contact blijven houden met ons. Ik heb die uitdrukking „achter de schermen“ juist onthouden.

54192. De heer **Koersen**: Was er volledig contact tussen de heer *van 't Sant* en de dienst?

A. Dat gebeurde juist niet; dat heeft mij zo verwonderd; na enkele weken is dat contact verbroken. Ik schreef ook wel brieven voor de Prins; die dicteerde bij mij op Eaton Square. Dat werd ook al een punt, waarover zo geen tastbare wrijving, dan toch een onjuiste sfeer ontstond. De heer *Derksema* of de heer *Vrinten*, dat weet ik niet, vond dat niet zo goed. Toen het contact verbroken werd, moest ik persoonlijk op Chester Square komen of bij de Prins thuis om brieven op te nemen.

54193. De **Voorzitter**: Heeft u, toen u in Januari 1942 bij de heer *van 't Sant* kwam, bemerkt, dat deze nog bemoeiing had met de inlichtingendienst?

A. Neen, sinds October 1941 niet meer. Dat was volkomen verbroken. Zelfs de telefoniste, mevr. *Cooper*, wist dat: wij moesten maar liever niet meer naar Chester Square gaan; hoe minder contact hoe beter.

54194. De **Voorzitter**: U heeft gezegd: de heer *van 't Sant* had geen bemoeiingen meer met Eaton Square. Wel op ander gebied?

A. Voor de Koningin. Toen kwamen de heren *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*.

54195. De **Voorzitter**: Dus u heeft wel bemerkt, dat de heer van 't Sant bemoeiingen had met de operaties van *Hazelhoff Roelfzema*?

A. Ja, in 1942 werkte ik direct voor de heer van 't Sant. Toen wist ik van de agenten meer af dan toen ik in 1941 op Chester Square werkte.

54196. De **Voorzitter**: Het begin van de tochten van *Hazelhoff Roelfzema* is geweest in het vroege najaar van 1941. Toen zat u nog op Eaton Square. Toen hebt u er dus blijkbaar niets van gemerkt. U hebt er eigenlijk pas kennis van gekregen, toen u in Januari 1942 weer bij de heer van 't Sant kwam?

A. Ja.

54197. De **Voorzitter**: Van het begin, toen *Hazelhoff Roelfzema* eerst *Tazelaar* in Nederland heeft afgezet en andere agenten naar Nederland zijn gebracht: *Johannes*, dat was *Terlaak*.....

A. Die namen ken ik niet.

54198. De **Voorzitter**: Wel die van *Tazelaar*?

A. Ja, maar in een ander verband.

54199. De **Voorzitter**: Hebt u gemerkt, dat *Hazelhoff* een conflict heeft gehad met de heer *Derksema*?

A. Ja, die twee mochten elkaar niet. Ik schrijf dit alleen toe aan het feit, dat *Hazelhoff* spijkers met koppen wilde slaan en dat *Derksema* altijd stond te weifelen. Ik vermoed, dat hij (*Derksema*) de kluts een beetje kwijt was. In het najaar van 1941 — hij scheen in conflict met zich zelf — is hij drie dagen weg geweest. Niemand op het kantoor wist, waar hij uithing, zelfs de heer *Vrinten* niet. Men wist niet of hij met vakantie was, of hij zaken had dan wel weg-gelopen was.

54700. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was hij drie dagen volkomen onvindbaar?

A. Ja.

54201. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam hij toen weer gewoon terug?

A. Niet gewoon. Hij was erg zenuwachtig, toen hij terugkwam. Ik was ook zenuwachtig. Ik zeide, dat het zo niet kon doorgaan en dat ik mijn werk niet kon doen, als ik niet wist, waaraan ik toe was. Toen is hij zelfs gaan huilen. Hij zeide: „u weet niet, hoe moeilijk ik het heb“, maar hij heeft geen nadere verklaring gegeven.

54202. De **Voorzitter**: In het jaar 1941 is uitgezonden de agent van der *Reyden*. Hebt u die naam weleens gehoord?

A. Ja. de naam heb ik wel gehoord.

54203. De **Voorzitter**: Weet u niet, wat de heer *Derksema* daarmee te maken heeft gehad? Weet u of hij er mede te maken heeft gehad dan wel of van der *Reyden* door de Engelsen is uitgezonden?

A. Neen. dat weet ik niet. Alleen de naam zegt mij iets.

54204. De **Voorzitter**: Wat hebt u medegemaakt van de werkzaamheden van de *combinatie-Hazelhoff Roelfzerna*, nadat u op Chester Square was gekomen?

A. Dat is een vrij lange periode geweest. In het begin werd ik daar ook niet te veel in betrokken. Ik kende de jongens, omdat zij daar geregeld kwamen. Naderhand tikte ik de rapporten, wanneer zij terugkwamen. Ik herinner mij b.v. het verslag over *Wiardi Beckman*. De jongens vertelden, wat zij hadden meegemaakt en ik nam het stenografisch op. Verder zei de heer van 't Sant wel: schrijft u deze punten even op, want daaraan moeten wij denken.

54205. De **Voorzitter**: Had de heer van 't Sant over deze dingen voortdurend contact met de heer *Rabagliatti*? Ging hij naar *Rabagliatti* toe of was het andersom?

A. *Rabagliatti* ging altijd naar de heer van 't Sant toe. Deze dingen werden nauwkeurig besproken. ik had er niets mee te maken, behalve in zoverre er iets te tikken viel.

54206. De **Voorzitter**: Toen *Tazelaar* en *Dogger* terugkwamen, zijn er moeilijkheden ontstaan met de heer *de Bruyne*. Deze was inmiddels hoofd van de C.I.D. geworden en zei: als die jongelui terugkomen, behoren zij in de eerste plaats bij mij te komen. Dat is niet gebeurd. Zij zijn in de sfeer van de heer van 't Sant gekomen en dat heeft een groot conflict gegeven tussen de heer *Rabagliatti* en kolonel *de Bruyne*. Heeft u daarvan iets gemerkt?

A. *Tazelaar* wou in het geheel niet met de heer *de Bruyne* samenwerken. *Dogger* nog wel. Hij was marineman en ik denk, dat hij zich daarom loyaal tegenover kolonel *de Bruyne* wilde gedragen. Hij was altijd de man. die de beide partijen tot elkaar probeerde te brengen. Hij was ook zeer gehecht aan oom *Alexander* en die was, voor zover mij bekend, anti-van 't Sant. *Dogger* begreep dat niet. Hij vertrouwde zowel oom *Alexander* als de heer van 't Sant en probeerde daarom beide partijen tot elkaar te brengen. Er is hierover zelfs ruzie geweest tussen *Dogger* en *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet*. Toen heeft *Hazelhoff Roelfzema* tegen *Dogger* gezegd: als jij zegt, dat oom *Alexander* goed is, dan ben jij ook fout. Soms waren het zeer ernstige mannen, dan weer waren het net knapen. Maar *Dogger* heeft zelf geen standpunt ingenomen en daarom werkte hij ook met *de Bruyne*.

54207. De **Voorzitter**: Had de heer van 't Sant toen de inlichtingendienst van de heer *de Bruyne* weg was en het *geval-Hazelhoff Roelfzema* was geliquideerd, dat was derhalve na Mei 1942, nog bemoeienis met de inlichtingendienst?

A. Daarmee had de heer van 't Sant geen bemoeienis, maar ik geloof, dat zij beiden persoonlijk goed met elkaar konden opschieten.

Alleen vond de heer van 't Sant, dat ook daar fouten gemaakt werden. Juist omdat in die tijd de stemming tegen de heer van 't Sant zo ontzettend hoog liep, heeft deze gezegd: ik wil er in het geheel niets mee te maken hebben. Hij heeft trouwens zelf nooit gezocht naar contact met de inlichtingendienst, maar dan kwam de een, en dan de ander bij hem. Elk ogenblik, wanneer er een grote rel op een van de Regeringsgebouwen op Piccadilly was, liep een van de partijen direct naar de heer van 't Sant om zijn hart te luchten. Hij was dus van alles op de hoogte. Totdat er op een gegeven ogenblik een moedwillige Regerings-boycott ontstond.

54208. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Ik denk zomer 1942. Dit was toen de Koningin in Canada was.

54209. De **Voorzitter**: Hoe uitte zich die boycott?

A. Men onthield de heer van 't Sant noodzakelijke inlichtingen. Ik persoonlijk voelde het hierdoor, dat men zich met mij niet wilde bemoeien. Bijvoorbeeld op Oranjestad gevoelde ik mij al te veel. Er was eens een jongeman uit Nederland overgekomen, *Arnout Bergmann*; ik had een Rode Kruis-bericht gekregen van mijn moeder, waarin zij vroeg: hoe is het met *Nout*? Ik had geen idee, wie dat kon zijn. Op Oranjestad ontmoette ik *Bergmann*. Hij bleek mijn familie in Aerdenhout te kennen en hij sprak met mij over die familie, over mijn ouders en ik begreep, dat hij de bewuste „*Nout*“ moest zijn. Hij deelde mij toen mee, dat hij van plan was terug te gaan; ik vond dat erg naar, want toen wist ik al dat van hen, die gingen, weinigen terugkwamen. Ik vond, dat ik die jongen moest waarschuwen, maar daar wilde ik eerst over denken; toen ik hem kort daarop wilde waarschuwen, wilde hij geen contact meer met mij hebben; hij was natuurlijk gewaarschuwd, dat is er een van Chester Square.

54210. De **Voorzitter**: Hoe wist u in die periode, dat van hen, die uitgezonden waren, slechts weinigen terugkwamen?

A. Dat waren geruchten. In die tijd hoorden wij vele geruchten. Maar wij hadden geen bewijzen.

54211. Jonkvrouwe **Wttewaali van Stoetwegen**: Kwamen er wel waarschuwingen binnen?

A. Ja. Er kwamen waarschuwingen binnen, dat de heer van 't Sant de oorzaak zou zijn van het verraad. Er werd gezegd: er zijn arrestaties verricht en de heer van 't Sant is de schuld er van. Er kwamen berichten over Genève, er kwamen er van Engelandvaarders, er kwamen er via de ambassades en in ondergrondse blaadjes. Dan kwam steeds weer de heer *Gerbrandy* met waarschuwingen tegen de heer van 't Sant. Toen is de eigenlijke boycott begonnen. Toen heeft de heer *Gerbrandy* gezegd, dat de heer van 't Sant ontslag zou moeten nemen. Alléén die waarschuwingen; er was nooit iets tast-

baars. Toen ik in 1941 in dienst kwam bij de heer *van 't Sant*, is mij echter al direct gezegd, dat er „een luchtje aan was”. Mijn man was toen in dienst bij M.I. 5; die kwam al met de vraag: wat dat voor verhalen waren, en of die man eigenlijk wel te vertrouwen was.

54212. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe bent u bij de heer *van 't Sant* gekomen?

A. De heer *van 't Sant* had zich tot de Engelsen gewend — hij had geen bezwaar tegen iemand van Engelse nationaliteit — om een persoon, die de vertalingen kon verzorgen.

De Engelsen zochten iemand, die daar ter plaatse een oogje in het zeil kon houden, en vroegen mijn man of hij niet iemand wist. Mijn man heeft mij toen voorgesteld. Daarvan wist ik niets af. Ik dacht, dat ik bij de Wrens (Engelse Marva's) zou komen, en werd plotse-ling naar Chester Square gestuurd en aangenomen. Ik ben eerst door de Engelsen, *Rabagliatti* en anderen, ondervraagd, *Rabagliatti's* laatste woorden waren: „Vergeet u nooit, dat u Engelse bent. Als u iets hebt, zeg het dan tegen uw man.” Mijn man zei mij, dat er in de vorige oorlog kwestie geweest was met *van 't Sant*. Als ik er ooit iets van hoorde, moest ik het hem zeggen.

Ik was dus enigszins voorbereid op de moeilijkheden. Dat is steeds erger geworden. Er kwamen zelfs berichten uit Curaçao. *Van 't Sant* zou een verrader zijn. Het beroemde dossier van *Lovink* en *Warners* is gekomen, waar zij al het fraais in verzameld hebben.

54213. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat geweten?

A. Van de heer *van 't Sant*.

54214. De **Voorzitter**: Hebt u het gezien?

A. Ja. De heer *van 't Sant* had een exemplaar gekregen.

54215. De **Voorzitter**: Weet u, tot welke conclusie het rapport kwam?

A. Degene, die het schreef, kwam tot de conclusie, dat de heer *van 't Sant* een verrader was. Degene, die het las, kon het niet anders dan iets smerigs vinden. Het dossier bestond uit niets anders dan gemene aantijgingen. Het was een bij elkaar rapen van alle mogelijke en onmogelijke dingen „to make a case”.

54216. De **Voorzitter**: U bent waarschijnlijk met enige reserve naar de heer *van 't Sant* gegaan?

A. Ja.

54217. De **Voorzitter**: U bent daar bijna drie jaar geweest!

A. Ja.

54218. De **Voorzitter**: Wat zegt u nu, als u die gehele periode overziet?

A. De enige wens, die ik heb, is, dat de heer *van 't Sant* gerehabiliteerd wordt.

54219. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat uw overtuiging?

A. Ja. Ik had het liefst al die jaren vergeten en het ophalen van al die ellende grijpt mij zeer aan; maar ik ben blij, dat ik in de gelegenheid gesteld word om ten minste iets tegen al die zotte beschuldigingen in te brengen.

Hij was een man, die zich zonder reserve en met alle opoffering gaf, die nooit zich zelf zocht en die er financieel nooit beter van geworden is. Hij wilde geen betere positie en geen macht, wat hem altijd toegeschreven is. Hij voelde voor iedereen, die de zaak van Hare Majesteit en Nederland diende, hoog of laag. Hij heeft nooit gedacht: wat kan ik na de oorlog in Nederland worden. Hij heeft zich zelf heel vaak benadeeld, omdat hij alleen het goede wilde. Hij wilde alleen voor Nederland werken en voor de Koningin. Ik begrijp niet, hoe het mogelijk is, dat er Nederlanders in Londen waren, die zó volkomen ontbloot waren van alle moraal, dat zij, om hun hoge posities te beschermen, beschuldigingen geuit hebben tegen een man, die zich niet verdedigen kon. Er zijn ontzettend gemene dingen gebeurd. Er is valsheid in geschrifte gepleegd om hem een duw te geven.

54220. De **Voorzitter**: Waarop doelt u nu?

A. Ik denk in het bijzonder aan twee stukken van de heer *Gerbrandy*, het ene geschreven op 7 September, het andere op 8 September, ik weet niet precies welk jaar. Er was iemand uit Nederland overgekomen met een opdracht en hij wilde bij de Koningin worden toegelaten. De opdracht beviel de Ministers niet, dus de man mocht niet bij de Koningin komen. Natuurlijk kwam hij ook met een waarschuwing tegen de heer *van 't Sant*. Toen heelt de heer *Gerbrandy* twee stukken opgesteld, het ene als Minister van Algemene Oorlogvoering en het andere in een andere functie. De beide stukken gingen naar de Koningin. In het ene stuk stelde hij een bepaalde politiek ten opzichte van Nederland voor, die gebaseerd was op hetgeen een boodschapper had medegedeeld. In het andere stuk werd gezegd, dat deze heer bij H. M. de Koningin niet mocht worden toegelaten, want het was een communist.

54221. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het geen communist?

A. Dat doet hier toch niet ter zake?

54222. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U doelt op de tegenstrijdigheid, gezien het verschil van één dag?

A. Ja.

54723. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kunt u zich de naam van die boodschapper herinneren?

A. Neen. Het was een Jood en hij kwam van de „Parool”-groep.

54224. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het de heer *Springer*?

A. Juist. Er zijn meer dingen over hem geschreven om te voorkomen, dat hij bij de Koningin kwam. Steeds weer kwam de heer *Gerbrandy* aandragen met argumenten, dat de heer *van 't Sant* moest, omdat dat en dat uit Nederland werd gerapporteerd, en dan haalde hij ook *Springer* aan. Dit is maar één voorbeeld, maar er zijn nog meer dingen gebeurd. Op het laatst registreer je het niet meer.

54225. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die stukken hebt u natuurlijk bij de heer *van 't Sant* gezien?

A. Ja.

54226. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *van 't Sant* er ontdaan over?

A. De heer *van 't Sant* wist het niet eens, want het waren stukken, die van verschillende kanten binnenkwamen.

54227. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Aan wie gaf u de stukken dan door?

A. Aan de Koningin. Door een toevalligheid kwamen deze stukken tegelijk binnen. Toen ik de stukken had gelezen, dacht ik: wat gek. Ik herinner me wel, dat ik toen de stukken ook aan de heer *van 't Sant* gegeven heb. Hij zei: daar behoeft u zich niet boos over te maken, want er gebeuren vee! erger dingen dag in dag uit.

54228. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is de heer *Springer* tenslotte bij de Koningin geweest?

A. Jawel. Toen is ook veel moeite gedaan om, ook door middel van documenten, waarvan men wist, dat ze fout waren, te proberen de heer *van 't Sant* weg te krijgen, zelfs hem te laten interneren. Daartoe heeft ook gediend dat document van de heren *Lovink* en *Warners*.

54229. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat eindigde dus met een advies om de heer *van 't Sant* te interneren?

54230. De **Voorzitter**: Heeft u gezien, dat dit de conclusie was van dit rapport?

A. Ik geloof, dat er vier dagen lagen tussen het bezoek van de heer *Gerbrandy* aan de Engelsen, waarbij deze hun verzocht de heer *van 't Sant* te interneren, en het ogenblik, waarop ik dat rapport zag.

Toen heb ik dat rapport ook aan de Engelsen laten zien; die stelden daarin groot belang: ik meende daarmee geen kwaad te doen; als de heer *van 't Sant* goed was, hinderde het niet; wanneer hij fout was, moest hij geïnterneerd worden. Hoewel ik persoonlijk dus overtuigd was, dat hij goed was, vond ik, dat ik altijd een fout kon maken, dat ik mij kon vergissen en dat hij in werkelijkheid verkeerd was. Ik heb dus toegestemd in hetgeen de Engelsen mij over de heer *van 't Sant* vroegen en toen zij dit ter inzage vroegen, heb ik dat laten zien.

54231. De **Voorzitter**: Aan wie heeft u het ter inzage gegeven?

A. Aan een van de topfiguren van M.I. 5.

54232. De **Voorzitter**: Heeft u uit die richting daarop nog een reactie gehoord?

A. Zij gaven mij nooit enige reactie. Zij meenden, dat zij misschien iets konden vinden; daarom waren zij zo geïnteresseerd in het rapport van de heren *Lovink* en *Warners*. Toen zij het hadden gelezen, waren zij echter van oordeel, dat zij hem daarop niet konden laten interneren.

54233. De **Voorzitter**: Dus het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* was een soort catalogus van de verschillende geruchten en mededelingen omtrent de heer *van 't Sant*, waarin echter geen bewijzen voor bepaalde feiten werden gegeven?

A. Ik geloof, dat zij wel tot een conclusie kwamen.

54234. De **Voorzitter**: Wanneer dit rapport een catalogus was van alle mogelijke bezwaren tegen de heer *van 't Sant*, die niet bewezen waren, dan was het toch moeilijk tot een conclusie te komen. Een conclusie moet op feiten berusten. Men kan op onbewezen beschuldigingen toch niet tot de conclusie komen, dat hij geïnterneerd moest worden.

A. Het standpunt van de heer *Gerbrandy* tegenover hem was altijd: men zegt zoveel en daarom moet je weg, hoewel ik niets tegen je heb. Mijn indruk van het rapport was, dat de opstellers de heer *van 't Sant* onbetrouwbaar achtten; volgens mij stonden er geen bewijzen daarvan in dat rapport, maar zij meenden van wel. De Engelsen meenden ook, dat er geen bewijzen waren. De heer *van 't Sant* werd in dat rapport ook verward met zijn broer in Genève; er werd iets van hem aangehaald, dat tenslotte zijn broer bleek te betreffen. Er werd nog bedoeld op de een of andere diamantsmokkel-affaire; daaruit werd ook een verkeerde conclusie getrokken. Ook werd een beroep gedaan op het geval *Wensinck* in 1918 in den Haag.

54235. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar dat deed toch niets toe aan de situatie destijds in Londen?

A. Zij hebben het er toch wel in opgenomen. Ik meen, dat zij zelfs het gerucht opnamen, dat de heer *van 't Sant* zijn berichten voor de Duitsers bracht bij een sigarenwinkel in Londen; dat was erg mooi, want de heer *van 't Sant* rookte niet. Men kwam tot de conclusie, dat de heer *van 't Sant* niet betrouwbaar was. De Engelsen hebben er alleen om gelachen, maar iemand, die de heer *van 't Sant* en de toestand in Engeland niet kende, zou, als hij het rapport las, zeggen: *van 't Sant* moet doodgeschoten worden.

54236. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord van de Engelsen of van de heer *van 't Sant*, dat hij tegen het einde van de oorlog 1914/1918 een grote beloning van de Engelsen zou hebben gekregen?

A. Ja.

54237. De **Voorzitter**: Heeft hij het zelf wel verteld?

A. Het kwam in het rapport voor. Ik herinner mij een bedrag van 25 000 gulden.

54238. De **Voorzitter**: Er wordt gesproken van f 25 000.

A. Het is allebei even zot, of het nu ponden of guldens geweest zijn.

54239. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Omdat het niet waar was. De heer *van 't Sant* heeft altijd gezegd: ik heb het nooit gehad; ik zou weleens willen weten of het nog ergens voor mij staat. Ik geloof, dat de dienst, waarmee ik contact had, het ook als een zot praatje beschouwde. Deze zeide: als de

heer *van 't Sant* ons die diensten bewezen had, was het met geen geld te betalen geweest.

Maar de Engelsen zouden het mij nooit gezegd hebben, als zij het betaald hadden. Zij wisten, dat ik de heer *van 't Sant* vertrouwde.

54240. De **Voorzitter**: Zij hebben zich daarover dus niet positief tegenover u uitgelaten?

A. Alleen maar negatief, maar dat hadden zij in ieder geval gedaan.

54241. De **Voorzitter**: En de heer *van 't Sant* zelf?

A. Zijn enige reactie was, dat hij zeide, dat hij het nooit gehad had. Ik heb nooit enig bewijs gezien, dat hij het gehad heeft. Ik kreeg alleen de indruk, dat het te gek was om los te lopen. Ik geloof, dat het in het begin f 20 000 was. Toen hebben wij om het bedrag gelachen. Hij vond een bedrag van f 20 000 beneden zijn waardigheid. Het verhaal werd door Eaton Square erg bevorderd.

54242. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Door de dienst van de heer *Derksema*?

A. Ja.

54243. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat, toen de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. afgetreden was, er een grote animositeit was tussen de dienst van de heer *Derksema* en de heer *van 't Sant*?

A. Ja, dat weet ik zeker. De reden, waarom ik weggegaan ben, is her geleideijk aan tot de conclusie komen van: 1°. ik ben niet op mijn plaats; 2°. de stemming tegen mij, en 3°. het geharrewar tussen *Derksema* en *van 't Sant*.

54244. De **Voorzitter**: U had de indruk, dat de heer *Derksema* persoonlijk in die tijd ook tegen de heer *van 't Sant*; was?

A. Ja, zo fel als wat.

54245. De **Voorzitter**: Gold dat ook voor de heer *Steengracht van Moyland*?

A. Daarvan heb ik nooit iets gemerkt.

54246. De **Voorzitter**: Was er later nog contact tussen de heer *Steengracht van Moyland* en de heer *van 't Sant*?

A. Neen. Er was een hemelsbreed verschil tussen die twee. De heer *Steengracht van Moyland* was uitgesproken dom.

54247. De heer **Koersen**: Door wie was de heer *Steengracht van Moyland* in dienst genomen?

A. Door de heer *Derksema*.

54248. De **Voorzitter**: Na Augustus 1941?

A. Dat weet ik niet. Het was in de zomer van 1941

54249. De **Voorzitter**: Toen is de heer *Derksema* eerst hoofd van dienst geworden.

A. Maar hij nam ook mensen aan in de tijd, dat ik op Chester Square was. De heer *Steengracht van Moyland* en kapitein *Derksema* waren vrienden. Ik kreeg altijd de indruk, dat de heer *Steengracht van Moyland* zich tot alles leende. De heer *Derksema* gaf de orders, maar de heer *Vrinten* inspireerde hen. De heer *Derksema* werd in het begin geleid door de heer *van 't Sant* en daarna door de heer *Vrinten* en de heer *Pinto*. De heer *Pinto* was knapper dan hei hele zootje samen.

54250. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En de heer *van 't Sant* ging blijkbaar niet met domme mensen om.

A. Neen. Voor zover ik het gezien heb, waren de heren *Pinto* en *van 't Sant* de enigen, die capaciteiten hadden. Alleen was de heer *Pinto* een moreel onbetrouwbare figuur.

54251. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Hij deed alles om zijn doel te bereiken. Bovendien stond hij op de Franse zwarte commerciële lijst. Hij had enige veroordelingen in Engeland achter de rug wegens share pushing. Ik herinner mij

ook, dat hij getracht heeft mij van Chester Square terug te krijgen om op Eaton Square te komen tegen dubbel salaris. Ik kwam hem op zekere dag tegen in Netherland House. Hij nodigde mij uit om een borrel te drinken. Ik dronk in die tijd helemaal niet en wist nauwelijks wat een Bols was. Ik liet het aan hem over wat te kiezen. Hij raadde mij Bols te nemen. Ik deed het en toen kwam hij terug met twee glaasjes. Ik koos het kleinste glas, maar hij drong er bij mij op aan, dat ik het andere zou nemen. Alleen omdat hij mij juist dat glaasje wilde geven, heb ik het kleinste gehouden. Het gevolg is geweest, dat hij volkomen dronken werd. Dat begreep ik toen nog niet. Ik vond het vreselijk grappig, dat hij naderhand niet meer lopen kon. Toen zijn wij op een bankje in Green Park gaan zitten, waar hij mijn hand heeft vastgehouden. Ik heb hem tenslotte in een taxi weten te loodsen. Naderhand heb ik het als een grap tegen mijn man verteld, die woedend werd. Onder het diner had de heer *Pinto* mij gesproken over Chester Square en over de heer *van 't Sant*. Dat deed hij meermalen. Het gesprek begon meestal over onze Siamese katten, maar het eindigde altijd met de heer *van 't Sant*.

54252. De **Voorzitter**: Hebt u op de dienst van de heer *Derksema* ook weleens een zekere *van Koutrik* gezien of ontmoet?

A. Ja.

54253. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een man?

A. Dat weet ik niet meer.

54254. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, dat er iets met hem geweest is?

A. Ja, maar wat weet ik niet meer.

54255. De **Voorzitter**: Was hij niet een relatie van de heer *Vrinten*?

A. Ja, en van de heer *de Graaf*. Ik geloof echter niet, dat hij er gewerkt heeft.

54256. De **Voorzitter**: Hij heeft aanvankelijk gewerkt in de Patriotic School.

A. Ik dacht, dat hij daar verhoord werd. Was het niet een Engelandvaarder?

54257. De **Voorzitter**: Hij heeft daar gewerkt.

54258. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor iemand was de heer *de Graaf*? Was hij een soort klerk? U heeft gezegd: hij moest documenten zoeken en vinden, potloden slijpen enz.

A. Daarmee begon hij, maar later kreeg hij een belangrijke positie bij de heer *Vrinten*, op diens bureau. Hij zou door het vuur gaan voor de heer *Vrinten*. Hij zat daar samen met majoor *den Boer*; die was ook weg van *Vrinten*; hij werd ook misbruikt door de heer *Vrinten*.

54259. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *de Graaf* moest dossiers ophalen, zegt u. Heeft hij er ook in gekeken?

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat er iemand in die tijd een dossier in handen kreeg en er niet in keek!

54260. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En als ze niet gevonden werden?

A. Dan kwam er enige deining en liep de heer *Derksema* kwaad weg.

54261. De **Voorzitter**: Aan discipline ontbrak het dus wel?

A. Volkomen. Het was een compleet gekkenhuis; het was eeri atmosfeer vol stemmingen en vol sfeer; er was telkens een paniekstemming. Ik vermoed, dat daarom de heer *Derksema* op een gegeven ogenblik zelfs huilde; hij was een en al zenuwen en de heer *Vrinten* speelde daarop.

54262. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Vlieland* *Hein* was boos, omdat de heer *Derksema* er drie dagen niet was; toen was de heer *Derksema* onvindbaar. Waar is de heer *Vlieland* *Hein* toen gebleven?

A. Dat weet ik niet.

54263. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Vlieland* *Hein* een Engelandvaarder?

A. Ik geloof van wel. Hij is gekomen in de eerste periode van de heer *van 't Sant*.

54264. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u zijn voor naam? Is deze *Frans*?

A. Dat weet ik niet.

54265. De **Voorzitter**: Heeft u zelf nog iets mede te delen, dat ter aanvulling van belang kan zijn?

A. Wanneer u zoekt naar degene, die verantwoordelijk was voor het verraad, zoals ook wij zochten, dan zou ik de naam willen noemen van *van Buuren*. *Van Buuren* was degene, die voor de Nationaal-Socialistische Beweging naar *Mussolini* ging om geld te halen voor de N.S.B.

Hij arriveerde in Mei 1940 in Engeland en was zeer goed bevriend met *Dijxhoorn*, met *Welter*, met admiraal *Furstner* en andere mensen van het marinehoofdkwartier. Hij werd geïnterneerd door de Engelsen, die hem ook voor de duur van de oorlog geïnterneerd hadden willen houden. Toen is, meen ik, het initiatief van *Dijxhoorn* uitgegaan om *van Buuren* los te krijgen. Er werd een conferentie belegd om dit te bespreken. De heer *van 't Sant* heeft zich er sterk tegen verzet, hetgeen hem zeer kwalijk genomen werd. Het werd, evenals de zaak-de *Geer*, tegen wiens tercgkeer de heer *van 't Sant* adviseerde, een punt van wrijving met de Ministers.

Ik heb gehoord, dat de Engelsen *van Buuren* losgelaten hebben, zuiver op verzoek van de Nederlandse Eerste-Minister. Zij vertrouwden hem zelf niet. Toen is *van Buuren* op vrije voeten gesteld; hij had toen zeer nauw contact met de *klied-Termijtelen* van het marinehoofdkwartier.

54266. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat heeft *van Buuren* al die jaren in Londen gedaan?

A. Wij wisten alleen, dat hij daar woonde en later steeds bij allerlei besprekingen was. Hij is de gehele oorlog op vrije voeten geweest.

54267. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij toen ook nog dat contact?

A. Ja. Dat is degene, van wie wij gedacht hebben: als er verraad in Londen is, kan hij het gedaan hebben. Hij had voortdurend contact met mensen van een van de inlichtingendiensten en met het marinehoofdkwartier, dat ook een eigen inlichtingendienst had. Er zijn nl. wel 6 inlichtingendiensten tegelijk geweest. *Van Buuren* had ook altijd sociaal contact met het marinehoofdkwartier, *Termijtelen* en de admiraal. De Engelsen vonderi het vervelend.

54268. De **Voorzitter**: Werd in dit verband ook de naam van kolonel *de Bruyne* genoemd?

A. Ja.

54269. De heer **Koersen**: Waren er ook bewijzen voor het wantrouwen ten aanzien van *van Buuren*?

A. Het feit, dat hij naar *Mussolini* gegaan was, vonden de Engelsen voldoende om hem te wantrouwen. Hij was geen lid van de N.S.B., maar zeker sympathiserend. Daarom hadden zij hem prompt geïnterneerd, toen hij in Engeland kwam, zonder overleg te plegen.

54270. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe wisten de Engelsen dat?

A. Dat weet ik niet. Ik herinner mij wel in dit verband een kolonel *Bingham*. Daar ben ik ook naar toe geweest. Die heeft die naam ook genoemd en vroeg ook naar de heer *van 't Sant*.

54271. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat: u bent bij de heer *Bingham* geweest? Op verzoek van de heer *van 't Sant*?

A. Neen, dat ging ook niet samen.

54272. De **Voorzitter**: Bent u door de Engelsen uitgenodigd om bij hem te komen?

A. Mijn man heeft mij met hem in contact gebracht.

54273. De **Voorzitter**: Wat wilde hij?

A. Hij wilde dingen weten over de heer *van 't Sant*. Ik geloof, dat mijn man mijn reactie wilde zien op de heer *Bingham* en bovendien de reactie van de heer *Bingham* op iemand van het bureau van de heer *van 't Sant*. Ik wist dat niet. Er had een lang gesprek kunnen komen, maar de heer *Bingham* wekte in mij geen vertrouwen en ik vond niet, ofschoon hij Engelsman was, dat hij dingen over de heer *van 't Sant* behoefde te weten. Ik heb dus weinig gezegd.

54274. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In 1941, vlak nadat ik aangesteld was en toen de Engelsen nog een onderzoek instelden naar de geruchten over de heer *van 't Sant*. Ik had zelf het idee, dat er iets uit de verhouding tussen de heer *Bingham* en mij had kunnen groeien, maar het draaide op niets uit. De Engelsen zochten ook naar de heer *van 't Sant*, maar ik heb van de Engelsen nooit iets anders gehoord dan dat zij de heer *van 't Sant* volkomen vertrouwden en dat zij hem volkomen capabel achtten om de inlichtingendienst te leiden.

54275. De **Voorzitter**: En u zegt: zij zochten hem!

A. Ja, dat moesten zij wel, omdat er zoveel gepraat werd.

54276. De **Voorzitter**: Maar moet men geen verschil maken tussen de verschillende Engelse diensten? De Engelse geheime dienst bestond uit verschillende afdelingen, waartussen ook rivaliteit en animositeit bestond. Nu heb ik de indruk, dat de betrekkingen tussen de heer *van 't Sant* en *Rabagliatti* goed waren. Vermoedelijk waren de betrekkingen tussen *Scotland Yard* en de heer *van 't Sant* ook wel goed.

A. Alleen maar in het begin, later niet meer. Dit was een gevolg van de geruchten en later omdat *Eaton Square* er achter zat. Ik geloof, dat het kapitein *Derksema* zelf was, die contact had met *Scotland Yard*.

54277. De **Voorzitter**: Had de heer *van 't Sant* in verband met de bewaking van de Koningin te maken met *Scotland Yard*?

A. Meer met de Inspector in *Maidenhead* dan met *Scotland Yard* in Londen. Wanneer ik *Scotiard Yard* hierin betrek, bedoel ik de inlichtingenafdeling. Dat contact liep via *Hooper*. *Hooper* en *Vrinten* waren één pot nat, tenminste voor zover *Hooper* er beter van kon worden. *Hooper* had ook wel contact met Special Branch van *Scotland Yard*. Er was animositeit tussen Special Branch en M.I. 5. De laatste was volkomen pro-*van 't Sant* en Special Branch was anti. Mijn man wist hier meer van dan ik. In het begin hoorde ik weinig over wat de Engelsen dachten van de heer *van 't Sant*, omdat ik het niet behoefde te weten. Later hoorde ik meer en na de oorlog heb ik nog meer gehoord. Toen was het gebeurd, de mensen waren dood en that was that.

Er was nog een tweede *Hooper*. Zij waren broers.

54278. De **Voorzitter**: Met de eerste *Hooper* heeft de heer *van 't Sant* samengewerkt in 1940.

A. Ja, hij was geen heer, maar hij was goed voor zijn werk.

54279. De **Voorzitter**: Hij had vóór de oorlog gewerkt aan het paspoortenkantoor in Nederland en is toen aldaar op niet zo fraaie wijze verdwenen.

A. Zijn broer is toen ook daar begonnen vóór de oorlog, maar hij werd door de Engelsen als een kleine man beschouwd. Gedurende de oorlog kregen die kleine mensen meer macht en zijn toen gaan intrigeren. Dat kon lastig zijn, zoals bij de *zaak-King-Kong*.

54280. De **Voorzitter**: Welke was de *Hooper* bij de Prins?

A. De jonge. De oudere *Hooper* heeft al eerder moeilijkheden gehad; die is toen op een gegeven ogenblik van het toneel verdwenen. De ander is toen als een ster naar boven geschoten.

54281. De **Voorzitter**: Hoe brengt u hem in verband met *King-Kong*?

A. *Hooper* kwam bij de staf van de Prins. Daar waren ook captain *Knight* en de heer de *Graaf*, beiden verbonden aan een inlichtingendienst. Toen is het verraad van *King-Kong* gekomen. Iemand moest de schuld hebben, dus er werd weer gezegd: de heer *van 't Sant* zit te dicht bij het Koninklijk Huis.

54282. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u die geschiedenis met *King-Kong* ook meegemaakt?

A. Neen. Ik was wel in najaar 1944 in Brussel, maar heb toen nog enige maanden voor het Vrouwenhulpkorps (V.H.K.) gewerkt. Des avonds schreef ik wel brieven voor de Prins, maar er was ook direct weer stemming tegen mij. Ik werd wel gewaarschuwd door verscheidene mensen bij de staf van de Prins; wij waren overtuigd, dat er een *King-Kong* zou komen; er werd zo onvoorzichtig gehandeld, dat er verraad moest komen, dat kon niet uitblijven. Toen er sprake van was, dat ik zou meegaan met de Prins, heeft de heer *van 't Sant* zelfs tegen mij gezegd: denk er om, zo iets proberen zij natuurlijk. *Cas de Graaf* of captain *Knight* openden zelfs de post van de Koningin, waarschijnlijk omdat die door de heer *van 't Sant*, haar particulier secretaris, verzorgd werd.

54283. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kon dat?

A. *Cas de Graaf* was samen met *Knight* en *Hooper*, die, als Engelsen, de post onder hun bereik kregen. Over het geheel was B.B.O. ook tegen de heer *van 't Sant*, met uitzondering van de heer *Klijzing*.

Ieder ogenblik, wanneer er van verraad sprake was, werd de heer *van 't Sant* genoemd.

54284. De **Voorzitter**: Dat is dus hetgeen u ter aanvulling wilde zeggen.

A. Het enige, dat ik nog zou willen zeggen: is, dat de Engelsen aan „de top" volkomen overtuigd zijn geweest van de betrouwbaarheid van de heer *van 't Sant*, dat de gehele zaak een gevolg is geweest van de onbenulligheid van vele Hollanders, die steeds zich zelf zochten. Zij deden alles om hun eigen posities te beschermen en hadden er niet voor teruggedeinsd de particulier secretaris van de Koningin te laten interneren, als dit mogelijk was geweest. Het is aan de Engelsen te danken geweest, dat het niet gebeurd is.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt en ik sluit het verhoor.

M. H. JONES — MAKS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 24 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

ELLY CORNELIA LEENDERS—ZWAAN,

oud 27 jaar, wonende te Valkenswaard, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

54285. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u in een bepaalde periode werkzaam geweest bent bij het bureau van de Politie-Buitendienst?

A. Ik was bij Sectie III van het Militair Gezag. Dat is later geworden I.V.D. (Inlichtingen Veiligheidsdienst.) Later is deze dienst gekomen bij het B.N.V.

54286. De **Voorzitter**: Dus u bent pas bij die dienst gekomen in September 1944. Waar was dit bureau gevestigd?

A. In Brussel.

54287. De **Voorzitter**: Waar woonde u tevoren?

A. In Mechelen.

54288. De **Voorzitter**: Wat betekent Sectie III en wie was het hoofd?

A. Dat was de afdeling security. Overste *Derksema* was het hoofd. In het kamp van Prins *Bernhard* ben ik in contact gekomen met majoor *Pinto*, die een onderzoek instelde naar de zaak-*King-Kong*. Majoor *Pitzto* vroeg mij of ik voor hem wilde werken, omdat hij nog niemand kende. Ik heb toen op het consulaat in Brussel gewerkt, waar majoor *Pinto* en sergeant *Legas* zaten. Later is kapitein *Bakker* gekomen en nog later kwam overste *Derksema*. In December kwamen de kaartenbakken uit Engeland over. Wij zaten op het Salboschplein.

Daar zat de heer *Wolfers* en toen zijn de kaartenbakken gekomen, eind November of begin December.

54289. De **Voorzitter**: Daarover ging de heer *Wolters* speciaal?

A. Ik weet het niet, waarover de heer *Wolters* ging; die behandelde meer de afdeling Verhoren. Toen zijn wij overgegaan naar de Avenue de Clauwaert 31.

54290. De **Voorzitter**: En de andere heren, zoals de heren *Vrinten*, *Steengracht van Moyland* en *Molenaar*? Zijn die niet mede overgekomen?

A. Die heb ik nooit ontmoet. De naam *Molenaar* komt mij bekend voor.

54291. De **Voorzitter**: Wie vormden de top van Sectie III van het Militair Gezag?

A. Overste *Derksema* was de chef; luitenant *Borst* vormde de afdeling Verhoren. En dan de wachtmeester van de marechaussee. Die moesten testen. Vervolgens luitenant *Tigler Wybrandi* van de Inwendige Dienst, kapitein *den Hartog*, die over de Indische zaken ging. En dan kapitein *Peters*, maar die kende ik niet.

54292. De **Voorzitter**: Was de heer *Wolters* niet bij de afdeling Verhoren?

A. Ja, die was er ook bij.

54293. De **Voorzitter**: Wat gebeurde op die afdeling? Ging het daar om mensen, die te Brussel op grond van bepaalde omstandigheden verhoord moesten worden?

A. De meesten kwamen uit Frankrijk om te repatriëren. Die hadden bij de Organisation-Todt gewerkt en moesten verhoord worden. Ook werden daar jongens verhoord, die in dienst wilden gaan en die naar Engeland wilden om opgeleid te worden.

54294. De **Voorzitter**: U noemde de naam *King-Kong*. Wat bedoelde u daarmee?

A. Ik ben koerierster geweest van *King-Kong* tijdens de bezetting.

54295. De **Voorzitter**: Hoe zit dat in elkaar?

A. In November 1943 kwamen bij ons in Mechelen jongens uit Holland (Zeist) en zij brachten met zich mede het illegale blad „Trouw”. *Piet Kouman* en *Wim Schmidt*, beiden uit Zeist. *Wiin Schnzidt* kwam meer bij mijn broer in Brussel; hij is in November 1943 echter gepakt met twee Amerikaanse piloten bij Turnhout. Op 10 December 1943 kwam *Pier Kouman* om te vragen, te onderzoeken waar *Wim Schmidt* zat. Hij vroeg mij of ik, wanneer hij gearresteerd werd, voor zijn verloofde kon doorgaan; dan was er voor hem een reden om de grens over te gaan. Op de terugweg is hij inderdaad gepakt; toen heeft hij gezegd, dat hij met mij verloofd was; wij hebben toen brieven aan elkaar geschreven, net of het ook zo was. Hij is ook vrijgekomen, maar terwijl hij vastzat, kon er voor *Wim Schmidt* niets gedaan worden. *Piet* wilde naar een advocaat, *Borms*. Ik vond dat heel erg; ik was bij niets aangesloten, maar ik dacht: die jongen heeft voor ons gewerkt, en toen wilde ik voor die ouders uitzoeken waar die jongen zat.

Ik ben naar Antwerpen gegaan en ben overal bij de Duitse bureaux geweest. Ik ben eindelijk te weten gekomen, dat ik moest zijn bij het Kriegsgericht der Luftwaffe in Brussel. Na lange tijd heb ik uitgevist, dat hij in Brussel zat. Een Duitse Oberinspektor, *Werner*, heeft mij een Besuchurlaub voor de gevangenis gegeven. Ik heb de jongen bezocht. Mijn broer en schoonzuster woonden in Brussel en waren kennissen van *Neven*, de hoofdonderwijzer van de Nederlandse school in Brussel. Daar kwam een jongen van de ondergrondse, *Kareltje*, *Karsten Schnzidt*. Ik geloof, dat hij nu op het Departement van Sociale Zaken werkt. Ik kende hem niet, maar hij hoorde, dat er een meisje bij *Schmidt* in de gevangenis was geweest. Hij was bij dezelfde groep. Ik ben naar Brussel gegaan en ik heb alles verteld. Hij vroeg: zou je mij willen helpen? Ik zeide: goed.

Er was een Nederlandse vergadering in de buurt van de beurs (Taverne „Bas”) in Brussel. Hij nam mij mede. *Hugenpoth* was daar. Toen hebben wij zitten wachten. Toen kwamen *Liesbeth Boon* en *Pieter Lambooy*. Later kwam *King-Kong* binnen. Zo heb ik met die lui kennis gemaakt. Zij wilden gaarne, dat ik medehielp. Ik zou een opdracht krijgen. Ik heb hen nooit meer gezien. *Kareltje* en *Hugenpoth* zouden naar Parijs gaan. *Hugenpoth* zou in Parijs blijven en *Kareltje* zou naar de Pyreneeën gaan voor de verbindingen. *King-Kong* moest rust hebben. Zij zijn de volgende dag vertrokken en ik heb niets meer gehoord.

Op zekere dag zag ik in Brussel *King-Kong* op de tram staan. Hij vertelde mij, dat *Kareltje* en *Hugenpoth* gepakt waren.

54296. De **Voorzitter**: Hoeveel tijd lag daartussen?

A. Een paar weken. Eerst kwam hij plotseling in *Battel*, vlak bij Mechelen, opdagen. *Kareltje* zat vast en de hele groep in Parijs. Ik heb een boekje gevonden. Daarin staat: Aangehouden in Maart

1944 *Ruys, mejuffrouw Ophuyzen, Loesje, van Bockzelaer, Victor Swane, Charles, François, Robert, Gilou*, de z.g. vrouw van *King-Kong, Carlos* en *Kwanters*.

54297. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u ook, waar zij aangehouden zijn?

A. In Parijs.

54298. De **Voorzitter**: Deelde *King-Kong* u dat mede?

A. Ja. Hij was zijn revolver kwijtgeraakt en vroeg mij of ik aan een revolver kon komen. Hij wilde een zekere S.D.-man doden, die in Parijs woonde. Ik ben toen naar Mechelen gegaan, waar ik contact had met de heer *de Koning*, die een zoon had, een vliegenier. Hij zei, dat hij de volgende week zou terugkomen met *Kareltje*. De week daarop moest ik hem ontmoeten met *Albert*, de zoon van de heer *de Koning*, maar *Albert* vertrouwde het niet erg en toen moest pater *van Straten* mede. Pater *van Dormalen* is zijn echte naam. Hij was ondergedoken in Leuven. Ik ben naar Leuven gegaan en de pater is met mij meegegaan naar de friture in de buurt van de Beurs. Toen kwam *King-Kong* niet. Een week later zag ik hem op de tram in Brussel staan. Hij kwam naar mij toe en zei, dat *Kareltje* gepakt was. Hij heeft toen verder met de pater gewerkt. *King-Kong* bracht piloten over met een militaire trein. Hij had papieren van de O.D. met rode kruisen er overheen. Ik moest de papieren tikken en *King-Kong* zette er zijn handtekening op. *Liesbeth* had altijd de formulieren bij zich. Op zekere avond in April waren wij in de friture. *Liesbeth* had een ontvluchte officier uit Stanislaw bij zich. *Liesbeth* had hem naar Brussel gebracht. *King-Kong* zou hem naar Parijs brengen. Er kwamen er nog meer: *Alberf Swane* met zijn verloofde, *Henry*, een zoon van een tandarts, en verder waren *King-Kong* en ik er. Zij zouden die avond om elf uur vertrekken, maar eerst moesten de papieren getikt worden. Ik zou het gaan doen bij mijn broer. *King-Kong* ging met mij mee om de handtekeningen te zetten. Wij zouden elkaar om elf uur weer zien, behalve *Albert Swane* met verloofde. Deze ging op eigen houtje naar Parijs. Wij stonden te wachten, toen ik *Albert Swane* in een luxe S.D.-wagen zag stappen. Ik zei tegen *King-Kong*: Ze zijn zeker gepakt, maar ze gaan er zo kalm in. Hij zei: Ga die dingen maar tikken; ik kom straks. Een tijdje later kwam hij inderdaad, maar hij had hen niet meer gezien. Wij zouden elkaar toen weer zien in de buurt van de Beurs in een ander café. Het ding was echter gesloten, toen wij er kwamen. Wij bleven wachten en toen kwam *Liesbeth* met de ontvluchte officier. *Henri* kwam niet; wij hebben een uur gewacht, maar *Henri* kwam niet meer. Wij wisten ook niet wat met hem gebeurd was. Wij vonden het zo raar van *Albert Swane* (*Albert* was de broer van *Victor Swane*, die in Maart 1944 in Parijs gepakt werd). Zij zijn toen naar de trein gegaan; die reed die avond niet; die ging pas de volgende dag om twee uur. Wij zijn toen in Brussel blijven slapen. 's Morgens om negen uur kwam *King-Kong*, die zei, dat ik dadelijk mee moest, maar ik moest eerst naar het Duitse Rode Kruis om een voedselpakket voor *Wirm Schmidt* te verzenden; deze was al vervoerd naar Duitsland, maar ik mocht voedselpakketten sturen over het Duitse Rode Kruis. Hij is toen meegegaan naar het Duitse Rode Kruis, maar hij beweerde toen, dat zij hem achterna gezeten hadden des nachts met een ontvluchting over daken. Om halftwaalf moesten wij *Liesbeth* en die vliegenier zien; om elf uur waren wij bij mijn broer terug. *King-Kong* had een voorgevoel, dat het mis ging; wij mochten niet naar dat café gaan, zei hij; hij zou *Wim*, een vriend van hem, wel sturen om *Liesbeth* te waarschuwen, dat wij niet kwamen, maar dat zij ons zouden zien op het perron. Wij waren daar om halftwee en zij kwamen maar niet. Toen is *King-Kong* weer naar de Beurs gegaan; hij kwam terug met de mededeling, dat alles afgezet was en dat de S.D. daar bezig was. Toen ben ik gegaan; ik had een vreemdelingenpas; ik ben eerst in die friture geweest; daar waren zij niet geweest; in het café waren zij ook niet geweest; er waren er daar wel gepakt. Ik vermoedde, dat zij dus daar gepakt zouden zijn, die vliegenier en *Liesbeth*. Toen zei *King-Kong*: nu moeten wij onderduiken. Wij zijn het station ingegaan en zijn voor enkele weken naar Leuven gegaan. Dat was April 1944. Pater *Verstraten* zat in Leuven en die moest onmiddellijk naar de Doelen in Leiden; daar zat *Pieter Lambooy* en daar hadden zij verschillende papieren van piloten, die zij overgebracht hadden. Pater *Verstraten* is toen naar Leiden gegaan en is teruggekomen. Wanneer er een handdoek voor het raam kwam? was er onraad. Toen moest *Cris* naar Rotterdam; hij bleef zo lang weg; hij zou terugkomen. Hij kon hier niets meer doen; iedereen werd gepakt; wij moesten naar Engeland toe; het werd hier te warm. Het paterken zou *Chris* gaan halen, want *King-Kong* kwam maar niet terug. De jongens zaten te springen waar hij bleef; toen is de pater naar Holland gegaan om

hem te zoeken. Hij is gegaan naar het adres Bergweg 107: daar heeft hij *Pieter Lambooy* gesproken; die wist te vertellen, dat *King-Kong* gepakt was: later ben ik opgebeld door *Wim van der Meeren* (zeer vermoedelijk een S.D.-agent, volgens majoor *Pinto*), die ook mededeelde, dat *King-Kong* opgepakt was, maar later weer bevrijd. Hij had een schot door zijn long en is teruggekomen.

54299. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Mei 1944.

54300. De **Voorzitter**: Vertrouwde u hem toen nog?

A. Je wist niet, wat je er van denken moest.

54301. De **Voorzitter**: Vond u het toen wel twijfelachtig'?

A. Je vond het wel raar. Wij dachten allen: hij is overspannen, hij is halfgek.

Hoe verder het kwam, hoe gekker hij deed. Hij reed op de duur rond met een stengun in zijn aktentas; om de loop, die er uitstak, had hij een „Signaal" gedaan.

Ik heb ruzie met hem gekregen. Hij maakte zoveel geld op. Toen heeft hij ons verraden.

54302. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ?

A. Augustus 1944.

54303. De **Voorzitter**: Kreeg u toen daarover een mededeling?

A. Na de bevrijding hebben zij het mij gezegd. Wij stonden op de lijst. Torn waren de Duitsers aan het vluchten. Toen is *Wim van der Meeren* ook naar Holland gevlucht. Zijn vrouw, een Duitse, wilde terug. Waar die gebleven is, weet ik niet.

54304. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, kwam de bevrijding van Brussel voor u net op tijd?

A. Ja, anders zouden zij ons gepakt hebben.

54305. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets gemerkt van de tocht van *King-Kong* in September 1944 naar Eindhoven?

A. Hij was in Brussel. De bevrijding kwam 3 September. Toen heeft hij een nacht erg gevochten. Twee dagen later is hij weggegaan. Hij zou met nog vijf anderen naar Rotterdam gaan. Zij waren aan het vechten bij Merxeni. Zij zijn een dag teruggekomen. Toen is hij een hele tijd weg geweest. Hij beweerde, dat hij in Eindhoven geweest was.

53306. De **Voorzitter**: Wanneer beweerde hij dat?

A. Toen hij terugkwam.

54307. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Op 22 of 23 September. De Canadezen hadden hem vastgezet. Vrienden van hem hadden hem vrijgemaakt. Toen moest ik door de linie naar Eindhoven en daarna naar Rotterdam. Daar moest ik contact zoeken. Ik kwam er echter niet door. De Engelsen hebben mij teruggestuurd. Zo ben ik in het kamp van Prins *Bernhard* terechtgekomen. Kapitein *de Graaf* heeft mij ondervraagd.

54308. De **Voorzitter**: Was *King-Kong* toen nog op vrije vorten?

A. Die was verdwenen. Zij vertrouwden hem niet meer. Ik ben met kapitein *de Graaf* en nog een kapitein naar Brussel geweest, verschillende adressen af, waar *King-Kong* kwam, maar hij was er niet.

Men heeft hem toen in het begin van October opgevestigd in Nijmegen. Ik was toen al op het consulaat werkzaam. Het was het begin stadium van Sectie III. De heer *Pinto* had gezegd: je moet alle contact met *King-Kong* verbreken. Op zekere dag zag ik *King-Kong*. Deze zei tegen mij: Lelijke verraadster, je hebt alles in het kamp van de Prins verteld. Ik zei: mocht dat niet? Hij liet mij toen een papier zien, ondertekend door kapitein *de Graaf*, waarop stond: *King-Kong* is alright. Hij zei: Nu ga je voor mij naar Breda. Ik zei: dat doe ik niet. Ik ben naar de heer *Pinto* gegaan en ik heb gezegd, dat ik *King-Kong* had gezien en dat hij goede papieren bij zich had. Majoor *Pinto* zei, dat ik hem uit de weg moest blijven. *King-Kong* wilde, dat ik naar Holland ging. Ik heb het niet gedaan. Ik meen, dat hij half October is opgepakt.

54109. De Voorzitter: Toen begreep u dus, dat het mis was?

A. Toen wist ik het al lang. Achteraf gezien, begrijp je niet, dat je het niet eerder hebt door gehad. Het was een fantastische kerel.

54310. De Voorzitter: Hebt u ook nog iets gehoord over de geschiedenis met zijn vrouw, die gevangengezeten heeft?

A. Ja. Zij is in Maart gepakt, in een hotel in Parijs. Zij heeft volgens *King-Kong* een miskraam gehad in de gevangenis, maar het kind is toch geboren. In Juni moet zij vrijgekomen zijn. Ik heb gehoord, dat zij in Lille zat. Ik zei het tegen *Chris* en toen werd hij woedend.

54311. De Voorzitter: Met andere woorden: hij heeft tegen u nooit gezegd, dat zij vrijgekomen was?

A. Hij heeft altijd ontkend, dat zij vrij was. Hij heeft ook geld van vader en mij geleend, frs. 50 000 van vader en frs. 30 000 van mij.

54312. De Voorzitter: En waarschijnlijk nooit terugbetaald?

A. Neen. Van *Liesbeth* had hij ook frs. 30 000. Ik moest dit geld van haai naar een adres in Antwerpen brengen, maar het was een Duits bureau, maar daar zij inmiddels gepakt was, heb ik het aan *King-Kong* gegeven. Ik heb er nooit meer iets van gehoord. *Pieter Larnbooy* heeft mij er later eens over opgebeld. Ik heb toen gezegd, dat het weg was.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

E. C. LEENDERS—ZWAAN,

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAAT.J. VAN STOETWEGEN

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 24 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Jonkvrouwe JOHANNA CHARLOTTA CAROLINA RÖELL,
oud 37 jaar, wonende te Wapenveld (Heerde),
maatschappelijk werkster.

Zij legt de eed af als getuige.

54313. De **Voorzitter**: U is tijdens de bezetting van Engeland uit naar het vasteland gegaan. Was u in Engeland bij het uitbreken van de oorlog?

A. Ik was toen in Zuid-Afrika, als secretaresse aan het gezantschap.

54314. De **Voorzitter**: Wanneer is u in Engeland gekomen?

A. Op 31 December 1940.

54315. De **Voorzitter**: Hoe is bij u het idee opgekomen om van Engeland uit naar het vasteland te gaan?

A. Die gedachte is al in Zuid-Afrika bij mij opgekomen. In Zuid-Afrika is kapitein *Harloff* gekomen op doorreis naar Batavia; die vertelde van de oorlog hier. Hij deelde mij mede, dat er ook Hollandse vrouwen nodig waren om in Holland neergelaten te worden. Met die bedoeling ben ik uit Afrika naar Engeland gegaan.

54316. De **Voorzitter**: Met wie is u voor dat doel te Londen in contact gekomen?

A. Ik ben toen volgens instructie van kapitein *Harloff* naar Chester Square gegaan, naar kapitein *Derkseina*. U weet: ik heb een eed afgelegd, dat ik niets mag vertellen. Ik weet niet.....

54317. De **Voorzitter**: U is Nederlandse en de Nederlandse wet bepaalt, dat u voor de Enquêtecommissie moet verklaren. Dat is heel duidelijk. Is dat afleggen van die eed in formele vorm gebeurd?

A. Toen ik in 1945 terugkwam uit de gevangenis.

54318. De **Voorzitter**: Ten overstaan van wie?

A. De heer *de Jager* en een mij onbekende heer. Ik had het eigenlijk moeten doen, toen ik uit Engeland wegging; toen zei kapitein *Derkseina*: wij vertrouwen het wel; daarom is het toen niet gebeurd. Maar toen ik terugkwam, heb ik het toch moeten doen.

54319. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het een Nederlandse eed? Heeft u dus ten overstaan van een Nederlandse instantie een eed afgelegd?

A. Ja.

54320. De **Voorzitter**: Dus u heeft in begin 1941 besprekingen gevoerd met kapitein *Derkseina*? Ook met de heer *van 't Sant*?

A. Die zei altijd: ik heb er niets mee te maken, maar hij wist er we: van.

54321. De **Voorzitter**: Wanneer bent u uit Engeland weggegaan?

A. Op 14 of 15 Augustus 1941.

54322. De **Voorzitter**: Hoe zou u naar Nederland gaan?

A. Eerst was het plan, dat ik met de boot naar Portugal en vandaar naar Holland zou gaan. Toen is dat misgelopen. Ik kon geen visum voor Portugal krijgen. De Engelsen zeiden: je gaat maar naar het Portugese consulaat, maar ik wist, door een soortgelijk geval, dat op ons gezantschap in Zuid-Afrika was behandeld, dat dit niet ging en dat men eerst een visum voor Frankrijk en Spanje moest hebben. Enige malen heb ik zowel de Engelse als de Hollandse dienst hierop gewezen. Zij hadden alles in orde gebracht voor de boot, doch op het laatste ogenblik kon dit niet doorgaan.

In Augustus ben ik met een vliegtuig op een diplomatieke pas naar Portugal gegaan.

54323. De **Voorzitter**: Hoe zou u van Portugal verder komen?

A. Ik zou daar een tijdje werken bij de heer *van Harinxma* en dan doorgaan naar Holland.

54324. De **Voorzitter**: Maar hoe?

A. Dat wist men niet. Dat moest daar bekeken worden.

54325. De **Voorzitter**: Hebt u in de periode, voordat u wegging, van Januari tot Augustus 1941, enige speciale opleiding gehad?

A. Ik heb een code geleerd.

54326. De **Voorzitter**: Was dat alles?

A. Ja.

54327. De **Voorzitter**: Van wie hebt u die geleerd?

A. Van de Engelse dienst.

54328. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd de heer *Rabagliatti* wel eens ontmoet?

A. Ja, die was van de Engelse dienst.

54329. De **Voorzitter**: Was hij volkomen op de hoogte van het feit, dat u zou gaan?

A. Ja.

54330. De **Voorzitter**: Uw opleiding beperkte zich dus tot het leren van de code?

A. Ja. Ik kreeg wel een paar instructies.

54331. De **Voorzitter**: Was het een code, die u in brieven moest gebruiken?

A. In tijdschriften, die naar Portugal gingen, o.a. de „Haagse Post“.

54332. De **Voorzitter**: Wat moest u daarmee doen?

A. Men kon b.v. in de vrouwenrubriek, in recepten, de code verwerken.

54333. De **Voorzitter**: U zou iets in die tijdschriften schrijven?

A. Ja. Ik had een contactadres gekregen.

54334. De **Voorzitter**: Het was dus een code, die berustte op bepaalde afspraken. Het was niet een code, waarbij het bericht geheel omgezet wordt in gesluierde taal; het bleef een gewoon verhaal, dat iedereen kon lezen, maar waarbij men afgesproken had, wat bepaalde woorden en zinswendingen betekenden?

A. Neen. Het ging met letters en cijfers, het was ingewikkeld.

54335. De **Voorzitter**: U bent dus in Augustus 1941 naar Portugal gegaan. Wat is er toen verder gebeurd?

A. Ik ben aangekomen en 's avonds is de zaakgelastigde, de heer *van Pallandt*, in mijn hotel gekomen. Hij was enigszins ontstemd over de manier, waarop ik gestuurd was, onder mijn eigen naam. Hij zei: dat zal niet gaan, dat is te riskant voor de heer *van Harinxma*; u moet zich een beetje ziek houden. Dat heb ik een paar dagen gedaan. Toen dacht ik: het lijkt mij beter gewoon naar de Duitsers te gaan en te zeggen: ik wil naar Holland.

Dat heb ik met de heren *van Pallandt* en *Maas Geesteranus* besproken. Zij vonden het een goed plan. Na ongeveer negen dagen ben ik op aanraden van de heer *van Pallandt* eerst naar de Duitse gezant gegaan, die mij echter niet kon ontvangen. Toen ben ik naar de consul-generaal gegaan. Ik heb gezegd: ik zit hier, ik heb geen geld en wil naar mijn familie in Holland.

54336. De **Voorzitter**: Dat was toch nogal gevaarlijk. U was met een vliegtuig uit Engeland gekomen en dat wisten de Duitsers in Portugal natuurlijk precies. Zij konden dus aannemen, dat u een zekere officiële steun had gehad om naar Portugal te komen. Moest u geen tekst en uitleg geven hoe u naar Portugal was gekomen?

A. Ik heb een verhaal opgehangen, dat het mij in Zuid-Afrika niet beviel, dat ik naar Engeland was gekomen, dat zij mij daar niet konden gebruiken, dat mijn zwager in Engeland zat en dat hij mij geholpen had naar Portugal te komen.

54337. De **Voorzitter**: U deed het dus voorkomen alsof u zelf het initiatief had genomen om van deze gelegenheid gebruik te maken om naar Nederland te komen?

A. Ja.

54338. De **Voorzitter**: De kans was toch wel zeer groot, dat de Duitsers het niet zouden geloven. Was deze methode in Londen besproken?

A. Neen, in Londen had men gezegd: U moet doen wat de heren *van Pallandt* en *Maas Geesferanzis* zeggen en zij hebben het goed gevonden.

54339. De **Voorzitter**: Is het initiatief daartoe van hen uitgegaan?

A. Neen, het is van mij uitgegaan.

54340. De **Voorzitter**: Vonden zij het goed, dat het zo ging?

A. Ja.

54341. De **Voorzitter**: De heren vonden het waarschijnlijk maar zo zo, dat u kwam?

A. De heer *van Pallandt* was wel enthousiast, maar men had er bezwaar tegen het oorspronkelijke plan te doen, omdat dan de heer *van Harinxma* in moeilijkheden zou zijn gekomen. (Ik vind het vervelend die dingen te vertellen.)

54342. De **Voorzitter**: Ik begin te begrijpen, waarom u later die eed moest afleggen. Toen u de methode voorstelde om te vertrekken, vonden de heren het dus goed?

A. Ja, mijnheer *Maas Geesteranus*, die hoofd van de afdeling was, interesseerde er zich in het geheel niet voor, maar stemde toe.

54343. De **Voorzitter**: Hebt u tenslotte toestemming van de Duitsers gekregen?

A. Ja, na zes weken.

54344. De **Voorzitter**: Hoe bent u toen gereisd?

A. Ik ben met een vliegtuig naar München gegaan. Ik ben daar ondervraagd door de Gestapo, maar ik heb mij van de domme gehouden. Zij hebben mij op een trein gezet. Ik geloof, dat ik 1 October ben aangekomen.

54345. De **Voorzitter**: Wat is u verder overkomen?

A. Ik moest mij de eerste weken stilhouden. Ik ben naar huis gegaan.

54346. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was u dat te Londen niet verboden?

A. Neen, zij hadden in Londen juist gezegd, dat ik in Holland onder mijn eigen naam moest verblijven. Ik heb na de eerste 2 weken getracht contact in den Haag te krijgen. De dame, met wie ik contact moest opnemen, was ondertussen getrouwd. Voor het contact met de spoorwegen heb ik mij gewend tot de heer *Posthumus Meijes*. Ik had zijn adres gekregen van een advocaat van de spoorwegen. Ik ben toen naar hem toegegaan, helaas zonder introductie. Die heeft het niet vertrouwd. Ik heb hem even gesproken eind October 1941. Hij wilde mij eigenlijk niet spreken. Hij zei: ik begrijp niet wat u bij mij komt doen. Onverrichterzake ben ik weggegaan en drie dagen later door de Duitsers opgehaald. Hij had gedacht, dat ik van de Duitsers kwam. Nu heeft mijn naam op de zwarte lijst gestaan.

54347. De **Voorzitter**: Welke zwarte lijst?

A. Er circuleerde een lijst van onbetrouwbare Hollanders; daarop stond ik ook, tenminste een jkvr. *Röell*. Misschien is mijn naam vanuit Portugal opgegeven; ik heb mij daar in Portugal zes weken als pro-Duits moeten gedragen.

54348. De **Voorzitter**: U veronderstelt dus, dat de heer *Posthumus Meijes* het heeft aangegeven?

A. Positief. Hij heeft een bespreking gehouden met de directie van de Spoorwegen; deze hadden al een aanmaning gehad, dat zij voorzichtig moesten zijn, en dachten waarschijnlijk, dat ik de een of andere provocateur was. Toen hebben zij hem gezegd, dat hij het moest aangeven. Tenminste, dat beweert hij. Hij heeft mij aangegeven. Ik ben bij mijn eerste verhoor geconfronteerd met hem door de Gestapo. Toen ik zei: „U weet, dat ik kwam om werk te zoeken, om een baantje te zoeken“, deed hij net, of hij niets begreep.

54349. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van het contact met de spoorwegen?

A. Het goederenvervoer en het militair vervoer van de spoorwegen. Ik moest een vertrouwensman hebben, die mij inlichtingen gaf.

54350. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u de heer *Posthumus Meijes* uitgelegd, waarom u kwam?

A. Dat kon niet. Hij ontving mij in de gang. Het was natuurlijk dom van mij; ik had het anders moeten aanleggen.

54351. De **Voorzitter**: Dus u bent in October 1941 gearresteerd. Wat heeft men toen met u gedaan? Is u voor het Kriegsgericht gebracht?

A. Neen, ik ben alleen gearresteerd; zij hebben mij toen laten zitten in het huis van bewaring in Utrecht; ik zou blijven zitten, tot dat ik zou hebben gezegd wat ik gedaan had. Toen ben ik naar Scheveningen gebracht en van daaruit naar Duitsland getransporteerd, in Juli 1942; daar heb ik gezeten tot het einde.

54352. De **Voorzitter**: Is die zaak later, toen u terugkwam, nog onderzocht?

A. Voor zover ik mij herinner niet.

54353. De **Voorzitter**: Hoe weet u dan, dat de heer *Posthumus Meijes* het heeft aangegeven?

A. Dat hoorde ik al in de gevangenis van de dominee, die mij bezocht, ds. *Obermann*.

54354. De **Voorzitter**: Hoe wist deze dat?

A. Waarschijnlijk van de heer *Posthumus Meijes* zelf; die kende hij.

54355. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u tot ds. *Obermann* gezegd, wat de eigenlijke bedoeling was?

A. Zo half.

54356. De **Voorzitter**: Dus u heeft zich tegenover de Duitsers van de domme gehouden?

A. Ik heb altijd gezegd en volgehouden, dat ik om een baantje kwam bij de heer *Posthumus Meijes*.

54357. De **Voorzitter**: En dat u naar Nederland was gekomen, omdat u naar uw familie wilde?

A. Ja.

54358. De **Voorzitter**: Daarom hebben zij u waarschijnlijk geen spionage ten laste kunnen leggen en dat is blijkbaar ook de reden, dat u niet voor het Kriegsgericht gekomen is.

A. Ik ben hier vier weken vrij geweest in Nederland na mijn aankomst.

54359. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het enige contact, dat u gehad hebt, was dus de heer *Posthumus Meijes* en dat is misgelopen?

A. Ja.

54360. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Verder hebt u geen contact gehad?

A. Neen.

54361. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Verder hebt u niets kunnen doen?

A. Neen.

54362. De **Voorzitter**: Hoorde het zoeken van contact met de spoorwegen tot uw opdracht?

A. Ja.

54363. De **Voorzitter**: U hebt dus geen enkele methode van legitimatie meegekregen?

A. Neen.

54364. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat had u nog meer voor opdrachten?

A. Het nagaan van de troepenbewegingen. Het was een vage opdracht. Voor de Nederlandse dienst het nagaan van politieke betrouwbaarheid van vooraanstaande personen.

54365. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die opdracht had u mondeling meegekregen?

A. Ja. Zij zeiden altijd: Als je in Holland komt, dan kijk je maar, hoe je het doet.

54366. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u via de „Haagse Post“ stukjes doorgegeven?

A. Neen, ik had mijn contact met de „Haagse Post“ nog niet.

54367. De **Voorzitter**: Men wilde, dat u bepaalde berichten door gaf, en ik begrijp, dat de spoorwegen daarbij van belang konden zijn. Maar als men u met zulk een opdracht naar Nederland stuurt, moet men toch zorgen voor een behoorlijk middel, waarmee u zich bij dat toekomstige contact kunt legitimeren. Dat was toch in de eerste plaats nodig geweest?

A. Het was zo, dat wij als afspraak hadden, dat ik mij tot iemand in Soestduinen zou wenden. Dat ging toen niet. Deze man was al weg, hij was gepensionneerd. Ik dacht: dan probeer ik bij de spoorwegen, of ik iemand anders kan vinden, in Bilthoven of zo.

54368. De **Voorzitter**: De man in Soestduinen was u toch ook niet als contactadres opgegeven?

A. Dat was mijn eigen idee. Zij vroegen in Engeland: Weet u iemand? Toen heb ik gezegd: ja, die man.

54369. De **Voorzitter**: Dat was dus een man, die op een bepaalde plaats, waar hij gestationneerd was, iets kon waarnemen, maar dat was natuurlijk een betrekkelijk kleine bron.

A. Hij kon, als spoorwegambtenaar, weten, hoeveel treinen er doorkwamen, hoe groot en welk soort geschut. Juist het vervoer van troepen was belangrijk.

54370. De **Voorzitter**: Dat u zich direct hebt gewend tot iemand van het hoofdkantoor was niet in uw opdracht besloten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dat verandert de zaak natuurlijk enigszins.

54371. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe bent u na de bevrijding met de heer *de Jager* in contact gekomen?

A. Ik ressorteerde onder juridische zaken, onder Justitie.

54372. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u daar verhoord?

A. Neen, verhoord niet. Ik heb bij aankomst in Zweden uit Ravensbruck een rapport moeten schrijven.

Ik heb mij, toen ik in Londen terugkwam, gemeld bij het B.I. maar daar zei men, dat men er niets van af wist. Ik heb toen mijn heer *van 't Sant* opgezocht en met hem geluncht. Ik heb hem de zaak verteld. Er is toen gebleken, dat ik bij Justitie hoorde. Dat wist ik niet meer. De heer *Gerbrandy* wist van mijn uitzending af.

54373. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *Gerbrandy* gesproken, voordat u wegging?

A. Ja.

54374. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft de heer *de Jager* u een eed afgenomen?

A. Ja. Ik werd daar ook uitbetaald.

54375. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u gezworen, dat u over uw activiteit niets zou vertellen?

A. Ja. Ze wisten niet eens hoe het gegaan was.

54376. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze wisten toch wel, dat u gevangengenomen was?

A. Ja.

54377. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke functie had de heer *de Jager*?

A. Dat weet ik niet. Ik had de heer *de Jager* vroeger nooit gezien.

54378. De **Voorzitter**: Wat hebt u precies gezworen?

A. Dat ik niets mocht vertellen en dat doe ik nu wel.

54379. De **Voorzitter**: Wij hebben nooit eerder van het afleggen van zulk een eed door iemand, die uitgezonden is, gehoord.

A. Ik geloof ook wel, dat het een beetje een pijnlijk geval was.

54380. De **Voorzitter**: Dat is op zich zelf geen reden om iemand onder ede tot geheimhouding te verplichten. Had u de indruk, dat die verplichting er ook voor anderen was?

A. Ik weet het niet precies. Men zei mij, dat ik een eed moest afleggen, en dat heb ik gedaan.

54381. De **Voorzitter**: Hebt u gezworen, dat u niets zou zeggen over uw uitzending?

A. Ik herinner mij, dat ik zei: over de code heb ik natuurlijk niets gezegd. Toen zei de heer *de Jager*: u moet de eed afleggen, niet alleen met het oog op de code, maar voor alles.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. C. C. RÖELL.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK MATTHEUS VAN RANDWIJK,
oud 39 jaar, wonende te Amsterdam, journalist.

Hij legt de eed af als getuige.

54382. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met de verhoren over punt f van het Enquêtebesluit, luidende: de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, daaronder begrepen de militaire en civiele inlichtingendiensten. Nu zijn wij daarbij gestuit op een bepaald onderwerp, waarbij voor en na ook uw naam is genoemd. Daarom zouden wij het op prijs stellen van u een uiteenzetting te krijgen over datgene, wat u in de loop der bezetting te maken hebt gehad met die verbindingen. Dat komt, naar ons gebleken is, voor een belangrijk deel neer op het werk voor de z.g. Zwitserse weg, maar dat neemt niet weg, dat, als u nog opmerkingen hebt van vóór die periode of eventueel daarna, die uit het oogpunt van die verbindingen van belang zijn, wij het op prijs zullen stellen die ook van u te horen.

Het lijkt mij het beste, dat u begint mededelingen te doen vanaf het eerste aanknopingspunt met deze materie; dan heb ik wel gelegenheid eventueel de nodige vragen daarover te stellen.

A. Ik zou eerst het volgende willen zeggen. Ik kreeg de uitnodiging om voor uw commissie te verschijnen vijf dagen geleden. Dit is een uiterst verwarde materie en voor iemand, die het druk heeft, is het onmogelijk om zich in de tijd van vijf dagen behoorlijk in deze materie te verdiepen en zelfs zijn eigen herinneringen in voldoende mate op te frissen, vooral omdat de documenten, die op deze materie betrekking hebben, of hier aanwezig zijn, nl. het archief van de Zwitserse weg, of niet behoorlijk zijn geordend. Men moet dus zoeken in een zee van papiertjes en vodjes, vaak ongetekend en met potlood bekrabbeld, om te weten, wat er precies aan de hand was. Onder dat voorbehoud, nl. dat ik niet in de gelegenheid was om in deze materie mij zelf volledig te verifiëren, wil ik gaarne het een en ander zeggen.

54383. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij wel kunnen volstaan met de behandeling van de grote lijn, want er zijn hier al zeer veel personen geweest, die over deze zaken verklaringen hebben afgelegd. Wij hebben er dus wel een algemeen idee van, maar er zijn enige punten, waarmede u, naar ons gebleken is, speciaal bemoeienis heeft gehad, en op die punten zou ik uiteraard wel iets dieper willen ingaan.

A. U bedoelt, dat ik moet beginnen bij het ogenblik, waarop ik contact kreeg met de Zwitserse weg?

54384. De **Voorzitter**: Tenzij u vóór die tijd nog iets te maken hebt gehad met verbindingen tussen het bezette gebied en de overkant.

A. Neen. Het enige, dat vóór die tijd is gebeurd, is geweest, dat binnen de kring van „Vrij Nederland”, en vooral door de bemoeienis van de later gefusilleerde *Henk Hos*, men in 1942 is begonnen met het bouwen van een aantal zenders voor het contact met Engeland. Dat dateert al van Januari en Februari 1942. Dat was alles zeer

primitief en, naar achteraf is gebleken, ook volkomen onjuist, omdat men er in Engeland niet van hield om dergelijke eigen initiatiefzendentjes te beluisteren, want de Duitsers konden dat initiatief uiteraard ook nemen.

54385. De **Voorzitter**: En men moest tenslotte ook een code hebben.

A. Ook dat. Dit was veel te dwaas opgezet. Ik geloof, dat er, vooral door de bemoeienis van *Henk Hos*, vier van deze zenders zijn gereedgekomen. Ik herinner mij, dat wij later hebben geassumeerd een zekere *Hoekstra*, een ingenieur of radiobouwer, die ook gefusilleerd is, en dat een en ander toen verder is opgezet in samenwerking met de O.D. en een aantal ingenieurs uit Eindhoven.

54386. De **Voorzitter**: Zijn die zenders later gebruikt kunnen worden, toen de verbindingen beter waren?

A. Dat kan ik niet zeggen. Het enige, dat ik weet, is, dat er een samenwerking is ontstaan tussen *Henk Hos* van „Vrij Nederland”, *Hoekstra* — de man, die wij voor dit werk hadden geassumeerd — en iemand van de O.D.

54387. De **Voorzitter**: Was *Hoekstra* iemand van Philips?

A. Neen, iemand, die in Bussum woonde, een radiobouwer of radio-ingenieur.

Deze zenders zijn, doordat *Hos* in het laatst van 1942 gevangengenomen is, in beheer gekomen bij de O.D. Inmiddels was het 1943 geworden. De relaties met de O.D. werden er in de loop van de bezetting niet beter op en het resultaat is geweest, dat wij nooit meer iets van die zenders hebben gehoord en niet hebben geweten, hoe zij hebben gewerkt en onder wiens beheer.

54388. De **Voorzitter**: Met betrekking tot een nog vroegere periode zou ik u deze vraag willen stellen: hebt u enig contact gehad met de personen, die betrokken zijn geweest bij de poging om *Wiardi Beckman* buiten Nederland te brengen?

A. Neen.

54389. De **Voorzitter**: Is dat geheel buiten u om gegaan?

A. Ja.

54390. De **Voorzitter**: Hebt u *Tazelaar* nooit ontmoet?

A. Neen, ik heb geen contact met hem gehad. In de zomer van 1942 kwam de Zwitserse weg tot stand. Die functioneerde aanvankelijk vrij slecht.

54391. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg is eigenlijk begonnen met de reis van mejuffrouw *Kohlbrugge* naar Zwitserland, niet waar?

A. Ja.

54392. De **Voorzitter**: Was u daarvan op de hoogte?

A. Ja.

54393. De **Voorzitter**: Dus dat is in overleg met u gebeurd?

A. Ja. Ik had ook mede zorg gedragen voor de documenten, die de eerste maal zijn meegegaan.

54394. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Uit welken hoofde kende u mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Van het Amsterdamse kerkelijke werk; meer intensief bij het werk binnen de Lunterense Kring, die groep van predikanten en leken, die in de eerste jaren van de bezetting actie voerde binnen de Hervormde Kerk.

54395. De **Voorzitter**: Kende u de heer *Visser 't Hooft* van vroeger?

A. Van naam en ook van aanzien van de conferenties van de N.C.S.V.

54396. De **Voorzitter**: Niet intiem?

A. Neen.

Toen is dat werk begannen. Dat liep allengs beter. Technisch verbeterde de weg. Een koeriersdienst, een estafettedienst werd geopend. Ook in Genève begon het beter te lopen. Zo ontstond dus het contact met de Regering te Londen.

Ik weet eigenlijk niet, hoe ik verder moet gaan. Moet ik u het een en ander vertellen over wat allemaal verzonden werd? Dat is een mer à boire.

54397. De **Voorzitter**: Wat er verzonden werd, is op het ogenblik eigenlijk niet aan de orde. Het kan zijdelings weleens aan de orde komen, maar wij behandelen op het ogenblik punt f, dat betreft de formele kant van de zaak, welke verbindingen er zijn geweest, hoe die verbindingen zijn tot stand gekomen, welke technische moeilijkheden men daarbij heeft gehad, enz. De punten g en h van het **Enquête**-besluit hebben meer betrekking op de houding van de Regering tegenover de verzetsorganisaties en wat dies meer zij. Daarbij komt dus aan de orde hetgeen er over die verbindingen over en weer is medegedeeld. Punt f, dat reeds omvangrijk genoeg is, is op het ogenblik de zaak, waarom het gaat.

A. Een toevallige omstandigheid was, dat de heer *Visser 't Hooft* naar Londen was geweest en daar, meen ik, van de Regering de opdracht had gekregen zo snel mogelijk contact te zoeken met Nederland. Het initiatief, dat van Nederland uit genomen werd door het gaan van mejuffrouw *Kohlbrugge*, viel dus heel goed samen met de opdracht, die hij had gekregen. Aanvankelijk functioneerde dat via een toevallige reis en via boeken, vooral van Mensing en Visser in den Haag, die naar Zwitserland werden gezonden en in de kaften waarvan microphoto's werden verwerkt. Er is nog een keer een zending meegegaan met een verpleegster uit Scheveningen, die een baan had in het Hollandse sanatorium in Davos.

Een belangrijk punt kwam in Januari 1943, toen de heer *Vorrink* ons mededeelde, dat hij relaties met Engeland had, die achteraf bleken de relaties van *van der Waals* te zijn. Nu staat mij iets er van bij, dat wij inmiddels in die zelfde tijd een bericht uit Londen hadden gekregen, waarin werd gezegd, dat onze verbinding de enige verbinding was, die op dat moment met Engeland bestond. Ik weet het niet meer precies. In ieder geval hebben wij in die tijd, omdat ons al rare verschijnselen bekend waren omtrent die verbindingen met Engeland, die achteraf met *van der Waals* bleken samen te hangen, de heer *Vorrink* gevraagd zijn materiaal ook via de Zwitserse weg te verzenden. Hij heeft na lang praten daarin toegestemd. Hij was vrij zeker van zijn zaak en meende, dat het eigenlijk niet nodig was. In die tijd had trouwens bijna elke illegale werker een weg naar Engeland.

Hij heeft het toch gedaan; de stukken gingen over het Groot-Burgercomité, over het opvangen eventueel van een vacuumperiode, o.a. ook over het afwerpen van een zender speciaal ten dienste van *Vorrink* en zijn mensen. Omdat het geval van zo'n zender vrij diep ingreep in de toen nog vrij slecht ontwikkelde illegaliteit, hebben wij vooral over dat laatste punt een gesprek gehad met de chef staf van de O.D. de heer *Six*, op de Reguliersgracht te Amsterdam. *Six* was over dat verzoek van *Vorrink* maar matig te spreken; wij trouwens ook niet zo bijzonder erg. Wij vreesden allerlei technische moeilijkheden, maar kregen bovendien uit die stukken zo ongeveer de indruk, dat men in de kringen van het Groot-Burgercomité — niet de illegale exponent daarvan, die *Vorrink* eigenlijk was — zich min of meer als de representatie van het Nederlandse volk en het verzetswerk beschouwde. Achteraf bleek wel, dat er op dit gebied misverstanden hebben bestaan. In 1943, toen er bericht uit Londen kwam, herinner ik mij, dat de Regering dat Groot-Burgercomité, naderhand genoemd *Vaderlands Comité*, niet als meer dan een adviescollege beschouwde, hetgeen toen eigenlijk even een dramatisch moment is geweest in die kring, omdat men zich tot dat tijdstip beschouwde als meer te zijn. Dat kwam niet voort uit een of andere ijdelheid; men vertegenwoordigde grote politieke groepen en ook heb ik de indruk, dat mededelingen weer uit het milieu van *van der Waals* ten onrechte aanleiding hebben gegeven tot die veronderstelling.

Vorrink heeft toen dus dat materiaal aan ons gegeven en wij hebben er toen een schrijven van ons bijgevoegd.

54398. De **Voorzitter**: Daarbij is dat verzoek om een zender ten dienste van *Vorrink* en zijn mensen ook meegegaan?

A. Ja; tegen het advies overigens van de O.D. in, die eigenlijk wilde, dat wij een vreselijk fel briefje er bij schreven, waarbij wij ook de betrouwbaarheid van *Vorrink* als marxist in twijfel zouden moeten trekken.

54399. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd dat als eis gesteld?

A. Neen, het werd als advies gegeven. Wij hebben ons briefje aan *Six* voorgelezen; hij vond het veel te vriendelijk en te tam, maar wij hebben het toch verzonden. Dat was eigenlijk het eerste grote punt in deze geschiedenis. Naderhand is, dank zij de overkomst van *Bartels*, meen ik, die weg beter geregeld in de vorm van contact met de groep van *Jean Weidner* in Frankrijk en in België, waardoor er een soort van estafette ontstond.

54400. De **Voorzitter**: Is er ook nog een broer van de parachutist van *Borssum Buisman* uit Zwitserland over geweest?

A. Inderdaad. Toen liep dat werk vlotter, totdat eigenlijk, behalve de gewone illegale gebeurtenissen en moeilijkheden, de tweede grote, meer in formele zin belangrijke gebeurtenis is geweest de spionage op de weg naar Zwitserland.

Het was in de zomer van 1943, dat het tot een breuk kwam tussen de leiders van „Vrij Nederland" en de Zwitserse weg met mejuffrouw *Kohlbrugge*.

54401. De **Voorzitter**: Kunt u ons vertellen, hoe u de ontwikkeling van dat geschil van uw kant hebt gezien, welke de oorzaken waren en wat daarmee samenhang?

A. De gang van zaken is deze geweest, dat dit conflict ontstond ogenschijnlijk op het punt van de organisatie van de leiding van de Zwitserse weg. Er was nl. een commissie van beheer, die het technische gedeelte verzorgde, en men kwam in de zomer van 1943 ook tot de vorming van een soort politieke commissie, zoals wij het pleegden te noemen, omdat de vraagstukken, die verband hielden met het zenden naar Londen, zo groot werden, dat wij het met ons kleine groepje mensen niet baas konden worden. Op dat ogenblik stelde mejuffrouw *Kohlbrugge* de eis, dat zij ook zitting zou hebben in die politieke commissie. Wij hebben dat afgewezen op twee gronden. De eerste was, dat commissies in de illegaliteit niet te groot mochten zijn en het uiteraard om technische redenen noodzakelijk was niemand tot een dergelijke commissie toe te laten, als dat niet strikt noodzakelijk was. De tweede grond was, dat het ons er om ging de commissie uit te breiden met politieke figuren, althans mensen, die van Staatskunde in de breedste zin verstand hadden, en niet een aantal illegale amateurs op dat gebied. De derde reden was misschien — ik durf dat niet niet zekerheid te zeggen — dat wij haar in die tijd politiek al niet meer volledig vertrouwden. Dit kan ook meegespeeld hebben, omdat in die zelfde tijd het conflict — met nerveuze mensen, zoals wij allen waren — ook al andere vormen begon aan te nemen en zich op ander terrein ook openbaarde. Dat heeft geleid tot een breuk in de zomer van 1943.

54402. De **Voorzitter**: Hield dat derde motief al verband met haar relaties met de O.D.?

A. Ja, dat bedoel ik inderdaad.

54403. De **Voorzitter**: Was het u bekend, dat zij die relaties had?

A. Ik vermoedde althans, dat die relaties bestonden.

54404. De **Voorzitter**: Zij ontving al geruime tijd de stukken van de O.D., die over de Zwitserse weg gingen, maar er is nog verschil tussen of zij alleen die stukken ontving dan wel, dat zij nauwere relaties had met de O.D.

A. Dat was het punt niet. Om dat duidelijk te maken, moet ik even verder teruggaan en wel tot het voorjaar van 1942. Toen werd mr. *van Namen*, die in de leiding van „Vrij Nederland" zat, door de latere kapitein *Bührmann* — toen „*van Buren*" genoemd — uitgenodigd met de O.D. te komen spreken. Hij heeft dat gedaan. Op grond van het feit, dat hij jurist was, heeft men hem toen gevraagd, of hij wilde helpen met het ontwerpen van proclamaties, allerlei noodwetgevingen, en hetgeen er verder op dat gebied te doen was. Ik herinner mij nog, dat hij terugkwam, mij dat mededeelde en dat er zich toen al een discussie ontspoon binnen de kring van „Vrij Nederland" en met name tussen hem en mij, waarbij ik zeide: „Dat is idioot. Daarop heeft de O.D. geen recht. Zij denken zeker, dat zij dat militaire

spelletje op die manier kunnen voortzetten. Wat willen zij? Daarvoor zal Londen wel zorgen", enz. Wij waren het op dit punt dus niet helemaal eens.

Hij heeft toen in particuliere gesprekken mijn visie overgebracht aan de kringen van de O.D. Heel goede vrienden waren wij van dat ogenblik niet meer.

54405. De **Voorzitter**: Had men al concrete gedachten over de inhoud van de proclamaties, die de heer *van Namen* moest ontwerpen? En van wie moesten zij uitgaan?

A. Dat weet ik niet. De heer *van Namen* zou u daarover moeten inlichten. Ik meen te weten, dat juist door dat gesprek tussen hem en mij hij er niet al te veel aan gedaan heeft en hij waarschijnlijk niet meer grdaan heeft dan te beluisteren, wat zij van plan waren. Ik geloof trouwens, dat er niets van gekomen is, want in die zelfde tijd werd de zaak opgeschrikt door de arrestaties in de O.D. Die viel organisatorisch uit elkaar.

54406. De **Voorzitter**: Dus dat was in de periode vóór het optreden van de heer *Six*?

A. De heer *Six* was daarbij betrokken, want de heer *Bührmann* was de adjudant van de heer *Six*. De heer *Six* had in die tijd vrijwel niet meer dan Amsterdamse contacten. Het was eigenlijk een Amsterdamse groep van oude organisaties.

54407. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft hier verteld, dat hij in Augustus 1942, naar ik meen, de positie van chef staf van de O.D. heeft aanvaard.

A. Dat klopt.

54408. De **Voorzitter**: Was het vóór of na die tijd?

A. Vóór die tijd, want de landelijke organisatie van de O.D. heeft voor een groot deel aanvankelijk gelopen via de landelijke contactpunten van „Vrij Nederland", dat in die tijd vrij sterk landelijk georganiseerd was. Daarop is gevolgd, ook in het voorjaar van 1942, een gesprek met iemand, die wij Oom *Frits* noemden en met wie wij in relatie waren gekomen door een zekere kapitein *Mulder*, die in de oorlog is gestorven, die behoort heeft bij de gevangenen van het eerste grote O.D.-proces en die een belangrijke rol speelde in de Haagse O.D. Deze Oom *Frits* werd ons gepresenteerd als een vertegenwoordiger van de Intelligence Service, althans als een man, die met Engeland relaties onderhield en die daarom met een zeker gezag over allerlei dingen kon spreken. Toen ik dat van de heer *Mulder* hoorde, heb ik gezegd: Als hij van dat soort problemen afweet, moeten wij proberen de heer *Six* met die man in contact te brengen. Toen is op ons initiatief gevolgd een samenspreking tussen kapitein *Mulder*, *van Namen*, de heer *Six*, zijn adjudant de heer *Bührmann*, en mij in „Terminus" in den Haag. De heer *Six* was in zijn illegale werk prijszwaardig voorzichtig, wat hij ook moest zijn, omdat de O.D. even te voren een flinke afstraffing had gehad door die grote hoeveelheid arrestaties. Toen is o.a. het onderwerp besproken, dat de heer *van Namen* en ik al hadden besproken. Het was in 1942 en zelfs toen dachten wij al, dat het snel zou aflopen. Ik geloof, dat in dat zelfde voorjaar de raid op Dieppe plaats had. Die beschouwden wij als een begin van de invasie. Een kolonel sprak in die tijd om kwart voor twaalf voor de radio en zei: Het gaat gebeuren. Een bespreking van het gezag in de overgangstijd was toen echter nog praematuur. Wij hebben dat gehele complex van vraagstukken besproken en daarbij bleek opnieuw, dat mijn visie en die van de heer *Six* niet overeenstemden, wat soms zelfs even tot felle woorden aanleiding gaf.

54409. De **Voorzitter**: U zegt, dat uw visie en die van de heer *Six* niet overeenstemden, maar heeft hij aan zijn gedachten over de gang van zaken bij de bevrijding een bepaalde vorm gegeven?

A. Ja. In principe kwam het hierop neer, dat naar de mening van de heer *Six* de oude wet op de staat van beleg van kracht was en dat op grond daarvan een grote uitvoerende en wetgevende macht eigenlijk in handen van de militairen werd gelegd, waarvan hij eigenlijk de legitieme voortzetting was, oindat hij meende in overleg te handelen met de overgebleven opperofficieren hier.

54410. De **Voorzitter**: Men dacht zich dus een opperbevelhebber, die op grond van de wet op de staat van beleg het militaire gezag uitoefende?

A. Ja, dat was zijn opvatting.

54411. De **Voorzitter**: Maar dat behoefde toch niets af te doen aan de positie van de wettige Regering?

A. Dat laatste zeker niet; dat zal hij ook niet van zins zijn geweest. Het ging wel over de betekenis van de burgerlijke gezagsorganen van die Regering. Had de plaatselijke commandant van de O.D. b.v. de zeggenschap dan wel de burgemeester als hoofd van de politie? Dat was een belangrijk twistpunt in die tijd, met alles, wat daaruit volgt. Het was heel merkwaardig, dat die Oom *Frits*, die tenslotte ook tegen de lamp gelopen is, in dit opzicht helemaal op mijn standpunt bleek te staan.

54412. De **Voorzitter**: En uw standpunt was...?

A. Dat het probleem van de ordehandhaving in handen was van de burgerlijke gezagsorganen, dus de burgemeesters en commissarissen der Koningin, waarbij uiteraard de toen al aanwezige illegaliteit haar diensten kon aanbieden, maar nog meer leefde bij mij de gedachte: Daar moet Londen maar voor zorgen en daar zullen ze wel niet zo stom zijn om niet met de een of andere voorziening te komen en wij hebben ons heel weinig hiermee bezig te houden. Het grootste bezwaar was, dat men zich op dat moment daarmee op die wijze bezighield en niet wachtte op enig bescheid uit Londen.

Deze tegenstelling had deels en misschien wel voornamelijk te maken met een andere visie, nl. of er in Nederland bij de bevrijding grote wanordelijkheden, marxistische putschplannen, enz. al dan niet te verwachten waren; daarvan hing grotendeels de houding van de O.D. af. Over de mogelijkheid daarvan zijn ook verschillende woorden gevallen in die gesprekken, hetzij met kapitein *Bührmann*, hetzij met de heer *Six*.

54413. De **Voorzitter**: U zei, dat Oom *Frits* op uw standpunt stond?

A. Ja.

54414. De **Voorzitter**: Bent u er nooit achter gekomen, wie Oom *Frits* is geweest?

A. Neen.

Dat verschil spitste zich toe in 1943 en in het voorjaar van 1944. In de winter van 1944 nl. (de Putsch van de Duitsche officieren was in Juli 1944) kwam *Jaap Cramer*, het tegenwoordige Eerste Kamerlid, door een relatie in Coevorden, een zekere *van Duinkerken* — hij is later, naar ik meen, wethouder geworden —, in contact met een overste *Stähle*, een Duits officier. Dat was een heel lange weg, maar dat contact bestond in elk geval. Zo werden wij gewaarschuwd, dat de mogelijkheid bestond van een Duitse Putsch door anti-Hitleriaanse elementen, waardoor uiteraard de gehele status van de bezetting een ander zedelijk en politiek karakter zou krijgen. Deze overste *Stähle* wilde bij voorbaat daarover contact opnemen met de Nederlandse verzetsbeweging. Uiteraard moest er gezagshandhaving zijn. Moest deze zo lang in handen van de Duitsers zijn? Zou de verzetsbeweging daarbij aan de Duitsers moeilijkheden in de weg leggen, als er inmiddels een andere leiding zou komen? Dat waren de vragen.

Na lange aarzeling kwamen wij tot de overtuiging, dat dit serieus moest worden genomen en dat Londen hieromtrent moest worden ingelicht. „Wij" waren op dat ogenblik een aantal mensen, die zich gezamenlijk de „Grebbecommissie" noemden. Daarin zaten *Bosch van Rosenthal*, *Louis van Holthe*, *Slotenzaker*, *Cramer*, *van Heuven Goedhart* en ondergetekende. Toen begon voor ons acuut te worden het probleem van het eventueel optredende gezagsvacuum, omdat wij er van uitgingen, dat men in Londen misschien niet op de hoogte was van deze plotselinge en onverwachte overgang van zaken. Wij hebben toen een rapport naar Londen gestuurd, waarin wij kennis gaven van de informaties, die wij van *Stähle* hadden ontvangen, vroegen of die informaties op grond van in Londen reeds ontvangen berichten serieus te nemen waren of niet, en mededeelden, dat wij *Stähle* hadden geantwoord: „Wij doen niets anders dan ons door de Regering in Londen wordt opgedragen. Wij kunnen u voorlopig geen antwoord geven." Maar tegelijkertijd hebben wij Londen er aanvullend op gewezen, dat er dus een zeer concrete mogelijkheid bestond, dat er plotseling iets zou gebeuren, dat daardoor een vacuum kon ontstaan en dat Londen op grond daarvan bepaalde bestuursvoorzieningen had te treffen, althans mogelijk in Nederland mensen zou moeten aanwijzen, die in dat geval zouden kunnen optreden als vertegenwoordigers van het Nederlandse gezag in Londen.

Toen werd het een heel grote warboel. Op dat ogenblik was er een Groot-Burgercomité, dat meende, dat het een dergelijke functie zou kunnen hebben. Er was de O.D., die meende, dat hij in dat opzicht

met bijzondere qualiteiten en bevoegdheden was bekleed. Er ontstond dat nieuwe initiatief van de Grebbecommissie, die zei: „Jullie zijn het geen van beide, het moet nog worden aangewezen.” Daarbij kwam, dat in die tijd niemand wist, wie achter wie stak. Het was een uiterst vervelende situatie. Je vroeg je telkens af: Wie zijn dat, die dat willen en zeggen? Niemand wist ook precies wie de Grebbecommissie vormden. Veel was aan niemand bekend. Dat men deze situatie op zich zelf zenuwachtig en onbevredigend vond, kan ik mij heel goed voorstellen. Inmiddels was mejuffrouw *Kohlbrugge* uit „Vrij Nederland” en de weg verdwenen.

De **Voorzitter**: Wij komen straks nader terug op de vraag, hoe dat is gegaan.

A. Er bestond dus een rivaliteit. In de verschillende centra in Nederland was men bang, of er een bij zou zijn, die zich, hoe dan ook, het gezag zou aanmatigen, overigens een begrijpelijke angst, omdat men niet voldoende van elkaar af wist. Dit was een situatie, waarbij het vertrouwen over en weer in al die anonieme groepen er niet groter op werd. Toen kwamen wij op een goede dag tot de ontdekking, dat dit onderlinge wantrouwen blijkbaar zover ging, dat de O.D. meende op de Zwitserse weg te moeten spionneren. Dat was in het voorjaar van 1944, wanneer weet ik niet precies. Ik weet wel, dat ik een documentje heb gevonden van een klein berichtje, dat wij naar Zwitserland hebben gestuurd en dat, naar ik meen, was gedateerd 22 April. Het begint met de woorden: „Dezer dagen zijn wij tot de ontdekking gekomen.” Het betekent dus, dat het in het voorjaar van 1944 was.

54415. De **Voorzitter**: Waar kwam dat document vandaan?

A. Uit oude papieren op het kantoor.

54416. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kwam u aan die wetenschap?

A. Via *var: Namen*, die, naar ik meen, het contact met de fotograaf onderhield. *Van Namen* schijnt bij Tante *Jeanne*, een oudere dame uit Diemen

54417. De **Voorzitter**: Mevrouw de *Wild*?

A. Ja.

..... iets opgevangen te hebben, waardoor hij argwaan begon te koesteren. Hij schijnt op grond daarvan heel voorzichtigjes met de fotograaf *Zomer* te zijn gaan spreken.

54318. De **Voorzitter**: De fotograaf heette toch *Prins*?

A. Oh, dat weet ik niet. Dat is heel goed mogelijk. *Zomer* was waarschijnlijk zijn schuilnaam. Hij was uit de Vondelstraat.

54319. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uit de Vondelstraat?

A. Dat weet ik ook niet precies. *Van Namen* is met zijn vermoeden in de commissie van beheer van de Zwitserse weg gekomen, die uit *Slotemaker*, *van Namen* en mij bestond. Wij hebben op een goed ogenblik materiaal ontvangen, dat het bewijs van deze spionage leverde.

54320. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat ontvangen?

A. Dat weet ik niet.

54131. De **Voorzitter**: Er zit namelijk een punt in, dat mij niet helemaal duidelijk is. De heer *van Nanzen* heeft ons verteld, wat u hier op het ogenblik vertelt; uiteraard, want u hebt het van hem gehoord. Hij heeft gezegd, dat hij wantrouwen begon te koesteren op grond van een mededeling, die hij van Tante *Jeanne* had gekregen. Nu heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* hier verteld, dat de O.D. die kopieën liet maken, totdat men er hele collectie had, die het bewijs kon leveren van de verkeerde methode, die de Zwitserse weg toepaste; dat men dat materiaal eerst had willen meegeven aan *van Borssum Buisman*, maar dat men, toen deze in Februari 1944 werd gearresteerd, een andere weg moest zoeken en dat men toen tot de conclusie is gekomen, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* naar Zwitserland moest gaan. Zij heeft een poging gedaan maar daarbij is zij in de trein aangehouden. Zij heeft toen kans gezien het pakje met films in de zak van een dame te stoppen, die in haar coupé zat, en toen is dat pakje op een

wijze, die hier niet bekend is, maar via die dame, terechtgekomen bij de mensen van de Zwitserse weg, hetgeen tot de ontdekking van de spionage zou hebben geleid. Dat zijn twee lezingen, die niet met elkaar kloppen. Volgens de heer *van Namen* zou hij het eerder hebben geweten, althans hebben vermoed, terwijl het volgens mejuffrouw *Kohlbrugge* is ontäekt in de tijd van haar arrestatie in April 1944.

A. Neen, dat is niet juist. Hij wist het eerder. Ik heb hier een document bij mij, een rapport van 20 April 1944, dat luidt als volgt:

„Dezer dagen bemerkten wij, dat chef KB op de hoogte bleek te zijn met onze mededeelingen aan u over het vertrek van *Doortje* en het aankweken van de noodige reserve.

Dit gaf ons aanleiding te vermoeden, dat van de zijde van den O.D. op onze weg gespionneerd werd. Wij hebben ons naar den fotograaf gespoed teneinde zekerheid te ontvangen. Deze ontkende categorisch, echter op zulk een wijze, dat door dit verhoor ons vermoeden tot zekerheid werd. Wij hebben deze zekerheid vandaag geverifieerd en zijn daarbij het volgende te weten gekomen:

Vrijwel onmiddellijk na het uittreden van *Doortje* uit den weg en na het onderteekenen van het bij u bekende „gentlemans agreement” met — nl. dat er wederzijds niets zou worden gezegd — heeft zij onzen fotograaf er op eenigerlei wijze toe gebracht haar inzage te verlenen van de uitgaande stukken. Over de inkomende stukken hebben wij geen zekerheid verkregen, dit wordt op grond van de mededeelingen wel waarschijnlijk geacht. Bij elke zending, die wij ter verwerking aan den fotograaf aanboden, was *Doortje* aanwezig om zich van den inhoud op de hoogte te stellen. Het wordt door *Dolf*, die de onderzoekingen heeft gedaan, waarschijnlijk geacht, dat de fotograaf dubbele negatieven heeft gemaakt, die door D. werden meegenomen.

Voorts scheen zij zelf ook van den fotograaf gebruik te maken. Zij was hem behulpzaam bij het verdunnen van onze negatieven om den tijd, dien zij met het doorzoeken van onze zending noodig had, weer goed te maken.

Toen onzerzijds eenige maanden geleden sprake was van veranderen van fotograaf en *Doortje* hiervan de lucht kreeg, was zij hevig ontsteld. Na haar vertrek heeft „*Theo*” — dat was *Heldring* — de spionage voortgezet.

Naar de meening van eenigen onzer op grond van de ontvangen berichten was chef KB van de practijken van deze twee lieden op de hoogte. Het vertrek van *Doortje* is door den O.D. zorgvuldig geheim gehouden om te verhinderen dat telegrammen onzerzijds haar voor zouden zijn.”

54322. De **Voorzitter**: Maar die zending is toch in uw handen gekomen?

A. Het is heel goed mogelijk, dat dat waarschijnlijk gegaan is op de manier zoals mejuffrouw *Kohlbrugge* uiteenzet. Er bestonden in die tijd nog twee wegen: van „*Fiat Libertas*” en van „*Luctor et Emergo*”. Het kwam veel voor, dat drie mensen meenden een eigen contact ergens te hebben, maar dat het toch bleek samen te lopen in één punt. De ene mogelijkheid is dus, dat die juffrouw, die het materiaal ontving van mejuffrouw *Kohlbrugge*, ergens relatie kreeg met een groep, die zei: Wij weten wel een weg naar Zwitserland. Het kan ook zijn, dat men veiligheidshalve twee zendingen heeft gemaakt (dat lijkt mij ook eigenlijk vanzelfsprekend) en dat het de tweede kopie is geweest, die bij de Zwitserse weg terecht is gekomen. Hoe precies en door wie in laatste instantie durf ik niet te zeggen.

54423. De **Voorzitter**: Met andere woorden dus: de synthese, die u zoekt tussen de verklaringen van mejuffrouw *Kohlbrugge* en mr. *van Namen* zou deze kunnen zijn, dat het materiaal misschien wel op de wijze, zoals mejuffrouw *Kohlbrugge* verteld heeft, in handen van de mensen van de Zwitserse weg is gekomen, maar dat niet waar behoeft te zijn, dat daardoor de spionage voor het eerst uitkwam, omdat het heel goed mogelijk is, dat mr. *van Namen* tevoren er al lucht van had gekregen.

A. Dat *van Nanzen* dat tevoren wist, kon zij namelijk niet weten.

54424. De **Voorzitter**: Daarom heeft zij misschien uit het feit, dat zij bij haar arrestatie het materiaal had afgegeven, de conclusie getrokken, dat dat de reden was, dat het bekend was geworden bij „Vrij Nederland”.

A. Ja, dat was van haar kant een juiste conclusie.

54425. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U sprak zojuist van een gentleman's agreement. Tussen wie is dat gesloten?

A. Tussen de leiding van „Vrij Nederland" en mejuffrouw *Kohlbrugge*.

54426. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer?

A. Bij haar uittreden uit „Vrij Nederland", dus in de zomer van 1943. Misschien kan ik dat document nog leveren. Het moet bewaard zijn.

54427. De **Voorzitter**: Waarop kwam het neer?

A. Meestal — wij hebben ook andere gevallen gehad — kwam het hierop neer, dat men over en weer geen gebruik zou maken van de wetenschap, die men uit hoofde van de samenwerking verkregen had — dus zuiver om veiligheidsredenen —, en van de relaties, die men uit hoofde van de samenwerking had verkregen. Iemand, die uit de organisatie trad, had niet het recht, al was er inmiddels een persoonlijke relatie ontstaan, daarna nog gebruik te maken van dat adres en die persoon. Dat zou uiterst gevaarlijk kunnen zijn. Bovendien was in dit geval, omdat hier uiteraard een dieper gaand conflict bestond, waarover wij het niet eens konden worden, overeengekomen, dat men er zich van zou onthouden een bepaalde lezing van dat conflict te geven, omdat men nu eenmaal in het verzet niet in de gelegenheid was document-n op te leveren en elkanders opvatting recht te zetten. Men zou eenvoudig zwijgen of het een of ander smoesje verzinnen.

54428. De **Voorzitter**: En werd daartoe een stuk getekend?

A. Ja.

54429. De **Voorzitter**: Dat had toch betrekkelijk weinig zin? Een stuk gaf niet méér waarborg dan een afspraak.

A. Dat is volkomen juist, maar het was hoog gelopen. Het leek ons in dit geval noodzakelijk, vooral omdat hier zo duister die O.D.-relaties tussenzaten. Ik vermoed achteraf, dat het vooral daarmee verband hield. Wij hadden nl. toen ook nog met de O.D. te maken en voorkomen moest worden, dat er allerlei fabeltjes, verhalen en legenden ontstonden, die wij nimmer zouden kunnen rechtzetten. Deze moesten al bij de bron worden gestopt. Als iemand, nadat hij uit de organisatie was getreden, toch een bepaalde lezing van het geval had gegeven, hadden wij dat kunnen ontkennen, maar dat was niet voldoende. In die tijd ontkende iedereen alles als het nodig was. Maar nu kenden wij een stuk opleveren tegenover de heer *Six* of de heer *Bührmann*.

54430. De **Voorzitter**: Hebt u dat stuk niet meer?

A. Waarschijnlijk wel. Ik heb er naar gezocht, maar ik heb het in die korte tijd niet kunnen vinden.

54431. De heer **Koersen**: Was die photograaf een relatie van de heer *van Namen* of van mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

54432. De **Voorzitter**: U hebt die photograaf pas voor het eerst gezien toen het mis was, in het vóórjaar van 1944?

A. Ja.

54433. De **Voorzitter**: Zoudt u, als u bij nader onderzoek dat stuk nog vindt, het ons willen doen toekomen?

A. Gaarne.

54434. De **Voorzitter**: Eigenlijk dateert uw eerste contact met deze z.g. spionage-affaire van April 1944. Toen hebt u er voor het eerst iets van bemerkt?

A. Ja.

54435. De **Voorzitter**: U hebt een gesprek met die photograaf gehad?

A. Neen, dat heeft *van Namen* gehad. Ik ben er niet bij geweest.

54436. De **Voorzitter**: Maar hebt u hierover wel gesproken met de heer *Six*?

A. Neen, ook niet. Toen wij dit bemerkten, werd ons ook een aantal andere dingen duidelijk.

Het was dus inmiddels 1944 geworden. Dolle Dinsdag kwam zo'n beetje in de lucht te hangen. Het was op zich zelf een heel rare tijd. Toen werden ons ook vorige uitlatingen en gebeurtenissen duidelijk. Wij gingen ons afvragen: Heeft de O.D. hierin niet de hand gehad? Dat zal de heer *van Namen* u wel verteld hebben, in verband met de spionagegroep *Rinus* en *Wim*. De koerier *John* werd door de politie gearresteerd en weer losgelaten. Later is er in een huis op de Keizersgracht een inval gedaan. Daarvan heeft *Bührmann* ons naderhand gezegd: Dat hebben wij geflikt. Dat zijn mijn woorden, maar wat hij zei, kwam daarop neer.

54437. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat waren dus geënceneerde arrestaties?

A. Ja. In die tijd zat op een adres op de Keizersgracht, vlak bij de Leliegracht, een piloot, althans een Engelsman, opgeborgen. Daarop hebben zij een overval gedaan. Het was hun te doen om een koffer met materiaal, maar zij vonden daar die Engelsman, die dacht, dat zij voor andere doeleinden kwamen. Toen schijnt er nog een vechtpartij of een halve schietpartij te zijn geweest. Ik denk, dat de heer *le Poole* en mejuffrouw *van de Wall Bake*, thans mevrouw *de Vries*, daarvan beter op de hoogte zijn, want die zijn bij deze voorvallen veel meer betrokken geweest dan wij. Ik weet niet, wat precies de redenen daarvoor zijn geweest. Mijns inziens hangt dat alles wel samen met de opvatting van de O.D., dat zij een toezichhoudende functie of een gezagsfunctie hadden, die verband hield met orders of geen orders — ik weet het niet — van de opperbevelhebber van land- en zeemacht. Wij hoorden in die tijd steeds van O.L.Z. Aangezien ik geen militair was, wist ik niet, wat dat allemaal betekende. Ik heb in die zelfde tijd een gesprek — ik geloof mijn laatste — met de heer *Six* gehad. De oorzaak daarvan was, dat in de zomer van 1944 men uit Londen er heel sterk op begon aan te dringen — uiteraard, want de militaire gebeurtenissen in het zuiden wezen er op, dat dit nodig was —, dat de onenigheid in de illegaliteit in Holland zou worden opgeheven, dat men tot een bepaalde coördinatie zou komen en dat men het probleem van de gezags- en ordehandhaving zou oplossen. Er kwamen in die tijd ook meer parachutisten naar beneden, die in dit opzicht een opdracht hadden, en er kwamen ook meer telegrammen dienaangaande. De groepen, die meenden in de overgangstijd met gezag te zijn bekleed, waren inmiddels vermenigvuldigd als de konijnen. Het Nationale Comité van de heer *Neher* was er bijgekomen, dat zich in die tijd opwierp — het lag al min of meer in de naam opgesloten — als de representant van dat hele geval.

Daar was de Raad van Verzet bijgekomen; de O.D. was er nog; daar was het Vaderlands Comité; men zag er de Grebbecommissie voor aan. *Van Heuven Goedhart* was naar Londen gegaan; er was ook nog bijgekomen De Kern, een groep van bepaalde illegale organisaties. Er waren ook nog parachutisten, die meenden, dat zij een groter opdracht hadden en ook nog aan het coördineren sloegen. Een zekere *Andries* maakte zich daaraan nogal schuldig. Het was een heel gekke affaire. Inmiddels kwamen er steeds dringender berichten uit Londen om deze gekke toestand te laten eindigen. Zelfs is er nog een telegram gekomen van het High Command, dat zijn bezorgdheid uitsprak over de onenigheid, die hier bestond. Dat is bij de O.D. terechtgekomen. Ook daarvan heb ik een afschrift gezien.

54438. De **Voorzitter**: Ook in die tijd?

A. Ja. Dat kunt u ook wel krijgen.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Toen is in deze hele verwarde boel een laatste poging gewaagd om deze dingen met de O.D. uit te praten, althans in de eerste helft van 1944 heb ik een gesprek gehad met de heer *Six*, ik meen in de Deurlostraat in Amsterdam, van 2 tot 7.30 uur 'savonds.

54439. De **Voorzitter**: En het resultaat?

A. Was volslagen nihil.

54440. De **Voorzitter**: Hebt u daarin geen aanleiding gevonden om ook over de spionage-kwestie te spreken?

A. Neen; wij hebben naderhand de gegevens zelf verstuurd. Wij hebben daar niet over gesproken. Misschien is de reden geweest een van mijn zeldzame irenische buien om de zaak weer in het reine te brengen.

54441. De Voorzitter: U hebt het spionagegeval ook niet besproken met *Buhrmann*?

A. Neen.

54442. De Voorzitter: U hebt het dus niet met de O.D. zelf besproken?

A. Neen, naar ik mij herinner niet. Dit gesprek heeft overigens niets opgeleverd. De verschillen bleken erg groot te zijn. Aanvankelijk was *Six* ook erg gesloten en nogal uit de hoogte. Ook was er weer een andere affaire geweest. *Bührmann* schijnt zich onvoorzichtig te hebben uitgelaten tegenover *van Namen*: Als iemand Hogendorpje wil spelen, pakken wij hem in zijn kraag. Maar, zoals ik zei, dat gesprek heeft niets opgeleverd. Er is ook nog gesproken over het wezen van het verzet, maar het hele gesprek liep eigenlijk mis.

54443. De Voorzitter: En dat is uw laatste contact geweest?

A. Ja, althans met hem persoonlijk; later nog wel met vertegenwoordigers van de O.D. In die zelfde zomer is het nochtans gelukt een zekere coördinatie in de illegaliteit te bereiken. Naar ik meen, is die eerste coördinatie zo geweest, dat de O.D. daarin toch nog weer een uitzonderingspositie innam. Het dagelijks bestuur van de Illegale Raad zou bestaan uit een vertegenwoordiger van het Vaderlands Comité, drie vertegenwoordigers van de verschillende illegale groepen en een vertegenwoordiger van de O.D. Eigenlijk heeft dat conflict over de positie van de O.D. tot het einde toe geduurd, tot zolang, dat zelfs de Vertrouwensmannen in dit opzicht niet precies wisten wat zij moesten doen en drie proclamaties van de O.D. hebben geaccepteerd, die in de overgangperiode zouden worden aangeplakt, proclamaties, die n.b. zouden worden ondertekend door de Commissaris der Koningin in de bepaalde provincie en de provinciale commandant van de O.D. Daarover heb ik met *Cramer* ook felle besprekingen gehad.

54444. De Voorzitter: U zegt, dat de Vertrouwensmannen dat accepteerden. Wanneer was dat?

A. In de eerste tijd van de Vertrouwensmannen.

54445. De Voorzitter: Dus vóórdat de B.S. gevormd waren?

A. Ja. Het is zelfs vóór September geweest, want op die proclamaties was een plaats opengelaten voor de ondertekeningen en daarbij stond: September 1944. In die proclamaties werd gesproken over schieten. Mijn bezwaar was altijd, dat zij dachten aan schieten bij de aanstaande bevrijding. Er stond ongeveer in: Zij, die het aanroepen van schildwachten onbeantwoord laten, niet voldoen aan bevelen of geen gehoor geven aan enige sommatie, stellen zich aan levensgevaar bloot. Dat herinnerde mij te veel aan: „Wird erschossen.....”. Ik heb mij afgevraagd, of die proclamaties niet beter in Aken of Berlijn konden worden opgehangen dan in Amsterdam.

54446. De Voorzitter: Kunt u die proclamaties overleggen?

A. Zij zijn ongetwijfeld ook in het archief van de Vertrouwensmannen te vinden, maar als ik u er een plezier mee kan doen, wil ik ze u gaarne geven. Alleen zou ik ze te zijner tijd gaarne terugontvangen.

54447. De Voorzitter: Er is nog een andere spionagezaak geweest, nl. de zaak met de riemen. Hebt u daarvan iets geweten?

A. Ja. Ik heb getracht die zaak te reconstrueren, maar dat is mij in die korte tijd — ik herinner u aan hetgeen ik in het begin zei — niet gelukt. Ik meen, dat het als volgt was. Er was een parachutist, die contact onderhield met de jonge *Bosch*. *Bosch* had uiteraard contact met ons. Hij wist op dat ogenblik nog niet, dat, wanneer hij materiaal aan mejuffrouw *Kohlbrugge* gaf, dat niet rechtstreeks bij ons terecht zou komen. Hij wist van het interne conflict, dat men zolang mogelijk geheim wilde houden, niet voldoende. Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft toen de fotokopieën, die in die riem verwerkt waren, niet rechtstreeks aan ons doorgegeven, maar ter hand gesteld aan de O.D., waarschijnlijk met het plan, dat de O.D. het zo snel

mogelijk langs een eigen weg zou verzenden of het zelf zou meenemen, gegeven het feit, dat het materiaal in de riem was genaaid. De O.D. schijnt het echter te hebben opengemaakt, het materiaal bekeken en gecontroleerd te hebben, gegevens daaruit te hebben overgenomen en verwerkt te hebben in een eigen rapport, maar dat weet ik niet uit de eerste hand. Daarover zou u de parachutist, als hij nog in leven is, of de jonge *Bosch* moeten horen. Ik weet wel, dat wij in die tijd herhaaldelijk aan de O.D. hebben gevraagd: „Wanneer komt dat ding nu?” en dat men ons onfatsoenlijk lang aan het lijntje heeft gehouden.

54448. De Voorzitter: Nu nog een ander punt, dat ook verband houdt met de veroindingen. In Octoer 1933 is in België de parachutist *Grun* — die opereerde onder de naam *Brutus* — neergeworpen, die tot taak had contact te zoeken met de illegale pers in Nederland. Dat is niet erg voorspoedig gelopen, want *Brutus* kwam al direct in contact met *Ridderhof*. Via *Ridderhof* is hij toen onderdak gebracht bij *Bram van Oord* te Drieoergen. Volgens het verhaal, dat hij heeft gedaan, was men in het bijzonder in de kring van „Vrij Nederland”, die hij dus moest benaderen, zeer gereserveerd tegen hem. Hij kreeg daar geen voet aan de grond.

A. Neen.

54449. De Voorzitter: Zelf gevoelde hij zich ook niet zo heel zeker van zijn zaak. Dat is eigenlijk zo gebleven tot het ogenblik, dat hij gearresteerd is. Kunt u dat beeld nog voltooien door mede te delen, wat zich met betrekking tot dit punt in de kring van „Vrij Nederland” heeft afgespeeld en hoe men daartegenover stond?

A. De ruine, die *van der Waals* om zich heen maakte, was niet verborgen gebleven. Wij waren trouwens reeds in 1943 — ik weet niet precies wanneer — tot de conclusie gekomen, dat het met *van der Waals* fout was en dat het ook met de verbindingen, die wij naderhand het England-Spiel hebben genoemd, fout was. Wij wisten ook, dat berichten en woorden via Radio-Oranje niet altijd als safe konden worden beschouwd. In de tweede plaats was deze *Brutus* of *Hans* signaleerd in connectie met *Bram van Oord*. Zuiver uit veiligheidsoverwegingen zijn wij dus uitermate voorzichtig geweest.

54450. De Voorzitter: Wist u van *van Oord* iets af?

A. Ja. In die tijd was er op dit punt een nauwe samenwerking tussen de O.D. en „Vrij Nederland”. Er zijn in het archief rapporten te vinden met gegevens van ons en van de O.D., die wij telkens met elkaar completeerden, om te weten, hoe dat zaakje zat. Wij hebben gewacht met contact met hem op te nemen, totdat wij via de Zwitserse weg bericht hadden uit Londen, dat een en ander in orde was. Ik herinner mij, dat wij in die tijd aan Londen hebben gevraagd: Er is iemand neergevallen, wiens spullen en wiens code verbrand zijn; hij heeft echter nog iets bij zich, waarvan hij de eerste zin weet, klopt dat? Toen is via de Zwitserse weg het bericht gekomen, dat het klopte, en is een beschrijving van de man gegeven, maar inmiddels was hij gearresteerd. Zuiver uit veiligheidsoverwegingen heeft het dus vrij lang geduurd, vóórdat wij contact met hem wilden opnemen.

54451. De Voorzitter: Wist u, dat *van Oord* niet betrouwbaar was?

A. In die tijd beschouwde men, als men geen absolute zekerheid in positieve zin had, iemand absoluut in negatieve zin. Dat was om veiligheidsredenen noodzakelijk.

54452. De Voorzitter: Had u tegen *van Oord* geen positieve aanwijzingen of beschuldigingen?

A. Er moeten in de rapporten, die in dit verband bij ons zijn binnengekomen, wel concrete punten zijn genoemd. Hij is een tijdlang geschadwd. Ik weet het niet meer precies.

54453. De Voorzitter: Later begonnen de verbindingen beter te worden. Toen zijn er meer zenders gekomen en is het gehele inlichtingsstelsel beter georganiseerd. Heeft nu „Vrij Nederland” nog een aandeel gehad in het contact met Londen via die zenders of via de landwegen?

A. Ja. Er is een speciale parachutist voor „Vrij Nederland” en voor de jonge *Bosch* gekomen.

54454. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Lijsterbes. Zijn eigen naam was *Frans* Hooyer.

Hij is naderhand gepakt en in Rotterdam gefusilleerd. Dat is de enige zender geweest, die van Londen uit ons rechtstreeks ter beschikking werd gesteld.

54455. De **Voorzitter**: Bracht Hooyer een zender mee?

A. Ja.

54456. De **Voorzitter**: Wat was zijn opdracht? Alleen die zender te brengen of zich ook als marconist ter beschikking te stellen?

A. Ja.

54457. De **Voorzitter**: Is van die zender gebruik gemaakt?

A. Ja.

54458. De **Voorzitter**: Met hem als marconist?

A. Ja.

54459. De **Voorzitter**: En toen hij gearresteerd werd?

A. Hij is met het zendapparaat gearresteerd. In die tijd was er al een zekere coördinatie tot stand gekomen. De R.V.V. had zenders, waarvan wij gebruik maakten; toen waren afzonderlijke zenders onnodig.

De **Voorzitter**: Hooyer is volgens een in ons bezit zijnde opgave gedropt in de nacht van 5 op 6 Juli 1944, gearresteerd op 1 Decembr 1944 en gefusilleerd op 8 Maart 1945. Dat wijst er op, dat hij gevallen is in verband met de Ralcter-represailles.

A. Inderdaad.

54460. De **Voorzitter**: Hebt u hiermee datgene, wat u zelf meegemaakt hebt en hebt kunnen overzien van de verbindingen, aan ons meegedeeld of zijn er nog andere punten, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang zijn?

A. Ik geloof het niet.

De **Voorzitter**: Dan kunnen wij het deze keer hierbij laten. Het is niet uitgesloten, dat wij later nog terug zullen komen op de andere problemen, die u zijdelings hebt aangeroerd, maar dat zal dan geschieden bij het onderzoek in zake andere punten van het Enquêtebesluit.

Ik dank u voor de ons verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. M. VAN RANDWIJK.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

Dr. JOHAN BENEDICTUS VAN DER WEYDEN,
oud 50 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zenuwarts.

Hij legt de eed af als getuige.

54461. De Voorzitter: U hebt tijdens de bezetting wel te maken gehad met de verbindingen, welke hebben bestaan tussen het bezette gebied en Engeland. Ik heb hier tenminste een proces-verbaal van een verklaring, door u afgelegd op 4 Juli 1946 voor twee ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid, waarin enige mededelingen daaromtrent voorkomen. Daarover zouden wij gaarne met u willen spreken.

Ik lees in dat proces-verbaal in de eerste plaats, dat u hebt verklaard, dat u in 1941 bekend was, dat hier aanwezig waren *Alblas*, *van der Reyden* en *Terlaak*, die verkeerden bij dr. *Krediet* in Wasse-naar.

A. Dat klopt.

54462. De Voorzitter: Hoe bent u dat te weten gekomen? In het algemeen is het feit, dat iemand wist, dat er hier drie geheime agenten waren, nogal curieus.

A. De voorgeschiedenis daarvan is de volgende. Ik ben zenuwarts en was al vóór de oorlog bekend met de hier aanwezige Intelligence Service. Een van mijn patiënten was *Payne Best* en deze was zeer bevriend met de groep, die later grotendeels is opgerold — door eigen wildheid — van de Delftse professoren *Mekel* en *Schoemaker*. Prof. *Mekel* was ook een van mijn patiënten en hij en de nog levende tot die groep behorende ir. *Hammer* — die op de octrooi-afdeling van de B.P.M. was — hebben mij in September 1940 al verzocht aan die groep mee te doen.

54463. De Voorzitter: Waar woont ir. *Hammer*?

A. Ik meen in de Riouwstraat. Ik geloof, dat hij op het ogenblik zelf een patentbureau heeft.

54464. De Voorzitter: Geloof u, dat *Payne Best* toen al — dat was dus, vóórdat hij in November 1939 gearresteerd werd bij het Venlo-incident — verbindingen had gelegd met het oog op de oorlog?

A. Ja.

54465. De Voorzitter: Geloof u dat?

A. Dat weet ik zeker. Hier waren van 1937 af al agenten aanwezig.

54466. De Voorzitter: Ik begrijp best, dat de Britse Intelligence Service hier bepaalde agenten had. Heeft deze dienst echter hier te lande maatregelen getroffen voor het geval de Duitse inval zou plaats vinden, zodat men met het werk zou kunnen doorgaan en eventueel verbinding met Engeland zou kunnen hebben?

A. Dat was in 1939.

54467. De Voorzitter: Heeft men toen maatregelen daarvoor getroffen?

54468. De Voorzitter: Dus er waren na Mei 1940 nog personen in Nederland, die direct over verbindingsmogelijkheden met Engeland beschikten?

A. Ja. Dat waren Engelsen.

54469. De Voorzitter: Kent u daar namen van?

A. *Richardson*, *Stephenson*, *Madison* en *Brown* waren hier aanwezig.

54470. De Voorzitter: Dus die waren hier na 10 Mei aanwezig?

A. Die zijn hier gebleven tot zij opgerold zijn. *Madison* en *Bingham* zijn niet opgerold. Waarschijnlijk is *Stephenson* ook nog in leven.

54471. De Voorzitter: U noemt de naam *Bingham*.

A. Die was ook hier.

54472. De Voorzitter: Die is in Mei 1940 vertrokken.

A. Ja, die is kunnen weggkomen. *Brown* is in Arnhem doodgeschoten, *Madison* heeft zich zelf van kant gemaakt, *Stephenson* is, geloof ik, in leven en *Richardson* is in Duitsland, ik meen in Dachau, te gronde gegaan.

54473. De Voorzitter: Weet u hoelang de vier personen, die u als ik goed heb geteld, hebt genoemd,

A. Oh, er waren er veel meer.

De Voorzitter:hun werkzaamheid hebben kunnen volhouden?

A. *Brown* is pas in 1944 gesneuveld, kort nadat ik ben gearresteerd. Hij is naar Arnhem gegaan. Ik ben in Augustus 1944 gearresteerd. Dat was vlak voor die geschiedenis in Arnhem. Dat was de laatste opdracht. Toen ik wist, dat ik gearresteerd zou worden, heeft *Brown* de zaak van mij overgenomen. *King* zat in Rotterdam.

54474. De Voorzitter: Was *King* een parachutist?

A. Dat was een agent. Die is ook hier gekomen.

54475. De Voorzitter: Vóór de oorlog?

A. Neen, tijdens de oorlog. Er was steeds een va et vient. De zaak is deze, dat de hier aanwezige Intelligence Service niets te maken had met de illegaliteit. De kleine rol, die ik er in gespeeld heb, was reeds voldoende voor mij om te weten, dat de spionage een bijzonder vak is. Er zitten heel veel idioten in — het is een lijmstok voor psychopathen — en er zitten ook brillante koppen in. Het is niet iets, waarbij je met je leven kunt spelen; daarvoor is het veel te gevaarlijk. Van het begin af was er een grote animositeit tussen de officieren, die hier de O.D. hadden gevormd, en het Bureau Inlichtingen in Londen. Beide waren niet op de hoogte van het vak. Zij hadden geen enkele opleiding in security gehad. Die is primair. Een dergelijk gevaarlijk spel speelt men niet met mensen, die al jaren een opleiding hadden gehad, zoals hier de Abwehrstelle.

Prof. *Mekel* heeft op de meest dilettantistische manier verzet, wat zij noemden het geestelijk verzet, georganiseerd, terwijl niemand eigenlijk wist, hoe dat moest gebeuren.

Tussen de O.D. en het B.I. bestond al vrij spoedig een verbinding. Het bureau is het meest bekend onder de naam: De Nederlandse Inlichtingendienst in Londen.

54476. De Voorzitter: U bedoelt daarmee toch niet speciaal het B.I., dat eerst op 28 November 1942 is opgericht?

A. De later met die naam aan te duiden groep. Er moest natuurlijk een zekere inlichtingendienst zijn, die contact hield met wat zich hier langzamerhand vormde, maar dat was individueel. Er was geen enkele organisatie. Dat werd een dergelijk gevaarlijk spel, dat die mensen, die getraind waren, alle contact vermeden met dat, wat later de illegaliteit genoemd is.

54477. De **Voorzitter**: Om terug te komen op de Engelse agenten. Waarmee hielden die zich bezig? Met het verzamelen van militaire inlichtingen?

A. Met alles; troepenbewegingen, mentaliteit der bevolking, het opgeven van alle mogelijke gebeurtenissen in de verzetsgroepen en van het civiele bestuur, enz.

54478. De **Voorzitter**: Dat waren natuurlijk mensen, die de Neder. landse taal volkomen meester waren en de Nederlandse gewoonten precies kenden?

A. Ja.

54479. De **Voorzitter**: En die zich hier bewogen als iedere andere Nederlander?

A. Ja.

54480. De **Voorzitter**: U noemde namen, die merkwaardigerwijze van Duitse zijde niet genoemd zijn in het kader van de agenten, die zij hebben gevangen genomen.

A. Ik sta er ook niet voor in, dat het hun werkelijke namen zijn geweest. Ik geloof, dat ik zelf wel 20 verschillende namen had.

54481. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat die namen weinig zeggen. Maar dan wordt het enigszins moeilijk deze mensen nader te identificeren en na te gaan of ze misschien niet onder andere namen in het Duitse net terecht zijn gekomen.

A. Dat kan ik moeilijk zeggen.

54482. De **Voorzitter**: Stonden de personen, waarvan u de namen noemde, in min of meer regelmatig contact met u?

A. In het begin was het incidenteel.

54483. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Later werd u in-ingeschakeld?

A. Eind 1942. Men schoof langzamerhand op. Het is een vrij strenge school. Natuurlijk behoort het gros van de mensen, waarvan men inlichtingen krijgt, tot de onderwereld en die zijn niet geoefend, maar de mensen in sleutelposities moeten langzamerhand geoefend worden en dat kan niet in korte tijd. Het leggen van contact met de Duitse weermacht is ook geen grapje, maar als medicus heeft men natuurlijk wel iets voor.

54484. De **Voorzitter**: Dat punt hebt u bij uw verklaring voor het B.N.V. ook behandeld. Daar kom ik dadelijk op. Ik zou gaarne eerst een meer gedetailleerd inzicht hebben in de mensen, die u dus beschouwde als zuiver Engelse agenten. Ik begrijp, dat deze mensen met de Nederlandse inlichtingendienst, die in Londen was, niet het minste contact hadden.

A. Neen.

54485. De **Voorzitter**: Het was een uitsluitend contact tussen de Engelse inlichtingendienst en die mensen in Nederland?

A. Ja.

54486. De **Voorzitter**: U zeide, dat er een va et vient was, maar u noemde slechts vier namen. Hebt u inderdaad de wetenschap uit eigen ervaring, dat er meer zijn geweest of hebt u alleen horen zeggen, dat er veel meer waren?

A. Het contact tussen de mensen, die hier waren, was natuurlijk uitermate geheim. De mensen ontmoetten elkander over zeer veel schijven en meestal maar één- of tweemaal. Hoeveel er op een gegeven ogenblik waren, kan dus geen van deze mensen u vertellen.

54487. De **Voorzitter**: Maar wat hebt u zelf waargenomen?

A. Dat is een aantal mensen, die ik één- of tweemaal heb gezien, nu en dan eens tegenkwam, maar ieder had zijn voorman en zijn opdracht, waarbij weer een andere reeks mensen werd ingeschakeld. Het was ieder ogenblik anders.

54488. De **Voorzitter**: Hoeveel van die mensen, ten aanzien van wie u een redelijk vermoeden had, dat zij zuiver Engelse agenten waren, hebt u in die tijd ontmoet?

A. Het geregelde contact omvatte ongeveer 7 mensen, die in Warmond zaten.

54489. De **Voorzitter**: U kende deze mensen dus — wat ook heel merkwaardig is — onder Engelse namen?

A. Ja, dat waren de namen, waarmee ik te doen had.

54490. De **Voorzitter**: Het was ook mogelijk geweest, dat zij opeerden onder Nederlandse namen, zodat u hun Engelse namen nooit gehoord had. Dat zou niet vreemd zijn geweest.

A. Neen.

54491. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Spraken zij Nederlands?

A. Ja, puur Nederlands.

54492. De **Voorzitter**: Daarom is het zo merkwaardig, dat zij bij u geïntroduceerd werden onder Engelse namen.

A. Omdat dat de namen waren, die *wij* moesten gebruiken. Dat was als het ware het wachtwoord.

54493. De **Voorzitter**: Maar ik kan mij voorstellen, dat het meer voor de hand had gelegen Nederlandse namen te gebruiken.

A. „Langeveld” was een naam, die *Brown* gebruikte.

54494. De **Voorzitter**: Hoe weet u, dat zij niets te maken hadden met de Nederlandse inlichtingendienst, maar alleen met de Engelse inlichtingendienst? Zij zullen niet verteld hebben, wie hun opdrachtgevers waren.

A. Toen ik ingeschakeld werd, natuurlijk wel.

54495. De **Voorzitter**: Door wie ingeschakeld?

A. *Mc Pntrick*.

54496. De **Voorzitter**: Die naam hebt u blijkens het proces-verbaal van uw verhoor op 4 Juli 1946 ook genoemd tegenover de ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid.

54497. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren het Engelsen, die goed Nederlands spraken?

A. Ja.

54498. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij waren dus jarenlang getraind om dat werk hier te doen?

A. Ja.

54499. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij waren hier zonder inschakeling van de Nederlandse instanties in Londen?

A. Met Nederlandse instanties hadden zij geen van allen iets te maken.

54500. De **Voorzitter**: Was die *Mc Pntrick* ook in Nederland?

A. Ja. Dat was een wat griezelige geschiedenis. Hij was nl. vergezeld door een dame, die geen enkel woord Nederlands sprak.

54501. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Alleen Engels?

A. Ja. Dat was natuurlijk wel een penibele geschiedenis. Er werd dan daar ook wel zware fouten gemaakt!

54502. De **Voorzitter**: Weet u ook andere Nederlanders, die bij deze combinatie betrokken zijn geweest?

A. Ja, die weet ik wel, maar of ik de vrijheid heb hun namen te noemen

54503. De **Voorzitter**: Waarom dacht u, dat er bezwaar tegen was? Wij zijn hier bezig een Nederlandse zaak te onderzoeken.

A. Op die vraag heb ik niet gerekend. Ik zou eerst moeten vragen of het mij vrijstaat die namen te noemen.

54504. De **Voorzitter**: Als u er op gerekend had, had u aan die mensen kunnen vragen, of zij daartegen bezwaar hadden.

A. Ja, maar daarvoor was de tijd te kort.

54505. De **Voorzitter**: Dus dat zou alsnog kunnen gebeuren.

A. Ja, als zij in leven zijn.

54506. De **Voorzitter**: Kent u er nog, die in leven zijn?

A. Ja. Ik vraag mij af, of zij de vrijheid hebben iets te zeggen. Voor mij zelf meende ik de vrijheid te hebben te zeggen, wat in het proces-verbaal staat, dat u daar voor u hebt.

54507. De **Voorzitter**: U begrijpt, dat het in verband met het probleem, dat wij onderzoeken, nl. de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, waarbij ook aan de orde komt de positie van de Nederlandse inlichtingendienst in Londen, in het bijzonder ten opzichte van de Engelse inlichtingendiensten, van belang is te weten, of die Engelse inlichtingendiensten met volkomen passering en negering van de Nederlandse inlichtingendiensten een eigen apparaat in Nederland hebben gehad.

A. Dat mag ik u wel zeggen. Daarop antwoord ik ook: ja.

54508. De **Voorzitter**: Om dat goed gefundeerd te kunnen vaststellen, is het voor ons van belang dat te kunnen doen steunen op een aantal getuigenverklaringen. Eén verklaring is maar één verklaring. Als u uw mededelingen door twee of drie andere getuigenverklaringen kunt doen ondersteunen, wordt de zaak beter gefundeerd.

A. U weet misschien, dat, wanneer men iets te veel zegt over het intelligencewerk, het kan uitlopen op zijn eigen doodvonnis. Ik weet niet, of de mensen, die ik ken, nog ingeschakeld zijn. Voor mij was met mijn gevangennamen in 1944 de rol uitgespeeld. Maar de goede eer brengt ook mede, dat men niet klakkeloos alles zegt.

54509. De **Voorzitter**: Het blijft toch een enigszins wonderlijke positie. Wij zijn al enige keren op de moeilijkheid gestuit, dat een Nederlander, die in dienst is van een buitenlandse inlichtingendienst, tegenover een Nederlandse instantie, en nog wel een van de hoogste Nederlandse instanties, hetgeen de Enquêtecommissie ongetwijfeld is, zegt: ik kan daarover niet verklaren, want ik ben gebonden aan een vreemde inlichtingendienst. Ik kan dat begrijpen in een periode, waarin Nederland in oorlog is en die vreemde Mogendheid een bondgenoot van Nederland is. Dan is het een andere figuur.

A. Die figuur hebben wij met de communisten meegemaakt vóór en na 1941.

54510. De **Voorzitter**: Ja, maar daarmee is dit probleem niet opgelost. Dat voelt u wel. Een Nederlander, die in vreemde Staats- of krijgsmacht treedt, verliest zijn Nederlandse nationaliteit. Nu krijgen wij de merkwaardige figuur, dat iemand, die treedt in het verband van of werkt voor een vreemde geheime dienst, zijn Nederlandse nationaliteit niet verliest, maar tegenover een Nederlandse instantie zegt: Ik kan niets verklaren, want ik ben gebonden aan een vreemde Mogendheid.

A. Die gebondenheid moet u niet als een verplichte gebondenheid beschouwen. U voelt wel, dat het moeilijk is, want wie weet, wat er uitlekt.

54511. De **Voorzitter**: Hier lekt alles van uit, want dit is een openbaar onderzoek. Wanneer tijdens de oorlog personen voor de geheime dienst van een bondgenoot werkten, liep dat parallel met de

Nederlandse belangen, maar het wordt een veel moeilijker figuur, wanneer het mensen betreft, die op het ogenblik nog verbonden zijn aan de geheime dienst van een andere Mogendheid.

A. Zeker, maar u voelt wel, dat ik niet vrij ben zonder toestemming van die mensen te spreken.

54512. De **Voorzitter**: Ik zou u daarom willen vragen, of u, vóór dat wij hierop doorgaan, bereid bent aan deze mensen te vragen, of zij goedvinden, dat u daarvan mededeling doet.

A. Ja zeker.

54513. De **Voorzitter**: Dan komen deze mensen inderdaad voor een dilemma te staan: Aan de ene kant hun gebondenheid tegenover een vreemde inlichtingendienst; aan de andere kant de plicht van iedere Nederlander om te getuigen voor de Parlementaire Enquêtecommissie. Daar ligt het conflict. Ik zou dus met u deze afspraak willen maken: Wilt u dat eens met hen opnemen?

A. Met genoeg.

54514. De **Voorzitter**: Wij moeten in het verband van het England-Spiel o.m. een oordeel geven over de vraag, hoe de Londense verhoudingen hebben gelegen. Daarvoor is zonder twijfel een belangrijk punt of datgene, wat er van Engeland uit hier in Nederland gebeurde, steeds met medeweten van de Nederlandse instanties te Londen gebeurde dan wel of daarnaast nog afzonderlijk geopereerd werd.

A. Dat is het cardinale punt.

54515. De **Voorzitter**: Ik vind het heel interessant, dat u die mededeling doet, maar als inderdaad meer mensen hiervan op de hoogte zijn, is het van belang, dat ook van die anderen te horen.

A. Maar u voelt wel: als man van eer mag ik dat niet doen. Stel eens, dat zij nog actieve agenten zijn, dan kunt u er van overtuigd zijn, dat ze, als ze hier iets zeggen, hun begrafenis wel kunnen bestellen. U weet het van *Nieuwenhuizen*. Die heeft ook te vroeg gepraat en is in Arnhem tegen de boom gegaan. Dit is een Nederlandse zaak en dus alleen een voorbeeld van de mentaliteit vlak na de bevrijding. Men doet dit niet.

54516. De **Voorzitter**: Maar aan de andere kant kan ik mij voorstellen, dat het een vraag van belang wordt of de Nederlandse gemeenschap kan dulden, dat Nederlanders in vreemde geheime dienst zijn en zich op die grond menen te moeten onttrekken aan de plicht getuigenis af te leggen en of daarvoor niet een wijziging van de wet op het Nederlanderschap moet plaats vinden in die zin, dat men zijn Nederlandse nationaliteit verliest, als men voor een vreemde geheime dienst werkt. Ik noem nu maar iets. Maar laten wij in elk geval dit afspreken: U zult aan deze mensen vragen of zij het Nederlandse belang in dit conflict zo groot zien, dat zij bereid zijn

A. Maar mag ik eens vragen: Heeft *Seymour* dan geen mensen genoemd?

De **Voorzitter**: Dat is een Engelsman.

A. Heeft die de Nederlandse namen niet genoemd? Is die door u gehoord?

De **Voorzitter**: Neen, die kunnen wij niet horen, want dat is een Engelsman. Van een Nederlander kunnen wij eisen, dat hij aan de Nederlandse wet gevolg geeft, maar wij kunnen dat niet onder alle omstandigheden van een Engelsman. Als een Engelsman zegt bezwaar te hebben tegen het doen van mededelingen in verband met een door hem tegenover zijn Regering afgelegde belofte tot geheimhouding, is dat heel iets anders dan wanneer een Nederlander zegt zich gebonden te voelen tegenover een vreemde geheime dienst.

A. Ik voel mij niet vrij namen te noemen van mensen, van wie ik weet, dat zij met mij in dezelfde positie hebben gestaan en thans ambten bekleden en van wie ik niet weet of zij nu nog voor het voetlicht willen komen. Ik kan dat niet doen.

54517. De **Voorzitter**: Daarom zeg ik ook: ik wil dat op het ogenblik niet forceren en thans deze uitweg zoeken, dat u begint met aan deze mensen dit probleem eens voor te leggen.

A. Dat wil ik onmiddellijk doen.

De **Voorzitter**: Ik heb even geïllustreerd, dat het niet louter nieuwsgierigheid is, maar dat deze zaak voor ons van belang is.

A. Van mijn kant weet ik wel, wat ik zeggen kan.

54515. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat er onder die anderen ook mensen zijn

A. Als zij zeggen: „Ik ben bereid te komen”, ben ik direct bereid hun namen te noemen. Dan zullen zij zich trouwens zelf ook wel melden.

54519. De **Voorzitter**: Als u kunt zeggen, dat er een Nederlands belang bij betrokken is, dat zij zich beschikbaar stellen, moeten zij nagaan wat zwaarder weegt, hun wens om het Nederlands belang te dienen

A. Ja, ja, ik begrijp het heel goed.

54520. De **Voorzitter**: Dan horen wij nog nader van u?

A. Zeker.

54521. De **Voorzitter**: U weet dus voor u zelf — omdat u daarbij ingeschakeld was —, dat hier een aantal Engelse agenten — agenten, die hetzij al vóór de oorlog hier waren, hetzij later op verschillende manieren hier zijn gekomen — heeft gewerkt voor de Engelse geheime dienst, in dit geval, naar ik aanneem, de Secret Intelligence Service, niet S.O.E.

A. Inderdaad. De S.O.E. is een andere instantie.

54522. De **Voorzitter**: En dat blijkbaar de Nederlandse instanties in Londen hiervan niets geweten hebben, althans dat het buiten haar is omgegaan.

A. Officieel zal het wel buiten haar omgegaan zijn, maar ook officieus weet ik het niet. Herhaaldelijk toch is gevraagd, de Nederlandse instanties te waarschuwen.

54523. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u?

A. Van hieruit weergekeerde agenten.

54524. De **Voorzitter**: Te waarschuwen waarvoor?

A. Dat het hier misging met de groep der Nederlandse agenten.

54525. De **Voorzitter**: En hebben deze hier opererende Engelsen daarvan mededeling aan Engeland gedaan?

A. Wij zaten er hier met de neus bovenop en zagen, dat die stakkers één voor één als vliegen werden gevangen.

54526. De **Voorzitter**: Het is van groot belang, als u dat nader kunt adstrueren, want deze waarschuwingen aan de Nederlandse diensten te Londen zijn ons niet bekend en zijn ook bij deze diensten niet bekend.

A. De telegrammen zijn er toch!

54527. De **Voorzitter**: Bij de Engelsen misschien, maar die telegrammen staan niet te onzer beschikking. De vraag is, of de Engelsen het doorgegeven hebben aan de Nederlandse diensten.

A. Op die vraag kan ik niet antwoorden. Ik kan het niet weten.

54528. De **Voorzitter**: Daarom is het van belang, als u kunt zeggen, dat dergelijke telegrammen gestuurd zijn en in welke periode dat is gebeurd.

A. Dat is al direct in 1941 begonnen.

De **Voorzitter**: Toen was het England-Spiel nog niet aan de gang.

A. Inderdaad, want dat is begonnen 31 Augustus 1941

54529. De **Voorzitter**: U bedoelt met de arrestatie van *Zomer*. Dat was nog niet het England-Spiel. In verband met deze arrestatie hebben de Duitsers nog geen contact met Engeland kunnen opnemen.

A. In November 1941 was de code ontcijferd!

54530. De **Voorzitter**: Dat is een andere kwestie, maar de Duitsers hebben geen contact kunnen opnemen over de verbinding van *Zomer*, omdat men van Engelse kant begreep, dat de verbinding niet meer goed was. Het England-Spiel is begonnen 12 Maart 1942, toen de Duitsers voor het eerst contact hebben kunnen krijgen.

A. Vóór die tijd was *Andringa* al gearresteerd. Op 2 Februari was *Dessing* hier, maar hij is vrij afgesprongen. Ongeveer 14 dagen later is *Andringa* al gepakt of iets later.

54531. De **Voorzitter**: *Andringa* is pas in April 1942 gevangen genomen. Het is begonnen

A. Met *van der Reyden*.

54532. De **Voorzitter**: Deze heeft aan de Duitsers wel veel inlichtingen verschafft, maar het is ook niet gelukt over zijn verbinding een „Spiel” op te zetten. Dat is pas later gebeurd. Wanneer zijn die waarschuwingen gegeven? Zijn in de periode 12 Maart 1942 tot en met Mei 1943, toen het uitzenden van agenten ophield, waarschuwingen gestuurd?

A. Naar mijn weten is van het begin af aan gewaarschuwd.

54533. De **Voorzitter**: Door deze Engelse groep?

A. Ja.

54534. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe wist die Engelse groep, dat het misging? Door de Hollandse contacten?

A. Ja, door het contact met de groep, waarvan *van Hamel* er één was en sneuvelde en waarvan *Tazelaar* nu nog leeft. Ik geloof, dat het mij wel vrijstaat zijn naam te noemen.

54535. De **Voorzitter**: Deze laatste zit op het ogenblik in Brits-Indië.

A. Ja, in Karachi.

54536. De **Voorzitter**: Maar dat was al heel vroeg. Toen was er nog geen England-Spiel.

A. Neen, maar toen was de zaak reeds in gang; toen werd de penetratie al uitgevoerd.

54537. De **Voorzitter**: De vraag is echter, of in de periode van Maart 1942 tot Juni 1943 ook waarschuwingen zijn uitgegaan. Dat was de periode van het hoogtepunt van het England-Spiel.

A. Er zijn verscheidene waarschuwingen uitgegaan. Ik kan ze u in groepen noemen. De voornaamste verbinding, die wij hadden, liep parallel met de verbinding van de O.D.; die ging over *Delfzijl*.

54538. De **Voorzitter**: Ja, maar de eerste waarschuwing van de O.D. was eerst later.

A. Neen, dat is al vroeg begonnen.

54539. De **Voorzitter**: Eerst in Mei 1943.

A. Neen, dat is eerder begonnen.

54540. De **Voorzitter**: De O.D. heeft een zender gekregen via Zweden.

A. Neen, dat was geen zender, dat was een persoonlijk contact. Die zender is veel later gekomen. Het persoonlijk contact liep via *Oosterhuis* en *Roossien* met diens coasters.

54541. De **Voorzitter**: De waarschuwingen, die daarvan bekend zijn, zijn gedaan van Mei 1943 af.

A. Neen, dat moet eerder zijn.

54542. De **Voorzitter**: Vandaar dat ik gevraagd heb: zijn er waarschuwingen, waarvan u op de hoogte bent, uitgegaan tussen Maart 1942 en Juni 1943? Wij weten, dat er in Mei en Juni 1943 waarschuwingen naar Londen zijn uitgegaan.

A. Vóór die tijd zijn herhaaldelijk waarschuwingen uitgegaan.

54543. De **Voorzitter**: Het gaat er om een concrete waarschuwing te achterhalen. Wij komen niet verder, wanneer u zegt: Naar mijn overtuiging of naar mijn herinnering is er ook in die periode gewaarschuwd. Onze taak is het om de feiten vast te stellen. Als u b.v. kunt zeggen: In Juni of Augustus 1942 zijn die en die waarschuwingen uitgegaan, zijn wij veel verder. Misschien dat een van de andere heren, waarover wij hebben gesproken, er iets meer van weet. Vandaar het belang van het verhoren van die heren.

A. Ik heb al *Oosterhuis* genoemd. Die naam is mij ontvallen.

De **Voorzitter**: Die hebben wij hier uitvoerig gehoord.

A. Hij had ook contact met de intelligence.

54544. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met Engelse agenten, die tot taak hadden hier piloten weg te krijgen?

A. Er is een groep agenten geweest, die als Feinmechaniker naar Duitsland zijn gegaan.

54545. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee contact gehad?

A. Neen. 167 agenten, die in Engeland waren getraind, zijn via het Arbeidsbureau in Utrecht naar Duitsland gebracht.

54546. De **Voorzitter**: Wij hebben hier ook een verhaal van Duitse kant gehoord over een Engelsman, die op de Veluwe resideerde en zich bezighield met het terugbrengen van piloten naar Engeland en daar signaleerd werd als hebbende een soort vesting in een kippenhok op een boerderij, waar men een inval gedaan heeft. Maar toen was hij net tevoren verdwenen; de vesting was echter nog aanwezig. De Duitsers wisten er dus wel iets van.

A. De Duitsers wisten een hele boel; ze hadden hun agenten onder ons.

54547. De **Voorzitter**: *Schreieder* spreekt ook van enkele agenten, van wier bestaan hij wel op de hoogte was, maar die hij nooit heeft kunnen vangen.

A. De hoogste mannen waren toch omgekocht! *Giskes* en *Huntemann*!

54548. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Gelooft u dat?

A. Dat weet ik zeker.

54549. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe weet u dat?

A. Omdat ik er ten nauwste bij betrokken ben geweest.

De **Voorzitter**: Dan moet u ons dat eens vertellen.

A. *Huntemann* was een Engelsman, die al 15 jaar in Afrika zat; hij had geen Duitse sympathieën meer, sprak vloeiend Engels en behoorde tot het verzet in Duitsland.

54550. De **Voorzitter**: Maar hij had de Duitse nationaliteit, anders was hij niet in het leger gekomen.

A. Hij is zeer toevallig in het leger gekomen, zeer ongelukkig, maar voelde er niets voor. Deze man was prachtig op zijn plaats bij *Giskes*. *Giskes* had een secretaresse, *Sonja Svenson*.

54551. De **Voorzitter**: Waar is die te bereiken?

A. Of zij hier nog in den Haag is, weet ik niet. *Sonja* is door de Italiaanse Intelligence overgegeven aan de Duitse Intelligence. *Rotella* hebt u waarschijnlijk wel gekend? *Sonja* is direct in de buurt van *Giskes* geplaatst. Verder waren er *von Danwitz*, hoofd Abt. Korle Vijverberg *S.S.-Abwehr* en *Liselotte Schramm*, secretaresse van *von Danwitz*, die gecontroleerd werden door *Lemmers*, één van onze mannen, die gefusilleerd is. Elk telegram, dat van *Huntemann* uitging, ging naar ons toe. Wij wisten dat alles.

54552. De **Voorzitter**: U zegt, dat *Giskes* en *Huntemann* omgekocht waren?

A. Ja.

54553. De **Voorzitter**: Ik kan begrijpen, dat zij behoorden tot die Duitsers, die niet veel voelden voor het Duitse regiem en hun werk niet enthousiast deden. Maar om te komen tot de conclusie, dat zij omgekocht zijn, daarvoor moet positief bewijs geleverd worden.

A. *Schreieder* was toch al vóór de oorlog omgekocht; hij was in dienst van de Intelligence.

54554. De **Voorzitter**: Die beweringen zijn ook in kranten en andere geschriften geuit, maar u begrijpt, dat zolang men niet verder komt dan de mededeling, dat die mensen omgekocht zijn, dit voor een commissie als de onze niet voldoende is.

A. De omkoper is *James of Johnny Montgomery*. Is u die naam bekend? Die zat in Parijs.

54555. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt gezegd: er zijn pogingen aangewend om *Schreieder* om te kopen. Later zei u: vóór de oorlog was hij al omgekocht.

A. Ja, daardoor hadden wij ook de kans om hem hier om te kopen.

54556. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat niet gelukt?

A. Ik weet niet, in welke tijd het wél gelukt is en in welke tijd niet. Dat kan ik niet precies zeggen. Er zijn ook verschillende meningen over. Iemand, die ook omgekocht is, was *Wensky*, S.D.-agent te Warmond. Deze zat ons erg op de huid.

54557. De **Voorzitter**: Welk doel had dat omkopen? Men koopt toch ienand ergens voor om? Wat had het omkopen van *Schreieder* en *Giskes* b.v. met het England-Spiel te maken?

A. Om te weten hoe deze verbindingen liepen. Om te weten of die verbindingen tot het O.K.W. doorgingen.

54558. De **Voorzitter**: Tot het O.K.W. gingen die verbindingen vanzelf door.

A. Maar om precies te weten welke mensen er tussen zaten.

54559. De **Voorzitter**: Dat is dus de theorie, die hier ook al verkondigd is, dat de Engelsen heel goed geweten hebben wat het England-Spiel was?

A. Als u mijn mening vraagt, zeg ik: ja.

54560. De **Voorzitter**: U hebt twee dingen gezegd, die ik dan niet kan rijmen. U zegt, dat de Engelsen, die u hier hebt ontmoet, verschillende berichten hebben doorgegeven om Engeland te waarschuwen, aangezien zij door hun contacten met Nederlandse groepen wisten, dat het mis was, m.a.w. dat de verbindingen gepenetreerd waren, agenten gearresteerd waren, enz. Maar u zegt ook, dat deze Engelse agenten *Giskes*, *Schreieder*, *Huntemann*, enz. hebben omgekocht. Uit het eerste zou volgen, dat deze Duitsers niet omgekocht behoeften te worden, want degenen, die hen hebben omgekocht, wisten reeds precies wat er gaande was.

A. U haalt twee dingen door elkaar. U moet onderscheid maken tussen hetgeen de Intelligence te weten moest komen door penetratie van de Duitse instanties en hetgeen de Intelligence moest weten over de Duitse penetratie in de Nederlandse groep. Dat zijn twee verschillende dingen.

54561. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat het omkopen op een geheel ander terrein betrekking had?

A. Inderdaad.

54562. De **Voorzitter**: Het had dus alleen ten doel inlichtingen te krijgen voor de Engelse Intelligence?

A. Ja.

54563. De **Voorzitter**: Met andere woorden: u onderschrijft dus niet, wat ik een ogenblik vermoedde, de theorie, in het proces van *der Waals* naar voren gebracht, dat *Schreieder* was omgekocht om het England-Spiel te spelen?

A. Neen, dat was het niet.

54564. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: *Giskes* en *Schreieder* werden dus alleen omgekocht

A. Dat probeerden wij.

54565. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: ... om inlichtingen te verkrijgen?

A. Inderdaad.

54566. De **Voorzitter**: U zegt „probeerden“. Is het gelukt of niet?

A. Ik zeg nog eens: dat kan ik niet precies zeggen. Daarover waren de meningen erg verdeeld. *Schreieder* behoorde tot de briljante koppen in het vak en hij heeft, geloof ik, aan degenen, die hem moesten omkopen, wel het nodige medegedeeld wat hij kwijt wilde en van belang vond. *Schreieder* was een van de mensen, die het vak verstond.

54567. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Beter dan *Giskes*?

A. Ja.

54568. De **Voorzitter**: Blijkens het meergenoemde proces-verbaal hebt u verklaard, dat u zelf contact hebt gehad met een zekere overste *von Horwitz*, die u als patiënt had

A. Dat was een Oostenrijkse arts.

De **Voorzitter**: ...die u ook verschillende mededelingen heeft gedaan, waarvan u gebruik hebt gemaakt.

A. Dat was voor mij een van de belangrijkste mensen.

54569. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft hij nog'?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Ik geloof, dat hij tot de Stauffenberg-actie heeft behoord.

54570. De **Voorzitter**: Van hem hebt u een aantal dingen gehoord, die zijdelings verband hebben gehouden — en dat wist u toen niet — met het England-Spiel?

A. Ja.

54571. De **Voorzitter**: B.v. de kwestie, die zich in Pijnacker heeft afgespeeld met dr. *Bolle*?

A. Ja.

54572. De **Voorzitter**: U had op dat ogenblik geen idee van de verstrekkende betekenis van dat geval?

A. Neen.

54573. De **Voorzitter**: Maar nu zegt u hier -- en dat vind ik een merkwaardige uiting —

„Ik ben n.l. nog van meening, dat v. d. *Waals* met *von Danwitz*, *Uhlrich* en het Britsche Freecorps in Engeland is geweest ter voorbereiding van de Scapa Flow raid.”

Wat bedoelt u daarmee? Dat is een zinnetje, dat daar zo simpel is neergeschreven, maar dat waarschijnlijk iets meer inhoudt.

A. Dat was *von Danwitz*. Hij was de man, die met *Uhlrich* en het Freecorps in Parijs, waar ook die kwestie-Porn in speelde, de actie op Scapa Flow moest voorbereiden. Daar zijn wij achtergekomen. U weet, dat die ook is uitgevoerd.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik heb daar de mening geuit, dat *van der Waals* daar geweest is. Het is niet meer dan een mening; ik heb er geen bewijs voor. Hij had daarmee het eerst contact, vóórdat hij met *Schreieder* in contact kwam.

54574. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk een opvatting, die alleen op redenering berust?

A. Ja, uitsluitend.

54575. De **Voorzitter**: Maar wij moeten met feiten werken.

A. Inderdaad. Ik zeg u: ik kan het alleen als mijn mening geven. Daarover kan waarschijnlijk die Noorse *Svenson* u meer vertellen, want die zat in die tijd op de post, die het meest weten kon.

54576. De **Voorzitter**: Weet u een weg om die Noorse op te sporen?

A. Ik denk langs de Vreemdelingendienst.

54577. De **Voorzitter**: Hebt u met haar contact gehad?

A. Ja zeker.

54578. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ook na de bevrijding?

A. Ja.

54579. De **Voorzitter**: Maar dat contact lag op het terrein van de spionage?

A. Ja, precies.

54580. De **Voorzitter**: Verder deelt u mede, dat u contact hebt gehad met *Hunternann*, en dan zegt u:

„Ik beloofde *Huntemann* hem te zullen vrijwaren voor eventuele moeilijkheden, die hij na afloop van den oorlog zou onder vinden.”

Dat kon u niet beloven. U kon alleen beloven, dat u uw best daarvoor zou doen. Dat is waarschijnlijk ook de bedoeling hiervan geweest.

A. Ja.

54581. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat ook gedaan?

A. Ja, dat heb ik op eerlijke wijze gedaan.

54582. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En is het goed afgelopen?

A. Ja.

54583. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is hij nu?

A. In Afrika.

54584. De **Voorzitter**: Verder hebt u gezegd:

„Ik heb toen van *Huntemann* meerdere malen door hem opgestelde telegrammen, welke bestemd waren voor Engeland in het kader van het E.-Spiel ter inzage ontvangen, zoodat ik met het geheele z.g. „Funkspiel” op de hoogte was.”

A. Dat het aan de gang was.

54585. De **Voorzitter**: Dus dat was in de periode van 1942?

A. Ja, ongeveer.

54586. De **Voorzitter**: Maar dan begrijp ik de gang van zaken toch niet. U wist dus van *Hunternann*, dat het England-Spiel aan de gang was?

A. Ja, dat wisten wij allemaal.

54587. De **Voorzitter**: U wist, dat voortdurend agenten gevangen werden genomen?

A. Ja.

54588. De **Voorzitter**: Hebt u er niet alles op gezet om dat aan Londen bekend te maken?

A. Ja zeker. Daarvoor heb ik mijn best gedaan.

54589. De **Voorzitter**: Ik heb u gevraagd of in de periode van Mei 1942 tot Juni 1943 concrete waarschuwingen zijn uitgegaan en hoe die zijn uitgegaan.

A. Ik wil u dit zeggen. De Intelligence had geen directe verbinding. Dat is te peilen; wij werkten met zenders, waarvoor vliegtuigen kwamen.

54590. De **Voorzitter:** Telefonie-zenders?

A. Ja. Wij gingen niet seinen met een station in Londen. Dat deed de illegaliteit.

54591. De **Voorzitter:** Maar die telefonie-zenders zijn later ook lelijk uitgepeild. De *Brauw* o.a. is daarvan het slachtoffer geworden.

A. Maar de Duitsers zijn er later pas achter gekomen, hoe zij die moesten peilen. In het begin is hier direct verbinding gezocht door uitzendapparaten; daarmee kwamen de Nederlanders uit Londen hier aanzetten. Ze kwamen o.a. ook met sigaretten van Engelse merken, die hier niet te krijgen waren; zo stom mogelijk.

54592. De **Voorzitter:** Het komt dus hierop neer, dat u en anderen, die met u samenwerkten, wisten, dat het England-Spiel gespeeld werd en dat een groot aantal Nederlanders daarvan het slachtoffer werd; u hebt dus aan uw Engelse relaties gevraagd door hun telefonie-zenders daarvan mededeling te doen?

A. Ja.

54593. De **Voorzitter:** Als dat meermalen is gebeurd, moeten wij aannemen, dat dergelijke mededelingen in Londen zijn gekomen.

A. Ze zijn hier uitgegaan; ik weet niet, of ze daar gekomen zijn. Naar mijn mening was de organisatie zo goed, dat ze zijn aangekomen. Men vertelde mij van *Laetsman*, dat hij er gezien heeft; ze werden ook ingezameld van hen, die poogden Engeland te bereiken.

54594. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Waar is *Laetsman* op het ogenblik?

A. In Brussel was hij in 1946.

54595. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Op het oude adres?

A. Dat zou ik niet durven zeggen.

54596. De **Voorzitter:** Dat betekent, dat die berichten moeten zijn aangekomen bij S.I.S. in Londen. Dan blijven er twee mogelijkheden: of S.I.S. heeft het niet doorgegeven aan S.O.E. of deze laatste dienst heeft het niet aan de Nederlandse dienst doorgegeven.

A. Daarvan is niets te zeggen.

54597. De **Voorzitter:** Maar daarom voelt u wel, dat deze mededeling, waarbij u niet verder komt dan: Ik wist het van *Huntemann* ...

A. Ik wist het van meer mensen.

54598. De **Voorzitter:** Had u direct contact met *Giskes* en *Schreieder*?

A. Niet rechtstreeks, maar zijdelings.

54599. De **Voorzitter:** U zegt, dat u het hebt doorgegeven?

A. Aan de Rijswijkseweg is het uitgezonden, in Utrecht en in Warmond.

54600. De **Voorzitter:** Dat moet dus, volgens u, ook in die periode van Mei 1942 tot Juni 1943 geweest zijn? Dat is een belangrijk punt.

A. Ik kan niet onder ede verklaren, dat dat zo is geweest. Ik kan de nummers niet opgeven, maar ik ben er van overtuigd, dat iedere gorde Nederlander, die op de hoogte was, zijn best gedaan heeft om de berichten door te geven.

54601. De heer **Koersen:** Wat betreft dat contact met vliegtuigen, is dat van het begin af aan zo gedaan?

A. Het is geprobeerd, maar eerst misgegaan.

54602. De heer **Koersen:** Het was niet een uitvinding van latere tijd?

A. Neen; in 1942 was het al vrij goed in orde.

54603. De heer **Koersen:** Die andere methode hebt u nooit toegepast?

A. Dat is wel gebeurd, maar met fatale gevolgen. U zult b.v. die bekende geschiedenis van die graftombe weleens gehoord hebben. Het is een anecdote, die illustreert hoe een kleine fout fataal worden kan.

54604. De **Voorzitter:** Blijkens het proces-verbaal hebt u in April—Mei 1942 mevrouw *Besselaar*, Haagweg, Rijswijk, bezocht.

A. Zij heeft getracht in Rijswijk uit te zenden.

54605. De **Voorzitter:** Dat was dus een Nederlandse zender?

A. Ja, een zelfgemaakt apparaat.

54606. De **Voorzitter:** Leeft mevrouw *Besselaar* nog?

A. Zeker, zij woont nog op de Haagweg.

54607. De **Voorzitter:** U hebt, blijkens het proces-verbaal, verklaard, dat u hetgeen u bekend was uit telegrammen van *Huntemann* hebt medegedeeld aan *Mc Patrick* en dat deze heeft beloofd het te zullen doorgeven. Heeft hij dat gedaan?

A. Dat kan ik niet weten!

54608. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Kreeg u nooit een bericht, dat het goed was doorgelopen?

A. Neen.

54609. De **Voorzitter:** U hebt blijkens het proces-verbaal verder verklaard, dat u aan agenten, die teruggingen naar Engeland — u bedoelt waarschijnlijk: Engelse agenten

A. Ja.

De **Voorzitter:**...de boodschap hebt meegegeven, dat

„de parachutisten, die boven Nederland werden afgeworpen en behoorden tot het commando van kolonel *de Bruyne*, door de Duitsers bij de afwerp werden opgevangen en dat door de Duitsers werd geseind met de codes van de agenten. Dit bericht heb ik zeker aan 14 agenten medegegeven. Deze agenten behoorden tot de Secret Service en hadden een opdracht gehad in Duitsland.”

A. Dat was die groep-Feinmechaniker, die was teruggekomen.

54610. De **Voorzitter:** U noemt dan de volgende namen: *Martien van de Waal*, *Ab van Loon*, *Pahud* en *Gerritsen*.

A. Dat waren Nederlanders in Engelse dienst.

54611. De **Voorzitter:** Leven zij nog? Kunt u zeggen, waar zij zijn?

A. *Martien van de Waal* is bij mij in het kamp overleden. *Ab van Loon* is op de hoek van de Koninginnegracht en de dr. Kuypersstraat doodgeschoten, omdat hij een dubbel spel had gespeeld. Waar *Gerritsen* is gebleven, weet ik niet. Ik geloof, dat hij die kapitein *Gerritsen* is, die later in het zuiden heeft geopereerd. Later heb ik niets meer van hem gehoord. *Pahud* is, naar ik meen, in Haarlem gefusilleerd.

54612. De **Voorzitter:** Voorts heb u, blijkens het proces-verbaal, nog een bericht gekregen van dr. *Steyns*, dat afkomstig was van de agent *Bragguar*. Via wie heeft u dat bereikt?

A. *Steyns* zat in Haaren. Dat bericht is gegaan via — u houde het mij ten goede, wanneer ik de naam iets verkeerd zeg — *ten Brugge* of *Terburg* of wel *Hanlo*.

54613. De **Voorzitter:** Die heeft het bericht van dr. *Steyns* overgebracht?

A. Inderdaad. *Steyns* was in dat kamp gekomen, hij was daar medicus. *Steyns* heeft heel veel berichten doorgegeven.

54614. De **Voorzitter**: In het proces-verbaal staat, dat dit gebeurd zou zijn eind Januari of begin Februari 1943.

A. Dat kan kloppen. Dat was één bericht van *Steyns*. Ik heb *Steyns* later zelf ook gesproken in Oranienburg-Sachsenhausen.

54615. De **Voorzitter**: Ik lees verder in het proces-verbaal, dat u over de arrestatie van *Vorrink* een bericht hebt doorgegeven via de zender van *le Maine*.

A. Die naam ken ik niet.

54616. De **Voorzitter**: Het kan natuurlijk verkeerd in het proces-verbaal gekomen zijn. Er staat in het verbaal:

„Ik gaf toen via de zender van *le Maine* door, dat *Vorrink*, *Schouten*, van *Looi*, *Ringers*, van *Tijen*, *Wolters* e.a. waren gearresteerd. Ik kreeg toen over de zender Leopoldville (Congo-zender) het bericht uit Engeland, dat van *Tijen* in Engeland was aangekomen.”

A. Ik werd opgeroepen. Er waren twee agenten, die werden opgeroepen onder de naam *Benedict*. Mijn tweede voornaam is *Benedictus*. De ene was een Belg en zat in Antwerpen en de andere zat hier. Om ons spoor te verbergen, werden wij allebei onder die naam via de zender van Leopoldville opgeroepen. Om te weten, welke van de twee bedoeld werd, werd er iets bijgezegd. Voor mij was dat: „De perlbloemen bloeien in Mei”. Ik ben namelijk in Mei geboren. Ik weet niet, of u die prachtige zinsnede 's avonds om kwart over negen uur weleens gehoord hebt. Ik kreeg te horen, dat van *Tijen* in Londen zat, terwijl ik wist, dat hij hier gearresteerd was.

54617. Jockvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe wist u dat!

A. Omdat het direct bekend werd, dat hij gepakt was.

53618. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was niet zo gauw bekend, want men heeft een hele tijd gedacht, dat hij weg was.

A. Met die penetraties wederzijds gaat het bliksemsnel. Ik wist, dat van *Tijen* in Scheveningen zat.

54619. De **Voorzitter**: Welke zender kan het geweest zijn?

A. Die kan ik nu niet meer thuisbrengen.

54620. De **Voorzitter**: Weet u niet, hoe u dat bericht over *Vorrink*, *Schouten*, enz. hebt gekregen?

A. Neen. Het is te lang geleden om op mijn geheugen te speculeren.

54621. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien komt het u te binnen. Wilt u het ons dan even mededelen?

A. Er was meer dan één zender. Wij hadden er één in Wassenaar, *Oostenburg* (?), en wij hadden er één in Rijswijk (naam is mij ontschoten). Maar ik weet niet wie *le Maine* geweest kan zijn. Die naam is mij onbekend.

54622. De **Voorzitter**: Dan is het waarschijnlijk verkeerd opgenomen.

Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u bij dit verhoor wilde vragen. Misschien moeten wij hier nog nader op terugkomen. Het is in de allereerste plaats van belang, zoals ik al enkele keren heb onderstreept, dat u onderzoekt, of de mogelijkheid bestaat, dat wat u op het ogenblik hebt verklaard over het afzonderlijke veld van werkzaamheden van de Britse Intelligence Service in Nederland, door verklaringen van anderen, die hierbij betrokken zijn geweest, wordt ondersteund. Ik zou u dus willen vragen, of u zich daarvan wilt vergewissen en of u, wanneer u dat weet, ons daarvan mededeling wilt doen. Dan kunnen wij aan de hand van het antwoord, dat u zult geven, nagaan, of wij op dit onderdeel van de zaak verder moeten ingaan.

A. Ik wil het deze mensen vragen. Maar als het antwoord nu „neen” luidt?

De **Voorzitter**: Dan zullen wij ons daarover beraden. Ik heb zoëven gezegd, dat daaraan een zeer algemeen probleem vastzit, toen ik een tegenstelling maakte tussen de gevolgen, die het heeft, wanneer men in vreemde krijgs- of Staatsdienst treedt of wanneer men voor een vreemde geheime dienst werkt.

A. Het is mogelijk, dat de mensen, die ik het zal vragen, zelf contact met u willen opnemen.

De **Voorzitter**: Dat kan ook.

Ik dank u voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

J. B. VAN DER WEYDEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES CORNELIS ADRIANUS VAN DEN HOUT,
oud 33 jaar, wonende te Empel, onderwijzer.

Hij legt de eed af als getuige.

54623. De **Voorzitter**: Wij hebben een rapport, waarin melding wordt gemaakt van het feit, dat u in 1940 contact zoudt hebben gehad met luitenant *van Hamel*, toen hij in Nederland vertoefd heeft, nadat hij, uit Engeland komende, hier gedropt was. Is dat juist.?

A. Jawel.

54624. De **Voorzitter**: Kunt u ons mededelen, hoe dat contact ontstaan is en wat het heeft ingehouden?

A. Dat contact is ontstaan via mijn schoonvader. Toen *van Hamel* gedropt was, had hij verschillende adressen gekregen, waar de zendinstallatie zou kunnen worden geïnstalleerd, maar die mensen hebben daarvan afgezien. Zodoende is hij via de heer *Gruting* in contact gekomen met mijn zwager *van Vliet*, en die heeft mijn schoonvader ingeschakeld. Zo kwam *van Hamel* in het huis van mijn schoonvader met zijn zendinstallatie om de verbinding met Engeland op te nemen.

54625. De **Voorzitter**: Was hij er nog niet in geslaagd een adres te vinden, waar hij die zender kon gebruiken?

A. Neen.

54626. De **Voorzitter**: Ook niet bij de heer *Gruting*?

A. Neen.

54627. De **Voorzitter**: Die wilde hem toch wel helpen?

A. Inderdaad, die is ook zijn assistent en later zijn opvolger geworden, maar welke oorzaken daarvoor zijn opgegeven, weet ik niet.

54628. De **Voorzitter**: Waar woonde uw schoonvader?

A. In den Haag, de Perponcherstraat 94.

54629. De **Voorzitter**: Hebt u een en snder gehoord van uw schoonvader of was u zelf ook in die omgeving?

A. Ik was daar juist gedemobiliseerd.

54630. De **Voorzitter**: U was er dus in huis?

A. Ja.

54531. De **Voorzitter**: Hebt u het zelf meegemaakt?

54632. De **Voorzitter**: Heeft dat contact ook gevolgen gehad in die zin, dat *van Hamel* er in geslaagd is daar te zenden?

A. Hij persoonlijk is daarin niet geslaagd. Ik werd aanvankelijk overal buitengehouden, maar toen het contact met Engeland niet tot stand kwam, heeft mijn schoonvader aan *van Hamel* gevraagd, of hij mij daarover zou mogen inlichten, omdat ik in het leger radiotelegrafist was geweest.

54633. De **Voorzitter**: U kende dus het klappen van de zweep?

A. Ja.

54634. De **Voorzitter**: Hebt u toen voor hem gezonden?

A. Ja.

54635. De **Voorzitter**: Had hij één zender bij zich?

A. Ja.

54636. De **Voorzitter**: Was er contact over en weer?

A. Ja.

54637. De **Voorzitter**: U kreeg dus ook antwoord?

A. Ja.

54638. De **Voorzitter**: Hoelang heeft dat geduurd?

A. Hoelang het uiteindelijk heeft geduurd, weet ik niet. Tot onze arrestatie is het in den Haag gebeurd.

54639. De **Voorzitter**: Hoelang is dat bij elkaar geweest?

A. Tot 21 October 1940.

54640. De **Voorzitter**: En wanneer ongeveer bent u begonnen?

A. Ongeveer midden Augustus.

54641. De **Voorzitter**: Dus een paar maanden is er regelmatig contact geweest?

A. Ja, dag in, dag uit.

54642. De **Voorzitter**: Er gingen dus elke dag verschillende telegrammen uit?

A. Er waren bepaalde zendtijden. Er werd 2 of 3 maal per dag uitgezonden. Als er niets nieuws aanwezig was, werd geseind: „Niets voorhanden“.

54643. De **Voorzitter**: Bleef u niet langer dan een bepaalde tijd in de lucht?

A. De lengte was niet bepaald. In het begin hebben wij daarmee gesukkeld, omdat de verbinding erg lastig was.

54644. De **Voorzitter**: Was u toen lange tijd achtereen bezig?

A. Ja.

54645. De **Voorzitter**: Heeft *van Hamel* niet gezegd, dat dit gevaarlijk was met het oog op het peilen?

A. Ja, dat heeft hij gezegd, maar wij hadden voorzorgsmaatregelen genomen. Het was een huis met een erker. Mijn schoonvader zat in de erker en mijn vrouw patrouilleerde in de buurt om peilers te signaleren.

54646. De **Voorzitter**: U was er zich dus van bewust, dat u uitgepeild kon worden?

A. Ja. Er is zelfs een stoorzender in de lucht geweest. Die kleine Engelse zenders zijn erg moeilijk te peilen. Zij hebben een gerichte straal. Wanneer je met je peiler niet precies in de zendlijn staat, vis je achter het net. Zij zijn er niet in geslaagd ons uit te peilen. De Duitsers hebben wel een stoorzender in de lucht gehad. Toen hebben wij onze zendtijden veranderd. Na een week wisten zij die ook. Maar uitgepeild hebben zij ons nooit.

54647. De **Voorzitter**: Welke berichten verzond *van Hamel*? Ik begrijp, dat hij inlichtingen gaf, maar had hij al een soort organisatie van mensen opgebouwd, die hem die inlichtingen deden toekomen, of was hij zover nog niet?

A. Dat is allemaal opgebouwd.

54648. De **Voorzitter**: Was hij daarmee wel bezig?

A. Ja.

54649. De **Voorzitter**: Ging het in de eerste plaats om militaire berichtgeving?

A. Ja, hoofdzakelijk.

54650. De **Voorzitter**: En die berichten kwamen van verschillende personen al binnen?

A. Ja.

54651. De **Voorzitter**: Kwamen er ook berichten terug?

A. Ja.

54652. De **Voorzitter**: Werden daarbij nadere inlichtingen gevraagd?

A. Ook. Vooral waren het berichten van instructieve aard, in deze trant: „Informeer daar eens, ga eens daar kijken, enz.” Het ging daarbij b.v. om de opbouw van het vliegveld *Deelen*, waar wij nog niemand hadden zitten. Men wilde een regelmatige opgave hebben van de sterkte van de bezetting van dat militaire vliegveld. Die bezetting wisselde nogal eens.

54653. De **Voorzitter**: Er zijn waarschijnlijk over de zender ook afspraken gemaakt in verband met het vertrek van *van Hanzel*?

A. Inderdaad.

54654. De **Voorzitter**: Hoe was dat geregeld?

A. Dat was oorspronkelijk helemaal niet geregeld, want de mensen in Engeland wilden aanvankelijk niet veel weten van zijn terugkeer.

54655. De **Voorzitter**: In Engeland niet?

A. Neen. Het heeft heel veel correspondentie over onze zender gekost om dat voor elkaar te krijgen.

54656. De **Voorzitter**: Dus hij wilde zelf teruggaan?

A. Ja. Hij achtte zijn taak hier afgelopen, want hij had de zaak zover geregeld, dat zij zonder hem kon voortgaan.

54657. De **Voorzitter**: Is toen die afspraak over dat watervliegtuig gemaakt?

A. Uiteindelijk.

54658. De **Voorzitter**: Zijn er eerst andere afspraken geweest?

A. Engeland adviseerde via de zee weg of via België, Frankrijk en eventueel Zwitserland te gaan.

54659. De **Voorzitter**: Waarom is het tenslotte deze weg geworden?

A. Door het aanhouden van *van Hamel*. Het werd hem hier te heet onder zijn voeten, zoals hij het uitdrukte. Nu hij de inlichtingendienst had georganiseerd, had hij hier verder geen taak meer. Het was dus nodeloos, dat hij hier risico's liep.

54660. De **Voorzitter**: Hij had ook kunnen proberen over Zwitserland of over een andere weg te gaan. Dat kon hij blijkbaar niet voor elkaar krijgen?

A. Daarover heeft hij mij nooit ingelicht.

54661. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel telegrammen hebt u naar Engeland moeten sturen, vóórdat zij bereid waren hem te halen?

A. Ten minste zes of zeven.

54662. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Seinden zij aanvankelijk: Neen, wij doen het niet?

A. Zij stelden het telkens weer uit, omdat het hun niet gelegen kwam of omdat er geen watervliegtuig beschikbaar was.

54663. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vroeg hij altijd om een watervliegtuig?

A. Dat was uiteindelijk het geval.

54664. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij eerst wel een ander vliegtuig gewild?

A. *Van Hamel* zelf is van het begin af voorstander geweest van het weggaan met een watervliegtuig, omdat dat in Holland de gemakkelijkste weg was.

54665. De **Voorzitter**: Wist u ook, wat voor code *van Hamel* had?

A. Jawel.

54666. De **Voorzitter**: Wat had hij dan voor code?

A. Dat was een uitgave van een Nederlandse vertaling van de Bijbel in zakformaat, van het Nieuwe Testament. Dat was in Holland niet te verkrijgen. Hij had een exemplaar daarvan meegebracht. Met die bijbelcode werd de tekst van de sleutels gegeven.

54667. De **Voorzitter**: Dat wisselde dus nogal eens?

A. De tekst zelf wisselde, maar het boekje was altijd hetzelfde.

54668. De **Voorzitter**: Was dat het systeem van „double transposition”?

A. Ja.

54669. De **Voorzitter**: Had die code een security-check? Moest u bepaalde fouten in de tekst aanbrengen?

A. Neen.

54670. De **Voorzitter**: Of kunt u zich dat niet precies herinneren?

A. Ja, maar het waren helemaal geen opzettelijke fouten.

54671. De **Voorzitter**: Dus er was niet afgesproken, dat de telegrammen b.v. hier en daar bepaalde letters moesten hebben of dat bepaalde letters op vaste, afgesproken plaatsen fout moesten worden weergegeven?

A. Neen.

54672. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe moest u zich bekendmaken? Hoe wist men in Engeland, dat de telegrammen van *van Hamel* kwamen?

A. Men had de roepletters.

54673. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van, hoeveel telegrammen in die paar maanden in het geheel zijn gewisseld?

A. Ik zou het niet kunnen zeggen. Vanzelfsprekend was hierin alle administratie verboden. Meestal verzonden wij er twee of drie per dag. Terug kwamen er niet zoveel.

54674. De **Voorzitter**: Dus u komt ver over de 100 telegrammen?

A. Inderdaad

54675. De **Voorzitter**: Dus het is een vrij intensief verkeer geweest?

A. Wij zaten vaak tot diep in de nacht te werken.

54676. De **Voorzitter**: Kwamen er ook regelmatig berichten uit de organisatie, die van Hamel aan het opbouwen was?

A. Ja, dat liep heel goed.

54677. De **Voorzitter**: Was dat een geheel nieuw opgebouwde organisatie of sloot die aan bij iets, dat bestond?

A. Zover ik weet, hebben ze geen contact gehad met destijds opgerichte verzetsgroepen. Daar wilde van *Hamel* niet aan.

54678. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom niet?

A. Dat is mij nooit meegedeeld.

54679. De **Voorzitter**: Hebt u in dat contact ook de heer de Koster te Wassenaar ontmoet?

A. Wij kenden in onze groep niemand. De namen waren geheim. Ik heb verschillende heren ontmoet, o.a. in Amsterdam, maar ik zou u niet kunnen zeggen, hoe ze heetten.

54680. De **Voorzitter**: Van Hamel moet wel vrij gauw bij uw schoonvader gekomen zijn, want hij is volgens het rapport, dat ik hier heb, op 28 Augustus 1940 gedropt en u dacht, dat het nog in Augustus was.

A. Inderdaad.

54681. De **Voorzitter**: Hij is op 15 October gearresteerd; hij is dus alles bij elkaar maar een week of zeven hier geweest.

A. Ja.

54682. De **Voorzitter**: Wist u de dag, waarop hij zou vertrekken?

A. Ja.

54683. De **Voorzitter**: Wanneer merkte u, dat dat mislukt was?

A. Dat hoorde ik uit Engeland.

54684. De **Voorzitter**: Hoe?

A. De eerste dag kreeg ik bericht, dat ze niet konden dalen wegens grondmist; de tweede dag seinden ze terug, dat ze van de grond af beschoten waren. Toen wist ik, dat het mis was.

54685. De **Voorzitter**: Heeft Engeland daaraan een waarschuwing verbonden voor u?

A. Neen; ze hebben er alleen heel laconiek aan toegevoegd: Bij verdere pogingen gelieve een andere landingsplaats op te geven.

54686. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gedaan?

A. Ik kon niets doen, omdat ik niet wist, waar van Hamel op dat ogenblik was.

54687. De **Voorzitter**: Maar wat hebt u gedaan met de zender?

A. Niets.

54688. De **Voorzitter**: Hebt u die laten staan?

A. Ja.

54689. De **Voorzitter**: En bent u blijven doorzenden?

A. Ja, gewoon.

54690. De **Voorzitter**: Wie volgde van Hamel op als leider?

A. *Gruting*.

54691. De **Voorzitter**: Die kende u dus wel onder zijn eigen naam?

A. Neen, die heb ik pas later gehoord.

54692. De **Voorzitter**: Maar had het bericht uit Engeland over de beschieting van het watervliegtuig voor u niet een reden moeten zijn om hetzij de zender ergens anders heen te brengen, hetzij een tijdlang met zenden te stoppen, omdat u vermoeden kon, dat er iets gebeurd was?

A. Wij hadden ook onze veiligheidsmaatregelen genomen. De zender was ingebouwd tussen de vloer. Toen de Duitsers later een inval deden bij ons, hebben ze niets gevonden.

54693. De **Voorzitter**: Wanneer is die inval van de Duitsers gekomen?

A. Een dag of 10 later; in elk geval na 21 October; ik meen een week later, 28 October.

54694. De **Voorzitter**: Bent u toen ook gearresteerd?

A. Neen; de Duitsers hadden geen verdenking tegen mij. Mijn schoonvader en mijn vrouw zijn gearresteerd door een toevallige oorzaak. Wij werkten in de regel 's nachts nogal laat en zo had mijn vrouw eens gezegd: Ik zou er wel prijs op stellen, dat Morseschrift te leren, dan kan ik je taak eens overnemen. Ze heeft toen mijn Morse-alfabet overgenomen. Ze was typiste bij Rijkswaterstaat en was op kantoor bezig, dat alfabet in haar hoofd te pompen. Toen de Duitsers bij ons kwamen, hebben zij in haar tasje dat Morse-alfabet gevonden. Zij dachten toen: dat is een telegrafiste. Mijn vrouw is gearresteerd, maar mij hebben ze laten lopen, tenminste 2 dagen. In die tijd heb ik de antenne, de aardleiding en wat er verder bij hoorde, afgebroken en ik heb de zender gebracht naar een vriend, A. J. J. Buys, in Amsterdam, die er mee doorgaan is. De volgende morgen zou ik bij mijn ouders in Brabant onderduiken, maar 's nachts kwamen de Duitsers mij halen. Ik was 6 uur te laat.

54695. De **Voorzitter**: Wat is er met u en uw familie verder gebeurd?

A. Mijn schoonmoeder hebben ze betrekkelijk spoedig losgelaten. na 1 of 2 dagen. Mijn schoonzusje is een maand of 3 vastgehouden en mijn vrouw heeft tot het proces vastgezeten en is toen tot 1 maand gevangenisstraf veroordeeld, die zij ook heeft uitgezeten.

54696. De **Voorzitter**: Was dat in het proces, waarin ook *van Hamel* is voorgekomen?

A. Neen, dit was een proces wegens smaadschrift. Van Hamel had een brief meegenomen voor mijn schoonzuster in Indië. Die brief zou hij in Londen posten. Het was niet mogelijk die brief over land naar Indië te sturen. Die brief is door de Sicherheits-Polizei gevonden in de koffer van van Hamel. Bij het Indische adres van mijn zwager hebben ze ons adres achterhaald. Die brief was niet erg vleiend voor de Duitsers. Daarop is mijn vrouw veroordeeld.

54697. De **Voorzitter**: Dus op het feit, dat zij dat Morse-alfabet bij zich had, zijn zij niet doorgaan?

A. Neen, later zijn zij er achter gekomen, dat zij daarmee een misgreep hadden gedaan.

54698. De **Voorzitter**: En wat is er met uw schoonvader gebeurd?

A. Hij heeft 10 jaar tuchthuis gekregen, in het proces-van *Hamel*.

54699. De **Voorzitter**: Leeft hij nog?

A. Hij is gestorven in het tuchthuis in Duitsland.

54700. De **Voorzitter**: Wat is er met u gebeurd?

A. Ik ben, zoals ik zeide, 2 dagen later opgepakt. De Duitsers hebben een inval gedaan en hebben mij meegenomen.

54701. De **Voorzitter**: Heeft men u vervolgd?

A. Ik heb levenslang gekregen.

54702. De **Voorzitter**: In het proces-van Hamel?

A. Ja.

54703. De **Voorzitter**: Men heeft dus ontdekt, dat u er wel mede te maken had?

A. Ja.

54704. De **Voorzitter**: Wanneer is de uitspraak geweest?

A. Ik meen in April 1941.

54705. De **Voorzitter**: Wie hebben er toen terechtgestaan behalve van Hamel?

A. Mijn schoonvader, Hers, Mersnif, Buys, van Dijk en ik.

54706. De **Voorzitter**: Is tegen van Hamel het enige doodvonnis uitgesproken?

A. Ja. Tegen mij was de eis de doodstraf, maar de uitspraak was levenslang. Mersnif kreeg 2 jaar.

54707. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die is toch gestorven in Duitsland?

A. Inderdaad.

54708. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd van het proces nog contact gehad met van Hamel?

A. Neen, ik heb hem niet meer gesproken. Alleen op de dag van het proces zelf.

54709. De **Voorzitter**: Ook na het proces niet meer?

A. Jawel, maar heel toevallig, bij het luchten op de binnenplaats, heel vluchtig, bij het elkander passeren.

54710. De **Voorzitter**: Heeft hij toen nog verteld, of is u uit anderen hoofde bekend, hoe hij gearresteerd is, hoe men heeft ontdekt, dat hij van het Tjeukemeer zou opstijgen?

A. Daar wist niemand iets van.

54711. De **Voorzitter**: Er wordt gezegd, dat daarbij verraad in het spel is geweest, dat het is aangegeven door omwonenden.

A. Ik weet persoonlijk daarvan niets.

54712. De **Voorzitter**: U hebt het ook niet van van Hamel zelf gehoord?

A. Neen.

54713. De **Voorzitter**: Hebt u zelf tot het einde van de oorlog gevangengezeten?

A. Jawel.

54714. De **Voorzitter**: In Duitse tuchthuizen?

A. Ik heb eerst in Münster gezeten. Daar zijn wij uitgebombardeerd. Toen zijn wij geëvacueerd naar een concentratiekamp Brual-Rhede, in Eemsland. Vandaar zijn wij na een half jaar geëvacueerd naar Waldheim in Saksen. Daar ben ik gebleven tot Mei 1945, toen wij door de Russen zijn bevrijd. Daarna ben ik opgenomen in een sanatorium en in October 1945 ben ik in Holland teruggekomen.

54715. De **Voorzitter**: Was uw toestand zodanig, dat u in een sanatorium moest worden opgenomen?

A. Ik was niet transportfahig, zoals men dat noemde.

54716. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat u in dit verband voor ons van belang acht?

A. Ik weet niet, wat u van belang acht.

54717. De **Voorzitter**: U begrijpt uit hetgeen ik u heb gevraagd, dat het ons in hoofdzaak er om te doen is iets te weten van het werk van van Hamel in de tijd, dat hij hier is geweest, en de omstandigheden, die daarmede verband houden. Heb ik dat, voor zover u er mee bekend bent geweest, volledig met u doorgelopen? Of zijn er nog aspecten, die mij ontsnapt zijn?

A. U hebt wel de hoofdzaak naar voren gebracht.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

J. C. A. VAN DEN HOUT.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. CORNELIS BROUWER,

oud 30 jaar, wonende te 's-Gravenhage, secretaris Nationale Demobilisatieraad.

Hij legt de eed af als getuige.

54718. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie onderzoekt op het ogenblik het vraagstuk van de verbindingen van Engeland uit met het bezette Nederlandse gebied en daarbij is ook enige keren ter sprake gekomen de groep-Albrecht. Nu blijkt uit een rapport, dat ik hier heb, dat u in die groep in een leidende functie werkzaam is geweest. Is dat juist?

A. Inderdaad.

54719. De **Voorzitter**: Zou het u mogelijk zijn in enkele grote trekken iets te vertellen van het ontstaan van deze groep en het werk, dat zij verricht heeft?

A. Deze groep is ontstaan op initiatief van het Nederlandse Bureau Inlichtingen in Londen door uitzending van de agent *de Jonge*. Deze is in Nederland gekomen in Maart 1943; het hoofddoel is dadelijk geweest en gebleven: het verzamelen van militaire inlichtingen.

54720. De **Voorzitter**: Toen de *Jonge* hier kwam, bestond er van deze groep dus nog niets?

A. Toen bestond er van deze groep niets. Hij was de eerste man.

54721. De **Voorzitter**: Hij heeft dus geen aanknopingspunten gehad met een bestaande organisatie en heeft een nieuwe moeten scheppen?

A. Ja. Ik meen ook, dat hij de eerste agent is geweest van het Bureau Inlichtingen. *De Jonge* heeft aan deze groep leiding gegeven.

54722. De **Voorzitter**: U spreekt nu van die groep, maar hoe heeft *de Jonge* deze groep tot stand gebracht? Dat was natuurlijk niet zo eenvoudig.

A. Hij heeft een kleine kern van oude vrienden gehad, bij wie hij het eerst zijn licht heeft opgestoken.

54723. De **Voorzitter**: Hoorde u daaronder?

A. Daar hoorde ik niet onder. Ik persoonlijk ben uit de tweede of derde hand. In Maart 1943 ben ik met hem in contact gekomen en bestemd geweest voor streekwerk in de omgeving van Dordrecht. De groep had medio 1943 haar centrum in den Haag. Er was een top van vier. *De Jonge* zelf heeft reeds in de zomer van 1943 pogingen ondernomen om Engeland weer te bereiken, die echter niet geslaagd zijn. Zelf is hij slachtoffer geworden; hij is gearresteerd begin November 1943; zijn opvolger is gearresteerd in December 1943; dat was *van Arkel*, en diens opvolger was een zekere *van Lier*. Ook deze heeft getracht om het gebrekkige contact met Engeland te verbeteren en heeft ook zelf van zijn kant direct pogingen ondernomen om het verbroken persoonlijke contact te herstellen.

54724. De **Voorzitter**: Moet ik daaruit afleiden, dat de verbinding toen niet ideaal was of dat er helemaal geen verbinding was?

A. Onze verbinding was niet ideaal. Er was een radio-spreekzender, die zesmaal dienst heeft gedaan in de zomer van 1943, maar die heeft later geen succes meer gehad.

54725. De **Voorzitter**: Heeft de *Jonge* een radio-telefonie-apparaat meegebracht?

A. Ja.

54726. De **Voorzitter**: Hebt u iets bemerkt van dat toestel?

A. Persoonlijk niets. Ik wist van het bestaan van het toestel af, maar persoonlijk heb ik er geen aanraking mee gehad.

54727. De **Voorzitter**: Zijn u weleens mededelingen gedaan omtrent de ervaring, die men met dat toestel had?

A. Er zijn mij weleens mededelingen over gedaan. Ik meen, dat het principe van deze spreekzender zo was, dat daarmee met een bepaalde boot, die op gezette tijden niet al te ver uit de kust kwam, contact zou worden opgenomen. Dat is mij zo gezegd. Of dat overeenkomstig de waarheid is, kan ik niet beoordelen. Ik geloof, dat het principe, dat ten grondslag lag aan het apparaat van deze agent, niet heeft voldaan en dat het daaraan is te wijten, dat het contact in de loop van 1943 verloren is gegaan.

54728. De **Voorzitter**: Welk principe bedoelt u?

A. De radio-spreekzender is weer voor de dag gekomen in een later stadium, toen de frontlinie door Nederland liep, en toen heeft hij wel veel succes gehad. Maar in dat eerste stadium, toen er speciale schepen moesten varen, heeft hij niet voldaan. Ik geloof, dat daaraan het verloren gaan van het contact te wijten is geweest.

54729. De **Voorzitter**: Men zat dus op een gegeven ogenblik, met een organisatie, die in staat was berichten te verzamelen, maar niet de weg wist om die berichten door te krijgen naar Engeland?

A. Ja, dat was de toestand. Daarbij kwam, dat er enige plannen waren, ook van *de Jonge* persoonlijk, die het voornemen had een groep van gewapende verzetslieden op te richten en die dus eigenlijk deze hele inlichtingenperiode als een tussenfase beschouwde.

54730. De **Voorzitter**: Maar dat was toch een plan van *de Jonge* persoonlijk. Het ligt immers niet voor de hand, dat hij een dergelijke opdracht van het B.I. had gekregen. Het scheppen van gewapende verzetsorganisaties is later de taak geworden van het B.B.O. Het B.I. had een geheel andere taak.

A. Het was een persoonlijk plan, maar het is in ieder geval besproken in Engeland en het is daar ook bekend geweest aan leidende mensen. Of het kans van slagen had, weet ik niet. Dat zou hebben afgehangen van het vertrouwen, dat men *de Jonge* zou hebben geschonken na zijn terugkeer.

54731. De **Voorzitter**: U noemde de namen: *van Arkel* en *van Lier*. Zijn deze mensen, die na *de Jonge* in de leiding van de groep zijn gekomen, uit Engeland gekomen?

A. Het waren mensen uit Nederland, die in Maart 1943 zijn aangeworven.

54732. De **Voorzitter**: Waren dat mensen, die met een zender konden werken?

A. Dat niet. Met een zender werken is een hulpdienst en als zodanig een vrij eenvoudige bezigheid. Zij waren in staat een organisatie op te bouwen en daaraan leiding te geven.

54733. De **Voorzitter**: Maar dit soort van organisaties was wel iets heel bijzonders. Hadden zij al iets op dat gebied gedaan, op grond waarvan zij zijn aangetrokken?

A. Zij waren geroutineerd in het illegale werk.

54734. De **Voorzitter**: De Jonge is op 7 November 1933 in de Pyreneeën gearresteerd. Hij is dus op een gegeven ogenblik hier weggegaan. Wanneer heeft de groep weer een zendverbinding met Engeland gekregen?

A. De groep heeft voor het eerst weer een marconist gekregen — uit Engeland gezonden — op 7 Mei 1944.

54735. De **Voorzitter**: Dus eigenlijk heeft men een heel jaar geen verbinding gehad?

A. De belangrijke berichten, die wij hadden, hebben wij gespuid via bevriende groepen. Wij hebben overigens een zeer ruim gebruik gemaakt van de documentenwegen.

54736. De **Voorzitter**: U had dus twee mogelijkheden. In de eerste plaats een connectie met de Zwitserse weg?

A. Ja, de documentenwegen via Zwitserland waren in dit stadium van de oorlog zeer belangrijk, omdat het overwegend werk op de lange baan was. Daarnaast was de radio het instrument voor de spoedberichtgeving en die was in dit stadium ook wel toenemend belangrijk, maar zij was niet nummer één.

54737. De **Voorzitter**: Voor heel dringende berichten wist u in contact te komen met de zender van een bevriende organisatie?

A. Ja.

54738. De **Voorzitter**: Welke organisatie was dat? Bijvoorbeeld de Packard-groep?

A. Ja, die heeft ons wel diensten bewezen en de O.D. heeft ons ook weleens diensten bewezen.

54739. De **Voorzitter**: Wanneer bent u zelf in de leiding van de groep gekomen?

A. Ik ben in Januari 1944 met van Lier samen in de leiding van de groep gekomen. Van Lier is weggevallen in April 1944. Hij is gevangengenomen bij een Engelandvaartpoging, dezelfde poging, waarbij prof. dr. V. *Rutgers* gevangengenomen is. Na deze arrestatie ben ik leider geworden van de Albrecht-groep.

54740. De **Voorzitter**: Ik zie hier in dit verband ook de naam A. Kuipers. Wat voor functie had die?

A. Dat was een van de kernmedewerkers in Noordholland.

54741. De **Voorzitter**: Dus die zat niet in de topleiding?

A. Het accent van onze organisatie lag zeer sterk in de verschillende provincies zelf. De medewerkers waren zo doelmatig mogelijk gespreid.

54742. De **Voorzitter**: Dus de groep had een zeer sterke decentralisatie met grote eigen bevoegdheden en eigen initiatief van de mensen in de verschillende provincies?

A. Ja.

54743. De **Voorzitter**: Was er in de top een aantal mensen of vormde u alleen de topleiding?

A. Er waren wel mensen, die van tijd tot tijd raad en steun gaven, maar van April 1944 af droeg ik de uiteindelijke verantwoording.

54744. De **Voorzitter**: Tot het einde toe?

A. Ja.

54745. De **Voorzitter**: Bent u nooit gearresteerd geweest?

A. Neen.

54746. De **Voorzitter**: Was u doorlopend ondergedoken of deed u uw werk onder een legaal bestaan?

A. Ik heb het lange tijd onder mijn eigen naam gedaan, maar het was niet wenselijk dat vol te houden. De arrestaties, die in de top van de groep hadden plaats gevonden, hebben een nasleep gehad. Het kan zijn, dat toen ook mijn naam is genoemd, waardoor het raadzaam was in de loop van 1944 een persoonsbewijs op een andere naam aan te nemen.

54747. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u een eigen zelfstandige zendverbinding gekregen?

A. In Mei 1944 kwam de eerste marconist, maar diens toestel viel kapot.

54748. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Wij noemden hem *Tony*. Hij heette Visser.

54749. De **Voorzitter**: Volgens mijn gegevens is hij in de nacht van 7 op 8 Mei gearparachuteerd en 21 December 1944 gearresteerd.

A. In Juni 1944 is *Mooiweer* gekomen. Hij bracht ook een zender mee. Die twee mensen hebben in onderlinge samenwerking een gunstige zendplaats gehad. Dat is onze eerste verbinding geweest. Het was een zeer belangrijke verbinding, waarover wij veel contact hebben gehad.

54750. De **Voorzitter**: U hebt dus uw eigen zendverbinding pas in Juni 1944 gekregen?

A. Ja.

54751. De **Voorzitter**: *Mooiweer* is hier twee keer geweest, niet waar?

A. Ja. *Mooiweer* is nog een keer naar het bevrijde gebied gezonden. Op 31 December 1944 is hij teruggekeerd, toen weer met nieuwe marconisten.

54752. De **Voorzitter**: Ook weer voor uw groep?

A. Ja.

54753. De **Voorzitter**: Zijn die agenten als Visser en *Mooiweer* door B.I. hier neergelaten uitsluitend met een opdracht voor uw groep of ook met andere opdrachten?

A. Het heeft mij gespeten, dat men die zaken niet wat meer onderscheiden heeft, want men heeft Visser een secundair contact toebedeeld met een andere groep, die onder leiding heeft gestaan van *le Poole*, de voortzetting van de oude Rinus-groep. Dat is jammer geweest. Men heeft zich niet scherp rekenschap gegeven van de precieze functie van een marconist. Mijn standpunt is altijd geweest, dat ze waren toegevoegd aan een bepaalde groep. Hoe meer opdrachten men hem geeft, hoe belangrijker hij is in de ogen van alle hem toebedeelde contacten.

54754. De **Voorzitter**: En ook hoe gevaarlijker het wordt.

A. Inderdaad. Misschien kent u onze documentatie „*Albrecht* meldt zich"; op blz. 91/92 daarvan staat deze kwestie uitgesponnen.

54755. De **Voorzitter**: Was dat zelfde het geval met *Mooiweer*?

A. Die moest ook contact onderhouden met andere mensen; ik heb niet de indruk gehad, dat het zeer uitgebreid was, het waren altijd maar 2 of 3 mensen, maar de kwetsbaarheid werd iets groter.

54756. De **Voorzitter**: Maar het feit, dat men tweemaal achter elkaar een marconist gestuurd heeft, bewijst wel, dat uw groep in de ogen van B.I. een belangrijke organisatie was voor het verzamelen van inlichtingen.

A. Van die tijd af is het voorspoedig gegaan. Wij hadden contact en hebben het altijd kunnen vasthouden; de eerste zender werd bediend door *Mooiweer* en Visser samen, omdat de zender van de laatste kapot was; maar ik geloof, dat wij reeds spoedig drie zenders hadden.

54757. De **Voorzitter**: U zei, dat de zender van *Mooiweer* zo druk gebruikt werd. Hoe kwam het dan, dat die zender niet uitgepeild werd, want hoe langer men hem achtereen gebruikt, hoe groter het gevaar voor uitpeilen. Had hij een bepaald systeem van bescherming?

A. Deze zender is zeer goed beschermd geweest; hij was lastig bereikbaar, ook voor ons zelf; hij bevond zich in de Brabantse Biesbosch; het systeem van bescherming was technisch goed in orde.

54755. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen: als de peilwagens kwamen, zag men die al op grote afstand komen?

A. Er was een bewakingscordon in engere zin: de bescherming van een paar vissers en daarnaast een uitgebreider cordon; kwam er een verdachte wagen, dan werd men direct gealarmeerd. De zwijgzaamheid van de streek van het Land van Altena heeft grote bescherming gegeven.

54759. De **Voorzitter**: En hebt u zo'n plaats ook kunnen vinden voor de andere zenders?

A. Zo mooi niet. Dit is de gunstigste plaats geweest.

54760. De **Voorzitter**: Kon u die zender daar ook nog gebruiken, nadat de geallieerden tot de grote rivieren waren opgerukt?

A. Toen hebben wij hem laten verplaatsen naar Rotterdam, omdat niet het risico gelopen mocht worden, dat wij hem verspeelden. Begin September 1944 zaten de marconisten in Rotterdam en daar hebben zij ook veel succes gehad.

54761. De **Voorzitter**: Daar was de bescherming natuurlijk veel moeilijker.

A. Sinds Dolle Dinsdag was de waakzaamheid van de Duitsers minder groot.

54762. De **Voorzitter**: Gebeurde het peilen toen in mindere mate?

A. Ja. Het is echter Intensiever geworden eind October, begin November 1944.

54763. De **Voorzitter**: Toen stond u dus wel voor moeilijkheden?

A. Inderdaad, toen werd het moeilijk. Toen werd het seinen een zeer gevaarlijk beroep.

54764. De **Voorzitter**: Werden er voorzorgsmaatregelen genomen, b.v. in de vorm van bewaking van het huizenblok, waarin geseind werd?

A. Dat probeerden wij wel, maar er zijn toch een paar zenders gesneuveld.

54765. De **Voorzitter**: Gepaard gaande met arrestaties van mensen?

A. Ja. In ieder geval is tweemaal een zender van ons gesneuveld. *Tony Visser* is 20 December in Boskoop gearresteerd en eind Februari 1945 heeft in Utrecht nog een dergelijk ongeval plaats gehad. Wij zijn dus twee zenders kwijtgeraakt; gelukkig hielden wij in die periode voldoende verbinding over.

54766. De **Voorzitter**: Wat is er met *Visser* verder gebeurd? Heeft hij het overleefd?

A. Hij heeft het overleefd. Hij is in de gevangenis van Scheveningen terechtgekomen. Hij is nu, naar ik meen, naar Australië gegaan.

54767. De **Voorzitter**: Heeft uw groep in de tijd van haar werkzaamheden veel mensen verloren?

A. Neen, naar verhouding niet. Wij hebben slechts geringe verliezen geleden. Verloren, in de zin van „dood”, hebben wij misschien 15 mensen, maar daarbij zijn dan gerekend mensen, die ons diensten bewezen en als slachtoffer vielen van een incidentele dienst.

54768. De **Voorzitter**: Hebt u enig idee omtrent de uitgebreidheid van de groep in het hoogtepunt van haar werkzaamheden?

A. Wij waren ongeveer 800 man sterk. Dan reken ik mede de mensen, die het verbindingsapparaat onderhielden.

54769. De **Voorzitter**: U volgde daarbij zeker het systeem, dat de mensen zo min mogelijk van elkander wisten?

A. De zaak was volledig gedecentraliseerd. Er waren ongeveer 20 groepen. Deze maakten haar eigen rapporten, hadden haar eigen administratieve sectie en een eigen verantwoordelijkheid. Zij hadden — wanneer dit uitkwam — een eigen verbinding met het bevrijde gebied, alles zoveel mogelijk op tijd gezet en zo snel mogelijk.

54770. De **Voorzitter**: Wat schoot er bij die sterke decentralisatie en sterke eigen werkzaamheid der verschillende groepen over als taak voor de centrale leiding?

A. Vóórdat het zover was, had de groep een hele ontwikkeling doorgemaakt, waardoor de taak van de groepsleiding sterk organisatorisch was. Een voorbeeld hiervan is, dat, toen het zich in de loop van de winter 1944/1945 liet aanzien, dat de geallieerde doorstoot in het oosten van Nederland zou plaats hebben, het accent van de werkzaamheden van de groepen naar het oosten is verplaatst. Voor een dergelijke verplaatsing was heel wat nodig. De kans op een geallieerde doorstoot had tot gevolg, dat de posten in de Achterhoek bij voorbeeld zeer sterk bezet moesten zijn. Op elke sleutelpost een geroutineerde kracht. Het westen van Nederland moest hier bijspringen. Bovendien gaf het vullen van door verliezen opengevallen plaatsen aan de centrale leiding doorlopend veel zorg.

54771. De **Voorzitter**: U had dus contact met die 20 suborganisaties?

A. Ja.

54773. De **Voorzitter**: Reisde u die zelf af of kwamen die mensen bij u?

A. In de periode tot September 1944 heb ik zeer veel gereisd. Ik reisde eigenlijk dagelijks. Voor het behoud van het persoonlijk contact was dit nodig. Ik liet de mensen in de regel niet in het centrum komen, maar zocht hen op. Later, toen de groep veel groter was, verminderde dit persoonlijk contact uiteraard, ook als gevolg van reismoeilijkheden. Wij hebben toen weleens bijeenkomsten voor een bepaalde streek belegd. Dan trokken wij b.v. vijf mensen uit Gelderland en Overijssel bij elkaar en dan kwam ik daar weleens.

54773. De **Voorzitter**: De eerste methode had natuurlijk voor, dat nog minder mensen met elkaar in aanraking kwamen.

A. Inderdaad, maar de veiligheid was voldoende gewaarborgd. Er zijn door onvoorzichtig spel in dat opzicht bij ons nooit slachtoffers gevallen. Het verantwoordelijkheidsbesef was in het algemeen groot. Persoonlijk acht ik het noodzakelijk, dat in een illegale organisatie de topmensen elkaar kennen, zodat men, als er verliezen worden geleden, elkaar kan steunen. Men moet in dergelijke gevallen de diaden weer aan elkaar kunnen knopen, want anders ligt de zaak plotseling stil. Tot op zekere hoogte is het dus onvermijdelijk, dat enkele mensen elkaar kennen en althans elkaars adressen weten te vinden.

54774. De **Voorzitter**: Hebben in uw groep geen penetraties plaats gehad?

A. Nooit.

54775. De **Voorzitter**: Dat is, als men ziet, wat er vroeger gebeurd is, toch wel merkwaardig in zo'n grote groep.

A. Ja.

54776. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u dat toe? Aan een zee; zorgvuldige keuze of aan een sterke gemeenschappelijke band tussen de mensen? Waren het mensen, die uit verwante groepen van de bevolking waren aangetrokken, of kunt u dat niet zeggen?

A. Het was waarschijnlijk een combinatie van de elementen, die u nu noemt. De band in deze groep is zeer sterk geweest. De mensen wisten, dat zij op elkaar konden rekenen.

54777. De **Voorzitter**: Wat was naar uw mening daarbij het voornaamste bindende element? Was het een groep, die uit een bepaald volksdeel of uit een bepaalde maatschappelijke groep voortkwam, of liep dat erg door elkaar?

A. Uit alle groepen. Qua levensbeschouwing kan gezegd worden, dat de groep nogal veel Protestanten bevatte en een kleiner getal Katholieken. Sommigen kenden elkaar ook uit hun studietijd. Veelal waren dit interacademiale banden.

54778. De **Voorzitter**: Dus in het bijzonder de leiding had een sterk intellectuele inslag?

A. Ja. Zij kwamen niet alleen uit Utrecht, Amsterdam en Leiden; maar er was sprake van een behoorlijke spreiding. Er waren ook medewerkers uit Wageningen, Delft, Groningen en Rotterdam.

54779. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Van welke universiteit kwam u zelf?

A. Uit Utrecht.

54780. De **Voorzitter**: Dus u hebt, toen het eenmaal werkte, zeer veel berichten kunnen overbrengen?

A. Ja, wij zijn als groep buitengewoon gelukkig geweest. Wij hadden ons bij het voorbereiden van de verbindingen speciaal ingesteld op de doortocht van het geallieerde leger — dat beschouwden wij als de voornaamste taak van de groep — en toen er inderdaad een front in Nederland kwam, ging dat zijn vruchten afwerpen.

54781. De **Voorzitter**: Uw groep heeft, naar ons is medegedeeld een grote rol gespeeld bij de verbindingen over de rivieren.

A. De crossers behoorden tot onze groep. Dat kwam vooral ook door de toevallige omstandigheid, dat de groepsleiding van het zuiden van Nederland in het Land van Altena, dus „tamelijk hoog" zat en zeer veel mensen in en rond deze streek kende.

Hierdoor ontstonden in Sliedrecht en Giessendam b.v. sterke contacten en dat heeft in de hand gewerkt, dat, toen de geallieerden de Bergsche Maas hadden bereikt, de bestaande koerierslijn over land plaats maakte voor de „crossline".

54782. De **Voorzitter**: U zei, dat de groepsleiding van het zuiden in het Land van Altena zat. Bedoelde u, dat die leiding daar vertoefde of dat ze bestond uit mensen uit die streek?

A. Neen, de leiding was daar niet getogen, maar het administratieve centrum was daar.

54783. De **Voorzitter**: Dat was daar tijdelijk gevestigd?

A. Ja.

54784. De **Voorzitter**: En omdat dit daar was, is dat mede aanleiding geworden, dat men zich direct op die crossings geworpen heeft?

A. Ja.

54785. De **Voorzitter**: Maar daarvoor heeft men steun moeten hebben van personen uit die streek?

A. Inderdaad. Vaak zijn het koeriers van onze groep geweest. Aanvankelijk waren het fietskoeriers en toen de scheiding tussen bezet en bevrijd gebied ontstond, waren deze zelfde personen de latere crossers.

54786. De **Voorzitter**: Het is wel merkwaardig, dat het crossen zo'n omvang kon aannemen. Het gebeurde zelfs met vrij grote regelmaat?

A. Ja.

54787. De **Voorzitter**: Als de Duitsers gewild hadden, hadden zij dat toch kunnen voorkomen?

A. Dan hadden wij het op andere punten herhaald.

54/88. De **Voorzitter**: Wet was daar wel moeilijk terrein, bij de Nieuwe Merwede.

54789. De **Voorzitter**: Het was dus wel moeilijk, maar het gebeurde nogal vrij veel en ik kan mij voorstellen, dat het voor de Duitsers de moeite waard geweest zou zijn alles op haren en snaren te zetten om het te voorkomen. En toch is dat niet gebeurd?

A. In het laatst van de bezetting wel. In April 1945 is de Nieuwe Merwede geblokkeerd, waarschijnlijk omdat men in Maart 1945 met succes een razzia heeft gehouden; slachtoffer waren toen in het algemeen mensen, die zich in veiligheid gingen stellen, maar er zijn ook enkele crossers bij geweest. Een van hen is naar aanleiding daarvan gefusilleerd; deze man had 53 keer een crossing gemaakt.

54790. De **Voorzitter**: Waren er nog andere oversteekpunten?

A. Als het op een bepaald punt was vastgelopen, werd op een ander punt begonnen.

54791. De **Voorzitter**: Dus niet tegelijk naast elkaar?

A. Neen, althans niet in een georganiseerd verband. In de periode, dat er een frontlinie was, heb ik met mijn mensen in het zuiden steeds briefwisseling gehad. De plannen, die er waren, waren wederzijds bekend. De Bommelerwaard is ook bekeken; de route via dit gebied lag ongeveer klaar voor het geval de Biesbosch geblokkeerd zou worden.

54792. De **Voorzitter**: Had, toen de berichtgeving over de grote rivieren op gang was, dat ten gevolge, dat de regelrechte berichtgeving naar Engeland belangrijk begon te verminderen?

A. Ja. Als ik een oordeel zou moeten geven over de verhouding van de verbindingsmiddelen naar de belangrijkheid in die laatste periode, zou het zo zijn, dat de telefoon nummer één is; die is zerr belangrijk geweest voor de berichtgeving. De cross-line, die is gebleken tamelijk snel te zijn, is ook zeer belangrijk geweest, evenals de radio-telefoonzender. Ik geloof, dat de ouderwetse zenders pas in de vierde plaats kwamen.

54793. De **Voorzitter**: Seinden die ook op Eindhoven?

A. Ja, gedeeltelijk op Londen, gedeeltelijk op Eindhoven.

54494. De **Voorzitter**: U sprak over die telefoonlijn. Bestond er dan een telefoonverbinding met het zuiden? Ik vraag dat, omdat wij pas de heer *Neher* hebben gehoord en deze ons vertelde, dat er, ondanks de vele verbalen daaromtrent, geen telefoonverbinding met het zuiden bestond.

A. Ja, maar dat was geen P.T.T.-lijn. Onze groep heeft, te beginnen met het net van de Provinciale Electriciteitsmaatschappij in Noordbrabant, de P.N.E.M., van Februari 1944 af op dit punt een organisatie opgebouwd. Dit net is voor dit doel verbonden met het Limburgse net van de P.L.E.M. en het net van de Limburgse mijnen en ook met het Gelderse net van de P.G.E.M. Het is zo geweest, dat de geallieerden van uit Maastricht dadelijk na de bevrijding van deze staci op deze wijze contact hebben gekregen met Roermond. En na de tevrijding van Eindhoven bestond er een directe verbinding Eindhoven-Geertruidenberg. Daarop sloot de berichtgeving van onze gehele groep aan. Alle berichten werden door die lijn heen gebeld.

54795. De **Voorzitter**: Van Geertruidenberg af?

A. Ja.

54796. De **Voorzitter**: Hoe was het, toen de geallieerden langs de grote rivieren lagen?

A. U moet verschillende perioden onderscheiden. Op het ogenblik, dat de geallieerden de voet zetten op Nederlandse bodem, was er een zeer snel contact met hen. nl. de telefoon.

54797. De **Voorzitter**: Omdat men van elk bevrijd gedeelte kon telefoneren naar het naastgelegen nog niet door de geallieerden bezette gedeelte?

A. Ja. Daarop was ook gespeculeerd. Met is zo geweest, dat men van Duitse zijde deze lijn over het hoofd heeft gezien. Dit heeft belangrijke consequenties gehad, omdat men op die manier achter de Duitse linies, die er toen nog waren, b.v. in Bergen op Zoom, Roosendaal en 's-Hertogenbosch, tweemaal per dag berichten kon geven en dan volgde er eventueel aanstonds een beschieting of bombardement op de Duitse stellingen. Dat is een van de belangrijkste dingen

geweest, die door middel van de Nederlandse inlichtingendienst hebben plaats gehad. Deze lijn heeft vsle geallieerden het leven gered. Deze lijn heeft bestaan tot Geertruidenberg door het geallieerde offensief werd overspoeld in het begin van November 1914. Daarnaast heeft een tweede lijn bestaan van Nijmegen naar Wageningen. Deze begon te lopen na de bevrijding van Nijmegen. Toen Nijmegen werd bevrijd, hebben wij op hetzelfde ogenblik, dat de lijn Geertruidenberg—Eindhoven in gebruik was, van deze lijn, die liep over Bennekom en Ede, gebruik gemaakt. Via deze lijn hebben wij contact met de geallieerden gehad tot ongeveer 15 November en toen wij ook deze lijn niet meer hadden, liep er een crossline.

54798. De **Voorzitter**: Dus na 15 November 1944 bestond een dergelijke telefoonverbinding nergens meer?

A. Neen. Wij hebben nog wel getracht de verbinding tussen Nijmegen en de Achterhoek hersteld te krijgen. In het niemandsland heeft echter een schakel ontbroken, omdat daar, dicht bij Nijmegen, waarschijnlijk een granaat is ontploft; anders zou dit een zeer belangrijke lijn met Doetinchem geworden zijn.

54799. De **Voorzitter**: Deze telefoonverbindingen, die verband hielden met de electriciteitsbedrijven, moesten dus worden onderhouden door het personeel van die electriciteitsbedrijven?

A. Ja.

54800. De **Voorzitter**: Waren de mensen, die dat werk moesten doen, bij uw groep ingeschakeld?

A. Technisch zat de zaak zo in elkaar, dat van 14 September 1944 af alleen mensen van onze groep, dank zij de medewerking van de technische leiding, een geheim nummer konden bellen; dus een willekeurige electriciteitsambtenaar kon dit niet. Door medewerking van de technische leiding, o.m. verandering van schakelnummers, zat de verbinding plotseling in deskundige militaire handen. De groepsleiding heeft bij de keuze van de medewerkers van het begin af zeer sterk met de mogelijkheid van verbinding door deze telefoon rekening gehouden.

54801. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u het toe, dat de radio-telefonie-zenders, de spreekapparaten, wel met succes langs de rivieren hebben gewerkt, doch dat het vroeger met die verbindingsmethode, toen zij door agenten van B.I. gebruikt werden, in het algemeen vrij slecht is gegaan?

A. Het telefoniecontact vindt plaats met vliegtuigen. Een vliegtuig vliegt veilig, wanneer het dicht in de buurt is van zijn eigen vliegveld. Dat was mogelijk zodra er een frontlijn in Nederland lag. Toen kon men met zeer veel succes en met grotere veiligheid voor de betrokken piloten met deze toestellen gaan werken. In 1943 was dat moeilijk, omdat deze mensen zich toen zeer ver uit Engeland moester bewegen. Ik geloof, dat wij achteraf kunnen zeggen, dat de ouderwetse radiozenders toentertijd het voor de hand liggende verbindingsmiddel waren en dat de radio-telefonie-zenders in dat stadium nog praematuur zijn geweest.

54802. De **Voorzitter**: U bedoelt te zeggen, dat bij het gebruik van de radio-telefonie-zenders over de grote rivieren een kleinere afstand behoefde te worden overbrugd, terwijl voor de apparaten van de agenten van B.I. een vrij grote afstand moest worden overbrugd, zodat zij krachtiger moesten zijn en daardoor gemakkelijker gepeild konden worden?

A. Ja.

54803. De **Voorzitter**: Had u een regelmatig contact met de andere groepen of stond uw groep geheel zelfstandig?

A. Er is contact geweest, maar geen frequent contact. Toen in het latere stadium van de oorlog onze groep in een gunstige positie was gekomen door de geschetste ontwikkeling van de telefoon en de crossline, is het materiaal van enkele groepen ook langs deze weg naar het zuiden gegaan.

54804. De **Voorzitter**: U had bij wijze van spreken een monopolie met betrekking tot sommige verbindingsmiddelen?

A. Men zou het zo kunnen noemen.

54805. De **Voorzitter**: Speciaal de telefoon en de crossing waren in handen van de groep *Albrecht*?

A. De telefoon niet helemaal, want de laatste lijn, die in April en Mei 1945 heeft bestaan, liep b.v. door de Grebbelinie en dat was een lijn van de C.I.D.

54806. De **Voorzitter**: Bij wie behoorde die?

A. Deze groep wordt gerekend bij de L.O. De C.I.D. heeft waardevolle arbeid verricht op dit gebied.

54807. De **Voorzitter**: Had u persoonlijk contact met de leiders van andere groepen of liep dat contact over bepaalde leden van uw organisatie?

A. De contacten, die ik persoonlijk had, dateerden uit de begintijd. Maar ik heb in later tijd veel contacten in Amsterdam overgelaten aan onze man in Amsterdam, Kuipers.

54808. De **Voorzitter**: Het contact met de O.D., enz. werd dus door Kuipers onderhouden?

A. Ik heb wel een verbindingsman van de O.D. gekend, maar het was hoofdzakelijk contact van Kuipers. Ik geloof, dat er veel argumenten zijn aan te voeren voor de stelling, dat het centrum van een inlichtingengroep niet al te ver van het bevrijde gebied moet liggen. Het centrum van onze groep heeft nooit hoger gelegen dan Utrecht. Centralisatie te Amsterdam zou naar mijn mening het werk hebben geschaad.

54809. De **Voorzitter**: Waren uw mensen grotendeels militairen? De militaire inlichtingen waren toch de hoofdzaak?

A. Het waren in het algemeen jongere reserve-officieren of mensen, die in de rang van vaandrig bestemd waren voor reserve-officier; zij zaten in het algemeen op de sleutelposten.

54810. De **Voorzitter**: Hebt u zich ook wel beziggehouden met economische berichtgeving of berichtgeving op sociaal en politiek gebied?

A. Wij hebben er niet naar gestreefd, maar als er economische berichten te geven waren, hebben wij die wel meegegeven; die kwamen meestal uit den Haag. Voor 95 pct. bewogen wij ons op het terrein van de militaire berichtgeving. Aan politieke berichtgeving hebben wij nooit gedaan.

54811. De **Voorzitter**: Doelbewust niet?

A. Het lag niet in de opdracht.

54812. De heer **Koersen**: U sprak straks van contact met de C.I.D. Ging dat uit van de plaatselijke dienst?

A. Ik kan u wel zeggen, hoe ik in contact gekomen ben met de C.I.D. Ik heb persoonlijk nauwe aanraking gehad met de K.P. en de K.P.-leider Frank Beynen heeft mij contacten verstrekt met de C.I.D. Misschien heb ik de vraag van zoëven te eng opgevat; ik dacht aan het contact met de militaire inlichtingengroepen, maar met de verzetsgroepen, zoals de K.P., is er intens contact geweest.

54813. De **Voorzitter**: In 1943 is te Zeist gearresteerd een zekere dr. Brouwer, die een zendverbinding had met Engeland. Is dat toevallig dezelfde naam als de Uwe?

A. Ja, toevallig.

54814. De **Voorzitter**: U kende hem niet?

A. Wel uit anderen hoofde, maar hij is geen familie van mij en heeft ook geen contact gehad met dit werk.

54815. De **Voorzitter**: Ik heb u omtrent de punten, die bij mij opkwamen, vragen gesteld, maar het is mogelijk, dat dit werk nog belangrijke aspecten gehad heeft, die mij op dit ogenblik niet bekend zijn en die u wel zoudt kunnen meedelen. Als wij dus bepaalde belangrijke dingen hebben overgeslagen, zou ik het wel op prijs stellen dienaangaande van u nog aanvullingen te verkrijgen.

A. Ik ben tussentijds in de gelegenheid geweest contact op te nemen met het bevrijde zuiden. Ik heb daar vertoefd van 13 Februari tot 11 Maart 1945, alsook tussen 3 April en de dag, waarop west-Nederland is bevrijd. Ik heb daardoor een indruk gekregen van de gang van zaken en de verwerking van gegevens bij het toenmalige

54816. De **Voorzitter**: U hebt dus gezien, hoe de gegevens daar ontvangen en verwerkt werden. Geeft u dat aanleiding tot opmerkingen? Dit is natuurlijk uitermate belangrijk.

A. In het algemeen heb ik waardering voor de personen, die van Engeland uit ons hulp hebben geboden. Het tempo in het bezette gebied lag echter hoger. Persoonlijk had ik wel een hoger tempo verwacht in het bevrijde zuiden.

54817. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de verwerking van de binnenkomende gegevens niet altijd gelijke tred hield met het tempo, waarin die gegevens binnenkwamen?

A. Ja. De apparatuur is wat te bescheiden geweest.

54818. De **Voorzitter**: Die was inderdaad ook veel kleiner. U zeide, dat u werkte met 800 mensen, die gegevens verzamelden. Wat was de hele apparatuur van B.I.?

A. Omdat de bescheiden apparatuur ons bekend was, hebben wij er ook consequent naar gestreefd om de gegevens pasklaar te maken. Wij gaven zelf de dagelijkse overzichten. Tot 1944 veelal overzichten in de Engelse taal. In later tijd vond de vertaling plaats bij het B.I., dat echter zelf geen overzichten meer behoefde samen te stellen.

54819. De **Voorzitter**: Ging u later dus de verschillende gegevens uit het gehele land per dag tot één geheel verwerken?

A. Het leveren van een dagelijks overzicht over de militaire situatie in het bezette gebied is pas in de laatste oorlogswinter begonnen.

54820. De **Voorzitter**: Was dat een zelfde overzicht als waarvan de heer van *Schaik* ons verteld heeft? Deze heeft ons laten zien soortgelijke periodieke overzichten, die opgemaakt werden door de O.D. Die waren in zoverre wel handig, dat alle gegevens, die waren binnengekomen, zodanig waren gerangschikt, dat men door dat ene rapport te lezen een indruk had van de toestand op een bepaald ogenblik in het gehele land.

A. Er is toch een verschil, nl. dat die overzichten van de O.D. mogelijk een grote betekenis hadden voor binnenlands gebruik, maar ten aanzien van de order of battle voor de geallieerden geen waarde hadden, omdat die berichten te laat waren. Dat scheelde weleens 14 dagen. Eer men uit de O.D.-bronnen alle berichten had verzameld en in Amsterdam een gecomprimeerd overzicht had gegeven, verliep er zoveel tijd, dat die berichten voor de geallieerden niet meer dan historische betekenis gehad kunnen hebben.

In het algemeen heb ik dus waardering voor de hulp, die de leiding van het B.I. verschafte. Ik heb de indruk gekregen, dat het een dienst was, die naar verhouding zeer goed werk heeft geleverd.

54821. De **Voorzitter**: U hebt dus die crossings zelf enige keren meegemaakt?

A. Ja.

54822. De **Voorzitter**: Hoe gebeurde dat in de praktijk? Alleen bij donkere maan?

A. Ik moet het negatief zeggen: niet bij volle maan. Als er maar een donker gedeelte in een nacht was, werd er gecrost.

54823. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat per maand ongeveer 14 keer kon worden overgestoken.

A. Ik meen, dat het ten minste 20 dagen per maand waren. Het waren lange winternachten.

54824. De **Voorzitter**: Gingen er in zo'n nacht verschillende bootjes over?

A. Dat hing er van af. Voor de berichtgeving was één bootje voldoende, maar er gingen er ook wel over voor andere doeleinden.

54825. De **Voorzitter**: Er gingen toch ook veel andere mensen over?

A. Ja, dat waren Œ z.g. wilde crossers, die naar het bevrijde zuiden uitweken, Œ passagiers, die vervoerd werden op last van Eindhoven of van Londen.

54826. De **Voorzitter**: Behoorde het overzetten van mensen uitsluitend tot het werk van uw groep of werd dat ook door anderen gedaan?

A. Daar zijn waarschijnlijk ook een paar anderen bij betrokken geweest, maar de meeste crossings werden door onze groep gedaan. Toen het contact met het bevrijde zuiden tot stand gekomen was, hebben enkele crossers hun standplaats ingericht in Lage Zwaluwe. Het ligt voor de hand, dat zij ook directieven kregen van Eindhoven en van Londen. Wanneer last werd gegeven uit Eindhoven of Londen, dat een bepaalde persoon moest worden gehaald, gebeurde dat. Op dat punt had natuurlijk de groepsleiding in bezet gebied geen absolute zeggenschap meer.

54827. De **Voorzitter**: Er werd dus niet de gehele nacht door de Duitsers gepatrouilleerd?

A. Neen, onregelmatig. Maar ook tijdens patrouilles toonden de crossers, dat zij niet voor een kleintje vervaard waren. Zij verrichtten hun werk alsof het de gewoonste zaak van de wereld was. Toch liep het in het algemeen zonder ongelukken af.

54828. De **Voorzitter**: Wanneer de Duitsers bij de een of andere bottleneck patrouilleschepen en schijnwerpers hadden gezet, zou de zaak toch afgelopen zijn geweest?

A. De crossers zouden dat niet genomen hebben. Een schijnwerper zou direct vernield zijn. Verder was er een zeer goede samenwerking met de geallieerde artillerie. Als bepaalde posten te lastig werden, werden zij uit de weg geruimd. Zo durfden de Duitsers geen posten te zetten op de landtong, waar Hollandsch Diep en Bergsche Maas ineenvloeien. Die zouden een te warme ontvangst hebben gehad.

54829. De **Voorzitter**: Zijn er nog andere punten, die u voor ons van belang acht?

A. Neen. De punten, die u zullen interesseren, kunt u vinden in deze documentatie.

De **Voorzitter**: Die hebben wij ook.

Dan dank ik u zeer voor de mededelingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

C. BROUWER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

JACOBUS KOK,

oud 54 jaar, wonende te Amsterdam, generaal-majoor der genie.

Hij legt de eed af als getuige.

54830. De **Voorzitter**: Er zijn twee onderwerpen, die de Enquête-commissie gaarne met u zou willen bespreken; het ene is het probleem van de verbindingen van Engeland uit met het bezette gebied en eventueel ook de verbindingen tussen het bezette en het onbezette gebied, nadat de geallieerde troepen hier waren gekomen; het andere is datgene, wat heeft plaats gehad in April 1943, de bekende onderhandelingen en wat daarmee samenhangt.

Nu zou ik graag zo mogelijk die twee onderwerpen gescheiden willen behandelen, omdat ze behoren bij verschillende delen van het verslag, dat de commissie uitbrengt. De verbindingen houden verband met punt f, de April-onderhandelingen houden verband met punt j van het Enquêtebesluit. Misschien kunt u daarmee rekening houden bij uw betoog.

A. Ik zal het proberen.

54831. De **Voorzitter**: Ik zou dan willen beginnen met het probleem van de verbindingen. Wanneer hebt u persoonlijk daarmee voor het eerst iets te maken gekregen?

A. Eigenlijk heb ik met die verbinding zelf persoonlijk nooit iets te maken gehad, maar ik weet er zeer veel van, doordat alle berichten en alle spionagegegevens, die mijn dienst verzamelde, naar Engeland moesten en ik dus bij de indeling van mijn werk in verband met de overbrenging van tekeningen en telegrammen daarmee rekening moest houden. Daardoor heb ik mij door het voortdurend contact met de O.D. en de koeriersdienst zeer goed op de hoogte gehouden van die verbindingen, maar ik zelf ben nooit verbindingsbureau voor Engeland geweest.

54832. De **Voorzitter**: Misschien kunt u toch wel iets vertellen van hetgeen u hebt meegemaakt in die tijd. Is het u mogelijk een globaal overzicht te geven van het verloop van zaken?

A. Ik zal het proberen. Het eerste, dat ik omtrent de verbinding met Londen ervaren heb, is geweest in 1940, toen ik in contact ben geweest met een organisatie, vermoedelijk het L.O.F., en de gegevens over de bij de Duitse weermacht in aanbouw zijnde vliegvelden Gilze-Rijen en Eindhoven, die door mij werden verzameld en in zodanige getekende vorm gebracht, dat ze geschikt waren voor verzending, aan deze organisatie heb overgegeven. Naar ik vernam, gingen die tekeningen naar Amsterdam, naar een huis aan de Keizersgracht, werden daar gefilmd en overgebracht naar Engeland op een wijze, die mij toen niet bekend was, maar waarvan ik later heb horen zeggen, dat zij via Antwerpen gingen, door Duitse marine, die medewerkte met de illegaliteit, toen reeds.

54833. De **Voorzitter**: Maar dat moeten toen toch wel incidentele verbindingen zijn geweest. Er is ons niets van bekend, dat er in 1940 al iets heeft bestaan van een regelmatige verbinding over land, zoals later b.v. in de vorm van de Zwitserse weg.

A. Neen, mijn indruk is ook, dat die verbinding helemaal niet frequent was en dat daarop ook niet gerekend kon worden. Maar meer dan ik vertel, weet ik er ook niet van.

In het voorjaar van 1942 ben ik in contact gekomen met kolonel **Six** — toen ritmeester — en van die tijd af is mijn toen nog maar voorlopig bestaande organisatie ingeschakeld in de O.D.

54834. De **Voorzitter**: Was dat, toen de heer **Six** al gekomen was in de centrale leiding van de O.D. of tevoren?

A. De datum weet ik niet.

54835. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer **Six** in de centrale leiding van de O.D. is gekomen in Augustus 1942.

A. Ik ben met hem in contact gekomen in Maart of April 1942. In de periode er tussen heb ik geen contact gehad. Dat is gekomen door de arrestatie van enige hoofdfiguren van het L.O.F. Ik heb toen wel een aantal gegevens kunnen verzamelen, maar ik kon ze niet kwijt. Van dat ogenblik af is het bureau van de heer **Six** voor mij het bureau geweest, dat alle van mijn organisatie afkomstige spionageberichten en verkenninggegevens omtrent alles, wat door de bezetter in Nederland werd gedaan en voorbereid, naar Engeland heeft doorgegeven. Ik weet, dat dit gebeurde langs verschillende wegen: de Zwitserse weg, de weg van de Zweedse houtboten en de weg door Frankrijk, over de Pyreneeën, door Spanje en Portugal naar Engeland. Ik heb daarvan zelf echter niets meegemaakt, ik heb niets daarvan georganiseerd en ik heb er geen zeggenschap in gehad. Ik kan wel zeggen, dat ik verschillende malen aan de heer **Six** heb moeten vragen waarom enige reactie zolang uitbleef, terwijl wij in andere gevallen heel spoedig reacties hadden, al was het aanvankelijk meestal alleen maar een ontvangstbevestiging van ons bericht. Er is toen met de Zwitserse weg iets geweest, zoals mij indertijd door de heren **Six** en **Bührmann** weleens verteld is, hetgeen in de verzending van mijn berichten weleens een aanzienlijke vertraging heeft veroorzaakt. Maar ik geloof, dat ik dat niet behoef te vertellen, omdat u dat wel bekend zal zijn.

54836. De **Voorzitter**: Daarover hebben wij al uitvoerige mededelingen gehad. Alleen ten opzichte van één punt, dat daarmede verband houdt, zou ik nog een vraag willen stellen. Er zijn een paar van die fricties geweest. De ene kwestie is dan wat men noemt de z.g. spionage op de Zwitserse weg, waarbij een tijdlang de zendingen van de Zwitserse weg door een fotograaf gekopieerd werden en de kopieën naar de O.D. gingen. Die andere kwestie was het geval van de microphoto's, die verborgen waren in een paar riemen, waarbij degene, die ze ter verzending over de Zwitserse weg had gegeven, later tot de ontdekking kwam, dat ze niet verzonden waren, maar bij de O.D. waren terechtgekomen. Nu heb ik in verband met dit laatste uw naam horen noemen, omdat u met die microphoto's iets te maken zou hebben gehad. Klopt dat?

A. Ja, inderdaad.

54837. De **Voorzitter**: Wilt u dat vertellen,?

A. Op een goede dag ben ik op verzoek van de heer **Six** in het Vondelpark gekomen en daar in contact gebracht met een jongeman, die blijkbaar bezwaren had ingebracht tegen het feit, dat deze photo's in onze handen waren. De heer **Six** had mij die photo's gegeven, omdat ik langzamerhand een zeer nauwkeurig en min of meer genormaliseerd systeem van tekenwerk voor Engeland had tot stand gebracht, dat samenhang met de grootte van mijn calques en de fotografische mogelijkheden en waarbij een zeer nauwkeurige coördinatie volgens de Nederlandse en de Engelse stafkaarten was aangegeven, zodat bij oorlogshandelingen, geen vergissingen mogelijk zouden zijn. Wij voerden dat zelfs zover door, dat men de calques, die door mijn bureau getekend werden, niet mocht vouwen, omdat de vouwlijnen fotografisch zou kunnen worden gezien als een coördinatielij. De

tekeningen en films, die de heer *Six* mij liet zien, waren in dit opzicht volkomen waardeloos. Zij waren vertekend en zij waren niet in schaalverhoudingen en mijn vrees was, dat bij verzending daarvan daar ongelukken door zouden ontstaan, ook met het oog op bombardementen. Toen heeft de heer *Six* mij gevraagd aan deze man, wiens naam ik mij niet herinner, een uitleg te geven, waarom deze tekeningen als zodanig niet geschikt waren. Bovendien kan ik zeggen, dat deze tekeningen door ons allang, maar in veel betere vorm, naar Engeland waren gezonden. Dat was allemaal oude koek. Dat heb ik die mijnheer uiteengezet. Toen heeft in mijn bijzijn de heer *Six* op de rug van die man op zijn portefeuille een verklaring geschreven — het regende, dat het goot, en wij stonden onder een boom in het Vondelpark —, waarin, meen ik, werd verklaard, dat die man er genoeg mee nam, dat die photo's in onze handen waren. Ik durf niet te zeggen, wat de letterlijke inhoud van die verklaring was. Ik ineen, dat het iets in die geest was. Daar heeft die man toen zijn handtekening onder gezet.

54838. De **Voorzitter**: Als ik mij goed herinner, heeft de heer *Six* hier verteld, dat die man de tekeningen later toch weer wilde meenemen, omdat hij wilde pogen ze naar Engeland te krijgen.

A. Dat heb ik wel gehoord, maar alleen van de heer *Six*. Ik ben daar geen getuige van geweest. Ik meen, dat de heer *Six* daartegen bezwaar heeft gemaakt, omdat die man de films in riemen had verborgen of had willen verbergen. Het was een zeer kinderlijke manier van verbergen. De heer *Six* heeft hem dat afgeraden. Ik kan u niet zeggen hoe dat afgelopen is.

54839. De **Voorzitter**: Waar zijn de oorspronkelijke stukken of tekeningen, die van die bewuste persoon afkomstig waren en die bij de O.D. waren terechtgekomen, gebleven?

A. Die heb ik, toen ik ze gezien had, aan de heer *Six* teruggegeven. Wat er verder mee is gedaan, is mij niet bekend.

54840. De **Voorzitter**: De naam van die jonge man is u op het ogenblik niet bekend?

A. Het was een schuilnaam. Ik zie die man nog duidelijk voor mij, maar ik weet die naam niet meer. Ik meen, dat het een Fries was.

54841. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft hem hier *de Lange* genoemd.

A. Als zodanig is hij niet aan mij voorgesteld. Hij had een andere naam.

54842. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft gezegd, dat dit niet zijn officiële naam, maar zijn schuilnaam was.

A. Die mensen hadden meer schuilnamen. Eerst is hij misschien aan de heer *Six* voorgesteld als *de Lange* en heeft de heer *Six* hem zekerheidshalve aan mij voorgesteld met een andere naam.

54843. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft ons later, buiten net verhoor om, medegedeeld, wat de eigenlijke naam van die man was. Die hebt u dus nooit geweten?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan heeft het geen zin, die naam bij u te verifiëren.

A. Inderdaad.

Misschien mag ik in verband met de Zwitserse weg nog mededelen, dat *Maud*, *Chrisje Kohlbrugge*, de dochter van ds. *Kohlbrugge* uit Veenendaal, mij persoonlijk heeft verteld, hoe de zaak van de Zwitserse weg was en hoe haar verhouding ten opzichte van *Grote Frits* was.

54844. De **Voorzitter**: *Grote Frits*? Wie verstaat u daaronder?

A. *Van Randwijk*.

54845. De **Voorzitter**: Noemde zij die zo?

A. Zo noemde hij zich zelf, naar mijn medewerkers mij mededeelden. Ik meen, dat zij aanvankelijk eigenlijk min of meer in de „Vrij Nederland“-organisatie gezeten heeft; dat weet ik door *Tellegen*, een beroepsofficier, die het eerst met deze *Maud* in aanraking is gekomen en veel voor „Vrij Nederland“ heeft gedaan. Die vertelde mij, dat zij zich op het standpunt stelde, dat zij het recht had de Zwitserse weg aan *van Randwijk* te onttrekken en die uitsluitend te bestemmen

voor de veel noodzakelijker verzending van mijn berichten. Dat was ook mijn standpunt. Ik heb toen enkele malen berichten gezien, die voorgingen op die weg, en dat vond ik zeer verdrietig; berichten over de ontwikkeling van de politieke omstandigheden onder ons volk, over kerkgang, enz., allerlei onderwerpen, die, naar wij meenden, niet dienden voor te gaan, terwijl onze berichten over brugvernietingen, elektrische centrales, inundaties, enz. moesten blijven liggen.

54846. De **Voorzitter**: Was in die periode de Zwitserse weg voor de O.D. de enige verbinding?

A. Voor zover ik weet, was er ook de weg van de Zweedse houtboten.

54847. De **Voorzitter**: Ja, die heeft bestaan tot ongeveer Juli 1943.

A. Het is mogelijk, dat datgene, waarvan ik nu spreek, is geweest na Juli 1943.

54848. De **Voorzitter**: In 1944 is er nog gekomen de Zwitserse weg B. Is het u bekend, dat die bestond?

A. De naam heb ik horen noemen, maar verder kan ik er niets van zeggen. Veel dingen, die *Six* wist, wist ik niet.

54849. De **Voorzitter**: U was hoofd van sectie V van de O.D., die zich bezighield met...?

A. Als ik het in het kort mag zeggen: de geniedienst, maar die dienst heeft zich verder naar buiten moeten uitbreiden over dingen, waarmee wij eigenlijk niets uitstaande hadden, maar ons werd verzocht ook daarover onze berichtgeving te doen plaats hebben; ik noem torpedolanceerboten, V-1's, V-11's e.d.

54850. De **Voorzitter**: Nu had de O.D. ook een sectie I, die zich speciaal met de verbinding bezighield.

A. Sectie I was de Sectie Operatiën, maar deze heeft later de verbindingdienst van mij overgekregen. Ik heb de verbindingen van de O.D. gehad tot het tijdstip, waarop *Neher* in onze organisatie is gekomen.

54851. De **Voorzitter**: U begon met te zeggen, dat u zelf met de verbindingen nooit iets te maken hebt gehad, en nu zegt u, dat u de verbindingen hebt gehad, totdat de heer *Neher* er bij is gekomen.

A. Pardon, u heeft mij gevraagd over de verbinding met Engeland. Deze ressorteerde wel onder de verbindingdienst, maar toen *Neher* bij onze organisatie kwam, heb ik tegen *Six* gezegd: er zal een opvolger voor mij moeten komen voor de verbindingdienst; het ging om de verbindingen hier te lande, het seinwezen van de spoorwegen, de meetlijnen van de hoogspanningsbedrijven in ons land, allemaal dingen, die de Duitsers niet wisten, maar van radio heb ik nooit iets geweten, en toen heb ik voorgesteld aan *Six* om een opvolger voor mij te laten komen. Mede daarvan — niet alleen daarvan — is het gevolg geweest, dat de heer *Neher* — ik heb zijn naam toen genoemd — in onze organisatie is opgenomen en hij de verbindingdienst van mij heeft overgenomen. Daarmede werd sectie V van de verbindingdienst ontheven.

54852. De **Voorzitter**: Wanneer was dat ongeveer?

A. In de winter van 1943 ongeveer. De heer *Neher* is bij ons gekomen in de Noorderkerk. Het was verschrikkelijk koud. Het was dus in de winter 1943/44, maar in welke maand weet ik niet meer.

54853. De **Voorzitter**: U weet van de verbindingen met Engeland dus eigenlijk alleen, dat zij hebben bestaan en functioneerden, maar hoe zij hebben bestaan, in welke omvang, welke mensen er bij betrokken waren, enz., ontrok zich aan uw waarneming?

A. Dat wist ik toen niet. Ik heb er later veel van gehoord, maar toen niet. Ik heb zelfs geen enkele plaats van een radiostation geweten.

54854. De **Voorzitter**: De verbindingen, die er later zijn geweest met het bevrijde deel van Nederland, gingen dus ook buiten u om? Toen had de heer *Neher* deze zaken onder zich?

A. Ik geloof niet, dat de heer *Neher* die verbindingen, d.w.z. door mensen, het overbrengen van mensen over de rivieren, onder zich had.

54855. De **Voorzitter**: Ween, dat geloof ik ook niet. Dat was in handen van de groep-Albrecht; daarmee had men alleen een dusdanig contact, dat men daarvan gebruik kon maken. Maar er waren toch wel andere verbindingen, waarvan de verzorging heeft behoord tot de taak van de heer Neher?

A. Inderdaad. Het enige, dat ik van de verbindingen met het zuiden heb meegemaakt, is geweest, dat ik vier Waterstaatsingenieurs op verzoek van Londen heb moeten aanwijzen, die ik naar een adres in Rotterdam moest sturen, waar het beginpunt was van kun overschrijding van de linies.

54856. De **Voorzitter**: Stond dat in verband met de maatregelen, die moesten worden genomen bij de bevrijding?

A. Dat was toen men in ons land nog niet wist, hoe groot de verwoesting van het Julianakanaal was en er blijkbaar in Londen een misverstand bestond ten aanzien van de mogelijkheid van kolenaanvoer van Limburg naar het noorden, wanneer dit bevrijd zou zijn. Londen heeft gevraagd om Waterstaatsingenieurs, die het Julianakanaal kenden, zoals na de overstroming van Walcheren gevraagd is om Waterstaatsingenieurs, die konden worden ingeschakeld bij de droogmaking van Walcheren.

54857. De **Voorzitter**: Dat was dus een zelfde geval als de overkomst van de directeur van het havenbedrijf van Rotterdam?

A. En van de directeur-generaal van de energievoorziening, de heer Bakker. Daarvoor heb ik ook gezorgd, zonder te weten, langs welke weg hij ging.

54358. De **Voorzitter**: Wij hebben ook enige stukken van u, nl. een artikel in het weekblad „De Ingenieur” van 1946 en de tekst van een redevoering, die u over deze problemen — en ook over andere, waarover wij straks zullen spreken — hebt gehouden. Daarin spreekt u over illegale telefoonverbindingen. Daarmee bedoelt u dus telefoonverbindingen binnen het bezette gebied?

A. Dat niet alleen, ook de telefoonverbinding onder de linies naar het zuiden.

54859. De **Voorzitter**: Had u persoonlijk daarmee iets te maken?

A. Ik weet uleken, dat, als een bureau van mij plotseling moest worden verplaatst ten gevolge van het arresteren van een koerier of koerierster of het aan de Duitsers bekend worden van een telefoonnummer, voor mij was voorbereid een ander bureau, omdat wij anders gedurende enige tijd volkomen zonder een dak boven ons hoofd en zonder tekenbord op straat moesten lopen. Dat adres werd voorbereid. Daar stond een inductortelefoon klaar en zodra mijn bureau onveilig werd, werd in een andere straat, dus niet die, waar het nieuwe adres was, doch wel ten behoeve van dit adres, ingevolge „Duitse opdracht” een las gemaakt op een telefoonkabel van het Provinciaal Electrisch Bedrijf, van het G.E.B., enz., en daarop werd de inductor aangesloten. Dan stond die inductor dus op onze centrale post, waardoor het tijdverlies tot een minimum werd beperkt en de veiligheid zeer verhoogd werd. Dat is het werk van de heer Neher en zijn mensen geweest.

54860. De **Voorzitter**: U hebt verklaard, dat u zelfs telefonisch vergaderingen kon houden. Hoe ging dat?

A. Dat gebeurde op mijn inductortelefoon, niet op mijn automatische telefoon. Ik had twee telefoons. Dan belde ik de centrale post op en zei: Ik wil mijn hoofden Sectie V in de gewesten 12, 10 en 8 binnen 10 minuten of zo gauw het kon aan de telefoon hebben. Dan kwamen die heren zich melden bij de centrale post en dan zei de centralist tegen mij: Mijnheer de Veer — of hij noemde een andere schuilnaam; ik heb, behalve mijn persoonsbewijsschuilnaam, drie schuilnamen gehad —, hier zijn voor u de hoofden Sectie V. Dan kreeg ik die heren aan mijn telefoon en konden wij elkaar allemaal horen praten.

54861. De **Voorzitter**: Zaten die heren dan allemaal in verschillende plaatsen?

A. Het hoofd Sectie V Gewest 12 zat in Haarlem, het hoofd Sectie V Gewest Utrecht zat in Utrecht en in Amsterdam zat de heer *Tuin*. Die zat daar bij Gemeentewerken.

53852. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers dat nooit ontdekt!

A. Neen.

54853. De **Voorzitter**: Dat was wel een ideale communicatie.

A. Het heeft wel even geduurd, voordat het perfect was.

54864. De **Voorzitter**: Het voorkwam ook alle risico van het reizen en het met elkaar vergaderen.

A. De Duitsers hebben het op een gegeven ogenblik wel door gehad. Door de heer Neher waren telefonische verbindingen over de meetlijnen van de hoogspanningsbedrijven tot stand gebracht. Die meetlijnen liggen langs de hoogspanningslijnen. Die worden doorgemeten, zodat men steeds de zekerheid heeft van het goed functioneren van de hoogspanningsleiding. Daar kan een telefoon op gezet worden, want dat is geen hoogspanning, maar zwakstroom. Die lijnen zijn door de heer Neher ingeschakeld in het illegale telefoonnet. Daarop stond b.v. ook de telefoon van de waterleidingbedrijven en de electriciteitsbedrijven, die de Duitsers niet kenden. Het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf in Amsterdam b.v. had een eigen telefoonnet buiten het gewone net om, met 480 nummers. Dat net is geheel ingeschakeld geweest.

54865. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers gemerkt, dat er een telefoon was op de meetlijnen van de hoogspanningsleidingen?

A. Ja. Op een gegeven ogenblik is er een oekase gekomen van de Duitse commandant van IJmuiden. Uit die oekase, die wij illegaal in handen kregen, bleek mij — de heer Neher zal het beter kunnen vertellen —, dat zij in de gaten hadden, dat er binnen de vesting IJmuiden telefoonaansluitingen van ons waren. Die konden niet anders dan over die lijnen lopen.

54866. De **Voorzitter**: Hebben zij dat toen door het gehele land onmogelijk gemaakt?

A. Toen hebben zij er de doodstraf op gesteld en hebben zij aan de directeurs van de electriciteitsbedrijven opgedragen dergelijke dingen onmogelijk te maken. Toen bleven die andere telefoonverbindingen van de electriciteitsbedrijven over of zij namen andere meetlijnen. Maar het bedrijf ging door.

54867. De **Voorzitter**: U hebt over de verschillende verbindingen, die bestonden, heel wat materiaal, dat door de O.D. was verzameld, kunnen verzenden, niet waar?

A. Ja.

De **Voorzitter**: U hebt in uw voordracht gezegd:

„In het geheel zijn 1060 teekeningen op deze wijze naar Engeland gezonden en aldaar ook aangekomen.

Tot 10 Mei 1945 werden ten behoeve van Sectie V in het geheel 2400 filmnegatieven en ruim 4000 lichtdrukken vervaardigd.”

Is dat exclusief hetgeen naar het zuiden, naar Eindhoven, is gegaan, of is dat er bij inbegrepen?

A. Het ging zowel naar Engeland als naar Eindhoven. Van de calques van de tekeningen werden lichtdrukken vervaardigd. Die lichtdrukken waren even groot als de calques zelf, maar van de lichtdrukken, die zwart op wit waren, werden fotografieën gemaakt, kleine filmpjes; die werden verdund en die waren bestemd voor Engeland, maar de witdrukken zelf werden in de koeriersdiensten opgenomen en gingen naar mijn sectiehoofden van de gewesten in verband met de sabotagemaatregelen; ze gingen ook naar het zuiden door de linies.

54868. De **Voorzitter**: Dan vertelt u hier, dat van die tekeningen en rapporten aanvankelijk door O.D.-photografen films werden gemaakt, maar dat dit later gebeurde door de phototechnische dienst van het G.E.B. te Amsterdam.

A. Ja, dat is een stunt geweest en dat ging prachtig; *Lulofs* heeft er nooit iets van geweten. De trait d'union was dr. *Rutgers* van der Loeff van de phototechnische dienst, die zijn directie niet op de hoogte stelde, en de heer *Carels*.

54869. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk een apparatuur, welke die van elke photograaf overtrof?

A. Ja, het was schitterend.

54870. De **Voorzitter**: Dan vertelt u ook nog, dat de medewerkers aangezocht werden per Turkse pas. Wat verstaat men daaronder?

A. Dat zal ik u vertellen. Als ik b.v. in Friesland een hoofd sectie V nodig had, dan moest dat zo gebeuren, dat die man zelf niet wist wie zijn baas was. Wij hadden contact met de gewestelijke commandant van Friesland, en een mij bekende tussenpersoon, verbindingsofficier zou ik hem willen noemen, kon in zijn legale functie contact krijgen met die legale mijnheer, die ik als mijn exponent koos. Op een papier werd een woord geschreven en dat woord werd door-gescheurd; de ene helft ging naar deze iegale mijnheer, de andrre helft ging langs de weg van *Six* naar de gewestelijke commandant; de man werd daar ontboden en daar werden de stukjes aan elkaar gepast. Zo kon bereikt worden, dat dat hoofd sectie V mij niet kende en ik hem wel. Dal kon gevaar opleveren, als ik gepakt werd, maar dat kon niet anders.

54871. De **Voorzitter**: Verder heb ik een merkwaardige uitlating gevonden in de redevoering, die u hebt gehouden, nl.:

„Vermelding verdient nog, dat gedurende eenigen tijd een voor sectie V gemakkelijke verzending van rapporten en films van teekeningen naar Engeland mogelijk is geweest door bemiddeling van een op de Veluwe neergelaten verbindingsofficier van de R.A.F. Sectie V kon toen volstaan met het door koeriers doen overbrengen van deze bescheiden naar het schuiladres van dezen verbindingsofficier. Hoe de verzending van daar naar Engeland geschiedde, is bij sectie V nimmer bekend geweest.”

Weet u daar iets meer van?

4. Hierover zou dr. *Kits van Waveren* u meer kunnen vertellen. Hij is er verschillende malen heengegaan.

54872. De **Voorzitter**: Hij wist dus waar het was?

A. Ja. De naam van die officier was toen captain *King* of *Regan*. Ik zat bij *Kits van Waveren* in huis, Koninginneweg 136. Hij woont daar nog. Daar kreeg ik op een goede dag bericht, dat ik contact moest opnemen met een zekere *Roelofs*. Deze zou bij *Kits van Waveren* aan huis komen en zeggen, dat hij „stukkende nieren” had. Deze man moest *Kits van Waveren* aanduiden hoe die man op de Veluwe te bereiken was. Nadien is *Kits van Waveren* verschillende malen op de fiets naar Apeldoorn gegaan. Hij ging dan langs die plaats en bracht daar ook berichten.

54873. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was daar een zender?

A. Ik vermoed, dat dit het geval was. De berichten, die er heen-gingen, moesten gedeeltelijk worden gesteld in telegramcoördinaten. Tekeningen zijn er zo niet heengegaan.

54574. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk mogelijk, dat die officier tot taak had te bevorderen, dat geallieerde piloten weer naar hun land konden terugkeren, dat hij dus aan het eind van een pilotenlijn zat. Als dat het geval was geweest, hadden er natuurlijk wel rapporten mee kunnen gaan.

A. Ik weet niet positief of toch niet rapporten zijn meegegaan, maar in elk geval zijn er meegegaan telegrammen in coördinaten. Dat zal dr. *Kits van Waveren* u beter kunnen vertellen dan ik. Als er berichten zijn gegaan, heeft hij ze van mij meegekregen. Maar ik kan mij niet herinneren of gewone rapporten zijn meegegaan.

54875. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was die officier een echte Engelsman?

A. Naar mij verteld werd wèl, maar ik heb hem nooit gezien. Of dr. *Kits van Waveren* hem zelf gesproken heeft, weet ik niet. Er kan weer een tussenpersoon tussengezeten hebben.

54876. De **Voorzitter**: In de door u gehouden redevoering komt deze passage voor:

„Voorts kon sedert de bevrijding van Eindhoven (September 1944) voor de berichtenwisseling met de geallieerden gebruik worden gemaakt van illegale telefoonverbindingen onder de front-linie door.”

De heer *Neher* heeft hier gezegd, dat zulke telefoonverbindingen onder de frontlinie door niet bestaan hebben. Anderzijds hebben wij

vandaag een verklaring gehoord, die er op wijst, dat hier geen tegen-spraak is. Volgens deze verklaring toch hebben er geen zodanige illegale verbindingen van de P.T.T. bestaan, maar wel van de electriciteitsbedrijven.

A. De heer *Neher* weet toch wel, dat het laatstgenoemde telefoon-verbindingen zijn geweest?

54877. De **Voorzitter**: Wij zijn daarop bij het verhoor van de heer *Neher* niet dieper ingegaan. Hij zeide, dat er geen telefoonver-binding was. Achteraf begrijp ik, dat hij heeft bedoeld: geen telefoon-verbindingen van de P.T.T.

A. Ik weet, dat bijna al mijn berichten, die langs de koeriersweg naar Londen gingen, tevens langs deze telefoonverbindingen naar de geallieerden op het vasteland gingen.

54878. De **Voorzitter**: Het was inderdaad geen P.T.T.-verbinding?

A. Dat zou ik niet onder ede durven verklaren, maar ik weet bijna zeker, dat het onmogelijk was, dat het een gewone P.T.T.-lijn was. Ik kan het niet bewijzen, omdat ik van de P.T.T. niet genoeg weet, maar ik weet vrij zeker, dat b.v. de verbinding naar Doetinchem heeft gelopen over een P.G.E.M.-meetlijn. Daar zat een oude ingenieur van mij van de genie, ir. *Oelmeijer*, die ik na de bevrijding sprak en die bleek toen de man geweest te zijn, die deze doorverbinding heeft tot stand gebracht.

54879. De **Voorzitter**: Die schijnt niet de gehele tijd bestaan te hebben.

A. Zij is er heel spoedig geweest. Toen de Veluwe door de ge-allieerden bevrijd werd en Ede aan de beurt was, was het zelfs zo sterk, dat ik door de centrale post werd opgebeld, die zei: Als u over 10 minuten aan de lijn komt, krijgt u de bevrijde commandant van de O.D. in Ede.

54880. De **Voorzitter**: Dat was in April 1945?

A. Ja. Ik kreeg die commandant inderdaad aan de telefoon en hij zei tegen me: Hier wappert het rood-wit-blauw aan de toren. Dat was 10 minuten na de bevrijding van Ede.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was een enige ervaring.

A. Ja, zeer bijzonder.

54881. De **Voorzitter**: U hebt verder gezegd:

„Eerst toen de Duitschers begonnen te begrijpen, dat hun scherpe maatregelen om het illegale telefoneren te voorkomen, niet baatten en gingen „meeluisteren” werd het automatische telefoneren gevaarlijk.”

Ik heb echter begrepen, dat, wanneer men maar vertrouwde men-sen had op de centrale, het gevaar te voorkomen was. Ik heb be-grepen, dat, wanneer men over een automatische verbinding wilde gaan meeluisteren, er eerst wat moest gebeuren, dat eerst de een of acdere lassing moest worden gemaakt.

A. Dat deden de Duitsers. Van onze zijde was het niet mogelijk zoveel personeel op zodanige plaatsen te zetten, dat men overal de volledige veiligheid kon waarborgen. Er waren enkele mensen, die er door liepen en dan ter zijde bij hun werk naar alle lassing en keken, maar dat was van onze zijde niet zó intensief mogelijk. dat wij daar-door veilig automatisch konden telefoneren.

54882. De **Voorzitter**: Dus u liep het risico, dat bepaalde lassing en niet gerapporteerd werden en dat de Duitsers konden meeluisteren?

A. Inderdaad. Onze mensen waren niet altijd op tijd om ongeluk-ken te voorkomen. Wij hadden de afspraak van de gekleurde pot-loodjes. Indien iemand er achter kwam, werd onmiddellijk aan alle illegale telefoons medegegeld: Er zijn geen gekleurde potloodjes ver-krijgbaar. Dat betekende, dat wij een tijdlang niet automatisch mocht-en spreken.

54883. De **Voorzitter**: Als men geen automatische verbinding had, was het nog veel gevaarlijker.

A. De inductortelefoon was veilig. Die was niet automatisch. Die ping over de illegale lijnen.

54884. De **Voorzitter**: Ik bedoel dit: er waren plaatsen, waar de telefoon geautomatiseerd was, en er waren plaatsen, waar voor het tot stand brengen van de verbinding een telefoonjuffrouw nodig was.

A. Voor onze illegale verbindingen hadden wij een centrale post; die was illegaal.

54885. Jonkvrouw **Wttewaail van Stoetwegen**: Niet over de P.T.T.?

A. Onze inductortelefoon ging over de lijnen van de P.G.E.M. van het P.E.N. en andere electriciteitsbedrijven. Die kwamen op de centrale post in Amsterdam. Dat was een geheime centrale post en die zat in de lijkenkamer van het Diaconessenhuis aan de rand van Amsterdam, dat door *Friedhof* is gebouwd. Daar vandaan liepen de verbindingen naar de gewestelijke commandanten in het gehele land. Dat waren geen automatische verbindingen en daar zat ook geen telefoonjuffrouw tussen.

54886. De **Voorzitter**: Ik dacht een ogenblik, dat u gewoon telefoneerde met de plaatsen, die niet automatisch bereikbaar waren.

A. Neen, dat was mis. Dat moest je nooit doen, want daar zaten allemaal Duitse juffrouwen.

54837. De **Voorzitter**: Ik geloof, gezien het feit, dat u wat de verbindingen betreft bepaalde dingen niet uit eigen wetenschap weet, en gezien ook het feit, dat wij hierover van andere kant nogal wat inlichtingen hebben gekregen, wij dit punt wei als afgehandeld kunnen beschouwen, tenzij u zegt, dat u nog beschikt over gegevens, die de moeite waard zijn om meegedeeld te worden.

A. Als ik hier straks vandaan zal zijn, is het misschien zo, dat ik misschien belangrijke dingen heb vergeten, maar op het ogenblik zou ik er niet meer van kunnen zeggen. Ik heb mij hierop niet kunnen voorbereiden en moet zuiver uit mijn geheugen werken.

54888. De **Voorzitter**: Maar zodra men er dieper op ingaat, komt nien in uw geval hierbij toch tot wetenschap uit de tweede hand?

A. Inderdaad.

54889. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu willen overgaan tot het andere punt, de gebeurtenissen van April 1945. Die hebt u in uw lezing ook uitvoerig behandeld.

A. Ik vergeet nog een ding, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb toen verbinding gehad met het zuiden, die niet een verbinding van *Six* is geweest; die liep over de hoofdgenieur *ten Bokkel Huinink* van de Rijkswaterstaat te Utrecht, die rechtstreeks verbinding met Nijmegen had. Daar zijn zeer veel bestellingen van materiaal over gelopen.

54890. De **Voorzitter**: Een telefoonlijn?

A. Dat weet ik niet. Deze *ten Bokkel Huinink* was mijn adjunct-hoofd sectie V voor de waterstaatswerken en ik kon langs hem heel veel spuien, maar ik meen, dat *Six* dit niet weet; daarom geef ik het even op.

54891. De **Voorzitter**: Gebruikte u deze verbinding ook voor militaire inlichtingen of speciaal voor bestellingen, enz.?

A. Alles, wat er was op het gebied van voorbereidingen door de Duitsers voor brugvernielingen, inunderingen, vernielingen van elektrische centrales, kortom, alles, waarmee de Rijkswaterstaat enige bemoeienis zou hebben in vreedstijd, werd door de heer *ten Bokkel Huinink* voor mij behandeld en wat ik zelf vaststelde uit berichten van andere sectie V-hoofden spuide ik via hem, blijkbaar via Nijmegen.

54892. De **Voorzitter**: Wat de April-onderhandelingen betreft, hebben wij de gang van zaken bij die onderhandelingen, de gevoerde besprekingen, enz. aan de hand van het bekende memorandum o.m. besproken met de heren *van der Vlugt* en *Six* en ons zodoende een vrij goed inzicht daarin kunnen verwerven. Maar er is één aspect, waarvan wij het op prijs zouden stellen, dat u er uw visie op gaf, t.w. de toestand, waarin Nederland in die maand verkeerd heeft en had kunnen komen te verkeren, wanneer het anders was gelopen. Dat is waarschijnlijk ook het probleem, dat u het meest na aan het hart ligt.

A. Dat heb ik van 1940 af in mijn hersens moeten verwerken.

54893. De **Voorzitter**: Wilt u daarover een uiteenzetting geven?

A. Ik zal het proberen.

Toen ik Rotterdam had zien verwoesten, kwam bij mij deze gedachte op, dat, wanneer het mogelijk zou zijn Nederland te bevrijden, dit niet zou moeten gebeuren door iniddel van een totale oorlogvoering, althans niet in dat gedeelte van ons land, dat naar mijn mening veel kunstiger is opgebouwd dan welk gebied in Europa ook: de provincies Noordholland, Zuidholland en Utrecht, en misschien enkele gebieden daarbuiten. In hoofdzaak was toen mijn gedachte: indien er in dat gebied vernielingen komen aan kunstwerken, zal dat leiden tot de vernietiging van de levensmogelijkheden van de burgerbevolking. Ik stel er prijs op te zeggen, dat dit nog steeds mijn standpunt is ook voor een toekomstige oorlog.

54893. De **Voorzitter**: Betekent dat, dat u geen enthousiast aanhanger bent van de idee om de vesting Holland te verdedigen?

A. Dat mag ik niet zeggen. Ik zou willen waarschuwen, dat men bij een toekomstige oorlogvoering alles doet om de levensmogelijkheden van de burgerbevolking in het westen des lands te behouden, voor zover dat althans menselijkerwijze mogelijk is. Iets anders mag ik hiervan niet zeggen. Ik wil mij niet uitspreken over de vraag, of daarmee staat of valt de verdedigbaarheid van enig gebied in ons land, omdat ik mij over de wijze, waarop een toekomstige oorlog zal worden gevoerd, geen mening mag aanmatigen, maar ik weet wel dit, dat men niet 4½ miljoen mensen in korte tijd kan evacueren. Die mensen blijven hier zitten. En of wij bij een toekomstige oorlog weer een bezettingstijd zullen meemaken en op dezelfde wijze weer de bondgenoten te hulp kunnen roepen, weet ik ook niet. Mijn standpunt in de bezettingstijd is alleen geweest: de grote poldergebieden in westelijk Nederland mogen niet alleen door hoge waterstanden, maar ook door vernielingen van bruggen, sluizen, havens, electriciteitsvoorzieningen, polderbemalingen, niet worden geschaad, dat alles één geheel zijnde en één en ondeelbaar om het land het land te laten. Wordt het geschaad op één van die punten, b.v. de electriciteitsvoorziening, dan is de polderbemaling voor een groot deel onmogelijk en elke inundatiemaatregel, door vernieling van dijken of anderszins, leidt tot overstromingen, die niet meer te keren zijn, leidt ook tot het niet meer kunnen gebruiken van havens en scheepvaartwegen. De boezemgebieden, die, zoals u weet, op een hoger peil liggen, dan de polders, lopen dan leeg. Dat zijn de scheepvaartwegen. Die kaden komen droog en kunnen in geen jaren weer waterkerend worden gemaakt. Daardoor raken gebieden voor elkaar onbereikbaar. Om aan te geven hoe moeilijk dit in de afgelopen oorlog al was, wil ik een voorbeeld noemen. Prins *Bernhard* heeft pogingen gedaan — dat viel samen met de destijds voorbereide vredesconferentie van San Francisco — om te bereiken, dat in Nederland voedsel werd afgeworpen. Dat plan is mij toegezonden. Op 40 verschillende plaatsen in het bezette gebied zou voedsel worden afgeworpen.

Op grond van de toen gestelde inundatiën, de palen- en mijnenvelden, de vernielde bruggen en alles, wat er verder in het bezette gebied was, heb ik 37 van deze plaatsen als onbereikbaar moeten verklaren.

54895. De **Voorzitter**: U bedoelt: onbereikbaar om het voedsel af te halen?

A. Zodanig, dat, als het voedsel daar afgeworpen zou zijn, wij daaraan niets gehad zouden hebben, omdat het naar de bevolkingskernen moest worden gevoerd en die niet op een enigszins behoorlijk wijze in korte tijd konden worden bereikt. Dat heeft geleid tot het afwerpen van het voedsel op vier Duitse vliegvelden. Dat is een voorstel van mij geweest.

54896. De **Voorzitter**: Over het afwerpen van het voedsel is, naar ik meen, in April 1945 nog een misverstand geweest. Toen is er nog een telegram van *Seyss-Inquart* daarover geweest.

A. Die heeft gezegd, dat hij dat niet kon aanvaarden, omdat hij bang was, dat wapens zouden worden afgeworpen. Bedoelt u dat?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Inderdaad, dat is er geweest. Er is ook een proclamatie geweest, die in alle steden in Nederland werd aangeplakt en waarin de bevolking werd gewaarschuwd, dat niet op het afwerpen van voedsel kon worden gerekend, omdat dit niet zou worden toegestaan. Maar dat staat hier buiten. Wat ik vertel, is zakelijk een verklaring van de moeilijkheden om hier in Nederland voedsel te brengen. Dat had men

in Engeland kunnen weten. Ik vermoed, dat de organisatie, die door Prins *Bernhard* met deze zaak was belast, niet op de hoogte was van wat B.I. en B.B.O. wisten. Als hij dat geweten had, zou dit plan er nooit geweest zijn en zou men ook niet geprobeerd hebben, dat met de vredesconferentie van San Francisco te doen samenvallen.

54897. De **Voorzitter**: Waren B.I. en B.B.O. volkomen op de hoogte?

A. Van B.B.O. durf ik het niet met zekerheid te zeggen, maar B.I. was positief op de hoogte.

Om uw vraag verder zo kort mogelijk te beantwoorden, moge ik mededelen, dat hei *IJsselmeer* bij cpwaaing op enkele plaatsen zelfs 20 cm boven N.A.P. stond. Als u bedenkt, dat de normale stand 40 cm minus N.A.P. is en deze bij mobilisatie met het oog op de bemalingsmogelijkheden van het poldergebied in Friesland tot 13 cm minus N.A.P. mocht worden opgevoerd, dan gevoelt u welk een noodtoestand het hier was geworden. De Duitsers hielden de sluisen bij Kornwerderzand en Den Oever dicht. Hun bedoeling was, indien zij weg moesten, die sluisen in gesloten stand te vernielen. Dan zou hef *IJsselmeer* bij eb niet meer aftapbaar zijn. *IJmuiden* was in hun handen. Daar zat de kustverdediging van de Duitsers, welke was bevolen tot het uiterste stand te houden. In dit gebied lagen de sluisen van *IJmuiden*, naar het westen de enige mogelijkheid om *IJsselmeerwater* kwijt te raken. Dus elke druppel water, die uit de toen nog hoog staande grote rivieren kon worden ingelaten naar het diepe poldergebied, was een druppel water, die wij niet meer kwijt konden. Dat is de reden geweest, waarom ik naar Engeland heb laten seinen. Indien de geallieerden voor de Wons-stelling in Friesland komen, moeten zij proberen de sluisen bij Kornwerderzand in ongeschonden rtaat in handen te krijgen. Dat telegram is te laat gekomen. De Duitsers hebben op de dag, vóórdat dit mogelijk was, de 10 koppen van de noordelijke heftorens afgeslagen, waardoor de schuiven naar beneden zijn gevallen. Het *IJsselmeer* zat dus dicht. Bij Den Oever dreigde het precies zo te gaan. Den Oever was de eigenlijke oorzaak van de overstroming van de *Wieringermeer*. Wij hadden voorbereid, dat de Engelse parachutisten in de *Wieringermeer* konden landen om onze B.S.-ers te hulp te komen om als uiterste maatregel de sluisen aan Den Oever in ongeschonden staat in handen te krijgen.

54898. De **Voorzitter**: Was dat voorbereid voor het ogenblik van de bevrijding?

A. Het was voorbereid om, indien hier de bevrijding zou komen, te trachten deze sluisen hetzij door de B.S. alleen, hetzij met hulp van geallieerde parachutisten in handen te krijgen. Dat wist *Kiehl*, de Referent *Wasserwirtschaft* beini *Wehrmachtbefehlshaber*. Hij heeft het bevel gegeven, want hiermee was die mogelijkheid weg.

54599. De **Voorzitter**: Maar nu wordt ook gezegd, dat zuiver militair bezien de onderwaterzetting van de *Wieringermeer* misschien te begrijpen was van de Duitsers, omdat er toch een voortdurend opdringen, althans activiteit was van de Engelsen, die toen al over de *IJssel* waren en voor de *Grebbelinie* stonden. Daarop zijn de Duitsers overgegaan tot onderwaterzetting van de *Wieringermeer* en nu zeggen sommige militairen: Zuiver militair bezien, kan men niet zeggen, dat dit alleen maar als een wandaad gequalificeerd kan worden.

A. Dat is enerzijds juist en anderzijds niet. Er is verschil tussen inundatie en overstroming. Een oorlogsdaad als deze kan alleen dan gerechtvaardigd worden geacht, als het een inundatie is en als de Duitsers zich op het standpunt hadden gesteld, dat zij de regelbaarheid in handen moesten houden. Doen zij dat niet, dan is de overstroming van de *Wieringermeer* in elk geval een wandaad.

54900. De **Voorzitter**: Maar duurt in de regel inondering van een gebied niet geruime tijd? Langer dan overstroming?

A. Natuurlijk, dat gaat veel sneller. De *Wieringermeer* inoest 4½ m onder water lopen. Bij inondering kan je beginnen met het grondwater op te zetten. Dan loopt de bevolking nog niet weg en later heb je er nog maar 40 cm bovenop te zetten, wat je van uit hei *Amstelnieertje* had moeten tot stand brengen. Zo hadden ze de inondering van de vesting *Holland* tot stand gebracht. Pas in April 1945 wordt tot de onverantwoordelijke overstroming overgegaan.

54901. De **Voorzitter**: Als men een gebied gaat inunderen, gaat er een geruime tijd overheen voor men van het normale peil gekomen is op het inundatiepeil?

A. Inderdaad.

54902. De **Voorzitter**: Een week ongeveer?

A. Neen, voor een polder als deze zeker niet; misschien kan het binnen een etmaal of nog korter; als je maar voorbereid, dat je het grondwater eerst opzet.

54903. De **Voorzitter**: Maar goed, vooropstellende, dat er op 17 April nog niets gebeurd was, had dan het inunderen van de polder in dezelfde tijd kunnen gebeuren, waarin nu de overstroming heeft plaats gehad?

A. Zeker; die 40 cm zetten ze er zeker zo gauw op, maar de Duitsers rekenden hier nooit op. De *Haarlemmermeer* stond er ook zo voor. Die ligt 4½ in beneden de zeespiegel en was het sluitstuk van de westelijke inundatie. Op 4 plaatsen was de ringdijk ondermijnd en door mijnenvelden voor onze sabotagemensen onbereikbaar. Met was hun bedoeling niet alleen, maar ze hebben behalve hun maatregelen ten aanzien van de dijken ook hun plannen voorbereid wat betreft de sluisen bij *De Liede* en bij *Halfweg*, en *IJmuiden* stond voor hen open.

Als dat gebeurde, kon het zeewater dus meteen de *Haarlemmermeer* in en dan tot zijn volle hoogte. Dat was al lang voorbereid. Wat de Duitsers bij de *Wieringermeer* hebben gedaan, was bij de *Haarlemmermeer* ook voorbereid.

54904. De **Voorzitter**: Om nog even op de *Wieringermeer* terug te komen: u bent dus van oordeel, dat het wél een wandaad is geweest?

A. Wat er nu is gebeurd, is een wandaad geweest. Een oorlogsdaad op het gebied van de inundatie was mijns inziens verantwoord, omdat de Duitsers te maken hadden met een als strijdmacht erkende organisatie, aannemende, dat de Engelsen er niet bij waren gekomen en dat de B.S. het alleen moest opknappen. Daarom was een inundatiemaatregel geoorloofd, maar het totaal verzuipen van de *Wieringermeer* — want daarop kwam het neer — acht ik een wandaad. Deze vrees voor het westen van ons land was dui niet alleen gelegen in het feit, dat het buitenwater, het water in de grote rivieren, nog zeer hoog stond.

Op 17 April kreeg ik langs illegale weg een bericht van de toenmalige directeur-generaal van de Rijkswaterstaat, de heer *Brinkhorst*. Hij wist, dat ik deze zaak beheerste en hij vroeg mij, bij de geallieerden aan te dringen op onmiddellijk ingrijpen, omdat hij als directeur-generaal van de Rijkswaterstaat, dus in zijn legale functie, de verantwoordelijkheid voor de waterstaatkiindige toestand in ons land niet langer kon dragen. Dat was de dag, waarop de *Wieringermeer* onder water is gezet. Maar mijn vrees had betrekking op de combinatie van al deze vernielingen en vernielingsvoorbereidingen, want met inundatie hangt onherroepelijk samen de zuiverheid van de drinkwaterbronnen. Met ontzettend veel moeite heeft sectie V gedaan gekregen, dat de *Loenerveense plas* niet werd vervuild en deze prise d'eau van de *Amsterdamse Waterleiding* niet onbruikbaar is geworden. Door het vernielen van bruggen op scheepvaartwegen werden het verkeer en de onderlinge hulpverlening onmogelijk. Door het vernielen van spoorbruggen werd het spoorwegverkeer niet meer mogelijk. Bruggen en dijken, die nog niet vernield waren, waren zodanig voorbereid voor vernieling, dat met één druk op de knop de vernieling kon worden tot stand gebracht. Het is toch steeds mijn vaste mening, ik kan wel zeggen: mijn wetenschap, dat, indien dat alles zou zijn gebeurd bij een totale oorlogvoering — en de Duitsers hadden daartoe opdracht en zij zouden deze uitgevoerd hebben —, wij hier zouden zijn gebracht in een toestand, waar wij in geen tientallen jaren meer uit hadden kunnen komen. Dat was de reden waarom ik meende zo te moeten handelen en de capitulatiebesprekingen met de Duitsers meende te moeten aanvaarden.

54905. De **Voorzitter**: U hebt, uitgaande van deze gedachtengang, bij de heer *Six* waarschijnlijk steeds sterk ondersteund, dat men met deze besprekingen zou doorgaan?

A. Ik moet antwoorden, dat ik van de besprekingen, die er waren, pas heb gehoord op 12 April en dat ik nooit bij de heer *Six* er op heb aangedrongen om op grond van mijn vrees — die door de heer *Six* en generaal *Koot* in alle opzichten werd gedeeld — de capitulatiebesprekingen te doen voeren. Ik kon nog helemaal niet overzien, in hoeverre deze besprekingen tot veiligstelling van ons land in mijn richting zouden kunnen voeren. Ik ben op 26 April voor het eerst mei de heer *Six* gegaan naar den Haag voor besprekingen met *Schwebel* en *Kiehl* en toen werd het mij duidelijk, dat langs deze weg mijn einddoel misschien zou kunnen worden bereikt.

54906. De **Voorzitter**: Waaruit bleek u dat?

A. Uit de bereidheid van de Duitsers om partieel te capituleren. De telegrammen, die ik vóór 26 April naar Londen heb gestuurd, zijn allemaal van deze strekking. Maar toen ik die telegrammen verzond, wist ik niet, of de capitulatiebesprekingen, die gaande waren, tot een oplossing in deze richting zouden kunnen voeren.

54907. De **Voorzitter**: Dat wist natuurlijk niemand. De zaak was overgedragen aan Londen. De heren *Neher* en *van der Gaag* waren de linies overgegaan. Toen zijn de besprekingen in het geallieerde verband begonnen. Dat heeft nogal enige tijd geduurd en tenslotte werd de beslissing aan generaal *Eisenhower* overgelaten.

A. Ja.

54908. De **Voorzitter**: Op dat ogenblik wist niemand, of dat zou kunnen gebeuren. De moeilijkheid, waarvoor de verantwoordelijke mensen op dit punt stonden, was natuurlijk, of men, gezien wat er allemaal gebeurde, waarbij de onderwaterzetting van de Wieringermeer een grote schok moet hebben gegeven, zou blijven aandringen op een oplossing in die richting dan wel of men overstag moest gaan, ook in verband met de hongersnood, en moest adviseren het westen des lands gewapenderhand, het liefst uit de lucht, te veroveren. Voor die vraag stond men voortdurend.

A. Ik begreep uw vraag niet. Laat ik u dan dit zeggen. Ik heb inderdaad van het ogenblik af, dat ik hoorde, dat er capitulatiebesprekingen waren — dat moet dus omstreeks 12 April zijn geweest — in mijn telegramwisseling met Londen, die over de heer *Six* liep, steeds nadrukkelijk naar voren gebracht, dat een oplossing zonder verovering voet voor voet, zoals wij dat noemden, en zonder een landing op de kust zou moeten worden nagestreefd. Toen hadden wij de keuze tussen twee mogelijkheden. De ene mogelijkheid was om, indien de Duitsers niet bereid waren en bij de capitulatiebesprekingen niet bereid bleken in deze richting mee te gaan, door een plotselinge aanval uit de lucht die belangrijke punten in ons land te bezetten, die bepaaldelijk behouden moesten blijven om de levensmogelijkheden van de burgerbevolking te verzekeren. In die telegrammen zijn die punten genoemd. Daar stonden B.S.-eenheden klaar, die deze punten zouden bezetten totdat hulp van Engeland zou komen.

54909. De **Voorzitter**: Dat hing geheel af van de oorlogsplannen van de geallieerden, die blijkbaar van plan zijn geweest — dat hebben zij ook uitgevoerd — Duitsland de laatste stoot toe te brengen in Duitsland zelf. In die gedachtengang lag het niet voor de hand een belangrijk gedeelte van de krijgsmacht, in het bijzonder van de luchtmacht, af te zonderen voor een operatie in een gebied, dat eigenlijk al gepasseerd was.

A. Inderdaad.

54910. De **Voorzitter**: Dat kon men dus wel willen van Nederlandse kant, maar dat hing geheel af van het geallieerde krijgsplan.

A. Dat wij helemaal niet kenden, omdat wij daarover in het geheel niet waren ingelicht. Maar dat dit het standpunt was, dat door mij werd ingenomen, kan ik hiermede bewijzen, dat ik altijd tegen de heer *Six* heb gezegd: dat Arnhem in September 1944 verloren is, is de redding van ons land geweest.

54911. De **Voorzitter**: Wilt u dat nader adstrueren?

A. Indien de geallieerden waren doorgestoten naar de Zuiderzee, zou het westen van ons land zijn afgesloten. In dat westen zat een enorme Duitse macht; daar zaten niet alleen de Duitse autoriteiten, maar ook de S.S.-commando's, beschermd tegen sabotage van onze zijde, voor de vernieling van onze bruggen en sluizen. Toen waren zij nog sterk. Indien deze afsluiting zou zijn tot stand gekomen en men een aanval naar het westen had gedaan, zou het westen verloren zijn geweest. Dat dit in April 1945 niet is gebeurd, is een gevolg geweest — dat is niet alleen mijn indruk, maar dat was, zoals bij de besprekingen bleek, ook de indruk van generaal *Reichelt* — van de grote oorlogsmoeheid bij de Duitse weermacht, niet bij de Duitse S.S.

54912. De **Voorzitter**: Die oorlogsmoeheid had ook in die andere positie kunnen ontstaan.

A. In September 1944, bedoelt u?

De **Voorzitter**: Als men toen doorgestoten had tor de Zuiderzee en men was op die hoogte een tijd blijven staan, wat ook mogelijk was geweest, zodat men in het voorjaar het offensief in de richting van Duitsland had voortgezet, dan had die oorlogsmoeheid evenzeer kunnen ontstaan.

A. Ik geloof, dat de Duitsers aan hun eigen inundatielinies niet zoveel waarde toekenden als aan hun verdedigingslijn aan de kuststrook; als de geallieerden naar de Zuiderzee zouden zijn doorgestoten, zouden de Duitsers er hier een tweede Boulogne van gemaakt hebben.

54913. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat, voor wat er in April 1945 op militair gebied gebeurd is, de beslissing uitsluitend in handen van *Blaskowitz* heeft gelegen? Of heeft, naar uw mening, *Seyss-Inquart* daarop nog enige invloed gehad?

A. Neen, dat geloof ik niet; ik durf dat bijna zeker zeggen. In het witboek voor de Vertrouwensmannen staat een verslag van het onderhoud met *Reichelt*; daarin heb ik alleen maar gezet wat betrekking had op het zuiver zakelijke gedeelte en wat *Borghouts* naar voren tracht over andere kwesties, o.a. de kwestie van de B.S.-ers, enz., die in vrijheid gesteld moesten worden. In het begin van deze bespreking heb ik de indruk gekregen, dat *Reichelt* zich van *Seyss-Inquart* niets meer aantrok. Wij kwamen in de villa te zitten tegenover *Reichelt*, Major *Graf von Plessen* en Oberst-Leutnant *Schröder*. In het begin zeide *Reichelt*, dat het hem genoeg deed, dat wij de Duitsers hadden uitgenodigd voor deze bespreking. Toen zeide *Koot*: „U vergist u, de uitnodiging is van u uitgegaan”. *Reichelt*, die had gestaan, ging toen zitten en zei, dat hij ons te voren gaarne enige vragen wilde stellen. De eerste vraag was deze: „Sind eure Truppen anerkannt?” Toen antwoordde *Koot*: „Jawohl Herr General”. Waarop *Reichelt* vroeg: „Von wem?” „Von unserer Königin”, zei *Koot*. Waarop *Reichelt* vroeg: „Wo befindet sich jetzt eure Königin?” *Koot* antwoordde: „In Anneville bij Breda”.

Reichelt zei daarop (ik zeg het nu maar in het Hollands): „Wilt u aan uw Koningin een vraag overbrengen, en wel de volgende: Is er voor een eerlijke Duitse generaal en zijn eerlijke Duitse medestrijders, waartoe ik niet reken de Gestapo, de S.D., de Grüne Polizei, de Nederlandse landwacht en ander „Gesindel”, een mogelijkheid om te worden gevrijwaard van dwangarbeid in Rusland?” Hebt u dit wel eens gehoord, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Toen heeft generaal *Koot* geantwoord, dat het hem bekend kon zijn, dat zij de bevelen van hun Führer hier hadden uitgevoerd, die in strijd waren met het oorlogsrecht, en dat zij als zodanig bij onze bondgenoten stonden aangeschreven, maar dat hij desondanks bereid was deze vraag over te brengen. Toen zei generaal *Reichelt*: „Und wenn Sie das nicht tun sollten, so wurde mein Oberbefehlshaber zum endgültigen Kampf in westlich Holland bereit sein. Verstehen Sie das?” Verder zei hij nog: „Denn jeder rüttelt an die Leiche Deutschlands, aber ich warne Sie für die rote Gefahr”.

Wat ik nu vertel, is nog nergens genotuleerd. Wet zit mij nog bijna letterlijk in het hoofd.

Hieruit leid ik af, dat *Reichelt* volkomen zelfstandig handelde en zich van al die eenheden onder *Seyss-Inquart* niets aantrok. Ik heb hem toen gevraagd: „Wilt u daarmee zeggen, dat u deze eenheden onder uw bevelen rekent of niet of dat u verantwoordelijk kunt zijn voor wat deze eenheden nog zullen doen, als u bereid bent te capituleren? Want wanneer u nu al capituleert, maar de S.S. de sluis bij Wijk bij Duurstede en de Beatrix-sluis toch laat ploffen, zijn wij niet geholpen.” Hij redde er zich uit door te zeggen, dat generaal *Schöngarth* daarvoor verantwoordelijk was en dat hij met deze mensen niets te maken had.

54914. De **Voorzitter**: *Schöngarth* ressorteerde onder *Seyss-Inquart*?

A. Ja. Daarom liet hij weer los, dat hij aan die mensen iets kon bevelen. Hij verklaarde zich bereid tot capitulatie alleen voor de Duitse weermacht.

54915. De **Voorzitter**: Dat vloeide natuurlijk voort uit de merkwaardig situatie, die wij hier hebben gehad: een militair bestuur naast een civiel bestuur. Dat werkte blijkbaar in dat gesprek nog door. In elk geval moesten in de situatie, zoals deze tijdens de bezetting was, die twee machten met elkaar rekening houden. Nu bedoelde ik met mijn vraag: in hoeverre hield *Blaskowitz* in April 1945 nog rekening met *Seyss-Inquart*? Het waren twee machten naast elkaar.

A. *Reichelt* was er van overtuigd, dat *Seyss-Inquart* geen macht meer had en dat niemand meer naar hem luisterde, ook niet de vier groepen, die hij noemde.

54916. De **Voorzitter**: Uw indruk is toch niet, dat tijdens de „wapenstilstand“, die er bestaan heeft, de toestand zo was, dat *Seyss-Inquart* zijn S.D., enz. niet meer in de hand had?

A. Die had hij niet meer in de hand.

54917. De **Voorzitter**: Er zijn inderdaad enkele gevallen geweest, die daarop zouden kunnen wijzen. Net geval in Amsterdam van de fusillering van een belangrijk aantal mensen, was b.v. een zeer ernstig geval. Maar als men het over de gehele linie bekijkt en in aanmerking neemt de toen bestaande toestand, moet men zeggen: er moest wel veel geprotesteerd worden — dat blijkt ook uit het witboek; men denke aan al die besprekingen van de heer *van der Vlugt* met *Schwebel*, gevolgd door telegrammen en brieven —, maar tenslotte gebeurde het toch, zij het met zeer veel moeite.

A. Ondanks de gegeven belofte is men toch — misschien zonder medeweten van *Xiehl* — met heel veel vernielingen doorgestaan. Dat blijkt ook uit het rapport van mij.

54918. De **Voorzitter**: Dat is weer een ander punt. Wat ik nu aanroer, is de vraag, of *Seyss-Inquart* in handen had de organen, die hij gebruikte voor de ordehandhaving, de S.D., enz.

A. Dat was allemaal hetzelfde. Die S.D. en S.S. zaten ook bij die vernielingsvoorbereidingen. Zij zaten bij de sluizen. Zij vertrouwden de weermacht niet.

54919. De **Voorzitter**: Onder wie ressorteerde *Kiehl*?

A. *Kiehl* had twee functies. Hij was Referent für die Wasserwirtschaft bij *Seyss-Inquart* en adviseur voor militaire waterstaatszaken bij de opperbevelhebber. Deze dubbele positie maakte het hem mogelijk bij de eerste bespreking van de ene stoel op de andere te wippen. Wanneer hij zei: Dat weet ik niet, want ik ben dit, dan zei ik: Ja, maar u bent ook dat, en dan wist hij het weer wel.

54920. De **Voorzitter**: Wat was uw indruk van de houding van *Kiehl*?

A. Ik heb het geen eerlijke vent gevonden.

54921. De **Voorzitter**: U vond, dat u niet op hem aan kon?

A. Hij is de belofte, die hij op 26 April heeft gedaan, positief niet nagekomen. Dat heb ik hem meermalen recht in zijn gezicht gezegd en dat heeft hij ook erkend.

54922. De **Voorzitter**: Welke belofte?

A. De belofte, dat hij alle verdere vernielingsvoorbereidingen zou stopzetten. Dat deed hij niet. In de periode van 26 April af ging hij gewoon door overal sluizen en gemalen kapot te maken en overstromingen te veroorzaken. Het gebied van Schalkwijk is toen onder water gelopen. Dat is het gevolg geweest van het optreden van *Kiehl* en zijn ondergeschikten. Dat waren S.S.-groepen, waarvan hij heeft gezegd. Daarover heb ik niet het commando. Die verhouding heb ik nooit begrepen. Mij was burger en maïoor. Als hij onder de Wehrmachtsbefehlshaber stond, was hij maïoor en als hij onder *Seyss-Inquart* stond, was hij burger. Hij verscheen nu eens in uniform en dan weer in politiek. Dat in ieder geval *Seyss-Inquart* en misschien zelfs *Reichelt* de S.S. niet meer in hun macht hadden, is gebleken uit de vertraagde capitulatie van IJmuiden en Den Helder. Die hebben pas gecapituleerd op 9 en 11 Mei.

54923. De **Voorzitter**: Misschien kunt u even nader vertellen hoe dat is gegaan.

K. De capitulatie is geweest op 7 Mei en wij wisten het op 5 Mei. Mijn werk ging door. Alle berichten bleven naar mijn bureau toevloeien. Wij kregen toen in de eerste plaats het bericht uit IJmuiden, dat de S.S.-marine-commandant niet bereid was te capituleren, dat de middensluis nog steeds voor vernieling was voorbereid, zijnde de laatste goede sluis, die Amsterdam met de zee verbond, en dat men verdere vernielingen voorbereidde en met het tot zinken brengen van

schepen bezig was. Dergelijke berichten, iets erger, kregen wij uit Den Helder. Toen heb ik niet geweten wat ik daarmee aan moest. *Kiehl* kon er alleen misschien iets over zeggen, wat de sluizen betreft. Misschien zou hij toch wel gezegd hebben: Dat is mijn zaak niet. Bovendien moest worden rekening gehouden met de mogelijkheid, dat deze S.S.-commando's als kernbedoeld waren voor de kustverdediging, waartoe de Duitsers wilden overgaan in de vesting Hoek van Holland, de vesting Noordwijk-Katwijk, de vesting IJmuiden-Velzen en de vesting Den Helder. Ik ben toen naar Rotterdam gegaan en daar heb ik de Chef van de Royal Engineers van het Canadese leger deze zaak uiteengezet. Ik heb gezegd: Indien dat doorgaat, kan Amsterdam voor jaren van de zee afgesloten zijn, dan kan de koopvaardersschutsluis voor jaren ontoeyankelijk worden en zal lange tijd geen voedseltoevoer door het Noordhollands Kanaal mogelijk zijn. Hij heeft mij beloofd, dat hij zich met Engeland in verbinding zou stellen en zou vragen, of de Royal Navy kon optreden.

Naar ik heb gehoord, is dat gebeurd en heeft deze bedreiging uit zee de capitulatie van IJmuiden en Den Helder bespoedigd. Deze beide commandanten hebben volkomen onafhankelijk van *Reichelt* en *Seyss-Inquart* gehandeld.

54924. De **Voorzitter**: U zegt, dat, naar u hebt gehoord, het optreden uit zee de capitulatie van deze twee plaatsen heeft bespoedigd. Kunt u dat positief verklaren?

A. Ik heb er geen enkel bewijs voor. Ik ben naderhand in Rotterdam geweest en heb naar deze kolonel gevraagd. Toen werd mij door een van zijn adjudanten medegedeeld, dat dit bericht was overgebracht, dat van Engelse zijde was gezegd, dat een dreigende invloed zou worden uitgeoefend en dat naar het weten van die adjudant dat ook gebeurd zou zijn. Ik heb hiervoor verder geen enkel bewijs. Ik zeg het ook voorzichtig.

54925. De **Voorzitter**: Weet u aan wie die commandanten hun latere capitulatie hebben aangeboden? Dat moet toch op een gegeven moment gebeurd zijn.

A. Zij weigerden om aan de Canadezen te capituleren. Of het uiteindelijk heeft plaats gehad aan de Canadezen dan wel aan de Engelse marine durf ik niet te zeggen.

54926. De **Voorzitter**: Hebt u hiermede naar uw oordeel de hoofdmomenten van het thans aan de orde zijnde vraagstuk wel behandeld?

A. Ik dacht het wel. Misschien zal ik mij straks nog wel belangrijke dingen herinneren, zoals ik u al gezegd heb.

54927. De **Voorzitter**: Het is de hoofdzaak, dat in een gesprek als dit de belangrijke dingen naar voren komen, ook hoe iemand het persoonlijk voelt en riet. Tenslotte zijn er heel veel documenten, die licht verstrekken. Het is niet nodig al de details door te gaan. Het gaat om de grote lijn en hoe het gezien en aan gevoeld wordt door iemand, die het zelf heeft meegemaakt.

A. Ik mag er misschien dit nog aan toevoegen, dat ik mijn visie op deze zaak wel voor 95 % beantwoord heb gezien in de werkelijkheid, zoals die ons na de oorlog pas blijken kon, maar er blijven altijd dingen zitten in het werk in bezettingstijd, aangaande welke na de bevrijding soms plotseling een mijnheer opduikt, die zegt: Dat puntje is nu net precies anders geweest. Ik heb in mijn lezing voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs gezegd, dat ik mij op het standpunt heb gesteld, dat dit de blik was, zoals wij die op de materie hebben kunnen werpen, en die is voor 95 % juist gebleken, al zijn er weleens kleine dingen, waarvan je later zegt: Is dat wel juist geweest?

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. KOK.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van:

JOSEPH PILLER,

oud 35 jaar, wonende te Heemstede, fabrikant.

Hij legt de eed af als getuige.

54928. De **Voorzitter**: De commissie is bezig met de behandeling van het onderwerp van de verbindingen met het bezette Nederlands gebied, in het bijzonder de civiele en militaire inlichtingendiensten. Daarbij is ons gebleken, dat op verschillende tijdstippen hier ook wel gewerkt hebben Engelsmen, die hier zijn afgezet zonder enig contact met de Nederlandse diensten te Londen. Nu is ons door een der getuigen medegedeeld, dat u contact zou hebben gehad met een dergelijke Engelsman. Is dat juist?

A. Ja.

54929. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest en onder welke omstandigheden heeft dat plaats gehad?

A. Op 23 Juni 1943 is voor I.S. 9, een afdeling van de Engelse Inlichtingendienst, gedropt *Kragt*, tussen Epe en Vaassen. Bij het landen is hij zijn zender kwijtgeraakt met alles, wat er bij hoorde; hij is de volgende dag bij mij gekomen en heeft praktisch de gehele oorlog met mij samengewerkt.

54930. De **Voorzitter**: Waarom is hij bij u gekomen? Had hij uw adres opgekregen?

4. Hij had het adres van een vriend gekregen, die hem zelf niet kon hebben; toen is hij bij mij gekomen. Hij heeft dat ook naar Engeland geseind: hij was Engelsman.

54931. De **Voorzitter**: U kende hem tevoren niet?

A. Neen.

54932. De **Voorzitter**: Is u gebleken bij het contact, dat u met hem had, dat hij met geen Nederlandse dienst in Londen te maken had?

A. Neen, hij had alleen te maken met I.S. 9.

54933. De **Voorzitter**: Hij hield zich niet in hoofdzaak bezig met inlichtingenwerk, maar voornamelijk met het verzorgen van piloten, die afgeschoten waren?

A. Het was in hoofdzaak de escape-line, het verzorgen van de piloten.

54334. De **Voorzitter**: U heeft hem dus voor het eerst ontmoet op 24 Juni 1943?

A. Ja.

54935. De **Voorzitter**: U heeft de gehele oorlog contact met hem gehad?

A. Hij is gebleven tot de bevrijding.

54936. De **Voorzitter**: Was dat contact een persoonlijk contact of werkte u ook voor de organisatie, waardoor hij was uitgezonden?

A. Wij hebben samen voor I.S. 9 gewerkt.

54537. De **Voorzitter**: Hebt u hem ook in contact gebracht met een hier te lande bestaande organisatie?

A. Wij hebben samen een organisatie opgebouwd voor het bezorgen van piloten.

54938. De **Voorzitter**: Hebt u hem dus niet in contact gebracht met een organisatie hier te lande?

A. Dat ook. Wij hebben gewerkt met *van Borssum Buisman* e.a., die de telegrammen verstuurd heeft.

Van Borssum Buisman is op dezelfde dag vertrokken als *Kragt*, echter niet met hetzelfde vliegtuig. Zij kenden elkaar echter uit Engeland.

54939. De **Voorzitter**: Was van *Borssum Buisman* op de hoogte, dat *Kragt* hierheen ging?

A. Neen. *Van Borssum Buisman* had niet bemerkt, dat *Kragt* Nederlands kon spreken; hij dacht, dat *Kragt* in Frankrijk gedropt zou worden. Later hadden wij ook contact met *Nel Lind*. *Kragt* sprak foutloos Nederlands.

54940. De **Voorzitter**: Was hij een Nederlander?

A. Neen; hij was de zoon van een Nederlander, die in Engeland woonde. Op zijn 21ste jaar nam hij de Engelse nationaliteit aan.

54941. De **Voorzitter**: *Nel Lind* heeft ook iets te maken gehad met de poging van *Gerbrands* om een escape-line te maken voor B.I.-agenten. Zij heeft, toen zij werkte, ook een aantal piloten weggebracht. Dat werk is later op veel grotere schaal verricht, o.a. door *Joke Fohnzer*. Is een en ander ook geschied in samenwerking met u en *Kragt*?

A. Dat was een aparte onderneming; wij wisten alleen van elkaars bestaan af.

54942. De **Voorzitter**: U hebt dus met *Kragt* een afzonderlijke escape-line voor piloten opgezet. Beperkte dit werk zich alleen tot het Nederlandse gedeelte van de lijn en werd in België en Frankrijk door anderen een ander gedeelte van de lijn verzorgd, of had u bemoeienis met de gehele lijn?

A. Het beperkte zich tot het Nederlandse gedeelte van de lijn.

54943. De **Voorzitter**: Er zullen in België en Frankrijk dus ook Engelse agenten zijn gedropt, die ieder een stuk van de lijn hadden te verzorgen?

A. Ja.

54944. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat uw organisatie met succes heeft gewerkt?

A. Nu stelt u mij een moeilijke vraag.

54945. De **Voorzitter**: Hebt u veel piloten kunnen wegbrengen?

A. Tussen de 100 en 200.

De **Voorzitter**: Dat is toch een vrij aanzienlijk aantal.

A. Het is moeilijk te zeggen, of het werk succes heeft gehad of niet. De omstandigheden waren moeilijk, omdat wij grotendeels

zonder zender zaten. *Kragt* was zijn zender kwijtgeraakt. Daarna hebben wij via alle mogelijke andere zenders moeten werken. Dat heeft geduurd tot September 1944; toen kregen wij een eigen zender.

54946. De **Voorzitter**: Kwam er iemand met een zender of werd alleen die zender gedropt?

A. Einde 1944 is er iemand met een zender gekomen.

54947. De **Voorzitter**: Was dat een Engelsman?

A. Neen, dat is via Belgische agenten gegaan.

54948. De **Voorzitter**: Dus die zender is in België gedropt?

A. Neen, die agenten zijn uit België gekomen. Er waren verscheidene diensten; men had b.v. de air-service, de agenten, die vlak vóór de invasie ergens gestationneerd werden en die o.m. weerberichten doorgaven; die hebben ons toen geholpen; die zender is gewoon door België heen over de grens gebracht.

54949. De **Voorzitter**: Was *Kragt* marconist?

A. Ja.

54950. De **Voorzitter**: Hebben *Kragt* en u voor het werk een grote organisatie opgebouwd of speelde zich dat met een klein aantal mensen af?

A. Later werd het een vrij grote organisatie, omdat wij toen zaten met de para-troopers van Arnhem; die zouden eerst in groten getale over Arnhem gaan; dat is echter mislukt en toen zijn zij ten slotte gegaan — telkens met andere groepen van de ondergrondse — over Apeldoorn, Woudenberg, Amerongen, Doorn, Groot-Ammers en Sliedrecht, in zes of zeven groepen; bij Sliedrecht gingen zij de rivier over. Wij hadden altijd een zeer prettige medewerking van de ondergrondse, die ons de keuze liet uit haar beste mensen.

54951. De **Voorzitter**: Dus u had nauw contact met de ondergrondse.

A. Ja.

54952. De **Voorzitter**: Hebt u in de eerste tijd, de periode Juni 1943 tot September 1944, toen u een eigen zender kreeg, ook wat kunnen doen?

A. Ja, maar het was altijd vervelend: door de weinige communicatie was het altijd de vraag: gaan zij nu naar Duitsland toe of naar Engeland? Wij kenden het verdere verloop van de lijnen niet. Ik heb zovele lijnen meegemaakt en men kon aannemen, dat van de tien lijnen, die aangeboden werden, er acht fout waren.

54953. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat die lijnen landsgewijze waren opgebouwd en dat *Kragt* wel wist, dat zijn contact met België ook inderdaad een contact was met het Belgisch gedeelte van zijn escape-line.

A. Dat moest zo zijn, maar dat was niet altijd zo. Het duurde soms drie maanden, voordat men antwoord kreeg en dan was dikwijls intussen de lijn fout geworden.

54954. De **Voorzitter**: Met een zender had u direct naar Engeland kunnen seinen en kunnen horen, of de piloten inderdaad waren aangekomen. Nu moest u maar geloven, dat het verdere deel van de lijn goed was.

A. Op een gegeven ogenblik kreeg men het besef, dat men beter de mensen hier kon onderbrengen, totdat men een behoorlijke kans kreeg om hen weg te krijgen, dan hen maar in het wilde weg te zenden.

54955. De **Voorzitter**: Dus het grootste deel van deze piloten is eerst na September 1944 weggegaan?

A. Ja.

54956. De **Voorzitter**: Hier is meermalen door anderen, in het bijzonder ook van Duitse zijde, ter sprake gebracht de naam van een Engelsman, die o.a. op de Veluwe een tijdlang gehuisvest zou zijn

geweest en die men niet te pakken heeft kunnen krijgen. Is dat *Kragt* geweest?

A. Ja. Wij hebben aanvankelijk in Epe gezeten; in October 1943 moesten wij daar weg; daarna zijn wij naar Barneveld gegaan.

54957. De **Voorzitter**: Ik heb hier een opsomming van *Schreieder*, die in chronologische volgorde de agenten noemt met wie hij te maken heeft gehad. Dat zijn bijna allen agenten, die in zijn handen zijn gevallen. Nu heeft hij hier geschreven: „Mitte 1943 „Frans Hals” . Hoe kwam *Schreieder* aan die naam?

A. Dat was de naam, die *Kragt* vanuit Engeland had gekregen; zijn codenaam was „Frans Hals”.

54958. De **Voorzitter**: Maar hoe waren de Duitsers achter die naam gekomen?

A. In 1943 werd *van den Boogert* gearresteerd. Dat was de man, met wie *Kragt* contact had. Ik meen te mogen aannemen, dat deze die naam „Frans Hals” heeft verteld.

54959. De **Voorzitter**: Denkt u, dat *van den Boogert* bij zijn arrestatie die naam genoemd heeft?

A. Ja.

54960. De **Voorzitter**: Dan schrijft *Schreieder* het volgende:

„„Frans Hals” wurde mir zum erstenmal im September 1943 von festgenommenen Angehörigen der Passeur-organisation „Luctor et Emergo” genannt, mit der er im Rahmen seines Auftrages (Sammeln und Durchschleusen abgesprungener engl. Flieger) Kontakt hatte.”

Was *van den Boogert* ook een man van de organisatie „Luctor et Emergo”, waarmee ook *Nel Lind* te maken heeft gehad?

A. *Nel Lind* kan die naam bij haar arrestatie ook verteld hebben, want zij kende die naam „Frans Hals” ook. Er waren maar heel weinig mensen, die die naam kenden; dat waren *Nel Lind*, *van den Boogert*, *van Borssum Buistman* en ik. *Nel Lind* kan het dus ook verteld hebben.

54961. De **Voorzitter**: De eerste maal, dat *Schreieder* van de naam „Frans Hals” gehoord heeft, is, zoals hij schrijft, in September 1943.

A. *Van Borssum Buistman* is eerst later gearresteerd, op het moment, dat hij naar Engeland wilde teruggaan, in Februari 1944.

54962. De **Voorzitter**: Ja. Dan schrijft *Schreieder* verder:

„„Frans Hals” (Capt. Kay), ...”

Hiermede is waarschijnlijk bedoeld de „K” van *Kragt*?

A. Neen, hij gebruikte die naam ook in Engeland.

54963. De **Voorzitter**: Het is dus niet zo, dat *Schreieder* dit „Kay” schrijft als aanduiding van de „K” van *Kragt*?

A. *Schreieder* kan die naam pas na 1944 te weten zijn gekomen, want *Kragt* heeft die naam nooit zelf gebruikt. Hij heeft ten hoogste de naam „Frans Hals” gebruikt. Die naam heb ik zelf niet gekend vóór een veel latere periode; dus *Nel Lind* en *van den Boogert* hebben die naam ook niet gekend.

Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Misschien heeft *Schreieder* die naam pas na de bevrijding gehoord.

54964. De **Voorzitter**: Dan schrijft *Schreieder* verder:

„„Frans Hals” (Capt. Kay), der auch an der Vorbereitung des — missglueckten — crossing bei Ede (17. auf 18.11.44) beteiligt war, hat bis zur deutschen Kapitulation gearbeitet.”

Wat bedoelt *Schreieder* met de „crossing bei Ede”?

A. Er is een crossing geweest direct bij de luchtlanding van 17 September. Die eerste crossing is gelukt. Daarna is er nog een geweest; dat was op 17 November, meen ik. Er waren toen ongeveer 130 man, die zouden overgaan; dat gehele zaakje is toen in de val gelopen; op 36 na zijn zij allen bij ons teruggekomen.

54965. De **Voorzitter**: Waren dat allen piloten?

A. Neen, ook para-troopers. Die hebben tussen Arnhem en Ede gezamenlijk een poging gedaan om door de linie te komen.

54966. De **Voorzitter**: Gebeurde dat in troepenverband?

A. Wij meenden, dat er toen nog maar één kans was, namelijk om die kerels samen te trekken en zich er door heen te doen slaan.

54967. De **Voorzitter**: Is u daar zelf ook bij geweest?

A. Ja. Wij hebben 36 mensen verloren. Drie zijn er doorgelopen.

54968. De **Voorzitter**: Zijn de overigen weer teruggekeerd en bevonden zich daaronder *Kragt* en u?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dat is dus wel een kritieke situatie geweest.

54969. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Een formeel gevecht. Hadden deze mensen wapens?

A. Ja.

54970. De **Voorzitter**: Dus dan kan *Schreieder* van één of van meer van die gevangengenomen mensen de naam *Kragt* vernomen hebben.

A. Geen van die mensen heeft iets gezegd.

54971. De **Voorzitter**: Hoe weet hij dan, dat *Kragt* bij die crossing betrokken geweest is?

A. Die Engelsen hadden geen belang er bij om iets te zeggen; zij werden krijgsgevangen gemaakt; het was volkomen zinloos voor hen om iets te zeggen. Zij werden ook niet mishandeld. Het stond anders met de begeleiders, die gevangengenomen werden; er zijn zoveel geweest, die er toen van afwisten, dat zij wel iets losgelaten zullen hebben.

54972. De **Voorzitter**: Hebben er in de groep-*Kragt* veel arrestaties plaats gehad?

A. Bij ons zelf niet, maar om ons heen wel. Wij moesten gebruik maken van vele adressen; wij hebben geen enkel slachtoffer gehad, behalve van *den Boogert* in de eerste periode en later iemand, die nog ontvlucht is. In totaal hebben acht mensen daaraan medegewerkt; die zijn, op van *den Boogert* na, allen teruggekomen, omdat wij gebruik konden maken van de B.S.V.-lijn.

54973. De **Voorzitter**: U had natuurlijk mensen nodig, die de berichten uit het land brachten.

A. Wij zaten op een gegeven ogenblik met 250 Engelsen en Amerikanen, die bij diverse lieden waren ondergebracht. De organisatie genoot dus een zekere bekendheid. Men kan niet werken zonder dat een aantal mensen er om heen iets weet.

54974. De **Voorzitter**: In een andere mededeling is sprake van een zekere captain *King*.

A. Dat was een Belg, die daar gelogeerd heeft.

54975. De **Voorzitter**: *Haubrock*, een van de Sachbearbeiter, die gewerkt heeft voor *Schreieder*, die dus zeer vele gevangengenomen agenten gehoord heeft en die een uitvoerig relaas heeft opgesteld van hetgeen hij meegemaakt heeft, deelt daarin mede, dat op een gegeven ogenblik *Jan Thijssen* gearresteerd werd, de leider van een van de illegale groepen. Hij zegt dan, dat *Thijssen* niet zo heel veel losliet, maar dat hij wel zeer nauwkeurige mededelingen deed — of het waar is, laat ik in het midden — over een Brits para-officer, die in een kippenhok van de boer *Lagerwey* zat.

A. Boer *Lagerwey* is dood. In Glindhorst, ten zuiden van Apeldoorn, is bericht uitgezonden.

54976. De **Voorzitter**: *Haubrock* zegt, dat die officier captain *King* was. *Thijssen* had medegedeeld, dat men van dat kippenhok

een soort van vesting had gemaakt en dat de Duitsers wel erg goed moesten oppassen, als zij daarheen gingen. De Duitsers zijn er inderdaad zwaar geprepareerd heengegaan, maar op het ogenblik, dat zij er kwamen, was het kippenhok leeg, d.w.z. er woonde alleen een boerenvrouw in met haar kinderen. Wel was het duidelijk, dat die inrichting kort te voren voor iets anders dienst had gedaan, waaruit men misschien de conclusie zou kunnen trekken, dat *Thijssen* geweten heeft, dat *King* juist vertrokken was en dat hij, om wat aan de Duitsers te kunnen zeggen, het het beste vond om dit geval maar te noemen. Is u daarvan iets bekend?

A. Daarmede is een van onze beste boeren doodgegaan.

54977. De **Voorzitter**: U kent het geval?

A. Ja. Ik ben er twee dagen te voren geweest en ook weer de dag daarna. Met *Thijssen* is, naar ik meen, ook een marconist gepakt; zijn naam weet ik niet. Die is samen met de S.D. bij die boer gekomen. *King* zat toen reeds ergens anders, in de buurt van Doorn. Die boer wilde niet zeggen, waar hij zat. Het was echter duidelijk, dat hij het wel wist. Zij hebben hem medegenomen en of die zelfde dag of een dag daarna doodgeschoten.

54978. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: *Haubrock* schrijft, dat zij eerst een dag gewacht hebben, omdat zij geen tijd hadden. Toen hij er kwam, vond hij er alleen nog maar een vrouw met een paar kinderen.

A. Die boer is toen doodgeschoten. Er is daar een groot gebouw; het is pal achter die stichting.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is Achterveld.

54979. De **Voorzitter**: *Haubrock* stelt deze geschiedenis zeer mooi voor en zegt:

„Obwohl ich den Auftrag dazu hatte, habe ich den Hof nicht abgebrannt, weil ich diese Art von „Arbeit“ nicht schätzte. Ich habe auch aus der Familie des Bauern *Lagerwey* keinerlei Festnahme gemacht, weil ich vor allem der Bauersfrau eine Mithilfe nicht nachweisen konnte. Wir sind so wieder abgefahren, wie wir gekommen waren.

Wie ich einige Wochen später hörte, ist diese ganze Angelegenheit nochmals durch ein Kommando der Sipo in Apeldoorn aufgerollt worden, welches aus Belgien gekommen war und unter dem Befehl des Hauptsturmführers *Fielitz* stand, der seinen Sitz in Apeldoorn hatte. Bei dieser Gelegenheit ist dann der Bauernhof *Lagerwey* in Brand gesteckt worden. Ob es stimmt weiss ich nicht genau, ich habe nur einmal beiläufig darüber gehört. Soweit ich weiss, ist „*King*“ später nicht mehr festgenommen worden. Doch ist das Kdo. *Fielitz* mehrfach auf seine weiteren Spuren gestossen, so auch auf den Bauern *Lagerwey*.“

Haubrock doet het hier voorkomen, alsof het lot van die boer hem niet bekend was.

A. Ik kan niet zeggen, wie hem gearresteerd heeft.

54980. De **Voorzitter**: Maar het is volgens u wel degelijk gebeurd en hij heeft het leven er bij verloren. U weet ook wel, dat de boerderij in brand gestoken is?

A. Neen, dat weet ik niet.

54981. De **Voorzitter**: En *King*?

A. Die was een S.A.S.-agent, hier gedropt op ± 3 September 1944.

54982. De **Voorzitter**: Was hij een informatie-agent?

A. Ja, hij was vóór de luchtlanding hier gedropt om de laatste inlichtingen te geven en in het algemeen de ondergrondse te organiseren.

54983. De **Voorzitter**: Was hij in Nederland op de Veluwe gedropt?

A. Ja.

54984. De **Voorzitter**: Heeft u hem ook gekend?

A. Ja, ik heb ook met hem gewerkt.

54985. De **Voorzitter**: Heeft hij ook deel uitgemaakt van de groep, die in November 1944 bij Arnhem trachtte er doorheen te komen?

A. Daarvan maakte hij geen deel uit, maar hij heeft het wel mee voorbereid.

54986. De **Voorzitter**: Wanneer is hij weggegaan?

A. Februari 1945; over de rivieren.

54987. De **Voorzitter**: Wat was zijn nationaliteit?

A. Belg.

54988. De **Voorzitter**: Men zou hem dus als een uitsluitend door de Engelsen uitgezonden S.A.S.-agent kunnen beschouwen. Zij hebben daartoe blijkbaar iemand van Belgische nationaliteit gekozen, omdat hij de taal kende.

A. Hij is ook in België gedropt, bij de inval in België.

De **Voorzitter**: Hij was dus een ervaren man op dit gebied.

A. Ik heb twee Belgen gekend, maar ik geloof, dat er aldaar in die tijd drie of vier geweest zijn.

54989. De **Voorzitter**: Het neerlaten van die mensen tegelijkertijd met de para-troopers was onmiddellijke oorlogvoering en lag geheel op het gebied van de krijgsverrichtingen; hetgeen *Kragt* gedaan heeft, was dus wat anders. Heeft u de aanwezigheid van meer van dergelijke mensen, van zuiver Engelse agenten, die losstonden van en niet uitgezonden waren in samenwerking met de Nederlandse diensten in Londen, geconstateerd?

A. Ik heb nog van een Nederlands meisje gehoord, dat werkte voor de Engelse dienst, nl. *Beatrix Terwindt*.

54990. De **Voorzitter**: Die is vóór *Kragt* gedropt; zij is onmiddellijk gearresteerd.

A. Later ± October 1943 is nog een Duitser gedropt, die praktisch Hollander was; hij had Duitse ouders, maar was eigenlijk Nederlander; hij zou als marconist voor ons optreden, maar is zijn spullen kwijtgeraakt; hij studeert op het ogenblik in Zwitserland. Zijn schuilnaam was *Theo*; zijn werkelijke naam herinner ik mij op het ogenblik niet.

54991. De **Voorzitter**: Hij zou met *Kragt* samenwerken. Dit was niet een afzonderlijke operatie, dit was een uitbreiding en aanvulling van de operatie van *Kragt*.

Het ongeluk voor mejuffrouw *Terwindt* is eigenlijk geweest, dat zij is meegezonden met een dropping van S.O.E.; dat is haar noodlottig geworden, want daardoor was zij aangekondigd op een van de verbindingen, die in handen van de Duitsers waren, en kwam zij zodoende bij een besmet receptie-comité terecht. Zij heeft ons hier verteld, dat haar opdracht was te werken op de escape-line. Zij noemde in dat verband als een van haar opdrachtgevers captain *Neave*.

A. Dat was ook de man, voor wie wij gewerkt hebben.

54992. De **Voorzitter**: Juist. De fout bij de uitzending van mejuffrouw *Terwindt* is geweest, dat men als het ware twee diensten vermengd heeft.

A. Ik meen, nadat ik door de linies gegaan ben, te hebben gehoord, dat Nederland de helft moest betalen voor datgene, wat er op het gebied van de uitzendingen naar Nederland gebeurde. De Nederlanders en de Engelsen deelden dus in de kosten van de Engelse dienst.

54993. De **Voorzitter**: Ook voor wat de piloten betreft?

A. Ja.

54994. De **Voorzitter**: Daaruit zou men kunnen afleiden, dat de Nederlandse Regering dit geweten heeft.

A. Deze *Theo* was, meen ik, aanvankelijk voor B.I. bestemd; hij is uitgezonden door I.S.-9.

54995. De **Voorzitter**: Is *Kragt* blind gedropt?

A. Ja, die wilde geen ontvangstcomité hebben.

54996. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij wel aan u gevraagd wat er met mejuffrouw *Terwindt* was gebeurd?

A. *Kragt* kreeg de boodschap mede te onderzoeken, waar mejuffrouw *Terwindt* gebleven was.

54997. De **Voorzitter**: En bent u er destijds achtergekomen, waar zij was gebleven?

A. Wij hebben de zaak onderzocht. Ik weet niet meer, of het in samenwerking met van *Borssum Buisman* is gebeurd. Het zal gebeurd zijn in Augustus 1943. Ons bleek toen, dat zij direct na haar dropping gepakt was.

54998. De **Voorzitter**: Toen wist men het waarschijnlijk te Londen ook reeds. Althans was men daar toen reeds zo ver, dat men vermoedde, dat het met de verbindingen van S.O.E. mis was.

A. Toen hadden wij zekerheid.

54999. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u die zekerheid had, een bericht daarvan naar Engeland laten sturen?

A. Ja. Ik weet niet meer door wie dat gebeurd is. Er zijn ook berichten via Spanje gegaan. Wij hadden zelf geen zender.

55000. De **Voorzitter**: U hebt in elk geval moeite gedaan het bericht door te geven?

A. Ja.

55001. De **Voorzitter**: Wist u, dat er meer parachutisten gevangen zaten, of had u alleen iets gehoord van mejuffrouw *Terwindt*?

A. Het is moeilijk daarop een positief antwoord te geven. Op die vraag zou ik nu „ja” willen antwoorden, maar dat kan ook komen, doordat ik mij in deze zaak verdiept heb. Ik weet het echter niet positief. Ik zal eens moeten nakijken: of ik nog kopieën heb van die telegrammen.

55002. De **Voorzitter**: Dacht u, dat u waarschuwingen hierover zou hebben gestuurd in de vorm van telegrammen? Dat is wel belangrijk, want die zijn direct te Londen ontvangen. Wat er al of niet is aangekomen van de berichten over land en vooral wanneer die zijn aangekomen, is veel moeilijker na te gaan. Het zou van veel belang kunnen zijn iets meer over die telegrammen te weten en vooral, wanneer zij verzonden zijn. Als u die kopieën alsnog vindt, zou ik u dan mogen vragen ons die toe te willen zenden. Wij zouden dit zeer op prijs stellen.

A. Zeker.

55003. De **Voorzitter**: Bij de arrestatie van mejuffrouw *Terwindt* heeft zich een zeer onaangename complicatie voorgedaan.

Zij had nl. een code en enige adressen bij zich voor het ontvangstcomité; die code en die adressen hebben de Duitsers in handen gekregen en dit heeft geleid tot de arrestatie van een zekere *Smit*, die werkte in de schoenenzaak van *Bally* in den Haag. Vermoedelijk heeft *Smit* echter niets te maken gehad met een escape-line voor piloten.

Is *Smit* u bekend of weet u daarvan niets af?

A. Neen.

55004. De **Voorzitter**: Ik heb mej. *Terwindt* gevraagd of zij een code bij zich had; toen vertelde zij, dat zij voor zich zelf een code had, die zij uit haar hoofd geleerd had; die heeft zij niet prijsgegeven. Voorts deelde mej. *Terwindt* mede, dat zij ook nog een code voor iemand anders bij zich had, die zij via het ontvangstcomité aan deze moest doen toekomen; die code heeft zij toen afgegeven. Dat lag in de sfeer van S.O.E. Dit is dus geen code geweest voor een escape-line. De code, die zij voor zich zelf had, heeft mej. *Terwindt* volgens haar verklaring niet afgegeven.

A. Men mag nooit een code bij zich hebben

55005. De **Voorzitter**: Mej. *Terwindt* heeft verklaard, dat de code, die zij aan het ontvangstcomité moest afgeven, in een lighter zat. Zij mocht niet met het ontvangstcomité werken, maar moest haar eigen gang gaan. Mej. *Terwindt* zegt, dat het haar enorm dwars gezeten heeft, dat het afgeven van die adressen aan het ontvangstcomité voor *Smit* zulke noodlottige gevolgen heeft gehad. Het is duidelijk, dat het een code en adressen waren, die bestemd waren voor het ontvangstcomité, dus voor personen, die in contact stonden met door S.O.E. uitgezonden agenten.

A. Zij had berichten bij zich voor het ontvangstcomité.

55006. De **Voorzitter**: Daarop komt het eigenlijk neer. Zij had een code bij zich voor het ontvangstcomité en bovendien had zij een paar adressen bij zich. Toen hebben de mensen van het ontvangstcomité, van wie zij toen niet vermoedde, dat zij verkeerd waren, haar gezegd, dat zij die adressen aan hen moest geven. In Engeland was haar gezegd, dat zij zich had te richten naar de aanwijzingen, die zij van het ontvangstcomité kreeg. Dientengevolge, zegt zij, heb ik hun die adressen gegeven.

A. Ja, dat is juist.

55007. De **Voorzitter**: Ik kom nu nog even terug op de vraag, die ik u zojuist stelde, nl.: buiten de mensen, over wie wij gesproken hebben en die u genoemd hebt, *Kragt* en *King*, hebt u van zelfstandig opererende Engelse agenten, behalve dan de para-troepen, niets gemerkt?

A. Neen, in die periode niet. Ik heb er daarna wel van gehoord. Ik heb ze nooit ontmoet in die periode 1943—1945.

55008. De **Voorzitter**: Hebt u dat uit een bron vernomen, die van die aard was, dat u reden meent te hebben om aan te nemen, dat dit juist is?

A. Ja.

55009. De **Voorzitter**: U hebt dit alleen gehoord als een mededeling; bepaalde gegevens kent u daaromtrent niet?

A. Neen.

55010. De **Voorzitter**: Door uw werkzaamheden bent u er zelf ook niet op gestuit?

A. Voor zover ik weet niet. I.S.-9 heeft na *Kragt* nog een agent uitgezonden. Dat is geweest een eerste-luitenant, een Nederlander, een zoon van een justitie-ambtenaar in Alkmaar, *Dubois*. Die is later, ik meen in November of December 1944, door de Duitsers doodgeschoten. Met een maroonist is hij gedropt bij Garderen. Hij heeft hier ongeveer twee maanden gewerkt. De maroonist heeft, geloof ik, maar één dag gewerkt. *Dubois* is uitgezonden door I.S. 9.

55011. De **Voorzitter**: Is hij niet in samenwerking met B.I. uitgezonden, zoals b.v. *van Borssum Buisman*; die werd uitgezonden door de combinatie S.I.S./B.I.?

Het gaat ons om de vraag of de Engelse Geheime Dienst, naast hetgeen hij in combinatie met de Nederlanders deed, ook nog zelfstandig inlichtingenagenten uitzond.

A. Dat deden zij wel zelfstandig, maar over het algemeen zijn de Nederlandse organisaties daarvan toch op de hoogte geweest, met uitzondering misschien van een enkele speciale opdracht.

55012. De **Voorzitter**: U meent, dat de Nederlandse diensten zelfs op de hoogte waren van de uitzending van agenten, die voor de piloten werkten. De Nederlanders hadden daar zelf geen bemoeiing mede, maar, naar u meent, waren zij daarvan op de hoogte en deelden zij zelfs in de kosten. Heeft u dat van *Kragt* gehoord?

A. Ik denk, dat captain *Neave* mij dat verteld heeft. Ik ben naar de overkant gegaan in 1945 om de organisatie op een andere basis te stellen; wij wisten niet, dat de oorlog nog maar zo kort zou duren.

55013. De **Voorzitter**: Heeft u toen die dingen gehoord?

A. Precies. B.I. had ook verbindingsofficieren bij S.I. 9.

55014. De **Voorzitter**: Dat was ook zeer rationeel, want B.I. kreeg van die kant ook inlichtingen.

A. Vanzelf.

55015. De **Voorzitter**: Heeft u ook gedaan aan het verzamelen en verzenden van militaire inlichtingen? Of was dat eigenlijk nevenzaak?

A. Als je daar tegenaan liep. In het algemeen wist men in bepaalde kringen, dat men over een zender beschikte.

55016. De **Voorzitter**: Het was niet zo, dat de mensen in het land, met wie u contact had, regelmatig inlichtingen verzamelden?

A. Wij hebben meegewerkt aan de zaak van Kleykamp in den Haag. *Van Borssum Buisman* verzocht ons inlichtingen in te winnen. Later is het één familie geworden; ieder kende elkaar.

55017. De **Voorzitter**: Maar uw werk was voornamelijk de escape-line? Wat heeft u gedaan, vóórdat captain *Kay* bij u kwam?

A. Waar je allemaal mee begint.....

55018. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij moesten toch een goede reden hebben gehad om *Kragt* bij u te brengen? Was hij bij u in huis? Of ergens anders?

A. Hij heeft in een schuilkelder gezeten, totdat de zaak tot rust was gekomen in verband met het pak, dat hij verloren had. Later is hij echter bij ons gekomen en daar de gehele oorlog gebleven.

55019. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben de Duitsers nooit huiszoeking bij u gedaan?

A. Jawel, twee of drie keer.

55020. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Kragt* toen thuis?

A. In October 1943 hebben zij de hele boel in beslag genomen; dat was toen Nel *Lind* gearresteerd werd. Ik weet niet, of het direct of indirect is, dus dat kan ik niet zeggen. Eind Februari 1945 hebben zij nog eens huiszoeking gedaan en ook in September 1944.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

J. PILLER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 25 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittcwaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. CHARLES HERMAN JEAN FRANÇOIS VAN HOUTEN,
oud 45 jaar, wonende te 's-Gravenhage, bankdirecteur.

55028. De **Voorzitter**: Op Dinsdag 9 November van het vorige jaar bent u door onze commissie gehoord. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van die zelfde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Na het verhoor van 9 November 1948 hebt u ons nog een brief geschreven, waarin u een aantal punten aan een nadere beschouwing hebt onderworpen en tevens enige verduidelijkingen hebt gegeven. In de eerste plaats hebt u dat gedaan over de luchtverbindingen, die wel en die niet bestonden, ten aanzien waarvan u hebt geschreven, dat een luchtverbinding met Zwitserland niet bestond, omdat de Zwitsers die niet wensten.

A. Juist.

55029. De **Voorzitter**: Dat was een aanvulling van een punt, ten aanzien waarvan u blijkbaar van oordeel was, dat het hier niet volkomen tot duidelijkheid was gekomen.

U hebt voorts nog eens verduidelijkt, hetgeen trouwens ook in uw verklaring tijdens het vorige verhoor is opgenomen, dat de codes, die aan de B.I.-agenten werden meegegeven, niet aan de dienst van B.I. bekend waren.

A. Ja.

55030. De **Voorzitter**: Er was wel een ander soort codes, die wel bij de dienst bekend waren, maar dat waren de codes voor de verbindingen van B.I. met zijn filialen te Stockholm, Lissabon, Bern en Madrid.

A. Bij het vorig verhoor was er even een misverstand. Ik herinner mij, dat bepaalde officieren bij ons codes ontwierpen, maar die waren specifiek bestemd voor onze filialen.

55031. De **Voorzitter**: De heer van Brink heeft ons verklaard, dat hij bij B.I. de functie van code-officier vervulde; dat bleek inderdaad betrekking te hebben op de codes van de verbindingen met de filialen.

A. Dit punt is nu volkomen duidelijk geworden.

55032. De **Voorzitter**: U heeft verder in uw brief beschouwingen gewijd aan het verschil tussen S.O.E. en S.I.S. U zegt: S.O.E. was een typische oorlogsdienst. Uit het verslag van een rede, die generaal Gubbins na de oorlog heeft gehouden, moet wel de conclusie worden getrokken, dat S.O.E. eerst is opgericht toen de oorlog uitgebroken was. Inderdaad was S.O.E. dus een oorlogsdienst; daartegenover stond dan S.I.S., de oude, gevestigde dienst. Heeft u de organisatie van die dienst met zijn afdelingen, enz. gekend? Er worden voortdurend genoemd: M.I. 5, M.I. 6, tot zelfs M.I. 19 toe. Waren dit afdelingen van S.I.S.?

A. Inderdaad, uw opsomming betreft specifiek S.I.S. Het waren afdelingen van één geheel, collectief heetten zij Secret Intelligence Service. M.I. 5 had volgens mij uitsluitend te maken met contra-spionage, was dus de security-dienst. Van M.I. 6 herinner ik mij

niet precies de taakomschrijving, maar deze was, naar mijn weten, de zuivere intelligente-afdeling, waarmede B.I. samenwerkte. Elke afdeling bestreek een verschillend terrein. Wij hadden uiteraard ook met enkele van die andere afdelingen te maken, maar nogal sporadisch. Ons werk lag in hoofdzaak op het gebied van M.I. 6. Ik meen, dat er inderdaad een 18 of 20 van dergelijke afdelingen bestonden. Wij hebben ons in die organisatie nooit zo verdiept en ook kregen wij daaromtrent niet gemakkelijk gegevens.

55033. De **Voorzitter**: Het is ook voor de dienst van B.I. niet geheel doorzichtig geweest?

A. Neen, zeker niet. Wij hadden speciaal te maken met de Dutch Section van M.I. 6; onze indruk was, dat zij werkte met zowel beroepsmensen als amateurs, maar hoofdzakelijk met amateurs in de lagere rangen, waarvoor zij mensen recruteerde, die vooral met Nederland en de Nederlandse taal goed bekend waren. Zo kreeg ik de indruk, dat een man als *Cordeaux* het vak langer bedreven had, *Seymour* vermoedelijk niet.

55034. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd, dat u bij B.I. was, gemerkt, dat de Engelsen, naast de agenten, die werden uitgezonden door de combinatie B.I.—S.I.S., ook nog zelfstandig agenten in Nederland dropten of op andere wijze naar Nederland zonden?

A. Neen, positief niet. Wij hebben het alleen in een later stadium gemerkt van de Amerikanen.

55035. De **Voorzitter**: Een voorbeeld van dit laatste was *Schrader*, die door O.S.S. is uitgezonden.

A. Neen; O.S.S., althans de Nederlandse sectie hiervan, heeft later wel mensen willen uitzenden, maar dat gebeurde in overleg met ons; daarvan waren wij dus op de hoogte. Nu u het zo specifiek stelt, meen ik inderdaad wel te kunnen zeggen, dat de agent *Schrader* buiten ons om is uitgezonden; ik weet echter niet meer of hij door een Engelse of een Amerikaanse instantie is uitgestuurd.

De **Voorzitter**: Door een Amerikaanse.

A. Dat is de enige keer, naar mijn weten; ik heb er verder zelf nooit van gehoord.

55036. De **Voorzitter**: Hebt u de naam *Dubois* weleens gehoord?

A. Neen; die herinner ik mij althans niet meer.

55037. De **Voorzitter**: Er zijn mensen, die beweren — wij kunnen dat moeilijk controleren —, dat hier in de loop der jaren zuiver Engelse agenten hebben gewerkt, dus agenten, die hebben geopereerd, zonder dat dit voortvloeide uit de samenwerking van de Nederlandse en Engelse diensten. U hebt daarvan echter nooit enige aanwijzing gehad?

A. Ik heb het ook vaker gehoord, maar heb er nooit een speciaal geval van gekend in het tijdperk, waarin B.I. opereerde.

55038. De **Voorzitter**: Zelfs niet de geringste aanwijzing?

A. Neen.

55039. De **Voorzitter**: En u meent, dat dit de opvatting van de leiding van B.I. is, ook van de heer *Somer*?

A. Ja, voor zover het de kwestie betreft, dat wij geen aanwijzingen hebben, dat het wel zo is geweest; bewijzen kunnen wij het natuurlijk niet. Wij hebben geen suspiciës op dit gebied gehad, als ik het zo mag uitdrukken. Wij hebben het wel gehoord ten aanzien van een andere natie. Ik herinner mij namelijk wel, dat *Somer* op een gegeven oogenblik aanwijzingen kreeg, dat hier Russische agenten werkten op eigen houtje.

55040. De **Voorzitter**: In Nederland?

A. Ja. Er waren in dit opzicht aanwijzingen gekomen via onze lijnen uit Nederland.

55041. De **Voorzitter**: Weet u daarvan nog iets naders!'

A. Heel weinig. Alleen, dat *Somer* getracht heeft over deze kwestie contact te krijgen met onze zusterdienst bij de Russen, dat dit echter op niets is uitgelopen en dat zij het natuurlijk ontkennd hebben.

55042. De heer **Koersen**: Had u de indruk, dat het enkele gevallen waren?

A. Wij hadden de indruk, dat het hoogstens twee incidentele gevallen waren van Russische agenten, die hier gedropt waren.

55043. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Van uit Engeland?

A. Vermoedelijk.

55044. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hadden de Russen daar ook een dienst?

A. Ja. Wij hadden in Stockholm contact met de Russische dienst, waaraan wij bepaalde gegevens verstrekten; wij kregen overigens van die zijde nooit enige inlichting terug.

55045. De **Voorzitter**: Nu heeft men — dat staat wel volkomen vast — van Engelse zijde hier wel agenten gedropt, die werkzaam waren voor de escape-lines voor piloten.

A. Ja zeker, dat was ons wèl bekend.

55046. De **Voorzitter**: Dat scheen uit te gaan van een Engelse dienst, in welk verband dan steeds genoemd wordt een zekere captain *Neave*.

A. Daarbij was ook werkzaam een captain met één arm. Ik meen, dat bedoelde dienst I.S. 9 heette. Deze bemoeide zich inderdaad speciaal met de escape-lines voor piloten.

De **Voorzitter**: Dat was ook de dienst, die mejuffrouw *Terwindt* uitgezonden heeft.

A. Maar wij hebben op een gegeven ogenblik begrepen, dat ook deze dienst nogal wat fouten maakte. Wij hebben daarover met hen contact gehad; overigens is de samenwerking zeer plezierig geweest.

55047. De **Voorzitter**: Een getuige, die nauw samenwerkte met zo'n Engels agent, namelijk *Kragt* — deze heeft hier vanaf midden 1943 tot aan de bevrijding geopereerd; dit is ons medegedeeld door de man, met wie hij samengewerkt heeft —, is in Februari 1945 door de linies gegaan en heeft toen contact gekregen met captain *Neave*. Daardoor kon hij ons mededelen, dat er ook met betrekking tot de escape-lines voor de piloten een zekere samenwerking was met de Nederlanders. Volgens hem betaalde de Nederlandse Regering zelfs een gedeelte van de kosten; voor zover dit werk tot het in veiligheid brengen van piloten op Nederlands gebied gebeurde, heeft de Nederlandse Regering, hoogstwaarschijnlijk een van de militaire Departementen, een gedeelte van de kosten gedragen. Is dat juist?

A. Dat is mij niet bekend, maar het is voor mij geen vreemde klank.

Ik herinner mij nu weer de naam van die captain, die ik bedoelde, namelijk captain, later major, *Wyndharn Wright*; deze is na de bevrijding nog lange tijd hier geweest om af te wikkelen met Nederlanders, die Engelse piloten hadden geholpen.

55048. De **Voorzitter**: Dat voor deze escape-lines hier zuiver Engelse agenten — misschien wel mensen, komende uit de Nederlandse sfeer, die goed Nederlands konden spreken, maar zuiver Engels in die zin, dat zij geheel zelfstandig door de Engelse dienst waren uitgezonden — werkzaam waren, was voor u niet iets onbekends?

A. Neen. In de laatste tijd hebben wij zelfs enkelen van onze agenten in opleiding afgestaan aan de dienst van *Neave* en *Wyndharn Wright*, waaronder een van onze zeer goede krachten. Genoemde Engelsen zaten op dat ogenblik volkomen vast.

55049. De **Voorzitter**: Er werden met de dag toen natuurlijk meer piloten afgeschoten.

A. Ja, zij konden op een gegeven ogenblik niet meer vooruit. *Somer* kan u hiervan wel meer vertellen, want die heeft veel contact met *Neave* gehad. Hij was het niet altijd eens met de wijze, waarop er in die dienst werd gewerkt. Er werd, naar ons oordeel, weleens te naïef geopereerd.

55050. De **Voorzitter**: Weet u ook op welk gebied de critiek van *Somer* zich bewoog?

A. Onze algemene critiek was, dat zij nogal slordig en naïef optraden met hun contactadressen in Nederland en dat zij daardoor de mensen, niet gewild, maar nodeloos, in veel groter gevaar brachten dan op dat ogenblik verantwoord was.

55051. De **Voorzitter**: Hebt u ten aanzien van het inlichtingenwerk, het zuivere spionnagerwerk, nooit gemerkt, dat de Engelsen, naast hetgeen op dit gebied voortvloeide uit de samenwerking tussen de Engelse en Nederlandse diensten, er hier te lande nog een apart apparaat of althans een aantal agenten op nahielden? U hebt geen aanwijzingen gekregen, dat het zo was?

A. Neen, ik herinner mij er geen enkele.

55052. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Komt kolonel *Somer* niet eens over met verlof?

A. Ik weet het niet.

55053. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoort u weleens wat van hem?

A. Ja, maar zeer sporadisch. Hij heeft het formidabel druk in deze moeilijke tijd in Indië. Toevallig heb ik gisteren een brief van hem gehad; dat was de eerste sedert maanden.

55054. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En daarin schrijft hij niet, dat hij spoedig overkomt met verlof?

A. Neen; voorlopig zal hij wel niet komen.

55055. De **Voorzitter**: Ik heb u nog een aantal concrete vragen te stellen, maar alvorens daartoe over te gaan, zou ik u willen vragen of er in de brief, die u ons geschreven hebt, nog punten voorkomen, die u hier nog nader zoudt willen bespreken.

A. Indien u mij zulks toestaat, Mijnheer de Voorzitter, zou ik wel gaarne enkele punten, zeer in het kort, naar voren willen brengen, naar aanleiding van die brief van enkele maanden geleden.

Het betreft in de eerste plaats de bekende kwestie van de paraphrasering der telegrammen aan M.I.D. door S.O.E. Zoals ik verklaard en ook geschreven heb, hebben mijn collega's van B.I. en ik nooit honderd procent geloofd, dat M.I.D. uitsluitend geparaphraseerde telegrammen kreeg.

Wij hebben voor die twijfel geen positief bewijs gehad, omdat wij de telegrammen zelf natuurlijk nooit gezien hebben. Dit leek ons echter zeer sterk af te wijken van het systeem, dat bij ons werd toegepast; daarom heeft het er bij ons eigenlijk nooit in gewild. Ik had dat argument betreffende de paraphrases al weleens in Londen gehoord; ik heb dan ook na de oorlog eens aan ex-S.O.E.-connecties gevraagd of zij mij konden bevestigen, dat het zo gegaan was. Het werd ten stelligste ontkend, hetgeen natuurlijk op zich zelf niet alles bewijst, maar zij verzekerden toch, geen paraphrases aan M.I.D. te hebben gegeven. Zij verklaarden, dat het wel voorkwam, speciaal ten aanzien van de Fransen, maar ontkenden, dat het gebeurd zou zijn ten aanzien van de Nederlandse sectie. Dit betrof uitdrukkelijk de tijd van M.I.D. Onlangs heb ik echter gehoord, uit zeer goede Engelse bron, dat de waarschijnlijkheid niet uitgesloten is, dat het toch wel waar is geweest.

55056. De **Voorzitter**: Dat heft dus die vorige verklaringen weer op.

A. Mijn laatste informatie kwam uit hogere bron, zodat ik thans dit zou willen verklaren: indien het werkelijk zo is, dan trek ik natuurlijk mijn suspiciës en bedenkingen te dien aanzien tegen de heren *Schilp*, *Lieftinck* en *de Bruyere* terug. Ik weet het ware hiervan nog niet, maar deze bron leek mij zo geloofwaardig, dat ik moet

aannemen, dat de kans nu even groot is, dat hun stelling juist wrs. Dan begrijp ik echter nog altijd niet, maar daarin wil ik mij niet verdiepen, dat men onder die omstandigheden de verantwoordelijkheid voor zo'n dienst op zich neemt of zou willen behouden.

55057. De **Voorzitter**: Ik heb hier een bundel telegrammen, zoals die bij M.I.D. werden ontvangen, zoals ze dus berusten in het archief van de M.I.D. Dit zijn de telegrammen, zoals zij die kregen. Dit zijn fotokopieën daarvan. Verscheidene personen, die deze gezien hebben, zeggen, dat dit zonder enige twijfel paraphrases zijn.

A. Het is moeilijk dit met één oogopslag te zien. Een parafraze behoort slechts een omzetting van woorden te zijn, dus niet een verandering van het gehele telegram. Het scheelt echter alles.

55058. De **Voorzitter**: Bovendien is een parafraze in de regel een lopend verhaal, wat een telegram lang niet altijd is. B.I. kreeg stukjes papier, waarop behalve de telegrammen ook stonden de aantekeningen in zake de checks.

A. Ja. Wij kregen het originele, gedecodeerde telegram.

55059. De **Voorzitter**: Zoals dat ook bij de Nederlandse sectie van S.I.S. kwam?

A. Ja. Bij enkele telegrammen, die u hier hebt, staat er boven: „the following message was received from”. Daaruit kan ik nog niet lezen, dat het een parafraze is. Om dat te kunnen beoordelen, zou ik het origineel moeten zien, hetgeen in dit geval natuurlijk niet kan.

55060. De **Voorzitter**: Inderdaad. In ieder geval is met één oogopslag te zien, dat de aantekeningen ontbreken.

A. De identity-checks ontbreken.

55061. De **Voorzitter**: Ja. Ik heb hier een ander mapje voor mij, waarin op een bepaald onderwerp betrekking hebbende telegrammen van M.I.D. zijn samengevat, en dit zijn, ik zou bijna zeggen: gestyleerde verhalen. Ik veronderstel toch, dat, als B.I. het originele, gedecodeerde telegram kreeg, er aan de opbouw van dat telegram nog wel het een en ander ontbrak.

A. Ja. Hier staan er b.v. lidwoorden in e.d.

55062. De **Voorzitter**: Ja, zoals het hier staat, klopt de zaak; dit telegram is uitgeplust.

A. Deze indruk maakt het zeer zeker.

55063. De **Voorzitter**: Zo kreeg u de telegrammen niet?

A. Neen. Dat hing wel veel van de agenten af; de een had een betere stijl dan de ander; die zond weleens een woordje te veel, dal weggelaten kon worden.

55064. De **Voorzitter**: U kreeg toch ook wel telegrammen, waarvan u zei: „Hier staat een bepaalde lettercombinatie, maar wat voor een woord kan daarmee bedoeld zijn?” In de telegrammen, die ik hier voor mij heb, klopt echter alles.

A. Ja, zij kregen het dus blijkbaar zo klaar opgedist.

55065. De **Voorzitter**: Inderdaad. Van verschillende functionarissen van B.I. heb ik gehoord, dat, als er in de telegrammen moeilijkheden stonden, men dan in samenwerking met de Engelsen ging zoeken wat het kon zijn en wat het kon betekenen.

A. Ja, ik heb zelf nachten daaraan zitten plussen.

55066. De **Voorzitter**: Als u de zaak zo gekregen had, had u daaraan geen nachten behoeven te besteden.

A. Inderdaad. Daarom zei ik u ook zoëven, dat, aangezien de kans zeer groot is, zoals nu achteraf blijkt, dat de heren van M.I.D. inderdaad die telegrammen in deze vorm kregen — en ik wil nu wel gaarne aannemen, dat het zo is —, ik ook gaarne mijn verdenkingen tegen de heren op dat gebied wil terugtrekken. In mijn opinie maakt dit echter voor hun verdere beoordeling weinig verschil. Wanneer men op deze wijze moet werken, moet men of geheel daarmee ophouden of driedubbel voorzichtig zijn, althans naar mijn bescheiden

55067. De **Voorzitter**: Van de zijde van B.I. is aar, M.I.D. ver weten, dat M.I.D. doorging niet boodschappen over Radio-Oranje uit te zenden, ook nadat er aanwijzingen waren, dat de zaak in Nederland mis was. Aan de commissie verstrekte inlichtingen echter luiden in deze richting, dat M.I.D. nooit boodschappen door Radio-Oranje heeft doen uitzenden; dat de uitzending van de boodschappen via Radio-Oranje gebeurde buiten M.I.D. om, namelijk op last van S.O.E. Deze figuur ligt ongeveer gelijk met de kwestie van de telegrammen; alles, wat betrekking had op verbindingen en op datgene, wat via die verbindingen over en weer ging, bleef toentertijd in de Engelse sfeer. Dan blijft natuurlijk de andere vraag: is dat een verhouding, waarin een Nederlandse dienst had behoren samen te werken met de Engelse? Dat is een andere vraag, maar in de tijd, toen B.I. zich hiermede bezighield, ging B.I. uit van de veronderstelling, dat die boodschappen door de M.I.D. werden opgegeven aan Radio-Oranje, en dat wordt door de heren van M.I.D. ten stelligste ontkend. Dit loopt parallel met de geschiedenis van de telegrammen. Het is nu wel gebleken, dat M.I.D. maar een zeer klein gedeelte van de telegrammen heeft gehad. Er zijn veel meer telegrammen over die besmette verbindingen gegaan dan zij ooit hebben ontvangen. Er zijn dus berichten geweest over agenten, die bevestiging moesten vinden in een radio-boodschap over Radio-Oranje, waarbij M.I.D. noch van van het telegram, dat daaraan ten grondslag lag, noch van de opdracht tot het uitzenden van een boodschap door Radio-Oranje ooit iets geweten heeft.

A. Dat verbaast mij zeer! Ik herinner mij, dat wij over bepaalde boodschappen, waarover zeer veel te doen is geweest naar aanleiding van ongelukken in Nederland, de heer *Lieftinck* benaderd hebben en hem zelfs verweten, dat die boodschappen uitgestuurd werden, en dat deze daarop buitengewoon gepiqueerd reageerde. Wanneer men er nu zelf niets mee te maken heeft, dan begrijp ik die gepiqueerdheid niet. Ik kan daarom nog absoluut niet aannemen, dat de heer *Lieftinck* niets van dergelijke boodschappen wist; dat lijkt mij uitgesloten. De heren *Binghanz* en *Lieftinck* kwamen bij ons op kantoor.

55068. De **Voorzitter**: Waarover u nu spreekt, is natuurlijk de allerlaatste tijd; de tijd, dat *Bingham* en *Lieftinck* samen optrokken, kan niet anders geweest zijn dan einde 1943.

A. Ja.

55069. De **Voorzitter**: Toen was het England-Spie1 practisch reeds afgelopen.

A. Dat is mogelijk. Ik herinner mij op dit moment niet precies meer, in welke tijd dat afgelopen was. Ik bekijk echter nu alleen even het vraagstuk of de heren heleniaal niets wisten van die boodschappen van Radio-Oranje. Met die zaak van de telegrammen kan ik er nog inkomen, maar dat zij niets wisten van die Radio-Oranje-berichten, lijkt mij wel erg ver te gaan. Wij hebben namelijk op zen gegeven moment verzocht een gemeenschappelijke actie te ondernemen om zowel van de zijde van de Politie-Buitendienst van mr. *Derkserna* als van de zijde van M.I.D. en ook door onszelf, alie berichtgeving langs dit kanaal te stoppen. Mr. *Derkserna* is er direct op ingegaan, ofschoon de relaties met hem ook niet onverdeeld hartelijk waren; hij zag de noodzakelijkheid hiervan wel in. Van de zijde van M.I.D. was men echter gepiqueerd en men wilde niet. Ik kan mij zodoende niet voorstellen, dat men zegt: „Wij weten er niets van”, want dan behoefde men ook niet boos te zijn. Dat blijft voor mij dan een raadsel.

55070. De **Voorzitter**: De lezing van de heren van M.I.D. wordt toch enigermate bevestigd door de verklaring, die hier is afgelegd door drs. *L. de Jong*, die werkzaam is geweest bij Radio-Oranje. Deze heeft voor onze commissie die verklaring reeds afgelegd, vóórdat de heren van M.I.D. hier hun visie over deze zaak, voor zover het hen betrof, hadden gegeven. Verleden jaar, in Juni, is de heer de *Jong* hier gehoord over vele andere onderwerpen en toen is terloops de kwestie van de radio-boodschappen ter sprake gekomen. Hij zegt daarover:

„Wij kregen die opdrachten van een dienst, die ons onbekend was, waarvan wij ook niet wisten, waar hij gevestigd was. Wij hebben ons dikwijls aan deze uitzendingen geërgerd, vooral wanneer zij radio-technisch onjuist waren; zo hebben wij er ons zeer aan geërgerd, dat een tijdlang de uitzendingen van Radio-Oranje moesten aanvangen met het eerste couplet van het *Wilhelmus*. Wij hebben ons evenzeer geërgerd aan de culinaire code-berichten, die wij moesten uitzenden in de hongerwinter. Alle betekenis daarvan is ons ontgaan; de betekenis daarvan was ons

onbekend. De term England-Spiel heb ik voor het eerst gehoord in 1946; hoewel ik persoonlijk reeds zien kon in 1942 en 1943, dat aan de verbindingen veel haperde, was het mij volstrekt onbekend, dat daarbij zovele slachtoffers vielen."

En verder:

„De **Voorzitter**: U zeide, dat u die berichten van een bepaalde dienst kreeg. Wist u niet van welke dienst?

A. Neen, wij wisten niet van welke dienst dit binnenkwam.

De **Voorzitter**: Waar kwam dat dan vandaan? Het moest toch binnenkomen!

A. Het kwam via de British Broadcasting Company (B.B.C.). Wanneer er om 8.15 uur een uitzending was, kreeg onze verbindingsman bij de B.B.C., de heer van *Stuwe*, een berichtje, dat wij zo en zoveel tijd moesten openlaten voor code-berichten. Dan kregen wij die code-berichten 10 minuten van te voren binnen.

De **Voorzitter**: Van wie?

A. Van de B.B.C. Laat ik het zo zeggen: Die berichten kregen wij van een bureau, een functie, een persoon bij de B.B.C., die als verbindingsman fungeerde tussen de diverse bureaux en instanties. Wie die instanties waren, was mij onbekend."

Als die berichten waren gekomen van de Nederlandse dienst, van M.I.D., dan was deze procedure niet gevolgd.

A. Dat verwondert mij toch niet geheel, omdat de berichten, die wij van B.I. opgaven, ook via de Engelsen werden doorgegeven; wij maakten zelf onze berichten op voor Radio-Oranje, na overleg met Seymour en Cordeaux, maar het doorgeven zelf geschiedde door de Engelsen.

55071. De **Voorzitter**: Ook aan Radio-Oranje?

A. Ja, tenzij ik mij achteraf heel erg vergis. Ik herinner mij niet, dat wij ooit, behalve misschien in een speciaal haastgeval, Radio-Oranje hebben opgebeld en gevraagd: wilt u vanavond dit bericht uitsuren? Dat ging via Seymour. De Engelse dienst gaf het door.

55072. De **Voorzitter**: Dan is het de vraag, of bij de M.I.D. de conceptie van die boodschappen mede in de Nederlandse sfeer heeft.

In uw brief stelt u verder de vraag, waarom nooit eerder een contrôle-agent is uitgezonden. B.I. deed dat, volgens u, meer dan eens. Kunt u daarvan voorbeelden noemen?

A. Ik weet geen namen meer. Ik meen, dat wij het ten minste twee keren hebben gedaan.

55073. De **Voorzitter**: Is u bekend het geval van een agent, die één of twee adressen moest controleren als nevenopdracht? Hij had een gewone opdracht en daarbij een nevenopdracht, nl. om enkele adressen, waaraan getwijfeld werd, te controleren. Dat zou u een contrôle-agent kunnen noemen, ook al was het een nevenopdracht. ik bedoel de agent Mans.

A. Ik kan wel twee specifieke gevallen noemen. Deze dingen zijn echter vijf jaren geleden gebeurd en dus enigszins vervaagd. Wij hebben een zodanige agent naar het noorden des lands gestuurd; hij is helaas op een gegeven ogenblik gevangengenomen. Hij had de speciale opdracht, bepaalde andere agenten op verschillende adressen te controleren en na te gaan, in hoeverre zij nog veilig werkten. Hij is gevangengenomen en heeft onder dwang van de Duitsers met dezen een tijdlang moeten samenwerken, althans zo meenden wij destijds in Londen. Hij is sindsdien, naar ik van *Somer* heb gehoord, gerehabiliteerd op grond van de zeer bijzondere omstandigheden. Het is vermoedelijk Mans geweest, een neef van kapitein Mans in Londen.

55074. De **Voorzitter**: Hij is twee dagen in handen van de Duitsers geweest en toen is hij uitgebroken uit het Scholtenhuis in Groningen.

A. Hij was toch lang onder verdenking.

55075. De **Voorzitter**: Hij heeft hier gezegd, dat de omstandigheden, waaronder hij uit dat Scholtenhuis weggekomen was, zó ongeloofwaardig leken, dat men het daarom eigenlijk niet precies vertrouwde. Kan het dat zijn geweest, wat u bedoelt?

A. Ja.

55076. De **Voorzitter**: Kent u nog een ander voorbeeld?

A. Ja. Ik kan u ook noemen de *Brauw*, die omgekomen is. Hij is uitgestuurd met een speciale opdracht op financieel gebied, maar ook ter contrôle van zijn voorganger, Steen. Dit zijn opdrachten, waarmede ik mij persoonlijk heb bemoeid, en zij schieten mij nu te binnen. Hij moest voorts ook verschillende anderen controleren. Dit beschouw ik als twee voorbeelden van contrôle door aparte agenten.

35077. De **Voorzitter**: Wij hebben indertijd van kolonel *Somer* een lijst gekregen van de door B.I. uitgezonden agenten. Nu hebben wij verschillenden van die agenten gehoord en van hen, en ook van andere kant, mededelingen gekregen over de opdrachten, die zij gekregen hebben. Daardoor hebben wij wel enig idee gekregen van de verschillende soorten van opdrachten, die de agenten hebben gehad en wat men daarmee voor had. Een van de eerste agenten, b.v. Gerbrands, had geen inlichtingenopdracht, maar hij had de opdracht om een escape-line te maken, iets, dat blijkbaar, toen het mislukt is, niet is herhaald.

A. Geen volgende agent heeft naar mijn weten weer zo'n opdracht gehad. Men was er achter, dat zo'n escape-line veel beter hier kon worden gemaakt dan door iemand, die uit Engeland gestuurd was. B.I. heeft overigens van verschillende escape-lines gebruik gemaakt, die als het ware voortgezet zijn door de mensen, die Gerbrands achtergelaten heeft. Gerbrands heeft zijn opdracht goed volbracht. Hij heeft de lijn gemaakt; die is opgerold geweest, maar de mensen, die er aan hadden medegewerkt, hebben die lijn telkens levend gehouden.

55078. De **Voorzitter**: Het is ons niet geheel duidelijk geworden, hoe het verder met die lijn gegaan is.

Men heeft voorts een aantal agenten, die uitgezonden zijn met een opdracht om een inlichtingengroep of inlichtingengroepen te vormen. Verschillenden zijn daarin geslaagd. Ik noem b.v. de Jonge, die de Albrecht-groep heeft helpen oprichten, en *d'Aulnis* de *Bou-rouill*, die bepaalde groepen zeer sterk gestimuleerd heeft, o.a. de Packard-groep. Dan zijn er andere agenten, die contact hebben gezocht met reeds lang bestaande organisaties, b.v. met de Orde Dienst (O.D.), zoals van Borssum *Buisman* en *Ausems*, die ook contact moest opnemen met de O.D.

A. Laatstgenoemde had naar mijn mening ook, naast zijn bijzondere Regeringsopdracht, speciaal met de Radio Dienst van de Raad van Verzet te maken?

55079. De **Voorzitter**: Dat is mogelijk. De opdracht van *Ausems* is niet bepaald een succes geworden, omdat er bepaalde dingen tussen zijn gekomen. Dan ziet men onder hen een aantal marconisten, die als helpers van agenten, zoëven door mij genoemd, zijn uitgezonden om bij een geformeerde groep te werken en verder hulp te verlenen. Op deze manier hebben wij velen van hen kunnen classificeren, maar ons ontbreekt van deze 43 agenten een schets, die in het kort aangeeft, wat ieder van hen heeft gedaan, zodat men daaruit kan concluderen, hoe B.I. door de uitzending van agenten zijn werk in Nederland georganiseerd heeft, hoe B.I. dat werk en die organisatie zag. Is er iemand, die dat zou kunnen doen, aan de hand van onze lijst?

A. Ik geloof het wel, ik denk, dat iemand als de heer *Pot* dat zou kunnen doen, misschien in samenwerking met mij. De bedoeling is een kort overzicht van de opdrachten, om hen in verschillende klassen te kunnen indelen?

55080. De **Voorzitter**: Dan krijgt men meteen een inzicht in de wijze, waarop B.I. zijn taak zag: groepen stimuleren, contact zoeken met bepaalde groepen, hulp verlenen aan groepen, die eenmaal opgebouwd waren, marconisten sturen, in één geval het maken van een escape-line, hetgeen niet door een andere soortgelijke opdracht gevolgd behoefde te worden, omdat dit langs andere weg bereikt kon worden. Dan heeft men een overzicht van de gehele organisatie en van het werk van B.I. Indien dat mogelijk zou zijn, zou het wel nuttig zijn, wanneer dat in een nota zou kunnen worden samengevat. U zou dat met de heer *Pot* kunnen opnemen?

A. Dat zal ik gaarne doen. De enige voorwaarde is natuurlijk, dat wij weer toegang tot het archief krijgen, maar dat kan ik wel bewerkstelligen. Ik weet niet of uw commissie inzage heeft gehad van alle specifieke dossiers van alle agenten?

55081. De **Voorzitter**: In principe wel, maar wij hebben dat nog niet alles kunnen laten doorzien. Bedoelt u daarmee, dat daar ook nog andere waardevolle gegevens zijn te vinden?

A. Ik acht in het geheel niet uitgesloten, dat u daarin nog zeer veel belangrijks zult kunnen vinden.

55082. De **Voorzitter**: De vraag is of wij voor ons werk zo diep moeten graven. Trouwens, wij hebben toch al diep gegraven. Het aantrekkelijke van een dergelijke nota zou zijn, dat men in een afgerond geheel en systematisch beschouwd deze zaak kan overzien. Er zijn agenten, die zeer uitvoerig van hun werk hebben verteld, zoals *de Jonge*, *d'Aulnis*, *van Borssum Buisman*, *Dijckmeester* en *Mans*. Wij verkeren op het ogenblik in deze situatie, dat wij van sommigen van deze agenten zeer veel gehoord hebben en van anderen door omstandigheden, omdat zij niet meer in leven zijn of zich in ver afgelegen landen bevinden, eigenlijk niets weten. Van die 43 agenten weten wij van sommigen zeer veel, terwijl er bij anderen in onze kennis over hun werk grote hiaten zijn. Met zou daarom wel zeer prettig zijn het agentenwerk van B.I. door middel van een nota, als door mij bedoeld, als een afgerond geheel voor ons te kunnen zien.

A. Ik zal het proberen, Mijnheer de Voorzitter.

55083. De **Voorzitter**: Mag ik thans aannemen, dat u op de brief, die u op 15 November 1948 naar aanleiding van uw verhoor van 9 November 1948 hebt geschreven, verder geen bijzondere toelichting meer hebt te geven? Of zijn er nog punten, die u nog nader wilt bespreken?

A. Het punt betreffende de geparaphraseerde telegrammen was het belangrijkste, dat ik naar voren wilde brengen. Wel heb ik indirect nog een punt, dat betrekking heeft op dit en ook op het vorige verhoor, dat ik nog wilde behandelen, maar misschien staat u mij toe, dit aan het einde van dit verhoor aan u voor te leggen.

55084. De **Voorzitter**: Zeker.

Wij hebben bij de stukken een correspondentie gevonden, die gevoerd is met *Seymour*, en die correspondentie ging over *Ernst de Jonge*. Het was reeds in een zeer vroege periode, dat dit geval speelde, nl. in Juni 1942. De brief is van veel later, nl. van 1943. Het komt hierop neer, dat er een verslag werd gedaan aan de heer *Somer* over de gebeurtenissen met *de Jonge*, waarin vermeld wordt, dat men gedurende een bepaalde periode geregeld contact met *de Jonge* had, dat dat contact op een bepaald moment ophield, althans onderbroken werd, en enige tijd na die onderbreking weer opgevat werd en dat men toen te Londen snel ontdekt had, dat dat hernieuwde contact mis was. Het is een brief van 25 Juni 1943, dat was dus vóórdat u bij B.I. was.

A. Ja.

55085. De **Voorzitter**: U zult hierover dus wel niet veel opheldering kunnen geven. Het komt er op neer, dat op 25 Juni 1943 *Seymour* aan *Somer* schreef over iets, dat heeft plaats gehad in Juni 1942, dus een jaar tevoren, met *de Jonge*, en dat ik u zojuist verteld heb.

Ik begrijp het belang, dat de heer *Somer* in deze brief zapt, omdat hieruit bleek, dat een jaar geleden bij S.I.S. direct ontdekt was, dat *de Jonge* in Duitse handen was. Er staat ook in, dat de Engelsen, toen zij een tijdlang niets gehoord hadden, op 6 Juni 1942 opnieuw een telegram kregen van *de Jonge*, dat slecht gecodeerd was en geen identity-check bevatte. Dit is een bewijs, dat de wijze van codering en het niet gebruik maken van de identity-check voldoende waren om direct te bemerken, dat het mis was. Dit had dus in de periode Juli 1943, toen de discussie van de heer *Somer* met de heer *de Bruyne* op gang begon te komen over deze zaak, zijn waarde. Weet u iets over het ontstaan van deze brief? Op zich zelf is het wonderlijk, dat *Seynzour* er een jaar later over begint te schrijven.

A. Ik weet daar niet zonder meer van.

55086. De **Voorzitter**: U herinnert zich het geval zelf, maar u herinnert zich niet meer de aanleiding tot deze brief?

A. Het geval zelf herinner ik mij wel, maar ik kan zo niet verklaren, waarom plotseling die brief geschreven is. *Ernst de Jonge* is ver vóór mijn tijd geweest; hij is tegelijk met *Pot* gearresteerd. Mag ik die brief even van u inzien?

Er staat hier: „report received from S.I.". Nu begrijp ik dit wel. Dit is natuurlijk ontstaan uit berichten van *Pot*; die werd tezamen

met *de Jonge* opgepakt en rapporteerde daarover te Stockholm in begin Juni 1943. Dus *Seymour* is natuurlijk teruggekomen op het verhaal, dat hij gevonden had in het rapport van *Pot*.

55087. De **Voorzitter**: In ons bezit is een brief van 6 Juni 1943, van de consul-generaal *de Jong*, waarin deze mededeelt, dat enige heren, onder wie u, te Stockholm zijn aangekomen en dat u hem een waarschuwing overgebracht heeft van dr. *van Royen*, betrekking hebbende op de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep *Vorrink*.

A. Dat is juist. Ik ben enkele dagen, althans zeer kort vóórdat wij vertrokken, bij de heer *van Royen* geweest, die ik kende. Eigenlijk zou eerst een van mijn collega's, de heer *Six*, vriend en clubgenoot van dr. *van Royen*, naar hem toe gegaan zijn. Wij hebben ons vertrek zeer geheim gehouden, maar ik heb hem bij uitzondering medegedeeld, dat wij het zouden proberen, en hem toen gevraagd of hij een boodschap had mede te geven. Hij heeft mij daarop uitvoerig ingelicht over zijn contact met *Anton de Wilde*; dat was voor mij betrekkelijk niet nieuw, omdat ik er al van gehoord had. Vervolgens heeft hij mij iets verteld over de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité en mij gevraagd een boodschap hieromtrent over te brengen aan Minister-President *Gerbrandy*. Dat heb ik gedaan; ik heb na aankomst in Stockholm het bericht direct aan consul-generaal *de Jong* overgebracht, die het doorgegeven heeft aan Londen. Hoe de boodschap textueel luidde, weet ik op dit moment echter niet meer.

Het was een vrij ernstige waarschuwing, dat herinner ik mij wel. De heer *van Royen* was degene, die tegenover mij de term gebruikte: „Deze meneer *de Wilde* goochelt met boodschappen via Radio-Oranje".

55088. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus toen was volledig bekend, dat hij een verrader was?

A. Ja.

55089. De **Voorzitter**: Dan is er in Augustus 1943 via Bern een zekere *de Jong* in Nederland gekomen, die vroeger inspecteur van politie te Rotterdam is geweest. Is u dit geval bekend?

A. Neen.

55090. De **Voorzitter**: Dit wordt dan moeilijk na te sporen, want *deze de Jong* heeft stellig geen betrekkingen gehad met de dienst van generaal *de Bruyne*. Het was nogal een merkwaardige figuur. Ons is daarvan door de heer *le Poole* het volgende medegedeeld:

„Er is ten slotte in Augustus/September 1943 via Bern een inspecteur van politie gekomen, waarvan wij na een week constateerden, dat hij N.S.B.-er was geweest. (Overigens heeft hij, zodra de Jodenvervolgingen begonnen, geweigerd daaraan mede te doen. Hij is dus in 1941 omgedraaid. Het is echter toch niet bepaald vertrouwenwekkend, wanneer men iemand, die lot Maart 1941 hoofd van de inlichtingendienst van de Rotterdamse politie is geweest, hetgeen toch een zeer verdachte dienst was, hierheen zendt.) Hij had tot opdracht besprekingen te voeren over de coördinatie van de inlichtingenarbeid en over de verbetering van de grensovergangen naar Zwitserland.

De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. De heer *de Jong*.

Ik trof hem na de bevrijding aan als hoofd van de afdeling Interne Zuivering van de P.R.A. te Amsterdam. Overigens is dit een verdienstelijk man, die zich na 1941 goed heeft gedragen."

Het is dus niet helemaal duidelijk, waar *deze de Jong* vandaan is gekomen. De heer *le Poole* zegt, dat hij via Bern is gekomen, en uit die woorden zou ik afleiden, dat hij uit Engeland is gekomen.

A. Ik heb nooit van deze figuur gehoord en kan mij niet voorstellen, hoe dit geval mogelijk is. Wel wil ik aannemen, dat er vanwege Nederlandse instanties enkele losse mensen naar Nederland zijn gegaan, waarvan B.I. niets afwist. Een van de doelstellingen bij de oprichting van B.I. was juist het werk te coördineren en losse acties op dit gebied uit te schakelen. Van deze persoon heb ik nooit gehoord. Hij is zeker niet door B.I. uitgestuurd. Ik kan mij in geen geval voorstellen, dat, indien hij eerst in Bern is geweest, men ons dit van daar uit niet zou hebben doen weten.

55091. De **Voorzitter**: De heer *le Poole* heeft gezegd: „via Bern“, niet: „van Bern“; dus hij zal ergens anders vandaan zijn gekomen.

A. Dat lijkt mij technisch bijna onmogelijk. Die man zou de weg dan andersom gedaan hebben.

55092. De **Voorzitter**: „Hij had tot opdracht besprekingen te voeren over de coördinatie van de inlichtingenarbeid en over de verbetering van de grensovergangen naar Zwitserland“,

zegt de heer *Le Poole*.

In elk geval staat vast, dat hij niets te maken had met de dienst van de heer de *Bruyne*; daar was hij volkomen onbekend. Men zou dus geneigd zijn hem te zoeken bij B.I. Hij is volgens de heer *le Poole* in Augustus 1943 gekomen, dus nog even vóór uw tijd. Maar als hij toen in opdracht van B.I. gekomen is, zal hij toch niet geheel spoorloos verdwenen zijn en zou u van zijn verdere werkzaamheden wel gehoord hebben.

A. Zeker. Het is uitgesloten, dat hij van ons kwam. Wij hebben nooit iets over hem gehoord van generaal van *Tricht* of van ds. *Visser 't Hooft*. Was het misschien iemand, die naar Zwitserland is uitgeweken en die terugkwam?

55093. De **Voorzitter**: Ik weet er alleen van hetgeen ik u nu voorlezen heb. Er was natuurlijk, toen de heer *le Poole* dit mededeelde, te midden van een aantal andere feiten, geen aanleiding daarop dieper in te gaan, omdat wij veronderstelden: dit is natuurlijk wel iemand van B.I. geweest; dat horen wij later van de heren van B.I. wel. Nu wordt het echter raadselachtig, nu beide Londense diensten zeggen, dat de heer de *Jong* hun volkomen onbekend is. Van elders kan hij niet gekomen zijn?

A. Neen, althans ik zou niet weten, wie hem gestuurd kan hebben, tenzij misschien een der instanties in Zwitserland dit zelfstandig deed.

55094. De **Voorzitter**: Heeft u agent *Wiedemann* gekend?

A. Die naam zegt mij niets.

55095. De **Voorzitter**: Hij is gedropt in de nacht van 23 op 24 September 1943. Hij was een B.I.-agent van Engelse nationaliteit. Bij de Duitsers is ook sprake van een Engelse agent van B.I., die de naam *Webster* droeg. Is dat dezelfde persoon geweest?

A. Nu u het zegt: wij hadden een agent, die óf heel lang in Engeland gewoond heeft óf zelf Engelsman was; dat was echter in het begin van mijn tijd bij B.I. Dat zou kunnen kloppen; ik ben daar in begin September begonnen. De naam *Webster* zegt mij inderdaad veel.

55096. De **Voorzitter**: De naam *Webster* staat niet op de lijst, de naam *Wiedemann* wel. Ik weet niet of deze beiden identiek zijn.

A. Ik vermoed van wel.

55097. De **Voorzitter**: Was er te Londen bij B.I. zelf verder niet een Engelsman werkzaam?

A. Niet. dat ik het weet.

55098. De **Voorzitter**: De naam is genoemd van *Commander Child*.

A. Ja, die werkte wel veel bij B.I., als zogenaamde „conducting officer“, maar voor en namens S.I.S. Een bekwame, maar zeer merkwaardige figuur. *Child* was een van de personen, die zich ontfemd heeft over ons agentencentrum. Hij had voornamelijk de huishoudelijke zorg voor de agenten.

55099. De **Voorzitter**: Werkte hij in de Engelse sfeer?

A. Ja. Hij was medewerker van *Seymour cum suis*.

55100. De **Voorzitter**: Hij was uit Nederland gekomen?

A. Ja. Hij heeft een been verloren bij *Ockenburg* in de Meidagen. Hij werkte hier op het *Passport Control Office*. Hij was vroeger, geloof ik, scheepskapitein en exploiteerde een eigen lijntje voor toeristenverkeer in Europa. Hij heeft veel op de Rijn gevaren. Hij was een zeer merkwaardig persoon, die op bepaalde gebieden

een buitengewoon grote ervaring heeft opgedaan en die blijkbaar bij de Engelsen in hoog aanzien stond. Hij is, meen ik, onlangs werr eens bevorderd en heeft een vrij hoge rang bij de marine-reserve en belangrijke Engelse decoraties. Hij maakte overigens de indruk een man van eenvoudige afkomst te zijn. Hij was een man, die zeer nauw met ons heeft samengewerkt en waarvan wij heel veel nut hebben gehad. Hij bemoeide zich met onze agenten voor wat betreft hun voeding, kleding, onderdak en welzijn en slechts in geringe mate met hun training. Hij was echter niet in dienst van B.I.

55101. De **Voorzitter**: Hij is er dus, met één been, in geslaagd tijdens de oorlog in Engeland te komen?

A. Ja, na uitwisseling. Hij heeft mij de details hiervan verteld, maar ik weet ze niet precies meer. Hij zat in een auto, die uit de richting den Haag kwam en is door de Duitsers bij het vliegveld *Ockenburg* beschoten. In die auto waren nog verschillende andere personen. Hij was de enige overlevende en zwaar gewond, en is later mede op grond hiervan door de Duitsers vrijgegeven en uitgewisseld. Ten gevolge van die beschieting heeft hij een van zijn benen moeten missen.

55102. De **Voorzitter**: Dat heeft zich in de Meidagen van 1940 afgespeeld?

A. Ja.

55103. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot een ander punt. Kunt u ons vertellen, wat de redenen zijn geweest, dat omstreeks April 1944 aan de werkzaamheden van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* in Stockholm een einde is gemaakt?

A. Daarvan kan ik u wel iets vertellen. Het is overigens een enigszins delicaat en moeilijk onderwerp.

55104. De **Voorzitter**: Dat heb ik begrepen. Maar wij hebben reeds een lezing over dit geval en daarom zouden wij ook gaarne de lezing hierover willen horen van de leiding van B.I.

A. De heer *Lindenburg* is de heer de *Jong* opgevolgd. Ik was overigens bij deze zaak toen nog niet betrokken. Er was echter tussen het hoofdbureau van B.I. en de heer de *Jong* verschil van inzicht ontstaan over het geval-*Aben*.

55105. De **Voorzitter**: Wat weet u daarvan?

A. Dat de *Jong* het grootste vertrouwen had in kapitein *Aben*, volkomen te goeder trouw en niet geheel onbegrijpelijk; maar dat hij ingegaan is, in verscheidene opzichten, tegen de opvattingen, die dan bij het B.I. in Londen bestonden ten aanzien van *Aben*, op grond van verkregen waarschuwingen. En dat de heer *de Jong*, ondanks het verzoek van de heer *Somer* oin voorzichtig te zijn met *Aben*, toch zoveel vertrouwen in deze man heeft gesteld, dat hij deze nog een tijdlang gebruikt heeft. Het catastrophale gevolg van het verraad van *Aben* was, dat dr. *Oosterhuis* met zijn groep-Zwaantje opgerold is. De verdenkingen tegen *Aben* zijn veel sterker geworden, toen hij later in Stockholm kwam aanzetten met van *Lynden*, die vervolgens bleek van der Waals te zijn. Ook het geval-*Gevers Deynoot* droeg bij tot het wantrouwen tegen *Aben*. *Gevers Deynoot* is immers met medeweten en goedkeuring van de Duitsers naar Zweden gereisd, zonder dat hij er zelf natuurlijk enig vermoeden van had. Hij was ook door *Aben* naar Zweden gebracht. Over het geval-*Aben* en andere punten zijn meningsverschillen ontstaan, met het gevolg, dat enige tijd na de oprolling van „Zwaantje“ en rijn groep de heer *Somer* zelf ingegrepen heeft en van oordeel was, dat de leiding in Stockholm veranderd moest worden. Toen is door omstandigheden de heer *Lindenburg* opvolger van de heer *de Jong* geworden; hij is er vrij lang gebleven. De heer *Lindenburg* was een van mijn reisgenoten naar Engeland, dus ik vind het enigszins pijnlijk hier te veel bijzonderheden te moeten vertellen over iemand, met wie ik de Engelandvaart heb ondernomen. Hij heeft in Stockholm veel goed werk gedaan, vooral ook in het geval-*Aben*; in verscheidene andere opzichten echter hebben wij met hem van mening verschild. O.a. over het geval-*van der Waals*, die hij, toen deze in Stockholm verscheen als baron van *Lynden*, een zeer belangrijk persoon achtte; in Londen vonden wij deze man minder belangrijk en nogal verdacht. Van der Waals heeft via *Lindenburg* getracht met ons in contact te komen en allerlei desiderata door ons te doen uitvoeren, waarop wij echter niet zijn ingegaan. De heer *Lindenburg* was daarover nogal in zijn wiek geschoten, maar is later zeer geschrokken, toen bleek wie werkelijk op bezoek was geweest. Op een

gegeven ogenblik achtten wij hem ook in het algemeen niet voor 100 % de geschikte man om in Stockholm te blijven. Bovendien was hij van huis uit waterstaatsingenieur; hij wilde au fond het liefst in dienst bij het Ministerie van Waterstaat en de heer *Albarda*, Minister van Waterstaat, wilde hem ook zeer gaarne hebben. Ten slotte heeft ons de combinatie van al deze omstandigheden er toe doen besluiten hem uit Stockholm terug te roepen naar Londen.

55106. De **Voorzitter**: Er was nog een omstandigheid, die u niet genoemd heeft. Blijkens mededeling van de heer *Gevers Deynoot* was er te Stockholm iemand geliquideerd, waardoor grote moeilijkheden dreigden te ontstaan.

A. In Londen wisten wij daar eerst niets van. Gelukkig is dit niet naar buiten bekend geworden, Mijnheer de Voorzitter, anders waren de gevolgen niet te overzien geweest. Inderdaad, dat heeft ook een rol gespeeld.

55107. De **Voorzitter**: Misschien op het laatste ogenblik wel een beslissende rol?

A. Dit zou ik niet meer zo positief durven beweren. *Gevers Deynoot* was in Stockholm de tweede man onder *Lindenburg*. Wij hebben niets dan lof voor de wijze, waarop hij er steeds heeft gewerkt.

55108. De **Voorzitter**: Maar hij is met de heer *Lindenburg* verdwenen.

A. Ja, omdat het moeilijk voor hem werd te blijven met de aangewezen opvolger van *Lindenburg*. Dat was een veel jongere man en *Gevers Deynoot* was bovendien reserve-officier en wilde graag ook eens naar Engeland. Hij was al lang in Stockholm geweest. Toen zijn chef *Lindenburg* werd vervangen door een ander, heeft hij gevraagd of hij ook naar Londen mocht gaan en daar is hem door B.I. op het centraal bureau een nieuwe taak opgedragen.

55109. De **Voorzitter**: Dus dat geval, dat ik noemde, had niet per se ten gevolge behoeven te hebben, dat de heer *Gevers Deynoot* ook wegging?

A. Dat is niet zonder meer te zeggen, maar praktisch speelde dit mijns inziens bij hem nu geen rol. *Somer* heeft daarna de heer *Knulst* naar Stockholm gestuurd; die was veel jonger dan *Gevers Deynoot*, en dat was voor *Gevers Deynoot* natuurlijk niet zo prettig geweest.

55110. De **Voorzitter**: Hoe was de leiding van B.I. te spreken over het werk van *Knulst*?

A. Wij hebben grote verwachtingen van *Knulst* gehad. Hij was in zijn opleidingstijd vermoedelijk de beste man, die wij hebben gehad. Hij was een brilant candidaat-agent. Hij had echter een groot nadeel, namelijk dat hij Indo-Europeaan en nogal donker van kleur was. Dat heeft op een gegeven moment bij ons een enigszins pijnlijke situatie doen ontstaan. Hij had in de eerste plaats natuurlijk als zodanig nooit aangenomen mogen worden, omdat het te veel opviel. Toen hij met zijn opleiding bijna klaar was, werd het duidelijk, dat hij beter niet geparacheuteerd kon worden. Hij was zeer jong en er waren bovendien uit Holland aanwijzingen gekomen, dat dergelijke jonge Indo-Europeanen daar veelvuldig opgepakt werden. Dat was voor hem een formidabele teleurstelling. Op alle mogelijke manieren is er toen naar een oplossing gezocht om hem een andere goede taak te geven. Toen is er eigenlijk een nieuwe fout gemaakt. Ik zeg dit heel eerlijk, want ik heb er zelf aan medegewerkt. Het was een vergissing, hem naar Stockholm te sturen, niet omdat hij niet ijverig was, maar hij was voor dit werk nog te jong. Ik ben zelf met hem naar Stockholm gereisd en heb hem met de overname van het bureau en verschillende dingen geholpen. Hij was echter te jeugdig, om een dergelijke verantwoordelijkheid op zijn schouders te kunnen dragen. En het tweede punt was, dat hij in Zweden ook erg opviel, want men had daar als het ware nooit een Indo-Europeaan gezien.

55111. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: een chef van een Bureau Inlichtingen moet zo ongemerkt mogelijk door het leven kunnen gaan?

A. Inderdaad. Dat was van onze zijde dan ook een tactische fout. Hij heeft verder heel erg zijn best gedaan, maar er kwam ook niet uit wat wij er van hadden verwacht. Het bureau daar liep achteruit.

55112. De **Voorzitter**: Dat is ons ook gebleken uit hetgeen de heer *Knulst* over de werkzaamheden heeft medegedeeld. Aan de andere kant is hier door de heer *Willems* over de capaciteiten en de persoon van de heer *Knulst* zeer enthousiast gesproken.

A. Hij was bijzonder vlug van begrip en zeer moedig; voor zijn leeftijd had hij een zeer goede kijk op mensen en zaken, maar hij was toch nog te jong. Hij heeft in Indië intussen de Militaire Willemsoorde gekregen; dat pleit ook voor hem als strijder en mens, maar hij was, achteraf bekeken, onvoldoende geschikt als hoofd van het belangrijke bureau in Stockholm.

55113. De **Voorzitter**: Inderdaad, maar nadat de verbindingen verbroken waren, met andere woorden, nadat de schepen niet meer voeren, had het bureau uit een oogpunt van directe verbinding van en uit Nederland niet veel meer te betekenen.

A. Het belang van dit bureau is achteruitgelopen; dit is toen meer geconcentreerd geworden op Lissabon, waar functionarissen zaten, die zeer goede resultaten begonnen te boeken.

55114. De **Voorzitter**: Zoals het aanvankelijk was, in de periode „Zwaantje“, is het bureau-Stockholm in ieder geval nooit meer geworden.

A. Neen. Op allerlei wijzen is geprobeerd, dit te herstellen, maar dat was ondoenlijk, omdat de kustvaarders praktisch uitgeschakeld waren.

55115. De **Voorzitter**: Door enkele agenten van B.I. zijn radio-telefonie-apparaten meegebracht; ons is medegedeeld, dat hun verzekerd was, toen zij naar Nederland gingen, dat deze toestellen niet uit te peilen waren. Nu zijn de ervaringen in dit opzicht met deze toestellen bepaald slecht geweest. Leefden nu inderdaad de Engelsen, die natuurlijk deze apparaten het beste kenden, in de overtuiging, dat de Duitsers geen middelen hadden om die uit te peilen?

A. Inderdaad, ik geloof het wel.

55116. De **Voorzitter**: Dat was dus een misrekening?

A. Inderdaad, een technische misrekening. Ik geloof echter niet, dat zij zo positief gezegd hebben, dat ze nooit te peilen waren, maar eerder, dat de actie-radius in elk geval zó klein was...

55117. De **Voorzitter**: Maar de agenten, die deze toestellen meebrachten, zijn met een enorm vertrouwen in die toestellen weggegaan. Ik kan mij voorstellen, dat men, theoretisch en praktisch daarover sprekende, gezegd heeft: dit is moeilijk uit te peilen, maar tot die agenten heeft men blijkbaar gezegd: die toestellen zijn niet uit te peilen: in het begin hebben die agenten daarop blindelings vertrouwd. Dat is echter al zeer spoedig gebleken niet juist te zijn. *De Brauw* b.v. is daarvan het slachtoffer geworden.

A. Dat is mij niet bekend. Ik heb namelijk B.I. verlaten in eind 1944. Het is mij niet bekend geworden hoe *de Brauw* aan zijn eind is gekomen. Ik meen inmiddels gehoord te hebben, dat *de Brauw* in een huis met zijn zender gepeild werd, maar weet niet, of hij speciaal met dit systeem werkte.

55118. De **Voorzitter**: Met dit systeem en in een huis. Heeft men op de duur gemerkt, dat het niet ging met deze toestellen?

A. Toen was ik er niet meer. Men was er in mijn tijd wel zeer enthousiast over. Onze officieren gingen er op uit om van uit vliegtuigen te spreken met de betrokken agenten, vooral *Gerbrands* deed dat veel. In het begin was men wel enthousiast.

55119. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat de actieradius van deze toestellen toch vrij groot moest zijn, want er moest ergens een vliegtuig komen, maar dat mocht toch niet zó dicht in de buurt zijn, dat dat vliegtuig een prooi van de Duitse luchtafweer kon worden. Hoeveel was de actieradius?

A. Dat weet ik niet meer. Ik herinner mij wel uit de verhalen van *Gerbrands*, dat hij mij vertelde, op welke hoogte zij ongeveer vlogen en dat zij vrij dicht bij de Nederlandse kust waren. Zij konden altijd Scheveningen, Noordwijk, Katwijk zien; zij bleven dus wel boven de zee, maar kwamen vrij dicht bij land. Ik zeg nu misschien iets zeer doms, maar ik dacht, dat de actieradius zo iets van 50 km was, niet meer; ik kan mij hierin echter zeer goed vergissen.

55120. De **Voorzitter**: Misschien zeg ik nu ook wel iets zeer doms, maar het lijkt mij, dat, naarmate de actieradius groter was, de kans om zo'n toestel uit te peilen ook wel groter geweest zal zijn. Toen ons land gedeeltelijk bevrijd was, schijnt men voor de verbindingen over de grote rivieren ook dergelijke toestellen gebruikt te hebben, maar daarbij kon de actieradius veel kleiner zijn. Toen zal de kans om uitgepeild te worden veel geringer geweest zijn, vermoed ik.

In uw vorige verhoor hebben wij het gehad over codes en security-checks en toen waren wij tot de conclusie gekomen, dat dit certi terrein was, waarmee u zich persoonlijk niet veel bemoeid hebt.

A. Inderdaad.

55121. De **Voorzitter**: Er is nog altijd enig verschil van mening tussen de deskundigen over de betekenis van die security-checks, waaraan de ene deskundige meer waarde hecht dan de andere.

A. Ik heb niet voldoende technische kennis om u hieruit te helpen.

55122. De **Voorzitter**: U hebt ook nooit vernomen — u kunt het alleen van horen zeggen hebben, want het is vóór uw tijd geweest — waarom B.I. er in November 1942 in geslaagd is op een behoorlijke voet van samenwerking met de Engelsen te komen, terwijl de dienst van kolonel *de Bruyne* daarin niet is geslaagd.

A. Ik heb dit inderdaad alleen van horen zeggen en dat is dan het bekende verhaal van majoor *Broekman*.

55123. De **Voorzitter**: Dat hij met *Seymour* daarover gesproken heeft. *Broekman* heeft ons verteld, dat, vóórdat hij is begonnen te werken, hij een hartig onderhoud met *Seymour* had gehad.

A. Dat heb ik in Londen van hem vernomen.

55124. De **Voorzitter**: Dat zou betekenen, dat dit probleem op ambtelijk niveau is opgelost.

A. Ik geloof, dat men op dat moment bij de Engelsen, bij S.I.S., in een vrij grote wanhoopsstemming was geraakt.

55125. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat dit ook inderdaad medespeelde; het was aardig vastgelopen.

A. Het was, naar mijn mening, geheel vastgelopen.

55126. De **Voorzitter**: U gelooft dus ook wel, dat een soortgelijke toestand als bij de oprichting van B.B.O. bestond, ook bestaan heeft, zij het niet zo dramatisch, bij de oprichting van B.I.

A. Maar van geheel andere aard, namelijk niet ten gevolge van ongeïkukken, maar door het niet meer bereiken van resultaten. De vorige diensten zijn vastgelopen.

55127. De **Voorzitter**: Men zou dus kunnen redeneren: omdat die malaise bestond, kon onder die omstandigheden een bespreking op ambtelijk niveau een behoorlijk resultaat opleveren.

A. Dat is een suppositie.

55128. De **Voorzitter**: Dat zou kunnen. Het is merkwaardig, dat de besprekingen op ambtelijk niveau van de heer *de Bruyne* met zijn Engelse tegenspelers geen resultaten hebben opgeleverd; dat is een merkwaardige tegenstelling.

Dat deze radio-telefoon toestellen zeer gemakkelijk uit te peilen waren, is ons ook medegedeeld door de heren *Dijkmeester* en *le Poole*. De heer *le Poole* had zeer nauw contact met *de Brauw*. Zelfs op het ogenblik, dat er kort vóór zijn arrestatie nogal wat auto's om het huis reden, waarin hij werkte, bleef *de Brauw* van mening, dat dit auto's waren, die verkeerd reden, want het apparaat was volgens hem niet te peilen. Aldus de heer *le Poole*.

Heeft u de agent *Mooiweer* gekend?

A. Die heb ik gekend in Stockholm; hij is over Zweden gekomen. *Mooiweer* is twee keer gedropt.

55129. De **Voorzitter**: Waarom? Dat deed men toch over het algemeen niet?

A. De tweede keer is na mijn tijd geweest; daarvan heb ik niet geweten, behalve dan dat ik hem in ket zuiden tegenkwam, toen hij terugkeerde. Hij heeft voor B.I. in Stockholm gewerkt.

55130. De **Voorzitter**: U weet niet de reden, waarom hij twee keer gedropt is?

A. Dat kan de heer Pot onmiddellijk verklaren.

55131. De **Voorzitter**: U acht het op zich zelf ook wel opvallend?

A. Het is merkwaardig, en een uitzondering.

55132. De **Voorzitter**: Hij was een zeer goed agent.

A. Hij schijnt zijn opdracht bijzonder goed uitgevoerd te hebben, en hij wilde zelfs een derde keer uitgestuurd worden.

55133. De **Voorzitter**: Aanvankelijk had ik de indruk, dat B.I. zijn agenten altijd blind dropte, maar die mening heb ik later moeten herzien, omdat er ook aanwijzingen zijn, dat dit niet altijd gebeurde. Is dat juist?

A. U bedoelt, dat er een ontvangstcomité geweest zou zijn? Neen, dat is niet juist. Het is weleens voorgekomen, dat een vorige agent zijn opvolger bij wijze van spreken is komen afhalen, maar dat was een uitzondering.

55134. De **Voorzitter**: Dat staat toch practisch gelijk met een ontvangstcomité. *Van Borssum Buisman* o.a. heeft verteld, dat hij wel andere agenten ontvangen heeft. Dat is toch het principe van het ontvangstcomité.

A. Het woord „ontvangstcomité” houdt in, dat alles voor de landing voorbereid was, met seinlichten voor het vliegtuig, e.d. U zou het er misschien mee kunnen vergelijken. Eén agent is, geloof ik, daarbij ook in een vuurgevecht geraakt en aangeschoten. Het was een uitzondering, practisch gebeurde het niet.

55135. De **Voorzitter**: Het gevaar van een ontvangstcomité is, dat iemand wordt aangekondigd over een bestaande verbinding. Of men hem nu laat afhalen door één persoon of door meer personen, veracdert niet zo heel veel aan de zaak.

A. Neen.

55136. De **Voorzitter**: Het was dus stellig bij B.I. geen regel?

A. Neen. Ik zou daarover iets in dat overzicht kunnen zeggen.

55137. De **Voorzitter**: Het was geen practijk, dat de agenten, vóórdat zij werden uitgezonden, een eed van geheimhouding aflegden?

A. Neen. Dat deden zij bij het begin van de cursus, als zij ingelijfd werden. Zij behoefden niet, als zij werden uitgezonden, een speciale eed af te leggen.

55138. De **Voorzitter**: Dus als zij in het verband werden opgenomen, geschiedde dat wel?

A. Dan tekenden zij een verklaring; dat hebben wij allemaal gedaan.

55139. De **Voorzitter**: Het was niet bepaald een eed?

A. Men zette zijn handtekening onder een formule, die inhield een belofte of eed, dat men alles, wat men in het verband van deze dienst te weten was gekomen, niet naar buiten op de een of andere wijze kenbaar zou maken.

55140. De **Voorzitter**: Dus niet een eed in formele zin?

A. Niet met de vingers in de lucht. Hebt u de formulering van die verklaring niet gezien?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Dat zou ik misschien nog voor u kunnen vinden, want ik heb die zelf ook getekend.

55141. De **Voorzitter**: Dan de berichtgeving over de Zwitserse weg. Daarover is op een gegeven ogenblik te Londen nogal deining geweest. Er is een brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer*

aan de Minister van Oorlog, waarin hij een aantal grieven uit tegen de heer *Visser 't Hooft*, dat stukken niet doorgegeven zijn, dat er commentaren op gegeven werden en meer van die klachten. Nu staat echter bovenaan de doorslag van de brief, die in het bezit van B.I. is gebleven, het volgende:

„Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy*, Minister van *Lidth de Jeude*, Minister van *Heuven Goedhart*, de heer van *Haersma de With*, de Majoor *Broekman*, van *Houten* en *Somer*.

Tot de conclusie werd gekomen, dat Ds. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram zal worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden, en alles door te zenden."

Kunt u zich die bespreking herinneren'?

A. Ja, dat herinner ik mij.

55142. De **Voorzitter**: Dat telegram is later uitgegaan, niet waar? Het is aangekomen in Zwitserland op een ogenblik, toen het praktisch al afgelopen was, namelijk in September 1944, toen de geallieerde troepen al ongeveer de Zwitserse grens hadden bereikt.

A. Dat was een van de laatste vergaderingen, die ik nog in Londen heb meegemaakt, eind Augustus 1944.

55143. De **Voorzitter**: Was dat de algemene conclusie van die vergadering, met inbegrip van de betrokken Ministers?

A. Ik geloof het wel.

55144. De **Voorzitter**: Alleen is men met die conclusie iets te voorbarig geweest, want de besprekingen, die na de oorlog hierover hebben plaats gehad tussen de betrokkenen, waarbij ook de heer *Somer* aanwezig was, hebben er toe geleid, dat de heer *Somer* in een brief heeft verklaard, dat hem achteraf gebleken was, dat de beschuldiging, in de brief van 12 Augustus 1944 vervat, toch niet juist was.

A. Dat is mij niet bekend.

55145. De **Voorzitter**: Hoe ging het nu met de berichtgeving, die via de Zwitserse weg binnenkwam? Zij kwam binnen bij A.O.K. Werd zij ook aan B.I. overhandigd?

A. Niet dat ik weet, tenminste niet alles.

55146. De **Voorzitter**: De heer *Visser 't Hooft* is gaan werken in opdracht van Minister-president *Gerbrandy*, in 1942 al. Aanvankelijk liep de verbinding tussen de heren *Visser 't Hooft* en *Lovink*; deze laatste is op een gegeven ogenblik weggegaan en daarvoor is in de plaats gekomen de heer van *Haersma de With*. Ik heb altijd begrepen, dat die stukken van de Zwitserse weg rechtstreeks naar Algemene Oorlogvoering gingen.

A. Dat was het moeilijke punt. Ik hoor gelukkig, dat het een misverstand was, maar in die tijd was het probleem zeer acuut. Er was een tegenstelling tussen de militairen en de niet-militairen. Generaal *van Tricht* en wij meenden te moeten klagen over het feit, dat wij niet alles kregen.

Ik kan mij niet alles herinneren, maar zover ik weet, kwam alles. dat van generaal *van Tricht* afkomstig was, vanzelfsprekend bij ons terecht.

55147. De **Voorzitter**: Dat was later de Zwitserse weg B; dat kwam bij hem terecht.

A. Ja. De heer *Visser 't Hooft* had een speciale opdracht van Minister-president *Gerbrandy*, naar hij vertelde. Hij heeft altijd ontkend, dat hij iets met ons te maken had. Dat hebben wij bestreden, omdat wij van het standpunt uitgingen, dat men anders grote kans had op chaos. Men had een inlichtingendienst of men had die niet. Had men de dienst, dan moest volgens ons alles op één punt komen. Er zijn vermoedelijk vele rapporten van *Visser 't Hooft* rechtstreeks naar de Minister-President gegaan. Dat heeft aanleiding gegeven tot bezwaren.

55148. De **Voorzitter**: De berichten, die direct door moesten, werden door *Visser 't Hooft* telegrafisch doorgegeven.

A. De heer *Visser 't Hooft* telegrafeerde niet met B.I. Hij zei: Ik heb met B.I. niets te maken. Er was een telegramwisseling tussen A.O.K. en *Visser 't Hooft*, die vrij uitvoering en regelmatig was.

55149. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat de dringende berichten direct doorgingen; dat gebeurde telegrafisch. Maar welke weg volgden nu de minder dringende berichten, de berichten, die dus later doorgingen? Ik heb begrepen, dat die laatste berichten via twee wegen Zwitserland verlieten, namelijk over Lissabon en Stockholm. Waar kwamen zij nu te Londen binnen?

A. Bij A.O.K.

55150. De **Voorzitter**: Dus die stukken van *Visser 't Hooft* kwamen daar binnen?

A. Ja.

55151. De **Voorzitter**: Wat deed A.O.K. daarmee? Gaf men daar die berichten door aan B.I., gebeurde dit slechts ten dele of in het geheel niet?

A. Slechts ten dele.

55152. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kon u dat controleren?

A. Ja, hoe moet ik u dat nu uitleggen? Dat bleek onomstotelijk uit wetenschap, die men bezat.

55153. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilt zeggen: u begreep in bepaalde gevallen, dat het was binnengekomen, maar u had het niet gekregen?

A. Ja. In de een of andere vergadering werd b.v. gezegd: Zwitserland zegt dit of dat, en dan vroeg men zich af: hoe weet men dat?

55154. De **Voorzitter**: De opvattingen bij B.I. over de Zwitserse weg, zoals die zijn gebleken uit de brief van de heer *Somer* van 12 Augustus 1944, zijn ook gestimuleerd door de berichten, die uit Nederland zijn gekomen van de kant van de O.D., waar men een soortgelijk vermoeden had. Men heeft daar de bekende spionnagekwesie gehad, die ook gebaseerd was op het vermoeden, dat of niet alles werd doorgezonden, of op het gezondene commentaar werd geleverd. Dat wilde men controleren. Dat is in de berichtgeving van de O.D. aan B.I. ook doorgegeven en daardoor is die opvatting van B.I. gestimuleerd.

A. Ja.

55155. De **Voorzitter**: *Visser 't Hooft* zal niet zo heel ver! berichten van militaire aard hebben gekregen, maar als hij die kreeg, gingen die dan ook naar A.O.K., of gingen die naar generaal *van Tricht*?

A. Neen, die haalde hij er uit, voor de heer *van Tricht*.

55156. De **Voorzitter**: Dat heeft u kunnen constateren?

A. Ja, maar hij beoordeelde zelf wat militair en wat niet militair was. De oorzaak van de strijd was niet zuiver jalousie de métier of nieuwsgierigheid, maar B.I. was nu eenmaal in Londen het verzamelpunt van de inlichtingen uit het bezette gebied. Het grote streven was altijd, alles op dat ene punt te krijgen en niet drie instanties naast elkaar te laten werken.

55157. De **Voorzitter**: Is daarvan bericht gezonden aan de heer *Visser 't Hooft*?

A. Het Koninklijk besluit van de oprichting van B.I. was aan de heer *Visser 't Hooft* toch zeker bekend?

55158. De **Voorzitter**: Neen, hij wist het eerst door het telegram van September 1944.

A. Dat kan ik mij niet voorstellen. Ik meen, dat wij er in begin 1944 al moeilijkheden mee hebben gehad.

55159. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De Koninklijke besluiten gingen niet naar het buitenland; men wist niet wat voor besluiten er waren.

A. Het is achteraf een vrij pijnlijk geval geweest; de gemoederen waren toentertijd erg verhit!

55160. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De fout lag toch niet bij de heer *Visser 't Hooft*, maar veel meer, naar mijn mening, bij A.O.K. Wanneer de heer *Gerbrandy* die opdracht gegeven heeft aan de heer *Visser 't Hooft*, had hij later ook tot deze moeten zeggen: nu is het zó geworden, dat alle berichten bij B.I. moeten komen. Dat is niet gebeurd.

A. Daarover is toch gecorrespondeerd. Toen die meningsverschillen ontstaan waren, is daarover uitgebreid aan de heer *Visser 't Hooft* geschreven of getelegrafeerd. De heer *Visser 't Hooft*, die langzamerhand een uitstekende dienst had opgebouwd, beriep zich altijd op het feit, dat hij een persoonlijke opdracht had van de Minister-President en dat hij met B.I. als zodanig niets te maken had. Zijn oorspronkelijke opzet betrof, meen ik, het inwinnen van inlichtingen over het geestelijk verzet in Nederland; dat heeft zich langzamerhand uitgebreid, zodat hij ook op andere terreinen is gekomen, waarop het een zeer goed functionerende berichtendienst is geworden.

55161. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig: de heer *Visser 't Hooft* heeft zelf een ogenblik van onzekerheid gehad, hoe het precies zat er? heeft gevraagd of hij moest doorgaan met het versturen van zijn materiaal naar A.O.K., naar de heer *van Haersnia de With*, en toen heeft hij een telegram gekregen op 17 September 1943, luidende:

„Op Uw privébrief aan *de With* van 11 Augustus ontving ik de volgende reactie van hem. De GC-rapporten en de daarmee in verband staande telegrammen moeten aan hem worden gezonden. Grootste belangstelling voor Uw berichten, aangezien het bekend is, dat deze afkomstig zijn van representatieve en ernstige milieu's. Voor verwarring behoeft U niet bang te zijn, daar het nauwste contact bestaat tussen A.O.K. en B.I.”

Dit is de informatie, die de heer *Visser 't Hooft* over dat Koninklijk besluit, dat al tien maanden oud was, heeft gekregen van de heer *van Haersnia de With*, om niet te zeggen van de Minister-President uit Londen.

A. Dit is een geval geweest misschien van veel misverstand, maar inmiddels hebben wij er op bepaalde ogenblikken veel last van gehad.

Er kwamen bij B.I. ook berichten binnen, vooral van mensen, die door Zwitserland waren gegaan, die klaagden over de tegenstellingen, die er bestonden of zouden bestaan. Ik herinner mij, dat de helaas overleden pater *Bleys*, die een verdienstelijk man was, toen hij in Londen kwam, deze zaak ook ter sprake heeft gebracht en zei, dat de tegenstelling, die er was tussen generaal *van Tricht* en *Visser 't Hooft*, zeer te betreuren was. De scheiding werd altijd gemaakt: B.I. en niet-B.I. Dat gaf aanleiding tot een vervelende situatie.

55162. De **Voorzitter**: Zowel *Visser 't Hooft* als generaal *van Tricht* hebben gezegd, dat, behoudens enkele moeilijkheden, die er weleens zijn geweest, de samenwerking in Zwitserland behoorlijk was. Op een ander moment zegt *Visser 't Hooft*:

„Wij zijn er eenvoudig nimmer over ingelicht, wat onze relatie tot B.I. moest zijn. Ik had niet de minste verplichting tegenover B.I. en heb dat tot heden ten dage nog niet. Ik was een vrij Nederlands burger, die van zijn Regering een speciale opdracht had. Als dan opeens een andere Regeringsinstantie Legt: Mijnheer dit en mijnheer dat, dan moet ik zeggen, dat ik niets met ze te maken had en alleen verantwoordelijk ben aan de Regering zelve.”

Hij had opdracht van de Minister-President en wist van andere regelingen zelfs niets af. Op 17 September 1943 kreeg hij een telegram uit Londen, waarin werd gezegd: dat hij door moest gaan met de zaak te zenden aan A.O.K.

A. Naar de letter is dit wel juist, maar ik meen toch te moeten betwijfelen of het voor hem voor honderd procent duister is geweest, hoe de situatie was.

55163. De **Voorzitter**: Maar als het Ministerie van de Minister-President nu zegt: gij moet de zaak aan mij sturen, dan wordt het toch wel enigszins moeilijk. U moet niet vergeten, dat de tekst van dat betreffende Koninklijk besluit hem niet bekend was, want die Koninklijke besluiten kwamen nu eenmaal niet uit Engeland. Ik kan mij dan voorstellen, dat, als hij een brief krijgt van de Minister-President en een brief krijgt van dr. *Somer*, hij dan zegt: de Minister-President is altijd nog hoger dan de heer *Somer*.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is eigenlijk een zelfde kwestie als kolonel *de Bruyne* heeft gehad met de aankomst van

Dogger. Kolonel *de Bruyne* wilde *Dogger* direct spreken, zodra hij was aangekomen. *Dogger* wist eigenlijk van niets. Hij werd afgehaald door *Hazelhoff Roelfzema* en is door deze o.a. naar *Rabagliatti* en de Minister-President gebracht. Men kan zeggen, dat hij reeds dagen lang in Londen was en bij iedereen was geweest, behalve bij kolonel *de Bruyne*.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat dit probleem eerder een probleem was van de verhouding: hoofd B.I. tot de Minister-President, dan van de verhouding: hoofd B.I. tot *Visser 't Hooft*.

A. Maar ik kan toch niet aannemen, dat men dit in Zwitserland als onschuldige schapen niet kon beoordelen; daarvoor heeft dit over een te lange periode gelopen. Generaal *van Tricht* zegt er nu blijkbaar niets van, maar ondershands is er dikwijls bij ons geklaagd uit Zwitserland.

55164. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik geloof, dat *Visser 't Hooft* het zó heeft gezegd, dat er lagere figuren waren, die wel eens kibbelden, maar dat, als generaal *van Tricht* en *Visser 't Hooft* er bijkwamen, er dan niets van die kibbelpartijen overbleef. De hoofden van die twee diensten konden het goed met elkaar vinden. Er zijn bij dergelijke diensten natuurlijk altijd wel figuren, die met elkander weleens moeilijkheden hebben.

A. Maar ik moet hier dan toch eerlijk verklaren, dat generaal *van Tricht* ons heeft doen weten, dat hij met *Visser 't Hooft* geen land heeft kunnen bezeilen.

Ik weet dan echt niet meer, hoe het in elkaar zit.

55165. De **Voorzitter**: In die vorm heeft generaal *van Tricht* het hier stellig niet gezegd. Dan is de conclusie misschien, dat ook hier de tijd de wonden geheeld heeft.

Een ander geval is geweest het conflict met de heren *Vigevano* en *Warendorf*. Dit berustte op hetzelfde vermoeden, nl. dat dezen een eigen contact hadden met bezet gebied.

A. Dat zij dat zochten. Dat heeft ook veel stof doen opwaaien.

55166. De **Voorzitter**: En later, in hetzelfde kader, in April 1945, het conflict over de brieven van de heer van *Heuven Goedharf*, die deze aan freule *van Hardenbroek* had meegegeven om die naar bezet gebied te brengen.

A. Die kwestie ken ik precies.

55167. De **Voorzitter**: Hoe waren die brieven in handen van de heer *Somer* gekomen?

A. Door de Polen.

55168. De **Voorzitter**: Die waren nogal actief in de frontlinie.

A. Juist.

55169. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft in de brief, die hij hierover geschreven heeft, medegedeeld, dat freule *van Hardenbroek* in Eindhoven bekendstond als een communistisch contact. Weet u ook of daarvoor bepaalde aanwijzingen waren?

A. Ik weet het ook alleen maar van horen zeggen. Ik heb inderdaad gehoord, dat zij contact had gehad met de Russen in Brussel.

De **Voorzitter**: Daarover hebben wij van freule *van Hardenbroek* een uiteenzetting gekregen.

A. Ik heb haar ook ontmoet. Zij heeft ook een prachtige karakterbeschrijving betreffende mijn persoon opgeschreven, waarvan ik zeer genoten heb!

55170. De **Voorzitter**: Er was ook een brief van haar bij aan haar vriendin in Amsterdam, *Marjolein Heijermans*.

A. Juist; het was in die brief; die heeft mij zeer geïnteresseerd.

55171. De **Voorzitter**: Hier is ook nog het punt van de samenwerking tussen B.I. en de Politie-Buitendienst van mr. *Derksema* tei sprake gekomen. Hoe vond u die samenwerking?

4. De persoonlijke verhouding met mr. *Derksema* had beter kunnen zijn. maar de samenwerking niet de dienst als zodanig was goed.

55172. De **Voorzitter**: Kreeg u de gegevens, die voor u van belang konden zijn, van die dienst behoorlijk door?

A. Ja. Wij hadden met verschillende mensen, die daar zaten, persoonlijk contact. Ik heb zelf met mr. *Derksema* nooit moeilijkheden gehad, de heer *Somer* wel. Dat gaf natuurlijk weleens stagnatie, want het persoonlijke element bleef altijd belangrijk in de samenwerking tussen de verschillende diensten. Wij daarentegen hadden, zoals ik zeide, en dat geldt vooral voor mij zelf, goede relaties met verschillende medewerkers van de dienst van mr. *Derksema*.

55173. De **Voorzitter**: Met wie bij voorbeeld? Met *Wolters*?

A. Ja, daarmee hadden wij een uitstekend contact. De overste van de marine *Moolenburgh*, die later bij het Departement van de Minister-President werkzaam is geweest, was daar ook een tijdlang te vinden. Hij ondervroeg aankomende Engelandvaarders over geallieerde bombardementen in Nederland, enz., tenminste, hij deed dit op het ogenblik, dat ik in Londen aankwam. Met de heer *Pinto* kon ik het zakelijk altijd ook heel goed vinden.

55174. De heer **Koersen**: Was de heer *Steengracht van Moyland* daar ook niet een tijdje?

A. Ja. Dat was een uitermate merkwaardige figuur. Ik wist niets van zijn persoon af. Hij sprak zijn Nederlands vreemd uit; hij draaide vaak zinnen en woorden om.

55175. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was hij eigenlijk wel Nederlander?

A. Ik geloof, dat hij eigenlijk Duitser was geweest.

55176. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie had hem voor deze functie uitgekozen?

A. Ik heb nooit geweten, waarom hij daar zat. Ik heb zijn broer beter gekend; die was bij de Nederlandse commando's en wij hebben hem in het zuiden bij de staf van de Prins gehad.

55177. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist u ook, dat hij ook een familielid had in het Auswartige Amt in Berlijn?

A. Dat wist ik niet; persoonlijk wist ik niets van hem af.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De Duitse *Steengracht van Moyland* is nu juist in Neurenberg veroordeeld.

55178. De **Voorzitter**: U zeide „persoonlijk”; wat bedoelt u daarmede?

A. Ik wist van *Steengracht van Moyland* in Londen weinig af. Ik zag hem alleen zakelijk; zijn antecedenten waren mij niet bekend. Ik vond het alleen een merkwaardige figuur, die een delicate Nederlandse taak en een merkwaardig accent had. Maar dergelijke dingen komen in gewone situaties wel voor.

55179. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* heeft ook gesproken over de samenwerking met de Politie-Buitendienst en heeft gezegd: die gegevens werden dan tenslotte doorgestuurd; B.I. kreeg van elk onderwerp een afschrift en van B.I. werd alles doorgestuurd, wat, naar verwacht werd, voor de Politie-Buitendienst van belang was. De heer *Siedenburg* zegt dan:

„Het viel mij op, dat naar aanleiding daarvan door de Politie-Buitendienst nooit enige vraag werd gesteld, noch een toelichting verlangd. Er werd nooit gezegd: Over dit onderwerp zouden we wel eens wat meer willen weten. Het werd gewoon als routinewerk doorgestuurd.”

Zijn klacht is dus, dat het contact, dat bestond, zuiver automatisch was.

A. Deze verklaring van de heer *Siedenburg* is niet geheel juist. Ik bestrijd vooral, dat het alleen een automatisch contact zou zijn geweest. Ik kwam eens per week op het kantoor van mr. *Derksema* en dan bespraken wij de punten, die de beide diensten konden interesseren. De ene keer was er veel te bespreken, de andere keer niets. Ik heb die taak op mij genomen, omdat de verhouding tussen de heren *Derksema* en *Somer* niet zo geweldig was. Het was dus niet een automatisch contact.

55180. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* zegt verder:

„Eens in de week was er een bespreking tussen de toenmalige kapitein *van Houten* en de heer *Derksema*. Om verschillende redenen kon die bespreking wel eens niet doorgaan; kapitein *van Houten* heeft o.m. eens een reis naar Stockholm gemaakt,

in welke periode die bespreking niet kon plaats vinden. De kapitein *van Houten* had mij verzocht gedurende zijn reis de bespreking voor hem waar te nemen. De heer *Derksema* meende echter, dat zulks niet nodig was, omdat er niets te bespreken viel. Ik belde hem tevoren op en kreeg dan te horen, dat er niets te bespreken was, wat mij altijd zeer heeft verbaasd. Ik meende reeds toen, dat in de gegeven omstandigheden tussen twee dergelijke diensten een regelmatige uitwisseling nodig was.”

Dus nu is de vraag, wat dit persoonlijk contact tussen u en de heer *Derksema* betekend heeft.

A. Dat had niet, dat geef ik toe, zo geweldig veel om het lijf. Er was echter, mede hierdoor, contact tussen de diensten; wij stonden niet vijandig tegenover elkaar.

55181. De **Voorzitter**: Maar vond u toch ook wel, dat de samenwerking beter had kunnen zijn?

A. Ja, dat wel.

55182. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, of wij de vorige keer de mate, waarin de telegrammen verminkt of niet te ontcijferen bij B.I. binnenkwamen, hebben besproken?

A. Ja.

55183. De **Voorzitter**: Tot welke conclusie bent u toen gekomen?

A. Tot de conclusie, meen ik, dat 10 % bij B.I. verminkt binnenkwam.

55184. De **Voorzitter**: Juist. Merkwaardig is nu, dat de heer *Klijzing* zegt, dat er bij B.B.O. zo vaak telegrammen verminkt binnenkwamen. Die indruk hebt u dus niet?

A. Neen.

55185. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* zegt, dat de security-checks bij B.B.O. meestal bestonden uit een eenvoudige zin en een testvraag, niet dus het gebruik van bepaalde, foute letters. Hij vervolgt dan:

„De telegrammen kwamen over het algemeen zwaar verminkt binnen. Hetzij door atmosferische storingen of omdat het toestel zwak was of omdat men te weinig stroom had of de operator zenuwachtig was geworden door langdurig werk in bezet gebied. De telegrammen kwamen over het algemeen verminkt en sommige zelfs zwaar verminkt over, zodat men vaak moest raden wat er in zo'n telegram bedoeld werd. Maar het werd altijd gedaan met bepaalde testzinnen of, wat natuurlijk ook kan, met woorden, maar zeker niet met letters.”

Er bestaat hierover blijkbaar een verschillend oordeel. Naar mijn taxatie helt de schaal enigszins over naar uw opvatting.

A. Ik ben met mijn schatting misschien aan de lage kant geweest, maar hier staat: over het algemeen. Dit is per se bij ons niet het geval geweest. Er zijn natuurlijk vele factoren, die medespeelden, zoals o.a. de training der marconisten. Ik kan mij echter niet voorstellen, dat de onzen zoveel beter getraind waren dan die van B.B.O. Ik wil het dus omdraaien: over het algemeen waren onze telegrammen leesbaar.

55186. De **Voorzitter**: Een andere merkwaardige uiting in dit verband is van de heer *Beukema toe Water* afkomstig. Deze zegt nl., dat het weleens voorkwam, dat men de checks had vergeten, maar dat dit geen stoornis in het verkeer gaf.

A. Dat is dan een fout aan Engelse zijde geweest en nog erger, indien zij eenvoudig opgeschreven hebben: „identity-checks given”, hoewel het niet zo was.

55187. De **Voorzitter**: U weet niet wat hiermede geweest is?

A. Het kan ook geweest zijn, dat er stond: „identity-checks not given”; dat heb ik ook meermalen gelezen op een telegram.

55188. De **Voorzitter**: Deze mededeling van de heer *Beukema toe Water* is een uiting, die min of meer op zich zelf staat, omdat er verscheidene andere verklaringen zijn, ook van de zijde van B.I., dat, wanneer men aan iets meende te moeten twijfelen, men dat steeds serieus opnam. Dat behoefde niet alleen in de checks te zitten. Er waren vele omstandigheden, op grond waarvan men er vrij gauw op uit was de zaak te controleren. Dat is ook uw opvatting?

A. Ja.

55189. De **Voorzitter**: Heeft u thans zelf nog iets, dat u voor ons onderzoek van belang acht?

A. Ik zal zo kort mogelijk zijn, Mijnheer de Voorzitter, maar als u het mij toestaat, zou ik gaarne twee kwesties van algemene aard naar voren willen brengen.

In de eerste plaats heb ik gemerkt, dat verschillende personen, die voor uw commissie zijn verschenen — en dit geldt ook voor mij zelf — nogal geschrokken zijn van het feit, dat wij ons niet hadden gerealiseerd, dat ieder woord, dat in deze kamer wordt gesproken, in het openbaar wordt gepubliceerd, waardoor natuurlijk nogal pijnlijke situaties kunnen ontstaan in de verhoudingen ten opzichte van bepaalde personen. Het gevolg hiervan is, dat ik bij sommigen thans zeer duidelijk een terughoudendheid ten opzichte van uw commissie heb kunnen constateren. Zij hebben mij verzekerd: als ik door de commissie word opgeroepen, respectievelijk voor een tweede maal daarvoor moet verschijnen, dan zeg ik niets. Dit is niet geheel en al onbegrijpelijk, want in de verklaringen, die wij naar aanleiding van de hier gevolgde methode afleggen, worden soms wel intieme opinies uitgesproken, die men bij voorkeur niet eens aan de betreffende man zelf zou willen overbrengen, maar dergelijke verklaringen kan men daarna in extenso terugvinden in een publicatie, die iedereen zonder meer bij de boekhandel kan bestellen. Ten gevolge hiervan ontstaan misschien vijandschappen voor het leven en dat kan hier toch niet de bedoeling zijn, dunkt mij. Vele personen, onder wie ik ook mij zelf schaar, hebben naar het blijkt, ten onrechte gemeend, dat uw commissie, aan de hand van de afgelegde verklaringen, haar conclusies zou samenstellen en, waar nodig, hier en daar iets uit de stukken zou selecteren voor publicatie. Wij hebben ons echter, hetgeen misschien zeer dom van ons was, niet gerealiseerd, dat ieder woord zou worden gepubliceerd. Ik meende dit punt, mede op verzoek van anderen, even te moeten releveren. Zo ken ik een bepaalde persoon, die ten overstaan van een van uw commissies zeer uitdrukkelijk helemaal niets heeft verklaard; ik zal zijn naam niet noemen, hij woont in het buitenland. Het zal voor u wel niet moeilijk zijn te raden, wie bedoeld wordt. Hij redeneerde: „Als alles door mij verklaard en vervolgens gepubliceerd wordt, loop ik de kans de volgende week uit het land gezet te worden; dat land was neutraal, toen ik daar mijn speciale werk deed en als alles in druk verschijnt, zou dat voor mij grote moeilijkheden geven.” U zult begrijpen, Mijnheer de Voorzitter, dat dit een kant van de zaak is, die inderdaad zeer moeilijk is, vooral voor de betrokkenen.

Het tweede punt, dat ik hier namens velen, onder wie ook kolonel *Somer*, en ik kan wel zeggen: namens een ieder, met wie ik over deze zaak heb gesproken, naar voren wil brengen, is, dat ik zeer nadrukkelijk wil protesteren tegen de wijze, waarop de heer *Kas de Graaf* allerlei verhalen de wereld instuurt, die zonder meer schandelijk zijn en waarvoor ik in vele opzichten grote minachting koester, want daarachter zit ook nog in de eerste plaats een geldelijk belang. Onze vraag is nu — een vraag, die misschien niet te beantwoorden is op dit moment — of via uw commissie geen enkel middel te vinden is om deze figuur voorlopig in toom te houden, totdat uw officiële rapport gepubliceerd is. Hij schrijft verhalen en geeft interpretaties over het *England-Spiel*, die vaak kant noch wal raken. Hij verbergt zich daarbij wel achter een rookgordijn door te zeggen, dat het allemaal fictieve figuren betreft, maar het ligt er dik op, dat het hier een reconstructie en vaak tendentieuze weergave is van gegevens, die hij uit hoofde van zijn vroeger werk weet. Vele mensen worden hierdoor ten onrechte in een kwaad daglicht gesteld en ernstige feiten verdraaid. Daar komen dan wel veel romantische verhalen en bijzonderheden bij te pas, maar deze de *Graaf* gaat thans bij een deel van publiek en pers door als de grote expert over het *England-Spiel*. Dat is toch uit den boze. Nu is het voor enkelen onder ons gemakkelijk genoeg om ook in de pen te klimmen en in de pers tegen de *Graaf*'s grote verhalen te reageren. Maar eerstens doen wij dat niet, omdat je gebonden bent aan fatsoensoverwegingen en vervolgens vanwege de eed, die u, Mijnheer de Voorzitter, zoëven dan wel geen zuivere ambtseed noemde, maar die je toch tegenover de dienst hebt afgelegd. Het is toch wel een zeer vervelende positie. Ik had gehoopt, dat er misschien iets aan te doen zou zijn. Zo heb ik gisteren de zaak nog uitvoerig met de heer *Fock* besproken, maar deze meende, dat er weinig of niets aan te doen was. Wij bespraken het juist, omdat kolonel *Somer* zich daarover in de laatste dagen bijzonder opgewonden schijnt te hebben in Batavia; in de brief, die ik gisteren van hem gekregen heb, was hij geweldig ontstemd over deze de *Graaf*-affaire en hij overwoog een actie in te stellen. *Fock* en ik hebben er ook met general *Koot* en kolonel *Six* over gesproken, maar wij kwamen gezamenlijk tot de slotsom, dat er niets aan te doen was, tenzij uw commissie dat zou kunnen.

55190. De **Voorzitter**: In uw tweede opmerking is tot op zekere hoogte een antwoord gelegen op uw eerste opmerking. Tegen sensationele publicaties op een bepaald terrein en tegen onjuiste voorstellingen, die hier en daar op bepaalde punten gewekt zijn, is geen beter middel dan dat zo uitvoerig mogelijk medegedeeld wordt wat er werkelijk gebeurd is en dat wij van onze kant zo nuchter mogelijk tot zelfs in de details van de zaken afdalen; dat is de beste waarborg, dat sensationele publicaties en onjuiste voorstellingen tot de juiste proporties teruggebracht worden.

Er kunnen natuurlijk gevallen zijn — dat geef ik toe —, waarin het op deze wijze tot openbaarmaking komt van uitingen, die iemand niet prettig vindt; dat is de schaduwzijde er van; men moet echter deze zaken tegenover elkaar afwegen. Het is mogelijk, dat bepaalde personen de publicatie als he: grootste kwaad zien, maar het zal vermoedelijk moeilijk zijn het anders te doen.

A. Het moeilijke is, dat er zoveel persoonlijks in voorkomt. Ieder mens heeft min of meer een subjectief oordeel en het is dus mogelijk, dat hij volkomen te goeder trouw, maar ten onrechte een ander van iets beticht. Het vervelende is hier, dat dit dan en public moet blijken, waardoor men zo iemand extra in het openbaar kwetst en van hem misschien voorgoed een vijand maakt, wat ook niet nodig is.

De **Voorzitter**: Er zijn ook wel terecht beschuldigingen geuit!

A. Het alternatief zou moeten zijn, dat men in het geheel niets vertelt.

De **Voorzitter**: Daarover maakt de commissie zich niet zo ongerust. Enerzijds heeft de commissie middelen om toch door te dringen in zaken, die iemand liever niet wil vertellen, en anderzijds zou u, wanneer u b.v. de verhoren van de laatste dagen zou hebben meegeemaakt, zeker niet tot de conclusie komen, dat de commissie heeft te lijden onder zwijzaamheid van de getuigen.

A. Ik breng alleen over wat ik van verscheidene zijden heb gehoord.

De **Voorzitter**: Het kan inderdaad in een bepaald geval weleens onaangenaam zijn.

A. Een mijner kennissen drukte het aldus droog uit: ik heb nu zeker, na mijn verhoor, minstens vier duels te verwachten!

De **Voorzitter**: Maar neemt u nu het alternatief, dat de commissie geen enkel verhoor publiceert of de getuigenverhoren gaat kuisen!

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is een parlementaire zaak en alles, wat in het Parlement komt, is openbaar. Wij worden steeds gebombardeerd met klachten, dat alles hier te lande in de doofpot gaat. Ik begrijp niet, dat de mensen niet inzien, dat men, wanneer men komt voor een parlementaire enquêtecommissie, kwijt is hetgeen men zegt.

Dat heeft mij weleens bevreemd. Maar het komt vooral van de kant van mensen, die het Parlement niet kennen en niet helemaal weten wat het is. De kracht van het Parlement ligt toch juist in de openbaarheid.

A. Ja, maar het bezwaar is: je moet hier altijd namen noemen; je kunt het, zoals eerder gezegd, bij het verkeerde eind hebben en dan heb je en public de mensen ten onrechte bepaalde dingen weten, waaraan zij in het geheel geen schuld hebben. Het onaangename is tevens, dat je misschien van zo iemand een permanente vijand maakt of andere omstandigheden in het leven roept, waarvan je voor je zelf last kunt ondervinden in je ambtelijk, zakelijk of in je privé leven. Daarom zijn sommige mensen nu huiverig en zeggen: als ik word opgeroepen, zeg ik liever niets of zo weinig mogelijk.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar indien wij hun voorhouden wat er door anderen van hen wordt gezegd, gaan zij zelf wel praten. Onze ervaring is, dat dan niemand zwijgt, en zij zeggen dan, vaak tot onze grote verbazing, maar al te vaak meer dan wel verantwoord is. Dat moeten zij echter dan zelf weten.

De **Voorzitter**: Ik geef u toe, dat er aan dit probleem inderdaad een moeilijke kant zit, maar het zal wel uiterst moeilijk zijn hier een andere en betere weg te vinden.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

CH. H. J. F. VAN HOUTEN.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heien Koersen en de Graaf, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

OTTO MARTEN WIEDEMANN,
oud 33 jaar, wonende te Rotterdam, vertaler.

Hij legt de eed af als getuige.

55191. De **Voorzitter**: Ik heb voor mij een door ons van het B.I. ontvangen lijst, bevattende de namen van 43 personen, die vóór en na tijdens de bezetting door het B.I. hier te lande zijn gedropt. Op de 10de plaats staat uw naam met de vermelding, dat u bent gedropt in de nacht van 19 op 20 September 1943.

Klopt dat?

A. Die datum is juist.

55192. De **Voorzitter**: Was u bij het uitbreken van de oorlog in Engeland?

A. Ja, ik woonde sinds 1934 in Engeland.

55193. De **Voorzitter**: Had u de Engelse nationaliteit?

A. Ja; ik heb haar nog.

55194. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan van 10 Mei 1940 af? Hebt u eerst andere werkzaamheden gedaan en bent u pas later in aanraking met deze of andere soortgelijke diensten gekomen?

A. Ik was in Engeland in Engelse militaire dienst, bij de artillerie; ik ben dat tot November 1942 gebleven. Toen ben ik bij de Engelse geheime dienst gekomen.

55195. De **Voorzitter**: Hoe bent u dan tenslotte terechtgekomen bij het B.I.? In zoverre was dit bij u een enigszins afwijkende figuur, dat de andere agenten, die het B.I. heeft gedropt (het gebeurde natuurlijk alles wel in samenwerking met S.I.S.), in het algemeen Nederlanders waren. Wat was de aanleiding voor deze bijzondere figuur bij u?

A. Waarschijnlijk het feit, dat ik Engelsman was en als zodanig in opdracht van de Engelse dienst in Holland ben gedropt, met medeweten en goedkeuring van het B.I.

55196. De **Voorzitter**: Dan was het mogelijk geweest, dat de Engelse dienst u had gedropt, zonder dat b.v. B.I. er iets van had geweten. Dat is niet het geval geweest?

A. Dat zou mogelijk zijn geweest. De reden, waarom het B.I. er van op de hoogte was gesteld, ligt waarschijnlijk in het feit, dat mijn opdracht was in verbinding te komen met een bestaande organisatie.

55197. De **Voorzitter**: Met andere woorden: om te werken in het kader van de opdrachten, die andere agenten van het B.I. al hadden gehad. Dat is kennelijk uw opdracht geweest?

55198. De **Voorzitter**: Men zou het misschien zo kunnen zeggen — als ik het verkeerd zeg, moet u het maar corrigeren —, dat bij de samenwerking, welke er tussen B.I. en S.I.S. bestond, in de overgrote meerderheid van de gevallen de agenten door B.I. zelf werden gerecruteerd uit Nederlandse militairen en anderen, en dat in dit bijzondere geval de Engelse dienst heeft gezegd: Wij hebben voor dit geval iemand.

A. Juist.

55199. De **Voorzitter**: Is dat eigenlijk de figuur?

A. Dat is de gehele opzet.

55200. De **Voorzitter**: Het is dus niet zo, dat u bent uitgezonden met een speciale Engelse opdracht?

A. Neen.

55201. De **Voorzitter**: U hebt net als die andere agenten een opdracht gekregen, welke gemaakt is in het raam van de samenwerking tussen B.I. en S.I.S.....

A. Ja.

De **Voorzitter**: en niet een speciale Engelse opdracht, waarvan H.I. alleen maar op de hoogte was gesteld. Zo was het niet.

A. Inderdaad.

55202. De **Voorzitter**: U hebt uw opleiding natuurlijk gehad van de Engelsen?

A. Ja.

55203. De **Voorzitter**: Had u echter bij die opleiding al contact met B.I. of is dat contact pas ontstaan op het moment, dat u werd uitgezonden?

A. Met contact met B.I. zal waarschijnlijk pas na drie, vier maanden opleiding zijn ontstaan.

55204. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat dus, dat de Engelse dienst aanvankelijk met u eigen plannen had?

A. Dat is zeer goed mogelijk.

55205. De **Voorzitter**: Dat weet u waarschijnlijk niet?

A. Neen.

55206. De **Voorzitter**: Maar omdat u pas na een maand of drie, vier opleiding met B.I. in aanraking bent gekomen, is die mogelijkheid niet geheel weg te cijferen.

A. Inderdaad, die mogelijkheid bestaat.

55207. De **Voorzitter**: Eigenlijk hebt u dus in die eerste drie, vier maanden van uw opleiding in het geheel niet gehoord, wat men met u van plan was?

A. Uitsluitend dat ik in Nederland zou worden gedropt. Dat stond in het begin vast, omdat ik Hollands sprak, in Holland had gewoond en kennelijk geschikt was om in Holland te werken.

55208. De **Voorzitter**: Nu werden -- ik weet niet, of het in die tijd al zo was -- in de latere tijd -- in de loop van 1943 was het stellig het geval -- de agenten van B.I. ook door de Engelsen opgeleid, maar zij vertoefden dan in een huis, dat van B.I. was. Ver-

schillenden van die agenten waren daar bij elkaar. Zij waren er 's nachts en gingen dan overdag naar de verschillende scholen, enz. In dat huis hebt u niet vertoefd?

A. Neen.

55209. De **Voorzitter**: U hebt dus geen contact gehad met andere agenten, die door B.I. werden opgeleid?

A. De agenten kwamen wel bijeen op de scholen, b.v. de radio-telegrafieschool, en wel in groepsverband. Daar ontmoette ik on-officieel Nederlanders.

55210. De **Voorzitter**: Weet u nog wie u hebt ontmoet?

A. Namen van mensen, die ik daar heb gezien, zijn mij niet bijgebleven.

55211. De **Voorzitter**: Omvatte uw opleiding ook de opleiding tot marconist of was dat niet het geval?

A. Dat was het ook.

55212. De **Voorzitter**: Welke rang had u te voren in het leger?

A. De rang van „bombardier”, een rang, welke gelijkstaat met die van korporaal. Ik was reeds voor een selectiecomité geweest in verband met het ontvangen van de officiersopleiding er, toen dit contact met die dienst ontstond, werd dat onmiddellijk stopgezet, omdat het 9 maanden zou duren. Ik heb de rang van eerste-luitenant gekregen, zodra ik bij de Engelse dienst kwam. Dat is een Engelse rang geweest.

55213. De **Voorzitter**: U bent dus in November 1942 bij de opleiding gekomen?

A. Ja.

55214. De **Voorzitter**: Dan heeft het nog betrekkelijk lang geduurd, vóórdat u bent uitgezonden.

A. De opleiding duurde niet zolang, maar de uitzending werd steeds uitgesteld door verandering van de plannen. Ik was klaar met de opleiding omtrent Maart, April 1943.

55215. De **Voorzitter**: En toen had u reeds — als ik het goed begrepen heb — contact met B.I.

A. Ik had geen geregeld contact. Ik werd echter voorgesteld aan majoor *Broekman*.

55216. De **Voorzitter**: Dat was nog vóór de ziekte van de heer *Broekman*. Deze is in April ziek geworden. Toen heeft majoor *Somer* hem eerst tijdelijk vervangen en later is hij definitief hoofd van B.I. geworden.

A. Ik meen, dat ik in Juli of Augustus bij het B.I. in Parkstreet ben geweest. Ik heb daar majoor *Somer* en kapitein of luitenant *de Jong* ontmoet.

55217. De **Voorzitter**: Is er toen voor het eerst over een concrete opdracht gesproken of was dit reeds tijdens het gesprek met *Broekman* het geval?

A. Met *Broekman* was dat reeds het geval.

55218. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat de zaak bleef hangen?

A. De reden, die mij werd opgegeven, was, dat het aantal slachtoffers bij de droppings zo groot was en dat men een andere weersgesteldheid afwachtte. De reden van de ongelukken zou bij de luchtmacht hebben gelegen.

55219. De **Voorzitter**: Ons is het geval bekend van een dropping in de nacht van 23 op 24 Maart 1943 van de agenten *Bergmann* en *Gerbrands*, die boven de Zuiderzee afgeschoten zijn. Daarbij kwam *Bergmann* om het leven. Is het mogelijk, dat het in die periode was?

A. Ja. Toen is de zaak weer vastgesteld voor midden Augustus. Toen ben ik ook naar het vertrekcentrum gegaan. Ik ben daar een

week geweest. Elke dag moesten de R.A.F.-weerberichten worden afgewacht en elke dag waren die negatief. Na een week zijn we teruggekeerd naar Londen. Ongeveer 15 September zijn we weer naar het vertrekcentrum gegaan. Op 18 of 19 September vernamen we, dat de operatie zou plaats vinden.

55220. De **Voorzitter**: Hoeveel proefsprongen hebt u gemaakt?

A. Vijf volledige proefsprongen.

55221. De **Voorzitter**: U hebt dus ook een volledige code-opleiding gehad?

A. Ja.

55222. De **Voorzitter**: Was dat een code volgens het systeem van „double transposition”?

A. Ja.

55223. De **Voorzitter**: U hebt niet gehad een one-time-padcode, die men later had?

A. Ook wel een cijfercode. Dat was voor speciale gevallen, waarbij namen genoemd moesten worden. Mijn gewone code was: double transposition.

55224. De **Voorzitter**: Was dat een code, waarin een security-check was gebracht?

A. Ja.

55225. De **Voorzitter**: Waaruit bestond die?

A. Precies kan ik dat niet meer zeggen. Er waren openings- en eindigingsgroepen, die van geen belang waren voor de inhoud.

55226. De **Voorzitter**: De betekenisloze letters.

A. Ja. Eén van die groepen, de tweede of de derde, had een combinatie van letters, die ergens op berustte. Die combinatie moest ik aanbrengen, indien ik niet meer in vrijheid opereerde.

55227. De **Voorzitter**: Ik denk, dat u die combinatie moest aanbrengen, als u in vrijheid was.

A. Neen, ik meen, dat ik die combinatie moest aanbrengen, als ik niet in vrijheid was. Het kan misschien ook anders geweest zijn.

55228. De **Voorzitter**: Het lijkt mij waarschijnlijker, dat het omgekeerde het geval was. Als u niets deed, de betekenisloze letters dus inderdaad ook betekenisloos liet, en er werd dan aangenomen, dat u in vrijheid was, dan hadden de Duitsers van uw code gebruik kunnen maken, want zij hadden ze ook zonder enige betekenis er in gezet. Het zal dus omgekeerd geweest zijn.

A. Ja, inderdaad, het omgekeerde zal het geweest zijn.

55229. De **Voorzitter**: Had u ook, wat men noemt een test-question meegekregen, d.w.z. dat men u, als men twijfelde, een bepaalde vraag kon stellen, waarop u een afgesproken antwoord zou geven?

A. Neen.

55230. De **Voorzitter**: Wat was uw opdracht?

A. Mijn opdracht was, mij in verbinding te stellen met een bepaalde groep, die werkte onder de naam „Luctor et Emergo”.

55231. De **Voorzitter**: Wist u van het bestaan van agent *Gerbrands* af? Die heeft ook contact met die groep gehad.

A. Die heb ik pas na de bevrijding ontmoet. Er waren twee broers.

55232. De **Voorzitter**: Ja, de ene was in Nederland; de andere was gearachuteerd. *Piet Gerbrands* was gearachuteerd en had e-n broer *Adri* in Nederland.

A. Ik heb eerst *Adri Gerbrands* ontmoet, doordat ik in dezelfde gevangenis zat als hij, maar dat heb ik pas na de bevrijding bemerkt, omdat ik in Einzelhaft zat. Na de bevrijding heb ik gehoord van zijn broer, die ik kort daarop in Eindhoven heb ontmoet.

55233. De **Voorzitter**: Toen u uit Engeland wegging, wist u niet? dat vóór u de agent *Gerbrands* was gedropt?

A. Neen.

55234. De **Voorzitter**: U hebt dus ook geen opdracht gehad, die betrekking had op de taak van *Gerbrands*, die een escape-line voor B.I.-agenten moest maken?

A. Neen.

55235. De **Voorzitter**: De bedoeling was derhalve, dat u ter beschikking van de groep „Luctor et Emergo” zou worden gesteld. Als ik het goed begrijp, was uw taak te zorgen, dat die groep een behoorlijk actieve inlichtingengroep werd, en moest u de berichten van die groep overbrengen.

Was het zó?

A. Inderdaad. Ik moest ook de leden er van opleiden, hun leren op een meer doeltreffende wijze hun berichten samen te vatten, meer technisch, meer militair.

55236. De **Voorzitter**: Bent u blind gedropt of met een reception-committee?

A. Met een reception-committee.

55237. De **Voorzitter**: Wie moest u ontvangen?

A. Een Nederlandse agent.

55238. De **Voorzitter**: Een lid van de groep „Luctor et Emergo”?

A. Neen, een andere agent.

55239. De **Voorzitter**: Weet u ook, wie het was?

A. Ik weet het wel, maar ik ben verbonden onder de Engelse Official Secrets Act en mag geen namen van agenten noemen.

55240. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen of het een agent was, die ook door het B.I. was uitgezonden?

A. Inderdaad.

55241. De **Voorzitter**: Het was dus een van de lijst, die ik hier heb?

A. Ja.

55242. De **Voorzitter**: U hebt dus waarschijnlijk bepaalde afspraken meegekregen, waarmee duidelijk moest worden gemaakt, dat u de goede man had en dat hij wist, wie u was?

A. Dat was in dit geval heel eenvoudig, omdat hij ook op de marconistenscholen was geweest en ik daar kennis met hem had gemaakt. Ik wist, dat hij Nederlander was, en hij wist, dat ik Engelsman was, maar hij wist niet, waar ik naar toeging; daar had hij absoluut geen idee van.

55243. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is: u moest contact zoeken met „Luctor et Emergo”; u werd gedropt en u werd ontvangen door een andere agent. Had die agent al iets te maken gehad met „Luctor et Emergo”, of had hij een heel andere taak?

A. Hij had een heel andere taak.

55244. De **Voorzitter**: Is het op zich zelf niet vreemd?

A. Neen, want hij had uitstekende connecties. Hij kreeg bericht, dat ik gedropt zou worden, en hem werd verzocht, mij in verbinding te brengen met „Luctor et Emergo”. Vóór mijn vertrek waren mij geen namen van de groep „Luctor et Emergo” bekend en voor zover ik kon nagaan, waren die mijn bureau ook niet bekend. Wij hadden niets, waarop wij konden afgaan, behalve dat van tijd tot tijd koeriersberichten waren ontvangen van de groep „Luctor et Emergo”. Men was in Londen van oordeel, dat die groep wel de moeite waard was geholpen te worden.

55245. De **Voorzitter**: Met andere woorden: u had hem nodig om met die groep in aanraking te komen?

A. Precies.

55246. De **Voorzitter**: Mijn eerste indruk was namelijk deze: als een agent wordt uitgestuurd om met een bepaalde groep contact op te nemen, doet het enigszins vreemd aan, dat zijn eerste aanrakingspunt in Nederland een agent is, die weer met een andere groep in contact staat.

Hoe meer contactpunten men heeft, en zeker als men onnodige contactpunten heeft, des te groter maakt men het gevaar.

A. Precies.

55247. De **Voorzitter**: Dat was hier dus eigenlijk een noodzaak?

A. Ja.

55248. De **Voorzitter**: Welke was de naam, waaronder u bij de groep „Luctor et Emergo” bekend was, toen u kwam?

A. *Webster*.

55245. De **Voorzitter**: Juist, dat is iets, dat ik wel vermoedde, maar dat ik even wilde vaststellen, want in verschillende verklaringen en ook in verschillende stukken komt voor wat men dan noemt: de Engelse agent *Webster*. Ik vermoedde wel, dat u dat was, maar absolute zekerheid daaromtrent hadden wij nog niet. Dat is dan echter duidelijk. U werd verder ook met de naam *Jaap* of *Jacob* aangeduid?

A. *Jacob Jan Reineke* was mijn naam.

55250. De **Voorzitter**: Waar bent u gedropt?

A. In de Wieringermeer, in de buurt van Middenmeer.

55251. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport van de Duitser *Haubrock*, waarin deze zegt:

„Etwa im Oktober 1943 wurden für die Offiziere v. *Borssum Buisman* und *Tonnef* bzw. für die Sendegruppe „Barbara” weitere Agenten gedropt und zwar die Niederländer „*Diesfeldt* „*Jan*”- „*St. David*”-Funker vom B.I. und der unter genannte *Webster* mit der Bezeichnung *Jaap*. Diese Dropping fand auch bei *Eschaaren* statt.”

Bent u tegelijk met *Diesfeldt* gedropt?

A. De naam *Diesfeldt* is mij niet bekend, maar ik veronderstel, dat het een fotograaf was, die in hetzelfde vliegtuig zat en met dezelfde gelegenheid is gedropt.

55252. De **Voorzitter**: Wat *Haubrock* hierover zegt, klopt niet. Dat kan onmogelijk. Hij verwacht hier blijkbaar twee dingen. Ik zie, dat *Diesfeldt* gedropt is in de nacht van 5 op 6 November 1943, dus twee maanden later dan u. *Haubrock* doet het voorkomen alsof u tegelijk met hem gedropt bent. Dat klopt dus niet.

55253. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij waren blijkbaar nog niet van alles op de hoogte.

A. Inderdaad, hoewel de S.D. het later wel bekend was, omdat een ander persoon, die in het vliegtuig zat, waarmee ik ben gekomen, omstreeks December gearresteerd is. Toen ik gearresteerd was, wist *Haubrock* de datum, waarop ik was gedropt, en alles, wat met mij verband hield.

55254. De **Voorzitter**: U bent toch met meer personen tegelijk gedropt?

A. Ja, met z'n tweeën.

55255. De **Voorzitter**: Dan hebben er in die nacht meer dropings plaats gevonden, want in die nacht zijn er, voor zover bekend, in totaal vier agenten gedropt, te weten: *Hoekman*, *Grisnigt*, *Hans van der Stok* en u.

A. Ik meen, dat er zes of acht personen waren, die die nacht tegelijk gedropt zouden worden.

55256. De **Voorzitter**: Was één van de personen, die ik noemde, bij u in het vliegtuig?

A. Ik ken hem alleen als *Hans*.

55257. De **Voorzitter**: Dat moet dan *Hans van der Stok* zijn geweest.

A. Ja.

55258. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Haubrock* uw Sachbearbeiter?

A. Ja.

55259. De **Voorzitter**: Dan is er blijkbaar bij *Haubrock* voor wat dit betreft enige verwarring. Hebt u van uw opdracht iets kunnen uitvoeren?

A. Ja, hoewel ik eigenlijk geen contact heb gehad met de leden van de „Luctor et Emergo”-groep; dat is niet gelukt. Ik ben voorgesteld aan twee personen, die ook die naam gebruikten, maar achteraf bleek dit contact niet het contact te zijn met de groep, waarvoor ik was uitgezonden; die groep scheen inmiddels te zijn opgerold. De mensen, met wie ik in aanraking kwam, waren niet actief werkzaam als groep. Een van die connecties had een direct contact met *Tonnet*. Het was eigenlijk een soort van aftakking van de „Luctor et Emergo”-groep.

55260. De **Voorzitter**: *Tonnet* was iemand van de O.D.

A. Ja. Het was eigenlijk ten dele een O.D.-contact. Daarbij waren voorts nog *Dalenoord van Groninger*, jhr. van *Holthe* en *de Gors Meyer*.

55261. De **Voorzitter**: Hebt u met deze mensen kunnen werken'?

A. Inderdaad.

55262. De **Voorzitter**: Ook in die zin, dat u daarvan een inlichtingengroep hebt kunnen formeren?

A. Ja, ik heb er een bruikbare groep van kunnen formeren.

55263. De **Voorzitter**: Had zij een bepaalde naam?

A. Zij noemde zich „Luctor et Emergo” en ik verkeerde in de veronderstelling, dat ik met de bedoelde groep „Luctor et Emergo” te maken had, maar ik heb was na de bevrijding bemerkte, dat die groep, of een groot deel er van, bij mij in de gevangenis in Duitsland zat.

55264. De **Voorzitter**: Wie hebt u daar ontmoet?

A. *Adri Gerbrands*, *Veterman* en nog twee of drie anderen, wier naam ik mij niet kan herinneren.

55265. De **Voorzitter**: *Wannée* ook?

A. Ja.

55266. De **Voorzitter**: Maar u bent niet betrokken geweest bij hun proces?

A. Neen, dat was vóór mijn tijd.

55267. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd ook de naam „Fiat Libertas” als de naam van een groep gehoord?

A. Ja.

55268. De **Voorzitter**: Maar toch niet zo, dat u precies kunt zeggen, wie het waren?

A. Neen. Alleen herinner ik mij, dat ik destijds in de veronderstelling verkeerde, dat het dezelfde groep was als „Luctor et Emergo”, die haar naam had veranderd.

55269. De **Voorzitter**: Inderdaad, het is een voortzetting van „Luctor et Emergo” geweest. Dus de groep, waarmede u gewerkt hebt, trad ook onder de naam „Luctor et Emergo” op?

A. Ja. Het was een kleine groep van zakenmensen, die niet heel vee! tijd hadden, maar wel heel veel connecties.

55270. De **Voorzitter**: U hebt de op die manier verkregen berichten doorgezonden?

A. Ja, per koerier en per radio.

55271. De **Voorzitter**: Dus u bent er in geslaagd een behoorlijke radioverbinding met Engeland tot stand te brengen?

A. Ja, maar het heeft lang geduurd. De moeilijkheid was geschikte adressen te vinden, waar ik een antenne kon gebruiken. Ik ben in December in aanraking met de Radiodienst gekomen; die heeft mijn probleem opgelost: hij heeft mijn toestel overgenomen en een K.L.M.-marconist gegeven. Ik had het gebruik van eigen lijnen, maar had de technische moeilijkheid van het toestel niet meer.

55272. De **Voorzitter**: Met wie hebt u te maken gehad?

A. Aanvankelijk met *Vennie Schndd* uit Hilversum; daarna met *Lange Jan*, wiens echte naam *Thijssen* was.

55273. De **Voorzitter**: Hebt u bij die groep ook werk verricht als organisator?

A. Niet zozeer, maar ik ben blijven doorwerken met mijn oorspronkelijke groep „Luctor et Emergo” De verbinding van de Radiodienst is door mijn toestel tot stand gekomen. Ik heb berichten over de Radiodienst gestuurd, omdat de Radiodienst schijnbaar niet goed aangeschreven stond bij het B.I. De eerste reactie van Londen was namelijk een waarschuwing om onmiddellijk alle contact af te breken, omdat de Radiodienst volgens hen gepenetreerd en zeer gevaarlijk was.

55274. De **Voorzitter**: Wanneer zal dat ongeveer zijn geweest?

A. Dat zal zijn geweest in het vroege voorjaar van 1944. Toen heb ik een lange reeks van uitwisselingen van berichten gehad, waarin ik Londen heb kunnen overtuigen, dat de Radiodienst een uitstekende organisatie was met mogelijkheden en dat die zeer dringend noodzakelijk was, omdat de radioverbinding de grootste moeilijkheid van alle groepen scheen te zijn.

55275. De **Voorzitter**: Was het, toen uw toestel werd gebruikt door de K.L.M.-marconist, die de Radiodienst had geleverd, zó, dat u zelf uw berichten via de Radiodienst verzond, of verzond de marconist ook uw berichten?

A. Ja.

55276. De **Voorzitter**: Bracht u de berichten bij de marconist gecodeerd of in open taal?

A. Gecodeerde berichten.

55277. De **Voorzitter**: In uw code dus?

A. Ja.

55278. De **Voorzitter**: Die zond hij in uw code uit'?

A. Ja.

55279. De **Voorzitter**: U weet niet, of hij ze nog overgecodeerd heeft?

A. Ik denk het niet.

55280. De **Voorzitter**: Uw werkzaamheid is dus in hoofdzaak bepaald gebleven bij de groep mensen, die u noemde?

A. Ja, bij die groep „Luctor et Emergo” en de Radiodienst.

55281. De **Voorzitter**: Precies. Wat zijn toen uw verdere lotgevallen geweest? U bent volgens de aantekeningen, die ik hier heb, op 18 Juli 1944 gearresteerd. Hoe is dat gegaan?

A. Ongeveer in Mei waren mijn werkzaamheden ten einde.

55282. De **Voorzitter**: Waarom waren uw werkzaamheden ten einde?

A. Omdat ik de gehele organisatie had overgelaten aan *de Goes Meyer* en hem ook van een code had voorzien.

55283. De **Voorzitter**: Een code, welke u inmiddels uit Londen had gekregen?

A. Een extra-code, welke ik voor dit doel had meegebracht. Ik kreeg de opdracht uit Londen om terug te komen via België en Frankrijk. Dat is niet gelukt. Wij zijn in België gekomen in gezelschap van de agent, die als receptiecomité gediend had.

55284. De **Voorzitter**: En toen bent u gearresteerd?

A. Neen, wij zijn niet gearresteerd. Wij zijn tot Brussel gekomen en toen is onze passeur niet volgens de afspraak verschenen. Wij hebben toen op eigen kracht de reis naar Nederland teruggemaakt. Ik heb mij begeven naar het adres te Amsterdam, waar ik had geloogd, en vernam toen, dat *de Goes Meyer* was gearresteerd op het persoonsbewijs, dat ik hem had verschaft. Ik had hem een blanco persoonsbewijs gegeven. Ik had er 6 of 8 uit Londen meegebracht en had die verspreid. Zij waren van hetzelfde type als mijn persoonsbewijs en waren tot dusverre goed gebleken. De S.D. scheen er echter achter te zijn gekomen. Bij een routine-check op de trein hadden zij mijn persoonsbewijs gevraagd en het tegen het licht gehouden. Het watermerk was niet goed en toen is hij gearresteerd. Hij is vrijgekomen door een overval van een knokploeg op de gevangenis van Arnhem. Ik achtte het toen echter noodzakelijk van adres te veranderen en ben verhuisd naar een adres in de Zuider Amstellaan. Toen ik vernam, dat *de Goes Meyer* weer op vrije voeten was, ben ik weer naar mijn vroegere adres teruggekeerd. Ik heb contact opgenomen met de groep. Zij had een speciaal verzoek. *Tonnet* was inmiddels gearresteerd. Men meende, dat hij in het huis van bewaring van Arnhem zat en ter dood was veroordeeld. Ik moest een telegram versturen met het verzoek, dat de gevangenis zou worden gebombardieerd of dat men hem met deviezen zou vrijkopen. Londen is op dat voorstel niet ingegaan en *Tonnet* is uiteindelijk in dezelfde gevangenis terechtgekomen als ik, namelijk in Remscheid-Lüttringhauzen.

55285. De **Voorzitter**: Hoe bent u toen gearresteerd?

A. Zuiver door een toeval. Ik heb een bezoek afgelegd bij dr. *Posthuma*, de eigenaar van de flat in de Zuider Amstellaan, welke ik uit veiligheidsoverwegingen tijdelijk had gebruikt na de arrestatie van *de Goes Meyer*. Toen ik hoorde, dat *de Goes Meyer* weer op vrije voeten was, ben ik weer naar mijn oude adres in de Vechtstraat gegaan. Ik meende echter dr. *Posthuma* te moeten bezoeken om hem te bedanken voor het gebruik van zijn flat. Ik ben er op een avond naar toegegaan. Er is toen bezoek geweest van de landwacht, die hem er van verdacht actief werkzaam te zijn. Hij had een doktersverklaring afgegeven aan een Joodse vrouw. Deze was gearresteerd; men had zijn naam op de quitantie gevonden en dacht, dat hij in die zaak diep verwickeld was, hetgeen niet het geval was. Ik had nog steeds mijn oude persoonsbewijs. Zij hebben mij toen gearresteerd.

55286. De **Voorzitter**: Ik koin nu terug op de persoonsbewijzen. *Haubrock* zegt in zijn rapport:

„Man stellte sofort fest, dasz der P.B. des *Webster* falsch war.“

A. Dat was de landwacht.

55287. De **Voorzitter**: Het is een doorlopende klacht, dat de persoonsbewijzen, die men uit Engeland medekreeg, niet al te best zijn geweest.

A. Maar dit is eerst na geruime tijd gemerkt. Zelf ben ik zonder enige moeite door verschillende contrôles op persoonsbewijzen gekomen.

55288. De heer **Koersen**: Constateerden de mensen, met wie u in Nederland contact had, ook riiet, dat die persoonsbewijzen niet goed waren?

A. Neen, die constateerden dat zeker niet; zij waren daar zelfs erg dankbaar voor. Die acht persoonsbewijzen ben ik in twee weken kwijtgeraakt.

55289. De **Voorzitter**: Voor zover ik hier lees, is uw arrestatie niet zonder schokkende gebeurtenissen verlopen. Ik lees hier, dat er een handgemeen is ontstaan tussen u en de landwachters en dat u toen door een schot zwaar gewond werd. Is dat juist?

A. Inderdaad.

55290. De **Voorzitter**: *Haubrock* spreekt hier van een „Halsdurchschusz“. Klopt dat?

A. Ja.

55291. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar bent u opgenomen?

A. In het Wilhelminagasthuis.

55292. De **Voorzitter**: *Haubrock* zegt, dat de landwachters aanvankelijk dachten, eenvoudig met een onderduiker te doen te hebben, die een vals persoonsbewijs had. U werd toen in dat handgemeen gewond en bij een verder onderzoek van uw papieren stelde de landwacht vast, dat u militaire berichten en aanwijzingen voor het verzamelen van militaire berichten bij u had. Men heeft toen van de zijde van de landwacht de S.D. te Amsterdam gewaarschuwd, die u naar het Luftwaffenlazarett liet overbrengen. Kan dat kloppen?

A. Dat was mij niet bekend. Het was het Wilhelminagasthuis.

55293. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat Wilhelminagasthuis in Duitse handen?

A. Niet geheel; een Nederlands politie-agent hield de wacht op de zaal.

55294. De **Voorzitter**: In het rapport van *Haubrock* staat, dat dat de plaats is, waar u geopereerd bent.

A. Neen, dat is in Vught geweest.

55295. De **Voorzitter**: Hier staat:

„Man benachrichtigte die Sipo in Amsterdam, die *Webster* in das Luftwaffenlazarett uberfuhren liess, wo er sofort operiert wurde; als er nach einiger Tagen soweit hergestellt war, wurde er in das Lager Haaren (Noordbrab.) gebracht, wo ich als sein zukunfftige Sachbearbeiter ihn ubernahm.“

A. Eén nacht ben ik geweest in het Wilhelminagasthuis; de volgende dag een uur lang in de Weteringschans en toen ben ik naar Vught vervoerd. Daar ben ik ongeveer twee weken gebleven. Toen ben ik gedurende ongeveer een maand in Haaren geweest. Een dag vóór Dolle Dinsdag ben ik naar Duitsland gebracht. Ik was toen volkomen hersteld.

55296. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd u goed verzorgd?

A. In Haaren was het zeer goed. De medische verzorging in Vught was ook goed.

55297. De **Voorzitter**: Bent u tegelijk met mejuffrouw *Visser* gearresteerd?

A. Ja, de koerierster.

55298. De **Voorzitter**: Van die groep?

A. Neen, van mij persoonlijk, meer van de Radiodienst.

55299. De **Voorzitter**: Is die niet gewond?

A. Neen.

55300. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U stelde zich te weer en toen gingen die landwachters schieten?

A. Toen ik poogde te vluchten, kreeg ik een slag in het gezicht met de kolf van een revolver; ik werd duizelig en viel achterover. Toen besefte ik, dat verdere weerstand nutteloos was en heb ik mijn handen boven mijn hoofd gehouden en heb ik gezegd, dat ik mij overgaf. Hij heeft mij daarna door het hoofd^o geschoten.

55301. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was natuurlijk de bedoeling, u dood te schieten.

A. Inderdaad.

55302. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Weet u ook, wie die landwachter was?

A. Neen. Ik heb zijn naam destijds gehoord, maar die is mij nu weer ontgaan. Ik weet alleen, dat hij gearresteerd is en dat er dus wel voor hem zal worden gezorgd.

55303. De Voorzitter: U bent dus door *Haubrock* gehoord?

A. Ja.

55304. De Voorzitter: Dat was uw Sachbearbeiter?

A. Ja.

55305. De Voorzitter: Hij doet er enige mededelingen van.....

A.die in grote trekken juist, maar in bijzonderheden onjuist zijn.

55306. De Voorzitter: Kent u het verhaal?

A. Neen.

55307. De Voorzitter: O, u bedoelt uw mededelingen!

A. Ja.

55308. De Voorzitter: Hij zegt namelijk, dat u de namen van de personen, met wie u had samengewerkt, voorgaf niet te kennen, want u had die mensen eigen namen gegeven, zoals *Observer*, *Times*, *Telegraph*. Klopt dat?

A. Ja, dat kon ik volhouden.

55309. De Voorzitter: Wel hebt u daarentegen dingen verteld van de organisatie van de Intelligence Service, dat wil zeggen: u hebt opgaven gedaan, die in het algemeen wel overeenkwamen met wat de Duitsers al wisten. Is dat juist?

A. Ja; ik kreeg dossiers van andere agenten ter inzage. Hij zei: u behoeft geen gewetensbezwaar te hebben om het een en ander te vertellen, u kunt zien, wat wij weten, het is zuiver een formaliteit. Toen heb ik zuiver herhaald, wat in andere dossiers stond.

55310. De Voorzitter: Maar u hebt een schema gemaakt van de opbouw van de Intelligence Service.

A. Dat was zuiver denkbeeldig. Mij is niets van de opbouw bekend en dat heb ik hem ook gezegd. Toen zei hij: doe het maar, zoals u het u voorstelt.

55311. De Voorzitter: *Haubrock* zegt:

„So gab *Webster* ein Schema uber den Aufbau des B.I.S., der allgemein Anklang fand. Der Wert dieses Planes konnte jedoch nicht genau festgestellt werden und es muss angenommen werden, dass W. mit seiner Phantasie reichlich gespielt hat.“

A. Dat klopt. Daar is de phantasie van *Haubrock* bijgekomen. Die heeft diverse tekeningetjes gemaakt met een wegwijzer naar Haaren voor agenten, die gedropt waren. Het was zuiver een scherts.

55312. De Voorzitter: *Haubrock* heeft een zeer uitvoerig relaas geschreven over alle mensen, die hij heeft gehoord. In veel van die gevallen bleek hij dan te ventileren, dat hij zoveel gedaan had om de gevangengenomen agenten te helpen. *Haubrock* vertelt bij voorbeeld, dat hij velen in de dagen, dat de aanslag op *Rauter* was gepleegd, van executie heeft kunnen redden, omdat hij zei, nog niet met het onderzoek klaar te zijn.

Van u vertelt hij, dat hij er moeite voor heeft gedaan, u in aanmerking te doen komen voor uitwisseling. Klopt dat?

A. Ja, dat is heel interessant, want daarover heeft hij een keer gesproken; toen zei hij: als u hier levend van afkomt, bedenk dan, dat ik heb gezegd, dat die mogelijkheid bestaat. Verder niets.

55313. De Voorzitter: Is dat alles geweest?

A. Dat is alles geweest. Toen is *Haubrock* vertrokken. Of hij is overgeplaatst of met verlof is gegaan, weet ik niet. Ik had van *Haubrock* toestemming dagelijks de courant in mijn cel te krijgen; ik geloof, dat het de „Allgemeine Zeitung in den Niederlanden“ was.

Ik kan Duits lezen. Dat was dan een privilege. Hij zeide, dat alle gevangenen in Haaren kranten hadden, maar er was misbruik van gemaakt. Ik mocht dagelijks zijn krant hebben. Op een gegeven dag kreeg ik de krant niet en vroeg er naar aan een van de wachtmeesters. Hij zeide: „*Haubrock* ist fort.“ Of *Haubrock* op vakantie was, weet ik niet; ik heb hem niet meer gezien en ben op transport gesteld naar Duitsland. Vóórdat dit gebeurde, werd ik beneden geroepen bij een officier — ik geloof, dat hij hoofd van het kamp Haaren is geweest; hij was hoger in rang dan *Haubrock* —, die tegen mij zeide: Wij hebben uw uitwisseling tegen een van onze agenten in Engeland tot stand weten te brengen en u gaat nu terug naar uw vaderland. Hij gaf mij toen 4 pakjes sigaretten en 2 pakjes shag en zeide: „Sie werden bald Ihr Vaterland zurucksehen.“ Ik ging echter naar een gevangenis in Krefeld.

55314. De Voorzitter: Daarvan is dus niets gekomen?

A. Neen. In de gevangenis was er ook niets van bekend. Ik heb weer geïnformeerd, toen ik werd overgeplaatst van Anradt naar Remscheid. Daar wisten zij er ook niets van. Toen begon ik in te zien, dat het een truc van hen was geweest om te verhinderen, dat ik onderweg pogingen tot ontsnapping zou doen.

55315. De Voorzitter: Maar u bent niet voor de krijgsraad gekomen?

A. Neen. Er was in Engeland niets bekend van een uitwisselingspoging.

55316. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: U hebt het na de oorlog in Engeland geïnformeerd?

A. Ja, bij de Engelse instanties. Daarvan was niets bekend. Zij lachten: dat was maar een veinzen.

55317. De Voorzitter: Het vreemde van de zaak is, dat u niet voor de krijgsraad bent gebracht.

A. Dat kon in verband staan met Dolle Dinsdag.

De Voorzitter: Ja, het was inmiddels na Dolle Dinsdag geworden.

A. Ik had de factor tijd mee.

55318. De Voorzitter: Wanneer bent u naar de Duitse gevangenis te Krefeld gegaan?

A. Op Dolle Dinsdag. Ik ben Maandagavond op transport gesteld en heb te Utrecht overnacht in de S.D.-gevangenis.

55319. De Voorzitter: Hetgeen mij nu verwondert, is het volgende. *Haubrock* wist uit uw verhoor, dat u een gedropte agent was. Daar was hij achter gekomen. Bent u dan niet bij *May* gebracht voor verhooren over uw code?

A. *May* zal de man zijn, die ik op de avond van mijn vertrek ook gezien heb. Ik ben een keer voor hem gebracht ter officiële kennismaking.

55320. De Voorzitter: U bent dus niet verhoord over uw code?

A. Niet in het bijzonder.

55321. De Voorzitter: Wisten zij, dat u een code had?

A. Ja, zij hadden mijn code. Die K.L.M.-operator was al veel eerder gearresteerd met mijn code, nl. al vier maanden eerder.

55322. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Dat is mij niet bekend. Ik heb de naam geweten.

55323. De Voorzitter: Die zal ook wel in het rapport van *Haubrock* voorkomen.

A. Ja.

55324. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Leeft hij nog?

A. Neen, hij is terechtgesteld.

55325. De **Voorzitter**: Maar wat wilde u daarmee dan zeggen? U zeide namelijk, dat hij al eerder gearresteerd was.

A. Dat hij mijn code had op double transposition. Ik had maar één code. Alleen had ik twee sleutels. De identification-group van mij was anders, maar het was dezelfde code.

55326. De **Voorzitter**: Wat wilt u hiermede zeggen? Dat men geen interesse meer voor uw code had?

A. Ja, dat zij die reeds kenden en dat zij alleen wisten, dat ik een andere identification-group had.

55327. De **Voorzitter**: Legden zij u de zaak niet zó voor, dat zij zeiden: wij hebben een code gevonden bij die bewuste marconist; wij zijn tot de conclusie gekomen, dat uw code daaraan gelijk is, behalve een bepaalde wijziging in de identity-check?

A. Een belangrijk punt, dat ik verzuimd heb te normen, is, dat ik geen papieren bij mij had, toen ik werd gearresteerd. Dr. *Posthuma*, zijn vrouw en mejuffrouw *Visser* zijn tot laat in de nacht verhoord door de landwacht. Nadat zij meenden, dat de mensen, bij wie ik woonde, genoeg tijd hadden gehad om zich uit de voeten te maken, hebben zij het adres opgegeven, waar ik logeerde. Daarheen is de landwacht gegaan. Zij hebben toen al mijn papieren gevonden, telegrammen, code, met de sleutels en alles er bij.

55338. De **Voorzitter**: Zij wisten dus alles?

A. Ja. In Haaren heeft *Haubrock* mij op een middag een stapel telegrammen voorgelegd in het Duits, die ik verzonden had. Die had de S.D. reeds uitgewerkt en vertaald in het Duits. Nu maakte ik mij niet zo ongerust over de code, want ik wist, dat die niet gebruikt worden, omdat het onmiddellijk bekend was, dat ik gearresterd was, en dat daarvan bericht naar Londen zou gaan.

55329. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe wist u dat?

A. Door mijn connecties. Mejuffrouw *Visser* werd reeds de volgende dag tijdelijk in vrijheid gesteld (om enkele uren later weer gearresteerd te worden); zij heeft zich in verbinding gesteld met de Radiodienst. De dienst berichtte Londen en dus was er geen gevaar, dat de Duitsers misbruik zouden maken van mijn code of van mijn toestel.

55330. De **Voorzitter**: *Haubrock* spreekt hier over *van der Stok*, die *Hans* genoemd werd, van het B.I. te Londen, die als micro-fotograaf en code-expert voor de zendergroep „Barbara” was uitgezonden en in de Wieringermeerpolder was gedropt.

A. Dat was de passagier.

55331. De **Voorzitter**: Hij is in aanraking gekomen met kapitein *Tonnet*, de leider van die groep „Barbara”.

A. Het zou veel beter geweest zijn, als ik zelf met kapitein *Tonnet* of met de oorspronkelijke „Luctor et Emergo”-groep in aanraking was gekomen. Dan zou ik daarvan meer geweten hebben. Ik had *Tonnet* dan kunnen helpen met verbindingen. Er zijn telkens afspraken tussen *Tonnet* en mij gemaakt, maar iedere keer moest hij weer plotseling onderduiken. Zo is het nooit tot een onderhoud gekomen.

55332. De **Voorzitter**: U bedoelt eigenlijk te zeggen, dat u door de omstandigheden slechts met een betrekkelijk kleine groep in aanraking bent gekomen?

A. Ja.

55333. De **Voorzitter**: U hebt ook geen kans gezien, die groep groter te maken?

A. Ja, ik heb haar enigszins uitgebouwd, maar de samenwerking in de groep was niet geschikt voor grote activiteit. Het waren zakenmensen, mannen met families en kinderen en zo.

55334. De **Voorzitter**: Juist. U zei zo straks, dat u uw berichten ook hebt meegegeven per koerier. Had u daarvoor een contact.

A. Ja, dat was een van de leden van de groep „Luctor et Emergo”, *Dalenoord*; hij had een contact dat ik niet kende en dat veel door België en Frankrijk reisde. Wij hebben practisch maandelijks uitvoerige koerierberichten naar Londen gestuurd.

55335. De **Voorzitter**: Hebt u kunnen constateren, dat die berichten inderdaad zijn aangekomen?

A. Neen.

55336. De **Voorzitter**: U hebt nooit antwoord langs die weg gehad?

A. Nooit!

55337. De **Voorzitter**: U hebt nooit radio-telegrafische bevestiging gekregen van een bericht, dat u had meegegeven aan een koerier?

A. Neen. Ik heb zelfs bevestiging gevraagd. Ik heb later iedere keer, dat ik een bericht door een koerier stuurde, het per radio bevestigd, maar ook daarop heb ik nooit antwoord gehad.

55338. De **Voorzitter**: Ik heb, wat mij betreft, u gevraagd hetgeen ik u wenste te vragen. Het is misschien mogelijk, dat u zelf nog een aanvulling hebt, welke naar uw mening voor ons van belang kan zijn.

A. Met het oog op het feit, dat ik door het Engelse bureau en niet door B.I. ben aangesteld, meen ik, dat ik u niet met veel infor-maties van dienst kan zijn.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

O. M. WIEDEMANN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DE GRAAF.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

Jhr. DANIËL BICKER,

oud 47 jaar, wonende te Diemen,
secretaris-penningmeester van polderbesturen en waterschappen.

Hij legt de eed af als getuige.

55339. De **Voorzitter**: Er is één punt, waaromtrent ik u een vraag zou willen stellen. Dat betreft nl. het volgende.

In 1943 was in de gevangenis in Haaren een aantal van uit Engeland gekomen parachutisten opgesloten. Die gevangenen hebben uiteraard verschillende pogingen gedaan berichten naar buiten te krijgen. Nu is ons gebleken, dat een daar ook gevangen zittende arts, nl. dr. *Steyns*, medegeholpen heeft zulke berichten naar buiten te krijgen. Dat is trouwens ook door anderen, die daartoe in de gelegenheid waren, gebeurd. Het gaat nu echter alleen om een bepaald bericht, dat dr. *Steyns* op een zekere dag medegenomen heeft. Wij hebben een eind kunnen naspeuren, waar dat bericht is heengegaan. Dit liep nl. over verschillende schakels. Dr. *Steyns* heeft die schakels kunnen opgeven tot aan mevrouw *Landzaat*. Nu heeft mevrouw *Landzaat* ons geschreven, dat zij inderdaad wel berichten heeft gekregen, die naar Engeland door moesten. Zij kreeg die berichten van ir. *Eugène Dirix*, te Nijmegen. Inderdaad heeft *Steyns* het bericht, waarom het hier gaat, ook aan ir. *Dirix* gegeven. Nu wist mevrouw *Landzaat* eerst niet precies meer aan wie zij die berichten doorgaf. Zij gaf ze aan iemand te Utrecht. Vandaar gingen ze naar Amsterdam, waar ze met de zender van „Trouw“ naar Engeland werden geseind. Zij heeft deze zaak nog eens nagegaan en kwam ten slotte tot de conclusie, dat zij de berichten aan u heeft gegeven.

A. Ja, maar ik heb alleen berichten van haar gehad in codevorm.

55340. De **Voorzitter**: Dus u wist niet, wat die berichten inhielden?

A. Neen.

55341. De **Voorzitter**: Wie heeft dan die berichten gecodeerd in die weg, die zij aflegden, want dr. *Steyns* heeft stellig geen gecodeerd bericht medegekregen.

Hij heeft een bericht meegekregen, dat hij ontvangen had in de gevangenis in Haaren, inhoudende, dat daar een aantal parachutisten gevangen zat.

Wie heeft dat bericht nu gecodeerd?

55342. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kreeg u ze direct van mevrouw *Landzaat*?

A. Ik kreeg ze bij mevrouw *Landzaat* thuis.

55343. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U haalde ze op de Grebbeberg?

A. Ja. Ik nam ze mee naar Diemen en daar gingen zij verder.

55344. De **Voorzitter**: U verzond ze dus niet'?

55345. De **Voorzitter**: Wie verzond ze?

A. Zij werden meegenomen — in 1943 moet het geweest zijn —...

De **Voorzitter**: Ja, in het voorjaar van 1943.

A. Het kan geweest zijn door de heer *Bührmann*, die op het ogenblik adjudant van H.M. de Koningin is. Dan ook door juffrouw *Kohlbrugge*.

55346. De **Voorzitter**: Die zond stellig niet zelf. Die kon over de Zwitserse weg berichten zenden, maar dit bericht schijnt per radio overgekomen te zijn.

A. Verder was er een zekere mijnheer *Mol*, directeur van de Zuider Gasfabriek, die een relatie had, die in het bezit van een zender was. Bij mevrouw *de Wild*, te Diemen, kwamen de mensen van „Trouw“ en „Vrij Nederland“ bij elkaar. Waren er berichten, dan namen zij ze mee en werden ze doorgezonden.

Ik meen, dat er de naam van een *Brown* onder stond, dat dat de ondertekening was. Het waren parachutisten uit Engeland, die gedaald moesten zijn in de Betuwe en vandaar uit geen contact met Engeland hadden kunnen krijgen, omdat de verbinding niet klopte. Toen is mevrouw *Landzaat* in het bezit gekomen van gecodeerde telegrammen en heeft zij mij gevraagd: weet jij er raad op om die naar de overkant te krijgen? Ik heb toen gezegd: ja, geef maar mee.

55347. De **Voorzitter**: Dat was kennelijk een ander geval; dat waren parachutisten, die blijkbaar nog in vrijheid waren en geen verbinding konden krijgen?

A. Ja.

55338. De **Voorzitter**: Daar hadden die codeberichten betrekking op?

A. Ja.

55349. De **Voorzitter**: Die waren afkomstig van die parachutisten?

A. Ja.

55350. De **Voorzitter**: Dat is dus een andere zaak!

A. Berichten, die in gewoon Nederlands waren gesteld en die iedereen kon lezen, heb ik nooit gehad.

55351. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt dus nooit een bericht gehad, waarin stond: „parachutisten zitten gevangen“, en dat naar Engeland moest worden doorgegeven?

A. Neen. Van de zaak-Haaren weet ik niets af.

55352. De heer **Koersen**: Is het zeer incidenteel geweest, of hebt u die berichten een tijdlang gekregen?

A. Tot ongeveer Juli 1943 ben ik met mevrouw *Landzaat* in contact geweest en toen moest ik zelf onderduiken. Zij is even in contact geweest met *Soesan*, te Utrecht, die daar woonde, Saenredamstraat 27.

Dat was een vriend van mij. Omdat ik weg moest, heb ik mijn verbinding aan hem overgegeven. Hij wist eventueel ook naar wie hij de berichten moest zenden. Mevrouw *Landzaat* was nl. voorzichtig. Toen hebben wij eind Juni geadviseerd de verbinding stop te zetten en hebben daarna geen contact meer gehad.

55353. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u nog precies, wanneer u bent ondergedoken?

A. Op 21 Juni 1943 moesten wij ons als reserve-officier melden in Amersfoort. Ik ben toen via Rhenen nog bij haar aan geweest en heb gezegd, hoe de situatie in elkaar zat. Toen zeide ik: u kunt zich met de heer *Soesais* nog in verbinding stellen.

55354. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: U bent dus 21 Juni 1943 ondergedoken?

A. Ja.

55355. De **Voorzitter**: Voor zover u met zulk soort berichten te maken hebt gehad, is dat dus in ieder geval geweest vóór 21 Juni 1943?

A. Ja.

55356. De **Voorzitter**: En u zegt, dat u van mevrouw *Landzaat* alleen gecodeerde berichten hebt gekregen?

A. Ja.

55357. De **Voorzitter**: Dan blijven er dus maar twee mogelijkheden over: of zij heeft een ongecodeerd bericht uit Haaren aan een ander gegeven, of dat bericht uit Haaren is ergens in die weg, welke het heeft afgelegd, gecodeerd geworden.

A. Ja.

55358. De **Voorzitter**: Maar mevrouw *Landzaat* wist blijkbaar, wat er in dit bericht stond. Als zij het ook gecodeerd had gekregen, had zij het niet kunnen weten.

A. Neen. Die verbinding met de heer *Mol* is verbroken in April 1943, want toen is hij gearresteerd. Hij is in Vught geweest en daarna afgevoerd naar Duitsland.

55359. De **Voorzitter**: D.w.z. uw verbinding mei de heer *Mol*.

A. Ja. Het was eigenlijk onze gehele verbinding; wij zaten in de O.D. en „Vrij Nederland“.

55360. De **Voorzitter**: Naar wie stuurde u die berichten na April en vóór Juni 1943?

A. Toen heb ik van haar geen berichten meer gehad.

55361. De **Voorzitter**: Nog sterker dus: het bericht, dat u van haar hebt gehad, moet u dus vóór April 1943 hebben ontvangen.

A. In de stakingsdagen.

55362. De **Voorzitter**: 'Het moest dus zijn geweest enige tijd vóór uw onderduiken.

A. Het is geweest in 1942 of 1943. Ik ben met mevrouw *Landzaat* in contact gekomen in 1941 in verband met het verspreiden van „Vrij Nederland“. Zij vroeg: Wilt u berichten voor mij meenemen? Zij gaf nog andere dingen door.

55363. De **Voorzitter**: U gaf die berichten dus gecodeerd door aan.....?

A. Aan mevrouw de *wild*, te Diemen.

55364. De **Voorzitter**: En aan wie gaf zij ze weer door?

A. Daar kwamen dan *Wim Speelman*, *Bouwman*, *Arie van Namen* en *Bührmann* bij elkaar. Als er dus wat was, namen zij het mee om te zorgen, dat het te bestemder plaatse kwam.

55365. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Wat had de heer *Mol* er mee te maken?

A. Hij had een relatie, die een zender had. Dat was mijn commandant in de O.D.

55366. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Leeft de heer *Mol* nog?

A. Ja. Die is directeur van de *Zuider Gasfabriek* te Amsterdam. Ik weet absoluut zeker, dat de berichten gecodeerd waren. Ik begreep niets van wat er in stond.

De **Voorzitter**: Er zit niets anders op dan dat wij de zaak weer bij het oorspronkelijke punt opvatten, nl. het ogenblik, dat de berichten bij mevrouw *Landzaat* kwamen, want van haar af waren de berichten gecodeerd en de mensen, die ze toen gezien hebben, konden niet nagaan wat er in stond.

55367. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: De berichten van de parachutisten in de *Betuwe* waren toch niet gecodeerd; daarvan wist u toch de inhoud?

A. Die waren gecodeerd.

55368. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: Hoe wist u dan wat er in stond?

A. Dat wist ik niet; zij waren voor mij onleesbaar. Ik heb er een paar gehad.

55369. Jonkvrouwe **Wttewaail van Stoetwegen**: U wist dus blijkbaar uit anderen hoofde, dat er mensen in de *Betuwe* gedropt waren?

A. Ja. Na de bevrijding is zij bij mij geweest en heeft zij mij gevraagd hoe het zat met die telegrammen, want die parachutisten waren doodgeschoten. En om deze reden wilde zij weten waar die telegrammen gebleven waren.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

D. BICKER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw: Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

PAUL MARIE HUBERT TIELENS,
oud 55 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
kolonel van de Generale Staf.

Hij legt de eed af als getuige.

55370. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie heeft u over één punt iets te vragen en wel het volgende.

In het najaar van 1941 is uit Engeland op de kust afgezet de agent *Tazelaar*, die tot opdracht had zich in verbinding te stellen met twee Nederlanders, te weten de heer *Wiardi Beckman* en u, om hen te verzoeken ingevolge de opdracht van de Regering zich met hem naar Engeland te begeven.

Naar ons is medegedeeld, hebt u toen bezwaar gehad om aan die opdracht te voldoen.

Onze commissie zou het nu zeer op prijs stellen van u te vernemen, wat de reden was — indien juist is, wat aan ons is medegedeeld —, waarom u daartegen bezwaar had.

A. Het is mij bekend, dat een dergelijk verhaal de ronde heeft gedaan. Het is voor mij echter moeilijk hierop met „ja" of „neen" te antwoorden. Ik vermeen, dat het voor u heel eenvoudig is zich te wenden tot een officiële instantie en haar te vragen, of een en ander juist is.

De **Voorzitter**: Het lijkt mij eenvoudiger, dat wij het aan u vragen.

A. Die dingen waren zeer geheim, als ze gebeurden.

De **Voorzitter**: Ja, maar wij hebben hier met zovél geheime dingen te maken en wij hebben nu eenmaal tot taak deze dingen te onderzoeken.

A. Het is toch wel heel moeilijk.

55371. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het moeilijk is; ik zie niet het minste bezwaar. De vraag is: heeft *Tazelaar* zich met u in verbinding gesteld, ja of neen?

A. Ik weet het niet.

55372. De **Voorzitter**: Hoezo? Hebt u geen contact met hem gehad?

A. Is het mogelijk, dat u zich wendt tot een officiële instantie en nagaat, of die opdracht inderdaad is gegeven? Dan kan men iemand ontslaan van de verplichting, die men hem indertijd heeft opgelegd. Het ging dan natuurlijk onder de grootste geheimhouding. U kunt dan vragen, of die geheimhouding op het ogenblik voor die personen is opgeheven.

55373. De **Voorzitter**: Voor welke personen?

A. Die eventueel werden gevraagd naar Engeland te koinen, want er zullen toen wel personen gevraagd zijn.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Daar praat de Regering open en bloot over. De Regering heeft toen verschillende mensen laten vragen om over te komen.

A. Is mijn naam door de Regering genoemd?

De **Voorzitter**: Ja, de heer *Gerbrandy* o.a. heeft er hier verklaringen over afgelegd.

A. Dan is er voor mij geen bezwaar er op te antwoorden. Maar u moet mij niet kwalijk nemen: dat wist ik zoëven helemaal niet.

Als de heer *Gerbrandy* dus hier heeft gezegd, dat ik werd ontboden in Engeland, antwoord ik daarop: ja. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik niet weet, of het *Tazelaar* is geweest, want hij heeft zijn naam niet genoemd. Dan heb ik ook geen bezwaar om te antwoorden en de reden te vertellen, welke mij er toe heeft gebracht om toen te zeggen: neen.

Toen *Tazelaar* — ik neem aan, dat het *Tazelaar* is geweest — mij dat vroeg, heb ik hem onmiddellijk medegedeeld, dat ik mij gebonden achtte door mijn erewoord, dat ik de Duitsers had gegeven om geen dingen te doen, welke op dat moment in strijd waren met de belangen van de Duitsers, maar dat ik de consequentie zou trekken, welke het verzoek meebracht, en ik dus mijn erewoord zou terugnemen. Daarop heeft *Tazelaar* geantwoord, dat het niet de wens was van de Regering, dat ik mijn erewoord, als gevolg van het gedane verzoek, zou terugnemen. Op mijn vraag: Hoe weet u dat?, erkende hij, dat hij niet had verwacht, dat ik „neen" zou zeggen, en verder: Wij hebben alles overwogen, behalve dit punt, dat u uw erewoord zou terugnemen. Ik zeide: Ja, maar ik zie mij toch verplicht mijn erewoord terug te nemen; ik kan geen afspraak met u maken, zo lang ik mijn erewoord niet heb teruggenomen. Laten zij mij daarna vrij, dan kom ik weer terug op deze plaats, waar ik altijd kom, en kunt u mij spreken. Ik heb mij daarop begeven naar generaal *Carstens* en hem gezegd: U moet met mij medegaan, generaal, want ik wens mijn erewoord terug te nemen. Nu speelde zich op dat moment net af het feit, dat majoor *Calkoen* was ter dood veroordeeld en generaal *Carstens* gratie voor hem wilde verzoeken. Hij zeide tegen mij: Als je dat gaat doen, bemoeilijk je dat gratieverzoek en heb je misschien de dood van die majoor op je geweten. Ik zeide: Het treft ongelukkig, generaal, maar ik wens nog vandaag in uw tegenwoordigheid mijn erewoord terug te nemen. Ik bleef er op aandringen, dat hij mij zou vergezellen, waarop hij mij het vuur na aan de schenen heeft gelegd en mij heeft gevraagd: Kun je niet nog 14 dagen wachten, waarom moet dat nu plotseling vandaag? Hierdoor was ik in het nauw gedreven, want ik kon de reden niet mededelen aan de generaal. Na die 14 dagen ben ik weer teruggegaan naar de generaal. Hij heeft mij toen naar kolonel *van Alphen* verwezen en uiteindelijk naar de toenmalige kapitein *Calmeijer* en heeft gezegd: Dan moet die maar met je meegaan. Ik had er zo op aangedrongen, dat de generaal mij zou vergezellen, omdat wij dan door generaal *Christiansen* of zijn chef staf zouden zijn ontvangen, die, nadat ik mijn erewoord had teruggenomen, mogelijk tegen mij zou hebben gezegd: denk er nog eens een dagje over na, en mij nog zou hebben laten rondlopen. Bij een lagere autoriteit bestond daar minder kans op. Ik was dan vrij geweest en had kunnen doen, wat ik wilde. Ik heb drie, vier pogingen in het werk gesteld, om generaal *Carstens* te bewegen met mij mede te gaan.

Toen ik na mijn laatste bezoek bij generaal *Carstens* nog met *Calmeijer* op de gang stond te praten, trok een boede mij aan mijn jas en zeide: de Gestapo heeft zojuist naar u gevraagd, maar ik heb gezegd, dat u er niet was.

Ik vond hierin aanleiding *Calmeijer* volkomen in te lichten en te zeggen: Nu moeten wij maar dadelijk gaan. Wij hebben toen opgebeld generaal *Christiansen*, de chef van de staf, en zijn toegevoegde, maar zij waren allen die middag naar een feest, zelfs de Ortskommandant was niet aanwezig: alleen was niet weg de Sicherheitsdienst. Maar als ik daar ging zeggen, dat ik mijn erewoord terugnam, behoefde ik er niet op te rekenen, dat zij mij nog een ogenblik op vrije vosten lieten. Wij besloten om de volgende dag onze poging te herhalen. Nog die zelfde avond werd ik door de Gestapo verhoord. Het

was een onzinnig verhoor, het ging over een departementaal stuk van toen reeds 7 jaren oud en van geen belang, zodat ik dacht: Wat moet ik hier eigenlijk doen, wat is dat eigenaardig! De volgende ochtend, toen wij onze pogingen zouden herhalen, heb ik *Calmeijer* van het verhoor verteld. Hij zeide: „Ik heb er nog eens over nagedacht, maar ik geloof, dat je verkeerd doet met thans je erewoord terug te nemen. Als je je nu gaat melden, zoekt iedereen er iets achter; ook *Carstens* zoekt er iets achter. Je bent bij de Gestapo geweest. Je hebt gezegd: het was zo belachelijk, het betrof een stuk, 7 jaar oud. Je zoudt het vertrek van de anderen in gevaar brengen. Ik raad je beslist aan het uit te stellen, of je moet weten, dat het per se de wens van de Regering is, dat je nu je erewoord terugneemt als gevolg van je weigering om naar Engeland te gaan.”

Toen is het uitgesteld en zijn wij op een gegeven ogenblik gevangengezet.

55374. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. 15 Mei 1942. Het laatste speelt einde Januari 1942.

Ik moge wellicht nog het volgende opmerken. Het beginsel, dat men zijn erewoord nimmer mocht breken, was door de Duitse houding in een strijdvraag veranderd. Daardoor werd mijn beslissing verzwakt. Mocht ik, nu zulks een strijdvraag was geworden en de Regering mij verzocht naar Engeland te komen, nog wel op mijn standpunt blijven staan? Ik heb gemeend ook in dit geval mijn erewoord niet te mogen breken, mede omdat ik het gevoel had, dat ik daardoor tegenover de Duitsers mijn houvast zou kwijtraken. Eén van de grootste verwijten, die wij de Duitsers maakten, was juist, dat zij zich niet hielden aan hun beloften en afspraken. Ik heb na veel strijd naar eer en geweten gezegd: Neen, waarbij ik echter nadrukkelijk wil verklaren, dat ik hiermede geen enkel oordeel wil vellen over iemand, die tot een andere conclusie is gekomen en meende wel zijn erewoord te moeten breken. Ik stond echter na innerlijke strijd en rijp beraad op het standpunt, dat ik het niet moest doen.

55375. De **Voorzitter**: Is u een schriftelijk verzoek van de Nederlandse Regering getoond?

A. Ja.

55376. De **Voorzitter**: Ik meen, dat ik ergens een verklaring heb gelezen of gehoord, dat *Tazelaar* een microphoto had medegebracht. Kan dat?

A. Het was een heel klein stukje papier, in cellophaan verpakt, waarop stond een verzoek, en in dit geval heb ik het opgevat als een bevel, mij naar Engeland te begeven.

55377. De **Voorzitter**: Door wie was het ondertekend?

A. Kan ik dit eigenlijk wel zeggen? Ik heb daartegen wel enig bezwaar. Staan hier dictaphoons opgesteld, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Neen, maar het gesprokene wordt genoteerd door de stenografen. Ik begrijp echter wel, waarom u dit vraagt. Ik heb zo het vermoeden, dat u aarzelt om te zeggen, dat het door H.M. de Koningin ondertekend was. Staatsrechtelijk moet u deze zaak echter in haar juiste verhoudingen zien. U moet goed begrijpen, dat H.M. de Koningin bij Regeringshandelingen in talloze gevallen ondertekent. Elk Koninklijk besluit wordt b.v. door de Koningin ondertekend, en dat is toch ook een Regeringsbesluit. Hierin behoeft u dus geen enkel bezwaar te zien. De Regering kan optreden door een Minister bij ministeriële beschikking, door middel van een Koninklijk besluit en ook bij monde van H.M. de Koningin, gelijk het geval is in de Troonrede. Al die figuren zijn denkbaar. Men moet zich daarbij up het standpunt stellen (dat doet onze commissie ook), dat voor een daad van de Regering een Minister verantwoordelijk is. De ondertekening van bepaalde geschriften, die van de Regering uitgaan, is in dezen iets van secundaire aard.

A. Mag ik de vraag misschien zó stellen: Heeft oud-Minister *Gerbrandy* medegedeeld, dat dit een verzoek was van Hare Majesteit? Zo ja, dan kan ik het zeggen; in het andere geval vind ik mij inderdaad verplicht hierop niet te antwoorden.

55378. De **Voorzitter**: Ik heb vóór mij het rapport, dat *Tazelaar* na zijn terugkeer in Engeland heeft opgemaakt; daarin staat:

„The first day I was in Holland I got in contact with *Tielens*, but this gentleman refused to come with me. He told me that he had given his word of honour to the Germans not to act against them. Arguing did not help, he flatly refused.”

A. „Flatly”, wat is dat?

De **Voorzitter**: Botweg.

A. Neen, want ik heb hem ronduit gezegd, dat ik mijn erewoord zou teruggeven. Ik heb hem twee-, driemaal ontmoet. Middelerwijl dacht ik, dat zij weg waren, want ik had geen contact met hem en kon dus geen afspraken maken. Plotseling kwain ik de heer *Tazelaar* tegen en toen zei ik hem: „Dat treft mooi, want morgen ga ik weer naar generaal *Carstens*”. Toen antwoordde hij mij: „Dat zou een mooie stunt zijn, als de Duitsers je vrijlaten, nadat je je erewoord hebt teruggegeven, en je morgen weg bent”.

Jonkvrouw **Wttewali van Stoetwegen**: Ziet u nu wel, dat het goed is, dat u het verklaart?

A. Ik wil niets liever dan dat.

55379. De **Voorzitter**: Naast dit rapport van *Tazelaar* staan kanttekeningen. Dat zijn dus kanttekeningen — dit blijkt zeer duidelijk —, gemaakt door de instantie, welke het rapport heeft ontvangen. Eén van die kanttekeningen luidt, dat beiden (de heren *Tielens* en *Wiardi Beckman*) waren uitgekozen door H.M. en dr. *Gerbrandy*. Dat lijkt mij dus constitutioneel volkomen in de haak.

A. Daartegen gaat mijn bezwaar ook niet. Mijn bezwaar gaat tegen het feit, dat, ook al is de constitutionele vorm juist, de Kroon niettemin in het geding wordt gebracht. Wanneer niet de heer *Gerbrandy* zelf, want met *Tazelaar* heb ik officieel niets te maken, verklaart, dat het van H.M. is. moet ik uitdrukkelijk weigeren op een dergelijke vraag te antwoorden. Daarom vraag ik u ook, of u dit gesprek buiten het verhandelde zoudt willen houden, daar ik u dan inlicht. Ik moet echter bepaaldelijk renonceren op uw vraag, als u mij publiekelijk vraagt, of H.M. dit heeft ondertekend. Dan antwoord ik er niet op. Pas als de heer *Gerbrandy* zegt: „Ja, dat kan”, voel ik mij gerechtigd dat te onderschrijven. maar het mag in dat geval niet van mij uitgaan.

55380. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het veel zin heeft er verder over te discussiëren. Ik geloof, dat uw standpunt staatsrechtelijk volkomen onjuist is. U gaat uit van de veronderstelling, dat een geschrift, dat is ondertekend door H.M., een persoonlijke daad van H.M. is. Als dat juist zou zijn, zou uw theorie opgaan, maar dan zou eerst moeten vaststaan, dat het een persoonlijke daad van de Koningin is. Men mag echter veilig aannemen, dat in een aangelegenheid als de onderhavige een geschrift van H.M., dat is ondertekend door H.M. en de Minister-President, het karakter van een Regeringshandeling heeft en dus een daad van de Koningin is, welke wordt gedekt door de verantwoordelijkheid van de Minister.

A. Daarin hebt u volkomen gelijk. Dat is de ene zijde van het vraagstuk, nl. de staatsrechtelijke verhouding tussen H.M. en de Minister, maar daarnaast bestaat er een verhouding tussen de Minister-president en mij. De Minister-President legt mij geheimhouding op. Ik vraag ook niet, dat H.M. mij toestaat het geheim te openbaren. Ik vraag alleen die machtiging van degene, die mij in het diepste vertrouwen, er op rekenend, dat ik het niet zal vertellen, dit stuk laat brengen, terwijl ik van hem de toezegging moet hebben, los van elke staatsrechtelijke zijde van het vraagstuk.

55381. De **Voorzitter**: Daarover behoeft u zich echter in dit geval inderdaad niet bezorgd te maken. Deze zaak is op het ogenblik volkomen uit de sfeer van het Staatsbelang, dat geheimhouding verplicht stelt. In die sfeer lag het ongetwijfeld in 1942, toen ook redenen van persoonlijke veiligheid tot geheimhouding noopten. Wij leven echter op het ogenblik in 1949 en ihans geldt dit argument niet meer.

A. Ik kan op een dergelijke vraag niet antwoorden, zolang ik van de Minister-President geen machtiging heb dit te zeggen.

55382. De **Voorzitter**: Ik heb u niet gevraagd, of het door H.M. was ondertekend. Ik vroeg: Door wie was het ondertekend?

A. Maar toen zei u onmiddellijk daarna, dat u vermoedde, dat het door H.M. was ondertekend.

55383. De **Voorzitter**: Neen, ik weet zeer goed wat ik zeg. Ik vroeg: Door wie was het ondertekend? Toen zei u: Kan ik dat eigenlijk wel zeggen; ik heb daar enig bezwaar tegen. Toen zei ik: Ik heb het vermoeden, dat u bezwaar hebt om te zeggen, dat het door H.M. was ondertekend, en daarna heb ik gezegd, dat u de verhoudingen staatsrechtelijk juist moet zien.

A. Dan is er inderdaad aan mijn zijde een misverstand, Mijnheer de Voorzitter. Ik las uit uw woorden, dat u dacht, dat ik bezwaar had het te zeggen, omdat u vermoedde, dat het door H.M. de Koningin was ondertekend, terwijl u zei, dat u vermoedde, dat ik bezwaar had te zeggen, door wie het was ondertekend, omdat het door H.M. was ondertekend, zodat u dus reeds wist, door wie het was ondertekend.

Na dit misverstand moge ik u misschien nog op het volgende wijzen. Na mijn terugkeer uit krijgsgevangenschap heb ik mij tot de heer *Gerbrandy* gewend en heb ik hem mondeling uitleg gegeven van mijn motieven. Hij zeide toen: „Ik ben blij, dat u hiermede tot mij bent gekomen, want dit is mij niet geheel overgebracht". Hij zat toen op het Plein 1813. Toen ik naar buiten keek, zag ik toevallig, en ik zou zeggen: gelukkig, *Calmeijer* voorbijkomen. Ik vroeg toen aan de heer *Gerbrandy*, of *Calmeijer* ook even binnen mocht komen. Die heeft dit toen ook zo verteld, waarop de heer *Gerbrandy* mij mededeelde, dat hij mijn motieven kon billijken.

55.384. De **Voorzitter**: U ziet dus wel, dat het een belang is voor uzelf, dat u in de gelegenheid wordt gesteld uw eigen lezing over deze zaak te geven, want deze motieven, op deze wijze uiteengezet, waren niet te lezen uit de stukken, die ons hierover ter beschikking zijn

gesteld. Juist omdat wij de gegevens aantreffen, zoals wij ze hebben aangetroffen, is onze opvatting geweest, aangezien wij altijd hoor en wederhoor toepassen, dat wij degene, die hierbij het nauwst betrokken is, in de gelegenheid moeten stellen zelf te verklaren, hoe deze zaak zich toegedragen heeft.

A. Dat waardeer ik ten zeerste. Mijn bezwaar betrof alleen het punt van de geheimhouding. Toen ik hoosde, dat de heer *Gerbrandy* het had medegedeeld, heb ik er ook mijn verklaring over afgelegd. Ware dit echter niet het geval geweest, dan had ik, ook al zou het tegen mijn belang zijn geweest, hierover gezwegen.

De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Ik sluit het verhoor.

P. M. H. TIELENS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM CHARLES JEAN MARIE VAN LANSCHOT,
oud 34 jaar, wonende te Eindhoven, ritmeester der huzaren b.d.,
employé bij de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken.

Hij legt de eed af als getuige.

55388. De **Voorzitter**: Hebt u in de loop van het jaar 1941 contact gehad met een uit Engeland overgekomen agent, genaamd *Schrage*?

A. Inderdaad.

55389. De **Voorzitter**: Zoudt u ons kunnen vertellen, hoe u met hem in contact bent gekomen en hoe een en ander verder verlopen is?

A. De heer *Jan Beelaerts van Blokland* (de officier der cavalerie), met wie ik o.a. contact had, vóórdat hij naar Engeland vertrok (ik had reeds met verschillende groepen contact), zou in Engeland een plan, dat wij hier aan het ontwikkelen waren, aan de autoriteiten voorleggen en hij zou contact met mij laten zoeken. Op een gegeven moment (ik ben de nauwkeurige datum vergeten; het is nu acht jaar geleden en er is sedertdien zoveel gebeurd!), kwam tijdens een golfwedstrijd de heer *s'Jacob*, de tegenwoordige Secretaris-Generaal van het Ministerie van Financiën, naar mij toe; hij bracht mij de afgesproken boodschap: „De vriend van *Jan* is er”, of iets van die aard.

Ik heb toen een afspraak gemaakt om *Schrage* te ontmoeten. Dat heeft zich toen afgespeeld in Arnhem, ik meen in het huis van de heer *s'Jacob*, of in de kamer, waar hij weleens kwam en die hij ter beschikking heeft gesteld. Dat is het eerste contact geweest. *Schrage* deelde toen mede, dat hij hier gekomen was en o.a. de bedoeling had verschillende personen, o.a. mij en als ik mij goed herinner ook de heer *Eindhoven*, naar Engeland te brengen.

55390. De **Voorzitter**: Noemde hij zijn ware naam, nl. *Schrage*?

A. Neen, hij trad op als *Kees Visser*.

55391. De **Voorzitter**: U hebt eerst later gehoord, dat hij zo heette?

A. Ik heb pas later gehoord, dat zijn ware naam *Schrage* was.

55392. De **Voorzitter**: Na de oorlog pas?

A. Na zijn vertrek. Wij hadden nl. de afspraak gemaakt, dat wij elkaar niets anders zouden vragen of zeggen dan wat strikt noodzakelijk was.

Uit dit eerste contact is dan een regelmatig contact ontstaan. Een van de eerste dingen, welke *Schrage* mij heeft gevraagd, is geweest om zijn marconist *Hans Zomer*, die hier optrad als *Piet Smit*, een adelborst, hier onder te brengen. Op dat ogenblik — het was dus helemaal in het begin — leverde dat grote moeilijkheden op. *Smit* is toen in Leiden gekomen, op mijn kamer op het Rapenburg 8, op dezelfde verdieping, waar de Ortskommandant woonde. De Ortskommandant woonde links en ik had mijn kamers rechts. Overigens was het merendeel van het materiaal verborgen op de kamer van de

Ortskommandant. Deze was de gehele dag weg en kwam 's avonds 8 uur thuis. Er is van mijn kamer uit gezonden door deze adelborst. Het viel mij op, dat zijn geoeffendheid nu niet bijzonder groot was. Ik kon hierover enigszins een oordeel vormen, omdat ik zelf vroeger, beroepsofficier zijnde, een verbindingscursus had meegemaakt en daarbij ook het examen voor buitengewoon geoeffend seiner had moeten afleggen. Ik heb hem daarover vragen gesteld. Hij deelde mij mede, dat degene, die eigenlijk met *Schrage* had moeten meekomen, ziek was geworden of was uitgevallen — er was iets mee geweest — en dat hij zich daarom in zijn plaats had gemeld, eigenlijk al te vroeg, maar hij had het toch gedaan.

55393. De **Voorzitter**: Waren zij gedropt of aan land gezet?

A. Zij waren gedropt.

Ik heb met *Schrage* daarna een zeer regelmatig contact gehad. Ik ontmoette hem ten minste éénmaal in de week.

Zomer heeft dus een tijd bij mij in Leiden gezeten. Ik heb hem daarna ook nog op andere adressen, o.a. bij de familie *Buma*, te Aerdenhout, ondergebracht, omdat deze zender, naar hun eigen verklaring, gemakkelijk kon worden gepeild. Achteraf is dat ook gebleken.

De **Voorzitter**: In Bilthoven.

A. Hij is in Bilthoven gepakt.

Met *Schrage* heb ik toen veel besprekingen gehad. Ik heb een aantal contacten voor *Schrage* gelegd. Naar ik meen, heb ik nog wel enige gegevens, maar deze zitten nog ingepakt in kisten; ik ben nl. aan het verhuizen. Ik heb enige namen, welke mij zo te binnen schoten, opgeschreven. O.a. heb ik toen via *Schrage* contact gekregen met *Vermaat*, ook een agent — dit heb ik pas achteraf kunnen reconstrueren —, bijgenaamd *Vijftig*.

55394. De **Voorzitter**: Een uit Engeland overgekomen agent?

A. Dat moet een uit Engeland overgekomen agent zijn.

55395. De **Voorzitter**: Kent u geen andere naam van hem?

A. *Vermaat*, *Bloenzers*, *Vijftig*.

De **Voorzitter**: Die kan ik op het ogenblik niet thuisbrengen.

55396. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft hij nog?

A. Ik geloof, dat hij is gefusilleerd; ik geloof, dat het een B.I.-agent was.

55397. De **Voorzitter**: Dat kan niet; B.I. is eerst later begonnen.

A. Althans een inlichtingenagent.

De **Voorzitter**: Dat is mogelijk.

A. Ik kan het alleen achteraf reconstrueren. Ik noem deze naam, omdat het opvallend was, dat hij wel een zender had, maar geen code. Toen *Schrage* terugging, met de bedoeling Engeland te bereiken, had hij o.a. een code medegenomen voor *Vernzaat*. *Vermaat* had geen code, omdat deze verloren was gegaan.

55398. De **Voorzitter**: Had *Vermaat* zijn zender hier in Nederland ter beschikking gekregen, of had hij die medegebracht?

A. Dat weet ik niet.

55399. De **Voorzitter**: Hebt u de gehele zomer van 1941 contact gehad met *Schrage*?

A. Ja. Ik heb hem toen ook in contact gebracht met een aantal mensen, die, voor zover mij bekend was, van belang waren, o.a. met

ritmeester van *Reede*. Die was toen souschef van de staf van de O.D.; hij zat bij de marechaussee, kreeg daar veel papieren en stukken ter inzage en was dus goed op de hoogte. Hij had ook persoonlijk contact met *Schrage*. *Schrage* is ziek geworden. Op een gegeven moment werd *Zomer* gearresteerd in Bilthoven. *Schrage* is nog doodgegaan, maar de zender was uitgevallen. Er waren ook andere verbindingen, o.a. via *van Hattem*, en via de groep, die weer verbinding had met kolonel *Somer*, die later hoofd van B.I. is geworden.

55400. De **Voorzitter**: Kende u die verbindingen ook of hebt u dat van *Schrage* gehoord?

A. Met verschillende personen had ik persoonlijk contact of contact via een tiisnspersoon. *Brejaart* had met mij op de K.M.A. gezeten; die kende ik dus reeds. Men had op allerlei manieren contact; soms wist je ook niet eens met wie je in verbinding stond; achteraf bleek dan, dat het die of die lijn was. Op dat ogenblik vroegen wij ook liefst zo weinig mogelijk.

55401. De **Voorzitter**: Meent u, dat *van Hattem* ook radiotelegrafisch contact met Engeland heeft gehad?

A. Hij heeft in het begin, dat zal omstreeks de tijd van *van Hamel* geweest zijn, geprobeerd, via een zender, die hem door de heer *Slot Blaauboer* bezorgd was, contact met Engeland te krijgen. Toen *Piet ten Bosch* gearresteerd is, is de code echter vernietigd.

55402. De **Voorzitter**: Dat was die verbinding van uit Delft?

A. Ja, die op een gegeven ogenblik weer verbroken is. Met *van Hattem* had ik regelmatig contact via twee lijnen. Ten gevolge van een toeval is mij dit tenslotte ook noodlottig geworden, omdat men door een abuis mijn werkelijke naam door een van de verbindingen te weten is gekomen.

55403. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, waarin staat, dat *Schrage* en *Zomer* op 15 Juni 1941 uit Engeland hier zijn gekomen. Kan dit juist zijn?

A. Ja, dat kan juist zijn.

55404. De **Voorzitter**: Dat betekent, dat *Zomer* slechts twee en een halve maand heeft kunnen werken; hij is 31 Augustus 1941 gearresteerd.

A. *Zomer* is inderdaad vrij snel gearresteerd. Hij heeft zich buitengewoon gehouden, ook na zijn arrestatie. Door zijn niet spreken is het mogelijk geweest, dat iedereen verder kon doorwerken.

55405. De **Voorzitter**: Dat blijkt ook uit de verklaringen, die de betrokken Duitsers hier hebben afgelegd.

A. Zij hebben geprobeerd *Zomer* in een Spiel te betrekken. *Schreieder* heeft *Zomer* een aanbieding gedaan.

55406. De **Voorzitter**: Hoe hebt u het gehoord?

A. Ik weet het, doordat ik als hoofd van de Missie tot Opsporing de zaak-*Zomer* heb behandeld en ook met *Schreieder* gesproken heb. Uit dien hoofde heb ik het onderzoek naar de vermiste agenten gehouden. Ik weet dus ook het einde van deze agenten in Mauthausen. Ik ben in Neurenberg geweest en bij de prosecution van het Mauthausen- en Dachauproces.

55407. De **Voorzitter**: Daarover wilde ik straks met u spreken. Hebt u de indruk, dat *Schrage*, die eigenlijk wat men noemt de organisator van het geval was, al in gedachten had een uitvoerig inlichtingennet op te bouwen, of dat hij meer bedoelde het verkrijgen van enkele vertrouwde contacten, die inlichtingen konden verschaffen?

A. *Schrage* heeft een aantal contacten gehad, die ik niet kende. Vlak vóór zijn vertrek heeft hij mij opnieuw in aanraking gebracht met verschillende van zijn contacten en mij aangewezen als zijn plaatsvervanger gedurende de tijd, dat hij in Engeland zou zijn. Van te voren had ik een schema gemaakt. Het was de bedoeling, dat hij dat zou meenemen. Hij zou ook een code meenemen. Het was de bedoeling, een soort van plan te maken om meer systematisch te gaan werken. Ik wil hiermee vooral niets onvriendelijks zeggen van al degenen, die alles hebben gegeven om reeds in het begin resultaten

te bereiken en die zeker buitengewoon belangrijke diensten aan den lande hebben bewezen. Zij zijn het, die de fakkel van het verzet hebben ontstoken.

De opzet van het plan was, het land in districten te verdelen en in ieder district specialisten voor bepaalde onderdelen te krijgen en de andere mensen zoveel mogelijk van deze inlichtingensobjecten af te houden, omdat men anders telkens de grootste ongelukken kreeg. Er waren bijvoorbeeld tekeningen van het vliegveld Soesterberg gekomen, maar dan waren er andere mensen, die ook probeerden daarvan tekeningen te maken; men deed het van verschillende kanten en zo waren er op een gegeven ogenblik tien mensen mee bezig. Dat kostte mensenlevens. Het was de bedoeling het werk helemaal, bij wijze van spreken, systematisch op te zetten, goede vragenlijsten samen te stellen, precies na te gaan, welke dingen per se aan de overkant bekend moesten zijn, daarbij zo mogelijk een aantal contactadressen te vinden; daarbij behoorde ook de zorg voor het geld, de valse papieren, het onderdak en alles, wat verder nodig was om de agenten, die hier kwamen, als het ware een gespreid bedje te geven. Daarenboven was het gemakkelijker, als het van hier uit door deskundige mensen werd behandeld dan wanneer het moest geschieden met agenten, die met een cover story moesten komen en steeds groot risico liepen. Het was bovendien de bedoeling om verschillende wegen naar Engeland te verkennen; er zijn verschillende mensen op weg gegaan, o.a. *Wilmink* en *Willem de Vos van Steenwijk*.

Een contact, dat wij in die tijd hadden en dat zeer interessant was, was een Duits militair, *Feldhaus van Ham*, die hier als tolk bij de Wehrmacht diende. Hij heeft zeer belangrijke informatie en documenten kunnen verschaffen en wij hebben die toen doorgegeven. Op regelmatige tijden werden allerlei gegevens ontvangen, tot krantenknipsels toe. Hij is de oorlog geëindigd in de intelligence van de Prinses Irene-Brigade, na in Afrika te zijn overgelopen. Hij was voldoende bekend. Hij begon dus in Duitse dienst, Duits militair, en is in geallieerd uniform hier weer teruggekomen. *Van Ham* heeft ons buitengewoon belangrijke diensten bewezen.

55408. De **Voorzitter**: Hoe had u dat contact met *van Ham* gekregen?

A. Ik kende hem door het golfspel. Ik wist, dat deze man betrouwbaar was. Hij woonde reeds lang in Nederland; door een toeval was hij niet genaturaliseerd. Hij was in Duitse dienst opgeroepen en heeft toen dit spel uitstekend gespeeld. Hij is door vele mensen uit de hoogte aangekeken; zij wilden hem niet meer zien, terwijl hij in werkelijkheid dit spel zo goed mogelijk in het Nederlandse belang probeerde te spelen.

55409. De **Voorzitter**: En hij heeft dat ook absoluut uit overtuiging gedaan?

A. Ja, hij heeft het uit overtuiging gedaan.

55410. De **Voorzitter**: En niet omdat hij er voor werd betaald?

A. Absoluut niet. Hij werd opgeroepen voor het Afrika-front en is in Afrika overgelopen, ook weer, voor zover mijn kennis gaat — dit laatste kan ik dus niet zeker zeggen — met informatie.

55411. De **Voorzitter**: Welk is uw oordeel over de persoon en de capaciteiten van *Schrage* en *Zomer*?

A. Zij waren beiden zeer moedig en ik heb bijzondere hoogachting voor hen beiden. Ik betwijfel alleen, of de selectie, opleiding en instructie in Engeland wel aan alle eisen voldeden.

55412. De **Voorzitter**: Denkt u dan alleen aan hetgeen u zoeven zeide, nl. dat *Zomer* geen geroutineerd marconist was, of denkt u dan ook aan andere dingen?

A. Ik denk aan zijn gehele optreden.

55413. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat hij niet voorzichtig genoeg was?

A. Dat is buitengewoon lastig te zeggen, omdat u hierover steeds tegenstrijdige verklaringen zult krijgen. U zult mensen hebben, die het vreselijk onvoorzichtig vinden, en andere mensen, die het juist erg mooi vinden, het juist als moedig zullen uitleggen. Ik kan echter niet anders zeggen, dan dat ik grote bewondering voor deze mannen heb.

55414. De **Voorzitter**: U had het over hun opleiding. Het interesseert ons om te weten, of uit bepaalde gedragingen of handelingen is af te leiden, dat hun opleiding niet allround was.

A. Misschien is het het beste, als mijn antwoord enigszins ontwijkend is en ik u zeg, dat ik niet de indruk heb gekregen, dat hun opleiding allround was.

55415. De **Voorzitter**: U kunt geen concrete feiten noemen?

A. Door hun gehele optreden, ook door de opdracht, welke betrekkelijk vaag was, door het niet in bezit hebben van voldoende middelen.

55416. De **Voorzitter**: Waren zij niet voldoende uitgerust, met geld bij voorbeeld?

A. Ook dat niet. Nu zijn zij echter ook langer gebleven dan oorspronkelijk de bedoeling was, want Zomer was vlak vóór hij werd gearresteerd, beloofd, dat hij zou teruggaan en toen heeft hij, naar een eigen mededeling van hem, een verzoek gekregen om te blijven. Het feit, dat dit met mij is besproken, toont reeds een zeker gebrek aan security, hewel die in zoverre is betracht door hun andere namen en andere contacten te geven. Met het op de een of andere manier laten merken, dat er contacten bestonden, waren wij overigens zeer voorzichtig. Zomer heeft mij gezegd, dít hij teleurgesteld was, omdat hem was bericht, dat hij niet kon teruggaan. Hij is vrij kort daarna gearresteerd.

55417. De **Voorzitter**: Hoe zou hij teruggaan; zou hij over land gaan of gehaald worden?

A. Hij zou gehaald worden per boot. Schrage heeft ook enige pogingen gedaan, o.a. met Peters uit Noordwijk, een van mijn bindingsmensen.

55418. De **Voorzitter**: Toen *Zomer* gearresteerd is, is Schrage nog doorgegaan?

A. Ja. Ik heb verder regelmatig contact met hem gehad en fungeerde tevens als tussenpersoon voor majoor Tibo, die chef staf van de O.D. was.

55419. De **Voorzitter**: Wanneer is Schrage weggegaan?

A. Ik meen, in de winter van 1941 of in het voorjaar van 1942. Ik heb hem één of twee dagen daarvóór nog in Amsterdani ontmoet. Hij is in totaal geruime tijd in Nederland geweest. Misschien, dat ik dit in een of ander stuk nog wel kan nagaan.

55420. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van zijn teruggaan?

A. In de eerste plaats zou hij voor de code zorgen, waarover ik zojuist sprak. Hij had voorts nog een aantal gegevens, die hij wilde overbrengen, en hij wilde de plannen gaan bespreken.

55421. De **Voorzitter**: Was het nu zo, dat hij probeerde zelf in een bootje weg te komen, of was er een afspraak, dat hij zou worden gehaald?

A. Oorspronkelijk was er een afspraak, dat hij zou worden gehaald; dat is mislukt en toen is hij zelf met een boot weggegaan.

55422. De **Voorzitter**: Hij is niet alleen gegaan. Weet u met wie hij is gegaan?

A. Dat kan ik op het ogenblik niet zeggen.

55423. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u daarover nog ergens gegevens?

A. Ik vermoed, dat ik het wel kan nagaan.

55424. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd de naam van luitenant Sporre gehoord?

A. Die heb ik weleens gehoord, maar ik betwijfel of ik hem in die tijd heb gehoord. Ik geloof, dat hij indertijd tegelijk met een andere agent is weggegaan.

55425. De **Voorzitter**: Het staat wel vast, dat Schrage met Sporre in zee gegaan, en dan in de letterlijke zin, en niet in Engeland is aangekomen. Aangezien de Duitsers verklaren, dat zij niet zijn gearresteerd, blijft als enige mogelijkheid over, dat zij zijn verdronken. U kunt daarover geen verder licht verschaffen?

A. Destijds wist ik verschillende details. Het is echter thans reeds weer 8 jaar geleden en ik heb sindsdien zoveel verschillende avonturen beleefd, dat ik thans de details niet meer weet. Daarbij komt nog, dat men veel met schuilnamen werkte; men sprak over Kees en Piet e.d.

55426. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het zou mogelijk zijn, dat u bij uw werk in verband met de opsporing van agenten dit had nagezocht of hierop gestuit was.

A. Inderdaad, de mogelijkheid bestaat, dat ik op de een of andere wijze een dossier-Sporre gehad heb bij de missie tot opsporing van vermiste agenten. Dat zou ik moeten nazien; dat kan ik u thans niet zeggen. Wij hebben talrijke zaken behandeld; het is onmogelijk, dat allemaal zo te zeggen.

55427. De **Voorzitter**: Merkte u in die tijd ook weleens iets van een andere agent, nl. *Homburg*?

Hij zal ook wel onder een andere naam zijn opgetreden, maar misschien zegt het u iets: hij heeft enige dagen in Scheveningen gevangengezeten.

A. *Homburg*, die in Haarlem zat?

55428. De **Voorzitter**: Dat durf ik u niet zeggen. Het geeft u geen aanknopingspunt?

A. Ik kan er wel een slag naar slaan, maar ik kan op het ogenblik hierover niet een volkomen zekere verklaringsafleggen. Ik heb zeer vele contacten in die tijd gehad. Ik gevoel mij niet gerechtigd, zo maar iets willekeurig te vertellen.

55429. De **Voorzitter**: Waar heeft *Schrage* verbleven in die tijd, dat hij in Nederland was?

A. Schrage heeft op verschillende adressen onderdak gekregen, o.a. bij de heer Mulock Houwer, bij mevrouw *Boon*, bij mij en is zo afwisselend op verschillende adressen geneest. Hij is ook geweest bij de families Buma in Aerdenhout, Peters en de Vos *van Steenwijk* in Noordwijk.

55430. De **Voorzitter**: U bent, zoals u zoëven zeide, toen Schrage weg was, nog met dat werk doorgegaan. Toen was u wel op de hoogte van zijn verschillende contacten?

A. Niet van al zijn contacten, maar wel van de contacten, welke hij mij had doorgegeven. Ik heb toen ook zeer nauw contact gehad met majoor Tibo. Deze heeft mij toen eigenlijk voor dat gedeelte — het is vlak vóór mijn arrestatie geweest — gemaakt tot hoofd van de inlichtingendienst van de toenmalige O.D. Dat was het apparaat, dat toen werkte.

55431. De **Voorzitter**: Maar deze inlichtingendienst van de O.D. had ook geen middel op dat ogenblik voor een radiotelegrafische verbinding.

A. Op dat ogenblik ook niet. Het behoort tot datgene, wat wij aan het uitwerken waren, want men kon in Nederland ook wel zendtoestellen, marconisten en geld krijgen (echter geen codes). maar dat moest worden georganiseerd. Het was ook mijn bedoeling om dat op te zetten. Ik was daarmee bezig tot ik gearresteerd werd.

55432. De **Voorzitter**: Er waren wel middelen om zenders over land te krijgen.

A. Over land zijn er wel zenders gekomen en er zijn er hier gemaakt. Zo nu en dan heeft in het begin een zender gewerkt.

55433. De **Voorzitter**: Maar als een zender werkt, heeft men nog geen verbinding.

A. Er zijn wel verbindingen geweest, maar die waren in doorsnede kort en niet zeer goed. Men moest nl. beschikken over een bruikbare code.

55434. De **Voorzitter**: Wanneer bent u zelf gearresteerd?

A. Op 9 April 1942.

55435. De **Voorzitter**: U was dus maar betrekkelijk kort zelf aan de gang, na het vertrek van *Schrage*? Enkele weken misschien?

A. Neen, langer; enkele maanden.

55436. De **Voorzitter**: Bent u gearresteerd, doordat men op de hoogte kwam van deze werkzaamheden of is dit min of meer het gevolg geweest van een toevalligheid?

A. Mijn arrestatie is een gevolg geweest van andere arrestaties.

55437. De **Voorzitter**: Wat is er verder met u gebeurd? Bent u voor de krijgsraad gekomen?

A. Ja, in Utrecht, met de andere heren van dat proces; dat proces is het I.D.-proces genoemd. Tussen de 20 en 30 personen — het juiste getal kan ik uit mijn hoofd niet noemen; ik kan dit echter nog wel nagaan, want ik heb nog verschillende processtukken — zijn toen ter dood veroordeeld, een gedeelte is tot andere straffen veroordeeld en een ander gedeelte is „abgetrennt”. Ik zelf ben ook „abgetrennt”, want ik was „geisteskrank”.

55438. De **Voorzitter**: Hebt u zich als zodanig kunnen voordoen?

A. Ja.

55439. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoelang hebt u dat volgehouden? U bent toch eerst hier in de gevangenis geweest?

A. Dat is begonnen na het verhoor van honderd uur aan één stuk.

55440. De **Voorzitter**: Was *Hauhrock* uw Sachbearbeiter?

A. Ja.

55441. De **Voorzitter**: Heeft die dat verhoor afgenomen of een aantal van deze lieden?

A. Een aantal van deze lieden.

55442. De **Voorzitter**: Hoe ging dat?

A. Ieder gebruikte daarbij zijn eigen methode. Zij hadden een vragenlijst opgesteld en die werd steeds weer herhaald. Men begon dan bij vraag 1 en ging dan zo door, telkens en telkens opnieuw, zonder een ogenblik rust of wat ook. Buiten de vragen op die lijst werd er niet gepraat.

55443. De **Voorzitter**: Een tot in het oneindige herhalen van vooraf opgestelde vragen, die op een lijst waren verzameld?

A. Ja, maar er was ook een aantal strikvragen bij

55444. De **Voorzitter**: Werd men verhoord, terwijl men vastgebonden zat, of niet?

A. Het ene ogenblik zat je vastgebonden aan een stoel, het andere ogenblik moest je staan. Verschillenden van de „heren” varieerden wat in hun methode; de een was bijzonder hardhandig en de volgende probeerde door zeer vriendelijk, ik zou haast zeggen: door zacht te zijn, je te verleiden verklaringen af te leggen.

55445. De **Voorzitter**: Heeft het verhoor honderd uur zonder onderbreking geduurd?

A. Ja.

55446. De **Voorzitter**: U hebt geen ogenblik kunnen slapen?

A. Neen.

55447. De **Voorzitter**: En mocht u iets eten?

A. Af en toe een kleinigheid.

Daarvóór (4 of 5 Mei 1942) heb ik 36 uur voor straf moeten staan; ik heb daarbij een hele tijd gestaan voor de cel van dr. *Bommezijn*, de rechter uit den Haag.

55448. De **Voorzitter**: Hield dat verband met uw verhoor?

A. Ja, omdat ik geen verklaringen wilde afleggen.

55449. De **Voorzitter**: Werd u bij die *Dauervernehmung* mishandeld?

A. Ja.

55450. De **Voorzitter**: Ernstig?

A. Ja.

55451. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het verhaal ging, dat u een schedelbasisfractuur had.

A. Ik ben geslagen. Tijdens dit verhoor hebben zij een van mijn vrienden, een jongen, genaamd *Snijders*, uit Amsterdam, die zich overigens buitengewoon gehouden heeft, uit zijn cel gehaald — ik werd op dat ogenblik in een badcel verhoord, waar ik op een hokker (een laag gevangenisstoeltje) zat — en vlak voor mijn deur, die op een kier stond, gezet; daar vroegen zij hem: hoe heet je, waar ben je geboren, waar woon je? Zij zijn toen verderop in de gang gaan staan praten en toen werd de schijn gewekt (het waren twee fluisterende mannen), dat deze jongen alles bekende. Ik luisterde er naar en was er door afgeleid: ik hoorde die stemmen en wilde het stoppen. Terwijl ik zo luisterde, zeiden zij: „Zie je, op het ogenblik schrijft hij en bekent hij alles.” Dan kwamen de stemmen met een heleboel dingen, die zij uit verklaringen van anderen konden construeren. Dat realiseer ik mij nu. Ik ben toen gaan gillen: „Ik weet niets!”, en kreeg een klap om mijn oren; toen zei ik: „Al wist ik wat, dan zei ik het nog niet.” Zij hebben toen met allerlei représailles gedreigd: mijn moeder zou worden gearresteerd, huize „Maurick” zou in beslag worden genomen (dat was een gevaar, want de standaard en al het zilver en het museum van het IIIde Regiment Huzaren waren er verborgen).

Als je zover bent, zie je alles heel groot; ik durf gerust zeggen: met Gods hulp kom je er doorheen en neem je het allemaal.

55452. De **Voorzitter**: Heeft de mishandeling plaats gevonden door *Haubrock* of door anderen?

A. Voornamelijk door anderen. Toen deze *Snijders* zijn verklaringen aan het afleggen was (ik dacht, dat hij het was, maar hij was het niet; het waren twee S.D.-ers, die op de gang stonden te fluisteren), wilde ik — na zoveel dagen en nachten weet je, waar je aan toe bent — er een eind aan maken en wilde ik mij wel laten doodslaan, als er maar een einde aan kwam. Het speelt dan helemaal geen rol meer of je een week eerder of later wordt gefusilleerd dan wel meteen wordt doodgeslagen; er is dan tenminste een einde aan je lijden. Ik heb de zaak toen geforceerd en ben zelf tot de aanval overgegaan. Ik heb gechargeerd en ben toen begonnen met mij te verzetten; een aantal S.D.-ers en S.S.-ers hebben mij bedwongen. Toen was ik zo murw, dat ik zeide: Laat *Haubrock* dan maar komen, dan zal ik alles vertellen. Ik moet u eerlijk zeggen, ik dacht op dat ogenblik: het heeft niet de minste zin meer, het is uit; zij weten het misschien wel allemaal. Ik wist het niet meer. Ik was dermate lichamelijk en geestelijk uitgeput, dat ik geen weerstand meer had en mij niet kon realiseren, dat het voor hen wel belangrijk was, dat ik een verklaring af zou leggen, omdat zij anders niet met het verhoor zouden doorgaan. *Haubrock* kwam en ging tegenover mij zitten, maar maakte een gewedige fout: hij begon triomfantelijk te lachen. Toen realiseerde ik mij, dat het voor hen van het grootste belang was om het wel te weten. Ik had gezegd: Ik ken *Schrage*. *Haubrock* had net de naam *Schrage* genoemd. Ik heb de naam *Schrage* pas gehoord tijdens mijn verhoor. Toen realiseerde ik mij opeens, dat dit een fout was en dat ik het niet had moeten zeggen. Op dat ogenblik heb ik een ingeving gekregen, namelijk om te gaan simuleren, dat ik gek was geworden. Ik zeide: Maar ik ken *Hitler*, *Himmler* en *Mata Hari* ook, en ben toen begonnen te gillen, heb geprobeerd de tafel op te pakken en ben gaan vechten. Ik ben toen naar een bepaalde cel in de strafgevangenis overgebracht. Daar hebben zich ook hoogst merkwaardige dingen afgespeeld. Zo is mij ook op een gegeven ogenblik medegedeeld, dat ik zou worden gefusilleerd. Ik zat daar z.g. strenge Einzelhaft.

Een klein voorbeeld van dit systeem was, je kam weg te nemen en drie maanden je haar niet te knippen. Dat lijkt een kleinigheid, maar voor een normaal mens is dit zeer onaangenaam. Geen spel, geen boeken, niet schrijven, niet luchten, geen pakjes, niets, levend begraven; chicanes met het eten; als je eten kwam, het op je plankje zetten en dan wegnemen en zeggen: Das kommt überhaupt nicht in Frage, 'raus damit: eerst je laten merken, dat het er wel was, maar dan zeggen: je krijgt het niet. Door een verrader naast je te zetten, die je probeert uit te horen, en zegt: Als ze maar niets met je moeder

gaan doen; weet je het wel zeker? Hierop volgde een verhoor, en ais je het dan niet verteld had, werd er gezegd: Wij weten, dat je bijeenkomsten hebt gehad op „Maurick”. Wij zullen daarom alles in beslag nemen en je moeder arresteren. Dat is helemaal voorbereid om je geestelijk kapot te maken. En dan, wat tot hun systeem behoorde: behalve, dat je regelmatig slaag en schoppen kreeg, werd je geestelijk gekweld. Een geestelijke kwelling is veel erger dan het krijgen van een klap om je oren. Zij deden zulks b.v. ook op de volgende wijze. 's Avonds laat kwamen ze bij je celdeur en fluisterden dan: „Heute Nacht geht es los”, en dan dacht je: wat gebeurt er nu? Dan was je al opgewonden, als je op je krib ging liggen. Na twee uur hoorde je dan opeens stappen in de gang; dan ging rinkel de kinkel de celdeur open: Aufstehen!, en dan moest je voor celcontrôle opstaan; alles werd in je cel door elkaar gegooid. Dat vreet aan je zenuwen. Dan moest je alles in het donker weer opruimen. Twee, drie uren daarna kwam er weer celcontrôle, en dan een verhoor. Zo hadden ze van allerlei dingen. Ze zeiden: Je wordt morgen vroeg terechtgesteld. Ik deed of ik gek was en heb hen daarop vriendelijk toegelachen. Wij probeerden namelijk zoveel mogelijk in deze bajes om hen niet te laten merken, dat wij het vervelend vonden of pijn hadden. Dat was daarenboven het enige, waarmee je hen kon ergeren. Ik lag naakt op de kale vloer van de cel in mijn eigen drek, als een zwijn; ik ben aangekleed, de gevangenis uitgebracht, z.g. om gefusilleerd te worden, via een achterdeur weer naar binnen, ben vervolgens in een wastobbe gezet en heb de gehele morgen afwisselend kokend hete en daarna ijskoude douches gekregen. Dat is dan om je een „Nervenbruch” te bezorgen. Behalve het regelmatig schoppen en slaan, pasten zij dus allerlei chicanes toe.

55453. De **Voorzitter**: Stond *Haubrock* daarbuiten of deed hij daaraan mede?

A. Hij stond hier gedeeltelijk buiten, omdat hij niet steeds aanwezig was, alhoewel hij als mijn Sachbearbeiter hiervoor eigenlijk verantwoordelijk was. Je werd telkens met zo'n man in een kamer alleen toegelaten.

55454. De **Voorzitter**: Kon u constateren, dat dergelijke dingen op last van *Haubrock* gebeurden?

A. Neen, ik heb niet kunnen constateren, dat dit rechtstreeks op zijn last gebeurde. Je kon niet waarnemen, dat hij zei: „sla die man”. Het gebeurde ook weleens, dat ik een klap toebedeeld kreeg en dat hij als mijn beschermer optrad. Ik weet natuurlijk niet, of dit ook weer tot het spel behoorde om het vertrouwen te winnen. Hij heeft o.a. wel met de handdouche en die badcel gewerkt.

55455. De **Voorzitter**: Zelf?

A. Ja. Je had er lieden bij, die zeer vriendelijk waren, die je lieten zitten en je gelegenheid gaven naar het toilet te gaan; je had anderen, die werkelijk buitengewoon grof en onaangenaam waren en ook hun handen niet thuis hielden.

55456. De **Voorzitter**: U bent daarna naar Duitsland gebracht. Waar bent u geweest?

A. Indien u mij toestaat, zou ik gaarne eerst willen zeggen, dat ik in Scheveningen iets van het zenden naar Engeland binnen het raam van het England-Spiel heb medegemaakt; dat was in de strafgevangenis. Ik heb eerst in het Oranje-Hotel gezeten, daarna op de Pompstationsweg, daarna weer terug naar het Oranje-Hotel, toen naar Haaren, en vervolgens naar Utrecht, Amersfoort, Natzweiler, Dachau. Toen ik op de Pompstationsweg zat, waar ik gedurende een tijd een ontvluchttingspoging heb opgezet, mede met behulp van mevrouw van *Diepenbrugge*, genoot ik op een gegeven moment bij een bepaalde Wachtmeester, aangezien men mij als zwakzinnig en ongevaarlijk beschouwde — volkomen daas — een zekere vrijheid. Ik zat in een Dunkelzelle en ik mocht van die Wachtmeester weleens uit die cel en werd dan een beetje gelucht. Ik kwam zodoende in aanraking met twee Nederlanders, die daar waren. Ik weet niet of ik dit wel kan vertellen, Mijnheer de Voorzitter, want het betreft ook een jongeman, wiens vader van deze zaak buitengewoon veel werk heeft gemaakt, namelijk *Jordaan*.

De **Voorzitter**: Dat is bekend; dat kunt u vertellen.

A. Ik heb deze twee Nederlanders daar ontmoet. Ik begreep niet goed, waarom zij een zo grote vrijheid genoten en in de afdeling portepée-dragers zaten; waarom zij te roken kregen, en in het algemeen zeer vriendelijk werden behandeld. Toen was er sprake van, dat

ik op transport zou gaan naar Haaren. Ik hoorde, dat zij ook op transport zouden gaan; op een morgen ben ik uit mijn cel gehaald en met hen op een gang gezet om naar Haaren te gaan. Zij vertelden toen, dat zij uit Haaren kwamen, dat alles zo goed was met de Duitsers, dat je je nergens zorgen over behoefde te maken. Zij waren nogal, laat ik zeggen, ingenomen met hun behandeling. Toen werd ik weer teruggebracht naar mijn cel. Men wilde ons kennelijk niet samenbrengen in verband met de mogelijkheid, dat iemand anders met het England-Spiel bekend zou worden. Ik heb tegen de Wachtmeester, die vriendelijk voor mij was, op een gegeven moment gezegd: „Wat zijn dat voor mensen; ik begrijp er niets van.” Hij heeft mij gezegd: „Dit zijn de agenten, die voor ons werken, die regelmatig seinen naar Engeland en van de gevangenis uit werken; zij treden op en komen dan weer terug, maar mogen zich hier volkomen vrij bewegen.”

Dat is geweest tussen Juli 1942 en Januari 1943.

55457. De **Voorzitter**: Kende u de namen, of hebt u die later leren kennen?

A. Ik vermoed, dat het *Jordaan* en *Lauwers* waren. Later is hier een onderzoek naar ingesteld door de missie tot opsporing.

55458. De **Voorzitter**: Werden toen die namen al genoemd?

A. Die namen werden mij toen niet gezegd, d.w.z. ik heb toen een vaag gesprek gehad, maar ik geloof niet, dat het goed is, dat ik nu verklaar, dat ik toen al wist, dat dat hun namen waren.

55459. De **Voorzitter**: U meent van niet?

A. Om het rechtstreeks te verklaren? Neen. In ieder geval kan ik één van beiden beschrijven: hij was ongeveer een hoofd groter dan ik, had een vrij sterk gebogen neus, blond haar en had zijn snor laten staan. Hij droeg een colbertjasje met een grijze, Nederlandse militaire rijbroek.

55460. De **Voorzitter**: Wat u daarvan weet, berust dus op de mededelingen van de Wachtmeester.. .

A.... die nog leeft en op het ogenblik in Duitsland is... .

De **Voorzitter**:... en die het blijkbaar de natuurlijkste zaak van de wereld vond?

A. Ja.

55461. De **Voorzitter**: U bent dus in Duitsland in de verschillende kampen geweest. Nu meen ik, dat u zoëven hebt gezegd, dat u ook het Mauthausenproces hebt meegemaakt.

A. Ik heb het Mauthausenproces meegemaakt en heb eigenlijk het onderzoek gehad naar de agenten, die daarheen werden gevoerd, en naar de wijze, waarop deze mensen om het leven zijn gekomen.

55462. De **Voorzitter**: Wilt u ons daarvan het een en ander vertellen?

A. Deze mensen zijn van Assen vervoerd naar Rawitsch, waar de behandeling ook niet goed is geweest, wat o.a. blijkt uit het feit, dat hun toestand bij hun aankomst in Mauthausen slecht was. Het is aan te nemen, dat een aantal van deze agenten in Rawitsch is omgekomen, voor zover wij namelijk niet kunnen aantonen, dat zij naar andere kampen zijn gevoerd of dat voor hen andere condities zijn gemaakt. Men heeft hen van Duitse zijde tenslotte in vier groepen ingedeeld.

55463. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij zijn niet bij elkaar gebleven?

A. Neen. Zo vindt u ten slotte ook *Jordaan* terug in Mauthausen. Hij sterft daar uiteindelijk aan uitputting en algehele zwakte, terwijl hij tot dezelfde groep behoorde als die andere agenten, die daar kwamen en op 6 en 7 September op een beestachtige wijze werden afgeslacht. Men kan hier gegevens over vinden bij de missie tot opsporing van vermiste personen. Het onderzoek is nog niet gesloten, omdat wij wettelijk moeten kunnen vaststellen, dat deze agenten in Rawitsch zouden zijn omgekomen. Tot nu toe kunnen wij dat nog niet. Ik zou er de nadruk op willen leggen — wij hebben zeer veel gegevens verzameld — dat bij ons onderzoek is komen vast te staan,

dat het aantal mensen, dat twijfelachtige verklaringen aflegt over kampen en de gebeurtenissen, welke zich daar hebben afgespeeld, niet gering is. Voor zover u mij dit toestaat, zou ik u het advies willen geven om, indien u iets mocht willen weten omtrent concentratiekampen of de behandeling in die kampen, de rapporten daarover op te vragen aan de missie tot opsporing van vermiste personen en om, als u andere getuigen, representanten of overlevenden van die kampen gaat horen, aan die missie te vragen, of zij betrouwbaar zijn, want een aantal overlevenden van die kampen is niet geheel betrouwbaar. *Slier* is een van degenen, die niet betrouwbaar zijn. De brochure van *Slier* is natuurlijk volkomen fantasie.

55464. De **Voorzitter**: Een brochure van hem ken ik niet. Ik ken alleen een rapport van hem. Ik heb hier een rapport van 17 October 1945, ondertekend door het hoofd der B.B.O.-missie. Dat is een andere commissie.

A. Dat is de heer *de Graaf*. Hij heeft dat rapport mogelijk zonder meer overgenomen. Staat u mij toe, dat ik dat rapport even bezie?

55465. De **Voorzitter**: Ja. Wilt u er dan uw beschouwingen over geven?

A. Dit rapport is praktisch opgesteld door *Slier*. *Slier* heeft dit rapport doorgegeven en dat is aanvaard door een aantal mensen, die dus in het begin een dergelijk gedetailleerd verhaal hoorden en dachten: dat zal wel juist zijn.

55466. De **Voorzitter**: Dit is dus een optekening door de heer *de Graaf* van hetgeen *Slier* hem heeft verteld?

A. Ja.

55467. De **Voorzitter**: En nu de inhoud van dit rapport. Wilt u het lezen en zien tot welke beschouwingen het u aanleiding geeft?

A. Mijnheer *Slier* is een phantast, die zich in het kamp heeft uitgegeven voor een multi-millionair en die zei, dat hij zeer bevriend was met de Koninklijke familie. Daardoor heeft hij tijdens zijn kamptijd bepaalde voorrechten gekregen. Hij is er in geslaagd verloofd te geraken met de dochter van een in Mauthausen wonende Rechtsanwalt; hij is daarin dus geslaagd, terwijl hij daar als gevangene zat. Hij was zeer bevriend met een mijnheer *von Posem*, die sexueel nogal typische neigingen had en hem zeer heeft beschermd. Het is m. i. zeer twijfelachtig of *Slier* op het ogenblik, dat deze agenten in het kamp waren, zelf daar wel aanwezig is geweest, want hij is enige tijd naar een ander kamp overgebracht, als ik mij niet vergis Sint Valentin, waar hij enige tijd is gebleven.

55468. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik begrijp het niet goed. Ik dacht, dat relaties met onze Koninklijke familie daar in die tijd nu juist niet bepaald een goede aanbeveling waren.

A. Niet voor de S.S. en dergelijke. Maar men had in het kamp een of twee vooraanstaande figuren, die dat mooi vonden en die in het bijzonder na Stalingrad dachten: „Wij kunnen beter op dat paard wedden”. Vele mensen in de kampen, die zich ernstig hebben misdragen, hebben getracht met een of twee vooraanstaande persoonlijkheden contact te onderhouden, ten einde zich voor later te kunnen decken.

55469. De **Voorzitter**: U noemde deze bijzonderheden van *Slier*. Wat is de reden geweest, dat die feiten, op *Slier* betrekking hebbende, uw aandacht hebben getrokken? Was dat omdat hij soortgelijke verklaringen heeft afgelegd voor de Nederlandse Missie tot Opsporing van Vermiste Personen uit de bezettingstijd?

A. *Slier* heeft oorspronkelijk een verklaring opgesteld, die zeer gedetailleerd was. Toen is er een proces-verbaal opgemaakt door majoor *de Graaf*, dat veel minder gedetailleerd was en waarbij *Slier* niet de fout heeft gemaakt, zoals hij die in zijn eigen relaas heeft gemaakt. Hij heeft ook een brochure uitgegeven, die buitengewoon grote opgang heeft gemaakt en waarvan hij een aardige zaak heeft gemaakt, want hij heeft er veel aan verdiend, maar die volkomen berustte op feiten, die hij uit de zoveelste hand heeft gehoord. Die brochure berustte niet op eigen belevenissen. Hij beschreef de feiten echter wel als zodanig en was daarbij zelf de held, zoals het ook hier het geval is. Hij noemt details, die hij van die plaats niet kon weten, ook al was hij er wel geweest. Waarschijnlijk heeft hij achteraf een lijst in handen gekregen of heeft hij van verschillende mensen gehoord, wat er is gebeurd. Aan de hand daarvan zal hij dat verhaal hebben geschreven, waarin hij dan de heldenrol speelt. U moet niet

vergeten, dat die mensen volkomen geïsoleerd waren. Ook de mededelingen over *Ziereis* zijn onjuist. In het rapport voor onze missie sprak hij over *Kees Droogleever*, die met een schop werd doodgeslagen of de beruchte trap van de steengroeve werd afgeschopt. Op de afstand, waarop hij echter gestaan zou moeten hebben, was het echter absoluut onmogelijk te onderkennen wie daar ging van deze mensen, want zij waren allemaal kaal geschoren, hadden dezelfde hemden, liepen op blote voeten. Die mensen waren op zo'n afstand absoluut niet te herkennen. Daar komt nog iets bij. Ik heb te lang in kampen gezeten om niet te weten, dat je zover mogelijk van zo iets uit de buurt moest blijven, want anders werd je er zelf bij betrokken. Het viel mij ook op, dat hij sprak over: „*Kees Droogleever*” want men noemde hem: „*Kees Fortuyn*”.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat gebeurt wel eens meer, als iemand de naam niet goed kent.

A. Inderdaad, maar hij sprak over hen, alsof hij hen allen persoonlijk had gekend. Het is een van de redenen, waarom hij is opgevallen. Wij hebben geprobeerd hem te horen. *Slier* was echter verdwenen en verbleef toen waarschijnlijk in België. Hij heeft de dochter van de Rechtsanwalt uit Mauthausen, die hij onmiddellijk na de oorlog had getrouwd, in de steek gelaten en is met een andere juffrouw weggegaan, na eerst met haar in hetzelfde huis, als waar zijn echtgenote verblijf hield, te hebben gewoond. Het is een weinig frisse meneer.

55470. De **Voorzitter**: Waar is hij nu?

A. Ik weet niet of hij op het ogenblik weer terug is in Nederland. Als missie hebben wij verder geen belangstelling voor hem, omdat hij bij ons als phantast bekendstaat. Het is wel mogelijk u alle verklaringen, die hij heeft afgelegd, en alles, wat het onderzoek heeft uitgewezen, te bezorgen. Ik moge er echter uw aandacht op vestigen, dat van wat hier staat, een aantal punten over mishandelingen wel juist is, maar het is onjuist, dat hij daarbij telkens een rol zou hebben gespeeld of hiervan getuige zou zijn geweest.

55471. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn deze mensen wel op deze manier omgekomen?

A. Zij zijn inderdaad afgeslacht.

55472. De **Voorzitter**: In de hier genoemde tijd?

A. Ik zou het rapport zelf er even op moeten nazien. Ik geloof, dat hij zich ten aanzien van de datum vergist. Het moet 6 en 7 September 1944 zijn geweest.

55473. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dit alles persoonlijk in Mauthausen nagegaan?

A. Ik heb het persoonlijk onderzocht en ik heb *Niedermeier* persoonlijk ondervraagd. Het verhaal, dat *Slier* geschreven heeft en waarin staat, dat hij *Ziereis* heeft doodgeschoten, is volkomen onjuist.

55474. De **Voorzitter**: Wat zijn het voor rapporten, die u mij nu toont?

A. Het zijn rapporten van de Nederlandse Missie tot Opsporing van Vermiste Personen uit de Bezettingstijd. Deze missie ressorteert onder het Ministerie van Sociale Zaken.

55475. De **Voorzitter**: Het is dus zo, dat als wij aan de Minister van Sociale Zaken de rapporten vragen, die zich in het archief van de missie bevinden en betrekking hebben op het ter dood brengen van de M.I.D.-agenten in Mauthausen.....

A. u ze precies krijgt, met alle data, waarop het gebeurd is, met alle namen en bijzonderheden, voor zover bekend. U kunt er photo's en tekeningen bij krijgen, waaruit blijkt, hoe het is gebeurd.

55476. De **Voorzitter**: Zijn ten slotte alle agenten daar ter dood gebracht?

A. Niet alle agenten zijn daar ter dood gebracht, althans niet op deze wijze. Zoals ik u reeds heb gezegd, is *Jordaan* daar in April 1945 overleden, terwijl hij toch ook tot deze groep behoorde. Verschillende agenten zijn naar andere kampen of tuchthuizen gegaan.

Er is dus een aantal agenten niet in Mauthausen aangekomen. Zij zijn wel allen samen uit Assen vertrokken, voor zover deze agenten naar Rawitsch zijn gevoerd.

Er bestonden ten aanzien van deze agenten verschillende plannen, maar deze plannen zouden in doorsnee — voor zover het serieus gemeend is geweest van de hier verblijvende Duitsers, dus S.D.- en Abwehroffizieren — zijn tegengewerkt door het Reichssicherheitshauptamt; verschillenden van hen zouden worden ingezet tegen de Russen.

55477. De **Voorzitter**: Hebt u ook kunnen ontdekken, wie ten slotte verantwoordelijk is voor hetgeen er met deze mensen is gebeurd?

A. Dat lag eigenlijk niet in de lijn van ons onderzoek. Daar hebben wij ook niet verder naar gekeken. Wij hebben als opdracht gekregen, te onderzoeken, waar deze mensen waren. Wij hebben de meesten achterhaald. Wij kennen ook enige bijzonderheden er omheen. Wij weten, dat Niedermeier en Trurnp met andere S.S.-ers een rol hebben gespeeld; zij zijn bij het Mauthausenproces ter dood veroordeeld en zijn ook opgehangen, maar wie van de Duitsers, die in Nederland zaten, eigenlijk verantwoordelijk moet worden gesteld voor dit transport, zou ik u niet kunnen zeggen. Ik weet wel, dat Schreieder zegt, dat er een correspondentie is geweest tussen *Rauter* en *Himmler* en dat hij er verder niets aan kon doen, maar heeft geprobeerd om het transport van deze mensen tegen te houden.

55478. De **Voorzitter**: Hij heeft gezegd, dat hij, toen deze mensen uit Haaren waren weggevoerd, er de zeggenschap al over kwijt was.

A. Schreieder is natuurlijk een handig politie-officier, maar ik heb mij toch niet geheel kunnen ontdoen van het gevoel, dat de wijze, waarop hij hier oorspronkelijk is behandeld en verhoord, niet tot de gunstigste resultaten heeft geleid.

Als men in het begin bij het verhoor van deze man zijn tijden had vastgelegd en hem had gezegd: Schrijf nu een specres op, wanneer u in Nederland bent gekomen, waar u iedere dag bent geweest, zo, dat u kunt aantonen, op welke dagen u met verlof bent geweest, en men had hem dan gevraagd: onder wie stond u, wie stonden onder u en welke waren de verantwoordelijkheden?, en vervolgens: welke opdrachten hebt u gekregen, van wie hebt u ze gekregen en welke hebt u gegeven, en aan wie?, en men had hem dan gezegd: schrijf eens precies op, wat u tijdens de oorlog hebt gedaan, dan had men dat aan elkaar kunnen toetsen en de verantwoordelijkheden hadden vastgelegd, ook die van de Sachbearbeiters. Nu zeggen zij: dat is mijn verantwoordelijkheid niet; toen was ik er net niet.

55479. De **Voorzitter**: Het is toch niet geheel onwaarschijnlijk, dat, toen de agenten eenmaal naar Duitsland werden gevoerd, de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij Berlijn heeft gelegen, want het is ons bekend, dat er over het lot van de agenten een correspondentie is gevoerd van de Abwehr hier te lande met hogere autoriteiten te Berlijn.

55480. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u andere vermoedens?

A. Neen.

55481. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dacht u, dat het toch op instigatie van hier zou zijn gebeurd?

A. Dat zou ik niet durven zeggen. Ik ben er persoonlijk van overtuigd, dat *Schreieder* in dezen toch wel een zeer grote verantwoordelijkheid heeft gedragen en dat het toch eigenlijk uit de koker van *Schreieder* kwam, dat bepaalde verzetsgroepen, welke zijn opgerold, van wapens zijn voorzien. De kleine man, de Sachbearbeiter, is veroordeeld en *Schreieder* is weer verdwenen.

55482. De **Voorzitter**: Mag ik u dan vragen of u in het raam van hetgeen wij heden hebben behandeld nog bepaalde mededelingen hebt, welke, naar uw mening, voor ons van belang kunnen zijn?

A. Ik weet niet of u nog iets betreffende pakketten en reparatiëring wenst te weten.

55483. De **Voorzitter**: Neen, dat ressorteert onder een andere subcommissie. Over de onderwerpen, welke verband houden met de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied en dan in de ruimste zin, zoals wij deze nu hebben behandeld, hebt u echter wel een volledig relaas van uw eigen belevenissen en wetenschap gegeven?

A. Ik ben er van overtuigd, dat ik een aantal punten, ook een aantal verbindingen, in het bijzonder uit de begintijd, niet heb genoemd, maar het is natuurlijk uitermate lastig om dit op het ogenblik precies zo te kunnen reconstrueren, maar ik geloof, dat wat u hebt aangehaald voor de periode-Schrage, wel is behandeld.

35484. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik had u nog willen vragen of u ook met Lauwers over deze dingen hebt gesproken.

A. Met Lauwers heb ik met opzet geen contact gezocht, omdat ik wist, dat er een speciale commissie was, die het geval zou onderzoeken, zodat dit van mijn kant een inmenging zou zijn, die voikomen er naast was geweest. Ik heb alleen getracht de vermiste agenten te zoeken en ik heb bijzonder waardevolle gegevens verzameld, die u wellicht te zijner tijd te pas zouden kunnen komen.

55485. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer is de bewerking van die gegevens gereed? Bestaat de missie nog?

A. Als zodanig bestaat zij niet meer. Er bestaat nog wel een ontwikkelingsbureau van, dat onder leiding staat van majoor mr. H. *Wellema*, die aanvankelijk plaatsvervangend hoofd was. Er zijn voor dit werk helaas geen gelden meer ter beschikking gesteld.

55486. De **Voorzitter**: Op welke gegevens doelt u? Deze missie was toch een missie tot opsporing van vermiste personen in Duitsland? Heeft zij volgens u ook gegevens verzameld, die van waarde kunnen zijn voor het probleem van het England-Spiel?

A. Misschien wel. Het was een missie tot opsporing van alle vermiste Nederlandse personen in Europa. In het kader van het England-Spiel zijn b.v. ook andere mensen, van contactadressen e.d. gearresteerd. De missie heeft alles moeten nazoeken en bij elkaar voegen. Dat is een buitengewoon groot werk geweest. Doordat de missie het werk ten gevolge van gebrek aan geldmiddelen ontijdig heeft moeten staken, is het onderzoek eigenlijk min of meer afgesneden in een vrij ver gevorderd stadium. Wij kunnen thans geen volledige reconstructie meer maken, hetgeen anders misschien wel mogelijk ware geweest. Wij hebben bij ons werk de schuldvraag buiten beschouwing gelaten. Wij kunnen zeggen: die man is toen gepakt, is daarheen getransporteerd, is daar aangekomen, zal daarmee te maken hebben. Op die wijze reconstrueerden wij gehele commando's, kampen, transporten, enz.

55487. De **Voorzitter**: Hoe waren de verhoudingen bij dat onderdeel van de missie, dat hierbij betrokken was? Wie waren hiermede belast, behalve u?

A. Majoor mr. H. *Wellema*. Eigenlijk was er in Nederland een dienst en een in het buitenland, die ressorteerden onder deze kopleiding. Er was een aantal verbindingsofficieren, die tot in Polen en Tsjecho-Slowakije zijn geweest.

55488. De **Voorzitter**: Ik heb eigenlijk meer het onderzoek naar deze agenten op het oog.

A. Het onderzoek naar deze agenten is voor een zeer belangrijk gedeelte door mij zelf gedaan.

55489. De **Voorzitter**: Door u alleen?

A. Ook in samenwerking met anderen, o.a. de heer van den Ende uit Rotterdam.

55490. De **Voorzitter**: U had de verantwoordelijkheid voor dat onderzoek?

A. Ja. Ik heb ook het Mauthausenproces medegemaakt. Daarna zijn er nog aanvullende onderzoeken geweest.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

W. CH. J. M. VAN LANSCHOT.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegeriwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaail van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN GERRITSEN,
oud 41 jaar, wonende te Scheveningen,
exportchef van Waldorp Radio.

Hij legt de eed af als getuige.

55491. De Voorzitter: Naar ik meen, is u in de oorlog naar Engeland gegaan.

A. Neen, ik ben nooit in Engeland geweest in de oorlog.

55492. Jonkvrouwe Wttewaail van Stoetwegen: Bent u bij de staf van Prins Bernhard geweest?

A. Neen, ook niet. Ik hoorde bij de inlichtingendienst (I.D. 1940—1942), de groep, opgericht door luitenant-ter-zee van Hamel, en ben van 1942 tot 1945 geweest in diverse gevangenissen, o.a. Natzweiler en Dachau.

55493. De Voorzitter: Wat hebt u gedaan na Mei 1945?

A. Toen ben ik bij Prins Bernhard geweest en door zijn bemiddeling ingedeeld bij het Bureau Nationale Veiligheid.

55494. De Voorzitter: Bent u direct bij dat bureau gekomen?

A. Ongeveer anderhalve maand na mijn bevrijding, ongeveer in Juli 1945.

55495. De Voorzitter: U zei, dat u behoord had tot de inlichtingengroep, die van Hamel hier had opgericht. Dat is dus geweest in de zomer van 1940?

A. Ja, in September 1940.

55496. De Voorzitter: Hebt u ook persoonlijk contact met van Hamel gehad?

A. Neen, alleen met van Hattem en von Oven, die hem toen zijn opgevolgd.

55497. De Voorzitter: Van Hamel is, meen ik, in October 1940 gearresteerd?

A. Ja; toen heeft van Hattem het verder doorgezet. Maar in September was ik al in aanraking met van Hattem.

55498. De Voorzitter: Hebt u toen met van Hattem de werkzaamheden van de groep van Hamel voortgezet?

A. Ja, met van Hattem, Wegerif en luitenant ten Bosch en von Oven. Toen is uit Engeland overgekomen Schrage, die ons eigenlijk heeft geholpen met de dingen, die ze het liefst wilden hebben in Londen, want in die tijd werd al geseind; dat ging via Hans Zomer, in Zeist.

55499. De Voorzitter: Schrage en Zomer zijn tegelijk gekomen, ik meen 15 Juni 1941.

A. Dat is het z.g. AC-rapport geweest; dit is toen doorgeseind en twee exemplaren gingen met koeriers, een via Spanje en Portugal, als het kon, en het andere via Zwitserland.

55500. De Voorzitter: Was daar ook niet de latere kolonel Somer bij betrokken?

A. Ja, die is er ook bij betrokken geweest.

55501. De Voorzitter: Maar wat was er nu in de tijd na de arrestatie van van Hamel? Ben ik goed ingelicht, dan is, nadat van Hamel gearresteerd is, ook zijn zender niet meer gebruikt kunnen worden. Was er in die tijd nog een zendmogelijkheid?

A. Toen is er een vacuum geweest van een paar maanden. In die tijd heeft de broer van luitenant Jan ten Bosch, nl. Piet ten Bosch, het seinen uit Delft doorgezet, maar in die tijd moest de zaak gehergroepeerd worden. Toen is er een nieuwe kopgroep gevormd, waarin zaten van Hattem, Wegerif, von Oven, Braat en Pienbroek. De zaak is toen op poten gezet en er is een nieuwe groep gevormd om de miitaire en economische gegevens, die in Engeland gewent werden, door te geven. Er zijn toen 42 rapporten verzonden, waarvan 32 goed zijn aangekomen. Dat heb ik na de oorlog kunnen controleren via col. Seymour. Hij was een tijdlang in Wassenaar. Na de oorlog.

55502. De Voorzitter: Hoe was ten Bosch toen in Delft aan een zender gekomen?

A. Dat kan ik u niet precies zeggen. Ieder had zijn eigen afdeling; niemand moest veel ter inzage hebben van de anderen; het was toch al amateurswerk. Later, toen van Hattem gearresteerd is, is het helemaal opgehouden; dat was Maart/April 1942. In die twee jaar tijd zijn de rapporten wel doorgekomen.

55503. De Voorzitter: Hebt u in die tijd nog contact gehad met van Lanschot?

A. In die tijd niet; tijdens mijn gevangenschap wel.

55504. De Voorzitter: Van Lanschot heeft nl. ook contact met Schrage gehad.

A. Dat is een individuele poging geweest; later is hij gegroepeerd geworden bij deze inlichtingendienst.

55505. De Voorzitter: Hieruit zou volgen, dat Schrage naar verschillende kanten zijn contacten had.

A. Inderdaad, naar twee of drie kanten, vrij zeker om te proberen, welk contact voor hem het beste zou zijn.

55506. De Voorzitter: Had de groep, waarmee u te maken had, contact met de O.D.?

A. Het enige contact daarmee was via van Abbenbroek. Deze was door de O.D. aangesteld om contact met ons te houden. De O.D. had eigenlijk een heel andere functie dan wij. Wij waren zuiver spionnagedienst.

55507. De Voorzitter: Bemoeide u zich vrijwel uitsluitend met militaire inlichtingen?

A. Militaire en economische.

55508. De Voorzitter: U zei, dat de zaak opgehouden is na de arrestatie van *van Hattem*?

A. Ja, in Maart 1943.

55509. De Voorzitter: Bent u toen zelf ook gearresteerd?

A. Ja, 5 Juni 1942.

55510. De Voorzitter: Dat is dus een uitvloeisel daarvan geweest; de Duitsers zijn toen blijkbaar steeds meer adressen te weten gekomen.

A. Ja; de bedoeling was, dat ik met *Jan ten Bosch* naar Zwitserland zou gaan, via eigen koeriers, maar *ten Bosch* achtte het beter, dat hij in krijgsgevangenschap ging, dat hij buiten schot kon blijven, als iets uitlekte. Ik zou hier blijven tot Augustus en als er niets gebeurde, zouden wij opnieuw beginnen. Maar dit is niet nodig geweest.

55511. De Voorzitter: Bent u toen ook voor de krijgsraad geweest?

A. Ja, voor het Luft-Kriegsgericht in Utrecht, in 1943.

55512. De Voorzitter: Was dat hetzelfde proces, waar *van Lanschot* en *Wannée* bij waren?

A. Wel van *Lanschot*, *Wannée* niet. De S.D.-groep werd door *Haubrock* behandeld. Ik ben ter dood veroordeeld. Ik ben indertijd voor geweest bij *Rauter*, die het erg jammer vond, dat ik, als Germaan, mij tegen die Germanen verzette. Hij heeft mij allerlei voorstellen gedaan, welke ik heb afgewezen. Hij heeft gezegd, dat hij zou zorgen, dat ik niet ter dood veroordeeld zou worden. Toen ik werd abgetrennt, werd ik als N.N.-gevangene weggebracht. Ik heb hem na de oorlog opgezocht. Het was zijn schuld niet, dat ik niet dood was. Het heeft mij als zeer typisch getroffen, dat er nooit enige officiële interesse getoond is, al moet ik het eigenlijk zo niet zeggen, maar dat er in ieder geval na de oorlog nooit gezegd is: hoe is dat gebeurd? Waar zijn die mensen gebleven? Daar heeft zich nooit iemand iets van aangetrokken. Ik ben eens bij de heer *Gerbrandy* geweest om te pleiten voor die achtergeblevenen. Hij zei, dat hij er niets aan kon doen, omdat hij niet op zo beste voet meer stond met de tegenwoordige regeerders. Daar is het bij gebleven. Er zijn er nogal wat doodgegaan; de rapporten zijn aangekomen, maar er is niets over gesproken, d.w.z. de Regering interesseert zich er niet meer voor. Wij hadden beter allen dood kunnen zijn, dan behoeften de officiële instanties haar hoofd niet te breken hoe ze ons het beste en vlugste vergeten kunnen!

55513. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Van uw groep zijn de meesten gefusilleerd, niet waar?

A. Ja, er zijn er 21 gefusilleerd. Er zijn er nog 18 gegaan naar dat concentratiekamp, waarvan er 7 zijn teruggekomen, en daarvan nog een paar zware longlijders.

55514. De Voorzitter: Waar bent u gearresteerd?

A. Op het Piet Heinplein. Ik zat bij de Centrale Dienst voor de In- en Uitvoer, waar ik was gedetacheerd van de K.L.M. Daar zijn *Haubrock* met een paar Hollanders mij komen halen.

55515. De Voorzitter: Ik heb hier een verklaring, welke afgelegd is door dr. *van der Weyden*. Kent u die?

A. Neen.

55516. De Voorzitter: Het is een verklaring van dr. *van der Weyden*, welke hij indertijd heeft afgelegd voor *J. de Ruyter* en *L. Goinga*, beiden ambtenaar bij het Bureau Nationale Veiligheid, en welke hij ook nader voor onze commissie heeft bevestigd. Daarin zegt hij, dat hij aan alle agenten, die teruggingen naar Engeland, de boodschap heeft meegegeven,

„dat de parachutisten, die boven Nederland werden afge-
worpen en behoorden tot het commando van kolonel de *Bruyne*,
door de Duitsers bij de afwerp werden opgevangen en dat door
de Duitsers werd geseind met de codes van de agenten.”

Dit bericht heeft hij — volgens zijn verklaringen — zeker aan 14 agenten meegegeven.

Dat waren agenten, behorende tot de Secret Service en daarvan herinnerde hij zich de namen *Martien van de Waal*, *Ab van Loon*, *Pahud* en *Gerritsen*.

A. Ik heb met deze mensen geen contact gehad. Is het misschien *Tony Gerritsen*? Die zit bij een of andere textielmaatschappij, maar die is volgens mij nooit agent geweest. Is het misschien een schuilnaam geweest?

55517. De Voorzitter: Dat is natuurlijk een mogelijkheid. Dan een andere kwestie. U bent na de oorlog bij het B.N.V. geweest en u bent toen ook in Engeland geweest?

A. Ja.

55518. De Voorzitter: Daarover heeft de heer *Sanders* hier mededelingen gedaan. Hij zegt:

„Ik ben met kapitein *Gerritsen*, die oorspronkelijk kwam uit de staf van de Prins, naar Londen gegaan.”

A. Die „Staf van de Prins” klopt niet. Wel ben ik met hem (*Sanders*), naar Londen geweest, maar ik ben niet door de Prins gestuurd.

55519. De Voorzitter: Dan zegt hij:

„Ik ben met een vliegtuig van Valkenburg vertrokken naar Engeland en in dat zelfde vliegtuig bevond zich majoor *de Graaf*.”

A. Ja, dat klopt.

55520. De Voorzitter: Hij vervolgt dan:

„Ik wilde naar generaal *van Oorschot* in Arlington House gaan, die er die dag echter niet was. De volgende dag heb ik hem gesproken, waarbij de heer *Gerritsen* aanwezig was. Ik heb het met hem over deze affaire gehad en ben ook weer op die telegrammen teruggekomen, omdat het m.i. ook in de telegrammen onttaarde. Mij werd daarop medegedeeld, dat men niet precies wist waar ze waren en dat ik de inlichtingen, die mij daarover verstrekt konden worden, van het War Office zou moeten ontvangen. 's Middags ben ik toen weer naar Arlington House gegaan en kapitein *Gerritsen* is naar het War Office gegaan. Deze heeft daar de zaak besproken en kreeg de mededeling, dat men aan het verhuizen was en hij over drie weken de telegrammen ter beschikking kon krijgen. Een dag of tien later kwam van uit Engeland de eerste-luitenant *van Panhuys* van het B.B.O. over en deelde mede, dat hij opdracht had gekregen ons te berichten, dat er brand uitgebroken was en de telegrammen er niet meer waren.”

Ik zou thans gaarne uw lezing over dit voorval willen horen.

A. Ik ben inderdaad met *Sanders* naar Engeland gegaan en *de Graaf* zat in hetzelfde toestel. Wij zijn op dezelfde dag — of de volgende ochtend — naar generaal *van Oorschot* gegaan en hebben met hem gepraat. Het interesseerde mij persoonlijk buitengewoon wat zich daar had afgespeeld. Ik heb verschillende dingen gevraagd en kreeg altijd het gevoel, dat ik daar een buitengewoon ongewenste gast was.

55521. De Voorzitter: Bij de Engelsen?

A. Neen, bij generaal *van Oorschot*. Ik heb verteld wat ik heb meegemaakt in Holland en ik wilde eens precies weten wat zich dáár allemaal had afgespeeld. Hij heeft een en ander verteld, maar eigenlijk meer over zijn eigen gezondheid. Dat ging niet zo prettig. U moet goed begrijpen: Hij is een buitengewoon charmant man, maar over dat punt wilde hij niet te veel zeggen. *Sanders* is toen begonnen over de codetelegrammen, die de parachutisten van het England-Spiel overseinden naar Engeland, om te zien of deze code-check goed is geweest (dit interesseerde mij, omdat onze spionnegroep ook indertijd bij het England-Spiel betrokken was) of de Engelsen hebben kunnen zien of die mensen in gevangenschap waren, ja dan neen. Eerst heeft de generaal gezegd, dat het niet mogelijk was, maar later zei hij, dat wij maar rechtstreeks naar de Engelsen moesten gaan. Ik heb gezegd: U, generaal, bent daar als kind in huis, u hebt er vijf jaar gezeten, maar als ik daar kom, als Nederlands kapitein, en zeg: ik wil inzage van die telegrammen hebben, zijn ze erg vriendelijk, maar duwen ze mij langzaam het gebouw uit. Als u gaat,

kunt u zeggen: hier zijn Hollanders, die eens naar die telegrammen willen kijken. Dat had in ieder geval meer kans dan dat ik zou gaan. Maar ik moest het persoonlijk doen. Toen ben ik erg stom geweest. Ik had toen moeten begrijpen, dat de Secret Service die niet zou geven, dat andere mensen die allang hadden. Ik ben toen te woord gestaan eerst door de portier en later door een officier: de naam weet ik niet meer; ik ben erg slecht in namen. Die officier vroeg mij waarom ik kwam. Ik zei: zo en zo is het geval. Ik dacht, dat hij meer piëteit zou tonen, als ik zou zeggen, dat ik er zelf ook vrienden bij had gehad, die er bij betrokken waren geweest, dus dat ik het daarom ook wilde zien. Mij was buitengewoon beleefd; zei, dat het niet kon, dat ze aan het verhuizen waren, maar of ik overmorgen nog eens wilde opbellen. Ik meen, dat het toen in de „Daily Mail" heeft gestaan twee dagen later, in ieder geval was het een klein bericht in de kranten, dat brand was uitgebroken in het War Office. Er was niet veel schade aangericht, maar er was toch in ieder geval brand geweest. Ik heb opgebeld, waarop ze mij hebben gezegd, dat het nog niet zover was, maar dat ik het zou horen. Ik kon naar Holland gaan; ze zouden mij berichten. Toen heeft de heer *Sanders* bericht gekregen, dat in die brand die telegrammen waren gesneuveld. De heer *Sanders* heeft mij toen inderdaad gezegd, dat ze waren gesneuveld, dus dat klopt.

55522. De **Voorzitter**: Alleen is er in zoverre een tegenspraak met *van Panhuys* zelf. dat deze zegt, dat naar zijn mening niet *Sanders* het van hem, doch hij het van *Sanders* heeft gehoord; maar dat laat ik verder in het midden. Het verhaal van die brand in het War Office, dat u in de krant hebt gelezen, is, naar ik van u meen te mogen begrijpen, op geen enkele manier ter sprake gekomen, in die zin, dat de Engelsen u hebben medegedeeld, dat die brand in het War Office gevolgen had voor de telegrammen en dossiers van de dienst van S.O.E., waarom het ging? Het War Office is zeer groot; die brand kan op allerlei plaatsen geweest zijn.

A. Natuurlijk, maar het was een goed excuus.

55523. De **Voorzitter**: Dat is tegen u echter nooit als argument voor de niet-verstrekking van de gegevens, die u wilde zien, gebruikt?

A. Mij hebben ze nooit verteld, dat het omgekomen was in de brand, maar ze hebben het de heer *Sanders* laten weten. Ik heb het uit de second hand. De heer *Sanders* heeft mij gezegd: ik heb gehoord, dat die telegrammen in de brand zijn verdwenen.

55524. De **Voorzitter**: De heer *Sanders* zegt het van de heer van *Panhuys* te hebben gehoord en de heer *van Panhuys* zegt, dat hij meent het van de heer *Sanders* te hebben gehoord. In ieder geval zegt de heer *van Panhuys*, dat de Engelsen hem geen stukken hebben geweigerd onder voorwendsel van brand. Hij zegt wel, dat hij zelf geweest is in het gebouw, waar hem terloops verteld werd, dat het zo druk was, omdat er op de zolderverdieping brand was geweest.

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat ze die brand hebben behoeven te gebruiken. Ze hadden het ook botweg kunnen weigeren, wat ze natuurlijk gedaan zouden hebben.

55525. De **Voorzitter**: U hebt in elk geval niets gezien van de stukken, die u wenste te zien?

A. Neen, maar de houding van hen en de meeste Nederlandse instanties was eigenlijk precies dezelfde. Het was misschien beter geweest als wij allemaal van de oorlogsspionagediensten buiten Engeland dood waren geweest; dan hadden ze geen last van ons gehad. Dat gevoel hebben wij.

55526. Jonkvrouw **Wttewaall** van **Stoetwegen**: U was toen, pas uit het kamp komende, natuurlijk nog sterk onder de indruk van alles?

A. Inderdaad, maar ik had zo het gevoel, dat ik nu eens eerlijk de kaarten op tafel wilde zien; misschien een beetje dom.

55527. De **Voorzitter**: Bent u nog geweest bij de veiligheidsdienst van de stoottroepen?

A. Neen. Maar nu weet ik wie u bedoelt. U bedoelt *Tony Gerritsen*. Die was bij de stoottroepen en ook bij het B.N.V. Die heette ook *J. Gerritsen*. Die is als kapitein bij het B.N.V. gekomen.

55528. De **Voorzitter**: Er is hier door de heer *Siedenburg* verklaard: „Daar stond aan het hoofd een zekere mijnheer *Gerritsen*, die naderhand ook overste is geworden en in de beginperiode bij het B.N.V. was." Dat was u dus niet?

A. Neen. Ze hebben mij eens een ridderorde, bestemd voor die man, willen geven. Hij zit ergens bij een textielmaatschappij.

De **Voorzitter**: Wij weten nu in ieder geval, dat er van de drie punten, die wij met u hadden willen bespreken, maar één is, waarvoor u de juiste persoon is.

A. Inderdaad.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermee aan het eind van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. GERRITSEN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DE KORT.

DUISTER WINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 31 MEI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN ELISA ALETTUS POST UITERWEER,

oud 48 jaar, wonende te 's-Gravenhage, kapitein-ter-zee.

Hij legt de eed af als getuige.

55529. De Voorzitter: U is op 13 Mei 1940 als adjudant van de Minister van Defensie tegelijk met het Kabinet naar Engeland gegaan?

A. Ja.

55530. De Voorzitter: Er zijn een paar punten, waaromtrent wij gaarne een inlichting van u zouden willen hebben. In de eerste plaats het volgende. Er was al spoedig te Londen sprake van de noodzakelijkheid om op te richten een inlichtingendienst. Er is toen ten slotte in Juli 1940 een Koninklijk besluit gekomen, waarbij de Centrale Inlichtingendienst werd opgericht met aan het hoofd daarvan de heer van 't Sant. Nu heeft de heer Dijkhoorn hier gezegd, dat hij van de constructie, welke toen is gevolgd, geen voorstander was, omdat hij meende, dat een dergelijke inlichtingendienst behoorde te ressorteren onder Defensie. Kunt u zich herinneren, dat de heer Dijkhoorn zich in die dagen ook weleens in die geest heeft uitgelaten?

A. Ik heb pas van het tot stand komen van die inlichtingendienst, met name van het feit, dat de heer van 't Sant daarvan het hoofd was, gehoord na het tot stand komen daarvan. Voor zover mijn herinnering strekt, zijn de uitlatingen van de heer Dijkhoorn, die ik daarover uiteraard weleens heb horen praten, sinds die tijd zodanig geweest, dat daaruit kon worden afgeleid, dat hij het er niet mede eens was.

55531. De Voorzitter: Dat hij meende, dat deze dienst niet onder Justitie thuishoorde?

A. Inderdaad. Ik meen mij te herinneren, dat bij de totstandkoming van het besluit ook de Minister van Buitenlandse Zaken een belangrijke rol gespeeld heeft. Die twee namen van de heren Dijkhoorn en van Kleffens staan mij bij als daarmede vooral te zijn verbonden.

55532. De Voorzitter: Wij hebben de heer van Kleffens hierover nog niet kunnen horen, omdat hij in de Verenigde Staten vertoeft, maar we zullen het hem deze zomer, wanneer hij overkomt, stellig vragen, omdat het hoofdzakelijk een zaak geweest is tussen de Ministers van Justitie, van Buitenlandse Zaken en van Defensie. Dus u hebt niet de indruk gehad, dat de heer Dijkhoorn deze oplossing de meest gelukkige vond?

A. Ik meen mij te kunnen herinneren, dat deze dat bepaald geen gelukkige oplossing vond.

55533. De Voorzitter: Nu is ons gebleken, dat nadien het Departement van Defensie toch nog een zeker contact had met de Engelsen over het uitzenden van agenten. De dienst van de heer van 't Sant werkte samen met S.I.S. en daarnaast was in Engeland opgericht of in oprichting de dienst, later bekend onder de naam S.O.E., die zich bezighield met het contact met de verzetsbewegingen in de bezette

landen, en daarbij schijnt gewerkt te hebben de heer Laming. Deze heeft ons hier verteld, dat hij nooit contact had met de Centrale Inlichtingendienst van van 't Sant, maar dat hij contact had met generaal Dijkhoorn, luitenant-ter-zee Post Uiterweer en luitenant Kruls.

A. Dat is juist.

55534. De Voorzitter: In de periode van Laming zijn door S.O.E. een paar Nederlanders uitgezonden, die blijkbaar via het Departement van Defensie de weg naar de Engelsen gevonden hebben. Hebt u daar ook wel mee te maken gehad?

A. Neen; ik herinner mij, dat Laming min of meer regelmatig op het Departement kwam, ook weleens in de kamer, waar Kruls en ik zaten, maar ik kan mij niet herinneren, dat wij enig aandeel in de werkzaamheden hebben gehad.

55535. De Voorzitter: Maar wel in het verlenen van bemiddeling?

A. Ja, dat zal weleens zijn voorgekomen, al kan ik mij geen bepaalde feiten herinneren.

55536. De Voorzitter: Lauwers b.v., een bekende figuur onder de agenten en een van de weinige overlevenden, heeft gezegd, dat hij via kapitein Kruls bij de Engelsen gekomen is.

A. Ik herinner mij die naam niet. Ik heb wel bemoeienis gehad met de heer van 't Sant in die periode, omdat de heer Dijkhoorn mij toen opgedragen heeft — in de tweede helft van 1940 — om enig contact met de heer van 't Sant te onderhouden, omdat deze hoofd was van de inlichtingendienst en het wenselijk was, dat Defensie op de hoogte was van wat daar omging. Dat is geschied door gesprekken, die ik met hem had op zijn bureau. Dat zal, naar ik schat, ongeveer tussen de 5 en 10 keer hebben plaats gehad en het is eigenlijk gestopt, omdat ik daar niets opdreef. Hij was m.i. een glibberige figuur. Bovendien hoorde ik langs omwegen, dat hij zich tegenover anderen over mij uitliet op een wijze, waaruit mij duidelijk bleek, dat van enig vertrouwen bij dergelijke gesprekken geen sprake meer kon zijn. Ik heb het toen laten doodlopen.

55537. De Voorzitter: Dat is in zoverre merkwaardig, omdat in Augustus—September—October 1940 de expeditie van van Hamel heeft plaats gehad en er toen toch weleens iets mede te delen zou zijn geweest.

A. Daarvan herinner ik mij dit, dat op een gegeven dag admiraal Furstner bij Dijkhoorn is geweest en dat ik toen die of de volgende dag hoorde, dat luitenant-ter-zee van Hamel voor bijzondere diensten ter beschikking zou zijn gesteld. Daarna heb ik van Hamel helemaal niet meer gezien.

55538. De Voorzitter: Het is merkwaardig. Van Hamel is in Nederland geweest. Bij zijn poging — op 15 October 1940 — om terug te keren is hij gevangengenomen op het Tjeukemeer, maar hij heeft van hier uit contact gehad met Engeland en geprobeerd een inlichtingendienst op te richten. Als van Hamel militaire berichten zond naar Engeland, die via de Engelse dienst terecht moesten komen bij de dienst van de heer van 't Sant, was het aangewezen, dat de contactpersoon tussen het Departement van Defensie en die inlichtingendienst mededeling kreeg van de telegrammen van van Hamel, voor zover zij militaire inlichtingen betroffen.

A. Dat zou ook logisch zijn geweest, maar ik heb ze nooit gezien. Het enige, dat ik mij, nu hier pratende, herinner, is, dat ik in die gesprekken, die ik met van 't Sant heb gehad, op een gegeven ogenblik de indruk heb gekregen, dat er iets niet liep met van Hamel, maar wat het was en hoe het zat, kreeg ik niet te horen.

55539. De **Voorzitter**: Militaire inlichtingen hebt u nooit gehad?

A. Neen.

55540. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft gezegd, dat hij van 17 November 1940 tot zijn aftreden als Minister van Defensie van *van 't Saizt* geen enkele inlichting heeft gekregen.

A. Ik vermoed zelfs eerder niet.

55541. De **Voorzitter**: Waren te voren wel enkele inlichtingen ontvangen?

A. Neen; ik herinner mij niet, dat ik van die organisatie ooit iets heb gehoord.

55542. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het de bedoeling van dat contact met *vnn 't Sant* om inlichtingen te krijgen?

A. Ja, en om te horen wat er met onze mensen, voor zover het onze mensen waren, gebeurde.

55543. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „onze mensen“?

A. *Van Hamel* was bijv. een man, die daarbij hoorde. Het was voor ons van belang te weten, wat daarmede gebeurde. Wij begrepen wel, dat zo'n inlichtingendienst niet alles kon vertellen, maar wij hoopten toch wel iets te horen. Er is echter niets van terechtgekomen.

55544. De **Voorzitter**: Hebt u in die periode weleens gehoord van de „Flitspuit“?

A. Neen. Was dat een blaadje?

55545. De **Voorzitter**: Neen, dat was een zender, die in Engeland stond.

Een ander punt is het volgende. De heer *Dijxhoorn* heeft hier verteld, dat hij nogal grieven had tegen de heer *van 't Sant*. Een van die grieven was de volgende:

de heer *van 't Sant* was er in geslaagd

„zijn agenten in Stratton House te krijgen, dit laatste om daarmede handelingen van bepaalde Ministers te controleren.”

De heer *Dijxhoorn* heeft verder in dit verband verklaard:

„De heer *van 't Sant* had ook ingeschakeld een telefoniste, voor zijn interne aangelegenheden. Daarin heeft hij zich echter vergist, want die speelde onder één hoedje met mijn adjutant, zodat dit uitkwam en geen resultaat meer had.”

A. Ik herinner mij, dat wij allemaal met het idee rondliepen: er zitten hier mensen, die als een soort van agenten van *van 't Sant* hier komen spionneren wat de Regering uitvoert en wat in de Regeringsbureaux gebeurt. Dat de telefoon werd afgetapt, was bij ons bekend. Ik zou niet meer in staat zijn daarvoor op het ogenblik enig bewijs te leveren, maar wij leefden in de overtuiging, dat dit zo was. Ik herinner mij nu ook, dat er iets met een telefoniste is geweest, maar die details, dat zij niet voor *van 't Sant*, maar voor de andere kant werkte, herinner ik mij niet meer.

55546. De **Voorzitter**: Maar al had men het gevoel, dat er iets was met de telefoon, dan was het nog een tweede, dat *van 't Sant* daarin gemengd zou zijn. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat de Engelsen misschien in het begin, toen daar een „emigrantenregering” kwam, een oogje in het zeil hebben gehouden. Dat zou denkbaar zijn. Hoe is de heer *Dijxhoorn* echter tot de veronderstelling gekomen — die u blijkbaar min of meer deelt —, dat *van 't Sant* daarin de hand had?

A. Wij hadden het idee, dat er bepaalde Hollanders waren in de Regeringsgebouwen, die direct als een soort van agenten van *van 't Sant* werden beschouwd, en dat dat aftappen van de telefoon misschien door de Engelsen gebeurde, met wie hij in contact stond.

55547. De **Voorzitter**: Zo positief als de heer *Dijxhoorn* het geval hier heeft omschreven, kunt u het zich niet meer herinneren?

A. De details niet, maar er komt iets bij mij boven; er is iets met een telefoniste geweest, iets in deze geest, maar met name herinner ik mij ook niet het detailpunt, dat die telefoniste eigenlijk aan de andere kant stond.

55548. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is de vraag, van wie die informatie is uitgegaan, of de Engelsen daarnaar gevraagd hebben dan wel of de heer *van 't Sant* het gedaan heeft met medewerking van de Engelsen. Daar weet u niets van?

A. Neen.

55549. De **Voorzitter**: Dan hebben zich in die tijd enige interneringsgevallen afgespeeld, die nogal wat stof hebben opgeworpen, o.a. het geval van mr. *van Buuren* en van overste *Zegers*. Die zijn u wel bekend?

A. Ja.

55550. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschoot* heeft hier verklaard, dat overste *Zegers* op een verkeerde lijst van *van 't Sant* in de gevangenis is gekomen. De vraag is, indien het juist zou zijn, natuurlijk: hoe zijn de Engelsen er achter gekomen, dat er iets met overste *Zegers* aan de hand was. Deze was blijkbaar vroeger lid geweest van de N.S.B. Toen er een verbod is gekomen, is *Zegers* er uitgegaan. Over dit lidmaatschap van de N.S.B. moet een inlichting zijn gekomen en nu construeert de heer *van Oorschoot* het zo, dat *van 't Sant* een lijst had medegenomen, maar de heer *van 't Sant* keert het om en zegt, dat hij van *van de Plassche* en *Olifiers* een kaartstelsel had gekregen. De heer *Olifiers* echter ontkent dat.

A. Het lijkt mij ook zeer onwaarschijnlijk.

55551. De **Voorzitter**: U weet ook niet, hoe het geval *Zegers* aan de gang is gekomen?

A. Op een zekere avond heb ik van *Dijxhoorn* opdracht gekregen om naar *van 't Sant* te gaan en te vragen wat er nu eigenlijk precies tegen overste *Zegers* voor bezwaren gerezen waren. Wij zaten toen nog in Grosvenor House. Het was al laat en ik heb toen *van 't Sant* opgebeld. Deze zat nog in hotel „Claridge”. Het was in het begin van de Engelse tijd en ik kende hem niet. Ik ben toen naar hem toegegaan en heb in de hall van het hotel een tijd met hem zitten praten. Ik herinner mij van dat gesprek, dat hij zeer nadrukkelijk zei: laat Minister *Dijxhoorn* zich niet voor die zaak spannen, dus zich niet voor overste *Zegers* interesseren, want dat kan hem alleen maar zelf kwaad doen. Dat heeft toen op mij nogal indruk gemaakt, vandaar, dat ik dit niet ben vergeten. Ik stond toen nog tegenover *van 't Sant* heel anders dan later. Ik wist niets van hem, alleen dat ik vroeger in Holland vaag iets gehoord had van een zaak van *van 't Sant*, maar door bet feit, dat hij in die omgeving in het gevolg van de Koningin was, was voor mij die zaak uit. Ik had toen geen reden *van 't Sant* te wantrouwen, ik heb dat dus geloofd en heb dat ook zo aan de heer *Dijxhoorn* overgebracht. Er is toen nog iets meer besproken, maar dat herinner ik mij niet, maar dit was de quintessens en dit heeft op mij de meeste indruk gemaakt. Vermoedelijk staat in de papieren van de heer *Dijxhoorn* iets meer over dit gesprek, dat ik met *van 't Sant* heb gehad, omdat ik hem dat die zelfde avond laat nog heb medegedeeld. Hij had de gewoonte nogal eens aantekeningen te maken. Ik heb er zelf geen aantekening van.

55552. De **Voorzitter**: Maar hoe de internering van overste *Zegers* aan de orde is gekomen, weet u niet?

A. Neen: ik heb er uit het verhaal, dat de heer *Dijxhoorn* mij die avond deed, niets van gehoord.

55553. De **Voorzitter**: Dan de geschiedenis van de heer *van Buuren*. Daar hebben wij hier een hoogst merkwaardig verhaal over gekregen van generaal *van Oorschoot*. Het komt hierop neer, dat de heer *Dijxhoorn* verschillende pogingen heeft gedaan om *van Buuren* los te krijgen en dat hij daarvoor ook generaal *van Oorschoot* in de arm genomen heeft.

Nu vertelt generaal *van Oorschoot* verder zakelijk het volgende: dat de Engelsen hem gezegd hadden, dat dat alleen kon op een briefje van *van 't Sant*, dat er toen een bespreking geweest is bij *van 't Sant*, waar ook de heren *Dijxhoorn*, *Steenberghe* en *Gerbrandy* aanwezig waren en dat *van 't Sant* daar zei: Dat kan niet, de Engelsen willen hem niet loslaten: terwijl tevoren de Engelsen tegen *van Oorschoot* hadden gezegd: Hij kan loskomen op een briefje van *van 't Sant*. Het eind van die bespreking is geweest, dat Minister *Gerbrandy* toen *van 't Sant* gevraagd heeft om dan toch maar een brief te schrijven met verzoek *van Buuren* los te laten. Daarop zei *van 't Sant*: Goed, dat wil ik doen, maar het zal niets uithalen. Toen hoorde men een hele tijd niets en bij nader onderzoek bleek, dat de Engelsen een

dusdanige brief nooit hadden gekregen. Toen heeft een zekere *Grootenhuis*, blijkbaar iemand van het bureau van generaal *van Oorschoot*...

A. Neen, die zat op het Departement.

55554. De **Voorzitter**: Die heeft in elk geval gezegd: De minute van de brief ligt — dat weet ik zeker — in het mandje van *Piet Kasteel*. Men kreeg dus volgens generaal *van Oorschoot* deze figuur: de heer *van 't Sant* had toegezegd, dat hij een brief zou schrijven; de minute daarvan lag op het Departement, in het mandje van de heer *Kasteel*, en bij de Engelsen zei men: Die brief is nooit ontvangen.

A. Dak laatste herinner ik mij.

55555. De **Voorzitter**: Toen heeft de heer *van Oorschoot* gezegd: Dan moet hij uit het mandje gehaald worden en dat zou *Post Uiterweeer* kunnen doen; hij zou u hebben opgebeld en gevraagd, die minute er uit te halen en u hebt dat gedaan: u kwam met die minute bij generaal *van Oorschoot*, waar ook een Engelsman, een zekere *Wood* was. en toen zei de heer *van Oorschoot* tegen *Wood*: Als je die brief krijgt, laat je dan *van Buuren* los? Ja, zei *Wood* daarop. Toen heeft generaal *van Oorschoot* de minute laten overtuigen en heeft gezegd: Hier, *Wood*, heb je een kopie van de brief. En daarop is *van Buuren* toen losgelaten.

Nu is mijn vraag aan u, of het inderdaad zo gegaan is.

A. Naar mijn herinnering is het iets anders gegaan. Er is tenslotte in de eindphase van deze geschiedenis een brief geschreven door Minister *Dijxhoorn*. Er zou ook een brief geschreven zijn door *van 't Sant*, maar die bleek niet aangekomen te zijn. Er gebeurde in ieder geval niets op die zogenaamde brief. Toen bleek op een gegeven ogenblik, dat, wanneer een Minister, die bereid was voor de man in te staan, zou verklaren, dat het in orde was, de man losgelaten zou worden. Toen heeft *Dijxhoorn* een brief geschreven, en vóórdat die brief wegging, is bij er nog mee naar de heer *Gerbrandy* gelopen, want deze had als Minister van Justitie de heer *van 't Sant* min of meer onder zich. Hij heeft die aan *Gerbrandy* laten zien, waarop deze zeide: Daar ben ik het mee eens, zet er maar onder, dat de „Prime Minister agrees“, of iets in die peest. Toen is die brief uitgegaan en een paar dagen later was hij vrij. Dat het een minute zou zijn, die ik uit het mandje van *Piet Kasteel* zou hebben gehaald, weet ik niet meer, dat herinner ik mij niet; ik weet alleen, dat ik eens met een brief naar *van Oorschoot* ben gegaan, en dat daar een Engelsman zat, die ongeveer heeft gesproken in de geest als u hebt weergegeven, maar ik herinner mij niet meer, welke brief dat was.

55556. De **Voorzitter**: In de redenering van de heer *van Oorschoot* heeft *van 't Sant* gezegd: ik zal een brief schrijven: heeft *van 't Sant* een minute op het Departement gedeponeerd, maar is de brief, die zou zijn uitgegaan, nooit bij de Engelsen terechtgekomen, waarin dus de suggestie ligt opgesloten, dat *van 't Sant* die brief niet heeft verstuurd, maar alleen de minute, die in het archief van het Departement moest worden opgeborgen, in het mandje van de heer *Kasteel* heeft bezorgd. Toen vervolgens uit een gesprek van generaal *van Oorschoot* met de Engelsman *Wood* bleek, dat de Engelsen die brief nooit hadden ontvangen, is gezegd: er ligt een minute in het mandje van *Piet Kasteel*. Generaal *van Oorschoot* zou toen hebben gezegd: die wil ik weleens zien; u zou daarop met een taxi die minute aan generaal *van Oorschoot* hebben gebracht, die vervolgens tegen *Wood* gezegd heeft: ik zal u er een kopie van geven.

A. Ik herinner mij, dat die is afgetikt; die is aan een juffrouw gegeven.

55557. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Aan een sergeant, *Savat* genaamd.

A. Ja, dat kan, die is later officier geworden. Ik herinner mij echter die hele kwestie van dat mandje en die minute niet meer, maar weet wel, dat ik met een brief naar hem toe ben gegaan.

55558. De **Voorzitter**: Herinnert u zich niet een aantal details uit deze mededelingen van de heer *van Oorschoot*?

A. Ja, die taxi en dat gesprek met die Engelsman en dat toen is gezegd: als er zo'n brief komt, komt hij er uit, en dat het ding toen is afgetikt.

55559. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft *Wood* inderdaad die kopie meegenomen?

A. Ja,

55560. De **Voo zitter**: Alleen is het merkwaardig, dat er nu twee lezingen over de invrijheidstelling van *van Buuren* zijn, want de heer *Dijxhoorn*, die van het geval, dat wij thans besproken hebben, niets weet, meent, dat *van Buuren* tenslotte is vrijgekomen mede op aandrang van hem. Generaal *van Oorschoot* zegt:

„Het mooie van het geval is, dat *Dijxhoorn* heden ten dage nog meent, dat *van Buuren* vrij is gekomen door zijn bemoeiingen. terwijl hij vrij is gekomen door wat ik toen heb gedaan.“

A. Wet zou kunnen zijn, aannemende, dat die brief, waarmee ik naar *van Oorschoot* ben gegaan, een andere is dan die door *Dijxhoorn* geschreven was, dat die twee zaken tezamen daartoe hebben gewerkt en dat resultaat hebben gehad.

Zeer sterk is mij bij gebleven, dat bij gesprekken, die daarover gevoerd werden met de Engelsen, altijd de indruk was: Het is een klein kunstje om die man vrij te krijgen als maar de juiste brief van de juiste man komt. Dat heeft mij sterk tot de overtuiging gebracht, dat die brief van *van 't Sant* nooit verzonden is.

55561. De **Voorzitter**: In elk geval worden de mededelingen op dat punt van generaal *van Oorschoot* door u vrijwel bevestigd.

A. Ja, behalve dat ik niet zeker meer weet wat voor brief dat was.

55562. De **Voorzitter**: Dat u zich herinnert, dat er een dergelijk gesprek met die Engelsman, mr. *Wood*, gevoerd is is toch wel een vrij sterke bevestiging.

A. De kwestie van dat mandje herinner ik mij ook niet meer.

55563. De **Voorzitter**: Hebt u enige indruk, wat de reden is geweest van de internering van *van Buuren*?

A. O.a. was er dit bij, dat hij omstreeks 1930/31 met *Mussert* naar *Mussolini* geweest is. Ik ken *van Buuren* persoonlijk heel goed; ik heb hem de laatste twee jaar niet meer gezien, maar ik kende hem in de tijd van 1938 en tot aan het eind van de oorlog; in 1945 heb ik hem vrij veel gezien. Hij was een goed vriend van mij. Wat de reden van die internering geweest was, heb ik pas achteraf gehoord; het zou geweest zijn die reis, die hij met *Mussert* naar *Mussolini* heeft gemaakt. Het verhaal van die reis heeft hij mij naderhand in kleuren en geuren gedaan. Het zou zich als volgt hebben toegedragen. *Van Buuren* kent goed Italiaans; hij heeft in zijn jonge jaren in Italië gewoond en had er nog connecties. Hij was hier de advocaat van de Italiaanse legatie en als zodanig heeft de Italiaanse gezant tegen hem gezegd: *Mussert* wil naar Italië en dat moet gebeuren; men vond het wel wenselijk. Maar, zei hij, als wij hem alleen laten gaan, geeft dat stukken en brokken, dan komt er niets van terecht; daaruit leidde ik af, dat de gezant *Mussert* maar een zeer matig mannetje vond, en de gezant vroeg toen: Wil je niet met hem meegaan, je kent het land en de taal. En dat is toen gebeurd. Zo is *van Buuren* er bij geweest. Of hij bij *Mussolini* binnen is geweest, weet ik niet, maar hij heeft *Mussert* daar gebracht, op z'n minst tot aan de deur van *Mussolini*. *Van Buuren*, die een goed causeur was, wist dat met de nodige verve te vertellen. Dat was wel een van de belangrijkste redenen, die tot die internering hebben geleid. Ik geloof, dat dat verhaal niet onbekend was; hij heeft het nooit onder stoelen of banken gestoken. Het kan zijn, dat *van 't Sant* dat op heel normale wijze te weten is gekomen.

55564. De **Voorzitter**: Was *van 't Sant* ook bevriend met *van Buuren*?

A. Ja, geweest, maar dat is vóór de oorlog al uit elkaar gelopen. Ze hebben elkaar in Engeland nog weleens even gezien. Ik herinner mij nu plotseling nog, maar dit vertel ik ook uit de tweede hand, dat *van Buuren* inderdaad *van 't Sant* weer heeft ontmoet. Als ik mij goed herinner, is dit van *van 't Sant* uitgegaan, die zei: kom eens praten op mijn bureau; *van 't Sant* zou toen tegen *van Buuren* hebben gezegd — hij wilde hem wat naar zich toe halen en dacht blijkbaar: ik kan hem gebruiken —: er zal binnenkort wel iets gebeuren, ik ga bommen laten ploffen — figuurlijk natuurlijk — en de eerste bom, die ploft, is onder de stoel van *van Angeren*; wil jij daaraan meedoen? Het was althans van die strekking. Met dat verhaal is *van Buuren* naar *Stratton House* gelopen en heeft het tegen *Kruls* en mij

verteld. Dat is verder verteld, in de eerste plaats aan *Dijxhoorn*, neem ik aan. Van *Buuren* heeft later beweerd: het feit, dat ik niet met hem wilde meespelen, heeft er vermoedelijk toe geleid, dat hij mij achter slot en grendel heeft laten zetten, daarbij gebruik makende van dat bezoek aan *Mussolini*.

55565. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Was van *Buuren* nooit lid van de N.S.B. geweest?

A. Voor zover ik weet, niet.

55566. De *Voorzitter*: Hebt u reden om aan te nemen, dat hij in een bepaalde tijd N.S.B.-sympathieën heeft gehad?

A. Neen, in de tijd, dat ik hem kende, niet.

55567. De *Voorzitter*: Wanneer was dat?

A. Van ongeveer 1938 af. De tegenwoordige kolonel *Tielens* kende hem langer; die is vóór *Kruls* adjudant geweest bij de Minister van Defensie en via *Tielens* heb ik hem ook ontmoet omstreeks 1938.

55568. De *Voorzitter*: Woont van *Buuren* tegenwoordig weer in Nederland?

A. Neen, hij is gedomicilieerd in Engeland. Hij is hier bijna nooit. Onze wegen zijn uit elkaar gelopen.

55569. Jonkvrouwe *Wttewadl van Stoetwegen*: Heeft hij daar werk?

A. Ja, hij reist, geloof ik, voor de firma *Montan* (of een dergelijke naam) Export.

55570. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: Schrijft hij zijn naam met één u of met twee u's?

A. Ja, het klinkt misschien gek, maar dat weet ik niet meer.

55571. De *Voorzitter*: U hebt verder in Engeland niet meer te maken gehad met uitzending van agenten en wat dies meer zij?

A. Neen. Ik ben in Augustus 1941 naar Marine teruggegaan, toen het Departement van Defensie uit elkaar gegaan is en heb een andere functie gekregen.

De *Voorzitter*: Dan dank ik u zeer voor de ons verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. E. A. POST UITERWEER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEK.

DE KORT.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. SIEBREN ERIK HAZELHOFF ROELFZEMA,
oud 31 jaar, wonende te Beverly Hills, Californië (U.S.A.), schrijver.

55990. De **Voorzitter**: U bent de 26ste November van het vorige jaar door onze commissie reeds gehoord. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er zijn nog enkele vragen, die ik u in aanvulling van uw vorige verhoor zou willen voorleggen.

In de eerste plaats een vraag over *van der Reyden*. U hebt gezegd, dat u hem ontmoet hebt in de dagen, vóórdat hij met u vertrokken is.

A. Ja, vóórdat wij vertrokken zijn.

55991. De **Voorzitter**: Nu heeft zich met hem iets voorgedaan, dat daarvóór ligt. Er wordt nl. beweerd, dat *van der Reyden* voor de keus is gesteld of geïnterneerd te worden, of naar Nederland uitgezonden te worden. Het verhaal is — u hebt het misschien weleens in de couranten gelezen — dat hij vroeger lid van de N.S.B. zou zijn geweest, dat hij in Nederlandsch-Indië bij het uitbreken van de oorlog korte tijd geïnterneerd is geweest, dat hij later naar Engeland is gekomen en dat men hem daar voor die keuze heeft gesteld. Er is herhaaldelijk gezegd, dat dit zou zijn gebeurd door de dienst van de heer *Derkserna*, maar de heer *Derksema* ontkent dat. Hij zegt, dat dit door zijn dienst zeker niet is gebeurd. Nu is mijn vraag: weet u daarvan iets?

A. Neen. *Van der Reyden* is ons volkomen op een blaadje gegeven om over te brengen. Dat is alles.

55992. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Dat was in de tijd, dat wij direct aan *Rabagliatti* waren toegevoegd, maar *Rabagliatti* kreeg zijn mensen in samenwerking met *Derksema*, geloof ik. De achtergrond daarvan wisten wij niet, maar op een gegeven ogenblik werd ons medegedeeld: Jullie als vervoermannetjes brengen hem naar de overkant.

55993. De **Voorzitter**: Werd u dat medegedeeld door *Rabagliatti*?

A. Ja. Alles, wat de uitvoerende kant betrof, werd ons medegedeeld door *Kabagliatti*.

55994. De **Voorzitter**: Het zou ook mogelijk zijn geweest, dat het door de heer *van 't Sant* aan u medegedeeld is.

A. Neen, uitgesloten. De heer *van 't Sant* had met de uitvoerende dingen helemaal niets te maken. Ik heb de vorige keer al gezegd: alleen als er op een gegeven ogenblik een backing nodig was om iets te krijgen en je dat niet gelukte, kwam *van 't Sant* er aan te pas, maar hij bemoeide zich met geen enkel uitvoerend détail. Wij hebben nooit een order of zelfs een aanwijzing op het gebied van de uitvoering van hem gehad.

55995. De **Voorzitter**: Dus gezien de gehele situatie, zoals deze was, moet u wel tot de conclusie komen, dat u *van der Reyden* hebt overgekregen van *Rabagliatti*?

A. Ja, maar alle mensen uit die tijd, dat *Derksema* waarnemend chef C.I.D. was. Wat naar ons kwam, kwam via *Rabagliatti*. Wij waren tenslotte de uitvoerders van de taak en *Rabagliatti* was de man, die ons de middelen daartoe verschafte.

55996. De **Voorzitter**: Dus van hetgeen tevoren is gebeurd met *van der Reyden*, toen hij bij de dienst is gekomen, hebt u nooit iets gehoord?

A. Neen. daar weet ik niets van.

55997. De **Voorzitter**: Dit verhaal kende u niet?

A. Neen. Ik heb er wel iets van gelezen korte tijd geleden. Ik weet niet, hoe *van der Reyden* bij de dienst is gekomen. Ik geloofde wel, dat, als hij op een gegeven ogenblik gepakt zou worden en hem het leven zuur gemaakt zou worden, hij zou praten. Maar wij hebben altijd gezegd: „Wie zou dat niet? Wie kan beoordelen onder welke omstandigheden een man zal praten en welke niet?” Waar *van der Reyden* vandaan is gekomen, is mij niet bekend.

55998. De **Voorzitter**: Uw contact in die paar dagen is niet van die aard geweest, dat u een positieve indruk over hem hebt?

A. Dat contact is nog vrij intiem geweest. *Krediet*, *van der Reyden* en ik hebben samen een week op één klein appartementje gewoond. *Van der Reyden* was een geschikte vent, met zijn eigenaardigheden, zoals al die knapen.

55999. De **Voorzitter**: Hij was wel iets ouder.

A. Ja, hij was 33 of 34 jaar. Hij was phantastisch goed op de radiozender.

56000. De **Voorzitter**: U hebt verder de vorige keer gesproken over *Johannes*, die gedropt is. Ik heb gevraagd:

„Weet u wie *Johannes* was?”.

U hebt daarop geantwoord:

„Als ik zijn naam hoor, weet ik het weer, maar ik heb hem altijd als *Johannes* gekend en later één of twee keer zijn naam gehoord, want *Johannes* is er ook aan gegaan.”

Wij zijn inmiddels tot de conclusie gekomen dat *Johannes Terlaak* moest zijn.

A. Ja. Door na te denken over de gesprekken hier is mij te binnen geschoten, dat het *Terlaak* was.

56001. De **Voorzitter**: Dan is er in uw vorige verhoor door u een bepaalde kwestie aangesneden, maar niet verder uitgewerkt, nl. de volgende. U spreekt over kolonel *de Bruyne* en zijn dienst. U hebt daarop de nodige critiek geuit. Nu zegt u:

„Het was geen schone zaak, dat inlichtingendienstwerk, maar het moest nu eenmaal doorgaan. Kolonel *de Bruyne* zei, dat van die tijd af alles kon worden gedaan via de postzak van Buitenlandse Zaken. Dan kromp mijn hart al in elkaar bij het idee, dat het per postzak moest gaan, want dat zou nooit lopen.”

Ik heb gevraagd:

„Wat bedoelt u met de postzak van Buitenlandse Zaken?”

Daarop hebt u geantwoord:

„Daar kom ik dadelijk op.”

U gaat door met het verhaal, maar u bent er niet op teruggekomen. Vandaar dat ik dit thans nog eens aan u voorleg.

A. Ik bedoel, dat via de postzak dingen verstuurd konden worden op min of meer geheime manier, maar niet geheim genoeg voor een geheime dienst.

56002. De **Voorzitter:** Waarheen?

A. Dit speciale geval is het geval van de namen, die per postzak naar Zwitserland gestuurd werden. Per postzak en via de dienst van Buitenlandse Zaken is het rijtje namen met schuilnamen naar Zwitserland gegaan, omdat men daar de naam van de man, die doodgeschoten was, niet kon ontcijferen.

56003. De **Voorzitter:** Dat was dus het geval, waarin men naar Zwitserland inlichtingen had gegeven en waarvan u zeide: het is oagewenst, dat de geheime dienst een hele lijst van mensen aan een andere instantie doorgeeft.

Daarvoor kan ik iets voelen. Maar u hebt verklaard, dat kolonel *de Bruyne* zeide, dat van die tijd af alles kon worden gedaan via de postzak van Buitenlandse Zaken. Dat is van veel algemener strekking.

A. De strekking van die opmerking, die misschien slecht naar voren brengt, wat ik bedoel, is, dat er op een gegeven moment, toen kolonel *de Bruyne* de zaak in handen kreeg, van alle kanten instanties kwamen, die hem zeiden: „alles, wat u voor uw dienst nodig hebt, stellen wij te uwer beschikking”, waar hij zeer enthousiast over was. Hij kende de situatie in Londen zeer slecht. Specifieker dan dat heb ik het niet bedoeld. Ik zou mij niet kunnen indenken, waar ik verder op gezinspeeld heb, als dit het niet is. Waar ik later in de gesprekken hier altijd op gehamerd heb, is, dat men de gang van zaken in het England-Spiel zo moeilijk kan beoordelen, wanneer men de gehele achtergrond in Londen niet kende, want ik ben overtuigd, dat al hetgeen op het ogenblik in de couranten wordt geschreven, over verraad en dubbele spionage, uit de lucht gegrepen is. Als men Londen gekend heeft, is het eigenlijk vrij logisch, dat het gegaan is, zoals het gegaan is. Er zijn fouten gemaakt. Mensen, die niet bepaald het vak kenden of er specifiek geschikt voor waren, stonden aan het hoofd. Wanneer er berichten kwamen en er ontbrak iets aan de check, zou men zeggen, dat het bericht fout was. Maar een bericht was zelden helemaal fout of goed, helemaal zwart of helemaal wit. Er zaten gedurende een lange tijd allerlei kleuren grijs tussen, zodat men kon zeggen: ik vertrouw het niet helemaal, maar het kan toch wel. Daarom is het een tijd doorgedaan, terwijl het al mis was, eenvoudig, omdat een chef moest beslissen op verschillende kleuren grijs. Het ergste wat men kan zeggen, is, dat niet eerder een beslissing tot stoppen is genomen. Naar mijn gevoelen is er in het England-Spiel niet zoveel mysterieus. Het zijn de gewone blunders, waaruit een oorlog veelal bestaat. Ik heb hierover verschillende gesprekken met mensen gehad, maar ik geloof absoluut niet in verraad, en niet mij weinig mensen, die er zelf in gezeten hebben.

56004. De **Voorzitter:** Ik heb hier een stuk, dat aan ons is overhandigd en dat wij niet geheel thuis kunnen brengen. Het is een kopie van een soort van gentleman's agreement tussen kolonel *Rabagliatti* en de heer *van 't Sant*. Kent u het stuk?

A. Van welke datum is het?

De **Voorzitter:** Dat weet ik niet. Ik weet niet meer dan hetgeen op dit papier staat.

A. Ik ken dit stuk niet. Ik heb wel een idee uit welke tijd het is. Een paar maanden na onze aankomst was er sprake van, dat de heer *van 't Sant* hoofd van de politie of de toekomstige politie zou worden, en toen was een tijd lang aan de orde de vraag of onze dienst zou komen onder Justitie of een ander Departement. Wanneer die dienst onder Justitie zou komen, zou de heer *van 't Sant* er dan mee te maken krijgen. Kort daarna is de heer *van 't Sant* voor de keus gesteld om of met de politie door te gaan of met het secretariaat der Koningin, omdat men de combinatie daarvan slecht vond passer. Hij is toen doorgedaan met het secretariaat van de Koningin en is van die geheime-dienst-kant weggetrokken. Zo zie ik het. Het enige, dat wij van hem gedaan konden krijgen van dat ogenblik af, was, dat hij zijn autoriteit inzette om bepaalde dingen, die ons niet gelukten, door te zetten. *Rabagliatti* was toen baas van de Engelse dienst. Ik vermoed dus, dat dit een papier is uit eind 1941, vóórdat de heer *van 't Sant* zich voor de politie terugtrok.

56005. De **Voorzitter:** Maar op welke grond vermoedt u dat? Op grond van uw inzicht in de algemene situatie van dat ogenblik, of hebt u een bepaalde concrete aanleiding voor dat vermoeden?

A. Ik concludeer dat, omdat dit precies past in de situatie zoals wij hoopten, dat zij zou worden, toen de heer *van 't Sant* nog als hoofd van de politie werkzaam zou worden. Het is anders gelopen, doordat de heer *van 't Sant* zijn job bij de Koningin aanhield en uit de politie-organisatie trad. Het past in die tijd.

56006. De **Voorzitter:** Er zijn ook getuigen, die veronderstellen, dat u dit ontwerp hebt gemaakt.

A. Neen, ik heb het nooit gezien.

56007. De **Voorzitter:** U ziet het nu voor het eerst?

A. Ja. Er is geen kwestie van, dat ik ook maar de schijn had van de nodige autoriteit om voor de heer *van 't Sant* en *Rabagliatti* een dergelijk ontwerp te maken.

56008. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** U bent meester in de rechten?

A. Ja.

56009. De **Voorzitter:** Die opmerking, welke ik zoëven aan u doorgaf, is nl. gemaakt door de heer *van 't Sant* zelf. Wij hebben hem dat document ook voorgelegd en hij zeide:

„Ik zie dit voor de eerste keer. Ik weet hiervan niets. Ik heb dit nooit eerder gezien, maar het is mogelijk, dat later, toen geprobeerd is *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* weer te winnen voor de dienst van *de Bruyne*, zij gezegd zullen hebben: „Maar niet zonder *Rabagliatti* en niet zonder *van 't Sant*.” Want ik weet, dat ze mensen, die onder mij waren uitgezonden, gevraagd hebben voor de nieuwe combinatie te werken, die dat niet deden. Het zou mij niet verwonderen, als *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* zo iets gezegd hebben.”

A. Dat hebben wij zonder twijfel in die tijd gezegd. Wij waren tot dusver in zee met een combinatie, die liep. Wij hadden onze vingers zo vaak gebrand, dat wij zonder enige twijfel van mening waren, dat wij het zonder de backing van *van 't Sant* en zonder de hulp van *Rabagliatti* niet konden doen. Ik heb dat stuk echter niet opgesteld. Ik begrijp wel, dat de heer *van 't Sant* dat in zijn gedachten had, want ik schreef nogal veel en soms misschien ietwat buiten mijn rayon, om te proberen bepaalde dingen er door te drukken.

Het gekke is, dat het, wat de stijl betreft, van mij afkomstig zou kunnen zijn, maar ik heb het beslist niet geschreven. Ik heb het papier nooit gezien.

56010. De **Voorzitter:** Admiraal *Furstner* heeft het hier overhandigd.

A. Dit ging in ieder geval toen ver boven mijn pet. Dat kan ik niet geschreven hebben.

De **Voorzitter:** U hebt de vorige keer aan het slot van uw verhoor gezegd, dat u ons nog twee stukken zoudt kunnen overleggen.

A. Die heb ik u uit Amerika toegestuurd.

De **Voorzitter:** U hebt gezegd, dat u ons zoudt toesturen de brief, die door Prins *Bernhard* en *Derksema* was ondertekend, alsmede het tweede rapport over uw tochten.

A. Die heb ik u hier de eerste keer overgelegd.

De **Voorzitter:** Neen. Aan het slot van het vorige verhoor staat:

„Ik zal er naar zoeken en het u opsturen. Stelt u ook nog prijs op de brief, waarin ik aangesteld werd om al dergelijke zaken te behartigen? Deze brief was door Prins *Bernhard* en *Derksema* ondertekend.”

Ik heb gezegd:

„Gaarne. Hebt u die brief hier?”

Daarop hebt u geantwoord:

„Als dat rapport hier is, zal de brief er ongetwijfeld ook zijn.”

U hebt die stukken toen dus niet overgelegd.

A. Ik had toch iets bij mij. Wat ik aan rapporten heb, hebt u gezien. Meer dan dat heb ik niet. Dit zou dan een beschrijving zijn van de paar laatste trips.

De **Voorzitter**: Uw eerste rapport loopt tot Kerstinis 1931. In ieder geval eindigt het vóór de mislukte poging van 17 Januari 1942 van *Wiardi Beckman*. Aan het slot van dat rapport staat, dat u uw pogingen om hem over te krijgen, zult voortzetten.

A. Ja, de brief, getekend door Prins *Bernhard* en *Derksema*, heb ik. Ik heb mijn papieren uit Amerika allemaal hier. Laat ik ze u morgen even aanbrengen. Dan zal ik alles meebrengen. Dan kunt u zien, wat er nog aan nieuws voor u tussenzit.

De **Voorzitter**: Wij zouden dat ten zeerste op prijs stellen.

56011. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U schrijft in een brief, die u aan mij gericht hebt:

„P.S. Als u de werkelijke inside-story van 82 Eaton Square wilt horen, dan moet u te pakken zien te krijgen de ex-zeeman, die er meerdere malen als Wireless-Instructor gewerkt heeft (Hollander) en die er eindelijk, over z'n zenuwen, vandaan is gelopen.”

Maar dan moeten wij de naam weten.

A. Ik ben er enorm over bezig geweest die te vinden.

Ik heb *Tazelaar, d'Aulnis* en enige anderen geschreven, maar niemand kan het zich herinneren. Het was een mannetje, dat geen belangrijk werk deed, maar hij heeft er twee of drie maanden gezeten. Ik zou hem dolgraag te pakken krijgen. Het behoort bij de hele inside-story op Eaton Square. Ik herinner het mij, omdat wij begonnen zijn met ons slap te lachen om zijn onthullingen. Later zijn wij er ernstiger over gaan praten.

56012. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Behoorde hij wel tot de mensen van Eaton Square? Die kennen wij langzamerhand allen.

A. Ik weet zijn naam niet meer. Hij trekt iets met zijn been en is zwaar gebouwd. Het was een wireless-man van de koopvaardij. Als ik zijn naam hoorde, zou ik het niet eens kunnen bevestigen.

56013. De **Voorzitter**: U kende het bureau van de heer *Derksema* toch?

A. Ja, toen ik er kwam, zat in de kamer van de heer *Derksema* een blonde jongen van de navy, *Wolters*. De heer *Derksema* had op

dat ogenblik een paar mensen in opleiding, die met donkere brillen en links en rechts mysterieus doende rondliepen. Zulke mensen trof men daar allemaal aan. Maar ik heb er nooit gewerkt en ik ben dus niet degene, die er meer over kan vertellen.

56014. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *Vrinten* daar ontmoet?

A. Neen, wel de heer *Steengracht van Moyland*.

56015. De **Voorzitter**: Wat was dat voor iemand?

A. Een alleraardigste vent. Wij waren nooit overtuigd, dat hij ze allemaal bij elkaar had, maar hij was een bijzonder vriendelijke man.

56016. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke waren zijn werkzaamheden?

A. Hij is er terechtgekomen op een manier, die niet met het werk te maken had. Toen is hij secretaris geworden of tweede man. Hij is liaisonwerk gaan doen.

56017. De **Voorzitter**: Was hij er voor het contact tussen de Engelsen en de heer *Derksema*?

A. Zo technisch durf ik het niet uit te drukken, want ik had er niets mee te maken. Hij was niet bepaald een man, aan wiens capaciteiten ik mij graag zou toevertrouwen.

56018. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke taal sprak hij?

A. Hollands met een Engels accent.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

S. E. HAZELHOFF ROELFZEMA.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

DE KORT.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ADRIANUS JOHANNES JOSEPHUS VRINTEN,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage, ambtenaar bij het
Departement van Justitie,

56019. De **Voorzitter**: U is op 14 October 1948 reeds door onze commissie gehoord. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen door u afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er zijn nog enkele punten, waaromtrent ik u enige vragen zou willen stellen. U hebt de vorige keer, nadat u verteld had, dat u in Engeland in hoofdzaak belast was met de security op scheepvaartgebied, gezegd:

„Ik heb mijn hulp verleend bij het vinden van enige technische mensen, die opgeleid zouden kunnen worden. Ik heb zelf ook weleens een man gevonden. Ik heb ten aanzien van andere mensen, die zij aangenomen hadden, gewaarschuwd, dat zij niet moesten worden uitgezonden.”

Kunt u deze twee gevallen, nl. dat u zelf iemand hebt gevonden voor uitzending en dat u ook weleens gewaarschuwd hebt tegen iemand, die men had aangenomen, nader toelichten?

A. Ik heb destijds o.a. een zekere *Bosselaar* aangebracht. Hij is getraind geworden, maar is nooit uitgezonden.

De man, tegen wie ik gewaarschuwd heb, was iemand, die uit Indië was gekomen en lid van de N.S.B. was geweest.

56020. De **Voorzitter**: Is dat *van der Reyden* geweest?

A. Ja.

56021. De **Voorzitter**: Wat was *Bosselaar* van huis uit?

A. Zeeman bij de kustvaart.

56022. De **Voorzitter**: U weet niet waarom hij uiteindelijk niet is uitgezonden?

A. Neen. Er zijn verschillende personen met hem in opleiding geweest, die niet uitgezonden zijn. Ik heb de indruk, dat het niet gebeurd is, omdat zij zich niet hielden aan gemaakte afspraken.

56023. De **Voorzitter**: Wanneer dacht u, dat *Bosselaar* aangekomen was?

A. Waarschijnlijk in 1942.

56024. De **Voorzitter**: U zegt, dat hij de man is, die u opgegeven hebt?

A. Ja, waarschijnlijk in 1942.

56025. De **Voorzitter**: Dan kan het kloppen, dat hij wordt genoemd in een rapport van 10 September 1942. Wat hebt u met *van der Reyden* te doen gehad?

A. *Van der Reyden* was per schip uit Indië gekomen. Er werd mij gemeld, dat er een deserteur was. Wij zijn gaan zoeken en

kwamen tot de conclusie, dat het *van der Reyden* zou zijn. Aangezien wij vernamen, dat hij marconist was, hebben wij ons in verbinding gesteld met Radio-Holland. Door Radio-Holland zijn wij dus er achter gekomen. Wij hebben hem verhoord en hij heeft erkend lid van de N.S.B. te zijn geweest, maar niettemin op het schip aangezocht te zijn voor uitzending naar Nederland. Toen wij dat wisten, heb ik een rapport opgesteld en geadviseerd hem niet uit te zenden.

56026. De **Voorzitter**: Dat rapport hebt u aan de heer *Derksema* uitgebracht?

A. Ja. Later bleek, dat hij toch uitgezonden was en nog later heb ik gehoord, dat hij hier in Nederland gepakt was en dat hij vermoedelijk na de bevrijding in Engeland teruggekomen was.

56027. De **Voorzitter**: Het is u ook niet bekend, dat bij de Nederlandse dienst door de heer *Derksema* of iemand anders met *van der Reyden* besprekingen zijn gevoerd in deze geest: je moet weten, wat je doet; je kunt naar Nederland gaan, maar als je niet naar Nederland gaat, word je geïnterneerd'?

A. Neen, daar weet ik niets van.

56028. De **Voorzitter**: U hebt geadviseerd hem niet uit te zenden?

A. Ja.

56029. De **Voorzitter**: U hebt nooit gehoord, dat de heer *Derksema* er anders over dacht?

A. Neen, wij hebben er nooit meer over gesproken.

56030. De **Voorzitter**: U hebt ook niet gehoord of iets dergelijks bij de Engelsen gebeurd zou zijn? Dat men hem voor die keuze heeft gesteld?

A. Neen.

56031. De **Voorzitter**: U zegt, dat hij reeds aan boord van het schip, dat hem uit Indië bracht, aangezocht is om uitgezonden te worden. Was het een Engels of een Nederlands schip?

A. Het moet een Nederlands schip geweest zijn.

56032. De **Voorzitter**: Wie kan hem dat gezegd hebben?

A. Hoe hij er aan gekomen is, weet ik niet meer, maar de kapitein was er van op de hoogte, naar hij zeide. Hij noemde de naain van admiraal *Furstner* en zelfs de heer *Churchill* zou op de hoogte zijn geweest van hetgeen hij ging doen. Dat moet in het rapport staan, dat ik opgemaakt heb.

56033. De **Voorzitter**: Dit rapport is dus in het archief van de Politie-Buitendienst of in dat van de C.I.D.?

A. Ik heb het afgegeven bij de heer *Derksema*.

56034. De **Voorzitter**: Wat acht u waarschijnlijk? Is dit een zaak, die in het archief van de C.I.D. thuishoort?

A. Ja, daar zou het eigenlijk thuishoren.

56035. De **Voorzitter**: Hebt u ook iets te maken gehad met de uitzending van freule *Röell*?

A. Neen.

56036. De **Voorzitter**: Weet u, dat het gebeurd is?

A. Ja, ik hoorde, dat het gebeurd was, toen zij weg was.

56037. De **Voorzitter**: Wat hebt u er van gehoord?

A. Dat zij zou zijn uitgezonden en dat ze in Afrika niet zo best zou zijn geweest.

56038. De **Voorzitter**: Wie zei dat?

A. Dat zei een jonge luitenant, die haar in Afrika had gekend. Ik kan het wel nagaan.

56039. De **Voorzitter**: In welke zin was zij niet best?

A. Het schijnt, dat zij nogal contact had met de mensen van de Duitse ambassade.

56040. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U verwacht waarschijnlijk twee dingen. Freule *Röell* is naar Portugal gestuurd en heeft zich daar tot de Duitse ambassade gewend.

A. Dat kan ik niet gehoord hebben van die luitenant, want die heeft haar gekend in Zuid-Afrika.

56041. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan hebben de Duitsers haar daarvoor niet beloond, want zij heeft vier jaar in een concentratiekamp gezeten.

A. Dit was ook maar een gerucht.

56042. De **Voorzitter**: Wie heeft u medegedeeld, dat zij uitgezonden was?

A. Dat weet ik niet meer. Ik weet wel, dat, toen de luitenant kwam spreken over al die mensen, die in Kaapstad zaten en die hij regelmatig zag, hij o.a. iets vertelde over freule *Röell*, maar hoe hij het wist, dat zij uitgezonden was, kan ik mij niet meer herinneren.

56043. De **Voorzitter**: Er is hier medegedeeld, dat er op een gegeven ogenblik een order is gegeven, dat men in de verhoren van Engelandvaarders niet meer behoorde te notuleren de mededelingen van uit het bezette gebied over de heer *van 't Sant*. Is u dat bekend?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Het is ons medegedeeld door kolonel *de Bruyne*.

A. Dat is wel mogelijk.

56044. De **Voorzitter**: Er is gezegd, dat dit op een gegeven ogenblik de gedragslijn is geworden bij de Politie-Buitendienst.

A. Ik had met de Engelandvaarders niets te maken. Ik had alleen met de schepelingen te maken en dat aantal, dat bij mij kwam, was niet groot. Eerst waren ze dan al naar de Patriotic School geweest en daarna verhoord door de heer *Wolters* of een van de anderen.

56045. De **Voorzitter**: Het zou kunnen zijn, dat er een algemene order gegeven was.

A. Ik weet er niets van.

56046. De **Voorzitter**: Als die order gegeven is, zou hij gegeven moeten zijn aan de afdeling van de heer *Wolters*?

A. Dat is mogelijk, maar ik heb er nooit van gehoord.

56047. De **Voorzitter**: En als iemand u gezegd had: in Nederland zegt men over de heer *van 't Sant* dat en dat, zou u het genotuleerd hebben?

A. Ja, maar dat is mij niet bekend.

56048. De **Voorzitter**: Is men er wel eens in geslaagd mensen te ontmaskeren, die naar Engeland kwamen en in werkelijkheid Duitse spionnen waren?

A. Ja.

56049. De **Voorzitter**: Kunt u daarvan voorbeelden noemen?

A. Jawel. Een geval, dat ik zelf heb meegemaakt, betrof een zekere *Dronkers*.

56050. De **Voorzitter**: Wat was dat voor een geval?

A. Deze man, een stuurman van huis uit, naar ik meen, kwam naar Engeland in een jachtje met nog twee anderen, van wie de een was *de Lange* en de ander — een Indische jongen — *Muller*. Deze drie heren waren op een gegeven ogenblik in de Patriotic School en werden daar ondervraagd. Zij zijn daar een hele tijd geweest. Via een zeeman, die uit de Patriotic School was gekomen, hoorde ik van de aanwezigheid van *Dronkers* in de Patriotic School. De naam kwam mij heel bekeerd voor. In het begin had ik nl. een lijst samengesteld van enige honderden namen van mensen, die eventueel in aanmerking zouden komen voor een nader onderzoek, wanneer zij naar Engeland zouden komen. Onder hen was *Dronkers*. Ik heb een dag later de Patriotic School opgebeld en gevraagd of die man daar werkelijk was en hoe hij er uit zag. Toen bleek de heer *Pinto*, chef-Nederland van de Patriotic School, deze zaak in handen te hebben. Hij heeft er met zijn chef over gesproken en er werd toestemming gegeven om deze man te horen. Toen ik hem zag, bleek, dat het dezelfde man was, die ik in Nederland had gekend en van wie ik wist, dat hij vroeger voor de Duitsers had gewerkt en lid van de N.S.B. was geworden. Wij hebben hem gehoord en hij erkende door de Duitsers te zijn uitgezonden en zijn training in den Haag te hebben ontvangen.

56051. De **Voorzitter**: Dat heeft hij inderdaad erkend?

A. Zeker.

56052. De **Voorzitter**: Heeft hij ook aangegeven wat zijn opdracht was?

A. Mij moest militaire eenheden nagaan en daarover rapporteren. Ik weet niet meer op welke wijze.

56053. De **Voorzitter**: Dus spionage?

A. Ja, daarvoor was hij uitgezonden en daarvoor is hij tenslotte ook gehangen.

56054. De **Voorzitter**: Hij alleen?

A. Ja. *Muller* had een heel slecht rapport en nadat hij was vrijgekomen, heeft hij geprobeerd bij de zeevaart te komen. Daarvoor kreeg hij een introductie van de heer *van 't Sant*. De heer *van 't Sant* stuurde hem dus naar de koopvaardij. De koopvaardij vroeg in de regel eerst aan ons wat wij er van dachten. Toen hadden zij echter deze man al aangenomen vóórdat zij het hadden gevraagd. Ik heb toen gezegd: „Wet spijt mij, maar ik zou niet geadviseerd hebben, dat hij naar zee zou gaan; het is niet helemaal in orde met hem, hij heeft een slecht rapport, hij is aangekomen met *Dronkers*. De Engelsen hebben hem waarschijnlijk alleen daarom vrijgelaten, omdat zij niet voldoende redenen hadden om hem te interneren, maar dat wil niet zeggen, dat wij hem geschikt achten voor de koopvaardij.”

Hij is toen teruggekomen van de plaats waarheen hij was gezonden en heeft dus niet gevaren, hoewel hij verschillende malen heeft geprobeerd toestemming te bekomen.

De Lange heeft, geloof ik, niet veel last gehad. Dat was, naar ik meen, ook geen zeeman.

56055. De **Voorzitter**: Wanneer zijn die mensen in Engeland gekomen?

A. Dat moet in 1942 zijn geweest. Ik geloof, dat *Dronkers* omstreeks Kerstmis 1942 is gehangen. Toen *Muller* geprobeerd heeft naar zee te gaan, zal het 1943 zijn geweest.

56056. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw verhoren hierover nooit verband kunnen constateren tussen de opdracht van *Dronkers* en het Engeland-Spiel?

A. Neen.

56057. De **Voorzitter**: U hebt alleen iets gemerkt van een zuivere spionage-opdracht?

A. Ja. Op 1 Juli 1942 werd dit briefje gegeven. Dit is een briefje van een van de Engelse chefs.

(Getuige overhandigt de Voorzitter een briefje.)

56058. De **Voorzitter**: In deze brief staat in de eerste plaats een dankbetuiging — dit is een brief van majoor *Haylor* aan de heer *Derksema* van 1 Juli 1942 — voor de medewerking, die door de heer *Vrinten* is gegeven bij het onderzoek in de zaak-*Dronkers*. Verder wordt er in medegedeeld, dat *Dronkers* inderdaad een bekentenis heeft afgelegd en vervolgens, dat voorgesteld zal worden, dat *de Lange* verlof zal krijgen in het land te verblijven „on condition that he reports the Dutch Free Forces”.

Hebt u wel meer van die gevallen meegemaakt of is dat het enige?

A. Dit is wel het belangrijkste en het enige.

56059. De **Voorzitter**: Hebt u in Engeland wel eens iets gemerkt van de overkomst van een zekere inspecteur *de Jong* van het Rotterdamse politiekorps?

A. Neen.

56060. De **Voorzitter**: Wie was *van Koutrik*?

A. *Folkert Arie van Koutrik* is ongeveer een half jaar vrij. Hij was een van mijn assistenten vóór de oorlog, toen ik werkte voor het Engelse paspoortkantoor in Nederland.

56061. De **Voorzitter**: Is hij hier gebleven?

A. Neen; hij is met mij naar Engeland gegaan. Ik heb hem meegenomen.

56062. De **Voorzitter**: De heer *van Brink* heeft verteld, dat hij een adres in Holland had meegekregen, dat verband hield met de naam *van Koutrik*. *Van Brink* had een introductie van een zekere *Zaal*.

A. Ja, en voor *van Hernert*, een amateur-marconist. Hij had een briefje bij zich van *Folkert Arie van Koutrik* voor diens moeder de weduwe *van Koutrik*, om zijn entrée te vergemakkelijken.

56063. De **Voorzitter**: De heer *van Brink* heeft gezegd:

„De man, die mij in Rotterdam was opgegeven, was een zekere *J. A. Zaal*. Ik had een introductie meegekregen van *Hooper* en *Vrinten*, die als fotokopie op een filmpje was afgedrukt.”

Iets verder zegt hij:

„Later is mij gebleken, dat *Zaal* en *Vrinten* vroeger collega's waren geweest.”

A. Dat kan niet later gebleken zijn. Het is hem vóórdien medegedeeld om de toestand zuiverder te stellen.

56064. De **Voorzitter**: Vervolgens zegt hij:

„Verder heb ik meegekregen een introductie van een zekere *F. A. van Koutrik*, ook een kennis van *Vrinten* en — zoals mij late bleek — ook van *Zaal*, die echter niet bereikbaar was. (Deze kennis van *Vrinten* was de weduwe *Helmsing*, te Rotterdam).”

Is dat juist?

A. Ja, die weduwe was weer een tussenpersoon voor *van Hemert* en voor die weduwe had hij een briefje van een familie uit Londen bij zich.

Van Koutrik was dus mijn assistent, die bij het Engelse paspoortbureau was en mijn vervanger zou worden wanneer ik weg zou zijn. Dat was in 1938/39. Hij kwam van Müller en Co. Toen hij bij ons in dienst kwam, kreeg hij een opleiding. Dat is fout gelopen, maar dat wist ik later pas. Hij is meegegaan naar Londen, waar hij bij de Engelse security heeft gewerkt. In 1943 heeft men hem ontslagen. Hij is toen weer bij mij gekomen. Wij konden hem niet gebruiken. Hij is daarna bij de marine in militaire dienst gegaan. Einde 1944 of begin 1945 kwam kapitein *Siedenburg*, die later bij het B.N.V. gewerkt heeft, bij mij. Hij vertelde, dat er naar *van Koutrik* gezocht werd, omdat hij een dubbele rol zou hebben gespeeld. Dat was het eerste nare bericht, dat ik over *van Koutrik* hoorde. Toen ik op 10 Mei 1946 hier kwam, bleek, dat men nog naar hem zocht. Men heeft hem gevonden en hij heeft een tijd in voorarrest gezeten. Een half jaar geleden ongeveer was hij vrij.

56065. De **Voorzitter**: Is hij veroordeeld?

A. Hij is niet veroordeeld, niet gestraft.

56066. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar heeft hij gezeten?

A. In de cellenbarakken in Scheveningen.

56067. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Al die tijd?

A. Voor zover ik weet wel.

56068. De **Voorzitter**: Hoe kwam men er in Nederland aan, dat hij een dubbele rol zou hebben gespeeld?

A. Waarschijnlijk uit documenten, die men bij de Duitsers had gevonden.

56069. De **Voorzitter**: Hij zou dus vóór 1940 een dubbele rol hebben gespeeld?

A. Inderdaad.

56070. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom is hij in 1943 door de Engelsen ontslagen?

A. Hij was in de Patriotic School er, toen heeft de heer *Pinto* een rapport over hem gemaakt naar aanleiding van het volgende geval. Er waren Engelandvaarders, die goud en zilver bij zich hadden. *Van Koutrik* beweerde tegenover hen, dat goud en zilver in Engeland zogoed als geen waarde hadden en hij zeide, dat, als zij er nog een prijsje voor wilden maken, ze het beter aan hem konden geven. Dat deden die mensen dan, maar toen zij vrij waren, breek hun, dat goud en zilver daar heel veel waarde hadden.

56071. De **Voorzitter**: Dat was dus knoeierij?

A. Ja.

56072. De **Voorzitter**: Maar het andere is natuurlijk belangrijker. Het is dus zo, dat men hem beschuldigd heeft, dat hij vóór 1940, in relatie staande met het Engelse paspoortbureau, tevens relaties onderhield met bepaalde Duitse instanties?

A. Inderdaad.

56073. De **Voorzitter**: Het was natuurlijk wel bedenkelijk, dat die man al die jaren in Engeland heeft gezeten.

A. Ja, inderdaad.

56074. De **Voorzitter**: Later heeft men dus blijkbaar hier onderzocht of hij zulk een contact in Engeland ook nog had gehad?

A. Zeer waarschijnlijk.

56075. De **Voorzitter**: Bent u daarover nog gehoord?

A. Ja, verschillende malen, hangende dat onderzoek.

56076. De **Voorzitter**: Door wie bent u gehoord?

A. Ik weet de namen van de rechercheurs niet meer, maar twee Haagse rechercheurs — van de P.R.A. waarschijnlijk — hebben dat onderzoek ingesteld.

56077. De **Voorzitter**: Had u in Londen met hem te maken?

A. In het begin is hij met mij meegegaan naar Folkestone, naar de havencontrole. De Engelsen hebben hem daar met de aankomende vluchtelingen laten optrekken, die naar de verschillende kampen moesten worden gebracht. Toen heb ik niet meer met hem te maken gehad.

56078. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft dat „begin“ geduurd?

A. Een paar weken.

56079. De **Voorzitter**: In de periode 1940—1943 hebt u helemaal geen contact meer met hem gehad?

A. Ik heb toen wel contact met hem gehad. Toen ik bij de Nederlandse dienst was, heeft hij mij wel tips gegeven.

56080. De **Voorzitter**: Wat is uw persoonlijke indruk er van?

4. Die is nu wel heel beroerd, dat kunt u begrijpen.

56081. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat u zei: ik geloof het niet.

A. Ik geloof het graag.

56082. De **Voorzitter**: U hebt dus blijkbaar uit hetgeen u later hebt gehoord, gegevens kunnen putten, waaruit u afleidt, dat hij inderdaad vóór 1940 een dubbel spel heeft gespeeld?

A. Dat heeft hij ook erkend.

Hij heeft erkend f 200 te hebben ontvangen. Hij werkte voor *Roberts*, alias *Rijjes*, Bloemcamplaan te Wassenaar.

56083. De **Voorzitter**: Dat was een Duitse agent?

A. Ja. *Protze* en *Fraülein Schneider*. Daar had ik hem in 1939 op gezet voor contrôle van het huis.

56084. De **Voorzitter**: Hij is overgelopen?

A. Ja.

56085. De **Voorzitter**: Dat het inderdaad gebeurd is, hebt u pas na de oorlog gehoord?

A. Ja.

56086. De **Voorzitter**: U weet zeker, dat hij niet veroordeeld is?

A. Ja.

56087. De **Voorzitter**: Dan zou de conclusie moeten luiden, dat men waarschijnlijk niet heeft kunnen bewijzen, dat hij tijdens de oorlog iets van die aard heeft gedaan.

A. Dat zal wel zeker zijn.

56088. De **Voorzitter**: Dat is zo zeker niet. Het kon voor de Duitsers van belang zijn te Londen zo iemand te hebben.

A. Het is wel eigenaardig. Hij was getrouwd met een Duitse vrouw. Die wilde in het begin van boord. Wij zijn nl. met een scheepje overgegaan. Na veel moeite is het gelukt haar mee te krijgen. Ik heb nooit kunnen begrijpen, waarom hij meegegaan is naar Londen.

56089. De **Voorzitter**: Hebt u moeite gehad om hem mee te krijgen?

A. Hij ging normaal mee.

56090. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zag u er geen bezwaar in die Duitse vrouw mee te nemen?

A. Neen, zij was hier al sinds 1929/1930. Het was een jong meisje. Hij was er nu eenmaal mee getrouwd.

56091. De **Voorzitter**: Ik heb voor mij een verklaring van de heer B. Springer, die tijdens de oorlog uit Nederland is gekomen. Kent u hem?

A. Ja.

56092. De **Voorzitter**: Hij heeft een verklaring afgelegd, hierop neerkomende, dat hij een opdracht had om bepaalde mededelingen te doen aan de Minister-President en enige andere personen en dat op alle mogelijke manieren door de dienst van de heer *Derksema* aan hem getrokken is om het een en ander omtrent die opdracht te weten te komen. Later moest hij bij de heer *Derksema* komen, die ongeveer het volgende tegen hem zei: De Engelsen hebben u voorwaardelijk vrijgelaten. Er is hier iemand, een Engelsman van Nederlandse afkomst, die u zal horen en van dat verhoor zal het afhangen of u in vrijheid zult blijven. Dat was een zekere Kendall ofte wel van *Koutrik*. Als het verhaal van de heer Springer juist is, dan is er dus een nauwe connectie tussen de dienst van de heer *Derksema* en van *Koutrik*.

A. Dat moet u anders zien. Kendall of van *Koutrik* was ondervrager in Patriotic School. Dat heeft niet lang geduurd. Hij is toen, maar ik kan mij niet herinneren of het voor het geval-Springer was, een keer bij ons op kantoor geweest. Ik geloof niet, dat de heer *Springer* door Kendall is gehoord.

56093. De **Voorzitter**: Kendall heeft hem wel opgedragen een rapport te schrijven over met name genoemde punten.

A. Dat zou u beter aan de heer *Derksema* zelf kunnen vragen en misschien aan de heer *Pinto*.

56094. De **Voorzitter**: De heer Springer geeft deze voorstelling van zaken: Er zat een Nederlandse dienst, die het blijkbaar hoogst onaangenaam vond, dat ik probeerde door te dringen tot de instanties, waartoe ik doordringen moest. De dienst wilde zelf weten, wat ik kwam doen en ondanks het feit, dat ik bij de Minister-President was geweest, wilden ze mij toch leegpompen en dat heb ik niet gedaan, want ik had de opdracht mijn gegevens te overhandigen aan de Minister-president.

Men kan hieruit dus deze indruk krijgen, dat, toen de heer *Derksema* het zelf niet voor elkaar kon krijgen, hij iemand in de arm genomen heeft, die zei: ik ben van de Patriotic School en als u het mij niet vertelt, dan gaat u weer de school in.

A. Ik heb de indruk, dat het pertinent fout was. *Van Koutrik* zal Springer wel gezien hebben, maar zeker niet, omdat de heer *Derksema* er niet onder uit kon. Daarvoor had hij *Kendall* niet nodig. Die was niet handig genoeg voor dit soort dingen.

56095. De **Voorzitter**: U zegt, dat hij wel daar geweest is in verband met de zaak-Springer?

A. Ik geloof, dat hij in verband met de zaak-Springer daar een keer geweest is. Wanneer van *Koutrik* een aantal vragen beantwoord wilde zien, dan is het vanzelfsprekend, dat hij bij de heer *Derksema* kwam en deze vroeg te willen bevorderen, dat de man op zijn bureau kwam.

56096. De **Voorzitter**: Ik vind het enigszins wonderlijk, dat daarvoor de figuur van Kendall gebruikt werd, uitgerekend een man van de Patriotic School, die van Nederlandse afkomst was, en dat via de heer *Derksema*, terwijl de heer Springer, volgens zijn verklaring, na zijn verblijf in de Patriotic School daaruit onvoorwaardelijk ontslagen werd en hem toen door *Kendall* medegedeeld werd, dat hij ondeï voorbehoud zou zijn vrijgelaten. Wat hebt u hiermede zelf te maken gehad?

A. Met het Springer-geval?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Niets.

56097. De **Voorzitter**: En met het inschakelen van *Kendall*?

A. Niets, ik heb het alleen gehoord.

56095. De **Voorzitter**: Hebt u van *Koutrik* na 1943 nog wel gezien?

A. Hij is nog eenmaal bij mij geweest, toen hij bij de marine was om te zeggen, dat hij het zo slecht naar zijn zin had en om te vragen, of wij daarin verandering konden brengen.

56099. De **Voorzitter**: Het was eigenlijk zo, dat in de eerste tijd bij de C.I.D. de security-afdeling en de afdeling, die zich bezighield met de uitzending van agenten, niet scherp gescheiden waren. Dat liep eigenlijk allemaal door elkaar heen.

A. De uitzendingen waren zeker sterk gescheiden van de andere afdelingen.

56100. De **Voorzitter**: Maar u hoorde bij de scheepvaart-security en hebt toch ook bemoeiing gehad met de agenten?

A. Ja, in het begin zeker, want de scheepvaart-security moest heel in het begin nog opgewerkt worden. Ik ben, nadat ik bij de Engelsen ben weggegaan, niet meer belast geweest met de training van de agenten. Ik ben wel bezig geweest met het vinden van een trainer op het gebied van de radio. Ik wist ook, omdat het in hetzelfde gebouw was, wat voor soort van mensen er kwamen.

56101. De **Voorzitter**: De vraag is, of het niet beter was geweest de afdelingen te scheiden.

A. Dat is altijd dwaasheid geweest. De een moet de ander in dit werk niet kennen. In het gebouw kwam alles.

56102. De **Voorzitter**: De mensen, die gehoord moesten worden en onder wie misschien onbetrouwbare personen zaten, hadden de kans een agent in spe te ontmoeten.

A. Ja, die kans was er altijd. In het gebouw woonden alle diensten. Er was echter ook de „Stichting van Engelandvaarders" in Londen. Alle Engelandvaarders kwamen er bij elkaar en dat was fout.

56103. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van der Schrieck* voor de code van *van Brink* gezorgd?

A. Of hij met de code van drs. *van der Schrieck* of van de Engelsen is uitgezonden, weet ik niet meer.

56104. De **Voorzitter**: In ieder geval geschiedde de opleiding toen gedeeltelijk in de Nederlandse sfeer.

A. Ja, dat was de bedoeling.

56105. De **Voorzitter**: Was dat met anderen ook zo?

A. Dat weet ik niet.

56106. De **Voorzitter**: Hoe was het bij *van Hamel*?

A. Per se Nederlands, maar hij had een Engelse code.

56107. De **Voorzitter**: Waar zijn *van Hamel*, *van Brink*, *Schrage*, *Zomer* en *Alblas* opgeleid?

A. Daarmede hebben wij niets te maken gehad. Zij zijn opgeleid bij het bureau van de heer *van 't Sant* en bij de Engelse bureaus.

56108. De **Voorzitter**: Zij zullen dus hun code-opleiding, hun opleiding als marconist hebben gehad in de Engelse sfeer?

A. Wat betreft het eerste gedeelte hebben zij, die na *van Hamel* en *van Brink* kwamen, hun opleiding gehad, voor zover het de telegrafie aangaat, van een zekere *Smit*, een stuurman. Wat er later gebeurd is, weet ik niet.

56109. De **Voorzitter**: Gebeurde het later meer in de Engelse scholen?

A. Dat weet ik niet.

56110. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is die stuurman *Smit* gebleven?

A. Dat zou ik op het ogenblik niet kunnen zeggen. Hij was in 1946 nog in Engeland. Hij was bezig met het vertalen van boeken.

56111. De **Voorzitter**: Hoe had men zich de terugkomst van *van Brink* voorgesteld?

A. Ik geloof, dat hij zou worden gehaald.

56112. De **Voorzitter**: Ja, het was aanvankelijk het plan, dat hij met een vliegtuig zou worden gehaald.

A. Enige dagen, nadat hij in Nederland was, hebben wij bericht gekregen, dat zijn pogingen om contact te zoeken, mislukt waren. Toen heeft hij blijkbaar verschillende berichten gestuurd, waarvan wij de echtheid later pas hebben kunnen nagaan, met het verzoek om te kunnen terugkeren. Hij is in Frankrijk gekomen. Wij hebben brieven gekregen; hij schreef die naar mijn dochter, in het Stratton House. Hij wilde gaarne uit Frankrijk weg. Later zat hij in Zwitserland. Er zijn ongeveer vier of vijf brieven uit Frankrijk gekomen.

56113. De **Voorzitter**: Hij zou aanvankelijk afgehaald worden door luitenant-ter-zee 1ste klasse *Schaper*.

A. Het kan zijn, dat het in het begin besproken is. Het zal wel de bedoeling zijn geweest, maar *Schaper* had het ongeluk met *van Hamel* gehad. *Van Brink* is niet weggebracht door *Schaper*.

56114. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat pas uit de telegramwisseling is gebleken, dat zij hem niet konden laten afhalen. Hij heeft verklaard:

„Later is mij gebleken, dat de toenmalige luitenant-ter-zee eerste klasse *Schaper* vermoedelijk in Februari van dat jaar

boven Duitsland was afgeschoten, zodat er eigenlijk niemand in Londen was, die de afspraak kende."

Men heeft *van Brink* medegedeeld, dat het niet doorging; toen heeft hij zelf een weg moeten zoeken.

A. Ik geloof, dat de Engelsen er niets voor voelden om hem direct te halen, zeker niet op de plaats, die hij aangaf. *Van Brink* is in Nederland gekomen en heeft een telegram gestuurd, dat de zaak mislukt was. Toen heb ik geen telegrammen meer van hem gezien. Na een hele poos zijn er vier of vijf brieven gekomen. Die heb ik doorgegeven aan de Nederlandse dienst, die er voor gezorgd heeft, dat hij uit Zwitserland kwam. Toen hij in Londen was teruggekeerd, is men gaan zoeken naar telegrammen, die hij van Nederland uit gestuurd had. Toen schijnen zij enige telegrammen gevonden te hebben.

56115. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die waren dus niet doorgegeven aan de Nederlandse dienst?

A. Neen.

56116. De **Voorzitter**: *Van Brink* heeft verklaard:

„Er zijn twee *van Koutrikken*. *Zaal* woonde in huis bij de moeder van *van Koutrik*, die in Londen was. De *van Koutrik*, waar ik heen gestuurd werd, was, naar ik meen, een familielid van de man, die in Londen zat."

A. Dat was de vader, maar die was allang overleden. Hij was ex-politierechercheur uit Rotterdam. *Zaal* was daar in pension van 1918 af. De vader is bij de politie weggegaan en bij Muller & Co. als controleur gekomen. Hij is in de Merwedehaven omgekomen. *Zaal* is daar gebleven. *Van Koutrik jr.* is met mij meegegaan en *van Brink* heeft dus de opdracht gehad om naar de weduwe van *van Koutrik sr.* te gaan en zich daar in verbinding te stellen met J. A. *Zaal*.

56117. De **Voorzitter**: Wie was de weduwe *Helmsing*?

A. Dat was de verloofde van de amateur-radioman *van Hemert*. Langs die weg wilde ik in die dagen contact hebben.

56118. De **Voorzitter**: Weet u nog, welke telegrammen van *van Brink* er zijn binnengekomen, behalve die, welke op zijn terugkeer betrekking hadden?

A. Ik heb er niet één gezien. Ik heb er later wel gezien, maar ik herinner mij niet wat er in stond. Het was over het algemeen niet bevredigend. Dat herinner ik mij wel.

56119. De **Voorzitter**: Er moet op Eaton Square gewerkt hebben een ex-zeeman, die er meermalen als „wireless"-instructeur gewerkt heeft.

A. Dat is *Smit*. Ik kan u de precieze naam waarschijnlijk wel opgeven.

56120. De **Voorzitter**: Hoelang is hij er geweest?

A. Hij is overgegaan naar de dienst van de heer *de Bruyne*. Het zal tot 1944 hebben geduurd.

56121. De **Voorzitter**: Ik bedoel: hoe lang heeft hij gewerkt bij de heer *Derksema*?

A. Toen de dienst is overgegaan, hielden zijn werkzaamheden ook op.

56122. Jooikvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kunt u ons het adres bezorgen van de heer *Smit*?

A. Dat kunt u van mij krijgen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

A. J. J. VRINTEN,

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DE KORT.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegcn en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enqubtebesluit: f.

Verhoor van

LYDIA BRINKMAN-FICQ,

oud 35 jaar, wonende te 's-Gravenhage, huisvrouw.

Zij legt de eed af als getuige.

56123. De **Voorzitter**: U bent weduwe van *Allert Brinkman*. Is het juist, dat deze tijdens de oorlog als V-man voor de Duitsers is opgetreden?

A. Dat is juist de nariigheid. Tijdens de oorlog heeft niemand er ooit iets van gemerkt en pas, nadat het kind geboren werd, in Juli 1945, kwam er iemand bij mij met het verhaal, dat hij V-man was. Ik zeide: ik kan het mij niet voorstellen.

Ik heb naar het B.N.V. laten opbellen. Er is een mijnheer bij mij komen praten, doch daar ben ik ook nooit verder mee gekomen.

56124. De **Voorzitter**: Uw man is doodgeschoten?

A. Ja, op 6 Mei 1945. Hij heeft in de gevangenis gezeten van 1942 tot 1944. Bij zijn arrestatie hadden zij hem al een keer neergeschoten. Ik kan mij niet voorstellen, dat je, als ze je eerst neerschieten, later voor hen gaat werken. Hij had een longshot gehad. Zijn long moest buiten werking gesteld worden.

56125. De **Voorzitter**: Wanneer bent u met hem getrouwd?

A. September 1944.

56126. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u hem al, toen hij gevangen zat?

A. Ik had hem een paar keer gezien. Hij heeft van Juli 1942 tot Maart 1944 gevangengezeten. Zij hadden hem in een trein neergeschoten.

56127. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord, wat hij vóór die tijd heeft gedaan?

h. Neen. Hij moet iets gedaan hebben. Waarom zet je iemand anders gevangen?

56128. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak hij nooit over zijn werk?

A. Ik heb het mijn schoonmoeder meermalen gevraagd, maar hij was altijd zeer gesloten.

56129. De **Voorzitter**: Wat deed hij in het gewone leven?

A. Hij zat in de scheepvaart, maar wat hij precies deed, weet ik niet. U zou het mijn schoonmoeder kunnen vragen.

56130. De **Voorzitter**: Hebt u een zekere *Bingham* gekend?

k. Dit is de enige naam, die hij ooit genoemd heeft. Hij heeft wel eens een keer gezegd: als je ooit in moeilijkheden komt — het was betrekkelijk kort vóór hij doodging — dan moet je de naam *Bingham* noemen.

56131. De **Voorzitter**: Tegen wie moest u de naam *Bingham* noemen?

A. Dat heeft hij er niet bij gezegd.

56132. De **Voorzitter**: Heeft hij gezegd, wie die *Bingham* was?

A. Hij heeft gezegd, dat hij daarvoor werkte. Ik wist, dat hij illegaal werkte. Hij had een groep uit den Haag. Hoe het ter sprake kwam, weet ik niet meer, maar hij heeft eens gezegd: als je in moeilijkheden zit, moet je de naam *Bingham* noemen. Ik ben toen geweest bij de heer *Meijerink*, die commandant was van één van de stoottroepen en die mijn man kende van vóór 1943.

56133. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij de heer *Meijerink* geweest?

A. Dat is geweest in 1945.

56134. De **Voorzitter**: Wat ging u bij hem doen?

A. Er waren zoveel praatjes. Ik was twee dagen uit het ziekenhuis, toen men mij kwam vertellen: je man was fout. Ik ben er helemaal door van streek geraakt. De enige, aan wie ik denken kon, was *Meijerink*. Ik ben bij hem niet wijzer geworden. Hij zei: ga maar naar huis en zorg voor je kind.

56135. De **Voorzitter**: Hebt u daar de naam *Bingham* genoemd?

A. Ja, en toen beweerden ze, dat die naam niet bestond en *Meijerink* zei: die bestaat wel.

56136. De **Voorzitter**: Wie beweerden dat?

A. Ik weet niet meer, wie het waren. Ik hoorde de praatjes nooit rechtstreeks. Het ging meestal via anderen. Mijn broer viste weleens wat op.

56137. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Meijerink* het nader gedefinieerd door te zeggen: hij woont hier of daar?

A. Daar heb ik het niet over gehad.

56138. De **Voorzitter**: Is in dit verband niet genoemd een adres op de Plaats in den I-laag? Of is dat voor u een onbekend adres?

A. Ja, die is genoemd, maar niet door *Meijerink*. Dat heeft mijn man eens gezegd. Ik geloof niet als woonplaats.

56139. De **Voorzitter**: In welk verband dan wel.

A. Ik zou het niet meer weten.

56140. De **Voorzitter**: U weet ook niet, of uw man het genoemd heeft?

A. Hij heeft het wel genoemd. Ik geloof niet, dat *Bingham* er woonde. Een ander adres heeft hij genoemd, de Laurens Realstraat.

56141. De **Voorzitter**: In verband met *Bingham* of niet?

A. Ik geloof het niet. Hij heeft mij het huis aangewezen, toen wij er eens langs fietsten. Dat is het adres, waar besprekingen werden gehouden, waar hij besprekingen hield.

56142. De **Voorzitter**: Niet in het verband van *Bingham*?

A. Neen, dat weet ik niet.

56143. De **Voorzitter**: Het resultaat van wat u zegt, is, dat hij een keer tegen u heeft gezegd, dat u, als er moeilijkheden waren, de naam *Bingham* moest noemen, omdat hij voor hem werkte?

A. Ja.

56144. De **Voorzitter**: Hij heeft ook niet gezegd, waar *Bingham* zat, in Nederland, in Engeland of ergens anders?

A. Neen. Ik heb, nadat hij dood was, aan *Meijerink* gevraagd, waar *Bingham* eigenlijk was, maar ik geloof, dat hij het ook niet wist.

56145. De **Voorzitter**: En hij had gezegd, dat er een *Bingham* was?

A. Maar hij wist niet, waar hij was.

56146. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wist wel, dat uw man wat deed in de oorlog?

A. Ja. Hij had contact met de stootgroepen.

56147. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet niet, in welke organisatie? Was het de K.P. of de Raad van Verzet?

A. Ja, de Raad van Verzet.

56148. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij daar een leidende functie?

A. Ja, er kwam iedere avond een koerierster bij ons.

56149. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe heette die?

A. Het was *Cornelia Hoogeboezem*. Er waren er drie. Er is er een te bereiken, mejuffrouw *Simonia Storm*, thans mevrouw *Franken*, die woont in Amsterdam, Keizersgracht 639. Die ging brieven rondbrengen.

56150. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam *Breed* wel bij u?

A. Die heb ik weleens een enkele keer gezien.

56151. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam uw man weleens in het Vredespaleis?

A. Dat denk ik niet.

56152. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam hij weleens op de Laan van Meerdervoort no. 52?

A. Dat weet ik niet.

56153. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij werkte toch onder de naam *Sally*?

A. Onder verschillende namen.

56154. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ook onder de naam *Ab van Loon*?

A. Dat weet ik niet.

56155. De **Voorzitter**: Bent u na de bevrijding in contact geweest met de Canadian Field Security?

A. Dat kan juffrouw *Storm* u beter vertellen. Zij is een keer voor mij naar Utrecht geweest.

56156. De **Voorzitter**: Heeft u weleens van *Kamphuis* gehoord?

A. Neen. Ik heb van de Canadian Field Security dit papier gekregen.

56157. De **Voorzitter**: Van wie heeft u het papier gekregen?

A. Er was een sergeant *Lake*. In die kamer was een kaartsysteem, waar sergeant *Cottier* over ging. Sergeant *Lake* heeft mij het papier gegeven.

56158. De **Voorzitter**: Op het papier staat geen enkele stempel en het luidt als volgt:

Canadian Field Security. The Hague, 22 August 1945. To whom it may concern. *Brinkman, Albert*, alias „4711”. This man is registered in our files as an agent working for British Intelligence and SD simultaneously. He was shot dead on 6 May 1945 by an unknown person. His work was of immediate value to us during the war years. w.g. Sgt. *Cottier*.

Hoe komt u aan dat papier?

A. Juffrouw *Storm* had het gevraagd. Zij zei: ik zal vragen of je een afschrift kan krijgen. Ik kon echter moeilijk weg. Wij zijn er ten slotte 's morgens om elf uur heengegaan. Sergeant *Lake* gaf mij het papier en zei: Is dat goed? Ik heb het niet eens goed doorgelezen en ben direct naar huis gegaan.

56159. De **Voorzitter**: Maar het is ondertekend door een sergeant en er staat geen stempel op. Hoe hij dit verklaren kan, begrijp ik niet.

A. Vraagt u het mejuffrouw *Storm* eens.

56160. De **Voorzitter**: U zult mij toestemmen, dat het enigszins zonderling is.

A. Ja, ik heb niet op de stempels gelet. Ik was erg blij met het papiertje en ben naar huis gerend. Hoe komen zij er aan? Ik begrijp het nu nog niet. Ik was daar nooit geweest en ik heb nooit verteld, dat hij doodgeschoten was.

Vlak voordat hij doodgeschoten werd, zijn zij even bij mij geweest. Zij moesten een Amerikaanse jongen in de Carpentierstraat brengen. Hij is met *Pekel, Mike* en *Hans* even bij ons geweest en heeft gezegd: over een uur zijn wij terug.

Zij zijn nooit teruggekomen. Zij hebben *Hans* en *Mike* thuisgebracht en zijn op de terugweg doodgeschoten.

56161. De **Voorzitter**: U weet niet door wie?

A. Neen. *Gijs* kwam het mij vertellen. Die had dominee *Kwint* meegebracht. Een vriendin van mevrouw *Kwint* had toevallig in de buurt gestaan, toen het gebeurde; dat was iemand van de apotheek aan de Laan Copes.

56161A. De **Voorzitter**: Mevrouw *Zwart*?

A. Neen, ik geloof het niet. Het is een apotheek heel dicht bij de hoek van de Koninginnegracht. Het kan zijn, dat het *Zwart* is.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

L. BRINKMAN — FICQ.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

DE KORT.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 6 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer de Kort, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

FRANCISCUS JOZEF MARIA ABEN,

oud 42 jaar,
verblijvende in het Huis van Bewaring te Amsterdam,
stuurman handelsvaart.

Hij legt de eed af als getuige.

56162. De **Voorzitter**: Wij hebben u niets te vragen, dat betrekking heeft op uw eigen zaak. Bent u nog niet berecht?

A. Neen.

56163. De **Voorzitter**: Weet u wanneer het zal gebeuren?

A. Ik heb er geen idee van.

56164. De **Voorzitter**: Ik zal u enige vragen stellen betreffende een andere aangelegenheid. U hebt volgens een verklaring, die ik voor mij heb, omstreeks Januari of Februari 1946, toen u gedetineerd was in het Huis van Bewaring te Amsterdam, tegen een mede-gedeteneerde in verband met het England-Spiel genoemd een naam, die ongeveer zou luiden *Crown* of *Crownly*, als zijnde de naam van iemand, die in Londen achter de schermen zou werken aan Duitse zijde.

A. Daarvan is mij niets bekend.

56165. De **Voorzitter**: Weet u dat zeker?

A. Wanneer mij een naam in die richting bekend zou zijn, zou sowieso het geluid bekend moeten zijn. Wat het England-Spiel betreft, daar weet ik zeer oppervlakkig iets van. Dat ik tegen een gedetineerde een naam genoemd zou hebben van iemand, die er achter gezeten zou hebben, begrijp ik niet.

56166. De **Voorzitter**: U was toen met z'n vieren in één cel.

A. Ja.

56167. De **Voorzitter**: Wie waren dat'?

A. *Schipper*, *Dijkstra*, kapitein *Evers* en ik.

56168. De **Voorzitter**: Kent u *Bruning*?

A. Met hem ben ik voor die tijd in de cel geweest, ongeveer twee of drie weken. Hij is veroordeeld en overgeplaatst.

56169. De **Voorzitter**: Kent u de naam *Legu*?

A. Die heeft ook bij mij in de cel gezeten.

56170. De **Voorzitter**: Hebben *Bruning* en *Legu* gelijk met u in de cel gezeten?

A. Dat is best mogelijk, maar dan zal het een zeer korte tijd geweest moeten zijn.

56171. De **Voorzitter**: Uit die hoek komen deze mededelingen. U moet goed weten, wat u op het ogenblik zegt. U gaat onder ede verklaren, dat het niet waar is.

A. De gesprekken met *Legu* en *Bruning*, daarmee heb ik nooit iets te maken gehad. Wat betreft het England-Spiel als zodanig, de eerste keer, dat ik daarvan gehoord heb, is geweest door middel van mevr. *Brandt*, die mij in de strafgevangenis in Amsterdam opgezocht heeft. Toen is voor het eerst ter sprake gekomen het geval van *der Waals*. Wat betreft het England-Spiel heb ik toen voor het eerst het ware gehoord. Ik begrijp niet, wat ik met die mensen besproken kan hebben.

56172. De **Voorzitter**: Ik heb hier uw verklaring voor mij. Hebt u wetenschap van iemand, die in dit verband in Londen voor de Duitsers gewerkt zou hebben?

A. Neen. Ik heb in Stockholin in contact gestaan met de consul-generaal, de heer *de Jong*, met de heer *Lindenburg*, kapitein *Schuur*, Jhr. *Gevers Deynoot* en *Munnikhof*.

Ik mag geen verdenkingen naar voren brengen die ik niet kan bevestigen.

De eerste keer, dat ik daarvan iets gehoord heb, is geweest tijdens mijn ondervraging door de Engelse geheime dienst. Toen is mij gevraagd of onder de passagiers, die ik naar Stockholm had vervoerd, *Anton de Wilde* was. Er werd mij door de Engelsen een photo overhandigd en gevraagd, of dat die baron was, die ik illegaal naar Zweden heen en terug heb gebracht. Dat heb ik bevestigd.

56173. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Op wie leek hij?

A. Dat was baron *van Lynden*. Dat is *van der Waals* geweest.

56174. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u hebt hem vervoerd?

A. Ik heb de Engelse geheime dienst medegedeeld, dat ik die persoon in opdracht van *Schreieder* heen en terug naar Zweden had vervoerd.

56175. De **Voorzitter**: U hebt volgens verklaring, die ik hier heb, nog eens in een andere vorm gezegd, dat *Crown* of *Crownly* honderden mensen de dood heeft ingejaagd en dat hij de man was, die in Engeland in verband met het England-Spiel aan de touwtjes trok.

A. Ik vind het eigenaardig. Als ik er iets van zou weten, zou ik het wel zeggen; ik zit hier voor de Enquêtecommissie.

56176. De **Voorzitter**: Over uw eigen strafzaak wil ik expres niet spreken, omdat u hier dan gedwongen kunt worden daarover onder ede iets te verklaren, terwijl u als verdachte in uw strafzaak een andere positie hebt. Het gaat mij alleen om iets, dat daarbuiten staat en waarover u gerust kunt spreken. Het heeft met uw eigen zaak niet direct te maken.

De vraag is dus: Hebt u enige wetenschap van iemand in Engeland, die een rol gespeeld heeft bij het z.g. England-Spiel? Dat zou u toen gezegd hebben. Of is het zo geweest, dat u daarvan niets weet, maar dat u tegenover die mensen gebluft hebt of gedaan, alsof u liet wist?

A. Deze hele verklaring staat mij niet voor de geest. Als ik het zou weten, zou ik het ronduit zeggen. Het enige, dat ik gezegd heb, was wat mijn oordeel was over de Nederlandse autoriteiten, met wie ik te maken had.

56177. De **Voorzitter**: Hier wordt niet gesproken van Nederlandse autoriteiten. Hier wordt gesproken van een of andere figuur in Engeland, dus niet over mensen in Stockholm, die invloed zou hebben uitgeoefend op de loop van het England-Spiel.

A. Daar is mij niets van bekend.

56178. De **Voorzitter**: Het staat in deze verklaring. Mijn vraag is nu dus: is het waar, dat u dat verteld hebt, en als u het verteld hebt, is dan het feit waar?

A. De uitlating als zodanig is mij niet bekend. Meer kan ik niet zeggen.

56179. De **Voorzitter**: U hebt dus die uitlating niet gedaan?

A. Neen.

56180. De **Voorzitter**: En u weet ook niets van die aard?

A. Neen. Het typische was, toen zij met deze zaak naar voren kwamen, dat ik vlak daarop speciaal verhoord ben over consul-

generaal *de Jong*, over *Schreieder* en anderen, bij wie zij geïnteresseerd waren, wat mij de indruk heeft gegeven, dat deze mensen geen dubbel spel gespeeld kunnen hebben. Anders was het overbodig inlichtingen in te winnen over personen, die zij gekend moeten hebben. Na wat ik van ir. *Lindenburg* over deze zaak heb gehoord, ben ik er van overtuigd, dat er geen spel is geweest.

56181. De **Voorzitter**: Enige wetenschap in die richting hebt u dus niet?

A. Dat kan ik positief verklaren.

De **Voorzitter**: Dan sluit ik het verhoor.

F. J. M. ABEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

DE KORT.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 2 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. JOHANNES REGNERUS MARIE VAN ANGEREN,
oud 55 jaar, wonende te Wassenaar,
lid van de Raad van State, oud-Minister van Justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

56131. De **Voorzitter**: Toen u op 13 September 1948 gehoord bent over de punten *b*, *c*, *d* en *e* van het Enquêtebesluit, is er incidenteel een aantal punten ter sprake gekomen, die op het gebied lagen van punt *f* van dat zelfde besluit, dat betrekking heeft op de verbindingen van Londen met het bezette gebied. Bij die gelegenheid hebt u een en ander verteld over de totstandkoming van het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940, waarbij de Centrale Inlichtingendienst werd opgericht. U hebt toen medegedeeld, dat met name de heer *Gerbrandy* over die zaak nogal geheimzinnig tegen u was geweest en dat uw hulp zich dan ook heeft bepaald tot het maken van het besluit, waarvoor u in het geheim een ontwerp moest maken, zoals u zei.

Nu heeft zich met betrekking tot het tot stand komen van de Centrale Inlichtingendienst een controverse voorgedaan tussen de heren *Dijxhoorn* en *Gerbrandy*. De heer *Dijxhoorn* zegt, dat hij de gang van zaken ernstig betreurd heeft en dat hij van het begin af aan daartegen bezwaar gemaakt heeft, omdat hij meende, dat die inlichtingendienst moest zijn een militaire dienst, ressorterende onder het Departement van Defensie, waarvoor hij ook de nodige mensen had.

De heer *Gerbrandy* daarentegen stond op het standpunt, dat die dienst moest komen onder het Departement van Justitie; hij had daarvoor ook iemand, de heer *van 't Sant*. Nu heb ik wel niet veel hoop, dat u hierover licht zult kunnen verschaffen, gelet op hetgeen u de vorige maal gezegd hebt, maar ik wil u toch de vraag stellen: Is u iets bekend van die controverse, die te voren tussen de heren *Dijxhoorn* en *Gerbrandy* bestaan heeft? De heer *Gerbrandy* zegt nl. — dat maakt de controverse nog veel scherper —: de heer *Dijxhoorn* heeft in het geheel geen bezwaar gemaakt, de heer *Dijxhoorn* ging met de aanwijzing van de heer *van 't Sant* als chef van de Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.) volkomen accoord. Wij kunnen de heer *Gerbrandy* nog vragen, of hij dit misschien zo bedoelt, dat er wel moeilijke besprekingen hebben plaats gevonden, doch dat de heer *Dijxhoorn* zag, dat hij zijn idee niet kon doorzetten, en zich er ten slotte bij nedergelegd heeft, zodat de mededelingen van de heer *Gerbrandy* alleen betrekking hebben op het formeel tot stand komen van het besluit, nadat de heer *Dijxhoorn* na vele besprekingen ten slotte ingezien had, dat het niet anders kon. Weet u iets af van deze tegenstelling tussen beide heren in de fase, die voorafging aan het tekenen van het besluit?

A. Het spijt mij verschrikkelijk, dat ik u teleurstellen moet. Ik weet er eigenlijk niets van te vertellen. Dit hangt samen met wat u bereids gezegd heeft, nl. die grote geheimhouding. In mijn aantekeningen over het verblijf in Bedford College, dat internaat van damesstudenten, lees ik: Men zat veel buiten, er hadden nogal enige conferenties plaats tussen de heren *van Kleffens*, *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, over welke conferenties de heer *Gerbrandy*, tegen zijn gewoonte in, aan mij niets vertelde. Later blijkt, dat de heer *Gerbrandy* mij noopte tot het maken van een concept-besluit, met de samenstelling waarvan hij zelf blijkbaar niet slagen kon. Hij had die taak

op zich genomen en toen hij met het concept-besluit niet kon slagen, moest de man, die er niets vanaf mocht weten, het maken.

Ik heb mij er toen nogal tegen verzet en gezegd, dat het niet aanging:

in de eerste plaats een inlichtingendienst bij Koninklijk besluit te regelen; dat was iets, waar men de Kroon niet bij moest halen, evenmin als dit vroeger in Nederland ooit gebeurd was; een Koninklijk besluit was hier in het geheel niet nodig;

in de tweede plaats zulk een geheimhouding tegenover mij te trachten.

De heer *Gerbrandy* heeft mij toen uitgelegd, dat de heer *van 't Sant* de bekwame politiemans was en dat deze de dienst moest leiden. Overleg tussen de heren *van Kleffens*, *Dijxhoorn* en de Prins hadden tot dit besluit geleid. De heer *Gerbrandy* heeft mij niet medegedeeld, dat de heer *Dijxhoorn* tenslotte omgevallen was dan wel, dat hij van het begin af aan het er mee eens zou zijn geweest.

Het is u waarschijnlijk bekend uit de verklaringen van de heer *Dijxhoorn* — ik weet niet wat hij verder verklaard heeft —, dat er later nogal wat onenigheid is geweest tussen de heren *Dijxhoorn* en *van 't Sant* in verband met het geval van *Buuren*. Dit is in een veel latere periode. Ik kan mij echter niet herinneren, dat mij gebleken is, dat de heer *Dijxhoorn* bij de aanvang een bepaald afwijzend standpunt zou hebben ingenomen. Dat hij aanvankelijk een afwijzend standpunt zou hebben ingenomen, is echter in het geheel niet onwaarschijnlijk, omdat de inlichtingendienst van Nederland altijd in handen van Oorlog was. Het is dus waarschijnlijk, dat hij gezegd heeft: als het gebeuren moet, moeten mijn mensen dat doen. Onlogisch is dat standpunt niet. Persoonlijk heb ik tot mijn spijt geen ervaring en geen inlichtingen op dit punt.

56432. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft ook nog verklaard, dat hij tijdens een luchtalarm in Stratton House eens, op een houten bank met u gezeten zijnde, tot u gezegd zou hebben, dat u de heer *Gerbrandy* die constructie van de inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* uit het hoofd moest praten.

A. Dat kan zijn, maar dat moet in een latere periode geweest zijn. In de eerste periode, toen wij in Bedford College woonden, waren er geen luchtaanvallen; die begonnen pas tegen de tijd, toen wij er weggingen. In de periode, toen wij vaak in de kelders zaten vanwege het luchtalarm — want de Engelsen bezoekers wensten vaak niet naar boven te komen —, zou dat geweest kunnen zijn. De heer *Dijxhoorn* zal toen waarschijnlijk tegen mij gezegd hebben: Kunnen wij daaraan geen eind maken?" Het is mogelijk maar ik herinner mij dat gesprek niet meer.

56433. De **Voorzitter**: De heer *Dijxhoorn* heeft ook overgelegd een stuk van 29 October 1940, een stuk in twee kolommen, waarvan de eerste kolom was een ontwerp-beschikking voor de geheime dienst van de hand van de heer *Dijxhoorn*, terwijl de tweede kolom weergaf hoe die ontwerp-beschikking er uitzag na een conferentie met de Minister van Justitie. Daarmee heeft de heer *Dijxhoorn* willen aantonen, dat hij die zaak ook niet heeft losgelaten, maar eind October 1940 daarmee nog actief bezig is geweest. Komt dit stuk u bekend voor?

A. Ik herinner mij, dat ik dit gezien heb. Maar daarin staat *van 't Sant* nog steeds als hoofd van de dienst. Ik meen, dat het niet de heer *Gerbrandy* was, maar de heer *Dijxhoorn*, die het mij heeft laten zien. Hij was op de hoogte van de omstandigheid, dat ik mij na het tot stand komen van het eerste besluit niet meer met die zaken mocht bemoeien. Ik moest daar buiten blijven. De heer *Kasteel* was degene, die altijd die zaken behandelde met de heren *Gerbrandy* en *van 't Sant*.

56434. De **Voorzitter**: Het is ons al gebleken, dat de heer *van 't Sant* blijkbaar op bemoeiing uwerzijds met deze geheime dienst niet erg gesteld was. Het is hier door de heer *van de Plassche* nogal scherp uitgedrukt, die zei: *Van Angeren* was voor *van 't Sant* vijand no. 1.

A. Dat acht ik niet helemaal uitgesloten. U zult zich herinneren — ik meen het al vroeger gezegd te hebben — wat mijn ervaring geweest is met al deze dingen. Ik weet niet wat de heer *Dijxhoorn* verteld heeft van het begin van onze komst en het bezoek van *van 't Sant* aan hem, *Dijxhoorn*. Ik heb daar nog een korte aantekening over; volgens een mededeling van de heer *Dijxhoorn* aan mij heeft hij bezoek gehad van *van 't Sant*, in het begin na zijn aankomst in Londen. Deze vroeg inlichtingen over enkele personen; het ging voornamelijk over 4 personen, waaronder ondergetekende.

Het waren gegevens, die voor de Engelse dienst bestemd zouden zijn. Ik ben ook gewaarschuwd geworden door een jong officier, die mij bezworen heeft, zijn naam niet te noemen (ik heb hem gezegd: zeg hem dan maar niet), dat ik voorzichtig moest zijn; er waren plannen om mij in Pentonville te werken. Pentonville is de zwaarste strafgevangenis; daarheen gingen nogal eens Nederlanders. De heer *van 't Sant* was mij dus niet gunstig gezind.

55435. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft medegedeeld, dat bij de mededelingen, door Engelandvaarders in de eerste dagen, wanneer zij verhoord werden, gedaan, nogal eens berichten waren over de wijze, waarop men in Nederland de heer *van 't Sant* zag, zelfs in zeer scherpe vormen. Nu zegt de heer *de Bruyne*, dat hem door de heer *Wolters* van de Politie-Buitendienst in 1942 medegedeeld is, dat er een opdracht was gekomen van de heer *van Angeren*, dat de verhalen over de heer *van 't Sant* niet meer genotuleerd mochten worden.

A. Dus niet meer in de rapporten mochten verschijnen?

56436. De heer **Koersen:** Acht u het waarschijnlijk, dat de heer *Dijxhoorn* zelf voorgesteld zou hebben de heer *van 't Sant* hoofd van de inlichtingendienst te maken?

A. Dat lijkt mij zeer onwaarschijnlijk.

56437. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Het lijkt mij vreemd, dat de heer *van 't Sant*, als niet-militair, hoofd moest worden van de inlichtingendienst. De heer *van Oorschot* of de heer *van de Plassche* zou daarvoor eerder de aangewezen man geweest zijn.

A. De heer *van Oorschot* was niet in conditie en ziekelijk en ik weet niet of de heer *Dijxhoorn* gesteld zou zijn op de heer *van de Plassche*. Maar de heer *Olifiers* was een rustig persoon, die zeer geschikt was om van deze dienst de leiding te nemen, en zeker lag het in de lijn van de Minister van Oorlog om aan deze te denken.

56438. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft het volgende gezegd:

„Die waarschuwingen zijn betrekkelijk lang doorgegaan, tot dat het in 1942 op een gegeven ogenblik plotseling was afgelopen. Ik weet niet of u de heer *Wolters*, een van de ondergeschikten van *Derksema*, reeds hebt gehoord. Ik vond dit plotselinge wegblijven van de waarschuwingen zo verwonderlijk, dat ik eens informeerde bij *Wolters*. Deze zei, dat in opdracht van de heer *van Angeren* dergelijke waarschuwingen werden weggelaten. De verdachtmakingen mochten niet meer in de processen-verbaal voorkomen.”

A. Ik kan mij daarvan niets herinneren. Het lijkt mij ook niet waarschijnlijk. Het is niet de gewoonte van de Minister van Justitie mede te delen wat niet in de processen-verbaal van politie-ambtenaren mag voorkomen.

De **Voorzitter:** Nu was dit een uitzonderlijk geval.

A. Men zou kunnen zeggen: het is misschien zo gedaan om alle moeilijkheden voor betrokkenen te voorkomen. Stelt u eens voor, dat ik (wanneer ik het wel gedaan zou hebben) achteraf een verklaring zou moeten zoeken, dan zou ik zeggen: het is mogelijk gedaan om te voorkomen, dat deze mensen moeilijkheden ondervonden, en dat ik mogelijk gezegd heb: teken het wel aan, maar neem het niet in het verbaal op. Al deze verbalen gingen toch naar hogerhand. Maar ik weet het niet meer. Ik kan het mij moeilijk voorstellen.

56439. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* heeft deze mededeling van de heer *Wolters* gekregen. Wij kunnen dus nog bij deze laatste informeren vanwaar die opdracht is gekomen.

56440. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Zou deze opdracht niet afkomstig kunnen zijn van iemand, die onder u stond?

A. Dat lijkt mij heel moeilijk. Het was een betrekkelijk kleine groep; men stond betrekkelijk dicht bij de Minister in die tijd.

56441. De **Voorzitter:** Dan is nog in een ander, nogal merkwaardig verband uw naam genoemd, nl. door de consul-generaal te Stockholm, de heer *de Jong*, die heeft meegedeeld, dat hij in Mei 1942 naar Londen is geweest om te spreken over moeilijkheden met de afvoer van vluchtelingen uit Zweden; dat hij toen in contact is gekomen met *Rabagliatti* en dat daaruit is voortgevloeid een afspraak, dat hij de inlichtingen, die hij kreeg, in Stockholm zou kunnen geven aan de Engelsen en dat die ze zouden doorgeven naar Londen, waartegenover *Rabagliatti* had toegezegd, dat hij van die berichten mededeling zou doen aan de Nederlandse instanties. Van deze afspraak schijnt alleen de heer *van Bylandt* op de hoogte geweest te zijn. De heer *de Jong* is teruggegaan naar Stockholm en dacht, dat die zaak liep, totdat hij lange tijd later merkte, dat de zaak niet liep, dat nl. de inlichtingen niet bij Nederlandse instanties terechtkwamen. Hij heeft dienaangaande vervolgens verklaard:

„Toen heb ik aan de Engelsen gevraagd: hoe zit dat; geven jullie die inlichtingen niet door aan de Hollanders volgens afspraak? kater is gebleken, maar dat heb ik nooit persoonlijk kunnen onderzoeken, dat ze die zouden hebben afgegeven bij het Ministerie van Justitie, toentertijd Minister *van Angeren*.”

Dit lijkt mij, gezien de situatie, zoals die te Londen was, een van de minst waarschijnlijke adressen. De heer *de Jong* voegt er dan ook aan toe: Ik heb het nooit persoonlijk kunnen onderzoeken.

A. Mag ik iets vragen? Het zou dus zo zijn, dat hij zijn inlichtingen zou geven aan *Rabagliatti*?

56442. De **Voorzitter:** Ja; de Engelsen zouden voor transport zorgen. De berichten van de heer *de Jong* zouden meegaan met een Engels vliegtuig; hij had natuurlijk ook inlichtingen voor de Nederlanders en zei dus tegen *Rabagliatti*: Zorg, dat die in Nederlandse handen komen. Hij dacht, dat liet zo goed liep, en later merkte hij, dat dat niet het geval was, terwijl hem tevens later gebleken is, dat die berichten aan het Departement van Justitie terecht zouden zijn gekomen. Het leek ons nogal wonderlijk; daarom leg ik deze mededeling aan u voor.

A. Dat is om meer dan één reden zonderling. Het is moeilijk te veronderstellen, dat ze bij mij terechtgekomen zouden zijn; die constructie laat zich moeilijk denken. Maar bovendien: *Rabagliatti* is iemand, die ik nog nooit gezien heb. Deze is voor mij een zeer duistere figuur, die eerst gewerkt heeft met de heer *van 't Sant* en met wie ik mij als Secretaris-Generaal in het geheel niet mocht bemoeien. Toen de heer *de Bruyne* met deze dienst belast was, heeft hij zich bij mij beklagd, dat de combinatie *van 't Sant*—*Rabagliatti* maar niet wilde ophouden en steeds maar doordraaide. Dus dan wordt het nog onwaarschijnlijker, dat de gegevens bij mij zouden zijn terechtgekomen. Welke reden zou ik kunnen hebben om die berichten, wanneer ze bij mij kwamen, vast te houden? De heer *de Jong* zegt zelf: Ik heb het niet kunnen onderzoeken, maar het is vreemd. Het is alles zo obscuur en raar.

56443. De **Voorzitter:** Toen ik dit van de heer *de Jong* vernam, had ik een gewaarwording van verrassing. Ik had elke andere naam verwacht dan de uwe.

U heeft bij uw eerste verhoor gezegd:

„Na de periode-de *Bruyne*” — d.w.z. bij de C.I.D. — „kwam eerst de heer *Broekman* en daarna de heer *Somer*. Daarvoor is er sterke aandrang op mij uitgenefend door de heer *van 't Sant* en andere heren, dat ik toch—vooral die inlichtingendienst met de heer *van 't Sant* zou beginnen. Ik heb dat geweigerd, wel wetende, dat daardoor de moeilijkheden hoe langer hoe groter zouden worden.”

Kunt u dat nader toelichten? Ook in het licht van hetgeen u zoëven verklaard heeft, is het enigszins merkwaardig, dat die aandrang ook van de zijde van de heer *van 't Sant* kwam.

A. Het was ook zeer vreemd. Na de periode-de *Bruyne* zijn pogingen aangewend door de heer *van 't Sant*. Deze heeft mij bezocht en heeft mij gevraagd: „Zou het niet mogelijk zijn, dat Justitie weer aan dit werk begon en de draad weer opnam?” De heer *van 't Sant* deed alsof er nog nooit iets voorgevallen was en wilde, praktisch gesproken, onder mijn leiding beginnen als hoofd van de inlichtingendienst. Toen heb ik gezegd: Daarover behoeft u niet te denken, ik wil niet onprettig tegenover u zijn, maar als ik daarmee in de Ministerraad kom, zal men daarover vreselijk lachen of verschrikkelijk boos worden, begint u daar niet weer aan. Alles was te zien in verband met

zijn gedachte aan rehabilitatie; hij wilde in Nederland terugkomen als Directeur van Politie. Toen heb ik gezegd: Denkt u daaraan niet meer, dat wordt een teleurstelling. Toen is er de gedachte geopperd om pater *Monchen* aan te stellen als hoofd van de inlichtingendienst. Daarop heb ik gezegd: U achter de schermen en ik als de verantwoordelijke man voor de inlichtingendienst, ik denk er niet over.

56444. De Voorzitter: Dat moet dan geweest zijn kort na Mei 1942. In Mei 1942 heeft de heer *de Bruyne* ontheffing gevraagd als hoofd van de C.I.D.; toen had hij een groot conflict gehad met *Rabagliatti* over verscheidene kwesties, waarvan de laatste was de kwestie met *Dogger* en *Tazelaar*, die door *Hazelhoff Roelfzema* met medewerking van *Rabagliatti* van de heer *de Bruyne* afgehouden werden, terwijl hij opdracht had gekregen hen onmiddellijk bij deze te brengen.

Toen heeft de heer *de Bruyne* gezegd: Dat kan ik niet hebben als chef van de inlichtingendienst, dat aldus tegen mijn bevelen in gehandeld wordt, dus vraag ik ontheffing. Daarna heeft de dienst een aantal maanden geen hoofd gehad, tot op 28 November 1942 het B.I. werd opgericht. In die tussentijd zien wij de heren *Lovink* en *Warners* zich bemoeien met de inlichtingendienst; ze waren geen hoofd daarvan, maar hadden er bemoeienis mee. Die aandrang van de heer *van 't Sant* bij u moet wel kort na Mei 1942 geweest zijn, omdat in een ietwat latere periode er, naar het schijnt, een nogal diepgaand onderzoek is geweest naar de persoon van *van 't Sant*, gevoerd door de heer *Gerbrandy*. Nu weet ik niet in hoeverre deze laatste daarvan mededeling heeft gedaan aan andere Ministeries en aan u, maar ik kan mij niet goed voorstellen, dat er in het najaar van 1942 nog aandrang zou zijn uitgeoefend bij u door de heer *van 't Sant*, want ik heb het idee, dat in die periode de heer *van 't Sant* ietwat heeft moeten retireren.

A. U spreekt over het najaar van 1942, maar hoe komt u daaraan? Heb ik dat misschien bij het verhoor gezegd?

De Voorzitter: Dat is de tijd, waarin dat onderzoek naar de heer *van 't Sant* is ingesteld.

A. Maar dat er druk op mij zou zijn uitgeoefend om met de heer *van 't Sant* te beginnen?

De Voorzitter: U hebt gezegd: Na de periode van *de Bruyne* kwam eerst *Broekman*, en daarna *Somer*. „Daarvóór”, zegt u, — *Broekman* is op 28 November 1942 hoofd van het B.I. geworden — „is er sterke aandrang op mij uitgeoefend door de heer *van 't Sant*.” Ik heb uit het feit, dat er in de tweede helft van 1942 een onderzoek naar de heer *van 't Sant* gaande was, opgemaakt, dat het niet kan geweest zijn in het najaar van 1942, maar daarvóór, dus kort na het ontslag van kolonel *de Bruyne*.

A. Het was zo. Ik heb hier toevallig een brief, waarin de heer *Furstner* mij schrijft de zaken uit elkaar te halen en de heer *de Bruyne* niet meer verantwoordelijkheid te geven voor politieke handelingen. Dat is een brief van 20 Mei 1942. Hij zegt daarin:

„Waar bij de met de voorbereiding van den terugkeer belaste instantie een sectie inlichtingen zal blijven bestaan, heeft op mijn last een onderhoud plaats gehad tussen het hoofd van genoemde instantie en den Heer *van 't Sant*, teneinde de scheidingslijn tusschen beider werkzaamheid te trekken.

Mede naar aanleiding daarvan zie ik de nieuwe regeling als volgt:

1) Bij uw departement zal bestaan een politieele inlichtingendienst, van welken dienst als aan U verantwoordelijk hoofd optreedt de raadadviseur bij uw departement *F. van 't Sant*.

2) De onder 1. genoemde dienst heeft een zuiver politieele taak;

het Bureau *Derksema* (security-afdeeling) zal onder dien dienst ressorteeren, enz.”

Daar wordt er dus aan gedacht hem hoofd te maken en hier werd kennelijk op aangeslagen, toen *van 't Sant* met mij kwam praten en zei: Kan dat niet op de oude voet beginnen?

56445. De voorzitter: Dat klopt dan toch volkomen met mijn vermoeden, toen ik zeide: Dat zal dan wel niet geweest zijn in het najaar van 1942, maar vlak nadat kolonel *de Bruyne* ontheffing had gevraagd.

A. U moet dat „daarvóór” van mij wat ruimer opvatten; dit is het nadeel van besprekingen, zonder dat men data voor zich heeft. Dat is uit de herinnering gesproken geweest.

56446. De Voorzitter: Ik heb hier een aantal documenten, die betrekking hebben op de aanstelling van de heer *van 't Sant* en hetgeen daaruit voortgevloeid is. In een brief van 3 Juni 1940 deelt de Minister van Justitie aan de heer *van 't Sant* mede, dat hij is aangesteld als raadadviseur bij het Departement van Justitie op een honorarium van f 8000 plus de gewone dagtoelage. Dan komt een aantal documenten, die betrekking hebben op het optreden van de heer *van 't Sant* bij de C.I.D. in Juli 1940 en op zijn ontslag als zodanig in Augustus 1941; vervolgens een Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941, waarbij de zorg voor de politie tijdelijk van het Departement van Justitie naar liet Departement van Binnenlandse Zaken overgaat, met uitzondering van de zorg voor de veiligheid van het Koninklijk Huis, zulks met een verdeling van de bezoldiging en emolumenten van de heer *van 't Sant* over de beide Departementen, Binnenlandse Zaken en Justitie; dan een Koninklijk besluit van 22 April 1942, waarbij de heer *van 't Sant*, raadadviseur in tijdelijke dienst bij het Departement van Justitie, wordt bevorderd tot hoofd van de afdeling Politie van dat Departement met de titel Directeur van Politie. Vervolgens een brief van u aan de Koningin van 24 September 1942, waaruit blijkt, dat de heer *van 't Sant* als Directeur van Politie ontslag heeft gevraagd. Voorts een brief van 3 December 1942, waarbij de Directeur van Politie, de heer *van 't Sant*, aan de Minister van Justitie mededeelt, dat hij tot de conclusie is gekomen juist te handelen, door aan Hare Majesteit de Koningin te verzoeken zijn ontslagaanvraag als Directeur van Politie te mogen terugnemen.

Uit deze stukken blijken de verschillende functies, die de heer *van 't Sant* heeft gehad, en wat zich daarbij verder heeft afgespeeld.

Nu heeft de Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk bij schrijven van 24 Januari 1945 aan de Minister van Justitie doen toekomen een brief van de Minister van Algemene Zaken, waarin deze een oplossing aan de hand doet met betrekking tot het gestand doen van de toezegging, indertijd door de heer *Gerbrandy* aan de heer *van 't Sant* gedaan. Dientengevolge verzoekt de hlinister van Algemene Oorlogvoering aan de Minister van Justitie om in overeenstemming daarmee het salaris van de heer *van 't Sant* met terugwerkende kracht te brengen op f 12 000 per jaar. Daarop heeft de Minister van Justitie bij brief van 2 Februari 1945 geantwoord en daarin zegt hij, dat hij deze uitkering schaamteloos hoog vindt. Hiervan is voor de commissie een verklaring gegeven door de heer *van 't Sant* zelf en door de heer *Gerbrandy*, die hierop neerkomt, dat bij de aanstelling van de heer *van 't Sant* rekening was gehouden met het feit, dat aan zijn vrouw in Nederland een pensioen werd uitbetaald; dat later gebleken was, dat dit pensioen tijdens de bezetting niet werd uitbetaald en dat daarom het bedrag, dat op zijn salaris werd gekort in verband met dat pensioen, alsnog uitbetaald moest worden. Dat is door deze beide heren hier verklaard. Alleen blijft het dan wonderlijk, dat in die eerste brief van 3 Juni 1940 staat, dat de heer *van 't Sant* aangesteld is op een honorarium van f 8000 per jaar, want dan zou het logisch geweest zijn, dat daarin gestaan had, dat hij was aangesteld op f 12 000 per jaar, op welk salaris in mindering zou worden gebracht het pensioen, dat in Nederland aan zijn vrouw zou worden uitbetaald.

Nu is mijn vraag deze: Is u van een dergelijke toezegging, die gedaan moet zijn in Juni 1940, iets bekend? Is het u bekend, waarom het salaris in die brief gesteld is op f 8000 en waarom daarin geen sprake is van f 12 000 met verrekening van het pensioen?

A. Ik weet van die f 12 000 niets af. Ik kan u alleen voorlezen, wat ik toen heb opgetekend, nl.:

„Enige dagen na aankomst heeft prof. *Gerbrandy*, toen Minister van Justitie, mij opgedragen te zorgen, dat de heer *van 't Sant* bij het Ministerie als raadaadviseur zou worden aangesteld. Jonkheer *de Geer* had in overleg met *Gerbrandy* in die zin geadviseerd. Het Ministerie in Londen bestond toen, behalve uit ondergetekende, uit een halfwas typiste. Een salaris werd uitbetaald van f 8000, zijnde hetgeen de heer *van 't Sant* bij H.M. placht te verdienen. Ik wees er op, dat *van 't Sant* een pensioen van gemeentewege genoot, dat het salaris zelfs boven dat van secretaris-generaal, nl. f 7500, uitging en dat hij geen Rijksambtenaar was.”

Ik heb er dus op gewezen, dat hij gemeente-ambtenaar was en gemeentepensioen had, terwijl dat salaris moest gegeven worden, omdat dat hetzelfde salaris was, dat hij bij hogerhand verdiende.

56447. De Voorzitter: De heer *van 't Sant* heeft het als volgt medegedeeld:

„De heer *Gerbrandy* heeft mij bezocht in Claridge Hotel en heeft mij gevraagd, kort nadat wij in Engeland waren, terug te komen in 's Rijksdienst.”

En verder:

„Toen is al besproken het salaris, dat ik zou krijgen. In den Haag had ik een salaris van f 10 000 plus een toelage van f 2 000. Toen — d.w.z. in Londen — „ben ik aangenomen op een salaris van f 12 000. Ik heb echter, omdat ik wist, dat aan mijn vrouw mijn pensioen uitbetaald werd, verzocht f 4000 in te houden en mij dus niet in de positie te brengen, dat ik, teruggekeerd zijnde, een groot bedrag terugbetalen moest. Dat is later nog eens door de heer *Gerbrandy* zwart op wit gezet." Dit slaat blijkbaar op de brief van Januari 1945. „Dat kwam uit bij een bespreking, toen ik van mijn vrouw hoorde, dat zij niets meer kreeg, omdat ik toen doodverklaard ben. Ik was toen inmiddels doodgeschoten en opgehangen in de Tower."

Het merkwaardige is, dat, indien het aldus gebeurd zou zijn, in de brief, waarbij de heer *Gerbrandy* aan de heer van 't Sant mededeling doet van zijn aanstelling, geen sprake is geweest van f 12 000, maar van f 8000.

U zeide, dat u er destijds op gewezen had, dat de heer van 't Sant een gemeentepensioen had. Is dat wel juist? Het was toch een pensioen, ook al had hij een gemeentelijke functie bekleed, uit het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds?

A. Hij was hoofdcommissaris en die functie werd toch door de gemeente betaald. Als zodanig had hij pensioen.

56448. De **Voorzitter**: Maar de gemeente had geen apart pensioenfonds. Dat pensioen werd toch uitgekeerd door het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds?

A. Dat is juist. Ik bedoel: hij was geen oud-Rijksambtenaar, die weer in dienst werd genomen.

56419. De **Voorzitter**: Er zijn nog oude „gemeentepensioenen", die door de gemeente worden uitbetaald. Was dit hier ook het geval geweest, dan zou men hebben gehad een verrekening van Rijksalaris met een door een gemeente uit te betalen pensioen. Toen u sprak over gemeentepensioen, dacht ik een ogenblik aan die constructie. Het is echter geweest een verrekening van een Rijksalaris met een pensioenuitkering uit het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds. De heer van 't Sant genoot zulk een pensioen ten bedrage van f 4000. Als hoofdcommissaris te 's-Gravenhage had hij een salaris gehad van f 10 000 plus een toelage van f 2000. Hij heeft dus blijkbaar geredeneerd: wanneer ik in Rijksdienst treed, behoor ik een salaris van f 12 000 te krijgen en omdat aan mijn vrouw een pensioen van f 4000 wordt uitbetaald, krijg ik te houden een bedrag van f 8000.

A. Het is altijd zo moeilijk, omdat de heer van 't Sant zo dicht bij hogerhand zat, om hierover te spreken, maar volgens mijn aantekeningen — die ik terstond heb gemaakt — werd de indruk bij mij gevestigd: hij was met H.M. overgekomen en moest als zodanig een bezoldiging genieten; H.M. wenste geen budget uit 's Rijks kas te toucheren en de heer van 't Sant moest dus ergens ondergebracht worden en dat kon het beste bij Justitie gebeuren; hij moest leven. Zo was de voorstelling van zaken, die mij toen gegeven werd. Dat klopt niet met hetgeen de heer *Gerbrandy* gezegd heeft om van 't Sant in te voeren als man; die voor politiediensten moest worden aangewend.

56450. De **Voorzitter**: Maar wat is uw oordeel hierover? Acht u het, er van uitgaande, dat het inderdaad zo gegaan is, m.a.w. dat men gesproken heeft over het feit, dat van 't Sant f 12 000 had gehad als ambtenaar van den Haag en dus nu ook aangesteld moest worden op dat salaris, waarbij rekening zou worden gehouden met het pensioen van f 4000, acht u het dan voor de hand liggend, dat in de brief van 3 Juni 1940 gesproken wordt van een salaris van f 8000?

A. Neen.

56451. De **Voorzitter**: Het had meer voor de hand gelegen, dat er in had gestaan: U wordt aangesteld op een salaris van f 12000.

A. Inderdaad, met aftrek van die f 4000, die uw vrouw als pensioen geniet.

56452. De **Voorzitter**: Wanneer het zo had gestaan in de brief van 3 Juni 1940, dan had de brief van de heer *Gerbrandy* van 24 Januari 1945, waarover ik zoëven sprak, bij de Minister van Justitie geen enkele reactie behoeven te verwekken?

A. Juist.

56453. De **Voorzitter**: Met de personeelsformatie van de Centrale Inlichtingendienst hebt u dus niet te maken gehad?

A. In het begin niet.

56454. De **Voorzitter**: Hebt u er pas mee te maken gekregen, toen de Politie-Buitendienst werd afgesplitst?

A. Ja, in 1942.

56455. De **Voorzitter**: Heeft men toen de mensen, die er zaten, in het algemeen gehandhaafd?

A. Inderdaad.

56456. De **Voorzitter**: Hebt u iets gemerkt in 1941, toen van 't Sant in Augustus aftrad en *Derksema* waarnemend hoofd werd, van de persoonlijke verhouding tussen *Derksema* en van 't Sant en verder of van 't Sant zich toen nog in de zaken bleef bemoeien?

A. Dat onttrekt zich geheel aan mijn bemoeiingen.

56457. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat is uw gedachte daarover?

A. Mijn gedachte was, dat de invloed tamelijk groot was.

56458. De **Voorzitter**: De heer van 't Sant heeft, naar het schijnt, ondanks het feit, dat hij in Augustus 1941 was afgetreden als hoofd van de C.I.D., toch weer bemoeiingen gehad met een soort inlichtingendienst, althans een dienst, die contact onderhield of probeerde te onderhouden met Nederland, doordat hij nauw betrokken was bij de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfsema*.

A. Ik weet niet wat u gebleken is uit uw gehele onderzoek naar de inlichtingendienst. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat de heer van 't Sant op eigen houtje rustig doorging, ofschoon ik het niet kon aantonen.

56459. De **Voorzitter**: Ook in de latere tijd? Heeft u weleens feiten geconstateerd?

A. Neen, maar er zit een bepaalde lijn in de inlichtingen, die hij kreeg. Ik heb bepaalde dingen, ten aanzien waarvan ik niet zeker was of men die over de inlichtingendienst van de heer *Somer* kreeg, dan wel langs andere weg. De heer *Gerbrandy* en ik hebben er later weleens over gesproken; hij ontkende dat toen, maar ik heb altijd het gevoel gehad, hoewel ik het niet kon aantonen: wij gaan door. Alleen was het veel moeilijker geworden. Men heeft echter geprobeerd de draad met mij weer op te neunen, om pater *Monchen* in de dienst op te nemen, met de heer van 't Sant op de achtergrond. Toen heb ik het idee gehad: dat was om het de heer van 't Sant gemakkelijker te maken.

56460. De **Voorzitter**: Heeft u de heer *Steengracht van Moyland* gekend? Wat is uw oordeel over hem?

A. Uitnemend.

56461. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Als zeer betrouwbaar man.

56462. De **Voorzitter**: Dat heeft u echter later pas kunnen bemerken. Vóór 1942 had u geen contact met het personeel van de C.I.D.

A. Maar u vraagt of ik hem kende en of ik hem betrouwbaar achtte. Hij is op het ogenblik nog in dienst.

56463. De **Voorzitter**: Ons is ten aanzien van de heer *Steengracht van Moyland* een merkwaardig feit gebleken, nl. dat een zeer nabij familielid van hem een hoge functie aan het Auswärtige Amt in Berlijn bekleedde, welk familielid in April 1949 in het proces tegen von *Weiszäcker* c.s. door het Militaire Tribunaal te Neurenberg als oorlogsmisdadiger is veroordeeld.

A. Dat heeft men in de beste families wel. Het was verschrikkelijk voor de gehele familie, dat een Nederlandse tak van die familie met de Duitsers onder één deken lag. De Engelsen hadden over de volle breedte ten volle vertrouwen in hem. Ook de Engelsen vonden het vrschrikkelijk, dat hij zulke onbetrouwbare familieleden had.

56464. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij is ook in Duitsland geboren.

De **Voorzitter**: Was dat toen al bekend?

A. Ja zeker.

De **Voorzitter**: Dit punt is wel van belang. Het is een coincidentie, waaraan wij aandacht moeten schenken.

A. Toen ik de naam hoorde, was ik daarvan op de hoogte. De heer *Steengracht van Moyland* heeft zich ook geheel beschikbaar gesteld voor de Nederlanders. Hij is een gefortuneerd man. Zo is hij bij de dienst gekomen. Hij spreekt verschrikkelijk slecht Hollands, maar uitnemend Engels. Hij is zo te horen een geboren Engelsman. Hij kwam ook overal in. Ook in een latere periode heb ik hem herhaaldelijk te hulp geroepen en kon ik overal gemakkelijk introductie krijgen door hem; hij was een zeer vooraanstaand man in de kringen van Londen. Mijn overtuiging is, dat hij een zeer betrouwbaar en de Nederlandse zaak zeer toegedaan man is geweest, die de grootste schaamte had voor dat famililid.

56465. De **Voorzitter**: Dat was ook bij de Engelsen bekend?

A. Natuurlijk, het was verschrikkelijk voor hem.

56466. De **Voorzitter**: De Engelsen apprecieerden hem toch?

A. Ja, zeer.

56467. De **Voorzitter**: Was zijn geschiktheid voor deze functie voor een belangrijk deel gelegen in hetgeen u nu zegt, nl. dat hij goed en gemakkelijk kon omgaan met de Engelse instanties, of was dat ook geschiktheid voor het vak zelf, om het zo te zeggen?

A. Dat is altijd moeilijk te zeggen. Zijn taak was voornamelijk, contact te maken met de Engelsen en dat gaande te houden en de qualiteiten daarvoor bezat hij zeker, namelijk om voor ons overal de deuren te openen. Ook later heeft hij heel goed en zakelijk de dingen met de Engelsen besproken. U moet hier niet direct aan een inlichtingendienst denken; hij was meer contactman.

56468. De **Voorzitter**: U kent hem blijkbaar goed. De personeelsformatie van de C.I.D. is door onze commissie uitvoerig met verschillende getuigen besproken en daarbij was herhaaldelijk, als gevraagd werd naar de heer *Steengracht*, de reactie, dat men lachte, een reactie dus in deze geest, dat een aantal mensen, die hem gekend hebben, de indruk gaf, dat ze hem niet helemaal au sérieux namen. Kunt u dat verklaren?

A. Als u hem aan de telefoon zoudt krijgen en hij zou Nederlands met u spreken, zoudt u ook lachen. Het is het meest komische Nederlands en op mensen, die hem verder niet kennen, maakt dat zeker een komische indruk, maar als men Engels met hem praatte — en dat deed ik gewoonlijk, het was voor hem gemakkelijker —, merkte men wel, dat men zeer vlot en rustig met hem kon converseren. Ik weet niet, wie daarom gelachen hebben. Er zijn mensen, die reden hebben om te lachen, als dat in hun kraam te pas komt.

56469. De **Voorzitter**: Dit waren dan de verschillende punten, die ik u heb willen voorleggen. Nu zou ik nog gaarne een algemene vraag aan u willen stellen, namelijk of u in verband met het verloop van zaken bij de inlichtingendienst of liever de inlichtingendiensten te Londen iets kunt mededelen over uw visie daarop. Ik kan mij levendig voorstellen, dat u, al is u daar in sommige perioden zelfs zeer uitdrukkelijk buitengehouden, die zaak, voor zover u dat mogelijk was, met belangstelling heeft gevolgd en dat u dus waarschijnlijk daarover ook wel een oordeel heeft gehad. Uw vroegere functie in Nederland moest daartoe wel aanleiding geven.

In verband met deze vraag leg ik u tegelijk voor een brief, die ons is overhandigd en die van u afkomstig is, namelijk een brief van 27 Juli 1942 aan de Minister-President, waarin u bezwaren ontwikkelde tegen bepaalde onderdelen van het werk van de Geheime Dienst, met name van de dienst van kolonel *de Bruyne*, waaronder staat een aantekening van 7 Augustus 1942, door u ondertekend, namelijk deze:

„Besproken met Prof. *Gerbrandy*, die kennelijk bij Kol. *de Br.* nader had geïnformeerd. Ik zeg hem, dat als mijn opmerkingen misschien niet geheel juist zijn, dit een gevolg is van onvoldoende bekendheid bij ons, Ministers. Blijf aandringen op grote

voorzichtigheid; zijn wij met ons draadioos contact met Nederland via Engelse zenders en ontvangers wel zeker met de ware broeders te doen te hebben.”

Herinnert u zich die brief?

A. Ja zeker.

56470. De **Voorzitter**: Misschien kunt u thans in het algemeen uw oordeel over het werk van de geheime diensten te Londen geven en daarbij tegelijkertijd deze brief een plaats geven.

A. Achteraf gezien was mijn oordeel in Londen iets van grote onzekerheid, het gevoel, dat men heeft, wanneer amateurs bezig zijn met iets zeer gevaarlijks. Het werk, dat men deed, het uitzenden van mensen naar Nederland, om op eigen gebied te spionneren, was al iets ongewoons. De situatie lag hier geheel anders dan bij het werk, dat vroegere Nederlandse inlichtingendiensten tot nog toe gepresteerd hadden. Het was noodzakelijk, dat begrijp ik, dat men de medewerking zocht van de Engelsen. De vraag was alleen of men voldoende zekerheid had, dat dezen daarbij voldoende liet belang van Nederland voor ogen hielden. De grootste waakzaamheid was bij het opzetten van deze inlichtingendienst geboden. Niet dat er voor mij enige reden tot wantrouwen- tegenover de Engelsen bestond, maar de voorzichtigheid, die hierbij moest worden betracht, moest tenslotte van ons uitgaan; het was ons belang. Wat er verder zou kunnen gebeuren, kon hun niet veel scheien; er was een oorlog aan de gang. Nu was voor mij de vraag: is er voldoende waarborg? Ik achtte het begin al niet zeer goed: de heer *Gerbrandy*, die dit tezamen met de heer *Kasteel* regelde, terwijl de heer *van 't Sant* daar de leiding had; niet alleen, omdat men mij daarin niet kende; het was alles een beetje griezelig, een beetje amateuristisch. Later is de heer *de Bruyne* bij de C.I.D. gekomen, een man, die ik buitengewoon respecteer, een eerste klasse man, een prima officier, maar ik had niet de indruk, dat hij ook gewend was met dergelijke dingen om te springen. Hij moest ook zoeken naar mensen. Ik had ook niet de indruk, dat de heer *Lieftinck* de man was, die het kon doen. Het werk van die mensen werd weer doorkruist door *Rabagliatti*. Daarna heeft een ander het weer geprobeerd. Toen is de heer *Warners* er geweest, die had dit soort werk blijkbaar meer bij de hand gehad.

56471. De **Voorzitter**: Weet u de reden, waarom *Warners* geen hoofd van B.I. geworden is?

A. Ik heb er alleen een vermoeden van. Ik denk, dat het hiermee samenhangt: *Warners* en *van 't Sant* waren niet bepaald vrienden. *Warners* heeft dat rapport uitgebracht tegen *van 't Sant*.

56472. De heer **Koersen**: En de heer *Derksema*?

A. Dat is een belangrijke vraag. Hij heeft zeker capaciteiten, maar ik zou hem toch niet hebben aangewezen voor dit soort werk. Ik heb respect voor de man, maar ik geloof toch niet, dat ik dat gedaan zou hebben. Ik moet er direct bij zeggen, dat het aantal mensen, dat het kon doen, natuurlijk heel gering was. De heer *van Oorschot*, als wij zouden kunnen aannemen, dat hij het, gelet op zijn fysieke toestand, zou hebben kunnen doen, het was in elk geval een man, die goede relaties had bij de Engelsen, mogelijk, dat hij de man had moeten zijn, vooral omdat het altijd langs militaire weg moest gaan, al heette het dan, dat wij burgers moesten laten gaan. Als dit werk bij hem gebleven was, zou het waarschijnlijk beter zijn geweest. Nu kunt u zeggen: kolonel *de Bruyne* is ook militair, maar...

56473. De **Voorzitter**: Maar als het een militaire inlichtingendienst is, moeten de functionarissen tenslotte toch ook nog deskundig op dit gebied zijn. Ieder kent dit vak niet zo maar.

A. Dat is juist.

56474. De **Voorzitter**: Wat ons ook getroffen heeft, is, dat bij de officieren, die bij het bureau van kolonel *de Bruyne* betrokken waren, ook niet te vinden was een code-expert en een expert op het gebied van Je radiotelegrafische verbindingen. Die waren toch te vinden geweest. Er waren buiten het bezette Nederland nog wel experts op die verschillende gebieden aanwezig. Nu kan men wel zeggen: de verbindingen waren in handen van de Engelsen, maar als men critiek wil oefenen op hetgeen de Engelsen doen en men wil aandringen op verbetering, dan moet men deskundige mensen hebben, die kunnen beoordelen of er reden voor critiek is.

A. Toch geloof ik, dat het heel moeilijk zou zijn. Mijn persoonlijke ervaring is, dat het heel moeilijk was, als de Engelsen iets in handen hadden, om daar tussen te komen.

56475. De **Voorzitter**: Maar het is ons gebleken, dat bij B.I. en B.B.O. de verhouding zo geworden is, dat de Nederlanders mrt de Engelsen b.v. de telegrammen bespraken, en die positie heeft de dienst van kolonel *de Bruyne* nooit kunnen bereiken. Als men geen deskundigen bij zijn dienst heeft, die de aandacht er op kunnen vestigen, dat vorm en inhoud van de telegrammen zo belangrijk zijn, komt men er ook niet toe om bij de Engelsen er op te blijven aandringen om ook iets van die telegrammen te mogen zien. Daar mort men deskundige voor zijn.

A. Wat kennis betreft, werden hoge eisen gesteld, maar men moest ook buitengewone persoonlijke qualiteiten hebben om de Engelsen te benaderen. Het was slechts zeer weinigen in Londen gegeven, geleidelijk bij de Engelsen vaste voet te krijgen. Wij, bij Justitie, waren er zeer trots op, dat wij dat hadden. Denkt u maar aan de Black-List-Committee; de enigen, die daar met de Amerikanen en de Britten in zitting hadden, waren de Nederlanders. Ik kan niet beoordelen of men de juiste mensen heeft kunnen vinden, die met de Engelsen voldoende contact hadden om prettig met hen, als gelijken, samen te werken. Dat is een persoonlijke eigenschap. Mijn algemene indruk is, dat ook door het steeds wisselen het er niet beter op werd, dat men niet goed begonnen is, maar dat men ook later deze zaak nooit in goede banen heeft kunnen leiden. In mijn brief nu van 27 Juli 1932 heb ik, ten einde raad, toen ik allerlei geruchten hoorde, dat de mensen in Nederland gearresteerd waren, dat de wapens in beslag genomen werden, gezegd: mogen wij ook niet wat meer daarvan weten, wordt het geen tijd, rustig de koppen bij elkaar te steken en te overleggen wat gedaan moet worden?

56476. De **Voorzitter**: Het merkwaardige van deze brief is het jaartal. Wanneer u deze brief had geschreven 27 Juli 1943, dan zou ik gezegd hebben: er is van datgene, wat toen begon door te siepelen, ook iets tot de heer *van Angeren* doorgedrongen en hij heeft daarop deze brief geschreven, maar in Juli 1942 wist geen enkele Nederlander in Londen, dat er iets van die aard aan de gang was. Het England-Spiel is pas begonnen op 12 Maart 1942 en eerst in Juni 1942 heeft plaats gehad de dropping van *Jambroes*, die de opdracht had een verzetsorganisatie voor geheel Nederland op te bouwen. *Jambroes* was wel is waar onmiddellijk in handen van de Duitsers gevallen, maar dat wist men te Londen niet. Het England-Spiel was nog maar nauwelijks begonnen, toen u die brief schreef. Via de conversatie, die de Duitsers met Londen over die in hun handen zijnde verbindingen voerden, wisten zij steeds nieuwe agenten over te krijgen en in hun handen gespeeld te krijgen. Zij bouwden quasi de organisatie *Jainbroes* op. Dat alles was echter op 27 Juli 1942 nog maar pas begonnen. Op dat moment heeft nog geen enkele Nederlander in Londen hiervan iets geweten of zelfs kunnen weten. Wanneer wij waarschuwingen vinden — d.w.z. duidelijke waarschuwingen, dat het mis was, ten aanzien van sommige waarvan het zelfs de vraag is of ze in Londen aangekomen zijn —, zijn deze bijna alle van latere datum dan uw brief van 27 Juli 1942. Is nu die brief van u voortgevloeid uit een algemeen gevoel van onbehagen of heeft u werkelijk iets concreets gehad, dat u ongerust heeft gemaakt?

A. Het was een algemeen gevoel van onbehagen en het waren allerlei geruchten, die de ronde deden. Verscheidene personen hebben gezegd: U is juist, kunt u daarover niet eens praten? Misschien ook mensen, die daarvan droomden met alle gevoel van onzekerheid.

56477. De **Voorzitter**: U kunt zich niet bepaalde personen herinneren, die daarover gesproken hebben? B.v. iemand, die uit Nederland kwam met een bepaalde mededeling?

A. Dat herinner ik mij niet. Ik herinner mij, dat ik die brief geschreven heb, maar als u mij vraagt, wat hieraan precies is voorafgegaan, zou ik het niet kunnen zeggen.

56478. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u daarover geen aantekeningen?

A. Neen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is bijna visionnair.

56479. De **Voorzitter**: De laatste woorden van de brief vestigen de indruk, dat u sterke gronden voor uw vermoedens had.

A. Ik werk nogal eens met gevoelens en dat heb ik misschien in die tijd ook gedaan. Ik had in die tijd het gevoel: Dit loopt allemaal verkeerd. Dit plan in zake het neerwerpen van wapenen in een land als Nederland. . .

56480. De **Voorzitter**: Dat is later, in 1944 en 1945, toch op grote schaal en met succes gebeurd.

A. Zeker, maar dit zijn dingen, die men met de grootste voorzichtigheid moet doen; men kan ze niet genoeg voorbereiden. Het is zo, dat de Duitsers dit rustig konden laten gebeuren en later de hele boel neerknallen.

56481. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van of de Engelsen, naast het uitzenden van al deze Nederlandse agenten in een zeker contact met de Nederlandse dienst en later zelfs in behoorlijke samenwerking daarmee, ook nog eigen agenten, waarvan de Nederlandse diensten te Londen niets af wisten, naar Nederland stuurden? Hebt u daar enig idee van of hebt u geen enkele aanwijzing in die richting?

A. Dat mag ik niet zeggen. Ik herinner mij, dat in het begin *Derksema* bij mij is geweest en dat ik hem verboden heb door te gaan — ik was bang, dat hij het niet zou kunnen nalaten — met de uitzending van mensen of het medewerken daaraan.

56482. De **Voorzitter**: In welke tijd was dat?

A. Dat is geweest in het voorjaar van 1942.

56483. De **Voorzitter**: Kort na Mei 1942 is de functie van *Derksema* geworden hoofd van de Politie-Buitendienst en als zodanig had hij daar niets meer mee te maken.

A. Maar voor alle veiligheid dacht ik: Hij kon er weleens mee doorgaan. Ik heb toen een brief geschreven aan *Derksema*: Denk er om, die dingen doen wij niet meer; het is onze taak niet. In die tijd is *Derksema* bij mij geweest en heeft gezegd: De Engelsen hebben mij gevraagd of ik iemand kon aanwijzen, die zij konden gebruiken voor uitzending. Dat wees er op, dat de Engelsen ook mensen lieten uitzenden. Dat was inderdaad een aanwijzing en toen heb ik gezegd, dat ik daar niet voor voelde.

56484. De **Voorzitter**: En dat is ook niet gebeurd, naar u aanneemt?

A. Ik geloof het niet.

56485. De **Voorzitter**: Het kon reeds gebeurd zijn, toen *Derksema* het zei.

A. Neen, ik geloof niet, dat het toen gebeurd is.

56486. De **Voorzitter**: Meent u, dat u uit eigen ervaring en op grond van uw eigen kijk hierop nog iets kunt mededelen?

A. Neen, ik heb geen mededelingen meer.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. R. M. VAN ANGEREN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 2 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

EELKJE ALBERTINA CATHARINA MEIJLINK,
oud 38 jaar, wonende te Voorburg,
plv. hoofd Bureau Coördinatie Ministerie van Justitie.

Zij legt de eed af als getuige.

56487. De **Voorzitter**: Wij zouden gaarne van u een uiteenzetting hebben van het werk, dat u tijdens de bezetting heeft gedaan, in het bijzonder voor zover dit verband houdt met de berichtgeving. De commissie heeft mede tot opdracht een onderzoek in te stellen naar de verbindingen, die in het bezette gebied hebben bestaan, en dus interesseert ons ook hetgeen vanuit bezet gebied gedaan is om het contact met de overkant tot stand te brengen. Wanneer is u in dit werk gekomen?

A. Op de Zaterdag vóór Pinksteren, 22 of 23 Mei 1942, de dag nadat de heer *Pot* te Rotterdam door de S.D. is gearresteerd, samen met de heer *Ernst de Jonge*. *Pot* is de volgende dag bij overbrenging van het gebouw Binnenhof 4 naar Binnenhof 7 ontsnapt en aan het einde van de middag bij ons in huis gekomen. (Ik woonde namelijk al sedert 1937 met mejuffrouw *Schravendijk* — wier ouders in Indië waren — samen.)

56488. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u hem van vroeger?

A. Neen, in het geheel niet. Hij is bij mij gekomen door bemiddeling van mejuffrouw *Romeijn*, die ik al jaren kende. Zij werkte zelf voor een Joodse lijn. Zij had mij kort tevoren gevraagd of ik zo nodig een harer medewerkers, de heer *Boet Klein*, kon huisvesten. De heer *Klein* kende *Leen Pot*. Toen *Pot* aan *Klein* vroeg of hij huisvesting voor hem wist, is de heer *Pot* zodoende bij mij in huis gekomen. Wij hebben gedurende de Pinksterdagen getracht de aan *Leen Pot* bekende medewerkers van *Ernst de Jonge* te waarschuwen. Voor zover *Leen* kon nagaan, was het in verband met een met hem gemaakte afspraak van heel groot belang *Kees Dutilh* tijdig te pakken te krijgen. De overige medewerkers zouden zich niet bij de woning van *Ernst de Jonge* of *Pot* vervoegeen, zodat met schriftelijke waarschuwingen kon worden volstaan.

Ik heb daarom contact opgenomen met *Han Dutilh*, een broer van *Kees*. Daarenboven ben ik naar het huis van *Dutilh* aan de Zwarteweg gegaan. Dinsdag na Pinksteren kwam het contact met *Kees* tot stand en bezocht hij *Leen* bij ons thuis. Bij de gehouden bespreking werd besloten samen het militaire gedeelte van het werk voort te zetten.

In Augustus heeft de Sicherheitspolizei een inval gedaan in de woning van *Kees Dutilh* aan de Zwarteweg. Hij kon daar niet meer blijven en is ook bij ons gekomen, hij was echter voor het werk veel op reis en sloop dan bij anderen. Dit is zo gebleven tot de dag van zijn arrestatie, 10 Maart 1943. Toen *Kees* gearresteerd was, ging *Leen Pot* elders slapen, maar kwam — toen enige weken verlopen waren en geen inval bij ons had plaats gehad — overdag regelmatig bij ons, speciaal om zijn opvolger in te werken. Zijn opvolger was *Sieuwert de Koe*, die met *Daan Krantz* zou samenwerken. Zij hebben toen, samen met *Hetty de Stoppelaar*, die na de arrestatie van *Kees* bij ons was gekomen, ook bij ons gewoond tot 1 Juni 1943. Op 1 Juni kwam een mondelinge waarschuwing van *Dutilh* uit Haaren, dat hij het adres

aan de Laan van Nieuw Oost Einde had genoemd. Hoewel er bij werd inedegeedeeld, dat het alleen als adres van vrienden was genoemd en voor een inval niet behoefde te worden gevreesd, is het archief toen voor meerdere veiligheid overgebracht naar de woning van mejuffrouw *de Stoppelaar* te Leiden; *Mary Schravendijk* en ik hebben toen veertien dagen niet thuis geslapen. Half Juni kwam een schriftelijke bevestiging van *Kees*, waaruit duidelijk bleek, dat met een overval niet behoefde te worden gerekend. Wij zijn toen weer gewoon thuis gaan slapen.

Leen Pot was inmiddels op 31 Mei 1943 met de „Hollandia” via Delfzijl naar Zweden vertrokken.

Op 23 Juli 1943 werd dr. *Oosterhuis* — „Zwaantje” — gearresteerd en enigen van zijn medewerkers. Op de dag van de arrestatie was mevrouw *Lindenburg* in het noorden. Zij kwam toen bij ons om te waarschuwen, dat iedereen was gearresteerd. Zij deed dit, omdat de agent „*Guus*” — ik weet niet hoe hij werkelijk heet, hij was gedropt bij „*Opa*” in Dokkm — na beëindiging van zijn opdracht onderweg was naar dr. *Oosterhuis*. om met de „Hollandia” via Zweden naar Engeland terug te keren. Wij hebben hem, door tussenkomst van zijn medewerkers, kunnen opvangen in Zwolle met een treinteleggram.

56489. De **Voorzitter**: Kende u mevrouw *Lindenburg*?

A. Neen, maar mevrouw *Lindenburg* kende *Hetty de Stoppelaar*, die door *Sieuwert de Koe* contact in het noorden had aangehouden. Wij hebben daarna door de koerierster „*Marietje*” — tegenwoordig mevrouw *Krantz* — weer contact gekregen met *Dirk Boerema*, die aan arrestaties had weten te ontkomen. In Augustus 1943 — toen de noordelijke provincies gesloten werden voor mannelijke reizigers — kwam *Boerema* bij ons in huis. Ten einde het contact tussen *Boerema* en *Piet Veninga* te handhaven, ben ik in Augustus naar Appingedam gereisd. Begrijpelijkerwijze werd ik langzamerhand in alle besprekingen betrokken. Besloten werd, dat *Boerema* het werk van „Zwaantje” zou voortzetten, o.a. om hierdoor te bereiken, dat de Duitsers de zaak tegen hem zouden aanhouden, o.a. omdat ook de zaak tegen *Ernst de Jonge* was aangehouden, naar wij meenden omdat *Leen Pot* zich nog op vrije voeten bevond en het werk voortzette. Voor het contact met de schepen — speciaal de kapiteins — zou *Piet Veninga* zorgen.

56490. De **Voorzitter**: Was *Veninga* kapitein?

A. Neen, wiskundeleraar aan de H.B.S. in Appingedarn. Half Augustus had mevrouw *Lindhurg* aan kapitein *Mooy* van de „Maria” berichten voor Zweden — o.a. een verslag over het verloop van de arrestaties — meegeven. Daarna is door *Bierema* — mede aan de hand van de door *Veninga* verstrekte gegevens — de gang van zaken in het noorden gereconstrueerd. Hij kwam daarbij tot de conclusie, dat, hoewel *van der Waals* iets met de zaak te maken kon hebben, kapitein *Aben* hierin voor wat de arrestatie van *Zwaantje* betreft zeker als verrader een rol gespeeld had. Het bleek erg moeilijk om Zweden er van te overtuigen, dat *Aben* onbetrouwbaar was, zodat *Boerema* het noodzakelijk achtte naar Engeland te gaan. Bovendien wilde hij proberen of het mogelijk zou zijn *Onsterhuis* vrij te krijgen door officiële bemoeienissen — uitwisseling — vanuit Engeland. Toen heeft hij eerst met „*Guus*” geprobeerd — op 17 September 1943 — met de snelboot, die in de haven van Scheveningen lag, naai- Engeland te ontkomen. Dat is toen mislukt; alle deelnemers zijn heelhuids van boord gekomen. Daarna is ondanks de veie bezwaren — speciaal het inschuiven van agents-provocateur —, hieraan verbonden, toch maar het plan aanvaard. om via Parijs te vertrekken. *Boerema* is toen naar Parijs vertrokken. Tot Parijs werd gebruik gemaakt van de weg van *Jan Nauta*. Daar ging hij over op de weg van *fer Galestin*; *Boerema* is in Zuid-Frankrijk — vermoedelijk vlak bij Bordeaux — gearresteerd, samen met *Guus*.

56491. De **Voorzitter**: Wanneer is die arrestatie geweest?

A. *Boerema* is 15 October 1943 uit 's-Gravenhage vertrokken. Hij moet, voor zover wij konden nagaan, vlak vóór 1 November ge-

arresteerd zijn. Omstreeks 1 November is *Aben* nl. naar den Haag gekomen voor besprekingen niet de S.D.; ons was toen bericht door degenen, die regelmatig over de bij de groep „Zwaantje” betrokken berichtten, dat dr. *Oosterhuis* ook naar den Haag was. Wij meenden toen, dat *Oosterhuis* voor confrontatie was overgebracht, en zekerheid omtrent de arrestatie van *Boerema* kon niet worden verkregen, wel werd bekend, dat hij lang in Frankrijk gezeten heeft; hoe lang, weet ik niet.

56491. De **Voorzitter**: Heeft u *Guus* weleens gezien?

A. „*Guus*” is vóór zijn arrestatie ook wel bij ons in huis geweest.

56493. De **Voorzitter**: Was dat de parachutist *H. G. de Jonge*?

A. Mij is omtrent hem slechts bekend, dat hij theologisch student was. Boveendien heeft hij mij verteld, dat hij gedurende zijn verblijf in Engeland een contingent oorlogsvrijwilligers — Engelandvaarders — naar Canada heeft overgebracht. Hij had een speciale opdracht: nl. het rapporteren over Duitse verdedigingswerken bij Hoek van Holland.

56494. De **Voorzitter**: Ik kan dat op het ogenblik niet controleren: *de Jonge* is wel door de commissie gehoord, maar de stenogrammen zijn nog niet uitgewerkt. Hij is gearresteerd op 7 November 1943 in de Pyreneeën.

A. Wij zijn zelf altijd tot de conclusie gekomen, dat *Boerema* al vóór de Pyreneeën gearresteerd zal zijn. Dat is de conclusie, die wij uit de reconstructie en het ons gerapporteerde meenden te moeten trekken van de zaak.

Vóór zijn vertrek had *Boerema* mij in contact gebracht met *Paul Schlecht*, een vroegere medewerker van de heer *Lindenburg*. Verder had hij als nieuwe aanduiding van degenen, die het werk van „Zwaantje” voortzetten, de eerste letters van een slagzin van Radio-Oranje gekozen, nl. van: So blüht ein neues Leben aus den Ruinen „*Soblenlader*”. In November 1943 — nl. 4 November — is de eerste voor ons bestemde zending — verzonden na arrestatie van „Zwaantje” — van de heer *Lindenburg* in Nederland aangekomen. Het was een aantal negatieven — Leica-formaat — bevattende opdrachten en gericht aan mevrouw *Lindenburg*. Ik heb deze opdrachten toen overgenomen en met *Paul Schlecht* getracht de daarin vervatte vragen te beantwoorden. Mevrouw *Lindenburg* heeft zich, mede op verzoek van haar echtgenoot, toen niet met dit werk bemoeid. De S.D. wist toen ieds. dat haar man in Stockholin zat, zodat het risico voor haar — mede met het oog op de kinderen — te groot werd. Wij hebben zo goed mogelijk verder gewerkt. Door bemiddeling van mevrouw *Lindenburg* zijn wij in contact gekomen met een neef van de heer *Lindenburg*, *Egbert Hammingh*. *Hammingh* was in Augustus 1943 ook in contact geweest met *Mooi* van de „*Maria*”.

Naast *Veninga*, die contact had met de heer *Vuursteen* — van de rederij *Wagenborp* te Delfzijl — is toen *Hammingh* opgetreden als contact voor de kapiteins, die zendingen uit Zweden brachten. Dit is ook opgegeven aan de heer *Lindenburg*. Maar in het najaar van 1943 ontstonden moeilijkheden. De Nederlandse schepen werden door de Duitsers gevorderd in Delfzijl. Wij zochten toen een andere weg en hebben het geprobeerd met Zweedse schepen. Deze hadden het voordeel, dat alleen de kapitein van boord mocht. De zending werd afgegeven aan de stuurman. Ik weet niet, hoe de kapiteins of de schepen heetten, welke werden ingeschakeld. Het contact met de stuurman werd onderhouden door een zekere *de Jong*. Deze is na de oorlog verongelukt in Engeland.

56495. De **Voorzitter**: Waren dat Zweedse schepen, die Delfzijl aandeden?

A. Ja, de kapitein mocht van boord, de bemanning niet. *De Jong*, een zoon van reder *de Jong*, te Rotterdam, had officiële Duitse papieren om aan boord van die schepen te komen. Op deze wijze werd in Januari 1934 een zending meegegeven. Daarnaast is getrdcht een zending mee te geven langs de Zwitserse weg.

56496. De **Voorzitter**: Had u verbinding met iemand van de Zwitserse weg?

A. Daar heeft *Slecht* voor gezorgd. Wij wisten wel, dat ae stukken van *Leen Pot* en *Kees Dutilh* vroeger via *Bosch van Rosenthal* gingen, maar deze contacten durfden wij niet meer te gebruiken. Hoe *Slecht* aan het nieuwe contact kwam, weet ik niet. Tenslotte hebben wij in December, toen langzamerhand het gerucht sterker

werd, dat *Boerema* gearresteerd zou zijn, contact gezocht met *ter Galestin*. *Jan Nauta* wist zeker — hij had hem zelf begeleid —, dat *Boerema* in Parijs was aangekomen, en wantrouwe — mede in verband met de arrestaties van anderen — *ter Galestin's* groep, maar ik wilde dit onderzoeken. Wij hebben toen met z'n allen geprobeerd te traceren, waar het lek zou zitten. Er heeft toen een bespreking plaats gehad met *ter Galestin* en *Daan Wijs*. De laatste was een vroegere vriend van mijn broer, zodat het werkelijk mogelijk was te overleggen, doordien geen wederzijds wantrouwen bleef bestaan. *Ter Galestin* is kort daarop naar Parijs vertrokken, doch in Brussel met *Jan Sprenger* gearresteerd. Ook na deze arrestatie is het contact met *Jan Nauta* gehandhaafd. Toen de agenten van *der Giessen* en van *Rietschoten* uit Haaren ontsnapt waren en *Nauta* bezig was hen via een nieuwe weg naar Engeland te krijgen, hebben wij regelmatig contact met hem gehad, met de bedoeling voor onze zendingen van deze weg gebruik te maken. Ook hebben wij een keer een zending meegegeven — via *Piet Luursma* — aan een mij niet bekend persoon, die naar Engeland zou gaan. Toen *Jan Nautn* berichtte een weg georganiseerd te hebben, hebben wij een zending samengesteld om van *der Giessen* en van *Rietschoten* te introduceren bij de Regering. Dit was ons in zoverre mogelijk, dat in een via Zweden verzonden zending o.a. een brief voor Minister van *Boeyje* was opgenomen. Wij verzondrn slechts microphoto's in negatief, dus kon deze brief in de zending voor van *der Giessen* en van *Rietschoten* nogmaals worden opgenomen. Deze zending heeft Engeland nimmer bereikt.

56497. De **Voorzitter**: Zijn van *der Giessen* en van *Rietschoten* ook bij u geweest?

A. Neen, ik heb hen wel ontmoet, nl. toen er photo's gemaakt moesten worden voor hun valse persoonsbewijs. Van *der Giessen* en van *Rietschoten* hebben behalve de door ons vervaardigde films nog andere uitgebreide zendingen meegenomen. Toen de Duitsers hen gearresteerd hadden, hebben zij mij op 17 Mei 1944 ook gehaald.

56498. De **Voorzitter**: Toen was dus ook een en ander over u bekend geworden?

A. De vaste afspraak met ieder was, dat een ieder, die gearresteerd werd, mijn naam kon noemen. Hierdoor werd bereikt, dat, zo de Sicherheitspolizei door het noemen van naam en/of adres tot de conclusie kwam, dat het een „belangrijk” persoon betrof en tot arrestatie trachtte over te gaan, betrokkene wist, dat de Duitsers te goed op de hoogte waren van zijn doen en laten. Men was vanzelfsprekend voorzichtig, wanneer mensen uit je omgeving gearresteerd werden, zodat hierdoor geen speciaal gevaar voor arrestatie ontstond. *Sieuwert de Koe* was met Kerstmis gearresteerd, mejuffrouw *de Stoppelaar* ook; *Nauta* is kort vóór mij gearresteerd; deze had de laatste maanden samengewerkt met *Bob Celosse*, die ongeveer tegelijkertijd gearresteerd werd. Zo langzamerhand wisten de Duitsers dus wel, dat ik ook betrokken moest zijn bij de werkzaamheden en niet alleen een vriendschappelijke relatie kon zijn.

56499. De **Voorzitter**: Wanneer is u toen gearresteerd?

A. Op 17 Mei 1944.

56500. De **Voorzitter**: Van *der Giessen* en van *Rietschoten* zijn het slachtoffer van *Lindemans* geworden. Heeft u met deze ook nog contact gehad?

A. Neen. Ik zie mijn eigen arrestatie ook niet als het gevolg van verraad, doch veel meer als een uitvloeisel van de arrestatie van anderen. Toen wij — *Mary Schravendijk*, een onderduiker en ik — gearresteerd werden, hadden de Duitsers (Sicherheitspolizei) zeven huissleutels. Langzamerhand waren zoveel groepen opgerold, dat het onvermijdelijk was, dat ook wij volgden. Tegelijk met mij werden gearresteerd mijn huisgenote *Mary Schravendijk* en *Leendert van der Wolf*, die ondergedoken was voor de arbeidsinzet. *Leendert van der Wolf* was marconist grote vaart van beroep en kon zodoende nergens anders terecht. Hij had er geen bezwaar tegen bij mij te komen, ook na de waarschuwing, dat hij bij mij minder veilig was dan in zijn eigen huis. Ik was toentertijd zelf al enige maanden ondergedoken. Mejuffrouw *Schravendijk* is na drie maanden vrijgelaten. Ik zelf ben via Haaren naar Ravensbrück gegaan en van Ravensbrück naar Zweden. Ik werd door het Zweedse Rode Kruis in April 1945 bevrijd en arriveerde met een groot aantal vrouwelijke gevangenen op 28 April in Malmö.

56501. De *Voorzitter*: Wat is er met *Slecht* gebeurd?

A. Die hebben de Duitsers niet te pakken gekregen. *Veninga* hebben zij naar aanleiding van een bij mijn arrestatie gevonden brief gearresteerd. Hij is in een kamp in Duitsland overleden aan dysenterie.

56502. De *Voorzitter*: Was het militaire berichtgeving, die u verzond?

A. Neen, juist niet. Tot de arrestatie van *Sieuwert de Koe*, in December 1943, zelfs in het geheel niet.

56503. De *Voorzitter*: Ik dacht het, omdat *Pot* en *Sieuwert de Koe* juist militaire inlichtingen verzamelden en verzonden.

A. *Boerema* zette het werk voort, hetwelk hij en dr. *Oosterhuis* voordien samen hadden gedaan. Dit omvatte speciaal het verstrekken van inlichtingen op economisch gebied, zoals inlichtingen over de tekorten bij de ziekenhuizen, pharmaceutische tekorten, mogelijkheden voor tewerkstelling van vrijkomende arbeiders na de bevrijding, het bouwen van een grote marinierskazerne in Rotterdam. Vragen en gegevens op militair gebied werden doorgegeven aan de daarvoor deskundige groep van *Sieuwert de Koe*. Eerst na de arrestatie van *Sieuwert*, toen wij geen deskundige meer konden bereiken, is een enkele keer een militair bericht door ons doorgegeven. *Slecht* heeft o.a. een vrij uitgebreid onderzoek ingesteld naar granaathulzen, die bij *van Heyst* gemaakt werden.

56504. De *Voorzitter*: Na de arrestatie van *de Koe* hebt u dus met die organisatie nog contact gehad? Zij is grotendeels voortgezet door *Beukema toe Water*.

A. Ik heb eens, op de Denneweg fietsende, met *Beukema* contact gehad; het kwam ons beiden verstandiger voor het contact te verbreken, daar door regelmatig contact het gevaar voor beiden te zeer vergroot werd. Waar de meeste binnenkomende vragen en gegevens op economisch terrein lagen, had het geen zin dit speciaal militair georiënteerde contact aan te houden.

56505. De *Voorzitter*: Hoe kreeg u die vragen binnen?

A. Op 4 November 1944 kwam de eerste zending, bevattende 19 bladzijden als microphoto's met vragen van de verschillende Ministers te Londen. Deze vragen uit Londen werden door de Nederlandse dienst te Stockholm doorgezonden. Een van de vragen betrof de organisatie van de politie, waarover wij van een deskundige een rapport verkregen. Bovendien bevatte deze zending de beoordeling van door Nederland toegezonden rapporten.

56506. De *Voorzitter*: Is dat de enige keer geweest, dat u vragen uit Londen hebt gekregen?

A. Neen. Wij hebben nog een zending ontvangen, die in een der moeren van de scheepsnoot verborgen geweest was. De eerste zending was in een tube tandpasta verborgen. Op de in deze beide zendingen gestelde vragen werd doorgewerkt, nl. door inlichtingen over soortgelijke onderwerpen te verstrekken. Bovendien kwamen er verzoeken van de contacten in Nederland om gegevens door te geven, b.v. een rapport over annexatie van Duits gebied na de oorlog, zuivering van studenten, enz.

56507. De *Voorzitter*: Dat was iets anders dan de militaire berichtgeving, waarbij men een organisatie nodig heeft van mensen, die waarnemingen doeri. Met dit soort van berichtgeving moest men op andere wijze aan de gegevens komen, in het bijzonder bepaalde deskundige mensen benaderen.

A. Inderdaad, men moest bepaalde deskundigen er toe brengen een rapport over een bepaald onderwerp samen te stellen of gegevens voor een rapport te verstrekken.

56508. De *Voorzitter*: Besprak u dat met deze personen'?

A. Het houden van deze besprekingen geschiedde door degene, die de meest geschikte relaties had. *Slecht* had relaties bij Wederopbouw en werkte zelf bij het Bureau voor de bestijding van t.b.c. onder het rundvee. Ik zelf werkte bij Waterstaat, waar ook belangrijke gegevens verkregen konden worden. *Veninga* had speciale relaties in de onderwijswereld, *Krantz* had zowel onder de studenten als bij de professoren speciale contacten, terwijl zowel *Slecht* als ik contact hadden met doktoren.

56509. De *Voorzitter*: Heeft u ook ooit gebruik kunnen maken van radio-telegrafische verbinding?

A. Eerst hebben wij het geprobeerd via de zender, die de heer *Lindenburg* in de eerste zending opgegeven had. Dit was een zender in Voorburg, die wij benaderen moesten via mevrouw *Lindenburg*, en die aangeduid werd met „Marinus”. Het bleek ons echter, dat het zeer lang duurde eer door ons opgegeven telegrammen werden doorgegeven. Daarna is voor een enkel bericht gebruik gemaakt van de zender van „Gerard” (*van Borssum Buisman*). Ik heb toen via mijn relaties te Groningen contact gekregen met een zender in Groningen, waarbij voor ons contactman was de heer *Konings*, thans de schoonzoon van de reder *Niestern*. Van die zender heb ik het meest gebruik gemaakt; een eigen zender hadden wij niet.

56510. De *Voorzitter*: Kreeg u weleens antwoord uit Engeland?

A. Ja. Nadat er onzerzijds op aangedrongen was *Aben* van uit Zweden naar Engeland over te brengen om hem daar te kunnen arresteren, kregen wij in Februari 1944 via de Groningse zender bericht, dat *Aben* in Engeland was gearresteerd. Nadat dr. *Oosterhuis* en de anderen van zijn groep gearresteerd waren, werd door *Boerema* en *Veninga* getracht te reconstrueren hoe de Duitsers in het bezit van de benodigde gegevens gekomen waren, wat er precies was gebeurd en speciaal door wie verraad was gepleegd. Deze reconstructie leidde tot de conclusie, dat ook door *Aben* gegevens aan de Duitsers waren verstrekt. Doordat *Aben* zijn reis aanving vóór de dag van de arrestatie van *Zwaantje* en hij op deze reis de heer *Gevers Deynoot* veilig naar Zweden overbracht, was het heel moeilijk voor ons de Nederlandse autoriteiten in Zweden te overtuigen, dat *Aben* onbetrouwbaar was. De „betrouwbaarheid” van *Aben* werd volgens Zweden nog bevestigd door het navolgende. Dr. *Oosterhuis* had *Aben* een zending voor Zweden medegegeven. Toen men Delfzijl verlaten had, werd de „Excelsior”, het schip van *Aben*, aangehouden om doorzocht te worden. *Aben* had toen een pak, dat dezelfde afmetingen had als het hem door *Oosterhuis* overhandigde, in zee geworpen. Dit was echter een in elkaar gezette comédie, die moest dienen om een verklaring te hebben voor het feit, dat de medegegeven zending niet in Zweden werd overhandigd. Doordat *Gevers Deynoot* zich aan boord van de „Excelsior” bevond, kon deze bovendien het verhaal van *Aben* nog bevestigen.

Gedurende de bezetting voeren de kustvaarders steeds in konvooi van ten minste 2 schepen. Zodoende vertrok met de „Excelsior” ook een ander schip, nl. de „Annegina”. Toen de „Annegina” weer in Nederland terugkwam, hoorde *Boerema* van de bemanning van dit schip over de „overval” op de heenreis. De bemanning van de „Annegina” had echter de indruk gekregen, dat de S.D. op de overvalboort slechts voor een deel moeite deed om het in zee geworpen pak op te vissen. Bovendien was het volgens hen volkomen onverklaarbaar, dat de S.D. niet ontdekt had, dat *Gevers*, die zich aan dek van de „Excelsior” bevond, niet tot de bemanning behoorde. Door een en ander ontstond bij *Boerema* een ernstige verdenking tegen *Aben*. Als laatste punt voor het bewijs van *Aben's* onbetrouwbaarheid zou moeten dienen of hij bij terugkeer in Nederland — dus toen de S.D. al geruime tijd de zaak „Zwaantje” in behandeling had — al dan niet zou worden gearresteerd. Toen men bij terugkeer niet overging tot arrestatie van *Aben*, stond voor ons vast, dat hij onbetrouwbaar was. Er kwam bij, dat wij via een contact met de gevangenis hadden gehoord, dat „Zwaantje” stukken uit de laatste zending, althans één stuk, waren voorgelegd, dat in zijn eigen hand geschreven was; dat kon alleen een stuk zijn uit de aan *Abetz* medegegeven zending, die heette overboord gegooit te zijn. Wij konden moeilijk al deze gegevens per radio doorgeven om Londen en Zweden te overtuigen. Zodoende meende men in Zweden, dat het wantrouwen tegen *Aben* een gevolg was van angst onzerzijds. Bij de eerste terugreis naar Nederland bracht *Aben* brieven mee voor de echtgenoten van *Lindenburg* en *Gevers Deynoot*: terwijl hij ook een zending bij zich had voor dr. *Offerhaus* te Haren (Gr.). In verband met de hem door ons verstrekte inlichtingen over *Aben* werd deze zending, na door hem geaccepteerd te zijn, overgegeven aan de Sicherheitspolizei te Groningen. Er ontbraken volgens mondelinge mededeling van *Aben* aan dr. *Offerhaus* aan deze zending twee nummers. Hierover is geseind en toen bleek uit het door ons ontvangen antwoord, dat de beide stukken wel aan *Aben* waren medegegeven en dat ten minste een daarvan betrekking had op Luctor et Emergo. Direct na aankomst van *Aben* was deze organisatie opgerold.

56511. De *Voorzitter*: Geseind naar Zweden?

A. Neen, naar Engeland, getekend door mevrouw *Lindenburg*. Toen kwam er bij de reis van *van der Waals* naar Zweden, waarover *Lindenburg* ook bericht had.

56512. De **Voorzitter**: In welke geest?

A. *Lindenburg* heeft ons bericht, dat er een verwoesting zou worden aangericht in de „vesting Scheveningen” te den Haag door iemand, die hij *Cort* noemde, waarvan ze niet zeker wisten of hij betrouwbaar was en die door *Aben* naar Zweden was overgebracht, zijn plan uiteengezet had en weer met *Aben* naar Nederland was teruggereisd. Het uitvoeren van deze door hem zelf gestelde opdracht zou het teken zijn, dat hij wel betrouwbaar was; was deze opdracht uitgevoerd, dan zouden wij contact met hem moeten opnemen. Daar zijn wij niet op ingegaan, omdat wij leergeld hadden betaald met van *der Waals*. Dat de persoon, die in Zweden geweest was, van *der Waals* zelf was, was ons niet bekend. Wat betreft het uitvoeren van deze opdracht nog het volgende. Ik weet niet of u zich die aanslag herinnert, die plaats gevonden heeft op het golfterrein bij den Haag; er is daar toen een huisje in de lucht gevlogen. Hiervoor heeft de gemeente den Haag nog een boete gehad. Dit werd door van *der Waals* aangeduid met: vliegen van de vesting Scheveningen. Over de reis van van *der Waals* kregen wij ook uit Groningen een bericht binnen. Er was nog iemand uit het Noorden, die niet opgepakt was, nl. *Edens*. Die was ondergedoken in Groningen en had contact met de bemanning van de „Excelsior”. Van hem kreeg *Boerema* een briefje, dat de mensen van de „Excelsior” hadden meegedeeld, dat een jonge man, die voorgaf van adel te zijn, in de Zweedse territoriale wateren overboord was gezet en deze jonge man vertrouwde geen mens. Zo kregen we steeds meer bewijzen tegen *Aben* in handen, maar konden Zweden niet overtuigen. Wij waren tenslotte wantrouwig voor ieder contact met Zweden, omdat onzerzijds nooit kon worden nagegaan, wat men daar over van ons ontvangen berichten aan *Aben* zou mededelen. Tenslotte is via het contact met de Groningse zender een zeer uitvoerig bericht naar Londen gezonden, waarin o.m. dringend gevraagd werd om zorg te dragen voor de arrestatie van *Aben*, omdat het niet mogelijk was *Aben* hier te doen elimineren.

56513. De **Voorzitter**: Is er dus verkeer heen en weer geweest?

A. Ja, in Februari 1944 is het eerdergenoemde antwoord-telegram uit Engeland gekomen, dat *Aben* gearresteerd was toen hij In Engeland aankwam.

56514. De **Voorzitter**: Heeft uw groep van haar kant in enige telegrammen een zo uitvoerig mogelijke beschrijving van de vermoedens gegeven?

A. Tenslotte is dit gebeurd. Behalve in vorenbedoeld bericht geschiedde dit nog als volgt. Met de vrouw van *Gevers Deynoot* heb ik voortdurend contact onderhouden. Zij was ook overtuigd, dat *Aben* niet betrouwbaar was. Om enigszins op de hoogte te blijven van het doen en laten van *Aben*, heeft zij het contact met *Aben* aangehouden, in het midden latend of zij hem vertrouwde of niet. Op een gegeven ogenblik kreeg zij bericht van *Aben*, dat er een meneer was, die haar spreken wilde en die haar geheel zou overtuigen, dat hij betrouwbaar was. Dat was de heer *Flantua*, zich toen noemende *Schrauen*.

Mij gaf aan mevrouw *Gevers Deynoot* te kennen, dat hij deel uitmaakte van de Raad van Verzet. *Flantua* bood mevrouw *Gevers Deynoot* aan om mee te gaan naar Zweden met *Aben* en daar duidelijk te maken, dat *Aben* niet betrouwbaar was. Doordat hij geïntroduceerd werd door *Aben*, was het moeilijk om vast te stellen of hij al of niet betrouwbaar was. Toen is daarop het volgende besloten. *Flantua* heeft een brief meegekregen van mevrouw *Gevers Deynoot* aan haar man, waarin in bedekte termen alle bewijs in zake *Aben* vermeld stond. Dit bracht natuurlijk enig risico met zich mede. Mevrouw *Gevers* is toen ook enige tijd uit haar huis gegaan. De aan *Flantua* medegegeven brief was bovendien niet te begrijpen zonder een andere brief, die door mevrouw *Gevers* via de censuur aan haar man gestuurd was, zodat de aan *Flantua* medegegeven brief noch door *Aben*, noch door *Flantua* gebruikt kon worden om zich ten onrechte in Londen te legitimeren. Het is toen gelukt Zweden te overtuigen, dat *Aben* fout was. *Flantua* heeft bij aankomst in Engeland enige moeilijkheden met zijn identificatie gehad, omdat hem door *Aben* de schuilnaam van *der Molen* was toegedacht; dit heeft moeilijkheden opgeleverd, omdat de niet betrouwbare stuurman van *Aben* ook van *der Molen* heette.

56515. De **Voorzitter**: Heeft u weleens gehoord van de overkomst uit Zweden van de heer *Quarles van Ufford*?

A. Is dat degene, die een vulpen voor „de opzichter *Quintus*” bij zich had?

Ik heb na de oorlog in Stockholm bij de Nederlandse legatie gewerkt; uit dien hoofde heb ik later — na de bevrijding — ook kennis

genomen van stukken, betrekking hebbende op feiten, die plaats hadden na mijn arrestatie. Zodoende is het soms moeilijk om na te gaan of ik iets weet uit de oorlog of uit de door mij na de bevrijding doorgenomen stukken. Ik weet ook niet of ik ooit in de oorlog gehoord heb van *Quarles*; de naam zegt mij wel iets. Het is mogelijk, dat hij degene is, die door *Knulst* gezonden is om *Quintus* na te gaan, maar dan zonder dat hij contact zou zoeken met ons. Ter toelichting diene. dat „de opzichter *Quintus*” het codewoord was waarmede door ons contact had moeten worden opgenomen met „*Cort*” na „het opblazen van de vesting Scheveningen”. *Knulst* heeft zelf wel contact gehad met *Schlecht* via de censuur.

56516. De **Voorzitter**: De overkomst van de heer *Quarles van Ufford* was lang voordat *Knulst* te Stockholm was. In de tijd van *Knulst* was de verbinding vrijwel onderbroken.

A. *Knulst* heeft nog kans gezien een brief in een code te doen toekomen aan *Schlecht* en deze heeft nog kans gezien aan Zweden te melden, dat ik opgepakt was. Of dat per radio is gegaan, dan wel per censuur, weet ik niet. Daarna is de censuurpost opgeheven tussen Nederland en Zweden en kon ook van deze weg geen gebruik meer worden gemaakt. Door Zweden is ook nog geprobeerd met ons in contact te komen via de secretaris van de Zweedse Kerk in Berlijn, *Weslèn*, maar daarvan hebben wij geen gebruik gemaakt. *Weslèn* heeft van uit Berlijn een Nederlandse arbeider gestuurd met een pak, waarin onder andere Zweedse boter zat, maar bij informatie bleek de arbeider N.S.B.-er te zijn, zodat wij geen berichten mee terug dorsten te zenden. *Knulst* heeft mij echter later gezegd, dat deze weg toch wel bruikbaar was geweest.

56517. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport van *Haubrock*, die zegt, dat er bij uw arrestatie zich op de slaapkamer van een jonge man, die in uw woning ondergedoken was, militaire aantekeningen en berichten bevonden.

A. Dat was een kaart van Rotterdam, met de versterkingen, door de Duitsers aangelegd; deze jonge man — *Leendert van der Wolf* — woonde in Rotterdam.

56518. De **Voorzitter**: Maakte die kaart deel uit van militaire berichtgeving, die verzonden moest worden?

A. Neen, ter completering van het plan voor de bouw van de marinierskazerne: ten einde rekening te kunnen houden met de versterkingen, die intussen in Rotterdam aangelegd waren. Maar dat kon *Haubrock* niet weten.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die vond het een prachtige vondst.

A. Hij dacht, dat dat mijn archief was. Ik had gezegd, dat mijn archief weg was.

56519. De **Voorzitter**: Hij vond in de piano in uw woonkamer ook de stamkaart van *Leen Pot*.

A. Hij zeide, dat hij allang wist, dat *Leen Pot* bij mij woonde. Toen heb ik hem gevraagd of hij dat al wist van Mei 1943 af.

56520. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Rad u vergeteti die stamkaart weg te doen?

A. Er was in het geheel geen bezwaar tegen, dat zij die bij mij thuis vonden. *Kees Dutilh* had ook al gesproken over het adres Laan van Nieuw Oost Einde als het adres, waar hij een schrijfmachine gebruikte. Voor het beoordelen van de verklaringen van *Haubrock* c.s. is het wellicht van belang te weten, dat, waar speciaal in de jaren 1942—1943 steeds rekening gehouden werd met arrestatie van zich zelf en medewerkers, in verband hiermede allerlei voorzorgen genomen werden, die de Duitsers bij arrestaties en verdere behandeling van de zaak op bepaalde punten een volkomen fout beeld gaven. Ter illustratie diene het navolgende: Als je vol moest houden, dat je geen archief had en alles vernietigde na verzending van de films, moest je een ander adres hebben, waar net genoeg materiaal aanwezig was om de Duitsers, als zij het vonden, te overtuigen, dat je daar werkte en bovendien zorgen, dat je voldoende omtrent oude zendingen onthield. Als je zei: Ik heb geen schrijfmachine gehad en al het werk was met de schrijfmachine geschreven, was een dergelijke verklaring natuurlijk onhoudbaar. Zo was het voor mij mogelijk om vol te houden, dat ik geen archief had, aangezien de Duit-

sers enerzijds bij mijn arrestatie voldoende materiaal aantreffen, anderzijds door mij voldoende over de door hen in beslag genomen zending kon worden medegedeeld. Het was een waarschuwing, die Kees Dutilh ons na zijn arrestatie gezonden had: „Zorg, dat je de zending uit je hoofd kent en een voor je zelf niet belangrijk adres met voldoende bezwarend materiaal kunt noemen, dan kun je volhouden, dat je geen ander onderduikadres hebt en nooit een archief hebt aangelegd.”

56521. De **Voorzitter**: Haubrock zegt ook, dat u een tijdlang de photo's voor de Koe klaarmaakte.

A. Dat heb ik inderdaad gedaan, toen de fotograaf in Amsterdam opgepakt was. Hij is na revisie van zijn zaak — door toedoen van Kees Dutilh — vrijgekomen (hij woonde op de Keizersgracht). Na arrestatie van deze fotograaf heeft de Koe getracht om een fotograaf in den Haag te vinden; toen dit niet mogelijk bleek, heb ik zelf de opnamen gemaakt; het ontwikkelen geschiedde door een beroepsfotograaf, totdat de Koe weer een andere mogelijkheid had.

56522. De **Voorzitter**: Haubrock zegt verder, dat dat op een gegeven ogenblik opgehouden is, omdat u meningsverschil had met de Koe.

A. Inderdaad heb ik een keer in het begin, toen ik de photo's maakte, geweigerd de rapporten in die vorm te fotograferen, omdat er volgens mij nog te veel aan ontbrak.

56523. De **Voorzitter**: Hij zegt het ongeveer als volgt:

„Da er aber mit dieser in Streitigkeiten lebte, liesz er die Fotos nicht mehr durch Frau M. machen sondern bei Hans vun der Slok.”

A. Dat zullen we maar aan de phantasie van Haubrock overlaten.

56524. De **Voorzitter**: Haubrock vertelt in zijn rapport van een groot aantal gevallen, die hij behandeld heeft, en waarin hij moeite heeft gedaan om de betrokkenen, indien dat mogelijk was, te helpen en te redden. Zo doet hij het in uw geval ook voorkomen. Hij zegt verder, dat uit uw arrestatie, doordat u alle schuld geheel op u nam en de anderen er buiten hield, verder geen gevolgen meer zijn voortgevloeid. Heeft u enige indruk van de figuur van Haubrock in het algemeen?

A. In sommige gevallen heeft Haubrock getracht voor bepaalde personen iets te doen, maar er zijn evenveel gevallen geweest, waarin hij niet gedaan heeft, wat hij had kunnen doen.

Boerema is veroordeeld in één proces met Sieuwert de Koe en mejuffrouw de Stoppelaar, terwijl hij óf gevoegd had moeten worden in het proces-Oosterhuis, dat plaats vond in Haaren, in de tijd, dat *Boerema* daar verbleef, óf zo Haubrock dat onderzoek al afgesloten had, in mijn zaak. Anderzijds weet ik zeker, dat hij heel erg ontdaan was toen Kees Dutilh gefusilleerd was. Dat is Haubrock ook pas te weten gekomen, doordat hij bij onze arrestatie de overlijdensaankondiging vond. Hij heeft het eerst niet willen geloven, dat Keer *Dutilh* dood was.

Haubrock vroeg mij o.a. of de kleren aan Kees' vader waren teruggezonden. Ook over de executie van Sieuwert de Koe was hij van zijn stuk gebracht. Dat Dirk *Boerema* doodgeschoten was, vond hij gewoon. Haubrock wilde gaarne de indruk wekken, dat hij alles voor de mensen zou doen; welke zijn maatstaven waren, weet ik niet, maar ze waren zeer wonderlijk. In elk geval waren ze zeer willekeurig. Hij had in het geval-Boerema het best kunnen regelen, om hem bij de zaak-Oosterhuis te voegen, wiens naaste medewerker *Boerema* was. Haubrock zei mij eigener beweging bij een van de verhoren: dat het veel „voordeliger” was tot een proces met een groot aantal verdachten te behoren dan tot een proces met drie. Op mijn verzoek expliceerde hij dit nader als volgt: Er moest in ieder proces ten minste 1 persoon ter dood veroordeeld en terechtgesteld worden. Was er een groot aantal mannelijke verdachten, dan had men een grotere kans op gratie dan wel afvoer naar Duitsland.

56525. De **Voorzitter**: Heeft u in de periode, waarin u verbinding had met Engeland, wel eens iets gehoord van het feit, dat een aantal agenten in handen van de Duitsers was, en, zo ja, is u er dan in geslaagd daarover weleens een waarschuwing uit te zenden?

A. Wij hebben van Kees Dutilh via dr. *Steyn* briefjes uit Haaren gekregen, waarin Kees Dutilh mededeelde, dat gearresteerd waren: een groot aantal marconisten, de leider van de Communistische Partij

Nederland, en Koos Vorrink. Bovendien heeft hierop betrekking een boodschap, vervat in een van die briefjes, waarvan ern gewaarmerkt afschrift in het dossier van van der Waals is gevoegd. In dit briefje is opgenomen de door Radio-Oranje uitgezonden boodschap, welke diende om Vorrink er van te overtuigen, dat van der Waals een betrouwbaar agent van Londen was. Tevens werd opgegeven op welke tijdstippen deze boodschap, die enige malen was herhaald, werd uitgezonden. Ons werd verzocht een en ander aan Londen door te geven, opdat men daar kon nagaan van wie deze misleidende verzoeken voor het uitzenden van berichten door Radio-Oranje werden ontvangen. Het betreft het bericht van Radio-Oranje, waar in de naam „*Jacob*” voorkomt. Dat briefje is bij ons binnengekomen de 1ste of 2de Juni 1943, vlak nadat Pot via Delfzijl naar Zweden vertrokken was. Ik heb dit briefje ontvangen via mejuffrouw de Stoppelaar; ik ben met dat bericht naar *Beukema* gegaan, die de volgende dag naar Oosterhuis zou gaan. Het moet door Koning, de marconist van *Oosterhuis*, uitgezonden zijn tussen de 1ste Juni en de datum, dat het seinen voor hem niet meer mogelijk was in verband met de in zijn omgeving patrouillerende peilauto. Wij hebben toen niet de conclusie getrokken, dat de door Kees genoemde marconisten, piloten of agenten uit Engeland waren. Ik wist wel, dat van der Waals de man was, die annex was met de arrestatie van een groot aantal van deze parachutisten. Anderzijds wist ik, dat deze mensen in Haaren zaten. Bovendien was ons bekend, dat lang niet alle berichten via Radio-Oranje betrouwbaar waren. Volgens ons was echter speciaal van belang, dat Vorrink aangenomen had en had moeten aannemen, dat hij met een betrouwbaar persoon contact had, op grond van een ten onrechte aan Radio-Oranje gedaan verzoek.

56526. De **Voorzitter**: Vertelt u dat nog eens duidelijk.

A. Het vorenbedoeld briefje kregen wij van Kees Dutilh. Kees had in Haaren contact met Vorrink; of het contact *Dutilh—Vorrink* via Steyns liep dan wel of het direct contact was, weet ik niet. In dat briefje heeft hij aangegeven de wijze van werken van van der Waals, de contacten van de verschillende groepen met van der Waals, wanneer hij zelf en wanneer Vorrink in contact waren gekomen met van der Waals, enz. Daarnaast heeft hij opgegeven het bericht van Radio-Oranje, waarop Vorrink had aangenomen, dat van der Waals betrouwbaar was: datum en uur, waarop het was uitgezonden door Radio-Oranje in de woordelijke tekst. De in dit briefje vervatte boodschap werd door mij gebracht naar *Beukema* om het door te geven aan Oosterhuis, die voor het doorseinen van dit bericht naar Engeland moest zorgen.

56527. De **Voorzitter**: Zoudt u ons daarvan een kopie kunnen geven?

A. Ja, die kan ik u bezorgen. Wilt u kopieën van al deze berichten hebben? Het is een serie briefjes, die bij elkaar horen.

De **Voorzitter**: Het is misschien wel goed, dat wij deze berichten hebben.

A. Dan zal ik u die doen toekomen.

56528. De **Voorzitter**: U hebt niet ook vóór Juni 1943 uw bemiddeling verleend bij een bericht naar Engeland, dat betrekking kon hebben op gevangengenomen parachutisten?

A. Neen.

56529. De **Voorzitter**: Heeft u misschien zelf nog mededelingen te doen, die voor de commissie van belang zijn?

A. Interesseert u zich voor de financiële verzorging van uit Londen?

De **Voorzitter**: Ja zeker.

A. Over de financiële steun voor het Zeeliedenfonds zult u vooral mevrouw Lindenburg moeten horen. Een gedeelte van de daarvoor uit Londen gezonden gelden zijn na de arrestatie van Oosterhuis via ons binnengekomen. Er was een bedrag van ± f 100 000 binnengekomen vlak vóór de arrestatie van dr. Oosterhuis. Dat was op de dag van zijn arrestatie nog niet geheel overgedragen. Dit bedrag is gedeeltelijk overgebracht naar Hilversum en aldaar in beslag genomen door de S.D. Een ander gedeelte is door een kapitein, die geen contact meer kon opnemen, teruggebracht naar Zweden, nl. door de kapitein van de „*Zeemeeuw*”. Toen dr. Oosterhuis opgepakt was, heeft de kapitein van de „*Zeemeeuw*” dit geld meegenomen naar Zweden. Eind November of begin December 1943 is een nieuw bedrag ter waarde van ongeveer f 100 000 naar Nederland gekomen.

56530. De **Voorzitter**: Hoe is dit nieuwe bedrag hier gekomen?

A. Evenals de vorige bedragen per schip van uit Zweden. De kapitein, die het meegebracht heeft, was *Tulp*.

56531. De **Voorzitter**: Dus dit betekent, dat er in November 1943, vier manden na de arrestatie van dr. *Oosterhuis*, toch nog verbindingen via Zweden waren. Het is veel minder geworden na de arrestatie van dr. *Oosterhuis*, waarbij ook nog kwam, dat de schepen in Zweden aan de ketting gelegd werden.

A. De schepen werden in Nederland vastgehouden en in Zweden aan de ketting gelegd. De kapitein van de „Zeemeeuw”, kapitein *Pilon*, is naar Zweden gegaan en heeft daar zijn schip aan de ketting laten leggen. Het voornoemde bedrag is door kapitein *Tulp* afgegeven bij de heer *Hammingh*.

56532. De **Voorzitter**: Dat zal wel een van de laatste keren zijn geweest. Die gehele verbinding met de schepen is verlopen.

A. Ja. Januari 1944 is het laatste schip uit de Delfzijlse haven vertrokken. Nadien is nog een mondelinge boodschap door ons medegegeven aan een Nederlander, die voor zaken naar Zweden ging; dit geschiedde door tussenkomst van mevrouw *Gevers*. Ook heeft *Paul Schlecht* geprobeerd de Nederlandse bloembollenkwekers in Zweden in te schakelen, maar dit stuitte op te veel moeilijkheden. Maar die f 100 000 zijn hier dus nog aangekomen, gedeeltelijk in Hollands en gedeeltelijk in Duits geld.

56533. De **Voorzitter**: Was hier geen persoon of organisatie, die deze zaak direct opving?

A. Neen, de organisatie, die op grote schaal de financiële verzorging van verzetslieden en hun familieleden verzorgde, kwam eerst later tot stand. Er is wel in het najaar van 1943 iemand naar Nederland gekomen van Zweden uit om een regeling te treffen met de Nederlandse bedrijven of particulieren omtrent het voorschieten van die gelden. Deze regeling is toen, door bijkomende omstandigheden, niet tot stand gekomen. In de tijd van *Pot* en *Dutilh* was er nog geen sprake van, dat ze op andere manier financiële steun kregen dan alleen van vrienden. *Ernst de Jonge* b.v. had een klein bedrag aan geld; *Kees* en *Pot* hadden wel een bepaald contactpersoon, die geld fourneerde; *de Koe* heeft later dat contact overgenomen. Het bleek toen een beperkt fonds te zijn en in September 1943 was het uitgeput. De door ons ontvangen f 100000 waren voor het zeeliedenfonds bestemd, niet voor de illegaliteit. Ik had uit Zweden opdracht gekregen het niet ineens over te dragen, maar aangezien ik bezwaar had tegen het in mijn huis bergen van een dergelijk bedrag, heb ik het direct overgedragen aan het zeeliedenfonds door tussenkomst van mevrouw *Lindenburg*.

Ik had liever geen f 100000 onder mij, juist omdat het al eens verloren was gegaan bij arrestaties.

Mevrouw *Lindenburg* weet precies wie deze gelden geadministreerd hebben, want ik heb het via haar overgedragen aan het zeeliedenfonds.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermee het verhoor.

E. A. C. MEIJLINK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STÖETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRI JOHAN DE KOSTER,
oud 34 jaar, wonende te Wassenaar, meelfabrikant.

Hij legt de eed af als getuige.

56678. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met een van de punten van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen, welke tijdens de oorlog bestaan hebben tussen Engeland en het bezette gebied. Nu is ons uit enkele verhoren gebleken, dat u daar vóór en na ook wel iets mede te maken hebt gehad, en wij zouden daarom gaarne van u een uiteenzetting daarover willen hebben. Bovendien heb ik hier nog een rapport, waaruit mij blijkt — ten minste als de notitie juist is —, dat u zich al zeer vroeg met dergelijke zaken heeft beziggehouden, want ik zie hier de mededeling, dat al dadelijk na de capitulatie de binnenhuisarchitect G. Vinkesteijn, uit den Haag, in de duinen ging zenden, bijgestaan door de heer H. J. de Koster.

Indien dit inderdaad het geval is, wilt u misschien met dit geval beginnen.

A. Ik weet eigenlijk van die interne kwesties niet veel af. *Vinkesteijn* is bij mij geweest en heeft verteld — thans denk ik, dat het ressorteerde onder kapitein *Versteeg* —, dat hij een organisatie had en hij had assistenten nodig om gewaarschuwd te worden als er onraad was, dus ik ben verscheidene malen in de duinen geweest, eenmaal tussen Katwijk en Haarlem, en ook zuidelijker.

56679. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer?

A. Dat zal zijn geweest in Juli 1940.

56680. De **Voorzitter**: Had de heer *Vinkesteijn* inderdaad een zender?

A. *Vinkesteijn* was zelf in die organisatie opgenomen om enige hulpmiddelen te verlenen. Hij is later veroordeeld en doodgeschoten. Naar ik van anderen gehoord heb, moet hij wel een zender in huis gehad hebben, die echter niet is gevonden.

56681. De **Voorzitter**: Is hij veroordeeld op grond van die medewerking?

A. Dat is mij niet bekend. Ik weet niet of er inderdaad een zeer serieuze achtergrond achter die kwestie zat; in ieder geval was het zeer amateuristisch.

56682. De **Voorzitter**: Het is ons duidelijk geworden, dat vooral in de eerste jaren van de bezetting er in Nederland heel wat mensen zijn geweest, die het een en ander hebben geprobeerd met geschikte en ongeschikte zenders, die dus geprobeerd hebben eenzijdig contact op te nemen met Engeland. Onze algemene indruk is, dat dat weinig uitgehaald heeft, hetgeen ook wel te begrijpen is. Van Engelse kant zal men zich wel dubbel bedacht hebben alvorens voetstoots te treden in een dergelijk contact. U vindt het wel juist wat ik hier zeg?

A. Volkomen juist. Ik heb het kort daarna zelf ondervonden met *van Hamel*, die, meen ik, de eerste parachutist is geweest. Die kende ik goed en die heeft zich de dag, nadat hij gearachuteerd was, met

mij in verbinding gesteld. Ik heb hem geholpen met verschillende dingen en toen heeft hij mij al duidelijk gemaakt, dat dat waarschijnlijk geen succes zou hebben gehad, dat men dat zonder meer zou wantrouwen. Het is mij trouwens ook niet bekend of het gelukt is contact te krijgen met Engeland.

56683. De **Voorzitter**: Misschien kunt u nu zelf in chronologische volgorde vertellen wat u met deze dingen te maken hebt gehad.

A. De heer *van Hamel* kwam, meen ik, midden Augustus 1930 hier in Nederland aan; de dag, nadat hij gearachuteerd was, is hij bij mij thuis geweest, na opgebeld te hebben. Hij vertelde toen wat het doel van zijn komst was en vroeg mijn hulp. Ik heb hem toen vrij veel vragen gesteld, waaruit ik niet de indruk had, dat zijn opleiding lang had geduurd. Ze hadden hem midden Juni pas gevraagd of hij bereid was een dergelijke taak op zich te nemen, zodat hij slechts twee maanden in opleiding is geweest, het parachutespringen inbegrepen. Hij moest een organisatie stichten, die over militaire inlichtingen zou berichten. Verder moest hij over de binnenlandse politieke toestand inlichtingen geven, o.m. alle couranten verzamelen. Het was zeer uitgebreid voor één persoon. Ik heb hem toen zoveel mogelijk geholpen. Hij heeft enkele keren bij mij gelogeed. Verschillende malen heb ik later contact gehad met *Jan ten Bosch*, die deel uitmaakte van de organisatie, die hij heeft gesticht, die wel genoemd wordt de groep *van Hattem* of *van Hamel*. Ik heb geen groot actief aandeel gehad in deze groep. Ik ben nogal voorzichtig geweest en heb alleen contact aangehouden met *Jan ten Bosch*. Toen *van Hamel* gepakt was, ben ik enige tijd vertrokken, maar hij heeft werkelijk niets verraden. De catastrophes zijn pas later gebeurd, toen de *van Hattems* zijn opgepakt.

56684. De **Voorzitter**: Hebt u van andere contactpunten van *van Hamel* niet zoveel gemerkt?

A. Neen, niet zoveel. *Jan ten Bosch* vroeg mij alle mogelijke inlichtingen op binnenlands en ook op militair gebied, maar ik was geen militair. Er zaten wel militairen in deze groep, maar de A-C rapporten van deze groep, die, meen ik, grotendeels in Engeland zijn aangekomen, hadden nog niet die technische volmaaktheid, die men later heeft kunnen bereiken.

56685. De **Voorzitter**: Heeft u ook gekend de heer J. v. d. Hout?

A. Die heb ik nooit ontmoet, tenminste niet onder die naam.

56686. De **Voorzitter**: Het was ook een van de contacten van *van Hamel*, die nauw betrokken is geweest bij de zender van de heer *van Hamel*.

A. Was dat de marconist, die later het werk heeft overgenomen? Die heb ik wel ontmoet.

De **Voorzitter**: Neen, het was de man, die tijdens het verblijf van *tan Hamel* hier te lande voor hem heeft gezonden.

A. Ik heb die zender van *van Hamel* nog bij mij in huis gehad gedurende 2 dagen.

56687. De **Voorzitter**: U kent dus niet de naam van die marconist?

A. Neen, maar ik heb hem wel ontmoet. *Van Hamel* heeft eerst zelf gezonden, maar toen hij wegging, moest het werk worden overgenomen. De man, die het heeft overgenomen, heb ik weleens ontmoet.

56688. De **Voorzitter**: U zeide zojuist, dat u de indruk had, dat de opleiding van *van Hamel* maar van korte duur was geweest.

Waren er bepaalde dingen, die u tot die conclusie leidden, b.v. dat hij moeilijkheden had met het zenden of het coderen? Hebt u daarop uw oordeel gebaseerd?

A. Ik doelde meer op het gebied van de security binnen het land. Hij was nogal bekend en vertoonde zich veel. Ik kon niet nagaan of dat altijd wel nodig was, maar

56689. De **Voorzitter:** Maar u twijfelde of wel voldoende voorzichtigheid in acht werd genomen?

A. Ja. Hij was een zeer moedig mens en ook zeer capabel, maar men is van marine-officier niet zo maar ineens spion.

56690. De **Voorzitter:** Weet u iets van de redenen voor zijn vertrek?

A. Voordat hij wegging, is hij afscheid van mij komen nemen, maar ik heb naar de redenen van zijn vertrek niet verder geïnformeerd. Ik stond op het standpunt, dat hoe minder men elkander vertelde, hoe beter het was. Ik heb wel gevraagd of ik mee kon. Dat was niet mogelijk. Het vliegtuig was al vol. Ik heb later in de oorlog wel de details van zijn gevangenneming gehoord, maar deze zullen u ook wel bekend zijn.

56691. De **Voorzitter:** Van wie hebt u die details gehoord? Van personen, die ook contact met *van Hamel* hebben gehad?

A. Ik geloof, dat *ten Bosch* mij daarover het een en ander heeft verteld. Verder zou ik geen namen meer weten. Het is zo lang geleden!

56692. De **Voorzitter:** *Ten Bosch* had een zender in Delft?

A. Van de wijze, waarop gezonden werd, weet ik weinig af. Ik heb mij alleen beijverd om de gegevens, die mij werden gevraagd, te verzamelen en te verstrekken, ook op het gebied van het weghalen van goederen uit Nederland.

56693. De **Voorzitter:** De meer economische gegevens dus?

A. Ja.

56694. De **Voorzitter:** Dus uw contact met *ten Bosch* is ook betrekkelijk kort geweest?

A. Dat heeft geduurd tot het ogenblik, waarop hij gevangen is genomen.

56695. De **Voorzitter:** Wanneer was dat ongeveer?

A. In 1942.

56696. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Hij is toch in krijgsgevangenschap gegaan? Hij heeft zich gemeld in Breda en is als officier weggevoerd. Later is hij uit Stanislaw teruggehaald, toen de Duitsers het ontdekt hadden.

A. Dat was dus in 1942.

56697. De **Voorzitter:** Uw contact met die groep, waarin *ten Bosch* zat en welke wij het beste kunnen noemen de groep van *Hattem* — de inlichtingendienst van de O.D. —, heeft dus in hoofdzaak hierin bestaan, dat men van u de gegevens kreeg, die u in staat was te verschaffen?

A. Daarop komt het inderdaad neer.

56698. De **Voorzitter:** En uw contactpunt met die groep was in hoofdzaak *ten Bosch*?

A. Ja.

56699. De **Voorzitter:** Hoe die groep verder werkte en hoe zij in elkaar zat, onttrok zich aan uw waarneming?

A. Ja. Ik heb daarover later wel veel gehoord, maar u zal voornamelijk interesseren wat ik zelf in die periode heb meegemaakt.

56700. De **Voorzitter:** Indien datgene, wat u later gehoord hebt, u nog aanleiding geeft tot opmerkingen, zou ik het gaarne willen vernemen.

Het betreft hier een periode, waaruit niet gemakkelijk gegevens zijn te verkrijgen, omdat juist in de eerste tijd het aantal slachtoffers legio was; men kan hen niet meer als getuige horen en dat maakt het weleens moeilijk hierover een helder beeld te krijgen. Dus als hetgene, wat u er van hebt gehoord, u nog aanleiding geeft tot enige opmerkingen of beschouwingen, houd ik mij aanbevolen.

A. Ik kan alleen in grote lijnen zeggen, dat zij, die zich in die begintijd beschikbaar hebben gesteld voor dit werk, zeer grote moed hebben betoond. Later, toen de oorlog duidelijker werd, was ieder daartoe wel bereid, maar in die begintijd kenden de mensen dat werk helemaal niet en zij maakten dus zeer vele fouten; dat was inderdaad een bijzondere moed. Ik heb *Piet ten Bosch* na de bevrijding ook ontmoet; deze behoort nog tot de overlevenden en weet een en ander van die groep af.

De **Voorzitter:** Hij vertoefte in Venezuela en kan dus door ons niet als getuige gehoord worden.

A. Een andere overlevende is *Hans Gerritsen* en voorts *Oscar Mohr*, die op Buitenlandse Zaken werkt.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Deze is juist naar Indië vertrokken.

A. *Hans Gerritsen* is op het ogenblik bij de radiofabriek *Wal-dorp*. Verder schijnt *van Lanschot* met die groep te doen te hebben gehad, maar ik weet niet of dit ooit bevestigd is geworden.

56701. De **Voorzitter:** Hebt u persoonlijk nog iets bemerkt van de arrestatie van *van Hattem*?

A. Ik heb direct bericht gekregen toen *von Oven* werd gearresteerd; ik had hem wel ontmoet. Ik ben toen voor de tweede maal nogal bang geworden, dat ik gepakt zou worden en ben toen vier of vijf maanden ondergedoken. Toen heb ik via een contact gehoord, dat mijn naam niet naar voren was gekomen.

56702. De **Voorzitter:** Wat is toen verder uw bemoeienis geweest met dit soort van werk?

A. Ik heb mij toen ongeveer een jaar speciaal beziggehouden met het transport van geallieerde vliegtuigbemanningen.

56703. De **Voorzitter:** Was dat in 1942—'43?

A. Ik had in 1942 na die arrestaties de schrik wat te pakken; dus ben pas begonnen in 1943, hoofdzakelijk, en ook een gedeelte van 1944.

56704. De **Voorzitter:** In welk verband hebt u dat gedaan?

A. Ik had toen leren kennen een marine-officier, *Bottenza*. Deze had contact met een marechaussee in Breda (Princenhage) en had ook relaties in Friesland en Groningen. Hij heeft mij toen gevraagd te assisteren met het transport en het verzorgen van papieren, levensmiddelen en kleding voor die parachutisten. Verder moesten photo's worden gemaakt voor de cartes d'identité voor België en Frankrijk. Ik heb verschillende transporten meegemaakt van Friesland uit. Later waren wij het contact in Princenhage kwijtgeraakt en hebben enige tijd later een ander contact gekregen.

56705. De **Voorzitter:** Hoe die organisatie verder werkte over de Nederlandse grens, wist u niet?

A. Ja, er waren contacten met een groep in Brussel. De mensen werden over de grens afgeleverd.

56706. De **Voorzitter:** Weet u namen uit Brussel?

A. Ja, maar die heb ik pas na afloop gehoord. Ik heb eerst wel mensen ontmoet, die zich *Jansen* of *Pietersen* noemden.

56707. De **Voorzitter:** Kent u daarvan thans nog namen?

A. Ja, maar die heb ik niet bij mij.

56708. De **Voorzitter**: U weet niet, of die vliegers inderdaad in Engeland zijn aangekomen?

A. Ja. In de afwikkeling hiervan heb ik veel contact gehad met de Engelse en Amerikaanse bureaux, die zich hiermee bezighielden; die hadden een uitgebreide kartotheek van deze mensen. Ik heb zelf in Amerika een man ontmoet, die in Engeland was aangekomen.

56709. De **Voorzitter**: Ik vraag het daarom, omdat in die z.g. escape-lines zoveel verraad is geweest.

A. Zeer veel; dat zat, meen ik, voornamelijk in Frankrijk. Ik geloof, dat de catastrophes in België van later datum zijn.

56710. De **Voorzitter**: Hoe kwam u aan die piloten? Had u daarvoor een soort van organisatie opgebouwd?

A. *Bottema* had een natura-organisatie gestart, later uitgegroeid tot een heel grote organisatie. Deze werkte speciaal aan de voedselvoorziening, voor hen, die geen bonkaarten hadden. *Bottema* had veel contacten over het hele land en daarvan vernamen wij deze adressen.

Vooraf in de noordelijke provincies had hij veel contact.

56711. De **Voorzitter**: Het was natuurlijk in de eerste plaats nodig, dat men te weten kwam, waar een piloot zat, die hulp nodig had.

A. Dat werd gauw genoeg bekend. Er werd te veel gekletst over dergelijke dingen.

56712. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd weleens contact gehad met Engelsen of met door de Engelsen hier gebrachte mensen, die zich in het bijzonder ook met dat werk bezighielden?

A. Neen, daarmee heb ik nooit contact gehad.

56713. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er wel eens van gehoord, dat dat gebeurde?

A. Ik was bang voor hen. Ik heb wel mensen ontmoet, die deze contacten hadden, maar gezien de vele catastrophes met parachutisten was ik erg bang voor mensen, die met opdrachten uit Engeland kwamen; die hadden meestal wel hun natuurlijke contacten hier. Onze onvrijwillige parachutisten werden afgeleverd, hetzij aan de grens, hetzij over de grens.

56714. De **Voorzitter**: U hebt dus ook geen contact gehad met anderen, die hetzelfde werk deden? Er zijn nl. uit de groep Luctor et Emergo, later Fiat Libertas, ook mensen voortgekomen, die zich met het wegbrengen van piloten bezighielden. Hebt u die personen in die tijd ook niet gekend?

A. Ik heb zoveel mogelijk alle contacten, die niet strikt noodzakelijk waren, ontweken. Ik weet wel, dat er zeker 15 groepen zijn geweest, die datzelfde werk hebben gedaan, grotere en kleinere.

56715. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, hoeveel piloten door uw bemiddeling geholpen zijn?

A. Ik heb papieren verschaft voor ongeveer 20 man en ik heb transporten meegemaakt van 8 à 10 mensen.

56716. De **Voorzitter**: Dit werk heeft in de latere tijd in 1944 natuurlijk nog een veel grotere omvang aangenomen. Toen de bombardementen op Duitsland intensiever werden, werden er ook voortdurend meer vliegtuigen afgeschoten en kwamen er meer piloten neer. Wanneer bent u hiermede opgehouden?

A. In een van de eerste maanden van 1944.

56717. De **Voorzitter**: Bestond daarvoor een bepaalde aanleiding?

A. Toen ben ik via de heer *Schokking* in contact gekomen met *Beukema toe Water*. Ik had in de paar ontmoetingen, die ik met hem heb gehad, een groot vertrouwen in hem gekregen. Ik wist, dat hij zich bezighield met militaire spionage. Ik heb toen voor het eerst het gevoel gehad, dat ik met iemand in contact was gekomen, die deze zaken theoretisch en praktisch uitstekend deed. Ik heb mij toen volledig op

dat werk geworpen en aangezien ik het onjuist vond om al deze dingen te combineren, ben ik prompt opgehouden met die transporten, te meer, omdat mij bekend was, dat verschillende groepen zich daarmede bezighielden, en de voordelen naar mijn mening niet meer opwogen tegen de risico's. Bovendien had ik een grote moeilijkheid gehad, omdat een phototoestel van mij, waarmede photo's waren genomen voor die persoonsbewijzen, in handen van de S.D. was gevallen en mijn naam bekend was bij de S.D. Merkwaardig genoeg hebben ze deze photo's later afgedrukt en afgeleverd en ze zijn toen ook gebruikt.

56718. De **Voorzitter**: Door wie zijn zij afgeleverd?

A. Door de S.D. aan degene, die de photo's gemaakt had. Zij hadden de photo's bekeken. Mijn medewerker vertelde aan de S.D., dat het familie-photo's waren. Ik weet niet, of zij enige suspicie hebben gehad, maar de man heeft gezegd, dat het mijn filmtoestel was, dat hij had geleend.

56719. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met de voorangangers van *Beukema toe Water*, b.v. *de Koe*, *Dutilh* en *Pot*?

A. Ik kende *Kees Dutilh* en wist via een van zijn contacten, dat hij zich met deze werkzaamheden bezighield. Ik heb hem indirect ook wel aan papieren geholpen, maar ik heb nooit direct contact met zijn organisatie gehad.

56720. De **Voorzitter**: Dat is dus anders geworden in het begin van 1944, toen u nauwer contact kreeg met de groep *Kees*, d.w.z. *Beukema toe Water*?

A. Ja.

56721. De **Voorzitter**: Maar nu zie ik hier staan, dat u leider is geworden van de groep *Peggy*. Ik begrijp daaruit, dat u toch, als ik dat woord mag gebruiken, met een zekere autonomie hebt gewerkt...

A. Ja, eveneens.

De **Voorzitter**: ... en niet helemaal in de organisatie van de groep *Kees* bent opgegaan.

A. Neen. Wij hebben, hoewel er een zeer nauw onderling contact was, gedeeltelijk ook onafhankelijk van elkander gewerkt.

56722. De **Voorzitter**: U hebt dus een eigen groep gevormd?

A. Ik had een aantal mensen om mij heen verzameld, die in de loop van de jaren met mij gewerkt hadden en die ik kon vertrouwen. Zij behoorden tot de groep, waaraan ik assistentie had verleend met betrekking tot het wegbrengen van piloten. Die groep was groter geworden in verband met de werkzaamheden op het gebied van de illegale voedselvoorziening.

Voor de natura-groep heb ik toen margarine, olie, brood en vet georganiseerd. Daardoor was die organisatie steeds groter geworden en had ik een aantal medewerkers, waardoor ik langzamerhand een soort zelfstandige eenheid had. Ik heb ook een eigen contact gehad met Engeland.

56723. De **Voorzitter**: Is dat later geweest?

A. In Augustus 1944.

56724. De **Voorzitter**: Dus u hebt in begin 1944, toen u contact met *Kees* had gekregen, uw eigen contacten daarvoor gemobiliseerd. Betrof het werk hoofdzakelijk militaire inlichtingen?

A. Zowel militaire inlichtingen als inlichtingen over binnenlandse toestanden. Wij kregen ook vrij veel vragen over de binnenlandse toestand.

56725. De **Voorzitter**: Van wie?

A. Hetzij in antwoord op de rapporten van *Kees* van de militaire attaché in Bern, hetzij direct per zender.

56726. De **Voorzitter**: De zender was in handen van *Beukema toe Water*?

A. Inderdaad. Tot Augustus 1944 gingen de telegrammen van mij over de binnenlandse voedselvoorziening en dergelijke onder een merkteken; dat was eerst 55 A III, later genaamd „*Peggy*”.

56727. De **Voorzitter**: Hoe gaf u uw berichten door aan *Beukema toe Water*, in open taal of in code?

A. Ik had geen eigen code; ik gebruikte de code van *Beukema toe Water*.

56728. De **Voorzitter**: U kende zijn code toch niet!

A. Neen, maar deze stond, indien nodig, te mijnen dienste.

56729. De **Voorzitter**: Omdat u ook nogal wat vragen te beantwoorden kreeg over binnenlandse toestanden, had u daarvoor dus uw contacten. die u daarover konden inlichten?

A. Ja, zeer veel contacten door mijn legale functie als meel-fabrikant, die ik toch bijna niet meer kon uitoefenen. Ik was daarvoor ook zeer bevriend met de heer *Louwes* en had veel contacten met o.a. de heren *van Royen* en *Stikker*.

56730. De **Voorzitter**: Dus u beschikte over buitengewoon goede en deskundige contacten?

A. Inderdaad contacten, waarop ik volkomen kon afgaan. Op het Bureau voor de Voedselvoorziening bijv. had de heer *van Schelle* georganiseerd, dat er geregeld rapporten uitkwamen, welke min of meer voor mij werden gemaakt. Zij gaven een zeer goed overzicht over de stroomvoorziening, de voedselvoorziening, enz., enz.

56731. De **Voorzitter**: Wist u ook hoe uw rapporten naar Engeland gingen?

A. Die liepen over de weg A.

56732. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat generaal *van Tricht* in 1944 meer intensief gebruik is gaan maken van de weg B.

A. Ja, ik meende eigenlijk, dat de heer *Slotemaker* de weg A was.

56733. De **Voorzitter**: Inderdaad. Gaf u ze regelrecht aan *Slotemaker*?

A. Dit is verschillende malen gebeurd. Verder liepen ze via *Beukema* en freule *van Lennep*.

56734. De **Voorzitter**: Dringende dingen gaf u aan *Beukema* om per zender geseind te worden?

A. Ja.

56735. De **Voorzitter**: En later kreeg u zelf regelrecht contact met Engeland? In Augustus 1944?

A. Ja, toen werd *de Brauw*, een vriend van mij, gearachuteerd. Die wist, dat ik contact had gehad met dit werk in het begin van de oorlog. Hij logeerde in die tijd weleens bij mij. Toen hij in 1944 in Nederland terugkeerde. had hij enkele moeilijkheden met zijn bagage, die hij kwijt was. Ook moest hij onderdak hebben. Ik ben met hem die dag in contact gekomen in Amsterdam. Hij had verschillende opdrachten, o.m. het aanstellen van vertrouwensmannen, waarbij ik hem behulpzaam was. Verder moest hij verschillende gegevens hebben. Ook was het prettig voor hem direct contact op te nemen met *Kees*. Die zenders werden toen nogal bedreigd en het was dus prettig voor *Kees* om een contact te hebben, waar men spreken kon en meer materiaal kon verzenden.

56736. De **Voorzitter**: U doelt op de telefoniezender van *de Brauw*?

A. Ja, vooral toen de verbindingen met Zwitserland moeilijker werden. Vanaf Augustus heb ik mijn berichten via zijn zender laten lopen.

56737. De **Voorzitter**: Maar dat was betrekkelijk gauw afgelopen. *De Brauw* is spoedig gearresteerd.

A. Ongeveer 2½ maand heeft dat contact gelopen.

56738. De **Voorzitter**: Hebt u daarna nog contact gehad met Engeland?

A. Toen liep het weer op de oude manier via *Beukema*. Toen heb ik mij gevestigd in het midden van het land en heb ik mijn orga-

nisatie moeten reorganiseren, omdat *de Brauw* er gedeeltelijk mee bekend was.

56739. De **Voorzitter**: Heeft de arrestatie van *de Brauw* in uw groep nog tot arrestaties geleid?

A. Alleen de personen in het huis, waar hij zond. Dat huis is opgeblazen. Ook mijn huis is verbrand en mijn vader is gearresteerd, maar mijn groep heb ik tijdig kunnen waarschuwen. Ik had een afspraak met hem, dat hij zo mogelijk 24 uur zou zwijgen.

56740. De **Voorzitter**: U hebt daarna dus nooit meer beschikt over een eigen zender?

A. Neen; ik liet alles lopen via *Beukema* en heb buitendien vooral in de wintermaanden nog vrij veel contact gehad met *Slotemaker*.

56741. De **Voorzitter**: Nu deze vraag: was *de Brauw* overtuigd, dat de radio-telefoniezender niet peilbaar was?

A. Volledig. Het is een zeer grote calamiteit geweest, dat men dat niet heeft geweten. Ik heb het vaak met hem over deze kwestie gehad en een paar keer gewaarschuwd het adres te veranderen. Hij zei: Wanneer er intern geen verraad in het spel is, is het uitgesloten, dat mijn zender gepeild wordt. Hij heeft hele foliovennen achter elkaar voorgelezen. Het vliegtuig vloog er boven. Dat vond ik een riskante zaak. Het toestel moest steeds heen en weer vliegen tussen Amsterdam en Rotterdam.

56742. De **Voorzitter**: Maar op grote hoogte.

A. Niet bijzonder hoog. Het was zeer duidelijk hoorbaar.

56743. De **Voorzitter**: Dat vertrouwen baseerde hij waarschijnlijk op hetgeen men hem in Engeland omtrent dat toestel had medegedeeld?

A. Inderdaad.

56744. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn er desondanks geen voorzorgsmaatregelen genomen?

A. Het was mij bekend, dat er geregeld marconizenders werden gepeild. Ik had even tevoren de catastrofe van een zender van de groep-Kees meegemaakt. Ik wist, dat men geregeld van adres moest wisselen. Ik had dan ook nieuwe adressen voor hem klaar. Maar het ging op dat adres goed. Het was technisch moeilijk contact met het vliegtuig te krijgen, maar hij had daar een deskundige assistent en zei: Ik blijf hier.

56745. De **Voorzitter**: Dus maatregelen om het huizenblok, waar hij opereerde, te beschermen door b.v. mensen om het blok heen te laten fietsen, zijn niet genomen?

A. Er was enige beveiliging, maar de overval heeft plaats gevonden door, naar ik meen, 200 man. Zij hebben het hele blok omsingeld. Dat heeft 24 uur geduurd. *De Brauw* had een bijzonder goede schuilplaats. Deze is pas ontdekt doordat een van de mensen in die schuilplaats zenuwachtig is geworden en haar heeft verraden. Anders was er nog een goede kans geweest, dat zij niet gepakt waren, want toen het onderzoek al heel lang had geduurd, waren zij nog niet gevonden.

56746. De **Voorzitter**: Hebt u hiermede in grote trekken een overzicht gegeven van uw werkzaamheden op het gebied van de verbindingen met Engeland?

A. Ja. De laatste periode eindigde daarmede, dat ik mijn mensen heb ingezet en voor *Beukema toe Water* de oostelijke sector van het bezette gebied heb genomen. Toen onderhield ik het contact met *Beukema toe Water* in het huis van de heer *Carp* in Hilversum.

56747. De **Voorzitter**: Hoe groot is uw groep geweest?

A. In de tijd van de natura werkten er ongeveer 40 mensen voor mij. Ongeveer hetzelfde aantal zal voor de militaire intelligence gewerkt hebben. Maar het is in de laatste tijd erg uitgegroeid, omdat ieder weer een hulpje had. Iedereen deed toen langzamerhand illegaal.

56748. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zeide zojuist, dat u contact had met de heer Carp in Hilversum. Hoe zat dat?

A. Ik heb ook een hele tijd in zijn huis gewoond. Hij was een van mijn voornaamste medewerkers.

56749. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zit hij op het ogenblik niet in het buitenland?

A. Ja. Hij is veroordeeld tot gevangenisstraf. Hij is bij verstek veroordeeld en daardoor mochten er geen getuigen à décharge verschijnen.

De heer Carp is een van mijn voornaamste medewerkers geweest, van wie ik altijd zeer belangrijke militaire inlichtingen heb gekregen. Hij was mede daartoe in staat, doordat hij leveranties aan de weermacht verrichtte en daardoor uitstekend op de hoogte was van de generale staven, vooral van de ligging van die staven. Zo heeft hij onder meer door persoonlijk met mij te rijden naar een stelling bij Hilversum kans gezien om de juiste verblijfplaats van generaal *Blumentritt* te weten te komen, welke verblijfplaats kort daarop zwaar gemitailleerd is. Ik betreur het, dat in het proces, waarbij hij tot drie jaar gevangenisstraf bij verstek is veroordeeld wegens leveranties aan de weermacht, deze feiten niet naar voren zijn gekomen.

Mag ik nog een vraag stellen buiten deze inlichtingen om?

De **Voorzitter**: Ja zeker.

A. Ik wilde nl. vragen of he: juist is, dat met naam en toenaam al deze militaire-inlichtingenkwesities gepubliceerd worden.

De **Voorzitter**: Dat is een zaak, die de commissie nog nader zal moeten bekijken. Er zal waarschijnlijk vrij veel van gepubliceerd worden. Dat is ook niet zo erg, want het behoort grotendeels tot het verleden.

56750. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat doet het er nu toe of u dergelijke dingen over *Blumentritt* zegt?

A. Ik ben hierover eerder verhoord, maar de chef van het Bureau Inlichtingen Nederland heeft altijd gezegd, dat ik hierover mijn mond moest houden. Is het noodzakelijk in de huidige omstandigheden, dat de hele organisatie, die zich hiermee bemoeit heeft, publiekelijk uiteengerafeld wordt?

De **Voorzitter**: Als er een nieuwe oorlog komt, zal men het toch zeker weer op een andere manier moeten doen. De grote lijnen zijn aan iedere toekomstige oorlogvoerende toch wel bekend. Het is altijd weer de strijd van iets nieuws en de afweer daartegen. Er zijn verschillende deskundigen, die zeggen: Het verleden heeft in dezen thans niets meer om het lijf; het moet in de toekomst toch weer anders gedaan worden.

A. Maar is het wel juist om al deze personalia publiekelijk te noemen?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Velen van hen, die hieraan deelgenomen hebben, zijn dood. Het is wel goed voor het Nederlandse volk, dat het kan zien, wie dit werk gedaan heeft in de oorlog. Wie wist b.v., wie *Jan* ten Bosch was, en dat is toch een held geweest. Dat die genoemd worden, daar kan de zaak alleen maar mee gediend worden.

A. Ik weet niet of al deze dingen voor de oorlogvoering veel nut hebben gehad.

Wat die voedselpakketten uit de lucht betreft, dat hebben wij zien gebeuren en dat had een effectief nut.

56751. De **Voorzitter**: Wat hebt u met die droppings te maken gehad?

A. Ik heb het initiatief genomen, toen de voedselvoorziening steeds slechter werd. Reeds vlak na Dolle Dinsdag heb ik verzocht voorbereidingen te treffen om voedsel per parachute te laten droppen en via de heer van der Vlugt, thans gezant in Finland, die veel contact had met goede Duitse autoriteiten, heb ik laten vragen of het mogelijk was, dat deze zendingen in handen van de bevolking zouden komen, hetzij via het Rode Kruis, hetzij op andere wijze, of daarvoor garanties konden worden gegeven. Ik heb in October daarop weer aangedrongen, onder vermelding van de quanta, die voor de verschillende steden nodig zouden zijn.

56752. De **Voorzitter**: Hebt u dat in uw berichtgeving naar Engeland opgenomen?

A. Ja. Ik heb in een rapport — ik heb deze dingen met de heer *Slotemaker* besproken — speciaal op deze kwestie geattendeerd en in telegrammen er op aangedrongen, dat deze organisatie gereed zou worden gemaakt.

56753. De **Voorzitter**: Maar toen het uiteindelijk is gebeurd in April 1945, is het waarschijnlijk buiten u om gegaan?

A. Ik heb de telegrammen gezien, die daarover gewisseld werden.

56754. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U had contact met van Schelle?

A. Ja. Bovendien heeft de zender-Kees, voordat deze dropping plaats vond, daarvan bericht gekregen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. J. DE KOSTER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM SCHOEMAKER,

oud 29 jaar, wonende te Amsterdam, medisch kandidaat.

Hij legt de eed af als getuige.

56755. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u, speciaal in de latere tijd, nadat de heer *lansen* weg was, de leiding hebt gehad van de groep G.D.N.?

A. Ja.

56756. De **Voorzitter**: Zoudt u er ons iets van kunnen vertellen, hoe de lotgevallen van die groep zijn geweest? Had u er al mede te maken bij de oprichting?

A. Ja, ik kende *Iansen* al van vóór de oorlog.

56757. De **Voorzitter**: Dus u was direct bij zijn handelingen betrokken?

A. Ja, d.w.z. vanaf de tijd, dat hij inlichtingenwerk deed.

56758. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, hoe die zaak aan de gang is gekomen, hoe men er toe is gekomen om met een dergelijke groep te gaan werken?

A. De groep van *Vermeulen* was opgerold.

56759. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest ongeveer?

A. In begin 1943.

56760. De **Voorzitter**: Ik heb hier staan: „Het eerste contact met *Vermeulen* zal zijn geweest in Maart 1943”.

A. Dat kan wel kloppen.

56761. De **Voorzitter**: De heer *Vermeulen* had het werk van *Somer* eigenlijk overgenomen. Het was toen de bedoeling, dat die groep speciaal het werk in de noordelijke provincies zou doen. Is dit juist?

A. Zo heeft *lansen* het opgevat. Toen is dat eigenlijk meteen, althans eind 1943, spaak gelopen en toen is *Iansen* vertrokken.

56762. De **Voorzitter**: Wanneer is *Vermeulen* gearresteerd?

A. Dat weet ik niet precies; in begin 1943.

56763. De **Voorzitter**: Dus kort, nadat hij contact had gehad met *lansen*. Bent u daarbij betrokken geweest?

A. Neen; ik heb *Vermeulen* in de oorlog nooit ontmoet.

56764. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich dat verder toegedragen? Wat was de aanleiding tot het vertrek van *lansen*?

A. Hij had twee meisjes in dienst en een man van Philips. Die meisjes reisden met valse spoorwegabonnementen en werden in de trein betrap door een S.D.-er. Toen zei *lansen*: ik ga weg. Hij heeft

mij gevraagd de zaak over te nemen. Toen ben ik, behalve in Groningen en Friesland niet meer op zijn contacten ingegaan; ik ben helemaal met nieuwe mensen begonnen; het was een wat geïmproviseerd geheel. Ik was het met zijn methode van werken ook niet eens.

56765. De **Voorzitter**: In welk opzicht was u het er niet mede eens?

A. De nonchalance werd mij te gevaarlijk.

56766. De **Voorzitter**: Werd er niet voorzichtig genoeg gehandeld?

A. Neen.

56767. De **Voorzitter**: Had *lansen* verbinding met Engeland?

A. Volgens mij wel. Hij had contacten in Parijs en Toulouse en aan de Spaanse grens een neef van hem. Langs die weg heb ik ook nog eens films verzonden, maar ik weet niet of die zijn aangekomen.

56768. De **Voorzitter**: Welke weg hebt u gebruikt?

A. Eerst via *Tromp*, die mij financierde en bij Philips werkte; die kreeg een kopie en zorgde voor het doorgeven.

56769. De **Voorzitter**: Welke weg gebruikte hij daarvoor?

A. Dat weet ik niet.

Dan had ik contact in België, bij de Witte Brigade. *Tromp* had een zender en een marconist, die er vandoor is gegaan. In 1944 begon de verbinding iets beter te worden.

56770. De **Voorzitter**: Had u een zender gekregen?

A. Neen, dat was veel later. Er is er eerst een gedropt; die is in het water terechtgekomen.

56771. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Eind 1944.

56772. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u werkelijk een zender gekregen?

A. Toen was het zuiden al bevrijd. Ik had twee mensen naar het zuiden gestuurd om zenders te halen, maar ik zond toen al; ik had persoonlijk contact met *Gerben Wagenaar*, lid van de R.V.V., die over intacte zenders beschikte.

56773. De **Voorzitter**: Had u ook contact met *Jan Thijssen*?

A. Neen.

56774. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u daarvan gebruik kunnen maken?

A. Tot Dolle Dinsdag ongeveer, d.w.z. het nauwe contact via de R.V.V. dateert van Dolle Dinsdag af; enige tijd daarna ontving ik eigen zenders.

56775. De **Voorzitter**: De mogelijkheid van radioberichten dateert dus van September 1944?

A. Ja; wat die zender van *Tromp* betreft, weet ik niet of die ooit gewerkt heeft.

56776. De **Voorzitter**: U weet dus niet hoe de berichten, die u aan *Tromp* gaf, verder gingen?

A. *Tromp* kreeg elke maand een grote hoeveelheid photokopieën van mij, nl. ± 500 per maand.

56777. De **Voorzitter**: U weet dus niet hoe hij die verder zond?

A. Neen, d.w.z. ik weet, dat ze terechtkwamen bij generaal van Tricht in Zwitserland.

56778. De **Voorzitter**: Wanneer had uw organisatie die omvang?

A. In 1944.

56779. De **Voorzitter**: In begin 1944 al?

A. Ik had in Mei 1944 38 hoofdagenten, in alle grote plaatsen in Nederland. Bij de afwikkeling na de oorlog kwam het juiste getal uit de bus. Ik wist wel, dat er ongeveer 1000 agenten waren.

56780. De **Voorzitter**: Welk deel kende u daarvan?

A. De hoofdagenten heb ik meestal zelf aangesteld; dat waren er, zoals ik al zei, een 38.

56781. De **Voorzitter**: Werkte u over het hele land en waren uw mensen bijna allemaal studenten?

A. Er waren veel studenten bij; wij werkten in geheel Nederland.

56782. De **Voorzitter**: Waar resideerde u zelf?

A. Ik verhuisde eigenlijk om de maand en resideerde o.a. te Rotterdam, Apeldoorn en Amsterdam.

56783. De **Voorzitter**: Wat voor berichtgeving gaf u door?

A. Hoofdzakelijk militaire en dan gaf ik generaal Koot, die ik persoonlijk kende, ook een kopie voor de B.S.

56784. De **Voorzitter**: Met politieke en economische berichtgeving hield u zich niet bezig?

A. Dat gebeurde ook wel, maar de inlichtingen waren toch voor 80 pct. van militaire aard.

56785. De **Voorzitter**: Had u relaties, die voor goede economische en politieke berichten konden zorgen?

A. Het Centraal Bureau voor de Statistiek. Ik wist van week tot week wat er was aan levensmiddelen, medicijnen, enz. in het bezette Nederland.

56786. De **Voorzitter**: Had u voor politieke berichtgeving ook contacten?

A. Politieke berichtgeving? Wat mij nuttig leek, nam ik op. Iedere agent kreeg een instructie, iedere week. Ik heb een exemplaar daarvan medegebracht. U kunt dat houden. Voorts heb ik hier de ontwikkeling van een fotokopie.

56787. De **Voorzitter**: Er staat boven: Van Ludovicus voor *Karel*. *Karel* was.....?

A. Engeland. Ludovicus betekende, dat het van mij kwam. Verder heb ik hier een contrôle van het wegverkeer. Dat werd ook iedere dag bijgehouden.

56788. De **Voorzitter**: U kreeg veel gegevens uit verschillende delen van het land. Waar verwerkte u die gegevens?

A. In Amsterdam en den Haag, met behulp van technische en militaire (2 ondergedoken reserve-eerste-luitenants) adviseurs, alsmede tekenaars, codistes, typistes. In West-Duitsland werkten wij ook. Eind 1944 kreeg ik opdracht van de heer *Somer* — ik heb dat telegram meegebracht — om een agent in Berlijn te plaatsen. Dat was gemakkelijk geseind. Ik heb natuurlijk erg veel moeite gedaan om iemand te vinden. Men mocht zich als vreemdeling niet vrij bewegen in Duitsland. Ik heb tenslotte een ingenieur gevonden. Deze is driemaal op en neer geweest naar Berlijn. Hij heeft daar een maand of vier gezeten, met een secretaresse, waarvoor ik had gezorgd. Hij is gepakt met gegevens over de afweergeschutgordel van Berlijn en is ter dood veroordeeld. Hij is bevrijd op de dag, dat hij gefusilleerd zou worden. Hij heeft bijna een jaar last van shock gehad. Hij leeft nog. Het is een ingenieur van een octrooibureau in den Haag. Er was hem een operator met een set beloofd. Op die conditie heb ik hem weggestuurd, want ik vond het in die tijd een enigszins krankzinnige opdracht. Die operator is echter nooit gekomen.

56789. De **Voorzitter**: Maar nu die gegevens, die u binnenkreeg. Gezien het grote aantal medewerkers, zullen er veel gegevens zijn binnengekomen. Deze moesten waarschijnlijk gesorteerd worden en verwerkt tot rapporten. Zij moesten waarschijnlijk ook omgezet worden op microfilms. Deed u dat op een centraal punt?

A. Neen. Juist gedecentraliseerd. De microphoto's werden gemaakt in den Haag. Daarvoor was een speciale installatie gebouwd, die de photo's in één uniforme maat leverde. Met die machine was het een werk van niets. Het uitwerken deed ik zelf, althans wat de voorname dingen betreft. Ik stuurde ze daarna terug met op- en aanmerkingen. Voor het routinewerk had ik 5 of 6 mensen. Ik had ook twee officieren als adviseurs. Dat was gemakkelijk voor de militaire zaken.

56790. De **Voorzitter**: Als dat zo'n grote omvang had, moest er toch op bepaalde plaatsen, waar u of uw naaste medewerkers zaten, een vrij grote hoeveelheid papier aanwezig zijn. Dat was nogal riskant.

A. Dat was het ook.

56791. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee ongelukken gehad?

A. Neen, daarmee niet. Er zijn op het laatst, in December 1944, wel enige lui opgepakt, 1 officier met 4 anderen, in Rotterdam. Ik heb hen vrij gekregen. Ik heb daarover tijdens de oorlog onderhandeld met Schreieder.

56792. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan? Waarom werden zij gepakt?

A. Een heel arsenaal wapens was ontdekt. Dat was al voldoende om iemand tegen de muur te zetten. Bovendien is telegrammateriaal gevonden. De zender is nooit gepakt, noch de code, die er bij hoorde, of aanwijzingen daaromtrent. Het was op 5 December 1944. Het waren drie mannen en twee vrouwen.

56793. De **Voorzitter**: U zegt, dat u met Schreieder daarover hebt onderhandeld. Hoe is dat mogelijk geweest?

A. Ik kende een heel grote collaborateur in den Haag, *Otto* Haase, die liep bij de S.D. in en uit; hij woonde tegenover het flatgebouw in de Javastraat, het hoofdkwartier van de Sicherheitspolizei. Ik had eerst mijn plaatsvervanger, die naar het bevrijde Eindhoven en terug naar Amsterdam is „gecrossed”, gezegd: je moet bij de Engelsen of Amerikanen een blanco vrijgeleide zien te bemachtigen met stempels, enz., maar in ieder geval verder blanco. Dat heeft hij gekregen in Brussel, bij een Engelse intelligence-generaal, hij heeft er twee meegebracht. Met één van die dingen ben ik naar Haase gegaan en heb gezegd: is dit iets voor je? Hij zei: daar voel ik wel wat voor. Ik zei hem toen: je moet zorgen, dat je die en die mensen binnen de kortst mogelijke tijd uit de gevangenis hebt. Hij heeft Schreieder opgebeld en gezegd: er is een vent geweest met dat en dat aanbod, wat moet ik doen? Schreieder heeft gezegd: als hij komt een tip geven en aanhouden. Maar ik ben geen tweede keer gegaan. Hij heeft die boodschap overgebracht en verteld van dat vrijgeleide. De gearresteerde luitenant is toen op erewoord vrijgelaten om contact met mij op te nemen. Na ontzettend veel omwegen heeft hij mij bereikt en hij is toen begonnen te onderhandelen namens mij met Schreieder en Frank. Ik heb deze onderhandelingen enorm lang gekrekt en heb hun nooit een vrijgeleide gegeven. Ik heb geseind naar *Somer*, dat ik vijf namen van krijgsgevangen Duitse officieren moest hebben, ter uitwisseling van de gevangenen. Mijn bedoeling was, de boel zo lang mogelijk te rekken. De S.D. had gezegd: er moest één kolonel bij zijn, maar in ieder geval moesten het vijf Duitse officieren zijn. Ik wist wel, dat de geallieerden dat toch niet zouden doen. Toen seinden ze mij vijf namen. De S.D. had een termijn gesteld. Ten slotte hadden ze wel enig recht die lui te fusilleren, want die waren gepakt met alles, waar de doodstraf op stond.

56794. De **Voorzitter**: Bovendien speelde dat in de tijd van de executies naar aanleiding van de aanslag op *Rauter*.

A. Juist. Daarvoor was ik bang. Ze zeiden bij de S.D.: dat zijn K.P.ers, dus die schieten wij dood. Ik heb ontzaglijk veel moeite gehad om die vrij te krijgen. Schreieder vroeg altijd maar of hij mij niet kon ontmoeten, maar ik voelde daar niet veel voor. Die namen kwamen dus teruggeseind. Schreieder kon nagaan, wie dat waren. Het waren n.b. gewone soldaten. Met dat lijstje heeft een officier van B.I. zes dagen in Brussel rondgelopen. Dat was schandalig; hadden

ze maar vijf namen van Duitse generaals geseind. Het was er mij maar om te doen, te rekken, want de oorlog liep op een einde. Het was geen beste beurt voor ons, dat wij met de namen van vijf Duitse soldaten kwamen, terwijl zij, *Schreieder* en consorten, zich hadden gedacht de rang van kolonel. Toen dacht ik: ik zal maar te voorschijn komen. Eerst heb ik *Krämer* ontmoet. Hij was lager in rang dan *Schreieder*, maar was minstens even clever als *Schreieder*. Ik heb hem naar Amsterdam gehaald; hij moest in opdracht van *Schreieder* eerst naar *Lages* toe en zei: ik moet daar en daar naar toe om contact op te nemen met agenten van de intelligencedienst. Als *Krämer* om 8 uur niet terug was 's avonds, zou *Lages* groot alarm slaan. De besprekingen werden gevoerd in een leeg huis. Ik werd door *Krämer* alsmär verzocht om in den Haag met *Schreieder* verder te onderhandelen, hetgeen ik in principe goedkeurde. Na enige dagen maakte ik via de vrijgelaten luitenant, die in deze hele zaak als intermediair fungeerde, een afspraak in den Haag met *Schreieder* en Kriminalkommissar *Frank*, alsmede *Kolitz*, opvolger van *Schöngarth* als Befehlshaber der Sicherheitspolizei; dan en dan zouden ze een wagen sturen met *Krämer*. Tweemaal heb ik het uitgesteld, omdat ik het z.g. te druk had. Toen was de oorlog nog niet afgelopen, mijn agenten zaten nog steeds in Scheveningen en de toon in de onderhandelingen werd dreigend; toen moest ik op een goede dag wel. Ik ben toen afgehaald door *Krämer* en ben met vreselijk veel égarde ontvangen. Ik voelde mij als de Prins van Wales. Alles zat in die flat, nl. het schuim der Duitse natie. Het was op de dag, dat bekend werd gemaakt, dat *Hitler* zelfmoord had gepleegd. Eerst ging ik met *Krämer* naar *Frank*. In het begin voelde ik mij niet prettig, maar later dacht ik: er kan mij niet veel gebeuren. Tegen 8 uur 's avonds heb ik tegen de op erewoord vrijgelaten luitenant, die bij de besprekingen tegenwoordig was, gezegd, dat hij een telegram moest zenden, dat het in orde was. Wij zaten toen bij *Frank* en toen kwam *Schreieder*; alles verliep zeer hoffelijk. Wij kregen een diner; *Schreieder* ging naar *Kolitz*, Obersturmbannführer, de opvolger van *Rauter*; er kwamen toen ook twee secretaresses. *Kolitz* begon over de vrijgeleiden. Hij vroeg of ik met generaal *Schöngarth* wilde spreken. Ik zei: Daar ben ik in principe altijd voor te vinden. Ik heb toen gezegd: Er zitten twee vrouwen in Scheveningen; ten eerste wil ik ze zien. Dat was goed. Ik mocht ze zien, de volgende dag. Ik heb op de flat, het S.D.-hoofdkwartier geslapen. Ze spraken er steeds maar over of wij er niets aan konden doen, dat zij alleen tegen de Russen verder vochten. Op dat stramien borduurden ze steeds door.

De volgende dag vertrokken wij met 2 wagens naar de gevangenis in Scheveningen. Een van de gearresteerde vrouwen was in verwachting. *Kolitz* had gezegd: Die laat ik vrij. Zij werd de volgende dag inderdaad keurig thuisgebracht door de S.D. De gevangenen schrokken zich een ongeluk toen zij mij zagen met *Kolitz*, *Schreieder*, *Krämer* etc.; ze dachten, dat ze mij te pakken hadden. De S.D. bracht mij per auto weer terug naar Amsterdam, nadat *Kolitz* mij persoonlijk verzekerde, dat er met mijn agenten niets, maar dan ook niets zou gebeuren. In ruil hiervoor zou ik generaal *Schöngarth* ontmoeten, die mij wilde spreken. Ik verschoof die afspraak naar de week daaropvolgend. Een week daarna lieten zij de tweede arrestant vrij. Dat was in April 1945. Zij zijn ten slotte allen vrijgelaten, op één na, die op de dag van de bevrijding vrijgekomen is.

56795. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers u nadien niet meer gevraagd om die vrijgeleiden? Kwamen zij daarop niet terug, toen het voor hen misliep en het op capituleren stond?

A. Ja, maar ik zei: Ik moet ze in code invullen, daar heb ik tijd voor nodig, stuur die luitenant te zijner tijd maar eens, het is een heel werk.

56796. De **Voorzitter**: U bent er dus niet mee klaargekomen?

A. Neen, want dat lag ook niet in mijn bedoeling.

56797. De **Voorzitter**: U hebt dit gezegd naar aanleiding van mijn vraag, of u in uw organisatie veel ongelukken hebt gehad. U noemde toen dat Rotterdamse geval. Hebt u verder nog ongelukken gehad?

A. Van de arrestatie van die ingenieur heb ik u al verteld. Hij is aan de grens gepakt, maar hij is er ook uit gekomen. Verder zijn er bijna geen ongelukken gebeurd, d.w.z. het totale verlies op ± 1200 agenten bedraagt 12 personen.

56798. De **Voorzitter**: U hebt dus niet onfortuinlijk gewerkt.

A. Zeer fortuinlijk zelfs, gezien de aard van ons werken in vergelijking met andere organisaties.

56799. De **Voorzitter**: Hoe is dat contact met de heer *Somer* te Londen tot stand gekomen? Is dat tot stand gekomen, omdat hij vrouwen had gekregen in de dingen, die u geleidelijk aan had gestuurd in de vorm van films e.d.!

A. Dat vermoed ik wel. Ik mag misschien nog even een voorbeeld noemen. Toen het 1ste Canadese leger langs de IJssel oprukte in de richting Hamburg—Bremen, kwamen de Canadezen op een gegeven ogenblik in Meppel. Nu hadden wij de agenten in elke behoorlijke grote plaats opdracht gegeven zich onmiddellijk bij de geallieerde intelligente-officier te melden om te zien of zij konden helpen. De Canadezen kwamen met blanco kaarten. De agent in Meppel had een uitgewerkte kaart tot Hamburg in duplo bij zich. Toen hebben de Canadezen hem op staande voet Iste-luitenant gemaakt. Hij heeft de hele oorlog door bij de Canadezen gezeten.

Ik had in 1943 complete tekeningen van de V 1 gestuurd naar Londen. Ze werden door mij persoonlijk aan *lansen* gegeven, die ze doorgaf aan een gedropte officier van B.I., die op punt stond terug naar Engeland te gaan. Of ze aangekomen zijn, weet ik niet.

56800. De **Voorzitter**: Dat hebt u later toch wel gehoord?

A. Daar werden wij angstvallig buiten gehouden.

56801. De **Voorzitter**: Hebt u later geen contact gehad met het B.I.? Hebt u er toen niet naar gevraagd?

A. Dat was niet belangrijk voor ons, vond B.I.

56802. De **Voorzitter**: Zeiden zij, dat het niet belangrijk voor u was om dat te weten?

A. Na de bevrijding, toen alles achter de rug was, dachten wij: Wij zullen ons even bij het B.I. presenteren en met de heren kennis maken. Toen wij bij het B.I. kwamen, kwam de heer *Somer* naar buiten in de tuin met een stel officieren. Hij schudde zijn hoofd, alsof hij met een aantal psychopathen te doen had en zei: Hoe maken wij illegaal Nederland weer legaal! Toen hebben wij de schouders maar opgehaald en zijn huiswaarts getogen.

56803. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u verder nooit iemand van het B.I. gesproken?

A. Ik sprak de heer *Somer* wel een enkele maal, maar daar was niet mee te praten. Een soepele figuur bij B.I. heb ik niet kunnen ontdekken. Ik heb misschien wel 1500 brieven gedictieerd en geschreven na de oorlog voor al die agenten van mij, maar het B.I. gaf niets af, nog geen stenciltje. In Friesland b.v. had een politie-agent goed werk voor mij gedaan en hij had faciliteiten gehad bij de politie op grond van zijn werk. Na de bevrijding kregen wij een brief van hem met de vraag of hij niet overgeplaatst kon worden, omdat zijn collega's hem uitlachten. Hij kon niet aantonen, dat hij dat werk had gedaan. Toen heb ik een mooi stempel laten maken en heb zelf een briefje afgegeven. Dat was het enige, dat ik kon doen. Wij waren ineens machteloos na de bevrijding en volkomen rechteloos.

56804. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Van wie hebt u die decoratie, welke u draagt?

A. Van de Engelsen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus die hebben het blijkbaar wèl begrepen.

56805. De **Voorzitter**: Maar een Nederlandse onderscheiding hebt u niet gekregen?

A. Neen.

56806. De **Voorzitter**: Kent u de kwestie met de agent *Rudi* met *Schreineinachers*?

A. Die heb ik zelf niet zien weggaan. Ik had vijftien springstoffen op de kop getikt met de structuurformules. Die heeft hij meegeenomen. Hij is via Spanje naar Engeland gegaan.

56807. De **Voorzitter**: Ik dacht via Zwitserland.

A. Dat weet ik niet zeker, maar hij heeft in ieder geval die doos springstoffen meegeenomen.

56808. De **Voorzitter**: Wat heeft hij voor uw organisatie gedaan?

A. Niets; ze hebben hier voor mij nooit iets gedaan. Geld was er ook lang niet genoeg. Toen heb ik gezegd: dan haal ik het zelf bij de Duitsers.

56809. De **Voorzitter**: Gelukte dat?

A. Dat ging wel.

56810. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel hebt u weggehaald?

A. Zo hier en daar eens wat, dan eens f 20000 en dan eens f 30000. Toen kwam die grote kraak bij het station Delftse Poort Rotterdam, ± f 1 280 000. Dat is hoofdzakelijk naar de L.O. gegaan.

56811. De **Voorzitter**: Dus dat werd gedistribueerd. Kreeg u daarvan ook wat?

A. Ja; dan konden we weer een paar dagen vooruit, Op het laatst had ik een financiële autorisatie.

56812. De **Voorzitter**: Wat hield die in?

A. Dan kon ik een bepaald bedrag opnemen bij het N.S.F., bij van Hall, die nu dood is. Dat was de laatste zes maanden zo; anders was het ongeregeld.

56813. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat na de arrestatie van *Vermeulen* bericht was gegaan naar Engeland om hulp voor het werk en dat in verband daarmee de agent Rudi was gekomen om de radioverbinding voor elkaar te krijgen.

A. Ik vermoed, dat Rudi die zender van *Tromp* heeft meegebracht. Zijn marconist was aan de haal gegaan.

56814. De **Voorzitter**: Heeft Rudi niet zelf een zender voor uw organisatie meegebracht?

A. Neen; d.w.z. ik laat buiten beschouwing of *Rudi* al dan niet een zender bij zich had; ik heb nooit met Rudi iets te maken gehad. Rudi had met *Iansen* te maken, niet met mij. Ons zendercontact is begonnen met de R.V.V. Die lui waren zeer geschikt. Later hebben wij de zenders zelf in Eindhoven gehaald; we hebben er tenslotte drie in bedrijf gehad. Ik stuurde iedere maand iemand naar het zuiden, o.a. om te kijken, hoe het daar in elkaar zat bij B.I. o.a.

56815. De **Voorzitter**: Gebeurden die crossings over de verbindingen van de groep-Albacht? Deze had, naar ik meen, deze verbindingen in handen.

A. Eerst waren het z.g. wilde crossings. De eerste crossing was van twee agenten van mij; die heb ik over de rivier gezet. Ze zijn daar toen blijven zitten totdat er op zeker ogenblik een Engelse tank aan kwam rijden; daar zijn ze ingekropen en aldus waren ze bevrijd. Maar later kwamen de patrouilles van de Duitsers op de rivieren. Toen werd het meer georganiseerd. *André* van Wijlen werd later kapitein gemaakt door B.I. Die zorgde met zijn mannen (meest schippers uit Sliedrecht en Werkendam), dat onze filmpjes met microphoto's in Eindhoven terecht kwamen, waar de inlichtingendiensten van Engelsen, Canadezen, Amerikanen en Nederlanders hun hoofdkwartieren hadden.

56816. De **Voorzitter**: *André* was.....?

A. Van Wijlen, die met de regelmaat van de P.T.T. voor contact tussen bezet en bevrijd gebied zorgde.

56817. De **Voorzitter**: Heeft hij gewerkt in het verband van de groep-Albrecht?

A. *André* werkte voor B.I. Ik zelf had geen contact met de groep-Albrecht. Men ging over met elektrische kano's; die liepen op accu's en maakten geen lawaai. Er was een ruimte van ± 20 meter ergens bij de Kop van het Land, waar men tussen de Duitsers door moest. Zo gingen mijn agenten ook over. Hoe de stemming bij B.I. was tegen ons en anderen, wist ik wel, toen ze terugkwamen. Op 24 September 1944 kreeg ik een telegram, dat ik direct in Apeldoorn moest

komen en een Engels officier moest ontmoeten voor hotel Bloemink na 12 uur Zondag. Dat was toen het hoofdkwartier van de S.S. Ze hadden gedacht, dat het offensief bij Arnhem vlugger zou gaan. Een dag daarna kreeg ik een telegram, dat ik mij moest melden in Brussel bij het hoofdkwartier van de Prins. Ze dachten zeker, dat ik hier zo maar een spoorkaartje kon nemen daarheen.

56818. De **Voorzitter**: Ik begrijp dat niet helemaal. U hebt iets verteld van uw werk. Ik krijg de indruk, dat het nogal omvangrijk was. B.I. kreeg dus van u heel wat inlichtingen en anderzijds heeft B.I. toch blijkbaar het belang daarvan wel erkend, want u hebt gezegd, dat u al in 1944 die financiële autorisatie hebt gekregen.

A. Ze bestonden hoofdzakelijk, wat militaire inlichtingen betrof, van ons. Toen dat zendercontact verbroken was en de crossings stuk waren, zat B.I. zogoed als zonder berichten. Dit is geconstateerd door mijn plaatsvervanger, die er toen vertoefde.

56819. De **Voorzitter**: Ik heb niet begrepen, waarom men zich later niets van u heeft aangetrokken.

A. Ze hebben zich inderdaad niets van ons aangetrokken.

56820. De **Voorzitter**: Ook de leiding van uw groep heeft men niet ontvangen. Ik begrijp dat niet goed.

A. Wij werden wel een enkele maal ontvangen, maar niet geaccepteerd; het optreden tegen ons en de houding van B.I. waren beneden elk redelijk peil. Daarom kwamen wij er slechts, indien het absoluut noodzakelijk was.

56821. De heer **Koersen**: Heeft men het ook niet gemotiveerd?

A. Neen. Met die mensen was niet te praten. Ik deed alles zoveel mogelijk schriftelijk af.

56822. De **Voorzitter**: Had uw groep misschien een bepaalde politieke tendenz?

A. Helemaal niet, maar men vond ons waarschijnlijk gevaarlijk op een of andere manier. Men vond het niet leuk, dat wij door de geallieerden erkend waren. Voor de fotokopieën is mij weleens 5 dollar per stuk geboden. De 2 agenten van mij, die tijdens Dolle Dinsdag „crossten”, hadden ± 1000 fotokopieën bij zich. De Engelsen en Canadezen waren er gek op.

56823. De **Voorzitter**: Ik heb ergens gelezen, dat de heer *Somer* aan de agent Rudi de waarschuwing had meegegeven wat voorzichtig te zijn, omdat men vond, dat de G.D.N. nogal wild te werk ging.

A. Maar dat kan geen betrekking hebben op mijn periode, omdat, toen ik de leiding van de Geheime Dienst Nederland op mij nam, *Rudi* weer terug was naar Engeland. Met dat „wild” heeft de heer *Somer* waarschijnlijk bedoeld, dat ik van opvatting was, dat dit ook voor ons een „totale” oorlog was. Men vroeg van mij militaire inlichtingen van de allerbeste kwaliteit. Die heeft men gehad. Ik had in die tijd echter geen zin mij in problemen van financiële aard te verdiepen. Als ik geen geld meer had in die beginperiode, haalde ik het bij de Duitsers. Dat was mijn goed recht. Volgens de heer *Somer* heeft de G.D.N. „uitmuntend” werk geleverd. Ik neem de verantwoording voor de middelen en manieren, die ik gebruikte, om tot de graad „uitmuntend” te geraken.

56824. De **Voorzitter**: U zeide in het begin van dit verhoor, dat u vond, dat lansen het inderdaad niet voorzichtig deed.

A. Neen, lansen beschermden de kwetsbare plekken, die er altijd blijven, zoals b.v. koeriersters, niet met gewapende mensen. Ik deed dit wel, omdat ik van opvatting was, dat, als een kwetsbare plek getroffen wordt, er gered moest worden wat gered kon worden. In elk geval mochten in zo'n situatie de Duitsers er niet zonder kleerscheuren af komen. Ik had een aparte knokploeg, ook ter bescherming van de meisjes koeriersters. Die meisjes reisden onbeschermd en dat vond ik niet verantwoord. De mensen van die knokploeg kregen van mij altijd de opdracht die meisjes eventueel te ontzetten. Zo'n meisje wist nooit, wie er meereisden. Die K.P.-mensen werden op de stations achter de koeriersters gezet.

56825. De **Voorzitter**: Is het in de praktijk wel voorgekomen, dat het moest gebeuren?

A. Neen, d.w.z. in Januari 1944 werden door mijn K.P. uit het huis van bewaring in Almelo 2 agenten gekraakt, die anders zeker waren doodgeschoten door de Duitsers. In 1944 kreeg ik van de heer *Somer* een telegram, waarin stond, dat ik *Vermeulen* „at any price” iit het gevang moest trachten te halen. Dat betrof het geval van die overval op de Weteringschans. Ik zei toen tegen *Tromp*: Wat bedoelt *Somer* met „at any price”? Doelt hij daarmee op geld? Of bedoelt hij, dat het hem niet schelen kan of er raak geschoten wordt? Een paar lui voelden wel voor dat laatste. Dat was intussen niet zo gemakkelijk. In België, waar het werk ruwer was, ging het gemakkelijker. Daar kon je ook veel beter en sneller aan wapens komen. Die overval had ik vrijwel in elkaar zitten, maar toen kwam Dolle Dinsdag en is het misgelopen. De heer *Somer* seinde dus: at any price. Toen kon het hem niet wild genoeg gaan. Hij was een man, die daar he'emaal niet op zijn plaats was. Hij deed zijn best om zo spoedig mogelijk met ieder ruzie te maken.

56826. De heer **Koersen**: Was die knokploeg een andere dan de L.K.P.?

A. Ja, die was ook onafhankelijk van de B.S. Ik had die knokploeg alleen als beveiliging. Zij was niet zo belangrijk. De L.K.P. was natuurlijk groter. Het voornaamste voor ons was het samenstellen van die films en het technische materiaal.

56827. De **Voorzitter**: De militaire spionage berustte natuurlijk op een grote hoeveelheid détailwerk. Wat voor mensen had u daarvoor? Waren dat mensen, die dat werk zelf al kenden, of moest u hen instrueren?

A. Ik heb het opgezet, zoals het mij het beste leek. Tk studeerde zelf medicijnen en het was voor mij in het begin ook amateurisme. Ik heb een instructie gevonden van de G.S. III. Ik heb deze omgewerkt en zo kreeg ieder elke week zijn afzonderlijke instructie.

56828. De **Voorzitter**: De meesten van de mensen, die deze gegevens verzamelden, waren dus, militair gesproken, leken?

A. Ja. Er zaten veel studenten tussen in de top. Het kon mij niet schelen, wie er werkten, als het gevraagde werk maar geleverd werd.

56829. De **Voorzitter**: Had u enkele militaire krachten, die aan dat werk leiding konden geven? U bracht ook dingen in kaart. Dat is niet zo eenvoudig.

A. Ieder kreeg een set stafkaarten, die precies aansloten. Daarop werden de coördinaten uitgezet. Aan de hand daarvan werd wel gebombardeerd. Een uur na het opgeven van het desbetreffende telegram waren de geallieerde vliegtuigen boven de hoofdkwartieren van de Duitse generaals op de Zuidhollandse eilanden tijdens en voor het concentreren van troepen voor het Ardennenoffensief.

56830. De **Voorzitter**: Ik heb u een aantal vragen gesteld, welke bij mij zijn opgekomen, terwijl u uw uiteenzetting gaf, maar het is mogelijk, dat u zelf nog dingen hebt, welke ik u niet gevraagd heb.

In dat geval zou ik gaarne willen, dat u ons daarvan ook nog mededeling deed.

A. Het interesseert mij wel te weten, waar die V I-tekeningen zijn gebleven; dat waren complete werktekeningen. Daarvoor was een agent van mij, een Delfts student, naar de Oostzee geweest, als arbeidskracht. Die heeft aan de proefnemingen meegedaan.

56831. De **Voorzitter**: Heeft die student ze zelf uit Penemunde gebracht?

A. Ja, die is toen daar vandaan gegaan. Ook die springstoffen en formules leken hem belangrijk; het waren nieuwe Duitse springstoffen; die heeft *Schreinerachers* toen meegenomen.

56832. De **Voorzitter**: Hebt u nog andere punten, welke voor ons van belang kunnen zijn?

A. Ik geloof, dat ik hiermede alles heb gezegd. Hier hebt u nog een photo van een tank; u kunt die houden; ze diende ter instructie van mijn agenten.

56833. De **Voorzitter**: Maakte u die zelf?

A. Ja. En hier is nog een volledige instructie, welke ik uitgaf aan de mensen.

56834. De **Voorzitter**: Wie kregen die?

A. Alleen de hoofdagenten, die ongeveer 35 mensen; die tikten ze weer uit voor hun eigen mensen.

56835. De **Voorzitter**: Hebt u voor uw binnenlandse verbindingen ook gebruik gemaakt van de R.R.?

A. Heel even. Wij hadden zelf op het laatst een koeriersverbinding van ongeveer 100 meisjes, die door het gehele land gingen tot het laatste toe.

56836. De **Voorzitter**: Dat was moeilijk; er war-n geen banden en er was geen eten.

A. Ik zorgde ook voor eten voor hen. Ik heb tweemaal een schip uit Friesland laten komen van 20 ton; dat ging nogal goed. Het eten was het belangrijkste toen.

De **Voorzitter**: Wanneer u hiermede aan het eind is gekomen van uw mededelingen, zeg ik u dank voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

W. SCHOEMAKER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. SACOB LE POOLE,

oud 35 jaar, wonende te Noordwijk aan Zee, directeur ener stichting.

56837. De **Voorzitter**: U bent door onze commissie gehoord op 23 Juli 1948. U hebt toen als getuige de belofte afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde belofte.

Er zijn een paar punten, waarover wij u in verband met uw vorig verhoor en ook met hetgeen in andere verhoren naar voren is gekomen nog enkele vragen zouden willen stellen.

De vorige keer hebt u, toen u een opsomming gaf van de gebeurtenissen, die hebben plaats gehad in het kader van het England-Spiel, het volgende gezegd:

„Er is tenslotte in Augustus/September 1943 via Bern een inspecteur van politie gekomen, waarvan wij na een week constateerden, dat hij N.S.B.-er was geweest. (Overigens heeft hij, zodra de Jodenvervolgingen begonnen, geweigerd daaraan mede te doen. Hij is dus in 1941 omgedraaid. Het is echter toch niet bepaald vertrouwenwekkend, wanneer men iemand, die tot Maart 1941 hoofd van de inlichtingendienst van de Rotterdamse politie is geweest, hetgeen toch een zeer verdachte dienst was, hierheen zendt.)”

U hebt verder gezegd, dat dit de heer *de Jong* was. Nu is het merkwaardig, dat wij niet hebben kunnen ontdekken, wie deze *de Jong* gestuurd heeft. Daar weet niemand van de Londense dienst iets van af. Kunt u misschien iets meer vertellen van de details?

A. Hij is door het gezantschap uit Bern hierheen gekomen. Hij is indertijd gevluht naar Zwitserland.

56838. De **Voorzitter**: U zei de vorige keer „via Bern”. Daaruit heb ik opgemaakt: Van Engeland via Bern. Hij is dus van Bern gekomen. Als ik het goed begrijp, is hij dus in de loop van de oorlog uit Nederland naar Zwitserland gegaan en vandaar weer teruggekeerd?

A. Ja, met een opdracht van het gezantschap. Ik hrb in mijn stukken nog een mededeling gevonden; daarin betekent „van I” van *Iersel*, aldus noemde de heer *de Jong* zich destijds. De informatie is van de tegenwoordige hoofdcommissaris van politie te Rotterdam, de heer *Staal*.

56839. De **Voorzitter**: Dat was dus een informatie, die u in die tijd hebt gekregen?

A. Ja.

56840. De **Voorzitter**: Die hebt u toen dus gekregen van de heer *Staal*, die thans hoofdcommissaris te Rotterdam is?

A. Ja. Men moet deze zaak zien in verband met de tijd, waarin zij voorviel. Op een gegeven ogenblik komt hier iemand. Na een week hoor je: Die man is N.S.B.-er geweest. Dan is je eerste reactie: wat hebben ze nu in hun hoofd gehaald! Achteraf ga je informeren en blijkt, dat de man goed is. In elk geval is later gebleken, dat men in Bern volkomen onbekend was met zijn antecedenten.

56541. De **Voorzitter**: Uw verklaring van de vorige keer gaf nog op een ander punt aanleiding om te veronderstellen, dat de heer *de Jong* uit Londen was gekomen. U hebt nl., nadat u had gezegd, dat de heer *de Jong* overigens een verdienstelijk man was, die zich na 1941 goed gedragen had, verklaard:

„Ik heb nog een andere ervaring gehad met de dienst van de heer *de Bruyne*.”

Daaruit zou men afleiden, dat hij door de dienst van kolonel *de Bruyne* was gestuurd. De heren van die dienst wisten er echter niets van en de heren van het B.I. evenmin. Maar dat is dan nu verklaard. Hij is dus gezonden door het gezantschap in Zwitserland. Wat was de bedoeling van het zenden van de heer *de Jong*?

A. In de eerste plaats waren er in die tijd nog altijd beperkte mogelijkheden om mensen uit Nederland naar Zwitserland te krijgen. Dit aantal achtte men in Bern te gering. In de tweede plaats was de heer *de Jong* toegedacht een zekere poging om tot een coordinatie in de inlichtingensector in Nederland te komen, waaraan op dat ogenblik uitzonderlijk veel ontbrak. Ik mag dit misschien met een voorbeeld toelichten. Ik heb destijds zelf contact opgenomen met de heer *Idenburg* van het Centraal Bureau voor de Statistiek om een aantal informaties te krijgen. Toen bleek — en dat was een ervaring, die je regelmatig opdeed —, dat hij en anderen voortdurend van verschillende kanten werden benaderd om gegevens te verkrijgen. Dat maakte op zich zelf een zeer weinig solide indruk. Dat kwam enerzijds omdat van uit Londen geen enkele poging tot coordinatie op dit punt werd gedaan, anderzijds omdat een groot deel van de inlichtingendiensten in Nederland bij wijze van particulier initiatief waren ontstaan. Ieder is begonnen met de contacten, die hij zelf had, te benaderen en dat bracht met zich, dat verschillende mensen, die geacht werden bepaalde informaties te kunnen verstrekken, die van belang konden zijn voor de Regering, dikwijls over dezelfde zaak 3, 4 of nog meer malen werden aangesproken. Daarover is in de loop van de tijd via de Zwitserse weg aan Bern geschreven en nu was het de bedoeling, dat deze mijnheer *de Jong* zou trachten ook op dit punt enige coördinatie tot stand te brengen.

56842. De **Voorzitter**: Dit had natuurlijk alleen betrekking — omdat dit plan uit Zwitserland kwam — op de berichtgeving, die de Zwitserse weg volgde. Daarnaast — de heer *de Jong* is gekomen in Augustus/September 1943 — was er al een berichtgeving aan het ontstaan van B.I., een radiotelegrafische, en tot Juli 1943 was er een berichtgeving over Zweden. Ik bedoel daarmee dit: de heer *de Jong* moet met die opdracht uitgezonden zijn, omdat reeds de berichtgeving over de Zwitserse weg — het andere kon men in Bern niet overzien — een aantal doublures vertoonde.

A. Over de Zwitserse weg kon men voor een groot deel de doublures zelf opvangen. Er gingen inderdaad ook berichten het land uit via Zweden en van uit België is ook een tijdlang koerierspost verzonden. In de praktijk stuitte men, niet alleen in de civiele, maar vooral ook in de militaire sector, op doublures. Ik heb de vaste overtuiging, dat b.v. het vliegveld Deelen regelmatig door diverse groepen in kaart is gebracht. Niet in het minst om de daaraan verbonden risico's bestond er alle aanleiding om via de Zwitserse weg de aandacht van de Regering er op te vestigen, dat in dat opzicht een weinig wenselijke toestand aan het groeien was.

56843. De **Voorzitter**: Dan blijft het toch vreemd, dat men bij B.I. niet geweten heeft, dat *de Jong* uit Zwitserland naar Nederland gestuurd was.

A. Het kan zo zijn: de koeriersverbinding Zwitserland—Nederland was in de eerste plaats een technische kwestie. Annex daarmee liep het overbrengen van personen. Men heeft in de eerste plaats op dit punt een grotere waarborg voor een regelmatige gang van zaken willen scheppen. Daarnaast stel ik mij voor, dat tevens van die gelegenheid gebruik is gemaakt en dat gezegd is, hetzij van de gezant uit, hetzij van de heer *Visser 't Hooft*, hetzij van de heer *van Tricht*: bekijk tevens eens, wat op dit punt mogelijk of niet mogelijk blijkt.

56844. De **Voorzitter**: Wat heeft *de Jong* hier toen verder gedaan?

A. *De Jong* heeft in de eerste plaats contact gehad met mensen van de Zwitserse weg. Hij heeft zich daarna ook met andere groepen in verbinding gesteld. Op een gegeven ogenblik was de zaak ongeveer in dit stadium, dat in het Belgisch-Nederlands grensgebied met hem samen zou worden uitgezien, wat er voor mogelijkheden waren in verband met de grensoverschrijding. Toen speelde plotseling deze kwestie, dat aan de betrouwbaarheid van hem werd getwijfeld. Ik heb toen o.a. van *Slotemaker de Bruine* gehoord, dat hij is teruggegaan.

56845. De **Voorzitter**: U hebt met de Zwitserse weg wel het een en ander te maken gehad, niet waar?

A. Ja; ik heb na Augustus 1943 al het materiaal, dat wij bijeenbrachten, via de Zwitserse weg verzonden en heb daarnaast op allerlei punten van meer technische aard mede geholpen.

56846. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met materiaal verzenden?

A. Micro's. Ik werkte zelf met een groepje, dat zich bezighield op dat inlichtingenterrein. Aanvankelijk was dat hier de z.g. dienst-*Wim*. Toen dat misliep in België, in Juli 1943, is er een moment geweest van een vacuum, maar daarna zijn de inlichtingen van politieke, sociaal-economische en culturele aard verzonden via de Zwitserse weg. Gedurende zekere periode heb ik, wat het militaire betreft, het materiaal aan de O.D. beschikbaar gesteld, tot eind 1943; toen heb ik de verwerking zelf ter hand genomen en dat ook rechtstreeks via de Zwitserse weg verzonden, omdat de verhouding met de O.D. niet zo hartelijk was.

56847. De **Voorzitter**: U hield zich dus bezig met de acquisitie en het gereedmaken, maar u weet niet van de techniek van de koeriersdienst, enz.?

A. Neen.

56848. De **Voorzitter**: Was er een adres, waar u het bracht? Bij *Slotemaker de Bruine*?

A. Ja. In een later stadium, toen er moeilijkheden kwamen, is onzerzijds eens medewerking verleend voor het tot stand brengen van een contact via Berlijn. Bij de invasie werd het zenden van koerierspost over Frankrijk aanzienlijk bemoeilijkt en toen is de mogelijkheid geschapen via het Auswartige Amt.

56849. De **Voorzitter**: En is dat gelukt?

A. In de sfeer van Dolle Dinsdag, toen plotseling de gehele situatie veranderde, was het niet meer nodig, want toen kwam de verbinding over de rivieren.

56850. De **Voorzitter**: Hebt u ook iets gemerkt van de interne spionage op de Zwitserse weg, of hebt u persoonlijk niets met dat geval te maken gehad?

A. Jawel.

56851. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u dat gehoord?

A. Op een goed ogenblik ben ik benaderd door de heer *Mulder* (inmiddels overleden), die in huis had *Albrecht (de Jonge)*, een agent, die begin 1943.....

56852. De **Voorzitter**: Het was de eerste agent van B.I., die in Maart 1943 gedropt was.

A. Hij had verkenningen verricht in de kuststreek, o.a. bij *Hoek* van Holland, en het rapport genaaid in de ceintuur van een regenjas; hij had geen mogelijkheid om het te verzenden. Ik kende toen *de Koe* en met deze heb ik over dit geval gesproken; op het station te den Haag heb ik de ceintuur in ontvangst genomen en die aan *de Koe* gegeven. Enige maanden daarna hoorde ik, wat er mee was gebeurd op de Zwitserse weg. Dat was de eerste keer, dat ik met deze moeilijkheden in aanraking ben gekomen.

56853. De **Voorzitter**: Die ceintuur is aan de jonge *Bosch van Rosenthal* gegeven en in handen gekomen van de O.D. Hebt u van *de Jonge* nog gehoord, hoe hij daarop gereageerd heeft?

A. Op een goed ogenblik — het zal een maand later zijn geweest — heeft hij mij gezegd: Wat heb je mij nu geleverd? Die ceintuur is niet het land uitgekomen, althans het materiaal niet, dat er in zat: dat is bij een stelletje heren in Amsterdam, die menen allerlei kritiek te moeten oefenen op dat rapport, dat ik heb gemaakt. Toen heb ik via de heer *Mulder* een bespreking laten houden, waar van de zijde van de O.D. *Bührmann* bij geweest is, de adjudant van de heer *Six*.

56854. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heette illegaal van *Buren* en legaal *Bührmann*?

A. Ja. Ik heb mij er toen verder buiten gehouden. *De Jonge* heb ik na de bevrijding nog weleens gesproken.

56855. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat de heer *Six* zegt, dat dat materiaal afkomstig was van iemand, die hij kende onder de naam van kapitein *de Latze*.

Wij menen gegronde redenen te hebben om te veronderstellen, dat die kapitein *de Lange* inderdaad de parachutist *de Jonge* was. De heer *Six* zegt, dat die kapitein *de Lange* destijds een verklaring heeft ondertekend, waarin hij zeide, dat hij akkoord ging met hetgeen de O.D. met dat materiaal van hem gedaan had.

A. Er is natuurlijk een geweldige fuss over geweest en misschien is het inderdaad bijgelegd, maar dat neemt niet weg, dat het in eerste instantie geheel en al is geschied tegen de bedoeling van *de Jonge* en de mensen, die trachtten hem verder te helpen.

56856. De **Voorzitter**: Hebt u ook van die andere spionage op de Zwitserse weg weleens iets bemerkt, nl. het krijgen van een tweede stel kopieën van de foto's van *Prins*?

A. Op een gegeven ogenblik kreeg ik bezoek van iemand uit Amsterdam, *Theo Verhaar*, destijds wonende Pythagorasstraat 41, te Amsterdam, met wie ik regelmatig contact had. Hei zei mij: „Ik heb van relaties een lucifersdoosje met micro's gekregen; zij hebben dat weer uit de derde hand gekregen, die mensen kunnen het niet kwijt. Ik kan niet beoordelen of het materiaal van belang is, maar bekijk het eens. Wanneer het van belang is, laten wij het dan verzenden." Ik heb toen de zaak bekeken en heb tot mijn grote verbazing gezien, dat het micro's waren van allerlei materiaal, dat ik aan de heer *Slotemaker* enige maanden tevoren zelf ter hand had gesteld. Ik ben uit de aard van de zaak toen daarmee naar de heer *Slotemaker* gegaan. Ik moet aannemen, dat destijds degene, die deze zaken zou meebrengen om de Regering het „overtuigend" bewijs te leveren op welke „kwalijke manier" op de Zwitserse weg met het materiaal van de O.D. werd gehandeld, onderweg in moeilijkheden is geraakt en het doosje heeft weggegooid, dat dit daarna in vertrouwde handen is gekomen en circulerend weer in Amsterdam is gekomen. Men bedenke, welke geweldige risico's in dergelijke manipulaties opgesloten lagen!

De derde ervaring met de O.D. lag volkomen in de eigen sfeer. Toen wij enige maanden bezig waren met die Rinus-groep, hebben zich op een goede dag op de Keizersgracht 763, waar een koerierster van ons woonde, twee heren in lederen jassen vervoegd. Deze heren hebben gevraagd naar mejuffrouw *van de Wall Bake*, die daar woonde. Degene, die de heren te woord stond, zeide: Zij is niet thuis en komt niet voor vanavond terug. Tevens hebben die heren gevraagd naar iemand, die de naam *Beier* zou dragen. Nu was dat een zekere *Cohen* uit Antwerpen aan wie zij een persoonsbewijs hadden gegeven, waarop de naam *Beier* stond. Hij was 14 dagen daarvoor aangehouden op het Muntplein voor een persoonsbewijzencontrole. Dat is geschied, naar achteraf is gebleken, door een politierelatie van de O.D., die zich op de hoogte wilde stellen van zijn antecedenten. Toen mejuffrouw *van de Wall Bake* een uur of twee later thuis kwam en van dat bezoek hoorde, dacht zij aanstonds, dat het mis was, heeft verwijderd wat verwijderd moest worden en is weggegaan. Als in die tijd mensen met lederen jassen aan je deur kwamen, kon je wel aannemen, dat het mis was. 's Avonds zijn ze samen teruggekomen en hebben, niemand thuis vindende, de gehele kamer onderzocht, de boekenkast uitgehaald, enz., om te zien, wat ze konden vinden.

56857. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat waren dat voor heren?

A. Achteraf is gebleken, dat het mensen van de O.D. waren. De heer *Six* heeft later zijn verontschuldiging aangeboden.

56858. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Gingen die op S.D.-wijze rond?

A. Ja; als je op die wijze meent de Nederlandse zaak te moeten dienen, kom je tot dergelijke dwaasheden.

56859. De heer **Koersen**: Heeft de heer Six dat tegenover u erkend?

A. Ja. Dat is gedaan tegenover iemand, die indertijd naar Londen vertrokken is, mr. A. B. J. Koch, Nieuwe Rijn 28, Leiden.

56860. De **Voorzitter**: U had het over de dienst-Wim en alles, wat daaraan vastzit. Ik heb hier een paar notities over die dienst-Wim, waaruit ik zie, dat deze beschouwd kan worden als een Nederlandse uitloper van de Belgische dienst-Rinus. Is dit juist?

A. Ja.

56861. De **Voorzitter**: Rinus was *Vandermeerssche* en de eerste man, die daarvoor heeft gewerkt op Nederlands gebied, was *Stenger*.

A. *Stenger* had een zuster wonen in Leiderdorp en daar heeft hij met Koch, die ik noemde, contact opgenomen.

56862. De **Voorzitter**: Dus *Stenger* was blijkbaar door Rinus van België uit gezonden naar Nederland om hier een filiaal te stichten, om het huiselijk te zeggen. Hij is in contact gekomen met Koch en met Juten. Dat is dus het begin geweest van de dienst-Wim?

A. Ja,

56863. De **Voorzitter**: Die dienst heette zo, omdat *Stenger Wim* heette?

A. Ja.

56864. De **Voorzitter**: Verder staat er die notitie:

„Koch werd leider van de dienst-Wim en na zijn vertrek naar Londen, eind October 1943, volgde mr. J. le Poole hem op.”

Is dit juist?

A. Ja.

56865. De **Voorzitter**: Kunt u in het kort de lotgevallen van die dienst vertellen, want die zijn wij bij ons onderzoek herhaalde malen tegengekomen. Ik denk bijv. aan de liquidatie van Zwaantje, in welk verband de dienst-Wim ook genoemd wordt, terwijl in verschillende andere gevallen ook het verraad, dat later heeft plaats gevonden in de dienst-Wim, een rol speelt. Ik heb hier drie leidende figuren vermeld, *Stenger*, Koch en u. U bent de laatste geweest, dus ik veronderstel, dat u de gehele zaak kunt vertellen.

A. De zaak is aanvankelijk opgezet min of meer gescheiden voor het zuiden en het noorden, voor onder en boven de grote rivieren, met aan de ene kant Koch voor boven de rivieren en aan de andere kant Juten voor beneden de grote rivieren, maar die toch betrekkelijk los van elkaar werkten.

56866. De **Voorzitter**: Had u er toen iets mede te maken?

A. Van de aanvang af werkte ik met Koch samen. Wij hadden het opgezet. Ik heb, afgezien van de technische zijde, zoals persoonsbewijzen, enz., mij beziggehouden met het leggen van contacten in de sfeer van het bedrijfsleven en in ambtelijke instanties.

56867. De **Voorzitter**: Speelde dat eind 1942?

A. Ik denk, dat wij in November 1942 de eerste bespreking met *Stenger* hebben gehad.

56868. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat u zich bezighield met een deel van de acquisitie van de Zwitserse weg.

A. Dat is geweest, toen in 1943 de zaak in België en in Brabant werd opgerold. Toen moesten wij overschakelen, omdat de koeriersmogelijkheid was vervallen en de radiotelegrafische verbinding hier nog zeer summier was. Toen ben ik naar een nieuwe koeriersverbinding gaan zoeken; zo is het contact over de Zwitserse weg en de O.D. tot stand gekomen.

56869. De **Voorzitter**: Hebt u de acquisitie voor de Zwitserse weg bedreven met de organisatie, die u aanvankelijk had in de groep-Wim?

A. Ja. Wij zijn toen direct met *Slotemaker* tot coördinatie gekomen.

56870. De **Voorzitter**: Waar ging uw berichtgeving via de groep-Rinus heen?

A. Via Brussel naar Lissabon. *Rinus* is 16 keer heen en weer gereisd.

56871. De **Voorzitter**: Hebt u hem gekend?

A. Tijdens de oorlog heb ik hem nooit ontmoet. Er waren twee mensen: *Stenger* en *Cohen*, die regelmatig naar Nederland kwamen.

56872. De **Voorzitter**: Hoe de landverbinding van de groep-Rinns verder liep, wist u dus niet en weet u waarschijnlijk nog niet?

A. Wij hadden bepaalde contactadressen in Antwerpen en Brussel.

56873. De **Voorzitter**: En kon u weten, dat het overkwam?

A. Middels radioboodschappen, zoals „De Kerk staat in het dorp”, enz. Achteraf is gebleken, dat Rinus c.s. betrouwbare mensen waren.

56874. De **Voorzitter**: Op een gegeven ogenblik is er een penetratie gekomen. Hebt u later geconstateerd, dat daarvoor een deel van uw berichtgeving is doorgekomen?

A. Ik heb begin 1944 een brief gekregen van Koch, waarin o.a. stond: Gelukkig heb ik kunnen constateren, dat alles, wat wij hebben verzonden, van het begin af aan hier is aangekomen.

56875. De **Voorzitter**: Waarom was Koch naar Engeland gegaan?

A. Om twee redenen; in de eerste plaats was het ons niet duidelijk wat de Belgische informatiedienst hier moest opbouwen en ook overigens was de zaak ons niet duidelijk; zij kwamen met vragenformuleringen in het Vlaams; dat alles was zo ondeskundig en onzakelijk, dat wij ons hebben afgevraagd: Is het niet een particulier Belgisch grapje?

Dat was de ene kant. Anderzijds speelde steeds sterker de kwestie, dat er — en niet alleen voor dit werk — zo uitermate weinig geld beschikbaar was, hetgeen wij een enorme tekortkoming vonden. Aan de hele financiering van de intelligence is nooit behoorlijk gedacht. Dat zelfde speelde met betrekking tot de hulpverlening aan piloten. Bovendien ging toen het onderduiken langzamerhand veel grotere vormen aannemen en het was niet langer meer mogelijk om, zonder dat je over garanties beschikte, geld te krijgen. Toen is, onafhankelijk van de tegenwoordige Commissaris der Koningin in Friesland, de heer Linthorst *Homan*, die namens het N.S.F. in wording ging, ongeveer tegelijkertijd de heer Koch ook voor dit punt naar Londen vertrokken. Toen hij daar kwam, bleek hem, dat op het stuk van de financiële steunverlening door de heer Linthorst *Homan* zojuist een regeling met de Regering getroffen was. Het is toen een heel ingewikkelde geschiedenis geworden. Toen in 1944 nl. het benoemingsbesluit van de Vertrouwensmannen naar hier werd gebracht, was daarbij tevens de tweede machtiging voor het N.S.F. om de tweede tranche — 20 miljoen — op te nemen. In Januari 1944 had de Regering toch een garantie gegeven voor 30 miljoen, met de bepaling, dat aanvankelijk maar 10 miljoen mocht worden opgenomen. Dat had de Regering gedaan via het kanaal van de heer Linthorst *Homan*. Toen kwam die tweede machtiging bij mij terecht. Dat bewees, dat men te Londen geen idee had van de organisatie van het N.S.F. Bepaald was, dat de verantwoording van de eerste 10 miljoen moest geschieden via de heer de *Brauw* (agent B.I.) en mij. Ik begreep heel goed, dat, toen ik met deze boodschap bij de heer van Hall kwam, deze zeide: Daar komt niets van in. De heer *Drees* heeft toen beslist, dat ik de machtiging zonder meer aan de heer van *Hall* kon afgeven.

56876. De **Voorzitter**: Is de heer Koch ook over die verbinding van *Rinus* naar Spanje gegaan?

A. Neen, ik heb die reis geregeld. Ik had de mogelijkheid om mensen te laten reizen op papieren van O.T.-arbeiders, die moesten terugkeren naar de bunkerbouw in Frankrijk.

56877. De **Voorzitter**: Woont de heer *Koch* weer hier?

A. Ja. U hebt even gesproken over een contact tussen ons en *Zwaantje*. Dat zit zo. Wij zijn, toen wij met „*Rinus*” in zee gingen, ook contact gaan zoeken in de militaire sector. Daarbij zijn wij, via een relatie in Amsterdam, terechtgekomen bij de heer *Vermeulen*, te Drachten (inmiddels overleden). Deze had contact met *Oosterhuis*, voor wie hij al op vrij vergaande wijze een spionnagesgroep opgebouwd had, die toen alleen in Friesland werkte en op de Waddeneilanden. De heer *Vermeulen* stond op het standpunt, dat het met *Zwaantje* zo niet goed ging. Men kreeg allerlei wonderlijke instructies en toen heeft hij gezegd: wij zullen dat materiaal ook aan jullie beschikbaar stellen, dan hebben wij een waarborg te meer. In die zin was er dus een contact met *Oosterhuis*. Tenslotte is het zo gegaan, dat wij van Friesland uit onze contacten over het gehele land hebben uitgebreid.

56878. De **Voorzitter**: Hoe heeft de oprolling van de dienst-Wim plaats gevonden?

A. *Koch* zei op zekere dag: er is een parachutist bij *Juten* gekomen met een doos vol Gold Flake's en postduiven voor een verbinding van Londen; wij gaan ook met hem contact opnemen. Ik zei: als je verstandig bent, laat je eerst de mensen in het zuiden maar eens praten. Die man met die Gold Flake's was *van der Waals*.

56879. De **Voorzitter**: Is het toen ook misgelopen met de noordelijke groep?

A. Er is alleen gearresteerd een koerier, die voor onze groep werkte.

56880. De **Voorzitter**: Het schijnt een open vraag te zijn in hoeverre de arrestatie van dr. *Oosterhuis* daarmee verband houdt. Er zijn hierover twee lezingen.

A. Ik heb hier gevonden een verhaal van 29 Januari 1943, dat ik via die Friese relatie heb gekregen, over de zaak-*Aben*. Daar is men inderdaad van mening,

56881. De **Voorzitter**: Dat *Aben* de oorzaak was?

A. Ja. Maar ik moet er bij zeggen, dat, nadat *Oosterhuis* was gearresteerd en nadat *Juten* c.s. zijn gearresteerd, er pogingen gedaan zijn om via de voormalige contacten van *Oosterhuis* contact te zoeken met die mensen van ons in het noorden, dus dat er een of andere binding is geweest, acht ik niet uitgesloten. Het is denkbaar, dat men via de sector van *Juten* in de sector van *Oosterhuis* gelijksoortig materiaal heeft gevonden. Ik weet dat echter niet precies.

56882. De **Voorzitter**: Uw groep is in het verdere verloop de groep B.R. geworden. U hebt het grotere materiaal verzonden door de Zwitserse weg en voor de dringende boodschappen had u contact met de O.D.?

A. Aanvankelijk.

56883. De **Voorzitter**: Hoe is dat verder gelopen?

A. In December is dat afgebroken, doordat die interne spionage-affaire een rol speelde.

56884. De **Voorzitter**: De spionage van die fotograaf op de Zwitserse weg heeft tot een uitbarsting geleid in April 1944.

A. Dan zal ik mij wel in de tijd vergissen. Toen is vlak daarop, in begin Mei, hier een agent *Tony Visser* gekomen, die de opdracht had zich met ons in verbinding te stellen en tezamen met *Mooiweer* ook onze berichtgeving te verzorgen.

56885. De **Voorzitter**: Toen hebt u dus een eigen zender gekregen?

A. Ja. Er heeft zich met de O.D. nog een eigenaardige affaire afgespeeld.

56886. De **Voorzitter**: Was dat een zender, speciaal bestemd voor de groep B.R.?

A. Ja, en ook voor *Albrecht*.
Mag ik u dit stuk hierbij overhandigen?

Men heeft op een goed ogenblik mij opgebeld, dat een volkomen vreemde knaap op mij zat te wachten in een poffertjeskraam in Amsterdam. Dat bleek *Visser* te zijn. Zijn komst was via de O.D. aangekondigd. Een week na onze eerste ontmoeting heeft de O.D. het bericht van zijn komst eerst doorgegeven. Waarschijnlijk waren ze nogal in hun wiek geschoten over de gevolgen van hun spionage op de Zwitserse weg; ze hadden in elk geval geen enkel bruikbaar argument voor de vertraagde doorgifte van dat bericht.

56887. De **Voorzitter**: En hebt u van die tijd af regelmatig zelf verbinding gehad?

A. Ja, er kwamen regelmatig, vooral in Juni—Augustus 1944, vragen om bepaalde inlichtingen.

56888. De **Voorzitter**: Toen was er dus meer over en weer verkeer?

A. Ja. Daarvóór is het praktisch gesproken eigenlijk eenzijdig geweest. Een van de weinige keren, dat ik een reactie heb gehad, was deze. Zij meenden destijds, dat het nuttig was in verband met de voorbereiding van wetgeving, enz. documentatie op fiscaal-monetair terrein te verzamelen. Ik heb mij in verbinding gesteld met een hoofdambtenaar van Financiën, nl. de heer *van den Dries* van de generale thesaurie, en hem gevraagd te rapporteren wat er zou moeten worden gewijzigd, afgeschaft, enz. op het gebied van de belastingwetgeving, verder omtrent de afoming van de oorlogswinst, e.a. Dat is alles bij elkaar een vrij lijvig rapport geworden. Toen het eerste deel daarvan was verzonden via de Zwitserse weg, is er na enige tijd uit Bern de mededeling gekomen, dat de heer *Gerbrandy* had doen weten, dat men het bijzonder op prijs stelde zo uitvoerig mogelijk op dit punt gedocumenteerd te worden. In September 1944 zat de heer *van den Dries* in den Bosch bij zijn ouders. Hij is niet meer teruggegaan naar Deventer. Na de bevrijding van den Bosch is hij in plaats van de heer *van Asch van Wijck* secretaris-generaal geworden van het Londense Departement van Financiën. Toen hij daar kwam, vroeg hij: Hebt u gebruik kunnen maken van het rapport, dat ik destijds met enige collega's heb opgesteld? Het antwoord was: Daar hebben we nooit van gehoord, daar weten we niets van. De fotokopieën bleken toen in de kast van de heer *van Asch van Wijck* te zitten.

56889. De **Voorzitter**: U noemde de agent *Mooiweer*. Deze is, naar ik meen, zelfs tweemaal hier geweest.

A. Ja.

56890. De **Voorzitter**: Was hij goed?

A. Voortreffelijk.

56891. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Was hij beroeps-officier?

A. Hij zat bij de koopvaardij. Ongeveer gelijk met *Visser* is hij gedropt en in November 1944 is hij door de linies teruggekeerd. Op Oudejaarsdag 1944 ontmoette ik hem weer in Rotterdam. Daarna heeft hij in hoofdzaak in het oosten van het land gewerkt. Door de arrestatie van *Visser* was het contact verbroken en wij moesten iemand hebben, die het contact herstelde. Wij hebben hem in Nijverdal geïnstalleerd en later heeft hij in Langweer ook een zendadres gekregen. Toen eenmaal de verbindingen in het westen zo slecht waren, heeft onze groep in het noorden zelfstandig gewerkt. Zelf heb ik mij toen bepaald tot het secretariaat van het College van Vertrouwensmannen.

56892. De **Voorzitter**: Werd die zender bediend door iemand, die uit Engeland was overgekomen, of door iemand uit Nederland?

A. Dar was het apparaat, dat *Visser* had meegebracht.

56893. De **Voorzitter**: Ja, maar *Visser* is gearresteerd.

A. Pas in November 1944.

56894. De **Voorzitter**: Wie heeft de zender daarna bediend?

A. Enerzijds hadden wij *Mooiweer*, die o.a. met de groep, die wij in het noorden hadden, in verbinding stond. Anderzijds maakten Vertrouwensmannen gebruik van alle mogelijke zenders.

56895. De **Voorzitter**: U hebt ook een vrij nauw contact gehad met de *Brauw*?

A. Hij had opdracht zich met ons in verbinding te stellen.

56896. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk gekregen, dat de *Brauw* er van overtuigd was, dat zijn radiotelefoniezender niet uit te peilen was?

A. Dat heeft hij mij enige malen nadrukkelijk verzekerd. Mevrouw van de *Wall Bake*, die ik straks al noemde, bracht ook berichten naar hem. Toen zat hij al in Leiden. Hij zei op een gegeven ogenblik tegen haar: Er zijn gisteren een paar Duitse auto's om het huis gereden. Zij heeft toen gezegd: Je mag wel uitkijken. Maar hij zeide: Er is hier wel nieer verkeer, vlakbij is de weg naar Utrecht, dat apparaat van mij is niet te peilen.

56897. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij het u zelf ook gezegd?

A. Mevrouw van de *Wall Bake* kwam met dat verhaal. Aanvankelijk hadden wij de *Brauw* geïnstalleerd op de Buurtweg in Wassenaar. In verband met die V 2-schieterij moest dat adres hals over kop verlaten worden. Hij is toen op dat adres in Leiden gekomen.

56898. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over uw bemoeienis met het overbrengen van piloten. Daarover zouden wij gaarne iets meer horen.

A. Op een goed ogenblik ontdekte ik, dat leden van dat groepje, dat in Friesland voor ons werkte, Amerikaanse en Engelse vliegers in huis hadden verborgen, ongeveer 30 in totaal. Ik heb gezegd, dat mij dat buitengewoon ondoelmatig leek, omdat men moest trachten zich zoveel mogelijk tot één soort werk in het verzet te beperken, en dat vooral degenen, die zich met het vergaren van militaire informatie bezighielden, dat in het oog moesten houden. Maar die „piloten" moesten natuurlijk weg. Ik heb toen hier en daar mijn voelhorens uitgestoken en ben in contact gekomen met ter *Galestin*, ambtenaar bij het Rijksbureau voor Chemische Producten, die zei, dat hij een buitengewoon geschikte afvoermogelijkheid had. Eens per week werden toen vier van die neren van Leeuwarden naar den Haag overgebracht. Een tijd ging dat goed; er waren toen ruim 20 naar den Haag overgebracht en overgegeven aan ter *Galestin* of een van zijn medewerkers. Daar trof ik een goede bekende uit mijn studententijd onder aan; dus voor zover ik het beoordelen kon, was het contact goed. Daarnaast hebben wij de namen van de vertrekkenden telegrafisch doorgegeven, met het verzoek te berichten, als ze waren aangekomen. Die mensen zijn in de richting van de Belgische grens vertrokken; maar enig bericht van aankomst hebben wij nooit gekregen, ook niet, dat ze niet waren aangekomen. Je hoorde niets. Van de financiering trok men zich ook niets aan, hoewel er herhaaldelijk over is geschreven. Je had er in minimum van tijd een paar duizend gulden in zitten voor het aanschaffen van kleren e.d.

56899. De **Voorzitter**: Hebt u achteraf kunnen constateren, dat de verbinding goed was?

A. In die verbinding-ter *Galestin* zat een behoorlijke provocatie. *Rouwendal* en de Bree heten de provocateurs in deze zaak.

56900. De **Voorzitter**: Dus die piloten zijn nooit aangekomen?

A. Neen. Vlak bij de Belgische grens stond *Frank* van de S.D. klaar en ze werden opgepakt; dit speelde in November of December 1943. Toen ging het mis. Later hebben wij voor deze zaak nog drie of vier nieuwe contacten gelegd, via welke ook mensen zijn weggegaan. Ook van hen hebben wij nooit meer iets gehoord. Van sommigen hoorde je nog wel, dat ze in Brussel waren gekomen, maar daar bleef het bij. Ik heb daarover enige brieven, o.a. een brief van 2 Februari 1944, die ik u hierbij overleg.

56901. De **Voorzitter**: Dat is dus een brief van u.....?

A. Aan Bern, via de Zwitserse weg.

56907. De **Voorzitter**: En aan wie gericht?

A. Wij richtten hem aan de heer Visser 't Hooft, met verzoek hem door te geven.

56903. De **Voorzitter**: Inderdaad, ook de hulp aan geallieerde piloten en de kwestie van Aben komen er in voor.

A. In April 1944 heb ik er nog eens over geschreven en in Mei 1944 nog eens.

56904. De **Voorzitter**: Hebt u in verband met dat pilotenwerk wel eens contact gehad met de heer *Piller* in Amsterdam?

A. Neen, die is mij niet bekend. Na ter *Galestin* c.s. hebben wij het nauwst contact gehad met de heer Krayenhof v. d. Leur en een dochter van prof. van Asbeck. Onzerzijds werd niet anders gedaan dan een zeker intermediair te verlenen.

56905. De **Voorzitter**: Mag ik u dan vragen of u nog andere onderwerpen hebt, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang kunnen zijn voor het onderzoek van de verbindingen van bezet gebied met Engeland en omgekeerd?

A. Er is nog wel iets, maar het lijkt mij, dat het iets buiten dit punt valt: de overtocht van de heer van Royen naar Londen; dit ligt echter meer in de sector van de Vertrouwensmannen.

De **Voorzitter**: Daar komen wij nog uitvoerig op bij de behandeling van de punten g en h, waarbij wij ons voorstellen ook te behandelen hetgeen er zich via de verbindingen heeft afgespeeld.

A. Ik meen, dat het een zuiver technisch punt is, waarover ik al eens iets gezegd heb, t.w. de buitengewoon slechte wijze, waarop de agenten van legitimatiebewijzen werden voorzien. Ik zou in dit verband nog een ander voorbeeld willen noemen, nl. dat men in de tijd, dat de arbeidsinzet op zijn scherpst was, herhaaldelijk jongens zond van ongeveer 20 jaar. Men had natuurlijk een beperkt aantal mensen beschikbaar, maar ik vraag mij toch af of het verantwoord was mensen van 20 en 21 jaar — b.v. Hooyer (Lijsterbes) — af te werpen en die mensen bovendien nog van onvoldoende papieren te voorzien. De heer de Jong heeft destijds op zijn terugweg naar Bern meege- nomen modellen van persoonsbewijzen en ander legitimatiemateriaal, dat onder rustiger omstandigheden veel beter na te maken viel dan hier.

56906. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat men van Nederlandse kant daarop zeer duidelijk heeft geattendeerd.

A. Inderdaad. Verder staat mij voor de geest de *Brutus*-kwestie. Heb ik die de vorige keer ook niet besproken?

56907. De **Voorzitter**: Wat wilde u daarvan zeggen?

A. Eind 1943 hebben wij herhaalde malen contact met hem gehad. Hij moet van Londen een verkeerd adres in Brussel meegekregen hebben. Maar dat is uw commissie waarschijnlijk bekend.

De **Voorzitter**: Inderdaad, dat is ons bekend.

A. Ik weet niet, of het onderzoek van uw commissie zich ook heeft uit te strekken tot de situatie in Westerbork; het lijkt mij niet...

56908. De **Voorzitter**: In verband waarmee zegt u dat?

A. Ik vond toevallig een voortreffelijk rapport, dat door een bewoner van Westerbork in 1943 is opgesteld. Ik heb het meegenomen. Ik weet niet of het enige waarde voor uw commissie heeft.

De **Voorzitter**: Het kan misschien ergens bij te pas komen. Wij willen het gaarne hebben.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. LE POOLE.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1948

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaal van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CHRISTINE VAN HOORN ALKEMA—SCHADD,
oud 30 jaar, wonende te Hilversum, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

56909. De **Voorzitter**: Wij onderzoeken op het ogenblik de verbindingen, welke hebben bestaan tussen Engeland en het bezette gebied. Nu blijkt uit een rapport, dat ik hier heb, dat uw man, die, zoals hier staat, op het ogenblik niet in het land is

A. Hij komt over twee dagen weer hier.

De **Voorzitter**: veel bemoeiingen heeft gehad met de radiodienst en dat ook u in staat zou zijn, wanneer uw man nog in Indonesië is, daarover inlichtingen te geven. Wij zouden daarom gaarne van u een kort overzicht willen hebben van het ontstaan van die radiodienst, hoe deze werkte en de eventuele moeilijkheden, welke er zijn geweest. Kunt u daarvan een kort historisch overzicht geven?

A. Voor zover het mij mogelijk is, wil ik dit gaarne doen, al is het niet gemakkelijk. U bedoelt waarschijnlijk de radiodienst, voor zover die bij de Raad van Verzet was aangesloten, want er was eerst ook nog een radiodienst van de O.D. Ik ben secretaresse van *Jan Thijssen* geweest. Ik weet alleen van het tweede gedeelte, toen *Jan Thijssen* uit de O.D. is gegaan en hij een eigen radiodienst heeft opgezet.

56910. De **Voorzitter**: Wanneer, dacht u, dat die radiodienst van de O.D. is opgericht?

A. Dat moet in het begin van 1943 zijn geweest.

56911. De **Voorzitter**: En wanneer was het moment, dat *Thijssen* die radiodienst verlaten heeft en een eigen radiodienst heeft opgericht?

A. Ongeveer in September 1943. Van dat eerste weet ik niet veel, want toen was ik er niet bij, maar *Jan Thijssen* had moeilijkheden met de O.D. en heeft een eigen radiodienst opgezet.

56912. De **Voorzitter**: Heeft hij dat gedaan met dezelfde mensen, die hij bij de O.D. had?

A. Met hetzelfde stelletje, dat meegekomen is.

56913. De **Voorzitter**: Maar u bent er nieuw bijgekomen?

A. Ja.

56914. De **Voorzitter**: En uw man?

A. Pas later.

56915. De **Voorzitter**: Die was dus ook niet bij de eerste groep?

A. Neen.

56916. De **Voorzitter**: Weet u ook, wat de reden is geweest van het conflict, dat *Jan Thijssen* met de O.D. heeft gehad?

A. Ik geloof het wel. Hij wenste, dat men in alle mogelijke organisaties en verzetsgroepen over één radiodienst met Engeland contact had; de O.D. wilde het alleen maar over de O.D. *Jan* wilde een dienst voor alle mogelijke kanalen.

56917. De **Voorzitter**: Hij wilde dus, dat de O.D. bij zijn berichtgeving ook doorgaf wat van andere kanten binnenkwam?

A. Ja, maar ik weet niet precies het fijne daarvan.

56918. De **Voorzitter**: Heeft *Jan Thijssen* ook gehandeld volgens die principes toen hij een eigen dienst had?

A. Ja. Hij gaf ook berichten door van agenten, wier zendertje stuk was. Dan gaf hij berichten door in hun eigen code.

56919. De **Voorzitter**: Berichtgeving uit Nederland?

A. Ja.

56920. De **Voorzitter**: En beschikte die radiodienst direct over een zender of was dat in het begin moeilijk?

A. Erg moeilijk. Er was een O.D.-zender in Zaandam bij de heer *Optenvelde*; daar zat een O.D.-zender, die probeerde *Jan* voor zich zelf te krijgen. Die *Hein* zat er zo'n beetje tussenin.

56921. De **Voorzitter**: Van die zender kon hij mede gebruik maken?

A. Ja; niet met instemming van de O.D., maar het gebeurde toch. De heer *Ausems* was toen net in Engeland.

56922. De **Voorzitter**: Die is inderdaad naar Engeland gegaan. Was dat in overleg met *Thijssen* geschied?

A. Ik geloof liet wel. Die is daar geweest en heeft getracht voor *Jan* z'n dienst een aparte zender te krijgen.

56923. De **Voorzitter**: Is dat gelukt?

A. Neen. het is niet gelukt, maar via een andere agent is het gelukt.

56924. De **Voorzitter**: Ook een agent uit Engeland?

A. Ja. Die had een zendertje voor zich zelf meegenomen. Toen hebben wij daarlangs telegrammen mogen zenden en toen is er een dienst van gekomen.

56925. De **Voorzitter**: Weet u ook wanneer?

A. Dat is in 1944 geweest, ik vermoed in de zomer

56926. De **Voorzitter**: Was die andere agent niet *Webster*?

A. Ja.

56927. De **Voorzitter**: Deze heeft dus een zender meegebracht, waarvan *Jan Thijssen* toen gebruik kon maken?

A. Ja. Dat zat zo: zijn kristal was kapot: mijn broer heeft die in orde weten te maken en toen heeft hij gevraagd: Mag *Jan* via dat zendertje zenden? Wij wisten, dat dat goed was. Er was ern ontzettend gedoe over de R.V.V.-radiodienst. Er was blijkbaar tegenwerking in Engeland. Wij hebben ons daarover zeer geërgerd. Wat je ook deed, je kreeg niets los. Wij begrepen het niet.

56928. De heer **Koersen**: Hebt u de verklaring er van achteraf ook nooit gehoord?

A. Neen, wel dat er veel moeilijkheden waren onderling tussen de bureaux. Wij hebben wel gehoord, dat de R.V.V. vreselijk communistisch werd verondersteld te zijn.

56929. De heer **Koersen**: Was dat zo?

A. Neen; er waren wel communisten bij. Het was de enige groep, die communisten aannam.

56930. De **Voorzitter**: Was *Thijssen* communist?

A. Neen, hij was, naar ik meen, S.D.A.P.-er.

56931. De **Voorzitter**: Ik heb hier een uitvoerig rapport van de Sachbearbeiter *Haubrock*, die met *Thijssen* te maken heeft gehad. Hij laat in zijn rapport ook doorschemeren, dat *Thijssen* een communist was. Nu zegt het natuurlijk weinig, dat de Duitsers dat beweerden . . .

A. Het was ook niet zo.

De **Voorzitter**: . . . want zij noemden ieder, die hun niet beviel, een communist.

A. Ik weet zeker, dat *Thijssen* geen communist was. Ik weet haast zeker, dat hij S.D.A.P.-er was. Maar *Gerben Wagenaar* was ook lid van de R.V.V. en hij was communist. Misschien heeft men dat gehoord en wilde men daardoor de R.V.V. niet helpen. Maar dat was buiten de radiodienst om.

56932. De **Voorzitter**: Hoe oud was *Thijssen*?

A. Ongeveer 37 jaar.

56933. De **Voorzitter**: U sprak over de moeilijkheden om verbinding te krijgen met Engeland, maar bij een dergelijke inlichtingendienst behoort natuurlijk ook een andere kant, nl. dat men een organisatie in het land heeft, die gegevens verzamelt. Is men daarmee in September 1943, toen *Thijssen* met zijn nieuwe radiodienst begon, ook direct aangevangen?

A. Heel weinig. Hij had wel contact met verschillende groepen en hij kreeg ook gegevens via zijn verzetsgroepen van de R.V.V. Ze hebben telkens dingen, die zij van belang achtten, doorgegeveri. Maar niet in September, want toen hadden wij nog geen zender.

56934. De **Voorzitter**: Is het later niet zo geworden, dat men systematisch een inlichtingenorganisatie heeft gemaakt?

A. Er waren al berichten, die wij binnenkregen van allerlei groepen en kanten. Er waren geen speciale inlichtingendienstmensen.

56935. De **Voorzitter**: Wij hebben hier verschillende inlichtingengroepen gehad, die zich uitsluitend of in hoofdzaak bezighielden met de militaire berichtgeving. Zo'n groep moest natuurlijk een netwerk over het gehele land hebben om de troepenbewegingen te controleren, dingen in tekening te brengen, enz. Iets van die aard was de radiodienst niet?

A. Neen.

56936. De **Voorzitter**: Deze dienst gaf dus eigenlijk door de berichten, die hij min of meer toevallig kreeg?

A. Zo kunt u het inderdaad zeggen. Wij hielden allen de ogen open. Als iemand in contact was geweest met Duitsers en iets vernomen had dat belangrijk was — zo b.v. omtrent dat munitiegeval bij Lage Vuurse —, gaver, wij dat door.

56937. De **Voorzitter**: Hoe groot was de kern om *Jan Thijssen*, die zich met de leiding bezighield, de berichten verzamelde en verwerkte bij de radiodienst?

A. In welke tijd bedoelt u?

De **Voorzitter**: In September 1943.

4. Toen was er haast niets.

56938. De **Voorzitter**: Hoe groot is die kern later geworden?

A. Toen kwamen die binnenlandse zendertjes er bij. Door die grote diefstal bij de N.S.F. hebben wij spullen voor die binnenlandse zendertjes gekregen. Die werden door het gehele land geplaatst. Wij hadden er 3 of 4 in verschillende plaatsen. Daarvoor hadden wij natuurlijk ook personeel. Maar dat had met een inlichtingendienst niet te maken. Die zendertjes waren er voor het onderlinge contact. Als de geallieerden zouden oprukken, zouden wij contact met hen hebben op die wijze.

56939. De **Voorzitter**: Met hoeveel mensen was u in de „beste" tijd?

A. Ik zou zeggen: 10 à 20 mensen. Er waren ook allemaal vertakkingen.

56940. De **Voorzitter**: Zaten die in verschillende plaatsen of sterk geconcentreerd?

A. De kern was sterk geconcentreerd in Zeist en Maarn en in Hollandsche Rading, waar *Jan Thijssen* zat.

56941. De **Voorzitter**: Hij is tenslotte gearresteerd. Wanneer was dat?

A. In November 1944.

56942. De **Voorzitter**: Welke gevolgen heeft dat gehad voor het werk?

A. Geen. Het was natuurlijk een groot gemis, maar er is verder niets gebeurd; het werk is doorgegaan.

56943. De **Voorzitter**: Wie heeft de leiding op zich genomen?

A. Eerst *Floor van der Laaken*, maar die is ook gauw gepakt; toen mijn broer *Tom Schadd*, in Amsterdam.

56944. De **Voorzitter**: Heeft deze tot het einde de leiding kunnen houden'?

A. Ja.

56945. De **Voorzitter**: Zijn er, behalve *Jan Thijssen*, nog andere slachtoffers gevallen?

A. Ja, veel; ook *Floor van der Laaken*. Er zijn zendposten opgeblazen. Later, vooral toen *Jan* weg was, in begin 1945, is er een heel stel geweest; speciaal in Overijssel is er toen grote ellende gekomen en er zijn veel mensen bijgesleept, die er ook zaten. Dr. *Eskes* was ook een tijdlang in die kring van de radiodienst. Die is eerst met *Jan* gearresteerd — deze is gearresteerd met twee mensen — en daarna is *Eskes* weer vrijgelaten, maar is later nog eens gepakt.

56946. De **Voorzitter**: Heeft de te geringe medewerking van de overkant ook bestaan in de latere periode, eind 1944 tot begin 1945?

A. Niet zo erg meer.

56947. De **Voorzitter**: Kan het zijn — het is maar een veronderstelling —, dat het beter is geworden na de arrestatie van *Jan Thijssen*?

A. Neen, ik geloof niet, dat het daarmee verband houdt. Het ging op zijn best toen *Jan* er nog was, van Augustus tot November 1944. Toen ging het vlot.

56948. De **Voorzitter**: Ook wat de medewerking met de overkant betrof?

A. Ja, toen hadden wij kanalen, maar het was wanhopig om die zenders te krijgen. Ze hebben zolang gewacht met droppen.

56949. De **Voorzitter**: Hebt u met zenden en coderen iets te maken gehad?

A. Ja, ik ben er weleens bij geweest, maar ik ben geen marconist.

56950. De **Voorzitter**: Wie heeft later die zenders, die naar Engeland uitzonden, bediend?

A. Verschillende marconisten, meestal K.L.M.-mensen.

56951. De **Voorzitter**: Waren dat uitsluitend mensen uit Nederland of waren er ook marconisten bij, die uit Engeland gezonden waren?

A. Neen, praktisch allemaal Nederlandse mensen. Wij hadden ook enige parachutisten er bij, o.a. *Ben Buunk*. Deze deed ook altijd mee met de radiodienst en is in dat verband ook gepakt.

56952. De **Voorzitter**: Was hij daarvoor ook uitgezonden?

A. Neen, ik geloof, dat hij zo maar met een zekere opdracht was overgekomen, maar die parachutisten waren altijd zo vaag, en we kregen daarom niet het gevoel, dat ze veel opdrachten hadden; ze liepen met hun ziel onder de arm.

56953. De **Voorzitter**: Zij moesten er zelf wat van zien te maken?

A. Ja

56954. De **Voorzitter**: Is de acquisitie, het inwinnen van inlichtingen, altijd zo gebleven, dat er een groep mensen aan de top was, die zeiden: dat en dat zou van belang kunnen zijn voor Engeland, maar dat er niet systematisch door het gehele land vertakkingen waren om de berichtgeving bij elkaar te brengen? Is dat systeem altijd zo gebleven als u het zoëven schetste?

A. Ja. Er was o.a. een Oom *Joop*; die had altijd belangrijke berichten. Die had ook vertakkingen in Duitsland.

56955. De **Voorzitter**: Had de radiodienst ook relaties met bepaalde personen op de Departementen, die b.v. economische gegevens konden verschaffen?

A. Neen, voor zover ik weet.

56956. De **Voorzitter**: Was de berichtgeving naar uw gevoelen ook politiek gericht?

A. Neen, helemaal niet; alles, wat je zag in verband met de oorlogvoering.

56957. De **Voorzitter**: Hoe ging het, als men berichten van een ander kreeg? Kreeg men die in code of in open taal?

A. Neen, meestal in code. Parachutisten hadden hun eigen code.

56958. De **Voorzitter**: Maar u gaf ook berichten van andere mensen door. Hoe kreeg u die?

A. Als zij een eigen code hadden, dan deden zij het zo; deden zij het in klare taal, dan moesten wij het in code geven.

56959. De **Voorzitter**: Werden er ook weleens berichten van Vertrouwensmannen doorgegeven?

A. Ja, b.v. van *van der Gaag*.

56960. De **Voorzitter**: Waren die gecodeerd?

A. Dat weet ik niet. Dat ging meestal over Amsterdam. Dat met die Vertrouwensmannen was helemaal aan het eind van 1944.

56961. De **Voorzitter**: Is *van der Gaag* ook bij de Radiodienst betrokken geweest?

A. Neen, helemaal niet. Heeft *Haubrock* nog iets van de arrestatie van *Jan* gehoord? Zou ik dat mogen horen? Dat interesseert mij machtig. *Frank* is toch nog niet gepakt?

56962. De **Voorzitter**: Neen, bij mijn weten niet.

U weet, dat *Thijssen* gefusilleerd is bij de represailles in verband met de aanslag op *Rauter*.

A. Ja.

56963. De **Voorzitter**: Wie was *van Schendel*?

A. Die ken ik niet.

56964. De **Voorzitter**: Die noemt *Haubrock* in zijn rapport *Chef-Funker*.

A. Misschien een marconist.

56965. De **Voorzitter**: En *Tijdgart*?

A. Die ken ik ook niet. Er zijn verschillende marconisten, die ik helemaal niet van naam ken.

56966. De **Voorzitter**: *Thijssen* is gearresteerd op de weg Rotterdam—den Haag. Er heeft zich daarna nog een drama afgespeeld met betrekking tot de aanleiding van die arrestatie, maar dat is, geloof ik, thans wel grotendeels opgehelderd.

A. Van een opheldering is mij niets bekend.

56967. De **Voorzitter**: Wat weet u er van?

A. Alleen, dat *Jan Thijssen* gearresteerd is. *Haubrock* is, geloof ik, opgebeld door een anoniem iemand en daardoor. . . .

56968. De **Voorzitter**: Die voorstelling van zaken heeft *Haubrock* teruggenomen. In zijn rapport staat inderdaad, dat aanleiding tot die arrestatie is geweest een anoniem telefoongesprek. Dat heeft *Haubrock* hier echter teruggenomen. Hij heeft hier gezegd, dat de arrestatie eigenlijk toeval is geweest.

A. Ik geloof er niets van. Ze stonden met een photo van *Jan* in hun zak aan de kant van de weg.

56969. De **Voorzitter**: Ze stonden daar voor iets anders en toen werd ook de auto van *Thijssen* aangehouden. Toen heeft iemand gezegd: Dat moet hij zijn. Hij was buitengewoon lang. Zo zou het zich toegedragen hebben.

Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Ik geloof, dat *Haubrock* heeft gezegd: Ik realiseerde mij in eens, dat het *Lange Jan* moest zijn, die uit die Rode Kruis-auto stapte.

De heer **Koersen**: Zijn signalement was bekend.

A. Waarom zou *Haubrock* aan de kant van de weg den Haag—Delft staan? Dat was toch ook typisch! Dat doe je alleen, als je denkt een grote vangst te doen.

56970. De **Voorzitter**: Hoe het zich precies heeft toegedragen, kan ik op het ogenblik niet vertellen, omdat het stenogram van het verhoor van *Haubrock*, dat enkele weken geleden hier is gehouden, er nog niet is. Er zijn in dat verhoor wel enige andere gezichtspunten naar voren gekomen dan voorkomen in het rapport, dat *Haubrock* vroeger heeft geschreven. Het heeft dus weinig zin de lezing van dat rapport nu in bespreking te brengen, waar hij die lezing voor een deel heeft teruggenomen.

A. Mag ik het eens horen? De weduwe van *Jan Thijssen* interesseert het natuurlijk ook.

56971. De **Voorzitter**: De lezing van het rapport is zo, dat er een anoniem telefoongesprek is geweest.

A. Maar die lezing is weer teruggenomen?

56972. De **Voorzitter**: Ja. Die telefonische mededeling zou ingehouden hebben, dat *Lange Jan* de volgende morgen om 11 uur in een Rode Kruis-auto van den Haag naar Rotterdam zou gaan.

A. Dat heb ik ook gehoord. En *Haubrock* heeft blijkbaar ook gezegd, dat *Jan* mededelingen zou hebben gedaan over de verblijfplaats van captain *King* b.v.

56973. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan iets bemerkt? Wat hebt u gehoord van dit geval?

A. Ik heb gehoord, dat *Jan* zou hebben medegedeeld, dat captain *King* ergens in een bepaald kippenhok zat. Captain *King* heeft daarvan echter niets bemerkt. Hij was daar toen al lang weg. Ze hebben er ook niets meer van bemerkt. Er was al eens een keer een inval geweest. Het was dus onzin, dat *Haubrock* gezegd heeft, dat *Jan* dat zou hebben verraden.

56974. De **Voorzitter**: *l'hijssen* zal bij zijn verhoor op een bepaald moment misschien weleens in moeilijkheden gekomen zijn en toen misschien die verblijfplaats van *captain King* genoemd hebben, wetende, dat deze er niet meer was. Dat kan mogelijk zijn.

A. Dat is niet mogelijk, want die boer zou er voor doodgeschoten zijn.

56975. De **Voorzitter**: Dat behoefde het gevolg niet te zijn.

A. Neen, maar alleen een mogelijkheid.

56976. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er is hier verteld, dat die keer, dat *Haubrock* er naar aanleiding van de mededeling van *Jan Thijssen* heenging, er in dat kippenhok slechts een vrouw en een paar kinderen waren. Die boer schijnt bij een volgende gelegenheid te zijn gearresteerd en te zijn doodgeschoten, maar niet naar aanleiding hiervan. Klopt dat?

A. Dat heb ik ook gehoord; niet naar aanleiding hiervan. Het klopt ook niet met de tijd, dat *Jan* dat verraden zou kunnen hebben, en ook niet, dat er mensen geweest zouden zijn.

56977. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is nog geen verraad.

A. Dat vind ik wel. Het is eigenlijk niet goed te keuren, in hoogste nood kan het; maar als niet waar is, dat *Jan* de naam van *King* genoemd heeft, zouden wij dat weleens gehoord willen hebben.

56978. De **Voorzitter**: Wist u ook van dat verblijf van *captain King*?

A. Neen, ik niet; mijn man wel. Ik wist wel, dat hij er was, maar niet waar hij zat.

56979. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw man had wel contact met hem?

A. Ja. Mag ik vragen of die nieuwe verklaringen van *Haubrock* in de krant komen?

De **Voorzitter**: Voor zover de verhoren van de commissie gepubliceerd worden.

A. Het heeft ons ontzettend geïnteresseerd, wie dat telefoontje zou kunnen hebben gegeven.

56980. De **Voorzitter**: Zat *Jan Thijssen* op het moment van zijn arrestatie nog in de R.V.V.?

A. Het was net op het punt, dat hij ontslagen was; daar waren grote moeilijkheden over.

56981. De **Voorzitter**: Waar waren die moeilijkheden een gevolg van?

A. Generaal *Koot*, chef van de Binnenlandse Strijdkrachten, had *Jan* ontslagen, omdat hij te autoritair was. Hij wilde zich niet bij het oordeel van generaal *Koot* neerleggen.

56982. De **Voorzitter**: Ontslagen als wat?

A. Als hoofd R.V.V. Er is nog maanden heen en weer geschrijf over geweest, maar het zat *Jan* erg hoog.

56983. De **Voorzitter**: Waar zat dat autoritaire in?

A. Hij had het gevoel, dat hij meer van de verzetsgroep wist dan de O.D., omdat *Koot* nog niets had gedaan in die richting; hij was er zo maar pas bijgekomen. De verzetsgroepen hadden ieder haar eigen meester, ieder had een held aan het hoofd. Ze hadden er niet veel respect voor, als dat allemaal ineens O.D.-ers moesten worden.

56984. De **Voorzitter**: Misschien kunt u nog op de volgende kwestie een toelichting geven. Toen *Jan Thijssen* werd gearresteerd, heeft hij aanvankelijk niets gezegd. Ik geef hier de lezing van *Haubrock*. Later gal hij toe, dat hij *Jan Thijssen* was, en wilde hij weten, wie hem verraden had. Toen zouden de Duitsers verteld hebben van dat telefoongesprek en daarop zou hij gezegd hebben: Nu begrijp ik alles, ge moet deze brief, die ik bij mij heb, maar lezen. En die brief, zegt *Haubrock* dan, kwam van de leiding van de N.B.S. en die hield voor *Thijssen* een laatste waarschuwing in.

Thijssen zou toen gezegd hebben, dat hij het nu wel begreep, dat hij dus veronderstelde, dat het telefoongesprek van die kant gekomen zou zijn.

Nu is de grond voor deze veronderstelling voor een deel of misschien helemaal weggevallen door de nieuwe lezing, die *Haubrock* hierover gegeven heeft. Daar komt bovendien bij, dat uit die kring, waar *Thijssen* dan dat verraad vermoedde, wij nog onlangs gehoord hebben de heer *Neher*, die zegt, dat dat positief uitgesloten is.

A. Had *Neher* er iets mee te maken?

56985. De **Voorzitter**: Deze zat wel zeer dicht bij de omgeving van de commandant N.B.S. Dat is dus de geschiedenis, die hierbij blijkbaar gespeeld heeft of die men hierbij heeft willen laten spelen. Geeft u dat nog aanleiding er iets over op te merken?

A. Neen, ik tast ook in het duister.

56986. De **Voorzitter**: U hebt geen enkele reden om te zeggen: De veronderstelling van *l'hijssen* is onjuist geweest of juist?

A. Ik neem gaarne aan, dat hij dat gezegd heeft.

56987. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: de sfeer was zo?

A. Ja, zij was geladen.

56988. De heer **Koersen**: *Thijssen* was waarschijnlijk ook niet gemakkelijk om mee samen te werken?

A. Neen, hij was lastig.

56989. De **Voorzitter**: Wat was hij van huis uit?

A. Iets bij de P.T.T., hoofd van een of andere afdeling, reserve-officier.

56990. De **Voorzitter**: Was hij een man van enige ontwikkeling?

A. Ja, zelfontwikkeling; hij was b.v. zeer belezen: hij was er erg op gesteld om alles te lezen en erg in alles geïnteresseerd,

56991. De heer **Koersen**: Hij had vóór die tijd waarschijnlijk al eerder conflicten gehad?

A. Met wie b.v.?

56992. De heer **Koersen**: Met andere instanties van de O.D.?

A. Al van het begin af aan. Hij dreef het wel erg op de spits, maar ik was het volkomen met hem eens. De O.D.-leiding zei: de mensen van de O.D. mogen niet aan het verzetswerk deelnemen: en dat waren juist de mensen, die met wapens konden omgaan. Daar was altijd ruzie over.

56993. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u hebt toch nooit verondersteld, dat dat telefoontje kon komen van die zijde?

A. Dat lijkt mij ook ondenkbaar. Ik vind het niet te veronderstellen, dat generaal *Koot* *Jan* verraden zou hebben. Mijn man zegt ook: Dat is onmogelijk, en er is haast niemand anders, die hem gesproken heeft. Ik weet niet: of hij generaal *Koot* heeft gesproken. Hij heeft op die dag maar een paar mensen op de heenreis gesproken, die wisten, dat hij naar den Haag zou gaan. Maar als *Haubrock* dat telefoongesprek intrekt

56994. De **Voorzitter**: Arrestaties, die door een bepaald toeval plaats vonden, b.v. ten gevolge van een doodgewone wegcontrole, zijn honderden malen voorgekomen.

A. Maar hij had erg mooie papieren.

56995. De **Voorzitter**: Maar zijn lengte kon hij niet wegwerken.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Haubrock* heeft verklaard: Als een flits ging ineens de gedachte door mij heen: dat moet *Lange* *Jan* zijn. *Haubrock* heeft toen eerst zijn mond gehouden en is er later over begonnen.

A. *Jan* was inderdaad opmerkelijk lang. Maar ik vind het gek, dat *Haubrock* op de weg stond te controleren of er misschien iemand langs zou komen. Dat is enigszins wonderlijk.

56996. De **Voorzitter**: Jan Thijssen is bij de R.V.V. opgevolgd door Freek, d.w.z. Gerben Wagenaar. Hoe was de verhouding tussen *Thijssen* en Wagenaar?

A. Heel redelijk. Alleen op het gebied van de politiek niet zo goed, maar daarover spraken zij haast niet. Jan zei altijd: „Je moet met Freek niet over het communisme beginnen, want dan kom je nergens”, omdat Freek zo fanatiek was. Overigens was hij heel aardig.

56997. De **Voorzitter**: Zijn er nog bepaalde dingen, die naar uw mening in verband met de werkzaamheden van de Radiodienst voor onze commissie van belang kunnen zijn?

A. Op welk gebied bedoelt u?

De **Voorzitter**: Wij hebben van een aantal figuren uit de organisaties, die er zijn geweest op het gebied van de inlichtingen, een exposé gehad omtrent de wijze, waarop die organisaties hebben gewerkt, hoe zij zijn ontstaan, welke problemen er zijn geweest, de omvang van het werk, enz. Wij hopen door die verschillende mededelingen naast elkaar te leggen een soort legkaart bij elkaar te krijgen omtrent hetgeen er in Nederland heeft bestaan op het gebied van de inlichtingen en verbindingen met Engeland. Als u in dat opzicht nog bijzonderheden zou kunnen mededelen, de Radiodienst betreffende, willen wij die gaarne horen.

A. Dat zou ik eigenlijk niet weten. Dat binnenlandse net was echt een punt van Jan. Hij stelde er een eer in, dat dat in orde moest komen. Dat heeft wel even gefunctionneerd, maar erg belangrijk is het niet geweest.

56998. De **Voorzitter**: In de laatste tijd?

A. Ja en daarvóór ook weleens. Het werd zo opgebouwd: het ideaal was, in alle grote plaatsen een zender te hebben staan voor onderling contact.

56999. De **Voorzitter**: Is er na October 1944 verbinding geweest met het bevrijde zuiden?

A. Ja; toen was Eindhoven bevrijd en daar kwam het hoofdkwartier van de Prins. Toen behoefden wij niet meer via Engeland te zenden, maar kon het direct met Eindhoven. Wij hebben vooral ook gezorgd om Amsterdam en Maarn goed te laten werken voor het geval Amsterdam genomen zou worden.

57000. De **Voorzitter**: Kreeg de radiodienst ook vanuit Eindhoven verzoeken om bepaalde inlichtingen of moest het altijd van uw kant komen?

A. Ja, ook van die kant. Zij wilden b.v. graag weten, waar generaal Student zat. Wij hebben het kunnen ontdekken, maar het kwartier werd altijd te laat gebombardeerd; dan was hij net weg.

57001. De **Voorzitter**: Men had er zeker vrij veel mensen voor nodig om dat te weten te komen?

A. Ja; je kon er mensen naar toe sturen, je had overal je relaties zitten.

57002. De **Voorzitter**: Werden bij een geval, als u zojuist noemde, incidentele maatregelen genomen om de nodige gegevens te weten te komen of was er een apparaat, dat voldoende uitgebreid was om zo iets te entameren?

A. Er was een uitgebreide kring van medewerkers. Dan dachten wij: wie zal ongeveer in die buurt zitten, dan staken zij hun voelhorens uit.

57003. De heer **Koersen**: Hebt u na de bevrijding gehoord, hoe men het werk van de radiodienst op prijs gesteld heeft?

A. Neen.

57004. De **Voorzitter**: Is er geen contact geweest met B.I.?

A. Ja, maar dat heeft ons erg teleurgesteld, daar het haast niet op prijs gesteld werd. ~~Gjs~~ de Jong was vlak na de bevrijding hier. Wij vroegen: hoe is het daar bekeken? Hij zei: praat mij er niet van, het was allemaal ruzie.

57005. De **Voorzitter**: Hebt u of heeft uw man na de bevrijding contact gehad met de heer *Somer*?

A. Mijn man heeft hem weleens gesproken in Wassenaar, maar ik ken hem niet.

57006. De **Voorzitter**: U hebt niet gehoord, hoe dat onderhoud verlopen is?

A. Neen, maar het ging, geloof ik, om decoraties.

De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat ook de vraag ter sprake was geweest, waarom de medewerking uit Engeland de eerste tijd niet zo erg groot was.

Wanneer u geen verdere mededelingen hebt te doen, dank ik u voor de aan de commissie verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

Chr. VAN HOORN ALKEMA—SCHADD

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaail van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *j*.

Verhoor van

Mr. TOM SCHADD,
oud 35 jaar, wonende te Amsterdam,
advocaat en procureur.

Hij legt de eed af als getuige.

57007. De **Voorzitter**: Wij zijn op het ogenblik bezig met verhooren over het vraagstuk van de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied en daarbij hebben wij ook een aantal personen gehoord, die in verschillende inlichtingengroepen, die hier bestaan hebben, een rol hebben gespeeld. Zo hopen wij door de verschillende inlichtingen naast elkaar te plaatsen in staat te zijn een overzicht te krijgen van hetgeen er op dit gebied in ons land bestaan heeft. Nu hebben wij zoëven van mevrouw van Hoorn *Alkema—Schadd*, dat is, meen ik, uw zuster.....

A. Inderdaad.

De **Voorzitter**:een en ander gehoord over de Radiodienst en daaruit is ons gebleken, dat na de arrestatie van *Jan Thijssen* in November 1943 u met de leiding van die dienst is belast geweest. Is dat juist?

A. Niet direct. Aanvankelijk heb ik het samen gedaan met *Floris van der Laaken*, de man, naar ons aller oordeel, om *Jan Thijssen* op te volgen en ook op radiogebied technisch buitengewoon op de hoogte. De bedoeling van *Jan* is geweest mij te stellen in de plaats van mijn zwager, die naar Eindhoven is gegaan in opdracht van *Jan* en wiens werk ik zou overnemen; aie had dus de leiding van de centrale post, maar toen *van der Laaken* gevangen werd genomen in Februari 1945, bleef mij niets anders over dan de leiding over te nemen.

57008. De **Voorzitter**: *Van der Laaken* leeft niet meer?

A. Neen.

57009. De **Voorzitter**: U weet dus wel een en ander af van de zaken uit de vroegere periode, of niet zoveel?

A. Weinig. Mijn zuster en mijn zwager weten er meer van. *Jan* heeft mij in de betrekkelijk korte periode van inwerken wel iets verteld en ik heb met alle mogelijke mensen wel gesproken, maar dat is tweedehands nieuws. Vóór ik met *Jan* in contact kwam, heb ik met de Radiodienst rechtstreeks niets te maken gehad. Ik kende hem wel, omdat hij bij ons de deur plat liep, maar ik wist er niets van. Het contact is geweest eind October 1944.

57010. De **Voorzitter**: Dus vlak vóórdat hij gearresteerd werd?

A. Ja. Hij is van de beslissing van de commandant B.S. in beroep gegaan en heeft daarvoor mijn zwager *van Hoorn Alkema* naar Prins *Bernhard* gestuurd in Eindhoven. Omdat daardoor als het ware zijn rechterhand kwam te vervallen, heeft hij mij — omdat hij mij als huisgenoot en als broeder van mijn zuster kende — gevraagd of ik dat wilde overnemen. Ik heb toen enkele weken een zeer intensief contact met hem gehad. Op één van zijn tochten is hij gepakt.

57011. De **Voorzitter**: Uit hetgeen wij over hem hebben gehoord en in de stukken hebben gelezen, krijgen wij de indruk, dat hij een nogal opmerkelijke figuur was.

A. Een zeer energieke figuur, een groot organisator, een man, die al zijn medewerkers buitengewoon inspireerde. Zo heb ik hem leren kennen. Maar een lastige vent.

57012. De **Voorzitter**: Iemand, die niet gemakkelijk anderen naast zich kon dulden?

A. Inderdaad, een autoritaire figuur, maar er ging een buitengewone bezieling van hem uit.

57013. De **Voorzitter**: Dat conflict met de leiding van de N.B.S. was dus niet zo verwonderlijk.

A. Neen, het heeft mij althans niet verwonderd.

57014. De **Voorzitter**: Hoe was nu de werkwijze van de Radiodienst, in het bijzonder in de tijd, dat u er mee te maken had? Ik heb uit de mededelingen van uw zuster begrepen, dat een systematisch georganiseerd net van mensen, die inlichtingen verschaffen, eigenlijk niet bestond. Dat was bij sommige groepen wel het geval, speciaal die, welke voor militaire inlichtingen zorgden. Bij de Radiodienst was dat dus niet het geval?

A. Neen. Dat lag ook aan de oorsprong van die dienst. Naar mij verteld is — ik heb dit niet van *Thijssen* zelf, maar het is mij naar ik meen door *Floor van der Laaken* verteld — heeft *Thijssen* deze Radiodienst aanvankelijk opgezet — als P.T.T.-man wist hij veel van deze materie — als een hulpapparaat van de O.D. en heeft hij zich ten slotte afgescheiden van de O.D. op grond van bezwaren, die hij tegen die organisatie koesterde. Hij heeft toen van die Radiodienst een zelfstandig apparaat gemaakt, een zuiver transmissie-apparaat, een kanaal voor iedere bona fide illegaal om contact op te nemen met de overkant. Toen hij opgenomen werd, mede als commandant van de Radiodienst, in de Raad van Verzet, is dat gehele apparaat ten dienste van de Raad van Verzet gesteld. Toen is er een zekere vermenging gekomen tussen de Raad van Verzet en de Radiodienst, maar toen hij die moeilijkheden met de top van de N.R.S. kreeg en de andere leden van de Raad van Verzet hem desavoueerden, heeft hij de Radiodienst aan de N.B.S. onttrokken en hem gemaakt tot een afzonderlijk apparaat voor het zelfstandig verzet. Hij wilde daarvan commandant blijven, toen hij de leiding van de verzetsgroepen kwijt was.

57015. De **Voorzitter**: U sprak van desavoueren. Had hij in dat conflict met de commandant van de N.B.S. geen steun van de Raad van Verzet?

A. Neen. Ik heb toevallig meegemaakt het laatste gesprek, dat hij kort vóór zijn arrestatie heeft gehad met *Wagenaar*, waarbij ook tegenwoordig was dr. *Eskes*, en toen bleek mij duidelijk, en trouwens ook later toen ik met verschillende leden van de Raad van Verzet sprak, dat de andere leden van de Raad van Verzet niet achter hem stonden in dat conflict. Dat is ook wel daaruit gebleken, dat *Gerben Wagenaar* toen wel lid van de Delta is geworden en volkomen heeft medegewerkt. *Thijssen* stond in zijn verzet in de raad eigenlijk alleen. Dat is allemaal vrij snel gegaan, want zijn arrestatie is daarop gevolgd.

57016. De **Voorzitter**: Is het ook in de latere tijd zo gebleven, dat de Radiodienst in hoofdzaak was een transmissie-apparaat?

A. Dat is plaatselijk verschillend geweest. Vooral na de arrestatie van *Jan Thijssen* heeft *Floor van der Laaken* en heb ook ik, omdat ik er vrij kersvers in kwam en met die hele zaak overstelpt was, het tot taak gerekend in de eerste plaats de wens van *Jan Thijssen* te respecteren om dat apparaat zelfstandig in stand te houden; dat

waren dus: het zendernet en de koeriersdiensten, en aan de andere kant in zoverre mede te werken als dat mogelijk was met alle verzetsorganisaties, die daarvoor in aanmerking kwamen. Daarbij hebben wij ons niet beperkt alleen tot de Raad van Verzet, waarvoor wij eerst werkten, maar ook met andere diensten hadden wij relaties. Zo heeft b.v. de zender in Amsterdam zelfstandig contact gehad met verschillende inlichtingendiensten, waarvoor ze daar berichten hebben verzonden. Daardoor zijn we wat meer op het terrein van de inlichtingendienst gekomen. Aanvankelijk was de Radiodienst alleen een hulp voor het verzet rechtstreeks door het arrangeren van drop-pings of andere hulp, of inlichtingen vanuit Engeland of uit het bezette geallieerde gebied, om daardoor het verzet te steunen, maar later hebben wij het meer zo opgevat, omdat die taak grotendeels voor ons verviel, dat wij ook inlichtingen, waarvan wij veronderstelden, dat de overkant er prijs op stelde, hebben doorgegeven. Wij hebben daarvoor contacten gezocht, die ons geschikt leken.

57017. De **Voorzitter**: Uw zuster heeft medegedeeld, dat er ook een systeem van binnenlandse zenders was, dat buiten het vraagstuk van de verbinding met de overkant lag. Ook heeft zij gezegd, dat dit systeem heeft gewerkt met name nadat het zuiden was bevrijd en dat er op die wijze een goede verbinding was tussen Eindhoven en het noorden.

A. Ja, eerst hebben wij na de bevrijding van het zuiden het contact gekregen met Eindhoven over een zender, die daar al zat, die onmiddellijk door de geallieerden is overgenomen; dat was *Ekster*. Daarna hebben wij in December en Januari getracht de verbinding over de IJssel te handhaven met een radioverbinding. Daarvoor is *Floor van der Laaken* over de IJssel gegaan, toen die al afgesloten was. De eerste keer hebben wij geprobeerd, maar dat is niet gelukt, om in Vroomshoop en Coevorden een zender te zetten. Daarmee experimenterende zijn ze gepakt.

57018. De **Voorzitter**: Dus die zender heeft niet gewerkt'?

A. Ja, een paar dagen, maar na enkele dagen is het misgegaan. Ten slotte ben ik in Maart of April van Hilversum naar Amsterdam gegaan, omdat wij er mede rekening hielden, dat Amsterdam een belegering zou krijgen of afgesneden zou worden, doordat de Duitsers zich daar zouden verzetten, en daarom is een radiocontact Amsterdam en Hilversum tot stand gebracht.

57019. De **Voorzitter**: Dus de zender te Eindhoven heeft er niet toevallig gestaan? Men heeft gedacht: het leger trekt op van het zuiden naar het noorden; dan kunnen wij van zo'n zender, die in het gebied is van de geallieerde troepen, gebruik maken. Dat was dus de bedoeling?

A. Neen, eigenlijk was het de bedoeling om een zo uitgebreid mogelijk net te leggen over het gehele land. Niemand heeft er rekening mee gehouden, dat zo lange tijd een gedeelte van het land bezet zou blijven en dat dan over de linie contact zou plaats vinden. Ik geloof niet, dat *Jan Thijssen* daaraan gedacht had. De bedoeling was wel, een binnenlands net te hebben.

57020. De **Voorzitter**: Dat binnenlands net was dus meer bedoeld voor eigen organisatie?

A. Ja, de bedoeling was, dat elke post zou bestaan uit een binnenlandse en een buitenlandse zender. De *Zobi's* zijn hier gebouwd. De buitenlandse zijn heel weinig in gebruik geweest. Die zijn vervangen door zenders van parachutisten uit Engeland.

57021. De **Voorzitter**: En hebt u met die zender te Eindhoven vruchtbaar contact gehad?

A. Ja.

57022. De **Voorzitter**: Was dat over en weer?

A. Ja.

57023. De **Voorzitter**: Met Engeland was het grotendeels één-richtingsverkeer?

A. Het heeft *Jan* veel moeite gekost contact met Engeland te krijgen. Het is toevalligerwijs tot stand gekomen via *Wiedermann*.

57023. De **voorzitter**: *Webster*?

A. Ja. Dat was min of meer toevallig, omdat de relatie met *Wiedermann* door een familiekwesie tot stand was gekomen en *Webster* in Londen voldoende vertrouwen heeft weten te wekken. Pas daarna is er sprake geweest van geregeld contact met Engeland.

57025 De **Voorzitter**: Er schijnt te voren te Londen nogal enige reserve geweest te zijn tegen de Radiodienst.

A. Juist.

57026. De **Voorzitter**: Hebt u na de bevrijding nog weleens contact gehad met de heer *Somer*?

A. Weinig.

57027. De **Voorzitter**: Hebt u weleens met hem gesproken?

A. Ja.

57028. De **Voorzitter**: Ook over dat punt?

A. Neen.

57029. De **Voorzitter**: U hebt geen vermoeden, wat de reden van de aanvankelijke gereserveerdheid te Londen is geweest?

A. *Jan Thijssen* maakte er geen geheim van, dat de reden was, dat de O.D. afraadde om contact op te nemen met de R.V.V. Er werd gezegd, dat die gepenetreerd was, dat die allern maar communisten had, enz. Dat werd als reden opgegeven.

57030. De **Voorzitter**: Uw zuster zegt, dat het wat *Jan Thijssen* betreft niet waar is, dat hij communistisch gezind zou zijn.

A. Stellig niet. Wij hebben nooit naar politieke of geloofsovertuiging gevraagd. Radiodienst en Raad van Verzet waren een mengeling van alles door elkaar.

57031. De **Voorzitter**: Daarom is het van belang te constateren, of het argument, dat aangevoerd wordt, juist is.

A. Ik heb hier altijd een soort van belangenstrijd in gezien. U spreekt over de geaardheid van *Jan Thijssen*. Hij was inderdaad een doordrijver, een dolle Dries, met grote kwaliteiten en ook met de défauts de ses qualités. Hij is met een boos hoofd uit de O.D. gelopen. Aan de andere kant had de O.D. ook wel zijn eigen stijl en idee over wat er moest gebeuren. Dat botste tegen elkaar en dat heeft jarenlang de verhouding verslechterd.

57032. **Voorzitter**: U zeide, dat bij de verbinding met Engeland toch ook weleens verzoeken om inlichtingen zijn ontvangen.

A. Ja, die zijn ook weleens ontvangen.

57033. De **Voorzitter**: Maar niet vaak?

A. Neen.

57034. De **Voorzitter**: Hoe was het in de periode, dat u contact had met het bevrijde Zuiden? Kwamen er toen meer verzoeken om inlichtingen?

A. Ja, er kwamen toen geregeld vragen, maar dikwijls ook dezelfde. Ons contact met Eindhoven — ik moet het tot mijn spijt zeggen — is nooit erg bevredigend geweest. Op onze mededelingen of vragen werd nogal traag gereageerd. Ik heb er mij ook aan geergerd, dat men daar nodeloze risico's voor onze mensen veroorzaakte door ons lange tijd te laten oproepen, voordat zij antwoord gaven en door altijd moeilijkheden te maken over de tijden, waarop geluisterd moest worden. Zij lieten ons soms 10 minuten wachten, voordat zij antwoord gaven, terwijl elke minuut, dat wij in de lucht zaten, levensgevaar betekende, vooral omdat de Duitsers het kunstje van het peilen vrij aardig geleerd hadden.

57035. De **Voorzitter**: Hebt u ernstige ongelukken gehad?

A. Ja. In Februari hebben wij 5 zenders verloren, die stonden in Amsterdam, Baarn, den Haag, Garderen en een plaats achter de IJssel.

57036. De **Voorzitter**: Zijn daarbij veel slachtoffers gevallen?

A. Er waren slachtoffers. Maar gelukkig hebben wij het weten te isoleren. Toen wij die klappen hadden gekregen, rekende ik het tot mijn voornaamste taak om zoveel mogelijk waterdichte schotten te zetten, af te grendelen, om grotere ongelukken te voorkomen. Dat is in zoverre gelukt, dat zij de organisatie als zodanig niet meer hebben kunnen oprullen.

57037. De **Voorzitter**: Hoe groot was die organisatie in de laatste tijd?

A. Betrekkelijk klein, omdat het aantal mensen, dat hiermee actief bezig was, vrij beperkt was. Alle zenders hadden een commandant en 1 of 2 marconisten.

57038. De **Voorzitter**: Nederlanders?

A. Ja.

57039. De **Voorzitter**: Hebt u niet gewerkt met uit Engeland overgekomen marconisten?

A. Ook wel. Die zijn er ook wel op eigen houtje bij betrokken geweest. Het liep aan het eind een beetje door elkaar. Zij gingen op eigen houtje werken en hadden eigen groepjes. Zij zaten dikwijls in kleine dorpen en dan vond men elkander wel. Daardoor was de grens tussen onze mensen en degenen, die buiten onze organisatie stonden, niet helemaal duidelijk.

57040. De **Voorzitter**: U was bezig te zeggen: de organisatie was niet zo groot, want... Wilt u dat even vervolgen?

A. Verder hadden wij een codedeskundige bij elke zender en soms een aparte technicus. Wij lieten de technici meestal van een centrale post komen. Als er een mankement aan een zender was, ging er een seintje over de koerierslijn en dan kwam één van de technici om het te repareren. Daarnaast was er een groot aantal mensen, die dikwijls tot de organisatie behoorden, zonder dat zij het wisten.

Wij hadden koeriers en koeriersters voor de landlijnen. Verder hadden wij postadressen en zendadressen, d.w.z. adressen, waar die toestellen stonden, meestal met medeweten van de mensen, die er

woonden, mensen, die verder niets deden, maar grote risico's hebben gelopen en een zeer belangrijke rol hebben gespeeld. Het liep niet in de duizenden. Bij elkaar waren het misschien 200 mensen. Ik heb ze nooit geteld.

57031. De **Voorzitter**: U kende hen natuurlijk ook niet allen?

A. Neen. Ik had alleen contact met de centrale figuren van elke organisatie. Wij lieten trouwens elke zender zijn gang gaan. De commandant van zo'n zender kon langs eigen wegen weer contact opnemen met elke organisatie, welke hem van berichten voorzag of zijn hulp nodig had, geheel naar eigen goedvinden.

Daarvan moesten wij wel op de hoogte blijven, al lukte het ook niet altijd, maar de eigenlijke voorzieningen werden zelf getroffen. Wij zorgden alleen, als men zei: Ik wil een marconist hebben, dat iemand van onze marconistenreserve er naar toe ging, of wanneer er een accu of wat anders nodig was, dat die er kwam.

57042. De **Voorzitter**: Hebt u nog andere mededelingen te doen, welke voor ons van belang kunnen zijn? U hebt het werk zelf een paar maanden in de leiding meegemaakt en u weet thans, waar het ons om gaat.

A. Mijn zwager, die binnenkort hier komt, zal u heel veel kunnen vertellen, omdat hij de oorsprong en de eerste jaren heeft meegemaakt. Ik heb zelf ook veel van hem gehoord. Mijn zuster heeft een vrij belangrijke rol gespeeld door o.a. de correspondentie te doen. Ik heb alleen op het laatst, omdat ik Jan *Thijssen* was opgevolgd, geprobeerd de zaak tot het einde toe uit te vechten. Ik beschouw echter mijn rol niet als zo erg belangrijk.

De **Voorzitter**: Ik dank u dan voor de ons verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

T. SCHADD.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KAREL LOUIS DE VRIES,
oud 30 jaar, wonende te Amsterdam,
adjunct-directeur van de Stichting 1940/1945.

Hij legt de eed af als getuige.

57043. De **Voorzitter**: Wij hebben een vrij groot aantal getuigen gehoord over de inlichtingenorganisaties, die hier in Nederland tijdens de bezetting hebben gewerkt, en over de verbindingen, die zij hadden met Engeland. Dat past in het raam van punt f van het Enquêtebesluit, dat ons ook opdraagt een onderzoek in te stellen naar de verbindingen met het bezette gebied. Nu zijn wij daarbij gestuit op de organisatie R.R. (Rolls Royce). Voor zover onze inlichtingen strekken, vallen de werkzaamheden van die organisatie wel buiten het kader, dat ik genoemd heb, omdat die organisatie, zoals ons is meegedeeld, tot taak zou hebben gehad de verzorging van binnenlandse verbindingen in het bezette gebied; maar ook al is dit juist, dan houdt het toch zo nauw verband met de werkzaamheden van die andere organisaties, die zich wel bezighielden met de verbinding van het bezette gebied met Engeland, dat wij het toch op prijs zouden stellen iets van u te horen over de werkzaamheden van de organisatie R.R. Dus zou ik u willen vragen of u ons iets zoudt willen vertellen over het ontstaan er van, de wijze van werken, de omvang, die het werk heeft aangenomen, de verschillende kanten van het werk en de betekenis, die het in uw oog heeft gehad. Zoudt u dat kunnen doen?

A. Met plezier, Mijnheer de Voorzitter. Wat het ontstaan betreft, kan ik kort zijn, omdat in die tijd de werkzaamheden van een aard waren, die waarschijnlijk uw belangstelling niet zal hebben. Het ontstaan dateert van eind 1943, toen door een aantal verzorgingsorganisaties behoefte werd gevoeld te beschikken over een afzonderlijke staf, gespecialiseerd op het terrein van contact met gevangenen, concentratiekampen, enz., omdat er verschillende slachtoffers waren gevallen. Daarvoor is een kleine groep gevormd, die de werkzaamheden heeft voortgezet tot Dolle Dinsdag. Toen kwamen wij voor het feit te staan

57044. De **Voorzitter**: U zegt: wij. Wie zaten in de hoofdleiding van die groep?

A. Hoofdleiding is een zwaar woord. Het was een kleine groep, die optrad ten dienste van een aantal verzorgingsgroepen, die wij nadien hebben samengevat onder de naam vrije groepen, hoofdzakelijk geconcentreerd in Amsterdam, maar ook daar buiten, de groep *Brandsma*, leider de heer H. H. v. d. Wielen, de groep van Lier, leider de heer F. van Eugen, een groep onder leiding van de heer Rengeling in Amsterdam, een groep onder leiding van de heer Laroo — die tijdens de oorlog is overleden —, een groep onder leiding van Ad van Mook, tegenwoordig secretaris van de A.J.C., een groep in Haarlem onder leiding van de heer Slurink en nog een aantal verspreide groepen in Nederland. Maar in het algemeen is het zo geweest, dat met name de groep, die door de heer van der Wielen in Delft werd geleid, en een aantal groepen in mijn eigen omgeving.....

57045. De **Voorzitter**: Wat was uw „eigen omgeving“?

A. Ik heb niet een groep onder mijn eigen naam genoemd, omdat dat een te zware figuur zou zijn, maar ik werkte samen met een

aantal personen in Amsterdam, Rengeling, van Mook en een aantal anderen, zodat de heer van der Wielen en ik behoefte gevoelden om die eerste informatiedienst in te richten in September 1943, ten behoeve o.a. van de groepen, die ik noemde. Nadien is ook de heer *Bonner* bij die combinatie betrokken geweest en hij heeft uiteindelijk, toen een zeker federatief verband tussen die groepen was geschapen, gefungeerd als voorzitter van de vrije groepen.

Deze kleine informatiegroep heeft voortgewerkt tot Dolle Dinsdag. Toen deed zich de situatie voor, dat de geallieerden het zuiden van ons land binnenvielen en dat wij vooral in Amsterdam werden overstroomd met geruchten, waarvan wij de juistheid niet konden controleren. Tegelijkertijd bleek, dat men in een paar plaatsen in het land, met name Rotterdam, was overgegaan tot actief gewapend verzet, eigenlijk gebaseerd op ongemotiveerde geruchten. Dat is voor de heren van der *Wielen*, Rengeling, Laroo, van Mook en mij aanleiding geweest om twee punten vast te leggen in onze besprekingen. In de eerste plaats, dat het, ter wille van het voorkomen van dergelijke zaken als in Rotterdam, beslist noodzakelijk was, dat wij beter geïnformeerd waren over de opmars der geallieerden. In de tweede plaats, dat wij, met de kans voor ogen, dat allerlei verbindingen zouden uitvallen, een weg moesten zoeken om met elkander in contact te blijven.

Daarvoor hebben wij uitgekozen een koeriersdienst per fiets. Deze is kort daarop in werking getreden. Deze koeriersdienst, die in de eerste plaats van belang was voor de verbinding Amsterdam—Delft, kreeg later een veel grotere uitbreiding.

Oorspronkelijk is, wat de inlichtingendienst betreft, uitgegaan van de gedachte: wij moeten informatie hebben over onze gevangen vrienden. De tweede gedachte, in September, was: wij moeten ten behoeve van de eigen groepen behoorlijk geïnformeerd zijn over de opmars der geallieerden. Toen daarbij bleek, dat de verbindingslijnen, die wij in dit opzicht creëerden, ook van belang waren voor de in oprichting zijnde B.S., heeft het informatiewerk een veel verder strekkende betekenis gekregen en is het uitgegroeid tot een civiele en militaire inlichtingendienst.

Wat de verbindingen van die dienst betreft, is inderdaad juist uw opmerking, Mijnheer de Voorzitter, dat door onze dienst zelf uitsluitend de binnenlandse verbindingen, per fiets, werden onderhouden. Daarvoor was een volledig werkschema opgesteld. Er was een rechtstreekse verbinding Amsterdam—den Haag—Delft, welke zich vertakte tot de Geldersche IJssel en tot het front in het zuiden. Daarnaast waren wij afhankelijk van verbindingen, die anderen hadden. Dat betekende voor de verbindingen binnen de grens van het bezette gebied de telefoonverbinding van de C.I.D. en dat betekende voor de verbindingen buiten de grens van het bezette gebied de zendercontacten, waarover de bestaande organisaties beschikten. Dat werden er spoedig drie. In de eerste plaats, ofschoon niet het belangrijkste, verstrekten wij inlichtingen aan sectie I-III van de staf van generaal Koot; in de tweede plaats verstrekten wij inlichtingen aan de Packard-groep, die haar eigen zenderverbinding had, en in de derde plaats aan de groep Kees.

57046. De **Voorzitter**: Dus uiteindelijk hebt u zich wel bewogen op het terrein, waarvan ik aanvankelijk stelde, dat hier was gezegd, dat u er zich niet op bewogen had. Uw inlichtingen zijn inderdaad ook ten dienste geweest van de autoriteiten buiten het bezette gebied.

A. Dat is juist, maar wij hebben geen zelfstandige verbinding onderhouden naar buiten toe.

57047. De **Voorzitter**: Die groepen zijn er meer geweest. Maar dat accent is er wel in gekomen?

A. Ja, maar alles na Dolle Dinsdag. Ik kan ongeveer aanduiden, hoe de situatie verder gegroeid is. Toen onze mensen op pad gingen, bleek, dat men vrijwel automatisch militaire gegevens en informatie ging verzamelen. Wij gevoelden toen behoefte aan een deskundig adviseur op dit punt en kwamen in contact met de heer *Beukema* toe Water, die bereid was als militair deskundige op te treden, hoewel hij

ook een eigen zenderverbinding had. Sindsdien zijn alle militaire informatie onder zijn adviserende leiding verzameld. Wij hebben gedurende een week ongeveer een rechtstreeks contact gehad met het bevrijde gebied, nl. een telefonisch contact, maar dat was een toevallige bijkomstigheid.

57048. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk via de electriciteitsbedrijven?

A. Het contact werd gemaakt door de telefoondienst in het bestuurskantoor te Amsterdam en aan de andere kant voerde de verbinding naar de burgemeester van Oss, die een persoonlijke bekende was van de heer *van Eugen*; vervolgens is die doorverbonden met een officier van de inlichtingendienst; ik meen, dat hij *Sanders* heette, die ons nadere vragen heeft gesteld. Dat heeft twee- of drie maal plaats gehad, maar de verbinding moest na een week worden verbroken, omdat het risico voor het kantoor in Amsterdam te groot was.

57049. De **Voorzitter**: Dat is dus niet via de electriciteitsbedrijven gegaan, maar het was een werkelijke P.T.T.-verbinding.

A. Ik noemde een rijwielverbinding; voor de telefoonverbinding is er geweest op C.I.D. Dat was de laatste maanden, maar sedert Dinsdag hadden wij een telefoonverbinding in het Haag. De zaak is begonnen doordat de behoefte gevoeld werd aan een onderlinge verbinding van een paar samenwerkende groepen. Weldra bleek, dat van de zijde van B.S., toen nog een deltasysteem, ook behoefte aan een verbinding bestond. Men had wel een telefoonverbinding over C.I.D. en een koeriersdienst, b.v. van „Trouw“, maar *van Hall*, die indertijd optrad als intermediair, heeft ons in verbinding gesteld met de staf van generaal Koot. Wij hebben opdracht gekregen ons in verbinding te stellen met de gewestelijke commandanten. Dat is langzamerhand de kern van de koeriersdienst geworden. Afgezien van de eigen berichten, hebben wij in de hongerwinter de post verzorgd voor een zeer uiteenlopend aantal organisaties. „Parool“ was er en de Packard-groep. Het was min of meer naar behoefte. Wij waren daarbij gebonden aan de mogelijkheid en de omvang van het postvervoer, hoeveel men kon meeneemen zonder al te groot gevaar te lopen. In het algemeen stelden wij ons op het standpunt, dat wij een dienende organisatie waren. De betekenis van het verzorgingswerk werd steeds minder. Toen is het hoofddoel komen te liggen op het overbrengen van de berichtgeving van de C.B.S. en een aantal andere organisaties.

57050. De **Voorzitter**: U hebt dus op een gegeven ogenblik een vrij grote organisatie gehad, met al die koeriers. Hoeveel man ongeveer?

A. Dat is heel moeilijk te taxeren, omdat wij niet alle mensen hebben kunnen achterhalen na de bevrijding, al hebben wij daarvoor ons best gedaan. Wij hebben een schatting gemaakt van tussen de 1000 en 1500 man. Ik herinner mij, dat wij op een gegeven ogenblik een apparaat van 350 man in de Betuwe hebben kunnen vaststellen, waarbij u u echter niet moet voorstellen, dat dit allen full-timers waren, daaronder was b.v. een veldwachter, die eens per week met onze berichten kwam, e.d. personen.

57051. De **Voorzitter**: Maar hoe hebt u begin 1945 de verbinding in stand kunnen houden? Was — nog daargelaten de kwestie van de banden, enz., in die tijd, toen de fietsen zo schaars werden, dat eigenlijk elke fiets moest opvallen — zo'n koerier daardoor niet een geëxposeerd iemand?

A. Het is langzamerhand helemaal overgeplaatst in handen van de koeriers. Wij hadden onze apparatuur er op ingericht om een zo groot mogelijke veiligheid te schenken wat het uitrusten met papieren, enz. betreft. U kunt het u ongeveer zo voorstellen, dat in Amsterdam de centrale zetel was met pl.m. 80 man, onderverdeeld in verschillende bureaux, personeelsvoorziening, materiaalvoorziening, papiervoorziening. Dit zijn ook weer dikke woorden, die u niet al te zwaar moet nemen. Er was een bepaalde man, die tot opdracht had, als er moeilijkheden waren de papieren te leveren, waarvoor hij zijn verbindingen had met andere organisaties. De natura-voorziening was ook belangrijk, fietsen e.d. De heer *Slurink* was daarvoor vrijwel onuitputtelijk. Wij hadden een aantal gewestelijke directies ingesteld, die parallel liepen naast de gewestelijke commandanten van de B.S., met opdracht om hun gebied zo goed mogelijk te voorzien.

57052. De **Voorzitter**: Was de toestand in het voorjaar van 1945 niet zo geworden, dat iemand, die op de fiets reed, b.v. tussen den Haag en Gouda of Gouda en Utrecht, alleen daardoor al de aandacht moest trekken?

A. Dat is misschien iets te sterk gesteld. Het is inderdaad wel enige tijd zo geweest, maar dat hing ook erg af van de lokale omstandigheden. Onze instructies voor de koeriers waren daarop ingesteld. Zij moesten er steeds voor zorgen een behoorlijk verhaal bij de hand te hebben omtrent het doel van de tocht. Naarmate de oorlog voortschreed, moest het verhaal natuurlijk dringender worden. Maar wij hebben de dienst Amsterdam—den Haag tot de bevrijding volgehouden, met één dag onderbreking.

57053. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het waren dus meisjes, omdat de mannen beneden de 30 jaar gepakt werden?

A. Inderdaad. in het begin hebben wel koeriers meegereden. Een enkele keer ook gepensionneerden, maar zij waren niet krachtig genoeg.

57054. De **Voorzitter**: Maar ieder had slechts een betrekkelijk klein gedeelte van het traject af te leggen?

A. Wij hadden een dubbel systeem. De vaste lijnen waren inderdaad verdeeld in étappes. De lengte van die étappes varieerde van 10 tot 20 km. ik heb hier een prentje, waarop diverse lijnen voorkomen. De vaste lijnen waren in étappes verdeeld, bijv.: Amsterdam—Halfweg, Halfweg—Lisse, Lisse—Leiden, Leiden—Wassenaar, Wassenaar—den Haag. Elk van deze plaatsen had haar eigen vaste koeriersbezetting. Maar voor de veraf gelegen inlichtingengroepen, vooral op de Veluwe, in de Achterhoek, over de IJssel naar het noorden toe aanvankelijk, hadden wij extra-koeriers, 10 meisjes uit Amsterdam. Zij gingen uitsluitend van Amsterdam naar Eerbeek of Hattem en terug. Die meisjes hebben een formidabele prestatie geleverd. Voor de eerste dienst naar den Haag startten de meisjes iedere ochtend om 6 uur uit Amsterdam, ongeacht sneeuw, hou en honger. Dat was een ongrhooorde prestatie.

57055. De **Voorzitter**: Hebt u ook moeilijkheden gehad in de vorm van penetraties en arrestaties?

A. Tweemaal, althans voor zover het tot arrestaties heeft geleid. Eénmaal in Gorinchem, in hoofdzaak ten gevolge van onvoorzichtigheid van waarnemers. Dat kan ik echter geen penetratie noemen. En éénmaal op de Veluwe. De oorzaak daarvan hebben wij niet kunnen verklaren, maar ik vermoed, dat het te wijten is geweest aan het op een of andere wijze verweven zijn van onze organisatie met andere daar bestaande organisaties. Er is toen een stuk van de koeriersdienst tussen Elburg en Amersfoort opgerold. De oorsprong daarvan hebben wij, zoals ik zeide, niet kunnen traceren.

57056. De **Voorzitter**: Heeft dat nog verdere gevolgen gehad?

A. Een aantal mensen is gearresteerd en er zijn helaas enigen gefusilleerd.

Wij hebben ook overigens wel enige moeilijkheden ondervonden, maar het woord „penetratie“ is ook daarbij niet op zijn plaats. Er bestond zijdelings contact met de Geheime Dienst Nederland. Dat heeft ook verwarring veroorzaakt, vooral op de verbinding naar Utrecht, omdat bleek, dat wij met dezelfde koeriers werkten als de Geheime Dienst. Wij kregen echter van de commandant van de Nederlandse strijdkrachten de waarschuwing, dat men vreesde voor penetraties in die dienst en dat was voor ons aanleiding om alle contact daarmee te verbreken. Maar penetraties binnen onze dienst zelf zijn, voor zover ons bekend, niet voorgekomen.

57057. De **Voorzitter**: Dus over het geheel gezien, hebt u, wat dat betreft, niet onfortuinlijk gewerkt?

A. Inderdaad. U moet daarbij wel in aanmerking nemen, dat de uitgebreide organisatie van deze dienst pas in de Septemberdagen op gang is gekomen. Dat betekent, dat wij in hoofdzaak hebben gewerkt met lieden, die op ander terrein reeds een grote illegale ervaring hadden. De oprichters van die dienst waren mensen, die al jaren in het verzet bezig waren; dat waren dus geen nieuwelingen. De instructie voor degenen, die contact gingen opbouwen, was, dat ze alleen mochten werken met mensen, die al jaren ervaring in dit werk hadden.

57058. De **Voorzitter**: Ik zie in het boekje over het ontstaan en werken van de koeriers- en inlichtingendienst R.R., dat u ook aan de instructie van uw mensen het een en ander hebt gedaan, want er is een aantal instructies achter in het boekje afgedrukt.

A. Ja, wij gaven cursussen. Het leek achteraf een wat dik woord, maar de mensen, die leidinggevend voor informatiewerk werden uitgestuurd, kregen twee dagen instructie over de algemene gang van zaken in het verzet, speciaal instructie over het koerierswerk en over het inlichtingenwerk; ook over het militaire verkeer, wat speciaal een hobby van ons was. Van die cursussen dateert die opgave, welke u achterin vindt. Dit boekje is allerminst geschreven als een verslag of documentatie of iets van die aard; het is ook niet in de handel gebracht, maar het is alleen in elkaar gezet om de mensen, die op afgelegen posten gevaarlijk werk hebben gedaan zonder een idee van de betekenis daarvan te hebben, na de bevrijding te kunnen duidelijk maken waaraan zij hebben medegewerkt. In Amsterdam en andere centra hadden wij een afdeling militair verkeer, die de auto's en manschappen telde op de uitgangswegen van Amsterdam. Die mensen wisten niet, wat zij eigenlijk deden. Zij zaten maar dag en nacht in een of ander huisje, b.v. op de weg naar het Gooi, en namen op wat er langs kwam. Op sommige waarnemingsposten deed men dat in de hongerwinter met een deken om zich heen in de tuin. Voor dergelijke mensen hebben wij dit boekje samengesteld, om hun een idee te geven, dat ze niet voor niets hebben zitten ploeteren, maar het maakt geen aanspraak op volledigheid of van te zijn een afgerond verslag.

57059. De **Voorzitter**: Ik zie, dat uw organisatie, naast erkenning van andere zijde, ook erkenning heeft ondervonden van het Bureau Inlichtingen in de vorm van een brief van de heer *Somer* van 2 Augustus 1945.

A. Inderdaad. Wij hebben ook na de bevrijding uitvoerig contact gehad met dat bureau, toen het in Wassenaar werd gevestigd, om de zaken af te wikkelen. Wij hebben op zeer prettige wijze samengewerkt. Ten behoeve van dat bureau hebben wij kort na de bevrijding een beknopt verslag gemaakt van de organisatie en vermoedelijk zal het daar nog wel zijn of ligt het bij het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie. Wij zijn uiteraard vele dingen vergeten en ik heb geen gelegenheid gehad het te raadplegen.

57060. De **Voorzitter**: Een koerier of koerierster kon dus maar betrekkelijk weinig post meenemen, begrijp ik. Met grotere hoeveelheden zou het gevaarlijk worden.

A. Dat was altijd onze grote moeilijkheid. Wij hebben steeds gestreefd naar heel dun papier, enz., maar juist over post van

anderen hadden wij weinig zeggenschap. Wij hadden soms veel moeite de vervoerster tot geheimhouding te verplichten; op een gegeven ogenblik, als zij grote pakketten kregen, wilden die meisjes weleens weten of het nodig was.

57061. De **Voorzitter**: Het beste was waarschijnlijk de post in de kleding te verbergen.

A. Dat was ook het voorschrift in het algemeen. Bij de vele duizenden kilometers, die toen gereden zijn, is er nooit enig poststuk in verkeerde handen gevallen. Het is altijd zonder ongelukken afgelopen. Wel zijn er fouilleringen geweest, maar er is niets ontdekt. Vlak na de bevrijding hebben wij onder een grafsteen in Weesp nog post weggehaald, die daar indertijd verborgen was.

57062. De **Voorzitter**: Men liep met die fietsen natuurlijk voortdurend het risico, dat men voor alle mogelijke andere, vaak onbenullige zaken aangehouden werd.

A. Inderdaad. Dat is juist de hoofdreden geweest, waarom wij begonnen zijn met diensten op zeer korte trajecten, omdat men juist mensen met grote locale bekendheid nodig had, al bracht dat weer andere gevaren met zich mee. De locale kennis van deze meisjes heeft haar vaak over moeilijkheden heengeholpen. Allet-n toen er een regelrechte verbinding moest komen met de IJssel, werd het moeilijker. De étappewijze verbinding bracht vertraging.

57063. De **Voorzitter**: Meent u, dat u met het voorgaande wel een globale schets hebt gegeven van het werk van uw organisatie?

A. Ik geloof het wel. Mogelijk is mij iets door het hoofd gegaan, maar ik geloof wel, dat ik u globaal een overzicht heb gegeven.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor uw inlichtingen en sluit ik het verhoor.

K. L. DE VRIES.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 7 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS DE GRAAF,

oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
employé Koninklijke Shell-groep.

57064. De Voorzitter: U bent door onze commissie gehoord op 21 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. De antwoorden, die u thans zult geven, worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Sedert u de vorige keer hier bent geweest, is een aantal vragen aan de orde gekomen, waarover wij gaarne nog met u willen spreken. U hebt ons de vorige keer verteld, dat u in Januari 1944 uit Nederland in Engeland bent gekomen en dat u tevoren had samengewerkt in het bijzonder met een organisatie, die de naam C.S. 6 droeg. Nu zijn wij nadien ook vrij uitvoerig ingegaan op de verschillende organisaties, die hier hebben gewerkt, in het bijzonder in verband met de *verbindingen*, welke zij met Engeland hadden. Kunt u nader aangeven wat voor een organisatie C.S. 6 was, hoe men haar moet zien, welke doelstelling zij had en wat dies meer zij?

A. De organisatie C.S. 6 is het resultaat geweest van een aantal pogingen van bepaalde geledingen van het verzet om te komen tot een gecoördineerde groep van verzet, die zich met terzijdestelling van de grote politieke en religieuze geschilpunten zou inzetten voor de bevrijding van het vaderland. Dat is verschillende malen mislukt, maar na ongeveer twee jaar is men er in geslaagd te komen tot het begin van een gecoördineerde verzetsorganisatie, die zich later C.S. 6 noemde. Deze naam is gedurende lange tijd geheimgehouden. De 6 geeft weer de zesde poging, die geslaagd is om deze organisatie te stichten. Er zaten mensen in van verschillende politieke en religieuze richtingen. Men vond daarin communisten naast Gereformeerden, Rooms-Katholieken en anderen. Ik noem maar direct enkele zeer uiteenlopende groeperingen om u een beeld te geven van de verscheidenheid van de politieke en religieuze overtuigingen, die in die organisatie te vinden waren. Ik geloof wel, dat het juist is, wanneer ik zeg, dat eerst, toen deze gebundelde vorm van organisatie was tot stand gekomen, de grootste activiteit, ook gecoördineerde activiteit, aan de dag kon worden gelegd. Vóór het tot stand komen van deze organisatie was er meestal veel strijd en ook wel wat ik mag veronderstellen te zijn jalousie de métier tussen de verschillende kleinere groeperingen. C.S. 6 zelf was ook niet groot, maar het aantal mensen, dat in het verband van C.S. 6 hand- en spandiensten aan de goede zaak verleende, was wel tamelijk groot. De organisatie had veel contacten in alle delen van het land.

Naar mijn mening voerde C.S. 6, vooral in het jaar 1943 en ook einde 1942, het actieve en, zo nodig, gewapende verzet vóór en met verschillende andere organisaties, welke andere doeleinden nastreefden. Oorspronkelijk stond C.S. 6 onder leiding van dr. *Kastein*. Die is al vroeg gesneuveld. Er was een commandogroep, bestaande uit een betrekkelijk groot aantal mensen. Wij zouden kunnen stellen, want dat veranderde nogal eens, ongeveer 15 mensen, die elkaar regelmatig zagen, meestal bij kleine groepjes tegelijk, maar nooit de groep in zijn geheel. Er waren leden van deze commandogroep, die elkaar nooit goed hebben leren kennen, maar die toch regelmatig indirect met elkaar in contact waren, terwijl onderdelen van die groep steeds regelmatig met elkaar in contact waren. Nadat dr. *Kastein* was gesneuveld, werd de leiding van deze groep overgenomen door een aantal mensen, die zich daartoe in het begin meenden te

moeten opwerpen, omdat zij direct met dr. *Kastein* in contact hadden gestaan; zij bleven eigenlijk automatisch deze leiding in hancien houden. Er zijn veel ongelukken gebeurd en dat moet met name wel worden toegeschreven aan de penetratiemogelijkheden, welke er voor de Duitse politie in deze organisatie bestonden. Dat kwam, omdat zij was opgebouwd uit brigades in plaats van uit cellen, welke laatste constructie door een minderheid van de commandogroep werd voorgestaan. Dat cellensysteem is in een van deze brigades wel toegepast geworden, maar in de andere niet. Het was daarom zo gemakkelijk voor de Duitse politie om te penetreren, omdat zij, wanneer zij eenmaal een lid van een brigade te pakken had en snel werkte, spoedig ook de andere leden kon arresteren. Een van de belangrijke penetratiegevallen is dat van *George Ridderhof*, alias van *Vliet*, via de persoon van *Hans Katan*, toen werkend onder de naam van *Bernhard Ridderhof* zou aan *Katan* wapens leveren en contact met Engeland verschaffen. Dit is een van de bekende verraadkwesaties geweest, want dat contact met Engeland mocht dan al hebben bestaan, het werd niet onderhouden door een bona fide Engelse of Nederlandse agent, maar door een provocateur, zoals later bleek en zoals ik al direct vermoedde, omdat hij met te veel schone beloften kwam. Het heeft wijlen de heer *Katan* niet weerhouden, niettegenstaande de waarschuwingen, welke enkele anderen en ik tot hem hebben gericht, toch contact met deze man op te nemen met de bekende catastrophale gevolgen.

Niet alleen hierdoor is deze groep C.S. 6 opgerold geworden, maar ook door andere vormen van penetratie. Ik herinner mij b.v., dat mejuffrouw *Reina Prinsen Geerlings* ook is omgekomen — zij is in een concentratiekamp doodgeschoten —, omdat zij al werd geschaduwd ongeveer op hetzelfde tijdstip of enkele dagen vóórdat *Katan* met *Ridderhof* in contact kwam. Er zijn nog andere vormen van penetratie geweest, o.a. via *P. A. M. Poters*, die contact had met de recherche, Nederlanders, die beweerden van goed kaliber te zijn, te willen samenwerken, wapens te willen leveren en die weer met dezelfde mooie voorspiegelingen kwamen. Hij heeft zich, waarschijnlijk doordat hij oververmoeid was — hij was normaliter nogal voorzichtig —, met deze mensen, met wie hij een afspraak had, in een café begeven en is gepakt.

Verder is een belangrijke rol in de penetratie gespeeld, nadat *Katan* was gearresteerd, door *Irma Sehlig*, een Gestapo-agente, die gedurende de jaren daarna niet heeft gerust voordat alles, wat aan resten van de commandogroep C.S. 6 over was, zoveel mogelijk was geëlimineerd. Dat is te merkwaardiger, omdat mejuffrouw *Sehlig*, thans veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf, verloofd is geweest met een van de zeer jonge sectiecommandanten van C.S. 6, *Frijda*, een zoon van prof. *Frijda*. Dit was *Leo Frijda*. Er is geprobeerd de doelstellingen van C.S. 6 en de restanten van de commandogroep nog te redden, maar het was reeds te laat. Het normale percentage penetraties van de Gestapo vond in de resten plaats, terwijl deze al contact hadden met Londen. Hiermede is de geschiedenis van C.S. 6 eigenlijk ten einde gekomen.

57065. De Voorzitter: Wat betekent C.S. 6 eigenlijk?

A. Het betekent eigenlijk Centrale van Sabotage (6de poging).

57066. De Voorzitter: Men kan dus wel zeggen, dat de doelstellingen van C.S. 6 in hoofdzaak waren gericht op daden van actief verzet?

A. Inderdaad waren dat de oorspronkelijke doelstellingen. Later heeft het werk van C.S. 6 zich uitgebreid tot andere vormen van verzet, nl. lijdelijk verzet, administratieve sabotage en ook spionage.

57067. De Voorzitter: Was C.S. 6 een landelijke organisatie of een speciale Amsterdamse?

A. Het hoofdkwartier zetelde in Amsterdam, maar de organisatie werkte door geheel Nederland.

57068. De heer **Koersen**: U sprak over coördinatie van verschillende groepen. Welke groepen waren dat?

A. Dat waren kleine groepen.

57069. De heer **Koersen**: Welke?

A. De grote groepen bestonden uit de O.D. en de Raad van Verzet. Met de O.D. is men niet kunnen geraken tot enige samenwerking van noemenswaardige betekenis. Ook met de Raad van Verzet was dit aanvankelijk moeilijk. In Juli of Augustus 1943 is een goede en harmonische samenwerking met de Raad van Verzet tot stand gekomen. De andere groeperingen waren naamloze, kleine groepen, die overal in het land werkten, vooral ook in de buitenwijken met illegale bladen. Deze mensen moeten vooral gezocht worden onder de verspreiders van de bladen, die eigenlijk van mening waren, dat zij daarmee niet genoeg illegaal werk deden, en dit waren ook mensen van de L.O., die mernden zich niet alleen bezig te moeten houden met hulp aan in nood verkerende vaderlanders, die niet naar Duitsland wilden worden gezonden of die op de vlucht waren ten gevolge van een of ander politiek delict, maar ook actief verzet te moeten plegen. Er waren ook leden van de O.D., die zich daartoe leenden in het oosten van het land en die zich bereid verklaarden onder de directieven van C.S. 6 te gaan werken aan spionage, overvallen en overvalletjes.

57070. De **Voorzitter**: Dus de L.O. als zodanig was er niet rechtstreeks bij betrokken, maar wel incidentele L.O.-ers?

A. Wij kregen dikwijls berichten door van de L.O. en verzoeken om bepaalde mensen, die gevaarlijk waren voor de L.O., te willen elimineren of om andere mensen te voorzien van distributiebonnen, enz.

57071. De heer **Koersen**: Ging het op dezelfde wijze met de Raad van Verzet?

A. In het begin wel. Oorspronkelijk was de Raad van Verzet van mening, dat hij de organisatie was, die de oudste rechten had, en dat onder hem het gehele verzet behoorde te worden gebundeld. Toen wij bij elkaar kwamen, leek het er op, alsof wij in de ogen van de Raad van Verzet geen gelijkwaardige partij waren. Wij hebben daar natuurlijk heftig tegen geprotesteerd en na verloop van enkele maanden is dit twistpunt volkomen bijgelegd en zijn wij als evenwaardige partijen heel goed tot samenwerking kunnen komen. Daaraan heeft niets gemankeerd. Het is voornamelijk ook aan de goede samenwerking met de Raad van Verzet te danken geweest, dat C.S. 6 niet eerder is opgerold dan al het geval was.

57072. De heer **Koersen**: Dus de coördinatie van het gehele verzet kwam daarin niet tot stand. De E.O. en de Raad van Verzet bij voorbeeld stonden afzonderlijk.

A. Wij hebben wel enkele, zij het enigszins schuchtere, pogingen aangewend om deze groepen te bundelen, maar wij gevoelden ons daartoe niet geautoriseerd, omdat wij de machtiging van Londen niet hadden. Wij hebben geprobeerd die te verkrijgen, maar het is in 1943 nooit gelukt een regelmatig en goed contact tot stand te brengen dan toen het te laat was. Het contact is er wel geweest, voordat het Bureau Bijzondere Opdrachten werd opgericht. Dit liep via de Witte Brigade, maar het verbrak herhaaldelijk. Ook via Brussel is er een zeer langdurig contact geweest. Wij hebben daarom op een gegeven ogenblik besloten afgezanten naar Londen te sturen, die niet alleen onze wensen en verlangens naar voren zouden brengen, maar ook van een gedeelte, dat ressorteerde onder de O.D. onder, naar ik meen overste, *van Suchtelen* — ik weet zijn militaire rang niet precies meer —, onder wie hoofdzakelijk voormalige leden van de militaire politie ressorteerden. en bovendien van de Raad van Verzet in verband met financiële aangelegenheden. Het uitzenden van deze koeriers is tot tweemaal toe mislukt ten gevolge van de arrestatie van mensen, die van de geheimen af wisten. De laatste keer zijn wij er in geslaagd. Toen was de penetratie al in een dusdanig vergevorderd stadium, dat wij het nodig oordeelden mensen, die volkomen gebrüfied waren en die een belangrijke positie in de organisatie innamen, weg te sturen naar Londen om daarmee twee doeleinden te dienen: in de eerste plaats om de wensen van de organisatie in Engeland naar voren te kunnen brengen en rapport over de toestand in Nederland uit te brengen en in de tweede plaats om deze mensen de gelegenheid te geven op het laatste ogenblik het vege lijf te redden.

57073. De **voorzitter**: Dat waren dus de twee redenen, die ook tot uw vertrek hebben geleid;

A. Inderdaad.

57074. De **Voorzitter**: Zijn tegelijk met u ook anderen gegaan?

A. Ik ben gegaan met *Celosse*.

57075. De **Voorzitter**: Die is later weer gedropt?

A. Ja.

57076. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een uitvoerig rapport van *Haubrock*, waarin hij zijn verschillende werkzaamheden als Sachbearbeiter beschrijft. Sprekende over *Celosse*, zegt hij:

„*Celosse* war aus der nach unserer Meinung stark kommunistisch angehauchten Sabo-Gruppe C. S. 6 Amsterdam hervorgegangen, die gerade kurz vor der Dropping starke Ausfaelle durch Festnahmei hatte hinnehmen muessen.“

U hebt gezegd, dat C. S. 6 een organisatie was van personen van alle mogelijke richtingen. Het zegt op zich zelf natuurlijk weinig, wanneer *Haubrock* dit verklaart — van Duitse kant bezag men dat nu eenmaal zo —, maar ik leg het u wel even voor in verband met hetgeen u hebt gezegd.

A. Het is mij bekend, dat *Haubrock*, die ik verschillende malen urenlang in een commissie van geallieerde officieren heb gehoord, oorspronkelijk deze mening was toegedaan. Ik heb aan het einde van dat verhoor ook tegen hem gezegd, dat dat niet waar was. Ik weet ook, dat in de „*Deutsche Zeitung in den Niederlanden*“, „*Volk en Vaderland*“, „*Het Nationale Dagblad*“ en dergelijke bladen, wanneer er arrestaties van leden van C.S. 6 hadden plaats gevonden, herhaaldelijk werd gewezen op het feit, dat zij Jood of communist of allebei tegelijk waren. Dat was in zeer vele gevallen niet zo. Communisten waren er inderdaad ook bij.

57077. De **Voorzitter**: Ook bij de gearresteerden?

A. Ja, maar dan waren het dikwijls nog niet eens aangeslotenen bij de partij. In sommige gevallen waren het mensen, van wie kon worden verondersteld, dat zij eigenlijk nog vóór de oorlog niet voldoende politiek waren gerijpt om zich een mening te kunnen vormen over het communisme of welke andere richting ook. Die waren in de oorlog een beetje ouder geworden en waren terechtgekomen in een gezelschap in een van de hoeken van C.S. 6, waarin zich communisten bevonden.

57078. De heer **Stokvis**: Hebt u dat onderzocht?

A. Ik heb dat niet alleen onderzocht, maar ik heb ook zoveel uren, dagen, nachten en maanden met deze mensen omgegaan, aat ik wel kan zeggen, dat ik hen heb gekend van haver tot gort, ook in hun politieke en religieuze overtuiging, welke dikwijls het gevolg waren van Sturm und Drang-verschijnselen.

57079. De **Voorzitter**: U had het over het daadwerkelijke verzet, dat de doelstelling van C.S. 6 was. Waar heeft dat in de praktijk toe geleid?

A. Het heeft in de praktijk geleid tot bepaalde daden van verzet. Bekende en spectaculaire daden van verzet waren o.m. liet overvallen van distributiebureaux en bevolkingsregisters, zoals op de Passeerdersgracht te Amsterdam, en het elimineren, het liquideren van belangrijke Nederlandse verraders, zoals *Seyffardt*, *Reydon* en *Posthuma*, het door sabotage onklaar maken van locomotieven, wagons en rijtuigen van de Duitse spoorwegen op het moment, dat zij vertrokken of nadat zij waren vertrokken, ook door beschieting van treinen met militairen, explosieven en munitie, en dergelijke dingen. Het heeft verder geleid tot het verzamelen van inlichtingen over Duitse troepenbewegingen, waarover wij tamelijk nauw, ik kan wel zeggen zeer nauw, contact hadden met bepaalde geledingen van de O.D. — het was meer een persoonlijk contact —, terwijl ook de leden van C.S. 6 zelf veel hebben gedaan om er achter te komen, waar belangrijke maatregelen bij de Duitsers werden genomen. Er werden pogingen aangewend om het Rijkscommissariaat met onze mensen te infiltreren; ook bij de Sicherheitsdienst is dat geprobeerd. Verder hebben wij geprobeerd bij de bevolkingsregisters onze mensen

op kantoor te zetten, zodat wij een inzicht hadden in wat er te gebeuren stond, zoals het invoeren van nieuwe persoonsbewijzen, Z-kaarten en al dergelijke aangelegenheden. Wel is waar zijn deze dingen dikwijls mislukt, want het was niet gemakkelijk en het soort mensen, waarover men beschikte, was niet altijd geschikt voor dit soort werk, ook al waren zij daartoe zeer gaarne bereid. Wij hebben helaas een groot percentage mislukkingen moeten boeken, maar daarnaast staat ook een percentage operaties, die wel degelijk zijn gelukt.

57080. De **Voorzitter**: U zeide, dat u vóór uw vertrek reeds verbindingen met Engeland had. Hebt u toen weleens gelegenheid gehad om te waarschuwen tegen penetraties, welke plaats vonden, en tegen het feit, dat agenten, die hier waren n-ergeworpen, op grote schaal warm gevangengenomen?

A. Ik heb over deze kwestie lang gesproken met de toenmalige kapitein *Christiann Tonnet* in 1943 en deze zei — en dat is volkomen juist gebleken —, dat er een regelmatig en goed contact te onderhouden was, dat wel is waar niet gebruikt mocht worden voor de doelstellingen van onze organisatie, maar dat hij, wanneer het enigszins met zijn eigen directieven te rijmen was, wel graag tijdelijk in onze dienst zou willen stellen door bepaalde berichten door te geven. Wij hebben hem herhaaldelijk op de hoogte gebracht van de wijze, waarop in C.S. 6 werd gepenetreerd, ook met slagzinnen over Radio-Oranje. Wij hebben toen ook wel gesproken over het gerucht — dat beschouwen wij toen tenminste als een gerucht —, dat er in Haaren Engelse parachutisten gevangen zouden zitten. Hij heeft ons beloofd, dat hij daarover naar Engeland zou seinen. Het was uiteraard niet zo gemakkelijk te checken of hij dat gedaan had, ook omdat hij geen lid van onze dienst was. Hij werkte voor het hoofdkwartier van de O.D.

57081. De **Voorzitter**: De O.D. heeft in Mei 1943, na de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-Vorrink, berichten naar Engeland verzonden, die van belang waren voor de ontdekking van het England-Spiel. Wanneer hebben die gesprekken, waarop u doelde, plaats gehad?

A. Deze zullen hebben plaats gehad in Juni/Juli 1943.

57082. De **Voorzitter**: U schrijft in uw laatste brochure „Fictie en Werkelijkheid“: „In Holland wisten wij, dat er parachutisten in Haaren zaten.“ Daarbij doet zich onmiddellijk de vraag voor: Wat hebt u er aan gedaan om daarvan mededeling aan de overkant te doen?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei zoëven, dat u dit destijds bij geruchte had vernomen.

A. Het gerucht was hardnekkig en het was in die tijd moeilijk de tastbare feiten duidelijk van de geruchten te scheiden. Later bleek, dat deze geruchten juist waren. Het was niet mogelijk in Engeland om te zien of onze berichten, die in een bepaalde vorm waren gegoten, ook in die vorm Engeland hebben bereikt, maar ik mag wel aannemen, dat de berichten, die wij aan *Tonnet* hebben gegeven, wellicht gecombineerd met andere berichten, naar Engeland zijn verzonden.

57083. De **Voorzitter**: Hebt u ook berichten van die aard via de Witte Brigade gestuurd of was dat contact niet zo frequent?

A. Neen, en wel speciaal niet, omdat, toen deze kwestie ging spelen, de verbindingen met België bijzonder onbetrouwbaar gingen lijken, waardoor het dus niet onmogelijk was, dat ook die verbinding was gepenetreerd.

57084. De **Voorzitter**: Wie had op het moment, toen u wegging, de leiding van C.S. 6?

A. Toen was de leiding hoofdzakelijk in handen van *Celosse* en mij. Verder was er *Johannes Verleun*, ir. *Kauwelnar*, dezen werden echter gearresteerd; vijf maanden voordat wij vertrokken, was de laatste toegetreden tot de commandogroep, waarmee wij een dagelijks contact onderhielden. Ook een belangrijk contact in de commandogroep was de heer *Slurink*, die in Aerdenhout woonde en die ons wilde helpen met het leggen van contacten en het opsporen van verloren gegane contacten. Hij was niet alleen bereid mensen onderdak te verschaffen, maar ook om financieel bij te springen, wanneer er mensen waren, die zich volkomen aan dit werk gaven en die eigenlijk geen geld hadden om zich verder te onderhouden.

57085. De **Voorzitter**: De vorige keer hebt u gezegd, dat uw komst is aangekondigd via een der lijnen van de illegaliteit. Moet ik daaronder verstaan, dat dit via de O.D. is gebeurd?

A. Ja. Dat is ook heel goed gebeurd; ik heb zelf kunnen vaststellen, dat het uitstekend is gegaan. Dit is een persoonlijke kwestie geweest tussen de heer *Tonnet* en mij. Wij hebben hier niet met de leiding van de O.D. over kunnen spreken.

57086. De **Voorzitter**: Uw reis is dus eigenlijk, gezien hetgeen u hebt verteld over de verbindingen met België, enz., waaraan zoveel risico's vastzaten, buitengewoon gelukkig verlopen. Het heeft lang geduurd voordat u wegging, maar toen u wegging, bent u in vijf dagen overgekomen.

A. Wij wilden proberen in vijf dagen over te komen, maar het is een wedloop met heel veel hindernissen geweest. Men is er niet in geslaagd ons te pakken.

57087. De **Voorzitter**: Ik kom nu aan uw Engelse tijd. In de eerste plaats wil ik enkele opmerkingen van generaal *van Oorschoot* aan u voorleggen. Sprekende over zijn medewerkers, heeft hij gezegd:

„Van *Klijzing* heb ik dit gehoord en ik geloof ook wel, dat dit waar is, dat mijnheer *van 't Sant* (nu komen wij weer terug op de heer *van 't Sant*) gedacht schijnt te hebben: „Ik moet daar eens iemand op dat bureau hebben, een dwarskijker, iemand van mij, die mij vertelt hoe dat daar toe gaat.“ Iemand kwam mij dat vertellen. Ik weet niet meer wie het geweest is, het kan ook een van de heren van het hoi geweest zijn.“

Verder heeft hij gezegd:

„De heer *Klijzing* is een uitstekend man, die is hier in den Haag. Ik heb niets dan plezier van die man gehad. Een zeer actief iemand. Ik dacht: als ik mijn zaken goed doe, dan mag *van 't Sant* dit gerust weten. Waarom niet?“

Wat zegt u van deze visie?

A. Het is mij bekend, dat een regelmatig contact bestond tussen de toenmalige generaal-titulair *van 't Sant* en de heer *Klijzing*, die op het Bureau Bijzondere Opdrachten werkte. Ik beschouw *Klijzing* als een persoonlijke vriend van mij en ik zou weinig anders dan goed van hem kunnen zeggen. Het spreekt vanzelf, dat hij als politiemans zijn voormalige chef zakelijk een warm hart toedroeg en dat dit contact van de kant van *Klijzing* een zeer correct zakelijk karakter had, maar dat ik er persoonlijk, na veel gehoord en gezien te hebben in Londen, niet van overtuigd ben, dat van de zijde van de heer *van 't Sant* dat contact op dezelfde en voor ons plezierige wijze bestond. Ik heb nl. zekere redenen om aan te nemen, dat de heer *van 't Sant* het niet onverdeeld eens was met het bestaan van het Bureau Bijzondere Opdrachten in de vorm, waarin het plotseling was ontstaan. Verder was het mij bekend, dat er in het verleden redenen waren voor een minder goede verstandhouding, ook al weer zakelijk, misschien ook wel persoonlijk (maar daarover kan ik in het geheel niet oordelen), tussen de heer *van 't Sant* en generaal *van Oorschoot*, en die minder goede verstandhouding was zeker niet een aanleiding tot een goede verstandhouding tussen de dienst van de heer *van 't Sant* en het Bureau Bijzonder Opdrachten. Verder was de heer *van 't Sant*, zoals u bekend zal zijn, een zeer belangrijke figuur in Londen, die iedereen kende en die bij iedereen, mag ik wel aannemen pied à terre had, een posite, welke zo belangrijk was, dat de invloed, welke een dergelijke figuur op wat dan ook in zijn omgeving uitoefende, een belangrijke moet zijn geweest. Men was er in kringen van militairen, die bij dit soort en andere diensten leidende posities innamen, zeker niet enthousiast over, dat de toenmalige generaal-titulair *van 't Sant* zijn invloed kon doen gelden in domeinen, welke eigenlijk niet de zijne waren.

57088. De **Voorzitter**: Geloof u, dat hij in de jaren 1944 en 1945 ook heeft geprobeerd om invloed uit te oefenen op het B.B.O.?

A. Ik geloof, dat de heer *van 't Sant* in 1944 — in 1945 durf ik zeker niet meer te zeggen —, maar zeker in iets meer dan de eerste helft van 1944 — zijn eigen vaste mening had over dit soort diensten en dat hij wel degelijk ook zijn persoonlijke invloed op die diensten liet gelden, zij het dan ook dikwijls indirect.

57089. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kunt u dat niet wat nader verklaren?

A. Persoonlijk hadden wij weinig of bijna geen contact met de heer *van 't Sant*. Ik herinner mij, dat ik enkele malen bij hem ben

geweest. Ik kan niet anders zeggen, dan dat ik vol lof ben over de bijzonder beleefde, prettige wijze, waarop ik door hem ben ontvangen. Ik heb echter zeer lang en veel gesproken met personen, die de heer *van 't Sant* beter kenden, althans persoonlijk, en veel meer met hem hebben meegemaakt, en uit deze gesprekken, welke nogal regelmatig voorkwamen, kon ik niet anders dan de conclusie trekken dan dat de heer *van 't Sant* regelmatig een belangrijke invloed uitoefende op alles, wat hem interesseerde en waarmede hij het niet eens was. Dat kon hij in zijn positie ook erg gemakkelijk doen.

57090. De heer **Stokvis**: U leidt het dus af uit mededelingen van anderen?

A. Inderdaad, uit mededelingen van anderen en verder uit het persoonlijke en waarneembare contact, dat heeft bestaan tussen de heer *van 't Sant* en zijn vrienden en/of kennissen op de bureaux.

Ik denk hier b.v. aan het contact tussen mijn vriend, overste *Klijzing*, en generaal *van 't Sant*. De eerstgenoemde werd regelmatig door de laatste gecontacteerd en was zeer regelmatig bij hem — niet dagelijks, maar toch wel heel dikwijls — op bezoek. Dat was min of meer een kwestie van ontbieden. Het is vanzelfsprekend, dat een politiemans, die reserve-officier is en met zijn vroegere en misschien toekomstige chef op vriendschappelijke wijze heeft samengewerkt, aan zulke uitnodigingen gehoor geeft. Hij is daar dan ook dikwijls geweest. Ik neem aan, dat *van 't Sant* in grote lijnen — en mogelijkwijze ook wel gedetailleerd — op de hoogte is geweest van het aantal operaties en het operationele beleid van B.B.O.

57091. De heer **Stokvis**: Dat is nog niet beïnvloeding.

A. Neen.

57092. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u een zwijgplicht bij B.B.O.?

A. Ja.

57093. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *Klijzing* dan gerechtigd de operaties aan de heer *van 't Sant* mede te delen?

A. Dat is natuurlijk tamelijk problematisch. De heer *van 't Sant* nam een dusdanig hoge positie in in Londen — hij was zelf chef van een geheim bureau geweest en had later ook een heel belangrijke functie —, dat men kon aannemen, dat zeker op bepaalde punten een zwijgplicht tegenover hem niet behoefde te gelden.

57094. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt eerst gezegd, dat de heer *van 't Sant* zijn eigen mening had. Een eigen mening over deze zaken hebben was zijn goed recht en bovendien wist hij er misschien ook wel iets van af. Misschien, als hij een wenk gaf aan de heer *Klijzing*

A. Ik bedoel niet, dat hij *Klijzing* een wenk in een bepaalde richting zou hebben gegeven. Ik zou liever willen zeggen, dat *van 't Sant*, wanneer er maatregelen zouden moeten worden genomen voor het B.B.O., in welke vorm dan ook, zeker geen contact daarover zou hebben gezocht met *Klijzing*, maar dat hij misschien inlichtingen van hem zou kunnen krijgen en dan zijn invloed op een andere wijze zou hebben kunnen aanwenden, al dan niet in het voordeel van B.B.O.

57095. De heer **Stokvis**: Het ging niet om het B.B.O., het ging om de Nederlandse zaak... .

A. welke wij echter de eer hadden te mogen dienen.

57096. De **Voorzitter**: Ik zal u voorlezen een opmerking, die door de heer *van Oorschot* is gemaakt over de onderlinge verhoudingen.

„*Seymour* en die S.O.E. hadden de hoogste ruzie. *De Bruyne* en *Somer* hadden ook de grootste ruzie. En als die diensten ruzie met elkaar hebben, dan komt er geen werk uit hun handen, dat is de grootste ramp, die er is. Ik heb altijd tegen de heren gezegd: wat je ook doet, ga naar *Somer* toe, maar maak nooit ruzie met hem, doe precies wat hij wil; als hij lastig is, mag hij lastig zijn, maar zorg er voor ruzie te vermijden, want dan ga je elkaar bestrijden en ga je dingen voor elkaar geheim houden en krijg je niets als ellende.”

Dit is een tekening van de verhoudingen, zoals die volgens de heer *van Oorschot* lagen. Ik leg u dit voor om u te vragen of het u aanleiding geeft er een kanttekening bij te maken.

A. Dat is inderdaad de tactiek van generaal *van Oorschot*. Direct toen ik in Londen aankwam en min of meer op vrije voeten was, heb ik de heer *Somer* opgezocht om hem te bedanken voor de keurige manier, waarop ik uit Spanje naar Engeland ben gebracht, en voor de wijze, waarop ik in Engeland was ontvangen, want die was een uitzondering op de regel. Van dat moment dateerde het directe, persoonlijke en aangename contact tussen de heer *Somer* en mij. Toen ik hem voor het eerst zag, had hij juist een breakdown gehad en had hij ziek te bed gelegen. Sedert hij kort daarop weer ter been was, was ik bijna dagelijks bij hem om bepaalde dingen te bespreken. Dat was niet zo zeer om alle operaties uit de doeken te doen, maar het gebeurde toen ook wel, dat er operaties werden besproken. In het algemeen werd dit niet gedaan, omdat het ook door de Engelsen niet werd gedaan en het door hen werd afgekeurd. Ik heb dikwijls tegen de heer *Somer* gezegd, dat het m.i. niet goed was — dat was ook de mening van de generaal —, dat twee verschillende diensten naast elkaar opereerden, en dat wij moesten proberen de Engelsen te bewegen er één dienst van te maken, ook wat ons betreft. Dat is helaas niet mogen gelukken.

57097. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft hier verklaard, dat de orders van de eerste agenten, die door B.B.O. zouden worden uitgezonden, door de heer *Lieftinck* en hem zijn opgesteld. Hij heeft hieromtrent gezegd:

„De orders voor *Cnoops*, de orders van *Bialosferski*, die uitgezonden werden in die tijd, zijn door *Lieftinck* en mij opgemaakt en daarna aan *Dobson* overgelegd en zijn toen door *de Graaf* overgenomen.”

Hoe lag de verhouding op dat ogenblik? Op 15 Maart 1944 is het B.B.O. begonnen te werken. Wanneer zijn de eerste agenten uitgezonden?

A. De eerste agenten zijn gedropt in de nacht van 31 Maart op 1 April.

57098. De **Voorzitter**: Dus *Cnoops* en *Bialosterski* zijn inderdaad 14 dagen later gedropt?

A. Als u goedvindt, dat ik een aanmerking maak op een opmerking van de heer *Schilp*, wil ik u zeggen, dat wat hij heeft verklaard onjuist is. Ik mag aannemen, dat de heer *Schilp* zich niet bewust is van de juiste procedure en dat hij zich vergist, doordat hij indertijd inderdaad heeft gepoogd orders op te stellen voor deze eerste agenten, maar deze orders zijn geannuleerd. De eerste orders werden door hem opgemaakt volledig in consultatie met mij. Ik heb die orders min of meer zelf opgesteld, alleen de technisch juiste vorm werd daaraan gegeven door Special Operations Executive, geadviseerd door de heer *Schilp*, die toen nog in functie was. Deze orders zijn vervangen door volledig nieuwe orders, die door ons zelf werden opgemaakt. Ze werden geamendeerd door S.O.E. en later wederzijds juist bevonden en geaccordeerd. Daarna zijn de agenten heel spoedig uitgezonden. De eerste agenten waren inderdaad *Celosse*, *Cnoops* en *Bialosferski*. *Seijnen* was er ook bij en ook een telegrafist.

57099. De **Voorzitter**: *Cnoops* ging dus voor de tweede keer, want hij is eerst als contrôle-agent voor de M.I.D. uitgezonden.

A. Ja, hij is door de vorige chef van S.O.E. voor de tweede keer aangewezen om te gaan. Die vond hem daarvoor zeer geschikt. Wij kwamen daar pas kijken en waren niet volledig op de hoogte van de operationele details en van de werkwijze. Wij hebben toen geaccepteerd, dat deze agent zou worden weggezonden. Hij heeft prima werk gedaan, maar hij heeft het helaas niet lang kunnen maken. Na verloop van twee maanden werd hij door de Sicherheitsdienst gearresteerd. Later is hij in een kamp in de Russische zone terechtgekomen, waaruit het hem gelukte te ontvluchten. Nu zit hij in Zuid-Afrika.

57100. De **Voorzitter**: Is hij nog tijdens de oorlog teruggekomen?

A. Na de bevrijding is hij ontvlucht uit een kamp in de Russische zone.

57101. De **Voorzitter**: Dus *Cnoops*, die eerst was uitgezonden als inlichtingenagent, want hij moest naar contactadressen gaan om te zien, of die safe waren, is toen als sabotage-agent uitgezonden?

A. Hij had ook een zekere inlichtingenopdracht, maar zijn voornaamste taak was inderdaad sabotage en andere gecoördineerde vormen van verzet in samenwerking met de Raad van Verzet, als instructeur, saboteur of intelligence-officier van die organisatie.

57102. De **Voorzitter:** Was hij een jonge man?

A. Neen, hij was in vergelijking met veel andere agenten al wat ouder.

57103. De **Voorzitter:** Hoe was de positie van de M.I.D. na 15 Maart 1944? M.I.D. bleef doorbestaan bij het bureau M.V.T. en dus vervulde hij daar ook waarschijnlijk de taak van een soort afdeling inlichtingen of zo iets. Had die M.I.D. echter na 15 Maart 1944 nog iets te maken met B.B.O.?

A. Absoluut niets. De enige taak van de M.I.D. was het verzamelen van inlichtingen uit inlichtingenbronnen, zoals bijvoorbeeld het Bureau Inlichtingen, of inlichtingen, welke over onze eigen inlichtingendienst of van de R.A.F.-intelligente en andere intelligence-inrichtingen binnenkwamen, het in kaart brengen van die inlichtingen en het aanleggen van kaartsystemen.

57104. De **Voorzitter:** Voor zover zij dus voor de staf van M.V.T. nodig waren?

A. Inderdaad.

57105. De **Voorzitter:** U hebt dus na de oprichting van het B.B.O. geen zakelijk contact meer gehad met de heren van M.I.D.?

A. Alleen wel dit zakelijke contact, dat wij de gegevens, waarover wij beschikten, bijvoorbeeld met betrekking tot de luchtafweerbatterijen, weleens vergeleken met de gegevens, welke bij dat bureau aanwezig waren, om te controleren of er inmiddels van een ons niet bekende bron nieuwe inlichtingen waren binnengekomen. Verder was er echter geen enkel zakelijk contact over de operaties, natuurlijk wel wat betreft de afwikkeling van allerlei zaken. Wij hadden de heren van de M.I.D. dikwijls nodig om te vragen, hoe zij bepaalde dingen hadden gedaan, om te zien in hoeverre wij hun procedures al dan niet moesten volgen.

57106. De **Voorzitter:** Is de opmerking, welke ik eens ergens heb gelezen, namelijk dat *Lieftinck* getrouwd zou zijn met een Duitse vrouw, van u afkomstig of heb ik die ergens anders gelezen?

A. Het is mogelijk, dat deze opmerking door mij is geciteerd, want ik ken de echtgenote van *Lieftinck* zeker niet, maar het is een opmerking geweest, welke indertijd van verschillende zijden, van mensen, die geacht worden hem beter te kennen dan ik, afkomstig was.

57107. De **Voorzitter:** Waarvan de juistheid echter door *Lieftinck* is ontkend.

De heer **Stokvis:** Het is dus een testimonium de auditu.

A. Het is inderdaad zo, dat ik niet in de gelegenheid ben geweest dit te controleren, maar dat alle opmerkingen, welke over leden van vroegere diensten werden gemaakt, door mij werden geregistreerd, omdat het uiteraard in die dagen van groot belang was daarvan op de hoogte te zijn.

De **Voorzitter:** In ieder geval is door *Lieftinck* verklaard, dat dit niet het geval is.

A. Vroeg u: Duitse echtgenote of Duitse moeder?

De **Voorzitter:** Duitse echtgenote.

A. Dat is ook niet juist. Ik meen, dat de opmerking, die ik heb gehoord, was: Duitse moeder.

57108. De **Voorzitter:** Ik heb gelezen: zijn vrouw. Er is een ander punt, waarover verschil van mening bestaat. U hebt de vorige keer verklaard — het ging over een brief, die geschreven was door kolonel de *Bruyne* en gericht aan de Minister van Oorlog, waarin een of andere passage voorkwam met betrekking tot de heer *Somer* en waarin het beeld werd gebruikt van een soldaat met een houten sabeltje —, dat u deze brief kende. De heer de *Bruyne* heeft verklaard, dat hem die brief niet bekend was.

A. Ik kan u zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat deze brief een gevolg was van een grote wrijving tussen de heren de *Bruyne* en *Somer* en dat de inhoud van deze brief mij bekend werd voordat hij werd verzonden en dat ik, nadat hij was getoond of nadat er een afschrift van was gegeven aan de heer *Somer* of hoe dan ook, de heer *Somer* heb bezocht en hem heb gesproken over deze brief. Ik moest hem ergens anders over spreken, doch hij sneed dit onderwerp aan. Hij citeerde o.m. deze zinsnede en reageerde er bijzonder fel op. Ik weet, dat deze brief de Minister moet hebben bereikt. Dat mag ik zeker veronderstellen, aangezien ik mij anders niet kan indenken, hoe de heer *Somer* in het bezit van deze brief, of een afschrift daarvan, was gekomen.

57109. De **Voorzitter:** U zei de vorige keer, dat u die brief hebt gezien, toen deze werd verzonden en toen deze was aangekomen.

Ik ga over tot een volgend punt. U hebt de vorige keer in verband met hetgeen u ten aanzien van Lauwers heeft gezegd o.a. medegedeeld, dat Dobson had gezegd, dat men het woord „caught” had opgemerkt en ook een fout in de security-check. Ik moet waarschijnlijk aanneemen, dat *Dobson* u dat heeft verteld na de oorlog?

A. Zeker. Er was niets speciaals over *Lauwers* bekend, maar het was wel bekend, dat het England-Spiel gespeeld was. Wij hebben getracht uit de operational orders te concluderen, wat de aanleiding tot deze fouten kon zijn geweest. Mijn gesprek met *Dobson* heeft plaats gehad, nadat *Lauwers* zich bij ons had gemeld.

57110. De **Voorzitter:** Als dit gesprek tevoren had plaats gevonden, zou *Dobson* dit door het nakijken van de telegrammen moeten hebben ontdekt, terwijl het meer voor de hand liggend is, dat *Lauwers* heeft gezegd: „Dit en dat heb ik gedaan”, en dal men het toen is gaan nakijken.

h. Dat was voor ons niet mogelijk.

57111. De **voorzitter:** Ik bedoel, dat er voor *Dobson* veel meer reden was die zaak na te kijken, nadat *Lauwers* zijn relaas had gedaan. Daarom is mijn vraag: Is het inderdaad zo gegaan, nadat *Lauwers* te Londen had verteld, welke pogingen hij in het werk had gesteld om van zijn gevangenneming te doen blijken, *Dobson* in de telegrammen is gedoken en na enige tijd heeft gezegd: *Lauwers* heeft gelijk?

A. *Lauwers* is, voordat hij zich bij ons meldde, vastgehouden door de Engelse security. Daarover is een rapport uitgebracht. Men heeft dus de gelegenheid gehad zich volkomen op de hoogte te stellen van alles, wat zich in en om het geval-*Lauwers* had afgespeeld. Daarna is *Lauwers* zich bij ons komen melden. Toen heb ik mij met kolonel *Dobson* in verbinding gesteld. Ik heb hem in het kort de hoofdlijnen van het rapport-*Lauwers* verteld en hem gevraagd of die juist waren. *Lauwers* zat vast in het B.B.O.-detachment Utrecht. Ik heb gezegd: Wij zullen hem daar laten zitten, totdat wij van u weten of zijn beweringen juist zijn. Zo niet, dan zal hij door de politie verder moeten worden verhoord. Wanneer u verklaart, dat *Lauwers* zich heeft gedragen, zoals het moest, en zijn verklaringen op waarheid berusten, wordt hij onmiddellijk in vrijheid gesteld. Toen heeft *Dobson* gezegd, dat zijn verklaringen, voor zover ik die citeerde, juist waren. Wij hebben toen doorgepraat over het Nordpol-Spiel, waartoe te meer aanleiding was, omdat het geval-*Lauwers* een heel spectaculair geval was. Aan deze bespreking is niet een bepaalde conclusie verbonden, althans geen officiële conclusie. Vooral naar aanleiding van deze bespreking zijn wij direct met grote ijver verder in deze kwestie gedoken en heb ik besprekingen gehad met verschillende Britse officieren, die in de tijd van het England-Spiel dienst deden. Mede naar aanleiding van die besprekingen heb ik mijn persoonlijke conclusies en opinies opgebouwd.

57112. De **Voorzitter:** Maar zijn u uit die besprekingen nu ook concrete feiten gebleken? Er zijn nu twee feiten, die berusten op verklaringen van *Dobson* en die zonder enige twijfel van belang zijn. Dat is in de eerste plaats de mededeling van *Dobson* over de inhoud van de telegrammen van *Lauwers* en verder de verklaring van *Dobson* — die verklaring is nog belangrijker, omdat zij door drie mensen gehoord is — over de telegrammen van *Heck Blue*. Deze door *Dobson* genoemde feiten hebben meer waarde dan een verklaring van min of meer algemene aard van een officier van de Engelse inlichtingendienst. Een dergelijke verklaring heeft niet zoveel betekenis. Dit zijn echter de feiten. Nu is mijn vraag: hebt u bij die andere besprekingen nog meer van zulke feiten gehoord?

A. Ik geloof het wel. Een heel belangrijk feit lijkt mij wel, dat, wanneer men het gehele complex van operaties, zoals die door S.O.E. en M.I.D. tezamen zijn uitgevoerd, reconstrueert, men onherroepelijk tot de conclusie komt, dat de operaties aan elkaar vasthingen.

57113. De **Voorzitter**: Daarvoor hebben wij geen verklaringen van S.O.E.-officiëren nodig, want dat is bekend uit de gegevens van de Hollandse kant. U denkt aan de *Jambroes*-operatie?

A. Er was b.v., behalve dan later de contrôle-agenten, in het verband van het England-Spiel geen enkele agent uitgezonden, wiens operatie niet in contact stond met de operatie van een van de andere agenten, die al waren gepakt en wier identity-checks niet op correcte wijze op de telegrammen voorkwamen. De nieuwe operaties, welke werden gelanceerd, waren op basis van deze operaties opgebouwd. Dat zie ik ook als een feit.

57114. De **Voorzitter**: Maar dat deed B.B.O. tot op zekere hoogte toch ook; omdat B.B.O. met receptiecomité's werkte, moest het de komst van de agent ook aankondigen.

A. Wij werkten met en zonder receptiecomité's, maar, wanneer wij daarmee werkten, kondigden wij inderdaad de komst van een agent aan; wij kondigden althans de dropping aan. Dikwijls gebeurde het, dat wij aankondigden: er komt een agent; dat was dan ook inderdaad een contact, dat werd gelegd tussen het B.B.O. en één vertegenwoordiger van dat bureau in bezet gebied. Officieel werd ieder contact tussen de ontvangende agent en de gedropte agent of agenten, nadat deze gedropte agenten waren geïntroduceerd bij de personen, die zij behoorden te contacteren, volkomen afgesneden.

57115. De **Voorzitter**: Bij het England-Spiel was bij de dropping het ongeluk al geroemd.

A. Wanneer het zou zijn gebeurd, dat zo'n agent in het bezette gebied in zijn laatste telegram zijn identity-check zou hebben vergeten of weggelaten, zou deze dropping natuurlijk niet zijn doorgegaan, maar dat weglaten van de identity-check kon in dit stadium niet meer gebeuren, omdat de Duitsers inmiddels van het bestaan van de identity-checks op de hoogte waren.

57116. De **Voorzitter**: Maar vond u nu die checks, enz. in het algemeen afdoende? Kwamen de telegrammen voldoende duidelijk over; waren zij niet al te zeer gestoord? Werden er toch niet nogal eens fouten gemaakt? Dat gebeurde toch wel?

A. Ja, het gebeurde wel, dat er fouten werden gemaakt in het herkenningsteken van de agent. In dat geval werd onzerzijds de operationele kant van de opdracht gestaakt. Wij gingen dus geen operationele opdracht meer geven aan zo'n agent alvorens wij hadden vastgesteld, dat hij niet in Duitse handen was.

57117. De **Voorzitter**: Daarvoor diende de test-question?

A. Ja, dan werd de test-question gebruikt om vast te stellen of deze agent in veiligheid verkeerde of niet. Dat was meestal wel voldoende, want behalve een antwoord op deze test-question was er opnieuw een herkenningsteken op het telegram. Wanneer de test-question goed was beantwoord en het herkenningsteken was goed aangebracht op het telegram, kon men aannemen, dat de agent in veiligheid was, maar dat deden wij dan ook nog met een zekere reserve. Dan gingen wij door de zaak op haar mérites te beoordelen al naar gelang er telegrammen, reacties op dat telegram en telegrammen van een andere agent, die mogelijk indirect in contact stond met de organisatie van de betrokkene, binnenkwamen. Hoewel men elkaar persoonlijk niet gemakkelijk zou kunnen vinden, was er contact via de illegaliteit en wanneer een agent door de Duitsers was opgepakt, zou dat allicht een andere agent ter ore komen.

57118. De **Voorzitter**: Ik heb u de vorige keer voorgelegd, dat *Lauwers* ook nog heeft gerapporteerd, dat, toen *Jordaan* niet werkte met zijn checks, hij uit Engeland een telegram terugkreeg, dat hij zijn checks moest gebruiken. U hebt toen gezegd: „Dat telegram is er; het heeft mij ook gelarpeerd.” Nu hebt u daarbij niet gezegd, waar u uw wetenschap vandaan heeft, dat dat telegram er is. Ik heb begrepen, wat die telegrammen van *Lauwers* en *Heck Blue* betreft, dat uw wetenschap daarover berust op een mededeling van *Dobson* en dat u deze telegrammen niet zelf hebt gezien.

A. Ik heb direct, nadat wij begonnen zijn te opereren met het B.B.O., alle telegrammen, die er van de agenten, die in het England-Spiel hebben gewerkt, bestonden, gezien.

57119. De **Voorzitter**: Waar waren die dan?

A. Bij de M.I.D.

57120. De **Voorzitter**: Dus de telegrammen van *Heck Blue* en de telegrammen van *Lauwers*, waarop de mededeling van *Dobson* betrekking had — deze mededeling toch had betrekking op de exemplaren, welke bij S.O.E. waren —, hebt u niet gezien?

A. Inderdaad niet. Maar de S.O.E.-exemplaren, die ik regelmatig bekeek, als ik bij S.O.E. was, hebben dezelfde vorm en wijken in het geheel niet af van de exemplaren, die de M.I.D. had.

57121. De **Voorzitter**: Daarop komen wij dadelijk. Dit is een punt, dat heel merkwaardig is en waarover wij afzonderlijk moeten spreken. Ik wil eerst dit vaststellen. Van *Heck Blue* en *Lauwers* hebt u de S.O.E.-exemplaren, waarover *Dobson* sprak, niet gezien?

A. Neen.

57122. De **Voorzitter**: Nu het telegram, waarover *Lauwers* het had en waarbij *Jordaan* die wonderlijke opdracht werd gegeven, dat hij zijn checks moest gebruiken. Hebt u het feit, dat dit is gebeurd, ook op deze of op een andere manier van *Dobson* gehoord? U hebt gezegd: „Dat telegram is er; dat heeft mij ook gefrappeerd.”

A. Op het moment, dat ik met *Dobson* deze kwestie heb besproken, heb ik geen enkel telegram bekeken. Ik ben daar gekomen en heb mijn zaak verteld. Dat was van primair belang. Ik had alle telegrammen bekeken vóór deze tijd en heb deze ook diverse malen gezien van de M.I.D. Van S.O.E. heb ik ze nooit gezien.

57123. De **Voorzitter**: Over dat telegram van *Jordaan* hebt u niet gezegd, dat u het gezien hebt, maar dat het er was. Ik vraag u dus een nadere omschrijving van uw wetenschap. U zegt, dat dit telegram er is. Dat kan betekenen, dat u het hebt gezien of dat u het van *Dobson* hebt gehoord. Het kan ook zijn, dat u het van *Lieftinck* of *Schilp* hebt gehoord. Hoe bent u dit te weten gekomen?

A. Ik put deze zaak hoofdzakelijk uit mijn herinnering. Wanneer u mij vraagt op het ogenblik of ik een bepaald telegram zou hebben gezien, dan zou ik niet met zekerheid kunnen antwoorden of ik dat op dat moment heb gezien, daarvóór of er ná. Het tijdstip... .

De heer **Stokvis**: De Voorzitter spreekt niet over een tijdstip, alleen over het feit.

A. Ik heb alle telegrammen gezien. Alle telegrammen van de M.I.D. waren woordelijk dezelfde als de telegrammen van S.O.E. Wanneer er een afwijking was, dan zou dat een abnormale afwijking zijn geweest, die ik niet heb gezien. De files op het gebied van de telegrammen van de M.I.D. waren naar mijn indruk vrijwel compleet.

57124. De **Voorzitter**: Ik wil thans een punt met u bespreken, dat mij volmaakt onduidelijk is. U hebt de vorige keer gezegd, dat u op M.I.D. bij verschillende gelegenheden vele telegrammen hebt gezien. Ik heb u toen een bundel fotokopieën van telegrammen laten zien, niet waar?

A. Ja.

57125. De **Voorzitter**: Sprekende over die fotokopieën, hebt u bij uw vorig verhoor gezegd:

„Het zijn niet die telegrammen, die men op M.I.D. had.”

Op een ander ogenblik heb ik gezegd:

„Nu zegt u: Datgene, wat voor M.I.D. origineel was, zit hier niet in.”

Daarop hebt u geantwoord:

„Dat zit hier niet in. Ik zie er niet één.”

Ik heb verder gezegd:

„Uw conclusie is dus, dat wij in de archieven van M.I.D. verder moeten speuren, dat u andere telegrammen hebt gezien dan die ons hier zijn verschaft.”

Uw antwoord daarop was:

„Zeker, ik heb stapels andere gezien.”

Dat is nu een heel merkwaardig punt, want u begrijpt, dat wij over dit uitermate belangrijke geval uitvoerige besprekingen hebben gehad met de heren van M.I.D. Nu zeggen zowel de heer *Schilp* als de heer *Lieftinck* al; de heer *de Bruyne*, dat de telegrammen, die wij in ons bezit hebben, alle telegrammen zijn, die M.I.D. van de Engelsen heeft gekregen, en dat deze ook in de vorm zijn, waarin M.I.D. ze heeft gekregen.

A. Heeft u toevallig enig idee, hoeveel telegrammen het zijn?

De **Voorzitter**: Het zullen er 100 à 200 zijn. Het is deze bundel en dan zijn er nog enkele kleine mappen, waarin telegrammen naar bepaalde onderwerpen zijn gerangschikt. Wij krijgen dus deze merkwaardige figuur, dat er een scherpe tegenstelling is tussen uw verklaring op dit punt en de verklaringen van de drie genoemde heren

A. Dat verwondert mij bijzonder. Wanneer het aantal telegrammen, dat u hebt, tussen de 100 en 200 ligt, ben ik geneigd aan te nemen, dat er ongeveer 1700 weg zijn. Ik heb in die brochure geschreven, dat 900 telegrammen zijn verzonden en ontvangen in het England-Spiel. Dat is maar een schatting van mij, die heel goed mis kan zijn. *Giskes* heeft geen enkele reden om in deze kwestie onwaarheid te spreken en die heeft gezegd, dat hij van mening is, dat er 1700 telegrammen zijn gewisseld. Hij zelf heeft dat Nordpol-Spiel met zijn Engelse opposite numbers gespeeld.

Ik veronderstel dus, dat hij het kan weten.

57126. De **Voorzitter**: *Schreieder* zegt: 4000.

A. Ik neem dat zeker niet aan; ik heb meer vertrouwen in de mededeling van *Giskes* dan in die van *Schreieder*.

Met uw goedvinden wil ik nog even naar deze telegrammen kijken.

Ik wil natuurlijk in het geheel niet, dat ligt allerminst op mijn weg en dat zou ik zeker nooit doen, de verklaring van *Giskes* zetten tegenover die van generaal *de Bruyne*.

57127. De **Voorzitter**: Maar die staan niet tegenover elkaar. Laten wij het even precies stellen. De verklaring van *Schreieder* of van *Giskes* komt in dezen nooit te staan tegenover die van de heer *de Bruyne*. Want ook al is het waar — wij gaan er van uit, dat het waar is —, dat er een veel groter aantal telegrammen is gewisseld dan hier ligt — of dat aantal nu is 1700 of 4000, doet er betrekkelijk weinig toe; het is in ieder geval veel meer dan wat hier volgens de leiding van M.I.D. is terecht gekomen —, behoeft dat geen tegenspraak, als door u bedoeld, op te leveren, want het is zeer goed mogelijk, dat M.I.D. er maar een zeer klein aantal van S.O.E. heeft doorgekregen. Dat is ook inderdaad hetgeen de heren van de dienst van kolonel *de Bruyne* zeer nadrukkelijk verklaren. Zij zeggen: Wij hebben van S.O.E. niet meer gekregen dan wat u hier hebt. Dat is hun positieve verklaring. Daarmede is in strijd uw verklaring: Ik heb stapels andere telegrammen gezien, Dat klopt niet met hun verklaring.

A. Ik hoop, dat u mij niet verkeerd begrijpt. Wanneer ik zeg: „Ik heb stapels andere telegrammen gezien”, bedoel ik, dat ik stapels telegrammen heb gezien en andere dan deze; dat betekent, dat zij er anders uitzagen — dit zijn kopieën —, dat de opbouw van het telegram anders was, dat de dingen, welke er boven en onder stonden, anders waren, maar dat mogelijkerwijs het principe van de tekst in de meeste gevallen wel zal zijn overeengekomen met de blauwdrukken, of welke kleur zij ook mogen hebben gehad, die ik indertijd op de M.I.D. heb bekeken.

57128. De **Voorzitter**: Er zijn dus twee kwesties. In de eerste plaats zeggen deze drie heren: Wij hebben niet meer telegrammen gekregen dan die, welke hier nu zijn, dus dat beperkte aantal, dat veel minder is dan het aantal, dat is gewisseld in het England-Spiel, waaruit de conclusie moet volgen, dat M.I.D. van S.O.E. maar een klein deel kreeg toegezonden. In de tweede plaats zeggen zij: Het kleine aantal, dat wij hebben gekregen, hebben wij gedurende de gehele tijd alleen gekregen in de vorm van paraphrases en niet in de vorm van telegrammen, van doorslagjes van telegrammen, zoals B.I. en B.B.O. die kregen. Dat zijn twee verschilpunten.

A. Inderdaad. Ik heb verschillende telegrammen bij de M.I.D. bekeken en herinner mij, dat zij een geheel ander beeld boden dan deze dingen hier. Er stonden verschillende kengetallen — ik heb dat de vorige keer al aan u uitgelegd —, verschillende herkenningstekens

zowel van seintechnische als van operatief-technische waarde op deze telegrammen en dat was juist zo typisch voor deze telegrammen. Ik zie die hier op geen enkele voorkomen. Er zijn wel telegrammen bij, waarvan ik mag aanemen, dat zij bij M.I.D. zijn ontvangen, zoals u ze hier heeft, maar ik neem daarbij aan, dat de normale telegrammen, nadat zij waren gedrukt in de een of andere machine, door M.I.D. zijn ontvangen en dat dit advanced copies zijn geweest. Ik ben zelf niet van M.I.D. geweest en heb er sedert de Nordpol-affaire niet gezeten, maar ik zou er niet aan hebben gedacht om een dergelijk telegram te sturen als ik hier zie: The following message has been received by *Beekman*. Hier geven zij de werkelijke naam of misschien de schuilnaam van een agent, in ieder geval niet de operationele naam van een agent. Dat is volkomen tegen alle regels in. Dat kwam niet voor. Dat is dus niet een telegram, zoals dat normaliter behoorde te worden ontvangen door de M.I.D. en zoals ik deze telegrammen bij de M.I.D. bij stapels heb gezien. Ik heb daar telegrammen gezien, zoals ze op normale wijze waren opgebouwd.

57129. De **Voorzitter**: Als zij op normale wijze waren opgebouwd, zouden zij ook mededelingen over de security-check hebben bevat, bij voorbeeld „half given” of „not given”.

A. Als een telegram de security-check mist, is dat voldoende aanleiding om natuurlijk in de eerste plaats op te bellen naar de desbetreffende afdeling en te vragen: Hoe komt het, dat die identity-checks er niet onder staan? De mededeling over de security-check kwam er op te staan. Ik weet niet zeker of de mededelingen omtrent de identity-check bij de M.I.D. op telegrammen voorkwamen, maar ik weet wel, dat ik een aantal telegrammen heb gezien, waarop deze niet voorkwamen. Dat was voldoende aanleiding om daarover direct alarm te maken.

57130. De **Voorzitter**: Dus de telegrammen, die u bij de M.I.D. hebt gezien, waren niet de telegrammen in dezelfde vorm, zoals ze bij B.I. en B.B.O. binnenkwamen, want de aantekeningen hebt u er niet op gezien?

A. Neen.

57131. De **Voorzitter**: Dat moet ook wel. Anders kon u niet verklaren, dat *Schilp* en *Lieftinck* aan het einde van de rit, bzzin 1944, althans de techniek van de security-checks niet hebben gekend.

A. Inderdaad. Het is juist, dat deze dingen bij de M.I.D. op geen enkel telegram voorkwamen. Als zij er op voorkwamen, zou dit in de vorm van een check zijn geweest. Zij gebruikten poemcodes en daarbij was het systeem anders. Deze heren hebben niet kunnen constateren, dat er fouten waren gemaakt.

57132. De **Voorzitter**: Dan blijft er nog het verschil, dat u zegt, dat er meer telegrammen zijn geweest, hetgeen door deze heren volkomen eenstemmig wordt afgewezen. Dan blijft er ook nog — aat is een kwestie, die buiten dit punt staat — de vraag: Waarom heeft S.O.E. de Nederlandse dienst zo spaarzaam ingelicht over de telegrammenwisseling?

A. Ik zou u niets durven zeggen omtrent het aantal telegrammen, dat bij de M.I.D. berustte; daarvan zou ik geen raming durven doen, maar ik kan wel zeggen, dat het er veel meer waren dan het stapeltje, dat u mij hier toont. Het is volkomen onmogelijk, dat dit kleine stapeltje alle telegrammen zijn, die ik heb gezien. Het is een kwestie van indruk.

57133. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat, dat de stapel, die u hebt gezien, ook duplicaten bevatte. Dan komt u vanzelf met een geringer aantal telegrammen tot een grotere stapel.

A. Het is mij niet opgevallen, dat er duplicaten waren.

57134. De heer **Stokvis**: Hebt u ze rustig bekeken? Onder welke omstandigheden werden ze u voorgelgd? Zat daar iemand bij?

A. Ik heb een bepaald aantal van deze telegrammen, die betrekking hadden op één operatie, rustig brstcedeerd. Omdat wij geheel onafhankelijk van het bureau, dat bezig was opgeheven te worden, zouden moeten werken, heb ik, voor zover dat in mijn vermogen lag, kennis genomen van de operaties. Ik heb de telegrammen, die ik heb gezien, rustig bekeken.

57135. De heer **Stokvis**: Hoeveel telegrammen waren dat naar uw schatting?

A. Dat is heel moeilijk te zeggen. Als ik u een schatting ga geven, is dat gewoon een indruk en dan kan ik daarbij een behoorlijke fout maken. Ik zal ongeveer 50, 60 telegrammen rustig hebben bekeken. Van het aantal telegrammen, dat ik minder rustig heb bekeken, durf ik geen schatting te geven.

57136. De heer **Stokvis**: In uw brochure „Fictie en werkelijkheid" doet u op blz. 47 een enigszins romantische mededeling, die hierop neerkomt, dat u na heel veel geharrewar toegang hebt gekregen tot de geheime archieven van de M.I.D. en dat u toen zekerheid hebt gekregen ten aanzien van een aantal dingen, waaromtrent u in Holland reeds vermoedens had. Hoe is dat gegaan? Langs welke moeilijke wegen bent u tot de geheime archieven van de M.I.D. doorgedrongen?

A. Ik geloof niet, dat er erg veel romantisch aan verbonden was. Het spijt mij, wanneer u door deze zinsnede een dergelijke indruk hebt gekregen. Het was allerminst romantisch, het was bijzonder realistisch.

De heer **Stokvis**: Des te beter.

A. Ik heb direct geprobeerd toegang te krijgen tot deze archieven, toen ik de indruk kreeg, dat ik met een taak zou worden belast in het verband van dat bureau. Ik kreeg de toegang tot de archieven niet direct, omdat men waarschijnlijk — misschien ook zeer terecht van hun kant — van de zijde van degenen, die verantwoordelijk waren voor het bureau van de M.I.D., niet helemaal zeker wist, dat de taak van het bureau als agentenorganisatie een einde zou nemen of had genomen en men misschien dacht: Deze nieuweling geven wij geen inzage van de telegrammen. Hij krijgt een functie op het bureau en straks zullen wij hem wel vertellen. Toen is daar, ik wil niet zeggen ruzie, maar is er wel degelijk een moeilijkheid door ontstaan, want ik vond, dat ik die telegrammen en de operationele papieren moest zien, voordat ik welke verantwoordelijkheid ook in dit verband kon aanvaarden.

57137. De heer **Stokvis**: En toen heeft men aan uw verlangen gevolg gegeven?

A. Ja, nadat er naar mijn schatting enige dagen overheen waren gegaan, heeft men inderdaad aan deze wens gevolg gegeven.

57138. De heer **Stokvis**: Toen hebt u een gedeelte rustig kunnen bezien en een ander gedeelte minder rustig. Waarom kon u het laatste gedeelte niet even rustig bezien als het eerste?

A. Omdat behalve het bestuderen van de verleden tijd ook nieuw werk moest worden gedaan en dat wel met grote snelheid en bovendien door mij alleen. Ik was in die tijd namelijk de enige persoon van het Bureau Bijzondere Opdrachten, die aanwezig was om al het werk te doen, ook — bij wijze van spreken — het werk van typiste en van concierge. Dat moest ik doen als opposite number van een grote Britse organisatie, welke natuurlijk veel zwaarder was dan ik. Ik moest, voor zover dat mogelijk was, mijn op dat moment zwaar gevoelde verantwoordelijkheid verdelen tussen bagatelachtige en belangrijke werkzaamheden. Ik vond het nodig om het bestuderen van een aantal representatief te achten telegrammen en andere papieren rustig te doen, maar het aantal representatief te achten papieren was zo groot, dat andere belangrijke zaken gevaar liepen daardoor te weinig aandacht te ontvangen. Daardoor heb ik de rest van de telegrammen misschien wel rustig, maar minder uitgebreid en minder langdurig kunnen bestuderen dan het aantal, waarvan ik u heb gesproken.

57139. De heer **Stokvis**: Hebt u later ook geen gelegenheid gevonden om van de groep, welke u minder bezonken hebt bekeken, kennis te nemen?

A. Ja, ik heb later nog weleens — ik kan niet zeggen op welk tijdstip — kennis genomen van bepaalde operationele papieren van de M.I.D.

57140. De heer **Stokvis**: Ik spreek niet van operationele papieren. Ik heb het over telegrammen, welke u eerst niet zo grondig hebt kunnen bekijken. Hebt u die later nog eens in handen gekregen?

A. Ik geloof het wel. Misschien mag ik daarover nog weleens mijn memorie raadplegen.

57141. De heer **Stokvis**: Het verbaast mij enigszins, dat u daaraan twijfelt, want u hebt volgens uw brochure in het gedeelte, dat u grondig hebt bekeken, reeds ontstellende ontdekkingen gedaan. Ik zou het mij dus kunnen voorstellen, dat u vele nachten en dagen had gepoogd om uw ontdekkingen voort te zetten.

A. Vele nachten en dagen, inderdaad. Ik kan u echter wel zeggen, dat de bevindingen, welke wij gedrieënlijk hebben gedaan, op een gegeven moment zo vaststonden als een paal boven water, dat wij deze bevindingen niet opnieuw behoeften te doen. Dat was aan het begin van de periode van het B.B.O. Deze bevindingen waren de belangrijkste en voor zover deze bevindingen werden gedaan, zijn er vele nachten en dagen opgeofferd voor het bestuderen van de operational orders. Later is daaraan ook deelgenomen op hun eigen manier en volkomen eigen gezag door de heren *Schilp* en *Lieftinck*. Zij hebben die feiten ook geconstateerd; wij hebben er een proces-verbaal over opgemaakt. Er is echter een zeer diepgaande studie van dit materiaal aan voorafgegaan. Het was niet bepaald opportuun om dit later opnieuw te constateren. Ik meen, dat ik daarna in verband met de operational orders, welke er van allerlei agenten uit het Engeland-Spiel bestonden, ook nog wel de telegrammen daarnaast heb bekeken om te zien in de eerste plaats, welke de directieven waren, die in die orders waren neergelegd, en in de tweede plaats, ook al was het spel dan door de Duitsers gespeeld, welke de nadere reactie van de Britse dienst op de ontwikkeling van deze operaties is geweest, om dus te zien op welke manier men is gaan werken, in welke richting de directieven in de praktijk zijn gaan liggen.

57142. De **Voorzitter**: Om nu nog eens even te recapituleren: de telegrammen van S.O.E., de exemplaren, zoals zij bij S.O.E. waren ontvangen en moesten liggen, hebt u nooit gezien?

A. Neen. Ik mag aannemen, dat u hier bedoelt het opgenomen telegram, direct nadat het was gedecodeerd.

57143. De **Voorzitter**: Ja.

Wij zijn de vorige keer tot de conclusie gekomen, dat, als het telegram was gedecodeerd, de Dutch Section van S.O.E. en de Nederlandse dienst ieder een doorslag behoorden te krijgen. Zo was het toch bij B.B.O.?

A. Ja.

57144. De **Voorzitter**: Dus de doorslagen van al die telegrammen moesten, toen u over die dingen praatte, bij S.O.E. liggen, *Dobson* had daartoe toegang en kon ze nakijken. Daarin heeft u echter geen oog geslagen?

A. Neen.

57145. De **Voorzitter**: Wat kreeg nu de Nederlandse dienst? In de eerste plaats is er verschil van mening over de aantallen. De heren van de M.I.D. zeggen, dat dit de aantallen zijn, waarover wij het de eerste keer hebben gehad, en u zegt, dat u een aantal hebt gezien, dat u veel groter voorkwam. U hebt de vorige keer gezegd: „Ik heb stapels andere gezien." Nu is uit deze discussie komen vast te staan, dat u van die telegrammen maar een betrekkelijk klein aantal uitvoerig hebt bekeken. De mogelijkheid blijft, dat die stapels niet beslist zeker allemaal andere telegrammen bevatten. Ik kan mij voorstellen, dat men op een dergelijk bureau van bepaalde telegrammen een aantal duplicaten had. Kunt u zeker zeggen, dat het allemaal verschillende telegrammen waren?

A. Het spijt mij, dat ik u op deze vraag een niet positiever antwoord kan geven dan dat ik bij het doorzien van deze telegrammen en bij het bestuderen van een deel van deze telegrammen zeker niet de indruk heb gekregen, dat daarbij ook kopieën waren.

57146. De **Voorzitter**: Het andere punt is, hoe die telegrammen er uit zagen. In ieder geval is uit deze bespreking duidelijk geworden, dat die telegrammen niet waren, zoals u ze kreeg bij B.B.O., want de aantekening met betrekking tot de security-checks kwam daarop niet voor.

A. Inderdaad.

57147. De **Voorzitter**: Dat was dus een belangrijk verschil ten opzichte van de telegrammen, zoals B.B.O. die kreeg. Dan blijft nog over de vraag of hetgeen in de telegrammen stond paraphrases

waren of dat het telegrammen waren, zoals zij hadden behoren binnen te komen en zoals zij ook bij B.B.O. binnenkwamen. De heren van de M.I.D. zeggen, dat zij nooit iets anders dan paraphrases hebben gehad.

A. Ik ben van mening, dat ik telegrammen heb gezien, die een meer normale vorm hadden dan de telegrammen, die ik thans voor mij zie. Daaronder versta ik de gewone tekst van de telegrammen, zoals deze werden ontvangen met de cijfers en letters en daaronder ook letters en cijfers. Het aantal telegrammen, dat ik heb bestudeerd bij de M.I.D., kwam niet overeen met de vorm van de telegrammen, die ik nu voor mij zie.

57148. De **Voorzitter**: De telegrammen, die u hebt gezien, waren in de vorm gekleed, waarin de agenten rechtstreeks hun mededelingen gaten?

A. Inderdaad.

57149. De **Voorzitter**: Daarin zit het verschil echter niet, want de hier aanwezige telegrammen zijn ook in de directe vorm. Trouwens paraphraseren behoeft niet te betekenen: overzetting van de eerste persoon in de derde persoon. Een parafraze kan ook zijn een andere wijze van rangschikken van de woorden. Ik heb hier b.v. een telegram — ik sla het zo maar op — van 9 Mei 1943. Dat is van *Bill* en het luidt:

„Ben volledig op de hoogte van andere organisatie (O.D.) voor zoover wij haar bestaan kennen stop ben bang dat wij een verkeerd idee hebben van haar eensgezindheid en mogelijke sterkte stop combinatie van zooveel mogelijk personen met verschillende programma's zonder bepaalde autorisatie leiding en doel maakt verbinding aan mijn organisatie ongewenscht.”

Dit is dus eigenlijk ook in de directe vorm.

A. Het was niet te doen gebruikelijk boven een telegram te zetten:

„The following telegram, dated 14th November, has been received from Beekman.”

Dit heb ik toen ook niet gezien. Het was gewoon een telegram, waarop de operational name van de agent voorkwam, niet de naam van de-agent of zijn schuilnaam. De tekst van het telegram werd voorafgegaan en gevolgd door een aantal cijfers en letters. Dat is hier niet het geval.

57150. De **Voorzitter**: Wij hebben natuurlijk rekening te houden met de verklaring van deze drie heren, dat zij niet meer dan deze telegrammen hebben ontvangen en dat zij ze in deze vorm hebben ontvangen.

A. Misschien hebben zij een aantal telegrammen geleend en hebben zij dat moeten teruggeven. Misschien is dit het aantal telegrammen, waarover zij zelf beschikten en dat zij zelf hebben mogen behouden. Het aantal telegrammen was veel groter en ook de inhoud er van was anders. Bovendien zijn dit fotokopieën van niet originele exemplaren. Daaronder versta ik de telegrammen, die men van S.O.E. ontving.

57151. De **Voorzitter**: Dit zijn naar uw mening geen fotokopieën van de stukken, zoals zij er uit zouden hebben gezien, als zij op dezelfde wijze waren binnengekomen als zij bij B.B.O. binnenkwamen?

A. Bovendien geen fotokopieën van de telegrammen, die ik op de M.I.D. heb gezien.

57152. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Omdat, zoals ik zei, de telegrammen van de M.I.D. werden voorafgegaan door een aantal letters en cijfers boven in de hoek.

57153. De **Voorzitter**: Met de telegrammen, die in het eerste inapje zitten, is het waarschijnlijk naar uw oordeel niet anders gesteld. Dit is een mapje met de telegrammen, die op een bepaalde zaak betrekking hebben.

A. Dat zijn op het bureau overgetikte telegrammen. Waarschijnlijk om het duidelijker te maken, heeft men er op gezet van wie de telegrammen zijn ontvangen, om daarmee te voorkomen, dat de betreffende officier steeds moet zoeken en vragen: wie is ook weer die man met die operational name? Het is best mogelijk, dat

men de secretaresse de opdracht heeft gegeven steeds die dingen er boven te zetten, wanneer zij deze dingen kopiëerde. In elk geval zijn het niet de telegrammen, zoals zij zijn ontvangen door de Engelsen.

57154. De **Voorzitter**: Het zal wel zeer moeilijk zijn andere personen te vinden, die over dit verschil van mening nog iets kunnen zeggen, want ik denk, dat er buiten de heren *Schilp*, *Lieftinck* en *de Bruyne* wel niemand zal zijn, die hierover nader kan getuigen.

A. Ik herinner mij, dat een gedeelte van of misschien ook wel al de archieven van het bureau M.I.D. indertijd zijn ondergebracht bij het Ministerie van Marine. Het is dus niet onmogelijk

De **Voorzitter**: Daar zijn zij nog.

A. Het is dus in het geheel niet uitgesloten, dat de telegrammen, zoals zij door de M.I.D. van S.O.E. zijn ontvangen, daar nog aan te treffen zijn.

57155. De **Voorzitter**: Dat is onderzocht. Dit is alles, wat er is. Wat wij hier hebben, is alles, wat in die archieven aanwezig is, en daarvan wordt door deze drie heren van M.I.D. gezegd: dat is alles, wat wij hebben ontvangen.

57156. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u niet zo-even gezegd, dat u met meerdere personen deze telegrammen hebt bekeken?

A. Met de heren *Lieftinck* en *Schilp*.

57157. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is er, toen generaal van *Oorschot* begon, niemand bij hem geweest om daarop te wijzen?

A. Hij zal enkele dingen daarvan, voor zover dat op een bepaald ogenblik van belang was, wel hebben bekeken, maar ik weet niet of hij zich deze details nog herinnert. Ik kan u wel zeggen — dit is misschien in dit verband belangrijk —, dat indertijd in deze kwestie volkomen los van het B.B.O. een onderzoek is ingesteld door de heer *Sanders* van het Bureau Nationale Veiligheid.

De **Voorzitter**: Dat heeft geen uitsluitel gegeven.

A. Ik acht het niet onmogelijk, omdat de heer *Sanders* misschien inzage van de telegrammen heeft gekregen.

57158. De heer **Koersen**: Heeft het feit, dat u een gedeelte van de telegrammen niet hebt bestudeerd, u geen aanleiding gegeven om dat niet de heren te bespreken?

A. Wanneer werd gevraagd, welke telegrammen b.v. zouden ontbreken, zou ik de telegrammen, behorend bij een bepaalde operatie, moeten gaan bekijken. Het is ook niet onmogelijk, dat de volgorde van deze telegrammen, gewisseld met de agenten, direct opvalt als onlogisch, omdat er bepaalde stukken weg zijn. Het is niet onmogelijk, dat ik, als ik de gelegenheid heb die zaak rustig te bekijken, tot bepaalde conclusies kan komen en meer exacte details daarover kan geven.

57159. De **Voorzitter**: Met is vanzelfsprekend, dat er bij het geringe aantal telegrammen, dat M.I.D. heeft gekregen, grote hiaten zijn. Dat betekent hoogstwaarschijnlijk, dat alle telegrammen, welke bijv. betrekking hebben op de verbinding en niet op de operatie zelf, wel niet aan M.I.D. zullen zijn gegeven. De verbinding was een zaak, welke in de Engelse sfeer lag, en alles, wat in de Engelse sfeer lag, bleef waarschijnlijk bij de Engelsen.

A. Inderdaad.

57160. De **Voorzitter**: Het is, gezien de verhoudingen, zoals die ten tijde van de M.I.D. waren, zelfs voor de hand liggend, dat men alle telegrammen, welke in de Engelse sfeer lagen, in de Engelse sfeer heeft gehouden.

A. Ik vraag mij af, hoe het is met die blauwe telegrammen. Heeft men u deze zaak aangeboden als de originelen, zoals zij waren ontvangen bij de M.I.D.?

57161. De **Voorzitter**: Neen, als (photo)kopieën daarvan. Deze hele discussie is eigenlijk aan de gang gekomen door een vraag, die

ik u heb gesteld en die eigenlijk niet precies is beantwoord, nl. mijn vraag aan u, of u nader kunt adstrueren, hetgeen u de vorige keer hebt gezegd, toen het ging over de mededeling van *Lauwers* over *Jordaan*, die zijn checks niet had gebruikt en toen uit Londen een telegram kreeg, dat hij deze moest gebruiken. Hoe weet u, dat dit telegram er is?

A. Deze kwestie is belangrijk geworden, nadat de heren *Lief-tinck* en *Schilp* en ik uitgebreid zijn gaan praten over het niet aanwezig zijn of verkeerd aanwezig zijn van identity-checks op de telegrammen. Toen zijn wij opnieuw vanzelfsprekend deze kwestie met een meer kritisch oog gaan bekijken en ik herinner mij, dat, toen *Lauwers* uit zijn gevangenschap bij het B.B.O. was ontslagen, wij van mening zijn gaan wisselen over deze kwestie. Ik herinner mij de zaak niet precies meer; ik geloof niet, dat het geheel juist is, wat ik zoëven hierover zei. De zaak is al zolang geleden, dat ik mij deze niet gemakkelijk meer in details kan herinneren. Ik meen, dat de identity-check-kwestie is opgekomen op de basis van een telegram, volgens hetwelk een wireless operator in bezet gebied moest worden opgeleid en onderwezen in de identity-check. Ik heb daarbij, naar mijn mening, niet genoemd de naam *Jordaan*, want ik mern, dat het een Duitse operator was, die werd opgeleid en onderwezen in de identity-check. Het was een uitgaand telegram van de Engelsen aan een agent. Dat was dus een technische kwestie, waarvan de M.I.D. zich voordien nooit schijnt te hebben afgevraagd, wat het eigenlijk behelste, omdat men over het algemeen van de technische zaken weinig of niet op de hoogte was.

57162. De **Voorzitter**: Wie?

A. De officieren van de M.I.D. Het was dus een telegram, waarin aan de agent in het bezette gebied werd gevraagd, waarom hij de operator, die hij moest opleiden, ook niet in zijn checks onderwees.

57163. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet. Het was dus zo, dat de agent er mededeling van had gedaan, dat hij een assistent had, en dat hij daarna uit Londen de mededeling kreeg, dat hij die assistent ook attent moest maken op de checks?

A. Inderdaad.

57164. De **Voorzitter**: Dat is dus een ander geval dan hetgeen *Lauwers* van *Jordaan* heeft verteld. Hij had van *Jordaan* gehoord, dat deze zijn checks vergeten had en dat deze toen uit Engeland de mededeling kreeg: Waarvoor heb je checks meegekregen, als je ze niet gebruikt? Daar stond *Lauwers* zelf helemaal buiten.

A. In het geval, dat ik mij herinner, ging er een enigszins bestraffende mededeling uit naar het bezette gebied, waarin de agent gevraagd werd, waarom hij de operator niet onderwees in het gebruik van zijn checks. Ik refereer hier niet aan een geval in verband met *Jordaan*.

57165. De **Voorzitter**: De vorige keer hebt u dat wel gedaan. Met is dus bij verder nadecken, dat u tot deze conclusie bent gekomen?

A. Als het gedaan is, is het waarschijnlijk als gevolg van een misverstand gebeurd. Ik herinner mij, dat het ging over een operator, die moest worden opgeleid. Dat was zeker niet het geval met *Jordaan*, die immers volleerd telegrafist was.

57166. De **Voorzitter**: Was *Lauwers* betrokken bij het geval van die agent, die werd opgeleid?

A. Het kan zijn, dat ik mij daarin heb vergist, maar ik meen dat later te hebben geconstateerd, toen ik de details van de telegramwisseling heb gevraagd. Het is niet ondenkbaar, dat, toen hij met dat verhaal kwam, dat precies overeenkwam met een ander geval, ik die gevallen door elkaar heb gehaald. Toen ik *Lauwers* ondervroeg, had ik de stukken niet bij de hand. Ik heb hem moeten ondervragen op de basis van een zee van details, voor zover ik mij die uit het begin van 1944 herinnerde.

57147. De **Voorzitter**: M.a.w.: toen *Lauwers* u die mededeling deed, hebt u verband gelegd met datgene, wat u 1½ jaar tevoren had gezien?

A. Ja.

57168. De **Voorzitter**: Dat was een telegram, dat u bij M.I.D. had gezien?

A. Ja.

57169. De **Voorzitter**: Dat zou dan in die bundel moeten zitten.

A. Ik heb die bundel niet telegram voor telegram doorgekeken. Ik herinner mij levendig sommige telegrammen er van te hebben gezien, o.a. van *van Vliet*.

57170. De heer **Stokvis**: Op blz. 48 van uw brochure doet u mededeling omtrent datgene, wat de voorzitter met u heeft besproken. Handhaaft u dat onder ede?

A. Als ik zou zien, dat ik daar een vergissing heb gemaakt, zou ik dat niet doen.

57171. De heer **Stokvis**: Mag ik u dat voorlezen? Ik lees daar:

„Maar ik knipperde met mijn ogen, toen ik een telegram van *Lauwers* zag, dat van alarm, van obscuriteit straalde, en waarin hij aankondigde een „assistent-telegrafist" te hebben opgeleid. En daaraan vastgemaakt een telegram van die „assistent" plus het antwoord van het hoofdkwartier: „Waarom onderwijst u de nieuwe marconist niet in het gebruik van zijn geheime herkenningstekens?" "

Hierin zegt u dus drie telegrammen te hebben gezien: één van *Lauwers*, één van zijn assistent en één van het hoofdkwartier, alle betrekking hebbend op die opleiding in het gebruik van checks.

A. U begrijpt, dat ik, wanneer ik onder ede sta, anders spreek dan wanneer ik aan het uitleggen ben aan iemand.

57172. De heer **Stokvis**: Hier legt u niets uit, hier geeft u feiten.

A. Feiten, die frappant zijn.

57173. De **Voorzitter**: Nu vraag ik alleen: zijn die waar of niet waar?

A. Gedeeltelijk; op verschillende tijdstippen zijn hier verschillende dingen gebeurd; naar aanleiding van een aantal gebeurtenissen, welke zich uitstrekken over een aantal jaren, is dat geschreven.

De heer **Stokvis**: Dat wil ik allemaal aannemen.

A. Op het ogenblik, dat ik deze telegrammen zag, schrok ik.

57174. De heer **Stokvis**: Wanneer is deze brochure verschenen?

A. Heel kort geleden.

57175. De heer **Stokvis**: Mei 1949? Korter kan het niet; wij hebben nu Juni 1949.

A. Inderdaad.

57176. De heer **Stokvis**: Hebt u die gegevens geverifieerd aan notities, welke u hebt gemaakt? Hebt u uw geheugen geraadpleegd of hebt u ze op meer zorgvuldige wijze geverifieerd?

A. Ik heb mij deze gegevens herinnerd, gereconstrueerd en opgeschreven in de vorm van rapporten en persoonlijke aantekeningen.

57177. De heer **Stokvis**: U hebt ze in de vorm van ruim vijftig woorden neergeschreven. Nu is mijn simpele vraag: Zijn die woorden zo juist, dat u ze nu onder ede kunt handhaven?

A. Ik kan niet zonder meer met ja of neen antwoorden. Ik kan alleen zeggen, dat dit het resultaat is van mijn associatie van verschillende gegevens en van hetgeen ik mij herinner te hebben gezien in het begin van 1944.

57178. De heer **Stokvis**: Als u hier spreekt, spreken die factoren ook mee, reconstrueert u dan ook die herinneringen naar beste weten?

A. Wanneer ik zeg, dat ik in 1944 dat en dat heb geconstateerd en dat ik, na de bevrijding met *Lauwers* sprekend, nadat er al geweldig veel over deze kwestie te doen was geweest, mij zeker herinnerde, een dergelijk telegram te hebben gezien, bedoel ik, dat ik gededuceerd heb, dat het van *Lauwers* moet zijn geweest. Nu herinner ik mij, dat er ook een dergelijke kwestie heeft gespeeld in verband met *Jordaan*, en acht ik het niet uitgesloten, dat ik die associatie onjuist heb gelegd, maar dan nog doet het aan het principe van de ontdekking niets af.

57179. De heer **Stokvis**: Dat „knippen met uw ogen" is dan toch overbodig geweest.

A. Dat „knippen met mijn ogen" drukt daar op vrij duidelijke wijze uit, dat ik geschrokken was over deze kwestie.

57180. De heer **Stokvis**: Maar u weet deze kwestie niet eens meer.

A. Welke kwestie weet ik niet meer? Dan moet u beter naar mij luisteren; ik zit de gehele avond toch niet voor niets te praten. Ik heb gezegd, dat ik begin 1944 een telegram heb gezien, dat van alarm en obscuriteit straalde, omdat de checks niet waren aangegeven, maar bovendien, omdat daar een agent in bezet gebied werd gewezen op het feit, dat hij iemand, die hij opleidde, moest onderwijzen in zijn identity-checks. Dat is het hele feit, waarom het gaat.

57181. De heer **Stokvis**: En dit feit handhaaft u onder ede?

A. Dit feit handhaaf ik onder ede.

De heer **Stokvis**: Accoord.

57182. De **Voorzitter**: Nu verbindt u daaraan een conclusie. De vraag is, of die juist is. U zet er onder: „zodat de vijand was ingelicht over deze geheimste zaak." M.a.w. de conclusie, die u trekt — zo begrijp ik het — is: dat de vijand nu wist, dat er zulk een security-check was. Dat bedoelt u waarschijnlijk hiermede?

A. Inderdaad.

57183. De **Voorzitter**: Nu was het bij het geval-Jordaan wat anders. Daarbij zat de fout, welke men Londen kan verwijten, indien het zo gebeurd is, hierin, dat een speciale agent zijn security-check niet gebruikte, waaruit Londen de conclusie had moeten trekken, dat die agent gevangenzat, en niet had moeten berichten: gebruik die checks. Zo heeft Lauwers het gesteld. De conclusie, die u trekt, is een andere en het is de vraag, of die juist is. Laten wij een ogenblik aannemen, dat dit gebeurd is met *Lauwers*. Het is een vaststaand feit, dat de Duitsers van de techniek van security-checks uitvoerig op de hoogte waren gekomen door vroegere verhoren van agenten o.a. van van der *Reyden*. Zij wisten niet, wat de concrete security-check was, maar kenden wel het vsteein. Men wist op het moment, dat Lauwers ging seinen — dat is uit verklaringen gebleken —, dat er security-checks waren. Ik geloof daarom, dat deze conclusie te ver gaat.

A. Ik moet vooropstellen, dat ik van de zaak-van der *Reyden* niet veel weet. Ik heb deze man na de oorlog even gezien en hem verschillende dingen gevraagd. Hij heeft niet geressorteed onder ons en ook niet — voor zover wij dat konden bekijken aan de hand van de papieren — onder de M.I.D. Ik ben van het geval-van der *Reyden* te weinig op de hoogte en ik weet niet, of hij een security-check heeft gehad en deze heeft moeten gebruiken. Ik bedoelde, dat het m.i. niet verantwoord kan worden geacht, dat men, wanneer men in Engeland operaties lanceert, waarvan de security-check een belangrijk onderdeel is, en wanneer men in de overtuiging leeft en handelt, dat alles in goede orde geschiedt en dat de agent zich in goede verstand in Nederland bevindt, dan in de telegrammen gaat spreken over het geheim van de security-check. Dat werd nooit gedaan. Door experts is meer dan eens verklaard, dat een poemcode betrekkelijk gemakkelijk is te breken. Als een agent zijn security-check niet goed gebruikte, kreeg hij een catch-question.

Maar dan wordt hem niet gevraagd: Waarom doet u dat? Ik heb dus gemerd hier naar voren te moeten brengen, dat ik in het complex van gebeurtenissen moeilijk kan aannemen, dat een dergelijke vraag te goeder trouw kan worden gesteld, vooral niet nadat ik had kennis genomen van de methoden en de werkwijze van de Engelsen, die in deze dingen buitengewoon voorzichtig waren.

57184. De **Voorzitter**: Ik ben het volkomen met u eens, dat het allerdwaaft is een dergelijke mededeling te doen, maar ik kan niet uw conclusie delen, dat de vijand nu ook was ingelicht over het bestaan van deze „allergeheimzinnigste, uiterst belangrijke zaak". Ik geloof, dat de vijand, die „allergeheimzinnigste, uiterst belangrijke zaak" al kende.

A. Ik heb ergens gehoord, dat van der *Reyden* zijn identity-check aan de Duitsers heeft bekendgemaakt.

57185. De **Voorzitter**: Ook Lauwers heeft een, zij het verkeerde, security-check prijsgegeven. De Duitsers kenden dus het systeem.

A. Ja, maar het is toch een eigenaardige gebeurtenis, dat men de aandacht vestigt op het feit, dat de security- of de identity-check ontbreekt op een telegram van iemand, die in handen van de Duitsers moest zijn of althans kon zijn.

57186. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer ook gesproken over de samenwerking tussen B.B.O. en de Engelse dienst. Wat u daarover hebt gezegd, is ook door andere betrokkenen bevestigd. nl. dat de samenwerking in het algemeen zeer behoorlijk was en dat de Nederlandse dienst daarin een redelijke positie had. U hebt opgemerkt, dat het niet direct goed ging en dat enige besprekingen nodig zijn geweest om het voor elkaar te krijgen.

A. Ik mag aannemen, dat, wanneer twee bureaux een zelfde vak beoefenen, heel gemakkelijk jalousie de métier kan ontstaan. Ik kan echter niet anders dan vol lof zijn over de wijze, waarop wij hebben samengewerkt.

57187. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat op het ogenblik, dat het B.B.O. begon te werken, de Dutch Section van S.O.E. een soort salto mortale moest maken. Hier moest een gehele frontverandering plaats hebben, want S.O.E. had met M.I.D. op deze manier samengewerkt, dat men zei: Met alles, wat de verbindingen en het transport betreft, hebt gij niets te maken; dat is onze zaak. Met B.B.O. was er een behoorlijke samenwerking, waarbij de Nederlanders zich met alle mogelijke dingen mochten bezighouden, alles konden vragen en zich in alle mogelijke dingen konden mengen, als het nodig was. Nu is mijn vraag: hebt u iets gemerkt van de manier, waarop dat voor elkaar is gekomen? Daarvoor zullen toch wel meer dan enkele besprekingen nodig zijn geweest. Dat het voor elkaar is gekomen, begrijp ik volkomen, want men had leergeld betaald, maar hebt u iets van de wijze, waarop die frontverandering tot stand kwam, gemerkt?

A. Ja. Ik kan u wel zeggen, dat het in het begin weleens even moeilijk was. In de eerste plaats wilden wij onze eigen operational orders maken. Dat werd niet zonder meer geaccordeerd. Wij konden ze wel in conceptvorm maken. Dat is zo gebeven. Daarvoor ben ik altijd gevoelig geweest. Bovendien hebben wij moeilijkheden gehad over het ontvangen van de operational annexes. Wij vonden, dat wij er recht op hadden die te zien, omdat zij heel belangrijk waren, en die te maken op een wijze, waarop zij gemaakt behoorden te worden. Nu was mij niet bekend, hoe die dingen moesten worden gemaakt, maar ik had er mijn eigen ideeën over en heb mijn eigen operational annexes gemaakt, toen ik begon. Die zijn echter niet zonder meer zo overgenomen, maar omgewerkt. Ik heb niet direct gezien op welke wijze zij waren omgewerkt. Die werden voor ons achtergehouden. Ik heb daarover gesproken met de generaal; er was verder niemand om er mee over deze kwestie te praten. Ik heb het nog wel weer opnieuw genoemd tegen de heren *Lieftinck* en *Schilp* en heb hun gevraagd: Hebben jullie geen operational orders gezien? Zij hebben gezegd: Neen, helemaal nooit. Misschien is er een enkele uitzondering geweest. Toen ben ik met de Engelsen gaan praten en heb gezegd, dat ik er op stond de operational orders te zien, daar er anders geen operaties meer met Nederlanders uitgevoerd zouden worden. Zonder de annexes zouden de consequenties van de operaties voor ons immers onoverzichtelijk zijn. Wij hebben toen na enige heftige meningsverschillen over deze kwestie en wat moeilijkheden de toestemming gekregen, dat wij voortaan altijd het uiteindelijke exemplaar van deze operational annexes zouden krijgen.

57188. De **Voorzitter**: Is dat het hoofdpunt van wrijving geweest, dat u zich herinnert?

A. Ja, dit was een belangrijk punt van wrijving. Ik geloof, dat wij geen andere noemenswaardige punten van wrijving hebben gehad.

57189. De **Voorzitter**: Hebt u in uw praktijk ook weleens wat te maken gehad met radio-telefoniezenders?

A. Daarmede hebben wij zeer weinig te maken gehad. Radio-telefonie-instrumenten werden gebruikt, toen het na de invasie belangrijk was om berichten te krijgen van mensen, die als agenten, sub-agenten of contactagenten werden gebruikt.

57190. De **Voorzitter**: Er zijn wel agenten van B.I. uitgestuurd met zo'n toestel. Zij waren, toen zij hier kwamen, er vast van over-

tuigd, dat zo'n toestel niet te peilen was. Mijn vraag is nu of u wel eens hebt gehoord of men te Londen dienovereenkomstig de agenten instrueerde.

A. Neen.

57191. De **Voorzitter**: Daarmede hebt u geen bemoeienis gehad?

A. Wanneer ik zeg: neen, bedoel ik, dat het, voor zover mij bekend, heel duidelijk was, dat de agenten zeer goed wisten, dat radiotelefonie-apparaten wel degelijk konden worden uitgepeild of door de Duitsers konden worden gelocaliseerd.

57192. De **Voorzitter**: Dat hebben zij door de ervaring geleerd, maar de agenten, althans enigen van hen, waren er aanvankelijk volkomen van overtuigd, dat deze apparaten niet peilbaar waren. Die overtuiging heeft men hun in Londen bijgebracht.

A. In de tijd, dat dat is gebeurd, werkten wij niet met die toestellen. Toen wij er mee werkten, wisten wij, dat zij wel konden worden uitgepeild. Wij hebben een agent gehad, die zeer goed wist, dat hij was uit te peilen, maar er zeer voorzichtig mee is geweest, goede resultaten heeft bereikt en niet is gepakt. Het is geen agent van ons, maar van Special Forces geweest. Hij is aan een fieldafdeling afgestaan om dit werk te doen bij de First Armygroep.

57193. De **Voorzitter**: De vorige keer hebben wij gesproken over het ontvangstation. Toen heb ik u gevraagd of het ontvangstation voor S.I.S. en S.O.E. hetzelfde was. Er is echter nog een andere vraag, welke ik u in dit verband zou willen stellen. Hebt u enig idee, waar de telegrammen werden gedecodeerd, nl. centraal op of bij het ontvangstation, dus op de plaats, waar het gebeurde voor alle mogelijke landen? Of gebeurde het voor de Nederlandse telegrammen op de Dutch Section van S.O.E.?

A. Ik herinner mij, dat op de decoderingsafdeling voor Nederland, de Dutch section, waar de telegrammen werden gedecodeerd, een Nederlander zat in Brits uniform. Ik heb hem nooit gekend.

57194. De **Voorzitter**: Waar zat hij?

A. Op de decoderingsafdeling. Hij werkte ten behoeve van de Dutch section. Ik zou u niet durven zeggen, of hij disciplinair resorteerde onder de commandant van deze sectie.

57195. De **Voorzitter**: S.O.E. werkte voor een groot aantal bezette gebieden. Laten wij aannemen, dat S.O.E. een afzonderlijk ontvangstation had, dat niets te maken had met S.I.S., dan is er in de eerste plaats de mogelijkheid, dat de decodering op of bij dat ontvangstation geschiedde voor al die bezette gebieden gezamenlijk en dat de verschillende secties voor die gebieden het gedecodeerde telegram op hun bureau van dat centrale punt uit toegezonden kregen. De mogelijkheid bestaat echter ook, dat het ontvangen telegram daar niet werd gedecodeerd, maar naar de respectievelijke secties ging, en dat men dáár de code had en decodeerde.

A. Ik begrijp wat u bedoelt. Ik herinner mij uit gesprekken, die ik heb gevoerd met leden van de Britse sectie, dat er voor de Dutch Section een speciaal aantal mensen waren, waarbij een officier in Brits uniform was, die daar mede belangrijk werk verrichtte in de decoderingsafdeling.

57196. De **Voorzitter**: U bent meermalen geweest op het kantoor van Dohson, maar u hebt die Nederlander daar nooit gezien?

A. Neen.

57197. De **Voorzitter**: Het decoderen gebeurde dus niet op het kantoor van Dohson?

A. Neen. Ik kwam daar zoveel keer binnen als ik zelf wilde. Er waren allerlei secties, waarvan ik de mensen kende. Er was nooit enige indicatie betreffende de werkzaamheden, die daar werden verricht. Dat moest je maar te weten zien te komen. Men kon het ook niet zien aan bepaalde letters of afkortingen op de deuren. Het is natuurlijk mogelijk, dat de decodering in dat gebouw geschiedde, maar het lijkt mij toch waarschijnlijk, dat deze decodeerders op het station zaten, waar de telegrammen binnenkwamen, dat zij ook sectiegewijs waren ingedeeld en dat zij aan de telegrammen konden zien, tot welke sectie deze behoorden.

57198. De **Voorzitter**: De vorige keer heb ik u gevraagd, of u de stukken van de M.I.D. na de bevrijding nog hebt gezien. Hierop antwoordde u:

„Inderdaad, een officier, verbonden aan mijn bureau of liever ik heb persoonlijk toestemming gekregen van de Minister van Marine om daar een officier naar toe te sturen met een phototoestel om daar deze zaken te fotokopiëren.”

Is dat gebeurd?

A. Dat is gebeurd, niet helemaal volledig, doch van een groot aantal operational annexes zijn photokopieën gemaakt.

57199. De **Voorzitter**: Wie is de officier geweest, die dat heeft gedaan?

A. De reserve-tweede-luitenant Robert Meindert ten Broek.

57200. De **Voorzitter**: Weet u, waar die tegenwoordig is?

A. Die woont in Rotterdam. Ik kan u zijn adres niet uit mijn hoofd opgeven, maar ik kan u dat morgen laten weten.

57201. De **Voorzitter**: Gaarne. Waren er ook telegrammen bij, die hij gefotokopieerd heeft?

A. Dat geloof ik niet, omdat het ons er om te doen was te zien, wat voor opdrachten deze mensen precies hadden, welke hun aanloopadressen en contactadressen waren en om, wanneer de mensen van deze contactadressen nog in leven waren, hen te ondervragen, hoe de agenten daar gekomen zijn en hoe het verraad in zijn werk is gegaan, voor zover de agenten niet direct bij de dropping gepakt zijn.

57202. De **Voorzitter**: Ik vroeg het juist met het oog op de telegrammen, want dan zou de mogelijkheid bestaan hem te vragen, wat hij heeft gekopieerd.

A. Die telegrammen waren voor ons op dat ogenblik en in dit verband niet belangrijk.

57203. De **Voorzitter**: Ik kom thans tot een ander punt, dat betreft de documenten, die op 28 Februari 1946 aan het B.N.V. zijn overgedragen. De heer *Zembsch-Schreve* heeft hier medegedeeld, dat hij die stukken aan iemand van het B.N.V. heeft overhandigd.

Nu hebt u de vorige keer verteld, dat er een kist vol documenten was. U hebt gezegd: „Er is een heel grote kist ingeleverd”. Ik had u tevoren al gezegd, dat wij eigenlijk alleen maar hadden een rapport over Ubbink — die een afzonderlijk rapport heeft geschreven over de Bingham-kwestie — en een rapport van u van October 1946 aan de heer *Six* — dat ging over *Lauwers* — en dat wij daarvan verder niets hebben gevonden. U zegt: „Er is een heel grote kist ingeleverd.”, en op mijn vraag: „Er zijn dus nog andere rapporten over die Bingham-kwestie?” antwoordt u: „Inderdaad.” Nu hebben wij dat zeer uitvoerig onderzocht, maar het resultaat is niet met uw verklaring in overeenstemming. De heer *Zeinbsch-Schreve* heeft gezegd, dat er in die „kist vol” maar een paar mappen waren, welke op het England-Spiel betrekking hadden en dat de rest op andere dingen betrekking had. Volgens een aantal andere getuigen, die met deze zaak te maken hebben gehad, die van het B.N.V., o.a. de heer van *Panhuys* — er is een hele reeks van verklaringen — is er eigenlijk van andere rapporten dan die, welke ik hier heb genoemd en welke betrekking zouden hebben op hetgeen ik dan maar noem de Bingham-kwestie, eigenlijk geen sprake.

A. Die rapporten over deze kwestie, over het England-Spiel in het algemeen, besloegen inderdaad een aantal mappen. Deze mappen waren nogal volumineus en zaten in een kist, alvorens zij werden getransporteerd naar het B.N.V. Vóórdat zij in die kist terecht kwamen, stonden zij in een kast, welke zich bevond in de kamer van de heer *Zembsch-Schreve* in één van de huizen, welke door B.B.O. werden gebruikt. Die kast was ongeveer — ik ben zeer slecht in schatten — van de volgende afmetingen (de *getuige* maakt enige gebaren) en zat met deze mappen volledig vol. Dit waren alle documenten, welke wij daarover hadden. Nu hangt het natuurlijk wel enigszins af van de wijze, waarop men een map neerlegt, hoeveel plaats die map inneemt. De kist, welke indertijd is weggegaan — ik heb mij er zelf van overtuigd, dat deze mappen daarin zaten — was inderdaad niet geheel gevuld met mappen, die uitsluitend op het England-Spiel betrekking hadden, maar de mappen, welke daarover handelden, namen toch

wel een belangrijke plaats in. De Bingham-kwestie alleen heeft natuurlijk maar een uiterst minimaal gedeelte ingenomen. *Bingham* was één van de officieren, die een leidende positie had bij S.O.E., maar hij was ook niet de enige. Over hem bestaan meerdere merkwaardige rapporten, steeds over een geval, waarin zijn naam wordt genoemd. Een zelfde naam wordt nl. genoemd van een man, die, zoals ik u al eens eerder heb medegedeeld, bij een Duitse instantie werkzaam was volgens de gegevens van mensen, die in deze kwestie zijn gehoord geworden.

57204. De Voorzitter: Dat laatste bedoel ik met de *Bingham*-kwestie. Die betref in hoofdzaak de zaak van een *Bingham*, die zou hebben gewerkt bij een Duitse instantie.

A. Ja.

Nu was het uiteraard van belang, dat iedereen, die met deze kwestie te maken had gehad, als het ware werd doorgelicht, dat zijn antecedenten werden gelicht en dat onderzocht werd, wat zijn of haar opinies waren. Dat was uiteraard voor ons een onmogelijke zaak, omdat wij ons er niet mee konden bemoeien, waar het Engelsen betrof. Voor zover wij in deze kwestie iets hebben kunnen doen, hebben wij dat gedaan door het verhoren van mensen, die niet van Engelse nationaliteit waren. Toen zijn wij tot bepaalde indicaties geraakt, welke wij hebben neergelegd in rapporten. Deze rapporten met allerlei mappen waren gepakt in een kist en namen van die ruimte een belangrijk deel in beslag.

57205. De Voorzitter: De heer *Zembsch-Schreve* heb ik gevraagd:

„Zaten in de kist met stukken, die u heeft gebracht bij het B.N.V., uitsluitend stukken betreffende het England-Spiel of ook andere?”

A. „Ook heel veel andere, b.v. betreffende het vinden van lijken.”

Ik vroeg hem toen:

„Waren er vrij veel stukken van het England-Spiel bij? De omschrijving „een kist vol” heeft toch zeker niet alleen betrekking op de England-Spiel-stukken?”

Hierop antwoordde hij:

„Neen. Van het England-Spiel waren er een paar mappen vol.”

Hierop zei ik:

„Wij constateren nu dus, dat, voor zover ons op het ogenblik bekend is, boven water zijn gekomen die twee rapporten over *Lauwers*, waarover ik het straks heb gehad, en het stuk, dat u hier heeft gevonden.”

Ik heb hem namelijk voorgelegd de mappen, die wij van het B.N.V. hadden gekregen. Hij zei toen:

„Ja, er was veel meer.”

Volgens hem waren er stukken over *Taconis*, *Lauwers*, *Ridderhof* en *Lindemans* en het geheel maakte deugdelijk twee goede mappen uit.

A. Hij moet het beter weten dan ik, want hij heeft deze zaak zelf verder behandeld. Mijn indruk was, dat die mappen een grotere ruimte innamen. Het kan wel zijn, dat de kist groter leek dan deze was.

57205. De Voorzitter: Thans het punt van de Nederlandse *Bingham*, die in dienst van de Duitsers zou hebben gewerkt. Waar berusten uw aanwijzingen op, dat deze *Bingham* bestaan zou hebben? Waar komen die vandaan?

A. Deze wetenschap of dit vermoeden is het resultaat van verhoren van personen, die in de nabijheid hebben gewerkt van de inmiddels doodgeschoten *Allert Brinkman*, die voor de S.D. heeft gewerkt. Ik kan u niet zeggen, welke de namen van deze mensen zijn.

57207. De Voorzitter: Welke mensen?

A. Die een verklaring hebben afgelegd in zake de *Bingham*, die bij de S.D. werkte. Dit was voor ons een donderslag uit heldere hemel. Toen wij op dit punt waren gekomen, moesten wij het onderzoek tot onze spijt staken. Wij hebben deze zaak niet kunnen afmaken.

57208. De Voorzitter: U zei, dat u niet wist, wie u op die gedachte had gebracht? Kan het zijn, dat de persoon, die u verhoord hebt en die u op die gedachte heeft gebracht, *Jacky* was?

A. Het is mogelijk, dat hij in dit geval mede een rol heeft gespeeld, want ik heb u eerder de raad gegeven hem ook in deze kwestie te verhoren, maar ik kan het u niet met zekerheid zeggen. Het kan zijn, dat hij een van de personen is geweest, die deze suggestie hebben gedaan.

57209. De Voorzitter: De heer *Schreve* noemde in dit verband ook *Jacky*. Dat was *Adriaan Breed*. Ik heb de heer *Schreve* gevraagd:

„Had *Breed* iets in die geest losgelaten?”

Hij heeft daarop geantwoord:

„Ja. Dat was het verband, dat wij weer samenknootten met de vriendin van *Bingham*, *Lydia*.”

A. *Lydia Brinkman*.

57210. De Voorzitter: Wij hebben deze beide personen gehoord, maar zij hebben zeer positief gezegd, dat zij nooit een *Bingham* in Nederland hebben gekend.

A. Bent u op het Bureau Nationale Veiligheid nooit onze rapporten tegengekomen, waarin deze hele kwestie staat? Het is een heel gecompliceerde zaak; anders zou ik u daarvan details kunnen vertellen. Het spijt mij, dat ik u daarover, wat de namen betreft, niet meer kan inlichten. Ik meen wel, dat het heeft gespeeld om *Brinkman* van de Sicherheitsdienst, *Jacky Breed* en *Lydia Brinkman*.

57211. De Voorzitter: U bent het dus met de heer *Schreve* eens, dat uw informatie over een Nederlandse *Bingham* uit die hoek zijn gekomen?

A. Ik meen zeker, dat het met die hoek heel veel te maken heeft.

57212. De Voorzitter: Met *Breed* is het heel gauw bekeken. Ik heb hem gevraagd, wat zijn werkzaamheden hier geweest zijn. Hij antwoordde, dat hij bij de S.D. werkzaam is geweest. Hij bleek daarmee betrekkelijk laat in de bezettingstijd te zijn begonnen. Verder is hier bij zijn verhoor gezegd:

„De Voorzitter: Heeft u ooit geconstateerd, dat bij de Duitsers of voor de Duitsers werkzaam was iemand, die de naam *Bingham* droeg?”

A. Deze naam heb ik nog nooit ontmoet of gehoord bij of in betrekking tot de Sicherheits-Polizei of in verband met geheime politie.

De Voorzitter: Nog nimmer van gehoord?

A. Neen.

De Voorzitter: U kent ook niemand onder die naam?

A. Onder die naam ken ik niemand.”

Dat is dus weinig gecompliceerd.

De weduwe van *Brinkman* heeft hier verklaard, dat *Brinkman* op een gegeven ogenblik, toen het blijkbaar begon te knippen, tegen haar gezegd heeft, dat, als zij ooit in moeilijkheden kwam, zij de naam *Binghain* moest noemen. Dat was echter niet een mededeling over een Nederlandse *Bingham*, die hier werkte.

Jonkvrouwe *Wttewaall* van Stoetwegen: Zij heeft niet begrepen, wat hij daarmee bedoelde.

A. Dat kan ik mij niet herinneren. U weet, dat men zegt — ik weet niet meer uit welke bron ik nu aan dit bericht, dat ik nu uit mijn herinnering naar boven haal, kom —, dat *Brinkman* al vóór de oorlog voor de Engelsen heeft gewerkt en dat zijn vrouw, als ik mij niet vergis, daarvan een pensioen heeft. Dat is mij medegedeeld door mensen, die haar nogal goed blijken te kennen. Het is dus een feit, dat nogal zeker blijkt te zijn, dat *Brinkman* omgezwaaid is tijdens de oorlog, maar ik neem niet aan, dat het een aanleiding moet zijn geweest voor *Brinkman* om *Bingham* te kennen. Het lijkt mij in het geheel niet nodig en zelfs wel enigszins onwaarschijnlijk.

57213. De Voorzitter: Het is moeilijk te reconstrueren, dat het zo is, maar in ieder geval, *Brinkman* heeft positief nimmer gesproken over een *Bingham* in Nederland en daarover gaat het hier op het ogenblik.

Hebt u bij uw onderzoek de familie *Bingham* nagespoord?

A. Voor zover het mij mogelijk was, ja. Het was voor mij niet zo erg moeilijk, omdat ik kennissen van *Bingham* kende.

57214. De **Voorzitter**: Wat zijn uw bevindingen daarbij geweest?

A. Mijn bevindingen daarbij zijn geweest, dat de naam *Bingham* in Nederland door verschillende personen werd gedragen. Ik heb op het laatste moment geprobeerd uit te zoeken, in hoeverre hier een familielid van de familie in Engeland — het is natuurlijk een voor de hand liggende zaak, dat je dat gaat doen — betrokken was bij de S.D. en wie dat wel kon zijn. Toen ben ik tot de conclusie gekomen, dat dit wel mogelijk was — ik moet er echter aan toevoegen, dat ik niet bij machte was te verifiëren, wie van deze personen dat kon zijn geweest; ik heb hier echter een notitie — de heer D. *Bingham*, die zich op het ogenblik bevindt te New York, op het ogenblik ongeveer 57 jaar oud is, gedurende de oorlog in Nederland heeft gezeten en een zoon heeft van 18 jaar, welke laatste, geloof ik, in Wageningen woont. Dat is het enige, dat ik mij van de familie-relaties herinner. Ik weet natuurlijk wel, dat hier verschillende *Binghams* waren. Op het visitekaartje, dat de heer griffier mij thans overreikt, staat D. *Bingharn*, *Whitehall*. Dat zal waarschijnlijk de man zijn, die ik zojuist noemde. Ik weet echter niet of hij de bewuste S.D.-*Bingham* is. Ik ging direct zoeken, zoals u wel zult hebben begrepen, naar een leidende persoonlijkheid, die naar mijn smaak voor deze eigenaardige fouten verantwoordelijk gesteld zou moeten worden, en ik ben natuurlijk gevallen over de mededeling in een rapport, dat een zekere *Bingham* bij een Duitse instantie werkte, hetgeen natuurlijk overigens voor mij niet een doorslaggevend bewijs was, dat deze *Bingham* ook de man moet zijn, die het verraad heeft gepleegd, maar wel, dat die het kon hebben gepleegd. Het is echter naar mijn smaak wel heel erg moeilijk om alle mensen, die hierbij zijn betrokken, na te gaan. Dat zou natuurlijk alleen in de hulp van de Engelsen mogelijk zijn.

57215. De **Voorzitter**: Waarbij betrokken zijn?

A. Die betrokken zijn geweest bij het England-Spiel, die de operaties hebben gelanceerd, toen het England-Spiel aan de gang was.

De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk een onmogelijkheid, omdat wij de Engelsen niet kunnen horen.

A. Het spijt mij, dat u het onmogelijk noemt, want ik had mij voorgesteld, dat het voor een geallieerde enquêtecommissie wel mogelijk zou zijn geweest.

In deze vorm zou het niet kunnen: in de vorm, waarin het onderzoek nu geschiedt, bedoel ik. Ik had mij voorgesteld, dat, wanneer er een geallieerde enquête-commissie was, het wel mogelijk zou zijn.

57315. De **Voorzitter**: Een gemengde commissie?

A. Ja.

57217. De **Voorzitter**: Voor ons kunnen op het ogenblik Engelsen in ieder geval geen verklaring afleggen, omdat zij gebonden zijn door de Official Secrets Act.

A. Ik kan u wel zeggen, dat er verschillende officieren aan mijn bureau verbonden waren, die — vooral een, die bijzonder sympathiek staat tegenover de figuur van *Bingham* — zeker niet kunnen onderschrijven, dat hij verraad pleegde. Daarover zijn de meningen verdeeld. Op een gegeven moment is er een bewering gedaan, dat er een *Bingham* zat bij een Duitse dienst, terwijl er gedurende de oorlog tijdens het England-Spiel een *Bingham* bij de Engelse dienst zat.

57218. De **Voorzitter**: U heeft de gedachte gelanceerd, dat het familie kan zijn van de *Bingham* uit Londen. Nu is mijn vraag: Hebt u indertijd de familie van deze *Bingham* uit Londen nagegaan?

A. Ik heb dat maar tot op zekere hoogte kunnen doen, omdat na de oorlog alles niet even gemakkelijk was na te gaan en omdat wij op het punt stonden de zaak te beëindigen.

De **Voorzitter**: Deze zaak heeft onze commissie in één uur kunnen nagaan.

A. Ja. Het is nu gemakkelijk te doen.

57319. De **Voorzitter**: Het was heel eenvoudig, want deze *Bingham* uit Londen had geen broers.

A. Dat was mij altijd bekend. Het was een kwestie van familie, die dezelfde naam draagt en die in Nederland zat. Er waren verschillende Nederlanders, die.....

57220. De **Voorzitter**: Hoe verder de familierelatie, hoe minder waarde in dit verband. Het is ons duidelijk geworden, dat althans in de eerste graden deze *Bingham* behalve zijn vader geen mannelijke verwanten heeft. Wij hebben van deze vader vernomen, niet alleen welke kinderen deze had, maar ook welke kinderen zijn verschillende broers hebben gehad. Dan zijn wij al aan de neven en nichten.

A. Ik heb speciaal gedacht in de richting van een neef.

57221. De **Voorzitter**: Die bestaat ook niet.

Hij heeft bijna uitsluitend nichten, die bovendien allemaal in andere delen van de wereld zitten. Als ik mij goed herinner, is de enige neef een nagenoeg blinde neef in Amerika.

A. Is dat de D. *Bingham*, waarvan u mij een visitekaartje hebt laten zien, want die heeft gedurende de oorlog hier gezeten. U spreekt over een blinde neef. Het was bekend, dat een man met een blauwe bril, die heel slecht zag, bij de Duitse dienst was en dat hij zijdelings wel eens heel even in contact is geweest met agenten, die in het England-Spiel zijn gepakt en die nu nog over zijn. Daarover zijn rapporten. Ik opper alleen een mogelijkheid, die ons indertijd is opgevallen. Daar er zulke eigenaardige fouten zijn gemaakt, moesten wij wel tot de conclusie komen, dat hier verraad in het spel was. Wanneer men op een gegeven ogenblik de naam *Bingham* bij de Duitsers tegenkomt, kan men dit als een indicatie beschouwen, zeker niet als een bewijs, omdat men er te weinig van af weet. Wij wisten wel van bekenden van *Bingham*, dat er meer *Binghams* in Nederland waren.

57222. De **Voorzitter**: Ik ben het met u eens, dat, wanneer men iets van die aard hoort, zelfs al komt het uit een bron, die op zich zelf niet zo best is — *Breed* was geen fraaie figuur, nietwaar? —.....

A. Neen.

De **Voorzitter**: . . . , men dat in zijn gedachten even moet vastleggen. Maar het is iets anders daarop een soort theorie te gaan baseren en die de wereld in te sturen.

A. De theorie van het verraad bestond al eerder bij ons en zeker bij mij. Deze kwestie is al onderzocht voordat de zaak-*Bingham* aan de orde kwam. Toen zich bovendien nog de vraag betreffende *Bingham* voordeed, dachten wij, dat het verraad zich mogelijkerwijze langs die lijn zou kunnen hebben ontwikkeld. Er is geen sprake van, dat dit als een bewijs zou zijn aan te merken en nog minder, dat door het Bureau Bijzondere Opdrachten of door mij deze theorie de wereld ingezonden zou zijn. Het is wel mogelijk, dat insiders of mensen, die op de een of andere wijze nauw met ons waren gelieerd, met officieren van de Britse dienst of met bekenden over deze kwestie hebben gesproken en dat dezen hun conclusies hebben getrokken. Wanneer dezen iets hebben laten uitlekken van iets, dat wij als een geheim hebben behandeld, zou ik daar niet gaarne verantwoordelijk voor worden gesteld. Door mij persoonlijk is deze naam niet genoemd. Dit is een secundaire kwestie, die is gekomen nadat de verraadstheorie allang bestond.

57223. De **Voorzitter**: Ik kan aannemen, dat de verraadstheorie heeft bestaan. Dergelijke dingen zijn in de oorlog in een aantal gevallen tot verraad te herleiden. Maar u hebt aan die verraadstheorie de naam *Bingham* gekoppeld.

A. Voor de Parlementaire Enquêtecommissie.

De **Voorzitter**: Dat u zich daarvan bij het onderzoek bedient, vind ik volkomen begrijpelijk, eveneens dat u hier ook op deze mogelijkheid hebt gewezen. De zaak is echter gemeengoed geworden. Ook in de pers is het herhaalde malen zo gesteld, dat een oplossing zou zijn, dat hier te lande tijdens de bezetting een Nederlandse *Bingham* is geweest. Met die theorie wordt ook uw naam verbonden.

A. Het is enige malen voorgekomen, tot mijn niet geringe ontsteltenis en ontstemming kan ik wel zeggen. Ik heb daartoe naar mijn beste weten geen aanleiding gegeven. Wel is het voorgekomen, dat bij een vergadering, zoals ik u ook in dat boekje heb uiteengezet — dat is een van de belangrijke redenen, waarom ik dat heb meenen te moeten schrijven — iemand van de pers mij zonder overgang heeft gevraagd in een uiteenzetting: Wie en wat is *Bingham*? Daarop heb ik hem onder meer geantwoord, dat hij mij geen woorden in de mond moest leggen, welke ik niet bedoelde. Daarmede meen ik toch wel duidelijk genoeg te zijn geweest.

Ik heb *Bingham* niet in het publiek beschuldigd. Ik heb de indruk gekregen, dat dit door insiders, die met deze theorie en rapporten op de hoogte waren, op de een of andere wijze, zeer tegen mijn zin, is uitgelekt en dat die verslaggever daarmee — ik zou haast willen zeggen — zijn voordeel heeft gedaan door een artikel te lanceren. Het is hem blijkbaar niet voldoende geweest mijn oprmerkingen weer te geven, zoals ik die tegen hem heb gebezigt. Hij heeft een hele tijd later, nadat ik dacht, dat de vermoedens, welke hij door zijn vraag blijk gaf te koesteren, waren doodgebloeid, een theorie daaraan verbonden, welke ik publiekelijk nooit heb uitgesproken.

De heer **Stokvis**: Waarschijnlijk bezat hij telepathische gaven.

A. Ik heb zojuist gezegd, dat het moet zijn uitgelekt door mensen, die van mijn theorie op de hoogte konden zijn.

De heer **Stokvis**: Ook dat is mogelijk.

A. Dat is niet alleen mogelijk, het is m.i. de enige mogelijkheid, omdat ik deze *Bingham* niet heb genoemd in de verraadskwestie. Ik heb hem alleen genoemd voor uwe commissie en jaren geleden aan de officieren van B.B.O., die hiermede hadden uit te staan, en verder aan insiders, aan Britse officieren, die geacht kunnen worden over dit verraad een theorie te hebben. De mensen, die er iets van afweten, moeten van het vermoeden of de wetenschap van de richting, waarin onze reconstructies zich begaven, mededeling hebben gedaan aan een verslaggever.

57224. De heer **Stokvis**: In uw laatste brochure noemt u de naam in elk geval niet in verband met de journalist. In uw conclusies onthoudt u zich echter van namen.

A. Ja, absoluut. Een conclusie is een geheel ander ding. De mening, welke wij ons hebben gevormd over deze kwestie, is, dat wij ons, voor zover wij met deze zaak op de hoogte zijn — wij hebben er aardig wat van meegemaakt en er veel van gezien — niet kunnen voorstellen, dat men dergelijke fouten steeds maar weer door kan maken, wanneer men te goeder trouw is, en het enige antwoord zou o.i. moeten zijn, dat er verraad is gepleegd. Wanneer men naar verraad gaat zoeken, komt men direct de naam *Bingham* tegen in deze richting. Men mag echter andere mogelijkheden daarbij niet uitsluiten.

57225. De **Voorzitter**: In ieder geval — ik heb er u een paar voorbeelden van genoemd — geven de feiten, welke hier zijn gebleken, de theorie niet veel steun.

A. Neen. Ik moet u eerlijk zeggen, dat het mij in het geheel niet spijt, want u leidt een officieel onderzoek in deze kwestie en niets is beter dan dat u de toedracht van de zaak blootlegt, zoals zij is, maar ik kan u toch niet verhelen, dat het naar mijn mening eigenlijk nodig is, dat precies wordt gereconstrueerd in de eerste plaats hoe de kwestie van een zekere *Bingham* bij die Duitse dienst in elkaar zit en wie dat is geweest. In de tweede plaats moeten er over worden gehoord de officieren, die een verantwoordelijke positie bij de Engelse dienst hebben gehad.

57226. De **Voorzitter**: Dat is een andere kwestie. Het verhaal van de *Bingham*, die bij de Duitsers werkte, is niet komen vast te staan. De personen, waarvan u dit gehoord hebt, zijn hier door ons verhoord. Wat die verklaard hebben, stemt daarmee niet overeen. De *Bingham*, die hier zou zijn geweest, is nog steeds gern *Bingham* van vlees en bloed geworden. Verder heeft, naar ik meen, de heer *Schreve* een *Bingham* genoemd, die aan de Plaats in den Haag zou hebben gewoond. Wij hebben dat ook niet waar kunnen maken. Daarover hebt u echter niet gesproken. Zegt u dat ook niets?

A. Nu u het noemt, is het voor mij een vagelijk bekende klank, maar ik kan er niets over mededelen. Uit de massa mededelingen, die zijn gedaan door allerlei mensen of uit de rapportenmassa, is deze mededeling misschien te voorschijn gekomen. Ik kan mij echter niet precies herinneren, dat dit heeft te maken met een *Bingham* aan de Plaats. Het kan zijn, dat de heer *Schreve* heeft vastgesteld, dat er een *Bingham* moet hebben gewoond aan de Plaats, maar ik kan het mij niet herinneren. Ik kan u ook niet met zekerheid zeggen, dat het inderdaad *Breed* is geweest, die ons deze mededeling heeft gedaan, of een van de personen uit de omgeving van *Brinkman*.

57227. De heer **Stokvis**: Zijn er geen duplicaten van die rapporten gehouden?

A. Dat was niet de gewoonte met top secret-documenten. Voor zover dat wel werd gedaan, werd het eerste of tweede exemplaar

doorgestuurd aan onze Britse zusterorganisatie. Wanneer er geen working copies nodig waren, aan de hand waarvan men aantekening maakte, werden de stukken verbrand. Alle overtollige kopieën van geheime documenten, die niet meer nodig waren, werden gewoonlijk verbrand.

57228. De **Voorzitter**: Dat wijst er dus wel op, dat de documenten in de kist, die naar liet B.N.V. is gegaan, niet zo belangrijk waren, terwijl u in uw eerste verhoor wel die indruk wakte.

A. Ik geloof, dat de documenten betreffende de verhoren van allerlei mensen van allerlei aard te zamen wel degelijk belangrijk geacht kunnen worden. Ik geloof zeker, dat deze belangrijk waren, want zij geven een beeld van hetgeen zich heeft afgespeeld. Ik twijfel er echter niet aan, dat de documenten, waarover u thans zelf beschikt, belangrijker zullen zijn.

57229. De **Voorzitter**: De heer *Zembsch-Schreve* heeft op een vraag van mij:

„Een rapport, waarin u al zover was gekomen, dat u een concrete theorie aan het onderzoeken was, is er dus niet?“,

geantwoord:

„Neen, het was een theorie, maar het was niets concreets.“

Ik zei toen:

„Het is zelfs de vraag of er al een theorie was, want met deze gegevens van een *Bingham* in Londen en een *Bingham*, die hier geweest zou zijn, bent u nog niet aan de theorie toe. Dit is niet zo eenvoudig.“

Dit alles geeft dus niet die indruk, die u in uw eerste verhoor hebt gewekt, dat in die kist uitermate belangrijke en substantiële gegevens waren over een verraad, waarbij betrokken zouden zijn twee *Bingham's*, één in Londen en één hier. Dus een rapport, waarin over deze zaak substantiële gegevens stonden, heeft zich niet bevonden bij de gegevens, die naar het B.N.V. zijn gezonden?

A. Niet een eindconclusie in de vorm van een rapport, maar wel verschillende conclusies aan het eind van verschillende rapporten.

57230. De **Voorzitter**: Het enige is, dat *Adrian Breed* weleens iets gezegd kan hebben over een *Bingham*, die hier zou zijn geweest, maar daar houdt het ook ongeveer mee op. Uit wat wij hier hebben besproken, krijg ik niet de indruk, dat er iets substantieels is geweest.

A. Het is mij niet bekend, waarover u op het ogenblik de beschikking hebt. Ik neem aan, dat u over kostbaar materiaal beschikt, maar ik kan u de verzekering geven, dat wij eveneens kostbaar materiaal hadden, grote verhoren, zowel van Duitsers als van Nederlanders, officieuze verhoren bij wijze van vriendschappelijke gesprekken, mededelingen van Britse officieren, die gedurende het England-Spiel in die kwestie een rol hebben gespeeld, en verder mededelingen van personen in Nederland over de *Bingham*-kwestie.

57231. De **Voorzitter**: Maar ik wil nu feiten hebben. Wij werken hier met droge, nuchtere feiten. Wij hebben er niets aan, of er nu 10 of 100 mensen zijn geweest, die een theorie hebben. Die *Bingham*-theorie kan voor ons alleen waarde hebben, wanneer zij op feiten steunt. Het feit, dat u hebt genoemd, nl. dat *Adriaan Breed* gezegd zou hebben, dat een *Bingham* bij de Duitsers heeft gewerkt, is inmiddels door de verklaringen onderstboven gekegeld.

A. Neemt u mij niet kwalijk: dat heb ik zo niet gezegd. Ik heb vei-ondersteld, dat het in de buurt van *Adriaan Breed* is geweest. Ik heb niet gezegd, dat *Breed* deze mededeling heeft gedaan. Er zijn veel meer mensen in dit verband gehoord.

57232. De **Voorzitter**: Maar ook de heer *Schreve* verklaart, dat het van *Breed* afkomstig was.

A. Dat behoeft niet zo geweldig belangrijk te zijn, want nadat het bureau ontbonden was, hebben wij meer dan eens over deze kwestie gesproken. Ik meen zelfs, dat ik de eerste ben geweest, die heb gezegd: Was het niet *Breed*, die deze mededeling heeft gedaan? Wij hebben uit de buurt van *Brinkman* een heel stel mensen verhoord en *Breed* was een van de belangrijkste mensen, die in de buurt van *Brinkman* hebben gewerkt.

57233. De heer **Stokvis**: Hebt u zelf die verhoren afgenomen?

A. Ja, o.a. van Duitsers. Dat deden wij onder meer met een geallieerde commissie van officieren, die ik presideerde.

57234. De heer **Stokvis**: Kunt u in uw herinnering niet iets meer concreets putten uit die verhoren, die u zelf hebt afgenomen?

A. Niet ten aanzien van deze kwestie, aangezien ik die personen niet zelf heb gehoord. Ik heb alleen de rapporten ontvangen en voor gezien gearafeerd. Wij zijn dat later natuurlijk heel belangrijk gaan vinden. Het is een gecompliceerde zaak. Ik zou per se de rapporten over deze Brinkman-affaire moeten hebben om mij de gedachtengang van alle betrokken officieren in de vergadering, welke wij later hebben gehouden, voor de geest te halen, die ons er toe noopte niet uit te sluiten de mogelijkheid om deze merkwaardige coincidentie geen coincidentie meer te noemen, maar iets, dat wel degelijk verklaarbaar was in de verraadstheorie, welke wij overigens niet als zodanig onomstotelijk aannamen. Voor ons stond één ding vast, dat namen wij wel als zeker aan —, dat moet men doen, wil men iets met succes kunnen nalopen —, nl. dat er verraad was gepleegd, en dat hebben wij gebaseerd hoofdzakelijk op de grote punten, welke ik in dat geschriftje daar heb neergelegd.

57235. De heer **Stokvis**: Die daarop neerkomen, dat u zegt: Er zijn uitsluitend vergissingen gemaakt.

A. Inderdaad, daarop komt het neer.

57236. De heer **Stokvis**: En dat is onaannemelijk.

A. Ja.

57237. De Voorzitter: U moet goed begrijpen hoe de zaak staat. Wij staan open om elk aspect, dat deze zaak heeft, te onderzoeken. Nu is er een verraadstheorie en daarom zullen wij hebben te onderzoeken, wat die verraadstheorie waard is. Wij moeten precies afwegen, wat er naar voren is gebracht. Dan zeg ik: wij zijn op het ogenblik met de verklaringen van u en de heer Zemsch-Schreve niet verder gekomen dan dat Breed eens zou hebben gezegd, dat in Nederland een *Bingham* bij de S.D. zou hebben gewerkt. Dat hebben wij onderzocht. Wij hebben Breed gehoord. Wij zijn nog verder Segaan, omdat *Brinkman* is genoemd. en hebben de weduwe van *Brinkman* gehoord. Nu zegt u: Er zijn nog andere mensen. U zult mij moeten toegeven: daarmee komen wij niet verder; wij kunnen niet raden, wie die andere mensen zijn geweest. Als wij dat niet weten, komen wij niet verder. Wij zijn verder gegaan dan Breed, omdat ook een andere naam genoemd werd. In deze richting kunnen wij thans niet verder gaan, omdat er geen aanwijzingen meer zijn. Er was een andere mogelijkheid geweest. nl. dat zich nog iets daarover in een rapport of rapporten, welke van het B.B.O. naar het B.N.V. zijn gegaan. bevond. Nu zegt de heer Zeinbsch-Schreve: Neen, die rapporten bevatten nog niets substantieels. Dat heb ik u voorgelegd. Ik heb hier een verklaring van de heer van Nugteren, die deze documenten van de heer *Zemsch-Schreve* heeft overgenomen. Ik heb hem gevraagd:

„Hebt u rapporten gevonden, die betrekking hadden op de onderzoeken, die door het B.B.O. zijn ingesteld in wat men noemt de Bingham-affaire?”

A. Dat was niet iemand van het B.B.O.

57238. De Voorzitter: Dat was de heer *van Nugteren*, die deze stukken heeft overgenomen van de heer *Zemsch-Schreve*; hij heeft op die vraag geantwoord:

„Ik heb er wel iets van gehoord, maar geen rapporten over die onderzoeken gezien.”

Ik heb hem daarop gevraagd:

„Wilt u daarmee zeggen, dat die er waarschijnlijk niet zijn geweest, omdat zij anders wel uw aandacht zouden hebben getrokken? Of hebt u ze toevallig niet gezien?”

Hierop heeft hij geantwoord:

„Het is uitgesloten: dat zij onder de papieren, die overgedragen zijn, zijn geweest.”

Ik heb hem toen gevraagd:

„Waarom acht u dat uitgesloten?”

Op deze vraag heeft hij toen geantwoord:

„Anders had ik ze ongetwijfeld moeten zien; ik heb alles doorgenomen en aler is alles nog eens doorgenomen om te zien, of er nog iets tussen was, dat van belang was als aanknopingspunt.”

Als er een verklaring positief is, dan is het wel deze.

A. Ja.

57239. De Voorzitter: Wij komen dus tot de conclusie, dat wij hebben onderzocht, wat er ons aan concrete gegevens is voorgelegd. U hebt gesuggereerd, dat er in die rapporten nog wat zou staan. Dat wordt betwist door uw medewerker, de heer *Zemsch-Schreve*. Deze zegt: Er staat verder niets concreets in. Het blijft vage theorie. De man, die de rapporten heeft ontvangen, zegt: Er staat niets in.

A. Ik kan u tot mijn spijt alleen zeggen, dat deze rapporten er waren, dat zij zijn ingeleverd en dat wij aan de hand van deze rapporten hebben gesproken van gedetailleerde mogelijkheden van verraad, wie dat gedaan kon hebben en waarom. De kwestie stond voor ons vast. De vraag was: Wie heeft het gedaan en welke zijn de motieven? Toen hebben wij de verschillende hoofden van dienst en souchefs, die de verantwoordelijkheid droegen, de revue laten passeren en zijn tot de conclusie gekomen: Zij kunnen het allemaal hebben gedaan. Nu zijn wij de naam *Bingham* tegengekomen en dat is toch wel heel frappant.

Verder zijn er verschillende aspecten, die bij de bestudering van deze zaak naar voren kwamen, die een psychologisch karakter droegen.

57240. De Voorzitter: Ik begrijp, dat een onderzoekende instantie, die in dat verband de naam *Bingham* hoort noemen, daarmee rekening houdt. Dat vind ik ook vanzelfsprekend, maar het gaat mij om de vraag, of de Enquêtecommissie aan de hand van de gegevens, die zij nu heeft, en aan de hand van de punten, die zij heeft onderzocht en zoals ik ze u heb voorgelegd, in deze richting nog iets kan doen?

A. Ja. Dat is natuurlijk een vraag, die belangrijk is, maar waarop ik moeilijk antwoord kan geven. Ik geloof, dat het heel belangrijk is, geallieerde — Britse — officieren te verhoren en dat is niet mogelijk, zoals uw Enquêtecommissie op het ogenblik is opgebouwd. Daarin zouden de Britten mede zitting moeten hebben en met sanctie van hun Regering zouden de betrokken officieren gehoord moeten worden.

57241. De Voorzitter: Dat is een constructie, die van veel verder strekkende aard is. Daarover behoeven wij op het ogenblik niet te spreken, want daarbij zijn dusdanig algemene beleidsvragen betrokken, dat dit op een andere plaats zou dienen te geschieden. Mijn vraag is, of over die op een gegeven ogenblik naar voren geschoven figuur van een *Bingham* in Nederland, waaraan een theorie verbonden kan worden, nog meer gegevens bestaan. Voordat wij Engelse officieren zouden kunnen verhoren over verraad van *Bingham*, zouden wij die Nederlandse *Bingham* toch een *Bingham* van vlies en bloed moeten maken. anders zou dat een slag in de lucht zijn.

Kunnen wij die Nederlandse *Bingham* produceren? Op het ogenblik heb ik het idee, dat alles, wat u naar voren hebt gebracht, onderzocht is. Bent u het daarmee eens of meent u, dat er nog andere dingen kunnen worden gedaan ten opzichte van dit concrete punt?

A. Het is van belang om de heer *Sanders* van het Bureau Nationale Veiligheid, bij wie deze documenten van het B.B.O. zijn ingeleverd, te vragen, . . .

De Voorzitter: Die zijn niet bij hem ingeleverd.

A. of hij deze documenten heeft ontvangen en of bij deze rapporten heeft doorgelezen en of hij zich herinnert, dat er een rapport bij was, dat over de kwestie-Binghom handelde. Ik geloof, dat dit belangrijk is, want het onaangename is, dat u van het voormalige Bureau Nationale Veiligheid het bericht hebt gekregen, dat zij dit rapport niet zijn tegengekomen. Dat rapport is wel ingeleverd.

57242. De Voorzitter: Op een vraag van mij aan de heer *Sanders* antwoordde deze, dat alleen de zaak-*Lauwers* hem op papier bekend was, maar dat hij over *Bingham* nooit een rapport had gezien.

De vraag, die u aan de heer *Sanders* gesteld wilt hebben, is dus reeds gesteld, want dit was zijn antwoord op de volgende vraag:

„De heer de Graaf zegt, dat er door hem en zijn medewerkers ook nog rapporten zijn opgemaakt over de kwestie-*Bingham*, welke rapporten volgens hem — want over die rapporten ging

het en ook nog over andere, die er geweest zouden zijn, hij spreekt immers van een kist vol — op 28 Februari 1946 zijn overgedragen aan het B.N.V., waarbij hij dan uw naam noemt."

A. Het rapport is ingeleverd. Een van onze officieren, die op de hoogte was van deze kwestie, weet zich helaas de namen van degenen, die zijn verhoord rondom *Brinkman*, niet meer te herinneren.

57243. De *Voorzitter*: De heer *Schreve* heeft het rapport ook gelezen en die zegt: Er stond niets concreets in.

A. Wat noemt u en wat noemt hij concreet?

De *Voorzitter*: Ik heb het geval hem voorgelegd en wij zijn daarop uitvoerig ingegaan.

A. Ik vind het tamelijk concreet, wanneer iemand mededeelt, dat hij bij de Duitsers iemand heeft ontmoet met de naam Bingham.

57241. De *Voorzitter*: Dat punt heeft de Enquêtecommissie reeds onderzocht. Nu gaat het er om, of er nog andere concrete punten zijn, en die hoor ik niet van u. Ik krijg de indruk, dat u steeds op hetzelfde feit neerkomt.

A. Wij constateerden, dat er een *Bingham* bij de Duitse dienst zou hebben gewerkt, en dat heeft bij ons de bel doen overgaan.

57245. De *Voorzitter*: Maar die verklaring komt van Breed. U kunt geen andere namen noemen dan die van Breed.

A. Neen. Ik heb geprobeerd over deze kwestie met officieren van het vroegere Bureau Bijzondere Opdrachten te spreken om er achter te komen wie anders dan Breed deze verklaring kan hebben afgelegd, maar ik ben helaas niet tot een resultaat gekomen.

57246. De *Voorzitter*: Wij komen dus niet verder. Dat bent u toch met mij eens.

A. Dat ben ik met u eens.

57247. De *Voorzitter*: Het spoor-Breed hebben wij gevolgd en zelfs meer dan dat. Verder hebt u in uw herinnering, dat ergens in een rapport iets over deze zaak staat. Van dat rapport zegt de heer *Schreve*, dat er niets concreets in heeft bestaan. Wanneer u een andere naam zou kunnen noemen, zou dat een tweede aanknopingspunt kunnen zijn.

A. Het spijt mij, maar dat kan ik niet.

57248. De *Voorzitter*: Wij hebben getracht het rapport op te sporen. Ik laat nu daar, dat de heer *Schreve* heeft gezegd, dat er niets in staat. Ik wil nu een ogenblik aannemen, dat u gelijk hebt en dat er nog iets concreets in stond. Nu zeggen de mensen, die de kist met stukken bij het B.N.V. hebben ontvangen: Een rapport was hierin niet aanwezig. De heer van *Nugteren* heeft zeer beslist gezegd: Als het hier geweest was, had ik het positief moeten zien. Dan zijn wij aan het eind.

A. Heeft u de heer *Zembsch-Schreve* inzage gegeven van de rapporten van het B.B.O. over deze kwestie, waarover u beschikte?

De *Voorzitter*: Ja.

A. En heeft hij ze herkend?

57249. De *Voorzitter*: Het rapport van Lauwers en dat van *Ubbink* hadden wij al, toen de heer *Zembsch-Schreve* hier kwam, en wij hebben de heer *Zembsch-Schreve* toen gegeven — wij hebben nl. van het B.N.V. opgevraagd alles, wat men had betreffende het Englands-Spiel — vier mappen en daaruit heeft hij gehaald één stuk, dat afkomstig was van het B.B.O.

A. Deze mappen zijn alle genummerd met cijfers en data. Wanneer er dus één tussen uit zou zijn, zou het opvallen; dan zou de nummering niet doorlopen. Dan zou men kunnen zeggen: Dat rapport is er uit, en dat kan het rapport zijn over de *Bingham*-kwestie.

57250. De *Voorzitter*: Het waren stukken van het B.N.V., waarin maar zeer weinig zat, dat van het B.B.O. afkomstig was. De heer

Schreve heeft die dossiers doorgekeken en ik heb hem daarna gevraagd: „Hebt u in deze dossiers nog afschriften van stukken ontdekt, die ook gezeten hebben in de kist, welke u aan het B.N.V. hebt overgedragen?" Hij heeft toen geantwoord:

„In de eerste twee niet, behalve een rapport van de Engelsen over een brief, die zij van de Duitsers hadden afgenomen. Ik heb het ook gehad en hei is mogelijk, dat B.I. het ook heeft gehad.

Hier kom ik bij rapporten van ons. Dit is het rapport betreffende Jan *Bottema*, gemaakt door luitenant Lauwers, no. 500 R/298.

En dit is iets"

— de heer *Zembsch-Schreve* had dit dossier voor zich —

„dat mij bijzonder bekend voorkomt. Er staat boven „Bureau Nationale Veiligheid, Scheveningen. Verklaring van *Slagter* in zake het Nordpol-Spiel." De tekst begint met:

„In Maart 1942, den juiststen datum weet ik niet meer, maar het zal zco omstreeks Maart-April geweest zijn, werden wij (*Poos* en ik), enz.",

„Dat is precies de tekst van een rapport, dat wij hebben gehad. Het is zichtelijk een afschrift van een officieel rapport van ons, Speciaal de manier, waarop het rapport begint, herinner ik mij.

En hier is een lijst van „Konzentrationslager Mauthausen Schutzhaftlager Schreibstube. Volledige lijst van Zugänge van 6 September". Die hadden wij. Dat is in de map Nordpol-Affaire II; in de mappen Nordpol-affaire I en III heb ik niets gevonden, behalve een aantekening, die ik straks zal geven. Is dit het gehele boek, dat *Haubrock* heeft geschreven? Hij had beloofd het te schrijven en hij heeft het dus gedaan."

De heer *Zembsch-Schreve* komt tot de volgende conclusie:

„Dat ik maar drie stukken aantref, geloof ik — één zuiver, aangezien het nummer 500 R van ons is —, die men ons kan toewijzen."

Er zit dus bij de stukken van het B.N.V. praktisch niets meer, dat uit die kist afkomstig is.

A. Ik heb daarover al eens meer gevraagd aan mensen van de tegenwoordige Centrale Veiligheidsdienst, hoe het in elkaar zit, en heb het antwoord gekregen, dat deze rapporten vermoedelijk zijn gedistribueerd over de afdelingen van de politieke recherche, voor zover deze rapporten met enig onderzoek, waarmede zij bezig zijn, iets te maken hebben, en dat dit de reden is, waarom deze rapporten bij verschillende diensten zijn terechtgekomen. Ik heb er de aandacht op gevestigd in het gesprek, dat ik met deze ambtenaren van de Centrale Veiligheidsdienst heb gehad, dat ik indertijd met kolonel *Eindhoven* heb afgesproken, dat hij er voor zou waken, dat deze rapporten bij elkaar bieven; omdat zij degenen, die deze rapporten doorlezen, een inzicht in het Englands-Spiel kunnen geven. Daarvoor heb ik kolonel *Eindhoven* indertijd speciaal bezocht en gezegd: Morgen komen ze. Ik was van plan zelf mee te gaan en aanwezig te zijn bij de overhandiging. Ik moest mij echter de laatste dag van het bestaan van ons bureau melden. Ik heb er dus een van de officieren mee belast. Ik heb mij er van overtuigd, dat de rapporten in hun geheel in die kist werden gedaan en dat die kist werd dichtgemaakt en meegenomen en bij het Bureau Nationale Veiligheid is gebracht. Het spijt mij te moeten constateren, dat het juist is, dat deze rapporten bij andere personen zijn terechtgekomen, waarbij het rapport omtrent *Bingham* helaas niet aanwezig was. Het is niet uitgesloten, dat het volkomen coincidenteel is, dat de naam *Bingham* is genoemd door iemand, die dit misschien heeft vernomen van de inmiddels overleden *Brinkman*. Het levert hoogstens een indicatie op, dat *Bingham* het verraad kan hebben gepleegd. Dat is iets, wat wij op dat moment niet onwaarschijnlijk vonden. Wij hebben met deze mogelijkheid rekening gehouden, maar daarbij sloten wij andere mogelijkheden niet uit.

De *Voorzitter*: Ik schors thans het verhoor tot Donderdagmiddag of Vrijdagmiddag op een nader te bepalen tijdstip.

K. DE GRAAF.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOUKJE BESSELAAR—DE VRIES,
oud 57 jaar, wonende te Rijswijk (Z.-H.), zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

57251. De **Voorzitter**: Er is één punt, waaromtrent wij u een vraag wilden stellen.

Hebt u tijdens de oorlog weleens te maken gehad met het verzenden van een mededeling, een waarschuwing naar Engeland over parachutisten, die hier gevangenzaten?

A. Neen. Ik heb eenmaal aan dr. *van der Weyden* gezegd, dat ik weleens berichten kon doorgeven. *Den Dulk* in Rijswijk had het mij gezegd. Doordat ik bij dr. *van der Weyden* onder behandeling was, heb ik het deze ook gezegd, maar het is nooit gebeurd.

De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig!

A. Ja, ik weet het; dr. *van der Weyden* heeft het opgegeven, maar ik heb het nooit van hem gehad.

57252. De **Voorzitter**: Dr. *van der Weyden* heeft in een verklaring, die hij 4 Juli 1946 heeft afgelegd voor ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid, gezegd:

„April—Mei 1942 heb ik mevrouw *Besselaar*, Haagweg, te Rijswijk, verzocht voor mij via den marconist te Utrecht een telegram te verzenden.

Mevrouw *Besselaar* is door mij ingelicht betreffende plaats gehad hebbende arrestaties van parachutisten. Hoe het telegram luidde, is mij niet bekend, daar mevr. *Besselaar* hiervoor zou zorg dragen.”

A. Ik weet het, maar dat heeft dr. *van der Weyden* later gezegd. Er zijn eenmaal twee rechercheurs bij mij geweest, die er mij naar

vroegen, en toen heb ik gezegd: „dan moet dr. *van der Weyden* zich hebben vergist”. Toen zijn zij, geloof ik, nog naar de heer *den Dulk* in de Herenstraat geweest.

Ik heb gezegd: „Ik heb het niet van dr. *van der Weyden* gehad, anders was het wel in orde gekomen. Ik zal naar dr. *van der Weyden* toegaan; misschien herinnert bij zich nog de persoon, als hij mij ziet”.

Ik heb dat gedaan en toen zei hij tegen mij: „Ja, nu ik u zie, weet ik, dat ik het niet aan u heb doorgegeven, maar aan wie wel, weet ik dan niet.”

57253. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Stond u niet in verbinding met iemand, die een zender had?

A. Via de heer *den Dulk*; die had het mij verteld.

57254. De **Voorzitter**: Wie is de heer *den Dulk*?

A. Hij heeft een vishandel aan de Herenstraat in Rijswijk. Ik bracht hem nogal eens geld voor onderduikers en hij had mij gezegd: „Ik kan, als u iets weet, berichten doorgeven.”

57255. De **Voorzitter**: Hoe hij het zou hebben gedaan, als u hem berichten had gebracht, weet u niet?

A. Ik heb er nooit naar gevraagd. Ik vroeg nooit iets, Als ik iets wist, was het goed.

57256. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Woont hij er nog?

A. Ja. Toen zijn de rechercheurs bij hem geweest en heeft hij gezegd „dat was niet goed” of „het was niets”, zodat het daar eigenlijk al doodgelopen was.

De **Voorzitter**: Het spijt mij, dat wij u hiervoor hebben moeten laten komen.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. BESSELAAR—DE VRIES.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN,

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1899

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

DIRK ARIE VAN HILTEN,

oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage, hoofd van sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf.

Hij legt de eed af als getuige.

57257. De **Voorzitter**: Er zijn twee punten, waaromtrent ik u gaarne een vraag wilde stellen.

In de eerste plaats over het volgende.

De heer *Klijzing* heeft hier gesproken over de wapendroppings van het B.B.O. Ik heb toen gevraagd:

„Hebt u de overtuiging, dat al die wapens, die hier neergekomen zijn, ook weer in handen van de wettige Overheid zijn teruggekeerd?”

Hij heeft daarop geantwoord:

„Ik heb de overtuiging, dat ongeveer 2/3 deel in Duitse handen terechtgekomen is, omdat de bezetting te lang geduurd heeft. Men kon hier in Nederland nu eenmaal niet voor langere tijd een grote hoeveelheid wapens opbergen en zeker niet in een tijd, waarin zoveel verraad heeft plaats gevonden. En een groot deel daarvan is weer in bevoegde handen teruggekomen en misschien is nog een klein deel in handen van onbevoegden. Ik weet, dat mijn mening hieromtrent staat tegenover die van iemand van de O.D., nl. die van kolonel *Six*, die meent, dat nog een groot aantal wapens van deze droppings in handen van bepaalde groepen hier in Nederland is. Ik deel zijn mening niet, althans geen grote hoeveelheden.”

De heer *Six* heeft voor onze commissie ook inderdaad van zijn afwijkende mening getuigd. Hij heeft deze ook nader gemotiveerd, en wel als volgt. Naar schatting zijn afgeworpen 35 000 wapens. De heer *Six* zegt, dat u van de Duitsers gehoord hebt, dat zij ongeveer 10 000 wapens in beslag hebben genomen, terwijl er 10 000 geregistreerd zijn door de B.S. De vraag moet dan rijzen, zo zegt de heer *Six*, waar de rest is?

Omdat hij in dit verband uw naam genoemd heeft, zouden wij gaarne van u vernemen of het juist is, dat u gegevens, als hij aanhaalt, van de Duitsers gehoord hebt.

A. Ik heb over dit geval gesproken met *Rauter*. Deze taxeerde het aantal wapens, dat gedropt was, op 30 000 en verklaarde, dat een derde gedeelte door de Duitsers opgevangen is. Dat klopt met die 10 000. Er zouden er naderhand nog 10 000 geregistreerd zijn, zodat er 10 000 zoek zouden zijn. Ik heb *Rauter* gevraagd of hij vermoedde, waar deze overige 10 000 gebleven zouden zijn. Hij zeide: ik heb de overtuiging, dat zij in communistische handen gekomen zijn en dat er een gedeelte over de grens is gegaan. Hij noemde als richting: Italië.

Er zullen er in totaal ongeveer 30 000 geweest zijn, waarvan er 20 000 volgens bovenstaande redenering zijn verantwoord.

57258. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* heeft een globaal overzicht gegeven van de werkzaamheden van het B.B.O. en in dat verband heeft hij gezegd:

„Wij hebben ongeveer 35 000 handvuurwapens gedropt: geweren, pistolen, Amerikaanse karabijnen, Bazocka's, Piats, anti-tankwapens, een paar miljoen patronen en sabotagemiddelen.”

A. Voor sabotagedoeleinden zijn er springstoffen gekomen. Daarvan werd gezegd, dat het in totaal een grote massa betrof. Het ging om wagonladingen. Ik heb toen doorgevraagd: Wat hebben jullie, Duitsers, met die wapens en het verdere materiaal gedaan, als er beslag op werd gelegd. Hierop zei *Rauter*: Wij hebben het gebruikt voor bewapening van nieuw op te richten onderdelen in het laatst van de oorlog. Die wapens zijn dus na de Duitse capitulatie als oorlogsbuit bij de geallieerden terechtgekomen.

57259. De **Voorzitter**: Ik begrijp uit uw mededelingen, dat u op grond van de gegevens, die u van *Rauter* gekregen heeft, eigenlijk hetzelfde vraagteken zet als de heer *Six*.

A. Ja, ik weet het zelf niet. *Rauter* heeft alleen nog aangegeven, dai een vrachtrijder in Rotterdam met het transport van de wapenen belast was. Hij noemde verder nog de naam van *Lages*, — wiens proces thans aan de gang is — als van iemand, die er meer van wist.

57260. De **Voorzitter**: U bedoelt wat betreft het aantal wapenen, dat door de Duitsers in beslag genomen is?

A. Neen, meer in het bijzonder voor wat betreft de rest. Die vrachtrijder zou ook in het oog van de Duitsers niet volledig te vertrouwen geweest zijn.

57261. De **Voorzitter**: Hebt u, behalve de gegevens, die *Rauter* verstrekt heeft, geen andere gegevens?

A. Neen, voor ons was het een oppervlakkig onderzoek. Wij misten toen voor als basis de gegevens uit Engeland. Wij waren van onze kant al gekomen tot een schatting van 30 000 stuks.

57262. De **Voorzitter**: Ik wilde u nog over een andere kwestie iets vragen. Ik heb voor mij een artikel, dat opgenomen is in „Het Parool” van Dinsdag 31 Mei 1949, waarin mededelingen worden gedaan, die blijkbaar van u afkomstig zijn. Ik lees daar, dat de Duitsers 24 uren, voordat de geallieerde invasie in Normandië plaats vond, daarvan kennis zouden hebben gedragen.

Er staat verder

„Het geheim werd in Nederland ontsluit met gebruikmaking van een code van de Britse Intelligence Service, die reeds tijdens het z.g. „England-Spiel” in Duitse handen was geraakt.”

Is dit een juiste weergave van hetgeen u hebt gezegd en, zo ja, waar steunt deze mening dan op?

A. Deze steunt op verklaringen van *Rauter*, *Giskes* en *Bodens*, die ik uit en ter na over verschillende onderwerpen heb ondervraagd. Dit is van *Rauter*, die o.a. positief beweerd heeft, dat hem bedoeld telegram heeft bereikt en dat hij het in ijlformatie heeft doorgezonden naar *Hitler*.

57263. De **Voorzitter**: Wat voor een telegram was het?

A. Het was een telegram aan de Résistance de France in Frankrijk, dat zij zich in Normandië en Bretagne moest gereedhouden. Dat was een afspraak, die allang in portefeuille lag en onder een bepaalde code zou loskomen. Zij moest zich dan gereedhouden voor de invasie en medewerken om die te doen slagen.

57264. De **Voorzitter**: Dus het was een telegram aan de Résistance de France?

A. Ja, maar het is hier opgevangen, misschien ook ergens anders, maar hier positief. De Duitsers hebben het ontcijferd en gezegd: dat klopt precies. Het was een code-afpraak met de verzetsbeweging, uit de tijd van het England-Spiel.

57265. De **Voorzitter**: Maar men kan toch niet aan een gecodeerd bericht zien met welke code het is gemaakt!

A. Het is later gebleken, dat het juist was. Zij hebben die ontvangen code omgezet volgens de gegevens, die zij hadden, en daarbij kwamen zij tot de wetenschap, dat de invasie in aantocht was. Zij hebben het onmiddellijk doorgegeven. De volgende dag was de invasie er.

57266. De **Voorzitter:** Ik betwist deze feiten niet, maar vraag mij af hoe het kan.

Het was een gecodeerd bericht. Hoe hebben de Duitsers geweten, dat dit bericht te ontcijferen was met die bepaalde code?

A. Tja! Zij waren meesters in het ontcijferen van codes. U kent de geschiedenis van de heer *May*; die heeft het daarin ver gebracht. Als een code vier en twintig uur in zijn bezit was, was ze ontcijferd.

57267. De **Voorzitter:** U moet mij goed begrijpen. De mededeling zou ik veel eerder kunnen begrijpen, als *Rauter* had gezegd: „Dit was een gecodeerd bericht, maar het was gecodeerd in een dusdanige code, dat het ons mogelijk is geweest haar na korte tijd te breken.” Maar als ik u goed begrijp, heeft hij gezegd: „Wij hebben het bericht niet ontcijferd op grond van algemene cryptographische methoden — zoals men een code in het algemeen probeert te breken —, maar wij hebben het kunnen ontcijferen, omdat wij de code, waarin het was gesteld, kenden.” Maar dan zeg ik weer: Hoe weet men, als men een gecodeerd bericht ziet, dat daarop een bepaalde code past? Dan moet er iets anders aan voorafgegaan zijn, waaruit men weet, dat het bericht gesteld is in die bepaalde code.

Begrijpt u, wat ik bedoel?

A. Ja, ik begrijp wel, wat u bedoelt, maar kan er geen positief antwoord op geven. De mogelijkheid is, dat de Duitsers het hebben ontcijferd en dat toen bleek, dat het klopte met een code, die zij uit het England-Spiel hadden. Wanneer het slechts een enkel codewoord is geweest, dat herhaaldelijk werd geseind en waarvan in hun archief de betekenis was te vinden, was het voor de Duitsers nogal eenvoudig.

Het zijn echter allemaal veronderstellingen, die wij hier opperen.

57268. De **Voorzitter:** In het England-Spiel heeft men heel veel gebruik gemaakt van een code-systeem, dat men noemde „double transposition”. In dat systeem hebben de Duitsers natuurlijk een grote ervaring gekregen, dus het is mogelijk, dat *Rauter* bedoeld heeft: „Het was gesteld in hetzelfde systeem als de codes, of ten minste een groot gedeelte van de codes, uit de tijd van het England-Spiel, en dat systeem kenden wij zo zoetjes aan wel.”

Als hij echter gezegd heeft: Het is ontcijferd kunnen worden, omdat wij die speciale code kenden, dan vind ik het ietwat raadselachtig. Dan toch moeten zij geweten hebben, welke de code in concreto geweest is.

A. Tijdens het England-Spiel zijn verschillende codes en code-woorden uitgegeven, zowel in Frankrijk als in België, die de beteke-

nis hadden van opdrachten aan de weerstandsgroepen; wanneer de geallieerde aanval overzee zou komen, moesten zij zich, wanneer die code geseind werd, gereedhouden. De Duitsers hebben dit geweten.

57269. De **Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat de Duitsers, doordat zij doorgedrongen waren in de zaak, geweten hebben wat de fatale boodschap was. M.a.w. u bent eigenlijk met *Rauter* op het feit, hoe zij er achter gekomen zijn, niet dieper ingegaan?

A. Neen. Hij heeft gezegd: het was een code, die wij in ons bezit hadden van uit de tijd van het England-Spiel.

57270. De **Voorzitter:** Dit hebt u alleen van *Rauter* gehoord?

A. Ja.

57271. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen:** Heeft hij niet gezegd, wie het voor hem had gedecodeerd, *May* of iemand anders?

A. Neen. Het ligt voor de hand, dat het via *May* gegaan is. Daarvan was *Schreieder* ook niet op de hoogte.

57272. De **Voorzitter:** Hebt u aan uw verklaringen nog iets toe te voegen, dat voor ons van belang kan zijn?

A. Ik heb geprobeerd de verschillende verbinding(ontsnappings-)wegen door België en Frankrijk naar Spanje te reconstrueren en in kaart te brengen. De gegevens daarvoor heb ik uit België gekregen.

(*Getuige legt een kaart over.*)

57273. De **Voorzitter:** Wat betekent de lijn, die in Châlons begint? Is dat een Franse lijn?

A. Dat was een zuiver Franse lijn.

57274. De **Voorzitter:** U tekent geen verbinding van Nederland naar Châlons. Betekent dit, dat u nooit hebt gevonden een verbinding van Nederland via België naar Châlons?

A. Ja. Het is wel mogelijk, dat die er toch is geweest.

De **Voorzitter:** Wanneer u op dit gebied nog iets mocht vinden, dan zullen wij het gaarne van u vernemen.

Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

D. A. VAN HILTEN.

DONKER, *voorzitter.*

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

DIRK JAN DE JONG,

oud 38 jaar, wonende te Amsterdam, referendaris bij het Ministerie van Economische Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

57275. De **Voorzitter**: Er is in onze onderzoeken met betrekking tot het probleem van de verbindingen tussen Engeland en het bezette gebied enige malen een reis ter sprake gekomen, die u zou hebben gemaakt van Zwitserland uit naar Nederland. Er is hier het tijdstip genoemd — ik weet niet of het precies juist is — Augustus/September 1943.

A. Dat klopt niet. Het is geweest van 1 of 2 Januari 1944 tot 1 April 1944.

57276. De **Voorzitter**: Het is dus later geweest. Hoe was u in Zwitserland gekomen?

A. Ik ben 10 Februari 1943, laat ik zeggen: naar Zwitserland „gevlucht“, dus op illegale wijze de grens overgegaan.

57277. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dat gedaan?

A. In October 1942 was ik inspecteur van politie te Rotterdam en had ik geweigerd de Joden te arresteren. Het gevolg hiervan was, dat ik werd geschorst en dat mij wel te verstaan werd gegeven, dat dit ook bekend zou worden gemaakt bij de Sicherheits-Polizei, wat voor mij het moment was om de zekere weg te kiezen.

57278. De **Voorzitter**: U was toen bij de Rotterdamse politie hoofd van de Afdeling Politieke Zaken.

A. Dat ben ik wel geweest, maar op dat moment zat ik op het afdelingsbureau.

Bij de Afdeling Politieke Zaken ben ik zeer korte tijd geweest; het zal geweest zijn van einde 1940, ten hoogste begin 1941.

57279. De **Voorzitter**: Hier staat: Hoofd van de Inlichtingendienst van de Rotterdamse politie. Heette het zo of had het een andere naam?

A. Het was feitelijk de inlichtingendienst van de politie, maar hoofd ben ik er nooit van geweest. Toen ik er kwam, was hoofdinspecteur *de Meijer*, die op het ogenblik bij de dienst van mr. *Einthoven* zit. Hij is weggegaan en toen heb ik zijn functie enige weken waargenomen en is collega *van Groningen* hoofd geworden; dat was voor mij het moment om weg te gaan.

57280. De **Voorzitter**: Er is ook gezegd, dat u aanvankelijk lid van de N.S.B. bent geweest. Is dat juist?

A. Helaas ja!

57281. De **Voorzitter**: In welke tijd was dat?

A. Van Augustus 1940 tot ± 18 Januari 1941.

57282. De **Voorzitter**: U bent dus op een gegeven moment uit u zelf bij de politie weggegaan?

A. Ja. Dat wil zeggen: ik was reeds geschorst. Ik heb inderdaad nog een paar dagen afgewacht om te kijken hoe het met mijn weigering zou aflopen; ik werd bij de hoofdcommissaris, die lid van de N.S.B. en S.S. was, geroepen en op staande voet geschorst. Hij gaf mij wel te verstaan, dat hij het niet onder zich zou houden, maar de Sicherheits-Polizei er van in kennis zou stellen. Dat was voor mij het moment uit eigen beweging weg te gaan.

57283. De **Voorzitter**: En dat is geweest?

A. Dat is geweest 5 October 1942.

57284. De **Voorzitter**: U bent toen ondergedoken?

A. Ja.

57285. De **Voorzitter**: Hebt u toen nog bepaalde contacten in Nederland gehad?

A. Aanvankelijk niet. U begrijpt wel: een politiemans, *Ter Laak*, veldwachter te Montfoort, die een beetje de voogd over mij speelde; de mensen, bij wie ik ondergedoken was, moest ik ontzien.

Maar een week nadat ik was ondergedoken, kreeg ik van iemand uit Rotterdam, die mij kende (genaamd *Kreisel*), een aanbieding; hij wist een mooie gelegenheid om te trachten naar Engeland te ontkomen met een schip van de bewaking, die omgekocht was. Het is niet doorgegaan.

Natuurlijk heb ik, hoewel ik voor de illegaliteit „aangebrand“ was, reeds om het feit, dat de S.D. in het Algemeen Politieblad mijn opsporing had gelast, verschillende contacten gehad: met de inspecteurs *Verveld* en *van der Weijden*, te Rotterdam, die verzetswerk deden; met *G. Houtman*, Oranjelaan 40, te Driebergen, die onderduikers verzorgde en over de grens hielp; met *Hensen*, directeur van de R.K. begraafplaats te Rotterdam, die in de „Paroolgroep“ werkte en aan wie ik een volledige ledenlijst verstrekke van N.S.B.-ers uit de kring Rotterdam (deze hield zich in het begin ook bezig met de „uitreis“ naar Engeland); met *van het Hof* (vroeger buitenlands redacteur van de „Maasbode“), die onderduikers verzorgde te Heelsum en mij aan een vals persoonsbewijs hielp; met de arts *Nelemans*, te Bakel (Noordbrabant), die veel verzetswerk („Trouw“) deed. Met hem maakte ik tekeningen van waarschijnlijk „radar“-toestellen, welke tekeningen met een stafkaart, waarop de juiste plaats in de „Peel“ aangegeven, werden doorgezonden naar Engeland, via genoemde *Hensen*. Dr. *Nelemans* hielp ik aan een pistool. Via *Ter Laak*, veldwachter te Montfoort, leverde ik pistoolpatronen aan genoemde *Hensen*, met wie ik trouwens al in het begin van 1941 illegale contacten had (verspreiding illegale lectuur), zomede met de agenten van politie *Oldenampsen* en *Bataille*, te Rotterdam. Verder had ik illegale contacten met de inspecteur van politie *Woud*, te Heemstede (thans werkzaam bij mr. *Einthoven*). Overigens nog met *Antoine Stam*, die O.D.-contacten had en aan wie ik een pistool verschaft en voor wie ik illegale berichten meenam naar Zwitserland. Met hem samen vervoerde ik valse papieren en stempels.

Ik heb wel met alle mogelijke middelen getracht naar Engeland te komen, doch dat is mij niet gelukt.

Tenslotte ben ik in Zundert terechtgekomen, via de politiemans, die aanvankelijk voogd over mij speelde. Hij wist contact te krijgen met een opperwachtmeester, *Frankevijle*, in Zundert, die in contact stond met een kweker, *de Bie*, in Zundert, en de grenskommiezen *Klijzen* en *Dalhuizen*. Via die combinatie ben ik op 10 Februari 1943 clandestien de grens overgegaan.

57286. De **Voorzitter**: Verliep de tocht naar Zwitserland verder zonder grote moeilijkheden?

A. Fantastisch vlug. Op 10 Februari ging ik de Nederlandse grens over en 2 maal 24 uur daarna stond ik in Zwitserland.

57287. De **Voorzitter**: Was de reis verzorgd of hebt u het op eigen gelegenheid moeten doen?

A. Het was de combinatie in Zundert. *De Bie* had contact met een opperwachtmeester van de Rijkspolitie en met een paar mensen van de douane, tevens met een douanier van de Belgen. De Belgische douanier bracht mij tot Antwerpen. Daar zou ik in een bepaald café een zekere *Gérard (Brouwer)*, een Hollandse jongen, ontmoeten, die mij geleid heeft tot bijna over de Zwitserse grens.

57288. De **Voorzitter**: Waarom bent u in Zwitserland gebleven? Velen probeerden van Zwitserland uit door te gaan naar Engeland.

A. Dezelfde jongen had de reis ook al gemaakt in Zwitserland. Hij was in een Zwitsers arbeidskamp geweest en erg op de hoogte. Hij waarschuwde mij: probeer ook door de Zwitserse douane heen te komen. Als ze je arresteren, kom je in de gevangenis en loop je kans gerefouleerd te worden.

Dat gelukte mij. Ik dacht: ik moet trachten het gezantschap in Bern te bereiken.

Ik had gedacht Zwitsers geld te krijgen, doch dat viel niet mee. Ik had een bankbiljet van 20 Zwitserse francs en zou een kaartje voor de trein kopen. Men zeide echter: dat bankbiljet is al tien jaar verlopen. Ik liep dus meteen in de gaten. Ik had nog wat zilvergeld en heb het kaartje toch kunnen kopen, doch op het moment, dat ik in de trein wilde stappen, werd ik gearresteerd. Ik kreeg een week gevangenisstraf. Daarna ben ik overgebracht naar een kamp in Genève. Daar heb ik 7 weken gezeten. Alles bij elkaar ben ik twee maanden van mijn vrijheid beroofd geweest. Ik ben onder geleide teruggebracht naar Bern.

Ik had getracht contact te krijgen met onze autoriteiten, hetgeen mij niet gelukte. Eenmaal kreeg ik tijdens mijn opsluiting bezoek van de heer *Bartels*, die mij eerst later bleek te werken bij dr. *Visser 't Hooft*. Op dat moment heb ik hem de meegebrachte berichten echter niet toevertrouwd. Ik had van mijn illegale bron berichten meegekregen voor de militair attaché in Bern, met het verzoek de berichten zoveel mogelijk over te seinen naar Londen. Ik heb weer even in Bern in een kamp gezeten. Toen mocht ik onder geleide naar de attaché, die hevig gebelgd was over de manier, waarop ik behandeld was. Toen heb ik het doel van mijn reis verteld. Mijn bedoeling was naar Engeland te komen. Dat had ik reeds tevoren getracht. Ik vroeg of er een mogelijkheid bestond om naar Engeland te komen. Op de vraag of ik militair was geweest, moest ik antwoorden, dat ik was vrijgeloofd, waarop mij werd gezegd: dan komt u zeker niet bij voorrang daarvoor in aanmerking. Er zijn nog 300 mensen, die vóór u zijn. U krijgt een résidence forcée. Ik had er dus niets te doen. Van het gezantschap kreeg ik tenslotte alle medewerking om te studeren. Ik leerde een Hollander kennen, iemand, die van de Militaire Academie was gekomen, die er al 1½ jaar zat te wachten. Hij was in huis bij een dr. *Delaquie* van het Ministerie van Justitie. Ik kreeg door middel van hem gelegenheid een paar maanden de bergen in te gaan. Ik had inmiddels een morele kater gekregen. Ik had het mij zo anders voorgesteld. Op een zeker ogenblik ontmoette ik dr. *Visser 't Hooft*. Hij nam mij in vertrouwen en vroeg mij of ik er iets voor voelde om wat te doen, hetgeen ik beaamde. De zaak werd met het Ministerie in Bern in orde gemaakt en ik werd overgeplaatst van Bern naar Genève, waar het bureau was van de heer *van Niftrik* en dr. *Visser 't Hooft*. Ik heb daar aanvankelijk administratief werk gedaan. Er zaten verschillende jongens op dat bureau. Het was in hoofdzaak mijn taak de verschillende rapporten, die binnenkwamen, in het Nederlands te vertalen. Ook gebeurde het, dat rapporten en gegevens, die uit Nederland kwamen, in het Frans moesten worden vertaald, want men had ook contact met de Franse verzetsbeweging. Toen ik daar een tijd gezeten had — ik had er geen volle dagtaak; ik heb ook daar gestudeerd en mijn tijd nuttig kunnen besteden — stelde de heer *Visser 't Hooft* mij tegen het einde van 1943 voor om met een bepaalde opdracht naar Nederland te gaan. Ik ben met het voorstel akkoord gegaan en 1 of 2 Januari 1944 ben ik op pad gegaan naar Nederland. Onderweg heb ik al dan niet tezamen met *Jean Weidner* en *Jacques Rens*, met leden van de organisatie in Frankrijk en België, terwijl het voor het organiseren van de uitreis-mogelijkheden uit Nederland van belang was volledig op de hoogte te zijn en dus gesprekken plaats vonden met gidsen, die de Engelandvaarders door de Pvreneen loodsten, nog verschillende besprekingen gevoerd (Annecy, Toulouse, Parijs en Brussel). De reis heeft veertien dagen geduurd. Half Januari kwam ik dus in Nederland aan. Ik had daar het een en ander te doen.

57289. De **Voorzitter**: Wat stelde men zich voor van uw tocht? Wat wilde de heer *Visser 't Hooft* eigenlijk?

A. Mijn opdrachten lagen in hoofdzaak zó: Er waren van die kleine dingen bij, waarvan men dacht: dat kan hij tegelijkertijd doen. De hoofdopdrachten waren: 1°. via de verbindingen in Nederland, waarmee ik uit de aard der zaak in contact zou komen, trachten de spionnagediensten, die op militair terrein bezig waren, meer gecooïdineerd te krijgen, trachten contact te krijgen eventueel met groeperingen, die men niet kende, en in het algemeen gesproken trachten contact te krijgen met illegale groeperingen in het algemeen; 2°. de uitreis-mogelijkheden uit Nederland reorganiseren of verbeteren (dat was allemaal fout gelopen: ook de organisatie, waarin ik heen-gegaan was, was inmiddels tegen de lamp gelopen). Dus: contact zoeken met groeperingen, illegale organisaties, waarmee men eventueel geen contact had, en de zuivere spionnagesgroeperingen tot zekere werkzaamheden coördineren. Want (dit even ter illustratie) het kon gebeuren, dat men van één vliegveld vijf prachtige tekeningen door-kreeg, terwijl men van andere vliegvelden nooit iets kreeg door gebrek aan coördinatie. Zo is het mij voorgesteld.

57290. De **Voorzitter**: Gingen de opdrachten in hoofdzaak uit van de militair attaché en niet van de heer *Visser 't Hooft*?

A. Het is moeilijk een onderscheid te maken. Voordat ik op reis ging, ben ik bij de gezant geweest. Ds. *Visser 't Hooft* en de heer *van Niftrik* werkten altijd nauw samen. Ik heb altijd begrepen, dat de heer *van Niftrik* meer de man was voor de militaire inlichtingen en de heer *Visser 't Hooft* voor de rest, de niet militaire inlichtingen.

57391. De **Voorzitter**: Ik begrijp het nog niet helemaal. De heer *Visser 't Hooft* stond voortdurend in contact met de mensen van de Zwitserse weg hier, zoals de heer *Slotemaker de Bruine*. Wanneer het acquisitie-apparaat, dat bestond in de vorm van de leiding hier van de Zwitserse weg, naar de mening van de heer *Visser 't Hooft* niet voldoende werkte, behoefde hij maar met een koerier een briefje mede te geven, waarin stond: „Ik krijg mijn inlichtingen van één zijde, maar zou ze ook graag uit die en die richting willen hebben”, of wat dan ook, dan had de leiding van de Zwitserse weg hier kunnen proberen grotere variëteit in de berichtgeving aan te brengen.

A. U helpt mij, mijn geheugen opruimen. Ik herinner mij de gesprekken, die de heer *Visser 't Hooft* met mij en de heer *Bartels* — die was er steeds bij tegenwoordig — heeft gehad vóór mijn vertrek uit Zwitserland. Er was een beetje animositeit: De heer *Bartels* was niet lang te voren in Nederland geweest en gaf er de voorkeur aan, zélf te gaan. Ik had wel begrepen, dat de heer *Visser 't Hooft* er prijs op stelde, laat ik zeggen: anderen, die heel andere verbindingen zouden krijgen, er op uit te sturen. Dat heeft hij mij positief laten gevoelen.

57292. De heer **Koersen**: Uw opdrachten gingen meer uit van de heer *Visser 't Hooft* dan van de militair attaché?

A. Ja.

57293. De **Voorzitter**: Hoewel de laatste zich voor de meer militaire inlichtingen geïnteresseerd heeft?

A. Ja, maar ik heb in dezen toch steeds gesprekken er over gehad met de heer *Visser 't Hooft*, toen het eenmaal in kunnen en kruiken was, dat ik zou gaan. Uit de aard der zaak sprak ik de heer *van Niftrik* ook vaak, maar men kreeg de indruk, dat de leiding in handen lag van de heer *Visser 't Hooft*.

57294. De **Voorzitter**: En dat de heer *Visser 't Hooft* wel degelijk belangstelling voor militaire berichtgeving had?

A. Ja. Voor zover ik mij kan herinneren, is het zeker niet gesplitst geworden in die zin, dat ik het besproken zou hebben met de heer *van Niftrik* en dat hij zou hebben medegedeeld: dit heeft mijn bijzondere belangstelling; hiervoor gaat u voor mij weg.

57295. De heer **Koersen**: Ontstond de opdracht uit de gedachtenwisseling, die u met de heer *Visser 't Hooft* had, of had u de indruk, dat zij ontstaan was uit concrete punten, die uit Londen kwamen?

A. Op het moment, dat de heer *Visser 't Hooft* mij vroeg, of ik er iets voor voelde naar Holland te gaan, lagen de concrete punten voor hem klaar. Dat is absoluut niet een kwestie van gedachtenwisseling en het tenslotte er op komen geweest.

57296. De **Voorzitter**: Het is voor ons tot nog toe twijfelachtig of Londen er van op de hoogte was, dat u die tocht zoudt maken.

De heer *Visser 'i Hooft* had de Zwitserse weg zeer zelfstandig in de hand. Voor zover ons gebleken is, heeft men te Londen van uw reis niets geweten. Het is mogelijk, dat te Londen iemand het geweten heeft en dat wij die nog niet gehoord hebben, maar b.v. iemand als de heer *van Houten* van het B.I. wist het niet.

A. Dat was mij niet bekend. Misschien mag ik uit eigen beweging een opmerking maken, waarmede ik geenszins de bedoeling heb de verdiensten van wie dan ook in discredit te brengen, maar er is absoluut een animositeit geweest tussen de heer *Visser 't Hooft* en de heer *van Niftrik*. Wat ik er van begrepen heb, is, dat men de verbinding van de heer *van Niftrik* eigenlijk opgeslokt heeft. Aanvankelijk is de heer *vnn Niftrik* de eerste geweest, die over een bepaalde verbinding beschikte. Ik heb altijd begrepen, dat men in dit opzicht van bepaalde zijde niet geheel fair gespeeld heeft. Er is mij wel verteld over de heer *Bartels*, die zuiver een figuur van de heer *Visser 't Hooft* was, dat hij op één van zijn reizen naar Holland op een gegeven ogenblik tegen de verbinding, die de heer *van Niftrik* had, gezegd heeft: dat en dat nummer bestaat niet meer, waardoor hij alles naar zich toe wist te trekken. Van dat moment af is er een zekere animositeit geweest.

57297. De **Voorzitter**: Wat hebt u in Nederland kunnen doen?

A. Ik ben er in geslaagd enkele betere uitgangswegen uit Holland, grensoverschrijdingen, te krijgen, die vrij veilig georganiseerd waren. Ik heb verschillende besprekingen gehad met spionagegroeperingen, die hier bestonden.

57298. De **Voorzitter**: Hebt u ook besprekingen gehad met de heer *Slotemaker*?

A. Ja, de heer *Slotemaker* noemde men de man van de postweg. Hij was ook de eerste, niet wie ik in contact kwam.

57299. De **Voorzitter**: Had u hier een bepaalde naam?

A. Toen ik mijn persoonsbewijs had gekregen, had ik de naam *van Iersel*. Via de heer *Slotemaker* ben ik in contact gekomen met de heer *Mulder* uit den Haag, die helaas kort na de bevrijding is overleden. De heer *Mulder* is voor mij werkelijk de hoofdfiguur geweest, met wie ik doorlopend op pad was en die mij verschillende contacten bracht.

57300. De **Voorzitter**: Zat de heer *Mulder* in de organisatie van de Zwitserse weg?

A. Neen. Verder was er de heer *le Poole*. Met hem heb ik ook veel contact gehad. Hij heette toen de *Jong*. De heer *Slotemaker* heette *van Geffen*.

57301. De **Voorzitter**: Weet u ook met welke groepen u contact had?

A. Dat is heel moeilijk. Er werd steeds met schuilnamen gewerkt. De contacten, die ik heb gekregen, heb ik vrijwel alle gekregen door de heren *Mulder* en *le Poole*.

57302. De **Voorzitter**: Wat deed u bij al die contacten? Verwees u hen voor de verzending van hun berichten naar de Zwitserse weg? De bedoeling zal toch wel zijn geweest om de berichtgeving te activeren.

A. Dat is inderdaad het karakter van de besprekingen geweest.

57303. De **Voorzitter**: Hoe deed u dat dan? Zei u: als gij berichten hebt, dan kunt gij die versturen via de Zwitserse weg en dan moet ge ze in die en die brievenbus gooien?

A. De heer *Slotemaker* was de centrale figuur van de postweg. De heren *Mulder* en *le Poole* had ik leren kennen via de heer *Slotemaker*. De besprekingen, die wij gedreeën of *Mulder* en ik altijd hadden, hadden ten doel de berichten te concentreren om de heer *Mulder* heen. Kwamen de berichten bij *Mulder*, dan kwamen ze automatisch bij de heer *Slotemaker*. Dat was ongeveer de strekking. De details herinner ik mij niet meer.

57303. De **Voorzitter**: U kunt dus niet zeggen, dat u contact hebt gehad, b.v. met de groep-Kees, die op dat moment een bekende informatiegroep was?

A. Nu u dit zegt, zeg ik: het daget!

57305. De **Voorzitter**: De leider van die groep was de heer *K. Beukema toe Water*.

A. Die naam is mij zeker niet gezegd, evenmin als de naam van de heer *le Poole* of van de heer *Slotemaker de Bruine*. Wij werkten onder schuilnamen. Pas na de oorlog is mij gebleken wie mr. *le Poole* was. Dat was de enig veilige weg.

57306. De **Voorzitter**: Uw zending kwam hierop neer, dat u met bepaalde mensen, als mr. *le Poole*, contact had en dat u tegen de mensen hebt gezegd: jullie moet zorgen, dat uit jullie relaties wat meer berichten op dat en dat gebied komen. Daarop komt het eigenlijk neer?

A. Ja.

57307. De **Voorzitter**: Het contact met de andere illegale groepen en inforinatiegroepen konden zij ook wel opnemen; die kenden zij veel beter dan u.

A. Als men het achteraf beschouwt, zou men inderdaad kunnen zeggen: men had naar de heer *Slotemaker de Bruine* het berichtje kunnen zenden „tracht te coördineren alle informatie- of spionagegroeperingen" en dan was mijn gaan naar Nederland, voor zover dit punt betreft, misschien overbodig geweest. Overigens is natuurlijk een persoonlijke missie nimmer door schriftelijke afdoening te vervangen.

57308. De **Voorzitter**: Hebt u zelf niet de indruk gehad, toen u bezig was in die tijd, dat het zo had gekund, of omgekeerd: dat het niet had gekund?

A. Neen, ik heb er niet bij stilgestaan. Wat de uitreis mogelijkheden betreft, heb ik wel gebruik kunnen maken van strikt persoonlijke relaties, die ik op dat gebied kende, en heb ik zelf iets nieuws kunnen aanbrengen.

57309. De **Voorzitter**: Hebt u die nieuwe uitreis mogelijkheden ook medegedeeld aan de mensen van de Zwitserse weg, opdat zij er ook gebruik van konden maken?

A. Ja.

57310. De **Voorzitter**: U bent gebleven tot?

A. Tot 1 April; 4 April was ik weer in Zwitserland.

57311. De **Voorzitter**: Dat ging dus ook zeer voorspoedig?

A. Ja.

57312. De **Voorzitter**: Bent u nadien in Zwitserland gebleven?

A. Ja. Toen heb ik de kater gekregen van mijn helaas bedenkelijke houding in het begin van de oorlogstijd, wat men aanvankelijk blijkbaar in Zwitserland niet wist. Ik heb mij zelf nooit geroepen gevoeld (wat mij kwalijk is genomen) er over te beginnen. Maar toen ik eenmaal korte tijd in Nederland was, is men hier op eigen gelegenheid gaan informeren wie ik werkelijk was en er waren mensen, die er even van schrokken. In mijn eigen omgeving zou men helemaal niet geschrokken zijn, want men wist, wie ik was, toen ik zogenaamd fout was en men wist, hoe mijn gedragingen er na waren geweest. Ook *Slotemaker de Bruine* heeft er zich toen weldra mede verenigd en zijn vertrouwen in mij uitgesproken. Maar dat zal u in hoofdzaak op het ogenblik niet interesseren; ik moet het wel even aanhalen om te zeggen, hoe mijn werk afgebroken is. Toen ik in Zwitserland terugkwam, heeft men overigens met alle waardering over mijn werkzaamheden gesproken, maar men heeft gezegd: „Wij kunnen het niet verantwoorden, dat u met het werk blijft voortgaan, gezien het plekje, dat op u zit sedert het begin van de oorlog." Het is voor mij een geweldige morele kater geweest, maar zakelijk heb ik het volkomen kunnen begrijpen.

57313. De **Voorzitter**: U bent verder in Zwitserland gebleven?

A. Ja, verder ben ik niet in het werk gekend en heb ik mij geheel en al aan de studie kunnen wijden.

57314. De **Voorzitter**: De heer *le Poole* heeft het voor onze commissie inderdaad op de manier gesteld zoals u het zoëven stelde. Hij heeft er op gewezen, dat u van Zwitserland uit gestuurd was. Dat haalde hij aan als voorbeeld, hoe men dikwijls te weinig tot de zaak doordrong, hoewel hij er onmiddellijk aan toegevoegd heeft, dat u verdienstelijk werk hebt gedaan.

57315. De heer Koersen: U hebt gezegd: die nieuwe uitreis­mogelijkheden waren vrij veilig. Bedoelt u, dat er wel ongelukken op de nieuwe wegen gebeurd zijn?

A. Van de nieuwe wegen is niet zo heel veel gebruik gemaakt, omdat weldra de invasie volgde. Qua organisatie waren zij vrij veilig.

57316. De heer Koersen: Hebt u enig idee, hoeveel gebruik er van gemaakt is?

A. Neen. Ik heb het later niet meer kunnen volgen. Toen ik in Zwitserland terugkwam, is mij verweten, dat ik nooit had gesproken over mijn moeilijke punt van het begin van de oorlog, waardoor men moeilijkheden zou kunnen krijgen met de illegaliteit. Toen ben ik volkomen van dit werk weggeduwd. Toen men mij in September 1943 aangezocht had daar te komen werken, ging juist de heer *Bartels* naar Holland. Ik heb hem verschillende adressen gegeven, bij voorbeeld een adres, waar hij een goed persoonsbewijs kon krijgen. Toen hij zijn reis naar Holland maakte, dacht ik: In Holland komt hij er wel achter, dat op mijn persoon een vlekje zit. Het ging echter op de oude voet voort. Ik dacht: Ik heb hier niemand, die mij kan beschermen. Wanneer ik in Nederland was geweest, had mijn gehele omgeving kunnen zeggen: Er staat dat en dat tegenover. In werkelijkheid is hij zus of zo. Ik heb altijd angst gehad dit in Zwitserland te vermelden. Toen de heer *Bartels* van zijn reis terugkwam en bij mensen was geweest, die ik kende, dacht ik: Hij zal wel naar mij geïnformeerd hebben. Er werd echter nergens over gesproken.

57317. De Voorzitter: Hebt u, toen u in Nederland was — dat was in Januari 1944 en de daaropvolgende maanden —, ook nog contact gehad met de mensen, die bezig waren met de Zwitserse weg B? Er zijn in 1944 twee wegen naar Zwitserland naast elkaar geweest. Hebt u daarvan iets gemerkt? Weg B lag voor een groot gedeelte buiten de gezichtskring van de heer *Visser 't Hooft*. Het was meer een weg, die uitmondde bij de militair attaché te Bern.

A. Ik heb begrepen, dat er op een gegeven moment twee wegen zijn geweest, maar dat de heer *Bartels* de verbinding van de heer *van Niftrik* zelf aangetrokken heeft. Dat er echter daarnaast een z.g. weg B is gekomen, is mij niet bekend.

57318. De Voorzitter: U hebt in Nederland niet gesproken met de heer *Kielstra* en mejuffrouw *Roosenburg*?

A. Die namen zeggen mij niets. Ik weet wel, dat er meer mensen waren, die zich bezighielden met uitreis­mogelijkheden. Ik meen, dat er in Weert een professor of een geestelijke was, die ook een weg had om mensen naar Zuid-Frankrijk te helpen. Ik weet wel, dat verschillende mensen zich er mee bezighielden, maar ik heb nooit gehoord van een weg B. Zou die daarna moeten zijn ontstaan?

57319. De Voorzitter: Die is in de laatste maanden van 1943 incidenteel begonnen en pas in April 1944 uitgegroeid tot een regelmatige verbinding.

A. Dat is mij niet bekend. Op onze weg was de bekende passeur drs. *le Jeune*. Hij heeft mij over de grens geleid. In een bootje gingen wij de Maas over. Hij heeft ook mr. *van Heuven Goedhart* over de grens gebracht.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

D. J. DE JONG.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS DE GRAAF,

oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
employé bij de Koninklijke Sheil-groep.

57320. De Voorzitter: Voor deze voortzetting van uw verhoor van Dinsdag jl. geldt hetzelfde als ik u toen in de aanvang van het verhoor mededeelde, nl. dat uw antwoorden geacht worden te zijn gegeven onder het verband van de door u op 21 Juli 1948 afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te hebben.

Hebt u naar aanleiding van hetgeen wij Dinsdagavond jl. hebben besproken nog iets op te merken?

A. Graag! Er zijn twee belangrijke punten in behandeling geweest, waaromtrent ik graag nog een mededeling zou willen doen.

In de eerste plaats het telegram betreffende de op te leiden Duitse marconist, waarover enig misverstand was ontstaan. Het is mij inmiddels duidelijk geworden, dat het is ontstaan, doordat de naam *Jordaan* in dit verband is genoemd geworden, die ik niet direct met dit geval associeerde. Het betrof een telegram, gezonden uit Engeland aan een agent te velde, die er op werd gewezen, dat de wireless operator, die in opleiding was, zijn check moest leren. Dat heb ik na de oorlog in het buitengewoon gecompliceerde onderzoek van het zeer ingewikkelde geval van luitenant *Lauwers* en ook Dinsdagavond geassocieerd met zijn naam in plaats van met die van *Jordaan*. Daardoor was er even een misverstand.

Het is mij volkomen duidelijk, hoe de zaak zich heeft toegedragen, namelijk zo, dat de agent, in dit geval *Jordaan*, die gedurende zijn detentie over deze kwestie had gesproken met luitenant *Lauwers* (die de zaak aan mij en blijkbaar ook aan u heeft doorgegeven), uit Londen is gewaarschuwd, dat de wireless operator, in dit geval een Duitser, moest worden onderwezen in zijn check.

57321. De Voorzitter: Dus u komt nu weer terecht op de verklaring bij uw eerste verhoor, begrijp ik.

A. Inderdaad.

57322. De Voorzitter: Het is bij uw verhoor op 21 Juli 1948 zo gelopen, dat ik u zei: „Er komt bovendien nog bij”, wij spraken dus over bepaalde onbegrijpelijke dingen, die gebeurd waren, „dat *Lauwers* ook nog gerapporteerd heeft, dat, toen *Jordaan* niet werkte met zijn checks, hij een telegram terugkreeg, dat hij zijn checks moest gebruiken.” Toen zei u: „Het telegram is er; het heeft mij ook gefrappeerd.” Wij zijn er eergisteravond over aan het praten gegaan, doordat ik u heb gevraagd: kunt u nader aangeven wat betekent: „Dat telegram is er”, waar hebt u het gezien, hoe hebt u het gezien of hebt u het gehoord?

Daaruit is de gehele discussie ontstaan. Het komt dus hierop neer, dat u het aanvankelijk bij uw verhoor op 21 Juli 1948 bij het rechte eind had?

A. Ja.

57323. De Voorzitter: Nu nog de kwestie van: dat telegram is er. Hebt u dat van *Lauwers* gehoord?

A. De associatie met het feit, dat dit *Lauwers* of *Jordaan* was, heb ik mij nooit eerder gerealiseerd dan op het moment, dat *Lauwers*

mij dit verhaal deed, er bij mij een licht opging en ik de zaak als zodanig kon associëren met zijn geval. Ik heb mij niet eerder gerealiseerd, dat hij het is geweest.

57324. De Voorzitter: U kende het geval al eerder?

A. Ja.

57325. De Voorzitter: Reeds in 1944, althans voordat u *Lauwers* ontmoet hebt?

A. Ja, begin 1944.

57326. De Voorzitter: Toen hebt u later het verhaal van *Lauwers* gehoord en gezegd; dat zal dat geval geweest zijn. Maar toen u het in 1944 vernam, hebt u het toen gehoord van *Dobson* of hebt u toen werkelijk een telegram van die aard gezien?

A. Bij het bestuderen van een aantal telegrammen, die representatief geacht kunnen worden voor operaties, die toen verricht zijn, ben ik een aantal telegrammen, die over deze kwestie handelen, tegengekomen. Eén telegram daarvan, aan een agent, wiens naam mij niet bekend was, luidde ongeveer: „Waarom onderwijst u de leerling niet in zijn checks?”

57327. De Voorzitter: Waar hebt u dat telegram gezien?

A. Op het bureau van de M.I.D. in Park Street, niet bij S.O.E.

57328. De Voorzitter: Nu blijft de mogelijkheid, dat de associatie, die u later gemaakt hebt, onjuist is geweest.

A. Ja. Daarom was het niet gemakkelijk naar aanleiding van deze kwestie te zeggen, dat ik de alinea, die in het geschriftje van mij voorkomt, letterlijk onder ede handhaaf.

Ik zou het zo willen stellen, dat het gedeelte, waarin staat, dat het telegram door mij werd gezien, en het feit, dat *Lauwers*, in dit geval *Jordaan*, daarbij na de oorlog betrokken bleek te zijn, twee verschillende zaken zijn, op twee momenten gebeurd, die ik met elkaar heb menen te moeten associëren.

57329. De Voorzitter: U zegt dus, dat u wel kunt handhaven, dat u in 1944 uit telegrammen hebt gezien, dat er een mededeling van die aard naar bezet gebied is gegaan. U kunt ook handhaven, dat *Lauwers* u een soortgelijk verhaal heeft gedaan, dat betrekking had op *Jordaan*, maar u zegt: de associatie, die ik tussen die twee gevallen heb gemaakt, komt eigenlijk alleen voor mijn persoonlijke rekening? Die kan ook mis zijn?

A. Ja.

57330. De Voorzitter: Als u dus neergeschreven hebt in uw brochure:

„Maar ik knipperde met mijn ogen, toen ik een telegram van *Lauwers* zag, dat van alarm, van obscuriteit straalde, en waarin hij aankondigde een „assistent-telegrafist” te hebben opgeleid. En daaraan vastgemaakt een telegram van die „assistent” plus het antwoord van het hoofdkwartier: „Waarom onderwijst u de nieuwe marconist niet in het gebruik van zijn geheime herkenningstekens?”

dan hebt u toen ook die associatie gemaakt, waarvan u thans zegt: die kan mis zijn?

A. Ja.

57331. De Voorzitter: Dan blijft er nog het andere, waarover wij ook reeds gesproken hebben, nl. dat de conclusie, die u getrokken hebt:

„Zodat de vijand nu ook was ingelicht over het bestaan van deze allergeheimste, uiterst belangrijke zaak...”

hieruit niet behoeft te volgen. De Duitsers waren waarschijnlijk ook al van te voren op de hoogte van het bestaan van die allergeheimste, uiterst belangrijke zaak, t.w. de security-checks, omdat zij bij de verhoren van een aantal agenten van te voren al op de hoogte waren gekomen van het systeem, dat daarbij gebruikt werd.

A. Daar ik de vorige keer constateerde, dat u niet in het bezit was van bepaalde rapporten betreffende de zaak *Bingham*, heb ik gisteravond moeite gedaan daarover nog nadere details gewaar te worden. Ik heb daarom een uitvoerig gesprek gehad met een van de officieren van het vroegere B.B.O. en in dat gesprek zijn wij gekomen tot de volgende slotsom. Er is een rapport opgemaakt door een van de officieren — wij herinneren ons niet meer precies welke officier het is geweest; het aantal officieren bij de afdeling recherche wisselde steeds — over een zekere *Anton*. Deze *Anton* — ik kan u niet het gehele rapport vertellen; dat herinner ik mij niet meer — is gedurende de oorlog in regelmatig contact geweest met *Allert Brinkman*, alias *Ab van Straaten*, met *Adriaan Breed*, vóór deze V-man werd, alias *Jacky*, en met' vermoedelijk een derde persoon, genaamd *Kobus*, waarvan de beschrijving luidt, dat hij bolle ogen had. Deze personen hebben zich op een gegeven ogenblik, waarschijnlijk in 1944, in gezelschap van *Jan Thijssen* van de Raad van Verzet, bijgenaamd *Lange Jan*, ook wel *Lange Karel*, begeven naar een adres, waarvan wij ons menen te herinneren, dat het lag aan de Bezuidenhoutseweg, in ieder geval in het Bezuidenhout, waar zij aantreffen een persoon, zich noemende *Bingham*, met wie zij een bespreking hebben gehad. Zoals u weet, was *Allert Brinkman* in dienst van de S.D. en *Breed* was het later ook. Omtrent de *Kobus* kan ik u geen nadere mededelingen doen. *Jan Thijssen*, bijgenaamd *Lange Jan*, is later gearresteerd en gefusilleerd. Van deze *Aneon* heb ik via de afdeling den Haag var, de Federatieve Raad van het Voormalig Verzet getracht te weten te komen wie hij was, maar het is mij niet gelukt. Ik heb mij in verbinding gesteld met een ander contactpunt, inspecteur van politie *van Dijk*, die met hem in aanraking schijnt te zijn geweest en die mij kon vertellen, dat hij sterk vermoedde, dat deze *Anton* was een zekere *Meijering*, die in het laatste gedeelte van de oorlog bij de Raad van Verzet, misschien wel bij de O.D., een functie heeft gehad en vlak na de oorlog commandant werd van een militaire politiepost, die uit bewakingstroepen van het verzet was voortgekomen en die gelegen was aan de Prinsegracht. Deze man heeft zich vermoedelijk schuldig gemaakt aan een misdrijf na de oorlog en is mogelijkwijze veroordeeld tot gevangenisstraf. De heer *van Dijk* heeft mij beloofd, dat hij op korte termijn zal opsporen, waar deze persoon zich bevindt, zodat u hem desgewenst over deze kwestie kunt horen.

57332. De **Voorzitter**: Als ik het mag recapituleren, komt het hierop neer, dat het gesprek, dat dan zou hebben plaats gehad met iemand, die zich *Binghanz* noemde, in tegenwoordigheid van *Jan Thijssen*, *Kobus*, *Anton*, *Breed* en *Brinkman* gevoerd is?

A. Ja, *Brinkman*, *Breed*, *Jan Thijssen*, een zekere *Kobus* (wij kunnen ons in de naam vergissen) en *Anton* zelf.

57333. De **Voorzitter**: Die zouden daarbij tegenwoordig zijn geweest. Dat is punt één.

Nu punt twee. Van wie zou u of in ieder geval zou men bij het B.B.O. (waar dat destijds onderzocht is) dat hebben gehoord? Het moet één van de vijf zijn.

A. De bron is inderdaad geweest *Anton*.

57334. De **Voorzitter**: *Anton*? Terwijl de heer *Schreve* zegt, dat de bron *Jacky (Breed)* moet zijn geweest!

A. Dat moet een ander punt zijn geweest. Ik meende ten minste te hebben begrepen uit wat al is besproken, dat de inlichtingenbron betreffende de zaak-*Bingham* voor een deel moet worden toegeschreven in een reconstructie aan *Breed* en voor een deel aan andere bronnen. Het lijkt mij toe, dat ongetwijfeld ook een bron is *Lydia Brinkman*, die indertijd ook door ons is verhoord en ook mededelingen heeft gedaan, waarin de naam *Binghanz* wel is voorgekomen.

57335. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat heeft zij er van gezegd?

A. Dat kan ik helaas niet meedelen. Ik weet niet meer, wat gezegd is. Zij was, geloof ik, niet helemaal au fait ten aanzien van de activiteit van haar echtgenoot. Voor zover zij er wel iets van heeft geweten, heeft zij er mogelijk opmerkingen over gemaakt en heeft zij ook — voor zover ik het mij (vaag) herinner — vermoedelijk de naam *Bingham* genoemd; ik weet niet meer, in welk verband.

Ik meen mij positief te herinneren — ik heb gisteravond gelegenheid gehad mijn geheugen op te frissen in een gesprek met de heer *Cieremans* van ons bureau, een van de agenten, een officier —

57336. De **Voorzitter**: Woont hij ook in den Haag?

A. Hij woont in Scheveningen.

57337. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is hij niet bij de politie?

A. Neen, hij heeft een burgerfunctie bij een naamloze vennootschap, ik meen in Voorburg of Voorschoten.

Ik meen mij positief te herinneren, dat deze *Anton* de bron is geweest van een aantal mededelingen, waarover een rapport is opgemaakt, waarin voorkomt, dat hij in gezelschap van *Lange Jan*, *Breed*, *Ab* (dus van *Straaten*) en een man, die zich vermoedelijk noemde *Kobus*.....

57338. De **Voorzitter**: Dus om het zakelijke vast te stellen, komt het hierop neer, dat van de vijf mensen, die daarbij zouden zijn geweest, er twee op het ogenblik zeker dood zijn, dat alleen achterhaald is *Breed*; dat *Breed* een verklaring heeft afgelegd, die hiermede in strijd is; dat dus misschien alleen nog mogelijk is *Anton* op te sporen, maar dat daar dan nog van moet blijken, wat hij hiervan zal zeggen en dat, zelfs al zou hij er iets van zeggen in de geest, zoals u het bedoelt, het dan nog alleen maar kan zijn, dat zij een gesprek hebben gehad met een man, die zich *Bingham* noemde, wat ook niet heel veel zegt in die tijd. Dat behoeft nog niets te betekenen.

A. Neen.

57339. De **Voorzitter**: Om verder te gaan: zelfs al zou er een Hollandse *Binghntn* zijn en zelfs al zou hij familie zijn van de Londense *Bingham*, dan behoeft dit nog niet te betekenen, dat er verraad is.

A. Dat er in dit verband verraad zou zijn gepleegd door die persoon, behoeft in het geheel niet het geval te zijn. Het is alleen wel merkwaardig, dat *Breed*, die deze mededeling indertijd heeft gedaan, nu pertinent beweert, dat hij daarvan niets af weet en dat hij de naam *Bingham* nooit gehoord heeft, dat vind ik eigenaardig, terwijl *Lydia Brinkman* zich wel degelijk de naam *Bingham* herinnert en die naam als een soort wachtwoord mocht gebruiken, wanneer zij in moeilijkheden zou komen. In de tweede plaats is er de mededeling van „*Anton*”, dat hij *Bingham* in gezelschap van *Breed* en enkele anderen heeft bezocht, terwijl *Breed* ontkent de naam *Bingham* in welk verband dan ook gehoord te hebben. Daaruit zou wel naar voren komen de waarschijnlijkheid, dat *Breed* op dit punt niet geheel oprecht is.

57340. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk mogelijk, maar als men een onderzoek instelt, moet men tenslotte, zolang de onwaarheid er van niet bewezen is, zij het misschien in bepaalde gevallen binnen zekere grenzen, afgaan op beëdigde verklaringen. Daar komt nog iets bij. U zeide, dat er misschien iets afgeleid zou kunnen worden uit het feit, dat *Brinkman* aan zijn vrouw de naam *Bingharn* zou hebben opgegeven om die eventueel te noemen, wanneer zij in moeilijkheden zou komen. Daar behoeft ook nog niet zoveel achter te zitten. U hebt zelf gezegd, dat *Brinkman* misschien aanvankelijk een Engelse agent was. Dan zou de mogelijkheid niet uitgesloten zijn, dat *Brinkman*, hier als zodanig werkzaam zijnde vóór 10 Mei 1940, destijds contact heeft gehad met *Bingham*, die werkzaam was bij het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam.

A. Die mogelijkheid heb ik mij gerealiseerd. Ik weet niet of die mededeling van *Lydia Brinkman* slaat zowel op de periode vóór als na de bevrijding of alleen op één van die perioden.

57341. De **Voorzitter**: Die slaat op geen enkele periode. Haar mededeling kwam hierop neer, dat haar man een keer die naam tegen haar gezegd had, in die zin, dat, als zij eens moeilijkheden zou hebben, zij die naam moest noemen. Dat zou volkomen verklaarbaar zijn, als de zaak lag, zoals ik zoëven veronderstelde.

Dan heb ik nog een paar punten, die ik met u zou willen door-nemen.

In de eerste plaats heeft de heer *de Bruyne* in een brief aan de commissie geschreven, dat hij na de oorlog enige malen heeft constateerd, dat overlijdensberichten van agenten geplaatst werden met de mededeling, die in een aantal gevallen onjuist was: „In de voormalige dienst van de kolonel der mariniers, *de Bruyne*.” De bezwarsn van de heer *de Bruyne* zijn tweemaal. In de eerste plaats, zegt

hij, waren die agenten in een aantal gevallen helemaal niet in dienst van het instituut, waarvan hij aan het hoofd stond, en in de tweede plaats: voor zover het wel het geval is geweest, waren zij toch stellig niet in dienst van kolonel *de Bruyne*, maar in dienst van de Nederlandse Staat. Hij maakt er dus een grief van, dat in de omschrijving gesproken wordt van: In de voormalige dienst van de kolonel der mariniers, *de Bruyne*.

A. Dit lijkt mij terecht.

57342. De **Voorzitter**: Nu heeft hij een brief overgelegd, die gaat over een zekere *Kroon*. Was dat een agent van B.B.O.?

A. Ja.

57343. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* zegt, dat hem in een brief werd medegedeeld:

„Een van deze agenten" — het is dus een brief, die geschreven is in 1948 aan de heer *de Bruyne* — „was *Kroon*, die gear parachuteerd moest worden met een bijzondere opdracht van uw voormalige dienst. Dit is, wat ons bekend is uit het overlijdensbericht van deze *Kroon*, die in het concentratiekamp Sandboséel is overleden".

Deze brief is voor de heer *de Bruyne* aanleiding geweest om ons over dit punt te schrijven. Hij zegt, dat deze *Kroon* gedropt zou moeten zijn in de nacht van 28 op 29 Augustus 1944. Daarna zegt hij:

„De heren *Klijzing* en *de Graaf* moeten m.i. antwoord kunnen geven op de vragen:

a. Waarom de annonces in deze vorm zijn gesteld en

b. Waarom deze annonces dezelfde vreemdsoortige vorm behielden, ook wanneer het gevallen betrof, die nooit iets met de „voormalige dienst van de kolonel *de Bruyne*" te maken hebben gehad."

A. Het spijt mij wel, maar ik kan u op deze vraag geen antwoord geven, aangezien het mij niet bekend is, dat dergelijke annonces zijn geplaatst. Ik acht de opmerking van de heer *de Bruyne* terecht. Het is onjuist dit zo te omschrijven. Bovendien was *Kroon* een agent van het B.B.O. en niet van de M.I.D. Wanneer er dus een advertentie zou zijn geplaatst door het B.B.O., wat niet is voorgekomen, dan zou zeker niet de naam van generaal *de Bruyne* worden genoemd. De familieleden zijn wel degelijk verwittigd van het sneuvelen van de betrokken agenten. Daarbij is dan natuurlijk de naam B.B.O. wel degelijk gebruikt. Dergelijke mededelingen waren getekend door de commandant van het bureau of door zijn plaatsvervanger.

57344. De **Voorzitter**: U kunt ons hierover dus geen uitsluitel geven. Ik kom nu aan een punt, waarover ik bij uw eerste verhoor al met u gesproken heb: de verschillende opdrachten, die door het B.B.O. zijn gegeven.

In de eerste plaats tref ik aan een mededeling van generaal *van Oorschot*, die het volgende zei:

„Toen ik dat bureau kreeg, zei ik: ja, het is hopeloos gepenetreerd, maar heb je nu mensen, die je vertrouwen kunt en die je er naar toe kunt sturen? *De Graaf* zei: ja ik weet er twee. Die zijn uitstekend (ik ben nu de naam vergeten), trouwens, die namen waren allemaal schuilnamen, die vergeet ik natuurlijk. Hij zei: ik heb drie mannen, die ik persoonlijk ken. Daar heb ik mee samengewerkt, dus die ken ik volledig. Ik zei: stuur die nu naar Holland toe, drop ze daar, maar zij mogen niets doen, maar zij moeten ons seinen wat fout is en wat goed is, waar wij dus verder kunnen gaan."

Wie waren deze mensen?

A. Er was indertijd een lijst van mogelijke contactadressen, die nogal omvangrijk was. Het is niet onmogelijk, dat ik indertijd in het bijzonder heb gesproken over drie van de mensen, die op de lijst voorkwamen; dat zullen vermoedelijk zijn geweest de heren *Slurink*, *Gerrif van der Veen* van de Raad van Verzet.....

57345. De **Voorzitter**: Waren dat contactadressen in Nederland?

A. Ja.

57346. De **Voorzitter**: Dat bedoelt echter generaal *van Oorschot* niet. Hij heeft zich in deze zin uitgedrukt: Toen ik kwam, bemerkte ik, dat de zaak gepenetreerd was, en dus heb ik tot *de Graaf* gezegd: „Je moet er enkele mensen naar toe sturen — die moet je laten droppen —, die ons moeten seinen, hoe de zaak daar in elkaar zit".

Zo begrijp ik zijn woorden. Toen zou u hebben gezegd: ik weet er drie, die zijn uitstekend om daarvoor uitgezonden te worden. Eerst zegt hij twee, later zegt hij drie. Het zijn dus twee of drie, van wie u tegen generaal *van Oorschot* heeft gezegd: die zult u heel goed kunnen gebruiken.

A. Het zou dus zijn geweest in het stadium, dat het bureau pas was opgericht en generaal *van Oorschot* was aangewezen om de leiding er van op zich te nemen? Dan zijn het de heren *Celosse*, *Mulholland* en *de Stoppelnar*; dat waren de eerste agenten, die ik had gerecruteerd.

57347. De **Voorzitter**: *Celosse* was de man, met wie u uit Nederland gekomen was en met wie u ook had samengewerkt in C.S. 6?

A. Ja. Ik heb eergisteravond begrepen, dat u belangstelt in de operaties en de geschiedenis van het bureau. Ik zou u aan de hand van een paar aantekeningen een vlot relaas er over kunnen geven.

57348. De **Voorzitter**: Ik wilde daar dadelijk opkomen, maar ik wil u eerst iets vragen over een paar namen, dat ons niet helemaal duidelijk is. U hebt ons op 26 April 1949 een lijst gegeven van personen, die voor het B.B.O. hebben gewerkt. Mij is opgevallen, dat de naam *Celosse* daarop niet voorkomt.

A. Dat zijn allen mensen, die gecontacteerd kunnen worden, die nog in leven zijn. *Celosse* is overleden. Ik kreeg de indruk, dat u alleen de mensen, die in leven zijn, moest hebben.

57349. De **Voorzitter**: Er staan er verder drie op, die hier, naar het schijnt, niet thuishoren, omdat die stellig agenten van B.I. zijn: *d'Aulnis*, *van Borssum Buisman* en *H. G. de Jonge*.

A. Dat waren agenten, die wij op een gegeven ogenblik van B.I. hebben overgenomen en die in het verband van ons bureau opdrachten gingen uitvoeren.

57350. De **voorzitter**: Toen zij al in Nederland waren? Zij zijn gedropt in de eerste helft van 1943.

A. Die opdracht heeft zich afgespeeld in en om Indonesië.

57351. De **Voorzitter**: Dat is dus een opdracht, die zij gekregen hebben na afloop van de oorlog in Nederland? Is dat ook de reden, waarom *Ven* en *Sipnza* er niet op staan?

A. Ja. *Ven* is *Cnoops*. *Sipma* is de juiste naam.

57352. De **Voorzitter**: *Cnoops* was toch een van de eersten, die uitgezonden waren?

A. Ja. Die is eerst uitgezonden door M.I.D./S.O.E. en later door ons op 1 April 1944.

57353. De **Voorzitter**: Had hij ook een verkenningsopdracht, nl. om na te gaan, hoe de contacten in Nederland lagen? Of had hij een opdracht, die in het kader van B.B.O. lag?

A. Het was een combinatie. Het was meer de taak van *Celosse*, maar ook van *Cnoops*, zich in de eerste plaats te vergewissen omtrent de veiligheid en in de tweede plaats, volgens de directieven, die hem verstrekt waren, contact te leggen en zijn opdracht uit te voeren.

57354. De **Voorzitter**: Met wie heeft dat bewuste Spiel plaats gevonden, dat afgebroken is van Engelse kant?

A. U bedoelt het Saskia-Spiel. Het is gespeeld door een Duitse agent, genaamd *Blanke*, die de aangespoelde lijken van in zee gevallen agenten uit neergeschoten vliegtuigen aan de kust van Friesland heeft onderzocht. Hij heeft met de code van die agenten berichten naar Londen gestuurd en is een Spiel begonnen. Zijn operationele naam was *Bowles*.

Bedoelt u, dat een spel zou zijn gespeeld door een van de agenten van het B.B.O. met de Duitsers?

De **Voorzitter**: Er is na het England-Spiel door de Duitsers een spel opgezet, waarbij het omgekeerde is gebeurd, een spel, dat nl. van Engelse kant beëindigd is met een soortgelijke radioboodschap als waarmee het England-Spiel door de Duitsers beëindigd is.

A. Dat is het Bowles-Spiel.

De **Voorzitter**: Neen.

A. Ik geloof niet, dat het een uitgebreid spel kan zijn geweest. Het werd weleens geprobeerd, zo'n spel te spelen, maar dan werd het in de kiem gesmoord.

57355. De **Voorzitter**: Dat is dan wel buiten u omgegaan. Dat is het *Egmont*-Spiel geweest, dat gespeeld is na de arrestatie van van Borssum *Buisman*.

A. O ja, ik weet van het spel af.

57356. De **Voorzitter**: Er staat in het rapport van de ondervraging van *Giskes* en *Huntemann*:

„The Sipo tried to play them back (the Sipo „*Egmont*“ affair), but London closed the traffic after several weeks with a message sent by III F in the Nordpol case.”.

Met dezelfde boodschap! Dat is een verbinding met S.I.S. geweest.

A. Het was mij bekend, dat het bestond. Het is inderdaad S.I.S. geweest.

57357. De **Voorzitter**: Is Seyben een agent, die in Duitse gevangenschap geweest is en teruggekomen is?

A. Ja.

57358. De **Voorzitter**: Weet u, waar hij vertoeft?

A. Ik weet het niet precies. Hij is in Engeland. Ik geloof, dat hij daar een administratieve functie in de mijnindustrie heeft.

57359. De **Voorzitter**: Kunt u zich herinneren een agent *Pieter de Vos*?

A. Ja zeker.

57360. De **Voorzitter**: Met hem heeft zich in een ander verband, dat hier niet ter zake doet, een kwestie — misschien is dat een te groot woord — voorgedaan, toen hij onderweg was naar Engeland en nog in Spanje zat. Wat was dit voor een man?

A. Deze man werd gerecommandeerd als agent. Wij hebben de rapporten van de Security opgevraagd om te weten te komen wat voor man het was. Uit de ondervraging kwam het ons voor, dat hij wel slim was, maar niet betrouwbaar en dat er mogelijk een addertje onder het gras zou zitten. Daarom waren wij aanvankelijk niet van plan hem als agent aan te trekken, totdat bewezen zou zijn, dat zijn beweringen juist waren. Dat hebben wij aan de Security moeten overlaten. Na verloop van een aantal weken of maanden kwam vast te staan, dat hij volkomen bona fide was. Hij is toen door ons aangehouden en uitgezonden en heeft grote opdrachten uitgevoerd. Hij was betrokken bij een andere kwestie, waarmede wij niets van doen hebben gehad en die inmiddels, toen de Vos door ons was aangetrokken, al was opgelost, een kwestie, waarbij de heer *Warendorf* eveneens was betrokken.

De **Voorzitter**: In dat verband is hij hier genoemd.

A. Ik kan u er in het kort even iets van zeggen, maar ik mag er uw aandacht voor vragen, dat wij met de kwestie-*Warendorf* niet te maken hadden. Naar ons ter ore kwam, zou de heer *Warendorf* hebben gehad een verbinding met het bezette gebied buiten de daarvoor officieel aangewezen bureaux om. Dat zou hem zijn kwalijk genomen en hij zou daarom uit de functie, die hij bekleedde, zijn ontheven.

57361. De **Voorzitter**: Wat had *Pieter de Vos* daarmede te maken?

A. *Pieter de Vos* heeft zich blijkbaar in de contactkringen van de heer *Warendorf* bewogen en had ook een boodschap bij zich voor de heer *Warendorf*, waardoor hij moeilijkheden heeft gekregen met de Security, die later pas zijn opgelost. Bovendien was *Pieter de Vos* iemand, die de boodschap, die hij naar Londen had meegenomen, niet had meegekregen, omdat hij zo goed bekend was in de kringen, waaruit hij die boodschap meekreeg. Integendeel, men wist, dat hij naar Londen zou gaan, en men vond hem een geschikte boodschapper. Hij zou dus als postbode hebben gefungeerd tussen de kringen van de heer *Warendorf* en Londen.

57362. De **Voorzitter**: Wellicht kunt u thans het overzicht van de verrichtingen van het B.B.O. geven.

A. Special Forces of Special Operations Executive — aanvankelijk werd het S.O.E. genoemd en later werd het overkoepeld door de organisatie Special Forces, die een wijder arbeidsterrein had — is ontstaan in de tijd van de Balkanwoelingen en door de ervaringen, opgedaan in de Spaanse burgeroorlog. Het verschil met S.I.S. is, dat S.I.S. zich gewoonlijk pleegt te houden aan de beproefde methode van Intelligence Service op militair en dikwijls ook wel op cultureel, politiek en economisch terrein, terwijl Special Forces, de S.O.E.-organisatie daarnaast, op de basis van de Intelligence volgens bepaalde directieven acties onderneemt (militaire of semi-militaire acties) in het belang van de geallieerde oorlogvoering.

In Nederland waren gedurende de oorlog en ook direct (althans tamelijk kort) na het uitbreken van de oorlog — zoals u weet — conspiratieve, tegen de vijand werkende organisaties opgericht, maar het nuttig effect daarvan was relatief tamelijk gering, omdat de Regeringshulp of — zoals u wilt — de hulp van de geallieerden voor deze activiteit in nogal geringe mate of helemaal niet aanwezig was. Het kwam wel voor, dat er buitenlanders bij waren, die er bij werden gedetacheerd en werden toegevoegd. In heel veel gevallen werden deze buitenlanders ingelijfd bij het Britse leger. S.O.E. ressorteerde rechtstreeks onder het militaire opperbevel en later, toen dit onder de Supreme Commander Eisenhower kwam, onder de Supreme Commander.

Einde 1943, begin 1944 leefde, naar ik tot mijn spijt moest constateren, bij de geallieerden de overtuiging, dat Nederland een Leer ongeschikt land was voor S.O.E.-operaties, terwijl daarentegen landen als Frankrijk, België en Noorwegen daarvoor bijzonder geschikt geacht werden. De oorzaak hiervan lag m.i. in de allereerste plaats natuurlijk in het Nordpol-échéec, maar ook in de omstandigheid, dat hier het aantal Duitse agenten (Gestapo, Sipo, S.D., Ordnungspolizei, Sonderkommando, etc.) volgens de gegevens, waarover wij toen beschikten (de lijsten van Gestapo-agenten, enz.), even groot was als de aantallen Duitse agenten in Frankrijk, België en Noorwegen te zamen. Dat was waarschijnlijk een gevolg van het feit, dat hier een burgerlijk bestuur was, terwijl dat in die andere landen niet het geval was.

De werkzaamheden van het B.B.O. waren niet onverdeeld gemakkelijk te noemen, wanneer ze werden vergeleken met die van andere organisaties als van België, Frankrijk en Noorwegen. Zij werden gunstig beïnvloed door de, voor het eerst in deze oorlog tot stand gekomen, goede samenwerking en ook goede verstandhouding tussen het Bureau Inlichtingen en het Bureau Bijzondere Opdrachten. Wij kunnen wel zeggen, dat er bijna dagelijks onzerzijds bezoeken aan het Bureau Inlichtingen werden gebracht en wij dikwijls tegenbezoeken ontvingen met het oogmerk van gedachten te wisselen en eventueel het principe van de operaties te bespreken.

Een fusie, waarover ik met kolonel *Somer* meer dan eens heb gesproken, van beide bureaux was onmogelijk, omdat de Britse diensten gescheiden waren en niet konden samenwerken met een Nederlandse dienst, die niet gescheiden was, daar de geheimen van de dienst in het Nederlands verband over en weer bekend zouden zijn, terwijl men dat wilde voorkomen om security-redenen, dus om de gevaren zoveel mogelijk te elimineren.

Een van de grote opdrachten van het B.B.O. was wel: de bundeling van de actieve illegaliteit. Dat kon vrij spoedig worden uitgevoerd, ook al omdat tegen de tijd, dat het B.B.O. zijn activiteit ging ontplooiën, de actieve illegaliteit meer fusie-minded was geworden.

Er was een probleem. Er was een grote illegale groepering in Nederland, die wij gaarne hadden willen inschakelen, nl. de O.D. Het bleek echter om drie redenen niet mogelijk. In de eerste plaats kon de Engelse veiligheidsdienst zich daarmede niet verenigen in verband met de uitgebreide penetratie van vijandelijke spionnen, die naar de mening van de Security in de O.D. had plaats gevonden. In de tweede plaats was het in de vorm, waarin de O.D. toen bestond, niet goed dat te doen, omdat een zo grote organisatie geen goed werktuig was voor het uitvoeren van directieven van Special Forces, die werkte met kleine organisaties. Wanneer de O.D. ingeschakeld had kunnen worden, zou een gedeelte moeten zijn afgesplitst van het grote lichaam. Dat gedeelte zou moeten worden onderverdeeld in heel kleine groepen.

Bovendien bleek, dat de agenten van B.I. in het algemeen een vast pied à terre hadden bij de O.D. en dat de O.D., voor zover hij dat werk deed, zich specialiseerde in het verzamelen en geven van inlichtingen aan agenten van B.I. Daarom meende de heer *Somer*, dat de O.D. niet toegankelijk mocht zijn voor andere agenten, agenten, die andere oogmerken dan het geven van inlichtingen nastreefden. Dit is inderdaad enige malen besproken en het is zover gekomen,

dat de heer *Somer* geautoriseerd meende te zijn het gebruik van de O.D. of de toegankelijkheid van de O.D. voor %B.O.-agenten te verbieden of volkomen af te sluiten. Een van de redenen daarvan was niet alleen het lei., dat het een heel nauw met B.I. verbonden organisatie was, maar ook het feit, dat de O.D. had een Regeringsopdracht, die — hoewel zij, achteraf gezien, niet de grote en de enige opdracht van de O.D. geweest blijkt te zijn — toch wel een belangrijke opdracht geweest is: een opdracht, volgens welke de O.D. alleen in de vacuumperiode — op het moment, waarop de troepen van de vijand uit Nederland weggetrokken en voordat de geallieerde troepen binnenkwamen — een auxiliair strategische functie zou vervullen, waarbij de orde zou moeten worden gehandhaafd en alles zou moeten worden geprepareerd om de geallieerde troepen te ontvangen.

Dat werd in dit tijd aangevoeld als de voornaamste reden, waarom de B.B.O.-agenten geen actief gebruik zouden kunnen maken van de eventuele diensten van O.D.-leden.

57363. De **Voorzitter**: Was de consequentie daarvan, dat de O.D. van de gedropte wapens niets kreeg?

A. Dat was niet direct de consequentie. Wij hadden een tussenweg gevonden. Waar wij de O.D. helaas niet konden contacteren, hadden wij andere wegen er! middelen gezocht, in overleg met de Britse opposite numbers en de Security, om de O.D. toch van wapens re voorzien: opdat hij eventueel straks onder geallieerde directieven ingezet zou kunnen worden nog voordat de bevrijding een feit zou zijn geworden, en dat zou moeten gaan via de ontvangstvelden, aangewezen door onze agenten en bemand inet onze agenten, personen uit de Raad van Verzet en de K.P.'s.

Deze agenten hadden de opdracht er voor te zorgen, dat via deze verzetsgroepen een bepaald, in telegrammen aangegeven, gedeelte van de wapens, die gedropt werden, aan de O.D. zou worden ter hand gesteld. Het is mij bekend, dat deze wapens aan de O.D. zijn overhandigd. Het is mij ook bekend, dat van O.D.-zijde wordt geklaagd, dat vele van deze wapenen verdwenen zijn, waarbij nog wordt gevoegd de opmerking, dat zij in handen zijn geraakt van communiste?., een opmerking, die ik niet wil onderschrijven, aangezien het mij bekend is na lezing van de rapporten van de regionale commandanten, dat deze wapenen wel degelijk gekomen zijn in handen van hen, voor wie ze bestemd waren en onder wie zich natuurlijk ook communisten bevonden. Mogelijkerwijze is de O.D. als gevolg van een natuurlijke jalousie de métier enigszins stiefmoederlijk bedeed geworden.

57364. De **Voorzitter**: Werd het beleid ten opzichte van de wapendropping met betrekking tot de O.D. bepaald binnen het kader van B.B.O. of was er in dezen ook een bemoeienis van de zijde van de Regering?

A. Er is, als ik mij wel herinner, van de zijde van de Minister van Oorlog weleens een vraag gesteld: waarom krijgt de O.D. geen wapens? Er is toen van de zijde van het bureau naar de Minister van Oorlog een lijst gestuurd, waarop stond hoeveel wapens de O.D. had gekregen.

57365. De **Voorzitter**: Moet ik het zo interpreteren, dat het beleid ten opzichte van de wapendropping in eerste instantie is uitgestippeld door de leiding van B.B.O. en niet door de Regering, of is er tenslotte ook een opdracht op dit punt aan B.B.O. geweest?

A. Geen van beide. De Security verbood ons regelrecht wapens aan de O.D. te droppen. Het was bovendien onmogelijk. De Security verbood ons agenten naar de O.D. te sturen en daardoor was het onmogelijk wapens voor de O.D. te droppen. Dat kan alleen geschieden onder leiding van deskundigen en de deskundige leiding werd uitgeoefend door de agenten van het bureau.

57366. De **Voorzitter**: Ik zeg het daarom, omdat er van de kant van de O.D. hierover een gevoel van onbehagen bestond en bestaat. Men heeft zich daar blijkbaar afgevraagd: wat was de werkelijke reden, dat wij die wapens niet kregen? Ging dat van de Regering uit of van andere instanties?

A. Het ging niet van de Regering uit. Het ging uit van de geallieerde veiligheidsdienst, die natuurlijk het geallieerde commando adviseerde, maar de diepere grond tot het nemen van deze beslissing is geweest, dat de verzetsprincipes van de O.D. niet strookten met die van het geallieerde opprcommando en dat het daarom ook niet op de weg van het commando lag om wapens voor de O.D. te droppen. Daarnaast was er natuurlijk ook de mening van de Britse Security, dat de O.D. niet een organisatie was, voor welke wapens moesten

worden gedropt. Maar na heel veel besprekingen, die het B.B.O. met zijn Britse opposite numbers heeft gevoerd, is men eindelijk aan Britse zijde er van overtuigd geworden, dat het wel bewerkstelligd moest worden, dat de O.D. iets kreeg, vooral omdat het zo'n grote organisatie was met vele militairen of ex-militairen. Toen is dit soort van compromis, dat door ons met heel veel moeite ter tafel is gebracht, tot stand gekomen en zo goed mogelijk uitgevoerd.

57367. De **Voorzitter**: Maar waarmee de O.D., zoals gebleken is, niet tevreden was.

A. Neen; dat is mij ook gebleken. Ik heb over deze kwestie niet zo lang geleden met kolonel Six, generaal Kok en mr. Caljé een bespreking gehad op het Ministerie van Oorlog; wij hebben over al deze punten toen van gedachten gewisseld en ook over de vraag, welke plaats de O.D. in het verzet heeft ingenomen. Wij zijn daarbij tot de conclusie gekomen, dat de O.D. wel degelijk deze Regeringsopdracht had, maar dat die een veel minder belangrijke plaats zou hebben ingenomen dan ons in Londen werd gezegd en dat het bestaan van deze Regeringsopdracht geen aanleiding had mogen zijn voor de Britse Security om de O.D. van wapenzendingen en van B.B.O.-agenten te onthouden.

57368. De **Voorzitter**: U hebt natuurlijk na de bevrijding nagegaan, wat er is gebeurd met de wapens, die door het B.B.O. zijn gedropt.

Hebt u de overtuiging, dat die wapens geheel of voor een belangrijk gedeelte in handen van de wettige Overheid zijn gekomen?

A. Voor een belangrijk gedeelte zijn zij inderdaad in handen van de wettige Overheid gekomen. Een ander gedeelte is weg, is verdwenen. Er is natuurlijk ook een groot gedeelte gebruikt aan het front door stoottroepen, die in Duitsland werden ingezet, toen het zuiden was bevrijd en het noorden nog was bezet; daar zijn natuurlijk ook veel wapens verdwenen. Maar ik twijfel er niet aan, of er zal een aantal mensen zijn, die wapens hebben behouden voor het geval, dat zij nodig zouden zijn.

55369. De **Voorzitter**: U hebt geen aanwijzing, dat dit op grote schaal het geval is?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen. Ik kan het in zoverre niet controleren, omdat de inlevering van deze wapens op zeer onregelmatige wijze heeft plaats gehad, bij stukjes en beetjes. Door andere instanties dan het B.B.O. is het gecontroleerd, zodat ik het moeilijk kan nagaan.

In het begin van de tweede helft van het jaar 1944 werd mij advies gevraagd betreffende wenselijkheid van een benoeming van Z.K.H. Prins *Bernhard* tot bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, voor zover het althans de B.S. aanging.

Ik heb mij toen de verschillende mogelijke bezwaren, aan een dergelijke benoeming verbonden, zeer goed gerealiseerd en mij zoveel mogelijk gewapend tegen een lichtvaardig oordeel, althans een lichtvaardig advies. Maar ik meende mij toch positief te moeten uitspreken ten aanzien van deze vraag, mij daarbij baserende op de mogelijkheid, dat een dergelijke benoeming wellicht de enige weg was om te komen tot een zo harmonisch mogelijke en algehele bundeling van de illegale groeperingen, welke uit eerbied voor een lid van het Koninklijk Huis (dat in het algemeen zelfs onder de meest extremistische populariteit was gaan genieten) anders mogelijkerwijze dreigende troebelen in bepaalde geledingen van het verzet mede zouden moeten voorkomen.

Inmiddels was het B.B.O. in staat de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten een goed functionerend apparaat aan te bieden, waarvan met veel succes een overvloedig gebruik is gemaakt. Wat de aard van de opdrachten van het B.B.O. betreft, zou ik er op willen wijzen, dat dit waren militaire of semi-militaire operaties, uitgevoerd door meestal militaire, doch somtijds ook burger-geheime agenten, commando's, Jedburg-officieren en/of onderofficieren, al dan niet in samenwerking met gewone airborne troepen of groepen. De militaire operaties waren soms onafhankelijke operaties, maar vormden soms ook onderdelen van een operatie op grote schaal, welke zij voorbereidden of waarin zij een functie uitoefenden.

Er is een aantal normale acties, die geen omschrijving behoeven, die langzamerhand bekend zijn geworden en waaromtrent ik bereid ben de details, indien gewenst, mede te delen. Daarnaast moet genoemd worden de conspiratieve politiek, die tegen de tegenstander wordt gevoerd en waarbij — zoals in bezet Nederland — illegale set-ups worden gekweekt, welke bijzondere opdrachten hebben te volvoeren; een „secret army" wordt gesticht door bundeling en liaison. Gedurende het laatste gedeelte van de bezetting bestond het

„secret army"-werk hoofdzakelijk uit het geven van assistentie aan verzetscentra en het optreden van verbindingsofficieren tussen deze verzetsbewegingen en het hoofdkwartier te Londen (tegen het einde van de oorlog ook tussen de B.S. en de B.N.S.); voorts werden ten dienste van de S.H.A.E.F. berichtendiensten georganiseerd, hoofdzakelijk voor militaire spionage, welke echter zijdelings ook nu en dan wel culturele en economische intelligence brachten. Voorts was er een contra-spionnagedienst, direct onder het B.B.O. werkende, welke onschatbare diensten bewezen heeft. Een apart en zeer belangrijk onderdeel der opdrachten is wel het onderhouden ener communicatie met het hoofdkwartier door middel van geheime zenders, radiotelefonische verbinding (S-phones), postduiven, koeriers, „onschuldige brieven code", illegale smokkel e.d. Contrôle-opdrachten, volgens welke z.g. zelfstandige groepen werden gadeslagen en „wilde plannen" voorkomen, werden in kritieke stadia eveneens gegeven.

Voorts verdienen ook vermelding de opdrachten voor bewapening, militaire adviezen, „coups-de-main", terwijl de volgende punten in een bevrijdingsstadium van belang bleken en waaraan zeer veel aandacht werd besteed: het oprullen van vijandelijk verzet, het voorkomen van vijandelijke demolitie, het bestoken en verstoren van vijandelijke verbindingen, ordehandhaving, organisatie daarvan of hulpverlening daaraan.

Twee vormen van conspiratief optreden tegen de vijand, welke de agenten, gescheiden van de normale opleiding, werden geleerd en welke eveneens apart genoemd verdienen te worden, zijn de sabotage en de propaganda, welke ten doel hebben: immobilisatie van vijandelijke rail-, weg-, telefoon- en telegraafverbindingen, onderminning van vijandelijke-troepenmoreel, het stichten van verwarring en verdeeldheid in vijandelijk achterland, het ontwikkelen van guerrilla-activiteit en bevordering van stakingen. In Duitsland zelf werden dergelijke resultaten bereikt door gebruik te maken van buitenlandse werkers, dus door de Nederlanders, Fransen, Polen, Belgen, die in Duitsland werkten en die geoefend werden vóór hun vertrek uit het vaderland.

57370. De **Voorzitter**: Zijn daarvoor opzettelijk mensen naar Duitsland gezonden?

A. Ja. Er is indertijd een opdracht uitgevaardigd, waarbij een onderdeel werd gevormd door het recruterende van personeel, dat dergelijke opdrachten in Duitsland kon uitvoeren. Dat is eerst op beperkte schaal gelukt, later op uitgebreide schaal. Voorts diende de „black propaganda", die u letterlijk kunt vertalen als „zwarte propaganda", de algemene publieke opinie te leiden en haar activiteiten te dirigeren. De zwarte propaganda infiltreert tevens de vijandelijke propaganda als ware zij zelf vijandelijk en tracht niet alleen op een technisch geraffineerde wijze de effecten van de laatste te neutraliseren, doch bovendien het omgekeerde te bewerkstelligen.

De opleiding van de agenten had vele aspecten. Niet iedere agent kon een volledige officiersopleiding krijgen, omdat het dikwijls een spoedopleiding was, maar officiersopleidingen werden toch herhaalde malen gegeven. In het algemeen moest de agent krijgen een militaire opleiding, een algemene „intelligence"-opleiding, een demolitie-opleiding, een sabotage-opleiding, een „security"-opleiding, een vreemde-wapensopleiding, een springstoffenopleiding, een parachute-opleiding, een „silent-killing"-opleiding, een gurrilla-opleiding. Voorts waren er gespecialiseerde opleidingen (b.v. Jedburg, S.A.S., telegrafie, propaganda, fotografie, technisch vakkundige inbrekersopleiding, enz.). Tenslotte waren er algemene voordrachten, die door specialisten werden gehouden. Hieruit blijkt wel, dat het een moderne dienst is, die breekt met de oude richtlijnen van de intelligence en waarbij de agenten de door hen verzamelde inlichtingen onmiddellijk bebouwen met een daarop gevoerde actie volgens de directieven, meegegeven door het hoofdkwartier, waarbij dan gebruik wordt gemaakt van de nieuwste geheime middelen en van gespecialiseerd en daarenboven goed algemeen ontwikkeld personeel. Het kon echter ook voorkomen, dat een bepaalde opdracht werd uitgevoerd door een mijnwerker of een tuinbouwer, afhankelijk van de aard van de opdracht. Het was niet altijd direct nodig iemand met een ruime algemene ontwikkeling te nemen.

57371. De **Voorzitter**: U sprak er zoëven over, dat deze mensen herhaaldelijk een officiersopleiding kregen. Wat was het criterium? Bij het B.I. ziet men, dat een organisator als officier wordt uitgezonden, terwijl een marconist de rang van sergeant heeft. Hoe was dat bij B.B.O.?

A. Dat was in het algemeen als volgt geregeld. Er was een Assessment Board ergens in Surrey, waarheen de personen, die werden

uitgekozen of van wie men vermoedde, dat zij geschikt waren om agent te worden voor bepaalde of algemene opdrachten, werden gestuurd om psychologisch en ook fysiek te worden getest. Die keuring duurde ongeveer een week, waarbij de examinandi gedurende een heel etmaai, zes of zeven dagen achter elkaar, werden bekeken en bepaalde proeven moesten atleggen. Op grond van de resultaten daarvan werd besloten of deze mensen al dan niet geschikt waren voor het vak van agent en de rang van officier.

In heel veel gevallen werd men niet tot de opleiding toegelaten; er was een groot percentage, dat afviel, en een klein percentage, dat slaagde. Maar ook van dit laatste gedeelte viel nog dikwijls een belangrijk gedeelte gedurende de training af.

Wanneer een agent voor een all-round opleiding geschikt bleek te zijn, werd hij ook aangewezen voor de officiersopleiding en moest hij bij de troep tot officier worden opgeleid; men kreeg de gewone militaire opleiding, daarna de officiersopleiding. Die uiteraard meestal sneller plaats vond dan in normale gevallen. Onmiddellijk daarop volgde de agententraining. Een algemene agententraining werd heel zelden gegeven. Zij hield niet alleen in training als officier, maar ook als Jedburg-officer en commando en dat soort functies, die zo bijzonder gespecialiseerd zijn, dat de opleiding te veel tijd vergt; daarvoor waren deze mensen te bard nodig.

In het algemeen werden de personen, die er voor geschikt waren, organizer, terwijl de mensen, die meer geschikt waren voor het Morse-seinen, seiner werden en werden opgeleid in de tijd van drie of vier maanden. Zij moesten dus een grote geschiktheid hebben, stalen zenuwen en zij moesten leren in een bepaalde tijd 18 lettergrepen van vijf letters te seinen, wat heel veel is (oorspronkelijk was de eis 21 lettergrepen): er waren verschillende agenten, die het verder brachten. Maar deze korte opleiding tot seiner liet op de duur niet na zich in sommige gevallen te wreken. Wanneer de agent te velde was, bleek het wel eens, dat de nervositeit hem de baas werd; dan waren de punten en strepen, de letters onderling niet meer van elkaar te onderscheiden en moest hij worden teruggeroepen.

57372. De **Voorzitter**: Hield de vraag of iemand zou worden uitgezonden in de rang van officier of in een lagere rang verband met zijn opdracht?

A. Met zijn opdracht, maar ook niet zijn geschiktheid. Het kwam voor, dat een officier tijdelijk werd aangesteld; wanneer hij de geschiktheid bleek te bezitten om officier te zijn in een ander verband dan dat van agent, dus ook bij de troep of officier in algemene dienst of iets dergelijks, dan kon hij als officier worden gehandhaafd. In de meeste gevallen deed men dit vroeger niet, afgezien van het feit of hij al dan niet geschikt was. Het was dikwijls zo (dat was vooral het geval in de tijd van M.I.D.), dat een agent werd aangesteld in de rang van officier om een opdracht uit te voeren en dat hij bij zijn terugkomst in zijn vroegere rang werd teruggesteld. Wij hebben het zoveel mogelijk in deze richting geleid, dat aan personen, die geschikt waren voor het agentenwerk en belangrijke opdrachten, een officiersopleiding werd gegeven, zodat zij niet in hun oude rang behoeften te worden teruggesteld.

57373. De **Voorzitter**: U hebt het gehad over de opdrachten, die zij hadden, en u hebt gezegd: daarvan zou ik iets meer kunnen vertellen.

U hebt al een algemeen schema gegeven, maar kunt u ons iets vertellen van concrete opdrachten, die de aard van het werk illustreren?

A. Er zijn verschillende soorten opdrachten, nl. de algemene opdrachten en de gespecialiseerde opdrachten. De algemene opdrachten zijn die opdrachten, waarbij de agenten uitgaan om de vijand afbreuk te doen in het algemeen volgens directieven, hun bij de scholing geleerd. Hij gaat inlichtingen verzamelen en past een moderne vorm van sabotage toe, die zeer vele mogelijkheden biedt.

57374. De **Voorzitter**: Met de mogelijkheid van eigen initiatief?

A. Met grote mogelijkheden van eigen initiatief, die altijd vallen onder die algemene directieven en waaromtrent hij gehouden is het hoofdkwartier van dag tot dag te berichten. Hij heeft een code; wanneer hij een bericht wil versturen, behoort hij het zelf in code te brengen en aan de wireless operator door te geven.

Ket spreekt vanzelf, dat een agent niet op eigen houtje sabotage pleegt. Daarvoor is hij te kostbaar. De opleiding brengt mede, dat hij op zijn beurt een klein aantal mensen moet opleiden en onder zijn bereik houden.

57375. De **Voorzitter**: Was het daarom zo, dat men een aantal mensen opdracht gaf zich in verbinding te stellen met onderdelzen van het verzet, waarvan men kon verwachten, dat zij bereid waren daaraan hun medewerking te verlenen?

A. Ja. Dat was de aangewezen weg. Dat ging over het algemeen zeer vlot. Na de England-Spiel-periode, na de zaak-van der Waals e.d. is het verzet wel even kopschuw geworden. De mare van die penetratie had zich ook bij de kleine verzetsgroepen met grote snelheid verbreid. Men wilde voorkomen, dat men eigenlijk op dezelfde wijze zijn activiteit zou moeten staken als verschillende andere organisaties dit hadden moeten doen.

57376. De **Voorzitter**: Welk soort sabotage werd in het algemeen gepleegd? Aan openbare vervoermiddelen, electriciteitsbedrijven, enz.?

A. Ja, maar ook blackmail. Ik zou haast zeggen: alle vormen van sabotage, die bestaan, werden op de meest moderne wijze uitgevoerd. De z.g. blackmail-sabotage b.v. is gewone chantage. Daarbij ging een agent naar een Nederlander, die directeur van een voor de vijand werkende fabriek was, een fabriek, die zeer belangrijk was voor de vijand en waarvan de arbeidsprestaties in Engeland bekend waren. De agent kwam daar en organiseerde een bespreking met de leidende personen van de fabriek, met de directie of met bazen, die er iets aan zouden kunnen doen. Hij zette uiteen, dat het noodzakelijk was, dat men ging saboteren. Dat moest geschieden in opdracht van het geallieerde opperbevel. Dat moest zo en zo gebeuren. Die en die machines moesten binnen een bepaald tijdsbestek en volgens een bepaalde methode worden kapotgemaakt.

Daartoe beschikte hij natuurlijk over zeer moderne middelen. De wijze van aemolitie was zodanig, dat zij niet door de Duitsers kon worden ontdekt. Wanneer de directie zei: ik denk er niet aan, ik ben niet van plan mijn hachje in de waagschaal te stellen voor jullie grapjes, dan is het antwoord in zo'n geval geweest: u kunt zich nog bedenken; doet u het niet, dan wordt u de zoveelste van de zoveelste 's nachts om zo en zo laat gebombardeerd. Dat is voorgekomen.

57377. De **Voorzitter**: Het zeggen of het bombarderen?

A. Het bombarderen en het zeggen. U houde het mij ten goede, wanneer ik in dit verband geen voorbeelden aanhaal. Ik zou dat liever niet doen. Dit is enige malen voorgekomen. Er zijn natuurlijk ook andere vormen van sabotage. De olie was zeer schaars. Wanneer nu een arbeider, tevens agent of een voor de agent werkende arbeider er in slaagde bij de olietank te komen, deed hij de klep van de tank open en gooide daarin enkele Wyberties, die hij in een doosje bij zich droeg. Het is inmiddels bij de Duitsers bekend geworden, daarom kan ik het vertellen. Daarmede was de olie als smeerolie uitgeschakeld. Wanneer ze gebruikt werd, dan vloog binnen een uur de olie in brand. Op deze wijze vlogen honderden auto's in brand. Zo waren er vele vormen van sabotage, te veel om op te noemen. Er waren ook bepaalde directieven voor de intelligence, het penetreren in bureaux. Je moest er ook geluk bij hebben, maar het is eens gelukt om in het hart van de Reichskommissar door te dringen en alle codes, de sterkten van de manschappen en officieren en de tekeningen van het interieur van de verdedigingswerken uit de kluis van de Rijkscommissaris te halen en naar Engeland te sturen. De Rijkscommissaris had een aantal lijsten met codenamen in zijn kluis van kustbatterijen, sterkte, enz., gegevens, die hij nodig had om plotseling te kunnen terugtrekken of te kunnen optreden.

57378. De **Voorzitter**: Dat was eigenlijk spionage.

A. Ja, en dat gebeurde ook. Black-propaganda deden de agenten ook wel zelf, maar dat is een moeilijk vak. Pamfletten, kranten, Duitse brieven, weermachtsposters werden in Londen gedrukt met een kleine wijziging, die volkomen demoraliserend werkte. Verder werden er gedrukt kleine verzenboekjes voor Duitse soldaten, zoals ze in de handel waren, en dan werd midden in het boekje propaganda tegen het nationaal-socialisme gemaakt op een wijze, die aantrekkelijk was en die vele soldaten beïnvloedde. Verder werden er verlofpassen nagemaakt, die zo goed geïmiteerd waren, dat diverse Duitse soldaten daarmee naar Zwitserland en Zweden hebben kunnen ontsnappen. Dit alles om zoveel mogelijk wanorde te stichten. Het verspreiden van geruchten op bepaalde wijzen werd ook toegepast; er is een organisatie voor nodig; daarbij werden dikwijls ingeschakeld alle bestaande organisaties in Duitsland onder de buitenlandse werkers daar, zoals een bekend blad „Het Vaderland“; die werden ingeschakeld bij het verspreiden van black propaganda. Het is met heel veel succes toegepast.

Verder was een belangrijk deel van de opdrachten: het trainen van personeel in Nederland, het geschikt maken als militair voor het optreden in militair verband op het moment, dat het door het geallieerde opperbevel nodig werd geacht. Er waren agenten, die buiten hun normale taak een zeer belangrijke taak hadden uit te voeren, namelijk het opleiden van een aantal instructeurs voor de illegaliteit; zij begaven zich onder de illegaliteit en instrueerden de mensen daar in de wapenhandel en de guerilla-tactiek om die te kunnen toepassen op het moment, dat het geallieerde opperbevel dit nodig achtte.

57379. De **Voorzitter**: Behoorde ook tot de taak van deze agenten de berichtgeving om bombardementen uit te lokken?

A. Ja.

57380. De **Voorzitter**: Dat deden ook B.I.-agenten wel'?

A. Zeker, maar B.I.-agenten waren beperkt tot het geven van intelligence service, tot het verzamelen van inlichtingen, terwijl deze nieuwe dienst, die eigenlijk op proef bestond (zo zie ik het ten minste), moest bewijzen, dat naast dit werk ook met succes het niet zuiver spionage-werk, het werk van actieve militairen kon worden uitgevoerd, dat met spionage alleen in zoverre te maken heeft, dat het dikwijls op de basis van eigen intelligence wordt uitgevoerd.

57331. De **Voorzitter**: Behoorde ook tot de opdrachten het opsporen van belangrijke Duitse vestigingen, b.v. van staven, en het doorgeven daarvan met de bedoeling, dat die gebombardeerd zouden worden?

A. Het kwam voor.

57382. De **Voorzitter**: Niet zoveel? Ik vraag dit, omdat u zegt: het kwam voor.

A. Het kwam vrij regelmatig voor, dat men de opdracht had, uit te zoeken, waar die en die vijandelijke units zich bevonden, en die coördinaten direct op te geven in verband met het onschadelijk maken van deze units; het zouden luchtafweerbatterijen kunnen zijn.

Een enkele maal is voorgekomen het leggen van bommen voor doorgangen van troepentransporten naar het oostfront.

57383. De **Voorzitter**: Is het bombardement van Kleykamp ook zo uitgevoerd?

A. Ja. Dat is voorbereid door een aantal agenten, die later een reportage hebben gegeven van hetgeen er gebeurde.

Het bombardement van Kleykamp is door heel veel personen aangevraagd, maar de gedetailleerde gegevens zijn in hoofdzaak door één van onze agenten naar Engeland doorgegeven.

57384. De **Voorzitter**: Was dat *Bialosterski*?

A. Neen, het was van *Paaschen*.

57385. De **Voorzitter**: Is er bij het B.B.O. ook een of ander bericht binnengekomen, dat verband hield of verband kon houden met het bombardement van het Bezuidenhout?

A. Ja, er zijn protesten binnengekomen bij het B.B.O., in verband met het bombardement, van agenten, die, sprekende namens illegale groepen, zelf ook hun verontwaardiging daarover hebben uitgesproken. Die protesten zijn doorgegeven aan Bomber Command.

57386. De **Voorzitter**: Is het niet waarschijnlijk, dat voor het bombardement een of ander bericht de aanleiding is geweest?

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat een of ander bericht van een agent van B.B.O. de aanleiding tot dit bombardement zou zijn geweest, tenzij het het bericht is geweest, waarbij de sites van de V 1 en de V 2 werden opgegeven; maar die coördinaten waren goed opgegeven, die werden bij ons en bij diverse andere instanties gecontroleerd.

Wanneer er een fout zou zijn gemaakt in de coördinaten, zou het onmiddellijk gebleken zijn.

57387. De **Voorzitter**: Hebt u in Londen weleens een verklaring van dit bombardement gehoord?

A. Ja, maar dat is een heel onofficiële verklaring geweest. Ik heb de officiële verklaring nooit gezien. De onofficiële verklaring is geweest: een misrekening van de leider van het eskader en bovendien een misrekening van de windkracht, die waarschijnlijk in verschillende luchtlagen verschillend was. Het was in die tijd het gesprek van de dag.

57388. De **Voorzitter**: Dan zie ik hier bij de door de B.B.O. uitgezonden agenten ook staan de naam *Tazelaar*. Die ging dus voor de tweede keer?

A. Hij is voor de tweede keer gegaan voor het B.B.O. in Augustus 1944.

57389. De **Voorzitter**: In het algemeen was dat niet gebruikelijk.

A. Neen, maar er lag een tijd tussen. Hij werd niet beschouwd zodanig te zijn gebruleerd, dat hij niet terug kon gaan. Hij werd bovendien met zijn WIT-operator naar Friesland gestuurd, met welke provincie hij vroeger niets te maken had gehad. Daar is hij in contact gekomen met diverse illegale groeperingen en toevalligerwijze ook met de O.D. Daarmede heeft hij heel goed samengewerkt. Hij is niet gearresteerd.

57390. De **Voorzitter**: Dan zie ik ook op de lijst staan de naam *Hamilton*.

A. De *Hamiltons* hadden de Nederlandse nationaliteit. *Frank* was de mannelijke en *Frankie* was de vrouwelijke *Hamilton*. Zij waren broer en zuster. Het is een slechte politiek om een broer en zuster, die veel van elkaar houden, als agenten uit te zenden, en zeker, wanneer dit tegelijkertijd geschiedt. Zij werden echter in Londen beschouwd als voor een bepaald soort werk heel geschikt te zijn.

Op een gegeven ogenblik is de security dus afgeweken van de stelregel om dergelijke dingen niet te doen en zijn zij beiden geparacheuteerd. ik geloof niet tegelijk, maar zij weigerden anders weg te gaan. Ze zeiden: wij kunnen goed samenwerken: zodra wij weten, dat de ander niet meegaat, houden wij op. Dit is haast niet in te denken onder mensen, die agentenwerk gaan doen. Helaas heeft *Frankie* haar been gebroken doordat ze ongelukkigerwijze tegen de walkant van een sloot terechtkwam. Zij heeft een belangrijk gedeelte van haar opdracht van uit een ziekenhuis moeten uitvoeren, terwijl *Frank*, haar broer, belast was zich te bemoeien met de microphotografie, maar in verband met mutaties onder de agenten is hij later terechtkomen in de omgeving van Amsterdam. Hij heeft daar geprobeerd volgens geallieerde directieven goed werk te doen, dat eigenlijk door een andere agent gedaan had moeten worden, doch die gepakt was en helaas is omgekomen.

57391. De **Voorzitter**: Is *Frankie* de enige vrouwelijke agent geweest?

A. Wij hadden er meer. Wij hadden o.a. mejuffrouw *Gemmeke*, tegenwoordig mevrouw *Fick*.

57392. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is zij ook geparacheuteerd?

A. Ja. Zij heeft uitstekend werk verricht. Zij is voorgesteld voor de Militaire Willemsorde.

57393. De **Voorzitter**: Zijn er nog meer geweest?

A. Er waren er verschillende. Er was te dien opzichte een verschil van mening tussen de Engelse dienst en de onze. Ik was het niet eens met hun mening, dat vrouwen niet uitgezonden moesten worden. Ik was van mening, dat wij het wel moesten doen. Wanneer zij goed waren, waren zij zeer goed. Er waren enkele uitstekende vrouwelijke agenten, zodat ik van mening was, dat wij meer vrouwen moesten gebruiken. ook al omdat de mannen toen veel meer gevaar liepen dan vrouwen. Helaas is het bij deze twee gebleven. De anderen, die wij gereed hadden, zijn niet uitgezonden.

57394. De **Voorzitter**: Ik zou nog even willen terugkomen op het bombardement op het Bezuidenhout. De hier meer genoemde *Breed* heeft eens in een niet beëdigde verklaring als zijn mening te kennen gegeven, dat de Duitsers contact hadden met de Engelsen via een

illegale zender. Door middel van *Brinkman*, zegt *Breed*, kooi *Frank* berichten naar Engeland zenden. Hij gelooft, dat via de zender naar Engeland bericht zou zijn gestuurd, dat het Bezuidenhout gebombardeerd moest worden.

A. Volkomen onzin. Ik begrijp wel waarom. Hij veronderstelt, dat de Duitsers contact hadden met een illegale zender in het Vredespaleis. Dat kwam, omdat in deze „Draughts”-operatie een tak van de organisatie werd gebruikt voor contra-spionage, bestaande uit personen, die met de Sicherheitsdienst frères et compagnons waren; zij liepen naar binnen, zij deden Duits; de Duitsers deden Hollands, zij gingen met elkaar om als broertje en zusje. Wanneer *Breed* dat wist — wat helemaal niet onmogelijk is —, is het heel verklaarbaar, dat hij dacht, dat de Duitsers via die zender de Britse dienst zouden kunnen beïnvloeden. Het laatste is volkomen illusoir.

57395. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat de luitenant *van Paaschen*, die zijn post in het Vredespaleis had, bewust de Duitse Gestapo, de Sicherheitsdienst met zijn te velde aangestelde sub-agenten infiltreerde. Hij was zelf als sub-agent aangesteld; hij werd later telegrafisch tot agent benoemd en te velde beëdigd. Zijn sub-agenten? gebruikte hij om te infiltreren bij de Duitsers: deze mensen hadden zijn opdrachten daar uit te voeren en hem te rapporteren. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer uit deze bron het bericht kwam: „Het Bezuidenhout moet worden gebombardeerd”, een man als *van Paaschen*, die de gehele operatie leidde, die het Bezuidenhout uit zijn hoofd kent, die heel den Haag en Nederland kent, die als een spin in zijn web zit, zonder enige twijfel op dat bericht niet zou reageren en het zeker niet naar Engeland zou doorsturen. Het is volkomen illusoir. Ik weet trouwens, dat een vraag om het Bezuidenhout te bombarderen nooit bij het B.B.O. is binnengekomen.

57396. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zou het ook niet een bericht kunnen zijn, dat door de Engelsen direct is opgevangen?

A. Dat is altijd het geval.

57397. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd over zulke berichten altijd navraag gedaan bij B.B.O.?

A. Ja. De Engelsen kregen geen berichten, die het B.B.O. niet te zien kreeg, tenzij zij er stilletjes eentje zouden hebben achtergehouden; het is nooit gebeurd. Dit soort van vragen, om bepaalde coördinaten te gaan bombarderen, kwam wel binnen. Ik zou mij niet kunnen voorstellen, dat de Engelsen enige aanleiding zouden hebben om speciaal de vraag om het Bezuidenhout te laten bombarderen, als die over een zender zou zijn binnengekomen, stilletjes achter te houden.

57398. De **Voorzitter**: Hetgeen u zoëven gezegd hebt, verklaart, hoe het verhaal van *Breed* in de wereld is gekomen. Die illegale zender heeft inderdaad in het Vredespaleis gestaan en het contact was er ook met *Frank*.

A. Ja.

57399. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Alleen verwacht hij de personen; hij zegt, dat het *Brinkman* was.

57400. De **Voorzitter**: Neen, er staat „door middel”. Hij zegt: *Brinkman* stond in contact met illegale zenders en doordat *Brinkman* V-man was, kon *Frank* naar Engeland zenden.

A. Daarover zal *Brinkman* hebben willen pochen tegenover *Breed*, maar deze set-up had de figuur van *Brinkman* niet nodig. De mensen zaten zelfs bij *Frank* op het bureau; er is geen sprake van, dat zij *Brinkman* nodig hadden.

57401. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u iets over de code zou kunnen zeggen. Ik wil u in dit verband er op wijzen, dat een van de heren van het B.I. hier heeft gezegd, dat B.B.O. een ander code-systeem had dan B.I. Is dat juist?

A. Dat is juist. Wij hebben de B.I.-code nooit willen gebruiken, aangezien wij die code te gevaarlijk vonden. Wij hadden namelijk een code, die niet kan worden gebroken.

57402. De **Voorzitter**: B.I. heeft echter verschillende systemen gehad. B.I. gebruikte het systeem „double transposition”, de cijfercode en, naar ik meen, in de latere tijd ook wel de one-time-pad-code. Indien dit juist is, kan men niet spreken van de code van E.I.

A. Ik dacht, dat B.I. de one-time-pad-code niet gebruikt had. Wanneer dat wel het geval is, is het een nieuw gezichtspunt. Ik heb altijd gehoord, dat B.I. de one-time-pad-code niet gebruikte, omdat zij te ingewikkeld was.

57403. De **Voorzitter**: Ik heb hier het verhoor van *May*. Deze heeft verteld van de verschillende codes, waarmede hij in aanraking is gekomen. Ik vat het dan samen en zeg:

„Het beeld, dat u er van geeft, komt dus hierop neer, dat in het begin van het „England-Spiel” het „Doppelwürfelverfahren” overheersend was en dat tegen het eind van de oorlog de „one-time-pad”-code overheersend was, met daartussen een aantal overgangen?”

Dat is het beeld, dat *May* hiervan gegeven heeft.

A. Juist. Tegen het einde van de oorlog, met ingang van Maart of April, zijn wij begonnen met het gebruik van de one-time-pad-code. Die code is niet breekbaar. Zij is misschien wel te breken, maar dan zou het een mensenleven duren.

57404. De **Voorzitter**: U meent dus, dat B.I. die code niet gebruikte?

A. Inderdaad, ik geloof niet, dat het B.I. ooit tot die code is overgegaan. In de eerste plaats, omdat het een ingewikkelde code was, en in de tweede plaats, omdat de codes gemaakt moesten worden. Die codes werden gemaakt door de code-experts van S.O.E., die daarvoor veel tijd nodig hadden; die codes waren schaars. Iedere agent kreeg zijn eigen codeboekje mee. Iedere keer, wanneer er een agent wegging, moest er een nieuw codeboekje gemaakt worden. Het werd gemicroscopieerd, op een zijden lapje gedrukt en meegesmokkeld.

57405. De **Voorzitter**: Op een andere plaats zegt *May*, dat van *Borssum Buisman* twee codes had, het Doppelwürfelstelsel en de getallencode. De getallencode was waarschijnlijk voor bijzondere mededelingen, zoals b.v. de vermelding van namen e.d.

A. Waarschijnlijk als noodcode.

57406. De **Voorzitter**: Dan zegt hij:

„Het „Doppelwürfelverfahren” en het geallensysteem waren tot het voorjaar 1944 het meest gebruikt. In April/Mei 1944 kwam het „one-time-pad”-systeem daarbij.”

Hij zegt verder, dat *Seyben*, *Sipma*, *Celosse* en *Ven* een one-time-pad-code hadden. U dacht, dat de overweging van B.I. was, dat de one-time-pad-code te gecompliceerd was?

A. Dat lijkt mij wel.

57407. De **Voorzitter**: Maar dat was voor uw dienst toch ook geen bezwaar?

A. Het was wel een bezwaar. Maar het belang van de onmogelijkheid van het breken van de code leek ons groter dan de moeilijkheid van het in code brengen van het bericht. Bovendien kan men op den duur een dusdanig grote handigheid krijgen in het in code brengen, dat het betrekkelijk snel gaat.

57408. De **Voorzitter**: Wat hebt u zelf nog over de code op te merken?

A. Ik zou u het algemene systeem, waarop het berustte, kunnen vertellen, maar ik neem aan, dat u dat van *Mny* al gehoord hebt.

57409. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens gemerkt of gehoord, dat de Engelsen ook agenten uitzonden buiten de samenwerking met de Nederlandse diensten om?

A. Ja, dat kwam wel voor, maar dan alleen in het verband van de M.I. K-organisatie, de organisatie, die zich bezighield met het exfiltreren van geallieerde piloten, agenten, krijgsgevangenen, enz.

De **Voorzitter**: Dat is ons bekend. Daarvoor hebben wij zeer concrete aanwijzingen.

A. Voor zover ons bekend is, is dat de enige organisatie, die ten dele zonder medewerking van de Nederlanders agenten uitzond. Later is die medewerking tot stand gekomen, maar het bleef nog altijd de competentie van de Engelse dienst om het te doen. Later wisten wij er wel van, maar het is niet bekend, dat Britse agenten zonder ons medeweten werden uitgeworpen. Dit is ons wel bekend van Amerikaanse agenten. Dit is gebeurd aan het einde van de oorlog.

57410. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk vrij waarschijnlijk, dat men voor een grote operatie, zoals bij Arnhem, van tevoren mensen heeft neergeworpen, maar dan gebeurde het in verband met een militaire operatie.

A. U noemt een punt, dat belangrijk is. In dat stadium zijn wel degelijk agenten door de lijnen gestuurd, buiten ons medeweten. Dat is niet officieel, maar officieus gebeurd.

57411. De **Voorzitter**: Maar hetgeen ik bedoelde is, of u wel eens gemerkt hebt, dat de Engelsen een zelfstandig inlichtingen-systeem of spionagesysteem opgebouwd hebben los van de Nederlandse dienst.

A. Dat is mij niet bekend.

57413. De **Voorzitter**: U hebt er dus geen oordeel over of het mogelijk is?

A. Mogelijk is het uiteraard wel.

57413. De **Voorzitter**: In dit verband mag ik nog terugkomen op hetgeen u de eerste keer gezegd hebt. U hebt toen de namen *Bottema* en *Brinkman* genoemd als Engelse agenten. Maar wat u van *Brinkman* weet, weet u toch van na de oorlog?

A. Ja.

57414. De **Voorzitter**: Hebt u er positieve gegevens over of *Brinkman* inderdaad eerst een Engelse agent is geweest?

A. Tot mijn spijt niet. Dat heb ik indertijd gehoord van een officier van S.O.E. Dat was gewoon een mededeling, die onder het drinken van een kop koffie werd gedaan, maar toch misschien daarom niet minder belangrijk.

57415. De **Voorzitter**: Nu wij toch spreken over agenten en wat er mede verband houdt, wil ik u vragen: wat hebt u persoonlijk te maken gehad met het geval van *King-Kong*?

A. Dat kan ik u wel vertellen. *King-Kong* is een passeur geweest, die werkzaam was voor M.I. IX, daar heel belangrijk werk deed en gedurende de tijd van vier jaar zeer belangrijk illegaal werk heeft gedaan. Dat was ook in Engeland bekend.

57416. De **Voorzitter**: Was dat bij de Nederlanders in Engeland ook bekend?

A. Neen, want hij was geen agent. Hij was een free-lance verzetsman, die in de M.I. IX-organisatie was terechtgekomen, geëmployeerd werd als passeur en daarvan een vak maakte. Hij deed dit werk uitstekend; hij reisde tussen Rotterdam en de Pyreneeën heen en weer en trok zich van de Duitsers niets aan. Hij was een easy-going-kerel en zo weinig bang, dat dat eigenlijk de reden moet zijn geweest, dat hij steeds aan de Duitse politie ontsnapte, die veel van hem wist. Als zij op het punt stonden hem te arresteren, schoot hij ze meteen dood en ontvluchtte hij. Deze man heeft bijzonder veel geluk gehad. Het was een heel merkwaardige kerel, maar hij is in het verzet, in de eigenaardige spanningen, waarin hij heeft geleefd, in de ups en downs van het verzetsleven, bezweken.

Hij had geen andere inkomsten dan wat hij kreeg voor zijn passeurswerk en van mensen, die iets konden missen. Op een gegeven moment moest hij zijn heil zoeken in het smokkelen van sigarettenpapier, omdat hij geen andere inkomsten had. Hij had in Lille een onwettige vrouw met twee natuurlijke kinderen, van welke vrouw hij bovendien meer hield dan van andere vrouwen, van wie hij ook hield.

Deze man is geestelijk gedegenereerd in het verzet. Op een gegeven ogenblik (ik heb het zelf meegemaakt) kon hij niet gemakkelijk meer discrimineren tussen goed en kwaad; wanneer men hem er op attendeerde, schoot het hem te binnen en zei hij: „Het is ook zo.”

en deed hij het verkeerde wel eens niet. Hij trok zich weinig aan van mijn en dijn. Hij dacht: „Alles is voor iedereen“, in elk geval: Alles, wat voor iedereen was, was voor hem.

Hij was sentimenteel en kinderlijk van aard. Hij heeft een geweldige schok gekregen, toen zijn broer, die ook in het verzet werkte (alhoewel minder dan hij) en verstandiger was dan hij, maar die ik overigens niet zo goed ken, door de Duitsers werd gepakt.

57417. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Hebt u *King-Kong* gekend in Nederland?

A. Ik heb hem ontmoet in Nederland; hij kwam diverse malen in Nederland terecht.

57418. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: In de tijd vóór 1944?

A. Ja zeker, hij heeft mij het leven gered; ik kende hem van haver tot gort.

57419. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Heeft hij u ook als passeur gediend?

A. Hij heeft mij als passeur gediend en mij op allerlei wijzen geholpen. Ik kon het niet beter wensen. Hij is de reddende engel geweest op het moment, dat ik bij wijze van spreken op het punt stond het hoekje om te gaan; hij kwam op het laatste, op het goede ogenblik. Het was een man, van wie je het niet direct zou verwachten, maar hij heeft heel veel goed werk gedaan; hij heeft duizenden geholpen.

57420. De **Voorzitter**: Hoe is hij dan op het verkeerde pad gekomen?

A. Hij is verrader geworden, doordat hij op een gegeven moment, nadat zijn broer in de gevangenis was terechtgekomen, meende het met de Duitsers op een accoordje te kunnen gooien. Hij is met *Giskes* en *Schreieder* in contact getreden en heeft gezegd: ik ben *King-Kong*. *Giskes* en *Schreieder* waren verbijsterd, maar dachten: wij kunnen hem gebruiken. Hij heeft voor hen gewerkt en veel slechts gedaan. Ik geloof, dat het verraad, dat hij heeft gepleegd, ten dele ook moet worden toegeschreven aan zijn naïviteit en zijn abnormaliteit. Natuurlijk was hij zich er wel van bewust, dat hij heel gemene dingen deed, maar hij was een van de mensen, die geloofden in de beloften van een man als *Schreieder*. Ik zie hem als iemand, die, hoewel zeer naïef en enigszins abnormaal, zijn bewuste fouten heeft willen goedpraten met beloften van een Duitser.

57421. De **Voorzitter**: Hebt u hem later, in September 1944, nog ontmoet?

A. Ik heb hem gezocht vanaf het moment, waarop ik voet aan wal, op het continent, zette, toen wij overgingen met de commandant van de Nederlandse strijdkrachten, ongeveer eind Augustus 1944.

57422. De **Voorzitter**: Toen wist u al, dat hij fout was?

A. Ja, dat wist ik al in Mei 1944. Het was een kwestie van hem opzoeken en onderzoeken, wat hij verkeerd had gedaan. Eén van de punten, waardoor ik het wist, was een telegrafisch bericht, volgens hetwelk aan de redactie van „Christophoor” een aantal postduiven was aangeboden, die uit Engeland kwamen. Die moesten door de redactie worden gebruikt om berichten naar Engeland te zenden, die belangrijk waren voor de geallieerden. Die duiven zouden zijn aangeboden door *King-Kong*, *Chris*, hoofd van de raad van verzet in België. Ik wist, dat die raad van verzet niet bestond. Ik wist wie *Chris* was, dat hij daarvan geen hoofd was en dat die postduiven niet uit Engeland kwamen. Ik had alle redenen te veronderstellen, dat er iets mis was en alle posten te waarschuwen. Het was echter al te laat, want de „Christophoor”-redactie was, zoals uit een volgend bericht bleek, al opgerold. Dat was het eerste teken. Er waren echter verschillende andere tekenen, die het zeker maakten, dat hij fout was. Ik heb getracht het te controleren, toen ik er eindelijk in slaagde contact te leggen met *King-Kong*, die niettegenstaande onze waarschuwingen aan de Engelse dienst door een van de leiders van die dienst als agent door de lijnen naar Nederland was gezonden. Ik heb hem weten te contacteren. Ik heb hem laten vragen zich bij mij te melden. Hij is door de lijnen heen gekomen, uit bezet naar geallieerd gebied. Hij heeft zich toen gemeld en ik heb hem gehoord over die details, die belangrijk waren en waaruit ik eierlijk moest veronderstellen, dat hij verraad pleegde.

57423. De **Voorzitter**: U hebt hem dus gehoord, toen hij nog vrij was?

A. Ja, op mijn kamer in het hoofdkwartier van de bevelhebber. Ik heb er bij gevraagd een aantal geallieerde officieren. Van dat verhoor is een rapport opgemaakt. Dat rapport heb ik overhandigd aan de chef van de Security en aan de heer *Pinto* van de Nederlandse Veiligheidsdienst.

57424. De **Voorzitter**: Toen was hij dus nog steeds in vrijheid?

A. Ja, ik had geen arrestatiebevoegdheid.

57425. De **Voorzitter**: Hij veronderstelde waarschijnlijk, dat hij zich goed verantwoord had, want anders had hij zich wel uit de voeten gemaakt.

A. Hij heeft het handig gedaan. Hij heeft de punten, waaruit mij bleek, dat hij verraad gepleegd had, aardig gemotiveerd. Het was moeilijk te controleren wat daar ten noorden van het front gebeurde was. Hij begreep, dat hij zwaar werd gewantrouwd, uit de koele ontvangst en de wijze van ondervraging. Hij heeft mij gevraagd of ik hem wantrouwde en of hij dat wel verdiend had. Ik heb een ontwijkend antwoord gegeven, een rapport opgemaakt en verder met referentie aan de waarschuwingen, die aan onze agenten waren uitgegaan, gezegd, dat hij fout was. Dat is overhandigd aan de heer *Pinto*, met het verzoek ogenblikkelijk een onderzoek in te stellen, *King-Kong* te arresteren en te ondervragen, daar hier waarschijnlijk een spionnagenet achter zat. Een dergelijke gebeurtenis heeft toen niet plaats gevonden. Het heeft wel plaats gevonden, toen ik *King-Kong* zelf arresteerde, maar het is nooit zover gekomen, dat de Security, de Politie-Buitendienst of iemand anders deze man in hechtenis heeft willen nemen. Ik heb mij tenslotte in verbinding gesteld met de Town Major om hem te laten arresteren. Hij heeft een tijdje vrij rondgelopen.

57426. De **Voorzitter**: Hoelang?

A. Ik denk een week, of tien dagen. Ik heb hem nog een keer gehoord. Er zijn discussies over geweest met Britse officieren van onze eigen dienst en van de Britse dienst. Op een gegeven moment werd, toen men een beetje ontwaakte uit de indolentie tegenover het geval, een vijandelijk agent gearresteerd, die een vijand was van *King-Kong*, en deze sloeg door. Op die verklaring heb ik hem weer in het hoofdkwartier laten komen. Daar heb ik hem kunnen arresteren, in samenwerking met de veel te laat arriverende security-chef, die met 10 of 15 man militaire politie kwam. Zij hebben hem meegenomen en sedertdien heb ik hem niet meer gezien.

57427. De **Voorzitter**: U hebt indertijd een nogal warme discussie met de heer *Gans* gehad.

A. Discussie? O ja, ik weet wel, wat u bedoelt.

57428. De **Voorzitter**: De heer *Gans* zegt, dat u een blunder hebt begaan, *King-Kong*, alias *Gorilla*, bij Prins *Bernhard* te introduceren.

A. Wanneer is het gepubliceerd?

De **Voorzitter**: De datum staat er niet bij. Het is een artikel met een onderschrift van de heer *Gans*.

A. Het was niet de heer *Gans*, die het beweerde. De zich noemende *Reveillon de Montgomery*, kapitein *H. Siedenburg* van B.I., later van het Bureau Nationale Veiligheid, die daar weg is gegaan, omdat hij hei niet kon vinden met kolonel *Eindhoven*, en die tegenwoordig een handel in antiquiteiten of een schilderijenzaak heeft, was een vriend van de heer *Gans*.

57429. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: uit diens koker komt het?

A. Er is een verhaal over gegaan, dat vermoedelijk verspreid is geworden door een aantal journalisten, die de legerleiding kwalijk namen, dat zij niet over alles mochten schrijven en niet overal mochten rondceuzen en die af en toe gevoelig op de vingers werden getikt; zij hebben over de concentrated beam een in Parijs wel, maar daarom in Londen niet gecensureerd bericht in de Engelse couranten gezet. Dat artikel is voor de heer *Reveillon de Montgomery* aanleiding geweest om zijn artikel te gaan schrijven.

57430. De **Voorzitter**: Is het echter, wat het feitelijke betreft, onjuist?

A. Het is volkomen onjuist, althans: de wijze, waarop het is gesteld, wekt volkomen verkeerde indrukken. Het is zo: Het hoofdkwartier van de Prins was gevestigd in een Belgisch Château; daarin heb ik deze man laten komen, om hem onmiddellijk te laten vastzetten en door de Security te laten wegvoeren. Ik heb hem laten binnenkomen om hem te verhoren, maar het betekent niet, dat ik hem bij de Prins zou hebben geïntroduceerd. Dat is natuurlijk een krankzinnige veronderstelling.

57431. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel revolvers had hij bij zijn arrestatie bij zich? Waren het er niet acht?

A. Ik geloof drie of vier. Hij was er meestal rijkelijk van voorzien.

57432. De **Voorzitter**: U spreekt in uw brochure over de verhoren van Duitsers en zegt:

„Naast de verhoren van Duitsers leidde ik een uitgebreid onderzoek, waarin ook mede-gedupeerden werden ondervraagd, zoals „Nordpol“-agenten, nabestaanden, helpers, contactagenten, en voorts ook officieren van de Britse dienst, in functie gedurende de Nordpol-periode.”

Op welke tijd slaat dat?

A. Het is na de bevrijding gebeurd, in Nederland en ook in Engeland. Als ik in Engeland was, maakte ik van de gelegenheid gebruik bepaalde mededelingen, die door nabestaanden van Nordpol-agenten of teruggekomen agenten werden gedaan, te controleren tegenover de mededelingen van officieren van de Britse dienst; niet in officiële verhoren, maar in gesprekken met officieren van de Britse dienst, van S.O.E.

57433. De **Voorzitter**: Van hen hebt u waarschijnlijk niet veel doorslaggevende gegevens gekregen?

A. De gesprekken, die met Britse officieren over het England-Spiel gevoerd zijn, gingen hoofdzakelijk over de wijze, waarop de operaties in elkaar zaten en op elkaar steunden.

57434. De **Voorzitter**: Zij hebben dus niet iets substantieels opgeleverd?

A. Neen, behalve de mededelingen, die ik u op andere wijze en niet onder ede, maar confidentieel, al heb gedaan. Ik heb verschillende verklaringen afgelegd tegenover de heer Wery, die ik liever niet in een verhoor zou willen zien opgenomen. Er zouden namen genoemd moeten worden.

57435. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij het verslag van de heer Wery, dat hij van het gesprek met u heeft opgemaakt, maar de onderwerpen, die daarin weergegeven worden, hebben wij stuk voor stuk met u besproken.

A. Ik kan wel zeggen, dat in het algemeen besproken is de vraag in hoeverre de karakters van bepaalde figuren invloed hebben kunnen uitoefenen op het werk, dat zij verrichtten, en in hoeverre er sprake was van bepaalde dingen, die een zwakke plek in het schild van de geallieerde dienst op dit punt opleverden. Verder is in het algemeen besproken de vraag in hoeverre er gesproken zou kunnen worden van nonchalance, of dit mogelijk was en, zo ja, hoe het dan te verklaren is, dat het zolang heeft geduurd.

57436. De **Voorzitter**: Achtte men van Engelse zijde in deze gesprekken een dergelijke nonchalance denkbaar?

A. Sommigen wel. Ik moet zeggen, dat hun positie niet van dien aard was, dat direct kon worden aangenomen, dat zij zich een goed gefundeerde opinie konden vormen.

57437. De **Voorzitter**: Er is nog een ander punt in uw brochure, waar ik een vraagteken bij zet, mede hierom, omdat ik geloof, dat u dit ook niet kunt zeggen. U zegt nl.: Nooit heeft een Nordpol-agent zijn identity-check aan de vijand medegedeeld. Dat is een bewering, die men, zelfs al zou het waar zijn, eenvoudig niet kan neerschrijven, omdat wij die dingen nu eenmaal niet weten. Wij zijn er niet bij geweest.

A. Dit is in Londen geconstateerd, nadat de Nordpol-agenten, de agenten dus, die gedurende het Nordpol-Spiel zijn ingezet en gepakt, of wel hun identity-check hebben veranderd of deze volkomen hebben weggelaten.

57438. De **Voorzitter**: Dat weet ik niet. Er zijn natuurlijk agenten geweest, die niets hebben prijsgegeven, zelfs hun code niet: er zijn ook agenten geweest, die zowel hun code als hun check hebben afgegeven (die indruk hebben wij althans), en er zijn ook agenten geweest, met wie het een tussengeval was.

A. U denkt nu aan de zaak, die gisteren ter sprake is gekomen, waarbij u de naam van een agent noemde, van wie ik niet wist, dat hij zijn check zou hebben weggegeven. Dat is mij niet bekend, maar voor zover mij bekend en voor zover ik met de Engelsen over deze identity-check-kwestie heb gesproken, is er geen Nordpol-agent geweest, die zijn identity-check aan de Duitsers heeft afgegeven.

57439. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet. Hebben die Engelsen dan gezegd: De telegrammen waren allemaal fout? Dat moet dan toch de consequentie zijn.

A. Ik heb gevraagd, wie van deze agenten zijn identity-check heeft afgegeven, en daarop werd geantwoord: niemand.

57440. De **Voorzitter**: Dat betekent, dat alle telegrammen, die de Duitsers gestuurd hebben, fout waren. Dat betekent, dat de Engelsen nooit anders dan foute telegrammen hebben ontvangen en dat desondanks het spel is doorgegaan.

A. Inderdaad.

57441. De **Voorzitter**: Wet komt mij voor, dat u thans de balans laat doorslaan naar de anaere kant dan waar aanvankelijk de betrokken Duitsers haar lieten doorslaan. Die stonden aanvankelijk op het standpunt, dat zij alle checks hadden en dat daarom het spel zo goed ging, maar zij moesten later in de verhoren voor onze commissie erkennen, dat er gevallen waren, waarin zij niet konden volhouden, dat zij alle checks hadden gehad. Het lijkt mij waarschijnlijker, dat de waarheid in het midden ligt.

A. Ik geloof, dat natuurlijk de agenten, die in aanmerking kwamen om checks af te geven (dat waren niet alle gepakte agenten, maar een zeker percentage van hen, namelijk de agenten, die moesten seinen of berichten naar Engeland moesten sturen) of zeiden „ik heb geen check” — en dat konden zij niet volhouden — of hun check veranderden, tot zij op een bepaald moment in 1943 deze check gewoon hebben weggelaten en later foutief hebben aangebracht.

Dat is de indruk van de zaak, die ik heb gekregen, na er met de Engelsen over te hebben gesproken.

57442. De **Voorzitter**: Hebben die Engelsen dan gezegd: „Alle telegrammen, die binnenkwamen, waren fout”? Dat zou de conclusie moeten zijn!

A. Zo is het niet gezegd. Het is wel de conclusie, maar niet de wijze, waarop het is gezegd. Zij hebben gezegd: Jan, Piet en Klaas hebben hun check niet aan de Duitsers bekendgemaakt.

57443. De **Voorzitter**: Hebt u toen niet onmiddellijk gevraagd. „waarom zijn jullie dan doorgegaan met die verbindingen?”?

A. Ja, natuurlijk!

57444. De **Voorzitter**: Wat zeiden zij toen?

A. Een van de antwoorden was volkomen niet ter zake, een ter zake absoluut irrelevant antwoord: „Iedereen kan weleens een fout in zijn check maken; wij hebben er in die tijd niet zo op gelet.” Het was niet de taak van de officieren, die op dat moment met mij spraken, er op te letten.

57445. De **Voorzitter**: Dus u hebt nooit gesproken met iemand, wiens taak dit is geweest?

A. Neen.

57446. De **Voorzitter**: Het waren dus mensen, die er verder van af stonden?

A. Van dit onderwerp wel, maar van wie verder alles afhing en die degenen, om wie het ging, wel heel goed kenden.

57447. De **Voorzitter**: Wie bedoelt u?

A. Degenen, die tot taak hadden, op die dingen te letten, kenden zij persoonlijk heel goed.

57445. Jonkvrouw **Wttewaall** van Stoetwegen: Ik dacht, dat de Engelse officieren nooit over hun werk spraken!

A. Zij waren in dit verband onze collega's; wij werkten volkomen samen.

57449. De Voorzitter: Zij vertrouwden u wel wat toe?

A. Dit ging wel is waar over de verleden tijd, maar zij vertelden ons over hun werk alles en wij hun over het onze. Wij deden te zamen hetzelfde werk: er was geen enkele reden, iets voor elkaar te verzwijgen. Wanneer die er wèl was, zou het niet goed zijn geweest. Het is verleden tijd geweest; zij hadden er over kunnen zwijgen, als zij het hadden gewild. De vriendschappelijke manier, waarop, en de sfeer, waarin het werd besproken, maakten op mij niet de indruk, dat zij iets achterhielden.

57430. De Voorzitter: U zult het wel met mij eens zijn, dat in het kader van de mededelingen van de Engelsen, die nu door u naar voren worden gebracht, moeilijk past het bijzondere van de mededeling van *Dobson* in zake *Heck Blue*. Die mededeling van *Dobson* over *Heck Blue* was een concreet feit: u achtte haar zo belangrijk, dat u het nodig oordeelde, er een verklaring van op te maken. In het licht van hetgeen u nu zegt, dat anderen u hebben verteld, was het verhaal van *Dobson* over de telegrammen van *Heck Blue* niets bijzonders, want dan was het regel.

A. Waarover ik nu spreek, is de periode, liggende na de bevrijding. De gesprekken met die Britse agenten liggen na de verklaring van *Dobson*.

57451. De Voorzitter: Als het waar zou zijn, wat die mensen hebben gezegd, was er voor *Dobson* geen reden geweest tegen u, de heer *Schilp* en de heer *Lieftinck* als een bijzonderheid mede te delen: Er is een telegram van 22 Augustus 1942 van *Heck Blue*, waarin de security-check niet voorkomt, want volgens de verklaringen van die andere heren was er geen enkel telegram, waarin de security-check voorkwam.

A. Ik veronderstel, dat dit telegram aanleiding is geweest het ontbreken van de security-checks in het algemeen aan te tonen en

te zeggen: Naar aanleiding van dit telegram, dat door de nieuwe chef van de Dutch section onder de loupe genomen werd, werd geconstateerd, dat de zaak fout was. Ik geloof niet, dat het alleen over dit telegram gaat: ik meen, dat het over verschillende telegrammen gaat. Al was het zo, dat er maar één telegram van *Heck Blue* zou zijn, dan zou ik het mij nog kunnen indenken.

57452. De Voorzitter: De mededeling van *Dobson* houdt het volgende in:

„dat hem bij het nalezen van de telegrammen, ingekomen van *Heck Blue*, was gebleken, dat het eerste telegram van deze agent, ontvangen 22 Augustus 1942, onontcijferbaar was en dat in ten minste vier der daarop onmiddellijk volgende telegrammen de z.g. identity-check ontbrak”.

Daarna komt dan nog de mededeling in de verklaring, dat nog ten minste zeven personen gezonden zijn naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemde telegrammen waren ontvangen.

Ik ben hiermede aan het einde van hetgeen ik te vragen had. Hebt u zelf nog punten, die u van belang acht?

A. Ik heb de indruk, dat wij tamelijk volledig op de kwestie zijn ingegaan. Mocht mij nog iets te binnen schieten, dan zal ik niet nalaten u te berichten. In de eerste plaats zal ik afwachten het bericht van de heer *van Dijk* en het adres van *Anton*. Zodra ik het hoor, zal ik u bericht zenden. Mocht ik nog iets tegenkomen, dat van belang is, dan zal ik niet nalaten het u te doen weten.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

K. DE GRAAF.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GARRELT ANDREAS VAN BORSSUM BUISMAN,
oud 33 jaar, wonende te Wassenaar, ritmeester der cavalerie.

57453. De **Voorzitter**: U is door de commissie reeds gehoord op 28 Juli 1948. U heeft toen de eed als getuige afgelegd: uw antwoorden deze keer worden geacht gegeven te zijn onder het verband van de toen afgelegde eed.

Haubrock heeft medegedeeld, dat Grisnigt bij zijn arrestatie een waarschuwingstelegram over het England-Spiel bij zich had; ook deelt hij mede, dat Grisnigt onder u gewerkt heeft. Is dat juist?

A. Ja zeker.

57454. De **Voorzitter**: Weet u ook of Grisnigt inderdaad bij zijn arrestatie een dergelijke waarschuwing bij zich had?

A. De vraag is of hij deze in code of in klare taal bij zich had. De telegrammen, die Grisnigt van mij kreeg, waren steeds in code, zodat hij niet op de hoogte was van de inhoud.

57455. De **Voorzitter**: Is hij vóór of na u gearresteerd?

A. Enige dagen vóór mij.

57456. De **Voorzitter**: Toen u gearresteerd was, hebben de Duitsers uw code kunnen ontdekken, omdat u zoveel gegevens bij u had.

A. Maar zij hebben toch niet alle telegrammen in handen gekregen. Het is echter mogelijk, dat zij dat bewuste code-telegram hebben kunnen ontcijferen.

57457. De **Voorzitter**: Was dat telegram, inhoudende een waarschuwing in zake het England-Spiel, van u afkomstig?

A. Dat kan ik uit mijn hoofd niet zeggen.

57458. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u daarover nog schriftelijke gegevens?

A. Ja, ik heb nog aantekeningen, die daarop betrekking hebben. Het lijkt mij echter onwaarschijnlijk, dat het door u bedoelde telegram van mij afkomstig was. Ik heb indertijd wel, naar mij nu te binnen schiet, telegrammen verzonden betreffende de ontvluchting van *Ubbink* en *Dourlein* uit Haaren.

57459. De **Voorzitter**: Het door *Haubrock* bedoelde telegram kali echter niet van zo bijzondere betekenis geweest zijn: het was toen reeds Februari 1944; het kan ten hoogste een aanvullend telegram geweest zijn. Er waren met name van de kant van de Ordedienst (O.D.) al veel eerder waarschuwingen uitgegaan.

A. Wellicht, dat dit doelde op het telegram betreffende *Ubbink* en *Dourlein*.

57460. De **Voorzitter**: Die zijn ontvlucht einde Augustus 1943; dus dat denk ik niet.

Herinnert u zich nog bijzonderheden over het telegram, dat verband hield met de ontvluchting van *Ubbink* en *Dourlein*?

A. Ik herinner mij, dat ik via de O.D., zowel als via de „groep-Kees" berichten had gekregen en dat ik naar aanleiding van die gezamenlijke inlichtingen een telegram heb opgesteld naar het „Hoofd B.I.", niet wetende — op dat ogenblik —, dat zich het England-Spiel voltrok, maar slechts, dat twee agenten ontvlucht waren.

57461. De **Voorzitter**: Vlak na de ontsnapping van die twee agenten uit Haaren is getracht langs verschillende wegen eea mededeling daarover naar Engeland te zenden; de ene mededeling schijnt gegaan te zijn over België en de andere moet ergens terechtgekomen zijn bij een zender hier te lande. Dit zou zich hebben afgespeeld in September 1943.

Nu is op dat telegram, dat is weggestuurd, een antwoord teruggekomen. dat, gezien de omstandigheden, enigszins eigenaardig was. Wij proberen de weg te vinden, waarlangs dat is gebeurd, maar daar zijn wij nog niet helemaal achter. Het is voor u natuurlijk veel moeilijker ons uitsluitel te geven, omdat u in de loop van de tijd een groot aantal mededelingen heeft overgeseind, terwijl het voor de mensen, die dat telegram hebben doorgegeven, een heel bijzondere gebeurtenis is geweest. Het zou echter kunnen zijn, dat het telegram bij uw zender is terechtgekomen. Heeft u de gegevens nog omtrent hetgeen u heeft verzonden?

A. Alle telegrammen zijn nog bewaard in het archief van B.I.

57452. De **Voorzitter**: U zou dat dus kunnen nagaan. Het is niet helemaal uitgesloten, dat dat bericht en ook het antwoord ten slotte bij u zijn terechtgekomen.

A. Maar dan zou er mij toch wel iets van bijstaan.

Naast de berichten, die ik codeerde en aan een van de betreffende marconisten gaf, kreeg ik weleens een enkele keer gecodeerde berichten, die ik moest versturen. Ik gaf deze dan door, omdat ik van het onderwerp van de inhoud op de hoogte was, maar als het mij in het geheel niet aanging, informeerde ik niet eens naar het onderwerp. Het zou dus een telegram kunnen zijn geweest, dat *Grisnigt* verzond, maar niet in mijn code.

57463. De **Voorzitter**: Kunt u nagaan of u omstreeks September 1943 een dergelijk bericht hebt doorgezonden en, als dit het geval is, of u daarop ook een antwoord heeft gekregen? Dit zou ons het opsporen van de weg, die dat telegram is gegaan, zeer vergemakkelijken.

A. Ik geloof, dat daarop weinig kans bestaat, want ik heb, in opdracht van generaal Koot, de telegrammen onlangs nog eens doorgelezen.

57464. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wist natuurlijk vaak niet, waar de berichten, die u verzond, vandaan kwamen?

A. Inderdaad; ik heb enige keren van de „groep-Kees" telegrammen gekregen, die zij weer van derden of vierden had ontvangen.

De marconisten mochten niets buiten mij om aannemen. Bij de verzending van mijn telegrammen heb ik aangetekend, aan wie ik ze heb gegeven. Die aantekeningen zijn verloren gegaan, zodat ik alleen uit die ontvangsts telegrammen in Londen zou kunnen nagaan of dat bewuste telegram inderdaad is gearriveerd.

57465. De **Voorzitter**: Dat zou in ieder geval belangrijk zijn. De vorige keer hadden wij het er over, dat blijkbaar door B.I. ook wel eens agenten werden ontvangen. U hebt gezegd, dat u zelf ook wel eens agenten hebt ontvangen.

A. Ja.

57466. De **Voorzitter**: Zijn dat speciaal de agenten geweest, die later als marconist met u hebben samengewerkt?

A. Die heb ik allen ontvangen en ook nog enkele agenten met andere opdrachten.

57467. De **Voorzitter**: Met u samengewerkt hebben Letteboer, Grisnigt en van der Stok, terwijl ook Hoekman voor u bestemd was.

A. Ja, Hoekman heeft ook bij mij gewerkt; hij is niet bij zijn eigen aankomst, doch pas later, bij de ontvangst van anderen, omgekomen bij een vuurgevecht in Brabant; toen had hij dus al enige maanden gewerkt.

57468. De **Voorzitter**: Was deze combinatie, met welke u werkte, speciaal bestemd voor de berichtgeving van de O.D. of slechts in hoofdzaak?

A. In hoofdzaak, niet uitsluitend. Eigenlijk was mijn marconist Letteboer, met wie ik gekomen was, alleen voor de verzending van mijn persoonlijke berichten bestemd. Het waren grotendeels berichten over de O.D. en in samenwerking met de O.D. Maar de andere marconisten verzonden ook berichten, die wij van vele andere kanten kregen, b.v. van de „groep-Kees (geleid door de Koe) en ook van andere kanten, b.v. ook voor sommige Engelsens. Diesfeldt behoorde ook tot de „groep-Barbara“.

57469. De **Voorzitter**: Die is later gekomen, in de nacht van 5 op 6 November 1943; Grisnigt, van der Stok en *Hoekman* zijn in de nacht van 19 op 20 September 1943 gekomen.

A. Grisnigt en Hoekman heb ik zelf ontvangen, van der Stok niet.

57470. De **Voorzitter**: Wat heeft u meegemaakt van de spionage van de O.D. op de Zwitserse weg, welke zaak indertijd nogal wat stof heeft doen opwaaien?

A. Toen ik er voor het eerst mee te maken kreeg, was deze zaak al enige tijd aan de gang. Van de tegenwoordige kolonel Six hoorde ik, dat hij enigszins inzicht wilde verkrijgen in de wijze, waarop de inlichtingen werden overgezonden, hetgeen daarom interessant was, omdat hij van deze weg gebruik zou moeten maken voor de verzending van documenten. Daar een inhoudsopgave van de zendingen werd overgezonden, was op een gegeven ogenblik ontdekt, dat enkele stukken werden achtergehouden, in Zwitserland of in Amsterdam. Nauwelijks had ik dit vernomen of ik kreeg het verzoek uit Londen, van mijn toenmalige chef, de heer *Somer*, om rapporten langs die zelfde weg door te zenden. Dit leek mij, onder die omstandigheden, toen niet gewenst, omdat, hoewel niet aan te nemen was, dat vele personen de rapporten zouden kunnen lezen, de inhoud daarvan toch van te subtiele aard was om enig risico te nemen. Derhalve seinde ik terug, dat ik het liever niet deed, met als gevolg een uitgebreide teleeramenwisseling over de redenen van dit advies. Daarna kreeg ik opdracht de verzending op deze wijze inderdaad niet uit te voeren; maar wel in het oog te houden, wat dan wel verzonden en wat eventueel zou worden achtergehouden. Dit verzoek heb ik aan kolonel Six overgebracht, daar het vanzelfsprekend voor Londen interessant was te weten, waarom dit geen objectieve lijn was en waarom men, in Amsterdam of in Genève, de zaken volgens bepaalde inzichten schifft. Ik heb toen, in commissie van Londen dus, geadviseerd om een en ander, z.g. „gewoon“ te laten doorgaan, totdat op een gegeven ogenblik door de leiding van de Zwitserse weg A deze opzet werd ontdekt, waarop de betreffende fotograaf door hen werd uitgeschakeld.

57471. De **Voorzitter**: Was het na uw arrestatie, dat het gemerkt is?

A. Dat herinner ik mij niet.

57472. De **Voorzitter**: Het moet wel eerst na uw arrestatie ontdekt zijn.

A. In ieder geval was ik er ook persoonlijk bij geïnteresseerd, doordat ik mijn rapporten en andere inlichtingen dus niet langs die weg kon verzenden.

57473. De **Voorzitter**: Heeft u ook iets gemerkt van stukken, die niet doorgingen?

A. Ja. Er kwam een enkele keer bericht uit Genève, waarin stond: rapport nummer zoveel hebben wij vastgehouden, want dit strookt niet met hetgeen wij reeds hebben doorgezonden; laten wij 'let nogmaals onderzoeken.

57474. De **Voorzitter**: U weet niet welk rapport dit betrof?

A. Ik geloof, dat ik, dit nog zou kunnen nazien. Het betreft, meen ik, zelfs meerdere rapporten.

57475. De heer **Koersen**: Hield men ze dan te Genève vast?

A. Ja. Er werd dan gevraagd er eerst commentaar op te geven en eventueel zelf er een rapport bij te maken, ten einde die beide rapporten al dan niet gezamenlijk te versturen.

57476. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was dus niet zozeer achterhouden dan wel vasthouden.

A. Voor zover ik weet, is één rapport zelfs teruggestuurd.

57477. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Om commentaar?

A. Voor zover ik weet niet. Ik meen, dat het over waterstaatkundige aangelegenheden handelde.

57478. De heer **Koersen**: Kunt u zich herinneren, dat ook in Amsterdam weleens een rapport werd vastgehouden?

A. Neen. Ik herinner mij alleen het geval, dat men het in Zwitserland voorlopig wilde vasthouden. Dit was voor mij meer frappant. Wanneer iets in Amsterdam werd vastgehouden, bleek dit trouwens niet uit de correspondentie. Waar het mij om ging, was, dat men in Londen meende, dat er een objectieve lijn bestond in handen van kolonel *Somer*, terwijl ik van mening was, dat de voorwaarden voor een efficiënte en veilige verbinding niet aanwezig waren, aangezien als principe moest gelden, dat uit veiligheidsoverwegingen een koerier niet op de hoogte diende te zijn van de inhoud van de door hem over te brengen stukken.

57479. De **Voorzitter**: Was het niet de bedoeling, dat u de gekopieerde stukken zoudt meenemen naar Londen? Toen u gearresteerd werd, stond u immers op het punt naar Engeland terug te gaan. De bedoeling van het kopiëren van de stukken was de totaliteit van de stukken door te sturen naar Londen als stukken van overtuiging. Hier is wel medegedeeld, dat het de bedoeling was, dat u die stukken zoudt meenemen.

A. Ik had inderdaad een hele zending zullen meenemen, maar dit waren niet stukken, die ook langs de weg-A gingen; het waren stukken van allerlei groeperingen.

57480. De **Voorzitter**: De bedoeling was ook de kopieën, die gemaakt waren door de fotograaf van de weg-A, door te sturen naar Londen, opdat men daar kon zien, wat er met de stukken gebeurd was.

A. Ik had een zending zullen meenemen van enige honderden photo's. Voor zover ik mij herinner, was een derde gedeelte daarvan van de weg-A. Dit is later door mejuffrouw Kohlbrugge medegenomen.

57481. De **Voorzitter**: Wij hebben hier gehoord de fotograaf Prins en in zijn verhoor kwam het volgende voor:

„De **Voorzitter**: Wat deed de O.D. met die stukken? Voorzag die ze ook van commentaar?

A. Als dit is gebeurd, is dit gedaan door van *Borssum Buisman* (Gerard), een neergelaten agent van B.I.”

Heeft u in de tijd van uw telegramwisseling met Londen daarover ook beschouwingen gegeven?

A. Het geven van commentaar op bepaalde rapporten van deze groep was allerminst mijn taak; ik rapporteerde mijn chef slechts mijn bevindingen en mijn oordeel over de bruikbaarheid van deze organisatie als lijn voor de officiële inlichtingendienst. Ik heb daarover drie of vier telegrammen verzonden, waarbij ik er de nadruk op legde, dat deze lijn niet voldoende objectief was om een rapport van mij te verzenden. De eigenlijke gang van zaken, nl. hoe ik daarin inzicht heb kunnen krijgen, heb ik toen niet in finesses kunnen doorgeven, maar wel heb ik gezegd, dat wij op de een of andere wijze vóór de verzending konden nagaan wat verzonden werd en welke commentaren daarop werden gegeven. Daarna heb ik ant-

woord ontvangen uit Londen, zeggende, dat ik hiermede moest doorgaan, omdat het interessant was, op deze wijze de waarde van die lijn te kunnen bepalen.

57482. De **Voorzitter:** U zegt, dat u ook wel telegrammen heeft doorgezonden voor Engelse agenten. Bedoelt u daarmee Engelse agenten, die hier zelfstandig, buiten het verband van B.I., ope-reerden?

A. Ja.

57483. De **Voorzitter:** Waren dat agenten, die zich hoofdzakelijk bezighielden met het wegvoeren van piloten, of waren dat ook in-telligence-agenten?

A. De een voerde de schuilnaam Frans Hals; dat was *Dick Kragt*; die had speciaal bemoeiing met de pilotenlijnen. Voor hem heb ik nog eens een telegram gekregen, waarvan ik niet wist voor wie het bestemd was, in vreemde code. Frans Hals was nl. zijn verbindingsmiddelen kwijtgeraakt.

57484. De **Voorzitter:** U heeft in dit verband niet de naam Captain *King* gehoord?

A. Neen, de naam van de ander was captain Sam *Brown*.

57485. De **Voorzitter:** Tot die twee gevallen heeft het zich beperkt?

A. Ja zeker.

57486. De **Voorzitter:** U had waarschijnlijk in de tijd, gedurende welke u hier werkzaam geweest bent, een vrij intensief verkeer?

A. Er zijn heen en weer ongeveer 400 à 450 telegrammen verzonden. Door de zendergroepen zijn echter veel meer telegrammen verzonden.

57487. De **Voorzitter:** Haubrock spreekt in zijn rapport, dat hij indertijd heeft opgemaakt, steeds van de Sendergruppe-Barbara. Wat moet men onder dit begrip precies verstaan?

A. Deze naam is afkomstig van overste *Tonnet*, die eigenlijk leider was van de groep, nadat ik de marconisten had ontvangen en zelf een andere taak had gekregen. Bovendien was er bij mij steeds

sprake van, dat ik spoedig naar Engeland zou terugkeren. Daarom heeft overste *Tonnet* de permanente leiding van die groep op zich genomen en als artillerist heeft hij haar de naam „*Barbara*” gegeven.

57488. De **Voorzitter:** Wat verstaat u onder de „groep-Barbara”? U en *Tonnet* en de verschillende marconisten? Of die zelfden met de mensen, die de inlichtingen verzamelden en aanbrachten?

A. Wij verstaan er onder alleen de marconisten. Hoewel de naam er hier te lande aan is gegeven, verstonden wij er alleen de mensen onder, die door B.I. gedetacheerd waren bij een of andere groep. Zij was als het ware in onderhoud bij de O.D., maar zij bleven agenten van B.I., die hier onder leiding stonden van overste *Sonnet*.

57489. De **Voorzitter:** Men spreekt ook van andere groepen: de Packard-groep, de groep-Albrecht, de groep-Kees. Hieronder verstaat men de mensen, die de leiding hadden, die de zenders bedienden, maar ook diegenen, die de acquisitie in het land verzorgden. Dit was dus bij de groep-Barbara niet het geval?

A. Neen. Het betrof hier alleen de marconisten. Zij kregen de berichten van de O.D. of via een van de andere groepen, b.v. van de „groep-Kees”, de „*G.D.N.*” etc. Het was dus als het ware een verzendbureau.

57490. De **Voorzitter:** Dus alleen de mensen van de expeditie?

A. Ja. De mensen hadden de opdracht, vooral niet te proberen op eigen gelegenheid berichten te vergaren, maar alleen de berichten te verzenden, die zij van overste *Tonnet* kregen. Het was dus een een-tonig bestaan: één uur per dag werken en verder binnenzitten en zich onthouden van illegale werkzaamheden.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons ook ditmaal heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

G. A. VAN BORSSUM BUISMAN.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. CORNELIS LAURENS WILLEM FOCK,
oud 44 jaar, wonende te 's-Gravenhage, raadadviseur in algemene dienst bij het Departement van Algemene Zaken.

57491. De Voorzitter: U is door de Enquêtecommissie reus verhoord op 27 Juli 1948; u heeft toen de belofte afgelegd. Uw antwoorden deze keer worden geacht gegeven te zijn onder het verband van dezelfde belofte, zodat geen hernieuwde aflegging van de belofte nodig is.

Toen in 1944 B.B.O. was opgericht, had B.B.O. (Bureau Bijzondere Odrachten) het ten opzichte van de Engelse diensten heel wat gemakkelijker dan zijn voorganger en kon het heel wat gemakkelijker een behoorlijke positie tegenover de Engelse dienst verkrijgen dan voorheen. Dit was begrijpelijk; er was heel wat gebeurd in die tijd. Maar toen B.I. in 1942 opgericht is, is het daarin ook al geslaagd. Nu heeft het onze aandacht getrokken, dat de heren van de Militaire Inlichtingendienst (M.I.D.) zeggen: op de keper beschouwd, was de positie ten aanzien van de inlichtingendienst in November 1942 eigenlijk precies dezelfde als in 1944 de positie was met betrekking tot de organisatie, die zich bezighield met het verzet. De inlichtingendienst was volmaakt vastgelopen. Heeft u daarvan iets meegemaakt in die tijd, dus in 1942?

A. Neen.

57492. De Voorzitter: Heeft u er nadien weleens iets van gehoord, dat deze opvatting zou kunnen bevestigen of tegenspreken?

h. Ik geloof wel, dat het juist is.

57493. De Voorzitter: In de tijd, gelegen tussen het ogenblik, waarop kolonel *de Bruyne* ontheffing had gevraagd als hoofd van de C.I.D., en het ogenblik van de oprichting van B.I. schijnt het gehele vraagstuk van de inlichtingendienst door de heren *Lovink* en *Warners* te zijn gezien.

Is dat een opvatting, die u niet onaannemelijk lijkt?

A. Neen, dat lijkt mij zeer juist.

57494. De Voorzitter: De agenten, die uitgezonden zijn met een radiotelefonietoestel, verkeerden in de vaste overtuiging, dat zo'n toestel niet peilbaar was; kennelijk was die overtuiging hun te Londen bijgebracht. Dat is gebleken een gruwelijke vergissing te zijn. Was het inderdaad zo, dat men te Londen meende, dat zulk een toestel onpeilbaar was, en was het zo, dat de Duitsers daarop inderdaad iets gevonden hebben, dat men in Engeland aanvankelijk nog niet kende?

A. U moet het omdraaien. Dit was voor de Engelsen een nieuw radiotelefonietoestel, waarin zij een zeker vertrouwen hadden. Men kan het vergelijken met een nieuw wapen; de uitvinder van zo'n apparaat zegt natuurlijk, dat het foutloos is, evenals elk nieuw wapen foutloos is, totdat gebleken is, dat het minder goed is dan men dacht. Er is naar mijn mening geen enkel boos opzet in het spel geweest, toen men zeide, dat dit apparaat goed was, in de zin van niet peilbaar; men nam dit aan.

57495. De Voorzitter: Had men het tevoren in Engeland nooit geprobeerd?

A. Ik geloof wel, dat de peilinstrumenten van de Duitsers bepaaldelijk beter waren dan die van de Engelsen. Dus indien men het zou hebben geprobeerd, dan was een absoluut bewijs nog niet geleverd. Ik persoonlijk ben van oordeel, dat het in het spel een nieuw speelgoed was, dat men zeer fraai vond en dat zeer mooi werkte, totdat het nadeel bleek, en dat was natuurlijk de gemakkelijke peilbaarheid.

57496. De Voorzitter: De heer *Gerbrands*, die hier het verhaal heeft gedaan van zijn wederwaardigheden, heeft daarbij medegedeeld, dat hij een microphoto bij zich had, waarop ook stond een wachtwoord, dat hij moest gebruiken. Dit zelfde had zijn metgezel, die bij de dropping omgekomen is, bij zich. Een en ander heeft inderdaad slechte gevolgen gehad, doordat de Duitsers die papieren in handen hebben gekregen en toen hebben geprobeerd, met dat wachtwoord te werken. U onderschrijft zeker ook wel, dat het geen erg gelukkige methode is geweest, dat wachtwoord op schrift te zetten?

A. Ja.

57497. De Voorzitter: Nu waren dit de eerste schreden van het B.I.

A. Ik geloof ook niet, dat dit later nog meer is gebeurd.

57498. De Voorzitter: Wat mij is opgevallen in de verklaring van de heer *Gerbrands*, is, dat hij eigenlijk aan de identity-checks zo'n geringe waarde toekent. Dit is bepaaldelijk in strijd met hetgeen verschillende andere getuigen daarvan zeggen. U heeft er misschien geen uitgesproken oordeel over. Of kwam u er ook wel vrij veelvuldig mee in aanraking?

A. In zoverre, dat ik enige malen gevallen heb gehad, dat de checks niet klopten. Van één geval weet ik dit zeker en dan werden er test-questions gesteld, dat wil zeggen afgesproken vragen, waarop een afgesproken — meestal daarop niet slaand — antwoord moest worden gegeven. Een identity-check is natuurlijk nooit absoluut; vandaar, dat men een tweede middel had genomen, namelijk het vragen van test-questions, en dan nog een derde en laatste middel, het stellen van een niet afgesproken vraag. Een test-question was meestal een afgesproken vraag. Zo moest bij voorbeeld op de vraag: Hoe heet je moeder? worden geantwoord: Het schip vaart goed! Als je antwoordde: Mijn moeder heet *Grietje*, dan was het duidelijk, dat er moeilijkheden waren. Afgezien hiervan waren er echter nog vragen, die bijvoorbeeld betrekking hadden op de training of het moment, dat de man weggegaan was, die de betreffende agent alleen kon beantwoorden.

57499. De Voorzitter: Ik dacht, dat men dit ook test-questions noemde.

A. Neen. Deze vragen werden individueel gesteld, naargelang van de man, die vertrokken was.

57500. De Voorzitter: U zegt: test-questions waren van groot belang; maar u hecht blijkbaar aan de checks toch wel degelijk ook waarde.

Gerbrands heeft zich nogal sterk uitgedrukt. Hij zegt namelijk:

„Volgens mij kon je de identity-checks wel weglaten. Wanneer er één verminking in was, was het dan fout of niet fout? Je kon uit de tekst halen of er een verminking was. Als er stond „boek“, dan kon je denken: het past niet in de tekst, het kan „hoek“ zijn. Eer? h is vier punten en een b is een streep met drie punten. Als je een streep als een punt hoort, is er een h geschreven. Wij hebben telegrammen gedecodeerd, waarvan 30 pct. leesbaar was. Soms hebben wij na twee dagen de tekst er uitgehaald. Dat was dan te substitueren. Dat kon je met een test-question niet doen.”

A. Dat hangt af van de mate van correctheid van ontvangst van het telegram. Wanneer een telegram correct was ontvangen en er geen mutilaties inzaten - was er meer reden om bang te zijn, wanneer de identity-check fout bleek te zijn, dan bij een telegram, waarvan men na twee dagen plussen en 30 pct. verstaanbare taal een leesbaar verhaal maakte. Dat hangt af van atmosferische storingen en allerlei technische omstandigheden.

57501. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer van Houten, dat hij: wanneer hij zou moeten schatten het percentage van de telegrammen, waarmede door atmosferische storingen moeilijkheden waren, dit percentage toch niet veel hoger zou stellen dan 10.

A. Ik zou zeggen: 20.

57502. De **Voorzitter**: In elk geval waren veel meer dan de helft van de telegrammen goed?

A. Ongetwijfeld.

57503. De **Voorzitter**: U heeft op 27 Juli 1948 medegedeeld, dat S.I.S. en S.O.E. ieder een eigen ontvangstation hadden, zodat er twee verschillende ontvangstations waren.

A. Heb ik gezegd: Twee verschillende? Ik geloof, dat er wel een centrale was. S.I.S. had één centrale, maar had verscheidene ontvangstations in Engeland. Het is niet gezegd, dat dezelfde radiomast altijd de seinen opving: de radiomasten kunnen gestaan hebben in Schotland, in Midden-Engeland of in Zuid-Engeland of waar ook; de Engelsen beschikten over meer dan één station. Alleen: de stations van S.I.S. waren gescheiden van die van S.O.E.; het was niet één station.

57504. De **Voorzitter**: Voor ons is van belang het feit, dat de stations van S.I.S. en S.O.E. gescheiden waren. Dan blijft er nog een andere vraag. Men ontvangt op een station een telegram, dat dan gedecodeerd moet worden. Nu zijn er verscheidene mogelijkheden. S.O.E. ontving telegrammen uit alle bezette gebieden van Europa. Geschiedde nu de decodering van die telegrammen, die uit een groot aantal landen werden ontvangen, op de plaats van het ontvangstation, centraal, of ging het bericht, zoals het opgevangen werd, naar de sectie van het land, dus b.v. naar de Dutch Section om aldaar gedecodeerd te worden?

Dit kan natuurlijk met het oog op eventuele fouten, die zijn gemaakt, van belang zijn.

A. Ik geloof het niet. Ik geloof, dat het centraal werd gedecodeerd, wel is waar niet in het station zelf, maar in een aparte decodeerafdeling. Ik geloof niet, dat het ging naar de landensectie, maar ik ben hiervan niet helemaal zeker.

57505. De **Voorzitter**: Er is natuurlijk wel iets, dat hiervoor pleit. Als de gecodeerde telegrammen ter decodering naar de verschillende bureaux van de landensecties gingen, dan zouden de codes gedecentraliseerd moeten zijn. Het is een lekenopmerking, die ik maak, maar ik zou zeggen: die codes kan men beter centraal bewaren.

A. Dikwijls bleek uit de decodering, dat degene, die decodeerde, geen Nederlands kende. Als het op een landensectie zou zijn gedecodeerd, dan zou het onwaarschijnlijk zijn, dat daar mensen zaten, die geen Hollands kenden. Ik neem dus aan, dat er centraal werd ontvangen en gedecodeerd: wel is waar niet in het ontvangstation, maar bij S.O.E.

Een andere reden, waarom ik dit zeg, is bij nader inzien, dat, wanneer ik bij de landensectie iets navroeg over een telegram, daarop nooit onmiddellijk antwoord kwam. Er moest dus kennelijk worden getelefoneerd en dit duurde altijd enige tijd. Men kreeg nooit te horen: houd de telefoon maar even vast; wij zullen het wel nakijken.

57506. De **Voorzitter**: Alle waarnemingen pleiten er dus voor, dat het centraal geschiedde, terwijl er geen omstandigheden waren, die hier tegen pleiten?

A. Neen.

57507. De **Voorzitter**: Ik kom nu tot de kwestie van het droppen van agenten.

Aanvankelijk hadden wij de indruk, dat B.I. altijd blind dropte, maar dit blijkt toch niet het geval te zijn geweest.

57508. De **Voorzitter**: Er zijn dus ook agenten van B.I. geweest, die werden ontvangen?

A. Ja.

57509. De **Voorzitter**: Maar dit gebeurde niet als regel?

A. Later wel min of meer, van September 1944 af.

57510. De **Voorzitter**: Ik dacht eigenlijk, dat het blind droppen, vooral gezien de ervaringen bij het England-Spiel, veel voor had.

A. Het had ook grote nadelen. Dit hing af van de omstandigheden. Onmiddellijk na het England-Spiel zou het waanzinnig geweest zijn, nog aan receptiecomité's waarde te hechten, maar ik heb de indruk, dat men later meer op receptiecomité's heeft gedropt dan zonder deze.

57511. De **Voorzitter**: De overweging, dat de man na het neerkomen zo snel mogelijk moest worden geholpen, heeft dus de doorslag gegeven?

A. Ja, omdat de kans op doorgezette penetratie kleiner geworden was, aangezien de Duitsers veel minder actief waren.

57512. De **Voorzitter**: U bedoelt: na September 1944?

A. Ja. Toen waren de omstandigheden hier gunstiger en kwam het verraad veel minder naar voren.

57513. De **Voorzitter**: In ieder geval hadden de Duitsers hier te lande na die tijd de zaak niet meer zo in handen als daarvóór. Had u in uw tijd bij B.I. nog in dienst de Engelsman *Child*?

A. Die heb ik nooit in dienst gehad. Hij was in Engelse dienst.

57514. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat hij bij B.I. in dienst was.

A. Neen, hij was in Engelse dienst. Hij is enige tijd liaison-officier geweest, maar hij was in Engelse dienst. Hij is nooit in Nederlandse dienst geweest.

57515. De **Voorzitter**: Maar hij was er wel werkzaam in uw tijd?

A. Ja.

57515. De **Voorzitter**: Kunt u in enkele woorden mededelen wat verstaan moet worden onder de kwestie-Vigeveno?

A. Vigeveno is van uit Londen op een diplomatiek paspoort in Portugal gekomen, toen ik in Portugal was. Hij kwam met een opdracht, die, geloof ik, van de Minister van Binnenlandse Zaken afkomstig was, om de Engelandvaarders in Madrid cultureel en sociaal op te vrolijken en bezig te houden. Ik meen, dat het dat was. Het gehele verhaal, dat ik doe, is natuurlijk vaag in mijn herinnering.

Ik heb toen met deze man gepraat en — maar nu weet ik niet meer, waar het vandaan kwam — toen hoorde ik, dat dat hele opvrolijken van Engelandvaarders camouflage was, en dat de werkelijke reden was, in opdracht van de tegenwoordige directeur van „Het Parool”, *Warendorf*, die destijds kapitein was bij het Militair Gezag — het kan ook zijn geweest „in overleg met”, dit weet ik niet — een soort lijntje naar Nederland te maken. Hoe ik hierachter ben gekomen, herinner ik mij niet meer. Het kan zijn, dat ik van Londen uit gewaarschuwd ben; het kan zijn, dat ik het min of meer uit de man zelf heb gehaald. In elk geval heb ik, omdat de man met een officiële opdracht kwam, althans met een dienstpaspoot, dit laatste opgevraagd en in een la gestopt, waardoor hij voorlopig niet verder kon reizen. Ik heb daarop een telegram gestuurd naar Engeland. Wanneer ik de geschiedenis nu reconstrueer, neem ik aan, dat ik het zelf heb uitgevonden en gevraagd: weten jullie hiervan; het komt mij voor, dat dit een wijze van handelen is, die onjuist is, want als er een lijn wordt gelegd naar het bezette gebied, dan moet dit volgens het Koninklijk besluit onder auspiciën van B.I. gebeuren. Men heeft toen geantwoord: daar weten wij niets van. Na enig heen en weer telegraferen is Vigeveno toen teruggedroepen naar Londen en uit Portugal verdwenen. Toen ik kort daarop in Londen was, ben ik te zamen met de toenmalige majoor *Broekman* aangewezen om een onderzoek in te stellen naar de faits et gestes van kapitein *Warendorf*. Dit onderzoek heeft majoor *Broekman* geleid, want ik had toen nog niet de geëxalteerde rang van hoofdofficier.

Hieruit bleek, dat Warendorf van de plannen de geestelijke vader was. Het was een zeer onaangenaam onderzoek, ten gevolge waarvan een rapport is opgesteld voor de chef van de generale staf, dit zal wel zijn geweest de heer *Kruls*. Daarin werd gezegd, dat *Warendorf* naar de mening van majoor Broekrnnun en mij buiten zijn boekje was gegaan. Ik ineen, dat Warendorf naar aanleiding daarvan is ontheven van zijn functie bij het Militair Gezag en een andere functie heeft gekregen.

57517. De **Voorzitter**: U maakte zoëven de opmerking, dat, wanneer het nodig zou zijn geweest een verbinding te maken met het bezette gebied, dit in ieder geval krachtens het desbetreffende Koninklijk besluit onder de auspiciën van het B.I. zou moeten zijn gebeurd. Toen dacht ik direct aan de Zwitserse weg.

A. Die was niet van Londen uit gemaakt, maar van uit Nederland. Dat was een Nederlandse actie. Die was er bovendien al, toen B.I. optrad.

U moet dit zien in de sfeer van Londen uit. Het bewuste Koninklijk besluit is bepaaldelijk niet bedoeld geweest om te verbieden, van uit Nederland verbinding met Londen te zoeken. Uiteindelijk kwamen die Zwitserse weg en de resultaten daarvan ook bij B.I. terecht, maar het plan-Vigeveno was een weg — als het ooit een weg zou zijn geworden —, die juist bedoeld was om buiten B.I. om te werken en die gemaakt werd van uit Engeland.

57518. De **Voorzitter**: Alleen is het de vraag of het, historisch gezien, juist is, dat de Zwitserse weg van uit Nederland gemaakt is.

A. Dat laat ik in het midden. Misschien is hij van uit Zwitserland gemaakt.

57519. De **Voorzitter**: Men kan ook zeggen, dat hij van uit Londen is gemaakt, ingevolge een afspraak tussen de heer Visser 't Hooft en de heer Gerbrandy.

A. Maar hij bestond vóórdat B.I. werd geboren en de resultaten kwamen bij B.I. terecht. Wanneer de heer Vigeveno een weg had willen maken, had hij dat kunnen doen, indien hij ter beschikking had gestaan van B.I. of wanneer hij B.I. volkomen op de hoogte had gehouden van de resultaten daarvan, maar hier was het kennelijk de bedoeling een weg te maken, waarmede B.I. niets te maken zou hebben.

57520. De **Voorzitter**: Heeft u in Portugal uit bepaalde feiten geconstateerd, dat dat de bedoeling was?

A. Dat herinner ik mij niet precies meer, maar ik denk van wel, want anders zou ik zo niet zijn opgetreden. Ik ben er bepaaldelijk wel van overtuigd geweest en die overtuiging is ook bevestigd, doordat de heer Warendorf dat heeft toegegeven bij het nader onderzoek. Ik weet echter niet zeker of ik gewaarschuid ben van uit Londen dan wel of ik dat zelf uitgevonden heb.

57521. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar is de heer Vigeveno tegenwoordig?

A. Ik weet het in het geheel niet. Er zit een Vigeveno bij Buitenlandse Zaken, maar deze is het niet.

57522. De **Voorzitter**: In Januari 1944 is de heer D. J. de Jong van Zwitserland uit naar Nederland gegaan, daar drie maanden gebleven en weer teruggegaan. Toen was u nog niet te Londen. Heeft u daarvan weleens iets gehoord?

A. Van die zending weet ik niets.

57523. De **Voorzitter**: Hoe stond men te Londen, met name bij B.I., eigenlijk tegenover de Geheime Dienst Nederland (G.D.N.)?

Hoe zag men die? De commissie heeft vele personen gehoord, die leidende functies hebben gehad in bepaalde groepen van de illegaliteit, die zich bezighielden met het verzamelen van berichten en het verzenden daarvan naar Engeland. Uit die verhoren hebben wij de indruk gekregen, dat Londen tegenover die verschillende groepen van de illegaliteit niet altijd eender stond.

A. Uiteraard niet.

57524. De **Voorzitter**: Dat ligt voor de hand; daarvoor kunnen zeer gegronde redenen geweest zijn.

Een groep als de groep-Kees had kennelijk te Londen het volle vertrouwen. Ik geloof, dat de groep-Albrecht dit ook had. Men krijgt echter de indruk, uit hetgeen van de mensen van de Geheime Dienst Nederland is medegedeeld, dat zij door Londen kritischer werden bekeken dan de anderen. Hiervoor kan natuurlijk een reden zijn geweest en daarom vraag ik het u.

A. Inderdaad geloof ik niet, dat zij in dezelfde graad van vertrouwen stonden, wanneer ik het zo mag zeggen, als bijv. de groep-Kees, de groep-Albrecht, Jan K 19 en nog enige dergelijke. Wij kregen in Londen — u moet dat niet te concreet zien, omdat daarin natuurlijk zekere gevoelselementen speelden, door de wijze, waarop de groepen haar telegrammen stuurden, de manier, waarop deze bewoord waren, de aanvragen voor materiaal, geld, enz. — een indruk, al of niet terecht, over de vraag, of een groep nogal wild was, nogal uitdijerig of zich strak houdend. Wij hadden bepaald de indruk, dat deze G.D.N.-groep niet strak is gehouden. Ik geloof ook, dat later is gebleken, dat de groep niet strak is gehouden. Hiervan hing af de mate van vertrouwen en de mate van steun, die men aan zo'n groep gaf en de waarde, die men hechtte aan haar berichtgeving.

57525. De **Voorzitter**: De uitzending van de agent *Schreinemachers* had, naar ik meen, ook betrekking op deze groep. Wat was zijn opdracht?

A. Ik kan niet precies zeggen, wat de bedoeling was. De G.D.N.-groep was nogal groot en plaatselijk zeer versohillend. *Schreinemachers* heeft, voor zover ik mij herinner, voornamelijk in het zuiden gezeten, waar ir. Tromp o.a. optrad. Hier was de zaak wel serieus, aangezien *Tromp* een zeer serieus man is. Ik had de indruk, dat het in andere plaatsen wel eens aan het losse handje ging. De Kees-groep was een veel kleinere groep, die strak werd gehouden. De G.D.N.-groep was een grotere groep, die over het gehele land zat en waarin nog wel eens uitwassen zaten, waardoor het totaalbeeld voor degenen, die er naar keken, misschien wat minder vertrouwenwekkend was dan dat van de andere groepen.

57526. De **Voorzitter**: Het zat dus in een zekere wildheid, die men meende te moeten constateren?

A. Ja. Als een groep vraagt om een zekere hoeveelheid geld — wat begrijpelijk is —, dan is dit dikwijls een goede maatstaf voor de wijze, waarop zo'n groep werkt.

57527. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het aantal nullen van het bedrag?

A. Inderdaad, dit is van zeer grote betekenis.

57528. De **Voorzitter**: Een andere groep, waar Londen een tijdlang nog al gereserveerd tegenover heeft gestaan, lijkt mij de Radiodienst te zijn geweest.

A. Inderdaad, maar dat is later toch wel bijgedraaid. Ik zou thans, na zovele jaren, in het geheel niet meer kunnen reconstrueren, waarom dat in concreto zo is geweest. In het algemeen geldt de stelling, dat, naar mate de telegrafische berichtgeving serieuzer was er, een serieuzer indruk maakte, men ook meer vertrouwen kreeg in de personen, die deze berichten verzonden. Vandaar, dat er dus een verschil in appreciatie van de verschillende groepen bestond. Of dit altijd juist is geweest, is punt twee. Dat zou men naderhand precies moeten uitzoeken.

57529. De **Voorzitter**: Men zat er in Engeland ook op een grote afstand van, hetgeen de beoordeling weleens moeilijk gemaakt zal hebben. Wat verstaat u onder de groep „Jan K 19”?

A. Dat was een zeer klein groepje. De heer *Kielstra* tekende onder die naam.

57530. De **Voorzitter**: Het B.I. had tot taak zoveel mogelijk inlichtingen uit Nederland te krijgen; men heeft daarvoor vrij veel agenten gestuurd, met de opdracht om als organisator of als marconist op te treden; de agenten hadden dus de opdracht om zelf als organisator bepaalde groepen op te richten, of zijn als marconist over de verschillende groepen verdeeld. Is aldus in enkele woorden de doelstelling van de uitzending van agenten door B.I. juist omschreven?

A. Ja, zo kan men het opvatten.

57531. De **Voorzitter**: Dus de agenten van B.I. zijn allen wel terechtgekomen bij of in de omgeving van bepaalde inlichtingengroepen in Nederland?

A. Er zijn één of twee uitzonderingen geweest, nl. van agenten met zeer speciale opdrachten.

De **Voorzitter**: B.v. Gerbrands, die een opdracht had tot het maken van een escape-line.

A. Tegen het einde zijn enige agenten uitgestuurd met een zeer beperkte, meer militaire opdracht. Dezen zijn vlak vóór de bevrijding gedropt om een bepaald, zeer concreet ding uit te vinden en te rapporteren. De B.I.-agenten werden over het algemeen echter geënt op bepaalde groepen, b.v. op politieke groepen als verbindingsorgana.

57532. De **Voorzitter**: Waarbij zij tegelijkertijd het inlichtingenwerk organiseerden. Van *Borssum Buisman* had b.v. contact met de Ordedienst (O.D.) en had voor de verbinding met Engeland ook in verband met het inlichtingenwerk een aantal marconisten overgekregen. Dit voorbeeld kan met andere aangevuld worden.

A. Het was nooit rigide; het gebeurde herhaaldelijk, dat agenten van de ene groep naar de andere werden verplaatst.

57533. De **Voorzitter**: *D'Aulnis* de *Bourouill* b.v. is herhaaldelijk verplaatst naar ander werk. Nu is er één agent, die tweemaal is gedropt. Dit is toch wel iets zeer ongebruikelijks geweest?

A. Ik geloof, dat er maar één is geweest, Mooiweer; hij is onder mijn leiding de tweede maal gedropt.

57534. De **Voorzitter**: Wat was de overweging om in afwijking van de regel hem een tweede maal te droppen? Het is de tweede keer ook goed gelopen.

A. In de eerste plaats, dat hij zelf er toe bereid was, en in de tweede plaats, dat hij van een groep kwam, waar men behoefte aan hem had, ik meen van de Albrecht-groep. Nu kan ik mij niet meer voor de geest brengen, waarom hij weer is teruggegaan, althans welke specifieke redenen er waren.

57535. De **Voorzitter**: Er staat hier een notitie, dat hij de tweede keer in actieve dienst is geweest tot de bevrijding van Friesland. Hij schijnt dus toen in het noorden te zijn geweest.

A. Ik weet het niet meer. In elk geval is hij de enige, waarvan ik weet, dat hij tweemaal is gedropt. Hij is de tweede maal in December 1944 of Januari 1945 teruggegaan.

57536. De **Voorzitter**: Hij was zeker een voortreffelijk man?

A. Inderdaad.

57537. De **Voorzitter**: Hij zit nu, geloof ik, in Indonesië?

A. In Australië.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

C. L. W. FOCK.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOEI'WEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HERMANUS GERHARDUS BROEKMAN,
oud 55 jaar, wonende te Amsterdam, gemeente-ambtenaar.

57819. De **Voorzitter**: U bent reeds op 27 Juli 1948 door onze commissie gehoord. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen door u als getuige afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is nog een aantal punten, waarover wij gaarne met u zouden willen spreken. In de eerste plaats wilde ik gaarne een overzicht hebben van de functies, welke u achtereenvolgens te Londen bekleed hebt. U bent op een gegeven moment gekomen bij de dienst van kolonel *de Bruyne*?

A. Ja.

57820. De **Voorzitter**: Dat was uw eerste ambtelijke contact met de geheime diensten? Tevoren was er sprake geweest van uw uitzending naar Nederland.

A. Dat was dus een contact.

57821. De **Voorzitter**: Ik zei: ambtelijk contact met de dienst van kolonel *de Bruyne*.

A. Als u het zo nemen wilt, is het juist. De vraag is: is het ambtelijk of niet ambtelijk geweest?

57822. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in dat verband daar gekomen?

A. Dat zal zijn geweest omstreeks Februari 1942.

57823. De **Voorzitter**: Welke was daar toen uw functie en waarin bestond uw werk?

A. Ik kreeg daardoor de rapporten van de Engelandvaarders. Uit die rapporten lichtte ik verschillende namen, welke over het algemeen alfabetisch in een kartotheek werden ondergebracht, waardoor werd getracht te bereiken een opbouw van de geheime organisaties in Nederland, bestaande uit de verschillende groepen en dergelijke.

57824. De **Voorzitter**: Hield u zich toen ook al bezig met de vraag, hoe eventueel nieuwe uitzendingen van agenten naar Nederland zouden moeten worden aangevat?

A. Neen.

57825. De **Voorzitter**: Was die vraag toen niet aan de orde of deed een ander dat?

A. Dit werd door kapitein *Lieftinck* behandeld.

57826. De **Voorzitter**: Daarmede had u dus niet te maken?

57827. De **Voorzitter**: Heeft in die tijd nog gespeeld de vraag of u zelf nog zou worden uitgezonden?

A. Die vraag was beslist in Februari.

57828. De **Voorzitter**: Was die vraag op dat moment definitief beslist?

A. Ja. Die werkzaamheden bij kolonel *de Bruyne* zijn aangevangen, nadat mijn uitzending definitief niet doorging.

57829. De **Voorzitter**: Daarover zijn nogal moeilijkheden geweest tussen kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti*. Wij hebben van kolonel *de Bruyne* gehoord, hoe die moeilijkheden tussen *Rabagliatti* en hem precies zijn verlopen; daaraan zult u waarschijnlijk niet veel nieuws kunnen toevoegen.

A. Ik zou er zeer weinig over kunnen vertellen, omdat kolonel *de Bruyne* dergelijke dingen natuurlijk voor zich hield.

57830. De **Voorzitter**: Toen nu in Mei 1942 kolonel *de Bruyne* ontheffing kreeg van zijn functie van hoofd van de C.I.D., ontstond er een ietwat merkwaardige situatie met betrekking tot die dienst. Wij hebben althans niet kunnen constateren, dat die C.I.D. toen een nieuw hoofd kreeg.

A. Neen, dat is mij ook niet bekend.

57831. De **Voorzitter**: Het kwam eigenlijk hierop neer, dat de heren *Lovink* en *Warners* die zaak gingen bekijken. Zo is de figuur eigenlijk?

A. Dat lijkt mij eigenlijk wel juist.

57832. De **Voorzitter**: Tenslotte is echter in het najaar van 1942 daaruit voortgevloeid het B.I.

A. Ja.

57833. De **Voorzitter**: Ik heb het herhaalde malen als volgt uitgedrukt: de C.I.D. was in die maanden eigenlijk min of meer zwevende geworden.

A. Ja, vermoedelijk wel. Als buitenstaander heb ik mij daarin niet het juiste inzicht kunnen verschaffen. Ik werkte in die maanden bij de heer *Lovink* en kreeg natuurlijk weleens een bepaalde indruk, maar deze was toch niet van die aard, dat ik precies kon zeggen, hoe de vork aan de steel heeft gezeten.

57834. De **Voorzitter**: Bent u direct, nadat kolonel *de Bruyne* die ontheffing had gekregen in Mei 1942, bij de heer *Lovink* gekomen?

A. De juiste datum weet ik niet meer. Wel zijn er een paar besprekingen geweest. Toen de heer *Lovink* in Londen terugkwam en hij was aangewezen als secretaris-generaal voor het Departement van Algemene Oorlogvoering, zocht hij daarvoor personeel. Wij hebben daarvoor een paar besprekingen gehad. Wanneer ik in die functie bij hem ben begonnen, weet ik niet zeker.

57835. De **Voorzitter**: Welke was de functie, die u bij hem kreeg?

A. Tot die functie behoorde hoofdzakelijk het bestuderen van rapporten en illegale bladen, welke uit Nederland binnenkwamen, en het daarover wijden van beschouwingen, welke dan na goedkeuring door de heer *Lovink* werden doorgegeven.

57836. De **Voorzitter**: Eigenlijk dus hetzelfde werk, dat u deed bij kolonel *de Bruyne*?

A. Iets meer uitgebreid. Terwijl het daar eigenlijk meer een kwestie was van namen in een kartotheek onderbrengen, was het dit hier niet meer; het betrof hier echter meer de kwestie van de algemene tendenz, de vraag, hoe de verschillende groepen onderling lagen, welk verband tussen de verschillende groepen kon worden gelegd en welke waarde eventueel kon worden gehecht aan bepaalde berichten.

57837. De **Voorzitter**: Zo hebben wij b.v., maar dat was in de periode, toen u bij het bureau van kolonel *de Bruyne* zat, aantekeningen van u gevonden, die u gemaakt hebt op het rapport van *Dogger*.

A. Ja.

57838. De **Voorzitter**: Lag dit in de lijn van het werk, dat u toen deed?

A. Dat lag niet in de lijn van het werk, dat ik toen deed. Die aantekeningen op dat rapport zijn veel later gemaakt, nadat het rapport was uitgebracht. Ik heb van dit rapport veel later kennis gekregen.

57839. De **Voorzitter**: Was u, toen u dat gedaan hebt, reeds bij de heer *Lovink*?

A. Het is acht jaar geleden; zeker weet ik dit niet meer.

57840. De **Voorzitter**: Waarom lag dit niet in de lijn van het werk, dat u toen deed?

A. *Dogger* kwam, voor zover ik weet, met zeer speciale mededelingen.

57841. De **Voorzitter**: Ja. Hij had een rapport uitgebracht over de illegale organisaties in Nederland, in het bijzonder over de O.D. U hebt verteld, dat u alle gegevens toetste, voor zover die betrekking hadden op mensen, die uit Nederland naar Engeland kwamen, op toestanden in Nederland, enz. Ik begrijp nu niet direct, waarom dit niet in hetzelfde kader lag.

A. Indien *Dogger* een a-b-c-geval was geweest, had ik het rapport onmiddellijk gekregen. Het geval-*Dogger* is echter op een zeer bijzondere wijze behandeld en daardoor heb ik daarvan eerst later kennis gekregen.

57842. De **Voorzitter**: Toen u bij de heer *Lovink* kwam, was eigenlijk de C.I.D. in die zin uit elkaar gespat, dat het werk van de veiligheidsdienst, dat ook in de C.I.D. begrepen was, toen een zelfstandige weg ging onder leiding van mr. *Derksema*. Men kreeg toen nl. de Politie-Buitendienst.

A. Hoe de verhouding was tussen mr. *Derksema* en de heren *Warners* en *Lovink* en hoe de samenwerking tussen die twee diensten was, kan ik niet beoordelen.

57843. De **Voorzitter**: Zat u aanvankelijk op hetzelfde bureau als waar de heer *Derksema* ook zat?

A. Daar heb ik nooit gezeten.

57844. De **Voorzitter**: Hebt u in de eerste periode steeds op het bureau van kolonel *de Bruyne* gezeten?

A. In de periode, dat ik zou worden uitgezonden, was ik als het ware zwevende. Toen had ik, gedeeltelijk als camouflage, gedeeltelijk als dagtaak, werk op het bureau documentatie bij majoor *Olifiers*. Daarna is mijn uitzending definitief van de baan geraakt en toen kwam ik bij het bureau van generaal *de Bruyne*. Daarvandaan ben ik naar het Departement van A.O.K. gegaan, waar ik met inlichtingen als zodanig niets te maken had. Ik kreeg resultaten te bestuderen. Daarna is B.I. opgericht, waarvan ik hoofd ben geworden.

57845. De **Voorzitter**: Bent u betrokken geweest bij de voorbesprekingen, die geleid hebben tot de oprichting van B.I.?

57846. De **Voorzitter**: Was, toen u kennis kreeg van de oprichting van B.I. en u werd gevraagd of u daarvan hoofd wilde worden, die zaak reeds in kunnen en kruiken?

A. Ja. Er werd mij een werkschema voorgelegd op welke basis het B.I. zou werken en er werd mij gevraagd of ik de taak op mij wilde nemen.

57847. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ik nu het antwoord weet op de vraag, welke ik u stelde, wanneer u bent overgegaan naar de heer *Lovink*. Ik zie hier, dat de heer *Schilp* verklaard heeft, dat hij op 17 Augustus 1942 in werkelijke dienst is gekomen op verzoek van kolonel *de Bruyne* en toen geplaatst is op het bureau M.V.T. Hij kwam daar te voren slechts incidenteel. Hij zegt dan:

„Ik verving daar kapitein *Broekman*, die toen naar het kabinet van de Minister-President ging.”

A. Dat is juist, want *Schilp* is daar gekomen op mijn voorstel bij kolonel *de Bruyne*, na bespreking met hem.

57848. De **Voorzitter**: U zei, dat u van de voorbesprekingen, welke hebben geleid tot oprichting van het B.I., niet op de hoogte bent geweest. Weet u ook niet of er een rapport is geweest van de heren *Lovink* en *Warners*, waarin de noodzaak van de oprichting van een nieuwe inlichtingendienst en alles, wat daarmee samenhangt, behandeld is?

A. Ik weet wèl, dat regelmatig besprekingen tussen de heren *Lovink*, *Warners* en *de Bruyne* plaats vonden, maar waarover die gingen, weet ik niet.

57849. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd ook weleens gehoord, dat aanvankelijk de heer *Warners* hoofd van die dienst zou worden?

A. Dat is gemompeld.

57850. De **Voorzitter**: Maar u hebt er geen mededelingen over gekregen, waaraan u houvast had?

A. Neen. Het lag ten dele in de lijn van de verwachting. Voordat zo iets beslist was, moest men het als een gerucht beschouwen.

57851. De **Voorzitter**: Toen bent u 28 November 1942 hoofd van het B.I. geworden en daar is toen in het begin 1943 uw ziekte op gevolgd. Dat heeft er toe geleid, dat de heer *Somer* u eerst tijdelijk en later definitief heeft vervangen?

A. Ja.

57852. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u, nadat u weer was hersteld?

A. Toen werd ik toegevoegd aan de Minister van Oorlog, *van Lidth de Jeude*, om zoveel mogelijk adviezen uit te brengen in zake de inlichtingendienst en dus ook het contact te onderhouden tussen de inlichtingendienst en de Ministeries.

57853. De **Voorzitter**: Dus u behandelde de zaken van het B.I., van de kant van het Departement gezien?

A. Ja, vrijwel. De grote moeilijkheid in die periode was, en die overbelasting is ook de oorzaak van mijn ziekte geweest, dat er te veel besprekingen gevoerd moesten worden. Toen ik nog hoofd was, moest er te veel intern werk gedaan worden. Dat hebben wij nadien ten dele verdeeld, doordat de besprekingen met de Departementen meer door mij werden gevoerd. In den beginne was het eigenlijk een interne dienst. Later, toen ik weer ziek geworden ben en niet alles mocht doen, is dat min of meer verwaterd en is die scheiding toen doorgevoerd.

57854. De **Voorzitter**: Toen u niet meer bij het B.I. was, doch op het Departement zat, had u daar dus de behandeling en voorbereiding van alles, wat met betrekking tot de inlichtingendienst bij de Minister moest komen?

A. Ja.

57855. De **Voorzitter**: Daarom zeg ik: u behandelde de zaken van de inlichtingendienst, bekeken van de zijde van het Departement.

A. Juist, vrij uitgebreid.

57856. De **Voorzitter**: Dat hebt u gedaan tot.....

A. 1945.

57857. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat u gedurende die tijd al hetgeen er op het B.I. omging, voor zover het bij de Minister of op het Departement moest komen, goed hebt kunnen volgen?

A. Ja.

57858. De **Voorzitter**: Had u nu alleen bemoeienis met het B.I. of strekte die bemoeienis zich ook uit eerst tot de M.I.D. en later tot het B.B.O.?

A. Uitsluitend tot B.I. Pas wanneer er zaken waren, welke beide diensten raakten, werd er natuurlijk weleens over beide diensten gesproken.

57859. De **Voorzitter**: Had de Minister van Oorlog dan ook zo'n ambtenaar, die de zaken van het B.B.O. behandelde?

A. Neen.

57860. De **Voorzitter**: Het B.B.O. behoorde immers ook onder de Minister van Oorlog. Zulk een ambtenaar was er niet?

A. Neen.

57861. De **Voorzitter**: Dat betekende dan, dat er voor allerlei zaken, op het B.B.O. betrekking hebbende, een rechtstreeks contact moet hebben bestaan tussen de Minister en generaal *van Oorschot*.

A. Eerst tussen kolonel *de Bruyne* en de Minister en later tussen generaal *van Oorschot* en de Minister.

57862. De **Voorzitter**: Er was geen departementale instantie, welke zich daarmee verder bemoeide?

A. Neen.

57863. De **Voorzitter**: Waar kwam dat werk, dat u nu ten opzichte van B.I. had, in de praktijk op neer? Hoe intensief was de bemoeienis, welke u daarmee had?

A. De berichten, welke van belang waren voor de Minister, kreeg ik. Ik las die door en voorzag ze, voor zover nodig, van aantekeningen. Ik besprak ze met de Minister van Oorlog, voor zover daartoe aanleiding bestond ook met de Minister-President, Minister van Algemene Oorlogvoering. Wanneer er vragen moesten worden beantwoord, besprak ik met de Minister, welk antwoord daarop zou moeten worden gegeven, en dit antwoord bracht ik over naar B.I. Ik besprak met B.I. de mogelijkheid om verschillende dingen te doen.

57864. De **Voorzitter**: Kwamen daarbij ook concrete handelingen, b.v. de vraag of een bepaalde agent moest worden uitgezonden, aan de orde?

A. Die waren normaal niet aan de orde. Wanneer daarentegen een bijzondere opdracht moest worden vervuld, werd omgekeerd gewerkt en werd er gevraagd: „Wij zoeken een speciale man voor een speciale opdracht. Hebt u onder uw leerlingen daarvoor een geschikte kracht? Breng hem dan, opdat wij kunnen zien of hij die taak kan vervullen." Wanneer hij daarvoor geschikt werd bevonden, werd hij in die richting opgeleid. Hij werd in contact gebracht met de Minister van Oorlog en soms ook met de Minister-President en dan volgde zijn uitzending.

57865. De **Voorzitter**: U raakt hier aan een verhouding, welke, naar ons is gebleken, te voren ook al heeft bestaan, nl. dat de Minister-President rechtstreeks bemoeienis had met de inlichtingendienst.

A. Ja zeker.

57866. De **Voorzitter**: U zeide, dat u de zaken besprak met de Minister van Oorlog en ook, wanneer het nodig was, met de Minister-President. De verhouding was dus niet zo, dat alles liep over de Minister van Oorlog en dat er dan uitsluitend een contact bestond tussen de Minister van Oorlog en de Minister-President, maar de Minister-President had daarentegen ook wel rechtstreeks bemoeienis daarmee?

A. Het gebeurde meestal zo. Ik kwam met iets bij Minister *van Lidth de Jeude* en besprak dat met hem. Hij zeide: Het is van belang, dat de heer *Gerbrandy* het vandaag ook te horen krijgt, maak een afspraak en vertel wat je mij hebt verteld daar ook. Dikwijls sprak ik *van Haersma de Wirh*. Het gebeurde ook meer dan eens, dat *van Haersma de With* of de Minister-President de heer *Somer* onmiddellijk bij zich ontbood, waarom wij dan ook gewoonlijk met zijn tweeën gingen, soms ook alleen. De samenwerking was, wat dat betreft, zeer nauw en ik zou haast zeggen, om het plastisch uit te drukken: niets anders dan twee handen op één buik.

57867. De **Voorzitter**: Er kwamen dus ook initiatieven van de kant van de Minister-President?

A. Ja zeker.

57868. De **Voorzitter**: Hoe was de verhouding tussen de Zwitserse weg en B.I.? Het was immers zó, dat de Zwitserse weg indertijd was tot stand gekomen op grond van besprekingen, die hadden plaats gevonden tussen enerzijds de heer *Visser 't Hooft* en anderzijds de Minister-President en de heer *Lovink*. De berichtgeving van de Zwitserse weg kwam niet in eerste instantie bij B.I. terecht, maar bij A.O.K. De heer *Visser 't Hooft* heeft hier verteld, en de heer *Lovink* heeft dit bevestigd, dat het een contact was tussen hen beiden en dat later de heer *van Haersma de With* voor de heer *Lovink* in de plaats gekomen is. Hoe ging het nu met die berichten? Gingen die berichten door naar B.I.?

A. Het contact met *Visser 't Hooft* was in het begin zuiver een geestelijk contact, omdat *Visser 't Hooft*, gezien zijn functie, natuurlijk niet in opspraak wilde komen door bemoeienis te hebben met een geheime dienst. Dat mocht niet. In de periode, dat ik bij de heer *Lovink* werkte, kwamen er inderdaad berichten van *Visser 't Hooft* binnen bij A.O.K. Later zijn er ook berichten van *Visser 't Hooft* via de wegen van B.I. in Londen gekomen.

57869. De **Voorzitter**: Dat is nog de vraag. Er is veel later, in begin 1944, een tweede Zwitserse weg tot stand gekomen, de weg B, en die mondde uit bij de militair attaché te Bern; die was in dit verband het verlengstuk van B.I. Dat derhalve die berichtgeving regelmatig bij B.I. kwam, begrijp ik volkomen. Ik neem nu echter de toestand, die men bij de oorspronkelijke Zwitserse weg, de weg A, had en waarover de berichtgeving van de heer *Visser 't Hooft*, ook in 1944, heeft gelopen. De heer *Visser 't Hooft* heeft hier gezegd, dat hij van het bestaan en de betekenis van B.I. als zodanig niet op de hoogte was. Zijn postadres was het Departement van A.O.K. Gingen nu de berichten, die van de heer *Visser 't Hooft* bij A.O.K. binnenkwamen, door naar B.I.?

A. B.I. heeft verschillende berichten gekregen van *Visser 't Hooft*, de G.C.-rapporten heeft B.I. rechtstreeks gekregen en die werden doorgegeven aan de Regeringsinstanties. In de tijd voordat B.I. opgericht was, hebben wij G.C.-rapporten gehad, die rechtstreeks bij A.O.K. binnengekomen zijn. Later kwam zeker het allergrootste gedeelte van de berichtgeving over de weg van B.I. binnen. Ik herinner mij positief de micro's te hebben gezien en G.C.-rapporten te hebben gelezen.

57870. De **Voorzitter**: Waar hebt u die gezien?

A. Op het B.I.

57871. De **Voorzitter**: Het is de vraag of ze via A.O.K. bij B.I. kwamen.

A. Neen, die kwamen rechtstreeks.

57872. De **Voorzitter**: Maar u sluit de mogelijkheid toch niet uit, dat ook in de latere tijd een gedeelte van die rapporten via A.O.K. kwamen?

A. Dat is praktisch onmogelijk. Hoe moesten die er komen?

De **Voorzitter**: Die rapporten gingen langs verschillende wegen.

A. Ze kwamen dus binnen in Londen en daar was de uitmonding van de legale inlichtingen bij het B.I. en niet bij A.O.K.

Ja, toch zijn er binnengekomen bij A.O.K.; ik herinner het mij nu, want *van Haersma de With* heeft mij nog eens wat dingen gegeven, waar wij een zaak uitgehaald hebben. Het is dus in die periode langs beide kanten gegaan, wat normaal ook niet anders kon. Men heeft wel diverse lijnen, maar op een gegeven moment is een bepaalde lijn verdacht of geblokkeerd en dan maakt men gebruik van een andere.

57873. De **Voorzitter**: De bedoeling van mijn vraag is deze: Hebt u, voor zover die rapporten binnenkwamen bij A.O.K., de indruk gekregen, dat ze altijd ter beschikking van B.I. werden gesteld?

A. Ja, want A.O.K. had geen vermenigvuldigingsmogelijkheid.

57874. De **Voorzitter**: Dus, voor zover ze vergroot moesten worden of er andere handelingen mee moesten plaats hebben, gebeurde dat door B.I.?

A. Ja; A.O.K. kon ze niet lezen. De micro's waren zo klein, dat je zonder behoorlijk vergrotingsapparaat er niets aan had.

57875. De **Voorzitter**: Hoe deed A.O.K. dat, voordat B.I. opgericht werd?

A. Toen kwamen micro's niet zoveel binnen. Dat is pas in werking getreden bij de oprichting van B.I., of liever van de inrichting in Bern. Hoe ze daarvoor binnengekomen zijn, weet ik niet. Ik kreeg ze van de heer *Lovink*, maar hoe ze kwamen, weet ik niet. A.O.K. kon ze niet laten vergroten, want dat had die inrichting niet.

57876. De **Voorzitter**: Nu ben ik gestuit op nog een andere functie, nl. de functie van adviseur van de (Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en de Minister van Oorlog.

Er is nl. op 5 Augustus 1943 vastgesteld een instructie voor het hoofd van het B.I. In die instructie staat o.a. omschreven de wijze, waarop hij die twee Ministers in kennis heeft te stellen van de berichten. O.a. staat in artikel 3 van die instructie:

„Het hoofd van den Inlichtingendienst draagt zorg voor het uitzenden van alle geheime berichten, bestemd voor het bezette gebied in Europa, zulks — voor zooverre zij niet den inwendigen dienst betreffen — na goedkeuring van de in artikel 2 genoemde Ministers of den door hen aan te wijzen adviseur.

Hij is verplicht van alle ingekomen berichten inzage te verstrekken aan vorenbedoelden adviseur.”

Daarbij is een brief van dezelfde datum van de Minister van Oorlog aan de heer *van Haersma de With*, waarin o.m. staat:

„In overleg met den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk wordt u met ingang van 26 Juli 1943 aangegeven als Adviseur, bedoeld in artikel 3 dezer instructie, waartoe u zich reeds mondeling hebt bereid verklaard.”

Wat was dat eigenlijk voor een functie?

A. De functie van de heer *van Haersma de With*.

57877. De **Voorzitter**: Ik kan er niet helemaal uitkomen, wat het verschil is tussen deze functie van de heer *van Haersma de With* en uw functie bij de Minister van Oorlog. Ik begrijp uit deze stukken wel, dat de functie van de heer *van Haersma de With* op twee Ministers betrekking had, terwijl uw functie op één Minister, nl. de Minister van Oorlog, betrekking had. De verhouding tussen die twee functies begrijp ik echter niet goed.

A. Het is ook moeilijk te begrijpen, zoals het in deze geest omschreven staat.

57878. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog een paar aanvullingen. Ik zal u die nog even mededelen. Ik heb hier nl. nog een brief van 5 October 1943 van de Minister van Oorlog, welke aan u is gericht. Daarin staat:

„U zult optreden als persoonlijk adviseur van den Minister van Oorlog in alle aangelegenheden betreffende den inlichtingendienst.”

Dan komt er een aantal wijzigingen, welke betrekking hebben op uw taak. Ik lees verder:

„Volgens door den Minister telkenmale te geven aanwijzingen wordt in voorkomend geval het overleg te plegen tusschen den Minister van Oorlog en den Adviseur, bedoeld in artikel 3 van de Instructie voor het Hoofd van het Bureau Inlichtingen, door U namens den Minister gevoerd.”

Hier wordt dus gesproken over uw contact met die adviseur, over wie ik het zo straks had. Ik geloof, dat ik u nu de schriften, welke hierop betrekking hebben, compleet heb medegedeeld, maar de verhouding van die twee adviseurs — u de persoonlijk adviseur van de Minister van Oorlog en de heer *van Haersma de With* de adviseur van beide Ministers — is mij niet helemaal helder.

A. In de praktijk, en daar ging het tenslotte om, kwam het hierop neer: ik besprak de aangelegenheden met de Minister van Oorlog en dat had tot gevolg in negen van de tien gevallen, dat zij ook dezelfde dag werden besproken met de heer *van Haersma de With* of de heer *Gerbrandy*; daar kwam dus de figuur van de heer *van Haersma de With* bij alles, wat ter sprake kwam in deze functie, naar voren.

Alleen, in die ene brief staat de Minister van Oorlog en de Minister van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk; misschien had men dat „Oorlog” weg kunnen laten. Het was zó, dat de ring: *Somer* óan de ene kant, te beginnen naar mij, naar de Minister van Oorlog en naar de Minister van Algemene Oorlogvoering, via *van Haersma de With*, zich altijd sloot. M.a.w.: wat één op dit gebied wist, was de kennis van alle vier.

57879. De **Voorzitter**: Voor wat dit betreft, liepen uw bemoeienissen en die van de heer *van Haersma de With* parallel?

A. Ja.

57880. De **Voorzitter**: Het was logisch geweest, als de heer *van Haersma de With* dezelfde bemoeienis met deze zaak had gehad voor het Departement van Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk als u die had voor de Minister van Oorlog.

A. Ik geloof, dat het praktisch daarop ook neerkwam. Wij hielden gezamenlijke besprekingen. Wij zeiden: dit moet daar naar toe en dat moet daar naar toe. Wij kregen zeer veel aanwijzingen van *van Haersma de With* van de Minister-President; teksten van bepaalde berichten, waarover gesproken moest worden en die moesten worden gewijzigd. Dit werd dan allemaal besproken. Indien een speciale agent met een speciale taak moest worden belast, dan kwam die uitzending tot stand na dergelijke besprekingen.

57881. De **Voorzitter**: De vorige keer hebt u hier verteld — en dat was een belangrijke mededeling —, dat, toen u hoofd van B.I. werd, u zich hebt gerealiseerd, dat u een behoorlijke samenwerking moest hebben met de Engelsen. U hebt daaraan ook iets gedaan, want, zo hebt u verklaard:

„Ik heb gezegd: dan moet ik met *Seymour* een uiteenzetting hebben, waarbij wat harde woorden zullen vallen. Worden wij het eens, dan doe ik het, en anders niet. Wij zijn het eens geworden. Het is een gesprek onder vier ogen geweest. *Seymour* was, zoals ik veronderstelde, ook gehandicapt door de instructie, die hij van zijn chef kreeg.”

Nu wordt door de heren van M.I.D., *de Bruyne*, *Lieftinck*, *Schilp*, als het gaat over het verschil in positie tegenover de Engelsen van hun dienst en de diensten van B.I. en B.B.O., gezegd: bij B.B.O. was dat zeer begrijpelijk, want toen dat werd opgericht, was er het een en ander gebeurd en de nieuwe organisator van B.B.O. zat, voor wat dit betreft, min of meer op fluweel; er was een grote mislukking geweest en bij B.B.O. kon men dus wat verlangen. Van onze kant is toen gevraagd of dat zelfde argument ook opging ten aanzien van B.I., dat reeds was opgericht in November 1942, toen er van een mislukking in de vorm van het England-Spiel nog niets bekend was. Daarop hebben zij gezegd: eigenlijk was het bij de inlichtingendienst een soortgelijke positie, want deze dienst was in 1942 ook volkomen vastgelopen. Ik geloof, dat zij voor een deel daarin ook wel gelijk hebben, want als ik zie wat de C.I.D., eerst onder *van 't Sant*, later onder *Derksema* en toen nog korte tijd, nl. tot Mei 1942, onder *de Bruyne*, op het gebied van uitzending van agenten heeft gedaan, dan blijkt, dat dat niet zo erg veel is geweest. Het is eigenlijk heel weinig, vooral als ik het vergelijk met hetgeen later B.I. gedaan heeft. Speciaal in de periode van 1942 was de zaak eigenlijk drooggelopen. Mijn vraag aan u is derhalve: is het juist, zoals de heren van de dienst van kolonel *de Bruyne* dat gesteld hebben? Was er ook bij de inlichtingendienst in November 1942 een dusdanige positie ontstaan, dat met de Engelsen te praten was, m.a.w. dat men kon bereiken, dat B.I. een positie kreeg als Nederlandse dienst tegenover de Engelse, welke de heer *de Bruyne* nooit heeft kunnen bereiken? Deze toch stond volkomen buiten alles, wat verband hield met de verbindingdienst; dat hielden de Engelsen aan zich.

A. U gebruikte de uitdrukking, dat B.B.O. op een gegeven ogenblik op fluweel zat. Ik voelde mij in die Novembertagen ook op fluweel. Van Engelse zijde was geklaagd, dat de berichtgeving uit Nederland zoveel ten achter stond bij de berichtgeving uit andere gebieden en dat er iets moest gebeuren om de zaak op poten te zetten. Mijn eigen ervaring maakte mij ook sterk in die positie te zeggen: wat wij destijds hebben meegemaakt, wil ik niet meer meemaken, noch met mij zelf, noch met een van de anderen.

57882. De **Voorzitter**: Bedoelt u: „wat wij destijds hebben meegemaakt bij het bureau van de heer *de Bruyne*“?

A. Wat *Seymour* en ik hadden meegemaakt.

57883. De **Voorzitter**: Waar?

A. Tijdens de periode van mijn uitzending.

57884. De **Voorzitter**: Dus uw persoonlijke ervaring?

A. Vandaar dat ik sprak over een onderhoud onder vier ogen, waar ik *Seymour* persoonlijk op wenste te wijzen. Waar de Engelsen doordrongen waren van de noodzaak, dat de Nederlandse inlichtingendienst betere resultaten moest opleveren, waren zij ook bereid tot heel ver gaande medewerking, die zij ook sterks hebben gegeven.

57885. De **Voorzitter**: Dus de conclusie is, dat de visie, welke hier is gegeven door kolonel *de Bruyne* en zijn officieren, eigenlijk wel juist is?

A. In geen geval onjuist.

57886. De **Voorzitter**: Het is zeer merkwaardig. Zoals u het zegt, hebt u dit in de omstandigheden, die er toen waren, bereikt met een gesprek. Is er niet méér aan te pas gekomen? Is er geen overleg tussen de Minister van Oorlog en de betrokken Engelse Minister aan te pas gekomen?

A. Dat is er zeker. Er zijn voorbesprekingen gevoerd, voordat ik werd aangezocht om de leiding van het B.I. op mij te nemen, tussen de Engelse en de Nederlandse Regeringen. Wie daarbij betrokken waren, weet ik niet. Ik ben er niet bij geweest, maar die besprekingen hebben plaats gevonden.

57887. De **Voorzitter**: Daarbij is dus ook gewezen op de onbevredigende positie van de Nederlandse inlichtingendienst tot dusverre?

A. Ja, dat weet ik zeker.

57888. De **Voorzitter**: Hoe weet u dat? Dit is een uitermate belangrijk punt.

A. De moeilijkheid is om vriendschappelijke en vertrouwelijke mededelingen, welke in de loop der jaren gedaan zijn, thans voor een publieke commissie te herhalen.

57889. De **Voorzitter**: Aan de andere kant is het moeilijk voor ons om, als wij een zeer belangrijk punt raken, dat essentieel is voor de beoordeling van het Regeringsbeleid in Londen, hier halt te zeggen. U voelt het belang van deze zaak. De dienst van kolonel *de Bruyne* heeft de positie, die B.I. en later B.B.O. hadden, tegenover de Engelsen nooit kunnen bereiken. Dit staat vast als een huis! Volgens de mededelingen van kolonel *de Bruyne* heeft hij daarover met de Engelsen, vooral in de periode, voordat hij begon met de uitzending van *Jambroes*,

A. Zeg maar in mijn periode.

De **Voorzitter**: zeer uitvoerige besprekingen gehad. Er zijn brieven van kolonel *de Bruyne*, waarin hij de resultaten van die besprekingen resumeert, o.a. in deze woorden, dat de Engelsen niet bereid waren om met betrekking tot alles, wat met de verbindings- en transportdienst verband hield, enigerlei concessie te doen. Dan rijst de vraag: Heeft men dat nu verder blauw-blauw gelaten? Was er geen aanleiding, dat men, toen kolonel *de Bruyne* dat rapporteerde, op Regeringsniveau die zaak opnam? Nu voelt u wel, dat, als u nu vertelt, dat ongeveer in dezelfde tijd

A. Daarna.

57890. De **Voorzitter**: Een paar maanden later.

A. Een halfjaar.

57891. De **Voorzitter**: Het is noodzakelijk te reconstrueren, hoe dat zit. Wanneer u zegt, dat er in dat zelfde jaar, om te bereiken, dat B.I. die positie kreeg, wel besprekingen op Regeringsniveau hebben plaats gehad en dat die besprekingen blijkbaar tot een resultaat hebben geleid, dan begrijpt u wel, dat wij hier aan een uitermate cardinaal punt komen.

A. Ja. Er zijn besprekingen gevoerd tussen de Nederlandse Regering en vermoedelijk *Churchill*, die zich zeer sterk voor deze materie interesseerde. Verder zijn er besprekingen geweest tussen de Nederlandse Regering en kolonel *Cordeaux*, onder wie Nederland resorteerde. Het resultaat van die besprekingen is geweest de oprichting van B.I., waarbij ook met de Engelsen is gesproken over de persoon, die belast zou worden met de leiding van B.I.

57892. De **Voorzitter**: Nu is dus mijn vraag: hoe en van wie weet u het? Want wij moeten doordringen tot degenen, die de besprekingen hebben gevoerd. U hebt het tenslotte van horen zeggen.

A. Ik ben er niet bij geweest. Kolonel *Cordeaux* heeft deze besprekingen gevoerd. Hij heeft er mij over gesproken en de heer *Warners* ook. Of de heer *Lovink* er bij was, weet ik niet. Het zou zeer goed mogelijk zijn.

57893. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat u, toen u eenmaal bestemd was voor hoofd van B.I., door ambtelijke instanties, zowel van Nederlandse als Engelse kant, is gezegd, dat daarbij ook de positie van het B.I. ten opzichte van de Engelsen in de voorbesprekingen aan de orde is geweest?

A. Er zijn voorbesprekingen gehouden. Wat in die voorbesprekingen is geregeld, weet ik niet. Ik weet wel, welke instructie ik heb gekregen. Ik weet ook, dat de Engelsen mijn benoeming hebben goedgevonden. Mijn naam is genoemd en daartegen hadden zij niet het minste bezwaar. Daarna zijn wij begonnen.

57894. De **Voorzitter**: U weet dus, dat in die voorbesprekingen ook de verhouding Nederlandse dienst/Engelse dienst, zoals die in de toekomst zou behoren te worden, aan de orde is geweest?

A. Neen, dat ontken ik juist. Ik weet, dat er voorbesprekingen zijn gevoerd. Wat in die voorbesprekingen precies is afgedaan, weet ik niet.

57895. De **Voorzitter**: Weet u dan ook niet zeker, dat die voorbesprekingen op Regeringsniveau zijn gevoerd?

A. Dat weet ik wel.

57896. De **Voorzitter**: Had u echter, toen u dat gesprek met *Seymour* begon, het gevoel, dat u met hem een zaak ging bespreken, waarvoor u het initiatief nam, nl. de verhouding van uw dienst tot de Engelsen, of kon u de bespreking beginnen in de trant van: gij weet, dat over deze zaak besprekingen hebben plaats gehad op Regeringsniveau; gij weet, dat men de verhouding tussen de Nederlandse en Engelse dienst in de toekomst anders wil hebben dan tot dusverre het geval is geweest; nu kom ik met u praten over de concrete uitwerking van een en ander.

A. Het is praktisch zo geweest, dat ik heb gezegd: „*Seymour*, je weet wat er aan de hand is; je weet, dat ik voor deze functie ben aangezocht. Ik wilde nu met jou bespreken, indien wij deze zaak inderdaad gaan beginnen, hoe wij de zaak het beste kunnen regelen." Wij zijn begonnen met alle misverstanden uit de weg te ruimen en wij hebben in wederzijds vertrouwen over en weer de plannen besproken en opgesteld hoe wij tot zo goed mogelijke definitieve resultaten konden komen.

57897. De **Voorzitter**: Ik zou mij kunnen voorstellen, dat, indien u wist, dat er besprekingen op Regeringsniveau hadden plaats gevonden om de Nederlandse dienst een betere positie tegenover de Engelse dienst te doen verkrijgen dan tot dusverre het geval was geweest, u bij uw inleiding van dat gesprek met *Seymour* had gezegd: „u weet, dat dit in hogere regionen ook is besproken”.

A. Dat kon ik niet zeggen, omdat ik dit op dat ogenblik zelf niet wist. Die vertrouwelijke mededeling, waardoor ik later een beter beeld van de voorgeschiedenis heb gekregen, is eerst later gekomen, doordat er een vriendschappelijke verhouding ontstond, zodat dergelijke dingen ter sprake kwamen. Op dat ogenblik moest ik afwachten hoe het gesprek zou lopen. Mijn standpunt was: als ik het doe, als ik met hem ga samenwerken, dan moet het ook con amore gaan; gaat het niet voor de volle honderd procent, volgens mijn idee, dan hebben wij er niets aan, dan gaat het niet en dan doe ik het ook niet.

57898. De **Voorzitter**: Juist. De vorige keer hebt u inedegeedeeld, dat er, voordat u naar Engeland ging, toch wel draadloos contact moet

hebben bestaan. U hebt in dit verband de namen genoemd van de heren Vervoorn, van Asch en Roose. Bovendien hebt u nog iets verklaard omtrent dat merkwaardige telegram, dat in Londen niet ontvangen was.

A. Ja, R-137 of R-173.

57899. De **Voorzitter**: De vraag is natuurlijk of in de eerste tijd, 1940—1941, behalve die enkele agenten, die van uit Engeland uitgezonden zijn, van *Hamel*, Zomer en enige anderen, er werkelijk mensen zijn geweest, die inderdaad met Engeland contact gehad hebben. Er zijn in Nederland tal van mensen geweest, die geprobeerd hebben contact te krijgen. Ik kan mij niet goed voorstellen, dat, indien men hier eenzijdig begon met naar Engeland te zenden, men dan veel kans had antwoord terug te krijgen. Daarvoor is, dunkt mij, meer nodig.

A. Ja.

57900. De **Voorzitter**: Hoe zouden deze personen contact gekregen kunnen hebben? Hebt u daarvan enig idee?

A. In het begin waren wij van mening, dat de Engelsen verbindingen hadden in Nederland en dus ook tijdens de bezetting van deze verbindingen gebruik konden maken, dat dus illegale groepen, die met die mensen in contact konden komen, van hun zendmogelijkheid gebruik konden maken en dat dus op die manier via bestaande verbindingen berichtgeving mogelijk was. Wanneer iemand zo in de blinde weg gaat seinen, is het praktisch gesproken uitgesloten, dat op die meldingen zal worden gereageerd. Er zal vermoedelijk wel worden gereageerd in de veronderstelling, dat men met Duitsers te doen heeft en omdat men op die wijze wil proberen te weten, wat zij van plan zijn. Dat wist men in 1940/41 in bezet Nederland niet.

57901. De **Voorzitter**: Dus u kunt niet nader mededelen, hoe die heren contact hebben gehad en of zij het werkelijk hebben gehad?

A. Neen; het enige, dat ik weet, is van die boodschap, waarvan ik u de vorige keer verteld heb, waarbij ook genoemd is Wiardi *Beckman*, maar is die genoemd als ontvanger van het bericht of niet? De heer *van Kesteren* had contact in den Haag, waarvan hij vertrouwde, dat ze goede verbinding met Engeland hadden; daarover sprak hij met ons. *Vervoorn* zal vermoedelijk dezelfde verbinding gebruikt hebben als *van Kesteren*. Verder de groep-*Heemskerk*, waar die Katholieke priester in zat — ik weet zijn naam niet —, die later opgerold is. En dan nog een groep in Castricum. Ik heb nooit kunnen controleren, welke verbinding die had. Toen ik aankwam, was de gedachte, met R 137 de deur open te kunnen maken, maar men bleek het niet te kennen.

Het kan een Duits antwoord zijn geweest, maar dan vraagt men zich af: waar bleven zij, die de hele zaak hadden kunnen oprollen?

57902. De **Voorzitter**: U zei: men verkeerde in die tijd in Nederland in de veronderstelling, dat de Engelsen hier wel zelfstandig verbindingen hadden, dus als men met zo'n Engelsman in aanraking kon komen, dat men dan verbinding kon krijgen.

A. Of met een Hollander, die met zo'n Engelsman in contact stond. Veel Engelsen zullen er niet meer gezeten hebben.

57903. De **Voorzitter**: Dat is juist mijn vraag: hebt u ooit enige aanwijzing gekregen, dat de Engelsen ook zelfstandig hier agenten gedropt hebben en dus verbindingen hadden?

A. Ja.

57904. De **Voorzitter**: Hoe meent u dat te kunnen concluderen?

A. Omdat over de z.g. pilotenlijn droppings zijn gedaan en in latere instanties die droppings meer gecombineerd hebben plaats gevonden.

57905. De **Voorzitter**: De droppings voor pilotecafvoer?

A. De afvoer van neergeschoten piloten.

57906. De **Voorzitter**: Maar die droppings gingen toch niet geheel buiten de Nederlandse instanties om; die wisten daar wel iets van.

A. In den beginne ging het vermoedelijk wel buiten de Nederlandse instantie om, later niet. Later wist men er meer van.

57907. De **Voorzitter**: Men heeft het merkwaardige geval van mejuffrouw Terwindt.

A. Dat is een van de gevallen, waaraan ik juist dacht.

57908. De **Voorzitter**: Zij moest gaan werken voor de pilotenlijn, maar men heeft haar meegestuurd met een S.O.E.-dropping. Dat is dus een bewijs, dat de Engelsen er toch niet zo ontzaglijk geheim mee deden; anders zouden zij dat niet hebben gedaan.

A. In die periode was het contact tussen de Hollanders en Engelsen veel intiemer en was men, wat de samenwerking betreft, veel verder dan in de jaren 1940 en 1941. Vandaar mijn antwoord van zoëven, dat het later niet buiten de Nederlandse instantie om ging. Ik dacht ook aan dat geval van mejuffrouw Terwindt.

57909. De **Voorzitter**: Hebt u later nog wel andere gevallen van agenten voor de pilotenafvoer gehoord?

A. Ja.

57910. De **Voorzitter**: Dat ging, naarmate de oorlog verderging en de bombardementen op Duitsland toenamen, grotere betekenis krijgen.

A. Dat niet alleen. Naarmate de illegaliteit in Holland zich beter organiseerde, werden de contacten tussen de illegale groepen onderling van die aard, dat datgene, wat wij in theorie gaarne zouden willen, in de praktijk niet voorkwam. Wanneer iemand in de pilotenlijn zat, zou ik hem willen toeschreeuwen: Je doet niets anders dan voor die piloten zorgen. Die enthousiastelingen hielden zich daar echter niet aan, maar maakten ook links en rechts contacten. Daardoor kwamen die verschillende groepen met elkaar in contact. Er waren berichten, welke op een gegeven moment via een bepaalde groep niet door konden komen, doch juist via dat verboden contact wel doorkwamen, waarmede de zaak wel is waar werd gediend.

57911. De **Voorzitter**: Van de technische organisatie van die pilotenlijnen, zoals die door België en Frankrijk gingen, heeft u echter waarschijnlijk niets geweten?

A. Neen.

57912. De **Voorzitter**: Hebt u er ook weleens iets van gemerkt of de Engelsen naast de Nederlandse instanties een eigen intelligence-dienst hadden op Nederland?

A. Daarvoor heb ik nooit een positieve aanwijzing gehad.

57913. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt het weleens vermoed?

A. Ook dat niet. Ik heb alleen geruchten gehoord.

57914. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er is dus wel over, gepraat, dat het mogelijk was?

A. Er werd over zoveel gepraat.

57915. De **Voorzitter**: Dan een ander, en wel zeer wonderlijk geval. Schreieder had in zijn lijst van agenten, over wier verbindingen hij contact met Engeland onderhield, ook opgenomen de agent *Niermeyer*. Dat zijn wij toen gaan onderzoeken; dat bleek erg wonderlijk te zijn, want *Niermeyer* was beslist geen man van S.O.E. Dat moest een man zijn, die was uitgezonden door S.I.S. Wanneer Schreieder inderdaad over *Niermeyer* een verbinding had gehad, zou men tot de conclusie moeten komen, dat, als er van de Engelse kant fouten zijn gemaakt, die niet alleen bij S.O.E., maar ook bij S.I.S. zijn gemaakt. Nu is Schreieder, nadat wij dit hem hebben voorgoedhouden, op dit punt wel weer veel minder positief geworden en hij is eigenlijk tot de conclusie gekomen, dat er van verbinding over de lijn van *Niermeyer* geen sprake is geweest. Dan zou de zaak weer rond lopen. Nu hebben de heren van M.I.D. gezegd: *Niermeyer* behoort bij ons beslist niet thuis. Hebt u zijn naam weleens ontmoet aan de S.I.S.-kant?

A. Ik hoor die naam vandaag voor het eerst; het kan ook een schuilnaam zijn geweest.

57916. De **Voorzitter**: Neen, dat was het niet.

Ik kom nog even terug op die eerste tijd, toen u bij kolonel *de Bruyne* zat. In die periode hebt u met de uitzending van agenten en met het telegramverkeer — dat was dus de S.O.E.-geschiedenis — niets te maken gehad?

A. Neen.

57917. De **Voorzitter**: Die zaak bleef geheel bij de heer *Lieftinck*?

A. Ja.

57918. De **Voorzitter**: U hebt van de bijzonderheden van het conflict tussen kolonel *de Bruyne* en *Rabagliatti* ook niet veel vernomen?

A. Neen. Ik wist wel, dat er grote moeilijkheden waren en dat *de Bruyne* regelmatig besprekingen met *Rabagliatti* en de Minister-President had, die over die moeilijkheden gingen. Hij heeft weleens gezegd: „Het ziet er slecht uit, of het loopt niet vlot”, maar bijzonderheden deelde hij mij niet mede. Dat was begrijpelijk en ik vroeg er ook niet naar, want ik had mij met de moeilijkheden van die instanties destijds niet te bemoeien.

57919. De **Voorzitter**: Dan kunt u ons vermoedelijk ook niet over het volgende inlichten. De Duitsers zeggen, dat, toen *Jambroes* was afgesprongen en gevangengenomen, *Alblas*, die toen nog in vrijheid was, een waarschuwingstelegram gestuurd heeft, dat er met *Jambroes* iets mis was. Nu waren de Duitsers in die tijd, doordat *Alblas* enige tijd te voren een nieuwe code had gekregen, ik meen van *van der Reyden*, die door de Duitsers was gearresteerd, op de hoogte van die nieuwe code van *Alblas* en konden zij hem dus controleren. *Schreieder* heeft gezegd, dat die waarschuwing van *Alblas* over *Jambroes* de reden is geweest, dat hij *Alblas* gevangen heeft doen nemen. De Duitsers achtten het eerst een voordeel *Alblas* te laten zenden en hem te controleren, maar na die waarschuwing werd het nadeel van de in vrijheid zijnde *Alblas* groter dan het voordeel hem te kunnen controleren. En toen, zo zegt, *Schreieder*, heb ik *Alblas* gevangen laten nemen. Tot nu toe hebben wij nooit kunnen vaststellen — en dit is een uitermate belangrijke zaak — of die waarschuwing van *Alblas* inderdaad ook in Londen is aangekomen. Dat moet in Juli 1942 geweest zijn, want toen is *Alblas* gevangengenomen. Toen was u dus nog wel bij de dienst van de heer *de Bruyne*. U hebt echter met deze telegrammengeschiedenis toen niets te maken gehad en er ook niets van gehoord?

A. Ik ben misschien iets vóór 17 Augustus weggegaan. *Schilp* is reeds iets eerder gekomen, maar dit ter zijde gelaten, ik weet van deze telegramwisseling niets af.

57920. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie zag meestal de telegrammen bij M.I.D.?

A. *Lieftinck* en de *Briyne*.

57921. De **Voorzitter**: Dan is er nog zo'n geval. Dat is een waarschuwing, welke in Augustus 1942 uitgezonden is door de tegenwoordige kapitein *de Geus*. een waarschuwing, welke inhield, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.Q., V.A.L./A.L.P., in handen van de Duitsers waren. Volgens zijn verhaal is het merkwaardig, dat er op die waarschuwing geen antwoord is gekomen, maar dat hij een jaar later, in 1943, een telegram uit Londen kreeg, dat inhield:

„De Regering laat u weten, indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.”

Dat is een merkwaardig geval, waaromtrent wij aan de Londense kant nog nimmer enige opheldering hebben kunnen krijgen.

A. Daar kan ik niets van zeggen.

57922. De **Voorzitter**: Hebt u bemerkt of S.I.S. en S.O.E. ieder een afzonderlijk ontvangstation hadden?

A. Neen, dat weet ik niet.

57923. De **Voorzitter**: Weet u of B.I. zelf opdrachten gaf aan Radio-Oranje voor radioboodschappen of ging dat via de Engelse dienst?

A. Voor zover ik mij kan herinneren ging het over de Engelse dienst.

57924. De **Voorzitter**: De heren van de M.I.D. zeggen, dat nimmer door hen opdracht aan Radio-Oranje is gegeven.

A. Dat neem ik wel aan.

57925. De **Voorzitter**: Was het bij B.I. ook zo?

A. Ik meen, dat *Seymour* ze altijd meenam.

57926. De **Voorzitter**: Dus dat de Engelsen het dusdanig georganiseerd hadden, dat een opdracht daartoe alleen gegeven mocht worden door een Engelse instantie?

A. Ik weet niet of die instructie bestond. Ik tracht mij een geval te herinneren, waarin B.I. rechtstreeks een boodschap aan Radio-Oranje heeft gegeven. Er bestond weinig aanleiding voor ons om dat te doen, omdat, wat wij afspraken om over Radio-Oranje uit te zenden, steeds werd uitgezonden.

57927. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Wel, wij hebben er nooit moeilijkheden mee gehad.

57928. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: als het over de Engelsen liep, liep het goed?

A. Ja, het liep altijd goed. Dat punt zou eigenlijk pas van belang zijn en zijn bekeken, wanneer er moeilijkheden waren. Ik geloof, dat Radio-Oranje ook boodschappen van de Nederlandse Regering rechtstreeks uitzond, boodschappen, welke niet over de Engelsen liepen.

57929. De **Voorzitter**: U zegt: van de Nederlandse Regering. Dat is iets anders dan van B.I.

A. Ik zeg het met opzet zo, omdat ik mij tracht te herinneren een geval, waarin het is gebeurd. Nu meen ik mij met zekerheid te herinneren, dat wij een boodschap hebben rondgestuurd over Radio-Oranje naar aanleiding van een verzoek uit Bern, waarin om geld werd gevraagd: *Hans*, dat gibt's nur einmal, dat kommt nicht wieder. Ik heb toen in scherts tegen de Minister-President gezegd: Die boodschap deugt eigenlijk niet, want daar moest staan: dat kommt auch wieder. Dat was vóór ik hoofd van B.I. was. Ik meen haast zeker te weten, dat de boodschap rechtstreeks van A.O.K. naar Radio-Oranje is gegaan. In die periode was er eigenlijk geen verbinding met de Engelse dienst.

57930. De **Voorzitter**: Daarom zegt het niet zo veel.

A. In zoverre zegt het wel veel, dat, wanneer Radio-Oranje de instructie had: „U mag nooit iets uitzenden zonder ons fiat”, ik hier een geval heb, dat in tegenovergestelde richting ging.

Later was het zo: Er kwam een bericht uit Nederland. Er werd gevraagd bevestiging te seinen. Het werd besproken en dan nam de heer *Somer* die dingen mee. Het is ook mogelijk, dat de heer *Somer* later rechtstreeks boodschappen aan Radio-Oranje heeft gegeven. Dat is een kwestie, waarvan hij en zijn officieren meer weten, want dat ging mij niet aan.

57931. De **Voorzitter**: Een aantal agenten van B.I. is uitgezonden in het radiotelefonietoestellen. Stond men toen in Londen inderdaad op het standpunt, dat zo'n toestel niet peilbaar was?

A. Men stond op het standpunt, dat dat het beste was: dat men kon meegeven.

57932. De **Voorzitter**: Dat is tegengevallen. Ook de agenten zelf verkeerden in de overtuiging, dat zo'n toestel niet peilbaar was. Dat is duidelijk gebleken uit hetgeen wij van hen hebben gehoord.

A. Tijdens de voorbereiding van mijn uitzending werd mij meegedeeld: je wordt voorzien van een dergelijk toestel; je gaat bij wijze van spreken maar aan de kant van een dijk zitten en dan praat je maar; er is niemand, die er achter kan komen, wat je daar uitvoert. Dat is mij in 1942 medegedeeld.

57933. De **Voorzitter**: Was het gebruikelijk, dat de agenten, indien zij werden aangenomen, een eed van geheimhouding werd afgenomen?

A. Neen, dat gebeurde niet.

57934. De **Voorzitter**: Men wees hen uiteraard wel op het vertrouwelijke van de zaak?

A. Zij wisten, dat het niet vertrouwelijk behandelen van de aanleggenheid of het maar eventjes roekeloos rondspringen daarmede, in eerste instantie hun eigen leven kostte.

57935. De **Voorzitter**: Maar zij behoefden geen schriftelijke verklaring of iets dergelijks af te leggen?

A. Neen.

57936. De **Voorzitter**: Het was een zaak, die als sousentendu werd beschouwd?

A. Ja. Wij wezen de mensen op het risico, dat zij op zich namen door deze taak te gaan vervullen, en op alle gevolgen, die dit kon hebben voor hen zelf en hun omgeving. Zo werd b.v. iemand op een bepaalde proeftijd gesteld, omdat was gebleken, dat hij, wanneer hij over veel geld beschikte, een beetje te royaal ging leven. In normale tijden was iets dergelijks niet zo erg, maar in die tijd kon hij daardoor opvallen. *Somer* heeft toen gezegd: je gaat voorlopig niet weg. Als je er door je eigen stommiteit aangaat, kan mij dat niet schelen, maar het kan mij wel schelen, als er zoveel goede Nederlanders door aangaan. In het algemeen beseften de jongens dergelijke dingen heel goed.

57937. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets te maken gehad met de uitzending van *van Brink*?

A. Neen.

57938. De **Voorzitter**: Hebt u ook niet in de tijd, dat hij in Nederland was, met hem te maken gehad?

A. Neen. Hij is in Gaasterland gedropt en niet gekomen op de plaats als was afgesproken, naar hij later heeft medegedeeld. Hij heeft enige tijd hier gewerkt; veel succes schijnt hij niet gehad te hebben, omdat hij met verbindingen sukkelde. Later is hij in Engeland teruggekomen. De Engelsen waren eerst niet zo enthousiast over zijn werk, maar zij hebben later alle bezwaren laten vervallen. Hij is verder bij B.I. blijven werken; dat heeft hij goed gedaan. Door die voorgeschiedenis was ik huiverig om hem bij B.I. aan te nemen. Ik heb dan ook geweigerd om hem aan te nemen, hetgeen, zoals later is gebleken, verkeerd van mij is geweest. *Somer* heeft hem wel aangenomen.

57939. De **Voorzitter**: Wat hebt u van uit Londen medegemaakt van het bezoek van *van der Waals* aan Stockholm?

A. Practisch gesproken niets; zeker niet in de periode, dat hij in Stockholm was.

57940. De **Voorzitter**: Is er dienaangaande geen correspondentie gevoerd tussen Stockholm en Londen door B.I.?

A. Het is zeer goed mogelijk, dat er door vertegenwoordigers van B.I. in Londen gecorrespondeerd is met Stockholm. Dit was een kwestie van interne aard, nl. van beveiliging van de lijn en het lag niet zozeer op mijn weg dat te bespreken. Als een agent in moeilijkheden was gekomen, was het zuiver een technische kwestie. Met het oog op de geheimhouding en de beveiliging van de lijn werden dergelijke dingen zonder onmiddellijke noodzaak niet onmiddellijk besproken.

57941. De **Voorzitter**: Wat hebt u in de tijd, dat u daarmede te maken gehad hebt, bemerkt van de heer *van 't Sant*, d.w.z. uit dit oogpunt, of hij zich direct of indirect nog bemoeide met de zaken van de inlichtingendienst?

A. Nadat ik hoofd van B.I. geworden ben niets meer.

57942. De **Voorzitter**: Wel in de voorafliggende periode?

A. Ja.

57943. De **Voorzitter**: Dat *van 't Sant* zich b.v. beziggehouden heeft met de expedities van *Hazelhoff Roelfzema* en wat daarmede samenhang is luce clarius. Dat was in het voorjaar 1942. Denkt u speciaal aan dat geval of ook aan gevallen daarbuiten?

A. Ik denk niet alleen aan dat geval van *Hazelhoff Roelfzema*, ik denk ook aan het geval van *Emmer* en van *Ernst de Jonge* en aan *Beukers*.

57944. De **Voorzitter**: Wat had *van 't Sant* met *Emmer* te maken?

A. Die heeft vóór zijn uitzending besprekingen met *van 't Sant* gehad.

57945. De **Voorzitter**: Weet u welke opdracht *Emmer* had?

A. Neen. Ik weet wel, dat hij ook besprekingen heeft gevoerd met de heer *Otten* van Philips en dat wijst er op, dat hij contact in Eindhoven zou moeten zoeken, maar wat de opdracht geweest is weet ik niet. In die periode wist ik, dat *Emmer* ging, en hij vermoedde, dat ik ook zou gaan. Wij gingen van het standpunt uit: twee agenten moeten van elkaar niets weten. Het interesseerde mij niet wat zijn opdracht was.

57946. De **Voorzitter**: Wat zou uw eigen taak zijn geworden?

A. Coördineren van het verzet; de samenwerking regelen tussen de O.D. en de Nederlandse Regering. Mijn eigen taak was niet scherp omlind. Het was eigenlijk het terugbrengen van de mededelingen, welke ik van de O.D. meekreeg, aan de Nederlandse Regering, het memorandum van *Wiardi Becknian*.

57947. De **Voorzitter**: Dan is hier nog een merkwaardig verhaal gedaan, dat wij nog steeds niet hebben kunnen verifiëren, door de consul-generaal *de Jong*, die ongeveer het volgende verklaard heeft: hij had in begin 1942 nogal moeilijkheden oin vluchtelingen, die in Zweden waren aangekomen, weg te krijgen. In verband daarmede is hij in Mei 1942 naar Londen gegaan en is daar in aanraking gekomen met *Rabagliatti*. Waar die moeilijkheid ook gold voor zijn berichten, heeft hij met *Rabagliatti* een regeling getroffen. Hij zou de berichten geven aan de Engelsen in Stockholm, die berichten zouden door hen naar Londen worden doorgegeven en zouden bij *Rabagliatti* terecht komen. Deze had beloofd, dat hij ze zou doorgeven aan de Nederlandse instanties. De heer *de Jong* zegt, dat hij dat maanden heeft gedaan en in de veronderstelling verkeerde, dat dit perfect liep, totdat hij op een gegeven moment tot de ontdekking kwam, dat het niet liep, dat die inlichtingen nooit bij de Nederlandse Regering kwamen. In December 1942 of Januari 1943 is hij weer naar Londen gegaan om daarover te spreken. Hebt u daarvan weleens iets gehoord?

A. Van die besprekingen van hem in 1942 met *Rabagliatti* herinner ik mij niets.

57948. De **Voorzitter**: Zij zijn met *Rabagliatti* gevoerd; de heer *de Jong* heeft gezegd, dat men er van de Nederlandse kant van op de hoogte was, nl. de heer *van Bylandt*.

A. Dat is natuurlijk wel mogelijk. Ik heb hem op Kerstmis 1942, meen ik, ontmoet. Toen heb ik met hem opgezet de basis van samenwerking in verband met B.I., wanneer dus in de toekomst verder de gehele zaak over B.I. ging lopen.

57949. De **Voorzitter**: Heeft hij toen niet verteld, dat hij die overeenkomst met *Rabagliatti* had en dat gebleken was, dat *Rabagliatti* deze van zijn kant niet was nagekomen, omdat hij de berichten niet had doorgegeven?

A. Hij heeft over vele dingen geklaagd. Of hij ook daarover heeft geklaagd, weet ik niet. Ik ben begonnen met een schone lei. Omdat ik er niet van overtuigd was, dat alles goed was, ben ik opnieuw begonnen op te bouwen. Ook de samenwerking met de heer *de Jong* wilde ik opnieuw opbouwen. *Rabagliatti* was er toch uit. Wat *Rabagliatti* met die berichten heeft gedaan en of hij die aan de Nederlandse instantie heeft doorgegeven, was voor mij toch niet te achterhalen.

57950. De **Voorzitter**: U kunt zich niet herinneren, dat de heer *de Jong* hierover heeft geklaagd?

A. Hij heeft zich wel beklaagd over verschillende feiten. Hij heeft er zijn vreugde over uitgesproken, dat hij nu eindelijk te maken had met een Nederlandse officier, een Nederlandse instantie, waarmee hij verder kon samenwerken.

57951. De **Voorzitter**: Die vreugde was ook weer betrekkelijk gauw aan haar eind.

Ik had het zoëven over de „Zwitserse weg" en zeide toen, dat daarover later een conflict is ontstaan, een conflict, dat is ingeleid door een brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Sonier* aan de Minister van Oorlog, waarin de heer *Somer* een aantal klachten tegen de heer *Visser 't Hooft* uitte. Boven die brief staat een aantekening, welke waarschijnlijk ook van de heer *Somer* afkomstig is en als volgt luidt:

„Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy*, Minister van *Lidth de Jeude*, Minister van *Heuven Goedhart*, de heer van *Haersma de With*, de majoors *Broekman*, van *Houten* en *Somer*.

Tot de conclusie werd gekomen, dat ds. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram zal worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden."

Herinnert u zich dat geval?

A. Ja.

57952. De **Voorzitter**: Hoe zat dat naar uw eigen herinnering in elkaar?

A. Dat is, geloof ik, die beruchte vergadering geweest. Er is een kwestie geweest of de berichten, welke over Zwitserland binnenkwamen, werden gecontroleerd, ik mag haast wel zeggen gecensureerd, in Zwitserland, en de Regering kreeg dus de visie van de afzender in Nederland of de visie van Bern, resp. van een bepaalde groep in Nederland, welke als vergaarbak voor de stukken, welke moesten doorgaan, diende. Daarover zijn moeilijkheden geweest. Die liepen in de laatste tijd over *Visser 't Hooft* en zijn geestelijke contact. Hij had daarbij het uitgesproken verlangen (misschien eis) geuit, niet te worden betrokken bij inlichtingendiensten of geheime diensten. Hij had dit pad echter verlaten. Dat is het kernpunt geweest, waarom men gezegd heeft: dan moet *Visser 't Hooft* zich uitsluitend bezighouden met de geestelijk-contactaangelegenheden en niet met geheime dingen.

57953. De **Voorzitter**: Daaraan is voorafgegaan een geschiedenis hier in Nederland, nl. deze, dat de O.D. van de fotograaf, die de stukken voor de Zwitserse weg A klaarmaakte, kopieën van deze stukken kreeg. Dat houdt waarschijnlijk met deze klacht van *Somer* verband. De vraag is of *Somer* — dit verstrekken van kopieën aan de O.D. gebeurde in de periode September 1943 tot begin 1944 — er toen reeds op de hoogte van was, dat dat kopiëren plaats vond.

A. Er zijn vele moeilijkheden geweest. Er zijn klachten uit Nederland gekomen, dat de stukken, die de O.D. en andere groepen door gaven via de Zwitserse weg, niet of niet in de juiste vorm doorkwamen. Er zijn klachten geweest van de zijde van de weg A over gepleegde spionnage door de O.D., ten gevolge waarvan deze groepen elkaar hier in Nederland in het harnas zaten. Dat is de aanleiding geweest tot die bespreking in Arlington House.

57954. De **Voorzitter**: Na de vergadering van 22 Augustus 1944 heeft de heer *Visser 't Hooft* inderdaad een telegram gekregen. Dat arriveerde echter op een moment, dat de Zwitserse weg ten gevolge van de invasie tot een einde was gekomen.

A. Ja.

57955. De **Voorzitter**: Deze zaak is later, in 1945, uitgezocht en toen heeft de heer *Somer* zwart op wit erkend, dat hij de beschuldiging, dat vele van de stukken uit Nederland niet door *Visser 't Hooft* zijn doorgegeven,

A. heeft moeten intrekken.

57956. De **Voorzitter**: Weet u dat'?

A. Neen, maar dit bevreesd mij niet, omdat *Somer* nogal spontaan van aard is en toen nogal eens in de pen klom. *Sonzer* was een heel harde en ook een heel goede werker. Hij was echter zeer spontaan en nu kan een dergelijke spontaneïteit in een bespreking wel

goed zijn, maar in geschriften wordt zo iemand daardoor weleens beetgenomen. Nu was het van uit Londen zeer moeilijk te zien, wat er in Holland eigenlijk precies gebeurde. Indien er nu klachten komen over een bepaalde zaak in Zwitserland en er blijkt tevens, dat er uit de rapporten stukken mankeren, dan zegt de spontane direct: „Zie je wel, dát is het", terwijl toch de mogelijkheid bestaat, dat die stukken op de een of andere wijze verloren zijn gegaan of in het geheel niet zijn gefotografeerd. Tot de conclusie: hier mankeren een paar stukken en dus zijn ze niet doorgegeven, komt men gauw in die omstandigheden.

57957. De **Voorzitter**: Wat merkte u van de verhouding tussen kolonel *de Bruyne* en majoor *Sonzer*?

A. In het begin was die verhouding goed, later minder goed. De gehele verhouding tussen M.I.D. en B.I. is in het begin goed geweest en later minder goed geworden. Dat heeft verband gehouden met de kwestie van het England-Spiel, wie eigenlijk daarin het meest of het minst betrokken was. Dat hield ook verband met de berichten, die bij M.I.D. binnenkwamen, berichten, waardoor, naar ik althans achteraf vermoed, *Schrieider* heeft getracht via die verbinding vat te krijgen op B.I., doordat men zou zeggen: „De gehele zaak bij B.I. deugt niet; de hele boel is bekend".

57958. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat? Hebt u kennis genomen van zulke berichten?

A. Wij hebben het geval gehad, dat wij mededeling hebben gekregen van het bureau van kolonel *de Bruyne*, dat berichten waren binnengekomen, dat het codesysteem, zoals bij B.I. werd gebruikt, niet deugde, dat dat in het bezit van de Duitsers was, dat wij dus onze mensen hadderi weggestuurd met codes, die door de Duitsers zo zijn begrepen. Zo staat het, meen ik, in mijn vorige verhaal, anders geef ik het nu ten beste. Dit heeft mij aanleiding gegeven om die klacht te bespreken met de Minister van Oorlog en met de Engelse dienst. Wij zijn overeengekomen om het codesysteem, dat door de Engelsen werd gebruikt, te laten controleren en te laten beoordelen door de heer van *der Schrieck*, de code-expert van Nederland in Londen, en door de codeman van de Engelsen. Die twee hebben er een middag aan besteed om de codes te onderzoeken en zij waren unaniem van oordeel, dat de door ons georuide codes goed waren, dat het op de duur natuurlijk te breken was, maar dat het met een veiligheidssysteem verantwoord was daarmee door te gaan. Wij hebben de heer *de Bruyne* met het resultaat in kennis gesteld en zijn toen doorgesgaan, maar dat is het begin van de verwijdering geworden.

57959. De **Voorzitter**: Wanneer moet dat geweest zijn?

A. Dat moet in mijn vorige verklaring staan. Ik heb gezegd: ik weet niet of die besprekingen gehouden zijn, terwijl ik in het ziekenhuis was. of daarna.

57960. De **Voorzitter**: Ja, nu herinner ik het mij ook. U bent bij uw vorige verhoor inderdaad tot de conclusie gekomen, dat het moet zijn geweest in Juni of uiterlijk Juli 1943.

U had het over die codes. Nu heeft, meen ik, de heer *de Graaf* van het B.B.O. gezegd, dat B.I. nooit gebruik heeft gemaakt van de nieuwere codes, die er later waren, met name de one-time-pad-code. Is u daarvan iets bekend?

A. Ik heb er nooit iets van gehoord, maar ik zie geen enkele reden, als B.I. er gebruik van zou hebben gemaakt, dat het aan de heer *de Graaf* zou zijn verteld. Daarmede loopt men niet te koop.

57961. De **Voorzitter**: Maar in 1944 lagen de verhoudingen wat anders, want er vonden regelmatig wekelijks besprekingen plaats met B.I., B.B.O. en de Engelse tegenspelers.

A. Ja, het had inderdaad gekund.

57962. De **Voorzitter**: Dan is er nog in verband met de vraag, welke ik u zoëven stelde, hoe de verhouding was tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Somer*, hier ter sprake gebracht als teken, hoe geprikkeld die verhouding op de duur is geworden, een brief, welke zou zijn geschreven; een brief van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin hij iets van deze aard zou hebben geschreven, „dat majoor *Somer* bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden en als O.D.-er als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen". De heer *de Bruyne* zegt, dat

hij zulk een brief niet heeft geschreven, maar de heer *de Graaf* zegt, dat hij die brief tweemaal heeft gezien, nl. op het bureau van kolonel de *Bruyne* vóórdat hij verzonden werd en op dat van majoor *Somer* nadat hij was ontvangen.

A. Dan moet hij in het archief van de heer *Somer* zitten en de kopie moet

57963. De **Voorzitter:** Herinnert u zich een dergelijke brief?

A. Neen.

57964. De **Voorzitter:** De heer *de Bruyne* ontkent het ook zeer nadrukkelijk.

A. Die uitdrukking herinner ik mij niet. Ik weet wel, dat de heer *Somer* en ik ook wel zijn aangevallen, omdat men dacht, dat wij door dik en dun O.D.-ers waren en van niets anders dan van de O.D. wilden weten, hetgeen helemaal onjuist is.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** De heer *de Bruyne* is altijd correct in zijn uitdrukkingen.

A. Hij kon weleens kwaad worden, maar bleef altijd heer.

57965. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Maar hoe kon de heer *de Graaf* zulk een brief nu zien, vóórdat hij verzonden werd en nadat hij was aangekomen? Was hij zo goed met iedereen, dat men hem van alles inzage &?

A. Ik geloof nooit, dat de heer *de Bruyne*, als hij die brief geschreven had, hem had laten zien aan de heer *de Graaf*. Ik geloof niet, wanneer hij die brief wel had geschreven aan de Minister, dat de heer *van Lidth de Jeude* het type was om die brief ooit aan de heer *de Graaf* te geven; dat was zijn manier van handelen niet.

57966. De **Voorzitter:** Maar in ieder geval zou dit een brief zijn geweest, waarvan u in uw functie wei kennis zou hebben gekregen?

A. Van welke datum was die brief?

57967. De **Voorzitter:** Hij moet zijn geweest van na Januari 1944, want toen was de heer *de Graaf* pas in Engeland aangekomen.

A. Ik had die brief naar alle waarschijnlijkheid wel gezien, maar ik zeg er bij „naar alle waarschijnlijkheid”. omdat de heer *van Lidth de Jeude* ook kan hebben gedacht: ik wil niet hebben, dat de heer *Somer* weet, dat dergelijke uitdrukkingen over hem worden gebezigd, en ik laat het ook liever niet zien aan de heer *Broekinan*.

57958. De **Voorzitter:** In de voorstelling van zaken van de heer *de Graaf* echter is die brief in afschrift door de Minister doorgezonden aan de heer *Somer*. Bij deze laatste zou de heer *de Graaf* hem ook hebben gezien. Dan had u hem zeker gezien?

A. Ja.

57969. De **Voorzitter:** En u weet van die brief niets?

A. Neen, die uitdrukking is mij totaal onbekend.

57970. De **Voorzitter:** Hebt u in uw tijd weleens klachten vernomen over de wijze, waarop B.I. zijn berichtgeving doorgaf aan de daarvoor in aanmerking komende instanties, m.a.w., dat men klachten had, dat B.I. dit niet onpartijdig zou hebben gedaan?

A. Klachten zijn er geweest. Ik heb de indruk gekregen, dat het nooit is voorgekomen.

Inderdaad zijn berichten niet doorgegeven, b.v. aan „Vrij Nederland” en aan Radio-Oranje, maar dat geschiedde op grond van weloverwogen redenen van veiligheid.

57971. De **Voorzitter:** Daarvoor is, meen ik, later een regeling getroffen. Ik denk nu speciaal aan Radio-Oranje. De heer *Pelt* heeft hier verklaard, dat er hiervoor later een verbindingsman is gekomen, nl. de heer *van Houten*.

A. *Van Houten* en ik zouden bekijken wat er wel of beter niet in aanmerking kwam voor publicatie in „Vrij Nederland”. Dat heeft van dat moment af zeer goed gewerkt.

57972. De **Voorzitter:** Wanneer is dat begonnen, denkt u?

A. Begin 1944 ongeveer.

57973. De **Voorzitter:** M.a.w.: dan werd er uitgekozen wat ter publicatie door kon en wat uit veiligheidsoverwegingen achtergehouden moest worden?

A. Ja.

57974. De **Voorzitter:** De klacht was, zoals de heer *Pelt* hier heeft gezegd, dat het voor een juiste berichtgeving en ook voor de reacties door Radio-Oranje op de gebeurtenissen in het bezette gebied funest was, wanneer de algemene gedragslijn was, dat de Gerichten eerst vrij werden gegeven, wanneer zij in zekere mate reeds belegen waren.

A. De propagandist en het hoofd van een geheime dienst zijn twee wezens, die uit de aard van de zaak tegenover elkaar staan. Wanneer de doorgeving van een bericht ter publicatie tot gevolg zou hebben, dat de Duitse reactie daarop is, dat het één of twee Nederlanders het leven kost, dan mag dat bericht, ook al vindt de propagandist dat bericht nog zo mooi en bijzonder, onder geen omstandigheid doorgegeven worden. Dat daarover van de kant van de propagandist dan klachten komen, is onvermijdelijk. Men kan bovendien niet altijd aan hem vertellen waarom men iets niet doet. Men kan alleen zeggen: ik doe het niet. Men kan geen inlichtingen en details gaan verstrekken. Later, toen *van Houten* en ik de geschilpunten, als die er waren, konden bekijken, is er inderdaad geen aanleiding meer geweest tot moeilijkheden. „Vrij Nederland” heeft één keer een artikel gepubliceerd: „Minister *van Boeyen* pakt aan”. Ik heb toen de Engelse autoriteiten verzocht het betreffende nummer van „Vrij Nederland”, dat reeds uit was, niet buiten het Verenigde Koninkrijk te laten verzenden.

57975. De **Voorzitter:** Wat was daarmee aan de hand?

A. De heer *van Boeyen* was als Minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor het wel en wee van de Nederlandse vluchtelingen in het buitenland, dus ook voor de vluchtelingen, die in Spanje zaten. Nu was het moeilijk de mensen daar weg te krijgen en men had bepaalde plannen gemaakt om de mensen daar weg te krijgen. Die plannen om die mensen er uit te krijgen waren in een hoofdartikel in „Vrij Nederland” vrij uitvoerig besproken. In dat artikel werd ook gezegd: „Als wij de mensen er niet legaal uitkrijgen, dan zullen wij ze er illegaal wel uithalen, maar halen zullen wij ze”. Dit zou de werkzaamheden van de Nederlandse autoriteiten in Spanje nog weer hebben bemoeilijkt. Daarom heb ik aan de Engelsen gevraagd de zaak in het Verenigde Koninkrijk te houden. Die maatregel is ook gefiatteerd. Dit is een voorbeeld, hoe de pers iets als propagandistisch mooi kan zien, terwijl de inlichtingendienst het buitengewoon funest vindt.

57976. De **Voorzitter:** Hebt u nog bemoeiingen gehad met de kwestie-*Vigevano*?

A. Ja, heel veel. Ik heb *Vigevano* een paar verhoren afgenomen.

57977. De **Voorzitter:** Kunt u zeggen, hoe deze zaak in elkaar zat?

A. Neen, want ik ben er niet achter gekomen. Hij zou opdracht hebben gekregen in Spanje en Portugal illegaal te gaan werken.

57978. De **Voorzitter:** Van wie?

A. *Warendorf* zou besprekingen hebben gehad met Minister *van Boeyen* en met Prins *Bernhard*. Noch van het een, noch van het ander is later veel gebleken. Hij heeft een heel grote verklaring afgelegd; *Warendorf* heeft ze ontkend. Daarna is *Vigevano* weer komen vertellen, dat alles, wat hij mij verteld had, weer phantasie is geweest. Ik heb bij Minister *van Lidth de Jeude* een ernstige klacht ingediend tegen *Warendorf*, omdat hij zich ten doel stelde een geheime verbinding met Nederland te maken, wat alleen de taak was van het B.I. Die heeft hem toen verboden er zich verder mede te bemoeien. Er zijn rapporten gemaakt van de verhoren, door mij en *Fock* aan *Warendorf* afgenomen, maar het is niet komen vast te staan, doordat *Vigevano* het ene ogenblik van alles verklaarde en het andere ogenblik weer alles terugnam.

57979. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus de schuld van *Warendorf* is niet gebleken?

A. Neen.

57980. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hij heeft toch zijn ontslag gekregen.

A. Hij heeft een andere functie gekregen, omdat gebleken is, dat hij toch besprekingen had gevoerd met *Vigevano* in die richting. Dat is voor de Minister aanleiding geweest hem van zijn militaire functie te ontheffen. Hij is, meen ik, secretaris van de griffier van de rechtbank geworden.

57981. De **Voorzitter**: Er was bepaald in het Koninklijk besluit, waarbij B.I. werd opgericht, dat B.I., met uitsluiting van andere instanties, de verbindingen met bezet gebied onderhield. Men kan er over twisten, wat de betekenis van die bepaling is. Zoals zij geredigeerd is, lijkt het mij een bepaling van administratieve aard. Als het voor ieder had moeten gelden, had het in de vorm van een strafbepaling moeten zijn geredigeerd: Het is ieder verboden, of: Hij, die dit doet, is strafbaar, enz. Het heeft echter meer het karakter van een administratieve bepaling. Bovendien, als men zou aannemen, dat deze bepaling een verder strekkende betekenis had, is het toch eigenaardig, als men ziet, dat naast B.I. b.v. een verbinding van de Minister-President via de Zwitserse weg functioneerde.

A. Ik wil er niet over redetwisten of juridisch de bewoordingen van de opdracht aan B.I. in dat Koninklijk besluit wel zuiver zijn geweest. maar op dat ogenblik was B.I. de enige instantie, die de verbinding met Nederland onderhield, met uitzondering natuurlijk

van B.B.O. en het Zwitserse contact van de Minister-President. Er was niet het minste bezwaar tegen. Er was ook geen bezwaar tegen andere contacten, mits die maar uitmondten bij B.I. en werden gevoerd door de kanalen van B.I. Wanneer echter mensen op eigen houtje gaan proberen verbindingen met Nederland te onderhouden, is dat misschien niet in strijd met de letter, maar toch zeker met de bedoeling van het Koninklijk besluit.

57982. De heer **Koersen**: Stond het voor u vast, dat de lijn, welke *Vigevano* vermoedelijk wilde gaan opbouwen, niet zou uitmonden bij B.I.?

A. Ja, dat stond vast, want ik mocht er niets van weten.

57983. De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had te vragen. Had u zelf nog iets op te merken?

A. Neen, dank u.

De **Voorzitter**: Dan zeg ik u dank voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

H. G. BROEKMAN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRICUS GERARDUS HUBERTUS JOOSTEN,
oud 42 jaar, wonende te Grubbenvorst,
slager-veehandelaar.

Hij legt de eed af als getuige.

57984. De **Voorzitter**: Naar ons is medegedeeld, zou u van *Bilsen* gekend hebben. Is dat juist?

A. Ik heb hem gezien; gekend heb ik hem niet.

57985. De **Voorzitter**: Wat hebt u met hem te maken gehad?

A. Niets. Ik heb hem in Venlo gezien, waar hij kwam om bonkaarten te halen.

57986. De **Voorzitter**: Hoe wist u, dat het van *Bilsen* was?

A. Ik herkende hem van de photo, die ik had gekregen.

57987. De **Voorzitter**: Van wie?

A. Iemand had zes photo's en op één daarvan stond hij. Ik had hem gezien met *Karel* Eks of Slikkers; ik herkende hem van de photo terug.

57988. De **Voorzitter**: Was degene, die die photo's bij zich had, iemand uit de illegaliteit?

A. Ja. Ik kan het mij niet meer allemaal precies herinneren, maar ik meen, dat een zekere mevrouw Surie mij die photo's heeft laten zien.

57989. De **Voorzitter**: Met welk doel?

A. Omdat er mensen waren, die van spionage in de illegaliteit werden verdacht.

57990. De **Voorzitter**: Waar kwam mevrouw Surie vandaan?

A. Uit den Haag. Zij woont Obrechtstraat 2.

57991. De **Voorzitter**: Woont zij daar nu nog?

A. Ja. Ik meen, dat zij mij de photo's heeft laten zien. Het was in ieder geval iemand uit de illegaliteit. Het waren zes photo's. Toen het gebeurd was daags daarna, kwamen de jongens direct naar ons toe. Ik heb gezegd: ik heb hem gezien met *Karel* Eks of Slikkers; ik herkende hem van de photo terug; ik heb de jongens laten kijken. Zij zeiden: hij is het.

57992. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met: „toen het gebeurd was“?

A. Toen hij doodgeschoten was.

57993. De **Voorzitter**: Dus, als ik de zaak even mag samenvatten, komt het hierop neer, dat op een dag mevrouw Surie te Venlo kwam,

A. Zij kwam daar veel.

57994. De **Voorzitter**: Zij kwam daar dus veel en zij had zes photo's bij zich van mensen, die er van verdacht werden, dat zij in de illegaliteit penetreerden. Heeft zij daarbij gezegd: die mensen moeten geliquideerd worden?

A. Neen; zij heeft alleen gezegd, dat men zich daarvoor moest wachten. Ik mag het voor de waarheid niet zeggen, want het is zo lang geleden. Wie ze mij heeft laten zien, weet ik niet precies, maar ik vermoed, dat zij het is geweest. Er kwam nog een juffrouw, maar die bemoeide zich niet met die dingen; die deed hoofdzakelijk in Joden.

57995. De heer **Koersen**: Heeft mevrouw Surie die photo's bij u achtergelaten?

A. Neen, ik zelf heb die weggedaan.

57996. De **Voorzitter**: Liet ze die photo's dus zien aan enige mensen van de illegaliteit te Venlo?

A. Ja; zij kende alleen bij ons mij en de pastoor.

57997. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus de pastoor weet er ook van?

A. Ja, maar die is dood.

57998. De **Voorzitter**: U had het over de jongens; die moeten dan ook die photo's gezien hebben.

A. Die heb ik ze, toen ze thuiskwamen, laten kijken.

57999. De **Voorzitter**: Maar, voordat ze wisten, wie ze hebben moesten, hebben ze toch eerst een photo moeten zien?

A. Ja, maar die hebben ze van mij niet gezien. Hoe ze wisten, dat het van *Bilsen* was, weet ik niet.

58000. De **Voorzitter**: Als die photo was getoond aan een aantal mensen, kan ik begrijpen, dat sommigen uit die groep misschien gezegd zouden hebben: als dat een verrader is, moet er een eind aan gemaakt worden.

A. Dat is inderdaad ook gebeurd.

58001. De **Voorzitter**: Maar u zegt: die photo van van *Bilsen* heeft waarschijnlijk niemand anders gezien.

A. Die photo's gingen wel meer rond behalve bij mij alleen. Ze hebben zelfs, geloof ik, nog in „Trouw“ gestaan.

58002. De **Voorzitter**: Weet u, wie tenslotte van *Bilsen* geliquideerd hebben?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen; het is alleen een gedachte.

58003. De **Voorzitter**: U hebt een vermoeden, maar weet niet, wie het zijn?

A. Als je er zelf niet inzit, blijf je er het liefst buiten. Er zijn 's morgens twee jongens gekomen en 's middags kwam Fonsje Bergers, die zei: hij is in den Heer overleden. Toen zei Slikkers: heb je wat in huis, dan kunnen wij er eentje op drinken.

58004. De **Voorzitter**: U zei: er zijn twee jongens gekoincn. Waren Jat jongens van buiten?

A. Dat waren Venlose jongens en één Bel van afkomst.

58005. De **Voorzitter**: Die hebben er zich blijkbaar voor beschikbaar gesteld.

A. Ik weet het nie', maar het was gebeurd, toen zij kwamen. Ze waren aan het vluchten. Toen kwam 's middags *Fonsje* en zei: hij is in den Heer overleden.

58006. De **Voorzitter**: Ons was bekend, dat *van Bilsen* ge'liquideerd was door personen van de illegaliteit. Ik geloof niet, dat er voor ons verder reden is, om er dieper op in te gaan, wie dat gedaan heeft en onder welke omstandigheden dat is gebeurd; dat ligt buiten ons terrein. Maar een andere vraag, welke wèl op ons terrein ligt, is, of er een bepaalde opdracht tot liquidatie van *van Bilsen* is gegeven, en of eventueel die opdracht uit Engeland is gekomen.

A. Daar heb ik nooit iets van gehoord. Ik kwam veel bij *Eks*, omdat daar alle bonkaarten afkwamen. Er is precies zo'n soort jongen, die ook die photo's heeft gezien, op die dag bij *Eks* gekomen om bonkaarten te halen en deze ziet hem zitten. Hij loopt de deur uit, kijkt nog eens en zegt bij zich zelf: ja, die is het. Hij moet torn tegen *Karel* hebben gezegd: Zeg eens, *Karel*, waar is hier ergens het toilet? Het was een jongen, die er altijd over de vloer kwam. *Karel* heeft hem dit gewezen: die kreeg natuurlijk de gedachte: er is iets. Hij moet toen *Karel* die photo ook hebben laten zien of hebben gezegd, dat hij bericht had gehad. Toen was goede raad duur. Zij konden hem niet meer laten gaan en hebben een zekere *Tkeo Theilen*, een politie-agent — deze was overal voor te vinden —, er in betrokken. Zij hebben hem toer! naar *Goerts* te Blerick gebracht. Zoals zij mij hebben verteld — ik ben er niet bij geweest —, heeft hij nl. later argwaan gekregen. Hij wilde weg en toen hebben zij hem, om tijd te winnen, een verkeerde regenjas gegeven. Toen hij buiten op de stoep was, hebben zij hem gezegd, dat hij een verkeerde regenjas aan had en moest hij een andere aantrekken. Toen zijn die jongens gekomen en is hij uit de weg geruimd. Wie de daders waren, heb ik nooit geweten. Als ik het had willen weten, had ik het gevraagd. Ik heb het echter nooit gevraagd. 's Morgens is *Slikkers* met nog iemand bij ons gekomen en zeide: „Hij heeft de naam van *Karel*” — dat was *Eks* — „genoemd”. Zij zijn bij ons gebleven. Na de middag kwam de burgemeester bij ons binnenlopen en vroeg: „Wat zijn dat voor heren?” Dat zeide ik nog niet. Toen kwam *Bergers*, de jongen van de burgemeester, binnen en vertelde, dat hij was overleden. *Slikkers* vroeg toen: „Heb je wat in huis? Dan kunnen wij er wel wat op drinken.”

58007. De **Voorzitter**: Of er sprake is geweest van een opdracht, weet u dus niet?

A. Ik vermoed van niet. Ik vermoed, dat zij hem door een samenloop van omstandigheden toevallig hebben getroffen en dat er waarschuwingen zijn gekomen.

58008. De **Voorzitter**: Uw vermoeden is, dat die dame is gekomen met photo's uitsluitend met de bedoeling om de mensen te waarschuwen voor *van Bilsen* en dat toen personen in Venlo op eigen initiatief de conclusie hebben getrokken: Als hij een verrader is, moet hij uit de weg worden geruimd? Dat is uw gedachte?

A. Dat is mijn gedachte, want anders had die juffrouw geen photo's gehad. Ik weet niet, of u tijdens de bezetting hier of in Engeland bent geweest, maar als u toen hier bent geweest, kunt u weten, dat er in een minimum van tijd photo's waren gedrukt, als er iets was. Zij hebben gestaan in „Trouw” of in een ander illegaal blad.

58009. De **Voorzitter**: Er is over deze zaak veel gesproken. U hebt echter nooit gehoord, dat er de een of andere opdracht in het spel is geweest?

A. Daarvan heb ik nooit iets gehoord. Zo heb ik het horen vertellen. Zij waanden zich in elk geval niet veilig. Die jongens zijn 's morgens gekomen en hebben gezegd: De naam van *Karel* is genoemd en dan zitten zij ook achter ons aan. Zij waren niet voorbereid en hebben een wapen moeten halen. Zij hebben uit zelfverdediging mij om een wapen gevraagd en dal 's middags meegenomen.

58010. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt zeker veel gedaan. U hebt twee onderscheidingen.

A. De „Medal of Freedom” en de „Kings Medal”.

58011. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u die ontvangen voor illegaal werk, het helpen van piloten?

A. Die heb ik ontvangen voor alles, wat ik heb gedaan, hoofdzakelijk voor hulpverlening aan piloten.

58012. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel piloten hebt u weggeholpen?

A. Ik zou het niet precies kunnen zeggen; ik heb het niet bijgehouden, maar geloof zo ongeveer een dikke 40.

58013. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Verstopte u die in uw huis?

A. Zij bleven twee dagen in huis, of de lijn moest kapot zijn. Ik bracht hen achter elkaar naar België.

58014. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat zelf gedaan?

A. Eerst gingen zij met een auto, maar toen is die man doodgeschoten en had ik geen auto meer. Toen ging alles per fiets.

58015. De **Voorzitter**: Geschiedde dat bij Weert?

A. Hoofdzakelijk bij Venlo en bij Weert. Een 20 km van Venlo gingen wij de grens over.

58016. De **Voorzitter**: Gebeurde dat hoofdzakelijk in de latere tijd, in 1944?

A. Van het begin af aan. De eerste Fransen kwamen reeds in 1940. Het eerst zijn de Franse krijgsgevangenen gekomen, die uit Duitsland gingen lopen. Dat deed ik in de oorlog en ik deed een heel klein beetje aan de zaak. Meer deed ik niet. Het is wel voorkomen, dat ik gedurende veertien dagen elke dag heen en terug naar de Belgische grens ging, met de fiets. Dat was 60 km rijden.

58017. De **Voorzitter**: Hebt u geen ongelukken gehad?

A. Eén keer hebben zij mij te pakken gehad. Ik ben toen losgekomen, hoe dat weet ik eigenlijk niet. Ik hoorde vertellen, dat ze mij losgekocht of vrijgekocht hadden. Een ander vertelde, dat de Orts-kommandant in Venlo mij losgemaakt had.

58018. De **Voorzitter**: Hebt u toen lang vastgezet?

A. Neen, tien dagen. Ik heb geluk gehad, want er zijn er wel veel doodgegaan. Morgen wordt er bij ons een standbeeld onthuld voor de pastoor. Die is in Bergen Belsen omgekomen. Hij was de brutaalste van de brutalen.

58019. De **Voorzitter**: Kwamen de piloten, die u over de grens bracht, uit verschillende delen van het land?

A. Uit verschillende delen van het land. Er zijn er zelfs twee uit Duitsland gekomen.

De **Voorzitter**: Dat is heel mooi werk geweest.

A. Ja, maar zwaar.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar daarvoor hebt u dan ook voor uw leven die mooie decoraties.

A. Ja, maar daar schiet je niet veel mee op.

58020. De **Voorzitter**: Maar u hebt toch wel voldoening van uw werk gehad?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. G. H. JOOSTEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. HENDRIK ROELOF DE ZAAIJER,

oud 48 jaar, wonende te Leeuwarden, procureur-generaal bij het gerechtshof te Leeuwarden.

Hij legt de eed af als getuige.

58022. De Voorzitter: Naar ons is medegedeeld, hebt u in den Haag vóór diens executie een onderhoud gehad met *Rauter* en daarbij zouden door hem enige mededelingen gedaan zijn, welke wellicht voor het onderzoek van de Enquêtecommissie van belang zouden kunnen zijn. Is dat juist?

A. Of ze voor u van belang zijn, weet ik niet, maar ik kan wel het een en ander mededelen. Ik was raadsheer-commissaris in het bijzonder gerechtshof te Arnhem en heb als zodanig verschillende Duitse zaken geïnstrueerd, o.a. die van generaal *Christiansen*. Ik heb daarbij verschillende mensen van nabij leren kennen, *Rauter*, *Christiansen*, *von Wühlich*, *Student* en anderen. *Rauter* was mij persoonlijk veel sympathieker dan *Christiansen*; hij maakte op mij de flinkste indruk en was ook het meest ronduit. Ik heb de zaak-*Rautei* zelf niet behandeld, maar heb hem herhaalde malen gehoord in andere zaken en zo heeft hij mij eens gezegd, dat de sfeer bij het justitieel onderzoek zo anders was dan die bij het politie-onderzoek. Zo is langzamerhand, ik mag misschien wel zeggen, een zekere band tussen *Rauter* en mij ontstaan. Ik vond hem het meest ronduit van de Duitsers, die ik heb gehoord, terwijl mensen als *Christiansen* en *Fullriede* niet de indruk maakten van personen van karakter. Bij de openbare behandeling van het proces-*Kristiansen* was *Rauter* er als getuige en toen heb ik hem weer gesproken. Tevoren was hij mij drie maanden „uitgeleend" geweest. Toen vroeg hij of hij mij een verzoek mocht doen. Hij vroeg, of ik zijn executie wilde bijwonen. Dat vond ik vreemd, maar hij zei: er waren weinig mensen, die hem enigszins begrepen en daarom hoopte hij, dat ik aan zijn verzoek zou voldoen, opdat ik ook zou zien hoe een Duits generaal zou weten te sterven. Ik vroeg, hoe hij het in den Haag had. Hij zei: eenzaam. Hij vroeg, of ik hem wilde komen opzoeken in den Haag. Dat heb ik gedaan. Toen, bij dat eerste bezoek, vertelde hij mij, dat hij die zelfde avond om zeven uur moest komen voor uw commissie. Hij zei: ik weet niet, wat ze mij nog willen vragen, maar vermoed, dat ik allerlei dingen moet zeggen; het zal wel hierop neerkomen, dat ze willen zien hoe *Rauter* er uitziet en hoe hij zich houdt. Ik ben eigenlijk niet van plan om iets te zeggen, zei hij. Ik kreeg het gevoel, dat hij wat onzeker was en daarom eigenlijk wilde, dat ik zou zeggen: ik zou ook maar niets zeggen. Ik heb echter gezegd: ik zou maar alles zeggen wat u weet. Dat had ik al eerder gezegd, want het Bureau voor Oorlogsdocumentatie had hetzelfde verzoek gedaan om hem te mogen horen en toen heb ik er bij *Rauter* op aangedrongen, dat hij tegenover drs. *de Jong* volkomen open kaart zou spelen, omdat het voor de historie van ons land van belang was. Dat heb ik ook gedaan, toen hij zeide, dat hij voor uw commissie moest verschijnen. Ik kreeg de indruk, dat hij aarzelde, of hij iets zou zeggen, ja of neen. Toen is voor de eerste keer het England-Spiel ter sprake gekomen tussen *Rauter* en mij. Het was bij die gelegenheid, dat hij zeide, dat hij niet de vrijheid had om daarover te praten, omdat ook na de oorlog de verschillende Regeringen geen mededelingen deden over de diensten, welke de geheime diensten in de oorlog hadden bewezen. „Bovendien" — zeide hij — „is er geen Duitse Regering meer; ik mag dus niet praten."

Toen zeide ik: Als het nu van belang is voor Nederland; het is mogelijk, dat tot onschuldigen verwijten worden gericht. Hij zeide toen: „Neen, In de eerste plaats is het na de wereldoorlog van 1914—1918 zo geweest, dat de geheime diensten geen open kaart speelden: de Duitse diensten hebben niet gezegd, wat zij van de Engelse wisten en de Engelse niet, wat zij van de Duitse wisten. Dat goede gebruik moet blijven, en bovendien is er geen Duitse Regering, welke mij van die belofte kan ontheffen. Ik denk niet, dat ik iets zal zeggen." Ik bespeurde een zekere aarzeling. Ik heb *Rauter* een tijdje later weer gesproken. Hij zeide, dat hij niets had gezegd: daarop kwam het neer. Hij zeide het met iets van een kleine bravour, zo iets van: heb ik het niet flink gedaan?, ten minste, dat proefde ik er uit. Bij die gelegenheid zeide ik ook tegen *Rauter*: „U moet er op voorbereid zijn, dat u geëxecuteerd zult worden; het lijkt mij uitgesloten, dat u gratie zult krijgen. Hoe hebt u gedacht, dat het moet gebeuren, zodat u niet de laatste dagen moederziel alleen zult zijn? Zal ik niet zorgen, dat een pastoor of dominé, of wat u wilt hebben, aanwezig is?" Hij antwoordde, dat hij geen geestelijke bijstand wenste. Ik zeide hem: „U kunt niet alleen zijn die laatste dagen en nachten vóór uw executie." Toen vroeg hij of ik de laatste dagen en nacht bij hem wilde zijn. Ik heb gearzeld. Ik heb, omdat ik procureur-generaal ben, toestemming gevraagd aan de Minister van Justitie, of hij dat kon goedvinden. Dat is goedgevonden, en zo ben ik de laatste dagen en nacht bij *Rauter* geweest. U begrijpt, dat ik toen *Rauter* niet heb uitgehoord; dat was de bedoeling ook niet. Ik heb hem hoofdzakelijk over allerlei levenskwesaties en allerlei theologische vragen gesproken, maar toen zijn verschillende zakelijke dingen ook ter sprake gekomen. Ik wil uitdrukkelijk zeggen, dat hij mij geen geheimhouding heeft gevraagd over wat ik nu zeggen zal. Er waren enkele dingen, waarvan hij zeide: Dat wil ik u strikt vertrouwelijk vertellen. Dak was echter niet in verband met het England-Spiel. Hij begon over *Schreieder* te praten. Ik meen, dat *Schreieder* toen net uit ons land was verwijderd: hij is, meen ik, in de nacht van 24 op 25 Maart 1949 over de grens gezet. *Rauter* vroeg mij, wat ik van *Schreieder* dacht. Ik had *Schreieder* ook meegemaakt bij dit onderzoek. Wat ik van *Schreieder* denk, is weinig belangrijk, maar wat *Rauter* van hem denkt, is meer interessant. *Rauter* zeide, dat *Schreieder* een buitengewoon vakbekwaam, technisch politiemans was, maar dat hij een man was zonder brede blik. *Rauter* noemde *Schreieder* zuiver een technisch politiemans. Ik vroeg *Rauter* of hij op de hoogte was van hetgeen er was gebeurd. Toen zeide hij: Ja, natuurlijk ben ik daarvan op de hoogte. Toen is het England-Spiel ter sprake gekomen. *Rauter* zeide, dat er zijns inziens geen sprake van was, dat er verraad van Engelse kant in het spel was. Toen heb ik even verbaasd gekeken. Ik was even onder de indruk gekomen van die opmerking. Ik ben geen insider in die kwestie; ik weet alleen, wat krantenlezers en lezers van brochures er van weten. Ik heb ongelovig gekeken en heb gezegd: Ik had gedacht, dat er verraad van Engelse kant bij in het spel was. Toen zeide *Rauter*: Neen. Ik keek nog ongeloviger. *Rauter* zeide: „Ik kan het u bewijzen ook. Die parachutisten werden gedropt uit vliegtuigen. Dat wisten wij. Als je nooit een van die vliegtuigen neerschoot. zouden de Engelsen het in de gaten hebben gekregen. Daarom schoten wij gemiddeld één van de drie vliegtuigen neer. Het is uitgesloten, dat er verraad van Engelse kant bij in het spel was. Die piloten waren veel te kostbaar voor de Engelsen. Neen" — zeide hij — „er is geen verraad van Engelse kant."

Ik heb *Rauter* leren kennen als een eerlijk man. U mort mij goed begrijpen, ik behoor niet tot de bewonderaars van *Rauter*, maar bij de verhoren heb ik wel respect voor hem gekregen.

Wat hij mij heeft gezegd, maakte op mij een openhartige en eerlijke indruk. In die nacht vóór zijn executie heeft hij nog verschillende andere dingen verteld, waarvan ik niet weet of rij voor u van belang zijn. Hij heeft o.a. gesproken over de kwestie-Kersten en *Vorrink*.

De Voorzitter: Ja, die kwesties kunnen inderdaad voor onze commissie van belang zijn.

A. Ik heb *Rauter* over de kwestie-*Vorrink* door toevallige omstandigheden gehoord. Hij was, toen ik hem in Arnhem verhoorde,

erg openhartig in zijn verklaringen. Hij was zó openhartig, dat ik weleens tegen hem zei: u pleit nooit voor u zelf, maar u pleit altijd voor anderen. Hij kwam altijd op voor de S.D.-ers onder hem en nam alle schuld op zich. Dit vond ik haast weleens al te erg, te meer daar b.v. *Christiansen* niets anders deed dan anderen beschuldigen en zich zelf vrijpleiten. *Christiansen* maakte op mij een allermiserabelste indruk over de gehele linie. Daartegenover was de houding van *Rauter* veel ruiterlijker. Ik heb toen tegen *Rauter* gezegd: u hebt hier zoveel in de bezettingstijd gedaan, maar hebt u nu nooit iets voor andere mensen in die bezettingstijd gedaan in Nederland, want dan zou er reden zijn voor iemand, voor wie u veel gedaan hebt, om voor u op te komen. Ik voegde er aan toe: voor *Christiansen* zijn er verschillende brieven binnengekomen van mensen, voor wie hij veel gedaan zou hebben. *Rauter* antwoordde mij: natuurlijk heb ik mensen geholpen; dat spreekt natuurlijk haast vanzelf, maar ik weiger de namen van die mensen te noemen, ook tegenover u, want zodra ik dat doe, zo is men in Nederland nu eenmaal, dan is zo iemand verdacht en zegt men van hem: hij heeft natuurlijk wat op zijn kerfstok. Toen zei hij: iemand als *Vorrink* heeft zeker zijn leven aan mij te danken. Ik zei — men hoorde daarover voortdurend, al nam ik het niet aan —: heeft *Vorrink* dan doorgeslagen? Welneen, zei hij, daarvan is geen sprake; zoals ik *Vorrink* zie — het is natuurlijk iemand, die mij helemaal niet ligt —, is hij een voortreffelijk Nederlander geweest. Dat heeft *Rauter* in de nacht vóór zijn executie ook nog gezegd.

58023. De **Voorzitter**: Wat heeft hij over de kwestie-Kerstst? gezegd?

A. Die kwestie kwam ter sprake, omdat — ik herhaal het — ik natuurlijk met hem heb gedebatteerd over de handelingen van de Duitsers hier te lande, waarover men welhaast geen goed woord kan zeggen. Toen kwam dat deportatieplan van de Nederlanders naar Poien ter sprake; dat plan van *Hitler* en *Himmler*. *Rauter* zei: gelooft u die onzin? Ik had dat boek van *Kersten* zelf niet gelezen, maar ik had er natuurlijk over gelezen, wat er van in de couranten was geschreven. Hij zei: het is te gek om over te praten; *Kersten* is te goeder trouw geweest, maar hij is het slachtoffer geworden van verhalen, die officieren om *Himmler* hebben opgedist; die hebben hem iets op de mouw gespeld. Nu had ik zelf de indruk, dat dit wel waar was; wat ik daarover had gelezen, geloofde ik onvoorwaardelijk; ik heb er nooit aan getwijfeld, dat het niet waar was; ik had het verhaal reeds in de bezettingstijd gehoord. Maar in die laatste nacht zei *Rauter*, dat het belachelijk was; dat hij daarvan nooit iets geweten heeft en dat het ook niet waar was. Hij zei: Denk u nu eens de transportmoeilijkheden, die wij hadden; die moeilijkheden waren voor ons reeds zo enorm; die zouden nog veel groter zijn geworden, indien wij al de Nederlanders gingen deporteren; het is te gek om over te praten; *Kersten* vertelt dit te goeder trouw, maar waar is het

niet. Ik vertel nu niet mijn eigen oordeel, Mijnheer de Voorzitter, maar datgene wat *Rauter* in de nacht vóór zijn executie heeft verteld. *Kersten* is zo'n goedgelovig man, zei *Rauter*, maar hij is het slachtoffer geworden van een verhaal van die officieren; hij is er ingelopen.

58024. De heer **Stokvis**: Wist hij, dat die officieren om *Himmler* *Kersten* iets op de mouw hadden gespeld of was dat een suppositie van hem?

A. Dat weet ik niet.

58025. De heer **Stokvis**: Noemde hij het als een feit?

A. Ja, *Rauter* zei het als een feit, dat vaststond. Het viel hem erg van mij tegen, dat ik zo'n nonsensverhaal geloofde, althans die indruk maakte hij. Hij heeft zich die nacht reusachtig goed gehouden, maar niet bovenmenselijk. Hij zat er niet als iemand, die er zich niets van aantrok, dat hij geëxecuteerd zou worden; hij was soms zeer gevoelig die nacht. Ik ben niet altijd alleen bij hem geweest; ook de gevangenisdirecteur en de aalmoezeniers kwamen.

58026. De **Voorzitter**: Hij was dus stellig niet in een stemming, dat hij op dat moment behoefte zou hebben gehad om bepaalde verhalen te lanceren?

A. Neen; ook geen stemming die nacht zo van de grote man, die op het laatst nog eens zal vertellen, hoe het was. Hij heeft veel gesproken over zijn vrouw en over zijn vijf kinderen.

58027. De **Voorzitter**: Meent u, dat er bij hetgeen hij gezegd heeft nog andere punten zijn, welke voor ons onderzoek van belang kunnen zijn?

A. Ik zou het niet weten.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

H. R. DE ZAAIJER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FRYDERYK WEINREB,

oud 38 jaar, wonende te 's-Gravenhage, econoom.

Hij legt de eed af als getuige.

58028. De Voorzitter: Wij hebben van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie ontvangen een verslag, afkomstig van u, waarin u mededeling hebt gedaan, dat u op een gegeven moment in de cellenbarakken te Scheveningen een gesprek tussen *Rauter* en *Schreieder* hebt gehoord. Zoudt u de gang van zaken en de inhoud van dat gesprek hier aan ons nog eens willen mededelen?

A. Vindt u het ook nodig, dat ik de toestand uiteenzet om duidelijk te maken onder welke omstandigheden dat gesprek plaats vond?

De Voorzitter: Het is misschien wel goed, dat u dat doet.

A. Ik zat toen op de z.g. A-vleugel, waar de isolatie-gevallen zaten. Er zaten daar in die tijd, de tweede helft van April 1948, circa 25 personen. Het grootste deel van heil, meestal ruim 20, zat daar op iast van de commandant van de cellenbarakken, omdat zij zich op de een of andere wijze in het kamp onbehoorlijk hadden gedragen. Deze mensen waren niet zozeer geïsoleerd van elkaar, maar moesten van de rest van het kamp apart worden gehouden. Daarnaast zaten daar enige personen — hun aantal varieerde van drie tot zes — geïsoleerd op iast van het parket. Zij moesten zeer streng geïsoleerd blijven en mochten met niemand, ook niet met elkaar, spreken. Helemaal niet, met niemand. Het was zelfs voor de bewakers verboden met hen te spreken. Daaraan hield men zich niet. *Schreieder* en *Rauter* waren destijds twee van die personen. *Rauter* is tot het einde toe, zolang ik er was, gebleven en *Schreieder* is vóór die tijd verdwenen. Er zat ook een mijnheer *Charante* en dan was er nog een Duits kampbewaker. Zijn naam weet ik niet meer; hij heette *Heinze* of zo iets. Ik was enige maanden ook een van die personen. De toestand was daar zó, dat er een vaste bewaker was, die alle mogelijke dingen, vragen of wensen der gevangenen in ontvangst nam en toezag, dat er geen ongerechtigheden gebeurden. Bovendien zat er voor de cel van *Rauter* een bewaker; die zat daar voortdurend. Het luikje van de cel van *Rauter* was open, zodat die bewaker steeds kon zien wat *Rauter* deed. Hij had de speciale opdracht om *Rauter* in het oog te houden. Nu ging het luchten der gevangenen zo, dat de ca. 20 gewoon geïsoleerden als groep apart gelucht werden, zodat zij met elkaar konden spreken, terwijl de anderen, de streng geïsoleerden, afzonderlijk werden gelucht, op een afstand van elkaar, zodat zij niet met elkaar konden spreken. Vaak was het zó, dat b.v. *Rauter* en *Schreieder* niet tegelijk met elkaar werden gelucht. Daarvoor bestond overigens geen vaste lijn. Ieder van hen beiden ging weleens een uurtje apart luchten. In ieder geval deed de situatie zich vaak voor, dat de gewoon geïsoleerden één uur of anderhalf uur werden gelucht, zodat de streng geïsoleerden alleen achterbleven.

58029. De Voorzitter: Zaten die streng geïsoleerden in cellen, die niet naast elkaar waren gelegen?

A. Het laatste deel van de gang was speciaal voor de streng geïsoleerden, hoewel *Schreieder* eigenlijk tussen de anderen inzat, op no. 6. *Rauter* zat 25 cellen verder, dus op no. 31. Het was een smalle gang en als men luid sprak, kon men elkander wel verstaan.

58030. De Voorzitter: Waren de cellen nos. 6 en 31 aan één kant?

A. Er was maar één kant, waaraan de cellen lagen. De andere kant grensde aan de buitenkant, aan de raampjes, die op de buitenplaats uitzicht boden.

Die morgen deed zich de situatie voor, dat de verpleger geweest was om naar eventuele zieken te kijken. Aangezien hij blijkbaar zag, dat de andere mensen aan het luchten waren, is hij weer vertrokken. Er waren echter enigen van onze mensen, die zich voor hem hadden opgegeven. Toen zij merkten, dat hij weer vertrok, riepen zij hem terug. Ik had ook last van iets. De bewaker vroeg, of ik de verpleger nodig had, maar ik zei, dat ik wel een dag kon wachten. Een ander echter, ik meen, dat het *Charante* was, gaf de wens te kennen om naar de verpleger te gaan en die is met de bewaker meegegaan door de gang, die loodrecht op de hoofdvleugel stond. Dat de bewaker van *Rauter* was weggegaan, heb ik achteraf pas goed begrepen, omdat ik mij achteraf herinnerde, dat er iets werd geroepen van de hoofdvleugel, dat bestemd was voor de bewaker van *Rauter*. Eerst hoorde ik *Rauter* iets roepen. Nu sprak *Rauter* nogal veel. Hij had al die jaren alleen gezeten en verveelde zich waarschijnlijk heel erg. Hij had nog weleens aanspraak aan zijn bewaker en soms ook aan zijn buurman, hetgeen wel niet mocht, maar toch herhaaldelijk gebeurde; de bewaker zat er dan bij. Die keer dus riep *Rauter* iets, ik weet niet meer wat het zou hebben kunnen zijn, hij heeft wellicht geroepen, dat zijn bewaker weg was of dat het terrein vrij was of zo iets, dat weet ik niet. De eerste woorden zijn niet tot mij doorgedrongen, maar daarna wel, want je let vanzelf op zo'n gesprek. Je zat ook al die tijd alleen, dus zonder dat je het eigenlijk wilde, hoorde je wat er gebeurde. Ieder geluid is dan van belang. Toen hoorde ik, dat hij het had over het komende proces van *van der Waals*, dat in pers-artikelen werd voorbereid en, maar dat weet ik niet heel zeker, wat hij zei, omdat ik in het begin niet oplette en het alleen halfbewust tot mij doordrong, dat hij vroeg of vertelde, dat men hem er over had gesproken of dat men hem er over wilde spreken, in ieder geval, dat hij graag wilde weten wat hij moest doen. Ik wist toen niet goed aan wie hij dat vroeg, ik dacht aan zijn bewaker. Ik vond die vraag wat vreemd en stak mijn hoofd ook uit het luik. Toen bemerkte ik, dat de bewaker weg was. Toen riep van veel verderaf *Schreieder* terug — ik wist eerst niet, dat het *Schreieder* was, maar concludeerde vlak daarop, dat hij het moest zijn —, dat hij van de houding van *Rauter* niets begreep, waarom hij dat deed, dat het dwaasheid was een dergelijke houding aan te nemen.

58031. De Voorzitter: Dat was dus een gesprek tussen cel 6 en cel 31 en u zat daar tussen?

A. Ik zat in cel 21. Dat was dus het eerste antwoord van *Schreieder*; ik kan niet met volledige zekerheid zeggen, dat het precies die inhoud had, maar het kwam hierop neer, dat hij de houding van *Rauter* dwaas vond. Ik geloof, dat hij iets had gezegd om anders te zeggen of te doen, maar dat weet ik niet met zekerheid. Wel wal er toen op volgde, want ik was er toen op voorbereid en wist wat er gaande was. Het was een interessant onderwerp, dus ik luisterde vanzelfsprekend geïnteresseerd mee. Toen zei *Rauter* op het eerste antwoord van *Schreieder*: dat kan ik toch niet doen, dat kan nu niet meer, dat moet je toch begrijpen, dat het nu niet meer gaat. Dit had betrekking op de opmerking van *Schreieder*, dat hij *Rauter's* houding dwaas of onbegrijpelijk vond. Toen kwam er een zeer lang verhaal van *Schreieder*, dat werd besloten met het volgende: luister nu goed, wees toch wijzer; waarom zeg je niet gewoon wat er is geweest. Sie sollen nicht weiter Politik treiben, das nutzt nichts; dat het helemaal geen zin had, dat het de eenvoudigste weg was te vertellen, hoe het geweest was. Hij zei: laten wij de mensen duidelijk maken, dat wij een paar agenten gevangen hebben, die van schrik alles vertelden en dat wij in korte tijd zoveel wisten, voordat men in Londen besepte, dat wij die kennis hadden, dat wij een dergelijk spel konden spelen; het kon niet anders. Hij zei: als ik daar geweest was, zou ik er waarschijnlijk lange tijd ook ingetippeld zijn. *Rauter*

wierp er steeds wat tussen, dat het toch Quatsch was om zo iets te zeggen en dat het zo geen zin had: hij had steeds aanmerkingen op *Schreieder* gehad. *Schreieder* zeide: Het is mogelijk, dat de mensen hun hoofd niet bij de zaak hebben gehad, „zu viel gesoffen haben”, te veel feest gevierd hebben, en het te lang heeft geduurd, vóórdat zij op het geval attent waren, maar zeg toch, dat de zaak zo was; zo is het door ons besproken. *Rauter* zeide: So kann ich es nicht machen, Hij wilde de mensen, die hij, hoe en waar, weet ik niet, in bescherming zou hebben genomen, niet in de steek laten. Hij protesteerde steeds en wierp er steeds iets tussen. *Schreieder* werd steeds geprikkelder en ongeduldiger, dat *Rauter* hem niet toegaf. Hij zeide: Dat kunnen wij toch het beste duidelijk maken, dat is de waarheid, en als wij steeds maar blijven draaien, zoekt men er steeds maar wat achter. Typisch is, dat hij zeide: „Wij veroorzaken nog allerlei complicaties”, waarop *Rauter* opmerkte: „Dat zou mij niet eens zo onwelgevallig zijn”. *Schreieder* zeide: „Das fuhr zu nichts”. Hij wilde van de zaak af en wilde er een heel eenvoudige oplossing aan geven. O.a. vertelde hij ook, dat, nadat de eerste agenten waren neergekomen, de ontvangst bij enigen de reactie had verwekt, dat zij dachten, dat in Engeland eigenlijk de gehele zaak voor de Duitsers meespeelde of dat hij aan de Engelse kant meespeelde. Zij begrepen er niets van, dat hij alles wist en alles begreep. Zij waren volkomen de kluts kwijt en hebben in details alles verteld. *Schreieder* noemde nog een naam, welke ik niet meer weet. Op alle mogelijke punten had hij hun kunnen laten te kennen geven, dat zij hier vrij en veilig waren. *Schreieder* zeide: Wij waren zo geperfectioneerd in onze kennis, dat het inderdaad niet anders kon dan zo. *Rauter* wierp er steeds tussendoor, dat hij het niet meer deed. *Schreieder* zeide: Misschien wil je de illegaliteit beschermen, maar bedenk, dat dit andere mensen zijn, die er niets aan konden doen bij zo'n ontvangst; als men zo bij onze jongens te werk was gegaan en zij waren zo ontvangen, dan hadden zij ook zo gedaan. *Rauter* zeide: Neen, dat zouden onze jongens niet hebben gedaan.

Ket einde van het gesprek kwam er op neer, dat *Rauter* de zaak een geheimzinnig waas gaf door alles te ontwijken. Hij zeide: Het ligt niet aan mij, ik zeg niets. Hij wilde het gecompliceerd maken volgens *Schreieder*. Hij wierp er tiussendoor: Dat is mij niet onwelgevallig; dat moeien zij zelf weten; die Hollander sind verrückt, dat zij die zaak zo 'opblazen. Hij zeide, dat het een eenvoudige zaak was. *Schreieder* riep hierop als laatste woord terug: Teppert! Dat is een Beierse of Oostenrijkse uitdrukking voor gek. Bij de allerlaatste phase of bij dat laatst: woord moet de bewaker van *Rauter* zijn teruggekomen. Ik hoorde hem lopen. Ik hoorde een deur dichtgaan. Daardoor begreep ik, dat hij op de hoofdvlugel was geweest. Hij vroeg: Wie riep mij? en kwam in looppas naar de cel van *Rauter* toe. *Rauter* maakte er zich met een grapje van af en zeide hierop, dat hij niet wist, waar de bewaker was gebleven. De bewaker maakte toen de opmerking: Er mag niet worden gesproken. Toen was het echter al gebeurd.

58033. De heer **Stokvis**: Hoelang heeft dat gesprek geduurd?

A. Ik schat zeker vijf minuten.

58033. De **Voorzitter**: U hebt in het verslag, waarin u deze zaak hebt neergeschreven, ook nog met zoveel woorden gezegd, dat *Rauter* wilde weten (van *Schreieder* dus), of er nog niet een door beiden, dus door hem en *Schreieder*, te volgen middenweg was. waarbij het gezicht der gedropte agenten meer kon worden gered.

A. Ja, dat was inderdaad de strekking van zijn vraag. Hij zei eigenlijk: ik heb mij er nu eenmaal op vastgelegd, maar hoe kunnen wij dat nog zó regelen, dat het op die wijze gered wordt? Daarop heeft *Schreieder* gezegd: het is duidelijk te verklaren: als iemand zó ontvangen wordt — dat zou ook het geval geweest zijn, als onze eigen mensen zo ontvangen waren —, is het psychologisch geheel duidelijk, dat hij de eerste uren volkomen de kluts kwijt is geraakt en eerst later weer tot zijn besef komt. *Schreieder* zei, dat hij niet begreep, dat *Rauter* dat niet wilde zeggen.

58034. De **Voorzitter**: U hebt later geen gesprek meer van die aard gehoord? Die gelegenheid heeft zich niet herhaald?

A. Neen, niet voor zover het mij betreft.

55035. De **Voorzitter**: Wanneer taxeert u, dat dit gebeurd is'?

A. Ik kan niet met zekerheid de dag Leggen. Ik zat er reeds een dag of veertien. Het was vóór het proces van *der Waals*. Ik geloof, dat dat in Mei is geweest. Het was vóór die tijd, in de tijd, dat de couranten daarover veel schreven. Ik weet nog, dat ik daardoor zeer geïnteresseerd was. Vóór die tijd had ik nooit iets van *van der Waals* gehoord.

58036. De **Voorzitter**: In uw verslag zegt u, dat u op 12 April 1948 daar gekomen bent. U zei: het zal veertien dagen later geweest zijn?

A. Ik schat, dat het einde April is geweest; ik kan het niet op een dag zeggen.

58037. De **Voorzitter**: Toen was *Rauter* reeds voor geweest?

A. Ja, in ieder geval.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

F. WEINREB.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

LOUIS TAS,

oud 45 jaar, wonende te Abcoude,
directeur van een technisch bureau.

Hij legt de eed af als getuige.

58038. De **Voorzitter**: U bent tijdens de bezetting als Engelandvaarder naar Londen gegaan?

A. Inderdaad.

58039. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Ik ben 13 October 1941 vertrokken en ben in Engeland aangekomen 23 Maart 1942.

58040. De **Voorzitter**: Langs welke weg hebt u de reis gedaan?

A. Ik heb gereisd via België, Noord-Frankrijk, daarna door onbezet Frankrijk; toen ben ik een paar weken in Zwitserland geweest, ben opnieuw de grens overgestoken naar Perpignan. Ik ben toen weer teruggegaan: met de bedoeling weer tijdig in Zwitserland te komen, omdat wij bericht hadden gekregen, dat er passen zouden kunnen worden verstrekt. Ik ben toen gepakt in Annemasse en ben in Annecy in de gevangenis geweest. Daarna ben ik weer teruggegaan naar Perpignan en heb daar een Spaans visum gekregen, via de heer *Kolkman*. Ik ben toen zo snel mogelijk dwars door Spanje gegaan naar Lissabon, vandaar gevlogen tot Bristol en kwam in konden aan op 23 Maart 1942.

58041. De **Voorzitter**: U hebt dus waarschijnlijk de reis gemaakt op eigen gelegenheid. Of hebt u gereisd langs een bepaalde route, die daarvoor was ingericht? U weet, dat er bepaalde lijnen waren, althans in sommige perioden, waarlangs personen, die van Nederland naar Spanje gingen, van contactpunt naar contactpunt werden overgebracht.

A. Ja. Wij waren met ons tweeën en hadden informatie. Een deel, tot België, was de bron van mijn vriend, de rest was mijn bron, ik geloof tot Nancy, waar wij bepaalde knooppunten hadden, welke overigens niet altijd even goed bleken te zijn. Daarna zijn wij op avontuur verder gegaan.

58042. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van uw reis? Waarom bent u uit Nederland weggegaan?

A. Om naar Engeland te gaan en daar dienst te nemen. Trouwens, er was niet zo heel veel keus, want ik werd gezocht door de Grüne Polizei. Ik had geen zin om onder te duiken. Ik besloot dus de poging te wagen. Ik had eerst nog een aanbieding gekregen om met een bootje te gaan. Ik kon er echter niet meer bij en besloot toen, vooral nadat ik hoorde, dat dat bootje door de Duitsers was aangehouden, om over land te gaan.

58043. De **Voorzitter**: Bent u in Engeland ook inderdaad in dienst gegaan?

A. Ja.

58044. De **Voorzitter**: Bent u daar gedurende de gehele oorlog gebleven?

A. Ja, daar ben ik ook gebleven, zij het dan ook, dat ik een deel van die tijd als officier gedetacheerd ben geweest bij Radio-Oranje. Nadat wij tot Eindhoven waren gekomen, ben ik daar naar toe gegaan. Oorspronkelijk zou ik het commando krijgen van een aantal zenders van de geallieerden. Die dingen waren echter niet op tijd klaar en toen ben ik naar Eindhoven gegaan voor de zender van Herrijzend Nederland. Tenslotte ben ik weer in actieve dienst gegaan en ben commandant geweest van een opleidingskamp. Later werd ik hoofdinstructeur van een bataljon. In 1947 ben ik uit de dienst gegaan.

58045. De **Voorzitter**: In 1942 of 1943 hebt u blijkbaar contact met de dienst van kolonel *de Bruyne* gehad. Is dat juist.

A. Ja, dat is wel juist.

58046. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen, hoe dat is gegaan?

A. Mijn vriend en ik kwamen de 23ste Maart 1942 in Engeland aan.

58047. De **Voorzitter**: Wie was uw vriend?

A. *George Janzbroes*, een leraar.

58048. De **Voorzitter**: *Janzbroes* is later geparachuteerd?

A. Ja.

58049. De **Voorzitter**: Heeft *Janzbroes* de gehele reis met u gemaakt?

A. Ja. Hij was een zeer goede vriend van mij. Hij koesterde het voornemen om weg te gaan. Wij zouden het samen doen. Het was gezelliger en beter; je kunt die dingen beter met zijn tweeën doen. Wij zijn vrijwel gedurende die gehele reis met zijn tweeën gebleven. Op een zeker moment raakten wij echter uit elkaar. Hij werd gegrepen. Dat was ook weer in Annemasse. Later hebben wij elkaar weer gevonden in Genève. Het is een oponthoud van twee dagen geweest. Toen wij in Engeland aankwamen, werden wij ondervraagd in de Patriotic School en na één of twee dagen werd ieder van ons, zij het dan ook gescheiden, de vraag gesteld, of wij bereid waren met een opdracht eventueel naar Nederland terug te gaan.

58050. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd dat in de Patriotic School al gevraagd, dus nog vóór dat onderzoek was geëindigd?

A. Tijdens het onderzoek.

58051. De **Voorzitter**: Werd dat verzoek gedaan van de kant van Engelse officieren, die u ondervroegen, of van Nederlandse kant?

A. Dat was zeer moeilijk te beoordelen. Later heb ik begrepen, dat dit verzoek van Nederlandse kant kwam. Dat moet ik aannemen, want mij is bekend geworden de naam van de man, die die vragen heeft gesteld. Dat was *Pinto*.

Toen wij daar waren, was het op zich zelf ook niet gemakkelijk om uit te maken wie Nederlander was of Engelsman, want de Engelsen spraken zeer behoorlijk Nederlands. Ik sprak Engels en ik heb daarbij gepersisteerd. Dat bleek ook voordelig te zijn. Mijn vriend sprak Nederlands en de secretaresse, die stenografeerde, bracht er niet altijd evenveel van terecht, waaruit op een gegeven moment een klein misverstand is ontstaan. Dat men daar Nederlands sprak, zegt dus op zich zelf niets. Die mijnheer, die de vragen stelde, bleek later de heer *Piizto* te zijn. Die gaf als motivering van een en ander, dat wij zeer intelligent waren en blijkbaar goede vaderlanders waren.

Het kostte hem natuurlijk niet zo heel veel moeite ons van dergelijke vleiende dingen te overtuigen. Niettemin heb ik mij zeer op de vlakke gehouden en ik heb gezegd: ik ben pas aangekomen; ik ben broodmager en zou eerst wel wat willen aansterken; ik gevoel er eerlijk gezegd niet zo heel veel voor om direct weer terug te gaan; in principe ben ik echter niet ongenegen dat te doen, als het nodig is; ik wil echter eerst een paar maanden rusten. Toen ik daarna mijn vriend sprak, was het de kwestie wie het eerst van ons beiden iets zou zeggen. Ik weet niet voor de volle honderd procent, wie het eerst wat gezegd heeft, maar als ik het mij goed herinner, zei hij onmiddellijk, dat hem dat verzoek was gedaan en dat men het op dezelfde wijze had gemotiveerd. Ik vroeg aan hem: wat heb je daarop gezegd? Hij antwoordde: ik heb direct ja gezegd. Ik heb toen gezegd: dat vind ik vrij stom; ik zou de zaak eerst even willen aankijken. Ik heb de zaak eerst even laten rusten. Toen kregen wij de uitnodiging, ik weet niet meer op welke wijze, om eens te komen praten in Parkstreet, ik geloof no. 20 of no. 80. Daarna waren onze wegen gescheiden; *George Jambroes* ging nl. min of meer direct naar Wolverhampton en ik hing nog even in Londen rond, voordat ik precies wist wat ik ging doen. In die tijd zijn wij dus uit elkaar geraakt. Ik ging naar Parkstreet en ben daar inderdaad bij dat bureau van kolonel *de Bruyne* geweest. Ik vermoed, dat dat ongeveer in April 1942 is geweest.

58052. De **Voorzitter**: Wat zijn uw ervaringen met dat bureau geweest?

A. Ervaring is een groot woord in dit verband. Ik kan daarvan ten hoogste mijn indrukken geven, als dat ten minste de bedoeling is.

De **voorzitter**: Dat is inderdaad de bedoeling.

A. Bij nader inzien meen ik, dat wij de eerste keer samen zijn geweest. Wij kwamen er uit en toen heb ik er een gesprek met hem gehad, omdat mijn indruk van dat bureau buitengewoon, ik wil niet zeggen: ongunstig, maar omdat ik het gevaarlijk vond. Toen ik met kolonel *de Bruyne* sprak, heb ik van hem een indruk gekregen, die ook later altijd weer is bevestigd, nl. dat hij een buitengewoon rechtschapen mens is, een flink militair, eerlijk, een rondborstig man, met een zeer goed hart. Dit is mij later, ik heb meer contact, ook op ander gebied, met hem gehad, bevestigd geworden. Maar juist daarom achtte ik deze man het laatst geschikt voor dit werk. Ik zei toen reeds tegen mijn vriend: ik heb van de heer *Pinto* een geheel andere indruk.

58053. De heer **Stokvis**: Die achtte u meer geschikt?

A. Dat is een kwestie van beoordeling. Ik zei toen verder: Als daar iemand zit, die over lijken loopt, schijnt het misschien gevaarlijk, maar ik geloof, dat die mensen meer efficiënt zijn dan die goedhartige man. Ik heb er dus niet veel vertrouwen in. Ik kreeg de indruk, dat ook de assistent van de kolonel, de heer *Lieftinck*, het zeer goed meende, dat hij het buitengewoon interessant vond, maar dat hij, ik zal niet zeggen lichtzinnig was, want dat is een heel gevaarlijke uitspraak, maar ik voelde mij toch niet veilig bij de heer *Lieftinck*. Ik vond, dat hij het te luchthartig opnam; ik kreeg niet een zeer serieuze indruk. Toen heb ik hem gevraagd — dat is waarschijnlijk ook de reden geweest, dat het contact wat lossier is geworden: later heb ik hem onder verschillende omstandigheden gezien, want je kon elkaar in Londen moeilijk uit de voeten blijven; het was zo klein, dat je elkaar wel moest tegenkomen — ik zou weleens willen weten of er al mensen terug zijn gekomen, want het is zeker niet mijn bedoeling er permanent heen te gaan. Ik ben blij, dat ik er vandaan ben, al wil ik er wel weer eens heen, als het nodig is. Als er mensen zijn teruggekomen, kan ik niet zo iemand eens spreken. Toen maakte hij de indruk van dit een zeer vreemde vraag te vinden. Waarom zou men terugkomen, als men er heen gezonden werd met een opdracht? Ik heb toen gezegd: Wanneer mensen worden weggezonden met een belangrijke opdracht, blijkt daaruit, dat contact langs de radio of op andere wijze niet voldoende is en lijkt mij derhalve het even wenselijk, dat zij met een boodschap terugkomen. Ik zou derhalve willen weten of er weleens een is teruggekomen. Toen kreeg ik ten antwoord: er is nog geen mens teruggekomen. Ik zei: kunnen wij niet afspreken, dat, zodra dit gebeurt, ik er wat meer van hoor, want ik wil er wel naar toe voor de goede zaak, maar ik vind het niet lollig en het is niet mijn bedoeling er te blijven. maar in ieder geval wil ik er weleens wat van horen. Daarop heb ik de kolonel in dit verband niet meer gezien; in ander verband heb ik hem nog vaak gezien en hij is altijd even charmant geweest, maar er

is verder niet meer over gesproken. De heer *Lieftinck* heeft later het onderwerp volkomen vermeden en er is niet verder op ingegaan. Ik kwam nogal eens op het bureau, ik kende ook *den Doolaard* van Radio-Oranje, die nogal in contact met hen stond, en ik heb weleens laten blijken, dat ik toch dat groepje niet zo geweldig hoog aansloeg. Maar daarbij is het verder gebleven. Ik heb mijn vriend *Jambroes* nadien verschillende keren gezien, ofschoon hij mij begon te mijden. niet omdat hij iets tegen mij had, maar omdat hij wist, dat ik mij sterk verzette tegen zijn zich inlaten met die mensen. Ik heb hem dat steeds gezegd en het werd op een gegeven moment duidelijk, waarom hij niet zo vaak meer bij mij kwam: omdat hij zich daarmee al had ingelaten en vrij veel. Op een zekere dag is hij bij mij gekomen. Hij wilde niet vertrekken, vóórdat hij mij had gezien. Hij zeide toen: „Ik ga een tijdje weg, mag ik dit koffertje even bij je neerzetten? Ik kom straks terug.“ Nu was *George*, voor mij althans, een opengeslagen boek. Ik begreep dus direct, wat er aan de hand was. Ik heb onderhand nagedacht over de vraag of ik er nu nog eens aan zou beginnen. Ik dacht: Neen, laat ik het niet doen. Ik vroeg mij af: Gaat hij nu toch weg? Toen hij terugkwam heb ik alleen gezegd: „Ik snap wel, waar je heengaat. Ik zal er geen woord over zeggen, maar beloof me één ding: tracht niet met je vrouw in contact te komen.“ Ik wist nl., dat hij zeer slecht kon aarden in Engeland. Het lag hem in het geheel niet. Hij verlangde erg naar huis terug. Dat was mijn grootste zorg. Dat is de laatste keer, dat ik hem heb gezien.

58054. De **Voorzitter**: Na dat ene bezoek, dat u hebt gebracht aan dat bureau van kolonel *de Bruyne*, was u dus eigenlijk al tot de conclusie gekomen: dat doe ik niet?

A. Ja, dat eerste bezoek was voor mij voldoende, maar het is natuurlijk mogelijk, dat jongere mensen — ik wil niet zeggen, dat ik oud ben; ik heb wel een grote ervaring — die er enthousiast komen en het interessant vinden, dat misschien niet hebben doorzien. Ik ben echter zakenman en heb altijd met mensen te doen gehad; ik ben enigszins objectiever.

58055. De **Voorzitter**: Was *Jambroes* jonger dan u of van dezelfde leeftijd?

A. Neen. *Jambroes* was leraar; hij had wel paedagogische kwaliteiten, maar ik geloof niet, dat hij dit door had.

58056. De **Voorzitter**: Was het gesprek, dat u met hem hebt gehad, toen u samen van dat eerste bezoek terugkwam, ook van die aard, dat daaruit bleek, dat hij op dat moment uw bezwaren niet deelde?

A. Daarover heeft hij weinig gezegd. *Jambroes* was wel moeilijk, maar in het bijzonder enorm consequent van aard. Toen wij uit elkaar gingen, had hij gezegd — hij was een goed vaderlander — dat hij voor niets zou terugdeinzen. Ik geloof ook niet, dat hij dat zou doen of heeft gedaan. Hij had net als ik de zaak afgeschreven. D.w.z., toen ik hier wegging, schreef ik de zaak ook af. Ik dacht: Mocht er niets van terechtkomen, nu ja, als ik hier blijf, is het ook niet veel waard. Ik had niet de idee, dat ik een grote inzet deed; *George* ook niet, toen hij daar kwam. Het idee, weer iets bijzonders te kunnen doen, ach, dat lokte hem wel. Ik heb hem niet kunnen overtuigen; dat is erg jammer. *George* was ontzettend eigenzinnig, d.w.z. de neiging bestond bij hem, dat hij a priori, als hij ergens vóór was, toch zocht, niet uit kwaadaardigheid, er tegen te zijn. Dat gaf hij wel weer op en daarvoor had hij dan een goede reden, maar hij was erg eigenzinnig en het was zeer moeilijk hem te overtuigen. Het is bijzonder moeilijk na maanden reizen met elkaar om iemand te overtuigen. Je kent elkaar zo ontzettend goed en hebt met elkaar zo ontzettend veel meegemaakt, dat je aan overtuigingskracht verliest. Wij hebben op reis samen in één bed op een zaal geslapen en zijn maanden lang onderweg geweest. Dan is het zeer moeilijk — dit bleek mij ten minste — om je los te maken van je persoonlijkheid. Hij heeft het niet gekund.

58057. De **Voorzitter**: Dit zijn dus wel uw ervaringen met betrekking tot de dienst van kolonel *de Bruyne*. Of hebt u daaromtrant nog andere mededelingen, die u zoudt kunnen doen?

A. Neen. Ik weet, dat er telegrammen werden opgegeven.

58058. De **Voorzitter**: Welke telegrammen?

A. Ik bedoel die boodschappen, via Radio-Oranje.

58059. De **Voorzitter**: Wat hebt u van het opgeven van die radio-
boodschappen gezien?

A. Ik heb er niets van gezien; dat werd nooit uitgelegd.

58060. De **Voorzitter**: Waar kwamen die boodschappen vandaan?

A. De contactman voor Radio-Oranje was *Bob den Doolaard*, voor zover ik het begrepen heb. *Den Doolaard* nam het mij weleens kwalijk, als ik er smalend over sprak; hij vond het erg gewichtig.

58061. De **Voorzitter**: U zei: hij was contactman, maar tussen wie was hij dat'!

A. Het was mij bekend, dat hij daarover op dat bureau weleens besprekingen had. Ik heb mij niet verdiept in de wijze, waarop die berichten bij Radio-Oranje terecht kwamen. Het moge misschien heel vreemd lijken, maar in Londen was je niet bijzonder nieuwsgierig. Later is *Klijzing*, waarvan ik de komst in Engeland had voorbereid, gekomen; die was toen mijn zwager. Wij hebben nooit gesproken over het werk, dat wij deden. Wij waren niet nieuwsgierig. De gehele stemming in Engeland was zó, dat het bij de Engelsen schering en inslag was, dat ze bijvoorbeeld van hun verloofde niet wisten, waar die heen ging; daarover sprak men niet. Toen je er pas was, vroeg je weleens: waar ga je heen? Dan lachten ze en zeiden: hush, hush. Dan drong je niet verder aan, want het was niet de gewoonte erg nieuwsgierig te zijn.

58062. De **Voorzitter**: Onze commissie heeft echter die gewoonte om erg nieuwsgierig te zijn wèl; dat brengt nu eenmaal onze taak hier mede. Ons interesseert het bijzonder om te weten, hoe die boodschappen bij Radio-Oranje kwamen, of zij van de Engelse kant of van de Nederlandse kant kwamen. Nu is in dit verband door de heer L. de Jong de naam genoemd van de heer *van Stuwe*. Van wanneer tot wanneer is deze bij Radio-Oranje geweest?

A. Die heb ik daar mee gemaakt van het begin, dat ik daar was, tot aan het einde, toen ik wegging. *Hans van Stuwe* is daar steeds geweest. *Hans* was een buitengewoon goedhartige, vriendelijke vent, maar hij was iemand, die graag ontzettend geheimzinnig deed.

58063. De **Voorzitter**: Deed hij zo geheimzinnig?

A. Ja. Hij deed dat altijd. Hij had een Engels en een Nederlands paspoort en was er heel erg trots op, dat hij switch-censor was. Je kon nooit een woord voor de radio uitspreken, of er moest een British born subject als supervisor bijzitten. Wij hadden geen Engelse switch-censor nodig, want die hadden wij in *Hans van Stuwe*. Daarop was hij erg trots.

58064. De **Voorzitter**: Waar woont hij?

A. De laatste keer, dat ik hem heb gezien, is hij bij mij thuis geweest. Daarna kreeg ik bericht, dat hij vertrokken is naar Lake

Success; hij zou daar bij de U.N.O. komen voor de radio-uitzendingen. Maar daarvan zult u toch wel meer weten, Mijnheer de Voorzitter; ik vertel u toch niets nieuws.

58065. De **Voorzitter**: Ik heb wel gehoord, dat hij in Amerika vertoeft, maar wij zijn er nog niet aan toe gekomen precies te onderzoeken, waar hij thans is.

A. Ik zeg wat ik meen te weten, maar ik weet niet, of *de Jong* er iets meer van weet, maar zeker *Bob den Doolaard*, want die waren altijd heel intiem met elkaar; die weet zeker, waar *van Stuwe* zit; anders weet ik misschien nog wel een adres. Ik had begrepen, dat die dingen door de beide censors gingen, en weet ook, dat dat gebeurde, want ik heb dit wel zelf gedaan, maar dat waren speciale brieven met speciale initialen; daar kwam dan een stempel op en dan droeg ik het maar voor. Ik heb altijd begrepen, dat ze van Parkstreet af kwamen, maar durf er niet voor in te staan. Ik heb ze zelf nooit gehaald; ik kreeg ze in mijn handen en weet er verder niets van.

58066. De **Voorzitter**: Is er in dit verband nog iets, wat u van belang acht om het aan de commissie mede te delen?

A. Ik heb mij weleens afgevraagd: hoe is het mogelijk, dat ik direct tot die conclusie ben gekomen, en dat zovele anderen die idee niet hadden. Die mogelijkheid is waarschijnlijk in de hand gewerkt door het feit, dat de jongens, die daartoe bereid werden gevonden, onmiddellijk uit de samenleving werden verwijderd. Je zag ze nooit meer; ze kregen een speciale training en speciale instructies. Dat was heel begrijpelijk, maar je had nooit meer contact met die mensen, je kon geen invloed meer op hen uitoefenen. Had zo iemand eenmaal „ja" gezegd, dan moest hij zelf tot de conclusie komen, dat hij er eigenlijk niet voor voelde, want je zag ze nooit meer en daar heb ik ook nooit veel van gehoord. Verder heb ik ook over die heren nooit veel horen spreken. Die *Schilp* bij voorbeeld, die er zat, was ook een Engelandvaarder; die zagen wij regelmatig, maar persoonlijk voelde ik mij niet tot hem aangetrokken, al kan ik ook geen kwaad van hem zeggen. *Lieftinck* heb ik nog weleens gezien, maar daar is mijn eerste indruk niet door gewijzigd. Kolonel *de Bruyne* heb ik heel vaak gezien en ik heb hem altijd zeer geapprecieerd, voor zover zijn persoon aangaat. Verder heb ik er weinig oordeel over, want ik heb nadien met dat bureau geen contact meer gehad.

De **Voorzitter**: Ik zeg u dank voor uw inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

L. TAS.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES DE GEUS,
oud 38 jaar, wonende te Wassenaar,
kapitein der infanterie.

58067. De **Voorzitter**: U bent 28 Juli van het vorige jaar door de Enquêtecommissie gehoord. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van dezelfde eed, zodat gern hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is één punt, waarover wij nog gaarne met u willen spreken, omdat dit nauw verband houdt met het verloop van ons onderzoek. U hebt de vorige keer medegedeeld, dat u gedurende de bezettings-Jaren, eigenlijk al van het begin af, tot September 1944 werkzaam bent geweest met het verzamelen van inlichtingen en wat daarmede verband houdt. Toen hebt u ook te kennen gegeven, dat u in die tijd over diverse zenders hebt beschikt. Zo hebt u het uitgedrukt. Daarop wil ik nog even nader ingaan. U hebt dus, als ik het goed heb geïnterpreteerd, in die perioae nooit beschikt over een eigen zender? Ik bedoel: u hebt contact gehad met mensen, die over zenders beschikten en aan wie u berichten kon afgeven?

A. Wat verstaat u onder een „eigen zender”, Mijnheer de Voorzitter?

De **Voorzitter**: De zender van iemand, die, zoals dat meerdere malen voorkwam, een groep om zich heen had en die een zender had gebouwd of er een van de overkant had gekregen en daarmede verbinding met Engeland had. Er zijn tal van voorbeelden van, waarbij hei zo was. Dat was, geloof ik, met u niet het geval.

A. Een „eigen zender” in de zin van een „zelf gebouwde zender” in geen geval; als u dat „eigen zender” als volgt wil opvatten: „een operator, gedropt met zender”, dan wei.

58068. De **Voorzitter**: Ja, maar een operator, gedropt met zender speciaal voor u, of een operator, die een andere taak had en van wie u langs andere weg weer gebruik hebt gemaakt!

A. Voor mij en anderen.

58069. De **Voorzitter**: Wij zijn enige malen juist op uw activiteit gestuit bij de bespreking van de werkzaamheden van anderen. Wij hebben ook vrij uitvoerig onderzocht, wat er op dit gebied tijdens de bezetting te doen is geweest, en bij verschillende groepen kwamen wij u dan ook weer tegen en vernamen, dat u daaraan berichten afleverde en dat die werden verzonden.

A. Bij welke groepen, Mijnheer de Voorzitter?

De **voorzitter**: De heer *Wannée* heeft hier bijv. medegedeeld, dat hij contact met u had en dat u hem berichten gaf. Ik meen, als ik het mij goed herinner, want daarvan heb ik het stenograaf nog niet, dat de heer *Wannée* heeft gezegd, dat het was op een moment, dat u uw bestaande verbinding kwijt was en daardoor bij hem terecht kwam.

A. Zo is het ongeveer wel. Dat ik contact had met *Wannée* kan ik u bewijzen. Er is nl. een officieel proces-verbaal van. Ik geloof niet, dat u dit al verteld zal zijn. Misschien wilt u dit stuk even inzien.

(Getuige overhandigt de Voorzitter het betreffende stuk.)

58070. De **Voorzitter**: Is dat van *Rueting*?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

58073. De **Voorzitter**: Wie spreekt hier in dit stuk?

A. *Wannée*; dat kunt u op de voorzijde vinden, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Wet signalement, dat hij geeft, is zeer goed. Ik meen, zoals dat in het proces-verbaal staat. Hij heeft de lengte tot op de centimeter nauwkeurig opgegeven. Dat andere proces-verbaal is van *Veterman*. De andere stukken heb ik jammer genoeg niet. In een kluis in Haaren is een groot gedeelte van het archief van deze S.D.-formatie gevonden; daar zat dit ook bij. Van Engelse zijde heeft men gezegd: daarin zult u wel belang stellen; dat mag u weleens lezen.

58072. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wordt u daarin geheel beschreven?

A. Ja. Hij wist mijn juiste naam niet en dat is mijn geluk geweest. Maar hij gaf alles precies op en dat zij tenslotte misgegrepen hebben, was zijn schuld niet. Ik leg u dit geenszins voor om beschuldigingen te uiten, maar om u er een voorbeeld van te geven, hoe roekeloos en onverantwoordelijk er hier door sommige mensen gewerkt is. Men hoort vaak de beschuldiging uiten, dat de fout aan de andere kant ligt. Welke fouten daar zijn gemaakt, weten wij wel, maar aan deze kant zijn dezelfde fouten gemaakt. Daarom zou ik willen zeggen: laten wij vooral voorzichtig zijn met elkaar verwijten te maken. Dit is hiervan een sprekend voorbeeld. Het was niet nodig dat allemaal in bijzonderheden op te geven, te meer daar deze man wist, dat ik doorging en ongeveer begrijpen kon, wat ik deed. En nu was het geenszins zo, dat ik bij hem terecht was gekomen, maar het was zo, dat hij bij mij terechtgekomen is, omdat hij hulp nodig had. Hij is ook van ons tijde geholpen. Wij hebben zelfs getracht om hem voor het lot, dat u nu werd beschoren, te behoeden. Het is aan eigen onvoorzichtigheid te wijten geweest, dat hij door de Duitsers gepakt is. Ook een van onze mensen, *de Granada*, kostte het de vrijheid. Deze wist zich echter door een listig spel er weer uit te redden, en wel voor de tweede keer. Ook daarvan is een proces-verbaal.

58073. De **Voorzitter**: In ander verband bleek weer van uw werkzaamheid door mededelingen van de zijde van deelnemers aan de Packard-groep. Er is ook een ander merkwaardig stuk. Ik heb hier een rapport van de hand van dr. *Wiardi Beckman*, dat bestemd is geweest voor de Nederlandse Regering.

A. Dat rapport heb ik verzonden, Mijnheer de Voorzitter!

58074. De **Voorzitter**: Dat wilde ik u juist vragen. Hoe is dat gegaan? Er is hier sprake geweest van een ander rapport, een klein rapport; dit is echter zeer uitvoerig. Daarin staat, dat het in November, blijkens een aantekening op het origineel, overhandigd werd aan P. 40. Het is nog niet bekend — het stuk is afkomstig van het Rijks Instituut voor Oorlogsdocumentatie — of het rapport in Londen is aangekomen. Weet u daarvan iets meer?

A. Als u er mij niet naar gevraagd had, zou ik het mij waarschijnlijk nooit meer herinnerd hebben. Er is tussen het overgeven van dit rapport door dr. *Wiardi Beckman* en de volgende phase van het doorgeven van het rapport, als ik het zo mag noemen, ontzaglijk veel gebeurd. Als ik mij goed herinner, is *Wiardi Beckman* ongeveer in die tijd door de Duitsers „afgewikkeld”, ...

58075. De **Voorzitter**: U bedoelt gearresteerd.

A. Ik bedoel, Mijnheer de Voorzitter, dat het gehele geval, dat er rondom speelt, door de Duitsers afgewikkeld werd; ik wil hiermede vooral niets oneerbiedigs zeggen.

58075 De **Voorzitter**: Hij is gearresteerd in de nacht van 17—18 Januari 1942. Dit rapport is bijgehouden tot en met 15 Juli 1941.

A. Het is aldus gegaan: Dr. *Wiardi Beckman* heeft het mij gegeven: hij had al ettelijke pogingen gedaan om het weg te krijgen. Hij heeft het toen aan mij gegeven en ik had het op weg, maar heb het moeten terugnemen, omdat mij op zeker moment bleek, dat de weg, waarlangs het gaan zou, gecompromitteerd was: het zou waarschijnlijk regelrecht in Duitse handen zijn gekomen. Dat was een weg over Delfzijl, via Zweden naar Londen.

58077. De **Voorzitter**: Niet de weg „Zwaantje”, want die bestond nog niet.

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter, een voorloper van de weg „Zwaantje”; vermoedelijk heeft de heer *Aben* hier ook al tussen gezeten.

58078. De **Voorzitter**: In 1941 al?

A. Ik kan dit slechts als veronderstelling uiten, omdat ik het niet kan bewijzen. Om meer dan één reden heb ik mij er nooit toe laten verleiden dat te gaan uitzoeken het was, dunkt mij, op zich zelf hl te gevaarlijk.

Ik heb toen verslag en andere documenten echter moeten terugnemen. Het kanaal heeft daarna enige tijd verstopt gezeten. Toen is het weer en route en zelfs in Putte (N.-B.) geweest. Daar vandaan is het weer teruggekomen. Daarop heb ik het weer geprobeerd via Zeeuwsch-Vlaanderen en heb het weer moeten terugnemen. Wij hebben het ook geprobeerd via Zwitserland: mogelijk heb ik het toen ook nog een keer moeten terugnemen. Maar wij hebben er, meen ik, ook afschriften of fotokopieën van gemaakt, weshalve mijn verhaal betrekking heeft op verschillende exemplaren van hetzelfde rapport, die, om toch vooral het doel maar te bereiken, ongeveer gelijktijdig langs diverse wegen zijn verzonden. Ik herinner mij dat het origineel nog een tijdje heeft verstopt gezeten bij ir. *Breukelman*, te Utrecht, nl. in de kolenkist onder de kolen, want toen ik het origineel heb teruggekregen, was het knap vochtig en nogal smerig. Spoedig nadien heb ik het weggewerkt. Hier komt nu de missing link, het tijdsverloop. Voordat *Wiardi Beckman* is gearresteerd, is het doorgegeven, en ik geloof zelfs, dat wij een ontvangstbevestiging hebben gehad via *Alblas*. Ja, ik meen zeker te weten, dat wij via *Alblas* een bevestiging hebben gekregen, dat er een exemplaar was aangekomen. Het tijdschema kan ik me echter niet meer nauwkeurig voor de geest halen. Kunt u mij misschien met gegevens, welke u daar hebt, op weg helpen, Mijnheer de Voorzitter, want ik moet hier thans zuiver en alléén op mijn geheugen afgaan en er is wel het een en ander gebeurd in de tussentijd; het is inmiddels 7 à 8 jaren geleden, de veelheid der gebeurtenissen maakt het moeilijk om alles nauwkeurig naar tijdsverloop te rangschikken.

De **Voorzitter**: Neen, er zit alleen een titelpagina voor.

A. Hoe noemde hij de andere contactpool?

De **Voorzitter**: P 40. Dat kan u misschien een aanwijzing geven.

A. Wie was ook al weer P 40? *Carel Abraham* heeft ook een exemplaar van mij gehad: hij had ook Zwitserse contacten. Dat waren, meen ik, relaties van een zuivelfabriek uit het westelijke Veluwegebied, als ik me goed herinner, uit de buurt van Nijkerk. Dat is óók een mogelijkheid. Dat is inderdaad een koeriersweg geweest, welke terecht kwam in Bazel, maar waarvan ik veronderstel, dat die gecompromitteerd, althans gefiltreerd is geweest, en dat daarvan o.m. de arrestatie van *Carel Abraham* het gevolg is geweest. Daarover heb ik echter nooit het ware gehoord en het is mij na de bezettingstijd ook nimmer gelukt daarin enig licht te krijgen. Wij hebben weleens gedacht, dat de contactman in Bazel aan de verkeerde kant stond. Wie dat geweest is, weet ik niet, er bestond in onze kring oïderling een onvoorwaardelijk vertrouwen, op grond waarvan wij elkaar nooit uitgevraagd hebben over volgende schakels, te meer omdat alleen reeds die wetenschap de nodige gevaren met zich bracht.

58079. De **Voorzitter**: Wat het belangrijkste is, is, dat u zich wel meent te herinneren, dat de ontvangst van dat rapport bevestigd is.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter. Ik meen, dat dit bevestigd is nog vóór het aanstaande vertrek van *Wiardi Beckman*. Als ik mij niet vergis, heeft dat rapport er toe bijgedragen, dat *Wiardi Beckman* zou worden afgehaald. Mogelijk heeft het zelfs de doorslag gegeven. Dr. *Wiardi Beckman* had mij persoonlijk medegedeeld, dat het rapport van zeer veel belang was.

58050. De **Voorzitter**: *Tazelaar* is met die opdracht hier afgezet, als ik mij goed herinner, in November 1941. Is het, wanneer dat rapport op 15 Juli is afgesloten, mogelijk, dat in die vier maanden, die daar tussen liggen, de gebeurtenissen met het rapport hebben plaats gevonden, die u nu verteld hebt?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Ik merk bovendien op, dat ik van het rapport afschriften heb laten maken. De lotgevallen van het rapport, die ik u heb medegedeeld, hebben niet alleen betrekking op één exemplaar, maar op meer exemplaren. Ik kan mij thans onmogelijk nauwkeurig voor de geest halen, hoe het precies is gegaan, maar het is mogelijk, dat er een betrekkelijk geringe tijd is verlopen tussen het krijgen van het rapport uit handen van *Wiardi Beckman* en het tijdstip, dat één der exemplaren werkelijk is weggekomen en in Londen is ontvangen.

58081. De **Voorzitter**: Dat b.v. de eerste kopie is weggekomen?

A. Ik zou willen zeggen, dat een van de kopieën is weggekomen. Het origineel, dat ik heb gehad, was, als ik het mij goed herinner, gestencild of getikt op een soort stencilpapier, ruw tikpapier. Mag ik misschien vragen: hebt u nooit hunnen nagaan, of dat rapport in Duitse handen is geweest?

58082. De **Voorzitter**: Daarvan weet ik niets. Wij hebben van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie áit rapport gekregen. Op de titelpagina van dit exemplaar staat: „In November werd blijkens aantekening op het origineel het rapport door L 63 overhandigd aan P 40.” „Het is nog niet bekend of het rapport in Londen is aangekomen”, staat er dan verder. Nu is mij op dit ogenblik niet duidelijk of die titelpagina na de oorlog of toentertijd is gemaakt. Ja, deze titelpagina is toch na de oorlog gemaakt, want hier staat, na het verhaal van de arrestatie van *Wiardi Beckman*, in Januari 1942: „Enkele weken voor de bevrijding overleed de schrijver in Dachau aan vlektyphus.” Deze titelpagina is dus inderdaad na de oorlog opgesteld. Dit is van belang, omdat er staat: „Het is nog niet bekend” — dat is dus na de oorlog — „of dit rapport in Londen is aangekomen.”

A. Daaraan heb ik niet getwijfeld, dat die titelpagina na de oorlog is gemaakt. De vraag, wanneer het weggekomen is, houdt echter verband met de vraag, langs welke weg het doel werd bereikt, immers er werden kopieën van het rapport gemaakt, die via verschillende wegen zijn verzonden, waardoor verschillende mogelijkheden ontstonden en dus ook meer dan één kans aanwezig was, dat het doel bereikt zou worden. Wanneer het via Zwitserland is gegaan, zal het wel via de Engelse koeriersweg zijn gegaan. Ik weet niet, of die toen al liep, maar ik vermoed het wel.

58083. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander geval, waaruit blijkt, dat u van een bepaalde zender hebt gebruik gemaakt. Volgens een mededeling, welke wij hebben gekregen, zou u gebruik hebben gemaakt van de zender van *Tuyn*.

A. Inderdaad. Dat is eerst de zender geweest van kolonel *de Vries*; de operator was *Tuyn*. Die werd eigenlijk beheerd door *Medenbach de Rooy*. Toen deze is gearresteerd, ben ik het contact kwijt geweest en daarna is die groep uit elkaar gespat. Langs een omweg kwam ik weer op die lijn, maar toen was de zender in handen van dr. *Brouwer*, die opereerde bij zuster *Balk*.

58084. De **Voorzitter**: Was dat reeds in 1942 het geval?

A. Dat zal wel, de zender heeft een hele tijd gewerkt. In die tijd gingen over deze lijn heel wat konvoiberichten van ons, die in Rotterdam waren verkregen en op een „speciale” manier via den Haag naar Bilthoven gingen. Over die weg heb ik veel berichten over konvoien weggeweikt.

58085. De **Voorzitter**: *Tuyn* is voor ons tot nog toe een ietwat mysterieuze figuur. Hebt u hem gekend?

J. Ik heb hem nooit gekend en ik ken hem nog niet.

58086. De **Voorzitter**: Er is een verhaal, dat *Tuyn* in 1941, voordat hij niet dr. *Brouwer* in contact was, verraad zou hebben gepleegd.

A. Ik heb er weleens iets van gehoord, maar in dat geval wordt het wel een héél ingewikkelde geschiedenis, want dan zou men ook moeten twijfelen aan de oprechtheid van *Medenbach de Rooy* en zijn vrouw. Dat lijkt mij niet erg aannemelijk.

58087. De **Voorzitter**: Wij hebben hierover dr. *Brouwer* gehoord, die wist, dat *Tuyn* in 1941 contact had gehad met de S.D. Hij had

de overtuiging, dat de wijze, waarop *Tuyn* toen had geopereerd, beschouwd moest worden als een spel van zijn kant, terwijl daarentegen *Haubrock*, die dat verhaal ook zeer uitvoerig beschrijft, positief zegt, dat het van *Tuyn* wél verraad was. De man zelf is zoek.

A. Ik heb *Haubrock* eerder gevraagd: Waar heb je *Tuyn* gelaten?

58088. Jonkvrouw **Wttewaali van Stoetwegen**: Wat zei hij toen?

A. Daar gaf *Haubrock* geen antwoord op.

De **Voorzitter**: In ieder geval is *Tuyn* nu zoek.

A. Ik heb hem nooit gezien. Al zou ik hem tegenkomen, dan herken ik hem niet.

Ik heb het altijd buitengewoon gevaarlijk gevonden om met een operator zonder meer zodanig bekend te zijn, dat hij mij van aangezicht tot aangezicht kende, want daar zit een groot gevaar in. Ik heb het beter geacht altijd zoveel mogelijk achter de schermen te blijven. Vandaar ook, dat ik nooit moeite heb gedaan om een zender, zoals u het dan bedoelt, voor mij zelf te hebben. Waar het *Tuyn* betreft, ben ik bang, indien hij werkelijk verdwenen zou blijken te zijn, dat dit een van die gevallen is, waarin de heren *Schreieder*, *Haubrock*, *Krämer*, *Ruefing*, *Bauer*, *Hofman*, *Poos* en *Slagter* reden genoeg hadden om dergelijke pionnen niet te laten voortbestaan. Er staat mij zo iets bij, dat de *Gronada* mij eens heeft verteld — dat zal wel uit de koker van dr. *Brouwer* zijn, want ik zou niet weten, hoe hij het anders te weten kwam —, dat *Tuyn* is aangeschoten, nadat hij gepeild was. Ik denk, dat dr. *Brouwer* u wel kan vertellen, hoe dat is gebeurd. Is *Tuyn* toen niet gevlucht en is hij toen niet aangeschoten? Heeft dr. *Brouwer* hem toen nl. niet een tijd behandeld, omdat hij aan één been was verlamd?

58089. De **Voorzitter**: Dat schijnt verband te houden met die eerste geschiedenis: als gevolg daarvan schijnt hij in 1941 in zekere mate epilepticus te zijn geworden.

A. Toen schijnen zij hem erg te hebben geslagen. Ik heb dit alleen van horen zeggen, in hoofdzaak van de *Gronada*. De mishandeling moet heel erg geweest zijn en dit alles kan reden genoeg geweest zijn voor de Abwehr om hem weg te werken.

58090. De **Voorzitter**: Het merkwaardige van het geval is — het is jammer, dat u er niet meer van weet —, dat men de indruk krijgt, dat *Tuyn* al betrekkelijk van het begin af een zender heeft gehad, en dan is hij een van de weinige figuren, die hier op dit gebied in de allereerste tijd hebben kunnen opereren. Het is ons wel duidelijk geworden, dat hier zeer vele mensen hebben geprobeerd op die wijze contact met Engeland te krijgen, maar wil men een behoorlijk contact krijgen, dan komt er heel wat meer bij kijken dan dat men een zender heeft. Men moet ook een basis, een afspraak, hebben, op grond waarvan men kan zender?, en wij krijgen de indruk, dat *Tuyn* die basis had.

A. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, had hij die. Ik kan u zelfs wel de roepletters van zijn zender noemen, nl. N3/GSL.

58091. De **Voorzitter**: Alleen is het merkwaardig, dat dr. *Brouwer* altijd spreekt van een zender, welke contact had met een zender in Bristol.

A. Men kan net zo goed zeggen: een zender, welke contact had met de maan. Ik geloof, dat dit is: de klok horen luiden en niet weten, waar de klepel hangt; immers wij wisten hier in bezet gebied nooit nauwkeurig waar het oor stond, dat ons hoorde.

58092. De **Voorzitter**: Nu hebt u echter ook over *Alblas* verbinding gehad. Hebt u over *Alblas* ook antwoord gekregen?

A. Over hem ook, Mijnheer de Voorzitter!

58093. De **Voorzitter**: Daarop wilde ik juist komen. Over de zender van *Alblas* hebt u, naar u thans zegt, ook antwoord gekregen. Dat dit het geval was bij uw contact via de *Packard*-groep, spreekt vanzelf. Deze groep onderhield een zeer regelmatige verbinding. *Wannée* had waarschijnlijk ook een over en weer contact; ten minste, dat lijkt mij vrij waarschijnlijk. Dat laat ik echter nog even daar. U hebt dus via *Alblas* ook antwoord gekregen?

A. En duidelijke reacties, Mijnheer de Voorzitter!

58094. De **Voorzitter**: En hebben die reacties iets bijzonders bij u opgewekt?

A. Geen ogenblik, Mijnheer de Voorzitter!

58095. De **Voorzitter**: Waren dit nu echter reacties, welke uitsluitend uit de Engelse sfeer kwamen, of hebt u wel eens reacties van die aard gekregen, dat u de indruk kreeg, dat de Nederlandse sfeer in Londen bij het antwoord was betrokken?

A. Ik geloof niet, dat het nodig was, dat in die gevallen, waarin ik reacties bemerk heb, de Hollandse sfeer, zoals u dit noemt, Mijnheer de Voorzitter, daarbij betrokken was, omdat dit zuivere oorlogshandelingen waren. Ik kan u daarvan het volgende voorbeeld geven. Wanneer wij rapporteerden, dat een konvooi, bestaande uit zoveel schepen, uit Rotterdam was weggevoerd, dan wisten wij dat in Rotterdam een uur vóór het tijdstip, waarop de sleepboten aanwezig moesten zijn; wij wisten, dat men ongeveer een uur nodig had om het konvooi in elkaar te zetten, dat men anderhalf uur nodig had om naar Hoek van Holland te stomen en dat men vijf of zes uur nodig had om langs de kust te varen. Wanneer men nu volgens een tijdschema te werk gaat: tegen zo laat weten wij het, zo laat passeert het konvooi Scheveningen en men rekent, dat er twee à drie uur nodig zijn voor het overbrengen van het bericht en het verwerken van het bericht op Admiralty vóór de bevels-uitgifte en alles, wat daarmee samenhangt, men daarna waarneemt, dat er prompt wordt gereageerd en het konvooi dwars van Scheveningen wordt getorpedeerd — het publiek op de boulevard kon de schepen zien branden —, dan zegt dit toch wel iets. Het zou toch wel zeer toevallig zijn, als b.v. vliegtuigen, door een paar dagen te patrouilleren, ook te weten waren gekomen, dat er op dat moment een konvooi langs de kust zou komen. Hier betrof het dus zuiver gevechtshandelingen, die wellicht buiten de Hollandse sfeer om gingen.

58096. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik; alleen blijft het verschil bestaan, dat soortgelijke dingen later, in 1944, op veel groter schaal gebeurd zijn door agenten van B.B.O. en dat ons is gebleken, dat er toen te Londen tussen B.B.O. en de Engelse instanties een behoorlijke samenwerking bestond, waarbij men dus ook aan de Nederlandse kant op de hoogte was van de dingen, die er gebeurden. Nu weet ik wel, dat in de eerste tijd van de oorlog de kaarten geheel anders lagen dan in 1944.

A. Ik geloof ook, dat deze N3/GSL een zender is geweest, die direct geënt was op de Engelse dienstvakken, waarheen de berichten dan ook rechtstreeks gingen. Bovendien zijn er naar ik aanneem meer berichten van *Alblas* rechtstreeks bij de Engelse dienst terechtgekomen; hierin schuilt niets bijzonders, naar het mij voorkomt.

58097. De **Voorzitter**: Dát lag nog iets anders, want van het bestaan van *Alblas* was de Nederlandse dienst te Londen op de hoogte.

A. Inderdaad, die is uitgezonden door de dienst van mr. *Derksma*.

58098. De **Voorzitter**: Maar van het bestaan van *Tuyn* en van zijn mogelijkheden op dit gebied, was men bij de Nederlandse dienst te Londen, voor zover ik het althans kan beoordelen, niet op de hoogte, hetgeen dan een bevestiging is van uw vermoeden. Daarbij komt bovendien, dat er over de zender van *Tuyn* een telegram is binnengekomen, dat bij de heer *Six* is terechtgekomen en dat volgens hem een zeer opmerkelijke mededeling bevatte. Hij is toen te Londen gaan informeren, of men bij de Nederlandse Regering daarvan iets wist. Het antwoord was, dat dit volmaakt onbekend was. Dit alles is een bevestiging van uw vermoedens. Gaat dit verder dan een vermoeden bij u of is het een wetenschap?

A. Het is niet altijd nauwkeurig uit te maken, Mijnheer de Voorzitter, waar vermoeden en wetenschap elkaar begrenzen.

58099. De **Voorzitter**: Inderdaad. Maar de gradatie ligt dicht bij de wetenschap dan bij het vermoeden, meen ik uit uw antwoord te moeten opmaken.

A. Ik geloof, dat wij het midden moeten houden, Mijnheer de Voorzitter!

58100. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, indien dit juist is, dat die figuur in die tijd, en misschien ook later, meer voorkwam? Ik bedoel het regelrecht contact tussen een bepaalde zender, die hier opereerde, en uitsluitend de Engelse dienst.

A. Zeker, dit kwam geregeld voor.

58101. De **Voorzitter**: Dit zou betekenen, dat de verbinding met bezet gebied, die van de kant van onze Regering in Londen bekeken

— ik spreek van vóór 1943 — uitermate mager was, in werkelijkheid niet zo mager was, omdat er ook nog werk geschiedde op dit gebied, dat buiten de gezichtskring van de Nederlandse Regering in Londen lag.

A. Ik kan mij herinneren, dat er in 1944 zeker 14 of 15 zenders in werking waren. Wanneer ik dit vergelijk met het aantal, dat eind 1940 en 1941—1942 in gebruik was, was dit toen maar heel weinig; ook wanneer men die, waarvan mogelijkerwijze de Nederlandse Regering niet op de hoogte was, zou meetellen, is het toch nog weinig.

58102. De **Voorzitter**: Was de aard van uw berichtgeving zodanig, dat u eigenlijk nooit kon verwachten antwoord uit de Nederlandse sfeer te krijgen?

A. De aard van mijn berichtgeving in die tijd was voor 99,9 % zuiver militair.

58103. De **Voorzitter**: En u kreeg wel reactie op die 0,1 %?

A. Dat was voor mij nooit uit te maken.

58104. De **Voorzitter**: Ook niet uit de inhoud van de reactie?

A. U zult waarschijnlijk meer telegrammen onder de ogen hebben gehad en dan zal het u zijn opgevallen, dat zij in het algemeen zó gesteld zijn, dat ze niets zeggen met betrekking tot de bron, waaruit zij kwamen.

58105. De **Voorzitter**: Ongetwijfeld, maar indien u, om maar een voorbeeld te noemen, iets had bericht, dat betrekking had op de positie van de O.D. ten opzichte van andere organisaties in de illegaliteit en u kreeg daarop antwoord, dan zou toch uit dat antwoord kunnen blijken of het de Nederlandse instanties ooit had bereikt en of het een antwoord was van de Nederlandse Regering. Hebt u wel eens antwoord gehad, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de opstelling uit de Nederlandse sfeer te Londen kwam? De verzending geschiedde natuurlijk altijd door een Engelse instantie.

A. Ja, maar de volledige inhoud werd samengesteld door de Hollanders, Mijnheer de Voorzitter!

58106. De **Voorzitter**: Zolang u alleen berichten had op zuiver militair gebied, waarvan u een voorbeeld noemde, was er in de eerste jaren van de oorlog voor de Engelsen niet de minste aanleiding de Nederlandse dienst er in te mengen; er is pas later een andere sfeer ontstaan. M.a.w., die berichten hebben de Engelsen in die tijd dus zelf afgehandeld. Een telegram, dat wèl uit de Nederlandse sfeer kwam, kwam van hetzelfde zendstation. Daaraan kon u dus niets zien. U kon het alleen uit het karakter afleiden.

A. Voor zover ik mij herinner, heb ik nooit telegrammen gehad, waarvan ik kon zeggen: die zijn van die instantie, b.v. van die of die Minister, gekomen.

58107. De **Voorzitter**: Behalve dat ene telegram

A. Van de Minister-President, waarin Zijne Excellentie mij heeft gewaarschuwd.

58108. De **Voorzitter**: die waarschuwing, welke u uit Londen bereikte een jaar nadat u over *Alblas* uw bericht over in handen van de vijand gevallen zenders had verzonden. Wij hebben dit zeer nauwkeurig geverifieerd, maar dit bericht van u is bij de Nederlandse instanties te Londen niet bekend. Uw telegram, uw waarschuwing van Augustus 1942 — wij hebben dat gevraagd aan de heren *Schilp*, *Lieftinck* en kolonel *de Bruyne* — is niet bekend.

A. Dat behoeft echter niet bij de heren *Lieftinck*, *de Bruyne* of *Schilp* bekend te zijn. Dat zou eventueel van een Engelse instantie rechtstreeks op het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk terecht kunnen zijn gekomen.

58109. De **Voorzitter**: Die waarschuwing is niet bekend. Indien uw bericht, zoals u nu veronderstelt, bij het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk in de bus werd gedaan, was het vanzelfsprekend geweest, dat de Minister-president, wanneer uw waarschuwing ook op S.O.E.-verbindingen betrekking had, onmiddellijk kolonel *de Bruyne* bij zich zou hebben laten komen en hem zou hebben gezegd: Ik heb een telegram, dat een ernstige waarschuwing inhoudt, ontvangen. Dan zouden de heren van de M.I.D. het dus uit dien hoofde moeten hebben geweten.

A. Hoe verklaart u het dan echter, dat de Minister-President dit telegram aan mij richtte?

De **Voorzitter**: Van dat antwoord is echter te Londen ook niets bekend. Hier staan wij dus voor een muur.

A. Hier hebt u nu een telegram, waarvan ik heb aangenomen: dat komt van onze Minister-President.

58110. De **Voorzitter**: Men moet de verhoudingen natuurlijk zo zien: Wij moeten de officieren van de M.I.D. hiernaar in de eerste plaats vragen; de Minister-President, die zich ten slotte alleen bemoeide met de algemene zaken van de inlichtingendienst, zou hiervan alleen herinnering hebben, als dit een daverende zaak was geworden.

A. Het is geen daverende zaak geworden.

58111. De **Voorzitter**: Het spreekt echter boekdelen, dat het dat niet is geworden. Wij moeten die inlichtingen dus hebben van de technici, de mensen, die er direct mede hadden te maken, en zij zeggen, dat deze zaak hun volmaakt onbekend is.

A. Eigenaardig.

De **Voorzitter**: Ja, dat is ook eigenaardig.

A. Het is overgekomen via de latere PITAB-zender over Nijmegen: het is via de heer *van der Pol* gegaan en wachtmeester *van der Linden* heeft het mij in een gesloten enveloppe overhandigd.

58112. De **Voorzitter**: Dit is de reden geweest, waarom ik u heb gevraagd: Met wie had u contact, wie antwoordde u en was er een kans, dat uw berichten bij de Nederlandse instanties terecht konden komen, want op zich zelf was de waarschuwing, welke u gaf, speciaal gezien het tijdstip, waarop het gebeurde, nl. Augustus 1932, een buitengewoon opmerkelijke waarschuwing.

Hiermede ben ik eigenlijk aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Indien u echter nog het een of ander op te merken hebt, waarvan u meent, dat het voor ons van belang kan zijn, dan geef ik u daartoe gaarne de gelegenheid.

A. Er blijven mij ten hoogste enkele dingen over om te vragen, maar, Mijnheer de Voorzitter, aangezien ik hier gekomen ben om u te antwoorden

58113. De **Voorzitter**: U gevoelt wel voor welke vraagtekens wij in dit geval staan.

A. Inderdaad, maar ik meen die ook niet te kunnen oplossen. Ik zou ten hoogste de heren *van der Linden* en *van der Pol* nog eens kunnen vragen of zij misschien weten hoe dit in zijn werk is gegaan, maar ik vrees, dat die ook wel niet méér hierover zullen kunnen vertellen. De heer *van der Linden* zal niet weten wat er op dit gebied bestaan heeft.

58114. De **Voorzitter**: Stel het geval, dat men de marconist vindt, dan weet men nog niets. Neem nu het nog gunstigere geval: dat de marconist zich herinnert, dat het telegram overgekomen is.

A. Dat zal die marconist niet weten, want het was gecodeerd.

58115. De **Voorzitter**: Inderdaad. Maar stelt u zich nu eens voor, dat die marconist de inhoud van het telegram gekend heeft, dan helpt ons dit nog niets, want hij zou dan niet méér weten, dan dat het telegram van een Engels station is uitgezonden over zijn normale verbinding.

A. Inderdaad. Dit is m.i. ook wel het beste bewijs, dat men er vooral in de pers verkeerd aan doet Nederlanders te beschuldigen van grote fouten, die zijn gemaakt. Ik geloof, dat men daarover beter stil kan zijn.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

J. DE GEUS.

DONKER, *voorzifter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

DANIËL QUIRYN ROBERT MULOCK HOUWER,
oud 46 jaar, wonende te Amersfoort, directeur van het opvoedings-
gesticht Zandbergen.

Hij legt de belofte af als getuige.

58116. De **Voorzitter**: Naar ons ter ore is gekomen, hebt u in het jaar 1941 contact gehad met de hier gedropte agent *Schrage*. Dit is een periode in de verbinding tussen Engeland en het bezette gebied, waarover de gegevens nogal vaag zijn en weinig talrijk. Daarom zouden wij het op prijs stellen van u te vernemen, waarin dat contact bestaat heeft, wat u van de werkzaamheid van *Schrage* bekend is en wat dies meer zij.

A. *Schrage*, alias *Kees Visser*, is bij mij gekomen in Juni 1941. Hij is gearachuteerd eind Mei bij Steenwijk.

58117. De **Voorzitter**: Kende u hem van vroeger?

A. Neen. Ik had boksles gegeven aan een vaandrig, die een vriend van hem was en die hem naar mij heeft toegestuurd. Ze waren beiden na de capitulatie overgegaan. Hij kwam met dit verhaal als herkenningsteken. De vader van die vriend woonde ook in Amersfoort. *Schrage* vroeg, of het mogelijk zou zijn een doorgangstation bij mij te hebben, dat hij van tijd tot tijd als onderdak kon gebruiken en voor het bewaren van materiaal; dat was eigenlijk een aanloopje. Verder voor het verzamelen van militair materiaal betreffende de troepensoorten, de troepen, die op verschillende plaatsen zouden liggen; het doorgeven van gegevens van mensen, die hij opgaf en die materiaal verzameld hadden, en de mogelijkheid om mensen in huis te ontvangen. Oorspronkelijk was zijn doel alleen militair materiaal; later is er bijgekomen economisch materiaal. Dat doorgangshuis heeft hij gebruikt tot Augustus en toen is hij definitief bij mij binnengekomen. Hij is toen in mijn huis gebleven tot de dag van weggaan, 1° November 1941.

Dit nat betreft de jongeman, die bij mij kwam. Misschien wilt u verder vragen stellen; ik wil ook wel doorgaan, maar weet niet, wat u interesseert.

58118. De **Voorzitter**: Wij willen gaarne inlichtingen ontvangen over zijn werkzaamheden, de voorbereiding van zijn vertrek en hoe dat laatste zich heeft toegedragen.

A. Wat zijn werkzaamheden betreft, kan ik u het volgende vertellen. Wij had verzameld — ik heb het materiaal precies genoteerd vóór hij wegging, ik heb het ingepakt — gegevens over de vliegvelden Deelen, Gilze-Rijen, Soesterberg, Twenthe en Eelde, verder krantenartikelen, schotschriften, kaarten, photo's en tekeningen betreffende camouflage, o.a. van het vliegveld bij Amersfoort, gegevens betreffende de kustverdediging op Walcheren, Rozenburg er, bij Hoek van Holland, gegevens betreffende havens, o.a. havenkaarten van Rotterdam en IJmuiden, gegevens betreffende Flakgeschut en schijnwerpers over het gehele land. Hij had verder verzameld photo's en schetsen betreffende camouflage van fabrieken, welke voor de Duitsers werkten, gegevens betreffende telefooncentrales in verschillende plaatsen van ons land, waarvan ik o.a. heb genoteerd: Breda, Moerdijk, Borculo, Rotterdam, Amsterdam, Delfzijl, Winschoterzijl en in een paar andere plaatsen, welke ik niet meer weet. Verder had hij allerlei gegevens over de pers — hij had ook contact met mensen van de pers —, ook van

besprekingen met N.S.B.-ers, welke plaats vonden, o.a. betreffende de organisatie. Dat was de hoofdzaak.

Hij bouwde verzetspunten uit. Hij had contact in Beverwijk met *van Hattem*. Dat was de hoofdverbinding. Hij was daar gekomen door een zekere ir. *Kamp*; deze woonde te Doetinchem, maar werkte veel samen met *van Hattem*. Verder had hij een verzetsorganisatie in Apeldoorn opgezet; deze stond onder leiding van overste *Boomsma*. Ik zal u dadelijk vertellen, waarom hij dat speciaal nodig had. Daaraan waren ook een aantal mensen verbonden.

58119. De **Voorzitter**: Uit hetgeen u zegt, blijkt wel, dat *Schrage* heel wat inlichtingen bij elkaar had gekregen. Ik moet dus aannemen, dat hij in de korte tijd, dat hij hier is geweest, een soort van inlichtingenorganisatie heeft opgezet. Dat kon hij onmogelijk alleen hebben gedaan.

A. Hij had een hele schaar van medewerkers, een stuk of acht medewerkers in Apeldoorn, een groep, welke ik niet kende, in Arnhem, een groep in Bilthoven, waarvan één man was gearachuteerd, nl. *Zomer*, alias *Piet Smid*, een jonge man: hij was adelporst en zat in Bilthoven bij *Sicking*.

58120. De **Voorzitter**: Met hem werkte *Schrage* samen?

A. Ja, althans toen hij bij mij was. Er is later een breuk gekomen. Hij had verder een verbinding, waarvan ik weinig afweet. In Zwolle had hij nog een groep mensen, die hem gegevens verschafte.

58121. De **Voorzitter**: Alles bij elkaar genomen, is hij dus zeer actief geweest?

A. Ja.

58122. De **Voorzitter**: Hij had zelf geen toestel?

A. *Zomer* had een toestel; zij hadden beiden een code.

58123. De **Voorzitter**: Ieder een afzonderlijke?

A. Ja. Die code is bij mij thuis geweest. Ik heb geen verstand van radiotechniek. Hij is ziek geworden; ik vermoed in Augustus. Hij heeft nl. roodvonk gekregen. U weet, dat *Zomer* vlak vóór die tijd is gearresteerd.

58124. De **Voorzitter**: *Zomer* is eind Augustus 1941 gearresteerd.

A. Ja. Door zijn ziekte en door die arrestatie heeft hij geen regelmatig contact kunnen hebben. Het contact was niet best georganiseerd. Zij hadden een slecht toestel. Hij is veertien dagen ziek geweest. Wij lag toen in Huis ter Heide bij mevrouw *Room*. Na die veertien dagen is hij definitief bij mij gekomen. Hij was door die ziekte in een soort van paniekstemming geraakt, want de arts, dr. *Kooy*, die zelf niet geheel normaal was en nogal mal deed, had hem niet helemaal juist behandeld. Toen hij bij mij kwam, was hij nog niet geheel hersteld van zijn ziekte. Hij is bij mij verder verzorgd en weer opgeknapt. Zijn toestel was hij kwijt. Hij is toen in aanraking gekomen in Apeldoorn met een zekere *Vermaat*, een electro-technicus, die in de Meidagen van 1940 als radio-telegrafist in Bergen werkzaam was geweest. Die heeft toen voor hem gezonden, maar hij kreeg geen antwoord meer terug. Hij had het gevoel, dat men hem in Engeland wantrouwde, omdat zijn berichtgeving een tijdlang was uitgebleven. Hij kon geen verbinding meer krijgen.

58125. De **Voorzitter**: Dat kan ook een gevolg zijn geweest van het feit, dat men ontdekt had, dat *Zomer* was gearresteerd en daarom dit contact besmet vond.

A. Hij kreeg daardoor een steeds grotere stapel gegevens, die hij niet meer kwijt kon. Hij had toen niet het plan om terug te gaan, hoewel hij in een benarde positie verkeerde. Hij kreeg toen contact met de in September 1941 gedropte parachutisten *Homburg* en *Sporre*, zich respectievelijk noemende *Hendriks* en *Staring*.

58126. De **Voorzitter**: Waren die tegelijk geparachuteerd?

A. Ja; die hebben contact gevonden via de sigarenhandel *Wiam* in Haarlem.

58127. De **Voorzitter**: Hoe hebben zij dat contact gekregen? Voor zover onze gegevens strekken, zijn *Schrage* en *Zomer* door een andere dienst uitgezonden dan *Homburg* en *Sporre*.

A. Ja, dat klopt.

58128. De **Voorzitter**: Het is zeer onwaarschijnlijk, dat *Schrage* van de uitzending van *Homburg* en *Sporre* op de hoogte kon zijn.

A. Hij was daarvan op de hoogte. *Schrage* was een jonge man, die op de politieschool in Hilversum was geweest en vaandrig was bij de motordienst; dat was *Homburg* ook. Die twee hebben elkaar in Londen ontmoet. Ik vertel nu, wat hij mij verteld heeft. Ik heb *Schrage* gevraagd, hoe hij die *Homburg* kende. Hij zei, dat hij in dienst was van de Engelse Intelligence Service en dat *Homburg* in dienst was van de Nederlandse Intelligence Service. Volgens de mededeling van *Schrage* was er in Londen spanning tussen die twee groepen. Hij was gewaarschuwd zich niet met die andere dienst in te laten. *Schrage* waarschuwde ons ook tegen het opnemen van contact met *Homburg*. Hij zelf was er verbaasd over, toen hij er achter kwam, dat *Homburg* hier was. Ik meen, dat hij daar achter is gekomen door de oudste van *Hattem* en door hem daarmee in contact is gekomen. Na die tijd heeft *Schrage* veel gegevens apart verzameld, die hij niet heeft doorgegeven aan Beverwijk, waarom weet ik niet. Maar er was in ieder geval een zeker wantrouwen.

58129. De **Voorzitter**: *Homburg* en *Sporre* hadden ook weer een zender?

A. Ja. Ons bevreedde het wel, dat *Schrage* geen gebruik maakte van de zender van die *Homburg*, want die had ook een code, zijn eigen code. Dat wilde hij niet en hij deed het niet. Zijn mentor in Amersfoort was kapitein *Sisselaar*, die wilde, dat ze gingen samenwerken om die gegevens door te geven. Toen werd intussen die *Homburg* gearresteerd. Daarna is op een gegeven ogenblik gebleken, dat *Homburg* was vrijgekomen, en toen merkte *Schrage*, alias *Visser*, op, dat *Homburg* de eerste afspraak van een parachutist had overtreden. Zijn ene fout was, dat hij naar een vriend, een tandarts, was gegaan, die fout was, dat wist *Schrage* via Beverwijk, en in de tweede plaats, dat *Homburg* contact zou hebben gezocht met een buitenlandse vrouw, van wie hij kon weten, dat de Duitsers haar in de gaten hielden. Toen *Homburg* vrijkwam, zocht hij contact met *Schrage*, maar deze deed alles wat hij kon om hen te vermijden. Hij had wel vertrouwen in de compagnon van *Hoinburg*, dat was *Sporre*, alias *Staring*, maar hij had groot wantrouwen tegen *Homburg*. Dit werd versterkt, toen werd nagegaan, hoe *Homburg* vrijgekomen was uit Scheveningen, want hij was niet ontslagen. Ik ben niet bij dat verhaal geweest, maar onder de drang van *Sisselaar* heeft een gesprek plaats gevonden tussen *Honzburg* en *Schrage*, want *Sisselaar* wilde haring of kuit hebben. Het verhaal, dat ik dus heb gehoord van *Schrage*, alias *Kees Visser*, was, dat *Homburg* zou zijn ontsnapt van uit zijn cel in Scheveningen, omdat hij enige stoelen op elkaar gezet had, van zijn vork een zaag gemaakt zou hebben en zo een tralie zou hebben doorgezaagd; hij zou naar de binnenplaats zijn gelopen en zou daar een schildersladder hebben gevonden, waarmee hij over de muur zou zijn gekomen. Nu waren er in die tijd op *Zandbergen* enige jongelui ondergedoken; één daarvan had ook in Scheveningen gezeten en zei, dat het niet kon, omdat ze houten lepels hadden en omdat je maar één stoel had. terwijl het traliwerk zó hoog zat, dat je er normaal wel drie nodig zou hebben. Ik heb later persoonlijk kunnen controleren, dat het onmogelijk was. Hierdoor werd het oude wantrouwen van *Schrage* versterkt en toen meende kapitein *Sisselaar*, in overleg met de groep *Apeldoorn*, dat *Homburg* moest worden opgeruimd; dat was ook al voorbereid, maar daar verzette *Schrage* zich tegen, omdat hij het beter vond te wachten. *Homburg* had verteld, dat hij zou teruggaan, via de *Flitspuit*. Deze gaf het bericht door, telkens 1, 2, enz.; dat scheen betrekking te hebben op *Homburg* en *Sporre*. *Schrage* wist daar wat van. Dat had hij blijkbaar niet rechtstreeks van *Homburg*, maar uit Beverwijk gehoord. Er was kennelijk een gevaarlijk spel tussen deze jongens. Hoe het zij, *Schrage* wilde, dat *Homburg* terugging, en dat men het in Engeland uitzocht, zodra men hem in handen zou krijgen; hij mocht niet geliquideerd worden. Er was geen bewijs. Men wist, dat hij zich op lichtvaardige wijze in zijn omgang had gedragen, waardoor gevaar was ontstaan. Die oude vriend zou hem er bij gelapt hebben. Het verhaal van die ontsnapping, hetwelk ik vertelde — ik wist dat vóórdat ik was gearresteerd — heb ik later tot mijn stomme verbazing

ongeveer in dezelfde melodie teruggevonden in een publicatie van „Het Lichtspoor” van 16 April 1947. Ik dacht, dat niemand dat wist. Ik was bovendien verbaasd over het feit, dat er in stond genoemd de plek, waar *Schrage* zee zou kiezen. De zeer kleine groep, welke met hem samenwerkte, wist, dat hij in *Petten* zee zou kiezen. Het is ongeveer hetzelfde verhaal; het is er een kleine variant op. Ik kan het u ter beschikking stellen, als u het wilt hebben. Hier staat het enigszins anders.

Ik lees hier:

„want hij zag kans om, met behulp van lepel en vork de tralies van zijn celraam door te vijlen, waar uit hij zich, langs zijn aaneengeknoopte kleeren en dekens, op den grond liet zakken. Door op een schildwachthuisje te klimmen gelukte het hem zonder ongelukken over den buitenmuur te komen en te ontvluchten.”

Ik heb later geconstateerd, dat er twee buitenmuren zijn en dat je met geen geweld via een schildwachthuisje over de muur kunt komen. Het is dus hetzelfde verhaal met een kleine variatie. *Schrage* was niet bevredigd door het gesprek over deze dingen en waarschuwde ons om onder geen beding met *Homburg* in contact te komen, ook niet al zou hij contact met ons zoeken, want *Schrage* wilde coôte que coôte naar Engeland om te zeggen, dat die verhouding niet deugde, al wist hij zelf niet helemaal hoe de vork aan de steel zat. *Schrage* is 13 November vertrokken. Hij heeft vele gegevens meegenomen, behalve de reeds genoemde o.a. betreffende gesprekken van N.S.B.-ers en ettelijke krantenuitknipsels. Ik heb die zelf ingepakt; hij heeft ze meegenomen in een koffer, welke was verzwaard, en is met *Sporre* in een boot vertrokken. *Sporre* koesterde ook wantrouwen tegen *Homburg* en deelde de opinie van *Schrage*. Hun plan was een wild plan. Wij hebben er ons fel tegen verzet. Zij zijn vertrokken met een 8 meter lange open boot, welke van boven was bespannen met zeil, waarin twee gaten waren gemaakt voor die twee jongelui. *Sporre* scheen stuurman ter zee te zijn geweest; hij wist van navigatie af, de ander niet. Er is een kompas gehaald in *IJmuiden*, ik meen bij familie van *Sporre*, maar daar wil ik van af zijn. Op 13 November zijn zij vertrokken. De afspraak was, dat „De Flitspuit”, als zij aankwamen, zou doorzenden, dat het bier in Engeland lekker was, en verder no. 27. Dat zou de man zijn, die na hen kwam. Dit Flitspuit-bericht is nooit gekomen. Wij begrepen dus, dat er iets niet in orde was. Wij hoorden niets. Ongeveer een week daarna — ik weet niet, of het 4, 5 of 6 dagen zijn geweest — zond *Homburg* een afgezant in de vorm van een zekere *Haas*, alias *Pijl*. Deze zocht contact met mij, maar had niet in de gaten, waar ik woonde; hij wist echter het adres van *Sisselaar*. *Homburg* liet daar door *Haas* vragen, of wij wisten, waar *Schrage* uithing, en of het waar was, dat hij een poging zou doen om over te steken, hetgeen heel gek was, want als iemand dit niet kon weten, was hij het. Verder vroeg hij, of wij bereid waren om voor hem een kamer te zoeken in Amersfoort. Wij hebben, na alles van hem gehoord te hebben, net gedaan alsof wij uit ons neus bloedden en zeiden, dat wij niets van *Schrage* wisten, dus ook niet of hij weg was of wilde gaan. Toen *Sisselaar* net deed, alsof hij *Schrage* niet kende tegenover die *Pijl*, zei *Pijl*: „U kent *Homburg* toch wei?” Hij haalde toen een photo van *Homburg* te voorschijn, die hij in zijn sok had zitten. *Sisselaar* wantrouwde dit, omdat hij het klungelig vond, dat je zo mei de photo van iemand ging rondlopen, terwijl je toch altijd de kans had gearresteerd te worden. Het gehel maakte op hem een dusdanige indruk, dat hij niet tot enige toenadering bereid was. Daarna is *Pijl* nog eens teruggekomen, maar ook toen zijn wij daarop niet ingegaan.

58130. De **Voorzitter**: Hebt u later, na de oorlog, nooit meer iets vernomen omtrent het lot van *Schrage* en *Sporre*?

A. Niets. Ik heb gehoord, dat zijn ouders verder ook niets meer van hem hebben vernoren. Zij hadden nog wel bericht gehad uit de tijd, dat hij in *Engeland* was, maar niet van de tijd daarna. In *November* 1941 is hij weggegaan. Er is toen in *Januari* of *Februari* een jonge man uit *Rotterdam* bij mij gekomen, *Wegerif*. Hij kwam vragen, of hij mij kon spreken over de organisatie van de *I.D.*, of er verdere gegevens bekend waren over militaire zaken, of er contactpunten waren en of ik iemand wist, die kwarts had voor een radio-toestel. Ik wilde er niet op ingaan, omdat hij niet de indruk maakte van een figuur, waarmee men zo in zee kon gaan. Ik vond het nogal een stuntelig geheel. Ik dacht, dat hij een soort van koerier was. Ik ben er dus niet op ingegaan. Toen is hij weggegaan. Later is mij echter bij mijn verhoor gebleken, dat dit ten gevolge heeft gehad, dat de Duitsers mijn adres te pakken hebben gekregen, want die *Wegerif* had gelogeed bij mevrouw *Boom*, bij wie *Schrage* het eerst binnengekomen was. Daar had die *Wegerif* blijkbaar iets gehoord, ook van mij, en zo schijnt hij aan mijn adres te zijn gekomen. Die jongen heeft gepraat. De Duitsers hebben als het ware kunnen terugrollen.

Toen hebben zij *Vermaat* uitgeperst; die heeft niet gesproken, maar zij waren uit de zaak zover wijs geworden, dat zij de legkaart van het geheel bij elkaar hebben gekregen.

58131. De **Voorzitter**: Bent u gearresteerd naar aanleiding van het feit, dat u relaties met *Schrage* had gehad?

A. Op het vermoeden, dat ik onderdak aan *Schrage* gegeven had. Ik heb het niet ontkend, maar zei, dat ik niet wist, dat hij een parachutist was en dat ik alleen maar wist, dat hij iemand van het verzet was, die in moeilijkheden zat.

Schrage is dus weggegaan in November 1941. In Maart 1942 is van *Hattem* opgerold met *von Oven*, de gehele groep *Blaauboer* en *ten Bosch*. In Maart is ook *Vermaat* opgerold; in Juni is mevrouw *Boom* opgepikt en in September de oude *Sisselaar* en ik. *Schrage* had ook nog een verbinding in Den Bosch, meer een financiële verbinding, met *van Lanshot*. Deze heeft die boot betaald. Een zekere *Carp* zat er ook tussen, ik ineen uit Leiden. *Van Lanshot* woonde Châlet Royal, bij Vught.

58132. De **Voorzitter**: U weet, dat *Sporre* en *Schrage* niet zijn gearresteerd door de Duitsers, maar dat ze ook nooit in Engeiand zijn aangekomen?

A. Zo'n boot, waar de mensen zo ingesjord zitten, kan door de branding omgeslagen zijn. Hetgeen mij verontrustte, was dit: die Boot zou worden gekocht in Ouderkerk aan de Amstel bij een oud-politieagent en die zou f 10000 kosten. Ik zei tegen *Schrage*: hoe komt die boot aan de Hondsbossche Zeewering in Petten? En hoe willen jullie met een boot van 8 m met een buitenboordmotor door de branding heengaan? Toen kwam hij met dit phantastische verhaal: met een trailer zou die boot worden gebracht van Ouderkerk aan de Amstel naar Petten. Ik heb gevraagd, of hij Petten weleens had gezien, want die dijk kan je kilometersafstand overzien. Als je daar met een trailer gaat rijden, zien de moffen dat. Wat het nog gekker maakte, het was krankzinnig, was, dat hij zei: een aantal adelborsten, die hij kende door *Piet Zomer*, zou helpen om die boot in zee te krijgen. Die moesten dan dus van boven, van de weg op de dijk, naar beneden, net alsof de Duitsers er met hun rug naar toe stonden te kijken. Toen ik later hoorde, dat hij nooit is aangekomen en begreep, dat hij ook niet gearresteerd was, heb ik mij afgevraagd, of hij niet tevoren in de val gelopen en opgeruimd was. Maar dan hadden de Duitsers al die gegevens gehad en onze namen en zouden wij er nooit zijn uitgekomen.

58133. De **Voorzitter**: Zij hadden die gegevens niet?

A. Ze wisten alles, zelfs van mijn wandelingen naar Apeldoorn, alsof ze er bij geweest waren. Uit bepaalde dingen echter merkte je, dat er hiaten waren.

58134. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze kunnen toch op een mijn gelopen zijn met die boot.

A. Die mijnen liggen dieper dan zo'n plat bootje diepgang heeft, al is het natuurlijk mogelijk.

58135. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u later nog meer van *Homburg* bemerkt?

A. Die is in Engeland gekomen. Met *Homburg* was afgesproken, dat hij een signaal zou geven, wanneer hij aangekomen was. Hij had ook een code meegenomen en zou bericht geven, dat hij was aangekomen en dat die gebruikt kon worden. Dat laatste is nooit gekomen. In mijn gevangenschap sprak ik met kerels uit hetzelfde proces over *Homburg*.

58136. De **Voorzitter**: U vertelt dus thans hetgeen u van anderen hebt gehoord?

A. Van *Schrage* wist ik, dat hij een code zou meenemen, die was samengesteld uit de fabels van *La Fontaine*: omdat hij dus *Vermaat* hier liet zitten met die code en de sleutel mee naar Engeland wilde nemen, zodat hij contact kon maken. Dat contact is echter nooit tot stand gekomen, want het is volkomen misgegaan.

58137. De **Voorzitter**: Had u, afgezien van het feit, dat u op de voorbereiding van zijn terugtocht enige kritiek had, van *Schrage* wel een flinke indruk gekregen?

A. Hij werd op tweeërlei wijze veroordeeld. Men zeide, dat hij te vee praatte. Die indruk had ik niet. Ik had de indruk, dat hij veel praatte om af te leiden. Men vond hem ook verliefd van aard. Ik hield het met de mening van anderen. Van al die verliefdheden heb ik nooit wat bemerkt. Ik had de indruk, dat het een jongen was met een goed plichtbesef en een enorm élan. Ik heb hem dag en

nacht meegemaakt. Bovendien, als je met roodvonk op de zolder van een garage zit opgesloten en er toch nog uitkomt om iets te doen, moet je toch fut hebben, en zeker als je denkt: ik moet hier weg. Hij kwam nl. in aanraking met dokter *Kooy*, die hem kwam bezoeken en gek deed. Die dokter leed aan paranoia en is later opgenoinen. Bij het verzet waren verschillende mensen betrokken, die het verzetswerk eigenlijk als een soort operettespel behandelden en iedereen, die niet aan dat spel meedeed, als buitenstaander beschouwden. Als ik zie, hoe die mensen op het ogenblik vereerd worden — ik heb hen in concentratiekampen meegemaakt —, moet ik zeggen, dat mijn bewondering voor hen niet groter was dan voor de mensen, die nu grafmonumenten onthullen. Dat staat echter buiten de zaak.

58138. De **Voorzitter**: Dit is hetgeen u van *Schrage* en *Zomer* weet?

A. Ja, in grote lijnen. *Zomer* was een actieve jongen, waarin fut en spirit zat.

58139. De **Voorzitter**: Hebt u hem zelf ontmoet?

A. Dit verhaal ken ik alleen van *Schrage* en *Sisselaar*. Verder weet ik nog, dat er rapporten zijn afgeleverd aan dr. *Somer* uit Ginneken, die blijkbaar nog de weg naar Frankrijk heeft georganiseerd.

58140. De **Voorzitter**: De latere kolonel *Somer*, de chef van B.I.?

A. Ja. Dat schijnt echter hoofdzakelijk via van *Hattem* te zijn gegaan. Meer kan ik u niet vertellen. Dat was dezelfde *Somer*, die de inlichtingen met betrekking tot Zeeland verzorgde. Met Zeeland had men slecht contact. In de tijd, dat *Schrage* bij mij was, is er een onderofficier gearachuteerd. Nu geloof ik — met al die alias-nam-n raak je in de war —, dat hij *Hendriks* genoemd werd, maar ik durf het niet te zweren. Hij kwam neer bij Loosdrecht. *Schrage* had contact met hem. Hij kwam bij mij thuis en was zeer blij. Die man kwam naar beneden en zijn toestel was caducque. *Schrage* had de illusie, dat hij nu ook contact met Engeland zou krijgen; hij wilde altijd onder *Homburg* uit. Wat zij met die man hebben gedaan, weet ik niet, maar hij stond daar werkeloos.

Ik heb een rapport gemaakt. Ik had er niet veel d n in, want toen ik terugkwam, was ik niet bepaald verdiept in de illegaliteit. Ik heb toen echter onder druk van kennissen toch nog een rapport gestuurd aan de heer *Somer* van het Bureau Inlichtingen. Die heeft mij toen geantwoord, dat hij er met belangstelling kennis van had genomen, dat hij van sommige punten af wist en dat omtrent sommige dingen nadere inlichtingen zou worden gevraagd. Dat was op 8 Januari 1946.

58141. De heer **Stokvis**: Bevat dit rapport dezelfde gegevens die u ons nu hebt verstrekt?

A. Ja, maar veel vlakker. Ik dacht: als men het nodig vindt, komt men wel bij mij. Ik heb er echter nooit iets van gehoord.

58142. De heer **Stokvis**: In dat rapport staan geen dingen, die wij thans nog niet weten?

A. Neen. Ik heb er een afschrift van. Het behandelt de grote lijn van de zaak. Het ging mij vooral om de figuur van *Homburg*. Ik kan niet over hem oordelen en zou dit dus ook niet naar buiten durven zeggen. Maar wie was deze figuur? Ik dacht: als men er belang bij heeft, zal men daarover wel inlichtingen inwinnen; dat heeft men echter nooit gedaan, want ik heb er nooit iets van gehoord.

Ik geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat ik verder over deze zaak nog iets te vertellen heb. Van de tegenstelling, die er tussen die twee diensten in Londen bestond, heb ik nooit de portée begrepen. Het vreemde was, dat *Schrage* contact met *van 't Sant* had. Het verbaasde mij, dat hij mij aan de ene kant vertelde, dat in zijn dienst tegen *van 't Sant* gewaarschuwd was, nl. om daarvoor op te passen — of dit betrekking had op het niet doorgeven van inlichtingen, weet ik niet —, maar dat hij aan de andere kant voor die *van 't Sant* nogal geporteerd was. Mijn inlichtingen over de gang van zaken daar waren ook niet erg bevredigend. Het was typisch datgene, wat men in militaire kringen kan hebben, als: bij de Engelsen werd men beter behandeld e.d.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

D. Q. R. MULOCK HOUWER.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOSEPH GUILLAUME LE JEUNE,
oud 35 jaar, wonende te Amstelveen,
criminoloog.

Hij legt de eed af als getuige.

58367. De **Voorzitter**: Wij hebben tijdens onze verhoren enige keren uw naam horen noemen in het bijzonder in verband met uw werkzaamheden als passeur.

Is het u mogelijk een globaal overzicht te geven van uw werkzaamheden op dat gebied, hoe u er in gekomen bent, welke verbindingen u hebt onderhouden e.d.?

A. In 1942 heb ik mij in Bilthoven gevestigd. Voor die tijd studeerde ik aan de Leuvense universiteit, waar ik in 1942 het doctoraal examen Criminologie afgelegd heb. In Bilthoven maakte ik kennis met mr. J. H. *des Tombe* uit Utrecht, die gewestelijk commandant O.D. was. Via mr. *des Tombe* ben ik bij de O.D. gekomen.

58368. De **Voorzitter**: Was u Nederlander?

A. Ja, ik was Nederlander. In Bilthoven heb ik, gelijk iedere O.D.'er deed, rustig afgewacht en plannen gesmeed, doch al spoedig, nl. in het voorjaar van 1943 bracht de heer *des Tombe* mij in aanraking met mr. *Gerard Slotemaker de Bruine*. O.a. omdat ik veel ervaring had met illegale grensoverschrijdingen van Leuven uit, werd mijn medewerking gevraagd bij het organiseren van een Zwitserse weg. De bedoeling was, te komen tot een regelmatig vervoer van documenten naar Zwitserland, documenten, die tot nu toe niet regelmatig daarheen werden gebracht, maar incidenteel.

58369. De **Voorzitter**: U sprak over het begin van 1943. In 1942 was er reeds contact met Zwitserland tot stand gebracht door middel van mejuffrouw *Kohlbrugge*. Dat hebt u niet meegemaakt?

A. Neen. Dat heb ik achteraf gehoord. In het voorjaar van 1943 ben ik naar de Frans-Belgische grens gegaan om een koerier uit Zwitserland te ontmoeten. De koerier verscheen niet op de afgesproken plaats. Ik ben tot Parijs doorgereisd en heb daar verschillende adressen bezocht. De betrokken man heb ik niet gezien. In de week voor Pasen 1943 kwam de heer *Slotemaker de Bruine* weer met het verzoek naar Parijs te gaan, daar iemand te ontmoeten en zo mogelijk door te reizen naar Zwitserland. Dat was na de arrestatie van *Vorrink*, *Schouten*, enz. Ik kreeg een mondelinge en een schriftelijke boodschap mede. De laatste kende ik niet. Men deelde mij mede, dat, als die gevonden werd, zij niet gelijklopend was aan de mondelinge boodschap. De mondelinge boodschap was, dat van Londen uit een agent, die *Gerbrandy* genaamd was, zich had ingedrongen en zich legitimeerde via Radio-Oranje — ik weet niet meer, welke legitimatie hij gebruikte —, en dat door toedoen van deze agent de groep *Schouten*, *Vorrink*, enz. gearresteerd werd. (Achteraf heb ik gehoord, dat het *van der Waals* was).

Met deze mondelinge boodschap en met een zending, die op microphoto's was vastgelegd, ging ik toen op weg naar Zwitserland. In Pontarlier, in de Franse Jura, werd ik gearresteerd door de Feldgendarmerie. Ik had de microphoto's goed verpakt. Ze zaten in een tube tandpasta. Gelukkig werden ze niet gevonden. Na drie dagen in verhoor geweest te zijn ben ik weer vrij gekomen. Ik heb bij het verhoor de tactiek aangehouden om een strafbaar feit te bekennen, dat niets in mijn opdracht te maken had. Ik waagde dan een ver-

oordeling, maar was van het onderzoek af. Twee dagen heb ik volgehouden, dat ik in de Jura met vakantie was. In die twee dagen heb ik mijn verhoorders getaxeerd en er een uitgezocht, waarbij ik de derde dag door de mand viel. Ik bekende naar Zwitserland te willen uitwijken, omdat ik genoeg had van de oorlog en omdat ik zeer verzwakt was en in Holland niet genoeg te eten meer was. Mijn verhoorder was kennelijk geveleid, dat hij me tot een bekentenis had gekregen, en was van mening, dat ik er met drie maanden gevangenisstraf wel af zou komen. Ik kreeg gedaan, dat ik gekeurd werd door een Duitse militaire arts, die mij voor de gevangenis afkeurde. Ik werd uit de gevangenis ontslagen met de boodschap, dit ik binnen drie dagen weer in Holland terug moest zijn en dat ik in een concentratiekamp terecht zou komen, als ik nog eens aan de Zwitserse grens gesignaleerd werd. Drie dagen later was ik weer in Bilthoven,

58370. De **Voorzitter**: De boodschappen, die u heeft meegekregen, zijn dus niet te bestemder plaats gekomen?

A. Via mij niet, maar ik meen wel via een andere weg.

58371. De **Voorzitter**: Hebt u daar weleens iets van gehoord?

A. Ik heb van mr. *van Namen* gehoord, dat de boodschap toch vóór September 1943 in Zwitserland is terechtgekomen. Na mijn terugkeer in Nederland heb ik gedurende een paar maanden geen contact met *Slotemaker* opgenomen en hij niet met mij, omdat wij dat veiliger vonden. In September 1943 namen wij weer contact op. Toen was de zaak zo geregeld, dat er om de veertien dagen een koerier in Brussel zou komen. Ik zou naar Brussel gaan en daar zouden de zendingen uitgewisseld worden.

58372. De **Voorzitter**: Wie had dat geregeld?

A. Dat heeft *Bartels* geregeld, naar mij achteraf gebleken is. Toen heb ik mij dat niet afgevraagd. Ik had destijds nog contact met mr. *des Tombe*. Met hem had ik een plan ten uitvoer gebracht om een huis in Bilthoven te huren om onderduikers, die niet direct een plaats wisten, een tijdelijk onderdak te verschaffen. Daar trok ik begin September in. Om de veertien dagen ging ik naar Brussel of naar Parijs. Dat heeft geduurd tot het voorjaar van 1944.

58373. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg heeft toch nog langer geduurd?

A. Ja, die is regelmatig blijven functioneren tot de bevrijding van Brussel. Onze koerier uit Zwitserland, *Jean Weidner*, had in Brussel contact met een groep studenten, die uit Holland uitgeweken waren naar Brussel. Dezen hadden een escape-line georganiseerd. Wij hielden onze documentenweg streng gescheiden van deze organisatie. Het was echter onvermijdelijk, dat sommige personen contactadres waren voor beide organisaties.

Van de escape-line kende ik een zekere *David: Verloop*, die voor ons weleens als contact-adres optrad. *Verloop* is in het voorjaar van 1944 gearresteerd en tragisch om het leven gekomen. In dat voorjaar is namelijk door verraad deze gehele escape-line opgerold. Er zijn arrestaties verricht in Brussel, Parijs, Lyon, enz. Van onze documentenweg wist echter niemand iets af. Deze is intact gebleven en heeft zelfs geen vertraging ondervonden.

Wij gingen verder met het uitbouwen en stabiliseren van de documentenweg. Er moest in Brussel een vaste post komen en de grensovergang moest worden beveiligd; hier moest een plaatselijk contact komen. In Kleine-Meers aan de Maas heb ik de hoofdonderwijzer, de heer *Meiers*, bereid gevonden het toezicht op de grens — dit was de Maas — te houden en van die tijd af was de veiligheid van de grensovergang Nederland-België verzekerd.

In Brussel moest toen een nieuwe man komen, die de nieuw te vormen escape-route en tevens de documentenweg in het oog moest houden. Hiervoor kwam uit Zwitserland een zekere mijnheer *de Jong*, wiens schuilnaam was *van Iersel*.

Ik kreeg opdracht, in Brussel een zekere *van Iersel* te halen. Dit heb ik gedaan en ik heb hem naar Amsterdam gebracht. Hij zou in

Brussel het knooppunt moeten worden voor de Zwitserse weg. Een paar weken later kreeg ik de opdracht, hem terug te brengen met een klein commentaar er bij, nl. dat hij weer naar Zwitserland terugging. Later heb ik gehoord, dat *de Jong* in Rotterdam inspecteur van politie was en in het begin van de oorlog nog bij de N.S.B. was geweest. Ondanks dit heeft hij een flinke houding aangenomen tegenover de bevelen, die hij kreeg; hij heeft geweigerd Joden op te halen, en is gevlucht naar Zwitserland. Het feit echter, dat hij bij de N.S.B. was geweest, was voldoende om het zekere voor het onzekere te nemen en hem met een zoet lijntje terug te zenden. Hij wist dit niet, totdat hij weer in Zwitserland was. Ik heb toen opdracht gekregen, mij in Brussel te vestigen, waar ik veel relaties had uit mijn studententijd. Mijn taak was te zorgen, dat alle zendingen, die Brussel bereikten, in Zwitserland kwamen, of mocht dit door de invasie niet meer mogelijk zijn, langs een andere weg op de bestemde plaats kwamen.

58374. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Brussel gaan wonen?

A. In April 1944.

58375. De **Voorzitter**: Tot April 1944 heeft u dus zelf voor de verzending naar Brussel gezorgd?

A. Ja.

58376. De **Voorzitter**: Toen ging iemand anders het doen?

A. Na die tijd bleef ik de zorg dragen voor het vervoer der documenten van Amsterdam naar Brussel. Hiervoor had ik koeriers ter beschikking. Tevens werd mij de zorg voor een nieuwe escape-line opgedragen. Ik heb de voorwaarde gesteld, dat eerst in de illegaliteit werd verspreid, dat de escape-route was opgerold en men geen voornemen had een nieuwe te vormen; ik was van mening, dat dit vlug genoeg verspreid was in de illegale wereld en zo ook bij de Duitsers terecht zou komen.

Een andere voorwaarde was — men was er in Holland ook al mee bezig —, dat degene, die de passanten uitzocht, hier met zorg naging, of zij te vertrouwen waren, zodat de kans op infiltratie verkleind werd, want dit was een van de zwakste punten van een escape-route. Verder wilde ik geen gebruik maken van contacten van de vorige escape-route. Het gevaar bestond immers, dat deze geobserveerd werden.

58377. De **Voorzitter**: Wat waren deze passanten voor mensen? Waren dit Nederlanders of ook Engelse piloten?

A. Van die tijd af hebben wij afgesproken over onze weg geen Engelse piloten meer te vervoeren. Dit vereiste nl. weer een heel andere techniek dan die, welke wij gebruikten voor het bereiken van ons doel, nl. het vervoeren van documenten en het vervoeren van Nederlanders, die in levensgevaar waren of die door de Regering naar Londen geroepen waren. Het vervoer van piloten was wel spectaculair, maar wij zouden daardoor te veel hooi op onze vork nemen. Dit bracht een te groot risico mee en voor de piloten en voor ons andere werk. Bovendien bestonden goed functionerende pilotenlijnen, die niet gebaat zouden zijn bij onze activiteit op hun terrein.

58378. De **Voorzitter**: U had te maken zowel met de Zwitserse weg als met de escape-line. Maar de organisaties daarvan waren toch twee verschillende dingen? Die hadden met elkaar in wezen niets te maken en kwamen alleen in uw persoon samen?

A. Tot die tijd waren zij geheel verschillend en kwamen zij alleen in de persoon van *Jean Weidner* in Brussel samen. Ik kan geen antwoord geven op de vraag, of het daarna een organisatie was. In ieder geval was het zo, dat over alle personen van beide organisaties liepen en de Zwitserse weg en de escape-line. De heer *Sloternaker de Bruine* had er mede te maken. Hij heeft mij voorgesteld aan de heer *Mulder* uit den Haag, die in 1944 is overleden. Ik regelde het verder met de heer *Mulder*.

58379. De **Voorzitter**: Er is in 1943 ook een poging gedaan een escape-line te maken voor het B.I. Daar heeft de parachutist *Gerbrands* aan medegewerkt.

A. Daarmede heb ik niet te maken gehad. Er zijn vele escape-lines georganiseerd. Er waren ook vele mensen, die op goed geluk zelf gingen. Maar de meeste mensen, zowel degenen, die via de escape-line gingen, als diegenen, die zo maar gingen, kwamen of in Brussel of in Parijs aan de Spaanse grens bij de organisatie van *Jean Weidner*, in ieder geval bij contacten van hem. Zo is het met *Gerbrands* ook gegaan. Hij heeft b.v. in het zuiden van Frankrijk een pied à terre gevonden, maar dat was tegelijkertijd ook van *Jean Weidner*.

58380. De **Voorzitter**: Hebt u *Gerbrands* ontmoet?

A. Niet tijdens de bezetting.

58381. De **Voorzitter**: Ook zijn medewerkers, zoals *Nel Lind* en anderen hebt u nooit ontmoet?

A. Neen. Van de eerste escape-line-geschiedenis heb ik niets willen weten, omdat ik daar geen taak had. Alleen *Weidner* kende ik, als koerier van de Zwitserse weg.

58382. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, was *Weidner* voor zover het de verbinding Brussel—Spanje en Brussel—Zwitserland betrof, in België en Frankrijk de centrale figuur?

A. Ja, dé figuur in Frankrijk.

58383. De **Voorzitter**: Is hij door de oorlog heengekomen?

A. Ja.

58384. De **Voorzitter**: Er zijn op verschillende van de escape-lines nogal wat ongelukken gebeurd. Is hij daaraan altijd ontkomen?

A. Ja, die ongelukken zijn in veel gevallen te verklaren door het feit, dat via de escape-lines mensen gingen, die niet altijd even bereid en even sportief waren, die zich niet goed aanpasten aan de Belgische en Franse sfeer. Zij vielen te veel op. Ofschoon er aan de andere kant ook vele piloten waren, die misschien ook opvielen, maar die eigenschappen hadden, die dit compenseerden. Bovendien werden voor hen valse papieren gemaakt, die op grote groepen betrekking hadden, papieren, die de Belgische arbeiders meekregen, als zij met verlof naar België gingen. Ik meen, dat de meeste ongelukken in de Pyreneeën zijn gebeurd. Dat was het gevaarlijkste punt. Daar moest men de mensen loslaten en waren zij dus voor een groot deel afhankelijk van eigen handigheid of onhandigheid.

58385. De **Voorzitter**: Er zijn ook nog bekende penetratiegevallen geweest, waarbij een rol is gespeeld door *Arnaud* — zijn eigen naam is *Christmann* —, een Duitse agent.

A. Daarvan heb ik nooit iets gemerkt.

Ik heb nooit iets willen te maken hebben met een escape-line, waarover men iedereen, die aankwam, vervoerde. Toen ik de passage mee hielp organiseren, heb ik de eis gesteld, dat men de passanten zelf uitzocht. Wij hebben de bepaling gemaakt, dat alleen zij, die ter dood veroordeeld waren, en zij, op wie door de Duitsers een zware prijs was gesteld, geholpen zouden worden. Dit gold natuurlijk ook voor hen, die door de Londense Regering geroepen werden.

58386. De **Voorzitter**: Hebt u van het laatste voorbeelden?

A. Dat kan ik uiteraard niet hebben. Ik vertrouwde op de heer *Mulder*. Hij was iemand, op wie te vertrouwen was. Ik vroeg hem nooit: is dat iemand, die door Londen geroepen wordt, of een ter dood veroordeelde. Zo heb ik b.v. mr. *van Heuven Goedhart* vervoerd. Ik hoorde zijn naam pas, toen hij in Londen tot Minister van Justitie benoemd werd. En dit nog, omdat het mij toen werd verteld. Ik heb er nooit naar gevraagd.

58387. De **Voorzitter**: U bent daar dus mee begonnen in April 1944?

A. Ja, en ik heb dat kunnen doorzetten tot Juli/Augustus 1944.

58388. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen hebt u vervoerd?

A. Niet veel, omdat wij zo'n strenge selectie maakten.

58389. De **Voorzitter**: Hoeveel denkt u ongeveer?

A. Wij begonnen met drie passanten. Daarvan zijn er twee strand in de Pyreneeën. Daarna kwam mr. *van Heuven Goedhart*. Toen de invasie in Juni kwam, waren twee anderen juist in Brussel: een smid en een agent van politie, die ik zelf kende uit Soest. Zij wilden toen niet meer naar Londen gaan. Wij hebben hen naar de Franse maquis geholpen.

58390. De **Voorzitter**: Ging gedurende al die tijd uw verbinding mei Zwitserland door?

A. Ja.

58391. De **Voorzitter**: Werden de zendingen in Brussel overgenomen door iemand van de organisatie van *Weidner*?

A. Ja, door de Zwitserse organisatie.

58392. De **Voorzitter**: Reisde men via Frankrijk?

A. Ja, men reisde door naar Zwitserland. In Brussel was het knooppunt. Ik had in Brussel een man voor de documenten en iemand voor de passage.

58393. De **Voorzitter**: En hoe reisde men van Brussel naar Zwitserland?

A. Per trein naar een plaats aan de Zwitserse grens, naar Annecy b.v., en daarna ging men te voet over de grens.

58394. De **Voorzitter**: Geschiedde het reizen per trein op Duitse papieren?

A. Op verlofgangerspapieren.

58395. De **Voorzitter**: Was dat voor reizen per trein de enige mogelijkheid?

A. Ja, de veiligste manier.

58396. De **Voorzitter**: Is dat altijd goed gegaan?

A. Ja, d.w.z. in Brussel ben ik een keer gearresteerd, samen met een agent, die naar Zwitserland terugging. Dat was *Paul Veerman*. Het was op de dag van de invasie. De treinen naar Parijs liepen niet meer regelmatig en toen wij van de Gare du Nord naar de Gare de Luxembourg wandelden, werden wij aangehouden door mensen van de Arbeitseinsatz. Ik had geen vals persoonsbewijs en was normaal ingeschreven aan de universiteit in Leuven. *Paul Veerman* had wel een vals persoonsbewijs. Hij was een week van tevoren in Toulouse door de Duitsers gesnapt en had kunnen ontvluchten. Het zag er voor hem dus niet zo mooi uit. Bovendien was hij niet-Ariër. Ik hoorde hem nog zeggen, dat hij mij toevallig ontmoet had, en werd daarna ondervraagd. Ik heb mijn adres in Leuven opgegeven en gezegd, dat men naar de Leuvense universiteit kon opbellen. Dat hebben ze niet gedaan. Ik werd onmiddellijk vrijgelaten. *Paul Veerman* is van het ene kamp naar het andere gebracht. Hij is na de bevrijding teruggekomen en woont momenteel in Amsterdam. Dit was de eerste arrestatie, die ik samen met een koerier meemaakte. Verder zijn *Weidner*, *Rens* en *Paul Veerman* nog een keer in Toulouse gearresteerd, maar daaraan zijn zij gelukkig ook ontkomen. Slachtoffers zijn op het gedeelte, dat door mij georganiseerd werd, niet gevallen.

58397. De **Voorzitter**: Tot hoe lang na de invasie gingen die koerierzendingen nog door?

A. Via Zwitserland ging het al spoedig niet meer. Half Juli moest ik uitzien naar een andere weg, omdat de verbinding met Zwitserland dreigde verbroken te worden.

Ik had in België contact met het Comité National de Coördination via prof. *de Groot* en prof. *Allart*. Dezen hebben mij verzocht, contact te leggen tussen de Belgische illegaliteit, althans het strijdende gedeelte, en de K.P. in Holland, ten einde tot samenwerking te komen bij een eventueel optrekken van de geallieerden door Limburg en Brabant. Ik heb dit voorgelegd aan mr. *des Tombe* en mr. *Slotemaker de Bruine*. Er is nog een afspraak gemaakt in Beek in Limburg. Het was echter inmiddels eind Augustus geworden en op 3 September is Brussel bevrijd.

Via dit comité, dat de Belgische illegaliteit bundelde, had ik de mogelijkheid — dit had ik bedongen —, ook stukken uit Holland met hun koeriers mee te geven. Langs deze weg heb ik een zending verzonden; deze is toen ook terechtgekomen bij overste *Somer*, zo als deze mij later medegedeeld heeft.

58398. De **Voorzitter**: Voor u was dus de zaak op 3 September 1934 afgelopen?

A. Ja.

58399. De **Voorzitter**: Zijn er ook nog mensen over die escape-line naar Zwitserland gegaan of gingen zij allemaal naar Spanje?

A. Als ik ze kwijt was in Brussel, vroeg ik mij niet af, waar zij naar toe gingen. Er zijn in ieder geval twee mensen, dominee en mevrouw *Hoekendijk*, naar Zwitserland gegaan.

58400. De **Voorzitter**: Hoe weet u dat?

A. Het was even vóórdat de escape-line van *Verloop* was opgerold. Ik had toen nog niet de leiding in Brussel. Op verzoek van

Bartels heb ik, bij wijze van uitzondering, dominee en mevrouw *Hoekendijk* naar Parijs gebracht. Ik heb een speciale weg gebruikt om ze veilig te vervoeren.

Dit is het enige geval, waarvan ik weet, dat zij naar Zwitserland zijn gegaan.

58401. De **Voorzitter**: Heeft u in die jaren nog gebeurtenissen meegemaakt, waarvan u meent, dat ze voor ons van belang kunnen zijn?

A. Wat kan voor u van belang zijn? Persoonlijke ervaringen zijn er genoeg geweest, maar die zijn zeker niet alle belangrijk voor dit onderzoek.

De **Voorzitter**: Dat is voor ons heel moeilijk zonder meer uit te maken. Het gaat ons om de wijze, waarop de verbindingen hebben gefunctionneerd. Ik zou dus misschien moeten zeggen: heeft u in die periode nog bepaalde feiten meegemaakt, die u ook bijzonder zijn opgevallen?

A. Ik herinner mij wel een feit, dat misschien van belang kan zijn, ofschoon ik er niet veel over kan vertellen.

In de beginperiode, voordat ik in Brussel werd geplaatst, was ik zelf koerier. Ik ging regelmatig naar België. Dan werd mij altijd de plaats opgegeven, waar ik het bekende vulpotlood, waar stukken in zaten, moest overnemen. Op een gegeven moment was ons contact in Brussel uitgevallen. *David Verloop* zou het voor hem waarnemen. Ik kwam bij hem en het bleek, dat hij het vulpotlood al aan een ander had meegegeven. Hij verkeerde in de mening, dat dit de koerier uit Holland was van de Zwitserse weg. Ik heb hem niet gezegd, dat het niet zo was, en ben teruggegaan naar Amsterdam, omdat ik vermoedde, dat *Verloop* niet goed geïnstrueerd was.

58402. De **Voorzitter**: Waar had hij dat gedaan?

A. In Brussel. Hij had het aan een kennis gegeven, een vriend uit zijn studententijd, die hij volkomen vertrouwd kon. Hij kende mij niet persoonlijk. Ik ben teruggegaan naar de heer *Slotemaker* en tien dagen daarna weer op de afgesproken tijd naar Brussel. Inmiddels was de koerier *Jean Weidner* in Brussel. Ik heb hem het voorval verteld. Wij hebben de jongeman bij ons laten komen. Hij noemde zich *Willy* en gaf in Nederland en onder de arbeiders in Duitsland een illegaal blad uit. Hij had het meegenomen, omdat hij het interessant vond. Hij had er niets in gevonden. Wij hebben afgesproken, dat hij het mocht medenemen naar Holland en dat ik hem in Amsterdam zou ontmoeten. Dat heb ik gedaan. Toen heb ik het potlood van hem weten los te krijgen. De zending zat er inderdaad nog in.

Ik weet niet, of dit voorval voor u van veel belang is. Op dat moment hebben wij hier echter wel veel aandacht aan geschonken, omdat wij aanvankelijk meenden, dat wij hier met verraad te doen hadden. Gelukkig bleek spoedig, dat dit niet het geval was.

58403. De **Voorzitter**: Hebt u er op het ogenblik een nadere verklaring voor?

A. Neen.

58404. De **Voorzitter**: In welke tijd zal dat geweest zijn?

A. Het is geweest in het najaar van 1943, November begin December.

58405. De **Voorzitter**: Die zending is dus met 14 dagen vertraging in Zwitserland gekomen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

J. G. LE JEUNE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWPNKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

Dr. GERRIT MENNE HENDRIK VEENEKLAAS,
oud 40 jaar, wonende te Utrecht, kinderarts.

Hij legt de eed af als getuige.

58406. De **Voorzitter**: Er is één punt, waaromtrent wij van u gaarne een inlichting zouden willen hebben. De heer *Six* heeft aan onze commissie medegedeeld, dat u hem op 29 Mei 1948 zou hebben medegedeeld, dat u zeer kort na de bevrijding een Engelsman zou hebben gesproken, die verbonden was aan de Engelse dienst, belast met het opnemen van de telegrammen, o.a. van *Lauwers*, en die tegen u zou hebben gezegd, dat zij bij ontvangst van het eerste telegram van *Lauwers* reeds wisten, dat *Lauwers* zich in Duitse handen bevond. Is deze mededeling van de heer *Six* juist? Heeft hij zijn gesprek met u juist weergegeven of niet?

A. Welke heer *Six* is dat?

De **Voorzitter**: Het is P. J. *Six*, oud-chef staf van de O.D.

A. Op welke datum was het?

De **Voorzitter**: Op 29 Mei 1948.

A. Ik weet het niet meer precies.

De **Voorzitter**: De datum is van ondergeschikt belang. Het gaat om de materiële inhoud van de mededeling.

A. Ik kan mij niet herinneren, dat ik met de heer *Six* over deze aangelegenheid heb gesproken.

58407. De **Voorzitter**: Hebt u met een Engelsman een gesprek gehad als waarvan in deze mededeling sprake is?

A. De laatste keer, dat ik Engelsen gesproken heb, die van dit werk verstand hadden, was najaar 1945.

De **Voorzitter**: Dat kan natuurlijk wel.

A. Dus 3½ jaar geleden. Ik zou er werkelijk eens over moeten nadenken. Ik heb zo ontzettend veel Engelsen gesproken.

58408. De heer **Stokvis**: Over deze materie ook?

A. Neen.

De heer **Stokvis**: Dit maakt het gemakkelijker.

58409. De **Voorzitter**: Het zal dus wel een vrij opmerkelijk gesprek zijn geweest.

A. Het staat mij op het ogenblik niet bij. Ik kan er u dus verschrikkelijk moeilijk iets van vertellen.

58410. De **Voorzitter**: In welke kwaliteit sprak u met die Engelsen in 1945? Was u in militaire dienst?

A. Ja.

58411. De **Voorzitter**: Als hoedanig?

A. Ik was toen verbonden aan het B.B.O.

58412. De **Voorzitter**: Was u daar in Nederland bij gekomen, nadat het bureau naar Utrecht was overgebracht?

A. Neen, vóór die tijd.

58413. De **Voorzitter**: Was u er in Engeland al bij?

A. Ik ben aangetrokken in Nederland.

58414. De **Voorzitter**: Na de bevrijding?

A. Vóór de bevrijding.

58415. De **Voorzitter**: In het zuiden?

A. In het noorden.

58416. De **Voorzitter**: Kunt u dit nader verklaren?

A. Ja. Het was een enigszins unieke positie. Ik ben namelijk de opvolger geworden van *Bialosterski*, zonder in Engeland opgeleid te zijn of hier gedropt te zijn.

58417. De **Voorzitter**: In die periode heeft u waarschijnlijk niet met Engelsen gesproken?

A. In welke periode?

58418. De **Voorzitter**: Vóór de bevrijding.

A. Neen, toen heb ik nooit een Engelsman gezien.

58419. De **Voorzitter**: Na die tijd dus wel? En daarbij is ook ter sprake gekomen het England-Spiel?

A. Ja.

58420. De **Voorzitter**: Het is ons bekend, dat het B.B.O. daarvoor uiteraard interesse had.

A. Ja.

58421. De **Voorzitter**: Werkte u in Utrecht samen met de heer *de Graaf*?

A. Ik heb nooit in Utrecht gewerkt.

58422. De **Voorzitter**: Waar was u dan?

A. Ik heb altijd in Amsterdam gewerkt.

58423. De **Voorzitter**: Was dit in de periode, waarin de heer *de Graaf* de leiding van het B.B.O. had?

A. Ja.

58424. De **Voorzitter**: U heeft daar ook ontmoet de heer *Zembsch-Schreve*?

A. Ja.

58425. De **Voorzitter**: Er zijn toen door verschillenden van de heren van het B.B.O. — dit is ons hier uitvoerig medegedeeld — onderzoeken ingesteld naar het England-Spiel. Heeft u daaraan deelgenomen?

A. Absoluut niet.

58426. De **Voorzitter**: Wat u er van heeft gehoord, is dus eigenlijk incidenteel?

A. Ja.

Ik begrijp goed, wat u van mij wilt, maar ik sta eigenlijk buiten deze materie. Doordat ik medewerker was van *Bialosterski*, ben ik hem opgevolgd. Mijn werk is dus van technische en organisatorische aard geweest; het heeft zich uitsluitend ontwikkeld in Amsterdam, Noord-Holland, het Gooi en het gedeelte tussen Amsterdam en den Haag en dit heb ik afgewikkeld in Amsterdam. Vlak na de bevrijding in Amsterdam konden wij bovendien liaison-werk doen tussen Canadezen en Hollanders. Ik ben een paar maal in Utrecht geweest en heb daar de heren *de Graaf* en *Lauwers* ontmoet. Ik ben met de heer *Lauwers* later bevriend geraakt. Ik ken zijn visie op deze zaak en ben daardoor hierin georiënteerd. Ik heb weleens met Engelsen over deze materie gesproken, maar als u mij na 3½ jaar op de man af vraagt: Hoe zit dat?, dan zou ik liever willen, dat u mij de gelegenheid gaf er rustig over na te denken.

58427. De **Voorzitter**: Maar u bent met *Lauwers* bevriend en hebt van hem de mededelingen over wat hem is overkomen, gekregen. Het zal u dus volkomen duidelijk zijn, dat het in het geval van *Lauwers* van essentieel belang is, hoe op de pogingen, die hij heeft aangewend om Engeland duidelijk te maken, dat hij in Duitse handen was, gereageerd is. Dat is voor hem en misschien ook voor ons een essentieel punt. Kende u zijn lotgevallen al in de tijd, dat u dit contact met Engelse officieren hebt gehad, of hebt u hem later ontmoet?

A. Ik heb hem na de bevrijding leren kennen.

58428. De **Voorzitter**: Was u, toen u *Lauwers* ontmoette, met uw werkzaamheden reeds klaar, zodat u misschien dat contact met de Engelsen niet meer had, of kunt u toen al van *Lauwers* hebben geweten, hoe het zich, van zijn kant bezien, had toegedragen!

A. Dat is een van de dingen, waarover ik rustig moet nadenken. De volgorde, waarin een en ander heeft plaats gevonden, zou ik niet een twee drie kunnen reconstrueren.

58429. De **Voorzitter**: De mededeling van de heer *Six* komt hierop neer, dat u op 29 Mei 1948 — een jaar geleden, toen was het 2½ jaar na dat gesprek — hem die mededeling zoudt hebben gedaan. Toen was u wel in staat deze zaak te reconstrueren. Nu, na 3½ jaar, gaat het niet, terwijl u op 29 Mei 1948 wel in staat zoudt zijn geweest dit mede te delen, aangenomen, dat de mededeling van de heer *Six* juist is.

A. Uit niets is nog gebleken, dat ik na 2½ jaar in staat was deze zaak te reconstrueren. U moet niet proberen mij te vangen.

De **Voorzitter**: U moet niet proberen ons iets te vertellen, waartegen ik deze tegenwerping kan maken.

A. Ik ben begonnen in te zeggen: Geeft u mij de gelegenheid over deze materie na te denken: dan zal ik u precies zeggen, hoe en wat.

58430. De heer **Stokvis**: Heeft de oproeping de getuige geen aanleiding gegeven bij voorbaat na te denken?

A. Inderdaad.

58431. De heer **Stokvis**: Die hebt u tijdig gekregen?

A. Ja, maar stond er in die oproeping dan iets omtrent deze kwestie? Ik ben gevraagd om inlichtingen te geven over de verbanden tussen het bezette gebied en de Regering in Londen, hetgeen een volmaakt andere materie is dan datgene, waarover ik op het ogenblik ondervraagd word.

De heer **Stokvis**: Maar die er toch wel verband mede houdt!

A. U kunt duizenden andere punten naar voren halen, die er verband mede houden.

58432. De heer **Stokvis**: Zoudt u er in totaal veel over kunnen vertellen?

A. Over werk, dat men een jaar lang tijdens de bezetting gedaan heeft, kan men een dag, zo niet langer vertellen. Waarschijnlijk dus wel!

58433. De heer **Stokvis**: Acht u de heer *Six* in staat de Enquête-commissie mededelingen te doen, die niet juist zouden zijn*?

A. Ik ken de heer *Six* niet goed.

58434. De heer **Koersen**: Kende u hem tijdens de bezetting al of hebt u hem pas daarna leren kennen?

A. Ik heb hem tijdens de bezetting een keer ontmoet en na die tijd drie keer, uitsluitend bij officiële gelegenheden.

Dat ik de heer *Six* goed ken, moet ik dus tegenspreken.

58435. De heer **Stokvis**: Acht u hem dan, hem niet goed kennende, in staat, de Enquêtecommissie een onjuiste mededeling te doen?

A. U vindt het misschien wel goed, dat ik het antwoord op die vraag schuldig blijf. Ik geloof, dat ik u geen grotere medewerking kan toezeggen dan door mij toe te staan, over deze materie na te denken om daarna die inlichtingen te geven, die zoveel mogelijk in het de waarheid overeenkomen.

58436. De **Voorzitter**: Hebt u er gegevens van?

A. Geen enkele.

58437. De **Voorzitter**: Het blijft enigszins merkwaardig, u houde het mij ten goede. Het gaat hierom, dat een Engelsman u zou gezegd hebben, dat bij de ontvangst van telegrammen van *Lauwers* men in Engeland direct wist, dat *Lauwers* zich in Duitse handen bevond. Aan de andere kant: had u contact met *Lauwers*, kende u zijn lezing van de zaak en dan moet die mededeling u zonder enige twijfel gefrappeerd hebben, als zij u gegeven is. Op 29 Mei 1948 zou u van die mededeling aan de heer *Six* kennis hebben gegeven.

A. Er is geen sprake van, dat bij het doen van mededelingen omtrent de heer *Lauwers* mij iets in deze vorm door Engelsen is medegedeeld.

58438. De **Voorzitter**: Dat komt dus hierop neer, dat de mededeling van de heer *Six*, zoals zij hier staat, niet geheel juist is, want door hem wordt het in verband gebracht met *Lauwers*. Men zou u hebben medegedeeld, dat men in Engeland bij de ontvangst van het eerste telegram van *Lauwers* wist, dat hij zich in Duitse handen bevond.

A. Dat is mij zeker nooit medegedeeld.

58439. De **Voorzitter**: Kunt u verder geen mededelingen doen op dit punt?

A. Ik bied u aan om u alles naar waarheid te vertellen, wat ik mij kan herinneren, wanneer u mij de gelegenheid geeft mij daarop te beraden. Maar dat schijnt u bezwaarlijk te vinden. Ik zie niet goed in waarom.

58440. De heer **Koersen**: Voor een rechtbank doet u dit toch ook niet. Als de getuigen zich allemaal moesten beraden, wanneer zij hier zitten, zouden wij er nooit mee klaar komen. U kunt toch mededelingen doen met de restrictie: voor zover ik het mij herinner. U kunt dan later, wanneer u het zich precies herinnert, definitieve mededelingen doen. Dat lijkt mij niet onmogelijk.

A. Dat lijkt mij ook wel mogelijk, maar niet wenselijk. Ik ben inderdaad weleens voor een rechtbank geweest en ik heb er altijd spijt van gehad, wanneer ik niet in de gelegenheid was, mijn antwoord rustig te overwegen.

58441. De **Voorzitter**: U begrijpt wel, dat er voor ons een grotere waarde in gelegen is, dat u hier verklaringen doet van hetgeen u zich kunt herinneren zonder dat u daarvoor steunpunten gaat zoeken, die, ongewild misschien, uw verklaring, welke u later zoudt afleggen, kunnen beïnvloeden. Daarmede moeten wij ook rekening houden.

A. U impliceert op het ogenblik iets, dat ik niet naar voren heb gebracht. Het ligt niet aan mij, dat ik niets naar voren kan brengen, maar aan de Enquêtecommissie, die mij vraagt, onvoorbereid inlichtingen te geven. Als men volkomen eerlijk is, zal iedereen toegeven, dat niemand naar waarheid vragen kan beantwoorden over gebeurtenissen van enkele jaren terug.

De heer **Koersen**: Dit doen toch alle getuigen.

A. Dit is dan ook van nul en gener waarde. En u wilt toch alleen de waarheid weten.

De **Voorzitter**: Ik zal u de gelegenheid geven, enige tijd in uw herinnering te graven. Wij hebben nog enkele andere verhoren; ik zal u weer binnen laten komen, zodra deze verhoren zijn afgelopen.

A. Mag ik u vragen, hoelang dit zal duren? Ik ben arts, en draag verantwoordelijkheid voor patiënten. Mijn tijd is helaas beperkt.

De **Voorzitter**: Dit is de beslissing van de Enquêtecommissie.

(Het verhoor wordt geschorst en na enige tijd hervat.)

58442. De **Voorzitter**: Bent u er in geslaagd in uw herinnering na te gaan hoe het geweest is?

A. Ik neem aan, dat de heer *Six* deze dingen niet verzonnen heeft en dat ik mij inderdaad over deze materie heb uitgelaten. Ik kan mij echter op het ogenblik niet herinneren, in welke vorm en in hoeverre.

58443. De **Voorzitter**: Er van uitgaande, dat u het zich herinnert, wat herinnert u zich er dan van?

A. Niets betreffende het gesprek tussen de heer *Six* en mij.

58444. De **Voorzitter**: U herinnert zich het gesprek met de heer *Six* niet. Het gesprek is voor ons echter secundair; het gaat om het feit zelf, dat in het gesprek vermeld is!

A. Ik weet mij te herinneren, dat er weleens over de heer *Lauwers* gesproken is en dat men zich daarbij van Britse zijde waarderend over de heer *Lauwers* heeft uitgelaten. Ik zou mij echter op het ogenblik werkelijk niet te binnen kunnen brengen, waar, met wie en wanneer dat geweest is.

58445. De **Voorzitter**: Volgens de verklaring van de heer *Six* zou de meer gedetailleerde mededeling zijn gedaan, dat men in Engeland bij ontvangst van het eerste telegram van *Lauwers* door had, dat *Lauwers* zich in Duitse handen bevond. Dat is natuurlijk voor de reconstructie van de gebeurtenissen, zoals zij hebben plaats gevonden, van groot belang.

A. Van enorm belang. Een mededeling van dat kaliber is mij echter nooit gedaan. Er is mij nooit gezegd, dat men bij het eerste

telegram van de heer *Lauwers* reeds wist, dat de heer *Lauwers* die telegrammen opzettelijk verminkte. Ik zou het ten zeerste op prijs stellen, indien u mij in de gelegenheid zoudt willen stellen deze zaak te overdenken. Ik begrijp zeer goed uw bedenking, in die zin, dat u zegt: u kunt ondertussen alle mogelijke steunpunten opzoeken.

Misschien kunt u met mij medevoelen, wanneer ik zeg, dat ik geen enkel steunpunt zou kunnen vinden, want het is een materie, welker bespreking alleen heeft plaats gevonden tussen Britten en mij.

58446. De **Voorzitter**: Bij steunpunten denk ik b.v. aan de mogelijkheid, dat u zegt: Het is misschien wenselijk, dat ik de zaak eens met *Lauwers* doorpraat. Dat zou ik mij kunnen voorstellen. Toch bestaat daartegen, naar het mij voorkomt, bezwaar. Dan bestaat het gevaar, dat u de grens uit het oog verliest tussen datgene: wat u 't eigen wetenschap ervaren hebt in 1945, en wat u successievelijk en bij dat eventuele gesprek van *Lauwers* gehoord hebt. Dan is uw verklaring voor ons niet meer wat zij zijn moet.

A. Het is mijn vaste voornemen, hierover met de heer *Lauwers* niet te praten.

58447. De **Voorzitter**: Als u de zaak voor u zelf wilt nagaan en ons toezegt, dat u het uitsluitend met u zelf zult nagaan, dan alleen heeft het waarde voor ons.

A. Daartoe ben ik gaarne bereid.

58448. De **Voorzitter**: Kunnen wij afspreken, dat u binnen een week ons er schriftelijk bericht van doet?

A. Dat kan ik u in ieder geval toezeggen, maar ik kan niet beloven, dat het resultaat zal opleveren.

De **Voorzitter**: U kunt ons dus binnen een week mededelen, wat het resultaat van uw eigen nadenken is. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

G. hl. H. VEEKEKLAAS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

BRAM VAN DER STOK,

oud 33 jaar, wonende te Utrecht, medisch student.

Hij legt de eed af als getuige.

58449. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Engeland overgestoken?

A. In het voorjaar van 1941. Op Maandag 30 Juni ben ik weggegaan en op Woensdag 23 Juli ben ik in Engeland aangekomen.

58450. De **Voorzitter**: U bent per schip gegaan?

A. Ja, met de pl.m. 7000 ton metende „St. Cerque”.

58451. De **Voorzitter**: Het schip, waarmee ook *Tazelaar* en *Hazelhoff* zijn gegaan?

A. Ja.

58452. De **Voorzitter**: Hebt u die daar voor het eerst ontmoet?

A. *Tazelaar* wel. *Hazelhoff* kende ik van school.

58453. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Hazelhoff* hier verteld, dat u, vóórdat u wegging, contact had met of zat in de organisatie van Oom *Alexander*. Had u, toen u wegging, een bepaalde opdracht, die verband hield met deze organisatie?

A. Bij Oom *Alexander* ben ik verschillende keren geweest. Hij wist, dat ik naar Engeland zou gaan. Hij heeft mij trachten te helpen. Het is enige keren mislukt. Tenslotte ben ik op deze manier gegaan. Hij heeft mij in de eerste plaats opgedragen een ongeluk voor de heer *van 't Sant* te enceneren. Hij moest uit de weg worden geruimd. Ik heb gezegd, dat ik daaraan niet meedeed.

58454. De **Voorzitter**: In de organisatie van Oom *Alexander* -- dat was de heer *Schimmelpenninck* -- bestond in die tijd, begin 1941, dus reeds een bepaald onbehaaglijk gevoel ten aanzien van de heer *van 't Sant*?

A. Ja, maar ik kreeg de indruk, dat vele persoonlijke kwesties daarbij een rol speelden.

58455. De **Voorzitter**: U hebt nooit de gegevens, waarop het berustte, vernomen?

A. Ik heb de gegevens wel vernomen, maar ik kon niet controleren of zij juist waren.

58456. De **Voorzitter**: Had men tijdens de bezetting tegen de heer *van 't Sant* bezwaren, die verband hielden met de positie van b.v. illegale organisaties in Nederland, met de verbindingen met Nederland of zo iets?

A. Neen. Men vertrouwde de heer *van 't Sant* niet, maar de redenen daarvoor zijn nooit precies opgegeven. Het was altijd: de heer *van 't Sant* is de grote *Raspoetin*.

Men heeft nooit feiten kunnen noemen. Er kwamen allerlei oude verhalen bij te pas.

58457. De **Voorzitter**: Hebt u nog een andere opdracht medegekregen?

A. Ja, om contact te maken tussen Nederland en Engeland. Hij heeft mij daarvoor in contact gebracht met een Delftse groep, die onder leiding van prof. *Mekel* stond. Hij had *van Hattem* bij zich als radio-expert. *Van Hattem* zat in die tijd geregeld naar Engeland te seinen en was er toen al van overtuigd, dat hij antwoord kreeg.

58458. De **Voorzitter**: Hebt u *van Hattem* ook weleens gesproken?

A. Ik kende hem goed. Ik heb al direct niet geloofd, dat hij contact had. Wij hebben toen een zeer ingewikkelde code afgesproken, een code, die gemaakt was door een collega van prof. *Mekel*. Ik heb die code meegenomen.

58459. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat, als u in Engeland aankwam, er verbinding zou worden gezocht met gebruikmaking van deze code?

A. De afspraak was, dat er een boot-, een radio- en een vliegverbinding zou komen. Wij dachten, dat het gemakkelijk zou gaan. Verder zou er een overlandverbinding worden tot stand gebracht. Ik zou trachten de mensen daarvoor warm te maken.

58460. De **Voorzitter**: Hebt u nooit uit de gesprekken, die u met *van Hattem* hebt gehad, de aanwijzing gekregen, dat hij werkelijk verbinding had? Heeft hetgeen hij u heeft medegedeeld op u de indruk gemaakt, dat hij geen verbinding had?

A. Ik had de indruk, dat hij geen verbinding had. Hij was er van overtuigd, wèl contact te hebben gehad. In Engeland heb ik reeds de eerste dag uitgevonden, dat hij nooit contact had gehad met Nederlanders in Engeland.

58461. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat uitgevonden?

A. Ik kwam bij de heer *van 't Sant*, die toen hoofd inlichtingendienst was. Mij was in Nederland verteld, dat ik daar niet terecht kon met mijn verbindingspogingen. Dat heeft hij gemerkt. Ik heb het ergens anders verteld. Daar viel het niet in goede aarde. Niettegenstaande een belofte voor geheimhouding, was het de volgende dag al overgebiefd aan de heer *van 't Sant*. Ik moest bij hem op het matje komen. Het werd alleen maar een woordenwisseling.

58462. De **Voorzitter**: Wat had het nog meer kunnen worden?

A. Dat weet ik niet. De heer *van 't Sant* heeft ook beweerd, dat er een aanslag op hem gepleegd is in Stratton House. Ik heb het ook gehoord, maar het is allemaal niet controleerbaar.

58463. De **Voorzitter**: Hoe kwam u er achter, dat *van Hattem* nimmer verbinding had gehad?

A. Ik ben in de eerste plaats naar Minister *van Kleffens* gegaan, want hij en admiraal *Furstner* werden door de groep „Oom *Alexander*” volledig vertrouwd. Er werd geen reden voor opgegeven, waarom dit het geval was. Minister *van Kleffens* was weinig geïnteresseerd.

58464. De **Voorzitter**: Mijn vraag was: Hoe hebt u gemerkt, dat *van Hattem* nimmer verbinding heeft gehad?

A. Ik was bezig, dat te vertellen. Bij Minister *van Kleffens* had ik dus geen succes. Ik ben toen gegaan naar admiraal *Furstner*. Ik heb daar het hele geval van de verbindingen moeten uitleggen aan zijn adjudant, de heer *Nuboer*. Deze heeft mij te kennen gegeven, dat er nooit een verbinding was geweest, ook niet met *van Hattem*.

58465. De **Voorzitter**: Dus u hebt het van de heer *Nuboer* gehoord?

A. Ja.

58466. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat men bij die organisatie „Oom *Alexander*” vertrouwen had in de heren *van Kleffens* en *Furstner*. Wilde dit zeggen, dat men in de andere Ministers geen vertrouwen had?

A. Ja. Inderdaad heb ik duidelijk de indruk gekregen, dat verschillende anderen... ik wil niet zover gaan, dat men dacht, dat zij iets met de vijand te maken hadden, maar toch, dat allerlei andere leden van de Regering totaal geen begrip hadden voor de toestand in Nederland. Deze ondergrondse groepen wilden van hen dus niets meer weten.

58467. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat de hoofdgrond voor het verschil in appreciatie voor de heren *van Kleffens* en *Furstner* enerzijds en de overige Ministers anderzijds lag in het meer of minder bezitten van begrip voor de toestand in het bezette gebied?

A. Ja. *Van 't Sant* stond in contact met de Regering en juist dit contact werd niet vertrouwd.

58468. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie heeft u in Nederland nog meer gesproken van de organisatie „Oom *Alexander*”?

A. Ik heb *Tazelaar* eenmaal ontmoet en een zekere *Hans Maas*.

58469. De heer **Stokvis**: Ik dacht, dat u *Tazelaar* voor het eerst op het schip had ontmoet.

A. Ik heb hem leren kennen op het schip, maar ik had hem voor die tijd eenmaal ontmoet, niet wetende wie hij was.

58470. De heer **Stokvis**: In dit opzicht moet u dus uw eerste mededeling enigszins corrigeren. De mededeling, die u heeft gekregen, heeft u dus van *Schimmelpenninck*?

A. Ja, en de code van prof. *Mekel*.

58471. De **Voorzitter**: Heeft men u die codes laten houden? Of heeft men er prijs op gesteld, ze te hebben?

A. Luitenant *Nuboer* heeft er weleens naar gekeken, maar hij behoefde ze niet te hebben. Er was bij een schema van de tijd, waarop geseind moest worden, telkens niet langer dan vijf minuten. Dit was voor een half jaar afgesproken en ik had er op gerekend, dat ik binnen een half jaar in Engeland zou komen. Dit was theoretisch een mogelijkheid geweest, maar men is er niet op ingegaan.

58472. De heer **Stokvis**: Motiveerden zij het ook?

A. Men zei, dat de Engelsen het niet wilden toestaan. Ik vroeg, of het via een Nederlands schip kon, eventueel buiten de territoriale wateren, maar daar wilde de marine niet op ingaan.

58473. De **Voorzitter**: Nu heeft *Hazelhoff Roelfzema* nog gezegd, dat u heel enthousiast voor het maken van een eventuele verbinding naar Nederland naar Engeland was gegaan, maar dat blijkbaar uw ervaringen van die aard waren, dat u zei: ik zie er niet veel in! De heer *Hazelhoff Roelfzema* zei, dat u het op een gegeven ogenblik nutteloos en hopeloos vond.

A. *Hazelhoff Roelfzema* heeft dat precies weergegeven, zoals het in zijn schuifje te pas kwam. Ik heb in Engeland een schema ontworpen om die zeeverbinding met Nederland te maken; ook heb ik een schema gemaakt voor de vliegverbinding en voor de radioverbinding. Aan de verbinding over land was ik nog niet toe.

Dat schema voor de zeeverbinding heb ik tot in de kleinste details opgesteld. Het is door mij bij de Engelsen ingediend. De brief, die door mij gezegd was, is door *Hazelhoff* onderschept. Hij heeft toen het plan onder zijn naam doorgestuurd. Het plan is met succes uitgevoerd. Na deze ervaring met *Hazelhoff* heb ik hem niet meer willen spreken. Ik kende *Hazelhoff* langzamerhand wel. Vandaar, dat hij de verklaring geeft, dat ik geen interesse meer had. Dat klopt inderdaad: na dit voorval had ik geen interesse meer. Ik ben op aanraden van Prins *Bernhard* in mijn vak, de vliegerij, doorgegaan. Ik ben op 12 April 1942 afgeschoten.

58474. De **Voorzitter**: Bent u verder in Duitse krijgsgevangenschap geweest?

A. Ik ben een tijd in krijgsgevangenschap geweest, er weer uit gekomen en teruggekeerd in Engeland.

58475. De **Voorzitter**: Langs welke weg bent u teruggekomen?

A. Via Nederland, België, Frankrijk en Spanje.

58476. De **Voorzitter**: Hebt u dat op eigen gelegenheid gedaan of bent u opgevangen door een of andere organisatie?

A. Ik ben hier in Nederland aangekomen. Ik heb via een oude kennis, prof. *Jongbloed* uit Utrecht, een collega-vlieger, contact gekregen met de ondergronase beweging, die speciaal piloten naar Engeland zou brengen. Dat is echter niet gelukt. Ik was Hollander, men geloofde niet, dat ik afgeschoten en teruggekomen was. In België geloofde men mij ook niet. Ik ben er gekomen, maar op eigen gelegenheid.

58477. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u bewijzen, dat *Hazelhoff Roelfzema* de brief, waarover u sprak, heeft opengemaakt?

A. *Tazelaar* zal het kunnen bevestigen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij zit in Karachi, bij de K.L.M.!

A. Ik denk, dat de heer *van 't Sant* het ook wel zal kunnen getuigen. Hij was precies op de hoogte.

58478. De heer **Koersen**: Had u er zelf niet mede naar de Engelse instantie kunnen gaan?

A. Ik was toen al op vliegvelden gestationneerd. Ik was in R.A.F.-dienst, volgde een cursus en kon niet iedere dag naar Londen gaan. Toen ik bemerkte, dat ik geen antwoord kreeg op mijn plan, was het al uitgevoerd.

58479. De heer **Stokvis**: Aan wie hebt u de brief ter hand gesteld? Aan *Hazelhoff*?

A. Ja.

58480. De heer **Stokvis**: U gaf hem de brief met het verzoek hem door te geven?

A. Ja.

58481. De **Voorzitter**: Hebt u zelf geen contact gehad met de instanties op dit gebied?

A. Wel mondeling. Ik heb het weleens mondeling besproken.

58482. De **Voorzitter**: Met wie? Met *Rabagliatti*?

A. Ja. Met *Rabagliatti* heb ik echter verschil van mening gehad. Met hem heb ik verder geen contact willen hebben.

58483. De **Voorzitter**: Heeft hij weleens gezegd, dat er geen verbinding met Nederland was? Het zou belangrijker zijn, wanneer u dit uit de mond van een van de Engelse officieren had gehoord dan wanneer u het had gehoord van een van de Nederlandse officieren.

A. *Rabagliatti* heeft het ook gezegd. Ik heb hem gesproken op het bureau van de heer *van 't Sant*.

58484. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarover hebt u het met *Rabagliatti* gehad?

A. Ik weet het niet meer precies. Hij was erg autoritair en wij waren in die tijd niet in een stemming om dat direct te aanvaarden. Wij vonden ons zelf in zekere mate de vertegenwoordigers van de Nederlandse illegaliteit. Wij hadden een zeker gevoel van belangrijkheid en wij lieten ons niet zo veel vertellen, en zeker niet hoe het in Holland opgeknapt moest worden, want te dien opzichte waren er in Engeland zeer verkeerde ideeën. Men was niet enthousiast om contact op te nemen en dat was voor ons een grote teleurstelling, zodat velen

van ons hun heil in de operationele dienst gezocht hebben. Wij werden, voor zover het betreft de verbindingen, ijskoud ontvangen; het werd niet au sérieux genomen, noch door de heer *van Kleffens*, noch door admiraal *Furstner*.

58485. De Voorzitter: Aan de andere kant hebben de heer *Rabagliatti* en anderen wel interesse gehad voor de plannen van de heer *Hazelhoff Roelfzema*.

A. Ja, de Engelsen hadden natuurlijk interesse.

58486. De Voorzitter: De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft hst volgende verklaard:

„Doordat ik bij het groepje van *van der Stok* hoorde, dat toen in Engeland aankwam, maakten wij dezelfde besprekingen mee. Toentertijd kregen wij te horen, dat het positief zeker was (hetgeen ons ook door hoge Engelse officieren is bezworen), dat er geen contact met Nederland bestond. Eén of twee heren waren in Nederland geweest. Eén er van blijkt naderhand *van Hamel* te zijn geweest.

In ieder geval zeiden de Engelsen, dat er geen contact met Nederland was, maar dat iemand het moest leggen. Wij hebben gezegd, dat er wel degelijk contact met Nederland te maken was. De aangewezen man om dat te doen, was *van der Slok*, die in dit werk verreweg van ons de belangrijkste was. De Engelsen waren natuurlijk zeer geïnteresseerd, en net tegen die tijd zei *van der Stok*, dat hij er niet meer voor voelde, omdat hij het nutteloos en hopeloos vond.”

A. Dat ik het gedetailleerde plan maakte, vermeldt hij niet. Hij heeft mijn plannen eenvoudig gestolen, want ik heb pas antwoord gekregen, toen ik er zelf naar ging zoeken en bemerkte, dat *Hazelhoff Roelfzema* al met boot en al weg geweest was.

58487. De Voorzitter: Wie zijn er met deze gebeurtenis nog meer op de hoogte?

A. De heer *van 't Sant*.

58488. De Voorzitter: Kan de heer *van 't Sant* ook weten, dat het uw plannen waren?

A. Zonder twijfel en *Tazelaar* ook.

58489. De Voorzitter: Was *Krediet* er nog niet bij betrokken?

A. *Krediet* was in die dagen op het bureau van de Koningin bij de bewaking. Hij is een oud-studiegenoot van *Hazelhoff Roelfzema*. Dat is toen te zamen een clubje geworden.

Bij die zeeverbinding met Nederland is *Krediet* als vertrouwensman meegegaan.

58490. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Heeft u het wel eens met *Hazelhoff Roelfzema* uitgemaakt?

A. Ja.

58491. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Geeft hij toe, dat hij het gedaan heeft?

A. Niet met zoveel woorden. *Tazelaar* was er trouwens bij, toen de brief werd geopend en de zaak onder zijn naam werd doorgestuurd.

De heer Stokvis: Dan is het te bewijzen.

A. Ja.

58492. De heer Koersen: Was het plan van u persoonlijk of is het met anderen samen opgezet'?

A. Neen, dat groepje met *Hazelhoff Roelfzema* en *Tazelaar* heeft absoluut nooit geweten aan welke verbindingen werd gedacht, want dit is pas in die brief tot uiting gekomen. Niemand had het ooit over een motortorpedoboot gehad of over dat punt van het Scheveningse strand en men heeft ook nooit over die wijze van aan strand gaan gesproken. Ik had daarover van te voren nooit gesproken.

Daarna heb ik nog een popping gedaan om contact te maken met Nederland via Radio-Oranje. Dit plan is nooit uitgevoerd. Ik heb *Tazelaar* een code gegeven van Engeland uit, helemaal privé, en hij moest die geven aan Oom *Alexandrr*. Dit was een lijst van woorden met een betekenis er achter. Het was een enorme lijst, zeker wel van duizend woorden. Later, toen ik hem heb gesproken, heeft hij gezegd, dat hij de lijst nooit heeft gegeven, maar weggegooid.

58493. De Voorzitter: Had hij haar niet meegenomen?

A. Dit weet ik niet, maar hij vond het te gewaagd. Ik heb dus getracht, het contact te herstellen via Radio-Oranje, door bepaalde woorden uit te zenden voor berichten, die niet over de Engelsen liepen.

58494. De Voorzitter: Herinnert u zich nog, hoe u met *Rabagliatti* in contact bent gekomen? Dit kan op tweeërlei manier zijn geweest: hetzij tijdens de verhoren in de Patriotic School of later door *van 't Sant* of iemand anders.

A. Alleen later. Op de Patriotic School heb ik hem niet gesproken; hier zag ik alleen *Pinto*, en verder Engelsen.

58495. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Wat voor iemand was *Pinto*?

A. Hij wilde toen zijn naam niet noemen; hij noemde zich, naar ik meen, „1086”. Het was iemand, die buitengewoon goed Hollands en Engels sprak. Het was niet te horen, of hij Nederlander was of Engelsman.

58496. De heer Stokvis: Ondervroeg hij u in het Engels of in het Nederlands?

A. Hij liet mij kiezen. Ik koos Nederlands. Ik was getroffen door alles, wat hij van mijn persoon afwist. Het onderzoek naar politieke betrouwbaarheid was zeer uitvoerig.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt en sluit hiermede het verhoor.

B. VAN DER STOK.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK GEERT DE JONGE,
oud 32 jaar, wonende te 's-Gravenhage, jeugdleider.

58497. De **Voorzitter**: U bent op 4 Mei jl. door de Enquêtecommissie gehoord. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is een episode, die gespeeld heeft ten tijde van uw verblijf in Nederland en die, in het bijzonder nadat u voor onze commissie bent verschenen, in enige verhoren ter sprake is gekomen. Daarover wilden wij gaarne nog enige inlichtingen van u hebben. Dit betreft de kwestie van de zogenaamde riemen, waarin microphoto's waren opgeborgen, die via de Zwitserse weg zouden worden vervoerd.

De mededelingen, die wij hebben gekregen, kwamen hierop neer, dat die riemen door *Sieuwert de Koe* aan de heer *Bosch van Rosenthal* jr. zijn gegeven en dat de heer *Bosch van Rosenthal* ze toen weer heeft doorgegeven aan een persoon, die de verzending over de Zwitserse weg verzorgde. Enige tijd later is *de Koe* bij de heer *Bosch van Rosenthal* gekomen en heeft gezegd: wat heb je nu met de riemen gedaan, want die photo's zijn op het ogenblik bij de O.D.?

Hierover hebben wij ook gehoord de heer *Six* en deze heeft verteld, dat die photo's afkomstig waren van iemand, die zich tegenover hem noemde kapitein de *Lange*.

Nu weet ik op het ogenblik niet of de heer *Six* ons dit heeft medegedeeld of dat wij het uit een ander verhoor hebben, maar die kapitein *de Lange* zoudt u zijn geweest.

Kunt u van uw kant vertellen, hoe dit is gegaan?

A. Het eerste is juist, nl. dat die riemen ter hand zijn gesteld aan *Sieuwert de Koe*.

58498. De **Voorzitter**: Door u?

A. Dit kan ik u niet meer met absolute zekerheid zeggen.

58499. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat u niet zeker meer weet, of er nog een tussenpersoon is geweest?

A. Ja, er heeft een tussenpersoon tussen gezeten.

58500. De **Voorzitter**: Had u dat materiaal zelf verzameld?

A. Ja, doen verzamelen.

58501. De **Voorzitter**: En heeft u het verwerkt in microphoto's?

A. Ik had het bewerkt met medewerkers. Het waren een paar honderd negatieven. Ik meen, dat de toenmalige ritmeester *van Borssum Buisman*, die ook als agent is uitgezonden en die ik vrij goed kende, mij verteld heeft, dat die bij de O.D. waren en dat zij die uit de riemen gehaald hebben. Toen ben ik erg verontwaardigd geworden. Door bemiddeling van hem heb ik een onderhoud gehad met twee heren van de O.D., nl. jhr. *Six* en een beroepsofficier van de genie, *Kok*. Ik heb hun eigenlijk verweten, dat zij dingen deden, die niet in de haak waren, dat zij dit werk voor hun eigen archief en voor hun eigen glorie verzamelden, dat dit niet de be-

doeling was geweest, dat ik de opdracht had intelligence-werk te doen, dat naar Engeland moest, en dat zij het werk onder zich hielden. De heren krabbelden wat terug en hebben er met name sterk op aangedrongen, dat ik mij met mijn groep ondergeschikt zou maken aan hun dienst. Toen ben ik helemaal verontwaardigd geworden. Ik heb o.m. gezegd: om dan straks zeker in de gevangenis te komen!

Ik heb van *van Borssum Buisman* gehoord, dat men later gezegd heeft, dat ik een Friese stijfkop was.

58502. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft hier gezegd, dat u ten slotte een verklaring zoudt hebben getekend — blijkbaar met de naam de *Lange* —, waarin u zich met wat gebeurd was, akkoord verklaarde.

A. Wij hebben afgesproken, dat zij vernietigd zouden worden. Wij hadden de originele rapporten nog en inmiddels alles opnieuw gefotografeerd, omdat wij in de gaten kregen, dat het werk ergens was blijven hangen. In zoverre hadden wij er niet zoveel belang meer bij, om ze te bezitten.

58503. De **Voorzitter**: Hebt u een verklaring getekend?

A. Wij hebben afgesproken, dat de negatieven vernietigd zouden worden.

58504. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Six* u toegezegd, dat hij ze zou vernietigen?

A. Ja.

58505. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar het materiaal was voor u toch nog van waarde!

A. Dat materiaal was om veiligheidsredenen van waarde. Ik heb hun verweten, dat zij door hun handelwijze hun eigen kwetsbaarheid vergrootten en dat zij ook onze veiligheid in gevaar brachten. Daarom heb ik gezegd: ik wens, dat zij vernietigd worden. Dat heeft hij toegezegd.

58506. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er niet op aangedrongen, dat zij die dingen teruggaven of doorzonden? U had blijkbaar al nieuwe afdrucken gemaakt.

A. Wij waren er mee bezig of het was al gebeurd. Dat weet ik niet meer.

58507. De **Voorzitter**: Het gaat er om, vast te stellen of het materiaal op dat moment nog waarde had.

A. Het was nog niet in Engeland, dus het had als zodanig nog waarde.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het kan ook zijn, dat het inmiddels verouderd was.

A. Uiteraard heb ik door de verhoren voor de Gestapo moeite gedaan al die dingen te vergeten. Na de oorlog ben ik er nooit meer tegen aan gelopen in die zin, dat ik het weer voor de geest moest halen. Ik meen wel, dat ik zo weinig vertrouwen had in dat hele gedoe, dat ik vrij potig gezegd heb: Nu wens ik, dat ze vernietigd worden. Het kan wel zijn, dat de heer *Six* gezegd heeft: wij weten nog een weg om die inlichtingen weg te krijgen, maar dat ik er geen vertrouwen in had, omdat ik toch wel wist, dat zij het voor de eigen intelligence al gekopieerd en in hun eigen rapporten overgenomen hadden.

58508. De **Voorzitter**: Wat voor reden gaf de heer *Six* op voor het niet doorsturen?

A. Zij overzagen het geheel beter, zeiden zij. Zij kregen van alle kanten rapporten; het zou dubbel werk zijn en het hunne was beter.

58509. De **Voorzitter**: Kwam het daarop neer?

A. Ja.

58510. De **Voorzitter**: Nu heeft de heer *Six* verklaard — hij noemt u een beroepsofficier en zegt, dat hij en de heer *Kok* de zaak in het Vondelpark besproken hebben met u, die de naam kapitein *de Lange* voerde —, dat hij u schriftelijk heeft laten verklaren, dat u er mede akkoord ging, dat de films niet waren doorgezonden. Die schriftelijke verklaring is in zijn bezit, zegt hij, maar ik geloof niet, dat wij die van de heer *Six* hebben gekregen.

Op mijn vraag of die schriftelijke verklaring ondertekend is met een gefingeerde naam, zegt hij: ja. Daarna heb ik gevraagd: Weet u niet, wie het is? Hierop zegt hij: Ik kan het wel nakijken, maar het was een beroepsofficier. Hij vertelt ook, dat deze met *Pahud* naar Zwitserland is gegaan en in de Pyreneeën is gevangengenomen, maar na de bevrijding is teruggekomen. Dat slaat dus op u. Nu is ons niet duidelijk of er inderdaad een verklaring door u is afgegeven en wat die verklaring inhoudt.

A. Ik heb een papiertje ondertekend, dat herinner ik mij, maar wat er precies op stond, weet ik niet meer. Het was na afloop van het gesprek, waarvan ik zojuist de korte inhoud weergegeven heb.

58511. De heer **Stokvis**: Wat u dus ondertekende, was een concessie aan hun wensen? Anders behoefde u het niet te ondertekenen.

A. Ja. Ik heb mij bij het fait accompli neergelegd, omdat wij toch al bezig waren, nicuwe negatieven weg te krijgen en die bepaalde negatiefjes voor ons niet meer die actuele waarde hadden en omdat ik ook eigenlijk geen rel wilde veroorzaken. Als men in die tijd onvindbaar wilde blijven, dan bleef men het toch. Ik heb het schouderophalend maar gedaan.

58512. De heer **Stokvis**: Was het een verklaring, die van te voren was opgesteld?

A. Het was een onnozel vodge papier, dat een van de heren te voorschijn haalde.

58513. De heer **Stokvis**: Hoe is de verklaring tot stand gekomen?

A. Zij hebben mij gevraagd, of ik er bezwaar tegen had. Ik kan alleen hiervoor als reden opgeven, dat zij behoefte gevoelden, daar zij zelf wisten, dat hun handelwijze niet fraai was, min of meer gedekt te zijn. Dit voelde ik toen zo aan.

Nu het eenmaal zo was gelopen — er waren weken overheen gegaan, vóórdat ik dat onderhoud heb gehad —, heb ik mij bij het voldongen feit neergelegd.

58514. De heer **Stokvis**: Dit begrijp ik wel, maar het is niet een antwoord op mijn vraag. Was die verklaring van te voren opgesteld of werd zij tijdens het gesprek opgesteld?

A. Zij is in de loop van het gesprek opgesteld op een vodge papier en dit heb ik toen getekend.

58515. De **Voorzitter**: Wij hebben die verklaring niet gezien, maar naar wat u van de strekking er van heeft onthouden, is het niet waarschijnlijk, dat u heeft gezegd: ik vind het prachtig, wat u heeft gedaan! Die betekenis had die verklaring blijkbaar niet?

A. Ik was toen — ik zou het vandaag nog zijn, als het zo'n onrechtvaardige zaak betrof — heel erg boos en hiervan is nog wel iets doorgewaaid naar *van Borssum Buisman*. De heren hadden er ook niet veel van terug, want zij stonden niet sterk in hun schoenen, maar ik heb mij neergelegd bij het voldongen feit. Ik kon het gebeuren toch niet betrouwbaar nagaan en ik had geen verlangen in hun aangelegenheden verder door te dringen.

58516. De heer **Koersen**: Zij hebben u wel toegezegd, dat het materiaal zou worden vernietigd?

A. Ja.

58517. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer *Six* verder nog: het waren 370 stuks, die in een doosje zaten. U zou ten slotte weggaan naar Zwitserland en toen moet u nog tegen hen hebben gezegd, dat u ze

toch wel graag wilde hebben en dat u ze zelf wilde meenemen. Daarop is, volgens *Six*, nog iemand naar Rotterdam gegaan om die films te geven, maar die persoon heeft het contact met u gemist en toen zou u zonder films zijn vertrokken. Dit was althans de mening van *Six*, want *Six* kon niet weten, dat u weer nieuwe negatieven had gemaakt; volgens hem was u echter, toen dat contact mislukt was, zonder films vertrokken. Het gaan naar Rotterdam zou echter het gevolg zijn van een latere mededeling, dat u ze toch wel wilde meenemen. Kunt u zich herinneren, dat u nog een keer contact heeft gehad?

A. Het is mogelijk, dat ik later met *van Borssum Buisman* contact heb gehad, maar wat er precies besproken is... er zweeft mij slechts vaag iets van voor de geest. Ik meen, dat ik na enige tijd ontdekt heb, dat zij nog niet vernietigd waren. Ik heb *van Borssum Buisman* daarnaar gevraagd en gezegd: dan wil ik ze terug hebben.

58518. De **Voorzitter**: Als die dingen zo veel minder goed waren dan het materiaal van de O.D., dan was er voor hen toch geen reden ze niet te vernietigen. U hebt blijkbaar geconstateerd, dat zij na enige tijd nog niet vernietigd waren?

A. Is het eigenlijk nodig en vruchtbaar om dit alles opnieuw op te rakelen? Het is bij mij al lang in het vergeetboek geraakt.

58519. De **Voorzitter**: Deze zaak is enige malen van verschillende kanten ter sprake gebracht. Men zou misschien uit de verklaring van de heer *Six* kunnen lezen, dat met het ondertekenen van dit papiertje de zaak geheel in orde was en dat u het toen wel goedvond. Daarom is het nodig, als het van één kant zo gesteld wordt, ook de andere betrokken partij er over te horen. Uit uw verklaring blijkt in ieder geval, dat u het helemaal niet goedgevonden hebt en dat u noodgedwongen in die situatie berustte.

A. Voorzichtigheid deed mij zeggen: laat het maar zwemmen; het is beter dan maar als goede vrienden te scheiden. Wij stonden toch voor dezelfde zaak?

58520. De **Voorzitter**: Nu is hier door de heer *Bosch van Rosenthal* gezegd, dat de mededeling, die hij later weer van *de Koe* kreeg, hierop neerkwam, dat *de Koe* zeide: Wat heb je met de riemen gedaan? Op het ogenblik liggen die photo's op de verschillende kantoren van de O.D.

Het feit, dat zij door de O.D. over het land verspreid zouden zijn bij de gewestelijke bureaux, is door de heer *Kok*, die hier geweest is, betwijfeld. Hebt u daarvan in die tijd iets gehoord?

A. Mij is zulk een gerucht ter ore gekomen.

58521. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U had het er straks over, dat zij er weer afdrucken van gemaakt hebben. Men maakt geen afdrucken, als men ze niet gebruiken wil. Dat zou in die richting wijzen.

A. Ik heb wel de indruk, dat zij ze ter completering van hun collectie gebruikt hebben. Ik vond hun handelwijze zo weinig militair-zakelijk. Ik heb de heren verweten, dat hun geheimen op straat lagen en dat zij onze geheimen ook nog op straat wilden gooien.

58522. De **Voorzitter**: Hebt u zelf hierover nog iets mede te delen?

A. Alleen, dat ik na de oorlog heb gehoord, dat het gerucht van deze „affaire" in Londen was doorgedrongen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingz en sluit ik het verhoor.

H. G. DE JONGE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ARNOLDUS WOLTERS,

oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
dirigerend officier der Rijkspolitie 3de klasse.

58523. De **Voorzitter**: U bent door de Enquêtecommissie gehoord op 10 Maart jl. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is een punt, waaromtrent ik gaarne nog een inlichting van u wilde hebben. Bij de verhoren, die bij de Politie-Buitendienst werden afgenomen aan personen, die uit Nederland overkwamen, kwamen nogal dikwijls naar voren waarschuwingen, welke van Nederland uit werden gegeven over de heer *van 't Sant*.

A. Dat is voorgekomen.

58524. De **Voorzitter**: Het kwam vaak voor.

A. Het is misschien twintig keer gezegd. Of dit „vaak” is, is betrekkelijk.

58525. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* heeft bij zijn verhoor naar aanleiding van een vraag mijnerzijds het volgende verklaard:

„Ja. Die waarschuwingen zijn betrekkelijk lang doorgegaan, totdat het in 1942 op een gegeven ogenblik plotseling was afgelopen. Ik weet niet of u de heer *Wolters*, een van de ondergeschikten van *Derksema*, reeds hebt gehoord. Ik vond dit plotseling wegblijven van de waarschuwingen zo verwonderlijk, dat ik eens informeerde bij *Wolters*. Deze zei, dat in opdracht van de heer *van Angeren* dergelijke waarschuwingen werden weggelaten. De verdachtmakingen mochten niet meer in de processen-verbaal voorkomen.”

Dat is de verklaring van kolonel *de Bruyne*.

A. Als de kolonel het zegt, zal het wel zo zijn. Ik kan het mij niet herinneren. Inderdaad is het juist, dat wij die niet meer opgenomen hebben, maar waar het bevel vandaan gekomen is, weet ik niet.

58526. De **Voorzitter**: Er is dus wel een bevel gekomen? Dat zult u niet uit u zelf gedaan hebben?

A. Neen.

58527. De **Voorzitter**: In de verklaring van kolonel *de Bruyne* is dus naar uw herinnering juist, dat deze waarschuwingen een tijd lang zijn opgenomen en dat het op een gegeven moment niet meer gebeurde.

A. Ik kan zeggen, dat het juist is. Ik weet, dat zij op een gegeven ogenblik niet meer opgenomen werden.

58528. De **Voorzitter**: Niet meer opgenomen mochten worden!

A. Het kan ook zo zijn geweest, dat de heer *Derksema* heeft gezegd: ik weet het wel, schrijf het maar niet meer op. Als het tien keer in de maand voorkwam, dat er Engelandvaarders waren, die zeiden, dat *van 't Sant* een verrader was, dan had het geen zin meer

het op te nemen, net 20 min als het zin had tien keer in de maand te zeggen, dat *Mussert* een N.S.B.-er was. Volledigheidshalve moge ik opmerken, dat bij onze dienst nimmer getwijfeld is aan de betrouwbaarheid van de heer *van 't Sant*. Het opmerkelijke was, dat die Engelandvaarders, die eerst fanatiek anti-*van 't Sant* waren, na een maand of twee het tegendeel beweerden.

58529. De **Voorzitter**: Op grond van hun ervaringen in Engeland?

A. Ja.

58530. De **Voorzitter**: U voelt wel, dat het belangrijkste van het geval is het punt, dat u zich op het ogenblik niet voor de geest kunt halen, nl. wie daarvoor opdracht heeft gegeven. Het feit is opmerkelijk, maar belangrijker is de vraag, wie daarvoor opdracht heeft gegeven.

A. Als ik opdracht gekregen heb, heb ik die gekregen via de heer *Derksema*.

58531. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bent niet ontboden bij de heer *van Angererz*, die die gezegd heeft?

A. Neen.

58532. De **Voorzitter**: Het zou zo kunnen geweest zijn, dat de heer *Derksema* tegen u had gezegd: ik heb bevel gekregen van die of die, dat dit niet meer mag gebeuren.

Inderdaad was de heer *Derksema* de man, die u opdrachten gaf, maar dat hij, uw onmiddellijke chef, bij zo iets opmerkelijks gezegd zou hebben: dat komt uit die of die hoek, zou op zich zelf niet zo vreemd zijn geweest.

A. Ik kan het mij niet herinneren. De heer *Derksema* en ik spraken elkaar dagelijks over de verhoren van Engelandvaarders. Het is niet tot mij doorgedrongen of het van de heer *van Angeren* of van een andere instantie kwam.

58533. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* ontkent, dat het van hem gekomen is. In zoverre wordt de verklaring van de heer *de Bruyne* niet onderschreven door de heer *van Angeren*.

A. Ik heb het persoonlijk niet gekregen van de heer *van Angererz*. Ik kwam bijna nooit bij de heer *van Angeren*. Ik ben één keer door hem beëdigd als onbezoldigd commissaris van politie.

58534. De **Voorzitter**: Wij zijn het er dus over eens, dat op een ~~ix~~paald ogenblik — daarvoor noemt de heer *de Bruyne* 1942, hetgeen wel juist kan zijn — de waarschuwingen niet meer in de processen-verbaal werden opgenomen en dat u dit niet uit u zelf gedaan zult hebben, maar dat er een opdracht voor geweest moet zijn.

A. Ik neem aan, dat het door een gesprek met de heer *Derksema* zo gegaan is en dat gezegd is: er is weer iemand, die praat over de heer *van 't Sant*, laat het maar weg!

58535. De **Voorzitter**: Dan zou het min of meer eigen initiatief van de dienst geweest zijn!

A. Gecombineerd van de heer *Derksema* en mij. De rapporten gingen overal heen. Er zijn meer exemplaren van gemaakt. Misschien hebben wij daarom gezegd: laten wij het er uit laten.

58536. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar gingen zij allemaal heen?

A. Naar Justitie, naar de heer *van 't Sant*. Ik denk haast, dat het er nooit in gestaan heeft, als de rapporten naar de heer *van 't Sant* gingen.

58537. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief, die de heer *de Bruyne* geschreven heeft aan de heer *van Haersma de With*. Daarin schrijft hij, dat hij uit de mond van een Engelandvaarder — dat was mr. *Burger* — ook weer de waarschuwing tegen de heer *van 't Sant* heeft gehoord. Iets dergelijks had hij ook gehoord van ir. *de Munter*. In de brief wordt daarna gezegd:

„Waar in de verhoren van Eaton Square niets voorkwam van deze waarschuwingen tegen de heer *van 't Sant*, heb ik de aldaar werkzame luitenant-ter-zee *Wolters* gevraagd, hoe dit kwam. Deze antwoordde hierop:

„Iedere man van enige ontwikkeling, die uit Nederland overkomt, komt met verhalen over *van 't Sant*, het wantrouwen, dat tegen hem bestaat, en welk een afbreuk dit doet aan het vertrouwen in onze hoogste leiding. Waar zij echter nooit bewijzen van verraad of onbetrouwbaarheid kunnen overleggen, nemen wij deze verklaringen reeds sedert lange tijd niet meer in de verhoren op.”

Toevallig was hij juist bezig met een verhoor van de heer *Warendorf* (wederom een man met gegevens van zeer grote waarde) en ook deze bracht weer dezelfde waarschuwing uit.

Ik moge aanbevelen, dat u zelf b.v. de heren *Burger*, *de Munter* en *Warendorf* eens hoort. Te zamen gevoegd met de verklaring van de heer *Wolters*, dat vrijwel iedere (enigszins ontwikkelde) Engelandvaarder met dezelfde mededelingen aankomt, moge dit u duidelijk maken, hoe de figuur van de heer *van 't Sant* werd gezien.

Niet hier en daar plaatselijk, maar in 't gehele land.”

Dit is dus een officiële brief, waarin kolonel *de Bruyne* rapporteert, wat hij van u heeft gehoord.

A. Ik trek het nu in twijfel, maar het zal wel zo zijn. Het zijn er honderden geweest, die ik heb gehoord. Als iemand had gestudeerd op een H.B.S. of in den Haag had gezeten, dan had hij in de regel van *van 't Sant* gehoord. Dit was het zogenaamde lek in Londen.

58538. De heer **Stokvis**: U ziet toch wel in, dat uw werkmethode in politieel opzicht niet in orde is, want van een afgelegde verklaring werd in het proces-verbaal een gedeelte weggelaten.

A. Dat was geen proces-verbaal.

De heer **Stokvis**: Het was toch wel iets, dat er op leek.

A. Het was de opzet iets te weten te komen over de politieke betrouwbaarheid van overgekomen Nederlanders en in de tweede plaats uit de verklaringen gegevens te putten, die wij eventueel nodig zouden hebben bij terugkeer in Nederland over de betrouwbaarheid van verschillende Nederlanders in het bezette gebied. Gegevens, die je kreeg over Nederlanders buiten Nederland, behoorden bij de heer *Derksema*. Ik had de Sectie Nederland. Voor dit werk was geen eed afgelegd. Hei ging over verschillende figuren.

De heer **Stokvis**: Ik blijf het toch niet juist vinden.

A. Het was een voorlichting voor niemand in het bijzonder.

58539. De heer **Stokvis**: U zegt zelf, dat die verbalen of rapporten of gegevens werden rondgezonden aan verschillende instanties.

A. Zij gingen naar Justitie en naar het Kabinet van de Koningin.

De heer **Stokvis**: Ik wil er u geen te ernstig verwijt van maken, want u was in een betrekkelijk ondergeschikte positie, maar ik blijf het principieel onjuist achten.

A. Ik zie het als rapporten voor het vastleggen van feiten, die wij nodig hadden voor de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland.

58540. De heer **Stokvis**: Maar zij gingen door naar anderen en dezen konden ze voor iets anders gebruiken.

A. Dit was de bedoeling niet.

58541. De heer **Stokvis**: Ze konden toch voor andere doeleinden worden gebruikt.

A. Dit was ook het motief, waarom ik later ben weggegaan. Wij hechtten een bepaalde waarde aan de gegevens.

Wij hadden b.v. bronnen, waarvan de betrouwbaarheid en objectiviteit verschillend waren en dus liepen van b.v. A1 tot Z20. Het was voor ons van groot belang, dat de mensen, die de rapporten samengesteld en de gegevens verzameld hadden, de gegevens zelf gebruikten, aangezien er anders, wanneer men niet wist, hoe de gegevens verzameld waren, misbruik van gemaakt kon worden. Dat was mijn grote bezwaar, wanneer Sectie III van het Militair Gezag uitgerangeerd werd in het gebruik van die gegevens.

Zo zijn de gegevens door ons verzameld voor eigen gebruik en niet meer! Het was niet de bedoeling de rapporten aan wie ook te sturen. Zij werden echter vaak gebruikt door verschillende andere instanties, maar ik heb er nooit om gevraagd of het aanbevolen.¹⁾

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. WOLTERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

¹⁾ Bij schrijven van 3 September 1949 gaf de heer *Wolters* nog de volgende aanvulling van zijn verhoor:

Ten aanzien van mijn werkzaamheden bij de Sectie Nederland van de Politie Buitendienst met betrekking tot de verhooren van de Engelandvaarders kan ik u nog het volgende mededelen.

In de eerste plaats werd een Engelandvaarder een uitvoerig verhoor afgenomen met betrekking tot zijn politieke betrouwbaarheid en zijn reis naar Engeland. In de tweede plaats werd hij verhoord over de — in het bijzonder politieke — toestanden in Nederland en in de derde plaats over de politieke betrouwbaarheid van diverse Nederlanders en anderen in Nederland en in het door de Duitsers bezette gebied van Nederland. Dit verhoor werd daarna getypt en de gegevens op kaarten voor het kaartstelsel verwerkt. Dit getypte verslag was dus niets meer en ook niets minder dan een verslag van dat verhoor; het was geen op ambtseid opgemaakt proces-verbaal of rapport, wat ook moeilijk kon, daar mijn medewerkers en ik ter zake niet beëdigd waren.

Naast de verklaringen omtrent de politieke betrouwbaarheid van personen in het door de Duitsers bezette gebied, waaronder o.m. ook vielen niet-Nederlanders, nam de Sectie Nederland ook verklaringen op met betrekking tot personen buiten bezet gebied, welke gegevens in het bijzonder bekeken werden door mr. *Derksema*, die zich o.m. hiermede bezighield.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

NICOLAAS KLAASSEN,

oud 68 jaar, wonende te Rotterdam, onbezoldigd politie-ambtenaar, oud-hoofdinspecteur van politie.

Hij legt de eed af als getuige.

58542. De Voorzitter: U hebt, indien wij goed zijn ingelicht, een aantal verhoren afgenomen aan van der Waals.

A. Dat is juist.

58543. De Voorzitter: Over welke periode heeft dat gelopen?

A. Half Februari 1947 tot ongeveer Mei 1948.

58544. De Voorzitter: Was hij, toen u daarmee begon, gedetineerd?

A. Ja, ik meen van October 1946 af.

58545. De Voorzitter: Toen hebben er dus verschillende verhoren plaats gehad.

A. Heel veel.

58546. De Voorzitter: Door wie zijn die verhoren afgenomen?

A. Door zeer veel personen.

58547. De Voorzitter: Wat was de reden, dat u die taak kreeg? Wilde men het in één hand brengen?

A. Er was een commissie van der Waals. Prof. Jonkers was voorzitter. Ik vermoed, dat prof. Jonkers gezien heeft, dat er niets bijzonders aan deze zaak was en dat van der Waals een gewone misdadiger was. Toen heeft hij de zaak overgedragen aan de P.R.A.

58548. De Voorzitter: Dus het eigenlijke politie-onderzoek, dat grondslag moest worden voor de berechting, is pas door u aangevangen?

A. Ja.

58549. De Voorzitter: Inderdaad door u aangevangen?

A. Aangevangen kan ik niet zeggen, want er waren zeer veel verballen, de een zo, de ander zus, sommige vreemd en andere goed. Er waren verschillende niet-politiemensen bezig geweest.

58550. De Voorzitter: En hebt u hem in die 1¼ jaar vaak verhoord?

A. Ja, dagelijks, kan ik haast zeggen.

58551. De Voorzitter: Nu is de vraag, waarom het voor ons gaat, de volgende: Wij hebben op 2 Maart van dit jaar van der Waals gehoord en daarbij heeft hij, zoals hij bij verschillende gelegenheden heeft gedaan, naar voren gebracht de figuur van Emile Verhagen. Wat wij nu graag van u wilden weten, is dit: Is hij daar spoedig mee gekomen?

A. Hij was er al mee gekomen, voordat ik er mee begon. Door de fabrikant van der Meer werd mij bijvoorbeeld medegedeeld, dat ik daarmee wel een hele kluit zou hebben, want dat er iemand van de Secret Service zou zijn, die hem die opdracht had gegeven.

58552. De Voorzitter: Was, toen u er mee begon, het begrip *Emile Verhagen* al iets meer geworden dan een onmiskenbare aanduiding?

A. Neen, het is het mannetje uit de maan geweest en dit is het altijd gebleven. Hij heeft het nooit kunnen bewijzen; hij gaf trouwens zulke tegenstrijdige dingen op van Emile Verhagen, dat deze niet kon bestaan. Zo had hij bijvoorbeeld een legitimatiebewijs van de Secret Service met een portret en met twee leeuwjes. Het bestaat niet, dat een ambtenaar van de Secret Service een dergelijke legitimatie bij zich heeft.

En dan de beschrijving. In het begin was de man 1,65 m lang, later 1,85. Eerst was hij blond, later donkerblond. Eerst had hij sproeten in zijn gezicht, later leek hij op van der Waals. Toen ik hem had getoond aan de Geer, was deze er eerst van overtuigd, dat hij het was; later is gebleken, dat het niet zo was.

58553. De Voorzitter: Kunt u nog nader toelichten, waarom in dit laatste geval van der Waals niet heeft geopereerd?

A. Omdat het een politieke zaak was. Schreieder bemoeide zich niet met politiek. De politiek behoorde onder Knolle thuis en deze bediende zich van de V-man John van Ligten.

58554. De Voorzitter: Deze is nooit gevonden?

A. Hij zit in Argentinië; hij staat gesignaleerd.

58555. De Voorzitter: U zegt: van der Waals bemoeide zich niet met politieke zaken. Maar hij is toch ingezet tegen het Nationaal Comité en de groep-Vorrink?

A. Hoe dit zit, weet ik ook niet.

58556. De Voorzitter: Is dit een uitzondering?

A. Dat geloof ik niet. Ik geloof niet, dat Schreieder het bepaald op de politiek had gemunt. Hij had het op Engeland gemunt. In de groep-Vorrink zaten ook spionnen. Schreieder zegt: Knolle heeft het van te voren gedaan.

58557. De Voorzitter: Heeft de heer de Geer gezegd, dat het van der Waals was?

A. Over het portret wel. Daarna heb ik ze bij mij laten komen en toen begonnen ze erg te twijfelen. Mevrouw de Geer had hem maar eventjes voor het raam gezien en gezegd: dat is een echte van Lynden.

Het manuscript is ook in Engeland gekomen. Van Ligten is in Engeland geweest. Dat heeft Schreieder mij verteld. Het is door van Ligten in Engeland gebracht.

58558. De Voorzitter: Het is de vraag of hij het precies zo gezegd heeft, nl. dat het persoonlijk door van Ligten naar Engeland is gebracht. Dat betwijfel ik.

A. Dat heeft hij gezegd. Knolle had het aan Schreieder verteld.

58559. De Voorzitter: U was aan het betogen, dat de beschrijving, die van der Waals van *Emile Verhagen* gaf, niet juist kon zijn. U hebt het met een voorbeeld geïllustreerd. Kunt u nog verder uitwerken, wat het tegenstrijdige op dit punt in de verklaringen van van der Waals was?

A. Wanneer van der Waals in de knoei zat, kwam onmiddellijk John Verhagen er bij te pas.

58560. De **Voorzitter**: U zegt: *John Verhagen*!

A. Hij moest *John* genoemd worden. Hij heette *Emile*, maar moest *John* genoemd worden. Wat de moord op *van der Meer* betreft, heeft hij onmiddellijk gezegd: dat heeft *John* gedaan. Later is gebleken, dat hij het zelf gedaan heeft, want zijn broer is er bij geweest.

58561. De **Voorzitter**: Heeft hij dit later toegegeven?

A. Ja. Hij is begonnen met te zeggen, dat *John* het gedaan had. Hij heeft gezegd: *John* is met mij en *van der Meer* op reis geweest en heeft hem fietsend neergeschoten. Later is gebleken, dat hij het zelf heeft gedaan. Dat heeft hij toegegeven.

Wat het vermoorden van *Mossinkoff* betreft, heeft hij eerst gezegd, dat *John* het gedaan had. Hij heeft gezegd: *John* heeft het lijk aan stukken gehakt. Later, toen hij mij wilde spreken, heb ik het hem nog etns gevraagd. Ik vroeg hem: wie heeft *Mossinkoff* vermoord en aan stukken gehakt? Hij zeide: dat heb ik gedaan.

58562. De **Voorzitter**: Was het na de behandeling in eerste instantie?

A. Ja, veel later, nadat de zaak behandeld was.

58563. De **Voorzitter**: Zeer kort geleden?

A. Neen, tussen de eerste en de tweede behandeling.

58564. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens pogingen gedaan om, wanneer hij bepaalde gegevens verstrekke, die van belang waren in verband met de persoon van *Verhagen*, die gegevens te verifiëren?

A. Hij heeft nooit gegevens verstrekt.

58565. De **Voorzitter**: Weeft hij nooit gezegd: *Verhagen* heeft op dat en dat adres gewoond?

A. Neen. Hij heeft altijd bedreigd: je zult op de zitting een figuur als modder slaan; dan kom ik met *Emile Verhagen* te voorschijn.

58566. De **Voorzitter**: Dat heeft hij hier ook gezegd. Net komt eigenlijk hierop neer. dat er nimmer door hem ook maar de geringste aanwijzing is verschaft, die over de persoon van *Emile Verhagen* enig houvast geeft?

A. Neen, nooit. Over het legitimatiebewijs heb ik nog gehoord kolonel de *Bruyne*, majoor *Somer*, kapitein *de Geus*, de heer *le Poole* en de heer *Koch*. Zij zeggen allen: het bestaat niet, dat zulk een legitimatie ooit gegeven is.

58567. De **Voorzitter**: Neen, maar als ik u goed begrijp, was dit een Engelse legitimatie!

A. Maar die waren er van op de hoogte; dat heb ik althans verondersteld.

58568. De **Voorzitter**: Het is zeer de vraag of, wanneer *Emile Verhagen* geweest zou zijn. wat *van der Waals* zegt, een agent, die uitsluitend uit de Engelse sfeer kwam. de mensen van onze Londense dienst er veel van geweten zouden hebben. Of heeft *van der Waals* gezegd, dat *Verhagen* niet alleen een agent was van de Engelse Secret Service. maar ook werkte in opdracht van Nederlandse instanties?

A. Dat heeft hij nooit gezegd

58569. De **Voorzitter**: Hij heeft hem dus altijd een zuiver Engelse agent genoemd?

A. Ja. maar hij was geen Engelsman. Hij was Belg, zoals hij zei.

58570. De **Voorzitter**: Maar het gaat om de vraag of hij gezegd zou hebben: het is een man, die in verbinding staat. zowel met de Engelse als met de Nederlandse dienst.

A. Dat heeft hij nooit gezegd.

58571. De **Voorzitter**: Vandaar mijn opmerking of de mensen van de Nederlandse dienst precies op de hoogte waren van de

wijze, waarop de Engelse agenten werden uitgerust. Kunt u ons van dat aspect van de zaak-*van der Waals*, dat verband houdt met de door hem geïntroduceerde figuur *Emile Verhagen*, nog meer vertellen, dat van belang kan zijn? Het is voor ons niet van belang voor de beoordeling van de zaak-*van der Waals*, want dat is een zaak, die door de Bijzondere Rechtspleging is afgehandeld. Wat wel van belang voor ons is, is de vraag of er aanwijzingen zijn, dat een zuiver Engelse agent als *Emile Verhagen* hier zou hebben geopereerd.

A. Als er zo'n man bestaat, zou hij toch nooit op zijpaden gegaan zijn, zoals *van der Waals* deed in de kwestie van de f 12 000 van burgemeester *Oud*. Hij heeft dat bedrag mee naar huis genomen. *John Verhagen* zou bij hem ingebroken hebben. Hij heeft hem toen f 2000 gegeven en de rest zou hij aan burgemeester *Oud* teruggeven. Wet is allemaal nonsens.

58572. De **Voorzitter**: Hebt u tijdens dat onderzoek ook *Schreieder* gehoord?

A. Ja.

58573. De **Voorzitter**: Hoe was de reactie van *Schreieder* op de persoon *Emile Verhagen*?

A. Grote onzin. Hij vond het onbestaanbaar. U weet, dat *van der Waals* later pas met de gedachte is gekomen, dat *Schreieder* zelf ook lid van de Secret Service was?

58574. De **Voorzitter**: Is dat inderdaad in een veel latere fase geschied?

A. Ja, ik vermoed, dat het een verzinsel is van zijn verdediger, mr. *van der Starp*, want hij heeft er nooit iets van gezegd. Eerst toen mr. *van der Starp* met hem in aanraking kwam, hebben ze dat vermoeden naar voren gebracht.

58575. De **Voorzitter**: Is hij er toen zelf over begonnen? Of is mr. *van der Starp* er bij de behandeling van de zaak in eerste instantie over begonnen?

A. Ik meen, dat het bij de behandeling is gebeurd. Toen heb ik het voor het eerst gehoord.

58576. De **Voorzitter**: Dat was dus ook voor u een interessante wending?

A. Ja, het was heel aardig.

58577. De **Voorzitter**: Dus bij alle verhoren. die u hebt afgenomen vóór de behandeling voor het Bijzonder Gerechtshof, heeft *van der Waals* zelf omtrent de werkzaamheden van *Schreieder* voor de Engelse dienst nooit iets gezegd?

A. Nooit aangeroerd.

58578. De **Voorzitter**: Heeft u hem na de behandeling van zijn zaak voor het Bijzonder Gerechtshof nog verhoren afgenomen?

A. Neen. Toen heb ik hem wel even bij mij gehad voor die 127 velletjes, die getekend moesten worden voor u.

58579. De **Voorzitter**: Dit is tussen de behandeling van de zaak-*van der Waals* in eerste en in tweede instantie uw enige contact niet hem geweest?

A. Ja. Toen wilde hij nog wel wat zeggen, maar ik heb hem onmiddellijk weg laten gaan.

58580. De heer **Stokvis**: Hij had *Schreieder* dus ook niet gerapporteerd over *Verhagen*?

A. Neen, nooit.

58581. De heer **Stokvis**: Het zou kunnen zijn, dat hij er met *Schreieder* over had gesproken en dat *Schreieder* het toen niet geïnterpreteerd had.

A. Neen. Zelfs toen bij hem ingebroken was, heeft hij niet gezegd: *John* heeft dat gedaan. Het was zo klungelig in elkaar gezet. dat de Duitsers het direct hebben gezien.

58582. De **Voorzitter**: Toen heeft hij toch een ander ten tonele moeten voeren?

A. Neen. Toen is *Haubrock* mee geweest om de zaak op te nemen en deze heeft direct gezien, dat het grote onzin was.

58583. De **Voorzitter**: Hebben *Schreieder* en *Haubrock* u gezegd, dat *John* toen niet genoemd is?

A. Neen.

58584. De heer **Koersen**: Heeft u van *der Waals* vóór de oorlog ook al gekend?

A. Neen.

58585. De **Voorzitter**: Heeft u met hem ook behandeld de introductie, die hij heeft gehad om door te dringen in de groep *Vorriink*, het Nationaal Comité, enz.?

A. Ik heb het niet behandeld, maar ik weet er toch wel wat van.

58586. De **Voorzitter**: Ik bedoel in het bijzonder dat portretje.

A. Ja.

58587. De **Voorzitter**: U heeft dit niet behandeld?

A. Er waren 45 dossiers gekomen en dus hebben verschillende rechercheurs er in gewerkt. Ik had het geheel onder mij en de verschillende processen-verbaal werden bij mij ingeleverd, zodat ik het overzicht had.

58588. De **Voorzitter**: Wat kunt u daaromtrent mededelen?

A. Hij heeft gewoon gedaan, wat *Schreieder* hem heeft opgedragen: de mensen naar zekere plaatsen gelokt en ze gevangen laten nemen.

58589. De **Voorzitter**: Heeft hij ook enig licht kunnen verschaffen over de vraag, hoe *Schreieder* aan het portretje is gekomen?

A. Ik meen, dat *Dessing* het bij zich had.

58590. De **Voorzitter**: Dit was het eerste portretje. *Dessing* is inderdaad met zo'n portretje gekomen. Hij is weer weggegaan en

toen is later op de een of andere manier een tweede portretje in handen van *Schreieder* gekomen. Het interesseert ons nog steeds hoe dit is gebeurd. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat *Schreieder* dat wel eens heeft gezegd.

A. Neen.

58591. De heer **Stokvis**: Waarom ging van *der Waals* naar *Wins*?

A. Dat was in verband met de staaflamp.

De **Voorzitter**: Neen, dat speelt daarvóór.

58592. De heer **Stokvis**: Hij is met het portretje naar *Wins* gegaan.

A. Ja, er was toch iets met een staaflamp.

58593. De **Voorzitter**: Dat was de kwestie van *Niermeijer* en van *der Giessen*.

A. Dat zat daarmee toch ook in verband!

De **Voorzitter**: In zoverre, dat *Schreieder* aanvankelijk altijd heeft gezegd, dat de agent *Niermeijer* het portretje bij zich had, maar die stelling heeft hij hier niet geheel kunnen handhaven. Daardoor is dit vrij onzeker geworden. Het is echter duidelijk, dat men bij het vóór-onderzoek in de zaak-van *der Waals* niet zo diep op dit aspect van de zaak is ingegaan.

58594. De heer **Stokvis**: Daaromtrent kunt u dus niets zeggen?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

N. KLAASSEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 17 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: J. l en m.

Verhoor van

JOHAN HENDRIK WEIDNER,
oud 37 jaar, wonende te Parijs, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

58595. De **Voorzitter**: Een onderdeel van de opdracht van onze commissie, de Enquêtecommissie uit de Tweede Kamer, die een onderzoek instelt naar het Regeringsbeleid in de periode 1940-1945, heeft betrekking op de verbindingen, die er geweest zijn tussen de Regering te Londen en het bezette Nederlandse gebied. Nu is ons uit verschillende verhoren, die wij hierover hebben gehad, gebleken, dat u veel bemoeienis hebt gehad met de verbindingen, die met name door Frankrijk bestaan hebben tussen het bezette Nederlandse gebied en Spanje en Zwitserland. Zou het u mogelijk zijn ons iets mee te delen over het werk, dat u in dit opzicht gedaan hebt, ten einde ons daardoor een verder gaand inzicht te geven in hetgeen er in die jaren bestaan heeft aan verbindingen, met name met Spanje en Zwitserland?

A. Met veel genoegen wil ik daarop antwoorden en mijn best doen, die inlichtingen te geven, die u van nut kunnen zijn.

Ik ben koopman. Ik was her vóór de oorlog en nu ben ik het weer. Ik heb mijn best gedaan trouw te blijven aan mijn Koningin, land en Regering.

Toen de oorlog uitbrak in Nederland, heb ik geprobeerd in het Nederlandse leger te komen. Ik heb mij bij het Nederlandse consulaat in Parijs gemeld.

Uit het onderhoud, dat ik op het consulaat had, kreeg ik de indruk, dat men er geen belangstelling voor had, dat jonge Hollanders vanuit het buitenland naar Nederland wilden gaan om dienst te nemen in het Nederlandse leger. Dat was ook enigszins te begrijpen, want men vreesde, dat de Duitsers Nederlanders als spionnen naar Nederland zouden kunnen zenden. Er was een zeker enthousiasme bij de jongere Nederlanders, die in Frankrijk waren in Mei 1940, om bij het leger dienst te nemen; ik heb zelf op het consulaat meegemaakt, dat velen zich daarvoor aanmeldden; zij werden ailen ingeschreven en wij zouden bericht krijgen, maar na een maand waren de Duitsers al in Parijs; wij hebben in het geheel geen bericht meer gekregen en evenmin instructie wat wij zouden moeten doen. Het was m.i. mogelijk geweest, deze vrijwilligers te verzamelen in een plaats in het zuiden van Frankrijk; maar terwijl de Nederlandse autoriteiten in Frankrijk naar het zuiden trokken, was er nog in het geheel geen bericht, wat deze vrijwilligers moesten doen. Ik heb toen geprobeerd Spanje te bereiken; ik ben zelfs met vrienden in Sète (Zuid-Frankrijk) op een boot gekomen, die naar Engeland zou gaan op de dag van de wapenstilstand, maar wij moesten er weer af. Wij hebben toen geprobeerd naar Spanje te komen, via Perpignan, maar de Spaanse consul was reeds vertrokken (dat paste geheel in de voorzichtige Spaanse politiek, die gevoerd werd). Naar Lyon gegaan om mijn zaken weer op te vatten, ben ik toen begonnen Nederlanders te helpen. Maar mijn aanvankelijk plan om naar Engeland te gaan, heb ik niet opgegeven, getuige een brief naar de Nederlandse consul in Lyon, waarin ik kennis gaf van mijn wens om dienst te nemen. De heer *Sevenster* heeft die brief naar Londen gezonden en tot op heden heb ik nog geen antwoord gekregen. Ik ben dus in Lyon ge-

bleven; ik heb toen besloten mijn zaken door te zetten en de Nederlanders, die daar kwamen, te helpen. Zuid-Frankrijk werd door de vluchtelingen beschouwd als een vrij neutraal land. Er zou veel te zeggen zijn over de Vichy-Regering, niaar u zult waarschijnlijk meer belangstellen in de vraag, of hetgeen tijdens de oorlog voor de Nederlanders gedaan is ook goed gedaan is.

De heer *Sevenster* heb ik in oorlogstijd leren kennen. Ik weet, dat door sommige vluchtelingen aanvallen op hem zijn gedaan; ik heb echter die gehele zaak meegemaakt en ik heb een zeer grote bewondering voor de heer *Sevenster*. Ik heb meegemaakt, dat hij grote moeilijkheden had met de Vichy-Regering. De Vichy-Regering was ons zeker niet genegen. Er heerste in dat milieu een zekere xenophobie. *Koestler* heeft in zijn boek „La lie de la terre” heel goed uiteengezet, hoe de instelling van deze mensen was. Er waren er natuurlijk in die Vichy-Regering? die aardig waren en die de indruk wilden geven hun soevereiniteit vast te houden. Zij waren echter machteloos, want de Duitsers beslisten alles. De heer *Sevenster* kon dikwijls bereiken, dat er uitreisvisa werden gegeven voor de Hollanders, die groot gevaar liepen en die daar dus niet konden blijven. Dat heeft hij met energie gedaan. Hij was m.i. van een zeer groot formaat, energiek en capabel. Hij was echter een Fries, met alle eigenschappen van een Fries. Hij zei: „Ik heb niet aan elke Nederlander uit te leggen, hoe mijn situatie is; ik doe, wat ik kan en dan is het afgelopen.” Dat heeft hij ook gedaan. De Nederlanders hebben niet altijd geweten, in welke positie hij was. Zij kwamen daar in Zuid-Frankrijk en dachten: „Dit is een vrij land, daar kan onze gezant of onze consul alles doen, wat hij wil.” Dat was natuurlijk niet het geval. De heer *Sevenster* heeft daardoor moeilijkheden gehad. Veel van deze landgenoten waren ontevreden. Om u een voorbeeld te geven van de onjuiste en dikwijls naïve voorstelling, die vele Nederlanders hadden van de situatie in onbezet Frankrijk, moge ik u de volgende geschiedenis vertellen. Ik moest eens vluchtelingen uit Annecy per auto naar Zwitserland brengen. Toen wij drie of vier meter van de Zwitserse grens waren, zei ik tegen hen: „Stapt u hier uit en gaat u nu de grens over.” Daarop zeiden zij: „Wij dachten, dat u ons naar Genève zou brengen.” Zij dachten, dat er geen grens bestond. Ik vertel u dit om u duidelijk te maken, dat sommigen van deze landgenoten niet begrepen, welke de werkelijke situatie was. Die zelfde naïviteit van opvatting gold dikwijls ook de positie van de heer *Sevenster*. Hij heeft m.i. het maximum gedaan van wat hij kon. Ik ben geen diplomaat en weet niet precies, welke taak een diplomaat heeft, maar ik weet wel, dat de heer *Sevenster* altijd de Nederlandse belangen heeft vertegenwoordigd en de Nederlanders heeft beschermd. Hij beschouwde Joden, Protestanten en Katholieken allen als Hollanders. Ik weet, dat de Vichy-Regering er op stond, dat de Joden anders behandeld werden. Zij zei: „Voor de Hollanders, aie geen Joden zijn, kunnen wij iets doen, want daar hebben de Duitsers niets tegen, maar voor de Joden kan niets worden gedaan, want de Duitsers willen, dat de Joden aan hen overgeleverd worden.” De heer *Sevenster* heeft de goede positie ingenomen. Hij zei: „Ik ken slechts Hollanders.”

58596. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u de heer *Sevenster* in zijn werkzaamheden kunnen gadeslaan?

A. Ik heb hem leren kennen begin 1941 en ik heb hem meegemaakt tot zijn arrestatie; als ik het goed in mijn hoofd heb, in December 1942. Ik heb, toen hij in de gevangenis zat, nog contact met hem gehad door zijn vrouw, die regelmatig van Vichy naar de gevangenis in Evaux ging; zij was een heel energieke vrouw. De heer *Sevenster* is maar een poosje in Vichy geweest. Daarna is hij naar Toulouse gegaan.

58597. De heer **Stokvis**: Weet u omtrent zijn werkzaamheden nog iets meer dan door de gevallen, die u zelf met hem behandeld hebt?

A. Ja, bijvoorbeeld: de heer *Sevenster* heeft ongeveer midden 1942 van de Vichy-Regering gedaan gekregen, dat de Hollanders uit

de gevangenis ontslagen moesten worden. Met een daartoe strekkend Franc bevel zijn de heren *Jacquet* en *Noach* naar de gevangenis in Lyon gegaan en zij hebben inderdaad het ontslag van de Hollanders kunnen bewerken.

Wel was betreurenswaardig, dat de heer *Sevenster* altijd in grote financiële moeilijkheden zat. De Hollanders in Frankrijk hadden weinig geld. Er is toen een telegram naar Londen gestuurd — ik weet niet meer precies wanneer —, waarop het antwoord kwam, dat men niet méér geld kon sturen, omdat het gevaarlijk was, daar het in handen van de Duitsers kon vallen. Ik weet ook, dat ik op een dag de tekst van een telegram van de heer *Loudon* (die gezant was geweest in Frankrijk), bestemd voor de Regering in Londen, naar Bern heb gebracht. In dat telegram protesteerde de heer *Loudon* energiek tegen het feit, dat men geen geld stuurde naar Zuid-Frankrijk. De heer *Loudon* heeft mij ook een schriftelijke verklaring gegeven, waarin hij garandeerde alles te zullen doen, opdat aan degenen, die geld zouden lenen, dat geld t.z.t. door de Regering zou worden teruggegeven. Die twee teksten heb ik naar Bern gebracht en die zijn daar mogelijkwijze te vinden. Als er meer geld uit Londen was gekomen voor de heer *Sevenster* en later voor de heer *Janse*, had er veel meer gedaan kunnen worden voor de vluchtelingen en hadden er veel meer van hen gered kunnen worden. Vele vluchtelingen kwamen aan zonder iets en men kon niet veel voor hen doen zonder geld.

De heer *Sevenster* had op een ogenblik de door de Regering te Londen geopende mogelijkheid om weg te gaan naar Spanje en toen heeft hij er de voorkeur aan gegeven om, niettegenstaande de gevaren, te blijven, ten einde zich te blijven wijden aan het lot der vluchtelingen.

Ik geloof, dit het niet slecht was geweest, als de Regering in Londen iemand naar Zuid-Frankrijk had gestuurd met de opdracht om de vluchtelingen te helpen op clandestiene manier. Men kan zich n.l. afvragen of het niet beter ware geweest, indien de heer *Sevenster*, als officiële autoriteit, zich niet rechtstreeks met illegale zaken zou hebben behoeven in te laten. Beter ware het m.i. geweest, daarvoor iemand afzonderlijk aan te wijzen, bijvoorbeeld iemand van de geheime dienst. Wij hebben geprobeerd de vluchtelingen te helpen, door hun valse pspieren te geven en door hen te brengen naar Zwitserland en naar Spanje. Ik ben naar Zwitserland geweest in 1942 en 1943 en heb daar contact opgenomen met de Nederlandse legatie. Ik heb daar medegedeeld, dat er te weinig geld was in Zuid-Frankrijk.

58598. De heer **Stokvis**: Aan wie persoonlijk heeft u dit verteld?

A. Aan generaal *van Tricht* en aan de heer *Bosch van Rosenthal*; ik heb dezen persoonlijk medegedeeld, dat de Nederlandse autoriteiten in Zuid-Frankrijk in financiële moeilijkheden waren en ik heb gevraagd, of daaraan niets gedaan kon worden. Beiden hebben daarop geantwoord, dat zij hiervoor helaas geen fondsen beschikbaar hadden en dat zij dat bezwaarlijk op persoonlijk initiatief, d.w.z. zonder autorisatie van de Regering, konden doen, maar dat zij naar Londen zouden seinen. Daarna heb ik ontmoet — de toestand was toen hopeloos — ds. *Visser 't Hooft*; dat was toen midden 1943; ik heb hem medegedeeld, dat wij geen geld hadden, en toen heeft de heer *Visser 't Hooft* onmiddellijk een chèque van 100000 Frans-francs gegeven (de Franse franc was toen vijfmaal zoveel waard als nu). Voorts heeft hij een collecte georganiseerd in de Nederlandse kolonie in Zwitserland: die heeft veel opgebracht: dat heeft ons enige maanden gered; daarna is er geld uit Londen gekomen.

58599. De **Voorzitter**: Speciaal voor dit werk?

A. D.w.z.: niet alleen voor de organisatie, maar vooral ook voor de vluchtelingen. De heer *Janse*, die eigenlijk de kassier was, de opvolger van de heer *Sevenster*, heeft dit geld eind 1943 in contanten ontvangen. Het was weinig voor de grote behoefte, die er was, maar ook de heer *Visser 't Hooft* heeft toen geld gegeven om de vluchtelingen te helpen. Wij, als clandestiene werkers, vroegen geen geld en deden dit, althans tot mijn arrestatie midden 1943, op eigen kosten: de gelden zijn totdien integraal voor de vluchtelingen besteed. Ik heb mij zelf beschouwd, als de organisator van dit vluchtelingenwerk. Voor ds. *Visser 't Hooft* heb ik grote dankbaarheid en bewondering; hij is de man geweest, die een sterke stimulans was voor de verdediging van de belangen van Nederlanders in Frankrijk en Zwitserland en die in die verdediging ook zelf een zeer belangrijke rol heeft gespeeld.

58600. De heer **Stokvis**: Wilt u zeggen, dat de gezant zelf te kort schoot?

A. Neen, dat wil ik niet zeggen. Ik heb de heer *Bosch van Rosenthal* verscheidene keren gesproken; hij is altijd zeer aardig geweest en heeft mij altijd ontvangen; hij heeft zijn best gedaan mij te helpen.

58601. De heer **Stokvis**: Heeft u weleens contact gehad met de heer *de Vos van Steenwijk*?

A. Neen, voor zover ik mij herinner.

58602. De heer **Stokvis**: En de heer *Flugi*?

A. Daarmee heb ik, meen ik, enige keren contact gehad. Ik weet, dat zij altijd waren bereid te doen, wat zij konden, maar ik heb de indruk gehad, dat zij weinig konden. Ik heb wel de indruk, dat het misschien goed was geweest, als hier en daar een energiek man toegevoegd was. Zo was bijvoorbeeld het consulaat van Genève een belangrijke post. Daar kwamen heel wat Hollanders over de Zwitserse grens. Die moesten op een min of meer energieke manier geholpen worden.

58603. De **Voorzitter**: Hebt u contact met de heer *van Niftrik* gehad?

A. Ja.

Ik mag eerst misschien nog iets zeggen over ds. *Visser 't Hooft*? Hij was zeer gezien, omdat hij het verzetswerk goed heeft georganiseerd. Hij had de opdracht van de heer *Gerbrandy* om te proberen het contact met Holland te organiseren en heeft mij gevraagd, tusschen 1943, of ik mij geheel wilde gaan wijden aan die z.g. „Zwitserse weg“. Ik heb dat aanvaard. Juist in die tijd evenwel is de Gestapo gekomen om mij te arresteren. (Augustus 1943 in Lyon.) Gelukkig was ik niet thuis. Daarna ben ik helemaal in het clandestiene werk gekomen. In 1943 heb ik de Zwitserse weg naar Holland georganiseerd met behulp van mijn vrouw en de heren *Rens*, *Nijkerk*, *Chait*, *Laatsman*, *Veerman* en anderen onder de naam „Dutch Paris“. Daarvoor hadden wij de weg naar Spanje georganiseerd, dat was einde 1942. Ik beschouwde ds. *Visser 't Hooft* als de chef van het Nederlandse verzetswerk in Frankrijk. Ik heb mij er over verwonderd, dat de Regering hem daarvoor niet heeft gedecoreerd.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heeft verleden jaar de Nederlandse Leeuw gekregen.

A. Ik dacht, dat hij voor ander werk, te weten voor de Oecumenische Beweging, gedecoreerd is.

Dan moet ik ook nog spreken over generaal *van Tricht*. Ik acht hem heel hoog. Hij had veel hart voor de goede zaak en deed altijd zijn best om ons te helpen. B.v. toen wij eens geen geld hadden om de Amerikaanse en Engelse piloten te helpen, heb ik hem dat gezegd en toen is hij naar de Engelse attaché militaire gegaan en daar heeft hij 30 000 Zwitserse francs losgekregen. Ik heb nog nooit zo'n groot bedrag in mijn handen gezien. Hij is toen vroeg in de dag uit Bern vertrokken om het geld te brengen. Want ik ben toen in Genève gebleven, omdat ik die zelfde dag moest vertrekken. Dit bewijst, dat hij iemand was, die veel voor de zaak over had. Ik heb altijd met de grootste blijdschap met hem samengewerkt en ik heb een grote bewondering voor hem.

58604. De heer **Stokvis**: U bent dus over iedereen buitengewoon tevreden, maar u meent, dat er nog iemand bij had moeten zijn?

A. Ik geloof, dat het helemaal niet slecht was geweest, als iemand uit Londen was gekomen, die belast was geweest met de behartiging van de belangen van al die refugie's en die het vertrouwen van de Regering had om een aantal zaken te organiseren. Een dergelijk iemand heeft mijns inziens aan het verzetswerk in Frankrijk ontbroken. Wij hebben tientallen mensen uit Frankrijk geholpen, niet allen mensen zonder functie, maar ook agenten van B.I., etc. die via onze weg in Londen zijn aangekomen en die dus wisten van onze werkzaamheden. Wij hadden wel ervaring met wat er in Frankrijk gebeurde, maar wij waren onwetend ten aanzien van hetgeen met die mensen gebeurde, wanneer zij eenmaal over de Spaanse grens waren. Ik heb altijd gehoopt, dat iemand zou komen, die enige reizen door Spanje had gemaakt en die dus wist, wat daar gebeurde.

Bovendien zou het voor ons van belang zijn geweest, indien wij uit Londen gegevens zouden hebben gekregen over betrouwbare adressen in Frankrijk. Over dergelijke gegevens beschikte men namelijk in Londen uit de mededelingen van vluchtelingen, die langs een andere

weg dan die van mijn organisatie hadden gereisd. Juist omdat het vinden van goede adressen behoorde tot het moeilijkste deel van ons werk, zou onze taak daardoor ten zeerste kunnen zijn verlicht.

58605. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat de weg eigenlijk in stukjes geknipt werd?

A. Ja.

58606. De **Voorzitter**: Met andere woorden: dat u het stuk in Frankrijk overzag en dat er mensen waren, die voor de grensovergang in Nederland zorgden, enz., maar dat de coördinerende factor ontbrak?

A. Precies.

58607. De **Voorzitter**: Daar kreeg u zelf ook niet de gelegenheid voor?

A. Neen; als ik zou weggaan uit Frankrijk, wist ik niet hoelang ik in Spanje zou blijven en wanneer ik in Londen zou komen. Er waren zoveel problemen, dat ik dacht beter in Frankrijk te kunnen blijven. Men hoorde soms van Hollanders, die 3 of 4 maanden in Spanje bleven. Tegen al deze mensen, die over de grens gingen, heb ik gezegd: „Vertel toch eens in Londen, dat zij ons iemand sturen.” Wat zij in Londen gedaan hebben, weet ik niet, maar ik weet wel, dat wij nooit iemand gezien hebben.

58605. De **Voorzitter**: Hebt u geen contact gehad met *Gerbrands*?

A. Neen, althans niet onder die naam.

58609. De **Voorzitter**: Dat was nu een man, die typisch een opdracht had als u bedoelde; hij was een van de eerste B.I.-agenten; hij had tot taak een escape-line te maken, speciaal voor B.I.-agenteel. Hij is daarbij tot Zuid-Frankrijk gekomen en mijn vraag is nu: Hebt u hem niet ontmoet?

A. Nooit, onder die naam tenminste.

58610. De **Voorzitter**: U wist ook niet van zijn bestaan?

A. Neen.

58611. De **Voorzitter**: Mij heeft dus volmaakt langs u heengewerkt, hoewel u dat werk al in 1942 en 1943 deed. U had toch contact met verbindingen uit Nederland?

A. Ja, d.w.z. met Nederlanders in België en met b.v. de heer *van Niftrik* in Zwitserland. Maar de coördinerende factor ontbrak.

58612. De **Voorzitter**: En de poging van *Gerbrands* dan?

A. Zoals ik reeds zeide: die poging is mij onbekend. Wel hebben wij agenten van B.I. gekregen. De heer *van Niftrik* was eigenlijk de vertrouwensman van de heer *Somer* in Zwitserland en die heeft onze lijn gebruikt, maar er was geen organisatie van het geheel.

58613. De **Voorzitter**: Hoe heeft u samengewerkt met de heer *van Niftrik*?

A. Wij hebben veel contact gehad met hem. Hij heeft ook zeer mooi werk gedaan aan de Hollands-Belgische grens, vóór hij in Zwitserland aankwam.

58614. De **Voorzitter**: U heeft nooit iets te maken gehad met de verbinding, die de heer *van Niftrik* vóór 1942 van Nederland uit met Zwitserland had?

A. Neen.

58615. De **Voorzitter**: Was dat vóór de tijd, dat u met deze dingen bezig was?

A. Ik was al bezig, mensen, die ik in Zuid-Frankrijk aantrof, naar Spanje te brengen.

58616. De **Voorzitter**: Maar aan het helpen van Nederlanders naar Zuid-Frankrijk is u pas in 1943 begonnen?

A. Met de heer *van Niftrik* had ik geen contact vóórdat ik einde 1942 in Zwitserland kwam; toen heeft hij getracht een weg te vinden om mensen naar Frankrijk te helpen. Wij hebben hem een tijd geholpen zonder dat hij het wist; hij was toen bezig met een organisatie op Frans gebied op te richten om de mensen naar Spanje te helpen. Begin 1943 heb ik daarover contact met hem gekregen. De heer *van Niftrik* kende Frankrijk niet; hij had geen adressen; hij was daar nooit geweest. Net grote punt in het verzet was altijd: adressen; ik had vele relaties in Frankrijk; ik kende daar velen en ik heb deze adressen ook gebruikt om deze mensen naar Spanje te brengen. Ik ben heel eerlijk geweest tegenover de heer *van Niftrik* en ik heb tot hem gezegd: die adressen zijn er niet voor om door iedereen gebruikt te worden. Uit verscheidene dingen is gebleken, dat de heer *van Niftrik* een eigen weg heeft willen maken met die adressen; dat heet elkaar enigszins gekruist; wij zagen op die adressen opeens mensen, die zonder onze voorkennis uit Zwitserland kwamen, en ik zag daar bepaalde gevaren in.

58617. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u toe, dal hij dat deed?

A. Had hij misschien opdracht een weg te maken? Had hij de bedoeling om zich zelf ter ere een weg te maken? Dat kan hij alleen weten.

58618. De **Voorzitter**: Heeft dat naast elkaar werken voortgeduurd?

A. Neen. Generaal *van Tricht* was de chef van de heer *van Niftrik* en de generaal was altijd zeer fair; hij wilde dat hier en wenste samenwerking in die zin, dat de heer *van Niftrik* de mensen over de Zwitsers-Franse grens hielp en dat ik hen verder zou helpen. Er is in dat opzicht misschien een misverstand geweest; ik had geconcludeerd, dat de heer *van Niftrik* het zo ook had begrepen; later bleek, dat de heer *van Niftrik* het niet zo had opgevat. Deze manier van werken is altijd zo gebleven. Er was soms zelfs een zekere wrijving. Dat was niet in het belang van Nederland. Mijn standpunt is altijd geweest: laat ieder zijn eigen deel van het werk doen, dan komen er geen moeilijkheden. Wij hebben meermalen besprekingen gehad en daarop ging het enigszins eigenaardig toe, doordat de heer *van Niftrik* enigszins doof was. Soms begrepen wij elkaar slecht, hetgeen tot inisverstanden aanleiding gaf. De heer *van Niftrik* had een echtgenote, die hem zeer energiek hielp. Ik constateer, dat, wanneer deze samenwerking sterker was geweest, het werk meer vruchten had opgeleverd. Maar toch heeft deze samenwerking nog goede resultaten gehad. Ds. *Visser 't Hooft* en generaal *van Tricht* hebben altijd geprobeerd de zich voordoende moeilijkheden op te lossen. Ik ben overtuigd, dat, wanneer er meer samenwerking zou zijn geweest, de kans, dat het b.v. in het geval *Horschner* verkeerd zou gaan, veel geringer zou zijn geweest.

58619. De heer **Stokvis**: Zijn er meer ongelukken gebeurd door zijn optreden?

A. Ik geloof niet, dat men rechtstreeks kan zeggen: er zijn ongelukken gebeurd door zijn optreden. Ik geloof alleen, dat dit ongeluk mogelijkerwijze vermeden had kunnen zijn, als de samenwerking sterker was geweest. Ik weet niet of, als de samenwerking 100 pct. was geweest, het goed zou zijn afgelopen. Het risico zou echter minder groot zijn geweest. Wij hebben met de heer *van Niftrik* tot het einde gewerkt en wij hebben ons best gedaan de mensen te helpen. Het is mij bekend, niet uit die tijd, maar daarna, dat er strijd was tussen de O.D. en de contacten van ds. *Visser 't Hooft* in Holland, een strijd, die misschien daar ook in Genève werd gevoerd.

58620. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u er toen nooit iets van gehoord?

A. Neen.

58621. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer hebt u het gehoord?

A. Na de oorlog.

58633. De **Voorzitter**: Merkte u ook, dat er tussen ds. *Visser 't Hooft* en de heer *van Niftrik*, die beiden in Genève zaten, moeilijkheden waren?

A. Ik kan niet zeggen, dat er moeilijkheden waren, want ik heb nooit precies gezien, wat daar gebeurde, maar ik weet wel, dat er altijd een zekere concurrentie was. Ik merkte wel, dat er een zekere wrijving met *Joop Bartels* was (de rechterhand van ds. *Visser 't Hooft*), maar ik wist niet om welke reden.

58623. De **Voorzitter**: Speciaal tussen *Bartels* en *van Niftrik*, bedoelt u?

A. Ja. Ik heb begrepen, dat er concurrentie was, want zij wilden beiden hetzelfde werk doen. Ik heb in die tijd nooit begrepen, waarom er concurrentie was, wanneer zij beiden voor hetzelfde doel werkten. Na de oorlog heb ik het beter begrepen.

Ik zeide u strak reeds, dat het mij ook van belang had geleken, icdien er een beter contact met Londen geweest ware. Eén der redenen, waarom dat wenselijk was, is door mij reeds genoemd (de kwestie van betrouwbare adressen), maar er is er nog een, en wel een zeer belangrijke uit veiligheidsoogpunt. Wij hadden namelijk, naar mijn mening, op de hoogte gesteld moeten worden, indien men in Londen van mening was, dat mensen, die via onze lijn waren overgekomen, onbetrouwbaar waren. Wij hebben bijvoorbeeld twee jongens geholpen, die ontvlucht waren uit Haaren, waar zij ten gevolge van het *England-Spiel* gevangengehouden werden, en die hebben wij naar Spanje gebracht.

58624. De **Voorzitter**: *Ubbink* en *Dourlein*? Waar hebt u die ontmoet?

A. Die zijn in Zwitserland gekomen op hun eigen manier en toen hebben wij hen gebracht naar de Spaanse grens. Toen wij na de bevrijding hoorden, dat ze in konden aangekomen en gedegradeerd waren, begreep ik daar niets van. Als ze fout waren geweest, hadden ze ons daarvan moeten verwittigen.

58625. De **Voorzitter**: U had dus wel gehoord, dat re ontvlucht waren uit de gevangenis van Haaren?

A. Ja, inderdaad. Overigens is het u bekend, dat het boek van *Noël de Gaulle* deze hele kwestie behandelt, maar het komt mij voor, dat het, voor zover het althans Frankrijk aangaat, slechts zeer ten dele met de werkelijkheid overeenstemt. Ik heb eens gelezen, dat die naam *Noël de Gaulle* werkelijk als schuilnaam in Frankrijk zou zijn gebruikt. In dat verband kan ik u zeggen, dat mij eens gevraagd is de broer van generaal *de Gaulle* over te brengen naar Zwitserland. Ik heb toen geen persoonlijk contact met hem gehad, aangezien hij juist een dag tevoren uit *Annecy* vertrokken was, maar ik weet wel, dat hij niet onder de naam *de Gaulle* bekend was of werkte. Het lijkt mij onwaarschijnlijk, dat ooit iemand in Frankrijk de naam *de Gaulle* als schuilnaam zou kiezen. Hij zou er alleen zijn risico mee vergroten. En ik neem dus aan, dat de schrijver van bedoeld boek zulks ook niet gedaan heeft.

58626. De heer **Stokvis**: Hebt u nooit onder die naam met hem te maken gehad?

A. Neen. Ik weet wel, dat er mensen zijn, die hem geholpen hebben.

58627. De **Voorzitter**: Maar die hem nooit onder die naam ontmoet hebben?

A. Als voorzitter van de bond van verzet ken ik veel mensen, maar ik heb nooit iemand ontmoet, die hem gekend heeft als *Noël de Gaulle*.

58628. Jonkvrouw **Witwaall van Stoetwegen**: Hebt u hem wel gekeild onder de naam *de Graaf*?

A. Ik heb hem in Londen, toen ik daar gekomen ben, wel ontmoet, maar bij die ontmoeting bleek, dat ik vóórdien geen persoonlijk contact met hem had gehad. Had ik geweten, dat ik hier vandaag zou komen, dan had ik wat documentatie meegenomen.

58629. De **Voorzitter**: U hebt dus *de Graaf* op zijn reis niet ontmoet?

A. Ik persoonlijk dus niet. Maar bij de honderden mensen, die via onze lijn gingen, heb ik slechts de gevallen van enkele tientallen

diepergaand meegemaakt. Zo b.v. het geval van *van Heuven Goedhart*. Wij hebben allerlei mensen geholpen: Engelsen, Hollanders, Belgen: 118 Amerikaanse piloten hebben wij over de grens gebracht; verder heel wat geheime agenten en veel Joden.

58630. De **Voorzitter**: U zegt: Wij hebben 118 Amerikaanse piloten geholpen. Dat betekent: over uw verbindingen. Ik begrijp dus, dat u in Frankrijk een net van contactpunten overzag.

A. Ja.

58631. De **Voorzitter**: En de mensen, die u wilde helpen, werden van het ene punt naar het andere gebracht en zo verder geholpen. Het was dus zo, dat over die wegen, die u door Frankrijk had, allerlei soorten van mensen kwamen. U noemde: Engelsen, Belgen, Nederlanders en Amerikaanse piloten. Daarnaast was er de berichtgeving.

U was echter niet de enige, die dat deed. Was het nu bij andere lijnen niet zo, dat men meestal één lijn uitsluitend voor één doel, voor piloten, voor berichtgeving, enz. reserveerde? Had een dergelijke differentiatie niet veel vóór? Wat is uw oordeel daarover?

A. Ik was een debutant, een beginneling. In het begin had ik het idee: ik help de mensen, wie het ook zijn; als er een Nederlander komt, ik help hem en ik breng hem in veiligheid. Langzamerhand, toen wij die wegen hebben georganiseerd, hebben wij ze ook voor iedereen gebruikt. Had ik in die tijd een man van het vak gehad, die er meer van wist dan ik, dan zou ik gedaan hebben, wat ik nu zou doen; dan zou ik een zeer veilige weg gebruiken voor agenten en een andere veilige weg voor de anderen. Ik zou nu differentiëren. Dat hebben wij ook gedaan, maar pas sinds einde 1943; toen hebben wij twee lijnen gemaakt, één alleen voor de berichten; die kenden weinig mensen, namelijk ik zelf, met zes of zeven van onze mensen.

58632. De **Voorzitter**: Een verbinding van Nederland regelrecht naar Spanje had u niet?

A. Neen, niet direct in het begin. Dat ging alles over Zwitserland; om twee redenen. Men kwam gemakkelijker in Zwitserland dan in Spanje; wij waren dan zeker, dat de mensen in Zwitserland in goede handen waren, en dan konden wij de volgende poging voorbereiden. Ik ben op de Zwitserse weg nooit door de Duitsers gepakt; ik ben één keer op weg gegaan naar Spanje en toen ben ik wel gepakt door Fransen. Wij hebben later twee lijnen gehad, een koerierslijn alleen voor de agenten, en een aparte pilotenlijn naar Zwitserland en naar Spanje. In Februari 1944 is een van onze medewerkers aan de pilotenlijn gepakt door de Fransen, die met de Gestapo samenwerkten; toen is een groot aantal arrestaties gevolgd en toen zijn er honderd van onze mensen gepakt, onder wie mijn zuster, die in een concentratiekamp overleden is. De berichtenlijn kon echter doorgaan, juist, omdat deze medewerkster de details daarvan niet kende.

58633. De **Voorzitter**: Dus op de duur heeft u ook gehuldigd het principe: niet verschillende soorten werk door elkaar?

A. Ja. Wanneer ik het weer moest doen, zouden wij weer differentiëren. Deze beide zaken moeten geheel gesplitst worden. Ieder, die in onze handen viel, kon door de Duitsers gestuurd zijn. Eens is het mij overkomen, dat mij op straat door een jonge Hollander gevraagd werd, of ik geen weg wist om naar Spanje te komen. Ik zeide hem: ik weet misschien wel een weg, maar het kost je 30 000 francs. Ik dacht toen: als hij een agent is van de Gestapo, zal hij zeggen: ik zal proberen het geld te krijgen. Toen hij antwoordde, dat hij het geld niet had, zeide ik: als ik het geld niet onmiddellijk krijg, kan ik er niet voor zorgen. Toen barstte die jongen in huilen uit. Toen meende ik, dat de conclusie gerechtvaardigd was, dat hij niet met de Gestapo te maken had. Hiermee wil ik slechts aantonen hoe voorzichtig wij moesten zijn en hoezeer dus ook differentiatie een eis van voorzichtigheid was. Als het weer zou moeten worden gedaan, zou er een scheiding moeten worden gemaakt tussen drie lijnen: één lijn voor de piloten en vluchtelingen, één voor de geheime agenten en één voor de koeriers. De moeilijkheid was altijd adressen te vinden. Nu zegt iedereen, dat hij aan het verzet heeft geholpen, maar in die tijd was het vreselijk moeilijk om mensen er voor te vinden.

58634. De **Voorzitter**: U hebt dus naast elkaar gehad — ik denk nu aan het overbrengen van personen — een verbinding België—Frankrijk—Spanje en een verbinding België—Frankrijk—Zwitserland.

A. Die hebben wij naast elkaar gehad.

58635. De **Voorzitter**: Waar hing het van af, of iemand *linea recta* naar Spanje ging?

A. Mensen, die b.v. op verzoek van Londen daarheen reisden, gingen natuurlijk direct naar Spanje; naar Zwitserland brachten wij gevallen, die wij niet van eerste urgentie achtten, maar waarbij het van belang leek, dat zij toch op korte termijn contact met Nederlandse autoriteiten konden opnemen.

58636. De **Voorzitter**: Ik meende, dat u zei, dat u ook piloten vis Zwitserland hebt weggeholpen.

A. Vooral in het begin, toen de lijn van Spanje zo moeilijk was. Soms hadden de mensen geen kleren en schoenen en dan hebben wij hen alleen om die reden reeds naar Zwitserland gestuurd, omdat zij daar alles konden krijgen. Iemand van de verzetsorganisatie, die belangrijke dingen had te vertellen, ging dus ook eerst naar Zwitserland. Dan was het helemaal safe.

58637. De **Voorzitter**: U noemde zoëven het getal van 118 Amerikaanse piloten. Hebt u er ook een taxatie van aan hoeveel mensen — ik denk nu speciaal aan Nederlanders — u in totaal bemiddeling hebt verleend?

A. Ik geloof, dat onze organisatie ongeveer 1000 mensen heeft overgebracht, waaronder 200 Fransen, 118 Amerikaanse piloten, 100 andere vreemdelingen, Belgen, enz., en de rest Hollanders. Ik kan de namen van plm. 300 Hollanders, die zijn geholpen, terugvinden, maar natuurlijk zijn ook veel namen verloren gegaan. Sommige daarvan zouden nog op te sporen zijn, omdat wij immers Hollanders uit Zwitserland naar Spanje brachten. Die namen waren dus in Zwitserland bekend. Ik heb de heer *van Niftrik* dan ook na de oorlog gevraagd: „Kan ik de namen van die mensen krijgen?” en toen zei hij: „Ik heb al die namen aan B.I. gestuurd.” Ik heb mij toen tot B.I. gewend, maar de namen, die ik wilde hebben, heb ik nooit gekregen. Ik betreur dat en acht het zelfs in zekere mate incorrect.

58638. De **Voorzitter**: Wat waren uw aanknopingspunten voor de mensen, die uit Holland kwamen? Kwam u zelf wel in Holland?

A. Ik ben altijd tot de Nederlands-Belgische grens gekomen. Ik sprak niet goed Hollands en dat kon in Holland alleen maar gevaar opleveren. Trouwens — Nederlanders, die mij niet kenden, hebben ook in Frankrijk weleens uit mijn accent menen te kunnen afleiden, dat ik een Duitse agent was. Mijn contact aan de Hollandse grens liep over *le Jeune*.

58639. De **Voorzitter**: Deze was dus voor u de belangrijkste verbinding met Nederland?

A. Ja, dat was de man.

58640. De **Voorzitter**: Was hij dat alleen voor de koeriersweg of ook voor de mensen, die overgebracht moesten worden?

A. Alleen voor de koeriersweg. Eén of twee keer heeft hij enkele mensen gebracht.

58541. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u die mensen?

A. Die vielen in onze handen, zonder dat daar eer, speciale organisatie voor was, of we kregen ze direct uit Zwitserland. België had een verzetsorganisatie hiervoor, met *Verloop*, ds. *fen Kate* en hun vrienden, waaronder *Nijkerk*.

58642. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En mevrouw *Chabot*.

A. Ja, die ook.

58643. De **Voorzitter**: Er was dus in zoverre een regelmatige verbinding, dat er voor de berichten een vast punt was; die kwamen via de heer *le Jeune* bij u. En wat de mensen betreft, die kwamen van verschillende kanten.

A. Ja, inderdaad.

58644. De **Voorzitter**: U had daarvoor niet een opvangcentrum aan de Nederlandse kant?

A. Neen. Ze kwamen van alle kanten op de lijn en dan hielpen wij ze. Wij zochten ze niet.

58645. De **Voorzitter**: Maar doordat u geen eigen opvangcentrum had, bracht dat toch gevaren van penetratie mee!

A. Absoluut. Het is een wonder, dat er nooit iets is gebeurd.

58646. De **Voorzitter**: Maar u vertelde zoëven toch, dat er wel iets is gebeurd?

A. Een medewerkster is gepakt door de Fransen op de straat, maar het was niet een agente-provocatrice. Zij is door de Franse geheime dienst opgepakt en aan de Duitsers overgegeven. Daarna heeft ze alles verteld, wat ze wist.

58647. De **Voorzitter**: Dat is dus geen penetratie geweest?

A. Neen.

58648. De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig, want juist op deze verbindingen zijn er verschillende ernstige penetraties geweest, met name door de man, die zich noemde *Arnaud*. Dat was de Duitser *Christmann*.

A. Daar hebben wij wel over horen spreken. Verschillende mensen zijn gepakt door zijn toedoen of door het optreden van b.v. *King-Kong*. Die heb ik gezien, maar ik heb niet verder met hem gewerkt.

58649. De **Voorzitter**: Herinner ik het mij goed, dan hebben die penetraties ook gevolgen gehad voor de heer *van Dam*.

A. Die is nooit lid geweest van onze groep.

58650. De **Voorzitter**: Met hem hebt u nooit te maken gehad?

A. Neen. Op onze lijn is nooit iets van die aard gebeurd.

58651. De **Voorzitter**: U heeft, doordat u na de oorlog die zaak heeft kunnen bezien voor het Bureau Nationale Veiligheid te Parijs, waarschijnlijk wel een overzicht kunnen krijgen van alles, wat er op dit gebied gebeurd is. Heeft u nu de indruk gekregen, dat er naast uw verbinding nog meer georganiseerde wegen vanuit Nederland naar Spanje en Zwitserland liepen?

A. Ik heb niet de indruk, dat er een organisatie was. Ik weet, dat verscheidene mensen geprobeerd hebben iets te organiseren; ik had soms de indruk, dat dit jonge avonturiers waren, die dit leuk vonden, maar ik heb niet de indruk, dat capabele mensen dit probeerden.

58652. De **Voorzitter**: Einde 1943 achtten de Duitsers het hier opportuun, iemand naar Engeland te sturen. Van Engelse zijde wilde men weleens iemand terugzien; toen hebben zij het op een gegeven ogenblik klaargespeeld, dat een zekere *Knoppers* via Spanje naar Engeland is gegaan. Deze had, toen hij te Londen kwam, de indruk, dat hij een zeer grote onderneming volbracht had, en was zich in het geheel niet bewust, dat hij door de Duitsers naar Engeland was gebracht. Dat is dus gebeurd langs een door de Duitsers beheerst: verbinding. Dan moeten er toch nog andere verbindingen bestaan hebben.

A. Ja, maar geen specifieke Nederlandse verbindingen, maar Franse verbindingen b.v. Er zijn ook honderden Nederlanders in Spanje gekomen via eigen wegen; die werden door verscheidene mensen verder geholpen. De heer *Fruin* schijnt op de door u aangegeven wijze naar Spanje te zijn gebracht.

58653. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zonder dat hij het zelf wist?

A. Ja, natuurlijk.

58654. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk zullen voor de afvoer van piloten wel verscheidene verbindingen bestaan hebben. Dat begon in 1944 grote afmetingen aan te nemen, omdat toen vele vliegtuigen

neergeschoten werden, waarvan een aantal piloten niet gevangengenomen werd, maar wist te ontvluchten. Velen van hen zijn in Engeland teruggekeerd, veel meer dan de 118, die u hebt genoemd. Hoe is dat gegaan?

A. Er zijn piloten in Holland, België en Frankrijk neergekomen.

58655. De **Voorzitter**: Er zijn ook piloten geweest, die uit Duitsland kwamen.

A. Inderdaad. De piloten, die in Frankrijk neerkwamen, gingen gemakkelijk naar Spanje via de Franse organisaties, die goed georganiseerd waren. Met de piloten, die in België neerkwamen, was het al moeilijker, omdat die de Franse en de Spaanse grens over moesten. Voor de piloten, die uit Holland kwamen, was het nog moeilijker, want die moesten de Belgische, de Franse en de Spaanse grens over. Voor zover ik weet, bestond er geen Amerikaanse toporganisatie om Amerikanen rechtstreeks vanuit Nederland naar Spanje te brengen.

Wij hebben in 1944 gezegd: Er moet iemand in Nederland fungeren als opvangcentrum voor de mensen, die weg moeten. Toen heeft de heer *Visser 't Hooft* daarover contact met Nederland opgenomen, en wel met de heer *Slotemaker de Bruine*. Vervolgens heeft men de heer *Medetzs* aangesteld. Ik weet niet, of dat zijn schuilnaam of zijn eigen naam was, maar die is kort daarna gestorven.

58656. De **Voorzitter**: Was het niet *Mulder*?

A. Dan is die het misschien geweest.

58657. De **Voorzitter**: Hebt u enige kijk er op gekregen, of de Engelsen zelf een verbinding voor hun piloten hebben georganiseerd!

A. Ik weet niet, in hoeverre zij een organisatie uit Holland hadden, maar zij hebben wel een organisatie België—Frankrijk—Spanje gehad.

58658. De **Voorzitter**: Zij hebben één of meer mensen gehad, die hier te lande aan het begin van een pilotenlijn zaten, maar hoe deze organisatie verder liep over de grens, heeft zich tot nog toe aan ons inzicht onttrokken.

A. In Touiouse was b.v. iemand voor de Engelsen aangesteld. Zij heette *Françoise*. Die had geen mogelijkheden om mensen naar Spanje te brengen. Wij hebben toen de Fransen, die ons hielpen, met haar in contact gebracht en die hebben haar toen geholpen. Ik geloof, dat, als onze geheime dienst in Londen contact had opgenomen met de Franse geheime dienst, wij het veel gemakkelijker zouden hebben gehad.

58659. De **Voorzitter**: De Franse geheime dienst? Waar?

A. Die in Londen was. Wanneer nien dan tot het Franse verzet had gezegd: Wij willen een lijn organiseren, hebt u personen, die kunnen helpen, dan was het veel gemakkelijker voor ons geweest.

58660. De **Voorzitter**: Is het niet waarschijnlijk, dat de Maquis ook zulke wegen organiseerden?

A. Ja, zeker. Iedere groep wilde mensen en adressen hebben. Als een groep mensen en adressen had, had zij liever niet, dat anderen ook daarvan gebruik maakten. Iedereen had dezelfde moeilijkheden. Wij honden ook niet op straat gaan staan met een affiche: „Wij zoeken mensen voor de geheime dienst.“. Dat moest door persoonlijk contact gaan. Iedere keer, dat je het aan iemand moest uitleggen, kon het gevaar opieveren.

58661. De **Voorzitter**: Hebt u ook contact gehad met de Maquis?

A. Jawel; het waren meest Franse vrienden, die ik kende.

58662. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat u — omdat u Nederlander bent — ook vele Nederlandse relaties had in Frankrijk?

A. Sommige leden van de Nederlandse kolonie in Parijs hadden prachtig werk kunnen doen. Veel Hollandse adressen hadden wij niet. Wij moesten het van Franse adressen hebben. Deze Fransen hebben heel veel gedaan. Ik betreur het, dat men vier jaar gewacht heeft, vóór men hun een onderscheiding heeft gegeven.

58663. De **Voorzitter**: Is dat nu gebeurd?

A. Ja, maar op een eigenaardige manier. Ik heb mijn benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau nog niet aanvaard, want voor de Fransen en Hollanders, die gestorven waren, was nog geen enkele posthume decoratie verleend. Verleden jaar in October heeft men plotseling — een week tevoren — aan een aantal Fransen en Nederlanders geschreven, dat ze op een bepaalde datum op de ambassade verwacht werden; er werd helemaal geen publiciteit aan gegeven; toen werd hun even een decoratie overhandigd. Een paar hebben de Oranje-Nassau gekregen; anderen een medaille van erkentelijkheid. Ik had tevoren al aan Zijne Excellentie de Ambassadeur geschreven: „U weet mijn positie, ik wens geen onderscheiding.“ Naar mijn inening moest in de allereerste plaats gedacht worden aan hen, die niet meer in leven zijn. Er werd mij evenwel gezegd, dat er in de Nederlandse wet geen mogelijkheid voor posthume decoratie was.

58664. De **Voorzitter**: Hoe groot is de kring van mensen geweest, met wie u uw werk hebt gedaan?

A. Ik geloof ongeveer 300.

58665. De **Voorzitter**: Dan is dus die arrestatie indertijd een grote slag geweest?

A. Inderdaad. De meeste van de leiders zijn niet gepakt. Maart 1944 ben ik met *Rens* en *Veerman* in Touiouse gepakt door de Franse milite, die met de Duitsers samenwerkte; na tien dagen zijn wij ontvlucht. Juist de dag, vóórdat ik naar Spanje zou gaan, werd ik gepakt.

58666. De **Voorzitter**: Hoe ging de koeriersverbinding? Br is ons medegedeeld, hoe die tot Brussel ging. Hoe ging zij verder?

A. Per trein. Deze verbinding werd verzorgd door de heren *Rens*, *Chait*, *Veerman* en mij. Wij waren er alleen voor deze koeriers en de adressen waren alleen aan ons bekend. Het waren allen Nederlanders, behalve de heer *Chait*; die was half Nederlander; hij was in België geboren, maar heeft tussen beide nationaliteiten moeten kiezen. Ik had echter niet het principe alleen Nederlanders te gebruiken.

58667. De **Voorzitter**: Bereidsden die heren het gehele traject Brussel—Zwitserland?

A. Zij gingen van Brussel naar Parijs met de nachttrein; gewoonlijk bleven zij een dag over in Parijs om aan onze organisatie aldaar mede te delen wat gedaan moest worden; dezelfde man ging dan de avond van de dag van aankomst naar Annecy; en van uit Annecy gingen zij de bergen over en de volgende dag waren ze in Genève.

58668. De **Voorzitter**: Was de grensoverschrijding naar Zwitserland gevaarlijk?

A. Die was goed georganiseerd. Ik ben een keer gepikt, te zamen met *Gazan*. Toen ben ik ook ontvlucht. Dat is de enige keer geweest, dat er iemand van ons op de grens gepakt is. Het was gevaarlijk, maar ik kende die grens goed; ik heb daar vijftien jaren op Frans grondgebied aan de grens gewoond. Daarom ben ik begonnen vele Joden naar Zwitserland te brengen.

58669. De **Voorzitter**: Gebeurde het reizen per trein met Duitse papieren?

A. Met Franse en Duitse valse papieren, zogenaamd afgegeven door de Belgische Kamer van Koophandel in Brussel; met Duitse stempels ging men de grens over. De heer *van Nijtrik* gaf ons uitpapiere; die had goede relaties met de Zwitserse geheime dienst; die heeft ons geholpen over de grens te komen met Zwitserse toestemming. Wij moesten alleen oppassen voor de Franse grens, waar Duitsers waren. De eerste keer, toen ik naar Zwitserland moest, ben ik, vóór de contrôle door de Duitsers, van de locomotief gesprongen, en aldus in Zwitserland gekomen.

58670. De **Voorzitter**: Later is er een tweede Zwitserse weg gekomen; December 1943 is dat begonnen; dat heeft eerst enige moeilijkheden opgeleverd, maar vanaf April 1944 heeft deze verbinding regelmatig gefunctionneerd. Dat was een verbinding, die meer regelrecht uitmondde bij de heer *van Tricht*. Hebt u daarmee in die tijd iets te maken gehad?

A. Voor zover mij bekend, is die reis twee keer gedaan. Ik beschouw dat niet als een organisatie.

58671. De **voorzitter**: Ik bedoel de organisatie, waarin de heer Kielstra en mejuffrouw Roosenburg zaten.

A. Is dat niet „Fiat Libertas“?

De **Voorzitter**: Ja, daaruit is zij blijkbaar voortgekomen.

A. Voor zover mij bekend, is daarvan twee keer iemand in Zwitserland geweest.

58672. De **Voorzitter**: Wij hadden het idee, dat het meer is geweest.

A. Naar mij bekend is, zijn zij elk één of twee keer in Zwitserland gekomen.

58673. De **Voorzitter**: Hebt u Jet *Roosenburg* gekend?

A. Neen, ik wilde mij niet graag exponeren.

58674. De **Voorzitter**: De heer Kielstra heeft hier verteld, dat hel eigenlijk pas vlot is gaan lopen in April 1944. Het was geen estafette-dienst, maar het was één koerier, die de gehele reis maakte. Hij heeft gezegd:

„Toen is er, wekelijks is veel, maar toch zeker éénmaal in de veertien dagen iemand heen en weer geweest.“

Ik heb hem toen gevraagd:

„Was bij die route, voor zover die door België en Frankrijk liep, ook betrokken de heer Weidner?“

Daarop heeft hij geantwoord:

„De heer Weidner was speciaal voor de route A.“

Hij heeft ook verteld hoe dat ging. Die reizen gingen op papieren van de Sicherheitsdienst en met Urlaubtreinen, die van Hamburg naar kille gingen. Dat was dus een andere wijze van werken.

A. In de Meidagen was het débarquement.

58675. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bedoelt de invasie?

A. Ja.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die was 6 Juni 1944.

A. In Normandië, maar in Zuid-Frankrijk is zij eerder begonnen. Toen kon men in Frankrijk bijna niet reizen. In Juni 1944 is, gelooft ik, onze laatste koerier nog aangekomen en toen was het helemaal afgelopen.

58676. De **Voorzitter**: Ik had de indruk, dat in Juli de allerlaatste was.

A. In Juni was het praktisch onmogelijk in Frankrijk te reizen. Ik zie niet goed in, dat, als zij in April zijn begonnen, er zoveel contact met Zwitserland kan zijn geweest. Ik heb de indruk, dat zij twee reizen hebben gedaan. *Jet Roosenburg* is éénmaal in Zwitserland gekomen en toen teruggegaan en toen is Kielstra een keer geweest. Het zou mij verwonderen, wanneer meer dan vier reizen naar Zwitserland zouden zijn gedaan. Het is echter mogelijk, want ik weet niet zoveel van deze zaken af. Generaal van *Tricht* kan het u precies zeggen.

58677. De **Voorzitter**: U had het zoëven over de overtocht van de heer van *Heuven Goedhart*, waarvan u meer zoudt kunnen vertellen.

A. Ik moet u dit zeggen: ik wist helemaal niet, wie hij was.

58678. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Van wie had u gehoord, dat hij geholpen moest worden?

A. Wij hadden gehoord, dat er mensen waren, die van belang waren, die naar Spanje moesten. Ds. Visser 't Hooft had er mij van verteld. Ik wist helemaal niet, wie hij was, wel, dat hij een voornaam man was, een grote figuur van het verzet. De heer *Chait* is met hem clandestien de Belgisch—Franse grens overgegaan en heeft hem naar Toulouse gebracht. Er was een speciale weg gemaakt. Gewoonlijk betaalde men 10 000 francs aan de gidsen, maar voor deze weg 50 000

francs. Tenslotte bleek echter, dat deze speciale weg niet voldoende was voorbereid, en van *Heuven Goedhart* is toen, dank zij zijn eigen initiatief, over de grens gekomen.

58679. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn er verder geen moeilijkheden meer geweest?

A. Er is een aantal mensen gearresteerd op de weg naar Spanje, en wel, naar het mij voorkomt, ten gevolge van het feit, dat de heer van Niftrik geprobeerd heeft een eigen weg te maken, o.a. via de z.g. wagons-plombés. Indien hier beter overleg met ons had plaats gevonden, hadden deze ongelukken misschien vermeden kunnen worden. Zo waren er meer pogingen om zelf dat werk te doen. Vooral aan de Spaanse grens waren gidsen, die echte bandieten waren; die wilden geld verdienen; de meesten van deze passeurs waren zeer onbetrouwbaar; zij moesten scherp gecontroleerd worden. Er was wel een zekere contrôle op her! van de kant van het verzet, maar het was moeilijk om die contrôle werkelijk uit te oefenen, omdat het in het algemeen Spanjaarden waren. Wij hebben van de Fransen veel hulp gehad. Persoonlijk heb ik toen de familie de *Menton* geholpen. Wij hebben het Franse verzet geholpen en het Franse verzet heeft ons geholpen. Men vond onder de Franse résistants prachtige idealisten, maar het waren er weinigen.

58680. De **Voorzitter**: U is dus nimmer definitief in handen van de Duitsers gevallen?

A. Neen, altijd in handen van Fransen.

58681. De **Voorzitter**: U heeft twee keren kunnen ontvluchten!

A. Ik ben gepakt in Toulouse en op de Zwitserse grens. Beide keren ben ik ontvlucht.

Als, zoals ik aanneem, uw onderzoek zich uitstrekt tot de datum van de bevrijding van Nederland, dan is het misschien goed, nog enkele mededelingen te doen over een periode, die ligt tussen de bevrijding van Parijs en die van Nederland. In Augustus 1944 hebben wij een niet zeer soepel contact met de diensten van de Nederlandse ambassade te Parijs gehad. De mensen, die uit Londen gekomen waren, wisten weinig van het verzet. Ik noem verder consul-generaal van Woerden, die door de Duitsers was aanvaard als Nederlandse consul-generaal. Op de ambassade hadden ze een N.S.B.-er, *Lansbach*, gehad. Over dit alles, Mijne Heren, vindt u gegevens in een rapport van de commissie-van *Meeuwen*, die de opdracht had een onderzoek in te stellen naar de houding van het Nederlands diplomatiek personeel te Parijs tijdens de bezetting. In dat rapport vindt u meer dan wat ik u kan vertellen.

Na de bevrijding heb ik mij op de ambassade gemeld en gevraagd of mijn medewerkers en ik iets konden doen voor de Nederlandse zaak. Men antwoordde mij met een compliment over ons werk en voor het overige deelde men mede, dat er thans competente mensen nodig waren. Ik ben daar twee jaren te Parijs in functie geweest voor Justitie en voor het Bureau Nationale Veiligheid; ik heb nooit geweten wie nu eigenlijk mijn meester was: Justitie of het B.N.V. Ik was ter beschikking gesteld van de heer Derksema, hoofd van Militair Gezag III en tevens hoofd B.N.V. De heer Derksema is toen weggegaan en, voor zover het het B.N.V. betrof, opgevolgd door de heer Einthoven. Deze zeide: „U behoort tot mijn dienst“, en het Departement van Justitie zeide, dat ik daarbij behoorde. Toen wist ik niet wie mijn chef was. Toen heb ik een brief geschreven aan de Regering, met de vraag, waar ik eigenlijk bij hoorde. Ik heb nog geen antwoord gehad.

58682. De **Voorzitter**: Waaruit bestond uw werk voor het B.N.V.?

A. Wij hebben nooit precies geweten wat het werk was van B.N.V. Wij hebben echter begrepen, dat het een soort zuivering was. Wij moesten de gehele Nederlandse kolonie nagaan; wij moesten de paspoorten controleren. Er waren Nederlanders, die zich niet goed gedagen hadden gedurende de bezetting. Bijvoorbeeld de heer *Wijnands*, die in de oorlog veel met de Duitsers omging, maar die na de bevrijding een tijdelijke aanstelling bij de ambassade kreeg. Toen heeft men, na het onderzoek door de commissie-van Meeuwen, besloten, dat hij niet de man was om naar de ambassade te Parijs te gaan; toen is hij als Hoge Commissaris naar Marokko gegaan.

Zeker is, dat voor het Franse verzet niet gedaan is van Nederlandse zijde, wat gedaan had moeten worden voor mensen, die in deze jaren alles opgeofferd hadden. De mensen van het verzet zijn mensen, die gevoelen voor rechtvaardigheid; anders hadden zij dat verzet niet gepleegd. Zij hebben dat gevoel echter ook voor zich zelf; wij hebben

altijd gevoeld, dat er iets ontbrak. De Nederlandse Regering had ten minste een ceremonie moeten organiseren, in Parijs, in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin of van iemand van het Koninklijk Huis, om die mensen te decoreren. Eindelijk, na vier jaren, heeft men van Nederlandse zijde iets gedaan; er moest toch iets gedaan worden, maar dat is niet gedaan op een elegante manier. Wij hebben een organisatie van alle verzetsmensen in Parijs; wij hebben een groep gevormd en die groep is zelfs niet geconsulteerd in zake de te houden plechtigheid. De Fransen hechten zeer aan die dingen. Dat had niet duur behoeven te zijn. Er is echter niet veel meer aan te doen; misschien kunnen door uw bemiddeling sommige dingen nog hersteld worden. De geest van het verzet is echter nooit helemaal begrepen; begrepen zijn ook nooit de idealen, die in het hart van de mensen leven. Die mensen hadden alles opgeofferd voor het verzet, de mensen waren in gevaar.

58683. De heer *Stokvis*: Is het tijdens de bezetting volgens u door de Regering te Londen wel begrepen?

A. Zoals ik zoëven heb gezegd, kan ik over Londen zelf niet oordelen. Ik was er zelf niet. Ik kan alleen zeggen, dat ik van Londen niet veel effect heb gezien.

58684. Jonkvrouwe *Wttewaall van Stoetwegen*: U wacht nog altijd op het antwoord op die brief?

58685. De heer *Stokvis*: U hebt van Londen niet veel hulp ontvangen!

A. U moet in aanmerking nemen, dat Zwitserland van Londen afhing. Ik kan zeggen, dat wij van Zwitserland veel hulp hebben gehad.

58086. De heer *Stokvis*: Op eigen initiatief van de Nederlandse autoriteiten daar?

A. Meer op initiatief van de heer *Bosch van Rosenthal* en vooral de heren *Visser 't Looft* en *van Tricht*, dan op initiatief van Londen, geloof ik. Mijn grote bezwaar is, dat Londen niet geprobeerd heeft iets voor ons te organiseren.

De *Voorzitter*: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. en sluit het verhoor.

J. H. WEIDNER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 21 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en van Dis en jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES ANTHONIUS STEMAN,

oud 28 jaar, wonende te Sanderstead, Surrey, Engeland,
code-officier bij de Nederlandse ambassade te Londen.

Hij legt de eed af als getuige.

58690. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich bij het uitbreken van de oorlog?

A. In Nederland.

58691. De **Voorzitter**: U bent dus in de loop van de Duitse bezetting naar Engeland gegaan. Wanneer is dat geweest?

A. In begin 1941.

58692. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat gedaan?

A. Via België, Frankrijk, Spanje.

58693. De **Voorzitter**: Hebt u dat op eigen gelegenheid gedaan of hebt u hulp van anderen, misschien wel hulp van een bestaande lijn gehad?

A. Op eigen gelegenheid, zonder hulp, tot aan onbezet Frankrijk; toen ben ik verder geholpen door Hollandse consuls.

58694. De **Voorzitter**: Dus op eigen gelegenheid naar Zuid-Frankrijk?

A. Ja.

58695. De **Voorzitter**: Ook het overschrijden van de Nederlands-Belgische grens?

A. Ja.

58696. De **Voorzitter**: Was u alleen?

A. Neen, met een zekere *Kootstra*.

58697. De **Voorzitter**: Is dat alles zonder ongelukken verlopen?

A. Ja.

58698. De **Voorzitter**: Was u al gauw in Zuid-Frankrijk?

A. Alles bijeen na ongeveer vier weken.

58699. De **Voorzitter**: En heeft de rest van uw tocht naar Engeland veel voeten in de aarde gehad?

A. Neen. Het heeft alleen lange tijd geduurd.

58700. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u over de gehele reis gedaan?

A. Zogoed als een jaar.

58701. De **Voorzitter**: Wanneer kwam u in Engeland aan?

A. Ik meen April 1943. Ik bemerk nu, dat ik mij zoëven vergist heb. Ik ben vertrokken in begin 1942 en ben ongeveer in April 1943 in Engeland aangekomen.

58702. De **Voorzitter**: Hebt u nog in Spanje gevangengezeten?

A. In Spanje niet.

58703. De **Voorzitter**: Dus uw langste oponthoud is waarschijnlijk geweest in Zuid-Frankrijk?

A. Ja, ongeveer vijf maanden.

58704. De **Voorzitter**: Hield dat verband met het krijgen van papieren?

A. Ja; het Spaanse visum was heel lastig te krijgen.

58705. De **Voorzitter**: Is, toen u dat had, de reis door Spanje behoorlijk gegaan?

A. Ja.

58706. De **Voorzitter**: Bent u over de West naar Engeland gegaan?

A. Ja, over Curaçao en Canada.

58707. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gedaan? Bent u in dienst gekomen?

A. Allereerst ben ik gekomen bij het detachement-Londen op het Sutherland House.

58705. De **Voorzitter**: Wat was toen uw taak?

A. Dat was meer een doorgangshuis, omdat wij nog Ingedeeld moesten worden bij een onderdeel.

58709. De **Voorzitter**: Waar bent u ten slotte terechtgekomen?

A. Bij kapitein *Lieftinck*.

58710. De **Voorzitter**: Kwam u al spoedig in opleiding als agent?

A. Ik ben alles bij elkaar ongeveer 4 weken in het Sutherland House geweest en toen ben ik naar kapitein Lieftinck gegaan.

58711. De **Voorzitter**: In welke maand was dat?

A. Mei 1943.

58712. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarna gedaan?

A. Ik ben onmiddellijk in opleiding gegaan.

58713. De **Voorzitter**: Normaal was het zo, dat, als iemand in opleiding ging, hij na een maand of drie, vier uitgezonden werd, en dat is met u niet het geval geweest, naar ik meen.

A. Neen.

58714. De **Voorzitter**: Waarin zat dat?

A. Dat weet ik niet.

58715. De **Voorzitter**: U was waarschijnlijk al geruime tijd klaar met uw opleiding, vóórdat u uitgezonden werd?

A. Ja.

58716. De **Voorzitter**: U hebt dus, oock naar uw eigen gevoel, geruime tijd gewacht?

A. Ja. Ik heb een hele tijd in Londen gezeten, tot ik voelde, dat ik mijn morse-kennis aan het verliezen was. Toen heb ik gevraagd om weer een paar weken herhalingscursus.

58717. De Voorzitter: Om nog even terug te komen op uw vertrek uit Nederland: was dat een initiatief, dat volkomen van u zelf uitging of had u bij uw vertrek uit Nederland nog bepaalde opdrachten gekregen van personen of organisaties?

A. Neen.

58718. De Voorzitter: Het ging dus helemaal van u zelf uit?

A. Ja.

58719. De Voorzitter: Was het uw bedoeling in Engeland dienst te nemen?

A. Ja.

58730. De Voorzitter: Had u in Nederland in illegale organisaties gezeten?

A. Neen.

58721. De Voorzitter: U was waarschijnlijk reeds in de nazomer van 1943 met uw opleiding in Engeland klaar?

A. In November ongeveer.

53722. De Voorzitter: Wanneer bent u gedropt?

A. Op 1 April 1944.

58723. De Voorzitter: Hebt u ook een opleiding gehad als marconist?

A. Alléén als marconist.

58724. De Voorzitter: Dus een opleiding tot radio-telegrafist?

A. Ja.

57825. De Voorzitter: Hebt u ook gewerkt met een radio-telefonietoestel, waarin men spreken kon?

A. Neen, daarmee heb ik niets te maken gehad.

58726. De Voorzitter: U bent dus een van de eerstuitgezonden van het nieuwe B.B.O. geweest. Het B.B.O. is nl. begonnen te werken op 15 Maart 1944. U moet dus wel een van de eersten zijn geweest.

A. Ik meen zelfs *de* eerste.

58727. De Voorzitter: Hoe bent u gedropt, blind of bij een receptiecoinité?

A. Blind.

58728. De Voorzitter: Is over de wijze, waarop u gedropt zou worden, weleens met u gesproken?

A. Neen, helemaal niet.

58729. De Voorzitter: Het werd dus als vanzelfsprekend beschouwd, dat u blind gedropt zou worden?

A. Ja.

58730. De Voorzitter: Wie heeft of hebben u uw opdrachten meegegeven? Is dat door de heren van het B.B.O. gedaan?

A. Neen, mijn opdrachten werden mij gegeven door een Engelsman, hoofdzakelijk omdat ik alleen met de code en met radio te maken had.

58731. De Voorzitter: U bedoelt, dat u uw concrete code hebt meegekregen van de Engelsen?

A. Ja.

58732. De Voorzitter: Maar u had daarnaast toch een opdracht? U werd in Nederland gedropt als marconist met een bepaald doel. Wat was dat doel?

A. Hoofdzakelijk de verbinding onderhouden tussen de man, die met mij werd gedropt, en Londen.

58733. De Voorzitter: Wie is dat geweest?

A. *Bialosterski*.

58734. De Voorzitter: M.a.w., hij was de man, die de eigenlijke opdracht had?

A. Ja.

58735. De Voorzitter: Kende u die opdracht?

A. Ik wist alleen, dat het iets in de ondergrondse pers te maken had.

58736. De Voorzitter: Maar de details van hetgeen hij moest doen, wist u niet?

A. Neen.

58737. De Voorzitter: U was meegegaan als zijn marconist, als zijn hulp voor het verzenden van berichten?

A. Ja.

58538. De Voorzitter: Hij zal zijn opdracht natuurlijk wel hebben gekregen van de Nécierlandse officieren,

A. Ja.

De Voorzitter: want zij had te maken met de Nederlandse illegale pers.

A. Ja.

58739. De Voorzitter: Bent u beiden zonder ongelukken neergekomen?

A. Ja.

58740. De Voorzitter: Waar was het?

A. Vlak bij Breda, in Etten.

58741. De Voorzitter: Bent u elkaar niet kwijtgeraakt?

A. Neen; wij zijn vlak bij elkaar neergekomen.

58742. De Voorzitter: Hebt u ongestoord uw spullen kunnen opbergen en bent u ongehinderd kunnen wegtrekken of niet?

A. Wij hebben die nacht onze spullen begraven. Wij werden gearachuteerd met één pakket.

58743. De Voorzitter: Hebt u het kunnen bergen?

A. Wij hebben die nacht ons pakket kunnen bergen.

58744. De Voorzitter: Dat bestond uit uw zendtoestel?

A. Twee zendtoestellen van mij.

58745. De Voorzitter: Zijn die onbeschadigd neergekomen?

A. Dat weet ik niet. Het pakket is onbeschadigd neergekomen. Ik heb het pakket nooit meer teruggezien. Wij hebben het onmiddellijk begraven op een plaats, waar het gemakkelijk was terug te vinden. De afspraak was, dat het na twee, drie dagen met een wagen zou worden opgehaald. Bialosterski is er met *van Paaschen* heengegaan. Bij het gat aangekomen, vonden zij alleen de verpakingsstof er nog in liggen.

De Voorzitter: Dat was geen prettige ontdekking.

A. Neen.

58746. De Voorzitter: Is het mogelijk, dat het door de Duitsers was opgegraven?

A. Dat leek mij zeer onwaarschijnlijk, omdat anders die plaats wel in de gaten was gehouden. Dat was niet het geval. Zij hebben er beiden uren rondgedoeld.

58747. De Voorzitter: Daar was u niet bij?

A. Neen.

58748. De Voorzitter: Toen was u dus zonder toestel ineens ridder te voet.

A. Ja.

58749. De **Voorzitter**: U noemde in dat verband van *Paaschen*. Dat was toch ook een van de agenten van het B.B.O.? Of was het een andere van *Paaschen*?

A. Die van *Paaschen* was het niet. Door *Bialosterski* werd hij pas agent van het B.B.O.; hij heeft nooit een training gehad in Engeland.

58750. De **Voorzitter**: Wij kennen alleen van *Paaschen* van het B.B.O.

A. Het is *Cor van Paaschen*. Dat is niet dezelfde van *Paaschen*.

58751. De **Voorzitter**: Hij was dus een in Nederland aangetrokken agent?

A. Ja.

58752. De **Voorzitter**: Was hij een kennis van *Bialosterski*?

A. Dat neem ik aan. Ik ben door *Bialosterski* aan hem voorgesteld.

58753. De **Voorzitter**: Bent u later in Duitse gevangenschap geraakt?

A. Ja.

58754. De **Voorzitter**: Op welke datum is dat geweest?

A. Op 16 Februari 1945.

58755. De **Voorzitter**: En u zeide, dat u was gedropt op.

A. ... 1 April 1944.

58756. De **Voorzitter**: U hebt dus bijna een jaar gewerkt.

A. Tot het einde van de oorlog ben ik in Holland gebleven.

58757. De **Voorzitter**: Wat hebt u kunnen doen in die ruim 10 maanden? U was uw toestel kwijt.

A. Wij zijn later in contact gekomen met de zusterorganisatie: B.I. Ik was mijn zenders kwijt, maar had mijn kristallen en code. De man, met wie ik in contact kwam, was gedropt in de Betuwe, en was zijn kristallen kwijt, maar nog in bezit van zender.

58758. De **Voorzitter**: Wie was het?

A. Ik heb hem niet bij naam gekend, hij heeft zich voorgesteld bij een valse naam.

58759. De **Voorzitter**: Weet u nog onder welke naam?

A. Neen.

58760. De **Voorzitter**: Bent u min of meer toevallig met hem in aanraking gekomen?

A. Door van *Paaschen*.

58761. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u met hem contact gekregen?

A. Dat zal ongeveer in Juni geweest zijn.

58762. De **Voorzitter**: Was het inderdaad mogelijk van de verschillende onderdelen, welke nodig waren om te zenden, welke u ten dele had en welke hij ten dele had, een passend geheel te maken, dat bruikbaar was?

A. Ja: alles, wat ik miste, was alleen het toestel.

58763. De **Voorzitter**: En alles, wat hij miste, had n?

A. Alleen gebruikte hij andere golflengten, dus hij kon mijn kristallen niet gebruiken. Iedere agent had aparte golflengten.

58764. De **Voorzitter**: Hij had natuurlijk ook zijn eigen code.

A. Ja.

58765. De **Voorzitter**: Is die door u niet gebuikt?

A. Die heb ik nooit gebruikt. Ik weet niet, wat er verder met hem is gebeurd.

58766. De **Voorzitter**: Hebt u zijn toestel gekregen?

A. Alleen in bruikleen, met de afspraak, dat ik ook voor hem zou proberen, nieuwe kristallen te krijgen via het B.B.O.

58767. De **Voorzitter**: Hebt u hem ook geholpen met het verzenden van zijn berichten?

A. Ik heb een bericht gestuurd.

58768. De **Voorzitter**: Dat er ander materiaal moest komen. Hij was echter agent van B.I., dus was het zijn taak om inlichtingen te verzamelen en over te seinen.

A. Dat heb ik niet gedaan.

58769. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u een nieuw toestel gekregen?

A. In Augustus, dus betrekkelijk gauw.

58770. De **Voorzitter**: Van Juni 1944 af kon u weer uit de voeten. Wat hebt u toen gedaan? Hulp verleend aan *Bialosterski*?

A. Neen, die was inmiddels naar Engeland teruggegaan. Hij had in die tijd zijn opdracht overgedragen aan van *Paaschen*.

58771. De **Voorzitter**: Bent u toen assistent geworden van van *Paaschen*?

A. Ja.

58772. De **Voorzitter**: Ik meen ergens te hebben gelezen of te hebben gehoord, dat van *Paaschen* een zender had in het Vredespaleis.

A. Dat is mogelijk. Ik heb een enkele keer in het Vredespaleis gewerkt.

58773. De **Voorzitter**: Was dat een goede plek?

A. Neen, er was te veel metaal in de constructie van het gebouw.

58774. De **Voorzitter**: En uit een oogpunt van veiligheid?

A. Ook niet.

58775. De **Voorzitter**: Gebruikte u toen uw eigen code?

A. Die heb ik altijd gebruikt.

58776. De **Voorzitter**: U kreeg dus de berichten van van *Paaschen*.

A. Ja, hij had codemateriaal van *Bialosterski* overgenomen.

58777. De **Voorzitter**: Kreeg u ze dus in code van hem?

A. Ja.

58778. De **Voorzitter**: Zond u die zo door?

A. Ja.

58779. De **Voorzitter**: Werden ze niet door u in uw eigen code omgezet?

A. Neen. Wij hadden beiden een aparte code. Mijn code was alleen voor technische aangelegenheden, terwijl de code van de organisateur voor de eigenlijke berichten bestemd was.

58780. De **Voorzitter**: Dus u gebruikte uw code, als u iets had mede te delen of als u iets werd medegedeeld, dat betrekking had op uw verbinding en dat de overige berichten betrof, en datgene, wat op het werk van de „organizer” betrekking had, werd verzonden in zijn code?

A. Ja.

58781. De **Voorzitter**: Hebt u *Bialosterski* weer ontmoet, toen hij hier voor de tweede maal was?

A. Neen, ik heb hem nooit meer gezien.

58782. De **Voorzitter**: Dus u bent met van *Paaschen* blijven werken?

A. Ja.

58783. De **Voorzitter**: Is hij niet gearresteerd geweest?

A. Neen.

58784. De **Voorzitter**: Op welk terrein lag het werk van *van Paaschen*? Een agent van het B.B.O. had, in tegenstelling tot een agent van het B.I., in hoofdzaak werk, dat lag op het gebied van de verzetsorganisaties en van de sabotage, terwijl de B.I.-agenten hoofdzakelijk inlichtingen verzamelden en verzonden, hoewel, naar ons gebleken is, de B.B.O.-agenten er tussendoor toch ook wel inlichtingen overseinden, hetgeen ook voor de hand lag. Op welk terrein lag het werk van *van Paaschen* in hoofdzaak?

A. Dat kan ik niet zeggen.

58785. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan niets bemerkt?

A. Ik heb er wel iets van bemerkt. Er werden b.v. veel inlichtingen over V 2-opstellingen gegeven.

58785. De **Voorzitter**: Waar hebt u gezeten met uw toestel? Op verschillende plaatsen?

A. Ja. Ik heb gezeten in Geldermalsen, Tiel, den Haag, Bodegraven, Nieuwkoop, Zoetermeer en Rijswijk.

58787. De **Voorzitter**: Gebeurde dat veel van plaats verwisselen opzettelijk?

A. Ja. Vóór de spoorwegstaking was dat ook gemakkelijk. Daarna moesten wij veel meer op één plaats blijven zitten.

58788. De **Voorzitter**: Hoe bent u tenslotte gearresteerd?

A. Door een toeval.

58789. De **Voorzitter**: Bent u niet gepeild?

A. Neen. Ze hebben nooit geweten, dat ik een agent was.

58790. De **Voorzitter**: Vertelt u eens hoe die arrestatie is gegaan.

A. Ik woonde in Zoetermeer. Ik werkte daar in de kerktoeren. Ik woonde in bij een smid, een zekere *van Driel*. Zijn zoon *Piet* was een illegaal werker. Tot welke afdeling hij behoorde, weet ik niet. Hij werd verdacht van illegaal werk, o.a. van een overval op een slagerij, welke die zelfde middag had plaats gehad. Ik kwam 's avonds om 8 uur thuis bij *van Driel*. Ik zat juist binnen, toen een overval van de landwacht plaats had. Ze zochten naar *Piet van Driel*. *Piet* was nergens te vinden. Ik zat daar en ze hebben mij meegenomen.

58791. De **Voorzitter**: Hebben zij u vastgehouden?

A. Ja, omdat ik een pistool op zak had. Ik ben toen naar Rotterdam gebracht door de Grüne Polizei. Ik heb een nacht gezeten op het hoofdkwartier van de Grüne Polizei in Rotterdam op de Eendrachtsingel. Vervolgens ben ik gebracht naar het Haagse Veer in Rotterdam en daar heb ik 2 maanden gezeten. Op 14 April ben ik losgelaten.

58792. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren zij er toen nog niet achter wie u was?

A. Neen, dat hebben ze nooit geweten. Ik ben hier altijd onder de naam *Bogaard* geweest.

58793. De **Voorzitter**: Welk verhaal hebt u toen opgedist? Dat pistool kon u toch moeilijk op de een of andere manier verantwoorden?

A. Dat heb ik gedaan zo goed en zo kwaad als het ging. Ik heb gezegd, dat ik wist, dat dat pistool daar in huis was, dat het behoorde aan *Piet van Driel* en dat ik, om die oude mensen te redden, dat ding in mijn zak had gestoken.

58794. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben dus nooit geweten, dat u agent was?

A. Neen.

58795. De **Voorzitter**: Dat is voor u buitengewoon gelukkig geweest, maar voor ons doel is het minder bevorderlijk, want als men geweten had, dat u een agent was, had het ons natuurlijk bijzonder geïnteresseerd hoe men u ondervraagd had over uw code e.d. Dat

was het punt geweest, dat ons het meest geïnteresseerd zou hebben, maar ik geef gaarne toe, dat het voor u beter is geweest, dat het zo is gegaan.

Uw code, en al wat dies meer zij, is dus nooit in uw verhoren in het geding geweest?

A. Neen.

58796. De **Voorzitter**: Had u, toen u in Zoetermeer zat, uw toestel, code en misschien andere papieren, welke u er bij had, op een andere plaats dan waar u woonde?

A. Ja.

58797. De **Voorzitter**: U scheidde dus uw werkadres van uw woonadres?

A. Ja.

58798. De **Voorzitter**: Een van de eerste eisen van security.

A. Ja.

58799. De **Voorzitter**: En zijn die ook niet gevonden?

A. Die zijn niet gevonden.

58500. De **Voorzitter**: Heeft een ander er nog mee doorgewerkt?

A. Ween.

58801. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn zij al die tijd in de kerktoeren gebleven?

A. Neen. De dochter van de dokter in het dorp wist er van en heeft gezorgd, dat zij naar den Haag werden getransporteerd.

58802. De **Voorzitter**: Had u één code?

A. Neen. Ik had nog een reserve-code.

58803. De **Voorzitter**: Ik vraag het u, omdat ons is gebleken, dat men in de loop van de tijd verschillende soorten codes heeft gebruikt. De agenten van het England-Spiel — dat is dus in 1943, enz. — hadden meestal een code van het systeem „double transposition”. Qat kent u waarschijnlijk wel?

A. Ja.

58804. De **Voorzitter**: Dan ziet men later verschillende andere codes, zoals de one-time-pad-code. Ook ziet men, dat agenten een code hadden van het systeem „double transposition”, en een cijfercode, speciaal om namen en mededelingen, waarop het aankwam, te coderen. Dat kwam ook voor. Wat had u?

A. Ik heb de one-time-pad altijd gebruikt, met als reserve de „double transposition”. Als ik de code kwijtraakte, kon ik terugvallen op de reserve-code.

58805. De **Voorzitter**: Dat is te begrijpen. Als men de one-time-pad heeft en men raakt de film kwijt, dan heeft men niets meer. Die „double transposition” kon u echter onthouden.

A. Ja, die zit in mijn hoofd.

58806. De **Voorzitter**: U hebt echter altijd die one-time-pad-code gebruikt?

A. Ja.

58807. De **Voorzitter**: Wat vond u achteraf met alle ervaringen, welke u hebt gehad, van de opleiding, welke u hebt genoten?

A. De opleiding, welke ik van Engelse zijde heb gehad, was niet slecht.

58808. De **Voorzitter**: U bent niet later op dingen gestuit, waardoor u dacht: waarom hebben zij mij daarop niet attent gemaakt; dat had ik te voren toch eigenlijk moeten weten?

A. Neen.

58809. De **Voorzitter**: U hebt naast uw sein- en code-opleiding toch waarschijnlijk ook wel een opleiding gehad in de algemene security en wat dies meer zij?

58810. De **Voorzitter**: Hoe vond u die?
- A. Ook niet slecht.
58811. De **Voorzitter**: Hebt u profijt getrokken van hetgeen u daar hebt opgestoken?
- A. Ja.
58812. De **Voorzitter**: Of hebt u de indruk, dat het toch in wezen meer aankomt op het gezond verstand en de vindingrijkheid om er zich door te slaan?
- A. Ja, dat komt er bij.
58813. De **Voorzitter**: Maar u meent wel, dat u van hetgeen u in de opleiding hebt geleerd later profijt hebt gehad?
- A. Van verschillende dingen wel.
58814. De heer **van Dis**: Hebben de Duitsers, toen zij u ondervroegen, nooit getest in de richting van codes of iets van die aard?
- A. Neen.
58815. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij dachten, dat u een onderduiker met een pistool was?
- A, Ja.
58816. De heer **van Dis**: Vroegen zij niet, waarom u niet in Duitsland werkte? RI de jongelui van uw leeftijd zaten immers in Duitsland.
- A. Ik had verschillende valse papieren meegekregen uit Engerland.
58817. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat u was vrijgesteld?
- A. Ja, voor bliiidedarmonsteking.
58818. De **Voorzitter**: Hebt u hier ook nog zulke papieren gekregen?
- A. Neen, in Engeland.
58819. De **Voorzitter**: Er is nog al eens geklaagd over het per-soonsbewijs, dat de agenten meekregen, omdat dat niet te best was. Wat was uw ervaring?
- A. Ik heb het een heel jaar gebruikt; het is verschillende keren gecontroleerd en ik heb er nooit last van gehad.
58820. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bij uw arrestatie had u dat natuurlijk ook bij u?
- A. Ja.
58821. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus toen hebben ze het ook nog eens nagezien?
- A. Ja. Maar het bleek goed te zijn.
58822. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke schuilnaam had *van Paaschen*?
- A. Dat was zijn werkelijke naam.
58823. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe werd hij wel genoemd?
- A. Ik heb hem verschillend horen noemen.
58824. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ook *Jules*?
- A. Ja.
58825. De heer **van Dis**: Nadat u was gedropt, bleek, dat die apparaten waren weggehaald. Hoe is dat gebeurd? Was er iets te zien aan de grond, dat die opgegraven was?
- A. Ja: toen ze de grond open hadden, vonden ze cocosverpakingsmateriaal, dat om de zenders zat.
58826. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog opgetekend iemand, die in de Duitse administratie opgetekend stond onder de schuilnaam *Sjef Bogers*. Dat bent u dus niet geweest. Uw naam was *Bogaard*?
58827. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke voornaam had u daarbij?
- A. Ook *Johannes*.
58828. De **Voorzitter**: Hebt u tijdens uw verblijf hier in Nederland, behalve met *van Paaschen*, en in de aanvang met *Bialosterski*, nog contact gehad met andere agenten van het B.B.O.? Hebt u ook nog voor anderen gezonden?
- A. Neen, nooit.
58829. De **Voorzitter**: U bent altijd gebleven *de* medewerker van één bepaald agent, in hoofdzaak van *van Paaschen*?
- A. Ja.
58830. De **Voorzitter**: Bent u *Bialosterski* terstond kwijtgeraakt, toen bleek, dat uw zendtoestellen weg waren?
- A. Ja.
58831. De **Voorzitter**: U kon hem verder niet meer helpen?
- A. Neen.
58832. De **Voorzitter**: Hoelang is hij hier gebleven?
- A. Dat is niet lang geweest; niet langer dan een maand.
58833. De **Voorzitter**: Bent u verder nog in andere illegale werkzaamheden betrokken geraakt?
- A. Neen.
58834. De **Voorzitter**: U hebt u dus, wat zeer voorzichtig was, gehouden aan de taak, welke u was opgedragen?
- A. Ja.
58835. De **Voorzitter**: Uw „double transposition“-code hebt u dus nooit behoeven te gebruiken?
- A. Neen.
58836. De **Voorzitter**: Had die code ook security-checks?
- A. Ja.
58837. De **Voorzitter**: Weet u nog waaruit ze bestonden?
- A. Ik meen, dat het alleen een omdraaien van letters was in de eerste codegroep.
58838. De **Voorzitter**: Gebeurde dat ook in de one-time-pad-code?
- A. Daar had ik ook een security-check
58839. De **Voorzitter**: Gebruikte u die altijd trouw?
- A. Ja.
58840. De **Voorzitter**: U hebt dus geen ervaring van hetgeen er gebeurd zou zijn, als u die eens een keer niet gebruikt had?
- A. Neen.
58841. De **Voorzitter**: Had u bovendien ook nog een z.g. test-question, een afgesproken vraag, waarop u een afgesproken antwoord moest geven?
- A. Neen. De enige code, die ik verder bij mij had, was er een voor het verzenden van brieven, z.g. innocent letters, Daarvan heb ik ook gebruik gemaakt.
58842. De **Voorzitter**: U hebt dus kans gezien om brieven weg te krijgen?
- A. Ja.
58843. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat gedaan?
- A. Toen *Bialosterski* terugging naar Engeland, heb ik Londen laten weten, dat ik mijn zenders kwijt was en dat *Bialosterski* op weg was naar Londen. Die brief heb ik via Zweden gestuurd.

58844. De **Voorzitter**: Dat moet dus zijn geweest ongeveer in Mei 1944. Toen waren in het algemeen de scheepsverbindingen met Zweden praktisch gesproken vervallen. Of hebt u het per post gedaan?

A. Ik heb het per post gedaan.

58535. De **Voorzitter**: Hebt u later gehoord, of die brief is aangekomen?

A. Ja, hij is aangekomen.

58846. De **Voorzitter**: Maar *Bialosterski* had natuurlijk zelf ook medegedeeld, dat u die zenders kwijt was.

A. Maar ik wist niet, hoelang hij onderweg zou zijn.

58847. De **Voorzitter**: Hebt u later weleens gehoord, hoelang hij onderweg was geweest?

A. Neen.

58848. De **Voorzitter**: Is hij weer over België, Frankrijk, Spanje, teruggegaan?

A. Ik heb zijn ontsnappingsweg nooit geweten. Ik weet wel, dat hij over België is gegaan.

58849. De **Voorzitter**: U hebt dus langs twee wegen medegedeeld aan Londen, dat u uw toestellen kwijt was: door middel van een brief en via *Bialosterski*?

A. Die brief moest ik sturen, omdat ik niet wist, hoelang het moederstation in Engeland zou blijven luisteren. Ik heb dan ook gezegd in die brief, dat men moest blijven luisteren, omdat ik misschien kans zou zien een zender te bemachtigen.

58850. De **Voorzitter**: Hoe is het gegaan, toen u die zender kreeg van die B.I.-agent? Hoe ging u nu zenden met dat toestel? Bent u door middel van uw eigen kristallen direct gaan zenden op uw vroegere golflengten. zodat u weer verbinding kreeg met uw eigen dienst in Engeland?

A. Ja.

58851. De **Voorzitter**: En met uw eigen code?

A. Ja.

58852. De **Voorzitter**: Gelukte dat toen?

A. Onmiddellijk. Toen hadden ze intussen mijn brief al ontvangen.

58853. De **Voorzitter**: Is u dat gebleken?

A. Ja. Ik meen, dat de afspraak was, dat ze 6 weken na dropping bleven roepen. Als er dan nog geen antwoord was, braken ze af en beschouwden ze de agent als verloren.

58854. De **Voorzitter**: Had u te kennen gegeven, dat zij langer moesten luisteren?

A. Ja.

58855. De **Voorzitter**: Wanneer u op een gegeven ogenblik met dat toestel was begonnen en die brief was er nog niet geweest, had u natuurlijk een goede kans gemaakt, dat ze misschien wel uw berichten hadden opgevangen, maar geen antwoord hadden gegeven.

A. Ze zouden mijn berichten ook niet hebben opgevangen, maar mij volkomen hebben uitgeschakeld.

58856. De **Voorzitter**: Maar gesteld, dat ze die berichten hadden opgevangen, dan hadden ze er waarschijnlijk wantrouwend tegenover gestaan.

A. Daar was mijn security-check voor.

58857. De **Voorzitter**: Maar als een agent enige maanden weg is en dan ineens weer komt, is dat toch ook een omstandigheid, waarmee men enigszins voorzichtig moet zijn.

A. Dat wel, maar ze hebben onmiddellijk antwoord op mijn berichten gegeven. Men zou nieuwe zenders sturen. Alleen is het vliegtuig afgeschoten bij Gilze-Rijen en zijn de mensen verongelukt.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had willen vragen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. A. STEMAN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

VAN DIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 21 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en van Dis en jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FOLKERT ARIE VAN KOUTRIK,
oud 36 jaar, wonende te Rotterdam, administrateur.

Hij legt de eed af als getuige.

58858. De **Voorzitter**: U hebt vóór de oorlog werkzaamheden verricht voor de heer *Vrinterz*?

A. Juist.

58859. De **Voorzitter**: Wat waren dat voor werkzaamheden?

A. Dat waren werkzaamheden voor de Britse geheime dienst.

58860. De **Voorzitter**: Hoe deed de heer *Vrinten* dat? Had hij een bureau of kantoor, waaronder hij naar buiten werkte?

A. Ja. Hij had een informatiebureau, tevens agenturen en commissiehandel.

58861. De **Voorzitter**: Bestonden die agenturen en commissiehandel werkelijk of bestonden die in het geheel niet?

A. Wel, ik geloof: dat het camouflage was.

58862. De **Voorzitter**: Dat deed hij, naar ik meen, samen met een zekere *Zaal*.

A. Dat heeft hij lange tijd met de heer *Zaal* gedaan. Deze is later weggegaan; ik weet niet op welke datum.

58863. De **Voorzitter**: Was dat al geruime tijd vóór het uitbreken van de oorlog?

A. Ja, lang vóór de oorlog. Na ongenoegen tussen beide heren zijn zij toen uit elkaar gegaan.

58864. De **Voorzitter**: Hebt u *Zaal* al lang gekend?

A. Ja.

58865. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat?

A. Hij is in mijn jeugd al bij mij in huis gekomen.

58866. De **Voorzitter**: Bent u met de heer *Vrinterz* in aanraking gekomen via de heer *Zaal*?

A. Neen. De heer *Vrinterz* moest enkele informaties hebben over hetgeen er in Rotterdam gebeurde; er was althans sprake van wapensmokkel. Aangezien ik in die tijd in de Rotterdamse haven werkzaam was, heeft *Zaal* zich met *Vrinten* in verbinding gesteld, eigenlijk in verband met het verzoek van *Vrinten*, of *Zaal* het werk voor de Britse geheime dienst weer wilde opnemen. *Zaal* heeft dat geweigerd en heeft gezegd: Misschien voelt van *Koutrik* er iets voor. En zo ben ik er ingekomen.

58867. De **Voorzitter**: Wanneer zal dat zijn geweest?

A. Half 1937.

58868. De **Voorzitter**: U kreeg dus van *Vrinten* voortdurend speciale opdrachten?

A. Ja.

58869. De **Voorzitter**: Concrete opdrachten?

A. Dat waren niet altijd concrete opdrachten. Ik weet niet, wat u in dit geval verstaat onder concrete opdrachten. Hrt schaduwen van personen, die werden aangegeven?

58870. De **Voorzitter**: Dat zou ik een concrete opdracht willen noemen.

A. Het kon ook voorkomen, dat men iemand in de stad ontmoette en hem zonder opdracht, maar wetende, dat het een bepaalde persoon was, ging volgen.

58871. De **Voorzitter**: Maar u wist er waarschijnlijk niet veel van hoe *Vrinten* weer aan zijn opdrachten kwam en welke bedoelingen hij daarmee had? Daar hoorde u waarschijnlijk niet veel van?

A. Het is mij bekend, dat hij in die tijd de opdrachten kreeg van de heer *Chitson*, chef van het British Passport Control Office The Hague. Ik ben indertijd ook door de heer *Chitson* benoemd voor dit werk, min of meer officieel, onder een borrel in een café.

58872. De **Voorzitter**: Dus de heer *Chitson* had er belangstelling voor wie de heer *Vrinten* weer aantrok. Dat blijkt hieruit.

A. Ja.

58873. De **Voorzitter**: Hebt u op dat paspoortenbureau de heer *Hooper* wel ontmoet?

A. Neen, maar *Hooper* heb ik ontmoet lang vóórdat ik iets wist van de Engelse dienst. Voor zover ik weet, was de heer *Hooper* in die tijd, dat was ook in de tijd, dat de heer *Zaal* daar nog werkzaam was, ook in de Engelse geheime dienst werkzaam. Ik weet, dat verschillende malen ontmoetingen hebben plaats gevonden tussen *Hooper*, *Zaal* en *Vrinten* en later tussen *Hooper* en *Vrinten*.

58874. De **Voorzitter**: Tot hoelang?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

58875. De **Voorzitter**: Was *Hooper* al verdwenen, toen u in 1937 in contact kwam met *Vrinten*?

A. Ik meen te weten, dat er sprake van was, dat *Hooper* hem zou bezoeken, maar *Hooper* mocht mij niet zien. Ik moest toen ergens naar toe. Wel weet ik, dat *Vrinten* in Londen contact met *Hooper* zou hebben.

58876. De **Voorzitter**: Dat was dus in uw begintijd?

A. Ik vermoed in 1938.

58877. De **Voorzitter**: Daarna hebt u hem niet meer gezien?

A. Neen. Ik heb deze *Hooper* maar één- of tweemaal gezien. Toen was ik nog een jongen.

58878. De **Voorzitter**: U hebt niet gehoord, dat *Vrinten* contact met *Hooper* had?

A. Neen. Ik heb wel een *Hooper* ontmoet, maar dat was waarschijnlijk zijn broer in Engeland.

58879. De **Voorzitter**: Er waren er twee. Kunt u hen aanduiden?

A. Ik kan de *Hooper*, die ik in Engeland heb leren kennen, wel ongeveer beschrijven en misschien ook vaag de *Hooper*, die ik in Nederland (toen ik jonger was) heb gezien. Hij leek mij een man met betrekkelijk dun haar, blond, ofschoon niet zo oud; maar de *Hooper*, die ik mij herinner van de oorlog, was een betrekkelijk jonge man met donker krullend haar. Ik was toen op een kantoor bij Regentstreet; daar was hij ook werkzaam, ik weet niet meer welke afdeling, maar hij was daar op een van de kantoren van de geheime dienst. Die indruk heb ik dus van hem. Ik vermoed, dat de *Hooper*, die ik in Engeland heb ontmoet, in connectie stond met *Turner*.

58880. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u in Engeland die mijnheer *Hooper* ontmoet?

A. Dat zal geweest zijn kort nadat ik daar ben aangekomen. Ook op een latere datum heb ik hem ontmoet, maar toen was ik niet meer bij de Engelse dienst. Ik was toen in Londen voor de Koninklijke Nederlandse Marine op z.g. dienstreis, ofschoon ik bij de marine geplaatst was in Dundee. Ik ben toen op vernoemd kantoor geweest en daar was ook de heer *Hooper* nog aanwezig.

58881. De **Voorzitter**: In de allereerste tijd, in Juli 1940, is in Londen opgericht de Centrale Inlichtingendienst, waarvan de heer van 't Sant de chef was. Bent u toen wel op het kantoor van die C.I.D. geweest in de tweede helft van 1940?

A. Ik weet niet waar dat bureau was. Ik ben geweest op Chester Square en op Sloan Square, daar zaten o.a. de heren *Derksema* en *Vrinten*, als ik het mij goed herinner, en op Chester Square heb ik uitsluitend de heer van 't Sant ontmoet.

58882. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd op een van die twee bureaux *Hooper* ontmoet?

A. Neen. Het kantoor, waar ik de jonge *Hooper* heb ontmoet, was dat kantoor nabij Regentstreet. Ik ben de naam der straat vergeten. Het was een Engels bureau, naar mijn indruk.

58883. De **Voorzitter**: U hebt dus vóór de oorlog verschillende werkzaamheden verricht voor de heer *Vrinten*. Daarvoor kreeg u een salaris, niet waar?

A. Ja.

58884. De **Voorzitter**: Hoe groot?

A. F 200 per maand. Bovendien zouden de onkosten vergoed worden. Ik zou hierbij direct willen opmerken, dat die vergoedingen onregelmatig kwamen. Ik kreeg opdrachten, die in financieel opzicht vrij veel vergden. Ik moet zeggen, dat er in dat opzicht weleens moeilijkheden waren. Dit is mede oorzaak geweest van hetgeen later is gebeurd.

58885. De **Voorzitter**: U hebt in het najaar van 1938 de opdracht van *Vrinten* gekregen om de woning van *Roberts*, Bloemcampaan 36, te Wassenaar, te observeren?

A. Volkomen juist.

58886. De **Voorzitter**: Bij die gelegenheid bent u in contact gekomen met een zekere *Hoogeveen*, die in relatie bleek te staan met een Duitse geheime dienst. Die ontmoeting schijnt ten gevolge te hebben gehad, dat u ook voor die dienst is gaan werken. Is dat juist?

A. Ik kan tot mijn schande niet anders zeggen dan dat dit juist is. Ik zou er echter gaarne op willen wijzen, zoals ik ook tijdens mijn verhoor in fort Blauwkapel heb gedaan, dat het niet mijn directe wil was dat te doen. Ik heb *Vrinten* bij herhaling er voor gewaarschuwd, dat de wijze, waarop ik moest werken, moest leiden tot de herkenning van mijn persoon door de Duitsers of andere mensen. Ik moest b.v. in opdracht van de Engelse dienst 4 weken achtereen het huis van majoor Sas aan de Ruychroeklaan observeren. Ik heb toen reeds *Vrinten*, die juist zo vreselijk bang was voor herkenning, er opmerkzaam op gemaakt, dat dit zou leiden tot herkenning. Hetzelfde moest gebeuren in de Bloemcampaan. Ik had mijn fiets in den Haag en ging daarop naar Wassenaar. Ik bleef om het huis heen cirkelen, wat uitermate gevaarlijk was. Je kunt iemand voor een huis plaatsen, maar als dat lang gaat duren, wordt zo iemand bekend, en als hij dat niet dagen, maar weken achtereen doet, is het logisch, dat zoiets opvalt, vooral in een buurt als de Bloemcampaan.

Ik heb *Vrinten* daarvoor dus gewaarschuwd. Ik heb hem gezegd: Dat kan zo niet. Hij had geen andere methode. Ik zei hem: is het niet mogelijk om een van de menseri daar te vragen of in elk geval er nu en dan eens iemand anders neer te zetten? Hij heeft echter de kosten zo laag mogelijk willen houden, met het gevolg, dat ik daar regelmatig stond.

58887. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u daar gestaan?

A. Anderhalf à twee weken achtereen; daarna zo nu en dan enkele dagen.

58888. De **Voorzitter**: Wat was de opdracht?

A. Na te gaan welke auto's daar voorkwamen en wie er in- en uitgingen.

58889. De **Voorzitter**: Heeft dat, behalve die ontmoeting met *Hoogeveen*, nog andere resultaten opgeleverd?

A. Neen. Ik heb een paar keer een paar auto's kunnen observeren en ik geloof, dat ik eens iemand, die er vandaan ging, ben gevolgd, maar ik kan mij niet herinneren, dat ik daar nuttige dingen heb gedaan.

58890. De **Voorzitter**: Met name, u hebt nooit ontdekt of *Protze* er weleens kwam?

A. Ik kende hem niet.

58891. De **Voorzitter**: Dat hebt u ook niet ontdekt?

A. Neen, dat kan ik niet zeggen; ik kende hem niet. Ik heb een paar autonummers opgenomen en ik meen, dat ik eens iemand, die er vandaan ging, ben gevolgd.

Van *Roberts* vertelde *Vrinten* mij — dit was een zeer geheime zaak —, dat deze voorgaf te zijn een Engelse agent, die uit Canada was gekomen, maar in feite zou zijn een Duitse agent. Dat was de reden, waarom ik dat huis moest observeren.

58892. De **Voorzitter**: Welke was de bedoeling, toen u indertijd het huis van de heer *Sas* moest observeren?

A. Dat is mij tot op heden nog niet duidelijk. Er werd mij gezegd: Observeer het huis van de heer *Sas*, noteer alles, wat je ziet, en volg de mensen, die je er uit ziet gaan.

58893. De **Voorzitter**: Was de heer *Sas* zelf aanwezig?

A. Ik vermoed van wel.

De **Voorzitter**: Hij was in de tijd vóór het uitbreken van de oorlog militair attaché te Berlijn.

A. Men moet reden hebben gehad om het huis te doen observeren. Het was best mogelijk, dat men verwachtte, dat hij er aanwezig was, hoewel ik hem niet heb ontmoet.

58894. De **Voorzitter**: U hebt hem niet gezien?

A. Neen.

58895. De **Voorzitter**: U hebt er ook geen andere gegevens ontdekt, welke blijkbaar van belang geoordeeld werden?

A. Neen. In die tijd was het als volgt: Ik werd met een wagen in die buurt gebracht, ging naar het adres toe en bleef er rondhangen, en 's nachts, als *Vrinten* naar Rotterdam wilde gaan, kwam hij mij ophalen. Als ik met de fiets ging, nam ik meestal de laatste trein; was het niet zo, dan bracht *Vrinten* mij één, twee uur 's nachts thuis.

58896. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd, toen *Hoogeveen* op een gegeven moment uit het huis van *Roberts* kwam en zich tot u wendde?

A. Eerst kwam *Roberts*. Ik wist echter niet, dat hij het was — ik had wel een beschrijving van hem gehoord —, maar vermoedde wel, dat hij het was. Hij kwam met veel gebaren en spektakel, Duits sprekend, naar mij toe: hij zou de politie waarschuwen, enz., enz. Achter hem liep — ofschoon ik dat niet direct had gemerkt — *Hoogeveen*, die ik wel kende, omdat hij mij was aangeduid.

58897. De **Voorzitter:** *Hoogeveen* was u te voren aangeduid?

A. Ja.

58898. De **Voorzitter:** Was hij u ook aangeduid als iemand, die voor de Duitsers werkte?

A. Ja, inderdaad. *Hoogeveen* is mij, zolang als ik in dienst van *Vrinten* ben geweest, aangeduid als de grote boeman van de Duitse politie.

58899. De **Voorzitter:** Had u al bemerkt, dat hij daar in dat huis zat?

A. Ik kan het niet met zekerheid zeggen. Ik geloof, dat ik hem er in heb zien gaan. Een feit was, dat *Roberts* er aan kwam. Ik wilde hem ontlopen, maar *Roberts* kwam snel op mij aanlopen en begon in het Duits te razen en te foeteren, dat ik hem met rust moest laten: hij zou de politie waarschuwen. Ik zeide: Dat kunt u gerust doen. Toen kwam *Hoogeveen* er tussen.

58900. De **Voorzitter:** En daarop is *Hoogeveen* met u gaan praten?

A. Ja.

58901. De **Voorzitter:** Hoe is dat toen gegaan?

A. Dit is voor mij het meest onaangename punt. Dit is tenslotte het begin van alle ellende geweest. Ik heb dat reeds bij een vroeger verhoor weerlegd. Ik ben daar plotseling geconfronteerd geworden met degene, die de boeman zou zijn van de Duitse dienst, en ben daar geen held geweest. *Hoogeveen* heeft mij toen gezegd, dat alles, wat ik ondernam, al bekend was. Hij zeide, dat het geen doel had te ontkennen, dat ik voor de Engelse dienst werkte, en vroeg, of ik eventueel genegen zou zijn om bepaalde inlichtingen te geven, en helaas moet ik zeggen: ik heb er in toegestemd.

58902. De **Voorzitter:** Hebt u toen gezegd, dat u postte voor *Zwart en de Jong*, welke de schuilnamen voor *Vrinten* en *van Zaai* waren?

A. Ik heb niet gezegd, dat ik postte voor *Zwart en de Jong*. Hij vroeg mij: voor wie sta je hier, ofschoon hij verder in het gesprek deed merken, dat hij wist, dat ik voor de Engelse dienst stond. Ik heb gezegd: Ik kan u noemen de namen *Zwart en de Jong*; als u die kent, weet u het. Hij zei: ik weet het toch reeds. (De heer *Zaal* was toen al niet meer werkzaam.)

58903. De **Voorzitter:** U hebt indertijd aan een ambtenaar van het B.N.V. verklaard:

„Ik deelde *Hoogeveen* mede te posten voor *Zwart en de Jong*, de schuilnamen voor *Vrinten* en *Zaal*.”

A. Ik heb niet gezegd, dat dat de schuilnamen voor *Vrinten* en *Zaal* waren. Ik had nog een kleine kans, dat hij *Zwart en de Jong* niet zou kennen.

58904. De **Voorzitter:** Toen bent u dus met *Hoogeveen* naar Den Deyl gegaan en daar hebt u een gesprek gehad, dat tot resultaat heeft gehad, dat u ook voor hem bent gaan werken. Hoe kwam u daartoe? Want dat aanbod is van u uitgegaan.

A. Ja, dat is inderdaad helaas van mij uitgegaan. De aanleidende oorzaak daarvan was het feit, dat ik met een Duitse vrouw getrouwd was. Ik had familie in Duitsland en had reeds eerder aan *Vrinten* gezegd: als dat uitkomt (dit i.v.m. de door *Vrinten* aan mij opgedragen onvoorzichtige werkwijze), wat dan? Dan zitten wij met Engeland en we kunnen verwachten, dat dan maatregelen genomen worden. Toen het dus zover kwam, ging mij dit door het hoofd en ik heb een middel gezocht, het is geen mooi middel geweest, om te voorkomen, dat er iets gebeurde. Ik moet echter eerlijk zeggen: ik was woest op *Vrinten*, die maar al te zeer was gewaarschuwd voor de mogelijkheid van herkenning. Dat is ten slotte in de wind geslagen, met het bekende resultaat. En waarom? Ik geef echter toe: het was een heel lelijk middel.

58905. De **Voorzitter:** U hebt er ook een financiële vergoeding voor gehad?

A. Dat is eerst naderhand gebeurd. Het is daarom, dat ik u straks zei: de vergoeding, welke ik kreeg voor kosten, die ik maakte,

kwam niet alleen niet regelmatig af, maar mij werden bepaalde opdrachten gegeven, waarbij ik in hotels was en kosten moest maken. De heer *Vrinten* gebruikte zelf zeer veel. Middelen, die ik, naar mij bekend is, had moeten ontvangen, heb ik niet ontvangen.

De heer *Vrinten* had diverse relaties, damesrelaties ook, die zeer veel geld kostten. Het kwam ten slotte hierop neer, dat het geld, dat ik dikwijls moest uitgeven, niet in zijn geheel werd terugbetaald. Daardoor kwam ik in moeilijkheden. Toen mij dat aanbod werd gedaan van de zijde van de Duitsers, heb ik het aanvaard.

58906. De **Voorzitter:** Daar hebt u ten slotte ook f 200 per maand voor gekregen.

A. Oorspronkelijk niet.

58907. De **Voorzitter:** Eerst f 100, later f 200.

A. Ja.

58908. De **Voorzitter:** U hebt ook nog eens een bedrag ineens gehad.

A. Ja.

58909. De **Voorzitter:** U zegt hiervan: het was f 500. Door een Duitse getuige is gezegd, dat het f 600 was.

A. Dat heb ik vernomen, maar het is in feite f 500 geweest.

58910. De **Voorzitter:** Die f 500 zoudt u hebben gekregen, toen u gegevens had verschaft over *von Puttlitz* van de Duitse ambassade.

A. Dat is niet juist. Op een gegeven ogenblik was ik in financiële moeilijkheden geraakt en ik heb gevraagd, of ze mij konden helpen. Maar er is geen sprake van — dat heb ik ook duidelijk gezegd in mijn verhoor —, dat die f 500 een beloning waren voor bepaalde gegevens, die ik zou hebben verstrekt. Men heeft het er gedurende de verhoren te Blauwkapel en Scheveningen wel op aan willen sturen, maar het is niet waar.

58911. De **Voorzitter:** Hebt u geen gegevens over *von Puttlitz* — die eerste secretaris was aan het Duitse gezantschap in den Haag en die berichten zou hebben doorgegeven aan de Engelsen omtrent uit Nederlandse havens vertrekkende schepen — aan *Hoogeveen* of een ander van die Duitse dienst verstrekt?

A. Neen, zo is het niet geweest. Voor zover ik mij kan herinneren, is het als volgt gegaan. Ik heb steeds getracht — ik wist, dat ik dingen deed, die ik niet mocht doen — aan *Noogeveen* gegevens te verstrekken, die van zo weinig mogelijk waarde waren. Die gegevens waren ontleend aan mijn werkzaamheden voor *Vrinten*. Mensen, die een visum aanvroegen voor Engeland, werden door ons bureau, door *Vrinten* en mij, onderzocht. Gezien de andere dingen, die wij deden, was dat wel het meest onbelangrijke. Het betrof in de regel mensen, die voor handelsrelaties naar Engeland wilden gaan. Die gegevens, die het minst belangrijk waren, heb ik doorgegeven, omdat ik meende daarmee geen schade te doen. Het geval, dat u noemde, is inderdaad door mij doorgegeven, maar ik heb nooit geweten wie het was. Ik wist, dat er iemand was op een officieel bureau, die gegevens verstrekte aan het paspoortenbureau.

58912. De **Voorzitter:** Iemand van het Duitse gezantschap, die gegevens verschaft aan het paspoortenbureau?

A. Ja, maar wie het was, wist ik niet. Het was een Duitse persoonlijkheid, die gegevens verschaft aan de Engelsen. Het hele geval herinner ik mij niet duidelijk, maar ik weet wel, dat ik de naam als zodanig niet kende. Pas veel later heb ik gehoord wie het was en waar hij zetelde.

58913. De **Voorzitter:** In elk geval schijnt het zo te zijn, dat de heer *von Puttlitz* op grond van de mededelingen, die u hebt gedaan en waarvan hij op een gegeven ogenblik de lucht kreeg, het verstandiger heeft gevonden naar Amerika uit te wijken.

A. Ik wist niet, wie hei was. Ik wist alleen, dat er gegevens binnenkwamen van een officiële Duitse instantie.

58914. De **Voorzitter:** Ik zie hier, dat van Duitse kant ook nog beweerd is, dat u f 300 per maand kreeg.

A. Ik heb dat bedrag nooit ontvangen van Duitse zijde, d.w.z. van *Hoogveez*. Ander contact dan *Hoogeveen* heb ik nooit gehad.

58915. De **Voorzitter**: Dus het is per se niet f 300 geweest?

A. Neen, zeker niet.

58916. De **Voorzitter**: Zo hebt u nog een aantal andere gegevens, ook gegevens, waarbij weleens Nederlanders waren betrokken, doorgegeven aan *Hoogeveen*, niet waar?

A. Wij moeten hier een strikte scheiding bewaren tussen de paspoorten-, de visumaanvragen en andere dingen.

Er was iemand, die zich als postadres bij ons had aangeboden, en de heer *Vrinten* was van mening, dat dit niet zuiver was, althans, dat de man, die zich aanbod als post- of contactadres, eigenlijk door de Duitsers was ingeschoven. Ik ineen, dat ik ook dit adres heb doorgegeven.

58917. De **Voorzitter**: Bedoelt u die man uit de bollenstreek?

A. *Barendrecht*.

58918. De **Voorzitter**: En de naam van mevrouw *Dalmeyer* zoudt u ook hebben doorgegeven. Is dat zo?

A. Ik weet het niet met zekerheid. Wel is waar is het een feit, dat mevrouw *Dalmeyer* een postadres voor *Vrintetz* was.

58919. De **Voorzitter**: U hebt indertijd verklaard:

„Van de meer belangrijke gevallen of personen, die ik aan *Hoogeveen* heb doorgegeven, herinner ik mij de navolgende:”

Dan volgt er een aantal gevallen, te beginnen met:

„1. *Co van Zanten*, Nederlander.”

A. Ja, dat is inderdaad juist.

58920. De **Voorzitter**: En: „2. Mevrouw *Dalmeyer*, Nederlandse”. Dat hebt u indertijd verklaard.

A. Dat weet ik niet meer. Ik kan het mij op dit ogenblik niet herinneren, dat mevrouw *Dalmeyer* er bij was.

58921. De **Voorzitter**: U hebt het indertijd verklaard.

A. Ik wil het niet ontkennen. Ik kan mij op dit ogenblik niet herinneren, of mevrouw *Dalmeyer* er bij geweest is.

58922. De **Voorzitter**: Wat u verder aan *Hoogeveen* hebt doorgegeven, is voor ons niet het belangrijkste. Dat kan ik dus verder laten rusten. Heeft *Vrinten* ooit iets van uw relaties met *Hoogeveen* geweten?

A. Neen. Ik heb weleens ruzie met hem gehad, omdat ik voelde, dat het helemaal verkeerd was. Ik heb toen gezegd, dat ik uit de dienst weg wilde. Ik voelde nl., dat dit zó niet kon doorgaan. Ik voelde, dat ik het niet mocht doen; het stuitte mij tegen de borst. Toen is er een ruzie tussen ons beiden ontstaan. Ik dacht: ik wil eerst het geld, dat *Vrinten* mij nog schuldig was, hebben en dan scheid ik er uit. *Vrinten* wist niet van mijn connectie met *Hoogeveen*; er waren echter moeilijkheden tussen *Vrinten* en mij, ten eerste van financiële aard en ten tweede van morele aard.

58923. De **Voorzitter**: Onder de namen, welke u aan de Duitsers hebt genoemd, bevindt zich ook de naam van de zwager van *Vrinten*, nl. *Henseiz*, niet waar?

A. Ja. Wat *Hensen* echter betreft, is het zo gegaan: *Hoogeveen* heeft mij gevraagd, of *Hensen* als zodanig bij mij bekend was en of hij nog steeds werkzaam was, want *Hensen* was reeds vóórdat ik bij de dienst kwam, door moeilijkheden, welke hij zelf heeft veroorzaakt in Duitsland, aan de Duitsers bekend geworden. Ik heb alleen kunnen bevestigen wat *Hoogeveen* mij vroeg, nl. dat hij er werkzaam zou zijn.

58924. De **Voorzitter**: Maar in ieder geval schijnt *Hensen* een van de schakels voor de Duitsers te zijn geworden, waardoor zij, na hun komst hier te lande, de papieren, die *Vrintetz*, voordat hij naar Engeland vertrok, had verborgen, hebben ontdekt.

A. Dat heb ik gehoord, toen ik was gevangengenomen, maar vóórdien was dat mij niet bekend. Ik geloof niet, dat men mij van iets kan beschuldigen in zake het feit, dat die papieren door *Hensen* zijn genoemd. Het was *Hoogeveen* reeds lang, voordat ik bij de dienst was, bekend, dat hij voor de Engelsen werkte.

58925. De **Voorzitter**: Maar u hebt wel aan *Hoogeveen* medegedeeld, en dat hebt u al gedaan ongeveer in Juli 1939, dat *Vrinten* van plan was zijn papieren ergens in Brabant op te bergen.

A. Ik wist niet waar. Plotseling kreeg *Vrinten* het in zijn hoofd: hij ging koffers pakken. Die werden weggestuurd; waarheen wist ik niet, maar die zouden naar Brabant gaan. Later zat ik met *Hoogeveen*, de verhouding was slecht er, ik zei: wat hij nu weer doet, weet ik niet, maar hij kreeg het deze week in zijn hoofd om koffers te pakken voor Brabant. Ik weet niet meer, waar wij zaten, in een of ander café, maar het is toen zonder meer gezegd; ik heb op dat ogenblik niet eens aan de waarde daarvan gedacht.

58926. De **Voorzitter**: Als ik het goed heb begrepen zijn de Duitsers later bij *Hensen* gaan onderzoeken, waar *Vrinten* zijn vakantie pleegde door te brengen en inderdaad waren op die plaats deze koffers.

A. Dat heb ik later gehoord.

58927. De **Voorzitter**: Toen de oorlog is uitgebroken, bent u met *Vrintetz* naar Engeland gegaan?

A. Ja.

58928. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist *Hoogeveen* dat u naar Engeland zou gaan?

A. Ik vermoed van niet, want het laatste halfjaar had ik geen contact meer met *Hoogeveen*. Hij zei mij alleen, dat de dingen, die ik gaf, voor hem van weinig waarde waren. Er is ook geen betaling meer geweest.

58929. De **Voorzitter**: Dus hij heeft u geen opdrachten meer gegeven?

A. Neen, stellig niet.

58930. De **Voorzitter**: In Engeland bent u te werk gesteld bij de afdeling van de Engelse geheime dienst M.I. 5. Dat was niet de Patriotic School?

A. Neen. Ik heb eerst gewerkt tussen de réfugié's. Daar was mijn enige opdracht om uit te vinden, of er mogelijk mensen bij waren, die door de Duitsers werden uitgezonden.

58931. De **Voorzitter**: Waren dat speciaal Nederlandse vluchtelingen?

A. Neen allen, die van het vasteland kwamen.

58932. De **Voorzitter**: In het eerst dus, in die tijd van verwarring?

A. Ja.

58933. De **Voorzitter**: Wat werd uw werk daarna?

A. Daarna kreeg ik van mijn Engelse chef opdracht om enkele zaken, waarmede men bezig was of die nog onderzocht moesten worden, ter hand te nemen. Deze hadden in hoofdzaak betrekking op contra-spionage.

58934. De **Voorzitter**: Omstreeks Januari 1942 bent u overgegaan naar M.I. 6 en daar werd u belast met het ondervragen van z.g. Engelandvaarders. Was dat in de Patriotic School?

A. Ja.

58935. De **Voorzitter**: Werd u speciaal belast met het ondervragen van Nederlanders?

A. Oorspronkelijk ook van Belgen, maar na enkele dagen is er een Belg gekomen, die de Belgische vluchtelingen ondervroeg.

58936. De **Voorzitter**: Toen werkte u onder de naam *Oliver Kendell*. Hoe lang hebt u dat gedaan?

A. Tot Augustus 1943, naar ik meen.

58937. De **Voorzitter**: Wat is dit voor een verhaal, dat u blijkens het proces-verbaal verteld hebt:

„Tijdens mijn werkzaamheden voor M.I. 6 bleek, dat de Nederlanders in Londen reeds inlichtingen bezaten omtrent personen, die nog in handen van de M.I. 5 of M.I. 6 waren. Mij

werd in dit verband door mijn chef *Langton* gevraagd, of ik soms wist hoe dat mogelijk was."

Daarvan geeft u dan een verklaring, maar die wil ik gaarne uit uw eigen mond horen.

A. Werkende voor M.I. 5 of M.I. 6 was het ons niet geoorloofd aan andere Mogendheden inlichtingen te verstrekken over lieden, die in de Patriotic School verbleven voor ondervraging. Men heeft toen ontdekt, dat gegevens omtrent mensen, die nog niet ondervraagd waren, reeds bekend waren bij de Nederlandse dienst. Dat was, gezien de situatie, vrijwel onmogelijk, tenzij er ergens een lek was, in de vorm van een van de mensen, die er werkten. Het was zo, dat iemand, die in de R.V.P.S. was, er niet uit kon voordat hij gecleared was. De taak van het onderzoek berustte bij diverse afdelingen, zoals de marine, de R.A.F., enz. en ik had — ik was het laatst aan de beurt, dus wanneer de anderen de mensen al gehoord hadden — de contra-spionage in M.I. 6. Wanneer er dus inlichtingen buiten de R.V.P.S. kwamen, moest een van de mensen daar gesproken hebben. Nu was in een bepaalde zaak — ik herinner mij niet welke — gebleken, dat de man in kwestie nog niet ernst ondervraagd was geworden, maar dat de Nederlandse dienst reeds op de hoogte was van de gegevens omtrent deze man. Er moest worden onderzocht, hoe dat mogelijk was. Ik heb toen bij wijze van proef op verzoek van mijn Engelse chef een confidentieel rapport aan hem doorgegeven, waarvan een kopie werd gegeven, zoals gebruikelijk was bij alle rapporten door ons gemaakt, aan de andere afdelingen. Prompt er op bleek, dat men van dit confidentiële rapport, dat dus niet bekend kon zijn aan de Nederlandse dienst, wel kennis had. Toen is mijn aandacht gevallen op de heer *Pinto*, omdat deze bij herhaling in het bijzonder mij er over heeft aangevallen, dat ik mensen zou hebben ondervraagd, terwijl zij nog niet aan de beurt waren om te worden verhoord. R.V.P.S. was een zeer groot gebouw met een zeer grote zaal. Wanneer nu iemand moest worden ondervraagd, werd hij opgehaald uit die zaal of een der slaapzalen, welke er bij behoorden. Het kantoor, dat ik had, was buiten het hoofdgebouw gelegen, nl. in een daarnaast staand noodgebouwtje. Het gebeurde inderdaad, dat ondervragers de zaal van het grote gebouw inliepen om iemand, die zij nodig hadden, te zoeken; er was b.v. niet steeds iemand om de mensen te halen. U begrijpt, dat mensen, die daar min of meer gevangen zaten en zaten te wachten en misschien wel belangrijke dingen of boodschappen meebrachten, als er iemand binnenkwam en zij wisten, dat is een ondervrager, zo iemand aanklampten en vroegen: Mijnheer, wanneer mag ik er uit; ik heb dit of dat te doen. Nu was onze opdracht de mensen te kennen te geven, dat zij rustig inoestrn afwachten en dat wij hen te zijner tijd zouden horen. Zo is het gebeurd, dat de heer *Pinto*, anderen en ik, daar liepen en mensen naar ons toekwamen. Toen heeft de heer *Pinto* er mij eens over aangevallen, dat ik met iemand over zijn zaak of reis zou hebben gesproken. Dat was in het geheel niet waar, want ik heb alleen aan deze man gezegd, zoals ik aan meer mensen heb gezegd: ik kan u nog niet horen over uw zaak; u zult moeten wachten tot u met M.I. 5, enz. klaar bent; dan wordt u gehaald en kunt u naar mijn kantoor komen en kan ik met u de zaak bespreken.

Er werkte ook nog een Nederlandse luitenant; ik weet niet, hoe hij heette.

Ik moet er nog bij zeggen, dat er meerdere gegevens bij mijn dossier zijn geweest, welke alle door het B.N.V. in beslag zijn genomen; er waren rapporten bij en daarbij zal ongetwijfeld het rapport over de heer *Pinto* zijn geweest. Desbetreffend was alles in dat dossier te vinden. Deze dingen waren in een map. Ik kan mij op 'het ogenblik niet herinneren, hoe zich één en ander precies heeft toegedragen, maar weet wel, dat de heer *Pinto* eigenlijk werd beschouwd als iemand van M.I. 5 en M.I. 6. Ik had de taak om over speciale dingen, contra-spionage betreffende, te spreken. Het merkwaardige deed zich voor, dat vele mensen, vooral uit Nederland komende, eigenlijk huiverig waren om gegevens door te geven, omdat zij het vermoeden hadden, dat bepaalde lieden uit het Nederlandse kamp in Engeland niet geheel zuiver of niet te vertrouwen waren. Er waren gegevens, welke zij wel aan de Engelsen wilden doorgeven, maar niet aan de Nederlanders. Nu is het mij inderdaad mogelijk geweest gegevens te krijgen, welke, zoals ik later hoorde, de Nederlanders niet kregen en welke ik dan, zoals mijn taak was, aan mijn superieuren mededeelde; de mensen wisten nl., dat zij daar uitsluitend in Engelse handen, in een Engels kamp waren. Hoe dikwijls is mij niet gevraagd: Kunt u mij de zekerheid geven, dat deze of bepaalde gegevens niet in handen van de Nederlandse, maar wel van de Engelse dienst komen?

Betreffende alle gegevens, behalve die van uit het hoofdkwartier, gingen van onze rapporten afschriften naar de Nederlandse dienst,

maar er zijn ook gegevens geweest, b.v. over Prins *Bernhard*, die dan genoteerd werden en waaromtrent je je opinie gaf onderaan het rapport, waarvan mij bekend is, dat zij niet zijn doorgegaan naar Nederlandse zijde. Er is toen een conflict geweest juist door het optreden van de heer *Pinto* en ook doordat hij op een of andere manier heeft getracht, ik weet niet precies hoe zich dat heeft toegevoerd, gegevens te verkrijgen op een gebied, waarop hij niet behoefde te ondervragen.

58938. De **Voorzitter**: Is de heer *Pinfo* later niet uit de Patriotic School verdwenen?

A. Plotseling is hij verdwenen, maar later is hij in een bepaalde functie weer teruggekomen.

55939. De **Voorzitter**: Bij de Nederlandse dienst?

A. Ja. Maar ofschoon het een vermoeden is, wat ik hier zeg, is dat vermoeden toch versterkt door een gezegde van mijn toenmalige chef, dat er wel spoedig een einde aan zou komen. Ik meen, dat om die reden de heer *Pinto* uit het Engelse kamp verdween. Ik weet niet of bewezen is, dat hij de gegevens door gaf aan Nederlandse zijde, maar het is voorgekomen, dat, niet van de zijde van M.I. 6, gegevens in het Nederlandse kamp kwamen. Ik kan niet met zekerheid zeggen, of men er toen toe is overgegaan om die reden de heer *Pinto* te ontslaan. Mijn chef heeft echter gezegd: daaraan zal spoedig een einde worden gemaakt, en daarop is *Pinto* verdwenen.

58940. De **Voorzitter**: In dezelfde tijd kreeg u ook ontslag?

A. Dit is zeer onaangenaam gegaan. De zaak *Holland-Hoogeven* heeft mij al die tijd, dat ik bij de Engelsen was, dwars gezeten. Ik ben tenslotte naar Engeland gegaan, denkende: als dat bekend is, val ik. Maar het bleek, dat het niet bekend was, en ik heb in die tijd, dat ik voor de Engelsen heb gewerkt, met alles, wat in mijn macht was, getracht om wat ik verkeerd deed (in Nederland) goed te maken. Ik heb mijn werk zo goed mogelijk gedaan. Als u contact zoudt hebben met de heren, die destijds mijn chefs zijn geweest, zoudt u ook ontdekken hoe mijn rapporten werden geëvalueerd. De rapporten, welke werden geschreven door de ondervragers, werden geëvalueerd in A, B en C. Ik heb zo goed mogelijk gewerkt. Ik kan niet zeggen, dat ik één C kreeg als beoordeling van mijn rapporten, hetgeen bij anderen regelmatig voorkwam. Ik heb altijd een A of een B gehad. Ik ben zeer blij, dat ik nooit iemand heb aanbevolen voor terugzending naar Nederland, anders zou ik waarschijnlijk ook daarvoor wel terechtstaan. Wij hadden namelijk uit te maken voor ons zelf, of iemand geschikt was voor terugzending.

58941. De **Voorzitter**: Bedoelt u of iemand moest worden teruggezonden uit veiligheidsoverwegingen van Engelse kant?

A. Neen, omdat de man belangrijk genoeg was of dat het nuttig was in het algemeen belang en als hij daartoe bereid was om hem terug te zenden. De meesten waren bereid om terug te gaan naar Nederland en hier te werken.

58942. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom vond u het zo prettig, dat u er nooit iemand voor had opgegeven? Ik dacht, dat het een eervolle zaak was om terug te gaan.

A. Het was inderdaad een eervolle zaak, maar u moet het zo zien: ik was daar en later is gebleken, dat ik vóór de oorlog dat contact had gehad. Had ik nu, in de functie die ik in Engeland had, mensen teruggezonden, althans aanbevolen voor terugzending, dan had het kunnen lijken, dat ik bepaalde mensen zou hebben doen gebruiken in Nederland en dan zou ik zeer zeker aansprakelijk zijn gesteld voor de eventuele gevolgen.

58943. De **Voorzitter**: Hebt u die overweging toen al laten gelden? U zei: Ik ben blij, dat ik daartoe niet geadviseerd heb. Dat kan betekenen, dat u achteraf blij bent. Of hebt u die overweging toen al laten gelden?

A. Zeker niet. Wanneer er mensen bij geweest waren, die definitief goed bevonden waren en wier capaciteiten zodanig waren, dat zij met succes in Nederland konden werken, zonder gevaar voor zich zelf of voor anderen, zou ik daartoe wel geadviseerd hebben.

58944. De **Voorzitter**: Maar nu uw ontslag. Hoe is dat gegaan?

A. Ik werd plotseling opgebeld door een man, die wij kenden als *Leversick*, en deze zeide: „*van Koutrik*, ik moet je ontslaan.” Ik

vroeg: Waarom? Het was 5 Augustus 1943, mijn verjaardag. Hij zei: „Het is een zeer onaangename geschiedenis. Je weet, dat wij in deze dienst niet de reden opgeven. Ik kan er weinig over zeggen, maar je bent ontslagen wegens disloyalty." Toen wist ik wat hij bedoelde. Dat was natuurlijk het feit, dat ik vóór de oorlog dat contact met Hoogeveen had gehad. Men heeft mij echter nooit met zoveel woorden gezegd, dat dat de reden was. Later vernam ik van iemand, die in de R.V.P.S. ook werkzaam was, een andere interrogator, die ik ontmoette, dat er enkele brieven over mij waren binnengekomen. Turner heeft mij later ook gezegd, dat er enige brieven waren ingekomen, waarin werd aangeduid, dat ik vóór de oorlog enigen van onze mensen zou hebben doorgegeven. In die positie kon ik daarom niet gehandhaafd worden. Maar dat wist ik niet toen ik de heer van 't Sant ontmoette, althans niet van die brieven.

58945. De *Voorzitter*: Wanneer hebt u dat dan gehoord?

A. Dat was in 1943.

58946. De *Voorzitter*: Hebt u het toen al gehoord?

A. Ja. Ik werd ontslagen zonder meer. Ik moet zeggen, dat de Engelsen zeer royaal zijn geweest. Zij hebben mij ter zijde gestaan. Mijn vrouw en kinderen waren ook in Engeland. De reden is mij niet medegedeeld. Er is alleen gezegd: wegens disloyalty. *Langton* — ik werkte niet slecht — heeft zijn leedwezen over mijn ontslag uitgesproken. Ik tastte verder volkomen in het duister. Ik vermoedde natuurlijk, dat die kwestie van vóór de oorlog bekend was geworden, maar ik wilde meer concrete gegevens hebben en ik heb daarnaar ook gevraagd. Ik heb een onderhoud gehad met *Turner*. Hij heeft mij gezegd: „Wij hebben enkele brieven ontvangen" — waar deze vandaan kwamen, heeft hij niet willen zeggen — „en nu is het niet de gewoonte om iemand, die bij onze dienst ontslagen wordt, mede te delen om welke reden dat gebeurt, maar u hebt met succes gewerkt" — hij was vol appreciatie — „en ik wil u wel zeggen, dat die brieven niet ten gunste van u zijn. Dat kunnen wij onder deze omstandigheden niet hebben."

58947. De *Voorzitter*: Zei hij er bij: brieven, betrekking hebbende op uw werkzaamheden vóór de oorlog in Nederland?

A. Ja. Het betrof hier een kwestie van vóór de oorlog. Daarover hadden zij enkele brieven ontvangen. Toen was het mij eigenlijk al duidelijk, dat het was de zaak-Hoogeveen. Ik wist niet, hoe zij er aan kwamen. Dergelijke dingen kunnen vanzelfsprekend uitkomen. Ik was bij de Marine. Ik moest voor de Marine naar Londen. Het toeval wilde, dat ik iemand ontmoette, die dezelfde functie had als ik. Hij zeide mij: Het is mij helemaal onduidelijk, waarom je bent weggegaan, maar ik hoorde naderhand vertellen, dat je vóór de oorlog mensen van jullie hebt doorgegeven.

58948. De *Voorzitter*: Maar dan zullen zij het fijne er toch niet van hebben geweten, want anders zou het in oorlogstijd voor u niet zijn afgelopen met ontslag wegens disloyalty.

A. Het heeft mij verwonderd, dat men niet tot andere maatregelen is overgegaan. Ik wist dus, dat ik verkeerd had gedaan. Ik ging naar Engeland toe met de gedachte: Ja, dat komt tot vergelding; als men het weet, ga ik er eenvoudig aan. Ik ben echter toch gegaan. Gezien het feit, dat zij iets wisten, heeft het mij steeds verwonderd, dat zij niet tot andere maatregelen zijn overgegaan.

58949. De *Voorzitter*: Op welke datum bent u uit Nederland weggegaan?

A. De 10de Mei 1940, de eerste dag van de oorlog, en wel te zamen met de heer *Vrinten*.

58950. De *Voorzitter*: En hebt u in de tijd, dat u in Londen was, wel eens contact gehad met relaties, welke weer in verbinding stonden of konden staan met de Duitsers?

A. Neen.

58951. De *Voorzitter*: Kunt u dit positief verklaren?

A. Ja, ik geloof, dat ik dat positief kan verklaren.

58952. De *Voorzitter*: Waarom zegt u: ik geloof?

A. Ik zeg dit om de volgende reden. Er kwam iemand, van wie wij later ontdekten, dat hij een Duits agent was. Dat was *Dronkers*. Ik heb wel met hem in contact gestaan, nl. ik heb hem zelf verhoord. Ik wist echter niet, dat hij een Duits agent was. Als ik dus zou beweren, dat ik niet in contact was geweest met iemand, die met de Duitsers in contact stond, zou ik een onwaarheid zeggen. Ik wist toen echter niet, dat hij een Duits agent was. Dat is later gebleken.

58953. De *Voorzitter*: U kunt positief zeggen, dat u zich in die tijd niet aan disloyalty hebt schuldig gemaakt?

A. Zeker niet. Ik heb mijn best gedaan om mijn taak zo goed mogelijk te volbrengen.

58954. De *Voorzitter*: Nu heb ik hier nog een bepaald geval, dat zich in 1942 met de heer *Springer* heeft afgespeeld.

A. Dat weet ik niet. Is dat niet iemand, die in de R.V.P.S. is aangekomen?

De *Voorzitter*: Hij was er uit en had daarna contact gehad met de Minister-President en andere Ministers. Hij had de mededelingen gedaan, welke hij aan die Ministers had te doen, en toen heeft — zo heeft de heer *Springer* het hier verteld — de heer *Derksema* op een gegeven moment gezegd, dat de Engelse dienst hem opnieuw wenste te horen. De heer *Springer* zeide, dat hij daarin geen zin had. Daarna heeft er op 17 Augustus 1942 een bespreking met u plaats gehad.

A. Dat herinner ik mij niet. Kunt u mij misschien zeggen, waar die bespreking heeft plaats gehad?

De *Voorzitter*: Ten kantore van de heer *Derksema*.

A. Het gebeurde hoogst zelden, dat wij een verhoor buiten de Patriotic School hadden. Ik meen, dat dit een van de zeer weinige keren is geweest, waarbij de naam *Springer* mij als zodanig bekend is. Het zou inderdaad kunnen zijn, dat het bij de heer *Derksema* was.

58955. De *Voorzitter*: De heer *Springer* zegt in een nota dd. 18 Augustus 1942:

„Daarop vond te zijnen kantore" — dit was dan het kantoor van de heer *Derksema* — „een bespreking plaats tussen den heer *Kendell*, volgens zijn zeggen Engelschman van Nederlandsche afkomst (hij spreekt Nederlandsch zonder accent). Deze functionaris verzocht mij binnenkort voor eenige dagen naar de Patriotic School te komen en aldaar een rapport te schrijven over het navolgende." — dan komt er een aantal punten en vervolgt hij —: „Voorts verzocht hij mij de namen van mijn opdrachtgevers te noemen, waartoe ik ontheffing van geheimhouding van mijn Ministers moest verlangen."

Verder zoudt u hebben gezegd, dat *Springer* onder voorbehoud destijds door u uit de Patriotic School was vrijgelaten.

A. Door mij? Dat kan zeker niet zo zijn.

58956. De *Voorzitter*: U hebt dat onderhoud dus gehad?

A. Er zijn heel weinig verhoren buiten de Patriotic School geweest. Ik meen te weten, dat ik een verhoor heb gehad met iemand ten kantore van de Nederlandse dienst. Ik herinner mij de naam *Springer*, maar zou mij de man niet meer kunnen voorstellen en zou ook niet meer kunnen zeggen, wat dat voor een verhoor is geweest.

58957. De *Voorzitter*: *Springer* heeft later medegedeeld, dat hij natuurlijk geen ontheffing van geheimhouding van zijn Ministers heeft gekregen; hij heeft dit aan de heer *Derksema* medegedeeld en daarmee is de zaak blijven rusten.

A. Beschikt u ook over papieren daaromtrent? Als ik een verhoor of een onderhoud zou hebben gehad met *Springer* ten kantore van de heer *Derksema*, zou daarvan toch een rapport moeten zijn.

58958. De *Voorzitter*: U was toch werkzaam bij de Engelsen?

58959. De **Voorzitter**: Waarom zou er dan een rapport bij de heer *Derksen* zijn?

A. Neen, bij de Engelse dienst. Ik heb kopie-rapporten gehad; die zijn mij door het B.N.V. afgenomen, tenminste als daarin de zaak-*Springer* voorkomt. Ik herinner mij, dat ik een verhoor heb gehad buiten ons kantoor (de R.V.P.S.), er kwamen een zekere *Frits Wollf* en zijn vrouw, die ik buiten de Patriotic School heb moeten verhoren. Ik herinner mij de naam *Springer*, maar kan mij niet herinneren, wat voor gegevens die man heeft verstrekt. Maar dan zal ongetwijfeld bij de Engelsen een rapport daarvan aanwezig zijn, want als ik in opdracht van een Engelse chef die man buiten de School heb gezien en gehoord, zal daarvan ook een rapport moeten zijn gemaakt.

58960. De **Voorzitter**: Waar het in deze zaak om gaat is dit: dat, toen *Springer* uit de Patriotic School is gegaan en terechtgekomen is bij de Minister-President en de Ministers, voor wie hij mededelingen had, dit blijkbaar met lede ogen is aangezien door het bureau van de heer *Derksema*, omdat men daar vond, dat hij die mededelingen in de eerste plaats aan hen had te doen. En aangezien, dit is de voorstelling van zaken, welke *Springer* geeft, de heer *Derksema* zijn doel niet heeft kunnen bereiken, zou hij u in de arm hebben genomen, waarbij u het dreigement gebruikt zou hebben van: als u mij niet antwoordt op dit punt en met name, wie de opdrachtgevers zijn geweest, enz., dan vestig ik er uw aandacht op, dat u maar voorwaardelijk uit de Patriotic School ontslagen bent.

A. Ik geloof niet, dat dit juist is.

58961. De **Voorzitter**: Dit is het gevoel van de heer *Springer* omtrent dit geval. U begrijpt dus wat hij bedoelt?

A. Ja zeker, maar ten eerste was het niet aan mij om mensen uit de Patriotic School te ontslaan, en ten tweede was het evenmin mijn taak om tot mensen, die waren ontslagen, te zeggen: U moet zich beschouwen als voorwaardelijk vrijgelaten. De heer *Derksema* zou dus met mij in verbinding moeten zijn geweest om mij te verzoeken op zijn bureau te komen en over de zaak-*Springer* te spreken.

58962. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het feit, dat u *Springer* daar verhoorde, wijst er wel op.

A. De heer *Derksema* moet mij dat dan rechtstreeks of via *Vrinten* gevraagd hebben? Ik herinner mij de naam *Springer*, maar ik kan niet zeggen wat in verband met hem besproken is. Als u mij een andere naam uit die tijd noemt, kan ik het mij misschien herinneren.

58963. De **Voorzitter**: Het komt er op neer, dat de heer *Springer* de indruk heeft, dat de heer *Derksema* u heeft gebruikt om van hem, *Springer*, gegevens te weten te komen, die hij al aan Ministers had medegedeeld. De heer *Derksema* zou u daarvoor hebben gebruikt, omdat u zich aan de heer *Springer* kon voorstellen als iemand van de Patriotic School en u het kon doen voorkomen, dat het nuttig was, dat de heer *Springer* die gegevens aan u gaf, omdat hij anders de kans liep nog eens met de Patriotic School kennis te maken.

A. Ik zou daarop willen antwoorden, dat voor ieder verhoor, dat een van ons buiten de Patriotic School wilde houden, de sanctie nodig was van de chefs in de Patriotic School. Wanneer ik de heer *Springer* verhoord zou hebben buiten de Patriotic School, zou dat moeten zijn geschied met de sanctie van *Langton* of *Leversich*. Ik herinner mij inderdaad, dat ik enkele verhoren buiten de Patriotic School heb gehad. De naam *Springer* herinner ik mij ook, maar dat ik hem zou hebben ontmoet op het bureau van de heer *Derksen*, herinner ik mij niet. Wel herinner ik mij een verhoor op één der kantoren van de Nederlandse Dienst. Als hij dat beweert, wil ik het wel aannemen. Mijn chefs zouden mij dan sanctie hebben moeten verleend om dat verhoor af te nemen.

58964. De **Voorzitter**: *Springer* heeft geweigerd een verklaring af te leggen. Dat was op zich zelf natuurlijk wel een vrij bijzonder geval. Als u geautoriseerd was door uw chefs om *Springer* een verhoor af te nemen, lijkt het mij, dat uw chefs geen genoegen zouden hebben genomen met een dergelijke weigering.

A. Inderdaad, dat lijkt mij zeer aannemelijk.

58965. De **Voorzitter**: Maar hij heeft geweigerd en hij heeft er niets meer van gehoord. Dat zou er wel op wijzen, dat u toen gehandeld hebt ten verzoeken van de heer *Derksen* en buiten uw eigenlijke bevoegdheid.

A. Dat betwijfel ik, want zoals ik reeds zeide, had ik niet het recht buiten de Patriotic School op te treden.

58966. De **Voorzitter**: *Springer* beweert juist, dat u gehandeld hebt buiten uw bevoegdheid.

A. Dat kan ik zeker niet aannemen, want voor verhoren buiten de Patriotic School had ik de sanctie van mijn chefs nodig.

58967. De **Voorzitter**: Als u terugkwam bij uw chefs en zei: „Die mijnheer weigert een verklaring af te leggen”, wat zouden zij dan gezegd hebben?

A. Wat moet men dan zeggen?

58968. De **Voorzitter**: Zij zouden dan waarschijnlijk gezegd hebben: „Ga die mijnheer halen”, maar dat is niet gebeurd.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Of zij hadden u er uitgegooid.

A. Omdat iemand weigerde een verklaring af te leggen? Dat geloof ik niet. Er zijn wel gevallen geweest, waarin men geen verklaring wilde geven. Op grond daarvan kon men de ondervrager niet ontslaan.

58969. De **Voorzitter**: De vraag, waarop het hier echter neerkomt, is: Hebt u op verzoek van de heer *Derksema* zoiets weleens gedaan?

A. Neen. Ik kan niet zeggen, dat ik mij herinner van de heer *Derksema* ooit een verzoek te hebben gehad om een onderzoek met wie dan ook buiten de R.V.P.S. te hebben. Zou dit toch het geval zijn geweest, dan zou hij (*Derksen*) zich vermoedelijk met mijn chef in verbinding hebben gesteld, want dan zou ik hier eerder een opdracht tot een onderzoek met wie dan ook buiten de R.V.P.S. van mijn chef kunnen hebben gehad. Maar nogmaals, als u zulks kunt terugvinden in de bestaande rapporten, welke het B.N.V. van mij heeft afgenomen.....

58970. De **Voorzitter**: Wie heeft die in beslag genomen?

A. Ik dacht aan de heer *van Driel*, maar hij is het niet geweest. Kan het de heer *Drenth* zijn? Door die heer werd ik ook gearresteerd.

58971. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. 18 Juni 1946.

58972. De **Voorzitter**: Zijn ze u terstond afgenomen?

A. Ik was reeds in Fort Blauwkapel. Toen heeft men mij vragen gesteld over dingen, die ik mij door de omstandigheden niet kon herinneren, en heb ik gezegd: Als u die bijzonderheden wilt hebben, in mijn bureau, daar en daar, kunt u alle gegevens over de geschiedenis, welke zich heeft afgespeeld, vinden.

58973. De **Voorzitter**: Hoe kwam het, dat u die rapporten had? Dat was toch niet gebruikelijk?

A. Ik kan niet zeggen, of het gebruikelijk was. Ik had ze. Ik heb geen moeite gedaan iets te verbergen.

58974. De heer **van Dis**: Waarom heeft men u gearresteerd?

A. Ik was bij de marine in het centraal magazijn werkzaam en werd plotseling naar het kantoor van een van mijn officieren geroepen. Daar vroeg mij iemand — ik heb later vernomen, dat het de heer *Drenth* is geweest, (maar met zekerheid kan ik het niet zeggen) —: Kent u de heer *Hoogeveen*? Mijn antwoord was: Ja, die ken ik. Hij vroeg vervolgens: Weet u, dat *Hoogeveen* een Duits agent was? Dat wist ik. Hierop vroeg hij mij: Heeft u contact met hem gehad in de tijd, dat u voor de Engelse Dienst in Nederland werkzaam was? Ik antwoordde: Ja. Daarop ben ik gearresteerd.

58975. De **Voorzitter**: En, om dit punt even af te maken, uw gevangenhouding heeft geduurd tot.....

A. Juni 1948.

58976. De **Voorzitter**: Twee jaar. Wat is er toen met u gebeurd?

A. Ik werd in vrijheid gesteld.

58977. De **Voorzitter**: U bent, om de zaak precies te stellen, voorwaardelijk buiten vervolging gesteld met een proeftijd, ontzetting uit het kiesrecht, ontzetting voor de tijd van 10 jaar uit de verschillende rechten, zoals het bekleden van ambten, het recht om bij de gewapende macht te dienen, het recht van verkiesbaarheid,

A. Juist.

58978. De **Voorzitter**: Nu nog een andere kwestie. U bent dus, toen u bij de Engelsen bent ontslagen, bij de Nederlandse militaire dienst gekomen. U bent geplaatst bij de marine te Dundee. U hebt bij uw verhoor voor het B.N.V. gezegd, dat u in Dundee contact onderhield met een zekere *van 't Sant*, die hoofd was van een speciale rechedienst in Engeland. Hoe hebt u dat contact gekregen?

A. Dat was na mijn ontslag. Ik had reeds eerder contact gehad met de heer *van 't Sant*.

58979. De **Voorzitter**: Hoe?

A. Direct na mijn ontslag uit de Engelse dienst. Ik wist, dat *van 't Sant* een Hollandse dienst had. Mijn vader heeft *van 't Sant* goed gekend.

58980. De **Voorzitter**: Op welke manier?

A. Mijn vader was, al lang geleden, lang vóór de oorlog, bij de politie in Rotterdam.

58981. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u *van 't Sant* voor het eerst in Engeland ontmoet?

A. Dat moet zijn geweest na mijn ontslag van de Engelsen.

58982. De **Voorzitter**: Vóór die tijd niet?

A. Neen, ik geloof niet, dat ik hem eerder heb ontmoet.

58983. De **Voorzitter**: Ook niet indirect, door middel van een tussenpersoon?

A. Niet bij mijn weten.

58984. De **Voorzitter**: Dus u hebt te voren geen contact met hem gehad?

A. Neen; het was na mijn ontslag, dat ik met hem in contact kwam.

58985. De **Voorzitter**: Ging dat van u uit?

A. Ja.

58986. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Ik moet het zó zeggen: ik was nog in dienst bij de Engelsen, toen het Ministerie van Oorlog mij opriep voor werkelijke dienst. Op verzoek van de Engelsen is dit uitgesteld, omdat ik met een bepaalde zaak bezig was. De oproep voor werkelijke dienst is eerst aan mijn Engelse naam geadresseerd geweest — ik geloof, dat ik dat briefje nog heb — en daarna aan mijn eigen naam. Het kwam van het Ministerie van Oorlog. Later stond ik plotseling zonder Engelsen; dus ben ik toen naar de heer *van 't Sant* gegaan en heb gezegd: ik ben ontslagen, kan ik iets voor u doen? Ik moet toch ergens naar toe!

58987. De **Voorzitter**: Waarom vroeg u hem: kan ik iets voor u doen?

A. Omdat ik wist, dat *van 't Sant* een Nederlandse rechedienst had. Er was een zekere *van Embden*, ook een Nederlander, uit den Haag. Ik heb die jongen ontmoet gedurende de tijd, dat ik tussen de réfugié's moest werken, en die vertelde mij, dat hij voor *van 't Sant* werkte. Dat was dus de Nederlandse geheime dienst.

De **Voorzitter**: Dat was in 1940 en 1941.

A. Door mijn contact met *Vrinten* wist ik, dat *van 't Sant* waarschijnlijk hoofd van die dienst was; ik had niet de volle 100 pct. zekerheid.

58988. De **Voorzitter**: Dat was hij in 1943 niet meer.

A. Dat wist ik niet. Ik heb mij dus na mijn ontslag bij de Engelse dienst met de heer *van 't Sant* in verbinding gesteld en heb gezegd: u zult zich misschien mijn vader herinneren; ik ben hier in Engeland al die tijd werkzaam geweest voor de Engelsen. Hij zei: dat weet ik, u werkte onder de naam *Kendell*; ik heb hier nog kopieën van uw rapport gezien (die werden in vijf- of zesvoud gemaakt). Onder andere vernam ik toen van de heer *van 't Sant*, dat de Nederlandse geheime dienst kopie-rapporten kreeg van de rapporten, die gemaakt werden in de Patriotic School, met uitzondering van bepaalde delen van die rapporten of speciale confidentionele rapporten. De rapporten werden nl. geselecteerd op het Engelse hoofdkwartier. Toen ik de heer *van 't Sant* ontmoette, sprak hij met waardering over mijn werk en de rapporten, die ik had geïnaakt. Ik was daarover wat verwonderd. Ik dacht: waarom heeft juist hij die rapporten? Ik verwachtte eerder, dat zij bij de heer *Derksema* terecht zouden komen. De heer *van 't Sant* zeide: U bent *Kendell*, ik heb verschillende rapporten van u gezien.

58989. De **Voorzitter**: Mij sprak dus over rapporten uit uw tijd van de Patriotic School. m.a.w. van na 1941.

A. Wanneer ben ik op de Patriotic School gekomen? Ik meen in Januari 1942. De heer *van 't Sant* had die rapporten of kopieën daarvan dus gelezen en hij sprak zijn waardering er over uit. Ik vroeg: „Wat gaat er nu gebeuren? Ga ik naar het leger of kan ik hier bij u werken, zoals *van Embden*? Hij zeide: Ik zal het bekijken. Hij vroeg mij waarom ik ontslagen was. Ik antwoordde: „Dat weet ik niet zeker. Door de telefoon is mij gezegd, dat ik ontslagen was wegens disloyalty, maar ik hoop *Turner* te ontmoeten en dan zal ik misschien iets meer te weten komen." In mijn hart wist ik, dat het die Hollandse kwestie was. Toen heeft de heer *van 't Sant* mij gezegd: „Ik kan op het ogenblik niets beloven, maar ik hoop, dat ik u een plaats in onze dienst kan geven. U moet maar afwachten. U zult er wel van horen." Ik vroeg: „Moet ik in Londen blijven? Mijn vrouw woont in de Midlands." De heer *van 't Sant* antwoordde toen: „U gaat daar ook maar heen en u blijft er tot u een oproeping krijgt." Ik heb een paar maal geschreven en gevraagd of er al een beslissing was genomen omtrent de vraag wat er met mij zou gebeuren en waar ik heen moest. Het heeft 2 of 3 maanden geduurd voordat een beslissing werd genomen. Ik ben zelfs tweemaal naar Londen gereisd en heb de heer *van 't Sant* bezocht.

58990. De **Voorzitter**: U was nog niet in militaire dienst?

A. Neen. Steeds was het zo, dat de heer *van 't Sant* nog niets wist en ge-n toezegging kon doen. Plotseling kreeg ik bericht, dat ik naar Wolverhampton moest om gekeurd te worden. Ik liet de heer *van 't Sant* dat weten en ben naar Wolverhampton gereisd. Ik ben daar gekeurd, toevallig door twee doktoren, die zelf de Patriotic School waren gepasseerd en door mij waren ondervraagd. Daarna heb ik de heer *van 't Sant* medegedeeld: Ik ben goedgekeurd. „Wacht maar weer af", zei de heer *van 't Sant*. Ik vroeg hem: „Kunt u mij gebruiken of niet?", waarop hij antwoordde: „Ik wacht nog op bepaalde gegevens. U zult wel weer geroepen worden. Ga maar weer naar de Midlands." Ik ontving een telegram van het marine-hoofdkwartier, dat ik mij moest vervoegen bij de Koninklijke Marine in North Row te Londen. Ik heb mij daar vervoegd en vandaar ben ik gegaan naar Dundee als schrijver 1ste klasse.

58991. De **Voorzitter**: En van daaruit hebt u contact met de heer *van 't Sant* onderhouden?

A. Ja. Voordat ik naar Dundee ging, zei ik tot de heer *van 't Sant*: Nu is het zover, ik ben matroos geworden. Ja, zeide hij, ik ben er mee bezig, maar houd in ieder geval contact en laat mij, terwijl je daar bent, eens weten, hoe de zaak er draait. Ik begreep hem eerst niet en vroeg: Hoe bedoelt u eigenlijk? Hij zeide: Ach ja, je weet, hoe het gaat, er gebeuren zeer rare dingen. Ik vroeg weer: Hoe bedoelt u eigenlijk? Ik ben nog nooit in Dundee geweest; ik weet er niets van af. Hij zeide: Er wordt nogal eens geboemeld; houd mij daarvan eens op de hoogte. Ik antwoordde: Daarvoor voel ik weinig; ik weet niet, wie mijn superieuren daar zijn. Hij zeide: Als je iets bijzonders merkt, bijv. braspertijen, wil ik dat graag weten. Ik zeide: ik kan dat niet doen, ik ben militair geworden en kan toch niet over braspertijen gaan rapporteren. Hij wilde echter graag, dat ik het deed. Ik heb hem toen, omdat er inderdaad verschillende dingen niet in orde waren, op zijn verzoek enkele dingen geschreven.

Ik heb dus vóór ik bij de onderzeebootdienst was nog contact met hem gehad. Ik geloof, dat het bij een van die gelegenheden is geweest, dat ik de Prins heb ontmoet. Ik was dus in burger. Steeds kwam er een afwijzende beschikking. *Van 't Sant* wist nog steeds niet wat te doen. Mijn vrouw zeide: je moet het niet doen; die man houdt je op sleeptouw. Plotseling kwam er een briefje. Ik had hem zonder iets te rapporteren — er was niets te rapporteren — gevraagd: Hoe sta ik er voor? Het bevalt mij in het geheel niet bij de marine. U hebt destijds gezegd, dat er een mogelijkheid bestond — dat was reeds een lange tijd zo gegaan —, hoe staat het er nu voor? Krijg ik bericht of het al of niet doorgaat? Zegt u dan ja of neen. Toen kwam het wonderlijke briefje — ik had het moeten meebrengen; ik heb er echter niet aan gedacht —, waarin stond, dat hij mij niet kende, ofschoon ik hem verschillende malen had gesproken; wel had hij mijn vader gekend, doch mij kende hij niet. Daarmede was de kous af. Ik meen, dat ik het briefje nog heb, als het niet is meegenomen door de man van het B.N.V.

58992. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat zal geweest zijn misschien een half jaar, misschien 4, 5 maanden nadat ik bij de marine kwam.

58993. De **Voorzitter**: Dat moet dus zo ongeveer half 1944 zijn geweest.

A. Ja.

58994. De **Voorzitter**: Stond er niet meer in?

A. Neen. Dat was getekend door zijn secretaresse. Het kan gebeurd zijn, dat ik in Londen was en hem niet te spreken kon krijgen.

58995. De **Voorzitter**: Was het uit zijn naam geschreven?

A. Het was uit naam van de heer *van 't Sant*. Ik hoop, dat ik het briefje nog heb. Anders kunt u het vinden bij de bescheiden van het B.N.V. Ik meen, dat ik het heb gevonden. Dat zou ik u alsnog kunnen zenden. Anders is het zeker bij de papieren, die bij mij zijn weggehaald. Als ik het echter nog kan vinden, zal ik het u ter hand stellen.

58996. De **Voorzitter**: Hebt u de heer *van 't Sant* in de maanden, gedurende welke u daar bent geweest, regelmatig gerapporteerd?

A. Niet regelmatig. Er waren uitspattingen. Er was een bepaalde officier, die tegenover het personeel zeer honds was. Er waren diverse klachten over deze man. Naderhand is ook gebleken, dat hij in bepaalde dingen niet erg rechtvaardig is geweest. De heer *van 't Sant* wilde dergelijke dingen weten.

58997. De **Voorzitter**: Had hij gezegd: speciaal van de marine-officieren?

A. Van onze mensen daar.

58998. De **Voorzitter**: Bedoelde hij officieren?

A. Ik hoop, dat ik nog kopieën van die rapporten zal kunnen vinden. Misschien zijn zij ook bij de bescheiden van het B.N.V.

58999. De **Voorzitter**: Tot hoever ging dat spionneren in Dundee? Wat was de hoogste commandant daar?

A. Een kolonel. U zult in die brieven steeds weer vinden, dat ik een of ander op zijn verzoek mededeel. In de meeste van die rapporten heb ik, vooral omdat ik het juist in de allerlaatste tijd eigenaardig begon te vinden, omdat hij mij op sleeptouw hield, in het begin of in de loop van het rapport doen blijken, dat het op zijn verzoek geschiedde. In ieder geval dus naar aanleiding van zijn verzoeken.

59000. De **Voorzitter**: Die verzoeken heeft hij u altijd mondeling gedaan. Nooit schriftelijk?

A. Neen; het enige schriftelijke is geweest dat stomme slotbriefje. ¹⁾

¹⁾ Noot van de heer van Koutrik, toegevoegd aan zijn stenogram. Tijdens het verhoor herinnerde ik mij niet, dat in totaal drie briefjes door mij ontvangen waren; het ene, waarvan ik sprak, stond in mijn herinnering, doordat ik door de inhoud was getroffen.

59001. De **Voorzitter**: Heeft hij u voor die inlichtingen ook betaling verschaft?

A. Neen, zeker niet. Nooit. Maar als er moeilijkheden waren, zou hij mij uit de marine nemen en op een andere plaats zetten.

59002. De heer **van Dis**: Zou hij hebben geweten van de relatie, die u met *Hoogeveen* hebt gehad?

A. Dat weet ik niet, maar toen plotseling dat briefje kwam, heb ik daaraan gedacht.

59003. De **Voorzitter**: U hebt verteld, dat, toen u met de heer *van 't Sant* in contact kwam, u hebt gezegd, dat u ontslagen was wegens disloyalty, maar u hoopte daarvan iets meer te weten te komen, omdat u daarna zou informeren. Enige tijd daarna hebt u gesproken met de heer *Turner*, die sprak van brieven, die ontvangen waren.

A. Dat heb ik de heer *van 't Sant* medegedeeld. Ik heb tegen hem gezegd, juist omdat hij vol waardering was over mijn rapporten: er zijn brieven binnengekomen, dat heb ik nu gehoord van *Turner*.

59004. De **Voorzitter**: Die betrekking hadden op uw werkzaamheden vóór de oorlog. Dit hebt u hem medegedeeld?

A. Ja. Toen heeft de heer *van 't Sant* mij gevraagd, wat ik had gedaan vóór de oorlog. Toen heb ik niet verteld van *Hoogeveen*, maar wel, dat ik voor de Engelse dienst had gewerkt.

59005. De **Voorzitter**: En voor *Vrinten*?

A. Ja.

59006. De **Voorzitter**: Dat was enige maanden voordat u dat wonderlijke briefje kreeg; waarschijnlijk vóórdat u naar Dundee ging?

A. Ja, kort na mijn ontslag bij de Engelse dienst en toen kon ik wel zeggen, dat ik ontslagen was wegens disloyalty, doch nog niet van die brieven, want dat heeft *Turner* mij pas later gezegd.

59007. De **Voorzitter**: Dus, wanneer de heer *van 't Sant* bij de Engelsen had willen informeren wat die kwestie van die brieven, die over u zijn geschreven, te betekenen had, had hij dat niet behoeven te doen midden 1944, toen de relatie werd afgebroken, maar had hij dat een jaar tevoren kunnen doen, toen u hem mededeelde, dat die brieven waren ingekomen.

A. Als ik ontslagen was wegens disloyalty, kon ook de heer *van 't Sant* dat weten. Desniettemin bleek, dat hij vol waardering was voor het werk, dat ik voor de Engelsen had gedaan. Ik ben ook eerlijk tegenover hem geweest, omdat ik toen, wat betreft die brieven, heb gezegd: ik ben ontslagen wegens disloyalty; ik weet niet wat het is, maar hoop dat nog te horen. Toen ik daarna van *Turner* hoorde, dat er sprake was geweest van enkele brieven over mijn werk van vóór de oorlog, heb ik dat ook aan *van 't Sant* medegedeeld. Als hij dat wilde weten, kreeg hij dat toch te weten.

59008. De **Voorzitter**: Heeft hij nadere directieven gegeven omtrent de informatie, die hij uit Dundee wilde hebben?

A. Neen; hij sprak alleen van braspertijen. Ik heb eerst gezegd: ik weet de situatie er niet en voel daar niet veel voor.

59009. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is het, toen u ontslagen was bij de Engelsen, aan de Nederlanders bericht?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

59010. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen u wegens disloyalty bij de Engelsen ontslagen was, stond u eigenlijk op straat. Hebben ze u toen een uitkering gegeven, want u zei, dat u zo goed behandeld was.

A. Zij hebben mij geen wachtgeld, maar een maand extra loon gegeven.

59011. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik vraag mij af, waarvan u leefde, toen u uit de Engelse dienst was ontslagen en nog niet in de marine was.

A. Ik heb van het Emergency Committee een ondersteuning gekregen. Later heb ik ook van de Engelsen nog een vergoeding gekregen. Ik ontmoette iemand, aan wie ik de zaak uiteenzette en wie ik vertelde, dat ik steun van het Emergency Committee had. Dat was op een dag, dat ik bij de heer *van 't Sant* was geweest. Toen heeft de Engelse dienst mij nog 3 maanden salaris gegeven.

59012. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Blijkbaar is er zo'n slecht contact geweest tussen de Engelse en de Nederlandse diensten, dat aan de Nederlandse dienst niet is medegedeeld, dat u ontslagen was. Anders zoudt u van Nederlandse zijde daarover wel iets gehoord hebben.

A. Ik kan niet zeggen of van dat ontslag officieel mededeling is gedaan aan de Nederlanders. Wel heb ik het zelf aan de heer *van 't Sant* medegedeeld.

59013. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt een decoratie op uw borst. Wat is dat?

A. Het Oorlogsherinneringskruis. Dat heb ik in Dundee gekregen na bezoek aan Onderzeebootbasis Dundee van H.K.H. de Prinses, uit handen van de toenmalige commandant.

59014. De heer **van Dis**: Toen u uit Nederland vertrok in 1940, was u met de heer *Vrinten* in Hoek van Holland. U had tevoren stukken ontdekt op het bureau van de heer *Vrinten* en die wilde u, toen u in Hoek van Holland was, terughalen. Dat wilde de heer *Vrinten* niet. Hebt u een idee, waarom hij dat niet wilde? Vreesde hij, dat u weg zou blijven?

A. Voor dat laatste had hij, geloof ik, geen reden. Wij werden in de ochtend van de 10de Mei wakker van het geronk van vliegtuigen. Ik heb *Vrinten* opgebeld en zei: Het lijkt mij, dat het Duitse vliegtuigen zijn. De heer *Vrinten* zeide: Welneen, ze zijn aan het oefenen. Kort daarna bleek, dat het inderdaad Duitse vliegtuigen waren. *Vrinten* zei mij toen: Maak je klaar om weg te gaan. Ik vroeg: waarheen? Hij antwoordde: Er ligt een boot klaar.

Wat ik aan papieren en persoonlijke bescheiden had, heb ik verbrand, zelfs rekeningen. *Vrinten* belde weer op en vroeg: „Ben je nog niet klaar? Als je klaar bent, komt dan direct naar mij, dan gaan wij met de wagen weg.” Mijn vrouw en ik waren al die tijd bezig geweest met verbranden van alles, wat de Engelse dienst betrof, voor zover het in mijn bezit was. Het enige, dat wij hebben meegenomen, was een handkoffer met baby-goed. Toen mijn vrouw en ik bij *Vrinten* kwamen, zei hij: Laat je vrouw alvast in de wagen stappen. Ik ging naar boven en daar trof ik een grote chaos aan. *Vrinten* was bezig koffers te pakken en enkele bescheiden uit mappen, die hij had, te verbranden. Maar ik zag nog vele dingen, ten aanzien waarvan ik zei: Die moeten ook weg. *Vrinten* antwoordde: Daarvoor behoeft je niet bang te zijn, dat wordt gedaan, ik heb daarvoor maatregelen getroffen. Wij zijn weggegaan met achterlating van al zijn grote koffers. Hij had 6 of 7 grote koffers. Hij zei: Die laat ik ophalen, als er gelegenheid voor is. Hij was erg zenuwachtig. Ik heb de wagen gereden. Hij gaf zelf ook toe, dat hij zenuwachtig was. Wij zijn naar de haven gereden en daar aan boord gegaan.

Nu was de veronderstelling, dat wij direct zouden wegvaren. De kapitein vond dit te riskant en zeide: wij zullen wachten tot de nacht is aangebroken en dan in de duisternis trachten weg te komen. Ik heb gezegd: Dit is voor ons de gelegenheid om die spullen weg te doen, laten wij teruggaan. *Vrinten* zeide: Dat is onzin; ik heb het al georganiseerd. Ik zeide: Zolang wij er nog zijn, kunnen wij het zelf doen; laat mij het doen met de wagen. *Vrinten* zeide: Je komt niet weg; ik heb een kennis van mij weggestuurd met de wagen en deze zal de koffers ophalen. Inderdaad keerde de wagen terug niet 6, 7 koffers met persoonlijke eigendommen van *Vrinten*. Ik heb getracht om de rommel alsnog weg te krijgen. De heer *Zaal* kwam nog even aan de kade. Met hem heeft *Vrinten* ook nog gesproken. Ik heb ook nog

apart met de heer *Zaal* gesproken en hem een paar boodschappen voor mijn moeder medegegeven. Ik heb hem gezegd, dat mijn moeder, als zij wilde, kon meegaan. Zij wilde echter in Holland blijven. Daarmede is de zaak eigenlijk ten einde. *Vrinten* vond mij verschrikkelijk nerveus en heeft mij nog een ogenblik met een revolver bedreigd, omdat ik van boord wilde gaan. Hij zeide: Je bent stapelgek, je loopt zo in de armen van de Duitsers; wat je wilt ondernemen is levensgevaarlijk. Ik wist zeer goed, dat ik verkeerd was geweest, maar had mij gehouden aan de meest onschuldige dingen, voor zover dat mogelijk was; daar lag echter nog het gehele archief en daarin stond een heleboel. Ofschoon ik zelf verkeerd was geweest, had ik dit willen vernietigen, omdat daarin alle agenten voorkwamen. Mijnerzijds was alles in het werk gesteld om alles te vernietigen, wat de Engelse dienst betrof en agenten van deze dienst in moeilijkheden zou kunnen brengen. Er was dan ook in mijn huis geen enkel spoor daarvan achtergelaten.

Dat *Vrinten* slechts aan persoonlijke zaken dacht, bewijst het medenemen van 6 à 7 hutkoffers met persoonlijke goederen en lijfgoederen, terwijl de tijd, welke voor het pakken dezer koffers werd gebruikt, had benut dienen te worden voor de vernietiging van het archief, waarin alle agenten werden genoemd en zaken behandeld.

59015. De heer **van Dis**: Hebt u er nooit meer iets van gehoord, dat een en ander in Duitse handen is gevallen?

A. Het eigenaardige is, dat mij tijdens een vroeger verhoor een rapport werd voorgelegd, dat uit het archief van de heer *Vrinten* kwam. Ik zeide: Men wil mij aansprakelijk stellen niet alleen voor allerlei onaangename dingen, maar ook voor mensen, die ik in het geheel niet kende, die niet in het archief hebben gestaan en die ik dus ook nooit heb kunnen melden. Men heeft mij toen een rapport getoond, dat, zoals ik wist, in het archief van de heer *Vrinten* was te vinden. Ik heb mij, toen ik vrij was, in verbinding gesteld met enkele mensen en dezen hebben gezegd: Het gehele archief van de heer *Vrinten* hebben de Duitsers gevonden. De heer *Vrinten* moet niet zeggen, dat hij onbekend was, want een man, die naar Duitsland was gevoerd, had men daar wel 30 photo's, door de Duitse dienst genomen van *Vrinten*, getoond, photo's, genomen in restaurants, op straat, enz. Het grootste gedeelte van het archief van de heer *Vrinten* is gevonden en volgens deze man was de heer *Vrinten* voor dit feit in hoofdzaak aansprakelijk. De heer *Vrinten* had moeten zorgen, dat het archief niet was gevonden.

59016. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in militaire dienst gebleven?

A. Tot het moment van mijn arrestatie.

59017. De **Voorzitter**: Was u toen nog in dienst?

A. Ja.

Mijn vroegere chef bij de marine was zo vriendelijk mij dit getuigschrift te geven. Hij heeft inmiddels ook getracht mij in mijn betrekking, althans bij de marine, terug te krijgen, maar dat is schijnbaar niet doorgegaan.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u had te vragen en sluit ik het verhoor.

F. A. VAN KOUTRIK.

DONKER, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wtte-
waall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer
Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GERARD JACOBUS VERWEY,

oud 48 jaar, wonende te Overschie, kapitein der artillerie
op nonactiviteit.

Hij legt de eed af als getuige.

59331. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie onderzoekt op het oogenblik het vraagstuk van de verbindingen van Engeland uit met het bezette Nederlandse gebied. Daarbij zijn wij enige malen gestuit op de figuur van *Willem Tuyn*. In de eerste plaats is dit gebeurd in een verhoor van dr. *Brouwer* uit Bilthoven, die in 1943 is gearresteerd en die inderdaad een verbinding schijnt te hebben gehad, waarbij *Tuyn* als marconist optrad. Later zijn wij die figuur nog herhaaldelijk tegengekomen in een uitvoerig geschrift, dat in 1946 door *Haubrock* is opgesteld. Hij heeft daarin veel verteld over *Tuyn* en over een episode, die in 1941 gespeeld heeft, toen *Tuyn* met de S.D. in contact schijnt te zijn geweest. Het feit, dat *Tuyn* een verbinding zou hebben gehad met Engeland, speciaal in die tijd, toen de meeste verbindingen ten gevolge van het bekende England-Spiel in handen van de Duitsers waren, is oorzaak, dat wij nogal interesse voor *Tuyn* en zijn werkzaamheden hebben. Het is ons echter tot op het oogenblik niet mogen gelukken het tegenwoordige adres van *Tuyn* te weten te komen. Wij hebben vernomen, dat *Tuyn* na de oorlog gearresteerd is geweest, dat er onderzoekingen in verband met zijn werkzaamheden hebben plaats gevonden en dat u daarvan iets zoudt weten.

A. Ik weet er wel iets van. Het allergrootste deel van de onderzoekingen is verricht door mr. *Hoyer*, maar mr. *Hoyer* en ik werkten veel samen, zodat ik dus weet, wat mr. *Hoyer* weet.

59332. De **Voorzitter**: Dat zijn de onderzoekingen naar de werkzaamheden van personen, die in Blauwkapel zaten?

A. Wij hadden in de gevangenis te Rotterdam o.a. *Haubrock* zitten. Wij hadden echter betrekkelijk weinig exacte gegevens tegen *Haubrock*. *Hoyer* is terechtgekomen bij mejuffrouw *Tellegen*, de secretaresse van H.M. de Koningin, die illegaal had gewerkt onder de naam *Judith*. Deze verwees hem naar zuster *Balk* in Bilthoven. Mr. *Hoyer* kwam bij zuster *Balk* in Bilthoven terecht, die vertelde: bij mij is ondergedoken geweest een zekere *Wim Tuyn*. Hij is zo vreselijk zwaar door de Duitsers mishandeld geworden. Hij is o.a. door dr. *Insinger* in Amersfoort behandeld. Mr. *Hoyer* is naar dr. *Insinger* gegaan, die echter van mishandeling niets af wist.

Hoyer is toen terechtgekomen bij een zekere *Bertus van den Biezenbos*, die illegaal in Amersfoort gewerkt had en die beweerde, dat *Tuyn* in een episode bij het Belgische monument in Amersfoort had meegesloten aan de kant van de Duitsers op de illegaliteit. Dat is het gedeelte, dat ik weet. Verder kent u het gedeelte-Haubrock. Ik heb *Hanbrock* verschillende malen over *Tuyn* gesproken. Wat hij vertelt, komt overeen met wat in zijn autobiografie staat.

Omtrent *Wim Tuyn* hadden wij enige gegevens. In deze zaak werkte ook een zekere *Frans Snoek*, die in die tijd rechercher bij de P.R.A. was. Hij werkte in het voormalige Polizeiliches Durchgangslager in Amersfoort en woonde Paulus Buyslaan 3 aldaar. Hij is Amersfoorter. *Tuyn* was sergeant-capitulant van een infanterieregiment in Amersfoort, het zestiende of het een en twintigste. Hij was afkomstig uit Zaandam.

Op een gegeven oogenblik sprak ik in Apeldoorn kapitein van *Buuren* van de stoottroepen, die mij wist te vertellen, dat *Tuyn* was geweest vaandrig of adjudant-onderofficier van de stoottroepen, stafcompagnie, en dat hij thans gevangenzat in het kamp Vught, waarop *Hoyer*, *Snoek* en ondergetekende enige weken later naar Vught zijn gegaan, waar *Tuyn* niet bekend was, noch onder die naam, noch onder de schuilnaam *Frederiks* of *Freriks*. Als zodanig heeft hij gediend bij de stoottroepen. *Hoyer* is ook geweest bij zijn vrouw, *Weyersstraat 25* in Amersfoort, die echter ook zijn adres niet wist. Toen heb ik ontdekt, dat hij leefde onder een schuilnaam, die ik vergeten ben

59333. De **Voorzitter**: *Scheffer*?

A. Mogelijk... in Eindhoven, samen met een andere vrouw. Wij hebben toen de P.R.A. te Eindhoven nadrukkelijk verzocht een onderzoek in te stellen, waar echter niets van terecht is gekomen. Ik heb toen geschreven aan de toenmalige commandant van het regiment stoottroepen, majoor van *Kooien*. Deze heeft heel lang getreuzeld met zijn antwoord, zodat ik nog eens om antwoord heb gevraagd. Toen werd er niets anders geantwoord dan dit: De door u bedoelde *Tuyn* is ontslagen bij het regiment stoottroepen. Wij hadden de idee, dat hij van die kant min of meer gesauveerd werd. Ik zeg min of meer, want wij wisten het niet zeker. Doordat ik na die tijd heb gekregen de subcommissie Opsporing Oorlogsmisdrijven Rotterdam is *Tuyn*, die geen Rotterdammer was, bij ons min of meer in het vergeetboek geraakt. Toen *Hoyer* wegging — dat was Mei 1946 —, heeft hij alle stukken overgegeven aan B.N.V. in den Haag met mijn medeweten. Wij hebben hem dus niet kunnen vinden. In het kamp Vught was hij onbekend. Toch moet hij daar gezeten hebben. Bij de stoottroepen was hij aanvankelijk ook onbekend. Het adres van de stoottroepen hebben we aanvankelijk ook niet kunnen vinden, want ze waren overgeplaatst naar Weert. Ik heb echter mensen gesproken, die zeker weten, dat hij bij de stoottroepen gediend heeft, en een kapitein van *Buuren* heeft mij verklaard, dat hij hem in het kamp Vught heeft gezien. Nu komt er nog een coincidentie bij. Er is nl. nog een *Tuyn*, een zekere *Bill Tuyn*. *Hoyer* kende een mijnheer *Wiertsema* en ik kende een zekere *Jan Weve*, die officier was bij B.B.O. en in Holland was gedropt. Dezen zeiden, dat zij hadden meegemaakt, eerst in Gibraltar en later in Noord-Afrika, een zekere *Bill Tuyn*, die meegegaan is naar Engeland, dus met de Engelandvaarders, daar zeven weken in de security heeft gezeten en er toch doorheen was gekomen. Nu zou hij zitten bij de mariniersbrigade in Soerabaja. Of het een en dezelfde is, meen ik te mogen betwijfelen. Toen ik hierover sprak, zei men: Hij deed zich voor als ex-Nederlands officier en hij bleek onderofficier te zijn, een sergeant-capitulant.

59334. De **Voorzitter**: Het gaan naar Engeland zou dus in een latere tijd zijn geweest?

A. Dat moet begin 1944 zijn geweest. Ik sprak daarna *Weve* en noemde de naam *Tuyn*. Toen zei hij: die zit daar en daar.

59335. De **Voorzitter**: Weet u niet, wanneer die *Tuyn* in Engeland is gekomen?

A. Dat zal *Jan Weve* waarschijnlijk precies weten.

59336. De **Voorzitter**: Als het dezelfde *Tuyn* is, kan het geweest zijn na de geschiedenis in 1943, toen dr. *Brouwer* gearresteerd is.

A. Het zal waarschijnlijk daarna zijn geweest.

59337. De **Voorzitter**: Waarop baseert u het als u zegt, dat deze *Tuyn* een andere is?

A. Hoe komt deze anders bij de stoottroepen? Geen van de Engelandvaarders is ooit bij de stoottroepen geweest. De stoottroepen

zijn opgericht in de illegaliteit. *Tuyn* zou, nadat hij aangifte had gedaan, o.a. bij de Duitse garnizoenscommandant te Utrecht, naar het zuiden zijn uitgeweken en samengewerkt hebben niet de S.D. te Eindhoven. Het is 3½ jaar geleden. Ik weet niet meer, waar ik alles vandaan heb, maar deze episode weet ik nog wel.

59338. De **Voorzitter**: Uw mededelingen maken de zaak nog gecompliceerder.

A. Dat begrijp ik volkomen, maar ik kon het toch beter zeggen. Dan was er zuster *Balk*. Zij was de grote vertrouwde van dr. *Brouwer*, maar waarschijnlijk ook van *Tuyn* vroeger, want die is vroeger bij de luchtbeschermingsdienst in Amersfoort geweest. Toen reed hij, niet een wit motorkapje op, de godganselijke dag door Amersfoort, stond in verbinding met tandarts *Korink* in Amersfoort, die door de illegaliteit is geliquideerd, en had altijd een pleegzuster achter zich op de motor; waarschijnlijk — ik durf het niet zeker zeggen — was dat zuster *Balk*.

Dr. *Brouwer* beweert, dat hij met Engeland in contact heeft gestaan, dat *Tuyn* voor de verbinding zorgde en dat de zender met steeds dezelfde golflengte drie maanden op dezelfde plaats is gebruikt.

Dat is praktisch onmogelijk! U kent de peildienst van de Duitsers. Het bestaat niet, dat je het drie maanden op dezelfde golflengte en op dezelfde plaats volhoudt!

59339. De **Voorzitter**: Bovendien heeft dr. *Brouwer* er bij verteld, dat de zender van *Tuyn* een heel grote zender was. In zijn verhoor heeft dr. *Brouwer* gezegd: „Het was een groot ding, dat in een koffer niet was mee te dragen.” Ik heb hem gevraagd: „Hebt u het toestel zien gebruiken?” Hij antwoordde: „Men kon het horen zenden. Het had een plaats, waar niemand bij kon.” Even later zei hij, dat men een grote zender enorm goed kan afschermen en dat *Tuyn* inderdaad veel van radiotechniek wist.

A. Wat ik nu ga zeggen, weet ik niet zeker. De zender heeft gestaan bij dr. *Brouwer*, maar ik heb ook de naam *den Dul* gehoord; ik herinner het mij echter niet precies meer.

59340. De **Voorzitter**: Dr. *Brouwer* heeft verklaard, dat de zender was in het rusthuis Plantwijk.

A. Dat was Soestdijksestraatweg 35, en hij woonde op no. 53. Ik heb enige tijd in Bilthoven gewoond en weet ongeveer waar het is.

59341. De **Voorzitter**: Het is helemaal een wonderlijke geschiedenis. U zegt, dat u het rapport van *Haubrock* kent. U weet dus, dat *Haubrock*, daarin zijn mededelingen doende over het contact, dat *Tuyn* heeft gehad met de S.D. in 1941, heeft gezegd: „Ik weet eigenlijk nog niet precies, wat er toen aan de gang is geweest. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat *Tuyn* toen heeft gespeeld met de S.D.”

In een verhoor, dat wij *Haubrock* later hebben afgenomen, heeft hij gezegd, dat zijn overtuiging positief was, dat *Tuyn* toen verraad heeft gepleegd, d.w.z. verraad, van Nederlandse kant bezien, dat hij dus werkelijk uit verkeerde motieven bij de S.D. was terechtgekomen.

Wij vonden het enigszins merkwaardig, dat *Haubrock* bij zijn verhoor door onze commissie iets anders zeide dan in het rapport stond. Hij zeide: de situatie in Blauwkapel was toen van die aard, dat ik het beter vond het zo neer te schrijven. Nu sta ik onder ede en zeg ik hoe het werkelijk is.

A. Dat is typisch Duits. Dat deden zij allen. *Haubrock* is een van de eerlijksten, voor zover het hem niet zelf betreft, een knaap met een geheugen, zoals ik nog nooit heb medegemaakt. *Haubrock* heeft mij nooit kunnen verklaren, dat *Tuyn* in den Haag met een van de mensen van *Schreieder* contact heeft gehad. Dit is een stukje England-Spiel. Of dit een van de zenders is geweest, die zogenaamd namens de illegaliteit een oproep gezonden heeft.....?; wij dachten het in die tijd.

59342. De **Voorzitter**: U zocht toen *Tuyn* speciaal op grond van de gebeurtenissen van 1941?

A. Wij zochten *Tuyn* niet. Wij stooten op *Tuyn*, omdat wij wat naders omtrent *Haubrock* wilden weten. Toen kwamen wij het geval *Tuyn* tegen. Wij hadden een groot aantal gevallen in die tijd, allemaal zware gevallen van de P.R.A. Rotterdam. Niettegenstaande dat besteedden wij enige tijd aan *Tuyn*. Ik vond het interessant, omdat ik altijd in Amersfoort in garnizoen had gelegen en enige tijd in Bilthoven had gewoond, hoewel wij er eigenlijk als Rotterdammers niets mede te maken hadden.

59343. De **Voorzitter**: *Haubrock* heeft er een nogal wonderlijk verhaal over gedaan. Ik heb hier een doorslag van zijn nog niet gecorrigeerd stenogram. Het is dus nog geen authentieke tekst. Hij vertelt dan, dat hij zijn rapport geschreven heeft in Fort Blauwkapel. Daar was *Tuyn* ook bekend. *Haubrock* zegt, dat het voor hem onmogelijk was in zijn situatie de waarheid over *Tuyn* te schrijven, want dan zou hij, naar zijn mening, Blauwkapel wel nooit levend verlaten hebben.

Tuyn was een tamelijk gewichtig persoon. Men kende hem in Blauwkapel blijkbaar zeer goed. *Tuyn* had een baan ergens in het zuiden van het land, in een kamp. In ieder geval had hij daar dus een bepaalde positie, zodat het voor hem (*Haubrock*) niet mogelijk was neer te schrijven, dat hij van mening was, dat *Tuyn* toen in werkelijkheid ernstig verraad heeft bedoeld te plegen.

Dan zegt hij: „*Tuyn* was bovendien een kennis van de man, die de zaak tegen *Tuyn* had uitgezocht; dat was kapitein *Verwey* uit Rotterdam. Die kwam in Blauwkapel bij *Haubrock* en was Sachbearbeiter in de zaak tegen *Tuyn* en hij had in zijn dossier „unsere Originalstücke”, die zeer bezwarend voor *Tuyn* waren. Daarover heeft kapitein *Verwey* hem dan gehoord, dus over de zaak-Tuyn. En dan staat er:

„Als *Verwey* die Akten *Tuyn* mit negativem Ergebnis abgeschlossen hatte wurden sie später durch den Rotterdamer Rechercheur namens *Greidanus*, der inzwischen nach Kanada emigriert ist, wieder aufgegriffen.”

Haubrock heeft deze toen gewezen op „die Originalakten” van de Duitsers, waarbij o.a. een brief van de Ortskommandantur was, waaruit bleek, dat *Tuyn* zich vrijwillig bij de Ortskommandantur had gemeld. En dan zegt hij: „Dieses Originalschreiben und die ganzen belastenden Akten gegen *Tuyn* waren verschwunden. Ich habe Rechercheur *Greidanus* mehrfach darauf hingewiesen, aber es konnte niemals etwas davon wiedergefunden werden”.

Het beeld, dat *Haubrock* geeft, is derhalve dit: hij had in Blauwkapel de indruk, dat *Tuyn* erg werd ontzien, dat u daar blijkbaar ook aan meedeed, Jat u op een gegeven moment originele stukken had, die uit de Duitse dossiers waren gekomen, dat hij *Greidanus*, die later de zaak heeft onderzocht, op die originele stukken heeft gewezen, maar dat zij waren verdwenen.

A. Het is enigszins merkwaardig, dat *Greidanus* een van mijn rechercheurs was, dus dat klopt al niet heel erg. Dat heeft hij, *Haubrock*, blijkbaar niet geweten. *Greidanus* is naar Canada gegaan; hij is een politie-rechercheur uit Rotterdam. Maar dat wij originele stukken hebben gehad, kan ik mij waarachtig niet meer voorstellen. Het gekke is: als *Haubrock* het zegt, ben ik haast geneigd aan te nemen, dat het zo is. Ik ken hem heel goed; de knaap heeft een ontzettend goed geheugen. Ik heb een keer meegemaakt, dat er twee rechercheurs uit Middelburg kwamen om *Haubrock* te verhoren. Toen lieten wij *Haubrock* niet verhoren door iedereen, maar alleen als wij (of een van ons) zelf er bij waren (was); dat was beter in die tijd. Toen was ik er toevallig bij; het verhoor had op mijn kamer plaats. De rechercheurs vertelden het een en ander, maar *Haubrock* zei: „daar ben ik nooit bij geweest, maar vertelt u even, hoe de situatie was”. De rechercheurs zeiden: „het was bij ern kroeg, bij een grote boom”. „O”, zei *Haubrock*, „dat was op die en die datum; de Nederlanders hadden die en die voornamen; de achternaam is verkeerd geschreven; zij zijn dan en dan geboren.” Deze rechercheurs kwamen een werk later terug. Het is onbegrijpelijk, hij wist het veel beter dan wij, zeiden zij. Ik kan mij geen origineel stuk herinneren. Wij hebben alles wat wij hadden naar het B.N.V. gestuurd.

59344. De **Voorzitter**: *Haubrock* heeft wel een volkomen verkeerde visie op uw positie gehad.

A. Hij heeft waarschijnlijk ontdekt, dat wij met de commandant van Blauwkapel op goede voet stonden. Dat maakte op *Haubrock* en vele anderen een verkeerde indruk.

59345. De **Voorzitter**: Wij hebben een onderzoek in te stellen naar de verbindingen tussen Engeland en het bezette gebied en een van de onderdelen daarvan is het England-Spiel. Er zijn vele nevenliggende terreinen, waar wij voor en na wel op stuiten, maar die ons per saldo niet interesseren. Nu is *Tuyn* een van de figuren, waarvan beweerd wordt, dat hij in de kritieke periode van het England-Spiel verbinding had met Engeland. Als dat juist is, is hij een van de weinige mensen, die toen een dergelijke verbinding hadden, en dan interesseert het ons te weten, hoe dat in elkaar zat en met wie hij verbinding had. Wanneer nu gezegd wordt, dat *Tuyn* op de een of

andere manier gespaard wordt, dan zou dat kunnen wijzen op factoren, die belemmerend werken op het onderzoek. Dat interessert ons wel.

A. Laat ik dan dit zeggen. Vindt u het niet hoogst eigenaardig, dat, als je van iemand betrekkelijk zeer belastende stukken bij het bureau indient, dat speciaal met het onderzoek van dergelijke dingen belast is, dit bureau er niets aan doet? Laten wij het dan zo stellen.

59346. De **Voorzitter:** Dat moeten natuurlijk de mensen van dat bureau kunnen verantwoorden. Dat ben ik met u eens.

A. Maar dat maakte op ons een merkwaardige indruk.

59347. De **Voorzitter:** Maar u zei zoëven, dat u in uw eigen werkzaamheid zo'n lawine van gevallen toegeschoven kreeg, dat er geen beginnen aan was. Nu hangt het af van het belang, dat de zaak-Tuyn kon hebben om te beoordelen of men die zaak op dat motief ter zijde had gelaten.

A. De zaak-Tuyn had in elk geval zeer veel belang voor het England-Spiel. Wij hebben later bij ons in Rotterdam gehad twee rechercheurs van B.N.V., o.a. de Ruiters, wonende in de Malakkastraat, waar ook de zender zo merkwaardig lang gezonden heeft. Zij kwamen bij de heer van der Ende en mij, omdat wij zoveel over het England-Spiel zouden weten. Ik heb toen o.a. verteld van het geval Tuyn. Maar niets doen! De Ruiters is weggegaan bij B.N.V. op 1 December 1946. Hij was bij mij in Juli. Hij was een van degenen, die langer gehouden waren. Hij heeft samengewerkt met Visser. Die was al weg. Hij had een opdracht met Goinga. Zij beiden zijn langer gebleven. Zij dienden bij de opsporingsdienst vrijwel rechtstreeks onder kapitein Koeleman, naar ik meen. Er waren nieër rare dingen bij B.N.V. Ik heb op een zeker moment vreselijk op mijn huid gekregen van de heer Sanders. Wij hadden toestemming Rauter te verhoren. Wij hadden geen speciale toestemming voor het een of ander, maar wij hadden toestemming hem te horen in verband met de zaak-Wolk. Toevallig zei var? der Ende in dat verhoor: Hebt u weleens gehoord van Vorrink? Rauter vertelde een nietszeggend verhaal. Enige dagen later krijg ik op B.N.V. de vraag: Wie mij de opdracht had gegeven Rauter te horen, want, werd er gezegd, toen u bij Rauter was geweest, heb ik later een rechercheur naar hem toe gestuurd om te vragen wat u gevraagd had. Zo werd er gewerkt. Je werd doodsbenauwd iets van het England-Spiel te weten, want Vorrink houdt er tenslotte ook weer verband mee door middel van de portretjes. Als je het woord „England-Spiel” noemde, gingen de haren van de heren van het B.N.V. steil overeind staan. Hoewel wij indertijd niet elkaar hadden afgesproken, ik zal maar zeggen: een zaak als die van Tuyn is voornamelijk van security-belang, die is voor jullie, maar een zaak als die van der Waals is voornamelijk van strafrechtelijk belang, die is voor ons, en hoewel dit een logische afspraak tussen de P.R.A. en het B.N.V. was, heeft nooit iemand van het B.N.V. zich er aan gehouden; ze gaven ons nooit stukken; het was hopeloos; ze werkten het liefst tegen, als ze het konden.

59348. De **Voorzitter:** Ik kom nog even terug op hetgeen Haubrock heeft gezegd. Haubrock had blijkbaar toen een niet al te helder beeld van de zaak-Tuyn gekregen. Nu begin ik te begrijpen, waarom Haubrock heeft gezegd, dat Tuyn een baan bij een kamp had in het zuiden van het land. Hij heeft waarschijnlijk in de gesprekken, die gevoerd zijn, iets er van gehoord, dat men meende, dat Tuyn in een kamp zat. U hebt verteld, dat u meende, dat hij in Vught zat.

A. Wij hebben waarschijnlijk verteld (het is ook best mogelijk, dat hij het in de gevangenis heeft gehoord, zij horen in de gevangenis alles en weten dikwijls meer dan wij), dat Tuyn bij de stoottroepen is geweest en in een kamp zat. „Dus is hij bewaker in een kamp” zal Haubrock hebben gedacht; zo slim is Naubrock wel om het te combineren. Maar hij wist niet het fijne van de zaak.

Tuyn moet nu in Eindhoven met een vrouw samenwonen; het kan zijn, dat de naam Scheffer is.

Verder kan ik u niets vertellen. Ik denk, dat Hoyer en Snoek u niets meer te vertellen hebben, want de gesprekken, die zij alleen hebben gevoerd met diverse mensen, weet ik allemaal.

59349. De **Voorzitter:** Heeft er van uw kant weleens met een van de functionarissen een gesprek plaats gehad over Tuyn en over de vraag, wat er nu met de zaak-Tuyn behoorde te gebeuren?

A. Wie noemt u „functionarissen”?

De **Voorzitter:** Ik weet niet met wie u hierover hebt gesproken. Met hoe hogere functionaris u hebt gesproken, hoe belangrijker een dergelijk gesprek kan zijn geweest.

A. Kijk eens, het was altijd heel moeilijk je op het B.N.V. te beroepen. Als je bij de kolonel was geroepen en bij hem binnen was geweest, had je twee minuten later een kapitein van Sanders aan je hoofd om te vragen, wat je daar had gedaan. Zo was het B.N.V. een beetje.

59350. De **Voorzitter:** U hebt dus wel met een van de leidende functionarissen gesproken over de zaak-Tuyn en neemt aan, dat u er van uw kant op hebt gewezen, dat het wenselijk was, dat die zaak werd uitgezocht?

A. Ik meen, dat het is geweest de heer Sanders zelf of een kapitein Koeleman. Want op een morgen (het is in hetzelfde tijdvak geweest) werd ik bij Sanders geroepen, die mij vroeg, welk idee ik van Zwolsman had; wij wisten ook iets van Zwolsman in die tijd. Toen hebben wij over diverse zaken gesproken. Toen deed Sanders het op eens voorkomen, alsof hij Zwolsman een operettefiguur vond. Ik meen, dat het op die morgen in hetzelfde gesprek is geweest, dat wij over de zaak-Tuyn hebben gesproken en ik beloofd heb alle stukken op te sturen.

59351. De **Voorzitter:** Welke indruk hebt u gekregen: dat zij de zaak wilden uitzoeken of niet? Of hebben zij er zich eenvoudig niet over uitgelaten?

A. Ik heb helemaal geen indruk gekregen. Zij trachtten altijd een indruk van ons te krijgen. Zij hadden ongelooflijk handige rechercheurs; het waren politiemannen. Daar stonden wij aanvankelijk heel moeilijk tegenover.

59352. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** U hebt zoëven over het B.N.V. en het England-Spiel gezegd: de haren gingen recht overeind staan bij het B.N.V., als het over het England-Spiel ging.

Nu is het B.N.V. een instituut en haren horen bij mensen. Wie was de persoon, wiens haren recht overeind gingen staan, als het over het England-Spiel ging? Was het Sanders of een ander?

A. Ik zou willen zeggen: de club-Sanders. Alle stukken, die wij hadden, hebben wij ingeleverd bij kolonel Einthoven en niet bij Sanders. Kolonel Einthoven heeft ons beloofd, dat hij er al het mogelijke aan zou doen. Veel later heeft hij gezegd: dank zij jullie inlichtingen hebben wij van der Waals tenslotte gekregen.

Ik spreek hier niet pro of contra één van de partijen; dat interesseert mij niet. Zij waren echter altijd erg bang, dat je onder hun duiven schoot. Het was een moeilijke situatie. Ik weet, dat ik van de ene partij niet anders dan medewerking en van de andere partij tot gematigde hoogte medewerking gekregen heb. Er zaten in de gevangenis in Rotterdam aanvankelijk een 800 moffen. Daarvan was een deel van het B.N.V., een deel van ons en een deel van de rest van Nederland. Wij hoorden ook verhalen, die niet voor ons, maar voor het B.N.V. bestemd waren. Als je een enigszins behoorlijk geheugen hebt, dan onthoud je die verhalen ook. Dat was het wrijvingspunt. Later moest men, als men zo'n vent moest verhoren, eerst toestemming aan het B.N.V. vragen, hetgeen in de praktijk ook niet altijd gebeurde. Dat zijn allemaal moeilijkheden, die hierbij een rol gespeeld hebben.

De **Voorzitter:** Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. J. VERWEY.

DONKER, voorzitter.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

JOSEPH VAN NIEUWENHOVEN,
oud 43 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
hoofdagent van politie, rechercheur.

Hij legt de eed af als getuige.

59353. De Voorzitter: Naar ons is medegedeeld, zou u weleens verhoren hebben afgenomen aan *Christmann*. Is dat juist?

A. Ja, van 19 October tot 24 October 1948 in Freiburg in het Zwarte Woud.

59354. De Voorzitter: Wat was dat voor een opdracht?

A. Ik ben na de bevrijding gedetacheerd bij de P.R.A. Ik heb een aantal S.D.-zaken opgezet, zoals de Eerste Ordedienst en de Tweede Ordedienst. De Duitsers hebben in 1941 een geweldige opruiming gehouden onder de illegaliteit. Er zijn op 3 Mei 1942 72 Nederlanders terechtgesteld. De processen-verbaal, die ik heb opgemaakt, waren hoofdzakelijk gericht tegen de verdachten *Marten Slagter* en *Leonardus Poos*. Toen ben ik uitbesteed geworden aan het Departement van Justitie om de zaak rond te maken tegen die Nederlanders, die voor de Abwehrstelle Nederlande hadden gewerkt en hoofdzakelijk voor de Abteilung III F.

59355. De Voorzitter: Wie waren dat?

A. Dat waren *Hermanus Rouwendal*, koopman uit Deventer, *Gerard van Bree*, een begrafenisondernemer uit Amsterdam, *Joseph van Poppel*, chef-kok uit Amsterdam, en *Helena Lam*. *Lena Lam* en *van Poppel* waren eigenlijk niet van 3 F, maar van de groep 2 van de Ast Brussel, de Duitse sabotageschool. Wij hadden in Nederland geen groep 2. Het doel van groep 2 was Nederlanders op te leiden voor saboteur, in de rug van het geallieerde leger sabotage te laten plegen, een eventuele opmars van de geallieerden te belemmeren en de lijnen van de illegaliteit te gebruiken om de afgerichte saboteurs naar Engeland te laten gaan. Als ik de zaak goed heb uitgezocht, is dat niet gelukt, omdat de opgeleide agenten niet dat peil hadden, dat voor dit werk vereischt was.

Van Poppel had de taak dergelijke mensen te werven. Hij had tot vriendinnetje *Helena Lam*. Zij zijn door het leggen van contact in Amsterdam in het werk van 3 F terechtgekomen. Toen heeft groep 2 van de Ast Brussel ter voltooiing van de zaak mensen uitgeleend aan 3 F. Een van de leiders was toen dr. *Wilhelm Joseph Bodens*, alias *Op den Boom*. Die man kwam uit Bonn en sprak voortreffelijk Hollands. *Van Poppel* en *Leentje Lam* hebben zich ingedrongen in de illegaliteit, hoofdzakelijk in de groep van *Jan Meijer*, een van de redacteurs van „Het Parool”, *Nordan* en *Beelaerts van Blokland*, de voorzitter van de Kamer van Koophandel Nederland—Zwitserland op de Herengracht.

Toen die twee V-lui de zaak goed onder de knie hadden, hebben zij een samenkomst gearrangeerd in Antwerpen. Daar heeft *Bodens* de S.D. laten toeslaan; de Abwehr arresteerde niet, dat deed de S.D. Een aantal mensen is ontvlucht, o.a. *Pelser*, jhr. *Binnerts*, de *Beaufort* en nog iemand, ook een directeur van de K.L.M., op het ogenblik vertegenwoordiger van de K.L.M. in Rome. In ieder geval was er ook bij betrokken *Salomorz Vaz Dias* uit Naarden, iemand

van G.S. 3. Hij is door *van Poppel* en *Leentje Lam* naar Parijs gelokt en op 6 Juni 1942 gearresteerd bij het Gare du Nord. Hij is door de S.D.-er *Walther Eugène Bartels*, bekend uit het proces tegen *Koos Vorrink*, en *Ernst Makowski* naar Nederland overgebracht. De Abwehr gaf aan de S.D. heel korte berichten; dan moest de S.D. het verder maar uitzoeken. De Abwehr gaf haar gegevens nooit aan de S.D. In verband met een aantal andere zaken en ter completering van al die arrestaties, waaromtrent *Schreieder* mij niet voldoende inlichtingen kon geven, was het nodig, dat ik *Christmann* hoorde.

Die *Christmann* moest ik gaan bewerken met een Frans proces-verbaal, een heel summier ding, dat op elk van deze zaken betrekking had, maar voor de Nederlandse justitie niet duidelijk was. Toen heb ik met medewerking van de chef van het Kabinet van de Minister van Justitie gedaan gekregen, dat ik die *Christmann* kon horen.

Het is een zeer intelligente man en, zoals *Schreieder* heeft verklaard, de beste spion, die *Giskes* ooit in Europa heeft gehad.

59356. De Voorzitter: *Christmann* werkte toch voor de Afdeling III F van de Abwehrstelle Nederlande? *Schreieder* was van de S.D.

A. Ja, het is zo: Abwehr is een zaak van spelen en S.D. is een zaak van toeslaan of arresteren. Nu is het altijd zo geweest, vooral in Nederland — daarvan hebben de Nederlandse slachtoffers de gevolgen gedragen —, dat de Abwehr en de S.D. ten nauwste hebben samengewerkt. *Giskes*, *Schreieder* en *Protze*, alias *Paarman*, waren boezemvrienden en troetelkinderen van admiraal *Canaris*; zij waren op een bevoorrechte plaats.

Christmann is begonnen met de fotokopie van het Franse proces-verbaal te herroepen, namelijk, dat hij gedwongen was in 1939 voor de Abwehr te werken. Hij zou een duidelijke uiteenzetting van feiten geven en zeggen op welke manier hij aan de zaken was gekomen, die verder in Nederland door de S.D. waren opgerold. Hij zat toen in het interneringskamp te Freiburg, in de Franse bezettingszone van Duitsland, onder in het Zwarte Woud.

59357. De Voorzitter: Hij had volgens het Franse proces-verbaal het een en ander toegegeven. Herriep hij dat?

A. Ja. In het Franse proces-verbaal stond, dat hij gedwongen was voor de Abwehr te gaan werken in 1939; hij heeft mij gezegd: „Ik ben vrijwillig tot de Abwehrstelle Wilhelmshafen toegetreden.” *Giskes* is einde 1941 uit Parijs naar Nederland gekomen om hier de Abwehrstelle opnieuw te organiseren en heeft toen *Christmann*, die in Parijs werkte, meegenomen. Hij was veertien dagen in Holland en veertien dagen in Parijs.

59358. De Voorzitter: Het is blijkbaar het proces-verbaal van het door u afgenomen verhoor, dat ik hier voor mij heb en aldus aanvangt:

„Op Vrijdag 22 October 1948 hoorden wij: *Joseph van Nieuwenhoven* en *Hendrik Karsten*, beiden hoofdagenten van politie (gedetacheerd bij bovenvermelde Dienst) tevens onbezoldigd Rijksveldwachters, na verkregen toestemming der Franse Autoriteiten in het Interneringskamp te Freiburg (Franse bezettingszone van Duitsland), de aldaar gedetineerde *Richard Wilhelm Ludwig Christmann*”?

A. Ja. Hier hebt u zijn officiële gegevens: *Richard Louis Guillaume Christmann*, geboren te Montigny les Metz, 12 November 1905; hier hebt u ook een photo van hem. (Getuige toont de voorzitter de photo.) Ik toon u hierbij de photo's van dr. *Wilhelm Joseph Bodens*, *Helena Lam*, *Joseph van Poppel*, *Hermanus Reuwendal* en *Jan Dirk Bronsdijk*. U kunt al deze photo's krijgen bij de Rijksidentificatiedienst van het Departement van Justitie.

59359. De Voorzitter: Wat is er met *van Poppel* aan de hand, dat hij reeds geruime tijd in de Ramaerkliniek wordt verpleegd?

A. Ik kreeg deze zaak verleden jaar en toen hoorde ik van mijn collega, dat hij in een krankzinnigengesticht zat. Wanneer ik hem

hoorde over andere zaken, was hij volkomen normaal, maar zo gauw ik over zijn werk begon, deed hij idioot. Ik heb pogingen in het werk gesteld om er achter te komen op welke manier hij in het krankzinnigengesticht terecht was gekomen. Het bleek, dat hij in 1933 een lift op zijn hoofd had gehad, en dat hij tot 1936 in verschillende inrichtingen was verpleegd. De procureur-fiscaal, *mr. Gelinck*, in Amsterdam heeft mij opgedragen om de geneesheer-directeur een uitvoerig rapport te laten opmaken, maar volgens mij is er ook een zekere pose bij deze man. Ieder normaal mens, die met hem spreekt, krijgt normale antwoorden.

59360. De **Voorzitter**: Wanneer hij daar niet werd verpleegd, zou hij zeker vervolgd worden?

A. Ja zeker. Het aantal politieke misdrijven is legio. Ik heb het verbaal ook rond gemaakt, behalve zijn verhoor. Hij was een der weinigen, die in 1939 contact hadden met de Duitsers om een eventuele Duitse opmars te vergemakkelijken door het in de lucht laten vliegen van spoorwegstations en hangars. Daarom waren de Duitsers er tuk op hem in dienst te nemen, toen zij ons land hadden bezet. Door de snelle opmars hadden zij zijn hulp niet nodig in 1940.

59361. De **Voorzitter**: Hetgeen in dit proces-verbaal, waarvan ik de aanhef heb voorgelezen, staat, bevestigt u hier dus als juist te zijn.

A. Ja. De originele verballen, die ik dus in Freiburg heb opge- maakt, berusten bij Justitie.

De **Voorzitter**: Ja, die hebben wij gezien. Dit is een kopie, die hier is gemaakt.

A. Is het het proces-verbaal, waarvan hij iedere bladzijde heeft geparafeerd?

De **Voorzitter**: Dat durf ik niet zeggen, want ik heb hier slechts een kopie; wij hebben het dossier-Larn gehad en daaruit is dit proces-verbaal afkomstig

A. Juist, maar ik heb toch zeker 16 of 17 processen-verbaal daar- over opgemaakt.

De **Voorzitter**: Ik ken alleen dit ene.

A. Dan hebt u dus niet het verhaal gekregen van de zaak-Marcus.

59362. De **Voorzitter**: Neen, dit is alleen het proces-verbaal van het verhoor, dat u aan *Christmann* hebt afgenomen in zake *Larn*, *Bronsdijk* en *van Poppel*. Is er dus nog meer?

A. Ja.

59363. De **Voorzitter**: Dan kom ik daarop dadelijk terug. In dit proces-verbaal is ook sprake van *Jan Dirk Bronsdijk*. Was dat een van de mensen, van wie u zei, dat men bepaalde figuren opleidde om als spion naar Engeland te gaan, en waarvan u de indruk had, dat het niet gelukt was, omdat zij onvoldoende ontwikkeld waren?

A. Ja.

59364. De **Voorzitter**: Wat is er met *Bronsdijk* gebeurd?

A. Toen ik de zaken van de Abwehrstelle op papier moest zetten, had ik een grote kast met dossiers, waarvan ik nog nooit had ge- hoord en een nalatenschap van B.N.V., d.w.z. dat het waren proces- sen-verbaal, opgemaakt door mensen, die nimmer bij het justitie- apparaat hadden gewerkt. Het is voor iemand, die wel een politie- opleiding heeft gehad, buitengewoon moeilijk om van dergelijke boterhampapiertjes een afgeronde zaak te maken. Een uitzondering waren de verballen van de verdachten *van Bree* en *Rouwendal*. Deze zaken waren, hoewel niet af, behoorlijk van opzet.

Jan Dirk Bronsdijk was begin 1948 niet in Nederland. Wij hebben ons licht opgestoken in de Amsterdamse onderwereld en hem door de Amsterdamse P.R.A. laten gevangennemen. Ik heb toen die zaak uit het verband van de Abwehr-zaken getrokken en van zijn zaak een afgerond geheel gemaakt en dat gezonden naar *mr. Gelinck*; hij heeft vijftien jaar gekregen en bevindt zich thans in het kamp Egelshoven, in Limburg.

59365. De **Voorzitter**: Hij heeft wel Zwitserland bereikt, maar is niet verder gekomen?

59366. De **Voorzitter**: Is hij teruggestuurd?

A. Neen, hij is uit zich zelf teruggekomen. Hij zag, dat hij met zijn ontwikkeling niet verder kwam. Hij kende geen enkele vreemde taal, maar hij heeft op een lijn gezeten, die werkelijk door de Neder- landse illegaliteit werd gebruikt, namelijk de lijn Amsterdam—Parijs over de Kamer van Koophandel in Parijs naar generaal *van Tricht* in Bern.

Ik moet u op de voorgrond vertellen, dat ik nooit kans heb gezien *van Darn* te horen, hoewel ik in Parijs ben geweest, en nog minder generaal *van Tricht*.

59367. De **Voorzitter**: Generaal *van Tricht* is hier en woont in Voorburg.

Wat wij nu dus graag van u wilden weten en dat dus blijkbaar ook voor een deel zal zijn neergelegd in de andere processen-verbaal, die wij nog niet hebben gezien, is de omvang en de betekenis van het werk van *Christmann* als penetreerder van de verschillende ver- bindingen.

Christmann komen wij in de verschillende verhalen, die wij hier hebben gekregen, onder de naam *Arnaud* tegen. In de loop der jaren zijn er verbindingen van Nederland geweest over België en Frankrijk regelrecht naar Spanje en over België, Frankrijk naar Zwitserland. Er zijn gevallen, waarin volkomen duidelijk is, dat de Duitsers daar- van op de hoogte waren; er zijn zelfs gevallen, waarin zij er gebruik van hebben gemaakt. Om een voorbeeld te noemen: een man als *Knoppers* is einde 1943 over zo'n lijn, zonder dat hij het zelf wist, onder de hoede van de Duitsers naar Engeland gegaan, omdat men het van Duitse kant op dat moment nodig vond, dat iemand uit Nederland naar Engeland ging, in verband ook met het England- Spiel. Daarbij schijnt *Christmann* ook een rol te hebben gespeeld. Wij zouden nu graag een inzicht willen hebben in hetgeen er aan lijnen bestond, wat er van gepenetreerd was en wat *Christmann* daarmee te maken had.

A. Naar mijn mening waren de meeste escape-lines in handen van de Abwehr. Ik moet het u duidelijker verklaren. In het Bisschoppelijk College te Weert zat pater *Charles Brugmans*, die afgeschoten vliege- niers hielp naar hun land uitwijken. Deze man had een aparte lijn, die van Holland uit over Parijs en dwars door de Pyreneeën liep, waar een groep tabak- of shagsmokkaars optrad; deze meneer heeft nooit aan anderen, zelfs niet aan zijn beste vriend, die lijn verteld; dus deze lijn kwam nooit in handen van de Abwehr. Maar de lijnen, waarop eerst *van Poppel* en *Arnaud* hebben gezeten, waren alle in handen van de Abwehr, dus niet van de S.D.

59368. De **Voorzitter**: Er is b.v. de verbinding geweest, waarin *Jean Weidner* een grote rol heeft gespeeld, nl. de verbinding Hol- land—Zwitserland en Zwitserland—Spanje. Dat is in het algemeen wel goed gegaan.

A. Heel goed gegaan, totdat op een gegeven moment *Suzie Kraaij* gearresteerd werd. Dit is ook een zaak van de verdachte *Rouwendal* met medewerking van *Arnaud*. Het is jammer, maar ik heb *Suzie Kraaij* nooit te pakken kunnen krijgen, ten einde haar als getuige te horen. Toen ik begon, was zij getrouwd en woonde zij in Tel-Aviv. Haar moeder kon mij niet alle contacten van *Suzie Kraaij* in Parijs vertellen. Toen mijn-werk bij de Bijzondere Rechtspleging af was, hoorde ik, dat zij inmiddels naar Nederland was teruggekeerd. Toen had ik er echter niets meer mee te maken en kon ik haar, uit hoofde van mijn werkkring in den Haag, ook niet meer horen. Dat was de dame, die met *Jean Weidner* in verbinding stond, die in handen van *Arnaud* is gevallen. Dat is gebeurd via *Jan Oorn* uit Haamstede, een illegaal werker uit de groep van broeder *Joseph* uit Haarlem. Hij week uit naar Parijs en maakte daar kennis met *Suzie Kraaij*. *Jan Oorn* zorgde, dat het meisje in contact kwam met *Arnaud*, die hiervan gebruik maakte om de lijn te penetreren. Ik heb gehoord, dat *Suzie Kraaij* bij haar arrestatie een notitieboekje met namen in haar zak had, waarin de naam van *Weidner* voorkwam.

59369. De **Voorzitter**: Wanneer zou dat geweest zijn?

A. In 1943. Door gebruik te maken van die lijn heeft *Rouwendal*, een man, die van twee wallen at, kans gezien joden, die zij zou weg- brengen, weg te brengen, met het gevolg, dat hij de mensen eerst heeft beroofd, hen daarna aan de grens, bij Putte, alle vier in een autobus heeft laten arresteren en dat hij vervolgens is teruggegaan naar Amsterdam om de vader van *Suzie Kraaij* ook te laten arres- teren. Die mensen zijn nooit teruggekomen. Hij is teruggegaan naar Parijs en heeft gelogeed in hotel Oréa in de Rue Pigalle. Hij is vervolgens naar *Arnaud* gegaan en heeft gezegd: „Dat is een broei- nest van Hollands verzet." *Arnaud* heeft ook voor de Franse ver-

zetswereld gewerkt onder de naam *Bentram*. Toen *Rouwendal* het van *Arnaud* niet gedaan kreeg deze mensen te laten arresteren, is hij naar de S.D. in Parijs gegaan. Er zijn ongeveer 15 Nederlanders gearresteerd, onder wie *Jan Oom*. Na verloop van drie maanden zijn zij door interventie van *Arnaud* vrijgelaten, behalve *Jan Oom*, die nooit teruggekeerd is.

Jan Oom had een escape-line, die liep over Biarritz en Perpignan tot aan Madrid, waar hij in verbinding stond met de vrouw van de Chinese ambassadeur. Van die lijn heeft *Leentje Lam* gebruik willen maken om haar broer weg te helpen. Dit is haar niet gelukt.

59370. De **Voorzitter**: Wat hebt u voor indruk uit de verschillende onderzoeken, die u hebt verricht? Dat het weggaan van mensen uit Nederland in wezen liep over een betrekkelijk klein aantal lijnen, dat het altijd over dezelfde mensen ging of over een kleine groep, dan wel dat er een groot aantal van dat soort verbindingen was, die men met de naam van lijn zou kunnen betitelen?

U bent natuurlijk alleen in aanraking gekomen met die gevallen, waarvan u bij uw onderzoek iets gemerkt hebt. Loopt hetgeen u in die verschillende gevallen heeft geconstateerd allemaal over dezelfde lijn of is er een aanzienlijk aantal?

A. Dat aantal is legio, maar het eigenaardige is, dat zij allemaal in Brussel, Parijs of Perpignan samenkwamen.

59371. De **Voorzitter**: Maar niet bij dezelfde mensen?

A. Neen. Als contact heb ik gehoord in de zaak van *Poppel* de de naam van de heer van *Darn* van de Kamer van Koophandel, en de naam van generaal van *Tricht* en in de *Sonderstelle P.* heb ik gehoord de naam van dr. *Mariage* in Brussel. Ik heb dit uit de verklaring van de mensen, die ik gehoord heb, want in het buitenland, vooral in Brussel, lopen twee Duitse Dienststellen langs elkaar heen, zowel de *Sonderstelle P.* als III F. Ze maakten allebei gebruik van dezelfde lijnen.

59372. De **Voorzitter**: U zei zoëven: het aantal lijnen is legio, doch ter illustratie geeft u er slechts een paar. Hebt u inderdaad de idee, dat het een vrij groot aantal was?

A. Ik heb indertijd gehad de *zaak-Marcus*, de verzetsgroep van ir. *ter Galestin*. Hij was ingenieur van het Rijksbureau voor Chemische Producten. Hij had het plan gereed om een aantal bedrijven, die voor de Duitsers zeer belangrijk waren op het gebied van de chemische industrie, onklaar te maken. Het was een goed plan, want *Arnaud* heeft ons verteld: „het is het mooiste spionagemateriaal, dat mij in handen viel". Daarnaast hield hij zich ook bezig met het helpen naar hun land van afgeschoten vliegers. Die lijn scheen erg kostbaar te zijn. Als vriend en helper had hij mr. *Jan Strengers* van de bank van Mierlo en Zn. in Breda. Mr. *Jan Strengers* was een zeer voorzichtig man in de illegaliteit. Toen hij kennis maakte met ir. *ter Galestin* zei hij: Je vertelt mij wel veel, maar iemand, die werkelijk illegaal werkt, vertelt niets, en zo heeft mr. *Strengers* ook nooit verteld van welke middelen en van welke wegen hij gebruik maakte om de mensen naar Engeland te zenden. Dat is maar gelukkig geweest, want 4 Januari 1944 liet *Arnaud* de S.D. toeslaan in de groep *ter Galestin* om het *England-Spiel* niet kapot te laten maken.

59373. De **Voorzitter**: Was men bang, dat er berichten daarover naar Engeland zouden gaan?

A. Ir. *ter Galestin* had, zonder dat hij het zelf wist, verbinding met de S.D. in Parijs. Dat was een zekere *Holzapfel*. Er waren er nog meer bij. De groep van ir. *ter Galestin* was ontzettend groot. Zij had verbindingen in de Nederlandse industriële wereld en ook verbinding met die Duitsers van de Generale Staf, die de aanslag op *Hitler* voorbereidden. Nu doet zich het eigenaardige voor, dat een dokter in Zwolle bevriend was met Oberst *Stahle*. Oberst *Stühle* was iemand, die in het complot tegen *Hitler* zat. Oberst *Stahle* komt op een zekere dag uit Duitsland; hij had hier tot vriend een heel eenvoudige kerel uit de van der Duynstraat no. 100, een zekere mijnheer *Paardehaar*. Die mijnheer *Paardehaar* zat weer samen met de heer *Panthaleon van Eck* in de illegaliteit. *Stühle* komt dus uit Duitsland en zegt tegen dr. *Hüpscher* in Zwolle: „U mag in Nederland wel voorzichtig zijn in de illegaliteit, want ik heb gehoord, dat de Abwehr bezig is een grote zaak op te rollen, die haar eindpunt heeft in het zuiden van Frankrijk en waarvan de kop in Nederland zit; de mensen, die belast zijn met het oprollen, zijn *Hermann Giskes*, *Arnaud* en *Harger*, alias *Hoek*." De laatste is een Rijksduitser, die bij de Abwehr werkte en heel goed Nederlands spreekt; hij kwam uit Ahaus. Ongelukkig was het voor de illegaliteit, want het bericht, dat *Stühle* had doorgegeven, kwam ook terecht bij die *Rouwendal*.

Een van de illegale werkers vertelde *Rouwendal*: „Dat bericht hebben wij doorgekregen", niet wetende, dat *Rouwendal* de rechterhand van *Arnaud* was. Toen heeft *Giskes*, die er van hoorde, getelegrafeerd of geschreven aan het Reichssicherheitshauptamt: „Zit er bij de Generale Staf een zekere Oberst *Stähle*? Die heeft verbinding met de Nederlandse verzetswereld, en wel met de top van de illegaliteit." Daarop heeft *Giskes* nooit antwoord gekregen, wat heel logisch is geweest, omdat zijn vraag in handen kwam van een vriend van *Stähle* en dus niet is doorgegeven. Die *Stühle* is opgehangen.

59374. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk gekregen, dat bij de dingen, die op die lijnen zijn gebeurd, van Duitse kant, dus door de Abwehr, speciaal gebruik werd gemaakt van de werkzaamheid van *Christmann*?

A. Ja.

59375. De **Voorzitter**: Die was daarvoor de figuur?

A. Ja.

59376. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u het toe, dat hij er specialist (als ik dat woord mag gebruiken) in was geworden?

A. Omdat het een man is, van wie u, als u hem ziet, nooit de indruk krijgt: het is een spion. Hij spreekt Frans, Duits, Engels en heel goed Hollands. Alleen aan de uitspraak van de woorden „flauwe kul", die hij anders uitsprak dan wij het doen, heb ik kunnen bemenken, dat hij uit het buitenland kwam. Hij spreekt Spaans, Italiaans en een paar Arabische dialecten.

59377. De **Voorzitter**: Wat is uw totale indruk van zijn werkzaamheden? Waarschijnlijk funest, ik bedoel: dat hij heel wat rampen heeft veroorzaakt.

A. Ja; zij waren vermoedelijk pas na de bevrijding bekend, want hij is eerst verleden jaar (ik meen in Augustus) gearresteerd.

Christmann is een handige kerel. Door zijn taalkennis en door — naar ik vermoed — zijn fijngevoeligheid op het gebied van spionage is hij na de bevrijding normaal teruggetrokken naar Parijs, want hij heeft een Franse vrouw. Men heeft nooit zeker geweten welke nationaliteit de kerel had, want in 1939 kwam hij hier als de genaturaliseerde Deen, *Richard Glass*. In de registers van de Amsterdamse politie komt hij voor ter zake van diefstal in kiosken of trekautomaten. Het is een zeer hoffelijk en vriendelijk mens. Hij is in den Haag evengoed thuis als in Amsterdam. Bovendien is het een man met flair; elk beroep ligt hem.

59378. De **Voorzitter**: Welke is uw totaal indruk van zijn werk?

A. Als politieman heb ik er alleen bewondering voor, dat hij zo heeft kunnen werken, hoewel hij mijn landgenoten heel veel leed heeft toegebracht.

59379. De **Voorzitter**: En wat betreft de quantiteit van zijn werk?

A. Hij is een schurk.

59380. De **Voorzitter**: Zijn er heel veel mensen de dupe van geworden?

A. Ja. Een kleine honderd mensen zijn het slachtoffer geworden van zijn penetraties op de verschillende escape-lines. Hij heeft de zaak ook gepenetreerd door gebruik te maken van de radioberichten.

59381. De **Voorzitter**: Hoe ging dat?

A. Neemt u b.v. de *zaak-Marcus*. In de groep van *ter Galestin* hadden de voornaamste figuren bijbelse namen: *Jeremia I*, *Jeremia II*, *Marcus*, *Ruth*. Ir. *ter Galestin* had een grote verzetsgroep, van der *Lande*, ds. *Keuter* en nog een 60 of 70-tal medewerkers.

In de groep van *Keuter* zat een jongedame, die kennis maakte met een jonge man van de Abwehrstelle Marine i. Zij was 18 jaar en vertelde, dat zij een eigen escape-line had naar Parijs. De jonge man vertelde het aan zijn chef. Aangezien de n-arinespionage-afdeling van de Duitsers, Marine 1, geen interesse voor de wegen over land had, gaf zij het door aan 3 F. *Arnaud* kreeg het in onderroek. Hij heeft een man, genaamd *Pietje*, een ontmoeting laten arrangeren tussen hem en het meisje in Trocadero. Hij zou een kellner een Franse krant vragen. Hij zorgde, dat hij in de omgeving van het meisje kwam te zitten. Toen het meisje hoorde, dat hij Frans sprak, was haar belangstelling gewekt. Op die manier heeft hij contact gekregen. Het was zijn bedoeling zich wel voor te doen als verzetsman, maar hij gaf het niet direct toe. Het begon in Augustus 1943. Het meisje heeft ir. *ter*

Galestin gewaarschuwd, dat zij kennis had aan een Fransman, die vermoedelijk in het verzet zat *Arnaud* noemde zich toen ook *Eugène*. Ten heeft ir. *ter Galestin* een feestje georganiseerd en hij heeft de Fransman, die zich voorstelde als *Arnaud*, op dat feestje uitgenodigd. Er werd flink geborreld en er waren veel vrouwen. *Arnaud* had spionagemateriaal in zijn bezit, dat hij ontfutseld had aan de heer *Beelaerts van Blokland*. Wanneer het feestje in volle gang is eil *Arnaud* dronken wordt, zoekt ir. *ter Galestin* in de jas van *Arnaud* en vindt het spionagemateriaal. Toen *Arnaud* zogenaamd zijn roes had uitgeslapen, rei de heer *ter Galestin*: Je kunt mij van alles wijsmaken, maar dit en dat heb ik in je jas gevonden; je zit in het verzet. *Arnaud* gaf het toe. Zo kwam *Arnaud* achter de vertakkingen van de gehele zaak. Ir. *ter Galestin* geloofde het echter nog niet zo erg en zei: „Als je voor het Franse verzet werkt en je komt veel in Engeland, dan moet je dat waar maken". *Arnaud* zei: „Ik wil dat wel laten bevestigen door Engeland". Ir. *ter Galestin* zei: „Laat op die en die datum een bijbelse tekst door de radio omroepen, b.v. lees Marcus V, vers zoveel". De bijbelse tekst kwam inderdaad door en toen was het vertrouwen gevestigd.

59382. De **Voorzitter**: Hebt u van *Christmann* gehoord langs welke weg hij dat voor elkaar had gebracht?

A. Neen, hij zei, dat hij het had gedaan via *Giskes*. Toen ik aan die zaak begon, was *Giskes* allang naar Duitsland en Bodens heb ik niet kunnen horen. Een paar rechercheurs zijn in Februari van dit jaar naar Duitsland gegaan, maar zij werden niet in de gelegenheid gesteld om Bodens te horen. Ik meen, dat Bodens lid is of lid zal worden van de nieuw op te richten Regering in Duitsland. Hij is leraar in Bonn in de oude talen.

59383. De **Voorzitter**: Hebt u van *Christmann* weleens iets gehoord over de tocht van *Knoppers*?

A. Daarvan heb ik van *Christmann* niets gehoord, maar ik meen, dat *Knoppers* over de lijn van *George Ridderhof* is gegaan. Ik heb alleen de *Abwehr*stelsel gehad, met 7 of 8 spionnagegevallen en groep 2 van *Ast-Brussel*.

59384. De **Voorzitter**: Had *Christmann* ook contact met *Ridderhof*, die ook nogal veel in België opereerde?

A. Ja. Nu ga ik weer terug naar de zaak-*Slagter* en -*Poos*. Het contact-*Ridderhof* en -*Christmann* dateert uit einde 1941, begin 1942. Dat is geweest in een huis op het *Calandplein*, bij de weduwe *Wijhe*. Haar man was een oud-onderofficier en werkte voor kapitein van *den Bergh*. Deze zond mensen uit naar Engeland. Daar heeft *Christmann* ondergedoken gezeten gedurende veertien dagen, onder de naam *Jadoel*.

59385. De **Voorzitter**: Hebt u nadien nog geconstateerd, dat zij met elkaar werkten?

h. *Ridderhof* behoorde tot het z.g. *ontvangstcomité* bij de aller-eerste *droppings* van het *England-Spiel*.

59386. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat *Christmann* hoofdzakelijk in België en Frankrijk opereerde.

A. Hij was de ene veertien dagen in Nederland (in Amsterdam, aan de *Beethovenstraat*) en de andere veertien dagen in Parijs. Was hij in Parijs, dan verving zijn vrouw hem in Holland.

59387. De **Voorzitter**: Laat ik het dan anders zeggen: zijn werkzaamheid lag voor een groot gedeelte op het gebied van de zaken, die *vei-band* hielden met de lijnen door België en Frankrijk.

A. Ik heb er uit begrepen — hoewel hij het mij nooit heeft verteld —, dat hij de man was op het vasteland van Europa, dat door de *Duisers* was bezet, die niet de mensen naging, die op de lijnen waren, maar die zocht naar de blind gedropte agenten, de agenten, die niet in het *England-Spiel* werden afgeworpen, maar de mensen er buiten, en naar de contacten van die mensen. Dat *England-Spiel* liep toch wel en dat hadden zij in hun macht. Zij hadden niet in hun macht de mensen, die er buiten werden afgeworpen.

59388. De **Voorzitter**: Hebt u bemerkt, dat hij daar succes mee heeft gehad, dat hij van de blind gedropte agenten enigen heeft kunnen opsporen?

A. Neen.

59389. De **Voorzitter**: Voor de rest hield hij zich toch wel bezig met de mensen, die over land naar Spanje werden gebracht. Dat was een van zijn hoofdwerkzaamheden?

A. Ja, dat was een van zijn hoofdwerkzaamheden,

59390. De **Voorzitter**: Wat gaat er nu met deze *Christmann* gebeuren?

A. Ik weet het niet.

59391. De **Voorzitter**: Hebt u er geen idee van?

A. Neen, totaal niet, want ik mocht mij alleen bezighouden met de zaken, die ter completering waren voor onze processen-verbaal voor de Nederlandse justitie.

59392. De **Voorzitter**: U hebt niet kunnen constateren, dat hij in het kaint in Freiburg zat in afwachting van zijn berechting?

A. Neen. Ik kreeg meer de indruk, dat hij er zat voor uitwijzing, want als zij hem hadden willen arresteren, hadden zij het in 1945 of 1946 kunnen doen. Ik vertelde u zoëven, dat hij pas in Augustus 1948 is gearresteerd.

59393. De **Voorzitter**: In Duitsland?

A. Neen, in Parijs.

59394. De **Voorzitter**: Hoe kwam hij dan in Freiburg?

A. Hij is pas in 1948 door de Parijse commissie voor opsporing van oorlogsinisdadigers gearresteerd. Hij is dus na de ineenstorting van het Duitse Rijk normaal als *displaced person* onder een heel andere naam naar Parijs teruggegaan.

59395. De **Voorzitter**: En toen is hij daar tenslotte gearresteerd?

A. Ja.

59396. De **Voorzitter**: U hebt hem in October 1948 gehoord in het interneringskamp te Freiburg, in de Franse bezettingszone van Duitsland: hoe is hij daar gekomen?

A. Na zijn arrestatie hebben ze hem er heengebracht om hem uit te wijzen? naar Duitsland.

De **Voorzitter**: Ah, juist!

A. U begrijpt wel: deze man is als spion zijn gewicht in goud waard.

De **Voorzitter**: Na wat u hebt verteld, is die indruk misschien niet geheel en al ongemotiveerd.

A. U hebt misschien maar een heel klein gedeelte van de processen-verbaal, die zijn opgemaakt. Er zijn dossiers van ongeveer een meter hoog bij, betrekking hebbende op alle grote spionnagezaken, waarin u dus een verklaring krijgt van zijn werk, hoe de *Abwehr* aan die zaken is gekomen. Als ik deze man niet had kunnen horen en wanneer ook *Giskes* en *Bodens* niet gehoord waren, dan was hei werk niet af geweest en was het niet duidelijk geweest voor de betrokken *procureur-fiscaal*.

59397. De **Voorzitter**: Heeft hij in het algemeen openhartig verklaard?

A. Ja. Hij heeft ons nog bedankt voor de objectieve wijze, waarop wij het gedaan hebben. Ik begon aan deze zaak, toen de verbaalen bijna rond waren. Aan de hand van die verklaringen kon ik zien of hij de waarheid sprak.

59398. De **Voorzitter**: U hebt de indruk gekregen, dat hij dat gedaan heeft?

A. Ja.

59399. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets mede te delen, dat naar uw mening voor ons van belang kan zijn? Voor ons is een belangrijk punt ons inzicht te verdiepen in de verschillende lijnen, die er bestaan hebben, de mogelijkheden voor de verzending daarover van materiaal en mensen en de penetraties, die de *Duitsers* daarin hebben gehad. Geloof u, dat wij deze materie, van uw kant gezien, volledig hebben behandeld, of hebt u wetenschap, die u uit deze verhoren hebt geput, die naar uw mening voor ons van belang kan zijn?

A. Ik begrijp waar u naar toe wilt. Het *England-Spiel* is begonnen op 10 Maart 1942. Ik zou gaarne van u willen weten, wanneer het geëindigd is.

59400. De **Voorzitter**: Dat is vrij moeilijk te zeggen. De uitzending van agenten is geëindigd in Mei 1943. In October zijn er nog twee gedropt, *Brutus* en *Apollo*. Na Mei 1943 is men in Londen zeer wantrouwig geworden, heeft men geen agenten meer gestuurd, heeft men nog wel het verkeer onderhouden en af en toe wat materiaal

gestuurd om te zien hoe het zat. Het is officieel geëindigd met het telegram, dat *Giskes* op 1 April 1944 naar Engeland heeft gestuurd, waarin hij zeide: ik merk, dat wij niet meer alleen de klandizie hebben; daarom breek ik de relatie af.

A. *Schreieder* heeft verklaard, dat het England-Spiel in September 1943 al vernietigd was.

59401. De **Voorzitter**: Dat het toen niet veel meer betekende.

A. Dat is volgens de verklaring van *Arizaud* niet juist. Deze heeft gezegd: in Januari 1944 moest de groep-ter *Galestin* gearresteerd worden om het England-Spiel niet kapot te maken, alle mensen in de groep-ter *Galestin*, niet alleen in Zuidholland, maar in alle provinciën en ook in België. Het was om het England-Spiel niet kapot te maken.

59402. De **Voorzitter**: Omdat zij er te dicht bij kwamen?

A. Ja, en omdat de V-mensen, o.a. *Rouwendal*, bekend waren geworden.

59403. De **Voorzitter**: U herinnert zich, dat ik u gevraagd heb of u bij *Christmann* geïnformeerd hebt hou het verzoek van *ter Galestin* aan *Arnaud* om zich door middel van de radio te legitimeren naar Engeland is overgebracht. *Christmann* heeft u medegedeeld, dat hij dat gedaan had via *Giskes*. Dat heb ik speciaal met het oog hierop gevraagd.

A. *Giskes* heeft over *Christmann* verteld, dat hij een kracht was, die hem boven zijn hoofd groeide. Hij moest kunnen doen en laten wat hij wilde.

59404. De **Voorzitter**: Heeft *Christmann* ooit iets met *Lindemans* te maken gehad, of zijn die twee volkomen langs elkaar heengegaan? Beiden waren V-Mannen van *Giskes*.

A. Ik meen, dat ik een verbaal heb opgemaakt in Freiburg contra *Nelis Verloop*. Die man is nooit veroordeeld geworden in Nederland. Dat is voor mij een raadsel. Het is een heel sinistere figuur. Nu meen ik, dat *Arnaud* en *Verloop* de z.g. GG-lijsten of CC-lijsten hebben opgemaakt met *Lindernaizs*.

59405. De **Voorzitter**: Wat waren dat voor lijsten?

A. Daarop kwam een aantal personen voor, die ook verbinding hadden met Engeland, o.a. jonkvrouw *Anna van Vredenburg*, barones *van Boetzelaer*, in Parijs. Ik heb daar een verbaal van opgemaakt. Dat verbaal is doorgeslagen naar de Minister van Justitie. Ik heb deze mensen niet gehoord, want dat behoefde ik niet te onderzoeken.

59406. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Die mevrouw van *Boetzelaer* is met haar gehele groep in Parijs gepakt. Zij verpleegde de z.g. vrouw van *Lindemans*.

A. Die gevallen speelden zich af in Place Clichy. Daar woonde hij.

59407. De **Voorzitter**: Hebt u nog andere punten, die voor ons doel van belang kunnen zijn?

A. Ik heb na de bevrijding zoveel zaken behandeld! Is u op de hoogte van de z.g. reis van *Hoek*, *George de Wilde* en *Arnaud* naar Perpignan?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Engeland vroeg om de terugkomst van een paar gedropte agenten. Natuurlijk kon men de agenten niet laten terugkeren, want die zaten in Haaren. Toen hebben *Arnaud*, *de Wilde*, *Hnrger (Hoek)* en *Anthony Dame* de functie van drie piloten vervuld en zich door illegalen in Brussel laten brengen naar Perpignan. Men heeft de reis zodanig in elkaar gezet, dat men zou weten, dat zij in Perpignan terecht kwamen bij een groep, die in contact stond met Engeland. Op de heenreis hebben zij zich zogenaamd laten verongelukken door de auto in brand te laten vliegen. Prompt berichtte de illegaliteit aan Engeland, dat zij waren omgekomen.

59408. De **Voorzitter**: Dat ligt dus volkomen in hetzelfde kader als de reis van *Knoppers*. Deze is te Londen aangekomen, terwijl van deze drie mensen zogenaamd gezegd kon worden: Ze zijn op weg geweest, maar door een ongeluk omgekomen.

A. Hiervan zijn allemaal processen-verbaal.

59409. De **Voorzitter**: Behoorden de mensen, die het slachtoffer van *Arnaud* zijn geworden, tot een bepaalde categorie mensen, b.v. illegalen of piloten, of was het van alles door elkaar?

A. Van alles door elkaar.

59410. De **Voorzitter**: Ook piloten?

A. Ja. Ik heb van twee piloten bericht ontvangen over de wijze, waarop zij zijn gearresteerd. Zij hebben mij beschreven vanaf het moment, dat zij op de grond neerkwamen, door wie zij werden geholpen en op welke manier en door wie zij bij de S.D. kwamen. Om u daarvan een duidelijk beeld te geven, vertel ik u het volgende:

In het noorden van ons land was een onderwijzeres, een Friese boerendochter, een zekere ds. *Miedema* en een „Oom *Klaas*“. Ik heb hen allen gehoord, maar zij weten niets over de Abwehrstelle. Zij hebben geholpen ronder meer. Zij voerden de piloten af naar het zuiden van ons land, langs het echtpaar *Jannink* (een textiel-fabrikant uit Enschede); pater *Brugmans* uit Weert, *Mien Bakker (de Vries, van de Wall Bake)* hielpen de mensen voort. Pater *Brugmans* bracht hen naar Molenbeersel en vandaar gingen zij naar de Frans-Belgische grens. Doordat pater *Brugmans* zelfstandig werkte, zich met niemand anders dan zijn kloosterbroeders in het buitenland in verbinding stelde, werd niemand die lijn bij hem gewaar. Toen pater *Brugmans* hoorde, dat *ter Galestin* aan iedereen zijn illegale handelen verkondigde, zei hij: dan trek ik mij terug. Dat is 's mans geluk geweest, want *van Bree* heeft geweldig achter pater *Brugmans* aan gezeten, want hij begreep, dat die nog andere dingen deed dan het voorhelpen van piloten.

Op een gegeven moment, toen *Arnaud* wist hoe die lijn werkte, heeft hij haar in het midden laten aftakken en kwamen *Rouwendal* en *van Bree* als V-mannen midden in de lijn in Holland terecht. De illegale werkers hadden toen verstandiger moeten zijn: wanneer de piloten zowat bij de Belgische grens waren (in Hilvarenbeek), werden ze overgenomen en werden ze naar Amsterdam gebracht. Dat is een knappe omweg! In Amsterdam gingen zij regelrecht naar de S.D.

59411. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder „overgenomen“?

A. De lijn werd afgetakt; dan kwamen er vier of vijf piloten langs op weg naar België: dan namen zij hen in Hilvarenbeek over en gaven hen over aan anderen (*Rouwendal* en *van Bree*), die hen naar de S.D. in Amsterdam brachten.

59412. De **Voorzitter**: Dat betekende, dat zij zich bij de piloten moesten legitimeren.

A. Zij stelden zich voor als illegale werkers.

Toen *Arnaud* bemerkte, dat hij de groep zowat onder de knie had, heeft hij zich teruggetrokken, want hij begreep, dat *ter Galestin*, zonder dat deze het zelf wist, met de S.D. in Parijs in verbinding stond. *Arnaud* wilde zich niet bekeerd maken bij de S.D., want dat mocht niet: in het buitenland waren S.D. en Abwehr sterk van elkaar gescheiden. Toen heeft hij zijn twee mensen: *Rouwendal* en *van Bree*, in de groep gestuurd en die hebben voor de laatste klap gezorgd.

Er waren vóór die tijd al een paar arrestaties gepleegd. *Rouwendal* ging dan naar de betrokken familie en zei: „Hij zit in Brussel; ik heb contact met de Witte Garde; geef mij f 6000 dan zal ik zorgen, dat hij vrijkomt.“ Eerst had hij de mensen naar de bliksem geholpen en dan troggelde hij hun familie geld af.

59413. De **Voorzitter**: Wanneer had het geval plaats van de drie zogenaamd terugkerende agenten, wier tocht bij Perpignan een einde nam?

A. Dat is ook in Augustus 1943 geweest, maar het juiste tijdstip weet ik niet meer. Er is een proces-verbaal van, waarin de datum is genoemd.

59414. De **Voorzitter**: U gelooft niet, dat het later dan midden Augustus 1943 is geweest?

A. Neen, niet later.

De **Voorzitter**: Wanneer u thans bent gekomen aan het einde van hetgeen u ons hebt mede te delen, dank ik u voor de verstrekte inlichtingen.

Ik sluit het verhoor.

J. VAN NIEUWENHOVEN.

DONKER, voorzitter.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 JUNI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GERBEN WAGENAAR,

oud 36 jaar, wonende te Amsterdam,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hij legt de belofte af als getuige.

59415. De Voorzitter: Naar wij vernomen hebben, zoudt u ons mededelingen kunnen doen, die betrekking hebben op het onderwerp, waarmede de Enquêtecommissie zich op het ogenblik bezighoudt, nl. het onderzoek naar de verbindingen, die tijdens de bezetting hebben bestaan tussen het bezette gebied en Engeland.

Het lijkt mij het beste, dat ik u direct het woord geef en dat u aanvangt met het moment, waarop u met deze zaken in aanraking bent gekomen.

A. Wet is misschien goed, wanneer ik begin met te zeggen, dat het thans vier jaar na de bevrijding is en dat het mij, vóórdat ik hier naar toe kwam, niet mogelijk is geweest alle gegevens, die ik mij nog vaag herinner en die, welke op papier staan, te groeperen. Daarom had ik dit bezoek liever enige tijd uitgesteld — of eerder bericht er van gekregen — om de gegevens daaromtrent na te zien en verder mijn geheugen op te frissen.

Ik zou enige namen kunnen noemen van mensen — het is mogelijk, dat ze al bekend zijn — die voor de Enquêtecommissie van veel meer belang kunnen zijn dan ik, omdat het verantwoordelijke mensen van de Radiodienst waren, die hier het meeste mer hadden te maken. Voor wat mij betreft, gaat het eigenlijk voornamelijk om de verbindingdienst in het algemeen, die er heeft bestaan tussen R.V.V. en de overkant. Het is natuurlijk mogelijk van vóór die tijd enige dingen te vertellen, maar dat is al veel langer geleden en zijn dan mededelingen van wat ik hoorde en welke er riet zo rechtstreeks bij betrokken waren. Ik denk aan de groep Hans *Katan*; deze groep had contact met iemand, van wie nooit is vastgesteld geworden of hij nu al of niet van de overkant afkomstig was. Hij is echter bij deze groep doorgegaan voor een Engels agent. Maar dit is, voor zover ik weet, nooit met zekerheid vastgesteld.

59416. De Voorzitter: Welke naam voerde deze z.g. Engelse agent?

A. Hij voerde de naam George. Ik zeg het daarom, omdat de groep-Hans Katan lange tijd contact heeft gehad met deze agent. Mijn indruk is altijd geweest, dat de groep-Hans Katan?, waarvan er velen zijn gefusilleerd, is gevallen als gevolg van het feit, dat deze George, die ik in de bezettingstijd vereenzelvigde met George *Brandy*, hen verraden heeft. Ik weet niet, of dit bevestigd is geworden, maar dit zal gemakkelijk zijn na te gaan, hoewel er niet veel van deze groep over zijn. Deze gedachte wordt ook versterkt door het feit, dat *Boissevain* en Frans van *Mierlo*, die het langst in vrijheid zijn geweest en die wij trachten naar België te brengen, mij gezegd hebben, dat zij nog contact met hem hadden. Herhaaldelijk was aan *Hans Katan* doorgegeven, het contact met deze z.g. Engelse agent te verbreken.

59417. De Voorzitter: Op welke gronden waarschuwde men voor hem?

A. Op grond van het feit, dat ondanks ons herhaaldelijk verzoek om een deel van zijn code en andere herkenningstekens aan

ons te geven, ten einde deze te verifiëren aan de overkant, dit stelselmatig uitgesteld werd.

59418. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. In 1942, begin 1943.

59419. De Voorzitter: Had u een middel gehad om de code te checken?

A. Ja, volgens een van onze mensen wel, en vermoedelijk door middel van het toen bestaande sporadische contact van de O.D. Men beweerde het althans. Wij hebben ons op het standpunt gesteld, wanneer er z.g. Engelse agenten kwamen: Wij stellen ons niet eerder met hen in contact vóór wij bevestiging van de overkant hebben.

59420. De Voorzitter: En dan was men er nog niet helemaal zeker van!

A. Neen, maar het is bekend, dat wij er, wat dat betreft, nooit ingelopen zijn.

59421. De heer *Stokvis*: Wilt u uw groep misschien nader specificeren?

A. De groep-Hans Katan bestond, voor wat de actieve leidinggevende mensen betreft, uit *Katan*, Leo *Frijda*, de *Boissevains*, Frans van *Mierlo*, *Kuiper*, Kas de *Graaf* en Bob *Celosse*. Of Bob en Kus van het begin af aan deel van de groep uitmaakten, weet ik niet.

59427. De Voorzitter: Is *Celosse* zijn ware naam?

A. Voor zover mij bekend wel.
Dat was dus de groep C.S. 6.

59423. De Voorzitter*: Heette zij in 1942 al zo?

A. Ja, van het begin af aan is zij, meen ik, zo genoemd.

59424. De Voorzitter: Had die aanduiding een betekenis?

A. Dat kan ik niet zeggen. Naar mijn mening is het niet meer dan een aanduidingsnaam. Dat was dus de groep C.S. 6, die contact had met iemand, die zogenaamd een agent van de overkant was, maar die volgens mij nooit een agent van de overkant is geweest en, zoals ik in de bezetting dacht, George *Brandy* was.

Een van de koeriers, ik meen de verloofde van Leo *Frijda*, is gepakt en volkomen fout geworden. Die hebben ze losgelaten. Dit is de beruchte *Selma*, die zo'n grote rol heeft gespeeld in het verraad van andere groepen en waar wie van de overkant herhaaldelijk is gevraagd. Zij is toen losgelaten en heeft geweigerd, volgens *Gerrit van der Veen*, niettegenstaande het haar door hem is verzocht, zich uit de handen van de S.D. te verwijderen. De laatste ontmoeting met haar van onze zijde — toen was zij, meenden wij, nog goed — is geweest enkele dagen vóór de arrestatie van *Chiel Boissevain* en Frans van *Mierlo*. Toen is met haar een afspraak gemaakt, zoals ook met de andere koeriers, die o.a. degene is geweest, die een inspecteur van politie in Utrecht heeft neergeschoten en over wie verwarde berichten zijn gekomen, o.a. dat zij bevrijd zou zijn uit het ziekenhuis in Amersfoort. Met beiden is gelijktijdig in Haarlem gesproken. Die twee zijn gepakt geworden, maar, naar wij later meenden, was de verloofde van Leo *Frijdn*, *Selma* dus, al fout en heeft de ander verraden. Het was ons toen niet duidelijk of *Selma* *Boissevain* en van *Mierlo* had verraden of de z.g. Engelse agent George.

De schietpartij in de omgeving van het Vondelpark, vertelde *Gerrit van der Veen* ons, zou ook het gevolg geweest zijn van het verraad van deze *Selma*. *Gerrit van der Veen* zou tegen deze afspraak met haar daar gewaarschuwd hebben.

59425. De heer **Stokvis**: Het is u waarschijnlijk bekend, dat de S.D.-agent *Haubrock* destijds C.S. 6 gequalificeerd heeft als een overwegend communistische organisatie. Op grond daarvan hebben wij hier de getuige de *Graaf* gevraagd, of dat juist was. Hij heeft dir vraag ontkennend beantwoord. Ik zou gaarne willen horen wat uw antwoord op die zelfde vraag is.

A. Het valt niet te ontkennen, dat C.S. 6 een overwegend communistische organisatie was. Diegenen, die ik noemde, waren b.v. met uitzondering van *Kas* en *Bob* coninunist.

De heer **Stokvis**: De heer *de Graaf* heeft het ontkend.

59426. De **Voorzitter**: De *Graaf* heeft gesproken over de periode vlak vóór zijn vertrek, over einde 1943 maar dit zal waarschijnlijk geen ander antwoord van uw kant nodig maken. Is het karakter van deze organisatie hetzelfde gebleven?

A. De arrestatie van het grootste deel van de groep-Hans *Katan* heeft plaats gevonden in een periode, waarop de groep niet meer zo actief zodanig werkte. Naast C.S. 6 bestond het M.C., het militair contact. Dat was een grote verzameling van mensen uit onze partij voor sabotagewerk, die door de S.D. de moordcentrale werd genoemd. C.S. 6 stond als afzonderlijke groep naast M.C., maar had regelmatig contact met M.C., voornamelijk omdat dit een afgesloten groep was, waar voornamelijk studenten in werkzaam waren. Ik kan mij alle namen niet meer herinneren. Ik zeg niet, dat de organisatie in elk stadium overwegend coninunistisch is geweest, maar degenen, die het meest in de organisatie deden, waren communisten. De leiding liep naar een van de leiders van M.C., *Jan van Gilse*. Er was onophoudelijk contact tussen Hans *Katan* en *Jan van Gilse*. Op het moment, waarop *Bob* en *Kas* naar de overkant gingen, bestond er eigenlijk geen C.S. 6 meer.

59427. De **Voorzitter**: De *Graaf* heeft gezegd, dat er eind 1943 een grote penetratie in C.S. 6 had plaats gevonden. Hij heeft in verband met die penetratie de naam *Ridderhof* genoemd.

Ik heb hem gevraagd, wie einde 1943 de leidende personen in C.S. 6 waren. Hij heeft gezegd, dat het *Celosse* en hij waren. Is dat juist?

A. Ja. Maar toen kon van organisatie niet meer worden gesproken. Ik wil u een voorbeeld geven ter bevestiging van mijn stelling, dat er niet meer van een organisatie kon worden gesproken. Na de arrestaties bleven er enkelen over: waaronder *Bob* en *Kas*. Maar contact was er niet meer. Als er een groep C.S. 6 had bestaan, was het dan noodzakelijk geweest de plannen, die nog bestonden, aan ons door te geven? Voordat zij zijn vertrokken, hebben zij aan de leiding van de toen al bestaande R.V.V. verzocht daarover gehoord te worden om overleg te plegen.

Er is door ons niet op ingegaan. Nadat zij met de O.D. contact hadden gehad en de O.D. volgens hen verklaard had niet bereid te zijn hun bij hun vertrek behulpzaam te wezen, is door ons besloten, dat *Gerrit van der Veen* met hen een samenkomst zou hebben, omdat wij het niet noodzakelijk vonden ons allen bij hen bekend te maken. Er heeft dus een onderhoud plaats gehad tussen *Gerrit van der Veen* en deze twee. De bij hen bestaande plannen hebben zij aan *Gerrit van der Veen* en dus aan de R.V.V. overgedragen. Een van hun plannen was — en dit plan was voor mij reden om te zeggen, dat ik geloofde, dat deze heren phantasten waren — om het registratiebureau in het gebouw van *Kleykamp* in den Haag door middel van de rioolbuizen te benaderen. Het gaat mij alleen hierom, als er nog een groep C.S. 6 had bestaan, had dit moeten blijken en was het niet nodig geweest hun plannen aan ons door te geven. Nadat zij vertrokken waren, bleek mij, dat er nog iemand over was, nl. een jonge man uit *Bussum* of *Baarn*. Deze heeft contact opgenomen met mij. Hij had meegedaan aan het doodschieten van de inspecteur, maar hij werd niet opgenomen in de illegaliteit, omdat er geen vertrouwen meer bestond. Er was ook nog over *Verleun* met zijn broer: ik weet niet zeker of die vóór die tijd tot C.S. 6 hadden behoord. In ieder geval bleek later, dat een klein groepje, bestaande uit vijf of zes man, is blijven bestaan, of opnieuw gevormd. Zij hadden niet veel contact met elkaar. In die groep C.S. 6 heeft ook een rol gespeeld *Gerrit Kastein*. Na het vertrek van de anderen is door hem een klein groepje gevormd van vier of vijf man. Zij zijn degenen geweest, die *Posthumus*, *Seyffardt* en *Reydon* hebben neergeschoten. Dat die *George* ook *Ridderhof* geweest zou zijn, hoorden wij later pas. Wie het geweest is, weet ik nu nog niet.

59428. De heer **Stokvis**: Was *Kastein* ook een communist?

A. Ja.

59429. De **Voorzitter**: Wij hebben uit de mededelingen van de *Graaf* de indruk gekregen, dat het oprollen van een groot gedeelte van de groep de onmiddellijke aanleiding tot zijn vertrek was. Moet ik echter uit uw mededelingen afleider, dat er nog een hele periode gelegen is tussen het oprollen van de groep-Kntan en het vertrek van de *Graaf*?

A. Niet een hele periode. Maar er is een bepaalde periode tussen geweest, want zij konden niet weggelopen. Zij deden echter al niets meer, omdat ook zij groot gevaar liepen door de gewezen koerierster *Selma* aangewezen te worden. Het volgende had zich namelijk al voorgedaan: *Gerrit van der Veen* liep met één van beiden naar het Centraalstation. Zij hebben haar toen ontmoet en zijn met haar in contact geweest, waarbij volgens *Gerrit van der Veen* de afspraak in de buurt van het Vondelpark werd gemaakt en de schietpartij ontstond, waarover ik reeds sprak; *Gerrit* zou voor haar gewaarschuwd hebben. Dat maakte het volgens hen noodzakelijk naar de overkant te gaan, hoewel zij volgens mij ook hier hadden kunnen blijven.

59430. De **Voorzitter**: Heeft *de Graaf* in die periode weleens tegen u gezegd waarom hij naar Engeland wilde gaan? Was het uitsluitend, omdat hem hier de grond te heet onder de voeten werd, of heeft hij ook andere doelstellingen aangegeven?

A. Ik kan deze vraag niet beantwoorden, omdat ik hem bij mijn weten in de bezetting nooit heb gesproken. Het is mij niet mogelijk om met zekerheid te zeggen wat de reden van hun gaan naar de overkant is geweest. Er was misschien van beide sprake: er zat een avontuurlijke drang bij, er zat zeker ook bij, dat de grond hun te heet onder de voeten werd. Maar het was nu eenmaal geen gewoonte om naar de overkant te gaan, wanneer de grond te heet werd. Als het wel de gewoonte was geweest, zouden heel veel naar de overkant gegaan zijn.

59431. De **Voorzitter**: U hebt niet gehoord van een plan om een verbinding tussen de groep hier en Engeland tot stand te brengen?

A. Dat wel. Dat heeft hij *Gerrit van der Veen* ineedeeld; dat is absoluut een feit. Zij hadden mede het doel naar Engeland te gaan en daar vandaan contact te leggen met de illegaliteit hier. Een van de belangrijkste punten, die wij hadden aangegeven, was: „Als je toch gaat en het mocht je gelukken aan de overkant te komen, zorg dan voor één ding: dat de radioverbinding wordt verbeterd, en zorg er voor, dat wij wapens krijgen". Het punt van de wapens en springstoffen is het meest doorslaggevende geweest.

Lange tijd na hun vertrek zijn wij in contact gekomen met *Verleun*, een broer van de *Verleun* uit het groepje-Kmtein, die een klein groepje had gevormd, dat in den Haag zat en daar is opgerold. Op het contactadres is *Jan van Gilse* gepakt en doodgeschoten. Dus een lange tijd nadat *Bob* en *Kas* vertrokken waren, was er weer een groepje van vijf, zes man, dat zich C.S. 6 noemde. Daarmee was C.S. 6 volledig afgelopen.

59432. De heer **Koersen**: Was C.S. 6 voortgekomen uit verschillende groepen? Dat is ons hier ook medegedeeld.

A. Neen.

59433. De heer **Koersen**: Ik heb de indruk gekregen, dat het een samenbundeling was van verschillende andere groeperingen en dat een van die andere groepen aan *Kas* de *Graaf* de opdracht gaf naar Engeland te gaan voor het contact.

A. Wat wordt nu verstaan onder „verschillende groepen"? Er is een hoeveelheid van groepen geweest vóór C.S. 6; natuurlijk is dat een feit, maar over het aantal zou ik geen inlichtingen kunnen geven. *Max Meijer* is ook met de groep-Hans *Katan* in verbinding geweest. Die groep C.S. 6 heeft voornamelijk aangetrokken wat om „De Vrije Katheder" heenstond, een verzetsgroep onder de studenten, die werkte met een illegaal blad, van ons uit geleid. In zoverre kan men spreken van een samenwerking met andere groepen, maar C.S. 6 was geen bundeling van M.C. en „De Vrije Katheder".

59434. De heer **Stokvis**: Als ik u goed begrijp, is er geen sprake geweest van een opdracht van C.S. 6 om naar de overkant te gaan?

A. Dat was niet mogelijk, omdat toen feitelijk niet kon worden gesproken van C.S. 6.

Wat betreft de verbinding met de overkant, is het zo, dat een van de figuren in de R.V.V., die in het bijzonder met de Radiodienst was belast, *Jan Thijssen* is geweest.

59435. De **Voorzitter**: Wanneer is de R.V.V. ontstaan?

A. Op het moment van de wegvoering van de militairen, Mei 1943. Vóór die tijd was er contact tussen verschillende personen. Vóór die tijd had *Jan Thijssen* gewerkt bij de Radiodienst van de O.D. Er zijn echter grote strubbelingen tussen hem en de O.D. ontstaan, waaromtrent mij uiteraard alleen zijn lezing bekend is. Omdat er niets van deugdte, is hij daar weggegaan.

59436. De **Voorzitter**: Welke was zijn lezing? Het is in zoverre misschien wel goed, dat u daarvan mededeling doet, omdat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat van de zijde van de O.D. vandaag of morgen ook een lezing wordt gegeven. *Jan Thijssen* kan zelf zijn lezing niet meer geven.

A. Ik acht het van zeer groot belang mede te delen, dat er, voor wat dit betreft, een overlevende is, die in dezelfde tijd als hij aan de Radiodienst voor de O.D. werkte, nl. de later gedropte agent *Dries (Aussems)*; hij is, meen ik, de bouwer van enige zenders geweest. *Jan Thijssen* speelde daarbij een zeer belangrijke rol. Het grote bezwaar van hem was, voor zover ik weet, ten eerste, dat niet veilig genoeg gewerkt werd, ten tweede, dat men hen werk liet verrichten en, wanneer zij alles klaar hadden, geen seinplan en geen code hadden en dus nooit contact met de overkant konden krijgen. Zijn bezwaar was: de O.D. is geen verzetsbeweging. Daarom zijn zij weggegaan. Ook de vrouw van *Thijssen* weet er veei van af. Ook *Dries* en *Engels* uit Amersfoort leven nog en kunnen hier meer van vertellen.

Toen de R.V.V. tot stand is gebracht, was een van de punten het contact met de overkant. Er was toen al een contact geweest. Wij zijn er niet direct in geslaagd het contact op de juiste wijze tot stand te brengen. Dat is veranderd, nadat *Dries* naar de overkant is gegaan, die niet alleen daarheen ging om dat contact tot stand te brengen, maar ook om er mededeling van te doen, dat wij onze berichten niet voldoende konden spuien, dat zij aan de overkant niet goed geïnformeerd waren en dat wij de indruk hadden, dat onze berichten niet overkwamen of niet bij de bevoegde instanties kwamen. Dat was voor ons duidelijk aan de hand van hetgeen wij aan de O.D. doorgaven en waarop of waarover wij nooit iets hoorden. *Dries* is uitgezonden om contact tot stand te brengen, de heren aan de overkant in te lichten en er op aan te dringen ons aan wapens en springstoffen te helpen.

Wij hebben bij het ontstaan van het N.C. met hen overleg gepleegd om de berichtgeving te verbeteren en deze gemeenschappelijk te doen plaats vinden, maar daar is toen niets van terechtgekomen. *Dries* is teruggekomen en bracht het bericht mede van de noodzakelijkheid om te komen tot een overkoepelingsorgaan der illegaliteit. Nu weet ik niet, of er al een verbeterd contact was met de overkant vóór hij terugkwam dan wel dat het pas verbeterde nadat hij gedropt was. Mogelijk was er al een verbeterd contact, maar door de codes van *Dries* is onze mogelijkheid van contact vergroot. Hij had een zender en seinplan meegenomen. Dit betekende al een uitbreiding, maar bovendien nam hij, meen ik, nog een extra-seinplan mede.

59437. De **Voorzitter**: Als u over „wij” spreekt, spreekt u dus over de R.V.V., niet over de Radiodienst?

A. Het is maar de vraag welke Radiodienst u op het oog heeft.

59438. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat de Radiodienst in zijn opzet eigenlijk een zaak was van *Jan Thijssen* en dat *Jan Thijssen* op een gegeven moment moeilijkheden met de O.D. kreeg en dat hij toen de Radiodienst van de O.D. heeft meegenomen.

A. *Jan Thijssen* heeft uit de O.D. niet veel meegenomen. De Radiodienst is opgebouwd als onderdeel van het R.V.V.-werk in en door de R.V.V.

59439. De **Voorzitter**: Is dat gebeurd door *Jan Thijssen*?

A. Onder de verantwoordelijkheid van *Jan Thijssen*.

59440. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat de Radiodienst onder de auspiciën van de R.V.V. opnieuw opgebouwd is?

A. Ja. Misschien heeft er daarvóór nog een Radiodienst van de O.D. bestaan, maar daar weet ik niet veel van.

59441. De **Voorzitter**: Maar bij de Radiodienst van de O.D. heeft hij toch eerst gewerkt?

A. Ja, maar toen hij mede de R.V.V. tot stand bracht, is er een Radiodienst gekomen en toen *Dries* terugkwam, was er regelmatig contact.

59442. De **Voorzitter**: Was de overkomst van *Jan Thijssen* van de O.D. vóór de terugkomst van *Dries* of daarna?

A. Ver er vóór.

59443. De **Voorzitter**: Was *Jan Thijssen* toen al bij de R.V.V.?

A. Ja.

59444. De **Voorzitter**: Dus hij heeft meegewerkt aan de uitzending van *Dries*?

A. Ja. Bij de oprichting van de R.V.V. speelde *Jan Thijssen* een belangrijke rol. Ik zou veel kunnen vertellen over contacten met de overkant, maar dit lijkt mij niet gewenst, omdat er meer bevoegde personen zijn, die daarover inlichtingen kunnen verstrekken. Er zijn er, die met de gehele Radiodienst bekend waren, er zijn er ook, die bekend waren met een enkel station. De zoon van de burgemeester van Driebergen, de heer de *Beaufort*, zat o.a. bij de Radiodienst.

De **Voorzitter**: Wij hebben in dit verband ook de namen van *van Hoorn Alkema* en mr. *Schadd* gehoord.

A. Dat is juist, die wilde ik ook noemen. Er was ook bij *Gerrit* uit Rotterdam, maar die zat de laatste tijd in het bevrijde zuiden. Zijn eigen naam kan ik mij niet herinneren. Het lijkt mij verstandiger toe, dat zij u het een en ander vertellen. Het is mogelijk van belang mede te delen, dat wij inderdaad een uitgebreide radiodienst hadden. o.a. aan het einde van de bezettingstijd G.D.N. zijn berichten spuide via onze zenders. Onze zender in Amsterdam is het langste in de lucht geweest. De zender van *Hans*, de liaison-officier, die veel later is gedropt, werkte toen niet meer.

Over Amsterdam kan ik zo nodig wat meer vertellen, omdat ik de laatste tijd van de bezetting in Amsterdam heb gezeten. Wij kregen bericht van de dropping van *Bob*, die gelijk met *Tony* werd gedropt, althans met beiden is gelijktijdig contact opgenomen. Zij zijn gelijk gepakt en niet langer dan vier à vijf weken in vrijheid gekeest. Wij zijn pas met hen in contact gegaan natuurlijk, nadat wij met zekerheid wisten, dat zij goed waren. Ten eerste was *Bob* ons onbekend. Wij hebben berichten met de overkant gewisseld over hen beiden en die geverifieerd, wat vergemakkelijkt werd, omdat zij micro-foto's bij zich hadden.

Bob en *Tony* kwamen om het in orde maken van afwerptereinen en het scheppen van mogelijkheden om tot dropping van wapens over te gaan te regelen. Vóór die tijd was er ook een poging in die richting gedaan; ik weet niet meer welke agent het is geweest, maar wel, dat het niet is gelukt, o.a. doordat de marconist niet uit het vliegtuig is gesprongen.

Met *Bob* en *Tony* werd de eerste ernstige poging gedaan om een verbinding tot stand te brengen, met het doel: het droppen van wapens. Wij hebben met *Bob* regelmatig contact gehad tot de dag van zijn arrestatie.

Het is ons bekend, dat beide agenten onvoorzichtig zijn opgetreden. *Bob* was weggegaan naar Engeland in een periode, dat de bezetting wat anders was als toen hij weer hier kwam; *Tony* was hier in de bezetting nooit geweest, had een veldtocht meegemaakt en zou een opdracht in Frankrijk uitgevoerd hebben, vertelde hij ons. De onvoorzichtigheid blijkt uit het feit, dat deze twee met zulke belangrijke opdrachten, voor zover de opdrachten ons bekend waren, de fout hebben gemaakt ontzettend veel contacten te maken, wat veel reizen met zich bracht. De laatste dag waren *Bob* en ik in Leiden; 'smiddags moest hij naar Kottterdam en 's avonds naar Amsterdam. Ik heb hem uitdrukkelijk gewaarschuwd en gezegd: „Je reist te veel; je hebt te veel verbindingen; het is beter voor je, niet met *Tony* in contact te blijven; je hebt beiden te veel contacten en het gevolg zou zijn, dat je op deze wijze niet lang in vrijheid bent.” Hij was al eerder gewaarschriwd, maar er was geen verandering in gekomen.

Tony was nog onvoorzichtiger. Dat hij geen goed adres kon krijgen, lijkt mij uitgesloten. Wij hebben hem herhaaldelijk een aanbod. Een keer, dat ik hem zag in de buurt van het Vondelpark, vertelde hij mij, dat hij was ondergedoken in een rendez-vous-huis, waar hij in het ene kamertje vertoeven moest, terwijl in het andere kamertje Duitsers de nacht doorbrachten.

Hij had wapens, die voor ons belangrijk waren, maar die hij niet afgaf en in zijn tas hield. Wet waren twee geluiddempende pistolen, (groot kaliber). Wij hadden die wapens hard nodig en hij had ze rustig in zijn tas zitten. Op een dag ging hij de deur uit en liet hij zijn tas op zijn kamer staan. Toen zijn hospita op de kamer kwam, keek zij in de tas en zag zij de wapens zitten. Het was hem bekend, dat zij ze had gezien. Toch bleef hij op dat adres. Nadat hij mij dit had verteld, heb ik er op gestaan, dat hij naar een ander adres zou gaan. Toen ik bleef aandringen, is hij er weggegaan. Ik zeg niet, dat hij daardoor is gearresteerd; de oorzaak van hun arrestatie weet ik niet; *Bob* had de onvoorzichtigheid, op zijn eigen adres te wonen, althans door veel bij zijn vrouw op zijn eigen adres te komen.

Het feit, dat die twee gearresteerd waren, betekende voor ons niet dat de verbinding verbroken was. Wij hebben de overkant kunnen berichten, dat zij gearresteerd waren. Later kwam de verbindingsman — o.a. voor de dropping van wapenen — *Hans Bialosterski*. Hij is in Noordholland zwaar gewond en gearresteerd. Hij is, meen ik, even vóór het ontstaan van de B.S. hier aangekomen. Hij is bij ons gebleven en heeft lange tijd contact gehad met de overkant.

59445. De *Voorzitter*: Was dat de eerste keer, dat *Bialosterski* hier was?

A. Het is de tweede keer geweest.

59446. De *Voorzitter*: Ik vraag dit, omdat ik mij herinner, dat gezegd is, dat hij, toen hij de eerste keer kwam, contact moest opnemen met de illegale pers. U brengt hem in verband met de wapendroppings. Dat kan uitkomen, als het de tweede keer is geweest.

A. Het kan slechts de tweede keer geweest zijn. Hij is na die tijd nooit meer naar de overkant geweest en vertelde ook, dat hij een keer eerder was geweest. Dit is een van de contacten geweest, dat zeer veel voor de wapenverzorging gedaan heeft.

59447. De *Voorzitter*: Is de wapendropping op de duur bevredigend gaan lopen?

A. Ja, behalve ten aanzien van enkele gedeelten van het land, waar het niet bevredigend is geweest, als gevolg van een verkeerde opzet van de zaak en verraad.

59448. De *Voorzitter*: In verband met de wapendroppings wordt steeds de vraag aan de orde gesteld, welke groepen wél wapenen kregen en welke niet.

A. Ik weet niet, of er na de bevrijding zijn geweest, die zeggen, dat de verdeling niet op behoorlijke wijze heeft plaats gevonden. Wel van tijdens de bezetting is het mij bekend. Het is misschien goed er op te wijzen, dat, wanneer daarover nu gesproken wordt, dit alleen een gevolg is van volkomen onbekendheid met de regeling, die bestond.

De opdracht van de overkant, nadrukkelijk aangegeven in een telegram, was, dat de wapendropping plaats vond voor de Raad van Verzet, dat deze zich moest bewapenen en dat deze moest beslissen of het noodzakelijk was andere organisaties van wapenen te voorzien; een telegram, dat ik mij zeer goed herinner, maar dat nooit aanleiding tot grote wrijving is geweest. De datum echter herinner ik mij niet meer, ik meen, dat het was vóór of tijdens de vorming van de B.S. Van het begin af is liet standpunt geweest, dat, waar de samenwerking in de B.S. was tot stand gekomen, het eerst die groepen bewapend moesten worden, voor wie het het meest noodzakelijk was. Ik heb later nooit gehoord, dat generaal *Koot* of kolonel *Six* ontevreden zijn geweest over de verdeling. In het begin heeft de O.D. wel gefoeterd, maar er was geen enkele reden voor, vanuit verzetsstandpunt bekeken. Her is misschien goed, wat betreft de wapendroppings op te merken, dat *Hans* oorspronkelijk met mij contact had en ik deze zaken verzorgde. *Hans* werd geholpen aan mensen, adressen en materiaal voor zijn werk. Er werden door ons menssen ingeschakeld, waarbij ook was dr. *Veeneklaas*.

59449. De heer *Stokvis*: Dat was de opvolger van *Bialosterski*.

A. Dat is niet helemaal juist. Hij werkte voor *Hans*, was door de R.V.V. ingeschakeld.

59150. De *Voorzitter*: Ik heb begrepen, dat *Bialosterski* hier een bepaalde taak had.

A. Ja, hij moest o.a. zorgen voor de verbinding. Hij was later de verbinding tussen de B.S. en de overkant en werd ook genoemd de liaison-officier.

59151. De *Voorzitter*: Goed, dus toeri *Bialosterski* uitviel, was liet mogelijk, dat een ander, ook al was deze nooit in Engeland geweest, het werk van *Bialosterski* voortzette. Is het niet juist, als dr. *Veeneklaas* dat zegt?

A. Er kwam een marconist met *Hans* mee. Deze man had de zender onder zijn berusting. Misschien is er een besluit genomen, maar dat herinner ik mij niet, dat *Veeneklaas* de chef van de zender is geworden, of de schakel tussen B.S. en de zender. Wij zijn altijd van het principe uitgegaan, dat wij een gedropte agent alle mogelijke service moesten geven. Wilde hij buiten de Radiodienst staan in verband met de bijzondere opdracht, die hij had, dan was dat ook goed. Zij konden zelf geen adressen, koeriers, enz., verzorgen en waren dus op ons aangewezen, maar zij bleven veelal zelfstandige figuren om zo te zeggen, al was er bijna over alles overleg en in het bijzonder niet *Jan Thijssen*. Het is mogelijk, nadat *Hans* was uitgevallen, dat *Veeneklaas* de leiding heeft gekregen, maar ik herinner mij dit niet. Wel, dat hij aan de Radiodienst van de B.S. heeft gewerkt. Maar waaruit dit precies bestond, zou ik niet kunnen zeggen, de Radiodienst R.V.V. viel daar niet onder. Ik kan alleen zeggen, dat het optreden van de O.D. vaak tot moeilijkheden en ongelukken heeft geleid. De O.D. was niet tevreden over de aflevering van de wapens. Men maakte er zich bezorgd over, dat de wapens werden afgeworpen op terreinen, waar zij niets te vertellen hadden. De wapens kwamen terecht op afwerpterreinen, vanwaar zij gedirigeerd werden naar de plaatsen, waar ze nodig waren. Zo werden b.v. in het begin de wapens van een afwerpterrein op de Veluwe getransporteerd naar Rotterdam. De O.D. meende op zeker moment, dat er ook wapens in Friesland en Groningen behoorden te zijn. Wij waren het daarmee eens, maar vonden het noodzakelijk, dat er dan ook een goede radioverbinding in Friesland en Groningen moest zijn. Die was er niet en door mij werd geweigerd om door middel van onze verbinding in de overkant voor wapendroppings in Friesland en Groningen te zorgen, met het oog op de gevaren, daaraan verbonden. Dzarover is *Hans* het met mij eens geweest, maar op een gegeven moment — ik weet niet wie het geweest is — he-ft men toch doorgezet, dat de wapendroppings in Friesland en Groningen moesten plaats hebben via een radiocontact in Ansterdam. Toen is gebeurd, waartegen ik stelselmatig had gewaarschuwd: men heeft voor de wapendroppings een terrein gekozen, waar men niet in de gelegenheid was om op het laatste moment, als er een kink in de kabel kwam, de overkant te waarschuwen. Er werd gezegd: Wij hebben een telefoonverbinding. Dat was niet waar: de telefoon werkte slecht en het duurde te lang. Wij hebben gezien hoe het gegaan is! De algemene toestand in Friesland leende er zich op dat moment ook niet voor. Er hadden steeds arrestaties plaats: de O.D. was al een keer opgerold in Friesland. Zij zijn er toch toe overgegaan, terwijl de wapendroppings plaats vonden op het moment, dat de zaak fout was; omdat zij daar geen zender hadden, konden zij de overkant niet waarschuwen en vielen de wapens direct in handen van de Duitsers. Dat is tot tweemaal toe gebeurd.

59452. De *Voorzitter*: Hebt u nog iets bemerkt van de omstandigheden om de arrestatie van *Jan Thijssen*? Wat hebt u er eigenlijk van bemerkt?

A. Bij de vorming van de B.S. is enige wrijving ontstaan, een wrijving in die zin, dat er enigen waren in de R.V.V., waaronder ook ik zelf, die voor deze samenwerking niet gevoelden, omdat men op het standpunt stond, dat alleen de verzetsorganisaties eventueel daarin zouden moeten medewerken. Toen kregen wij het geschil: Is de O.D. wel of niet een verzetsorganisatie? Ik wil er, gezien uw vragen, nu niet over nakaarten of hij dat wel of niet was, maar er was bezwaar van die zijden, die zich niet sabotage en gewapend verzet bezighielden. Het bezwaar was, dat de O.D. eerder als een rem in die sector van het verzet werkte dan als een kracht ten goede, wat volgens mij niet ten onrechte werd gezegd. Naderhand is men weer om de ronde tafel gaan zitten en toen heeft de O.D. volledig toegezegd te zullen medewerken aan het actieve verzet.

De gehele twist zal ik niet gaan verhalen, maar *Jan Thijssen* is zich er tegen blijven verzetten; daarop komt eigenlijk de hele zaak neer. Er is wrijving gebleven. Ik persoonlijk wilde het op dat moment ook niet, maar nu de meerderheid er toe besloot, was ik bereid mede te werken. Maar bij mij bestond geen bereidheid om zitting te nemen in het z.g. commando-Delta C. Eerst heeft *van der Gaag* er namens ons in gezeten, toen *Henk van Doorn*, de man van de „Oranjekrant“; daarna, na overleg met anderen, heb ik mij wel bereid verklaard er zitting in te nemen, o.a. ook — wat misschien niet bekend is — na overleg met *Jan Thijssen*.

59453. De Voorzitter: Hoe bedoelt u dat?

A. Omdat hij zei: „Als de zaak nu toch zo loopt, ga jij er dan in zitten, want dat is te allen tijde beter dan dat wij van der Gaag of Henk er in hebben zitten.” Ik heb het gedaan. Jan Thijssen kwam er later op terug, of het wel goed geweest was en of het niet beter zou zijn geweest er niet in te gaan ritten. Jan Thijssen heeft van het begin af aan zijn medewerking beperkt. Bij hem was o.a. een van de redenen, dat de Radiodienst zou moeten worden overgedragen. Hij wilde die intact laten, maar had toegezegd elk bericht van de B.S. te verzorgen. Hij zei: Ik ben bereid alles over te brengen, maar wil de zaak intact en veilig houden. Er kan iets nieuws naast staan, maar ik vind het gevaarlijk in zo'n beweging op te gaan. Daarin had hij niet geheel ongelijk. Er zijn steeds bepaalde strubbelingen geweest, die zich vooral hebben toegespitst tussen Jan Thijssen en de O.D., later ten aanzien van generaal Koot. Hierbij doet zich het merkwaardige feit voor, dat er op de dag van de arrestatie van Jan 'smorgens een vergadering is geweest, waarbij aanwezig zijn geweest kolonel Six, generaal Koot, Jan Thijssen, Gerrijsen, Bob Scheepstra, een zekere Torn en ondergetekende. Die bespreking had ten doel enige toenadering tussen de standpunten te bewerkstelligen, hetgeen echter ook bij die bespreking niet is gelukt. Jan Thijssen werd ontslagen uit elke functie en kreeg opdracht de zaak over te dragen. Jan wilde er geen gevolg aan geven en er heerste een gespannen sfeer. Hij ging met een auto naar den Haag en Rotterdam. Ik moest ook naar Oen Haag, doch was er een tegenstander van in auto's te rijden, omdat er niet veel auto's reden en het al te gevaarlijk was. Daarom ging ik niet mee. Ik heb die bewuste morgen gezegd: Ga niet met de auto!

's Middags is hij op de grote verkeersweg, ik meen tussen den Haag en Rotterdam, gearresteerd. Over zijn arrestatie kan ik niet veel met zekerheid zeggen. De dokter — zijn naam wil mij niet in de gedachten schieten —, die gelijk met hem is gearresteerd, werd later losgelaten. Lij zijn met hun drieën gearresteerd. De dokter is lange tijd gewantrouwd en er was doorgegeven hem niet meer te gebruiken; later is dat, meen ik, toch weer gebeurd. Het is mogelijk, dat hij gefusilleerd is achter de IJssel, toen daar het radiostation is opgerold. Zijn naam werd mij althans toen doorgegeven. Het ene verhaal is, dat, toen de auto aangehouden werd, de S.D. gezegd zou hebben: Jan Thijssen, wij hebben je! Het andere verhaal is, dat zij het niet direct hebben geweten. De S.D. zou een papiertje hebben opgeraapt, dat hij had laten vallen bij het uit zijn zak halen van de gevraagde papieren; daarop stond iets, dat aanleiding zou zijn geweest hem mee te nemen. Pas in de gevangenis zouden zij te weten zijn gekomen, dat hij Jan Thijssen was.

Ik ben niet in staat te beoordelen welk verhaal juist is. In een briefje, dat hij uit de gevangenis heeft geschreven, heeft hij wel medegedeeld hoe hij gearresteerd is. Daaruit was op te maken, dat zij meteen geweten hebben, dat het Jan Thijssen was.

59454. De heer Stokvis: Die brief bestaat misschien nog?

A. Dat zal zijn vrouw zeker weten. De dokter, die er bij was, heeft over de arrestatie mededelingen gedaan en deze weet meer over hem dan ik.

59455. De heer Koersen: Jan Thijssen was zeker niet gemakkelijk in de omgang?

A. Dat zal ieder verschillend beantwoorden. Ik weet, dat er velen zijn, die zeggen zullen: Hij was niet gemakkelijk. Ik vond hem in de samenwerking zeer gemakkelijk, maar ik weet, dat anderen er anders over denken, zoals de heren Six en Koot.

59456. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Wij hebben hier ook vrienden van hem gehad, die vonden, dat hij niet gemakkelijk was. Ik noem b.v. mevrouw van Hoorn Alkema. Zij had waardering voor zijn persoon, maar vond hem niet gemakkelijk.

A. U moet niet vergeten, dat de positie, waarin men in de illegaliteit ten opzichte van elkaar verkeerde, een zeer bijzondere was. Zij was een medewerkster van hem. Veeleisend zijn, betekent dat ook: niet gemakkelijk zijn? Ontegenzeggelijk was hij een van de mensen, die van zeer grote betekenis zijn geweest voor de verzetsbeweging. Hij is nooit op de juiste wijze beoordeeld geworden als gevolg van de houding van de heren Six en Koot, die mogelijk een militaire maatstaf hebben aangelegd. Maar als dat de reden is geweest voor de weinige waardering van Jan Thijssen — u weet: aan zijn vrouw is geen onderscheiding posthuum uitgereikt —, dan wil ik verwijzen naar het feit, dat kolonel Six ook niet altijd de

discipline in acht nam. Hij heeft uit een bijeenkomst van Delta C bepaalde besluiten aan anderen medegedeeld.

Doordat kolonel Six uit een bijeenkomst mededelingen aan de heer Neher had gedaan, kon deze de heer Stikker opbellen om te zeggen, dat in de Delta C de B.S. hadden besloten, áat, wanneer hij er eventueel toe zou overgaan Ausweise voor zijn bedrijf aan te vragen en dat standpunt ook bij de ondernemers nader zou verdedigen, gezorgd zou worden, dat hij in het ziekenhuis zou komen om te verhinderen, dat hij verder op deze wijze zou kunnen optreden. Dit was de heer Stikker bekend als gevolg van het feit, dat kolonel Six het had medegedeeld.

Als kolonel Six zegt: Wij waren toen een militaire organisatie en Thijssen had zonder meer te gehoorzamen aan het bevel van zijn commandant, dan is het niet juist, omdat toen nog niet bekend en bevestigd was, dat generaal Koot de commandant was en Jan Thijssen het recht had het niet als een bevel te beschouwen. De weinige waardering van Jan Thijssen is een vervelende geschiedenis geworden.

59457. De Voorzitter: U zei in het begin van het verhoor, dat u op iets zou terugkomen, dat betrekking had op de verbindingen in de vroegere tijd, dus uit de tijd vóór de K.V.V. Of heb ik dat verkeerd begrepen?

A. Dat was o.a. de verbinding van George Brandy. Direct contact heb ik persoonlijk nooit met hem gehad. Wat de verbinding van van der Waals met de overkant betreft, heb ik nooit geweten, of zij wel of niet bestond; er was geen contact met hem. Wel was bekend (terwijl het misschien niet juist was), dat George Brandy met van der Waals in contact stond. Van onze zijde is er altijd aan getwijfeld of van der Waals wel contact had met de overkant; dat is door ons nooit aangenomen; door ons werd van begin af aan uitgegaan van het feit, dat van der Waals een Gestapo-agent was. Vertrouwen heeft hij gewonnen bij één enkele groep in de beginperiode; er werd gezegd — dat was het verhaal in de illegaliteit —, dat hij aan de overkant zou zijn geweest, dat hij gedropt zou zijn en als zodanig verbinding zou hebben, wat ik altijd zeer merkwaardig heb gevonden, omdat in onze kring bekend was, dat hij verkeerd was.

59458. De Voorzitter: Dat was van der Waals onder de naam van Anton de Wilde?

A. Ja. De eerste naam, meen ik, waaronder hij werkte.

59459. De heer Stokvis: Wat verstaat u onder „onze kring“?

A. In de kringen van de communistische partij. Rij M.C. was bekend, dat Anton de Wilde niet goed was en dat hij onder vele andere schuilnamen werkte en van der Waals was. Ik meen, dat hij als var, der Linde was opgetreden in Utrecht; zij zijn toen bij mij gekomen met de boodschap: „Nu hebben wij iemand met een goed contact met de overkant; hij heet van der Linde”. Ik heb toen gezegd, na de bijzonderheden te hebben gehoord: „Pas op, dat is dezelfde als van der Waals.” Wij zijn niet met hem in zee gegaan. Zo is het ettelijke keren voorgekomen.

Ik weet niet meer, waar het is geweest, ik meen in Rotterdam, maar bij het eerste contact met van der Waals is hem gezegd: „Als je een man van de overkant bent, geef ons dan je herkenningstekenen en een deel van de code.”

59460. De Voorzitter: Tot het geven van zijn herkenningsteken was hij in staat.

A. Mogelijk wel, maar hij heeft het niet gedaan. Er is zeker wel driemaal op verschillende wijzen contact met hem geweest, waarbij hij niet is ingegaan op het verzoek om dit te doen. Wij hebben niet alleen de herkenningstekenen gevraagd, wij hebben een deel van de code gevraagd, wat wij ook later stelselmatig hebben gedaan. Dat heeft hij geweigerd. Het noemen van een slagzin, welke door Radio-Oranje werd uitgezonden, werd door ons niet voldoende geacht. Eén ding is nog wel van belang, nl. de vraag: Heeft Bram van Oord in de beginperiode contact gehad met van der Waals, ja dan neen? Dit vraag ik, omdat Bruin bij mijn weten na de bevrijding wel heeft gezeten, maar niets ten laste is gelegd, terwijl vaststaat, dat hij verraad heeft gepleegd.

59461. De Voorzitter: Wat noemt u de beginperiode? Wij kennen uit ons onderzoek Bram van Oord alleen in verband met de parachutist Brutus. Dat was in het najaar van 1943. Als u spreekt over de beginperiode, bedoelt u dan vóór die tijd?

59462. De **Voorzitter**: Waar baseert u het feit, dat hij dat contact zou hebben gehad, op?

A. Dat maak ik op uit het feit, dat vóór die tijd *Bram van Oord* reeds bezoek had gehad bij hem thuis, z.g. van de S.D., en omdat de vraag rijst: Bestond er geen verbinding tussen de groep, die opgerold is door *Anton de Wilde*, het z.g. G.B.C. of Nationaal Comité, zoals het ook wordt genoemd, en *Bram van Oord*? Ik weet dit niet met zekerheid, maar ik werp de vraag op: Speelde hij een rol daarin?

Ik vraag dit, omdat het altijd mijn gedachte is geweest. Later is deze gedachte versterkt door een kapitein, die ik in Utrecht sprak, die *Bram van Oord* kende en die toen ook — het was vóórdat vaststond, dat hij verraad pleegde — op hetzelfde standpunt stond als ik, nl. dat *Bram* een verrader was, en hij in de veronderstelling leefde, dat hij in die periode met *van der Waals* contact heeft gehad.

59463. De **Voorzitter**: Weet u iets van de geschiedenis, die in de krant heeft gestaan over het contact, dat er geweest is door middel van *Goulooze* en anderen met Rusland?

A. Daarvan weet ik niets. In de hele bezettingstijd is er van mijn zijde maar twee of drie keer contact geweest met *Goulooze*, niet over een van deze punten, waar ik niets van weet, maar over andere zaken, en dat was vlak vóór zijn arrestatie.

59464. De **Voorzitter**: In zoverre is het natuurlijk van belang, dat er daarbij sprake van is, dat er enige seintoestellen waren.

A. Mij niet bekend.

59465. De **Voorzitter**: Zeggen de namen van *Louis Jansen* en *Jan Dieters*, die ook door de Duitsers gearresteerd zijn, u iets?

A. Natuurlijk, heel veel; zij maakten deel uit van de leiding in de illegaliteit. Over de verrader van hen bestaat, meen ik, geen verschil van mening. Dat is *Vosveldt*, die nog niet gearresteerd is. Hij is naar Friesland gevlucht en daar vandaan is hij naar Engeland gegaan als Nederlands militair. *Vosveldt* heeft ontzettend veel mensen verraden, maar men weigert hem te arresteren. Volgens mijn laatste berichten zit hij in het leger. Ondanks herhaalde verzoeken om hem te arresteren, is men er nog steeds niet toe overgegaan.

59466. De heer **Stokvis**: Het was toch een hele groep, die opgerold werd?

A. Ja, een deel van het krantenapparaat. Daarna zijn *Jan Jansen* en *Dieters* gearresteerd en op hetzelfde moment was men *Paul de Groot* op het spoor.

59467. De **Voorzitter**: Zijn deze mensen veroordeeld en gefusilleerd?

A. Ja, beiden.

59468. De **Voorzitter**: Ik heb hier geen origineel verbaal, maar het krantenbericht, dat ik zoëven bedoelde, houdt in een rapport van *Mundt*. Daarin staat:

„Uit het onderzoek, dat ik te Amsterdam met mijn beambten *Knorr* en *Lange* instelde, bleek, dat *Goulooze* met meerdere zendapparaten verbinding had met Moskou. Hierna zijn enige personen gearresteerd, waaronder een zekere *Bronkhorst*, wo-

nende te Amsterdam. Bij de arrestatie van *Bronkhorst* trachtte deze te vluchten. doch door een van de aanwezige beambten werd hij in de voet geschoten.”

Zegt de naam *Bronkhorst* u ook niets?

A. In dit verband niet. Ik meen, dat er een *Bronkhorst* gearresteerd is, maar die had daar niets mee te maken.

59469. De **Voorzitter**: Er staat verder, dat *Bronkhorst* zou verteld hebben:

„a. dat hij te Amsterdam vertegenwoordiger was van *Goulooze* wat betref het zenden van berichten aan Moskou in communistische zaken;

b. dat hij koerier was tussen *Goulooze* en verschillende marconisten, die verschillende zenclapparaten bedienden.”

Volgens dit verhaal zou *Mundt* op het spoor van de zaak gekomen zijn door arrestatie van *Bronkhorst*.

A. Ik weet er niets van. Ik weet dus niet, of die verklaring van hem juist of onjuist is. Ik geloof ook, dat het langs een andere weg mogelijk is, dit te weten te komen. Er zullen zeker nog mensen leven, die op dit punt meer weten dan ik.

59470. De heer **Stokvis**: En de heer *Goulooze* zelf?

A. Die zal er vermoedelijk wel het een en ander van weten, als hij er in genoemd wordt en er zo iets heeft bestaan. Of er b.v. in die tijd contact is geweest, weet ik niet, maar er zijn anderen, die het dan zouden moeten weten. Maar wat onze kant betreft, de toenmalige leiding van M.C.: noch *Jan van Gilse*, noch *Max Meijer*, noch ik hebben ooit contact gehad met *Goulooze* of iemand van deze groep; wij wisten zelfs niets van het bestaan van die groep. Dat is iets, waarover ik pas na de bevrijding heb gehoord, ik meen haast uit dezelfde krant als u. Als het althans een groep is geweest! Want dat is ook nog de vraag.

59471. De **Voorzitter**: Hebt u in het verband van het vraagstuk van de verbindingen, die er geweest zijn, nog andere mededelingen te doen, die voor om van belang zijn, of hebt u uw voornaamste aanrakingspunten met deze zaken wel behandeld?

A. Ik zou het inderdaad het beste vinden, met deze algemene aanrakingspunten te volstaan, omdat er, wat de R.V.V. betreft, bevoegder mensen zijn, die hiermede rechtstreeks te maken hebben gehad. Ik bemerk, dat u reeds een paar van hen hebt gehoord. Ik ben alleen enigermate van de algemene lijnen op de hoogte.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

G. WAGENAAR.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEX

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 6 JULI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera en van Dis, jonkvrouwe Wittevaal van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHAN WILLEM VAN OORSCHOT,

oud 74 jaar, wonende te Farnham (Surrey), Engeland,
oud-hoofd inlichtingendienst en B.B.O., generaal-majoor b.d.

59777. De **Voorzitter**: Op 29 Juli 1948 bent u door de commissie gehoord en u hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden van deze keer worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de destijds afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Na het verhoor van vorig jaar zijn er nog enige onderwerpen naar voren gekomen, waarover ik u graag enkele vragen zou willen stellen. Wij hebben hier gehoord de heer *Bosch van Rosenthal*, de oud-Commissaris der Koningin in Utrecht, die ons heeft verteld, dat hij in 1939 op een reis in contact is gekomen met een Amerikaan, die militair attaché was in Portugal. Deze heeft de heer *Bosch van Rosenthal* een rapport laten lezen, dat hij aan zijn Regering had uitgebracht. De Amerikaan was vroeger militair attaché in Brussel geweest en hij zei tegen de heer *Bosch van Rosenthal*:

„Wij hebben toenmaals, toen de Duitsers België bezetten, zo verschrikkelijk gesukkeld, omdat er geen contacten waren van de geallieerden met België. Nu is voor uw land de taak om nu al vast de geheime dienst op te zetten.

Mocht Nederland dan door de Duitsers bezet worden, dan hebben wij die zaak 21 vast voor elkaar.”

De heer *Bosch van Rosenthal* heeft verklaard, dat hij toen, het was ongeveer Juni 1939, naar het bureau van G.S. IIT is gegaan, waar hij met generaal *van Oorschot* heeft gesproken en met twee andere heren, die broers waren.

A. Dat zijn de *Roosebooms* geweest.

59778. De **Voorzitter**: Waren dat broers?

A. Ja, de ene, T. S. *Rooseboom*, was aan het bureau verbonden, en zijn broer, een oud-Indisch officier, die niets had te doen, kwam uit liefhebberij op kantoor.

59779. De **Voorzitter**: De heer *Bosch van Rosenthal* zei, dat de een speciaal was belast met de Indische geheime dienst en de ander met de Nederlandse.

Verder zegt hij: „Ik heb hun precies alles uitgelegd en gezegd, dat het noodzakelijk was, dat zij het nu alvast op gingen zetten”. Dit alles was dus naar aanleiding van de mededelingen, die deze Amerikaan, een zekere mr. *John Mynne Gade*, hem tijdens een bootreis had gedaan.

Kunt u zich iets herinneren van het gesprek, dat u toen met de heer *Bosch van Rosenthal* hebt gevoerd?

A. Ik kan mij wel herinneren, dat ik een gesprek met de heer *Bosch van Rosenthal* heb gehad, maar ik herinner mij niet meer, dat hij daarover heeft gesproken. Het is natuurlijk mogelijk, dat hij het heeft gezegd.

59780. De **Voorzitter**: De heer *Bosch van Rosenthal* haalt dit gesprek aan als illustratie van zijn opvatting, dat men hier vóór 1940 in gebrcke is gebleven om iets op te zetten voor het geval Nederland

zou worden bezet. Dit feit op zich zelf staat vast. Vorige keer hebt u verklaard, dat er inderdaad van Nederlandse kant geen enkele voorbereiding was getroffen om, wanneer Nederland eventueel zou worden bezet, direct verbindingen te hebben tussen het bezette gebied en het land, waarheen de Regering zou gaan,

Het gaat er thans slechts om, of het inderdaad juist is, dat in de zomer van 1939 door de heer *Bosch van Rosenthal* bij u en bij anderen de aandacht op de noodzakelijkheid daarvan is gevestigd.

A. Het is heel goed mogelijk. Ik weet wel, dat hij er is geweest, maar ik weet niet meer, wat er is besproken. In hoofdzaak heeft hij echter gesproken met de heren *Rooseboom* en dezen zouden het zich misschien kunnen herinneren.

Wanneer hij het echter heeft gezegd en ik heb het gehoord, dan heb ik waarschijnlijk gedacht, dat het zo'n hopeloos geval was, dat ik het maar ter zijde heb geschoven. De Regering wilde er niet aan.

59781. De **Voorzitter**: Is het wel overwogen geweest?

A. In het algemeen is er wel gesproken over een samenwerking met andere landen of mogelijke geallieerden.

59782. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat de Regering hieraan niet wilde beginnen, omdat zij voorbesprekingen hierover in strijd achtte met haar neutraliteitspolitiek?

A. Ja.

59783. De **Voorzitter**: Hier staat echter tegenover, dat men met volkomen instandhouding van de neutraliteitspolitiek eenzijdige voorbereidingen had kunnen treffen. Men had b.v. hier mensen kunnen instrueren en hen voorzien van zenders.

A. Voor zover ik weet, hebben zij dit niet gedaan.

59784. De **Voorzitter**: Zijn er bij de Regering ook geen voorstellen gedaan voor een eenzijdige voorbereiding, al zou deze dan niet zo goed zijn als een voorbereiding, die in overleg met andere landen had plaats gevonden?

A. Voor zover ik weet, niet.

59785. De **Voorzitter**: Vorige keer hebben wij gesproken over de interneringen, die in Londen hebben plaats gevonden, nl. de zaak-*van Buuren* en de zaak-*Zegers*. Zo u zich herinnert, hebben wij zeer uitvoerig gesproken over de zaak-*van Buuren*.

Op 10 Mei 1940 was de heer *Zegers* met u naar Engeland vertrokken met een militaire missie. Was u met zijn tweeën?

A. Wij waren met ons tweeën van de militaire missie, maar er waren ook nog enige zee-officieren bij, die ook naar Londen moesten, ik weet echter niet in welke hoedanigheid. Zij moesten zich melden bij de marine-attaché en reisden toevallig met ons samen. Wij vormden echter met ons tweeën de missie.

59786. De **Voorzitter**: Was u er het hoofd van?

A. Ja.

59787. De **Voorzitter**: Tot welk wapen behoorde overste *Zegers*?

A. Oorspronkelijk behoorde hij tot de infanterie, maar hij was als luchtvaartspecialist, wat hij ook inderdaad was, aan mij toegevoegd.

59788. De **Voorzitter**: Het heeft ons min of meer verbaasd, hoe men er in Engeland achter is gekomen wat de antecedenten waren van overste *Zegers*.

De heer *van 't Sant* heeft hierover het volgende verklaard:

„Generaal van *Oorschot* was het er volkomen mee eens, dat de heer *Zegers* ingesloten werd; wanneer hij nu een andere houding aanneemt, dan vergist hij zich. Ik heb het met hem besproken, ik ben bij hem geweest op zijn bureau om met hem over *Zegers* te praten”.

De heer *van 't Sant* zegt dus, dat u het volkomen eens was met de internering van overste *Zegers*.

A. Met de internering van overste *Zegers* was ik het volkomen oneens en de heer *van 't Sant* is nooit bij mij geweest om over de heer *Zegers* te spreken. Hij is zelfs nooit op mijn bureau geweest. Ik spreek dit bepaald tegen; het is ten enenmale onjuist.

59789. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zoudt er zich tegen hebben verzet, wanneer het met u besproken was?

A. Natuurlijk zou ik mij er tegen hebben verzet.

59790. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U vond de hele internering van overste *Zegers* een fout?

A. Ja, ik geloof, dat het op een vergissing berustte. In elk geval was het geen man om te worden geïnterneerd. Ik heb alles gedaan om de internering ongedaan te maken.

59791. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u overste *Zegers* al lang uit de dienst?

A. Ja, ik kende hem al een jaar of tien, twaalf.

59792. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u geen enkel bezwaar tegen hem?

A. Als militair had ik niet het minste bezwaar tegen hem. Hij was echter een moeilijk man en hij maakte het zich zelf moeilijk. Ik heb het een heel vervelend geval gevonden en ik ben herhaaldelijk naar de Minister van Oorlog gegaan om zijn hulp in te roepen om de heer *Zegers* vrij te krijgen.

Wat de heer *van 't Sant* hierover zegt, spreek ik met de grootste beslistheid tegen, dit is ten enenmale onwaar.

59793. De heer **Koersen**: Kan het ook niet iemand anders zijn geweest, die het namens zijn dienst heeft gezegd?

A. Neen, ik heb hierover nooit iets namens de heer *van 't Sant* gehoord. Ik kan de heer *van 't Sant* natuurlijk weleens hebben gesproken, b.v. in een restaurant, maar ik ontken, dat hij bij mij op het bureau is geweest. Over het geval-Zegers heb ik nooit een woord met hem gewisseld.

59794. De **Voorzitter**: Bij ons onderzoek hebben wij ook enige keren iets gemerkt van werk, dat hier te lande werd verricht om afgeschoten geallieerde piloten weer terug te brengen naar Engeland. Het is gebleken, dat men ook van Engelse zijde wel belangstelling hiervoor had, hetgeen trouwens vanzelf spreekt. Dit was een werk, dat viel buiten de bemoeiingen van de Nederlandse instanties, die er op het gebied van de geheime diensten waren. Het is ons gebleken, dat, wanneer de Engelsen daarvoor mensen uitzonden, dit niet gebeurde in het verband van de dienst van kolonel *de Bruyne* en later van het B.B.O. Blijkbaar deden de Engelsen het op eigen initiatief. Ik heb hier een rapport van de heer *Wannée*, die zich in 1943 ook met dit werk heeft beziggehouden. Hij maakt hierin een opmerking, die, als ze juist is, van enigszins algemener betekenis is en misschien ook zou kunnen gelden voor de latere tijd van de oorlog. Hij zegt, dat het werk aanvankelijk nogal ondankbaar was, omdat de bevolking nogal eens wat gevallen bedierf, doordat zij in haar medewerking zo enthousiast was, dat het veel te vlug bekend werd, dat er ergens een piloot was. Het ergste was echter, dat van uit Londen een algemeen consigne had geklonken: „Niets doen, laten aanhouden als krijgsgevangenen.”

Dit is dus een opmerking van een van de mensen, die dat werk hebben gedaan. Hebt u hier ooit van gehoord?

A. Neen, ik heb er nooit van gehoord.

59795. De **Voorzitter**: U zoudt dus ook niet kunnen zeggen, dat dit om een of andere reden logisch was?

A. Ik vind het onlogisch en heel verkeerd. Het kan natuurlijk gezegd zijn, maar ik weet er niets van.

59796. De **Voorzitter**: Het lijkt u tegen de draad in?

A. Ik zou er zeer veel bezwaar tegen hebben gehad.

59797. De **Voorzitter**: Het ligt ook voor de hand: piloten waren kostbare mensen in de oorlogvoering.

A. Het is als het ware samenwerking met de vijand.

59798. De **Voorzitter**: De heer *Wannée* is een Nederlander, die hielp met het verzamelen van inlichtingen, enz. Ik begrijp, dat hij bedoelt, dat er een consigne was gekomen van de Nederlandse dienst uit Londen — in dit geval zou dat B.I. moeten zijn geweest —, dat men zich niet moest bemoeien met piloten en dat dezen zich maar moesten aanmelden als krijgsgevangenen.

Het zou natuurlijk ook kunnen zijn, dat B.I. heeft bedoeld, dat de mensen, die zich met het inlichten verzamelen bezighielden, niet tegelijkertijd ander werk moesten doen.

A. Het lijkt mij toch een verkeerd principe dan de raad te geven, dat deze mensen zich als krijgsgevangenen moesten aanmelden. Ik weet er echter niets van. Het kan wel zo zijn, maar ik weet het niet.

59799. De **Voorzitter**: Hebt u in Engeland bij het B.B.O. ook weleens te maken gehad met het gebruik van radiotelefonietoestellen, in tegenstelling met radiotelegrafietoestellen? Er zijn nl. enkele agenten, ook van B.I., gedropt met een radiotelefonietoestel; dit was een toestel, waarin men kon spreken. In het algemeen is het geen groot succes geweest.

A. Ik herinner mij niet, dat ik er ooit mee te maken heb gehad, wel met gewone zenders, maar niet met deze radiotelefonietoestellen.

59800. De **Voorzitter**: U weet dus niet, of deze toestellen goed of verkeerd waren?

A. Neen.

59801. De **Voorzitter**: Werkten uw mensen in het algemeen alleen met gewone zenders?

A. Ja, daarvoor waren speciaal getrainde mensen. Wanneer iemand werd uitgezonden, kreeg hij een telegrafist mee.

59802. De **Voorzitter**: Zoudt u in het kort de hoofdzaken kunnen mededelen van de taak van het B.B.O. en in het bijzonder de taak van de door het B.B.O. uitgezonden agenten?

A. De mensen, die door het B.B.O. werden uitgezonden, moesten verzet plegen. Zij moesten natuurlijk ook inlichtingen geven en van alles, wat zij meemaakten, rapporten zenden. Behalve dat zij dit deden, moesten zij ook nog allerlei opdrachten uitvoeren, b.v. iets vernielen of een verzet voorbereiden tegen de tijd, dat de geallieerden zouden oversteken naar Nederland.

59803. De **Voorzitter**: Was het laatste primair?

A. Ja.

59804. De **Voorzitter**: De inlichtingen waren dus secundair. Wanneer zij dus inlichtingen gaven, waren dit inlichtingen, die verband hielden met het speciale B.B.O.-werk?

A. Ja, zij moesten iets vernietigen of iemand om het leven brengen.

59805. De **Voorzitter**: Ging het bij de agenten om zelfwerkzaamheid of ging het ook voor een belangrijk deel om het inschakelen en stimuleren van de verzetsorganisaties in Nederland?

A. Het laatste, dus oin de verzetsorganisatie in Nederland, die door ons goed werden geacht, in te schakelen en te stimuleren.

59806. De **Voorzitter**: Was dat het zwaartepunt van hun taak?

A. Het was een van de belangrijkste punten van hun taak.

59807. De **Voorzitter**: Was dat belangrijker dan een opdracht aan een agent om zelf sabotage te plegen?

A. In een bepaald geval kan het plegen van sabotage zeer belangrijk zijn en in een ander geval kan het andere zeer belangrijk zijn. Het was minstens even belangrijk.

59808. De **Voorzitter**: Was in de opdracht, die deze mensen kregen, het inschakelen en stimuleren van de verzetsorganisaties primair en zelfwerkzaamheid secundair, of werden de mensen in het algemeen ieder met individuele opdrachten uitgezonden en waren er enkelen onder hen, die ook werkten aan het activeren van de verzetsorganisaties? Waar lag het zwaartepunt?

A. Mijn ervaring is, dat het gros samenwerkte met het verzet in Nederland. Zij waren er uit voortgekomen en hadden er hun contacten. Wij prikkelden het verzet door er mensen heen te zenden en ze wapens te verstrekken, bepaalde aanwijzingen te geven, enz.

59809. De **Voorzitter**: Op welk gebied lagen de sabotagedaden, die plaats vonden?

A. Het was sabotage op allerlei gebied. B.v. inbraak, het trachten aan geld te komen, het deponeren van wapens, het opblazen van gebouwen, o.a. Kleykamp.

59810. De **Voorzitter**: Kleykamp is gebombardeerd.

A. Ja, maar alles was door onze dienst georganiseerd. Als wij nodig achtten, dat er iets moest gebeuren, of wanneer wij een verzoek daartoe kregen van het verzet in Nederland, dan zonden wij iemand om het uit te voeren.

59811. De **Voorzitter**: Was het zo, dat het B.B.O. alles, wat op dit terrein lag, in handen had en dirigeerde of werden er agenten naar Nederland gezonden, die het actieve verzet moesten stimuleren en leiden en dan naar eigen inzicht moesten bepalen wat zij het beste aan concrete daden konden uitvoeren?

A. Dat niet. Zij werden uitgezonden met een bepaald doel, waarvoor zij hun instructie kregen, en wanneer zij eenmaal in Nederland waren, hadden zij opdracht naar bevind van zaken te handelen, desnoods in overleg met mensen van de ondergrondse beweging.

59812. De **Voorzitter**: Hadden zij wel een grote vrijheid van beweging?

A. Ja, dat ligt ook voor de hand, want wij konden niet beoordelen hoe het hier was. Zij moesten echter wel altijd een open oog houden voor de opdracht, die zij hadden gekregen, en in die geest handelen en ons voortdurend hierover rapporteren. Wanneer zij dus iets verkeerd deden, zouden wij van uit Londen kunnen zeggen, dat zij er mee moesten ophouden.

59813. De **Voorzitter**: Speelden zij ook een rol bij het aangeven van objecten, die moesten worden gebombardeerd?

A. Sommigen wel, o.a. bij Kleykamp.

59814. De **Voorzitter**: Ja, dat is een speciaal geval. Er hebben natuurlijk ook tactische bombardementen plaats gevonden op objecten, waarvan tevoren was opgegeven, dat er iets niee moest gebeuren.

A. Zij speelden hierbij echter een betrekkelijk secundaire rol, want meestal kregen wij deze berichten van de Engelsen.

59815. De **Voorzitter**: Hoe wisten die het dan?

A. Ik denk, dat zij ze van hun inlichtingendiensten kregen. De Engelsen zeiden mij niet hoe ze er aan kwamen; ze kwamen bij mij en vroegen dan, of ik mensen had om een bepaald object op te blazen.

59816. De **Voorzitter**: Hebt u het vermoeden, dat de Engelsen naast de inlichtingendienst van B.I., die werd gedreven in samenwerking tussen de Nederlanders en de Engelsen, nog een speciale eigen Engelse inlichtingendienst hier hadden?

A. Ik denk haast van wel, ik durf het echter niet zeker te zeggen, want men heeft mij er nooit over ingelicht. Ik heb ook nooit iets gemerkt van hun bestaan.

59817. De **Voorzitter**: U gaat van deze veronderstelling uit, omdat de Engelsen opdrachten gaven. Het is natuurlijk ook mogelijk, dat zij dit deden naar aanleiding van gegevens, die zij van B.I. kregen.

A. Het is ook mogelijk, dat zij het deden naar aanleiding van hun plannen. Zij vonden het dan in verband met hun plannen noodzakelijk, dat b.v. een bepaalde brug werd vernield.

59818. De **Voorzitter**: Dat is wat anders. Ik bedoel echter, dat er b.v. in het door de Duitsers bezette gebied bepaalde troepenbewegingen zouden plaats vinden en dat Engeland werd gewaarschuwd en dat in verband daarmee bepaalde objecten werden gebombardeerd. Daarvoor moet men per se inlichtingen hebben. Mijn vraag is dus, of u het idee hebt, dat de Engelsen behalve de inlichtingendienst, die gezamenlijk met de Nederlanders werd onderhouden, dus het B.I., ook nog een eigen apparaat aan het werk hadden in Nederland.

A. Ik heb altijd verondersteld, dat zij het wel zouden hebben.

59819. De **Voorzitter**: Waarom veronderstelt u dat?

A. Dat is een algemeen inzicht. Op het terrein van de vijand heeft men inlichtingendiensten.

59820. De **Voorzitter**: Het B.I. was er toch?

A. Ja, maar iedereen wil toch ook zijn eigen inlichtingendienst hebben.

59821. De **Voorzitter**: Wanneer u naar uw ervaring en uw gevoel te werk gaat, dan zegt u dus, dat het wel zo zal zijn?

A. Ja. Ik zeg echter nogmaals, dat ik niet durf te zeggen, dat het inderdaad zo was.

59822. De **Voorzitter**: Hebt u nooit bijzondere aanwijzingen gehad, die u deden vermoeden, dat het wel zo zou zijn?

A. Alleen de aanwijzing, dat zij bepaalde taken hadden, die zij uitgevoerd wensten te zien, waarvan ik mij afvroeg, hoe ze er aan kwamen. Zij kunnen hun inlichtingen natuurlijk wel van B.I. hebben gekregen, want B.I. was zeer geheimzinnig, zij wilden het mij ook niet vertellen. Ik heb nooit iets vernomen van de werkzaamheden van het B.I.

59823. De **Voorzitter**: Hebt u weleens een verklaring gehoord van het bombardement van het Bezuidenhout in den Haag?

A. Mij is altijd verklaard, dat het was om de emplacementen van de V. 1 en V. 2 te vernietigen.

59824. De **Voorzitter**: Is dit door de Engelsen gezegd?

A. Ja.

59825. De **Voorzitter**: Toen men het had gebombardeerd, erkennen men toch wel, dat het verkeerd was geweest?

A. Ja, het was een vergissing.

59826. De **Voorzitter**: Waaruit bestond deze vergissing?

A. Ik heb het nooit te weten kunnen komen. Ik heb er veel moeite voor gedaan, maar het is mij nooit gelukt. Er zijn verschillende theorieën over verkondigd; het doe! was echter de V 1- en V 2- installaties te vernietigen, maar in plaats van ten noorden zijn de bommen ten zuiden van het bos terechtgekomen.

59827. De heer **Koersen**: Welke van de theorieën acht u het meest aannemelijk?

A. Ik denk, dat het een fout is geweest van de vliegenier.

59828. De **Voorzitter**: U denkt dus, dat het een fout in de uitvoering is geweest. Het is natuurlijk ook mogelijk, dat het een verkeerde informatie is geweest.

A. Het kan wel, maar ik geloof het niet.

59829. De **Voorzitter**: Er zijn zelfs theorieën, dat men opzettelijk verkeerd heeft gooid.

A. Het is mogelijk, ik heb geen reden het niet te geloven. In de regel neem ik echter het eenvoudigste maar aan; uit de lucht is het ook niet zo gemakkelijk te doen.

59830. De **Voorzitter**: Bij degenen, die door het B.B.O. zijn uitgezonden, zijn ook vrouwen geweest?

A. Ja.

59831. De **Voorzitter**: Was er een speciale reden voor, dat er ook dames werden gedropt?

A. Zij wilden het graag doen, er was geen speciale reden voor. Bovendien hebben vrouwen enkele dingen, waardoor zij gemakkelijker te werk kunnen gaan. Sommige gedeelten van het ondergrondse werk werden beter door een vrouw uitgevoerd dan door een man.

59832. De **Voorzitter**: Weet u nog wat deze dames speciaal voor taak hadden?

A. Ik kan het mij niet meer herinneren. Voor het overbrengen van documenten en wapenen zijn dames buitengewoon geschikt; zij hebben altijd tassen bij zich. Soldaten en politieagenten zijn dikwijls vriendelijker tegen een dame dan tegen een heer.

59833. De **Voorzitter**: Daarvoor behoeft men niet speciaal iemand te droppen.

A. Neen, maar ik noem dit slechts als voorbeeld. Ik kan u een geval noemen van een dame, die een koffer met compromitterende lectuur en wapens bij zich had. Zij moest in Arnhem overstappen en zag, dat de bagage werd gecontroleerd. Ze wist zich geen raad en kon niet terug. Vóór haar zag ze een Duitse soldaat en zij heeft hem toen gevraagd of hij haar koffertje wilde dragen, omdat ze zo moe was. De man was veel te blij, dat hij eindelijk eens wat voor een Hollandse kon doen, hij pakte het koffertje op en kon zo doorlopen. Een man kan zoiets niet doen.

59834. De **Voorzitter**: Dan is er nog een kwestie, die de gemoeieren nogal bezig heeft gehouden, nl. de verdeling van de gedropte wapens. De zaak was zo, dat de wapens in hoofdzaak werden gedropt voor de Raad van Verzet en L.K.P. en dat de O.D. niets kreeg. Hierover hebben wij verschillende verklaringen gehoord, ook van de kant van de O.D., die daarover nogal gepiqueerd was. Kunt u weergeven wat in hoofdzaak aan de kant van het B.B.O. de gedachtengang ten opzichte hiervan is geweest?

A. Het B.B.O. en de Regering waren niet altijd van hetzelfde gevoelen. De Regering wilde dikwijls de wapens aan de O.D. geven, ook op verzoek van de O.D., maar het B.B.O. en ook de Engelsen waren er op gesteld, dat de wapens aan de anderen werden gegeven. Wij redeneerden zo, dat, wanneer ze aan de O.D. werden gegeven, dan werden ze niet gebruikt en de anderen gebruikten de wapens wel. Men had het idee, dat de mensen van de O.D., op enkele uitzonderingen na, gedurende de oorlog niet veel wensten te doen, maar zich wilden organiseren om bij de bevrijding op te treden en de orde te handhaven. Daarvoor wilden zij de wapens hebben, maar voor het zover was, lagen al die tijd de wapens te roesten. Wij wilden, dat de wapens gedurende de bezetting werden gebruikt.

59835. De **Voorzitter**: Als ik u goed heb begrepen, dachten de Engelsen er ook zo over.

A. Ja, maar de Engelsen werden ook door mijn mensen ingelicht. De Regering, althans de Minister van Oorlog, was er echter voor de wapens aan de O.D. te geven, liever dan aan de ondergrondse beweging. De Minister van Oorlog zei mij, dat hij zo bang was, dat de wapens in handen zouden komen van de communisten. Ik zei, dat mij dit niet kon schelen, als de Duitsers maar verdwenen, en dan zouden wij later wel met de communisten afrekenen. Men was bang, dat men, wanneer men later zou terugkomen, een stel communisten tegenover zich zou vinden, voorzien van de wapens, die men er zelf naar toe had gezonden.

59836. De heer **Koersen**: Had men in Londen de indruk, dat de Raad van Verzet grotendeels uit communisten bestond?

A. De Raad van Verzet niet, op enkelen na, maar andere organisaties.

59837. De heer **Koersen**: Wat voor indruk had men van de Geheime Dienst Nederland (G.D.N.)?

A. Daarover heb ik nooit iets gehoord.

59838. De **Voorzitter**: Het was een organisatie, die in de eerste plaats werkte op het gebied van het verzamelen van inlichtingen en dus als zodanig in contact stond met B.I. Zij had een aantal medewerkers, die zich in hun vrije tijd ook wel op het terrein bewogen, dat meer de werkzaamheden van het B.B.O. benaderde.

A. Ik weet er niets van. De werkzaamheden van het B.I. zijn altijd langs mij heen gegaan. Ik zal echter de laatste zijn om ze te becritiseren.

59839. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de twee jongelui, die in 1944 in Engeland zijn aangekomen? Het waren gedropte agenten, die uit de gevangenis in Haaren waren ontsnapt en via Zwitserland naar Engeland waren teruggekeerd. Daar aangekomen, zijn ze door de Engelsen gevangengenomen; het waren *Ubbink* en *Dourlein*.

Ik heb hier een brief van u van 9 April 1945, die u aan de bevelhebber van de Nederlandse Zeestrijdkrachten, admiraal *Furstner*, hebt geschreven, waarbij u zijn aandacht vraagt voor de korporaalkonstabel P. *Dourlein*. Het is een brief, waarbij u, op de hoogte zijnde van het geval, de admiraal verzoekt, als het enigszins mogelijk is, iets voor hem te doen. Hebt u ooit antwoord op die brief gekregen?

A. Neen. Toen ik de dienst van generaal de *Bruyne* overnam, vestigde hij de aandacht op deze twee mensen en hij zei mij alle mogelijke moeite te doen ze vrij te krijgen. Op een gegeven moment kreeg ik *Dourlein* op mijn bureau, die mij vroeg hem te helpen. Gedachtig aan hetgeen ik generaal de *Bruyne* had beloofd, heb ik toen die brief aan de heer *Furstner* geschreven. Ik heb er verder nooit iets over gehoord.

59840. De **Voorzitter**: U hebt een voorwoord geschreven voor het tweede deel van het boek van *Noël de Gaulle*, „Carnaval der Desperados”.

A. Hij heeft het mij verzocht, omdat wij hebben samengewerkt.

59841. De **Voorzitter**: U weet, dat dit werk van de heer *de Graaf* nogal veel omstrede is. Misschien is u ook bekend, dat de heer *de Graaf* onlangs een brochure heeft geschreven „Fictie en Werkelijkheid”, waarin hij zich in zoverre van zijn boek distantieert, dat hij dit terugbrengt tot het terrein van de fictie, terwijl hij verder in zijn brochure beschouwingen geeft over hetgeen hij dan de werkelijkheid noemt.

In het voorwoord van „Carnaval der Desperados” hebt u geschreven: „De twee delen van „Carnaval der Desperados” zijn echter meer dan een historische roman, zij zijn romantische historie”. Wat moet ik hieruit lezen? Bedoelt u, dat u datgene, wat in het boek staat, minder dan de heer *de Graaf* als fictie beschouwt?

A. Ik weet niet, hoe de heer *de Graaf* het beschouwt, maar mijn ervaring nagaan, kom ik tot de conclusie, dat wat hij heeft geschreven waar is gebeurd. Hij heeft het in een romanvorm gegoten en het een beetje aangekleed, maar in wezen is het historie.

59842. De **Voorzitter**: In een aantal van de in dit boek voorkomende namen heeft men werkelijk opgetreden personen menen te herkennen.

A. Dat is ook de bedoeling geweest. *Fouché* is de heer *van 't Sant*, de heer *Bordewijk* is majoor *den Boer* en generaal *van Bunschoten* ben ik zelf. Wat er in staat, is volkomen juist en waar gebeurd. Hij noemt staaltjes van het optreden van *Fouché*, die waar zijn gebeurd.

59843. De **Voorzitter**: Welke rol speelt *Timpson* hierin?

A. Van *Timpson* weet ik minder, maar dat zou dan de heer *Bingham* zijn.

59844. De **Voorzitter**: In verband met *Timpson* wordt ook in dit boek de theorie ontwikkeld van de twee broers, die ieder aan een verschillende kant van de oorlogvoerenden strede met alle consequenties van dien. Wanneer u zegt, dat het romantische historie is en u illustreert dat door te wijzen op de namen van *Fouché*, *van Bunschoten*, enz., geldt dit dan ook ten opzichte van dat punt?

A. Met *Timpson* heb ik niet veel te maken gehad, maar ik geloof wel, dat het juist is, wat hij van hem zegt.

59845. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u in Londen wel gehoord, dat *Bingham* hier een broer of naamgenoot had?

A. In Londen heb ik dat nooit gehoord. Later heb ik het wel van de heer *de Graaf* gehoord.

59846. De **Voorzitter**: Bent u nadien nog enig bewijs, behalve dan het verhaal, dat hier in romanvorm is opgedist en eigenlijk geen bewijs is, voor een dusdanige stelling te weten gekomen?

A. Neen. Wanneer ik echter zie, dat al deze verschillende personen zuiver en naar waarheid zijn beschreven, dan veronderstel ik toch, dat dit ook waar is.

59847. De **Voorzitter**: U hebt hierover dus zelf geen concrete gegevens, waarvan u kunt zeggen, dat ze wel waar kunnen zijn?

A. Neen, die heb ik niet.

59848. De heer **Koersen**: Berust uw kennis uitsluitend op mededelingen van de heer *de Graaf*?

A. Ja, het is de mening van de heer *de Graaf*, maar deze is gebaseerd op een grondig onderzoek.

59849. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Geloof u, dat de heer *de Graaf* bij de Duitsers iemand heeft gevonden, die hij in dit verband als een dubbelganger of eer. familielid van *Bingham* zou kunnen aanmerken? Als dat inderdaad het geval was, zou het op zich zelf natuurlijk nog niets bewijzen.

A. Neen, maar hij heeft zeker deze ondervinding opgedaan.

59850. De heer **Koersen**: Heeft u in Londen de heer *Steengracht van Moyland* gekend,?

A. Neen.

59851. De **Voorzitter**: Vorige keer hebt u verteld, hoe de heer *Klijzing* bij u op het bureau is gekomen. Als ik het goed weergeef, dan kwam het hierop neer, dat u wist, dat de heer *Klijzing* relaties had met de heer *van 't Sant* en dat u hem juist daarom op uw bureau wilde hebben.

A. Het is enigszins anders. Ik kreeg de heer *Klijzing* bij mij op het bureau, doordat de Minister van Oorlog hem bepaald bij mij wilde hebben. Iemand van mijn bureau, ik ben nu vergeten wie het

was, is mij toen komen waarschuwen, dat hij een mannetje van *van 't Sant* was. Ik wist het niet, maar ik vond het juist goed. Ik heb mij toen zo uitgedrukt, dat ik zei: *Van 't Sant* heeft nu zijn zin en een vinger in mijn pie, maar met die *Klijzing* word ik het wel eens. Dat is ook gebeurd. Ik moet echter zeggen, dat *Klijzing* een uitstekend iemand was; ik heb niets dan lof voor hem.

59852. De **Voorzitter**: Hebt u in het verdere verloop van zaken bemerkt, dat er een bepaald contact bestond tussen de heer *van 't Sant* en de heer *Klijzing*?

A. Dat heb ik nooit gemerkt; wel weet ik, dat hij zeer met de heer *van 't Sant* sympathiseerde. Hij was vol lof over hem, wat ik ook heel goed kan begrijpen. Hij was zijn ondergeschikte geweest en had prettig onder hem gediend; de heer *van 't Sant* had hem vooruitgeholpen enz. Ik heb echter nooit gemerkt, dat hij er contact mee had.

59853. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat gedeelte uit het boek zou dan niet kloppen.

A. Het zal wel waar zijn. *Van 't Sant* gebruikte de mensen, als hij kon, en vermoedelijk sprak de heer *Klijzing* de heer *van 't Sant* wel eens. Ik ging de heer *Klijzing* echter niet na.

De **Voorzitter**: Hiermede ben ik aan het einde gekomen van hetgeen ik u deze keer had te vragen. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

J. W. VAN OORSCHOT.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 14 JULI 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Stufkens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FREDERIK JACOB KLIJZING,
oud 44 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
commissaris van politie.

60443. De **Voorzitter**: U is door de commissie reeds gehoord op 28 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd door u afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er zijn na uw verhoor van 28 Juli 1948 nog enkele vragen aan de orde gekomen, waarover wij gaarne uw mening zouden horen.

Allereerst deze. Heeft u bij B.B.O. de agenten ook wel laten werken met radio-telefonietoestellen?

A. In welk opzicht bedoelt u? Onze verbinding vanuit Nederland? Bedoelt u voorts zendapparaten of ontvangstapparaten van ontvangstcomité's, of van het vliegtuig af naar de grond, of van de ene kant van de Rijn naar de andere?

60444. De **Voorzitter**: Dat laatste was in de latere tijd, toen de geallieerde legers vóór de grote rivieren stonden. Toen had men die walkie-talkies. Er is echter een periode geweest bij B.I., waarin men bepaalde agenten uitzond, niet met radio-telegrafie-apparaten, hetgeen de normale gang van zaken was, maar met radio-telefonietoestellen. Dat waren dan toestellen, waarmede men op de grond sprak met een vliegtuig, dat op bepaalde tijden in de buurt kwam. Heeft men nu bij B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten) ook van dit middel wel gebruik gemaakt?

A. Wij hadden geen verbinding door middel van radio-telefonie tussen Nederland en Engeland. De Engelsen waren huiverig om deze toestellen op ons gebied te gebruiken, omdat de mogelijkheid bestond, dat, wanneer zo'n apparaat in Duitse handen zou komen, er dan een verbinding tot stand gebracht zou kunnen worden tussen een Duits bureau op de grond en een Engels vliegtuig. Ik kan mij niet met zekerheid herinneren, of wij dergelijke toestellen gebruikt hebben. Bedoelt u hiermede ook de Special-Phone? Ik ken die toestellen niet. Dat waren toestellen om op de plaats van een ontvangstcomité het vliegtuig te dirigeren om het vanaf een zekere afstand te bereiken.

60445. De **Voorzitter**: Dus er werd wel gebruik van gemaakt?

A. Als wij er gebruik van hebben gemaakt, is het zeer weinig.

60446. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat, toen de eerste agenten van Bureau Inlichtingen (B.I.) daarmede uitgezonden zijn, men aan Engelse zijde de overtuiging scheen te hebben, dat deze toestellen absoluut veilig waren, met name dat ze door de Duitsers niet uitgepeild konden worden. De ervaringen, welke enkele B.I.-agenten, die daarmee zijn uitgezonden, hebben opgedaan, zijn zeer teleurstellend geweest, want die toestellen bleken wel uit te peilen te zijn. Daar de agenten was gesuggereerd, dat zij veilig waren, werden niet alle voorzorgsmaatregelen genomen, die bij het gebruik van radio-telegrafie-apparaten werden genomen, en dat leidde tot ongelukken.

A. Door de ontvangstcomité's is op zeer beperkte schaal gebruik gemaakt van de S-phones om met de aanvliegende toestellen te spreken. Daarvoor zijn wij zeer huiverig geweest.

60447. De **Voorzitter**: Dus in uw periode, na 15 Maart 1944, was het niet meer zo, dat van Engelse kant tot uw dienst werd gezegd: Dit zijn zulke buitengewoon goede en veilige apparaten. Zo is het stellig toen niet geweest?

K. Neen, stellig niet.

60448. De **voorzitter**: Dat was aan de hand van de ervaringen, die men had opgedaan, ook niet mogelijk.

Hebt u tijdens uw functie bij het B.B.O. ook nog contact gehad met de heer *van 't Sant*?

A. Een heel enkele keer. Als bij ons een telegram binnenkwam voor de Koningin, werd het door mij overhandigd aan de heer *van 't Sant*. Als er verbinding moest zijn met de Prins, die na September 1944 zijn hoofdkwartier in Brussel had, liep dat over een van onze lijnen. Dat was een lijn, die met behulp van de Engelsen (S.O.E.) rechtstreeks naar het hoofdkwartier van de Prins liep. Deswege had ik af en toe contact met de heer *van 't Sant*, omdat ik deze telegrammen persoonlijk wilde overhandigen en persoonlijk ontvangen.

60449. De **Voorzitter**: Ik bedoelde met mijn vraag iets anders, namelijk, of de heer *van 't Sant* via u of via anderen belangstelling toonde voor de werkzaamheden van het B.B.O. en hij dus vragen stelde over de wijze, waarop het te werk ging, over hetgeen bereikt werd en wat dies meer zij,

A. De heer *van 't Sant* had wel belangstelling voor wat er in Nederland gebeurde, maar hij sprak niet over de operaties zelf. Hoogstens vroeg hij: Gaat het; lukt het? Het waren algemeen gestelde vragen. Die beschouwde ik als een blijk van belangstelling, omdat de heer *van 't Sant* vroeger ook enige agenten had uitgezonden.

60450. De **Voorzitter**: Geen vragen omtrent de interne verhoudingen bij uw dienst, bij voorbeeld over uw verhouding tot generaal *van Oorschot*?

A. Daar sprak hij met geer, woord over.

60451. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer gesproken over de samenwerking tussen het B.B.O. en S.O.E. Toen hebt u gezegd, dat die samenwerking altijd heel plezierig is geweest en dat de enige moeilijkheid, die u hebt gehad, de kwestie van de wapendroppings was, met name de vraag aan wie men die wapens inoest doen toekomen. U hebt daarbij gezegd, dat de security-afdeling van S.O.E. de wapens niet wilde verstrekken aan een bepaalde groep in Nederland. Dat is een bekende kwestie, die wij in de loop van de verschillende verhoren herhaalde malen hebben besproken, namelijk, dat de O.D. die wapens niet kreeg. U sprak destijds in dit verband over de wens van de security-afdeling van S.O.E. Bedoelde u daar iets anders mee dan uw normale tegenspeler, dus *Dobson*, die het hoofd was van de Dutch Section van S.O.E.?

A. Inderdaad. Dat was iets anders. S.O.E. had een eigen security.

60452. De **Voorzitter**: Die de verschillende landensecties van S.O.E. bestreek?

A. Dat weet ik niet; het was de veiligheidsdienst van S.O.E.

60453. De **voorzitter**: Het was echter niet uw normale contact? Het was heel iets anders?

A. Ja.

60454. De **Voorzitter**: Hebt u van die opvatting van de security-afdeling van S.O.E. gehoord van *Dobson*?

A. Het is een gesprek geweest, waarbij de officieren van de Dutch Section aanwezig waren. Zij hadden een eigen security, die blijkbaar alles op de keper beschouwde.

60455. De **Voorzitter**: Moet ik uit het feit, dat u zo met name hebt gezegd, dat de bezwaren kwamen van de security-afdeling van S.O.E., afleiden, dat a contrario de Nederlandse dienst (B.B.O.) en de Dutch Section van S.O.E. er zelf eigenlijk anders over dachten dan de security-afdeling?

A. Inderdaad.

60456. De **Voorzitter**: Wes men, als die security-afdeling er niet tussen was gekomen, van oordeel geweest, dat aan de O.D. wel wapens konden worden verstrekt?

A. Als die security-afdeling er niet tussen was gekomen, had het iets anders gelegen, want dan waren wij vrijer geweest in onze beslissingen.

60457. De **Voorzitter**: Welk gebruik zou u in dat geval van die vrijheid hebben gemaakt?

A. Dat is een vraag, welke eigenlijk nooit naar voren is gekomen, omdat er van Engelse zijde geregeld bezwaren tegen waren gemaakt, zodat wij daar niet konden indringen. Dat konden wij niet op zij werken; dat hebben wij zonder meer naast ons neergelegd.

60458. De **Voorzitter**: U hebt het dus zonder meer aanvaard?

A. Ja. Ik ben met *Dobson* tot de overeenstemming gekomen, dat wij eigenlijk een foefje zouden gebruiken. Dat foefje bestond hierin, dat wij de droppings voor de O.D. via onze agenten, die op naam van de R.V.V. waren gedropt, dus op naam van onze R.V.V.-agenten, uit naam van de R.V.V. zouden doen. Dat is geweest na October 1944, toen onze agent in Amsterdam, *Bialosterski*, daar verbinding had gekregen met generaal *Koot* en de chef staf van de O.D.; daarna heeft *Bialosterski* ons verschillende velden, welke hij had ontvangen van de O.D., doorgegeven. De meeste van die velden klopten niet; wij konden althans de verschillende punten, welke zij bedoelden, op onze vóóroorlogse Hollandse kaarten niet behoorlijk vinden. Zodoende heeft het lang geduurd vóórdat wij via hem behoorlijke afwerpterreinen hebben gekregen. Die afwerpterreinen kwamen bij ons te staan op naam van *Bialosterski* als agent van de R.V.V., waarvoor hij was gedropt, terwijl het in werkelijkheid afwerpterreinen van de O.D. waren. De verdeling van de wapens voor de O.D. moesten wij aan hem overlaten.

60459. De **Voorzitter**: Met die regeling was de interne moeilijkheid in Nederland, welke nog bestond, nl. de tegenstelling met betrekking tot de O.D., niet opgelost.

A. Neen, die was niet opgelost: Ik had rekening te houden met de Engelse security; die moest ik trachten te omzeilen.

60460. De **Voorzitter**: Klopten de berichten, welke u had ontvangen, enigermate met de berichten van de Engelse security over de O.D., die, zoals u bij uw vorige verhoor hebt gezegd, „werd beoordeeld door de „security” van S.O.E. als te zijn zwaar gepenetreerd door de Duitsers, terwijl bovendien de doelstellingen van de O.D. door de Engelsen niet geacht werden te beantwoorden aan de doelstellingen van een verzetsgroep, die zij nodig achtten in verband met de opmars van de geallieerde legers”?

A. Die klopten volledig met mijn persoonlijke opvatting. Ik ben zelf lid van de O.D. geweest. Ik heb de oprichting in den Haag meegemaakt en heb gewerkt in de groep-Westerveld en die van de heer *Schimmelpenninck* (Oom *Alexander*) en overste *Versteegh* in Bussum tot ik ben ondergedoken in Juni 1942. De doelstellingen, welke men in Engeland had ontvangen en welke ik in mijn rapport heb uiteenzet, werden inderdaad besproken. Zij zijn dus blijkbaar ook naar Engeland gegaan. Deswege had de Engelse „security” het vaste idee: de O.D. zal eerst optreden na de bevrijding.

Men heeft daar niet door gehad, dat dit eigenlijk een dekmantel was bij een eventuele arrestatie door de Duitsers; zo is het althans in het begin opgevat door de mensen van de O.D., dat dit te gebruiken zou zijn als dekmantel, dat inen niet daadwerkelijk verzet pleegde tegen de Duitsers, maar pas zou optreden na afloop van de oorlog.

60461. De **Voorzitter**: Maar waren uw ervaringen overigens van die aard, dat u er geen bezwaar tegen had om naar de opvattingen van de security-afdeling Special Operations Executive (S.O.E.) te handelen?

A. Inderdaad. Ik wist, dat de Orde Dienst (O.D.) zeer gepenetreerd was. Zelfs later was de O.D. nog steeds niet behoorlijk op poten gezet, zoals ik later van anderen heb gehoord. Zelfs in 1944 niet.

60462. De **Voorzitter**: Generaal *de Bruyne* heeft aan de commissie overgelegd een schrijven, dat hij ontvangen heeft van een dame uit Amsterdam, waaruit, naar hij zegt, blijkt:

„dat bepaalde instanties, die vermoedelijk met de nasporingen in 1944—45 in het bevrijde gebied belast zijn geweest, verschillende malen overlijdensberichten van voor deze taak gevallen mannen hebben doen plaats, waarbij volkomen ten onrechte de woorden werden gebruikt „in de voormalige dienst van de kolonel der Mariniers *de Bruyne*”.”

Hij zegt, zeer terecht, dat deze mensen niet gevallen zijn in dienst van een kolonel, maar dat zij in actieve militaire dienst waren voor het vaderland, terwijl hij bovendien opmerkt, dat die formulering gebruikt is bij mensen, die niets te maken hadden gehad met zijn dienst. Dit laatste zou ook het geval zijn geweest met de agent, die in deze brief genoemd wordt, nl. een zekere *Kroon*, die gedropt moet zijn in de nacht van 28 op 29 Augustus 1944. En ten slotte zegt de heer *de Bruyne* in die brief:

„De Heren *Klijzing* en *de Graaf* moeten m.i. antwoord kunnen geven op de vragen:

a. Waarom de annonces in deze vorm zijn gesteld, en

b. Waarom deze annonces dezelfde vreemdsoortige vorm behielden *ook wanneer* het gevallen betrof, die nooit iets met de „voormalige dienst van kolonel *de Bruyne*” te maken hadden gehad.”

Weet u er iets van, hoe in de praktijk overlijdensberichten als deze tot stand zijn gekomen?

A. Daarvan weet ik niets. Dat is gebeurd na de bevrijding, toen ik niet meer aan het bureau werkzaam was. Ik was daar al vóór de bevrijding weg. Dat moeten brieven zijn van na Mei 1945, toen de heer *de Graaf* belast was met de afwikkeling van het B.B.O. Ik heb geen enkele aanleiding iets te zeggen over de vorm en over de inhoud; daarvan weet ik niets af.

60463. De **Voorzitter**: Heeft u bij uw werk weleens iets te maken gehad met de Geheime Dienst Nederland (G.D.N.)? Dat was een groep, die contact had met B.I. De laatste leider van die groep G.D.W. heeft o.a. verteld, dat een agent van hen in Pienemiinde aan de Oostzee is geweest en dat die voor hem de volledige tekeningen van de V 1 had meegebracht. Deze zijn uiteraard, omdat de G.D.N. in verbinding stond met B.I., doorgegeven via B.I., maar het is hem niet bekend — en dat interesseert hem natuurlijk wel —, waar die tekeningen zijn terechtgekomen. Men zou zeggen, dat dit een typisch geval is, dat bij B.B.O. had moeten terechtkomen. Hebt u daarvan iets gemerkt?

A. Op het laatst van de oorlog — dat zal geweest zijn in Maart, misschien in April — heb ik in Engeland photo's gezien van de V 2, niet van de V 1. Of die over G.D.N. gelopen heuben of hoe die in Engels bezit zijn gekomen, weet ik niet.

60464. De **Voorzitter**: Ik had de indruk, dat het niet zozeer photo's waren, maar tekeningen, die door een man, die daar op de een of andere manier werk had weten te krijgen, waren meegenomen.

A. Ik heb photo's gezien, die vermoedelijk uit Holland afkomstig waren.

60465. De **Voorzitter**: Dit waren tekeningen uit de werkplaatsen.

A. Die heb ik nooit gezien.

60466. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets te maken gehad met de organisatie, die de Engelsen hadden voor het uit Nederland wegvoeren van neergeschoten piloten?

A. In welke tijd bedoelt u?

De **Voorzitter**: Zowel aan de Nederlandse kant, toen u nog hier was, als aan de Engelse kant, toen u daar gekomen bent.

A. Ik heb er weinig over gehoord. Ik heb hier in Nederland weleens horen spreken over het wegvoeren van geallieerde piloten.

Ik ben zelf met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid langs een van die lijnen naar Spanje gekomen. Over deze lijnen heb ik in 1943 door mr. *le Poole* horen spreken. In Engeland heb ik er weleens over horen spreken, maar heb ik er heel weinig van gemerkt, totdat na Arnhem in September 1944 van B.I. uit hier een speciale dienst voor het wegvoeren van achter de linies gedropte parachutisten, militairen, enz. is ingesteld, waarbij door ons een bepaalde officier, luitenant *Dubois*, is gefourneerd.

60467. De **Voorzitter**: Die is, geloof ik, omgekomen.

A. Ja. Dat noemden wij de dienst der „evaders”

60468. De **Voorzitter**: Maar dat had natuurlijk een ander accent dan hetgeen vroeger had plaats gevonden. Hetgeen u mededeelt, waren verrichtingen, die onmiddellijk verband hielden met de oorlogshandelingen, hetgeen daarvoor niet het geval was.

A. Neen. Vanzelfsprekend heb ik ook wel gehoord over ontspappingslijnen over de Biesbosch met bootjes, enz.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Daarnaast was er in het Canadese leger een onderdeel van Special Force, dat na 1944 aan lijnen over de rivieren werkte, maar dat ging in hoofdzaak langs ons heen.

60469. De **Voorzitter**: Kunt u ons in een korte samenvatting een idee geven van de aard van de werkzaamheden der agenten, die door B.B.O. werden uitgezonden, en b.v. de categorieën van werkzaamheden noemen?

U hebt de vorige keer bijzonderheden verteld over de totale activiteit van B.B.O., wat men aan wapens en materiaal heeft neergelaten, de vluchten, welke men heeft gemaakt en dergelijke dingen. Zijn echter de werkzaamheden van de agenten, die zijn uitgezonden, in enige categorieën te verdelen? Er waren agenten, die zeer speciale opdrachten hadden. De eerste opdracht van *Bialosterski* had b.v. betrekking op de illegale pers. Dat was een zeer speciale opdracht. Zo zijn er waarschijnlijk nog wel enige andere indelingen te maken.

A. In de eerste plaats ging het ons in hoofdzaak om de bewapening van de Binnenlandse Strijdkrachten; in de tweede plaats om de sabotage; in de derde plaats om de z.g. „black propaganda”, om te proberen door lectuur de geest onder de Duitse soldaten te verpesten; in de vierde plaats om steun te verlenen aan de illegale pers, althans de illegale pers te voorzien van enig materiaal, en in de vijfde plaats om te trachten verbinding te krijgen met Nederlandse groepen in Duitsland via onze lijnen.

60470. De **Voorzitter**: Met wat voor Nederlandse groepen?

A. Met groepen werkers, die waren weggevoerd.

60471. De **Voorzitter**: Om inlichtingen te krijgen of voor sabotage?

A. Voor sabotage en „black propaganda”, welke men als sabotage zou kunnen beschouwen. In het algemeen werd ons bureau dan ook „sabotage-bureau” genoemd, hoewel deze benaming, naar mijn mening, in het geheel niet juist is.

60472. De **Voorzitter**: Die „black propaganda” werd gevoerd met materiaal, niet door persoonlijke gesprekken. Kwam dat materiaal van de Engelsen?

A. Dat kwam uit Engeland.

60473. De **Voorzitter**: Dat ging dus langs de gewone weg, door middel van de droppings?

A. Zo werd het hier bezorgd.

60474. De **Voorzitter**: En dan werd het ontvangen door agenten, die tevoren waren uitgestuurd?

A. Ja, of het werd met een agent meegegeven.

60475. De **Voorzitter**: Die moesten dan organiseren — dat was hun zelfstandige taak — hoe zij dat op de geschikte plaatsen brachten?

A. Ja.

60476. De **Voorzitter**: Dat was geen gemakkelijke taak?

A. Neen. Een andere groep moest inlichtingen verzamelen over de V 2, wat betreft het vervoer en de plaats van afschieten, zuiver militaire inlichtingen. Daarop drongen de Engelsen althans zeer aan, omdat hun vrees voor de V 2 zeer groot was.

60477. De **Voorzitter**: U noemde o.a. de verbinding met de illegale pers. Waren die werkzaamheden ook gedacht op dezelfde manier, nl. dat men de illegale pers van materiaal voorzag?

A. Ja. Van de zijde van de illegale pers werd nogal eens gevraagd om bepaalde Engelse en Amerikaanse kranten, photo's van het Koninklijk Huis e.d., omdat dit ook werd beschouwd als een vorm van sabotage. Ook B.I. heeft zich met de illegale pers beziggehouden. Het heeft bij B.I. misschien weleens een gevoel van wrevel veroorzaakt, dat ook wij weleens materiaal dropten voor de illegale pers.

60478. De **Voorzitter**: Er is in 1943 zelfs een hele discussie geweest over de vraag, wie van de beide instituten, B.I. of de dienst van kolonel *de Bruyne*, zich moest bezighouden met de illegale pers. De zaak is toen beslist in het voordeel van laatstgenoemde dienst. Toen is *Griin* uitgezonden voor de illegale pers. Het blijkt, dat die beslissing ook voor het vervolg is gehandhaafd. Is daar met B.B.O. nog over gesproken?

A. Er is weleens over gesproken, en er is weleens twijfel over geweest, omdat B.I. het ook beschouwde als zijn taak om contact met de mensen van de illegale pers te hebben, dat zij op die contacten zijn doorgedaan. Daartegen was geen enkel bezwaar. Het ging er naar mijn mening om, dat er in Nederland zoveel mogelijk materiaal zou komen; dat men in Nederland zou kunnen werken. Of het nu van ons kwam of van hen, kwam er weinig op aan, als het maar in Holland kwam.

60479. De **Voorzitter**: Is het zo, dat de uitzendingen van B.B.O. voor de illegale pers in hoofdzaak beperkt zijn gebleven tot de uitzending van *Bialosterski*?

A. Dat is in hoofdzaak beperkt gebleven tot de uitzending van *Bialosterski*.

60480. De **Voorzitter**: Tot zijn eerste uitzending dan. Zijn tweede taak was een andere.

A. Door mij is voortgewerkt op het werk, dat hij gedaan heeft.

60481. De **Voorzitter**: Was *Bialosterski* een voortreffelijk man?

A. Ja. Al was hij van Poolse oorsprong, hij was een man, die stamde uit de Paroolgroep-Bloemendaal.

60482. De **Voorzitter**: Hoe formuleerde men nu ten aanzien van de sabotagewerkzaamheden de opdrachten? Stuurde men agenten naar Nederland met bepaalde, concrete opdrachten op het gebied van sabotage? Of stuurde men agenten met de algemene opdracht, dat dit of dat onderdeel hun taak was en dat zij verder maar moesten zien, wat zij op dit terrein konden doen? Als men b.v. een agent uitzond voor spoorwegsabotage, moest hij dan maar zien, hoe hij dat in feite deed? Of waren het zeer gedetailleerde opgaven?

A. Het waren meer gedetailleerde opgaven.

60483. De **Voorzitter**: Men stuurde toch ook wel agenten naar de verzetsgroepen, die door hun opleiding wisten, hoe men met dat bijltje moest hakken, en aldus aan het werk van die verzetsgroepen leiding konden geven.

A. Men kon ook verschillende mensen opleiden in die richting, met middelen, die aanwezig waren of die uit Engeland waren gestuurd.

60484. De **Voorzitter**: Er zijn weleens zeer concrete opdrachten gegeven, b.v. de voorbereiding van het bombardement van Kleykamp. Aanvankelijk zou iets soortgelijks plaats vinden door een sabotagehandeling in Nederland.

A. Dat was een oude opdracht.

60485. De **Voorzitter**: Die betrekking had op het gebouw van de firma Enschedé te Haarlem. Wat bij Kleykamp gebeurde, was eigenlijk een zuiver militaire operatie.

A. Inderdaad.

60486. De **Voorzitter**: Herhaaldelijk hwamen er natuurlijk berichten binnen, dat er op bepaalde plaatsen strategische doelen waren, b.v. een hoofdkwartier. Welke rol speelde uw bureau hierbij?

A. Dat werd doorgegeven aan de Royal Air Force (R.A.F.).

60487. De **Voorzitter**: Kwamen er van de R.A.F. ook weleens verzoeken om bepaalde dingen te laten nasporen door uw agenten?

A. Ja. B.v. om het laten zinken van schepen in de Nieuwe Waterweg te verhinderen. Men trachtte de toegang onbruikbaar te maken.

60488. De **Voorzitter**: U is van het B.B.O. weggegaan 13 April 1945, toen u een andere functie kreeg. Vóór die tijd heeft plaats gevonden het bombardement van het Bezuidenhout in den Haag. Daarover doen ook nogal wilde theorieën ae ronde. Hebt u er een oordeel over aan de hand van wat u in die tijd hebt gehoord?

A. Ik heb er geen oordeel over. Het enige, dat ik in die tijd zeker heb gekregen, is een telegram uit Nederland met de vraag, of men in Engeland nu nog niet wist, dat Duitsland een paar honderd kilometer meer oostelijk lag. Het was een beetje sarcastisch gesteld.

60489. De **Voorzitter**: Dus dat was na het bombardement?

A. Dat was een reactie op het bombardement.

60490. De **Voorzitter**: Is u niets bekend van een bericht, dat tevoren zou zijn binnengekomen en waarin zou hebben gestaan, dat het Bezuidenhoutkwartier belangrijk was in verband met de V-wapens? U weet, dat er een theorie is, die inhoudt, dat zo'n bericht zou zijn gestuurd.

A. Ik weet alleen van berichten over de plaats van opstelling en bewaring van V 2-wapens in het Haagse Bos en op Wassenaars gebied.

60491. De **Voorzitter**: Daarbij is het Bezuidenhout niet genoemd?

A. Neen.

60492. De **Voorzitter**: Dus met uw kennis van zaken moet u tot de conclusie komen, dat dit bombardement een vergissing moet zijn geweest? U hebt geen enkele aanleiding om te veronderstellen, dat het anders ligt?

A. Inderdaad.

60493. De **Voorzitter**: Wij hebben geconstateerd dat onder de agenten, die door B.B.O. zijn uitgezonden, zich ook vrouwen hebben bevonden.

A. Inderdaad, een enkele.

60494. De **Voorzitter**: Waarom deed men dat?

A. De eerste vrouw, die werd uitgezonden, is in hoofdzaak uitgezonden voor „black propaganda" en oin de illegale pers behulpzaam te zijn met het maken van alle mogelijke dingen. Dat is in zekere zin mislukt, omdat die vrouw een been heeft gebroken bij de landing in Noordhollana, deswege werd overgebracht naar een ziekenhuis in de buurt van Bloemendaal en daar tot het einde van de oorlog verpleegd is moeten worden. In de tweede plaats is in het laatst van de oorlog een van onze vrouwelijke agenten gedropt met een speciale opdracht: te trachten tot een verbinding te komen met Nederlanders, die in Duitsland werkten en die inlichtingen zouden krijgen of opdrachten zouden kunnen geven voor het verrichten van sabotage in Duitsland.

60495. De **Voorzitter**: Waarom is daarvoor een vrouw, en speciaal die vrouw, uitgekozen?

A. Omdat zij had gewerkt in de groep, die het geëntameerd had. Zij was uit Nederland overgekomen.

60496. De **Voorzitter**: Waren zij beiden Engelandvaarders?

A. De eerste was uit Zuid-Amerika gekomen en werd gedropt met haar broer. De tweede was uit den Haag gekomen en gedropt in de buurt van Alphen, waar een afwerperterrein van onze Haagse groep lag.

60497. De **Voorzitter**: Heeft zij nog iets met succes kunnen doen?

A. Dat durf ik niet te zeggen, want kort daarna ben ik weggegaan. Trouwens, zij werd gedropt in onze volledige Haagse groep. Dat ging allemaal samen. Dat was eigenlijk een groep illegale pers, die later ook andere opdrachten heeit gekregen. Dan waren er nog een paar vrouwen in opleiding in Londen in hoofdzaak voor het werk van de illegale pers en voor kleinere sabotages.

60395. De **Voorzitter**: Die zijn niet meer uitgezonden'?

A. Neen.

60499. De **Voorzitter**: U hebt ae vorige keer medegedeeld, dat B.B.O. een vrij groot aantal agenten heeft uitgezonden. Bent u er altijd ingeslaagd mensen te krijgen, of was het moeilijk'?

A. Dat was inderdaad moeilijk. Toen ik in Engeland aankwam: trof ik vanzelfsprekend ook enige Hollanders aan, die voor M.I.D. in opleiding waren.

Met deze mensen moest ik beginnen, omdat ik verder niemand had. Zij waren niet allen geschikt. Ik had uit Spanje en later uit Gibraltar een grote groep jongelui meegekregen, waarin voortreffelijke en, wat schoolopleiding in Holland betreft, goed opgeleide jongens zaten. Uit de laatste groep, waarmee ik in Maart 1944 ben vertrokken, zijn verscheidenen bij ons gekomen. Na September 1944 zijn in het zuiden verschillende jongelui aangetrokken en naar Engeland gestuurd; zij zijn daar opgeleid en in hei noorden van Nederland gedropi.

60500. De **Voorzitter**: Toen kreeg men een betrekkelijk groot reservoir?

A. Ja. Bovendien hebben wij veel jongelui hieruit toegevoegd aan S.A.S. (Special Air Service), die in uniformen zouden worden gedropi. Wij hebben aangetrokken verscheidene Hollanders, die in een Group Commando waren ingedeeld; zij werden na September 1944 met bijzondere opdrachten gedropt als wapeninstructeur in Twenthe, een enkele in Friesland. De wapeninstructeur van *Philip Pander*, die dienst had verricht in een Group Commando, werd omstreeks October 1944 gedropt in Twenthe en vandaar uit door ons gedirigeerd naar Friesland om daar als wapeninstructeur op te treden. Zodoende zijn wij eigenlijk gekomen tot een vrij groot aantal.

Toen ik bij het B.B.O. kwam, had ik betrekkelijk weinig mensenmateriaal. Bovendien, dat heb ik u bij mijn vorige verhoor ook reeds gezegd, was het enigszins lastig, omdat niet iedere jongen kon worden uitgezonden als burger of korporaal, maar moest worden uitgezonden als officier. Dat heeft mij wel enige moeite gekost in Londen.

60501. De **Voorzitter**: Er werden ook mensen uitgezonden als marconist. Werd zo'n marconist ook in de officiersrang uitgezonden?

A. Dat hing er van af, of hij een behoorlijke opleiding had gehad. In het algemeen werden zij uitgezonden als officier.

60502. De **Voorzitter**: Ook de marconisten?

A. Ja.

60503. De **Voorzitter**: Dat was bij B.I. stellig niet het geval.

A. Neen, dat weet ik. Daarover werd ook weleens gesproken en dat werd op het Ministerie van Oorlog uitgelegd te onzen nadele, omdat B.I. het niet deed. Zij hadden een heel andere regeling voor verzorging bij overlijden dan wij.

60504. De **Voorzitter**: In welke zin?

A. Zij hadden, meen ik, de regeling, dat, wanneer de agenten sneuvelen, hun familieleden een bepaald bedrag zouden krijgen uitgekeerd, terwijl wij die regeling niet hadden. Er was bij ons, naar mijn mening, geen behoorlijke regeling.

60505. De **Voorzitter**: Is daarin na de oorlog nog voorzien?

A. Na de oorlog is daarin voorzien, voor zover ik weet, door de Stichting 1940—1945.

60506. De **Voorzitter**: Maar niet door een regeling van Overheidswege?

A. Voor zover mij bekend, niet. Hooguit werd het salaris, dat was geboekt, uitbetaald of misschien ook nog maar een gedeelte daarvan. Die afrekening ken ik echter niet. Dat zoudt u aan de heer *de Graaf* moeten vragen. Wij kenden het niet en daarom stond ik er persoonlijk op, dat die mensen als officier zouden worden uitgezonden, omdat er later misschien sprake zou kunnen zijn van een pensioen voor hun eventuele weduwe.

60507. De **Voorzitter**: Was dat een van de redenen, welke gegolden hebben om deze agenten als officier uit te zenden?

A. Mijn persoonlijk2 reden was, dat ik iemand niet zonder meer ergens uit de lucht kon gooien zonder een behoorlijke ambtelijke regeling; zonder dat ik de mensen kon zeggen: er wordt gezorgd voor uw vrouw.

60508. De **Voorzitter**: U hebt dus op zulk een ambtelijke regeling aangedrongen?

A. Ja.

60509. De **Voorzitter**: Is het niet gelukt het Departement daartoe te bewegen?

A. Neen.

60510. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat, terwijl beide diensten ressorteerden onder het Departement van Oorlog, voor de ene dienst een dergelijke regeling wel tot stand gekomen is en voor de andere niet. Heeft u daarvoor een verklaring?

A. Ik veronderstel — overste *Cohen* is hiermede begonnen vóórdat ik aan het B.B.O. zat —, dat hij de een of andere dag naar de Minister gestapt is, en dat verder de uitwerking er van gestagneerd is. Dus zuiver een financiële regeling van de financiële autoriteiten op het Departement van Oorlog. Daarmede zijn toen moeilijkheden geweest.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

F. J. KLIJZING.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STUFKENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 25 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ARIE VAN DUIN,

oud 30 jaar, wonende Crawley, Sussex, Engeland,
vertegenwoordiger.

Hij legt de eed af als getuige.

61093. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie wilde u horen over hetgeen u hebt medegemaakt, toen u aan het eind van de oorlog door het B.B.O. als agent gedropt bent. Wij hebben in verband met onze taak, die o.a. bestaat in het onderzoek naar hetgeen geschied is in verband met de verbindingen met het bezette gebied, vele personen, die hierbij betrokken zijn geweest, gehoord. Het gaat ons voor een belangrijk gedeelte om datgene, wat er gebeurd is in 1942 en 1943, toen door het bureau van kolonel de *Bruyne* agenten werden uitgezonden. Van die agenten zijn er helaas slechts enkelen in leven. Voor ons onderzoek is het van groot belang te kunnen reconstrueren, welke de ervaringen zijn geweest van de agenten, die toen in Duitse handen zijn gekomen. Omdat er echter zo weinig agenten over zijn uit die periode 1942—1943, is het niet zonder belang iets te weten van de ervaringen van degenen, die in de latere jaren 1944 en 1945 hetzelfde lot hebben gedeeld en die in leven zijn. Daaruit kan men dan vergelijkingen trekken. Dit is het belangrijkste doel van uw ondervraging.

A. Ik ben Engelsman; ik ben dat de vijfde van deze maand geworden; ik ben dus geen Nederlander meer.

De **Voorzitter**: Ik heb u het doel van deze ondervraging uiteengezet. Het feit, dat u Engelsman bent, vormt waarschijnlijk geen beletsel hierover mededelingen te doen.

A. Er zouden daartegen misschien bezwaren kunnen bestaan van uw kant.

De **Voorzitter**: Die bezwaren zouden er inderdaad kunnen bestaan, indien u een speciale Engelse opdracht had gehad en u gebonden was aan de z.g. Official Secrets Act. U hebt echter, als ik goed ben ingelicht, een Nederlandse opdracht gehad.

A. Wij hebben wel een eed afgelegd, dat wij b.v. aan niemand onze code zouden mededelen.

61094. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat wij daarop erg diep behoeven in te gaan. Er bestaan dus uwerzijds geen bezwaren tegen dit verhoor, neem ik aan?

A. Neen.

61095. De **Voorzitter**: U bent als Engelandvaarder uit Nederland in Engeland gekomen destijds?

A. Ik was matroos op Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau”. Die werd gebombardeerd en ik werd opgepikt door de „Jan van Brakel”. Die heeft mij naar Engeland gebracht.

61096. De **Voorzitter**: U bent dus in de Meidagen van 1940 in Engeland aangekomen?

A. Ja; ik was vrijwillig matroos. De eerste jaren van de oorlog heb ik bij de onderzeedienst doorgebracht. In de jaren 1942—1943 was ik op een onderzeebootmoederschap.

61097. De **Voorzitter**: Wanneer bent u gedropt?

A. Op 6 Juli 1944.

61098. De **Voorzitter**: Hoe bent u tot dit werk gekomen? Hebt u zich zelf aangemeld of kwam er een verzoek bij de Marine, waarbij u gegadigden werden uitgenodigd zich aan te melden?

A. Mijn schip was bij de kust van Zuid-Afrika getorpedeerd. Wij kwamen terug met de „Queen Mary” om nieuwe schepen te bemannen. Wij werden geplaatst op de „Java”. Die was opgelegd in Portsmouth. Daar ben ik een tijd geweest. Wij moesten op allerlei dingen wachten. Op zekere dag kwam kapitein *Lieftinck* het schip bezoeken. Aan verschillende jongens werd toen gevraagd, of zij zich wilden opgeven voor een of ander gevaarlijk baantje.

61099. De **Voorzitter**: In eerste instantie is het initiatief dus niet van u zelf uitgegaan?

A. Neen. Met een stuk of wat jongens heb ik mij toen beschikbaar gesteld. Aanvankelijk waren wij met z'n vieren: twee sergeants-machinisten, een stoker-olieman en ik; later is er nog een halfbloed bijgekomen, een airgunner, K.M.

61100. De **Voorzitter**: Hebt u deze mensen ook later nog meegemaakt?

A. Ja. Die twee machinisten hebben zich teruggetrokken en zijn weer weggegaan, maar ik ben doorgedaan met een halfbloed en die stoker-olieman, die later ook wrer afgevallen is.

61101. De **Voorzitter**: Bent u met de man, die overgebleven is, gedropt?

A. Neen, die man is apart gedropt.

61102. De **Voorzitter**: M.a.w. van de mensen, die toen door kapitein *Lieftinck* zijn uitgenodigd, is er geen een met u meegegaan naar Nederland?

A. Neen.

61103. De **Voorzitter**: Hoelang was dat bezoek van kapitein *Lieftinck* voordat u bent gedropt?

A. Ongeveer een half jaar tevoren.

61104. De **Voorzitter**: U bent dus vrij geruime tijd in opleiding geweest?

A. Ja, ik heb een behoorlijke opleiding gehad.

61105. De **Voorzitter**: Was u marconist?

A. Ik werd eerst getraind als saboteur, daarna als marconist.

61106. De **Voorzitter**: U hebt dus ook leren seinen tijdens uw opleiding?

A. Ja.

61107. De **Voorzitter**: Uw opleiding is dus voor een deel geschied, toen het B.B.O. reeds bestond, want dat is in Maart 1944 begonnen.

A. Ik heb niet veel van *Lieftinck* meegemaakt.

61108. De **Voorzitter**: U hebt derhalve te maken gehad met de heren van het B.B.O., de heren *Klijzing* en *de Graaf*? Zag u die heren wel tijdens uw opleiding?

A. Pas op het laatst, toen ik werd gedropt.

61109. De **Voorzitter**: U hebt die heren dus niet veel gezien?

A. Eenmaal heb ik *Lieftinck* gezien en dat was op de Security school.

61110. De **Voorzitter**: Hebt u de heren *Klijzing* en *de Graaf* daar niet gezien?

A. Alleen op de dag, dat ik werd gedropt.

61111. De **Voorzitter**: Vond u de opleiding, aan de hand van de ervaringen, die u naderhand hebt opgedaan, goed of mankeerde er iets aan?

A. Er zijn natuurlijk altijd van die kleine dingen, die niet helemaal juist zijn, maar ik vond die opleiding voor 99 % goed. Dus zeer goed.

61112. De **Voorzitter**: Vond u de lessen in security bruikbaar?

A. Ja, u moet niet vergeten, dat die lessen werden gegeven aan de hand van de informatie van dat ogenblik. Later zijn er weer veranderingen gekomen.

61113. De **Voorzitter**: De toestand in Nederland was dus anders dan u zich had voorgesteld?

A. Stukken anders.

61114. De **Voorzitter**: U bent gedropt op 6 Juli 1944?

A. Precies weet ik het niet.

61115. De **Voorzitter**: Ik heb hier voor mij een verslag, waarin wordt gezegd, dat u werd gedropt en dat bij u waren Bert *de Goede* en *Koos*. Zijn dat de juiste namen of zijn dat schuilnamen?

A. Bert *de Goede* was de ware naam; dat was de organisator.

61116. De **Voorzitter**: Was dat met *Koos* ook het geval?

A. Ja, dat was *Koos Mulholland*.

61117. De **Voorzitter**: U vormde dus met zijn drieën een team. De *Goede* moest verbindingsofficier worden voor de L.K.P. en *Koos* voor de R.V.V. en u moest hun bijstand verlenen als marconist. Hebt u in het begin niet kunnen werken?

A. In het begin had ik enige pech. Het was niet gemakkelijk om huizen te krijgen, want de Nederlanders waren niet zo erg vaderlandslievend.

61118. De **Voorzitter**: Waar bent u gedropt?

A. In Epe, maar het was niet gemakkelijk om een behoorlijk huis te krijgen. Er zijn zoveel verschillende technische dingen. Het was heel moeilijk. Op een gegeven moment vond ik een Katholieke school. Daar heb ik mijn eerste contact met Engeland gemaakt. Het duurde een maand, voordat ik behoorlijk contact had.

61119. De **Voorzitter**: Als u dus in Juli gedropt bent, hebt u in Augustus voor het eerst contact gehad. U was toch uitgezonden met een radiotelegrafietoestel! U had geen radiotelefonietoestel?

A. Neen.

61120. De **Voorzitter**: Had het een bijzondere reden, dat u met een radiotelegrafietoestel kwam?

A. Er werd mij gevraagd als operator te fungeren. Als zodanig ben ik weggegaan.

61121. De **Voorzitter**: Waar hebt u na een maand een goed adres gevonden?

A. In Rotterdam. Wij waren doorgeslagen naar Ede. Daar ben ik bij de familie *Gazenbeek* geweest. Ik werd in Ede door enige politieagenten zogenaamd gearresteerd en overgebracht naar Rotterdam.

61122. De **Voorzitter**: Toen is een dochter van dat gezin, *Diny Gazenbeek*, meegegaan naar Rotterdam als koerierster?

A. Ja, een week later.

61123. De **Voorzitter**: Verliep het contact met Engeland bevredigend?

A. Ja.

61124. De **Voorzitter**: Wanneer bent u gearresteerd?

A. Op 19 December 1944.

61125. De **Voorzitter**: Waar is dat gebeurd?

A. Mathenesserweg 119, bij de familie *Elzinga*.

61126. De **Voorzitter**: Bent u daar uitgepeild, terwijl u bezig was?

A. Ja.

61127. De **Voorzitter**: Had men u in Engeland behoorlijk te waarschuwd, dat de kans bestond, dat u uitgepeild zou worden?

A. Ja. Wij waren goed gewaarschuwd voor de dingen. Ik had echter ontzettend weinig contactadressen, waar ik seinen kon. Ik moest veel te lang op één plaats blijven zitten. Ik had misschien zelf wijzer moeten zijn.

61128. De **Voorzitter**: Hoelang zond u achter elkaar?

A. Uren. Soms, niet altijd.

61129. De **Voorzitter**: Had men u geen termijn opgegeven, in die zin, dat men gezegd had: U mag niet langer seinen dan bijvoorbeeld tien minuten?

A. Ja, niet langer dan vijf minuten, wanneer mogelijk korter.

61130. De **Voorzitter**: Die waarschuwing is u dus wel degelijk medegegeven?

A. Ja.

61131. De **Voorzitter**: Er waren verschillende middelen om het peilen tegen te gaan, bijvoorbeeld, dat een huizenblok, waarin men werkte, in het oog werd gehouden door iemand, die daar in de buurt rondliep of -fietste. Hebt u ook zulke beveiligingsmaatregelen genomen?

A. Soms, als ik mensen had. Ik had organizers. Dat waren beste jongens. Ik vroeg aan hen weleens: gaat de zaak wel? Dan was het altijd: kerel, het gaat zo wel. Dan ging ik maar door.

61132. De heer **Koersen**: Had u niet voldoende contact met de groep, voor wie u optrad?

A. Het was in Rotterdam erg moeilijk toen. Er waren haast geen mensen, vooral na die razzia's.

61133. De **Voorzitter**: Hadden die reeds plaats gevonden?

A. Ja, daar ben ik ook doorgeslagen. Ik had een dokter, die mijn poot in het gips heeft gezet, en toen de moffen binnenkwamen, hebben zij pech gehad.

61134. De **Voorzitter**: Op het moment, dat u gearresteerd werd, bestond er dus volgens u geen voldoende contact met de groep, en dat beschouwt u als een van de voornaamste redenen, waardoor u werd gearresteerd.

A. Er was te weinig contact; er waren te weinig jongens, te weinig mensen, die je kon vertrouwen.

61135. De **Voorzitter**: U bent tegelijk gearresteerd met mevrouw *Gazenbeek*?

A. Ja.

61136. De **Voorzitter**: Hebt u in Scheveningen gezeten?

A. Ja.

61137. De **Voorzitter**: Uw Sachbearbeiter war *Haubrock*?

A. Ja.

61138. De **Voorzitter**: Wat voor indruk hebt u van hem?

A. Moffen zijn moffen, maar ik geloof, dat hij mij het leven heelt gered. Ik heb hem behoorlijk beduvelde; dat had hij pas op het laatst door: misschien heb ik het daaraan ook wel te danken.

61139. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat hij zelf een uitvoerig rapport over zijn werkzaamheden als zodanig heeft geschreven, en daarin geeft hij nogal hoog op van het feit, dat hij zoveel mensen heeft geholpen.

A. Ik zal van hem een voorbeeld geven. Toen ik pas aangenomen werd in Engeland, was ik kwartiermeester bij de marine. Wij werden gebombardeerd tot tijdelijk bootsman. *Klijzing* zei: Dat is te gek, want de mannen van de organisaties van andere landen, de Fransen en Polen bijvoorbeeld, worden meestal direct officier; jullie moet ook officier worden. Daarvoor heeft hij ook inderdaad gezorgd. Toen ik gepakt werd zei *Haubrock*: Wat voor rang heb je? Ik dacht: wat is beter: bootsman of officier? Tenslotte zeide ik: Officier: ik ben dat echter pas geworden in de tijd, dat ik hier ben; ik was bootsman. *Haubrock* zei: Je bent bootsman; dat is veel beter voor je. Voor een mof had hij menselijk gevoel. Het bleek, dat dat voor mij van belang was, want met officieren hadden zij niet veel consideratie. Ik was tenslotte een spion. *Hnubrock* heeft mij vaak verhoord. Ik hield mij altijd zo dom mogelijk. Hij zei: Waarom ben je hier gedropt? Ik zei: Het gaat om mijn vaderland, waarvoor ik moet vechten; het is nu afgelopen; ik heb pech gehad; maar als ik dit allemaal had geweten, had ik het nooit gedaan. Dat scheen er bij hem in te vallen.

61140. De **Voorzitter**: Hij heeft bij de arrestatie van u en me-juffrouw *Gazenbeek* papieren gevonden.

A. Wat voor papieren?

De **Voorzitter**: Hij zegt, dat bij het onderzoek van de personen, die waren gearresteerd — hij was daar op dat moment zelf nog niet bij —, juffrouw *Gazenbeek* of *van Duin* heeft geprobeerd om een klein papiertje met adressen te vernietigen. Die poging mislukte en op dat papiertje stonden de adressen, waar ook zenders waren.

A. Mijn koerierster had verschillende adressen, waar wij zenders onderbrachten. Dat was o.a. bij dr. *Smilde*; dat andere adres was ergens aan de Statenweg. Dat papiertje is misschien bij haar geweest, maar nooit bij mij.

61141. De **Voorzitter**: Hij zegt ook niet positief, dat het bij u was.

A. Zeker niet bij mij.

61142. De **Voorzitter**: Hij heeft gezegd, dat het om drie adressen ging; het ene was van *Steffen* aan de Statenweg te Rotterdam, het andere van een boer, genaamd *Bakker*, in Overschie en het derde was van *Moerman*, Rauwenhofplein te Rotterdam. Klopt dat wel?

A. Ja. Ik had zes zenders, Mijn idee was om op verschillende plaatsen te zenden. maar het ellendige was, dat de mensen zo bang waren. Daarom moest ik er dikwijls mee stoppen, doch zij hadden er geen bezwaar tegen, dat ik die zender dan daar liet.

61143. De **Voorzitter**: Was u hier gekomen met een stel zenders'!

A. Neen. Deze werden later gedropt.

61144. De **Voorzitter**: Die dienden dus voor u?

A. Ja.

61145. De **Voorzitter**: *Haubrock* heeft gezegd, dat hij die adressen heeft laten nagaan, maar dat het niet zijn bedoeling was om die mensen te arresteren. Het ging hem er om, dat hij die toestellen in beslag kon nemen. Zo stelt hij het ten minste voor.

A. Ja, dat is een feit. Hij is bij mij in de cel geweest, toen hij die zenders had opgehaald. Met *Diny* is hij naar Rotterdam geweest en heeft daar die zenders opgehaald.

61146. De **Voorzitter**: Hebt u inderdaad de indruk, dat het niet zijn bedoeling was om de mensen. waarbij de zenders stonden, verder te vervolgen?

A. Dat heeft hij mij verteld.

61147. De **Voorzitter**: Zo stelde hij bet aan u voor en zo heeit hij het ook in het rapport vermeld.

A. Ik heb hem die namen echter niet gegeven.

61148. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij ten opzichte van *Moerman* een andere opvatting had, want daarmee had hij vroeger reeds te maken gehad en die zat hij al lang achterna.

A. *Moerman* was een beetje stom. Ik ben om 11 uur opgepikt en de straat was vol met soldaten. Wij hebben veel kabaal gemaakt, want door de Groene Politie werd de vloer mat mij aangedweild en toen werd ik gebonden. Iedereen wist dus wel, wat er aan de hand was. *Moerman* had dus niet meer naar zijn huis moeten teruggaan. Ik had met *Moerman* getracht een internal net te maken in Rotterdam, zodat wij met elkaar over en weer konden seinen. Wij hadden dan geen koerier nodig.

61149. De **Voorzitter**: Zat *Moerman* al lang in Holland?

A. Hij is er altijd geweest.

61150. De **Voorzitter**: U hebt hem in dit verband leren kennen?

A. Ja.

61151. De **Voorzitter**: *Haubrock* vertelt verder, dat hij geweest is bij *Bakker* in Overschie. Dat ging niet zo erg vlot. Die was keihard. Hij heeft de zender tenslotte gevonden. maar er was geen crnt medewerking van die boer bij.

A. Die boer wist het niet; het was zijn zoon

61152. De **Voorzitter**: Dan heeit hij nog een ander verhaal, dat in dezelfde lijn ligt. Hij zegt, dat hij met u en juffrouw *Gazenbeek* wel gesprekken van politieke aard had. Daarbij was naar voren gekomen, dat de R.V.V. zich sterk communistisch ontwikkelde en dat met name *de Goede* die ontwikkeling met enige ongerustheid zou gadeslaan. Daarom wilde hij in contact komen met *de Goede*. Is die voorstelling van zaken juist?

A. Ja, hij kwam met de meest fantastische voorstelling. Toen ik gepakt werd, dacht ik: Je moet er uit zien te komen, je bent nog niet dood. Ik heb lang genoeg gewacht. totdat alles behoorlijk kon gewaarschuwd zijn en ben toen heel langzaam gaan praten. De namen van agenten, van wie ik wist, dat zij dood waren, en de namen van agenten, die in Engeland van de lijst werden afgevoerd, heb ik gegeven. Dat kon volgens mij geen kwaad. Die man ging over zijn familie praten, ik ook. Ik was hier in Engeland getrouwd en had een dochter. Die werd geboren terwijl ik in Holland zat. Wij was ontzettend sentimenteel en mocht mij erg graag. Op een gegeven moment zeide hij: Zou het geen goede gelegenheid voor een uitwisseling zijn? Ik weet niet, of het geprobeerd is. Zo is ook ter sprake gekomen het plan om met *de Goede* te gaan praten. Ik dacht: Er komt toch niets van terecht.

61153. De **Voorzitter**: Hij is er met *Diny Gazenbeek* op uit gegaan om *de Goede* te ontmoeten. Hij zegt, dat u een brief schreef aan *de Goede*, die *Diny Gazenbeek* aan het contactadres, het filiaal van de bakkerij *van der Sterre* in Rotterdam, bracht. Daarin werd dan gevraagd om een bespreking; daar werd dus een bepaald adres voor opgegeven, maar daar is *de Goede* niet gekomen.

A. Van dat briefje weet ik niets; dat klopt niet erg; misschien dat hij zelf een briefje heeft geschreven.

61154. De **Voorzitter**: U zou een briefje hebben geschreven voor *de Goede*. Dat zou *Diny* gebracht hebben bij *van der Sterre* in Rotterdam en in dat briefje zou u om een bespreking hebben gevraagd.

A. Op welke datum?

61155. De **Voorzitter**: Dat blijkt hieruit niet. Dat briefje was dus voor een tussenpersoon. Daarop heeft zij antwoord gekregen, waarbij een bepaalde woning werd genoemd, namelijk de woning, waar *Koos* had gewoond. Op de tijd, dat *Haubrock* daar gekomen is, is de *Goede* daar echter niet verschenen. U hebt blijkbaar het vermoeden, dat hij dat briefje zelf heeft geschreven?

A. Ik veronderstel het.

61156. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat het niet zijn bedoeling was om de *Goede* te arresteren.

A. Dat heeft hij mij ook verteld.

61157. De **Voorzitter**: Hij zei, dat het hem er om ging de wapendroppings en het droppen van sabotagemateriaal aan de R.V.V. te stoppen. Hij wist, dat de oorlog zogoed als afgelopen was, en hij vond, dat de R.V.V. in comunistische richting ging.

A. Dat heeft hij mij ook verteld. Hij zei: Duitsland heeft tie oorlog verloren, maar over een paar jaar vecht Duitsland met Engeland en Nederland tegen het communisme.

61158. De **Voorzitter**: Als volgende stap — en nu noemt hij een datum, nl. kort vóór Kerstmis 1944 — heeft hij *Diny Gazenbeek* losgelaten met de bedoeling, dat zij dat contact zou tot stand brengen. Zij is niet teruggekomen. Hebt u er later iets van gehoord, hoe zich een en ander heeft toegedragen? Het is merkwaardig, dat *Haubrock* vertelt, dat zij niet is teruggekomen, maar dat hij bij een later onderzoek op een bepaalde plaats een koffer heeft gevonden met stukken van de L.K.P. en ook een z.g. doodvonnis van *Diny Gazenbeek*.

A. Dat heeft hij mij in de gevangenis laten zien.

61159. De **Voorzitter**: Het was een brief aan mevrouw *Steffen*, waarin dat doodvonnis werd medegedeeld.

A. Het was een grote fout, dat de L.K.P. een archief maakte van de dingen, die men deed of ging doen. Indien men zo iets in een ondergrondse gaat doen, moet je toch eigenlijk wel krankzinnig zijn. Maar het is gebeurd. Op een gegeven moment deden de Duitsers een inval en vonden zij dat.

61160. De **Voorzitter**: U verkeerde in de veronderstelling, dat *Diny* niet meer leefde?

A. Ik verkeerde enigszins in die veronderstelling. Wel had ik een geringe hoop en dacht: Dat zeggen ze wel, maar dat gaat zo maar niet.

61161. De **Voorzitter**: Hebt u gehoord, wat er later is gebeurd? Zoals *haubrock* het heeft verteld, is het in werkelijkheid niet gegaan.

A. Toen de oorlog voorbij was, was ik zó gedesillusionneerd in de gehele beweging, was er zoveel gebeurd, dat ik nooit ben teruggekomen.

61162. De **Voorzitter**: Hebt u geen contact meer met haar gehad?

A. Neen. Ik heb daarover nooit meer met haar gesproken.

61163. De **Voorzitter**: Het is een feit, dat zij niet dood is.

A. Zij is niet dood.

61164. De **Voorzitter**: Hebt u er geen idee van, of dat z.g. doodvonnis ernst is geweest of niet?

A. Daarvan heb ik geen idee.

61165. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft zij daarvan niets verteld?

A. Ik heb haar nog een paar keer gesproken, maar ik vond het een ellendig onderwerp. Na de bevrijding ben ik direct naar Rotterdam gegaan en heb gevraagd naar *Diny Gazenbeek*. Men zei mij, dat er niets met haar aan de hand was en dat zij ergens buiten Rotterdam in een huis was. Met *Witte Piet* heb ik haar opgehaald en naar Rotterdam gebracht.

61166. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft zij niet verteld, wat haar overkomen was'?

A. Misschien heeft zij iets verteld, maar dat weet ik niet meer. Ik was toen zelf half kapot.

61167. De **Voorzitter**: Bent u al die tijd in Holland gevangen gehouden?

A. Ja. Ik ben vrij gekomen vóór de bevrijding.

61168. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan?

A. *Haubrock* kwam op een avond ongeveer 7 uur bij mij binnen en zei: „Je bent vrij.” Als ze om 7 uur in je cel kwamen, gebeurde dat meestal om je kapot te schieten. Ik dacht toen: Ik ben nu vrij van mijn ellende. Ik werd echter meegenomen naar het S.D.-gebouw aan de Zeestraat en kreeg daar een halve eend te eten; ik werd volgestopt. Daarna werd ik vrijgelaten.

61169. De **Voorzitter**: Welke datum was dat?

A. 17 of 21 April. Ik werd vrijgelaten tegelijk met een agent van de organisatie van *Somer, van Alebeek*.

61170. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wist u, waar u heen moest gaan, toen u vrij was?

A. Neen. Ik ben naar huis gegaan. Er werd mij op het hart gedrukt, niet naar Rotterdam te gaan, omdat ik dan misschien kapot zou worden geschoten. De adressen, die ik wist, veronderstelde ik fout te zijn.

61171. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u geen familie in den Haag?

A. Neen.

61172. De **Voorzitter**: U zei, dat u in April bent vrijgelaten, maar kan dat niet zijn geweest in Maart? *Haubrock* zegt, dat toen de aanslag op *Rauter* was gepleegd, er honderden mensen als répresaille werden doodgeschoten. Men nam daarvoor de lijsten met namen van de mensen, die toevallig op dat tijdstip op de een of andere reden gevangenzaten; dezen werden daarvoor dan bestemd. Hij zegt, dat hij een aantal mensen heeft kunnen redden door b.v. te zeggen, dat hun onderzoek nog niet klaar was. Hiervoor heeft hij echter ook nog andere motieven gebruikt, nl. dat hij het tegenover zijn chefs voorstelde, alsof hij die mensen vrijliet, omdat zij voor de Duitsers zouden gaan werken. Hij zegt niet, dat zij dat inderdaad toegezegd hadden, maar dat hij het zo voorstelde. Hij zegt, dat hij dit met *van Alebeek* en u ook gedaan heeft, dat hij voorgegeven heeft, dat u vrijgelaten zou worden op grond van de afspraak, dat u voor de Duitsers zou gaan werken. Zo werd het administratief naar boven verantwoord. Zoals hij het zegt, moet daarover niet u gesproken zijn. Heeft hij daarover inderdaad met u gesproken?

A. Hij heeft misschien wel zoiets gezegd, maar tevoren heeft hij er met mij nooit over gesproken. Misschien is het later geweest. Ik heb nog gezegd: nu moet ik een Ausweis hebben. Hij zeide: ik zal je er een geven, waardoor je een medewerker bent.

Ik kreeg er een, waarop stond, dat ik een S.D.-medewerker was.

61173. De **Voorzitter**: Het is inderdaad juist, dat het later dan Maart 1945 is geweest. *Haubrock* toch zegt in zijn rapport, dat van *Alebeek* en u gelijktijdig losgelaten zijn op de zojuist door ons besproken wijze; hij schrijft daarin voorts, dat hij ook na de répresailles wegens de aanslag op *Rauter* nog andere agenten aldus geholpen heeft, en ten aanzien van *van Alebeek* zegt hij duidelijk, dat diens vrijlating na bedoelde répresailles plaats vond. Op de manier, waarop hij het ten aanzien van *van Alebeek* en u heeft gedaan, zocht hij voor verschillende mensen een uitweg. Dat klopt dus wel?

A. Ja.

61174. De **Voorzitter**: Nu was *Haubrock* uw Sachbearbeiter, maar geen codespecialist. Bent u in die periode ook verhoord door een codespecialist?

A. Die code kon ik ook wel vertellen. Ik kon het wel uitleggen, maar daaraan heeft men niets. Zij is ontzettend eenvoudig en kan niet zonder sleutel gebroken worden.

61175. De **Voorzitter**: Wij hebben veel van die gevallen gehoord. Men kan zeggen, dat men als codesystemen had: het systeem van „double transposition” en later ook de cijfercode en de one-time-pad-code. Voor de cijfercode en de one-time-pad-code behoeft men niets in het hoofd te hebben. Dat was een film met getallen. Zo gauw een telegram gereedgemaakt was, scheurde men het daarvoor gebruikte stuk film er af. Dan was het weg. Ik heb begrepen, dat u zo'n code had. Hebben de Duitsers bij uw arrestatie die film niet te pakken gekregen?

A. Het was geen film, maar een stukje zijde; dat hebben ze bij mijn arrestatie niet gevonden. Ik heb het nu nog.

61176. De **Voorzitter**: Was dat zo goed geborgen?

A. Ik had hier een klein zakje zitten; daarin zaten een stukje vergrootglas en het stukje zijde. Zij hebben mij helemaal uitgekleeft, maar ze hebben het nooit gevonden. Maar ook al hadden zij dat gevonden, dan had het niet gegeven. Ik had een code, maar die was niet goed; die kon ik niet lezen. Ik had de one-time-pad-code; het was een dubbeldruk en dat ding was nat geworden. Ik liet door *Bert* en *Koos* coderen.

61177. De **Voorzitter**: Uw code werd niet meer gebruikt, wilt u zeggen?

A. Ja, en dat was veel gemakkelijker voor mij; als ik gevangengenomen werd, kon ik geen gegevens weggeven.

61175. De **Voorzitter**: Met de codeverhoren hebt u dus geen moeilijkheden gehad?

A. In het geheel niet.

61179. De **Voorzitter**: Was er een specialist voor die codeverhoren?

A. Dat zei *Haubrock* ten minste.

61180. De **Voorzitter**: Was het *May*?

A. Is dat een vent van ongeveer zes voet en een zware kop?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij is blond en heeft een vierkante kop.

A. Het is best mogelijk, dat hij het is geweest.

61181. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw verhoor gezegd, dat u geen code had?

A. Ik zei: ik ben een zender; dat is alles; voor de rest weet ik niets; mijn berichten worden gecodeerd door *Bert* en *Koos*.

61183. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij uw voornaamste lotgevallen thans wel behandeld hebben. Hebt u zelf misschien nog bepaalde dingen, waarvan u meent, dat ze van belang voor onze commissie kunnen zijn?

A. Ik zou niet weten wat.

61183. De heer **Algesa**: Kunt u mededelen op welke onderdelen van de marine u hebt gediend, voordat u bij de geheime dienst is gekomen?

A. Als matroos-kanonnier op Hr. Ms. „Johan Maurits van Nassau”. Verder was ik matroos-kanonnier op de O 23 en kwartiermeester op de „Columbia”.

61181. De heer **Algera**: Weet u ook, wat die O 23 heeft gedaan in de tijd, dat u er op was? Heeft zij b.v. tochten op de Noordzee genaakt?

A. Noorse wateren, Atlantische Oceaan, Middellandse Zee.

61185. De heer **Algera**: Zijn er ook bepaalde krijgsverrichtingen geweest, torpedering, e.d.?

A. Ja. Noorse wateren; Atlantische Oceaan, onze eerste torpedering was in de Middellandse Zee. Ik geloof, dat het een behoorlijk groot konvooi was. Ik vermoed, dat er twee schepen in de grond zijn geboord, want als men torpedo's afschiet, kan men deze horen inslaan. Hierna kregen wij wel ongeveer 150 dieptebommen op onze nek.

61186. De **Voorzitter**: Wie was de commandant van de O 23?

A. *Van Erkel*.

61187. De **Voorzitter**: Wat is er verder met de O 23 gebeurd?

A. Ik geloof, dat deze niet lang daarna naar Indië is gegaan.

61188. De **Voorzitter**: U bent ook op de „Columbia” geweest. Is deze ook naar Indië gegaan?

A. Deze is met het Indisch detachement eerst naar Kaapstad, daarna naar Bombay en toen naar Ceylon gegaan. Nederlandsch-Indië was in die tijd gevallen.

61189. De **Voorzitter**: U bent dus met het Indisch detachement naar Bombay gegaan en bent toen met een schip zonder dat detachement naar Colombo gegaan. Wat hebt u daar gedaan?

A. Wij hebben in de haven gelegen. Wij hadden verschillende werkplaatsen aan boord en konden zodoende de schepen helpen met reparaties.

61190. De **Voorzitter**: Is de „Columbia” later teruggegaan?

A. Ja. Eerst naar Bombay en toen naar East London. Vandaar zouden wij naar Kaapstad gaan. Wij werden echter getorpedeerd.

61191. De **Voorzitter**: Zijn daarbij veel mensen omgekomen?

A. Weinig.

61192. De **Voorzitter**: Waar is dat gebeurd?

A. Precies kan ik het niet zeggen, maar ik denk ongeveer 60 mijl ten westen van East London, niet ver uit de kust. East London ligt tussen Port Elisabeth en Durban.

61193. De **Voorzitter**: Is u toen opgepikt en naar Engeland teruggegaan?

A. Wij zijn opgepikt. Ik had een Indische jongen uit het ruim gehaald, die ik in een gereedliggende sloep kon gooien. Ik kon zelf zo in die sloep stappen, zonder zelfs natte voeten te halen. Die jongen was zwaar gewond. Wij werden opgepikt door een M.T.B. en zijn toen teruggebracht naar East London, waar wij zouden worden ondergebracht in een grote school. Iedereen had daar echter veel kennissen, zodat iedereen ook naar die kennissen toeging. Daarna zijn wij naar Kaapstad gezonden en vandaar naar Gourock in Schotland. Hierna werden wij getransporteerd naar Portsmouth en geplaatst op de „Java”, een wachtschip.

61194. De **Voorzitter**: Daar is dus kapitein *Lieftinck* bij u gekomen en dat is dus het begin van uw wederwaardigheden als agent.

61195. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U sprak zojuist over teleurstellingen. Bent u teleurgesteld geweest over het feit, dat u als agent gepakt bent of over het werk?

A. Daarover laat ik mij liever niet uit. Ik ben er nu overheen.

61196. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Betreft het het beleid van de Regering, waarover u teleurgesteld bent?

A. Daarover praat ik ook liever niet. Dat is u zeer zeker wel bekend.

61197. De **Voorzitter**: Als het teleurstellingen zijn, die op zakelijk gebied liggen, dan is het niet zonder belang, dat een commissie van onderzoek als deze daarover gegevens krijgt, en zou het misschien wel goed zijn, indien u daarvan iets zeide.

A. Er werd ons zoveel beloofd en toen de zaak afgelopen was, kreeg ik een schop onder mijn achterwerk.

61198. De heer **Koersen**: Door wie werd u dat beloofd?

A. *Lieftinck*, *Klijzing*, etc.

61199. De heer **Algera**: Kunt u nader concretiseren, waaruit die beloften bestonden? Het gaat er om, wat men volgens u heeft gezegd.

A. Wanneer wij teruggekeerd zouden zijn, zou er behoorlijk voor ons gezorgd worden. Ik heb enige maanden in Nederland rondgezworven. Toen ben ik in Engeland teruggekomen. Ik heb nog niet eens mijn demobilisatiegeld gehad. Ik geloof, dat zij mij een medaille wilden uitreiken. Daarvan heb ik ook nooit iets gehoord.

61200. De **Voorzitter**: Kreeg uw vrouw uw salaris uitbetaald?

A. Ja.

61201. De **Voorzitter**: Tot hoelang heeft dat gelopen!

A. Mijn vrouw moest af en toe schrijven, waar het geld bleef. Dan was het weer te laat, enz. Zij heeft een hoop ellende met het salaris gehad. Toen ik terugkwam, werd het aan mij uitbetaald.

61202. De **Voorzitter**: U hebt later zelf in Engeland een werkring gezocht?

A. Ik ben eerst aan het zoeken gegaan en heb getracht bij een Engelse firma een betrekking te krijgen. Ik ben met de heren *de Jager*, *Huisman* en *Vrinten* in contact gekomen en ben op het Ministerie van Justitie gekomen. Daar heb ik enige tijd gewerkt. Toen dat werd opgeheven, ben ik bij de ambassade gekomen. Daarna heb ik een betrekking in Engeland gevonden.

61203. De **Voorzitter**: Als u de mogelijkheid had gehad een Rijksbetrekking in Nederland te krijgen, had u die gaarne geaccepteerd?

A. Als zij mij iets behoorlijks aangeboden hadden, zeer zeker. Ik verwachtte niets anders.

61204. De heer **Algera**: U hebt de beloften zodanig opgevat, dat men, als u terugkwam, zou zeggen: Hier is een functie voor u?

A. Neen; dat zij mij behoorlijk hadden ontvangen en gevraagd hadden: wat willen jullie? Ik ben maar een doodgewone jongen. Ik heb geen H.E.S. of M.clo gehad of iets dergelijks. Men kan mij geen functie geven van laten wij zeggen: Minister; dat zou ik ook niet graag willen. Ze hebben mij wel tot officier gebombardeerd, zij het tijdelijk, maar dat interesseert mij niet. Zij hadden mij toch een behoorlijke kans kunnen geven, naar mijn mening.

61205. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat men na uw terugkomst niet de menselijke belangstelling heeft getoond, die men voor iemand, die dat werk heeft gedaan, zou mogen verwachten?

A. Juist.

61206. De **Voorzitter**: Zou de oorzaak daarvan niet kunnen zijn gelegen in de omstandigheid, dat in de naoorlogse tijd verschillende

van deze bureaux zijn opgeheven, of althans hun taken door andere bureaux zijn overgenomen? Zo heeft het B.B.O. bestaan tot Februari 1946. Toen is het geliquideerd en de verdere afwikkeling is terechtgekomen bij het Ministerie van Oorlog. Men kreeg dus met andere mensen te maken dan degenen, die in de oorlog de leiding van dat bureau hadden gehad. Hebt u met de afwikkelende instanties nog contact gehad?

A. Ik hield er geen contact mede. Ik kon niet veel doen. Het wis een hopeloze beweging.

61207. De heer **Koersen**: Zocht u in Nederland geen contact met dat Afwikkelingsbureau?

A. Ik heb hier en in Nederland nog een tijd voor hen gewerkt.

61208. De **Voorzitter**: Bij B.B.O.?

A. Het zal wel.

61209. De **Voorzitter**: U zegt, dat men er u een onderscheiding voor heeft willen geven, maar dat u er verder niets van gehoord hebt: dat is wel heel wonderlijk.

A. Ja, heel wonderlijk. Mij werd verteld, dat *Steman* een bronzen kruis of een bronzen leeuw had en ik ook. Ik heb er verder nooit meer iets van gezien of gehoord. Aan B.B.O. heb ik om mijn demobilisatiegeld gevraagd. Ik heb het nooit gehad. Ik ga er ook niet verder om vragen.

61210. De heer **Koersen**: Heeft men het afgewezen of hebt u nooit antwoord gehad?

A. Ik heb er nooit iets van gehoord. Het is niet mijn bedoeling die onderscheiding te krijgen.

De **Voorzitter**: Dat begrijp ik volkomen, maar voor onze commissie, die het gehele verloop van zaken op dit gebied onderzoekt, is het niet zonder belang uit de mond van een der betrokkenen te horen met welke gevoelens hij bezielde is over de afwikkeling van deze zaak. Wat dat betreft, is het goed, dat u dit hebt gezegd.

Ik geloof, dat wij thans wel aan het einde zijn gekomen van hetgeen wij u te vragen hebben. Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. VAN DUIN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 27 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegeij en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

THEODORUS FREDERIK SMIT

oud 46 jaar, wonende te Londen,
zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

61521. De Voorzitter: U bent werkzaam geweest op het bureau, dat gevestigd was op Eaton Square. Dat heette toen de Centrale Inlichtingen Dienst. Wanneer hebt u daar gewerkt?

A. Het is begonnen in October 1941.

61522. De Voorzitter: Op dat moment was dus de chef de heer *Deuksema*, want de heer *van 't Sant* was toen al weg?

A. Ja. Die heb ik niet meegemaakt. Dat heeft geduurd tot 1942, toen de zaak werd opgeheven en verplaatst werd naar Bruton Place.

61523. De Voorzitter: Tot hoelang bent u daar geweest?

A. Tot Juli 1942.

61524. De Voorzitter: U hebt dus ook de periode meegemaakt, dat kolonel de *Bruyne* chef was? Van 5 Februari 1942 tot 1 Juli 1942 was de heer *de Bruyne* de hoogste chef.

A. Ja. Er was overal ruzie en de zaak werd gesplitst. Ik heb daar niet veel mee te maken gehad.

61525. De Voorzitter: Wat voor werk hebt u gedaan?

A. Training en les in morse aan de jongelui, die als agent naar Holland zouden gaan.

61526. De Voorzitter: Zijn er van die jongelui naar Holland gegaan?

A. Met zekerheid kan ik het niet zeggen. Het was een erbarmelijk soort, de meesten van de jongelui. Het was hun er meestal om begonnen er zoveel mogelijk van te halen. De gehele zaak leek hopeloos. Herhaaldelijk kwamen zij niet opdagen; zij hadden altijd de een of andere verontschuldiging. Er was er bijna geen een, met wellicht een enkele uitzondering, die er redelijk mee doorging. Ik begreep heel goed, wat er met hen aan de hand was. Zij konden vrijwel altijd aan geld komen.

Er was er een bij — ik noemde hem de black market-artist — die in alle mogelijke dingen handel dreef. Dat leverde hem meer op. Tegen het einde zou hij het laten en uitsluitend leven van de toelage, die hij als agent kreeg. Ieder ogenblik kwam hij met rekeningen voor pakken, die dan door de dienst werden betaald. Iedere week had hij wat anders.

Een van hen kwam niet een rekening van zijn hospita voor meubilair en later hoorde ik, dat die rekening was betaald. Toentertijd was de comptabele ambtenaar de heer *Molenaar*.

61527. De Voorzitter: Herinnert u zich namen van die jongelui?

A. Als u mij namen noemt, kan ik wel zeggen ja of neen. Ik heinner mij de naam *Niermeyer*; die was goed, hij is uitgezonden. Er was er een bij — hij vertelde overal, dat hij knap intelligence-werk gedaan had en dat hij een soort gesjeesd student was —, geïnteresseerd in archeologie. Hij zou over de gehele wereld medegewerkt hebben aan opgravingen en bezat o.a. enige kennis van Grieks, waarmee hij zijn omgeving blijkbaar erg imponeerde. Nu heb ik mijn hele leven op schepen doorgebracht. Zijn Grieks was modern Grieks en er zijn volgens mij maar twee manieren om dat op te doen: handel in narcotica en voor de rest aan boord van schepen. Zijn verhalen over opgravingen waren zo fantastisch! Ik geloof niet, dat hij ooit uitgezonden is.

61528. De Voorzitter: Hebt u te maken gehad met *van Brink*?

A. Die was al weg.

61529. De Voorzitter: En jhr. *de Jonge, Emmer, Radema, Ort.* Zijn dat namen, die u iets zeggen?

A. Neen.

61530. De Voorzitter: Voor wat namen betreft, herinnert u zich alleen *Niermeyer*. Die is uitgezonden en daarvan hebt u een behoorlijke indruk. Die deed het niet om geld?

A. Neen, die wilde zo snel mogelijk gereedkomen. Hij had er een grote hekel aan, dat bijna iedereen bleek te weten, wat hij deed.

61531. De Voorzitter: In de periode, dat u daar werkzaam was, geschiedde de opleiding tot marconist dus niet geheel door de Engelsen, wat later wel het geval is geweest.

A. Als zij vrijwel klaar waren, gingen zij naar de Engelse kant voor de finishing touch. Daarvoor maakte ik hen klaar. Ik gaf een soort van vooropleiding.

61532. De Voorzitter: Merkte u, wie er van de Engelse kant over de vloer kwamen?

A. Mr. *Seymour*; een enkele keer kwam kolonel *Cordeaux*.

61533. De Voorzitter: Zat daar ook nog de heer *Rabagliatti*?

A. Daarmede heb ik weinig te maken gehad.

61534. De Voorzitter: Was volgens u de selectie bij het aannemen van de mensen niet goed?

A. Die was ongelofelijk onnozel. Ik hoorde allerlei verhalen van de jongelui. Een er van, het was een pseudo-archeoloog, had het volgende vreemde verhaal verteld. Hij had de gehele wereld bereisd en was in dienst geweest, zei hij, van de Intelligence-Service en had in Egypte daarvoor gewerkt. Het was een zeer vreemd verhaal, vol onjuistheden. Hier in de buurt zijn een paar vrij grote hotels, waar zij altijd kwamen. Die verhalen vertelde hij in hars en cafés. Hij zat goed in zijn geld en hij trachtte de barmeisjes te imponeren door te vertellen, dat hij in dienst was van de Intelligence Service. De black market-artist was via de heer *Vrinten* er bij gekomen. Ik herinner mij de geschiedenis niet precies meer, maar hoorde over hem ook het volgende. Hij had in zijn jeugd, ongeveer op zestienjarige leeftijd, een moordaanslag of een moord gepleegd. Hij was toen naar een bijzondere school gestuurd. Dat gedeelte van zijn leven was aan *Vrinten* bekend. Nadat hij die inrichting verlaten had, heeft hij over het algemeen zijn kost verdiend met het reizen op kermissen, waar hij op allerlei vreemde muziekinstrumenten speelde. Op zijn wijze had hij een goede dosis mensenkennis opgedaan. Daarom dacht *Vrinten*,

dat hij uitstekend voor de dienst geschikt was. Voor kleine dingen was hij misschien inderdaad geschikt. Maar hij was onbetrouwbaar. Zijn naam ben ik kwijt. Wij hebben hem ook nog gehad op Bruton Place. Hij is later niet uitgezonden. Hij bracht bezoeken bij ieder van enig belang voor hem, waarvan hij weleens had gehoord, en toonde een ongeëvenaarde handigheid in het sluiten van leningen, op het laatst was hij overal onmogelijk.

61535. De **Voorzitter**: Hebt u van der Reyden gekend?

A. Neen.

61536. De **Voorzitter**: Van der Reyden is later in Duitse gevangenschap geraakt. Er is beweerd, dat hij uit Indonesië was gekomen, dat hij omstreeks 1935 korte tijd lid was geweest van de N.S.B. en dat hij deswege in Indonesië was geïnterneerd geweest.

A. Wij hebben daar wel gehad een sergeant van het Indische leger, van der Meer. Dat was een zwaargebouwde man. Zijn loopbaan was geweest smokkelaar, beroepsbokser en sergeant van het Indische leger. Het was een behoorlijk, betrouwbaar type.

61537. De **Voorzitter**: Is hij ook uitgezonden?

A. Neen. Hij had voortdurend ruzie met mr. Seymour.

61538. De **Voorzitter**: Het bureau had, in grote trekken beschouwd, twee taken: de ene was uitzending van agenten en de andere was de security. Dat laatste was de hoofdtaak. Gebeurde dat alles in hetzelfde gebouw?

A. Ja. Toen ik er een tijdje was, kreeg ik de vrije hand. Ik trachtte de jongens zo veel mogelijk het een en ander bij te brengen. Ik kreeg dan weleens een briefje door, dat zij bij de Engelse dienst moesten komen. Als ik iets te bespreken had, was het weleens moeilijk voor mij, iemand met voldoende interesse op de kop te tikken. De heer Derksema liet Gods water over Gods akker lopen.

61539. De **Voorzitter**: De agenten in spe wandelden dus rond tussen de mensen, die in dat gebouw uit securityoverwegingen moesten komen en die om die redenen moesten worden ondervraagd?

A. Het was zelfs zo, dat ik sommigen van die jongens, die dikwijls de gehele morgen of namiddag in de wachtkamer vertoefden, uit de wachtkamer moest halen, waar zij verhalen hielden tegen pas aangekomenen. Ik herinner mij nog een majoor — ik meen majoor den Boer —, die voor een aandachtig gehoor van bezoekers stond te vertellen wat zij (daarmede bedoelende het Hollands Gouvernement) van plan waren om in de nabije toekomst te gaan doen.

Vóór mijn tijd schijnt hij iets met het bureau te maken te hebben gehad. Hij liep in een gipsverband rond en had weinig te doen. De gehele morgen kwam hij aankleppen en het was ook zijn gewoonte om in het publiek in de wachtkamer kinderlijk patriottische verhalen op te hangen. Ik herinner mij nog, dat er eens in de wachtkamer een hele troep schippersjongens stond, waarvan er één zei: „Ze doen hier maar niets”, waarop de majoor reageerde door als evn kind te gaan uitleggen, dat men wel iets deed. Hij zei toen: „Kijk, hier heb je een paar jongelui, dat zijn hele goeie krachten, enz.”

61540. De **Voorzitter**: U kunt dus eigenlijk zeggen, dat, zoals de zaak reilde en zeilde, iedereen kon weten, dat er mensen in opleiding waren en wie dat waren. Als er verkeerde elementen onder de bezoekers hadden gezeten, dan hadden dezen er dus achter kunnen komen?

A. Ja. Ik ging ook dikwijls in de wachtkamer zitten, omdat die agenten, die koffie liepen te drinken, ieder ogenblik probeerden praatjes te verkopen, vooral degene, die ik u heb beschreven als de archeoloog. Hij liep geregeld in de wachtkamer rond of trachtte de stukken, die zich daar soms bevonden, te lezen bij afwezigheid van de soldaat-portier.

Hij vertelde een ieder, die er belangstelling in toonde, wat zij aan het doen waren. Ook kwamen er toentertijd een paar typen, van wie ik persoonlijk weet, dat zij niet alleen onbetrouwbaar waren, maar intelligent genoeg om kwaad te stichten, o.a. een gewezen stuurman, die samenleefde met een Engelse vrouw uit een heel behoorlijk milieu. Dat was een schavuit; ik had het nodige over hem gehoord. Hij verscheen herhaaldelijk in de wachtkamer. Ik ben er een paar dagen gaan zitten, iedere keer als hij er was. De soldaat, die als portier dienst deed, zijn naam was Maritsz, meen ik, kwam mij af en toe

waarschuwen, wanneer hij aanwezig was en mijn leerlingen zich in de wachtkamer bevonden. Ik had een paar keer geklaagd. Bij mijn weten hebben de agenten van der Meer, zowel als zijn partner, een matroos, genaamd Kees, aan de heer Derksema hun opinie over de „archeoloog” kenbaar gemaakt en geweigerd verder met hem te doen te hebben. Derksema was altijd heel redelijk, maar dikwijls afwezig. Op de afdeling van de heer Vrinten had men het over het algemeen druk. Af en toe scheen de heer Molenaar waarnemend te zijn; die leek me volslagen ongeschikt om de mensen iets duidelijk te maken.

61541. De **Voorzitter**: De enige oplossing zou zijn geweest de opleiding van de eventuele agenten in een apart gebouw te doen plaats hebben. Hebt u dit onder de aandacht van de heer Derksema gebracht?

A. Dat is later, in 1942, gebeurd. Dat ging niet van Derkuema uit. Er was een grote ruzie tussen Derksema en Hazelhoff. Ik had er dikwijls met Niermeijer over gesproken (niet over de ruzies, maar over het feit, dat de regeling op Eaton Square zoveel te wensen overliet). Hij had betere connecties dan ik. Het stuitte hem alles tegen de borst, vooral het rondlopen van de archeoloog. Ik heb het tegen de heer Derksema gezegd; hij zou het zijne doen. Later heeft hij een wenk gegeven: het zaakje rolt. Ik wist niet, dat het een soort van paleisrevolutie tegen de heer Derksema was.

Ik heb de heer Derksema ook gevraagd: Komt er een einde aan de opleiding van die jongelui? Behalve van der Meer is er eigenlijk geen een, die voor dit werk geschikt is (enige anderen waren toen al weg). Niermeijer was toen in Engelse dienst gegaan. Van der Meer was heel goed: verder was er nog een matroos of iets dergelijks, zijn partner, vol goede wil en volkomen betrouwbaar, maar niet erg snugger. Ik moest er echter voorlopig mee blijven doorgaan. Na verloop van een paar maanden is het zaakje doodgebloed. Later heb ik gehoord, dat degene, die ik de Ridder noemde, de archeoloog, naar Schotland is gegaan bij de een of andere militaire opleiding.

61542. De **Voorzitter**: Werden zij daar al ingewijd in de geheimen van de code?

A. Dat gebeurde later bij de Engelsen. Zij kregen er over het algemeen wel mee te maken en dikwijls vroegen ze mij iets uit te leggen. Ik wist ongeveer, hoe de Engelse opleiding was.

61543. De **Voorzitter**: Bemoeide de heer van der Schrieck zich daarmede niet?

A. Ik heb er nooit contact mee gehad

61544. De **Voorzitter**: Hebt u nog iets gemerkt van moeilijkheden, die er waren tussen de heer Derksema en de groep van Hazelhoff Roelfzerna?

A. Ja. Ik was opgeroepen voor een samenkomst in een flat boven Oranjestad. Ik ben daar naar toe gegaan. Van der Meer was ook gevraagd te komen. Toen ik aankwam, ging van der Meer juist weer weg. Hij zei tegen mij: ze zijn weer aan het feesten; dat heb ik herhaaldelijk meegemaakt. Van der Meer was niet het type, dat misbruik maakte van sterke dank. Hij ergerde zich. Ik heb dikwijls met hem over diverse aangelegenheden van de dienst gesproken. Van der Meer vertelde mij, dat Hazelhoff erg gedekt werd door Seymour, en dat hij ook wel enkele goede dingen had gedaan. Als van der Meer vroeger b.v. een vraag had gesteld over de security-dienst, b.v. hoe het in Holland nu precies met de distributiesbescheiden, enz. ging, kreeg hij geen of een vaag antwoord. Die zaak was door Hazelhoff ter hand genomen en verbeterd. De heren waren echter zeer vaak weg. Als men met mr. Seymour sprak, zat er in het gesprek bijna altijd iets van ophitsen tegen Derksema, aan wie hij een hekel scheen te hebben. Mij was dus ook gevraagd om op die bijeenkomst te komen, want er zou iets nieuws worden opgezet. Door een misverstand kwam ik om 8 uur, terwijl de bijeenkomst om 7 uur begonnen was. De zaak was, toen ik kwam, reeds van de baan en er werd duchtig gefeest. Seymour dronk op de heer Derksema, „het hoofd van de Inlichtingendienst” en toen schoot iedereen in de lach. (Dit laatste werd mij medegedeeld door van der Meer, onmiddellijk na het voorval. Ik was niet aanwezig.)

61545. De **Voorzitter**: Hebt u nog weleens iets gemerkt van de heer van 't Sant?

A. Nooit iets. Ik heb hem weleens gezien. Ik was op Eaton Square geweest en er kwam een gezelschap de trap af. Omdat er iets zeer vreemds gebeurde, maakte het op mij indruk en daarom heb ik

het altijd onthouden. Mijn leerling, de black market artist stond in de wachtkamer, de handen in de zakken en lachte gemeen, toen hij het gezelschap de trap af zag komen. Hij was gewoonlijk zeer onderdanig, vooral tegen *Derksema* en *Vrinten*. De laatste of de heer *Molenaar* betaalde hem zijn geld, en ik geloof, dat hij werkelijk ontzag had voor *Derksema*. Het gezelschap werd door *Derksema* uitgelaten en toen draaide die kleine kerel zich om en zei „Ha, van 't Sant”. *Van 't Sant* deed het beste wat hij in dergelijke omstandigheden kon doen, negeerde het volkomen en ging de deur uit. Later zei mijn leerling: „O, die van 't Sant ken ik heel goed van vroeger”. Meer heb ik hierover niet uit hem gekregen. Ik vond het een zotte geschiedenis.

61546. De **Voorzitter**: Is de kritiek, die u hier thans uit, een kritiek, die u na de oorlog hebt geformuleerd, of hebt u daaraan ook in die tijd uiting gegeven?

A. Ja, als u zover komt. Ik ben ook bij de toenmalige Minister van Oorlog van *Lidth de Jeude* geweest om het hem te vertellen. Ik ben ook naar kolonel *de Bruyne* toe gegaan.

61547. De **Voorzitter**: De heer van *Lidth de Jeude* is pas op 15 September 1942 Minister geworden, dus dat was later.

A. Ik zeg ook: als u zover komt, want het is in 1943 geweest. Ik ben ook bij kolonel *de Bruyne* geweest. „Ik heb een hekel er aan om bij een rotzooi in dienst te zijn” en het ging op alle mogelijke manieren verkeerd. Men had gezegd: Wij gaan het op een betere voet oprichten; jij let op bepaalde dingen en jij geeft ons inlichtingen. Ik heb mijn hele leven doorgebracht op schepen van alle mogelijke naties en zo leert men wel bepaalde soorten typen kennen. Ik zou b.v. nooit de archeoloog of de kleine black market-artist hebben aangenomen en vele anderen. Het ging een hele tijd goed en men zei: wij zullen je veel mensen sturen en dan maak je maar een keuze. Ik spreek nu over 1942, na Juli.

61548. De **Voorzitter**: Toen was de heer *Derksema* reeds uit het inlichtingenwerk verdwenen.

A. Neen. Hij kwam 's morgens op Eaton Square. Ik scheen nog altijd in dienst te staan van Eaton Square; ik werkte 's middags van 1 tot 5 uur in Bruton Square; dat was het bureau van de intelligence-dienst en dat stond voor alle mogelijke zaken onder *Hazelhoff Roelfzema*. Meestal deed als tussenpersoon dienst de heer *Tazelaar*. Men kwam ook dikwijls bij mij spreken over een introductie bij de heer *van 't Sant*, die er ook op de een of andere manier mee te maken scheen te hebben. Ik heb hem echter in die kwaliteit nooit ontmoet. Dat heeft heel kort geduurd. De lui, die er kwamen, hadden in lange tijd geen geld gehad. Ik herinner mij ook nog, dat de black market-artist de zaak zou meubileren en daarvoor geld had gekregen. Er is toen verschenen een tafel en zes stoelen met een tweedehands tapijt en verder is het nooit gekomen.

61549. De **Voorzitter**: Hoe is uw verband met deze zaak geëindigd?

A. Ik kon nooit iemand te pakken krijgen; ik belde op en kreeg nooit gehoor. Ik hoorde het adres van kolonel *de Bruyne* en dacht: ik ga daarheen om te zeggen, dat er niets meer gebeurt. Ik heb toen eerst een onderhoud gehad met kapitein *Lieftinck*, daarna met kolonel *de Bruyne*. Toentertijd waren er twee leerlingen aanwezig, waarvan er een hem scheen te kennen. Daarmee sprak hij openhartig: „Ik heb je altijd wel gezegd, bij ons te komen, want het is daar een rotzooi.” Zij vertelden mij, dat zij geïnteresseerd waren in mijn mededelingen, maar trachtten dingen van mij te weten te komen, die ik liever niet wilde loslaten. Het onderhoud is kort geweest. Vlak daarop heeft hij gezegd: (ik meen kapitein *Lieftinck*) „Ik zal kijken, of ik iemand krijg voor de sleutels van het gebouw.”

Ieder weigerde de sleutels. Ik heb ze in arren moede meegenomen naar Eaton Square en aan de soldaat-portier afgegeven en gezegd, als iemand er naar vroeg, dat ze daar waren.

Kort daarop kreeg ik een oproeping op Stratton House te komen. De zaak werd opgeheven en wij werden allen kort na elkaar bij de heer *Lovink* binnengeropen. Het viel mij toen op, dat *Hazelhoff* en vooral *Tazelaar* in de wachtkamer zaten te transpireren en nogal zenuwachtig deden. Zij zeiden tegen mij: ja, voor jou is het allemaal heel gemakkelijk.

Ik werd binnengeropen en er werd zo iets te kennen gegeven als: je hebt er lang genoeg van geprofiteerd; reisjes maken, taxi's, enz. Ik ben gewoonlijk tamelijk meegaand, ik heb altijd gewerkt voor f 30 en zeker geen declaraties ingediend, maar toen viel ik kwaad-aardig uit. Toen ik het de heer *Derksen* uitlegde, zei hij: ik kan met je meevoelen.

Hij trachtte mij over te halen er nog eens heen te gaan en heeft toen de verdere zaak telephonisch voor mij geregeld. Later kwamen de verontschuldigungen; het bleek op een misverstand te berusten; zij hadden mij voor iemand anders aangezien.

61550. De heer **Koersen**: Had u geen gelegenheid het misverstand recht te zetten?

A. Het was niet de heer *Lovink*, die het zeide. Er was een ander bij, ik geloof de heer *Warners*. Ik kreeg echter geen gelegenheid het misverstand recht te zetten; ik ben driftig geworden. Zelfs toen kregen wij nog af en toe op Eaton Square bezoek van de black market-artist en nog twee anderen. De heer *Derksema* had gezegd: ga er mee door, het komt alles weleens te recht.

Ik ben gebleven tot eind October 1942. Toen begon ik te begrijpen, dat het niet veel zin meer had. In die tussentijd kreeg ik een oproeping op Stratton House te verschijnen. Daar kreeg ik te maken met majoor *Broekman*. Van *Broekman* ben ik doorgestuurd naar *Seymour*. Toen werd mij gevraagd: wil je naar Glen Lea gaan? Tot het einde van het jaar ben ik bezig geweest met het aanleggen van elektrische leidingen, het aankopen van instrumenten e.d.

61551. De **Voorzitter**: Dat was voor B.I.?

A. Ja, dat dat was voor Glen Lea. Op 2 Januari was er een feestelijkheid, maar ik ben daar niet bij geweest, omdat ik sniperkouden was. In Juli 1943 ben ik naar Minister van *Lidth de Jeude* gegaan, eigenlijk ben ik niet gegaan, maar mij is verzocht om daar te komen. Een van mijn leerlingen, ik geloof, dat hij *Jos. van Alebeek* heette (*van der Bosch* was zijn codenaam, meen ik) kende *van 't Sant* privé, aan wie hij was opgevallen voornamelijk door inlichtingen, die hij verstrekt had. Hij behoorde tot een groepje als de meeste toenmalige agenten op Glen Lea, dat door Frankrijk was gekomen. Hij was een van de weinigen, die vroeger iets gedaan had in de ondergrondse beweging. Op dit terrein had hij, geloof ik, contact met *van 't Sant*. Die leerling zag wat er op die opleiding gebeurde en niet gebeurde en hij vertelde dat aan *van 't Sant*. *Van 't Sant* had gezegd: ga naar *van Lidth de Jeude*. Dat heeft die jonge man gedaan, maar dat was schijnbaar niet in een goede smaak gevallen. Hij kwam terug bij mij met het verhaal en vroeg mij: wilt u niet gaan? Hij had tegen de Minister gezegd: als u het niet wilt geloven, vraag het dan de instructeur. Ik zei: „ja” en kort daarna kreeg ik het verzoek om de Minister te bezoeken in het Strand Hotel. Ik ben daar heengegaan en heb een onderhoud met *van Lidth de Jeude* gehad, waarin ik hem de zaak vertelde. Ik zei hem, dat er niet veel van deugde daar in Glen Lea, ook niet van de Engelse kant; het liep daar weer op een andere wijze spaak. De Minister zei, dat hij blij was, dat ik gekomen was en dat ik hem had verteld, dat de zaak niet in orde was. Hij verzocht mij met niemand hierover te spreken. Doch even later bleken velen er van op de hoogte. Kort daarna werd mij aangeraden met vacantie te gaan. Ik ben toen met vacantie gegaan.

61552. De **Voorzitter**: Wat was uw kritiek?

A. De zaak was mooi opgezet, veel bezochten van majoors, lange verhalen met de leerlingen.

61553. De **Voorzitter**: Wie zat daar van de Engelse kant?

A. Ik zat er samen met een Engelsman van de Intelligence Service. Eerst was het mr. *Dijxhoorn*, alias *Dickson*, later mr. *Child*. In het begin werd verondersteld, dat mr. *Dickson* de zaak leidde. Hij was ongelofelijk onnozel. Hoe hij aan een soort van universitaire opleiding was gekomen, is mij een raadsel. Hij was jaren in West-Afrika werkzaam geweest; daar had hij blijkbaar ook niet veel van opgestoken. Hij gaf z.g. leiding, maar kon geen orde houden en wist niet wat voor vlees hij in de kuip had. De jongelui moesten b.v. om 11 uur binnen zijn, maar ze kwamen diep in de nacht thuis.

61554. De **Voorzitter**: Werd er opgeleid in dat huis?

A. Ik dacht, dat het nu werkelijk zou gaan gebeuren, maar het is nooit verder gegaan dan opnemen. Er circuleerden ook bundels met inlichtingen, die zij van Lissabon kregen. De zaak was de moeite niet waard. Men zou kunnen zeggen, dat er op deze manier inlichtingen zouden kunnen zijn verdwaald, maar dat zou niet erg zijn, want het was heus de moeite niet. Een van de leerlingen, die ik heb gehad, *Bertje*, was vol goede wil, maar nogal dom. Hij was een maand of vier op Glen Lea geweest, maar toen bleek, dat hij er niet geschikt voor was, heeft men hem teruggenomen op het bureau inlichtingen. Vele papieren slingerden daar op de tafel van de portier

tot vermaak van leerlingen, die er een bezoek brachten en er een sport van maakten alles door te lezen. Er was ook een instructie, onder meer bevattende, dat, indien er na kantoortijd zaken van gewicht te berde kwamen, *Bertje*, wiens adres volgde. hiervan in kennis moest worden gesteld.

61555. De **Voorzitter**: Bent u in Juli 1943 uit dit werk gegaan?

A. Ja.

61556. De **Voorzitter**: U hebt dus over hetgeen er op het bureau van de heer *Derksema* gebeurde in de tijd, dat u daar was, zo uw eigen opvatting gekregen. Hebt u ook een opvatting over de heer *Derksema*?

A. Ik had sympathie voor *Derksema*, maar ik heb hem gezegd, dat dit soort van leerlingen niet deugde en dat de opleiding niet veel om het lijf had. Ook de Engelse opleiding was niet veel.

61557. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat de zaken door elkaar liepen. Dat lijkt mij een ernstige grief. Hebt u van de heer *Derksema* de indruk gekregen, dat hij er weinig oog voor had, dat die dingen gevaarlijk waren of dat hij er zich weinig mee bemoeide?

A. Ik heb de indruk gekregen, dat hij het gehele gedoe als een soort van Indianenspelletje was gaan beschouwen.

61558. De heer **Koersen**: Wie verving hem, als hij afwezig was?

A. *Steengracht van Moyland*.

61559. De **Voorzitter**: Wat is uw indruk van hem?

A. Als ik iets met hem te bespreken had, kon ik net zo goed naar de huishoudster gaan. Eens tijdens een afwezigheid van *Derksema* had de archeoloog contact gezocht met *Steengracht van Moyland* en deze was zo onder de indruk gekomen van hem, dat hij dacht, dat dit een man met allervoornaamste connecties was. Ik heb indertijd uit diverse bron gehoord, dat hij hem alles bij elkaar over de 100 pond extra uit 's Rijks kas had gegeven, hetgeen er vlug doorheen is gelapt.

61560. De **Voorzitter**: Had hij dat losgekregen van *Steengracht van Moyland*?

A. Ja. De heer *van der Meer* heeft mij verteld, dat hij eens, toen hij lang moest wachten op het bureau security, een boekje heeft ingekeken. Een van de trucs, die men, als men in opleiding was, leerde, was, dat men moest proberen papieren, die op een tafel lagen, te lezen. desnoods ondersteboven. Dat was een soort van sport en hij heeft dus dat boekje ingekeken, waar de uitgaven van de laatste tijd in stonden. Toen bleek, dat de black market-artist in 2½ maand tijd 60 à 70 pond meer had gekregen dan waarop hij recht had.

Wij waren er beiden in geïnteresseerd hoe dat kon. De black market-artist verklaarde, dat hij naar de heer *Molenaar* ging en een voorschot vroeg van b.v. f 5. Hij ging later terug voor de afrekening en zeide: nu krijgt u nog f 5: anders zou ik f 10 gekregen hebben, ik krijg dus nog f 5. Ik weet niet, of het verhaal waar is.

Er is hier een soort van Snackbar. Toentertijd was het er heel wat vliezer dan nu. Daar zat gewoonlijk de black market-artist ook in het naastbij zijnde café, met een troep soldaten van de Schotse Garde.

Hij betaalde altijd!

Vele jongelui, die later naar andere diensten zijn overgegaan, zouden in opleiding komen. Enkele namen herinner ik me, o a. *Droogleever Fortuyn* en *Doorenbos*. Enkele zijn later verdwenen. Het waren over het algemeen ontwikkelde jongelui. Het grootste gedeelte was van goede wil. Ik heb hun korte tijd les in seiner en opnemen gegeven. Zij hadden allen bezwaar tegen het overal maar verhalen rondstrooien van majoor *de Boer*. Zij zeiden: iedereen weet, wat wij gaan doen.

Bij mijn bezoek aan de Minister heb ik er de nadruk op gelegd, dat het ook van Engelse zijde niet deugde. Het is mij voornamelijk opgevallen, dat het, zodra er jongelui kwamen, die kritisch en intelligent waren, niet doorging. Zij werden altijd door de heer *Seymour* weggewerkt. Ik dacht, dat hij het wel mooi vond tot op zekere hoogte, dat het een rotzooi werd.

61561. De **Voorzitter**: Wat was, naar uw mening, daarvan de reden?

A. Dat weet ik niet, maar ik ben er van overtuigd, dat zij weggewerkt werden. *Van der Meer* was een scherpzinnig iemand en later de Brabander *van der Bosch*. Die kon een hoop doen. Hij had heel goede connecties in Katholieke kringen. Daarom waren zij bang om bein de laan uit te sturen. Hij werd gehandhaafd, maar ik

weet, dat hij streng gecontroleerd werd. Van Engelse zijde was men er niet happig op de zaak op Glen Lea goed te doen lopen, behoudens een enkele uitzondering, nl. dat men in Mei of Juni 1943 er zo van geschrokken was, dat het zo'n boel was geworden, dat men wel zekere veranderinge wilde. Dat was later ook niet meer nodig. Ik kreeg nl. in Juni via mr. *Child* een uitnodiging enige ernstige zaken met mr. *Seymour* te komen bespreken. (Vooraf mr. *Child* was dikwijls zeer openhartig tegenover mij re het oordeel van de Engelse Dienst over het Bureau Inlichtingen en de diverse tragi-comedies, die daar voorvielen.) Bij deze gelegenheid werd door mr. *Seymour* te kennen gegeven, dat het zo niet langer ging, en of ik misschien een voorstel kon doen voor ingrijpende veranderingen. Wij bespraken toen een project, dat ik al eens eerder met mr. *Child* beredeneerd had. Hij zeide er veel voor te gevoelen, drong op strikte geheimhouding aan en voorspelde, dat het binnen een maand in orde zou komen. Wat de geheimhouding betreft, had ik zo mijn eigen oordeel, toen ik bemerkte, dat majoor *Somer* bij zijn bezoeken mijn gezelschap zocht (ik ben van een teruggetrokken aard) en mij terloops mededeelde, dat zijn collega (majoor *Broekman*) „een vent van niks" was. Ook de heer *Seymour* zelf toonde grote belangstelling in mij (voordien was er weinig sprake van wederzijdse sympathie). Toen beiden weer in hun gewone doen vervielen, wist ik, dat de zaak van de baan was.

61562. De **Voorzitter**: U kunt geen feiten voor uw vermoedens aangeven?

A. Neen, ik kan alleen zeggen, dat ik van bijna iedereen, die daar kwam, dacht: wat zijn dat voor luitjes? *Broekman* en *Somer* (dit was weer Glen Lea) kwamen ook herhaaldelijk met vreemde gevallen aan, mensen, die dan speciale gaven zouden hebben, maar die in het geheel niet geschikt bleken te zijn. De luitjes waren over het algemeen kinderlijk en hun werd nooit duidelijk gemaakt van hoeveel gewicht het was. dat zij zwegen; zij praatten er allemaal over. In den beginne bestond de regeling, dat, wanneer zij Glen Lea verlieten, voor café of bioscoopbezoek, zij vergezeld werden door mr. *Dickson (Dijxhoorn)*, een Engelse luitenant van de Para-troepen en/of mij zelf, ter voorkoming van te grote mededeelzaamheid. Dit bleek zeer gewenst, maar raakte meer en meer in onbruik, volgens de luitenant, aangezien de majoors er weinig prijs op stelden, en, zoals hij ironisch opmerkte, die zouden goed doen zelf wat zwijgzamer te zijn. Voor de jongelui in opleiding was het niets dan de kinderlijke behoefte hun gemoed eens te luchten, vooral als zij waren wezen springen. Volgens de Engelse luitenant, die hen gewoonlijk vergezelde, e-n min of meer algemeen verschijnsel, maar in andere gevallen veel beter ondervangen.

61563. De **Voorzitter**: Kunt u zich van de jongelui van B.I. nog namen herinneren?

A. Ik meen, dat er een *Stachan* heette; dat was de naam, die hij daar had aangenomen. Een vriend van hem, zij kwamen, meer, ik, uit Harderwijk, nam de naam *de Graaf* aan. Hun ware namen herinner ik me nu als *Verhagen* en *Letteboer*. Als u mij misschien andere namen kunt noemen, kan ik onmiddellijk zeggen: die is het. Ik kan nu eenmaal geen namen onthouden. Er was ook nog een jongen met een Duitse naam; later is hij naar de kant van kolonel de *Bruyne* overgegaan. *Hilf* of iets dergelijks. afkomstig uit IJmuiden. De voornaamste van het gehele gezelschap was toen de student in de chemie *Korte* (ware naam), een van de intelligentste. die ik daar ooit heb gezien. Ik geloof, dat hij op het ogenblik in het Nederlandsch-Indische leger is. waar hij vlug promotie heeft gemaakt.

61564. De **Voorzitter**: Is hij niet uitgezonden?

A. Neen.

61565. De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen heb. Hebt u zelf nog iets, dat naar uw mening voor onze commissie van belang kan zijn?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

TH. F. SMIT.

DONKER, voorzitter

ALGERA

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 27 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonk-vrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FRANCOIS VAN 'T SANT,
oud 66 jaar, wonende te Laneswood,
Mortimer near Reading (Berks), Engeland,
thesaurier van H.M. de Koningin en Z.K.H. Prins *Bernhard*
in Engeland.

61623. De **Voorzitter**: U is reeds op 3 November 1948 door onze commissie gehoord. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Sedert uw laatste verhoor zijn er diverse vragen in verschillende vei-horen aan de orde geweest, die ik graag nog niet u wil bespreken.

Het is mogelijk, dat wij hier er, daar weleens op hetzelfde terrein geraken als de vorige keer, maar dat neemt niet weg, dat er ook een aantal andere aspecten naar voren is gekomen. Wij hebben de vorige keer reeds gesproken over de totstandkoming van de C.I.D. in Juli 1940 en daarbij hebben wij ook gesproken over de wordingsgeschiedenis daarvan, met name over de controverse, die bestaan zou hebben tussen de heer *Dijxhoorn* en de heer *Gerbrandy*, waarvan u niets bekend was. Bijkbaar hebt u er in het laatste stadium wel iets van bemerkt, nl. toen aan u de opdracht werd verstrekt om hoofd van de dienst te worden. Nu blijft dit in zoverre een merkwaardige geschiedenis, dat de inlichtingendienst in hoofdzaak was bedoeld als militaire inlichtingendienst, terwijl de militairen, die enigermate geacht konden worden deskundigen op dit gebied te zijn, daarbij in het geheel niet aan bod zijn gekomen. In dit verband heeft de heer *Derksema* gezegd, dat u als hoofd van de inlichtingendienst geen gebruik wenste te maken van de vroegere G.S. III-officieren. Is die mededeling van de heer *Derksema* juist en heeft u zich in die geest uitgelaten?

h. Bij de oprichting van de inlichtingendienst is mij nooit door één Minister gezegd, dat er een civiele of militaire inlichtingendienst zou zijn. Er is alleen gevraagd inlichtingen in te winnen uit Nederland en mensen naar Nederland te sturen om contact te maken. Ik ben naar *van Oorschot* gegaan en heb zijn hulp gevraagd. Ik heb mij in verbinding gesteld met daarvoor in aanmerking komende Engelse autoriteiten, zowel militaire als civiele inlichtingendiensten, maar niet met *van de Plassche*; wel met *Olifiers*. Ik heb van hem een register met allerlei namen gehad; maar die mensen waren al voor het een of andere werk ingedeeld. Er is nooit met *Derksema* over gesproken hen in te schakelen. *Derksema* heeft dit later ook niet gedaan.

61624. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* heeft gezegd, dat, toen de heer *van 't Sant* de C.I.D. had en al dadelijk tot hoofd benoemd werd, deze de hoofdofficieren — dat zijn de officieren van G.S. III — niet wilde hebben. Ik kan mij ook voorstellen, dat u geredeneerd zoudt hebben: ik ben hoofd van de inlichtingendienst, dat zal misschien voor een groot deel een militaire inlichtingendienst worden; zou ik die heren niet kunnen gebruiken?

Het had ook van u kunnen uitgaan.

A. Ik heb met *van de Plassche* en *Olifiers* een onderhoud in hun hotel gehad. Wij hebben overlegd over de wijze, waarop wij tot overeenstemming zouden kunnen komen. De animo van de beide

heren was toen heus niet zodanig om zich aan te sluiten bij de inlichtingendienst, die door mij werd opgericht. Ik heb hen toen niet gevraagd.

61635. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk, dat deze heren, onder wie ik ook de heer *van Oorschot* reken, in die jaren, vooral in de eerste tijd, in Londen niet bepaald persona grata waren. Wij krijgen de indruk, dat er een of ander bezwaar tegen hen bestond.

A. Ik heb de vorige keer gezegd, dat men tegen de heer *van Oorschot* bezwaar maakte in verband met het Venlo-incident.

De **Voorzitter**: Een vrij dwaas bezwaar!

A. Dat is niet van mij uitgegaan.

61626. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hadden de Engelsen ook bezwaar tegen hem?

A. Dat weet ik absoluut niet.

61627. De **Voorzitter**: En de andere twee heren?

A. Ik heb met de andere twee heren haast nooit contact gehad.

61628. De **Voorzitter**: Het blijft een wonderlijke geschiedenis. Niemand kan beweren, dat deze heren het anders of beter zouden hebben gedaan. Het feit echter, dat zij eenvoudig geëlimineerd werden, is wonderlijk.

A. Het is niet van mij uitgegaan. Ik heb *van Oorschot* medewerking gevraagd. Hij heeft mij die toegezegd.

61629. De **Voorzitter**: Op welk gebied? Hulp van persoon tot persoon?

A. Ja.

61630. De **Voorzitter**: Niet in organisatorisch verband?

A. Neen.

61631. De **Voorzitter**: Hoe stond het, toen u die functie aanvaardde, met uw relaties met de Engelse instanties? U had van vroeger uiteraard relaties, relaties, die enerzijds lagen op het gebied van Scotland Yard, anderzijds op het gebied van de S.I.S. Waren dat, toen u hoofd van de dienst werd, de relaties, waarmede u in zee ging? Met betrekking tot de uitzending van agenten had u in sterke mate te maken met S.I.S.; de C.I.D. was echter voor het grootste gedeelte een security-zaak.

A. U moet het enigszins anders zien. Toen wij begonnen, is er een contactman geweest; die regelde, helpende bij de opleiding, alles voor de uitzending.

61632. De **Voorzitter**: Was *Hooper* uw eerste contactman?

A. Neen, d.w.z. wel alleen in het begin; die man zorgde voor de contacten met de militairen. Dat contact was er in het begin niet. Ik heb met de chef van Scotland Yard een onderhoud gehad en ook met de allerhoogste chef van de inlichtingendienst en diens secretaris. Met de Minister van Justitie heb ik met die heren geluncht, opdat hij dia relaties zelf kon zien. Toen zijn wij verder gegaan. Wij hebben nooit onderscheid gemaakt tussen militaire verbindingen en inlichtingendiensten. Ons doel was eerst *van Vredenburg* en toen *van Hamel* zo vlug mogelijk weg te werken.

61633. De **Voorzitter**: U zegt, dat u contact had met Scotland Yard en dat uw contactman u in verbinding bracht met de Engelse militairen. U zegt ook, dat er nooit onderscheid is gemaakt tussen

militaire verbindingen en inlichtingendiensten. Vindt u het dan niet merkwaardig, dat de militaire deskundigen op dit gebied van Nederlandse zijde niet ingeschakeld zijn?

4. Vindt u het verkeerd, dat het zo gegaan is?

De **Voorzitter**: Het lag in elk geval niet voor de hand.

A. Als hier werkelijk geschikte mensen voor waren geweest, die bereidwillig waren om mede te werken, zouden die ook wel ingeschakeld zijn. Die heb ik toen niet gevonden.

61634. De **Voorzitter**: Het blijft enigszins wonderlijk. Voor zover u bij de C.I.D. security-werk had, regelde u dit ook met S.I.S. of had u daarbij voor een deel te maken met Scotland Yard?

A. Gedeeltelijk met Scotland Yard, gedeeltelijk met *Rabagliatti*.

61635. De **Voorzitter**: Dus voor een groot gedeelte ook met S.I.S.?

A. Ja.

61636. De **Voorzitter**: Hoe kwam het, dat u in die eerste tijd, dus vóór *Rabagliatti*, contact had met die mijnheer *Hooper*? Voor zover wij het gehoord hebben, was dit nogal een bedenkelijke figuur.

A. *Hooper* was uit den Haag overgekomen. Hij meldde zich bij mij. Hij was ingeschakeld bij de Engelse inlichtingendienst.

61637. De **Voorzitter**: Hij was hier in den Haag, naar ik meen, geen onbeschreven blad geweest.

A. Dat weet ik niet, want die zaak heeft zich dan afgespeeld, toen ik daar geen hoofdcommissaris was. Hier heb ik aanvankelijk met hem gewerkt met medeweten van Scotland Yard, totdat ik er achterkwam, wie hij was. Toen heb ik hem losgelaten. Wij zijn er inderdaad met hem enigszins ingevlogen.

61638. De **Voorzitter**: Vermoedt u, dat hij, na die periode in den Haag, er in het begin van de oorlog in is geslaagd weer gedurende korte tijd een zekere positie te krijgen?

A. Ja.

61639. De **Voorzitter**: Hebt u er aan medegewerkt, dat u met hem verder niet te maken had?

A. Ik heb aan Scotland Yard en ook aan de Minister geschreven, dat ik niet verder met hem wilde werken.

61640. De **Voorzitter**: De uitzending van *van Hamel* was echter reeds geregeld in samenwerking met *Hooper*.

A. Daarvan wist *Hooper* een en ander. De uitzending van *van Hamel* is volkomen normaal verlopen en zijn werk ook. Wij kunnen nooit zeggen, dat *Hooper* aan het mislopen schuld heeft. Ik heb *Hooper* afgedankt; ik heb een brief geschreven aan Scotland Yard, maar wij kunnen nooit zeggen, dat er iets aan zijn werk mankeerde. De moeilijkheid is voor mij geweest, dat ik een stuk ervaring — van 1933 tot 1940 — als inlichtingenman in Nederland miste. Ik mag wel zeggen, dat ik de Minister, die aansprakelijk was, met de kopstukken van de verschillende diensttakken in aanraking heb gebracht.

61641. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U kende iedereen?

A. Ja. Ik vond het vervelend, als alles direct op mij neerkwam, omdat ik er al een tijd uit was. Ik heb alle besprekingen van de Ministers met de kopstukken geregeld: samen geluncht, zodat zij elkaar konden zien en spreken.

61642. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u de namen van die kopstukken bij de hand?

A. Het is niet gebruikelijk, die weg te geven, maar ik heb ze wel bij de hand. Ik heb *Phaff* ook met die kopstukken in aanraking gebracht.

61643. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die kopstukken gaan dus in het archief en die komen er pas na onze dood uit?

A. Ik heb, voordat ik hier kwam, de punten uitgezocht, waarover gesproken zou worden. Het is een bescheiden deel, maar ik wil niet hebben, dat later gezegd kan worden: Hij is verhoord en achteraf komt hij met bijzonderheden. Het is echter niets bijzonders.

61644. De **Voorzitter**: Had u in 1940, toen u met dit werk begon, naast het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland ook reeds gedachten aan een andere taak, nl. de sabotagetaak?

A. Neen. Wij hadden, toen wij begonnen, één ding voor ogen, nl. het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, het uitzetten van lijnen, telegraferen met Nederland en de teruggekomen mannen, die wij hadden uitgezonden, met plaatselijke bekendheid in Nederland, aan de kop zetten van de inlichtingendienst.

61645. De **Voorzitter**: In de aanvang van de oorlog is de S.O.E. gaan werken, die zich ook met sabotage bezighield. Hebt u nooit de wens gehad dit werk aan uw bureau te trekken?

A. Neen.

61646. De **Voorzitter**: U hebt dus ook geen contact gehad met die Engelse dienst?

A. Weet u de kopstukken daarvan?

61647. De **Voorzitter**: *Laming* was aanvankelijk de chef van de Nederlandse sectie.

A. *Laming* moest mij niet.

61648. De **Voorzitter**: De chef van die dienst was generaal *Gubbins*.

A. Die heb ik nooit gesproken.

61649. De **Voorzitter**: Men heeft van die zijde kennelijk nooit geprobeerd, contact met uw dienst te krijgen?

A. Neen.

61650. De **Voorzitter**: Vandaar, dat men de situatie kreeg, dat, voor zover S.O.E. in het begin onder *Laming* agenten heeft opgeleid en uitgezonden en daarbij Nederlanders gebruikte, men die mensen kreeg via het Departement van Defensie. Die mensen werden dan uit het kamp opgeroepen en overgegeven aan de Engelsen.

A. Daarmede heb ik nooit iets te maken gehad.

61651. De **Voorzitter**: Dan hebben wij er de vorige keer over gesproken, dat de heer *Dijxhoorn* zich ook beklaagde over het feit, dat u hem in de eerste tijd inlichtingen hebt gevraagd over verschillende personen, onder wie Ministers, o.a. de heren *Steenberghe*, *Welter* en *van Angeren*. Merkwaardig is, dat de heer *van Angeren* zich ook in die zin heeft uitgelaten. Het gaat hier om inlichtingen, waarvan men de indruk had, dat zij gevraagd werden namens de Engelse dienst. Is u daarvan iets bekend?

Het komt dus hierop neer, dat er een aantal vooraanstaande personen, waaronder zelfs Ministers, was, naar wie de Engelse dienst bij u geïnformeerd zou hebben.

A. Niet ten aanzien van Ministers, wel ter, aanzien van anderen.

61657. De **Voorzitter**: *Steenberghe*, *Welter*, *van Angeren*, *van Blankenstein jr.* van Economische Zaken?

A. Neen.

61653. De **Voorzitter**: Dat acht u onjuist?

A. Ja, absoluut onjuist. Wel ten aanzien van anderen, maar niet van dezen; ook weleens ten aanzien van een Minister, maar niet ten aanzien van deze Ministers.

61654. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, welke Minister het was?

A. Waarom zal ik het doen!

61655. De **Voorzitter**: Het lijkt mij een waardevolle aanvulling van onze kennis. Dit lijkt mij een zaak, die ligt in de sfeer van een parlementaire enquête.

A. U moet niet vergeten, dat er een Ministerie overkomt, dat direct zegt: Laten wij er mede uitscheiden. Dan komt er een adjudant van de Koningin, die net een diner heeft gehad bij baron *van*

Haersolte, nadat u weet, dat *Mussert* daar op het diner komt. Dan staat ieder op, als *Mussert* binnenkomt. Dat hoor je van de Engelsen. Dan zeggen zij: Waar kom je mee aanzetten? Wat is dat? Dan begrijpt u toch, dat een man van Scotland Yard zegt: Hoe zit dat, ik moet mijn Regering inlichten.

Dan kan er weleens over een Minister gesproken zijn. Ik geloof niet, dat ik zo stom zal zijn geweest aan *Dijxhoorn* inlichtingen te vragen. Ik heb natuurlijk weleens gevraagd: Wat is dat eigenlijk?, en ook weleens gesproken over een Minister. Als mij inlichtingen gevraagd zijn, vergeet u dan niet, dat de Engelsen niet wisten, wie zij voor hadden.

61656. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwamen de Engelsen bij u met die wetenschap over dat diner bij *van Haersolte*?

A. Ja. Ik was daarvan niet op de hoogte; ik was hier niet geweest.

61657. De **Voorzitter**: Zijn u in die eerste tijd weleens inlichtingen gevraagd over de toenmalige Minister-President?

A. Ik heb tot tweemaal toe — ik zal het mijzelf moeilijk maken — aan de Engelsen gezegd: laat die mijnheer niet vertrekken, ondanks het feit (nu wordt het gevaarlijk), dat andere Ministers gezegd hadden: hij gaat naar Indië. Tot tweemaal toe hebben zij op mijn verzoek dat vertrek geweigerd. De laatste keer werd er gezegd: wij kunnen niet meer weigeren, want hij heeft die en die verklaring van de Ministers, dat hij naar Indië zal gaan. Toen heb ik gezegd: dan heb ik niets meer te zeggen. Over de toenmalige Minister-President is natuurlijk weleens gesproken, want hij was de eerste, die zei: laten wij er maar mee uitscheiden. Dat er dus over hem werd gesproken, moet u de Engelsen niet kwalijk nemen, want die stonden voor de zaak; u moet het ook mij niet kwalijk nemen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De geschiedenis heeft u op dit punt in het gelijk gesteld.

A. Toevalligerwijze wel. Men behoefde niet zo erg knap te zijn om te begrijpen, dat dat mis moest gaan.

61658. De **Voorzitter**: Kunt u mededelen, hoe de aanwerving van *van Hamel* is gegaan?

A. Ik ben naar *Fursfner* gegaan en heb hem gevraagd, of hij niet een goede officier had. Hij zei tegen mij: ik heb er een, die zeer goed is. Wij wisten niet, of er in Engeland een vijfde colonne was opgericht. Dus heb ik gezegd: stuur hem niet naar mij in Chester Square. Hij is naar een hotel gestuurd en is daar gecontact door een Engelsman.

61659. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat de heer *Dijxhoorn* zegt, dat *van Hamel* door hem is aangezocht.

A. Die mijnheer vergist zich meer. Ik heb *van Hamel* gekregen van admiraal *Furstner*.

61660. De **Voorzitter**: De admiraal was toen nog geen Minister. Hij was bevelhebber van de zeestrijdkrachten en stond onder de Minister van Defensie. Het is dus mogelijk, dat de zaak formeel over de Minister is gelopen.

A. Het is mogelijk, dat ik de zaak eerst met de heer *Gerbrandy* heb besproken en toen met *Furstner* en dat toen *Gerbrandy* de zaak officieel met *Dijxhoorn* heeft geregeld. Maar ik heb zelf de zaak met *Furstner* besproken en van hem heb ik *van Hamel* gekregen.

61661. De **Voorzitter**: Voelde de heer *Furstner* voor die uitzending?

A. Aanvankelijk wel, later niet meer, totdat de inlichtingendienst onder hem kwam, toen ging het aan de lopende band.

61662. De **Voorzitter**: Er is gezegd, dat er plannen zijn geweest, dat *van Hamel*, als hij terugkwam, u zou opvolgen als leider van de dienst.

A. Dat is juist, dat is afgesproken.

61663. De **Voorzitter**: Ging aat met uw instemming?

A. Ja, dat is de bedoeling van de uitzending van *van Hamel* geweest. De bedoeling was niet, dat ik die dienst zou houden; ik zou alleen bij de oprichting helpen. *Gerbrandy* zal zich wel herinneren, dat dat de bedoeling is geweest.

61664. De **Voorzitter**: Nu heeft, voor zover het de uitzendingen betreft, de mislukking van de terugkomst van *van Hamel* uw dienst uitermate gehandicapt, naar ik heb begrepen.

A. Vooral ook toen de door hem uitgezette tweede lijn werd opgerold.

61665. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft gezegd, dat ook de Engelsen daardoor zeer kopschuw zijn geworden om meer mensen uit te zenden.

A. De Engelsen hebben nooit anders gedaan dan gevraagd om meer mensen.

61666. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt letterlijk:

„De eerste maanden was het goed, maar toen is het geval van luitenant *van Hamel* gekomen en dat heeft de Engelsen ontzaglijk afschrikt; die gingen van dat ogenblik af Nederland als hoogst onveilig bekijken, in tegenstelling met België en Frankrijk, en daarmee was de dienst ernstig gehandicapt. Dat is in het begin van de dienst geweest.”

A. Wij zijn doorgegaan met het opleiden van mensen en hebben die toen ook nog gekregen.

61667. De **Voorzitter**: Alles bij elkaar is het toch niet veel geworden.

Heeft de security-taak van de C.I.D. veel moeilijkheden gegeven of is die vrijwel langs lijnen van geleidelijkheid tot ontwikkeling gekomen? De veiligheidsdienst, die onder u ressorteerde in het verband van de C.I.D., het verhoren van de mensen, die binnenkwamen, en van de schepelingen, dat alles heeft toch weinig moeilijkheden opgeleverd?

A. Die mensen kwamen naar ons bureau en dat is goed gegaan.

61668. De **Voorzitter**: Deed de heer *Derksema* dat hoofdzakelijk?

A. Ja.

61669. De **Voorzitter**: Bemoeide hij zich in het jaar, dat u er was, ook met de uitzendingen?

A. Ook wel. Hij is b.v. naar een kamp geweest om mensen uit te zoeken. Hij deed wel voorbereidend werk.

61670. De **Voorzitter**: Geschiedden de besprekingen, die werden gevoerd met mensen, die werden opgeleid en uitgezonden, en het eventuele onderricht, dat zij kregen, in hetzelfde gebouw als waarin de mensen kwamen, die met de veiligheidsdienst hadden te maken?

A. Als zij met de veiligheidsdienst hadden te maken, kwamen zij in Chester Square.

61671. De **Voorzitter**: Later — dat was bij B.B.O. — vond de opleiding in het seinen, het gebruik van codes e.d. plaats in de Engelse sfeer. Bij sommigen van de eerste agenten ziet men, dat zij hun codes hebben geleerd van de heer *van der Schrieck*, en wij hebben hier ook een zekere *Smit* gehad, die lessen gaf in seinen aan mensen, die werden opgeleid. Later gebeurden die dingen op Engelse scholen. Hoe was dat in uw tijd?

A. In mijn tijd ging dat ook over Engelse scholen. Waar die scholen waren, hebben wij niet geweten.

61672. De **Voorzitter**: Hoe was dat in de periode van de heer *Derksema*? Ik heb van de heer *Smit* begrepen, dat hij de mensen een vooropleiding gaf in het seinen, zodat zij bij de Engelsen het laatste deel van hun opleiding kregen. Het bezwaar was, dat zij tijdens hun vooropleiding in hetzelfde gebouw verkeerden met al die andere mensen en dat zij dan met elkaar spraken, enz.

A. Dat is nooit onder mij geweest; dat is in Eaton Square geweest. Van het begin af aan heb ik medewerking gekregen van de Engelsen voor het leren van seinen en codes en daarvoor waren speciale mensen.

61673. De **Voorzitter**: Wanneer is *van Brink* uitgezonden?

A. Hij is gekomen onder mij en vertrokken na mij. *Van Brink* is door de Engelsen opgeleid.

61674. De **Voorzitter**: Maar hij heeft een code van *van der Schrieck* medegenomen.

A. Dat is niet op mijn verzoek geweest. Dat seinen uit Nederland ging naar de Engelsen.

61675. De **Voorzitter**: U hebt *van Hamel* uitgezonden op 27 Augustus 1940; verder zijn er nog geweest *Zomer* en *Schrage*, die uitgezonden zijn op 13 Juni 1941 en *Alblas* op 5 Juli 1941.

A. Ik zie hier staan: 31 Juli *van Brink* vertrokken. Hij is vertrokken onder *Rabagliatti*.

61676. De **Voorzitter**: *Van Brink* is gedropt in de nacht van 18 op 19 November 1940. *Van Brink* is dus in uw tijd uitgezonden. Hij heeft verteld, dat hij zijn codekennis heeft gekregen van *van der Schrieck*. Hij heeft voorts medegedeeld, welke code hij heeft gehad; dat hij voor die opleiding een aantal besprekingen heeft gehad met *Hooper* en *Vrinten*; dat hij vóór zijn vertrek de heer *van 't Sant* nooit ontmoet heeft, wel natuurlijk kapitein *Derksema*; dat de zaak dus heeft gelopen over *Vrinten* en *Hooper*, die haar hebben voorbereid. *Van Vrinten* kreeg hij de contactadressen. Dat waren adressen, die nauw verwant waren aan *van Koutrik*. In de nacht van 18 op 19 November 1940 is hij gedropt. Ik begrijp dus niet goed, dat u hiervan zo weinig weet. U zei: Het is buiten mijn periode geweest. En ook *van Brink* zegt, dat hij u nooit ontmoet heeft.

A. Dat is juist; ik ontmoette zo weinig mogelijk de mensen,

61677. De **Voorzitter**: Dat was met *van Hamel* toch niet het geval?

A. Die heb ik ook nooit gezien.

61678. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vond u het als chef van de dienst niet noodzakelijk, dat u de mensen althans één keer zag? Zodoende moest u volkomen op de gegevens van anderen afgaan.

A. Neen. Ik ging volkomen op de gegevens van de Engelsen af. Wij vermoedden wel, dat de omgeving van H.M. de Koningin werd bekeken, ook niet altijd door mensen van de goede kant. Daarom vonden wij het riskant, dat de mensen mij kwamen bezoeken. Wij hebben de grootst mogelijke veiligheid willen bieden.

61679. De **Voorzitter**: Met de voorbereiding van *van Brink* heeft u blijkbaar niet veel te maken gehad.

A. Als wij de mensen hadden, zorgden wij voor het contact. *Van Hamel* is gegaan met een contact, ook een financieel contact, van mij. De Engelsen voerden het natuurlijk uit.

61680. De **Voorzitter**: *Van Brink* kreeg een code van *van der Schrieck*. Dat is een zaak geweest, die u toch had kunnen weten.

A. Dat zal ik wel geweten hebben. Ik herinner het mij niet. *Van der Schrieck* was een goede codeman, dus de Engelsen waren akkoord gegaan met de code van *van der Schrieck*. In die eerste tijd ging dit allemaal geheel anders dan in de latere periode, toen men die grote opleidingscentra kreeg. In die latere periode, toen vrijwel alle landen in de oorlog waren betrokken, was alles als het ware gevestigd, toen had men ook meer mensen dan in het begin.

61681. De **Voorzitter**: In uw periode zijn uitgezonden: *van Hamel*, *van Brink*, *Schrage* en *Alblas*. *Schrage* en *Zomer* zijn tegelijk gegaan op 13 Juni; op 5 Juli is *Alblas* gegaan.

A. Ja.

61682. De **Voorzitter**: De problemen van de communicatie en het transport waren dus ook in uw periode volkomen in handen van de Engelsen?

A. Volkomen; alleen de contacten kregen zij van de Nederlanders en ook de plaats, waar zij gedropt zouden worden.

61683. De **Voorzitter**: Er bestond dus bij uw dienst in de periode 1940—1941 eigenlijk dezelfde positie als later bij de dienst van kolonel *de Bruyne*. Diens grote grief was, dat hij met de communicatie en het transport niets te maken had, dat hij daar volkomen buiten

bleef. Later zien wij bij B.I. en B.B.O. -- de omstandigheden hadden daartoe geleid -- dat men ook ten aanzien van de communicatieproblemen met de Engelsen kon praten, dat men de telegrammen met elkaar kon bekijken, zodat men op voet van gelijkheid de zaken kon behandelen.

A. Dat was in mijn periode precies hetzelfde, met dit verschil, dat ik het nimmer als grief gevoelde. De Engelsen voerden de oorlog en wij hielpen en ik geloof, dat, indien wij daarbij gebleven waren, wij veel moeilijkheden niet zouden hebben gehad.

61684. De **Voorzitter**: Men had enerzijds de Engelsen, die de technische middelen in handen hadden, en aan de andere kant had men de Nederlanders, die de mensen leverden, die ook vaak voor de contacten zorgden en daarvan ook wel iets meer konden weten dan de Engelsen, omdat zij de Nederlandse omstandigheden beter konden kennen en beoordelen. Ik geloof, dat de toestand, zoals deze later is ontstaan bij B.I. en B.B.O., waar men de zaken met de Engelsen kon bespreken, beter was.

A. Ik geloof ook wel, dat wij met de Engelsen de zaken hadden kunnen bespreken, indien wij dat gevraagd zouden hebben.

61685. De **Voorzitter**: Onder kolonel *de Bruyne* was het blijkbaar niet mogelijk.

A. Het hangt ook zo van de persoon af.

61686. De **Voorzitter**: Was het in uw tijd ook zo, dat, als u telegrammen kreeg, b.v. van *van Hamel* of *van Brink*, u deze kreeg op dezelfde manier als later bij de dienst van kolonel *de Bruyne*, nl. in de vorm van parafrases?

A. Ja. Ik heb mij daartegen nooit verzet, dus kunt u het de Engelsen niet kwalijk nemen. Het was een tijd, waarin men niet wist, wat men aan elkaar had. Om de toestand te begrijpen, moet men het van het begin af aan hebben gezien en dan spelen de gedragingen van de mensen, die in deze dienst hebben gewerkt, een grote rol.

61687. De **Voorzitter**: Als er niets gebeurt, is dat niet zo erg. Als er echter iets met de verbindingen aan de hand was, was het toch wel prettig, wanneer men over de telegrammen van gedachten kon wisselen. De heer *Klijzing* van B.B.O. heeft medegedeeld, dat hij regelmatig naar het bureau van S.O.E. ging, en dan bekeken *Dobson* en hij de telegrammen. Als er dan iets mee aan de hand was, puzzelden zij er samen over.

A. Zo hebben wij ook altijd met *Dobson* gewerkt. Wij zat bij mij op het bureau op Chester Square.

61688. De **Voorzitter**: Waar is hij geweest?

A. Wij hadden *Seymour* lange tijd bij ons op het bureau als het gewenste contact niet de Engelsen. Dat was in 1940. Daarna hebben wij *Rabagliatti* gehad.

61689. De **Voorzitter**: Is *Dobson* in uw tijd bij S.I.S. geweest?

A. Ja. Hij is overgegaan naar S.O.E. *Dobson* is niet altijd geweest, waar hij geëindigd is. De verhouding, die *Klijzing* met de Engelsen heeft gehad, hebben wij altijd met de Engelsen gehad, maar dan waren zij bij ons op het bureau en dan kwamen zij bij ons.

61690. De **Voorzitter**: U hebt wat u aan telegrammen hebt gezien altijd als parafrases gezien. Hebt u nooit een telegram gekregen, zoals het werd ontvangen bij de Nederlandse sectie van S.I.S.?

A. Ik geloof niet, dat *Rabagliatti* aal zelf kreeg.

61691. De **Voorzitter**: Dat is moeilijk te zeggen. Later kreeg bij de beide diensten de Dutch Section de telegrammen in ieder geval wel in die vorm.

A. Is de waarde van het telegram daardoor groter?

De **Voorzitter**: Als u slechts een parafrase hebt, weet u niet, of er iets aan de hand is.

A. De check werd gemaakt door de Engelsen, die direct zeiden: pas op, het is mis met *Zomer*. De check klopt niet.

Ik zou mij gaarne willen verzetten tegen de gedachte, dat de Engelsen niet gedaan hebben, wat zij beloofd hebben. Wij hebben de Engelsen hulp toegezegd in alle mogelijke opzichten, met onze plaatselijke bekendheid, met onze mensen, enz. De Engelsen hebben zich er aan gehouden en altijd gegeven, wat wij vroegen. Ik heb ten aanzien van de hulp, die de Engelsen verstrekten, nooit enige reden tot klagen gehad.

61692. De **Voorzitter**: Het kan zo ook wel goed gaan, vooral als er een zeer goede verhouding tussen de Engelse en de Nederlandse chef bestaat.

A. Die was er!

61693. De **Voorzitter**: Maar als men het alleen zakelijk beschouwt, los van de personen, waarbij men ook rekening moet houden met het risico, dat de personen wisselen, betekent het, dat men aan de Engelse dienst overgeleverd is. Het is volkomen duidelijk, dat de verhouding tussen *Derksema* en *Seymour* niet best was. Toen kreeg men ook alleen maar paraphrasen en niet de toelichting er bij, die u kreeg.

A. Ja, wij zijn misschien erg voorzichtig geweest. Toen het eerste telegram van *van Hamel* kwam, werd ik te lunchen gevraagd door de chef van die dienst. By the way toonde hij mij het eerste telegram van *van Hamel*. Hij zeide: laten wij het niemand vertellen, want wij zijn zo gelukkig, dat wij iets hebben.

Twee tafeltjes verder zat mijn vriend de heer *Dijxhoorn*. Ik heb gezegd: zouden wij het niet even aan *Dijxhoorn* laten zien, het is van belang, dat hij weet, dat het gekomen is? Dat hebben wij gedaan.

De **Voorzitter**: Dat heeft de heer *Dijxhoorn* verteld.

A. Hij beloofde, dat hij het niemand zou vertellen.

De **Voorzitter**: Alleen heeft de heer *Dijxhoorn* daaraan toegevoegd, dat hij van 17 November 1940 tot zijn aftreden nooit een bericht heeft gehad.

(De zitting wordt gedurende enige tijd geschorst en daarna hervat.)

61694. De **Voorzitter**: U stond op het punt antwoord te geven op een opmerking, die ik maakte naar aanleiding van een mededeling van de heer *Dijxhoorn*, dat hij van 17 November 1940 tot zijn aftreden in Juli 1941 nimmer een bericht van de inlichtingendienst had ontvangen.

A. Dat is juist. Ik heb nooit iets medegedeeld. Ik heb de berichten aan de Minister-Præsident gegeven, hetgeen was afgesproken. De Minister-Præsident zou er voor zorgen, dat die berichten naar de plaatsen gingen, waar men ze nodig had. Persoonlijk heb ik mij niet in verbinding gesteld met andere Ministers. Dat was van het begin af de opzet. Ik week hiervan toen af, omdat het het eerste bericht was, waarover ik zo verheugd was, en omdat daar toen vlak naast mij zat de Minister, die daarin ook was geïnteresseerd. Toen heb ik tegen de chef gezegd: zouden wij ons niet even met hem in verbinding stellen; zouden wij het bericht niet aan hem doorgeven? Hij zou het bericht niet verder doorgeven. Toen bleek echter, dat het bericht circuleerde.

61695. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon het bericht niet via de Engelsen zijn uitgelekt?

A. Neen, de Engelsen hielden het zelf nog vast.

61696. De **Voorzitter**: Het nas zo, dat de C.I.D. bedoeld was als een centrale inlichtingendienst, hetgeen niet wegnam, die indruk hebben wij althans, dat daarnaast toch bij verschillende diensten nog een en ander bleef bestaan, dat zich op het gebied van inlichtingen bewoog.

A. Ja.

61697. De **Voorzitter**: Het Ministerie van Defensie had een, zij het oppervlakkig, contact met S.O.E. Het Departement van Buitenlandse Zaken ging gewoon door met zijn werkzaamheden, die uiteraard ook het verwerven van inlichtingen inhouden. Ik heb de indruk, dat bij andere Departementen ook nog wel het een en ander gebeurde op dat gebied. Hebt u daarvan een overzicht?

A. Neen, de positieve belofte was, dat niemand zou uitzenden.

61698. De **Voorzitter**: Ik heb het over het verwerven van inlichtingen. Buitenlandse Zaken deed dat natuurlijk op grote schaal; daarop is het apparaat berekend.

A. Ik kan niet zeggen, dat, terwijl ik het deed, ook anderen het deden. Dat is niet gebleken.

61699. De **Voorzitter**: Binnenlandse Zaken heeft naast het security-werk, dat de C.I.D. verrichtte, een afdeling gebouwd, waarvan de heer *Olifiers* het hoofd is geworden, die een verzameling bijhield van onbetrouwbare Nederlanders. Dat waren dus allemaal werkzaamheden, verspreid over verschillende Departementen, die aan het doel, dat men zich blijkbaar in Juli 1940 had gesteld, namelijk één centrale te maken, afbreuk hebben gedaan. Is dat juist?

A. Ja.

61700. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd iets gemerkt van de werkzaamheden van een instituut als „De Flitspuit“?

A. Wij hebben gehoord, dat die „Flitspuit“ uitzond, maar wie dat waren en waar deze zender uitzond, wisten wij niet.

61701. De **Voorzitter**: U wist zelfs niet, dat deze zender in Engeland was?

A. Neen.

61702. De **Voorzitter**: Dat schijnt weer een werkzaamheid te zijn geweest, die onder de vleugelen van S.O.E. thuisloorde.

A. Ik heb er nooit iets mee te maken gehad.

61703. De **Voorzitter**: U hebt reeds gezegd, dat u met S.O.E. geen enkel contact had. Was er een bepaalde reden voor, dat *Laming* zo slecht met u kon opschieten?

A. Er is een onderhoud geweest tussen de heer *Laming*, de heer *Dijxhoorn*, de heer *Rabagliatti* en mij in Brown's Hotel en daar heeft *Laming* gezegd, dat hij niet bereid was tot samenwerking.

61704. De **Voorzitter**: Hebt u nooit de motivering gehoord?

A. Neen.

61705. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk, dat de reden daarvan was gelegen in uw werkzaamheden in de periode 1914—1918 en de financiële kant, die daaraan verbonden zou zijn geweest.

A. Dat heeft hij, naar ik meen, in die tijd beweerd. Dat zijn allemaal oude geschiedenissen.

61706. De **Voorzitter**: Was dat dus de reden voor de heer *Laming*?

A. Hij heeft ook nog een andere reden gegeven. Hij heeft ook gezegd, dat hij niet tot samenwerking bereid was, omdat ik aangelegenheden had opgeknapt voor anderen, waarover ik hier liever niet spreek. Hierdoor zouden er moeilijkheden zijn ontstaan en daarom was hij niet tot samenwerking bereid. Hij heeft het overigens over een volslagen verkeerde boeg gegooid.

61707. De **Voorzitter**: De toestand 'is dus zo gebleven?

A. Absoluut. Ik heb *Laming* éénmaal gezien en niet meer.

61708. De **Voorzitter**: Nu wordt door sommige getuigen beweerd, dat in de tweede helft van 1941 *Laming* door uw invloed van zijn post is moeten verdwijnen.

A. Ik heb de vorige keer reeds geantwoord, dat dit absoluut onjuist is. Er is absoluut geen invloed van mij uitgegaan. Ik heb toevallig later gehoord, dat hij in het buitenland zat, zonder er naar gevraagd te hebben.

61709. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Gerbrandy* u in die tijd niet verteld, dat *Laming* bij hem was geweest met dat verhaal over uw werkzaamheden in de periode 1914—1918?

A. Ja. Dat wist ik al lang. Dat had hij allerlei anderen al verteld.

61710. De **Voorzitter**: U wist dus, dat *Laming* met die waar-
schuwung bij de heer *Gerbrandy* was geweest?

A. Ja.

61711. De **Voorzitter**: Dan is het vervolg van het verhaal, dat
de heer *Gerbrandy* — dat zou hij gedaan hebben onder uw invloed
— naar de Engelsen is gegaan en gezegd heeft: *Laming* moet weg.

A. Dat is van mijn kant absoluut onwaar. Ik betwijfel ernstig
of de heer *Gerbrandy* daaraan medegewerkt zou hebben. Wij had-
den er geen belang bij, wij werkten niet met hem.

61712. De **Voorzitter**: Wie was kapitein *Löwe*?

A. Dat was iemand, die werkte onder majoor *Gowgill*. Hij was
vroeger in Holland geweest. Ik heb nooit goed begrepen voor wie
hij werkte, voor MI 5 of voor de andere kant. Hij heeft mij geholpen
bij het zoeken van huizen voor de Koningin. Hij had altijd ruzie
met *Hooper*. Later heeft hij zich, naar ik meen, verbonden met de
heer *Laming*.

61713. De **Voorzitter**: MI 5 was de security-afdeling?

A. Ja.

61714. De **Voorzitter**: Gaf u de berichten, die u van de Engelsen
kreeg, aan de heer *Gerbrandy* door?

A. Ja.

61715. De **Voorzitter**: Die moest er dus voor zorgen, dat die
berichten kwamen bij degenen, die daarbij belang hadden?

A. Ja.

61716. De **Voorzitter**: Ik wil dit aan een voorbeeld toetsen. *Van
Brink* heeft ons verteld, dat hij gedurende de tijd, dat hij in Holland
heeft gewerkt, een aantal telegrammen heeft verstuurd, die militaire
inlichtingen inhielden. Het waren er niet zoveel, ongeveer 46 tele-
grammen in totaal, waarvan er een aantal nog betrekking had op
zijn terugkeer. Volgens zijn mededelingen zou hij worden afgehaald
door luitenant-ter-zee *Schaper*. Later is hem gebleken, dat *Schaper*
neergeschoten is en in krijgsgevangenschap is geraakt. Dat afhalen
is dus niet doorgedaan. Hij heeft ons dus verteld, dat hij een aantal
militaire berichten heeft verstuurd. Gingen die militaire berichten,
voor zover u die kreeg, ook naar de heer *Cerbrandy*?

A. Absoluut.

61717. De **Voorzitter**: Het is de vraag of de Engelsen, bij wie
die berichten binnenkwamen, inlichtingen van zuiver militaire aard
wel doorgaven, want tenslotte waren die berichten speciaal voor
hen van belang in verband met de oorlogvoering.

A. Ik had daarop geen contrôle, dus mogelijk is het.

61718. De **Voorzitter**: Had u de indruk, dat zij berichten van
militaire aard voor zich zelf hielden?

A. Dat kan ik moeilijk zeggen. Ik wist niet hoeveel er van *van
Brink* doorkwam. Ik heb hem later gesproken en toen heeft hij mij
het een en ander verteld. Hoeveel berichten hij heeft verstuurd en
of die allemaal door mijn handen zijn gegaan, weet ik niet. Het is
mogelijk, dat de Engelsen telegrammen hebben gehad, die zij voor
zich zelf hielden.

61719. De **Voorzitter**: Het feit, dat de heer *Dijxhoorn* zegt, dat
hij niets heeft gehad, kan daarop wijzen.

A. Dat is mogelijk.

61720. De **Voorzitter**: Hebt u van *Schrage* en *Zomer* nog her-
innering?

A. Die zijn tegelijk gegaan. Van *Zomer* zijn er vele goede tele-
grammen gekomen; die zijn alle naar *Gerbrandy* gegaan.

61721. De **Voorzitter**: U hebt de indruk, dat u veel berichten
kreeg van *Zomer*?

A. Ja, een gedeelte is langs mij heengegaan, via *Derksema*.

61722. De **Voorzitter**: *Zomer* is op 31 Augustus 1941 ge-
arresteerd, dus hij heeft maar 2½ maand gewerkt. Hebt u van *Schrage*
nog berichten gehad?

A. Nooit, althans, dat konden wij niet onderscheiden, geloof ik,
want *Schrage* was met *Zomer*; *Zomer* was de zender; men kon
geen onderscheid maken in hetgeen van *Schrage* en van *Zomer*
kwam.

61723. De **Voorzitter**: Door middel van de codes had men kun-
nen regelen, dat kon worden geconstateerd wat van de een en wat
van de ander kwam.

A. Ik geloof niet, dat dat gebeurd is; ik heb het althans nooit
geconstateerd.

61724. De **Voorzitter**: De heer *van Brink* deelde mede, dat hij
46 telegrammen heeft verstuurd en er ongeveer 12 heeft ontvangen.
Hij heeft het volgende gezegd:

„Ik heb, nadat ik was aangekomen, gemeld, dat mijn plannen
met *Zaal* en die andere mensen niet doorgingen en dat ik zou
pogen een organisatie op touw te zetten met als middelpunt mijn
oudste broer, die radiotechnisch ingenieur was. Maar men bleek
in Londen weinig belangstelling voor een dergelijke organisatie
te hebben.”

Hij klaagt er dus over, dat het weerwerk uit Londen niet be-
vredigend was.

A. Dat hoor ik voor de eerste maal, dat hij met zijn oudste
broer een organisatie had willen opzetten.

61725. De **Voorzitter**: Het kan ook niet veel geweest zijn, want
hij heeft slechts 12 telegrammen teruggekregen; die hadden echter uit-
sluitend betrekking op zijn terugkomst.

A. Had hij niet geseind, dat zijn contact niet goed was en dat
de jachtopziener van het landgoed van zijn vader, bij wie hij dacht
te komen, fout was?

61726. De **Voorzitter**: Neen. Over die jachtopziener is hij vol
lof. Hij had als contactadres opgekregen de heer *Zaal*, een collega
van *Vrinten*. De jachtopziener is er toen op uitgegaan en deze hoorde,
dat *Zaal* in de gaten werd gehouden door de Duitsers. Met *Zaal*
kon hij dus geen contact krijgen en zijn tweede contactadres was ook
onder surveillance van de Duitsers.

A. Juist.

61727. De **Voorzitter**: Wist u daarvan, nadat u met *van Brink*
had gesproken, of hebt u daarvan al iets gehoord tijdens de tele-
grammenwisseling?

A. Neen. Dat heb ik later van *van Brink* gehoord. Over die
broer heb ik iets vernomen, nadat *van Brink* terug was. Ik kreeg
dus niet alles door.

61728. De **Voorzitter**: Dat blijkt hieruit wel. Hebt u weleens iets
met *van der Reyden* te maken gehad?

A. Zeer weinig. Ik herinner mij wel *van der Reyden*, die, naar
ik meen, door de heer *Derksema* is aangenomen. Ik weet niet of ik
toen nog chef was. Ik heb *van der Reyden* gezien in Chester Square
in de tijd van zijn opleiding. Was hij niet aanbevolen door een of
ander Ministerie?

61729. De **Voorzitter**: Neen. *Van der Reyden* kwam uit Indië
en was omstreeks 1935 korte tijd lid van de N.S.B. geweest. Op die
grond was hij in 1940 in Indië enige tijd gearresteerd geweest.

A. Ik heb geadviseerd hem niet te nemen.

61730. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* heeft gezegd, dat hij
op het standpunt heeft gestaan, dat deze man niet moest worden
aangenomen. Het merkwaardige is echter — uit mededelingen van
Schreieder is gebleken, dat *van der Reyden* dat heeft verteld —, dat
van der Reyden — daarbij heeft hij *Derksema* genoemd — voor de
keuze is gesteld, of zich te laten uitzenden of in Engeland geïnter-
neerd te worden. Nu ontkent de heer *Derksema* dit met klem. Hij
zegt: ik heb de Engelsen tegen *van der Reyden* gewaarschuwd.

A. Ik weet, dat ik hem niet heb willen hebben. Het zou mij ernstig verwonderen, als de heer *Derksema* dit standpunt had ingenomen. Toen was de heer *Derksema* nog niet overgegaan met de dienst naar Eaton Square 82. Dan zou ik het wel geweten hebben, dat hij die eis gesteld had. Wij stonden afwijzend tegenover *van der Reyden*.

61731. De **Voorzitter**: Blijft de mogelijkheid, dat *van der Reyden* dit verhaal tegenover de Duitsers om tactische redenen gedaan heeft!

A. Ja.

61732. De **Voorzitter**: Wat zegt u nu zelf van het totaal van hetgeen gedaan is op het gebied van uitzending in de periode, gedurende welke u er mede te maken had? Het is eigenlijk niet zoveel geweest. Wat geeft u daarvoor als oorzaak op?

A. Ik heb nooit medewerking gehad, van welke zijde ook, om bruikbare mensen te krijgen.

61733. De **Voorzitter**: Dat is dus voornamelijk een verwijt aan de Nederlandse autoriteiten?

A. Ja. Ik verwijs u nog naar het onderhoud met *Rabagliatti*, waarbij u uit de mond van *Rabagliatti*, als u hem nog hoort, zult vernemen, dat wij bij admiraal *Furstner* wanhopige pogingen hebben gedaan om mensen te krijgen, die uitgezonden zouden kunnen worden. *Rabagliatti* heeft gezegd: wat heeft u aan een vloot, als u niets weet; u moet ons mensen geven om inlichtingen te verkrijgen.

61734. De **Voorzitter**: Dus de heer *Furstner* voelde er niet veel voor. De heer *Furstner* heeft gezegd, dat hij bezwaar had tegen de uitzending van *van Hamel*, omdat hij een waardevol duikbootofficier was.

A. Hij heeft gezegd: Ik geef u iemand, die ik node kan missen.

61735. De **Voorzitter**: Dat was dus in het algemeen zijn opvatting?

A. Ja. Ik wil niet zeggen, dat het als onwil moet worden beschouwd, maar zij zagen het nut van het verkrijgen van goede inlichtingen niet voldoende in.

61736. De **Voorzitter**: Tenslotte waren er ook militairen bij het leger, die voor uitzending in aanmerking konden komen. Hoe benaderde u die?

A. *Derksema* is naar het kamp geweest en keek of daar bruikbare elementen bij waren. Ik meen, dat hij o.a. zo aan *Schrage* is gekomen. Bij het leger werkte men in dit opzicht absoluut niet mede. Ik heb de grootste moeite gehad om *Krediet* los te krijgen.

61737. De **Voorzitter**: *Zomer* was ook van de marine. Van het leger is *Schrage* het enige voorbeeld. Waar kwam *Abblas* vandaan?

A. Ik meen van de marine.

61738. De **Voorzitter**: Hebt u nog een goede voorstelling van hem?

A. Niet erg goed.

61739. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk gekregen, dat hij een voortreffelijk man is geweest.

A. Uitermate goed. Dat weet ik absoluut uit zijn telegrammen. Kortgeleden is er iemand van de Engelse kant bij mij geweest en die vroeg: zouden wij posthuum niet iets voor *Abblas* kunnen doen? Daarvan is nota genomen. Als deze commissie gereed is gekomen met haar werk, wil ik ook nog achter bepaalde dingen aangaan, o.a. dat er posthuum nog iets voor *Abblas* wordt gedaan. Tenzij dit natuurlijk van de kant van uw commissie mocht worden gedaan. Dan zou deze zaak van mijn schouders afgenomen zijn.

De **Voorzitter**: Wij zullen aan deze kant van de zaak zeker aandacht schenken. Het is een algemene klacht, die men uit, dat men slechts zeer moeizaam is gekomen tot een juiste waardering van de prestaties van deze mensen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Langzamerhand is er in dit opzicht toch wel iets losgekomen.

61740. De **Voorzitter**: Reeds in de eerste tijd zijn er van verschillende kanten grieven tegen uw persoon geuit.

A. Bij herhaling.

61741. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat hij een bijeenkomst heeft belegd, waarbij u en een aantal bezwaarden aanwezig waren. De bezwaarden hadden daar de gelegenheid van hun bezwaren tegen u blijkt te geven. Merkwaardig was echter, dat een ieder zich, zoals de heer *Gerbrandy* heeft gezegd, toen stil hield. Waaraan schrijft u dit toe?

A. Dat herinner ik mij ook. Ik schrijf het toe aan het feit, dat het allemaal praatjes waren, die werden verkocht. Als men hun vroeg: kom nu eens voor de dag met je bezwaren, dan bleken zij niets te hebben. Ik dacht toen: nu zal er wel iets gebeuren, maar degenen, die gelasterd hadden, zeiden niets, zij gingen weg en gingen daarna weer rustig door met hun praatjes.

61742. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het zal daar toch wel een wonderlijke situatie zijn geweest; iedereen zweeg daar; het was dus een soort van silent meeting.

A. Ja. *Gerbrandy* zei: „Wij zijn nu bij elkaar; er zijn zoveel bezwaren tegen van 't Sant: mijnheer, wat hebt u?“ „Ik“, was het antwoord, „niets“. „En u?“ „Ik heb ook niets.“ Zij hadden allemaal niets.

61743. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat hebt u gezegd?

A. Niets. Ik zeg nooit veel, als het niet nodig is. Ik meen, dat de heer *Kasteel* daar ook aanwezig was; hij was niet een van de bezwaarden.

61744. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij was lange tijd de rechterhand van *Gerbrandy* en moest als secretaris zeker noteren welke bezwaren de heren hadden.

A. Ja, blijkbaar wel. Hij is inderdaad lange tijd de rechterhand van *Gerbrandy* geweest.

61745. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer, toen wij over dit soort van dingen spraken, gezegd, dat u lange tijd met de heer *Dijxhoorn* niet on speaking terms was over een bepaalde aangelegenheid. Hield dat verband met de problemen, die wij thans bespreken?

A. Er zou iemand naar Nederland gaan. Een paar dagen voordat hij ging, vertelde hij, dat gelijk met hem meeging een andere persoon. *Dijxhoorn* had mij in het bijzijn van de heer *Gerbrandy* beloofd, dat niemand mensen zou uitsturen. Toen dus bij mij kwam een jongeman die zei: „Ik ga samen met een ander, die wordt uitgezonden door *Dijxhoorn*“, ben ik gegaan naar de heer *Dijxhoorn*, die in de Ministerraad zat. Ik heb hem er uit gehaald en hem gevraagd: „Is het waar, dat deze man door u wordt uitgezonden? Wij staan nu op het punt, dat men zich niet houdt aan de belofte.“ Hij antwoordde: „Deze man ken ik niet; die wordt door mij niet uitgezonden.“ Die zelfde middag zouden die twee personen samen lunchen. Toen ik uit de kamer van de heer *Dijxhoorn* weg was en terug was op Chester Square — *Dijxhoorn* wist niet, dat ik iemand voor de kamerdeur van die jongen had gezet — kwam *Kruls* met zijn auto en haalde die man daar weg. Ik wilde toen niets meer met *Dijxhoorn* te maken hebben. De positieve belofte was gegeven, dat geen niensen zouden worden uitgezonden.

61746. De **Voorzitter**: Het staat wel vast, dat uit het leger mensen zijn opgeroepen door het Departement van Defensie en dat deze mensen zijn overgegeven aan S.O.E. Dat is wel voorgekomen.

A. Het was in de tijd, dat de jongens zich er over ongerust maakten, dat, als zij werden uitgezonden, dat hier bekend zou zijn.

61747. De **Voorzitter**: Herinnert u zich de namen nog?

A. Neen.

61748. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd onder uitzendingen door u ook begrepen het leveren van mensen aan S.O.E.?

A. Neen, het uitzenden van mensen naar Nederland.

61749. De **Voorzitter**: Dat deed de Minister van Defensie ongetwijfeld niet.

A. Al was het duizendmaal mogelijk geweest, dan klopt het niet met de mededeling: „Wij kennen die man niet en wij zenden die man niet uit.”

61750. De **Voorzitter**: Het kan ook zijn, dat de heer *Dijxhoorn* zich rekenschap heeft gegeven van de eisen van veiligheid en dat hij daarom elke kennis van iemand, die werd uitgezonden, loochende.

A. Dat is wel gebruikelijk en ik ben zelf van zo'n daad ook nooit omgekomen, maar zo stond het toen niet.

61751. De heer **Algera**: Waaruit leidt u af, dat het zo niet stond?

A. Omdat wij al lang besprekingen hadden gehad, dat er zoveel moeilijkheden waren, omdat de jongens zich ongerust maakten, en dat zij uitgingen met anderen en dan van elkaar hoorden, dat zij uitgezonden werden. Wij zeiden: „Er schijnt iets niet te kloppen, want men hoort niet van elkaar te weten, dat men wordt uitgezonden.”

Op een gegeven ogenblik kwam die jongen, die mij vertelde: „Ik lunchte met iemand, die tegelijk met mij wordt uitgezonden door *Dijxhoorn*.” Ik heb toen *Dijxhoorn* opgezocht en hem de vraag openlijk gesteld. Ik heb toen aangenomen, dat het niet zo was.

61753. De heer **Algera**: Is het niet mogelijk, dat de heer *Dijxhoorn* de rol van zwijgzame gespeeld heeft?

A. Neen.

61753. De **Voorzitter**: Welke was de reden van uw aftreden in Augustus 1940?

A. Wat zei ik de vorige keer?

De **Voorzitter**: Ik kan het op het ogenblik niet zo gauw vinden.

A. Ik heb het ook niet meer zo in mijn hoofd.

61754. De **Voorzitter**: Maar u kunt toch wel mededelen, hoe het gegaan is?

A. Er zijn verschillende lezingen over. De heer *van Kleffens* heeft mij op een gegeven dag bezocht en gezegd: ik vind het onjuist, dat de chef van de inlichtingendienst tegelijkertijd particulier secretaris van de Koningin is. Ik vind het onjuist, dat in het bureau, waar de aangelegenheden van de secret service worden behandeld, ook de Koningin komt en daar bezoeken krijgt en dat men in dat huis alles combineert. Ik geloof, dat u met het combineren van die twee diensten de Koningin in een moeilijke positie brengt. Ik heb 's middags mijn ontslag aangevraagd. Nu is de moeilijkheid, dat ik wel weet, dat de heer *Gerbrandy* daaromtrent een andere lezing geeft, maar hij vergist zich volkomen. Dit is de ware toedracht. Toen ben ik naar *Gerbrandy* gegaan, hij was des duivels.

Als men mij echter van dergelijke zijde zegt: Je brengt de positie van de Koningin in gevaar, dan is het naar mijn mening plicht te zeggen: Afgelopen.

Ik weet niet meer, hoe de vorige keer het onderhoud is verlopen en hoe wij het toen gezegd hebben. Ik verkeer altijd in de moeilijke positie, dat ik niet kan noemen hetgeen om de Koningin heen gebeurd is.

61755. De **Voorzitter**: Dit is een punt, dat absoluut te benaderen is, zonder dat verboden terrein is betreden. In een enquête als deze komen niet aan de orde de persoonlijke gedragingen, uitingen en het inzicht in bepaalde zaken van de Koningin, omdat de Ministers tenslotte voor het Regeringsbeleid verantwoordelijk zijn. Men kan echter zeer goed de vraag in het geding brengen, of een combinatie van twee functies als deze wenselijk is. Daarbij kunnen de persoon en de wil van de Koningin volkomen buiten discussie blijven.

A. Toen *van Kleffens* in vollen gemoede tegen mij zei: dat is niet juist, ik hoor, dat dit verkeerd wordt uitgelegd en niet juist wordt gevonden, heb ik gezegd: nu is het afgelopen.

61756. De **Voorzitter**: Was in uw tijd de heer *Steengracht van Moyland* reeds bij de C.I.D.?

A. Toen het bureau werd opgericht, moest ik erg naar betrouwbaar personeel zoeken. Aan de Engelsen en ook aan enkele Nederlanders heb ik gevraagd, of men voor mij betrouwbaar personeel

wist. Toen heeft *van Tets van Goudriaan* gezegd: Let eens op *Steengracht van Moyland*; die is afgekeurd voor de militaire dienst; hij is een fatsoenlijk man. *Steengracht van Moyland* is toen gekomen. Ik heb hem aangenomen; hij is meer onder *Derksema* werkzaam geweest.

61757. De **Voorzitter**: Hij was dus reeds aan het bureau verbonden in de periode, dat u daarvan de chef was?

A. Ja.

61758. De **Voorzitter**: Hebt u op het ogenblik, toen u hem aannam, of kort daarna geweten, dat hij een zeer nabij familielid had, dat werkzaam was op het Auswartige Amt in Berlijn?

A. Dat heb ik pas gezien nadat het vonnis gepubliceerd is, dus een paar maanden geleden. Ik wist dat voordien niet. Hij werd mij door *van Tets van Goudriaan* aanbevolen en die is zo honderd procent goed. Ik heb *Steengracht van Moyland* als een zeer fatsoenlijk man leren kennen. Ik wist niet, dat het een broer was van hem.

61759. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is niet zijn broer, maar een halfoom van hem. Indien u iemand aannam, informeerde u dan over hem?

A. Ik nam nooit iemand aan, ook geen Nederlander, of het ging via de Engelsen.

61760. De **Voorzitter**: Maar hier heeft blijkbaar de informatie gefaald; dat had men moeten weten.

Jonkvrouw **Wttewaail van Stoetwegen**: Hij is in Kleef geboren; zijn grootvader is Duitser geworden.

A. Scotland Yard had in dit geval zeker tegen mij moeten zeggen: weet u dat? Ik heb het niet geweten. Ik heb hem in jaren niet meer gezien, totdat ik hem vanmorgen hier weer voor mijn neus zag staan. Hij schijnt zeer rijk te zijn; heeft een mooi huis en helpt vele Nederlanders. Ik heb nooit iets in zijn nadeel gehoord. Hij heeft trouwens nooit zodanig werk gehad, dat hij ook maar iets had kunnen doen.

61761. De **Voorzitter**: De Engelsen hebben nooit gezegd, dat zij dit wisten?

A. Nooit. Toen ik dat vonnis las, was dit voor mij een volkomen verrassing. Ik heb toen aan iemand bij de legatie gevraagd wie dat familielid was en die zei: het is zijn broer. Dat schijnt dus niet juist te zijn. Hij woont reeds jaren in Engeland, spreekt moeilijk Nederlands. Ik heb nooit iets gemerkt. Ik beschouw hem nog als een betrouwbaar mens.

61762. De **Voorzitter**: Hebt u, nadat u afgetreden was, nog contact met hem gehad?

A. Nooit. Ik heb ieder contact vermeden. Ik heb alleen *Derksema* gesproken, maar hem niet meer.

61763. De **Voorzitter**: Het zou mogelijk zijn, dat u hem uit anderen hoofde had ontmoet.

A. Neen.

61764. De **Voorzitter**: U hebt dit dus niet geweten. Wij hebben de heer *van Angeren* gehoord, die het wel heeft geweten.

A. De heer *van Angeren* heeft de dienst van *Derksema* overgenomen en die zal het personeel, dat daar was, wel nader hebben bekeken. Hoe hij het weet, weet ik niet.

61765. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* heeft gezegd -- ik heb hier nog een niet gecorrigeerd stenogram voor mij, dus het kan niet precies op de letter worden genomen --

„Dat heeft men in de beste families wel. Het was verschrikkelijk voor de gehele familie, dat een Nederlandse tak van die familie samen met de Duitsers onder één deken lag. De Engelsen hadden over de volle breedte ten volle vertrouwen in hem. Ook de Engelsen vonden het verschrikkelijk, dat hij zulke onbetrouwbare familieleden had.”

Ik vroeg toen: „Was dat toen al bekend?" Hierop antwoordde de heer van Angeren: „Ja zeker".

Even verder zegt de heer van Angeren: „Toen ik de naam hoorde, was ik daarvan op de hoogte."

A. De gewoonte was, dat ik aan de Engelsen vroeg of zij iets ten nadele van een bepaalde persoon wisten, en dan kwam de mededeling van geen bezwaar.

61766. De **Voorzitter**: Verder zegt de heer van Angeren nog:

„Mijn overtuiging is, dat hij een zeer betrouwbaar en de Nederlandse zaak zeer toegedaan man is geweest, die de grootste schaamte had voor dat familielid."

Hi vroeg tosn: „Dat was ook bij de Engelsen bekend?", waarop de heer van Angeren antwoordde: „Natuurlijk, het was verschrikkelijk voor hem." Op mijn vraag: „De Engelsen apprecieerden hem toch?", antwoordde de heer van Angeren: „Ja zeer."

A. Men heeft mij weleens verteld, dat hij nog in verbinding is met Scotland Yard.

61767. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werkt hij op de ambassade?

A. Ja, ik zag hem hier.

61768. De **Voorzitter**: Ik wil met deze vragen niet beweren, dat er iets op hem is aan te merken. Het gaat over het punt, dat men op het moment van zijn aanstelling bij de inlichtingendienst deze coincidentie niet geweten heeft. U heeft het pas dit jaar vernomen.

A. Hij heeft kort onder mij gewerkt, dus had ik er geen interesse meer voor.

61769. De **Voorzitter**: Na uw aftreden zou u, volgens verschillende getuigen, nog enige tijd uw steun geven aan *Derksema*, maar die verklaringen gaan ook allemaal in deze richting, dat daarvan niet veel gekomen is en dat er een zekere verwijdering is ontstaan.

A. *Derksema* heeft nooit contact gezocht en nooit enige poging gedaan om inlichtingen te geven, die van belang waren.

61770. De **Voorzitter**: Het is dus inderdaad juist, dat, toen de heer *Derksema* eigen baas was geworden, hij geen contact met u meer heeft willen zoeken?

A. Ja.

61771. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u dat toe?

A. Ik denk haast om zo snel mogelijk naar de top te komen en dat hij mij niet nodig had daarbij.

61772. De **voorzitter**: Dan is er een ander merkwaardig punt. U had met de Engelse tegenspelers een vertrouwelijke verhouding, met name met *Rabagliatti*. Men kan er over discussiëren of het beter was geweest de wijze van samenwerking tussen de beide diensten zakelijk anders te regelen. De persoonlijke verhouding was echter goed. Nu ziet men *Derksema* optreden. Dan ontstaat er onmiddellijk een grote wrijving met de Engelse dienst, met *Rabagliatti*. *Derksema* beweert, dat hij op het standpunt heeft gestaan: zo werk ik niet meer, ik wens meer medezeggenschap te hebben, ik wil weten wat er met de mensen gebeurt.

Het resultaat is geweest, dat de dienst als uitzendingsinstituut steeds minder is gaan betekenen. Hoe is dat gekomen? Wanneer *Hazelhoff Derksema* verwijt, dat hij geen medewerking van hem kreeg, zegt *Derksema*: Dat kon ik niet doen, maar de reden kon ik niet aan *Hazelhoff* zeggen; ik had moeilijkheden met de Engelsen.

A. Ik heb nooit begrepen, waarvoor dat nodig was.

61773. De **Voorzitter**: U hebt wel gemerkt, dat er moeilijkheden waren?

A. Ja. Er was geen verhouding tussen die beide partijen. Ik geloof, dat het niet van de Engelsen is uitgegaan.

61774. De **Voorzitter**: Hebt u er nog weleens met *Rabagliatti* over gesproken? U hield toch contact met *Rabagliatti*?

A. Ik heb het nog. Hij heeft mij altijd gezegd: er is met die man niet te werken, maar *Rabagliatti* werkte ook niet meer.

61775. De **Voorzitter**: Hij is eerst eind Mei 1942 verdwenen.

A. De heer van *Boeyen* begon met over alles brieven te schrijven. Dal is bij een inlichtingendienst niet gebruikelijk. Hij wilde alles zwart op wit vastleggen. Dat moet men bij een inlichtingendienst nooit doen. De werkwijze, die de heer *Derksema* wenste, stuitte de Engelsen tegen de borst. Het was niet een kwestie, dat zij de heer *Derksema* niet vertrouwden, zij wensten zijn werkwijze niet.

61776. De **Voorzitter**: Kunt u positief verklaren, dat u bij *Rabagliatti* geen invloed hebt uitgeoefend om het *Derksema* moeilijk te maken?

A. Ik geef u de verzekering, dat het tegenovergestelde het geval is geweest. Ik heb hem altijd willen helpen. Ook de Prins heeft ons met zijn drieën bij elkaar gebracht en tegen *Derksema* gezegd: wat is er?

61777. De heer **Koerseri**: Was uw indruk, dat *Derksema* tot een andere methode van werken overging dan u met *Rabagliatti* gewend was?

A. Ja, de boel zwart op wit zetten. Hij kon met de Engelsen niet omgaan.

61778. De **Voorzitter**: Hebt u er over horen spreken, dat de zaak bij *Derksema* niet behoorlijk gescheiden was, m.a.w. dat de agenten, die in opleiding kwamen, in het zelfde gebouw kwamen als degenen, die door de veiligheidsafdeling verhoord werden?

A. Neen. Ik heb alleen gehoord, dat daar mijnheer *Smit* kwam, die daar een opleiding gaf. Ik meen, dat *Pinto* en *Vrinten* later daar bij elkaar zijn gekomen. Wat zij deden en wat de resultaten daarvan waren, weet ik niet. Het werd voor mij toen steeds moeilijker, want toen werden verschillende Engelandvaarders bij de Koningin weggehouden. Mijn opdracht was om iedere man, die uit Nederland naar Engeland overkwam, ongeacht rang, stand, politiek of geloof, bij de Koningin te brengen. Zij wenste zelf de mensen, die overkwamen, te spreken. Er waren Ministers en ook andere autoriteiten, die niet wilden, dat Engelandvaarders bij de Koningin kwamen, omdat een dergelijk bezoek weleens werd gevolgd door een reeks van vragen aan de Ministers. Ik heb altijd gemeend, dat het mijn plicht was te zorgen, dat Zij die mensen wel bij zich kreeg. Indien ik in de gaten kreeg, dat er een van de Koningin werd weggehouden, dan spoorde ik hem op. Ik wilde mij de vorige keer niet zo laten gaan, maar wil hiervan dit zeggen. Men kreeg toen twee partijen: de partij, die zei: breng de mensen bij de Koningin, en die partij werd gesteund door de jongelui, die mij daarbij hielpen en die zeiden: er zijn er weer twee aangekomen en die willen ze niet bij de Koningin brengen; die hebben die en die wetenschap. Er was een andere partij, die zei: men moet de Koningin daarmee niet lastig vallen. Dat schiep een moeilijke situatie en dan vindt de laatste partij die van 'i *Sant* een vervelende vent, want die brengt de mensen bij de Koningin.

61779. De **Voorzitter**: U denkt aan het geval *Dogger—Tazelaar*?

A. B.v. Ik heb tenslotte te maken met degene, die ik dien. Zij hadden in die tijd uitgevonden die prachtige uitdrukking van „uit het lood geslagen Engelandvaarders". Dat waren de mensen, die doodgehongerd uit Nederland kwamen, de mensen, die met ontzaglijke moeite naar Engeland waren overgekomen; die mensen werden als het ware platgedrukt met die mooie benaming; zij moesten altijd van de Koningin worden weggehouden. Die jongens waren geladen. Zij hadden er recht op gehoord te worden en ik had de opdracht: U brengt Mij iedereen; u grijpt alleen in, indien u angst hebt, dat Mij veiligheid in gevaar komt, maar ook dan spreekt u het eerst met Mij. Dat hebben de Ministers geweten. Er kwamen b.v. Engelandvaarders over, die zeiden: die jongen is bij de Koningin geweest, maar hij heeft dat en dat verzwegen, maar hij heeft, toen hij wegging uit Nederland, aan de Nederlanders beloofd het te zeggen. Dan haalde ik hem terug en zei: „Is dat waar?" „Ja." „Dan ga je terug naar de Koningin en vertel je het Haar".

61780. De **Voorzitter**: Waarom heeft de heer *Springer* zoveel moeite gehad om bij de Koningin te komen? Hoe zat dat in elkaar?

A. Als u mij dat kunt vertellen... .

61781. De **Voorzitter**: Wij hebben dat van de heer *Springer* gehoord, maar wij horen zo graag de zaak van twee kanten.

A. Was dat niet de kwestie met *Warendorf*?

61782. De **Voorzitter**: *Springer* kwam met mededelingen, afkomstig van de heer *Vorrink*.

A. Zij moesten van *Vorrink* en *Warendorf* niets hebben.

61783. De **Voorzitter**: Wie zijn „zij“?

A. Zekere autoriteiten. Toen zijn er moeilijkheden gekomen. Als ik zo iets had, gaf ik mij er aan. Ik kreeg in de gaten, dat *Springer* belangrijke mededelingen had. Het heeft enige strubbelingen gegeven, maar *Springer* is gekomen. Ongelukkigerwijs kwam later *Warendorf* ook. Helaas is *Vorrink* toen niet gekomen. Toen kwam de tweede moeilijkheid. Ik had de Ministers tegen mij. De clou kwam, toen een deel van Nederland bevrijd was. Het was toen niet nodig, dat bepaalde heren bij de Koningin kwamen. De grote moeilijkheid was: Ik deed, wat mij werd opgedragen en wat tegen de wens was van vele in Engeland verblijvende Nederlanders, waardoor conflicten zouden ontstaan. Alle moeilijkheden omtrent mij in Nederland, alle geruchten, die er over mij liepen, zoals het gerucht, dat ik een aanslag op de Koningin zou hebben gepleegd, dat alles vond zijn oorsprong in Londen. Dat is in Londen gemaakt en dat is vanuit Londen in Nederland gepoot. Het sterke is, dat hier is gekomen *Eric Michielsen* — hij is nu dood —, die opdracht had van prof. *Oranje* om de heer *Gerbrandy* voor mij te waarschuwen. *Michielsen* is bij mij gekomen en werd door mij gebracht bij de Koningin en heeft dat ook aan de heer *Gerbrandy* verteld. De positie tussen *Michielsen* en mij is eigenaardig geworden, zelfs zeer vriendschappelijk, want toen hij sneuvelde, bleek, dat hij mij had aangewezen voor de uitvoering van zijn laatste wil.

Thans kom ik bij een vervelend punt. Wij hadden hier in Engeland een censuur, die schrapte, wat zij niet nodig vond, dat uit Engeland kwam. U kent natuurlijk wel dat zwart maken. Door de Nederlanders hier werd veel geschreven. Nu heeft men verschillende autoriteiten toegestaan over Buitenlandse Zaken te corresponderen met mensen in het buitenland. Dat ging dus buiten de censuur in Londen om. Zo ontstond de moeilijkheid, dat er allerlei dingen in Nederland kwamen, waarvan de Engelsen geen notie hadden. Ik heb zelf eens een brief onderschept van iemand, die een brief over mij schreef. Dat was een zwak punt en Buitenlandse Zaken had dat nooit moeten doen. Buitenlandse Zaken zond die brieven naar de gezant van een neutraal land. De gezant stuurde die brieven naar mijnheer of mevrouw X. Die schreef of stuurde dikwijls dezelfde brieven naar Nederland, die dan bij de Duitse censuur kwamen. De Nederlander schreef terug aan de mevrouw, zij gaf de brief terug aan de gezant en de gezant stuurde hem naar Buitenlandse Zaken. En hier in Londen kreeg men de brief. Daardoor zijn er allerlei moeilijkheden ontstaan. Dat is iets dat wij niet meer moeten doen. De Engelsen vertrouwden, dat alles via hen ging. Zij stuurden mij een brief en zeiden: Kunt u mij inlichten, wat bedoelen zij daarmee? Zij hebben nooit geweten, dat deze dingen buiten hen om gebeurden.

Wat het England-Spiel betreft, geloof ik niet aan verraad. Ik geloof aan schuld. Dat wat ik noem, is heel zwak in onze verbindingslijnen met Nederland. Ik wijs op een man als *Ellemeet*, die wekelijks brieven verzond en ontving, die ook voor anderen op een dergelijke wijze correspondeerde en die daarover openlijk praatte. Ik vond dit jammer. U zult mij iets willen vragen van het England-Spiel. Men schijnt het mij in de schoenen te schuiven, hebben ze mij heel voorzichtig verteld in Nederland. Ik geloof niet, dat er verraad is geweest. Er is wel sprake van schuld. Ik zou het eigenlijk zó willen zien: de Minister, die verantwoordelijk is voor de inlichtingendienst, zal hebben te verklaren, wij beginnen met *Gerbrandy* en mij: Is er iets gebeurd in het England-Spiel; is er iets gebeurd bij *van Boeyen* en *Derksen*? Wij komen dan bij de Minister van Marine en kolonel *de Bruyne*.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet geen enkele verklaring, ik heb ook niets gelezen van de stukken, die ik heb gekregen, omdat ik mij niet wil laten beïnvloeden door kwaad worden, niet ten opzichte van uw commissie, maar ten opzichte van anderen. De Minister van Marine heeft echter geweten, dat *de Bruyne* voor de baan, die

hij ambieerde, zich zelf niet geschikt achtte; dat heeft hij hem twee keer gezegd. Van dat ogenblik af is ook de Minister verantwoordelijk voor het England-Spiel en krijgt men de kwestie, zoals wij die hadden, toen wij als kinderen speelden bij het ganzenborden, nl. de kwestie van iemand, die in de put zit en daaruit verlost moet worden. Als men spreekt of vraagt, wie aan het England-Spiel schuld heeft, dan moeten wij niet van anderen af beginnen, maar van boven af en dan moeten wij vragen: Wie was verantwoordelijk? Er zijn fouten gemaakt. Men heeft hier dood door schuld, kan men zeggen. Daarvoor is aansprakelijk degene, die het verkeerde materiaal gebruikt, en de *Bruyne*, die, geloof ik, een zeer goed militair is, heeft gezegd: Ik deug niet voor dat werk; dat ligt mij niet; ik ben een soldaat en geen man van de inlichtingendienst. Als men hem dan dwingt om te blijven, dan is de zaak gauw uitgemaakt.

61784. De **Voorzitter**: U had het zoëven over berichten omtrent uw persoon, die naar Engeland werden overgebracht en waarvan u zei, dat die berichten hun oorsprong vonden in Engeland zelf. Nu is ons de mededeling gedaan, dat op een gegeven moment er een opdracht zou zijn verstrekt aan de dienst van *Derksema*, meer speciaal aan de afdeling, die zich bezighield met het verhoren van Engelandvaarders, om voortaan de mededelingen omtrent uw persoon niet meer te notuleren. Is u daarvan iets bekend?

A. Daarvan hoor ik nu voor het eerst. *Pinfo* begon dikwijls zijn verhoren van die jongens met: „Ga maar eens zitten en zeg eens, wat je weet van *van 't Sant*.“

61785. De **Voorzitter**: Dat is later. Hij is eerst in de Patriotic School geweest.

Nu keren wij even terug naar 1941. In Augustus 1941 was u afgetreden en *Derksema* zette uw taak voort. De omstandigheden liepen echter zo, dat u in de periode, die daarop volgde, toch nog wel een nauw contact had met een operatie of een reeks van operaties, die hebben plaats gehad door *Hazelhoff Roelfzema* buiten de dienst van *Derksema* om. Het is bekend, dat de samenwerking tussen *Hazelhoff Roelfzema* en *Derksema* niet tot stand is gekomen. Zij zijn met steun van *Rabagliatti* en u gaan opereren en in feite lag de zaak zo, dat u, hoewel u was afgetreden, toch nog een dienst op Nederland onderhield.

A. Zo is het niet precies. Ik heb op 6 Augustus 1931 een bespreking gehad met *Hazelhoff* en *Tazelaar* en toen is er een accoord gemaakt betreffende het gaan naar bezet gebied met *Krediet*. Ook is er een onderhoud geweest tussen de admiraal, *de Bruyne* en mij.

61786. De **Voorzitter**: Ik bedoel de periode van na uw aftreden in Augustus 1941. In het najaar van 1941 tot Mei 1942 heeft er een reeks operaties door de groep *Hazelhoff Roelfzema* plaats gevonden, waarbij u toch vrij nauw betrokken bent geweest.

A. Met het volle medeweten van de Minister-President en de heer *Derksema*.

61787. De **Voorzitter**: Ik begrijp wel, dat de zaak zo lag, maar op zich zelf was het een wonderlijke geschiedenis.

A. Het lag aan de jongens, die de eis stelden, dat ik mij er mee zou bemoeien. Zij hebben gezegd: Wij zijn onder hem begonnen, wij willen onder hem doorgaan. Dat is niet stilletjes gegaan.

61788. De **Voorzitter**: U zult mij toestemmen, dat in een normaal geordend verband het feit, dat ondergeschikten uitmaken met wie zij alleen willen werken, een verhouding is, die niet bepaald bevorderlijk is voor een goed organisatorisch verband.

A. Ik geef dat toe, maar voor het behalen van resultaten was dit wel gewenst.

61789. De **Voorzitter**: Dan was er toch wel een andere weg geweest. Als de Minister-President van oordeel was, dat deze operaties moesten plaats vinden, had hij de heer *Derksema* bij zich moeten laten komen en moeten zeggen: Dat moet gebeuren, gij zorgt, dat alle mogelijke medewerking wordt verleend.

A. Dat zou logisch geweest zijn. Dat had mijn taak gemakkelijker gemaakt en mij bespaard voor kritiek achteraf. Weer veel later, als *de Bruyne* komt, is er in Ritz een lunch en haalt de Minister van Marine mij er bij; hij vraagt mijn medewerking voor *de Bruyne*.

61790. De **Voorzitter**: In ieder geval is het een hoogst wonderlijke geschiedenis. Het onaangename voor u is, dat vele mensen uit Londen, die wij als getuigen gehoord hebben en die ieder een stukje en een beetje gezien hebben, zeggen: Daarin zag men nu overal de hand van *van 't Sant*.

A. Die kwam niet zelf met die hand; die werd gehaald. Nu nog! Waarom komen zij nu nog bij mij?

61791. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog te maken gehad met de uitzending van *de Jonge en Emmer*?

A. Ik heb *de Jonge* gekend en ik heb *Emmer* gekend; *Emmer* heb ik zeker gekend. Hij is, meen ik, aangehouden en gefusilleerd. Hij heeft met mij de relaties besproken, die hij had; hij heeft er een paar bij gekregen en hij heeft enige tijd gewerkt. *De Jonge* is aangehouden; bij het bezoek aan zijn ouders bleek, dat zij hem nog steeds niet gevonden hadden.

61792. De **Voorzitter**: Had u met de opdrachten, waarmee zij zijn uitgezonden, te maken?

A. Daarmede heb ik niets te maken gehad.

61793. De **Voorzitter**: *De Jonge* schijnt een opdracht gehad te hebben om contact te zoeken met de heer *Vorrink* en *Emmer* had de opdracht contact te maken met de heer *Linthorst Honzan*.

A. Niet van mij; dat heb ik nooit geweten. Ik heb hen gekend en gesproken, maar opdrachten hebben zij nooit van mij gehad.

61794. De **Voorzitter**: Is de opdracht aan *Tazelaar* in zake *Wiardi Beckman* met u besproken?

A. Ja, die zaak kende ik, die is met mij besproken. Dat was het *Wilhelmus*; daarvan wist ik alles.

61795. De **Voorzitter**: U zegt: „het *Wilhelmus*”. Dat sprak u dus af met de Engelse dienst; dat moest voor *Radio-Oranje* opgezegd worden.

A. De afspraak werd gemaakt, dat het *Wilhelmus* gegeven zou worden.

61796. De **Voorzitter**: Het zou worden opgezegd.

A. Ja, en niet gezongen; dat zou op een bepaalde dag gebeuren. Ik meen, dat de heer *Kasteel* dat namens *Gerbrandy* met *Radio-Oranje* heeft besproken. Het gebeurde ook wel, dat het van de Engelsen uitging. Ik zelf deed dat niet. Toen op de bewuste dag aan het diner — de Koningin wist, dat dit gebeuren ging — het *Wilhelmus* werd gezongen, heb ik gezegd: Nu is het mis. Het was ook mis, want *Tazelaar* vertrouwde het niet. Daaraan heb ik ook medegewerkt met raadgevingen en adviezen; gevraagd, niet mij zelf er in werkende. Dat wisten eigenlijk alle Ministers. Wij spraken daarover, als het gebeurd was. In die *zaak-Vorrink-Wiardi Beckman* is toch rechtgezet, dat er niets van verraad of verkeerde dingen in konden zijn? Die zaak is volkomen duidelijk, dacht ik.

61797. De **Voorzitter**: Waren *de Jonge* en *Emmer*, toen u hen leerde kennen, reeds bereid gevonden zich te doen aanwerven?

A. Ja.

61798. De **Voorzitter**: Zij moesten dus niet meer daartoe bewogen worden?

A. Neen. Toen ik hen leerde kennen, waren zij bereid het te doen. Ik heb *de Jonge* het eerst gezien bij *de Jonge van Ellenzeet*. Van *Emmer* weet ik het niet meer precies. Met hem heb ik ook gesproken en ik heb contact met hem gehad.

61799. De **Voorzitter**: In Mei 1942 heeft de heer *de Bruyne* ontslag gevraagd als hoofd van de inlichtingendienst. Toen hebben wij de periode gehad, waarin de heren *Lovink* en *Warners* zich met de inlichtingendienst hebben bemoeid, waaruit uiteindelijk in November 1942 het B.I. geresulteerd is. Nu heeft de heer *van Angeren* gezegd, dat kort na Mei 1942 invloed op hem is uitgeoefend om de inlichtingendienst onder Justitie te nemen en deze te laten leiden door de heer *van 't Sant*. Zijn er toen weer besprekingen geweest, in die zin, dat u zoudt terugkomen als hoofd van de inlichtingendienst?

A. Ja, met *van Angeren*, omdat de boel niet meer liep. Op 6 Augustus krijgt u de lunch met de heer *van Angeren* en met de kopstukken van de Secret Service. Tijdens die lunch worden besprekingen gevoerd om te trachten de zaak bij elkaar te krijgen. Op 7 September: lunch met mij en drie kopstukken van de Engelsen. Daarin zit, wat *van Angeren* gezegd heeft.

61800. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Angeren* dat niet gewild?

A. Etende is dat niet gebleken. Toen ik hem vroeg: halen wij het?, antwoordde hij: Ja, Justitie heeft altijd de inlichtingendienst gehad.

61801. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* heeft verklaard:

„Na de periode-de *Bruyne* zijn pogingen aangewend door de heer *van 't Sant*. Deze heeft mij bezocht en heeft mij gevraagd: „Zou het niet mogelijk zijn, dat Justitie weer aan dit werk begon en de draad weer opnam?” De heer *van 't Sant* deed alsof er nooit iets voorgevallen was en wilde, praktisch gesproken, onder mijn leiding beginnen als hoofd van de inlichtingendienst. Toen heb ik gezegd: Daarover behoeft u niet te denken, ik wil niet onprettig tegenover u zijn, maar als ik daarmede in de Ministerraad kom, zal men daarover vreeselijk lachen of verschrikkelijk boos worden, begint u daar niet weer aan.”

A. Zo was het niet. Hij heeft mij gevraagd mij opnieuw te geven voor de inlichtingendienst. Dan vergeet hij ook nog een lunch, die aan alles is voorafgegaan, tussen de heer *van Angeren*, nog iemand en ik. Toen is daar uitgemaakt, dat wij zouden proberen ons nogmaals in te zetten onder de heer *van Angeren*. Daarom heb ik de heer *van Angeren* in aanraking gebracht met de kopstukken. Zo happig zal ik niet zijn om hoofd te worden van een inlichtingendienst met al de ondervindingen, die ik met inlichtingendiensten heb gehad; ik ben er stelselmatig ingehaald. Ik wilde mij er niet mede bemoeien. Een ieder heeft zich met inlichtingendiensten bemoeid en het is bijna altijd verkeerd gegaan. Ik zeg niet, dat het zo gegaan zou zijn, indien ik er gebleven was, maar het is niet praktisch geweest, dat men steeds veranderde; dat gaf geen vertrouwen bij de Engelsen.

61802. De **Voorzitter**: Had deze poging, kort na Mei 1942, om u er weer bij te betrekken op dat ogenblik ook de steun van de heer *Gerbrandy*?

A. Ja. In alle opzichten. Volkomen.

61803. De **Voorzitter**: Dat was dus nog vóór de moeilijkheden, die er zijn geweest in de tijd van dat rapport, dat over u is opgesteld in de tweede liëft van 1942.

A. U bedoelt het *rapport-Warners*. Dat is eigenlijk het *rapport-de Jonge van Ellemeet*; die heeft dat allemaal aan *Warners* gegeven. *Warners* moest hoofd van de inlichtingendienst worden; daarvoor was dat rapport ook nodig.

61804. De **Voorzitter**: U zegt, dat dat rapport ook nodig was, opdat *Warners* hoofd van de inlichtingendienst zou kunnen worden. Daaruit begrijp ik, dat u het zo bedoelt, dat het rapport de functie moest vervullen van u te elimineren. Maar *Warners* is tenslotte geen hoofd van de inlichtingendienst geworden. Wat is daarvan de reden geweest?

A. *Warners* zou hoofd van de dienst worden. *Van Lidth de Jeude* uilde dat, want hij had zo'n „secret service face”, zei hij. Toen is mijnheer *Warners* op weg gegaan; hij is gaan reizen. Hij kwam, meen ik, in Portugal en meldde zich bij de Engelse gezant. Hij zei daar, dat hij de man was van de Nederlandse inlichtingendienst, althans, dat hij „a very important man” van die inlichtingendienst was. Toen is er een telegram gestuurd naar het Foreign Office. Er kwam een bericht terug: „of no importance at all”. Toen kwam hij weer terug en toen weigerde Hare Majesteit hem te benoemen.

De **Voorzitter**: Laten wij zeggen: Toen weigerde de Regering hem te benoemen.

A. Toen weigerde de Regering hem te benoemen. Toen zeiden ze: daar heb je weer die vuile *van 't Sant*. Dat dacht *Gerbrandy* aanvankelijk ook, maar ik heb hem kunnen bewijzen, dat ik daar in

het geheel de hand niet in had. Toen was er dus niemand. En toen hebben ze geprobeerd met *van Angeren* om mij er voor te spannen. Ik vond die geschiedenis overigens niet onvermakelijk, maar het „of no importance at all” is niet van mij.

61805. De **Voorzitter**: Het is in ieder geval nobel van u, dat u het rapport, dat *Warners* over u had uitgebracht, niet hebt willen re-vancheren.

A. Ja. Ik wilde opbouwen. Ik hoop, dat wij nu andere tijden zullen krijgen; daarvoor wil ik mij geven; ik scheid uit met die afkammerij en die afbraak.

61806. De **Voorzitter**: Heeft het in die tijd ook niet in het voor-nemen gelegen om pater *Monchen* hoofd van de inlichtingendienst te maken?

A. Neen, dat is niet waar. Hij is voorzitter geweest van Oranje-haven. Hij heeft die jongelui goed bij elkaar gehouden en hij heeft de marechaussee in deze moeilijke tijd goed bijgestaan. Dat heeft hij inderdaad uitstekend gedaan. Toen er weer plannen kwamen om de dienst te brengen onder de heer *van Angereiz*, speelde natuurlijk een rol: Hoe komen wij aan goede relaties in Nederland? Ik dacht toen aan pater *Monchen*, die met zijn relaties goed te gebruiken was om ons in die katholieke kringen steun te geven. Ik heb een onderhoud gehad met pater *Monchen*. *Gerbrandy* wilde het toen wel, maar *van Angeren* niet. *Monchen* had inmiddels een huis ge-huurd, waar hij de jongelui wilde onderbrengen, die wij zouden gebruiken. Hij is nooit voorgedragen als hoofd van de inlichtingen-dienst.

61807. De **Voorzitter**: Dat is blijkbaar het huis, waarover de heer *Broekman* een grief heeft. Hij heeft nl. een grief gemaakt over een huis, dat door pater *Monchen* was gehuurd. Van het bestaan van dat huis wisten drie mensen: U, pater *Monchen* en de heer *Broekman*. Toen de heer *Broekman* hoofd van het B.I. werd, vond hij het beter een ander huis te huren. Daarover werd hij gekapitteld door de Minister, omdat dit zo verkwistend was, maar enige dagen later riep de Minister hem bij zich en zei: „Dat huis van B.I. is bekend.” *Broekman* vroeg: Welk huis, en toen bleek, dat het niet het tweede, maar het eerste huis betrof, waarvan alleen u, pater *Monchen* en hij op de hoogte waren. Dat verwijt is u nog niet bekend?

A. Neen. Dat is een van de weinige, die niet gemaakt zijn.

61808. De **Voorzitter**: De kwestie van het rapport, dat *Warners* over u heeft uitgebracht, hebben wij de vorige keer besproken. Hebt u dat rapport?

A. Ja. Ik wist, dat er een rapport was, en ik heb er op aange-drongen, dat ik het zou krijgen, en dat is ook geschied.

61809. De **Voorzitter**: Had dat rapport een slotconclusie? Moest er iets met u gebeuren?

A. Ik herinner het mij niet. Het zal ook geen conclusie hebben gehad, want het was een verzameling gegevens, die *van Ellemeet* had gegeven aan *Warners*. Deze had die gegevens opgeschreven en degenen, die het rapport hebben gelezen, hebben gezegd: Het is niets.

61810. De **Voorzitter**: Uw vroegere secretaresse, mevrouw *Jones*—*Max*, heeft gezegd, dat de conclusie van het rapport was, dat de heer *van 't Sant* onbetrouwbaar was en deswege geïnterneerd moest worden.

A. Zoiets zou ik toch wel hebben gezien.

61811. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij zegt, dat zij het rapport ook heeft gelezen.

A. Ja, ik meen, dat wij het rapport aan de Engelsen hebben over-geleed. Dat rapport is ingediend. Ik meen, dat ik dat rapport om volkomen juist te staan aan de Engelsen gegeven heb.

61812. De **Voorzitter**: Hebt u het nog?

A. Ja.

61813. De **Voorzitter**: Misschien zou het in die gedachtengang aanbeveling verdienen, dat u het rapport ook aan ons overlegt!

A. Daartegen heb ik geen bezwaar, als u het maar niet in de stukken afdrukt.

61814. De **Voorzitter**: Het England-Spiel is volgens de tijdreken-kunde, die *Schreieder* geeft, begonnen op 12 Maart 1942, de datum, waarop voor het eerst een gevangengenomen agent begon uit te zenden, namelijk *Lauwers*. Het heeft officieel geduurd tot 1 April 1944, toen de Duitsers het bekende slottelegram hebben gestuurd. In feite was het geëindigd in Mei 1943, omdat toen de droppings zijn stopgezet. Men heeft daarna wel wat materiaal gedropt en berichten gestuurd, maar toen lag de leiding al iets meer aan de Engelse kant. Nu is die veranderde houding in Mei 1943, toen men voorzichtig be-gon te worden, een gevolg geweest van een aantal waarschuwingen, die in die tijd zijn binnengekomen. Wij hebben echter mededeling gekregen van waarschuwingen, die eerder zijn binnengekomen. De grote uitzending van agenten is begonnen in Juni 1942, toen *Jam-broes* werd uitgezonden, de eerste agent van het zogenaamde plan-Holland, op wie een aantal andere agenten moest volgen. *Jambroes* valt in handen van de Duitsers; de Duitsers gaan quasi zelf een orga-nisatie opbouwen en laten door middel van hun berichten steeds nieuwe agenten overkomen, die ook weer gevangen worden genomen. *Abblas* was op het ogenblik van de dropping van *Jambroes* nog in vrijheid. Hij had van *van der Reyden* een nieuwe code gekregen. *Van der Reyden* was in handen van de Duitsers gevallen en de Duitsers wisten van dat moment af — dat was Februari 1942 — de inhoud van de code van *Abblas*, hetgeen de laatste niet wist. De Duitsers vonden het aanvankelijk een belang *Abblas* niet te arresteren, omdat zij zijn berichten konden controleren. In Juli 1942 stuurde *Abblas* een telegram naar Engeland met een waarschuwing, dat het met *Jambroes* mis was. Dit had tot gevolg, dat *Abblas* onmiddellijk daar-op is gearresteerd, want toen vonden de Duitsers dat controleren van *Abblas* niet meer zo voordelig. Deze verklaring heeft *Schreieder* voor onze commissie afgelegd. Nu is er dit raadsel: Wat is er met die waarschuwing van *Abblas* gebeurd? *Abblas* had een goed contact met Engeland; dat is o.m. gebleken uit de verklaringen van een andere man, die in Nederland opereerde en die zijn berichten onder eigen letter en cijfer verzond via de zender van *Abblas*. Wij moeten derhalve aannemen, dat dit waarschuwingstelegram in Engeland is gekomen en dat het bij S.I.S. is gekomen. De vraag is: Wat is daar-mede nu verder gebeurd? Een ding staat vast: Het is niet bij M.I.D. gekomen. Er blijven dan drie mogelijkheden over. De eerste moge-lijkheid is, dat het telegram niet bij S.I.S. terechtgekomen is; het kan gestoord zijn. De tweede mogelijkheid is, dat S.I.S. het niet aan S.O.E. heeft doorgegeven. De derde mogelijkheid is, dat S.I.S. het wel heeft doorgegeven aan S.O.E., maar dat S.O.E. het niet aan M.I.D. heeft doorgegeven.

A. Men is dus blijven doordroppen, want men wist het niet.

61815. De **Voorzitter**: Men moet wel haast aannemen, dat het niet bij S.O.E. gekomen is.

Het tweede punt in deze zaak is, dat die andere man, die vroeger gezonden had over de zender van *Abblas*, na diens arrestatie weer een ander middel van verbinding met Engeland heeft gevonden en in Augustus 1942 een bericht naar Engeland heeft gestuurd — een kopie van het telegram heeft hij nog —, inhoudende, dat drie zen-ders — hij gaf de roepletters er bij — in handen van de Duitsers waren. Op dat telegram kreeg hij geen antwoord. Maar een jaar later kreeg hij een bericht uit Engeland, waarin de Regering hem deed weten, dat, als hij nog in contact stond met die drie zenders, hij er verstandig aan deed het contact daarmee te verbreken. Dat is toch wel zeer raadselachtig. Weet u hierover iets te zeggen, dat misschien tot de oplossing van dit raadsel kan leiden?

A. Niets, maar dan ook niets. Dat is volkomen nieuw voor mij.

De **Voorzitter**: U voelt wel, dat het uitermate belangrijk is.

A. Wie was toen de tegenpartij van *de Bruyne*?

61816. De **Voorzitter**: Dat was S.O.E. Deze waarschuwingen zijn positief niet bij S.O.E. binnengekomen. Dat kon niet, want de ver-bindingen van S.O.E. waren in handen van de Duitsers. De zenders, waarover deze berichten zijn verzonden, stonden in verbinding met S.I.S. Tussen S.I.S. en S.O.E. moeten volgens sommige getuigen zekere spanningen hebben bestaan. Is u daarvan iets bekend?

A. Van die verhoudingen wist ik niet veel. Ik kende van die groepen weinig mensen.

61817. De **Voorzitter**: Het is duidelijk, dat u niet in de S.O.E.-sfeer kwam, maar aan de andere kant had u wel een goed contact met S.I.S. Het is mogelijk, dat u aldaar iets daarvan hebt gehoord.

61818. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat *Rabagliatti* u iets over die verhoïdingen heeft verteld.

A. Die zit te wachten, totdat hij wordt verhoord.

De **Voorzitter**: Dat kan niet, want hij is gebonden door de Official Secrets Act. Wij hebben twee Engelsen opgeroepen. De een is gekomen en heeft op de zitting medegedeeld, dat hij graag bereid zou zijn te spreken, maar dat hij ingevolge de bepalingen van deze wet gebonden was, en de ander heeft dat per brief medegedeeld. Wij vinden, dat wij een Engelsman, die op deze wijze tegenover zijn Regering gebonden is, moeilijk voor een gewetensconflict kunnen stellen.

61819. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft *Rabagliatti* gezegu, dat hij gehoord wilde worden?

A. Ik kreeg een mededeling van *Hazelhoff*, dat *Rabagliatti* gehoord zou worden. Een week geleden heb ik hem gevraagd: Bent u opgeroepen om voor de commissie te verschijnen?, en toen antwoordde hij: Ik heb nog niets gehoord. Ik geloof echter, dat *Rabagliatti* dit ook niet zal kunnen oplossen, want hij was er toen nag niet.

61820. De **Voorzitter**: Misschien kan *Seymour* het oplossen?

A. Ja, dat is een van de mensen.

61821. De **Voorzitter**: Wij kunnen aannemen, dat ongeveer ten tijde, dat *de Bruyne* wegging, ook *Rabagliatti* is verdwenen. Hij is opgevolgd door *Seymour*. Had u met deze behoorlijk contact?

A. *Seymour* heb ik daarna niet meer gezien. Ik heb met *Seymour* gewerkt, totdat de boel naar *Derksema* ging.

61822. De **Voorzitter**: De waarschuwing van *Alblas* en die van die andere man zijn van Juli er, Augustus 1942. Toen was *Rabagliatti* weg.

A. *Seymour* had daartoe geen enkele reden.

61823. De **Voorzitter**: Er is een ander merkwaardig feit, nl. dat in die zelfde tijd, op 27 Juli 1942, de heer *van Angeren* een brief heeft geschreven aan de Minister-President over de operaties van de dienst van kolonel *de Bruyne*, in welke brief hij daartegen zijn bedenkingen heeft geuit. Hij heeft o.a. gewezen op het gevaar van receptiecomité's. Onder die brief staat een notitie, dat de zaak besproken is met de heer *Gerbrandy*, die kolonel *de Bruyne* inlichtingen heeft gevraagd. De heer *van Angeren* stelt daarbij de vraag: zijn wij er wel zeker van in Nederland met de ware broeders te doen te hebben?

Op zich zelf is dit een zeer merkwaardige brief, gezien de datum. Hoe komt de heer *van Angeren* daaraan? Dit is, praktisch gesproken, in de gehele Londense gemeenschap de enige man, die in die tijd een waarschuwing heeft geuit.

A. Ik heb niet anders gedaan dan de heer *Gerbrandy* volduwen met waarschuwingen. Ik heb herhaaldelijk gezegd: pas op, wij werken met de Duitsers.

Het was te gek, alles ging ineens, het ging aan de lopende band. Soms dacht ik: wat ben ik voor een idioot geweest, dat ik niets bereikt heb. Toen ik hoorde van comité's van ontvangst enz., heb ik steeds gezegd: pas op!, niet alleen tegen de heer *Gerbrandy*. Daaraan twijfelde men zeer ernstig.

61824. De **Voorzitter**: De vraag is, wanneer dat geweest is. In Mei 1943 is er een grote ongerustheid ontstaan door een aantal dingen, die successievelijk bekend zijn geworden.

A. Dan kan het nooit zijn, dat ik gewaarschuwd heb, want hier begint het pas.

61825. De **Voorzitter**: Het England-Spiel begint, van Duitse kant bezien, op 12 Maart 1942, maar de grote droppings zijn eerst begonnen in Juni 1942, nadat *Jambroes* was uitgezonden,

A. Wij zijn schuw geworden, toen het zo gemakkelijk ging. Dat is niet precies dat moment geweest, want wij wisten het niet, maar heeft de heer *van Angeren* het telegram door gehad?

De **Voorzitter**: Neen. Het is een merkwaardig document. Hij waarschuwt in die brief op grond van zijn inzicht in dit soort dingen. Hij wist ten slotte wel iets van spionage en wat daarmee samenhangt. Hij vond het onaannemelijk en heeft daarin aanleiding gevonden, dat zwart op wit aan de Minister-President te schrijven.

A. Dat is zeker merkwaardig.

61826. De **Voorzitter**: Maar er is niets mede gebeurd. Kunt u in dit verband geen verhelderende mededelingen doen?

A. Niets.

61827. De **Voorzitter**: Ik noemde u die twee waarschuwingen, waarvan wij positief hebben kunnen vaststellen, dat zij uitgezonden zijn, en waarvan het waarschijnlijk is, dat zij in Engeland zijn aangekomen. Daarnaast zouden er nog vele andere waarschuwingen zijn geweest, waarvan het echter moeilijk is na te gaan, of zij Engeland ook werkelijk hebben bereikt. Ten slotte kunnen vele mensen zich in die tijd hebben verbeeld, dat zij contact met Engeland hadden, terwijl dit in werkelijkheid niet het geval was. Dergelijke verklaringen zeggen dus niet zo heel veel.

De agenten van de C.I.D., de M.I.D., het B.I en het B.B.O. waren allemaal agenten, meestal Nederlanders, die gedropt werden in samenwerking tussen de Nederlandse dienst en de Engelse dienst, die daarmee correspondeerde. Er zijn echter enige aanwijzingen, dat de Engelsen ook geheel zelfstandig inlichtingenagenten in Nederland hebben gedropt, waarvan de Nederlanders niets wisten. Hebt u daarvan weleens iets gehoord of hebt u daarvan ern vermoeden?

A. Neen. Ik vermoed eenvoudig van niet. Dat was niet hun handwijze. Voor zover ik hen ken, hebben zij volkomen openlijk gewerkt. Dan moet het zijn geweest het dienen van ern Engels belang, waarvan wij niets mochten welen; dan zullen zij mij er niet bijhalen.

61828. De **Voorzitter**: Op een ander gebied, nl. op het gebied van het organiseren van escape-lines voor piloten, hebben wij de aanwezigheid van dergelijke agenten kunnen vaststellen. Dat speelt echter meer in 1943 en 1944. Van twee mensen hebben wij positief kunnen vaststellen, dat zij gedurende geruime tijd op de Veluwe hebben gezeten en dat zij daar door de Engelsen zijn gedropt zonder samenwerking met de Nederlandse dienst. Zij zonden ook wel berichten over, maar hadden als hoofdtak het verzorgen en wegwerken van afgeschoten piloten.

A. Als dat gebeurd is, zou dit in strijd zijn met gemaakte afspraken.

61829. De **Voorzitter**: Wij zijn nu zover gekomen, dat wij weten welke agenten dat waren. Bij de Nederlandse dienst wist men er wel iets van af, dat kapitein *Neave* zich met dergelijke dingen bezighield, maar precies wist men het niet. Mejuffrouw *Terwindt* is ook voor de verzorging van een escape-line weggegaan. Heel toevallig, namelijk omdat zij mede kon vliegen met anderen, die voor S.O.E. werden uitgezonden, is zij in die S.O.E.-zaak gekomen; zij hoorde daar helemaal niet in thuis.

A. Van mejuffrouw *Terwindt* hebben wij het geweten.

61830. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Terwindt* werd uitgezonden door captain *Neave* om een escape-lijn te organiseren. Toen heeft men haar met een S.O.E.-transport meegegeven. Zij is aldus in die combinatie van die gevangen agenten terechtgekomen.

A. Dat hoor ik voor het eerst.

61831. De **Voorzitter**: Men wist bij de Nederlanders in het algemeen wel, dat er iets op dat gebied gebeurde. Het geschiedde niet in samenwerking tussen de Engelsen en de Nederlanders, zoals dat bij de inlichtingenagenten gebeurde. Er zijn echter ook wel enige aanwijzingen voor de mogelijkheid, dat er nog inlichtingenagenten door de Engelsen op eigen gelegenheid werden uitgezonden.

A. Daarvan is hier nooit iets bemerkt.

61832. De **Voorzitter**: Ook het aldus uitzenden van agenten door de Engelsen voor de afvoer van piloten hoort u dus nu voor het eerst?

A. Ja. Daarvan wist de Nederlandse Regering niets.

61833. De **Voorzitter**: Ten aanzien van dat andere punt hebben wij één getuige gehoord, die dat positief heeft verklaard. Omdat dit zo'n belangrijke mededeling is, moeten wij het eerst verder verifiëren. De getuige, die wij gehoord hebben, beweert, dat hij samenwerkte met specials Engelse infelligence-agenten en dat hij geweten heeft, dat deze ook waarschuwingen hebben verzonden over gevangengenomen parachutisten van S.O.E. Indien deze verklaring waarheid behelst, zouden er dus naast de waarschuwing van *Abblas* ook waarschuwingen van Engelse agenten zijn binnengekomen over gevangengenomen parachutisten, welke waarschuwingen dus bij S.I.S. zijn terechtgekomen en niet bij de M.I.D.

A. Dit zou erg zijn.

61834. De **Voorzitter**: Wat dit betreft, hebben wij één getuige, die dit heeft verklaard, een Nederlander, die met die Engelse intelligence-agenten zou hebben samengewerkt. Ten opzichte van de agenten voor de pilotenafvoer staat het vast. Dat was in 1943/44. U kunt hierover geen verklaring afleggen?

A. Niets.

61835. De heer **Koersen**: Is het probleem weleens ter sprake geweest?

A. Nooit ofte nimmer. Als ik dat geweten had, zou ik naar de bestemde plaats zijn gestapt.

61835. De **Voorzitter**: Als een en ander waar is, zou het betekenen, dat uw Engelse relaties ook u alleen vertelden, wat zij kwijt wilden zijn.

A. Absoluut. Nu vinden die kerels daar direct een verblijfplaats, die worden daar geholpen. Dan moet daar toch een bepaalde combinatie zitten, die aan die grap medewerkt! Men gooit niet iemand neer, voordat men weet, dat er een paar adressen zijn.

61837. De **Voorzitter**: Ce ene pilotenagent was een Nederlander, de tweede was een Belg, die ook Nederland goed kende. Dat is dus op zich zelf wel mogelijk. De kwestie van die zuiver Engelse intelligence-agenten heeft vroeger, namelijk in 1942, gespeeld, althans volgens de getuige, die wij gehoord hebben. Hij sprak over waarschuwingen, die over de S.O.E.-mislukking naar Engeland waren gestuurd. Toen had u uw contact met *Rabagliatti*. Dan zou *Rabagliatti* dit geweten hebben en dan zou hij het u niet gezegd hebben!

A. Hij zou er niet toe medegewerkt hebben.

61838. De **Voorzitter**: Of is het zo, dat het Engelse apparaat zo ingewikkeld was en zoveel afdelingen had, dat de uitzending naar Nederland in samenwerking met de Nederlanders en die zonder samenwerking met de Nederlanders gescheiden kunnen zijn geweest?

A. Dat moet dan wel, maar u hebt misschien gezien een aantal artikelen, dat in de „People” gelanceerd wordt, waaruit blijkt, dat een mijnheer op last van *Churchill* ergens gedropt is.

61839. De **Voorzitter**: U hebt de overtuiging, dat, als *Rabagliatti* het geweten had, hij het u gezegd zou hebben?

A. Ja, hij zou gevoeld hebben, dat dit vandaag of morgen bij ons kon botsen.

61840. De **Voorzitter**: Wat is er met *Rabagliatti* gebeurd, toen hij weggegaan is?

A. Hij is ergens op een ander bureau gaan werken. Hij is nu verdwenen, hij is nu particliër.

61841. De **Voorzitter**: Had u, nadat *Rabagliatti* daar niet meer werkte, nog een contact met de Engels? inlichtingendienst, dat van betekenis was?

A. Geen enkel. Nadat *Rabagliatti* weggegaan is, heb ik geen contact meer gehad.

61842. De **Voorzitter**: Dus uw contact met de Engelse Secret Service was voor een groot deel een persoonlijk contact met *Rabagliatti*?

A. U moet wel even bedenken, dat u, als u spreekt over de Secret Service, ook Scotland Yard hebt.

De **Voorzitter**: Het is beter te spreken van S.I.S.

A. Ja.

Er is einde 1942 nog een onderhoud geweest tussen belangrijke Engelse mensen van de inlichtingendienst met de Koningin, juist om weer mogelijk te maken, dat de zaak weer op gang kwam en om, nadat het mis was gegaan, weer goede contacten te krijgen. Als wij echter in die tijd zo'n beetje beduveld zijn geworden, dan vind ik dat meer dan verschrikkelijk.

61843. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk nog de vraag, of het werkelijk gebeurd is, want men moet niet uit het oog verliezen, dat, voor wat het zenden van eigen Engelse intelligence-agenten aangaat, dit alles nog slechts steunt op de verklaring van één getuige en dat is niet voldoende. En voor wat die waarschuwing van *Abblas* en van die andere man betreft, is het nog altijd mogelijk, dat die telegrammen niet zijn overgekomen, hoewel dit wel vreemd zou zijn, omdat zij regelmatig contact hadden.

U hebt waarschijnlijk weleens gelezen, dat *van der Waals* in zijn proces de zaak zo voorgesteld heeft, dat hij zou hebben gewerkt voor de Engelse geheime dienst?

A. Ja.

61844. De **Voorzitter**: Hij heeft in dit verband een zekere *Emile Verhagen* ten tonele gevoerd, die nooit een man van vlees en bloed is kunnen worden. Hebt u ooit iets gemerkt — en dit is een vraag, die ik u pro forma stel — van een contact tussen Engeland en *van der Waals*?

A. Nimmer.

61845. De **Voorzitter**: Van een *Emile Verhagen* weet u ook niets?

A. Niets.

61846. De **Voorzitter**: Hebt u wel kunnen constateren, dat de brochure „De Synthese in den Oorlog” van de heer *de Geer* in Londen is aangekomen?

A. Ja, die is hier positief aangekomen.

61817. De **Voorzitter**: Dat zou via *van der Waals* gebeurd zijn. De weg, waarlangs die brochure in Londen is aangekomen, kent u niet en u weet ook geen andere bijzonderheden?

A. Niets.

61848. De **Voorzitter**: Een ander punt is, dat er van tal van kanten klachten tegen u zijn ingebracht, dat u overall uw voelhorens had, dat u mensen verschillende plaatsen liet bezetten, mensen liet rapporteren, en dat u mensen in bepaalde functies liet bespionneren. Heeft dat een grond van waarheid?

A. In zoverre, ik heb jongelui bij mij gehad, die mij waarschuwden, wanneer er jongens werden weggehouden, die men niet bij de Koningin wilde hebben of zo bewerkt waren, dat zij bepaalde dingen niet zouden zeggen. Er zijn jongelui geweest, die, niet op mijn verzoek of daartoe door mij aangesteld, doch vrijwillig, mij deze dingen vertelden.

61849. De **Voorzitter**: Hebt u op deze manier *van Koutrik* gebruikt?

A. *Van Koutrik* was met *Pinto* op de Patriotic School en is daar ontslagen.

61850. De **Voorzitter**: Weet u op welke gronden dit is geschied?

A. Hij was de zoon van een rechercheur uit den Haag. Hij is bij mij gekomen en had een grote klacht over de wijze, waarop hij werd behandeld. Hij was niet te gebruiken en werd matroos. Hij heeft mij ettelijke brieven geschreven met alle mogelijke aantijgingen. Ik meen, dat die gegaan zijn naar de admiraal.

61851. De **Voorzitter**: Hij heeft gezegd, dat hij van u opdracht heeft gehad, in Dundee onze marine-officieren in het oog te houden en te rapporteren, wanneer zij zich zouden overgeven aan brasprijzen e.d. Daarover zou hij u gerapporteerd hebben.

A. Deze brieven zouden dan in het archief moeten zijn. Hij heeft nooit een opdracht ontvangen. Hij vond het verschrikkelijk om te varen en daarom wilde hij een andere betrekking hebben. Nooit is hij gebruikt om te spionneren. De officieren in Dundee interesseerden mij niets.

61852. De **Voorzitter:** Van Koutrik heeft na de oorlog in Nederland twee jaar vastgezet.

A. Dat weet ik niet. Ik heb hem nooit meer gezien.

61853. De **Voorzitter:** Hij is na de oorlog gearresteerd en heeft geruime tijd vastgezet. Hij werd verdacht van het strafbare feit, genoemd in artikel 102 van het Wetboek van Strafrecht, omdat hij vóór de oorlog voor de Duitsers zou hebben gewerkt. Hij heeft medegedeeld, zonder dat het nut daarvan voor zijn zaak ook maar enigermate is te constateren, dat hij in 1943 bij de marine moert gaan en van van 't Sant opdracht heeft gekregen over de officieren te rapporteren.

A. Volslagen gelogen.

De **Voorzitter:** Een verklaring kan een doel hebben voor een proces, maar deze verklaring had hij ook achterwege kunnen laten.

A. Hij is wel bij mij geweest en heeft wel steun gevraagd om zo'n positie te krijgen als *Pinto* en hij heeft er zich over beklaagd, dat hij niet zo'n betrekking kreeg. Ik meen, dat hij de man is geweest, die per aangetekende brief allerlei dingen stuurde en dan om bevestiging vroeg, doch daarop nooit enige bevestiging gehad heeft. Ik denk, dat mevrouw *Jones—Max* daarvan nog wel af weet.

61854. De **Voorzitter:** In zijn proces-dossier vertelt hij, wat hem overkomen is, hoe hij ontslagen is op de Patriotic School, enz. Dan zegt hij:

„Gedurende mijn dienstverband bij de marine te Dundee heb ik via *Vrinten* nog wel een enkele maal geprobeerd bij de Nederlandse Dienst te komen, doch dit gelukte mij niet. In Dundee onderhield ik eveneens contact met een zekere van 't Sant, die hoofd was van een speciale rechedienst, die meer in het bijzonder belast was met de bewaking van de Nederlandse Koninklijke Familie in Engeland. Ik heb ook nog door genoemde van 't Sant geprobeerd een andere betrekking te verkrijgen, doch ook dit liep op niets uit.

Van 't Sant informeerde naar verschillende dingen bij de marine te Dundee, die hem klaarblijkelijk interesseerden. *Van 't Sant* vroeg mij zo nu en dan eens te rapporteren over de gedragingen van de marine-officieren. Ik heb dit een enkele maal gedaan. Midden 1944 ben ik hiermede uit eigener beweging opgehouden, daar ik wel inzag, dat genoemde van 't Sant mij ook niet kon helpen aan een betrekking.”

Dat heeft hij nader in een verhoor onder ede bevestigd met de mededeling, dat u inlichtingen wilde hebben over de gedragingen van hogere marine-officieren.

A. Absoluut onjuist.

61855. De **Voorzitter:** U bent in de Londense verhoudingen een veelbesproken man geweest en u hebt met vele zaken te maken gehad. De getuigen, die over u verklaringen hebben afgelegd, zeggen: de heer van 't Sant zat overal achter, zijn invloed was overal merkbaar.

De meeste getuigen zeggen, dat uw invloed ten kwade en sommigen zeggen, dat uw invloed ook weleens ten goede was. U stelt daartegenover, wanneer wij over concrete punten spreken: daarmede heb ik weleens te maken gehad, maar ik werd er dan door die en dan door die omstandigheid ingehaald. Nu is de vraag, die ons bezighoudt, deze. Wanneer ik uw optreden in Londen vergelijk met dat van iemand als de heer *van Tets van Goudriaan*. dan zie ik daarin

een enorm verschil. De positie van de heer *van Tets van Goudriaan* en die van u waren tot op zekere hoogte te vergelijken. Formeel waren zij zeer verschillend, doch in bepaald opzicht waren die posities toch vergelijkbaar. U begrijpt wat ik bedoel?

A. Ja.

61856. De **Voorzitter:** Hoe komt het, dat wij van de heer *van Tets* nooit iets van die aard hebben gehoord en dat u altijd ter sprake gebracht wordt?

A. Omdat ik alle opdrachten kreeg, in tegenstelling tot de heer *van Tets*, die slechts het via was tussen de Koningin en de Regering.

61857. De **Voorzitter:** Het was toch zeer goed mogelijk geweest, dat de heer *van Tets* ook soortgelijke opdrachten zou hebben gekregen.

A. Neen.

61858. De **Voorzitter:** Waarom niet?

A. Dat was niet mogelijk; dat lag niet aan mij en ook niet aan de heer *van Tets*.

61859. De **Voorzitter:** Is het niet mogelijk, dat de heer *van Tets* het standpunt innam, dat iemand, die een dergelijke positie innam, die positie alleen goed kon vervullen, indien hij zich angstvallig onthield van elke soort van inmenging, die dergelijke geruchten kon oproepen?

A. „Elke soort van inmenging, die dergelijke geruchten kon oproepen”, was mijn opdracht. Eigenmachtig heb ik nooit gewerkt. Ik ben voor inmenging gebruikt, de heer *van Tets* niet. *Van Tets* is een zeer hoogstaand mens geweest, voor wie ik een ontzaglijke achtung heb, en hij heeft mij dikwijls gezegd: Ik ben blij, dat jij dat op je schouders hebt genomen. Als u de verhoudingen, die hier waren, gekend had, zoudt u begrijpen, waarom hij niet de man was om bepaalde dingen te doen, die men mij wel opdroeg. Ik steek mij zelf geen pluim op de hoed, maar zó is het; u moet het werkelijk zó zien. En dan ziet u *van Tets* als een hoogstaand man met een prachtig karakter, die uitgezonden wordt voor bepaald werk, en voor de rest ziet u mij, waarvoor ik mij overigens niet schaam. Dit is lang niet altijd gemakkelijk geweest. Het lag in de lijn, dat alles, verwijten enz. op mijn kop terecht komen moest. Daaraan kan *van Tets* niets doen, want die heeft nooit anders gedaan dan mij geholpen. Mensen met wie ik zeer bevriend was, hebben mij gezegd: Je weet, dat jij het uiteindelijk op je hersens krijgt. Dat is inderdaad uitgekomen en dan heb je dat te aanvaarden. Als u mensen als *Beelaerts* hoort en ook vele anderen, dan zullen die u zeggen: aie positie was verschrikkelijk moeilijk. Je behoeft er geen geleerde voor te zijn, maar je was volslagen een kurkeri zak. Ik ben er zonder knakken en scheuren uitgekomen. Wat men hier van mij beweert, betreft allemaal dingen, waarop ik geen antwoord kan geven. Ziet u eens naar hetgeen *Dijxhoorn* zegt over wat ik gedaan heb. Dat is volslagen nonsens. Zij slaan mij veel te hoog aan. Als iemand een betrekking wilde hebben en hij kreeg die niet, dan zei hij niet: Ik ben er te stom voor, maar dan, was het die vervloekte *van 't Sant*, die het had gedaan.

De **Voorzitter:** Ik zeg u dank voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

F. VAN 'T SANT.

DONKER, voorzitter.

*ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 28 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENRI ADOLF GUSTAAF BARON STEENGRACHT VAN MOYLAND,

oud 44 jaar, wonende te Abergavenny, Engeland,
directeur ener naamloze vennootschap.

Hij legt de eed af als getuige.

61860. De Voorzitter: U bent in 1941 te werk gesteld bij de Centrale Inlichtingendienst?

A. In Juli 1941. Ik was eerst als vrijwilliger in het Nederlandse leger. In 1940 ben ik opgeroepen en naar Porthcawl gegaan. Ik heb echter trombose in mijn rechterbeen gehad, kon geen militaire dienst meer doen en ben afgekeurd. Vervolgens ben ik naar de heer *van Tets van Goudriaan*, een familielid van mij, gegaan. Ik heb hem gevraagd, of ik iets hon doen voor de Nederlandse Regering in Londen. Hij heeft mij gestuurd naar de heer *van 't Sant* en ik ben aangenomen.

61861. De Voorzitter: Kende u de heer *van 't Sant* tevoren niet?

A. In het geheel niet.

61862. De Voorzitter: Wat was uw functie en welk werk deed u?

A. Ik zorgde voor de dossiers; ik zorgde er voor, dat alles geheim gehouden werd en dat alles in orde was. In het begin was dat voor mij niet zo gemakkelijk, want ik wist er niets van; ik heb dat allemaal moeten leren.

61863. Jonkvrouwe **Wittewaall** van Stoetwegen: Had u nooit intelligence-werk gedaan?

A. Neen, niet vóór de oorlog. Ik spreek verschillende talen nogal goed; de Engelse taal spreek ik heel goed. Ik was tevoren zeer veel in Engeland en Frankrijk geweest; ik ben daar opgevoed. Ik heb hier vele jaren altijd gewoond. Mijn vrouw is Engelse. Ik heb veel Engelse contacten.

61864. De Voorzitter: Maakte het medewerken aan het leggen van contacten tussen de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst en de Engelse autoriteiten ook een deel van uw werk uit?

A. Ja, maar het betrof niets, dat verband hield met de verbindingen met Holland.

61865. De Voorzitter: Betrof het meer het gebied van de veiligheidsdienst?

A. Ja, meer als schakel tussen MI 5 en het Nederlandse geheel.

61866. De Voorzitter: Deze taak op het gebied van de security was na de zomer van 1942, toen de Politie-Buitendienst werd opgericht, uitsluitend de taak van deze dienst?

A. Ja, in het begin van 1942.

61867. De Voorzitter: Tevoren, toen men nog de C.I.D. had, had men twee taken, nl. datgene, wat betrekking had op de veiligheidsdienst, en datgene, wat betrekking had op de uitzending van agenten. Later, toen het Politie-Buitendienst werd, hadden de werkzaamheden van die laatste dienst alleen betrekking op de veiligheid!

A. Ja.

61868. De Voorzitter: En op dat laatste gebied lag uw taak?

A. Ja, dat was mijn taak.

61869. De Voorzitter: Toen de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 wegging, werd de heer *Derksema* waarnemend hoofd van de C.I.D. Hoe was in rangorde toen uw positie?

A. No. 2; ik stond onmiddellijk onder *Derksenza*.

61870. De Voorzitter: Hebt u de heer *Derksema*, wanneer deze niet aanwezig was, ook wel vervangen?

A. Ja.

61871. De Voorzitter: Kebt u, nadat de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 was afgetreden als hoofd van de C.I.D., nog gemerkt, dat hij zich met de C.I.D. bleef bemoeien?

A. Neen, d.w.z. nu en dan wel, als er een opdracht van de Koningin was. Zij wilde b.v. de Engelandvaarders bij zich ontvangen. Verder heb ik echter niets van enige bemoeienis van de heer *van 't Sant* met de dienst gemerkt.

61872. De Voorzitter: Wij hebben de indruk gekregen, dat, nadat de heer *van 't Sant* was afgetreden, de verhouding tussen hem en de heer *Derksema* niet zo best was.

A. Ik geloof, dat men beter kan zeggen, dat de heer *van 't Sant* zich niet met de zaken van de heer *Derksema* bemoeide en dat de heer *Derksema* zich niet met de zaken van de heer *van 't Sant* bemoeide.

61873. De Voorzitter: Er is ons door verschillende getuigen gezegd, dat het speciaal in de periode, toen de heer *Derksenza* waarnemend hoofd was van de C.I.D. — dat was van Augustus 1941 tot 15 Februari 1942, daarna is kolonel *de Bruyne* hoofd van de dienst geworden — met de uitzending van agenten niet zo best gesteld was. Er zijn toen weinig mensen uitgezonden, maar bovendien gaf de organisatie van het bureau aanleiding tot kritiek in deze zin, dat de verschillende werkzaamheden niet behoorlijk gescheiden werden gehouden, zodat mensen, die bestemd waren voor uitzending, die daartoe aangezocht waren en opgeleid werden, in dezelfde ruimten verkeerden als andere mensen, die daar in verband met de security-taak van de dienst kwamen. Hebt u daarvan ook iets bemerkt?

A. Dat is overdreven. De Engelandvaarders kwamen na de Patriotic School eerst door Engelse handen en dan bij ons. Alleen als de Engelsen er iemand uitpikten om naar Holland te sturen, werd hij weggehaald van de Patriotic School en dan was het afgelopen.

61874. De Voorzitter: Maar als zo iemand later werd uitgezocht? Er kwamen toch ook mensen uit het leger? Ons is gezegd, dat die mensen in dezelfde localiteiten kwamen met mensen, die nog door de security-afdeling onderzocht moesten worden. Er werd dan gepraat en het was dus mogelijk, dat onbevoegden op de hoogte kwamen van de plannen, die er ten aanzien van bepaalde mensen bestonden.

A. Londen is een stad van tien miljoen inwoners; gedurende de oorlog een van 4 a 5 miljoen. Het centrum is echter zeer klein. Wanneer een jongen naar een restaurant ging en hij hoorde daar een andere jongen Hollands spreken, dan gingen zij samen praten.

61875. De **Voorzitter**: Tenzij nien afdoende maatregelen neemt — die zijn later ook genomen —, bijvoorbeeld doordat men een huis huurt ergens in een afgelegen deel van de stad, waar men de jongelui, bestemd voor uitzending, onderbrengt.

A. Ik heb het niet gemerkt. Nu en dan waren zij in hetzelfde gebouw, maar kwamen niet in contact met anderen. Zij werden direct naar boven gestuurd.

61876. De **Voorzitter**: Had u zelf met de uitzending van agenten weinig te inaken? Behandelde de heer *Derksema* die zaken zelf?

A. Ja.

61877. De **Voorzitter**: Sprak bij daarover niet met u?

A. Heel weinig. Nu en dan eens. In het begin was het moeilijk met de Engelsen.

61878. De **Voorzitter**: U roert thans een punt aan, dat op zich zelf merkwaardig is. In de eerste periode, die van Juli 1940 tot Augustus 1941, toen de heer *van 't Sant* hoofd was, had hij een zeer behoorlijke samenwerking met Engelse autoriteiten van S.I.S., met name met de heer *Rabagliatti*. Dat ging goed: blijkbaar konden die twee lieren goed met elkaar opschieten. Na het verdwijnen van de heer *van 't Sant*, toen de heer *Derksema* dus hoofd was, is de verhouding met de Engelsen, dus met S.I.S., als het ware verstijfd. Er kwamen toen blijkbaar moeilijkheden en wrijvingen.

A. Er is wel iets geweest, maar dat had meer betrekking op het principe van het werken door de Engelsen. De Engelsen namen mensen uit de Patriotic School zonder het ons te vertellen. Daarover zijn moeilijkheden geweest. Zij namen mensen uit de Patriotic School, zeiden ons daarvan niets en stuurden deze mensen dan naar Holland.

61879. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* bemerkte dus op een gegeven moment, dat de Engelsen jongelui, uit Nederland gekomen, niet doorgaven en dezen dus achterhielden met de bedoeling om ze zelfstandig uit te zenden?

A. Ja.

61880. De **Voorzitter**: Hebt u daarover in het algemeen opmerkingen gehoord of kent u daarvan een concreet geval?

A. Ik heb wel brieven gezien, waarin de heer *Derksema* zich daarover tegenover de Engelsen heeft beklaagd.

61881. De heer *Koersen*: Heeft dit geen verandering in de toestand kunnen brengen?

A. Zij zeiden, dat het niet meer zou gebeuren, maar het gebeurde wel.

61882. De **Voorzitter**: Het is in ieder geval zo, dat er kort na het optreden van de heer *Derksema* een wijziging in de verhouding tot S.I.S. is ontstaan. De heer *Derksema* heeft blijkbaar te kennen gegeven, dat hij meer in de zaak gemoeid wenste te worden. Dat lukte niet en daardoor liep de zaak zeer stroef.

A. Ik geloof wel, dat dit juist is. Het is al lange tijd geleden. Het valt mij heel moeilijk mij alle kleine details te herinneren. Als er iets was van groot belang, dar? gaat het nog.

61883. De **Voorzitter**: Beschouwt u dit als iets van groot belang, dat u zich wel kunt herinneren?

A. Ja. Zij hebben mensen van de Patriotic School er uit gepikt. Deze mensen zijn aangekomen met onze jongens. Zij namen b.v. twee jongens van vier, die aangekomen waren. De andere twee kwamen bij ons en zeiden: maar er waren twee andere jongens bij; zij zijn verdwenen.

61884. De **Voorzitter**: Er is waarschijnlijk niet gebleken, wat men met die jongelui gedaan heeft?

h. Wij wisten het wel.

61885. De **Voorzitter**: Hoe kwam u daar dan weer achter? Door middel van de relaties, die u had?

A. Ja. Zij werden gestuurd naar verschillende opvoedingsscholen, waarschijnlijk in Hampshire, of in Essex, of in Sussex.

61886. De **Voorzitter**: Herinnert u zich nog namen van jongelui, die door de Engelsen achtergehouden zijn?

A. Neen.

61887. De **Voorzitter**: Hebt u nooit namen van hen geweten?

A. Indertijd vermoedelijk wel. Nu niet meer. De dossiers zijn naar Holland gezonden.

61888. De **Voorzitter**: Werd er dan een dossier aangelegd van de gevallen, waarin men merkte, dat de jongens niet doorgestuurd werden?

A. Dat staat in de dossiers van de jongens, die bij ons gekomen zijn. Dat is moeilijk te vinden.

61889. De **Voorzitter**: Is er geen afzonderlijk dossier aangelegd van gevallen, waarin geconstateerd is, dat de Engelsen de jongelui niet doorgestuurd hebben?

A. Vermoedelijk heeft Justitie daarvan iets. Ik weet niet, in hoeverre de heer *Derksema* Justitie daarvan op de hoogte heeft gebracht. In elk geval heeft hij een brief naar Justitie gezonden met de mededeling, dat die en die niet doorgestuurd zijn.

61890. De **Voorzitter**: Wanneer zou hij die brief gestuurd hebben?

A. Tussen Juli 1941 en begin 1942 of 1943.

61891. De **Voorzitter**: In het eerste gedeelte van deze periode ressorteerde de heer *Derksema* toch onder Binnenlandse Zaken?

A. Dan zal het Binnenlandse Zaken zijn geweest.

61892. De heer *Koersen*: Kwam het veelvuldig voor?

A. Vier of vijf keer.

61893. Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen*: Waren dat jongens, die verder nooit in contact met de Nederlandse Regeringsinstanties in Engeland waren geweest?

A. Neen.

61894. Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen*: U vernam door een toeval die namen?

A. Ja.

61895. Jonkvrouw *Wttewaall van Stoetwegen*: Hebben de Engelsen bijvoorbeeld nooit gezegd, dat er nog jongens waren, die zij hebben doorgestuurd?

h. De Engelsen doen in oorlogstijd ontzettend veel werk mondeling af, off the record, zoals zij zeggen.

61896. De **Voorzitter**: Tot hoelang hebt u onder de leiding van kolonel de *Bruyne* gewerkt?

A. Ik heb nooit onder kolonel de *Bruyne* gewerkt.

61897. De **Voorzitter**: Op 5 Februari 1942 kwam de gehele C.I.D. onder leiding van kolonel de *Bruyne* te staan; dat betrof dus ook het security-werk, dat de dienst van de heer *Derksema* deed. Later heeft men de C.I.D. als het ware uit elkaar gehaald. Enige tijd nadat kolonel de *Bruyne* in Mei 1942 wegging, omdat hij zijn ontslag als hoofd van de dienst nam, is de uitzending van intelligente-agenten een zelfstandige dienst geworden. Men heeft daarvoor toen het B.I. gekregen. Het security-werk kwam aan de Politie-Buitendienst. Vóór dat kolonel de *Bruyne* zijn ontslag nam, was hij dus hoofd van de gehele dienst, van de C.I.D., die eigenlijk uit twee delen bestond. Nu zal u natuurlijk van het leiderschap van kolonel de *Bruyne* weinig gemerkt hebben, omdat de zaak, voor rover het het security-werk

betref, gewoon doorliep op het bureau van de heer *Derksema*. Deze was echter als waarnemend hoofd van de gehele dienst in Februari 1942 door kolonel *de Bruyne* vervangen. Daarvan hebt u blijkbaar niet veel gemerkt?

A. Ik heb die periode medegemaakt, maar ik heb in die tijd nooit iets met kolonel *de Bruyne* te maken gehad.

61898. De **Voorzitter**: In 1942 heeft men bij de dienst van kolonel *de Bruyne* gemerkt, dat door S.O.E. een aantal agenten was uitgezonden, waarvan men bij de Nederlandse dienst nooit iets geweten had. Ik breng dit nu in verband met die jongelui, over wie u zojuist sprak. Hebt u in die tijd gehoord, dat S.O.E. dat deed?

A. Ja. Op het moment, dat het gebeurde, wisten wij daarvan niets.

61899. De **Voorzitter**: Hoe hoorde u dit later?

A. Ik hoorde het door twee, die het over een ander hadden; zij waren samen in de Patriotic School.

61900. De **Voorzitter**: U hoorde dus, dat er jongelui achtergehouden werden. Maar hebt u ook gehoord, dat zij door S.O.E. gebruikt zijn voor uitzending als agent naar Nederland?

A. Wij wisten niet precies, waarvoor zij gebruikt werden. Wij wisten, dat zij naar Holland teruggingen voor het plegen van sabotage en dergelijke dingen. Precies wisten wij het echter niet; ook niet wie er achtergehouden werden.

61901. De **Voorzitter**: Dat hebt u ook niet via uw Engelse relaties gehoord?

A. Neen.

61902. De **Voorzitter**: Hebt u van *der Reyden* nog gekend?

A. Neen, ik geloof het niet. Wij kregen ontzettend veel jongeni door. Ik had mij alleen te bemoeien met de security.

61903. De **Voorzitter**: Er is over *van der Reyden* veel te doen geweest. Over hem is veel gecorrespondeerd. Er zijn ook rapporten, die betrekking hebben op zijn ondervraging in de Patriotic School, rapporten, die zich hier te Londen op het ogenblik nog in het archief bevinden en die ik gisteren nog heb gezien. Uit dien hoofde zoudt u het kunnen weten.

A. De heer *de Jager* vroeg mij iets over *van der Reyden*, maar ik wist het niet.

61904. De **Voorzitter**: U weet dus ook niets van het volgende geval? *Van der Reyden* was vroeger lid van de N.S.B. geweest, hij was uit Nederlandsch-Indië gekomen en was daar in Mei 1940 op die grond korte tijd gearresteerd geweest. Nu zegt de heer *Derksema*, dat hij op grond van zijn antecedenten *van der Reyden* niet wilde hebben voor uitzending, hoewel deze een goed marconist was.

A. Dat klopt met het karakter van de heer *Derksema*.

De **Voorzitter**: Verklaart u dat eens nader.

A. Als *van der Reyden* in Nederlandsch-Indië gearresteerd is geweest, dan zal de heer *Derksema* de Engelsen nooit hebben bepraat om hem naar Holland te sturen.

61905. De **Voorzitter**: *Van der Reyden* heeft bij zijn gevangenneming aan de Duitsers het verhaal gedaan, dat hij in Engeland door de heer *Derksema* voor de keus was gesteld, naar Holland te worden uitgezonden of in Engeland te worden geïnterneerd op grond van zijn lidmaatschap van de N.S.B. Dat dit gebeurd zou zijn, wordt door de heer *Derksema* ontkend.

A. Dat geloof ik graag. Dat zal hij ook nooit hebben gedaan.

61906. De **Voorzitter**: Kunt u zich van dat geval iets herinneren?

A. Neen. Misschien heeft hij met de heer *Derksema* gesproken, terwijl ik niet in de kamer was. Ik ging altijd uit de kamer, als er iemand was, die over zulke zaken kwam praten.

61907. De **Voorzitter**: U beperkte zich dus strikt tot uw security-werk?

A. Ja.

61908. De **Voorzitter**: Hebt u in de loop der jaren een zekere *van Koutrik* ontmoet?

A. Ik ken de naam wel.

61909. De **Voorzitter**: Hij zou uit Nederland zijn gekomen op 10 Mei 1940 en hij zou gewerkt hebben als ondervrager in de Patriotic School.

A. Ja, onder een andere naam: *Kendell*. Ik meen mij te herinneren, dat hij gouden ringen e.d. van de jongens heeft afgenomen of gekocht.

61910. De **Voorzitter**: Is dat de reden van zijn ontslag uit zijn betrekking bij de Patriotic School geweest?

A. Neen, dat was wel een goede aanleiding om hem zijn ontslag te geven. Hij was echter in dienst van de Engelsen.

61911. De **Voorzitter**: Hebben zij hem op die grond ontslagen?

A. Ja, maar er is nog meer gebeurd.

61912. De **Voorzitter**: Uit de stukken, die wij hebben, blijkt, dat *van Koutrik* is ontslagen op grond van disloyalty. Wat moet daaronder worden verstaan?

A. Is dat het woord, dat de Engelsen hebben gebruikt?

61913. De **Voorzitter**: Ja. Wat verstaat men daaronder?

A. Disloyalty is een zeer uitgebreid begrip; het kan van alles betekenen.

61914. Jonkvrouw **Wtfewaall van Stoetwegen**: Dus ook diefstal?

A. Ja, maar ook wel iets anders.

61915. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat er meer is gebeurd dan die diefstal. Hebt u enig vermoeden, wat dat geweest kan zijn?

A. Hij zei tegen de jongens: Jullie moogt die ringen niet mee naar Londen nemen. Ik geef er een pond voor, of iets dergelijks.

61916. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat alles, wat de oorzaak van zijn ontslag is geweest, op datzelfde gebied lag, namelijk niet betrouwbaar zijn met betrekking tot geld en goed?

A. Ja. Zij waren niet tevreden over zijn gedrag in het algemeen. Vermoedelijk was hij 's morgens ook laat of zo iets.

61917. De **Voorzitter**: Maar is daarbij van politieke onbetrouwbaarheid niet gebleken?

A. Ik heb er niets van gehoord.

61918. De **Voorzitter**: Heeft *Kendell* of *van Koutrik* ook nog gewerkt bij de Politie-Buitendienst?

A. Neen, dat geloof ik niet.

61919. De **Voorzitter**: Er is een bepaald geval, waarin hij opgetreden is, namelijk het geval *Springer*. Daarbij zou *Kendell* getracht hebben van *Springer* bepaalde inlichtingen los te krijgen, die *Springer* niet wenste te geven, omdat hij die bestemd had voor de Minister-President en andere autoriteiten. Daar zou de heer *Kendell* achter gezet zijn.

A. De heren uit Holland, zoals *Springer* en een paar anderen, kwamen met grote verhalen in de Patriotic School aan. Zij kwamen met verhalen als: ik moet direct naar de Koningin, ik heb zeer belangrijke inlichtingen, ik ben de man. Zij kwamen met zulk een verhaal bij de Engelsen. Ik wens het duidelijk te maken, dat, wanneer iemand aankwam in de Patriotic School en werkelijk belangrijke mededelingen of inlichtingen had voor de Nederlandse Regering,

de Britten hem prioriteit gaven. Men moet echter in aanmerking nemen, dat een spion zo'n verhaal zou kunnen gebruiken om vlug vrij te komen. Als de Britten het vermoeden hadden, dat zo iemand „blufte“, dan zeiden zij, dat hij een week of zo in de Patriotic School moest blijven, ten einde zijn reactie daarop gade te slaan.

61920. De **Voorzitter**: Dit geval met *Kendell* zou zich hebben voorgedaan, nadat hij vrijgegeven was en nadat hij bij de Minister-President en andere autoriteiten, bij wie hij moest zijn, geweest was. Toen wilde men achteraf toch nog die inlichtingen van hem hebben en daarom heeft men hem *Kendell* op zijn dak gestuurd met de mededeling: Ik ben iemand van de Patriotic School; als je het nu niet vertelt, loop je kans, dat je terug moet.

A. Dat kon hij nooit zeggen. Zij waren vrij.

61921. De **Voorzitter**: Daarom kan hij het wel gezegd hebben en kan het argument wel gebruikt zijn als middel om pressie uit te oefenen. De heer *Springer* stelt het zo, dat de Politie-Buitendienst de inlichtingen wilde hebben, die hij aan de Minister-President had gegeven. Hij wilde die niet geven. Om *Springer* onder druk te zetten, zou *Kendell* op hem af gestuurd zijn door de Politie-Buitendienst.

A. Neen, de heer *Derksema* zou nooit *Kendell* achter *Springer* aan zetten.

61922. De **Voorzitter**: Waarop baseert u dat?

A. Dat was niet het systeem. Wij gaan niet de heer *Kendell* sturen.

61923. De **Voorzitter**: Had men *Kendell* dan toen al door?

A. *Kendell* heeft nooit contact met onze dienst gehad. Ik heb hem nooit in het gebouw gezien. Wij hadden de pest aan *Kendell*. De heer *Derksema* zou nooit *Kendell* gebruiken.

61924. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilt zeggen, dat u dit eigenlijk een onfatsoenlijke manier vindt?

A. Ik vind het onzin om iemand van de Engelse dienst te gebruiken voor Hollands werk. Hij werkte voor de Engelsen.

61925. De **Voorzitter**: Zoals het ons is voorgesteld, zou men van *Kendell* gebruik hebben gemaakt, omdat hij kon zeggen: Ik ben een man van de Engelse dienst, waardoor hij meer druk kon uitoefenen op *Springer*.

A. Hij is nooit gestuurd door ons. Ik geloof echter ook niet, dat de Engelsen hem daar achter zullen sturen. Ik acht hem daarvoor niet geschikt; zij hebben wel andere mensen.

61926. De **Voorzitter**: Er is nog een ander punt, dat ik u wil voorleggen. U hebt een nogal nabij familielid, dat gedurende de oorlog werkzaam is geweest bij het Auswartige Amt in Berlijn.

A. Ja, *Adolf*; dat is een zoon uit het tweede huwelijk van mijn grootvader.

61927. De **Voorzitter**: Is hij ongeveer van uw leeftijd?

A. Ja.

61928. De **Voorzitter**: Hebt u hem vroeger gekend?

A. Ik heb hem één keer gesproken.

61929. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bent in Kleef geboren?

A. Ja, in de buurt van Moyland.

61930. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Deze mijnheer ook?

A. Deze is geboren op Moyland zelf.

61931. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u als kinderen niet met elkaar gespeeld?

A. Neen, nooit. Er was een conflict tussen mijn vader en grootvader. Mijn grootvader is Duitser geworden in verband met het feit, dat hij op grond van de Nederlandse wet mijn vader niet alles kon afnemen; met de Duitse wet kon hij dit wel. Hij wilde mijn vader *Moyland* ontnemen.

61933. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus uw grootvader is Duitser geworden om uw vader voor wat *Moyland* betreft te onterven?

A. Ja.

61933. De **Voorzitter**: Hij was dus oorspronkelijk Nederlander?

A. Ja.

61934. De **Voorzitter**: Degene, die werkzaam was aan het Auswärtige Amt, was dus *Adolf*?

A. *Adolf Gustav*.

61935. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u hem voor het laatst gesproken?

A. Hij heeft 7 jaar gekregen. Hij was hier vóór de oorlog in Londen met *von Ribbentrop*. Dat is ongeveer in 1937 geweest. Hij was mij nog wat geld schuldig en ik heb hem gevraagd of hij mij dat wilde betalen.

61936. De **Voorzitter**: Heeft dat veel succes opgeleverd?

A. Neen. Zijn vrouw was ontzettend anti-Engels en zeer pro-nazi. Hij zelf is niet zo erg slecht, al is hij ook geen mooie jongen.

61937. De **Voorzitter**: U weet, dat hij in April 1949 in het proces *von Weiszäcker* als een van de medeverdachten is veroordeeld?

A. Ja. Ik hoorde zojuist van mijn broer, dat hij met zijn oude gouvernante heeft gesproken, die zei, dat hij voor de rechter heeft verklaard, dat hij veel Joden heeft gered en naar Zweden gestuurd door in een bevel, door *Hitler* ondertekend, het getal 400 te veranderen in 4000.

61938. De **Voorzitter**: Ik mag van u wel de positieve verklaring krijgen, dat u gedurende de oorlog geen contact met dat bewuste familielid heeft gehad?

A. Geloof u, dat de Engelsen mij een vertrouwelijke post zouden hebben gegeven en mij hebben laten werken, als ik niet 100 pct. betrouwbaar was?

De **Voorzitter**: U voelt, dat wij van onze kant, waar wij het probleem van het England-Spiel hebben, te onderzoeken — wij doen dat zeer uitvoerig —, deze zaak in alle onderdelen moeten onderzoeken. Wij moeten de vraag dus positief stellen en u moet haar duidelijk en onomwonden beantwoorden.

A. Mijn positieve antwoord is: neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

H. A. G. BARON STEENGRACHT VAN MOYLAND.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAAEL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 28 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES FRANS WILLEM NUBOER,
oud 47 jaar, wonende te Wraysbury, Bucks, Engeland,
kapitein ter zee.

Hij legt de eed af als getuige.

62147. De Voorzitter: Wij zouden met u willen spreken over het onderwerp, dat in punt f van het Enquêtebesluit wordt genoemd: de verbindingen met het bezette gebied, daaronder begrepen de militaire en civiele inlichtingendiensten. Ik heb hier voor mij een nota, die door u indertijd is opgesteld, blijkbaar als leidraad voor de commissie-*Onnen*. Is dat juist?

A. Ja, daarvan was ik lid.

62148. De Voorzitter: Is de wetenschap, die u in dezes nota hebt neergelegd, een wetenschap, die u geheel of ten dele uit eigen ervaring hebt opgedaan, of is die wetenschap ontstaan uit een reconstructie van de feiten?

A. Voor een groot gedeelte is zij gereconstrueerd uit de stukken, wat betreft de aard van de zaak. Voor wat betreft de achtergrond is een en ander geheel gebaseerd op eigen ervaring. Ik ben zelf medegekomen in 1940. De sfeer, die hier bestond, heb ik zelf medege maakt.

62149. De Voorzitter: Wat was uw functie in Engeland?

A. Bij het uitbreken van de oorlog was ik verbonden aan de afdeling Operaties van de Marinestaf in den Haag. Vlak vóór de capitulatie, toen de chef van de staf is weggegaan, ben ik medegegaan.

62150. De Voorzitter: Op die Scheveningse logger?

A. Ja, ik ben medegegaan met de Scheveningen I. Ik kwam in Londen aan en bleef bij de Marinestaf. Begin 1941 was ik nog steeds bij de Marinestaf, maar toen was ik tevens adjudant van de toenmalige Minister van Marine, de heer Furstner. Ik ben dat gebleven tot Januari 1942. Daarna ben ik naar Washington gezonden. Daar was ik toegevoegd aan admiraal *Termijtelen*, die was toegevoegd aan de Combined Chiefs of Staff. Ik ben daar gebleven tot Augustus 1942. Toen ben ik naar Londen teruggedroepen en ben ik adviseur van de Minister-President op militair gebied geworden. Dat ben ik gebleven tot het einde van de oorlog, met een korte onderbreking in Juni 1944, toen ik op een schip geplaatst zou worden en daarvoor een opleiding volgde. Dat is echter niet doorgestaan, want toen begon de invasie.

62151. De Voorzitter: De Minister-President had uiteraard veel te maken met de inlichtingendiensten. Was uw werkzaamheid bij de Minister-President van die aard, dat u daar uit eigen ervaring het een en ander van medemaakte?

A. Neen, daar stond ik volkomen buiten.

62152. De Voorzitter: Hoorde u daarvan ook niets?

A. Dat is misschien wel wat te veel gezegd. Ik wist, dat er een inlichtingendienst bestond. Ik heb er echter zelf niets van medege maakt. Ik had er niets mede te maken.

62153. De Voorzitter: De problemen, die zich in de loop van de tijd daarmee hebben voorgedaan, zijn niet met u besproken?

A. Neen. Ik heb van die geschiedenis van het ongeluk in verband met het England-Spiel pas gehoord, toen ik de archieven onder mijn beheer kreeg in den Haag.

62154. De Voorzitter: Dus u hebt in Londen, hoewel u in de onmiddellijke nabijheid van de Minister-President zat, niet gehoord, dat men in de zomer van 1943 tot de conclusie was gekomen, dat het met de uitzending van S.O.E.-agenten mis was?

A. Ik heb alleen gemerkt -- dat was later, in Januari 1944, toen die twee agenten zijn teruggekomen --, dat er iets met de inlichtingendienst mis was. Wat het was, heb ik niet geweten.

62155. De Voorzitter: U hebt dus alleen bemerkt, dat kolonel de *Bruyne* verdwenen is als hoofd van zijn bureau en dat toen het B.B.O. is opgericht als nieuwe dienst?

A. Dat heb ik ook niet gemerkt. Ik had met die interne organisaties niets te maken. Ik kende kolonel de *Bruyne* goed en ik wist wel, dat hij moeilijkheden had.

62156. De Voorzitter: Ik zou even met u willen doorlopen de nota, die u hebt opgesteld. Misschien zijn er enkele punten, die u daarin in het kort hebt aangegeven, welke u nog zoudt kunnen verduidelijken. U begint met te schetsen de sfeer, die er in Londen was in Mei 1940, toen de Nederlandse Regering daar was aangekomen. U wijst dan op het wantrouwen, dat men in Engeland aanvankelijk had jegens de Nederlanders. Een van de gevolgen daarvan was de jacht op N.S.B.-ers en andere potentiële verraders. U wijst er ook op, dat de heer *van 't Sant* daarbij een rol heeft gespeeld en dat die interneringen, die in dat verband plaats vonden, zóver gingen, dat een hoofdofficier, lid van de Nederlandse Militaire Missie, ook werd geïnterneerd. Dat zijn allemaal feiten, die ons in den brede zijn medegedeeld en waarop u waarschijnlijk geen nadere toelichting kunt geven.

A. Neen.

62157. De Voorzitter: U hebt het volgende gezegd:

„Het buitensluiten van de Nederlanders van de operatieve leiding van de oorlogvoering bracht mede, dat ook de Britse militaire inlichtingendiensten, zelfs voor zover zij in Nederland werkten, zich afzijdig hielden van de Nederlandse officiële instanties.”

U zegt dan verder, dat enkele officieren van de Nederlandse Militaire Inlichtingendienst weinig of niets konden uitrusten en voegt daaraan toe:

„Als agenten gebruikten de Engelsen in die eerste periode naar het schijnt een aantal daar achtergelaten lieden, die reeds in hun dienst stonden vóór de aanval op Nederland, en verder brachten zij daar bij voorkeur Engelsen heen van Nederlandse afkomst.”

Wat u zegt, komt dus hierop neer, dat u van de gedachte uitgaat, dat de Engelsen in die tijd -- in 1940, misschien ook later -- zelfstandig mensen hier gebruikten, die er al waren of die er werden heengezonden. Hebt u daarvoor nadere gegevens?

A. Daarvan heb ik gehoord. Ik weet, dat de tegenwoordige schout-bij-nacht Schaper betrokken is geweest bij een poging om agenten af te halen.

62158. De **Voorzitter**: Was dat soms van Hamel?

A. Neen, Engelsen. Men had mensen nodig. Men zat met de moeilijkheid om de mensen terug te krijgen. Daarvoor had men het oog laten vallen op het landen van vliegtuigen bij nacht. De Engelsen waren daarin niet zozeer geoefend. Die werkten 's nachts altijd met verlichte landingsplaatsen. Bij ons had men het landen bij nacht met watervliegtuigen zonder verlichting wel beoefend. Onze vliegtuigen zaten in Felixstowe. De Engelsen hadden gemerkt, dat wij het wel konden. Zij hebben Schaper gevraagd op de Schelde te landen en die Engelse agent af te halen. Die operatie is tenslotte niet doorgestaan. Daaruit blijkt echter, dat zij zaten met het vraagstuk de mensen, die achtergebleven waren, af te halen.

62159. De **Voorzitter**: De heer Schaper is toch ook betrokken geweest bij de poging om van Hamel terug te halen?

A. Ja. Men heeft Schaper aangewezen dit te doen.

62160. De **Voorzitter**: Hij heeft bij die poging gemerkt, dat er iets mis was.

A. Er werd op hem geschoten, toen hij wilde landen.

62161. De **Voorzitter**: Wij zijn hem later tegengekomen in de mededelingen van van Brink, die als agent is uitgezonden. Het terughalen zou door Schaper geschieden. Van Brink zegt, dat er op een gegeven moment bericht uit Engeland kwam, dat dit niet kon doorgaan. Later heeft hij een poging gedaan over land terug te komen en is daarin geslaagd. Hij gaf als reden op, dat Schaper was afgeschoten en in krijgsgevangenschap was geraakt.

A. Inderdaad, dat is gebeurd. Hij was commandant van een squadron. Bij een aanval op een Duits konvooi is hij afgeschoten en krijgsgevangen gemaakt. Het was in 1942 of 1943, in ieder geval, nadat ik uit Londen weg was, dus na 1941.

62162. De **Voorzitter**: U weet niet, of de Engelsen hier ook nog andere agenten geheel buiten de medewerking van de Nederlandse dienst hebben neergelaten of afgezet?

A. Ja, uit de stukken, die in het archief lagen, zijn de namen te voorschijn gekomen van een serie agenten, die voorafgingen aan de eerste, *Jambroes*. Het bleek later, toen de betalingsstaten kwamen.

62163. De **Voorzitter**: De lijst met 21 namen?

A. Ja. Het England-Spiel liep al een maand of zes, toen *Jambroes* werd gedropt.

62164. De **Voorzitter**: Dat zijn agenten, die eind 1941 begin 1942 naar Nederland zijn overgebracht.

A. Het waren allen mensen, van wie men in het Nederlandse kamp niets wist.

62165. De **Voorzitter**: Ik dacht aan iets anders. Die 21 agenten, die niet allen zijn uitgezonden, waren tenslotte S.O.E.-agenten. Waar ik zoëven aan dacht en waar in 1941 alleen sprake van kan zijn geweest, waren intelligente-agenten. Is het u bekend, of de Engelsen ook intelligente-agenten hebben uitgezonden, onafhankelijk van de Nederlandse diensten?

A. Uit eigen ervaring is mij er natuurlijk niets van bekend. Uit wat ik later heb gezien uit de stukken, kwamen er wel namen naar voren, met name ook dat verhaal van Schaper.

62166. De **Voorzitter**: Dat betrof het terughalen van mensen, die achtergebleven waren?

A. Ik spreek over dingen, die ik van horen zeggen heb. Er werd mij verteld, dat er bepaalde mensen, o.a. iemand van Nederlandse afkomst, die uit Zuid-Afrika was gekomen, in Engelse dienst waren, die vóór van Hamel waren uitgestuurd.

62167. De **Voorzitter**: Dat zal vermoedelijk betrekking hebben op de uitzending van freule Röell, die inderdaad uit Zuid-Afrika kwam. Hoe hebt u dit gehoord?

A. Toen ik in de commissie-Onnen zat, ben ik mijn licht op gaan steken. Ik heb dit echter van horen zeggen.

62168. De **Voorzitter**: Wij hebben enkele, nogal vage aanwijzingen er voor gekregen, speciaal ten aanzien van de intelligence-agenten, dat de Engelsen, buiten de agenten, die zijn uitgezonden in samenwerking met de dienst van van 't Sant en met de diensten van mr. *Derksema*, kolonel de Bruyne en B.I., afzonderlijk ook nog eigen agenten in Nederland hadden. Vandaar, dat het ons interesseert, als u hiervan iets weet. Zelfs al zoudt u het niet uit eigen wetenschap weten, zou het toch van belang kunnen zijn, indien u kunt verklaren, of u dit hebt gehoord en, zo ja, op welke wijze u het hebt gehoord.

A. Ik kan mij het niet meer goed herinneren. De commissie-Onnen heeft maanden lang niets gedaan. Misschien kan de heer *Onnen* daarvan iets opdiepen.

62169. De **Voorzitter**: Merkwaardig is, dat de heren van M.I.D. het niet weten.

A. Hetgeen ik heb gehoord, sloeg op die eerste periode.

62170. De **Voorzitter**: Maar, indien u dit gevonden hebt in de archieven van de Marine Inlichtingendienst, dan moeten de heren de *Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp* dit toch ook kunnen weten.

A. Dat durf ik niet met zekerheid zeggen. De commissie-Onnen heeft verschillende personen gehoord. Er zijn vele stukken geproduceerd. Ik heb die allenmaal doorgeriomen. Ik geef hier een algemene indruk, maar kan de zaak thans niet meer zo goed specificeren.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Misschien zoudt u, indien u er even over nadenkt, er wat meer over kunnen zeggen..

A. Ik zit hier zonder papieren.

62171. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn de stukken bij de heer Onnen?

A. Ja. Mijn gedachte is, dat in de periode, vóórdat de regelmatige uitzendingen door Nederlandse organisaties plaats vonden, de Engelse militaire inlichtingendienst, naast de Nederlandse dienst, die onder *van 't Sant* stond, tegelijk zijn eigen agenten had.

62172. De **Voorzitter**: Dan zegt u, dat het voor de Nederlanders moeilijk was om op gang te komen en dat de enkele officieren van de Nederlandse inlichtingendienst, die mes naar Londen waren gekomen, daar weinig of niets konden verrichten. Nu waren er inderdaad in Londen enkele officieren van die dienst. Er waren b.v., om een paar namen te noemen, de heren van Oorschot, *van de Plassche* en *Olifiers* en misschien nog enkele anderen. Zou het in die tijd niet mogelijk zijn geweest een van die heren hiervoor in te schakelen?

A. Blijkbaar niet.

62173. De **Voorzitter**: Hoe denkt u hierover?

A. Ik vond het eigenaardig. Van de finesses van de zaak weet ik niets af; ik stond er geheel buiten. Persoonlijk heb ik er een zeker wantrouwen in gezien van de Engelsen, een vrees, dat de Nederlanders met behulp van eigen agenten dingen zouden doen, die buiten en misschien zelfs tegen de Engelse politiek zouden ingaan of omgaan.

62174. De **Voorzitter**: Het is ook mogelijk, dat het verband hield met moeilijkheden in Nederlandse kring en dat het geen verband hield met vrees van de Engelsen.

A. Dat is inderdaad ook mogelijk. Dat kan natuurlijk zijn, maar daarvan weet ik geen details.

62175. De **Voorzitter**: In ieder geval moest, wanneer men in die tijd een inlichtingendienst oprichtte, deze voor een belangrijk deel militaire inlichtingen verwerven. Het was dan toch wel eigenaardig, dat zo'n dienst gedreven werd door e-n niet-militair.

A. Ja. Dat vind ik vreemd.

62176. De **Voorzitter**: Het is u toch ook wel duidelijk gebleken, dat van enigerlei voorbereiding vóór 10 Mei 1940 om, voor het geval, dat het Nederlandse grondgebied moest worden verlaten, een organisatie bij de hand te hebben, die dit werk kon opvangen, geen sprake is geweest?

A. Daarvan ben ik praktisch zeker. ik zat daarvoor te dicht bij het vuur. Met was vanzelfsprekend, dat met zekerheid werd gerekend, dat het front gehouden zou worden.

De Voorzitter: Althans geruime tijd zou worden gehouden.

A. Steeds. Er was wel een zekere voorbereiding getroffen voor een eventueel vertrek van de Prinses en de Prinsesjes.

62177. De Voorzitter: De Prinses is toch tenslotte weggegaan met een Engels schip?

A. De motortorpedoboot, die wij gereed hadden, is ingezet bij Rotterdam en daar beschadigd. De vliegtuigen konden op de West-einderplas niet meer bereikt worden. Eén daarvan is gebruikt door de heren *van Kleffens* en *Welter* en twee andere zijn neergeschoten bij de poging om de Ministers van het strand in Scheveningen af te halen. De omstandigheden waren moeilijker dan waarop gerekend was.

62178. De Voorzitter: U zegt verder in uw nota iets, dat blijkbaar een vergissing is.

U zegt:

„Een bureau werd opgericht, geheten de Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.), dat gesteld werd onder de Minister van Binnenlandse Zaken (*van Boeyen*) en onder leiding van de heer *van 't Sant*, met als rechterhand de reserve-kapitein *Derksema*.”

Toen de Centrale Inlichtingendienst in Juni 1930 werd opgericht, stond deze onder het Departement van Justitie. Pas in 1941, toen de heer *van 't Sant* aftrad en de heer *Derksema* hem opvolgde, is de zaak overgegaan naar de Minister van Binnenlandse Zaken, *van Boeyen*.

A. Ja. De eerste phase is mij ontgaan. Ik heb dit ding opgesteld voor de heer *Onnen* om hem enigszins wegwijs te maken, want hij stond er vreemd tegenover.

62179. De Voorzitter: Dus wat u hier verder beschrijft, is allemaal gebeurd in de tijd, dat u niet in Engeland was, zoals de moeilijkheden, die er zijn geweest tussen kolonel *de Bruyne*, die de C.I.D. korte tijd onder zich heeft gehad, en de heer *Rabagliatti*, welke moeilijkheden er toe hebben geleid, dat de heer *de Bruyne* in Mei 1942 gevraagd heeft ontheven te worden van die functie?

A. Die gegevens heb ik uit de correspondentie gehaald.

62180. De Voorzitter: U zegt, dat na dat conflict de samenwerking vrijwel geheel is opgehouden, maar dat S.I.S. doorging met het sturen van paraphrasen van de telegrammen van agenten, die uitgezonden waren in die korte periode van samenwerking.

A. Dat laatste weet ik niet.

62181. De Voorzitter: Hebt u geconstateerd, dat het paraphrasen waren?

A. Ja.

62182. De Voorzitter: Als u moet omschrijven, waarom het paraphrasen waren, waar zoudt u dan het criterium leggen?

A. Een bepaald telegram wordt vertaald. De klare tekst wordt nooit op dezelfde manier doorgegeven, altijd gearphraserd, zodat men het vertaalde gedeelte naast het klare ding kan leggen. Dat werd bij ons altijd gedaan. Bij de marineverbindingdienst gebeurde het ook altijd. De zuivere vertaling van het codetelegram ligt bij het codetelegram in dezelfde brandkast.

62183. De Voorzitter: Nu was er een verschil met de telegrammen, zoals zij binnenkwamen bij de dienst van kolonel *de Bruyne* en zoals zij binnenkwamen bij B.B.O., hoewel het in beide gevallen S.O.E.-telegrammen waren. De eerste waren keurig lopende verhalen. Bij de latere dienst was het zo: men kreeg het papier, waarop het telegram in zijn eerste vorm stond, onmiddellijk nadat het gedecodeerd was, met daarnaast aantekeningen over de checks. Als ik spreek over de oorspronkelijke telegrammen, bedoel ik telegrammen in deze vorm. Die hebt u in het archief van de M.I.D. nooit gezien?

A. Neen.

62184. De Voorzitter: Terwijl het voor de Nederlandse dienst, die moest samenwerken met de Engelse dienst, wel van enig belang kon zijn geweest de telegrammen in hun meest primitieve vorm te zien met eventuele opmerkingen over de checks.

A. Ja, zonder twijfel.

62185. De Voorzitter: Wanneer alles goed loopt bij de Engelse dienst, maakt het weinig uit. Maar er zijn altijd moeilijkheden met telegrammen. Als men later bij B.I. of B.B.O. een telegram kreeg, waaruit bleek, dat er aan de checks iets mankeerde, dan gingen de heren van het Nederlandse bureau praten met de officieren van het Engelse bureau. Het ligt voor de hand, dat men niet alleen rekening moet houden met de omzetting van de gecodeerde telegrammen in leesbare taal, maar ook met de inhoud van de berichtgeving.

Uit het telegram kon men iets lezen over de persoonlijkheid van de agent, b.v. uit de woorden, die hij pleegt te gebruiken. Al pratende kon men dan tot de conclusie komen: dat telegram moet van die man zijn, of ten aanzien van een ander telegram: dat is te gek, dat kan niet van hem zijn. Daarom is het feit, dat men bij de dienst van de heer *de Bruyne* uitsluitend paraphrasen kreeg en dat men bij de latere diensten de telegrammen in een andere vorm kreeg, niet zonder belang.

A. Dat ben ik volkomen met u eens.

62186. De Voorzitter: Bent u, toen u in het archief van de M.I.D. een onderzoek ging instellen en die telegrammen hebt gezien, tot de conclusie gekomen, dat dit uitsluitend paraphrasen waren?

A. Ja.

62187. De Voorzitter: Wij hebben de telegrammen, die in het archief van M.I.D. zijn, gekregen. Het is een bundel fotokopieën. Men heeft de telegrammen in zake het plan-Holland gebundeld en in enkele mappen zijn enige telegrammen opgeborgen, gerangschikt naar verschillende onderwerpen. Als men al die telegrammen bij elkaar telt, zal de M.I.D. tussen de 100 en 200 telegrammen hebben gekregen.

A. Ja.

62188. De Voorzitter: Nu zegt *Schreieder*, dat er over de S.O.E.-verbindingen over en weer naar zijn schatting wel een 4000 telegrammen zijn gegaan. De heren van M.I.D. zeggen daarop: die hebben wij dan nooit gehad; wij hebben alleen gehad wat op het ogenblik aan de Enquêtecommissie is ter hand gesteld. Nu hebt u in een vroegere phase die zaak bekeken in het archief van M.I.D. Hebt u er daar ook niet meer gezien?

A. Neen. Het volledige archief is aan uw commissie ter beschikking gesteld en alles is, overeenkomstig de instructie van de Minister, aan u overgelegd.

62189. De Voorzitter: Dan moet men tot de conclusie komen, als *Schreieder* althans de waarheid spreekt, dat er een groot aantal telegrammen in de Engelse sfeer zijn gebleven.

A. Ja.

62190. De Voorzitter: U schrijft hier: „Omtrent de onderlinge verhouding tussen S.I.S. en S.O.E. is niet veel bekend”. Hebt u wel eens iets gehoord over de vorm en mate van samenwerking tussen deze twee instituten?

A. Neen.

62191. De Voorzitter: Het schijnt, dat er een zekere mate van gereserveerdheid tussen deze diensten bestond. U schrijft zelf, dat men zich zoveel mogelijk van de andere dienst afzijdig hield. Men wenste geen „crossing of lines”.

A. Ja. Dat blijkt uit de correspondentie m.i.

62192. De Voorzitter: Dit is op zich zelf geen ongezonder beginsel.

A. Neen.

62193. De Voorzitter: Naijver of dergelijke dingen hebt u niet bemerkt?

A. Neen. Daarvan heb ik in het archief niets gevonden.

62194. De **Voorzitter**: U schrijft:

„Enig verband bestond er wel, want het hoofd S.O.E. weigerde de uitzending van een agent van M.V.T. op grond van de overweging, dat S.I. diezelfde agent geweigerd had uit te zenden, omdat anders een scherpe reactie van S.I. tegemoet gezien kon worden.”

Waarop doelt u?

A. Dat heb ik ergens in de correspondentie gevonden. Ik ben de draad een beetje kwijt. Er is een geval geweest, dat generaal *de Bruyne*, meen ik, een agent heeft willen uitzenden en dat aan S.O.E. heeft gevraagd. S.O.E. heeft dit niet gedaan, omdat de betrokkene geweigerd was door de andere dienst. Daaruit bleek mijns inziens, dat er tussen die diensten voldoende contact bestond over dergelijke dingen.

62195. De **Voorzitter**: U kunt niet aangeven op welke agent dit betrekking heeft gehad?

A. Neen.

62196. De **Voorzitter**: Dan is er nop een merkwaardig punt, dat u ook wei niet zult kunnen ophelderen in verband met de data van uw verblijf in Amerika, die u genoemd hebt.

Het plan-Holland is voorbereid in de eerste helft van 1942, want *Jambroes* is uitgezonden in Juni 1942. Nu zou men kunnen verwachten, dat, als kolonel *de Bruyne* daarover besprekingen heeft gehad niet generaal *Gubbins* van S.O.E., hij dat ook heeft besproken met de verantwoordelijke Nederlandse bewindslieden. Het merkwaardige is, dat de heer *Furstner* zegt, dat dit met hem niet is besproken en dat wij het zó moeten zien, dat de inlichtingendienst in die tijd wel onder Marine ressorteerde, doch dat dit een administratieve kwestie was. De C.I.D. heeft eerst gestaan onder Justitie en toen onder Binnenlandse Zaken. Op 5 Februari 1942 werd kolonel *de Bruyne* hoofd van deze dienst en zodoende kwam de dienst toen administratief onder Marine te staan. Daarmee hield het echter volgens de heer *Furstner* op. Als er belangrijke zaken waren, bemoeide de heer *Gerbrandy* zich er mee. De heer *Furstner* zegt, dat hij van de voorbereiding van dat plan-Holland niets weet, hetgeen ik enigszins wonderlijk vind.

A. Daarvan weet ik zelf niets. Ik was er toen niet. Ik weet alleen iets van het eerste begin in 1941. Vóórdat kolonel *de Bruyne* aankwam, is het begin van het plan-Holland geweest, nl. voorbereidingen treffen voor het geval van een Duitse ineenstorting.

62197. De **Voorzitter**: Dat was niet het plan-Holland.

A. Dat heeft er toe geleid.

62198. De **Voorzitter**: Het is zo, dat kolonel *de Bruyne* niet naar Engeland is gekomen als inlichtingenman, maar dat dit gebeurd is, omdat men hem nodig had voor het bureau M.V.T. Toen hij die functie had en de inlichtingendienst niet erg floreerde, is men al redenerende tot het idee gekomen, dat degene, die hoofd van de M.V.T. was, ook hoofd van de C.I.D. moest zijn. Zo is hij daarin verzeild geraakt.

A. Hij had inlichtingen nodig, die hij niet kreeg. Toen is hij daar gekomen.

62199. De **Voorzitter**: Ik vind hei ietwat wonderlijk. De C.I.D. gaat om bepaalde redenen over van Binnenlandse Zaken naar Marine. In dat geval zou ik zeggen, dat, als er dingen van belang waren — de opzet van het plan-Holland was van belang — de Minister van Marine dan daarin moest worden gekend.

A. Daarover is toch correspondentie in dat zelfde archief?

De **Voorzitter**: Het heeft voor een groot deel berust op besprekingen.

A. Ik heb een paar brieven gezien in het archief van de M.I.D., waarin goedkeuring werd gevraagd door de heer *de Bruyne* voor dat plan, zoals het besproken was.

62200. De **Voorzitter**: Dat zullen dan waarschijnlijk brieven zijn geweest, die kolonel *de Bruyne* heeft gericht aan de Minister van Marine.

A. Ik meen, dat er ook antwoord van de heer *Furstner* was gekomen.

62201. De **Voorzitter**: Dan blijft nog de vraag, waar het zwaartepunt van de behandeling heeft gelegen.

A. Het is een gis: er bestond een commissie Terugkeer van de Ministers.

62202. De **Voorzitter**: Bestond die reeds in 1942?

A. Er bestond een commissie van Ministers, die met de oorlogvoering in het bijzonder hadden te maken. Ik meen, dat die zaak altijd daar werd besproken en dat die beslissing daar vandaan kwam. Ik ineen, dat de zaak administratief onder de heer *Furstner* stond.

62203. De **Voorzitter**: U zegt verder in uw nota, dat het plan-Holland o.a. inhield een programma van sabotage. Waarschijnlijk denkt u dan aan de allereerste opzet, want de heer *de Bruyne* en anderen hebben met zeer veel nadruk voor onze commissie verklaard, dat, toen zij in Juni 1942 gingen samenwerken met S.O.E., toen dus *Jambroes* uitgezonden werd, daarbij elke medewerking aan sabotage was geweigerd en dat de opzet slechts was een verzetsorganisatie op te bouwen, die wel van wapenen moest worden voorzien, maar die eerst moest optreden tegen de tijd, dat de invasie zou komen. De 21 agenten daarentegen, die daaraan voorafgingen, waren voor het grootste deel sabotage-agenten.

A. Het is mogelijk, maar het verzet is ook een soort sabotage.

62204. De **Voorzitter**: De bedoeling was, dat de agenten, die na *Jambroes* en in verband met *Jambroes* zijn uitgezonden, zich van sabotage zouden onthouden.

A. Ja. Ik heb het zo begrepen, dat de sabotage in een bepaalde phase aan de orde zou komen.

62205. De **Voorzitter**: Het merkwaardige punt in deze zaak is de uitzending van *Jambroes*. In de eerste plaats het feit, dat men, als men het plan heeft over het gehele land districtsgewijze organisaties op te richten, de opdracht aan één man geeft. Als men een aantal mensen uitstuurt om in verschillende delen organisaties op te richten en later tracht tot coördinatie te komen, dan is dit naar mijn mening veiliger.

In de tweede plaats is er het feit, dat *Jambroes* over een bestaande verbinding is uitgezonden.

A. Er bestond in Nederland een O.D.-organisatie, er was een soort landelijke organisatie met een centrale leiding. De opzet was daarvan gebruik te maken.

62206. De **Voorzitter**: De praktijk heeft uitgewezen, hoe gevaarlijk dit is geweest, evenals het droppen met receptiecomité's over een bestaande verbinding. Men zou kunnen zeggen: Een zo gewichtig man had men beter blind kunnen droppen.

A. Een goed werkend teceptiecomité was de meest veilige wijze van droppen, veiliger dan blind droppen. Het is voor degenen, die overkomen, veel gemakkelijker. Men moet natuurlijk de zekerheid hebben, dat het receptiecomité goed is.

62207. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* heeft in zijn brief van 27 Juli 1942 de Minister-President al gewaarschuwd tegen receptiecomité's.

A. De ervaringen in andere landen waren heel anders. In Frankrijk is bijvoorbeeld steeds gewerkt met receptiecomité's.

62208. De **Voorzitter**: B.I. heeft dit systeem in veel mindere mate toegepast.

A. Begrijpelijk, als het eenmaal misgelopen is. S.O.E. was een organisatie, die in allerlei landen werkte en die grote ervaring had. Zij heeft een systeem genomen, dat in andere landen goed werkte. Dit is nu eenmaal bij ons misgegaan.

62209. De **Voorzitter**: Ik heb hier twee brieven, die betrekking hebben op deze zaak. De eerste is een brief van 4 Februari 1942, gericht aan de voorzitter van de Ministeriële Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland, D.T. (door tussenkomst van Zijne Excellentie de Minister van Marine, hetgeen de stelling van *Furstner* bevestigt. Hier wordt de Minister van Marine eigenlijk als postbode gebruikt.

A. Min of meer, in zoverre, in die commissie zat ook de Minister van Marine.

62210. De **Voorzitter**: Wie was daarvan de voorzitter?

A. Zonder enige twijfel de Minister-President.

62211. De **Voorzitter**: Hier heb ik een brief van 19 Maart 1942, die over hetzelfde onderwerp handelt; die is gericht tot de Minister van Marine. Op deze twee brieven van 4 Februari 1942 en 19 Maart 1942 staan kanttekeningen, geparafeerd vLdJ (*van Lidth de Jeude*), terwijl deze eerst op 15 September 1942 Minister van Oorlog is geworden.

A. Dat kan ik ook niet oplossen. Was hij niet vóór die tijd ook in het Ministerie in een andere functie?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Dan begrijp ik het ook niet.

62212. De **Voorzitter**: Wij hebben de heer *van Lidth de Jeude* deze zaak voorgelegd. Eerst zei hij: dan kan niet. Later zei hij: de enige mogelijkheid is, dat ik in het een of andere verband deze brieven later gehad heb en dat ik er die kanttekeningen toen op heb geplaatst.

A. Dat is de enige verklaring.

62213. De **Voorzitter**: Deze brieven lopen dus over deze zaak en zij zijn dus geadresseerd op de wijze, als ik u vertelde. Van een schriftelijk antwoord hebben wij echter niets gevonden. De heer *Furstner* zegt nu: mijn rol hierbij was eigenlijk die van het brievenmannetje of iets dergelijks.

A. Dat weet ik niet. Ik weet hiervan niets bepaalds, maar meen mij te herinneren in het archief bepaalde aantekeningen te hebben gezien, waaruit bleek, dat de Regering met sommige voorstellen wel en met andere niet akkoord ging. Ik meen, dat die aantekeningen waren geparafeerd door admiraal *Furstner*.

62214. De **Voorzitter**: Verder schrijft u in uw nota over een punt, dat wij ook reeds breedvoerig onder de ogen hebben gezien, nl. het al spoedig vreemd aandoende feit, dat na de uitzending van *Jambroes* het contact met de O.D. maar niet tot stand kwam. Dit is voor de Duitsers een buitengewoon moeilijk punt geweest; zij moesten het niet tot stand komen van dat contact door allerlei verhalen aannemelijk maken. Dan zegt u, dat over de lijn van *Jambroes* een vervanger van *Jambroes* werd gezonden, nl. *Beekman (Beukema toe Water)*. Die is, geloof ik, een paar maanden later gegaan.

A. Ja, dat geloof ik wel.

62215. De **Voorzitter**: Dezelfde, die nog eens een rol heeft gespeeld in Engeland, toen de zaak kritiek begon te worden in Mei/Juni 1943, omdat men in die tijd per se deze *Beukema toe Water* terug wilde hebben.

A. Ik weet, dat er enige keren opdrachten zijn gegeven, dat iemand moest terugkomen en dat er telkens goede excuses werden gegeven.

62216. De **Voorzitter**: Nu is er nog een punt in uw nota, dat niet klopt met de mededelingen, die zijn gedaan door de heren van de M.I.D. U zegt, dat er in November 1943 eindelijk bericht kwam uit Zwitserland van *Ubbink* en *Dourlein* en dat kolonel *de Bruyne* hierop besloot alle verdere opdrachten op te schorten. Door de heren *de Bruyne*, *Lieftinck* en *Schilp* is gezegd: „Wij zijn reeds in Mei 1943 opgehouden met het droppen van agenten”. Dat is juist, want inderdaad zijn de laatste agenten in Mei 1943 uitgezonden. Genoemde heren zeggen, dat de waarschuwingen, die binnengekomen waren in verband met de arrestatie van het Nationaal Comité (en dit later nog geaccentueerd door het feit, dat de operatie om *Beukema foe Water* terug te halen, mislukte), voor hen een reden is geweest om na Mei Mei 1943 geen agenten meer uit te zenden. Daarom keek ik vreemd op van die zin in uw nota: „Hierop besloot kolonel *de Bruyne* alle verdere opdrachten op te schorten”. Zij hebben ons ook medegedeeld, dat 23 Juni 1943 een telegram is binnengekomen van *Dourlein* en *Ubbink*, dat uit de gevangenis te *Haaren* afkomstig was, hetgeen voor hen ook een ernstige schok is geweest.

A. Dat sloeg op een andere opdracht. Er waren in October 1943 pogingen aangewend om contact op te nemen met de ondergrondse pers.

De **Voorzitter**: Dat was de opdracht van *Brutus*.

A. Dat zou langs een andere weg gaan en die opdracht is opgeschort.

62217. De **Voorzitter**: Dus u onderschrijft ook wel, dat na Mei 1943 de uitzendingen in feite zijn gestaakt?

A. Ja.

62218. De **Voorzitter**: Dit waren de punten, die ik met u wilde bespreken. Beschikt u, wat dit probleem betreft, nog over gegevens, die voor ons van belang zijn?

A. Over geen andere dan degene, die ik reeds ter beschikking heb gesteld. Ik heb mijn wijsheid geput uit hetgeen daar lag.

62219. De **Voorzitter**: Bent u ook nooit in de gelegenheid geweest langs andere wegen inlichtingen te krijgen?

A. Ik heb met de mensen, die daarbij betrokken waren, nooit contact gehad. Ik ken *Rabagliatti*, omdat ik die een keer heb ontvangen voor de heer *Furstner*. Ik ken echter niemand persoonlijk van de Engelsen, die weleens besprekingen kwamen voeren.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. F. W. NUBOER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 29 JULI 1949
(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ORESTE PINTO,
oud 59 jaar, wonende te Londen,
zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

62369. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich op het moment van de inval in Nederland door de Duitsers?

A. In Londen.

62370. De **Voorzitter**: Woonde u daar al?

A. Sedert 1914.

62371. De **Voorzitter**: U bent — dat is ons bekend — werkzaam geweest op de Patriotic School.

A. Die is door *Bingham* en mij opgericht.

62372. De **Voorzitter**: Is dat al gebeurd vóór 10 Mei of toen pas?

A. Veel later. Ik zal het u in het kort vertellen. Ik was lid van M.I. 5, de Engelse counter-intelligence. Wij hadden ons hoofdkwartier in de gevangenis in Wormwoodscrubs, die niet in gebruik was. De Duitsers zijn er achter gekomen en wij zijn daar ge-divebombed. Dat was in Augustus en September 1940. In het begin reisde ik tweemaal per week naar Poole bij Bournemouth en Bristol, waar de vliegtuigen uit Lissabon aankwamen.

62373. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met de ontzaglijke stroom van mensen, die na de ineenstorting in West-Europa — dat was al vóór Augustus — in Engeland aankwamen?

A. Er waren in Londen 5 reception centres, in Norwood, Westminster, Crystal Palace, Bushy Park en Peckhani, waar de mensen heengebracht werden. Ik was in charge van een van de kampen, Norwood. Meestal kreeg men dan b.v. om kwart over één 's nachts 700 man. Gewoonlijk was er dan een luchtraid. Dekking had ik niet en de mensen verkeerden in een paniekstemming. Zij kregen eerst wat warmes en moesten dan ingeschreven worden. Men moest er de gehele nacht met een geladen revolver doorheen lopen om een paniek te voorkomen. De volgende morgen moesten de mensen ontluisd en gebaad worden en vervolgens naar de dokter. Dan konden wij pas beginnen met onze security-dienst. Er was een heel strenge bewaking.

62374. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat er met die vluchtelingen een aantal onbetrouwbare elementen is medegekomen?

A. Dat moet wel. Ik ben er van overtuigd, dat er van die stroom van 150000 mensen, die hier binnengekomen zijn, wel even geprofipteerd is om enige agenten binnen te krijgen.

62375. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt hen niet ontdekt bij de ondervraging?

A. Neen. Ik zat in Norwood. Ik kreeg 700 mensen tegelijk. Wij verkeerden in de onmogelijkheid diep in ieders geschiedenis te duiken.

62376. De **Voorzitter**: Wij hebben ons wel afgevraagd, in hoeverre de mogelijkheid van bepaalde penetraties van Duitse kant in Engeland heeft bestaan. Er zijn in dit verband gevallen van Nederlanders bekend. Het geval-Dronkers is er een voorbeeld van.

A. Vóór Dronkers hadden wij er vier, een Duitser en drie Hollanders, *Waldberg*, van der Kieboom en Pons. Zij zijn in Augustus of September 1940 door een onderzeeboot aan de kust afgezet. Zij zijn onmiddellijk ingerekend; Pons is in 1945 naar Holland gestuurd, waar hij, geloof ik, vrijgekomen is. Toen kwam Dronkers in 1942.

62377. De **Voorzitter**: Zijn er in verband met het geval-Dronkers niet twee gehangen?

A. Alleen Dronkers.

62378. De **Voorzitter**: Was het geval met de andere niet van zo ernstige aard?

A. Die was goed. Men had die z.g. ontsnappingsbootjes, die aankwamen. Het kon *Hitler* niets schelen, als er 12 goede Nederlanders ontsnapten, indien hij tegelijkertijd maar één gorde Duitse spion in Engeland kreeg. Het systeem was dan ook om 12 of 13 goede Nederlanders bijeen te krijgen plus één goed opgeleide Duitse spion. Die zaak lag ook buitengewoon moeilijk. Want de mensen, die aankwamen, zeiden: Wij kwamen bij Hellevoetsluis, maar de schildwacht keek net de andere kant uit; of. Bij het zoeklicht zag men ons gelukkig net niet; of. Het vliegtuig was vlak boven ons, maar men heeft ons niet ontdekt. Dan was het natuurlijk buitengewoon moeilijk in zo'n groep van mensen die ene te vinden, die niet deugde. Ik heb laatst moeten getuigen voor het Bijzondere Gerechtshof in het proces-Aben. Een paar weken geleden ben ik daarvoor in Holland geweest. Aben heeft 20 jaar gekregen.

62379. De **Voorzitter**: Was dat niet de eis?

A. De eis was 15 jaar; hij heeft 20 jaar gekregen. Ik heb hier nog gehad een mijnheer *Peereboom*; hij is gestorven in de gevangenis. Dan hebben wij hier gehad een mijnheer *Sips*.

62380. De **Voorzitter**: Er is ook het geval-Schipper geweest.

A. Ja. Wij dachten, dat hij een spion was, maar tegen die mijnheer Schipper is meer gezondigd dan hij gezondigd heeft. Er is nog een ander, die geloof ik, ook is vrijgesproken, hoewel ik een verklaring heb gehad, dat hij wel degelijk op aandringen van de Duitsers naar Lissabon was gegaan en daarvoor een aanbeveling voor Lissabon had gekregen. Als koerier heeft hij er zich toen ingedrongen.

62381. De **Voorzitter**: Wij hebben indertijd een zekere *Bottema* gehoord, een man, die in Nederland vóór de oorlog reeds voor de Engelsen gewerkt had. Agenten, die in 1941 zijn uitgezonden, hebben met hem contact gehad. Hij was een bekend adres voor de Engelsen. *Bottema* heeft ons verteld, dat hij op een gegeven ogenblik bij een of andere mijnheer in Groningen moest komen — dat was een Duitser —, die hem onder zeer verleidelijke voorwaarden wilde overhalen, dat hij met een schuit ging varen op de Noordzee. Die schuit zou een radio aan boord hebben en eventueel kon zij gebruikt worden om mensen in Engeland aan de wal te zetten. *Bottema* heeft dat verhaal met belangstelling aangehoord. Hij is dat verder gaan onderzoeken en heeft ons kunnen verschaffen een lijst van IJmuider trawlers, die tijdens de oorlog voor een gelijk doel werden gebruikt. Heeft u weleens bemerkt, dat men het op deze manier heeft geprobeerd en dat het gelukt is?

A. Ik heb die IJmuider trawlersgeschiedenis onderzocht, juist door het geval-Schipper. Zij hadden allemaal een V-man aan boord en radio, anders mochten zij niet buiten een zekere strook komen. Dat geschiedde om weerberichten te zenden en om Engelse schepen aan

te geven. Voor zover ik weet, heeft nooit een Nederlandse vissersboot iemand in Engeland aan land kunnen zetten. *Schipper* heb ik niet opgesloten, omdat hij een V-man aan boord had, maar omdat hij naar de grens van Portugal was geweest en daar zou gaan werken.

62382. De **Voorzitter**: Tenslotte schijnt men niet te hebben kunnen bewijzen — hij is na de oorlog vervolgd —, dat hij met de bedoeling om te spioneren naar Engeland is gekomen. Hij heeft het voorgesteld, alsof hij onder Duitse druk is ontsnapt.

A. Hij is naar Engeland gekomen, omdat hij door de Duitsers gegrepen zou worden. *Schipper* heeft veel goeds gedaan en heeft o.a. mensen aan benzine geholpen. Hij heeft meer goedgegaan dan hij gezondigd heeft.

62383. De **Voorzitter**: De heer *Schilp* heeft ons verteld, dat hij vóór zijn vertrek uit Nederland in contact heeft gestaan met *Schipper*.

A. Hij is gekomen met een ontsnappingsbootje, waarvan de motor geleverd is door *Schipper*.

62384. De **Voorzitter**: Waren er voor de Duitsers veel kansen om in Engeland een spion te hebben, die er dus reeds vóór de oorlog gewoond moet hebben of die er in de oorlog neergezet inoet zijn? Ik begrijp natuurlijk, dat het heel wat anders is, wanneer men vanuit Engeland een agent dropt in Nederland, waar een bevolking is, die voor 95 pct. bereid is hem te helpen of ten minste hem niet aan de Duitsers overlevert, of dat een Duitse spion in Engeland komt, waar vrijwel de gehele bevolking graag bereid is hem de Overheid in handen te spelen.

A. Wij hebben natuurlijk tussen de eerste en de tweede wereldoorlog een enorm verschil. Ik weet niet, of het u interesseert, hoe het in 1914 is gegaan, maar 24 uur na het verklaren van de oorlog is iedere Duitse agent gearresteerd, omdat de lijsten reeds 4½ jaar in onze handen waren. Toen *Edward* werd begraven, waren hier alle vorstelijke hoofden, ook Keizer *Wilhelm*, die een suite had in Claridge. Bij zijn gevolg was een kolonel, die een belangrijke plaats had bij de Duitse Geheime Dienst. Die kolonel is gevolgd en op een gegeven dag ging hij in plaats van door de gewone hoteluitgang door een andere uitgang, de service-entree. Hij liet zich toen scheren in een achterbuurt, Caledonian Market, waar een barbier woonde, die *Hahn* heette. Verder is er niets gebeurd. Die mijnheer *Hahn* ontving echter veel correspondentie en die heeft hij 4½ jaar lang rustig gekregen en hij mocht ook rustig correspondentie verzenden. Dat was echter de postbox voor alle Duitse agenten in Engeland. Toen de oorlog uitbrak, waren binnen 24 uur alle agenten hier gearresteerd, zodat de Duitsers voor de formidabele taak stonden in een land, waarmee zij in oorlog waren, een nieuwe organisatie op te bouwen.

In deze oorlog hebben wij echter precies het omgekeerde gehad. Jarenlang zijn honderden Duitse politieke refugiés en Joden naar Engeland gekomen. Hoeveel kaf er onder het koren was, weet ik niet. De nazis hebben vóór deze oorlog getracht hier spionnen te krijgen; als politiek refugié was het een ideale mogelijkheid. Wij stonden dus, toen de oorlog uitbrak, voor de onmogelijke taak niet alleen de mensen te onderzoeken, die het land binnenkwamen, maar ook te trachten een onderzoek in te stellen naar de mensen, die gedurende de laatste tien jaren het land waren binnengekomen.

62385. De **Voorzitter**: De conclusie van hetgeen u zegt, is dus, dat men het geenszins moet uitsluiten, dat er voor de Duitsers mogelijkheden zijn geweest?

A. Ik weet het wel zeker. Ik heb in October 1942 de Engelse dienst verlaten om in Nederlandse dienst te komen. Ik ben bij de directeur-generaal, sir *David Petrie* gekomen, die mij bedankt heeft. Toen de ceremonie afgelopen was, zeide hij: „Je staat nu niet meer in mijn dienst. Ik wilde gaarne je mening eens weten. Volgens jou komen er hier spionnen door; denk je, dat het er veel zijn?”

Ik antwoordde: „Naar mijn mening komen zij door met een gemiddelde van twee per week”.

Toen viel hij bijna van zijn stoel af. Ik heb hem nog een soort verhandeling van 36 bladzijden gestuurd, waarin ik hem op de fouten van de Engelse dienst heb gewezen.

62386. De **Voorzitter**: U gebruikt het woord „fouten”, maar het was natuurlijk ook buitengewoon moeilijk om de zeef zo te laten werken, dat er niet veel doorkwam.

A. De Engelse dienst is, in tegenstelling tot hetgeen in detectiveboeken staat, ontzettend slecht.

62387. De **Voorzitter**: Als men praat over de Duitse organisatie, wordt altijd gesproken van Duitse Grundlichkeit! Als wij dat echter goed bekijken, mankeert er ook heel wat aan.

A. Dat is nog vee! erger!

Ik zal u een voorbeeld geven van een stomiteit van de Duitse dienst en van de Engelse dienst. Ten aanzien van de Duitse dienst heb ik het volgende medegemaakt. Bij mijn examinatoren hamerde ik er voortdurend op, dat een goede spion een verhaal moet hebben, dat goed in elkaar zit en dat moeilijk te breken is. Hij moet echter bijna altijd iets hebben, dat hem verraadt. Een eerste vereiste is dus, dat men alles, wat hij bij zich heeft, goed onderzoekt, vóórdat men hem ondervraagt. Daarom hadden wij een lange tafel, waarop wij de zaak onderzochten. Zo was een van de examiners een keer bezig, toen ik er bij kwam staan. Op een gegeven moment zei hij: Wat is dat?, en hij haalde uit een vakje van de portefeuille van de man een enveloppe met wit poeder. Ik proefde, of het kinine was. Het had geen smaak. Ik zei tegen de examiner: Stuur het naar het laboratorium, er inoet een rush-analyse van worden gemaakt. Toen haalde hij uit hetzelfde vakje van de portefeuille een soort van orange-sticks, een soort van tandenstoker, die men gebruikt bij cocktails. Hij hield mij die voor de neus. Ik kreeg een schok en zei tegen hem: Geef mij nu ook de watten maar, die in het vakje zitten. Hij vraagt: De watten? Ik zeg: Ja, de watten. En de watten zaten ook in het vakje. De inan had in dat vakje een pyramidonpoeder, ten einde onzichtbaar te kunnen schrijven; de tandenstokers werden gebruikt om mee te schrijven en de watten om het krassen te voorkomen. Dat is nu een voorbeeld van de Grundlichkeit van de Duitse dienst; zij zijn zó grundlich, dat zij in één vakje alles bij elkaar stoppen en sturen de man dan zijn dood in. Nu is het rechtvaardig, als ik u ook van de Engelse dienst iets dergelijks vertel. Daarmede heb ik de volgende stomiteit medegemaakt. Bij de uitzending was er in het begin altijd iets, dat fataal was. De uitzending geschiedde door M.I. 6. In 1941 kwam het hoofd van M.I. 6 bij ons en hij vroeg: Kunnen wij een expert ter leen krijgen, die één of twee keer bij ons komt en die de mensen, die klaar zijn, ondervraagt; een soort van generale repetitie dus; hij is de Gestapoman; zij zijn opgepikt; dan kunnen wij eens zien hoe zij zich houden. Ik werd daarvoor uitgekozen. De eerste keer, dat ik daar kwam, betrof het drie jonge Belgen, die over twee dagen gedropt zouden worden. Ik vertelde hun wat er ging gebeuren; dat er een soort van generale repetitie zou zijn. Zij begrepen de bedoeling van de zaak. Ik vroeg: Gaan zij zo als zij hier staan, met precies dezelfde kleding, enz.? Ja, was het antwoord. Hun verhaal, hun cover-story, was, dat zij bij de inval in België naar Frankrijk waren uitgeweken; daar werk hadden gevonden op een bloemenplantage. Van andere mensen, die daar kwamen, hadden zij vernomen, dat het in België nog niet zo slecht was en daarom hadden zij besloten naar België terug te gaan. Zo waren zij tenslotte uit Frankrijk weer in België gekomen. Ik vroeg nogeens: Gaan zij zo? Ja, werd gezegd. Ik zeg tegen een van de jongens: kom eens hier en laat je das eens zien. Daarop stond: „Selfridge, Oxfordstreet, Londen”!

62388. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over M.I. 6. Nu wordt bij de uitzendingen van intelligence-agenten door de getuigen, die wij hebben verhoord, steeds gesproken over uitzendingen door S.I.S.

A. S.I.S. is hetzelfde als M.I. 6.

62389. De **Voorzitter**: Of is dat een verzamelnaam?

A. Neen; precies hetzelfde.

62390. De **Voorzitter**: U zegt, dat er voor de Duitsers wel degelijk mogelijkheden geweest zijn om in Engeland spionnen te hebben. Hebt u ooit iets bemerkt van een Duitse spion of spionnen, wier werkzaamheden verband zouden kunnen houden of hebben gehouden met hetgeen wij noemen het England-Spiel?

A. Daarvan heb ik nooit iets gemerkt. Ik had 45 examinatoren onder mij en had dus mijn handen vol. Toen ik bij de Politie-Buitendienst kwam, had ik, ook in Normandië, mijn handen vol en heb ik mij weinig bemoeid met de andere kant van de zaak. Op dat gebied kan ik zeggen, dat ik er niets van weet. Na Augustus 1944 was ik niet meer in Engeland, want toen kwam er een Netherlands Counter Intelligence Service attached to S.H.A.E.F. Ik ben naar Normandië gegaan en kreeg van *Eisenhower* opdracht om voor de veiligheid van de geallieerde legers te zorgen. Vanaf die tijd ben ik minder met Hollanders in contact geweest.

62391. De **Voorzitter**: U hebt nooit een geval onder handen gehad, waarvan u zegt, dat dit er verband mee kan houden?

A. Wat er verband mee zou hebben kunnen gehouden, was dat geval-Aben, die *van der Waals* onder de naam *van Lynden* mee naar Zweden heeft genomen.

62392. De **Voorzitter**: Van de uitzending van agenten naar Nederland hebt u dus door de aard van uw werkzaamheden maar weinig gemerkt?

A. Ik heb gevangenen onderzocht, maar geen Hollanders.

62393. De **Voorzitter**: U weet, dat wij verschillende Nederlandse instituten in Londen hebben gehad, die zich hebben beziggehouden met uitzenden van agenten. Dat is eerst geweest de C.I.D., daarna de M.I.D., onder de heer *de Bruyne*, die met S.O.E. samenwerkte, vervolgens B.I. en B.B.O. De agenten, die daardoor werden uitgezonden, waren agenten, waarvan de uitzending geregeld werd in overleg tussen de Engelse en de Nederlandse dienst. Hebben de Engelsen nu buiten de agenten, die werden uitgezonden in overleg met de Nederlandse diensten, in de loop van de jaren ook nog zelfstandig agenten naar Nederland uitgezonden, die alleen voor hen werkten en waarvan de Nederlanders niets af wisten?

A. Ja. Dat hebben zij. Ik zeg niet: Dat denk ik, maar ik zeg u positief: Dat hebben zij gedaan.

62394. De **Voorzitter**: Misschien kunt u dit nader toelichten. Wij hebben enige gevallen ontdekt.

A. Ik zal u een concreet geval noemen. Het moeilijkste geval in mijn carrière, dat ik ooit gehad heb, betrof een zekere *Anton Schrader*.

62395. De **Voorzitter**: Nu spreekt u over 1945?

A. Ja. Kent u die naam?

De **Voorzitter**: Ja.

A. 'Hij was ongeveer 21 jaar, een halfbloed, die ettelijke mensen heeft weten weg te helpen, o.a. oud-Minister *Burger*. Ten slotte was hij zelf met een bootje naar Engeland gekomen. Helemaal zeker ben ik van hem nooit geweest. Hij heeft mij veel hoofdbrekens gekost. Hij was buitengewoon intelligent.

62396. De **Voorzitter**: Was u niet zeker van hem, toen hij in Engeland aankwam?

A. Neen, maar ik ben omtrent hem nog niet 100 pct. zeker. Ik heb een lijst van 13 punten opgesteld, die volkomen onverklaarbaar waren in zijn verhaal. Het zou te ver voeren hierop thans in te gaan. Hij was een buitengewoon moeilijk geval. Ik heb een lang rapport opgemaakt over hem en dat besloten met de conclusie: ik denk wel, dat hij goed is, maar 100 pct. zekerheid heb ik niet. Laten wij hem vrijlaten, maar hij mag in geen geval gedurende de oorlog Engeland verlaten. Hij was in Engeland gekomen met de wens om onmiddellijk weer terug te gaan naar Nederland. Dan moest men voorzichtig zijn. Ik heb toen zo mijn conclusie over hem geformuleerd en ik moet zeggen, dat wat ik op dit gebied als conclusie gaf, ook gebeurde. Op veiligheidsgebied is er in Engeland nooit iets gedaan in tegenspraak met hetgeen er door mij werd gezegd. Dat werd aangenomen; dat hebben de Nederlanders ook aangenomen. *Schrader* zou dus niet door de Hollanders ergens gedropt worden; hij mocht ook niet ergens anders gedropt worden. Toen kwam de campagne en op een gegeven dag, toen wij in Eindhoven waren, kwamen de Amerikanen binnen: zij hadden mijnheer *Schrader* gepakt, want hij was boven Nederland gedropt door de Engelsen.

62397. De **Voorzitter**: Door de Amerikanen?

A. Maar die hadden hem van de Engelsen gekregen.

62398. De **Voorzitter**: Uit de stukken blijkt, dat *Schrader* in verbinding is gekomen met de O.S.S., dus de Amerikaanse dienst.

A. Daarvan was *van Waterschoot van der Gracht* het hoofd, maar die heeft hem van de Engelsen gekregen. De Engelsen hebben hem wel degelijk uitgestuurd. De Amerikanen konden hem niet vanuit Engeland uitsturen.

62399. De **Voorzitter**: Was dat technisch onmogelijk?

A. Zonder toestemming van de Engelsen was dat onmogelijk.

62400. De **Voorzitter**: Maar de Amerikanen hadden in Engeland vliegtuigen.

A. Hij is in handen van de Duitsers gevallen. Toen hebben de Amerikanen hem vrijgemaakt. Ik heb toen echter gevonden het rapport, dat hij aan de Duitsers had gegeven, waarin verschillende personen, waaronder ik zelf, werden beschreven. Toen is hij bij mij gebracht en ik heb hem dat rapport voorgelegd. Toen zei hij met zijn gewone intelligentie: vertelt u eens, is daar iets bij, dat de moffen nog niet weten?

Toen ben ik gaan doorstuderen en daarbij was ook niets, wat zij niet wisten. Hij zei: Kijk eens, wat er staat, wisten zij allemaal. Als ik alles maar vertelde, kon ik vertrouwen wekken. Hij is een zeer moeilijke figuur om te beoordelen en hij is door de Engelsen wel degelijk aangenomen, zonder onze kennis.

62401. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk weet u het oordeel van *Schreieder* over hem?

A. Neen.

62402. De **Voorzitter**: Dat komt op praktisch hetzelfde neer. Hij wist ook niet, wat hij aan hem had. Dat is dus wel merkwaardig.

U illustreerde uw antwoord in dit opzicht met een geval uit het jaar 1945.. .

A. Er zijn meer gevallen.

De **Voorzitter**: terwijl de zaak voor ons in het bijzonder van belang is voor de periode 1942—1943.

A. Er zijn meer gevallen. In zeker opzicht verkeer ik in een moeilijke positie, omdat ik ook natuurlijk de eed ten aanzien van de Official Secrets Act heb afgelegd, toen ik in Engelse dienst was. In verband daarmee zijn er enige dingen, waarvan ik niet weet, of ik deze mag vertellen of niet. Dat is een grote moeilijkheid voor mij.

62403. De **Voorzitter**: De Official Secrets Act veroorzaakt ook ons grote moeilijkheden. Wij hebben enige malen Engelsen opgeroepen; een is er voor ons verschenen en heeft gezegd, dat hij graag verklaringen zou willen afleggen, maar dat hij zat met de moeilijkheid van de Official Secrets Act; een andere door ons opgeroepen Engelsman heeft ons geschreven, dat hij op die grond niets kon verklaren.

A. Ik ben een Nederlandse luitenant-kolonel.

62404. De **Voorzitter**: Deze twee mensen waren Engelsen en wij meenden, dat het moeilijk was, een Engelsman voor dit conflict te stellen, want het is een eed aan zijn Regering. De verplichting tot geheimhouding van een Nederlands ambtenaar geldt in het algemeen niet tegenover de Enquêtecommissie. U bent echter een tussenvorm, omdat u een Nederlander bent, die in Engelse dienst heeft gewerkt.

A. Ja, heel veel jaren. Ik ben officieel nooit in Engelse dienst geweest, anders zou ik mijn Nederlanderschap hebben verloren. Er is een gemakkelijk weggetje op. Ik ben nooit lid geweest van M.I. 5, maar wel personal servant van sir *David Betrie*. Ik kan u echter wel verklaren, dat er meer gevallen zijn geweest.

62405. De **Voorzitter**: Ten opzichte van een andere zaak, nl. de uitzendingen, die in 1943, 1944 en 1945 hebben plaats gevonden voor het afvoeren van neergeschoten piloten, is ons duidelijk gebleken, dat dit een organisatie was, die los van de Nederlanders stond.

A. Dat is ook gewoon gebeurd. Er zijn mensen buiten de Nederlanders om door de Engelsen aangenomen.

Ik wil u een voorbeeld geven van de moeilijkheden, waarvoor ik sta. Aan de ene kant hebben wij de Official Secrets Act. Aan de andere kant: moet ik dan voor de Enquêtecommissie vertellen, dat er bij M.I. 5 een speciale afdeling was, die zich er mee bezighield, wanneer er een speciale koerier uit Lissabon kwam, hem een dag op te houden, de mail van hem af te nemen en de talloze zegels er af te halen? Moet ik dat vertellen, ja of neen?

62406. De **Voorzitter**: U meent dus te kunnen verklaren, dat ook in de jaren 1941, 1942 en 1943 de Engelsen intelligence-agenten hebben uitgezonden buiten het verband van de Nederlandse dienst om en hun eigen organisatie daarvoor hebben gehad?

A. Ja.

62407. De **Voorzitter**: Dat is dus de grens, waartoe u op het ogenblik bij uw mededelingen op dit punt meent te kunnen gaan?

A. Ja. Ik wil alleen verklaren, dat ik er ten stelligste van overtuigd ben, dat het gebeurd is.

62405. De **Voorzitter**: Nu is dit gehele gesprek een uitvloeisel van de opmerking, die u in de aanvang maakte, dat op een gegeven moment de Patriotic School werd opgericht.

A. Wij moesten b.v. naar Liverpool om onderzoeken in te stellen, en tweemaal per week naar Bournemouth. Dat werd te veel. Toen hebben wij een centrum gezocht, waar allen, die voor de eerste maal aankwamen, naar toe zouden worden gebracht. Vervolgens hebben *Bingham* en ik de Patriotic School opgericht; dat was in April 1941. Het hoofdkwartier van M.I. 5 was in St. James Street, maar wij zaten in de Patriotic School.

62409. De **Voorzitter**: U weet, dat in de zaak van het England-Spiel de persoon van *Bingham* zeer veel besproken is.

A. Ik heb zeer lang en zeer intiem met hem samengewerkt, ik kan u over *Bingham* volledig inlichten. Datgene, wat er verteld wordt, nl. dat hij met de moffen in verbinding stond, verklaar ik als volkomen onzin. *Bingham* was op dat gebied volkomen goed. Hij was echter een abnormaal mens.

62410. De **Voorzitter**: In welke zin?

A. In verschillende zin. In de eerste plaats heeft hij vervolgingswaan. Ik heb een brief van hem, waarin hij mij dit toegeeft. In de tweede plaats heeft hij sterke homoseksuele neigingen. In het begin van 1941 kwam er een jongeman bij ons — op het ogenblik zit hij in Duitsland als majoor —, die heel gelukkig getrouwd is, maar tot wie *Bingham* zich buitgewoon aangetrokken gevoelde. Dat werd niet beantwoord; toen is *Bingham* aan de drank geraakt en werd hij zo onmogelijk, dat hij bij ons is ontslagen.

62411. De **Voorzitter**: Is hij toen naar S.O.E. gegaan?

A. Ja.

62412. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Hij is weggegaan in het najaar van 1941

62413. De **Voorzitter**: Heeft hij toen bij S.O.E. eerst gewerkt onder leiding van *Blizzard*?

A. Eerst onder leiding van *Laming*. *Laming* heeft hem er ingehaald. Hij heeft eerst een tijdje onder *Laming* gewerkt en toen onder *Blizzard*. Dat is de geschiedenis van *Bingham*. Hij is abnormaal, maar dat hij niet goed zou zijn, dat is volslagen onzin. Daarvoor heb ik te lang met hem samengewerkt en weet ik hoe hij genoot, als wij iets tot stand brachten.

62414. De **Voorzitter**: Na het vertrek van *Blizzard* is hij commandant geworden van de Nederlandse Sectie van S.O.E. en hij is dat een tijd gebleven. Hij is dus door die gebeurtenissen en omstandigheden, die u vermeld hebt, niet in zijn carrière belemmerd.

A. Hij heeft natuurlijke aanleg voor het vak; hij is niet dom, maar hij dronk te veel.

62415. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging dat drinken ook door bij S.O.E.? Dat lijkt mij gevaarlijk.

A. Ja, hij heeft enige malen op de nominatie gestaan om er uit te worden gegooid.

62416. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij ooit in café's gekletst? Er wordt nl. wel beweerd, dat hij daar weleens doorsloeg.

A. Daaraan twijfel ik. Als hij dronken was, werd hij luidruchtig, handtastelijk, wantrouwend; het was meer wangedrag. Hij wist zelf, dat hij aan vervolgingswaan leed. Hij heeft zich tegenover mij ook niet goed gedragen. Hij heeft mij toen een verontschuldigungsbrief geschreven, waarin hij toegaf, dat hij tegenover mij verkeerd had gehandeld, en waarin hij schreef: ik weet, dat ik aan vervolgingswaan lijdt.

62417. De **Voorzitter**: U hebt hem pas in Mei 1940 in Engeland leren kennen; u kende hem niet van vroeger uit Nederland?

A. Ik kende hem vóór Mei 1940 niet.

62418. De **Voorzitter**: Kende u *Laming* ook niet eerder?

A. Neen.

62419. De **Voorzitter**: Was u met *Laming* op goede voet?

A. Ik heb hem twee keer ontmoet.

62420. De **Voorzitter**: Uw contact met *Laming* was niet van die aard, dat hij u b.v. bepaalde dingen, die hier een rol hebben gespeeld, zou hebben medegedeeld?

A. Ik geloof niet, dat ik ooit langer dan 1 minuut met hem gesproken heb; wel met zijn twee neven, die waren bij ons.

62421. De **Voorzitter**: De Patriotic School is in April 1941 opgericht?

A. Ja. Wij zijn heel klein begonnen. Eerst waren *Bingham* en ik er. Wij hadden drie of vier examiners. Dat aantal is uitgebreid; op het laatst waren het er 45. Zij werden door mij getraind. Ik heb een brochure geschreven; het was net een school.

62422. De **Voorzitter**: Was het een kamp of een gebouw?

A. Ik zal u een photo er van laten zien.

(De getuige overhandigt de Voorzitter een photo.)

62423. De heer **Koersen**: Waren er bij die examiners ook nog Nederlanders?

A. Twee Nederlanders; de één heette *Springet*. Zij zijn bij de paspoortcontrole in Rotterdam.

62424. De **Voorzitter**: Was er nog een andere Nederlander bij?

A. Ik vergeet altijd het eerst namen.

62425. De **Voorzitter**: Ik bedoel de man, die ook relaties had met de heer *Vrinten, van Koutrik*.

A. Neen. Die was niet bij ons. Ik heb hem er wel uit laten gooien. Hij was bij M.I. 6. Bij de Patriotic School was een huisje, waarin mensen van M.I. 6 zaten.

62426. De **Voorzitter**: Zat *van Koutrik* daar?

A. Ja. De instructies waren, dat de mensen nooit met individuen mochten spreken, vóórdat zij eerst door ons behandeld waren. Ik heb toen *van Koutrik* er een paar maal op betrapt, dat hij in de gang mensen verhoorde, vóórdat zij bij ons waren geweest. Ik kreeg toen een geval van een of andere Nederlander, die bij mij kwam en zei: „Een zekere mijnheer heeft mij op de gang aangesproken en heeft gezegd: als je bij de Engelsen komt, moet je niet te veel vertellen, vertel het mij maar; later krijg je toch mij te spreken." Ik heb hem er toen uit laten gooien. Dat was in 1942.

62427. De **Voorzitter**: Dit is hoogst merkwaardig. Als er dus mensen onderzocht en goedgekeurd waren, was er in de Patriotic School een filiaal van M.I. 6, dat onderzocht of daar ook mensen onder zaten, die geschikt waren voor terugzending naar Nederland, en *van Koutrik* was bij dit beoordelingswerk betrokken?

A. Ja.

62428. De **Voorzitter**: Weet u, wie hij is en wat er met hem gebeurd is?

A. Ja. Hij is er door mij uitgegooid en daar ben ik blij om.

62429. De **Voorzitter**: *Van Koutrik* heeft verteld, dat hij ontslagen is op grond van disloyalty. Wat houdt die term in? Wij hebben een ogenblik ons afgevraagd of de Engelsen een vermoeden hadden van hetgeen hij vóór 1940 had gedaan.

62430. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er zijn ook verhalen, die zeggen, dat *van Koutrik* wegging, omdat hij van Engelandvaarders geld en sieraden langs een minder nette weg trachtte te krijgen.

A. Daarvan weet ik niets. Ik heb alleen gezegd: „Die man moet er uit.”.

62431. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat hij er op aanbeveling van de heer *Vrinten* is gekomen?

A. Dat betwijfel ik, omdat *Vrinten* niet zo'n grote vriend van *van Koutrik* was. *Vrinten* heeft een scherp inzicht in zulke dingen.

62432. De **Voorzitter**: *Vrinten* heeft vóór 1940 in Nederland toch 2 jaar met hem samengewerkt, zonder dat hij merkte, dat *van Koutrik* tegelijk ook voor de Duitsers werkte.

A. Er waren twee jongens *Springer*, die door mij getraind zijn, en iemand uit België, die eveneens door mij is getraind.

62433. De **Voorzitter**: Was op het bureau van M.I. 6 *van Koutrik* een ondergeschikte?

A. Ja.

62434. De **Voorzitter**: Stond daar een Engelse officier aan het hoofd?

A. Ja.

62435. De **Voorzitter**: Was het verder een grote staf of slechts enkele mensen?

A. 6 man.

62436. De **Voorzitter**: Dat waren allen ondergeschikten?

A. Ja, het waren mensen van verschillende nationaliteit, omdat zij de talen moesten spreken. Er zat een Noor, een Fransman, enz.

62437. De **Voorzitter**: Dat betekent dus, dat daardoor de positie van *van Koutrik* ten opzichte van de Nederlanders vrij belangrijk werd. Hij was dus de enige Nederlandse ondervrager. Zijn superieur zal zijn rapporten doorgegeven en eventueel goedgekeurd hebben, maar tenslotte was hij de eerste zeef, waar het doorheen ging?

A. Ja, zijn impressie kwam in het rapport. Het werd aan zijn superieur voorgelegd en op grond daarvan werd iemand aangenomen of niet aangenomen. Het was in zekere zin een belangrijke functie.

62438. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk ten aanzien van *van Koutrik* niet de indruk, dat hij de capaciteiten voor een dergelijke functie had?

A. Neen, ik heb altijd de grootste minachting voor hem gehad. Na het laatste geval heb ik mij niet meer met hem bemoeid. Ik heb tegen zijn chef gezegd: Ik wil hem niet meer hebben, hij moet er uit.

62439. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd het aan de Nederlandse Regering gerapporteerd?

A. Dat weet ik niet. Ik was in Engelse dienst. Ik heb het wel aan de Engelsen gerapporteerd.

62440. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet niet of de Engelsen het aan de Nederlandse Regering hebben doorgegeven?

A. Neen.

62441. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Tenslotte heeft ook niemand door gehad, dat hij vóór 1940 ook voor de Duitsers gewerkt had!

A. Neen. Dat is hier niet ontdekt. U begrijpt, dat het ons niet zal invallen, iemand van M.I. 6 op betrouwbaarheid te gaan onderzoeken.

62442. De **Voorzitter**: Wij kunnen dus constateren, dat van de naar Nederland uitgezonden agenten een aantal uit de Patriotic School gekomen is. Dat staat vast!

62443. De **Voorzitter**: In de tweede plaats staat vast, dat de man, die in eerste instantie de mensen met het oog hierop ondervroeg, een Nederlander was, die vóór 1940 een dubbele rol heeft gespeeld.

A. Er waren verschillende anderen.

62444. De **Voorzitter**: Waren er anderen, die de Nederlanders voor M.I. 6 ondervroegen?

A. Ja.

62445. De **Voorzitter**: Maar hij had toch in ieder geval een zekere taak daarbij.

Dat is op zich zelf een zeer merkwaardige coincidentie. Kan het meer geworden zijn dan een coincidentie?

Een aantal van de mensen, die in Nederland zijn gedropt, is uit de Patriotic School gekomen, mensen, die in Nederland gedropt zijn met zeer noodlottige gevolgen.

Het merkwaardige feit doet zich voor, dat een van de personen, die de vrijgegevenen uit de Patriotic School moest testen en ondervragen met het oog op hun geschiktheid en bereidheid naar Nederland te worden uitgezonden, een man was, die in Nederland van 1938 tot 1940 een dubbele rol heeft gespeeld.

Dat kan een ernstige en hoogst onaangename coincidentie zijn, maar het kan ook meer zijn.

A. Ik begrijp dat niet.

62446. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat er op de een of andere wijze een oorzakelijk verband kan bestaan tussen de mislukkingen, die er in Nederland hebben plaats gevonden. en het feit, dat deze man op die post zat.

A. Bedoelt u opzet van de Engelsen?

De **Voorzitter**: Neen, een vorm van verraad.

A. Dat kan.

62447. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De man wist wie er uitgezonden konden worden.

A. Het is van belang, dat geef ik toe, maar hij was een van de laagste ambtenaren. Of hij nu precies wist, wie er uitgezonden werden, wil ik niet zeggen. Maar een man als *Jambroes* heeft hij in ieder geval gesproken en rapport van opgenomen.

62448. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het komt dus hierop neer, dat er een man, die vroeger Duits agent is geweest, in M.I. 6 zat, hetgeen de Engelsen niet wisten.

A. Dat bevestigt hetgeen ik over de Engelse dienst heb gezegd, nl. dat die buitengewoon slecht was.

62449. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt *van Koutrik* verder niet meer gevolgd? U had geen grotere verdenking tegen hem: u hebt hem alleen laten ontslaan. Was het feit, dat hij bij M.I. 6 zat, voldoende voor u om aan te nemen, dat hij goed was?

A. Ik kan niet aannemen, dat iemand in een dergelijke dienst wordt aangenomen, die niet goed is. Dan moet men dat zelf ook gaan onderzoeken.

62450. De **Voorzitter**: Deze samenloop van omstandigheden heeft mij getroffen. Ik ben het met u eens, dat u zegt: deze man zat op een lage plaats, maar de schakel, die ontbreekt, is wellicht te construeren, indien hij contact had met een man, die op een hogere plaats zat.

A. Het kan inderdaad sinistere gevolgen hebben gehad.

62451. De **Voorzitter**: Inderdaad.

Wat is de reden geweest, dat u in October 1942 naar de Nederlandse dienst bent gegaan?

A. Ik had verschillende redenen. De eerste reden is moeilijk uit te drukken. Ik ben Nederlander. Nederland was in oorlog; ik was liever aan de Nederlandse kant, dat begon mee te spreken. U zult begrijpen, dat ik zelfs in Engelse dienst zoveel mogelijk voor de Nederlanders heb gedaan. Zij hadden het in Patriotic School gemakkelijker dan mensen van andere nationaliteiten; ik haalde hen er weleens weg. Ik stond in zeer intiem contact met de Politie-Buitendienst. Toen *Derksema* vroeg, of ik bij hem wilde komen, heb ik dat gedaan. Daarbij komt, dat er enkele dingen in de Engelse dienst waren, die mij eigenlijk enigszins degouterden, omdat die dienst zo slecht was.

62452. De **Voorzitter**: Kwain u vóór die tijd al wel op het bureau van de heer *Derksema*?

A. Neen, pas toen ik in werkelijke functie trad. Als ik een Hollands geval had, dat interessant was, heb ik hem er wel bij gehaald.

62453. De **Voorzitter**: Toen u in October 1942 bij de heer *Derksema* kwam, was zijn dienst reeds zuiver Politie-Buitendienst; toen was het element C.I.D. er uit verdwenen.

A. Ja, want als *van 't Sant* daar was geweest, had ik er niet willen komen.

62454. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Wat ik zeg, geeft mijn mening omtrent *van 't Sant* wel te kennen.

62455. De **Voorzitter**: Is die mening misschien gebaseerd op feiten, die voor ons van belang zouden kunnen zijn?

A. Ik geloof het niet. Door de Engelandvaarders, die bij mij kwamen, werd *van 't Sant* in het algemeen als een Duitse agent beschouwd. Ik heb jongens bij mij gehad, die, als ik vroeg, wat zij kwamen doen, zeiden dat zij *van 't Sant* kwamen vermoorden, en zij vroegen dan mijn medewerking. Ik heb hen er toen opmerkzaam op gemaakt, dat men voor moord in Engeland wordt gehangen, en ik heb tevens getracht duidelijk te maken, dat het volkomen onzin was.

62456. De **Voorzitter**: Bent u daarvan overtuigd?

A. Ja, maar ik ben er ook van overtuigd, dat hij een grote intrigant was. Ik wil niet zeggen, dat *van 't Sant* niet een agent is geweest voor een vreemde Mogendheid, maar dat was niet Duitsland.

62457. De **Voorzitter**: Hebt u het bekende verhaal van zijn werkzaamheden in 1914—1918 gehoord?

A. Ja.

62458. De **Voorzitter**: En hebt u het verhaal van de beloning, die hij op grond van die werkzaamheden zou hebben gekregen, wel eens uit Engelse bron gehoord?

A. Nooit. Ik zeg ook niet, dat dat verhaal waar is. Dat kan ik niet beoordelen. Toevallig heb ik enige dagen geleden een kist opgegruimd, waarin ik tegenkwam een rapport over *van 't Sant*, dat ik aan de heer *van Angeren* heb overgelegd. Hieruit valt wel een bewijs te putten voor het feit, dat hij een intrigant is. Dat is zuiver persoonlijke eerezucht of baantjesjagerij. Op dat gebied acht ik *van 't Sant* niet erg hoog, maar hij is geen verrader.

62459. De **Voorzitter**: Is het geval, dat u hebt gesignaleerd in dat rapport, van belang voor ons onderzoek, als u zich voorstelt, dat ons onderzoek zich uitstrekt tot ons gehele Regeringsbeleid in Londen?

A. Ja.

Ik was de enige vakman bij de Politie-Buitendienst; de gehele administratie was in handen van de heer *Derksema*, maar het onderzoek van de mensen en de beslissing, of iemand goed of niet goed was, lag bij mij. Daartegen heeft men zich nooit verzet en ik speelde daar dus een belangrijke rol. Door middel van een derde persoon werd mij voortdurend gezegd: „Mijnheer *van 't Sant* wil dolgraag met je lunchen en spreken”.

62460. De **Voorzitter**: Werd dat door een derde gezegd?

A. Ja, door een wederzijdse vriend. Wij hebben toen samen geluncht en hij zei: „Mijnheer *Pinto*, de Koningin weet, wat wij vandaag bepraten; feitelijk ben ik hier op verzoek van de Koningin”. Daarmee begon hij. Hij sprak toen over B.I., dat dit zo'n slechte dienst was en dat het beter zou zijn, als ik de leiding zou hebben en dat de Koningin er ook zo over dacht. Ondertussen wilde hij graag weten — en de Koningin ook —, wat er eigenlijk op Eaton Square allemaal gebeurde en of ik hem dat wilde rapporteren. Als ik dat deed, zou hij er voor zorgen, dat ik hoofd van B.I. zou worden. Dat was toen meteen aanleiding voor mij om de lunch af te breken en nooit meer met *van 't Sant* te spreken.

62461. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u halverwege weggegaan?

A. Ja.

62462. De **Voorzitter**: Kolonel de *Bruyne* heeft hier medegedeeld, dat hem in 1942 op een gegeven moment was gebleken, dat in de verhoren van de Engelandvaarders de verhalen over de heer *van 't Sant* niet meer werden opgenomen. Ik meen, dat de heer *de Bruyne* tevens verklaard heeft, dat het op last van Minister *van Angeren* zou zijn geschied. Deze laatste zegt echter, dat hij er niets van af weet.

A. Dat hoor ik voor de eerste maal.

62463. De **Voorzitter**: Zijn die verhalen over de heer *van 't Sant* altijd opgenomen?

A. Ja. Ik kan alleen spreken over de jongens, die ik heb gehad. Dat was in de tijd, gedurende welke ik bij de Engelsen zat. Dat staat in mijn Engelse rapporten. Hoe het met de Hollandse rapporten gegaan is, weet ik niet.

62464. De **Voorzitter**: Er is ook nog een waarschuwing van prof. *Oranje* geweest over de heer *van 't Sant*. Weet u, wie die medegebracht heeft?

A. Neen. Verschillende jongens kwamen er mede. Toevallig hebben een paar het mij wel verteld; er kunnen anderen zijn, die het tegenover de Nederlanders beweerd hebben.

62465. De **Voorzitter**: Zijn, nadat u in October 1942 daar gekomen bent, de verhalen over de heer *van 't Sant* opgenomen gebleven?

A. Ja, ik heb nooit last gekregen ze er uit te werken.

62466. De **Voorzitter**: Nani de heer *Wolters* ook een aantal verhoren voor zijn rekening?

A. Neen, na mij gingen de mensen naar *Wolters*. Op het gebied van de security stond ik geheel alleen.

62467. De **Voorzitter**: De heer *Wolters* had dus een speciale nabehandeling als zijn taak?

A. Ja, om informatie te krijgen omtrent de toestand in Holland.

62468. De **Voorzitter**: U hebt die verhalen over de heer *van 't Sant* steeds opgenomen?

A. Ja.

62469. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat de heer *de Bruyne* zo positief verklaart, dat hij in 1942 geconstateerd heeft, dat dit opgehouden is.

A. Ik beschouw de heer *de Bruyne* als een zeer eerlijke, ronde en royale kerel, maar hij was geen vakman. Hij had als assistent kapitein *Lieftinck*. Er was geen vakman.

62470. De **Voorzitter**: U kwam dus op een gegeven ogenblik bij de Politie-Buitendienst. U was zelf wel een vakman. Onze indruk is, dat, afgezien dan van uw persoon, uit vaktechnisch oogpunt de bezetting van de Politie-Buitendienst niet zo bijzonder was.

A. Ik matig mij niet aan een oordeel te vellen. Ik geloof echter, dat *Vrinten* daar wel goed werk heeft gedaan. *Wolters* deed wat hij doen moest en deed dat ook goed. Er waren niet veel andere mensen. Het is moeilijk voor mij om over *Derksema* een oordeel uit te spreken, omdat ik voor hem een buitengewone vriendschap gevoel. Ik beschouw hem als een scherpzinnig en scherp denkend mens; dat was hij althans toen, want hij is veranderd. Op een gegeven ogenblik, in 1945, was hij een verbitterd mens. Hij kreeg een baantje bij de Warcrimes en hij heeft zich laten gaan; te veel gedronken en een beetje losgeslagen.

62471. De **Voorzitter**: Zijn er moeilijkheden met hem geweest?

A. Ja, bij Warcrimes, in Duitsland.

62472. De **Voorzitter**: Welke moeilijkheden zijn dat geweest?

A. Hij heeft de zaak verwaarloosd. In zoverre is hij schuldig, maar oneerlijk is hij, naar ik geloof, niet. Hij was echter de verantwoordelijke man en hij is schuldig aan de verwaarlozing van de zaak. Hij was echter een verbitterd mens en daarvoor had hij ook wel grondige redenen.

62473. De **Voorzitter**: Welke redenen?

A. Hij was hoofd van Sectie IIIA van het Militair Gezag. Op een gegeven moment is *de Quay* Minister geworden. Toen is er volgens mij een soort van Staatsgreep gedaan, waarbij *de Quay*, die destijds lid was geweest van het „Driemanschap” van de Nederlandsche Unie, een ander lid van dat „Driemanschap” hoofd heeft gemaakt van het Bureau Nationale Veiligheid, waardoor Sectie IIIA van het Militair Gezag niet meer existeerde.

62474. De **Voorzitter**: Wat heeft zich daarna in Duitsland afgespeeld? En wanneer was dat?

A. In 1947. Ik was eerst werkzaam bij het Bureau Nationale Veiligheid, maar heb dat bureau na ongeveer drie maanden ten gevolge van onenigheid met kolonel *Eindhoven* verlaten. Ik ben toen voor het Commissariaat voor Commerciële en Economische Belangen in Duitsland naar Duitsland gegaan en heb daar gewerkt om crerlijkheden aan de dag te brengen.

62475. De **Voorzitter**: En waren er bij het personeel, die daar oneerlijkheden hadden gepleegd?

A. Ja. Kapitein *van der Schuit* en de sergeanten *Oost-Indië* en *Montfoort* heb ik laten arresteren; die hebben ook gevangenisstraf gekregen.

62476. De **Voorzitter**: Ik keer weer terug tot de Politie-Buitendienst. Wat was de heer *Derksema* vroeger geweest?

A. Advocaat in Deventer.

62477. De **Voorzitter**: Men kan niet zeggen, dat mr. *Derksema* een voldoende vakman was om beschouwd te worden als de aangewezen man om aan het hoofd te staan van een instituut als de C.I.D., dat zich bovendien nog bezighield met de uitzending van agenten.

A. Er waren geen vakmensen.

62478. De **Voorzitter**: Dat is te zeggen: er waren te Londen de officieren van het vroegere GS III, generaal *van Oorschot*, enz.

A. Bij B.I. hebben wij eerst gehad *Broekman*, die dat moest opgeven, omdat zijn zenuwgestel in de war geraakte. Toen hebben wij gehad *Somer*. Het is nu naar de kwestie wat u vakmensen noemt.

62479. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft toch, over het algemeen gezien, niet zo slecht geboerd? Vooral als men het ziet in het licht van de tegenstelling met de dienst van kolonel *de Bruyne*.

A. Ik veronderstel, dat u van mij niet verlangt, dat ik mij uitlaat over de capaciteiten van kolonel *Somer*?

62480. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom niet?

A. Het doet zo weinig ter zake, wat ik er van denk. Ik denk in dit geval aan een speciale zaak, nl. die van *Christiaan Lindemans*.

62481. De **Voorzitter**: Juist. Daar komen wij dadelijk nog op terug. Ik dacht meer aan de resultaten van B.I., in het bijzonder wat de contacten met Nederland betreft. Dat was toch beter dan bij de dienst van de heer *de Bruyne*?

A. Ik vind hem wel een rechtschapen, eerlijk mens en een ronde pen in een vierkant gaatje.

62482. De **Voorzitter**: Ik keer thans weer terug tot de Politie-Buitendienst. Wat was de functie van *Steengracht van Moyland*?

A. Zijn functie was, dat, wanneer ik een dossier moest hebben, ik belde en dat hij dan kwam. Dan vroeg ik: „Wilt u dit of dat dossier geven?” en kwam hij een kwartier later terug en zei: „Ik heb het niet gevind.” Hij is wel een aardige man.

62483. De **Voorzitter**: Dat was dus het meest opmerkelijke in zijn taak? Er is ons verteld, dat *Steengracht van Moyland*, behalve het niet vinden van dossiers, nog een andere taak had, die misschien iets minder onbelangrijk was, nl. dat hij veel contacten had en ook onderhield met de Engelsen.

A. Die heeft hij nog.

62484. De **Voorzitter**: En ook met de Engelse Geheime Dienst?

A. Hij staat goed aangeschreven bij de Engelsen en kan daarom ook voor de Hollanders nuttig zijn, omdat hij ook veel informatie krijgt. In een zeker opzicht is hij buitengewoon dom. Daarvan kan ik u een voorbeeld geven. Ik wilde hem eens testen, hoe knap hij was en hoever ik kon gaan. *Derksema* en ik zaten in een kamer en toen kwam *Steengracht* binnen. Ik zei toen: Ik heb een aardige rebus gehad, die ik heb opgelost. Het is gekleed in khaki met een grote hoed met brede rand, een lange stok in de hand, sportkousen, schoenen met ijzer en een das om de hals. Het eindigt op „advinder”. Toen heeft hij heel lang nagedacht en eindelijk gezegd: padvinder.

Ik zeide daarop: „dan heb je hem al eens gehoord”, waarop hij antwoordde: „neen, heus niet”.

Aan de andere kant is hij toch wel een beetje slim. Hij is een man van standing en heeft goede Engelse manieren. Hij is op politiek gebied enigszins geslepen, niet in de slechte zin van het woord.

62485. De **Voorzitter**: In die zin, dat hij de politieke verhoudingen kan beoordelen?

A. Ja. Hij staat op buitengewoon goede voet met de Engelsen, speciaal twee vooraanstaande mensen bij M.I. 5, *Guy Liddle* en *Dick White*.

62486. De **Voorzitter**: Hebt u wel gemerkt, dat hij tijdens de werkzaamheden van de Politie-Buitendienst zaken met de Engelsen heeft behandeld?

A. Toen heeft hij alleen dossiers weggemaakt.

62487. De **Voorzitter**: U hebt niet kunnen constateren, dat hij door de heer *Derksema* uitgezonden werd om met de Engelsen bepaalde gevallen te bespreken?

A. Dat acht ik uitgesloten. Misschien later, maar, totdat ik naar Normandië ben gegaan, niet. Als ik iemand verhoorde, ging hij wel eens met mij mede naar de gevangenis.

62488. De **Voorzitter**: Was toentertijd bij de dienst bekend, dat hij een zeer na familielid bij het Auswartige Amt in Berlijn had?

A. Dat was bekend. De Hollanders wisten het; naar ik meen, ook de Engelsen.

62489. De **Voorzitter**: Hoe werd dit beschouwd? Als iets, wat in de beste families kan voorkomen?

A. Ja.

62490. De **Voorzitter**: Sprak hij er zelf wel over?

A. Dikwijls. Hij maakte zich zorgen omtrent de vraag, wat er van het landgoed terecht zou komen.

62491. De **Voorzitter**: Dat was toch niet van hem?

A. Daarop had hij bepaalde rechten. Hij stak het niet onder stoelen of banken. Hij is zeer rijk en heeft een groot landgoed in Wales.

62492. De **Voorzitter**: Sprak u in de Patriotic School weleens met de mensen over de vraag, of zij eventueel uitgezonden wensten te worden, of liet u dit over aan de afdeling van M.I. 6?

A. Ik heb weleens mensen gerecommandeerd, wanneer ik hen daarvoor inderdaad buitengewoon goed achtte.

62493. De **Voorzitter**: U hebt *Jambroes* ook gesproken?

k. Ja. Ik heb nooit met het individu zelf er over gesproken.

62494. De **Voorzitter**: U hebt niet met de man zelf er over gesproken?

A. Neen. Het is wel voorgekomen, dat ik in mijn rapport heb gezet: die man lijkt mij buitengewoon goed voor de opleiding.

62495. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer *Tas* heeft gezegd, dat u aan hem en *Jambroes* hebt gevraagd, of zij met een opdracht naar Nederland terug wensten te gaan.

A. Ik denk, dat het omgekeerd is gebeurd.

62496. De **Voorzitter**: Van *Jambroes* had u een goede indruk?

A. Een zeer goede indruk; hij was prima. Voordat ik iemand aanbeveel, moet ik erg zeker van hem zijn.

62497. De **Voorzitter**: Dat werk bij de Nederlandse dienst hebt u gedaan van October 1942 tot September 1944?

A. Ja. Toen ben ik hoofd geworden van The Netherlands Counter Intelligence Mission attached to S.H.A.E.F. Ik kwam onder generaal Eisenhower te staan.

62498. De **Voorzitter**: U stond in die functie buiten Sectie III A van het M.G.?

A. Ja.

62499. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* had dus de security in de Nederlandse sfeer?

A. Die zat nog in Londen. Hij is pas in December 1944 naar Brussel gekomen. Sectie IIIA van het M.G. was toen nog niet in Brussel; die is later in functie getreden.

62500. De **Voorzitter**: Ten aanzien van nog twee gevallen zou ik gaarne van u willen horen, wat u daarmee te maken hebt gehad en hoe zich die hebben toegedragen. Dat is in de eerste plaats het geval-Aben en in de tweede plaats het geval-Lindemans.

A. Met het geval-Aben heb ik maar betrekkelijk weinig te maken gehad; daarvan weet u vermoedelijk meer dan ik. Hij is niet door ons, d.w.z. door de Politie-Buitendienst, maar wel degelijk door het Bureau Inlichtingen vanuit Zweden naar Londen gelokt. Wij hebben er wel aan medegewerkt, dat hij werd aangehouden. Ik heb een zekere Flantua gehoord; daarvan heb ik een uitvoerig rapport gemaakt. Dat is overgegeven aan B.I. en dat heeft Aben de nek omgedraaid. Het eerste persoonlijke contact van mij met Aben was later in 1945, in Scheveningen. Toen ben ik hem gaan horen. Ik vroeg aan hem: heb je nog wat tot je verdediging aan te voeren? Hij zei: laten ze mij maar ophangen.

62501. De **Voorzitter**: Wie was Flantua?

A. Ik geloof, dat hij eigenlijk *Denis* heette; zijn eigen naam weet ik niet precies. Voor het Bijzondere Gerechtshof stond hij, naar ik meen, als Flantua bekend. Hij had met Aben gereisd. Een man, die volkomen te goeder trouw is geweest en die gedurende de oorlog goed werk heeft gedaan, maar volkomen door Aben is misleid, is de consul-generaal de Jong. Ik kan u verder van het geval-*Aben* heel weinig vertellen.

62502. De **Voorzitter**: Weet u wel meer van de zaak King-Kong?

A. Dat is heel pijnlijk. Ik heb King-Kong gearresteerd. Weet u waar?

De **Voorzitter**: Ja, daarover zijn ons mededelingen gedaan.

A. Ik moet in het geval-King-Kong mij zeer voorzichtig uitdrukken.

62503. De **Voorzitter**: Was hij een grote zware kerel?

A. Wij hadden geen boeien, die groot genoeg waren om om zijn polsen te doen. Wij hebben hem met touwen moeten binden. Er is over die man volslagen onzin, gedaas, geschreven. Aan de andere kant heb ik het altijd niet zo wenselijk geacht, dat in Holland die zaak King-Kong zo zeer bekend werd.

62504. De **Voorzitter**: In onze verhoren komt hij nogal eens een keer naar voren. Wij hebben met Giskes over hem gesproken. De heer de Graaf heeft ook mededelingen over hem gedaan en

A. De heer de Graaf had over King-Kong niet zoveel moeten praten, want juist *de* Graaf is door *King-Kong* het meest om de tuin geleid. Wat ik buitengewoon ergerlijk vind, is, dat juist de man, die zo volkomen misleid is door King-Kong, een boek schrijft, waarin hij hem laat optreden als een soort van idioot.

62505. De **Voorzitter**: Wanneer bent u voor het eerst met *Lindemans* in aanraking gekomen?

A. Ik heb hem een dag na de bevrijding van Antwerpen in die stad ontmoet. Ik was toen in een kamp, waar Hollandse jongens kwamen. Daar paradeerde King-Kong met bommen en vijf revolvers, in een soort van camouflagepak met 3 sterren op zijn mouw, gevolgd door 50 of 60 hem verafgodende jongelui. Hij beviel mij niet en toen heb ik hem apart genomen en ondervraagd.

62506. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was nogal riskant voor u.

A. Hoezo?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Omdat hij vijf revolvers bij zich had.

A. Hij beviel mij niet. In Antwerpen heb ik hem ondervraagd, maar met die ondervraging was ik niet tevreden. Ik vond het geval ernstig genoeg en ben naar Brussel gegaan, waar ik twee dagen en nachten er aan heb besteed om dat geval te onderzoeken. Ik zeg twee dagen en nachten, omdat juist in de nachtkroegen ik inlichtingen over King-Kong kreeg van dronken vrouwen, enz. Ik kwam tot de conclusie, dat hij fout was. Die conclusie was op het volgende gebaseerd. Hij was in Mei door de Duitsers gevangengenomen. Bij de inhechtenisneming had hij echter een kogel in zijn long gekregen. Uit het hospitaal was hij door jongens van zijn eigen groep bevrijd. Hij is teruggegaan naar zijn illegale werk; hij had een paar jaar goed werk gedaan. Van dat ogenblik af is alles, wat hij deed, mislukt. Er gebeurden ongelukken en hij kwam er altijd goed af. Dat is een van de dingen, waarvan ik niet houd. Ik heb in Brussel een onderzoek ingesteld. Ik ontdekte, dat hij in Brussel leefde met een zekere Margarethe Albrecht, een Duitse, die ik door de Belgen heb laten arresteren; het was een Duitse agente. Ik ontdekte verder, dat hij een tijdlang had geleefd met een zekere Min *Meersmans*, een spionne, die naar Wenen was gevlucht. Ik kwam tot de conclusie, dat hij fout was. Hij woonde op Château Witouck, het hoofdkwartier van Z.K.H. Ik heb gezegd, dat hij de volgende morgen, Maandagmorgen bij mij moest komen. Het was mijn vaste voornemen hem tegelijkertijd vast te houden. Hij kwam echter niet en ik kreeg om één uur bezoek van twee officieren, de heren de Graaf en de Jong, die zeiden: „Majoor, hij is niet gekomen, omdat hij eerst naar het bureau van de Prins is gegaan; hij is goed en wordt ingeschakeld”, waarop ik ben opgestaan en gesalueerd heb. Dat was voor mij het einde van het liedje. Wanneer mij van de zijde van het bureau van het hoofd van de Nederlandse Strijdkrachten wordt gezegd: „hij is goed”, dan kan ik mij er verder niet meer tegen verzetten.

Aangezien ik echter een voorzichtig mens ben, direct onder Eisenhower stond en hem verantwoording verschuldigd was, heb ik dezelfde dag onmiddellijk een rapport geschreven met mijn bevindingen omtrent King-Kong, eindigend met de twee volgende zinnen:

„At this stage I came to the conclusion that King-Kong was wrong and gave instructions for him to appear before me this morning at 11 o'clock. He did not come and I had to drop the whole matter.”

In October zaten wij vast door de Arnhem-geschiedenis. Aan de Papegaaijenlaan werden de z.g. line runners bij mij gebracht. Op 26 October werd bij mij gebracht *Cornelis* Verloop uit Amsterdam. Ik heb hem gebroken. Hij bekende, dat hij een Duits agent was.

Hij scheen bang voor mij te worden en zei: majoor, ik heb u een voorstel te doen; ik wilde graag een overeenkomst met u sluiten. Ik zei: vuile schoft, een overeenkomst sluiten met jou, wat bedoel je eigenlijk? Bij dergelijke gelegenheden treed je weleens ruw op. Hij zegt tegen mij: ik ben verloren, maar mijn vrouw in Amsterdam is onschuldig; als ik u alles vertel, wat ik heb gedaan, en u tevens het lek aangeef, waarnaar de Hollanders zoeken, wilt u mij dan consideratie geven? Ik zeg tegen hem: wat jij in je hoofd heb, krijg ik er binnen een kwartier toch wel uit, dat weet je zelf wel; je bent een klein stukje vuil. Toen zei hij: ik weet, wie u bent; u bent majoor Pinto, hoofd van de geheime dienst. Bij de staf hebt u kapitein Bakker, kapitein *Le Jeune*, kapitein *Lagas*, sergeant Montfoort, sergeant Rensing en sergeant Pieterse. Dat was inderdaad alles, wat ik had. Ik zat hem enige tijd aan te staren en zei toen: hoe weet je dat? Hij zei: van Kiesewetter of Bader, hoofd van de Abwehr in Nederland. Ik zei: van wie heeft *Kiesewetter* dat? Hij antwoordde: van King-Kong. Trouwens, die heeft hem vier dagen van te voren de opstelling van de Canadezen medegedeeld.

62507. De **Voorzitter**: Zei *Verloop*, dat *King-Kong* de opstelling van de geallieerden met het oog op de aanval op Arnhem aan de Duitsers had medegedeeld?

A. Ik weet niet, of dat waar is. Ik vertel u alleen, wat ik mij van dat verhaal met *Verloop* herinner. Ik geef op dat verhaal geen commentaar; ik kan u alleen vertellen, wat hij tegen mij gezegd heeft. Ik zeg niet, wat waar en wat niet waar is. Ik heb *Verloop* opgesloten. Ik heb er voortdurend op gehamerd, dat *King-Kong* fout was, maar men nam dat niet aan. Ik heb die zaak besproken met die andere vakman, *Somer*, maar die zei: het is een braaf man, u bent gek. Hetzelfde werd gezegd door *van Houten*. Ik had tot nu toe die zaak-*King-Kong* moeten opgeven. Maar toen *Verloop* mij dat vertelde, was ik enigszins nerveus. Het was 's avonds laat: ik had geen wagen meer en geen mensen. Ik ben in één rush naar B.I. gegaan; ik heb daar met de vuist op tafel geslagen en gezegd: men moet van mij geloven, dat ik ervaring heb, en als ik zeg, dat hij opgesloten moet worden, dan moet dat ook gebeuren en dan moet hij niet, als een ander een andere mening heeft, blijven rondlopen; nu móét hij gearresteerd worden en ik zal de instructies geven over de wijze, waarop hij gearresteerd moet worden, want ik moet hem levend hebben; hij is uiterst gevaarlijk. Ik heb toen inderdaad de wijze, waarop hij gearresteerd moest worden, aangegeven. Zij zijn toen naar Château Witouck gestuurd. Ik heb ook ongeveer 20 man Engelse militaire politie daarheen laten sturen. Die zijn daar ongeveer tegelijkertijd aangekomen, maar bevonden, dat *King-Kong* niet aanwezig was. Hij had vakantie gekregen en was vier dagen naar Parijs naar zijn vriendinnetje, een cabaretzangeres. Hij kwam die zelfde dag terug en is toen gearresteerd op de manier, die ik heb aangegeven. Hij is per vliegmachine naar Engeland gebracht en heeft daar volkomen bekend. Ik geloof, dat er 24 folio's met bekentenissen waren, die op iedere bladzijde getekend waren. Hij is toen teruggekomen en opgesloten in de gevangenis in Breda, waar ik hem heb opgezocht. Als hij mij zag, kreeg hij een toeval en dan stond het schuim op zijn mond. Hij zei: „De eerste keer, dat ik u ontmoette en in uw ogen keek, zag ik, dat het het begin van het einde was”.

De rest weet u. Hij is opgesloten in den Haag en heeft na anderhalf jaar zelfmoord gepleegd. Toen ik uit Engeland terugkwam, ben ik op het hoofdkwartier aan de Rue de la Loi geroepen bij een hoog persoon van S.H.A.E.F. en die feliciteerde mij met mijn vangst. Hij heeft mij die twee zinnen voorgelezen en hij vroeg mij, waarom ik de zaak heb laten rusten. Hierop heb ik hem antwoord gegeven.

62508. De **Voorzitter**: Dat was hetzelfde, als u daareven hebt verklaard?

A. Het merkwaardige is, dat *Verloop* nog niet terecht heeft gestaan. Er is mij medegedeeld, dat hij op het ogenblik werkt voor de Nederlanders in Duitsland. Dat is mij de vorige week in Nederland medegedeeld.

62509. De **Voorzitter**: Het zou wel van belang zijn de juiste verklaring van *Verloop* te kennen, zulks in verband met de verklaring van *Giskes*. Heeft *Verloop* medegedeeld, dat *King-Kong* de opstelling van de Canadezen voor Arnhem aan de Duitsers had medegedeeld?

A. Ik heb gezegd, dat ik daarop geen commentaar wil geven.

62510. De **Voorzitter**: Het is wel zo, dat in de berichten, die hierover indertijd zijn verspreid in de Engelse kranten — ik heb die berichten wel gelezen —, dit element naar voren is gebracht. Het is ook zo, dat bij de onderzoekingen, die men van Engelse kant naar de zaak-*King-Kong* heeft gedaan, men voor dit punt geïnteresseerd was.

A. Er is ook een rapport geweest, dat zegt, dat *King-Kong Kiesewetter* dat niet heeft kunnen mededelen, omdat hij hem op een zekere datum voor het eerst heeft gezien, waaruit de gevolgtrekking is gemaakt, dat hij die wetenschap niet van *King-Kong* kan hebben.

Eén ding is daarbij vergeten, nl. dat het niet nodig was, dat hij *Kiesewetter* persoonlijk zou hebben gezien, maar dat hij gedurende zijn verblijf in Eindhoven evengoed iemand anders had kunnen sturen. Dat is het grote punt.

62511. De **Voorzitter**: *Giskes* heeft ons verteld de reden van het overlopen van *Lindemans*. Hij heeft daaromtrent een positieve verklaring gegeven. Hij heeft de invrijheidstelling van *Lindemans'* broer als oorzaak opgegeven.

A. Dat is een van de motieven. *La Gilou*, een cabaretdanseres, interesseerde hem veel meer dan zijn broer *Henk*. Bovendien was zijn hoofdmotief geld.

62512. De **Voorzitter**: Ik heb verder aan *Giskes* gevraagd:

„Maar wat is er toen gebeurd in September 1944? Wat heeft *Lindemans* toen gedaan?”.

Giskes heeft daarop geantwoord:

„Op 15 September 1944 is *Lindemans* door de linies gekomen bij Eindhoven. Vrijdags vóór de luchtlanding bij Arnhem.”

Het verhoor van *Giskes* gaat dan verder:

„De **Voorzitter**: Dus van geallieerd gebied naar . .

A. Van Brussel naar Eindhoven.

De **Voorzitter**: Dus naar gebied, dat nog door de Duitsers bezet was?

A. Ja, *Lindemans* had de opdracht in Brussel achter te blijven en na het oprukken van de geallieerden met de Engels-Canadese geheime dienst contact op te nemen, dadr zich dan als agent aan te bieden onder verwijzing naar zijn vroegere activiteit als illegaal werker. Hij moest daarbij de plannen van de Canadese geheime dienst, wat betreft Holland, vaststellen en zo snel mogelijk door de linies terugkomen om het resultaat van zijn navorsingen te melden. Dit was zijn opdracht. Hij kreeg ze op de 3de September, op de dag van de val van Brussel. Ik ging op dezelfde dag naar Antwerpen terug, waar op de volgende dag toen de Canadezen ook binnentrokken. Ik weet verder slechts zoveel, dat hij reeds op 4 September des middags de verbinding met de chef van de Canadese inlichtingendienst had. Met was een kapitein *Baker*, van het korps, dat in Brussel gelegerd was. *Lindemans* is toen op 15 September, gehoor gevend aan een opdracht naar Holland te komen, die hij van mij gekregen had, in het door Duitsland bezette gebied gekomen. Ik heb hem niet kunnen spreken, hem ook niet kunnen observeren. Ik heb hem nooit meer terug gezien, omdat ik toentertijd niet meer hier was. Ik was intussen reeds in het Rijnland. *Lindemans* is toen naar Driebergen, naar het bureau van majoor *Kiesewetter* geloodst. Deze had mij in Holland opgevolgd. Daar heeft hij over een reeks door hem gemaakte waarnemingen gerapporteerd.

De **Voorzitter**: Waarnemingen aan geallieerde kant?

A. Conclusies over plannen van de Engelsen en Canadezen.

De **Voorzitter**: Met name bedoelingen en voornemens, die betrekking hadden op de toekomstige slag bij Arnhem?

A. Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaarstond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden; hij heeft zeer beslist *niet* gemeld, dat een aanval op *Arnhem* zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft.

De **Voorzitter**: Dat werd wel beweerd?

A. Dat is van Engelse zijde beweerd, voor zover mij bekend is. Ik heb in Londen een speciaal proces-verbaal ondertekend, dat slechts op deze zaak betrekking had, en mij werd van Engelse zijde gezegd: Wanneer u in dit geval niet de waarheid zegt, zal u dat zeer slecht bekomen. Ik sprak echter de waarheid en het bekwam mij goed.

De **Voorzitter**: Daarna is *Lindemans* weer teruggegaan?

A. Hij is op Zaterdagavond teruggegaan naar Eindhoven.

De **Voorzitter**: Dus dat was de 16de September?

A. Ja. Hij moest zich binnen 3 dagen weer melden bij de eerste dienst van een divisie in de buurt van Eindhoven, om verder rapport uit te brengen. Daartoe is het echter niet meer gekomen. Hij heeft geen verdere berichten meer gebracht en geen Duitse instantie heeft hem meer gezien of gesproken.”

Daarna heb ik gevraagd, hoe *Giskes* dat alles zo precies wist, omdat hij toch in het begin van September naar het Rijnland was gegaan. *Giskes* antwoordde hierop, dat hem dat uit Driebergen was medegedeeld: Dan vraag ik aan hem:

„Waarom gaf men dat u door? Had u dan nog wat met Driebergen te maken?”

Daarop antwoordt Giskes:

„Nee, ik was niet meer chef van Driebergen, maar chef van King-Kong. Daarom deelde men mij dat mede. Hij was eigenlijk naar Driebergen gegaan, of eigenlijk hij had zich daarheen laten loodsen, omdat hij wist, dat ik daar gezeten had. Toen ik hem op 3 September voor het laatst zag, wist ik nog niet, dat ik op de 5de afgelost zou worden en in Bonn zou zijn. Dus ging hij naar Driebergen.”

A. Giskes wist dan zeker niet, dat *King-Kong* in Eindhoven is gearresteerd en vrijgemaakt is door Bicker.

62513. De **Voorzitter:** Ik meen zo iets gehoord te hebben. Maar Giskes legt er de nadruk op, dat King-Kong geen mededelingen heeft gedaan met betrekking tot de aanval op Arnhem. U hebt verteld hetgeen u hierover hebt gehoord. Mag ik aannemen, dat u voorschijns geen andere gegevens hebt, die de juistheid van hetgeen Giskes verklaard heeft, bestrijden?

A. Nee, ik heb u alleen, zonder commentaar, verteld wat Verloop mij toen zei.

62514. De **Voorzitter:** Hebt u ooit iets gehoord over *Allaert Brinkman*?

A. De naam zegt mij niets.

62515. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Sally?

A. Ik ken alleen maar Sally Noach.

62516. De **Voorzitter:** Ab van *Straaten* heette hij ook.

A. Ook niet.

62517. De **Voorzitter:** Wij hebben een aantal grepen gedaan uit uw werkzaamheden uit de oorlogsjaren. Die zijn min of meer bepaald door andere probemen, waarmede wij in aanraking zijn gekomen. Dit neemt niet weg, dat er misschien nog dingen zijn, die u wel weet en waarop wij nog niet gestuit zijn en die voor ons onderzoek van belang zouden kunnen zijn. Indien dit het geval mocht zijn, dan zou ik het zeer op prijs stellen van uw kant hierover iets te vernemen.

A. Ik moet er even over nadenken, wat u kan interesseren.

62518. De **Voorzitter:** Ons onderzoek is volgens het Enquêtebesluit zeer algemeen. Punt f daarvan heeft betrekking op de verbandingen met het bezette gebied, met inbegrip van de civiele en militaire inlichtingendiensten. Dat is zeer algemeen. Wij hebben dat ook in dier voege onderzocht. Het spreekt wel vanzelf, dat het essentiële punt daarin is het probleem van het England-Spiel. Dat is volkomen duidelijk. U behoeft dit echter niet zo beperkt op te vatten, en indien er buiten het onmiddellijk kader van het England-Spiel en de verbandingen met het bezette gebied, met inbegrip van de civiele en militaire inlichtingendiensten, nog iets mocht zijn, waarvan u meent, dat het voor de commissie van belang zou kunnen zijn, dan hebt u gelegenheid daarvan mededeling te doen.

k. De enige informatie, die ik kan geven, en die kan misschien van groot belang zijn, heb ik u gegeven, nl. mijn persoonlijke intieme kennis van *Bingham*. Dat heb ik u medegedeeld. Het is mogelijk, dat ik zelfs de brief van *Bingham* nog kan vinden. In dat geval zal ik hem u sturen.

62519. De **Voorzitter:** Graag. Uw oordeel is dus, dat met al de eigenaardigheden en moeilijkheden, die hij had, hij voor 100 pct. politiek goed is?

A. Daarvan ben ik zeker, daarvoor steek ik mijn hand in het vuur.

62520. De **Voorzitter:** Het verhaal van de Graaf, dat Bingham tijdens de oorlog wellicht een familielid in Nederland heeft gehad, die voor de Duitsers werkte, kent u?

A. Dat is gedaas. Ik heb dat boekje gelezen van de heer van der *Starp*. Die man moet opgesloten worden. Men moet krankzinnig zijn om te beweren, dat de Engelse dienst er op uit was om de ondergrondse beweging in bezet gebied uit te moorden.

62521. De **Voorzitter:** Er is ontzaglijk veel geschreven in Nederlandse kranten over het England-Spiel en misschien heeft u niet alles gevolgd. Er is ook een theorie, die herhaalde malen naar voren wordt gebracht, die ongeveer in hetzelfde vlak ligt, nl. dat het toch mogelijk kan zijn, dat de Engelsen hebben geweten, dat het met de S.O.E.-agenten misliep, maar dat zij de tactiek hebben gevolgd: Laten de Duitsers hun energie maar verspillen op de S.O.E.-verbandingen en in de veronderstelling verkeren, dat zij prachtig succes hebben, dan kunnen wij onze andere doeleinden rustig nastreven.

A. Ik heb vele jaren Engelse dienst achter de rug, en ik ken de Engelsen een beetje. Ik heb de overtuiging, dat zij nooit één man zouden uisturen, indien zij niet de overtuiging hadden, dat hij een goede of minstens 50 : 50 kans van slagen had. Volgens mij is alles te wijten aan de onkunde en onwetendheid. Zowel de Hollandse als de Engelse dienst was slecht. Ten slotte hadden de Hollanders te gehoorzamen, want de Engelse dienst had de leiding en gaf instructies, en die beschouwde eigenlijk — dat weet ik zeker — het gehele B.I. als een reservoir van materiaal. Dat materiaal werd door hen behandeld en uitgestuurd. Die dienst was ontzettend slecht.

62522. De **Voorzitter:** S.O.E. had het nadeel, dat het een in de oorlog opgerichte dienst was, door middel waarvan men in allerlei landen moest werken en waarvoor men dus mensen moest hebben, die in de eerste plaats de taal kenden en de gewoonten van die landen, terwijl eerst daarna de vraag in het geding kwam of zij de capaciteiten hadden om voor zo'n dienst te werken. In verband met hetgeen u zoëven zeide, merk ik op, dat men bij militaire operaties ook wel mensen opoffert, b.v. bij afleidingsmanoeuvres.

A. Ja, mensen, die hun positie ten koste van alles moeten vasthouden. Toch is er verschil. Dit is een kwestie van mentaliteit. Ik ben er van overtuigd, dat de Engelsen nooit in koelen bloede iemand hebben opgeleid en gearachuteerd, zonder er van overtuigd te zijn, dat die man een mogelijke kans van slagen had om er door te komen en nooit hebben gezegd: Die man gaat verloren, maar dat hindert niet, want dat komt aan het geheel ten goede.

62523. De **Voorzitter:** Bedoelt u, dat het verschil zit in de morele appreciatie van het ene geval en van het andere geval, hetgeen hierin gelegen kan zijn, dat men, als men militairen voor een zuiver militaire operatie uistuint, vaak voor een dwangsituatie staat, terwijl men, als men een agent uistuint, alle omstandigheden eerst zo goed mogelijk behoort te maken?

A. Wanneer een militaire groep door omstandigheden, die in het veld plaats grijpen, gedwongen wordt zich tot het uiterste te verdedigen, is het door een samenloop van omstandigheden automatisch zo geworden.

62524. De **Voorzitter:** Men moet het eigenlijk vergelijken met het geval, dat men een militaire groep uistuint voor een afleidingsmanoeuvre, een dusdanig gevaarlijke afleidingsmanoeuvre, dat de groep ten dode is opgeschreven, doch waartegenover staat, dat men op een andere plaats de kansen voor een aanval verbetert.

A. Een schijn aanval b.v. Of de Engelsen ooit schijn aanvallen zouden doen plaats hebben, waarbij hele regimenten ten dode zijn opgeschreven, weet ik niet.

62525. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** B.v. de raid op Dieppe.

A. Maar dat zij een individu opofferen..... ik geloof het niet.

62526. De **Voorzitter:** Zijn er in uw periode nog andere zeer op de voorgrond tredende gevallen geweest?

A. Het zou buitengewoon interessant voor u zijn te weten, wat er eigenlijk is gebeurd met de heer *Cornelis Verloop*. Waarom is hij niet gehoord? Is het waar, dat hij een vertrouwensbaantje bij de Nederlandse Regering had in Duitsland? Ik kan het zelf bijna niet geloven. Ik weet niet, of het u bekend is, waar het dossier-King-Kong is. Waarschijnlijk weet u het niet. Ik weet het ook niet. Op een gegeven ogenblik was ik klaar met de S.H.A.E.F. en ping ik mij werr melden bij III A van het M.G. Derksema zeide toen: ik heb net mijn ontslag ingediend. Sectie III A is opgeheven en overgegaan in het B.N.V. met als hoofd kolonel Eindhoven. Als u een uurtje vroeger was geweest, had u hem kunnen ontmoeten.

Ik heb gevraagd: heeft hij dossiers medegenomen?

Het antwoord was: hij heeft een dossier medegenomen, het dossier-*King-Kong*.

Ik wilde ook mijn ontslag indienen, maar Derksema heeft mij gesmeekt, dat niet te doen en mij te melden bij het B.N.V. Ik heb dat gedaan en werd met open armen ontvangen. Men wilde, dat ik lezingen gaf voor het personeel. Dat heb ik een tijdje gedaan. Toen ik er twee of drie dagen was, wilde ik het dossier-King-Kong hebben. Ik heb het aan kolonel *Eindhoven* gevraagd en gezegd: de heer *Derksema* heeft gezegd, dat u het dossier hebt medegenomen.

Hij antwoordde: ja, maar ik heb het aan majoor Fruin gegeven, die op zijn beurt zeide: ik?, nooit gezien!

Ik heb het dossier nooit meer te zien gekregen.

62527. De **Voorzitter**: U vertelt daar verschillende dingen, die de indruk zouden kunnen wekken, dat u van mening bent, dat er iets anders in het spel zou zijn geweest dan nalatigheid en het niet vlug geattendeerd zijn op het gevaar van King-Kong.

A. Dat idee heb ik wel.

62528. De **Voorzitter**: U hebt verklaard, dat de Graaf in begin September het niet door had. Men kan zeggen: dat was jammer, maar dat gebeurt weleens meer. Dat kan achteraf een fout zijn geweest, maar daar houdt het dan ook mee op.

A. Ja, inderdaad, dan houdt het er ook mee op.

62529. De **Voorzitter**: Zijn er naar uw gevoelen andere dingen in het spel geweest, waarvan men kan zeggen, dat het daarmee niet ophoudt?

A. Wat u wilt weten niet. Ik ben er van overtuigd, dat zij nooit iemand in dienst hebben genomen, van wie zij het minste idee hadden, dat hij niet goed was. Het zijn alleen maar de subsequente gebeurtenissen, die ik eigenaardig vind.

62530. De **Voorzitter**: In September 1944 hebt u aan uw chef geschreven, dat u die zaak moest laten rusten. Toen waren die subsequente gebeurtenissen er nog niet.

A. Toen had ik het gevoel, dat zij een fout maakten. Het is de afwikkeling van de zaak-King-Kong, die ik vreemd vind.

62531. De **Voorzitter**: U vindt, dat deze zaak met buitengewoon grote geheimzinnigheid behandeld is?

A. Zeer.

62532. De **Voorzitter**: Aan de andere kant is het zo, dat als een paal boven water staat, dat de Engelsen een tijdlang zeer gespitst

zijn geweest op deze zaak, omdat zij een vermoeden hebben gehad, dat er verband bestond tussen het optreden van King-Kong en de mislukking bij Arnhem. Ik kan mij voorstellen — het is een suppositie —, dat men ten aanzien van een zaak, die voor de afloop van de oorlog van enorme betekenis had kunnen zijn, met name een operatie, die mislukt is, het daarop betrekking hebbende dossier in de Engelse militaire sfeer houdt. Dat zou men zich kunnen indenken. Daarom zou men deze zaak met grote zorg en ook met grote geheimzinnigheid hebben kunnen behandeld. Dit zou een reden kunnen zijn. U kijkt ietwat twijfelachtig.

A. Het zou een reden kunnen zijn; dat ben ik met u eens.

62533. De **Voorzitter**: Maar u kijkt zo twijfelachtig, dat ik daaruit meen te moeten afleiden, dat er nog andere redenen kunnen zijn.

A. Inderdaad.

62534. De **Voorzitter**: Kunt u die andere redenen niet aanduiden?

A. Dat doe ik liever niet. Ik heb in dit geval mijn eigen redenering. De informatie, die u nodig mocht hebben, heb ik u gegeven; wat mijn ideeën en denkbeelden hierover zijn, dat kan u minder interesseren.

De **Voorzitter**: Dat is nog de vraag.

A. Als mij nog iets in gedachten mocht komen, waarvan ik denk: dat zal aan het onderzoek van de commissie ten goede kunnen komen, zal ik niet nalaten u dit mede te delen. Wat King-Kong betreft, moet u mij niet kwalijk nemen, dat ik in dit opzicht gesloten ben; ik blijf dat ten aanzien van *King-Kong*, omdat ik een goed Nederlander ben. Anders zou ik wel heel anders praten. Het is mij daarom een beetje pijnlijk om over de gehele zaak te spreken. Ik heb van de Nederlandse Regering ook wel een verzoek gehad om mijn mond te houden over de zaak-King-Kong. De pap, d.w.z. hetgeen ik moest zeggen of niet, werd mij wel in de mond gegeven.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

O. PINTO.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN ZATERDAG 30 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. WILLEM CHRISTIAAN DE JAGER,
oud 40 jaar, wonende te Londen,
administrateur bij het Ministerie van Justitie,
juridisch adviseur bij de Ambassade der Nederlanden te Londen.

Hij legt de eed af als getuige.

62657. De **Voorzitter**: Waar bevond u zich, toen op 10 Mei 1940 de oorlog uitbrak?

A. In mijn huis in Lancashire.

62658. De **Voorzitter**: U bent verder de gehele tijd in Engeland gebleven?

A. Ja.

62659. De **Voorzitter**: Welke functies hebt u in dienst van de Nederlandse Regering bekleed?

A. Op 23 Augustus 1940 ben ik in militaire dienst opgekomen als gemeen soldaat en daaruit ontslagen op 30 Augustus 1940 wegens gebreken. Ik ben daarna op 4 Juni 1941 in dienst getreden bij het Departement van Justitie als adjunct-commies op proef. Daar heb ik de gebruikelijke snelle promotie doorgemaakt en op 1 Januari 1945 ben ik benoemd tot administrateur. Op dat ogenblik ben ik hiërarchisch verbanden aan Justitie met de persoonlijke titel van juridisch adviseur bij de ambassade.

62660. De **Voorzitter**: Toen u bij het Departement kwam, ressorteerde onder Justitie de C.I.D. Dat was het geval tot Augustus 1911. Hebt u van dat instituut en van de verhouding van dat instituut tot het Departement nog iets gemerkt?

A. Mijn functie leidde daartoe niet. Ik heb er heel weinig van gemerkt; ik wist, dat er een inlichtingendienst was.

62661. De **Voorzitter**: Hebt u later, in 1942 en volgende jaren, te maken gehad met de Politie-Buitendienst? Deze dienst is teruggekomen onder Justitie.

A. De Politie-Buitendienst is onder Justitie teruggekeerd op 1 Juni 1942. Met de Politie-Buitendienst heb ik nooit iets te maken gehad tot September 1944, toen de secretaris-generaal ziek was en ik tijdelijk zijn functie moest waarnemen. Het was mijn eerste kennismaking met politiezaken.

62662. De **Voorzitter**: Uw eigen werkzaamheden leidden niet tot bemoeienis met de Politie-Buitendienst?

A. Nauwelijks, want zij waren van juridische en wetgevende aard.

62663. De **Voorzitter**: Hetgeen u hiervan op het ogenblik weet, hebt u dus voor het grootste gedeelte gereconstrueerd uit de stukken en uit hetgeen u na de oorlog hebt gehoord?

A. Ja, en ik heb gedurende de oorlog ook wel iets gehoord.

62664. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ook wel iets gezien van papieren en dossiers?

A. Eind 1944 heb ik een tijdlang, gedurende de ziekte van de heer van *Angeren*, het gehele Departement moeten leiden onder de heer van *Heuven Goedhart*. Toen zag ik alles, ook later, toen professor *Gerbrandy* vaak in Nederland was. Dit lag wel op het gebied van de Politie-Buitendienst, maar niet op het gebied van de inlichtingendienst.

62665. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Van de Politie-Buitendienst is hier nog een vrij groot archief aanwezig?

A. Dat is een derde van de grootste omvang, die er ooit geweest is.

62666. De **Voorzitter**: Met name de verhoren van Engelandvaarders zijn voor een groot gedeelte nog aanwezig?

A. Voor een groot gedeelte is een exemplaar van de rapporten der verhoren nog aanwezig.

62667. De **Voorzitter**: Is het juist, dat de archiefstukken, de dossiers, die betrekking hebben op de uitzending van agenten door de C.I.D. in 1940 en 1941 en misschien ook in 1942, naar Nederland zijn gezonden? Ik heb nl. in het archief een aantekening gevonden, dat het dossier P 4 (Uitzendingen) naar Nederland is gegaan.

A. Dat is inderdaad zo. Ik weet niet, of het in Nederland is aangekomen, want de verzending van archiefstukken laat nogal eens op zich wachten. Men moet bij dergelijke stukken een konvooi bij elkaar hebben met een begeleiding. Wanneer ik kisten met archiefstukken verzend, staat een aantal daarvan altijd eerst een paar maanden in de kelder.

62668. De **Voorzitter**: Hebt u idee, dat dat dossier P 4 betrekkelijk kort geleden naar Nederland is gegaan?

A. Ik denk, dat het in November van het vorige jaar voor verzending is klaargemaakt; een aantal subdossiers is nog in Londen in verband met nog lopende zaken. Er zijn b.v. nog twee nalatenschappen van agenten.

62669. De **Voorzitter**: Wanneer alles normaal verlopen is, mogen wij dus aannemen, dat de stukken, betrekking hebbende op de uitzending van agenten, zich thans in den Haag bevinden?

A. Ja.

62670. De **Voorzitter**: Uit de aard van de zaak hebt u de laatste jaren met de afwikkeling van bepaalde gevallen te maken gehad en daartoe ook wel de dossiers gezien. Zo zal u ook wel de zaak-van *der Reyden* bekend zijn.

A. Van het dossier heb ik kennis genomen.

62671. De **Voorzitter**: In deze zaak doet zich de volgende controverse voor. *Van der Reyden* was enige jaren vóór de oorlog gedurende korte tijd lid van de N.S.B. geweest en hij is in dit verband in Mei 1940 in Indië enkele weken geïnterneerd geweest. Nu zou *van der Reyden* volgens de Duitsers, met name volgens *Schreieder*, nadat hij gevangengenomen was, hebben gezegd: ik ben door mr. *Derksema* voor de keuze gesteld: of geïnterneerd te worden in Engeland, of als agent uitgezonden te worden naar Nederland. De heer *Derksema* ontkent dit positief en hij zegt zelfs, dat hij de Engelsen gewaarschuwd zou hebben tegen van *der Reyden*, omdat hij hem op grond van het feit, dat hij lid van de N.S.B. was geweest, ongeschikt voor uitzending vond. Hebt u ten opzichte van dit punt uit de stukken of uit anderen hoofde weleens iets kunnen constateren?

A. Uit de stukken blijkt, dat de lezing van mr. *Derksema* de juiste is.

62672. De Voorzitter: Wij hebben gehoord freule Röell. Deze heeft verklaard in Augustus 1941 uitgezonden te zijn naar Nederland. Zij heeft ons verteld, dat zij in 1945, nadat zij jaren in Duitse gevangenschap had vertoefd, te Londen is geweest en dat zij toen te uwen overstaan een eed van geheimhouding zou hebben moeten afleggen. Is dat juist?

A. Zij heeft een verklaring van geheimhouding getekend.

62673. De Voorzitter: Zij zegt, dat zij een eed heeft afgelegd.

A. Ik geloof wel, dat zij die verklaring onder ede heeft bevestigd.

62674. De Voorzitter: Waarom gebeurde dat?

A. Van degenen, die uit bezet gebied kwamen, werd een verklaring van geheimhouding verzocht over de ervaringen, die zij hadden gehad vóór zij uit de Patriotic School kwamen. De agenten, die uitgezonden werden, moesten tevoren een eed afleggen. Ik heb daarom die dame gevraagd, of zij beëdigd was, voordat zij wegging, en toen zei zij: Neen. Ik moest haar dus nog een eed afnemen. Ik heb die verklaring opgemaakt en zij heeft die onder ede bevestigd. Hetzelfde heb ik gevraagd aan van der Reyden en hij heeft gezegd, dat hij wel een eed had afgelegd.

62675. De Voorzitter: Ons is niet gebleken, dat de uitgezonden agenten een eed in formele zin hebben afgelegd. Een verklaring is een andere zaak. Het is mogelijk, dat dat voorgekomen is; dat lag in de aard van het werk. Zo scherp als in het geval van freule Röell zijn wij nimmer gestuit — wij hebben al met vele gevallen te maken gehad — op het feit, dat men, voordat men wegging, een eed in optima forma moest afleggen. Het viel ons daarom op, dat freule Röell dat met nadruk vertelde. Zij had er moeilijkheden over, of die eed haar voldoende vrijliet om voor de Enquêtecommissie verklaringen af te leggen.

A. Ik meen mij te herinneren, dat die verklaring of eed ruimte overliet om mededelingen te doen aan de autoriteiten.

62676. De Voorzitter: Er is dus geen speciale reden geweest, dat u die vorm hebt gekozen?

A. Ik verkeerde in de veronderstelling, dat geheimhouding verplicht was, zodat men b.v. geen stukken over zijn ervaringen als agent in de courinten ging schrijven. Tegen dat soort eventualiteit heb ik mij daar voor anker gelegd.

62677. De Voorzitter: Is dat het enige geval geweest?

A. Ja. Ik heb van der Reyden later geld moeten uitbetalen en hij zei, dat hij een eed had afgelegd.

62678. De Voorzitter: Heeft bij uw overwegingen, om freule Röell die verklaring te laten afleggen, ook nog een rol gespeeld, dat het in haar geval ook wel wenselijk was, gezien de wijze, waarop zij was uitgezonden?

A. Neen.

62679. De Voorzitter: De wijze, waarop dit gebeurd is, is nogal enigszins uitzonderlijk. Hoe kwam u op het idee, dat zij geen verklaring hadden afgelegd? Normaal gesproken, zou men redeneren de agenten, die uitgezonden zijn, zullen wel een verklaring hebben afgelegd.

A. Ik had niet de indruk, dat de uitzending, wat het administratieve gedeelte betreft, goed voorbereid was. Mij is gebleken, dat er geen financiële regeling getroffen was. Toen ben ik gaan twijfelen, of in andere zin de administratie zo volmaakt geweest was als wel nuttig was geweest.

62680. De Voorzitter: U hebt daarom aan de twee overlevenden gevraagd, of zij indertijd een verklaring hadden afgelegd?

A. Ik heb gevraagd, of er een financiële regeling was getroffen, hetgeen beiden ontkennend hebben beantwoord, en of een verklaring van geheimhouding was afgelegd. Freule Röell zeide, dat zij het niet gedaan had. Van der Reyden zeide, dat hij op dit gebied al vele eden had afgelegd.

62681. De Voorzitter: Was u uit de stukken niet opgevallen, dat de uitzending van freule Röell wel op uitermate lichtvaardige wijze heeft plaats gehad?

A. Van die stukken heb ik eerst veel later kennis genomen.

62682. De Voorzitter: Hebt u ook die indruk?

A. Dat kan ik niet zeggen.

62683. De Voorzitter: Weet u ook, waar het dossier van der Reyden is? Is het hier?

A. Ik geloof het wel. Ik heb hier achtergehouden de dossiers van twee agenten, die een nalatenschap in Engeland hebben, en dan verder alleen het dossier van van der Reyden, dat toevallig naar voren gekomen is.

62684. De Voorzitter: Misschien kunt u ons iets vertellen over de financiële afwikkeling, over de wijze, waarop dat in het algemeen gegaan is, en wat u ten opzichte van dit punt hebt aangetroffen. Als ik het goed zie, gaat het hierbij in hoofdzaak over van Hamel, die het eerst uitgezonden is, nl. op 27 Augustus 1940, Zomer en Schmege op 30 Juni 1941, Alblas op 5 Juli 1941, jonkvrouwe Röell op 30 September 1941 (zij zegt zelf: Augustus 1941), Terlaak op 1 October 1941, van der Reyden op 10 December 1941, Radema op 23 Februari 1942 en Niermeijer op 29 Maart 1942. Dat zijn de gevallen, die ik in het archief heb gevonden. Bij Radema treft men steeds aan de namen de Jonge, Ortt en Emmer, die ook zijn uitgezonden in het voorjaar van 1942, waarschijnlijk in de tijd, toen de C.I.D. al onder kolonel de Bruyne stond, want deze is de heer Derksema opgevolgd op 5 Februari 1942. Van die laatste drie heb ik hier echter geen gegevens aangetroffen. Hebt u die behandeld?

A. Het is u misschien bekend, dat het Afwikkelingsbureau van B.I. zich na de oorlog bezighield met de zaak van de afbetaling van agenten. In de zomer van 1945 ben ik benaderd door het hoofd van het Bureau Londen van die dienst, die mij sprak over de door Justitie uitgezonden agenten. Ik had daarover geen vaste wetenschap en heb gevraagd of hij dienaangaande een voorstel kon indienen, omdat ik er niets van af wist. Dat voorstel is inderdaad van het Afwikkelingsbureau van B.I. bij Justitie gekomen. Op grond daarvan is mij opgedragen nadere voorstellen te doen. Het resultaat is neergelegd in een correspondentie van najaar 1945. Kort daarop hebben freule Röell en van der Reyden zich bij mij gemeld om geld in ontvangst te nemen. Ik kreeg een opgave van B.I. van een aantal agenten, ten aanzien waarvan ik kon vaststellen, dat zij door de handen van de C.I.D. waren gegaan, maar er was een aantal namen van agenten bij, waarvan ik nog nooit gehoord had. Ik ben toen gaan zoeken in verschillende dossiers, o.a. in het dossier P4. Een aantal namen kwam er in voor, maar een aantal andere niet. Een aantal van de oude dossiers van de C.I.D. was bij de Politiebuitendienst, maar zelfs met die heb ik de zaak niet rond gekregen. Daaruit is voortgekomen, dat ik aan twee overlevenden een bedrag heb uitgekeerd, berekend naar de voor de agenten van B.I. toegepaste schaal.

62685. De Voorzitter: Herinnert u zich die schaal nog?

A. Dat kan ik uit de stukken nagaan; ik meen, dat zij ging tot f 5 per week; het was een merkwaardig gebroken bedrag. Ten aanzien van degenen, die omgekomen waren, is er een uitkering ineens gegeven, al naargelang zij getrouwd of ongetrouwd waren.

62686. De Voorzitter: Is ook een uitkering gegeven gedurende de tijd, waarvan men achteraf heeft kunnen vaststellen, dat zij na hun gevangenneming nog in leven zijn geweest? Heeft men aan hun betrekkingen, behalve dat bedrag ineens, ook het wekgeld uitbetaald van her ogenblik af, dat zij zijn uitgezonden, tot de datum, waarvan men achteraf heeft kunnen vaststellen, dat zij zijn omgekomen?

A. Als zodanig is het voorgesteld. De betaling heb ik zelf niet geregeld. Het voornemen was aanvankelijk deze kosten te bestrijden uit de post Geheim van de Londense begroting. Die post was daartoe echter niet toereikend. Naderhand is beslist dit te betalen uit de open post van de guldenbegroting van het Departement van Justitie in Nederland. De zaak is verder afgehandeld door het Departement in Nederland.

62687. De **Voorzitter**: Uwerzijds is dus voorgesteld: het weekgeld, te rekenen van de dag van uitzending tot de dag van het overlijden plus een uitkering ineens ter zake van het overlijden?

A. Juist.

62688. De **Voorzitter**: Is de regeling van de uitkering bij overlijden in overeenstemming met de regeling, die voor B.I. is getroffen?

A. Ja. Dat leek mij het billijkste.

62689. De **Voorzitter**: Was dat niet een bedrag van f 15 000 voor ongetrouwden en f 30 000 voor getrouwden?

A. Ja.

62690. De **Voorzitter**: De meesten van die agenten waren waarschijnlijk ongetrouwd?

A. Half om half.

62691. De **Voorzitter**: U neemt aan, dat die uitkeringen inderdaad hebben plaats gevonden door den Haag?

A. Ja.

62692. De **Voorzitter**: Weet u, of het gebeurd is?

A. Laat ik mij beperken tot te zeggen: ik neem het aan.

62693. De **Voorzitter**: Hebben zich daarbij nog bepaalde moeilijkheden voorgedaan met familieleden of is dit in het algemeen vlot verlopen?

A. Ik heb van geen moeilijkheden gehoord. Ik weet alleen, dat freule *Ortt* bij mij is geweest, en zij heeft in het najaar van 1945 een voorschot gevraagd op deze uitkering, die toen in overweging was. Het leek mij niet meer dan fatsoenlijk, dit te geven. Het is later verrekend, toen de uitkering voor overlijden werd uitbetaald.

62694. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Op dit stuk niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

W. C. DE JAGER.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN ZATERDAG 30 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

RUDOLF ELKAN SANDERS,

oud 53 jaar, wonende te Londen, accountant.

Hij legt de eed af als getuige.

62695. De **Voorzitter**: U bent werkzaam geweest bij het B.I. Zoudt u ons willen vertellen, wanneer dat geweest is en in welke kwaliteit?

A. Ik ben bij de oprichting, in November 1942, bij B.I. gekomen. Ik was werkzaam als administrateur en chef personeel; ik was zelf militair.

62696. De **Voorzitter**: Kan men dit zo omschrijven, dat u hoofd van de inwendige dienst was?

A. Neen. Ik had al het burgerpersoneel onder mij. Wij hadden veel militair en burgerpersoneel. De verzorging van de agenten, het viel alles administratief onder mij.

62697. De **Voorzitter**: Bent u tijdens de oorlog uit Nederland gekomen?

A. Ik ben in September 1941 uit Nederland ontsnapt.

62698. De **Voorzitter**: Hoe bent u gegaan?

A. Regelrecht per roeiboort. Wij waren met zijn vijven. Het was de groep van majoor *Broekman*, *Schilp*, *Jan Enzmer* en een Engelsman met een Hollandse naam, *de Jong*.

62699. De **Voorzitter**: Hoe kwam de laatste in Nederland?

A. Wij hebben hem medegenomen, omdat hij door de Duitsers achternagezeten werd. Hij is naar de Engelsen gegaan; ik heb hem niet meer gezien.

62700. De **Voorzitter**: Hoe was u in Nederland met hem in contact gekomen?

A. Toen ik op het punt stond over te gaan, was hij bij het groepje. Het was geen directe relatie van mij. Ik meen, dat hij contact had gehad met *Schilp*.

62701. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat het een Engelsman was, die hier tot het moment, waarop u wegging, voor de Engelse inlichtingendienst had gewerkt?

A. Ik geloof het niet. Het was een heel jonge man, een Engelsman, die geen Engels sprak en in Holland woonde.

62702. De **Voorzitter**: Bent u eerst in militaire dienst gekomen?

A. Ik ben eerst een paar maanden bij de Shipping geweest. Wij zijn eind September aangekomen en in December ben ik in militaire dienst gekomen, eerst bij de huishoudelijke dienst van het Departement van Oorlog.

62703. De **Voorzitter**: Bent u daarna bij het B.I. gekomen?

A. Neen. Wij hebben een hele lijdensgeschiedenis gehad met de inlichtingendiensten, die misgelopen zijn. Eerst ben ik gekomen onder de heer *Warners*.

62704. De **Voorzitter**: U bent eerst bij de C.I.D. gekomen?

A. Ja, bij het Departement van de Minister-President, het Departement voor de Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Toen heb ik het administratieve deel der zaak in handen gekregen van de vorige dienst, die eigenlijk onder *van 't Sant* had gestaan. In November 1942 was de inlichtingendienst hopeloos ter ziele. De Engelsen begonnen de Nederlandse dienst eigenlijk te wantrouwen. *Broekman* is bij *Warners* gekomen. Toen is de zaak naar Oorlog gegaan. *Broekman* is begonnen met B.I. op te bouwen. Dat was eigenlijk sukkelende totdat majoor *Somer* is gekomen; die heeft de zaak op poten gezet.

62705. De **Voorzitter**: De eerste uitzending van agenten van B.I. is geschied in Maart 1943. Er was natuurlijk een zekere aanlooptijd nodig. In die aanlooptijd heeft *Broekman* toch wel gewerkt? Wanneer is *Somer* gekomen?

A. Januari of Februari 1943.

62706. De **Voorzitter**: Als hij toen eerst bij B.I. is gekomen, kon hij toch moeilijk in Maart 1943 gereed zijn om agenten uit te zenden? Daaraan moet *Broekman* toch ook wel het een en ander hebben gedaan.

A. Voorbereidend werk is er onder *Broekman* wel gedaan, maar het actieve werk is begonnen, nadat *Somer* is gekomen.

62707. De **Voorzitter**: *Broekman* is spoedig ziek geworden.

A. Neen, dat is later gebeurd. Hij is overgegaan van B.I. en is gekomen op het Departement van Oorlog; hij zat als het ware tussen het Departement en B.I. in.

62708. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat hij in die tussentijd ziek was geweest.

A. Toen was *Somer* er reeds.

62709. De **Voorzitter**: Ja, die was eerst de tweede man bij B.I. *Broekman* is in het voorjaar van 1943 ziek geworden en daarna van B.I. weggegaan naar het Departement van Oorlog.

A. Ja, dat klopt.

62710. De **Voorzitter**: Merkte u iets van de techniek en de geheimen van de uitzendingen?

A. Ja, ik had een vrij direct contact met de agenten.

62711. De **Voorzitter**: Welk contact had u?

A. Zolang ik hier was, was mij de verzorging van deze mensen opgedragen. Ik heb de mensen bij mij thuis gehad. Zij mochten eigenlijk geen contact met de samenleving hebben. De mensen werden ook wel bij mij gehaald om gedropt te worden.

62712. De **Voorzitter**: Heeft B.I. daarvoor geen huis ingericht?

A. Ja, later in South East.

62713. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. De datum weet ik niet meer.

62714. De **Voorzitter**: Weet u ook het jaar niet, waarin dat is begonnen?

A. Ik durf het niet te zeggen.

62715. De **Voorzitter**: Was dat „Huize Anna“?

A. Dat was het huis Dullidge.

62716. De **Voorzitter**: Was het zo geregeld, dat de agenten daar woonden?

A. Behalve de hoofdagenten. *Schreinemachers* is bij mij opgeborgen geweest.

62717. De **Voorzitter**: Dat waren dus de z.g. organizers; die werden dus in de regel niet met de andere agenten samengebracht?

A. Inderdaad.

62718. De **Voorzitter**: Zaten in dat huis in de regel marconisten e.d.?

A. Ja.

62719. De **Voorzitter**: Welke rang kregen de agenten, als zij werden uitgezonden?

A. Sommigen werden officier gemaakt.

62720. De **Voorzitter**: Bestond daarvoor een regel?

A. Neen.

62721. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat b.v. een marconist werd uitgezonden als sergeant?

A. Dat is niet altijd doorgevoerd geworden. Er zijn mensen zonder enige bevordering uitgezonden en bevorderd, toen zij terugkwamen. Er was niet een bepaalde regel. Het werd daarom niet gedaan, omdat men op het Departement van Oorlog in de gaten kreeg, dat de mensen, die voor bevordering werden voorgedragen, hun werkelijke naam moesten opgeven. Die namen mochten niet bekend worden. Daarom is de heer *Somer* er van afgeweken. Uit veiligheidsoogpunt was het niet raadzaam. *Rudy* is officier geworden, nadat hij is teruggekomen.

62722. De **Voorzitter**: Woonden de agenten 's nachts in „Huize Anna“?

A. Ja.

62723. De **Voorzitter**: Gingen zij overdag naar de verschillende scholen?

A. „Huize Anna“ was eigenlijk opgericht door de Engelsen. Later hebben wij er zelf een officier gehad om toezicht te houden.

62724. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrands*?

A. Ja, en daarna nog een ander, ik meen de heer *Knulst*. Het stond hoofdzakelijk onder leiding van Engelsen. Ik kwam daar regelmatig om af te rekenen.

62725. De **Voorzitter**: Werd in dat huis ook opleiding gegeven op bepaalde gebieden of geschiedde dat daar niet?

A. Bij voorbeeld in telegrafie. Er waren seinsleutels aanwezig. Meestal werden zij door de Engelsen naar de verschillende diensten gehaald, die over de stad verspreid waren. Daar kregen zij hun opleiding.

62726. De **Voorzitter**: Had B.I. in de tijd, dat het functioneerde, in Londen al een financiële regeling voor de agenten of is die later gemaakt? Zij kregen natuurlijk een bepaald week- of maandgeld. Maar was er ook een regeling voor het geval van overlijden?

A. Er is een toezegging geweest van Minister van *Boeyen*, toen Minister van Oorlog, dat agenten, die zouden overgaan, een waarborg kregen, dat zij, wanneer zij niet zouden terugkomen, een bedrag van f 5000 kregen. Dat bleef echter bij een toezegging. Wij zijn torn begonnen met de jongens, vóórdat zij weggingen, een verklaring te laten tekenen — ook door ons getekend —, waarin werd gezegd aan wie, indien hun iets overkwam, het geld moest worden overgedragen en aan wie de salarissen moesten worden uitbetaald. Die dossiers heeft de heer *Sorner* meegenomen naar Holland.

62727. De **Voorzitter**: Er was dus een vast bedrag toegezegd voor het geval van overlijden?

A. Ja. Minister van *Boeyen* heeft een bedrag vastgesteld van — naar ik meen — f 5000.

62728. De **Voorzitter**: Weet u niet, hoe dat in feite is afgewikkeld?

A. Neen.

62729. De **Voorzitter**: Wanneer is uw functie opgehouden?

A. In 1945 ben ik gedemobiliseerd en ik ben niet naar Holland gegaan en ben hier gebleven. Ik heb nog een poging gedaan om iets op te zetten met het hoofd van de 2de Afdeling ten aanzien van de afwikkeling daarvan, maar dit is enigszins gesaboteerd geworden. Ik weet niet, hoe het gewerkt heeft en of de mensen zijn uitbetaald. Ik kreeg onaangenaamheden met de heer *Sorner* en daarom ben ik er uitgegaan.

62730. De **Voorzitter**: Liepen die onaangenaamheden ook over de dienst?

A. Ja, vooral over het administratieve gedeelte.

62731. De **Voorzitter**: Vond u, dat daarop het een en ander aan te merken was?

B. Ja. In de eerste plaats de enorme bedragen, die m.i. in bepaald opzicht weggegooid zijn geweest. Het was mijn plicht dit te remmen. Ik moest weten voor wie en waarvoor het geld uitbetaald was. De heer *Sorner* had daarover een andere mening. Hij zeide: Als ik zeg, dat je f 10 000 moet geven, dan moet je die geven.

Op zekere dag heb ik gezegd: mijn opdracht luidt, dat ik moet weten voor wie het geld besteed is.

Hij antwoordde mij: dan daag ik je voor de krijgsraad, waarop ik gezegd heb: dat moet u maar doen.

Ik heb er echter niets meer van gehoord. Ik heb er later met het hoofd van de 2de Afdeling over gesproken. Ik was toen kapitein.

62732. De **Voorzitter**: Kunt u voorbeelden noemen, als u zegt, dat het geld op niet verantwoorde wijze werd besteed?

A. Ik kan u bedragen noemen. Het B.I. heeft gekost in de tweede helft van 1943 f 550 000, in de eerste helft van 1944 £46 000 en in de tweede helft van 1944 bijna £ 80 000. Ik weet hoe groot de dienst was: het waren krankzinnige bedragen. In 1943 heeft het bijkantoor Lissabon bijna £ 34 000 gekost. Ik ben daarheen gegaan. Het bleek, dat er iets niet in orde was. Dat was het incident-Maas *Geesteranus*. In October 1943 ben ik, in opdracht van de Minister van Oorlog, op mijn aandringen naar Lissabon gestuurd, want de afrekeningen van de heer Maas *Geesteranus* bevielen mij niet. Het waren mooie ronde bedragen en zekere dingen waren verantwoord op een wijze, die ik als accountant niet kon goedkeuren. Ik ben in Mei 1933 begonnen met er op aan te dringen, dat er iemand naar toe moest. Ik heb de heer *Somer* gevraagd er bij de Minister op aan te dringen, dat er iemand naar toe zou gaan. nl. een accountant van de Treasury. Het is nooit gebeurd. De heer Maas is hier geweest, doch zijn uitleg klopte niet. Eindelijk ben ik er in October 1943 op uit gestuurd om de boel te onderzoeken. Ik heb hier mijn opdracht.

62733. De **Voorzitter**: Dat was een zeer gedetailleerde opdracht. Is u die gegeven door *Sorner*?

A. Naar aanleiding van een opdracht van de Minister van Oorlog. Toen bleek, dat daar in het geheel geen boekhouding bestond.

62734. De **Voorzitter**: Vandaar de ronde bedragen?

A. Ja. Hier hebt u mijn eerste rapport hierover. U kunt dat inzien, dan weet u het precies.

(De getuige overhandigt de voorzitter een stuk.)

De **Voorzitter**: Zoudt u dat kunnen overleggen?

A. Ik geef het niet graag uit handen, maar misschien is het mogelijk, dat ik er een kopie van maak.

De **Voorzitter**: Dat is ook goed, alhoewel wij dit ook voor u kunnen doen. Wilt u deze kopie dan sturen aan de Enquêtecommissie in den Haag?

A. Het is misschien wel bezwaarlijk, want ik heb geen typiste.

62735. De **Voorzitter**: Het is voor ons wel van belang, vooral omdat hierin de zaak gecomprimeerde vermeld staat. Uw bevestigingen gaan nogal ver, zie ik.

G Ja.

62736. De **Voorzitter**: Ik lees hier b.v.:

„In de boekhouding, overgelegd na Mei 1943" — dus vóór Mei 1943 was er blijkbaar geen boekhouding — „komen nog verschillende posten voor, weggewerkt onder „Geheime Uitgaven" of onder „Bewaking". welke in werkelijkheid slaan op particuliere uitgaven van de heer *Maas*; als bewijs daarvoor mogen dienen de drie volgende gevallen: reparatie aan de garage en de particuliere woning van de heer *Maas* een matig tot groot bedrag; aanleg van elektrisch licht in die garage en de huur van de particuliere woning van de heer *Maas*."

62737. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor salaris had de heer *Maas Geesteranus*?

A. Een vrij hoog salaris.

62738. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was toch gebruik, dat men van dat salaris zijn eigen huur betaalde?

A. Zeker.

62739. De **Voorzitter**: Ik lees hier:

„De dienst heeft 6 auto's, terwijl de heer *Fock* bovendien nog zijn eigen wagen uit Amerika medebracht, hetgeen geschiedde op aandrang van de heer *Maas*, omdat „dit zo nodig was". Nog onlangs heeft *Maas* de zesde nieuwe wagen aangeschaft voor Esc. 114 000.

Na aankoop bleek echter, dat deze wagen niet te gebruiken was, omdat er geen diplomatieke nummerplaten meer beschikbaar waren, zodat deze wagen nu doelloos in de garage staat."

A. Er was ook nog een jacht van Esc. 200 000.

62740. De **Voorzitter**: U zegt ook nog, dat de wagens bovendien niet verzekerd waren. Even verder zegt u:

„In 1942 werd een schip aangekocht voor Esc. 200 000, onder voorwendsel van evacuatie doeleinden en voor het snel kunnen wegvoeren van het personeel van de dienst in geval van een Duitse inval in Portugal. Dit schip staat onder Zweedse vlag, doch voor zover door mij kon worden nagegaan, op naam van de heer *Maas*. Dit schip, aangeduid met de grootse naam van het jacht „Mascotte", geeft mij, volgens de photo's, de indruk van een houten visserspink, welke m.i. veel te duur betaald is. Ofschoon dit schip, voor zover na te gaan, sedert de aankoop nooit uitgevaren is, zijn hierop over de Esc. 60 000 kosten gemaakt voor onderhoud en verbetering."

Hoeveel is een escudo?

A. Honderd escudos is een pond.

62741. De **Voorzitter**: Uw conclusie is niet mals. Uw indruk is:

„dat er op uiterst roekeloze wijze, zo niet misdadige wijze met Rijksmiddelen omgesprongen is, terwijl tevens ernstige onregelmatigheden gepleegd zijn, die een diepgaander onderzoek ten zeerste rechtvaardigen."

A. Er was in het geheel geen organisatie opgebouwd, terwijl hij ons in Londen voorhield, dat er een ketting was opgebouwd tot in Frankrijk toe om de mensen weg te halen.

62742. De **Voorzitter**: U schrijft ook nog:

„Niet tegenstaande andere voorspiegelingen en grootsprekerij is *Maas* niet in staat geweest enig contact met of via Spanje op te bouwen."

62743. De heer **Koersen**: Is hij een enkele keer in Londen geweest?

A. Hij is hier een keer geweest. Naar aanleiding van het rapport is hij hier geroepen en afgezet geworden. Er is een onderzoek ingesteld door een commissie onder voorzitterschap van de heer van *Rhijn*.

62744. De **Voorzitter**: Aan het slot van het rapport zegt u:

„In alles dringt zijn zucht van grandseigneur te spelen en dikdoenerij naar voren, waaraan hij elk belang ondergeschikt maakt. Meerdere geallieerden wantrouwen hem en weigeren of zijn huiverig om met hem samen te werken, waardoor de Nederlandse dienst ten zeerste geschaad wordt. Wil men de Nederlandse dienst te Lissabon doen voortbestaan c.q. op nuttige wijze doen werken, dan zullen ten spoedigste ernstige en ingrijpende maatregelen genomen dienen te worden."

Wat is naar aanleiding daarvan geschied?

A. Toen is de heer *Fock* gekomen. Ik heb met hem samengewerkt.

62745. De **Voorzitter**: U zegt: „De dienst heeft 6 auto's, terwijl de heer *Fock* bovendien nog zijn eigen wagen uit Amerika medebracht."

A. De heer *Fock* heb ik van de boot gehaald; die kwam net aan.

62746. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen is *Maas* ontslagen?

A. Met ingang van December 1943, toen de heer *Fock* hoofd werd van dat bureau in Lissabon. Het is opmerkelijk, dat de kosten daarna tot een derde gedaald zijn. De kosten van de dienst tijdens *Maas* waren £ 33 800 en zijn daarna teruggelopen tot £ 10 000, De heer *Fock* was een prima vent.

Er is geld verdwenen.

62747. De **Voorzitter**: Rad de heer *Fock* meer een betere kijk op de financiële kant van het vak?

A. Ja, Hij is er betrekkelijk kort geweest. Toen is hij hier gekomen. De tijd was te kort om er effectief te werken. Men begon zich hier klaar te maken voor de invasie en hij is naar hier geroepen. Toen is luitenant *van Brink* er heengegaan.

62748. De **Voorzitter**: Heeft die reorganisatie vlak na de datum van uw rapport, 15 November 1943, plaats gevonden?

A. Er is snel ingegrepen. Er is weinig tijd geweest de zaak op doelmatige wijze op te bouwen. De beste jaren waren voorbij.

Naar aanleiding van dit rapport en dat van de heer *Fock* — de Minister van Oorlog zat met deze zaak in zijn maag — is er een commissie benoemd onder voorzitterschap van de heer van *Rhijn*.

62749. De **Voorzitter**: Het was niet de Buitengewone Algemene Rekenkamer zelf, die optrad, maar het was een speciale commissie?

A. Ja. In de commissie zaten de heer van *Rhijn*, kapitein-ter-zee mr. *Mouton* van het Departement van Algemene Oorlogvoering en nog enige heren.

De **Voorzitter**: Ik zou het op prijs stellen, indien wij dit rapport van u konden krijgen. De Enquêtecommissie is op het ogenblik bezig met het opstellen van haar derde verslag, het verslag betreffende het financieel en economische beleid, in Londen gevoerd. Daarin komen o.a. verschillende moeilijkheden aan de orde, die zich hebben voorgedaan bij gezantschappen en consulaten. Ik zou de commissie de vraag willen voorleggen, of het aanbeveling verdient ook deze zaak in dat verslag te verwerken.

A. Ik heb over deze zaak een heel dossier en ook rapporten van anderen.

62750. De **Voorzitter**: Is het u bekend, of deze rapporten verwerkt zijn in de halfjaarlijkse verslagen van de Buitengewone Algemene Rekenkamer?

A. Ik ben er zeker van, dat dit niet het geval is. Het is alles geheim geweest. Ik ben de enige administrateur geweest, wiens uitgaven niet stonden onder de controle van de Rekenkamer. Ik was slechts verantwoording verschuldigd aan de Minister van Oorlog.

62751. De **Voorzitter**: Dit is het dossier, dat betrekking heeft op Lissabon?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan kunnen wij misschien een afspraak maken. Onze stukken gaan, als diplomatieke stukken verzegeld, naar Nederland terug. Daarbij kan dat dossier gevoegd worden. Dan kunnen wij, wanneer met name de subcommissie van de Enquêtecommissie, die zich met het verslag betreffende het financiële en economische beleid bezighoudt, deze zaak bekeken heeft, u de stukken via de ambassade terugsturen. Dat lijkt mij de veiligste weg.

A. Kan het hier niet overgetypt worden?

De **Voorzitter**: Misschien is het niet nodig alles over te typen.

A. Ik heb naar aanleiding van deze zaak veel onaangenaamheden gehad. Ik zou de stukken niet gaarne kwijtraken. Het is op een gegeven ogenblik zo gedraaid, dat ik de kwade man was.

Er was hier een tegenwerking van bepaalde ambtenaren van Buitenlandse Zaken, die meer dan ergerlijk was. Mijnheer *Maas* was een vriendje van de heer *van Pallandt*. Tijdens het onderzoek is er een zekere aandrang uitgeoefend op de Minister van Oorlog in verband met dat onderzoek. Terwijl men nog niet wist, wat er aan de hand was en of de zaak wel in orde was, werd hem door Buitenlandse Zaken een post aangeboden in Zuid-Amerika. Later hebben wij ook een geheime code ontdekt tussen *Maas* en *van Pallandt* in Londen.

62752. De **Voorzitter**: Gezien het feit, dat de heer *Maas* is ontslagen, bent u die moeilijkheden toch blijkbaar te boven gekomen.

A. Ik ben er niet bij ten onder gegaan, d.w.z., het heeft mij mijn leven niet gekost. Ik heb echter wel zeer veel tegenwerking gehad.

62753. De **Voorzitter**: Was deze kwestie, toen *Maas* ontslagen was, de wereld uit?

A. *Maas* moest naar Engeland komen.

62754. De **Voorzitter**: Toen was hij uit zijn functie ontslagen.

A. De hele zaak was niets. Wij moesten daar verbindingen hebben.

62755. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat u daarmee veel moeilijkheden hebt gehad. Was, toen de commissie eenmaal tot een conclusie was gekomen, die conclusie ook veroordelend voor de heer *Maas*?

A. Die zaak is min of meer in de doofpot gegaan. Die commissie vond het niet zo erg. Die zaak is doodgebloed. *Mans* heeft geen functie meer gehad, maar hij is wel tot aan het einde van de oorlog betaald.

62756. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: Waarvoor is hij betaald en door wie?

A. Dat weet ik niet. Ik weet alleen, dat hij hier tot het einde van de oorlog is gebleven en dat hij salaris kreeg. Hij is later, naar ik meen, directeur geworden van een textiel fabriek in de Achterhoek.

Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: Neen, dat is niet het geval.

A. Ik meen dat zeker te weten; dan is hij daar weer weggegaan.

62757. De **Voorzitter**: Welke onaangenaamheden hebt u gehad? Heeft men geprobeerd u beentje te lichten?

A. Op een gegeven ogenblik was ik de kwade en *Maas* de goede man.

62758. De **Voorzitter**: Wie bracht dit oordeel tot uitdrukking? Ging dat van Buitenlandse Zaken of van majoor *Somer* uit?

A. *Somer* stond toen achter mij.

62759. De **Voorzitter**: U had dus uw onmiddellijke chef achter u.

A. Ik had meer de Nederlandse kolonie in Londen op het oog.

62760. De **Voorzitter**: Het was dus meer een opvatting, die in de Nederlandse kolonie bestond. Het was niet zo, dat de een of andere autoriteit heeft gezegd: trek uw rapport in?

A. Neen, zover zijn wij nog niet gekomen. De verhoudingen waren echter onaangenaam. Ik en ook anderen kregen de indruk, dat ik de kwade man was geworden. Hij heeft beweerd, zelfs voor de commissie, dat ik als het ware het vooropgestelde doel had gehad om hem zijn nek te breken. Ik kende hem niet en ik was geheel onpartijdig. Ik heb later aan de Minister ook voorgesteld een accountant te benoemen buiten de commissie om.

62761. De **Voorzitter**: De heer *Fock* had er toch ook wel een oordeel over?

A. Ik heb hier het rapport van de heer *Fock*.

(*Getuige overhandigt de voorzitter het rapport.*)

62762. De **Voorzitter**: Wat ik hier zie in dit rapport van 3 December 1943 van de heer *Fock* is een opsomming van punten, die wel liggen in de lijn van hetgeen u hebt gerapporteerd in uw rapport van 15 November 1943.

A. Ja.

62763. De **Voorzitter**: Hoe bent u er achter gekomen, dat er een code was tussen *Maas* en *van Pallandt*?

A. Door *Fock*.

62764. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft aan de Minister afschriften van deze stukken overgelegd van uw rapport en van een nota van de heer *Fock*, alsmede van een aanvullend rapport van u beiden. Uit deze brief blijkt inderdaad, dat de heer *Somer* volkomen achter u stond. Wij willen gaarne van deze stukken nader kennis nemen om deze zaak verder te bezien.

Hebt u nog meer van dergelijke spectaculaire gevallen medegemaakt?

A. In Stockholm heeft ook iets plaats gevonden met de consul-generaal de *Jong*.

62765. De **Voorzitter**: Ik had de indruk, dat de moeilijkheden met consul-generaal *de Jong* meer van organisatorische aard waren, in die zin, dat hij zich moeilijk kon schikken in het verband van B.I. Zijn er ook wel financiële moeilijkheden geweest?

A. Ik heb dit geval niet behandeld, ik kan er geen inlichtingen over geven. De uitgaven van Stockholm waren veel lager.

62766. De **Voorzitter**: Wie heeft dit geval behandeld?

A. Ik meen de heer *Somer* en Economische Zaken te zamen.

62767. De **Voorzitter**: Hoe hoog waren de uitgaven van Stockholm?

A. In de tweede helft van 1943 £ 11 440, eerste helft van 1944 £ 5679, tweede helft van 1944 £ 4500.

62768. De **Voorzitter**: Nu was in die tijd de belangrijkheid van het filiaal Stockholm veel minder geworden.

A. Ja, maar op een gegeven moment was het belangrijker.

62769. De **Voorzitter**: Zijn er bij het B.I. te Londen ook moeilijkheden van financiële aard geweest? Waren daar ook dingen, die naar uw oordeel niet gebeurden, zoals het moest?

A. Na het incident met de heer *Somer* eigenlijk weinig. De agenten kregen een bepaald bedrag uitgekeerd. De Engelsen zeiden: geef maar zoveel! Het werden grote bedragen. Wij hebben het zover gekregen, dat de Engelsen de helft betaalden.

62770. De **Voorzitter**: Was de regeling niet zo, dat de kosten van B.I. door de Nederlanders en de Engelsen op basis van fifty-fifty gedragen werden?

A. De agenten.

62771. De **Voorzitter**: Alleen de agenten of ook de organisatie van het bureau?

A. In de werkelijk geheime uitgaven droegen zij bij. Als een agent f 20 000 meekreeg, betaalden zij f 10 000. Zij hebben op het eind bepaalde kosten voor Stockholm en Lissabon betaald, maar niet de helft.

62772. De **Voorzitter**: Het was herhaalde malen noodzakelijk, dat een agent een vrij aanzienlijk bedrag medekreeg, omdat hij b.v. een bepaalde verzetsgroep moest helpen. Dat kostte vrij veel geld.

A. Inderdaad. Dikwijls ging het dan zo, dat de Engelsen de guldens gaven en wij het in ponden betaalden, omdat wij de guldens niet hadden.

62773. De **Voorzitter**: Dat waren soms vrij aanzienlijke bedragen; dat liep vaak in de tienduizenden.

A. Inderdaad. Ik heb hier een post staan: tweede helft van 1942: vreemde valuta agenten: £ 17 500; ik heb hier een andere post van £ 23 000.

62774. De **Voorzitter**: Had men contrôle op de wijze, waarop de agenten het bedrag besteedden?

A. Neen, nooit.

62775. De **Voorzitter**: Het was geheel een kwestie van vertrouwen?

A. Het kon ook niet. Het was oorlog; 60 pct. van onze mensen heeft er het leven bij gelaten.

62776. De **Voorzitter**: Zoveel? Ik dacht, dat het bij B.I. een geringer percentage was.

A. Neen. Ik zou zo zeggen van niet.

62777. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gemerkt, dat er agenten waren, die op financieel gebied misbruik maakten van dat vertrouwen?

A. Ik heb de meesten nooit meer gezien.

62778. De **Voorzitter**: Dat zou wellicht ook bij de afwikkeling gebleken kunnen zijn.

A. Daarmede heb ik niets te maken gehad. Dit geschiedde op het Bureau in Eindhoven of later in Wassenaar.

62779. De **Voorzitter**: Wij hebben de heer *Iansen (Bron)* gehoord, die van de Geheime Dienst Nederland was. Deze had een zeer groot klachtenregister. Hij had ook te maken gehad met *Schreinemachers*. Die was voor de organisatie van *Iansen*, voor Geheime Dienst Nederland gedropt. Dat was niet al te best verlopen, omdat *Schreinemachers* zijn toestel had verspeeld en hij niet zoveel kon doen. Toen is *Iansen (Bron)* er zelf op uitgetrokken naar Londen om die zaak voor elkaar te krijgen. Hij schijnt bij B.I. terechtgekomen te zijn. Ook over de afwikkeling, enz. heeft hij zeer veel klachten. Het is moeilijk te beoordelen, in hoeverre die klachten gefundeerd zijn. In dit verband heeft hij ook uw naam genoemd.

A. Ik heb hem gekend. In mijn ogen behoort hij tot het slag van avonturiers. Dat is later ook bevestigd, want ik heb rare dingen van hem gehoord na de oorlog, b.v. autosmokkelarij.

62780. De **Voorzitter**: Bestond die indruk reeds te Londen?

A. Ja. Men heeft hem als het ware op de lange baan gehouden. Men vertrouwde hem niet; niet, dat hij politiek niet deugde, maar men vertrouwde hem het werk niet toe.

62781. De **Voorzitter**: In het algemeen schijnt de Geheime Dienst Nederland nogal radicaal te zijn opgetreden, hoewel deze dienst aan de andere kant ook wel goede dingen heeft gedaan.

A. Ja. Er was een neef van *Bron*, die daarin zat. Die *Bron* was geen figuur om er peil op te kunnen trekken.

62782. De **Voorzitter**: Hebt u tijdens uw werkzaamheden bij B.I. nog andere dingen opgemerkt of meegemaakt, waarvan u meent, dat deze voor ons om een goed inzicht te krijgen in de werkzaamheden van dit instituut, van belang kunnen zijn?

A. In welk opzicht bedoelt u?

De **Voorzitter**: Wij hebben o.a. tot taak om een onderzoek in te stellen naar de verbanden met het bezette Nederlandse gebied, de civiele en militaire inlichtingendiensten daaronder begrepen. U begrijpt, dat dit een zeer ruime en veel omvattende opdracht is.

A. Ik heb eens een komisch incident meegemaakt met kolonel *de Bruyne*. Onze dienst had B.B.O. gewaarschuwd, dat er een lek was, maar die waarschuwing hebben zij in de wind geslagen. Zij waren zo tevreden met zich zelf, totdat wij de bewijzen kregen. Ik zie nog *de Bruyne* op het bureau komen en met zijn vuist op tafel slaan. Hij schreeuwde: „Je wilt mijn dienst vermoorden en alles opslokken”, tegen *Somer*. Hij wilde toen nog niet geloven, dat alles mis was.

62783. De **Voorzitter**: U hebt dus meegemaakt, dat er bij B.I. verschillende waarschuwingen binnenkwamen en dat bij de heer *Somer* de overtuiging groeide, dat er iets mis was?

A. Wij kregen de bewijzen er van. Het einde is geweest, dat *de Bruyne* is weggepromoveerd en dat hij de eerste generaal van de mariniers is geworden.

62784. De **Voorzitter**: Hebt u later, toen B.B.O. werd opgericht als opvolger van de dienst van kolonel *de Bruyne*, nog iets met die dienst te maken gehad?

A. Daarmede had ik nooit contact.

62785. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets te maken gehad met de opleiding van de agenten?

A. Die was uitsluitend in handen van de Engelsen.

62786. De **Voorzitter**: Er was toch wel contact tussen hen en de officieren van B.I.?

A. Ja, maar de opleiding geschiedde door de Engelsen.

62787. De **Voorzitter**: Het was toch niet zo, dat de Engelsen zeiden: „Dat doen wij geheel alleen“?

A. Dat was hun methode, niet alleen met de Nederlandse dienst, maar met alle diensten.

62788. De **Voorzitter**: Maar men praatte er toch wel behoorlijk over?

A. Ja. De samenwerking was uitstekend. De contactman was kolonel *Seymour*.

62789. De **Voorzitter**: Had u ook te maken met de Engelsman, commander *Child*? Wat soort van werk had deze?

A. Dat was een vreemde persoon. Administratief heb ik veel verschillen met hem gehad, maar de majoor zei: „Je hebt gelijk, maar laat dat maar lopen.“

62790. De **Voorzitter**: Hij zat toch bij *Seymour*?

A. *Child* is er rijk van geworden. Hoe hij dat heeft klaargespeeld, weet ik niet, maar wij zijn er van overtuigd, dat wij rekeningen van hem hebben gehad, die niet in orde waren.

62791. De **Voorzitter**: Verzorgde hij bij de Engelsen het administratieve gedeelte?

A. Ja.

62792. De **Voorzitter**: Hij kwam dus ook vaak in „Huize Anna“?

A. Ja. Het was zijn opdracht, de opdracht, die hij van *Seymour* had gekregen.

62793. De **Voorzitter**: Was dat een van zijn belangrijkste werkzaamheden?

A. Neen, belangrijkste wil ik niet zeggen. Het was ook zijn taak. Voor al deze dingen had men de Engelsen nodig.

62794. De **Voorzitter**: Over de technische vraag, of de opleiding goed was en of de uitzending op redelijke wijze geschiedde. hebt u geen oordeel?

A. Het oversturen van de mensen geschiedde door de Engelsen.

62795. De **Voorzitter**: De heren *Somer* en *Fock* hebben daarover natuurlijk wel besprekingen met de Engelsen gevoerd.

Hebt u met die besprekingen ook niet te maken gehad? Van de opdrachten, die de agenten successievelijk hebben medegekregen, weet u uit eigen wetenschap niets af?

A. Neen, dat lag geheel buiten mijn sfeer.

62796. De **Voorzitter**: Wij hebben nu wel de belangrijkste punten aangeroerd. Hebt u hieraan nog iets toe te voegen?

A. Hier hebt u nog een proefbalans. (*Getuige overhandigt de Voorzitter een stuk.*) Dat kan u misschien een algemene indruk geven.

62797. De **Voorzitter**: Het was in ieder geval geen kleine zaak.

A. Neen. Dit geeft u een indruk van het geheel. U ziet bij de crediteuren allemaal namen staan; dat zijn phantasienamen, waarmee de rekeningen van de verschillende agenten werden aangeduid.

62798. De **Voorzitter**: U vertelde zoeven, dat u *Schreinemachers* enige tijd in uw huis hebt gehad. U hebt hem dus wel enigermate leren kennen. Welke indruk had u van hem?

A. Ik heb groot respect voor die vent.

62799. De **Voorzitter**: U acht hem dus wel bekwaam?

A. Zijn opdracht is in zekere zin mislukt, maar daaraan kon hij niets doen. Ook stond hij bij de Engelsen goed aangeschreven, die hem in ieder geval met een vrij hoge onderscheiding beloonden voor het verrichte werk, een onderscheiding die lang niet alle teruggekeerde agenten te beurt viel.

62800. De **Voorzitter**: U vond wel, dat hij eigenschappen bezat, die hem voor dit werk geschikt maakten?

A. Kunt u zich voorstellen wat het betekent daarheen te gaan met een vliegtuig en je te laten vallen? Ik heb voor al degenen, die dat gedaan hebben, groot respect. Dat *Schreinemachers* dus moedig was, staat vast.

62801. De **Voorzitter**: Er zijn er toch wel bij geweest, ten aanzien van wie men kan zeggen: was het, gezien die en die karaktereigenschappen, wel verstandig hen uit te zenden?

A. Inderdaad werd er wel getest en er zijn adspiranten geweest, die nooit zijn uitgezonden.

62802. De **Voorzitter**: U vond *Schreinemachers* dus wèl geschikt?

Ja.

62803. De **Voorzitter**: Er zijn agenten geweest, van wie men kan zeggen, dat zij te loslippig waren; van anderen kan men zeggen, dat zij niet tactvol waren. Zulke dingen hebt u bij *Schreinemachers* niet geconstateerd?

A. Neen. Ik ben bevriend met hem gebleven en ik heb nooit iets van zijn opdracht gehoord. Hij woont in Parijs; hij is daar directeur van Philips geworden; hij was een Philips-man. Zijn opdracht is destijds mislukt, maar daaraan kon hij niets doen.

Ik had ook de administratie van de voorganger van ons bureau, de heer *Warners*. Die administratie had ik op zijn verzoek doorgenomen, toen hij wegging en weggepromoveerd werd. Wij hebben daarover correspondentie gehad met de algemeene secretaris van A.O.K., de heer *van Haersma de With*. Ik kon die administratie maar niet kwijt worden; die wilde hij niet overnemen. In 1942 en ook nog in 1934 heb ik daarover gecorrespondeerd en gevraagd of hij nu eindelijk die zaak eens wilde overnemen.

62804. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, dat men deze administratie niet wilde overnemen?

A. Dat weet ik zo niet, waarschijnlijk, omdat niemand iets van administratie afwist of de verantwoording er voor dragen wilde. Ik wilde in ieder geval die zaak kwijt. In een schrijven verzocht ik de Minister een ambtenaar aan te wijzen, die de zaak zou overnemen, zodat ik décharge kon krijgen.

62805. De **Voorzitter**: Hebt u deze administratie nog?

A. Neen. Ik heb toen een onderhoud gehad en de Minister zei: Geef die boel maar over.

62806. De **Voorzitter**: Heeft dat in October 1943 gespeeld?

Ja.

62807. De **Voorzitter**: Hebben die boekhouding en administratie u destijds nog aanleiding gegeven daarover iets te zeggen?

A. Er ging niets om; er was geen dienst.

De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u had te vragen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

R. E. SANDERS.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN ZATERDAG 30 JULI 1949

(in de Nederlandse ambassade te Londen)

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

WILLEM JACOBUS VAN DER REYDEN,
oud 34 jaar, wonende te Norwich, Engeland,
radio-telegrafist.

Hij legt de eed af als getuige.

62810. De **Voorzitter**: Wij willen graag met u bespreken uw lotgevallen, in het bijzonder in de tijd, dat u bent uitgezonden naar Nederland als agent. Het lijkt mij daarom het beste, dat wij beginnen met u te laten vertellen hoe en wanneer u in Engeland bent gekomen.

A. De eerste twee jaren van de oorlog heb ik bij de Nederlandse koopvaardij gevaren tussen Engeland en Nederlandsch-Indië. Op een gegeven dag --- ik meen in November 1941 -- kreeg ik een telefoontje van het War Office met het verzoek om mij daar te melden. Daardoor ben ik in contact gekomen met de heer *Seymour*. Hij stelde mij voor naar Holland te gaan als agent, waarop ik ingegaan ben.

62811. De Voorzitter: U bent niet gedropt, maar u bent door *Hazelhoff* en *Krediet* aan land gezet. Weet u de datum?

A. 9 December 1941.

62812. De Voorzitter: In die combinatie was al een ander uitgezonden, maar die was gedropt, nl. *Terlaak*.

A. Of hij door *Hazelhoff* en *Krediet* is gedropt, weet ik niet.

62813. De Voorzitter: Neen, niet door *Hazelhoff* en *Krediet*. Wist u, toen u ging, dat *Terlaak* in Holland was?

A. Neen.

62814. De Voorzitter: Met wie hebt u, voordat u uitgezonden werd, aan Nederlandse kant contact gehad? *Hazelhoff* heeft verteld, dat u, voordat u uitgezonden bent, enige dagen bij hem op zijn flat bent geweest.

A. Ja, wij hebben samen een glaasje bier gedronken.

62815. De Voorzitter: Met welke Nederlandse autoriteiten hebt u contact gehad, voordat u uitgezonden werd?

A. Alleen met de heer *Derksema*. Ik heb nooit wat met hem te maken gehad; ik ben aan hem voorgesteld.

62816. De Voorzitter: Wat heeft zich tussen u en de heer *Derksema* afgespeeld?

A. Niets.

62817. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U moest uw opwachting komen maken?

A. Ja.

62818. De Voorzitter: Wist hij, dat u door de Engelsen uitgezonden zou worden?

A. Ja. Ik heb een keer £ 10.— van de heer *Derksenza* gehad.

62819. De Voorzitter: Heeft hij niet gezegd: ik heb er bezwaar tegen, dat u uitgezonden wordt;?

A. Neen. De enige, die ik al die tijd gezien heb, is *Seymour* en één of twee keer kolonel *Rabagliatti*.

62820. De Voorzitter: Van wie hebt u bericht gekregen, dat u zich bij *Seymour* moest melden?

A. Dat weet ik niet. Er werd opgebeld door een Hollander van het War Office, of ik mij wilde melden in die en die kamer in het War Office.

62821. De Voorzitter: Nu is er een merkwaardige geschiedenis, die hierbij speelt en die betrekking heeft op het feit, dat u vóór 10 Mei 1940 lid van de N.S.B. zou zijn geweest.

A. Ja. Ik ben in 1936 uit de N.S.B. gegaan.

62822. De Voorzitter: Was u toen al in Indonesië?

A. In Nederland, ik ben in Nederland uit de N.S.B. gegaan.

62823. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Wanneer bent u lid geworden?

A. Ik meen in 1935.

62824. De Voorzitter: U was toen dus een jaar of twintig.

A. 19 jaar.

62825. De Voorzitter: Bent u inderdaad in Indonesië bij het uitbreken van de oorlog op 10 Mei 1940 aangehouden?

A. Ja. Wij kwamen uit Durban; op de dag, waarop de oorlog uitbrak, arriveerden wij in Sabang. Zij hadden blijkbaar de lijsten.

62826. De Voorzitter: Vermoedelijk wel. Hoe lang bent u vastgehouden?

A. Drie à vier weken.

62827. De Voorzitter: Op welke gronden bent u vrijgekomen?

A. Omdat ik niets met de N.S.B. te maken had. Op de N.S.B.-lijsten uit Nederland was er niets van mij bekend.

62828. De Voorzitter: Maar hoe is men er dan toe gekomen u vast te houden?

A. Vermoedelijk is er iemand geweest, die wist, dat ik lid van de N.S.B. was geweest.

62829. De Voorzitter: Hebt u in Indië ook verteld, dat u enige jaren tevoren voor de N.S.B. als lid bedankt had?

A. Ja. Dat heeft men geaccepteerd. Er was trouwens geen bewijs van, dat het tegenovergestelde het geval was, dus dat ik nog lid was,

62830. De Voorzitter: Verschillende Duitsers, die wij hebben gehoord, o.a. *Schreieder* en *May*, hebben gezegd, dat u bij uw gevangenneming door de Duitsers aan hen hebt verklaard, dat u door de heer *Derksenza* voor de keuze bent gesteld om of als agent naar Nederland te gaan, of in Engeland te worden geïnterneerd op grond van uw vroeger N.S.B.-lidmaatschap. Volgens deze Duitsers zou u dit toen gezegd hebben.

A. Dat heb ik ook gezegd.

62831. De **Voorzitter**: U hebt zojuist gezegd, dat u met *Derksema* alleen maar één gesprek hebt gehad, waarbij niets van die aard aan de orde is gekomen. Vertelt u deze zaak eens precies.

G U moet zich goed in mijn positie indenken. Ik werd gevangengenomen. Ik had geen enkel officieel bewijs als krijgsgevangene. Zij hadden in Engeland gezegd: je staat er alleen voor, wat je hun ook vertelt doet niets ter zake. Ik dacht: het is een mooie kans om er uit te komen. Ik was lid van de N.S.B. geweest. Waarom, zo dacht ik, zal ik niet zeggen, dat ik nog lid van de N.S.B. ben om mijn leven te redden? Dat zou iedereen hebben gedaan. Het zou belachelijk geweest zijn, indien *Derksema* werkelijk tegen mij gezegd had: je hebt de keuze tussen weggaan als agent naar Nederland en hier te worden geïnterneerd, want dan had hij iemand weggestuurd, van wie hij 90 % zekerheid had, dat hij een verrader zou kunnen worden.

62832. De **Voorzitter**: Daartegenover staat, dat de Duitsers uw verhaal met enige reserve tegemoet konden treden.

A. Inderdaad, maar ik had de kans, dat zij het voor waar zouden aannemen. Toen ik gevangengenomen werd, dacht ik: ik heb nog een dag of veertien te leven; wat ik kan zeggen om er uit te komen, zal ik ook zeggen.

62833. De **Voorzitter**: U hebt daarvoor de naam van *Derksema* genoemd, maar u had ook een Engelsman kunnen noemen.

A. Inderdaad.

62834. De **Voorzitter**: Het is dus een feit, dat een zodanige voorde-keuze-stelling ook van Engelse zijde niet heeft plaats gehad?

h. Inderdaad; dat is ook van die kant positief niet gebeurd.

62835. De **Voorzitter**: Zoals uit de stukken en de verschillende mededelingen is gebleken, was u een vaardig marconist, die een zeer grote snelheid kon bereiken.

A. Ja.

62836. De **Voorzitter**: Ik heb ergens in de stukken gelezen, dat u tot 40 woorden in de minuut kon seinen. Dat is toch een grote snelheid?

A. Ja. Het was ook mijn vak; ik was toch marconist.

62837. De **Voorzitter**: Ik moet daar dus uit afleiden, dat u eigenlijk niet veel opleiding meer hebt gehad, voordat u werd uitgezonden, want u was op het gebied van radiotelegrafie volleerd. Misschien dat de code.....

A. Ik heb twee lessen in code gehad van een Engelsman.

62838. De **Voorzitter**: Dat was voor u waarschijnlijk niet zo moeilijk?

A. Neen.

62839. De **Voorzitter**: Werkte u ook bij de koopvaardij met codes?

A. Natuurlijk codeerde en decodeerde ik niet.

62840. De **Voorzitter**: Achtte u die weinige lessen voldoende?

A. Het was niet aan mij om te zeggen of het voldoende was.

62841. De **Voorzitter**: Vindt u het nu achteraf voldoende?

A. Neen, in het geheel niet.

62842. De **Voorzitter**: Wat voor code kreeg u mee? Een „double transposition" met een versje?

A. Een versje; voor zover ik mij herinner, waren het twee versjes. Het ene was „Waar de blanke top der duinen". Verder heb ik nog twee weken les gehad in physical training.

62843. De **Voorzitter**: Kreeg u ook security-lessen? Leerde men u b.v. waarvoor u moest oppassen?

A. Neen.

62844. De **Voorzitter**: Waaruit bestond die physical training?

A. Een beetje sporten, zoals met een bal gooien e.d.

62845. De **Voorzitter**: Had u bij uw code ook een z.g. security-check?

A. Ja.

62846. De **Voorzitter**: Wat voor check was dat?

A. Dat waren vaste letters, die ik fout moest maken. Het waren er drie.

62947. De **Voorzitter**: Had u ook nog een z.g. test question meegerekregen?

A. Ja.

62848. De **Voorzitter**: Kunt u uiteenzetten, hoe dat in elkaar zat?

A. Op een vaste vraag vanuit Engeland moest een vast antwoord komen.

62849. De **Voorzitter**: Een antwoord, dat met de vraag niets te maken had?

A. Ik geloof wel, dat het er mee te maken had. Het had iets te maken met radiolampen, het verschil tussen tubes en warfs.

62850. De **Voorzitter**: Men moest dus het juiste antwoord kennen?

A. Ja. Welke die drie letters waren, die men fout moest maken, weet ik niet.

62851. De **Voorzitter**: U bent dus toen in de boot gestapt met uw toestel. Wat is er toen gebeurd?

A. Die boot sloeg om bij Scheveningeri, waardoor ik mijn toestel verspeelde, maar ik ben aan land gekomen.

62852. De **Voorzitter**: Had u uw code uit het hoofd geleerd?

A. Ja.

62853. De **Voorzitter**: Had u daarvan geen schriftelijke gegevens?

A. Neen.

62854. De **Voorzitter**: Had u ook nog een code van *Alblas* bij u?

A. Neen. Ik heb de opdracht gekregen, dat, indien ik *Alblas* zou ontmoeten, ik hem inoest zeggen, hoe de nieuwe wijze van coderen zou gaan. Het was geen vastgesteld woord of een vastgestelde zin. Dat moest hij zelf kiezen.

62855. De **Voorzitter**: Kunt u dat nader uitleggen? Welke boodschap had u voor *Alblas*?

A. Elke telegrafist, die ik zou ontmoeten, moest ik de nieuwe code, de double transposition, mededelen.

62856. De **Voorzitter**: Waar zat het nieuwe in?

A. Dat weet ik niet.

62857. De **Voorzitter**: Wat hield de boodschap, technisch gesproken, in?

A. Ik moest hun mededelen de wijze, waarop ik mijn boodschap zou coderen. Daardoor vermoedde ik, dat zij, voordat ik kwam, een andere wijze van coderen hadden.

62858. De **Voorzitter**: Daarvoor had men toch een nieuw gedicht nodig?

A. Ik weet niet of de andere wijze, die zij hadden, ook double transposition was.

62859. De **Voorzitter**: Kreeg u een gedicht voor hen mede of iets anders, waaruit zij hun woorden moesten kiezen?

A. Alleen de wijze, waarop het coderen in zijn werk ging. Je kreeg een gedicht. Uit dat gedicht koos men bepaalde lettercombinaties, die verschillend konden zijn. Dat maakte men in een square van links naar rechts en de tweede keer nam men de letters en vulde men ze in in een nieuw square.

62860. De **Voorzitter**: Er kwam ook nog een sleutelgetal bij!

A. Ja. Mijn wijze van coderen moest ik hun mededelen.

62861. De **Voorzitter**: Wat kon *Alblas* daarmee doen? Dan kreeg hij van u theorie in het „double transposition“-systeem, maar die theorie kon hij alleen in praktijk omzetten, wanneer hij een bepaalde afspraak met Engeland over een bepaald gedicht had!

A. Dan moest hij aan Engeland in zijn oude code mededelen, wat hij zou kiezen.

62862. De **Voorzitter**: Naar uw mening zou het dus zo zijn, dat *Alblas* een ander systeem gehad heeft, dat men het nieuwe beter vond, dat men het niet in een codetelegram kon mededelen, omdat het te ingewikkeld was, dat u hem het systeem moest mededelen en dat hij dan in zijn oude code het door hem gekozen gedicht en het sleutelgetal zou mededelen?

A. Juist. Van Engeland uit heb ik geen vaste gedichten of woorden medegekregen voor de een of andere telegrafist.

62863. De **Voorzitter**: U stond dus op 9 December 1941 in Scheveningen.

A. Ja, nat, koud en alleen.

62864. De **Voorzitter**: Wat moest u toen doen?

A. Ik had geen contactadressen.

62865. De **Voorzitter**: Helemaal niet?

A. Helemaal niet. Ik moest proberen mijn eigen weg te vinden. Vermoedelijk zou ik afgehaald worden aan de kust. Wij waren veel te laat door het omslaan van de boot en degenen, die mij moesten afhalen, heb ik gemist. *Hazelhoff* en ik zijn naar de Boulevard gelopen. Hij zei: als je zo en zo loopt, enz., dan kom je daar en daar en daar woont een dame met een dochter, waar je vannacht terecht kunt.

62866. De **Voorzitter**: Weet u, wie dat waren?

A. Neen. Het was in Schevetiingen bij een dame met haar dochter.

62867. De **Voorzitter**: Vlak achter de Boulevard?

A. Ongeveer tien à vijftien minuten lopen. Daar ben ik gekomen en ik werd daar ontvangen.

62868. De **Voorzitter**: Wist u van degenen, die tevoren waren gezonden, van *Tazelaar* en van *Terlaak* niets?

A. *Hazelhoff* had gezegd, dat *Tazelaar* er was. Verder wist ik niets.

62869. De **Voorzitter**: U had ook geen middel om met hen in verbinding te komen?

A. Neen. Ik wist niet, wat ik moest doen. Ik dacht: ik ga eens zien, hoe het bij mijn vader is.

62870. De **Voorzitter**: Waar woonde die?

A. In Tilburg. Die voelde er niet veel voor om mij voor onbepaalde tijd in huis te nemen. Hij zei: je moet maar proberen er uit te komen.

62871. De heer **Koersen**: Had u een persoonsbewijs?

A. Ja.

62872. De **Voorzitter**: Had u geld?

A. Ja. Ik had f 1500 in papiergeld en f 200 in zilvergeld.

62873. De **Voorzitter**: Was er iets aan de hand met dat zilvergeld?

A. Toen ik met dr. *Krediet* in Wassenaar in contact kwam, zei hij: dat is de grootste stommitieit, die je maar kunt hebben; iedereen houdt het zilvergeld vast en als je daarmee betaalt, loop je in de gaten.

62874. De **Voorzitter**: Het zilvergeld was toen nog niet ingetrokken?

A. Neen, maar dr. *Krediet* zei, dat het in ieder geval zeer verdacht was, als je er mede betaalde.

62875. De **Voorzitter**: Was het zinken geld er al?

A. Ik geloof van wel; zeker weet ik het niet meer. De nieuwe papieren gulden was er wel. Ik had alleen briefjes van honderd.

62876. De **Voorzitter**: Hebt u door het betalen met dat zilvergeld nog moeilijkheden gehad?

A. Ja. Ik ben in Rotterdam geboren. Ik wilde zien, hoe Rotterdam er na het bombardement uitzag. Op het station betaalde ik met twee zilveren rijksdaalders. Iedereen keek wat vreemd op, toen ik het zilvergeld bij het loket neergooide.

62877. De **Voorzitter**: Wat dacht u toen?

A. Niets. Ik wist niet, dat de mensen het vasthielden en dat er iets mee aan de hand was.

62878. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: U was toen nog niet bij dr. *Krediet* geweest?

A. Neen.

62879. De **Voorzitter**: Het viel u dus wel op?

A. Het viel mij op, dat zij vreemd reageerden.

62880. De **Voorzitter**: Hoe hebt u verder geopereerd? U hebt toch tenslotte contact gekregen?

A. Dat contact heeft dr. *Krediet* gemaakt. Zij hebben mij gevonden via *Moonen*, want zij wisten, dat ik zou komen. Voor zover ik weet, zijn zij een onderzoek gaan instellen in de Haagse hotels om na te gaan of ik er was. Tenslotte hebben zij mij gevonden in hotel „Astoria“.

62881. De **Voorzitter**: Was u onder uw eigen naam ingeschreven?

A. Neen, als *Scholten*, maar dat wisten zij ook. Op die manier ben ik met dr. *Krediet* in aanraking gekomen.

62582. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft het geduurd, voordat zij u hebben gevonden?

A. Een week of misschien veertien dagen; in ieder geval betrekkelijk gauw.

62883. De **Voorzitter**: Er kwam dus op een gegeven ogenblik iemand bij u. Wie was dat?

A. *Moonen*.

62884. De **Voorzitter**: Was hij in uniform of in burger?

A. Neen, dat is anders gegaan. Op een avond gevoelde ik mij down en toen ben ik die dames gaan opzoeken, waar ik op de avond van mijn landing was geweest. Zij vertelden mij, dat *Moonen* en *Krediet* mij die avond zouden komen ophalen.

62885. De **Voorzitter**: Dus eigenlijk had *Hazelhoff Roelfzema*, toen hij u het adres van die dames had gegeven, u daarmee een contactpunt opgegeven, dat meer betekenis had dan enkel een aanloopadres.

A. Dat wist ik niet.

62886. De **Voorzitter**: Waren die dames kennissen van *Moonen*?

A. Neen, van dr. *Krediet*.

62887. De **Voorzitter**: Dr. *Krediet* en *Moonen* hebben in ieder geval gehoord, dat u aangekomen bent?

A. Ja, want ik kwam daar om twee uur in de nacht druipend van het water aan.

62888. De **Voorzitter**: Men wist dus in die kringen, dat u was aangekomen, maar men wist niet, waar u was gebleven en toen is men u gaan roeken.

A. Men heeft mij gevonden via die dames. *Moonen* heelt mij verteld, dat zij bezig waren, in die hotels na te gaan, waar ik was gebleven.

62889. De **Voorzitter**: Tenslotte bent u dus in contact gekomen met dr. *Krediet*?

A. Ja. Ik ben daar in huis genomen voor een dag.

62890. De **Voorzitter**: En daarna?

A. Toen hebben zij voor een huis gezorgd, waar ik kon slapen.

62891. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. De naam van de straat weet ik niet meer. maar het was in de Zeeheldenbuurt bij twee oude dames.

62892. De **Voorzitter**: *Gorter*?

A. Neen. *Gorter* was *Terlaak*. Die twee dames *Gorter* waren vriendinnen van de dames, waar ik was.

62893. De **Voorzitter**: Wat bent u toen gaan doen?

A. Ik kon niet veel doen, want ik had geen toestel en *Terlaak's* toestel was kapot.

62894. De **Voorzitter**: U was dus ook met hem in contact gekomen?

A. Hij was bij dr. *Krediet* op de avond, dat ik daar kwam.

62895. De **Voorzitter**: Toen bleek u, dat *Terlaak* ook met die combinatie te maken had. Hebt u *Tazelaar* daar ook ontmoet?

A. Ja.

62896. De **Voorzitter**: *Tazelaar* had ook geen toestel?

A. Neen.

62897. De **Voorzitter**: Het toestel van *Terlaak* was stuk?

A. Ja. Twee weken daarna was het toestel van *Terlaak* gerepareerd. Ik was telegrafist. Dat is gelukt.

52898. De **Voorzitter**: Wie heeft toen verbinding gekregen?

A. Eigenlijk niemand. Op de dag, dat *Terlaak* het toestel zou komen halen, kwamen *Poos* en *Slagter* bij mij.

62899. De **Voorzitter**: Bent u toen gearresteerd?

A. Ja.

62900. De **Voorzitter**: Dus u bent eerder dan *Terlaak* gearresteerd?

A. Neen. Op de dag, dat *Terlaak* bij mij het toestel zou komen halen, op Vrijdag 13 Februari 1942, kwam in plaats van *Terlaak* op het vastgestelde tijdstip *Poos* of *Slagter*.

62901. De **Voorzitter**: U hebt in het geheel geen contact met Engeland gehad?

A. Eén keer, nl. toen ik het toestel uitprobeerde.

62902. De **Voorzitter**: Op de afgesproken zendtijd van *Terlaak*?

A. Ja, ik geloof het wel.

62903. De **Voorzitter**: Wat hield dat contact in? Wat hebt u medegedeeld?

A. Ik weet het niet meer.

62904. De **Voorzitter**: Iets over uw aankomst?

A. Neen, zij wisten toch, dat ik aangekomen was; *Hazelhoff* was teruggegaan.

62905. De **Voorzitter**: Maar u had ook aan de andere kant van de boulevard ingerekend kunnen zijn.

A. Neen, zij kregen die verbinding en wisten dus, dat ik het was.

62906. De **Voorzitter**: Het was het toestel van *Terlaak*. Werd het bericht gezonden in uw code?

A. Ja, in mijn code, niet in de code van *Terlaak*. Maar het is op *Terlaak's* tijd geweest en met *Terlaak's* roepletters.

62907. De **Voorzitter**: Is er een antwoord op gekomen?

A. Neen, ik heb geen antwoord gehad.

62908. De **Voorzitter**: U weet dus niet of het telegram aangekomen is?

A. Ik heb het reçu gekregen, het r-teken, hetgeen betekent, dat het begrepen is.

62909. De **Voorzitter**: Woonde u op het moment van uw arrestatie nog bij die dames?

A. Ja.

62910. De **Voorzitter**: Hebt u in die twee maanden, gedurende welke u daar geweest bent, verder niets kunnen doen? Moest u niet trachten contact te krijgen met bepaalde mensen?

A. Ik was daarvoor niet bestemd. Ik heb geen opdracht gekregen contact te zoeken.

62911. De **Voorzitter**: Welke was uw opdracht?

A. Ik moest in het oosten van het land de treinverbindingen controleren en mededelen, welke troepen er langs gingen.

Voor zover ik mij herinner, heeft *Seymour* tegen mij gezegd: blijf zoveel mogelijk uit elke groep.

62912. De **Voorzitter**: Ik dacht meer aan het feit, dat u door *Hazelhoff* overgebracht was en dat u dus misschien min of meer ter ondersteuning van de operatie van *Tazelaar* was gekomen.

A. Neen, dan had ik als vaststaand feit moeten weten, dat *Tazelaar* in Holland was, en dat heb ik later pas bemerkt.

62913. De **Voorzitter**: Bent u dan min of meer door toeval in die combinatie gekomen?

A. Dat weet ik eigenlijk ook weer niet. Ik zou worden afgehaald; ik wist echter niet door wie.

62914. De **Voorzitter**: En wie had dat moeten doen?

A. *Tazelaar*.

62915. De **Voorzitter**: U zou dus afgehaald kunnen worden door de groep van *Tazelaar*. Het is natuurlijk mogelijk, dat u daarvan slechts mededelingen en hulp zou krijgen om uw werk in het oosten van het land te gaan doen, dat die groep u dus slechts moest doorsturen, zodat u uw eigenlijke werk geheel onafhankelijk zou doen van de combinatie van *Tazelaar*.

A. Inderdaad.

62916. De **Voorzitter**: U bent niet naar het oosten van het land gegaan, omdat u geen toestel had?

A. Inderdaad.

62917. De **Voorzitter**: *Terlaak* had zijn toestel zelf nodig. Hebt u niet kunnen vragen om een nieuw toestel?

A. Neen. *Tazelaar* en dr. *Krediet* wisten, dat ik mijn toestel verloren had. In Engeland hadden ze mij verteld, dat er op het ogenblik, toen ik wegging, geen verbinding was met Holland. Ik kon niemand vragen een nieuw toestel te sturen.

62918. De **Voorzitter**: U had kunnen vragen om een nieuwe man. U hebt één keer gezonden met het toestel van *Terlaak*.

A. Dus toen wisten zij in Engeland, dat ik er was. **Als** je eenmaal verbinding hebt, gaat het gemakkelijker, want dan weet je de afstemming, enz.

62919. De **Voorzitter**: Het zou voor de hand liggend geweest zijn, als u die eerste keer had gezegd: Ik ben er nog, maar ik heb geen toestel, zorg zo spoedig mogelijk er voor, dat ik een toestel krijg.

A. Inderdaad. Maar je staat voor de kwestie om de eerste keer in bezet gebied verbinding met Engeland te krijgen. Je gaat dan geen lang telegram opmaken. Zodra zij mijn telegram krijgen, weten zij, dat ik er nog ben. Ik behoef dus niet te zeggen, dat ik er nog ben, want zij krijgen mijn telegram. Het was maar een zeer kort telegram. Het had iets met generaal *Christiansen* te maken.

63920. De **Voorzitter**: U hebt eenvoudig een inlichting gestuurd?

A. Ja.

62921. De **Voorzitter**: Dat deed u over de zender van *Terlaak*?

A. Ja, met mijn code. Zij wisten dus, dat ik er was en dat ik mijn zender had verloren.

62922. De **Voorzitter**: U zond dus een bericht; in Engeland kon men dus begrijpen, volgens u, dat u er was; u zond met de zender van *Terlaak* en men kon daaruit opmaken, dat u uw zender had verloren?

A. Ja. Ik meende, dat ik dat niet allemaal behoefde mede te delen.

62923. De **Voorzitter**: U hebt dus gewoon een bericht gestuurd, een inlichting?

A. Ja.

62924. De **Voorzitter**: Ik zou het meer voor de hand liggend hebben gevonden, indien uw eerste telegram betrekking had gehad op uw eigen positie en behoeften.

A. Volgens mijn redenering was dat niet nodig.

61925. De **Voorzitter**: Neen. Hebt u in die tijd *Alblas* ontmoet?

A. Ja. Bij dr. *Krediet*.

62926. De **Voorzitter**: Daar was dus het centrale adres. Wat hebt u met hem besproken?

A. Ik heb hem medegedeeld, hoe de nieuwe codering werkte en dat begreep hij. Het was duidelijk voor hem.

62927. De **Voorzitter**: Werd er zijnerzijds geen commentaar aan verbonden?

A. Hij heeft wel gezegd, hoe zijn oude systeem werkte, maar dat weet ik niet meer.

62928. De **Voorzitter**: Reeft hij geen naam genoemd van dat systeem?

A. Neen, want de naam „double transposition” heb ik voor het eerst uit de dagbladen vernomen.

62929. De **Voorzitter**: Men gebruikte die namen blijkbaar niet. In ieder geval is het duidelijk, dat *Alblas* op dat nieuwe systeem zal hebben overgeschakeld,

A. Dat is zeker, want hij heeft mij dat verteld, toen wij elkaar in dezelfde cel ontmoetten. *Alblas*, *Terlaak* en ik hebben in dezelfde cel gezeten.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat lijkt mij niet handig van de Duitsers.

A. Dat was na de verhoren.

62430. De **Voorzitter**: Hebt u *Alblas* vaak ontmoet in de tijd, dat u in vrijheid was?

A. Tweemaal.

62931. De **Voorzitter**: Hebt u *Alblas* niet gevraagd naar Engeland te seinen, dat u uw zender kwijt was?

A. Neen, *Hazelhoff* wist, dat mijn zender verloren was gegaan.

62933. De **Voorzitter**: Hebt u nog mee; agenten ontmoet, behalve de door u reeds genoemde?

A. Neen.

62933. De **Voorzitter**: Is *Tazelaar* nog vertrokken in uw tijd?

A. Ja. Over Zwitserland.

62934. De **Voorzitter**: Heeft hij u ook nog verteld van die mislukte poging om van Scheveningen uit te vertrekken in de nacht van 17 op 18 Januari, waarbij o.m. *Wiardi Beckman* is gearresteerd?

A. Neen.

62935. De **Voorzitters** *Tazelaar* heeft u dus wel verteld, dat hij naar Zwitserland ging. Maar heeft hij ook verteld, wie hij meenam?

A. Dat wist ik, want ik had hem ontmoet, maar nu weet ik het niet meer.

62936. De **Voorzitter**: Kent u de naam *Dogger*? Was die het?

A. Inderdaad; hij had ontzettend blauwe ogen.

62937. De **Voorzitter**: Was er een bepaalde reden, dat u hem ontmoette?

A. *Dogger* heeft gezorgd voor het adres van die twee oude dames. *Dogger* woonde aan de Groot Hertoginnelaan en daarheen heeft dr. *Krediet* mij meegenomen.

62938. De **Voorzitter**: Zijn die dames ook gearresteerd?

A. Ja.

62939. De **Voorzitter**: Wat is er met haar gebeurd?

A. Zij leven nog. Ik heb ze na de oorlog opgezocht.

62940. De **Voorzitter**: Hebben zij lang gezeten?

A. Drie of vier maanden.

62941. De **Voorzitter**: Weet u, hoe zij heten?

A. Neen. Zij woonden in de Zeeheldenbuurt, in de Trompstraat of de De Ruyterstraat no. 41.

62942. De **Voorzitter**: Uw adres op het moment van de arrestatie zou geweest zijn Heemskerckstraat 40.

A. Ja, dat is juist. In 1947 woonden zij er nog.

62943. De **Voorzitter**: U bent dus gearresteerd. Wat is er toen gebeurd?

A. Toen ben ik naar Scheveningen overgebracht. Daar ben ik het eerst verhoord door *Makowsky*. Deze heeft alleen mijn naam, bijzonderheden, enz. gevraagd. Van hem heb ik een klap in mijn gezicht gehad.

62944. De **Voorzitter**: Ik heb zojuist gevraagd of die dames niet de dames *Gorter* heetten. In de verklaring van *Makowsky* staat, dat de dames, waar u gearresteerd werd, *Gorter* heetten. Er is hier blijkbaar iets, dat niet klopt, *Makowsky* zegt, dat *Terlaak* hem heeft medegedeeld, dat de tweede agent, die hem alleen bekend was onder de naam *Wim*, verblijf hield bij de gezusters *Gorter*. Dat adres zou zijn in de Snelliusstraat. Dit is blijkbaar een verwarring van het adres van *Terlaak* en van u.

A. De Snelliusstraat was het adres, waar *Terlaak* woonde.

62945. De **Voorzitter**: Wat is er toen tussen u en *Makowsky* besproken?

A. Hij heeft mijn naam, enz. gevraagd. Toen werd ik teruggebracht naar een cel. Daar heb ik een halfuur gezeten. Toen werd ik onderzocht door *May*.

62946. De **Voorzitter**: *Makowsky* zegt, dat u tegen hem hebt gezegd, dat u, nu u toch gevangengenomen was, bereid was medewerking te verlenen en alles mede te delen,

A. Dat heb ik zeer zeker niet gezegd tegen *Mackowsky*.

62947. De **Voorzitter**: Tegen wie dan wel?
A. *Schrieder* vroeg of ik tegen de Russen wilde vechten.

62948. De **Voorzitter**: Dat was waarschijnlijk later?
A. Ongeveer tien dagen later.

62949. De **Voorzitter**: *Makowsky* zegt, dat u tegen hem woorden hebt gebruikt van een strekking, zoals ik u die zojuist mededeelde.
A. Niet tegen hem; ik heb hem tien minuten gezien.

62950. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat u dat tegen hem hebt gezegd op een moment, dat u daarvoor nog geen woord met hem had gesproken, m.a.w. dat u dit direct hebt gezegd.
A. Neen.

62951. De **Voorzitter**: Dat kunt u positief ontkennen?
A. Dat kan ik positief ontkennen.

62952. Jonkvrouw **Wfiewaall van Stoetwegen**: Was *Makowsky* uw Sachbearbeiter?
A. Neen; ik heb hem daarna nooit meer gezien.

62953. De **Voorzitter**: Volgens *Makowsky* moet u toen ook dat verhaal hebben verteld van mr. *Derksema* over die voor-de-keuze-stelling.
A. Het is mogelijk, dat een van de vragen was: tot welke politieke partij hebt u vroeger behoord?

62954. De **Voorzitter**: Hebt u hem ook mededelingen gedaan over personen, met wie u in opleiding was geweest?
A. Ik ben nooit met iemand opgeleid.

62955. De **Voorzitter**: U hebt toch verteld, dat u o.a. een cursus hebt gehad in physical training?
A. Toen was ik helemaal alleen.

62956. De **Voorzitter**: Dat doet men toch met andere mensen?
A. Neen, er was een sergeant, die zei wat ik moest doen.

62957. De **Voorzitter**: U hebt toch codelessen gehad?
A. Ja, alleen.

62958. De **Voorzitter**: Ook weer van een Engelsman?
A. Ja. Van hem herinner ik mij alleen, dat hij groot was en een blauwe neus had.

62959. De **Voorzitter**: U bent niet op een bepaalde school geweest?
A. Neen.

62960. De **Voorzitter**: Bent u daarna door *Mny* verder verhoord?
A. Ja.

62961. De **Voorzitter**: *Mny* verklaart eveneens, dat, toen hij, *May*, aankwam, *Makowsky* hem mededeelde, dat u gezegd had, dat u bereid was alle vragen, die werden gesteld, naar waarheid te beantwoorden.
A. Het is mogelijk, dat ik dat tegen *May* heb gezegd; ik heb dat echter zeker niet tegen *Makowsky* gezegd; die heb ik maar tien minuten gezien.

62962. De **Voorzitter**: *May* zegt dan, dat u hem hebt medegedeeld wat uw opdracht was, welke codes u had en dat u een code voor de agent *Abblas* had, hetgeen dan blijkbaar moet worden gecorrigeerd in de zin, zoals u dat zojuist hebt verteld. Hebt u hem die mededelingen gedaan?
A. Dat verhoor heeft lang geduurd; het is mogelijk, dat het in de loop van dit verhoor is gebeurd. Dat verhoor heeft 14 uur geduurd. Dat is juist het punt, waarom de zaak draaide, nl. dat in Engeland

Rabagliatti of *Seymour* mij had gezegd: „Het doet niets ter zake of je je code vertelt, als je maar niet je security-check afgeeft. Ieder heeft zijn eigen code. Als zij de manier van coderen weten, dan geeft dat niet.”

62963. De **Voorzitter**: Dat was dus een algemene instructie?
A. Ja.

62964. De **Voorzitter**: *May* heeft gezegd, dat u verteld hebt, wat uw opdracht was, met name uw taak in Twente, en dat u uw code hebt medegedeeld. Ten opzichte van *Abblas* zou u dit laatste ook hebben medegedeeld. Is het juist, dat u dat in dat verhoor hebt verteld?
A. Dat is mogelijk.

62965. De **Voorzitter**: Dan zegt ook hij, dat u hem dat geval met kapitein *Derksma* verteld hebt.
A. Ja.

62966. De **Voorzitter**: Hij verklaart voorts, dat hij u gevraagd heeft naar het bureau van *Derksema*, wie uw codeleraar was, hor het er in dat bureau uitzag en hoe het signalement luidde van mensen, die u daar gezien had. Al die persoonlijke dingen zijn natuurlijk in dat lange verhoor naar voren gekomen?
A. Ja. Het liep wel over drie weken.

62967. De **Voorzitter**: Dat hebt u dus op de duur bij stukjes en beetjes verteld?
A. Ja. Ik gaf beschrijvingen, die heel vaag waren.

62968. De **Voorzitter**: U zegt, dat u uw code mocht afgeven. Had u één code of meer dan één?
A. Eén, en die bestond uit twee liedjes.

62969. De **Voorzitter**: Waar waren die twee liedjes voor?
A. Er kwamen eerst een paar zinnen uit „Waar de blanke top der duinen” en dan ging ik weer door met een paar zinnen uit het liedje „Daar bij die molen”.

62970. De **Voorzitter**: Mocht u uit die combinatie kiezen?
A. Neen. Je had eerst twee zinnen uit de „Blanke top” en de derde zin ging door met „Daar bij die molen”.

62971. De **Voorzitter**: U moest dus werken met een combinatie van regels uit twee gedichten?
A. Juist.

62972. De **Voorzitter**: Nu is het zo, dat *Mny* — die heeft ons dat verteld — uit deze mededelingen van u veel heeft geleerd, wat systeem betreft.
A. Ik heb hem het systeem medegedeeld.

62973. De **Voorzitter**: De vraag is of het systeem, dat u hem hebt medegedeeld, een nieuw systeem was. Het merkwaardige is, dat u het systeem ook aan *Abblas* moest mededelen. Had *Tazelaar* geen zender?
A. Neen.

62974. De **Voorzitter**: Kon *Tazelaar* berichten verzenden?
A. Dat weet ik niet.

62975. De **Voorzitter**: De vraag is, in hoeverre het een nieuw systeem was, omdat u het systeem aan *Abblas* moest mededelen.
A. Dat weet ik toch niet.

62976. De **Voorzitter**: Neen, maar u inoest hem een ander systeem mededelen. Daaruit zou kunnen volgen, dat het voor *May* geheel nieuw was.
A. Ik weet niet, hoe ver *May* gevorderd was.

62977. De **Voorzitter**: Hij heeft u er toch wel uitvoerig over ondervraagd?
A. Ja, ook over het systeem.

62918. De **Voorzitter**: Daarin hebt u oefeningen met hem gemaakt. Was hij een intelligente leerling?

A. Neen, ik vond hem niet erg intelligent.

62979. De **Voorzitter**: Hij is er tenslotte toch achtergekomen!

A. Ja, dat was niet moeilijk.

62980. De **Voorzitter**: U zeide, dat u later in de cel hebt gezeten met *Alblas* en *Terlaak*.

A. Ja, ook met anderen.

62981. De **Voorzitter**: *Terlaak* had ook een code?

A. Ja.

62982. De **Voorzitter**: U weet niet of *Terlaak* uitvoerig over zijn code gehoord is?

A. Neen, wij hebben elkaar daarover nooit iets verteld.

62983. De **Voorzitter**: Heeft *Alblas* u de bijzonderheden van zijn arrestatie verteld?

A. Ja. Hij was verloofd met een meisje, wier vader vroeger in Nederlandse geheime dienst was. Dat meisje was gearresteerd en werd doos de Duitsers gedwongen hem een brief te schrijven, waarin stond, dat zij plotseling ziek was geworden. Hij is er direct naar toe gegaan. In de kamer, waar zij woonde, was zij inderdaad, maar daar waren ook de Duitsers.

62984. De **Voorzitter**: Dat is gebeurd in Juli 1942. Hierbij komt een zeer belangrijk punt aan de orde. De Duitsers zeggen, dat het hun mogelijk is geweest ten gevolge van uw mededelingen over de code van *Alblas* de berichten van *Alblas* te controleren, hetgeen denkbaar is. Zij kunnen op die manier tot ontcijfering van zijn code zijn gekomen en hebben daardoor kennis kunnen nemen van zijn berichten. Zij zeggen, dat zij het een tijd lang hebben laten gaan, omdat het voor hen wel enige aantrekkelijkheid had die berichtgeving te controleren, maar, zeggen zij, op een gegeven ogenblik moesten wij daaraan een einde maken, want toen had *Alblas* een waarschuwing naar Londen gezonden, dat een agent van S.O.E., dus van de dienst van kolonel *de Bruyne*, was gearresteerd. Toen de Duitsers dat bericht gecontroleerd hadden, zeiden zij: *Alblas* begint gevaarlijke berichten voor ons door te sturen; wij moeten daaraan een einde maken.

A. Hij heeft mij verteld, dat hij een week, nadat ik was gevangengenomen, aan Londen bericht heeft gestuurd, dat *Terlaak* en ik gevangengenomen waren. Dit wist hij.

62985. De **Voorzitter**: Dat ligt dus in dezelfde lijn.

A. Ja.

62985. De **Voorzitter**: Hetgeen u zegt, is zeer belangrijk. Het kan een verklaring zijn voor het feit, dat de Duitsers, die hebben geprobeerd over uw verbinding een *Spiel* op te zetten, daarin niet zijn geslaagd, omdat de waarschuwing van *Alblas* over uw arrestatie en die van *Terlaak* zo afdoende was, dat men in Londen heeft gezegd: de telegrammen, die wij over deze verbinding krijgen, zijn vals. *Alblas* heeft u dus verteld, dat hij een week na de arrestatie van u en van *Terlaak* aan Engeland heeft medegedeeld, dat.....

A. *Joop* en *Wim* gevangengenomen waren.

62987. De **Voorzitter**: Het verhaal, dat de Duitsers hebben gedaan, is, dat *Alblas* een soortgelijke waarschuwing zou hebben uitgestuurd in Juli 1942, vlak vóór zijn arrestatie, omdat hij toen vernomen had, dat een agent van de dienst van kolonel *de Bruyne*, *Jambroes*, in Juni 1942 was gedropt en gevangengenomen was. Hij had ook gewaarschuwd, dat u en *Terlaak* gevangengenomen waren, en dus is het zeer goed aan te nemen, dat hij ook in verband met de gevangenneming van *Jambroes* een waarschuwing verzonden heeft. Kan de mededeling, die de Duitsers hebben gedaan, misschien bevestiging vinden in een mededeling van *Alblas* aan u in de cel?

A. Dat heeft hij mij nooit verteld.

62988. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij de naam *Jambroes* niet genoemd?

62989. De **Voorzitter**: Zijn trainingsnaam was *Jurgens*.

A. Was dat degeen, die bij *Lauwers* in de cel zat?

De **Voorzitter**: Dat was waarschijnlijk *Jordaan*.

A. Had hij geen andere naam? In Haaren zaten er verscheidenen weer onder een andere naam. Het was niet jhr. de *Jonge*?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Daarvan heb ik later gehoord, hetgeen ik ontzettend vreemd vond, dat hij in Maart een zender voor mij bij zich had.

62990. De **Voorzitter**: Waarom vond u dat vreemd?

A. Omdat *Alblas* gewaarschuwd zou hebben; ik wist het toen nog niet.

62991. De **Voorzitter**: Als ik mij goed herinner, is *de Jonge* uitgezonden in de tweede helft van Februari. De heer *Schilp* ineent, dat het op 23 Februari 1942 was.

A. Na mijn arrestatie.

62992. De **Voorzitter**: Het zou toch wel mogelijk kunnen zijn, dat de uitzending van *de Jonge* heeft plaats gevonden op een ogenblik, dat de waarschuwing van *Alblas* nog niet ontvangen was.

A. Ik ben op 13 Februari gearresteerd; dat zou dus een week verschil zijn; dat zou kunnen.

62993. De **Voorzitter**: Heeft *de Jonge* u verteld, dat hij voor u een zender heeft meegebracht?

A. Ja. Hij zat in een cel naast de mijne.

62994. De **Voorzitter**: *Jambroes* had als trainingsnaam *Jurgens*; zijn telegramnaam was *Johannes Jansen* en zijn operational schuilnaam was *Marrow*.

A. Daarvan herinner ik mij niets.

62995. De **voorzitter**: De andere man, waarmee hij was gedropt, was *Bukkens*. Zijn trainingsnaam was *Bogaart*.

A. Die naam herinner ik mij.

62995. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft *Alblas* u niet medegedeeld, dat hij met betrekking tot hem aan Londen een waarschuwing heeft gegeven?

A. Neen.

62997. De **Voorzitter**: Nu wil ik u even voorlezen een verklaring van *May*:

Ik vroeg ham:

„U had dus, toen u begon met hem" — *van der Reyden* — „te ondervragen, eigenlijk nog niets kunnen constateren met betrekking tot zijn code, want daarvoor had u geen materiaal, niet waar?"

A. Ik had bijna geen materiaal. Ik geloof, dat er iets was, maar beslist niets essentieels.

De **Voorzitter**: En hoe reageerde hij daarop?

A. Daarop moet ik zeggen, dat hij mij eigenlijk geen enkele moeilijkheid heeft bezorgd.

De **Voorzitter**: Dus dat hij het spoedig zei?

A. Ja."

Dat gaat over de codes. Is dat juist?

A. Ja. Mijn redenering was zo, dat ik er geen bezwaar tegen had om deze dingen af te geven, zolang zij in Engeland wisten, dat ik gevangengenomen was. Dat moesten zij weten uit verschillende dingen, die ik had gedaan. Ten eerste had ik niet de volledige code gegeven, door een deel er uit te laten. Ten tweede had ik kans gezien, een van de kristallen weg te werken tijdens mijn arrestatie.

62998. De **Voorzitter**: Kristallen? U had toch geen zender?

A. Ik had afgesproken met *Terlaak*, dat hij 's avonds om 7 uur de zender zou halen. Er werd toon gebeld en er stond iemand voor de deur, die zei: „Ik kom namens *Terlaak* om de zender af te halen.” Ik had de zender klaarstaan en wilde hem afgeven, maar kreeg tegelijkertijd een pistool in mijn buik. Ik wist, dat *Alblas* in vrijheid was, omdat ik gearresteerd was. *Alblas* was in vrijheid. Het was een kleine moeite om te waarschuwen. *Alblas* was in contact met dr. *Krediet*.

62999. De **Voorzitter**: Nu zegt *May*:

„In het verdere verloop van de onderhandelingen stelde ik vast, dat hij meerdere codes had. Hij moest in Nederland marconisten opleiden en hun de verschillende codes leren.”

A. Maar ik heb nooit een specifieke code meegekregen, doch alleen de mededeling, dat ik, als ik marconisten ontmoette, huil de wijze van werken moest mededelen.

63000. De **Voorzitter**: Dan moesten zij zelf later de voor hen bestemde bijzondere code zien te krijgen?

A. Dat moesten zij zelf doen.

63001. De **Voorzitter**: Dan moesten zij contact hebben. Had *Terlaak* al het goede systeem?

A. Ik moest voor niemand een code meebrengen; ik moest alleen de wijze van werken mededelen, als ik telegrafisten ontmoette.

63002. De **Voorzitter**: Hebt u die zelfde mededeling ook aan *Terlaak* gedaan?

A. Dat was niet nodig; de zender van *Terlaak* was defect.

63003. De **Voorzitter**: Op een gegeven moment hebt u een bericht over die zender gestuurd.

A. Ja, in mijn code.

63004. De **Voorzitter**: *May* zegt:

„In het verdere verloop van de onderhandelingen stelde ik vast, dat hij meerdere codes had. Hij moest in Nederland marconisten opleiden en hun de verschillende codes leren.”

Dat lag volgens u geheel anders?

A. Ja. Anders was het voor mij een kleine moeite geweest telegrafisten te pakken te krijgen. Dan had ik alleen naar Radio-Holland behoeven te gaan. Het is wel mogelijk, maar die opdracht heb ik niet gehad.

63005. De **Voorzitter**: Het is zelfs de vraag of het mogelijk is. Als u hun het systeem had medegedeeld, zouden zij nog geen verbinding met Engeland hebben gehad.

A. Die hebben zoveel honderden zenders staan. Het was altijd mogelijk geweest verbinding te krijgen.

63005. De **Voorzitter**: Wanneer men in Nederland begon te zenden, had men nog geen contact met de Engelse geheime dienst. Dan zegt *May* nog eens:

„Ik mag wel zeggen, dat hij het uit zich zelf gezegd heeft en dat het mij weinig moeite gekost heeft de code van hem te krijgen.”

A. Dat klopt met wat ik zeg.

63007. De **Voorzitter**: Dan zegt hij verder, dat dit veel heeft bijgedragen tot zijn inzicht in dat systeem van die code. Daaruit zou hij veel hebben geleerd voor later.

A. Dat ligt buiten mijn beoordeling.

63008. De **Voorzitter**: U wist niet, wat hij wel en wat hij niet wist?

63009. De **Voorzitter**: Dan zegt hij, wat de security-checks betreft, het volgende:

„Tot op zekere hoogte wist ik dit al van *Zomer*, die in zijn telegrammen bij bepaalde letters in plaats van de goede letters verkeerde letters moest zenden.

Ik heb van *van der Reyden* toen de bevestiging gekregen en verder natuurlijk verklaringen over verdere veiligheidsmaatregelen, die tussengelast konden worden.”

Dan zegt *May* even verder:

„Door *van der Reyden* kwam ik achter verschillende soorten van veiligheidsmaatregelen, die ingelast konden worden, o.a. ook al, dat bepaalde vragen konden worden gesteld, waarop een heel bepaald antwoord gegeven moest worden.”

Dat laatste had betrekking op de test question. Hebt u hem ook uw test question medegedeeld?

A. Ja.

63010. De **Voorzitter**: Hebt u hem ook het goede antwoord gezegd?

A. Ja.

63011. De **Voorzitter**: Was dat nodig?

A. Het was goed, zolang ik maar één check niet gaf. Naar die test question heeft hij mij zelf gevraagd.

63017. De **Voorzitter**: Op een vraag kan men, theoretisch gesproken, een onbepaald aantal antwoorden geven. Als u een bepaald ding had willen achterhouden, had het misschien voor de hand kunnen liggen, dat u het juiste antwoord op deze test question achter had gehouden en aan *May* een verkeerd antwoord had opgegeven.

A. Inderdaad had dat, achteraf gesproken, misschien het meest voor de hand gelegen, maar ik heb een ander ding achtergehouden. Als men er voor staat, doet men misschien iets anders dan hetgeen voor de hand liggend schijnt te zijn geweest, de zaak achteraf beziende.

63013. De **Voorzitter**: Kunt u nog aangeven, wat u van uw security-checks wèl en wat u niet hebt losgelaten?

A. Neen; ik had er drie, maar ik heb er twee genoemd; de letters weet ik heus niet meer.

63014. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Hebben zij u ook geslagen?

A. Neen, later wel in Sachsenhausen.

63015. De **Voorzitter**: Ten aanzien van die security-checks is er in het verhoor van *May* nog het volgende gezegd:

„De **Voorzitter**: Hij heeft dus ook gezegd, wat zijn security-checks waren?

A. Dat heeft hij mij gezegd, ja.

De **Voorzitter**: D.w.z.: U moet dan.....

A. Ik moet ten minste aannemen, dat hij mij deze gezegd heeft.

De **Voorzitter**: U kunt dat natuurlijk nooit zeker weten. Ik bedoel: Hij kan er twee noemen en kan er vijf hebben.

A. Ja, ik kan nu eenmaal zijn gedachten niet lezen, dat gaat niet.”

A. Als ik een verhaal, dat volkomen een leugen is, ga opstellen, geloven zij mij niet. Daarom vertelde ik hun voor 7/8 waarheid en voor 1/8 een leugen. Het voornaamste was, dat men in Engeland wist, dat ik gevangengenomen was. Dan was de zaak verder voor mij afgelopen. Als ik die 1/8 over mijn code maar niet vertelde, wisten ze in Engeland, dat ik gevangengenomen was. Iets moet volkomen recht zijn en niet half.

63016. De **Voorzitter**: U kunt dus positief bevestigen, dat u één van uw security-checks niet hebt afgegeven?

63017. De **Voorzitter**: De vraag blijft, of het mislukken van het Spiel, dat men over uw verbinding heeft willen spelen, een gevolg is van de waarschuwing van *Alblas*. Het is ook mogelijk, dat het mislukt is, omdat u eerst niets van u heeft laten horen en toen ineens weer wel. Het kan ook zijn, dat het achterhouden van een der security-checks er toe heeft bijgedragen. Maar als zij de test question hadden gesteld, hadden zij wel een goed antwoord gekregen.

A. Dat was in mijn voordeel. De Engelsen wisten, dat ik gevangengenomen was; een van de security-checks is niet juist; zij vragen de test question en de Duitsers geven een goed antwoord. In elk telegram, dat zij sturen, is de security-check fout. Dat is dan een prachtig middel van hun kant om daarop te werken.

63018. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met daarop werken?

A. Dan konden zij een tegenspel beginnen.

63019. De **Voorzitter**: Hebt u zelf voor de Duitsers geseind?

A. Ja.

63020. De **Voorzitter**: Zeker niet lang?

A. Eén- of tweemaal, want het is mislukt. Dat was ook mijn opzet. Het kon mij niet schelen, hoe het mislukte, als het maar mislukte.

63021. De **Voorzitter**: Hebt u bij dat uitzenden niet geprobeerd uw handschrift te veranderen?

A. Dat begrijp ik niet.

De **Voorzitter**: Het schijnt mi, zo te zijn, dat er een zekere individualiteit ligt in het handschrift van een marconist, m.a.w. dat de ontvanger te Londen, als die met het handschrift van de marconist op de hoogte is, daaruit aanwijzingen kan putten.

A. In Engeland heeft niemand mijn aanslag gehoord. Ik ben éénmaal in Bushhouse geweest en heb daar gewerkt. Niemand kende dus mijn aanslag.

63022. De **Voorzitter**: Tenzij men deze op de plaat heeft opgenomen.

A. Een aanslag verandert zeer zeker. Het is een polsbeweging; als men zich niet zeker voelt of kram;, in zijn pols heeft, krijgt men wel degelijk een verandering.

De **Voorzitter**: Er zijn deskundigen, die er waarde aan herliten.

A. Ik kan wel zien, of iemand getraind of ongetraind is.

63023. De **Voorzitter**: Het schijnt, dat verschillende marconisten hun eigenaardigheden hebben, die bij hun aanslag tot uiting komen.

A. Ja, maar dan moet men zo iemand toch goed kennen om dat te onderscheiden.

63024. De **Voorzitter**: De aanslag kan op een gramfoonplaat worden vastgelegd.

A. Er is ook gezegd in Engeland, dat wij nooit verstaanbare taal mochten gebruiken in de berichten, die wij overstuurd. Wat er ook gebeurde, altijd moest de Q-code worden gebuikt of andere speciale afkortingen, die zij meegaven.

Ik heb tweemaal met de Duitsers geseind en de tweede keer heb ik verstaanbare taal overgeseind. Terwijl een Duitser in een stoel zat mee te luisteren, gaf ik een serie V's en tussen de V's een woord, nl. „impossible”, voluit. Men seint altijd de V om de hand los te maken; dat is een automatische beweging.

63025. De **Voorzitter**: Wat zei die Duitser?

A. „Was machen Sie da?”

63026. De **Voorzitter**: Wat wilde u hiermede aantonen?

A. Mij was gezegd, dat nooit verstaanbare taal overgestuurd moest worden. Wanneer ik liet woord „impossible” geef, dan moeten zij zich afvragen: wat is „impossible”? Waarom doet hij dat?

63027. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Net was dus een poging om duidelijk te maken, dat u gevangengenomen was?

A. Ja. Het kon mij niet schelen, hoe zij te weten kwamen, dat ik gevangengenomen was, als zij het maar te weten kwamen!

63078. De **Voorzitter**: Daarna hebt u niet meer voor de Duitsers gezonden?

A. Neen. Zoals u weet, zat ik in het Oranjehotel. Toen ik gezegd had, dat ik zou medewerken, brachten zij mij over naar de weermachtsgevangenis achter het Oranjehotel. Op een gegeven dag ben ik er twee keer vandaan gehaald om te seinen. Toen werd ik ineens uit de weermachtsgevangenis weggehaald en heb ik zware „Eenzelhaft” gehad, zodat ik veronderstelde: nu is het afgelopen, zij weten, dat ik gevangengenomen ben.

63079. De **Voorzitter**: Verder bent u in Haaren geweest. Met wie hebt u contact gehad?

A. Met de *Jonge*.

63030. De **Voorzitter**: Hoe had u contact?

A. Op de muur. En vervolgens heb ik contact gehad met *Emmer*. Ik heb in de cel gezeten met *Jerry*, een jongeman, die ook gedropt was.

63031. De **Voorzitter**: Hebben die mensen u weleens iets verteld, dat op hun werk betrekking had en dat voor de problemen, die wij hier bespreken, van belang kan zijn?

A. Neen. Het enige, dat ik weet, is, dat de *Jonge* gevangengenomen is in Wageningen en dat er een hele schietpartij bij geweest is. *Emmer* zat ergens in Schiedam of Overschie. Hij is ge-arresteerd door *Poos* en *Slagter* op het Hofplein.

63033. De **Voorzitter**: U bent lange tijd in Haaren gebleven dan de andere agenten.

A. Ja, met inbegrip van *Terlaak*, *Lauwers* en *Jordaan*.

63033. De **Voorzitter**: En mejuffrouw *Terwindt*?

A. Die ken ik niet. Van ons vieren weet ik het. Toen wij naar Sachsenhausen werden overgebracht waren er veel meer agenten.

63033. De **Voorzitter**: Uit Haaren?

A. Ja.

63035. De **Voorzitter**: Wanneer bent u overgebracht?

A. 6 September 1944.

63036. De **Voorzitter**: Hoe weet u, dat er meer agenten waren?

A. Uit hetgeen ze mij hebben verteld. Ik vermoed, dat die agenten veel later zijn gekomen.

63037. De **Voorzitter**: U bent regelrecht naar Sachsenhausen gegaan?

A. Ja, na één nacht in Vught te zijn geweest.

63038. De **Voorzitter**: Bent u daar steeds gebleven?

A. Ja.

63039. De **Voorzitter**: Vertelt u eens precies wat er aan de hand is geweest met het aan u gedaan verzoek om tegen Rusland te vechten.

A. Zij hebben mij gevraagd: voelt u er iets voor om tegen de Russen te vechten?

63040. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat was ongeveer Januari/Februari 1944.

63041. De **Voorzitter**: Hoe is dat verlopen?

A. Ik heb ja gezegd, maar er nooit meer iets van gehoord

63042. De **Voorzitter**: Op grond van welke overwegingen zei u ja?

A. Ik dacht, dat, als ik eenmaal aan het front was, ik altijd nog weg kon komen. Ik had er niet zoveel vertrouwen in, dat zij mij rustig tot het einde van de oorlog zouden laten zitten.

63043. De **Voorzitter**: Is uw uitzending geschied door *Seymour*?

A. Dat weet ik niet.

63044. De **Voorzitter**: U hebt gesproken van *Rabagliatti* en *Seymour*.

A. Die hebben mij opdracht gegeven, maar later is mij gezegd, dat het door *Derksema* is gedaan, omdat hij de chef was.

63045. De **Voorzitter**: Voor zover u te maken hebt gehad met de Engelsen, waren het dus *Rabagliatti* en *Seymour*. In ieder geval is dat de Engelse dienst S.I.S., terwijl het England-Spiel is gespeeld met de agenten van S.O.E. Hebt u van die organisatie nooit iemand ontmoet?

A. Neen.

63046. De **Voorzitter**: Kende u niemand van de organisatie S.O.E.?

A. Neen.

63047. De **Voorzitter**: Dus voor zover het mensen betrof, die u in Engeland vóór uw uitzending hebt ontmoet, b.v. Hollanders als *Derksema* en Engelsen als de mensen, die u een korte opleiding hebben gegeven, waren dat geen van allen mensen, die met S.O.E. te maken hadden? U zat in de sfeer van S.I.S.?

A. Ja. Ik weet zelfs niet het verschil tussen S.I.S. en S.O.E. Ik weet alleen, dat ik te maken heb gehad met *Seymour* en *Rabagliatti*.

63048. De **Voorzitter**: U zeide, dat u met één van uw kristallen iets had gedaan. Wat wilde u daarmee zeggen? U zeide: ik heb een van de kristallen weggegooid.

A. Men kan met zulk een zender op twee golflengten zenden. Elk kristal heeft een eigen golflengte. Als er een weg is, kan de zender alleen op één golflengte gebruikt worden en kan men nooit overgaan op een andere golflengte.

63049. De **Voorzitter**: Beschikten de Duitsers niet over middelen om dat in orde te maken?

A. Vermoedelijk wel, maar mijn gedachte ging niet zo ver.

De **Voorzitter**: Het was een zeer primitieve gedachte.

A. Toen ik ging zenden, had ik dat kristal niet en heb ik op één golflengte gezonden.

63050. De **Voorzitter**: Hebt u op *Terlaak's* toestel gezonden?

A. Ja. Ik had kans gezien het kristal voor de kortste golflengte weg te gooien. Zij riepen mij om 7 uur 's avonds om te zenden. Ik kreeg een ontzettend slechte verbinding op de langere golflengte. Van de zijde van de Engelsen kwam steeds het bericht: ga over op een andere golflengte, hetgeen voor mij onmogelijk was.

63051. De **Voorzitter**: Werd u, toen u in 1941 in Engeland kwam en de boodschap van het War Office kreeg, van te voren nog gehoord? Werd u bij het binnenkomen in Engeland in de Patriotic School gehoord of iets dergelijks?

A. Neen.

63052. De **Voorzitter**: Het was toch in het algemeen gebruikelijk, dat de mensen, die van buiten Engeland kwamen, eerst ondervraagd werden!

h. Ik veronderstel, dat *Seymour of Rabagliatti* dat in orde heeft gemaakt.

63053. De **Voorzitter**: Waar heeft men u dit dan gevraagd? Toen u nog op zee was?

A. Zij belden mij in Londen op.

63054. De **Voorzitter**: U was dus reeds binnengekomen in Engeland. Was het de eerste keer?

A. Neen.

63055. De **Voorzitter**: Dus u had papieren'?

A. Ja.

63056. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar heeft men u ook de eerste keer, dat u in Engeland kwam, niet ondervraagd?

A. Neen.

63057. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer kwam u voor het eerst na 10 Mei 1940 in Engeland?

A. Toen de oorlog was uitgebroken en ik in Nederlandsch-Indië werd vrijgelaten, heb ik mij gemeld als vrijwilliger om te varen op de konvooidienst. Ik heb een reis gemaakt naar Engeland en toen weer terug naar Indië. Indië was toen nog niet in oorlog; toen ben ik geïnterneerd en daarna weer weggegaan. Ik heb mij er op mijn eerste reis weleens over uitgelaten. Ik geloof zelfs, dat ik er met een politie-agent in Hull of New Castle over heb gesproken. Toen hebben ze blijkbaar mijn naam genoteerd.

63058. De **Voorzitter**: Had u, toen u in Nederland was afgezet, ook rantsoenkaarten inedegekregen?

A. Ja.

63059. De **Voorzitter**: Waren die in orde?

A. Neen, het waren de bonnen van een Duitse airman.

63060. De **Voorzitter**: Waren het Wehrmachtskaarten?

A. Ja.

63061. De **Voorzitter**: Gaf dat moeilijkheden?

A. De eerste weken moest ik voor mijn eigen eten zorgen. Ik was een beetje huiverig om een hotel in te gaan, want ik wist niet, hoe men daar werkte. Ik ging een winkel binnen om een brood te kopen en legde een bon neer. Toen zei men: dat zijn Wehrmachtsbonnen; daarop kunnen wij niet aan burgers verkopen. Ik heb de bonnen weggegooid. Mijn persoonsbewijs was ook niet in orde. De letters waren verticaal en er stond een aantal woorden op, die van een veel dikker lettertype waren dan op het originele persoonsbewijs het geval was.

63062. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe hebt u dat gemerkt?

A. Dr. *Krediet* vroeg, of ik een persoonsbewijs had. Ik zei: ja. Wij hebben de zaak vergeleken en merkten toen, dat er verschil was.

63063. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u een ander gekregen?

A. Neen, dat hadden zij niet.

63064. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u er weleens op gecontroleerd?

A. Neen.

63065. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verhaal, dat is overgenomen uit de „Haagsche Courant" van Zaterdag 23 April 1949. Het bevat mededelingen, die van u afkomstig zouden zijn; het betreft hier een soort van interview. Is u daarvan iets bekend? Hebt u inderdaad een journalist bij u gehad?

A. Ja, een Engels journalist van de „Sunday Express" is bij mij geweest.

63066. De **Voorzitter**: Daarin wordt gezegd, dat u in een fraaie villa woont.

A. Ja, dat is mooi. Ik woon inderdaad in een mooie villa, maar die is van mijn zwager. Die is dokter. In Engeland is het zo, dat men meestal een combinatie van doktoren heeft. In dat huis hebben mijii vrouw en ik twee kamers gekregen en wij moeten dan zorgen voor het schoonhouden e.d. van de waitingroom, surgery en de polikliniek. Op die voorwaarde wonen mijn vrouw en ik daar.

63067. De **Voorzitter**: Hebt u het artikel gelezen?
- A. Ik heb het gelezen in het „Eindhovens Dagblad“.
63068. De **Voorzitter**: Er moet één of andere journalist bij u zijn geweest.
- A. Een reporter van de „Sunday Express“. Hij heeft mij toege-
stuurd, hetgeen hij wilde publiceren, met het verzoek mede te delen,
of ik er accoord mee ging. Ik heb daarbij verschillende aantekeningen
gemaakt, maar toen ik het in een Nederlands dagblad las, was het to-
taal anders.
63069. De **Voorzitter**: Ik lees daarin o.a.:
- „Willem van der Reyden, die op het ogenblik als electricien
werkt in de toffeefabriek van de firma Mac Intosh te Norwich,
aan de Oostkust van Engeland, woont daar in een prachtige villa,
die te midden van een welonderhouden tuin ligt aan een straat,
waar de beter gesitueerde burgerij woont. De eerste indruk, die
dit home op de bezoeker maakt is, dat dit niet bepaald het huis
van een eenvoudige electricien is. En die indruk wordt versterkt,
als men binnen treedt. Overal uitsteltende, hoewel niet nieuwe
meubelen. Op het dressoir een foto van Willem en zijn Engelse
vrouw, op de dag van hun huwelijk; 8 November 1945.“
- A. Mijn diningroom is van mijn vader uit Tilburg van 15 jaar
geleden.
63070. De **Voorzitter**: Er wordt ook gesproken van uw huwelijk
en dan staat er:
- „Naast hem, in het wit staat *Gwendoline Margaret Brewis*,
dochter van *R. Swan Brewis*, van beroep Company Director.
Vermoedelijk om daar een behoorlijk tegenwicht aan te geven
heeft *Willem* als beroep van zijn vader opgegeven „Postmaster
General“: directeur-generaal van de P.T.T.“
- A. Inderdaad staat er op mijn huwelijksacte „Postmaster General“.
Mijn vader is directeur van de posterijen en ik dacht, dat dit de juiste
vertaling was.
63071. De **Voorzitter**: Had u een bepaalde rang gekregen, toen u
werd uitgezonden?
- A. Dat heeft die reporter verkeerd begrepen. Hij heeft van mij
een foto gezien in koopvaardij-uniform. Als men langer dan 10 jaar
vaart, heeft men als marconist het recht om twee strepen te dragen.
63072. De **Voorzitter**: Er staat hier, dat u gezegd zou hebben, dat
de Duitsers alles wisten.
- „Natuurlijk werd ik verhoord. Maar ik behoefde die Duitsers
eigenlijk niets meer te vertellen, want ze wisten alles al. Ze
wisten, waar ik in Londen verblijf had gehouden vlak voor mijn
overkomst naar Holland. Dat was een huis in Chester Mews, in
het Belgraviadistrict van Londen, waar de in training zijnde
geheime agenten allemaal waren ingekwartierd. De Duitsers
wisten zelfs met welke meisjes ik in Londen op stap was geweest
en ze wisten zelfs de meest intieme dingen.“
- A. Het enige, dat ik kan doen, is het interview aan u opsturen.
63073. De **Voorzitter**: Dit laatste is dus feitelijk onjuist?
- A. Zij wisten mijn naam.
63074. De **Voorzitter**: U was niet in opleiding met anderen ge-
weest. Bovendien waren er aan u heel weinig agenten voorafgegaan.
Dit is toch in ieder geval ook zakelijk onjuist.
- A. Ja. De man kwam om tien uur 's avonds en heeft nog kans
gezien op te merken, dat mijn tuin prachtig onderhouden was.
63075. De **Voorzitter**: Dan is er nog een andere kwestie. U zou
in het interview gezegd hebben:
- „Toen ik bij het War Office om die schadevergoeding kwam,
keken ze vreemd op. Want ze kenden me niet. Ik stond er hele-
maal niet geregistreerd. Ze wisten van mijn hele bestaan niets af!
Tal van keren heb ik nadien nog geschreven om mijn geld,
maar ik kreeg er zelfs geen antwoord op.“
- A. Dat heeft hij in zoverre verkeerd begrepen, dat, toen ik terug-
kwam, aan Nederlandse kant niemand van mijn bestaan af wist. Ik
heb de heer *Derksema* pas veel later ontmoet.
63076. De **Voorzitter**: Als u hier over het War Office spreekt,
bedoelt u dus de Nederlandse instantie. In zoverre kan dit kloppen:
toen u terugkwam, wist men bij de Nederlandse instanties van uw
bestaan niet af?
- A. Ja.
63077. De **Voorzitter**: De heer *Derksema* zegt, dat hij op grond
van inlichtingen omtrent uw lidmaatschap van de N.S.B. de Engelsen
geadviseerd heeft u niet uit te zenden.
- Hij zegt verder: ik heb later tot mijn grote verontwaardiging ge-
hoord, dat de Engelsen hem toch uitgezonden hebben. Ik kan mij
onder deze omstandigheden voorstellen, dat, toen u later terugkwam,
hij heeft gezegd: het is een Engelse aangelegenheid.
- A. Niemand wilde zich met mij bemoeien, niemand wist van
mij af.
63078. De **Voorzitter**: Ten slotte hebt u toch uw geld gekregen?
- A. Niet alles. Ik had met de heer *Seymour* afgesproken £ 10 per
week. Dat heb ik bij lange na niet gehad. En waar zijn al mijn be-
zittingen gebleven! Het bedrag, in de krant genoemd, is een fan-
tastisch bedrag.
63079. De **Voorzitter**: Dat er bij de Nederlandse instanties enige
onwetendheid omtrent uw persoon bestond, is begrijpelijk. Dat kon
echter voor de Engelsen zeker niet gelden. Hoe hebben die u bij uw
terugkomst ontvangen?
- A. Ik heb nooit iemand gezien. Ik ben nooit meer in contact ge-
weest met *Rabagliaiti*. Ik heb geprobeerd *Seymour* te bereiken. Ik
heb hen nooit meer gesproken.
63080. De **Voorzitter**: Er is dus nimmer een officiële Engelse
instantie geweest, die zich na de oorlog met u heeft bemoeid?
- A. Neen.
63081. De **Voorzitter**: Heeft nooit een Engelse instantie u een
verhoor afgenomen over uw lotgevallen?
- A. Neen.
Na de oorlog ben ik één keer naar S.I.S. geweest. Zij zeiden: wij
hebben met u niets te maken; u bent van de Nederlandse kant.
63082. De **Voorzitter**: U hebt dus een poging gedaan om contact
te krijgen met S.I.S., maar die poging heeft niets opgeleverd?
- A. Niets.
63083. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U stond toch vóór
de uitzending op de Nederlandse lijst?
- A. Dat weet ik niet.
63084. De **Voorzitter**: Wat hebt u na de oorlog voor werkzaam-
heden gedaan? Bent u weer gaan varen?
- A. Ja. Dat heb ik gedaan tot Januari 1947.
63085. De **Voorzitter**: Bent u toen in Engeland gekomen?
- A. Neen. Ik heb meer dan een jaar gewerkt bij Radio-Holland
in Amsterdam.
63086. De **Voorzitter**: Was u toen getrouwd?
- A. Ja.
63087. De **Voorzitter**: Wanneer bent u naar Engeland gegaan?
- A. Op 5 Juni 1948.
63088. De **Voorzitter**: Bent u nog Nederlander?
- A. Ja.
63089. De **Voorzitter**: Is er sprake van, dat u als Engelsman ge-
naturaliseerd zult worden?
- A. Ja.

63090. De **Voorzitter**: Hebt u reeds pogingen daartoe gedaan?
- A. Neen.
63091. De **Voorzitter**: Dat weet de courant ook te vertellen. Is dat niet juist?
- A. Neen, ik heb geen stukken e.d. ingestuurd.
63092. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u in Engeland kwam, geen bijzondere moeilijkheden gehad?
- A. Neen.
63093. De **Voorzitter**: Moest u geen bepaalde formaliteiten vervullen?
- A. Ik ben getrouwd met een Engelse vrouw; dat speelt een rol.
63094. De **Voorzitter**: Wat voor een verblijfsvergunning hebt u hier?
- A. Onbeperkte duur.
63095. De **Voorzitter**: Is daaraan niets te pas gekomen? Waarom hebt u een dergelijke verblijfsvergunning gekregen?
- A. Omdat ik getrouwd was met een Engelse vrouw.
63096. De **Voorzitter**: Misschien ook, omdat u vast werk had?
- A. Neen, ik heb hier werk gezocht. Wel was het zo, dat, als ik niet werkte, ik niet ten laste van de gemeenschap hier zou komen, want ik kon altijd bij mijn schoonvader komen.
63097. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op de kwestie *Alblas*. Wij hebben over twee punten gesproken: een waarschuwing, waarvan het u bekend is, dat hij die heeft gegeven, nl. de waarschuwing over de gevangenneming van u en *Terlaak* en zijn waarschuwing over *Jambroes*, die u niet bekend is. Heeft *Alblas* nog andere mededelingen gedaan, die betrekking hadden op berichten of waarschuwingen, die hij naar Engeland had gestuurd?
- A. Neen.
63098. De **Voorzitter**: Hij heeft u niets meer verteld dan dat ene geval over u zelf?
- A. Niets meer.
63099. De **Voorzitter**: Ook niet over zijn werkzaamheden?
- A. Neen, want ik weet niet wat zijn opdracht was.
63100. De **Voorzitter**: Wat was eigenlijk uw overweging om aan het verzoek van de Engelsen om u uit te zenden gehoor te geven?
- A. Ik vond het prachtig, avontuurlijk. Meer niet.
63101. De **Voorzitter**: Dat was dus het hoofdmotief?
- A. Ja. Ik heb het gedaan in een vlaag van overmoedigheid.
63102. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u was gearresteerd en over alle mogelijke dingen werd ondervraagd, ook inlichtingen gegeven over de kring van dr. *Krediet*?
- A. Ja.
63103. De **Voorzitter**: Kunt u zich nog herinneren, wie u met name hebt genoemd?
- A. *Muonen* en *Krediet*.
63104. De **Voorzitter**: Was *Tazelaar* al weg?
- A. Ja. Hij is 11 Februari 1942 in Zwitserland aangekomen. Dat was twee dagen vóór mijn arrestatie.
63105. De **Voorzitter**: Hem hebt u dus niet genoemd?
- A. Ja, maar ik zei, dat hij in Zwitserland zat.
63106. De **Voorzitter**: Hebt u ook wel over *Alblas* gesproken?
- A. Ja.
63107. De **Voorzitter**: In welk verband zijn *Muonen* en *Krediet* ter sprake gekomen? Wisten de Duitsers iets van hen af?
- A. Ja. Van *Krediet* wisten zij wel iets af.
63108. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kon u die namen niet voor u houden?
- A. Misschien wel.
63109. De **Voorzitter**: Maar u hebt ze genoemd?
- A. Ja.
63110. De **Voorzitter**: Kunt u zich herinneren onder welke omstandigheden dat is gebeurd?
- A. Ik vermoed, dat het gebeurd is, omdat zij je volkomen doorzaagden. Op de manier van: Wat heb je die dag gedaan en wat op die dag. Ik denk, dat het met stukjes en beetjes te voorschijn is gekomen. Je bent volkomen overdonderd.
63111. De **Voorzitter**: Zij zijn, geloof ik, beiden als gevolg van uw arrestatie ook gearresteerd?
- A. Dat weet ik niet. Ik ben echter gearresteerd als gevolg van de arrestatie van *Terlaak*. *Terlaak* is gearresteerd op de ochtend, dat ik gearresteerd werd.
63112. De **Voorzitter**: Hebt u het later nooit van *Terlaak* gehoord?
- A. Wij hebben er nooit over gesproken. Mijn gedachtengang is deze geweest; ik ben gearresteerd, omdat jij je mond niet kon houden, een ander is gearresteerd, omdat ik mijn mond niet kon houden. Als je daarover praat met degene, die je arrestatie ten gevolge heeft gehad, en je zit samen in een cel, dan helpt het niets. Je zit er beiden in.
63113. De **Voorzitter**: U had min of meer het gevoel, dat u op grond van de mededelingen, die u zelf had gedaan, tegenover *Terlaak* niet hoog van de toren kon blazen?
- A. Ja. Het is allemaal zo gemakkelijk er nu over te praten. Mijn naam is vele malen door het slijk gehaald en vooral door mensen, die niet veel hebben geriskeeerd.
63114. De **Voorzitter**: Ik heb hier een verklaring van *Poos* en *Slagter*. Zij vertellen een aantal bijzonderheden over uw arrestatie en verhoor en zeggen betreffende uw verklaring omtrent de Engelse geheime dienst het volgende:
- „Daaromtrent verklaarde *van der Reyden* zeer nauwkeurig en uitvoerig, hoe de aanwerving van geheime agenten voor de Engelse Inlichtingendienst in Engeland plaats vond en geschiedde. Aan wie hij vanaf het begin zijner aanmelding als geheim agent bij die Dienst werd voorgesteld en met wie hij in dat opzicht in aanraking kwam. In welke gebouwen hij was ontvangen geworden en in welk gedeelte en welke kamer van dat gebouw hij was geweest, met een minutieuze om- en beschrijving van deze kamers, zowel wat inrichting als aankleding en bekleding betreft. Hoe de verschillende personen precies gekleed waren (uniformen met distinctieven), met wie hij had gesproken, of die in het vertrek, waar hij zich had bevonden, aanwezig waren geweest of daar waren binnengekomen. Een en ander zoveel mogelijk met naam en toenaam of de naam, waarmede zij waren aangesproken geworden.”
- Zo gaat die verklaring nog een tijd door. Is dat inderdaad op deze wijze gebeurd?
- A. Dat is waanzin. Hoe moest ik weten, hoe de aanwerving van geheime agenten in Engeland gebeurde, als ik er nooit één ontmoet heb?
- De **Voorzitter**: Volgens dit stuk gaf u van alles een zeer nauwkeurige beschrijving: meubilair, aantal bureaux, tafels en stoelen, vloeroedekking, gordijnen, telefoons, hoeveel personeel, wandversterkingen, lampen, enz., enz.

63115. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn Poos en *Slagter* bij uw verhoor aanwezig geweest?

A. Het eerste uur.

63116. De **Voorzitter**: Wat u van de Engelse dienst wist, betrof S.I.S.

A. Maar wat wist ik daarvan?

63117. De **Voorzitter**: Inderdaad ook niet zo heel veel, zoals u het hier hebt verteld. Hebt u *Lauwers* nog in gevangenschap ontmoet?

A. In Sachsenhausen.

63118. De **Voorzitter**: Dus u weet geen bijzonderheden over hem; u weet niet wat er met hem is gebeurd?

A. Ik heb hem na de oorlog ontmoet. Hij liep in Londen met een meisje, dat ik kende. Hij was toen in uniform.

63119. De **Voorzitter**: Hebt u niet diepgaand met hem gesproken?

A. Neen.

63120. De **Voorzitter**: Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Misschien hebt u zelf nog iets te zeggen. U weet nu hoe uw persoon door velen betrokken wordt bij de zaak van het England-Spiel. U hebt vanmiddag de gelegenheid gehad uw lezing van de zaak naar voren te brengen. U kunt dat op dit ogenblik zo nodig nog aanvullen met punten, die u zelf van belang acht.

A. Neen. Ik weet werkelijk niets meer.

De **Voorzitter**: U hebt dus het gevoel, dat u behoorlijk gelegenheid hebt gehad om te zeggen, wat voor u van belang is?

A. Ja. Is er een kans, dat het gerucht, dat in de Nederlandse dagbladen de ronde doet, als zou ik het England-Spiel op touw hebben gezet, wordt tegengesproken? Dat is toch niet waar?

De **Voorzitter**: Er komt een rapport van de commissie over deze zaak. Dat zal nog wel enige maanden duren en daarin zullen wij ons oordeel moeten geven over alle elementen, die van belang zijn geweest voor het slagen van het England-Spiel. Er zijn vele verklaringen over u afgelegd. U hebt zelf thans uw visie kunnen geven. Met dit alles zullen wij bij de opstelling van het rapport rekening hebben te houden.

63121. De heer **Algera**: Hebt u ook last van acties tegen u?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit thans het verhoor.

W. J. VAN DER REYDEN.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTewaALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 22 AUGUSTUS 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duis-terwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES HENRICUS SEYBEN,
oud 29 jaar, wonende te Congleton, Engeland,
mijnwerker.

Hij legt de eed af als getuige.

63571. De **Voorzitter**: De Enquêtecommissie heeft een groot aantal personen gehoord, die in Nederland tijdens de bezetting als agent zijn gedropt. Aangezien wij vernomen hebben, dat ook u als agent van, naar ik meen, B.B.O. in Nederland gedropt is, zouden wij het op prijs stellen van u te horen, wat u toen overkomen is.

Hoe is u in Engeland gekomen? Bevond u zich daar al bij het uitbreken van de oorlog in Mei 1940? Of is u er later naar toe gegaan?

A. Ik was in Mei 1940 hier in het leger, gestationneerd te Deurne (Noordbrabant). Vandaar zijn wij naar Zeeland gegaan en van Zeeland over België en Frankrijk naar Engeland.

63672. De **Voorzitter**: Wanneer is u in Engeland aangekomen?

A. Op 13 Juni 1940.

63673. De **Voorzitter**: Wat heeft u de volgende jaren gedaan?

A. Ik ben die tijd steeds in het leger geweest, als korporaal. Daar ben ik gebleven, totdat ik wegging om dienst te nemen bij het B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten).

63674. De **Voorzitter**: Welke is de datum van uw dropping geweest?

A. Wij zijn in Nederland gekomen in de nacht van 31 Maart op 1 April 1944.

63675. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer is u begonnen met uw voorbereiding en uw opleiding daartoe?

A. Ik heb het leger verlaten in 1943; ik weet niet precies wanneer; ik denk in Maart 1943.

63676. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan? Heeft u u zelf aangemeld voor dit werk of is u daarvoor uitgenodigd?

A. Wij, d.w.z. mijn kameraad *Verhoef* en ik, hadden al langs officiële wegen geprobeerd er bij te komen, maar dat ging niet. Wij kregen geen officieel antwoord.

63677. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: In welk jaar bent u begonnen dit te vragen?

A. Al in 1942.

63678. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u toen naar Londen geschreven?

A. Een wachtmeester in onze compagnie was vertrokken met onbekende bestemming. Voordat hij vertrok, kwam hij bij ons en vroeg, of wij er iets voor voelden om ons voor dat werk aan te melden. Toen hebben wij gezegd: Als u iets voor ons kunt doen, willen wij het graag aannemen.

63679. De **Voorzitter**: Wie was die wachtmeester?

A. Zijn naam ben ik vergeten. Toer! hebben wij niets meer gehoord. In 1943 ging weer het gerucht in het kamp, dat verschillende personen met onbekende bestemming zouden vertrekken. Wij hadden korporaal *Penning* in onze compagnie en die heeft ons in aanraking gebracht met kapitein *Lieftinck*.

63680. De **Voorzitter**: Net was dus een samenloop van twee dingen. U hebt van uw kant weleens te kennen gegeven, dat u tot dat werk bereid was, en na geruime tijd is er ook een initiatief uit Londen gekomen.

A. Verscheidene mensen hadden zich voor dat werk opgegeven, maar toen puntje bij paaltje kwam, wilden zij niet gaan. Op de dag, dat kapitein *Lieftinck* bij ons in het kamp kwam, waren er in plaats van b.v. 12 personen maar 8. Korporaal *Penning* is toen bij ons gekomen en heeft gezegd: Voelen jullie er iets voor, dan zal ik zien, of ik wat voor jullie kan doen. Toen hebben wij „ja" gezegd. Toen zijn wij bij de bataljonscommandant geroepen en zijn wij door kapitein *Lieftinck* aangenomen.

63681. De **Voorzitter**: Zijn toen alleen u en *Verhoef* gegaan?

A. Er waren ook nog anderen: de eerste luitenant *Dubois* en sergeant *Grün*.

63682. De **Voorzitter**: Is *Verhoef* later ook uitgezonden?

A. Ja; die is gesneuveld.

63683. De **Voorzitter**: Is hij ook door B.B.O. uitgezonden?

A. Ja.

63684. De **Voorzitter**: Bent u toen — laten wij aannemen, dat het in Maart 1943 was — direct in de opleiding gekomen?

A. Wij hadden een voorlopige opleiding. Wij kregen een proefopleiding van zes weken en daarna konden wij kiezen, of wij wilden blijven of niet.

63685. De **Voorzitter**: Was die proefopleiding in Engelse handen?

A. Ja.

63686. De **Voorzitter**: Hebt u daarna een meer uitgebreide opleiding gekregen?

A. De eerste opleiding was alleen militair.

63687. De **Voorzitter**: Was daarin al het parachutespringen begrepen?

A. Neen, dat is pas bij de verdere opleiding gekomen.

63688. De **Voorzitter**: De opleiding in parachutespringen kwam ook wel vooraan.

A. Die eerste opleiding liep er op uit. Wij kregen een speciale training, die tot parachutespringen leidde.

63689. De **Voorzitter**: Hebt u echter, voordat u de verdere opleiding kreeg, een opleiding in parachutespringen gehad?

A. Toen wij gekozen hadden en gezegd hadden, dat wij wilden blijven, zijn wij naar Ringway gegaan om daarvoor opgeleid te worden.

63690. De **Voorzitter**: Hoe dikwijls hebt u gesprongen?

A. Ik was al parachutist, voordat ik bij het B.B.O. kwam.

63691. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dan meegedaan?
- A. Ik moest meespringen. Ik geloof, dat wij vier proefsprongen hebben gemaakt
63692. De **Voorzitter**: Dat was voor u dus niets nieuws?
- A. Neen.
63693. De **Voorzitter**: Waarvoor bent u opgeleid? Was u marconist?
- A. Ik was organisator.
63694. De **Voorzitter**: Dus u hebt geen opleiding in seinen gehad?
- A. Wij kregen wel een opleiding in seinen, maar niet speciaal.
63695. De **Voorzitter**: Dus niet in de meest uitgebreide vorm?
- A. Neen.
63696. De **Voorzitter**: Hebt u ook geen opleiding gehad in het gebruik van codes?
- A. Wij hadden een eigen code.
63697. De **Voorzitter**: Was de code, die u hebt gekregen, de double transposition?
- A. Dat was de double transposition.
63698. De **Voorzitter**: Hebt u later, toen u in 1944 werd uitgezonden, nog een andere code meegekregen?
- A. Dat was een briefcode over Zweden.
63699. De **Voorzitter**: Ik dacht eigenlijk meer aan de cijfercode of de one-time-pad-code.
- A. De one-time-pad-code hebben wij gehad. Daarmee ben ik uitgezonden. Vier weken vóór wij vertrokken, hebben wij die speciale opleiding gekregen. Dat was met die
63700. De **Voorzitter**: Met die filmpjes, met getallen?
- A. Ja.
63701. De **Voorzitter**: En wat voor soort opleiding kreeg u verder? U kreeg een globale opleiding in seinen; u kreeg, laat ik aannemen, een behoorlijke code-opleiding. In wat voor dingen werd u verder opgeleid?
- A. En op organisatorisch gebied in herkenningstekens van het Duitse leger en de wijze, waarop de S.S. en S.D. werkten.
63702. De **Voorzitter**: Kreeg u toen in 1943 — dat zal allemaal geweest zijn in de zomer van 1943—.....
- A. Jawel.
- De **Voorzitter**: ... ook al een opleiding in het plegen van sabotage?
- A. Ja, toen ook al.
63703. De **Voorzitter**: U werkte toen nog in de sfeer van de M.I.D. van kapitein *Lieftinck*. De M.I.D. deed niet aan sabotage, terwijl later B.B.O., waarvoor u werd uitgezonden, daaraan wel deed. Kreeg u in de zomer van 1943, toen het nog waarschijnlijk was, dat u zou worden uitgezonden voor M.I.D., al een uitvoerige opleiding in de wijze, waarop men sabotage-opdrachten moest volvoeren?
- A. Die hebben wij van het begin af aan gehad, want ik zou al eerder uitgezonden zijn geworden door kapitein *Lieftinck*, nl. net vóór Kerstmis 1943. Toen had ik mijn opdracht al gekregen, maar dat is op het laatste ogenblik niet doorgegaan.
63704. De **Voorzitter**: Is er dus vóór Kerstmis 1943 reeds serieus sprake van geweest, dat u zou gaan?
- A. Ja. Wij waren klaar en hadden onze opdracht gekregen. Daar was luitenant *Dubois* ook bij een marconist.
63705. De **Voorzitter**: Wie was dat?
- A. Zijn naam ben ik vergeten. Dat zou ik niet kunnen zeggen.
63706. De **Voorzitter**: U zou met zijn drieën gaan?
- A. Ja.
63707. De **Voorzitter**: Wat zou uw opdracht zijn geweest, wanneer u was gegaan?
- A. De opdracht betrof een fabriek, welke persoonskaarten vervaardigde, als ik mij niet vergis.
63708. De **Voorzitter**: Dat was dus waarschijnlijk de fabriek van Enschede te Haarlem?
- A. Ja. Dat is toen echter niet doorgegaan.
63709. De **Voorzitter**: U zou met zijn drieën worden uitgezonden om het z.g. plan-Haarlem uit te voeren?
- A. Ja.
63710. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling om die fabriek op te blazen?
- A. Om die fabriek zodanig te vernietigen, dat de fabricage van die kaarten niet zou doorgaan.
63711. De **Voorzitter**: Daaruit is later de operatic-Kleykamp voortgevloeid. Dat betrof Kleykamp in Den Haag, waar die kaartengeschiedenis later was.
- A. Dat herinner ik mij.
63712. De **Voorzitter**: Hebt u gedurende de opleiding, welke u hebt gehad en welke geheel plaats vond in de Engelse sfeer, nog weleens contact gehad met kapitein *Lieftinck* of een van de andere mensen van de Nederlandse dienst?
- A. Het spijt mij te moeten zeggen van niet.
63713. De **Voorzitter**: U hebt hen niet meer gezien?
- A. Ik heb hen één keer gezien, toen ik naar Londen werd geroepen.
63714. De **Voorzitter**: Tijdens uw opleiding?
- A. Ja.
63715. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van die oproeping?
- A. Dat was, toen ik zou worden bevorderd tot reserve-tweede-luitenant.
63716. De **Voorzitter**: Daar bent u dus waarschijnlijk beëdigd?
- A. Ja.
63717. De **Voorzitter**: Door wie?
- A. Door kolonel *de Bruyne*.
63718. De **Voorzitter**: Wanneer is dat ongeveer geweest? Was uw opleiding toen al afgelopen?
- A. Voor het grootste gedeelte was zij afgelopen. Dat is geweest, geloof ik, in September 1943.
63719. De **Voorzitter**: Dus u heeft zelfs vóór die eerste opdracht, die niet is doorgegaan, een vrij geruime tijd moeten wachten.
- A. Tot Maart 1944.
63720. De **Voorzitter**: U was September 1943 al nagenoeg klaar met uw opleiding. Uw eerste opdracht zou zijn kort vóór Kerstmis; daartussen lag een aantal maanden. Waar heeft u al die tijd doorgebracht?
- A. Op de Engelse school.
63721. De **Voorzitter**: Maar uw opleiding was toch klaar?
- A. Op de demolitie-school.
63722. De **Voorzitter**: Dus u kreeg toen blijkbaar een meer gespecialiseerde opleiding. Waar is u, toen die eerste opdracht niet doorging, geweest tot einde April 1944?

A. Die tijd heb ik niets gedaan. Wij zijn naar een holding-school geweest. Dat waren mensen, die afgetraind waren en die zaten te wachten op een opdracht; die werden ondergebracht op een speciale school; daar kreeg men les in seinen, demolitie, enz.

63723. De **Voorzitter**: Werd u toen in die periode, waarin u dus eigenlijk reeds klaar was met uw opleiding, maar nog niet uitgezonden werd, zorgvuldig apart gehouden? Werd u afgezonderd van de rest van de wereld, om het in een groot woord te zeggen?

A. Neen, wij zaten in een apart gebouw, in Guildford, buiten Londen; daar waren alleen Nederlanders. Wij waren met acht Nederlanders, maar wij mochten de stad in.

63724. De **Voorzitter**: Gok naar Londen?

A. Ja, maar dat werd alleen toegestaan voor speciale dingen, als men een speciale zaak had. Anders werd aangeraden het niet te doen. Netherlands House b.v. was out of bounds voor ons; wij mochten daar niet komen, in geen geval.

63725. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Dus geen contact met Nederlanders?

A. Inderdaad.

63726. De **Voorzitter**: Met wie heeft u daar vertoefd in die maanden?

A. Met luitenant *Dubois*, met *Kuikenaar*, die later kapitein geworden is, met *Verhoef*, met nog een jongen, van wie ik alleen de schuilnaam weet.

63737. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Was *Griin* daar niet bij?

A. Neen, die is al in September 1943 bij ons weggegaan en is reeds in October 1943 gedropt. Voorts was nog bij ons korporaal *Penning*.

63728. De **Voorzitter**: Met wie is u tenslotte uitgezonden?

A. Met *Celosse* en *Penning*. *Cnoops* is met hetzelfde vliegtuig gegaan, maar die had niets met onze opdracht te maken. Ook ging nog een marconist mee, maar diens naam weet ik niet meer. Hij kwam uit Nederlandsch-Indië.

63729. De **Voorzitter**: Wie hadden nu met elkaar te maken?

A. *Celosse*, *Penning* en ik enerzijds en *Cnoops* met die marconist anderzijds.

63730. De **Voorzitter**: Wie was van uw groep de marconist?

A. *Penning*.

63731. De **Voorzitter**: Inmiddels had u, wat de Nederlandse dienst betreft, met andere leidende figuren te maken gekregen, niet waar?

A. Dat is pas gebeurd ongeveer een maand voordat ik ben uitgezonden.

63732. De **Voorzitter**: Met wie had u speciaal te maken?

A. Met majoor *de Graaf*.

63733. De **Voorzitter**: Minder met de heer *Klijzing*?

A. Die heb ik niet gekend, voordat ik weer terugkwam.

63734. De **Voorzitter**: Majoor *de Graaf* had nogal nauwe relaties met *Celosse*, niet waar?

A. Ja.

63735. De **Voorzitter**: Als ik mij niet vergis, was hij met *Celosse* uit Nederland gekomen.

A. Ja.

63736. De **Voorzitter**: Wat was *Celosse* voor een man?

A. Ik heb hem maar vier dagen, voordat wij overgingen, ontmoet. Ik heb hem alleen bij de besprekingen voor die opdracht gezien.

63737. De **Voorzitter**: U hebt hem toch nog in Nederland gezien?

A. Ja, maar ik kan u moeilijk een oordeel over hem geven. Hij was niet onbetrouwbaar, maar hij is niet voorzichtig geweest.

63735. De **Voorzitter**: U was dus met z'n drieën. Wie was nu de leider van uw combinatie?

A. *Celosse* was de leider.

63739. De **Voorzitter**: Maar u had toch ook organisatiewerk?

A. Ja.

63740. De **Voorzitter**: En *Penning* was uw gemeenschappelijke marconist?

A. *Celosse* was in zoverre de leider, dat hij ons in aanraking zou brengen met de organisatie, waartoe hij behoorde.

63741. De **Voorzitter**: Welke organisatie was dat?

A. C.S. 6.

63742. De **Voorzitter**: Dat is niet doorgegaan?

A. Neen.

63743. De **Voorzitter**: Wat was uw opdracht?

A. In de eerste plaats de waterwegen naar het Noorden te vernietigen, zodat geen kolentransporten naar Duitsland meer mogelijk waren.

63744. De **Voorzitter**: Dat had dus op Limburg betrekking?

A. Ja. En voor de rest moesten wij wachten op nieuwe opdrachten voor sabotage, die wij hier zouden ontvangen.

63745. De **Voorzitter**: Moest u die eerste opdracht uitvoeren in combinatie met of met behulp van C.S. 6?

A. In de eerste plaats moesten wij springstoffen en wapens van Londen met ontvangstcomité's in ontvangst nemen en met de hulp van C.S. 6 een geschikte plaats uitkiezen, waar deze springstoffen en wapens gedropt konden worden. Daarna moesten wij in samenwerking met C.S. 6 deze vernielingen uitvoeren.

63746. De **Voorzitter**: *Celosse* had dus de opdracht opnieuw contact met die organisatie te zoeken?

A. Ja.

63747. De **Voorzitter**: Wat is daarvan terechtgekomen?

A. Daarvan is niets terechtgekomen.

63748. De **Voorzitter**: Vertelt u eens, hoe het gegaan is.

A. Wij waren in de Wieringermeerpolder afgesprongen en wij hadden een contactadres in de Wieringermeerpolder zelf. Dat is goed gegaan. Daarna zijn wij met een veewagtn naar Amsterdam gegaan.

63749. De **Voorzitter**: Met z'n drieën?

A. Met z'n beiden. *Penning* is niet afgesprongen.

63750. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat?

A. Wij durfde niet.

63751. De **Voorzitter**: Dus u zat zonder marconist?

A. Ja.

63752. De **Voorzitter**: En het toestel van *Penning*?

A. Dat is in een afgekomen.

63753. De **Voorzitter**: Was uw bekwaamheid in het seinen van dien aard, dat u daarmee kon werken?

A. Ik kende de code niet, die hij gebruikte. Toen hebben wij het over één marconist gedaan, totdat wij een nieuwe zouden krijgen.

63754. De **Voorzitter**: Over welke marconist?

A. Over de marconist van *Cnoops*.

63755. De **Voorzitter**: Dus u bent met z'n vieren naar Amsterdam gegaan?

A. Ja. Toen wij in Amsterdam kwamen, zijn wij in een café gaan zitten, terwijl *Celosse* de contactadressen zou opzoeken. Na geruime tijd kwam hij terug met de mededeling, dat al die contacten weg waren en toen heeft hij ons gebracht in Amsterdam op één plaats. Het was een huis, waar iedereen in kon. Ik kan mij het huis niet meer herinneren.

63756. De **Voorzitter**: Was het een soort hotel of zo?

A. Een soort huis, waar men kamers verhuurde. Daar heeft hij ons voor die nacht ondergebracht en hij zou dan naar huis gaan.

63757. De **Voorzitter**: Hij zelf?

A. Ja. Hij zelf is toen naar huis gegaan. Hij zou dan zien, of hij ons ergens anders kon onderbrengen. Het heeft drie weken geduurd.

63758. De **Voorzitter**: U hoorde ondertussen niets van hem?

A. Hij kwam ons wel opzoeken, maar had geen ander adres.

63759. De **Voorzitter**: Waarin zat dat?

A. Die mensen schijnen opgepakt te zijn.

63750. De **Voorzitter**: Ondertussen was hetgeen hij deed een zeer gevaarlijke onderneming, want doordat hij al die adressen ging onderzoeken, liep hij elk ogenblik de kans, dat hij gepakt zou worden.

A. Dat niet alleen; hij is naar zijn vrouw toe gegaan.

63761. De **Voorzitter**: Als ik u gord begrijp, is hij de eerste nacht al naar zijn vrouw toe gegaan.

A. Ja, direct.

63762. De **Voorzitter**: Dat was zeer onvoorzichtig. Hoe is het verder gelopen na die drie weken?

A. Toen ben ik naar Rotterdam gegaan.

63763. De **Voorzitter**: Los van de anderen?

A. Ja.

63764. De **Voorzitter**: Waardoor kwam dat?

A. Dat is door *Celosse* gebeurd, omdat hij in Amsterdam geen adres kon vinden en ook die gehele organisatie was vernietigd. Hij heeft in Rotterdam geprobeerd met een andere organisatie in contact te komen. Dat was de organisatie „Trouw". Toen heeft hij mij gevraagd mee naar Rotterdam te gaan, hetgeen ik heb gedaan. Daar heb ik een man van „Trouw" ontmoet.

53765. De **Voorzitter**: Was *Celosse* daarbij tegenwoordig?

A. Ja. Dat contact is door die andere tot stand gekomen.

63766. De **Voorzitter**: En de twee anderen?

A. Zij zijn in Amsterdam gebleven.

63767. De **Voorzitter**: Hebt u die niet meer gezien, nadat u Amsterdam had verlaten?

A. Neen.

63768. De **Voorzitter**: Op een gegeven moment bent u dus samen met *Celosse* naar Rotterdam gegaan?

A. Ja.

63769. De **Voorzitter**: Wat is daar verder gebeurd?

A. Toen ben ik in aanraking gekomen met die man van „Trouw"; ik ben ook in aanraking gebracht met *Chris Lindemans*, alias *King-Kong*.

63770. De **Voorzitter**: Heeft *Celosse* u met hem in aanraking gebracht?

A. Ja. Het schijnt, dat zij goede vrienden waren. Zij hebben mij ondergebracht in Rotterdam; daar ben ik twee weken geweest en in die tijd heb ik met die man van „Trouw" een andere persoon ontmoet; de naam kan ik mij niet meer herinneren. Ik zag herhaaldelijk die *Chris Lindemans*; die was er steeds bij. Ik ben ook bij die man thuis geweest.

63771. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u uw tehuis in Rotterdam?

A. Ja. De eerste keer, dat ik daar ben gekomen, ben ik er op verzoek van *Celosse* geweest. Die was daar voor een bespreking. Wij hadden een terrein uitgekozen om springstoffen en wapens te laten neergooien en toen kwam hij in Rotterdam en zei tegen mij: kom bij *Chris Lindemans*, dan kan je zien, of het terrein goed is of niet.

63772. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat u, toen u in Amsterdam zat, via de marconist van *Cnoops* wel contact hebt gehad met Engeiand.

A. Toen wij in Amsterdam zaten nog niet; de eerste drie weken is er niet geseind geworden.

63773. De **Voorzitter**: U hebt de marconist van *Cnoops* niet gebruikt?

A. Ik zelf niet.

63774. De **Voorzitter**: Wie dan wel?

A. *Celosse* wel.

63775. De **Voorzitter**: *Celosse* heeft dus via hem wel een boodschap naar Engeland gestuurd?

A. Ja.

63776. De **Voorzitter**: Dat u was aangekomen?

A. Dat is bericht.

63777. De **Voorzitter**: Verder niets?

A. En dat ik naderhand ben gearresteerd.

63778. De **Voorzitter**: Toen u naar Rotterdam kwam, was u met zijn tweeën?

A. *Celosse* is weer teruggegaan naar Amsterdam.

63779. De **Voorzitter**: U zeide, dat u in Rotterdam in contact was gekomen met bepaalde mensen en dat er toen o.a. een afwerpterrein is uitgekozen en meer voorbereidingen zijn getroffen. Hoe zijn nu de berichten over dat afwerpterrein en de voorbereidingen, welke u had getroffen, naar Engeland gegaan?

A. Via *Celosse*.

63780. De **Voorzitter**: Met andere woorden, wat u gezamenlijk hebt gedaan, deelde *Celosse* aan Engeland mede?

A. Ja.

63781. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk deed hij dat te Amsterdam via de marconist van *Cnoops*?

A. Ja.

63782. De **Voorzitter**: Weet u, of *Celosse* ook medegedeeld heeft aan Engeland, dat hij contact had met *Lindemans*?

A. Dat kan ik niet zeggen.

63783. De **Voorzitter**: U hadt op dat ogenblik zeker geen van beiden het vermoeden, dat *Lindemans* misschien niet goed zou zijn?

A. Neen.

63784. De **Voorzitter**: Hebt u geen enkele veidenking tegen hem gehad?

A. De laatste twee dagen kwam het mij wel enigszins verdacht voor. Ik had geen bewijzen, maar hij deed gek. zaterdagavond — ik

ben toen Zondag gearresteerd — liep ik met hem door Rotterdam en toen, zonder enige reden, schoot hij op straat opeens zijn pistool af. Dat kwam mij gek voor. Ik was van plan om *Celosse* op te zoeken, contact met hem te zoeken en hem te vragen, wat voor man dat was; dat is zover niet gekomen. Ik ben toen Zondagochtend gearresteerd.

63785. De **Voorzitter**: Hoe lang is u in Rotterdam geweest?

A. Twee weken.

63786. De **Voorzitter**: Die twee weken had u gebruikt voor het zoeken van contact met „Trouw” en met *Lindeinans* en voor het zoeken van een afwerpterrein?

A. Ja. Wij zijn toen ook gaan kijken naar de sluizen bij Roermond in het Julianakanaal; dat heb ik samen met die man van „Trouw” gedaan.

63787. De **Voorzitter**: Waar zou dat afwerpterrein zijn?

A. Aan de buitenkant van Rotterdam. Ik weet niet precies waar.

63788. De **Voorzitter**: Had u dat terrein niet beter kunnen zoeken in Brabant?

A. Dat was in samenwerking met „Trouw^w”; die springstoffen zouden ondergebracht worden in Rotterdam; wat wij nodig hadden voor het werk aan die sluizen, zou per wagen vervoerd worden. *Lindemans* zou voor de wagen en voor de papieren zorgen.

63789. De **Voorzitter**: Op welke dag is u gearresteerd?

A. Op 10 Mei 1944.

63790. De **Voorzitter**: Het komt dus praktisch hierop neer, dat u vijf weken vrij is geweest, drie weken in Amsterdam en twee weken in Rotterdam. Onder welke omstandigheden is u toen gearresteerd?

A. Ik zon Zondagochtend met *Lindemans* meegaan naar zijn broer in Soest; die was ook bij „Trouw”; die had ik al eerder ontmoet, ook door tussenkomst van *Celosse*. Daar moest hij een en ander halen, hij zei niet precies wat. Hij vroeg mij, hem op het station te ontmoeten en of ik dan met hem wilde meegaan. Vóórdat hij vertrok, heeft hij mijn pistool nog ter leen gevraagd: het zijne was stuk; dat heb ik gegeven. Toen heb ik daarover nagedacht en ik vond het toen beter om niet mee te gaan. Ik ben toen naar het station gegaan en ik heb toen gezegd: ik ga liever niet mee, ik blijf hier. Dat was aan het Maasstation te Rotterdam. *Lindeinans* had nog een meisje bij zich; ik heb toen gewacht, tot dat hij in de trein was, en toen ik het station uit kwam, werd ik gearresteerd.

63791. De **Voorzitter**: Heeft u later kunnen reconstrueren om welke reden u gearresteerd is?

A. Neen, zij moeten geweten hebben, wie ik was. Ik was de enige, die van de trein afkwam. Het gebeurde bij het loket aan de uitgang; er was niemand te zien, alleen de man, die de kaartjes in ontvangst neemt. Ik gaf mijn kaartje af en schoof langs die man heen. Tegelijkertijd sprongen zij mij in mijn nek. Zij haalden mijn papieren uit mijn zak, bekeken die en zeiden: Ja, dat is hij. Toen werd ik geboeid, in een wagen gestopt en naar Scheveningen gebracht.

63792. De **Voorzitter**: Door wie bent u daar verhoord?

A. Dat kan ik niet zeggen. Ik ben door een man of vijf verhoord.

63793. De **Voorzitter**: Wie is uw Sachbearbeiter geworden?

A. Dat is naderhand in Haaren *Schuhmacher* geworden. Ik ben 's nachts naar Haaren getransporteerd.

63794. De **Voorzitter**: Is u uit uw verdere verhoren duidelijk geworden hoe u ontdekt bent?

A. Naderhand is het mij wel duidelijk geworden. Toen ik verhoord werd in Scheveningen, zeiden zij onmiddellijk: Jij bent die man, die uit Engeland is gekomen. Ik ontkende dat en zei: U hebt

mijn pas en daaruit blijkt, dat ik in Voorburg woon. Toen zeiden zij: U bent op die en die dag afgesprongen in gezelschap van die en die. Ik had toen nog geen vermoeden, dat *Lindemans* mij verraden had. Nadat ik uit Vught naar Berlijn was gevoerd, . . .

63795. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Bij de evacuatie van het kamp in Vught op 6 September 1944. . . .ben ik in contact gekomen met die man van „Trouw^v”.

63796. Jonkvrouwe **Wttewaai van Stoetwegen**: Was die ook gearresteerd?

A. Die is met verscheidene anderen gearresteerd op de Maandag, volgende op de Zondag, waarop ik gearresteerd ben.

63797. De **Voorzitter**: Is *Celosse* toen ook gearresteerd?

A. Neen, die is later gearresteerd.

Toen hebben wij de zaak besproken en zijn daarbij tot de conclusie gekomen, dat alleen *Lindemans* wist, waar die man van „Trouw^m” zich 's Maandags ophield. Hij moest naar een bespreking en *Lindemans*, de enige, die niet gearresteerd was, wist, waar het adres was en op welke tijd de mensen daar zouden samenkomen. Hij kon dus de enige zijn, die het zaakje verraden had.

63798. De **Voorzitter**: U bent dus van Scheveningen naar Haaren gebracht.

A. Ik ben die zelfde avond naar Haaren gebracht.

63799. De **Voorzitter**: Bent u in Haaren door May over uw code gehoord?

A. Ja.

63800. De **Voorzitter**: Hoe is dat verlopen?

A. Hij wist, hoe mijn code was.

63801. De **Voorzitter**: Hij kende het systeem?

A. Ja, maar hij kende mijn codeletters niet. Toen heb ik mijn codeletters opgegeven om aan te geven, dat de zaak verkeerd was, en toen heb ik er verder niets meer over gehoord.

63802. De **Voorzitter**: Laten wij even goed onderscheiden. Spreekt u nu over de double-transposition-code?

A. De one-time-pad-code,

63803. De **Voorzitter**: Dus de double transposition is niet ter sprake gekomen?

A. Neen, helemaal niet.

63804. De **Voorzitter**: Hij heeft dus niet geweten, dat u die had?

A. Neen.

63805. De **Voorzitter**: Van die one-time-pad-code had u een film.

A. Zij hebben al mijn papieren gevonden. Ook daardoor kon ik — dat was naderhand, toen ik tot rust was gekomen — aannemen, dat alleen *Lindemans* het kon hebben verraden, want die wist, waar mijn papieren waren.

63806. De **Voorzitter**: Dus de andere papieren, die u niet bij u had, hebben de Duitsers ook gevonden?

A. Ja. Toen ik werd verhoord, hadden zij mijn code op tafel liggen.

63807. De **Voorzitter**: Dat filmpje?

A. Ja.

63808. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u nu met de codeletters, die u hebt gegeven?

A. Wij hadden vier letters en als je die er bij stuurde, wisten ze, dat het goed was. Wij hadden ook vier andere letters. Als je

die stuurde, wisten zij, dat de zaak verraden was, dat er iets aan de hand was, b.v. dat je gearresteerd was of onder dwang die code had moeten afgeven. Ik heb die vier andere letters afgegeven om aan te geven, dat ik gearresteerd was.

63809. De **Voorzitter**: Dat heeft *May* dus niet begrepen?

A. Daarover heeft hij mij tenminste nooit verdere vragen gesteld.

63810. De **Voorzitter**: Hij heeft niet gevraagd: zijn dit wel de goede?

A. Hij heeft wel gevraagd: zijn dit de goede? Toen heb ik gezegd: ja, dit zijn de goede; ik heb geen andere.

63811. De **Voorzitter**: Hij wist niet, dat u voor het geval, dat u gearresteerd was, andere letters had?

A. Dat schijnt hij niet te hebben geweten, tenminste niet met zekerheid; anders zou hij er verder op zijn ingegaan.

63812. De **Voorzitter**: Was daarmee uw codeverhoor afgelopen?

A. Ja, het is maar eenmaal geweest.

63813. De **Voorzitter**: En hebt u verder nog moeilijkheden gehad bij die verhoren?

A. Neen; zij zijn uiterst vriendelijk geweest.

63814. De **Voorzitter**: Hebben zij u niet mishandeld?

A. Helemaal niet.

63815. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren dat Dauervernehmungen?

A. Het waren lange verhoren van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

63816. De **Voorzitter**: Niet de gehele nacht door?

A. Tot een uur of twee 's nachts en dan kon je naar bed.

63817. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u in Haaren gezeten?

A. Daar heb ik gezeten..... Vijf weken heb ik in Vught doorgebracht.

63818. De **Voorzitter**: Dat was vóór uw vertrek.

A. Ik ben 6 September weggegaan.

63819. De **Voorzitter**: Dus u bent tot omstreeks 1 Augustus in Haaren geweest?

A. Ik denk, dat het 30 Juli is geweest, tegen die tijd; met zekerheid kan ik het niet zeggen.

63820. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat u voor de krijgsraad zoudt komen?

A. Daarover is in het geheel niet meer gesproken.

63821. De **Voorzitter**: Daarover hebt u niets gehoord?

A. Ik ben met verscheidene anderen naar Vught overgebracht en in een cel geduwd; ik heb er niets meer van gehoord.

63822. De **Voorzitter**: Vandaar bent u gebracht naar.....?

A. Oraniëburg.

63823. De **Voorzitter**: Hebt u daar tot het einde gezeten'?

A. Neen. In September zijn wij daar weggegaan en toen ben ik gekomen bij de Zweite S.S. Baubrigade. Wij zijn gegaan naar Bügelheim; vandaar zijn wij in Februari vertrokken naar Regensburg en vandaar naar Landshut bij München. Een dag of tien, vóórdat wij waren bevrijd, zijn wij te voet daar vandaan gegaan. Niemand wist waar naar toe; wij zijn maar een eind weggegaan. Eindelijk zijn wij bevrijd geworden door de Amerikanen. Toen was alles weg en waren wij op ons eentje.

63824. De **Voorzitter**: Hebt u het in de kampen erg slecht gehad?

A. Ja; dat was niet best.

63825. De **Voorzitter**: Was u nog gezond?

A. Neen; ik ben direct het hospitaal ingegaan.

63826. De **Voorzitter**: Ik moet nog even terugkomen op die code-geschiedenis. Ik wil dat gaarne nog even precies van u horen. Wat had u op dit gebied allemaal bij u? U had een code volgens het double-transposition-systeem?

A. Ja.

63827. De **Voorzitter**: Dat was iets, dat u uit uw hoofd had geleerd?

A. Ja.

63828. De **Voorzitter**: Een versje of zo iets?

A. Ja, en die one-time-pad-code.

63839. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling, dat u normaal gebruik zoudt maken van de double transposition en de oae-time-pad-code zoudt gebruiken voor het opgeven van adressen en zeer gewichtige of belangrijke dingen? Of was het omgekeerd?

A. De bedoeling was, dat ik alleen gebruik maakte van de one-time-pad-code en dat ik, als ik soms door zekere omstandigheden die dingen kwijt zou raken of zou vernietigen, dan de double transposition zou gebruiken. In geval van nood, als wij geen verbinding met Engeland hadden, hadden wij nog een adres in Zweden.

63830. De **Voorzitter**: Waaraan u een brief kon schrijven?

A. Ja.

63831. De **Voorzitter**: Dat was een afspraak, waarbij u een dood-schuldige brief, een „innocent letter", kon schrijven?

A. De code werd aangegeven door elke zoveelste, b.v. door elke derde, letter. Men moest dan een brief schrijven om dat aan te geven.

63832. De **Voorzitter**: Hadt u ook een z.g. test-question meegekregen? Een vraag, die men u stelde en waarop u dan een afgesproken antwoord zou geven?

A. Neen.

63833. De **Voorzitter**: Waren er bij die double transposition ook security-checks?

A. Ja. Die double-transposition-code had haar eigen speciale check-systeem, de one-time-pad-code ook. Er zat verder niets in.

63834. De **Voorzitter**: Waren de checks van de one-time-pad-code alleen die letters, die u aan *May* hebt afgegeven?

A. Dat was de enige.

63835. De **Voorzitter**: Maar bij de double-transposition-code had u aparte checks?

A. Het waren twee speciale woorden, die men moest seinen, vóórdat men met het bericht begon. Ik kan mij niet herinneren, welke het geweest zijn. Die gaven aan of alles normaal was of niet.

63836. De heer **Posthumus**: Dus wanneer die woorden ontbraken, dan betekende dat, dat het abnormaal was?

A. Men seinde twee speciale woorden; seinde men andere woorden, dan was het abnormaal.

63837. De **Voorzitter**: Dat waren twee afgesproken woorden?

A. Ja.

63838. De **Voorzitter**: Het is dus zó gelopen: U is over de code alleen gehoord door *May* in Haaren. Die heeft nooit geweten, dat u nog een double transposition had. Hij dacht waarschijnlijk, dat de film, die u had, uw enige code was. Wat betreft de one-time-pad-code, heeft u aan *May* de letters opgegeven, die aangaven, dat u in gevangenschap was, en daarop is hij niet verder ingegaan.

63839. De heer **Posthumus**: Ten aanzien van de „innocent letters” is u ook niets gevraagd?

A. Jawel, maar daarvoor heb ik maar gefantaseerde adressen opgegeven.

63840. De **Voorzitter**: Heeft men in Engeland nog gehoord, dat u gevangen was?

A. Het schijnt, dat *Celosse* dat geseind heeft.

63841. De **Voorzitter**: Had hij daarvoor nog gelegenheid?

A. Hij is twaalf dagen later gearresteerd. Dat is de stommiteit geweest. Hij is blijven zitten in hetzelfde huis, nadat ik gearresteerd was. Ik heb later in het concentratiekamp van *Cnoops* gehoord, dat het huis drie dagen na mijn arrestatie al door de Sicherheitsdienst (S.D.) bewaakt was; in plaats van te verhuizen, zijn zij blijven zitten.

63842. De heer **Posthumus**: Wisten zij, dat het huis bewaakt werd?

A. Ja. Dat was *Cnoops*; die zat er toen alleen. *Celosse* was bij zijn vrouw en toen zij gearresteerd zijn, waren zij allebei bij *Celosse* thuis.

63843. De **Voorzitter**: *Cnoops* en zijn marconist zijn dus ook gearresteerd?

A. Of zijn marconist gearresteerd is, weet ik niet; die zat toen ergens anders. *Cnoops* is echter gearresteerd met *Celosse* samen met zijn vrouw, in het huis waar hij woonde, twaalf dagen na mij.

63844. De heer **Posthumus**: Zij wisten, dat u gearresteerd was en de man van „Trouw” ook?

A. Ja.

63845. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u na de oorlog nog gehoord, of *May* met uw code geseind heeft?

A. Ik geloof, dat zij mijn code helemaal niet gebruikt hebben.

63846. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt dus alleen in Engeland gehoord, dat *Celosse* heeft gewaarschuwd, dat u gearresteerd was?

A. Zij hebben het bericht doorgegeven, dat ik gearresteerd was, terwijl ik dronken was.

63847. De **Voorzitter**: Wie heeft dat doorgegeven?

A. *Celosse*.

63848. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Dat had hij gehoord van *Lindemans*.

63849. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij dus nog een onbeperkt vertrouwen in *Lindemans*?

A. Ja.

63850. De **Voorzitter**: Dus *Lindemans* heeft het contact met *Celosse* voortgezet en tegen deze gezegd: Ik heb gehoord, dat Seyben gearresteerd is? Hij heeft het toen doen voorkomen, alsof hij daarmee niets te maken had en alsof hij daarover ook ontzet was?

A. Ja.

63851. De **Voorzitter**: Dan wordt het ook verklaarbaar, dat de Duitsers over uw code niet veel drukte meer hebben gemaakt, want zij zullen hebben begrepen, dat Engeland gewaarschuwd was, dat u gearresteerd was.

A. Ja.

63852. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben dus het belang om *Celosse* en de zijnen nog een tijdlang na te gaan hoger gesteld dan het geheim houden van uw arrestatie.

A. Ik denk, dat zij mij eerder hebben gearresteerd, omdat zij niet wilden, dat die sluizen werden opgeblazen, en dat zij *Cnoops* en *Celosse* hebben laten rondwalen om meer adressen te krijgen.

63853. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Celosse* had dus een onbeperkt vertrouwen in *Lindemans*?

A. Het schijnt, dat *Lindemans Celosse* en *de Graaf* heeft geholpen uit Nederland te vluchten.

63854. De **Voorzitter**: Weet u, welke schuilnaam *Cnoops* had?

A. Ik heb het wel geweten, maar ik zou het nu niet meer kunnen zeggen.

63855. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom, denkt u, heeft *Lindemans Celosse* en *de Graaf* weggeholpen?

A. *Celosse* heeft mij alleen verteld, dat *Lindemans* hem heeft geholpen. Ik geloof, dat *Lindemans* hem naar Parijs heeft gebracht.

63856. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus *Celosse* is dadelijk bij zijn terugkomst naar zijn oude vriend *Lindemans* gegaan. Die reis was vlot verlopen en daarom had hij ook geen achterdocht?

A. Ja.

63857. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Celosse* heeft blijkbaar ook geen achterdocht gekregen, toen u gearresteerd was?

A. Neen, want anders zou hij het contact hebben verbroken.

63858. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken? Meent u, dat u uw lotgevallen volledig hebt verteld, of zijn er nog bepaalde punten, die wij niet zo nauwkeurig hebben behandeld en die u toch van belang acht?

A. Ik zou nog alleen willen zeggen, dat die uitzending van ons hopeloos is geweest.

63859. De **Voorzitter**: Wat is uw kritiek daarop?

A. *Celosse* en *de Graaf* waren al zo lang in Engeland en zij wisten helemaal niet, of de personen, waarmee zij in contact waren geweest, gearresteerd waren of niet. Zij vertrouwden er op, dat die personen hun werkzaamheden nog steeds normaal verrichtten, maar er bleek niemand meer te zijn.

63860. De **Voorzitter**: Terwijl ten opzichte van die personen grote voorzichtigheid was geboden, omdat *Celosse* en *de Graaf*, als ik het tenminste goed heb begrepen, in het najaar van 1943 zijn weggegaan, juist omdat en nadat er in die organisatie C.S. 6 door de Duitsers zo geweldig was huis gehouden.

A. Dat was ons niet bekend.

De **Voorzitter**: Dat is ons echter wel bekend.

A. Het was volkomen onverantwoordelijk om ons er heen te sturen.

63861. De **Voorzitter**: Dat *Celosse* zo vol animo die oude contacten probeerde op te zoeken, was natuurlijk wel gevaarlijk. Dat sluit aan bij hetgeen u zelf hier zegt. Hebt u tegen *Celosse* wel gezegd, dat hij erg onvoorzichtig deed door naar zijn vrouw te gaan?

A. De eerste week wist ik niet, dat het zijn vrouw was — hij heeft mij niet direct verteld, dat hij naar zijn vrouw is gegaan —, maar de tweede week ben ik er achter gekomen, dat het zijn vrouw was, die ons levensmiddelen bracht, en dat hij er sliep. Ik heb ook gezegd, dat hij onvoorzichtig was, maar hij had nergens anders onderdak. Dat was zijn enige onderdak.

63862. De **Voorzitter**: U had toch ook een onderdak. Daar had hij ook kunnen blijven.

A. Daar zaten wij met zijn drieën op één kamer en daar gingen Duitsers in en uit; dat was niet ideaal.

De **Voorzitter**: Als u dan hiermede aan het einde bent van hetgeen u ons hebt mede te delen, dank ik u zeer voor de inlichtingen, welke u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

J. H. SEYBEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 22 AUGUSTUS 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Hoogcarspel en Posthumus, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *b, c, d, e, f, j, l, n, r, o* en *q*.

Verhoor van

Mr. EELCO NICOLAAS VAN KLEFFENS,

oud 54 jaar, wonende te Washington (Ver. Staten),

Hr. Ms. ambassadeur in de Verenigde Staten, oud-Minister van Buitenlandse Zaken.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 63867 t/m 63869 hebben betrekking op de punten *b, c, d, e* en *q* van het Enquêtebesluit.

63870. De **Voorzitter**: Ik zou nu willen overgaan tot de behandeling van de onderwerpen, waarover wij de vorige keer nog niet hebben gesproken. In de eerste plaats enige kwesties, die verband houden met punt *f* van het Enquêtebesluit, dat luidt:

„de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten.”

Hierbij zijn wij op een controversie gestuit, waarvan u misschien de oplossing kunt geven.

Op 19 Juli 1940 is de Centrale Inlichtingendienst opgericht, onder leiding van de heer *van 't Sant*. Nu is ons gebleken, dat er tussen de heren *Dijxhoorn* en *Gerbrandy* geen eenstemmigheid bestaat over de vóórgeschiedenis daarvan. De heer *Dijxhoorn* heeft aan onze commissie verklaard, dat hij op het standpunt stond, dat in tijd van oorlog een inlichtingendienst noodwendig een militaire inlichtingendienst moest zijn en dat hij daarvoor ook de geschikte mensen in Londen had, terwijl de heer *Gerbrandy* heeft gezegd, dat die inlichtingendienst moest komen onder leiding van de heer *van 't Sant*, die hij daarvoor bij uitstek geschikt achtte. Nu heeft de heer *Gerbrandy* daaraan toegevoegd: De heer *Dijxhoorn* heeft ook nooit het standpunt ingenomen, dat hij op het ogenblik zegt te hebben ingenomen; de heer *Dijxhoorn* heeft altijd op het standpunt gestaan, dat een inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* de juiste oplossing was en dat die inlichtingendienst in die gedachten-gang dus ook moest komen onder het Departement van Justitie. De heer *Gerbrandy* stelt het voor, alsof er helemaal geen verschil van mening over is geweest. Hij stelt het bijna voor, dat de gedachte van een inlichtingendienst, zoals die tenslotte is geworden, van de heer *Dijxhoorn* zelf is uitgegaan. Dit komt ons enigermate vreemd voor, omdat de denkbeelden, zoals de heer *Dijxhoorn* die heeft ontwikkeld, gezien de oorlogsomstandigheden en gezien het feit, dat zij van een Minister van Defensie kwamen, voor de hand lagen. Wij hebben nog aan de heer *Gerbrandy* de vraag gesteld: Is het misschien zo geweest, dat u beiden daar tevoren wel uitvoerig over gediscussieerd hebt, dat die verschillende standpunten er geweest zijn, maar dat de heer *Dijxhoorn*, begrepen hebben, dat het moest, zoals u het had voorgesteld, heeft gezegd: Ik ga er mee akkoord? Dan zou de lezing van de heer *Gerbrandy* op de formele totstandkoming van het besluit betrekking hebben en niet op hetgeen is voorafgegaan. De heer *Gerbrandy* heeft echter gezegd, dat dit niet zo is en dat de heer *Dijxhoorn* dit standpunt in het geheel niet heeft ingenomen. Nu is ons gebleken, dat de besprekingen hierover voor het merendeel hebben plaats gehad tussen de Ministers *Gerbrandy*, *Dijxhoorn* en *van Kleffens*. Wij hebben daarom enige hoop, dat u ons uit deze controverse zult kunnen helpen.

A. Ik weet niet, of ik uw hoop ten volle kan vervullen. Het is al weer lange tijd geleden, maar misschien kan hetgeen ik mij er van herinner hierop enig licht werpen of een aanwijzing geven, die u verder helpt. Ik herinner mij namelijk heel goed, dat wij betrekkelijk spoedig — dat mag zijn een maand, zes weken of nog iets langer — na de capitulatie in Nederland de hoofden bij elkaar hebben gestoken over de vraag: hoe krijgen wij een inlichtingendienst, die ook contact met Nederland zou kunnen scheppen? Van wie dat initiatief nu uitging, weet ik niet met zekerheid te zeggen, maar ik denk van de heer *Gerbrandy*, en ik zal u zeggen, waarom ik dat denk, nl. omdat daar bijeenkwamen de drie Ministers, die u zo juist noemde, van wie ik er één was, en omdat degene, die hier het initiatief nam, om het even of het de heer *Gerbrandy* of de heer *Dijxhoorn* was — ik was het niet; het lag ook niet op mijn terrein zo'n inlichtingendienst met Nederland speciaal te scheppen —, bijeen wilde roepen degenen, die inlichtingen kregen in de natuur van hun werk en van hen was ik er één, niet via een inlichtingendienst in de technische zin van het woord, maar van de diplomatieke posten in het buitenland. Ik heb toen met genoegen aan die oproep gehoor gegeven, niet, omdat ik vond, dat ik daarbij een rol had te spelen, maar juist omdat ik vond, dat mocht er een inlichtingendienst op poten worden gezet, die niet mocht worden vermengd met het normale apparaat van de buitenlandse dienst. Wij weten allen, dat inlichtingendiensten zich weleens, niet altijd, op de rand van het toelaatbare of zelfs het niet toelaatbare bewegen. Ik wil niet zeggen, dat de Nederlandse inlichtingendienst daarin zo ver gaat, maar althans vele buitenlandse inlichtingendiensten doen dat wel; dat was mij uit eigen ervaring van zeer vele jaren zeer wel bekend. Loopt zo'n agent eens tegen de lamp, dan is men gecompromiteerd en het mag natuurlijk niet voorkomen, dat, wanneer de officiële vertegenwoordiging van de Nederlandse Regering al te dicht bij zo'n agent staat, die buitenlandse vertegenwoordiging, mei name een of ander van de gezantschappen van de Koningin, zoals het dan officieel heet, daardoor mede gecompromiteerd is. Mijn rol is dus geweest: hier ben ik; ik zal u altijd gaarne alle inlichtingen geven, die ik krijg uit de officiële inlichtingendienst van de diplomatieke posten, maar ik ben er op gesteld, dat er geen vermenging van wat u nu wenst op te richten en die officiële vertegenwoordiging plaats heeft. Dat was mijn standpunt. Nu zit hier misschien toch iets van een aanwijzing in, want, wanneer de heer *Dijxhoorn* dat had gedaan, zou het voor de hand hebben gelegen, dat hij ik weet niet wie ocriep, de heer *Gerbrandy*, misschien ook mij er nog bij, maar dat hij dan zou hebben gezegd: „dit is een militair apparaat”, en dat is toen niet gezegd; dat herinner ik mij wel. Dat er toen een scherpe controverse was — de heer *Gerbrandy*, die zegt: het moet algemeen zijn, tegenover de heer *Dijxhoorn*, die zegt: neen, het moet uitsluitend militair zijn —, herinner ik mij niet. Ik heb dat siendpunt altijd strak volgehouden. In een later stadium — het mag 1944 zijn geweest; de datum doet er ook trouwens niet zo heel veel toe — merkte ik op een keer, dat de man van de inlichtingendienst in Portugal in hetzelfde gebouw of gedeelte van een gebouw — u weet, hoe het in die zuidelijke landen gaat; er zijn grote gebouwen, waarvan men een deel huurt — was ondergebracht als het gezantschap. Ik heb er op gestaan, dat er een einde aan kwam. Het mocht niet voorkomen, dat de kans bestond, dat in Portugal met name, waar ten aanzien van ons gezantschap zich de Duitse druk toch al deed gevoelen, al was dit inzonderheid in Spanje nog meer precair, en waar men zover ging, dat men na het aftreden van de heer *Silleme* meende geen gezant meer te kunnen aanvaarden, dat daar iets zou gebeuren, waardoor nog meer gevaar ontstond voor het voortbestaan van het gezantschap.

63871. De **Voorzitter**: U doelde zoëven waarschijnlijk op de heer *Maas Geesteranus*?

A. Ik denk het wel; ik weet niet, wanneer hij is vertrokken. Het is, laat ik maar zeggen, de latere helft van de oorlog geweest.

63872. De **Voorzitter**: Over de door mij vermelde controverse is uitvoerig gesproken. De heer *Dijxhoorn* heeft zijn visie gegeven; de heer *Gerbrandy* heeft daartegenover de zijne gesteld; de heer *Dijx-*

hoorn is daarop teruggekomen. In het (tweede) verhoor van de heer *Dijxhoorn* op 3 Mei 1949 lees ik:

„De Voorzitter: En dat er een conferentie is geweest met de heren *van Kleffens* en *Gerbrandy*, waarbij u zoudt hebben voorgesteld, dat de inlichtingendienst onder Justitie zou komen, waarbij de heer *Gerbrandy* dan nog zegt, dat u voorgesteld hebt de heer *van 't Sant* aan het hoofd te stellen, dat ontken u?

A. Dat ontken ik pertinent. U begrijpt wel, dat ik als Minister van Defensie, zelf militair zijnde en wetende welk een moeilijke zaak de inlichtingendienst is, er nooit vrijwillig in zou hebben toegestemd, de Militaire Inlichtingendienst onder een gewezen hoofdcommissaris van politie te stellen.

Dat zou zo in flagrante strijd zijn geweest met alles, wat militair in mij leefde, dat ik dat pertinent ontken. Het gaat er niet om, ergens te gaan zitten en te wachten, tot er berichten binnenkomen, toevallig of niet toevallig, maar een Militaire Inlichtingendienst moet worden geleid en er moet aan de hand van hetgeen militair geschiedt worden uitgemaakt, aan welke gegevens men behoefte heeft. Men moet dus volmaakt op de hoogte zijn van het militaire vak en dan moet men zeggen: Dat moet ik via die en die kanalen zien binnen te krijgen. Dat kan een iek onmogelijk doen. Dus is het uitgesloten, dat ik er genoegen mee zou hebben genomen, dat een niet-militair de Militaire Inlichtingendienst zou hebben gehad."

Zo staat hier dus, zo vast als iets, de ene verklaring tegenover de andere.

A. Ik heb de indruk, anders dan het standpunt van de heer *Dijxhoorn* — anders zou het vaststellen van deze bijeenkomst niet te verklaren zijn —, dat de heer *Gerbrandy* het initiatief tot een dergelijke bijeenkomst heeft genomen. Anders zou de heer *Dijxhoorn* hebben gezegd: ik heb de anderen niet nodig, ik ga een militaire inlichtingendienst scheppen.

63873. De Voorzitter: Het lijkt mij wel waarschijnlijk, dat de heer *Gerbrandy* het initiatief tot een dergelijke bijeenkomst heeft genomen. De heer *Gerbrandy* had waarschijnlijk de heer *van 't Sant* op het oog als hoofd van de te creëren inlichtingendienst. Er is ook niet beweerd, dat de heer *Dijxhoorn* heeft gezegd: Ik was de eerste, die kwam met het voorstel, dat er een militaire inlichtingendienst moest komen, en toen is dat tegenvoorstel van de heer *Gerbrandy* gekomen. Dat heeft de heer *Dijxhoorn* zelf ook niet beweerd. De kwestie is deze, dat, toen men eenmaal aan het praten was — men was het er over eens, dat er een inlichtingendienst moest komen —, er verschil van mening bleek over de vraag, onder welk Departement die inlichtingendienst moest ressorteren en wie daarvan de leider moest zijn.

A. Mijn standpunt was: ik moet daar buiten staan; dat is bepaald niet mijn terrein. Ik was er in gehaald, omdat ik ook een inlichtingendienst had. Ik heb gezegd: Die staat ook ter beschikking, maar die mag niet vermengd worden met wat u nu wilt, hetzij die dienst uitsluitend militair is, hetzij die gemengd is.

63874. De Voorzitter: U zult misschien vragen, waarom ik zo diep op die kwestie inga. Het feit onder meer, dat nadien deze inlichtingendienst lange tijd in handen is geweest van personen, die niet in de eerste plaats deskundig waren, heeft mede geleid tot wat men het *England-Spiel* noemt. Toen later de dienst van kolonel *de Bruyne* was vastgelopen, is het B.B.O. opgericht, dat van 15 Maart 1944 af onder leiding van generaal *van Oorschoot* goed heeft gewerkt. Generaal *van Oorschoot* was in Juli 1940 ook te Londen en ik kan mij dus heel goed voorstellen, dat de heer *Dijxhoorn* zou hebben gezegd: Ik wil een militaire inlichtingendienst en de man, die deze moet leiden, heb ik ook, te weten de heer *van Oorschoot*.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Met zijn secondanten *van de Plassche* en *Olijfers*.

A. Het oude bureau.

De Voorzitter: G.S. III.

A. De heer *van Oorschoot* is heengegaan in verband met het Venlo-incident. Daar zat overigens niets oneervols in, maar dat werd verstandig gevonden.

63875. De Voorzitter: De heer *van Oorschoot* is desondanks als hoofd van een militaire missie naar Londen gegaan. Op zich zelf

was het Venlo-incident dus geen reden om hem, als men hem de geschikte man vond, niet aan het hoofd van de inlichtingendienst te stellen.

A. Ik moet op het terrein van de reconstructie en van de gissingen blijven. Als de controverse zo scherp is gesteld, wat ik mij niet herinner, maar wat best het geval kan zijn geweest — ik zit hier te getuigen naar beste weten —, kan ik alleen aannemen, dat de heer *Dijxhoorn* verloren heeft, dat hij zich er bij heeft neergelegd en er blijkbaar niet zo'n enorme importantie aan heeft gehecht, dat hij heeft gezegd: Dan ga ik heen.

63876. De Voorzitter: Dat heeft hij ook met zoveel woorden gezegd. Hij heeft verklaard: In Juli 1940 kon ik niet riskeren, al was het een zaak, die mij zeer ter harte ging, daardoor een Ministerscrisis te forceren; daarvoor was het op dat ogenblik de tijd niet. Dat kan ik begrijpen.

Hebt u verder met de geheime diensten, zoals die te Londen gewerkt hebben, nog weleens te maken gehad? Herinnert u zich bepaalde feiten in dit verband?

A. Ik heb er expres niet mee te maken gehad. Ik wist wel, dat bepaalde Nederlandse officieren en niet-officieren, zoals de heer *van 't Sant*, daar kortere of langere tijd mee te maken hadden, maar ik heb nooit zakelijk met hen te doen gehad aangaande kwesties, die tot hun ressort behoorden. Ik heb de redenen daarvan al uiteengezet.

63877. De Voorzitter: Nu is bij de behandeling van dit onderwerp voor de commissie zeer vele malen de persoon van de heer *van 't Sant* ter sprake gekomen. Dat zult u wei begrijpen.

A. Ja.

63878. De voorzitter: De heer *van 't Sant* is ook niet zo lang hoofd van de C.I.D. geweest, want hij is in Augustus 1941 al als zodanig afgetreden en toen opgevolgd door de heer *Derksema*. Er zijn met de heer *van 't Sant* te Londen zeer vele moeilijkheden geweest. Het is ons gebleken, dat er met name in de tweede helft van 1942 een uitvoerig onderzoek is ingesteld naar de persoon van de heer *van 't Sant* en zijn handelingen, een onderzoek, dat is geleid door de heer *Gerbrandy* en onder zijn leiding met name door de heer *Warners*. Daarvan is ook een rapport opgesteld. Het is een vrij moeilijke zaak geweest. Nu is ons echter in een van de verhoren medegedeeld, dat bij het aftreden van de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 als hoofd van de inlichtingendienst dit soort van kwesties, betrekking hebbende op de persoon van de heer *van 't Sant*, geruchten, welke over de heer *van 't Sant* gingen, en berichten, welke over hem uit Nederland kwamen, al een rol heeft gespeeld en dat u, op dat moment uit Indië gekomen zijnde, er op zou hebben aangedrongen, dat de heer *van 't Sant* van die kwetsbare plaats zou verdwijnen. Is dat juist?

A. Dat is juist, Mijnheer de President! Ik ben met de heer *Welter* in Indië geweest van begin April tot 10 blei; 11 Mei 1941 zijn wij, geloof ik, vertrokken. In die tijd heb ik zeer talrijke mensen uit alle kringen var? de samenleving gesproken.

63879. De Voorzitter: In Indië?

A. In Indië, in Batavia, Soerabaja, Bandjermasin, Bandoeng en waar wij verder geweest zijn. Het bleek mij, dat daar de niet zeer beredeneerde, ook niet zerr zakelijk gefundeerde opvatting, welke niettemin zeer diep zat, bestond: Waarom moet die man op die plaats zitten? Daarin zat een groot stuk emotionaliteit, maar de sfeer in Indië was toen sterk emotioneel onder de dreiging, welke men meende te zien naderen uit het noorden. Er waren toen de Japanse onderhandelaars, die z.g. spraken over een handelsregeling. Dat trok zeer de aandacht. Die reden af en aan met hun talrijke staven. Iedereen mobiliseerde eigenlijk, tot de dames toe, het Vrouwen Hulpkorps, dat zeer goed werk heeft gedaan. Er was een enigszins opgewonden stemming. Die dames wilden zich niet met de verpleging van de gewonden belasten, maar wilden met auto's rijden: een soort dadendrang. Er was een nogal geladen sfeer. Ik heb natuurlijk mijn verslag gedaan aan mijn collega's in het Kabinet en heb toen gezegd, dat in Indië bepaald onrust gaf het punt, dat de heer *van 't Sant* daar op die plaats zat. Hij zat ook nog op een andere plaats, maar daarover spreek ik niet. Toen heeft men gezegd: Als dat zo is — er is alles aan gelegen, dat Indië niet overkookt op dit kritieke moment in de geschiedenis —, is het beter, dat de

heer *van 't Sant* daar vandaan gaat. Toen is er gezegd: Omdat jij dat komt mededelen, moet jij het hem maar zeggen. Ik laat nu daar, of dat de beste vorm was. Ik zelf vond van niet, maar als men mij dat vraagt: ik stond voor wat ik zeide en daar sta ik nog voor. Dus toen heb ik gezegd: Mijne heren, als u dat niet wilt doen, dan zal ik het doen. Ik heb het gedaan en ik moet tot ere van de heer *van 't Sant* uitdrukkelijk opmerken, dat wil ik niet onvermeld laten, dat de heer *van 't Sant* dit aanvaard heeft op een wijze, die niet manmoediger kon. In beoordelingen treed ik niet; dat kan ik niet; ik constateer alleen een feit. De heer *van 't Sant* heeft toen gezegd: ik aanvaard dat feit en ik trek daaruit de consequentie; ik ben hier niet om het iemand moeilijk te maken; dan ga ik heen. Dat sierde hem. Ik weet verder bitter weinig over de heer *van 't Sant*. Maar dit komt hem toe: Ik had hem een hoogst onaangename boodschap te zeggen; ik heb dat gedaan, ronduit, en dat was zijn reactie.

63880. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft zelf verklaard in zijn laatste verhoor, dat u het heeft gegoten in deze vorm, dat u gezegd zou hebben, dat het zijn van chef van de geheime dienst, verenigd met zijn andere functie, een onjuiste combinatie was.

A. Het is mogelijk, dat ik het zo gezegd heb. Ik heb daarvan geen aantekeningen, maar ik heb gezegd, wat in Indië leefde. De Nederlanders in dat gebiedsdeel, van wier gemoedstoestand zoveel afhangt op dat ogenblik, hadden er recht op, dat daarmede rekening gehouden werd! Dat leefde nu eenmaal zeer sterk.

63881. De **Voorzitter**: Had men in Indië toen, voorjaar 1941, al verhalen gehoord over eventueel verraad, dat door de heer *van 't Sant* zou zijn gepleegd?

A. Dat heb ik nooit gehoord.

63882. De **Voorzitter**: Die verhalen hebben later wel een rol gespeeld. Dat heeft u toch wel gehoord? U heeft toch wel gehoord, dat er Engelandvaarders met mededelingen in deze geest kwamen?

A. Dat is wel gezegd door Engelandvaarders! Men is echter wel gauw met het woord „verraad“, maar dat werd inderdaad gezegd.

63883. De heer **Hoogcarspel**: Wat was de oorzaak van de emotionaaliteit en van de onrust in Batavia, toen men vernam, dat de heer *van 't Sant* op deze plaats stond? Heeft u dat ervaren?

A. Ik kan hierop geen duidelijk en kort antwoord geven. Hier was een uiting van de collectieve psyche van het Nederlands element in Nederlandsch-Indië. Het heengaan van de heer *van 't Sant* als hoofdcommissaris van politie in den Haag gaf de voorstelling: er is iets met die man en moet die nu op die plaats staan, een plaats, die zelfs in de omstandigheden, waarin een Parlement kan werken, zich toch al grotendeels onttrekt aan elke beoordeling, aan elke verantwoording, maar die dat nog in veel sterker mate doet in oorlogstijd, omdat er zelfs geen parlement was om daarop toe te zien? Dat gaf onrust en dat verbreidde zich. Men had een dwangvoorstelling.

63884. De heer **Moogcarspel**: U had geen klaar, gefundeerd oordeel?

A. Neen.

63885. De **Voorzitter**: Hebt u in het najaar 1942 weleens iets er van gehoord, dat de heer *Gerbrandy* met een onderzoek naar de heer *van 't Sant* bezig was?

A. Neen, dat is dan volkomen buiten mij omgegaan.

63886. De **Voorzitter**: Hebt u dit later wél gehoord? Of hoort u het nu voor het eerst?

A. Neen, daarvan herinner ik mij niets; dat hoor ik nu voor het eerst. Wel wist ik, dat kolonel *Warners* daar zat. Ik wist echter niet wat hij deed. Sommige dingen wist ik wel; ik heb weleens met hem te maken gehad. De heer *Warners* was in het algemeen een hulpkracht van de heer *Gerbrandy*; hij was raadadviseur in algemene dienst.

63887. De **Voorzitter**: Bij de bespreking van de positie van de heer *van 't Sant* is ook herhaalde malen de aandacht gevestigd op het vaststaande feit, dat de heer *van 't Sant* in de oorlog van 1914 tot 1918 te Rotterdam voor de Engelse geheime dienst heeft ge-

werkt. Daarbij is de mededeling gedaan, welke mededeling steunt op gegevens, die van Engelse zijde komen, dat de heer *van 't Sant* als beloning daarvoor een bedrag van f 25 000 zou hebben ontvangen. Hebt u van Engelse zijde hieromtrent ook weleens een mededeling ontvangen?

A. Nooit enig bedrag.

63888. De **Voorzitter**: Heeft nooit een van de Engelse autoriteiten tijdens het verblijf van de Regering te Londen tegen u gezegd: De heer *van 't Sant* op die post is toch wel een eigenaardige figuur?

A. Neen.

63889. De **Voorzitter**: Is dat nooit door een Engelsman gezegd?

A. Dat kan ik mij absoluut niet herinneren. Ik kende dat soort Engelsen ook niet, met één uitzondering, een zekere *Sir Stewart Menzies*. Die kende ik, omdat hij een neef is van mijn zwager. Ik kende hem dus niet ambtelijk. Hij is, meen ik, nu overleden. Die heeft weleens gezegd... Ik weet niet, of ik dit wel in het verslag kan doen opnemen, zonder Engeland in ongelegenheid te brengen.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat u, gezien het vele, dat ons geleidelijk aan bekend is geworden, het wel kunt zeggen.

A. Ik wil het wel zeggen, maar als het gepubliceerd wordt, lijkt het mij niet gewenst, dat ik het zeg.

De **Voorzitter**: De commissie moet beslissen, wat met deze verhalen gebeurt.

A. Mag ik u dan verzoeken met deze opmerking rekening te houden?

De **Voorzitter**: U mag het wel verzoeken.

A. Anders zou ik mij voorzichtiger moeten uitdrukken. Ik wil gaarne alles uit de doeken doen, maar er is een buitenlandse kant aan.

De **Voorzitter**: Zonder enige twijfel is er aan het gehele probleem van de geheime diensten en het England-Spiel een buitenlandse kant.

A. Maar men kan namen noemen en men kan namen verzwijgen. Ik verzoek u na te gaan, of het onze Britse vrienden ook in ongelegenheid zou kunnen brengen, wanneer die naam bekend wordt.

Mij is dan, geloof ik, weleens gezegd: Wij werken tegenwoordig met *van 't Sant*. Daarop werd overigens niet ingegaan.

63890. De **Voorzitter**: Heeft met name de heer *Eden* u hierover weleens gesproken?

A. Nooit een woord. Ik had veel contact met de heer *Eden*, maar hierover heeft hij mij nooit een woord gezegd. Maar de ambtsperiode van de heer *van 't Sant* viel grotendeels samen met de ambtsperiode van Lord *Halifax*. De heer *Eden* was toen Secretary for War. Zo heb ik hem daar eens ontmoet, maar dat ging uitsluitend over de training van de Nederlandse troepen in Porthcawl. Er waren klachten en toen ben ik naar de heer *Eden* gegaan en heb gezegd: Kunt u er niets aan doen, dat er verbetering in komt? Ik weet niet, wanneer Lord *Halifax* is afgetreden als Secretary of State for Foreign Affairs. Vóór die tijd had ik geen contact met de heer *Eden*, met deze ene uitzondering, en nadien heeft de heer *Eden* mij er nooit over gesproken.

63891. De **Voorzitter**: Dan is er door tal van personen, die wij hier hebben gehoord, zeer sterk geklaagd over het optreden van de heer *van 't Sant* in het algemeen. Hij zou bij verschillende gelegenheden en op verschillende plaatsen geprobeerd hebben een bepaalde, soms zeer sterke, invloed te oefenen. De heer *Dijxhoorn* is in het bijzonder een van de personen, die daarop de aandacht vestigen, maar er zijn tal van anderen, die dat doen. Hebt u op dat punt enige ervaring gehad in de Londense tijd?

A. Dat hij het in die kwaliteit deed, niet; dat hij het in een andere kwaliteit rechtstreeks deed, ook niet, maar wat wel is gebeurd — ik bezit daarvan ergens nog een verklaring —, is het volgende. De toenmalige consul of vice-consul in Lissabon, de heer *Drogendijk*, zeide: Mensen, die daar langs of doorkwamen, waar ook vandaan, op weg

naar Engeland of elders, werden daar verhoord door die geheime dienst en op het ogenblik, dat de heer *Drogendijk* daar was, was de heer *van 't Sant* al niet meer hoofd van die geheime dienst, maar er werd toch gevraagd op een manier, welke ons de indruk gaf: men zit hier gegevens te zoeken tegen het Kabinet. Nu weet ik niet, hoe dat kwam, waar dat vandaan kwam. Ik herhaal, dat ik geen bewijzen heb, dat het van de heer *van 't Sant* kwam. Waar het dan wel vandaan kwam, kan ik u ook niet zeggen.

63892. De **Voorzitter**: U hebt echter geen concrete dingen zelf ervaren of vernomen, waaruit bleek, dat de heer *van 't Sant* probeerde in te grijpen in zaken, welke tot het beleid van het Kabinet behoorden?

A. Neen. Ik hoorde veel geruchten, maar heb nooit enig bewijs in handen gekregen of gezien, dat een ander het in handen had. Dat waren verhalen, welke hardnekkig waren; dat is waar.

63893. De **Voorzitter**: Nu zat u zelf natuurlijk wel op een rustige en vrij onaantastbare plaats.

A. Dit was betrekkelijk, voor zover mijn dagelijkse beslommeringen betrof, maar in die betrekkelijk kleine samenleving hoorde men toch die verhalen en ik heb ze ook gehoord — dat wil ik nadrukkelijk zeggen —, maar ik heb zelf nooit enig bewijsstuk, dat overtuigend kan worden geacht, in handen gehad of gezien of gehoord, dat een ander het in handen had.

63894. De **Voorzitter**: U noemde zoëven de informatie, welke te Lissabon werden ingewonnen bij mensen, die daar langs kwamen. Dat leidt mij nog tot een andere vraag van meer algemene strekking. Er werd door sommigen te Londen, met name door sommigen van de bewindslieden daar, weleens geklaagd over de wijze, waarop de berichtgeving, welke bij de geheime dienst binnenkwam, werd doorgegeven en aangewend of niet aangewend. Hetgeen ik op het ogenblik zeg, is waarschijnlijk ook een bekende klank voor u. Hebt u daarvan weleens iets bemerkt? Hebt u er een oordeel over? Ik begrijp, dat u natuurlijk persoonlijk van die inlichtingen van de inlichtingendienst min of meer onafhankelijk was, omdat u, als ik het zo zeggen mag, zelf aan het hoofd van een inlichtingendienst stond.

A. Dat was ongetwijfeld waar.

63895. De **Voorzitter**: Hebt u daarvan weleens iets bemerkt? Met name wordt de klacht geuit ten aanzien van B.I., dat onder leiding van de heer *Somer* stond.

A. Het is natuurlijk vreselijk moeilijk, als men niet weet, dat er iets is, te zeggen: dat mis ik. Ik kreeg wel inlichtingen van het B.I., herhaaldelijk. Van die ambtenaren was de een daarin wat vlotter dan de ander, maar het verschil, dat is een algemene waarheid, tussen de werkwijze van die diensten en, laat ik nu maar zeggen, die van de diplomatieke dienst is, dat die diensten erg fragmentarisch werken. Zo'n agent hoort en rapporteert een los feit. Dat doet de diplomatieke dienst ook wel, maar deze probeert altijd — daarop zijn zij getraind — zo'n feit te zien in de algemene samenhang, zodat men een overzicht krijgt. Ik had niet altijd veel aan die iosse dingen; ik kon ook niet verifiëren hoe juist die mededelingen waren. Er waren allerlei bronnen, sommige waarschijnlijk dubieuze bronnen, sommige waarschijnlijk goede bronnen. Ik moest daarbij altijd enigszins een vraagteken zetten. Dikwijls kwam het in het geheel niet uit met wat ik gehoord had: er is toch altijd iets onzeker in de berichten van die inlichtingengevers; het zijn dikwijls ook minder getrainde figuren; die hebben opdracht alles te rapporteren, wat van belang scheen. En dat deden zij.

63896. De **Voorzitter**: Dat is nu juist de vraag. De klacht is, dat zij het niet altijd deden of dat zij het tendentieuze deden. Ik laat in het midden of die klacht terecht of ten onrechte is geuit, maar dat wordt gezegd.

A. Daarvoor weet ik er niet genoeg van. Ik kreeg nooit geregeld de berichten van de inlichtingendienst; dat was niet zo.

63897. De **Voorzitter**: Is u op de hoogte van hetgeen gebeurd is met de consul-generaal de heer *de Jong* te Stockholm en van de wijze, waarop hij zijn werk aldaar heeft gedaan?

A. Ik weet niet, wanneer hij is afgetreden, maar lange tijd heb ik inderdaad met deze consul-generaal te maken gehad. Het was een eigenaardige figuur; men wist niet altijd precies wat men aan hem had. Hij heeft me: name Engelandvaarders dikwijls goed geholpen.

Dat hij uit Nederlands oogpunt onbetrouwbaar was, geloof ik niet. Wij hebben wel enige moeilijkheden met hem gehad. Wet was enigszins ern man, die een eigen visie op de dingen had en die niet altijd in het juiste gareel liep. Hij begreep niet altijd, dat hij weleens iets van zijn eigen inzichten moest opgeven? omdat dat niet in de lijn lag, misschien omdat hij in Zweden zat, een land, dat zeer ver weg lag en waarmede de verbindingen zeer slecht waren. Hij is echter enkele keren over geweest. Denkt u aan een bepaald feit?

63898. De **Voorzitter**: Ik vraag het meer voor de algemene appreciatie, omdat het een vraag is voor de commissie, of deze man wel geheel billijk behandeld is.

A. Hij is uit de dienst gegaan. Ik zelf ben afgetreden als Minister van Buitenlandse Zaken I Maart 1946; was hij toen nog in de dienst? Ik weet het werkelijk niet. Ik heb rechtstreeks alleen in het harnas te maken gehad in de Londense periode; daarna heb ik hem nooit meer gezien.

63899. De **Voorzitter**: De heer *de Jong* heeft een merltwaardig mededeling gedaan. Hij was in Mei 1942 vanuit Stockholm naar Londen gekomen in verband met moeilijkheden, gerezen met betrekking tot het afvoeren van vluchtelingen uit Zweden. Toen was hij in contact gekomen met de heer *Rabagliatti*, de man van de Engelse geheime dienst, S.I.S. (Secret Intelligence Service); hij was in het deze aan het praten geraakt; daarbij was ook ter sprake gekomen de mogelijkheid, dat hij ook inlichtingen zou kunnen verstrekken. Hij heeft toen een afspraak gemaakt met *Rabagliatti*, dat hij de inlichtingen, die hij had, zou geven aan de Engelsen te Stockholm; die zouden deze doorgeven naar Londen, maar, zo had hij er bij bedongen, voor zover ze van belang waren voor de Nederlandse Regering, zou *Rabagliatti* ze doorgeven aan de Nederlandse Regering. Dat was een afspraak, waarvan hij zeide, dat bij zijn weten alleen de heer *van Bylandt* op de hoogte was. Hij is naar Stockholm teruggegaan en heeft gehandeld op de wijze, zoals hij met *Rabagliatti* had afgesproken. Lange tijd daarna — ik geloof eind 1942, begin 1943 — kwam hij weer te Londen en sprak met de heer *van Bylandt*. Wij begon met te zeggen, dat het nu zo keurig voor elkaar was, en toen bleek, dat er helemaal geen bericht was doorgegeven, m.a.w., dat de Engelsen die berichten nooit hadden doorgegeven. Hebt u daarvan ooit iets gehoord?

A. De naam *Rabagliatti* heb ik weleens gehoord, maar ik weet niet meer in welk verband. Ik neem aan, dat ik hiervan niets heb gehoord, want als ik het geweten had, zou ik er ogenblikkelijk een eind aan hebben gemaakt, om de algemene reden, die ik heb genoemd, n.l. dat ik geen vermenging wenste en duldde van de geheime dienst en de buitenlandse dienst.

63900. De **Voorzitter**: U zou het dus niet wenselijk hebben gevonden, wanneer de consul-generaal het had gedaan?

A. Ik zou het verboden hebben, evengoed als ik de geheime dienst, of hoe de tak van dienst heette, heb verboden in een appartement te blijven, dat in Lissabon tot kanselarij diende.

63901. De **Voorzitter**: U weet, dat de consul-generaal ook enige tijd hoofd van het B.I. te Stockholm is geweest?

A. Dat weet ik niet. Ik heb altijd gehad en ik neem aan, dat ik dat zal blijven hebben, een algemeen bezwaar tegen vermenging van die diensten. Het mag niet voorkomen, dat zo'n agent, die zich altijd beweegt op de uiterste grens van het toelaatbare, gecompromitteerd wordt en dat hij daardoor zijn post compromitteert.

63902. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij hebben blijkbaar niet aan u gevraagd: Weet u iets van die consul-generaal ai?

A. Het zou totaal tegen mijn wens zijn geweest.

63903. De heer **Hoogcarspel**: Daarom hebben zij het misschien niet gevraagd.

A. Ja, want dat wist men.

63904. De **Voorzitter**: Zonder enige twijfel heeft de consul-generaal de *Jong* daar tot het najaar van 1943 ook de zaken van het B.I. waargenomen. Toen heelt hij moeilijkheden met de heer *Somer* gekregen. Daarop is de heer *Somer* zelf naar Stockholm gegaan, heeft de heer *de Jong* van zijn taak ontheven en heeft een nieuwe chef van het B.I. benoemd.

A. Ik weet niet anders dan dat in Stockholm een Indische archeoloog was, van wie mij de naam niet meer bekend is.

63905. De **Voorzitter**: De heer **Willems** was daar, naar ik meen, persattaché bij het gezantschap.

A. Dan denk ik, dat ik mij vergis.

63906. De **Voorzitter**: Misschien vergis ik mij, als ik zeg persattaché, maar hij behoorde tot de Regeringsvoorlichtingsdienst.

A. Het is mogelijk, dat ik met die twee bureaux in de war ben.

63907. De **Voorzitter**: Met andere woorden, hetgeen te Stockholm is gebeurd en waarover wij zoëven spraken, zoudt u, als u het precies had geweten, niet juist hebben gevonden?

A. Neen. Men kan in zulke gevallen weleens in de positie komen, dat men, omdat naar een bepaald land geen mensen zijn te zenden, op een zeker ogenblik er in moet berusten, maar tegen stelselmatig berusten zou ik ongetwijfeld bezwaar hebben gehad.

De nos. 63908 t/m 63912 hebben betrekking op de punten *l*, *n* en *q* van het Enquêtebesluit.

63913. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is op die eerste vergadering met u in Juli 1940, vóór de benoeming van de heer *van 't Sant*, op welke vergadering ook over de inlichtingendienst gesproken is, de ersoon van de heer *van 't Sant* uitvoerig ter sprake gekomen? Of is hij als de enige candidaat naar voren gekomen?

A. Ik kan het niet meer uit mijn hoofd zeggen en ik kan ook niet nagaan, of dat op die vergadering is gebeurd. Wel is de figuur van de heer *van 't Sant* besproken in die of in een volgende bijeenkomst; ik weet ook niet of het er één of twee of drie zijn geweest, maar over zijn persoon is ongetwijfeld gesproken. Ik meen mij zelfs te herinneren: tot in de Ministerraad.

63914. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik had willen weten, of de heer *Dijxhoorn* zijn mensen naar voren heeft gebracht en of de heer *Gerbrandy* daartegenover met de heer *van 't Sant* kwam!

A. Het spijt mij, dat ik dat niet zeggen kan.

De nos. 63915 t/m 64066 hebben betrekking op de punten *j*, *l*, *m*, *n*, *o* en *q* van het Enquêtebesluit.

E. N. VAN KLEFFENS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

HOOGCARSPHEL.

POSTHUMUS.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 26 AUGUSTUS 1949

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwrgen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, g en h.

Verhoor van

Jhr. Mr. Dr. LODEWIJK HENDRIK NICOLAAS BOSCH
RIDDER VAN ROSENTHAL,
oud 65 jaar, wonende te Zeist,
president-curator van de Rijks-universiteit te Utrecht,
oud-commissaris der Koningin in de provincie Utrecht.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 64335 t/m 64400 hebben betrekking op de punten g en h van het Enquêtebesluit.

64401. De **Voorzitter**: Hierover wilde ik ook nog met u spreken. Wij hebben het gehad over de organisaties van het verzet, maar nu was er in die tijd ook een groot aantal groepen, dikwijls verband houdende met de verzetsorganisaties, die men zou kunnen noemen: inlichtingengroepen. Deze hielden zich bezig met het verzamelen van gegevens en zij trachtten die naai de overkant te krijgen. Dit geschiedde langs verschillende wegen. De Zwitserse weg was een belangrijke mogelijkheid, maar in 1943 kwamen er agenten van het B.I., die dat stimuleerden en zenders meebrachten. Uit onze onderzoekingen in verband met het punt f van het Enquêtebesluit is gebleken, dat er een zeer groot aantal groepen is geweest, waarvan sommige met zeer veel succes hebben gewerkt, zoals b.v. de *Packard*-groep, de groep-Kees, de groep-Albrecht, zonder andere te kort te doen. Heeft u met die onderdelen van de verzetsbeweging ook contact gehad?

A. Ja, steeds; speciaal met de groep, waarin Dutilh zat.

64402. De **Voorzitter**: Eerst Dutilh, later *Sieuwert* de Koe.

A. De Koe en *Beukema* toe Water; dezen heb ik ook geregeld gesproken. Met hen had ik ern doorlopend contact, terwijl ik mij nooit bemoeide met de militaire dingen. Via mijn zoon sprak ik hen wel.

64403. De **Voorzitter**: Betekende dit contact, dat u zich bemoeide met hun organisatie, of was het alleen maar, dat u, wanneer zij met concrete vragen zaten en bepaalde inlichtingen wilden hebben, daarvoor de competente mensen opgaf of zelf de verlangde inlichtingen verstrekke?

A. Beide; in het bijzonder het laatste.

64404. De **Voorzitter**: U was dus een van de bronnen?

A. Ja. Dutilh kwam veel bij mij. Het was de zoon van een vriend van mij. Daarbij kreeg ik telkens vragen, waarvan ik nooit de absolute zekerheid heb gehad, dat zij werkelijk van Londen afkomstig waren, maar waarop ik antwoord gaf en waarbij ik zorgde, dat dit doorkwam. Zoals ik heb verteld van mijn oordeel omtrent mr. Frederiks, heb ik ook — naar ik meen — van der Vlucht bij mij gehad om mijn mening te geven over de heer van 't Sant. Hiervan heb ik een rapport gemaakt.

64405. De **Voorzitter**: Is dit naar Engeland gegaan over de Zwitserse weg?

A. Dit weet ik niet. Het ging over de Zwitserse weg of over de weg B, waarin *Kielstra* zat.

64406. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dit hangt van het jaar af. *Kielstra* kwam pas veel later. Weet u, wanneer u dat rapport heeft gemaakt?

A. In het begin van de winter 1942/'43.

64407. De **Voorzitter**: Werden bij die vraag redenen opgegeven, waarom men informatie van u over de heer van 't Sant wilde hebben?

A. Ja. Men vroeg mij, of ik van oordeel was, dat de heer van 't Sant verraad pleegde of dat dat een mogelijkheid was en hoe ik over hem dacht.

64408. De **Voorzitter**: Is dat inderdaad in de winter van 1942/'43 geweest? Of is het later geweest?

A. Inderdaad in de winter 1942/'43. Ik weet het heel goed, dat men toen bij mij is geweest, en ik meen, dat men ook is geweest bij mr. W. M. *de Brauw* en dat men hem ook advies over de heer van 't Sant heeft gevraagd, dat ik er met hem over heb gesproken en gezegd heb: inen vraagt mijn mening over *van 't Sant*; u weet hoe ik over hem denk. Ik wist ook, hoe de *Brauw* er over dacht.

64409. De **Voorzitter**: Wie kwam met die vraag?

A. Van der *Vlugt*, de consul-generaal van Finland. De Regering wilde dat weten.

64410. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar u hebt er nooit zekerheid over gekregen, dat de vraag werkelijk uit Engeland kwam?

A. Van der *Vlugt* vroeg het, maar ik heb daarvóór ook een uitvoerig rapport over van 't Sant aan mijn broer in Zwitserland op diens verzoek gestuurd; die heeft het dus ook.

64411. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u niet, of dat andere bericht, dat u aan van der *Vlugt* hebt gegeven, in Engeland is gekomen?

A. Het zal zeker in Engeland zijn gekomen.

64412. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u na de oorlog bij de heer Gerbrandy kunnen verifiëren, of hij dat heeft gevraagd?

A. Dat heb ik niet gedaan.

64413. De **Voorzitter**: Als u zegt, dat u niet zeker wist of die vraag uit Engeland kwam, ligt daarin dan niet iets van wantrouwen?

A. Neen; ik had alleen geen bewijs. Ik herinner mij drie zaken, waarover gesproken is: de zaak-van 't Sant, de zaak-Frederiks en een rapport over de houding van de burgemeesters. Men wilde in Engeland weten in hoeverre de burgemeesters nog betrouwbaar waren.

(*Het verhoor wordt voor enige tijd geschorst en daarna hervat.*)

64414. De **Voorzitter**: U heeft vanmorgen, sprekende over de inlichtingen, die u van Engeland uit waren gevraagd over de heer van 't Sant, gezegd, dat die inlichtingen u waren gevraagd door de heer van der *Vlugt*. Nu heb ik hier voor mij het proces-verbaal van het verhoor van uw zoon. Deze geeft hierin een uiteenzetting van het werk, dat hij heeft gedaan en dan zegt hij:

„Mijn vader deed de politieke dingen, behalve het krantjeswerk; ik deed het militaire werk en meestal combineerden wij de werkzaamheden niet; als ik met militaire mensen sprak, was

mijn vader er niet bij en wanneer mijn vader over politieke zaken sprak, was ik er niet bij. Op die dag echter heeft mijn vader geweld, dat ik die bespreking bijwoonde. Omdat het zo uitzonderlijk was, herinner ik mij dit goed. Toen is uit Londen de vraag gekomen, hoe mijn vader over van 't Sant dacht. Toen heeft mijn vader, omdat hij die zaak pijnlijk vond, mij er bijgehaald en gezegd: dit is zo belangrijk, dat je dit later, als ik er eens niet ben of ziek ben, altijd zult kunnen getuigen: toen is door die bode (naar mijn mening werd er bij gezegd: namens Minister-President Gerbrandy) naar van 't Sant geïnformeerd."

Ik heb toen gevraagd: „Wanneer was dat precies?“, en hierop antwoordt uw zoon:

„Precies weet ik het niet. Het moet liggen tussen eind Februari 1943 en herfst 1943, ik neem aan zomer 1943.“

Vervolgens geeft hij dan een relaas van wat u heeft gezegd.

A. Het ene is niet met het andere in tegenspraak. Ik heb mijn zoon er bij geroepen — ik herinner mij dit heel goed — en zei: nu moet ik je dit vertellen; dit is mij gevraagd en dan zal ik dat en dat antwoorden. Hij is echter niet geweest bij het gesprek met van der *Vlugt*.

64415. De **Voorzitter**: Uit de lezing van uw zoon nam ik aan, dat degene, die de boodschap overbracht, er bij is geweest, want hij zegt: „toen is door die bode (naar mijn mening werd er bij gezegd: namens Minister-President Gerbrandy) naar van 't Sant geïnformeerd.“

A. Dan zal mijn zoon zijn geweest bij het gesprek met *Bartels*, die, uit Zwitserland gekomen, dezelfde vraag namens de Regering overbracht. Dat was het derde verzoek van die aard. Er was — en daarom herinner ik het mij zo secuur — in Leersum werkzaam een zekere van der Wijk. Dit is de vroegere hoofdinspecteur van politie in den Haag, die daar de geheime zaken behandelde in de tijd, dat ik er burgemeester was, onder van 't Sant. Dat was een groot vriend van van 't Sant, die na het vertrek van van 't Sant er uitgegaan is. Toen ik in Utrecht was, heb ik die van der Wijk huisvesting bezorgd bij mijn familie in Leersum; hij woont er nog. Bij die van der Wijk zijn ze toen ook geweest om naar van 't Sant te informeren. Die heeft mij daarvan op de hoogte gesteld en gezegd: ze komen bij mij om naar van 't Sant te informeren.

64416. De **Voorzitter**: Wat had u zelf destijds van die geruchten over van 't Sant gehoord? Er heeft in de kwestie van 't Sant in Londen van alles gespeeld; opmerkingen, welke over hem zijn gemaakt in Londen zelf, maar ook geruchten, welke vanuit Nederland overkwamen. Hoorde u in Nederland die geruchten ook?

A. Ja, altijd door.

64417. De **Voorzitter**: Nam u niet aan, dat die juist waren?

A. Mijn oordeel over van 't Sant is heel anders dan men veronderstelt misschien, maar dat van 't Sant een verrader was voor de moffen, heb ik nooit geloofd.

64418. De **Voorzitter**: U hebt onder de geruchten, welke u hebt gehoord, nooit feiten vernomen, die hout snijden?

A. Geen enkele. Van 't Sant heeft alle mogelijke zonderlinge eigenschappen. Hij was een intrigant door en door, een intrigant van de ergste soort en hij was er toe in staat alle mogelijke mensen te belasteren en te bekladden, als hij meende daarvan voordeel te hebben, maar tot verraad — hij was de Koningin absoluut toegewijd — was hij, meen ik, niet in staat.

64419. De **Voorzitter**: Onder al die geruchten, die u uit Nederland kreeg, bent u nooit concrete feiten tegengekomen?

A. Nooit. Indertijd, toen hij hier hoofdcommissaris was, had ik hem hevig onàer de plak. Hij was zeer op mij gesteld. Hij schermde altijd met zijn ontslag en zei: als dat en dat zo niet gebeurt, neem ik mijn ontslag. Toen hij dat de eerste keer zei, antwoordde ik: Dat is de eerste keer; als je het weer vraagt, heb je het. Hij zei: Wat bedoelt u? Ik zei: Ik werk niet onder dwang, dus dat zeg je nooit weer. Toen is dat drama van *Vredenburg* gebeurd. Hij is toen ziek geworden en toen hij zowat stervende was, heeft hij mij bij zich laten roepen en heeft hij een heel verhaal gehouden, waarbij hij zei, dat hij dacht, dat hij dood ging. Hij heeft mij gevraagd, of ik om zijn vrouw en om zijn

dochter wilde denken en hij bezwoer mij, dat hij in die zaak-Vredenburg nooit schuld had gehad. Ik zei: Als u mij dat hier verzekert, wil ik dat wel aannemen. Hij was er vreselijk over gebeten, dat ik toen daarna van der Mey, die eigenlijk zijn werk altijd had gedaan, had aanbevolen als zijn opvolger. Van 't Sant zweefde er zo'n beetje boven, maar van der Mey deed het werk in mijn tijd. Hij was altijd bezig met andere dingen dan die verband hielden met zijn hoofd-functie.

64420. De **Voorzitter**: De inlichtingen, die u in oorlogstijd heeft gegeven, hebben na de oorlog nog een vervolg gehad in het merkwaardige schrijven, dat van 't Sant u toen heeft gezonden?

A. Ja, hij was razend en hij heeft mij toen die gekke brief gestuurd. Het is een hoogst zonderlinge en raadselachtige figuur, mie misschien veel kan worden verweten, maar, naar mijn ueten, was hij de Koningin toegedaan.

De nos. 64421 t/m 64428 hebben betrekking op de punten g en h van het Enquêtebesluit.

64429. De **Voorzitter**: U zegt: die wij naar Londen hebben gestuurd. Is dat in het algemeen gebeurd over de Zwitserse weg?

A. Ja, in het algemeen wel. Ik had ze ook gestuurd met *Carel van Lynden*, die helaas nooit is aangekomen. Dat is C. baron van *Lynden*, die chef van de Rijksgebouwendienst is geweest en later tijdelijk president van het Rode Kruis. Hij is daarmee mislukt in de Pyreneeën. Toen is hij een tweede maal gegaan en is toen gevangen genomen. Hij heeft zijn hele gezondheid daarmee geknakt en is direct na 1945 gestorven. Die rapporten zijn nooit in handen van de Duitsers gekomen, maar die juridische dingen interesseerden hen ook niet zoveel. Het jammere is geweest, dat die stukken, die per se in Londen zijn gekomen, dat staat vast, vrijwel nooit gebruikt zijn, maar dat men allemaal andere stukken is gaan maken — dat was nog tol dááaraan toe —, en dat men er ons geen kennis van heeft gegeven.

64430. De **Voorzitter**: Dus u bleef doorwerken.

A. Dat was tot daaraan toe, maar dat later Vertrouwensmannen er ook geen kennis van kregen!

64431. De **Voorzitter**: Wij hebben uit de vele verhoren, welke wij hebben gehad, waarbij zeer vaak de Zwitserse weg is ter sprake gekomen, wel de indruk gekregen, dat het verkeer over deze weg sterk een éénrichtingsverkeer was, d.w.z. een verkeer van Nederland naar Zwitserland en vandaar naar Engeland, maar dat er terug niet zo heel veel kwam. Is dat juist?

A. Volkomen juist; vóór 1944 vrijwel niets.

64432. De **Voorzitter**: Wij spreken nu over de periode van vóór Augustus 1944, want toen was het met die Zwitserse weg afgelopen, omdat de geallieerde troepen toen Frankrijk hadden bezet. Kreeg u vóór Augustus 1944 weleens stukken vanuit Zwitserland, die niet afkomstig waren van de heer Visser 't Hooft, maar die vanuit Londen kwamen?

A. Neen, niet dat ik mij herinner, maar dat kan *Slotemaker* de Bruine met de archieven nagaan. Wij kregen weleens een boodschap over dit of dat, maar bepaalde stukken eigenlijk niet. Ik had het sterke gevoel, dat men eigenlijk in Londen aan die dingen niet veel deed in die tijd.

64433. De **Voorzitter**: Hebt u in berichten aan Londen nooit gevraagd om bepaalde gegevens, die u op dat moment interesseerden?

A. Het is zo lang geleden; nu kan men dit gemakkelijker zeggen, vóór alles juist door de hevige kritiek op de Regering in Londen, die vooral uitging van de secretaris-generaal Frederiks. Deze zat altijd verschrikkelijk te mopperen op de Regering te Londen; hij sprak dan over die mensen, die die onverantwoordelijke boodschappen over de radio gaven. Ik vond het mijn taak, onder alle omstandigheden de Regering te Londen hoog te houden.

64434. De **Voorzitter**: U had toch wel in een brief, die u meegaf over de Zwitserse weg, om bepaalde dingen kunnen vragen?

A. Dit heb ik meermalen gedaan — dit kan *Gerard Slotemaker* uit het archief zien —, maar ik kreeg nooit antwoord.

64435. De Voorzitter: Dit vond u dus bepaald onbevredigend?

A. Ik vond dat zonder enige twijfel onbevredigend.

64436. De Voorzitter: Later, in de tijd na Augustus 1934, zijn er herhaalde malen langs radiotelegrafische weg bepaalde Regeringsmededelingen en Regeringsopdrachten gekomen?

A. Zeker.

64437. De Voorzitter: Ik spreek nu echter over de periode daarvóór, toen de Zwitserse weg een van de belangrijkste verbindingen was.

A. Maar van heel weinig waarde waren de enkele berichten uit Londen.

64438. De Voorzitter: Het is ook de klacht van de heer Visser 't Hooft, die zei, dat het hem bevreemde, dat er zo weinig weerwerk uit Londen kwam.

U weet, dat er op de duur twee Zwitserse wegen waren. Heeft u met de andere ook wel te maken gehad?

A. Ik heb de jonge Kielstra, de man van de B-weg, weleens een rapport gegeven om meer zekerheid te hebben, dat het er kwam. Ik zei dit altijd tegen Slotemaker, u moet hierbij goed begrijpen, dat zowel Visser 't Hooft als ik de overtuiging hadden — een overtuiging, die mij op het ogenblik nog altijd beheerst — dat men daarvan in Londen niet veel wilde weten, totdat van Heuven Goedhart daar was en die beroeming was gekomen en het anders in gelopen. Ik heb altijd het gevoel gehad, dat daar bepaalde personen waren, die heel sterk contra ageerden. Dit betekent niet, dat zij pro-Frederiks of pro-secretarissen-generaal waren.

Nu kan men dit op twee manieren uitleggen. Men kan het in de goede zin uitleggen door te zeggen, dat zij zich op het standpunt stelden: laten wij dat nu niet doen, want als wij die mensen berichten gaan geven, dan komen zij in gevaar en worden zij misschien doodgeschoten. De kwade manier van uitleggen is: wij willen met deze mensen niets te maken hebben en het te zijner tijd zelf kunnen doen.

64439. De Voorzitter: De Zwitserse weg A mondde te Londen uit bij de Minister-President Gerbrandt zelf. De Zwitserse weg A is tot stand gekomen, nadat de heer Visser 't Hooft te Londen was geweest, in 1942, en de zaak had besproken met de heren Gerbrandt en Lovink (die later is opgevolgd door van Haersma de With). De heer Visser 't Hooft zegt: in de tijd van de heer Lovink kwam er nog weleens wat uit Londen, maar later niet meer.

Nu blijft het vreemde: er kunnen te Londen instanties zijn geweest, die de verbinding over de Zwitserse weg met lede ogen zagen. Deze zijn er ook geweest; met name gold dit voor het B.I., dat het monopolie van de verbindingen voor zich zelf opeiste. Aan het Londense uiteinde van de Zwitserse weg zat echter de Minister-President en als deze de weg had willen gebruiken om gegevens naar Nederland te sturen, had hij het kunnen doen.

A. Ja, dat had zonder twijfel gekund.

64440. De Voorzitter: Hebt u iets te maken gehad met het ontstaan van de Zwitserse weg B?

A. Neen, ik zou het mij niet meer kunnen herinneren; in zoverre, ik ben indertijd begonnen met jongelui, van wie ik de namen had gekregen van van Heuven Goedhart o.a., te sturen naar mijn broer; dat was in het begin; later ging dat via Slotemaker en Visser 't Hooft.

64441. De Voorzitter: Maar nog later, dat moet eind 1943 zijn geweest, is er die tweede verbinding gekomen, de weg B.

A. Daar heb ik verder niets mede te maken gehad; van het ontstaan weet ik niets af.

64442. De Voorzitter: Nog een punt uit een latere tijd. Er is in April 1945 een zekere deining geweest over het feit, dat de heer van Heuven Goedhart van uit Eindhoven een paar brieven, waaronder

één, voor u bestemd, heeft meegegeven aan freule van Hardenbroek. De heer van Heuven Goedhart heeft daarover een uiteenzetting gegeven en heeft daarin gezegd, dat op een gegeven moment een dame bij hem was gekomen, die hem volstrekt onbekend was en die zei: ik ben freule van Hardenbroek; ik kom bij u in opdracht van de heer Bosch van Rosenthal. Om zich te introduceren heeft zij een verhaal gedaan over de kamer van uw jongste zoon, waarin een bed stond, waaruit men zich met behulp van een koord kon opheffen, hetgeen voor de heer van Heuven Goedhart, die blijkbaar weleens op die kamer had vertoefd, een voldoende legitimatie was. Is het juist, dat freule van Hardenbroek van u die opdracht had gekregen?

A. Van Heuven Goedhart zal u wel hebben verteld, hoe hij voor het eerst naar Londen is gegaan. In overleg met van Randwijk, Cramer en mij is hij daarheen gegaan. Wij dachten niet, dat hij er Minister van Justitie zou worden. Wij hoopten, dat hij de regeling van de pers en van de radio-inlichtingen zou krijgen. Hij is daar toen Minister van Justitie geworden. Toen wij die berichten niet behoorlijk kregen en niet behoorlijk meer werden ingelicht en toen ik later bij Vertrouwensmannen was, het einde van de oorlog was toen dus nabij, en wij nog steeds geen behoorlijke inlichtingen uit Londen hadden. met name niet over de kwestie van het Militair Gezag, ontmoette ik toevallig in een huis in de Sweelinckstraat in den Haag freule van Hardenbroek. Zij zei: Ik ga naar Brabant, hebt u nog een boodschap, want ik zal er verschillende mensen spreken. Ik zei: Ik zou in de eerste plaats graag willen weten van van Heuven Goedhart hoe de zaken staan, want ik begrijp er niets van; ik krijg geen behoorlijke inlichtingen hoe de boel moet worden geregeld; wij zitten binnenkort in dat vacuüm van Regering en worden niet ingelicht. Ik zou ook graag willen, dat u gaat naar van Sonsbeeck, mijn collega in Maastricht, en dat u hem ook een ciergelijke boodschap geeft. Zij is naar de overkant gegaan en van die brief, die zij van van Heuven Goedhart heeft gekregen, heeft men mij in 1947 een afschrift gegeven. Deze brief was weggewerkt.

64443. De Voorzitter: In ieder geval, en dit vind ik in uw mededelingen een belangrijk element was het dus zó, dat de heer van Heuven Goedhart die brief heeft geschreven en moeite heeft gedaan om deze door de linies te krijgen, omdat hem duidelijk was geworden, dat de voorzitter van Vertrouwensmannen in het bezette gebied klaagde over het gebrek aan inlichtingen van Regeringskant.

Ik vind het van belang, hierop de aandacht te vestigen, omdat met name de heer Somer, het hoofd van B.I., hiervan een grote zaak heeft trachten te maken, omdat een oud-Minister — zoals hij zeide — in strijd met de voorschriften particuliere brieven over de rivieren probeerde te laten brengen en bovendien — weer volgens de heer Somer — zich in die brieven op een minder nette wijze had uitgelaten over het Regeringsbeleid en alles, wat hiermede samenhang.

A. U moet deze brief niet zien als een ambtelijke brief aan de voorzitter van Vertrouwensmannen, maar als een brief van mijn goede vriend van Heuven Goedhart, die het besluit betreffende het B.I. had gecontrasigneerd. Ik vroeg: Vertel mij eens iets; ik begrijp er niets van! De Regering laat ons in het duister.

64444. De Voorzitter: Het is toch een eigenaardige zaak, dat in het bezette gebied een College van Vertrouwensmannen wordt benoemd en dat dit college, dat het vertrouwen van de Regering moet hebben, klaagt over gebrek aan voorlichting van de Regering.

A. Ik kan het niet anders zeggen: het College van Vertrouwensmannen werd benoemd, maar het vertrouwen werd hun niet geschonken. Dit is eigenlijk de ronde waarheid. Men zette hen wel voor de gebakken peren, maar het vertrouwen werd hun niet geschonken.

De nos. 64445 t/m 64507 hebben betrekking op de punten g en h van het Enquêtebesluit.

L. H. N. BOSCH VAN ROSENTHAL.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 7 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie.

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *f*, *g* en *h*.

Verhoor van

Dr. WILLEM DREES,

oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage, Minister-President.

Hij legt de belofte af als getuige.

De nos. 65112 t/m 65178 hebben betrekking op de punten *g* en *h* van het Enquêtebesluit.

65179. De Voorzitter: In onmiddellijk verband hiermede staat hoe men in die kringen eventueel dacht over de vraag, hoe die Regering moest zijn. Er is een groot verschil tussen of het militair gezag wordt uitgeoefend onder de ene regering dan wel onder de andere.

A. Er zullen in de kringen van de vele oud-officieren in de O.D. wel opvattingen hebben bestaan omtrent de wenselijkheid van de samenstelling van een Regering, die door verschillende verzetsorganisaties niet werden gedeeld, maar ik heb persoonlijk nooit enige aanwijzing gehad, dat zij geneigd waren actief te beïnvloeden, dat er zou komen een autoritaire Regering. Ik neem wel aan, dat in die kringen een wat meer autoritair gezag meer werd gewaardeerd dan in verschillende verzetsorganisaties. Er was een verschil van mentaliteit, maar een streven van de topleiding, dat men haar zou kunnen verwijten, neen, dat geloof ik niet. Ik heb weleens gezien, dat een militair in een telegram naar Londen bericht had: Het hele volk wenst, dat er, om te beginnen, zal zijn militair gezag en een straf gezag en alleen de politici en anderen, die naar hun eigen positie zien, wensen een andere oplossing. Zo werden wel meer eigen opvattingen vertolkt, alsof zij de opvattingen waren van het gehele volk. Maar ik heb in mijn aanraking met de topleiding nooit gemerkt, dat men ook maar enigszins de neiging had zich te kanten tegen een normale gang van Regeringsvorming. Daarentegen vind ik wel, dat de O.D. in zijn houding tegenover de verzetsorganisaties ernstige fouten heeft gemaakt. Ik heb gehoord, dat u bekend is het bespionneren van de Zwitserse weg. Dat heeft kwaad bloed gezet. Ik heb een bespreking gehad met de chef staf van de O.D. en de vertegenwoordigers van de Zwitserse weg om tot een verzoening te komen.

De Voorzitter: Dat is een nieuw stuk in het mozaïek.

A. Ik was door de heer *Bosch van Rosenthal* in aanraking gekomen met de heer *Slotemaker de Bruine*, een van de belangrijkste figuren van de Zwitserse weg. Ik heb van de heer *Bosch van Rosenthal* de grief gehoord, dat men de Zwitserse weg had bespionneerd.

65180. De Voorzitter: Herinnert u zich in welke tijd u er in gemeoid werd?

A. Dat moet, dunkt mij, in de zomer van 1944 zijn geweest. Ik wist van de O.D. het een en ander door mijn vriendschap met de heer *Neher*. Ik ben geïntroduceerd in het stafkantoor. Ik heb toen een bespreking gehad met de chef staf en tenslotte is er een bespreking geweest, waarbij ik een beroep op de beide partijen heb gedaan om, gegeven de noodzakelijkheid van samenwerking, over de grieven heen te stappen, wat vooral betekende, dat de vertegenwoordigers van de Zwitserse weg vergevingsgezind moesten zijn. De heren van de Zwitserse weg zullen in hun aantekeningen, die naar Zwitserland gingen, kritisch over de O.D. hebben gesproken, maar dat is nog iets anders dan spionage verrichten door de O.D. Het was voor de verhoudingen uitermate gevaarlijk.

65181. De Voorzitter: Er is hier wel gezegd, dat het bespionneren van de Zwitserse weg hieruit voortvloeide, dat de O.D. het de natuurlijkste zaak van de wereld vond, dat hij degene was, die na de bevrijding het gezag zou moeten uitoefenen, zij het dan tijdelijk, en dat daaruit voortvloeide een natuurlijk recht om al bij voorbaat de andere verzetsorganisaties te controleren. Was die mentaliteit er?

A. Ik weet niet, of men het moet zien van die mentaliteit uit. Ik geloof meer, dat zij zich voelden als de inlichtingendienst van de Regering bij uitnemendheid. Zij moesten de Regering inlichten, niet alleen over de Duitsers, maar ook over de stemming in Nederland.

De Voorzitter: Maar dat dacht het Vaderlands Comité natuurlijk ook.

A. Er waren velen, die een voorstelling hadden van hun taak, die door anderen niet gedeeld werd, maar zij zagen het mede in de richting van een spionnagedienst. Zij zeiden: Wij moeten evengoed ingelicht zijn over de gevaren binnenslands als buitenslands. Wij moeten de Regering van die gevaren op de hoogte stellen. Ik geloof, dat dat er meer achter zat, maar ik ben geneigd ook te denken aan de gewone menselijke neiging: Als wij toch spionneren, willen wij ook weten wat er over ons verteld wordt. Ik geloof, dat het in deze simpele zin ook bekeken kan worden.

65182. De Voorzitter: Had u na die bespreking de overtuiging, dat u een verzoening had tot stand gebracht?

A. Och, ik denk niet, dat de gevoelens vriendschappelijk zullen zijn geworden, maar wij hebben in ieder geval al die maanden regelmatig kunnen doorwerken. Men heeft algemeen samengewerkt.

De nos. 65183 t/m 65241 hebben betrekking op de punten *g* en *h* van het Enquêtebesluit.

W. DREES.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Koersen en Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. SIEBREN ERIK HAZELHOFF ROELFZEMA, oud 32 jaar, wonende te Beverley Hills, California (U.S.A.), schrijver.

66037. De Voorzitter: Uw antwoorden worden ook ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de eed, die u op 26 November 1948, toen u voor de eerste maal door de commissie werd gehoord, hebt afgelegd.

U hebt die dag het volgende gezegd:

In ieder geval zeiden de Engelsen, dat er geen contact met Nederland was, maar dat iemand het moest leggen. Wij hebben gezegd, dat er wel degelijk contact met Nederland te maken was. De aangewezen man om dat te doen, was *van der Stok*, die in dit werk verreweg van ons de belangrijkste was. De Engelsen waren natuurlijk zeer geïnteresseerd en net tegen die tijd zei *van der Stok*, dat hij er niet meer voor voelde, omdat hij het nutteloos en hopeloos vond."

Deze passage is ook ter sprake gekomen, toen de heer *van der Stok* door ons is gehoord. Hij heeft daarop geantwoord met een ernstige beschuldiging aan uw adres. Hij heeft namelijk het volgende gezegd:

„*Hazelhoff Roelfzema* heeft dat precies weergegeven, zoals het in zijn schuitje te pas kwam. Ik heb in Engeland een schema ontworpen om die zeeverbinding met Nederland te maken; ook heb ik een schema gemaakt voor de vliegverbinding en voor de radioverbinding. Aan de verbinding over land was ik nog niet toe. Dat schema voor de zerverbinding heb ik tot in de kleinste details opgesteld. Het is door mij bij de Engelsen ingediend. De brief, die door mij gezegd was, is door *Hazelhoff* onderschept. Hij heeft toen het plan onder zijn naam doorgestuurd. Het plan is met succes uitgevoerd. Na deze ervaring met *Hazelhoff* heb ik hem niet meer willen spreken. Ik kende *Hazelhoff* langzamerhand wel. Vandaar dat hij de verklaring geeft, dat ik geen interesse meer had. Dat klopt inderdaad: na dit voorval had ik geen interesse meer. Ik ben op aanraden van Prins *Bernhard* in mijn vak, de vliegerij, doorgegaan."

Ik leg u dit voor, omdat het ons wel interesseert te weten, hoe uw visie hierop is, daar dit een ernstige beschuldiging is.

A. Dat ben ik met u eens. Het is geheel nieuw voor mij.

Ik weet; dat *van der Stok* en ik op een gegeven moment minder vriendschappelijk tegeroer elkaar zijn komen te staan over deze zaak. Want oorspronkelijk was *van der Stok* de aangewezen man om dit werk te doen, zoals ik ook heb verklaard. Op een gegeven moment heeft *van der Stok*, die zich de teleurstelling over wat hij in Londen vond zeer heeft aangetrokken, gezegd: het is hopeloos en nutteloos. Bovendien was hem gezegd, dat de man, die hij niet moest vertrouwen, *van 't Sant* was, en hij vond *van 't Sant* er als het hoofd van de Inlichtingendienst. Hij zei toen: ik scheid er mee uit en doe er niet meer aan. Toen heb ik gezegd: „dan ga ik er mee door". *Van der Stok* is bij mij gekomen en heeft mij gezegd: je hebt geen recht om er mee door te gaan. Daarop heb ik geantwoord: „als je dat denkt, kun je het vandaag terugkrijgen; wil je het wel doen, prachtig!, maar de zaak moet gebeuren; als je zegt: ik stap er uit en ga naar de vliegerij, dan doe ik het." *Van der Stok* was inderdaad de meest aangewezen man. Hij is er niet mee doorgegaan.

Het heeft tussen ons zonder enige twijfel kwaad bloed gezet. Dat wij elkaar niet hebben gesproken, is niet waar. Toen hij bij de vliegerij was, heb ik hem nog vele malen gezien. Toen hij de tweede

keer uit krijgsgevangenschap uit Duitsland was ontsnapt, heb ik hem verscheidene malen gezien, o.a. in de Brevet Club; het leek geluwd.

Maar het beweerde onderscheppen van een brief is voor mij nieuw.

66038. De Voorzitter: Dat is de kern. *Van der Stok* zegt: ik heb het plan gemaakt voor de zeeverbinding, zoals het inderdaad is uitgevoerd; dat plan heb ik in een brief bij de Engelsen ingediend en die brief, die door mij gezegd was, is door *Hazelhoff Roelfzema* onderschept en hij heeft toen het plan met zijn eigen handtekening er onder naar de Engelsen doorgestuurd. Het komt met andere woorden hierop neer, dat hij zegt: ik heb het plan gemaakt en in een brief aan de Engelsen neergelegd; die brief heb ik gelakt; die brief heb ik verzonden.....

A. En die brief heb ik onderschept?

De Voorzitter: het zegel is verbroken en *Hazelhoff Roelfzema* heeft het plan daarop onder zijn naam bij de Engelsen ingediend.

A. Het is compleet nieuw voor mij. Wij zijn gezamenlijk ontsnapt en als vrienden aangekomen; waarom zouden wij in eens beginnen met elkaars brieven af te pikken en zegels te verbreken?

66039. De Voorzitter: Dus u ontkent het positief?

A. Ja. Bovendien, hij zegt, dat hij het bij de Engelsen ingeleverd heeft.

De Voorzitter: Ik zal het u nog even voorlezen.

Hij zegt dus:

„*Hazelhoff Roelfzema* heeft dat precies weergegeven, zoals het in zijn schuitje te pas kwam. Ik heb in Engeland een schema ontworpen om die zeeverbinding met Nederland te maken; ook heb ik een schema gemaakt voor de vliegverbinding en voor de radioverbinding. Aan de verbinding over land was ik nog niet toe. Dat schema voor de zeeverbinding heb ik tot in de kleinste details opgesteld. Het is door mij bij de Engelsen ingediend. De brief, die door mij gezegd was, is door *Hazelhoff* onderschept. Hij heeft toen het plan onder zijn naam doorgestuurd. Het plan is met succes uitgevoerd. Na deze ervaring met *Hazelhoff* heb ik hem niet meer willen spreken. Ik kende *Hazelhoff* langzamerhand wel. Vandaar dat hij de verklaring geeft, dat ik geen interesse meer had. Dat klopt inderdaad: na dit voorval had ik geen interesse meer. Ik ben op aanraden van Prins *Bernhard* in mijn vak, de vliegerij, doorgegaan."

A. Hij zegt dus, dat het door mij bij de Engelsen was ingediend. Hoe zou ik het hebben kunnen onderscheppen?

66040. De Voorzitter: Het zou bijv. als volgt kunnen zijn gegaan: U was in die tijd in nauw contact met elkaar en u zou er dus van op de hoogte geweest kunnen zijn, dat *van der Stok* die brief naar de Engelsen zou sturen. Die brief zou door een bodé gebracht kunnen zijn en u zou bijv. de gelegenheid gehad kunnen hebben onderweg die brief te onderscheppen, het zegel te verbreken en het plan in te dienen onder eigen naam. Daar komt hetgeen *van der Stok* zegt op neer en dat is een hoogst ernstige beschuldiging.

A. Hoort u *Tazelaar* eens, raad ik u. Deze is daar aangekomen als veel meer de vriend van *van der Stok* dan ik. Zij hebben samen gewerkt. Ik ben eindelijk met *Tazelaar* in zee gegaan, omdat hij en ik inzagen, dat *van der Stok* het niet wilde doen.

66041. De Voorzitter: Wij zouden zonder enige twijfel *Tazelaar* horen, wanneer hij maar hier kwam. U weet er niets van, of hij binnenkort hier komt?

A. Ik heb bij geruchte vernomen, dat hij binnenkort zou komen. Nog een punt is dit: U hebt langzamerhand wel een idee gekregen van de homogeniteit van de Engelandvaarders in het eerste begin.

Dat er brieven onderschept zouden worden, is volkomen absurd. Ik voel er dit in: *van der Stok* is één der dapperste en bekwaamste kerels, die ik ken, maar hij is een zeer eerzuchtig en koppig man. Achteraf heeft hij spijt, dat hij de zaak er zo gauw bij neer heeft gegooid, vooral gezien die Militaire Willemsorde. De druiven zijn ietwat zuur. Dat is de enige verklaring, die ik geven kan.

66042. De **Voorzitter**: Ik heb het thans aan u voorgelegd. U ontken dus positief, dat u de brief hebt onderschept en het plan van *van der Stok* onder uw eigen naam hebt ingediend bij de Engelsen?

A. Ja, dat ontken ik.

Dat schema heb ik toch in samenwerking met de heer *Krediet* gemaakt en *Tazelaar* en *Rabagliafti* en *van 't Sant*. Vraagt u het hun. Het is een wonderlijke, onhoudbare beschuldiging.

66043. De **Voorzitter**: De heer *van der Stok* zegt later nog:

„Dat ik het gedetailleerde plan maakte, vermeldt hij" — „hij" is dan de heer *Hazelhoff Roelfzema* — „niet. Hij heeft mijn plannen eenvoudig gestolen, want ik heb pas antwoord gekregen, toen ik er zelf naar ging zoeken en bemerkte, dat *Hazelhoff Roelfzema* al met boot en al weg geweest was.

De **Voorzitter**: Wie zijn er met deze gebeurtenis nog meer op de hoogte?

A. De heer *van 't Sant*.

De **Voorzitter**: Kan de heer *van 't Sant* ook weten, dat het uw plannen waren?

A. Zonder twijfel en *Tazelaar* ook.

De **Voorzitter**: Was *Krediet* er nog niet bij betrokken?

A. *Krediet* was in die dagen op het bureau van de Koningin bij de bewaking. Hij is een oud-studiegenoot van *Hazelhoff Roelfzema*. Dat is toen te zamen een clubje geworden.

Bij die zeeverbinding met Nederland is *Krediet* als vertrouwensman meegegaan."

Ik begrijp dat in het onderlinge verband aldus, dat op het ogenblik, waarop u dat plan bij de Engelsen zou hebben ingediend, *Krediet* nog niet in deze dingen betrokken was, omdat hij nog was bij de bewaking van de Koningin.

A. De heer *Krediet* zat in het kamp in Wolverhampton. Toen wij met dat plan letterlijk in zee gingen, heb ik de medewerking van de heer *Krediet* gevraagd, omdat ik die reeds lang kende. Toen is de heer *Krediet* er weggegaan om bij de bewaking van de Koningin te komen; die dienst heeft hij in feite nooit gedaan; hij was eigenlijk in het geheel niet bij de bewaking van de Koningin.

66043. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat hij de functie bij de bewaking van de Koningin in feite nooit heeft uitgeoefend?

A. Neen, dat was een functie om hem in Londen te krijgen. Verder waren in Londen de heren *Leegstra*, *Michielsen*, *Piet Vos*, en andere Engelandvaarders; wanneer u hun dit voorleest, nl. dat ik een brief achterovergedrukt zou hebben en een zegel verbroken, dan zouden zij er om lachen.

66045. De **Voorzitter**: *Karel Michielsen* leeft niet meer, niet waar?

A. *Karel* wel. *Erik* is gesneuveld. Zegt *van der Stok* ook, dat er een reden was, of geeft *van der Stok* een reden, waarom hij mij dit nooit heeft verweten, of waarom hij nooit gezegd heeft, dat ik dat stuk gestolen zou hebben?

De **Voorzitter**: In zijn verhoor komt daaromtrent de volgende passage voor:

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u het weleens met *Hazelhoff Roelfzema* uitgemaakt?

A. Ja.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Geeft hij toe, dat hij het gedaan heeft?

A. Niet met zoveel woorden. *Tazelaar* was er trouwens bij, toen de brief werd geopend en de zaak onder zijn naam werd doorgestuurd."

Het verhoor gaat dan als volgt verder:

De heer **Koersen**: „Was het een plan van u persoonlijk of is het met anderen samen opgezet?

A. Neen, dat groepje met *Hazelhoff Roelfzema* en *Tazelaar* heeft absoluut nooit geweten aan welke verbindingen werd gedacht, want dit is pas in die brief tot uiting gekomen.

Niemand had het ooit over een motortorpedoboot gehad of over dat punt van het Scheveningse strand en men heeft ook nooit over die wijze van aan strand gaan gesproken. Ik had daarover van te voren nooit gesproken."

A. Heeft hij geen kopie van de brief, die hij aan de Engelsen zou hebben gestuurd?

De **Voorzitter**: Dat weet ik niet; dat is niet ter sprake gekomen.

A. Heeft u enige aanwijzing, dat de brief, waarom het gaat en waarvan ik nooit heb gehoord, bestaat, of naar wie die brief is gegaan of wie van de Engelsen hem zouden hebben? Die brief zou ik wel willen zien, als gezegd wordt, dat ik hem zou hebben onderschept.

66046. De heer **Koersen**: Was u er van op de hoogte, dat *van der Stok* plannen had? Ik vraag het, omdat u zoëven zei: „als jij het niet uitvoert, voer ik het uit". U was blijkbaar van zijn plannen op de hoogte.

A. De Engelsen zeiden op een gegeven ogenblik tegen *van der Stok* en mij: „wij hebben geen verbinding met Nederland". *Van der Stok* zei: „dat kan niet waar zijn; er zijn mensen van ons, die seinen en antwoord krijgen. Toen zeiden de Engelsen, op hun woord van eer: „wij hebben geen contact".

De Engelsen concludeerden: zo gauw het maar enigszins kan, moeten zij worden gewaarschuwd, want dan zijn zij met de Moffen in contact. Die zaak zat hun hoog, en ons niet minder.

Toen *van der Stok* zei: „met dit zoodje werk ik niet" en dus het bijltje er desalniettemin bij neergooide, zei ik: „dat gaat niet, want het contact moet worden gelegd, al was het alleen maar om de kerels te waarschuwen". Toen *van der Stok* zei: „ik wil er niets mee te maken hebben", antwoordde ik: „oké, dan doe ik het."

Toen de zaak eenmaal rouleerde, is hij eens langs gekomen en heeft hij gezegd: „je hebt geen recht om je er mee te bemoeien". Daar was *Krediet* bij tegenwoordig.

Ik zei: „*Bob*, je kunt het zó terugkrijgen en houden, maar als jij het niet doet, doe ik het."

Het ging mij heus niet om het plezier van de job, die was heus niet zo plezierig, maar om het feit, dat het moest worden gedaan. Tot ieders verbazing ben ik er levend afgekomen, en nu achteraf wilde *van der Stok* wel, dat hij het gedaan had.

66047. De **Voorzitter**: Heeft hij u in dat gesprek, of misschien na de oorlog, dit feit weleens in concreto verweten?

A. Nooit! Dit feit is door hem nooit genoemd! Hij heeft mij verweten, dat hij de man was van Oom *Alexander*, dat hij de opdracht had niet met *van 't Sant* in ze- te gaan, dat hij de baas was en dat ik het toch wel deed. Hij heeft mij verweten, dat ik mij bemoeide met zaken, die mij niet aangingen.

Hij heeft mij nooit verweten, dat ik een brief zou hebben gestolen.

De **Voorzitter**: Hij heeft het hier nu wel gedaan.

A. Maar ik was er niet bij. Dat scheelt bij sommige mensen een hoop!

De **Voorzitter**: Hij heeft het echter onder ede verklaard.

A. Daaraan kan ik niets doen. Hij zegt ook, dat hij mij nooit meer heeft willen spreken, maar toen hij uit Duitsland was ontsnapt, zijn wij samen uitgegaan naar Brevet Club, waar wij bier hebben gedronken en met elkaar hebben gepraat.

66048. De **Voorzitter**: Ik meende, dat het nodig was, dit aan u voor te leggen, omdat het is verklaard en wij het in het algemeen, als iets wordt verklaard, dat voor een andere persoon van belang is, die andere persoon de gelegenheid geven zijn visie daarop aan ons kenbaar te maken. Wij hebben nu uw lezing van het geval gehoord.

A. Dat waardeer ik. Maar ik hoef voor mij zelf nauwelijks te antwoorden. *Krediet* en *Tazelaar* waren er bij en *Rabagliafti* en anderen. Vraagt u het hun. En *Piet Vos* en allen, die tot ons groepje behoorden en mij zes en tien jaren kennen. Als u hun dit voorlegt, zullen zij lachen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de door u verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

S. E. HAZELHOFF ROELFZEMA.

DONKER, voorzitter.

KOERSEN

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Koersen en Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

SIMONIA FRANKEN—STORM,
oud 24 jaar, wonende te Amsterdam, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

66049. De **Voorzitter**: Hebt u in de tijd van de bezetting *Allert Brinkman* gekend?

A. Ja.

66050. De **Voorzitter**: Hoe hebt u hem gekend?

A. Als chef van een van de ondergrondse strijdkrachten.

66051. De **Voorzitter**: Hij was in Den Haag, naar ik meen, een van de leidende figuren van de Raad van Verzet?

A. Hij was 'de hoofdleider en had een staf om zich heen. *Rudi* was er mee begonnen.

66052. De **Voorzitter**: Hebt u werkzaamheden als koerierster of als secretaresse voor hem verricht?

A. Als koerierster.

66053. De **Voorzitter**: Wat voor indruk had u toen van hem?

A. Een geschikte man.

66054. De **Voorzitter**: Hoe oud was hij?

A. In de 30.

66055. De **Voorzitter**: U hebt dus eigenlijk geen vermoeden gehad, dat hij fout was?

A. Neen.

66056. De **Voorzitter**: Maar later hebt u het waarschijnlijk wel gehoord?

A. Inderdaad.

66057. De **Voorzitter**: En was dat toen een grote schok voor u of hebt u gedacht: Nu worden mij verschillende dingen duidelijk?

A. Neen, het was voor mij een grote schok. Indertijd in December waren er in Amsterdam allerlei vermoedens, maar geen bewijzen. Na de oorlog bleek het toch waar te zijn. Het was eigenlijk een enorme schok voor mij. Ik kon het haast niet geloven.

66058. De **Voorzitter**: Maar nu gelooft u het wel?

A. Er wordt steeds zo op gehamerd!

66059. De **Voorzitter**: U moet het dus wel aannemen?

A. Ja, maar ik kan het haast niet geloven; hij was een aardige en geschikte man.

66060. De **Voorzitter**: Hij heeft blijkbaar dubbel spel gespeeld.

A. Ja.

66061. De **Voorzitter**: Had u vrij veelvuldig contact met hem, zo, dat u wel eens met hem sprak, of niet?

A. Neen, maar een zeer enkele keer. Ik kon met zijn vrouw overweg en ging met haar weleens praten.

66062. De **Voorzitter**: En was hij daar dan ook weleens bij?

A. Ja.

66063. De **Voorzitter**: Dat waren dus geen gesprekken, waaruit u bepaalde dingen hebt kunnen vernemen: die van belang waren voor de beoordeling van zijn figuur?

A. Het was altijd over dingen als: dat ze daar of daar heen ging, dat dit of dat niet kwam, enz.

66064. De **Voorzitter**: Heeft hij nooit in die gesprekken de naam *Binghain* genoemd?

A. Neen, die heb ik later van zijn vrouw wel gehoord.

66065. De **Voorzitter**: Maar tegenover u heeft hij die nooit uitgesproken?

A. Neen.

66066. De **Voorzitter**: Zijn vrouw, die, nadat hij is doodgeschoten, ook die verhalen over haar man heeft gehoord, heeft ons verteld, dat ze in verband daarmee geweest is bij de heer *Meijering*. Weet u daarvan iets?

A. *Anton Meijering* was chef van de afdeling M.P.; die heeft gezeten vlak bij de Groot Hertoginnelaan ergens.

66067. De **Voorzitter**: Was hij chef van een afdeling of van een post?

A. Ik geloof van een post.

66068. De **Voorzitter**: Heeft u *Meijering* later nog weleens ontmoet?

A. Neen. Ik heb hem in de oorlog leren kennen.

66069. De **Voorzitter**: Heeft u mevrouw *Brinkman* voorgesteld naar *Meijering* te gaan?

A. Neen, zij kende hem al, geloof ik.

66070. De **Voorzitter**: Was u aanwezig bij dat gesprek van mevrouw *Brinkman* met *Meijering*?

A. Ik ben één keer meegegaan; toen is er niets bijzonders behandeld. Mevrouw *Brinkman* is enkele keren alleen naar *Meijering* gegaan.

66071. De **Voorzitter**: Dus u heeft niet meegemaakt, dat *Meijering* ooit de naam *Bingham* heeft genoemd?

A. Neen. Ik heb die alleen van mevrouw *Brinkman* gehoord.

66072. De **Voorzitter**: Dus voor zover u de naam *Bingham* hebt gehoord, hebt u die alleen gehoord van mevrouw *Brinkman*?

A. Ja.

66073. De **Voorzitter**: Wat heeft mevrouw *Brinkman* in dit verband aan u verteld?

A. Zij vertelde, dat hij een of andere majoor was, met wie haar man samengewerkt had, een majoor van de Engelse Intelligence Service.

66074. De **Voorzitter**: Dus mevrouw *Brinkman* deed het tegenover u voorkomen, alsof haar man contact had gehad met majoor *Bingham*. Meer weet u er niet van?

A. Neen.

66075. De **Voorzitter**: Dus u kunt geen details geven? U kunt niet verklaren ooit gehoord te hebben, dat *Bingham* tijdens de bezetting hier geweest is?

A. Ik kan niet zeggen, dat ik mij dat herinner.

66076. De **Voorzitter**: Weet u waar Meijering verblijft en wat er van hem geworden is?

A. Neen. Dat kunt u misschien aan de M.P. vragen.

66077. De **Voorzitter**: U weet het persoonlijk niet?

A. Neen.

66078. De **Voorzitter**: Nu is mevrouw *Brinkman* ook geweest bij de Engelse Field Security. Is u met haar mee geweest daarheen?

A. Ja. Het was een man, met wie ik had gelift; die had mij verteld, dat hij bij de Field Security was. Ik zat met dat geval-*Brinkman* in mijn maag. Die man zei, dat hij er misschien wat aan kon doen. Dat was een sergeant. Op een goede dag had hij een kaartsysteem.....

66079. De **Voorzitter**: Weet u nog hoe hij heette?

A. Lucky Lake. Ik vermoed dat de spelling Lake is, zo klonk het tenminste.

66080. De **Voorzitter**: Hoe is dat gesprek gegaan?

A. Ik had indertijd met heni gelift. Ik kwam van mijn eerste bezoek na haar bevalling bij *Brinkman* vandaan; dus het geval zat mij hoog. Ik vertelde hem dit en vroeg hem, of hij er iets aan kon doen. Hij zei, dat hij dat kon proberen, en hij zei mij, dat ik, als ik in Den Haag was, in een hotel in de Molenstraat moest komen. Hij had daar een kaartje van dat kaartsysteem en daarop stond iets over hem. Daar stond opgemerkt, dat hij tegelijkertijd werkte voor de Engelsen en voor de S.D., met een verwijzing naar de naam Land of Landstra. Precies weet ik het niet meer.

66081. De **Voorzitter**: Hier, in Den Haag?

A. Dat weet ik niet. Er stond alleen op de kaart: Zie Land (of Landstra). Die kaart konden wij toen niet vinden in het kaartsysteem.

66082. De **Voorzitter**: Een verwijzing dus naar een andere naam?

A. Ja. Die kaart konden wij niet vinden. Toen heeft hij mij een kopie van die kaart gegeven en er onder gezet, dat *Brinkman's* werk van grote waarde was geweest. *Lydia* is meegegaan om te bedanken.

66083. De **Voorzitter**: Zij heeft hier deze verklaring (spreker toont getuige een verklaring) laten zien; in het midden staat: Canadian Field Security.

A. Die was het!

66083. De **Voorzitter**: Hebt u die verklaring meegekregen bij het gesprek, dat u alleen hebt gehad met deze Engelsman?

A. Neen, eerst heb ik in het kaartsysteem gekeken en gevraagd, of ik iets schriftelijk kon krijgen voor *Brinkman*. Dat kon wel, zei hij, maar hij moest een ander hebben om te tekenen, omdat hij er zelf niet over ging. Toen ben ik er weer heen geweest en heb ik dat gekregen. Toen ben ik er met mevrouw *Brinkman* geweest om te bedanken.

66085. De **Voorzitter**: Dus u hebt van de Canadian Field Security deze verklaring losgekregen; daarop komt het eigenlijk neer?

A. Ja.

66085. De **Voorzitter**: Mevrouw *Brinkman* heeft hier gezegd: „Sergeant Lake gaf mij het papier en zei: Is dat goed? Ik heb het niet eens goed doorgelezen en ben direct naar huis gegaan”.

Zij stelt het voor, alsof zij het papier heeft gekregen, toen zij samen met u is gegaan.

A. Dat kan ook wel; zo duidelijk herinner ik het mij niet meer. Het kan zijn, dat wij het samen zijn gaan halen.

66087. De **Voorzitter**: Toen mevrouw *Brinkman* ons deze verklaring getoond heeft, heb ik direct de opmerking gemaakt, dat het merkwaardig is, dat de verklaring is getekend door een sergeant, dus door een man, betrekkelijk laag in rang, en dat op het papier, dat zij ons heeft getoond, geen enkel stempel staat.

A. Ja, dat is zo.

66088. De **Voorzitter**: In ieder geval kunt u hier onder ede bevestigen, dat de verklaring, zoals mevrouw *Brinkman* die hier heeft laten zien — want de inhoud, die ik u toon, is overgenomen uit de verklaring, die zij liet zien — in uw tegenwoordigheid inderdaad door de Canadian Field Security is afgegeven?

A. Ja.

66089. De **Voorzitter**: Is er in uw tegenwoordigheid ook nog gesproken over de figuur, die op zich zelf toch nogal opmerkelijk is, dat — zoals hier staat — *Brinkman* tegelijkertijd zou hebben gewerkt voor de Britse Intelligence en voor de S.D.? Is daarover nog iets gezegd? Ik zou mij kunnen voorstellen, dat uw reactie is geweest: dat is een héél merkwaardige figuur.

A. Ja, maar zij deden. alsof het iets vrij gewoons was.

66090. De **Voorzitter**: Vond u het ook gewoon?

A. Zij zetten er onder, dat zijn werk van grote waarde was geweest. Ik dacht, dat hij misschien voor de Engelsen inlichtingen had opgedoken.

66091. De **Voorzitter**: Dus enige verklaring van het werken voor twee instanties (Engelse en Duitse) hebben zij u niet gegeven?

A. Neen: daar zeiden zij niets over. Als je er over begon, zeiden zij: het was in ieder geval in orde.

66092. De **Voorzitter**: Was u, toen *Brinkman* doodgeschoten werd, ook bij mevrouw *Brinkman*?

A. Neen, die dag zelf niet. Ik ben steeds op mijn post geweest, heb de telefoon aangenomen, enz. Ik ben pas twee dagen later gekomen.

66093. De **Voorzitter**: En hebt u behalve van mevrouw *Brinkman* ooit weleens iets gehoord over de wijze, waarop *Brinkman* zijn eind gevonden zou hebben?

A. Er werd algemeen verteld, dat hij in een auto reed. Er zouden twee Duitsers op straat gestaan hebben en die zouden geschoten hebben. Het portier werd opengegooid en hij zou doodgeschoten zijn.

66091. De **Voorzitter**: Van Duitse kant wordt sterk betwijfeld, dat hij door de Duitsers zou zijn doodgeschoten. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat hij geliquideerd is door het verzet.

A. Er was een verhaal van een mevrouw, die gezien had, dat daar twee Duitsers rondliepen, die vreemd deden.

66095. De **Voorzitter**: Maar verder dan verhalen weet u ook niets?

A. Neen.

66096. De **Voorzitter**: U hebt nooit iemand gesproken, die er bij geweest is?

A. Neen, ik heb nooit iemand gesproken, die het gezien heeft.

66097. De **Voorzitter**: Hebt u in die periode Breed ook gekend en ontmoet?

A. Neen.

66098. De **Voorzitter**: Kwam u weleens in het Vredespaleis?

A. Ik ben er weleens geweest.

66099. De **Voorzitter**: In welk verband?

A. Ik moest er een brief brengen voor een mijnheer, geloof ik. Ik weet niet precies wat het was.

66100. De **Voorzitter**: U weet ook niet meer, wie dat was?

A. Neen. Het was geloof ik een of andere mijnheer, die daar zat. De naam weet ik niet meer.

66101. De **Voorzitter**: Ook niet de naam, waaronder hij aangesproken werd?

A. Neen. Er waren zoveel namen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

S. FRANKEN — STORM.

DONKER, voorzitter.

KOERSEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Witewaall van Soetwegen en de heren Koersen en Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. THEODOOR PHILIBERT TROMP,
oud 46 jaar, wonende te Eindhoven, ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

66102. De **Voorzitter**: Wij hebben ingevolge onze opdracht in het Enquêtebesluit een uitvoerig onderzoek ingesteld naar de verbindingen, die tijdens de bezetting bestaan hebben tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied. Daarbij hebben wij ook ampel onderzocht de verbindingen, welke in de bezettingstijd onderhouden zijn door organisaties en personen in Nederland zelf. Daarbij zijn wij enige keren op uw naam gestuit, zijdelings doordat hier is genoemd de naam *Elkerbout* en verder bij de bespreking van de Geheime Dienst Nederland en van de persoon van de agent *Rudi Schreinemachers*. Het is natuurlijk mogelijk, dat u hierbuiten nog meer met de verbindingen met Engeland te maken heeft gehad. In verband daarmee zou ik het op prijs stellen, indien u een overzicht zou kunnen geven van uw werkzaamheden op dit gebied.

A. Na afloop van het verhoor zal ik u doen toekomen een uitreksel uit mijn officieel verslag aan de generale staf, dat ik conform de voorschriften aan het B.I. heb uitgebracht. U heeft uiteraard inzage van alle stukken, dus ik geloof niet, dat ik ten aanzien van de militaire autoriteiten een indiscretie bega, wanneer ik het u toezend. Daarin zult u zeer veel gegevens vinden.

Nu een kort overzicht speciaal betreffende de verbindingen naar Engeland met alle tussenstations.

Allereerst heb ik met de G.D.N., waarvoor *Schreinemachers* en *Elkerbout* de twee contactpunten in Eindhoven waren, direct contact gehad sinds de tweede helft van 1943, daarvoor slechts indirect. De G.G.N. is opgezet door *Max Iansen* uit Delden, die de schematische opzet van de G.D.N. heeft gemaakt met een koerierslijn op Spanje en zo naar Engeland. Ik werkte ook veel op ander illegaal gebied, o.a. in O.D.-verband; op het gebied van zenderapparatuur; pilotenwerk; kristallen slijpen voor zenders; bonkaarten voor onderduikers, etc., maar op dat ogenblik was ik nog zelf niet actief in de G.D.N.-organisatie bezig. Ik had echter zeer veel contact met *Schreinemachers*; die was een van de assistenten op de onder mijn leiding staande radiobuizenfabriek.

66103. De **Voorzitter**: Was dat, nadat hij als agent uit Engeland was gekomen of daarvoor?

A. Neen, daarvoor.

Elkerbout en *Schreinemachers* hebben mij in die tijd ook gevraagd mede te helpen bij het verzamelen van allerlei militaire en economische gegevens, waarvoor Londen belangstelling had. Die berichten heb ik in de beginperiode gespuid over *Elkerbout* en *Schreinemachers*. Zij hebben mij dikwijls verzocht, persoonlijk met *Iansen* in contact te treden. maar de verhalen van en over *Iansen* vond ik altijd enigszins „wild“. Ik heb dus met opzet in die tijd met *Iansen* persoonlijk geen contact genomen en het uitsluitend over *Elkerbout* en *Schreinemachers* gedaan.

Toen is door mijn toedoen *Schreinemachers* „legaal“ met Duitse papieren naar Zweden gegaan. Ik had er jaren aan gewerkt om hem naar Zweden te krijgen, zogenaamd als assistent in de radiobuizenfabriek in Zweden.

Philips had een Duitse Verwaltung. De Gestapo, de Arbeitsschutz (S.D.), N.S.B.-ers, alles zat bij ons „in huis“.

Eindelijk zijn de Duitsers gezwicht en hebben zij *Schreinemachers* papieren gegeven om naar Zweden te gaan. Dat is gebeurd omstreeks Mei 1943 (ik kan de juiste datum nog wel voor u opzoeken). Ik had niet *Schreinemachers* afgesproken, dat hij twee of drie weken na zijn aankomst in Zweden naar Engeland zou gaan. Dat is ook gebeurd. *Schreinemachers* is in Zweden opgehaald door een Engels vliegtuig en is in Londen aangekomen, waar hij is opgevangen door het Bureau Inlichtingen en de Engelse S.I.S., door de toenmalige majoor *Seymour*. De (toenmalige) overste, thans kolonel, *Somer* had de leiding gekregen van de toenmalige inlichtingendienst in Londen, die in driehoeksverband samenwerkte met de Amerikaanse O.S.S. en Engelse S.I.S. *Schreinemachers* heeft een training gekregen als parachutist. Hij is begin October 1943 gedropt in de buurt van Grave, maar is ongelukkigerwijze terechtgekomen in een groep Duitsers, die een nachtoefening hadden. Hij is daarbij zijn marconist, met bijbehorende container en set, benevens het geld van de marconist kwijtgeraakt.

66104. De **Voorzitter**: Kunt u u herinneren, wie die marconist was?

A. Ik kan het waarschijnlijk in mijn papieren in Eindhoven vinden.

66105. De **Voorzitter**: Volgens de gegevens, waarover wij beschikken, is *Schreinemachers* gedropt in de nacht van 8 op 9 October 1943. In die zelfde nacht is gedropt *van Alebeek*.

A. Ja, die was het!

66106. De **Voorzitter**: *Van Alebeek* is eerst 5 December 1944 gearresteerd.

A. *Schreinemachers* is ook ontkomen. Hij heeft bij een boer een fiets gehaald en daar zijn koffer en spullen neergezet. De volgende dag ben ik uit Amsterdam per telefoon gewaarschuwd, dat hij er was. Ik ben naar Amsterdam gegaan en heb hem meegenomen naar Eindhoven. Hij is een tijd bij mij ondergedoken geweest. Van mij is hij naar mijn ouders in Sint Michielsgestel gegaan, waar hij circa drie weken heeft gezeten. Vandaar is hij gegaan naar zijn broer in Vught, die als geneesheer aan het krankzinnigengesticht was verbonden.

Schreinemachers had bij zijn komst een aantal opdrachten bij zich, o.a. voor de O.D.; verder vragen en inlichtingen over economische en organisatorische kwesties; vragen over toestanden in Nederland. Hij had ook bij zich een aantal vragen van het Air-Ministry en het War Office over gegevens van Philips: Wat er werd gemaakt, aantallen, soorten, ontwikkelingen, etc., alles wat voor de oorlogvoering van belang was. Het waren de beroemde „eleven questions regarding Philips Eindhoven“ voor prof. *Appleton*, die als hoofd van het War Office die vragen centraal behandelde in nauwe samenwerking met sir *Rohert Watson Walt*, de bekende Engelse radar-specialist. Hij had bij zich een aantal vragen van de Nederlandse Regering over de noodzakelijke voorzieningen van grondstoffen, half-fabrikaten, machines, enz. voor de reconstructie van ons land na de bevrijding.

Schreinemachers en ik hebben toen gesproken met mijn vriend ir. *Thal Larsen*, die op dat ogenblik met mr. *van Dijk*, tegenwoordig adjudant-generaal, hoofd was van de O.D. in Eindhoven, groepscommandant G.C. 18. Ir. *Thal Larsen* heeft zich toen belast met het O.D.-gedeelte der vragen en opdrachten en ik heb mij belast met de uitwerking van alle gegevens over Philips en wat ik verder wist van de Duitsers op technisch gebied, plus de behandeling van de economische gegevens voor de Nederlandse Regering. Verder was er een groot aantal vragen bij — ik heb daar microphoto's van — met betrekking tot de concentratiekampen, volksgezondheid, enz., welke beantwoording ik ook verzorgde.

66107. De **Voorzitter**: Van die opdrachten was hij dus niets kwijt geraakt?

A. Neen, zijn eigen micro's had hij bij zich. Hij had ook distributiebonnen bij zich.

66108. De **Voorzitter**: Hoe waren die?

A. Die waren goed, maar zijn in Engeland gemaakt persoonsbewijs was schandalig.

De **Voorzitter**: Er wordt voortdurend door gedropte agenten geklaagd, dat het persoonsbewijs, ook later, zeer slecht was.

A. Ik ben direct met het persoonsbewijs naar dr. van *Wijk* gegaan, die op het gebied van de falsificaties zeer ver was. Het persoonsbewijs werd onder de lamp gehouden en dr. van *Wijk* haalde er in 10 minuten 12 fouten uit, stomme fouten: de naam stond b.v. aan de linkerkant getikt en aan de rechterkant het adres (dit moest geschreven zijn); de ondertekening was met andere inkt geschreven; de letters stonden niet op een rij, enz. De druk zelf was ook verkeerd, er stonden letters omgedraaid, enz. Ze waren dus onbruikbaar.

66109. De **Voorzitter**: Daar was toen wat Schreinemachers betreft natuurlijk wel wat aan te doen.

A. Dat is direct in orde gemaakt.

66110. De **Voorzitter**: Maar het had hem op de eerste dag noodlottig kunnen worden.

A. Dat was het bijna geworden. Wij zijn met de trein gegaan. Hij het aankomen in Eindhoven — u weet, dat daar een tunnel is — zou ik vooruitlopen en naar controle uitkijken. Als die er zou zijn, zou ik mijn hoed afnemen. Toen ik de gang uitkwam en niets zag, zijn we doorgelopen, maar even later schoten er ineens een paar S.D.-kerels uit een hoek achter het controle-loket. Hij is toen gecontroleerd, maar ze hebben niets gevonden; die kerels waren veel te stom, maar toen hebben wij toch een doodschrik gekregen.

Ir. Thal *Larsen* had de militaire O.D.-kant, ik had de economische kant, incl. Philips, plus het werk op het gebied van de kampen en van de geneesmiddelen. In die tussentijd had ik reeds met een aantal mensen in Nederland contact opgenomen voor het verzamelen van militaire gegevens. Dat is de groep-Harry geweest, waarvan ik zelf de leiding heb gehad. Later is de naam veranderd in Siena. Piet Hein en *Ludovicus* en weer terug naar „Harry”.

66111. De **Voorzitter**: Was dat een groep, die regionaal werkte?

A. Neen, die werkte over het gehele land. Dat waren nagenoeg dezelfde mensen, met wie ik contact heb opgenomen, direct of indirect, voor het verzamelen van economische gegevens.

66112. De **Voorzitter**: Die groep is dus niet voortgekomen uit de combinatie, waarin majoor *Somer* in Nederland nog heeft gewerkt, een combinatie, die voortgezet is door *Vermeulen* en waarvan de AC-rapporten afkomstig zijn. Daaruit schijnt min of meer de G.D.N. voortgekomen te zijn. De heer *lansen* heeft dat werk voortgezet.

A. Dat ben ik met u eens.

66113. De **Voorzitter**: De heer *Vermeulen*, sergeant-majoor van de marechaussee, heeft met de heer *Somer* het allereerste begin gemaakt en daarop heeft *lansen* weer voortgebouwd. Daaruit is de groep van Miki (*Schoemaker*) ontstaan als opvolger van Max (*lansen*).

A. Ik had mijn eigen inlichtingenbronnen, economische en militaire. Verder heb ik bij het vertrek van *Schreinemachers* opgevangen het vacuum, dat er ontstond. Ik vormde dus met de heer *Elkerbout* het contact van de groep G.D.N. met Engeland. Alle gegevens kwamen bij mij samen. Die fotografierden wij en die verzonden wij als microphoto's. Vóórdat Miki optrad, beweerde *lansen* een veertiendaagse koerierslijn op Spanje te hebben. Dat geloofde ik toen niet. Later is mij gebleken uit Londen, dat alle gegevens, die langs die weg verzonden zouden zijn, niet aangekomen zijn, met uitzondering van een zending, die *lansen* zelf heeft meegenomen, toen hij over Spanje naar Engeland ging. *lansen* is toen onder de naam *Bron* met van der *Putt* naar Engeland gegaan. Zij zijn toen in Spanje gearresteerd en zij hebben zich toen niet van die micro's kunnen ont-

doen. In deze micro's stonden ook voor *Schreinemachers* en mij verkeerde dingen, nl. de aard van de daarin verwerkte gegevens vormde een vrij aardige sleutel op de vraag, vanwaar die berichten kwamen. Later is ook gebleken, dat de S.D.-man *Krämer*, die zeer veel gedaan heeft ten gunste van Nederland, wegens allerlei omkoperijen overigens, later, bij zijn verhoor, ook heeft erkend, dat er al in 1942 een arrestatiebevel voor mij klaarlag, maar dat hij dit met opzet niet uitgevoerd heeft, omdat men nog niet voldoende bewijzen had en de contacten verder wilde nagaan, zodat men eigenlijk pas in 1944 tot arrestatie wilde overgaan. Enkele weken later ben ik ter dood veroordeeld.

lansen zei, koerierslijnen te hebben, maar dat was m.i. bluff. Met alle verdiensten, die hij ongetwijfeld had, overdreef hij misschien de mogelijkheden ietwat en was te „romantisch” van aanleg. Ik kreeg althans die indruk. Wij hoorden via de heer *Somer*, dat die gegevens in Spanje waren afgenomen.

Ik wil er even bij zeggen, dat ik persoonlijk altijd, van het ogenblik af, dat ik met de heer *Somer* als mijn „illegale chef” in Londen (het B.I. in Londen) in contact ben gekomen, een buitengewoon gerust gevoel heb gehad over de zeer sympathieke en snelle wijze, waarop men in Londen de verbindingen coördineerde en waar schuwde voor dreigend gevaar.

66114. De **Voorzitter**: Had u met de heer *Somer* geregeld contact? Schreinemachers had toch geen set?

A. Op het moment, dat Schreinemachers is gekomen en gezegd heeft: „Wij, d.w.z. de Regering in Londen, hebben die gegevens nodig en over Spanje functioneert het niet”, heb ik het contact opgenomen. Mijn vriend, mr. *W. de Graaff*, in Eindhoven, ging weleens naar Zwitserland. Van dat ogenblik af heeft hij zesmaal een zending microphoto's gebracht aan de heer *J. van Niftrik*, medewerker van het bureau, dat daar zat onder leiding van de militair attaché, generaal *van Tricht*.

66115. De **Voorzitter**: Is de marconist van Schreinemachers niet meeï boveri water gekomen, zodat u aan hem wat had?

A. Neen, van van *Alebeek* heb ik geen plezier gehad. Wij hebben gewerkt via „*Gerard de Meester*” (van Borssum *Buisman*).

66116. De **Voorzitter**: Dus via de O.D. Als u berichten had ...

A. ... gaven wij die via de O.D.

66117. De **Voorzitter**: Die verbinding had u waarschijnlijk al eerder, want van Borssum *Buisman* is reeds gedropt in Juni 1943.

A. Wij gaven in die tijd onze berichten door, naar ik meen, naar een adres in Amsterdam aan de Nicolaas Maesstraat. Wij gaven telegrafische berichten door via „*Gerard de Meester*”.

66118. De **Voorzitter**: Hoe gingen, toen Schreinemachers hen niet kon helpen, de berichten van de G.D.N. naar Londen?

A. Voor zover ik weet alleen via Eindhoven.

66119. De **Voorzitter**: Dus als zij dringende dingen hadden, gingen die ook langs deze weg?

A. Zij gingen Eindhoven — „*Guard de Meester*” — Londen. Met de micro's liep het vast. Alle G.D.N.-zendingen waren met hoofdletters gemerkt: A, B, C, D, enz., daarna dubbele letters: AA, etc. Wij zijn tot AX gekomen. Maar die eerste zendingen zijn nooit te bestemder plaatse aangekomen, zoals ik later heb kunnen controleren.

66120. De **Voorzitter**: Welke bedoelt u?

A. Van de G.D.N.

66121. De **Voorzitter**: Dus de zendingen, waarover u het zoëven had en waarvan *lansen* zei, dat zij waren aangekomen. U hebt het nu niet over de zendingen, die door middel van mr. de *Graaff* weggegaan zijn?

A. Neen, want die zijn alle aangekomen. Ik heb al mijn verzendlijsten kunnen checken. Ik kreeg van generaal van *Tricht* micro's terug met ontvangstbericht. Sommige dingen had ik binnen 3 dagen. Ik meen, dat hij ze doorgaf via diplomatieke koeriers, met medewerking van de Zweden.

66122. De **Voorzitter**: Maakte u voor de verzending naar Zwitserland ook gebruik van de Zwitserse weg?

A. Weg A? Neen, daar had ik wel contact mee. Een aantal berichten heb ik teruggekregen via die weg, maar dat was op een later tijdstip.

66123. De **Voorzitter**: In 1944 is de weg B gekomen, de weg van *Kielstra*. Hebt u daarmee contact gehad?

A. Ik wist wel van het bestaan daarvan af, maar heb er nooit persoonlijk contact mee gehad; ik heb er nooit over verzonden.

66124. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat generaal *van Tricht* het ontstaan van die weg B sterk bevordert heeft. Ik dacht, toen u zei, dat u berichten van generaal *van Tricht* kreeg, dat die ook langs die weg waren gegaan.

A. Als ik u een afschrift van het rapport geef, kunt u daarin waarschijnlijk nog meer ook hierover vinden.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. „Op 27 Februari 1944 werd ik door mijn vriend *Vliclander Hein*, Leeuwriklaan 16, Eindhoven, in contact gebracht met *Dirk Jan de Jong*, die met een zeer goede en nauwelijks te vervalschen introductie van *Piet ten Kosch* uit Zwitserland kwam." (Het ging hierbij over het brengen van een handdoek met een zeer uitzonderlijke streep.) „Hij zeide in opdracht van de Nederlandsche Regeering nieuwe wegen Nederland—België—Spanje te moeten organiseeren. Ik was niet geheel zeker en vroeg daarom bij Generaal *v. Tricht* na, die mij op 13/3 berichtte dat alles in orde was, de betrokkene betrouwbaar en de opdracht juist. Ik trachtte mij hierop nog met hem in verbinding te stellen, omdat ik hem zeer zeker behulpzaam kon zijn, doch daar hij weer moest afreizen, sprak ik hem niet meer. Wel sprak ik kort daarop zijn opvoiger, aen Heer *Mulder*, directeur van de meelfabriek in Utrecht, aoch deze overleed kort daarna."

Wat er verder van dit geval gekomen is ik weet, dat hij de weg B had, maar voor zover mij bekend, heb ik nooit gewerkt met de weg B, wel met *Slotemaker de Bruine*, de weg A. Daarover heb ik hier ook iets in het rapport:

„In het voorjaar van 1944 kwam ik door een toeval in contact met L.W. Wij correspondeerde regelmatig, hielden elkaar op de hoogte van bepaalde ontwikkelingen en hielpen elkaar bij de berichtgeving van en naar Zwitserland. Het was noodzakelijk, dat wij elkaar zouden ontmoeten. Deze ontmoeting vond op 9/8 plaats, waarbij mij bleek, dat L.W. een oude bekende van mij was, nl. Mr. *Slotemaker de Bruine*. De samenwerking is bijzonder prettig geweest."

Dan had ik nog contact met B.R. Ik citeer weer uit het rapport:

„Terzelfdertijd kwam ik in contact met B.R. Ik weet heden ten dage nog niet, wie dit is (opvolger van *Koch*). *Le Poole*? Wei weet ik, dat hij ook in de groep van Prof. *Clay* werkte. Ook met hem had ik contact i.v.m. de verbinding naar Zwitserland."

66125. De **Voorzitter**: Moe is het nu verder gegaan, nadat *Schreinemachers* in October 1943 bij u teruggekomen was? U had die verschillende contacten over land en u had al de mogelijkheid om dringende berichten radiotelegrafisch te doen verzenden door *van Borssum Buisman*.

A. Wij kregen toen nog ontzettend veel werk, vooral toen *Elkerbout* gearresteerd was in Mei 1944 en ik de zaak alleen moest overnemen, met groot gevaar, dat ik ook „gegrepen" zou worden.

Toen heb ik enige malen dringend naar Londen laten weten om in Gods naam een marconist te sturen. Hetzelfde bericht heeft *Schreinemachers*, die April 1944 in opdracht van Londen opnieuw daarheen terug is gegaan, meegenomen.

66126. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van zijn nieuwe tocht naar Engeland?

A. Hij moest komen om in Londen te rapporteren en tegelijkertijd eventueel om nieuwe orders te halen.

66127. De **Voorzitter**: Wist men te Londen, dat hij zijn marconist kwijt was?

A. Ja. Men dacht, dat hij een marconist van „*Gerard de Meester*" (*van Borssum Buisman*) kon krijgen, maar de **contrôle** werd steeds scherper.

66128. De **Voorzitter**: Heeft *Schreinemachers* na zijn dropping nog geprobeerd met *van Alebeek* contact te krijgen?

A. Dat weet ik niet. Toen hebben wij daarover getelegrafeerd; via *van Tricht* en via *van Borssum Buisman* heb ik om een marconist gevraagd. Die is gedropt van 5 op 6 Juni 1941, de nacht van D-day, onder de naam *Brandjes (J. de Bruin)*, in de Langstraat. Hij had het contactadres gekregen van *Elkerbout*, maar die was inmiddels gearresteerd. Die had in de muur een gaatje geboord en daar stak een potlood door; was het potlood er door gestoken, dan was alles veilig; was het potlood er niet, dan was dat een waarschuwing, dat de zaak niet in orde was. *Brandjes* nu was daar gekomen, maar het huis was leeg en het potlood was er uit. Dat klopte, want *Elkerbout* was gearresteerd, *Brandjes* is toen teruggekeerd naar de Langstraat en is in contact gekomen met *André van Wijlen*, bekend wegens zijn pilotenwerk. Ik leverde hem altijd de kwartskristallen voor de zenders, die op de fabriek bij ons geslepen werden. *Brandjes* was voor mij bestemd; hij had opdracht zich bij mij te melden. De heer *Somer* heeft uit veiligheid alleen het contactadres opgegeven en niet mijn eigen adres. Er is mij toen door *van Wijlen* medegedeeld, dat men met een marconist zat en niet wist wat er gebeuren moest. Toen bleek uit de wachtwoorden, etc., dat die man voor mij was. 24 uur later was *Brandjes* bij mij in Eindhoven; hij is eerst bij mij thuis geweest; toen heb ik hem onder dak gebracht in een pension van mijn secretaresse, waar uitsluitend mensen zaten, die betrouwbaar waren. Voor zijn zender hebben wij enige plaatsen geprobeerd, en eindelijk zijn wij gekomen in de kerk te Tongerle, waar *van Steenis* contact had. Hij heeft dat in orde gemaakt en toen heeft *Brandjes* van daar uit telegrammen gestuurd; dat was begin Juli, enige weken nadat hij gedropt was. Dat contact heeft gewerkt; hij heeft gezonden; er zijn telegrammen uitgegaan en de antwoorden daarop zijn ook uit Londen teruggekomen. 12 Juli 1944 kwam de S.D. mij halen. Ik ben toen in mijn schuilhok in huis verdwenen en daarna ondergedoken. Toen heb ik het dagelijks werk overgedragen aan *van Steenis*, maar ik heb zelf toch nog doorgewerkt. *Van Steenis* was een van mijn medewerkers van de fabriek. Dat was de man, die o.a. in de L.O.-organisatie werkte en vanaf dat moment het centrale punt voor mij in Eindhoven was. *Van Steenis* heeft *Brandjes* niet in handen kunnen houden; hij was een beetje een avonturier; overigens was hij een beste en flinke vent, maar hij droomde meer van bewaking met strnguns, etc., in plaats van dat hij rustig ging werken in de kerk, waar het veilig was. *Brandjes* is toen verdwenen en is naar de Langstraat teruggegaan. Hij vond eigenlijk het gedoe met crossings en piloten veel leuker dan zenden. Toch heb ik via *van Wijlen* met *Brandjes* contact gehad. Hij heeft, toen ik was ondergedoken, een reeks telegrammen voor mij verstuurd van de Langstraat uit.

66129. De **Voorzitter**: Is hij u tot de bevrijding behulpzaam geweest?

A. Inderdaad. Na de bevrijding heeft hij zich direct gemeld in het van Abbe-museum te Eindhoven en heeft de heer *Somer*, die inmiddels kolonel was geworden, hem opdrachten gegeven.

66130. De **Voorzitter**: Ik zit even te kijken naar de verklaring van *Schoemaker*. Deze heeft verklaard, dat hij pas laat zelf een zender heeft gekregen. Ik had hem gevraagd: „Welke weg hebt u gebruikt?" Het verhoor liep toen als volgt:

A. Eerst via *Tromp*, die mij financierde en bij Philips werkte; die kreeg een kopie en zorgde voor het doorgeven.

De **Voorzitter**: Welke weg gebruikte hij daarvoor?

A. Dat weet ik niet.

Dan had ik contact in België, bij de Witte Brigade. *Tromp* had een zender en een marconist, die er vandoor is gegaan."

A. Dat is die *Brandjes*!

De **Voorzitter** (verder citerende):

„In 1944 begon de verbinding iets beter te worden.

De **Voorzitter**: Had u een zender gekregen?

A. Neen, dat was veel later. Er is er eerst een gedropt; die is in het water terechtgekomen.

De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Eind 1944.

De **Voorzitter**: Wanneer hebt u werkelijk een zender gekregen?

A. Toen was het zuiden al bevrijd. Ik had twee mensen naar het zuiden gestuurd om zenders te halen, maar ik zond toen al; ik had persoonlijk contact met *Gerben Wagenaar*, lid van de R.V.V., die over intacte zenders beschikte.

De **Voorzitter**: Had u ook contact met *Jan Thijssen*?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Hoelang hebt u daarvan gebruik kunnen maken?

A. Tot Dolle Dinsdag ongeveer, d.w.z. het nauwe contact via de R.V.V. dateert van Dolle Dinsdag af; enige tijd daarna ontving ik eigen zenders."

A. Dat klopt, want in de tijd, dat ik illegaal kon werken, dus vóór de bevrijding van Zuid-Nederland (September 1944), heeft bij mijn weten *Schoemaker* géén zender gehad. In die tijd heb ik wel voor de G.D.N. een aantal zenders in Eindhoven helpen bouwen met mijn medewerker *van Beusekom*. Wij wilden die zenders klaar hebben om een snellere berichtgeving te krijgen tussen alle G.D.N.-bureaux en Eindhoven voor het doorgeven naar Londen. Door alle moeilijkheden met het verkeer en de contróle op de weg werd mij de tijdsduur voor de verzending van de berichten te lang. Een bericht b.v. over het hoofdkwartier van generaal *Model* ging van de berichtgever per koerier naar Eindhoven, waar er een micro van werd gemaakt door *Sijmen (Verhagen)*; ik verzond de micro naar Zwitserland (generaal *van Tricht*) en vandaar ging het bericht naar Engeland. Dat duurde te lang. Een aantal dingen was niet meer actueel, als zij in Londen kwamen. Ik heb gezegd: Wij moeten zorgen, dat G.D.N. zenders heeft, dan kunnen belangrijke berichten met G.D.N.-zenders naar Eindhoven worden gestuurd en van Eindhoven naar Londen gaan en binnen 12 uur zijn doorgegeven; minder belangrijke berichten, die bovendien te volumineus zijn, kunnen per micro worden doorgegeven. Daarom heb ik een aantal zenders laten bouwen. Die heeft hij niet meer gekregen, omdat de bevrijding van zuidelijk Nederland er tussenkwam. Torn kwam het B.I. in Eindhoven en hebben wij een groot aantal zenders laten droppen onder B.I.-verband, o.a. voor de G.D.N.

66131. De **Voorzitter**: Wij hebben hier een daarmee waarschijnlijker in verband staande mededeling gehad, ik meen van de groep *Alhrecht*, die iemand naar het zuiden had gestuurd, die zenders heeft teruggebracht.

A. Ik denk, dat dat de *Pous* geweest is uit Rotterdam. Ik weet heel goed — na de bevrijding ben ik als reserve-officier bij het B.I. in dienst geroepen — dat wij toen met de Engelsen, met *Seymour*, vrij grote aantallen zenders hebben laten droppen voor allerlei groepen. De berichtgeving van bezet naar bevrijd Nederland gebeurde o.a. via de radiodienst van de R.V.V. Daar zat een man als *Hoekstra*, de broer van dr. *Hoekstra* in Eindhoven. Deze vroeg mij: Mijn broer heeft een zender en zendbuizen nodig, kun jij hem helpen? Dat heb ik gedaan. Zo heb ik via hen *Miki* in contact gebracht.

66132. De **Voorzitter**: *Iansen* heeft hier uitvoerige mededelingen gedaan over de komst van *Rudi*. Ik kan niet zeggen, dat hij zich daarover erg enthousiast toonde; hij heeft een heel verhaal gedaan over de wijze, waarop hij de identificatie van *Rudi* had verricht. Hij had hem een zeer grote vragenlijst gestuurd, die *Rudi* eerst moest beantwoorden. Hebt u daarvan iets gemerkt?

A. U heeft wel begrepen, dat ik, zonder op de verdiensten van *Iansen* iets af te dingen..... (integendeel, ik pleit voor hem als de grondlegger van de organisatie van de G.D.N., waarvan *Miki* de vruchten heeft geplukt; deze heeft de eer gehad van zeer veel dat *Iansen* heeft gedaan) maar, als *Iansen* zich niet bijzonder waarderend over *Schreinemachers* heeft uitgelaten, bewijst hij toch een zekere kleinheid van karakter te hebben, want deze zelfde *Schreinemachers*, die door hem in grote moeilijkheden gekomen is in Spanje, heeft altijd voor *Iansen* een buitengewone waardering gehad en heeft die nog. Hij staat voor hem op de bres en Legt altijd: Laten wij goed bedenken, dat *Iansen* begonnen is.

66133. De **Voorzitter**: Maar had *Schreinemachers* van het B.I. in Londen niet de waarschuwing meegekregen om met de G.D.N. een beetje voorzichtig te zijn?

A. Zeker, maar hij wist er natuurlijk meer van, omdat hij al meer contact met *Iansen* had gehad en dus zeide: ik ken het risico. Ik heb

zelf ook waarschuwingen uit Londen gehad, om alle contact met *Miki* en *Iansen* te verbreken, evengoed als men mij gewaarschuwd heeft tegen *Pietab* en andere groepen.

66134. De **Voorzitter**: Men beschouwde te Londen de G.D.N. als een nogal wild geval!

A. Dat was het ook!

66135. De **Voorzitter**: Ook onder *Schoemaker* nog?

A. Ja, wild was het soms wel!

66136. De **Voorzitter**: Uit het verhoor van *Schoemaker* is gebleken, dat hij verscheidene zaken er doorheen mengde. Hij heeft medegedeeld, dat hij niet behoorlijk van geld werd voorzien. Toen werd besloten, dat zij daarvoor zelf zouden zorgen; zij werkten dan ook mede aan bepaalde operaties op dat gebied. Nu is het naar mijn mening voor een inlichtingendienst zeer gevaarlijk om zijn werk met andere soorten werk te vermengen. Een inlichtingendienst behoort eigenlijk zijn werk zo onopvallend mogelijk te doen; dat is het a b c van een inlichtingendienst.

A. Hij had een knokploeg, die verzorgde al die „kraken.“; daarvan kregen zij bonnen en geld, voor hen zeer waardevolle artikelen. Voor fietsbanden, enz. Hij had van alles. Men kan er enerzijds waardering voor hebben, anderszijds ben ik het met u eens, dat een inlichtingengroep anders moet werken. De gehele zaak was enigszins Wild-West.

65137. De **Voorzitter**: Heeft u *Miki* ook ontmoet?

A. Ja, in 1944, toen *Rudi*, de leider, in Engeland zat; toen ben ik in contact gekomen met *Miki*; ons eerste onderhoud is geweest in het huis van *Vlieland Hein*. Leeuweriklaan 14, Eindhoven, tijdens diens afwezigheid. Ik besprak met *Miki* de samenwerking en de noodzakelijke reorganisatie van de G.D.N. op enkele punten, ten einde de gegevens sneller te doen doorkomen en de kwaliteit der gegevens te verbeteren. Bovendien kende ik enkele medewerkers, o.a. *Beukers* in Eindhoven ook. Ik formuleerde een aantal wensen in dit opzicht en toen zei *Miki* mij: „Ik krijg geregeld geld, f 3000 per maand; ik kan niet meer krijgen; ik heb hier een reorganisatieschema, maar ik kan het zo niet uitvoeren, kan ik niet meer krijgen?“ Toen heb ik gezegd: „Ik heb van Londen autorisatie om hiervoor f 25 000 uit te geven: ik zal beginnen je f 5500 per maand te geven en ik zal Londen vragen, of ik daarmee kan doorgaan.“ Dat heb ik gedaan en ik heb van konden machtiging gekregen om daarmee door te gaan. Ik heb toen machtiging van Londen gehad via de heer *Bosch van Rosenthal* (gezant in Bern) om eventueel via het N.S.F. daarvoor geld op te nemen. Ik heb toen gevraagd, omdat ik het zo laat kreeg, dit uit de Philipskas voor te schieten. Daarmede heb ik dus het werk van *Miki* gefinancierd. Na *Siem's (Elkerhout)* arrestatie besloot ik de leiding van de G.D.N. op mij te nemen, alhoewel *Siem* tegen alle afspraken in geen enkele instructie of gegeven had achtergelaten voor het geval er iets met hem zou gebeuren. Gelukkig ben ik met *Miki* in contact kunnen komen, die inmiddels de leiding van *Max (Iansen)* had overgenomen. Alhoewel *Siem* mij herhaalde malen had verzocht met *Max* in contact te willen treden, heb ik dit altijd geweigerd, omdat ik de verhalen over *Max* altijd fantastisch vond en ik de indruk kreeg, dat hier een zekere wildheid en romantiek aanwezig waren. gecombineerd met een grote oersoonlijke ijdelheid. Deze eigenschappen zijn funest in dit werk. De verhalen over regelmatige bezoeken aan Spanje en het schitterend functioneren van de koerierslijnen tweemaal per week via *Liesbeth* en het mysterieuze meisje met de mooie bruine ogen, enz. vertrouwde ik helemaal niet.

Door bemiddeling van de heer *Maarschalk* van Philips kwam ik in contact met *Gerda Knegtmans* die volgens haar mededeling te zamen was gearresteerd met *Liesbeth* en *Albert Swane* uit Vught. In Brussel had zij contact met *Mé (Mevrouw Verspijk)*. Zij deed mij een omstandig enigszins verward verhaal over de arrestatie en deelde mede, dat een zekere *Chris* niet gearresteerd zou zijn en als verrader moest worden beschouwd. Verder deelde zij mede, dat een antiquiteitenwinkel (*Felix* en *Wim*) in Antwerpen weer gebruikt kon worden.

Er zitten in deze organisatie: *Mevrouw Verspijk*, de antiquaires in het winkeltje in Antwerpen en enige duistere, mij onbekende, personen, ook *Gerda Knegtmans*. Dat is een beetje rare zaak geweest. Het fijne weet ik er ook niet van, maar het was allemaal een beetje „geweldig“.

Hier volgt een citaat uit het rapport aan het B.I.:

„Het bewuste contact met *Miki* vond plaats ten huize van mijn vriend *Vlieland* *Hein*, Leeuweriklaan 14, Eindhoven, tijdens diens afwezigheid. Ik besprak met *Miki* de samenwerking en de noodzakelijke reorganisatie van G.D.N. op enkele punten, ten einde de gegevens sneller te doen doorkomen en de kwaliteit der gegevens te doen verbeteren.”

Men gaf allemaal berichten als: Wehrmachtsauto nummer zoveel rijdt van Assen naar Meppel. Ik heb gezegd: Schei er mee uit, dat is mensen in gevaar brengen en micro's maken, die niet nodig zijn. Vervolg van het citaat uit het rapport aan het B.I.:

„Ik formuleerde een aantal wensen; waartegenover *Miki* zeide dan ook meer geld nodig te hebben dan de f 3000, die hij iedere maand kreeg en waarvan nog een maand achterstallig was. Wij kwamen overeen het maandelijks bedrag te verhogen van f 3000 tot f 5500, behoudens speciale extra uitgaven.”

Dis wanneer er speciale uitgaven zouden zijn om iemand te ontzetten, of wat dan ook.

Het citaat gaat verder:

„Dit bedrag heeft *Miki* over de maanden Juni, Juli, Augustus en September 1944 van mij ontvangen. Ik zou hier nog uitdrukkelijk aan willen toevoegen, dat, in tegenstelling tot verschillende onaangenaamheden en misverstanden, welke later zijn ontstaan”

Miki heeft geweldige ruzie met kolonel *Somer* gehad, omdat na de bevrijding van Zuid-Nederland alle remmen los waren en *Miki* zeer grote bedragen aan het uitgeven is gegaan. Toen heeft kolonel *Somer* gezegd: „Nu leg je je gegevens op tafel en eerlijk, anders geef ik je bij de politie aan; het gaat op diefstal gelijken”. Het conflict is bijgelegd; de liquidatie vond plaats en kolonel *Somer* heeft er een streep onder gezet en daarmee was de zaak afgedaan.

Vervolg van het citaat:

.....„en fouten die bewust en onbewust door *Miki* mochten zijn gemaakt, ik in de ongeveer 4 maanden vóór de bevrijding van zuidelijk Nederland, dat ik met *Miki* heb gewerkt, van hem in alle opzichten de grootste correctheid en voortvarendheid heb ondervonden. Hij kwam alle afspraken na en accepteerde mijn leiding volkomen. Ik wil dan ook hier niet nalaten mijn allergrootste bewondering uit te spreken voor het werk, dat hij met zijn staf, zijn bureauhouders en zijn verdere medewerkers in die maanden heeft verzet.

Inmiddels was mij gebleken uit berichten uit Engeland, die mij via Zwitserland bereikten, dat de G.D.N.-zendingen (met uitzondering van de zendingen A en B, welke door *Siem* werden verzonden en blijkens de gegevens uit Engeland op 13 Maart 1944 in Engeland zijn aangekomen) Engeland nooit hebben bereikt. De „bluf”, die ik voortdurend hoorde over een zo goed functioneren van de koeriersverbindingen van *Max*, bleek dus inderdaad bluf te zijn.

De zendingen C, D, E en F, welke door *Siem* werden verzonden, waren nooit aangekomen. *Siem* verzocht mij dan ook vóór zijn arrestatie om duplicaten C, D, E en F te willen versturen. benevens alle zendingen vanaf G in duplo te willen verzenden. Ik voldeed hieraan en kreeg regelmatig van de Militaire Attaché in Bern, generaal *van Tricht*, bericht van ontvangst.”

Ik ben voor de Commissie Militaire Onderscheidingen geweest (22 November 1948), die mij een aantal vragen heeft gesteld en mij zeer veel heeft gevraagd over *Max*. Ik heb aan die commissie het volgende overgelegd:

„Betreft samenwerking met *Rudi* (*Schreinemachers*) en *Siem* (*Elkerbout*), *Max* (*Iansen*), *Miki* (*Schoemaker*) in G.D.N.-verband en ontstaan van de groep-Hurry.”

Citaat uit rapport aan B.I.:

„Toen in de eerste tijd van oprichting van de G.D.N. (de periode *Max* = *Iansen*, waarover *Rudi* ongetwijfeld uitvoerig zal hebben gerapporteerd) *Rudi* het contact in Eindhoven verzorgde en later *Siem* deze werkzaamheid van hem overnam, beperkte zich mijn medewerking slechts tot het doorgeven van een aantal berichten, welke voor Engeland van belang konden zijn en welke o.a. via *Gerard de Meester* (= *van Borssum Buisman*) te Amsterdam (vóór zijn arrestatie) werden overgeseind.

Zeer intensief was deze activiteit mijnerzijds niet, doch werd pas van belang toen *Rudi* in October 1943 in Holland werd gedropt en zich ogenblikkelijk met mij in verbinding stelde.”

Ik heb ergens in een van mijn rapporten gezegd, dat ik de methode niet altijd kon waarderen, maar dat ik bewondering had voor hetgeen deze groep tot stand had gebracht. Fantastisch veel materiaal hebben zij bijeengebracht!

66138. De **Voorzitter**: Het is een enigszins vervelende situatie, want *Iansen* beklagt zich nog steeds zeer over hetgeen hem door Londen is aangedaan en zegt, dat hij op alle mogelijke manieren ook nu nog in zijn maatschappelijke positie wordt benadeeld door alles wat er over hem te doen is geweest en gezegd is. *Schoemaker* is ook al niet erg te spreken over kolonel *Somer*. Ik heb hier een passage, waarin hij over de „knokploeg” vertelt en dan zegt hij b.v., om duidelijk te maken, dat *Somer* daarop niet zoveel kritiek behoorde te hebben:

.....„in Januari 1944 werden door mijn K.P. uit het huis van bewaring in Almelo 2 agenten gekraakt, die anders zeker waren doodgeschoten door de Duitsers. In 1944 kreeg ik van de heer *Somer* een telegram, waarin stond, dat ik *Vermeulen* „at any price” uit het gevang moest trachten te halen. Dat betrof het geval van die overval op de Weteringschans. Ik zei toen tegen *Tromp*: Wat bedoelt *Somer* met „at any price”? Doelt hij daarmee op geld? Of bedoelt hij, dat het hem niet schelen kan of er raak geschoten wordt? Een paar lui voelden wel voor dat laatste. Dat was intussen niet zo gemakkelijk. In België, waar het werk ruwer was, ging het gemakkelijker. Daar kon je ook veel beter en sneller aan wapens komen. Die overval had ik vrijwel in elkaar zitten. maar toen kwam Dolle Dinsdag en is het misgelopen. De heer *Somer* seinde dus: at any price. Toen kon het hem niet wild genoeg gaan. Hij was een man, die daar helemaal niet op zijn plaats was. Hij deed zijn best om zo spoedig mogelijk met ieder ruzie te maken.”

Ik zeg dit alleen maar om de sfeer te schetsen.

A. Er zijn natuurlijk later misverstanden ontstaan tussen *Somer* en *Miki*, die zich van de kant van *Somer* hebben bewogen over de financiële acties van *Miki*; hij maakte daarover precies dezelfde opmerkingen, die u maakte, en heeft herhaaldelijk een telegram gezonden: „Schei nu uit, je bent een inlichtingengroep”. *Somer* heeft het bedrag verhoogd tot f 30 000 in de maand en gezegd: Ik geef geen cent méér. Nu kan *Miki* zeggen: „Dat is een schandaal; het had E 50 000 moeten zijn”, maar, Mijnheer de Voorzitter, ik kan mij best voorstellen, dat *Somer* op het standpunt stond: „Ik ben verantwoordelijk tegenover de Nederlandse Regering en ik vind, dat *Miki* met dat bedrag moet uitkomen; ik wil niet kreterig zijn en niet bekijken of hij verschillende dingen goedkoper had kunnen doen en of hij er een goed leven van leidt, want hij doet buitengewoon goed werk, maar f 30 000 is de limiet.” *Miki* ging echter steeds méér eisen.

De man werd op een gegeven ogenblik buiten proporties spijziek. Er zijn dingen gebeurd in Amsterdam, die niet door de beugel konden. Zo is hij eens ergens gaan eten, hetgeen een diner werd van f 500: dat werd op één avond verslingerd. Het was oorlog, maar er zijn tenslotte ergens grenzen. Hij zou een zeer slecht hoofd van zijn dienst geueest zijn, wanneer hij zijn mensen niet voldoende zou hebben gegeven, maar dat was te erg.

Ik ben de eerste keer in November 1944 naar Londen gegaan en toen was net aangekomen *Max* uit Spanje en toen heb ik meege maakt, dat *Sonzer* en kapitein *Fock* gezamenlijk met *Max* gesproken hebben en hem verweten hebben zijn wildheid en onvoorzichtigheid, waardoor hij mensen als *Elkerhout*, enz. in gevaar heeft gebracht. Daarover is discussie geweest en toen heeft de heer *Sonier* op een gegeven ogenblik gezegd: „Goed, uitgepraat, nu is de zaak afgelopen”. Maar toen is ook *Max* doorgedaan en is eisen gaan stellen; dat heeft ook een slechte indruk gemaakt; de Engelsen zeiden: „this is not done”. De heer *Somer* heeft op een gegeven ogenblik gezegd: „Het is uitgepraat”, en als dan iemand doorgaat met te zeuren en te trekken, dan wordt het onaangenaam; dan wordt iemand gauw geprikkeld en onbeheerst en zegt men dingen, die men in een rustige bui niet gezegd zou hebben. Dat zal ongetwijfeld hier wel gebeurd zijn. Van beide kanten zal hier wel te veel gezegd zijn. Anderhalf jaar later, ik meen zelfs nog in 1947, heb ik *Max* nog enkele keren bij mij thuis in Eindhoven gehad; hij is naar Duitsland gegaan en heeft bij de U.N.N.R.A. gezeten. *Max* kon zijn illegaliteit niet meer loslaten; deze heeft ook *Max* aangestoken; hij heeft niet begrepen, dat met de bevrijding het boek werd dichtgeslagen en dat het toen weer tijd werd om verder te gaan studeren of wat ook; hij is illegaal doorgedaan. Toen heeft *Max* blijkbaar een of ander affairetje gehad niet auto's; hij heeft zich niet daaraan vergrepen, maar hij heeft zich toch niet geheel conform de regels in het bezit gesteld van bepaalde dingen; hij heeft moeilijkheden gehad; hij heeft, meen ik, zelfs even vastgezet. Op grond van deze zaak schijnt men hier

op Buitenlandse Zaken hem zijn pas te hebben afgenomen. Of dat nu de P.O.D. geweest is of de P.R.A., weet ik niet, maar in elk geval is hij zijn pas kwijtgeraakt. Toen is *Max* bij mij gekomen met de mededeling: ik moet reizen, voor de belangen van mijn vader, maar mijn pas is afgenomen, kunt u mij mijn pas niet terug laten geven?" Ik heb toen Buitenlandse Zaken opgebeld en gezegd: „Wat in het verleden is gebeurd, moet u zelf maar uitzoeken, maar ik wil één ding zeggen: hij heeft fouten gemaakt of hij heeft geen Fouten gemaakt, maar hij heeft in elk geval voor Nederland buitengewoon verdienstelijk werk verricht, dus ik vraag uw medewerking, dat althans zijn bestaansmogelijkheid hem niet wordt ontnomen voor fouten, die hij in die wilde tijd gemaakt heeft". Toen heb ik later gehoord, dat hij zijn pas inderdaad teruggekregen heeft. Dit geeft een achtergrond, een beeld van de tijd, zoals dat toen gegaan is.

66139. De *Voorzitter*: Ik ben er dáárom eigenlijk een beetje dieper op ingegaan, omdat wij hierbij te maken hebben met een zeer bijzondere groep van de illegaliteit in die zin, dat over een aantal andere groepen geen kwestie is (ieder is het er over eens, dat zij buitengewoon goed werk hebben gedaan en ook op een goede wijze — „*Albrecht*“, „*Packard*“, „*Kees*“ en andere →), maar wij hier hebben een groep, waarover verschil van mening bestaat. Dat is er blijkbaar ook even geweest over de Radiodienst, maar ik geloof, dat men het er over eens is, dat die behoorlijk heeft gewerkt.

Juist echter omdat het hier betreft een van de weinige groepen, waarover een en ander te doen is geweest, meen ik, dat het op onze weg ligt er iets dieper in door te dringen en ons af te vragen: Waar zit het in?, om zo te komen tot een rechtvaardig oordeel.

Iansen is hier op 12 Mei 1949 gehoord. Een proefdruk van het verslag van zijn verhoor ligt voor mij.

Hij heeft in October 1945 aan het afwikkelingsbureau van het B.I. geschreven, dat, wanneer hij verzoeken deed om bepaalde schade, die hij had geleden, te herstellen, hij vooral niet bedoelde een openlijke, officiële erkenning, beloning of onderscheiding te mogen ontvangen. Hij heeft er nooit iets op gehoord. Hij zegt:

„Men heeft mij alleen gezegd: „je krijgt de bronzen leeuw". Ik heb in October 1945 daarop geschreven, dat ik mijn actie voor rehabilitatie niet voor mij zelf ontwikkelde.

Langzamerhand werd het mij duidelijk, dat ik er wel op gesteld moest zijn, omdat hierin de enige manier voor een rehabilitatie gevonden zou kunnen worden."

Op mijn vraag: „Heeft u hem gekregen?", waarbij ik doelde op de onderscheiding, heeft hij geantwoord:

„Nee, ik heb hem niet gekregen. De afbrekerij en achteruitdrukkerij is doorgedaan en steeds weer teruggekomen in mijn naoorlogse leven. Van mijn zogenaamde bevrijding af, toen ik Spanje binnentippelde, was ik met mijn toestand „opgelaten". Wat dit betreft, wilde ik, dat ik in het verzet was omgekomen, want dan had ik die ellende niet meegeënaakt."

Hieruit spreekt een geweldige verbittering.

A. Maar ook een ongeëquibreerdheid. Ik vind het *tragisch*, dat deze man, die voor het vaderland in kritieke ogenblikken met zeer veel doodsverachting een aantal belangrijke dingen heeft gedaan, eigenlijk zo onevenwichtig is, dat hij tot dergelijke uitspraken kan komen, die hij toch voor een groot gedeelte aan zijn eigen houding te wijten heeft. U kunt de dossiers over het geval in Duitsland opvragen; bij de justitie of bij de Centrale Veiligheidsdienst zijn er wel gegevens van. Deze man was inderdaad een avonturier, maar heeft in de oorlog prachtig werk gedaan.

Miki was ook een prachtige figuur.

U zegt zeer terecht: G.D.N. is altijd een zeer omstreden figuur geweest. Het materiaal is schitterend; de militaire gegevens zijn prachtig; het werd door de geallieerden volledig erkend. Maar de wijze waarop!

66140. De heer *Koersen*: Werd het ook door de heer *Somer* voldeende erkend?

A. O ja, absoluut! Nu u mij deze vraag stelt, herinner ik mij, dat bij het afscheid van de G.D.N., toen de zaak werd geliquideerd, dus lang na de bevrijding van geheel Nederland, einde 1945, een diner in Amsterdam is gegeven, waarbij ook kolonel *Somer* aanzat, die aan tafel zeer duidelijk en voor niemand mis te verstaan, heeft gezegd, dat het werk van de gehele G.D.N., wat betreft omvang en kwaliteit, met dat van de groep-Albrecht ver bovenaan heeft gestaan.

Dat is dus openlijk erkend. Toen waren de ruzies tussen de heer *Somer* en *Miki* over het geld allang achter de rug.

66141. De *Voorzitter*: Wij moeten hierbij wel in oog houden, dat de grote hoeveelheid berichten, die geleverd zijn, uit de tijd van *Miki* zijn. *Iansen* moet worden beschouwd als de grondlegger, maar heeft feitelijk in zijn berichtgeving veel minder succes gehad.

A. Dat ben ik volkomen met u eens. *Max* heeft het opgezet en *Miki* heeft het met veel energie uitgevoerd.

66142. De *Voorzitter*: Het lijkt mij nuttig geweest te zijn, dat wij dit onderwerp met u besproken hebben.

Dan is er nog een ander punt. U hebt het een enkele maal gehad over piloten. Hebt u daarvoor incidenteel werk gedaan of hebt u met dit werk regelmatig te doen gehad?

A. Dat werk is incidenteel geweest. In mijn rapport heb ik daarover verschillende gegevens opgenomen. Ik zal het even voorlezen.

66143. De *Voorzitter*: Dat is dus in later tijd geweest?

A. Ja, in 1944. Er staat dan in mijn rapport:

„Volledigheidshalve moge ik nog vermelden, dat ik met v. *Wijlen* (*André*) nog afsprak om alle namen van zich hier in veiligheid bevindende piloten aan mij door te geven, zodat ik Londen telegrafisch of via Zwitserland daarvan in kennis kon brengen. Ik heb op die wijze meerdere honderden piloten aan Engeland kunnen melden, die hier bij burgers ondergedoken waren.

De diverse contacten en lijnen met België, Frankrijk, Zwitserland werden ook door mij gebruikt voor het doen terugreizen van Geallieerd vliegtuigpersoneel, dat in Nederland was ondergedoken. Speciaal werkte ik hierbij via *Giel Gabriëls* (*Ambrosius*) te Weert, etc. etc."

De *Voorzitter*: Die is ons hier ook genoemd door een meisje, *Joke Folmer*, die veel piloten heeft weggebracht.

A. *Gabriëls* is een prachtfiguur geweest, ook in verband met bonkaarten, nl. pogingen om legaal en illegaal clichés te krijgen van distributiekaarten van de drukkerij „*Enschede*" te Haarlem, waarmee ik relaties had, wat mislukt is. Ik vervolg thans nog even met mijn rapport.

„..... *M. G. v. Bruggen* te Eindhoven, van *Tiel* te Weert, Kapt. *Simons* („*Blok*") te Maastricht, *J. Hovens* (*Max* en *Kremer*) te Maastricht, Dr. *E. Smits* te Maastricht en wan verder in contact met *A. v. Wijlen* (*André*) te Sprang-Capelle. Enkele piloten kreeg ik door tussenkomst van *Ankersmit* uit Deventer. Een 6-tal piloten werden door mijzelf weggebracht: met uitzondering van een aantal namen in rapport T.E. 64, Bijlage E en de naam van *Dennis Walker* — *Swindon* (*Wils*) heb ik alle gegevens vernietigd toen de Gestapo mij kwam arresteren."

66144. De *Voorzitter*: Het is ons gebleken, dat er in verband met het wegbrengen van piloten in de latere tijd — ik denk nu aan de tweede helft van 1943 — hier ook weleens een uit Engeland afkomstige agent werkzaam is geweest. Heeft u daarvan nooit iets gemerkt?

A. Nee. Ik zou niet kunnen zeggen wie dat geweest zijn. Van *van Wijlen*, *Thal Larsen* en *Hovens* wret ik, dat zij piloten verzorgd hebben. Ook *van Bruggen* (gefusilleerd) van de Glasfabriek te Eindhoven heeit veel goed werk gedaan en kapitein *Simons* (*Blok*) ook. Dezen zorgden voor instructies tot onderduiken en ook voor bonkaarten en kleren.

66145. De *Voorzitter*: Thans nog een onderwerp, waarvan wij misschien met behulp van uw mededelingen de reconstructie nog iets verder kunnen brengen, een onderwerp, dat verband houdt met het England-Spiel. Er zijn nl. eind Augustus 1943 uit de gevangenis te Haaren twee parachutisten ontsnapt *Ubbink* en *Dourlein*. Deze ontvluchting heeft een zekere rol gespeeld bij de liquidatie van het England-Spiel. *Ubbink* en *Dourlein* hebben in September 1943 een bericht weg weten te krijgen, waarvan wij twee sporen hebben gevonden. Dit bericht is door *Vinken* uit Tilburg doorgegeven aan kapitein *de Swart* uit 's Hertogenbosch; deze heeft het doorgegeven langs twee wegen, één over België, via Baarle-Hertog en één over een O.D.-connectie. Hij meent, dat hij over de Belgische weg een antwoord heeft gekregen, maar van de O.D.-weg heeft hij nooit antwoord gehad. Hij heeft dat bericht ter verzending over de O.D.-verbinding doorgegeven aan een zekere *Luyendijk*. Kent u die naam?

A. De naam ken ik wil, maar die zegt mij verder niets.

66146. De **Voorzitter**: Wij hebben een rapport van *Dourlein*; zelf hebben wij hem niet kunnen horen, hij zit in Indië. Uit dat rapport blijkt, dat *Ubbink* en hij vanuit de gevangenis te Haaren een bericht naar buiten hebben weten te krijgen; dat bericht schijnt ook in Londen aangekomen te zijn. Dit is van groot belang, omdat bij het ontstaan van het inzicht te Londen, dat het mis was, welk inzicht in Mei 1943 is gekomen, ook een grote rol speelt een verminkt telegram uit Nederland, vermoedelijk afkomstig van deze twee gevangen agenten. Het is dus van belang om na te gaan of de mededeling van *Dourlein* inderdaad juist is en of de inhoud van het te Londen ontvangen telegram identiek is geweest met hun bericht. De verklaring van de heer *de Graaff* van Philips heeft dit mede zeer waarschijnlijk gemaakt, aangezien hij in die zelfde tijd een bericht van die aard naar Zwitserland gebracht heeft. Er zijn echter meer pogingen gedaan om Engeland te waarschuwen. Een van die pogingen is gedaan door admiraal *Heeris*. Deze heeft hier verklaard, dat hij in de zomer van 1943 een bericht had gekregen, dat afkomstig moest zijn van een parachutist, een jongeman, die hij vroeger had gekend, een zekere *Kist*. Deze heeft inderdaad te Haaren gezeten. Dat bericht luidde naar de herinnering van admiraal *Heeris* zó, dat alle 70 parachutisten waren gevangenomen en te Haaren zaten. Dat bericht is aan hem doorgegeven. Hij heeft gedacht: Wat moet ik er mee doen? Het moet naar Londen, maar hoe kan ik het daar krijgen?

Hij zegt:

„Ik heb toen bij mij laten komen de gewezen officier-vlieger 1ste klasse *Elkerhout*. Hij was uit de Marine gegaan. Hij had een ongeluk gehad met een toestel. Hij was chef-instructeur toen ik commandant was van het vliegekamp „De Kooi“. Toen hij uit de Marine moest, heb ik erg veel moeite gedaan om hem bij Philips te krijgen. Hij kwam mij geregeld opzoeken ook in oorlogstijd. Hij had mij gezegd, dat hij in een organisatie zat en verbinding met Engeland had. Ik zei toen nog tegen hem: „*Elkerhout*, zeg niet zoveel. Se weet nooit hoe ze het eens uit me halen. Praat er liever niet over.“ Ik had hem een brief geschreven, waarin stond: Ik heb je in lange tijd niet gezien, kom eens spoedig aan. Hij kwam en ik vertelde hem van het bericht en dat dit naar Engeland moest. Hij zei: schout bij nacht, dat bericht komt over naar Engeland. Ongeveer een week daarna is er iemand gekomen, die ik niet kende. Wij vroeg of ik thuis was en gaf mij een kort briefje, waarin stond, wat wij afgesproken hadden, als het bericht over was.“

Nu is mijn vraag: weet u daar iets van?

A. Neen, helaas niet.

De **Voorzitter**: *Elkerhout* is dood.

A. Ik kan u alleen zeggen: ik weet niet, dat het bericht er gekomen is, hetgeen niet wil zeggen, dat het bericht er niet is geweest. Nu is er een kans, dat, waar *Elkerhout* en *Schreinemachers* samenwerkten, het *Schreinemachers* is, die

66147. De **Voorzitter**: neen, dat kan niet. Admiraal *Heeris* stelt dit geval op uiterlijk Augustus 1943. Toen was *Schreinemachers* nog niet in Nederland terug. Daarom vond ik liet belangrijk, dat u zei, dat vóór de komst van *Schreinemachers* de verbinding over van *Borssum Buisman* liep.

A. Inderdaad, maar dan moet het in het archief van het B.I. zijn te vinden. Daarin ligt alles zeer nauwkeurig geregistreerd. Het moet mogelijk zijn na te gaan, welke telegrammen in die periode zijn binnengekomen.

Ik herinner het mij niet. De heer *Heeris* heeft mij óók gevraagd. „Kun jij mij niet uit de brand helpen: ik ben voor de Enquête-commissie geweest en daar is mij de vraag gesteld: weet u ook, of *Elkerhout* het heeft gedaan?“

Het enige, dat ik weet van het England-S-iel, is, wat ik heb gehoord en zonder eigen kritiek noch wetenschap doorgeef. De eerste keer, dat ik iemand uit Londen sprak, was de dag vóór de komst van de heer *Somer*, de dag na de bevrijding van Zuid-Nederland; het was de heer *van Houten*. Ik heb de allereerste dag al gehoord alle verhalen, dat zij het zo lang hebben laten doorlopen. Ik geloof, dat het het B.B.O. was.

De **Voorzitter**: Neen, de dienst van kolonel *de Bruyne*.

A. Dus: dat zij het zo lang hebben laten doorlopen met de parachutisten, terwijl de zaak was aangebrand en de mensen in handen van de moffen waren gekomen. De heer *van Houten* heeft gezegd: *Somrr* heeft gewaarschuwd.

Van de heer *Pot* heb ik hetzelfde bericht gehoord en *Pot* zat, naar ik meen, in de organisatie van kolonel *de Bruyne*, of althans in de buurt daarvan.

66148. De **Voorzitter**: De heer *Pot* is begin Juni 1943 in Zweden aangekomen en is pas in Augustus of September 1943 doorgedaan naar Londen. De berichten van *Pot* zijn dus te Londen binnengekomen op een moment, dat men ook bij de dienst van kolonel *de Bruyne* al wel beseftte, dat de zaak eigenlijk mis was; dat beseftte men al vanaf Mei/Juni 1943.

A. Wat ik er dus van heb gehoord en zonder kritiek doorgeef, waarbij ik dus eenvoudig postbus ben, is, wat ik heb gehoord uit de mond van de heer *van Houten* en uit de mond van de heer *Somer*, wat later is bevestigd door de heer *Pot*. Er is gewaarschuwd: *De Bruyne*, pas op, de zaak is niet in orde. Toen *Somer* de centrale leiding gekregen heeft, is, volgens mijn inlichtingen, de zaak gestopt, maar ik weet niet, of dat juist is.

66149. De **Voorzitter**: Die constructie is niet helemaal juist. Wat mij betreft, ben ik nu aan het einde van hetgeen ik u te vragen had, maar het is mogelijk, dat ik aspecten buiten beschouwing gelaten heb, die u wel van belang vindt. Als die er zijn, wil ik u gaarne gelegenheid geven ons die mede te delen.

A. Het is wat moeilijk; er is zo ontzettend veel gebeurd. Mag ik het voorstel doen, dat ik u mijn rapport maar eens geef en mijn verklaring voor de militaire commissie? Zijn er dan nog punten, die nadere opheldering vragen, dan zouden wij daarover nog eens kunnen praten. Ik zou hier nog wel tot vannacht 12 uur kunnen praten!

De **Voorzitter**: Het lijkt mij wel doelmatig, dat u deze stukken overlegt; er kunnen dingen in staan, waarover wij gaarne nog nadere opheldering zouden willen hebben.

A. Misschien mag ik u dan even een paar onderwerpen noemen; als er bij zijn, waarover u nog gaarne speciale inlichtingen zoudt willen hebben, kunt u dat zeggen.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Eerst dan het verzetswerk bij Philips; mijn activiteit in de O.D.; het ontstaan van de groep-Hurry; de arrestatie van *Elkerhout* met de S.D.-man *Kramer*.

De **Voorzitter**: Daarvan hebt u ons iets verteld.

A. Daarover vindt u in mijn rapport uitvoerige mededelingen. Dan de reis van *Rudi* naar Zweden en Engeland: de dropping van *de Bruin* en van de fotograaf *Sijmen (Verhagen)*; het telefonisch contact met Londen.

66150. De **Voorzitter**: Ik heb hier de naam M. *Verhagen*. Kan dat kloppen?

A. Ja, dat was onze micro-fotograaf.

66151. De **Voorzitter**: Voor uw groep speciaal?

A. Ja. Wij hebben samen pl.m. 20 000 micro's verwerkt.

66152. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u in het centrum der techniek, dat Eindhoven is, daarvoor geen gedropte parachutist nodig had.

A. Hij was bezig met het afweken van de celluloidlaag van de onderlaag; hij was er dag en nacht mee bezig.

66153. De **Voorzitter**: En goed?

A. Heel goed; hij was een keurige, rustige vent. Ik noem verder het contact met de L.O., het contact met de N.S.F. Ik heb die organisaties tot elkaar gebracht: de heer *Kuipers* (schuilnaam *Sjors Frederiks*) uit Maastricht enerzijds en *Gelderblom* van het N.S.F. anderzijds. Voorts pater *Bleys (Lodewijk)* en verder contact met de R.V.V. en met de Radiodienst. Voorts was er de actie van *Molen (Rademaker)*; dit had betrekking op het doen uitvaren van motorboten, o.a. met prof. *Baas Becking* en prof. *Rutgers*, hetgeen mislukt is. Dat

heb ik met *Boonstoppel*, de man uit de Dordtsche Biesbosch, georganiseerd. Dan de pogingen tot vrijkoop van *Oom Henk (Vermeulen)* en van *Elkerbout*, voor wie voor ieder met autorisatie van Engeland f 50 000 is gestort. Er waren twee acties lopende. Een legale, om hen voor f 50 000 voor ieder vrij te kopen en een, om hen te ontzetten met een schietpartij (G.A.N.). Noch het een, noch het ander is gelukt, omdat ten gevolge van de bevrijding van zuidelijk Nederland het gordijn tussen noord en zuid gevallen is en voorts, omdat de moffen het geld hebben doen storten (zowel voor *Oom Henk* als voor *Elkerbout*) via een Hollands contact-adres bij de Duitse instanties. Ik heb nooit in deze transacties geloofd. Toen men mij vroeg of ik deze transactie goedkeurde, heb ik gunstig geadviseerd om nooit het risico te willen lopen 2 levens op het spel te zetten voor dit bedrag, maar ik heb er bij gezegd, dat ik er niet in geloofde.

66154. De **Voorzitter**: Zijn beiden gefusilleerd?

A. *Elkerbout* zat in Haaren. S.D.-man *Krämer* had beloofd er voor te zorgen hun leven te sparen door de zaak te rekken. In de nacht van Dolle Dinsdag is Haaren echter geëvacueerd naar Vught; 84 man zijn daar in de bunker gebracht; midden in de nacht is er een rijtje uitgehaald en gefusilleerd. Een van deze 84 is *Elkerbout* geweest. *Vermeulen* is vrijgekomen na de bevrijding.

66155. De **Voorzitter**: Leeft *Vermeulen* nog?

A. Ja zeker, hij is als militair naar Indië gegaan.

De **Voorzitter**: Wanneer u zijn adres te weten kunt komen, houd ik mij daarvoor aanbevolen.

A. *Nolens* is ook vrijgekomen; die is van Haaren naar Duitsland gebracht en daar door de Amerikanen bevrijd.

Ik noem verder van mijn illegale werkzaamheden de punten: Contact met de S.D., prof. *de Haas*, *Dirk Jan de Jong*, het organiseren van een nieuwe weg door Duitsland naar Zwitserland.

De **Voorzitter**: Daarover heeft, naar ik meen, de heer *de Graaff* ook iets verklaard.

A. Dat kan wel. Dit is echter niet gelukt. Ik had dit georganiseerd via *Konz* Reifendienst in Singen en *Pieter Cath*.

Citaat uit rapport aan het B.I.:

„Gezien de vele arrestaties in België en Frankrijk en de steeds scherpere contrôle, besloot ik te trachten een weg via Duitsland naar Zwitserland op te bouwen, behalve de zich af en toe voordoende gelegenheid via mr. *de Graaff*. Ik vond hierin een ongezochte gelegenheid, toen ik van een van mijn relaties hoorde over een kleine fabriek aan de Duits-Zwitserse grens, nl. *Konz* Reifendienst in Singen (gelegen in het Duitse Sperrgebiet). Via de chef van de inkoopafdeling van Philips liet ik aan *Pieter Cath*, Parklaan, Eindhoven, gefingeerde opdrachten geven voor het bezoeken van leveranciers in Zuid-Duitsland.”

Ik heb gezegd: Er moet een man naar toe, vraag niets, maar geef opdrachten, dan zullen wij het laten legaliseren en kan hij in het Sperrgebiet rondreizen.

Vervolg citaat uit rapport:

„*Cath* vertrok met volkomen legale papieren naar Duitsland en wist in het Sperrgebiet door te dringen. Hij knoopte relaties aan met de firma en wist zelfs einde Juni even voet op Zwitserse bodem te zetten en liet een briefje voor generaal *van Tricht* achter (dit laatste bereikte de militair attaché niet). Intussen had ik gehoord, dat *Konz* een Hollander zou willen hebben voor sociaal werk en administratie ten behoeve van bij hem werkzame buitenlanders.”

Konz had buitenlanders in zijn fabriek gekregen; hij had er last mee gekregen en heeft gezegd: „laat een Hollander komen!” Dat was voor ons „gefundenes Fressen!”

Het citaat gaat verder:

„In overleg met *Miki* besloten wij daarvoor aan te wijzen *Theodorus van Dijk*, drs. in de economie, die op mijn verzoek naar Eindhoven kwam en met wie ik alle afspraken maakte. Door bepaalde moeilijkheden in Duitsland is hiervan niets gekomen. Bij een volgende reis van *Cath* gaf ik hem films mede,

die volgens zijn mededeling in Zwitserland waren afgeleverd ter doorzending aan generaal *van Tricht*. Ik weet niet, of die films hem bereikt hebben. Deze weg werd van des te meer belang na D-day, waardoor het verkeer over Frankrijk nog moeilijker werd. De tijd heeft evenwel ontbroken, om de organisatie van deze weg tot voldoende resultaten te laten komen.”

Dan een contact met ir. *Groothoff* en ir. *den Hollander* over economische vraagstukken. Ir. *Groothoff* van de Billiton-Maatschappij had ook vragen over economische gegevens gekregen. Ik heb ir. *Groothoff* al mijn rapporten, die naar Londen waren gestuurd, ter beschikking gesteld.

Dan zie ik staan: Informaties over de secretaris van H.M., de heer *van 't Sant*. Ik heb een dringend verzoek uit Londen gekregen om informatie te geven over de heer *van 't Sant*. Er waren twee partijen.

66156. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u dat verzoek gekregen?

A. Ik denk einde 1943. Ik heb hier staan:

„*Rudi* zeide mij, dat Londen berichten wilde hebben over de betrouwbaarheid van de heer *van 't Sant* en vroeg mij, of ik hiervoor kon zorgen. Ik stelde mij door tussenkomst van omgekochte bewakers en via de gijzelaars doktoren in Haaren in verbinding met de heer *Wiardi Beckman* (inmiddels overleden) en de heer *Menten* (die beiden gevangen waren in Haaren). Zij konden geen nadere inlichtingen geven, doch bevalen mij aan in *Ridder Bosch van Rosenthal* (oud-burgeeeneester van den Haag, Commissaris van H.M. in Utrecht) in verbinding te treden. Dit bezoek vond plaats en aanvankelijk was de heer *Bosch van Rosenthal* enigszins gereserveerd, doch vertelde mij uiteindelijk zeer veel details over deze kwestie, welke buiten het bestek van dit rapport vallen. Geen enkel bezwarend feit kon worden geconstateerd, hetgeen ik aan *Rudi* heb doorgegeven.”

Dat rapport is in Londen aangekomen. De informatie was: „eerzuchtig; Oranje-klant tot en met; het Huis van Oranje heeft zeer veel verplichtingen aan de heer *van 't Sant* voor diensten, die hij bewezen heeft op alle mogelijke gebied, maar er is geen sprake van, dat men enig idee heeft, dat hij een verrader of spion is.” Dit, omdat men heeft gezegd in Londen: „schiet hem dood, hij is een verrader en een onbetrouwbaar man.”

De **Voorzitter**: Dit bericht werd van Nederland naar Londen overgebracht.

A. Verder lees ik:

„Contact in Duitsland. Contact met *Gerda Knegtman*s. Vervalsing van bonkaarten. Gewapend verzet (G.D.N.). Aanvulling op rapport over activiteit Philips. Overkomst naar Engeland Verzet in de sportwereld.”

De **Voorzitter**: Bent u bereid uw rapport betreffende uw werkzaamheden ten behoeve van het B.I. tijdelijk aan ons ter beschikking te stellen, opdat wij het voor de leden van de Enquêtecommissie kunnen laten vermenigvuldigen? U krijgt het zeker teruggezonden,

A. Heel graag. Ik zou het op prijs stellen, wanneer het mij werd teruggezonden; het is het enige exemplaar, dat ik bezit.

Ik leg hierbij tevens aan u over de uittreksels, die ik aan de Commissie Militaire Onderscheidingen heb gegeven.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

TH. PH. TROMP.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leen, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JAN GERRITSEN,

oud 46 jaar, wonende te Enschede,
adjunct-directeur v/h bijkantoor Twenthe van de AKU.

Hij legt de eed af als getuige.

66157. De **Voorzitter**: Waar hebt u gedurende de bezetting van Nederland vertoefd, in Nederland of daarbuiten?

A. In Nederland.

66158. De **Voorzitter**: De hele tijd?

A. De hele tijd.

66159. De **Voorzitter**: Waar en wanneer is u bevrijd?

A. Op 18 September 1944 te Eindhoven.

66160. De **Voorzitter**: Er is door een van de door de commissie gehoorde getuigen verklaard, dat hij tijdens het England-Spiel, dus in 1942 en 1943, mededelingen heeft doorgegeven naar Engeland, dat de parachutisten, die boven Nederland werden afgeworpen door liet commando van kolonel *de Bruyne*, bij de afworp door de Duitsers werden opgevangen en dat door de Duitsers werd geseind met de code van deze agenten. Dat bericht, zo zegt hij, heb ik zeker 14 keer doorgegeven. Deze agenten behoorden tot de Secret Service en hadden een opdracht gehad in Duitsland. Daarbij heeft hij namen genoemd, waaronder ook de naam *Gerritsen*. Voorts zei hij: Waar *Gerritsen* gebleven is, weet ik niet; ik geloof, dat hij kapitein *Gerritsen* is, die later in het zuiden heeft geopereerd. Hij noemde als andere personen, aan wie hij deze waarschuwing zou hebben doorgegeven, nog *Pahud*, *Martien van de Waal* en *Ab van Loon*. Kunt u naar aanleiding hiervan iets mededelen, dat dit verhaal duidelijker maakt?

A. Iets, dat dit verhaal duidelijker maakt, niet, want dat kan ik niet geweest zijn. Ik heb contact gehad met de overzijde, maar van de door u bedoelde zaak is mij niets bekend. Het is een ander, het is iemand, die ik niet heb ontmoet, maar van wie ik toch wel gehoord heb. Het moet zijn een zekere *Gerritsen* uit Nijmegen, die vóór de oorlog voor GS 3 gewerkt schijnt te hebben. Heb ik het goed gehoord, dan is hij overleden.

66161. De **Voorzitter**: Er is nog een andere *Gerritsen*, die ook bij het B.N.V. is geweest en die wij in dit verband ook hebben gehoord, omdat wij dachten, dat hij het was, maar ook die bleek er niets van te weten.

U is later, na de bevrijding van het zuiden, wel geweest bij de veiligheidsdienst van de stoottroepen?

A. Ik was chef staf stoottroepen, commando zuid, Brabant—Limburg—Zeeland, na de bevrijding, tot Mei 1945.

66162. De **Voorzitter**: De verklaring, waarop ik doelde, is afgelegd door dr. *van der Weyden*, neuroloog te 's-Gravenhage. Kent u die?

A. In het geheel niet.

66163. De **Voorzitter**: Heeft u *Pahud* gekend?

A. Neen, persoonlijk niet.

66164. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus u kent geen van de namen, die genoemd zijn? Er is geen enkele bekende van u bij?

A. Neen.

66165. De **Voorzitter**: U zeide, dat u tijdens de bezetting contact had gehad met Engeland.

A. D.w.z. een contact, waarmede berichten naar Londen verzonden konden worden. Ik heb in 1941—1943 militaire spionage bedreven. Die berichten gingen naar een kennis van mij in Apeldoorn, die ze weer doorgaf over de zender in Wouw. Ik kende de organisatie dus ook niet; dat ben ik ook niet te weten gekomen. Deze contactpersoon was rechercheur in Apeldoorn, doch heeft zich daar in 1944 en 1945 misdragen; uit dien hoofde is hij gearresteerd en veroordeeld. Na de bevrijding heb ik mij dus niet meer met hem in verbinding gesteld.

66166. De **Voorzitter**: Hebt u nadien tot aan de bevrijding nog op andere wijze in dit werk gezeten?

A. Met militaire spionage ben ik regelmatig doorgedaan, doch op zeer kleine, ondergeschikte punten, omdat ik tot de knokploeg ben gaan behoren en spoorwegsaboteur ben geworden, waardoor ik een volledige taak had en er voor neventaken geen tijd was.

66167. De **Voorzitter**: De verbindingen met Engeland hebben in uw werk geen grote rol gespeeld?

A. Neen. Ik herinner mij, dat ik indertijd in Nijmegen ben gestuit op piloten, die wij hebben weggebracht en van wie één een naam had, die zeer Duits klonk; wij hebben verzocht via Canada te informeren of het juist was.

66168. De **Voorzitter**: U hebt er dus ook geen idee van, of hier nog een andere *Gerritsen* kan zijn bedoeld. Het is ook niet waarschijnlijk, want de heer *van der Weyden* zegt er bij: „Ik geloof, dat hij die kapitein *Gerritsen* is, die later in het zuiden heeft geopereerd." Nu wij die andere *Gerritsen* en u hebben gehoord, lijkt het mij, dat wij aan het einde van ons Latijn zijn. U weet ook niemand anders, die het kan zijn?

A. Dan kan het zijn die *Gerritsen* uit Nijmegen, die, naar ik meen, overleden is.

66169. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U weet niet het adres, waar hij vroeger heeft gewoond?

A. Neen, maar u kunt dit te weten komen bij de heer *Eindhoven* van de C.V.D.

66170. De **Voorzitter**: Er is nog een ander punt, dat ik met u wil bespreken, nl. uw werkzaamheden in het zuiden.

U kent waarschijnlijk de heer *Siedenburg*?

A. Ja.

66171. De **Voorzitter**: Deze heeft ons medegedeeld, dat u zou hebben gestaan aan het hoofd van de Veiligheidsdienst van de stoottroepen.

Is dat juist omschreven of niet?

A. Indirect is het juist. Ik was o.a. Chef Staf van het Commando Zuid van de stoottroepen. Daarbij waren 13 secties. Een er van, Sectie III, was de contraspionage.

66172. De **Voorzitter**: Dus u stond een rang hoger dan de commandant van Sectie III?

A. Ja.

66173. De **Voorzitter**: Wie was de chef van Sectie III?

A. De heer *Louwes*, indertijd genaamd *Pieter* van Buren.

66174. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* heeft een en ander verteld van de toestanden, die op dat gebied in het zuiden bestonden. Hij had daarop enige kritiek.

Men had in het zuiden het B.I., dat in Eindhoven resideerde; verder had men er het bureau van de heer Berksema, dat in Brussel was; dat was Sectie III van het M.G. B.I. was dus spionage, Derksema was veiligheidsdienst, contraspionage. Nu had men daarnaast nog een veiligheidsdienst van de stoottroepen.

Het betoog van de heer *Siedenburg* komt hierop neer, dat hij van oordeel is, dat die zaak nogal weinig was gecoördineerd en dat dit uit de aard der zaak moest leiden tot minder doelmatig werken (wat meestal het geval is, als er niet voldoende is gecoördineerd).

Ik weet niet, of het nodig is op de details in te gaan en leg het eerst in zijn algemeenheid aan u voor; misschien geeft het u aanleiding, er iets over te zeggen en in het bijzonder om ons duidelijk te maken, waarom naast het bureau van de heer Derksema nog een aparte veiligheidsdienst bij de stoottroepen nodig was.

A. Toen Eindhoven werd bevrijd in 1944, zijn op dezelfde dag de stoottroepen opgericht, een vervolg, resp. onderdeel van de B.S., die, in overleg met de politie, politiezaken behartigden, ook een arrestatieploeg hadden en N.S.B.-ers e.d. hielpen arresteren. Dit breidde zich vrij sterk uit, omdat de Engelsen van de Tweede Army regelmatig contact met ons hadden en verzochten behulpzaam te zijn voor de field-security en zo hebben wij deze taak aanvaard en voortgezet. Ik geef gaarne toe, dat er daarbij strubbelingen zijn ontstaan, die in Mei 1945, na de bevrijding van het noorden, tot een coördinatie geleid hebben.

Nadat de sectie van *Derksema* in Breda was aangekomen, hadden zij aan deze dienst betrekkelijk weinig; hij had wel een uitvoerig kaartstelsel meegebracht uit Engeland, maar dat was niet up to date. De Engelsen constateerden, dat wij zeer actief waren op dit gebied en dat heeft er toe geleid, dat de Engelsen wel geïnteresseerd waren in onze C.I., maar niet in de sectie van *Derksema*; deze werd later verboden zich op dit terrein te bewegen en er werd hem gezegd, zich uitsluitend met de documentatie te bemoeien; later is hem zelfs verboden in het noorden te komen, terwijl de stoottroepen verzocht werd daar te komen. Ons werd ingeprent, dat dat een dienst was, waarvoor de Engelsen geen interesse hadden.

66175. De **Voorzitter**: Waaraan schrijft u dat toe? U zegt, dat *Derksema* was gearriveerd met een kaartstelsel, waarover de stoottroepen niet beschikten, terwijl deze laatste toch door de Canadezen als meer up to date werden beschouwd.

A. Dat kan ik moeilijk zeggen. Ik geloof wel, dat de C.I. van de stoottroepen, bestaande uit oud-illegalen, met meer ijver en enthousiasme bezield was dan de heren, die uit Engeland kwamen.

66176. De **Voorzitter**: En dat hun gegevens, die uit eigen wetenschap voortvloeiden, ook inderdaad meer to the point waren dan die, welke uit Engeland waren gekomen?

A. Ja, die indruk heb ik gekregen.

66177. De **Voorzitter**: Hebt u hierover weleens een bespreking met *Derksema* gehad?

A. Ik ben, na de stichting van het Bureau Nationale Veiligheid, een paar maal bij hem geweest.

66178. De **Voorzitter**: Dat was in de zomer van 1945, maar ik bedoelde in de periode van September 1944 tot Mei 1945.

A. Neen, wij als stoottroepen hadden niet veel belangstelling voor M.G.; als wij het vermijden konden, deden wij het.

66179. De **Voorzitter**: Is zijnerzijds ook nooit geprobeerd contact te krijgen?

A. Neen.

66180. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden: als de heer *Sirdenburg* constateert, dat hier niet de coördinatie bestond, die gewenst werd, dan is u dat met hem eens?

A. Ja, dat ben ik roerend met hem eens.

66181. De **Voorzitter**: In een brief, die hij geschreven heeft en die hierop betrekking heeft, zegt de heer *Siedenburg*:

„Vanzelfsprekend was ik in Nederlandse kring niet de enige, aan wie deze misstanden opvielen. Alle mogelijke diensten en groeperingen begonnen dan ook eigen security-diensten op te zetten. De belangrijkste daarvan was de zogenaamde C.I. (Counter Intelligence) dienst van de Stoottroepen, die nauw met de Staf Z.K.H. en geallieerde frontonderdelen samenwerkte, doch ieder contact met B.D. vermeerde. Men liet zich bij Staf Z.K.H. immers ongunstig over het B.D. uit.

Justitie en rijksrechercheurs in bevrijd gebied begonnen zich eveneens op hun oude terrein in bevrijd gebied te bewegen.

C.I.-organisaties in Limburg, C.I.-organisaties van voormalige inlichtingengroepen, sproten uit de grond. Iedere organisatie vond zich zelf prachtig en de anderen prutsers. Allen begonnen met „geheime operatiën“, zoals het werken met dubbele agenten. Velen trachtten, en enkelen slaagden er in, om buiten B.I. om verbinding met bezet gebied te houden. De geallieerden wisten in het geheel niet meer, hoe de bevoegdheden lagen en frontonderdelen werkten dikwijls met de eerst aanwezigen. Soms beschikte men over nuttige gegevens, die men meestal voor elkaar angstvallig verborgen hield, doch die men gaarne aan de eerste de beste geallieerde officier afdroeg. Het is te begrijpen, dat dergelijke gegevens nimmer of slechts na eindeloos zwerfen te bestemder plaatse kwamen. Bij dit alles kwam de ongelukkige omstandigheid, dat bij de nieuw ontstane diensten „security“ zelve en de taak van de veiligheidsdienst slechts zeer vage begrippen waren. Men zag in het werk iets interessants en avontuurlijks. Men reed tot dicht achter de frontlijn rond in auto's met opschriften als „C.I.“, „B.I.“. Men verwarde de zich toebedachte taak niet die van politie, militaire politie, inlichtingendienst of zelfs justitie.

In hoeverre de vijand van dit alles heeft geprofiteerd, is onzeker. Dat hij er van heeft geprofiteerd en het bezette Nederland er door is benadeeld, staat vast.

Vanaf December 1944 was ik zelve werkzaam bij de Britse S.C.I. Unit, die in Nederland werkte. Hier kwam ik voor het eerst in geregelde en georganiseerde omstandigheden. Men had een eigen radioverbinding met Londen en 21 A.G., men had behoorlijke kaartsystemen en gegevens achter zich en de bevoegdheden waren er zeer nauwkeurig vastgesteld. Er bestond een permanent contact met de Britse inlichtingendienst zowel als met de Britse veiligheidsdienst. Door mij werd het contact onderhouden met het B.I., dat men echter uit security-overwegingen niet omtrent de ware taak der Unit mocht inlichten.

Men werkte nauw samen met de Civil Security Liaison Mission (C.S.L.M.), een Brits onderdeel, waaraan door 21 Army Group een regelende en adviserende taak ten aanzien van het civiele veiligheidswezen in Nederland was toegedacht. Gezien mijn vroegere ervaringen heb ik het mijzelf tot taak gemaakt om met zoveel mogelijk Nederlandse security-organisaties contact te houden en de Britten wegwijs te maken in de somtijds voor hen onbegrijpelijke Nederlandse verhoudingen op dit gebied. Het was voor mij als Nederlander weleens beschamend om te zien hoe een noodzakelijk contact tussen b.v. het B.D. en de C.I.dienst van de Stoottroepen slechts via een Brits onderdeel kon worden gehandhaafd.

Opvallend was het goede gehalte van de Britse officiers, die men dergelijke taken had toegewezen, ten opzichte van vele der Nederlanders, die dit terrein betraden. Het hoofd van C.S.L.M. b.v. is thans Under-secretary van het Home Office. Zij hadden zelden een hogere rang dan majoor, terwijl men bij ons beneden de rang van luitenant-kolonel niet tevreden was.

De zeldzame operaties met double-agents van S.C.I. zijn niet alle zo ongelukkig verlopen als die met v. d. W. Ik heb ze voornamelijk als toeschouwer meegemaakt en er ten minste uit geleerd, dat zij slechts in oorlogstijd en dan nog in uitzonderingsgevallen zijn gewettigd.

Na de Duitse capitulatie in Nederland bereikte de verwarring het hoogtepunt. In het Westen hielden zich reeds groeperingen met zogenaamd C.I.-werk bezig (groep-Sanders, groep-van *Heeckeren*).”

Zo gaat hij nog enige tijd door.

Het is geen fraai beeld, dat hier wordt ontwikkeld. Daarom leg ik het aan u voor, u de gelegenheid biedende, uw beschouwingen daarover te geven.

A. Het is wel heel erg moeilijk. Wat de heer *Siedenburg* zegt van vóór de bevrijding van het noorden, waarbij hij een toestand schildert, die inderdaad nogal afschrikwekkend is, is, geloof ik, enigermate overdreven (heel voorzichtig gezegd!).

Ik zelf heb in het zuiden op alle mogelijke manieren gezeten en geopereerd, maar ik heb er nooit een auto met „C.I.” of „B.I.” gezien. Er was bij de stoottroepen het verlangen, dezelfde groene streepjes te dragen, die de Canadezen en Engelsen droegen en die zouden wijzen op Field Security, maar dat heb ik van de eerste dag af verboden, omdat het mij krankzinnig leek, op je kraag een teken van je taak te zetten.

Wat hij zegt over de vele groepen, is misschien overdreven. Ik hoorde u spreken over „C.I.” in Limburg. Ik denk, dat hij bedoelt: het commando Limburg van de stoottroepen. Er was een commando Zuid in Eindhoven, dat de commando's Limburg en Brabant overkoepelde. Als u spreekt van C.I. van de stoottroepen in Limburg, is het alleen C.I. van de stoottroepen.

Ik heb het gevoel, dat de ravage, die wij op dit gebied na de bevrijding in het noorden tegenkwamen, hem hierbij enigermate door het hoofd heeft gespeeld en hij het direct op de sector Zuid heeft betrokken.

66182. De *Voorzitter*: Hij zegt:

„Het was voor mij als Nederlander weleens beschamend om te zien hoe een noodzakelijk contact tussen b.v. het B.D. en de C.I. dienst van de Stoottroepen slechts via een Brits onderdeel kon worden gehandhaafd.”

Is dat juist?

De heer *Siedenburg* zegt dus, dat er geen regelmatig contact was; dat het plaats moest vinden via Engelsen of Canadezen.

A. Hij stelt het dus zo, dat er wel contact is geweest, maar via Canadezen of Engelsen. Ik meen, dat er helemaal geen contact is geweest.

66183. De *Voorzitter*: U zei zoëven: Het is mogelijk, dat de heer *Siedenburg* tot deze schildering is gekomen onder de indruk van datgene, wat hij na de bevrijding allemaal in het noorden heeft gezien. Ik leid daaruit af, dat zich aldaar toestanden hebben voorgedaan, die u nog veel erger en bedenkelijker vond dan ze in het zuiden waren.

A. Ik doelde eigenlijk op de veelheid van organisaties.

66184. De *Voorzitter*: Dat was het laatste, dat ik u voorlas, nl. dat de verwarring het hoogtepunt bereikte. Ik citeer verder:

„Bovendien wierpen tallozen, die tot dusver inlichtingenwerk hadden verricht of geambieerd zich op het „interessante” en thans geheel gevaarlose security-werk. Een menigte onafhankelijke mysteromanen, lieden met boter op het hoofd, het genre Ochtendpost, de gelijkhebbers, de verongelijken, de wraakzuchtigen sloten zich erbij aan. Daarbij kwam de ongelukkige omstandigheid, dat de Canadese Field Security (in de volksmond „secret service” genoemd) stellig niet tot de crème van het Canadese leger behoorde. Deze eenheden gingen hun taken ver te buiten. waren oorlogsmoe en dikwijls op buit belust.

Dit gehele complex van onderling jalouse, elkaar bevechtende en verdachtmakencie lieden en instellingen werd de heer *Eindhoven* plotseling in de schoot geworpen.”

Dat is dan het begin van het ontstaan van het B.N.V.

A. Ja, maar wij hebben dus inderdaad in het zuiden een aantal organisaties gehad; wij hebben ons daarmee niet veel bemoeid en hadden er weinig last van. Na de bevrijding van het noorden kwam daar een groot aantal organisaties voor de dag en toen is van de stoottroepen uit via de staf van de Prins gevraagd of het niet wenselijk was een coördinatie tot stand te brengen. Toen is de staf van de Prins en deze persoonlijk de instantie geweest, die het wilde coördineren. Pas later is het de heer *Eindhoven* in die schoot geworpen, maar daar is nog een fase tussen.

66185. De *Voorzitter*: De heer *Siedenburg* doet deze nogal peritente uitspraak:

„De taak om hierin geleidelijk orde te scheppen, viel enigszins te vergelijken met die van Z.K.H. Prins *Bernhard* ten opzichte van het actieve verzet, met dát grote verschil, dat Z.K.H.

„klein” kon beginnen en over een aantal bekwame en goedwillende medewerkers beschikte. Naar mijn mening verwachtte men van de heer *Eindhoven* het onmogelijke.”

Dat is dus de visie, die hij op het ontstaan van het B.N.V. geeft.

A. Ik kende *Siedenburg* persoonlijk goed en heb groot respect voor hem, maar het lijkt mij, dat daarin een paar luidruchtige termen zitten, die hij over tien jaar niet meer onderschrijft, Maar in zijn algemeenheid onderschrijf ik hiervan zeer veel.

66186. De *Voorzitter*: En bent u toen later ook bij het B.N.V. gekomen?

A. Ja; ik mag dat misschien even anders zetten, want er zijn heel wat verhaaltjes in de wereld. Ook de „Ochtendpost” heeft daarover ten onrechte al een en ander gepubliceerd.

De stoottroepen hebben aan de Prins verzocht coördinatie van deze verschillende diensten tot stand te brengen. Aangezien ik bekendstond als een behoorlijk organisator, heeft de Prins mij gevraagd, mij van de stoottroepen los te maken en deze zaak te coördineren. Ik persoonlijk heb van prof. *de Quay* de opdracht gekregen dit te doen. Pas daarna zijn er allerlei dingen gebeurd, waardoor de heer *Eindhoven* op de proppen is gekomen. De zaak is uitgegaan van de stoottroepen en van de Prins en ik heb de opdracht gehad.

66187. De *Voorzitter*: Waarom heeft u die opdracht niet vervuld of niet mogen vervullen?

A. Er zijn verscheidene besprekingen geweest op het paleis in Apeldoorn, waarbij verscheidene heren van de staf van de Prins aanwezig waren en de Prins zelf ook. Wij hebben toen naar voren gebracht, dat uit het feit, dat op dat gebied een ontzaglijke hoeveelheid diensten zich bewoog, beslist fouten zouden voortkomen en dat het hoog tijd werd dit te coördineren. De Prins heeft mij gevraagd dit ter hand te nemen en ik heb ja gezegd, hoewel ik mij moeilijk van de stoottroepen kon losmaken. Toen is de volgende conferentie belegd, waarbij ook prof. *de Quay* aanwezig was; daarop was ook aanwezig de heer *Eindhoven*, als niet-geïnteresseerde. Deze had nl. het vooruitzicht, aangewezen te worden voor de reorganisatie van het politiewezen in Nederland; aangezien de meeste diensten zich op dat terrein bewogen, was hij gedesinteresseerd toeschouwer. Vóórdat hij op die vergadering kwam, was hem medegedeeld, dat ik die opdracht zou krijgen; hij toonde zich daarover zeer enthousiast; hij zeide, dat hij mij kende. Ik zei, dat ik dat niet begreep; ik kende hem persoonlijk niet. Ja, werd gezegd, hij wist zelfs, dat ik *Tonny* was; *Tonny* was mijn illegale naam. Toen, op de eerste conferentie, waar ook de heer *Eindhoven* aanwezig was, kwam hij tot de ontdekking, dat ik niet de *Gerritsen* was, die hij zich had voorgesteld. Hij had gedacht te zullen ontmoeten de *Gerritsen* uit Nijmegen, van wie hij wist, dat hij voor GS 3 had gewerkt. De zaak is toch doorgegaan.

De Prins heeft verscheidene dingen over mijn verleden gezegd, de heren *van Houten* en *Six* ook. De zaak is zodanig tot stand gekomen, dat in het bijzijn van de heer *Eindhoven*, naar niet als geïnteresseerde, de Prins mij opdracht gaf alle diensten op dit gebied in Nederland te coördineren tot één bureau, waarvan de naam toen nog niet vaststond. Dat is geweest tussen 15 en 29 Mei 1945. Wij hebben toen eerst een klein bureautje gehad in Apeldoorn, waar wij onze gedachten hebben uitgestippeld; wij hebben een organisatie-schema opgezet en wij hadden daar twee of drie weken gewerkt, totdat op een goede dag de heer *Eindhoven* in Apeldoorn kwam voorzitter met de mededeling: jij bent geen chef meer van het nieuwe bureau, maar ik ben het. Ik heb mij daarover zeer verbaasd; ik heb die verbazing ook tegenover de heer *Eindhoven* uitgesproken. Ik heb bovendien gezegd, dat ik het zeer ongepast en onhebbelijk vond, dat prof. *de Quay*, die mij een schriftelijke opdracht had gegeven, niet de moeite nam deze in te trekken en dat via hem mij als boodschap te laten mededelen. Maar als ondergeschikte en nogal in militaire zin opgegroeid zijnde, heb ik er mij bij neergelegd en de heer *Eindhoven* als chef aanvaard.

Zo is na enkele weken de heer *Eindhoven* er op een tot nu toe voor mij onbegrijpelijke manier gekomen. Men zegt in het land: Het contact tussen prof. *de Quay* en de heer *Eindhoven* is na de bevrijding levendiger geworden en zij hebben zich in de oude Uniegedachte gevonden.

Prof. *de Quay* heeft gemeend beter de heer *Eindhoven* te kunnen nemen dan mij, maar het is mij vreemd gebleven en vandaag begrijp ik nog niet, waarom het mij niet op een behoorlijke manier werd medegedeeld.

De heer *Eindhoven* werd chef en ik bleef zijn rechterhand.

66185. De **Voorzitter**: Hebt u geen aanleiding gevonden u tot de Minister te wenden met de vraag of de mededeling juist was en waarom u haar niet rechtstreeks had gekregen?

A. Dat heb ik inderdaad op dat moment niet gedaan en daarvan heb ik ook geweldig veel spijt gehad. Van dezelfde dag af stapelden de moeilijkheden en de werkzaamheden zich dusdanig op, dat het eigenlijk op de achtergrond is gekomen. Er waren veel belangrijker en moeilijker dingen dan een persoonlijk feit op te lossen.

Wij zitten inderdaad met de omstandigheid, dat ik er mij niet over tot de Minister heb gewend.

Ik heb mij wel tot de Prins gewend, die het heel erg vreemd vond, maar hij was langzamerhand in de periode gekomen (m.i. gelukkig!), dat hij zich moest losmaken van al die persoonlijke figuurtjes in den lande; dat past niet bij zijn taak en bij zijn positie in het Koninklijk Huis; hij vond het niet erg gelukkig, het zelf naar boven te brengen.

66189. De **Voorzitter**: Hoelang bent u bij het B.N.V. gebleven?

A. Van de dag van de oprichting af tot 10 September 1945, de dag, waarop ik er glorieus ben uitgetrapt.

66190. De **Voorzitter**: Wilt u ons daarvan ook iets vertellen?

A. Die geschiedenis kent u toch wel! Dat is een heel verhaal.

De **Voorzitter**: Ja, maar dat moet u beslist verlieten.

A. Toen de heer *Eindhoven* in Apeldoorn was teruggekomen en mij vertelde, dat hij zou optreden als chef van het bureau, nam hij tegelijkertijd een deel van de organisatie in zijn hand. Hij bracht dezelfde dag vijf jongelui mee, zo van de leeftijd tussen 18 en 21 jaar, en zei, dat dit zijn allernaaste medewerkers zouden worden in zijn eigen kabinet. Het bleken te zijn een aantal knapen uit de groep-*Albrecht*, een zeer goede, ja, een uitstekende groep. Maar ziende de leeftijd van deze jongelui en het ontbreken van iedere ervaring in het praktische op dit speciale gebied, vond ik dit wel wat vreemd. Ik heb mij laten vertellen (en ik geloof ook wel, dat liet juist is), dat hij er toe is gekomen, omdat hij door de groep-*Albrecht* van het noorden naar het zuiden is kunnen crossen, waardoor hij met deze groep in aanraking is kunnen komen en waarom hij zich heeft gewend tot de groep en de personen, van wie hij in het verleden plezier had beleefd. Hij heeft geprobeerd de zaak op te zetten, waarbij verschillende conferenties hebben plaats gehad. Hierbij waren tegenwoordig de heer *Engelbert* van de Field Security van de Staf van de Prins in Apeldoorn en de heer *Sanders*, alias *Hiemstra*, van de C.I.D. uit de bezettingstijd.

Op dat ogenblik was liet zo, dat hij tegen mij zei: jij bent mijn rechterhand en plaatsvervanger en alle diensten horen onder jou.

Direct was een moeilijk punt ontstaan, want men had de heer *Eindhoven* gezegd, dat de heer *Sanders* een expert was op het gebied van de contraspionage.

Ik ontken dat vandaag nog, maar op dat moment werd het door de heer *Eindhoven* als een axioma aanvaard. Daar kwam bij, dat hij als politieman en volgens mij ook stellig niet als expert op C.I.-gebied het toch wel vreemd vond, dat de heer *Sanders* onder *Gerritsen* zou zijn. Er begon op dat moment een zekere controverse te ontstaan; je kreeg kolonel *Eindhoven* als hoofd en *Gerritsen* als plaatsvervanger en daarnaast *Sanders* voor contraspionage, maar dit is door *Sanders* toch aanvaard. Ik heb zeer vriendschappelijk met hem gesproken en een soort van gentleman's agreement gehad, dat wij elkaar zouden steunen. Daar is helaas niets van terechtgekomen. *Sanders* ontwikkelde zich Mag ik dat hier zo allemaal maar zeggen?

De **Voorzitter**: Ik geloof het wel.

A. Wat wordt hiervan gepubliceerd?

De **Voorzitter**: U kent onze methode van werken uit de reeds verschenen verslagen. Ook penibele zaken moeten wij onderzoeken.

h. Op dat moment meenden wij dus met dat bureau te kunnen starten in deze verhouding; *Eindhoven* formeerde drie sub-bureaux, A, B en C. Onder A zou ressorteren de contraspionage en ook algemene zaken, weer onderverdeeld in een IS-tal secties. Daarnaast zou R zijn de voortzetting van het bureau van majoor *Engelbert* op militair gebied en vervolgens bureau C, het bureau *Crabbendam*, extremisme. *Engelbert* en *Crabbendam* zijn verstandiger geweest dan

ik, want ze hebben van de eerste dag af geweigerd op het bureau van de Nationale Veiligheid in Scheveningen te komen zitten en zijn rustig op hun eigen plaats gebleven. Voor mij was het anders. Ik moest daar zitten als hoofd van bureau A en had *Sanders* onder mij. Toen is de misère begonnen. Enerzijds *Sariders*, die van mening was, dat *Gerritsen* niets wist, terwijl ik van mening was: *Sanders* is ook geen vakman; daarbij de stoottroepen onder *van Buren*, een groep, die mijn hart had en die ik de hand boven het hoofd wenste te houden. Ik geloof, dat het zeer verkeerd was, dat wij deze organisatie zo hebben opgezet, want men kreeg zo wrijving. Wij hadden ieder onze eigen opvatting over het type figuren, nodig voor deze diensten. Ik houd meer van de respectabele man, die recht door zee gaat en geen Gestapo-methoden toepast; anderen vinden, dat je ook sinistere figuren daarvoor moet hebben met Gestapo-manieren. Dat heeft, zoals ik zeg, tot wrijving geleid. *Sanders* wenste zich niet aan te passen.

Bij algemene zaken behoorde het Grand Hotel in Scheveningen, dat geheel uitgeplunderd was en dat wij helemaal moesten opbouwen; er was geen potlood of schrijfmachine. Dit behoort thuis onder Algemene Zaken. Daarvoor had ik officieren voor speciale diensten. De heer *Sanders* meende, dat hij zich ook op dat terrein kon bewegen en kocht maar raak, o.a. herenkanier van ongeveer f 3000, uitgesproken bij *Pander*. Over dergelijke dingen kregen wij ook geregeld kwestie; ik was van mening, dat dit met de geringst mogelijke kosten moest gebeuren; daarvoor ben ik zakenman. Bovendien was dat mijn terrein, hetwelk de heer *Sanders* niet mocht betreden. Er kwamen vreselijk kleine ruzietjes uit voort. Ik herinner mij een van de ochtendconferenties, waarop een van de agenda-punten was, dat de heer *Sanders* niet voldoende paper-clips kon krijgen. Majoor *Fruin* verdedigde de heer *Sanders* en vond het schandalig, dat hij geen paper-clips kon krijgen.

Toen hebben ze mij te spreken gevraagd, een aantal heren uit de illegale groep van Opijnen en omgeving; die werden geïntroduceerd door kapitein *Meulenkamp* van de staf van de Prins. Ik kende de heer *Meulenkamp* goed; die was van de staf van de Prins. Deze heren hadden moeite gedaan om bij de heer *Sanders* te komen voor de contraspionage; ik heb mijn visie gegeven op deze zaak en nogal openhartig, dat geef ik toe. Achteraf is gebleken, dat bij deze vier een verrader had gezeten; de heer *Sanders* heeft daarover een rapport gekregen en dat ingediend bij de heer *Eindhoven*. Deze zeide: dat is het einde en deze heeft mij op staande voet de deur uitgeschopt. Ik ben er vandaag nog dankbaar voor. U behoeft mij niets van dat B.N.V. te vertellen. Intussen was het niet erg, daar gaat het niet om, maar het was allesbehalve elegant. Ik ben zeer gechoqueerd geweest daarover. Ik heb er dag en nacht voor gewerkt om een opzet van een dergelijke dienst te maken; dat is ook inderdaad gebeurd en dan op een goede dag er uit getrapt te worden, is niet zo mooi, als men meent zijn taak goed verricht te hebben. Intussen: het is gebeurd en dat is het einde van onze innige samenwerking geweest. Deze zaak heeft nog een groot vervolg gehad. Op 10 September heb ik toen inderdaad mijn ontslag gekregen per 10 October 1945. Het B.N.V. kwam langzamerhand in een slechte reuk te staan, ook bij de pers, en op de afkorting B.N.V. werden allerlei andere namen gefantaseerd, natuurlijk in slechte richting. Desondanks was het niet zo mooi plotseling op straat te komen staan en teruggesteld te worden tot de rang van kapitein. Bovendien was de vraag: bij welke dienst zou men komen? Tot 10 December 1945 ben ik zonder enige baan of betrekking geweest. Ik ben toen enkele maanden geweest, door toedoen van de Prins, bij het R.D.M., het Regeringsdirectoraat voor Motorvoertuigen, in Rotterdam, en daarna ben ik gekomen bij de Psychologische Dienst van de Koninklijke landmacht. Het einde is dus nog goed geweest voor mij. Het was echter een zeer vervelende zaak.

66191. De **Voorzitter**: Welk gevolg had deze zaak nog meer?

A. U voelt, dat ik, toen ik van dit bureau werd verwijderd, mij er niet direct bij kon neerleggen.

Ik heb mij toen in de eerste plaats gewend tot generaal *Kruls*. Dat moest ik wel, want tenslotte ressorteerde deze dienst onder het Militair Gezag. Ik heb een onderhoud met de generaal aangevraagd, dat is toegestaan. De generaal heeft toen gezegd, dat hij inderdaad niet juist vond de manier, waarop de heer *Eindhoven* mij had ontslagen. Er zijn vele details bij, die ik straks misschien ook mag uitleggen. Desondanks meende generaal *Kruls*, dat het ontslag misschien toch wel moest worden gehandhaafd, maar hij wilde mij in de gelegenheid stellen een verweer in te dienen. Dit verweer heb ik ingediend; het is een epistel van twaalf bladzijden, met feitenmateriaal in ieder opzicht. Ik ben door niemand gehoord, hoewel dit het recht is van iedere officier. Noch de heer *Eindhoven*, noch gene-

raal *Kruls* hebben mij gehoord. Ook na de indiening van mijn rapport bij generaal *Kruls* ben ik niet gehoord. Ik heb alleen een briefje van generaal *Kruls* gekregen, waarin hij mededeelde, dat hij mijn ontslag handhaafde.

Ik heb mij daarna in verbinding gesteld met de Prins en heb hem gevraagd of het inderdaad zo moest. De Prins heeft gesproken met de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *Meijnen*, die zich op het standpunt stelde, dat er ontzettend veel moeilijkheden aan de orde waren en dat er zoveel uitzoekpartijtjes bestonden, dat hij dit er niet bij kon hebben. De Prins schreef mij er bij, dat Minister *Meijnen* inderdaad op het standpunt stond, dat het mijnerzijds wel goed was geweest: hij verzekerde mij, dat ik binnenkort een behoorlijke functie in het leger zou kunnen bekleden, en hij verzekerde mij ook, dat ik er in de toekomst geen nadeel van zou ondervinden. Dat heb ik ook zwart op wit. Toen ben ik een paar maanden blijven wachten tot de functie kwam.

66192. De *Voorzitter*: Hebt u het gevoel, dat die toezegging, dat u er geen schade van zoudt hebben, is gehonoreerd?

A. Dat wil zeggen: door de functie bij de Psychologische Dienst welke functie ik tenslotte heb gekregen, ben ik dermate tevreden over mijn functie in de militaire dienst, dat ik mij niet wens te beklagen en mij niet gedupeerd gevoel. Dat ik aan mijn trek, aan mijn betaling ben gekomen, geloof ik niet; dat het zin heeft er vandaag iets aan te doen, geloof ik ook niet.

66193. De *Voorzitter*: Was de heer *Gerritsen*, die wij het eerst hebben gehoord, later bij het B.N.V. gekomen?

A. Hij is er een paar maanden later bij gekomen.

66194. De *Voorzitter*: Hij is geen familie van u?

A. Helemaal niet.

66195. De *Voorzitter*: Hij is blijkbaar ook in de afdeling van de heer *Sanders* terechtgekomen?

A. Inderdaad.

66196. De *Voorzitter*: Het is ons namelijk gebleken, dat hij naar Londen is geweest in verband met onderzoekingen, die op het Eng-land-Spiel betrekking hadden. Dat is waarschijnlijk na uw tijd geweest?

A. Dat zal wel na mijn tijd zijn geweest.

66197. De *Voorzitter*: Hebt u hierbij nog andere punten, die u voor ons van belang acht?

U hebt nu een uiteenzetting gegeven van de moeilijkheden, die u hebt gehad bij het B.N.V., waartoe wij zijn gekomen naar aanleiding van de verklaringen van de heer *Siedenburg* over het gemis van coördinatie, dat in het bevrijde zuiden had bestaan tussen het bureau-*Derksema* en de Counter Intelligence van de stoottroepen. Meent u, dat u de hoofdzaken aan ons hebt medegedeeld, of zijn er punten, die wij over het hoofd hebben gezien of niet kennen? Wanneer u behoefte hebt ons die mede te delen, wil ik u nu daartoe graag de gelegenheid geven.

A. Ik weet natuurlijk niet, in hoeverre het u interesseert, waarom het B.N.V. te gronde is gegaan en welke de houding van de heer *Sanders* is geweest. Het zijn lange verhalen, die ik graag vertel, maar als het u niet interesseert, wil ik ze ook wel voor mij houden.

66198. De *Voorzitter*: Toen was u er niet meer?

A. Ik ben September 1945 weggegaan en toen waren het bureau en de heer *Sanders* er nog.

66199. De *Voorzitter*: Het B.N.V. is December 1946 opgeheven'?

A. Ja.

66200. De *Voorzitter*: Het verdwijnen van de heer *Sanders* is na 20 November 1945 geweest en valt dus buiten de periode van het onderzoek, dat ons is opgedragen, want deze periode is de parlement-loze periode, afgesloten op 20 November 1945 met het optreden van de voorlopige Staten-Generaal. Als wij echter bepaalde dingen van een latere tijd nodig hebben, die in zo onverbreeklijk verband met ons onderzoek staan, dat men zonder die dingen het anders niet zou kunnen begrijpen en beoordelen, dan zijn wij ook weer niet zo, dat wij zeggen: Op de 20ste November 1945 valt de guillotine. Indien u zou willen aantonen: Wat er daarna gebeurd is bij het B.N.V., geeft pas een goed begrip van hetgeen mij zelf is overkomen, dan zou dat mijns inziens geen overwegend bezwaar behoeven te ontmoeten.

A. Ik geloof inderdaad, dat de opzet van het B.N.V., zoals die door *Eindhoven* is uitgevoerd, moest leiden tot deze ondergang.

66201. De *Voorzitter*: Als u nog nader zoudt willen adstrueren, hoe het B.N.V. is ontstaan en of daarbij bepaalde grondfouten zijn gemaakt, dan is dit een zaak, die stellig binnen de periode van ons onderzoek valt. Als u daarop nog nader licht kunt laten vallen, bestaat daartegen geen bezwaar.

A. Ik geloof, dat ik mij daarvan moet onthouden.

66202. De *Voorzitter*: Op grond van welke overwegingen?

A. Omdat m.i. de opzet verkeerd is begonnen met de personen.

66203. De *Voorzitter*: U zoekt dus het zwaartepunt?

A. In de personen.

De *Voorzitter*: Dan dank ik u zeer voor uw inlichtingen en sluit het verhoor.

J. GERRITSEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

MARIA I-HELENA JOHANNA BRINKMAN—FALTER
oud 62 jaar, wonende te Amsterdam, huisbewaarster in een wijkhuis.

Zij legt de eed af als getuige.

66704. De Voorzitter: Wij hebben u een paar vragen te stellen met betrekking tot uw zoon *Allert Brinkman*.

Hebt u tijdens de bezetting iets geweten van zijn werkzaamheden: hebt u hem veel gesproken in die tijd?

A. Hij heeft een korte tijd in Amsterdam bij mij gewoond, namelijk van December 1939 tot December 1941.

66205. De Voorzitter: Waarom is hij toen van u weggegaan?

A. Toen kon ik mijn tegenwoordige betrekking krijgen en heb die aanvaard, mijn zoon was werkzaam bij een scheepvaartmaatschappij. Ik vermoed, dat hij toen illegaal werk deed; hij ging zo dikwijls zwerven en was zo vaak weg.

66206. De Voorzitter: Heeft hij nooit met u over de aard van dat werk gesproken?

A. Ja, hij sprak weleens over spionnagewerk.

66207. De Voorzitter: Heeft hij dat nader aangeduid?

A. Hij was heel erg gesloten; hij sprak er heel weinig over. Maar ik weet dit: een keer was er een luchtaanval; het was het bombardement van het Wilhelmina-Gasthuis; wij hadden een plat dak en stonden daarop te kijken, waar de bommen terechtwamen en hij zei: het is op het Wilhelmina-Gasthuis. Ik vroeg: hoe weet je dat? Hij moest die avond heel nodig weg en ging weg. Het was inderdaad op het Wilhelmina-Gasthuis. Hij zei: ziet u wel, ik wist het wel. Maar hij heeft er nooit veel over gesproken.

66208. De Voorzitter: Hij heeft dus nooit gezegd, als hij spionnagewerk deed, voor wie hij het deed? Heeft hij het woord „spionnagewerk” wel gebruikt?

A. Ja; dat deed hij voor de Engelsen natuurlijk.

66209. De Voorzitter: Zei hij het er bij?

A. Ja.

66210. De Voorzitter: Later, toen hij is gevangengenomen door de Duitsers en uit zijn gevangenschap is vrijgekomen, is hij ook voor de Duitsers gaan werken. Heeft hij daarover weleens met u gesproken?

A. Ja. Hij zei altijd: wanneer ik voor de Engelsen spionnagewerk doe, moet ik natuurlijk ook bij de Duitsers komen, anders kan ik geen spionnagewerk doen; als ie daar niet komt, weet je ook niets.

66211. De Voorzitter: Kwam hij, nadat hij de gevangenis had verlaten, regelmatig bij u?

A. Niet zoveel.

66212. De Voorzitter: Kwam hij alleen op bezoek, af en toe?

A. Hij kwam zo nu en dan een nacht over, maar toch niet veel.

66713. De Voorzitter: Heeft hij wel tegen u gezegd, dat hij onder de omstandigheden, waaronder hij toen verkeerde, ook voor de Duitsers moest werken?

A. Over het werk, dat hij deed, heeft hij nooit iets gezegd. Het was natuurlijk logisch, dat hij met Duitsers moest omgaan, anders had hij er niets van te weten kunnen komen. Hoe en waar hij het deed, weet ik niet; daarvan heeft hij nooit iets gezegd.

66214. De Voorzitter: Heeft hij tegenover u in al die tijd, dus in heel de bezettingstijd, weleens de naam van een Engelsman genoemd of niet?

A. Nooit.

66215. De Voorzitter: Nimmer?

A. Neen.

66216. De Voorzitter: Dus hij heeft tegenover u in verband met het werk, dat hij deed, nooit de naam *Bingham* genoemd?

A. Neen.

66217. De Voorzitter: Die naam hebt u uit zijn mond nooit gehoord?

A. Neen, nooit, maar hij was verschrikkelijk gesloten. Als ik er weleens op aandrong, dat hij iets zou vertellen, was het altijd: Ik vertel u maar niets, want u kunt toch niet liegen.

66218. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Weet u namen van mensen, met wie hij werkte?

A. Daarvan wist ik weleens voornamen; hij noemde nooit de achternamen. Bijv. *Jonge Bob* en *Oude Bob*. *Meijering* kende hij van vóór de gevangenschap. Dit weet ik van mijn schoondochter, zelf heeft hij die naam nooit genoemd.

66219. De Voorzitter: Kent u *Meijering*?

A. Ja, die heb ik ook weleens ontmoet.

66220. De Voorzitter: Wanneer?

A. In 1945.

66221. De Voorzitter: Later, dus na de oorlog'?

A. Vóór de oorlog heb ik nooit iemand ontmoet.

66222. De Voorzitter: Hoe bent u dan met *Meijering* in contact gekomen?

A. Door mijn schoondochter.

66223. De Voorzitter: Bent u soms met uw schoondochter mee geweest naar *Meijering*?

A. Neen; ik heb hen! eens een keer alleen bezocht op de Andries Bickerweg; daar was hij bij de militaire politie.

66224. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u daar naar toe ging?

A. Omdat ik eens met hem praten wilde over alle mogelijke dingen.

66225. De **Voorzitter**: In verband met het feit, dat uw zoon in de bevrijdingsdagen omgekomen was?

A. Ja.

66226. De **Voorzitter**: Dacht u, dat *Meijering* daarvan iets meer zou kunnen weten?

A. Hij wist er niets van.

66227. De **Voorzitter**: Wat was dan de reden, dat u *Meijering* opzocht?

A. Ik had zijn naam dikwijls gehoord en vond het prettig hem eens te ontmoeten.

66225. De **Voorzitter**: Wat heeft hij toen tegen u gezegd over uw zoon?

A. Wij hebben een algemeen gesprek gehad; hij kende hem van vroeger. In die dagen gingen er wel geruchten, dat mijn zoon niet helemaal safe was geweest, en daar wilde ik hem eens naar vragen.

66229. De **Voorzitter**: En wat zeide *Meijering* toen?

A. Die hechtte er toen helemaal geen geloof aan.

66230. De **Voorzitter**: Kunt u geen bijzonderheden van dat gesprek meedelen, bijv. dat hij dingen verteld heeft, die u toen van waarde voorkwamen?

A. Neen. Het was maar een kort gesprek, hij was zeer bezet.

66231. De **Voorzitter**: Heeft *Meijering* u de naam *Bingham* ook niet genoemd?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Dat is hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

M. H. J. BRINKMAN—EALTER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Schilthuis, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

JOHANNA LA RIVIERE—WALDORP,
oud 34 jaar, wonende te Dordrecht, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

66232. De **Voorzitter**: Wij zijn bij een van de vele verhoren, die de commissie gehouden heeft uw naam tegengekomen in een verband, dat ons nogal interesseert; de heer *Warendorf* heeft nl. in een verhoor eigenlijk vrijwel terloops gezegd: „Dat is bij de arrestatie van *Vaz Dias* geweest, hetgeen ik toen heb doorgegeven aan mejuffrouw *Waldorp*, die zich met de verzorging van *Alblas* belast had.” Is het juist, dat u met *Alblas* te maken hebt gehad?

A. Ja, de verzorging. Hij is niet naar mij toe gekomen, toen hij als parachutist gedaald was.

66233. De **Voorzitter**: Maar u heeft hem toch wel gekend?

A. Ja.

66234. De **Voorzitter**: Dat interesseert ons, omdat *Alblas* bij de verbinding van het bezette Nederlandse gebied met Engeland een belangrijke rol heeft gespeeld. Ons zijn vrij weinig getuigen bekend, die *Alblas* van meer nabij hebben gekend, althans meegemaakt hebben in die tijd. Hoelang heeft u contact met hem gehad en wanneer is dat geweest?

A. Ik heb contact met hem gekregen einde Januari, begin Februari 1942, vermoed ik.

66235. De **Voorzitter**: Hij is half Juli 1942 gearresteerd. Toen u met hem in contact kwam, was hij dus al geruime tijd in Nederland. Hoe is u met hem in contact gekomen?

A. Door toedoen van *Idema*. *Idema* was candidaat-notaris in Dordrecht, thans in Sliedrecht. Hij (*Alblas*) was verloofd met een meisje *Hueting*.

66236. De **Voorzitter**: Welk contact heeft u met *Alblas* gehad? De heer *Warendorf* zegt, dat u zich belast had met de verzorging van *Alblas*.

A. Ik zorgde, dat hij zijn eten en zijn distributiebescheiden kreeg, b.v. als hij een stamkaart nodig had. Mijn functie was eigenlijk die van koerierster.

66237. De **Voorzitter**: In welk verband deed u dat? In dienst van een organisatie of van een persoon?

A. Van *Vaz Dias*. *Alblas* en *Vaz Dias* hadden met elkaar wel wat te maken en aangezien ik het gemakkelijk kon doen, deed ik het loopwerk.

66238. De **Voorzitter**: Sprak u wel met *Alblas*?

A. Zeker.

66239. De **Voorzitter**: Zei hij u weleens iets over zijn werk?

A. Neen. Ik heb hem zijn code overgebracht. Dat is het enige, dat ik er van mijn kant van weet.

66240. De **Voorzitter**: Dat is heel belangrijk. Heeft *Alblas* tijdens zijn verblijf in Nederland een andere code gekregen?

A. Militaire vierkants; ineens schiet het mij te binnen. Ik moest onthouden: „deurknop”, „radio” en „vloermat”.

66241. De **Voorzitter**: Hoe kwam u aan die code?

A. Die heeft *Vaz Dias* mij gegeven.

66242. De **Voorzitter**: Is dat in de begintijd van uw contact met *Alblas* geweest, dus omstreeks Februari 1942?

A. Nou neen, dat denk ik niet.

66243. De **Voorzitter**: Dacht u, dat het later was?

A. Dat is ontegenzeggelijk later geweest. Wanneer is *Vaz Dias* weggegaan? In Juni? Het is niet zolang er vóór geweest, dacht ik.

66244. De **Voorzitter**: Het was dus betrekkelijk kort vóór de arrestatie van *Alblas*? Dat is in Juli geweest.

A. Het zal op z'n laatst Mei zijn geweest. Ik geloof niet, dat het zo erg vroeg geweest is.

66245. De **Voorzitter**: Waar zond *Alblas*?

A. Op verschillende adressen, die ik niet heb geweten.

66246. De **Voorzitter**: Geen van alle?

A. Ja, toch. Eén adres weet ik, daar had hij toen al gezonden, en bij *Vaz Dias* in Huizen. Het andere adres is Huis ter Heide. Ik heb al over de naam zitten denken, maar ik weet hem niet meer; het is een zuster van mevrouw *Hueting* aan de Laan van Poot, maar ik kan niet meer op de naam komen.

66247. De **Voorzitter**: Dus welke contacten *Alblas* verder had, met welke organisaties en personen hij verder in verbinding stond, voor wie hij met die zender berichten verzond, daarvan weet u niets?

A. Hoe die organisaties heetten, weet ik niet. Ik weet, dat hij gestuurd is naar *Idema* en dat hij verloofd was met het meisje *Hueting*. Ik meen, dat hij daar ook wel heeft gezonden.

66248. De **Voorzitter**: Over de inhoud van zijn berichtgeving weet u dus ook niets?

A. Niet noemenswaard.

66249. De **Voorzitter**: Er schijnt een bericht van hem geweest te zijn, dat voor ons van belang is, dat vlak vóór zijn arrestatie is uitgezonden, en waarin hij waarschuwde, dat een van de belangrijkste door Engeland gezonden agenten gearresteerd was. Aangezien zijn code op dat moment bekend was bij de Duitsers en zij zijn berichtgeving dus konden controleren, hebben zij dat gemerkt en daarop is zijn arrestatie gevolgd. Weet u van dat gebeuren iets af? De gearresteerde agent was *Jambroes*. *Jurgens* was zijn schuilnaam.

A. Die naam heb ik nooit gehoord.

66250. De **Voorzitter**: *Marrow*, in het Engels?

A. Nooit van gehoord.

66251. De **Voorzitter**: Wat hebt u van de arrestatie van *Abblas* gemerkt?

A. Het verhaal.

66252. De **Voorzitter**: Hij is gearresteerd ten huize van mejuffrouw *Hueting*. Hoe is dat gegaan?

A. Ik vermoed, dat *Idema* mij dat heeft verteld. Het meisje is eerst gearresteerd.

66253. De **Voorzitter**: Mejuffrouw *Hueting*?

A. Ja, maar men wist niet, dat het een arrestatie was. Het meisje was weg. Toen hebben wij gezegd: Niet naar het huis gaan, het is mogelijk, dat er gevaar dreigt. Maar hij is er toch heen gegaan en gearresteerd. Het meisje is onder geleide naar het huis teruggegaan. Een tante zou er heen gaan om te informeren hoe het met haar was; daar is haar verteld, dat zij (mejuffrouw *Hueting*) met de fiets gevallen was en gewond aan de knie. Een verpleegster was in het huis, deed de deur open en zei: U mag niet bij het meisje. Tenslotte is zij er toch bij geweest. Mejuffrouw *Hueting* heeft toen iets gezegd van „Pas op". Dat heeft die tante volkomen verkeerd begrepen en is teruggegaan. Afsproken was: Als die tante de fiets binnemaalde, kon *Klaas Abblas* binnenkomen. Die tante had het dus verkeerd begrepen; zij heeft de fiets binnengehaald en hij is binnengegaan; er kwamen toen direct twee kerels, die hem arresteerden. De dag, dat mejuffrouw *Hueting* gearresteerd was, was ik ook in den Haag met *Idema*. *Idema* en hij zijn toen om het huis aan de Laan van Poot heengelopen en zijn toen naar *Hueting* in de Klaverstraat gegaan. De tante is daarop op de Laan van Poot naar binnen

gegaan. Zij hebben mejuffrouw *Hueting* dus als lokaas gebruikt. Maar aan *Idema* hebt u veel meer, want ik ben halverwege weggegaan.

66254. De **Voorzitter**: Hoe oud was *Abblas* toen ongeveer?

A. Nog zeer jong, nog geen 25 jaar.

66255. De **Voorzitter**: Welke indruk maakte hij op u? Flink?

A. Ja, zeer flink, buitengewoon sympathiek en buitengewoon serieus. Hij kwam ook uit Dordrecht.

66256. De **Voorzitter**: U bent dus van mening, dat de heer *Idema* degene is, die het meest van *Abblas* kan weten en die het best van zijn lotgevallen op de hoogte is?

A. Ja. Die heeft ook voortdurend contact met hem onderhouden.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen en sluit het verhoor.

J. LA RIVIERE—WALDORP.

DONKER, *voorzitter*.

SCHILTHUIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Schilthuis, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HENDRIK ADOLF REUS,

oud 31 jaar, wonende te Haarlem, machinist ter koopvaardij.

Hij legt de eed af als getuige.

66257. De **Voorzitter**: U hebt enige tijd geleden aan de Enquêtecommissie een brief geschreven, waarin u uiting gaf aan uw bezwaren tegen de heer de *Graaf*. Later hebt u dat (bij uw brief van 3 Mei 1949) nog eens uitvoerig uiteengezet onder vermelding van uw eigen levensloop en lotgevallen.

Nu is ons echter nog niet helemaal duidelijk geworden op welke feiten uw bezwaren tegen de heer de *Graaf* eigenlijk zijn gebaseerd. Zoudt u ons kunnen vertellen hoe dat in elkaar zit?

A. Ik ben op de machinistenschool in Amsterdam geweest in 1942. Een groep jongelui en leraren vormden daar een verzetsgroep.

66258. De **Voorzitter**: Weet u ook of dat een zelfstandige verzetsgroep was of dat het een groep was, die bij de een of andere kleinere of grotere organisatie behoorde?

A. Dat was mij niet bekend.

66259. De **Voorzitter**: U bemerkte alleen, dat de jongelui actief bezig waren?

A. Dat was heel duidelijk merkbaar.

66260. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Het ging nogal met veel bravour; in de werkplaats werden bij voorbeeld revolvers gerepareerd en gemaakt. Het geheel was nogal opvallend.

66261. De **Voorzitter**: Is er misschien een verband geweest met andere organisaties? Hebt u nooit horen noemen C.S. 6?

A. Neen. Er werd mij wel gevraagd mee te doen, waarop ik geantwoord heb: dit verzetswerk is mij veel te luidruchtig; er zitten N.S.B.-ers op de school.

66262. De **Voorzitter**: U was ook N.S.B.-er.

A. Dat was ik ook, d.w.z. ik maakte gebruik van het lidmaatschap. Op school wisten ze ook, dat ik het lidmaatschap van de N.S.B. bezat, doch wisten ook hoe ik er over dacht, vandaar dat het voor hen geen bezwaar was om mij met hen mee te laten doen, doch ik had reden om niet mee te doen. O.a. de aanwezigheid van de *Graaf*.

66263. De **Voorzitter**: U was vóór de oorlog reeds N.S.B.-er?

A. Ik ben lid geworden in 1934 of 1935 en ben het gebleven tot het ambtenarenverbod afkwam; toen ben ik teruggetreden. Ik was toen 16 à 17 jaar. Toen het ambtenarenverbod afkwam, moest ik voor mijn vader (hoofdambtenaar) bedanken. Ik werd lid, omdat wij in de Haarlemse *Manège* een rijclub hadden en men op een

gegeven moment werd verplicht N.S.B.-er te zijn, wilde je bij die paardrijclub kunnen blijven. Ik was toen 16 jaar, ben lid van de N.S.B. geworden, maar heb verder nooit iets aan de politiek van de N.S.B. gedaan. Dat mocht niet van mijn vader en ik had er ook geen begrip van. Toen het ambtenarenverbod afgekondigd werd, mocht ik ook niet meer bij de paardrijclub blijven.

66264. De heer **Stokvis**: Er was toch ook een manège in Haarlem, waar dat niet nodig was?

A. Ik kende deze mensen goed; ze reden ook in de Haarlemse *Manège*, hadden een eigen pikeur en waren aangesloten bij de landelijke ruiters. Er was toen verder, wat de N.S.B. betreft, niets verkeers bekend.

66365. De **Voorzitter**: In 1936 bent u dus teruggetreden en na de capitulatie bent u weer lid geworden?

A. Toen ben ik naar een bestuurslid gegaan en heb gevraagd: Kan ik het lidmaatschap niet weer opnemen?, met de gedachte: „Je kunt nooit weten, waar het goed voor is.“ Dat is toen gebeurd, maar ik heb nooit een eed of iets dergelijks afgelegd. Ik wilde alleen het lidmaatschap weer hebben om het te kunnen gebruiken in bepaalde omstandigheden. Toen heeft die man — ik weet niet wie het was, ik meen *van Nie* — gezegd: Natuurlijk kan je dat lidmaatschap weer krijgen. Omdat ik in 1934/35 lid was geweest, heeft hij mij verder het vijfjarenlidmaatschap gegeven. Verder heb ik er nooit iets van gehoord; ik heb ook nooit contributie betaald.

66266. De **Voorzitter**: U was dus op de machinistenschool en vond de daar gevoerde actie een onvoorzichtige geschiedenis, ook al omdat u wist, dat er N.S.B.-ers op de school waren. Op dat punt was u met uw verhaal; vervolgt u het nu maar.

A. Je weet, dat ik N.S.B.-er ben, althans dat ik het lidmaatschap daarvan heb; je vraagt mij hiervoor, maar de organisatie is mij te onbetrouwbaar. Ik hoorde, dat er verschillende mensen bij waren; ik kende de *Graaf* ook als N.S.B.-er. Daarom voelde ik er o.a. niets voor.

66267. De **Voorzitter**: Hoe kende u de *Graaf* als N.S.B.-er?

A. Van zijn schooljaren, ik meen van het Christelijk lyceum.

66268. De **Voorzitter**: Was hij N.S.B.-er in 1935/36? Hij was zowat van uw leeftijd.

A. Hij zal iets ouder zijn.

66269. De **Voorzitter**: Was u toen met hem op hetzelfde lyceum?

A. Neen; ik was op de M.T.S. en hij op het Christelijk lyceum in Haarlem.

66270. De **Voorzitter**: U hebt dus gehoord, dat hij in die tijd N.S.B.-er was?

A. Ja; een zekere *Hofman*, ook een N.S.B.-er, was op de M.T.S. en dan nog *Boy Jepsen*; dat waren vrienden van hem.

66271. De **Voorzitter**: Maar u hebt niet vernomen, dat hij het nog in de oorlog was?

A. Neen; ik wist wel, dat hij het (± 1937) was.

66272. De **Voorzitter**: In die tijd dus, dat u het ook was, hebt u het gehoord?

A. Iets daarna.

66273. De **Voorzitter**: Maar u hebt niet gehoord, dat hij het ook in de oorlogstijd is geweest?

A. Neen, maar wel kende ik zijn vrienden, die het nog waren in de oorlog.

66274. De **Voorzitter**: Wie waren dat?

A. Boy was zijn bijnaam op de H.B.S.

66275. De **Voorzitter**: Ging u in de bezettingstijd met deze *Boy Jepsen* om?

A. Neen, daarmee ging ik niet om. Mijn broer ging met hem om, vóór de bezettingstijd, ± 1936.

66276. De **Voorzitter**: Hoe hoorde u, dat *de Graaf* met *Boy Jepsen* omging?

A. Ik kende er verscheidenen van dat clubje en ik wist wat zij deden. Die vrienden waren vaak samen met *Rietje Sfaal* uit Haarlem. *Rietje Sfaal* was een speciaal vriendinnetje van hen, daar gingen zij om beurten mee uit. Mij (*de Graaf*) was bij dat groepje in de bezettingstijd.

66277. De **Voorzitter**: Dus daarmee heeft u hem gezien?

A. Dat waren jongens, waarmee ik hem op de M.T.S. gezien heb in ± 1937 en ook daarna in de oorlog. *Boy Jepsen* is in de oorlog naar Hamburg gegaan als radio-omroeper. *Hofman* heeft in Duitsland gezeten en heeft door middel van de radio geweldige propaganda gemaakt om te gaan werken in Duitsland, omdat het daar zo goed was. Totdat zij op een gegeven ogenblik teruggekomen zijn, begin 1943; toen deugde er ineens niets meer.

Ik heb mij niet aangesloten bij die groep op de machinistenschool en ben in 1943 naar Spanje gegaan.

66278. De **Voorzitter**: Op eigen gelegenheid?

A. Niet geheel.

66279. De **Voorzitter**: Wie hebben u daarbij geholpen?

A. Mijn broers en een jongen, *Naufa*. Er waren mij enkele namen in België en Frankrijk bekend. Ik kreeg de een door de ander opgegeven.

66280. De **Voorzitter**: Dus u had hier een adres in België gekregen?

A. Ja. Mr. *Strengers* in Brussel, bij de bank van *van Mierlo*. Van hem kreeg ik weer een ander in Parijs, een zekere *Rogers*.

66281. De **Voorzitter**: Werd u niet begeleid op uw reis van het ene naar het andere adres?

A. Neen; wij reisden met ons drieën broers.

66282. De **Voorzitter**: U is tenslotte in Spanje gekomen?

A. Ja.

66283. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Op 10 of 12 September 1943.

66284. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft u in Spanje vertoefd?

A. Tot Februari 1944.

66285. De **Voorzitter**: Heeft u daar toen de heer *de Graaf* ontmoet?

A. Die kwam op een gegeven ogenblik in Madrid opdagen

66286. De **Voorzitter**: Was u vrij?

A. Ja.

66287. De **Voorzitter**: Hij ook?

A. Ja. Ik stelde hem ogenblikkelijk de vraag, hoe het verder met de jongens op de machinistenschool was gegaan.

66288. De **Voorzitter**: Waarom stelde u hem die vraag?

A. Omdat ik hem indertijd verdacht en ik wist, dat hij in die organisatie zat.

66289. De **Voorzitter**: U heeft ons alleen verteld, dat die jongens dat werk deden.

A. Hij was daarbij betrokken, hoewel hij nooit op de machinistenschool was geweest. Ik heb het aan de jongens gevraagd en die hebben mij dat medegedeeld.

66290. De **Voorzitter**: Dus u hebt aan de jongens gevraagd of *de Graaf* er ook bij was betrokken. Wat zeiden zij toen?

A. Toen zeiden zij, dat hij er ook bij was betrokken. Ik heb hen toen voor hem gewaarschuwd en gezegd: de organisatie is veel te luidruchtig en van jullie doel, Duitsers neerschieten, als zij alleen lopen, zie ik het nut niet in. Dergelijke dingen deden zij.

66291. De **Voorzitter**: U zag *de Graaf* in December 1943 in Spanje. In het gesprek, dat zich daar toen ontwikkelde, heeft u dus gevraagd: „Hoe is het verder met de jongens gegaan?”

A. Dat is het enige, dat mij interesseerde. Ik vroeg hem dus, hoe het met de jongens (die verzetsgroep) op de machinistenschool was; *de Graaf* interesseerde mij niet. Hij zei: „Zijn allemaal gefusilleerd; ik was er ook bij, maar ik ben weten te ontkomen.”

Toen zei ik: „Dan begrijp ik wel, hoe het in zijn werk is gegaan”.

66292. De **Voorzitter**: Wat bedoelde u daar mee?

A. Wij hadden die dingen meer meegemaakt.

66293. De **Voorzitter**: Wat?

A. Dat één als gefusilleerd werd opgegeven en niet werd gefusilleerd. Dat heeft mijn broer o.a. aan den lijve ondervonden bij de Leidse studenten in de duinen. Die hadden afgesproken met een groep van 8 studenten, dat zij met een bout naar Engeland zouden vertrekken; daar was mijn broer ook bij betrokken. Zij zouden 's avonds om 11 uur weggaan; dan was het donker. Maar het werd verzet op 6 uur in de ochtend. Toen zei mijn broer: „Dan ga ik niet mee door de duinen wandelen, want dan ziet iedereen je.” Het waren allen zeer goede vrienden. Hij zei: „Ik waarschuw jullie alleen; het kan nooit goed zijn op dat tijdstip.” Even later is hij naar de plaats gegaan, waar zij zouden samenkomen; toen was hij ooggetuige, hoe het stelletje opgepakt werd.

Dat was een werkwijze, die wij kenden bij het oppakken van mensen. In dit geval was het *de Graaf*; in het geval van mijn broer moet één van het groepje fout zijn geweest; de naam was mijn broer wel bekend, maar die ken ik niet.

Het is o.a. wat mijn broer mij heeft verteld en wat zich vóór de oorlog in Duitsland ook meermalen had afgespeeld, zoals wij wisten van mensen, die daar vandaan vluchtten en op een moment in Amsterdam kwamen.

66294. De **Voorzitter**: Wat zei *de Graaf*, toen u zei: „Dan begrijp ik wel, hoe het in zijn werk is gegaan”?

A. Ik ben doorgelopen, want ik had verder met *de Graaf* niets te maken; hij is ook doorgelopen.

66295. De **Voorzitter**: Hij heeft het vermoedelijk niet begrepen.

A. Hij zal het vermoedelijk wel hebben begrepen, want hij was er helemaal niet over te spreken, toen ik dat zei.

66296. De **Voorzitter**: U hebt hem verder niet ontmoet in de oorlog?

A. Neen. Alleen wist ik, dat hij bij de geheime dienst in Londen was gekomen en wat hij deed. Ik ben vijf dagen in Londen geweest.

66297. De **Voorzitter**: U bint gaan varen?

A. Ja. Verder was mij wel bekend, dat ik in Londen aan de Hollandse instanties geen gegevens mocht mededelen van de betreffende mensen, die werkzaam waren in ondergrondse groepen.

66298. De **Voorzitter**: Van wie mocht u dat niet mededelen?

A. Van de jongens, die in de groepen zaten, dus de jongens, van wier adressen wij hebben gebruik gemaakt om uit Holland naar Spanje te komen; zij wilden absoluut niet hebben, dat in Engeland aan de Hollandse instanties werd medegedeeld, dat wij van hun adressen gebruik hadden gemaakt.

66299. De **Voorzitter**: U hebt na de oorlog *de Graaf* nogeens ontmoet?

A. Jawel.

66300. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich dat toen toegedragen?

A. Dat is geweest bij een lezing, die hij in Haarlem heeft gehouden over wat hij noemde het „England-Spiel”.

66301. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Dat is een paar maanden geleden geweest, even vóórdat ik dis eerste brief schreef.

66302. De **Voorzitter**: Kan het op Dinsdag 12 April van dit jaar geweest zijn?

A. Ja.

66303. De **Voorzitter**: Wat is er toen gebeurd?

A. Toen ben ik naar die lezing gegaan over het England-Spiel en daar sprak hij over verschillende vormen van verraad en over bravourstaaltjes, die hij had uitgehaald. Toen zei ik: Was je dat bekend in 1942, die vorm van verraad, om in de Nederlandse verzetsgroepen te zitten als pro-Duits? Toen zei hij: Ja, dat was mij in 1942 bekend. Waarom ben je dan met de Duitsers doorgedaan, zodat de mensen, waarmee je omging, door hun omgang met jou sneuvelden?

66304. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik niet goed. U zei tegen hem: Was het u bekend, dat er mensen waren, die probeerden in een Nederlandse groep te penetreren? En dan voegt u daaraan ineens toe, dat door zijn werkzaamheid de mensen verraden werden.

A. Omdat hij dat eerst heeft zitten vertellen tijdens zijn lezing. Ik heb toen gezegd: Dus ook met mensen, die in een groep zaten en de boel aan de Duitsers meedeelden of meegegeeld hadden, maar zo te werk gingen, dat ze als betrouwbare Nederlanders bekendstonden.

66305. De **Voorzitter**: Die mensen zijn er natuurlijk geweest, maar hoe maakt u nu ineens de sprong, dat *de Graaf* als zodanig zou zijn opgetreden? Dat is iets heel anders.

A. Dat heb ik hem gezegd, dat hij ook zo was, dat hij dat gedaan heeft. Dat heeft hij zelf verteld, in Spanje namelijk, dat hij als gefusilleerd stond opgegeven, maar dat hij ontsnapt was. Op dat voorbeeld van de machinistenschool heb ik gewezen, dat hij de boel aan de Duitsers verraden heeft.

66306. De **Voorzitter**: Dat zegt u, maar men kan ook wel niet gefusilleerd zijn, omdat men heeft weten te ontsnappen.

A. Maar ik heb hem uitgelegd, dat er jongens van de machinistenschool daardoor gesneuveld zijn; toen werd hij razend en zei, dat hij er niets mee te maken had. Hij vroeg mij de zaal te verlaten, maar daar dacht ik niet aan; ik wilde weleens horen, wat hij nog meer te vertellen had en toen heeft hij de lezing gesloten; hij wilde er absoluut niet op ingaan.

66307. De heer **Stokvis**: Hij heeft het dus niet bekend?

A. Natuurlijk heeft hij het niet bekend, maar hij heeft zich wel degelijk betrappt gevoeld: anders kon hij er rustig over spreken, maar hij heeft er niet over willen spreken.

Ik weet wel, dat ik in dezen zeer zwak sta, maar het is naar mijn mening zo gebeurd.

66308. De **Voorzitter**: Uw constructie is eigenlijk deze, dat u zegt: mijn broer heeft mij een geval verteld van enige studenten, die naar Engeland wilden; die studenten zijn op een gegeven ogenblik gearresteerd en volgens de mededelingen van mijn broer is een van

die gearresteerden zijn doodvonnis ontkomen en die ene was de verrader van het geval. Of het zo gebeurd is, weten wij niet. Dat doet er ook niet toe. Er zijn inderdaad dergelijke gevallen voorgekomen. Dat is het eerste punt. Het tweede punt in uw gedachten-gang is, dat de jongens op de machinistenschool gearresteerd zijn, dat in dat verband ook *de Graaf* gearresteerd zou zijn, dat hij echter aan fusillering ontsnapt is en — nu trekt u de parallel met dat verhaal van uw broer — dat hij dan ook wel degene geweest zal zijn, die deze jongens aan de Duitsers verraden heeft; immers, hij is ontsnapt. Maar dan zeg ik: dat behoeft niet; men kan ook aan de Duitsers ontsnappen door uit te breken, of op andere wijze. Uit het feit, dat hij de enige is, die de dans is ontsprongen, trekt u echter zonder meer de conclusie, dat daaruit opgemaakt moet worden, dat hij de verrader is geweest.

A. In Parijs heeft hij hetzelfde gezegd. Ik heb het aan jongens, die uit Parijs kwamen, gevraagd; die organisatie bestond niet meer; er waren verscheidene mensen opgepakt. Ik heb toen naar *de Graaf* geïnformeerd. Ik weet niet, hoe hij in Parijs gekomen was en hoe hij door België en door Nederland heen gekomen is; hij verscheen ineens bij die mensen, ging daar zitten met een revolver naast zich en zeide: als een Duitser binnenkomt, schiet ik hem direct neer. Die jongens wilden hem niet hebben; die hebben hem zo spoedig mogelijk doorgestuurd. Onmiddellijk nadat hij vertrokken was, is de gehele zaak daar weer opgepakt.

66309. De **Voorzitter**: Maar niet bewezen is, dat die mensen in Parijs opgepakt zijn, omdat hij verraad gepleegd heeft.

A. Dat kan alleen bewezen worden, wanneer de instanties, waarmee hij heeft gewerkt, dit kunnen bevestigen; dat kan ik niet. Daarom is het inderdaad zeer lastig, dit te bewijzen, maar toen ik na de oorlog bij de P.R.A. geroepen werd en ik mij moest verdedigen, omdat ik N.S.B.-er was geweest, heb ik gezegd: ik weet niet, of *de Graaf* verhoord is over dat zelfde lidmaatschap; zo ja, dan wil ik mij ook wel daarover laten verhoren. Toen ben ik naar huis gestuurd en verder in het geheel niet verhoord. In Londen, waar ik verhoord werd door de Engelsen, hebben zij mij ook gezegd, dat ik niets moest mededelen aan de Nederlandse instanties en zeker niet over *de Graaf*, die in die dienst zat. Dal wist ik al van uit Holland.

66310. De heer **Stokvis**: Heeft u nog onderzocht of de *Graaf* inderdaad gevangen is geweest in Amsterdam?

A. Ja. Dat hij gevangen is geweest bij de Duitsers, heb ik onderzocht. Dit heb ik van een collega van hem, die hetzelfde werk deed in een gaarkeuken van Amsterdam.

66311. De heer **Stokvis**: Heeft u het ook onderzocht bij de groep, met wie hij gearresteerd is?

A. *Raven*, uit Rotterdam, die ook op de machinistenschool is, heeft mij dat medegedeeld.

66312. De heer **Stokvis**: Heeft u getracht voor deze zeer ernstige beschuldiging voldoende bewijsmateriaal te vergaren?

A. Ik ben later nog eens naar de mensen toegegaan om de zaak nog eens bevestigd te krijgen.

66313. De heer **Stokvis**: Heeft u bij de P.R.A. een klacht ingediend met de namen er bij?

A. Ja.

66314. De heer **Stokvis**: Tegen *de Graaf*?

A. Dat heb ik gedaan, maar toen zeiden zij, dat dat spionage was.

66315. De **Voorzitter**: Toen u bij de P.R.A. moest komen, heeft men u ondervraagd over uw lidmaatschap van de N.S.B. Toen heeft u gezegd: dat moet u eerst maar eens aan *de Graaf* vragen, die is vroeger ook N.S.B.-er geweest. Maar dat is iets anders dan dat u bij de P.R.A. gezegd zoudt hebben: ik heb nog een extra-klacht tegen *de Graaf*, te weten, dat hij de leerlingen van de machinistenschool heeft overgeleverd aan de Duitsers.

A. Dat heb ik gedaan.

66316. De **Voorzitter**: Is daaraan geen aandacht geschonken?

A. Daarover is een verslag opgemaakt. Daarvan heb ik ook nooit meer wat gehoord.

Verder is er een jongen, *Raven*, die ik nogal eens sprak in Amsterdam en die werkte in een kleine machinewerkplaats, die behoorde aan een van de leraren van de Machinistenschool. Die wist van alles af; die wist, dat ik N.S.B.-er was. Het bestaan van die groep was hem bekend. Ik heb er ook met hem over gesproken, dat *de Graaf* als foute persoon in die groep zat.

66317. De **Voorzitter**: Hebt u *Raven* na de oorlog nog gesproken om te verifiëren, hoe de gevangenneming is gegaan?

A. Neen, maar dat kan *Raven* direct toelichten.

66318. De heer **Stokvis**: In uw tweede brief aan de Enquête-commissie hebt u geschreven, dat *de Graaf* zich bezighield met zwarte handel. Hebt u daarvoor enige bewijzen?

A. Ik weet alleen, dat hij het gedaan heeft. Er zijn andere mensen, die het direct...

66319. De heer **Stokvis**: Hoe weet u het?

A. Het is een jongen van de machinistenschool, die ook bij de Maatschappij Nederland zat en in de gaarkeuken is geplaatst.

66320. De heer **Stokvis**: Hoe deed hij het?

A. Levensmiddelen en tabak. Terwijl hij chef van de gaarkeuken was, kon hij gemakkelijk aan spullen komen, die duur werden verkocht.

66321. De heer **Stokvis**: Wat deed hij met de opbrengst?

A. Dat is mij niet bekend.

66322. De heer **Stokvis**: Hij had die kunnen besteden ten bate van illegale doeleinden. Die mogelijkheid bestaat. In dat geval zou het drijven van zwarte handel in een ander licht komen te staan dan wanneer hij de opbrengst ten eigen bate had aangewend. Maar dat weet u niet?

A. Neen.

De heer **Stokvis**: Dank u!

66323. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog iets op te merken?

A. Neen.

66324. De **Voorzitter**: U meent, dat u alles hebt gezegd, wat u in dit verband naar voren zoudt kunnen brengen?

A. Ja. Verder is er nog iets, maar dat houdt niet zozeer verband met *de Graaf* als wel met de dienst, waarin hij zat. Dat is de berichtgeving van Engeland naar Holland, het contact, dat de mensen hadden. Of dat onder *de Graaf* valt, weet ik niet.

66325. De **Voorzitter**: *De Graaf* is bij het B.B.O. gekomen, nadat hij in Engeland was gekomen. Toen was u ook allang weg uit Nederland?

A. Ja, want ik ben twee maanden vóór *de Graaf* weggegaan.

66326. De **Voorzitter**: Wat weet u van de berichtgeving van Engeland naar Nederland?

66327. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U bedoelt het los van *de Graaf*?

A. Ja.

66328. De **Voorzitter**: Wat wilt u daarvan zeggen?

A. Het contact tussen personen in Engeland en in Nederland was heel behoorlijk, terwijl het toch altijd fout was; ze wisten, dat je je niet moest houden aan wat door Radio-Oranjv werd medegedeeld, omdat iedereen het wist.

66329. De **Voorzitter**: Werd dat gezegd in uw kringen?

A. Ja.

66330. De **Voorzitter**: Maar daarvan hebt u geen andere aanknopingspunten dan dat het werd gezegd. Ik bedovl: u hebt geen feiten?

A. Mijn oudste broer zat bij de huisvesting van de marechaussee en die had de zaak heel goed geregeld; hij verkeerde in hoge Duitse instanties, waarvan hij zijn gegevens kreeg, en die heeft ook de bewijzen van de fouten. Naderhand heb ik het gevraagd aan majoor *Schouten*, die ook voor de dienst gewerkt had, en die heeft gezegd: hij had mij gehoord op de lezing van *de Graaf* en hij wilde eens met mij praten. Toen hebben wij samen gesproken over onze ervaringen en die klopten heel goed, maar dat betrof meer de dienst.

De **Voorzitter**: Op dat gebied beschikken wij al over veel inlichtingen. Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

H. A. REUS.

DONKER, *voorzitter*.

SCHILTHUIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Schilthuis, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. JACOB DIRK HAMMER,

oud 59 jaar, wonende te 's-Gravenhage, octrooigemachtigde.

Hij legt de eed af als getuige.

66331. De **Voorzitter**: Kent u dr. J. B. van der Weyden?

A. Bij deze ben ik 15 à 16 jaren geleden onder behandeling geweest.

66332. De **Voorzitter**: Dr. van der Weijden heeft aan de commissie medegedeeld, dat er tijdens de oorlog hier gewerkt zou hebben een groep van de Britse Intelligence Service, zelfstandig en los van de agenten, die in samenwerking tussen de Nederlandse en de Engelse diensten werden uitgezonden, welke groep een voortzetting zou zijn geweest van agenten van de Britse Intelligence Service van vóór 1940. In een ander verband zegt hij, dat een zijner patiënten *Payne Best* was en dat deze zeer bevriend was met de groep, die later grotendeels is opgerold, van de Delftse professoren *Mekel* en *Schoemaker*.

Hij vervolgt dan:

„Professor *Mekel* was ook een van mijn patiënten en hij en de nog levende, tot die groep behorende ir. *Hammer*, die bij de octrooi-afdeling van de B.P.M. was, hebben mij in September 1940 al verzocht, aan die groep mee te doen.”

Nu is mijn vraag: is dit een juiste mededeling van dr. van der Weyden?

A. Neen, die is niet juist, om de simpele reden, dat ik van het bestaan van die groep niet op de hoogte was. Ik kende professor *Mekel* heel goed; het was een studievriend van mij; vóór de oorlog heb ik hem gesproken en misschien ook een enkele keer in de oorlog. Voor de rest had ik helemaal niets met hem te maken.

66333. De **Voorzitter**: Dus van een verzoek, dat door u en professor *Mekel* in of omstreeks September 1940 aan deze dr. van der Weyden zou zijn gedaan om mee te gaan doen aan een groep van prof. *Mekel*, van een dergelijk verzoek is positief geen sprake geweest?

A. Neen. Ik wist niet eens, dat professor *Mekel* bij hem in behandeling was geweest. In die tijd heb ik zeker niet in overleg of in samenwerking met professor *Mekel* aan dr. van der Weyden een dergelijk verzoek gedaan.

66334. De **Voorzitter**: Hebt u vóór de oorlog *Payne Best* wel gekend?

A. Die naam heb ik later in de courant gelezen, maar persoonlijk contact heb ik niet met hem gehad. Hij is een van de mensen, die bij Venlo over de grens is getrokken, maar zijn naam is mij uitsluitend uit de pers bekend.

66335. De **Voorzitter**: Hebt u zelf tijdens de oorlog contacten in deze richting gehad?

A. Ja, dat zou een vrij lang verhaal worden, maar ik kan het misschien zo beknopt mogelijk samenvatten.

Ik heb ingezien, dat deze oorlog van lange duur zou zijn. Ik heb mij, zowel voor mijn gezin als ten behoeve van wat later geworden is de verbinding met het buitenland, een boerderij aangeschaft in 1940 en deze zo laten verbouwen, dat, wat de accommodatie betreft, gerekend werd op de huisvesting van mensen, die mogelijk aan ondergronds werk zouden deelnemen. Die boerderij stond in Barneveld. In 1943 was er pas aanleiding voor; toen heb ik verschillende mensen bij mij ondergebracht. Rechtstreeks aan de verbindingdiensten deelnemen, heb ik niet gedaan.

Mijn werk was dus, als u het zo wilt noemen, voorzien in de huisvesting en het levensonderhoud van die mensen. Ik had werkelijk, van buitenaf gezien, een boerderij. Ik heb haar helemaal laten verbouwen; ik heb er een schuilkelder en geheime bergplaatsen laten maken. Inderdaad zijn er ook heel veel mensen gepasseerd, die er ondergebracht zijn en gewerkt hebben. Maar op deze post in Barneveld zelf werd heel weinig gewerkt; in een omtrek met een straal van tien kilometer waren verschillende posten, waar ze werkten.

Verder heb ik er mij technisch niet mee bemoeid.

66336. De **Voorzitter**: Het is toch niet de boerderij geweest, waar

A. De schuilnaam was „Het Schip”.

De **Voorzitter**: Ik bedoel: de boerderij, waar een Engelse agent, die werkzaam was op het gebied van het in veiligheid brengen van piloten, heeft gezeten? Dat is een bekend geval uit die streek.

A. Wij hebben wel in de buurt gehad een generaal van de Engelse luchtmacht bij Arnhem, met name *Urquhart*. Onder zijn bevel zijn verschillende mensen gepasseerd, maar hun namen ken ik niet.

De **Voorzitter**: Het eerste, dat ik u gevraagd heb, was eigenlijk het punt, dat wij van belang achtten om te verifiëren. Dat was de reden, waarom wij u gevraagd hebben hier te komen. U hebt daarop een duidelijk antwoord gegeven. Ik dank u dus zeer voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit het verhoor.

J. D. HAMMER.

DONKER, voorzitter.

SCHILTHUIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Schilthuis, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES CHRISTIAAN BÜHRMANN,
oud 37 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
adjutant van H.M. de Koningin.

Hij legt de eed af als getuige.

66337. De **Voorzitter**: U heeft in de oorlog lange tijd samengewerkt met de chef staf O.D. Van wanneer tot wanneer is dat geweest?

A. Vanaf November 1941 tot aan het einde van de oorlog.

66338. De **Voorzitter**: In November 1941 was de heer Six nog geen chef staf?

A. Neen.

66339. De **Voorzitter**: Was er toen een hoofd O.D.? En wie was dat?

A. Dat kan ik moeilijk vertellen. Ik werkte sedert Augustus 1940 in Amsterdam en pas in November 1941, door een arrestatie, kreeg ik contact met de heer Six. Eerst medio 1942 nam de heer Six de centrale leiding op zich.

66340. De **Voorzitter**: U heeft dus eerst plaatselijk gewerkt?

A. Ja.

66341. De **Voorzitter**: Er zijn enkele punten, die wij gaarne met u wilden bespreken. Allereerst de kwestie van de samenwerking, of liever gezegd van de niet-samenwerking van de O.D. met de Zwitserse weg. U hebt daarvan, naar ik meen, een en ander meegemaakt.

A. Misschien mag ik beginnen met dit te zeggen. Er bestonden aanvankelijk eigenlijk twee groepen: een militaire en een civiele groep. De O.D. breng ik onder bij de militaire groep. Van de militaire wereld wist ik weinig af; ik zelf behoor tot de civiele wereld. Ik ben tot 1945 nimmer in militaire dienst geweest. Op een gegeven ogenblik heb ik contact gekregen met *Hos* en *Speelman* van „Vrij Nederland“, die later gefusilleerd zijn. Dit contact ontstond einde 1931 in Diemen bij Amsterdam.

Ik was de verbindingschakel van de O.D. met „Vrij Nederland“ en wat daar verder achter stond. Dit heeft geduurd tot September 1943, toen mr. *Caljé* als zodanig is aangewezen; hij is lid van de Verzekeringskamer in Amsterdam; hij had aan deze verbindingsfunctie spoedig een dagtaak. Ik was de enige schakel van de heer Six met de civiele wereld. Ik heb eerst contact gehad met *Hos* en *Speelman*, later met *van Randwijk*, *van Namen*, mejuffrouw *Kohlbrugge*, de heren *van Veen* en *Pelikaan* (beiden hebben thans een drukkerij in Amsterdam). Ik heb via de eerste twee, *Hos* en *Speelman*, contact gekregen met mejuffrouw *Kohlbrugge*.

U weet, dat de verbindingen met de overkant heel slecht waren. Er zijn verschillende pogingen ondernomen, die uit de aard der zaak zeer gebrekkig waren, omdat men in den beginne het illegale vak nog niet verstond.

In Juli 1942 is mejuffrouw *Kohlbrugge* naar Zwitserland gegaan. Zij was vóór de oorlog in Duitsland secretaresse van professor *Barth*.

Deze bevond zich in 1942 als uitgewekene in Zwitserland. Zij wilde contact leggen met ons gezantschap te Bern. Dit heeft zij magnifiek gedaan: in vijf weken was zij heen en terug. Mejuffrouw *Kohlbrugge* is bij professor *Barth* geweest en via hem is zij in verbinding gekomen met generaal *van Tricht*, onze militair attaché in Bern. Verder heeft daarbij een rol gespeeld de heer *Visser 't Hooft*.

Mejuffrouw *Kohlbrugge* had dus een weg gebaad; hoe die werkte, weet u. Het is de bekende kwestie van het boek, dat via de universiteitsbibliotheek te Utrecht naar Zwitserland werd verzonden door de zuster van mejuffrouw *Kohlbrugge*. Deze weg heeft uitstekend gefunctionneerd.

Later is een conflict ontstaan tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en „Vrij Nederland“. Zij is daarop overgegaan naar de O.D. Mejuffrouw *Kohlbrugge* zei: „die weg is van mij“ en de heer *van Randwijk* zei: „neen, die weg is van ons, want die is gebaad in de tijd, dat je voor „Vrij Nederland“ werkte“. Ik blijf daar verder buiten. In ieder geval heeft die weg uitstekend gefunctionneerd; hij is een van de beste wegen geweest, die wij hadden; er is ontzettend veel langs gegaan.

66342. De **Voorzitter**: Op het moment van het conflict tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en „Vrij Nederland“ was het reeds September 1943. Ging tevoren ook een deel van de berichtgeving van de O.D. langs dezelfde weg?

A. Ongetwijfeld.

66343. De **Voorzitter**: Bracht u het te verzenden materiaal bij mejuffrouw *Kohlbrugge*?

A. Ja. In die dagen was de verstandhouding tussen O.D. en „Vrij Nederland“, waar de weg uitmondde, uitstekend; er viel nooit een onvertogen woord.

De moeilijkheden zijn begonnen 30 October 1942. Er was toen een bespreking in het perceel Reguliersgracht 18 in Amsterdam. Daarbij waren tegenwoordig de heren *Six*, *van Randwijk*, *van Namen*, inejulfrouw *Kohlbrugge* en ik. Die bijeenkomst was belegd op verzoek van de heer *van Randwijk*. Deze zeide, dat hij contact had met de heer *Slotemaker* uit Heemstede, die aan de heer *van Randwijk* had verklaard, dat hij een bespreking met de heer *Vorrink* had gehad. De heer *Vorrink* (het Kamerlid) had tegen de heer *Slotemaker* bepaalde dingen gezegd, die hierop neerkwamen, dat hij gebruik wilde maken van de weg naar Zwitserland. Volgens de mededelingen van de heer *van Raizdwijk* hield het in, dat de heer *Vorrink* alles wilde zien, wat van Nederland naar Zwitserland ging. Dus ook de aangelegenheden, waarvoor de O.D. zich interesseerde.

De heer *van Randwijk* wilde het standpunt van de O.D. vernemen. De heer *Six* antwoordde: Ik werk niet mede. Er zijn militaire berichten bij: ik niaak hierover een nota voor de Regering te Londen en ik stuur een afschrift van deze nota aan de heer *Vorrink*.

66344. De **Voorzitter**: Is die nota er nog?

A. Die zal de heer *Six* kunnen produceren uit zijn archief; de bijeenkomst is 30 October 1942 geweest op de Reguliersgracht 18 te Amsterdam.

Er is in die dagen een ernstig conflict ontstaan tussen twee illegale werelden. Ik weet, dat de heer *Six* veel verwijten zijn gemaakt over dictatoriale neigingen, maar dat is „nonsens“. Als men zegt, dat hij een man is, die een greep naar de macht heeft willen doen, spreek ik dat ten stelligste tegen; dat zeg ik als civiel persoon, die hem van nabij heeft meegemaakt. Ik wil niet beweren, dat men niet van tijd tot tijd op een verkeerde pedaal heeft getrapt, maar als iemand wil beweren, dat de heer *Six* dictatoriale neigingen heeft gehad, kom ik daartegen op.

66345. De **Voorzitter**: Hoe is, naar uw eigen waarneming, de zaak gegaan, toen mejuffrouw *Kohlbrugge* uit de Zwitserse weg trad?

A. Zij heeft haar weg meegenomen. Toen hebben wij een periode beleefd, dat er twee boeken verstuurd werden naar Zwitserland, een door mejuffrouw *Kohlbrugge* en een door *van Randwijk*. De fotograaf heeft daarin een rol gespeeld. Het is de bedoeling van de heer *Six* geweest om alles voor te leggen aan Londen. Hij heeft ongetwijfeld met zijn contra-spionage, als ik het zo zeggen mag, op die weg de bedoeling gehad om Londen in te lichten en om een oplossing te vragen.

66346. De **Voorzitter**: Nu zijn er twee verschillende lezingen over het tijdstip, waarop die zaak uitgekomen is. Er is een lezing van mejuffrouw *Kohlbrugge* zelf, die zegt, dat zij in April 1944 op reis naar Zwitserland is gegaan om de verzamelde gekopieerde documenten weg te brengen. Aanvankelijk zou *van Borssum Buisman* het gedaan hebben, maar deze was in Februari 1944 gearresteerd.

A. Dat is dan haar tweede tocht.

De **Voorzitter**: Zij zegt dan, dat zij in de trein gearresteerd is en het materiaal heeft weten weg te moffelen in de tas van een andere dame en zo zouden de stukken weer in handen zijn gekomen van personen, die contact hadden met de Zwitserse weg. Maar de heer *van Namen* zegt: Ik wist van de spionage al veel eerder.

A. *Van Namen* heeft gelijk in dit geval. De fotograaf *Prins* heeft een fout gemaakt en schijnt op een gegeven moment een pakje voor de een naar de ander gestuurd te hebben.

66347. De **Voorzitter**: De heer *van Namen* zegt, dat hij op een gegeven moment een gesprek heeft gehad met Tante *Jeanne* (mevrouw *de Wild*). Dat gesprek schijnt van die aard geweest te zijn, dat het hem wel niet met zoveel woorden gezegd is, maar dat hem toch een licht opgegaan is. Dat zou geweest zijn in Januari 1943.

Nadat hij dat gesprek had gehad, zag hij in een flits van helderheid hoe de zaak in elkaar zat en is hij naar de fotograaf gegaan, die erkende, dat hij de stukken van de Zwitserse weg voor de O.D. kopieerde. Vervolgens heeft de heer *van Namen* voor onze commissie het volgende gezegd:

„Ik heb onmiddellijk gesprekken gevoerd met *van Buren*” -- *van Buren* is U — „en nu kan ik de brief niet meer vinden, die wij op 20 Januari aan *van Buren* geschreven hebben, want dat moet na de ontdekking van de spionage gebeurd zijn.”

En dan gaat daar doorheen een tweede kwestie spelen, waardoor dit verhaal min of meer onduidelijk wordt. Hij zegt nl., dat er in Januari 1944 een andere spanning met de O.D. was. Dit hing samen met een verzoek van de heer *Bosch van Rosenthal* aan de heer *Six* om een onderhoud, welk verzoek door mr. *van Namen* was overgebracht. Daaruit was een gesprek voortgevloeid tussen u en hem, waarbij u hem van notities af zoudt hebben voorgelezen, wat er moest gebeuren, als de bevrijding kwam. Volgens de heer *van Namen* heeft u toen gezegd, dat er verschillende mensen waren, die „*van Hogendorpje*” wilden spelen na de bevrijding, maar die groep zou door de O.D. de kop ingedrukt worden. Er zou een militaire gouverneur komen, enz. Het kwam er op neer, dat de militairen volledig de leiding zouden nemen. Als gevolg van dit onderhoud is een groot conflict ontstaan en volgens de heer *van Namen* zou de ontdekking van de spionage op de Zwitserse weg in die zelfde tijd hebben plaats gevonden.

A. Inderdaad heeft *van Namen* van de z.g. spionage op de Zwitserse weg afgeweten. Ik houd zijn lezing voor de juiste. Wat betreft de tweede kwestie, die is zeer moeilijk. Ik heb de heer *Bosch van Rosenthal* nooit gezien. Ik kan alleen zeggen, dat de heer *Six* geweigerd heeft, toen de heer *Bosch van Rosenthal* hem om een onderhoud vroeg. De heer *Six* was zeer voorzichtig en weigerde enig risico te nemen. Het geval wilde, dat de heren *Bosch van Rosenthal* en *Six* elkaar keilden onder hun ware naam. De heer *Six* wenste niet, dat de heer *Bosch van Rosenthal* zou weten, dat hij chef staf O.D. was. Daarom heeft hij dat contact geweigerd. Hij heeft vanaf medio 1942 in de centrale leiding gezeten tot het einde toe: dat is alleen gelukt, omdat hij zo voorzichtig was. Het was echter wel mogelijk geweest, die onderhandelingen te doen voeren door een derde.

66348. De **Voorzitter**: U zou zich bij dit gesprek aldus hebben uitgedrukt, dat er verschillende mensen waren, die „*van Hogendorpje*” wilden spelen.

A. Dat is waar. Er waren er legio.

66349. De **Voorzitter**: En dat zou door de O.D. de kop ingedrukt worden. Aldus zoudt u zich volgens de heer *van Namen* uitgedrukt hebben.

A. De O.D. heeft zich altijd op het standpunt gesteld, dat men alle niet geautoriseerde groepen, die zich tussen O.D. en Regering wilden schuiven, wilde tegengaan. Dit gold ook voor militaire groepen. Tenslotte komt het hierop neer, dat men alleen en uitsluitend wilde doen wat de Regering zeide.

In die dagen werd altijd gezegd: als de Regering een opperbevelhebber of voorlopig bewind zendt, dan wordt de wil van die opperbevelhebber of dat voorlopig bewind uitgevoerd. De O.D. staat als apparaat ter beschikking.

Ik kan dat het beste illustreren met de voorbereiding van het bestuur in de gemeenten. In die dagen was men tot de conclusie gekomen, dat degene, die het meest aanspraak kon maken om als Commissaris der Koningin in Noordholland op te treden, was de heer *de Vos van Steenwijk*. Nu hij het geworden is, mag ik aannemen, dat die conclusie juist is geweest. Er is toen aan hem gezegd: „verschillende gemeenten zijn bestuurloos; wilt u een lijst opmaken van hen, die naar uw mening als burgemeester zullen moeten optreden?” Hij heeft het gedaan en ik heb die lijst toen besproken met overste *Wastquecher*, die optrad als O.D.-commandant in Noordholland. Deze maakte na onderzoek zijn opmerkingen over degenen, die ter plaatse fout of niet geschikt bleken te zijn. Tenslotte had de heer *de Vos van Steenwijk* het laatste woord. Hij nraakte uit, wie het werd.

Hier hebt u het duidelijke bewijs, dat de heer *Six* nooit dictatoriale neigingen heeft gehad. Hij heeft bewerkt, dat degene, die als Commissaris zou optreden, het civiele bestuur zou aanwijzen. Aan de plaatselijke commandanten is de opdracht gegeven: dat men zich had te verstaan met de waarnemend burgemeester, die op deze wijze was aangewezen.

66350. De **Voorzitter**: De heer *van Namen* was door deze mededelingen uwerzijds nogal geschokt. Nadat hij het had meegedeeld, is er een brief gegaan van de groep-Bosch naar de O.D., in welke brief enkele vragen werden gesteld over het gesprek, dat hij met *van Buren* had gehad. Daarop kwam, volgens de heer *van Namen*, het antwoord van de baas van de O.D., dat *van Namen* het helemaal niet goed had verstaan. Hij werd daarin gedesavoueed met betrekking tot zijn weergave van het gesprek, dat had plaats gehad. U bent degene, die bij het gesprek is geweest. Was het een gesprek tussen u tweeën?

A. Dat is best mogelijk.

66351. De **Voorzitter**: U kunt ons dus mededelen, wat van uw kant is gezegd.

A. Dat zegt ù! Het is moeilijk, er antwoord op te geven. Er is misschien meer gezegd dan bedoeld was, door mij, *van Namen* en degene, aan wie hij het moest doorgeven. Ik weet in ieder geval zeker, dat aan de kant van de O.D. nooit de bedoeling heeft bestaan om te doen, wat van de andere zijde thans wordt gezegd.

66352. De **Voorzitter**: Er is een ander gesprek van soortgelijke aard, waarop de heer *van Randwijk* hier de aandacht heeft gevestigd, een gesprek tussen de heren *Six*, *van Buren*, *van Randwijk* en Oom *Frits*. Kunt u zich dat gesprek herinneren?

A. Oom *Frits*, die wanhopige man?

66353. De **Voorzitter**: Wie is Oom *Frits*? Daar zijn wij nog steeds niet achter.

A. Wij zochten alsmaar naar wegen naar de Regering in Engeland. Daar deden ze in die dagen op dit gebied blijkbaar niets; wij deden hier ten minste ons best. Op een gegeven ogenblik zei *van Namen*: ik heb het! Dat was een reden om onmiddellijk te kijken, wat er van waar was. Het was 12 Augustus 1943. Hij kwam bij mij en zei: „ik heb een contact, dat een radioverbinding met Engeland heeft”. Wij zijn naar den Haag gegaan. Hij heeft mij gebracht in een bijeenkomst, die nogal luguber was. De meneer van de radioverbinding was klein van stuk en ging met zijn rug naar het licht zitten, zodat wij zijn gezicht niet konden zien. Ik kwam met de heer *van Namen* en verder was er een juffrouw en de heer *van Randwijk*. Het was een bespreking, die stond onder leiding van de geheimzinnige mijnheer. De tussenschakel was de eveneens aanwezige reserve-kapitein van de artillerie *Mulder*, een schoenhandelaar in den Haag.

Hij was de trait d'union. Toen ging die meneer — het was 12 Augustus 1943 —, die met zijn rug naar het licht zat, voorlezen wat er in de dagen der bevrijding zou gebeuren. Het bekende onderwerp over de staat van beleg. Wij kregen een afschrift daarvan. Dit afschrift zat vol taalfouten. Toen zei ik: Het is erg leuk, maar dat is erg oud nieuws, waarop hij boos werd. Ik heb het papier aan de heer **Six** gegeven; het zit in diens archief. Maar de meneer deed alsof hij een radioverbinding had met Londen. Daar ging het om. Het begon mij echter te verdrieten en toen heb ik in Corner House een afspraak gemaakt met de heer *Mulder*. Wij hebben die kleine meneer toen achterhaald, maar konden aanvankelijk niet achter zijn naam komen. Hij beweerde, dat hij majoor bij de genie was. Nu liep er hier een beroepsmajoor rond — de tegenwoordige generaal *Kok* —, ik zei tegen hem: Ik heb een majoor van de genie, kent u die? Hij schrijft taalfouten, bijv. „hij word”. O, dat is *Wassenberg*, zei hij daarop, opzichter-tekenaar bij de genie; hij is klein van stuk en zijn voor-naam is *Frits*.

66354. De **Voorzitter**: En hebt u van hem een verbinding met Engeland gekregen?

A. Niets. Dat spelletje heeft geduurd van Augustus 1943 tot November. Bij mijn weten bestaat deze man nog.

66355. De **Voorzitter**: De heer *van Randwijk* heeft het gehad over een gesprek, waarbij ook Oom *Frits* en **Six** zijn geweest.

A. Neen. die hebben elkaar nooit gezien. Er is in de blauwe zaal van Terminus in den Haag een gesprek geweest, waar *Frits* niet bij is geweest, wel *Mulder*, *van Randwijk* en ik.

66356. De **Voorzitter**: De heer *van Namen* heeft van het gesprek, waaruit die moeilijkheden voor hem zijn voortgevloeid, hier uitvoerig mededeling gedaan. Uw lezing komt er eigenlijk op neer, dat het best kan zijn, dat het gesprek zo gelopen is en dat er dingen gezegd zijn, die bij rustige overweging anders gezegd zouden zijn.

A. Inderdaad. Daarmee wil ik niet zeggen, dat ik de enige ben geweest, die fouten gemaakt heeft. Hoogstens 30 % neem ik voor mijn rekening.

66357. De **Voorzitter**: Het is dus juist, dat *van Namen* al op de hoogte was van de spionage op de Zwitserse weg in dezelfde periode. waarin dit gesprek moet hebben plaats gevonden?

A. Ja.

66358. De **Voorzitter**: Maar nu is de vraag: wanneer is men toen bij de Zwitserse weg van fotograaf veranderd? Is dat gebeurd in April 1944, nadat mejuffrouw *Kohlbrugge* gearresteerd was of direct nadat de heer *van Namen* enig vermoeden begon te krijgen?

A. Direct toen het ontdekt was.

66359. De **Voorzitter**: Dus dat betekent, dat deze spionage reeds afgelopen was op het ogenblik, waarop *van Borssum Buisman* zou weggaan; hij is 5 Februari 1944 gearresteerd. Toen zou hij juist met die zending naar Engeland zijn gegaan. De zending zou dan na 5 Februari 1944 niet meer uitgebreid zijn, want toen was de spionage al ontdekt, de zending, waarmee mejuffrouw *Kohlbrugge* in April 1944 op reis gegaan is, moet dan precies dezelfde zending geweest zijn, die *van Borssum Buisman* naar Engeland had moeten meenemen. Mejuffrouw *Kohlbrugge* daarentegen heeft hier de indruk gevestigd, dat het kopiëren geduurd heeft van September 1943 tot April 1944.

Een tweede zaak van die aard is geweest de gebeurtenis met de tekeningen en microphoto's van de zich noemende kapitein *de Lange*.

A. Daar weet ik bitter weinig van af. Daarvoor moet u hebben de heren **Six** en *Kok*; die hebben op een bankje in het Vondelpark gezeten met de man van de microphoto's. De heer *Kok* zal wel zeggen: ik heb die microphoto's gekregen en ik mocht er uit halen, wat ik wilde. De heer *Kok* was een van de weinige deskundigen in bezet gebied.

66360. De **Voorzitter**: Over de contacten met Engeland heeft de heer **Six** reeds zeer uitvoerig verklaard, zodat u ons daarover waarschijnlijk niet veel nieuws kunt mededelen.

A. Ik weet wel het een en ander, maar dat weet u waarschijnlijk al.

66361. De **Voorzitter**: Er zijn verschillende agenten van de overkant naar de O.D. gekomen, o.a. *van Borssum Buisman* en *Dyckmeester*. Maar is *Gerbrands* u bekend?

A. Die heeft aangenomen de naam van *Piet Maartens*; hij kwam in April 1943. Dat is de eerste man van de overkant geweest, met wie ik contact heb gehad.

66362. De **Voorzitter**: *Gerbrands* had echter een bijzondere opdracht. Daarop wordt speciaal de nadruk gelegd. Hij moest een weg voorbereiden naar Spanje.

A. Zijn nevenopdracht betrof het zoeken van het centrum van de O.D. Zijn eerste opdracht was een weg naar Spanje voor te bereiden; toen dat klaar was, heeft *van Borssum Buisman* beslag op hem gelegd.

66363. De **Voorzitter**: Is *van Borssum Buisman* tenslotte de voor de O.D. bestemde agent geworden?

A. Die was de speciale man voor de O.D.

66364. De **Voorzitter**: Als hulp voor het onderhouden van de verbindingen met Engeland. Later is er een aantal andere parachutisten gekomen, die met opdrachten, vragen en uiteenzettingen van de Regering zijn gekomen met betrekking tot de coördinatie van het verzet en dergelijke onderwerpen.

A. De fout in die dagen was, dat men te veel op één kaart heeft gezet. Van alles had er een doublure moeien zijn. Het conflict over die photo's van mejuffrouw *Kohlbrugge* was nooit zo hoog gelopen, indien men het tijdig aan de andere kant had geweten. Maar alles is op één kaart gezet en dat heeft zich gewroken.

66365. De **Voorzitter**: Wij hebben vandaag hier nog ter sprake gebracht een vermoedelijk via een zender van de O.D. naar Engeland gezonden waarschuwing, waarbij een medewerker van de heer *Tromp* te Eindhoven een rol heeft gespeeld, te weten de heer *Elkerbout*. Daarvan kunt u waarschijnlijk iets zeggen?

A. Daarvoor kunt u beter de stukken nemen.

66366. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk wel uitvoerig meegemaakt de ontwikkeling van de verhoudingen in het verzet?

A. Ongewijfeld.

66367. De **Voorzitter**: De daarmee verband houdende besprekingen hebt u waarschijnlijk geheel of ten dele meegemaakt?

A. Ik ben op de hoogte van het begin. Wij hadden een organisatie, maar wij moesten contact hebben met de civiele instanties. Toen is dit contact begonnen met „Vrij Nederland”. Ik zocht daarnaast op Departementen naar contact en heb dit gekregen met dr. *Mijnlief*, die door de Duitsers ontslagen was als chef van het kabinet van de Commissaris der Koningin in Friesland. Het contact tussen de militairen en de burgers liep via *Mijnlief* en mij naar de heer **Six**, totdat in September 1943 de heer *Caljé* kwam. Hij is in mijn plaats gekomen en kan het u tot in finesses vertellen.

66368. De **Voorzitter**: Wat had u, nadat de heer *Caljé* kwam, dan te doen?

A. Ik was het contact tussen de heer **Six** en de commandanten van de gewesten Haarlem, Alkmaar, Zwolle, Rotterdam en Amsterdam. Ik heb mij bemoeid met de radioverbindingen. Ik heb het gehele drama van *Jan Thijssen's* radioverbinding meegemaakt; zijdelings heb ik meegemaakt de affaire in Delfzijl.

66369. De **Voorzitter**: Ik wilde gaarne, dat u ons daarvan iets vertelde. Het is goed, dat deze dingen van verschillende kanten worden belicht. Ik denk in het bijzonder aan het geval-*Thijssen*, waarover het een en ander te doen is geweest. Misschien wilt u ook de andere punten vermelden?

A. *Thijssen* was op eigen houtje bezig op het gebied van de radio en had contact met *Hos* en *Speelman* van Vrij Nederland.

66370. De **Voorzitter**: U spreekt nu over de vóórperiode?

A. Ja. Op een gegeven ogenblik hebben wij gezegd: Die zaak moeten wij coördineren. Men wilde een binnenlands radionet (van Leeuwarden naar Maastricht, enz.) maken.

66371. De Voorzitter: Dat is altijd een hobby van *Jan Thijssen* gebleven.

A. Ja. U weet, dat men het later per telefoon deed. Het idee was op zich zelf niet gek. Hij had er technisch geer! verstand van er, schoof te kort. Ik zelf heb van techniek helemaal geen verstand. Hij gaf voor er verstand van te hebben, maar wist er betrekkelijk weinig van. Hij zat te prutsen met kristallen. Het resultaat was nihil.

Wij hadden afgesproken, dat de O.D. een radionet over het land zou leggen; wij zouden *Thijssen* overnemen en hij zou het hoofd van de dienst worden. Dat is gebeurd. Wij hadden oude toestellen uit 1940 en 1941 (ingenieurs *Bosck* en *Bijleveld*). Wij hebben die gegeven. *Thijssen* ging aan het werk. Het resultaat was slecht. *Thijssen* was een dapper man, maar erg moeilijk. Op een zeker ogenblik begrepen wij, dat wij een expert moesten hebben. Een van ons is naar Philips in Eindhoven gegaan en heeft gevraagd: Hebben jullie iemand? Men heeft ons toen gegeven ir. *Heyboer*. Deze heeft het apparaat van *Thijssen* bekeken en heeft het afgekeurd. Nu was het vervelende van *Thijssen*, dat hij zich overal mee bemoeide. *Thijssen* heeft zich b.v. ook bemoeid met de spoorwegstaking, ver vóór de officiële staking. Ik heb tienduizenden exemplaren van een proclamatie gevonden voor een spoorwegstaking; dat was in 1943. *Thijssen* was een ontzettend gevaar; op een gegeven moment heeft hij ook contact gekregen met *van Schendel*, een bekwaam marconist van de P.T.T., en deze had contact gekregen met de heren van Delfzijl. Toen *Thijssen* conflict kreeg met de heer *Six*, ging hij vertellen, dat die O.D. een troep was, die niets deed. Het kwam er op neer, dat hij de O.D. naar beneden ging halen; er deugde niets van.

66372. De Voorzitter: Hoe is *Thijssen* toen uit de O.D. gegaan, alleen of met anderen?

A. Alles is vrijwel van hem losgeweekt.

66373. De Voorzitter: Hij is er dus niet met een stel mensen uitgegaan?

A. Neen, hij is opnieuw moeten beginnen. Een fabrikant van de apparatenfabriek in Zaandam — hij is dood — heeft hem overtuigd, dat ir. *Heyboer* gelijk had. Toen is de fabrikant met ir. *Heyboer* meegegaan. Hier is één van de oorzaken van de afscheiding van *Thijssen*. Het zit hem dus in een interne kwestie in de O.D., nl. de radio.

66374. De Voorzitter: Een andere kwestie is de geschiedenis van zijn arrestatie in November 1944, op zich zelf wel een belangrijk punt. Hij is toen nl. gearresteerd op de weg van den Haag naar Rotterdam. *Haubrock*, die zijn Sachbrarbeiter was en die na de oorlog een groot rapport geschreven heeft over zijn eigen werkzaamheden, vertelt daarin, dat *Thijssen* gearresteerd is, omdat er de vorige dag een telefonisch bericht was gekomen, dat *Thijssen* de weg den Haag—Rotterdam zou passeren. Na zijn arrestatie zou *Thijssen* op een gegeven ogenblik gezegd hebben: Ik begrijp wel, hoe ik gearresteerd ben. Ik heb, juist een brief van generaal *Koot* ontvangen, dat het nu uit moet zijn. *Thijssen* had daar ook moeilijkheden gekregen en wiste zich niet te schikken in het verband, dat tot stand gekomen was. *Haubrock* heeft later in zijn verhoor voor onze commissie teruggenomen, wat hij in dat rapport had geschreven, nl. dat die telefonische melding er is geweest. Hij heeft nader verklaard, dat de arrestatie van *Thijssen* een volkomen toeval is geweest, hetgeen nadien ook bevestigd is door *Schreicder*. Er waren echter groepen in

de illegaliteit, die dit hoog opnamen en die dachten, dat *Thijssen* verraden was. Nu *Haubrock* dit teruggenomen heeft, wordt het fundament van deze laatste bewering wel zeer sterk ondermijnd. Verscheidenen van de medewerkers van *Thijssen* leiden uit de omstandigheid, dat hij juist op het ogenblik van dat conflict gearresteerd is, af, dat hij verraden zou zijn. Dat *Haubrock* zijn aanvankelijke mededeling betreffende die telefonische melding later teruggenomen heeft, pleit er echter voor, dat *Thijssen* niet verraden is.

h. Wat wij wel getracht hebben te doen, was hem te spuien naar het zuiden.

66375. De Voorzitter: Met dit laatste conflict tussen *Thijssen* en commandant B.S. heeft u geen bemoeiingen gehad?

A. Neen.

66376. De Voorzitter: Weet u ook wat er in Delfzijl gebeurd is?

A. Ik weet alleen, dat *van Schendel* daar een rol speelde. Ik weet niet, hoe hij gearresteerd is. Delfzijl lag buiten mijn gezichtskring: ik weet niet wat daar gebeurd is en hoe die verbinding was.

66377. De Voorzitter: Is u nog betrokken geweest bij de verschillende besprekingen, in 1944 gehouden, over de bundeling van het verzet?

A. Ik weet er veel van, maar er zijn er, die het beter weten. U kunt de heer *Caljé* daarnaar vragen: die heeft aan die besprekingen deelgenomen als vertegenwoordiger van de heer *Six*.

66378. De Voorzitter: Wat is uw werk geweest in de latere tijd, in de jaren 1944 en 1945?

A. Van alles. Men deed wat de hand vond om te doen, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

Ik heb altijd in de buurt van de heer *Sin* gezeten; als u daarvan iets wilt weten, kan ik het verklaren.

66379. De Voorzitter: Daarover hebben wij heel uitvoerige mededelingen gekregen van de heer *Six* zelf.

Wat mij betreft, ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u heb te vragen.

Misschien mogen wij in het verdere verloop van ons onderzoek — de verhoudingen in het verzet worden door ons bij een ander gedeelte van het onderzoek behandeld — een beroep op u doen?

A. Stellig!

De Voorzitter: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons vandaag hebt verstrekt en ik sluit het verhoor.

J. CHR. BÜHRMANN.

DONKER, *voorzitter*.

SCHILTHUIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 8 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MAARTEN CIEREMANS,

oud 27 jaar, wonende te Scheveningen, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

66380. De **Voorzitter**: U bent verbonden geweest aan het B.B.O., naar ik meen ook na de oorlog?

A. Ja.

66381. De **Voorzitter**: In welke rang?

A. Ik ben gedemobiliseerd als eerste-luitenant, de rang, die ik de laatste vier maanden van het B.B.O. bekleedde.

66382. De **Voorzitter**: Dat is dus eind 1945 en begin 1946 geweest?

A. Ja.

66383. De **Voorzitter**: Wij hebben hier op 9 Juni jl. de heer *de Graaf* gehoord en deze deelde toen mede, dat hij met betrekking tot een bepaald punt, waarover wij hem twee dagen te voren hadden gehoord, nog eens een uitvoerig gesprek had gehad met een van de officieren van het vroegere B.B.O. Ik meen, dat hij daarbij het oog had op u. Kan dat juist zijn?

A. Ja.

66384. De **Voorzitter**: Dat gesprek had betrekking op *Anton* en nu zou ik gaarne van u horen tot welke reconstructie u toen in dat gesprek met de heer *de Graaf* aan de hand van uw eigen herinnering bent gekomen met betrekking tot deze *Anton*.

A. Wat die *Anton* betreft, zijn mijn herinneringen zeer vaag. Ik heb hem nooit gezien en maar één keer van de man gehoord en dat is geweest in een vergadering van de z.g. recherche-afdeling van het B.B.O., waarvan ik, vóórdat ik naar Ceylon ging, deel uitmaakte en een zitting heb bijgewoond, nadat ik terugkwam.

66385. De **Voorzitter**: Was dat in die vergadering?

A. Ja. Dat moet geweest zijn begin 1946. Toen is gesproken over een rapport, dat daar ter tafel kwam, opgesteld door een van de officieren van dat bureau; ik weet niet zeker meer wie dat geweest is. Het is niet onmogelijk, dat het kapitein *van der Meulen* was, maar daar ben ik niet zeker van. Het rapport sprak over *Anton* in dit verband, dat *Anton*, samen met drie of vier andere heren een bezoek zou hebben gebracht bij een zekere *Bingham*, in een huis aan het Bezuidenhout.

66386. De **Voorzitter**: En wanneer zou dat bezoek hebben plaats gevonden? Tijdens of na de bezetting?

A. Ik neem aan tijdens de bezetting, maar dat herinner ik mij niet.

66387. De **Voorzitter**: Wie werden er bij genoemd?

A. *Thijssen*, *Breed* en een zekere „*Kobus-met-de-bolle-ogen*”, van wie ik ook nooit eerder gehoord heb. Ik zou het mij niet herinneren, wanneer de heer *de Graaf* het niet gezegd had; na die geheugen-opfrissing herinner ik het mij weer.

66388. De **Voorzitter**: Dat zou dus vermeld zijn in een rapport, door een van de officieren van B.B.O. opgemaakt?

A. Naar aanleiding van een mededeling van *Anton*.

66389. De **Voorzitter**: Dat hij dus met *Kobus*, *Breed* en *Thijssen* geweest was in een perceel aan het Bezuidenhout en dat zij daar een zekere *Bingkam* ontmoet hebben? Dat zou *Anton* dus medegedeeld hebben?

A. Ja.

66390. De **Voorzitter**: Hoe is die reconstructie gebeurd? Lag dal werkelijk, toen u de heer *de Graaf* sprak, ook nog in uw geheugen vast?

A. Ja. Toen ik uit Ceylon terugkwam, heb ik een zitting van de recherche-afdeling van het B.B.O. bijgewoond, waarin dit besproken is. Dit onderwerp had ons aller belangstelling; daarom herinner ik het mij zo goed.

66391. De **Voorzitter**: Zoals de heer *de Graaf* het mededeelde, hetgeen ook een weergave is van het gesprek met u, zou ook *Brinkman* er bij geweest zijn.

A. Dat is juist.

66392. De **Voorzitter**: U heeft geen van deze personen ooit ontmoet?

A. Neen.

66393. De **Voorzitter**: Dus dat waren voor u alleen maar namen!

A. Ja, maar namen, die wel tot mij spraken.

66394. De **Voorzitter**: Sprak de naam *Brinkman* ook tot u? Of is die ook door de heer *de Graaf* in uw beider gesprek genoemd? Kende u die namen reeds alle vóór het onderhoud met de heer *de Graaf*?

h. Ja.

66395. De **Voorzitter**: Van deze personen zijn *Brinkman* en *Jan Thijssen* dood. *Breed* is ter dood veroordeeld. Wat is er met „*Kobus-met-de-bolle-ogen*” gebeurd?

A. Dat weet ik niet.

66396. De **Voorzitter**: Wat is er met *Anton* gebeurd?

A. Dat weet ik ook niet. Van hem heb ik nooit eerder en nooit later gehoord.

66397. De **Voorzitter**: U weet ook niet zijn verdere naam?

A. Neen.

66398. De **Voorzitter**: Dus er is van *Anton* geen achternaam genoemd?

A. Dat kan ik niet zeggen.

66399. De Voorzitter: U wilt blijkbaar zeggen: Ik weet niet, of bij de bespreking op het **B.B.O.** een achternaam is genoemd, maar mijn bedoeling was te vragen: Is ook bij het gesprek met de heer *de Graaf* geen achternaam ter sprake gekomen?

A. Neen.

66400. De Voorzitter: U is, meen ik, in de bezettingstijd hier ook gedropt. Was dat voor het **B.B.O.**?

A. In September 1944, ja.

66401. De Voorzitter: Is u niet in handen van de Duitsers gevallen?

A. Neen.

66402. De Voorzitter: Dus u heeft de bevrijding gehaald?

A. Ja. Ik ben in Mei 1945 in Utrecht bevrijd.

66403. De Voorzitter: Wat voor een opdracht hebt u gehad: een bepaald omschreven taak of een opdracht in het algemeen om u ter beschikking van verzetsorganisaties te stellen en te helpen bij sabotagehandelingen, alsmede de voorbereiding van datgene, wat zij te doen zouden hebben bij de bevrijding, dus een opdracht, die u in het algemeen naar bevind van zaken zelf moest volvoeren?

A. Ik had een omschreven opdracht, die misschien wat vreemd klinkt; deze is later dan ook aangevuld en was oorspronkelijk voor zeer korte tijd van kracht. In Engeland bestond in September 1944 de indruk, dat het einde van de oorlog nabij was. Daarom werd ik naar Rotterdam gestuurd met de opdracht, de destructies in de havens te saboteren en zoveel mogelijk te voorkomen, maar op het moment, dat ik aankwam, waren de verwoestingen al uitgevoerd. Ik had contact met Engeland en heb een nieuwe opdracht gekregen.

66404. De Voorzitter: Had u een zender?

A. Ik had een marconist bij mij.

66405. De Voorzitter: Hebt u toen een meer algemene opdracht gekregen?

A. Toen kreeg ik een veel meer algemene opdracht. Aan mijn initiatief werd overgelaten voor te stellen, wat ik zou doen. Zo ging ik steeds verder.

66406. De Voorzitter: Geschiedde dat „van geval tot geval“?

A. Het was niet van geval tot geval, maar het waren meer operaties, die weken en maanden in beslag namen.

66407. De Voorzitter: Hebt u in verbinding gestaan met een bepaalde verzetsgroep of mei verschillende verzetsgroepen?

A. Met verschillende; op het laatst met de complete „Delta“

66408. De Voorzitter: Was het uw taak sabotagedaden te verrichten of te helpen bij de voorbereiding van militair optreden bij een eventuele bevrijding?

A. Als dat voorbereidingen waren, was het militaire optreden onmiddellijk en niet bij de bevrijding.

66409. De Voorzitter: Dus het was optreden tijdens de maanden, dat de bezetting heeft geduurd?

A. Ik zelf was militair. Wat ik deed, was militair. Ik had andere mensen bij mij; die deden zelf ook iets en dat noemden wij „militaire operaties“.

66410. De Voorzitter: Hoe was uw verhouding ten opzichte van de bevelhebber van de B.S.?

A. Die was nogal onzeker.

66411. De Voorzitter: Dit lijkt mij een probleem, dat zich in het algemeen voordeed. U was uitgezonden door het **B.B.O.**, stond onder de orders van het **B.B.O.**, maar voor zover uw werk verband hield met militair optreden, eventueel van de B.S., had u daarmee te maken.

K. Vanzelfsprekend. Ik heb dan ook met het **B.B.O.** overleg gepleegd, indien wij met B.S. samenwerkten of iets voorbereidden. Wij hebben b.v. in de provincie Utrecht naar schatting een 40 vliegtuigen met elk 6 ton wapens en springstoffen ontvangen; wij hebben dat opgeborgen, uitgedeeld, onder de mensen laten brengen, het laten schoonmaken, enz.

66412. De Voorzitter: Dus u bent werkzaam geweest bij de wapendroppings en de distributie van de wapens?

A. De verhoudingen waren onderling zo vriendschappelijk, dat er nooit sprake van was, dat er op werd gelet: „Jij bent van dit kastje en jij van dat.“

66413. De Voorzitter: Men zou zich kunnen voorstellen, dat, toen de B.S. waren gevormd, uit Engeland agenten kwamen, die een bepaalde opleiding hadden genoten en ter beschikking van de commandant van de B.S. werden gesteld.

A. Zo was het niet, maar daarop kwam het soms wel neer. Mijn positie was volledig zelfstandig als *trait d'union* tussen het geallieerde hoofdkwartier en het hoofd van de B.S.

66414. De Voorzitter: Dat heeft nooit moeilijkheden opgeleverd?

A. Neen, althans: geen moeilijkheden van ernstige aard,

66415. De Voorzitter: Hoe bent u in Engeland gekomen?

A. Ik ben uit Nederland gegaan in Juli 1943 en ben in Engeland gekomen via België, Frankrijk, Zwitserland en Italië.

66416. De Voorzitter: Hoe is dat gegaan? Hebt u dat geheel of grotendeels zelf voor elkaar moeten brengen?

A. Het was volkomen „ongeorganiseerd“.

66417. De Voorzitter: Hebt u zelfs geen eerste contactadres gekregen in België?

A. Neen; mijn contact was uitsluitend gebaseerd op eigen vroegere relaties.

In Zwitserland heb ik getracht iets te bereiken door de officiële personen, maar dat werd op de lange baan geschoven.

66418. De Voorzitter: Bent u in Italië door de linies gegaan?

A. Ja.

66419. De Voorzitter: Is uw vertrek een daad van individueel optreden geweest? Er zijn ook vele gevallen geweest van mensen, die gegaan zijn, omdat zij boodschappen hadden over te brengen, enz.

A. Het is individueel optreden geweest.

66430. De Voorzitter: Kende u, vóórdat u wegging, de heer *de Graaf* reeds?

A. Ik kende hem van vroeger. Hij was voorzitter van de lyceumvereniging in Haarlem.

66421. De Voorzitter: Hebt u misschien met hem samengewerkt in de groep C.S. 6?

A. Neen.

66422. De Voorzitter: Daar stond u buiten?

A. Ja.

66423. De Voorzitter: Hebt u ook een zekere *Reus* gekend?

A. *Hein Reus*? Er waren er twee van die achternaam.

66424. De Voorzitter: Broers?

A. Ja,

66425. De Voorzitter: Deze *Reus* heeft hier verklaard, dat hij *de Graaf* ook gekend heeft in vroeger tijd, en hij voegde er aan toe, dat *de Graaf* in die tijd N.S.B.-er was.

A. Daar weet ik niets van. Als u dat wilt weten, dan moet u het de heer *de Graaf* zelf vragen.

De **Voorzitter**: Wij weten het pas sinds vandaag.

A. Het lijkt mij niet onmogelijk.

66426. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Iedereen kan N.S.B.-er geweest zijn.

De heer **Stokvis**: Neen, niet iedereen!

A. Dat is een kwestie van opvatting...

66427. De **Voorzitter**: Maar u zegt: Het is niet onmogelijk. U hebt dus enige aanwijzingen?

A. Ik ken de heer *de Graaf* als een nogal intens levend persoon, die, als hij voor zijn ideaal denkt zich te moeten aansluiten bij een extreme richting, niet zal dralen, zeker niet destijds, in zijn jonge jaren.

66428. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u over uw reis gedaan?

A. Precies een jaar.

66429. De **Voorzitter**: In de zomer van 1944 kwam u in Londen aan?

A. In Juli 1944.

66430. De **Voorzitter**: En toen ontmoette u daar *de Graaf*, die veel later dan u was weggegaan. Is deze ontmoeting ook de reden geweest, waarom u bij het B.B.O. bent gekomen?

A. Neen, ik ontmoette hem pas toen mijn besluit gevallen was. Toen heb ik hem niet gezegd, dat ik hem kende, want toen hij voorzitter van de lyceumvereniging was, zat ik in de eerste klas. Hij kende mij dus niet.

66431. De heer **Stokvis**: Dan hebt u waarschijnlijk ook wel iets meegemaakt van sommige dingen, die *de Graaf* in zijn geschriften heeft neergelegd. Hebt u kennis genomen van zijn geschriften?

A. Wat bedoelt u daarmee?

De heer **Stokvis**: In de eerste plaats het „Carnaval deï Desperado's", en vooral het brochure'tje, dat daarna verschenen is.

A. Daarvan heb ik kennis genomen.

66432. De heer **Stokvis**: En wat is uw indruk daarvan?

A. Daarvan heb ik geen indruk.

66433. De heer **Stokvis**: En van *de Graaf* zelf?

A. Daar heb ik zeer zeker een indruk van. Hij is voor mij een buitengewoon goed vriend; ik ken hem als iemand, waar je door dik en dun op aan kunt.

66434. De heer **Stokvis**: En iemand, die zeer nauwkeurig de feiten weergeeft, die hij heeft waargenomen, zonder zich door phantasieën of impulsen te laten beïnvloeden?

A. Hij zal zich zeker niet door phantasieën laten leiden. Ik wil wel naar voren brengen, dat ik niet de indruk heb, dat dit boek een geschrift is, dat op feiten berust, maar dat ik ook niet de indruk heb, dat de heer *de Graaf* dat beweerd heeft.

66435. De heer **Stokvis**: En die kleine brochure?

A. Dat zou ik niet kunnen zeggen.

De **Voorzitter**: Die brochure heet: „Fictie en werkelijkheid". Daarin maakt hij de tegenstelling tussen hetgeen een romanschrijver weergeeft en de werkelijkheid.

A. Ik wil mij daarover liever geen oordeel aanmatigen.

66436. De **Voorzitter**: Hij maakt in die brochure zelf die tegenstelling. Heeft u over de in de brochure genoemde feiten niet een

dusdanig overzicht gehad, dat u kunt zeggen, of ze al of niet juist zijn? De heer *de Graaf* maakt in die brochure, als hij over feiten gaat spreken, gebruik van wetenschap, die hij in zijn leidende functie bij het B.B.O. heeft gehad. Is uw functie bij dit bureau niet van die aard geweest, dat dergelijke gegevens voor u toegankelijk waren?

A. In zekere zin. De heer *de Graaf* heeft mij weleens verteld, vooral in latere tijden, hoe de vork in de steel zit, volgens hem. Ik kan dat niet beoordelen.

66437. De **Voorzitter**: U is als agent van het B.B.O. uitgezonden. U is niet op het bureau werkzaam geweest; u heeft geen leidende functie gehad?

A. Na de oorlog heb ik die gehad, twee maanden, en toen werd het bureau plotseling op bevel van hogherhand opgeheven.

66438. De **Voorzitter**: Van wanneer tot wanneer is u naar Ceylon geweest?

A. Van September tot December 1945.

66439. De **Voorzitter**: Dus u heeft nog met de heer *de Graaf* op het bureau samengewerkt van December 1945 tot Februari 1946, toen B.B.O. werd opgeheven? De heer *de Graaf* heeft medegedeeld, dat op het ogenblik van de opheffing er een kist vol dossiers is gegaan naar het B.N.V. Dat is ook juist, maar de heer *de Graaf* heeft gezegd, dat daarbij vele gegevens waren, die betrekking hadden op het England-Spiel, en dat daarbij met name vele papieren waren over de *Bingham*-kwestie; het door ons ingestelde onderzoek wijst echter niet in de richting, dat daarbij vele rapporten over de *Bingham*-kwestie waren.

A. Als het goed is, moet het rapport met de beschrijving, vermoedelijk opgemaakt door van *der Meulen*, daarbij ook aanwezig zijn.

66440. De **Voorzitter**: Dus wat *Anton* heeft medegedeeld. Er is nog wel een rapport, dat wij gevonden hebben, van een van de parachutisten, die betrokken zijn geweest bij het England-Spiel, maar verder komen wij niet. Heeft u de indruk gehad, dat er een reeks rapporten is geweest over de *Bingham*-kwestie?

A. De *Bingham*-kwestie stond in het middelpunt van de belangstelling. Ik heb wel de indruk, dat er het een en ander is bereikt.

66441. De **Voorzitter**: In welke zin?

A. Dat kan ik u niet zeggen, omdat ik van het recherchebureau ongeveer zes weken deel heb uitgemaakt, daarna naar Ceylon ben gegaan en de draad ben kwijtgeraakt.

66442. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw terugkomst de rapporten niet meer gezien?

A. Neen. Ik heb toen eigenlijk als gast een zitting bijgewoond. Wij kregen kort daarop de mededeling, dat wij snel ons burgerpakje moesten opzoeken en moesten trachten een baan te vinden.

66443. De **Voorzitter**: U zegt, dat er heel wat was bereikt in die kwestie. Wat is naar uw gevoelen niet bereikt?

A. Dat kan ik u nu werkelijk niet zeggen; toen kon ik het misschien vaag.

66443. De **Voorzitter**: U hebt de indruk, dat het voor u ook toen een vage zaak was?

A. Inderdaad, omdat ik er zes weken bij heb gezeten en vier maanden ben weg geweest, ik die mensen wel heb gezien, maar niet diep op de zaken ben ingegaan.

66445. De **Voorzitter**: Wij kunnen het ook niet boven water krijgen, ook niet uit de mond van de heer *de Graaf*, die het aanvankelijk heeft gelanceerd. Wanneer ik kom tot concretisering en vaststelling van de feiten, blijft er niet veel over.

U gevoelt wel, dat, als er iets van zou zijn, het wel van belang zou zijn om het te onderzoeken.

A. Ja. Ik hoop ook zeer zeker, dat u tot een resultaat zult komen.

66446. De **Voorzitter**: Dat resultaat leidt op het ogenblik in deze richting, dat de gegevens, die over de Bingham-theorie zijn aangevoerd, met name door de heer de Graaf, hoe langer hoe vager worden.

Het zou voor ons veel prettiger zijn, indien men kon zeggen: Hier liggen tien rapporten, die er toen over geschreven zijn, en hierin vindt u precies, wat wij wisten. Dan konden wij werken; nu is het buitengewoon moeilijk.

A. Volgens mij is het zo, dat, wanneer iemand u kan helpen, die iemand dat moet doen.

De **Voorzitter**: Ja, maar dan moet hij houvast kunnen geven.

De heer **Stokvis**: Dan moeten wij die iemand ook hebben.

A. Ik heb gehoopt, dat het de heer de Graaf zou zijn.

66447. De **Voorzitter**: Wij hebben hem er zeer uitvoerig over gehoord, maar ook hij kan niet de concretisering brengen, die gewenst zou zijn. Vandaar mijn vraag aan u: Wat hebt u er van meegemaakt en hoe leeft het in uw herinnering?

Nu zegt u: „Op het ogenblik is het vrijwel helemaal vaag, maar zelfs toen was het iets vaags voor mij”. Het was destijds dus voor

u ook niet geconcretiseerd. U kon toen dus ook niet zeggen: „Het gaat om die en die Bingham, die heeft daar en daar geleefd.”?

A. Neen. Het ergste is misschien, dat degenen, die er het meest van wisten, er niet meer zijn.

De **Voorzitter**: Ja, of dat de theorie niet deugt.

A. Maar als de bedoelde mensen er waren, dan konden zij tenminste dat vertellen.

De **Voorzitter**: Inderdaad.

Ik dank u voor de door u verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. CIEREMANS.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 9 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera en jonkvrouw Wittewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van he Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

EISO HENDRIK SCHUUR,
oud 35 jaar, wonende te Groningen, reder

Hij legt de eed af als getuige.

66765. De **Voorzitter**: Wij zijn bij het onderzoek naar de verbindingen, die tijdens de bezetting hebben bestaan tussen het bezette Nederlandse gebied en Engeland, herhaaldelijk op uw naam gestuit in verband met de verbinding over Zweden. Hoe is u in Zweden terechtgekomen? Ik heb begrepen, dat u vanaf een bepaald ogenblik de rest van de oorlog in Zweden heeft doorgebracht. Voer u in het begin van de oorlog nog geregeld of niet?

A. Ik was in Mei 1940 op net punt met een lading hout van Zweden naar Groningen te vertrekken; toen heb ik de lading gecancelld en gezegd: ik ga niet meer naar Nederland terug. Toen lag ik in Simrishamn, in Zweden. Ik heb daar gelegen tot einde October, zonder iets te doen; toen lag een collega van mij met zijn schip in Stockholm en toen heb ik een lading aangenomen van Ystad naar Stockholm; ik heb die lading in Stockholm gelost eind November en ik heb daar de rest van de oorlog gelegen.

66766. De **Voorzitter**: Dus u heeft aan de verbinding, die bestaan heeft tussen Delfzijl en Zweden en die door een aantal kapiteins nog lange tijd werd onderhouden, niet medegewerkt? Welke was uw overweging, dat u niet meer gevaren heeft op Delfzijl?

A. Omdat ons land bezet was door de Duitsers.

66767. De **Voorzitter**: De andere kapiteins bleven wel varen. Welke was uw overweging om het niet te doen?

A. Omdat ik niet meer terug wilde naar Nederland, nu het bezet was. Die andere schippers waren in een andere positie; die lagen met het uitbreken van de oorlog in Nederland; die werden door de Duitsers in beslag genomen, die moesten naar Zweden, maar moesten ook weer terugkomen. Die konden niet zo maar in Zweden blijven liggen.

66768. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Omdat de Zweden die schepen weer uitwezen. Het Duitse consulaat zat er steeds achterheen, dat die schepen weer teruggingen, dat de schepen weer uit Zweden vertrokken.

66769. De **Voorzitter**: Dus die anderen bevonden zich min of meer in dwangpositie?

A. Ja.

66770. De **Voorzitter**: Dat gold voor u dus niet?

A. Neen. Ik heb een brief gekregen van het Rijksbureau Zeescheepvaart, waarin stond, dat ik moest laden en onmiddellijk moest teruggaan naar Holland. Ik heb daaromtrent overleg gepleegd met de consul-generaal in Stockholm. Ondanks dat schrijven was ik niet bereid naar Holland terug te gaan.

66771. De **Voorzitter**: Bent u toen al spoedig in een zodanig contact gekomen met de consul-generaal de Jong, dat u bemoeienis kreeg met hetgeen er zo al gaande was met de verbinding met Holland?

A. Dat is eigenlijk begonnen in de herfst van 1942. Toen kwam er gebrek aan machine-onderdeeltjes op de schepen, die naar Engeland voeren. De consul-generaal heeft mij toen gevraagd, de diverse schepen langs te gaan om te trachten die onderdeeljes te bemachtigen. Daarin heb ik toegestemd.

66772. De **Voorzitter**: Is dat uw eerste contact geweest?

A. Ja. Wij kwamen natuurlijk wel vaker op het consulaat, maar dat was mijn eerste contact met de Hollandse schepen.

66773. De **Voorzitter**: En dus ook met de hulp, die via Zweden verschaft werd?

A. Ja.

66774. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrepen heb uit hetgeen, verschillende heren hier hebben gezegd, is dat werk geleidelijk aan steeds uitgebreid.

A. Ja.

66775. De **Voorzitter**: Hebben veel van de besprekingen, die hebben plaats gevonden, op de duur over u gelopen?

A. Ja. Daarbij ben ik betrokken geweest.

66776. De **Voorzitter**: Nu heeft de verbinding van Delfzijl met Zweden de meeste resultaten opgeleverd in de periode, dat in Delfzijl werkte dr. Oosterhuis, Zwaantje, Dat is toch wel juist?

A. Ja.

66777. De **Voorzitter**: Men heeft ons gezegd, dat dit is geweest van Juni 1942 tot zijn arrestatie, die in Juli 1943 plaats had. Stemt dat overeen met uw herinnering?

A. Ja. Alleen was ik er in 1942 niet zo van op de hoogte, dat er een illegale verbinding bestond.

66778. De **Voorzitter**: Wanneer bent u daarvan pas goed op de hoogte gekomen?

A. Later in het jaar of begin 1943.

66779. De **Voorzitter**: Maar toch nog in de periode, dat dr. Oosterhuis in Delfzijl werkte?

A. Ja zeker.

66780. De **Voorzitter**: Toen is er een periode geweest — dat is tenminste de indruk, die wij hebben gekregen — dat er over die verbinding heel wat heen en weer, maar in het bijzonder van Nederland naar Zweden, ging. Dr. Oosterhuis heeft ons verteld, dat hij vrijwel alle illegale bladen naar Zweden wist over te brengen, die dan doorgingen naar Londen. Vrij aanzienlijke hoeveelheden materiaal zouden op die wijze overgebracht zijn.

A. Ik heb in het begin nooit inzage gehad van die stukken.

66781. De **Voorzitter**: Maar bemerkte u van de kapiteins, dal het gebeurde?

A. Ja.

66782. De **Voorzitter**: Er zijn enkele kapiteins, die zich op dit gebied zeer verdienstelijk hebben gemaakt.

A. Ja, o.a. kapitein *Roossien*.

66783. De **Voorzitter**: Was dat degene, die het meeste gedaan heeft?

A. Van het begin af aan heeft hij er steeds voor gewerkt, ook *Westers* en *Pilon*.

66784. De **Voorzitter**: Dat werk was natuurlijk niet zonder gevaar? Men kan op een schip wel een en ander verbergen, maar

A. Kapitein *Roossien* heeft ook personen naar Zweden gebracht.

66785. De **Voorzitter**: Leeft kapitein *Roossien* nog? Vaart hij weer?

A. Ja.

66786. De **Voorzitter**: Weer op Zweden?

A. Dat weet ik niet. Hij is in de wilde vaart, dus komt hij overal.

66787. De **Voorzitter**: Er zijn daarna moeilijkheden gekomen en daarover wil ik in het bijzonder met u spreken. Eerst natuurlijk over de arrestatie van dr. *Oosterhuis*. Hebt u de indruk, dat die arrestatie in Juli 1943 haar weerslag vond in hetgeen er nadien meekwam uit Nederland?

A. Ja. Die lijn was verbroken.

66788. De **Voorzitter**: Toen stond men dus voor de vraag: Wat moet er gebeuren? Bestaat er een mogelijkheid om nieuwe verbindingen te krijgen? Kort daarna heeft zich een nieuwe verandering voorgedaan, nl. in September 1943, toen de consul-generaal *de Jong* als hoofd van het B.I. is vervangen door de heer *Lindenburg*. Er heeft zich in de tijd na zijn vervanging door de heer *Lindenburg* een grote wrijving voorgedaan tussen de heer *Lindenburg* enerzijds en de consul-generaal anderzijds over het in beslag nemen van de schepen. Daarvan hebt u waarschijnlijk wel het een en ander meegemaakt?

A. Ja. Voor de heer *Lindenburg* zat de enige mogelijkheid om contact te houden met het bezette gebied in die kustvaarders. Hij zag natuurlijk niet graag, dat er een maatregel zou worden genomen, waardoor die kustvaarders in Zweden in beslag genomen zouden worden, waardoor die lijn of die opnieuw te bouwen lijn geen kans van slagen zou hebben. Ik weet niet, of de consul-generaal een andere opinie had, maar in ieder geval zagen de Zweden in October 1943 in, dat de geallieerden de oorlog zouden gaan winnen, waardoor zij anders tegenover de oorlog gingen staan en waardoor zij niet meer zo'n druk op de Hollandse schepen uitoefenden.

66789. De **Voorzitter**: Dat wil dus zeggen, dat de Zweden minder gevolg gaven aan de druk van de Duitse consul?

A. Juist. Zodoende is de consul-generaal — ik weet niet, of het op zijn initiatief is gebeurd — overgegaan tot het in beslag nemen van vijf schepen, die toen in Zweedse havens lagen.

66790. De **Voorzitter**: Zijn er vóór het aftreden van de consul-generaal als hoofd van het B.I. te Stockholm in September 1943 al schepen in beslag genomen?

A. Neen.

66791. De **Voorzitter**: Dat is dus inderdaad begonnen, toen de consul-generaal uit dit werk was en de heer *Lindenburg* het deed?

A. Ja.

66792. De **Voorzitter**: De heer *Lindenburg* redeneert ten aanzien van dat punt als volgt:

Er waren natuurlijk, als zo'n schip in beslag genomen werd, algemene motieven voor, die de consul-generaal dus moest beoordelen, maar toen hij zelf niet meer in het inlichtingenwerk zat — dat was de grief van de heer *Lindenburg* —, had hij evenveel aandacht moeten blijven schenken aan de nevenfactor, dat die schepen toch ook

een rol vervulden in de berichtgeving, als tevoren. Van zijn aftreden als hoofd van het B.I. af bezag hij het alleen vanuit zijn motieven als consul-generaal en gaf hij onvoldoende aandacht aan het belang, dat er toch nog in gelegen was uit een oogpunt van berichtgeving, om die schepen te laten varen. Zo stelt de heer *Lindenburg* het voor en de consul-generaal zegt van zijn kant: Dat is niet waar, ik heb dat volkomen op zuivere motieven gedaan; ik heb ook wel degelijk gedacht aan de belangen van de berichtgeving. Dat is het geschil, dat er is. Welke opinie heeft u daarover in verband met die beide standpunten?

A. Wij zijn vaker bezig geweest die schepen in beslag te nemen; als er maar enigszins mogelijkheid was geweest, dat die schepen niet teruggestuurd zouden worden, dan hadden wij ze al eerder in beslag genomen; in de herfst van 1943 was het zover, dat wij die schepen in beslag konden nemen en niet de kans hadden, dat ze blijvend teruggingen. Eerst voeren er veel meer schepen naar Zweden, maar langzamerhand zijn ze allemaal door de Duitsers in beslag genomen in Nederland, die ze naar Noorwegen stuurden om te worden verbouwd tot mijnenvegers. Zo langzamerhand gingen al die schepen er uit en ten gevolge daarvan heeft de consul-generaal ook opgemerkt, dat die andere schepen, die dan nog zo'n beetje voeren, binnenkort toch niet meer zouden terugkomen.

66793. De **Voorzitter**: Dus het motief, waarop de consul-generaal die zaak moest beoordelen, was dit, dat hij moest afwegen, of het niet in beslag nemen van een schip en het dus weer laten gaan van dat schip naar Nederland de kans zou opleveren, dat dat schip definitief in Duitse handen kwam en dus voor Duitse oorlogsdoeleinden kon worden gebruikt. Wanneer hij dus op zijn eigen motieven een schip aan de ketting liet leggen, deed hij dat, omdat, wanneer hij het liet gaan, er grote kans was, dat het in Duitse handen viel. Dat is zijn motief geweest, maar de heer *Lindenburg* zegt: Dat was wel het motief, dat de consul-generaal voorgaf, maar toen hij zelf nog bemoeiingen had met de berichtgeving, waagde hij het er wel op zo'n schip nog naar Nederland te laten gaan ten dienste van de berichtgeving.

A. Dan begrijpt de heer *Lindenburg* de situatie niet, zoals die in de eerste jaren van de oorlog in Zweden was.

66794. De **Voorzitter**: Dat zou ik gaarne van u willen horen. Wij hebben hier twee tegenover elkaar staande partijen; u staat er tussenin en daarom wil ik gaarne uw oordeel daarover hebben.

A. Dat is die overgangperiode geweest. Wanneer wij in 1942 of zelfs in 1941 kans hadden gezien al de schepen in beslag te nemen in Zweden, dan ware dat pertinent ook gebeurd, maar die kans was er niet; het Duitse consulaat zat direct bij de Zweedse autoriteiten.

66795. De **Voorzitter**: U wilt zeggen, dat, als de Nederlandse consul-generaal die schepen in beslag wilde nemen, hij de medewerking van de Zweedse autoriteiten nodig had?

A. Hij liet dat oogluikend toe.

66796. De **Voorzitter**: Als hij ze niet in beslag nam, voeren ze automatisch weer uit?

A. Er was medewerking van de kapiteins in dit opzicht.

66797. De **Voorzitter**: Dus op een gegeven ogenblik kwam er aandrang van de kapiteins, dat hun schepen aan de ketting gelegd zouden worden.

A. Die is er steeds geweest, van het begin af aan. Als wij de kans maar hadden gehad.

66798. De **Voorzitter**: Hoe was de toestand in 1941, als een kapitein vroeg een schip aan de ketting te leggen, omdat hij er genoeg van had te varen?

Dan deed de consul-generaal dat niet, omdat — zo zegt u — de Zweden geen medewerking wilden verlenen. Waarin zou die medewerking van de Zweden hebben bestaan? Waarvoor had u die medewerking nodig? Waarom kon in 1941 de consul-generaal niet op zo'n verzoek van een kapitein ingaan en het schip aan de ketting leggen? Wat was er dan gebeurd?

A. In de interne zaken zat ik niet, maar de consul-generaal had een verbinding met het Ministerie van Buitenlandse Zaken van Zweden. Daar zat iemand, die hij persoonlijk goed kende en aan wie hij advies vroeg.

Ten aanzien van de bemanning stond de zaak ook zo. Als de bemanning droste in de eerste jaren van de oorlog, werden de mannen, als zij nog niet op het consulaat waren geweest, direct opgepakt en aan boord gebracht en moesten zij weer weg. Later werd dat ook oogluikend toegelaten, hoewel nooit officieel bericht is: wij gaan die schepen niet meer vervolgen.

66799. De **Voorzitter**: Dus de toestand was zo, dat, zelfs al had de consul-generaal dat gewild en al hadden de kapiteins dat gewild -- er is natuurlijk een periode geweest, waarin de consul-generaal wel degelijk heeft gedacht aan de belangen van de berichtgeving, maar in 1941 betekende de berichtgeving nog niet veel -- het toch niet kon, omdat het eerst met succes kon worden gedaan, wanneer de Zweden het goedvonden?

A. Ja, omdat in de eerste jaren van de oorlog de Zweden geweldig onder druk van de Duitsers stonden.

66800. De **Voorzitter**: De Zweden zeiden dus, als de consul-generaal zo'n schip aan de ketting wilde leggen: Er uit, weer varen.

A. Dat hebben zij nooit gezegd, maar die opinie was er wel. De Zweden moesten alles doen wat de Duitsers wilden. Zij lieten ook Duitse troepen door. Zij stonden geweldig onder druk. Maar later, in 1943, dachten zij: De moffen winnen toch niet, dus wij kunnen wel een wat grotere mond opzetten. Toen pas konden die schepen in beslag worden genomen.

66801. De **Voorzitter**: U komt dus eigenlijk tot de conclusie, dat men de tegenstelling, die in September 1943 ontstond tussen de heer *Lindenburg* en de consul-generaal, niet alleen kan begrijpen en verklaren, wanneer men het stelt zoals de heer *Lindenburg*, die zegt: Op dat ogenblik ging de consul-generaal in beslag nemen, want hij had geen belang meer bij de berichtgeving. U zegt: Daarbij speelt ook een rol, dat juist in die tijd de opvatting van de Zweden begon te kenteren.

A. Inderdaad.

66802. De **Voorzitter**: Geloof u, dat de consul-generaal ook na zijn aftreden -- dus toen hij met de inlichtingendienst niet meer te maken had --, als die omslag bij de Zweden niet was gekomen, wel degelijk met de belangen van de berichtgeving zou hebben rekening gehouden?

A. Ja.

66803. De **Voorzitter**: Dus u gelooft, dat de heer *Lindenburg* de zaak hier te scherp heeft gesteld?

A. Ja. Ik heb zelf ook meegeholpen om die schepen in beslag te nemen. De consul-generaal heeft mij de verschillende schepen aangewezen en in zijn opdracht ben ik naar die schepen gegaan.

66804. De **Voorzitter**: U hebt niet de indruk gekregen, dat er bij de consul-generaal, toen hij in September 1943 niet meer bij het B.I. was, een zekere spijtigheid heeft geheerst en dat hij heeft gezegd: Die inlichtingen kunnen mij verder niet schelen, ik ga verder mijn gang?

A. Neen.

66805. De **Voorzitter**: De heer *Lindenburg* heeft ons verteld, dat reeds in 1942/1943 de kapiteins wel graag in Zweden wilden blijven. Hij zegt:

„Zij hebben een gedeputeerde naar de consul-generaal gestuurd, met het verzoek, of hij op grond van de hem verleende volmacht die schepen in beslag wou nemen. Daarop heeft de consul-generaal -- voor zover ik het heb gehoord, ik heb dat antwoord nooit op schrift gezien -- aan de gedeputeerde doen weten, dat de kustvaarder-kapiteins zolang ze tussen Zweden en Nederland voeren met het oog op de berichtgeving, dat heeft hij er misschien niet bij gezegd, maar in ieder geval, dat de kustvaarder-kapiteins als varende schip veel belangrijker waren voor de Nederlandse Regering dan als stilliggend schip in Zweden. En daarmee was die kous af.

De kapiteins zijn weer plichtsetrouw na afloop van de winter uit Gothenburg naar Nederland teruggekeerd en bleven verder de kustvaart beoefenen. Maar dat was dus in de tijd,

dat de consul-generaal de Inlichtingendienst in Nederland, Zweden en Engeland verzorgde. Na eind September 1943 verzorgde de consul-generaal de inlichtingendienst niet meer".....,en heeft toen wel schepen in beslag genomen."

Dat is dus de voorstelling van zaken van de heer *Lindenburg* en die acht u dus onjuist?

A. Ja.

64806. De **Voorzitter**: U zegt: voor de consul-generaal hebben andere motieven gegolden.

A. Er is nog een bijkomstigheid. Het motorschip „Meeuw" lag ook in Zweden en daarop voer kapitein *Pilon*, die geregeld koeriersdiensten deed. Toen was de zaak in Delfzijl opgerold; het was dus voor hem toen zeer gevaarlijk om weer naar Nederland terug te keren en daarom is dat schip ook in beslag genomen; misschien is dat mede een van de oorzaken geweest, dat ook die andere schepen in beslag genomen zijn. Dat heeft zich in dezelfde periode afgespeeld.

66807. De **Voorzitter**: Nu is de voorstelling van zaken, die de heer *de Jong* hier heeft gegeven, de volgende.

„Het in beslag nemen van de schepen was steeds zeer belangrijk. De schepen, die nog steeds voor de Duitsers voeren en die hout en erts haalden, maar vooral hout -- dat waren kleinere schepen -- waren allang een doorn in het oog van de Engelsen. Elk schip, dat stillag of dat voor de Duitsers voer, was een voordeel of verlies voor de geallieerde zaak. Wanneer ik gewoon met B.I. doorgedaan zou zijn, zou ik die inbeslagneming evengoed gedaan hebben en dan had ik wel degelijk ook mijn wegen gevonden. Ik heb, goddank, een beetje gewone fantasie gehad om mijn contacten in stand te houden of nieuwe op te richten."

Dat is wat u ook zegt: bij het in beslag nemen van de schepen was alles beheersend de overweging, dat die vaartuigen ten voordele van de Duitsers gebruikt zouden kunnen worden.

Verder zegt hij, dat u overgegaan bent naar ir. *Lindenburg*.

„Dat was vanzelfsprekend; *Schuur* was de man, die op de hoogte was van alle situaties. *Schuur* is bij mij aan komen zetten met kapitein *Mooy*, uit Göteborg, en heeft gevraagd of dat bepaalde schip in beslag genomen kon worden. Ik heb toen ronduit gezegd: dat kan ik niet beoordelen, die papieren moeten geïnspecteerd worden en dan moet de Gezant beslissen. Deze vroeg: lopen de lijnen van de inlichtingen dan niet in de war? *Schuur* was No. 2 bij B.I. Stockholm, zo hij nog niet hoger gezet moet worden. *Mooy* heeft mij uitdrukkelijk gevraagd, in bijzijn van *Schuur* en *Lindenburg*: kan inbeslagneming onmiddellijk geschieden? Ik heb gezegd: er zijn nog verscheidene dingen op te lossen, maar komen jullie maar om vijf uur terug. Aangezien *Schuur* in dienst van *Lindenburg* stond, moest *Lindenburg* ook weten wat zijn ondergeschikten deden. *Schuur* en *Mooy* zijn bij mij gekomen en hebben de papieren gehaald, waarmede het schip in beslag genomen werd. Kort daarop heb ik op verzoek van *Lindenburg* ook weer andere schepen in beslag moeten nemen, want dat was niet het laatste schip, dat in beslag genomen werd."

Is dat verhaal over kapitein *Mooy* juist?

A. Ja.

66808. De **Voorzitter**: Welk schip was dat?

A. De „Maria".

66809. De **Voorzitter**: Ik heb toen tegen de heer *de Jong* gezegd: Het ging over een aantal inbeslagnemingen, welke kort na September 1943 hebben plaats gevonden. De heer *de Jong* zei toen:

„Het is alleen de „Maria" van kapitein *Mooy* geweest, die daar 5 October 1943 in beslag is genomen. Een paar dagen later is mij het recht ontzegd om verder schepen in beslag te nemen.

De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door Londen. Toen *Lindenburg* tot de ontdekking kwam: is dat geen fout, is hij naar Londen gaan telegraferen met het gevolg, dat ik de volgende dag bij de gezant op het matje moest komen, die zei: mijnheer *de Jong*, wat hebt u gedaan?

Al was *Lindenburg* in het midden van de nacht bij mij gekomen, dan had ik de inbeslagneming ongedaan kunnen maken, maar hij is naar Londen gaan telegraferen. De volgende dag moest ik bij de gezant komen en toen was het te laat.

De **Voorzitter**: Is u die bevoegdheid ontnomen!

A. Ja. Ik mocht in het vervolg slechts scheep in beslag nemen op uitdrukkelijke instructie van de gezant. Later zijn nog twee schepen in beslag genomen."

A. Daar ben ik niet bij geweest.

66810. De **Voorzitter**: De heer *de Jong* zegt dus eigenlijk: Ik heb na September 1943 maar één schip op eigen gezag in beslag genomen, de „Maria" van kapitein *Mooy*; ik heb later wel anders schepen in beslag genomen, maar dat mocht ik alleen maar doen op instructie van de gezant. Weet u daarvan iets?

A. Neen, dat is buiten mij om gegaan.

66811. De **Voorzitter**: De heer *Lindenburg* stelt het blijkbaar zo scherp, omdat hij een verklaring wenst te geven van het feit, dat hij na September 1943 er niet in geslaagd is een nieuwe verbinding met Holland tot stand te brengen.

A. Dat begrijp ik. Maar die zaak lag nu eenmaal niet anders.

66812. De **Voorzitter**: Nu is het met die verbinding daarna eigenlijk nooit veel meer geworden. Of wel?

A. Neen. Toen heeft zich dat hele geval met kapitein *Aben* afgespeeld.

66813. De **Voorzitter**: Hebt u daarmee nog te maken gehad?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Kunt u vertellen, hoe dat gegaan is?

66814. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u *Aben* van vroeger?

A. Neen.

66815. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u spoedig door, dat hij niet „goed" was?

A. Dat ik door zou hebben, dat hij niet „goed" was, is wat te sterk uitgedrukt, maar ik heb hem eigenlijk nooit vertrouwd, vooral in het begin niet. De consul-generaal is met hem in contact gekomen. Toen was de consul-generaal nog hoofd van B.I. Er was een koeriersdienst. Ik moest ook weleens pakjes naar de schepen brengen. De consul-generaal kwam in contact met *Aben* en ik heb de consul-generaal toen direct gezegd: Ik wil geen pakjes naar *Aben* brengen. De consul-generaal zei toen: Je wantrouwt hem alleen, omdat hij bij de grote vaart is geweest en jij bij de kleine vaart. Dat was bespottelijk, maar dat bracht hij naar voren. *Aben* had nogal wat bluf en dat lag mij niet. Ik heb hem steeds gewantrouwd. Ook collega's van mij wantrouwd hem, maar de consul is met hem in zee gegaan en heeft hem vertrouwd. *Gevers Deynoot* is toen met *Aben* in Zweden gekomen, hetgeen de indruk bevestigde, dat *Aben* toch wel goed moest zijn. Zodoende wist ik het op het laatst ook niet meer en kreeg ik meer en meer het gevoel: die man is misschien toch wel goed. Ik heb nooit direct kunnen zeggen, dat hij fout was — later wel —, maar ik had wel een zekere antipathie tegen hem van het begin af. Dat zaakje is fout gelopen in Delfzijl en *Aben* is naar Zweden teruggekomen, waar hij een opdracht heeft gekregen van de consul-generaal, omdat *Roossien* toen ook opgepakt was.

66816. De **Voorzitter**: Als nasleep van de *zaak-Oosterhuis*?

A. Ja. *Aben* heeft toen, waar ik bij zat, gezegd: Ik haal *Roossien*, waar hij ook zit, en ik neem hem mee naar Zweden. Hij is met verschillende adressen weggegaan. Ik geloof niet, dat wij toen reeds wisten, dat *Roossien* gepakt was. Hij heeft toen adressen gekregen, waar *Roossien* eventueel ondergedoken zou kunnen zitten.

66817. De **Voorzitter**: Wanneer ging hij weg?

A. Ik zou het niet durven zeggen. Hij is in elk geval later in Zweden teruggekomen en er kwam bericht van hem, dat hij in Malmö

lag en dat hij de goede lading niet had kunnen meebrengen, maar dat hij een andere lading aan boord had, die even belangrijk was. Later bleek dat *van der Waals* te zijn. Wij hadden inmiddels op B.I. via Londen het bericht gekregen, dat *Aben* fout was.

66818. De **Voorzitter**: Weet u op grond waarvan men de overtuiging had gekregen, dat *Aben* fout was?

A. Door dat oprollen in Delfzijl.

66819. De **Voorzitter**: Was toen al bekend hetgeen zich op de reis van *Gevers Deynoot* had afgespeeld met dat pakje?

A. Ja. Dat was toen ook bekend. Toen *Aben* in Zweden terugkwam, hebben wij hem er niets van laten merken, dat wij hem wantrouwd. *Van der Waals* is naar Stockholm gekomen en ik heb hem zelf opgehaald. Hij is daar niet erg opgeschoten en is een week later met *Aben* aan boord van de „Excelsior" naar Holland gegaan. Een paar dagen daarna kwam zijn signalement uit Londen in Stockholm met zijn photo en toen bleek, dat het *van der Waals* was geweest. Wij waren er toen nog meer van overtuigd, dat *Aben* fout was, en hebben gezegd: „Als hij weer in Zweden komt, komt hij er niet meer uit." *Van der Waals* is toen afgezet in Kiel-Altena. Toen voeren in het geheel geen schepen meer tussen Nederland en Zweden; dat waren alleen de „Excelsior" en nog een Nederlandse kustvaarder, waarvan ik de naam mij niet herinner. Hij voer alleen nog maar naar Zweden en daardoor kwamen wij ook wel tot de conclusie, dat hij met de Duitsers onder één hoedje speelde; hij alleen mocht varen na de inbeslagneming van die schepen. Toen is hij in December 1933 weer teruggekomen en toen had hij die meneer *Flantua* bij zich.

66820. De **Voorzitter**: Wat was dat voor iemand?

A. Die is mij met *Aben* tegemoet gekomen, maar wist *Lindenburg* vrij spoedig te overtuigen, dat hij goed was, en toen hebben wij in samenwerking met die *Flantua* *Aben* zo ver gekregen, dat hij in een vliegtuig is gestapt en naar Engeland gevlogen.

66821. De **Voorzitter**: Is daarvoor veel nodig geweest? Of viel dat mee?

A. *Flantua* heeft ongeveer vijf weken aan boord van de „Excelsior" gezeten en *Aben* heeft nooit geweten, dat *Flantua* wist, dat hij fout was. Zij hebben samen de zaak besproken en van *Flantua* is het initiatief uitgegaan om samen weer een lijn op te bouwen. *Flantua* zou in Duitsland werken en *Aben* zou de koeriersdienst doen. Naar aanleiding daarvan is een geciffrerd telegram naar Londen gestuurd, of B.I. goed zou vinden, dat zij met hun tweeën zouden overkomen voor besprekingen, en daarop hebben wij weer een geciffrerd telegram laten terugkomen; waar hij bijzat, hebben wij gedecodeerd en toen zag hij, dat de Nederlandse Regering het zeer op prijs zou stellen, wanneer hij naar Londen zou komen, en daar is hij ingetrapt.

66822. De **Voorzitter**: Wat is er verder met *Flantua* gebeurd?

A. Die is met hem meegegaan.

66823. De **Voorzitter**: Nadat die verbinding met Zweden verbroken was, is onder de heer *Lindenburg* en later onder de heer *Knulst* ten aanzien van het scheppen van nieuwe verbindingen met Nederland eigenlijk niets meer bereikt kunnen worden? Of vergis ik mij daarin?

A. Wij kregen toen toch vele berichten via Zwitserland.

66824. De **Voorzitter**: Dat waren de berichten, die over de post kwamen. Dat was een onderdeel van de verbinding Nederland—Zwitserland en vervolgens via Stockholm naar Londen. Dat waren de microphoto's, maar ik dacht meer aan de verzending van stukken zoals vroeger, illegale bladen uit Nederland, etc. Dat is nooit meer iets geworden.

A. Dat was ook onmogelijk.

66825. De **Voorzitter**: Was dat absoluut niet mogelijk? De Nederlandse schepen waren er inderdaad uit. Voor zover zij in Zweden lagen, waren zij daar in beslag genomen en de andere werden natuurlijk vastgehouden door de Duitsers.

A. Toen is wel geprobeerd via Noorwegen een verbinding tot stand te brengen. Het is ook geprobeerd via Duitsland. Er ging steeds een Zweed — ik meen, dat hij dominee was — naar Berlijn en aangezien hij zeer goed bevriend was met *Knulst*, kreeg deze allerlei inlichtingen. Maar dat was geen verbinding naar Holland. Op allerlei manieren is getracht weer een verbinding tot stand te brengen, maar het is niet gelukt.

De Voorzitter: Het was ook niet zo gemakkelijk.

A. Neen.

66826. De Voorzitter: Hoe had men zich die verbinding over Noorwegen gedacht?

A. Ook met schepen.

66827. De Voorzitter: Schepen, die van Noorwegen naar Rotterdam voeren b.v.?

A. Ja.

66828. De Voorzitter: De verbinding van Stockholm naar Noorwegen was waarschijnlijk niet zo moeilijk?

A. Dat ging over de grens. Verschillende personen kwamen over de grens, ook Nederlanders. Wij hebben Nederlanders uitgezocht, die weer teruggingen naar Noorwegen, en zo trachtten wij iets te bereiken. Die grens was wel over te komen.

66839. De Voorzitter: Ja, die grens is zo ontzaglijk lang! Maar is het geen verkeer geworden?

A. Neen.

66830. De Voorzitter: Is er nooit een bericht van Holland gekomen of naar Holland gegaan langs die weg?

A. Dat herinner ik mij niet.

66833. De Voorzitter: Dat is dus vrij waarschijnlijk niet gebeurd. Maar er bleven toch nog altijd Duitse boten varen van Delfzijl naar Zweden?

A. Dat zou ik niet durven beweren.

66832. De Voorzitter: Ik dacht, dat de Duitsers altijd nog de verbinding met Zweden onderhielden met eigen schepen.

A. Dat is best mogelijk, maar daarmee zijn wij niet in contact geweest.

66833. De Voorzitter: Is het nooit gelukt met de bemanning van die schepen contact te krijgen?

A. Dat waren toch allen Duitsers'?

De Voorzitter: Dat behoefde natuurlijk niet het geval te zijn.

A. Het is natuurlijk mogelijk, dat er Hollanders aan boord waren, maar dan bleven zij in Zweden!

66834. De Voorzitter: Dus als men zegt: „De heren *Liadenburg* en *Knulst* hebben, wat de berichtgeving betreft, veel minder succesvol gewerkt dan de consul-generaal in zijn periode”, dan stelt u daar tegenover, dat de omstandigheden geheel anders waren?

A. Inderdaad. Zij waren veel moeilijker.

66835. De Voorzitter: U gelooft niet, dat het gemakkelijker zou zijn geweest om daarvan weer iets te maken?

A. Ik ben er van overtuigd, dat vooral de heer *Knulst* zeer veel moeite heeft gedaan om weer een verbinding tot stand te brengen.

66836. De Voorzitter: Er zijn meer personen geweest, die de heer *Knulst* hebben geprezen als een zeer voortvarende jonge man. Meent u ook, dat hij dat was?

A. Ja. Hij was zeer actief.

66837. De Voorzitter: Er is alleen gezegd, dat het niet verstandig was hem naar Stockholm te sturen, omdat hij juist in het hoge Noorden een nogal opvallend type was.

A. Hij heeft er toch nooit last mee gehad.

66838. De Voorzitter: Wij hebben hier ook gehoord de heer *Willems*, die u waarschijnlijk ook wel bekend is. Wat was hij precies?

A. Persattaché.

66839. De Voorzitter: Waar zat hij?

A. Op het gezantschap.

66840. De Voorzitter: Hij zat dus niet in hetzelfde gebouw als het B.I.?

A. Ja. Dat was in hetzelfde gebouw. Later, toen de heer *Knulst* kwam, zijn wij er bij ingetrokken.

66841. De Voorzitter: Met name de heer *Willems* is vol lof over de heer *Knulst*. Het merkwaardige is, dat de heer *Willems*, naar ons is gebleken, ook in die moeilijke periode van na September 1943 wel verbindingen had met het bezette Nederlandse gebied. Hoe is dat te verklaren?

A. Hij had toch geen verbindingen via Hollandse kustvaarders?

De Voorzitter: Ik heb de indruk, dat hij andere wegen had.

A. Dan moet het zijn geweest via de heer *Munnikhof*.

66843. De Voorzitter: Wie was dat?

A. Dat was een zekere *Munnikhof*, die in Stockholm woonde en een broer had in Holland, die ook weleens in Zweden is geweest. Misschien had hij een verbinding, maar verder weet ik daarvan niets.

66843. De Voorzitter: Hij zegt ook, dat *Knulst* getracht heeft via Denemarken contact te krijgen. Weet u dat?

A. Neen.

66144. De Voorzitter: Had u weleens contact met de heer *Willems*, b.v. dat u met hem sprak over zakelijke aangelegenheden?

A. Neen, niet veel.

66845. De Voorzitter: Nu heeft de heer *Willems* verteld, dat hij in de tijd, waarin de consul-generaal de inlichtingendienst beheerde, kritiek had op de manier, waarop de consul-generaal contact zocht met de schippers. Hij zegt nl.:

„Ik ben met *de Jong* zelf op stap gegaan naar Gothenburg om contacten met schippers te leggen, waarvan ik zelf in Gothenburg ben geschrokken. Wanneer u tien schippers, die u niet kent, bijeenroept en u zegt hun: „de Nederlandse Regering wenst dat en dat”, dan kunt u het evengoed direct aan de Duitsers schrijven, tenminste naar mijn smaak.

Ik ben er enigszins van geschrokken. De man, die hieromtrent alles weet en het werk gedaan heeft, is kapitein *Schuur* van de kustvaart.”

Hij zegt dus, dat de consul-generaal dat contact met die schippers te openlijk deed, dat hij te veel zei, waar een aantal schippers bij was; hij zou toch gezegd hebben: Jullie moeten dit en dat doen op het gebied van de berichtgeving; de Nederlandse Regering wil dat. De heer *Willems* zegt: van die methode ben ik enigszins geschrokken. Volgens hem was u ook van die opinie. U was de man, die alles wist.

A. Daarvan weet ik niets af. Ik ben er nooit bij geweest.

66846. De Voorzitter: Heeft u nooit meegemaakt, dat de heer *de Jong* naar Gothenburg ging om met schippers te praten?

A. Hij ging inderdaad meermalen naar Gothenburg. Het contact ging altijd via de Nederlandse consul in Gothenburg, de heer *Appelboom*, maar ik heb nooit de indruk gekregen, zoals de heer *Willems* het voorstelt, absoluut niet.

66847. De **Voorzitter**: U had niet de indruk, dat de heer de Jong zo onvoorzichtig was?

A. Neen, absoluut niet, integendeel. Hoewel hij mij ten volle kon vertrouwen, is het toch weleens voorgekomen, dat, wanneer ik iemand bij de consul-generaal gebracht had en deze wenste alleen met die mensen te spreken, ik er zolang uit moest. Dat getuigt toch niet van onvoorzichtigheid. Ik heb absoluut niet de indruk, dat dit gebeurd zou zijn. Meestal werden die contacten via mij gelegd.

66848. De **Voorzitter**: En als u met de kapiteins praatte, deed u dat met de nodige voorzichtigheidsmaatregelen?

A. Ja, dat zijn collega's van mij; ik kende hen allen en het was dus iets gewoons, als ik bij hen op bezoek kwam. Dat liep niet in de gaten.

66849. De **Voorzitter**: U heeft dus de indruk, naar wat u er van gezien heeft, dat de consul-generaal zijn B.T-werk wel goed deed?

A. Daarvan ben ik overtuigd, alleen het geval-*Aben* buiten beschouwing gelaten.

66850. De **Voorzitter**: U wilt zeggen: Daarin is hij te goed van vertrouwen geweest!

A. Iedereen maakt weleens fouten.

66851. De **Voorzitter**: Maar in het algemeen was uw indruk, dat hij het inlichtingenwerk goed gedaan heeft?

A. Ja.

66852. De **Voorzitter**: Het was bovendien niet het vak van de heer de Jong; de heer *Knulst* had er nog een opleiding voor gehad.

A. Het was mijn vak ook niet.

66853. De **Voorzitter**: Wat vond u van de periode-Lindenhurg?

A. Toen heeft vooral die kwestie-*Aben* parten gespeeld. Dat is wel de hoofdzaak geweest.

66854. De **Voorzitter**: Hoe heeft de heer *Lindenburg* die kwestie behandeld, naar uw oordeel althans?

A. Volgens mij goed. Daarvan ben ik overtuigd.

66855. De **Voorzitter**: Meent u, dat hij tijdig het nodige wantrouwen kreeg en goed heeft medegewerkt om *Aben* naar Londen te krijgen?

A. Ja, daarvan ben ik overtuigd.

66856. De **Voorzitter**: In April 1944 zijn de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* vrij plotseling verdwenen. Daartoe hebben nogal bijzondere gebeurtenissen aanleiding gegeven.

A. Ik meen, dat dit hoofdzakelijk is geweest een kwestie van correspondentie tussen de heren van het B.I. in Londen en die van het B.I. in Stockholm.

66857. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Boze brieven over en weer?

A. Ik geloof, dat het B.I. in Londen dacht, dat het B.I. in Stockholm niet handelde volgens de wensen van het B.I. in Londen.

66858. De **Voorzitter**: En toen is de heer *van Houten* uit Londen gekomen?

A. Ja.

66859. De **Voorzitter**: Maar is er in die tijd ook niet een geschiedenis geweest met een man, die verdwenen is?

A. Er is iemand verdwenen en op zijn paspoort is *Aben* naar Londen gegaan. Dat weet ik wel.

66860. De **Voorzitter**: Om die reden is hij toch niet verdwenen! Er was toch een andere reden?

A. Dat weet ik niet.

66861. De **Voorzitter**: Kent u die geschiedenis niet? Die hebt u toch meegemaakt? Daarover is, naar ik heb begrepen, nogal wat deining geweest.

A. Dat was, geloof ik, een kwestie van paspoorten. Mij zou paspoorten meenemen naar Holland of iets dergelijks. Ik weet het niet precies meer.

66862. De **Voorzitter**: Het was een man, die naar het Duitse consulaat was gelopen.

A. Daarvan ben ik niet op de hoogte.

66863. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat die zaak de nodige aandacht had getrokken in die tijd. Dat is onze commissie wel gebleken uit verschillende verhoren.

A. Het waren paspoorten voor Joden, geloof ik. De man is ook eens op het kantoor geweest en heeft bedreigd. Ik kan mij die zaak niet precies meer herinneren. Ik weet wel, dat ik hem heb opgehaald en dat wij samen naar het kantoor zijn gegaan. Hoe die zaak precies heeft gelegen, kan ik mij niet goed meer voorstellen. Wij hebben wel plotseling bericht gekregen, dat hij iets met die paspoorten gedaan had. Met *Gevers Deynoot* ben ik toen naar zijn pension gegaan, waar wij hem hebben opgehaald en naar het kantoor hebben gebracht. Wat er zich precies heeft afgespeeld, weet ik niet meer.

66864. De **Voorzitter**: Zegt de naam *Douwes* u niets?

A. Ja, dat was hem. Ik dacht, dat het *Dourna* was.

66865. De **Voorzitter**: Ons is het verhaal gedaan, dat hij een gedroste schepeling was. De heer *Gevers Deynoot* heeft gezegd:

„Deze figuur vertelde, dat hij in de K.P. had gezeten en illegaal werk had gedaan. Hij deed allerlei mooie verhalen. Deze jongeman zou naar Engeland gaan om opgeleid te worden als parachutist. Ik meen althans, dat de heer *Lindenburg* zo iets met hem had klaargemaakt. Op een gegeven ogenblik is hij weer bij de heer *Lindenburg* geweest en heeft hij gezegd, dat hij bericht had gekregen, dat zijn zuster in Nederland ziek was of iets dergelijks. Ik weet het niet meer. Hij wilde in ieder geval direct met een boot naar Nederland terug. Toen heeft hij een paar Jodenpassen gekregen, die hij mee terug zou nemen. Toen zijn wij er langzamerhand achter gekomen, dat hij naar het Duitse consulaat liep. Toen bleek, dat hij een verrader was. hebben wij gezegd: Deze man mag niet naar Nederland terug. Wij hebben toen getracht die passen terug te krijgen, maar die had hij weggewerkt. Toen is hij op een gegeven ogenblik ergens in het water vóór Stockholm kopje onder geraakt en niet meer boven gekomen.”

A. Daarvan heb ik gehoord, maar of het juist is, weet ik niet.

66866. De **Voorzitter**: Hebt u ook gehoord, dat dit het slot is geweest?

A. Dat is verteld.

66867. De **Voorzitter**: U weet het dus niet?

A. Daarop durf ik geen eed doen.

66868. De **Voorzitter**: Heeft hiermede ook verband gehouden het verdwijnen van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot*?

A. Dat durf ik niet zeggen, want van de briefwisseling, die plaats vond, had ik geen inzage.

66869. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Houten*, toen hij in Stockholm was, met u gesproken?

A. Ja.

66870. De **Voorzitter**: Ook hierover?

A. Neen.

66871. De **Voorzitter**: Wat heeft de heer van *Houten* wel met u besproken?

A. Over hetgeen ik van de heer *Lindenburg* dacht.

66872. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gezegd?

A. Dat ik hem niet direct ongeschikt vond voor het werk van B.I. Het is in elk geval niet de aanleiding geweest, dat de heer *Lindenburg* uit Stockholm is weggegaan. Ik heb in elk geval niet gezegd, dat hij niet deugde voor het werk.

Toen had zich juist het geval-*Aben* afgespeeld; dat was succesvol afgesloten en de heer *Lindenburg* heeft zich terdege ingespannen, dat dit goed zou verlopen; ik begreep dus niet, waarom hij weg moest; daar ben ik nooit achtergekomen.

66873. De **Voorzitter**: Heeft de heer van *Houten* ook over uw eigen werk gesproken en over hetgeen u verder zou blijven doen? Of is dat aan de heer *Knulst* overgelaten?

A. Dat denk ik wel. Daarover is niet meer gesproken.

66874. De **Voorzitter**: Wat heeft u toen verder gedaan? De eerste tijd had u alle mogelijke bemoeiingen met die kapiteins; het lag voor de hand, dat u de tussenpersoon was, maar wat was, toen de schepen eenmaal opgelegd waren en de verbinding dus geen rol meer speelde, uw werk tot 1945?

A. Toen ben ik boekhouder en codist geweest. Er kwamen toentertijd vele vluchtelingen uit Noorwegen binnen; die gingen allen naar een kamp bij Stockholm; die mensen bezocht ik dan en hun nam ik verhoren af.

66875. De **Voorzitter**: Dus u heeft ook te maken gehad met het vluchtelingenwerk?

A. Alleen die taak van verhoren afnemen. Daar tussendoor kregen wij steeds nog berichten van Zwitserland; dat moest ook verzorgd worden; daarvan moesten allemaal kopieën gemaakt worden; daarin zat ook zeer veel werk. Later kwam daar nog bij de aankomst van al die gevangenen uit Duitsland, na afloop van de oorlog, in April 1945.

66876. De **Voorzitter**: Hoe lang is u daar nog gebleven?

A. Tot Juli 1945.

66877. De **Voorzitter**: Is u toen weer in uw oude beroep teruggekeerd?

A. Ja.

66878. De **Voorzitter**: Dus u heeft er waarschijnlijk geen spijt van, dat u na de aanvang van de oorlog direct besloten heeft het varen op Nederland prijs te geven? Was uw gezin nog in Nederland?

A. Neen, mijn gezin was ook in Zweden.

66879. De **Voorzitter**: Dus u was persoonlijk niet in de noodzaak om naar bepaalde verbindingen te zoeken?

A. Wij hadden geregeld verbinding met Nederland over de censuur. Wij gaven nooit brieven mede aan kapiteins; wij schreven elke week; mijn ouders en schoonouders schreven ook elke week; wij kregen steeds veel post, maar via de censuur.

66880. De **Voorzitter**: Zaten daarin mogelijkheden van berichtgeving?

A. Die heb ik daarin nooit gezien.

66881. De **Voorzitter**: Dat kan alleen, wanneer men bepaalde afspraken heeft, dat een bepaald bericht een bepaalde betekenis heeft. Is dat niet gebeurt? Door u niet en door anderen niet? Althans voor het B.I. niet?

A. Ik weet wel, dat de heer Gevers Deynoot met zijn vrouw correspondeerde, en ik meen ook, dat op zodanige wijze nog inlichtingen zijn verstrekt.

66882. De **Voorzitter**: Deed de heer *Lindenburg* dat ook?

A. Hij ook, geloof ik.

66883. De **Voorzitter**: Er zaten natuurlijk wel mogelijkheden in, maar dat moest geregeld zijn.

A. Ja, en aangezien ik direct al in Zweden lag, kon dat ook niet afgesproken worden.

66884. De **Voorzitter**: Het had afgesproken kunnen worden via de schippers, die gevaren hebben.

A. Maar er was een verbinding met Holland via die schepen.

66885. De **Voorzitter**: Die zo goed was, dat er weinig reden was om dat andere er naast nog te doen?

A. Ja. Mijn opvatting was, dat er niet méér risico aan verbonden moest worden, want het zou misschien opvallen. De Gestapo is ook enige malen bij mijn vader geweest en heeft onder bedreiging gevraagd, waarom ik niet naar Holland terugkwam met mijn schip. Dat is goed afgelopen. Ik heb dat pas na de oorlog vernomen.

66886. De **Voorzitter**: Ik lees hier iets in het verhoor van de heer *Willems*, dat mij niet erg lijkt te kloppen met hetgeen u hebt gezegd. De heer *Willerns* zegt:

„In 1944 heb ik nog gebruik gemaakt van een regelrechte scheepvaartverbinding door middel van Nederlandse kapiteins. Er waren er altijd enkelen, die voeren.”

A. In 1944?

66887. De **Voorzitter**: Ja. U zei zo straks, dat er op het laatst twee schepen voeren: de „*Excelsior*” en nog een ander. Het geval-*Aben* was afgewikkeld in begin 1944, niet waar?

A. Ja. Ik kan mij niet herinneren, dat er na die tijd schepen hebben gevaren. Misschien, dat er toen nog een grote boot heeft gevaren, maar ik geloof niet, dat er coasters zijn geweest, die toen nog voeren.

66888. De **Voorzitter**: Hebt u weleens wat voor de heer *Willems* gedaan om verbinding met een schip te krijgen?

A. Ik heb eens een keer een pakje gebracht voor de heer *Willerns* naar een schip. Op dat schip voer een zekere *Mulder*, waarmee hij in verbinding stond door middel van pakjes. Dat ging niet via B.I.

66889. De **Voorzitter**: Ik heb wel begrepen, dat de heer *Willems* zijn eigen kanalen had, maar hij zei, voor zover hij weleens gebruik heeft gemaakt van de kapiteins, dat u hem daarmee hielp.

A. Ik heb weleens een pakje voor hem weggebracht, omdat ik toch naar een of ander schip ging.

66890. De **Voorzitter**: Ik ben thans gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets ter aanvulling op te merken?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

E. H. SCHUUR.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 13 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

WILLEM PRINS,

oud 41 jaar, wonende te Amsterdam, fotograaf.

66953. De **Voorzitter**: U bent door de commissie gehoord op 23 Februari van dit jaar. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is nog een punt, waarover wij met u zouden willen spreken. Dat punt is door de verschillende verhoren, die wij hier hebben gehad, niet duidelijker geworden, in die zin, dat hier verschillende verklaringen tegenover elkaar staan. Dat punt heeft betrekking op het tijdstip, waarop ontdekt werd, dat de stukken van „Vrij Nederland" door u gekopieerd werden en dat de kopieën doorgingen naar de O.D. Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft hier verklaard, dat het eigenlijk pas ontdekt is in April 1944, in verband met haar arrestatie. Wij hadden de indruk, dat inderdaad dat kopiëren is doorgegaan van September 1943 tot het vertrek van mejuffrouw *Kohlbrugge* in April 1944. Dat hebt u zelf ook verklaard. U hebt gezegd:

„Toen de kwestie aan het rollen werd gebracht, heb ik er wel over gesproken. Nadat de leiding van „Vrij Nederland" de stukken, die naar Engeland gezonden werden, in April 1944 in handen kreeg, hebben wij fel tegenover elkaar gestaan."

U spreekt ook over April 1944.

Wij hebben hier echter gehoord de heer *van Namen*, die gezegd heeft: Het moet veel eerder zijn geweest. Hij heeft omstreeks Januari 1944 een gesprek gehad met mevrouw *de Wild*, te Diemen, Tante *Jeanne*; uit dat gesprek is hem duidelijk geworden, wat er gebeurde. Mevrouw *de Wild* had het niet met zoveel woorden gezegd, maar door dit gesprek ging hem een licht op.

Kort geleden heeft de heer *Bührmann* hier verklaard: Als ik mijn herinneringen raadpleeg, geloof ik, dat het gelijk in dezen aan de zijde van de heer *van Namen* is.

Wij hebben dus aan de ene kant mejuffrouw *Kohlbrugge* en u, die zeggen: Het kopiëren is doorgegaan tot April 1944.

Wij hebben aan de andere kant de heer *van Namen* en de heer *Bührmann*, die zeggen: Het moet eerder opgehouden zijn, dat moet gebeurd zijn in Januari 1944.

Dan heb ik hier de verklaring van de heer *Heldring*, die zegt:

„De spionage is opgehouden, doordat het rapport zelf in handen van de Zwitserse weg is gevallen.

De **Voorzitter**: Is de ontdekking de reden van het beëindigen der spionage geweest?

A. Dat heb ik altijd gedacht."

Dan vraag ik hem, hoe dat is gegaan en dan komt hij met een uitvoerig verhaal over de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge*.

Dat is dus weer hetzelfde. De verschillende verklaringen gaan op dit punt tegen elkaar in. Vindt u in uw herinnering misschien een aanknopingspunt om, hetzij te bevestigen wat u de vorige keer hebt gezegd. nl. dat het heeft geduurd tot April 1944, hetzij te zeggen: Als ik hierover dieper nadenk, kom ik tot de conclusie, dat het in Januari 1944 geweest is.

A. Volgens mijn herinnering is het zeker niet in Januari geweest. Ik vraag mij echter af, hoe mevrouw *de Wild* iets van deze kwestie heeft kunnen weten.

66954. De **Voorzitter**: Mevrouw *de Wild* was iemand te Diemen, waar veel mensen kwamen. Zij zou er iets over gehoord kunnen hebben. Mr. *van Namen* heeft gezegd, dat mevrouw *de Wild* dingen heeft gezegd, waardoor hij aan het nadenken is gegaan.

A. Volgens mij was het zeker niet in Januari. Ik heb altijd in mijn gedachten gehad, dat het Maart was. Ik heb later vernomen, dat het gebeurd is naar aanleiding van de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge*. Toen ik dat feit had gehoord, heb ik gedacht: Het kan in April geweest zijn. Ik kan dit misschien nog wel nagaan. Ik zal dan aan kolonel *Six* moeten vragen of ik enige papieren mag inzien, waarin dit misschien vermeld staat.

66955. De **Voorzitter**: Ook na hetgeen u thans gehoord hebt, komt Januari u nog zeer onwaarschijnlijk voor?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Als u dit nog eens wilde nazien en ons uw antwoord schriftelijk, met redenen omkleed, zoudt willen doen toekomen, zouden wij dit zeer op prijs stellen.

A. Ik zal aan kolonel *Six* vragen of ik het archief mag doorzien en als er iets is, zal ik u dat doen toekomen.

De **Voorzitter**: Dan ben ik aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

W. PRINS.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 13 SEPTEMBER 1949

Plenaire commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTON LAMBERTUS CORNELIS MEYERING,
oud 36 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

66956. De **Voorzitter**: Waar bent u tijdens de bezetting geweest?

A. Hoofdzakelijk in den Haag.

66957. De **Voorzitter**: Hebt u iets te maken gehad met de illegaliteit in den Haag?

A. Ik heb steeds zo'n beetje in de top gezeten, o.a. in eerste instantie in de R.V.V., contactman bij de Willem de Zwijgergroep en daarna ben ik in 1933 overgeplaatst naar de staf van de B.S. in den Haag. Begin 1943 was ik bij de R.V.V.; medio 1944 ben ik naar de staf gegaan. Dat was nog vóór de bundeling. Er is een soort van gewestelijk commando gekomen, een soort voorloper van de bundeling. Naderhand niet de bundeling ben ik bij de staf gebleven; daar ben ik tot de bevrijding gebleven. Daarna ben ik overgeplaatst naar het hoofdkwartier van de Prins. Daar heb ik de sectie Politie in Apeldoorn gekregen. Wij hadden daar de afdeling K.L. en B.S. Kapitein *Gelderman* was hoofd van de sectie Politie. Door bemiddeling van overste *Six* heb ik de afdeling Politie van de B.S. gekregen; daarvan was ik hoofd. Die functie heb ik bekleed tot de opheffing van de staf in November 1945. Daarna is ingesteld het centraal ontwikkelingsbureau van de B.S. onder de majoor van *Nievelt*. Dat heeft eerst in Apeldoorn gezeten en vervolgens in Utrecht. Daar heb ik mijn werkzaamheden voortgezet. Ik haá toen een B.S.-rang, compagniescommandant.

66958. De heer **Stokvis**: Waarmede stond dat gelijk?

A. Met kapitein.

66959. De **Voorzitter**: Hoelang bent u bij het ontwikkelingsbureau geweest?

A. Tot het einde, tot ongeveer December 1948. De juiste datum weet ik niet meer. Het is een overplaatsing van Utrecht naar den Haag geweest. Daarna heb ik door bemiddeling van het Ministerie van Economische Zaken een textielvergunning gekregen als z.g. erkenning van mijn werk gedurende de bezetting. Een week of drie geleden moest ik daaruit gaan wegens geldgebrek. Het was een textielgrossiersvergunning.

66960. De **Voorzitter**: U hebt tijdens de bezetting in den Haag *Brinkman* zeker wel vrij goed gekend?

A. Ja, vrij goed.

66961. De **Voorzitter**: Hoe heeft hij zich in die tijd aan u voorgedaan?

A. Persoonlijk heb ik hem nooit erg vertrouwd.

66962. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. De omgeving, waarin hij verkeerde, was vrij armoedig, terwijl zijn uitgaven buitensporig hoog waren. Het zal u misschien bekend zijn, dat de mening ontstond, dat hij gelden verduisterd had van het N.S.F. van een grote geldzending uit Amsterdam. Als ik mij niet vergis, is toen *Blonde Freek (Gerben Wagenaar)* uit Amsterdam naar den Haag gekomen in verband met eventueel door *Brinkman* verduisterd geld. Ik zelf was hier belast met de opsporing van illegale stunts, die niet door de illegaliteit gedekt waren. Ik moest die mensen aan de illegaliteit overgeven. Wij hebben een onderzoek gedaan in Leiden, waar *Brinkman* een K.P. had zitten, die feitelijk uit de B.S. is gezet. Ik geloof, dat het o.a. deze K.P. was (gewestelijk commandant was mijnheer *Koerzders*), die uitsluitend voor *Ab van Straaten (Brinkman)* werkte.

66963. De **Voorzitter**: Wat voor een positie had *Brinkman* in den Haag in de illegaliteit?

A. Hij was, nadat zijn voorganger *Rudy* is gearresteerd en gefusilleerd, hoofd geworden van de afdeling den Haag van de R.V.V. Ik schat, dat dat eind 1943 is geweest. Hij is meer dan een jaar als zodanig opgetreden.

66964. De **Voorzitter**: Achteraf is gebleken, dat hij een zeer bedenkelijke dubbele rol heeft gespeeld.

A. Voor mij staat vast, dat hij inderdaad voor de Engelsen heeft gewerkt, maar ook voor de Duitsers.

66965. De **Voorzitter**: U zegt: voor mij staat vast, dat hij voor de Engelsen heeft gewerkt. Wanneer zou dit geweest zijn?

A. Kort na de oorlog werden wij overstroomd door talrijke instanties van intelligence services, die alle naar *Brinkman* hebben gevraagd. Ik heb o.a. in de Molenstraat hier in den Haag bij een afdeling van de Engelse Field Security een kaartregister gezien en daarin stond, dat hij reeds in 1934 voor de Engelsen werkte en dat vrijwel onafgebroken heeft gedaan.

66966. De **Voorzitter**: Nu is het de vraag, of dat dezelfde persoon is geweest.

A. Inderdaad. Er is sprake geweest van een *Brinkman*, die in het zuiden werkte. Deze zaak is nogal verward geworden. Ik heb hier processen-verbaal van opgemaakt. Die stukken heb ik overgedragen aan de P.O.D. en het Bureau Nationale Veiligheid, maar zij zijn vermoedelijk spoorloos verdwenen.

66967. De **Voorzitter**: Hoe oud was *Brinkman* in 1945?

A. Naar schatting 33, 34 jaar.

66968. De **Voorzitter**: Dan zou hij in 1934 ongeveer 22 jaar geweest zijn. Het is natuurlijk wel mogelijk, dat hij toen voor de Engelsen heeft gewerkt. Het is ook mogelijk, dat het een naamgenoot is geweest. Waar kwam de naam *Ab van Straaten* vandaan?

A. Dat is een illegale werker geweest, die doodgeschoten is. Die naam heeft hij aangenomen. Hij heeft ook enkele schuilnamen van zijn vrienden aangenomen, o.a. *Oude Bob, Jonge Bob, Frits 1, Frits 2, Gijs, Sally*. Hij heeft ook stukken ondertekend met de naam *Gijs, Frits 1, Frits 2*, enz.

66969. De **Voorzitter**: Sprak u hem in die tijd wel?

A. Vaak.

66970. De **Voorzitter**: Heeft hij u ook verteld, wat er met hem in het begin van de oorlog gebeurd is?

A. De schietpartij in de trein! Dat heeft hij mij verteld. Van origine ben ik beroepsmilitair. In 1940 ben ik geplaatst bij de politie in den Haag. Ik ben echter praktisch altijd ondergedoken geweest. Wij konden nogal gemakkelijk aan wapens komen.

Hij heeft mij toen een klein pistool gevraagd. Hij gaf voor doodsbenauwd voor wapens te zijn. Het verhaal heeft zich het eerst afgespeeld ten kantore van mr. *van Heukelom* in de Bazarstraat. Ik heb het verhaal gehoord, dat hij in de trein was overvallen en neergeschoten en dat hij naar Haaren is overgebracht. Ik heb nog brieven gezien. Zijn moeder is in het bezit van brieven uit het kamp Haarerij.

66971. De **Voorzitter**: Hij zal wel niet verteld hebben, dat hij in Haaren door de Duitsers is gezet in één cel met *Sieuwert de Koe*, die een bekend illegaal werker was, dat hij diens vertrouwen heeft weten te winnen en zo een aantal mededelingen, die *Sieuwert de Koe* in zijn verhoor nimmer aan de Duitsers had afgegeven, aan de Duitsers heeft overgebracht?

A. Ik kan het mij niet voorstellen. Volgens de mededelingen, brieven en verklaringen van de arts heeft hij daar vrij slecht gelegen.

66972. De **Voorzitter**: Dat verraad van *Sieuwert de Koe* was later, kort voordat *Brinkman* vrijgelaten werd.

A. Volgens mij heeft hij niet in Haaren gezeten.

De **Voorzitter**: Dat staat wel vast. Daaromtrent hebben wij zoveel verklaringen van Duitse zijde.

66973. De heer **Stokvis**: En u hebt de brieven bij zijn moeder gezien!

A. Zijn moeder is kort na de bevrijding bij mij geweest. In het begin werden zijn moeder en zijn vrouw gesteund door de Stichting 1940—1945. Dat is op last van de P.O.D. stopgezet. Zij zijn bij mij geweest om te vragen, of ik er niets aan kon doen. Zijn moeder heeft een hele bundel brieven medegebracht. Er waren er enkele uit Haaren bij; die waren echter meer uit het hospitaal dan uit het kamp. Hij schijnt in een Rooms-Katholiek ziekenhuis te hebben gelegen.

66944. De **Voorzitter**: De gevangenis in Haaren was een Rooms-Katholiek seminarie.

A. Dan klopt dat. Ik heb er destijds niet zoveel aandacht aan besteed.

66975. De **Voorzitter**: Heeft hij met u nooit over *Sieuwert de Koe* gesproken?

A. Neen.

66976. De **Voorzitter**: Heeft hij wel het verhaal gedaan, dat hij, voordat de Duitsers hem in de trein neergeschoten hadden, werkzaamheden voor de Engelsen verrichtte?

A. Dat heeft hij wel gezegd. Hij was op reis in verband met spionagedienst voor de Engelsen.

66977. De **Voorzitter**: Heeft hij ook verteld, voor wie hij gewerkt zou hebben?

A. Ja, nl. dat hij werkte voor de British Intelligence Service. Ik heb een naam gehoord. Ik heb een persoon ontmoet, die zich zo noemde, nl. *Bingham*.

66978. De **Voorzitter**: U zegt, dat u zulk een persoon ontmoet hebt. Wanneer is dat geweest?

A. Dat is geweest in begin 1944. Ik heb hem ontmoet in de Danckertstraat in het Bezuidenhout.

66979. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die ligt niet in het Bezuidenhout, maar in Duinoord. Misschien bedoelt u de Daendelsstraat.

A. Inderdaad. Via een zekere *Gijs*, een van de topleden van de R.V.V., kreeg ik bericht van de bijeenkomst. Ik ben naar het aangegeven adres gegaan. Daar zouden besprekingen plaats vinden in verband met een nieuwe wapendropping in Zoetermeer. Ik werd daar voorgesteld aan iemand, die *Bingham* of *Wingham* zou heten. Die man sprak Engels.

66980. De **Voorzitter**: Sprak hij geen Hollands?

A. Gebroken Hollands. Volgens mijn indruk kon het in ieder geval een Engelsman zijn. Enkelen van ons spraken geen Engels en als hij met ons sprak, deed hij zijn best Holiands te spreken.

66981. De **Voorzitter**: Maar van ons Hollands bracht hij niet veel terecht?

A. Neen.

66982. De **Voorzitter**: Wie waren er op die bijeenkomst?

A. In de eerste plaats *Brinkman*; dan die *Bingham* of *Wingham*: hoe die man precies heette, durf ik niet meer te zeggen. Ik heb het destijds uitgezocht, maar ik heb mijn laatste kopie hiervan aan het Bureau Nationale Veiligheid overgedragen.

66983. De **Voorzitter**: U hebt de naam van die man nooit geschreven gezien? Hij kan ook *Wingham* heten?

A. Ja. Ik heb een proces-verbaal gemaakt van die bijeenkomst op de Plaats; daarin staat de juiste naam. Van die bijeenkomst in de Daendelsstraat kan ik niet meer precies zeggen of het *Bingham* of *Wingham* is geweest.

66984. De **Voorzitter**: Het lijkt mij beter, ten einde verwarring te voorkomen, om deze zaken even gescheiden te behandelen. U was aan het vertellen, wie daar op die bijeenkomst in de Daendelsstraat aanwezig waren.

A. Er was voorts een man, die zich noemde *Kleine Ko*, zijn werkelijke naam weet ik niet. Verder was er *Frits II*, dat was een zekere *van Riemsdijk*, dan was er *Oude Bob*, wiens werkelijke naam vermoedelijk was *Heine*.

66985. De **Voorzitter**: Daar is *Breed* dus niet bij geweest?

A. Neen.

66986. De **Voorzitter**: En *Jan Thijssen*?

A. Die was er ook bij in verband met de radioverbindingen; er stond daar in het Bezuidenhout een zender en hij was belast met de berichten voor de wapendroppings.

66987. De **Voorzitter**: Wie leeft er van deze mensen nog?

A. In de eerste plaats *Frits II* of wel *van Riemsdijk*; die zit thans in Balikpapan. Voorts leeft nog *Oude Bob*, dat is de journalist *Heinc*, ineen ik. Hij was, geloof ik, oud-redacteur van de „Gooi- en Eemlander" en bleek naderhand nog N.S.B.'er te zijn. Ik heb daarvan een pracht stuk, waarin *Sally* deze man geweldig vrijpraat en voor na de bevrijding onmiddellijke vrijstelling van deze man bepleit. Het is één van de stukken uit het archief van *Sally*, dat een van zijn koeriers had, die het bij mij heeft achtergelaten.

66988. De **Voorzitter**: Wat is er in die bijeenkomst besproken?

A. Het was de gewone normale bespreking van de dropping

66989. De **Voorzitter**: Het was op zich zelf niet zo voor de hand liggend, dat u daar iemand zou ontmoeten, die hoofdzakelijk Engels sprak. Hoe werd de bespreking ingeleid?

A. U moet niet vergeten, hoe de werkwijze van *Sally* was. Wanneer hij vier personen ontving, zagen zij elkaar praktisch niet. Op een gegeven moment hebben wij met elkaar staan praten. Het is eigenlijk geen doorlopend gesprek geweest. Ik heb *Thijssen* b.v. even gesproken. Die wantrouwde *Brinkman* nog niet zozeer, maar hij voelde er toch niet veel voor: hij wilde zo snel mogelijk weg. Ik voelde er ook niet veel voor. Ik heb altijd enigszins wantrouwend de bijeenkomsten bij *Brinkman* bijgewoond.

De **Voorzitter**: Maar bij die gelegenheid was er in ieder geval iemand, die een Engelsman leek te zijn!

A. Wij hebben naar de algemene toestand gevraagd. Ik hoorde van *Sally*, dat hij kwam met berichten over de wapendropping in Zoetermeer. *Thijssen* heeft verteld, dat hij daar was geroeperi voor de radioverbinding, om de juiste plaats voor de dropping op te geven. Ik zou naar de K.P. in Zoetermeer gaan om de zaak voor te bereiden.

66990. De **Voorzitter**: Heeft de bewuste persoon niet gezegd, hoe hij daar gekomen was en of hij een agrnt uit Engeland was?

A. Neen.

66991. De **Voorzitter**: U had eenvoudig het feit, dat hij daar was, te aanvaarden!

A. Ja, dat had men in die omstandigheden toch.

66992. De **Voorzitter**: Maar u hebt bij u zelf toch wel gedacht: hoe is dat mogelijk?

A. Wij hebben ten aanzien van meerdere dingen gedacht, hoe het mogelijk was; wapendroppings, waarvan twee of drie personen af wisten, die op ern gegeven moment pertinent verraden werden, terwijl al die mensen nu nog rondlopen, alsof zij goed zijn geweest.

46993. De **Voorzitter**: Dat is een andere zaak dan het feit, dat in bezettingstijd ineens een Engelsman voor je neus staat, die slechts gebrekkig Hollands kan spreken. Als het een Engelsman was geweest, die zich even goed in het Hollands kon uitdrukken, was het nog iets anders geweest.

A. Even gek is het, dat er op een nacht bij mij gebeld wordt en dat er een Amerikaanse piloot voor mijn deur wordt geschoven. Als men bij iemand komt, die in de top van de R.V.V. heeft gezeten, waaromtrent wij een bevestiging hebben gekregen van generaal *Koot*, van wie ik mag aannemen, dat hij betrouwbaar is, als men bij *Brinkzan* komt en er zijn bepaalde personen in huis, dan mig men toch aannemen, dat zij betrouwbaar zijn.

66994. De **Voorzitter**: U begon zo juist met een ander verhaal, nl. iets over de Plaats in den Haag.

A. Een van onze bijeenkomsten met *Brinkman* is op de Plaats geweest. Het is een soort modemagazijn. Daar heb ik voor het eerst *Breed* ontmoet. Daar waren ook aanwezig *Kleine Ko* en het bekende rijtje: van *Heukelom*, een zekere *Herik de Regt*, bijgenaamd *Lange Herik*, *Gijs* en twee advocaten.

66995. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u de naam *Kamphuis* weleens gehoord?

A. Ja, *Kamphuis* is, naar ik meen, een advocaat, die gewoon heeft in het Bezuidenhout, Juliana van Stolberglaan aan de rechterzijde.

66996. De **Voorzitter**: Wat heeft die bijeenkomst in het huis op de Plaats met dit geval te maken?

A. Dit is een van de gebruikelijke bijeenkomsten geweest, die toen werden gehouden omtrent de organisatie, wapenverdeling, instructie e.d.

66997. De **Voorzitter**: U zei, dat u in dat huis in de Daendelsstraat de bijeenkomst had, waar die Engelsman aanwezig was.

A. Ja, en toen vroeg u mij, of ik daar *Breed* ontmoet had. Maar mijn eerste ontmoeting met *Breed* was op de Plaats.

66998. De **Voorzitter**: Dat heeft dus met die Engelsman niet te maken?

A. Neen. Ik heb die Engelsman éénmaal ontmoet. Wel heb ik meermalen zijn naam horen noemen. De vrouw van *Brinkman*, *Lydia*, heeft er met mij ook over gesproken.

66999. De **Voorzitter**: Wanneer heeft zij met u over die naam gesproken; vóór of na de bevrijding?

A. Vóór de bevrijding.

67000. De **Voorzitter**: U sprak dus daarover met *Lydia Brinkman*?

A. Ja.

67001. De **Voorzitter**: Maar hoe kwam dat dan ter sprake?

A. Er waren diverse berichten doorgekomen, dat *Brinkman* werd gewantrouwd. Zij begreep dat ook wel, omdat wij niet veel meer kwamen; wij waren ook schaars met onze berichten. Toen zei zij: wantrouwen jullie *Ah?*; je moet die praatjes over hem niet geloven; hij heeft goede Engelse verbindingen; je hebt toch zelf die *Wingham* of *Bingharn* gezien; hij is lid van de geheime dienst. Na de bevrijding zat zij geweldig in de put en zij heeft mij gevraagd of ik voor haar wilde uitvinden, waar deze Engelsman zich op dat moment bevond. Ik heb dat niet gedaan, want ik had toen werk zat te doen.

67002. De **Voorzitter**: Dat klopt niet met het verhaal, dat de weduwe van *Brinkman* hier heeft gedaan, want zij zegt, dat zij die naam na de bevrijding uit uw mond heeft gehoord.

A. Neen, deze naam is niet van mijn zijde naar voren gebracht. **K** kan tegenover haar die naam niet genoemd hebben. Wat heeft zij er aan, als ik tegenover haar een eventuele verbinding van haar man ga noemen? Deze Engelsman heb ik éénmaal ontmoet, nl. in dat huis in het Bezuidenhout, terwijl zijn naam verschillende malen is genoemd in allerlei discussies.

67003. De **Voorzitter**: In welk verband?

A. Wij wantrouwden *Sally*; wij kregen berichten, dat hier een lek moest zijn en wij verdachten *Sally* er van, dat hij fout was in verband met *Breed*. En toen is herhaalde malen gezegd: hij heeft toch goede Engelse verbindingen en toen kwam de naam van die man naar voren.

67004. De **Voorzitter**: Ik begrijp het niet helemaal. Met wie had hij goede Engelse verbindingen?

A. Bij Wateringen werd een vliegtuig neergeschoten; sommige leden van de bemanning werden daarbij gedood, maar er waren er ook een paar over, o.a. een kapitein, ik meen, dat het ern Canadees was, die zich onmiddellijk aan een van de schuiladressen van *Brinkman* heeft vervoegd. Via die schuiladressen heb ik o.a. een airgunner in huis gekregen.

67005. De **Voorzitter**: Als ik de zaak goed heb begrepen, komt het hierop neer, dat er blijkbaar na die bijernkomst in de Daendelsstraat, in onderlinge besprekingen, waarbij *Brinkman* niet tegenwoordig was en waarbij werd gesproken ovrr de vraag of *Brinkman* wel te vertrouwen was, wel gezegd is: hij heeft ons hier op een gegeven ogenblik toch een Engelsman voor de neus getoverd.

A. Ja. Volgens mij zullen *Oude Bob* en *Frits II* die man meer gezien hebben dan ik. Zij zaten meer in de omgeving van *Brinkman* dan ik.

67006. De **Voorzitter**: Bij zulke besprekingen werd dus steeds als eventueel bewijs voor de betrouwbaarheid van *Brinkzan* aangevoerd de Engelsman, die in de Daendelsstraat geweest was. Het is niet zo, dat er al van verhalen van Engelse relaties van *Brinkman* sprake was, vóórdat die Engelsman op de proppen is gekomen?

A. Neen, ik heb ze nooit gehoord. Ik heb hem voor het eerst gezien en even gesproken in het Bezuidenhout. Naderhand is het herhaalde malen besproken.

67007. De **Voorzitter**: Het is niet zo, dat door *Lydia Brinkman* en door *Brinkman* al vroeger die naam genoemd was om vertrouwen te wekken, zodat u onder elkaar zeide: hij zegt toch steeds, dat hij voor de Engelsen werkt? Dat argument is in uw onderlinge discussies eerst gebruikt, nadat die bewuste Engelsman aan u getoond was'?

A. Ja.

67008. De **Voorzitter**: Als *Brinkman* het gevoel heeft gehad, dat hij in zijn omgeving, waaronder ook u zich bevond, niet al te zeer vertrouwd werd, zou het dus ook mogelijk zijn, dat hij daarin aanleiding heeft gevonden om een bijeenkomst te arrangeren, waar hij iemand liet komen, die Engels en gebroken Hollands sprak, alleen om het geschokte vertrouwen te herwinnen?

A. Het is niet uitgesloten. Dit punt hebben wij terdege overwogen. Ik zou echter in dit verband willen wijzen op het feit, dat hij op een gegeven moment bij het neerstorten van een Amerikaans vliegtuig een van de eersten was, die contact met de bemanning had. Dit wijst heel zwak op een contact. Ik ben na de oorlog in die mening gesterkt door zijn kaart bij de British Intelligence Service.

67009. De heer **Stokvis**: Klopten de gegevens op die kaart wel met de personalia van deze *Brinkman*?

A. De werkelijke personalia van *Brinkman* zijn ons nooit bekend geweest.

67010. De heer **Stokvis**: Maar zo ongeveer, wat betreft leeftijd en levensloop?

A. Ja.

67011. De heer **Stokvis**: Het is niet uw indruk, dat het een ander is geweest?

A. Neen. Een van de koeriers, mejuffrouw *Hoogeboezem*, en een zekere *Pim* zijn herhaalde malen in de Molenstraat geweest, omdat zij het buitengewoon vervelend vonden, dat zij voor een S.D.'er of S.S.'er hadden gewerkt. Tegenover hen moet pertinent door een zekere *Cottier* verklaard zijn, dat de identiteit van die persoon dezelfde was.

67012. De **Voorzitter**: U kende *Brinkman* in die tijd toch onder de naam *Brinkman*?

A. Ja, hij gebruikte ook zijn echte naam.

67013. De **Voorzitter**: Zoals ik het zoëven veronderstelde, is het dus ook mogelijk?

A. Het is niet uitgesloten. Wij hebben gezegd: hij heeft geprobeerd ons toen op de een of andere wijze te laten zien: ik ben wel een goede vent.

67014. De heer **Stokvis**: Had u tijdens die bespreking in de Daendelsstraat en kort daarna een gevoel van twijfel omtrent de werkelijke identiteit van de Engelsman? Dacht u, toen u de Engelsman zag: het is een verhaal, of leek het u aannemelijk?

A. Het lijkt mij aannemelijk, dat *Thijssen* er bij was; die kon net zogoed als ik uitgenodigd zijn door *Brinkman*. Ik was laat en *Thijssen* kwam iets later. Onderaan de trap heeft *Thijssen* nog tegen mij gezegd: kijk uit, ga weg, want ik vertrouw de zaak niet. Ook de tweede wapendropping in Zoetermeer, die plaats vond op instigatie van *Brinkman*, is volkomen opgerold. Dat is de dropping, waarbij van der *Heyden* is geweest, nu jhr. van der *Heyden du Midi*.....

67015. De heer **Stokvis**: Hoe zag die *Bingham* of *Wingham* er uit?

A. Ja, hij had de gewone gleufhoed.

67016. De heer **Stokvis**: Dat zegt natuurlijk niets. Kunt u hem niet iets nader aanduiden?

A. Hij was vrij lang, naar schatting 1.85 meter, bleek uiterlijk; volgens mij een militair in zijn spreken en houding.

67017. De **Voorzitter**: Hoe oud was hij?

A. Hij was wat ouder dan *Brinkman*, denk ik, ongeveer 36, 37, 38 jaar.

67018. De **Voorzitter**: Mager of gezet?

A. Slank, een echte militaire figuur in houding en optreden.

67019. De heer **Stokvis**: Wie noemde zijn naam; of stelde hij zich zelf voor?

A. Onze eerste opwelling was: wie is dat? Toen zei *Brinkman*: dat is *Bingham* of *Wingham*.

67020. De heer **Stokvis**: Noemde hij ook een militaire rang?

A. Neen. *Brinkman* zei: dat is die en die, een van mijn verbindingen van de Intelligence Service uit Engeland, die voor de wapendroppings is overgekomen.

67021. De heer **Stokvis**: Hebt u die naam later nog weleens gehoord?

A. Ik heb hem gehoord van de Security-dienst van de R.A.F. en ook van *de Graaf*. Toen wij na de oorlog overstroomd werden door alle mogelijke intelligence services heb ik gedacht: deze man heeft werkelijk bestaan.

67022. De **Voorzitter**: Dacht u toen, dat het de Engelse *Bingham* was, die even was komen overwippen?

A. Ja, Ik heb een kaart gezien bij de Canadese Field Security, waaruit bleek, dat zij *Brinkman* ook zochten; ook bij de R.A.F., en bij de marine en het leger van de Engelsen, Amerikanen en Canadezen zochten ze hem.

67023. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen was *Brinkman* reeds dood.

A. Ja.

67024. De **Voorzitter**: Wanneer is die bijeenkomst in de Daendelsstraat geweest?

A. Het was om ongeveer 8 uur donker. Ik denk, dat dat is geweest in het late najaar van 1944 of in het late voorjaar van 1944, dus in September of in April, Mei.

67025. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kent u de heer *de Graaf* goed?

A. Ik ken hem, weet en wist zijn hoedanigheid, en hij was verwijzingsofficier bij de Generale Staf.

67026. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u hem voor het laatst gesproken?

A. Een week of twee geleden. Toen ben ik bij hem geweest aan de Parklaan.

67027. De **Voorzitter**: Heeft hij u toen naar deze geschiedenis gevraagd?

A. Hij schijnt in het bezit te zijn van een rapport. Ik dacht, dat hij in het bezit was van het gehele dossier van het B.N.V. Hij heeft mij gevraagd over de kwestie, dat wij kort na de oorlog *Breed* hadden gehoord in verband met de overval in Leidschendam. Toen is *Breed* nogal vertrouwelijk tegen ons geweest. Wij hebben zijn verhaal met betrekking tot zijn bemoeienis met *Brinkman* op papier gezet. Dat aparte rapport is ingezonden aan het B.N.V. *Breed* is kort daarop door het B.N.V. volkomen geïsoleerd.

67028. De **Voorzitter**: Is er naar het B.N.V. een rapport gegaan, dat op de verhouding van *Breed* en *Brinkman* betrekking had?

A. Ja.

67029. De **Voorzitter**: Van wie is dat'?

A. Van de toenmalige militaire politie van de B.S. Er staat als hoofd boven: Andries Bickerweg 1 c, den Haag. Het is door mij ondertekend.

67030. De **Voorzitter**: Van wanneer is dat rapport?

A. Het is van Augustus/September 1945.

67031. De **Voorzitter**: Dat zou nog bij het B.N.V. moeten zijn.

A. Ik betwijfel het. Het behoort er in elk geval nog te zijn.

67032. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom hebt u reden te veronderstellen, dat het er niet zou zijn?

A. Omdat diverse van onze dossiers er verdwenen zijn. Daarom zal dit er ook wel verdwenen zijn.

67033. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe weet u, dat die dossiers verdwenen zijn?

A. Dat is de ervaring. Wij hebben destijds iemand opgepakt, die werkte voor het B.N.V. en die in het bezit was van bescheiden van het B.N.V., die hij niet behoorde te hebben, stempels en paspoorten. Het was een militair. Hij werd ons door de auditeur-militair ter beschikking gesteld. Daarover was de heer *Sanders* geweldig kwaad. Hij gelastte mij de vent en de bescheiden onmiddellijk naar Scheveningen te brengen, hetgeen ik geweigerd heb. Het is uiteindelijk toch bij hem terechtgekomen. Ik heb er nooit meer iets van teruggezien.

67034. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het kan nog bij het B.N.V. zijn. Dan heeft de heer *Sanders* het misschien daar gedeponeerd.

A. Ik acht het niet uitgesloten, dat het er is. Het gehele dossier van onze processen-verbaal en andere dingen zijn momenteel bij de juridische afdeling van Oorlog. Dan is er nog een gedeelte van het archief, waarin ook vrij veel bescheiden zullen zitten, terechtgekomen bij de heer *Versteeg*, de procureur-generaal, en er zal veel bij de militaire auditie zijn.

67035. De **Voorzitter**: *Brinkman* is ongeveer 6 Mei 1945 doodgeschoten. Hebt u enig idee, onder welke omstandigheden dat gebeurd is?

A. Ik heb de indruk, dat zijn chauffeur hem doodgeschoten heeft. Ik zat destijds op de Prinsegracht. Wij kregen het bericht van de politie. Ik heb echter nooit de wagen mogen zien. Ik weet niet, of er in de wagen inderdaad kogelgaten zaten.

67036. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat de chauffeur ook doodgeschoten was!

A. Ja. Toen deze twee heren met militaire eer begraven werden, ben ik geschrokken van het stelletje zwarthandelaren en collaborateurs, die achter de lijkstoet liepen. Deze *Pekel*, de chauffeur, stond bij de politie bekend als een zwarthandelaar en collaborateur.

67037. De **Voorzitter**: Veronderstelt u, dat *Brinkman* geliquideerd is door mensen uit de illegaliteit?

A. Volgens mij wel.

67038. De **Voorzitter**: Er wordt ook gezegd, dat hij door de Duitsers doodgeschoten is.

A. Dat lijkt mij erg onwaarschijnlijk. Het was die avond buitengewoon stil in den Haag, zoals ik zelf heb kunnen constateren, omdat ik die avond met enkele mensen den Haag heb doorkruist om te zien hoe de toestand was. Wij hebben praktisch geen Duitser op straat gezien. Hij moet een afspraak hebben gehad. Hij heeft een rare omweg gemaakt om van de Kerkhoflaan naar de Koninginnegracht te komen.

67039. De heer **Stokvis**: Hij kan door iemand van de S.D. zijn geliquideerd.

A. Dan heeft hij daar een afspraak gehad.

67040. De heer **Stokvis**: Dat is mogelijk. In ieder geval had hij relaties met de S.D.

A. Die had hij zeker. Hij had een kamer in een huis aan de Nassaulaan. Op dat ogenblik wisten wij dat niet, maar er zijn mensen, die hem daar gesproken hebben; hij schijnt zelfs bereikt te hebben, dat er mensen werden vrijgelaten.

67041. De **Voorzitter**: U hebt nooit gegevens gezien, waaruit zou kunnen blijken, hoe hij precies aan zijn einde is gekomen?

A. Wij zijn daar wel gekomen, maar de politie had het lijk in beslag genomen. Er is geen sectie op het lijk verricht; ze hebben alleen de kogelgaten geteld en toen is hij begraven. Zelf politie zijnde, hebben wij nog getracht, daarnaar een onderzoek in te stellen, maar het is ons nooit kunnen gelukken.

67042. De **Voorzitter**: Zijn er ook nooit getuigen ontdekt?

A. Ik heb één getuige gehoord, een vrouw, die in de buurt woonde. Zij beweerde, dat de wagen eerst had stilgestaan; daarna was er iemand, *Brinkman* of zijn chauffeur, uitgestapt; toen die man weer in de wagen stapte, zijn volgens haar de schoten gevallen. Naderhand is zij gaan kijken en toen vond zij die twee mensen dood in de wagen.

67043. De **Voorzitter**: U hebt de namen van twee mensen genoemd, die bij dat onderhoud in de Daendelsstraat aanwezig waren en u zei toen: die zullen die Engelsman wel meer ontmoet hebben. Later hebt u gezegd: het is mogelijk, dat *Brinkman* ons eenvoudig een Engelsman heeft voorgezet om ons geschokte vertrouwen te herstellen, Hierin zit een zekere tegenstrijdigheid.

A. Aanvankelijk was het eerste mijn mening. U hebt toen een andere mening uitgesproken en die heb ik overgenomen.

67044. De **Voorzitter**: U helt er dus toe over, dat *Brinkman* het laatste gedaan heeft?

A. Ja. Na de bevrijding hebben wij hierover ook gedacht. *Brinkman* had als het ware een vaste kern om zich heen, nl. de *Oude Bob*, (*Heine*), *van Riemsdijk*, *mr. van Heukelom*. Daar draaide de zaak om; daar kwamen de orders vandaan; die hebben met man en macht het systeem verdedigd: hij is goed; hij is niet fout, want hij heeft goede Engelse verbindingen. Daarom sprak ik de veronderstelling uit, dat zij die man meer hadden ontmoet dan wij.

67045. De **Voorzitter**: En dat zij wellicht weten, hoe die man in dat gezelschap is gekomen.

A. *Breed* sprak over het Noordeinde, nl. dat hij daar ook een Engelse agent ontmoet had.

67046. De **Voorzitter**: Die drie mensen, die u noemde, zijn dus nog in leven?

A. Ja. De een is *Heine*. Het is gemakkelijk na te gaan; hij was redacteur van de Gooi- en Eemlander.

67047. De **Voorzitter**: Bent u ook in staat ons de namen en adressen te verschaffen?

A. Als ik even de tijd heb en als ik de dossiers bij Oorlog mag nagaan, kom ik wel achter de namen. Ik ben momenteel natuurlijk niet meer bevoegd.

67048. De **Voorzitter**: Wat zijn dat voor mensen? Zijn het mensen, die goed zijn geweest, of mensen, die na de oorlog vervolgd zijn?

A. *Oude Bob*, *Heine*, de redacteur van de Gooi- en Eemlander, is geschorst geweest, ik geloof zelfs gestraft, maar ik heb een stuk gevonden, waarin *Brinkman* zo prachtig over hem schrijft, in die zin, dat hij vóór de val van Stalingrad al bekeerd was, en waarin *Brinkman* de tribunaal verzoekt deze man met de meest mogelijke souplesse te behandelen.

Frits I is een vrij jong persoon, 28 of 29 jaar; hij is vrij kort na de bevrijding voor de Bataafse naar Indië vertrokken.

De geschiedenis van de heer *van Heukelom* behoeft ik u waarschijnlijk niet te vertellen. Er zijn zovele verhalen over hem in omloop geweest, o.a. de bekende geschiedenis over het Lyceumplein in verband met de afpersing van geldbedragen,

67049. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *Kamphuis* ook geregeld bij de bijeenkomsten?

A. Neen, ik heb hem vaak op de Prinsegracht ontmoet.

67050. De **Voorzitter**: Vertoeft de heer *van Heukelom* op vrije voeten?

A. Ja. Hij is om politieke redenen gearresteerd geweest, in verband met het feit, dat hij in Brussel z.g. voor de S.D. heeft gewerkt.

67051. De **Voorzitter**: Weet u zijn adres?

A. Hij woont Anna Paulownastraat; hij is gehuwd en werkt in Amsterdam.

67052. De heer **Stokvis**: Weet u iets af van de gevoelens, die *Brinkman* bezielde ten aanzien van *Freek*?

A. In eerste instantie hebben wij gemerkt, dat de verstandhouding vrij goed was. Naderhand is zij erg slecht geworden, omdat *Freek* bepaalde K.P.-groepen onder dwang zette in verband met overvalen, in die zin, dat het eerst van hogerhand moest worden goedgekeurd, althans volledig verantwoord. *Brinkman* heeft er geweldig tussenin gezeten. De K.P. in Leiden heeft acht à negen maanden lang voor *Sally* gestunt tegen de uitdrukkelijke orders van *Freek* in. *Freek* heeft hier besprekingen gevoerd, ten einde te trachten althans een bepaalde samenhang te krijgen, maar *Brinkman* heeft geweigerd met Amsterdam samen te werken.

67053. De **Voorzitter**: Heeft *Brinkman* zich tegenover u wel over *Freek* uitgelaten?

A. Ja, hij was communist, niet te vertrouwen e.d. Dat was echter nieer, omdat hij de orders van Amsterdam niet wilde opvolgen en omdat *Freek* is gekomen in verband met een groot bedrag, naar ik meen f 200 000, waaromtrent *Brinkman* beweerde, dat hij het nooit in handen had gehad, Dat kwam *Freek* uitzoeken. Daarna de kwestie van de twee stunts in Leiden; daarvoor is *Freek* ook hier geweest.

67054. De **Voorzitter**: Had *Brinkman* zekere gevoelens van rancune ten opzichte van *Freek*? Is u daarvan weleens iets gebleken? Heeft hij zich weleens uitgelaten in de zin van: ik zal hem weleens krijgen?

A. Neen, maar wel heeft hij bepaaldelijk, niet alleen in den Haag, maar ook in de omgeving van den Haag, de leiding tegen *Freek*

opgezet, nl dat *Freek* onbetrouwbaar was, omdat hij communist was, dat de wapenen, die in Noordholland werden gedropt, gebruikt zouden worden voor communistische doeleinden na de oorlog e.d. Het waren meer opruiende woorden.

De **Voorzitter**: Indien u ons van de drie mensen, die u hebt genoemd, de adressen kunt verschaffen, zal ik dit zeer op prijs stellen. Ik ben thans aan het einde gekomen van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. L. C. MEYERING.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 13 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, giiffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM EVERT SANDERS,
oud 41 jaar, wonende te Amsterdam,
hoofdinspecteur van politie op wachtgeld.

47055. De Voorzitter: U bent door de commissie gehoord op 10 November 1948. U hebt toen de belofte als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde belofte, zodat geen hernieuwde belofte afgelegd behoeft te worden.

Er is een geheel ander onderwerp dan dat, waarover wij de vorige keer hebben gesproken, dat op het ogenblik onze aandacht vraagt. Dat is het volgende.

Kunt u ons in grote trekken mededeling doen van datgene, wat u hebt gedaan tijdens de bezetting, in het bijzonder voor zover dat verband houdt met de verbindingen met Engeland, het verzamelen van inlichtingen voor die verbindingen, enz.?

A. Ik heb met medewerking van P.T.T.-mensen een geheim telefoon- en telexnet opgebouwd en daarnaast een inlichtingendienst. die eerst niet ingesteld was op het verzamelen van militaire inlichtingen.

67036. De Voorzitter: Over welke tijd spreekt u wat betreft deze inlichtingendienst?

A. Eind 1943. Na de invasie zijn wij begonnen met militaire inlichtingen.

67057. De Voorzitter: Was dat een op zich zelf staande combinatie of leunde die tegen een of andere verzetsorganisatie aan?

A. Het was een op zich zelf staande organisatie, maar wij werkten in zeer nauw verband met L.O. en L.K.P.

67058. De Voorzitter: De organisatie, die inlichtingen verzamelde, was toch een zelfstandige?

A. Volkomen zelfstandig, de centrale inlichtingendienst.

67059. De Voorzitter: Wie was daarvan de leider?

A. Ik.

67060. De Voorzitter: Hebt u ook, zoals een aantal andere organisaties en groepen, contact met Engeland gehad?

A. Eerst gingen die berichten via de radiodienst-Albrecht, later via Snoek. Snoek heeft in Wassenaar gezeten: hij had een zender.

67061. De Voorzitter: De naam *Snoek* zijn wij nog niet tegengekomen. Hoorde hij bij een of andere groep?

A. Het was een zelfstandige groep. Ik heb bij alle besprekingen met de geallieerden na de oorlog vertegenwoordigers van Snoek gezien.

67062. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Noemt u eens een naam!

A. Ik heb er zelf weinig rechtstreeks contact mede gehad. Het liep hoofdzakelijk over de heer *Posthuma*. Ik zou de man wel kunnen beschrijven. Ik weet echter niet, hoe hij heet; het was de firma Snoek.

67063. De Voorzitter: Het was misschien een bestaande dienst, die naar uw kant alleen onder die naam bekend was.

A. Ik geloof het niet, maar ik durf het niet precies zeggen.

67064. De Voorzitter: U denkt wel, dat u er achter kunt komen?

A. Via de heer Posthuma, de ambtenaar van P.T.T.

67065. De Voorzitter: Was het een belangrijke groep?

A. Ik heb die groep getroffen op alle contactvergaderingen, die er verder met de geallieerden zijn geweest.

67066. De Voorzitter: Altijd vertegenwoordigd door een bepaald persoon?

A. Ja. Ik kan u de naam wel verschaffen; ik zal het de heer *Posthuma* even schriftelijk vragen.¹⁾

67067. De Voorzitter: Het is mogelijk, dat, als wij de naam weten, blijkt, dat hij voor ons een bekende is. Vóór September 1944 hebt u dus wel inlichtingen aan Engeland verstrekt via de organisatie-Albrecht?

A. Ja, via *Albrecht* en via Snoek gingen onze inlichtingen.

67068. De Voorzitter: Kreeg u daarop antwoord, b.v. in die zin, dat u weleens een nadere specificatie werd gevraagd van de inlichtingen?

A. Onze gehele verzameling documenten is gedeponerd bij het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie, bij drs. L. de Jong.

67069. De Voorzitter: Hoe is die verzameling bij de heer de Jong gekomen?

A. Wij hadden een vrij uitgebreide documentatie, omdat bij ons aanvankelijk alles via de telefoonlijn ging. Hetgeen via de lijn werd doorgegeven, werd stenografisch opgenomen en later uitgewerkt. Zodoende hebben wij de hele verzameling.

67070. De Voorzitter: U zegt: Alles ging over de telefoonlijn, maar wat was dat precies?

A. De inlichtingen, die door de onderafdelingen werden verstrekt, gingen naar het centrum over het speciale net. Dat is eerst geweest een gecodeerd net. Wij hebben drie fasen gehad. In de eerste fase werkten wij over het geautomatiseerde telefoonnet. Via speciale codenummers was toen het gehele land voor ons bereikbaar; dat gold dus ook voor plaatsen, die nu nog niet via het geautomatiseerde net voor ons bereikbaar zijn. Destijds konden wij het gehele land via dit net bereiken en wij kregen de inlichtingen normaal via de telefoon door middel van mensen, die van ons de code ter beschikking hadden.

67071. De Voorzitter: U kreeg dus de inlichtingen niet via koeiers, maar via de telefoon?

A. Ja. De tweede fase kwam, toen de Duitsers de lijn afstopten. Toen hebben wij gebruik gemaakt van het eigen net van de telefoon, van het dienstlijnnet. Toen hebben de Duitsers ook dat net afgestopt en toen — dat is de derde fase — hebben wij gebruikt het inductornet.

¹⁾ *Noot van de commissie:* De heer J. F. *Posthuma*, van Panhuysstraat 8, 's-Gravenhage, heeft de commissie bij schrijven van 15 November 1949 medegedeeld, dat de zendgroep, welke aan de heer *Sanders* bekend was onder de naam van de „firma *Snoek*“, dezelfde was als de „Packar&-groep.

67072. De **Voorzitter**: Wat u ons thans vertelt over dat inductornet, is ons ook verteld van de zijde van de O.D.

A. Er is dienaangaande een strijd geweest met de O.D. Wij hebben deze telefoonaffaire landelijk opgezet. Ik ben begonnen met in Twente via de adjunct-directeur *van der Kamp* in Hengelo verbinding te zoeken met mensen, die van deze zaak op de hoogte waren. De heren *Schuilenga* en *Posthuma* van de P.T.T. werden door de heer *van der Kamp* aangewezen. Deze mensen kenden het gehele telefoonnet in Nederland. Wij hebben deze telefoondienst geëxploiteerd. Toen kregen wij de z.g. September-periode, de B.S.-periode. De B.S. werd geformeerd en men had de bedoeling van de zijde van de O.D. om ons onder de B.S. te brengen, hetgeen wij niet wensten. Wij hebben het ook niet gedaan. De O.D. wilde de hand op de verbinding houden, hetgeen wij hebben geweigerd. Dan begint de O.D. een eigen net op te bouwen, waarmede zeer veel trouble is geweest. Voor die telefoonaffaire van de O.D. treedt dan later op de heer *Karels* in Amsterdam. De O.D. heeft echter enkele lijnen, terwijl wij landelijk werken.

67073. De **Voorzitter**: De O.D. had het zó georganiseerd, dat men telefonisch vergaderingen kon houden.

A. Dat heb ik toen nooit geweten; ik wist het trouwens nu nog niet. De O.D. heeft alleen gehad de lijn Hilversum en heeft tevens een lijn van ons uit den Haag mee gehad. Dat is gegaan via een persoon, die destijds werkte onder de naam *Behrenstein*. Zij hadden dit telefoonnet eigenlijk meer om Amsterdam heen. *Karels* was de man van de gemeentelijke dienst van het electriciteitsbedrijf. Daardoor beschikten zij over dit telefoonnet. Ons net was meer afgesteld door de mensen van P.T.T. op het intercommunale net. Wij hadden een telefoondienst Rotterdam, Dordrecht, den Haag. Amsterdam, Leiden, Haarlem, Leeuwarden, Enschede, enz. en lijnen door de linies: Eysden, Ermelo, Nijmegen.

67074. De **Voorzitter**: De heer *Neher* heeft verklaard, dat er door de linies geen P.T.T.-verbindingen zijn geweest.

A. U vindt in onze documentatiedienst de lijn naar Eysden. In het perceel Daendelsstraat 59 heb ik gesproken met de eerste Amerikaanse tankofficier op Nederlandse bodem. Daarmede hebben wij regelmatig in contact gestaan. Na 54 uur is de verbinding verbroken door het bombardement bij het oprukken in Maastricht.

67075. De **Voorzitter**: De heer *Neher* sloot niet uit, dat er op het moment van het oprukken van de geallieerden nog wel verbindingen hebben bestaan, maar die verbindingen zijn niet blijvend geweest.

A. Zij zijn alle tijdelijk geweest. Alleen de lijn-Ermelo is blijvend geweest. Wij hadden over de IJssel een eigen lijn naar Olst. Toen zijn de geallieerden over de IJssel opgerukt en hebben wij een lijn gehad via het blindeninstituut, die er maandenlang gelegen heeft.

67076. De heer **Stokvis**: Hebt u contact gehad met majoor *Langendam* en inspecteur v. d. *Poel*?

A. Dat is een telexcontact geweest. De telexen hebben wij van de heer *Langendam* gekregen. De politie-telexen waren hier verzameld. De heren *Posthuma* en *Schuilenga* hebben ze hier weggehaald.

67077. De **Voorzitter**: De heer *de Vries*, adjunct-directeur van de Stichting 1940/45, heeft hier verklaard:

„Wij hebben gedurende een week ongeveer een rechtstreeks contact gehad met het bevrijde gebied, nl. een telefonisch contact, maar dat was een toevallige bijkomstigheid.”

Even verder zegt hij:

„Het contact werd gemaakt door de telefoondienst in het belastingskantoor te Amsterdam en aan de andere kant voerde de verbinding naar de burgemeester van Oss, die een persoonlijke bekende was van de heer *van Eugen*; vervolgens is die doorverbonden met een officier van de inlichtingendienst; ik meen, dat hij *Sanders* heette, die ons nadere vragen heeft gesteld. Dat heeft twee- of driemaal plaats gehad, maar de verbinding moest na een week worden verbroken, omdat het risico voor het kantoor in Amsterdam te groot was.”

A. Dat ben ik niet geweest. Ik weet van die lijn alles af; dat is *Sanders* in Oss.

67075. De **Voorzitter**: Waren uw verbindingen opgezet met de bedoeling te trachten contact te houden met het bevrijde gedeelte van het land of leefde u in de veronderstelling, dat, als Nederland bevrijd zou worden, dit met grote snelheid zou gebeuren?

A. Neen. Ik zat in die dagen in Rotterdam. Wij hebben in Rotterdam de bezetting van de radiocentrale door *Frank* gehad. Wij zijn doorgedaan naar Breda. Wij begrepen, dat de opmars niet doorging. Toen hadden wij die verbindingen.

Wij hebben het telefoongesprek tussen *Himmler* en *Rauter* afgeluisterd, dat inhield, dat van uit het westen van Brabant die aanval op de oprukkende tanklegers zou worden ondernomen. Op grond daarvan wisten wij, dat de zaak wel niet zo snel zou lopen.

67079. De **Voorzitter**: Had u, toen u die verbinding ontwierp, reeds de gedachte in uw hoofd, dat er misschien een moment kon komen, dat een gedeelte van het land bevrijd zou zijn?

A. Neen. Die gedachte had ik wel, toen de kabel bij Deventer werd gelegd.

67080. De **Voorzitter**: Het oorspronkelijk doel van deze zaak was dus voor eigen inlichtingen een gemakkelijk contact te hebben?

A. Ja en ter ondersteuning van de andere organisaties; de L.O. en K.P. werkten ook over ons net. De sabotage van Eindhoven, Roermond, Venlo is via ons net gegaan. De zaak werd van uit Rotterdam geleid naar den Haag. Wij gaven door en terug, zodat niemand de verbinding wist.

67081. De **Voorzitter**: Ik begrijp, dat dit net werd gebruikt om inlichtingen te verzamelen. Later werd het tevens gebruikt voor de acties, die speciaal in de latere tijd — daarbij zal het B.B.O. een rol hebben gespeeld — werden uitgevoerd. Was echter ook nog een andere kant, nl. het doorgeven van berichten aan Engeland, in dit werk betrokken? De inlichtingen, die bij uw centrum binnenkwamen, waren deels voor intern gebruik...

A. En deels voor extern gebruik; die laatste berichten gingen grotendeels naar *Albrecht*. Haast alles, wat kwam in Utrecht of Amsterdam, ging naar *Albrecht*. In den Haag werd alles verwerkt door *Snoek*.

67082. De **Voorzitter**: Wanneer is dit inlichtingenwerk begonnen?

A. Het militaire inlichtingenwerk is ongeveer begonnen in Juni 1944, ten tijde van de invasie in Frankrijk. Het normale politieke inlichtingenwerk zal in het najaar van 1943 zijn begonnen.

67083. De **Voorzitter**: Zo juist hebt u een punt aangeroerd, dat hier reeds meermalen ter sprake is geweest. U vertelde, dat uw Centrale Inlichtingendienst werkte ten behoeve van de L.O. en K.P. Daarvoor hebt u verteld, dat op een gegeven ogenblik de O.D. uw inlichtingennet eigenlijk wilde naasten, in elk geval dit net tot zijn beschikking wilde hebben. Dat hebt u echter geweigerd. Is dit een uitvloeisel geweest van de tegenstellingen, die er in die tijd kennelijk bestaan hebben?

A. Ja, inderdaad op grond daarvan. In de bewuste Septemberdagen ontplooidde de O.D. een activiteit op een terrein, waarop hij zich oorspronkelijk niet had bewogen, nl. het deelnemen aan het actieve verzet. De sabotagecommandanten van K.P. en R.V.V. zaten in Rotterdam; dat waren *Thijssen* en *Frank*. *Frank* zou met *Witte Piet* van Rotterdam hier komen. Hier heb ik bij „Riche” een bespreking gehad met hen na telefonische oproep en dan brengen zij mij het bericht van die driehoekformatie. Als ik dan terugkom in de Daendelsstraat is er bericht van een vergadering in Amsterdam op het Lairesse-terras. Het was aan de Lairessestraat, naar ik meen, no. 9. Daar zijn aanwezig de heren *Six*, *Caljé*, *Neher*, *van Velzen*, *Bruins Slot*, *Wellenstein* en *Rob Kooimans* van de K.P. Er is een vergadering gehouden en er is een driehoek geformeerd en een leiding, bestaande uit drie samenwerkende organisaties. Dan wordt medegedeeld, dat onze organisatie daaraan ondergeschikt wordt verklaard. Ik heb de dag daarvoor het gesprek gehad met *Frank*, die nergens vanaf wist. *Kooimans* behoorde daar niet te zitten. De K.P. had op het moment van de invasie een eenhoofdige leiding. De leiding bestond vroeger uit vijf afdelingschefs. In Juni was de laatste vergadering gehouden. Toen werd *Frank* aangewezen als sabotagecommandant. *Kooimans* kon het daar niet beslissen. De sabotage in het zuiden was al in volle

gang. Ik had berichtgeving medegenomen voor *Kooirners* en ik heb een onderhoud met *Kooimans* aangevraagd. Ik heb gezegd: ik verklaar mij niet ondergeschikt. Toen is *Kooimans* medegegaan naar den Haag. Daar zijn *Frank* en ir. *van Dam* gekomen. Daarna krijgt u die gehele constellatie van de driehoek en begint het gevecht. Daar zou ook tegenwoordig zijn een man van de R.V.V.; hij noemde zich *Brugmans*. *Brugmans* is toen door de linies gezonden ter bespreking van de moeilijkheden, maar is nooit aangekomen.

67084. De **Voorzitter**: Bestonden die tegenstellingen al lang?

A. Ja.

67085. De **Voorzitter**: Aan de andere kant ging de centralisatie ook na de Delta verder. Daarop is gevolgd het samengaan van het militaire verzet.

A. U weet, dat het in allen dele zeer ongelukkig is gegaan en dat er enorm veel over gevochten is. Als u Utrecht en den Haag neemt, de affaire-Boswijk, over ieder punt is strijd geweest!

67086. De **Voorzitter**: Uw weigering om de Centrale Inlichtingendienst beschikbaar te stellen, is geweest in de Septemberdagen. Is men, toen later de B.S. was tot stand gekomen, weer met het verzoek bij u gekomen om de zaak ter beschikking van de B.S. te stellen?

A. Neen, wij hebben de zaak met het personeel ter beschikking gesteld.

67087. De **Voorzitter**: Zij is tenslotte wel ter beschikking van de B.S. gekomen?

A. Ja. Er is heel veel berichtgeving over gelopen, maar dat ligt alles vastgelegd; het ligt bij Oorlogsdocumentatie.

De **Voorzitter**: Wij zijn bezig ons over deze dingen te oriënteren. Als u de mededeling doet, dat hiervan bij Oorlogsdocumentatie een uitvoerige samenvatting ligt, dan neem ik daarvan dankbaar acte. Aan de andere kant neemt het niet weg, dat het voor ons altijd van groot belang blijft de personen, die in deze zaken een rol hebben gespeeld, zelf te horen. Dan krijgt men de persoonlijke visie der betrokkenen, hetgeen nog altijd wat anders is dan een geschreven rapport. Uit de gedachtenwisseling over en weer kan altijd weer een andere kijk op de zaak voortvloeien. Daaraan blijven wij dus hechten.

A. Dat bedoel ik ook niet. U vindt alleen maar de telegramstijl van de exacte berichten.

67088. De **Voorzitter**: Het is dus eigenlijk alleen gedurende de periode geweest, van de oprichting van de Delta tot de oprichting der B.S., dat er een positieve weigering uwerzijds is geweest?

A. Ja. Ik heb mij er altijd tegen verzet met dat apparaat ondergeschikt te worden verklaard, als ik zelf niet de hand op het apparaat kon houden. Ik was verantwoordelijk voor de veiligheid van de mensen en voor het in stand houden van de zaak en dus heb ik gezegd: Ik blijf op het apparaat de hand houden.

67089. De **Voorzitter**: Werd de zaak van de zijde van de O.D. zó gesteld, dat men zei: het apparaat komt onder ons commando?

A. Ja.

67090. De **Voorzitter**: Heeft generaal *Koot* die eis niet gesteld?

A. Die ben ik nooit als volkomen zelfstandig handelende gaan zien, maar als handelende onder invloed van *Six*.

67091. De **Voorzitter**: Dat lijkt mij moeilijk te beoordelen. Als de heer *Koot* inderdaad handelde onder invloed van *Six*, zou men verwachten, dat hij u te kennen zou hebben gegeven, dat uw apparaat ook onder zijn commando zou moeten komen, want *Six* had kort tevoren die eis gesteld met betrekking tot het ondergeschikt maken van het apparaat aan de O.D.

A. Ja. maar toen was er nog geen commandant *Koot*.

67092. De **Voorzitter**: U hebt het gevoel, dat de heer *Koot* sterk handelde onder invloed van *Six*. Men zou derhalve verwachten, dat *Six*, toen hij later een mogelijkheid kreeg om via de commandant van de B.S. hetzelfde bevel tot u te richten, dat maar al te graag gedaan zou hebben.

A. Dat is niet gedaan in deze vorm.

67093. De **Voorzitter**: Hebt u in de periode, dat u met dit werk bezig was, ook wel eens te maken gehad met uit Engeland neergekomen parachutisten?

A. Neen, niet met mijn telefonische berichtgeving.

67094. De **Voorzitter**: Ik bedoel: in het kader van het gehele werk, het verzamelen en doorgeven van inlichtingen.

A. Ja, wij hadden in het Oosten van het land te maken met een pilotenlijn; men had daar *Rompelman*, *van Hoorn*, *Meulenpage*.

67095. De **Voorzitter**: Ik bedoel of u persoonlijk contact hebt gehad met een van de agenten van B.I. of B.B.O.

A. Ja, dat heb ik wel, nl. met *Hans Bialosterski*. Dat was een man van B.B.O., met wie ik contact heb gehad.

67096. De **Voorzitter**: Die is twee keer hier geweest.

A. Ik heb contact met hem gehad in 1944 in de Banque du Barry.

67097. De **Voorzitter**: De tweede keer, dat hij hier was, is hij dodelijk gewond geworden.

A. Dat is in Alkmaar geweest.

67098. De **Voorzitter**: Als u zegt, dat u in 1944 contact met hem hebt gehad, zou ik zeggen, dat hij toen de eerste keer hier was.

A. Ik meen, dat het in het najaar van 1944 is geweest.

67099. De **Voorzitter**: Is hij veel later gesneuveld?

A. Pas in 1945.

67100. De **Voorzitter**: Hij had de eerste keer een opdracht, die meer betrekking had op de illegale pers.

A. Ja, dat was zijn eerste opdracht, die hij gedeeltelijk heeft overgedragen aan *van Paaschen* en *de Bruin*. Ik heb hem de eerste keer ontmoet. Hij is oorspronkelijk als „Parool“-man gegaan. De tweede keer had hij een andere opdracht en bemoeide hij zich met de verbindingdienst, maar vrij kort daarna is hij gesneuveld.

67101. De **Voorzitter**: Dr. *Veeneklaas* heeft verklaard, dat hij zijn werk heeft voortgezet. Hebt u met deze laatste wel contact gehad?

A. Neen: wel met *Bialosterski* over de telefoongeschiedenis. Er was van geallieerde zijde gevraagd, wie belast zou worden met de centralisatie van de totale inlichtingendienst. Het is via de groep *Albrecht* gegaan. Daarvoor heeft men mij aangezocht. Ik heb gezegd: dat wil ik doen, als eerst de telefoongeschiedenis wordt opgelost; anders kan ik mij daarvan niet losmaken.

67102. De **Voorzitter**: B.I.-agenten hebt u nooit ontmoet?

A. Neen.

67103. De **Voorzitter**: U bent in 1943 met dit werk begonnen. Hebt u in de tijd daarvoor wel eens contact gehad met mensen, die verbindingen met Engeland onderhielden, of niet mensen, die uit Engeland waren overgekomen?

A. Neen. Toen ging onze berichtgeving via *Albrecht* en *Snoek*.

De **Voorzitter**: Ik bedoel: vóór 1943!

A. Ik ben in 1942 gearresteerd en daarna uit Twente verdwenen. Van die tijd af ben ik dus naar het Westen gegaan. Voor die tijd heb ik geen rechtstreekse verbinding onderhouden met het buitenland, ook niet met mensen, die rechtstreeks met het buitenland in verbinding stonden. Ik heb ir. *Hoogland* ontmoet; ik weet niet, of hij een verbinding onderhield. Ik onderhield contact en had vergaderingen met K.P. en L.O. Ik neem niet aan, dat zij in die tijd rechtstreekse verbindingen onderhielden.

67104. De **Voorzitter**: Ik behoef u waarschijnlijk niet de vraag te stellen, of u ooit contact hebt gehad met speciale Engelse agenten, waaronder ik versta Engelse agenten, die wellicht zijn uitgezonden door de Engelse geheime dienst zonder dat de Nederlandse geheime dienst daarvan af wist?

A. Daarvan heb ik nooit iets gemerkt; ook nadien niet.

67105. De **Voorzitter**: Hebt u er nadien iets van gezien in de dossiers van het England-Spiel?

A. Ook nooit iets van gemerkt; ik heb er geen verbinding mede gehad.

67106. De **Voorzitter**: Hebt u wel eens contact gehad met bepaalde Duitse instanties?

A. In de illegale periode? Ja! Ik ben eerst in politiedienst geweest. Ik ben op 27 Maart 1941 in dienst gekomen en in November 1942 gearresteerd; ik heb dus het normale contact met de S.D. gehad. Ik was chef van de recherche- en vreemdelingendienst. Ik heb altijd het contact vastgehouden met *Wachendorff* van de S.D. in Arnhem, met wie ik ook in September 1944 van den Haag uit nog in telefonische verbinding stond op de dag, waarop de parachutisten boven Arnhem werden neergelaten. Hij gaf verslag over de resultaten. Wij kregen dus berichten uit Arnhem. Dat was in de Daendelsstraat 16, het huis van *van Voorst tot Voorst*. Het was een Duitse Polizei-beamter, die ons de berichten gaf. Ik had hem in Enschede leren kennen. Hij was een zeer betrouwbaar man. Hij is na de oorlog ook onmiddellijk vrijgelaten. Via *van Bree* heb ik verbinding gehad met een man van de Abwehrstelle-Driebergen. Met de Sicherheitsdienst in Amsterdam heb ik voorts verbinding gehad via *Henk*, Haringvlietstraat 13 II, Amsterdam. Door hem had ik verbinding met een secretaris van de Sicherheitspolizei.

67107. De **Voorzitter**: Weet u van Henk ook de juiste naam?

A. Niets anders dan *Henk*. Ik kan die naam echter vragen en dan zal ik die te uwer kennis brengen.

67108. De **Voorzitter**: Bent u daarbij weleens tegengekomen de naam *von Danwitz*?

A. Neen, ik ben die naam in de Abwehrstelle-Driebergen nooit tegengekomen en ook ergens anders niet. Die naam is mij onbekend.

67109. De **Voorzitter**: Hebt u weleens iets bemerkt van de Duitse tak van dienst, die hier de spionage behandelde: Amt VI?

A. Ja, men had de militaire afweerdienst en de politie-afweerdienst; bij de laatste zat o.a. *Schreieder*.

67110. De **Voorzitter**: Dat betreft de contraspionage. Ik bedoel Amt VI, met *Walter Müller* en *Ahrends*. Hebt u nooit iets van hun optreden gemerkt?

A. Zij hebben op de telefoonlijn in Utrecht getracht op te treden. Dat ging uit via een Haags ingenieur. Daarin werd *Ahrends* gemoeid en toen heeft men in Utrecht geprobeerd op de lijn te komen.

De **Voorzitter**: Ik ben thans gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

W. E. SANDERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 15 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Stokvis, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HARM GANKEMA,
oud 33 jaar, wonende te Amsterdam,
stuurman kustvaart.

Hij legt de eed af als getuige.

67366. De Voorzitter: Vóór Juni 1943 zijn door de Engelse dienst S.O.E. 21 mensen hetzij uitgezonden, hetzij in opleiding genomen om te worden uitgezonden. Van die 21 mensen hebben wij van 17 na kunnen gaan, dat zij inderdaad zijn uitgezonden, maar van 4 van hen hebben wij het niet kunnen ontdekken. Het meest waarschijnlijke is, dat zij wel in opleiding zijn geweest, maar niet zijn uitgezonden. Onder die vier treffen wij ook uw naam aan. Kunt u zeggen, of dit juist is?

A. In zoverre, dat ik gedurende de oorlog eigenlijk nooit aan de wal ben geweest.

67367. De Voorzitter: Waar was u gedurende de oorlog?

A. In Engeland.

67368. De Voorzitter: Bent u toen aldaar in opleiding geweest om naar Nederland te worden uitgezonden?

A. Feitelijk niet.

67369. De Voorzitter: Hoe is het dan gegaan? Hoe is men bij u gekomen? Heeft men u gevraagd u beschikbaar te stellen of hebt u zich zelf beschikbaar gesteld?

A. Het is mij gevraagd door een zekere heer *Laming*.

67370. De Voorzitter: Heeft de heer *Laming* zich rechtstreeks tot u gewend of is er nog een tussenpersoon bij te pas gekomen?

A. Neen, er is geen tussenpersoon bij geweest, aangezien de heer *Laming* een tijd als stuurman bij ons aan boord heeft gevaren en ik toen motordrijver was. Hij is nu een man van ongeveer 35 jaar.

67371. De Voorzitter: Hij kende u dus?

A. Ja, door het schip.

67372. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. Ongeveer November 1940.

67373. De Voorzitter: Hebt u toen samen op een schip gevaren?

A. Ja.

67374. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Waar voer het schip naar toe?

A. Het schip voer langs de Engelse kust, het was een vrachtaarder.

67375. De Voorzitter: De heer *Laming* is dus op een dag bij u gekomen; wat heeft hij u toen gevraagd?

A. Hij was al weer afgemonsterd en op Nieuwjaarsdag 1941 kwani hij bij mij in Gravesend aan boord. Hij heeft toen de kapitein en mij

uitgenodigd om aan de wal te gaan. Hij vroeg toen, of ik er voor voelde met de heer *Laming* op een visserschip de verbinding te onderhouden tussen Engeland en Holland.

67376. De Voorzitter: Dat was dus de oorspronkelijke bedoeling. Hoe heeft het zich verder ontwikkeld?

A. De eerste tijd hoorde ik niet veel. Toen wij in Maart 1941 in Aberdeen lagen, zag ik de heer *Laming* lopen. Hij wilde echter niet bekend worden; hij had zijn baard laten staan, enz. Ik herkende hem echter direct en ik ging meteen aan de mal om te horen wat hij wilde. Hij vroeg toen, of ik er voor voelde hem die avond te ontmoeten om de rest verder te bepraten. 's Avonds ben ik met hem aan de wal geweest. Hij zei mij toen een bericht naar Londen te zenden aan het Netherlands Shipping Committee om verlof te vragen, dan wekte het aan boord geen argwaan. Zijn oom, de heer *van Gelder*, die bij de Shipping werkzaam was, zou het dan verder in orde maken. Ik heb dus een brief geschreven en in April kwam toen ineens de Security Police aan boord met de mededeling, dat ik naar Londen moest. Ik deed, of ik van niets wist en ben meegegaan. Eerst ben ik naar een hotel in Edinburgh gegaan; daar kwam iemand van de security, een Australiër, en deze heeft mij naar Londen gebracht.

67377. De Voorzitter: Dat was dus in April 1941?

A. Ja. Ongeveer een week of vier ben ik toen in Londen op een flat geweest met twee of drie jongens.

67378. De Voorzitter: Wie waren dat?

A. Wij waren daar geen van allen onder onze eigen naam. Voor zover ik kan nagaan, heeft er één van hen bij een poging van Engeland naar Holland te gaan het leven verloren; wij noemden hem *Cor*.

67379. De Voorzitter: Hebt u zijn achternaam, *Sporre*, weleens gehoord?

A. Neen; wij noemden hem *Cor*.

67380. De Voorzitter: Wie was de ander?

A. De ander noemden wij *Ab*; hij is naderhand vliegenier geworden.

67381. De Voorzitter: Dat is *Homburg*. Hij is eerst hier als agent geweest; hij is toen gevangengenomen en ontvlucht. Later is hij bij de luchtmacht gekomen en aan het einde van de oorlog is hij geseuvelde.

A. Hij was na zijn gevangenneming niet meer te gebruiken voor de dienst.

Dit waren de jongens, waarmee ik toen op die flat heb gezeten. Ik ben er een maand geweest. De 1ste Mei ben ik naar Leigh on Sea gegaan, waar de boot lag, waarmee wij de verbinding moesten onderhouden. Vanaf die tijd ben ik vrijwel steeds in Leigh on Sea geweest. Wij hebben verschillende tochten gemaakt, meestal langs de kust en wij hebben enige keren geprobeerd hier te komen, maar het is ons nooit mogen lukken hier aan de wal te komen.

67382. De Voorzitter: Tot wanneer heeft dat geduurd?

A. Naderhand werd onze boot wel disponibel gehouden, maar wij voeren er niet meer mee; zij was enkel voor training-purpose.

67383. De Voorzitter: Wanneer was dat?

A. In het voorjaar van 1942.

67384. De Voorzitter: U hebt dus tot het voorjaar van 1942 pogingen gedaan, maar u bent nooit op de kust geweest?

A. Neen, wij zijn wel tot vlak bij geweest.

67385. De **Voorzitter**: Hoelang bent u op deze wijze nog werkzaam geweest, nadat het eenmaal voorjaar 1942 was en de boot alleen maar beschikbaar werd gehouden?

A. Tot en met de 22ste Januari 1943.

67386. De **Voorzitter**: Bent u nooit meer uitgevaren?

A. Wij hebben niet anders dan langs de kust gevaren als training voor de mensen om zeebenen te krijgen en verder voor de radio-telefonie.

67387. De **Voorzitter**: Het had dus nog wel te maken met de geheime dienst?

A. Ja, daar was het nog steeds voor.

67388. De **Voorzitter**: U hebt het dus tot 1943 gedaan; wat is er toen gebeurd?

A. Ik kreeg toen bericht, dat ik met mijn spullen naar Londen moest komen. Ik ben naar het War Office gestuurd, daar heb ik een papier gekregen en ik kon weer teruggaan naar de Netherlands Shipping in Londen, waar ik mij dezelfde dag heb vervoegd. Voor de rest van de oorlog heb ik weer bij de koopvaardij gevaren.

67389. De **Voorzitter**: Met wie had u te maken in de periode, dat u voor de dienst hebt gewerkt, dus van April 1941 tot 22 Januari 1943? Alleen met de kapitein van het schip of ook met leiders van de Engelse dienst?

A. Ik had heel weinig te maken met de andere mensen.

67390. De **Voorzitter**: Behalve met de heer *Laming*, die u het voorstel heeft gedaan, hebt u dus heel weinig mensen gezien?

A. Ja, dat is volkoinen waar.

67391. De **Voorzitter**: Kunt u nog iemand noemen?

A. Tegen het einde van 1942 ging de heer *Laming* naar de Middellandse Zee, waar hij in command werd gesteld van een motor-gunboat. Ik heb toen een andere officier gekregen, waarvan ik mij de naam niet kan herinneren.

67392. De **Voorzitter**: Er was ook nog een oudere heer *Laming*; hebt u die ooit ontmoet?

A. Ja, die heb ik een enkele keer ontmoet.

67393. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk in 1941?

A. Ja.

67394. De **Voorzitter**: Wat had hij er, naar uw mening, mee te maken?

A. Wij kregen de indruk, dat hij de chef was.

67395. De **Voorzitter**: Was hij familie van de heer *Laming*, die u kende?

A. De oude heer *Laming* was een oom van mijn commanding officer.

67396. De **Voorzitter**: Hebt u in die tijd ook nog Nederlandse officieren ontmoet?

A. Neen.

67397. De **Voorzitter**: U hebt in die tijd dus nooit gehoord van kolonel *de Bruyne*, kapitein *Lieftinck* of luitenant *Schilp*?

A. Er was wel iemand, die altijd werd voorgesteld als captain *Brown*. Aangezien er altijd Engels werd gesproken en wij allen onder valse namen leefden, behalve ik zelf

67398. De **Voorzitter**: weet u dus niet positief of captain *Brown* een Engelsman was.

67399. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Sprak hij ook Hollands?

A. Ik heb nooit Hollands gesproken met hem.

67400. De **Voorzitter**: U hebt in die tijd dus geen Nederlandse officieren ontmoet?

A. Er was er één, die ook Nederlands sprak. Van een kennis van mij, die in Engeland leefde onder de naam van *Winsdaal* en

hier onder de naam *Wijnberg*, hoorde ik na de oorlog, dat die zelfde persoon, die wij altijd *Flip* noemden, direct na de bevrijding burgemeester van 's-Hertogenbosch is gemaakt. Iets tastbaars heb ik echter niet.

67401. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u weleens mensen aan boord, die in Holland moesten worden afgezet?

A. Ja. Als wij over moesten, hadden wij passagiers bij ons.

67402. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoeveel?

A. Meestal twee.

67403. De **Voorzitter**: Dit was nog in het begin van 1941, want naderhand hebt u die tochten niet meer gemaakt.

A. Het was te riskant.

67404. De **Voorzitter**: Weet u nog de namen van de passagiers?

A. Ik weet geen namen dan de twee, die ik u al heb genoemd, nl. *Ab* en *Cor*.

67405. De **Voorzitter**: Die rijen niet door u afgezet?

A. Neen.

67406. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U wist dus nooit wie u aan boord had?

67407. De **Voorzitter**: U kende *Ab* en *Cor*, doordat u tevoren met hen op een flat had gewoond?

A. Ja, maar de rest kende ik niet.

67408. De **Voorzitter**: U hebt *Ab* en *Cor* dus ook aan boord gehad met het doel hen op de Nederlandse kust af te zetten?

A. Ja zeker, wij zijn met hen tot vrij dicht bij Den Helder geweest, maar toen moesten wij onverrichter zake terugkeren, omdat de Duitse vliegtuigen steeds boven ons cirkelden.

67409. De **Voorzitter**: Uw boot heeft hen dus niet aan land gezet, maar wel pogingen daartoe aangewend?

A. Inderdaad.

67410. De **Voorzitter**: Ik heb hier nog andere namen van mensen, die niet zijn uitgezonden, nl. *de Koning*, *Wijnberg* en *van der Goot*.

A. *Victor Wijnberg* ken ik zeker, die is naderhand vliegenier geworden.

67411. De **Voorzitter**: Wat hebt u met hem te maken gehad?

A. Hij is een poosje bij mij aan boord geweest. Hij had het in het Hollandse leger tot sergeant gebracht; met een vriend is hij naar Engeland overgestoken. Hij is daar weer als sergeant verder gegaan en toen is hij overgegaan naar de Engelse dienst. Welke rang hij toen bekleedde, weet ik niet precies.

67412. De **Voorzitter**: Wat deed hij bij u aan boord?

A. Hetzelfde als ik.

67413. De **Voorzitter**: Hij is dus niet als passagier aan boord geweest om aan wal te worden gezet?

A. Neen.

67414. De **Voorzitter**: Is er nooit sprake van geweest, dat u zelf aan wal zou gaan?

A. Neen.

67415. De **Voorzitter**: Er is dus geen sprake van geweest, dat u als agent zoï worden uitgezonden en bij *Wijnberg* is dit ook niet het geval geweest?

A. Oorspronkelijk niet. Hij heeft zijn gehele opleiding genoten, ik maar voor een twee weken om routine te krijgen voor het geval ik zou moeten achterblijven. *Wijnberg* heeft echter zijn complete opleiding genoten, maar aangezien er zoveel terreur werd uitgeoefend onder de Joden in Nederland, was het niet raadzaam hem over te sturen.

67316. De **Voorzitter**: Hij was dus een Jood en daarom heeft men er van afgezien hem uit te sturen?

A. Juist.

67417. De *Voorzitter*: Leeft hij nog?

A. Voor zover ik weet wel. Hij is in Cardiff getrouwd, waar hij een tijd heeft gewoond. Hij heeft het gebracht tot acting squadron leader bij de Engelse luchtmacht. Hij is toen teruggezet bij de Nederlandse luchtmacht en is toen vliegtuig-instructeur geworden. Na de bevrijding heeft hij voor de Nederlandse Regering gevlogen, eerst naar België en later naar den Haag.

67418. De *Voorzitter*: Hebt u hem na de bevrijding nog weleens ontmoet?

A. Neen, ik heb hem niet meer gezien, maar ik heb hem nog weleens geschreven.

67419. De *Voorzitter*: Weet u zijn tegenwoordig adres?

A. Ik weet, dat hij in Amsterdam-Zuid heeft gewoond, Olympiaplein 109 I. Hij is later naar de K.L.M. gegaan en ik heb geprobeerd daar zijn adres te weten te komen; het is mij nu echter niet bekend.

67420. De *Voorzitter*: Zeggen de namen *de Koning* en *van der Goot* u iets.

A. *Willem de Koning* van Delfzijl?

67421. De *Voorzitter*: Ja. Wat is daarmee gebeurd; hoe hebt u hem gekend?

A. Hij is nog geen week bij mij aan boord geweest.

67422. De *Voorzitter*: Als passagier om te worden afgezet?

A. Hij zou zogenaamd voor hulp aan boord komen; origineel is het ook de bedoeling geweest hem uit te zenden.

67433. De *Voorzitter*: Heeft hij ook een opleiding gehad?

A. In zekere zin wel.

67424. De *Voorzitter*: Waarom zegt u hier in zekere zin, terwijl u ten aanzien van *Wijnberg* zei, dat deze zijn complete opleiding heeft gehad?

A. *Wijnberg* heeft zijn complete opleiding gehad. Bij de *Koning* bleek, dat hij een beetje zwakzinnig was. Men heeft toen gedacht hem er toch voorlopig bij te houden om te zien wat hij dan nog waard was aan boord, want men durfde hem natuurlijk niet over te zenden.

67425. De *Voorzitter*: De vierde man is van *der Gooi*.

A. Weet u zijn voornaam?

67426. De *Voorzitter*: Neen. De naam zegt u dus niets?

A. Het moeilijke is, dat wij elkaars namen niet wisten. Er is nog iemand geweest, ik meen, dat het een Limburger was, die wij *Michaël* noemden. Deze sprak diverse talen, o.a. enigszins Russisch, Scandinavische talen, vloeiend Frans en Engels met een Amerikaans accent, enz.

67427. De *Voorzitter*: Wat is er met hem gebeurd?

A. Hij is een tijdje bij ons aan boord geweest. Deze man had op een Duitse boot gevaren, waarvan hij over boord is gesprongen en naar de Zweedse wal is gezwommen. Van Zweden is hij naar Engeland overgekomen; hij is direct bij de Engelsen in dienst gekomen en vóór zijn proeftijd is hij bij mij aan boord geweest. Hij is daar een poosje gebleven, het stond hem echter niet aan en omgekeerd was het precies hetzelfde. Hij is toen vrijgegeven en met een Noorse boot gaan varen. In Panama heeft hij nog eens geprobeerd, of hij niet bij de geheime dienst kon terugkomen. Dat is het laatste, wat ik van hem heb gehoord.

67428. De *Voorzitter*: U zei dus, dat u de indruk had, dat de oudere heer *Laming* de baas van de zaak was. Deze heer *Laming* is eind 1941 van die dienst weggegaan. Toen zijn er andere officieren in de leiding van de dienst gekomen. Hebt u een van hen weleens ontmoet?

A. Ja.

67429. De *Voorzitter*: Hoe werd hij aangeduid?

A. Dat zou ik absoluut niet kunnen zeggen.

67430. De *Voorzitter*: Het was vermoedelijk de heer *Bingham*. Kende u hem onder die naam?

k. Inderdaad, dat is de man. Hij was een vrij groot, schraal persoon.

67431. De *Voorzitter*: Zowel de heer *Laming* als de heer *Bingham* spraken vloeiend Nederlands.

A. Van de heer *Bingham* durf ik het uit mijn hoofd niet zeker te zeggen, ik heb hem niet zo vaak gezien.

67432. De *Voorzitter*: Waar zag u de heren *Laming* en *Bingham*? Kwamen zij weleens aan boord of moest u ergens aan de wal bij hen komen?

A. Zij kwamen gewoonlijk aan boord.

67433. De *Voorzitter*: Men zou kunnen zeggen, dat, toen de heer *Laming* weg is gegaan, de periode is begonnen, dat men uw bout niet meer gebruikte voor landingen op de Nederlandse kust. Het ligt ongeveer in dezelfde tijd.

A. Het komt vrij goed overeen. Naderhand werden de diensten wel onderhouden met speed-boten en per vliegtuig.

67434. De *Voorzitter*: Wat weet u van de speed-boten? Er hebben inderdaad tochten met die boten plaats gevonden, maar door een geheel andere dienst.

A. De heer *Laming*, mijn officier, voer er mee.

67435. De *Voorzitter*: Hij voer dus niet alleen op uw boot?

A. Neen, die was overal: hij ging ook naar Noorwegen, Frankrijk en de Kanaaleilanden.

67436. De *Voorzitter*: Hij was dus een specialist in dat opzicht.

Jonkvrouwe *Wttewaall van Stsetwegen*: Hij was toch geen beroepszeeman?

A. Hij had in ieder geval zijn derde rang. Vóór de oorlog had hij bij de Rotterdamse Lloyd gevaren. Toen de oorlog uitbrak, was hij als stuwadoorn in Zuid-Afrika.

67437. De *Voorzitter*: De heer *Laming* vertelde u dus, dat met speed-botrn werd geprobeerd op de kust van het vasteland te komen, ook toen uw boot niet meer werd gebruikt. Was het daarvoor geen geschikte boot meer?

A. Zij was ten dele niet meer geschikt en zij was niet snel genoeg.

67438. De *Voorzitter*: Het lag dus aan de boot?

A. Ik wil het toeschrijven aan de te kleine snelheid.

De *Voorzitter*: Het lag dus aan de boot en niet aan de bemanning?

A. De schepen, er was nog een scheepje bijgekocht, waren verder uitsluitend voor de training. Ik kan mij herinneren, dat er naderhand met *Ab*, die toen is ontsnapt, iemand is meegekomen. Het was een goede kennis van hem uit den Haag; wij noemden hem Jan.

67439. De *Voorzitter*: Hij kwam dus mee uit Nederland?

A. Naderhand, na zijn training, is hij weer naar Holland teruggezonden. Hij bleef daar en had contact met de speed-boten, die moesten komen: hij dirigeerde ze dan naar een veilige plaats.

67440. De *Voorzitter*: Hebt u zijn naam ooit geweten?

A. Neen. Ik weet, dat hij geen Engels sprak, alleen Hollands.

De *Voorzitter*: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

H. GANKEMA.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN

KORTHALS.

STOKVIS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. JOHAN WILLEM ALBARDA,

oud 72 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Raad van State. oud-Minister van Waterstaat.

Hij legt de eed af als getuige.

67550. De Voorzitter: De commissie is op het ogenblik bezig met een uitvoerig onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbandingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten. Met betrekking tot dit punt heb ik u over twee dingen iets te vragen, in die eerste plaats over wat ik zou willen noemen de kwestie-Springer.

Wij hebben hier namelijk een uitvoerige uiteenzetting gehad van de heer Bernard Springer. Die uiteenzetting komt in verband met het punt, dat ik u zou willen voorleggen, hierop neer, dat hij uit Nederland is gekomen met zeer belangrijke berichten, die hij had over te brengen aan bepaalde Ministers en aan de Koningin en dat hij daarbij op alle mogelijke manieren, in Londen aangekomen zijnde, is dwarsgezet. Het is hem op verschillende manieren moeilijk gemaakt, die berichten te bestemder plaatse af te leveren. Verder werd hij daarbij, zoals hij het aan ons heeft voorgesteld, in hoge mate gehinderd door de dienst, die toen heette Politie-Buitendienst, de dienst van de heer Derksema, die met alle geweld wilde weten, welke die berichten waren, die hij voor de personen, die ik zoëven noemde, had meegebracht. Omdat u ook een van de personen was, voor wie hij deze berichten had meegebracht, zou ik u willen vragen: Waren die berichten inderdaad van zo groot belang als hij het aan ons heeft voorgesteld en in de tweede plaats: Is u er ook iets van bekend, dat hij, toen hij in Londen kwam, moeilijkheden heeft gehad?

A. Ik herinner mij daar niet zo heel veel van. U zult dat wel begrijpen, want het is lang geleden en ik heb daaromtrent geen aantekeningen of documenten. Maar ik herinner mij zeer goed de komst van de heer Springer en ik weet ook, dat hij mij heeft medegedeeld, dat hij heel veel moeilijkheden heeft ondervonden en dat men hem onder andere niet in de gelegenheid wenste te stellen door de Koningin te worden ontvangen, hetgeen met anderen, die in die dagen naar Engeland overkwamen, wel geschiedde, althans zo meende hij. Ik heb toen een weg weten te vinden om hem een audiëntie bij de Koningin te verschaffen, want ik had de indruk, dat hij wel wat belangrijks had te vertellen en een kijk op de toestanden in Nederland had te geven anders dan door vele anderen werd gegeven. Ik heb hem persoonlijk meermalen ontvangen en hij heeft mij ook verteld — ik geloof, dat hij ook een stuk heeft meegebracht, dat ik in mijn bezit heb gehouden —, dat hij veel contact had gehad met Vorrink. Hij was vervuld van grote bewondering voor Vorrink, met wie hij o.a. had te maken gehad in de Burgerwacht in Amsterdam in de dagen van de invasie, waarbij de heer Vorrink toen een officiersrang had. Hij had grote bewondering voor de moed en het beleid van Vorrink in die dagen. Hij had ook met de heer Vorrink contact onderhouden en hij kwam het een en ander meedelen omtrent de opvattingen van Vorrink en anderen. Wat hij verder nog heeft medegedeeld, weet ik mij niet te herinneren. Hij heeft toen het onderhoud met de Koningin gehad, waarmede hij zeer ingenomen was, en hij is verder, naar ik meen, niet meer met wantrouwen behandeld. Vergis ik mij niet, dan heeft hij een betrekking bij een van de Departementen gekregen.

67551. De Voorzitter: Ja, naar hij zegt, nogal met veel moeite, omdat hij ook daar, naar zijn mening, tegenwerking ondervond. Inderdaad heeft hij echter op de duur een betrekking gekregen. Maar hij heeft in het bijzonder hierop de aandacht gevestigd, dat hij, nadat hij was doorgedrongen tot de Ministers, met wie hij ingevolge zijn opdracht moest spreken, en nadat hij eindelijk bereikt had, dat hij door de Koningin ontvangen was, speciaal van de dienst van Derksema een grote, en in zijn ogen hinderlijke, belangstelling ondervond voor de inhoud van zijn mededelingen en dat men met minder fraaie methoden geprobeerd heeft er achter te komen, waartegenover hij gezegd heeft: Ik heb mijn mededelingen aan de betrokken Ministers gedaan en dat gaat u verder niets aan. Is dat incident u bekend?

A. Misschien heb ik er iets van gehoord, maar daar herinner ik mij niets van.

67552. De Voorzitter: U herinnert zich in ieder geval wel, dat hij toch wel moeite heeft gehad, zijn mededelingen te bestemder plaatse af te leveren?

A. Ik heb die mededeling natuurlijk van hem gekregen en weet het niet uit eigen waarneming. Ik herinner mij zeer stellig, dat hij bij mij is gekomen. Wij zal niet zeggen, dat hij moeite heeft gehad om bij mij te komen, want ik heb geen enkele moeilijkheid op zijn weg gelegd. Hij heeft mij toen terstond verteld, dat hij allerlei moeilijkheden ondervond, o.a., dat hij niet tot de Koningin werd toegelaten, terwijl ik persoonlijk wist, dat de Koningin daarmee persoonlijk helemaal onbekend was.

67553. De Voorzitter: Hij had van de heer Vorrink een zeer stringente opdracht gekregen, die hij geformuleerd heeft in zijn rapport, dat hij ook aan ons heeft overgelegd. De aanhef van die opdracht luidt als volgt:

„Wij vertrouwen U deze boodschappen toe, in de vaste overtuiging, dat U nergens voor terugdeinst, desnoods met de vuist op tafel slaat.

U zult in Londen door een filter moeten breken!

Laat U vooral niet van de Koningin weghouden; U moet de boodschappen persoonlijk aan Hare Majesteit overbrengen.

Deze boodschappen zijn uitsluitend en persoonlijk bestemd voor:

de Koningin, de Minister-President, de Ministers *Albarda, van den Tempel* en eventueel de overige leden van het Kabinet, alsmede voor de heer Sluysen.

Anderen hebben hier niets mede te maken!”

Daaraan heeft hij zich strikt gehouden en dit heeft hem heel veel verdriet opgeleverd.

A. Ik herinner mij nu wel, dat voor hem daaruit moeilijkheden voortvloeiden. Hij zei: Ik heb de opdracht gekregen, die mededelingen te doen, en ik acht mij niet alleen niet verplicht, maar zelfs niet gerechtigd, die mededelingen aan anderen te doen en aan anderen die stukken te laten zien.

67554. De Voorzitter: Dit voert mij als vanzelf tot het tweede onderwerp, dat ik met u wilde behandelen. Als overgangsvraag wil ik deze stellen: Heeft u enig idee, waar die tegenwerking kan hebben gelegen? Hij zegt nl., dat die tegenwerking in het bijzonder heeft gelegen bij de bestaande geheime diensten op dat moment, die alle draden in handen wensten te hebben en ook zelf wensten te beoordelen, wat zij met zijn mededelingen zouden doen.

Heeft u van deze sfeer in Londen iets gemerkt in de tijd, dat u er bent geweest? Heeft u de indruk, dat die diensten op deze wijze optraden en eigenlijk bemoeilijkten, dat de Ministers — want hierom gaat het in dit geval — de inlichtingen kregen, die direct voor hen bestemd waren?

A. Ik weet niet, of het zo heel dikwijls is voorgekomen, dat er inlichtingen kwamen, die direct voor de Ministers bestemd waren, maar over het algemeen kwamen inlichtingen allemaal door de inlichtingendienst. Over de vraag, in hoeverre de inlichtingendiensten daarbij een zekere schifting toepasten, sommige dingen achterhiel en van andere de overbrenging bespoedigden, heb ik geen gegevens. Vermoedens dienaangaande hebben anderen en ik weleens gehad. Vooral in de laatste jaren hebben sommige vrienden van mij en ik wel sterk het gevoel gehad (maar niet meer, want wij hadden er geen bewijzen voor), dat er een bepaalde voorkeur voor inlichtingen van een bepaalde strekking bestond; ik bedoel: inlichtingen, die uit Nederland waren verkregen.

Wij kregen toen hele stapels inlichtingen, die werden gestencild en rondgezonden aan alle Ministers; het waren er haast te veel om te lezen. Wij vonden dikwijls, dat dit erg ondoelmatig was, want in de veelheid van de stukken verloren de belangrijke gegevens hun plaats; je kon het niet meer overzien, je zou wel de gehele dag hebben mogen lezen om die stukken te kennen en belangrijke dingen ontsnapt je daardoor. Je raakte ook in de war door de tegenstrijdigheid van de berichten uit Nederland. In de laatste jaren had ik ook persoonlijk heel dikwijls de indruk, dat aan ons in een onevenredige proportie rapporten uit Nederland werden gezonden en werden gemultipliceerd, waarin van anti-parlementaire gezindheid — zo zal ik het maar noemen — blijkt werd gegeven en waarin, als werd gesproken over toestanden, die in Nederland na de oorlog zouden bestaan, de duidelijke strekking zich deed gevoelen om die toestanden in ondemocratische zin te vormen. Er werd dan heel dikwijls getuigd van een onwil bij de Nederlanders ten aanzien van het Parlement, van een verlangen naar min of meer absolute Koninklijke macht, met Ministers, die uitsluitend verantwoordelijk zouden zijn aan de Koningin en niet verantwoordelijk aan het Parlement.

67555. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Dus een terugkeer tot vóór 1848?

A. Ja, een teruggang. Het was een vergissing in het tweede cijfer van het jaartal: de 1 bleef, maar de 9 werd een 8. Van de politieke partijen deelde men mede, dat zij eigenlijk niet meer bestonden en dat niemand er meer om gaf, enz.

Ik heb — wil ik u wel ronduit zeggen — nooit aan die gegevens grote waarde gehecht, d.w.z. ik heb nooit geloofd, dat zij een juist beeld van de in Nederland heersende meningen gaven.

Sommige anderen waren wel geneigd dat te doen en zeiden: „Wij hebben toch de inlichtingen!” Ik heb altijd geloofd, dat het tendentieuze inlichtingen waren, die voor het grootste gedeelte uit verkeerde bronnen kwamen.

67556. De **Voorzitter**: Er waren in Nederland heel wat mensen op hol geslagen in die tijd.

A. Natuurlijk! Daarvan was ik mij ook bewust, dat die op hol waren geslagen en dat men de normale gang van het paard niet moet beoordelen naar die van een op hol geslagen paard, omdat dit, als het tot bedaren komt, wel anders gaat lopen.

Ik heb dus aan die berichten nooit grote waarde gehecht. Ik heb wel op verschillende plaatsen veel moeite gehad om ondanks die berichten toch gehoor te vinden voor mijn opvattingen, want dan werd mij dikwijls tegemoet gevoerd: „Gij hecht geen waarde aan die inlichtingen, maar wij hebben toch die inlichtingen.” In hoeverre het juist is, dat die inlichtingen tendentiekus werden bijeengezocht, of bij voorkeur in bepaalde kringen werden verzameld, kan ik niet beoordelen of nagaan. Ik zeg nog eens: Ik heb dikwijls het gevoel gehad.

Er kwamen druppelsgewijze inlichtingen van andere strekking tussendoor, maar die namen veelal een ondergeschikte plaats in.

67557. De **Voorzitter**: Er waren in de latere tijd, tot Augustus 1944, twee belangrijke wegen, waarover de inlichtingen binnenkwamen: B.I. en de zogenaamde Zwitserse weg, die over dr. *Visser 't Hooft* te Genève liep.

Ik heb uit uw uiteenzetting begrepen, dat inderdaad de rapporten en de stukken, die langs die wegen kwamen, werden gemultipliceerd en ter kennis van de Ministers werden gebracht. Was het zo, dat u op een stuk, dat u kreeg, kon zien, of het kwam van de kant van her B.I. of van de weg van *Visser 't Hooft*?

A. Dat herinner ik mij niet. Ik herinner mij niet, dat wij de middelen hadden om daarin een onderscheid te maken. Omtrent de herkomst van de stukken werd ons in de regel niets verteld. Ik hecht er waarde aan er bij te voegen, dat ik daarnaar ook nooit geïnformeer

heb. Wanneer iemand met een gewichtig gezicht bij mij kwam en mij wilde vertellen, op welke wijze de verbindingen onderhouden werden, dan heb ik steeds verzocht dit niet te doen, omdat ik meende, dat het als strikt geheim moest worden bewaard.

67558. De **Voorzitter**: Maar wist u van het bestaan van de Zwitserse weg, de weg over de heer *Visser 't Hooft*, die uitmondde bij de Minister-president?

A. Daar heb ik weleens van gehoord. Ook weet ik wel, dat volstrekt niet alle inlichtingen of rapporten, die uit Nederland inkwamen, ter kennis van alle Ministers zijn gebracht. Ik meen, dat er ook bepaalde rapporten waren, die ons niet bereikten, maar die uitsluitend ter kennis van H.M. de Koningin werden gebracht.

67559. De **Voorzitter**: Maar onder die omstandigheden is het van uitermate groot belang wie de schifting aanbrengt.

A. Wanneer de rapporten antwoorden zijn op uit Engeland gestelde vragen of samengesteld zijn ingevolge uit Engeland tot zekere mensen gerichte verzoeken, dan is het ook van belang tot wie men deze verzoeken en vragen heeft gericht. Daaromtrent bestond bij ons — u zult het ook van de heren *Burger* en *van den Tempel* kunnen vernemen, wij hebben er indermalen over gesproken — niet het volste vertrouwen.

67560. De **Voorzitter**: Kreeg u als Minister van de telegramwisseling met de Vertrouwensmannen een behoorlijk overzicht of geschiedde dat maar gedeeltelijk?

A. Ik meen, dat wij daarvan helemaal geen overzicht kregen en dat wij nauwelijks wisten van het bestaan van het College van Vertrouwensmannen. Vele van die zaken werden, voor zover ze niet tot bepaalde besluiten behoefden te leiden, door de heer *Gerbrandy* niet in de Ministerraad gebracht, doch in de Commissie voor Algemene Oorlogvoering, waarvan, als ik het wel heb, o.a. de Ministers van Oorlog en van Marine deel uitmaakten. Die heren hadden ook meer contact met de inlichtingendienst, want de inlichtingen liepen zo niet over de Departementen dan toch met medewerking en kennis van die Departementen.

67561. De **Voorzitter**: Het was in de jaren 1943, 1944 en 1945 zo, dat de inlichtingendienst en ook de dienst, die contact had met het verzet in Nederland, ressorteerden onder de Minister van Oorlog. Later waren er het B.I. en het B.B.O., die beide ressorteerden onder de Minister van Oorlog. Nu is het ons duidelijk geworden, dat daarnaast ook de Minister-President van vele dingen op de hoogte was. Dit brengt een uitermate belangrijke vraag naar voren: Is een dergelijke toestand wenselijk en is een andere toestand mogelijk? Het ligt voor de hand, dat zaken, die betrekking hebben op zulke moeilijke dingen als contact met het bezette gebied, in zo klein mogelijke kring gehouden moeten worden. Aan de andere kant zijn hier principiële beslissingen genomen en beleidsvragen tot een oplossing gebracht door deze enkele Ministers, die van geweldige importance zijn geweest, en er zijn ook verkeerde beslissingen genomen, die tot funeste gevolgen hebben geleid. Hierbij komt men eigenlijk voor de vraag: Kon het anders? Het zou, theoretisch gesproken, gewenst zijn geweest, dat er althans voor die principiële vragen een breder steunvlak was geweest, nl. de Ministerraad. Dit zou theoretisch zonder enige twijfel juist zijn geweest, maar de vraag is: Kon het anders?

A. Ik meen, dat het in vele gevallen niet anders kon dan dat het door een zo klein mogelijk gezelschap werd behandeld. Ik heb de indruk, dat veel van die aangelegenheden toch van te delicate aard waren en dat de geheimhouding te strikt geboden was dan dat men in een groter gezelschap die dingen mocht bespreken tussen andere dingen door. Vooral door het feit, dat in de samenstelling van het Kabinet af en toe verandering kwam — een Minister kwam en een Minister ging — zouden langzamerhand nog meer mensen dan het aantal Ministers met geheimen worden belast en ik geloof, dat dit, gegeven de gevaren, die aan het bekend worden verbonden waren, niet goed was geweest. In beginsel geloof ik dus, dat de regeling goed was, vooral wanneer aan de zaken namen van personen in Nederland verbonden waren.

67562. De **Voorzitter**: In de eerste tijd, speciaal in 1940 en 1941, is een van de grote moeilijkheden geweest de keuze van de personen, die de leiding van de inlichtingendienst of -diensten zouden krijgen. Die keuze is enige malen op een dusdanige wijze uitgevallen, dat de

commissie daar toch weleens een vraagteken achter zet. Men komt dan voor de vraag, of een zo belangrijke beslissing als de vraag, wie met de leiding moet worden belast, niet een kwestie is, die op een bredere basis moet worden behandeld en beslist.

A. Ik geloof, dat dit niet is geschied. Als ik mij niet bedrieg, hebben wij in de Ministerraad alleen vernomen het besluit van de aanwijzing van deze of gene.

67563. De **Voorzitter:** Dit was dan dus een fait accompli?

A. Ja, wij hebben niet tot de aanwijzing van een leider van de inlichtingendienst meegewerkt.

67564. De **Voorzitter:** In verband met de eerste aanwijzing, in Juli 1940, van de heer van 't Sant tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst is ons gebleken van een grote controverse tussen de Ministers *Dijxhoorn* en *Gerbrandy*, in die zin, dat de heer *Dijxhoorn* zegt: Ik was daar vierkant tegen, want dit moest zijn een militaire inlichtingendienst en deze moest onder mijn Departement ressorteren. De heer *Gerbrandy* was deze mening niet toegedaan, maar, zo zei hij, de heer *Dijxhoorn* was het daarmee van het begin af eens. Dit laatste is iets, dat de heer *Dijxhoorn* hier met alle kracht heeft ontkend. Hij zegt, er is een K.B. gekomen van Juli 1940 over de instelling van de Centrale Inlichtingendienst met de heer van 't Sant als hoofd; torn deze zaak eenmaal door de heer *Gerbrandy* werd doorgezet, heb ik er gern Ministerscrisis voor willen riskeren, maar ik heb er mij met alle macht tegen verzet, want ik achtte het volkomen fout. Daarnaast is ons gebleken, dat er te Londen toch nog wel figuren waren naast de heer van 't Sant, die deze taak hadden kunnen verrichten, al was her alleen maar generaal van *Oorschot*, op wie men in 1944 toch heeft moeten terugrijpen na de grote débâcle van de dienst van kolonel *de Bruyne* en die het, toen hij leider van de dienst B.B.O. was, zeer goed heeft gedaan.

Men ziet dus, dat de vraag moet worden gesteld: Heeft men in 1940 de juiste keuze gedaan? Daarom is de controverse *Dijxhoorn* — *Gerbrandy* wel van groot belang.

Wij hebben echter de indruk, dat dit volkomen buiten de andere leden van het Kabinet om is gegaan en beslist.

A. Ik zou het niet met zekerheid durven zeggen, maar naar mijn gevoel is het wel zo, dat het zo is geschied.

Van de controversen tussen de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* hebben wij natuurlijk in de Ministerraad heel veel bemerkt.

67565. De **Voorzitter:** Dat was een aantal andere controversen.

A. Maar die controversen liepen ook over de inlichtingen en vooral over de persoon van de heer van 't Sant. Daarvan hebben wij zeer veel bemerkt.

Er was bij de heer *Dijxhoorn* — hij zal u dat wel hebben verteld — en ook bij sommige andere Ministers, ik bedoel de heren *Steenberghe* en *Welter*, een grote weerzin tegen de heer van 't Sant en juist in verband met zijn gestie op het gebied van inlichtingen en veiligheid.

67566. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Had deze discussie dan vóór zijn benoeming plaats?

A. Ik weet niet precies, op welke datum die benoeming heeft plaats gehad.

De **Voorzitter:** Op 19 Juli 1940.

A. Neen, het zal omstreeks dezelfde tijd zijn geweest; ik denk wel er na.

U hebt misschien weleens vernomen, dat er moeilijkheden zijn geweest over een zekere mr. van *Buuren*. In het geval van mr. van *Buuren* stond de heer *Gerbrandy* met de heer van 't Sant sterk tegenover de drie heren, die ik noemde. Ik heb altijd het gevoel gehad — zonder nu in enig opzicht in een beoordeling van de heer van *Buuren* te vervallen —, dat de komst van de heer van *Buuren* in Engeland een ramp is geweest voor de toestand in de Regeringskringen in Engeland, want die persoon is het middelpunt geweest van de zeer scherpe controversen, die zich dan uitbreidden over andere onderwerpen. Als er eenmaal een geschilpunt is, maakt dit het bereiken van overeenstemming op andere punten moeilijker. Dat breidt zich natuurlijk uit. Ik geloof, dat dat de grote factor is geweest, die heeft geleid tot de eerste moeilijkheden in het Kabinet, tot de demissie van de heer *Dijxhoorn* en — als verder gevolg — de demissies van de heren *Welter* en *Steenberghe*. Daar zie ik de invloed van het geval van *Buuren* in. Ik bedoel niet een daadwerkelijke invloed van de heer van *Buuren*, maar van het geval van *Buuren*.....

67567. De **Voorzitter:** dat geleid heeft tot verscherping van de onderlinge verhoudingen?

A. Inderdaad, dat geleid heeft tot verscherping van de onderlinge verhoudingen en tot wederzijds wantrouwen. En dat ging dan eigenlijk om het beleid van de heer van 't Sant. Ik laat in het midden, of de heer van 't Sant gelijk had in zijn oordeel over de heer van *Buuren* of dat dit onjuist was: maar dat was het twistpunt, dat was het punt van geschil.

67568. De **Voorzitter:** In Augustus 1941 is de heer van 't Sant vrij plotseling afgetreden als hoofd van de inlichtingendienst en opgevolgd door de heer *Derksema*. Er waren bepaalde aanleidingen voor, waarbij ook de heer van *Kleffens* een rol heeft gespeeld. Men vond tenslotte, ook in verband met de verhoudingen in Nederland en zelfs in verband met de verhoudingen in Indië, waaruit de heer van *Kleffens* juist was teruggekeerd, dat de heer van 't Sant niet de juiste persoon was, omdat hij niet zo het algemene vertrouwen genoot als voor een hoofd van de inlichtingendienst nodig was.

Dat is in Augustus 1941 gebeurd. In het najaar van 1942 is door de heer *Gerbrandy* een uitgebreid onderzoek ingesteld naar de persoon van de heer van 't Sant in verband met de vele en hardnekkige geruchten, die over hem liepen en die ook voortdurend uit Nederland overltwamen.

Dat zijn twee punten geweest, waaromtrent ik u de vraag wil stellen: Hebben de overige leden van het Kabinet er iets van geweten, dat dit alles gaande was en dat dit dus de aanleiding was eerst tot zijn ontslag in Augustus en later tot het onderzoek, dat in de tweede helft van 1942 is ingesteld? Of ging dat eigenlijk alles buiten de overige leden van het Kabinet om?

A. Naar mijn mening heb ik van deze zaken geen bijzonderheden gekend, wel natuurlijk het resultaat van de beraadslaging met en over de heer van 't Sant. Mij kwam tenminste hetgeen ik in het tweede deel van uw rapport en in de verhoren las omtrent de onderzoekingen, die door de heren *Lovink* en *Warners* zouden zijn ingesteld, als niecw voor. Ik wist van het onderzoek, dat door de heren was ingesteld, niets en ik wist nog minder van een uitgebracht rapport. Ik meen, dat ik daarvan nooit heb vernomen.

67569. De **Voorzitter:** En het is vrij waarschijnlijk, dat de andere Ministers, die niet direct met deze zaken te maken hebben gehad, in dezelfde omstandigheden hebben verkeerdt?

A. Dat is vrij waarschijnlijk. Wel is ons natuurlijk medegedeeld, dat de heer van 't Sant van dat werk ontheven was en dat hij door de heer *Derkseina* was opgevolgd.

67570. De **Voorzitter:** Nu kom ik weer terug op de vraag, die ik zoëven stelde: Is dit nu een wenselijke toestand? Is liet niet beter, dar dit soort van algemene vragen, want tenslotte werkt de benoeming van een hoofd van de inlichtingendienst door op de inlichtingendienst zelf, een bespreking en zelfs een beslissing in het Kabinet hadden gevonden, of acht u het, gezien de aard van de materie, niet ongewenst?

A. Ik zou het in vredestijd, gesteld, dat men zo'n dienst nodig had, noodzakelijk achten, dat deze zaak vooruit in de Ministerraa werd gebracht; maar in oorlogstijd, zoals wij die hebben beleefd met di: grote gevaren, die aan het uitlekken van zekere geheimen verbonden waren, voel ik voor de opvatting, dat dit in een kleiner gezelschap van Ministers wordt behandeld en dat de Ministerraad als zodanig genoegeen neemt met de mededeling van het resultaat.

67571. De **Voorzitter:** Maar dan ook met alie risico's. dat verkeerdt beslissingen genomen worden.

A. Men moet het overlaten aan anderen. Zo hebben wij van heel veel dingen in de Ministerraad niet vernomen en ik heb dat dikwijls volkomen kunnen accepteren. Er zijn menigmaal dingen geweest en dingen bepaald, die de meeste Ministers onbekend waren, maar dat bracht de aard van de gebeurtenissen mede.

67572. De **Voorzitter:** Nu wil ik op een aader terrein komen. U was zoëven vrij aarzelend in uw beantwoording van de vraag, of u wist van een besluit tot instelling van het College van Vertrouwensmannen. De vraag, of men al of niet een College van Vertrouwensmannen in Nederland zou aanstellen, was toch een buitengewoon belangrijke beslissing, die grote gevolgen kon hebben. Niemand kon voorzien, hoe de bevrijding zou plaats hebben, maar het kon grote gevolgen hebben.

A. Ik kan mij vergissen, maar ik geloof niet, dat er een formeel besluit in de Ministerraad is genomen tot instelling van het College van Vertrouwensmannen en nog minder tot aanwijzing van bepaalde personen in dat college. Veel van wat ik b.v. gelezen heb in het boek „Onderdrukking en Verzet" was voor mij nieuw. Natuurlijk wist ik al langer dan vandaag van het bestaan van dat college, maar ik berinner mij niet, dat er ten aanzien van de instelling een formeel besluit in de Ministerraad is genomen.

67573. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dit was een zaak, die buiten de geheime dienst omging, behalve dan dat het geheim moest worden overgebracht. Dat een zo belangrijke benoeming niet in de Ministerraad kwam, begrijp ik niet.

A. De aanwijzing van die personen hebben wij bepaald niet gehad. Ik heb eigenlijk geleefd in de mening, dat dit College van Vertrouwensmannen zich zelf had gevormd en dat het door de Regering min of meer was erkend.

67574. De **Voorzitter**: Dit is niet het geval geweest. Uw veronderstelling onderstreept intussen nog eens, dat in het Kabinet het besluit om tot instelling van dat college over te gaan niet aan de orde is geweest.

A. Ik geloof niet — ik spreek enigszins aarzelend, want het is lang geleden en te midden van een massa gebeurtenissen —, dat een besluit van die aard is genomen.

67575. De **Voorzitter**: Dit alles voert tot de conclusie, dat de dingen, die betrekking hadden op het contact met het bezette Nederlandse gebied, in handen waren van zeer enkele Ministers. Dit is eigenlijk het algemene beeld.

A. Ja. Zulke dingen als de aanwijzing van vertrouwensmannen werden, volgens de voorstelling, die ik mij daarvan heb gemaakt en die ik nog bezit, eigenlijk besproken in de Commissie Algemene Oorlogvoering. Het had zó behoren te zijn, dat door deze commissie steeds verslag werd uitgebracht aan de Ministerraad, maar dit geschiedde niet altijd. Eigenlijk mocht die commissie geen besluiten riemen; zij was alleen commissie van advies aan de Ministerraad, maar dit verschil vervaagde weleens. In de Ministerraad werd meer dan eens gezegd: Wij krijgen dat alsjeblift hier! Zulk een waarschuwing was af en toe zeer nodig, want men kreeg zo de neiging, het gehele college er buiten te laten. Ik wil niet zeggen, dat dit altijd kwade opzet was, maar het is zo'n natuurlijke gang van zaken, dat zulk een commissie zich autonoom maakt, als men daarvoor niet oppast.

67576. De **Voorzitter**: Is ook weleens ter sprake geweest de vraag, of de inlichtingendienst geheel in militaire handen moest zijn? Dit is weer een heel ander aspect van de zaak. Het spreekt vanzelf, dat een inlichtingendienst, voor zover hij betrekking heeft op het verzamelen van militaire inlichtingen, een militair apparaat moet zijn. Dit is vanzelfsprekend. Via deze militaire inlichtingendienst passeerde nu echter ook alle civiele berichtgeving, behoudens hetgeen ging over de Zwitserse weg, van de heer *Slotemaker de Bruine* via ds. *Visser 't Hooft* naar de heer *Gerbrandy*. Men zou dus kunnen zeggen, dat er in Londen feitelijk een splitsing is geweest in die zin.

Is een vraagstuk als dit ook nooit aan de orde geweest?

A. Ik weet wel, dat er tussen de Departementen van Justitie en van Oorlog een oude controverse is op dat punt. Ook vóór de oorlog — zo is mij wel medegedeeld — bestond er een zekere jalousie de métier tussen de beide geheime diensten van de Ministeries, die op het Plein zetelen. Deze diensten van Oorlog en Marine gingen zich, naar het schijnt, herhaaldelijk op elkaars gebied bewegen, zodat er grensgeschillen ontstonden. Ik heb dit nooit van nabij gezien, maar ik heb er dikwijls over horen praten, dat het niet altijd boterde.

Van die oude tegenstelling kon men naar mijn mening in Londen ook wel iets bemerken; maar ik meen, dat Justitie ook in Londen nauw bij het werk van de inlichtingendienst is betrokken gebleven. Hoe nauw het is geweest, weet ik niet.

67577. De **Voorzitter**: Bij de inlichtingendienst stellig niet; met uitzondering dan van het eerste jaar; toen ressorteerde de zaak geheel onder Justitie.

A. Het ressorteerde naderhand onder Oorlog, onder Minister *van Lidth de Jeude*. Ik meende echter, dat er altijd contact met Justitie was, maar ik heb het niet uit eigen waarneming.

67578. De **Voorzitter**: Dat is zeer miniem geweest.

U kunt dus ook niet zeggen, dat in Juli 1940, toen de heer *van 't Sant* hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd, er aanstonds directe reacties van de zijde van het Kabinet als zodanig zijn geweest!

A. Neen, in Juli 1940 geloof ik niet, dat er reacties van het Kabinet zijn geweest. U bedoelt er mede, dat in het Kabinet stemmen zouden zijn opgegaan, die zich er niet mede wilden verenigen?

67579. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat het Kabinet meende op hetzelfde standpunt te moeten staan als de heer *Dijxhoorn*, dat een militaire chef de aangewezen oplossing was. Of iets van die aard.

A. Ik herinner: mij niet, dat het zo vroeg (in Juli 1940) reeds een punt van discussie of geschil is geweest, hoewel het natuurlijk mogelijk is. Het was, geloof ik, al in Juli, dat het oordeel van sommige heren over het werk van de heer *van 't Sant* niet gunstig was, en dat cirukte zich duidelijk in de meningsverschillen over het geval *van Buuren* uit.

67580. De **Voorzitter**: U hebt nu gelezen het kleine hoofdstuk in het verslag over de punten b, c, d en e van het Enquêtebesluit, dat gewijd is aan bepaalde zaken, die betrekking hadden op de heer *van 't Sant* en zijn positie.

Bij de verhoren, die de commissie heeft gehouden over het vraagstuk van de verbandingen met het bezette gebied (punt f van het Enquêtebesluit), komt dit onderwerp in veel versterkte mate terug. Steeds en overal ontmoet men daarbij de heer *van 't Sant* en steeds en overal zijn er mensen, die klachten hebben over het optreden van de heer *van 't Sant*, die achter alle mogelijke dingen de invloed van de heer *van 't Sant* zien, enz.

Hebt u daarover in zijn algemeenheid een oordeel, dus over het feit, dat steeds door alle mogelijke mensen bij alle mogelijke kwesties de heer *van 't Sant* naar voren wordt geschoven als de man, die de zaak vertroebelt, die zich bemoeit met dingen, waarmede hij zich niet moest bemoeien, enfin, te veel om op te sommen?

A. De heer *van 't Sant* is gedurende die jaren in Londen het *bête noire* ge eest van zeer veel mensen. Wanneer er iets gebeurde, dat hun eigen persoon of de persoon van anderen betrof en hun niet aanstond, was er een neiging om te zeggen: „*van 't Sant!*”

De **Voorzitter**: Hij was, wat men in rond Hollands noemt, het zwarte schaap.

A. Ik heb het gevoel — dat gevoel heb ik in Londen ook altijd gehad —, dat hierbij (op zijn zachtst gesproken) overdreven werd en dat het zeer wel mogelijk was, dat het een manie was de heer *van 't Sant* van allerlei dingen te beschuldigen, waaraan hij onschuldig was.

Ik heb in Londen herhaaldelijk contact met de heer *van 't Sant* gehad. Ik heb dat contact meer dan eens gezocht, omdat ik de heer *van 't Sant* van vroeger kende. Ik was, nu 30 jaar geleden, wethouder van den Haag, toen hij tot hoofdcommissaris werd benoemd. Ik ben in die tijd veel met hem in aanraking geweest. Ik heb hem ook in Londen herhaaldelijk ontmoet en ik heb die ontmoetingen niet vermeden. Integendeel, ik wil wel zeggen, dat ik die ontmoetingen heb gezocht, omdat mijn gemoed er tegen in opstand kwam, dat ieclereen over *van 't Sant* roddelde, en ik wilde door hem te ontmoeten, ook op publieke plaatsen, bewijzen, dat ik daaraan niet mededeed, want ik vond het een minderwaardig spel. Ik heb bij mijn ontmoetingen en bij andere aanrakingen nooit enig bewijs gevonden voor de aantijgingen, die tegen hem gericht waren. Ik zeg daarmede niet, dat die aantijgingen geen grond zouden kunnen hebben, maar ik heb er nooit enige grond voor gevonden. De voorstelling als zou *van 't Sant* grote invloed hebben gehad op de staatkundige besluiten van de Koningin heb ik altijd naar het rijk der fabelen verwezen. Ik heb er nooit enige grond voor gevonden, dat de heer *van 't Sant* allerlei intriges op touw zette. Een feit is, dat de persoon van de heer *van 't Sant* bij vele personen veel wantrouwen opwekte.

67581. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waarom vindt u dat?

A. U hebt in vorige verklaringen, die over *van 't Sant* voor uw commissie zijn afgelegd, vernomen, dat de heer *van 't Sant* een buitengewone intelligentie had. Hij is buitengewoon scherpzinnig en men heeft somtijds, wanneer men met zeer scherpzinnige mensen in aanraking komt, vooral als zij behoren tot de kringen van politier en geheime diensten, een gevoel van onbehaaglijkheid. Dan gevoelt men

zich niet rustig en veilig. Ik geloof, dat het die bijzondere scherpzinnigheid van de heer *van 't Sant* is, die vele mensen met wantrouwen tegen hem vervult. Hij heeft zonder enige twijfel de aard van een detective. Hij heeft, voor zover ik de figuur van een detective kan beoordelen, een aantal kwaliteiten, die hem daarvoor geschikt maken: een sterk geheugen voor personen, die hij gezien heeft, een uitstekend waarnemingsvermogen, een buitengewoon scherp verstand...

67582. De **Voorzitter**: En dus waarschijnlijk ook de neiging om zich met persoonlijke zaken in te laten.

A. en daarbij belangstelling voor een groot aantal zaken, maar ik heb hem nooit onbehoorlijke dingen zien doen en ik heb ook nooit van anderen een mij treffend bewijs gehoord van verkeerde praktijken, waaraan hij zich zou hebben schuldig gemaakt.

67583. De **Voorzitter**: Maar u kreeg toch ook van verschillende zijden verhalen over hem?

A. Ja, ik hoorde ook: dat heeft *van 't Sant* gedaan en dat is *van 't Sant* zijn werk, maar ik haalde mijn schouders op. Alles werd hem toegeschreven. Toen de eerste dropping mislukte en toen de zoon van professor van Hamel verongelukte — daarvan waren wij in de Ministerraad niet op de hoogte, dat was zeer goed en ik had het ook liever niet geweten —, hoorden wij achteraf: *Van 't Sant* heeft dat verraden. Onder de mensen, die uit Nederland kwamen, waren er ook, die zeiden: *Van 't Sant* heeft de mensen, die gedropt zijn, verraden. Dit heb ik — zonder mij nu te herinneren, wie het mij heeft verteld — zeer sterk in mijn geheugen. Toen mij dit werd medegedeeld, heb ik gezegd: Man, wees toch voorzichtig! Welk belang zou de heer van *'t Sant* er bij kunnen hebben gehad, een voor Nederland en dooi Nederland gezonden man, die werk doet in het belang van de Nederlandse vrijheid, te verraden aan de Duitsers? Dit is onaannemelijk, want dan zou hij in Duitse dienst hebben moeten staan.

Daaraan werden nog allerlei andere weerzinwekkende verhalen verbonden. Ik durf mij geen definitief oordeel over deze dingen te vormen, omdat er dingen kunnen bestaan, die mij onbekend zijn, maar ik heb nooit enig bewijs gezien voor de aantijgingen tegen *van 't Sant*.

67584. De **Voorzitter**: De inlichtingen, die u en anderen te Londen daarover kregen, waren nooit in een dusdanige vorm en zodanig voorzien van bewijzen, dat u heeft gezegd: Daar kan wel wat in zitten?

A. Neen, een geval van die aard herinner ik mij niet.

67585. De **Voorzitter**: Het waren altijd opmerkingen van algemene aard zonder meer?

A. Neen, uitingen van wantrouwen.

67586. De **Voorzitter**: Dus geen feiten?

A. Ik heb geen feiten gezien. In het geval van *Buuren* werd hem een slecht beleid toegeschreven: maar wanneer men dat ziet in het licht van het geval van *Buuren*, waarbij de Engelsen een grote rol hebben gespeeld, dan moet men in de eerste plaats treden in een beoordeling niet van de figuur van *'t Sant*, maar in de figuur van *Buuren*. Hiervan hangt af wat hem is overkomen en daarover wil ik mij liever niet uitlaten.

67587. De **Voorzitter**: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van wat ik te vragen had. Wilt u misschien zelf nog opmerkingen maken, die voor ons onderzoek van belang zijn?

A. Ik hecht er waarde aan, mede te delen, dat ik van de werkzaamheden van de geheime dienst over het algemeen heel weinig heb bemerkt. Ik heb maar twee keer iets ontvangen, dat door de geheime dienst was overgebracht en speciaal voor mij bestemd was. Het ene was al vrij vroeg in de oorlog, en wel een nota van de helaas overleden *Wiardi Beckman*, waarin deze zijn kijk gaf op de staatkundige ontwikkeling, die in Nederland wenselijk zou zijn. Het andere was een bundel brochures van het tegenwoordige Kamerlid Scheps, die hij hier in oorlogstijd heeft geschreven. Daarvan heb ik een hele stapel ontvangen.

67588. De **Voorzitter**: Was dit in de latere tijd?

A. Niet zo heel erg laat. Het kan in 1942 of 1943 zijn geweest. Dat waren de enige dingen, die ik rechtstreeks van de geheime dienst heb ontvangen. Het eerste heb ik niet van de leider van de dienst gekregen, maar uit handen van de heer *Sluysen*, die, meen ik, niet de Nederlandse of met de Engelse geheime dienst ook contact had.

Verder heb ik, evenals de andere Ministers, de stukken ontvangen, die werden gedistribueerd onder ons, en ik heb natuurlijk enige contacten gehad in de laatste jaren, na de bevrijding van het zuiden. Toen het zuiden bevrijd was, hebben wij wel in het noorden inlichtingen ingewonnen omtrent de toestand van bepaalde waterstaatswerken. Dat heb ik dan met de heer Fock, die in de laatste jaren de feitelijke leider is geweest, besproken en dan kwam er ook een antwoord. Maar van wie het kwam en langs welke weg wist ik niet, wilde ik niet weten en heb ik nooit geweten.

Dat is voor mij ook een geheim geweest.

67589. De **Voorzitter**: Wij hebben van het Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie gekregen een memorie omtrent de positie van Nederland tijdens de Duitse bezetting. Die memorie is afkomstig van de heer *Wiardi Beckman* en bijgewerkt, want er zijn toevoegsels aan tot 15 Juli 1941. Er staat de aantekening op, dat in November (dat is aus November 1941) blijkt een aantekening op het origineel het rapport door L 63 (dat was een in Nederland werkzame agent) is overhandigd aan P 40. Verder staat er op: Het is nog niet bekend, of het rapport in Londen is aangekomen.

De agent L 63 hebben wij gehoord. Hij heeft ons verteld, dat het hem veel moeite heeft gekost deze nota weg te krijgen, maar dat het hem na enige maanden is gelukt en dat hij (als ik mij niet vergis) ook bericht heeft gekregen, dat de nota in Londen is ontvangen.

Bovendien is er echter sprake van een ander stuk van de hand van de heer *Wiardi Beckman*, dat niet zo uitvoerig als deze nota zou zijn, die ik u nu toon, opdat u kunt nagaan, of u dit stuk in Londen ooit in handen hebt gehad.

A. Neen, ik geloof het niet, maar het zou, dunkt mij, ook niet niet de datum kloppen. Ik heb u horen zeggen, dat het November was.

De **Voorzitter**: Weggestuurd in November 1941!

A. Ik moet met het nodige voorbehoud spreken. Als ik mij niet vergis, is de nota, die ik bedoel, op zijn minst twee maanden eerder in Londen geweest, want ik geloof, dat ik van die nota kennis droeg, toen ik mijn eerste nota aan de Ministerraad schreef over het herstel van het parlementaire stelsel. Ik meen, dat die eerste nota over het herstel van het parlementaire stelsel is van September 1941. Ik meen, dat ook uit de nota van de heer *Wiardi Beckman* blijkt, dat een verkiezing niet onmiddellijk mogelijk zou zijn en ook niet onmiddellijk wenselijk, dat met blijdschap moest worden begroet het feit, dat er enige technische werkzaamheden, verbonden aan de samenstelling van een nieuwe kiezerslijst, nodig waren, want daardoor werd het nodige respijt verkregen voor een nieuwe politieke oriëntering van het Nederlandse volk en voor beraad in eigen kring van de politieke partijen.

67590. De **Voorzitter**: Bovendien hebt u de herinnering, dat het stuk van veel kleinere omvang was dan dit?

A. Ja zeker'.

De **Voorzitter**: Ik ben hiermede aan het einde van mijn vragen. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

J. W. ALBARDA.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIS VAN VLIET,
oud 56 jaar, wonende te Blaricum, koopman.

Hij legt de eed af als getuige.

67591. De **Voorzitter**: U hebt enige tijd geleden aan de commissie een brief geschreven, waarin u mededeling doet van een bepaald feit, dat betrekking kan hebben op de verbindingen van het bezette gebied met Engeland, dat in 1943 zou hebben plaats gevonden en waarbij u betrokken zou zijn geweest. Zou u ons daarover nadere mededelingen kunnen doen?

A. Ik heb u gevraagd of u bekend was met de achtergrond van de pogingen om van Nederland uit een nieuwe code naar Engeland te laten overbrengen, omdat hier bekend was, dat de Duitsers in het bezit waren van de code, die voor het verkeer met Engeland werd gebruikt. Wat ik met de uitvoering daaromtrent te maken heb gehad, is een facet, dat eigenlijk m.i. niet ter zake doet. Ik ben persoonlijk er wel voor geïnteresseerd, dat uw commissie tot de grond van het gehele gebeuren van het England-Spiel komt.

67592. De **Voorzitter**: Het lijkt mij goed, dat u in concreto mededeelt, waarop uw brief doelt.

A. Ik heb gedoeld op het feit, dat — naar ik meen in de nazomer van 1942 — door de Duitsers opnieuw de hoofden van de vrijheidsbeweging in gevangenschap zijn gesteld en dat er toen iemand is geweest, die is begonnen, de losse touwtjes weer aan elkaar te knopen.

67593. De **Voorzitter**: Wie was dit?

A. De reserve-officier van de cavalerie *Six*. Deze heeft daarbij moeten vaststellen, dat heel veel van de onaangenaamheden, die toen plaats vonden, in verband stonden met het feit, dat de code, die gebruikt werd voor het verkeer met Engeland, aan de Duitsers bekend was, zodat dezen telegrammen konden ontcijferen. Daarom werd besloten, een nieuwe code van hier uit naar Engeland te laten brengen. De code is opgesteld door onze cryptoloog, de tegenwoordige generaal *Koot*, en ik zou die code uit mijn hoofd leren. Ik ben ook bezig geweest met de voorbereidende maatregelen voor mijn vertrek naar Engeland, omdat het feit, dat zij (de Duitsers) de code hadden, niet incriminerend mocht zijn voor degene, die het telegram zond.

Ik weet het telegram niet precies meer uit mijn hoofd, maar wel ongeveer. Wij zijn uitgegaan van de gedachte, dat men bij twee vrienden, die over iets een geweldige ruzie of plezier hebben gehad, slechts aan dit feit behoeft te herinneren om te laten weten, van wie het bericht kwam, zodat men dan de naam niet behoefde te noemen.

Persoonlijk zou ik het volgende telegram doen verzenden:

„Degene, die adviseerde, dat *Witmans* niet de goede adviseur van zo-en-zo is, in verband met *Lovink*, vraagt, of een koerier van hem u welkom is.”

Hierop is een antwoord gekomen; ik heb de bevestiging later zelf gekregen, dat dit telegram is ontvangen. Toen is echter, zoals het toen gebruikelijk was, de deur dicht gegaan.

67594. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met dit laatste?

A. Er hebben toen weer verschillende gevangennemen door de Duitsers plaats gehad.

67595. De **Voorzitter**: Kan dit verband houden met de verzending van dat telegram en het antwoord?

A. Dit is niet onwaarschijnlijk, omdat juist degene, die voor mij de overtocht naar Engeland mogelijk moest maken, hierop is gevangengenomen.

67595. De **Voorzitter**: Bent u zelf ook gevangengenomen?

A. Toevallig ben ik nooit gevangengenomen, hoewel ik vrijwel de hele tijd tot mijn vertrek naar Engeland bezig ben geweest met de vrijheidsbeweging.

67597. De **Voorzitter**: Wanneer bent u tenslotte uit Nederland weggegaan?

A. In 1944.

67598. De **Voorzitter**: Over de rivieren?

A. Ik ben gegaan op verzoek van vooraanstaande zakenlieden, die van de beide voorafgaande pogingen wisten, omdat zij, in verband met de mogelijkheid van bevrijding, graag contact wilden hebben met de Regering te Londen in het algemeen belang. Eerst heb ik daaromtrent overleg met mijn vrouw gepleegd, die dacht, dat het mij zou gelukken. Ik heb gezegd: driemaal is scheepsrecht, ik weet, hoe ik het niet moet doen. Het is mij toen gelukt, aan de overkant te komen.

67599. De **Voorzitter**: Twee dingen zijn bij het telegram niet duidelijk. Hoe hebt u het telegram kunnen verzenden? Daarvoor moest u toch een bepaalde weg weten.

A. Inderdaad. Toen in 1942 verschillende van mijn relaties en contacten gevangengenomen waren en ik een keer zonder contact zat, ben ik opnieuw er op uitgegaan om te zien, op welke wijze ik weer contact met de vrijheidsbeweging zou kunnen krijgen. Een van mijn bezoeken is geweest aan mr. M. H. de Boer, in Utrecht, die mij een paar contacten heeft genoemd, waarmede ik mij toen in verbinding heb gesteld.

67600. De **Voorzitter**: Zei u, dat het telegram zó was ingericht, dat het nog niet erg zou zijn, indien het onverhoopt door de Duitsers werd ontcijferd?

A. Juist! Omdat dan alleen de aanbieder van het telegram (ik) gesnapt zou kunnen worden.

67601. De **Voorzitter**: Dat hebt u gedaan op verzoek van de heer *Six*?

A. Neen, ik heb alleen gezegd, dat de heer *Six* in 1942 de verschillende touwtjes aan elkaar is gaan knopen en hij tot de beslissing is gekomen, dat naar Engeland moest worden gezonden. Dat is niet in direct contact met mij gegaan; het is, zou ik willen zeggen, langs schakellijnen gegaan.

67602. De **Voorzitter**: Het initiatief is van de heer *Six* uitgegaan?

A. Ja.

67603. De **Voorzitter**: Langs een omweg is aan u het verzoek gedaan,

A. omdat ik het contact met de andere kant kon bewerkstelligen.

67604. De **Voorzitter**: En u eventueel zelf zou gaan?

A. Ja.

67605. De **Voorzitter**: Aan wie was dat telegram gericht?

A. Aan Zijne Excellentie Minister van *Kleffens*. Dat stona er officieel bij; dat vonden wij geen bezwaar. Wij zijn hier gaan zoeken naar een heel goede vriend van de heer van *Kleffens*.

67606. De **Voorzitter**: Er moet wel aangenomen worden, gezien ook het verdere verloop van de zaak, dat het telegram in Duitse handen is gekomen.

A. Zij hebben zeer zeker daarvan kennis gekregen. Zij hebben het antwoord op het telegram van de heer van *Kleffens* („natuurlijk”), dat ik heb ontvangen, ook ontvangen en toen gezegd: Nu is de tijd rijp om opruiming te houden.

67607. De **Voorzitter**: Terwijl zelfs rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid, dat het niet overgekomen is.

A. Neen. Ik heb later in Londen mijn opwachting gemaakt bij Zijne Excellentie de heer van *Kleffens* en heb hem gevraagd: „Hebt u het telegram ontvangen?"; toen zei hij: U hebt mijn antwoord toch gekregen?, natuurlijk”, waarop ik tegelijkertijd antwoordde: „Natuurlijk”. Toen wist ik dat het in orde was.

Mij was het, eigenlijk gezegd, meer hierom te doen (dat schreef ik u eigenlijk): Welke zijn de redenen van de heer *Six* geweest om een nieuwe code te laten overbrengen? Dat heeft een teruggang naar de wortel van het spel. Indien die gegevens in uw handen zijn, meen ik, dat daarmee aan mijn opdracht is voldaan.

67608. De **Voorzitter**: De heer *Six* heeft hier uitvoerige verklaringen afgelegd over zijn bemoeiingen met deze zaken en met de verbindingen in het bijzonder.

A, Dat was mij niet bekend. Ik ben altijd in het buitenland geweest. Ik ben kort geleden teruggekomen en toen zag ik de mededelingen in de krant. Ik heb toen gedacht: Ik moet even vragen of u dit bekend is.

67609. De **Voorzitter**: Weet u of, toen deze poging mislukt was, waarbij u zelf de dans ontsprongen bent, hierop nog voortgewerkt is en of men geprobeerd heeft anderen de reis te laten maken?

A. Dat is mij niet bekend. Er zijn er een stuk of vier of vijf gevangengenomen, die gelukkig allemaal er het leven hebben afgebracht. Ik zelf was toen, omdat ik daarvóór al enige onaangenaamheden had gehad, zo wijs mij er enige maanden niet mee te bemoeien.

67610. De **Voorzitter**: Maar u weet niet of anderen het hebben gedaan?

A. Dat weet ik niet.

67611. De **Voorzitter**: Hoe zou u de reis hebben gedaan?

A. Per vliegtuig met de heer van *Tijen*.

De **Voorzitter**: Nu is het mij duidelijk.

A. Ik ben zelf reserve-officier-vlieger geweest. Wij zijn geen grote vrienden geweest. Ik was toen in dienst van een buitenlandse firma, die handelde op Indië en Australië, en hij trachtte de Indische leveranties voor Fokker te krijgen van het ogenblik af, nadat hij er eerst als particulier vlieger kwain. Onze karakters kwamen niet erg overeen. Toen was er door mijn verbinding langs de *Boer* wel gezegd: Stel je in verbinding met van *Tijen*. Ik heb toen gezegd: Wij hebben nooit zo goed geaccordeerd. Ik heb gezegd: Doen jullie het maar en wanneer van *Tijen* zegt, dat de tijd rijp is, dan ga ik wel. Zo heb ik langs de notaris in Utrecht, de heer *ter Horst*, dat was de man, die voor mij tussenpersoon was voor het verzenden van het telegram naar Engeland, aan de ene kant verbinding gehad en aan de andere kant had ik verbinding met van *Tijen*.

De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat het verhaal past in een aantal andere gegevens.

A. Dit was één van de facetten, waarop ik meende uw aandacht te moeten vestigen, opdat dit u een leidraad geven zou.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit thans het verhoor.

C. VAN VLIET.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Plint van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANNES JOHAN HOUCK,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage.
directeur van De Hofstadbank.

Hij legt de eed af als getuige.

67612. De **Voorzitter**: Het is ons gebleken, dat u tijdens de oorlog in contact hebt gestaan met de heer de *Geus*, die in die tijd werkte onder de naam L 63.

Nu hebben zich bij de verbindingen, die de heer de *Geus* heeft gehad, enige opmerkelijke gevallen voorgedaan. Ik zou u willen vragen, of u daarvan iets weet.

Ongeveer in welke tijd hebt u contact met hem gehad?

A. Dat moet ik even in de aantekeningen, die ik bij mij heb, nakijken, want u hebt mij een week geleden de schrik op het lijf gejaagd met uw briefje, dat ik hier moest komen. Ik had al die tijd daarvoor er niet meer over gepeinsd en heb dus mijn geheugen erg moeten oprispen.

Ik heb met de *Geus* contact gehad, ik denk van 1941 af, maar intensief van Juli 1942 af tot het einde toe. Vóór die tijd heb ik ook contact gehad, maar die verbinding heb ik nooit vertrouwd; dat was van September 1940 tot 1942; dat vind ik een tijd, waarvan ik geen duidelijke aanwijzingen heb, dat de berichten inderdaad overkwamen.

67613. De **Voorzitter**: Er waren vóór die tijd, behoudens zeer enkele uitzonderingen, niet veel andere mogelijkheden dan verzending over een zee- of landverbinding.

A. Ja. Er is kwestie van geweest, dat een of andere Schot van September 1940 tot Juli 1942 zou zitten tussen Noordwijk en de Westeinder Plas. Ik had vrij belangrijke berichten en photo's gekregen en die gingen via prof. Blok in Oegstgeest, die zelf twijfelachtig was. Ik heb het zelf gedeponereerd in Noordwijk onder een of andere steen, maar vond het alles een beetje fantastisch. Ik heb nooit een behoorlijke indruk gehad, dat het inderdaad overkwam.

Na Juli 1942 hebben wij inderdaad wel heel behoorlijke dingen gehad. In de tijd, dat de verbindingen waren verbroken, hebben wij het een tijd moeten doen over Arnhem en Nijmegen.

67614. De **Voorzitter**: U zegt: in de tijd, dat de verbindingen waren verbroken. Wat bedoelt u daarmee?

A. Ja, dat klinkt wat vreemd. Van Juli 1942 tot het voorjaar van 1943 hadden wij een heel goede verbinding over dr. Brouwer via de operator *Tuyn*. Dat ging over alle mogelijke dingen. In het voorjaar van 1943 (ik weet helaas de datum niet meer) was die verbinding verbroken. Toen heb ik een verbinding gehad via een vriend van mij, de *Granada* — daar zat Wannée tussen en daarvan heb ik nooit zeker geweten of het werkelijk liep — (nl. via België); via de *Geus* over Arnhem—Nijmegen. Dat was in October 1943. Na October 1943 liep alles zeer gemakkelijk over de Packard-groep.

67615. De **Voorzitter**: Heeft u vlak voor uw overgang naar de *Packard*-groep geen aanwijzingen gehad?

A. In zoverre, dat de *Geus* bij mij gekomen is en mij verteld heeft: Er zijn een paar zenders, waarvoor ik uit Engeland gewaarschuwd ben. Deze zenders waren bij name genoemd en zouden in handen van de Duitsers zijn.

67616. De **Voorzitter**: U roert reeds zelf het punt aan, dat ik wilde verifiëren. De heer de *Geus* heeft verteld, dat hij in Augustus 1942 een telegram heeft verzonden, waarin hij verteld had, dat de zenders U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.O. en V.A.L./A.L.P. in handen van de Duitsers waren en dat hij aanvankelijk niets op dit telegram heeft gehoord. Een jaar later echter, in Augustus 1943, kreeg hij een telegram, naar het uiterlijk te oordelen van de Regering te Londen, waarin stond:

„De Regering laat u weten: indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten.”

Dat is een buitengewoon merkwaardige gang van zaken en een buitengewoon merkwaardige waarschuwing, gezien het feit, dat de heer de *Geus* pas een jaar later antwoord kreeg. Nu blijkt, dat u van het laatste op de hoogte was, maar kent u ook het eerste gedeelte?

A. Ik weet alleen, dat hij bij mij in 1943 is gekomen en toen heeft hij mijn raad gevraagd: Zal ik onderduiken of niet? Hij heeft mij toen het telegram getoond.

67617. De **Voorzitter**: En klopt dat wat de inhoud betreft met hetgeen ik u zo juist voorlas?

A. Ja. Wij hebben er uitgebreid over gepraat, wat hij zou doen.

67618. De **Voorzitter**: Heeft hij toen niet gezegd: Wat is dat gek: ik heb een jaar geleden een telegram verstuurd en ik krijg er nu pas antwoord op?

A. Hij heeft wel gezegd, dat hij destijds een waarschuwing had gegeven.

67619. De **Voorzitter**: Maar heeft hij gezegd: dit is een reactie op een waarschuwing, die ik al veel vroeger heb verzonden?

A. Ja, maar ik weet niet, of het een jaar later was.

67620. De **Voorzitter**: Maar het verband heeft hij wel gelegd?

A. Ja.

67621. De **Voorzitter**: Dat vond hij dus toen al enigszins vreemd?

A. Ik heb niet de indruk gekregen, dat hij het toen vreemd vond. Er waren zoveel vreemde dingen.

67622. De **Voorzitter**: Nu is het merkwaardige van de zaak, dat zowel die waarschuwing, die hij dan zegt in Augustus 1942 te hebben verzonden, als het telegram, dat hij terug heeft gekregen in Augustus 1943, niet bekend zijn in Londen.

A. Is alles bekend, op papier, in Londen? Er zullen wel meer hiaten zijn.

67623. De **Voorzitter**: In ieder geval hebben de mensen, die er in die tijd mee te maken hebben gehad, ons niet kunnen vertellen, dat zij er van weten. Misschien kan kolonel *Somer* nog enige opheldering geven, als hij terug is uit Indië. Hij was toen hoofd van het B.I.

Deze gang van zaken klopt dus overigens met uw herinnering?

A. Ja. Ik kan het mij zo goed herinneren, omdat wij lang en breed hebben gesproken over de vraag: zal ik weggaan of doorwerken?

67624. De **Voorzitter**: Als u dit nu reconstrueert in de tijd van Augustus 1943, over welke verbinding zou dat telegram dan naar uw mening binnen hebben moeten komen?

A. Via Nijmegen.

67625. De **Voorzitter**: Wat was dat?

A. Ik heb altijd horen praten over een sergeant of een sergeant-majoor, waarmee hij verbinding had, maar verder heb ik nooit geïnformeerd; dit deed je niet.

67626. De **Voorzitter**: Kunt u zeggen, welke verbinding er in de periode van Augustus 1942 kan zijn geweest? De heer *de Geus* heeft zelf gezegd, dat hij het in Augustus 1942 heeft verzonden, en dit neem ik graag aan.

A. Dat weet ik niet, maar de verbinding, die wij toen hadden, liep altijd over dr. *Brouwer*. Hij had ook nog andere verbindingen, maar omdat hij niet veel verbindingen had, gaf hij dit aan mij.

67627. De **Voorzitter**: U had weer eigen verbindingen?

A. Via *Brouwer*. Naderhand is mij gebleken, dat hij aan een ander ook berichten gaf en dat deze ook via dr. *Brouwer* liepen.

67628. De **Voorzitter**: Zo iets kwam meer voor in die tijd. Had u ook contact met hem vóór Juli 1942, toen hij heeft gebruik gemaakt van de zender van *Alblas*, die in Juli 1942 is gearresteerd?

A. Dit heb ik nooit persoonlijk meegemaakt.

67629. De **Voorzitter**: U heeft *Alblas* ook niet gekend?

A. Neen.

67630. De **Voorzitter**: Dit was het hoofdpunt. Ik heb hier nog een mededeling van de heer *Vader*, die u waarschijnlijk zonder meer kunt bevestigen. Deze is in het bezit van een kort verslagje van u, dat als volgt aanvangt:

„Na het vertrek van J. *de Geus* op 7 September 1944 (contact met hem vanaf October 1941, aanvankelijk zijn berichten via mij; na verbreking van mijn verbinding via Dr. *Brouwer* te Bilthoven, mijn berichten via hem) rechtstreeks contact met groep-Packard.

Persoonlijk in hoofdzaak verzorgd beantwoording vragen over voedselvoorziening (ir. *Louwes*), pharmaceutische en medische gegevens (prof. *Uytenhogaart*), inundaties provincies Utrecht en Zuidholland (Provinciale Waterstaat).

Inlichtingen ontvangen van verschillende medewerkers voor verkenningen enz., o.m. prof. H. P. *Blok*, C. van *Wermeskerken*, C. L. *Meijer*, *Ulrich*, de *Granada*.

Gegevens verzameld over V 2-wapens (o.m. C. van *Wermeskerken*, prof. *Uytenbogaart*), troepenlocaties en identificaties te den Haag en omliggende gemeenten (o.m. C. L. *Meijer*).”

A. De belangrijkste waren de gegevens van de heer *Louwes*; die heb ik persoonlijk het belangrijkste gevonden.

67631. De **Voorzitter**: De heer *Vader* heeft dat later nog eens onderstreept. Als hij het heeft over de verschillende berichten, die via de Packard-groep zijn gegaan, zegt hij:

„Het contact met *Louwes* is gelopen via de heer *Houck*, die deel uitmaakte van de organisatie L 63, en later ook via de heer *van der Vlugt*.”

Daaruit blijkt, dat de gegevens van de heer *Louwes* via u kwamen. Dat heeft zeker lang geduurd?

A. Tot het einde toe. Het was namelijk zo: om gemakkelijk toegang tot hem te krijgen, had prof. *Uytenbogaart* mij directeur van het T.N.O., buiten bezwaar van 's lands schatkist, gemaakt. Ik kon dus altijd bij de heer *Louwes* binnenlopen. Ik kreeg van hem ontzettend veel medewerking en hij gaf zeker eens in de zes weken een rapport over de voedseltoestand hier en over wat bij een eventuele bevrijding hier direct nodig zou zijn. Dat heeft hij, ir. *Louwes*, gedaan van ongeveer anderhalve maand vóór de invasie in Frankrijk, toen — natuurlijk voor zover ik weet — de eerste vraag uit Londen over de voedselpositie in ons land kwam. Hij is daarmee doorgegaan: hij kwam bij mij of ik kwam bij hem. Wij hebben regelmatig bijgehouden, hoe de voedseltoestand hier verslechterde en welke de eerste behoeften zouden zijn. De heer *Louwes* heeft gesuggereerd — dat vind ik voor mij zelf merkwaardig — het voedsel te droppen; dat idee is van hem uitgegaan. Men zegt, dat het helemaal van de geallieerden is uitgegaan, maar ik heb altijd de indruk gehad, dat

hij er een zeer gedetailleerd plan voor had. Hij zei, wat het eerste moest worden gestuurd, hoe het verpakt moest zijn om door de Rode Kruis-reliefactie gemakkelijk te kunnen worden gedistribueerd.

67632. De **Voorzitter**: Dat verwerkte hij in zijn rapporten?

A. Ja, of wij stuurden het afzonderlijk. Ik heb enige afschriften bewaard — de andere waren veel te gevaarlijk om bewaard te worden —, omdat ik interessant vond de manier, waarop het gebeurde.

67633. De **Voorzitter**: Van wanneer is het telegram, dat u er over hebt?

A. Dit is van Juli 1944. Het is een van de telegrammen, waarin hij een heel overzicht geeft van wat wij hebben, wat de verbouw is in 1943 en 1944 van tarwe, rogge en aardappelen. Ik heb er ook een van Augustus, waarin hij een overzicht geeft.

67634. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat u zei, dat u een telegram hebt, waarin sprake is van voedseldroppings, waarin dus die gedachte al werd geopperd.

A. Ja. Hier toon ik u er een van 4 December 1944, waarin hij er ook op komt en waarin hij zegt:

„Heersende hongersnood maakt de onderstaande aanvoer per veertien dagen noodzakelijk; aanvoer moet onmiddellijk dus door de lucht hetzij per watervliegtuig, hetzij per gewoon vliegtuig plaats vinden.”

Dan geeft hij op, wat hij wil hebben voor verschillende plaatsen.

67635. De **Voorzitter**: Toen het gebeurd is, is het gebeurd in het kader van de onderhandelingen, die met de Duitsers zijn gevoerd in April 1945. Zou de heer *Louwes* zich in December 1944 hebben voorgesteld, dat de voedseldroppings min of meer clandestien zouden gebeuren?

A. Neen.

67636. De **Voorzitter**: Dus hij wilde het zien in het kader van de besprekingen met de Duitsers?

A. Ik weet niet, of er al besprekingen waren.

De **Voorzitter**: De officiële besprekingen zijn begonnen in April 1945, maar er zijn contacten daarvóór geweest.

A. Zijn standpunt is altijd geweest: Het doet er niets toe, wat je stuurt, al is het bij wijze van spreken een paar schoenen, maar laat ze dan vallen in een of andere buurt, want dan gaat direct het moreel van de gehele straat naar boven.

67637. De **Voorzitter**: Dat kon men doen zonder overleg met de Duitsers.

A. Dat was ook een idee van hem. De mensen zouden dan het idee hebben: er gebeurt iets.

67638. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is in het midden van de oorlog ook gebeurd met pakjes thee.

A. Hij wilde, dat het beter georganiseerd werd, dat men maar niet zo hier en daar een pakje thee of een pakje sigaretten zou laten vallen.

67639. De **Voorzitter**: Toen hij hierover in December 1944 sprak, had hij dus al in zijn gedachten, dat dit georganiseerd en zo nodig in overleg met de Duitsers moest gebeuren?

A. Ja.

67640. De **Voorzitter**: Het blijkt, dat uw terrein van informatie een ander was dan dat van de heer *de Geus*. Deze bewoog zich sterk op het gebied van de militaire inlichtingen. U noemde enige voorbeelden van zaken, waarmee u zich beziggehouden heeft?

A. Neen, met beide. De kwestie van de inundatie heb ik zelf nagegaan. Ik heb de mensen bij Waterstaat opgezocht, o.a. in Utrecht de hoofdgenieur *Enschede*, die ik persoonlijk zeer goed ken. Maar in hoofdzaak had ik daarin de functie van brievenbus. De vragen

uit Londen ten aanzien van wat hier aan geneesmiddelen nodig was en hoe groot de voorraden waren, heb ik altijd zelf door informatie kunnen afdoen.

67641. De Voorzitter: Van wie kreeg u deze vragen naar de farmaceutische behoeften?

A. Op zo'n vragenlijstje uit Londen stonden b.v. zowel vragen naar de ontwikkeling van het V-wapen als naar de behoefte aan geneesmiddelen. Mij dunkt, dat de vragen naar de voedselsituatie van de Nederlandse Regering afkomstig waren, hoewel vlak vóór de invasie ook voor de geallieerden deze dingen van belang waren. De vragen waren niet altijd ter zake kundig. Ik herinner mij ten minste, dat ir. *Louwes* eens tegen mij zei: Hier heb ik nu eindelijk een vraag, die hout snijdt. Daar zit een vent, die precies weet hoe de voedseltoestand is.

67642. De Voorzitter: Hebt u kunnen nagaan langs welke weg de vragen in Nederland binnenkwamen?

A. Deze vragen kwamen via de *Packard* binnen.

67643. De Voorzitter: Moet ik het zo zien, dat de heer *de Geus* met enige medewerkers werkte op het terrein van de militaire inlichtingen en dat u op uw eigen terrein, ook gesecondeerd door enige mensen, werkte en dat u beiden af en toe contact had of vormde u een gezamenlijke groep?

A. Ik zou haast zeggen: Ik ben nooit in groepsverband geweest, maar *de Geus* en ik hebben altijd veel samengewerkt. Een paar jongelui, die ik zeer betrouwbaar vond, deed ik hem dan weer over.

67644. De Voorzitter: Het was dus meer een persoonlijk contact tussen u en de *Geus*, niet een contact tussen twee groepen?

A. Ja. Hij had zeer veel relaties in het land door zijn reizen, die hij vroeger altijd maakte voor de Algemene Rekenkamer, en hij kon dus overal gemakkelijk komen. Ik had toevallig meer contacten op ander gebied. Wij wisselden dit met elkaar uit. Omdat ik begreep, dat hij reu was in Londen onder L. 63, heb ik gezegd: zend hem daaronder weg. In September 1944 is hij naar België gegaan. Ik heb toen onder die zelfde cijfers door laten geven via de *Packard*.

67645. De Voorzitter: De heer *de Geus* heeft het gedurende de gehele oorlog volgehouden. Ik denk, dat men dit niet alleen kan toeschrijven aan geluk, maar ook aan het feit, dat hij zeer voorzichtig werkte. Is dit juist?

A. Ja, zeer voorzichtig, maar overal komt een dosis geluk bij.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u heeft verstrekt en sluit hiermede het verhoor.

A. J. HOUCK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Fokkema, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. ANDRIES BERNARD JAN KOCH,
oud 37 jaar, wonende te Leiden, juridisch adviseur.

Hij legt de eed af als getuige.

67646. De Voorzitter: Wij zijn bij de verschillende verhoren, die wij hebben gehouden over de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, ook uw naam tegengekomen. In het bijzonder is dat het geval geweest met betrekking tot de organisatie, die bekend stond als de dienst-*Wim* en ook in verband met uw gaan nadien naar Engeland. De heer *le Poole* in het bijzonder heeft ons daaromtrent al een en ander medegedeeld.

Ik heb eigenlijk begrepen, dat het zo was, dat de heer *le Poole* min of meer uw opvolger is geworden na uw vertrek naar Engeland.

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

67647. De Voorzitter: Misschien zoudt u ons een en ander kunnen mededelen, om te beginnen van de eerste tijd, dus van vóór uw vertrek naar Engeland, met name, hoe de organisatie is tot stand gekomen, hoe zij heeft gewerkt, welke mogelijkheden zij toen heeft gehad op het gebied van de verbindingen.

A. Gaarne, Mijnheer de Voorzitter! Alleen moet ik daarbij uitgaan van één punt, namelijk dat ik het eerste hoofdstuk van dit verhaal niet kan vertellen, omdat mij de gegevens daarvan nooit bekend zijn geworden. Ik kan pas beginnen bij het tweede hoofdstuk, dat in Toulouse speelt en begint, als een hoofdagente van de Belgische dienst de vraag uit Londen krijgt, of het voor hem mogelijk is de verbinding met België, die hij heeft en goed loopt, door te trekken naar Nederland. Die vraag kwam van de chef van de Belgische dienst in Londen. Daarop is door Toulouse bevestigend geantwoord, waarbij werd gezegd, dat men daarvoor zou kiezen Raymond (*Gaston Vandermeerssche*), die als hoofdcoerier van de Belgische dienst had gewerkt en voornamelijk de verbinding tussen Perpignan en Lissabon had oiderhouden. Deze *Gaston Vandermeerssche* is naar Brussel gegaan en heeft van daaruit de dienst-*Wim* georganiseerd.

67648. De Voorzitter: Wat hij daar had, was de dienst-*Rinus*, is het niet?

A. *Rinus* is de Nederlandse naam voor Raymond; hij was de chef van de dienst-*Wim*.

67649. De Voorzitter: Ik had eigenlijk deze indruk — maar misschien is die verkeerd —, dat men onder de naam dienst-*Wim* begrijpt het Nederlandse gedeelte van deze dienst en onder de dienst-*Rinus* het gedeelte, dat meer in het bijzonder in België en Frankrijk werkte.

A. Hier zit een misverstand, alleen in de qualificatie. De dienst-*Wim* was inderdaad al hetgeen *Rinus* deed ten aanzien van Nederland. Hoe de Belgische dienst heet, weet ik niet. In Nederland gold altijd de naam *Rinus*, in België *Raymond* en in Spanje *Ramon*.

De Voorzitter: Dus van de Nederlandse kant zou men het zo kunnen stellen.

A. Als men weet, dat met *Rinus* de qualificatie van de chef van de dienst-*Wim* wordt gegeven,

67650. De Voorzitter: Wat bedoelt u met „het eerste hoofdstuk“?

A. Het eerste hoofdstuk speelt natuurlijk in Londen.

67651. De Voorzitter: Dus u bedoelt: Hoe men er toe gekomen is, die opdracht te geven?

A. Ik ben er inderdaad nogal eens op afgegaan, omdat dit punt zeer bepaald uit de doeken moet, want de dienst-*Wim* is in de steek gelaten. Op een gegeven ogenblik heeft Londen deze dienst (zacht gezegd) laten vallen.

67652. De Voorzitter: Wanneer is deze opdracht uit Londen gegeven?

A. Dat moet ongeveer September 1942 zijn geweest. Op dat moment moeten alle contacten, die met Nederland bestonden, laten wij zeggen mis geweest zijn. Daardoor was er ernstige behoefte aan het maken van nieuwe contacten. Ik neem aan, dat de Engelse instanties, die met de Belgen werkten, wisten, dat het aan Nederlandse kant niet goed liep en dat men daar gedacht heeft — maar nu ga ik phantaseren —: laten wij de Belgen en de Nederlanders bij elkaar brengen en zien of er een mogelijkheid is om over België de zaak aan de gang te maken.

67653. De Voorzitter: Veronderstelt u een zuiver Engels initiatief of een Nederlands-Engels initiatief?

A. Ik heb niet de bevoegdheid om naar de mensen toe te gaan en te zeggen: geef mij daar eens antwoord op, hoewel ik het wel graag zou willen.

67654. De Voorzitter: Hebt u dat ook niet van Vandermeerssche gehoord?

A. Hij heeft mij de naam genoemd van een Belgisch officier. Diens naam was Lepage, de naam van de Engelsman was Page, maar de Nederlander kon niemand noemen en dit is belangrijk. Men heeft Toulouse beloften gedaan ten aanzien van een zender en financiële voorziening, maar alles is uitgebleven. *Rinus* heeft een tijdlang deze zaak kunnen financieren, vermoedelijk met behulp van de Belgische dienst. Hij heeft het gedaan door duizendguldenbiljetten te nemen, die echter juist ingetrokken werden, zodat ik de grootste moeite heb gehad om die bij fabrieken en banken onder te brengen. Wij zijn dus in de steek gelaten. Vandaar dat *Rinus* naar Frankrijk is gegaan met de bedoeling om naar Lissabon te gaan, ten einde contact op te nemen.

67655. De Voorzitter: Is *Rinus* zelf niet in Nederland geweest?

A. Ik geloof het niet.

67656. De Voorzitter: Heeft hij daarvoor *Stenger* uitgezonden?

A. *Stenger* is uitgezonden om contacten te leggen.

Toen de dienst eenmaal liep, was er een mijnheer *Cohen*, die de koeriersfunctie vervulde en zich daaraan helemaal gaf. *Stenger* had nl. zijn gewone betrekking. Hij was meer een soort van cut-out in deze zaak.

67657. De Voorzitter: Waar woont de heer *Cohen*?

A. In Brussel. Hij is gearresteerd met het gehele archief.

67658. De Voorzitter: Maar hij heeft het overleefd?

A. Ja, hij behoort tot de vijftig ter dood veroordeelden, die teruggekomen zijn.

67659. De Voorzitter: Wanneer is de dienst-*Wim* in Nederland gaan werken?

A. In November 1942 zijn de eerste contacten gelegd en is men met het werk begonnen.

67660. De **Voorzitter**: Was u er toen al bij betrokken?

A. Ik geloof, dat *Stenger* en ik in November 1942 contact hebben opgenomen. Ik kende hem al via zijn zuster, die in Leiderdorp woont.

67661. De **Voorzitter**: Dus toen hier de organisatie gemaakt moest worden, bent u daar eigenlijk direct zelf mee begonnen?

A. Ja, omdat ik begreep, dat de heer *Stenger* niet de tijd en de gelegenheid had het hier voor elkaar te brengen. Hij heeft een aantal mensen gevraagd — dat wisten wij onderling niet van elkaar — of zij zich er mede bezig wilden houden. Zij zijn onafhankelijk van elkaar hieraan begonnen. Dat zijn allemaal contactpunten geworden van Rinus, die in Brussel zat.

67662. De **Voorzitter**: Is er onderling contact geweest?

A. Ja, ik heb sommigen van deze mensen leren kennen. Er was een mijnheer Lam, die illegaal de naam Bart droeg. Er was een mijnheer Vermeulen uit Ginneken, die al eerder in een dienst had gezeten. Dat was uit de tijd van *Somer*. Dit waren wel de twee belangrijkste. Er was nog een mijnheer *Overwijn* uit Dordrecht. Zij hebben stuk voor stuk hun dienst opgericht en daar kwam nogal wat uit.

67663. De **Voorzitter**: Heeft u het gevoel, dat u de gehele zaak overzag?

A. In Holland niet, maar in Londen wel. Ik heb hier nooit een overzicht gezien van de rapporten, die naar Londen werden verstuurd.

67664. De **Voorzitter**: Alleen wat u zelf verzorgde?

A. Ja. Wij zijn sterk gescheiden gebleven. Ik weet wel, dat Ortman en Haubrock alles hebben gedaan om ons te krijgen, maar zij grepen in de mist, omdat zij het contact tussen *Stenger* en mij niet kenden. Ik had gezegd: Wij moeten elkaar nooit meer zien. Zij hebben iedereen ondervraagd en doorgezaagd om te weten, hoe ik nu eigenlijk heette.

67665. De **Voorzitter**: Had u toen al contact met de heer *le Poole*?

A. Ja, ik kende hem al heel lang, nl. al uit mijn Leidse tijd. Wij hadden persoonlijk contact en illegaal contact. Hij kende allerlei Joden, zodat hij telkens boodschappen had, waarbij men elkaar niet wilde zien. Ik had van mijn kant het fonds opgericht voor de noodlijdende hoogleraarsgezinnen te Leiden. Dat ging heel aardig en heeft wel geld opgebracht. Op een goede dag heb ik aan *le Poole* gezegd: Daarvoor heb jij ook wel wat over!

67666. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weggegaan?

A. Dat was pas veel later, nl. eind October of begin November 1943.

67667. De **Voorzitter**: U heeft dit dus bijna een jaar gedaan?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter.

67668. De **Voorzitter**: Heeft u zelf van de zaak-Juten het een en ander meegemaakt?

A. De buitenkant.

67669. De **Voorzitter**: Vertelt u nu eens, wat u er van gemerkt heeft.

A. Dit moet ik dan even in chronologische volgorde doen. Het begint met de arrestatie van Rinus in Perpignan. Het heeft een hele tijd geduurd, vóórdat de Duitsers zijn identiteit te pakken hadden. Het was iemand, die zij al jarenlang zochten voor allerlei dingen. Toen dat vaststond, volgden zij het kanaal terug tot *Cohen* in Brussel en deze hebben zij gepakt met het gehele archief. Zij hadden toen een zo groot aantal gegevens, dat zij, met hetgeen zij al wisten, Juten er uit konden dokteren.

67670. De **Voorzitter**: Was Juten een van de personen, die buiten uw tak stonden?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Of het contact met Juten heeft gelopen over die mijnheer *Cohen* of direct over *Stenger*, weet ik niet. *Juten* en *Vertneulen* hadden veel contact. De Duitsers hebben de

truc toegepast, van der Waals te laten komen met de photo van Sonzer. De photo had gezeten bij een agent in een vliegtuig, dat neergestort is vóór de dropping. In dat vliegtuig zat Gerhrands. Diens collega had de photo bij zich.

De **Voorzitter**: Dat was Bergmann.

A. De Duitsers hebben hier bijzonder slim gehandeld. Zij hebben alle gegevens van *Cohen* gebruikt en het contact tussen S.O.E. en Juten en de code van een nieuwe agent is daarbij gekomen. Zo is van der Waals met de prachtigste gegevens bij Juten gekomen.

67671. De **Voorzitter**: Wat heeft het verder voor gevolg voor de dienst-Wim gehad?

A. De dienst-Wim had op dat moment geen zender ter beschikking. Vóór die tijd had ik kunnen zenden via Rinus over een zender in de Ardennen. Wij hebben er één gevraagd, maar zijn in de steek gelaten. Nu kwam plotseling die zender uit de lucht vallen. Vooral Vermeulen (in het zuiden) was er bijzonder trots op; hij omringde van der Waals met alle zorgen, die hij kon geven, en was een beetje de kloek op het ei. Hij vond, dat iemand anders zich daarmee niet moest bemoeien. Hij vertelde van der Waals vermoedelijk alles, wat hij wist. Maar waarvan hij niets wist, was onze tak. Hij vond het vermoedelijk vervelend, wanneer *le Poole* en ik daartussen kwamen; van ons kon hij niets vertellen.

Zo is de gehele dienst opgeblazen.

67672. De **Voorzitter**: Dus uw tak is de dans ontsprongen?

A. Hij is volkomen intact gebleven; niemand er van is gevangen genomen.

67673. De **Voorzitter**: Wanneer de heer *le Poole* zegt, dat hij na uw vertrek voortwerkt onder de naam *B/R*, is dat de enige tak van de dienst-Wim, die niet is opgerold. Of druk ik mij nu verkeerd uit?

A. Mag ik even een kleine aanvulling geven? De R is de R van Rinus; mijn eigen schuilnaam was *Blaauw*; daarvan komt de B. De afkorting was *B/R*, dus de tak van de dienst van Rinus, die overgebleven was.

Wij hebben toen met *le Poole*, van Namen en *Slotemaker* de Bruine afgesproken het langs de Zwitserse weg te gaan doen.

Ik wist van het bestaan van de Zwitserse weg; ik had veel contact met van Namen, maar dat is een ander verhaal.

De dienst-*B/R* heb ik zelf nog gekend. Wij hebben, toen de dienst-Wim was opgeblazen, een hele tijd nagedacht over de vraag, of wij niet zouden ophouden. Wij wisten alles van *van Hamel* af tot *Ernst* de Jonge toe. Het leek onbegonnen werk om er mee door te gaan. Het leek volkomen hopeloos in Nederland een verbinding met Londen op te zetten. Je moet verantwoord zijn voor iedereen, die je er inbrengt, voor het leven van die mensen. Je moet heel goed weten, wat je gaat beginnen. Wij hebben lang gepraat over de vraag of wij zouden beginnen.

Wij hebben hei toch gedaan. Het werkt een beetje mousserend; dat kan ik niet ontkennen.

Wij zijn er mee begonnen en Jaap *le Poole* heeft het helemaal voortgezet.

67674. De **Voorzitter**: Nu is er een controverse, die misschien geleidelijk aan wordt opgelost, namelijk in hoeverre de arrestatie van dr. Oosterhuis te Delfzijl in hoofdzaak het gevolg is van de oprolling van de dienst-Wim dan wel van verraad van de kant van *Aben*. Er zijn verschillende theorieën over. Kunt u er ons iets van zeggen, dat verhelderend kan werken?

A. Ik ken deze opvattingen en kan alleen mijn eigen opvatting er naast leggen. Ik heb de indruk, dat, wanneer dr. Oosterhuis niet vanwege het ene was gearresteerd, hij wel vanwege het andere gearresteerd zou zijn. Ik kan uit de aard der zaak niet zeggen of deze arrestatie speciaal de consequentie van deze of gene oorzaak was, maar ik ben er zeker van, dat hij zou zijn gearresteerd zowel op grond van het ene als van het andere geval. Het is zuiver een sainenloop van omstandigheden.

67675. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U wilt zeggen: Het moest een keer mislopen?

A. Ja. Ik wist van het bestaan van Zwaantje reeds af, hoewel ik er niets mee te maken had.

Als u in 1943 had gezegd: Zoek het contact met Delfzijl uit, dan had ik het binnen 24 uur gevonden, zo notoir was het in bepaalde kringen.

Wij hebben met elkaar vergaderd in Bergen op Zoom, nadat *Rinus* was gepakt; wij hebben gesproken over de vraag hoe wij verder zouden werken en wij hebben gezegd: Over Delfzijl. Toen heb ik het gevoel gehad: Ik moet er zes weken niet aan meedoen en eerst zien, hoe het loopt. Wij waren uitermate wantrouwend.

Het ging zes weken goed; de verbindingen deden het prachtig; de radio-calls kwamen door. Toen hebben wij gedacht: Wij zullen dan hetgeen wij in die zes weken aan post verzameld hebben, maar opsturen. Drie dagen later was de gehele dienst opgeblazen en daarmee was ook al die post verloren gegaan.

Er is nog een klein takje van de dienst-Wim bewaard gebleven. Dat was de onderafdeling van een van de andere groepen en daaruit is later de G.D.N. gegroeid. Dat was dus de voorganger van *Schoemaker: lansen of Bron*, alias *Max*. *Max* heeft deze dienst voortgezet. Ik heb nog correspondentie met hem gehad in September 1943. Hij had toen uitgevonden, dat wij ook nog leefden.

67676. De **Voorzitter**: Er is een geschil geweest in Londen tussen de heren *Somer* en *Lieftinck* over de vraag, hoe die moeilijkheden met *Juten* zijn ontstaan. Nu heeft de heer *Somer* gezegd, dat dit eigenlijk de schuld was van de M.V.T., want deze had zich, in strijd met zijn opdracht, ook op het inlichtingengebied begeven en een agent *Kist* uitgezonden als inlichtingenagent. In het algemeen waren de agenten van de M.V.T. mensen, die contact moesten zoeken met het verzet en zich niet op het inlichtingengebied bewogen. Hiervoor was een radio-boodschap gestuurd: „*Glymes*, houdt het vuur warm; er komt iemand langs om het stuk af te halen.” *Somer* beweert, dat dit de oorzaak is van het oprollen van de inlichtingendienst-Wim. Nu is het inderdaad juist gebleken, dat de M.V.T. ook op dat contactpunt bij *Juten* terecht is gekomen, via de agent *Kist*, die zij daarheen hadden gestuurd naar aanleiding van een brief, die *Juten* aan een neef te Londen had geschreven.

A. Ik herinner mij die call. Er is nog een tweede call geweest, iets van een boer en kippenvoer; deze is door *Juten* of *Vermeulen* aan *van der Waals* gegeven en zij is door Radio-Oranje doorgekomen. Dit betekent, dat een van de instanties aan Radio-Oranje die call heeft gegeven, en dat is B.I. niet geweest. Dit lijkt mij evident.

67677. De **Voorzitter**: Inderdaad; de besmetting is gekomen — wanneer men dit verhaal ziet —, doordat een agent van de M.V.T. en van S.O.E. dit contact heeft gehad en bij *Juten* terecht is gekomen.

A. Er zijn nog meer redenen. De opdracht, die is gegeven aan dat Belgische contact in Toulouse, waarbij bepaalde beloften zijn gedaan, die niet zijn nagekomen, en waardoor *Rinus* op reis moest en werd gearresteerd, is ook een gevolg van het werk van die dienst.

67678. De **Voorzitter**: Dit is nu juist de vraag, waarom ik ben doorgedaan op dat eerste hoofdstuk, dat u heeft genoemd. Met is bijna zeker, dat de dienst, die aanvankelijk de zaak heeft opgezet, S.I.S. is geweest. Dit was in September 1942, dus nog vóór de oprichting van het B.I., en toen waren in Londen de heren *Lovink* en *Warners* bezig met de reorganisatie van de C.I.D. Het is dus waarschijnlijk, dat het uit die richting is gekomen, d.w.z. uit de samenwerking van *Seymour* aan de ene kant en *Lovink* en *Warners* aan de andere kant. Die zaak is voortgezet ill November 1942, toen het B.I. is opgezet, door de combinatie *Seymour*—*Somer*. Het komen van *Kist* bij *Juten* is eigenlijk iets incidentieels geweest. Deze indruk krijgt men hieruit.

A. Ik moet deze constructie ten eenmale verwerpen; zij klopt niet. *Somer* en *Seymour* zijn één firma. Nu komt er in Juli 1943 een telegram, aan mij gestuurd over *van Borssum Buisman*, waarin hij vraagt: „Wie heeft in 's hemels naam de opdracht aan de Belgen gegeven om het te doen?” Als *Seymour* het wist, stond hij er naast om te zeggen: Dat zijn wij zelf geweest.

De **Voorzitter**: Dat ben ik met u eens.

A. Dat kan dus niet. Overigens zou u het *Seymour* kunnen vlagen. Hij zit bij de British-American Tobacco Company. Maar dat kan ik niet aannemen.

67679. De **Voorzitter**: Aan de andere kant: Voor uw redenering is iets te zeggen, maar er pleit ook iets tegen, want het staat als een paal boven water, dat de groep *Wim* en de gehele inlichtingendienst *Rinus* was: een inlichtingendienst, intelligence; dat is zo zeker als iets. Daarmede hielden de S.O.E. en de M.V.T. zich in principe niet op. Weliswaar zijn in die tijd twee van hun agenten, namelijk *Braggaar* en *Kist* uitgezonden met een intelligente-opdracht, doch dat schijnt alleen geschied te zijn, omdat de andere firma (*Seymour*) op dal

moment met haar inlichtingenagenten was vastgelopen. Voor zover wij het kunnen nagaan, zijn dal de enige gevallen geweest, waarin de M.V.T. zich daarmede heeft beziggehouden, en dat nog wel op verzoek van de Engelsen.

Nu kan ik wel begrijpen, dat S.O.E. en M.V.T. in dat verband een agent, met name *Kist*, naar *Juten* hebben gestuurd, omdat zij op de een of andere manier diens adres in Nederland waren te weten gekomen, maar dat zij zich zouden hebben beziggehouden met de daaraan voorafgaande geschiedenis in Toulouse, lijkt mij vrijwel uitgesloten. Daarmede kunnen zij niets te maken hebben gehad. Dat pleit tegen uw constructie.

A. Ik geloof, dat het alles gaat om het woord „in principe”. Ik weet het niet. Het lijkt mij toch hoogst onwaarschijnlijk (laat ik het zo uitdrukken), dat *Seymour*, alles wetende, dit telegram laat verzenden.

De **Voorzitter**: Dat is een duister punt in de andere redenering; dat begrijp ik ook wel.

A. Er zijn vele mogelijkheden. Het is — zoals ik begrijp uit wat u nu hebt medegedeeld — helemaal niet onwaarschijnlijk, dat het op Engels initiatief aan de Belgen is gevraagd, maar ik kan mij niet voorstellen, dat nergens een Nederlandse instantie er bij betrokken is geweest. Dat men het helemaal buiten Nederland om heeft gedaan, terwijl men de garantie gaf, dat alles direct naar de Nederlandse Regering zou gaan, acht ik verbazingwekkend. Ik kan mij niet voorstellen, dat de Belgen het zonden hebben gedaan, als niet de Nederlandse Regering aan tafel zou hebben gezeten. Ik weet niet, of de mogelijkheid bestaat, het aan de Belgen te vragen. Ik denk, dat *Ugeux* bereid is, u inlichtingen te geven.

67680. De **Voorzitter**: Nog merkwaardiger is, dat *Schilp* met nadruk het volgende heeft verklaard. Ik vroeg hem:

„Ging het contact met *Juten* te Bergen op Zoom uit van de Nederlandse dienst of van de Engelse dienst?”

Daarop antwoordde hij:

„Dat is door ons opgegeven. Dat hadden wij gekregen uit een brief, die *Juten* aan, naar ik meen een neef van hem, de vlieger *Lurz* (?) had geschreven.”

Dus als de gehele zaak, de dienst-Wim, van Toulouse af een S.O.E.-affaire was geweest, zou het begrijpelijk zijn, dat S.O.E. op een gegeven moment tegen de M.V.T. had gezegd: Stuur één van de mannen, die op het ogenblik in opleiding zijn, naar *Juten*. Laten wij deze man niet uitzenden naar de verzetsorganisatie, want wij kunnen hem gebruiken in het inlichtingenapparaat, dat wij ook nog hebben lopen; stuur hem dus naar *Juten*. Maar hier blijkt, dat het omgekeerde gebeurd is, dat het is uitgegaan van M.V.T., die het adres van *Juten* had gekregen en die, toen er klachten waren, dat het inlichtingeso slecht liep, zei: goed, wij zijn bereid *Kist* naar het speciale adres te sturen.

A. Wanneer is hij daarheen gestuurd?

De **Voorzitter**: Ik meen in Februari 1943; het is in ieder geval gebeurd in de periode, vóór de droppings van B.I. zijn begonnen, dus vóór Maart 1943, want in de tijd daarvóór lag de hele inlichtingenzaak scheef. Dat is de reden geweest, waarom M.V.T. gezegd heeft: Dan willen wij wel een agent beschikbaar stellen. De heer *Schilp* heeft verklaard:

„Omdat *Seymour* helemaal niemand meer had en B.I. nog niet bestond, zijn *Braggaar* en *Kist* opgeleid en uitgezonden voor een inlichtingopdracht.”

A. Hebben deze mensen ooit *Juten* bereikt of werden zij opgevangen door een ontvangstcomité van de Duitsers?

De **Voorzitter**: Ze behoren bij het England-Spiel en zijn dus direct bij hun dropping gevangengenomen. Kort daarop kreeg men dus *van der Waals* op zijn dak. U ziet dus wel, dat de kwestie niet zo eenvoudig is, juist in verband met het eerste hoofdstuk.

A. Het is zeker niet eenvoudig, want ik ben in Londen geweest en ik heb overal mijn hoofd gestoten. Ik weet niet eens, waar majoor *Page* thuishoort, in S.I.S. of S.O.E. Van *Lepage* zou het na te gaan zijn bij de Belgen, maar de Engelsen zijn hierover bijzonder zwijgzaam. Ik ben er zeker van, dat de grote baas, kolonel *Cordeaux*, deze geschiedenis kent, maar men staat voor een muur.

67681. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In welke functie bent u naar Engeland gegaan?

A. Ik heb in Barcelona de heer *Somer* ontmoet. Hij heeft mij gevraagd of ik bij het B.I. wilde komen. Het was oorspronkelijk mijn bedoeling binnen de kortst mogelijke tijd in Nederland terug te zijn.

67682. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke functie had u bij het B.I.?

A. Ik werkte aan de civiele kant.

67683. De **Voorzitter**: Wat hield dat in?

A. ik kreeg praktisch gesproken alle micro's en alle berichten, die op civiel terrein betrekking hadden. Ik las die door. Daarop gaf ik een commentaar in een enkele regel. Er waren vele berichten, waar het commentaar al bijgeschreven was, dat dan door ds. *Visser 't Hooft* zo was overgenomen, maar er waren ook vele berichten, waar het niet bij was. Meestal wist men wel uit welke hoek het kwam en dan kwam het commentaar er in een enkele regel onder te staan. Er werd dan bij die berichten een verzendlijst gevoegd, waarop kwam te staan, waar de stukken heengingen.

67684. De **Voorzitter**: Heeft u in die kwaliteit contacten gehad met bijvoorbeeld iemand als *Seymour*?

A. Neen. U moet het zo bezien: afgezien van dit werk deed je nog ander werk. Ik heb agenten geïnstrueerd, die naar mijn eigen contactpunten gingen; ik had contact met de Regeringsvoorlichtingsdienst, met *den Doolaard* en met Radio-Oranje. *Seymour* kwam elke dag bij ons, maar daarmee had ik betrekkelijk weinig contact.

67685. De **Voorzitter**: Ik bedoelde te vragen, of u gelegenheid heeft gehad, met hem of een van de andere Engelse functionarissen te spreken over een van de onderwerpen, die u na aan het hart hebben gelegen. Daartoe heeft u niet de kans gehad?

A. Ik heb de kans wel gehad, maar het niet gedaan, mede omdat *Somer* of *Speyer* al had gezegd, dat het daar niet lag.

67686. De **Voorzitter**: Daarom heeft u dit, hierop doorgaande, zoëven ook als uw overtuiging gegeven?

A. Ja, maar vooral omdat er in Juli 1943 een telegram kwam met de vraag: Wie heeft *Rinus* de opdracht gegeven? Dat wisten wij hier nog veel minder. Ik herinner mij, dat ik met de adjudant van *Six, Bührmann*, heb gesproken en dat deze zei: dit is de grootste onzin, die Londen ooit heeft gedaan. Dit bleek mij trouwens later, toen *Somer* contact met de Belgen had gezocht. Toen bleken er nog koffers vol micro's te staan bij de Belgen, die nog nooit waren doorgekeken. Dit is bekeken, toen *Ugeux* uit Toulouse naar Londen is gegaan.

67657. De **Voorzitter**: Is deze er ook nooit achter gekomen?

A. Dit weet ik niet. Deze man hield op een gegeven ogenblik ook zijn mond, maar hij was toch zeer loyaal en veel plezieriger. Ik kan mij voorstellen, dat hij niet ging zeggen: Die collega naast mij is zo'n klungel! maar deze conclusie zou er misschien uit te trekken vallen. *Ugeux* was een heel bijzondere figuur. Hij heeft met *Somer* contact gekregen, toen al die micro's er nog lagen, en hij heeft ze 'daar gevonden. U kunt dit de heer *Somer* nog eens vragen.

67688. De **Voorzitter**: Dit zullen wij stellig doen. Ik kom nu op een ander punt.

De heer *le Poole* heeft verteld, dat u naar Londen bent gegaan, hoofdzakelijk om te bespreken de vraagstukken, die verband hielden met de financiering van de illegaliteit hier. Is dit juist?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter!

67689. De **Voorzitter**: Hoe was die gedachte opgekomen? Wat zat daarachter en wat was de betekenis er van?

A. Om het heel materieel te zeggen: Het begon bij onze eigen beurs. Wij hadden een hele inlichtingendienst, die wij zelf financierden: dat werd wat kostbaar. Wij wisten, dat om ons heen de financiering overall moeilijkheden opleverde. De (toentertijd ongeveer 25) illegale bladen konden er ook moeilijk komen. Er moest iets aan gebeuren; het verwonderde ons, dat het niet reeds lang was gebeurd.

U moet het ook in een bepaalde tijdssfeer zien. In Mei '43 hebben wij de staking. Van dat moment af komt het verzet in steeds bredere kring. Er komt veel meer behoefte aan ondersteuning van gezinnen, waarvan de man is ondergedoken. Dit wordt een sociaal probleem. Dus naast de financiering van het verzet als zodanig (illegale bladen, inlichtingengroepen, sabotagegroepen) kwam het sociale probleem van de ondersteuning van gezinnen, het voorzien van bonkaarten en al dergelijke dingen meer. Dat heeft ons allen in de zomer van 1943 beziggehouden. De vraag was: Wat moeten wij er aan doen?

Wij zeiden: de Regering moet er iets aan doen. Toen is ook de gedachte opgekomen: dit kan misschien beter mondeling worden besproken dan dat wij het schriftelijk aan de Regering doorgeven, dan kan het met meer klem worden bevestigd en kan de zaak van verschillende kanten worden bekeken en kunnen er discussies worden gevoerd.

67690. De **Voorzitter**: In hoe ruime kring hebt u dat besproken?

A. In zeer beperkte kring.

67691. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat de heer *Linthorst Homan* ook met een soortgelijke taak is gegaan. Er was dus geen contact?

A. Helemaal niet.

67692. De **Voorzitter**: Het lag niet ver uit elkaar.

A. Dat is begrijpelijk. De tijd was er net rijp voor. De invasie zou plaats vinden before the leaves in autumn fall. Wij hebben gewacht op die herfstbladeren. Wij hebben gezien, dat de aanval in het zuiden van Europa kwam; wij hoorden van de capitulatie van Italië. Op die dag hebben wij gedacht: het is niet meer nodig, het loopt reusachtig, het is in een paar maanden bekeken. Een maand later wisten wij, dat het helemaal niet zo was en dat wij een nieuwe oorlogswinter ingingen.

Toen zijn onafhankelijk van elkaar de heer *Linthorst Homan* en ik gegaan. Dat is zeer begrijpelijk in die omstandigheden, toen wij reëel zagen: er komt weer een oorlogswinter, en zeiden: Nu moet dit gebeuren.

De **Voorzitter**: Inderdaad: het is volkomen verklaarbaar.

A. Voor zover ik het mij kan herinneren, zijn er later meer mensen geweest, die geld kwamen vragen.

Het is wel toevallig. Wij hadden geen contact met elkaar.

Achteraf kunnen wij zeggen, dat wij een gemeenschappelijk contactpunt hadden: Door het Fonds voor noodlijdende Hoogleraarsgezinnen was er contact geweest met mr. *Plantinga*, die zorgde voor de sociëteitsbedienden van „Minerva”, voor wie in die tijd ook moest worden gezorgd. Hij blijkt later de rechterhand van *van Hall* geweest te zijn en heeft met *van Hall* een grote rol gespeeld, maar dat wisten wij niet, Ik hen, om zo te zeggen, naast de deur geweest; wij wisten het alleen niet van elkaar.

67693. De **Voorzitter**: Wanneer bent u weggegaan?

A. Op 1 November 1943.

67694. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in Londen aangekomen?

A. Ik was 24 November in Barcelona en ging 6 Januari uit Barcelona naar Gibraltar, waar ik ongeveer acht dagen later ben aangekomen en ongeveer vier of vijf dagen ben gebleven. Ongeveer 20 Januari ben ik uit Gibraltar naar Engeland gevlogen.

67695. De **Voorzitter**: Dus u bent einde Januari 1944 in Londen gekomen?

A. Op 31 Januari was ik uit de Patriotic School.

67696. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij het B.I. gekomen?

A. Direct, 1 Februari.

67697. De **Voorzitter**: Hebt u de reis over land op eigen gelegenheid gemaakt, of volgde u een bepaalde, bestaande lijn?

A. Ik volgde een bepaalde, bestaande lijn. Het was de lijn van *Jaap le Poole*, die er veel meer mee te maken had dan ik. Met die kant van de zaak had ik mij niet bemoeid; met het vervoer van mensen had ik mij destijds helemaal niet bemoeid. Het was ook de lijn, die de micro's naar Zwitserland volgden; het interesseerde mij wel, die precies te kennen. Ik heb dus eerst van Brussel uit de lijn naar Parijs gevolgd. Ik stak mijn licht op over de verhoudingen en toestanden in Genève bij *Jean Weidner*. Van Parijs ben ik gegaan naar Lyon. In Brussel had men mij ook een andere lijn genoemd, die *Weidner* niet kende, maar die *Victor Swane* bekend was. Maar toen liep de zaak bij Lourdes net mis, dus de westelijke route lokte mij niet erg aan. Ik wilde bovendien weten hoe de micro's gingen. Ik ben dus gegaan van Parijs naar Annecy en vandaar naar Annemasse en toen kon ik Genève zo zien liggen. Ik heb toen gedacht: Verder behoef ik niet te gaan. Ik ging toen naar Lyon en van daar naar Toulouse. Daar trof ik alle Hollanders aan in Le Panier Fleuri. Ze konden de Pyreneeën

niet over, want er waren juist sneeuwstormen. Er was net een troep, waaronder „Albrecht” en *Pahud*, vertrokken. Na zes dagen in de sneeuw rondgebaggerd te hebben en de weg te zijn kwijtgeraakt, zijn ze met bevroren voeten en handen weer in Frankrijk teruggekomen en gedeeltelijk clandestien in een hospitaal opgenomen. En Zwitserland stuurde maar Hollanders door. Er konden in Le Panier Fleuri ten hoogste vier man worden ondergebracht en er waren er zestien, terwijl vóór in de gelagkamer de Duitsers zaten.

67698. De **Voorzitter**: Ik kom nu terug op het vraagstuk van de financiële voorzieningen. Hebt u daaraan iets kunnen doen?

A. Mag ik een praealabele opmerking maken? Een maand of twee geleden is mr. *Sanders* bij mij geweest over deze kwestie. Ik heb toen een verhaal geschreven over mijn rol in deze financiële geschiedenis. Ik meen, dat ik daarvan een kopie heb, maar ik ben thans zo van de Gelderse hei gekomen, zodat ik deze niet bij mij heb.

De **Voorzitter**: Ik zou het op prijs stellen, als u het hier nog eens vertelde.

A. Ik heb in Barcelona met *Somer* de zaak besproken. Naar aanleiding daarvan heb ik een brief geschreven, die *Somer* heeft meegenomen naar Minister-President *Gerbrandy*. De heer *Sonzer* zat veel eerder in Engeland dan ik, want ik zat met een domicile forcée en had moeilijkheden met mijn visum. In Londen is de zaak direct geentameerd. Men heeft naar Spanje geseind, dat *Linthorst Homan* en ik zo snel mogelijk moesten komen. *Homan* zat in Madrid en was het eerst in Engeland. De zaak werd met hem besproken, zijn contactpunten werden opgenomen en de eerste tranche van 10 miljoen werd direct met een agent half Januari naar Nederland gestuurd. Ik kwam pas eind Januari in Londen aan. Toen was die agent al weg en daarmee was mijn doel om naar Nederland te gaan, weggevallen, want ik wilde met geld terugkomen. Ik had het anders willen regelen. Ik heb echter een krediet veel verstandiger gevonden. Dit was dus een van de redenen, waarom ik in Londen ben gebleven. Nu komt echter de tijd, dat wij over hetgeen er met de 10 miljoen was gebeurd niets hoorden. Wij kregen daarover geen enkel bericht.

67699. De **Voorzitter**: Onder „wij” verstaat u waarschijnlijk B.I.?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter. Dit heeft een zeker gevoel van onbehagen gewekt. Als je een ton stuurt en je hoort er niets meer over, dan is dat al erg genoeg, maar als je 10 miljoen stuurt en je krijgt er geen enkel bericht over, dan wordt het een beetje al te gek.

Wij hoorden daarover helemaal niets meer en wij wisten, dat de agent *Steen* was gepakt. Deze haa echter zijn boodschap overgebracht. Het was hem ongelukkig vergaan; hij is op een gegeven ogenblik recht in de armen van de Duitsers gelopen, maar dit had niets inet het England-Spiel te maken. Wij hebben toen besloten de tweede tranche van 20 miljoen te sturen naar *Jaap le Poole*, omdat wij inet hem contact hadden.

67700. De **Voorzitter**: Is dit zo gebeurd?

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter! In die micro-zending zat van alles, ook de stukken betreffende vertrouwensmannen. Die heeft *de Brauw* meegenomen. Ik kan die hele micro-zending nog wel compleet te voorschijn brengen.

67701. De **Voorzitter**: Is daarop antwoord gekomen?

A. Ja. Er is gezegd, dat de zending goed ontvangen was. Ik weet niet, met wie *Jaap le Poole* dit besproken heeft; ik vermoed met mr. *Bosch van Rosenthal*, maar waarschijnlijk ook met *Gerard Slotemaker*. In ieder geval zijn enige dagen later de heren *van Hall* en *Neher* bij *le Poole* op bezoek gekomen en hebben gezegd, in een beleefde vorm natuurlijk: Geef op die 20 miljoen! Hierin heeft *de Brauw* ook nog een rol gespeeld. Er zitten nog enkele speciale kanten aan. Omdat wij van die eerste 10 miljoen niets hoorden, heb ik in die opdracht aan Nederland suggesties gedaan. Men kon hiervoor geen accountantsdienst opzetten, maar men kon toch wel enig idee hebben hoe men het doen moest. Als verspreidingsapparaat kon misschien de illegale pers dienen. Minister *van Heuven Goedhart* was hier erg tegen en achteraf heeft hij waarschijnlijk gelijk gekregen. Hij was erg voor mijn suggestie om het medisch contact in te schakelen bij de steunverlening, maar dit is niet gebeurd, omdat het N.S.F. al bestond; dil laatste wisten wij echter niet.

67702. De **Voorzitter**: U wist dit niet, doordat u van die eerste zaak niets hoorde. Weet u hiervan een verklaring?

h. Waarschijnlijk doordat het N.S.F. geen contact met een zender had.

67703. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het geld is niet verloren gegaan?

A. Helemaal niet. Maar *Jaap le Poole* klaagde maandenlang. Ik heb nog altijd geen cent en ik voel mij volkomen in de steek gelaten. Een paar weken daarna kreeg hij een tweede tranche van 20 miljoen.

De O.D. had het contact niet doorgegeven en dit heeft een zekere weerslag gewekt. *Le Poole* wist daardoor niet van de eerste 10 miljoen.

67704. De **Voorzitter**: Heeft u in Londen nog iets bemerkt van die weerslag? Hierbij raak ik aan het onderwerp van de verhouding tussen de verzetsgroepen onderling. Hebt u daarvan in Londen iets bemerkt?

A. Van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat.

67705. De **Voorzitter**: Licht u dit eens toe. Het is een zeer belangrijk onderwerp. Wij hebben het van deze kant bijzonder uitvoerig behandeld en van de andere kant hebben wij er ook al het een of ander van gehoord, maar daar kan misschien onze kennis door u enigermate worden aangevuld.

A. Op dit punt zou ik toch de voorkeur geven aan een rustige voorbereiding. Dit is een onderwerp, dat naar mijn gevoelen zeer voorzichtig moet worden gehanteerd. Ik zit nu met een week vacantie op de Gelderse hei. Bij deze zaak komen allerlei dingen kijken: Rapporten over ds. *Visser 't Hooft* en alle moeilijkheden, die daaruit zijn voortgevloeid. Ik durf niet onvoorbereid er in stappen. Ik kan wel een generale indruk geven en zeggen, dat vooral misverstanden een zeer grote rol hebben gespeeld, maar daar is het u ook niet om te doen.

67706. De **Voorzitter**: Bent u in staat het op schrift te stellen en wilt u dat ook liever doen?

A. Mag ik hierover eens denken?

De **Voorzitter**: U kunt het voor ons op schrift stellen en dan kunnen wij zien, hoe het past in de gegevens, die wij hebben. Aan de hand daarvan kunnen wij beoordelen, of wij met het schriftelijke kunnen volstaan dan wel of wij nog eens met u willen spreken.

A. Ik ben bang, dat u nog eens mei mij wilt spreken. Misschien is het beter mondeling te doen.

67707. De **Voorzitter**: U hebt er in ieder geval gegevens over?

A. Ik heb de civiele kant van het B.I. behandeld. Ik heb al deze dingen onder mijn neus gehad, van het begin tot het einde van mijn Londens verblijf, afgezien nog van het feit, dat ik het in Holland heb meegemaakt, waar ik met *van Namen* en *Bührmann* heb gezeten en liet groeiende conflict om mij heen heb gezien.

De **Voorzitter**: Dit is een kant van de zaak, die ik graag met u wil bespreken. Maar nu staat het zo, dat wij op het ogenblik de verhoren over het probleem van de verbindingen met het bezette gebied (punt f van het Enquêtebesluit) voorlopig aan het afsluiten zijn. Het wil niet zeggen, dat er zich bij het opstellen van het verslag geen kwesties kunnen voordoen, waarop wij nog eens nader zullen moeten ingaan, maar in grote trekken hebben wij deze zaak afgesloten. Het kan moeilijk te lang duren.

A. Maar dat heb ik toch niet gezegd!

De **Voorzitter**: Zou het binnen veertien dagen kunnen gebeuren?

A. Als u mij over veertien dagen vraagt, hier te komen, zal ik hier komen en kunt u mij hierover vragen. Laten wij het zo afspreken.

De **Voorzitter**: Accoord, dan is het zo afgesproken en dank ik u thans voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

A. B. J. KOCH.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

FOKKEMA.

DUISTERWINKEL, *grijfier.*

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JAN ALBERTUS IDEMA,

oud 41 jaar, wonende te Utrecht, kandidaat-notaris.

Hij legt de eed af als getuige.

67708. De **Voorzitter**: Wij hebben vernomen, dat u tijdens de bezetting in contact bent geweest met *Alblas*. Nu is *Alblas* een van de figuren, die bij de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied een belangrijke rol hebben gespeeld, maar aie in een periode heeft gewerkt, waarvan betrekkelijk weinig bekend is. Daarom zouden wij het op prijs stellen van u een en ander over hem en over zijn werkzaamheden te horen. Zou u ons kunnen mededelen, hoe u met hem in contact bent gekomen, hoe uw samenwerking met hem was en zou u iets over zijn persoon en over zijn werkzaamheden kunnen vertellen?

A. Tijdens de inval was ik als kandidaat-notaris werkzaam in Dordrecht. Toen kende ik hem nog niet. Ik kende wel zijn vader. Direct na de inval — ik durf niet meer te zeggen hoe — kwam ik met hem in contact, waarschijnlijk omdat wij allebei iets deden, waarmee wij probeerden de vijand afbreuk te doen. Op deze wijze ben ik met hem en een paar andere jongelui in contact gekomen. Onder hen was de later als één van de eerste gefusilleerden *Nico Rijdsdijk* uit Zwijndrecht. *Rijdsdijk* en *Alblas* waren beiden van de koopvaardij. *Alblas* had geprobeerd als adelborst bij de marine te komen. Hij is het ook geweest, maar hij had een punt te weinig en kon zijn studie toen niet voortzetten. Van daar is hij naar de koopvaardij gegaan. Toen de inval kwam, had hij net een reis achter de rug als derde-stuurman.

67709. De **Voorzitter**: Hij was dus nog zeer jong?

A. Ik vermoed, dat hij in 1940 een jaar of twintig was. Doordat ik de één leerde kennen — *Rijdsdijk* was machinist en was ook pas afgestudeerd —, leerde ik de ander kennen. Toen hebben wij allerhande kwajongensstreken gedaan en wij hebben in elk geval ook getracht, Engelsens, die achtergebleven waren bij Duinkerken en verspreid en verstopt zaten in België, hierheen te krijgen. Dit was eigenlijk onzin, want wij wisten ook niet, wat wij er hier mee moesten doen. Eén Engelsman hebben wij toen hierheen gekregen en deze is ondergebracht bij *Rijdsdijk*; nadien zou het groots worden opgezet, maar dit is niet gelukt. *Rijdsdijk* is gevangengenomen. De Engelsman moest, in verband met het Geuzenvendel in Dordrecht, plotseling weg en werd toen naar Rotterdam gebracht. Men had daar connecties en deze zouden het opgeven. Dit was een misse beweging en hij werd gepakt. De Engelsman verklapte waar hij had gezeten en het gevolg was, dat *Rijdsdijk* werd gegrepen en gefusilleerd. Ik kan mij de volgorde niet helemaal meer voor de geest halen. In elk geval kwam op een gegeven ogenblik een kennis van een kennis, die van een vriend van mij had gehoord, dat ik weleens het een en ander deed, dat niet in orde was. Hij had een race-boot gekocht en wilde naar Engeland. Het was een Wagenings ingenieur, die naar Indië had willen vertrekken en nu toch daarheen trachtte te komen, omdat hij meende, dat zijn carrière daar lag. Hij wilde er echter nog een man bij hebben, want hij had geen verstand van navigatie. Ik had toen *Alblas* op het oog, die derde-stuurman was, en deze zei: natuurlijk! Wij waren inmiddels bezig, een zender te maken, maar wij hadden hier geen verstand van en het liep

op niets uit. Terwijl wij deze plannen hadden, kwam die Wageningse ingenieur op de proppen — zijn naam is *Westerhout* — en *Alblas* is met hem meegegaan.

67710. De **Voorzitter**: Wanneer zal dit ongeveer zijn geweest?

A. Ik vermoed in April 1941, althans in het voorjaar.

Het is goed gegaan; hij is in Engeland aangekomen en moest daar eerst in een onaerzoekinrichting. Na korte tijd werd hij vrijgelaten. Met de ander zaten zij wat in hun maag. Het bleek achteraf, dat hij vroeger N.S.B.-er was geweest. Dit wist men in Engeland — hoe, is mij een raadsel — en toen wantrouwden zij hem ook een beetje. Ze hebben aan *Alblas* gevraagd: als wij hem vrijlaten, wil je hem dan bespionneren? Deze heeft gezegd, in de eerste plaats geloof ik het niet, want anders hadden ze hem niet met mij in contact gebracht, en in de tweede plaats heb ik te veel met hem meegemaakt om hem te bespionneren. Daarvoor hadden zij begrip. Hij is, geloof ik, nog een tijdje vastgehouden. Tenslotte is die ingenieur ook losgelaten; ik geloof niet, dat hij ooit in Indië is gekomen.

Toen is aan *Alblas* gevraagd: wat wil je doen? Hij zegt: „Ik kom hier om mijn diensten aan te bieden. Ik zou graag bij de marine komen; het is mij destijds ontgaan, maar ik hoop nu de kans daar toe te krijgen.”

Toen zeiden zij tegen hem: „Wij zouden je beter voor spionage kunnen gebruiken.”

Enfin, dat lag hem niet erg. Tenslotte heeft hij gezegd: „Als u denkt, dat het beter is, moet het gebeuren, hoewel het mij wel aan het hart gaat, dat ik niet bij de marine kan komen.” Zij hebben gezegd: „Je zult er geen nadeel van ondervinden, maar ga in alle geval de kant uit, die wij graag willen.”

Hij heeft een korte scholing ondergaan. Hij kende de Morse-tokens al. Na ongeveer drie maanden, in Juni of Juli 1941, is hij naar Holland gekomen. Toen heeft hij mij wel verteld, dat hij met twee jongens samen in Engeland op die cursus had gezeten.

67711. De **Voorzitter**: Is hij toen direct weer bij u gekomen?

A. Ja. Hij heeft in Engeland verteld, wat wij in Holland deden en wat wij van plan waren. Zij hebben gezegd: „Jullie hadden de zender kunnen bouwen en wij hadden jullie misschien gehoord, maar jullie hadden geen antwoord gehad, misschien van de Duitsers.”

67712. De **Voorzitter**: Was het voor *Alblas* niet gevaarlijk zich weer te vertonen in Dordrecht, zijn eigen woonplaats? De Duitsers hadden misschien kunnen weten, dat hij met de boot was weggegaan. Die mogelijkheid bestond.

A. Ik zal u zeggen, hoe het gegaan is. Ik was niet thuis en kreeg een telefoontje van één van de jongens, die in het clubje zaten, iemand uit Dordrecht. Hij had die blijkbaar kunnen bellen en van het station uit had hij die opgebeld.

Er was hem verteld, dat hij zou worden gedropt in de buurt van Assen. Naar aanleiding daarvan was hem gezegd, hoe hij moest lopen, enz. Toen hij naar beneden kwam, dacht hij: het is merkwaardig, maar het bos, dat zij hebben aangeduid, is er niet. Hij kon zijn parachute niet kwijtraken; het was alles kleigrond. Tenslotte vindt hij een wegwijzer en ziet daarop, dat hij zoveel honderd meter van de Duitse grens is. Het bleek hem, dat bij in de buurt van Delfzijl was terechtgekomen. Hij is opgepakt door de marechaussee, maar tenslotte is het in orde gekomen, want de opper was een prima kerel. Hij heeft er een paar uur geslapen en is torn doorgeslagen. Op een Zondagmiddag was hij in Dordrecht. Toen bereikte hij mij niet, maar heeft hij de andere jongen opgebeld en die heeft mij opgebeld. Ik begreep het eerst niet. Er werd mij gevraagd, of ik met hoed en donkere bril wilde komen. Ik dacht: dat is weer zo iets als vele van die beweginkjes, die er geweest waren. Ik ben gegaan, maar heb de hoed en de donkere bril niet meegenomen.

Toen ik kwam, vroeg hij: „Waar is je bril? Heb je het niet begrepen? *Alblas* is terug!” Toen heb ik het alsnog gedaan. Enigszins vermomd is hij door Dordrecht naar mij gekomen. Ik ben vrijgezel en woon op kamers. Hij heeft die nacht bij mij geslapen. De volgende morgen zijn wij om ± 5 uur opgestaan en is hij naar de trein gegaan om zo gauw mogelijk uit Dordrecht te komen. Toen zijn wij aan het zoeken gegaan; de derde man — dus de man, die mij had opgebeld — had een verloofde in den Haag; daar is hij op kamers gekomen. Daar zijn wij toen naderhand met het zenden begonnen. Dat was in Juli 1941.

67713. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op hetgern u zoëven zei, nl. dat *Alblas* gezegd had, dat hij met een paar andere jongens in opleiding was geweest.

A. Ik weet van deze dingen heel weinig af, omdat wij afgesproken hadden, dat wij van elkaars connecties zo weinig mogelijk wilden weten, opdat wij, wanneer wij zouden worden gegrepen, niet te veel van elkaar zouden weten. Ik heb hem nooit uitgevraagd over de gehele affaire in Londen. Ik heb er iets over gehoord. Ik weet, dat hij met twee jongens in opleiding is geweest. Dezen zijn plm. veertien dagen vóór hem gedropt. Dat heb ik gemerkt, toen de boel bij ons misliep.

67714. De **Voorzitter**: Weet u de namen?

A. De een moet *Hans Zomer* zijn geweest. De ander waarschijnlijk *Schragen*. Zij beiden zijn half Juni gedropt. *Alblas* is veertien dagen daarna gedropt. Zijn deze twee ook niet degenen, die bij jhr. *Röell* zijn geweest?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: *Schragen* wel.

A. Wij zijn dus eind Juni aan de gang gegaan. Het was mijn taak gegevens te verzamelen, waarop men in Engeland prijs stelde.

67715. De **Voorzitter**: Wat was zijn opdracht?

A. Dat heb ik hem ook gevraagd. Hij vertelde eerst, dat hij gekomen was met een zender. Ik heb toen gevraagd: waarom is het begonnen? Toen haalde hij een klein kladje te voorschijn, waarop hij verschillende dingen had geschreven. Die punten hadden zij hem tijdens zijn gang naar het vliegveld verteld. Ik vond dat toen al niet erg verzorgd. Verder zei hij: Nu heb ik jouw geld niet meer nodig. Ik zal hetgeen ik geleend heb, terug betalen. Ik had de zaak nl. destijds gefinancierd. Het zat hem dwars, dat hij mij om geld had moeten vragen. Nu waande hij zich zo rijk, dat hij mij alles wilde terugbetalen. Ik vroeg hem: hoeveel heb je bij je? Het was f 2000. Ik zei, dat is toch niets; hoe moet het, als dat op is? Maar hij dacht, dat er geen eind aan zou komen. Ik vond dus de financiële regeling niet zo denderend. De manier, waarop hij hier kwam, vond ik ook zeer onverzorgd. Hij had een broek aan, die hem twee maten te groot was. Hij had verder een paar hoge Engelse schoenen met lange punten. Kortom, hij zag er uit als een landloper. Ik heb hem dus direct uit mijn kast opnieuw gekleed en de rommel hebben wij weg gedaan. In Engeland wilde men weten, wat het resultaat was van de bombardementen. Verder wilden zij weten, waar een bepaalde fabriek was, waar men de apparaten vervaardigde, waarmede nevelgordijnen konden worden gelegd, de aan- en afvoer van benzine en olie, hoeveel er was opgeslagen, wat er inkwam en uitging. Verder kan ik het mij niet voor de geest halen.

67716. De **Voorzitter**: Dit was dus allemaal van militaire aard?

A. Ja. De eerste de beste keer, dat ik met gegevens kwam over olie en benzine — ik had iemand van de Shell getroffen, die mij die gegevens kon verstrekken — zei hij: dat is veel te veel, want ik mag maar een kwartier in de lucht blijven. Hij had mij verteld, dat het toestel, dat wij hadden willen bouwen, direct gepeild kon worden, maar dat zijn toestel niet kon worden gepeild. Ik zei toen: als het toestel niet gepeild kan worden, dan kunnen wij wel de hele dag in de lucht zijn; heb je dat niet gevraagd? Hij zei: neen. Hij had er verder niet bij stil gestaan en vroeg ongelovig, of zij hem dan alles zouden hebben voorgelegd. Ze hadden, zo zei hij, met dat toestel proeven gedaan in Schotland en toen was het in de Sahara uitgepeild geworden. Het was een telegraphietoestel, dat niet zou zijn te peilen. Ik vertrouwde het niet en zei: terwijl de één aan het seinen is, gaat de ander patrouilleren. Er werd wat gelachen om die voorzorgsmaatregel. Wij waren op een nacht bezig geweest met coderen en decoderen en in de laatste berichten stond, dat hij was bevorderd tot luitenant-ter-zee derde klasse.

67717. De **Voorzitter**: Wanneer was dit?

A. In Augustus 1941. De volgende morgen ging ik om 5 minuten vóór 8 de deur uit (ik moest om 9 uur in Dordrecht op kantoor zijn). Wij waren in een zijstraat van het Bezuidenhout; op de hoek staat een Katholieke kerk; ik geloof, dat het de Paulinastraat was. Het interesseert u waarschijnlijk, hoe het is gegaan?

De **Voorzitter**: Inderdaad, want het geeft een beeld van de wijze, waarop toen gewerkt werd.

A. Toen ik de deur uitging, heb ik niets gemerkt. Later heb ik uit de mond van verschillende betrokkenen het volgende gehoord.

Om acht uur was hij aan het seinen in een kamer, die hij boven had. Toen hij net was begonnen, kwam er een kerel, die zei: ik kom even het elektrisch licht controleren. Op dat ogenblik waren in huis: vader, moeder en drie meisjes; de oudste was verloofd met die ene jongen; deze was afgestudeerd in economie te Rotterdam. Verder was *Alblas* twee en ik was drie. De verloofde was op haar qui vive en zij bleef even bij die man. Het viel haar op, dat hij helemaal geen boekje bij zich had, waarin hij iets opschreef. Zij vroeg: moet je niets opschrijven? Maar hij antwoordde: „Och neen”. Inmiddels was die verloofde er ook op afgekomen en denkt: „hé!” Maar hij had alleen de hoofdschakelaar omgedraaid. Het gevolg was, dat *Alblas* boven zonder stroom zat. Hij komt van boven: „Wie zit aan het elektrisch licht? Ik was net bezig en had net contact.” Hij begreep het niet. Hij ging terug en riep even later: „Is het nu afgelopen?”. Toen kreeg hij weer een sein, dat hij stil moest zijn.

De jongen was direct naar buiten gegaan en had een grijs wagentje, een Opeltje, gezien en had gevraagd: „Behoor je bij de man van de electriciteit?” Het antwoord was: ik versta geen Hollands. Toen zei hij het in het Duits; het antwoord was: ik weet van niets. De jongen dacht: het lijkt mij niet zo best, en hij vliegt direct naar boven en geeft een sein aan het meisje en dat rent naar beneden. Vlak bij zal het politiebureau zijn. Zij is daarheen gegaan en heeft verteld, dat er iemand in haar huis was, die zei, dat hij voor het elektrisch licht kwam, maar er in wezen niets mee te maken had. De agent zei: „Het is er een van de Gestapo; die behoef je niet binnen te laten, maar als hij eenmaal binnen is, doe je er niet veel tegen.” Hij is meegegaan — het was een jonge agent — en praatte met de man, maar zei stiekum tegen het meisje: „Gestapo”. Toen was het absoluut duidelijk.

Inmiddels was de man naar buiten gegaan. Zij direct naar boven en zegt: „Het is mis, maak dat je wegkomt.” Hij wilde eerst zijn toestel meenemen. „Neen”, zegt ze, „gauw weg!” Het was een flinke tante. Hij één twee drie weg, met de jas over de arm en wordt wonder boven wonder niet aangehouden. Zij direct naar beneden om met de fiets weg te gaan. De jongen van de verloofde brengt de fiets en haalt de koffer met de radio dadelijk naar beneden. Maar op de hoek van de straat was het „Halt!”. Hij geeft haar een duw en zij weg met de fiets; hij ziet een tram en springt er op. Het was daar natuurlijk een herrie van belang. Die jonge agent liep er blijkbaar nog. De Duitsers gaan naar hem toe en zeggen: direct mee, met de auto achter het meisje aan. Het is goed gegaan. Het meisje moest afstappen voor een stoplicht, maar de agent doet, alsof hij haar niet ziet en stuift door.

Zij was werkzaam in „De Bijenkorf”. De afspraak was: als zij de koffer niet kwijt kon raken, zou ze hem bij „De Bijenkorf” bij een garderobe brengen en hij zou hem ophalen. Het is gelukt. Hij heeft de koffer opgehaald en hij weg.

Terwijl dit gebeurt, zit de jongen op de tram en denkt: ik kan de schoonfamilie er niet voor laten opdraaien, ik zal de schuld op mij nemen. Hij gaat terug en gaat het huis binnen. Meteen wordt hij in zijn kraag gegrepen: „Sie sind verhaftet wegen Hochverrat”. Hij doet onnozel en houdt het slepend. Zij moesten direct het apparaat hebben. O, nu begrijpt hij het. Hij laat een oud radiotoestel zien, dat wij voor f 50 hadden gekocht om de antenne te rechtvaardigen, die wij nodig hadden. Neen, zij moesten het zendapparaat hebben. Daarvan wist hij niets. Die koffer dan. Dat wist hij ook niet. Waar is het meisje? In „De Bijenkorf”.

Inmiddels had *Alblas* het toestel opgehaald; toen de Gestapo bij „De Bijenkorf” kwam, was het toestel weg, maar de familie en de jongen werden gevangengenomen.

Toen belde *Alblas* mij op. Ik zou die avond naar Gorinchem gaan om gegevens op te halen. Hij vroeg mij: kom zo laat in Rotterdam. Wij hadden een code afgesproken. Dat was destijds misschien nog niet zo nodig. Als wij Amsterdam zeiden, betekende het Utrecht en als wij zeiden Rotterdam, was het Utrecht en Utrecht betekende Rotterdam, etc. Ik zei: Ik moet voor het kantoor op stap. Ik begreep,

dat er iets aan de hand was. Ik ging dus naar Rotterdam en toen vertelde hij wat hij toen wist. Ik heb de zender weer meegenomen. Hij is in Rotterdam gebleven en ik ging naar huis. Dat heeft een tijd gespannen, want je wist niet, wat de familie los zou laten. Ze hebben tenslotte de verloofde en zijn meisje vrijgelaten, maar ze werden dag en nacht gevolgd. Als ze thuiskwamen, zat er één op de stoep en als ze naar de bioscoop gingen, ging iemand hun achterna. Op een gegeven ogenblik hebben ze hun achtervolgers weten kwijt te raken en toen zijn ze ondergedoken. Ik kreeg een seintje, of ik daar kon komen. Wij hebben de mensen toen na heel wat moeite ondergebracht. Als je het vertelde, waren de mensen bang, maar als men het niet zou vertellen, zou het niet eerlijk zijn. Wij hebben echter kans gezien hen naar Zwitserland te krijgen. Wij bleven dus met zijn beiden achter. Nadat het verloofde paar vrijgekomen was, is ons gebleken, dat achter in een schrijftafel een paar snippers gelegen hadden, waarop een code of een decodatie stond, waarmee de Duitsers geprobeerd hebben de gehele code gewaar te worden. Het is inderdaad betrekkelijk vlug gelukt. Eerst waren zij er naast. Het ene meisje werd telkens uit de cel gehaald. Op een gegeven ogenblik vroegen zij haar: Ken je de „Erlkönig”? Dat was het gedicht waarin staat:

*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind
Es ist der Vater mit seinem Kind.*

Ze zei: neen, maar ze dacht meteen: nu hebben ze het. Ze zei: Ik heb weleens iets anders horen zeggen, maar dat durf ik niet te zeggen. Toen de Duitsers bleven aandringen, zei ze tenslotte de bekende parodie:

*Wer flieget so spät durch Nacht und Wind
Es ist der Tommy*

Ze wist daarmee de aandacht af te leiden en de moffen lachten er zelfs om. Ze begreep echter wel, dat ze er nu achter waren. Wij stonden toen voor de vraag: wat moeten we met het toestel doen, want onze code is weg. *Alblas* had inmiddels een onderdak gevonden even over de Moerdijkbrug. Op zekere avond ontmoette ik hem. Hij leek mij nogal uit zijn doen. Hij zei tegen mij: Jammer, dat ik er niet eerder aan gedacht heb, maar ik heb nog een hulpcode. Ik heb toen het toestel weer opgegraven en wij zijn weer aan de gang gegaan. Het eerste telegram, dat wij verzonden, was niet mals. Wij hebben tevens verteld, wat er aan de hand was, maar ze reageerden heel laconiek met: Hartelijk geluk gewenst met je ontspanning. Over het feit, dat de mededeling, dat wij niet te peilen waren, niet juist was, hebben ze niet gepraat.

67718. De **Voorzitter**: Er werd dus ook op de hulpcode gereageerd?

A. Ja, eerst was er spanning, want ik wist niet, of de Duitsers of de Engelsens zouden reageren. Ik vertrouwde het nog niet. Naderhand is echter gebleken, dat het in orde was, toen *Tazelaar* is overgekomen. Deze moest iets overgeseind hebben en daarop reageerde men prompt. Toen wisten wij dus, dat het toch in orde was.

67719. De **Voorzitter**: Was *Tazelaar* dan in contact gekomen met *Alblas*?

A. Ja.

67720. De **Voorzitter**: Kenden zij elkaar?

A. Neen.

67721. De **Voorzitter**: *Tazelaar* heeft dus opdracht gehad zich in verbinding te stellen met *Alblas*?

A. Als ik het verhaal even chronologisch mag vervolgen, kom ik daarop vanzelf.

Wij zijn dus met die hulpcode verder gegaan. Wij hebben toen in de eerste plaats om geld gevraagd, want door al die beslommingen was zijn geld verdwenen. Hij had het een en ander gekocht en wij zaten met zijn familie. Zij hadden gezegd: als het geld op is, dan bericht je dat maar. Wij hebben ook gezegd, dat het niet netjes was ons voor de gek te houden met dat verhaal, dat de zender niet te peilen was. Hierop hebben ze niets geantwoord, maar bij het andere zeiden ze: ga maar naar (het was een bankdirecteur in Arnhem en hij woonde op de Velperweg). Ik ben er niet geweest, maar *Alblas* is er naar toe gegaan. Wij moesten komen met het wachtwoord: „ik kom van mootje paling”. De man zei: dit zegt mij niets. *Alblas* zei: als het u niets zegt, dan zegt het mij ook niets: ik kan dan wel weer weggaan. Hij vroeg: waarom is het begonnen?

Hierop vertelde *Alblas* de zaak. De bankdirecteur durfde hel zo niet aan, maar het bleek, dat hij een neef had in Engeland, die althans ongeveer zo heette, of zo genoemd werd. *Alblas* is nog een derde keer geweest; ondanks alles zei hij uiteindelijk: ik durf het toch niet te doen.

Het was zo gek, want dat adres werd nog voluit geseind. Daarna kregen wij het adres van jhr. *Röell* uit Apeldoorn. Het wachtwoord was hier, naar ik meen: groeten van Oom *Willy*. Dit was ook in orde. Jonkheer *Koëll* heeft gezegd: ken je dat portret van de prins? Dit is Oom *Willy*. Vertel maar, wat je op het hart hebt. Maar hij zei tenslotte: ik ben door al mijn fondsen heen en ik kan het niet meer verantwoorden tegenover de fiscus. Hij was door de fondsen van Prins *Bernhard* heen. Tenslotte gaf hij toch f 100 in de maand en wij konden in elk geval doorwerken.

Daarop kwamen wij op een gegeven ogenblik in contact met *Vaz Dias*, die toen samenwerkte met *Frans Goedhart* en *van Heuven Goedhart*, enz. Zij moesten ook berichten naar Engeland hebben en zij hebben allerlei andere mogelijkheden geprobeerd, maar tenslotte kwamen zij bij ons en toen zei *Klaas*: ik mag met niemand in contact komen en daar houd ik mij aan. Tenslotte is het zo ver gekomen, dat ik *Alblas* en *Vaz Dias* in contact heb kunnen brengen. Van die tijd af is er samenspreking tussen hen geweest. Wij gingen gewoon door, maar hij kreeg van meer kanten berichten.

67722. De **Voorzitter**: Dat is dus najaar 1941 geweest?

A. Ja, want met Kerstmis hebben wij nog eens gezonden uit het huis van *Vaz Dias*.

67723. De **Voorzitter**: Is het geweest vóór de komst van *Tazelaar*?

A. Ja.

67724. De **Voorzitter**: Die is November 1941 gekomen.

A. Het was omstreeks die tijd, want het was zo: toen had ik een zendadres in Loosdrecht en ik herinner mij, dat ik *Alblas* toen uit Loosdrecht heb opgehaald om hem te brengen naar *Vaz Dias* en het was winter, want ik herinner mij, dat, toen het eindelijk boor elkaar was. dat die samenspreking tussen *Vaz Dias* en *Alblas* en *Goedhart* en *van Heuven Goedhart* zou plaats hebben, wij in die zelfde tijd een paar keer hebben uitgezonden uit het huis van *Vaz Dias* uit Huizen. Daar tussenin was er sneeuw en was er een vliegtuig boven, dat ons trachtte te peilen; het was tijdens een sneeuwstorm. Dat was in November. Dat kan wel, want in December hebben zij getracht weg te komen, *Wiardi Beckman*,

67725. De **Voorzitter**: *Wiardi Beckman* is gearresteerd in de nacht van 17 op 18 Januari 1942.

A. Die volgorde durf ik dan niet precies te zeggen. Ik weet alleen dit van die *Peter*:

Op een gegeven ogenblik kwam *Alblas* bij mij en zei: „Ik zal je een verhaal doen, maar ik weet vooruit, dat je het niet wilt geloven en wantrouwend bent.” Ik zei: „Vertel maar eens.” Hij vertelde toen het volgende.

Op een middag, toen hij na een of andere reis bij zijn hospes kwam, zat daar een vreemde kerel (dat was *Tazelaar*). Toen *Alblas* binnenkwam, zei hij: Ben jij *Klaas* of *Aart*, of hoe hij het zei. *Alblas* deed, of zijn neus bloedde. Hij zei: Je hebt toch contact? Zo ging het een poosje door. De hospes zat achter de stoel en knikte van „het is goed”; die had *Peter* uitgehoord, maar *Alblas* kwam zo binnen. Het heeft een hele tijd geduurd, maar eindelijk was het zo ver en stelde *Alblas* een paar vragen: „Als jij er vandaan komt, inet wie werkte je dan samen?” Met die kolonel. „Hoe zag hij er uit?”

Ik herinner mij van dat verhaal, dat hij het had over een kolonel, die een knobbel op zijn hoofd had en een Engelsman was, geloof ik. Hij moest telefoonnummers noemen.

67726. De **Voorzitter**: Hebt u de naam van die kolonel nooit gehoord?

A. *Alblas* heeft hem mij destijds wel gezegd, maar je hebt zoveel namen gehoord?

67727. De **Voorzitter**: *Rabagliatti*?

A. Die naam komt mij niet bekend voor; dat durf ik niet zeggen. Toen eindelijk het ijs was gebroken, vroeg *Alblas*: Hoe kom je dan hier? Hij deed het rare verhaal van: afgezet in smoking, van een

onderzeeër of een motortorpedoboot met een vletje naar een of andere pier; hii was met een geur van whisky het strand opgelopen," om het te laten voorkomen, als hij gepikt werd, dat hij van een of andere fuifje kwam en boven zijn theewater was. Hij vertelde er nog bij, dat *Tazelaar* 13 dagen in Holland moest blijven en dat hij gedurende die tijd de opdracht had de zenders, die naar beneden waren gekomen, op te sporen en te vragen hoe het kwam, dat men er in Engeland niets meer van hoorde. Er was maar één zender, die nog werkte, en dat was waarschijnlijk de onze. Ik vond dat al te dwaas. Hoe is het mogelijk in Holland al die zenders op te sporen in zo'n korte tijd.

67728. De **Voorzitter**: Het is misschien toch niet uitgesloten, dat hij die opdracht had, want ook *Schrage* en *Zomer* waren uitgezonden en *Zomer* was intussen gearresteerd.

A. Ja, maar er waren er meer. Ik zei dus: Hoe is zo'n opdracht mogelijk in veertien dagen tijd, en dat voor een jongen, die zo uit Engeland komt.

67729. De **Voorzitter**: Hij had toch ook *Alblas* gevonden!

A. Ja. Hij had tegen *Alblas* gezegd, dat hij al drie of vier zenders had gevonden. Hij had *Alblas* gevraagd: Heb je contact, ja of neen, en toen *Alblas* zei, dat hij contact had, had hij direct enthousiast gezegd, dat er geseind moest worden.

67730. De **Voorzitter**: Als hij al een paar zenders opgespoord had, had hij toch niet zo enthousiast behoeven te zijn over het feit, dat hij nu seinen kon?

A. Ja, maar de ene zender was kapot geweest en de tweede agent, die hij gevonden had, durfde niet. Hier had hij voor de eerste keer contact met Engeland. Dat contact heeft plaats gevonden. *Tazelaar* zou worden teruggehaald en als het in orde was, zou de eerste regel van het Wilhelmus aan het begin van de uitzending van Radio-Oranje worden opgezegd.

67731. De **Voorzitter**: Dus het staat wel vast, dat *Tazelaar*, toen hij in Nederland was gekomen, contact heeft gehad met Engeland via de zender van *Alblas*?

A. Ja, en u weet verder hoe het gegaan is, want dat heb ik ook van horen zeggen.

67732. De **Voorzitter**: Ja, toen is *Tazelaar* na de arrestatie van *Wiardi Beckman* naar Zwitserland gegaan.

A. Maar dit wisten wij ook niet.

67733. De **Voorzitter**: Heeft hij dat dan niet gezegd?

A. Neen, hij zei: Ik zal het zelf wel uitzoeken. Toen had *Alblas* gezegd: Hoe je het doet, doe je het, maar als je het doet, doe dan dit voor mij.

67734. De **Voorzitter**: Werd er dan nog steeds geseind niet de hulpcode?

A. Ja.

67735. De **Voorzitter**: Dus *Tazelaar* heeft geen nieuwe code voor *Alblas* meegebracht?

A. Neen. Ik heb dit papier sedert kort ergens teruggevonden; het is de hulpcode geweest: Oranje Boven. Van dit laatste weet ik weinig meer. Destijds hielp ik hem altijd met coderen en decoderen, want hij was alleen en had er de tijd niet voor; hij moest er zelf ook achteraan. Later, toen al die berichten binnenkwamen, van de kant van „Het Parool" bijvoorbeeld, had hij er niet meer zoveel moeite mei en toen heeft hij zelf ook die codering en decodering ter hand genomen. Ik weet enkele zendadressen wel, want die verzorgde ik meestal. Wie het laatste was, weet ik niet meer, maar die man is ook gefusilleerd. Ik zou niet weten, hoe ik daar achter zou kunnen komen. Ik weet wel, dat hij heeft geprobeerd, een nieuwe code te krijgen, want wij hebben het nog eens gevraagd aan een deskundige via de familie *Hueting*.

67736. De **Voorzitter**: Was dit ook een van zijn seinadressen?

A. Ja, bij die familie heeft hij ook wel gezonden. Van het adres in de Laan van Poot weet ik het niet, maar bij familie van deze

Hueting in de Laan van Bos en Duin heeft hij gezonden. Wij hebben daarmee een beetje in de war gezeten en wilden een nieuwe code hebben. De zendtijd moest ook worden veranderd.

67737. De **Voorzitter**: Wat waren de zendletters van *Alblas*?

A. U.C.B. (3 maal), D.E. (2 maal), T.B.O. (3 maal).

67738. De **Voorzitter**: Nu u zegt: de zendtijd moest ook veranderd worden, zou ik graag weten, of hij later nog andere roepletters heeft gekregen.

A. Dit kan ik me niet meer herinneren. Toen het contact met de Paroolgroep wat steviger werd, kwam het bij ons hierop neer, dat wij één- of tweemaal in de week elkaar troffen: wij sliepen dan bij een broer van mij en dan kreeg hij van mij over, wat ik inmiddels had opgediept. Hij zat met zijn ouders, die financieel niet zo krachtig waren, en hij had destijds in Engeland gevraagd: mag ik mijn ouders ook wat geven van dat geld? Dat jongetje was zo buitengewoon eerlijk.

67739. De **Voorzitter**: Daarom is het jammer, dat u hem de laatste tijd niet zoveel hebt meegemaakt, want over de eerste tijd hebt u zeer precieze inlichtingen gegeven, die een leemte in onze legkaart opvullen.

Maar er is daarna nog iets heel belangrijks gebeurd; ik ben bang, dat u daarvan niet veel uit eigen wetenschap zult kunnen vertellen.

De lezing van de Duitsers is namelijk, dat, toen het England-Spiel begon (12 Maart 1942) met *Lauwers*, zij door vroeger gevangengenomen agenten het systeem van de code hadden leren kennen. Het was begonnen met een beetje, toen *Zomer* was gevangengenomen, maar veel hebben zij geleerd, toen in Februari 1942 *van der Reyden* werd gevangengenomen. Nu vertellen zij er ook bij, dat *van der Reyden*, dus een agent, die na *Tazelaar* is gekomen, een nieuwe code voor *Alblas* had meegebracht, dat *van der Reyden* die code zou hebben bekendgemaakt en dat zij van dat ogenblik af de uitzendingen van *Alblas* konden controleren.

Daarom is mijn vraag: weet u ook, of *Alblas* inderdaad een nieuwe code heeft gekregen? Zo ja, dan is het wel van belang, van wie hij die heeft gekregen. Het is in elk geval na *Tazelaar* geschied, dus het zal begin 1942 zijn geweest.

Maar zoals blijkt uit hetgeen u zoëven hebt verteld, was het contact tussen u en *Alblas* toen niet meer zo, dat u dat zelf kan weten.

A. Dit (getuige toont een vel papier) is de code, die *Alblas* voor mij heeft opgeschreven voor het geval, dat het met hem mis zou gaan. Ik zou dan kunnen doorgaan.

67740. De **Voorzitter**: Wanneer heeft hij dat geschreven?

A. Dat weet ik niet meer. Het is de hulpcode Oranje Boven. Het is in elk geval geweest na de overval in Augustus 1941. Ik herinner mij, dat hij omstreeks Kerstmis 1941 de oude code nog had, want toen hebben wij 's nachts met elkaar ouderwets, zoals vroeger, een ding gecodeerd en gedecodeerd. Dat was na *Tazelaar*, dus *Tazelaar* had de nieuwe code niet bij zich. U zei *van der Reyden*?

De **Voorzitter**: Het is een agent, die later is gekomen, *Willem*.

A. Was het iemand uit Brabant?

De **Voorzitter**: Het is best mogelijk.

A. Ik vraag het, omdat ik in 1944 een marconist heb ontmoet, die

De **Voorzitter**: Die kan het niet zijn: *van der Reyden* is gevangengenomen.

A. Hij is in die tijd al gevangengenomen? Dat kan dus niet.

67741. De **Voorzitter**: *Van der Reyden* is in Februari 1942 gevangengenomen. Maar hij is daarvoor enige tijd in vrijheid geweest. Heeft *Alblas* u nooit verteld, dat hij behalve met *Tazelaar* met een andere agent contact heeft gehad?

A. Ik herinner het mij wel van de heer *de Geus*; die wilde toen contact met hem hebben.

67742. De **Voorzitter**: Die was geen uit Engeland afkomstige agent. *De Geus* was iemand, die militaire informatie inwon en een tijd van de zender van *Alblas* gebruik heeft gemaakt.

A. Heeft hij van de zender van *Alblas* gebruik gemaakt?

De **Voorzitter**: Ja, dat heeft hij verteld.

A. Dat waag ik toch te betwijfelen.

67743. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat destijds, toen *Alblas* een zendadres in Zandvoort had, *Jacques* (ik kom steeds dicht bij de naam van de derde man; nu weet ik zijn voornaam al, straks komt zijn achternaam!) het er met *Alblas* over heeft gehad. *Alblas* vroeg: Wat moet ik er mee doen? Ik vroeg, wat er aan de hand was. Och, zei hij: Het is iemand, die contact wil hebben. In die geest werd er over gesproken, alsof het iemand was, die je met een kluitje in het riet moest sturen.

67744. De **Voorzitter**: Het kan natuurlijk later anders geworden zijn.

A. Dat is natuurlijk mogelijk.

67745. De **Voorzitter**: *De Geus* zegt zelfs, dat *Alblas* gedropt is in Juli 1941 bij Nieuweschans, dat hij in Augustus contact met hem had en dat hij met hem gewerkt heeft tot Juli 1942.

A. Dat weet ik niet. Het is mogelijk, dat het nadien veranderd is. Ik kan het mij echter niet voorstellen, dat hij het mij niet verteld heeft.

67746. De **Voorzitter**: Ik lees hier in het verhoor van *de Geus* trouwens ook het verhaal van het gebeurde in de Paulinastraat. *De Geus* heeft ons dat hele verhaal in extenso gedaan.

A. Toen was hij er zeker niet bij.

De **Voorzitter**: Neen, maar hij blijkt er toch zeer goed van op de hoogte te zijn.

A. Zou juist schiet mij de naam van de derde man, die het gesprek met *Alblas* had, te binnen. Het was *Batenburg*. Ik heb de naam van *de Geus* na de oorlog wel gehoord. Toen werden mij allerlei dingen gevraagd en toen dacht ik: Is dat niet dezelfde over wie ik destijds dat en dat heb gehoord? Ik kan mij niet voorstellen hoe ik dat zou combineren.

67747. De **Voorzitter**: *De Geus* heeft na de oorlog ook een rapport uitgebracht over *Alblas* aan de Engelsen, een rapport, dat in buitengewoon waardende woorden is gesteld. Het is mogelijk, dat *Alblas* contact naar twee kanten heeft gehad.

A. Ja, dat was ook zo. Ik heb u al verteld over de Paroolgroep, maar dat wist ik; ik had het contact gemaakt.

67748. De **Voorzitter**: Het is mogelijk, dat hij ook nog contact in andere richtingen heeft gehad. Bovendien wist u toch wel iets van *de Geus*.

A. Ik heb eens een rapport gehad van de vroegere kapitein *Hueting*, accountant. Deze heeft mij gevraagd of ik eens een rapport wilde zien, maar ik weet niet of het door *de Geus* was gemaakt of door een ander.

67749. De **Voorzitter**: *Alblas* heeft in Juli 1942, vlak vóór zijn arrestatie, een waarschuwing naar Engeland gestuurd over het Engeland-Spiel, waarin hij mededeelde, dat hij te weten was gekomen, dat de agenten, die gedropt waren door S.O.E., in handen van de Duitsers vielen, althans dat het met een hunner het geval was geweest. *Schreieder* zegt: wij controleerden hem al een tijdlang, omdat wij hem kenden door de agent, van wie hij zijn nieuwe code had gekregen, en wij lieten hem opzettelijk op vrije voeten, omdat het voor ons van betekenis was zijn berichten te controleren; maar toen hij in 1942 een waarschuwing naar Engeland stuurde in verband met het Engeland-Spiel, kon het niet meer en hebben wij hem gearresteerd.

Heeft u hiervan nog iets meegemaakt?

A. Rij is op een Donderdagmorgen gegrepen. Op de Woensdagavond zouden wij bij elkaar komen bij mijn broer. In de laatste tijd liep het niet lekker en ging het hier en daar fout. Hij was wat

slordig met de tijd. Ik zei daarom: denk er om, dat je op tijd bent. Die avond kwam ik wat later dan ik had gezegd om niet te behoeven wachten. Hij was er niet. Ik heb een hele tijd gewacht en eindelijk heb ik gedacht: ik ga maar even naar de Laan van Poot; daar woonden de *Hueting's* met zoon en dochter. De dochter was (niet officieel) de verloofde van *Alblas*. In de Laan van Poot was de hele zaak verlaten; alles stond open, maar er was niemand. Ik dacht: ik moet op mijn *qui vive* zijn. Toen kwam er een nicht van mevrouw *Hueting* en die vroeg: Is er niemand thuis? Ik zei: neen, waarop zij antwoordde: Wat gek! Dan is het vast niet in orde! Haar dochter *Pim*, die verpleegster was, was opgebeld, omdat er iets met haar persoonsbewijs niet in orde was, waarvoor zij zich moest vervoegen aan de Oude Scheveningse Weg. Mevrouw *Hueting* was nu weg en *Cerard Hueting* was er ook niet. Ik had ook de indruk gekregen, dat er iets niet in orde moest zijn. Ik zei: gaat u er over een uurtje nog eens kijken; u kunt er als tante naar toe en dan kom ik over een uurtje informeren. Ik dacht: dan kan ik *Alblas* afwachten (*Jopie Waldorp* zou er ook komen), maar deze kwam pas na een kwartiertje aanzetten. Toen vertelde hij mij het volgende en dat is de reden, waarom ik het verhaal nu doe.

Ik zeg tegen hem: „Man, hoe krijg je het nu weer in je hoofd, mij zo lang te laten wachten; je hebt me toch zo beloofd het niet weer te zullen doen.” Hij zegt: maar er is zo'n hoop narigheid. Ik vraag: wat nu weer? Toen, meen ik,..... Klopt het, dat in die tijd jhr. *Röell* is gearresteerd?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die is gearresteerd 1 April 1942.

A. Wanneer is hij gefusilleerd?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Op 29 Augustus 1942.

A. Wanneer is *Alblas* gegrepen?

De **Voorzitter**: Op 16 Juli 1942.

A. Het kan ook zijn, dat het hierop sloeg; ik meen, dat ik toen even de naam *Röell* heb gehoord. Hij zegt: ik zal het je wel vertellen, maar er is zoveel narigheid en dat heeft mij zo opgehouden. Toen zou hij mij die narigheid gaan vertellen. Ik zeg: voordat jij begint, zal ik met mijn narigheid beginnen. Toen vertelde ik van *Hueting*. Dat vond hij heel verschrikkelijk en hij wilde er direct op af. Ik zeg: „Neen, ik heb tegen de andere mevrouw *Hueting* gezegd, dat zij er naar toe zou gaan, en daar kun je inlichtingen inwinnen. Wij hebben afgesproken: Als het niet goed was, zou daar een geranium staan. Toen zei hij: Haal jij *Jopie Waldorp* af, want die komt daar en daar. Ik ging *Jopie Waldorp* ophalen van de tram en hij ging inmiddels naar de familie *Hueting*.

Jopie komt ook met een lang gezicht. Ik vraag: Wat is er met jou aan de hand? „Het is niet in orde.” Wat is er?

Toen vertelde zij het verhaal, dat *Vaz Dias* was gegrepen.

Vaz Dias werd zwaar gezocht. De laatste veertien dagen had hij mij gezeten en was toen naar Frankrijk gegaan. Hij was een Jood. Daar had zich een andere Jood ingedrongen. Die twee troffen elkaar in Parijs. *Vaz Dias* werd uitgehoord en heeft het zonder achterdocht verteld. Die andere bleek een foutief iemand te zijn; die is teruggegaan en zei, dat hij van *Vaz Dias* kwam, en wilde op die manier bij *Jopie* en *Alblas* komen.

Dat verhaal had *Jopie* net gehoord, toen zij bij ons kwam. „Dus”, zegt zij, „het is helemaal fout. Ik begrijp het niet, want wij hebben bericht gehad, dat hij was aangekomen.”

Toen vertelde ik haar het verhaal van wat ik beleefd had. Het was narigheid bij elkaar. De een is hier gaan slapen en de ander daar, maar niet op de oude adressen. Zodoende heb ik dus niet gehoord de narigheid, die *Alblas* had.

67750. De **Voorzitter**: U hebt hem niet meer gezien?

A. Neen, de volgende morgen heb ik hem gezien.

U weet: in het huis van de *Hueting's* aan de Laan van Poot waren inmiddels de S.D.-ers gekomen. *Pum* hadden zij binnengebracht met de verpleegster. Het heette, dat zij van de fiets was gevallen en een hersenschudding had gekregen. Zij hebben dat verhaal opgezet met de bedoeling, dat *Alblas* haar zou bezoeken. Ik vertrouwde het niet. Toen heb ik de tante gevraagd, er even naar toe te gaan. Zij kwam terug en zei: „*Pum* wil niets zeggen; ze is zo boos.” Ik vroeg: „Was de verpleegster een vriendin?” Dat weet ik niet, zei zij. Toen zei *Alblas*: „Laat ik gaan kijken.” „Neen”, zei ik, „wees verstandig.” Hij wilde er met alle geweld naar toe. Wij gingen naar buiten en zeiden: „Mevrouw, gaat u op de fiets; u laat de fiets buiten staan. Zet uw fiets buiten het hek, ga naar binnen en haal uw fiets binnen

als alles in orde is, dan weet ik, waar ik aan toe ben." Ik vroeg aan *Alblas*: Heb je nog iets bij je? Hij zei: Neen, het is toch niets bijzonders. Ik zei: Wees toch voorzichtig, want je weet het niet. Toen we vlak bij het huis waren, zei hij: Ga nu maar terug, want het heeft geen zin om er met zijn tweeën naar toe te gaan. Ik zei: Ik wil weten of de fiets binnen is gezet. Beloof ine, dat je binnen twee minuten terug zult zijn; je hebt alleen maar te zeggen, waar ze naar toe moet gaan en dan ga je meteen weer weg. Hij zei: Beloof me dan, dat jij hier niet blijft staan, maar loop een blokje rond. Ik deed dat, maar toen ik weer de hoek om kwam, zag ik hem nog staan. Hij snoot zijn neus in deze zin: wacht nog even. Ik liep nog een blokje om en heb hem daarna niet meer gezien. Ik heb de tante gevraagd, hoe het gegaan was. Zij wist het ook niet. Ze hebben met hun beiden aangebeld. *Alblas* wou naar boven springen, maar hij stond waarschijnlijk pas op de tweede trede, toen de Duitsers op hem afkwamen.

67751. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat die zelfde *de Geus*, waarover wij het gehad hebben, heeft meegedeeld, dat hij in Augustus 1942 een telegram naar Londen heeft gestuurd, waarin hij verteld heeft, dat de zenders, waarvan de roepletters waren U.C.B., T.B.O., P.L.B./C.B.O. en V.A.L./A.L.P., in Duitse handen waren.

A. Dat laatste weet ik niet.

67752. De **Voorzitter**: Maar de eerste letters zijn inderdaad die van *Alblas*.

A. Dan is het zo geweest, dat hij nadien contact met hem heeft gekregen. Uit nie tijd ken ik alleen de mensen van Parool, althans een enkeling van hen. Ik heb hen weinig ontmoet.

67753. De **Voorzitter**: Wat vond u van *Alblas* als agent?

A. Ik heb altijd gezegd, dat ik het bewonderd heb, dat een jongen van die leeftijd was, zoals hij was. Er is weleens iets geweest natuurlijk, wat misschien beter anders had kunnen gebeuren. De gevangenneming bijvoorbeeld had niet behoeven te gebeuren, maar de laatste tijd raakte hij over zijn toeren. Hij zei bijvoorbeeld: Ik houd het niet meer uit, ik moet de zee op, kan je het niet voor elkaar krijgen, dat ik met een trawler meega? Ik ben daar nog voor bezig geweest, maar ik zag er geen kans toe. Die dingen merkte ik pas in de laatste tijd, voordien was hij buitengewoon. Hij hield zich strikt aan hetgeen hem verteld was. Toen ik hem met *Vaz Dias* in contact wilde brengen, heeft het heel wat voeten in de aarde gehad voor het zover was. Ik moest er nachten over praten.

67754. De **Voorzitter**: Hij was dus moedig en toegewijd?

A. Buitengewoon. Ik herinner mij niet van wie ik het verhaal heb gehoord, dat een agent van politie zijn vader had gewaarschuwd nieer op zijn zoon te letten. Hij zegt: Ik mag dat wel van die jongen, maar dat loopt mis! Als hij over het onrecht en over de N.S.B.-ers sprak, werd hij witgloeiend. Ik heb het een keer meegemaakt, dat wij op het achterbalcon van een trein stonden; wij hadden de zender bij ons en allemaal moffen om ons heen — het eerste jaar vond je dat helemaal niet zo lekker — en wij deden wat nonchalant, hoewel wij het het in wezen niet waren. Toen begonnen de Duitsers over Rotterdam: dat was zo'n rotstad, er was niets te beleven en die meisjes waren allemaal niets! Toen schoot *Alblas* uit en zei: Wat? Weet je, waarom Rotterdam zo lelijk is en waarom de meisjes niets van jullie willen weten? Verwondert je dat nog? Zo was hij; dan verloor hij de voorzichtigheid uit het oog en liet het hart spreken. Zo was het ook met de gevangenneming. De familie *Hueting*, waaraan hij zoveel te danken had, wilde hij niet in de steek laten. Hieraan zie je, dat hij weer even te jong is geweest.

67755. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft dat meisje *Hueting* nog?

A. Ja.

67756. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is zij verder nog gevangengehouden?

A. Ik meen, dat haar vader is gefusilleerd, terwijl de moeder en de kinderen in de gevangenis zaten. Zij hadden nog gelegenheid, afscheid te nemen. Ik meen, dat *Hueting* van G.S. III in het najaar van 1942 is gefusilleerd en dat zij tot einde 1942 of begin 1943 zijn gevangengehouden.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

J. A. IDEMA.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ENGELBERT JULIUS LUIDPOLD JOHANN MARIA
FELDHAUS VAN HAM,

oud 33 jaar, wonende te Zeist, directeur.

Hij legt de eed af als getuige.

67759. De **Voorzitter**: Kent u de heer van Lanschot?

A. *Bib van Lanschot*? Ja.

67760. De **Voorzitter**: De heer van Lanschot heeft hier iets verteld van zijn lotgevallen tijdens de oorlog. Daarbij heeft hij ook uw naam genoemd. Dat is voor ons aanleiding geweest u te vragen, hier te komen, omdat wij het wel van belang achten in verband met het onderzoek, dat wij in het algemeen hebben te doen omtrent de verbindingen, die hebben bestaan tussen het bezette gebied en Engeland, dat u ons in het kort vertelt, wat uw lotgevallen in de oorlog zijn geweest.

A. Ik kende *Bib van Lanschot* van de golf. Van huis uit ben ik katholiek en dat is *Bib* ook, dat maakte onze vriendschap makkelijker. In September 1939 is de laatste mobilisatie begonnen. Toen heb ik me direct gemeld bij de luchtbescherming in Zeist en heb ik op de Rozenkerktoren zitten kijken of er vliegtuigen kwamen.

Ik heb me direct gemeld bij het gemeentehuis in Zeist. Daarvoor heb ik verschillende getuigen. Ik zat in een groep jongelieden, die zich allen vrijwillig gemeld hadden, de kostwinnersvergoedingen te berekenen. Wij moesten bepaalde staten maken, waarop de uitkeringen aan de vrouwen konden geschieden. In 1940 brak de oorlog in Holland uit. Van huis uit was ik Duitser. Ik werd in de Alexanderkazerne in den Haag geïnterneerd met mijn vader en broer (die in 1944 is gesneuveld).

Ik had graag onder dienst gewild, maar dat ging niet, omdat ik de Duitse nationaliteit had. Mijn ouders hadden in 1937 naturalisatie aangevraagd. Zij woonden al 40 jaar in Nederland. Toen kwam Mei 1940. Het zinde mij helemaal niet, dat de Duitsers binnenkwamen. Vier weken na de inval kwam ik voor een Duits tribunaal. Ik moest beterschap beloven, omdat ik enkele Duitsers voor Duitse zwijnen had uitgescholden. Ik heb dat maar gedaan. Want anders had je toch maar in de kast gekomen. Daarna kwam ik met de ondergrondse in contact. Eerst met een groepje in Zeist, hetgeen niet belangrijk was. Op zekere dag ontmoette ik *Bib* en kort daarop werd ik zelf opgeroepen. Ik moest soldaatje worden in het Duitse leger. Ik dacht: Je kunt goed soldaat zijn of je kunt er met je pet naar gooien, maar dan kom je in Dachau terecht. Ik heb dus de beste partij gekozen, hetgeen beter bij mijn rol paste. Ik kwam bij het *Hermann Göring*-regiment. Daar werd je ontzettend afgericht. Ik heb ook meegelopen en hard meegedaan, want ik wilde niet opvallen. Het regiment lag in Utrecht in de Kromhoutkazerne. Ik kwam daar in aanraking met lectuur, photo's van vliegtuigen en van vliegvelden. Ik heb dit alles aan *Bib* gegeven, die hier erg mee ingenomen was. Ik kwam ook aan de beroemde groene boekjes (Geheime Kommandovorschriften) met de geheime voorschriften. *Van Lanschot* vertelde mij nooit met wie hij in verbinding stond. Het was voor mij riskant, want ik wist niet wat ik aan *Bib* had. Ik kende hem echter van vóór de oorlog en wist, dat hij cavalierist was en dat hij nu rechten studeerde in Leiden. Ik dacht: Het zal wel goed zijn. Ik ben

daar een jaar gebleven en richtte tenslotte zelf de nieuwe Duitse soldaten af.

67761. De **Voorzitter**: Welke rang had u?

A. Ik had geen rang. Ik had officier kunnen worden, z.g. *Unterführeranwärter*, maar ik werd beschouwd als een „lästiger Ausliinder". Ik was te goed voor de Hollandse werklui in die kazerne. Ik moest zelf ook oppassen, dat ik mijn vingers niet brandde. In October 1941 kreeg ik mijn eerste verlof. Na enkele dagen werd ik ineens van mijn verlof teruggeroepen. Dat was altijd de truc van de Duitsers. Ik moest mij weer melden in de kazerne en daar kreeg ik een briefje in de hand, waarop stond, dat ik mij in Essen moest melden om daar opnieuw ingedeeld te worden. Toen zat ik 'm te knijpen, natuurlijk. Ik heb gauw met *Bib* contact gezocht en ik heb gezegd, dat ik niet weten kon, wat er met mij gebeuren ging. Ga ik naar Afrika of naar Duitsland of naar Rusland? Maar je krijgt het gauw genoeg te horen. Vóórdat ik wegging (October 1941) kwam er een hele verandering bij het Flak-Hermann Goringregiment. Oorspronkelijk kwam het van Berlin-Reinickendorf. Het regiment was vroeger een politie-wachtbataljon. In 1933 werd het parachutistenregiment en tenslotte ook Flak-regiment. Eind 1941 waren er niet te veel Russische vliegtuigen en daarom is er een infanterieregiment van gemaakt met stoottroepen. Dit was uitermate belangrijk, vooral de indeling van het regiment, zodat ik dit direct aan *Bib van Lanschot* doorgegeven heb. Ik moest naar Essen en daar werd ik uitgekozen uit een kleine 4 à 500 man. Ik werd bij het Afrika-korps ingedeeld. Dit vond ik prettig. Want ik had de bedoeling, mij zo spoedig mogelijk bij de geallieerden aan te sluiten, maar natuurlijk zonder dat de familie hierbij gevaar zou kunnen lopen. Mijn ouders waren op leeftijd. Ik werd naar Fürth (bij Neurenberg) gestuurd. Daar werd het Afrika-korps uitgerust en ingedeeld. Ik ben nog een paar keer met verlof geweest, op grond van het verhaaltje, dat mijn ouders niet al te gezond waren. Hier traptten de Duitsers altijd in, want ze waren altijd erg gevoelig voor familie-omstandigheden, vooral de officieren. Ik gebruikte mijn verlof steeds om berichten over te brengen. Zodra ik over de grens was, belde ik *Bib* steeds op; hij zat of in Vught of in Leiden of bij een vriend in Lisse. Toen ik zo tegen eind November 1941 terug was in Fürth van mijn laatste verlof, werden wij op 7 December 1941 op de trein naar Napels gezet, het ging via de Brennerpas. Ik heb steeds goed zitten uitkijken. We stonden vaak stil. Ik dacht: Je komt altijd nog wel in contact met iemand, die je een bericht kunt geven. In Bagnoli bij Napels kwam ik in het Instituto-Constanzo-Ciano; daar was werkelijk van alles aanwezig: infanterie, tanks, marine, alles was daar gelegerd. De Duitse staf van het Instituto te Bagnoli zorgde voor de aanvoer van nieuwe troepen naar Noord-Afrika. Toevallig was er iemand nodig op het kantoor. Ik dacht: Dat is jè gelegenheid. Ik ging mij melden en werd aangenomen. Ik kreeg niet zo'n belangrijke post; ik had alleen te zorgen, dat de officieren in hotels zoals „Terminus" en „Excelsior" in Napels terecht kwamen. Ik zorgde tegelijkertijd voor de benzine en had de sleutel van de benzine-opslagplaats.

De rivaliteit tussen het Duitse en het Italiaanse commando was enorm. Stro was er niet te krijgen voor de Duitse soldaten; voor de Italianen was er genoeg; voor de Duitsers was er benzine plenty, voor de Italianen niet. Het gebouw, waarin we gelegerd waren, was een heel groot internaat, een geweldig complex. Ik had heel veel werk, ook nachtdienst. Het was niet alleen hotelletjes aanwijzen en zorgen, dat de mannen onder dak kwamen. Er was ook de zogenaamde „Soll und Ist-Stärke"; dat is een dagstaat; het aantal officieren en manschappen moest dagelijks aan Berlijn gerapporteerd worden, eveneens tanks, munitie, auto's, etc. etc. Deze staten werden iedere avond ingevuld en per vliegtuig naar Berlijn verzonden. Ik kreeg dat werk ook te doen. In de nacht van 21 December 1941 heb ik alles nauwkeurig kunnen overschrijven en op 23 December ging ik met verlof naar Holland. Ik heb het op een veldpostkaart geschreven, die opgevouwen en in mijn broek gestopt. Dat zag niemand: Je was Duits soldaat, wie kan aan de buitenkant zien, wat je doet? Werd je gesnapt, dan was het gebeurd.

Ik had het verlof gevraagd met de bedoeling, contact te leggen met *Bib* en te zorgen, dat alles goed geregeld was, vóórdat ik in Afrika kon overlopen.

Mijn verlof was van 23 December 1941 tot en met 11 Januari 1942. Op 6 Januari 1942 ben ik in Leiden geweest; dit was onze laatste bespreking op de kamer van *Bib*, waar hij later is gearresteerd en waar wij de afspraken hebben gemaakt. Wat zouden wij doen? Zou ik op de fiets gaan of naar de golf, zodat ik met een vliegtuig mee kon. *Bib* zei: Je kunt twee of drie dagen langer op de golf blijven, maar ik weet het niet: De vliegtuigen zijn nogal bezet. Eveneens kreeg ik de namen op, die ik als sleutel kon gebruiken bij het overlopen en mijn eventuele gevangenneming. De naam van *van Lanschot*, *Beelaerts van Blokland* en *Piet Sinit*, die in Egypte moest zijn. Ik gaf *van Lanschot* de kopie van de „Soll und Ist-Stärke” van 21 December. Ik gaf ook mijn nummer van mijn soldatenboekje op. Ik heb er over nagedacht om over het onbezette gedeelte van Frankrijk Spanje in te gaan, maar het was allemaal ontzettend gevaarlijk. Aangezien ik Duits soldaat was, was het voor je omgeving nog gevaarlijker dan voor je zelf, want mijn achtergebleven familie zou worden opgepikt. Ik heb toen op het laatste ogenblik besloten, om dit niet te doen. Ik heb *Bib van Lanschot* 11 Januari opgebeld en hem meegedeeld, niet per fiets te gaan, maar mijn tijd af te wachten. Ik had f 50 voor reserve bij mij, Deze, werden aigenomen. Op 12 of 13 Januari was ik weer in Bagnoli. Ik maakte mijn leven draaglijk. Ik heb de omgeving van Napels goed verkend. Ik ging o.a. in de haven van Napels zitten tekenen. De marine was daar met iets nieuws bezig: Het leggen van rookgordijnen. Dat was zeer interessant. Op 16 of 18 Maart gingen we met een z.g. rest-commando van 16 manschappen naar Brindisi. Vandaar met een vliegtuig over Albanië en Griekenland naar Kreta gevlogen. Ik was daar een dag of twee gebleven, maar ik kon niemand meer bericht sturen. Ik merkte alleen de grote haat van de Grieken op het eiland tegen de Duitsers. Ik probeerde contact te zoeken met de bewoners van Kreta, maar men draaide mij de rug toe. Op 21 Maart 1942 ben ik in Derna geland met 16 anderen in een Junkers vliegtuig. Men vloog laag over de Middellandse Zee in verband met het gevaar van afschieten. Een week daarna werden 11 Junkers vliegtuigen (Ju 52) tegelijk afgeschoten. In Derna was het vrij goed. De Arabieren waren niet vriendelijk gestemd. Die hadden er genoeg van. Op 21 of 22 Maart arriveerde ik in Wadi Malek. Er waren 5 grote vliegvelden. Toen kwam ik bij de luchtdoelartillerie, mijn eigenlijke bestemming. Ik was K-1, d.w.z. richtkanonnier. Ik had het altijd erg op mijn zenuwen, als er geschoten moest worden. Daags tevoren was er toevallig een Engelse patrouillebeschieting geweest. Ik zat erg uit te kijken, hoe ver de Engelsen verwijderd waren. U herinnert zich misschien, hoever zij in Maart 1942 waren doorgedrongen? De batterij luchtdoel bleef tot 31 Mei bij Wadi Malek. Toen rukten zij op naar Temimi en Tobroek, van Tobroek naar Bir-Hacheim, waar de vrije Fransen zaten onder *de Gaulle*, en daarna El Adam. Ik heb steeds getracht, er onder uit te komen. Ik heb twee witte zakdoeken bij mij gehad; één er van heb ik nog bij mij. Dat is op 13 Juni geweest; toen werden wij zwaar beschoten in El Adam; vroeger was het een Italiaans vliegveld. De ene dag was het Engels en de andere dag Duits, het wisselde steeds van eigenaar. De oorlog in Noord-Afrika doet denken aan een heel groot voetbalveld. Ais je geen zin had, te vechten, dan liep je er maar om heen, want dan kwam je toch niemand tegen. *Rommel* moest vluchten naar het zuiden en hij reed altijd voorop. Wij volgden met drie of vier colonnes ver uit elkaar. Er stond een Engelse legerauto op onze weg, die lekgeschoten was. Ik was een heel slecht soldaat geworden en was nergens meer goed voor en was op een munitie-auto geplaatst. Ik zei: Laten wij die auto op sleeptouw nemen. Ik kon een beetje chaufferen. We trokken de auto mee aan een ketting en ik zat aan het stuur van de stukgeschoten auto. Opeens werden wij beschoten door het zogenaamde Engelse zigeunergeschut. Ik riep toen met een vrij harde stem: Meer naar links! Nog meer naar links! De voorste auto, die de stukgeschoten auto trok, reed inderdaad meer naar links, omdat ze met munitie geladen was. Toen werden wij beschoten van links van een tankgeschut van 2 mm, een behoorlijk zwaar machinegeweer. De voorste auto remde en ik remde ook. Ik ging achter een distelstruikje liggen. Gebeerde er wat, dan raakten zij de auto met munitie. De Duitsers van de voorste auto (munitie-auto), ontkoppelden de wagens, reden gauw weg en lieten mij achter. Ik greep naar mijn zakdoek. Er was ontzettend veel stof. Alles speelde zich op enkele honderden meters af; tussen de Engelse en Duitse linies. Je kon de afstand niet precies schatten. De Duitsers konden nog zien wat er gebeurde. Ik zag de tank steeds dichterbij komen; zij schoten op de kapotte auto, maar ik bleef plat liggen. Toen ben ik opgestaan en ben ik gaan zwaaien met een zakdoek en naar de

Engelsen toegelopen. Een Engelse luitenant hield een revolver op mij gericht. Ik noemde direct mijn naam, noemde nummer 29 en heb gezegd, dat ik voor de Engelse en Nederlandse intelligence gewerkt had, alles in goed Amerikaans-Engels.

Zo heb ik mij overgegeven. Ik werd naar de commandant gebracht; die stond boven op een van de trucks als O.P. ((observation post) en dirigeerde het vuur van 25-pounders op de colonnes van *Rommel*. Hij kwam direct van het dak van de auto af, begroette mij en ik gaf hem direct alle inlichtingen, die hij wenste.

67762. De **Voorzitter**: Geloofden zij u wel?

A. Blijkbaar wel. Ik kreeg de indruk, dat ze mij betrouwbaar vonden. Zij stelden mij strikvrage, waarop ik in doorsneë goed wist te antwoorden. Ik wist veel. Door mijn aanleg voor tekenen was ik in staat schetsjes te maken, waarvan zij veel plezier hadden. Ik had ook plattegronden, die ik van Bagnoli had gemaakt. Alles, wat ik ook maar wist, heb ik bij hen uitgestort.

Ik ben twee à drie weken in de woestijn gebleven. Toen zeiden zij: Nu ga je per vliegtuig naar Cairo. In Cairo werd ik in het Interrogation-Camp Maadi opnieuw en nauwkeurig ondervraagd, zo nodig met nachtverhoren. Na twee weken werd ik op transport gesteld met bestemming Palestina. Ik heb de radar-installaties van Noord-Afrika doorgegeven, alsmede troepenbewegingen. De vliegvelden moest ik enigszins precies tekenen, enz, enz. Ik vertelde de Engelse officieren wat ik precies gedaan had, wie mijn officier van de geheime dienst was, noemde drie gevraagde namen en vertelde hem verder, dat ik me als vrijwilliger voor de Nederlandse zaak in Londen wilde melden om mee te vechten. Men voelde mij behoorlijk aan de tand en nam verschillende steekproeven. Van het moment af, dat ik overgelopen was, was ik niet meer met de Duitsers in aanraking geweest. In het kamp te Nazareth zaten 150 Duitsers. Daar werd ik scheef aangekeken door de mensen van de eigen batterij. Hadden zij iets door? Ze spraken niet met mij. Ik leerde daar een Rus kennen. Hij vocht z.g. voor de Duitsers, maar hij was ook een spion, van de OGPU. Hij sprak dertien talen en kon zich dus gemakkelijk voor Duitser uitgeven. Ik heb in dat kamp twee weken gezeten. De behandeling was goed, je werd er als mens behandeld en niet, zoals bij de Duitsers, als een beest. Toen werden wij gezamenlijk op transport gesteld naar Canada.

In het kamp Maadi had ik al gevraagd of er een mogelijkheid was om naar Engeland te komen. Neen, zei men, de verbinding Cairo—Londen is te gevaarlijk. We werden met 1500 krijgsgevangenen aan boord van de „Queen Elisabeth” gebracht. Aangezien men tolken nodig had, heb ik mij direct gemeld. Er waren vijf tolken. Ik mengde mij echter niet in de gesprekken. Ik moest altijd oppassen. Wij kregen witte banden om de arm. Ik luisterde alleen maar, want zo gauw krijgsgevangenen onder elkaar waren, praatten ze honderd uit. Onder anderen kwam ik met onderzeebootmensen in aanraking. De Engelsen wilden graag weten, wat „Rohr Neun” betekende. Dat wisten ze nog niet. Ik vond het uit en rapporteerde zo een en ander aan een van de Engelse officieren aan boord van de „Queen Elisabeth”. Zo heeft die reis een maand geduurd, via Suez, Kaapstad, Rio de Janeiro, New York. Verder per trein (5 dagen) door heel Canada naar Alberta, waar we 21 Augustus 1942 aankwamen. Hier was een groot kamp van een mijl bij een mijl, dicht bij de Rocky Mountains, met 10 000 krijgsgevangenen. Er waren o.a. vliegeniers van 10 Mei 1940, die in Holland gevangengenomen waren. Er was ook etn Kriegsgericht en er waren echte Gestapo-lieden in het kamp. De kampbewaking bestond uit Canadian-veterans, die er niet op letten, wat in het kamp gebeurde; zij zorgden alleen voor voedsel en bewaking. Binnen het kamp werd geagiteerd; er was een „politische Unterricht”. Alles, wat in dat kamp kwam, werd nationaal-socialist! Te zamen met mijn Russische vriend stapte ik naar de hoofdingang en het hek ging open en er werd gezegd: We have been expecting you. Wij kwamen meteen in een speciale tent; hier waren verschillende nationaliteiten, o.a. twee lieden van het vreemdelingenlegioen, een Duitse communist. Dit was een bewijs hoe verschillende nationaliteiten en andersdenkenden in het Afrika-korps te zamen waren. We verzamelden langzamerhand 17 man, waarvan ik de spokesman (leider) ben geworden. Weer moesten wij alles vertellen en na 4 weken werden wij naar Ottawa op transport gesteld. Na een reis van 5 dagen kwamen wij in een gevangenis te Hull terecht niet ongeveer 48 communisten, die er waren geïnterneerd. Daar ben ik tot ongeveer Kerstmis 1942 geweest. De sergeant-majoor zei me, dat ik er steeds mee moest rekenen, overgeplaatst te worden. Hij zei nooit, dat ik naar Engeland moest, of waar dan ook heen. Ik vroeg: „Wat gaat er gebeuren?” „Dat weten wij niet; dat blijft allemaal nog geheim.”

Zo werd het Tweede Kerstdag. Hij gaf order om mijn bezittingen te halen en mijn koffer te pakken. Een dag later ben ik naar Montieal gegaan per trein; daar kreeg ik zolang een burgerpakje. Toen vandaar ging het naar Halifax en per boot naar Aberdeen (Schotland). Daar werd ik door de intelligence of Scotland Yard van boord gehaald. Zo kwam ik 6 Januari 1943 in Londen aan en heb ik mijn eerste contact met de Nederlandse Regering, majoor *Pinto*, gehad. Ik heb de majoor het verloop van mijn ervaringen verteld. Hij zeide: Als u de waarheid zegt, dan kunt u onder dienst gaan; anders zullen wij u terugsturen naar Canada. Daarna zei ik, dat ik niets anders dan de waarheid zou zeggen. Ik begon met het noemen van de drie namen: *Van Lanschot*, *Beelaerts van Blokland* en *Piet Smit*. Onder andere vertelde majoor *Pinto* mij, dat *Bib* gevangengenomen was. Dat wisten zij al in Engeland. Engeland was praktisch dagelijks op de hoogte van de toestand in Holland; tenminste, die indruk hebben wij altijd gehad; ik weet niet, of het geheel en al overeenstemt met uw inlichtingen.

Het heeft vrij lang geduurd, vóórdat ik vrijgelaten en onder dienst kwam. Ik meen, dat men mijn geval in Holland onderzocht heeft, of het overeenkwam met de waarheid. Pater *Monchen*, hoofdalmoezenier in Londen, heeft over mij kunnen berichten; hij was een kennis van mijn ouders; vóór de oorlog was hij aalmoezenier in Zeist en omstreken. Ik wist niet, dat ritmeester *Beelaerts van Blokland* al in Engeland was.

Dit was het eerste verhoor op 6 Januari 1943. Na afloop zride majoor *Pinto*: Wij moeten u weer wegsturen. Daarna heb ik twee maanden alleen in een kleine ruimte opgesloten gezeten, weer als krijgsgevangene. Het was een vervelende tijd om te zitten wachten. Het kamp, waarin ik was, werd geheel geëvacueerd naar Schotland. De commandant heeft mij naar Schotland op transport gesteld, ergens in de omgeving van Glasgow. Daar heb ik vier weken in de keuken gewerkt als kok. Daar heb ik mijn oren goed de kost gegeven, want er kwamen heel veel Duitse krijgsgevangenen: o.a. een piloot van de U 88, die afgeschoten was in Londen, een bootsmansmaat van een onderzeeër, die behoorlijke inlichtingen konden geven; ik heb die steeds doorgegeven aan de Engelse intelligence van het kamp. Na die tijd werd ik op transport gesteld naar Londen en ging naar het Arlington House. Daar kwam ik voor een Hollandse kapitein, kapitein *Silbiger*, en moest ik de verklaring ondertekenen, dat ik tot zes maanden-nn de vrede in Holland onder dienst wilde blijven, en werd ik soldaat. Dit was op 6 April 1943.

Zo ben ik in Wolverhainpton gekomen in April. Daar hoorde ik, dat ritmeester *Beelaerts van Blokland* commandant was van de „Reece unit”. Ik heb mij direct bij hem gemeld en werd bij zijn onderdeel ingedeeld. Daarna heb ik vanaf 8 Augustus 1944 de invasie meegemaakt. In Normandië werd ik in het ziekenhuis opgenomen wegens dysenterie. Ik ben zes weken ziek geweest. Ik was te zenuwachtig; want ik wist altijd, dat, als ik gevangengenomen zou worden, er korte metten met mij zouden worden gemaakt. Ik heb trouwens nog steeds last van zenuwen.

67763. De Voorzitter: Bent u over hetgeen u wist alleen onder-vraagd door majoor *Pinto*?

A. Neen, ook door de heer *Wolters*, de zoon van de commissaris van politie uit Groningen. Er was nog iemand bij, wiens naam ik niet weet.

67764. De Voorzitter: Dus u bent ook door de Nederlandse dienst gehoord?

A. Ja. Ik kan u nog een paar dingen laten zien. Hier heb ik de zakdoek, waarmee ik naar de Engelsen overgelopen ben. Ik had er

twee bij mij: Een in een linkerachterzak van mijn tenue voor het geval, dat ik door een verwonding rechts op mijn rechterzijde zou komen te liggen, zodat ik niet bij een van de zakken rechts zou kunnen komen, en een in een van de zakken rechts voor het geval, dat ik zo kwam te liggen, dat ik niet bij een van de zakken links zou kunnen komen. Ik had een en ander terdege voorbereid om mij zelf in elke situatie te helpen.

67765. De Voorzitter: U hebt dus in de tijd, dat u in Nederland was, geen ander contact voor het geven van uw inlichtingen gehad dan *vnn Lanschot*?

A. Neen; ik wilde ook niemand anders hebben, omdat het voor mij in mijn positie als Duits soldaat te gevaarlijk was.

67766. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Was uw verloofde een Hollands meisje?

A. Ja. Haar vader was een broer van de consul-generaal de *Jong* in Stockholm. De consul-generaal heeft per telegram mijn schoonvader bericht, dat ik was aangekomen.

67767. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U hebt dus aan de heer *de long* laten weten, dat u was aangekomen?

4. Ja, dat heb ik direct gedaan. Er is ook door Radio Vaticaan omgeroepen, dat ik was gevangengenomen. De Engelsen waren zeer naïef; om de zaak geheim te houden, deden zij het niet. Het was niet mijn bedoeling, te laten weten, dat ik was gevangengenomen; ik wilde liever stil zwijgen, maar zij hebben er wel een beetje bekendheid aan gegeven.

Ik heb hier ook nog een tekening betreffende de manier, waarop ik bekendmaakte, waar ik zat. Dit is een straatje in Afrika, waar precies is aangegeven, waar ik was. Er staat „Erna”, maar dit moet Derna zijn. Zo gar ik het door.

Ik heb hier nog een brief, waarin staat: „Neef *Bib* vlak voor Brennerpas.” Dit was ook een manier, waarop ik *Bib* kon waarschuwen, waar ik mij bevond.

67768. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: Heeft u in Engeland iets gemerkt van het contact met Nederland?

A. Neen.

67769. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: U bent militair geworden, maar geen inlichtingenman?

A. Ket was wel de bedoeling, mij te gebruiken als parachutist, maar ik voelde er niets meer voor. Het heeft mij alleen mijn zenuwen gekost.

De Voorzitter: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

E. J. L. J. M. FELDHAUS VAN HAM.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrpuwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals. leden, alsmede de heer' Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM JOHAN VAN HOORN ALKEMA,
oud 30 jaar, wonende te Hilversum, assistent-accountant.

Hij legt de eed af als getuige.

67770. De **Voorzitter**: Er is een bepaald onderdeel van de verbindingen van het bezette Nederlandse gebied met Engeland, te weten de Radiodienst, waarover wij twee getuigen hebben gehoord, met name uw vrouw en uw zwager. Beiden hebben gezegd, dat er verschillende punten zijn, waarvan u eigenlijk beter op de hoogte zou zijn dan zij, omdat zij sommige dingen van horen zeggen hadden en u deze uit eigen wetenschap kende. Daarom vonden wij het nuttig ook met u deze zaak nog even te bespreken, omdat aan de Radiodienst enige kanten zitten, die van meer algemeen belang zijn.

Wanneer heeft u er eigenlijk voor het eerst contact mee gekregen!

A. In December 1943.

67771. De **Voorzitter**: Toen was het dus al de Radiodienst van de Raad van Verzet (R.V.V.), of nog niet?

A. Ja. het was eigenlijk de Radiodienst van *Jan Thijssen* en had niets met de O.D. te maken.

67772. De **Voorzitter**: Aanvankelijk had hij iets dergelijks in het kader van de O.D. opgezet. Hebt u dat ook meegemaakt?

A. Ween; daarvan heb ik alleen verhalen gehoord; daarvan heb ik niets definitiefs meegemaakt.

67773. De **Voorzitter**: Hoe dat precies is gegaan, hoe hij uit de O.D. is verdwenen. weet u niet? Of hebt u er zoveel van gehoord. dat u er een duidelijke voorstelling van hebt?

A. Het enige, dat ik eigenlijk weet, is, dat hij het niet eens was met het streven van de O.D. om niets te doen aan actief verzet. Hij wilde actief verzet plegen. Hij was belast met het organiseren van verbindingen in de O.D. Toen wilde hij een steviger contact met Engeland. Hij was bezig met de R.V.V. en hing een beetje aan de O.D.

Toen was het *Hein Optenvelde* in *Zaandam*, die een zender had. Zij hadden daarmee contact met Engeland, of zouden het er mee krijgen; ik weet niet precies, of het werkte of niet. In elk geval: Toen is *Andries (Ausems)* naar Engeland gegaan, omdat hij goede contacten bij de Regering in Engeland had; hij zou proberen een radiokanaal te krijgen, dat hij wilde gebruiken niet alleen voor de O.D., maar voor alle verzetsgroepen, in Nederland aanwezig.

Toen is de zender van *Optenvelde* aan het werk gegaan en zei *Jan Thijssen*: Dan nemen wij die. *Optenvelde* zei: „Ik ben eigenlijk O.D.; je kunt wel berichten via mij verzenden, maar dan moet de O.D. het goedvinden." Die vond het kennelijk niet goed, dat iemand op eigen houtje, zonder voorkennis van de O.D., berichten zou versturen. *Jan Thijssen* heeft een paar berichten mogen doorsturen, juist om te weten te komen, hoe het met *Ausems* ging, die nog niet was teruggekeerd. Het is langzamerhand doodgelopen en een poosje later is *Optenvelde* gepakt. Toen werden er praktisch geen berichten door *Jan Thijssen* doorgegeven. Hij is zich steeds meer gaan concentreren op een eigen radiodienst, maar er was niets van een kanaal.

67774. De **Voorzitter**: Hij is dus weer inet nieuwe mensen begonnen?

A. Ja.

67775. De **Voorzitter**: Het is niet zo, dat hij met een groep mensen uit de O.D. is overgegaan?

A. Neen. U kunt zeggen, dat *Ausems* en *Rein Optenvelde* O.D.-figuren zijn geweest, maar *Hein* is er bij gebleven, dus niet overgegaan naar de Radiodienst. *Ausems* is een grensfiguur.

67776. De **Voorzitter**: Bent u in December 1943 voor het eerst met *Jan Thijssen* in contact gekomen?

A. Ja.

67777. De **Voorzitter**: Hoe lang was hij toen aan de gang?

A. Ik had het gevoel, dat hij in October moeilijkheden had gehad met de O.D. Maar dat weet ik niet zeker.

67778. De **Voorzitter**: Wat was zijn idee met die Radiodienst?

A. Hij vond het in de O.D. fout, dat, als er een verbinding met Engeland was, deze voor één partij behouden bleef en dat een ieder, die geen lid was, nooit met Engeland kon praten. Hij wilde een radiodienst opzetten als volgt: 12 of 14 kringen, die ieder een zender hadden. Die zenders zouden in het binnenland worden verspreid; er zou dus een verbindingsnet over Nederland liggen, dat vanzelf buitenlandse zenders zou aantrekken. Hij hoopte, dat er zes buitenlandse zenders zouden komen.

67779. De **Voorzitter**: Was het de bedoeling met deze binnenlandse zenders koeriers overbodig te maken?

A. De binnenlandse zenders zouden niet eerder gebruikt worden vóór de onderlinge verbinding tussen de plaatsen moeilijk werd, dus als de ene plaats wel en de andere niet veroverd was.

67780. De **Voorzitter**: De bedoeling was dus deze zenders te gebruiken door de frontlinies heen?

A. Ja, alleen wanneer het te gevaarlijk werd om op andere wijze berichten te sturen, want daarnaast werd er een koeriersnet opgebouwd, dat altijd gewerkt heeft en dat ook vrij snel werkt~zodat, wanneer je 's ochtends in Deventer een brief meegaf, deze dezelfde avond in Rotterdam was. Dit gebeurde eerst per trein, later met de fiets. Er was dus een verbindingsnet in het land en een verbinding naar buiten. De bedoeling was, dat elke redelijke verzetsgroep van dat net gebruik kon maken. In zo'n radiokring zat dus een hoofd, dat volmachten had die berichten door te geven.

67781. De **Voorzitter**: Dat was ook het uitgangspunt van de Raad van Verzet. Hij wilde algemeen zijn. Hij is het niet geworden.

A. Toen de R.V.V. begon, was hij zich bewust, dat de O.D. en de K.P. bestonde. Daar *Jan Thijssen* zowel van de Radiodienst als van de R.V.V. was, liep het geweldig door elkaar. R.V.V.-contacten waren vaak meteen Radiodienst-contacten. Juist in die plaatsen, waar veel R.V.V.-verzetsgroepen waren, kwamen radiokringen gemakkelijk tot stand.

67782. De **Voorzitter**: Maar het uiteindelijk doel: verbinding door de linies heen. is nooit bereikt.

A. Dat heeft in zoverre gewerkt dat, toen Eindhoven bezet was en Maarn niet, wij de dag, nadat Eindhoven bevrijd was, contact me; het hoofdkwartier van de Prins hebben gehad, dank zij de zender in Eindhoven. Wij hadden nl., vóór de legers oprukten, het adres van de

radiokring Eindhoven doorgegeven en gezegd, dat dit ons contact-adres in Eindhoven was.

Van de kant van de staf van de Prins is toen iemand daarheen gegaan. Er waren enkele mensen, die men kende, en dezen hebben het berichtje aan ons doorgegeven.

67783. De **Voorzitter**: Hoe lang heeft dat gewerkt?

A. Het heeft steeds gewerkt, althans van 18 of 19 September — toen Eindhoven bevrijd is — totdat ik wegging in half November. Het was een verbinding tussen Eindhoven en de Hoofdpost van het binnenlandse net in Maarn.

67784. De **Voorzitter**: In die tijd van September tot November valt ook de totstandkoming van de Binnenlandse Strijdkrachten; dit is eigenlijk al in het begin van die periode geweest. Stond nu die verbinding in die tijd, toen deze centralisatie van het gewapend verzet was tot stand gekomen. nog in dienst van de R.V.V. of in die van het commando van de Binnenlandse Strijdkrachten?

A. Dit was eigenlijk voor de verschillende kringen verschillend. In Amsterdam was ook een binnenlandse post van ons, die ook met Eindhoven werkte. Deze is veel voor binnenlandse doeleinden gebruikt. Hiermede was *van der Gaag* verbonden. In Amsterdam zijn zeer algemene mededelingen verzonden, dus niet uitsluitend van de Raad van Verzet,

67785. De **Voorzitter**: Hoe is het gegaan met het verkrijgen van zendmogelijkheden van Nederland naar Engeland?

A. Wij hoopten, dat *Ausems*, als hij terugkwam, met een arm vol zenders zou komen. Dit was niet zo. Hij had zelf een zender bij zich, maar hij deed erg geheimzinnig en mocht die zender alleen maar zelf bedienen, zoals hij zei. Hij wilde alleen boodschappen aan de Regering doorzenden. Dit was echter niet de bedoeling. Door een toeval zijn wij opgelopen tegen een parachutist, *Japie Wiedemann*; deze kende weer de verloofde van mijn zwager. Hij wilde ergens een uitzendingsmogelijkheid hebben, want hij was voor een opdracht uitgezonden. Wij hadden die radiokring zo georganiseerd, dat met een aantal zendposten had, opdat niet elke avond op dezelfde post inoest worden uitgezonden. Toen hij daar kwam met het verzoek er te mogen uitzenden, is hij met open armen ontvangen. Hij heeft zijn berichten inderdaad op onze zendposten verzonden. Er is een contact met Jan aan vastgeknoopt en gevraagd, of hij mocht zenden voor de Radiodienst. Hij heeft ook aan Engeland gevraagd, of hij zijn code mocht afgeven. Dit is ook goedgevonden. Er is een van de marconisten van de Radiodienst achter gezet en het is gebruikt voor de buitenlandse berichten.

67786. De **Voorzitter**: Was dat een in Nederland aanwezige marconist?

A. Het waren gewoon vakmensen.

67787. De **Voorzitter**: Geen gedropte marconisten?

A. Neen; het waren scheepvaart- of K.L.M.-mensen.

Die behoorden bij zo'n radiokring; die had een aantal marconisten en koeriersters ter beschikking.

67788. De **Voorzitter**: Hoe is het verder gegaan met de mogelijkheid van het zenden direct naar Engeland? Wanneer was het, dat u *Wiedemann* kreeg?

A. Ik denk: Januari 1944.

67789. De **Voorzitter**: Moe is het verder gegaan?

A. Eerst heeft het heel veel moeilijkheden opgeleverd, doordat zij slecht contact hadden. Ineens is het goed gegaan. Toen verzonden wij een enorm aantal berichten, soms 25 berichten in één uitzending.

Plotseling is de marconist, die met het toestel werkte, in de nacht (wij weten niet helemaal precies hoe; misschien is hij verraden door iemand, een onderduiker, in het huis, waarin hij werkte) gevangengenomen; de Duitsers zijn gekomen en hebben de zender meegenomen. Gelukkig hadden wij een reserve-kristal van deze zender bij de technicus. Wij hebben toen dat kristal gemonteerd op een toestel, dat wij zelf hadden gebouwd voor het binnenlandse net en dat nu moest worden omgebouwd. Wij hebben geprobeerd met dat kristal de uitzendingen voort te zetten, in de hoop, dat Engeland ons zou

horen. Dat was een heel andere capaciteit. Na twee dagen proberen is het gelukt en toen hebben wij met dat toestel een tijdje gezonden; het was een bijeengeraapt boeltje.

Toen zijn er drie zendertjes gekomen, via *Fop Konijn (Buunk)*, die bestemd waren voor de Radiodienst, met een eigen code. Wij mochten de oude code gewoon doorgebruiken.

67790. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Ik weet niet precies, wanneer *Fop Konijn (Buunk)* gekomen is. De zender van *Webster* is in Mei gepakt. Toen hebben wij een maand gewerkt met het andere ding; dat ging niet zo goed als met het zendertje van *Webster*, omdat het een zelfgebouwd geheel was.

In Juni hebben wij drie zenders gekregen van Engeland.

67791. De **Voorzitter**: Toen was u een heel eind in de goede richting.

A. Ja, toen hadden wij drie buitenlandse zenders; dat was prachtig!

67792. De **Voorzitter**: Is het vertier goed gebleven?

A. Wij zijn regelmatig opgerold, maar er was altijd een buitenlands kanaal ter beschikking; er is nooit een moment geweest, dat wij zonder een zender zaten.

67793. De **Voorzitter**: Hebt u zoveel catastrophes gehad?

A. Niet zozeer in mijn tijd. *Fop Konijn* is gepakt met *Floris van der Laaken*, onze technicus; die werd gepakt, terwijl hij aan een zendertje zat.

In Amsterdam hebben wij tweemaal een zender verspeeld; in den Haag is een zender gepakt, maar in Rotterdam, geloof ik, niet.

67794. De **Voorzitter**: Wat was uw taak in de organisatie?

A. In het begin was het: het land afreizen langs allerlei relaties om de radiokringen op te richten. Wij hadden een operatiecentrum, zoals het toen heette. Het was een R.V.V.-radiocentrum, het knooppunt van de koerierslijnen. Alle berichten kwamen er binnen, zowel aanvragen van fietsen als inlichtingen, van alles. Daar zat ik op, dus op het operatiecentrum. Voor de rest deed ik de code van het buitenlandse net, dat wij op het operatiecentrum zelf hadden. Ik was half Radiodienst, half R.V.V., maar deed minder aan het daadwerkelijke verzet. Ik hielp alleen bij het binnenhalen van wapens maar deed niet mee aan overvallen. Ik deed meer het administratieve werk, het verdelen van fietsen. Och, er komen honderden dingen bij kijken.

67795. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over het uitpeilen van de zenders en daarom vroeg ik u: Wat was uw taak? Bij het zenden komt natuurlijk ook een technische vraag aan de orde: Wat kan men tegen het uitpeilen doen? Is er voldoende tegen gedaan?

A. Het gekke is, dat men van Engeland uit zei, dat de zenders niet uit te peilen waren.

67796. De **Voorzitter**: Het waren toch radiotelegrafiezenders! Zeiden zij, dat die zenders niet uit te peilen waren?

A. Ja, dat zei iedere telegrafist. Het waren dikwijls eigenwijze jongens, die dachten, dat de toestand nog hetzelfde was als op het ogenblik, dat zij uit Holland weggingen. Zij zonden uit op het adres, waar zij woonden, terwijl het bij ons regel was, dat dit niet gebeurde. Ze zeiden, dat ze niet uitgepeild konden worden. Er zijn parachutisten geweest, met wie wij geen contact hadden, die opgerold zijn. Wij kunnen van enkele gevallen zeggen, dat ze uitgepeild zijn, maar meestal is het toch een kwestie van verraad. In den Haag is *Ab van Straaten* de grote man geweest, die de zaak verraden heeft. In Januari 1945 hebben ze in Overijssel inderdaad uitgepeild.

67797. De **Voorzitter**: Werden de plaatsen, waar de zenders stonden, voldoende bewaakt?

A. Er stond geen bewaking om de huizen heen:

67798. De **Voorzitter**: Dat werd toch wel gedaan.

A. Bij ons niet.

67799. De **Voorzitter**: Er zijn ons gevallen bekend, dat tijdens de uitzending steeds één of meer mensen om zo'n huizenblok heen-fietsten, ten einde direct te kunnen waarschuwen, als het nodig was.

A. Het ging bij ons zo. Het zendadres was bekend aan de marconist. Deze kreeg bericht: Om zo en zo laat moet je op dat adres zijn. De koeriers zorgden dan, dat er een zender was, en de technicus zorgde, dat de antenne er hing. Wanneer de marconist zijn uitzending had gedaan, ging hij weer weg en liet de zender staan. De koeriers haalden deze weer weg. Tijdens de uitzending was de technicus in de buurt en deze keek normaal rond, maar de zend-adressen waren zo gekozen, dat het meestal boerderijen in een open gebied waren, bij voorkeur niet in de grote stad. Wij hebben her later, toen de verbindingen te moeilijk waren, in Ansterdam en dus wel in een grote stad moeten doen. Het is redelijk verlopen, maar in de regel geschiedde het buiten. De kring Maarn lag te midden van boerderijen. De kring Hilversum was in de Eempolder ondergebracht. Daardoor kori men moeilijk peilen. Men kon gemakkelijk de zaak aan zien komen. Een speciaal beveiligingssysteem was er niet.

67800. De **Voorzitter**: U vermeldde zoëven de naam van *Straaten (Brinkman)*. Hebt u met hem contact gehad?

A. Neen, alleen maar schriftelijk en telegrafisch.

De **Voorzitter**: Bent u er achter kunnen komen, hoe hij aan zijn einde is gekomen?

A. Ik heb gehoord, dat hij door *Frank* doodgeschoten is, maar definitief weet ik het niet.

67801. De **Voorzitter**: U zei verder, dat u zich bezighield met de codering. Heeft de Radiodienst altijd een code van het systeem van double-transposition gehad?

A. Ja, geen ander. Wij hebben nooit boekjes gehad; wij hadden altijd een gedicht van *Shelley*.

67802. De **Voorzitter**: Is dit altijd hetzelfde gebleven?

A. Ja, die code is nooit gebroken.

67803. De **Voorzitter**: Hebben de arrestaties geen aanleiding gegeven tot moeilijkheden op dit gebied?

A. De marconisten wisten niets van de code. De berichten werden bij ons gecodeerd. In het begin had ik daarvoor een paar hulpjes; het bericht ging dan met de koerierster naar de marconist. Het was dan een hoeveelheid lettertjes naast elkaar.

67804. De **Voorzitter**: Die verschillende werkzaamheden waren volledig gescheiden?

A. Ja: er was geen enkele marconist, die een code kende. Alleen de parachutisten kenden ze, maar wij zeiden tegen hen: Ga niet achter een toestel zitten, want je kunt het niet zo goed als onze marconisten.

67505. De **Voorzitter**: Is dat ook tegen *Buunk* gezegd?

A. *Buunk* heeft nooit gezonden.

67806. De **Voorzitter**: Kende hij ook de code niet?

A. Neen. Wij hebben in de Radiodienst altijd gewerkt met de code van *Wehster*. Toen *Webster* gepakt is, hebben zij zijn code ook te pakken gekregen. Wij hebben toen aan Engeland gevraagd: Moeten wij veranderen? Daarop zijn alleen de roepletters veranderd, maar hetzelfde liedje is gebruikt.

67807. De **Voorzitter**: Hoe vond u de medewerking van Engeland ten aanzien van de Radiodienst?

A. Op de duur was het niet zo gek, maar in het begin was het heel pijnlijk.

67808. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Zij schijnen van ons gedacht te hebben, zwaar gepznetreerd te zijn. *Andries* — later heeft hij zich *Anton* genoemd — heeft in

Engeland uiteengezet de prachtige link tussen de Radiodienst en de R.V.V. Toen was de Radiodienst ook niet meer zo in de gratie; men vermoedde, dat hij wel gepenetreerd zou zijn. Er zijn allerlei boze geruchten gekomen, waarbij ik niet weet, wat er van waar is.

In ieder geval heeft ook *Webster* moeite gehad, de berichten van de Radiodienst te verwerken, totdat hij omvangrijke berichten heeft gestuurd, waarin hij zei, dat hij er van overtuigd was, dat de dienst niet was gepenetreerd.

67809. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, heeft *Webster* veel bijgedragen om de verhouding te verbeteren?

A. Ja. Hij heeft gezorgd, dat de Radiodienst de beschikking kreeg over een buitenlandse zender. Op zijn eerste vraag kreeg hij ten antwoord: Neen! Er werd zelfs gezegd, dat hij zich moest distantiëren. Hij kreeg een groot verhaal van *Jan* en toen is gezegd, dat hij berichten mocht verzenden voor de Radiodienst. Later hebben wij gevraagd, of wij ook de code konden krijgen.

67810. De **Voorzitter**: Toen zijn er ook zenders gekomen?

A. Ja, *es* toen zijn er ook behoorlijke verhoudingen ontstaan.

67811. De **Voorzitter**: Heeft u later niet kunnen verifiëren, wat precies de reden is geweest, dat de Radiodienst in Engeland eerst gewantrouwd werd?

A. Naar wat wij er van hebben bemerkt, was het eigenlijk een beetje rommelig. De een vertrouwde die niet en de ander vertrouwde die juist wel, omdat de een die niet vertrouwde. Het was hern en weer zeuren tussen de bureaux. Ik ben er nooit achter gekomen, hoe het is gekomen, dat wij gepeneteerd heetten.

67812. De **voorzitter**: Heb ik goed gehoord, dat u zei, dat u in November 1944 uit het noordelijk bezette Nederland bent weg-gegaan?

A. Ja.

67813. De **Voorzitter**: Voorgoed of tijdelijk?

A. De bedoeling was te gaan naar de Staf van Prins *Bernhard* om de moeilijkheden, die ontstaan waren bij het ontslag van *Jan Thijssen*, toe te lichten. Ik ben door de Duitsers gepakt, naar Duitsland gebracht en ik ben daar gebleven.

67814. De **Voorzitter**: Waar bent u gepakt? Bij uw poging om de rivieren over te steken?

A. Ik ben gepakt bij Renkum op 19 November. Het was een massale overtocht van 80 man, die in de val zijn gelopen. Ik ben gewond geraakt en kon niet weggelopen. De volgende morgen ben ik opgepikt en mee naar Duitsland genomen.

67615. De **Voorzitter**: Dus uw wetenschap over deze zaak gaat niet verder dan tot November 1944?

A. Ja, dat houdt dan volledig op.

67816. De **Voorzitter**: U vertelde, dat het de bedoeling was, dat u naar het zuiden, naar het stafkwartier van de Prins zou gaan om te spreken over de moeilijkheden met *Jan Thijssen*. Wilt u dat even toelichten? Hoe lag dat probleem? Wat inoest u voordragen in het zuiden?

A. De onredelijkheid aantonen van het plan, dat de commandant van de N.B.S. voorstelde. Daarmee was *Jan Thijssen* het niet eens.

67817. De **Voorzitter**: Was hij op het moment, dat u wegging, nog niet gearresteerd?

A. Nog niet. Ik ben de rivieren overgegaan 19 November, maar het heeft toen moeite gekost, omdat ik een andere weg zou kiezen, waarlangs het vlugger zou gaan. Ik heb *Jan Thijssen* het laatst gezien 8 November. Eerst toen ik na de afloop van de oorlog in Holland terugkwam, hoorde ik, dat hij was gepakt.

67818. De **Voorzitter**: Op 8 November, toen u hem voor het laatst zag, was dus het conflict acuut?

A. Ja. Het conflict was zo: Door de radio en ook in telegrammen was opdracht gegeven, een algehele verzetsorganisatie te vormen voor de B.S. Er moest een commandant worden gezocht. Na veel moeilijkheden schijnt he: kolonel *Koof* te zijn geweest.

Er zijn allerlei verhalen geweest van *Frank*, K.P., *Jan Thijssen* en O.D.-vertegenwoordigers ((ik weet niet meer wie) en generaal *Koor*.

De moeilijkheid was, dat ze de B.S. wilden verdelen (omdat ze wilden vasthouden aan het oude O.D.-principe) in een strijdend gedeelte en een niet strijdend gedeelte. *Jan Thijssen* wilde de commandant zijn met *Frank* als ondercommandant voor het strijdend gedeelte. Hij zei: „Wij weten er alles van, de O.D. niets.” Het land was verdeeld in districten en in elk district wilden ze iemand van K.P. of R.V.V., wie het sterkste gedeelte wss. commandant maken.

Generaal *Koot* en de O.D. maakten bezwaar. Generaal *Koot* zei: „Ik heb reserve-officieren, die weten, wat leiding geven is, een eerste-luitenant kan ik niet laten staan onder een schoenlapper, die handig met een stengun is, dat doe ik dus niet.” Daarover zijn de moeilijkheden ontstaan, dus dat *Jan Thijssen* niet wilde, dat de voor een groot gedeelte door hem georganiseerde R.V.V. werd overgegeven en een ander de baas werd, terwijl hij het eigenlijk veel meer beschouwd als zijn persoonlijke verzetsorganisatie en wel gevoelde voor het idee van gecoördineerd werken, alleen met K.P. samen in het strijdend gedeelte met *Frank*. Hij meende, dat hij de aangewezen man was. Dat schijnt generaal *Koot* niet gewild te hebben. *Jan* zei: Dan doen wij het niet, dan gaan wij niet met de B.S. mee. Hierover zijn moeilijkheden gekomen. Er kwam van generaal *Koot* een ontslagbrief, waarbij hij ontheven werd van zijn commando van de R.V.V. Dat heeft hem erg geraakt. De bedoeling was, dat ik weg zou gaan om die moeilijkheden toe te lichten, om een beslissing van de Staf van Prins *Bernhard* uit te lokken, want het ontslag is pas gekomen twee dagen vóór ik wegging. De reis stond allang vast. Ik heb de ontslagbrief in de vorm van een microphoto meegenomen. De bedoeling was, een toelichting te geven van de organisatie van de B.S., zoals *Jan* die zich dacht en zoals generaal *Koof* die wilde. Generaal *Koot* wilde *Jan* gebruiken, maar hij zei: Ik ben commandant en ik zal zeggen, wie het hoofd van dit of dat is. Ik maak uit, wie de beste commandant is. Het argument van *Jan* en *Frank* was: Wij kennen het verzet; u zegt, dat u nooit iets aan het verzet gedaan hebt, dus u kan er ook niet over oordelen. Generaal *Koot* zei: Er zit een militaire kant aan en daarover kunt u niet oordelen. *Jan* was echter reserve-officier en had dus wel een militaire scholing. *Jan* zei: Het is niet generaal *Koot*, maar de O.D., die mij niet lust. Zoals u weet, is er ook de kwestie van de arrestatie, die niet opgelost is. Daarvan weten wij ook het fijne niet. Hij heeft zelf een briefje uit de gevangenis gesmokkeld, waarin hij zegt, dat hij verraden is.

67819. De **Voorzitter**: Bestaat dat briefje nog?

A. Dat weet ik niet. Hij heeft het gedictieerd aan een meisje, dat naast hem zat. Zij heeft het uit haar hoofd geleerd en heeft het, nadat zij thuisgekomen was, opgeschreven. Ik heb het gelezen. Toen was het in het bezit van *Freek*: *Gerben Wagenaar*. In het briefje stond, dat hij nu wist wie hem verraden had, zonder te zeggen wie. Het was kennelijk van hem afkomstig, want hij noemde enkele adressen, die gewaarschuwd moesten worden en er stonden enkele namen in van ben, die de groeten moesten hebben, allemaal mensen, die *Jan* kende. Het kon niet door haar bedacht zijn. Het kan zijn, dat hij enkele dingen anders gezegd heeft dan door haar genoteerd was. Het briefje heb ik na afloop van de oorlog gezien. Het verhaal van *Haubrock* kent u natuurlijk wei?

67820. De **Voorzitter**: Ja, maar dat heeft *Haubrock* bij zijn verhoor door onze commissie teruggenomen. Hij had dat verhaal gedaan in een rapport, dat hij geschreven heeft, toen hij in Blauwkapel zat. Voor onze commissie heeft hij echter verklaard, dat het niet waar was, dat de Duitsers telefonisch van de tocht van *Jan Thijssen* op de hoogte waren gesteld. Het is een toevallige samenloop van omstandigheden geweest, die *Haubrock* op weg naar den Haag had gebracht, waar *Jan Thijssen* is gearresteerd.

A. *Jan* was er toch ten volle van overtuigd, dat hij verraden was.

67821. De **Voorzitter**: Rij had de ontslagbrief van de commandant van de B.S. juist gekregen. Het is natuurlijk mogelijk, dat de Duitsers zijn gevoelens gevoeld hebben.

A. Aan de andere kant kon hij natuurlijk weinig doen, als hij in de gevangenis zat, en had het weinig zin, hem kwaadaardig te maken.

67822. De **Voorzitter**: Was de Radiodienst een afzonderlijk onderdeel van de Raad van Verzet of liep het door elkaar?

A. Wij hadden veel contact, juist in de streken, waar de Raad van Verzet sterk vertegenwoordigd was. Wij vroegen verschillende mensen: Heb jij zin, zo'n kring op te zetten?

67823. De **Voorzitter**: Er werd dus niet gezegd tegen iemand van de inlichtingendienst: nu moet jij je van het andere werken absoluut onthouden? Daarvoor zou toch wel iets te zeggen zijn geweest.

A. Inderdaad, het door elkaar laten lopen maakt de zaak gevaarlijker. De bedoeling was overigens niet, hem direct in werking te stellen.

67824. De **Voorzitter**: Er was een koeriersdienst om berichten te verzenden?

A. Elke R.V.V.-post zat op het koeriersnet en kreeg zijn bevelen en kon zijn aanvragen doen via dat kneriersnet. Via dat net stuurden zij ook andere inlichtingen in.

67825. De **Voorzitter**: Er zijn groepen geweest, waarvan men kan zeggen, dat zij uit zo en zoveel man hebben bestaan, omdat zij uitsluitend dit werk deden. Dat kan men echter van de Radiodienst niet zeggen.

A. Dit was uitsluitend een dienst voor wat je te horen kreeg. Men zei: Geef even door, wat je oppikt.

67826. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met dr. *Eskes*, die tegelijk met *Jan Thijssen* is gearresteerd?

A. Deze is gefusilleerd.

67827. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geschied?

A. Hij is gepakt tegelijk met *Jan Thijssen*, maar hij is later weer teruggekomen. Daarna is hij aan de overkant van de IJssel met *Fop Konijn (Buunk)* en *Floor van der Laaken* gegrepen. Dit is gebeurd in, naar ik ineen, Januari 1945,

67828. De **Voorzitter**: Is hij gefusilleerd in verband met repressalies?

A. Neen, hij is met *Buunk* en *van der Laaken* op 11 April geheel willekeurig gefusilleerd te Hattem. Ik geloof, dat zij toen in Zwolle zaten, en zij zijn er zo maar met z'n tienden uitgelicht. In de buurt van Hattem moesten zij uitstappen en daar zijn zij doodgeschoten; zij zijn begraven in Hattem. *Buunk* en *van der Laaken* zijn later herbegraven.

67829. De **Voorzitter**: Zoudt u kunnen aangeven, wat het voornaamste karakter was van de berichten, die de Radiodienst naar Engeland doorgaf?

A. Dit is heel moeilijk. Er zijn twee groepen van berichten doorgegaan: De ene zuiver inlichtingen, berichten, die wij te booi en te gras oppikten, en de andere politieke berichten, de R.V.V. betreffende; en als nevenlijn van deze R.V.V.-berichten is heel veel over afwerpterrainen gepraat. Wij hadden eer. lijst van afwerpterrainen. Wij gaven ze een naam en stuurden de namen en coördinaten door en dan zei Engeland „oké” of „niet oké”.

67830. De **Voorzitter**: Waren er weinig informaties over troepenbewegingen van de Duitsers en dergelijke dingen bij? Of geschiedde ook dat werk systematisch?

A. Het kwam allemaal bij ons, op het operatiecentrum.

67831. De **Voorzitter**: Waren de militaire inlichtingen van meer incidentele aard of waren daarvoor mensen aangewezen, die dit soort inlichtingen systematisch moesten verzamelen?

A. Elke R.V.V.-groep had een officiële inlichtingenman, die de inlichtingen in zijn groep verzamelde en ze dan naar ons stuurde. Kregen wij dubbele inlichtingen, dan hielden wij die er uit. Wat wij als nuttige en belangrijke inlichtingen binnenkregen, stuurden wij door naar Engeland.

67832. De **Voorzitter**: Heeft de Radiodienst weleens opdrachten uit Engeland gehad om bepaalde inlichtingen te verschaffen?

A. Wij hebben een enkele keer een opdracht gekregen voor inlichtingen, bv. over de V I; die opdracht gaven wij door naar alle groepen; zij moesten kijken naar grote ijzeren bollen, aan de buitenkant wit, vanwege de lage temperatuur. Van die groepen kreeg je inlichtingen, of zij ze wel of niet hadden gezien. Voor *King* had de R.V.V. een groep samengesteld; die deed verkeerstellingen e.d.; die berichten gingen langs *King*.

67833. De **Voorzitter**: *King* was de man, die op de Veluwe zat?

A. Ja.

67834. De **Voorzitter**: Hij was een Belg?

A. Ja. Het was *Kirschen*.

67835. De **Voorzitter**: Heeft hij ook met de afvoer van piloten te maken gehad?

h. Neen. Hij was gedropt, twee dagen vóórdat „Arnhem“ begon. Het was speciaal de bedoeling, dat hij de laatste intelligence vóór „Arnhem“ zou verzorgen. Hij zei altijd, dat door allerlei bombardementen zijn toestel er niet tussendoor mocht; hij is later gedropt dan aangekondigd was. Hij was aangekondigd bij een R.V.V.-terrein. Wij hebben hem opgevangen en hebben gevraagd: Wat zijn de plannen? Hij wilde een inlichtingengroep hebben. Die kerels zaten in uniform en spraken gzen woord Hollands. Wij hebben gezegd: Wij zullen zo snei mogelijk mensen aantrekken, die speciaal ter beschikking staan. Toen is *Valkenburg*, een van de mensen van de Radiodienst, als verbindingman geplaatst bij *King*; hij heeft een eigen inlichtingengroepje om zich gevormd, dat rechtstreeks voor *King* werkte.

67836. De **Voorzitter**: Is *King* gedropt met enkele anderen?

A. Hij had een operator bij zich en twee andere mensen, die hij door de inie teruggestuurd heeft. De operator heeft hij behouden tot Februari.

67837. De **Voorzitter**: Is hij steeds aan deze kant gebleven?

h. Tot Februari/Maart; toen is hij door de linie gegaan. In Frankrijk en België had hij hetzelfde gedaan en was hij in veertien dagen verlost. Hij had de opdracht, zich te melden op het bepaalde adres van de R.V.V. en zijn standplaats te kiezen in de buurt van Arnhem. Hij wist, dat „Arnhem“ kwam; wij wisten het niet. Toen wij die Zondag op bezoek kwamen, vroeg hij: Weet je, waf dat geronk betekent?

67838. De **Voorzitter**: Dus om hem behulpzaam te zijn, is vsn de kant van de Radiodienst een speciale inlichtingengroep voor hem gevormd?

A. Ja.

67839. De **Voorzitter**: Een inlichtingengroep, die hoofdzakelijk op de Veluwe werkte?

A. Die hoofdzakelijk werkte op de Veluwe. Van de inlichtingen, die wij kregen, gaven wij een afschrift. Dat zijn de algemene inlichtingen, die wij hebben, maar de inlichtingen, die hij speciaal kreeg, gaf hij ons niet door. Het was zuiver leger-intelligente, die hij doorzond.

67840. De **Voorzitter**: Hebt u nog meer bijzondere contacten gehad?

A. In Overijssel met een majoor *Henk*.

67841. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat is omstreeks dezelfde tijd geweest, iets na Arnhem. Hij was er voor de coördinatie van, het verzet. Hij had een Amerikaan bij zich en een Engelsman of een Fransman. Het waren drie officieren.

67842. De **Voorzitter**: Zijn ze daar gebleven?

A. Ze zijn daar allemaal gepakt. Majoor *Henk* is dood, de Amerikaan leeft, geloof ik, nog. Ze zijn na twee maanden gepakt. Ze kregen de opdracht de verzetsgroepen te coördineren. Daaraan konden zij niets doen. Ze kwamen bij ons binnen. Ze wisten van Nederland niets af.

67813. De **Voorzitter**: Begrijp ik u goed, dat voor de coördinatie van de verzetsgroepen in dit geval Engelsen en Amerikanen gedropt werden, terwijl dit toch taken waren, die in het algemeen zijn uitgevoerd door agenten van B.I., terwijl voor de samenwerking met het militaire gedeelte van het verzet agenten zijn gedropt door B.B.O.? Ik hoor voor het eerst, dat er Engelsen en Amerikanen op eigen gelegenheid op dit gebied aan het werk zijn geweest.

A. Niet op eigen gelegenheid. De groep bestond uit een Hollander, een Amerikaanse kapitein en een Engelse sergeant. De Engelsman was operator. Het was hun taak de verzetsgroepen in de Achterhoek of in Overijssel te coördineren. De missie heette majoor *Henk*. Ik weet, dat hij doodgeschoten is.

67844. De **Voorzitter**: Dus het was esn man, die uitgezonden was door B.B.O.?

A. Ja. ik dacht B.B.O., want de Amerikaan was in een sabotagegroep. Deze mensen hebben zich wild gedragen. Ze wilden meteen de baas van het strijdend gedeelte zijn. Het was in de vormingstijd van de B.S., dus in September of October. Hij is gedropt op het terrein Asperden bij Heliendoorn. Daar vandaan is hij doorgegaan naar Hengelo en Enschede, waar hij zich zou verstaan met de K.P. en O.D.

67845. De **Voorzitter**: Dus de R.V.V. had ook nauw contact met B.B.O.?

A. Ja, het wonderlijke was, dat, toen wij vertrouwd werden, de meest wonderlijke figuren op ons afgestuurd werden, zoals bv. *King*, waar wij los van stonden.

67846. De **Voorzitter**: Maar het contact van de Radiodienst was een contact met B.I.

A. Ja. Het was het net-*Webster*. Al onze berichten gingen via B.I. naar B.B.O. Wij hadden alleen maar contact met B.I.

1,7847. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen, dat u, voor wat de verbindingen betreft, contact had met B.I., maar voor het andere werk, voor zover het betrekking had op het daadwerkelijke verzet, had u via hef B I zeer veel te maken met B.B.O.

A. Ja, wij kregen vaak telegrammen, waarop stond: Van B.B.O.

67848. De **Voorzitter**: Daarvoor was B.I. postbode, maar voor een aantal andere inlichtingen interesseerde B.I. zich als inlichtingen-instituut.

A. Ik geloof, dat een grote verwarring is ontstaan, doordat B.I. telegrammen, die bestemd waren voor B.B.O., zelf ging beantwoorden. Dit betrof bijvoorbeeld afwerpterreinen. Nu is er na *Fop Konijn* een beetje regelmaat gekomen. Wij wisten ook niet, hoe die zaak in elkaar zat. Het is allemaal veranderd, nadat *Andries* daar was weggegaan. *Fop Konijn* was een sabotage-agent van B.B.O. en hij zei: Je moet het naar B.B.O. sturen, want dit kan je aan wapens helpen.

67849. De **Voorzitter**: Heeft u reden om aan te nemen, dat B.I. & B.O.-zaken zelf afdeed? Het komt mij enigszins onwaarschijnlijk voor, omdat er na de oprichting van B.B.O. een vrij behoorlijke samenwerking is tot stand gekomen en er een dagelijks contact tussen beide bureaux was.

A. Wij hebben voortdurend om wapens zitten roepen. Van Maart 1944 tot Mei hebben wij afwerpterreinen opgegeven en gezegd: Krijgen wij nog wapens? Hierop kregen wij het bericht terug: Stuur aiwerpterreinen! hoewel wij dit reeds twintig telegrammen eerder hadden opgegeven. Dat klopte dus niet. Om hun figuur te redden, zeiden zij dan: Dat en dat terrein is afgekeurd.

67850. De **Voorzitter**: Zij waren nog niet klaar.

A. Ja, maar dit wisten wij niet.

67851. De **Voorzitter**: Heeft u ook weleens iets bemerkt van een Engelse agent *Brown*, die hier zou hebben geopereerd?

A. Alleen?

De **Voorzitter**: Dit weet ik niet zeker. Wij zijn die naam tegengekomen.

A. Ik herinner mij iets van een setgeant *Brown*, maar deze werkte met een Hollander zuiver voor piloten- en parachutistenevacuatie. Het was een missie, die „ham and eggs“ heette. Er was een Hollandse adviseur en de operateur was een sergeant *Brown*.

67852. De Voorzitter: In welke tijd was dit?

A. Na Arnhem.

67853. De Voorzitter: Wat weet u van de gebeurtenis, die heeft plaats gehad op de Veluwe en waarbij een overval werd gedaan op een Engelsman, die in een kippenhok woonde, doch die er ten tijde van de overval niet meer was?

A. Dit was King, maar deze was al lang weg, vóórdat Jan gepakt werd. Dit was een schertsverhaal; het was het verhaal van Haubrock. Jan is gepakt op 9 November en King had mijn huis overgenomen, toen ik wegging. Ik heb nog een week met hem samengewoond en ik ben, geloof ik, op 8 of 9 November voor het eerst op pad gegaan. Dit wist Jan.

67854. De Voorzitter: Dus King was er in ieder geval al lang uit?

A. Ja, de boerderij was al lang een afgespeeld relaas.

67855. De Voorzitter: Hebt u nog meegemaakt, dat er opdrachten, verzoeken om inlichtingen of om bepaalde dingen te doen uit Eindhoven kwamen?

A. Ja zeker!

67856. De Voorzitter: Het is maar een betrekkelijk korte tijd geweest, dat u dat hebt meegemaakt?

A. Ja, ongeveer twee maanden.

67857. De voorzitter: Hoe waren toen de mogelijkheden van verbinding geworden? Gingen de meeste berichten toen over Eindhoven of was er ook nog rechtstreeks radiotelegrafisch verkeer met Engeland?

A. De aanvragen van wapens en afwerpterrainen deden wij altijd rechtstreeks aan Engeland.

67858. De Voorzitter: Het B.B.O. is tenslotte in Engeland gevestigd gebleven.

A. Dat wisten wij niet, maar wij hebben gezegd: Laten wij de aanvragen van afwerpterrainen (die hebben Engelse namen en dat zit kennelijk in Engeland) via het Engelse kanaal doen.

Veel is over Eindhoven gegaan, juist in de tijd van de moeilijkheden. Zij wilden hier forceren, dat de Prins op een gegeven moment zei: zó moet het. Daar werkten Jan en Frank op aan. Daarom zou ik er naar toe gaan, om inlichtingen te geven, zodat Jan — dat hoopte hij — zijn zin kreeg. Die berichten zijn rechtstreeks over het Eindhovense kanaal gegaan, met de inlichtingen er bij.

Maar met de inlichtingen deden wij meestal zo: welk net het minst bezet bleek, kreeg inlichtingen.

67859. De Voorzitter: U weet, dat er een regelmatige dienst van line-crossers is gekomen. Was die er nog niet in uw tijd?

A. Neen, nog niet. Wij hebben voor King een heleboel meegenomen, tekeningen en zo.

67860. De Voorzitter: Wat mij betreft, ben ik aan het einde van hetgeen ik u had te vragen. U kunt zelf het best het terrein overzien. Wanneer er nog bepaalde onderwerpen zijn, die ik over het hoofd heb gezien, dan geef ik u graag de gelegenheid, daarover alsnog iets te zeggen.

A. Ik vind de kwestie-Jan Thijssen altijd belangrijk. Die zit mij erg hoog; maar er is niet een twee drie iets over te zeggen.

67861. De Voorzitter: Wij proberen het zoveel mogelijk uit te zoeken, omdat wij die kwestie ook belangrijk vinden. De personen, die er iets mede te maken hebben gehad, hebben wij successievelijk ondervraagd en zo hopen wij op die manier tot zo groot mogelijke klaarheid omtrent deze zaak te komen.

A. Ik meen, dat de Radiodienst in zoverre wel aan zijn doel heeft beantwoord, dat wij vaak berichten doorgaven voor andere agenten, die hun zendertje waren kwijtgeraakt of het gevaarlijk vonden, zelf te zenden, o.a. *Peter van Ingen*, een inlichtingenman, een of andere baron *d'Aulnis*, *Andries*, etc.

67862. De Voorzitter: In zoverre heeft de Radiodienst dus beantwoord aan het oorspronkelijke doel, dat Jan Thijssen zich daarmee had gesteld?

A. Ja. De andere verzetspartijen hebben er nooit gebruik van gemaakt, behalve L.K.P. in Rotterdam, die er veel gebruik van heeft gemaakt, totdat zij een eigen contactman kreeg. In het centrum, in Amsterdam, deden wij veel voor de agenten, die speciaal voor piloten gedropt waren. Die gaven weleens telegrammen aan ons door. Het heeft wel enigszins aan de oorspronkelijke opzet beantwoord.

67863. De Voorzitter: Hebt u weleens gemerkt, dat men er aan de Londense kant bezwaren tegen uitte, dat de R.V.V., waar de Radiodienst bij hoorde, sterk communistisch was?

A. Gepenetreerd was het enige. Communistisch hebben wij nooit geheten. Wij hebben altijd een toelichting gegeven en gezegd, dat er ook communisten in opgenomen waren, maar daarop is nooit reactie gekomen.

67864. De Voorzitter: Voor zover u het heeft kunnen bekijken, heeft dat dus geen rol gespeeld?

A. Neen.

67865. De Voorzitter: Hebt u gelegenheid gehad dat te verifiëren?

A. Neen.

De Voorzitter: Ik ben hiermede aan het einde van de vragen, die ik te stellen had. Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

W. J. VAN HOORN ALKEMA.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 16 SEPTEMBER 1949

Sub-Commissie I

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Hoogcarspel, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, g en h.

Verhoor van

HENRI KOOT,

oud 65 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor b.d., kanselier der Nederlandse Orden.

Hij legt de eed af als getuige.

67866. De **Voorzitter**: De punten g en h van het Enquêtebesluit, waarover het vanavond gaat, luiden:

g. het geven van leiding en voorlichting aan ambtenaren en burgers in de bezette gebieden;

h. het contact met en de politiek ten aanzien van de verzetsbeweging in Nederland.

Bij het laatste punt komt vanzelf ter sprake de ontwikkeling van het verzet in het laatste jaar van de bezetting, waarin u daarbij ook een belangrijke rol hebt gespeeld. Daarom zouden wij gaarne van u een uiteenzetting willen hebben van uw bemoeienissen op dit stuk. Ik veronderstel, dat het eerste punt (het geven van leiding en voorlichting aan ambtenaren en burgers in de bezette gebieden) u misschien niet als afzonderlijk punt aanleiding geeft tot het maken van opmerkingen.

A. Laat ik eerst beginnen uw clementie in te roepen met betrekking tot de beantwoording van de vragen, die u mij zult stellen. Ik heb er maar heel korte tijd aan kunnen besteden. Het is pas een week geleden, dat ik uw oproeping heb gekregen; het is een mer à boire, als u diep zoudt willen ingaan op mijn commando van de B.S.; verschillende archiefstukken zijn verspreid en ik heb geen gelegenheid gehad daarin te duiken.

67867. De **Voorzitter**: Daar staat tegenover, dat de commissie nog maar kort geleden aan de punten g en h begonnen is. Wij hebben daarover nog maar drie getuigen gehoord, en wel de heren *Bosch van Rosenthal*, *Drees* en *van Randwijk*, zodat dit zeer wel beschouwd kan worden als een oriënterende bespreking, waarin de hoofdpunten naar voren komen. Wij kunnen dan later zien, als wij meer getuigen gehoord hebben, of er aanleiding is op bepaalde punten nog eens dieper in te gaan. Misschien is het u in dit kader wel mogelijk een uiteenzetting te geven.

A. Als u vragen stelt, is dat misschien eerder mogelijk dan een soort van samenhangend verhaal te geven.

Uw eerste vraag betreft mijn contact met en misschien de voorlichting, die ik gegeven mocht hebben aan ambtenaren en misschien officieren.

Direct na mijn demobilisatie, in 1940, ben ik nog ongeveer veertien dagen chef van het kabinet van de toenmalige majoor *Breunese* geweest, commandant van de Opbouwdienst. Majoor *Breunese* heeft mij daartoe aangezocht, omdat hij wist, dat ik, zogoed als alle officieren, die ik onder mijn commando heb gehad bij G.S. III C (Censuur en cryptografische dienst), nog geen andere job had; ik heb zan deze officieren toen de raad gegeven, zich bij de Opbouwdienst aan te sluiten, om dat kleine eilandje, dat ik toen loyaal noemde, te laten aanslibben tot een groot eiland. Al mijn officieren hebben dat advies van mij opgevolgd, met uitzondering van één of twee; op grond daarvan heeft majoor *Breunese* mij verzocht, chef van zijn kabinet te worden, ten einde de hoofdofficieren, die onder zijn commando zouden komen, op loyaliteit enigszins te testen. Ik heb dat aanvaard,

ook om daar eventueel een illegale verzetscorporatie van te maken, hetgeen mij niet gelukt is, daar ik kort daarop, naar aanleiding van een valse beschuldiging van een van mijn onderhebbende korporaa's, nl. dat ik leider zou zijn van de geheime radioverbinding met Engeland, gearresteerd ben. Daarvoor heb ik drie maanden in het Oranje-hotel moeten doormaken, van half September tot half December 1940.

67868. De **Voorzitter**: Wie was degene, die deze beschuldiging tegen u inbracht?

A. De misschien u bekende of bekend geworden journalist *Willy le Comte*, die ook op het ogenblik nog journalist is. Toen ik na de bevrijding hoorde, dat hij in den Haag luitenant was bij de Binnenlandse Strijdkrachten, althans daarbij een officiersrang vervulde, heb ik direct een bevel uitgevaardigd aan de toenmalige commandant van de B.S. in den Haag om hem gevangen te nemen. Hem is toen arrest opgelegd. Ik ben nog twee keer door de P.R.A. over zijn aangelegenheid gehoord; men heeft mij toen echter gezegd: generaal, deze zaak van *le Comte* zal niet direct voorkomen, want hij moet zich ook nog verantwoorden voor een oplichtingszaak uit het vorige jaar. Op 27 December 1947 is bij de directeur-generaal van de bijzondere rechtspleging te 's-Gravenhage een aanklacht tegen *Willy le Comte* ingediend, uitgaande van mij en van een ander officier, die hij ook vals beschuldigd had deelgenoot te zijn aan deze radioverbinding met Engeland, t.w. de tegenwoordige kapitein *de Fremery*.

Over deze aanklacht tegen hem heb ik nog niets gehoord en ben ik nog niet verhoord. ik weet niet, wat er mee gebeurd is. Ik vermoed, dat die zaak is geseponeerd. Misschien is er reden het als een licht geval te beschouwen. Ik wens hem ook niet de das om te doen, maar ik zou toch wel gaarne een uitspraak willen uitlokken, vooral in verband met de persoon van *Willy le Comte*, daar ik vrees, dat hij, zoals ik het aanvoel, de neiging heeft misbruik te maken van de positie, die hij zou kunnen krijgen, vooral op journalistiek gebied, en zich zo in misschien zeer belangrijke politieke colleges weet in te dringen.

Toen ik uit het Oranjehotei kwam, heeft het driemanschap van de Nederlandse Unie mij verzocht, waarschijnlijk, omdat zij in mij een loyaal Nederlander zagen, hun secretariaat weer op te bouwen. Dat was begin 1941. Dat heeft twee of drie maanden geduurd en ik heb daarbij samengewerkt met jhr. F. W. L. *de Beaufort* van het Prinsevinkpark. Wij hebben dat secretariaat, dat door de S.D. uit elkaar was geslagen, opnieuw opgebouwd. In dat zelfde jaar ben ik in contact gekomen met twee van mijn oud-leerlingen, die u ook wel zult hebben ontmoet in de getuigenissen over het England-Spiel, nl. *Medenbach de Rooy* en *dr. van Slooten*, die beiden het slachtoffer zijn geworden van het grote O.D.-proces. Zij hebben mij in 1941 aangezocht deel te nemen aan de illegale actie, waarin zij betrokken waren. Ik noem hen oud-leerlingen, omdat zij mijn leerlingen zijn geweest, toen ik als hoofd van het Cryptografisch Bureau telkenjare een cursus in cryptografie, spionage en contraspionage gaf. Zij verzochten mij dus deel te nemen aan hun geheime groep en vertelden mij daarbij, dat de generaal *Röell* de hoogste commandant was. Toen heb ik direct tot deze twee jonge luitenants gezegd: Gij weet, wat ik altijd bij mijn instructie heb gezegd: in dergelijke geheime groeperingen moogt gij alleen uw illegale vader en uw illegale zoon of zonen kennen, maar uw grootvader en uw kleinzonen moogt gij niet kennen. U kent nu al uw bet-bet-bet-overgrootvader. U bent maar tweede-luitenant en u kent al de luitenant-generaal. Als dat waar is, is het niet juist opgezet. Trekt u zich dus terug en probeert opnieuw een organisatie te stichten, waarvan u de vader bent; dan komt u misschien nog met andere vaders in aanraking. Helaas hebben zij dat, geloof ik, niet kunnen uitvoeren.

Ik ben ook in dat zelfde jaar in aanraking gekomen met jhr. *Schimmelpenninck*, Oom *Alexander* — ik heb niet genoteerd, wanneer dat zou kunnen zijn geweest —, die mij toen vroeg: U kent *van 't Sant*, hoe staat u tegenover hem? Ik heb hem niet gevraagd — omdzt het in de techniek van het vak is om niet meer dan nodig is te weten —: U wenst te weten, hoe ik denk over *van 't Sanf*?

Ik heb hem in 1914/18 als een goed medewerker leren kennen bij de dienst, die ik toen had onder gezag van generaal *Snijders*; van 't Sant is een zeer kundig rechercheur, maar heeft dit tegen, dat hij collega's tegen zich inneemt, ten minste bij de politie. Ik heb altijd heel goed met hem kunnen samenwerken, maar moet naar aanleiding van de inlichtingen, die ik kreeg van zijn collega's in Rotterdam — hij was van de rivierpolitie — en naar mijn eigen indruk aannemen, dat hij een geweldige „Streber“ is, maar het vermoeden, dat u misschien koestert, dat hij deloyaal zou zijn, heb ik zeer zeker niet.

Ik heb hem niet gevraagd, waarom hij mij deze vraag stelde, maar ik heb Oom *Alexander*, omdat ik vermoedde, dat de groep, waarin *Medenbach de Rooy* en dr. *van Slooten* waren geraakt, dezelfde groep was, waarmee hij ook enige bemoeienis had, meegedeeld wat ik met betrekking tot generaal *Röell* van deze beide jonge leerlingen te weten was gekomen; dat heb ik ook meegedeeld aan generaal *Röell* zelf.

Mijn ontmoetingen met Oom *Alexander* zijn op z'n hoogst drie-maal geweest: een keer in het Noordeinde bij een wijnhandelaar: daar meende ik ook prof. *Mekel* als een schim voorbij te zien gaan, alsmede een jonge man, die ik *Dogger* hoorde noemen, doch toen heb ik alleen een gesprek gehad met *Schimmelpenninck*.

De latere gesprekken, waarvan een over van 't Sant, heb ik gehad in het Haagse Bos, waar ik elke dag met mijn hondje liep en dat ik de meest geschikte plek vond om door iemand te worden aangeklampt of iemand aan te klampen om over een en ander te spreken. Daar heb ik ook generaal *Röell* gesproken. Deze gesprekken met *Schimmelpenninck* moeten natuurlijk zijn geweest vóór zijn arrestatie, vóór November 1941. Ik herinner mij, dat het ongeveer in dezelfde tijd viel, dat ik generaal *Röell* heb gesproken — deze is in Augustus 1942 afgevoerd naar Duitsland —, dat moet dus zijn vlak vóór de arrestatie van *Schimmelpenninck*, ik zou haast zeggen een week danrvóór.

Dit is dan mijn contact met die groep en om dan even chronologisch verder te gaan: Daarna ben ik in contact gekomen met de toenmalige Arbeidsdienst. Een van mijn oud-leerlingen, de heer F. C. M. *de Graaf*, is in Mei 1943 bij mij geweest in de Adelheidsstraat 183, waar ik destijds woonde, en vroeg mijn opinie met betrekking tot zijn voornemen om naar aanleiding van hetgeen ik hem bij mijn instructie had geleerd een cel te bouwen in de Arbeidsdienst: hij behoefde er zelf niet in te gaan, doch wilde trachten daar een cel te bouwen, ten einde uit de Arbeidsdienst inlichtingen te verkrijgen over de daar heersende geest, over de personen, die zich nog loyaal toonden, kortom, over het gehele gebeuren in de Arbeidsdienst. Waar het plan geheel spontaan van hem zelf uitging en ik altijd bij mijn instructie over geheimschrift en inlichtingendienst blijken had gegeven van mijn diepste respect voor die mensen, die in het gewaad van de tegenstander het eigen landsbelang, niet hun eigen zaak, het meest efficient menen te kunnen dienen, ondanks de daaraan verbonden imminente gevaren en een ware geestelijke kruisiging, mijn leerlingen ter zake verwijzende naar de daarover bestaande literatuur, en de boeken uit mijn bibliotheek, bleek mij, dat hij mijn lessen ter harte had genomen en bij zich zelf had gedacht: laat ik dan zo'n cel in de Arbeidsdienst bouwen. Ik heb hem toen gezegd: Ik ga er geheel mee accoord, gij kunt al uw berichten bij mij lanceren; probeer deze cel daar inderdaad uit te bouwen; misschien kunnen wij op een gegeven ogenblik de wapenen omdraaien zo, dat ze onze zaak gaan dienen. Deze *de Graaf* heeft daar ook inderdaad een cel kunnen bouwen, zeer klein, en inlichtingen uit de Arbeidsdienst heb ik inderdaad op zeer uitvoerige schaal van hem gekregen, die ik altijd heb kunnen lanceren in een kleine groep illegalen, waartoe behoorden generaal *Boerstra*, de heer *de Beaufort*, prof. *de Block*, mr. *van Royen*, onze huidige ambassadeur in Canada. Om de twee weken kwamen wij samen in Café „de la Pais“. Wij bespraken het een en ander en gewoonlijk gaf ik de berichten over de Arbeidsdienst door aan de heer *van Royen*, in de overtuiging, dat die het verder zou doorgeven naar Engeland.

67869. De **Voorzitter**: Hoe hij dat heeft gedaan is u niet bekend?

A. Neen. Het lag ook niet in mijn aard, dat te vragen; dat is tegen de theorie, die ik altijd verkondig: hoe minder je weet van hetgeen je hoeft te weten, hoe beter. Ik heb er dus nooit om gevraagd; ik heb ook nooit berichten gelanceerd, wanneer ik hiervoor, niet belangstelling vond en wanneer ik niet de indruk had, dat ze te bevoegder plaatsse kwamen. Maar ik weet, dat ze te bevoegder plaatsse zijn gekomen. Toen ik commandant B.S. was, heb ik deze berichten ook via *Neher*, de toenmalige illegaal *Dijkstra*, opgegeven. Dat was vóórdat ik zelf een verbinding met Londen op mijn hoofdkwartier had.

Verder heb ik nog contact gehad met het Nederlandse Rode Kruis, maar ik moge, om dit verhoor te bekorten, verwijzen naar het verhoor, dat ik bij een uwer subcommissies over mijn werkzaamheden bij het Rode Kruis heb ondergaan.

De **Voorzitter**: Dat behoort daar inderdaad thuis.

A. In een rapport, dat ik heb ingediend, heb ik dat uitvoerig behandeld. Ik had in 1942 een circulaire door het land laten gaan om de mensen op te wekken tot steun aan onze officieren-krijgsgevangenen met pakketten en hen min of meer als pleegkinderen aan te nemen. Het is mij inderdaad gelukt, dank zij de medewerking, die ik van noord tot zuid en van oost tot west van Jan en alleman mocht ondervinden, pleegouders te krijgen en pleegschappen te formeren. Die circulaire was enigszins fel tegen de Duitsers gesteld. In 1944, toen ik het hoofd was van de afdeling 4 B van het Rode Kruis, ben ik, ik meen in Mei — u zult het mij vergeven, wanneer ik de data niet meer zo precies weet; vroeger had ik een geheugen als een pot, maar dat heb ik nu niet meer —, gepakt, om mij over die circulaire te verantwoorden. De bedoeling was, het dagelijks bestuur van het Rode Kruis tegelijk met mij af te slachten. Dat heb ik ook getracht voor uw subcommissie aan te tonen aan de hand van schriften, die door het Rijks-Documentatiebureau in Duitsland zijn gevonden. Ik ben drie weken na mijn tweede opsluiting uit het Oranjehotel ontslagen. Daarna is ongeveer in Augustus het proces in Utrecht geweest.

Ik kom nu tot de periode bij de B.S.

67870. De **Voorzitter**: Mag ik u nog een vraag stellen over de voorafgaande periode, een vraag, die betrekking heeft op de verbindingen? Wet was in Londen natuurlijk volkomen bekend, welke functie u vóór het uitbreken van de oorlog had bekleed?

A. Ja.

67871. De **Voorzitter**: De indruk, die wij uit de verhoren over het desbetreffende onderwerp hebben gekregen en die ook volkomen wordt bevestigd door hetgeen u ons nu hebt verteld, is, dat men van de kant van de Londense diensten, die verbinding zochten en hadden met Nederland, nimmer contact met u heeft gezocht.

A. Neen.

67872. De **Voorzitter**: Nu zou ik u willen vragen: Wat vindt u daarvan? Vindt u dat vreemd of acht u ook de redenering mogelijk, dat men dat niet heeft gedaan, omdat men u beschouwde als een geëxposeerd iemand op grond van uw vroegere functies? Hebt u daarover een oordeel?

A. Ik heb hieromtrent slechts een suppositie. Toen de Regering naar Londen uitweek, is van mij enige drang uitgegaan om althans Buitenlandse Zaken van een van mijn leerlingen, mr. *van der Schrieck*, te voorzien. Die is ook mee geweest. Zelf had ik geen behoefte om naar Londen te gaan, niet omdat ik niet durfde, maar omdat ik wist ook oud-leerlingen te hebben in Indië en bij de marine en dus zelf niet naar Londen behoefde te gaan om daar het cryptografisch bedrijf te organiseren; deze leerlingen waren mans genoeg om, als ze een opdracht kregen, het zelf te doen; ik vond mijn plaats eerder hier te midden van de achterblijvenden. Ik heb wel geprobeerd de toenmalige O.D. te helpen aan een goede code. Het is zekere *Suermondt* geweest, een van mijn oud-leerlingen, die ook na mijn gevangenschap — ik denk in 1941 — zich daarvoor met mij in contact heeft gesteld, daar hij belast zou worden of reeds was met de behartiging van de cryptografische aangelegenheden ten behoeve van de O.D. Ik heb hem een systeem aanbevolen en aangeraden ook uit Engeland een code gedropt te krijgen, daar ik voorzag, dat deze codes hier heel moeilijk waren te maken en te verspreiden, terwijl het, als ze chifreer-horloges hadden, veel beter uit Engeland gedropt kon worden. Ik heb hem als systeem aangeraden het moeilijkst te breken systeem, een memoreerbaar z.g. potlood-en-papier-systeem, dat bestand is tegen breken, ook al heeft men de klare tekst naast zich. Het is een Playfair-systeem in een bepaalde vorm en dat is, meen ik, ook gebruikt; alleen Engeland wilde er op de duur niet aan, hoogstwaarschijnlijk omdat zij het te moeilijk vonden. Ik heb *Suermondt* toen aangeraden: Vraag dan aan Londen om een ander systeem, dan zal ik dat wel hier beoordelen, want u waagt er uw hoofd mede.

67873. De **Voorzitter**: Ik bedoelde eigenlijk meer dit. Toen men in Londen begon met de uitzending van agenten, was een van de vragen, die men had op te lossen, naar wie men die agenten moest

zenden om in Nederland verder voortgeholpen te worden of hun werk op te bouwen. Dal is gebeurd op verschillende wijzen; men heeft agenten gestuurd naar hun eigen bekende adressen en in de latere tijd naar bepaalde organisaties. Nu was mijn vraag eigenlijk deze, of u het merkwaardig vond, dat men nooit van Londen uit agenten heeft gestuurd om met u contact op te nemen. Dat kan geschied zijn omdat men het om andere redenen niet wilde; het kan ook zijn, dat men he niet juist oordeelde, omdat men vond, dat u op grond van uw vroegere werkzaamheid een te geëxponeerd persoon was. Wat zegt u daarvan?

A. Inderdaad een zeer aannemelijke reden, dal men vond, dat ik te veel geëxponeerd zou zijn. Ik heb mij zelfs tegen de Duitsers verdedigd met dit argument, toen men mij verdacht, leider te zijn van de geheime radioverbinding met Engeland. Ik heb hun gezegd: Vraagt u maar aan mijn collega's van Generalstab 3B of ik niet te veel boter op mijn hoofd heb om mij daarmee blijvend te bemoeien; als ik mij daarmee zou moeten bemoeien, zou ik het doen via iemand anders, maar zelf zou ik mij er sterk voor hoeden om er op in te gaan. Dat was waarschijnlijk een afdoend argument voor deze heren.

67874. De **Voorzitter:** Anderzijds staat daartegenover, dat er vooral in de eerste tijd, doordat de agenten geen deskundige leiding in Nederland ontmoetten, er natuurlijk meer ongelukken zijn gebeurd dan nodig was.

A. Dat zou kunnen.

De **Voorzitter:** Dat lijkt mij vrij voor de hand liggend.

A. Men moet in deze materie ten minste theoretisch geschoold zijn.

67875. De **Voorzitter:** De agenten kregen in Engeland een betrekkelijk korte opleiding in alle mogelijke dingen, die misschien van pas zouden kunnen komen, maar werden dan blijkbaar als volkomen volleerd beschouwd en in Nederland neergelaten, terwijl zij dan maar moesten woekeren met de vrij oppervlakkige kennis, die zij zich verworven hadden. Mijn indruk is, dat zij hier in Nederland best enige leiding zouden hebben kunnen gebruiken.

A. Dat is juist. Ik heb op het gebied van cryptografie en censuur menig gesprek gehad met b.v. de liaison-officier *Hans*, of te wel *Bialosterski*, die ten behoeve van de verbinding van C.B.S. met de Prins was gedropt, om iets van zijn opleiding te weten te komen. Hij was buitengewoon goed geschoold; hij was een zeer intelligent man; hij had maar een half uur nodig om de gehele materie, met alles wat er aan vastzat, te begrijpen; hij begreep het direct.

67876. De **Voorzitter:** Hij was dus geen goede maatstaf om anderen te beoordelen.

A. Neen. In vergelijking met uitingen van andere gedropten was de opleiding van deze laatsten wat summier, te kort geweest.

67877. De **Voorzitter:** Is u nog met andere gedropte agenten in aanraking geweest?

A. Neen. Voor zover ik mij herinneren kan, heb ik alleen maar kennis gemaakt met *Bialosterski (Hans)*, misschien met een van de gedropten van *Lange Jan (Thijssen)*, een van zijn organisatoren, maar dat weet ik niet. Voor de veiligheid van de zaak en voor mijn eigen veiligheid was het goed, dat men niet wist, wie de C.B.S. was. Wanneer men mij in mijn dagelijks privé-leven had gekend, zou men direct gezegd hebben: dat is kolonel *Koot*. Wanneer tien mensen mijn persoonlijke identiteit kenden, was het reeds veel; dat was niet voor mijn eigen veiligheid, maar vooral voor de veiligheid van de zaak. De S.D. is wel achter mijn signalement gekomen, maar niet achter mijn naam, voor zover ik weet; ik geloof echter niet, dat men mij daarmee gepikt zou hebben.

67878. De **Voorzitter:** Dus het is u inderdaad mogelijk geweest, ook in de winter 1944/1945, de kring van de personen, die u onmiddellijk als zodanig, dus als C.B.S. kenden, beperkt te houden tot het door u genoemde aantal?

A. Ja. Dat was mijn hoofdkwartier — dat kunnen er tien zijn geweest — en dan nog het gezelschap van *Jan Thijssen*. Ik herinner mij, dat ik een bespreking heb gehad met *Jan Thijssen*. Ik verscheen

er alleen, denkende, dat *Jan Thijssen* ook alleen zou komen — dat was op de Keizersgracht of op de Prinsengracht —, maar hij was omstuwd door een hele garde van acht mensen. Dus zij wisten: dat is de C.B.S. Dat vond ik heel jammer en ik geloof, dat ik dat ook heb medegedeeld. Ik kwam alleen, en ter wille van de security had hij ook alleen kunnen komen.

67879. De **Voorzitter:** Het was dus, afgezien van dit incident, inderdaad mogelijk, die functie zodanig uit te oefenen, dat slechts enkele mensen uw hoedanigheid kenden?

A. Ja. Ik wist b.v., dat de gewestelijke commandant hier de tegenwoordige generaal *Behrens* was. Hij wilde een onderhoud met mij hebben en toen heb ik iemand anders gestuurd, omdat hij mij als *Koot* zou hebben herkenen, als ik zelf was gekomen. Het is altijd mijn truc geweest, dat ik iemand anders liet parasseren als de C.B.S. Dan werd b.v. mijn chef staf voorgesteld als de commandant B.S. of sprak hij namens de B.S., afhankelijk van het onderwerp van het gesprek.

Ik kom nu tot mijn B.S.-tijd. Het was voor mij een grote verrassing, toen ik op 20 September 1944 — die datum zal mij wei steeds bijblijven — bezoek kreeg van de huidige officier van justitie *mr. de Lint*, die ook in de illegaliteit was opgenomen en die mij voorbereidde op een bezoek van *van Amstel* en *Kees van Gelder*; dat waren de illegale namen van *mr. Caljé* en de tegenwoordige kolonel *Pruijs*. Bij hun bezoek hebben die heren mij aangezocht commandant te worden van de K.P., de O.D. en de R.V.V., nadat zij mij hadden medegedeeld, dat zij die dag dit zelfde aanzoek reeds hadden gedaan aan geïraal *Reynders* en kolonel *Wilmar*, die een afwijzend antwoord hadden gegeven.

67880. De **Voorzitter:** Is u ook medegedeeld, wat de reden van de weigering door generaal *Reynders* is geweest?

A. Dat is mij toen medegedeeld. Als ik mij wel herinner, heeft generaal *Reynders* bedankt, omdat hij een dergelijk commando wenste te ontvangen uit handen of op bevel van Hare Majesteit. Dat meen ik te hebben begrepen. Van kolonel *Wilmar* werd mij gezegd, dat hij als reden had, dat hij de tijd nog niet gekomen achtte om het commando op zich te nemen. Hij vond het ietwat praematuur. Ik heb het aanvaard, en wel om de volgende reden. Uit de mededeling, dat twee, voor zulk een commando als aangegeven te beschouwen personen het niet ambieerden, en uit het feit, dat men uit eigen gelederen nog geen commandant bad, kreeg ik de indruk, nog voor men er iets meer van zei — het is maar een heel kort onderhoud bij mij thuis geweest —, dat het in de illegaliteit daarmee een beetje stug ging. In dergelijke gevallen van wrijving voel ik mij weleens geroepen de partijen tot elkaar te brengen, die elkaar niet kunnen vinden; dat lukt mij weleens.

Zo heb ik het commando direct aanvaard, ook, omdat ik dacht daardoor een en ander te kunnen verrichten, maar ik heb als voorwaarde gesteld: Niet in den Haag, maar in Amsterdam. Den Haag is zo'n ontzettend kletsgrat, dat weet ik uit ondervinding; ik wens in de massa op te gaan en Amsterdam kent mij iiet.

67881. De **Voorzitter:** Hadden de drie door u genoemde heren volmacht van de drie groepen om u dit verzoek te doen?

A. Inderdaad; ze hadden de volmacht om dat verzoek te doen aan generaal *Reynders*, als die bedankte aan de heer *Wilmar* en dan aan mij.

Ik ben toen met dat gezelschap — er waren nog andere illegalen bij — direct naar Amsterdam per auto vertrokken. Ik heb het altijd een soort van kidnap gevonden.

67882. De **Voorzitter:** Is er toen in de een of andere vorm nog een bekrachtiging van deze benoeming gekomen van de kant van Londen?

A. Neen, later pas.

67883. De **Voorzitter:** Die bekrachtiging is dus toch gekomen?

A. Ja.

67884. De **Voorzitter:** Wanneer was dat?

A. Ik vind hier een aantekening: 3 September 1944 is de officiële erkenning van de B.S. onder bevel van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Bernhard*. Ik kan helaas u geen documentatiemateriaal

geven. Er is ook een positieve opdracht tot het vormen van delta's geweest. Ik ben tot commandant B.S. benoemd 20 October 1944, na van 20 September de functie te hebben vervuld van delta-commandant. Ik kreeg op 3 October 1944 een verzoek om mijn identiteit te onthullen.

De Voorzitter: Dat was dus blijkbaar voor Londen een puzzle.

A. Ik parasseerde toen onder de illegale naam *van der Hoeven*, maar men wist niet, wie dat was. De enige, die mij kende, was de heer *Neher*; die kende ik van hier (den Haag), en toen wij elkaar als illegalen ontmoetten, gevoelden wij ons „bien étonnés de se trouver ensemble". Mijn chef staf herkende mij ook, dank zij mijn lessen in de cryptografie aan de Hogere Krijgsschool. Dit was de huidige overste van de generale staf, de heer *M. de Boer*. De heer *Six* kende ik niet. Eerst later, ik weet niet op welke wijze, ben ik zijn naam te weten gekomen. Een jonge koerierster van mij, die mijn secretaresse bij het Rode Kruis was, kende mij ook, toen zij mij zag en vernam, dat ik commandant B.S. was, wist zij ook wie de commandant B.S. in waarheid was.

67885. De Voorzitter: Is de onthulling van uw identiteit aan Londen door middel van een telegram gegaan?

A. Ja. Ik kende toen reeds *Bialosterski*, mijn verbindingsofficier met Z.K.H., bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten. Ik heb daartoe om een speciale persoonlijke code gevraagd; die is gedropt en in die code heb ik een telegram gezonden aan generaal *van Oorschot* persoonlijk, aan wie ik, naar ik meen, heb geseind: Ct. B.S. is degene, die leraar is geweest in de cryptografie. Op 20 September 1944 ben ik direct met de afgevaardigden van de drie groepen per auto naar Amsterdam gegaan, alwaar ik werd afgezet aan een mij toen onbekend onderduikadres. De volgende dag heb ik mijn eerste stafkwartier betrokken in de Nes. Dat was een winkel in porselein, Facentra geheten. Aan de overkant was een onbezet huis, waar ik met verschillende illegalen besprekingen voerde. Mijn tweede stafkwartier was gevestigd in de Zeevaartschool in Amsterdam aan de Prins Hendrikkade en het derde aan de Keizersgracht. Ik geloof, dat ik vijf of zes stafkwartieren heb gehad. Wanneer een adres was aangebrand door arrestaties, moest ik het stafkwartier direct verplaatsen.

67886. De Voorzitter: Die verplaatsing geschiedde dus om redenen van veiligheid?

A. Ja. Die eerste dag — ik was nog geen commandant van de B.S., maar commandant van delta-centrum, dat naar aanleiding van die Donderdagse besprekingen was gevormd — heb ik mij laten oriënteren. Ik was een vreemde eend in de bijt. Bij die besprekingen zijn verschillende toppen aanwezig geweest. Ik meen mij te herinneren, dat de heer *Neher* er ook bij was. Ik moet van deze plaats zeggen, dat de heer *Neher* met betrekking tot de niet-militaire groepen, maar ook met betrekking tot de militaire groepen mijn vraagbaak is geweest. Ik heb altijd een zeer vriendschappelijk contact met hem gehad, dat al dateerde uit de tijd van de oorlog 1914/1918, toen hij hier bij de telefoondienst was en ik met hem moest samenwerken voor het af luisteren van telefoongesprekken. Wij hadden een ambtelijk goede verhouding, welke zich heeft ontwikkeld tot vriendschap. Toen ik hem aantrof, was hij degene, die mij zeer objectief en vertrouwelijk alles kon zeggen over zijn ervaringen met de verschillende groepen. Ik had in hem dus een zeer goede informateur, evenals in al mijn medewerkers, die allen zich beijerden mij in te lichten over de verhoudingen in de verschillende verzetsgroepen, militaire en niet-militaire. Zo hebben zich mijn werkzaamheden uit deze besprekingen ontwikkeld.

67887. De Voorzitter: Had u een stafkwartier in die zin, dat daar altijd een aantal medewerkers aanwezig was?

A. Ja. Dat was voor allen een full job. Overdag zat ik er altijd en in ernstige tijden was ik er ook 's nachts; dan sliepen wij er. De verbindingen waren ook goed. Men kon 's nachts direct telefonisch verbinding krijgen met het hoofdkwartier. Mijn stafkwartier had eigenlijk dezelfde formatie als een gewoon militair stafkwartier; alleen waren de verschillende secties, die wij niet nodig hadden, nog niet opgericht. De secties, die wel waren opgericht, hadden dezelfde namen en cijfers als die bij een hoofdkwartier van het leger.

67888. De Voorzitter: Nu zijn er in de begintijd nogal wat moeilijkheden geweest om de in de ernstige dagen van het einde van de zomer van 1944 tot stand gekomen en groeiende eenheid ook verder door te zetten en te bewaren.

A. Inderdaad.

67889. De Voorzitter: Bent u bij de verschillende pogingen actief betrokken geweest?

A. Mijn eerste indruk was inderdaad, dat ik het daar zeer moeilijk zou hebben. Er was grote wrijving tussen de verschillende groepen, K.P., O.D. en R.V.V. Ik herinner mij, dat ik grote moeite had om de commandanten van de K.P. en de R.V.V. bij mij te krijgen; ik bedoel daarmee degenen, die militair commandant er van waren; van de K.P. was het *Frank* — zijn echte naam is *Jan van Bijnen* — en van de R.V.V. was het *Jan Thijssen* of *Lange Jan*. Ik heb hen direct aangezocht om in Amsterdam te komen voor een bespreking met mij, maar ze lieten zich de eerste dagen niet zien. Ik zal even nagaan, wanneer ik ze ontmoet heb. Ik herinner mij, dat ik een bericht heb gekregen, dat *Jan Thijssen*, die ik opgecommandeerd had naar Amsterdam, aan de overzijde van de rivieren bij de Prins zat.

Ik heb hier een kort rapport van mijn chef staf, hoofd van de sectie GS van de generale staf, over zijn werkzaamheden. Dit is een manuscript, dat ik even opgevraagd heb; het is echter nog niet geheel in de juiste vorm en ik voel mij niet gerechtigd het u hier achter te laten; daarin komen enkele data voor. Ik kan het niet zo gauw vinden, maar het heeft enige dagen geduurd voor *Jan* zich bij mij meldde. Ik heb hem gevraagd: Hoe komt gij aan de overkant?, waarop hij antwoordde, dat het was op bevel van de Prins. Uit het gesprek tussen hem en mij, dat min of meer heftig was, heb ik de indruk gekregen, dat hij mij zeer zeker als delta-commandant niet erkende; hij erkende maar één cominandant, de Prins, hoewel hij als lid van de Raad van Verzet mij eigenlijk had moeten erkennen als delta-commandant, daar dit delta-commando was ingesteld door de drie groepen in onderlinge overeenkomst.

67890. De Voorzitter: Hij kan in de leiding van zijn groep in de minderheid geweest zijn.

A. Dat kan, maar het was een overeenkomst, met de gehele Raad van Verzet gesloten, waarin hij zich had moeten schikken. Toen reeds leerde ik hem kennen als iemand, die ongedisciplineerd was, een goed commandant voor zijn groep, maar moeilijk een hogere cominandant boven zich kunnende velen. *Frank* heb ik zelf ook niet direct gesproken; die dag niet en zeer zeker de dag daarna ook niet; hij is twee dagen na *Jan Thijssen* gekomen. Eind September kreeg ik contact met mijn twee militaire ondercominandanten, nl. die van de Raad van Verzet en die van de K.P. Met *Frank* ben ik niet onmiddellijk in aanraking gekomen, wel mijn chef staf. *Frank* had nogal haast, kon mijn komst niet afwachten en heeft alleen een onderhoud gehad met mijn chef staf, die mij hierover verslag uitbracht. Eerst later ben ik persoonlijk met *Frank* in aanraking gekomen; van hem heb ik zeer zeker meer medewerking gekregen dan van *Lange Jan*. Uit het verhoor, dat u *Haubrock* heeft afgenomen, zult u wel gemerkt hebben, welk heftig conflict tussen *Thijssen* en mij gerezen is.

67891. De Voorzitter: Inderdaad. Hoe heeft zich dat toegedragen? *Haubrock* heeft indertijd in een rapport geschreven, dat *Jan Thijssen* op een bepaalde dag in November 1944 is gearresteerd op de weg den Haag—Rotterdam, dat er posten op die weg stonden, omdat de vorige dag in gebroken Duits een telefonische mededeling was gedaan, dat *Jan Thijssen* daar zou passeren, dat hij toen op die weg gearresteerd is en uiteindelijk zijn identiteit heeft moeten toegeven. *Jan Thijssen* zou, nadat hem van dit telefoongesprek mededeling was gedaan, gezegd hebben: ik begrijp wel, hoe ik gevangengenomen ben; ik heb hier een brief van de commandant B.S., waaruit blijkt, welk conflict er tussen hem en mij bestaat. Met andere woorden: *Haubrock* stelde het in dat rapport zo voor, dat *Jan Thijssen* overtuigd was, dat hij gearresteerd was ten gevolge van verraad van de kant van de commandant B.S. Bij zijn verhoor door de Enquêtecommissie heeft *Haubrock* dit gedeelte van zijn rapport niet gehandhaafd, maar toegegeven en erkend, dat dat telefoongesprek op de dag, voorafgaande aan de arrestatie van *Jan Thijssen*, niet had plaats gevonden en dat de arrestatie geheel toevallig was geschied. Dat is dus een belangrijke opheldering in deze zaak. Daar komt bij, dat *Schreieder*, die de vorige maand door de heer *van Tuyll van Serooskerke* te München is gehoord, heeft verklaard, dat de aanvankelijke lezing van *Haubrock* positief niet juist kan zijn, omdat *Jan Thijssen* die dag helemaal niet het voornemen had naar Rotterdam te gaan. Hij zou naar den Haag gaan in verband met een wapentransport, dat die dag moest plaats vinden en waarvoor hij in den Haag nog iets moest doen. Eerst toen hij in den Haag was, is er iets opgekomen, dat het voor hem noodzakelijk maakte naar Rotterdam door te rijden. Zo zou de gang van zaken zijn geweest volgens de gegevens, die wij op het ogenblik hebben. Het is ons gebleken, dat deze zaak in de illegaliteit grote aandacht heeft getrokken. Het lijkt mij daarom wel nuttig, dat u van

uw kant zo uitvoerig mogelijk mededeelt, hoe de zaak zich heeft toege dragen.

A. Zoals ik u heb meegedeeld, had ik reeds bij ons eerste contact een heel onprettige indruk gekregen van de militaire geest van *Lange Jan*. Wat zijn capaciteiten betreft, had ik de indruk, dat hij organisatorisch wel het een en ander aan kon. Hij heeft op het gebied van de radioverbindingen zeer goed werk verricht. Hij heeft mij, naar aanleiding van een bespreking, die ik met hem had gehad, twee brieven geschreven, nl. van 24 en van 26 October. Ik heb geprobeerd deze brieven uit het archief gelicht te krijgen om ze u hier voor te lezen of ze misschien achter te laten, maar dat is mij niet gelukt.

Overste *de Boer*, tot wie ik het verzoek heb gericht mij die brieven te doen toekomen, heeft mij geschreven, dat hij ze niet heeft. Toch moeten zij bestaan. Van ons archief is op het ogenblik een gedeelte van de bundel „bevelen“ bij overste *de Boer*. De bundel „mededelingen“, het zg. archief M, is bij kolonel *Six*. Ik geloof, dat een gedeelte bij de Generale Staf is, afkomstig van het algemeen hoofdkwartier van Zijne Koninklijke Hoogheid. Als ik mij niet vergis, heeft overste *de Boer* een gedeelte van het archief van het hoofdkwartier van Zijne Koninklijke Hoogheid gevraagd om een rapport te kunnen maken. Bij de ontbinding van de B.S. heb ik mijn gehele archief aan het hoofdkwartier van de Prins overgedragen.

Hier heb ik die z.g. ontslagbrief, die, naar ik vermoed, in de tas van *Jan Thijssen* was. Deze brief luidt als volgt:

„C.N.B.S.

No. 2 B

1-11-1944 A 242

Als C.Afd. R.V.V., als commandant derhalve van een belangrijk onderdeel van de door C.N.B.S. onder mijn rechtstreeksche bevelen gestelde troepen, hebt gij met voorbijgang van elk gebod van discipline en verantwoordelijkheid, U niet ontzien, zelfs in den huidige allerhoogsten nood van ons land en volk, in Uw aan mij en anderen gerichte nota's van 24 en 26 October jl. grove beschuldigingen en verdachtmakingen te uiten, welke niet alleen een onverdienden blaam werpen op Uw wapenbroeders van K.P. en O.D., doch, als Uw meeningen door de R.V.V. unaniem werden gedeeld, aan deze organisatie een smet zouden doen aankleven van kwade trouw jegens haar zuster-organisaties K.P. en O.D. Ik wil nog daarlaten, dat gij mij persoonlijk en als Uw commandant woorden in den mond legt en meeningen toeschrijft, die op zijn zachtst uitgedrukt zeer tendentius zijn.

Waar gij voor de R.V.V. het monopolie eischt van getrouwheid aan haar doelstelling: sabotage en gewapend verzet tegen den vijand, zoo hebt gij, bevangen in dezen waan, deze leidende beginselen voor partizanen door Uw daad, woord en geschrift verlaagd tot sabotage en verzet tegen elk gezag, dat niet het Uwe is.

Ik had gehoopt als C.N.B.S. U in mijn staf of bij den troep een plaats te kunnen geven in overeenstemming met Uw capaciteiten en Uw aspiraties; met Uw schriften hebt gij mij daartoe den weg afgesneden en naar mij gebleken is den weg tevens tot samenwerking met de K.P. en O.D.

Met onmiddellijk in werking treden van dit bevel onthef ik U van het door U thans nog vervulde commando over het O.C.-R.V.V. en van de Afd. R.V.V. en verzoek ik U beide commando's over te geven aan den daarvoor bestaanden ondercommandant, die ik hierbij benoem tot Wd.Commandant van het O.C.-R.V.V. tevens van Afd. R.V.V. Tevens draag ik U op onmiddellijk de leiding van Uw radioverbindingen net over te dragen aan dezen Wd.Commandant. Eerlijkheid gebiedt mij U als aftredenden C. van beide afdelingen mijn waardeering uit te spreken voor hetgeen U organisatorisch daarin hebt bereikt."

Deze brief is gericht aan *Jan* (R.V.V.) C. Afd. R.V.V. en C.O.C.-R.V.V., terwijl afschriften werden gezonden aan: Raad van Verzet, Wd. C.O.C.-R.V.V., tevens Wd. C. Afd. R.V.V.; ter kennis gebracht aan C.N.B.S.

Dan het telegram aan Prins *Bernhard*:

„Hoezeer ik hoopte *Jan* herhaal! *Jan* R.V.V. wegens onmiskenbaar organisatorische verdienste plaats als troepcommandant of in mijn staf te kunnen geven heb ik mij genoodzaakt gezien door zijn totaal gemis aan zelftucht en verantwoordelijkheidszin hem heden te ontheffen van commando O.C.R.V.V., tevens Afdeling R.V.V. stop. Zonder tusschen hem en Raad van Verzet overeengekomen voorkennis ontzag *Jan* zich niet in twee aan mij en L.S.C.K.P. gerichte nota's tendentieuze zelfs zeer grove valsche beschuldigingen tegen K.P. en O.D. te uiten, waardoor elke samenwerking met hem als topman R.V.V. voorgoed

afgesneden door L.S.C.K.P. reeds geweigerd stop. Daargelaten tendentieuze uitingen jegens mij en mijn beleid komma te Uwen aanzien zich vermeten uitlating Quote Nieuw Opperbevelhebber aanvaard Unquote Zijn beginsel sabotage en verzet tegen vijanc! ontaard tot verzet tegen elk gezag anders dan het zijne stop Eerlijkheid gebod mij hem bij ontslag mijn dank voor organisatorische verdienste niet te onthouden stop Mijn bezorgdheid groote kwetsbaarheid illegaliteit door te verwachten verdere machinaties zijde *Jan* en mij onbekende aanhang doet mij U verzoeken *Jan* onmiddellijk te Uwent te ontbieden stop Eveneens verzoek *Jans* radioverbindingen en actie mogelijkheden met Uw gezag te beknotten en aan banden te leggen Fullstop D.C. herhaal D.C. stop."

Waarvan afschriften aan: L.S.C.-K.P., A.H.K.-O.D. en Raad van Verzet.

Dat ik niet alleen stond in deze heftige kritiek op *Jan Thijssen*, en daarbij zelfs steun vond bij zijn eigen mensen, uit de Raad van Verzet, blijkt wel hieruit, dat een van de mensen van de Raad van Verzet, *Henk* (wijlen van *Doorn*), zich bereid verklaard heeft, de Prins volkomen in te lichten met betrekking tot *Lange Jan*. Dit blijkt dan uit een telegram, dat ik aan Zijne Koninklijke Hoogheid heb gericht:

„16-11-1944.

Hierbij bericht ik Uwe Koninklijke Hoogheid, dat *Henk* (R.V.V.), die zich namens en in opdracht van den Raad van Verzet naar Uw Hoofdkwartier begeeft o.m. teneinde de kwestie van het ontslag van *Jan* (R.V.V.) namens den Raad van Verzet bij U toe te lichten, deze missie tevens met mijn toestemming vervult.

Ik heb *Henk* gemachtigd om alle vraagpunten, die zich ten deze voordoen, namens mij aan U te verklaren. Hij is o.m. in het bezit van een foto-copie van den brief van *Jan* dd. 24-10, waarin verschillende ernstige punten voorkomen — de bij dezen brief behorende bijlagen worden nog nagezonden."

Ik heb, naar aanleiding van dit ontslag, van deze ontheffing van *Lange Jan*, uit zijn naaste groep natuurlijk ook een heftige reactie ondervonden, ook in schriftelijke vorm, o.a. van *Alex* (dr. *Eskes*); deze is tegelijk met *Jan Thijssen* gearresteerd, maar vóór zijn arrestatie heeft hij mij het volgende nog geschreven:

„Ondergetekende, *Alex*, organisatie-officier bij de radioverbindingdienst

Wil ik het helemaal voorlezen?

De **Voorzitter**: U kunt het overleggen aan de commissie.

A. Dezelfde taal en stijl kunt u terugvinden als in de brieven van *Lange Jan* en van *Alex*.

De **Voorzitter**: Als u het wenselijk acht, dat het opgenomen wordt, kunt u het beter voorlezen.

A.

„Aan den Commandant der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten en Commandant van de Driehoek K.P.-O.D.-R.V.V.

7-11-1944

Ondergetekende, *Alex*, organisatie-officier bij den staf van den Radiodienst Nederland, daarna bovendien organisatie-officier bij den staf van den Commandant Afdeling Raad van Verzet, kennis genomen hebbende van Uw bevel no. 2 B dd. 1-11-1944, inhoudende onmiddellijke ontheffing van den C-Afd.-R.V.V. uit zijn functies, alsmede van de verslagen van den C-Afd.-R.V.V., die hiertoe aanleiding waren, brengt het volgende onder Uw aandacht.

Ondergeteekende protesteert tegen 1 het feit en 2 de motivering van en 3 de gevolgde procedure bij deze ontheffing.

Ad. 1. Met groote verbazing vernemende het feit, dat Gij, zoojuist het strijdperk binnengetreden, als eerste zelfstandige daad in dit verband, die tot mijn kennis kwam, de wapens opneemt niet tegen den gemeenschappelijken vijand, maar tegen den meest eminenten en succesvollen Bevelvoerder in het binnenlandsch verzet tegen den Duitschen overweldiger en dezen deskundige, die den strijd boven alle lof heeft geleid, elimineert; zonder zijn bekwaamheden elders of beter aan te wenden, getuigt van een lichtzinnigheid in het gebruik van de schaarsche goede en beproefde krachten, die in de verantwoordelijke positie welke Gij bekleedt, de verdere ontplooiing van het binnenlandsch verzet en daarmee de vaderlandsche zaak ernstig bedreigt. Waarlijk, de Nederlanders die bewezen hebben iets te kunnen en te

willen tegen den indringer. zijn zoo weinig talrijk, dat Gij ern dergelijke geste slechts in de alleruiterste noodzaak — die naar mijn meening niet aanwezig is — kunt verantwoorden. Wat de Deutsche Sicherheitsdienst nimmer is gelukt, dank zij de combinatie van durf en beleid, die den voormaligen C-Afd. R.V.V. kenmerkt, dat hebt Gij, dank zij hei in U gestelde vertrouwsn, moeiteloos bereikt en aldus den moffen een dienst bewezen. Het moet mij van het hart, dat te velen rieds zijn gesneuveld op het binnenlandsche front, dan dat Gij deze daad tegenover hen of ook maar tegenover de nog strijdende verzetslieden zoudt kunnen verantwoorden op de wijze, welke U goeddacht. Want wat of wie stelt Gij voor den scheidenden Commandant in de plaats? Hoe kunt U de waarde peilen, die hij voor ons en voor ons land vertegenwoordigde? Gij doet niet alleen hem, maar ook zijn medewerkers een groot onrecht aan en brengt aldus dit deel van het verzet hier te lande een slag toe, juist in den allerhoogsten noodtoestand (waar Gij U ten onrechte op beroept), in plaats van een meerdere steun te zijn, al ware het slechts door de doelmatigheid en de rechtvaardigheid in het oog te houden en aldus het vertrouwen in den nieuwen C-N.B.S. te versterken. Gij zaait meerdere tweedracht, verbittering en wantrouwen.

Ad 2. Met klimmende ergernis bleek mij, dat de motiveering minder nog ter zake dienende was dan het feit van de ontheffing zelf; sterker nog: de beschuldiging, die de motivering uilmaakt, is van valschen en misleidenden aard, welke Gij nimmer zult kunnen handhaven als alles betreffende deze quaestie gezegd en gedaan is.

Uw hoofdargument, dat de persoon van den voormaligen C-Afd. R.V.V. de eenheid van het verzet in den weg zou staan, is eigenlijk zoo flagrant in strijd met de werkelijkheid, dat men er niet serieus op in zou moeten gaan. Als er één is, die onbaatzuchtig, niets en niemand, en in de eerste plaats zich zelf niet, ontziende den strijd heeft gevoerd, dan is hij het, hetgeen iedereen die hem kent zal moeten getuigen; hetgeen ook uit geheel zijn streven metterdaad is gebleken. Naar mij, gedeeltelijk door eigen informatie, is gebleken, deelec aile Brigade-Commandanten van de Afd. R.V.V. deze meening en zijn bereid een verklaring aan U af te leggen, dat integendeel de voormalige C-Afd. R.V.V. steeds heeft aangedrongen op en steeds heeft gestuwd in de richting van samenwerking met onze medestrijders der K.P. en met vrijwilligers van den O.D. (die als geheel genomen geen strijdorganisatie is en ook nimmer die pretentie heeft gehad). Sprekende voorbeelden hiervan zijn de overdracht van groepen der R.V.V. (Brigades Achtrhoek en Utrecht, alsmede onze groepen iii de Betuwe) aan de O.D.-groep *van Dam*, de overdracht van onze groep Apeldoorn aan de K.P. aldaar, de samenwerking met den O.D. in Kampen en de samensmelting van K.P., O.D. en R.V.V. in de Brigade Veluwe van de N.B.S., met het laten varen van de onderscheidenlijke namen, welke op initiatief van den C-Afd. R.V.V. heeft plaats gehad, lang voordat Gij Uw beschuldiging uitte.

Daarentegen is mijn ervaring, dat door U, na drie weken in functie te zijn geweest, nog steeds geen einde is gemaakt aan de tweedracht in Overijssel, ondanks het bevel van den O.N.B.S., dat eenhoofdige plaatselijke, c.q. regionale leiding door U moet worden aangewezen, waar door partijen onderling geen overeenstemming wordt bereikt. Ook op de Veluwe gebeurde dit niet door U, terwijl dit toch Uw eerste en voorloopig belangrijkste taak was: zonder klaarheid in de verhoudingen is geen eendrachtige actie mogelijk. Welke redenen Gij hiervoor ook moogt hebben gehad (ze niet kennende kan ik er niet over oordeelen), het is onaanvaardbaar dat Gij iemand die deze eenheid wel tot stand brengt, beticht van het saboteeren van deze eenheid. Alleen onbekendheid met de feiten of kwade trouw kunnen U deze aantijging in de pen hebben gegeven, beide in Uw positie onmogelijk. Merkwaardig in dit verband is, dat Gij, buiten den C-Afd. R.V.V. om, aan den Brigade-C. Veluwe bevelen hebt gegeven, vóór Gij den C-Afd. R.V.V. uit zijn functies onthief; van tweeën één: Ó Gij waart toen reeds van voornemen den C-Afd. K.V.V. te elimineeren en liep met deze daad op Uw voornemen vooruit, of Gij had reeds van het uitwisschen der namen op de Veluwe kennis gekregen en derhalve rechtstreeks Uw bevelen aan den Brigade-C. gericht, maar dan ook hebt Gij Uzelf weerlegd in de beschuldiging, dat de C-Afd. R.V.V. de eenheid in den weg staat.

Wat personen uit de leiding van vroegere nevenorganisaties (K.P. en O.D.) ook over de personen van den voormaligen C-

Afd. R.V.V. mogen beweren, hij is een inan uit één stuk, onbaatzuchtig en tot alle persoonlijke risico en offers bereid, óók dat van het verlies van de reputatie van inschikkelijkheid waar deze souplesse slechts op zwakheid zou neerkomen; óók dat van terugtrekking, waar een grooter belang dan aanblijven dit eischt (hetgeen hij door de onmiddellijke uitvoering van Uw bevel 2 B ook tegenover U heeft bewezen). Wanneer Gij echter kritisch en nuchter de feiten kennende, deze tegen elkander had afgewogen en van persoonlijke gevoeligheden had afgezien, dan waren deze beschuldiging en dit besluit nimmer geboren, dat is mijn vaste overtuiging.

Uw nevenargument, dat van indisciplinair gedrag, boekstaaf Gij op geenerlei wijze; bovendien inag dit aanleiding zijn tot berisping, maar niet tot ontslag uit den dienst, stellig niet zonder nader onderzoek, en dat nog wel in een tijd, dien Gij zelf aanduidt als allerhoogsten noodtoestand.

Meent Gij, dat alle medewerkers van den C-Afd. R.V.V. zich geschaard hebben achter iemand, die eigen gezag slechts erkent en eendracht in den weg staat, dan werpt Gij een blaam op een der meest militante verzetsorganisaties in ons land, hetgeen Uw positie niet waardig en voor ons ondulbaar is. Alle bevelen van den O.N.B.S. en van U zelf zijn door ons uitgevoerd. Uw beschuldiging van indisciplinair gedrag mist elken grond.

Ad 3. Met felle verontwaardiging moet ik mij keeren tegen de door U gevolgde procedure bij de ontheffing. In strijd met de eischen van het oogenblik, in strijd met de meest elementaire rechtsgevoelens en in strijd met de bezonkenheid van oordeel die bij Uw positie past, ontslaat Gij botweg iemand, die zijn sporen meer dan verdiend heeft, een oprecht en kundig Vaderlander, die door dik en dun bewezen heeft dit te zijn; Gij geeft hem zelfs niet in overweging of de gelegenheid dit ontslag in 'slands belang zelf aan te vragen, ook al waart Gij zelf van de juistheid van Uw argumenten overtuigd. Als een hond schopt Gij hem uit den dienst; zelfs de eer van zijn verdiensten gunt Gij hem niet, door te insinueren, dat hij alleen „organisatorisch" iets heeft bereikt, hetgeen zijn troep zich evenzeer kan aantrekken als hij zelf. Dit alles, naar ik aanneem, op grond van gevoelens van gekwetste eigenwaarde. Neemt Gij dan geen nota van de gevechtsrapporten? Zijt Gij dan zoo volkomen buitenstaander, dat Gij dit niet weet, of denigreert Gij zijn en ons werk met bijbedoelingen?

De merkwaardige figuur, dat iemand, die volgens zijn eigec verklaring nimmer in het actief verzet heeft gedeeld, die geen leger heeft opgebouwd, er de rangen niet van heeft doorlopen, ja, dit leger zelfs niet door eigen aanschouwing heeft leeren kennen, tot Commandant ervan wordt benoemd in het voorbijgaan van de beproefde leiders van dit vrijwilligersleger, is slechts verklaarbaar uit het illegale karakter van dit leger en uit het feit, dat Degeen, die deze benoeming moest bekrachtigen, moest afgaan op zeer summere en eenzijdige voorlichting. De veronderstelling, dat Uw gaven van bekwaamheid, tact en inzicht, kortom de geschiktheid om leiding te geven en de mogelijkheid dat Gij als tot nog toe afzijdige een onpartijdige houding jegens persoonlijke strevingen zoudt kunnen bewaren en aldus beter coördineerend zoudt kunnen optreden dan een der veteranen in den strijd, zouden coinpenseeren hetgeen U tot Uw benoeming aan initiatief, aan actief verzet, heeft ontbroken (naar Uw eigen mededeeling), hebben mij en vele anderen in deze gang van zaken doen berusten. Gij hebt U nimmer tot Uw troep gericht, al ware het ook slechts in den vorm van dagorder of boodschap. Met verworven recht hadden wij kunnen vragen: wie zijt Gij in het verzet, wat hebt ~~U~~ gedaan, toen ons land, onze landgenooten, wijzelf, vertrappt, bestolen, bedrogen en vermoord werden? Wij deden dat niet, bogen het hoofd en wachtten af, verwachtten van U goede trouw en uiteindelijk ontwaakt heilig vuur, rechtvaardigheid, coördinatie, zoodat onze krachten door innerlijke rust uiterlijk tot maximale krachtontplooiing zouden kunnen geraken.

Uw entrée echter is significant: Gij ontziet U niet, onzen Commandant, dien wij uit ervaring als een onkreukbaar mensch en uit de resultaten als de beste aanvoerder uit ons midden erkennen, op infame wijze de in den strijd verworven distinctieven af te rukken, Gij die in verachting van den vijand en van den dood nog van den minste uit onze gelederen zoudt kunnen leeren. Doordat Gij blijk geeft, niet te beseffen, dat Gij in bezet gebied aan het hoofd staat van een *vrijwilligersleger*, verspeelt Gij met dergelijke ondoordachte daden het U bij voorbaat ge-

schonken vertrouwen. Gij hebt één ding bereikt: het is voor iederen ingewijde duidelijk geworden, op welke wijze Gij, in den allerhoogsten nood, waarin ons land verkeert, de op U aanstormende problemen denkt op te lossen. En wij vragen ons af: hebben wij dan al dien tijd gestreden, goed en bloed gewaagd, om tot dergelijke onzinnigheden te geraken? Tot een bespotting van ons werk!

Al maak ik mij geen illusies over de intrekking van Uw bevel no. 2 B dd. 1-11-1944, een dergelijke smaad kunt ~~Gij~~ trouwens niet ongedaan maken, niettemin moge ik U als mijn overtuiging te kennen geven, dat Gij niet het recht hebt een loyaal en vurig strijder voor de vrijheid van ons land van zijn eer te berooven, zooals Gij getracht hebt te doen. Tegenover Uw vernederend bevel no. 2 B moge dié getuigenis staan."

Ik heb ook geantwoord. Dat antwoord is te lang om het u voor te lezen.

De Voorzitter: U kunt dat antwoord aan de commissie overleggen.

A. Dat kan ik inderdaad aan u overleggen, omdat het afkomstig is uit het archief M van kolonel Six.

Ik heb hier nog een antwoord van de Raad van Verzet aan *Lange Jan*, waaruit blijkt, hoe zijn eigen groep, de Raad van Verzet, over hem denkt.

Deze brief luidt:

„In een speciaal hiervoor bijeengeroepen Raadsvergadering op Vrijdag 3 November, heeft de Raad van Verzet zich bezighouden met te bespreken welke de gevolgen zouden kunnen zijn van het besluit van den C.-N.B.S., waarbij Gij van Uw post als commandant Afd. R.V. werd ontheven en welke ten opzichte daarvan de houding van den Raad zou moeten zijn.

Bij deze bespreking hield de Raad terdege rekening met het vele en belangrijke werk dat door U sedert de oprichting is tot stand gebracht en geenszins wil de Raad Uw werkkraft en diverse capaciteiten geringerschatten. Echter was de Raad van oordeel dat de motiveering van het besluit van den C.-N.B.S. om U van Uw commandopost te ontheffen, voor den Raad geen voldoende aanleiding bood om tegen dit besluit in beroep te komen. Integendeel. Uw uiterst ongedisciplineerde werkwijze juist gedurende de moeilijkste perioden voor ons Land, heeft ook den Raad herhaaldelijk genoopt ernstige terechtwijzingen aan U te richten.

Door de ontheffing van Uw commando-post door den C.-N.B.S. is het prestige van den Raad van Verzet zeer geschaad, iets wat vooral in deze moeilijke tijden, niet kan worden geduld.

Na ernstige beraadslaging heeft de Raad besloten U te verzoeken zich uit den Raad van Verzet in het Koninkrijk der Nederlanden terug te trekken en acht de Raad van Verzet in het Koninkrijk der Nederlanden vanaf heden elk officieel contact met U als zijnde verbroken.

Wij vertrouwen dat Gij desondanks de juistheid van ons besluit zult willen erkennen en Uw medewerking zult willen verleenen om den, door den Raad aangewezen opvolger in de U bekende materie betreffende Raadszaken, in te werken.

hoogachtend
Raad van Verzet
in het Koninkrijk der Nederlanden

November 7 - 1944."

Dit is een reactie op de brieven van 24 en 26 October, naar aanleiding waarvan ik gemeend heb *Jan Thijssen* van zijn commando te moeten ontheffen.

67892. De Voorzitter: Zijn die brieven van 24 en 26 October de onmiddellijke aanleiding geweest tot dat besluit?

A. Die hebben bij mij de beker doen overlopen.

67893. De Voorzitter: Het is wel wenselijk, dat u een poging doet die brieven alsnog te produceren, want zij zijn in dit geheel natuurlijk belangrijk.

A. Inderdaad. Ik heb overste *de Boer* gevraagd, of hij ze had, maar hij heeft mij in een brief, gedateerd 15 September jl., geschreven:

„Tot mijn spijt moet ik berichten, dat de epistels van *Lange Jan* d.d. 24 en 26 October niet in mijn bezit zijn."

67894. De Voorzitter: En weet u niet, waar zij wel kunnen zijn?

A. Kolonel *Six* heeft ze niet. Misschien zijn zij bij de Generale Staf, die een gedeelte uit het archief van de C.B.S. heeft gelicht ten behoeve van de geschiedschrijving.

67895. De Voorzitter: Bent u bereid daarnaar te informeren?

A. Ik zal dat doen. Misschien zijn zij ook in het archief van de Raad van Verzet.

67896. De Voorzitter: Misschien zijn daarin kopieën te vinden.

A. Ja. Zij moeten die hebben, omdat *Henk*, blijkens mijn telegram, daarmee over de rivieren is gegaan. De reactie van de K.P., van *Frank*, was buitengewoon heftig, ik zou bijna zeggen: nog heftiger dan de mijne.

67897. De Voorzitter: Heeft de K.P. er op de een of andere manier blijk van gegeven, dat zij met uw besluit instemde?

A. Dat kan ik u verzekeren. Ik heb toevallig gisteren *Bob Scheepstra*, een van de toplieden van de K.P., over de kwestie *Jan Thijssen* gesproken. Toen ik hem vroeg: Kunt u zich enigszins herinneren, wat uw indruk was, toen dat conflict met mij uitbrak?, zeide hij: Ik kan u verzekeren, generaal, dat wij toen met *Jan Thijssen* afgedaan hadden; *Frank* en ik konden niet meer met hem samenwerken.

67898. De Voorzitter: Terwijl, zoals u zelf hebt gezegd, de samenwerking met *Frank* ook een zekere aanlooptijd nodig heeft gehad.

A. Inderdaad. Die samenwerking is inderdaad tot stand gekomen, maar de samenwerking met *Jan Thijssen* nooit. Als ik het u eerlijk mag zeggen, veronderstel ik — ik kan het niet bewijzen —, dat hij gaarne C.B.S. had willen zijn. Hij kon moeilijk een gezag boven zich velen. Hij kon het moeilijk dragen onder mijn commando te staan, ook niet als commandant van een eigen groep. Dat was ook het conflict tussen hem en *Frank*.

Hij kon met *Frank* wel samenwerken, als deze onder hem zou staan, maar naast elkaar zou het m.i. zeker tot botsingen zijn gekomen. Als oud-officier voel ik dergelijke dingen aan, maar ik heb altijd gedacht: Misschien heb ik wel de tact om deze mensen, die elkaar en mij niet kunnen vinden, tot elkaar te brengen, maar het is met hem althans niet gelukt.

67899. De Voorzitter: Waren die brieven van 24 en 26 October tot op zekere hoogte uit de lucht komen vallen of was er reeds een aantal besprekingen in dezelfde geest aan voorafgegaan?

A. Het was eigenlijk een samenvatting van zijn kritiek op K.P. en O.D.; al die naijver sprak er uit. In het begin was het voor mij duidelijk, dat er tussen deze verschillende groepen een geweldige controverse en wrijving bestond, en een van mijn eerste opmerkingen — ik weet niet meer, wanneer ik die gemaakt heb —, toen ik een indruk had van de waarde van mijn verschillende medewerkers, was: Het is jammer, dat ge uw commandant buiten uw kring hebt gezocht en die in mij tracht te vinden; uw commandant zit in uw midden, maar ge hebt die niet kunnen ontdekken. Ik wist voor mezelf wel, wie die commandant had kunnen zijn, als deze groepen elkaar hadden kunnen vinden. Dan zou ik ook niet op die plaats gezeten hebben, maar omdat ze elkaar niet konden vinden, hebben ze deze samenbundeling gezocht, eerst in generaal *Reynders*, daarna in kolonel *Wilmar* en eindelijk in mij. Waarom weet ik niet. Illegaal ongeschoold was ik; theoretisch weet ik misschien ongeveer de eisen van security en tactiek in de kleine oorlog, in de guerilla, maar praktisch heb ik er mij nooit in kunnen oefenen.

67900. De Voorzitter: Het is misschien goed nog even te reconstrueren, ook in verband met de verschillende lezingen van dit geval, hoe de feiten zich achtereenvolgens hebben toege dragen.

Toen u de bewuste brieven ontving, hadden er reeds besprekingen tussen u en *Jan Thijssen* plaats gehad?

A. Ja. Ik heb eerst een korte bespreking met hem gehad. Dat was mijn eerste kennismaking met hem, in mijn hoofdkwartier in de Zeevaartschool, toen hij met mevr. *Thijssen* persoonlijk met mij ging kennismaken, maar geen tijd vond voor een bespreking. Dat vond ik al vreemd, omdat ik hem toen al een bericht had doen toekomen, dat ik gaarne met hem een zeer belangrijke bespreking zou willen hebben.

De tweede bespreking heb ik gehad enige dagen of misschien de dag daarna, aan een van de grachten, waar hij met zijn gehele staf

mij plotseling verraste en daar heb ik mijn gedachten uiteengezet over de samenbundeling en over het verzet in algeine zinn.

67901. De **Voorzitter**: Dat was dus eind September of begin October.

A. Eind September. Ik had gehoopt, dat ik van hem medewerking zou krijgen, maar ook dat hij zich meer zou vertonen in Amsterdam. Mijn grote grief was, dat bij de besprekingen van de kern, die elke Donderdag plaats vond, *Jan Thijssen (Lange Jan)*, nagenoeg altijd ontbrak en *Frank* ook. Men heeft ook twijfel uitgedrukt, of ik deze beide heren wel direct in Amsterdam zou kunnen krijgen. Inderdaad is mij ook gebleken, dat zij een nauwer contact met mij, ik wil niet zeggen: schuwden, maar het enigszins op de lange baan schaven, terwijl ik mij min of meer als hun commandant beschouwde. Ik heb de zaken enigszins op haar beloop gelaten; ik wist, dat ik in hen geen gedisciplineerde militairen kon verwachten. *Frank* was inderdaad reserve-eerste-luitenant, maar de militaire mentaliteit van dergelijke vrijwilligers is altijd anders dan die in een geregeld leger; ik heb er altijd rekening mee gehouden, dat ik met een troep vrijwilligers te maken had en niet met een geregeld leger. Dit is ook gebleken uit de bevelen, die ik gaf, en uit de wijze, waarop ik besprekingen hield. Ik heb nooit met de vuist op tafel geslagen; ik heb zelfs in een van mijn dagorders gezegd, dat ik mij minder gevoelde een leider van de B.S. dan wel een dienaar van de B.S. Dat is niet een belijdenis alleen met de lippen geweest van mij. Ik gevoelde mij inderdaad meer een dienaar van de gehele B.S., om daarnaast ook van tijd tot tijd bevelen tot hen te richten. Ik gevoelde daarbij, dat verscheidenen van hen niet doordrongen waren van deze geest van dienen, doch een zekere hartstocht hadden om te bevelen. Ik kan het niet bewijzen, maar dat was mijn indruk.

67902. De **Voorzitter**: Zijn er ná de besprekingen van einde September, toen *Jan Thijssen* met zijn gehele staf bij u kwam, doch vóór de brieven van 24 en 26 October nog andere besprekingen gehouden?

A. Dat kan ik mij niet meer herinneren.

67903. De **Voorzitter**: Heeft u hem, in het tijdvak tussen 26 October en het ogenblik, waarop u hem van zijn commando onthief, nog bij u laten komen en hem nog ter verantwoording geroepen? Of heeft u direct schriftelijk gereageerd?

A. Ik heb direct schriftelijk gereageerd.

57904. De **Voorzitter**: Heeft later nog een bespreking plaats gehad met *Jan Thijssen*?

A. Hij heeft naar aanleiding van mijn bevel een zeer lange brief geschreven. Dat was mijn laatste contact met hem.

67905. De **Voorzitter**: Dus u heet hem, nadat hij deze laatste brief heeft geschreven, niet meer gezien?

A. Ik heb hem nooit meer gezien. Ik herinner mij niet meer, wanneer hij gearresteerd is.

67906. De **Voorzitter**: Nu wordt in een van de lezingen, die daarover zijn gegeven, gezegd, dat er op de ochtend van de dag, waarop hij gearresteerd is, nog een bespreking tussen u en hem heeft plaats; gehad, waarbij ook de heer *Six* aanwezig is geweest.

A. Dus na mijn bevel?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat herinner ik mij niet meer. Als de heer *Six* het mededeelt, zeg ik, dat het waar moet zijn, want ik wil gaarne afgaan op diens geweldig geheugen.

De **Voorzitter**: Het komt niet van de kant van de heer *Six*.

A. Als de heer *Six* „Neen" zegt, zeg ik ook „Neen". Hij heeft, wat dat betreft, een uitmuntend geheugen. Ik herinner het mij niet. Ik denk, dat met deze schriftelijke afwikkeling het contact met hem verbroken is. Het contact tussen hem en de R.V.V. was ook verbroken. Dat waren zijn naaste kameraden. U kunt zich dus voorstellen, dat ik ook geen behoefte aan een verder contact heb gehad.

67907. De **Voorzitter**: Hebt u vrij snel van de arrestatie van *Thijssen* gehoord?

A. Die heb ik inderdaad vrij snel gehoord. Na één of twee weken was die ons bekend.

67908. De **Voorzitter**: Werd in die tijd al verteld, dat *Jan Thijssen* verraden zou zijn?

A. Ik geloof het wel.

67909. De **Voorzitter**: Dat is dus niet een constructie, die na de oorlog is opgekomen, maar dat werd toen al gezegd?

A. Ja.

Daarna heeft zich nog iets afgespeeld met betrekking tot de verspreiding van een bepaald pamflet. In Twente, Apeldoorn en Amsterdam is huis aan huis een pamflet verspreid, dat u vindt weergegeven op blz. 8 van het boek „Ik draag u op". de geschiedschrijving van de L.K.P. Toen ik indertijd een exemplaar daarvan las, kwam ik tot de overtuiging: deze circulaire is per se een product van de Duitse Sicherheitsdienst. De heer *Six* kwam onafhankelijk van mij tot dezelfde conclusie.

67910. De **Voorzitter**: Dat is toch iets anders dan hetgeen in het begin van 1945 is geschied, toen de Duitsers in bepaalde delen van het land een nainak-illegaal blad hebben verspreid. Ik kan mij niet herinneren of het een namaak van „Trouw" of van „Vrij Nederland" was. Door *Haubrock* werd gezegd, dat de tekst daarvan geleverd was áoor *Jan Thijssen* tijdens zijn gevangenschap. In dat namaak-illegale blad werd de tegenstelling tussen de verschillende groepen van de B.S. sterk aangewakkerd.

A. Uit dit boek „Ik draag U op" blijkt het ook.

67911. De **Voorzitter**: Maar dit is een andere vorm. Hier blijkt niet uit, dat dit in de vorm van een namaak-illegaal blad geschied is. Dat was daar echter wel geschied en *Haubrock* veronderstelde, dat de bedoelde tekst van de hand van *Jan Thijssen* was. Deze zat evenwel in die tijd te Zwolle en die zaak ressorteerde toen onder *Schreieder*. Laatstgenoemde heeft nadien verklaard, dat er inderdaad zo'n blad is uitgegeven, maar dat het onjuist is, dat *Thijssen* daarin ook maar een letter zou hebben geschreven.

A. In dit boek ziet u ook, dat het Engelse commando ook gereageerd heeft op dit vrij scherpe conflict van mij met *Lange Jan*. Naar aanleiding daarvan heb ik eer. telegram ontvangen; misschien ligt dat nog in het archief: U vindt daarvan gerept in de dagorder, die ik heb uitgegeven.

67912. De **Voorzitter**: Ik denk dat ik het hier heb. Ik zie hier in een verzameling stukken, die wij hebben, het volgende staan:

„Deze gespannen verhoudingen, waarvan men aan de overkant vanzelfsprekend niet onkundig bleef — veel telegrammen werden hierover gewisseld — werkten irriterend op de bondgenoten. Het Geallieerd Opperbevel verzond het volgende telegram aan „alle Binnenlandse Strijdkrachten in Nederland", Dit telegram kwam bij de C.N.B.S. op 3 November binnen."

Het telegram luidde:

„Met grote bezorgdheid hebben wij de uitwisseling van berichten gevolgd, welke betrekking hebben op de onenigheid, die blijkbaar bestaat tussen bepaalde ondergrondse organisaties. Wij, Britten, hebben ons alle moeite gegeven u van wapens te voorzien met het doel, dat U ons zoudt helpen de Duitsers uit Uw land te trappen", enz.

A. Naar aanleiding van dat telegram heb ik die dagorder uitgegeven.

67913. De **Voorzitter**: Inderdaad. Ik zie hier staan, dat de commandant van N.B.S. dit telegram opnam in een dagorder dd. 4 November en dat hij er aan toevoegde:

„Dit ernstige dringende vermaan van onze Britse bondgenoten zal U allen evenals mij vervullen met bittere gevoelens van spijt en beschaming, dat het zover moest komen, dat wij, van wie verwacht wordt alles veil te hebben voor Koningin en Vaderland, zulk een ernstig en zeer zeker verdiend verwijt in ontvangst moet-n nemen. En dat in de uren van hoogste cood waarin ons volk verkeert.

Ook ik heb onmiddellijk na het aanvaarden van mijn commando de scherpe tegenstellingen ondervonden, welke personen en groepen in uw midden verdeeld hielden. Deze innerlijke verscheidenheid zou mijn innige hoop U te dienen eerder dan te bevelen hebben verlamd, ware het niet dat ik door het voorbeeld en het offer van zoveel Uwer mijn hecht geloof in ons volk en zijn ondergrondse strijder; kon behouden. Daarom gij allen, naamloze kameraden, getrouw aan de kameraadschap, die U verbindt met hen, die U voorgingen met hun daad of hun dood, herstelt en versterkt de eendracht in Uw midden.

Laat het ernstig manende woord van onze Britse bondgenoten aan wie wij oneindig meer verschuldigd zijn dan wapens alleen, voor U evenals voor mij het verlossende woord zijn dat ons er op wil wijzen, dat onze kracht als vogelvrij verklaarde Geuzen, neen heel de kracht van Herrijzend Nederland, ligt in het onzelfzuchtig, naamloos elkaar dienen. God, Oranje en Vaderland ter ere."

Dat zijn de stukken, die u bedoelt?

A. Ik kan ze niet produceren, ik heb ze niet.

67914. De **Voorzitter**: En dan heb ik hier nog een telegram van Vertrouwensmannen (*Kees*) via *Kooiman* aan Londen, luidende:

„Vertrouwensmannen hebben kennis genomen van telegram Britse bondgenoten aan alle verzetsgroepen alsmede van uitnemende dagorder delta-commandant in verband daarmee. Zij hebben nauw contact met gehele illegaliteit en achten het hun plicht U te berichten, dat onenigheid van beperkte aard is en voortvloeit uit het optreden van enkele eigengereide elementen, die als informanten worden aanvaard en gezag schaden van overigens algemeen warm gewaardeerde delta-commandant."

Wanneer u nu achteraf, na zoveel jaren, deze zaak beziet, ziet u haai dan nog op dezelfde wijze als destijds of beziet u haar dan wat anders? Na zoveel jaren zou dat mogelijk zijn.

A. Het was voor mij een teleurstelling, dat men in 1943 elkaar nog niet gevonden had. Het was voor mij, als een wild-vreemde eend in de bijt daar komende, een verrassing, toen ik merkte, dat deze verzetscorporaties, na vier jaren bestaan, elkaar nog niet hadden gevonden. Dat men elkaar in een jaar nog niet vindt, kan men bij voorbeeld zien bij de T.R.I., in zijn verhouding tot de Daroel Islam; dat heeft ook enige tijd geduurd, maar na een jaar vindt men elkaar toch. Maar dat men elkaar in het tijdvak 1940-1944 nog niet gevonden had, was voor mij een openbaring. Ik moet dit hieraan toeschrijven, dat men, ter wille van elkaars veiligheid, de contacten onderling niet heeft willen en durven versterken.

67915. De heer **Hoogcarspel**: Is dat juist? Ik heb weleens de indruk gehad, tijdens de illegaliteit, dat de O.D. door verscheidene verzetsorganisaties niet werd geaccepteerd als zodanig en ook niet als zodanig werd beschouwd.

A. Naar mijn mening is die indruk van dergelijke zegslieden onjuist. Ik heb de absolute overtuiging, dat zeer zeker de commandanten van de O.D., die als zodanig paraisseerden en als zodanig erkend werden, in waarde gelijk waren aan, misschien wel uitstegen boven de andere commandanten, in verband met hun militaire geschooldheid. Toen ik kennis maakte met de verschillende groepen, was mijn directe indruk, dat de militaire groepen, K.P., O.D. en R.V.V. — ik heb dat opgemaakt, uit de berichten, die ik van de verschillende groepen kreeg, hun inlichtingen, hun reactie op de inlichtingen, hun voorstellen, ook hun sabotagevoorstellen —, in illegale waarde vrijwel gelijk waren. Het is alleen jammer, dat de O.D. veel mensen tot zich heeft getrokken, die voor dit illegale bedrijf minder geschikt waren. De leiders waren echter goed, ook uit militair oogpunt. Omdat zij oud-militairen waren, waren zij meer geëigend voor een paramilitaire of een militaire organisatie.

67916. De heer **Hoogcarspel**: U weet, dat velen weigerden mee te doen, omdat zij daarvoor niet bestemd waren, maar bestemd wareri bij de bevrijding voor rust en orde te zorgen.

A. Dat weet ik. Ik weet zelfs, dat bepaalde militairen, van wie men verwacht zou hebben, dat zij zich in de illegale verzetsactiviteit zouden werpen, daarvoor bedankt hebben. Het lag hun niet. Ik heb de zuivering gehad van de officieren en reserve-officieren, die in Nederland zijn achtergebleven. Ik ben voorzitter van die zuiveringscommissie geweest. Verscheidenen van die officieren hebben zich niet in het verzet gewaagd. Op mijn vraag of de vraag van een van de

andere commissieleden, waarom zij niet aan het verzet hadden meegedaan, antwoordden zij: Het lag ons niet. Dat kan ik mij best indenken. Ik kan mij heel goed voorstellen, dat men zich niet in staat acht tot deze eigenaardige strijdwijze. Het zou zelfs onverantwoordelijk zijn geweest het wel te doen, wanneer men er van overtuigd was, dat men het niet moest doen. De werving voor de O.D. is, dikwijls ten onrechte, geschied onder het motto: Gij komt pas in het bedrijf na het uur U, wanneer er bij het terugtrekken van de Duitsers een vacuum ontstaat. Toen hebben velen gezegd: Dan kunt ge mij hebben. Ik kan mij echter ook indenken, dat, toen bij de schepping van het strijdend gedeelte werd gevraagd zich daarvoor op te geven, nien heeft gezegd: Dat ligt mij niet. De K.P. daarentegen bestond over het algemeen uit vechters. Ik betreur het echter, dat deze vechters weleens te hoog hebben gegrepen naar de commando's. Het was voor mij als commandant H.S. dikwijls moeilijk ieinand in het commando over een gewest, een district of een afdeling te belasten. indien ik overtuigd was, dat hij niet het vertrouwen had van de R.V.V. of de K.P., hoewel hij op grond van de berichten — ik kende hem dikwijls niet eens persoonlijk — de meest geschikt was.

67917. De heer **Hoogcarspel**: Dat is niet zo verwonderlijk, omdat zij een vrijbuitersbestaan leidden, waarin langzamerhand niet grote moeite door de K.P. zelf een verandering is gebracht.

A. Inderdaad. Maar ik had gehoopt van boven af met tact die geest van dienen te brengen. Wanneer mij dat was gelukt, had men door het vertrouwen in de hoogste commandant ook vertrouwen gekregen in de ondercommandanten.

67918. De heer **Hoogcarspel**: De voorzitter heeft u zoëven gevraagd, of u er nu nog zo over denkt als toen. In dit verband wilde ik u vragen: Is het niet uw bedoeling geweest in die brief te zeggen, dat de verdiensten van *Lange Jan* alleen lagen op organisatorisch gebied?

A. Dat was eigenlijk zijn hoofdverdienste. De gevaarlijke verzetsacties werden meer uitgevoerd door zijn onderhebbenden en minder door hem zelf. Maar hij was hun woordvoerder; hij hanteerde de pen vrij goed en sprak vrij goed.

67919. De **Voorzitter**: Geloof u ook nu nog, op de zaak terugziende, dat u op dat moment geen ander middel ter beschikking stond dan het besluit, dat u toen hebt genomen?

A. Ja, daarvan ben ik nog overtuigd.

67920. De **Voorzitter**: Dat dus langer praten bij hem niet had geholpen?

A. Inderdaad. Bij *Frank* had ik direct contact en begrip, bij *Lange Jan* is het mij niet gelukt.

67921. De **Voorzitter**: U hebt geen gemeenschappelijke basis kunnen vinden?

A. Neen, integendeel. Ik heb altijd gedacht: Hij kan geen belangrijk commando krijgen, want op een gegeven ogenblik komt toch het conflict tussen mij als commandant en hem.

67922. De **Voorzitter**: Dan nog dit: U had het zoëven over het vormen van het strijdend en het niet strijdend gedeelte. Er heeft zich nog een hele ontwikkeling voorgedaan na het moment, waarop u commandant bent geworden. Toen u het werd, was de delta nog maar in haar beginstadium?

A. Inderdaad.

67923. De **Voorzitter**: En dat heeft zich verder ontwikkeld tot de organisatie, zoals die geworden is. Er is gekomen een strijdend en een niet strijdend gedeelte. Hoe is dat gegaan? Is dat een resultaat geweest van onderling overleg of was dat een ontwikkeling, die werd voorgeschreven door de commandant van de B.S.?

A. Eigenlijk is het uit de delta zelf voortgekomen, maar het tempo is iets verhaast en wat bemoeilijkt door verschillende bevelen van het hoofdkwartier van de Prins. Ket is een moeilijke kwestie voor mij om dat hier te zeggen, omdat ik niet gaarne aan critiek op mijn commandant uiting zou willen geven, maar ik heb het eerlijk gezegd betreurd, dat Z.K.H. door de onjuiste inlichtingen zou ik haast zeggen van verschillende mensen, die met Zijn hoofdkwartier in contact waren gekomen.....

67924. De **Voorzitter**: U bedoelt mensen uit bezet Nederland, die naar het zuiden waren gegaan?

A. Ja. Het is naar aanleiding daarvan, dat ik behoefte had om iemand, die precies wist, hoe ik en mijn staf er over dachten, ook naar bevrijd gebied te krijgen. Dat is dan *van Amstel* geweest, mr. *Caljé*. Deze heeft inderdaad bij het hoofdkwartier van de Prins veel kunnen rechtzetten, wat rechtgezet moest worden; men was er inderdaad eenzijdig ingelicht, b.v. door dergelijke berichten van Lange Jan, die niet alleen mij bombardeerde met deze brieven, maar ook het bevrijde gebied met telegrammen, brieven en inlichtingen. Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat men daar niet een juiste indruk van de zaak had, toen het bevel kwam tot het vormen van een strijdend gedeelte en een niet strijdend gedeelte. terwijl dat al bij mij in mijn stafkwartier voorbereid was; alleen was de naam anders. Het „strijdende gedeelte" hebben wij wel gehad; mijn „voorlopig niet strijdende gedeelte" werd door het hoofdkwartier van de Prins eerst genoemd het „niet strijdende gedeelte" en daarna: „bewakingstroepen". Reeds op zich zelf sloten deze benamingen een discriminatie in tussen de strijders, van wie men dacht: dat zijn de helden van het verzet, en de niet-strijders, de non-combattanten. Ik heb er daarom prijs op gesteld, het gevoel van discriminatie bij de verschillende troepen te doen verdwijnen, nl. door er op te wijzen: Wanneer wij meer wapens krijgen, rijt gij weer strijdend gedeelte. Het was mijn bedoeling een onderscheid te maken tussen de mensen, die reeds bewapend waren, en hen, die niet of nog niet bewapend waren, maar als wij meer wapens hadden tot strijdend gedeelte konden worden geformeerd.

67925. De **Voorzitter**: Hoeveel wapens heeft u gehad!

A. Ik heb in mijn hoofd — of het uit de tijd van de C.B.S. is geweest, dan wel uit de stukken betreffende het England-Spiel, weet ik niet — een aantal van 10 000 aan wapens, welk aantal ik gehaald heb uit een telegram van de Prins aan mij, welk telegram inhield, dat op dat ogenblik 10 000 wapens gedropt waren. Voorts speelt mij door de geest een aantal van 30 000; hoe ik daaraan kom, weet ik niet, en dat is ook de allerhoogste taxe.

67926. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* van B.B.O. heeft hier medegedeeld, dat in totaal gedropt zijn 35 000 wapens, waarvan naar taxatie 10 000 in handen van de Duitsers gevallen zouden zijn.

h. Door het England-Spiel.

67927. De **Voorzitter**: Of doordat ze te lang opgeslagen moesten blijven. Men verloor natuurlijk doorlopend wapens aan de Duitsers. Er zijn er 10 000 ingeleverd en de rest is zoek.

A. Dat kan.

67928. De **Voorzitter**: Maar met dat aantal van 35 000 was lang niet aan uw behoefte voldaan?

A. Neen.

67929. De **Voorzitter**: Nu waren deze 35 000 niet alle zware wapens; bij dat aantal was alles bij elkaar geteld.

A. Ja, dat waren pistolen, brens, geweren, alles bij elkaar. Daarmee was niet in de behoefte voorzien. Ik heb nooit een enigszins juist inzicht gekregen in de sterkte van de B.S. Ik heb wel van **ek** geweest een opgave gekregen. De O.D. heeft mij wel een volledige opgave verstrekt, want die kon het weten, maar van de K.P. heb ik nooit een opgave gekregen.

67930. De **Voorzitter**: Hebt u ook geen schatting?

A. De K.P. schat ik naar het aantal diploma's, dat de Stichting L.O.—L.K.P. heeft uitgereikt aan degenen die zij als K.P.-er erkent, op ten hoogste 1000.

67931. De **Voorzitter**: En de Raad van Verzet?

A. Dat aantal is nog minder, denk ik.

67932. De heer **Hoogcarspel**: Dat lijkt mij veel te gering.

A. Misschien kan mijn chef staf een bepaald aantal geven. *Bob Scheepstra* en *van Riesen* kunnen dat direct doen.

67933. De **Voorzitter**: Dat kunnen wij nader informeren.

De toestand was dus zo, dat op het stafkwartier van de commandant Binnenlandse Strijdkrachten een aantal dingen voorbereid werden, maar dat ook uit het hoofdkwartier van de bevelhebber van de N.B.S. bevelen kwamen?

A. Ja.

67934. De **Voorzitter**: Dat was een situatie, die blijkbaar weleens moeilijkheden heeft opgeleverd?

A. Dat is inderdaad zo.

De nos, 67935 t/m 67967 hebben betrekking op de punten g en h van het Enquêtebesluit.

H. KOOT

DONKER, *Voorzitter*,
WTTEWAALL VAN STOETWEGEN,
HOOGCARSPHEL.
SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 21 SEPTEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en Algera, jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heren Schuijt en Duisterwinkel, griffiers.

Punten van het Enquêtebesluit: J, g en h.

Verhoor van

JACOBUS JAN VORRINK,

oud 58 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

67968. De **Voorzitter**: Hetgeen wij hedenmiddag met u willen bespreken, heeft betrekking op drie punten van het Enquêtebesluit: f. de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten; g. het leven van leiding en voorlichting aan ambtenaren en burgers in de bezette gebieden; h. het contact met en de politiek ten aanzien van de verzetsbeweging in Nederland. De Enquêtecommissie behandelt de laatste twee punten gezamenlijk. Daarover zal een afzonderlijk rapport verschijnen. Omtrent punt f komt er ook een afzonderlijk rapport. In verband daarmee zou het wel gewenst zijn, als wij bij deze bespreking die twee onderwerpen min of meer konden scheiden. Ik begrijp wel, dat dit enigszins moeilijk zal zijn, want de onderwerpen lopen natuurlijk op verschillende punten door elkaar heen, maar ik wil toch een poging doen eerst met u te bespreken wat u zelf ervaren hebt van de verbindingen, die er met Engeland zijn geweest, hoe u in contact bent gekomen met deze verbindingen, hoe deze gefunctioneerd hebben en welke evenementen zich daarbij hebben voorgedaan. Ik kom dan direct tot de eerste vraag: Wat is te uwen opzichte het begin daarvan geweest, hoe hebt u voor het eerst iets bemerkt van pogingen uit Engeland om contact in te nemen of welke pogingen zijn uwerzijds gedaan om contact met Engeland te zoeken?

A. Wat u daar oplepelt, betreft de hele geschiedenis van de illegaliteit, voor zover ik zelf daarbij betrokken ben geweest. Dat is niet erg eenvoudig. Ik moet mijn verontschuldiging maken voor het feit, dat ik geen documenten bij elkaar heb kunnen halen. Een hele stapel zeer belangrijke documenten, die ik had, is verloren gegaan en wat ik nog heb, heb ik vóór dit verhoor niet kunnen nagaan. Ik ben te kort in het land en neem te kort weer deel aan het actieve leven dan dat ik daarvoor gelegenheid heb gehad. Maar de documenten, die ik nog heb, wil ik gaarne ter beschikking van uw commissie stellen.

De illegaliteit is voor mij begonnen direct na de capitulatie. Ik heb toen met mijn in die dagen nog levende vriend *Wiardi Beckman* gesproken over zijn ervaringen bij de generale staf en heb hem gevraagd, wat zijns inziens de consequenties waren van de Duitse bezetting, in verband ook met het feit, dat van officiële Duitse kant verschillende beloften en toezeggingen werden gedaan. Ik heb *Wiardi Beckman* op 16 of 17 Mei gevraagd: Meen je, dat die beloften en toezeggingen ernstig moeten worden genomen? Hij antwoordde categorisch: „Dat is volstrekt uitgesloten. De vertegenwoordigers van de Gestapo zitten reeds in alle officiële instanties, die met het leger zijn meegekomen, zij hebben die mensen in de tros van het leger meegebracht. Je kunt er op rekenen, dat wij hier een zelfde systeem zullen krijgen als in Duitsland sinds 1933 heeft bestaan.“ Wij hebben toen tegen elkaar gezegd: Dat betekent, dat wij van vandaag af illegaal zijn. Ik heb de consequentie daaruit getrokken: ik heb mijn huis opgebroken en ben ondergedoken. Niet in 1943, maar in 1940.

Daarna ben ik al spoedig in aanraking gekomen met die mensen in Nederland, die ik zou willen noemen: de oudste illegalen. Zij kwamen in hoofdzaak voort uit het Nederlandse leger. Het was

een aantal officieren, die reeds dadelijk het plan hadden, de verbindingen met de troep, voor zover zij daarmee althans in een goede verhouding stonden, in stand te houden, ten einde op deze wijze te proberen een soort van verzetsbeweging te organiseren. Het was een eigenaardige, psychologische reactie, die een zeer sterk edelmoedig en vaderlandlievend karakter had. Ik ben direct met een aantal mensen in contact gekomen. Ik herinner mij *Lopez de Laguna*, de broer van degene, die de eerste koerier was geweest. Beiden zijn ze gestorven. Zij zijn dadelijk begonnen met het zoeken van contact met Engeland. Daarvoor hebben zij een aantal kleine zenders bijeengebracht en hebben daarmee getracht verbinding te krijgen. Zij hebben ook aan vaartuigen gedacht. *Lopez de Laguna* heeft te zamen met een vriend een poging gedaan om in een kleine kano over te varen. Toen ik van hun pogingen hoorde, heb ik de gelegenheid te baat genomen om te zeggen, dat ik het nodig vond, dat zij een politiek rapport over de toestand in Nederland meenamen.

67369. De **Voorzitter**: Dat was dus in de zomer van 1940?

A. Ja. Ik geloof, dat ik dit rapport nog ter beschikking kan stellen. U kunt daaruit dan een idee krijgen van de wijze, waarop wij toen de toestand bezagen. U zult daarbij ook vinden rapporten, afkomstig van bevriende personen, met wie ik in contact stond. Deze lieden hebben dus met een kano een poging gedaan om over te varen, waarbij zij zijn verongelukt. Zij werden echter opgepikt door een logger en zij hebben kans gezien van de logger af te springen, toen deze in IJmuiden meerde. Zij zijn in IJmuiden in de trein gestapt en hebben op deze wijze kans gezien er tussenuit te knijpen. Naderhand zijn zij toch verongelukt.

Ik heb in die zelfde tijd contact gehad met professor *Schoemaker* en professor *Mekel*, met wie ik besprekingen heb gehad over de politieke situatie in Nederland. Ook zij hadden contact met mensen, die pogingen deden om contact met Engeland op te nemen. U weet, hoe zij beiden verongelukt zijn. Ook een man als *Muurijs Kan* is later verongelukt.

Als ik nu reeds van deze gehele geschiedenis een oordeel mag geven, dan is het dit, dat het eenvoudig niet te begrijpen is, dat de Nederlandse Regering niets — althans voor zover mij bekend is en ik stond met vele mensen in contact — heeft gedaan om de berichtgeving mogelijk te maken. Het is eenvoudig onbegrijpelijk. Wij hebben er om geworsteld, dag en nacht, en het heeft tot niets geleid. Mijn rapport — dat ik u zal overleggen — heeft geen enkele andere betekenis dan om u te doen zien, hoe wij er toen over dachten, want het heeft de Regering nooit bereikt.

In die dagen hadden wij tegelijkertijd de gelegenheid ons rekenenschap te geven van de vraag wat wij na de bevrijding zouden doen. Wat het tijdstip van de bevrijding betreft, weet u, hoe verschillend daarover gedacht werd. Enkelen dachten over maanden, anderen spraken over jaren. Uit die groep van officieren, met wie ik contact had, is direct of kort daarna de O.D. ontstaan, waarvan generaal *Röell* indertijd de eigenlijke initiatiefnemer was. Na zijn internering in Buchenwald is hij vervangen door andere mensen. De zgn. chef staf was de heer *Westerveld*, overste. Deze man had een voortreffelijke opvatting van de taak van de O.D. en hij heeft in die dagen een bespreking gevraagd en ook gekregen tussen *Colijn*, *Joekes* en mij. Wij hebben toen met z'n drieën de eerste politieke bespreking van die aard gehouden, waarbij wij hebben vastgesteld, dat *Joekes* niet direct geëigend was om dit contact in stand te houden en dat *Colijn*, die dag en nacht in de gaten werd gehouden, veel te veel geëxposeerd was.

Het ging voor mij — in overeenstemming met *Colijn* en *Joekes* — niet om een politiek partij-adviseurschap, maar om een nationaal adviseurschap voor de O.D. Men zei ons: Wij hebben geen andere taak dan het handhaven van de orde en hiervoor hebben wij geen enkele opdracht, welke ook, gekregen. Ik heb met overste *Westerveld*, die in den Haag woonde, een buitengewoon veelvuldig en plezierig contact gehad. Hij deed niets anders dan allerlei groepjes soldaten adviseren en bij elkaar halen in de O.D. om te zorgen, dat in het uur X onordelijkheden zouden worden voorkomen en

men zich zou stellen achter wat zou zijn de wettige Regering. Met de vraag, hoe dit precies zou zijn, hield men zich toen nog niet bezig. Het is mij later gebleken, dat in het hoofd van *Röell* gans andere ideeën rondspookten. Onze vriend *Westerveld* is toen gearresteerd met een groep O.D.-officieren, die voor een groot deel hun einde in Sachsenhausen hebben gevonden. Deze mensen hebben zich buitengewoon moedig gedragen, ook in de laatste uren van hun leven. *Röell* is uit Buchenwalde teruggekomen, nadat hij daarom had verzocht — een enigszins dubieuze manipulatie van *Röell* — en toen is ontstaan de sfeer van de O.D., niet als die van de toekomstige dragers van de ordehandhaving, maar als die van een groep mensen, die zich intensief gingen bezighouden met de toekomstige politieke structuur van Nederland.

67970. De *Voorzitter*: Hoe merkte u dit'?

A. Uit de besprekingen. Eén van de mensen was de heer *Schimmelpenninck*; ik geloof, dat hij na *Westerveld* de titel droeg van chef staf.

67971. De *Voorzitter*: Was dit Oom *Alexander*?

A. Ja. In die dagen heb ik via tussenpersonen en ook uit een persoonlijk onderhoud met hem vernomen, hoe Oom *Alexander* over de politieke constellatie van Nederland in de tijd vóór 1939 dacht en hoe hij zich die voor de toekomst voorstelde; hij meende, dat hij en zijn vrienden uit de O.D. iierop een belangrijke invloed moesten uitoefenen. Naar mijn mening kreeg de O.D. daardoor een geheel ander karakter.

Los van de discussies, die ondergronds werden gevoerd, weet ik dit op een heel wat pijnlijker wijze. Als je bezig was, te trachten een microphoto naar Engeland te krijgen, dan kwam deze vrij snel in handen van, de O.D.-koeriers. Die heren van de O.D. hebben er nu de gewoonte op na gehouden een dergelijke microphoto te ontcijferen en de tekst van liet nodige commentaar te voorzien.

67972. De *Voorzitter*: Wanneer gebeurde dit?

A. In 1941, 1942. Toen mijn vriend *Westerveld*, die een politiek verstandig man was, uit de leiding van de O.D. verdween, is dat soort avonturiers groot geworden. Eén van de gevaarlijkste mannen was de heer *Six*, die in de O.D. een zeer funeste rol heeft gespeeld, speciaal in deze aangelegenheid.

67973. De *Voorzitter*: Maar dat was later. De heer *Six* is pas in de centrale leiding van de O.D. gekomen in Augustus 1942.

A. Maar deze lieden zijn al dadelijk op de voorgrond getreden, toen de heer *Westerveld* uitgeschakeld was. Ik herinner mij een gesprek met een lste-luitenant, een prachtkerel — hij is ook gebleven in de strijd —, maar in politiek opzicht een volslagen analphabeet, die mij zeide: „Wij krijgen toch niet meer terug de tijd van het algemeen kiesrecht? Dat zal ons toch niet overkomen, als de bevrijding daar is? Dat is toch afgelopen?” Deze man heeft niets kwaads uitgehaald, maar dit tekent toch de geest in de leiding van de O.D.

67974. De *Voorzitter*: Om even terug te komen op die microphoto's en het leveren van commentaar daarop bij het doorzenden naar Engeland: hebt u dat zelf geconstateerd?

A. D.w.z. dat heb ik vernomen van mensen, met wie ik in contact stond.

67975. De *Voorzitter*: Zijn er nog mensen in leven, die van dat feit uit eigen wetenschap op de hoogte zijn?

A. Ik zou u willen aanraden daarover met *Frans Goedhart* te spreken, omdat hij gelegenheid heeft gehad die dingen precies te verifiëren. Voor ons is het niet aan twijfel onderhevig. Ik geloof ook niet, dat de heren van de O.D. dat zullen ontkennen. Zij hebben dat als hun taak beschouwd. Zij zeiden: wij zijn niet alleen boodschappenjongens, wij willen ons ook wel degelijk rekenschap geven van hetgeen jullie doorgeven.

67976. De *Voorzitter*: Hebt u bemerkt, dat die koeriersboodschappen in de eerste tijd — ik denk aan 1941 — ook werkelijk Londen hebben bereikt? In 1942 was het iets anders. In Juni van dat jaar is de weg over Delfzijl goed gaan functioneren. Maar hoe was het daarvóór?

A. Ik geloof niet, dat zij toen in Engeland zijn aangekomen. Ik za! u die rapporten — ik heb er drie of vier geschreven — sturen.

Zij zijn ook gedateerd. Misschien kunt u dan aan de hand van de archieven uit Londen nagaan, wat daar is aangekomen. Ik heb zekerheid van het aankomen van één koerier, die ik eind 1942 naar Engeland heb gestuurd, toen deze vorm van politieke agitatie van de kant van de O.D. zo ernstig werd, dat men er rekening mede moest houden, dat men in Londen daarnaar het oor liet hangen. Er hadden ons uit Engeland berichten bereikt, volgens welke men zich daar er rekenschap van gaf, dat er in Nederland een verandering zou zijn gekomen in de politieke opvattingen. Dat men in Nederland voor de toekomst eiste een meer autoritair regime, Koninklijke Kabinetten, enz. Wij kennen dat alleniaal uit het beroemde boek, dat kort na de bevrijding is verschenen. Daarin vond ik toen aanleiding een zeer duidelijke boodschap aan Londen door te geven. Ik had toen ook de aanwijzing gekregen, dat de heren van de O.D. nog verdere successen hadden geboekt, dat nl. Twentse textielfabrikanten reeds hadden besloten in Rotterdam een groot conservatief dagblad op te richten, dat zich zou inzetten voor inperking van het algemeen kiesrecht, en dat ook in andere kringen ernstige plannen te dien aanzien bestonden. Er waren beloften om veel geld daarvoor beschikbaar te stellen. Ik heb toen een koerier naar Engeland gestuurd met de opdracht zich direct tot de Koningin zelf te wenden en Haar mede te delen — aannemende, dat Zij op de hoogte was van dit soort reactionnaire politieke opvattingen en tevens van mijn, ik ben geneigd te zeggen: in de klassieke zin van het woord weinig revolutionaire opvattingen —, dat, wanneer in Nederland bepaalde groepen een poging zouden willen aanwenden om de democratie te ondermijnen, van mij via de illegaleiteit het bevel tot algemene werkstaking zou uitgaan,

67977. De *Voorzitter*: Wie was die koerier?

A. *Springer*.

67978. De *Voorzitter*: Wij hebben de heer *Springer* hier gehoord, maar dat laatste heeft hij niet medegedeeld.

A. Ik heb hem destijds zo zeer geheimhouding opgelegd, dat hij zich wellicht daaraan ook tegenover u nog heeft gehouden! Ik was nl. nergens meer beangst voor dan dat hij in handen zou vallen van de een of andere veiligheids- of inlichtingendienst en hij daar zo uitgeperst zou worden en dat men er wel voor zou zorgen, dat de Koningin deze mededelingen niet zou krijgen. Hij heeft zich eminent gedragen, want hij heeft niets gezegd. Ondanks het feit, dat het hem zo moeilijk werd gemaakt, heeft hij zich voortreffelijk van zijn taak gekweten.

Zo hebben wij dus van meet af aan de strijd gevoerd voor de verbindingen met Engeland. Dat is een van de meest droevige hoofdstukken uit de verzetsbeweging. Wij hebben de geschiedenis gekend met *Wiardi Beckman*, toen *Tazelaar* met een bericht van de Koningin en van *Gerbrandy* is overgekomen, waarin *Beckman* uitgenodigd werd naar de overkant te komen. Het staat als een paal boven water, dat deze zaak miserabel georganiseerd is geweest. Daardoor heeft hij zijn leven verloren. Daarna is jhr. *de Jonge* gekomen met de mededeling, dat men het op prijs zou stellen, als ik naar Engeland kwam.

67979. De *Voorzitter*: Bracht hij die boodschap mondeling of schriftelijk over?

A. Er is een man bij mij geweest, die mij een microphoto heeft getoond. Naderhand heeft men het mij kwalijk genomen, dat ik was ingegaan op tweemaal dezelfde legitimatie. Men zei: dat doet men niet.

67980. De *Voorzitter*: U bedoelt de kwestie van het portretje?

A. Neen, ik bedoel de kwestie van de microphoto. Het was jhr. *Jonge*, die met een uitnodiging kwam oin naar Engeland te komen. Ik heb toen gezegd, dat ik persoonlijk op het standpunt stond, dat de Regering schandelijk te kort was geschoten door geen enkele gedetailleerde voorbereiding te maken voor het uitwijken naar Engeland, terwijl toch vaststond, dat wij bezet zouden worden. Er lag op de Regering een grote verantwoordelijkheid om zelf uit te wijken en elders de strijd voort te zetten. Daarvoor heb ik tevergeefs binnen de kring van de S.D.A.P. een oorlog gevoerd. Ik heb dat ook tegenover de Regering in allerlei besprekingen naar voren gebracht. Dat heeft er toe geleid, dat ik op 14 Mei gepoogd heb via IJmuiden alsnog naar Engeland uit te wijken, omdat ik persoonlijk van oordeel was, dat ik daar nuttig werk zou kunnen doen, los van het feit, dat de Regering er niet voor gezorgd had zich er rekenschap van te geven welke mensen zij wel en welke zij niet aan de overkant wilde hebben. Ik vind een zekere voldoening in het feit, dat men

later gepoogd heeft mij te halen en dat ik niet aan een zekere zelfoverschatting heb geleden door te menen, dat ik Mei 1940 moest trachten naar Engeland te komen.

Toen wilde ik niet meer, omdat ik in de illegaliteit een dusdanige verantwoordelijkheid droeg, dat ik geen zin meer had, mijn vrienden in de steek te laten. Ik heb mij bereid verklaard te gaan, onder voorwaarde, dat zij zouden organiseren, dat ik weer terugkwam.

67981. De **Voorzitter**: Was die boodschap van omstreeks eind Februari 1942 het eerste teken van leven, dat u van de overkant kreeg? Deze boodschap had op u persoonlijk betrekking; de andere op *Wiardi Beckman*.

A. Ja, maar wij werkten zo nauw samen, dat wij het altijd samen overlegden.

67982. De **Voorzitter**: Toen werd dus voor het eerst van de overkant een poging gedaan om met u contact te zoeken?

A. Ja, maar niet op grond van het feit, dat men reeds een van mijn berichten zou hebben. In dit opzicht is alles mislukt. *Tazelaar* is er uitgekomen; wij hadden hem helemaal volgepompt en hij heeft rapport kunnen uitbrengen in Engeland.

67983. De **Voorzitter**: Wist u ook, dat *Tazelaar* is gegaan met *Dogger*, de assistent van *Schimmelpenninck*, dus *Oom Alexander*, die, hoewel hij nog zeer jong was, een belangrijke rol speelde in de leiding van de O.D.? Met hem is *Tazelaar* weggegaan.

A. Naar Zwitserland? Neen, dat weet ik niet. Wij hebben een verschrikkelijke geschiedenis beleefd, waar *Goedhart* bij betrokken was en ook *Pasdeloup*, die uit O.D.-kringen stamde. Er is een groot meningsverschil om geweest en dit was het begin van de verwijdering tussen de oprichters van „Het Parool”. Ik behoor tot de vijf oprichters van „Het Parool”; er staat wel aan de kop van het blad dat *Pieter 't Hoen* het heeft gedaan, maar dit is een zodanige afkorting, dat het een geheel onjuiste indruk geeft.

67984. De **Voorzitter**: Wie waren de oprichters?

A. *Wiardi Beckman*, *Lex Althoff*, *Goedhart*, *Vorritzk* en *mr. Warenhof* zijn de vijf oprichters van „Het Parool”. *Pieter 't Hoen* had hierin een zeer groot aandeel. Hij had toen zijn brieven al gepubliceerd. De vraag echter: hoe drukken en verspreiden wij dat geval?, kwam voor een groot deel op mijn schouders, omdat de oude organisatie van de S.D.A.P. daarbij een rol speelde. Men moest adressen hebben en ook de financiering was van zeer grote betekenis. Eén van de moeilijkheden is ontstaan door het feit, dat *Wiardi Beckman* en ik na het ontvangen van het bericht uit Engeland, waarin *Beckman* werd verzocht, naar de overkant te komen, ons op het standpunt hebben gesteld: dit moet tussen ons beiden blijven. Ik heb al gezegd, dat wij met *Goedhart* en *van Heuven Goedhart* zeer nauw contact hadden, zodat wij tot op zekere hoogte geen geheimen voor elkaar hadden, maar waar dit een opdracht was van de Koningin, mede ondertekend door *Gerbrandy*, hebben wij gemeend, dit alleen samen te mogen bespreken. Wij hebben gezegd: daarover praten wij met niemand, en dit hebben wij ook gedaan. De moeilijkheid was de vraag, hoe wij antwoord moesten geven aan de overzijde. Wij stonden in verbinding met een radio-telegrafist, die, zoals later bleek, weer in contact stond met de groep-*Goedhart* en met de groep-*Vaz Dias*. Deze knaap kreeg dus de telegrammen te verwerken van die beide groepen en in dit geval ook van de groep-*Vorrink-Wiardi Beckman*. Het gevolg hiervan was, dat *Goedhart* op de hoogte kwam van ons contact met Londen en daarover is *Goedhart* zeer beledigd geweest.

Hij heeft toen gezegd — wij spraken al over het vertrek van *Wiardi Beckman* — „Waarom ga ik ook niet met hem mee? Ik heb gezegd: „Ik geloof, dat je dit verkeerd ziet. Wij hebben te maken met een Regeringsopdracht en deze moet niet in gevaar worden gebracht door wat wij privé willen wagen en ondernemen. Deze opdracht moet afzonderlijk worden uitgevoerd.”

Helaas is men aan de overkant — dat is weer een van die merkwaardige dingen, waarvan je de zin niet verstaat — ingegaan op telegrafische berichten van de kant *Vaz Dias-Goedhart*. Men is over en weer aan het seinen gegaan en men heeft aan de overkant gezegd: Laat *Goedhart* maar meekomen met *Wiardi Beckman*. Ik heb dat altijd betreurd. Dat heeft de onderneming slepende gehouden, waardoor de moeilijkheden groter werden. Ik had geen vertrouwen meer in het slagen van de onderneming. *Wiardi Beckman*

heeft midden in de winter op het strand bij Scheveningen op zijn buik in het water gelegen om zich te laten weghalen. Dat is een van de miserabelste dingen geweest en dat heeft in de illegaliteit niet zo plezierig gewerkt.

67985. De **Voorzitter**: Wie was die radiotelegrafist, van wie u zojuist sprak?

A. Dat weet ik niet.

67986. De **Voorzitter**: Dat moet wel *Alblas* zijn geweest.

A. Die naam herinner ik mij niet.

67987. De **Voorzitter**: De heer *Goedhart* heeft over deze dingen hier ook gesproken. Hij heeft het ook gehad over de redactie van „Het Parool” en de moeilijkheden, die u noemde. Maar hij verbond daaraan de opmerking, dat er in de boezem van de redactie van het blad in de loop van de tijd bepaalde spanningen ontstonden, politieke spanningen. Wanneer dat juist is, had dat dan betrekking op de te volgen koers?

A. Dat heeft betrekking op het volgende. Van de 10de Mei af heb ik mij op het standpunt gesteld: Er behoren in Nederland geen politieke verschillen meer te zijn, wij hebben maar één strijd: ons verzet, als Nederlandse volk, tegen de nationaal-socialistische tirannie; dat moet ook tot uitdrukking komen in de illegale literatuur; ik heb er geen bezwaar tegen, dat ieder vogeltje zingt, zoals het gebekt is, maar in de illegale literatuur moeten geen politieke meningsverschillen naar voren komen.

Goedhart was destijds verschrikkelijk geladen tegenover *van Kleffens* en zijn gehele buitenlandse politiek. Ik ben een fel tegenstander geweest van onze neutraliteitspolitiek van vóór 1939. Daarvan heb ik van 1933 af getuigenis afgelegd in de Eerste Kamer. Ik was een tegenstander van hetgeen de Regering bij monde van de heer *van Kleffens* beweerde, maar ik meende, dat het volkomen onactisch was om, terwijl de vijand in het land stond, politieke meningsverschillen van die aard uit te vechten, zoals *Goedhart* telkens in „Het Parool” wenste te doen.

Wij hebben er toen dit op gevonden, dat, voordat zijn artikelen werden gepubliceerd, zij aan mij ter goedkeuring werden toegezonden. Er moest een koerier het land ingestuurd worden om uit te vissen, waar ik was en dan moest ik nagaan, welk zinnetje mij wbl en welk zinnetje mij niet aanstond. Dat was een onmogelijke situatie. Bovendien werden die artikelen in de loop van de tijd niet gemoedelijker, maar scherper, in polemische zin, en waren zij ook gericht tegen hetgeen de Regering in Londen deed. Nu was het mijn overtuiging — en op dat standpunt sta ik nog —, dat het niet onze taak was de Londense Regering te kritiseren en dat wij dat zeker niet moesten doen in publicaties, die wij the man in the street in handen wilden stoppen als steun in zijn afwijzende houding tegenover de Duitsers.

Ik heb toen gezegd: Als jullie menen, dat je het zo goed weet, moeten jullie het maar alleen doen, dan doe ik het niet meer. Ik wil toegeven, dat voor mij nog een bij-overweging gold. Ik stond nl. op het standpunt: je moet als illegaliteit niet altijd dezelfde periodieken uitgeven. Ik bedoel, dat, als een blad een halfjaar achter elkaar verschijnt, de moffen het tenslotte op het spoor komen. Ik zou telkens een nieuw blad willen uitgeven van een ander formaat en met een andere titel om hen te misleiden. Ik zou het ook niet om de veertieri dagen of om de week willen laten verschijnen, maar ik zou tussentijds eens een manifest of iets anders willen uitgeven of een en ander weer eens bij een ander laten drukken, zodat de moffen niet het gevoel zouden krijgen, dat er één centrale achter zit, waarvan alles uitgaat. Dat waren de bij-overwegingen, waarom ik gezegd heb: Wij hebben „Het Parool” samen opgezet en jullie hebt geen monopolie op die naam. Ik heb er echter niet al te zeer aan willen vasthouden en ze hebben „Het Parool” verder uitgegeven en ik ben doorgegaan met het uitgeven van een grotere serie pamfletten. Ik heb daarna allerlei blaadjes uitgegeven, die ik van titel en van formaat telkens heb laten veranderen en waarvoor ik mijn eigen verspreid-apparaat heb gebruikt.

67988. De **Voorzitter**: Is het u bekend, dat *Wiardi Beckman* nog één of twee memoranda, bestemd voor de Regering in Londen, heeft opgesteld?

A. Neen. Ik moet zeggen, dat ik het mij haast niet kan voorstellen. Tot het laatste uur heb ik met hem samengewerkt.

67989. De **Voorzitter**: Ik heb hier een zeer uitvoerig stuk. Het schijnt een stuk te zijn, dat over de Zwitserse weg is gegaan. Wij hebben het gekregen van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. De titelpagina is van het Rijksinstituut en daarop vindt u beschreven de weg, die het gegaan is.

A. Wie heeft uitgemaakt, dat dit rapport van *Wiardi Beckman* is? Het is mijn rapport. Dat men gedacht heeft, dat het van *Wiardi Beckman* was, vind ik helemaal niet verbazingwekkend. Ik heb zodanig met hem samengewerkt, dat ik mij kan voorstellen, dat men gezegd heeft: het komt van *Wiardi Beckman*. Het is echter van mij.

67990. De **Voorzitter**: Dit rapport is dus van een latere datum dan het rapport, waarover wij straks spraken, want dit is bijgewerkt tot 15 Juni 1941.

A. Ik heb eerst een rapport geschreven, gedateerd Januari 1941. Dat rapport heb ik in Haren in Groningen geschreven. Daar woonde de heer *Berger*. Ik ben daar ondergedoken geweest. Een meisje uit Groningen, nu de echtgenote van de heer *Mozet*, heeft het getikt. De heer *Lopez de Laguna* heeft geprobeerd het rapport naar de overkant te brengen. Voor zover mij bekend, is het niet gelukt, en nu lees ik hier, dat het toch voor elkaar gekomen is.

67991. De **Voorzitter**: L 63 heeft het overgegeven aan P 40. L 63 is als getuige gehoord en deze zegt, dat hij bevestiging van de ontvangst heeft gekregen.

A. Ik heb een gelukkige middag, want dit is de eerste keer, dat ik gehoord heb, dat het de Regering heeft bereikt. Hier ziet u toevallig, wat ik u zoëven zei: Memorandum 2 over de berichtgeving, de propaganda en de informatiedienst. Als ik het mij goed herinner, komt dat van *Maurits Kan*, een van de medewerkers van prof. *Mekel* en *Schoemaker*. De toepassing van urgent organisatorische strekking komt van mijn vriend *Westerveld* van de O.D. Het rapport zelf is van mij.

67992. De **Voorzitter**: Het verzoek om over te komen, was in 1941 uitgegaan aan *Wiardi Beckman* en aan kapitein *Tielens*. Is u ook gebleken, dat dit verzoek tweeledig was?

A. Ja, dit wisten wij. *Tazelaar* heeft het ons gezegd. *Tielens* heeft immers geweigerd.

67993. De **Voorzitter**: Is daarop een nadere toelichting gegeven?

A. Neen; ik geloof, dat hij het smoesje had, dat hij zijn erewoord had gegeven. Zulke lieden, die bezwaren hadden, moest je niet proberen te overtuigen. Je kon niet zeggen: man, ik zou graag eens met je praten. Daar waren de omstandigheden niet naar.

67994. De **Voorzitter**: Het feit, dat hij niet meeding, maakte, dat er een plaats openkwam.

A. Daarvoor is toen die man van de O.D. gekomen.

67995. De **Voorzitter**: Dit was later, nl. toen *Tazelaar* over Zwitserland ging. Ik heb begrepen, dat *Goedhart* de plaats van *Tielens* heeft ingenomen.

A. Neen.

67996. De **Voorzitter**: Waarom?

A. *Tielens* kwam uit de militaire sector en daarom is daar gezocht naar een plaatsvervanger. Wij wilden niet de ene politieke informator aanvullen met een andere.

67997. De **Voorzitter**: Die militaire plaatsvervanger was er niet. Op 17 Januari waren voor de tocht bestemd *Wiardi Beckman* en *Goedhart* en er was toen geen militair.

A. Ik geloof, dat u zich vergist. Ik geloof, dat *Goedhart* ook wel degelijk opdracht had mee te gaan. Het is mogelijk, dat zij ook dat smoesje van de plaatsvervanging hebben gebruikt, maar het is duidelijk, dat dit helemaal niet in de lijn ligt. Men wilde ook een militaire adviseur hebben in Engeland en wij begrepen, dat dit de reden was, waarom men ook *Tielens* had uitgenodigd.

67998. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ik mij inderdaad vergis. De heer *Goedhart* beschrijft, welke mensen daar op die avond waren.

Pasdeloup was er aanwezig; hij was een cadet van de K.M.A., aangesloten bij de O.D., die mee zou gaan naar het strand om een radiozender in ontvangst te nemen, die door het vletje aan wal zou worden gezet. Voorts was er iemand, gekleed in evening-dress. *Goedhart* spreekt over hem als:

„een jongeman, wiens naam ik niet geweten heb, maar die ook mee moest. Hij bleek een afgezant van de O.D. te zijn, en ofschoon het niet in de instructie van *Tazelaar* stond, moest deze gentleman toch mee. Hij was een leeftijdgenoot van *Tazelaar* en klaarblijkelijk een vriend van hem.”

Dit betekent dus, dat *Dogger* toen inderdaad meegegaan zou zijn.

A. De hele zaak is gekenmerkt door een ondeskundige verwarving. Wij wilden *Beckman* naar Engeland hebben en iedereen bleef daar af. Ik heb eindeloos getelegrafeerd over die zender. Ik vind het eenvoudig een schandaal. *Vaz Dias* was een man van G.S. III; hij had een zekere entrée in Londen.

Dat men zijn telegram niet als quantité négligeable behandelde, kan ik begrijpen, maar men had moeten zeggen: Eerst is punt één aan de orde en als dat afgehandeld is, gaan wij over tot punt twee. Men had niet aan elkaar mogen koppelen de opdracht van de Regering aan *Wiardi Beckman* en het persoonlijk initiatief van onze club ten opzichte van *Goedhart*. Ik had geen bezwaar tegen het vertrek van *Goedhart* — u begrijpt, dat ik in verband met die „Parool”-zaak geen reden had om afwijzend te staan tegenover zijn vertrek! —, maar de verbinding van die twee dingen heb ik noodlottig gevonden voor de gehele illegale zaak, maar ook voor hen persoonlijk, en dat is helaas ten opzichte van *Wiardi Beckman* uitgekomen.

67999. De **Voorzitter**: Ik wil nu terugkeren tot het tweede geval: de komst van *de Jonge*, die een uitnodiging voor u persoonlijk had. Ons is medegedeeld, dat voor het contact met hem door u was aangewezen *Althoff*. Later zijn *de Jonge* en *Althoff* in gezelschap van *Pot* gearresteerd. *Pot* is ontsnapt. Hoe heeft zich dat toegedragen? Is dat juist?

A. In zoverre dat ik, naar ik meen, de mededeling van de aanwezigheid van *de Jonge* ook via *Althoff* heb gekregen, maar ik ben zelf met *de Jonge* in aanraking geweest. Dat contact heb ik niet vermeden. Ik ben met hem in aanraking geweest, ook nadat hij zich gelegitimeerd had over de Engelse zender. Wij hebben een bepaalde tekst opgegeven, die prompt over de Engelse zender is gekomen, waardoor wij wisten, dat hij verbinding met Engeland moest hebben.

68000. De **Voorzitter**: Weet u iets van de afspraak, die met *Tazelaar* was gemaakt, nl. over het opzeggen van het Wilhelmus, hetgeen zou geschieden, als de boot aan de kust zou komen?

A. Ja. Dat is een beroerde geschiedenis geweest. Er was ons gezegd, dat er zou komen een gezongen Wilhelmus, maar er is gekomen een gespeeld Wilhelmus. Wij hebben alleen de melodie gehoord.

68001. De **Voorzitter**: Welke consequenties heeft dat gehad?

A. Dat was een bewijs van de onnauwkeurigheid ten opzichte van het zich houden aan afspraken en het afgrijpslijke diletantisme van die knapen aan de overzijde.

68002. De **Voorzitter**: Was het zó, dat vanuit Engeland werd gezegd: Wanneer het Wilhelmus wordt gezongen, kunt gij de boot verwachten? Was dat een initiatief van Londense kant? Was van hieruit niet gevraagd om het zo te doen?

A. Dat was een mededeling van *Tazelaar*.

68003. De **Voorzitter**: Dat is dus van Engelse kant gekomen. Die uitzending moet enige malen hebben plaats gehad. Was het één keer mis of elke keer?

A. Ik meen, dat het alleen de laatste keer mis was.

68004. De **Voorzitter**: Dus op de avond, dat *Wiardi Beckman* gearresteerd is?

A. Ja, toen is er een gespeeld Wilhelmus gekomen.

68005. De **Voorzitter**: Maar desondanks is men gegaan. Men had toch kunnen zeggen: Hier mankeert iets?

A. Wij wisten, dat het knoeiers waren aan de overkant. Als je je daaraan iets gelegen liet liggen, kon je niets meer doen.

68006. De **Voorzitter**: Maar aaruit trok u geen andere consequentie dan dat er een lapsus was? U trok niet de consequentie, dat er een verkeerde verbinding kon zijn?

A. Neen, zeer beslist niet.

68007. De **Voorzitter**: U weet het dus aan nonchalance?

A. Ja.

68008. De **Voorzitter**: Hebt u met *de Jonge* lange tijd contact gehad?

A. Vier à zes weken. Bij *de Jonge* ging het om het volgende. Ik heb toen reeds mededeling gedaan van die uitnodiging uit Engeland aan de politieke samenwerking uit die dagen, het Nationaal Comité, naar ik meen, of anders de samenwerkende politieke partijen, het z.g. Politiek Convent. Toen heb ik hun nl. gezegd, dat ik er prijs op stelde van hen te weten, of zij het goedvonden, dat ik overging, en ik heb hun gevraagd of zij het niet beter vonden, dat ik eerst zou sturen een koerier, die dan uit Engeland de mededeling zou kunnen brengen, of men er prijs op stelde, dat ik alsnog zou komen.

Daar hebben alle heren van het politiek overleg in toegestemd. Ik heb toen *Althoff* gevraagd, of hij wilde gaan. Hij stelde zich ogenblikkelijk beschikbaar. Het drama heeft zich toen aanvankelijk in Noordwijk ontwikkeld. Daar hadden ze een villa gehuurd. Op een bepaalde avond zou er een boot komen. Die is ook gekomen, zegt *Althoff*, maar zij is geattrapeerd door een Duitse boot. In elk geval zijn ze hals over kop uit Noordwijk vertrokken en toen zijn ze naderhand tegen de iamp gelopen.

68009. De **Voorzitter**: Dus de berichtgeving ging inderdaad over *de Jonge*?

A. Ja, *de Jonge* had ook militaire opdrachten. Daartegen heb ik mij verzet. Ik heb gezegd: Ik ben bereid er aan mede te werken, maar je moet niet twee dingen door elkaar laten lopen. Je moet de politieke van de militaire zaken scheiden, zodat je niet weet, als je in de val loopt, of het een politieke of een militaire kwestie betreft.

68010. De **Voorzitter**: Hebt u daarover een telegram gezonden?

A. Ja. Ik heb altijd gezegd: concentreer je op één taak.

68011. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee? Alleen scheiding van de opdrachten of ook scheiding van de diensten, want dat zijn twee verschillende zaken. Men kan zeggen: er is een inlichtingendienst in Engeland; dat zal in de oorlogsomstandigheden waarschijnlijk een militaire inlichtingendienst zijn; maar stuurt deze dienst agenten uit, dan behoort de ene agent alleen militaire, de andere agent alleen civiele opdrachten te hebben. Men kan ook zeggen: zelfs in oorlogstijd meen ik, dat de berichtgeving, die betrekking heeft op het civiele gebied, in civiele handen moet liggen.

A. Ons werd altijd verteld, dat er in Engeland een intelligence en een secret service was. De intelligence service gaf de politieke en de secret service de militaire opdrachten. Daaraan heb ik mij vastgehouden en ik heb gezegd: trek deze lijn door voor je werk in Nederland. Zij hadden de diensten gescheiden en dat vond ik juist. Vermenging van politieke en militaire opdrachten verhoogt het risico, wat geen enkele zin heeft.

68012. De **Voorzitter**: Hebt u van *Dessing* iets gemerkt? Het was de man, die met het eerste portretje is gekomen. Hij zat bij de dames *Lelie*.

A. Ja. Met *Dessing* heb ik kennis gemaakt via *van Looi*. *Van Looi* heeft wel meer zulke bufferfuncties voor mij vervuld. Wij hebben *Dessing* gevraagd zich te legitimeren over de radio, hetgeen hij gedaan heeft. Ik heb hem eerst ontmoet in Geldermalsen op het station, samen met *van Looi*. *Dessing* kwam eigenlijk meer met militaire opdrachten, maar hij nodigde mij ook nadrukkelijk uit naar Engeland te komen. Daartegenover heb ik hetzelfde standpunt ingenomen als tegenover *de Jonge*, nl.: ik wil eigenlijk liever niet; ik zit nu in al deze zaken der illegaliteit verwickeld en ik heb geen zin, dit in de steek te laten, maar ik ben bereid te komen op voorwaarde, dat zij mij daarna weer terugbrengen.

Dessing heeft hier een alleravontuurlijkst bestaan gehad. Hij is nl. de draad kwijt geraakt met de overkant, is naar Brussel uitgeweken en probeerde vandaar de terugreis te aanvaarden. Dit is gelukt, maar

met heel veel moeite. De man heeft op mij een betrouwbare indruk gemaakt. Ik heb hem ook na de oorlog gezien, voordat hij naar Afrika is vertrokken.

68013. De **Voorzitter**: Heeft u toen het portretje, dat *Dessing* als legitimatiemiddel bij zich had, gezien?

A. Ja.

68014. De **Voorzitter**: Hij had er twee bij zich. Mejuffrouw *Lelie* heeft deze in bewaring gehouden; zij heeft ze nog. *Dessing* had dus een reserve-portretje bij zich. De heer *Sluysen* heeft hier verklaard, dat men van de zijde van de Engelse geheime dienst iemand naar Holland wilde sturen, die contact moest opnemen met *Vorrink*. Hij zegt:

„Men had inlichtingen, dat de heer *Vorrink* de man was, bij wie men moest zijn, wilde men terecht komen bij de groep, die in het politieke contact werkte. Naar Nederland zou worden gezonden de agent *Gerrit Dessing*.”

A. Ik zit even na te denken over die twee portretjes, want dit maakt de zaak in hoge mate interessant. Ik weet niet zeker, of ik dat heb gezien; het kan zijn, dat ik het van *van Looi* heb gehoord. Het interessante is, dat ik nooit van *Sluysen* heb gehoord, dat hij twee portretjes heeft afgegeven.

68015. De **Voorzitter**: Ook *van der Waals* had een portretje als legitimatiemiddel. Dit was weer een ander exemplaar. De conclusie is dan ook, dat de heer *Sluysen* één portretje heeft afgegeven aan de Engelse dienst en dat deze hiervan kopieën heeft gemaakt. Ik geloof zelfs, dat hij het origineel teruggekregen heeft. In ieder geval is de heer *Sluysen* hier al voor zich zelf tot de constructie gekomen, dat de Engelsen zonder zijn voorkennis van dat portretje één of meer extra-afdrucken hebben gemaakt. Wij hebben ook mejuffrouw *Lelie* gehoord en deze heeft ons verteld, dat *Dessing* tenslotte twee exemplaren bij zich bleek te hebben gehad. Zij heet die in bewaring genomen en toen zij is ondergedoken, heeft zij ze door een vriendin in een verzameling andere portretten laten opbergen. Dat waren dus uw contacten met *Dessing* en *de Jonge*. Wat is daarop gevolgd?

A. Het contact-van *der Waals* in het najaar van 1942.

68016. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich dat toegedragen? Dat is niet zonder belang in het raam van het onderzoek naar het *England-Spiel*.

A. Ik wens u getuigen, die er een betere memorie op na houden dan ik!

68017. De **Voorzitter**: *Van der Waals* heeft zich geïntroduceerd met dat portretje?

A. Ik vind het belangrijkste van de geschiedenis dit, dat ik met *de Jonge*, met *Dessing* en met *van der Waals* niet in contact ben getreden dan nadat legitimatie over de radio had plaats gehad. Wij hebben *van der Waals* medegedeeld: Het is best mogelijk, dat u uit Engeland komt, u zult wel een verschrikkelijk gewichtig man zijn, maar laat die en die avond, zo en zo laat, die en die zin over de radio komen. Welnu, dat kon hij. Wij waren al een paar jaar in het vak en wij hadden in de gaten, dat dit geen 100 pct. zekerheid gaf en dat de vent wel aan twee kanten kon spelen, maar gegeven de misereabele wijze, waarop Engeland met ons als illegale beweging in verbinding stond, moest je dat risico nemen. Men kan zeggen: „Je had het moeten checken en andere middelen van controle moeten toepassen”, maar dan hadden we de hele illegaliteit wel in de brandkast kunnen leggen! Dat risico moest je nemen. Wij hebben het genomen, in de bekende gevolgen van dien.

Toen die legitimatie over de radio kwam, zeiden wij: Laat hem maar komen. Wij zijn toen met hem in zee gegaan.

68018. De **Voorzitter**: Heeft in uw kring niet een punt van discussie uitgemaakt, dat er nu iemand was gekomen met hetzelfde legitimatiemiddel als *Dessing*? Dat was toch een opmerkelijk iets.

A. Naderhand heeft men die opmerking inderdaad gemaakt. Ik moet zeggen: Neen, dat hebben wij aanvaard. Bij de Secret Service hebben ze een aantal reproducties van die photo gemaakt en als die knapen nu zelf op een dergelijke slordige manier met die reproducties omsprongen, waarom moesten wij, diletanten, die niet opgeleid waren voor geheim agent, dan wantrouwen koesteren? Ik heb

even een aarzeling gevoeld en heb gedacht: „Waarom komt hij met dat zelfde ding?“, maar gegeven de primitieve wijze, waarop alles ging, speciaal van de overkant uit, hebben wij dat aanvaard. Wij hebben geen perfectionisme van die kant geëist. Wij hebben al die narigheid aanvaard en hebben gedacht: Zo zal het wel moeten.

Intussen was het zo ver, dat het Nationaal Comité was geformeerd.

68019. De **Voorzitter**: Wanneer is dat ongeveer geweest?

A. Dat moet zijn geweest in de loop van 1942. Het is misschien goed daarvan iets te vertellen.

Ik heb reeds in Juni 1940 in het toenmalig bestuur van de S.D.A.P. — d.w.z. het illegale of ontbonden bestuur; men heeft de S.D.A.P. laten leeglopen, maar wij vergaderden als leden van het partijbestuur — aan de orde gesteld, dat het m.i. noodzakelijk was, dat de politieke partijen contact zochten om te pogen te komen tot een gemeenschappelijke houding tegenover de bezetter ten opzichte van allerlei vraagstukken, die zich zouden voordoen. Dat heeft het partijbestuur aanvaard. Ik heb mij toen gewend tot de heer *Verschuur*, die als Gedeputeerde van Zuidholland op het Korte Voorhout in den Haag zetelde.

Ik heb toen uiteengezet, wat ik meende, dat noodzakelijk was om de Nederlandse bevolking tot een zo eensgezind mogelijke en nationale houding te bewegen. Ik heb aan hem als vertegenwoordiger van de grootste politieke partij uit het vóóroorlogse Parlement gevraagd de mensen van de andere politieke partijen uit te nodigen tot een bespreking, ten einde met elkaar in contact te treden. Dat is gebeurd. Wij hebben praktisch eens in de veertien dagen of in de drie weken vergaderd met 12 mensen, van elke politieke partij twee. Wij hebben de heer *Colijn* als nestor van het gezelschap gevraagd het presidium te voeren, hetgeen hij op voortreffelijke en toegewijde wijze heeft gedaan. Zijn minder gelukkige brochure valt te betreuren, maar ik heb een innige vriendschap voor hem gekregen, omdat hij van de dwalingen zijns weegs is teruggekeerd. Wij zijn toen al heel spoedig in conflict gekomen met de Nederlandse Unie, die voorbereidingen trof om tot oprichting te komen. De overgrote meerderheid van het politieke gezelschap stond er zeer kritisch tegenover. Zo niet mijn vriend *Verschuur*. Deze had het gevoel: wij hebben ons als politieke partijen uitgeschakeld, laten wij daarom blij zijn, dat er iets gelijksoortigs komt, dat er parallel aan loopt en waarin blijkbaar nog een stuk Nederlandse onafhankelijkheid voortleeft. Als smoesje vond ik het niet slecht gevonden, maar ik werd niet erg overtuigd. Wij hebben allerongelukkigste ervaringen opgedaan. Wij hadden in het politieke contact besloten ons openlijk tot het Nederlandse volk te wenden. Er was een aantal couranten, waarin wij geloofden een manifest te kunnen publiceren. Wij waren zelfs bereid die manifesten over te laten drukken en ze door onze aanhangers overal te laten verspreiden. Wij wilden de bevolking tot moedig volhouden, trouw aan de Regering en trouw aan de Koningin oproepen. Wij wilden van ons doen horen, opdat de mensen het gevoel zouden hebben: die lui zijn er nog, ze zijn niet spoorloos verdwenen. Wij waren het daarover dus eens en toen kregen wij de mededeling, dat de heren van de Nederlandse Unie bezig waren. Toen is van ons het initiatief uitgegaan om met hen te spreken. Wij hebben gemeend geen prestigepolitiek te moeten voeren.

Wij hebben dus contact gehad en dit liep reeds direct mis, want toen bleek, dat deze heren al contact met de Duitsers gezocht hadden. Het was ons principieel uitgangspunt, dat de Duitsers door het manifest zouden worden verrast. Wij waren niet van plan hun toestemming te vragen, want wij wisten, dat het manifest dan niet ongewijzigd zou zijn aanvaard. Daarover is een heftige strijd ontstaan tussen de vertegenwoordigers van het politieke contact en de heren van de Nederlandse Unie. Zij hadden de moffen reeds toegezegd het manifest te zullen laten beoordelen. Ik heb toen een compromisvoorstel gedaan om te pogen als politieke eenheid aan het volk iets te zeggen. Wij van de politieke partijen stelden de eis: de moffen kunnen het manifest ter inzage krijgen, mits er geen titel of jota in veranderd wordt.

Nu was het afschuwelijke, dat de heren van de Nederlandse Unie al met een ontwerp waren gekomen, dat door ons twaalven, vertegenwoordigers van de grote politieke partijen, als volstrekt onaanvaardbaar was gequalificeerd. Er waren allerlei mentale concessies aan het nationaal-socialisme gedaan, terwijl wij in ons manifest uitdrukkelijk hadden gezegd, dat daarin zou komen te staan: Trouw aan het Huis van Oranje. Dit was voor ons het centrale punt, waarom ons volk zich schaarde als eenheid en als symbool van anti-Duitse gezindheid. Dat hele manifest van de Unie is toen onder de tafel gewerkt en dat van ons is ingediend. Dit is prompt afgekeurd, al was het alleen maar, omdat er instond: Trouw aan het Huis van Oranje. Nu was het erge niet, dat wij een manifest hadden geschreven,

dat afgekeurd was, maar dat wij ons woord niet hebben kunnen laten klinken. Toen is de Unie met smerige streken gekomen. Niet wij zijn begonnen met tegenstellingen op te roepen, maar zij hebben dit gedaan.

68020. De heer **Fens**: Hebt u het idee, dat dit opzet was of meer onhandigheid?

A. Neen, zulke onhandige lieden waren het niet. Het was zeer duidelijk berekening. Er was bij ons niet de minste neiging, welke concessie ook maar te doen. Het ging ons om een manifestatie en daarbij kan men geen concessies doen. Het was begonnen om een duidelijk en klaar geluid van de politieke partijen en dat hebben de heren kapot gemaakt. Daarna zijn die heren begonnen met die betreurenswaardige politiek — die ik met de meeste heftigheid heb bestreden — van steeds weer concessies te doen aan de nationaal-socialisten om iets van het vege lijf te redden, hoewel ieder kind na de ervaringen van 1933 tot 1939 wist, wat daarvan het gevolg was.

Ik moge hieraan toevoegen, dat dit niet heeft verhinderd, dat de politieke partijen op voortreffelijke wijze bij elkaar zijn gebleven. Ik heb steeds bewonderd de volharding, waarmede men tot onze arrestatie steeds om de veertien dagen, later misschien om de maan, bij elkaar is geweest. Toen de Duitsers de gemeenteraden en de Provinciale Staten hadden afgeschafte en het leidersbeginsel in het gemeentelijk en het provinciaal bestuur gingen toepassen, heb ik mij op het standpunt gesteld: dit kunnen wij niet aanvaarden. Velen van ons zijn toen naar hun eigen partijgenoten in het land gegaan om dezen er van te overtuigen, dat zij als wethouder of gedeputeerde niet behoorden te blijven zitten, wanneer de democratische grondslag van hun positie vernietigd was. Als er geen Raad meer is, dan is er geen wethouder meer, en als er geen Provinciale Staten meer zijn, dan is er geen Gedeputeerde meer. Ik zeg dit zeer nadrukkelijk en voeg er aan toe, dat ik mij in die dagen de vrijheid heb veroorloofd, een aantal manifesten en circulaires uit te geven, waarin werd gezegd, dat het onze plicht was, die concessie aan de Duitsers niet te doen, en dat wij onze functies niet wensten uit te oefenen, wanneer zij de democratie vernietigden. In Denemarken heeft men een andere politiek gevolgd en de democratie in stand gehouden. Het schijnt, dat zij speciaal Nederland hebben uitgezocht om de democratie de nek te breken.

Wij, als politieke partijen, hebben dat, voor zover nodig, met kracht tegengegaan. Er is, geloof ik, helaas, geen enkele politieke partij, die niet moet zeggen, dat een deel van haar aanhangers daarop anders heeft gereageerd. Een aantal aanhangers van iedere partij is desondanks blijven zitten, maar dat college van 12 mensen als vertegenwoordigers van de zes grote politieke partijen was daarin eensgezind. In dat college hebben wij ons beziggehouden met verschillende problemen. Ik herinner mij, dat wij een interessante discussie hebben gehad met mijn vriend *Schouten*, toen *Seyffart* overhoop werd geschoten. In Londen hebben ze via de radio min of meer hun afkeuring daarover uitgesproken en gewaarschuwd, dat zij dat toch een minderwaardige strijdmethode vonden. Ik ben daarover persoonlijk zeer kwaad geweest. Ik stond op het standpunt, dat wij niet het recht hadden, ook niet in de illegale bladen, tot dit soort van executies aan te sporen, maar anderzijds dat men niet zonder meer kon zeggen, dat dit als zodanig ongeoorloofd was en dat in de staat van volkomen rechteloosheid, waarin het Nederlandse volk toen reeds verkeerde, wij eenvoudig het recht hadden te grijpen naar middelen, die in een normale rechtsstaat volstrekt af te keuren zijn en niet te pas komen. Wij hebben toen een nota opgesteld, waarin ik mijn gezichtspunt en *Schouten* zijn gezichtspunt ontwikkelden. Wij hebben getracht die nota langs micro-fotografische weg naar Engeland te krijgen. Ik weet niet, of zij Londen ooit heeft bereikt. Ik heb mijn tekst nog. Ik wil deze gaarne overleggen. Ik weet niet of ik ook die van *Schouten* heb.

68021. De **Voorzitter**: Heeft het Politiek Convent als zodanig in bepaalde tijden weleens een behoorlijke verbinding met Engeland gehad, doordat het contact had met iemand, die over een zender beschikte?

A. Neen, nooit. Ik ben de enige geweest in het Politiek Convent, die er althans voor uitkwam, dat hij zulke contacten had. Misschien had *Schouten* ze ook, maar dan heeft hij dat goed verborgen gehouden. Ik ben er voor uitgekomen en heb gezegd: Ik ben steeds bezig contact te krijgen, laten wij geen risico op ons nemen en niet allemaal trachten dat te doen. Omdat ik in allerlei andere zaken van spionage en sabotage zat, kon ik dat klusje er nog wel bij nemen. Dat was het onschuldigste van het hele geval.

68022. De heer **Fens**: Is het Politiek Convent ook nooit op de gedachte gekomen om dat contact met Engeland te organiseren?

A. Misschien wel, maar ik heb gezegd: Bemoeien jullie je daarmee niet. Ik wilde, dat het risico zo gering mogelijk zou zijn. Op voorstel van de heer *Verschuur* hadden wij tevoren uitgemaakt over welke onderwerpen wij zogenaamd zouden spreken, als wij overvallen zouden worden, onderwerpen, die nooit aan de orde kwamen, zoals de bedrijfsorganisatie e.d.

De **Voorzitter**: Dat is nog actueel! Vandaag wordt het in de Kamer behandeld!

A. Wij waren zeer vooruitstrevend in die dagen, Veronderstel, dat wij werden geattrapeerd. Wij hebben vergaderd bij de heer *Verschuur* thuis. Herhaaldelijk ook in de bestuurskamer van het Katholieke ziekenhuis in Utrecht. Wanneer wij werden overvallen, zou gevraagd worden: Waarover spreken de heren? Daarom hadden wij tevoren uitgemaakt: dan spreken wij over de bedrijfsorganisatie. Wij probeerden deze zaak zo onschuldig mogelijk voor te stellen. Daarom heb ik altijd gezegd: „Bemoeien jullie je niet met de kwestie of wij contact met Engeland vinden. Ik doe mijn best. Als iemand meent een vingerwijzing te kunnen geven, hoor ik dat wel, maar niet hier. Als Politiek Convent gaan wij niet trachten contact met de overkant te krijgen.”

68023. De heer **Fens**: Heeft het Politiek Convent ook iets gedaan om de verzetsidee onder de bevolking levendig te houden?

A. In wezen niet. Alleen toen de Duitsers onze democratische Staatsinstellingen kapotmaakten en trachtten de leidersgedachte ingang te doen vinden, hebben wij als politieke partijen gezegd: Dat mogen onze aanhangers niet aanvaarden. Dat lag in de lijn van de politieke partijen. Toen de Staatsinstellingen werden aangetast, was het juist, dat de politieke partijen daarover een oordeel gaven en dat was afwijzend. Het was onze taak een standpunt in te nemen tegen de Nederlandse Unie, die de lijn van de geringste weerstand zocht. Ik wil de Nederlandse Unie natuurlijk niet helemaal disqualificeren, maar ik heb het uitsluitend over de ervaringen, die wij met de leiding van de Nederlandse Unie hebben opgedaan.

68024. De **Voorzitter**: Er is, voornamelijk in de eerste tijd, nog een ander vraagstuk geweest: de verhouding tot de secretarissen-generaal.

A. Zeer juist. Ik mag er aan herinneren, dat professor *Telders*, die wij tot onze spijt door zijn arrestatie uit het Politiek Convent hebben zien gaan en die wij daarna helemaal hebben moeten missen, aan de secretarissen-generaal een uitvoerige nota heeft doen toekomen, waarin hij hen op hun staatsrechtelijke plichten heeft gewezen. Dat was zeer in het begin.

68025. De **Voorzitter**: Die secretarissen-generaal hadden nu eenmaal die positie gekregen. Zij hadden er niet om gevraagd. Eerst hadden zij een positie onder generaal *Winkelman*. Dat was niet zo erg, maar toen deze verdween en *Seyss-Inquart* kwam, werden ze eigenlijk organen van de bezettende macht. Nu zijn er in die tijd alle mogelijke gedachten en ideeën geweest over de vraag: hoe men de secretarissen-generaal eventueel zou kunnen steunen. Er is ook de gedachte geweest om tot een soort van bewind te komen. Is er in het Politiek Convent nooit over gesproken om een contact tot stand te brengen tussen de secretarissen-generaal en het Politiek Convent, zodat de secretarissen-generaal, die van huis uit ambtenaren waren, toch een zekere steun zouden hebben bij de behandeling van vraagstukken met een politieke inslag? Ik begrijp, dat, toen eenmaal bij de secretarissen-generaal het nationaal-socialistisch element begon door te dringen, het geheel anders kwam te liggen, maar zo was het in het eerst niet.

A. Het eerste ogenblik was er veel contact, niet in die zin, dat wij hen in onze vergaderingen haalden, maar wel in deze zin, dat bepaalde leden met de secretarissen-generaal contact onderhielden. De mening, die in het Politiek Convent heerste, was deze: de grootst mogelijke reserve en geen enkele concessie, die wezenlijk is. Daarover is het conflict uitgebroken, want zij hebben concessies gedaan, die wezenlijk waren. Met de heer *Ringers* hebben wij vrij veel contact gehad. Deze heeft de wederopbouw als een soort van illegale organisatie uitgebouwd. Wij hebben met de secretarissen-generaal in zoverre contact gehad, dat wij hun een nota hebben doen toekomen. Het was een prachtstuk, dat *Telders* geschreven heeft. Hij heeft op

uitstekende wijze hun positie geschetst. Wij hebben niet geëist, dat zij hun functie zouden neerleggen, maar wij hebben hen aangespoord tot de grootst mogelijke gematigdheid en tot de grootst mogelijke argwaan tegenover de Duitsers. Een soort van Regering, waarover wel is gesproken, hebben wij in het Politiek Convent afgewezen. U weet, dat daarbij de naam van de heer *Colijn* herhaaldelijk is opgedoken. Deze heeft er geen seconde aan gedacht. We zijn het altijd op voortreffelijke wijze eens over al deze punten geweest.

Het stuk, dat u hier heeft, is van 6 November 1940. U ziet dus, dat wij er vrij uitvoerig over hebben gesproken.

68026. De **Voorzitter**: Naarmate de tijd vorderde, werd het contact vermoedelijk minder?

A. Ja. Daartoe gaven de heren zelf aanleiding. Wij kregen herhaaldelijk klachten, dat ambtenaren bezig waren het zaakje te saboteren. In het politieke contact is heel plezierig gepraat over het naoorlogse programma. Er kwam toen in het land in bepaalde kringen een stroming op, die aan het kiesrecht wilde tornen, maar wij hadden als vertegenwoordigers van de zes politieke partijen natuurlijk geen zin daaraan een spoor van medewerking te verlenen. Dit gaf een krachtige steun aan het plan om een afgezant van ons naar Engeland te sturen.

Ik herinner mij, dat er in het Politiek Convent is gesproken over de mogelijkheid, tot diep ingrijpende sociale hervormingen te komen, bijv. over de noodzakelijkheid van een minimumloon als grondslag van levensstandaard. Al die dingen zijn bediscussieerd om ons te oriënteren. Maar bij ons is toen toch wel duidelijk geworden, dat wij nog iets meer moesten doen dan dit contact te onderhouden, ten einde concreet voor te bereiden, wat wij zouden gaan doen, als de dag van de bevrijding was gekomen. Wij hadden aanvankelijk het gevoel, dat dit uitsluitend moest worden gedaan door het politiek contact. Maar wij kregen van een paar kanten de mededeling, dat men zich er ook elders mee bezighield. Er was bij voorbeeld een heel kleine groep, bestaande uit *Ringers* en *Menten*, de directeur van Pierson — ik meen, dat de groep inderdaad niet groter was dan deze twee —, die zich van een ander rekenschap had gegeven; zij werd daarin gesteund door prof. *Scholten* in Amsterdam, die een hele club om zich had verzameld. Aan de discussies in deze laatste groep heeft ook *Wiardi Beckman* nog deelgenomen. Die groep ging uit van de gedachte: wij moeten iets voorbereiden voor de dag van de bevrijding. Dit heeft in het Politiek Convent wel even tot een zekere moeilijkheid aanleiding gegeven, want hier stond men op het standpunt: hiervoor zijn wij toch de aangewezenen en dit moeten wij niet aan zo'n stelletje niet politiek geschoolden overlaten. Men had de indruk: deze groepen gaan onder onze politieke duiven schieten! *Schouten* en ik hadden van de aanvang het gevoel, dat het niet tactisch zou zijn hen buiten onze plannen te laten. Er was immers een zekere stroming vooringenomen tegenover de politieke partijen, die men — ik meen: ten onrechte — de schuld gaf van de moeilijkheden der neutraliteitspolitiek, van de slapheden tegenover de N.S.B., van de werkloosheids-crisis, enz. Er was dus een stroming contra de politieke partijen en deze zat voor een deel ook in de Nederlandse Unie.

Toen hebben de heren *Ringers* en *Menten* de stelling verdedigd, „Wij ontkennen niet, dat de politieke partijen in de toekomst een taak zullen hebben. Daarvan zijn wij overtuigd. Zie ons niet als lieden, die de politieke partijen willen uitschakelen en een of ander autoritair bewind willen stichten. Maar wij hebben wel het gevoel, dat het verstandig zou zijn, wanneer op de dag van de bevrijding een comité zich tot het Nederlandse volk zou wenden, een comité, bestaande uit leden, ten aanzien van wie vaststaat, dat geen hunner een politieke functie in de toekomst verlangt.”

De heer *Menten* heeft goed volgehouden, maar de heer *Ringers* is later toch Minister geworden, zij het niet in de laatste plaats omdat van meer dan één zijde, vanuit de politieke partijen, de nodige druk werd uitgeoefend. Zij stonden op het standpunt: Die leden moeten zich straks per se niet begeven in het politieke leven, maar zij moeten het vacuum opvullen.

68027. De **Voorzitter**: Dat waren soortgelijke gedachten als in de O.D. leefden.

A. In de O.D. stond men veel vijandiger tegenover de politieke partijen. Ik zeg zonder reserve: in de O.D. moest je zien een prototype van de militaire dictatuur. Die kereltjes daar speelden met die gedachte, nogal onnozel, maar zij deden het. Ik sprak al over die luitenant — een pracht van een jongen overigens, een jaar of 30 oud —, die mij zeide: „Maar mijnheer *Vorrink*, het komt toch niet meer voor, dat wij straks met algemeen kiesrecht ern Kamer kiezen? Dat is toch voor goed afgelopen!” Dat soort lui had elkaar daar gevonden. Het was een steiletje politieke analphabeten.

68028. Jonkvrouwe **Wtiewaall van Stoetwegen**: Hoe wilde men dan de Kamer kiezen?

A. Die wiiden zij niet hebben. Zij hadden zich Koninklijke Kabinetten voorgesteld.

68029. De heer **Fens**: Is uw indruk, dat in alle afdelingen van de O.D. deze stemming heerste?

A. In een gedeelte van de top. Ik heb in Brabant in spionage- en sabotagekwesities samengewerkt met mensen van de O.D. en dat waren prachtkerels. Zij zetten heel grote ogen op, toen ik hun vertelde, dat dat in de hoofden van de heren **Röell** en **Six** rondspookte. Die kerels werden gebruikt en misbruikt.

68030. De heer **Fens**: Dat wilde ik gaarne van u horen, omdat ik in het zuiden inderdaad een andere ondervinding heb gehad.

A. Ik heb zelf b.v. in Breda die ondervinding opgedaan. Maar bij de leiding van de O.D. was het anders.

Het streven van de heren **Ringers** en **Menten** was oprecht. **Schouten** en ik hebben gefungeerd als verbindingsmannen tussen de heren **Ringers** en **Menten** enerzijds en prof. **Scholten** en de zijnen anderzijds. Daaruit is voortgekomen de stichting van het eerste Nationale Comité. Dat is voor het eerst volledig bijeen geweest ten huize van prof. **Schermerhorn** in Delft. Dat was vrij gevaarlijk. Er bevonden zich daar toen een stuk of twintig mensen, leden van de politieke partijen plus vertegenwoordigers van de beide andere groepen. Dat comité is toen zijn werkzaamheden begonnen en liet heeft zeer actief alles er op gezet om verbinding met Engeland te krijgen. Ik heb daarom *van der Waals* volgepompt en hem met X rapporten uitgerust, omdat wij verschrikkelijk graag wilden, dat men in Engeland zou weten, wat er aan de hand was. Wij hadden de zekerheid, dat de heren van de O.D. voortreffelijke verbindingen met Engeland hadden en dat men in Engeland dus een volkomen scheve voorstelling had van de werkelijke politieke verhoudingen in Nederland. Men moest in Engeland weten, dat de bona fide vertegenwoordigers van het Nederlandse politieke leven actief waren en zich voorbereidden op hun taak en alleen wachtten op instructies uit Londen.

Het comité heeft verbindingen onderhouden met de Commissarissen der Koningin, met de burgemeesters van de grote steden — voor zover betrouwbaar — en ook met hoofdcommissarissen van politie in de grote steden. Op die manier hebben wij getracht een en ander te organiseren, totdat het op 1 April 1943 spaak liep, toen wij allen gearresteerd werden.

68031. Jonkvrouwe **Wtiewaall van Stoetwegen**: Toen u *van der Waals* ontmoette, wat voor indruk had u toen van hem?

A. Ik kan niet spreken van een eerste indruk. De indruk was niet al te gunstig, maar de eerste keren heeft hij niet van die gekke streken uitgehaald. Later kwam hij met een gedemonteerde Engelse stengun om ons te overtuigen hoe serieus het was. Ik heb gezegd, dat, als hij het nog eens aeed, het met onze relaties uit zou zijn.

Iemand, die in de illegaliteit ging, daar loopt, generaliserend gesproken, een streep door. Een normaal mens gaat achter de kachel zitten, steekt een pijp op en wacht tot de storm over is. Die gehele gewrongen voorstelling, dat het Nederlandse volk zo goed is geweest, is er naast. Het Nederlandse volk is een stelletje gewone doorsneemensen met een allermiserabelste mentaliteit geweest. De meesten hebben gedacht: als het mijn tijd maar uit duurt. Maar er is een laagje van mensen geweest, door wie een streep liep, d.w.z. die bereid waren hun leven en dat van hun familie in gevaar te brengen. Dat is de achtergrond van de erfenis van de B.S. geweest. Want toen de bezetting voorbij was, de gewone burger weer achter zijn kachelteje vandaan kwam en ook de B.S.-er zijn functie in de maatschappij moest vervullen, toen kon men met een aantal van hen niets beginnen. Zij vallen ons, als Kamerleden, thans nog ieder ogenblik lastig. Het verschil tussen abnormale en normale tijden zien ze niet. Ze begrijpen niet, dat het voor de gezapige burger nu weer een tijd is, waarin deze burgerman weer aan de beurt is. Er zijn maar weinig mensen, die die twee functies kunnen verenigen. Gelukkig zijn er nog enigen, die dit kunnen. Misschien zijn wij, zoals wij hier zitten, daartoe in staat. Ik vond dus van *van der Waals*, dat er wel een streep doorliep, maar dat deed het bij ons allemaal.

68032. Jonkvrouwe **Wtiewaall van Stoetwegen**: Ik bedoel: vond u hem onbetrouwbaar?

A. Daar had ik geen reden voor. Als men zegt: op die en die avond wil ik een bericht over Radio-Oranje hebben en dit gebeurt,

dan blijkt daaruit, dat men met elkaar in zee kan gaan. Ik had een weg kunnen vinden om het te checken, maar ik had het al drie keer meegemaakt en het was drie keer goed gegaan. Maar een prettige indruk had ik niet van hem. Hij kwam met een stengun aan in de tijd, toen ze in de treinen doorlopend de reizigers controleerden. Ik zei: wat stel je je voor te doen, als ze dit bij je vinden? Hij zei: dan schiet ik ze overhoop. Onder zijn oksel had hij een knol van een revolver verborgen. Dat verbood ik hem ook, want ik wilde niet gearresteerd worden in het bijzijn van een vriend, die zo zwaar gewapend was.

68033. Jonkvrouwe **Wtiewaall van Stoetwegen**: Had u, toen u gearresteerd werd, door, dat hij het was?

A. Het heeft twee dagen geduurd, voordat ik alle kaartjes bij elkaar gelegd had. Je moest alles passen en meten voordat je kon zeggen: die is het. Hij zat geboeid naast mij in de auto. Zo werden wij naar Haaren vervoerd. De eerste twijfel ontstond, doordat ik mij herinnerde, dat hij indertijd gezegd had: als ze mij ooit arresteren, schiet ik alles overhoop. Hij had die morgen ook zijn revolver bij zich. In elk geval heeft hij kans gezien, de zekering van die revolver los te maken. Hij lag in de hoek en ik zag hem daar scharrelen en hoorde in eens de klik van de revolver. Er zaten echter drie van die S.S.-kerels gewapend tegenover ons. Ik dacht: is hij gek geworden? Als ik die klik hoor, dan kunnen die S.S.-mannen het ook horen, maar daarop werd niet gereageerd. Zou men ook niet hebben gereageerd, als het van mij was geweest? Na drie dagen had ik door, dat het mis was. Dit heb ik ook gezegd bij het verhoor. Ik heb gezegd: scheidt u maar uit en legt u de papieren maar over.

Van Tijen was door het Nationaal Comité aangezocht om zich beschikbaar te stellen om naar Engeland te worden overgebracht door bemiddeling van onze vriend *van der Waals*. Ik had hem voorzien van gegevens van alle mogelijke Departementen. Van een aantal Departementsambtenaren had ik verslagen gekregen omtrent de toestand daar en hetgeen de moffen hadden uitgericht. Ik had ook een heel dik rapport over de Joden ontvangen van de Joodse Raad. Dit zal allemaal in één pak.

Ik heb tegen de S.D. gezegd: wat wilt u eigenlijk van mij horen? Leest u maar voor. Het was nog veel interessanter, want er zaten ook rapporten bij, die ik zelf had geschreven. Ik heb dus gezegd: kijk maar in dat pak!

68034. De **Voorzitter**: Ik zou thans gaarne een poging willen doen om de berichtgeving, die van het Nationaal Comité naar Londen is uitgegaan, te reconstrueren.

Ik heb begrepen, dat u, toen u eenmaal *van der Waals* had, heeft gedacht: nu heb ik een vlugge manier van verbinding. U dacht: ik kan telegrammen sturen! en u heeft van een andere manier geen gebruik gemaakt. De Zwitserse weg werkte toen. Had u daar op kunnen komen?

A. Inderdaad, daar werkte **Menten**. Er is langs de Zwitserse weg een bericht gegaan over het bestaan van het Nationaal Comité. Ik herinner mij, dat wij een keer bij **Menten** thuis in Warmond waren en schuilnamen bedachten ten behoeve van de leden van de Ministeraad in Londen, zodat iedereen de samenstelling wel kon reconstrueren.

68035. De heer **Fens**: Heeft u nooit van de twee verbindingen tegelijk gebruik gemaakt?

A. Neen. Het is jammer, maar ik maakte er een beginsel van, dat ik mij nooit inliet met twee groepen tegelijk. Ik heb het toegejuicht, dat **Menten** het heeft gedaan en er in is geslaagd, maar ik heb het niet gedaan. De enige weg, die ik wel heb gebruikt, is die over Delfzijl. Hierin zat mijn vriend **Beelaerts van Blokland**.

Ik zou u de gegevens, die ik voor mij heb, willen overhandigen. Ik meen, dat dit alleen telegrammen zijn.

68036. De **Voorzitter**: Wat is er nu via de Zwitserse weg gegaan en wat door middel van die telegrammen? In het stuk, dat u vóór u hebt, vindt u eerst een van u afkomstig telegram aan de Koningin en dat wordt gevolgd door enige andere telegrammen.

A. Ik kan het werkelijk niet precies allemaal zeggen. Ik herinner mij die telegrammen zeer goed. Ik ben werkelijk verlangend naar het rapport van de commissie. Dan zie ik nog eens wat. Die schooliers, *van der Waals* c.s., hebben werkelijk series telegrammen doorgestuurd!

68037. De **Voorzitter**: Dat is ons volkomen duidelijk geworden. Er is zelfs een discussie geweest met Londen over de kwestie, dat de telegrammen te lang waren.

A. Hebt u dat ook gehoord? Ik heb mij toen ook aan de wens van Londen gehouden. Ik heb daarna kortere telegrammen gestuurd. Maar u hebt de tekst van al die telegrammen! Ik moet nog afschriften van die telegrammen hebben. Die spullen had ik in mijn onderduikadres, toen ik op 1 April gearresteerd werd.

68038. De **Voorzitter**: Er heeft zich blijkbaar met betrekking tot de discussie met Londen nog het volgende voorgedaan. U had in een van die telegrammen ook iets verteld over de Jodenvervolging in Nederland. Volgens de Duitsers, die wij hebben gehoord, is toen uit Londen het bericht teruggekomen, dat men voor dergelijke politieke berichten geen interesse had en dat militaire inlichtingen veel belangrijker waren. Dat was op zich zelf begrijpelijk, want het gold hier een verbinding met S.O.E., welke dienst zich speciaal het aanwakkeren van de verzetsorganisaties en de sabotage tot taak stelde. Deze dienst kreeg nu al die politieke telegrammen toegezonden. Aan de Duitse kant had men leedvermaak, dat uit Londen het bericht kwam, dat men voor die politieke berichten geen interesse had. Volgens *Schreieder* zou *Rauter* hebben gezegd: Wat is het vreselijk jammer, dat wij dat niet kunnen publiceren!

Wat is u daarvan bekend geworden?

A. Wat u mij thans vertelt, is mij bekend, maar ik wist natuurlijk niet — ik heb het toen geloofd en ik hoor nu, dat ik het mag blijven geloven, maar na mijn arrestatie dacht ik: wat heeft *van der Waals* gelogen —, dat het inderdaad juist is, dat ze van Londen uit die opmerking hebben gemaakt.

68039. De **Voorzitter**: Ten minste, *Schreieder* heeft het verteld. Door u werden berichten gestuurd met een bepaalde politieke inhoud. Heeft Londen op geen andere wijze gereageerd met een bericht, dat op de inhoud betrekking had?

A. Toen het met de Jodenvervolgingen zo slecht ging, heb ik gezegd: er is maar één mogelijkheid om die heren tam te krijgen en dat is, dat jullie van Londen uit voor de radio aankondigt een precies uitgestippelde represaille-actie. Jullie zult moeten mededelen, dat, wanneer de Jodenvervolgingen en de desorganisatie van Nederland niet ophouden, op die en die dag die en die stad zal worden uitgeroeid. Ik heb gezegd: een dergelijke aankondiging vergroot het risico, maar wij moeten als een beschaafde natie op het standpunt staan, dat de bevolking zich moet kunnen redden, maar de stad gaat er aan. Dat is in een telegram verwerkt. Het is mogelijk, dat ze het telegram te lang vonden. Daarop is de mededeling gekomen, dat men dat politiek te gevaarlijk vond, dat men bang was voor represailles van Duitse kant.

68040. De **Voorzitter**: Dat kan misschien een Duitse „vertaling” van het antwoord geweest zijn, die men aan u gaf. Misschien luidde het antwoord inderdaad, zoals *Schreieder* het thans zegt en heeft men u een „vrije” parafraze gegeven.

A. Dat is mogelijk, maar wij kregen de indruk: men doet weer niets, men laat de deportatie van Nederlanders en de Jodenvervolgingen toe. Ik had willen laten mededelen: Het moet uit zijn en indien het niet uit is, dan zullen wij ons er niet bij neerleggen. Ik had het gevoel, dat die schavuiten alleen voor die taal toegankelijk waren. Als je bewust aankondigt: dit en dat zal gebeuren, dan zullen zij zich afvragen: wat moeten we doen? Bij de Russische politiek is het hetzelfde; als je *Stalin* een grote bek geeft, dan bereik je hetzelfde. Aan de wereldopinie is hun wel degelijk iets gelegen. Het was een van de grieven, die wij tegen de Regering hadden: altijd met bedenkingen aankomen tegen ingrijpende acties.

68041. De **Voorzitter**: Er is bij de verhoren van de Duitsers enige malen nog een ander punt ter sprake gekomen, nl. of er in die telegramwisseling ook sprake is geweest van een vraag van het Nationaal Comité aan de Regering te Londen, of het Nationaal Comité geautoriseerd zou kunnen worden om een bepaalde functie te verrichten op het moment van de bevrijding en of op deze vraag een antwoord gekomen is. De mededelingen door *Schreieder*, hierover aan onze commissie gedaan, luiden voor driekwart bevestigend. Hij is er echter niet zo positief in als in vele andere dingen, zodat ik altijd nog het gevoel heb: is het antwoord wel via deze telegramwisseling gekomen?

A. Naar mijn overtuiging is het wel gekomen, maar ik meen, dat *Menten* nog stukken over deze kwestie heeft. Ik moet mij sterk vergissen, als hij er niet een soort van archief op nahoudt, juist van deze aangelegenheid.

68042. De **Voorzitter**: Meent u, dat dit in de telegramwisseling is gebeurd of dat een en ander over de landweg is gegaan?

A. Neen, ik meen mij zeer nadrukkelijk te herinneren, dat men zei: wij zijn geautoriseerd, maar toch met het gevoel: wij hebben de O.D. nog niet helemaal de nek omgedraaid. Een zekere mentale reserve was er toch aanwezig. U moet niet vergeten: wij waren nog in April 1943 en toen moest er nog heel wat gebeuren. Wij hebben in zekere zin het pionierswerk moeten verrichten.

68043. De **Voorzitter**: Wij hebben indertijd ook met de heer *van Looi* die telegramwisseling van Januari 1943 besproken. Ik heb hem toen gevraagd: was er nu één telegram of is er een aantal afzonderlijke telegrammen verzonden? De mogelijkheid bestaat natuurlijk ook, dat men van uw kant één groot telegram voor de overkant heeft gehad en dat er tenslotte afzonderlijke telegrammen zijn gegaan in verband met het verzoek, niet zo lang achter elkaar te seinen. Het is dus mogelijk, dat het telegram in stukjes is geknipt. Weet u hiervan nog iets?

A. Neen. Ik weet zeer goed, dat er een discussie over is geweest, en toen heb ik mijn telegrammen (het waren er dikwijls tien of twaalf tegelijk) opzettelijk korter geformuleerd. Hoe het precies is gebeurd, herinner ik me niet meer. Ik meen, dat *van der Waals* zei: wij hebben het helemaal overgeseind, maar wij hebben het uit elkaar moeten gooien, want het was te veel. Dit was natuurlijk een technische kwestie.

68044. De **Voorzitter**: U zegt: „Dat is een technische kwestie”, maar hier zit toch meer achter. Aangezien men aan de overkant aan de agenten de opdracht had gegeven niet langer dan 10 minuten in de lucht te blijven en men nu uit Nederland telegrammen kreeg, die aanmerkelijk langer tijd voor het overseinen nodig hadden, rijst de vraag, of men zich aan de overkant niet had moeten afvragen: Is dat wel in orde? Daarom is het van belang deze gang van zaken te reconstrueren. Het ongeluk wil, dat wij daarin nog niet geslaagd zijn, omdat ook de heer *van Looi* dit niet precies weet.

A. Ik zat niet bij de verzending. De enige, die het weten kan, is *van der Waals* zelf.

De **Voorzitter**: Het is de vraag, of dat de meest waardevolle getuige is.

A. Maar als hij niet weet waarom u het vraagt! Dat men die telegrammen te lang vond, herinner ik mij heel goed. Ik heb ze daarna ook korter geformuleerd.

68045. De **Voorzitter**: Is u door *van der Waals* medegedreld: „Ik kan die telegrammen niet in die lange vorm verzenden, dat zou argwaan wekken aan de overkant”, of heeft hij gezegd: „Ik heb van de overkant de waarschuwing gekregen, dat ik niet zulke lange telegrammen moet sturen.”?

A. Dat laatste. Het eerste heeft hij natuurlijk niet medegedeeld. Als hij mij verteld had, dat het wantrouwen zou wekken. . .

68046. De **Voorzitter**: Dat kon heel goed. Hij kon zeggen: „Wij, agenten, hebben de instructie, niet langer dan 10 minuten in de lucht te blijven; zo'n lang telegram kan ik niet versturen.” Dat is heel wat anders dan wanneer hij gezegd zou hebben: „Ik heb getracht dat telegram te verzenden, maar ik ben door de overkant gewaarschuwd, dat het niet mocht.” Dat is een zeer groot verschil, want als men aan de overkant tegen een agent gaat zeggen: „Maak het wat korter”, dan geeft men eigenlijk een veiligheidstoets, die men heeft, uit de hand. Men had aan de overkant niet moeten zeggen tegen de agent: „Maak het wat korter.” Men had zich moeten afvragen: „Is er met die agent iets aan de hand?” Wat *van der Waals* aan u heeft gezegd, is dus wel van groot belang. Maar het is misschien niet zo gemakkelijk te reconstrueren.

A. Ik durf het niet pertinent te beweren. Ik heb niet de herinnering, dat hij heeft gezegd: „Ze hebben mij van de overkant gezegd, dat de telegrammen te lang zijn.” Ik heb eerder de herinnering, dat hij zelf gezegd heeft: „Ze zijn te lang.” Dit zou *van Looi* moeten weten, want de eerste serie heeft *van Looi* nog weer eens onder handen genomen. Ik heb de tekst gemaakt en *van Looi*, die vroeger van beroep telegrafist op het telegraafkantoor in den Haag is geweest, heeft er een gecompriëerde versie van gemaakt. Zij hebben samen

de zaak zitten bekijken en hebben nagegaan, hoe zij het het best konden doen. Ik herinner mij niet, dat *van der Waals* gezegd zou hebben: „Ze hebben van de overkaiit gezegd: Je moet niet zulke lange telegrammen zenden." Maar ik durf er niet voor in te staan.

68047. De **Voorzitter**: De andere kwestie, waarover wij het een ogenblik geleden hadden, hebben wij ook nog met de heer *van Looi* besproken. Ik heb hem voorgelezen een gedeelte van het verhoor van *Schreieder*, nl. dit gedeelte:

„*Koos Vorrink* sprak daarin" — in het eerste telegram — „over het Nationale Comité en over de toestemming van de kant van de Nederlandse Regering en de toestemming is gekomen.

De **Voorzitter**: De toestemming om hier een bewind te vormen?

A. Ja. De toestemming tot opbouw van dit Nationale Comité en tot de arbeid van dit Nationale Comité is dus vanuit Londen gegeven.

De **Voorzitter**: En die hebt u doorgegeven aan *Vorrink*?

A. Ja. Ik heb ze aan *Vorrink* doorgegeven. Ik was practisch slechts, hoe zal ik het zeggen, de postbode."

Maar nu heeft de heer *van Looi*, toen ik dit voorlegde, gezegd:

„Ik heb een proces meegemaakt, waarin *Schreieder* optrad, en ik moet zeggen: hij heeft een uitstekend geheugen. Maar hier bedriegt zijn geheugen hem toch. Dat is stellig niet waar."

Ik heb toen gezegd:

„Dus volgens u is daarop geen reactie gekomen?"

De heer *van Looi* antwoordde toen:

„Er is zelfs in die vorm geen telegram uitgezonden. Er is geen telegram uitgezonden over een na de oorlog te vormen bewind. Maar *Schreieder* heeft natuurlijk ook gelezen de schrifturen, die *Vorrink* heeft meegegeven — de moeilijkheid is, dat je altijd rekening moet houden met het feit, dat het allemaal „fake" was — aan de z.g. naar Engeland vertrekkende *van der Waals* en daarin werd inderdaad wel gesproken over de opvulling van het vacuum tussen de Duitse nederlaag en het overkomen van de Nederlandse Regering."

Volgens de heer *van Looi* zou dus de vraag in zake de taak van het Nationaal Comité en de autorisatie, die daarop van Londen moest komen, gesteld zijn in de documenten, die in handen van de Duitsers zijn gevallen en niet in de telegrammen, terwijl *Schreieder* zegt, dat het in de telegrammen is gebeurd.

A. Ik geloof, dat deze zaak opgelost kan worden. Ik meen, dat ik de tekst van die telegrammen heb. Ik meen, dat wel degelijk over het Nationaal Comité een telegram is verzonden. Daarin is *van Looi* fout.

De **Voorzitter**: Wij zouden het op prijs stellen, als u ons dat telegram toestuurt.

A. Dat wil ik gaarne doen.

68018. De **Voorzitter**: Ik heb hier een rapport, dat blijkbaar in November 1942 door het Nationaal Comité naar Londen is gezonden benevens enige andere daarmede verband houdende stukken. Onder deze laatste bevindt zich een telegram, dat te Londen ontvangen is op 13 Maart 1943 en een vervolg is op een telegram van 5 Maart. Daarin wordt gezegd, dat het Nationaal Comité ons een schriftelijke volmacht van de Regering vraagt. Kent u dit telegram?

A. Ik weet het niet. Dit is afkomstig uit de kring van het Nationaal Comité.

68049. De **Voorzitter**: Het refereert aan een antwoord van Londen aan het Burgercomité via Zwitserland in December 1942.

A. Dit is zeer goed mogelijk. De heer *Menten* heeft de weg over Zwitserland georganiseerd. Hij kende onze gezant in Zwitserland zeer goed en hij zat in het bestuur van het Beatrix-lyceum. Het dagelijks bestuur had zich zelfs geconstitueerd als bestuur van het Beatrix-lyceum, mede voor het geval, dat wij zouden worden overvallen.

68050. De **Voorzitter**: Er worden in het telegram van 13 Maart 1943 zelfs enkele namen genoemd.

A. Dit verbaast mij ook, omdat zij over het algemeen nogal voorzichtig waren.

68051. De **Voorzitter**: Verder vindt u in deze stukken een persoonlijke boodschap van de Koningin voor het Nationaal Comité, die het Nationaal Comité echter niet heeft ontvangen, want er staat op het origineel een aantekening in potlood: niet doorgegaan wegens arrestaties in het Nationaal Comité. Die boodschap vangt als volgt aan:

„Hare Majesteit dankt voor telegram en nam kennis van rapport N.C. 1 B, waarvan 3900 woorden ontvangen en vernam met instemming vorming Nationaal Comité."

A. Ik geloof, dat van *Looi* zich vergist. Dit moet mijn telegram zijn. Ik had al die telegrammen gekenschetst met nummers en letters.

De **Voorzitter**: Wij zullen trachten dit nader te reconstrueren aan de hand van de gegevens, die wij nog van u krijgen.

A. Ik meen, dat *Menten* er nog een dossier op nahoudt. Ik meen, dat hij het aan de Koningin cadeau wilde doen.

68052. De **Voorzitter**: Hebben wij thans van de tijd tot de 1ste April 1943 de aspecten, die voor ons en u van belang zijn, voldoende behandeld?

A. Ik geloof het wel.

68053. De **Voorzitter**: Dan zou ik u nog willen vragen, wat het naspel van deze zaak is geweest met betrekking tot u zelf, d.w.z. hoe zich de zaak heeft toegeleden, nadat u gearresteerd bent. U bent dus 1 April 1943 gearresteerd en door de Duitsers geconfronteerd met al dat materiaal, dat natuurlijk verpletterend was. Hoe heeft zich dat verder toegeleden?

A. Enkele dagen na de arrestatie stond voor mij vast, dat *van der Waals* ons verraden had. Ik heb toen direct het standpunt ingenomen tegenover de Duitsers: Ik behoef niets meer te vertellen, de hele zaak ligt daar. *Van der Waals* had een volledig inzicht van alles, wat maar te weten was over het Nationaal Comité, hij wist van alle illegale geschriften, die ik had uitgegeven en illegale geschriften van anderen, die ik had verzameld, ten aanzien waarvan ik het nuttig vond ze aan de Regering door te zenden en bovendien beschikte hij over een uitgebreid overzicht van mijn persoonlijke verbindingen met allerlei spionage- en sabotagegroepen. Daarbij kwam, dat deze mijnheer ook de rol van provocateur had gespeeld. Dat heb ik in Rotterdam tijdens het proces-*van der Waals* ook naar voren gebracht. Ik heb tegen de man, die ons verhoorde, gezegd: Ik vind het logisch, dat jullie getracht hebt ons te pakken te krijgen, maar ik vind het minderwaardig, dat jullie zo gemeen zijn geweest om ons een provocateur op ons dak te sturen. *Van der Waals* had nl. getracht mij een revolver of een ander wapen in de hand te drukken. Dat zelfde heeft hij geprobeerd bij mijn vriend *van Looi*. Ik meen, dat deze daarop ook is ingegaan. *Van der Waals* heeft ook getracht mij geld aan te smeren. Ik was juist aan het einde van het bedrag, dat ik via de heer *Menten* had gekregen voor het uitgeven van illegale lectuur. Ik had terloops tegen *van der Waals* gezegd: Ik zit wat krap. De volgende keer kwam hij met dat aanbod. Ik heb gezegd: Laten wij afspreken, dat ik geen geld van je krijg. Die reserve heb ik steeds in acht genomen. Hij heeft eetracht mij geld op te dringen om een argument in handen te hebben.

Het ergste, dat hij heeft uitgespookt, was het volgende. *Van der Waals* zei in Februari/Maart 1943: „De invasie is op komst en het is nodig, dat wij nu organiseren een aantal groepen, die bereid zijn, vóórdat de invasielegers er zijn, een aantal sabotagedaden te organiseren". Ik was met een aantal van deze knapen al lang in verbinding. Ik heb er over nagedacht en ik heb hem toen gezegd: „Laten wij afspreken, dat ik je alleen in contact breng met lieden in Leeuwarden, Groningen en andere provinciale hoofdsteden, die in staat zijn dat te organiseren en dat de rest aan hen wordt overgelaten". Dit om hem met een minimum aantal personen in aanraking te doen komen. Dat heeft toch noodlottig uitgepakt. Ik heb hem inderdaad zes, zeven of acht namen genoemd, waarop hij toen een heel plan heeft ontworpen, samen met *van Looi*, die veel met hem samenwerkte, om b.v. het transport van wapens, nodig voor die groepen, te organiseren. Zij hadden er altijd hele verhalen over. Er werden niet alleen wapens gedropt, maar de Engelse Regering was zo vriendelijk ook thee,

chocolade, enige paren schoenen, enz. te sturen. Inderdaad heeft *van der Waals* mij eens een bus uitstekende Engelse thee gebracht en een niet onaanzienlijke hoeveelheid Engelse chocolade, als bewijs, dat de zaak safe was.

In Arnhem heb ik toen een conferentie met hem gehad. De vorige avond hadden ze net zo'n gevalletje meegemaakt. Hij had, naar hij zeide, op de Veluwe, speciaal op de Kroondomeinen, een grote opslagplaats van wapens en die wapens moesten nu naar de verschillende plaatsen gedirigeerd worden. Daarvoor moest ik de contactmensen leveren. Dat is de reden geweest, waarom hij er o.a. achter is gekomen, dat ik in verbinding stond met de heer *Groothoff*, de directeur van de Staatsmijnen. Ik had deze persoonlijk niet ontmoet — ik heb hem pas na de bevrijding leren kennen —, maar middels tussenpersonen had ik wel contact met hem.

Al die dingen heb ik in een uitvoerige nota aan de Duitsers weten. Dezen hebben daarvoor in optima forma hun excuus aangeboden. Dat was een uitvinding van mijnheer zelf. Dat was niet zijn opdracht.

68054. De **Voorzitter**: Wie distantieerden zich daarvan?

A. *Schreieder* en zijn vriendjes. Dat was een uitvinding van *van der Waals*. Daarvoor waren zij niet verantwoordelijk, zeiden zij. Dal vonden zij zelf ook geen methode. Ik had er plezier in, dat ik die discussie aan de gang had gebracht. Het Nationaal Comité werd dus gearresteerd. Ik zag het niet zo benauwd in, tenzij ze ons als gijzelaars wilden gebruiken, maar ik had het Nationaal Comité gelaten buiten alle wapenkwesties, zenders, enz. Ik zei: bemoei je daarmee niet, dat neem ik op me. Ze wisten alleen van de reis van *van Tijen*, want ik wilde, dat *van Tijen* in een vergadering van het Nationaal Comité de nodige inlichtingen kreeg over onze bedoelingen, opdat hij niet zou behoeven te zeggen: ik heb met die rooie *Vorriink* gesproken, maar opdat hij zou kunnen zeggen: ik heb met alle heren gesproken en dat is de mening van de vertegenwoordigers van de zes politieke partijen. Dat heeft hij ook gedaan. De kwartier van spionage en sabotage kwam echter alleen op mijn hoofd neer. Daarmede hadden de heren van het Nationaal Comité niets te maken gehad. Ik had in de gaten, dat het gevaar bestond, dat zij in het avontuur zouden worden meegesleept. Op de eerste dag heeft de Sachbearbeiter *Bartels* gezegd: „Mijnheer *Vorriink*, het staat a!s een paal boven water, het is ons niet om uw hoofd begonnen, wij wens-n alleen, dat de groep van u uitgeschakeld wordt en dat uw actie wordt lam gelegd." Nu is het gemakkelijk daarmede de draak te steken, maar het bleek mij hoe langer hoe meer, dat het een serieuze zaak was, dat ze ons niet wilden doodschieten. Dat wist ik de eerste dag niet. Ik heb er enige dagen plus nachten over lopen nadenken, maar het was voor mij acceptabel, dat zij op dat moment, toen ze alle politieke kopstukken te grazen hadden — en voor zover zij ze niet te pakken hadden, rekende ik er op, dat zij ze te pakken zouden krijgen — de overtuiging hadden: Wij kunnen hen niet in een proces verwikkelen, dat met de doodstraf eindigt. Zij waren nog niet in het hopeloze stadium, waarin ze in 1945 verkeerden. Ze hadden nog altijd de illusie: men kan op enigerlei wijze toch nog proberen, die lui aan onze kant te krijgen. Maar ik zat in de moeilijke situatie, dat ik het niet alleen weten moest voor de politieke figuren, maar voor alle anderen, met wie ik in rechtstreeks contact stond. Ik had o.a. contact met *Jan Verschuur* van de autobusonderneming, een voortreffelijke kerel, ook een Katholiek, die tonnen levensmiddelen aan de illegaliteit heeft geleverd en die prachtig sabotage- en spionnagerwerk heeft gedaan. Hij was een van de beste medewerkers. Ik had in Brabant een aantal andere medewerkers, die zeer actief hadden gespionneerd en van wie stukken in het pak zaten, dat *van der Waals* zo overgeleverd had aan *Schreieder*. Ze hadden dergelijke mensen zonder vorm van proces tegen de muur kunnen zetten. Dat zou in overeenstemming met het internationale recht geweest zijn. Ik stond in de positie, dat ik moest proberen het leven van allen te redden.

Door een combinatie van die twee groepen, de politieke en de verzetsgroep, maakte ik de meeste kans, dat ik de sabotage- en spionnagergroepen het leven zou redden. Achteraf is gebleken, dat ik dit juist heb gezien. Dat hield in, dat ik met die heren het spel moest spelen van een zekere openhartigheid te betrachten. Zij vroegen mij op een gegeven ogenblik, waar ik ondergedoken was geweest. Ik heb gezegd: dat is zeker om die ook in de pot te stoppen! Zij hebben mij bezworen, dat niet te zullen doen. Ik dacht: als ik ze kwaad maak, dan is het de vraag, of de stroming, die ons wel tegen de muur wil hebben, niet zal zeggen: die kerels vertikken het toch, openhartigheid te betrachten. Ik heb daarom besloten, ai mijn onderduikadressen te noemen; er is er niet één bezocht. Ik moet hier getuigen, dat mij niet één belofte is gedaan, die zij niet hebben gehouden. Op een lijstje stond nog een aantal namen van mensen,

die zij ook nog wilden halen. Hierbij was o.a. *Jan Peters*, de tegenwoordige secretaris van de Nederlandse Jeugdgenleenschap. Ik zei: wat moet je nu in 's-hemelsnaam met *Peters* beginnen; hij is zo onschuldig als een pasgeboren kind; hij heeft alleen weleens wat krantjes verspreid. Hierop heeft *Bartels* gezegd: dan zullen wij hem niet halen. Zij hebben hem ook niet gehaald. Zij hebben dus steeds aan het schaakbord gezeten en ik heb mij telkens afgevraagd: wat voor spelletje spelen zij toch? Mijn kameraden uit de eigenlijke illegaliteit, uit de verzetsbeweging, waren er onvoorwaardelijk aangegaan. Daarover had men zich ook niet kunnen beklagen. Een van mijn vrienden in Brabant had een stelletje tekeningen en photo's van de verdediging van Hoek van Holland en hierover zeiden de Duitsers: dit is vakwerk! Hij was met anderen tegen de lamp gelopen.

68055. De heer **Fens**: Wisten zij, wie daarvan de oorzaak was?

A. Zij zaten al gevangen. Daarbij was ook de tegenwoordige leider van de Wederopbouw in Brabant, mijn vriend *Hansen*, die in Helvoirt zat. *Jan Verschuur* is achteraf in Bergen-Belsen verongelukt.

68056. De **Voorzitter**: In een verhoor van de secretaresse van *May* staat te uwen opzichte het volgende:

„Hem was verzocht geworden, daar hij wist, waar zich ergens een koffer van zichzelf of een ander met materiaal bevond, welken de Duitsers niet zonder zijn toedoen in handen konden krijgen, een briefje te schrijven aan dengene, die op grond daarvan den koffer zou afgeven. Na langeren innerlijken strijd deed hij het, op grond waarvan weet ik niet.".

A. Dit is het beroemde geval met de koffer. U zult zich herinneren, dat deze in de verkiezingsactie van 1948 nog een rol heeft gespeeld, doordat men de beroemde koffer van *Vorriink* heeft uitgehangen aan de woonhuizen van onze communistische landgenoten.

Van der Waals was door een toeval op de hoogte gekomen van het bestaan van die koffer. Omdat ik zoveel schreef, had ik documentatiemateriaal nodig, maar ik moest het de deur uit doen, omdat het al te gevaarlijk werd. *Van der Waals* is tegenwoordig geweest bij een vrij oppervlakkig gesprek met de man, waar de koffer stond en die bang werd, zodat ik hem moest weghalen. In de rapporten, die *van der Waals* dagelijks schreef over de besprekingen, die hij met ons voerde, stond ook: er is een koffer met documenten.

Verder wist hij er niets van. Hij wist waar de koffer gestaan had. De koffer is gebracht naar een adres, dat ik zelf niet kende, ook als veiligheidsmaatregel, maar met de man, die de koffer wrgbracht, was met nadruk afgesproken, dat hij, als wij gearresteerd werden, of de inhoud zou vernietigen of de koffer op een onvindbare plaats zou opbergen. Er zat een zodanig stuk archief in, dat ik er nog om huilen kan, dat ik het kwijt ben. Het vervelende is geweest, dat de man aan onze afspraak niet heeft vastgehouden. Ik heb in de gevangenis direct nog mededelingen naar hem kunnen laten uitgaan. Tegenover mij in de gevangenis zat de leidster van de volksuniversiteit uit Rotterdam, juffrouw *van Dugteren*. Na twee uur had ik al contact met haar door het kijkgaatje. Zij zeide: Schrijf gauw een brief, morgen gaat de was weg en kan de buitenwereld worden ingelicht. Ik heb een brief geschreven aan de relaties buiten, waarin ik zei: Denk er om, alles vernietigen, zorg dat niets in handen van de Duitsers komt. Met de man was dus afgesproken: Zorg, dat de koffer verdwijnt, als je bemerkt, dat wij er niet zijn. Dat wij er niet meer waren, kon hij weten, want mijn broer had een afspraak met hem op de dag van de arrestatie en mijn broer verscheen niet. Vier of vijf dagen na de arrestatie kreeg hij van mij weer het bericht: Alles weg. Waar die geschiedenis met de koffer vele weken daarna soelde, had ik dus eigenlijk objectief het volste recht om te zeggen: Die koffer is er niet meer, laten de heren rustig naar dat adres gaan, zij vinden toch niets meer. Maar desondanks ben je toch bang en denk je: Ze mochten het eens nagelaten hebben, dan vinden de Duitsers de koffer toch. Daar gaf *Bartels* de verzekering overheen: Er gebeurt niets, als wij die koffer hebben, wij willen alleen op de hoogte zijn en al zitten er 1000 namen in, niemand van die mensen wordt lastig gevallen. Ik heb toen zitten zweten en zwoegen, tot ik mijn broer in de gevangenis er over kon spreken. Hij wist het adres. Ik heb hem gezegd: Ze vinden die koffer toch niet, maar ik moet zorgen, dat ik met de kerels kan blijven praten; ik moet hen niet tegen me in het harnas jagen; als de stemming, die nu welwillend is, omslaat, gebeuren er ongelukken. *Bartels* heeft toen kwansuis de kamer verlaten en mij gelegenheid gegeven tegen mijn broer te zeggen: Zeg het adres. Aldus geschiedde. Ze zijn op dat adres geweest en toen bleek, dat de koffer er nog was. De stukken waren in

een paar kisten geborgen en begraven. De mensen waren zo geïntimideerd, dat ze de zaak hebben opgegraven en de kisten hebben afgegeven. Geen van de mensen, wier namen in die documenten voorkwamen, is echter iets gepasseerd. De Duitsers hebben zich voor 100 pct. aan hun toezegging, dat niemand iets zou geschieden, gehouden. Er kwamen phantastisch veel namen in voor. Ik kreeg rapporten van alle mogelijke mensen. De namen van die mensen zaten bij de stukken. Het was zelfs zo erg, dat ik op het ogenblik nog niet geloof, dat de Duitsers die koffer werkelijk volledig in handen hebben gekregen. Dat kan ook blijken uit een voorbeeld. Ik had nl. een paar koeriers uitgezonden naar Duitsland. Ik had regelmatig contact met mensen, die in Duitsland reisden. Ik schreef ook artikelen naar aanleiding van de besprekingen, die ik met hen had. Nu had ik eens iemand bij mij gekregen, die mij zei: Ik geef nu wel telkens die informaties, maar wat gebeurt er met ons, Duitsers, als de oorlog afgelopen en voor Duitsland verloren is? Ik antwoordde: Dat hangt er van af, of er een werkelijke verzetsbeweging is in Duitsland; is dat het geval, dan komen jullie aan de conferentietafel anders te zitten dan wanneer jullie alles over je heen hebt laten gaan, hoewel ik weet, wat vele Duitsers in de jaren 1933—1939 hebben gedaan, toen de hele wereld plat op de buik lag voor mijnheer *Hitler*.

Toen heb ik een man uit Nederland naar Duitsland gestuurd, een van mijn relaties, iemand, die in de bonthandel werkzaam was en die daarom op de Leipziger Messe kon komen. Hij heeft mijn Duitse socialistische vrienden opgezocht. Ik moest weten wat mijn Duitse socialistische vrienden deden en ik moest weten wat er, als de boel in elkaar zakke, zou kunnen gebeuren. Ik heb uitvoerige rapporten gekregen. In die rapporten stonden de namen van die Duitse vrienden met hun adressen, maar er is niemand iets gepasseerd. Die vrienden leven nu nog. Er is niets gebeurd.

68057. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk nog de vraag, wàt er opgegraven is.

A. Ik ga zover, dat ik, aansluitende bij uw opmerking, verklaar, dit altijd nog niet te kunnen begrijpen. Ik ben na de bevrijding bij de mensen geweest, waar de koffer begraven is geweest. Zij hebben gezegd alles te hebben afgegeven. Wat er daarna met die koffer is gebeurd, weet ik niet. Ik heb opzettelijk nagelaten, ook om de smerige demagogie, die van communistische zijde wordt bedreven, deze dingen nader te onderzoeken. *Bartels* had een zwak voor mij gekregen. Als je dat in „De Waarheid” zet, is dat een bewijs, dat *Vorrink* met *Hitler* samenspannt. Ik kon na de bevrijding niet naar *Bartels* toegaan, omdat dan gezegd zou worden, dat ik met deze man samenspande. Misschien bent u in staat *Bartels* te laten komen en hem te vragen, wat er met die koffer van mijnheer *Vorrink* is gebeurd. Ik heb een vermoeden, dat die knaap de koffer doorgekeken heeft en er de compromitterende stukken uitgehaald en vernietigd heeft, want ik heb naderhand horen verluiden, dat men er niets anders in gevonden had dan illegale lectuur. Ik ben geneigd dat te geloven. Ik moet erkennen, dat ik er aan twijfel, wat ik gedaan zou hebben, als ik in hun schoenen had gestaan. Dat ze Duitse Staatsburgers gespaard hebben, is volkomen onbegrijpelijk en toch leven ze nog, behalve mijn vriend *Hermann Maas*, die in 1944 doodgeschoten is als deelnemer aan de Juli-revolte van 1944. Er zijn nog getuigen in leven, die kunnen verklaren: die Hollander is in opdracht van *Vorrink* bij mij gekomen.

68058. De **Voorzitter**: Kunt u in dit verband mededelen wat het stuk is, dat in de pers aangeduid wordt als uw politieke geloofsbelijdenis?

A. Dat is een van de vele malligheden. Daartoe heb ik misschien zelf aanleiding gegeven. Mijn verhoor is 275 pagina's groot. Wat ik ook mag hebben uitgespookt, men heeft er zoveel niet voor nodig om mijn aandeel in de illegaliteit te beschrijven, maar de heiren hebben er prijs op gesteld mij de gelegenheid te geven een groot aantal politieke stukken te produceren. Zij hebben b.v. gevraagd of ik van mening was, dat *Hitler* de oorlog zou winnen of verliezen. Dit heeft mij aanleiding gegeven — tot mijn grote vreugde —, mede te delen, dat hij hem zou verliezen. Hiervoor heb ik vijf punten opgesomd, die achteraf in die zelfde volgorde zijn verwezenlijkt. Ik ben begonnen met de politieke ineenstorting van Italië. Dit heeft mijn autoriteit zeer versterkt. Zij hebben mij gevraagd, wat ik dacht van *Hitler*, van *Mussolini* en van *Mussert*. Zij hebben mij een nacht uit mijn cel gehaald, om een verhaal over *Mussert* te schrijven. Zij vonden het nog niet mooi genoeg en vroegen me te schrijven over zijn economische denkbeelden. Toen heb ik gezegd, dat zij mij dan meer tijd moesten geven en een paar boeken moesten laten halen. Zij hebben mij gevraagd, waarom ik socialist ben en waarom ik in

de jeugdbeweging ben gekomen. Van dit alles heb ik gezegd, dat dit mijn politieke testament is geweest, en daarom heeft dat verhoor zo'n belangrijke omvang gekregen. Ik zat in een cel, had een potlood en papier, en hetgeen ik produceerde is allemaal in dat verhoor opgenomen.

68059. De **Voorzitter**: Wie waren uw tegenspelers aan Duitse kant?

A. Mijn Sachbearbeiter was *Bartels*. Er was ook een kerel, die zich natuurlijk niet voorstelde, bij een heel stel hoge pieten; hij was in Groningen Beauftragte van *Seyss-Inquart* geweest en daarna overgegaan naar *Rauter*. Hij zei: Het doet mij genoegen, met u kennis te maken, want ik heb van uw vriend *Molendijk* zoveel van u gehoord. Ik heb geantwoord: Het genoegen is wel wat eenzijdig.

68060. De **Voorzitter**: Kan dit *Knolle* zijn geweest?

A. *Molendijk* weet het precies.

68061. De **Voorzitter**: *Knolle* is nu na vier jaar gearresteerd. Dit was de man, die bij *Seyss-Inquart* de politieke zaken behandelde.

A. Hij was begonnen in Groningen en toen zat hij bij voorbeeld bij schouwburgvoorstellingen naast *Molendijk*. Zijn naam ben ik vergeten. Er was ook nog zo'n kleine snotneus, een S.S.-vent, die poogde te debatteren. De Groningse kerel zei tenslotte tegen hem: Die heeft je je vet gegeven!

Het is achteraf misschien een beetje onnozel, maar ik had toch het gevoel, dat *Bartels* wel gelijk had, toen hij mij verklaarde, dat het niet de bedoeling was om ons tegen de muur te zetten. Ik zou de gelegenheid krijgen, met *Himmler* van gedachten te wisselen. *Bartels* was een ontzaglijk uilskuiken. Hij moest examen doen voor een hogere rang en hij kwam mij vragen, hoe het met het rassenprobleem zat.

Is hetgeen ik heb verteld over die koffer voldoende duidelijk? Ik verkeerde in de positie, dat ik niet alleen voor mij zelf, maar voor de hele club moest vechten. Ik was er verantwoordelijk voor, dat zij er heelhuids afkwamen en ik de stemming niet zodanig bedierf, dat de Duitsers zeiden: Het is toch hopeloos met hem.

68062. De **Voorzitter**: Daarom vroeg ik: Wie was uw tegenspeler? Uw feitelijke gegevens kreeg u van *Bartels* en daaruit moest u conclusies trekken?

A. Ja. Ik had sterk het gevoel, dat de heren de politieke feeling hadden: Wij moeten deze politici niet zo in het nauw drijven, dat het opnieuw tot beroering onder het Nederlandse volk aanleiding geeft. Wanneer ik alleen met mijn spionage- en sabotagevrienden was gearresteerd, zouden zij niet zoveel omslag hebben gemaakt. Maar nu zij hier een aantal politici op een kluitje hadden, overwogen zij: Wat zullen de gevolgen zijn, als wij ten opzichte van hen een groot proces beginnen? Om die zelfde reden hebben ze *Beckman* uit het proces genomen: — „abgetrennt” noemden ze dat. Op zich zelf was dat nonsens. Alleen uit politieke overwegingen is het begrijpelijk — anders is het voor geen sterveling te begrijpen —, dat ze *Althoff* als een hoop vuil hebben behandeld, maar ten aanzien van *Beckman* gezegd hebben: Dat wekt zo'n terugslag! In mijn geval was het nog gekker, nu hadden ze een heel kluitje politici.

68063. De **Voorzitter**: U hebt in **Haaren** een jaar gezeten?

A. Ik heb een jaar in **Haaren** en een jaar in Sachsenhausen gezeten.

68064. De **Voorzitter**: Dus in het voorjaar van 1944 bent u naar Sachsenhausen gegaan?

A. Ja.

68065. De **Voorzitter**: Wat was de reden van die overbrenging?

A. Dat het onderzoek was afgelopen. Toen moesten wij worden afgevoerd. De Duitsers in **Haaren** hebben ons beloofd — de enige belofte, die niet is nagekomen, maar dat konden zij niet helpen —, dat wij in Duitsland bijzonder goed zouden worden behandeld. Wij zaten gewoon op ons vertrek te wachten, omdat wij het zo goed zouden krijgen! Wij hadden de ervaring, dat ze hun woord hielden. En in Sachsenhausen hadden wij het goed kunnen hebben. Dat is ons daar gebleken. Buiten het kamp stond een aantal kleine villa's en daarin woonden geïnterneerde lieden, zoals *Léon Blum* en zo meer.

68066. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren dat Ehren-Häftlinge?

A. Ja. Ons was wijs gemaakt, dat wij dat ook waren. Wij waren echter Sonderhäftlinge, geen Ehrenhäftlinge, en dat scheelde in de behandeling. Ik zelf heb het in Sachsenhausen bijzonder goed gehad, hoewel dat niet bedoeld was. Ik zat apart in een kampje, te midden van uitsluitend Russische krijgsgevangenen. Er was een prikkeldraadversperring gemaakt midden in het kamp zelf en daarin bevond zich een ziekenhuisje van de Russische krijgsgevangenen. Dat bracht mede, dat ik geïsoleerd was van mijn Nederlandse kameraden, maar anderzijds dat ik niet op appèl behoefde te staan en niet mocht werken. Per abuis hebben ze mij eens 14 dagen laten werken, waardoor ik contact had met mijn medegevangenen. Toen het abuis bemerkte werd, werd daaraan een einde gemaakt. Het is moeilijk je een nog corrupter wereld te denken dan daar bestond. Met sigaretten en eindjes worst kon je alles gedaan krijgen. Ik heb daardoor ook contact gehad met mijn vrienden.

68067. De **Voorzitter**: Dus de grootste narigheid kwam in de laatste weken?

A. In de laatste maanden. Het eten was overal even beroerd, maar er kwamen pakketten. Ik heb in totaal 32 pakketten van huis gekregen. Er is daarvan niet één gestolen. Zij zijn alle volledig aangekomen. Dat was uitermate gelukkig. Mijn broer had in het kamp pleuritis gekregen en hij is daarvan beter geworden. Hij moest toen ook nog aansterken. Maar waarvan? Niet van die lawaai-soep. Zo kon ik hem helpen met wat ik zelf opgespaard had. Dat was alleen mogelijk door één of andere vent iets af te staan van hetgeen je bezat — en lang niet altijd het slechtste, want dat werd niet geaccepteerd —, sigaretten, enz. Dan kon ik mijn broer ontvangen en hem elke avond wat bijslag op zijn voeding geven.

68068. De **Voorzitter**: Hebt u in Haaren nog enig contact gehad met de andere heren, die er zaten?

A. Enig? In werkelijkheid is het zo geweest, dat alles, wat er verhoord is, het resultaat is geweest van het overleg op de gevangeningen. Daar hebben wij correspondentie gevoerd, zo omvangrijk als u niet waarschijnlijk zult veronderstellen. Er is niemand verhoord, mijn broer niet, van *Looi* niet, zonder dat ik allen heb kunnen instrueren: dat moet je zeggen en daarover moet je zwijgen. Ik heb tot in details medegedeeld, waarin hun verklaringen moesten afwijken van de mijne, opdat ze niet al te veel op elkaar zouden lijken.

68069. De **Voorzitter**: Ik dacht bij mijn vraag meer aan de heren van het Politiek Convent.

A. Neen, daarvan zat ik geïsoleerd. Zij hebben voor een belangrijk deel in Scheveningen gezeten, voornamelijk zelfs. Ze werden pas een dag of vijf, zes, voor wij collectief naar Duitsland werden overgebracht, naar Haaren gestuurd. Qua gevangenis hebben ze het veel slechter gehad. Scheveningen was slechter dan Haaren. Wij zaten op een aparte gang met 12 of 15 man en dezen hadden met elkaar doorlopend contact en dat contact betrof vooral de gevallen van spionage e.d. Wij hebben precies kunnen afspreken, wat wij zouden zeggen.

68070. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u van het begin af de overtuiging hebt gehad, dat er geen proces gevoerd zou worden. Ik heb hier telegrammen, die afkomstig zijn van het Vaderlands Comité en die in de archieven van B.I. gevonden zijn. Het zijn telegrammen van het Vaderlands Comité, die na uw arrestatie verzonden zijn. Ik heb hier een telegram van 23 September 1943, dat luidt:

„Proces wegens spionage, sabotage etc. tegen socialistische partijleiders *Koos Vorrink* e.a. zal eerstdaags voor militair gerecht komen. Niet gewenst dit over Radio-Oranje bekend te maken. Wel gewenst dat Londen Times aandacht op dit proces vestigt, onder mededeling van indruk die dit in Vakverenigingskringen zal maken. Zeer gewenst dat Zweedse legatie Berlijn

belangstelling voor *Vorrink* duidelijk doet blijken door geregeld te informeren naar de stand van zijn proces. Dit moet veel krachtiger geschieden dan tot nu toe in dergelijke zaken het geval was. Het is van groot belang wanneer Zweedse Gezantschapsraad *Rosen* belast met Nederlandse belangen die geenszins voldoet door een krachtiger en minder besproken figuur wordt vervangen.”

In de kringen van het Vaderlands Comité schijnt men dus op dat moment toch geruchten gehoord te hebben of mededelingen gekregen te hebben, dat dat proces in September 1943 voor het militair gerecht zou komen.

A. Het is mogelijk, maar mij hebben ze nooit iets anders gezegd dan: dat gebeurt niet.

68071. De **Voorzitter**: U kunt niet zeggen, als u deze datum hoort, dat er toen een moment van crisis in de ontwikkeling is geweest?

A. Het moment was gekomen, waarop de verhoren ten einde waren. Ik kan mij dus voorstellen, dat men het gevoel heeft gehad: Nu zijn de verhoren ten einde, nu gaat het spul beginnen. Ik heb nog briefjes geschreven naar mijn familie, waarin, naar ik meen, staat: ik ben er van overtuigd, dat er geen proces komt. Die briefjes heb ik nog wel.

68072. De **Voorzitter**: Ik ben thans mijnerzijds gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb. Is er nog iets in het raam van hetgeen wij hebben behandeld, waarvan u zegt: dit is niet behoorlijk tot zijn recht gekomen?

A. Ik geloof het niet. Misschien kan ik in mijn spullen nog eens grasduinen. Wanneer ik hierover iets vind, zal ik het u sturen.

68073. De **Voorzitter**: Eén vraag moet ik u nog stellen. In hei begin heeft u het gehad over de O.D. en verteld, dat deze op microberichten van anderen commentaren gaf.

A. Hierover moet u van *Randwijk* horen.

68074. De **Voorzitter**: Dit is in een latere tijd geweest. Heeft u in de tijd, dat u dit bemerkte, wel persoonlijk contact met de heer *Six* gehad?

A. Neen, de enige, met wie ik over deze dingen weleens heb gedebatteerd, is *Schimmelpenninck* geweest. Dit was, naar mijn smaak, een eerlijk en onnozel man. Zó beschouwde ik *Six* niet en daarom heb ik in deze tijd angstvallig vermeden, contact met hem te leggen.

68075. De heer **Fens**: U werkte toch wel samen en had contact niet de O.D.-groepen in het zuiden?

A. Met mensen van de O.D.

68076. De heer **Fens**: Hun connectie met de O.D. was dus voor u geen reden om niet met hen samen te werken?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstreckte inlichtingen en sluit hiermede het verhoor.

J. J. VORRINK.

DONKER, *voorzitter*.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

SCHUIJT, *griffier*.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 22 NOVEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,
oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Minister-president.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 69563 t/m 69729 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

69730. De **Voorzitter**: Daarbij komt ook nog, dat er een dag of wat tevoren een bombardement was geweest, ik meen op Rotterdam, dat bezwaren zou hebben ontmoet bij de Nederlandse Regering, omdat het een bombardement was op een bevolkingsconglomeratie. De Nederlandse gezant te Londen zou toen bij de Engelsen hebben geprotesteerd. Men krijgt dus de merkwaardige situatie, dat de gezant bij de Engelsen protesteert en vlak daarna komt de Minister-President met een standpunt, dat niet in overeenstemming is met dat protest.

A. Zo moet u het niet stellen. Dit was een mededeling aan de bevolking om hen te doen begrijpen in welke moeilijkheden men verkeerde aan de zijde van de geallieerden met het uitvoeren van de bombardementen; het was een psychologische waarschuwing, niet politiek, daar waren wij het over eens.

69731. De **Voorzitter**: Welke politiek?

A. Dat de Engelsen geen bevolkingscentra mochten bombarderen zonder onze goedkeuring. Later is hierover nog een grote tegenstelling geweest, toen het hier in het Bezuidenhout heeft plaats gevonden. Ik heb later herhaalde malen meegemaakt, dat er werd gezegd, dat er bombardementen moesten worden uitgevoerd in bevolkingscentra. Laat ik een voorbeeld aanhalen, hier in den Haag is Kleykamp gebombardeerd. Het heeft maanden geduurd voordat men er toe is overgegaan en wij hebben de maquette voor ons gehad, opdat wij zelf goed zouden kunnen beslissen, of in dit geval een bombardement kon worden uitgevoerd. Het andere ging er om het de Nederlanders duidelijk te maken.

69732. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat de teginstelling, die de heren *Steenberghe* en *Welter* schiepen tussen enerzijds het protest namens de Nederlandse Regering bij de Engelsen en anderzijds de door de radio uitgezonden Regeringsverklaring, eigenlijk geen tegenstelling was?

A. Ja.

69733. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat ook na die Regeringsverklaring van Nederlandse kant, wanneer er een bombardement op een bevolkingscentrum zou hebben plaats gehad, zou zijn geprotesteerd? In die Regeringsverklaring waarschuwde men de bevolking slechts voor het geval het toch eens zou gebeuren?

A. Ja.

69734. De **Voorzitter**: M.a.w., men ging uit van de gedachte, dat men door besprekingen en eventueel door protesten zou proberen de bombardementen zoveel mogelijk te beperken, maar dat nam niet weg, dat het toch wel eens kon gebeuren, en met het oog op die eventualiteit moest de Nederlandse bevolking gewaarschuwd worden?

A. Ja. Ik kan u ook zeggen, dat ik over deze tekst 's morgens had gesproken en daaruit was een andere tekst voortgevloeid, die ik in dat opzicht psychologisch veel beter vond. Ik heb deze laten schieten,

omdat ik de overtuiging had, dat de andere de officiële tekst was, waarover men het eens was.

69735. De **Voorzitter**: Zoeven sprak u over het bombardement, dat op het Bezuidenhout heeft plaats gehad, en uit uw woorden bleek, dat daarover wel het een en ander te dorn is geweest. Wat voor verklaring is daarvoor gegeven van Engelse kant? Ik vraag het u, omdat enerzijds wordt gezegd, dat het een fout is geweest, gemaakt door de vliegers, die het hebben gedaan, terwijl anderzijds een verhaal de ronde doet, dat er van deze kant een misleidende mededeling was binnengekomen, dat dit gedeelte van den Haag werd gebruikt voor het afschieten van V 2-wapens. In dit verband zou het wel interessant zijn te weten, hoe men het van Engelse zijde heeft verantwoord, dat dit is gebeurd.

A. Van Engelse zijde heeft men erkend, dat het een fout was en dat de betrokkenen gestraft werden. Men heeft verontschuldigen aangeboden.

69736. De **Voorzitter**: Dus u hebt nooit iets gehoord van een mededeling van Nederland uit, die dit bombardement zou hebben uitgelokt?

A. Neen, en het was duidelijk merkbaar, dat de betrokken Engelse Minister hiervan volkomen onkundig was. Dit was niet iets, waartoe hij last had gegeven.

69737. De **Voorzitter**: Heeft men een verklaring gegeven, waaraan de fout was te wijten?

A. Dat durf ik niet zeggen, want daarover hebben wij van de Engelsen nooit haring of kuit gehad. Ik weet ook niet, of ze er een verklaring voor konden geven. Het bombardement van Nijmegen heeft men kunnen verklaren, maar het is niet altijd mogelijk een bepaalde fout weer precies te reconstrueren.

69738. De **Voorzitter**: Wat was de verklaring voor het bombardement van Nijmegen?

A. Men meende boven een Duitse stad te zijn en daarbij deed zich het geval voor, dat de squadron leader had moeten terugkeren en dat zijn opvolger aigeschoien was, zodat het squadron zonder goede leiding was.

69739. De **Voorzitter**: Bij het bombardement van het Bezuidenhout hebben de Engelsen in ieder geval gezegd, dat het een fout was?

A. Ja.

69740. De **Voorzitter**: Was het zo, dat onze instanties, en, zo ja, welke, iets te zeggen hadden over de bombardementen, die in Nederland plaats vonden? Deze bombardementen werden toch bepaald in het kader van de grote militaire operaties?

A. Wij hadden de zeer besliste afspraak gemaakt, dat bevolkingscentra nooit zonder onze voorkennis en goedkeuring zouden worden gebombardeerd.

69741. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „onze“?

A. Er was een bombardementscommissie ingesteld, een van de commissies, die ik zelf in het leven heb geroepen, waarin zitting hadden kolonel *de Bruyne*, vice-admiraal *Furstner*, de Prins, de ambassadeur *Michiels van Verduynen*, de heer *van Kleffens* en ondergetekende. Hierbij kwam nog wel eens een technicus, omdat nagegaan moest worden, hoe het er mee stond.

De nos. 69742 t/m 69894 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, *voorzitter*.
WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.
KOERSEN.
STOKVIS.
SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 23 NOVEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,
oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Minister-president.

Voortzetting verhoor van 22 November 1949.

De nos. 69895 t/m 70023 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

70024. De **Voorzitter**: Wat het Eindhovense adres betreft, heeft het ons gefraspeerd, dat die bespreking in de Eindhovense kring aan de gang is gekomen, doordat de chef van B.I., de heer *Somer*, tot een aantal representatieve ingezetenen van Eindhoven gezegd had, dat de Regering er prijs op stelde om ingelicht te worden over de ideeën, die ten aanzien van belangrijke vraagstukken onder heil heersten; daaruit is dit geval voortgevloeid. Weet u iets van een opdracht daartoe aan de heer *Somer* af?

A. Neen.

70025. De **Voorzitter**: Vermoedt u, dat hij dat op eigen initiatief en uit begeerte om bij te dragen tot de staatkundige voorlichting van de Regering heeft geëntameerd?

A. Dat weet ik niet; dan kom ik op het terrein der vermoedens. Ik weet hier niets van af, maar het was zó: Wij werden overstroomd met allerlei wens en ideeën, komende uit Nederland; het kanaal daarvoor was in belangrijke mate B.I. Ik stel mij dus voor, dat hij gedacht heeft: Nu ben ik bij de bron zelf, het volk, waaruit het voortkomt, laat ik het er maar zoveel mogelijk uithalen. Maar dat weet ik niet. Ik hoor hier voor het eerst, dat u verband legt tussen B.I. en het Eindhovense adres.

70026. De **Voorzitter**: Dat is zonder enige twijfel. Ik was ook te Eindhoven en heb de besprekingen in die kring ten dele meegemaakt. Ik heb dat adres ook niet willen tekenen.

A. Dat kan ik mij indenken.

70027. De **Voorzitter**: Maar die besprekingen hebben plaats gehad in tegenwoordigheid van twee heren van B.I., *Somer* en *Tromp*.

A. Dat wist ik niet. ,

70028. De **Voorzitter**: Ik heb hier vóór mij een brief van 3 September 1944 van de Minister van Oorlog aan het hoofd van B.I. te Eindhoven:

„Naar aanleiding van ons onderhoud tezamen met den Minister van Justitie op Maandag 4 dezer, vestig ik er Uwe aandacht op, dat bij de Regeering de indruk is gewekt, dat B.I. nauwer betrokken is bij politieke stroomingen in het bevrijde gebied, met name in Eindhoven, dan voor dezen dienst toelaatbaar wordt geacht.

Uiteraard zal niemand het recht van elken staatsburger betwisten van zijn politieke opvatting te doen blijken, doch in functioneel verband kan actieve deelneming zeer ongewenscht zijn.

Ik ben van meening, dat dit stellig het geval is in de vertrouwenspositie, die gij bekleedt en ik geef U in ernstige overweging U daarvan te onthouden. Hetzelfde geldt voor het onder U staande personeel. In dit verband gelieve U in het bijzonder den kapitein Ir. *Tromp* op het vorenstaande te wijzen, daar gebleken is dat hij een werkzaam aandeel had in politieke propaganda in deze provincie.

Het wil mij voorkomen, dat het op Uw weg zou hebben gelegen dit niet toe te laten, doch nu dit niet geschiedde zie ik mij verplicht U daartoe opdracht te geven.”

A. Best!

70029. De **Voorzitter**: Was u dit bekend?

A. Neen; in die tijd was ik aan het zwerven. Het kan mij niet bekend zijn.

70030. De **Voorzitter**: U hebt zelfs niet van deze toedracht van zaken gehoord?

A. Neen.

70031. De **Voorzitter**: Ik wil nu nog even met u enkele verklaringen doorlopen, welke in dit verband zijn afgelegd door andere oud-Ministers. In de eerste plaats kom ik dan op het volgende. U hebt het gehad over die drie standpunten of mogelijkheden. Nu heeft, als ik het mij goed herinner, de heer *Burger* hier nog een andere figuur naar voren gebracht, waarover strijd zou zijn geweest, nl. een strijd over de keuze tussen een gekozen Parlement, dat dan adviserende bevoegdheid zou hebben, en een benoemd orgaan, dat de volledige bevoegdheden van het Parlement had. Kunt u dat passen in uw drieledig schema?

A. Ik sta op het standpunt, dat elk Parlement, dat niet was de continuatie in de volle zin van het oude — en het kon dat niet zijn —, was benoemd.

De nos. 70032 t/m 70238 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 29 NOVEMBER 1949

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Fokkema, Stokvis en Posthumus, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY.

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,
oud-Voorzitter van de Raad van Ministers.

De nos. 70239 t/m 70364 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

70365. De Voorzitter: Eerst heeft hij hier verteld, dat zijn Minister-schap op nogal curieuze manier is geëindigd, namelijk terwijl hij de pen in de hand had om twee Koninklijke besluiten te ondertekenen en door een journalist de vraag kreeg gesteld, wat hij van plan was verder, nu hij geen Minister meer was, te gaan doen. Hij zegt dan:

„Op die wijze ben ik van de kaart geraakt, met dien verstande, dat, zoals u al weet, enige weken later het pad van de heer *Gerbrandy* en mij zich nog eens heeft gekruist, daar de heer *Gerbrandy* toen aanleiding heeft gevonden om mijn bureaux te doen openbreken in Oisterwijk en in Den Bosch. Die zijn daar geforceerd.”

Even verder zegt hij:

„Men heeft met hulp van de Rijksgebouwendienst in den Bosch en met hulp van de dorps-smid in Oisterwijk mijn bureaux geforceerd en alles er uit gesleept, wat er in zat, en daaraan heb ik het dan te danken gehad, dat ik van de heer *Deelen* vernam, dat ik in Brabant werd verdacht van te hebben gepleegd fraude, dan wel politiek onbetrouwbaar te zijn gebleken, dan wel met benoemingen te hebben geknoeid.”

Later zegt hij:

„Ik verkeer nog altijd in de positie, Mijnheer de Voorzitter, dat ik, éérst door die inbraak van de heer *Gerbrandy* en door de reputatie, die ik daardoor heb opgelopen, en vervolgens door een campagne, die nog altijd niet is geëindigd en die altijd maar uitloopt op het verhaal, alsof ik misbruik van mijn ambt zou hebben gemaakt en op allerlei wijzen mij zou hebben misdragen, een aanmerkelijk geschandvlekt man ben in dit land.”

De heer *van Heuven Goedhart* heeft dit nogal scherp gesteld. Enige opheldering is hier volgens mij wel van belang.

A. Ik zal vertellen, wat ik mij van dit incident herinner. Toen de heer *van Heuven Goedhart* was afgetreden, moesten wij zijn stukken hebben, die gedeeltelijk in Bosch en Ven waren ondergebracht. Volgens de toen bestaande bepalingen kon hij niet naar Nederland gaan. Hein werd gevraagd de sleutel te geven, die hij weigerde af te staan, omdat er ook particuliere dingen in de kluis waren. Ik heb voorgesteld, dat iemand met zijn sleutel de kluis zou openmaken met iemand anders er bij, die voor zijn particuliere spullen zou zorg dragen. Ik kon niet inzien, wat voor bezwaar hij daartegen kon hebben. Op een gegeven ogenblik is bij het Departement de klacht binnengekomen — en dat is ook juist gebleken —, dat de heer *van Heuven Goedhart* op eigen houtje contact met het noorden onderhield.

70366. De Voorzitter: Kwam die klacht van áe heer *Somer*?

A. Dat zou ik niet durven zeggen. Ik meen, dat die klacht van de heer de *Quay* afkomstig was. Ik had het in ieder geval niet van de heer *Somer*, omdat ik in die tijd geen contact met hem had. Wij vonden het wel vreemd, dat wij die stukken niet kregen. Misschien waren er wel compromitterende stukken bij. Op een gegeven ogenblik is hierover geconfereerd. Ik heb die conferentie niet opgezet.

Ik ben er wel bij geweest en heb de conferentie zelfs gepresideerd. Daarbij kwam ter sprake, hoe de vork in de steel zou zitten. Op een gegeven ogenblik werd door één van de heren geopperd: „Dan moeten daar die compromitterende stukken liggen”. Ik heb de heer *van Heuven Goedhart* nog gevraagd — wij hebben hem dadelijk opgebeld in tegenwoordigheid van de heren *Nuboer*, *van Angeren* en iemand van het Militair Gezag — om ons machtiging te geven de stukken te halen. Hij antwoordde wéér ontkennend op die vraag. Het telefoongesprek kon worden gevolgd door degenen, die er bij zaten. Iedereen vond het toch te gek, dat wij onzo stukken van het Departement niet zouden kunnen krijgen. Mij werd toen geadviseerd — ik zal de adviseurs niet noemen, want ik ben zelf de verantwoordelijke man — de stukken te gaan halen. Ik gaf daartoe aan één van de mensen van Militair Gezag de opdracht — conform de unanimiteit gegeven adviezen in die conferentie — Kort daarna had ik een bespreking met de heer *Nuboer*, waarbij ik hem vertelde, dat ik het toch geen plezierige methode vond. Het was toch eigenlijk géén houding tegenover een oud-collega! Hij was het met mij eens en raadde mij af het loket open te breken. Ogenblikkelijk heb ik Brussel opgebeld om de opdracht in te trekken, maar ik vernam, dat juist die morgen aan de opdracht gevolg was gegeven. Ik heb dit later precies zo aan de heer *van Heuven Goedhart* medegedeeld. Ik heb hem gezegd, hoe het is gegaan en dat het hoofdzakelijk zijn eigen schuld was door zijn houding. Mijn schuld was het ook; ik vond het van mij zelf niet collegiaal. Ik heb hem gevraagd er niet meer over te praten.

70367. De Voorzitter: Zijn er compromitterende stukken gevonden?

A. Er is een stuk gevonden, waaruit bleek, dat hij contact onderhield buiten ons om.

70368. De Voorzitter: Onderhield hij briefwisseling?

A. Ja, buiten de heer *van Lidth de Jeude* en mij om. Wat de *inhoud* betrof, vond ik deze stukken niet compromitterend. Hij heeft wel gedaan, wat hij niet mocht doen en wat de Minister-President en de Minister van Oorlog moest passeren.

70369. De heer Posthumus: Er is dus wel degelijk naar compromitterende stukken gezocht! Dit heeft dus mee op de achtergrond gewerkt?

A. Neen, alles is verzegeld en wel in Londen bezorgd. De heer *van Heuven Goedhart* is uitgenodigd om, in tegenwoordigheid van zijn secretaresse, mevrouw *Loeff*, en mij, officieel en privé te scheiden. Er was een brief bij, die voor mij totaal nieuw was, maar waarover ik geen moeite had willen maken. Wel heb ik kunnen constateren, dat hij contact heeft gehad buiten mij om.

70370. De Voorzitter: Ik geloof, dat u twee dingen door elkaar haalt. Het openbreken van de bureaux van de heer *van Heuven Goedhart* is geschied toen hij nog te Londen was. Later, in April 1945, toen hij in Nederland vertoefde, zijn er twee brieven van de heer *van Heuven Goedhart* onderschept, waarvan er één was gericht aan de heer *Bosch Ridder van Rosenthal*. Is het echter zo vreemd, dat de heer *van Heuven Goedhart* een brief schrijft aan de voorzitter van het College van Vertrouwensmannen, die zich herhaaldelijk bitter er over heeft beklaagd, dat hij slechte voorlichting kreeg van

de Regering in Londen, waardoor de heer *Bosch van Rosenthal* behoefte had aan contact met de andere kant van de linie, en dat de heer *van Heuven Goedhart* hem in een uitvoerige brief inlicht?

A. Het is levensgevaarlijk, wanneer een oud-Minister begint met op eigen houtje een soort secret line in het leven te roepen. Dat is een doodzonde! Dat kan toch niet! U let nu misschien op de inhoud van die brief, maar u moet er op letten, hoe de verbinding in elkaar Tat. Men kan er toch niet een eigen secret service op na gaan houden!

70371. De **Voorzitter**: Dat was het toch niet.

A. Neen, maar het was er een begin van. En bovendien, wanneer er contact moet zijn met vertrouwensmannen, dan is het wel hoogst bedenkelijk, dat een oud-Minister, die vervuld is met bitterheid over zijn aftreden, inlichtingen gaat geven. Dat is erg op het kantje! Dergelijke dingen zullen echter tegenwoordig ook nog wel gebeuren!

De nos. 70372 t/m 70380 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

70381. De **Voorzitter**: Wij veronderstelden de mogelijkheid, dat u op deze plaats in uw Memorandum had gedacht aan het geval van *Rheinhardt*, en hadden gehoopt daarvan iets naders te vernemen.

Dan is hier nog een andere kwestie ter sprake gebracht. De heer *van Heuven Goedhart* heeft voor u, bij zijn aankomst te Londen, een rapport opgemaakt over de illegaliteit, enz., welk rapport tenslotte in handen van de heer *van Houten* is terechtgekomen.

In dit verband is door de heer *van Houten* een brief geschreven aan de heer *van Heuven Goedhart*, die hier óók meermalen een rol heeft gespeeld en die niet mis was. Dit rapport van de heer *van Heuven Goedhart* schijnt weer naar Nederland te zijn teruggegaan. De heer *van Heuven Goedhart* heeft hier verteld, dat hij dit rapport heeft gedictieerd, waarna het aan de heer *Gerbrandy* is gegeven. Hij heeft in een nota vermeld, dat, tot zijn grootste verbazing, dit rapport in handen is gekomen van majoor *van Mouten*. Deze had het plotseling in zijn vingers en heeft het ook naar Nederland laten gaan. Waarom? Het is volgens de heer *van Heuven Goedhart* gedaan, omdat er dingen instonden over de O.D., welke de heer *van Houten* niet aanstonden en waarvan hij het nuttig oordeelde, dat ze bij de O.D. in Nederland spoedig bekend zouden worden. Bovendien stond er een opmerking in over de Raad van Verzet, een kritische opmerking over de — naar de smaak van de heer *van Heuven Goedhart* — inderdaad nodeloos gevaarlijke methodiek van de Raad van Verzet, waardoor men dus de gelegenheid kon krijgen, hem bij de Raad van Verzet min of meer in discredit te brengen.

Dit rapport heeft de heer *van Heuven Goedhart* dus voor u gedictieerd, is in handen gekomen van de heer *van Houten*, die het naar Nederland heeft doorgestuurd. Wij spraken zoëven over het gebruik maken van officiële en niet officiële kanalen. Het was wenselijk geen gebruik te maken van niet officiële kanalen; de vraag is nu, of men ook weleens een bijzonder gebruik maakte van de officiële kanalen.

A. Wat bedoelt u daarmee?

De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat de heer *van Heuven Goedhart* in April 1945 geen gebruik had mogen maken van niet officiële kanalen voor zijn brieven. Hier zou de vraag kunnen rijzen of het gebruik, dat van officiële kanalen is gemaakt om het rapport, dat de heer *van Heuven Goedhart* voor u had bestemd, terug te zenden naar Nederland en daar bekend te maken, een goed gebruik was van officiële kanalen.

A. Ik vermoed, dat de heer *van Houten* het officieel heeft gekregen, zij het niet van mij.

70382. De **Voorzitter**: Maar waarschijnlijk ook niet van de heer *van Heuven Goedhart*!

A. Indirect wel. Ik vermoed, dat dit niet de bedoeling was van de heer *van Heuven Goedhart*.

70383. De **Voorzitter**: Het zal toch zeker niet de bedoeling zijn geweest, dat de heer *van Houten* dit rapport naar Nederland doorzond?

A. Ik herinner mij niet meer precies de inhoud van dit rapport. Het is echter officieel besproken.

70384. De **Voorzitter**: Vindt u het dan juist, dat, wanneer de heer *van Heuven Goedhart* een rapport uitbrengt over de verhoudingen van de illegaliteit in Nederland, waarin de heer *van Heuven Goedhart* kritiek uitoefent op de O.D. — ten rechte of ten onrechte, dat laat ik in het midden —, de heer *van Houten*, die bij de officiële bespreking daarvan is geweest of op andere manier kennis krijgt van dit rapport, dat aan de Minister-president is uitgebracht, dit aan de organisatie, over welke is gerapporteerd, doorzendt!

Dat is toch niet in de haak?

A. Is dat gebeurd? Dat hoor ik nu voor het eerst.

70385. De **Voorzitter**: De heer *van Heuven Goedhart* heeft hier gezegd:

„De heer *van Houten* had het plotseling in zijn vingers en heeft het ook naar Nederland laten gaan. Waarom? Het is gedaan, omdat er dingen in stonden over de O.D., welke hem niet aanstonden en waarvan hij het nuttig oordeelde, dat ze bij de O.D. in Nederland spoedig bekend zouden worden.”

A. Wanneer de heer *van Heuven Goedhart* dat zegt en dat weet, zal het wel zo zijn. Ik wist dit echter niet. Ik herinner mij althans niet, dat dit rapport naar Nederland is gegaan.

70386. De **Voorzitter**: U acht het dus ook onjuist, wanneer dit is gebeurd?

A. Ja, dat zou ik onjuist vinden. Dit kan alleen gebeuren met toestemming van de Minister-President en de Ministers van Oorlog en van Justitie. Voor niet principiële mededelingen, de techniek van de communicaties betreffend, moest natuurlijk aan onze Geheime Dienst de vrije hand gelaten worden.

70387. De **Voorzitter**: Verder heeft de heer *van Houten* in Augustus 1944 een niet erg vriendelijke brief aan de heer *van Heuven Goedhart* geschreven.

A. Die brief herinner ik mij inderdaad.

70388. De **Voorzitter**: Wat herinnert u zich daarvan?

A. Ik vond dat een zeer verkeerde brief.

70389. De **Voorzitter**: Wat vond u verkeerd in die brief?

A. Er werden daar invectieven in gebruikt! Ik heb wel rare brieven meegemaakt, maar zulke brieven heb ik verder nooit meer bij de hand gehad. Ik vond het een slechte brief. Het gekke was, dat, toen de heer *van Houten* bij ons ter verantwoording werd geroepen, hij dit helemaal verkeerd bekeek. Als men hem hoorde, was er geen verkeerd opzet. Ik vond echter de invectieven, die er in die brief werden gebruikt, dóór en dóór mis. Ik heb dit duidelijk gezegd.

De nos. 70390 t/m 70430 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

P. S. GERBRANDY.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STQETWEGEN.

FOKKEMA.

STOKVIS.

POSTHUMUS.

SCHUIJT, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 11 JANUARI 1950

Sub-Commissie III

Tegenwoordig de heren Schilthuis, voorzitter, van Dis en Stokvis, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: *f*, *l* en *m*.

Verhoor van

LEENDERT ANTONIUS FLANTUA,

oud 39 jaar, wonende te 's-Gravenhage, assistent-directeur van de Stichting voor Maatschappelijk Werk, Zuid-Holland.

Hij legt de eed af als getuige.

72226. De **Voorzitter**: Wat ons het meest interesseert, is hetgeen u hebt meegemaakt in Zweden, alsmede uw positie bij het Regerings-commissariaat voor de Repatriëring. Waar was u, toen Nederland in oorlog kwam?

A. In de Bilt, bij mijn ouders.

72227. De **Voorzitter**: U bent nadien naar Engeland vertrokken?

A. Op 29 December 1943 ben ik naar Engeland vertrokken.

72223. De **Voorzitter**: Hoe bent u daar gekomen?

A. Ik ben eerst vanuit Delfzijl, via Kopenhagen, naar Stockholm gegaan met een coaster. Ik ben aangekomen in Vastervik, een kleine vissersplaats ten zuiden van Stockholm.

72229. De **Voorzitter**: Wist men van uw komst?

A. Ja.

72230. De **Voorzitter**: Wie?

A. Het Bureau Inlichtingen, afdeling Stockholm.

72231. De **Voorzitter**: Dus de heer de Jong?

A. De heer de Jong was juist vervangen door de heer *Lindenburg* en deze wist van mijn komst.

72232. De **Voorzitter**: Hoe was hem dat gemeld?

A. Vanuit Londen. Vanuit Nederland was van bepaalde zijde naar Londen geseind, wanneer ik zou vertrekken. Men had mij gevraagd naar Londen te komen in verband met verschillende dingen. Men had Stockholm opdracht gegeven mij te ontvangen. Men wilde mij in Londen hebben om verschillende redenen. In de eerste plaats was vastgesteld, dat de oorzaak van verschillende arrestaties was te zoeken in de werkzaamheid van een zekere Aben, een scheepskapitein. Hij is enkele weken geleden veroordeeld. Hij werkte voor de Gestapo, maar deed zich tegenover de illegaliteit voor als een goed Nederlander. Hij had verschillende contacten. Hij was ook in contact gekomen met mij, maar door een bepaald onderzoek kwam vast te staan, dat hij niet te vertrouwen was en een handlanger van de Gestapo was. Ik heb aanvankelijk de opdracht gekregen hem te liquideren of te doen liquideren, maar dat vond ik een wat al te rigoureuze maatregel. M.i. zou deze man waarschijnlijk van meer waarde zijn bij zijn leven dan bij zijn dood.

72233. De heer **Stokvis**: Voor wie?

A. Dat komt straks. Ik zou het liever in chronologische volgorde vertellen. Deze man was uiteraard een bron van inlichtingen voor bepaalde instanties, als hij maar op de juiste plaats gebracht kon

worden. Die juiste plaats was m.i. Stockholm of Londen. Daar zou hij onderworpen kunnen worden aan bepaalde machinaties, die hem tot inlichtingenbron zouden kunnen verheffen. Hij heeft tot het laatste ogenblik gemeend, dat ik hem vertrouwde, en hij heeft zich ook bereid verklaard naar Engeland te gaan. Het ging toen nl. om een nieuwe organisatie, nadat het England-Spiel afgelopen was, de z.g. Paulani-organisatie. Het was de bedoeling berichten van Londen via Stockholm naar Nederland te brengen middels deze *Paulani* — dat was Aben — en omgekeerd zou de illegaliteit in Nederland de opdracht krijgen haar berichten via deze organisatie aan Londen door te geven.

72234. De **Voorzitter**: Ook via Aben?

A. Paulani zou de organisatie van Aben zijn.

72235. De **Voorzitter**: Wie had deze zaak opgezet?

A. Dit is een vreemde kwestie. Deze Aben werd niet alleen door bepaalde groepen in Nederland vertrouwd, maar tot zeer laat, zij het dan min of meer dubieus, geaccepteerd door de kringen in Londen en Stockholm.

72236. De **Voorzitter**: Nederlandse kringen?

A. Ja.

72237. De **Voorzitter**: Dus u hebt het initiatief genomen tot die uitwisseling van nieuws?

A. Ja. De noodzaak daarvan werd mij bewezen door de fotokopie van een brief, die getikt was in Londen en meegebracht was door *Aben* om te worden gebruikt als introductie bij de verschillende illegale groepen.

72238. De **Voorzitter**: Die brief moet hem toch in Stockholm zijn gegeven.

A. Die is hem overhandigd door de consul-generaal de Jong.

72239. De **Voorzitter**: Die vertrouwde hem dus toen ook nog.

A. Ja, totaal. Is het van belang, dat ik data noem?

De **Voorzitter**: Het is beter, dat wij hier niet te veel op doorgaan. want ten aanzien van deze kwestie zijn wij niet de juiste subcommissie van de Parlementaire Enquêtecommissie. Dit behoort tot de competentie van een andere subcommissie. Ik kan u hierover niet met de nodige kennis van zaken vragen stellen. Ik zal de voorzitter van die andere subcommissie zeggen, dat u over deze kwestie het een en ander kunt mededelen. Ik geloof, dat u nog niet bent gehoord?

A. Neen. Als u het van belang acht, dat dit gebeurt, leg ik mij daar gaarne bij neer.

De **Voorzitter**: Ik zal het aan die voorzitter vragen.

A. Ik van mijn kant hecht er niet zoveel belang meer aan.

De **Voorzitter**: Het is voor ons wel van belang.

A. Dat begrijp ik.

De nos. 72240 t/m 72260 hebben betrekking op de punten *l* en *m* van het Enquêtebesluit.

72261. De **Voorzitter**: Wij zijn hiertoe gekomen door mijn vraag: Waarom wilde men u gaarne in Engeland hebben? U hebt daarop geantwoord en dat antwoord is wat uitgedijd door uw laatste mededeling. U was dus, gehoor gevende aan die wens om naar Engeland te komen, op weg gegaan en aangeland in Zweden. U zette voet aan wal en wat zeiden de Zweden toen?

A. Die vonden het blijkbaar niet leuk. Nu is dit wat vreemd verlopen. Wij waren eerst in Malmö aangekomen, maar pogingen om daar aan land te komen, konden niet worden gedaan. Wij werden omringd door militaire vaartuigen. Het was niet mogelijk van boord te komen. De straf op het hebben van een verstekeling was, dat de schuit 3 mijl buiten de kust werd gesleept en nergens mocht binnenkomen.

72262. De **Voorzitter:** Was u een verstekeling?

A. Inderdaad.

72263. De **Voorzitter:** U stond dus niet op de monsterrol?

A. Neen. Toen zijn wij doorgevaren naar Vastervik, waar wij een houtlading zouden innemen.

72264. De **Voorzitter:** Waar ligt dat ongeveer?

A. Tussen de zuidpunt en Stockholm, ongeveer in het midden. Het is een klein vissers- en handelsplaatsje.

Het is mij gelukt daar van boord te komen. De enige wacht, die daar was, was een dikke politie-agent, die heen en weer liep. Er was een sterke lantaren boven het schip aangebracht en de kade, waaraan wij lagen, was omgeven door een drie meter hoge schutting. Het was dus bijna onmogelijk daar weg te komen. Wij hadden echter een handige scheepsjongen; die ging een emmer water halen, maar kon natuurlijk de kraan niet vinden. Toen is die agent met hem meegelopen. Op dat ogenblik kon ik op de wal springen. Toen ben ik weer teruggesprongen op de baddings, die langs de wal liepen, en ben ik op handen en voeten onder die schutting doorgekropen. Ik moest clandestien in het land komen. Ik heb onder een andere naam in een hotel gelogeerd. Men wachtte mij in Vastervik op. De heer *Lindenburg* had zich onder zijn eigen naam laten inschrijven met als vermelding van zijn beroep gezantschapsattaché, wat hij in feite was, en de tweede, de scheepskapitein *Schuur*, die zijn rechterhand was, had zich laten inschrijven als consulaire ambtenaar van Nederland. In die kleine plaats was het dus onmiddellijk bekend, dat er een Nederlands schip zou komen. Er waren twee Nederlandse ambtenaren, dus er zou wel wat „los” zijn. Maar het is toch goed gegaan. Met kapitein *Schuur* ben ik naar Stockholm gegaan en daar ben ik allervriendelijkst ontvangen.

72265. De **Voorzitter:** Door wie?

A. Door iedereen. Dat is ook te verklaren, omdat er te enigzijd een schuldvraag moest worden gesteld over het verloop van deze kwestie-*Aben*.

72266. De **Voorzitter:** Heeft de Zweedse politie zich niets aan u gelegen laten liggen?

A. De consul-generaal heeft mij een pas verstrekt. Dat was de pas van een zekere heer *Roos*, die was overleden, althans weg was. Die pas was zo beschadigd, dat de foto van deze man niet, herkenbaar was. Toen heb ik een nieuw paspoort onder zijn naam aangevraagd met mijn eigen foto er op. Ik kreeg toen een paspoort onder de naam van dr. C. *Roos* met mijn eigen foto er op. Ik had alleen de verplichting om mij dagelijks vóór 10 uur op het politiebureau te melden. Dat moest ik doen gedurende veertien dagen, maar zo lang ben ik daar niet geweest. Dat was de enige maatregel van de Zweedse politie te mijnen opzichte. Ik kon een gewoon paspoort overleggen, dat gelegaliseerd was door de Zweedse Regering. Van daar dat ik een grote mate van vrijheid heb behouden, behalve dat ik mij vóór 10 uur op het politiebureau moest melden.

72267. De **Voorzitter:** Had de heer *Roos* dat ook moeten doen?

A. Ik heb niet geïnformeerd, wat dat voor man geweest was.

72268. De **Voorzitter:** Moest iedere Nederlander dat doen?

A. Ja, de eerste veertien dagen, dat men in Zweden was.

72269. De **Voorzitter:** U werd toch niet geacht voor het eerst in Zweden te zijn?

A. Die mijnheer *Roos* is waarschijnlijk telkens op doortocht in Zweden geweest, want er stond een aantal visa in zijn pas.

72270. De **Voorzitter:** Wat hebt u gemerkt van het werk van de heer *Lindenburg*?

A. De heer *Lindenburg* was met een warme ijver ten aanzien van het werk in Nederland vervuld. Ik heb echter gemerkt, dat, als men in die tijd de grens van Nederland had overschreden,

72271. De **Voorzitter:** Naar binnen of naar buiten?

A. Naar buiten.

..... men een verwijdering kreeg tussen de groepen in Nederland en de mensen, die weg waren gegaan. Men ging het van een afstand bekijken en dan ontstond er een bepaalde gesteldheid, die iets te maken had met een kritische instelling.

72272. De **Voorzitter:** Bij wie bestond die?

A. Bij iedereen. Die zelfde stemming heb ik bij iedereen aange troffen, ook bij mij zelf.

72273. De **Voorzitter:** Ik begrijp dat niet. Was er kritiek?

A. Ja.

72274. De **Voorzitter:** Waarop?

A. Op de werkzaamheden hier in Nederland, b.v. bij de illegale beweging door de verdeeldheid, door de werkzaamheden, die men verrichtte, en ten aanzien van de plannen, die men uitvoerde. Men was min of meer kritisch ten opzichte van het werk, niet veroordelend, maar merr het kaf van het koren scheidend. Die geestesgesteldheid was ongetwijfeld bij *Lindenburg* aanwezig. Daarbij komt, dat de levenswijze van de Nederlanders in Zweden naar mijn gevoelen niet sober genoeg was. Niets is er meer aantrekkelijk dan ruime middelen, en ik had de indruk, dat men zich daardoor ook naar boven gedrukt gevoelde, omdat men uiteraard een ze-r groot inkomen genoot. Daardoor kwamen de verhoudingen scheef te liggen, zó, dat men zich zelf bevoegdheden gaf, dat men oprachtzn gaf, zonder dat de mogelijkheid aanwezig was die uit te voeren, dat men oordeelde over toestanden, waarover men niet oordelen kon, dat men uit een aantal gegevens distilleerde ern tableau van mogelijkheden, zonder dat de gegevens compleet waren, waardoor er natuurlijk grote fouten zijn gemaakt.

72275. De **Voorzitter:** Er werden dus opdrachten gegeven, die niet uitvoerbaar waren en waarbij men niet voldoende rekening hield met de feiten, zoals zij waren?

A. Ja, en ook niet met de mentaliteit, zoals die in Nederland was. Ik wil dit als volgt illustreren. Een onbegrijpelijke opdracht voor Nederland was onder meer een briefje van de heer *Gevers Deynoot*, de rechterhand van de heer *Lindenburg*. Er stond in een opdracht aan zijn vrouw, wonende in de Bankastraat in den Haag, zijn smoking op te sturen naar Zweden via de illegale kanalen. Een dergelijke waanzin wekte natuurlijk ergernis. De heer *Gevers Deynoot* heeft het natuurlijk gezien als een camouflage van de rest. Ik wil dat direct aannemen, want hij verkeerde zeker in de omstandigheid om zelf een smoking te kopen, maar dan nog vind ik het een kinderlijke opzet.

72276. De **Voorzitter:** Heeft hij tegen u gezegd, dat het camouflage was?

A. Ja.

72277. De **Voorzitter:** Stond in het briefje ook, dat er andere dingen moesten komen?

A. Ja. Maar dat pak is gekomen. Er was, geloof ik, ook nog een ski-kostuum bij.

72278. De **Voorzitter:** Was er ook nog iets bij van waarde voor de inlichtingendienst?

A. Ja zeker. Het was niet alleen dat. Ik kan mij voorstellen, dat zijn gedachtengang is geweest: ter camouflageering vraag ik mijn smoking, maar de werkelijke lading is iets belangrijks.

72279. De **Voorzitter:** En was dat er bij?

A. Ongetwijfeld.

72280. De **Voorzitter**: En waren die dingen er niet uit?

A. Die waren er niet uit op dat moment,

72281. De **Voorzitter**: Hoelang bent u in Zweden geweest?

A. 12 dagen.

72282. De **Voorzitter**: Wie was er toen gezant?

A. De heer van *Rechteren Limpurg*.

72283. De **Voorzitter**: Heeft hij u ontvangen?

A. Ja, hij heeft mij een lunch aangeboden. Het was heel gezellig.

72284. De **Voorzitter**: Had het ook betekenis?

A. Neen, dat had het niet. Ik vond het een griezelige vent. Ik bedoel: Hij wist eigenlijk niet wat dat allemaal betekende. Ik had de indruk, dat hij liever wilde, dat ik zweeg.

72285. De **Voorzitter**: Hij hoorde die dingen dus liever niet?

A. Hij wilde er zelf beslist niets mee te maken hebben. Ik had de indruk, dat hij op het standpunt stond: Van mij moet men verder afblijven; ik ben gezant en moet een andere positie innemen. Hij zat in een neutraal land.

72286. De **Voorzitter**: Hij was dus bang gesnapt te worden, dat hij in een neutraal land meedeed aan spionage ten behoeve van één van de oorlogvoerende groepen?

A. Ja, en die positie kan ik mij voorstellen. Ik geloof wel, dat hij er zó over dacht. Dat bleek mij ook bij het volgende. De mogelijkheid was onder ogen gezien, dat Aben niet naar Londen zou kunnen komen. Door het B.I. was toen besloten, dat, indien Aben niet naar Londen kon komen, hij in Zweden geliquideerd moest worden. Daarvoor waren ook al voorbereidingen getroffen. Ik ben toen naar de gezant gegaan en heb hem verzocht de persoonlijke bezittingen, die ik bij mij had, in ontvangst te nemen, opdat, wanneer de zaak scheef zou gaan, alle maatregelen ten opzichte van mijn familie in Nederland zouden kunnen worden genomen.

72287. De **Voorzitter**: Zou u degene zijn, die Aben zou liquideren?

A. Dat was, geloof ik, wel afgesproken. Dat was niet zo prettig. Het is gelukkig niet gebeurd. Er moesten voorbereidingen worden getroffen. Het was te gevaarlijk om *Aben* naar Nederland terug te laten gaan.

72288. De **Voorzitter**: Hij is toch naar Nederland teruggegaan?

A. Neen. Er was een overeenkomst gemaakt tussen de illegaliteit en de z.g. Paulani-organisatie (*Aben*). Deze organisatie zou pas overgenomen worden na verificatie door de officiële Londense instanties. Dat kon alleen gebeuren in Stockholm. Op die basis ging ik naar Zweden. Het ging eigenlijk met medewerking van de Duitsers. Zij wisten, dat deze organisatie voor hen van belang was. Als bereikt kon worden, dat de illegaliteit en de *Paulani*-organisatie contracteerden, was dat voor de Duitsers van groot belang. *Aben* bracht mij, als verstekeling, zelf naar Zweden. Daar zou de overeenkomst ondertekend worden. Ik heb toen door het B.I. in Zweden een telegram naar Londen laten sturen met de opdracht: „Zend ons een telegrain van de volgende inhoud:”. Dat telegram uit Londen is inderdaad gekomen. Er stond in:

„Het is wegens zeer drukke werkzaamheden onmogelijk naar Stockholm te komen; wij garanderen aan *Aben* en *Flantua* overtocht heen en terug met een *Mosquito* binnen 3 dagen.”

Dat telegram is aan *Aben* voorgelegd en dat is ook de mogelijkheid geworden om hem naar Londen te krijgen.

72289. De **Voorzitter**: Is hij inderdaad naar Londen gegaan?

A. Ja. De *Mosquito* is gekomen en zodra *Aben* in konden kwam, werd hij gearresteerd door de Engelsen.

72290. De **Voorzitter**: Ondanks de toezegging, dat hij direct terug zou kunnen gaan?

A. Dat was natuurlijk een toezegging om nooit ingelost te worden. Het was oorlogstijd.

72391. De **Voorzitter**: U bent dus ook in Londen gekomen en daarmee was uw missie ten einde?

A. Wat dit gedeelte betreft wel.

72292. De **Voorzitter**: Bent u toen spoedig bij de repatriëring gekomen?

A. Niet spoedig. Ik had met het B.I. verschillende zaken af te doen en dat heeft nogal wat tijd in beslag genomen. Dat heeft geleid tot een nogal grote verwijdering tussen kolonel *Somer* en mij. Dat is niet zo prettig verlopen. Men heeft mij zelfs, terwijl men mij de opdracht had gegeven naar Engeland te gaan, de hele reis laten betalen, ook de door mij in Zweden gemaakte hotelkosten, enz. Toen ben ik bij de repatriëring gekomen.

De nos. 72293 t/m 72369 hebben betrekking op de punten *l* en *m* van het Enquêtebesluit.

L. A. FLANTUA.

SCHILTHUIS, *voorzitter*.
VAN DIS.
STOKVIS.
GERRETSEN, *griffier*.

ZITTING VAN WOENSDAG 18 JANUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: b, c, d, e, f en q.

Verhoor van

Jhr. Mr. HENDRIK FREDERIK LODEWIJK KAREL
VAN VREDENBURCH,

oud 44 jaar, wonende te Tanger,
administrateur van de Internationale Zone van Tanger.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 73071 t/m 73103 hebben betrekking op de punten b, c, d, e en q van het Enquêtebesluit.

73103. De **Voorzitter**: Ik zou nu nog even met u willen spreken over de Londense tijd, in het bijzonder over de geheime diensten, die men te Londen heeft gehad, en dan uit de aard der zaak over de periode, dat u daar zelf bent geweest. Wat voor aanraking had u met dat werk, krachtens de functie, die u toen vervulde?

A. Veel minder dan in den Haag. In den Haag was een zeer nauwe samenwerking tussen Diplomatieke Zaken en G.S. III. Of in het bijzonder G.S. III A en G.S. III B ook wel, maar dat was veel minder. G.S. III C stond onder kolonel *Koot*, ook juist voor het opstellen van de codes. In Londen was dat contact veel minder.

73104. De **Voorzitter**: Waar schrijft u dat aan toe?

A. Wij kregen in Londen natuurlijk niet meer zoveel inlichtingen als wij in den Haag kregen, toen onze posten in Duitsland, Italië, enz. normaal werkten. Vooral in de eerste tijd waren de inlichtingen, die wij kregen, zeer matig. Later ging het enigszins beter. Bovendien is het hele personeel van de inlichtingendienst in Londen ook meteen veranderd. Eerst was het hier generaal *van Oorschot* en de heren *van de Plassche*, *Olifiers* e.a. Al deze mensen zijn in Londen — echter niet direct — weer ingeschakeld.

73105. De **Voorzitter**: Te Londen is op 19 Juli 1940 opgericht de Centrale Inlichtingendienst, welke dienst onder leiding kwam te staan van de heer *van 't Sant*.

A. Toen was ik in Frankrijk.

73105. De **Voorzitter**: Dat is inderdaad gebeurd in een periode, dat u er niet was. Toen u terugkwam, was de heer *van 't Sant* in functie. Hoe hebt u daarop gereageerd? Vond u dat een voor de hand liggende oplossing of vond u het enigermate vreemd? Ik zeg het, omdat wij dit punt zeer uitvoerig hebben onderzocht. Daarbij is de vraag ter sprake gekomen, waarom nu eigenlijk de heer *van 't Sant* hoofd van de nieuwopgerichte inlichtingendienst moest worden. Het was oorlog, er moest een inlichtingendienst worden opgericht, die dus in de eerste plaats in de militaire sfeer moest werken. Waarom zijn de militairen, die dat werk in Nederland hadden gedaan, de heren, die u zoëven hebt genoemd — eventueel ook generaal *van Oorschot*, die eveneens te Londen was —, niet met die taak belast? Dit is een vraagstuk, waarmee wij ons vrij uitvoerig hebben beziggehouden, en daarom interesseert het ons ook wel te weten, hoe uw reactie was, toen u deze figuur te Londen vond: een Centrale Inlichtingendienst, niet onder leiding van militairen, maar onder leiding van de heer *van 't Sant*, ressorterende onder het Departement van Justitie en niet onder het Departement van Defensie.

A. Ik kan u dit zeggen. Ik heb in Londen meer dan eens horen zeggen, dat de heer *van 't Sant* in de eerste wereldoorlog op dit terrein werkzaam is geweest, dat hij uitstekende contacten met Scotland Yard had en dat hij daarom de aangewezen man was om deze dienst te leiden. Of dit zo is, onttrekt zich nelemaal aan mijn beoordeling. Dit heb ik echter meer dan eens gehoord.

73107. De **Voorzitter**: Zelfs aangenomen, dat de heer *van 't Sant* die contacten met de Engelsen had, blijft toch nog de vraag open, of het onder deze verhoudingen — het was oorlog — de juiste opzet was.

A. U moet één ding niet vergeten, wij moesten in Londen wel roeien met de riemen, die wij hadden. En wij hadden niet zoveel riemen.

73108. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U had alle riemen van G.S. III.

A. Ja, inderdaad.

73009. De heer **Fens**: Dus er waren in ieder geval twee stel riemen?

A. Ja.

73110. De **Voorzitter**: Mijn vraag is dus, hoe u hierop hebt gereageerd. Vond u het stel riemen, dat men ter hand nam, het beste stel of had u het logischer gevonden, dat er een andere opzet was gekozen?

A. Het is zeer moeilijk om hierop te antwoorden, zonder te zeggen, wat ik er nu van vind, en om het te zeggen, wat ik er tien jaar geleden van dacht.

De **Voorzitter**: U mag natuurlijk ook zeggen, wat u er nu van vindt.

A. Generaal *van Oorschot* had per slot van rekening die ongelukkige Venlo-zaak gehad. Of dat nu wel of niet zijn schuld is, wil ik helemaal in het midden laten. Ik geloof, dat het een ongelukkige zaak is geweest; men kan zich niet als leider van een dienst met ieder detail gaan bemoeien. Ik persoonlijk heb altijd veel sympathie voor generaal *van Oorschot* gehad. Ik geloof, dat hij de man was, die het werk kende. Ik heb het weleens jammer gevonden, dat hij niet actiever is ingeschakeld in Engeland. Dat hij weg moest gaan, na de Venlo-zaak, zolang we niet in oorlog waren, sprak vanzelf. Toen de Duitsers een keer waren binnengevallen, leek er op het eerste gezicht geen reden aanwezig om van zijn diensten geen gebruik te maken.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Men heeft dat reeds gedaan door hem als hoofd van de militaire missie naar Engeland te sturen.

A. Naar Engeland?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, op 10 Mei 1940. Dat betekende toch reeds enigszins — rehabilitatie is een groot woord — maar toch al vast een gebruik maken van deze officier.

73111. De **Voorzitter**: Net merkwaardige is, dat nog geen enkele getuige, die wij hier hebben gehoord, ons met een afdoend argument heeft duidelijk kunnen maken, waarom generaal *van Oorschot* in 1940 niet kon worden belast met de leiding van de nieuwopgerichte inlichtingendienst. Iets, dat ons natuurlijk ook daarom bezig heeft gehouden, omdat in 1944 — toen het met het Bureau M.V.T. zo hopeloos mis was gelopen en het Bureau Bijzondere Opdrachten werd opgericht — wel een beroep op generaal *van Oorschot* is gedaan, ondanks het feit, dat hij toen alweer vier jaar ouder was. Wij

hebben nog nimmer een afdoend antwoord gekregen, waarom generaal *van Oorschoot* in 1940 geen hoofd van de nieuwopgerichte inlichtingendienst kon worden. Er zijn verschillende getuigen, die hebben gezegd, dat het onmogelijk was, dat hij die functie kreeg. De reden, waarom het onmogelijk was, hebben wij echter nooit gehoord.

A. Het lijkt mij toch, dat de Ministers de enigen kunnen zijn, die daar een antwoord op kunnen geven.

De **Voorzitter:** Ja, maar zij geven daar ook geen afdoend antwoord op.

A. Ik zou het niet weten.

73112. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen:** Wanneer men komt met het antwoord, dat hij al zo oud was, dan was hij in 1944 nog veel ouder. Dus dat is natuurlijk geen steekhoudend argument.

A. Ik vond generaal *van Oorschoot* bepaald niet oud.

73113. De **Voorzitter:** Zoals gezegd, de gebeurtenissen met het Venlo-incident kunnen ook geen afdoende reden zijn geweest, want dan zou er bezwaar bij de Engelsen moeten zijn geweest. Dat generaal *van Oorschoot* met het Venlo-incident te maken heeft gehad, bewijst nog niet, dat hij daarbij de Engelsen in de wielen heeft willen rijden. Verder was hij aanvaard als hoofd van de militaire missie, dus dat argument lijkt ons ook niet afdoende.

A. Ik meen, dat generaal *van Oorschoot* een Engelse vrouw had en daardoor zekere relaties met Engeland had.

73114. De **Voorzitter:** Ja. In ieder geval verschijnt ineens de heer *van 't Sant* ten tonele, die blijkbaar in het verleden relaties met de Engelse inlichtingendienst heeft gehad. De Centrale Inlichtingendienst gaat nu ressorteren onder de heer *van 't Sant*, onder het Departement van Justitie, hoewel men in oorlog verkeerde. Ziedaar de casuspositie.

A. Ik weet het niet, maar ik kan mij wel indenken, dat er in Engeland misschien meer dan één inlichtingendienst bestond en dat die diverse inlichtingendiensten weleens moeilijkheden met elkaar hadden en dat er aan Nederlandse autoriteiten te verstaan is gegeven — dit is maar een speculatie van mij —, dat het beter zou zijn om onze dienst onder leiding van één persoon te stellen. Ik kan mij ook heel goed indenken, dat het moeilijk is om de heer *van 't Sant* en generaal *van Oorschoot* naast elkaar te stellen. Ik kan mij ook indenken, dat het moeilijk is om één van deze twee heren onder de ander te stellen.

73115. De **Voorzitter:** Ik stel: de een of de ander.

A. Dan is er waarschijnlijk op een gegeven ogenblik besloten om het nu eens te proberen met een man, die in de vorige oorlog zulk voortreffelijk werk moet hebben gedaan.

73116. De **Voorzitter:** Hebt u daar weleens gegevens over gehoord?

A. Ik was in de vorige oorlog nog vrij jong.

73117. De **Voorzitter:** Hebt u in Engeland weleens horen vertellen, dat de heer *van 't Sant* in 1919, of daaromtrent, voor zijn werk in de oorlog 1914—1918 van de Engelsen een grote beloning zou hebben gehad?

A. Neen, dat heb ik in die tijd nooit gehoord.

73118. De **Voorzitter:** In welke tijd hebt u dat wel gehoord?

A. Ongeveer een jaar geleden. Toen er in uw werk bij de Enquête-commissie over is gesproken, heb ik het waarschijnlijk in de krant gelezen.

73119. De **Voorzitter:** Wat hebt u praktisch met het werk van de inlichtingendienst te maken gehad, nadat u einde Augustus 1940 te Londen teruggekeerd was en u daar de situatie vond met de heer *van 't Sant* aan het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst? Men zou van Buitenlandse Zaken misschien kunnen zeggen, dat het op zich zelf al een grote inlichtingendienst is door de relaties, die het heeft met alle mogelijke landen in de wereld.

A. Ik geloof niet, dat de Minister van Buitenlandse Zaken dit helemaal zou onderschrijven.

73120. De **Voorzitter:** Misschien niet, maar ik veronderstel toch, dat Buitenlandse Zaken zijn regulaire posten in de wereld heeft, mede om te horen, wat er in de wereld omgaat. In zoverre zijn de informaties van Buitenlandse Zaken voor een Regering ook van groot belang. Ik kan mij dus voorstellen, dat bepaalde ambtenaren van Buitenlandse Zaken weleens enig contact hadden met een inlichtingendienst als die van de heer *van 't Sant*. Waaruit bestond praktisch uw contact daarmee?

A. Het werk van de inlichtingendienst was natuurlijk heel anders geworden. In den Haag bestond het werk uit inlichtingen verkrijgen over de plannen, die het buitenland eventueel had ten aanzien van het Koninkrijk. In Londen was één van de eerste taken contact met het eigen land te verkrijgen. Dat contact was verboden. Op dit gebied heb ik in het begin wel samengewerkt met de heer *van 't Sant*. Ik meen zelfs, dat er in de eerste tijd in Londen in het geheel geen contact met Nederland bestond. De heer *van 't Sant* had toen een plan ontworpen, en een zeer moedig plan, om zich zelf per parachute ergens in Nederland neer te laten. Hij was van plan om zich neer te laten in de tuin van de heer *Menten* bij Warmond. Toen heeft hij mij daarover gesproken. Ik heb hem gezegd, dat ik toevallig dit gedeelte van het land zeer goed kende en dat ik meende hem dit te moeten ontraden, aangezien de kans bijzonder groot was, dat men in die buurt in het water terecht zou komen. De heer *van 't Sant* heeft mij gevraagd, of ik niet iets anders wist. Ik heb daarop voorgesteld, dat één of meerdere mensen zouden worden neergelaten in het noorden van het land, waar ik een boerderij heb en waar een boer op zat, waarvan ik wist, dat hij voortreffelijk was in ieder opzicht (ook volkomen betrouwbaar). Dit plan is inderdaad ten uitvoer gebracht. Ik heb even contact gehad met de jongelui, die zijn uitgestuurd. Ik heb hun wat codewoorden meegegeven voor de heer *van Royen*, als ze daarmee contact konden krijgen.

73121. De **Voorzitter:** Denkt u nu b.v. aan *van Hamel*?

A. Ik heb nooit de namen van de jongelui geweten. Die namen zijn wel bekend. Als het u interesseert, kan mr. *Fock* u de namen mededelen.

73122. De **Voorzitter:** Wij kennen die namen ook wel, want wij hebben deze zaak tot op de bodem onderzocht. U weet dus niet, welke de namen waren van de jongelui, die u hebt gezien?

A. De ene was een tweede luitenant.

73123. De **Voorzitter:** Dat is vermoedelijk *van Hamel* geweest.

A. Dat zou mij verbazen.

73124. De **Voorzitter:** Was het een luitenant-ter-zee?

A. Neen, een luitenant van het leger. De ander was een adelborst, of misschien nog lager in rang.

73125. De **Voorzitter:** Dan is dit in de latere tijd geweest. Kan dit in 1941 zijn geweest?

A. Dat is mogelijk.

73126. De **Voorzitter:** Dan kunnen het *Schrage* en *Zomer* zijn geweest. *Schrage* was luitenant en *Zomer*, zijn marconist, was een adelborst.

A. Juist, die zullen het zijn geweest. Zij zijn neergelaten bij Vleder. Over die zaak heb ik b.v. met de heer *van 't Sant* contact gehad. Hij heeft mij later weleens gezegd, dat ze goed terecht waren gekomen.

73127. De **Voorzitter:** Hebt u ook nog gehoord, dat *Zomer* op 31 Augustus 1941 is gearresteerd?

A. Dat heb ik later in Nederland gehoord.

73128. De **Voorzitter:** Hebt u weleens gehoord, of er berichten van hen binnenkwamen?

A. Neen.

73129. De **Voorzitter:** Nu is daarvoor in November 1940 de heer *van Brink* naar Nederland gegaan. Deze heeft ons medegedeeld, dat hij een code-opleiding had gekregen van de heer *van der Schriek*.

A. Dat is zeer wel mogelijk.

73130. De **Voorzitter**: Daaruit zou kunnen blijken, dat in die tijd niet, zoals later, de gehele opleiding van de agenten in handen van de Engelsen was. Stemt dat ook overeen met uw herinnering?

A. Daar weet ik niets van.

73131. De **Voorzitter**: Van welke aard was dan het contact, dat u met de heer *van 't Sant* had over deze aangelegenheden? Ik begrijp uit uw laatste mededeling, dat er geen contact was over de opleiding of over de techniek van de uitzending.

A. Het geval van de uitzending van die twee jongelui is een concreet voorbeeld, dat ik mij herinner.

73132. De **Voorzitter**: Wat was dan de reden, dat de heer *van 't Sant* daarover met u sprak en over de anderen niet met u heeft gesproken? Was hier een speciale aanleiding voor?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt waarschijnlijk contactadressen gegeven? Is het daarover gegaan?

A. Ik meen, dat de heer *van 't Sant* en ik elkaar hebben ontmoet in een trein in de buurt van Oxford. Dat is het eerste contact, dat ik in Engeland met de heer *van 't Sant* heb gehad. Later zijn wij er samen op uit gegaan om eventueel een evacuatiehuis voor de Regering te zoeken. Daardoor hebben wij vrij veel huizen gezamenlijk in Engeland bekeken. U begrijpt misschien wel, waarom er iemand van Buitenlandse Zaken werd genomen en de heer *van 't Sant*.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Ik vermoed, dat wij bij deze reizen over die bepaalde kwesties zijn gaan spreken. Toen heeft de heer *van 't Sant* mij dat plan ontvouwd om zich zelf neer te laten bij Warmond en ik heb hem de mogelijkheid van Vledder genoemd. Er is nog iets, dat ik mij nu herinner. Er was een kleine commissie gevormd, waarin ik zitting had. De bedoeling daarvan was personen te horen, die uit Nederland waren overgekomen. De secretaris was de heer *van der Putten*. Naar ik meen, had verder overste *Moolenburgh* of later de luitenant-ter-zee 1ste klasse *Nuboer* in deze commissie zitting. Dan zal er zeker iemand van het leger in hebben gezeten. Een naam kan ik mij niet herinneren. Ik meen ook, dat de heer *Derksema*, die onder de heer *van 't Sant* werkte, wel enige keren bij de vergadering van deze commissie aanwezig is geweest. Hij maakte niet geregeld die vergaderingen mee. De rapporten van de mensen, die uit Nederland overkwamen, circuleerden. Zij gingen dus ook naar de heer *van 't Sant* toe.

73133. De **Voorzitter**: Bekeek u dan die rapporten?

A. Ja, wij bekeken ze voor bepaalde onderwerpen. De enquêtes, die wij de mensen afnamen, waren vrij grondig, er gingen soms meerdere dagen overheen. Er werden hun vragen gesteld over de landbouwtoestand, de economische toestand, wat de Duitsers deden, hoe de N.S.B.-ers zich gedroegen, enz. Die rapporten moeten ook nog wel bestaan.

73134. De **Voorzitter**: U bekeek ze dus met het doel na te gaan, welk belang zij hadden voor het Regeringsbeleid en niet uitsluitend met het oogmerk of degenen, die de rapporten hadden opgesteld, geschikt waren weer naar Nederland te worden teruggezonden?

A. Neen, dat deden wij niet. Bij Buitenlandse Zaken hield men zich daar helemaal buiten.

73135. De **Voorzitter**: Was uw contact met de Centrale Inlichtingendienst nu van die aard — in de tijd van de heer *van 't Sant* en later — dat u enig idee had over het succes van deze dienst?

A. Neen, mijn contact met de heer *van 't Sant* was niet van die aard, dat ik u daarover kan inlichten.

73135. De **Voorzitter**: En later? Toen de heer *Derksema* de leiding kreeg?

A. Evenmin.

73137. De **Voorzitter**: Had u te Londen geen oordeel over het werk van deze inlichtingendienst?

A. Dat heb ik niet gezegd.

De **Voorzitter**: Vandaar mijn herhaalde vraag.

A. Ik weet wel, dat een paar collega's en ik ons weleens hebben afgevraagd, of die dienst bijzonder efficiënt werkte. Ik wil u ook wel zeggen, dat wij er onze twijfel over hebben geuit.

73138. De **Voorzitter**: Waar grondde u die twijfel op? Dat is een essentieel punt.

A. Het meeste, dat wij hoorden, kwam van de mensen, die overkwamen. Verder hoorden wij zeer weinig. Dan is het niet zo moeilijk om daaruit te concluderen, dat die dienst misschien niet zo voortreffelijk werkte.

73139. De **Voorzitter**: Die twijfel was dus in hoofdzaak gebaseerd op het feit, dat het resultaat nogal negatief was? Hebt u ook nog andere aanwijzingen gehad in die tijd? Merkte u b.v., dat er bij de opleiding iets mankeerde? Of was de security niet voldoende? Waren er b.v. agenten, die moesten worden uitgezonden en die niet voldoende afgezonderd werden gehouden? Werd er soms te veel gepraat over deze aangelegenheden?

A. Het enige, dat ik mij positief herinner, is het volgende: Ik stond nog met de heer *van Royen* in contact. Dat ging in een soort codetaal, die wij meestal wel begrepen, maar ook niet altijd. We hebben elkaar wel dingen geschreven, die ook ons niet duidelijk waren. De heer *van Royen* heeft mij eens een brief geschreven, waaruit ik heb afgeleid, dat de mensen, die werden uitgestuurd, bf onvoldoende waren opgeleid, of gepakt werden. In ieder geval, er scheen iets te haperen. Dat heb ik toen ook doorgegeven.

73140. De heer **Fens**: Herinnert u zich nog in welke tijd dat is geweest?

A. Men kan zich enorm vergissen met dergelijke aangelegenheden, ik zou zeggen: eind 1940 of begin 1941. Dat contact met de heer *van Royen* werd ook hoe langer hoe minder en hoe moeilijker. In het begin kwamen de brieven nog wel door, later kwamen ze heel slecht door.

73141. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft hier verteld, dat hij, vóórdat hij op 5 Februari 1942 als opvolger van de heer *Derksema* tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd, andere namen voor deze functie heeft genoemd. Toen de heer *de Bruyne* uit Indië kwam, werd hij hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer. Daarvoor was hij uit Indië gekomen. Dat bureau had ook wel belang bij het werk van de Centrale Inlichtingendienst en dat is dan ook de reden geweest, waarom tenslotte die combinatie tot stand is gekomen. De heer *de Bruyne* had voor zich zelf het gevoel, dat dit toch eigenlijk niet een functie was, waartoe hij in de eerste plaats was geroepen. Hij heeft ons medegedeeld, dat hij daarom eerst andere namen heeft genoemd. O.a. ook weer de heren *van de Plassche* en *Olifiers* en voorts de heren *van Bylandt* en *van Vredenburg*. Weet u daar iets van?

A. Ik heb het gisteren voor het eerst van de heer *Schepel* gehoord. Het verbaast mij. Ik heb er later met de heer *van Pallandt* over gesproken, die toevallig hier is. Het verbaast mij, dat hij de naam van de heer *van Bylandt* heeft genoemd. Ik had eerder gedacht, dat hij de naam van de heer *van Pallandt* zou hebben genoemd, die in Lissabon ook wel met deze dienst te maken had.

73142. De **Voorzitter**: Er is dus met u nooit over gesproken, dat u de leiding van de Centrale Inlichtingendienst op u zou nemen?

A. Neen, bepaald niet.

73143. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* is in Augustus 1941 afgetreden. Is u bekend, wat daarvan de reden is geweest?

A. Neen.

73144. De **Voorzitter**: De heer *van Kleffens* heeft daar nl. de hand in gehad, na zijn terugkomst uit Indië. Is u dat in die tijd nooit gebleken?

A. Neen. Ik kan u wel zeggen, dat bij velen in Londen het gevoel bestond, dat de heer *van 't Sant* functies cumuleerde, die niet cumuleerbaar waren, en dat hij dus van één of meer van deze functies afstand moest doen. Ik acht het zeer waarschijnlijk, dat de heer *van Kleffens* ook zo heeft gedacht. Ik acht het echter zeer onwaarschijnlijk, dat de heer *van Kleffens* er met mij ooit over zou hebben gesproken.

73145. De **Voorzitter**: Daarnaast waren er te Londen over de heer *van 't Sant* geruchten — dat kwam waarschijnlijk ook al in uw tijd voor —, die ook uit het bezette gebied waren overgebracht. Dat moet u uit de rapporten van de Engelandvaarders zijn gebleken. Daarin werd herhaalde malen melding gemaakt van dergelijke mededelingen.

A. Ik ben op een gegeven ogenblik uit die commissie gegaan. Ik heb verzocht een ander in mijn plaats te benoemen, want ik was over de werkwijze van die commissie niet zo bijzonder te spreken. Nadien heb ik die rapporten ook niet meer gezien. Ik heb alleen stukken gezien, die op Buitenlandse Zaken betrekking hadden.

73145. De **Voorzitter**: Dus u hebt dergelijke mededelingen nooit gelezen?

A. Behalve die mededeling van de heer *van Royen* herinner ik er mij geen.

Ik wil u wel zeggen, dat die mededeling van de heer *van Royen* voor mij minstens evenveel waard was als tien andere mededelingen. Als hij mij dat schreef, dan achtte ik dat een serieuze inlichting.

73147. De **Voorzitter**: Waarom bent u in November 1942 naar Washington gegaan?

A. Ik zou daarop kunnen antwoorden: omdat ik daar ben benoemd.

73148. De **Voorzitter**: U kunt zich voorstellen, dat mijn vraag de bedoeling had iets dieper te graven?

A. Ik wil u wel zeggen, dat ik op een gegeven ogenblik in Londen het gevoel kreeg, dat ik misschien beter zou doen mijn werkzaamheden naar elders te verplaatsen. Toen heb ik overplaatsing gevraagd.

73149. De **Voorzitter**: Wilt u daarmee zeggen, dat u het gevoel had, dat uw werkzaamheden elders vruchtbaarder zouden zijn, of had u het gevoel, dat ze in Londen niet vruchtbaar waren?

A. Beide.

73150. De **Voorzitter**: Waarom waren uw werkzaamheden in Londen niet vruchtbaar?

A. Ik had de indruk, dat er in Londen een aantal personen was, die mij er net zo lief niet zagen als wel. In die omstandigheden leek het mij zeer verkieselijk om mijn tenten elders op te slaan.

73151. De **Voorzitter**: Kunt u ook aangeven, uit welke kring dat kwam?

A. Neen.

73157. De **Voorzitter**: Weet u het niet?

A. Ja, ik weet het wel.

73153. De **Voorzitter**: Kunt u personen aangeven, die in het Londense leven functies bekleedden of geen functies bekleedden, die uiting gaven aan het ongewenst zijn van uw aanwezigheid?

A. Het is mij wel te verstaan gegeven.

73154. De **Voorzitter**: Kunt u namen noemen?

A. Neen. Dat zou schending van vertrouwen zijn.

73155. De **Voorzitter**: Is het u vertrouwelijk medegedeeld?

A. Ja.

73156. De **Voorzitter**: Was er een concrete aanleiding, was er iets gebeurd?

A. Mijns inziens niet.

73157. De **Voorzitter**: Er kon een bepaald feit zijn, waar anderen een ander oordeel over hadden dan u, dat aanleiding werd tot uw vertrek. Of was het een algemene stemming?

A. Er zijn verschillende kleine incidenten geweest. Aangelegenheden, die op zich zelf niet veel te betekenen hadden, maar die mij de indruk hebben gegeven, dat het veel beter zou zijn, als een ander op mijn stoel ging zitten. Dan kwam het volgende er nog bij: Nadat

het toenmalige Nederlandsch-Indië was bezet, was het werk van een chef Diplomatieke Zaken niet bijzonder interessant. Er was weinig te doen op dat moment. Aan de oorlog konden wij toen in weinige mate deelnemen. De na-oorlogse vraagstukken waren toen nog niet in voorbereiding en die begonnen juist in Amerika. Vandaar, dat ik toen in Amerika ben gaan werken. Dat vond ik eerlijk gezegd nuttiger en vruchtdragender dan het werk, dat ik in Londen verrichtte.

73158. De **Voorzitter**: Ik wilde u nog een andere vraag stellen. Wij hebben enige malen over de heer *van 't Sant* gesproken. De heer *van 't Sant* heeft te Londen de functie vervuld van chef van de Centrale Inlichtingendienst. Nadien had de heer *van 't Sant* officieel geen functie meer. Toch heeft een groot aantal getuigen hier te kennen gegeven, dat zij van mening waren, dat de heer *van 't Sant* op verschillende wijzen probeerde om invloed uit te oefenen op de gang van zaken, waartoe hij geen bevoegdheid had, want hij bekleedde geen officiële functie. Hebt u dat ook weleens geconstateerd?

A. Na zijn aftreden?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Een positief feit zou ik u op het ogenblik niet kunnen noemen. De geruchten bestonden.

73159. De **Voorzitter**: Dus u kunt geen persoonlijke indruk geven, omdat u geen feiten kent?

A. Neen. De feiten ken ik niet. U moet niet vergeten, dat het in Londen een zeer kleine wereld was, en de Hollanders, die er waren, kon men vergelijken met vissen in een aquarium, die de hele tijd tegen elkaar aan zwommen. Iemand met een normaal stel hersenen oefende vanzelf invloed uit. Er zijn andere niet officiële Nederlanders geweest, die ook wel degelijk invloed hebben uitgeoefend. B.v. Nederlanders in het bedrijfsleven.

73160. De **Voorzitter**: Er zijn ook verschillende Nederlanders geweest, die eveneens over een normaal stel hersenen beschikten en die altijd precies hebben geweten, waar de grens van hun bevoegdheden lag.

A. Ik zeg ook niet, dat die grens door iemand is overschreden.

73161. De **Voorzitter**: Meen, maar ik zeg dit, omdat u er zo de nadruk op legde, dat iemand met een normaal stel hersenen te Londen een grote invloed kon uitoefenen.

A. Komt het er eigenlijk niet op neer, of het invloed ten goede of invloed ten kwade is?

De **Voorzitter**: Dat laat ik op het ogenblik in het midden.

73163. De heer **Korthals**: Ik begrijp uit uw opmerking van daarnet, dat die geruchten over de laatstbedoelde invloeden gingen.

A. Ja. Dat is ook niet zo vreemd, want het werk van een inlichtingendienst is vreselijk ondankbaar. Als men op een gegeven ogenblik zo'n dienst verlaat, krijgt men automatisch geruchten. Dat spreekt vanzelf. Bovendien was Londen een oord voor geruchten. In al de milieu's van de verschillende nationaliteiten was het precies hetzelfde. Het was bij ons waarschijnlijk niet slechter dan bij menig ander. Het was niet altijd een aangename sfeer om in te leven.

73163. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander punt, waarover ik u iets wilde vragen, nl. het volgende: Er is ons gebleken uit verklaringen, die hier zijn afgelegd, dat er te Londen gebruik is gemaakt van de diplomatieke post om contact te zoeken met Nederland. Is u dat bekend?

A. Ik acht het zeer waarschijnlijk.

73164. De **Voorzitter**: Daarnaast is ons van andere zijde medegedeeld, dat dit gebruik of misbruik bij de Engelsen bekend was, en dat de Engelsen daartegen ook een middel hadden, doordat ze die diplomatieke mail een dag ophielden en controleerden. Is u dat bekend?

A. Dat gerucht is mij bekend. Het is mij natuurlijk niet bekend, of het gebeurde.

73165. De **Voorzitter**: Wat is uw oordeel over deze hele aangelegenheid?

h. Ik geloof dit niet zonder meer. Dikwijls namen gelegenhedenkoeriers de diplomatieke mail mede. Ik meen, dat pas later is ingevoerd, dat de koerier altijd op een bepaalde plaats moest worden bezorgd. Dat is zeker niet in het begin het geval geweest. Als de heer *van Kleffens* b.v. via Lissabon naar Amerika reisde en hij stak documenten bij zich, dan zou het toch niet bij hem zijn opgekomen om die ergens een dag van tevoren in te leveren. Dat kan ik mij niet indenken.

73166. De **Voorzitter**: Dat ben ik met u eens. Er ging natuurlijk ook een diplomatieke mail weg zonder speciale koeriers.

A. Dan maakten wij gebruik van de Engelsen.

De **Voorzitter**: Dat bedoel ik juist. Daar sloeg die mededeling op.

A. In de meeste gevallen — wat Buitenlandse Zaken betref — hadden wij daar niet het minste bezwaar tegen. Wij waren bondgenoten. Wij hadden heus geen zeer mysterieuze aangelegenheden ter, aanzien van de Engelsen.

73167. De **Voorzitter**: Wat zegt u van het gebruiken van de diplomatieke mail voor het door mij genoemde doel, hetgeen, naar uw oordeel, waarschijnlijk ook is geschied?

A. Ik zou niet weten, wie het anders had kunnen doen.

73168. De **Voorzitter**: Acht u het wenselijk?

A. Ik acht het in oorlogstijd absoluut noodzakelijk.

73169. De **Voorzitter**: Dan geloof ik, dat wij over twee verschillende aangelegenheden praten. Ik bedoelde nl., dat te Londen gebruik is gemaakt van de diplomatieke mail om particuliere contacten te onderhouden met Nederland.

A. Neen, dat is natuurlijk een heel andere kwestie. Ook daar zou ik niet in liet algemern op willen antwoorden.

In het algemeen zou men kunnen zeggen, dat dit onjuist is. Er waren natuurlijk particulieren, die heel goede contacten hadden in Nederland. Neemt u het voorbeeld, dat ik u zoëven noemde, mijn contact met de heer *van Royen*. Al de brieven, die wij van de heer *van Royen* kregen, gingen naar de heer *van Bylandt*, de secretaris-generaal, en de heer *van Kleffens*. Dat was voor ons bijzonder waardevol. Zo waren er andere personen, ik denk b.v. aan de heer *Steenberghe*, die enorm veel mensen in Nederland kende. Als hij belangrijke inlichtingen kon krijgen, war dat voor ons natuurlijk van zeer grot-. waarde. Ik zou niet willen zeggen, dat het altijd fout is. Alleen, het hangt er van af, hoe er wordt geschreven.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Men kan zelfs zo ver gaan om te zeggen, dat deze particuliere correspondentie aan een soort van controle onderhevig zou moeten zijn.

73170. De **Voorzitter**: Dan is het ook wat anders, dan is het echter geen zuiver particuliere correspondentie meer.

A. Dan is het gecontroleerde particuliere correspondentie

73171. De **Voorzitter**: Ja. Hebt u het idee, dat er ook ongecontroleerde particuliere correspondentie met de diplomatieke mail meeging, in die zin, dat het particuliere correspondentie was inet het uitsluitende doel om particulier te corresponderen en niet met het doel om daarmee bepaalde Nederlandse belangen te dienen?

A. Het zou menselijk zijn om zoiets te doen.

73172. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het aan particulieren officieel verboden om naar Nederland te schrijven? Was er weleens gezegd, b.v. in „Vrij Nederland" of anderszins, dat het verboden was om contact op te nemen met het bezette gebied? Men kan

over aangelegenheden schrijven, waarvan men zelf denkt, dat ze volmaakt onschuldig zijn, en die toch op deze manier verkeerd zouden kunnen werken.

A. Meent u, of het in Engeland verboden was?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja.

A. Ik veronderstel van wel, maar ik zou het echter niet met volstrekte zekerheid durven zeggen. Ik meen, dat rechtstreekse correspondentie met door de vijand bezet gebied niet was toegestaan. Er was één methode, die door heel veel mensen werd toegepast. Zij hadden een correspondentie-adres in een neutraal land. Men schreef van Engeland naar Portugal of van Engeland naar Amerika en die brief werd daar door een ander gekopieërd en doorgezonden.

73173. De **Voorzitter**: Maar dan ging die brief als gecensureerde brief uit Engeland, terwijl de correspondentie in het geval, dat wij hier bespreken, van Engeland naar b.v. Portugal ging zonder de censuur te passeren.

A. Inderdaad.

De **Voorzitter**: Dan ben ik op het ogenblik aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb. Wij willen nog wel gaarne te zijner tijd inet u spreken over het buitenlands beleid in het algemeen, maar dat is een onderwerp, waarmede de commissie met de voorbereiding nog niet zover is gevorderd, dat daar regelmatige verhoren over plaats vinden. Dat kan dus zeer goed op een ander tijdstip gebeuren. Indien ik juist ben ingelicht, zoudt u deze zomer voor wat langere tijd hier zijn.

A. Of de zomer, of de vóórzomer of September.

De **Voorzitter**: Mag ik dan met u afspreken, dat u, wanneer u weer in ons land komt, ons dit even laat weten, zodat wij een afspraak met u kunnen maken om dat onderwerp inet u te kunnen bespreken?

A. Gaarne. Mag ik u een vraag stellen? Is het eigenlijk de bedoeling, dat men zich prepareert op deze verhoren? Ik heb het ditmaal niet gedaan.

De **Voorzitter**: Dat is verschillend. Dit verhoor is natuurlijk helemaal geïmproviseerd geweest. Wij wisten gisteren pas, dat u hier te lande was. Het ging thans om een aantal punten, waarvan de behandeling eigenlijk al is afgelopen, alsmede om enkele onderdelen van een onderwerp, dat op het ogenblik in een verslag verwerkt wordt. Daarvoor was het van belang om u ditmaal enige vragen te stellen. Een andere kwestie wordt het natuurlijk, als wij een vraagstuk gaan behandelen als het buitenlands beleid in het algemeen. Dan zou er wellicht iets voor te zeggen zijn, dat u daar van tevoren uw gedachten eens over laat gaan. Intussen weet u dit nu ei: u kunt het eens bezien.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u thans hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

H. F. L. K. VAN VREDENBURCH.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaall VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 24 JANUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. JOHAN BENEDICTUS VAN DER WEYDEN,
oud 50 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zenuwarts.

Hij legt de eed af als getuige.

73614. De **Voorzitter**: U bent op 25 Mei 1949 door onze commissie gehoord. U hebt toen een aantal verklaringen afgelegd, die betrekking hadden op de verbindingen, welke hebben bestaan tussen het bezette Nederlandse gebied en Engeland. Het geheel van deze verklaringen overziende, is de commissie tot de conclusie gekomen, dat deze zo weinig pasten in het algemene beeld, dat zij hieromtrent heeft verkregen, dat zij hierin aanleiding heeft gevonden een onderzoek te doen instellen door de heren *Heijink*, *Douma* en *Wooning*. Van de resultaten van dit onderzoek heb ik op liet ogenblik een proces-verbaal dd. 23 Januari 1950 voor mij. Aan het slot van dit proces-verbaal lees ik als een door u afgelegde verklaring het volgende:

„Resumerende ben ik, na het uitvoerige verhoor door u, dat op rustige wijze plaats vond, tot de ontdekking gekomen, dat de verklaring, welke ik heb afgelegd voor de Parlementaire Enquêtecommissie, geen juist beeld geeft van de toedracht van mijn handelingen, zoals ik deze uit eigen wetenschap ken. Ik weet nu, dat ik, hetgeen ik zelf heb gedaan en hetgeen ik van anderen in concentratiekampen heb gehoord en ovsr het England-Spiel heb gelezen en ook na onze bevrijding heb gehoord, dooreen heb gehaald, waardoor dit scheve beeld ontstond. Eigenlijk heb ik, toen het z.g. England-Spiel gespeeld werd, niet geweten, dat dit gespeeld werd. Eerst later na mijn arrestatie, zittend in de kampen, heb ik hieromtrent veel gehoord. Dit heb ik verward. Ik ben gaarne bereid tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie mijn vorige verklaring te herroepen en een verklaring overeenkomstig het hierboven vermelde daarvoor in de plaats te stellen, welke een juist beeld geeft van mijn aandeel in de ware toedracht.”

Is deze weergave van uw voor de heer *Heijink* c.s. afgelegde verklaring, zoals die aldus aan het slot van het proces-verbaal staat, overeenkomstig uw bedoeling?

A. Inderdaad.

73615. De **Voorzitter**: Het lijkt mij goed, dat wij dan de belangrijkste punten van uw vorige op 25 Mei 1949 voor onze commissie afgelegde verklaring doornemen. Hierbij stel ik op de voorgrond, dat u daarbij ten scherpste zult moeten onderscheiden datgene, wat u uit eigen wetenschap bekend is — waarom het ons vanaf het begin uitsluitend te doen is geweest —, en datgene, wat u weleens gelezen of uit anderen hoofde vernomen hebt.

Bij de aanvang van het verhoor op 25 Mei 1949 heb ik reeds gezegd, dat wij de beschikking hadden over een proces-verbaal van een verklaring, die u op 4 Juli 1946 voor twee ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid hebt afgelegd en waarin een aantal mededelingen voorkwam, die, toen u ze voor de commissie hebt herhaald, voor ons onderzoek van belang leken. Dit proces-verbaal van 4 Juli 1946 is eigenlijk de onmiddellijke aanleiding geweest u te verzoeken als getuige voor onze commissie te verschijnen. Omtrent dit proces-verbaal van 4 Juli 1946 hebt u eveneens verklaringen afgelegd aan de drie heren, die ik zoëven heb genoemd. Ik begrijp daaruit, dat u zegt, dat

uw mededelingen, zoals die zijn gereleveerd in het proces-verbaal van 4 Juli 1946, dat is opgemaakt door de heren *de Ruyter* en *Goinga*, eveneens niet in overeenstemming met de feiten zijn.

A. Neen. Ik heb dit proces-verbaal eerst gelezen en gezien bij het verhoor door de reeds door u genoemde heren en ik heb hun ook uiteengezet, hoe dit tot stand is gekomen. Ik maak uit uw vraag echter niet op, dat dit één van de verballen is, die zijn opgemaakt, want dit is niet het enige.

73616. De **Voorzitter**: Dit verbaal is toch door u getekend. Ik zie daaronder staan: „Na voorlezing en volharding tekent hij, J. B. van der Weyden”.

A. Mag ik u er op attent maken, dat deze zinsnede er wel staat, omdat het wordt geëist, maar dat het mij door de rechercheur, die er mee kwam, helemaal niet is voorgelezen. Hij heeft mij op de stoep van mijn huis gevraagd, of ik het even wilde tekenen en gezegd, dat dit het relaas was van de gesprekken, die wij hadden gevoerd, en dat het geen betekenis had dan alleen voor een dossier van het Bureau Nationale Veiligheid.

73617. De **Voorzitter**: U hebt het wel getekend?

A. Inderdaad. Hij deed mij voorkomen, dat dit een kwestie was, die van belang kon zijn, maar als een doelstelling van een proces-verbaal niets inhield.

73618. De **Voorzitter**: Hebt u het doorgelezen, vóórdat u het hebt getekend?

A. Neen. Hij heeft het mij ook niet voorgelezen en ik heb er niet in volhard.

73619. De **Voorzitter**: Ik lees hier, dat u dienaangaande aan de heer *Heijink* c.s. hebt verklaard:

„Van achteraf beschouwd, begrijp ik niet goed, hoe ik dit proces-verbaal heb kunnen tekenen, daar het niet overeenkomstig de waarheid is. Als enige reden daarvoor kan ik opgeven, dat ik steeds met deze heren” — dit zijn dus de heren *de Ruyter* en *Goinga* — „een genoeglijk onderhoud heb gehad, waarin ik hun mijn mededelingen deed. Zij hebben uit al mijn mededelingen deze gegevens in het proces-verbaal verwerkt, doch zich hierbij vergist, o.a. zaken uit hun verband gerukt, althans niet juist weergegeven wat ik hun vertelde. Ik heb het hun anders verklaard. Nogmaals, ik had dit proces-verbaal in deze vorm niet moeten tekenen, daar de feiten anders liggen, maar heb toen niet geweten, dat ik een proces-verbaal tekende.”

A. Zo is het.

73620. De **Voorzitter**: Het is dus een lichtvaardige handeling geweest, dat u dit proces-verbaal zo hebt getekend.

A. Zo werd het mij ook voorgesteld.

73621. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u daarmee?

A. Dat het weinig om het lijf had.

73622. De **Voorzitter**: Ik bedoel, dat het uwerzijds een lichtvaardige handeling was, dit stuk ongezien te tekenen.

A. Achteraf is het van mijn kant een zware fout geweest, maar ik ben in die tijd niet éénmaal, doch herhaaldelijk door verschillende instanties gehoord.

73623. De **Voorzitter**: Daarop is op 25 Mei 1949 het verhoor voor de Enquêtecommissie gevolgd, waarbij zich eigenlijk min of meer hetzelfde heeft afgespeeld. Niet alleen zijn daarbij ter sprake

gekomen de feiten, die ook in het proces-verbaal van de heren de *Ruyter* en *Goinga* zijn vermeld, een proces-verbaal, tegen welks inhoud u bij het verhoor op 25 Mei niet hebt geprotesteerd, maar bovendien zijn er toen nog vele andere punten ter sprake gekomen, die ons, in verband met het grote aantal verhoren, dat wij over deze materie hebben afgenomen, aanleiding hebben gegeven tot twijfel omtrent de juistheid er van.

Van dit verhoor van 25 Mei 1949 is een relaas opgemaakt, dat u in de vorm van een stenogram is thuisgezonden. Dit stenogram hebt u kunnen corrigeren en u hebt alle bladzijden daarvan voor accoord getekend. De daarin vermelde feiten, voor zover deze dezelfde zijn als in het verbaal van het B.N.V., moeten dus ook niet juist zijn.

A. Bedoelt u, hoe ik het stenogram heb gecorrigeerd?

De **Voorzitter:** Zoëven hebben wij gesproken over het feit, dat u uw verklaring voor de ambtenaren van het B.N.V. ongezien hebt getekend, waarbij ik heb gezegd, dat dit een lichtvaardige handeling is geweest. Daarna heeft het verhoor voor de Enquêtecommissie plaats gevonden, waarbij dezelfde feiten, die in het verbaal van het B.N.V. voorkwamen, ter sprake zijn gekomen, en u hebt toen niet gezegd, dat ze onjuist waren.

A. Neen, ik kreeg een bundel papieren thuis, waar op ieder blaadje stond: „Gelezen en goedgekeurd”, en ik ben tot de conclusie gekomen, dat het wel met het stenogram zou overeenkomen en dat het wel goed zou zijn.

De **Voorzitter:** Dat was het stenogram.

A. Ik ben er mee naar de heer *Goossen* gegaan.

73624. De **Voorzitter:** U had er een brief bij gekregen, dat u het stenogram kon corrigeren.

A. Toen is bij mij de vraag gerezen, wat ik er eigenlijk mee moest doen, overall stond: „Gelezen en goedgekeurd”. Ik ben dus met het stenogram naar de heer *Goossen* gegaan en ik heb het hem gegeven. Ik was het gebouw nog niet uit, toen ik op mijn schouder werd getikt en mij werd verzocht terug te komen. De heer *Goossen* openbaarde mij toen, dat het „Gelezen en goedgekeurd” van mijn handtekening moest worden voorzien. De heer *Goossen* nodigde mij vriendelijk uit aan zijn bureau te gaan zitten en het alsnog te bekijken en dat ben ik gaan doen. Ik heb het nagelezen op taalfouten en ik heb er mijn handtekening onder gezet. Later heb ik gedacht, dat de zaak eigenlijk niet klopte.

73625. De **Voorzitter:** Wanneer hebt u dat gedacht?

A. Vóór het eerste bezoek aan u, toen ik het al had ingeleverd.

73626. De **Voorzitter:** Hebt u dat niet gedacht, toen u het stenogram doorlas?

A. Neen, later is mij pas gebleken, dat het niet zo was en dat het scheef was. Toen ik de bundel papieren kreeg, stond daarop: „Gelezen en goedgekeurd”.

73627. De **Voorzitter:** U kreeg daarbij een begeleidend schrijven, waarin duidelijk werd gezegd, wat u met dat stenogram mocht en moest doen, nl. corrigeren en het van uw handtekening voorzien, indien het in overeenstemming was met uw verklaring.

A. Dat heb ik niet eens gedaan, want ik ben er ongetekend hier mee naar toe gewandeld.

73628. De **Voorzitter:** Vóórdat u hier naar toe bent gegaan, had u het waarschijnlijk toch wel gelezen?

A. Ja, maar er stond steeds „Gelezen en goedgekeurd”.

73629. De **Voorzitter:** Wat vond u toen van de inhoud?

A. Die heb ik alleen op de taalfouten nagekeken, dus ik heb het gewoon als drukproef gecorrigeerd.

73630. De heer **Fens:** Had u helemaal geen praktijk op dit gebied? U zei zoëven, sprekende over het proces-verbaal van de heren *de Ruyter* en *Goinga*, dat er over uw destijds gedane mededelingen meer processen-verbaal waren opgemaakt. Ik veronderstel, dat u die niet alle zo hebt behandeld als dit.

A. Die werden met mij besproken.

73631. De heer **Fens:** Die hebt u dus alle gelezen en u hebt toen wel begrepen, dat het van belang was, dat u dit deed?

A. Ja zeker.

73632. De heer **Fens:** Is dat niet tot u doorgedrongen, toen u de papieren van de Enquêtecommissie kreeg?

A. Dit is niet tot mij doorgedrongen, omdat er steeds stond: „Gelezen en goedgekeurd”.

73633. De heer **Fens:** Wanneer u een proces-verbaal van de politie voorgelegd krijgt, staat er ook een formule onder, nl. „Voorgelezen en volhard”. U vindt het dan zeker ook niet nodig daaronder een handtekening te zetten, omdat het er al staat? Ik kan het mij niet voorstellen, dat u niet hebt begrepen, dat u het niet alleen op taalfouten moest doorlezen. U hebt de andere processen-verbaal toch ook niet alleen op taalfouten gecorrigeerd?

A. Neen, maar dat werd mij voorgelezen. Nu kreeg ik de hele bundel thuis.

De heer **Fens:** Dat lijkt mij wel zo gemakkelijk.

73634. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen:** Hebt u de begeleidende brief niet gelezen?

A. Blijkbaar niet.

73635. De **Voorzitter:** Dit betreft dus de formele goedkeuring van het stenogram, maar waarom het nu in hoofdzaak gaat, is de inhoud van de verklaringen, die u hebt afgelegd. Uit het proces-verbaal van de heer *Heijink* c.s., dat ik hier voor mij heb, begrijp ik, dat u tot de conclusie bent gekomen, dat de inhoud van deze verklaringen op zeer belangrijke punten niet juist is geweest.

A. Ik heb een scheef getrokken beeld gegeven.

73636. De **Voorzitter:** Dat is blijkbaar een andere uitdrukkingwijze voor hetgeen ik op het ogenblik zeg.

A. Neen, want ik ben naar de Enquêtecommissie gegaan met het plan alles te spuien, wat ik wist. Ik had dus van tevoren mijn aantekeningen nagekeken en gedeeltelijk uit mijn hoofd geleerd.

73637. De **Voorzitter:** Wist u niet, dat een getuige, als zodanig, alleen kan verklaren wat hem uit eigen wetenschap bekend is?

A. Ik kwam hier te goeder trouw om mee te helpen dit raadsel te ontwarren.

73638. De **Voorzitter:** Hebt u er geen ogenblik aan gedacht onderscheid te maken tussen datgene, wat u zelf had meegemaakt, en datgene wat u van horen zeggen bekend was?

A. Neen, het zat als één conglomeraat in elkaar.

73639. De **Voorzitter:** Dit ene conglomeraat is in deze vorm naar voren gekomen, dat alles, wat door u is verklaard, op een dusdanige wijze is gezegd, alsof het uw eigen wetenschap was.

A. Die indruk heb ik inderdaad gevestigd.

73640. De **Voorzitter:** Ik wil nu enige punten met u doornemen. Nadat u door de Enquêtecommissie was gehoord, bleek ons al spoedig, dat, wat u had verklaard, niet in overeenstemming was met datgene, wat andere getuigen verklaarden. Ik heb u zoëven reeds gezegd, dat uw verklaring in haar geheel al niet paste in het beeld, dat wij uit andere verklaringen hadden verkregen, maar er waren ook concrete punten in, die direct botsten op andere getuigenverklaringen. Zo hebt u b.v. verteld, dat u waarschuwingen naar Engeland had doen verzenden, dat parachutisten hier te lande werden gearresteerd. U hebt gezegd dit geprobeerd te hebben door middel van mevrouw *Besselaar*, Haagweg, te Rijswijk. Wij hebben mevrouw *Besselaar* hierover gehoord en deze verklaart, dat dit niet waar is en dat zij zulk een verzoek van u nimmer heeft gehad. Dat is één punt.

Verder hebt u gesproken — dit is ook een punt, dat afkomstig was uit het proces-verbaal van de heren *de Ruyter* en *Goinga* — over een boodschap, die u hebt meegegeven aan agenten, die naar Engeland teruggingen, dat „de parachutisten, die boven Nederland werden afgevoerd en behoorden tot het commando van kolonel *de Bruyne*, door de Duitsers bij de afworp werden opgevangen en dat door de

Duitsers werd geseind met de codes van de agenten." „Dit bericht — zo zegt u verder — heb ik zeker aan 14 agenten medegegeven. Deze agenten behoorden tot de Secret Service en hadden een opdracht gehad in Duitsland." U hebt hierbij namen genoemd van personen, aan wie u dit bericht zou hebben meegegeven. Een van hen zou een zekere heer *Gerritsen* zijn, waarvan u meent, dat deze kapitein *Gerritsen* is, die later in het zuiden heeft geopereerd. Wij zijn er in geslaagd zelfs twee heren *Gerritsen* te vinden, die hiervoor in aanmerking konden komen. Deze heren *Gerritsen* ontkennen beiden pertinent, dat zij van u ooit een dergelijk bericht hebben gehad. Hoe zit dat nu precies? Hebt u mevrouw *Besselaar* dit bericht inderdaad niet gegeven?

A. Er is een meningsverschil. Nadat mevrouw *Besselaar* voor de commissie is geweest, heeft zij ook mij bezocht. Wij hebben er toen uitvoerig over gesproken en zij bleef volhouden, dat zij mij wel degelijk heeft gezegd, dat, als ik een bericht had over te brengen, zij een contact wist. Ik weet zeker, dat ik haar heb gezegd, dat ik een bericht had, en haar heb gevraagd of zij het met haar contact kon overbrengen. Daarna heb ik niet meer van haar gehoord dan na dit verhoor bij de Enquêtecommissie, waarbij zij heeft gezegd, dat zij dit bericht niet aan haar contact heeft overgebracht.

73641. De **Voorzitter**: Wanneer het alleen mevrouw *Besselaar* zou zijn geweest, zou men kunnen zeggen, dat hier de ene verklaring tegenover de andere staat, maar ten opzichte van de heren *Gerritsen* heeft zich precies hetzelfde voorgedaan. Ook zij ontkennen ooit een dergelijk bericht van u te hebben gehad.

A. Dan weet ik niet meer, hoe dat is gelopen. Op het ogenblik kan ik u hierop geen antwoord geven.

73642. De **Voorzitter**: Het lijkt meer waarschijnlijk, dat u niet aan een mijnheer *Gerritsen* een dergelijk bericht hebt doorgegeven.

A. Als ik nu exact moet antwoorden, dan weet ik het niet meer. Hoe het gelopen is, kan mij op het ogenblik niet te binnen schieten.

73643. De **Voorzitter**: Een derde punt, waarop de commissie al spoedig stootte, was uw verklaring over de heer *Hammer*. Een van uw eerste mededelingen in het verhoor van 25 Mei 1949 is, dat prof. *Mekel* een uwer patiënten was en dat hij en de nog levende tot die groep behorende ir. *Hammer* u in September 1940 al hadden verzocht aan hun groep mee te doen. De heer *Hammer* ontkent dit ten stelligste en zegt, dat hij u weleens heeft ontmoet, maar dat dit veel langer geleden is en zeker niet in die tijd. Ook op dat punt is er dus een duidelijk verschil tussen uw verklaring en die van de door u genoemde persoon. Hij zegt bovendien, dat uw verklaring niet juist is, om de simpele reden, dat hij van het bestaan van die groep niet op de hoogte was. Hij kende prof. *Mekel* heel goed, hij was een studievriend van hem. Vóór de oorlog had hij hem gesproken en misschien ook een enkele keer in de oorlog, maar voor de rest had hij niets met hem te maken. Op mijn herhaalde vraag of hij en prof. *Mekel* in September 1940 bij dr. *van der Weyden* waren geweest om deze te verzoeken mee te doen aan een groep van prof. *Mekel*, zegt hij, dat hiervan geen sprake is geweest. Hij wist niet eens, dat prof. *Mekel* bij dr. *van der Weyden* in behandeling was geweest en hij heeft zeker niet in die tijd in overleg of in samenwerking met prof. *Mekel* aan dr. *van der Weyden* een dergelijk verzoek gedaan. Dit is dus ook in lijnrechte tegenspraak met uw bewering.

A. Ja, het is mij volkomen onduidelijk, waarom de heer *Hammer* deze pertinente ontkening te berde heeft gebracht.

73644. De **Voorzitter**: U zegt nu, dat het u niet duidelijk is, waarom de heer *Hammer* dit ontkent, maar in uw verklaring, afgelegd voor de heer *Heijink*, hebt u gezegd:

„Ik antwoord u hierop, dat ir. *Hammer* in 1939/1940 nog bij mij in behandeling was of weer behandeld werd. Hij heeft mij toen gevraagd, of ik ook lid was van de groep-Mekel. Meer niet. Hieruit heb ik toen de conclusie getrokken, dat hij lid was van die groep en mij indirect uitnodigde ook lid er van te worden."

Dit is heel wat anders.

A. Ja, zo is het gegaan.

73645. De **Voorzitter**: Dit is heel wat anders dan dat hij u dit heeft gevraagd.

A. Dit is ook in lijnrechte tegenspraak met hetgeen de heer *Hammer* heeft verklaard.

73646. De **Voorzitter**: Ja, maar het is ook in tegenspraak met hetgeen u de vorige keer voor onze commissie hebt verklaard. U hebt toen verklaard, dat prof. *Mekel* en ir. *Hammer* u hebben verzocht aan de groep deel te nemen.

A. Dat is inderdaad te positief.

73647. De **Voorzitter**: U zegt nu, dat hij u heeft gevraagd, of u lid was van die groep. Dat is iets heel anders.

In uw verklaring, op 25 Mei 1949 voor de commissie afgelegd, zegt u verder:

„Een van mijn patiënten was *Payne Best* en deze was zeer bevriend met de groep, die later grotendeels is opgerold — door eigen wildheid — van de Delftse professoren *Mekel* en *Schoemaker*."

Bedoelt u daarmee, dat *Payne Best* contacten had met de groep *Mekel-Schoemaker*?

A. Neen, dat bedoel ik niet. De juiste beschrijving vindt u in die verklaring.

73648. De **Voorzitter**: Hier staat: „Een van mijn patiënten was *Payne Best* en deze was zeer bevriend met de groep van de Delftse professoren *Mekel* en *Schoemaker*." Daarna zegt u, dat prof. *Mekel* en ir. *Hammer* u reeds in September 1940 hebben verzocht aan die groep mee te doen.

A. Dat is onjuist.

73649. De **Voorzitter**: Waarom is dit onjuist?

k. Omdat de zaken anders liggen; ik heb dit precies in de verklaring gezegd.

73650. De **Voorzitter**: Misschien wilt u nog even aangeven, waarom dit onjuist is.

A. De gesprekken, die ik met de heer *Payne Best* heb gehad, hadden betrekking op de politieke toestand, zoals die was reeds vóór 1939 en tijdens 1939, voordat wij in moeilijkheden zouden komen. Hij was hierover helemaal niet geheimzinnig, maar toen reeds verklaarde hij, dat er moeilijkheden op til waren en hij sprak er in dusdanige geest over, dat de indruk kon worden gevestigd, dat reeds een toestand van opbouw van een spionnagenet bestond. Dit is de toedracht, zoals *Payne Best* die in verschillende gesprekken naar voren heeft gebracht. Ik wist ook, dat prof. *Mekel* en *Payne Best* elkaar kenden. Het is dus van mij een conclusie geweest, die te voorbarig was, dat prof. *Mekel* en *Payne Best* elkaar in dat opzicht reeds hadden gesproken. Deze conclusie is door mij getrokken, toen prof. *Mekel* tegenover mij begon over het organiseren van het geestelijk verzet.

73651. De **Voorzitter**: De mogelijkheid bestaat natuurlijk ook, dat de groep van de professoren *Mekel* en *Schoemaker* pas na het uitbreken van de oorlog is gaan werken. Zoals u weet, was *Payne Best* reeds in November 1939 gearresteerd en weggevoerd naar Duitsland.

4. Ik vond het helemaal niet vreemd, dat prof. *Mekel* daarover begon, want hij was lang in Mexico geweest, waar een permanente revolutionaire stemming heerste. Het verwonderde mij dus niet, dat hij er mij over sprak in die geest, dat het hier ook tot een guerilla-oorlog zou komen. Dit heb ik gecombineerd met hetgeen *Payne Best* mij reeds had medegedeeld, nl. dat hier de contra-spionage werd georganiseerd. Meerinalen heeft hij hierover gesproken, zodat men er uit zou concluderen, dat het hier op dezelfde wijze zou gaan als in '14—'18.

73652. De **Voorzitter**: In ieder geval berustte de combinatie, die u hebt gemaakt, alleen op uw eigen veronderstellingen?

A. Inderdaad.

73653. De **Voorzitter**: Een ander punt in deze zaak is datgene, wat u hebt verklaard met betrekking tot het contact met wat u noemt Engelse agenten, die hier te lande waren. Dit is een punt, dat, zoals u het hier hebt voorgedragen, ook niet overeenstemt met de gegevens, die wij van vele zijden hieromtrent hebben verkregen. U stelt het voor, alsof hier een belangrijk aantal Engelse agenten zou hebben gewerkt, die hoofdzakelijk in Warmond resideerden.

U zou contact met deze agenten hebben gehad en u zou hierbij zijn ingeschakeld door iemand, die zich noemde *Mac Patrick*. Dit kan niet juist zijn. Verschillende bijzonderheden, die u toen hebt verteld, blijken achteraf absoluut niet te kloppen. U hebt hier verder verteld hoe u *Mac Patrick* kende en u hebt gezegd, dat hij vergezeld was van een dame, die geen enkel woord Nederlands sprak. Zoals u het thans aan de heer *Heijink c.s.* hebt medegedeeld, blijkt dit heel anders te zijn. Volgens deze laatste mededelingen toch sprak deze dame wel degelijk Nederlands. Het geheel kunnen wij echter niet thuisbrengen en het komt ons zeer onwaarschijnlijk voor. Is het wel waar?

A. Ik kan niet anders zeggen dan dat zoals het hier is gebeurd ik waarschijnlijk de enige ben, die hier een contact heeft gehad, dat ik na de oorlog niet meer heb kunnen nagaan dan alleen op korte aanwijzingen en geruchten (en het bij informatie steeds doodlopen op ontbrekende getuigen en hiaten) en op het horen zeggen. Ik heb deze mensen, waarmee ik in relatie stond, niet meer kunnen terugvinden. Eerst kort geleden is mij ter ore gekomen, dat waarschijnlijk één te achterhalen is en dat zou *King* zijn.

73654. De **Voorzitter:** En *Madison*?

A. Daarvan gaat het gerucht, dat hij in leven zou zijn.

73655. De **Voorzitter:** In het verhoor van 25 Mei 1949 hebt u verklaard, dat *Madison* zich zelf van kant heeft gemaakt.

A. Dat was ook een gerucht.

73656. De heer **Korthals:** Waar kwam dat gerucht vandaan?

A. Dat is heel moeilijk te zeggen, omdat ik dit op mijn eigen houtje ben gaan nazoeken en daarover met verschillende mensen heb gesproken en dit heb opgetekend.

73657. De heer **Korthals:** Hebt u de namen van de zeggers er niet bij opgetekend?

A. Dat zou een grote moeilijkheid worden.

73658. De heer **Korthals:** Ook in deze tijd?

A. Neen, omdat ik bovendien nog moest dienen als een van de weinige mensen, die opheldering konden geven over in Duitsland vermist geraakte personen. Ik had dus met opsporingsmensen te doen, mensen van het Rode Kruis, enz.

73659. De heer **Korthals:** In die gedachtengang lijkt het mij gemakkelijk te reconstrueren van wie die geruchten tot u zijn gekomen, want dit moet dan in de richting van deze opsporingsmensen liggen.

A. Ik kan niet precies zeggen, van wie de bepaalde geruchten afkomstig zijn.

73660. De heer **Korthals:** Kunt u wel zeggen, van welke personen u de totaliteit van de geruchten hebt gekregen?

A. Dat is een heel grote groep geweest.

73661. De heer **Korthals:** Misschien kunt u er een enkele uitnoemen?

A. Ik zou er een enkele uit kunnen noemen. Degene, van wie ik de meeste inlichtingen over deze zaak heb gekregen, is de heer *van Beljouw* geweest, want ook die heeft aan het onderzoek ijverig deelgenomen.

73662. De heer **Korthals:** Het gaat mij nu niet zozeer om een onderzoek dan wel de geruchten, die laatstelijk tot u zijn gekomen. Als ik het wel begrijp, zijn dit geruchten van de laatste weken?

A. Ja.

73663. De heer **Korthals:** Van wie zijn die gekomen?

A. Van de heer *van Beljouw*.

73664. De **Voorzitter:** Hebt u weleens contact gehad met de heer *Alsem*?

A. Ja, meermalen.

73665. De **Voorzitter:** Tijdens de oorlog verbleef deze ook veel te *Warmond*. Heeft hij u hierover gesproken?

A. Ja.

73666. De **Voorzitter:** Wat heeft hij u er van verteld?

A. Direct na de bevrijding, toen ik terugkwam, heb ik hem gesproken en een van mijn eerste vragen is geweest, of hij weleens had opgemerkt, dat er in *Warmond* naar een Engelse zender werd gezocht. Dit heeft hij mij inderdaad bevestigd. Hij heeft mij dit verklaard en daarvan zijn ook aantekeningen gemaakt.

73667. De **Voorzitter:** Heeft hij ook contact gehad met deze zeven agenten, die in *Warmond* zouden zijn geweest?

A. Daarentrent is hij in zijn verklaringen zeer vaag geweest, maar hij meende van wel.

73668. De **Voorzitter:** Wat meende hij?

A. Hij meende, dat daar wel mensen waren, die tot deze groep hadden behoord.

73669. De heer **Korthals:** Had hij daar contact mee?

A. Ja, in Meerrust.

73670. De **Voorzitter:** Het is merkwaardig, dat de heer *Alsem* in zijn eigen verantwoording, die hij na de bevrijding heeft opgesteld, hiervan geen melding maakt.

A. Ik kan u in dit verband wijzen op een door hem afgelegde verklaring op de P.O.D., ook in presentie van enige rechercheurs, waarvan een uitvoerig verslag is gemaakt en waarin de feiten, die ik hier releveer, vermeld staan.

73671. De **Voorzitter:** Dit laatste waag ik te betwijfelen, want als wij over hetzelfde verslag spreken, kan ik u zeggen, dat dit er juist niet in voorkomt.

A. Dat verslag is door mij zelf gemaakt.

73672. De **Voorzitter:** Is het misschien dit verslag?

(De **Voorzitter** overhandigt getuige een verslag.)

A. Neen, dit is het niet. Het is een verslag, dat berust bij het archief van de P.O.D. Dit is zijn eigen verhaal, en dit ken ik niet.

73673. De **Voorzitter:** In welke zaak is dat verslag opgemaakt? In de zaak contra *Alsem*?

A. Ja. Hij is enige tijd bij de P.O.D. in arrest geweest. Dit verslag moet ongeveer in Augustus 1945 zijn opgemaakt.

73674. De **Voorzitter:** Kunt u nader aangeven, wanneer dat contact met die agenten zou hebben plaats gevonden?

A. In de tweede helft van November 1942, tot kort vóór de débâcle in 1944.

73675. De **Voorzitter:** Zoals u zegt, spraken deze mensen Nederlands.

A. Zij konden Nederlands spreken.

73676. De **Voorzitter:** Toch kent u ze alleen onder Engelse namen.

A. Ja, en zij spraken Engels.

73677. De **Voorzitter:** U kende ze dus alleen onder Engelse namen?

A. Ja, maar ik wist ook, dat zij Nederlandse identiteitsbewijzen hadden.

73678. De **Voorzitter:** Het kunnen dus zeer goed Nederlanders zijn geweest?

A. Het kunnen ook Belgen zijn geweest.

73679. De **Voorzitter:** Laat ik het negatief zeggen: het behoeft niet per se Engelsen te zijn geweest. Het was dus niet zo, dat het Engelsen waren, die goed Nederlands spraken.

A. Toen heb ik er niet aan getwijfeld.

73680. De **Voorzitter**: U dacht het dus, maar het kan evengoed anders zijn geweest?

A. Achteraf bezien, ja.

73681. De **Voorzitter**: Het kunnen ook provocateurs zijn geweest.

A. Dat betwijfel ik.

73682. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Omdat dan al het materiaal tegen mij zou zijn aangevoerd, toen ik gevangen werd genomen. Er was dan geen moment aan getwijfeld, of ik had onmiddellijk de kogel gekregen.

De **Voorzitter**: Misschien.

A. Het materiaal is mij niet geproduceerd.

73683. De **Voorzitter**: Daarvoor kunnen andere redenen zijn geweest.

A. Dergelijk bezwarend materiaal zou onmiddellijk tegen mij zijn aangevoerd.

73684. De heer **Koersen**: U was in de vaste veronderstelling, dat het Engelsen waren, maar u zegt zoëven ook, dat het ook Belgen kunnen zijn geweest. Als het Belgen zijn geweest, zouden zij hun Engels toch wel anders hebben uitgesproken dan wanneer het Engelsen zouden zijn geweest.

A. Voor mijn gehoor niet en ik ben een tijd in Engeland en in Amerika geweest.

73685. De heer **Korthals**: Hoe spraken zij hun Nederlands?

A. In de regel met een licht accent, waarvan niet thuis te brengen was, of het afkomstig was van een Engelse taal of niet, maar toch voldoende om het voor een Nederlander begrijpelijk te maken, dat zij vreemdelingen waren.

73686. De heer **Korthals**: Het gaf u althans de indruk, dat het meer Nederlands sprekende Engelsen waren dan Engels sprekende Nederlanders.

A. Ja, dat was mijn overtuiging.

73687. De heer **Korthals**: Waren uw contacten veelvuldig?

A. Die werden zoveel mogelijk vermeden.

73688. De **Voorzitter**: Er waren dus zeven mensen, die bij elkaar behoorden. Vindt u het niet vreemd, dat al die zeven mensen met u in contact werden gebracht?

A. Geleidelijk aan zijn zij met mij in contact gebracht.

73689. De heer **Korthals**: Waarvoor was dat nodig?

A. Toen de militaire opdrachten groter werden en de groep moest worden uitgebreid. Aanvankelijk heb ik lange tijd alleen met de Canadees *Mac Patrick* contact gehad.

73690. De **Voorzitter**: Is u nooit iets wonderlijks opgevallen in de naam *Mac Patrick*?

A. Neen.

73691. De **Voorzitter**: Hoe werd u de naam opgegeven?

A. *Mac Patrick*.

73692. De **Voorzitter**: Hebt u daarin nooit iets wonderlijks geconstateerd?

A. Neen.

73693. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is, dat *Mac Schots* is en *Patrick Iers*, en dat deze combinatie van Schots en Iers in een naam bijna uitgesloten is.

A. Neen, daarin heb ik mij niet verdiept.

73694. De **Voorzitter**: Het had voor u een reden tot nadenken kunnen zijn en het kan voor ons een reden te meer tot twijfel zijn.

A. Het is niet bij mij opgekomen daaraan te twijfelen.

73695. De **Voorzitter**: Ook niet, nu ik u dit zeg?

A. Ik vind het nog geen reden om te twijfelen.

73696. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was *Mac Patrick* verminkt?

A. Aan zijn pink.

73697. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was die pink er af?

A. Neen, hij was alleen aangeschoten.

73698. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Droeg hij altijd een handschoen?

A. Neen, nooit.

73699. De **Voorzitter**: Hebt u die zeven mensen tegelijk meegemaakt of alleen in successie?

A. Neen, in het uiterste geval zijn het er drie tegelijk geweest. Ik meen, dat dit zelfs maar één keer is geweest.

73700. De heer **Korthals**: Weet u, waar zij in Warmond waren ondergebracht?

A. Ik weet niet eens, of zij in Warmond waren; daar was het trefpunt. Voor mij was het het gemakkelijkste om naar Warmond te komen, want ik had er een boot. In de winter was het natuurlijk veel te gevaarlijk daar samen te komen.

73701. De heer **Korthals**: Gebeurde het dan niet?

A. Neen. Zo min mogelijk hier en zoveel mogelijk op doorgangstations. Alleen in uiterste gevallen als er werkelijk iets urgents was, kwamen zij persoonlijk.

73702. De heer **Fens**: Zijn deze zeven mensen u als volkomen betrouwbaar contact opgegeven? Hebt u er een Spaanse ruiter voor gehad?

A. Ja.

73703. De heer **Fens**: Voldeden deze zeven mensen volgens u aan alle eisen, die men aan een contactman kon stellen?

A. Tot nu toe heb ik geen reden om er aan te twijfelen.

73704. De heer **Fens**: Hebt u weleens zodanig contact met hen gehad, dat zij met hun drieën bij elkaar waren?

A. Dat is éénmaal gebeurd.

73705. De **Voorzitter**: Hoe lang hebt u *Mac Patrick* meegeemaakt?

A. Dat is een moeilijke vraag. Ik kan u daarop geen exact antwoord geven.

73706. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u hem leren kennen?

A. November 1942.

73707. De **Voorzitter**: Daarna hebt u hem nog meer ontmoet; hoe lang is dat doorgegaan? Is hij op een gegeven moment van het toneel verdwenen?

A. Naarmate *Brown* naar voren kwam, is het contact met hem afgenomen. Toen ik meer contact met *Brown* kreeg, werd het met hem minder. Het contact met *Mac Patrick* bestond zoveel mogelijk uit onpersoonlijke contacten. Later werd de samenwerking intenser, maar hij bleef meer op de achtergrond. Ik kan u dus onmogelijk zeggen, dat het eind 1943, begin of medio 1944 is opgehouden.

73708. De heer **Korthals**: Werden die contacten al spoedig onpersoonlijk?

A. Ja, direct, dat was het eerste consigne.

73709. De heer **Korthals**: Hebt u hem dus eigenlijk maar één keer gezien?

A. Neen, maar er werd zoveel mogelijk een onpersoonlijk contact gehouden.

73710. De heer **Koersen**: Als u een veelvuldig contact hebt gehad met *Brown*, zoudt u hem dan herkennen, als wij een photo van hem hadden?

A. Ja, wat zal ik u zeggen. Ik heb na de bevrijding meerdere honderden photo's gezien van vermisten en in zeker vijftig procent van de gevallen heb ik mij vergist.

73711. De **Voorzitter**: Sprak *Mac Patrick* alleen Engels met u?

A. Hij was de enige, die geen andere taal sprak.

73712. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk heel wonderlijk. Wanneer men illegale contacten onderhoudt in een bezet land, lijkt het mij het verstandigste dit onder alle omstandigheden zo onopvallend mogelijk te doen en in ieder geval door daar geen Engels te spreken. Of de heer *Mac Patrick* kende Nederlands en het was dan heel gek, dat hij Engels met u sprak, of hij kende inderdaad alleen Engels en dan was het stapelgek om zo iemand naar Nederland uit te zenden.

A. Dat zie ik niet in.

De **Voorzitter**: Ik wel.

73713. De heer **Fens**: Hielp die Nederlands sprekende dame hem daarbij niet?

A. Neen, die heb ik maar éénmaal gezien.

73714. De **Voorzitter**: Vindt u het niet een absoluut onverantwoorde handelwijze, dat er iemand naar bezet Nederland wordt overgebracht, die geen woord Nederlands spreekt?

A. Tegenover mij?

De **Voorzitter**: Neen, van het standpunt van een Engelse dienst bekeken.

A. Ik heb hem nooit een andere taal horen spreken.

73715. De **Voorzitter**: Of de man kende geen Nederlands en dan is de gehele opzet volmaakt onverantwoord, want dan kon hij bij wijze van spreken elke minuut tegen de lamp lopen, of hij kende wél Nederlands en dan was het volkomen onjuist om, waar dan ook, Engels te spreken, en niet van Nederlands gebruik te maken.

A. Hij heeft tegenover mij nooit doen blijken, dat hij een andere taal sprak dan Engels.

73716. De heer **Korthals**: Hebt u hem er in die tijd ook niet op gewezen, dat hij gevaar liep, wanneer hij alleen maar Engels sprak?

A. Hij meende voldoende gedekt te zijn door zich als dove voor te doen.

73717. De **Voorzitter**: Dezelfde moeilijkheid deed zich voor met het afvoeren van de Engelse en Amerikaanse piloten, die uit de aard der zaak geen Nederlands spraken. Het was altijd de grootste moeilijkheid het vervoer naar de grens, dat maar eenmaal behoefde plaats te vinden, zo te doen geschieden, dat de mensen geen woord behoeften te spreken, want elk woord kon, bij wijze van spreken, hun doodvonnis zijn. Vandaar dat ik u zeg, dat het mij onaannemelijk voorkomt, dat een Engelse agent, die alleen Engels spreekt, in Nederland door de Secret Service wordt gestationneerd. Onder de gegeven omstandigheden lijkt mij dat uitgesloten. En wanneer hij Nederlands kende, acht ik het volmaakt onverantwoordelijk, dat hij Engels sprak.

A. Hij heeft met mij niet anders dan Engels gesproken.

De **Voorzitter**: Dit is zo in strijd met de ervaring, dat het niet acceptabel is.

73718. De heer **Fens**: Heeft het nooit uw verwondering gewekt, dat hij alleen maar Engels sprak?

A. Neen, ik heb hem ook niet gevraagd, of hij een andere taal dan Nederlands kende.

73719. De heer **Fens**: Die dame, die bij hem was, sprak Engels met hem en met u Nederlands. Bent u weleens met hen tweeën in gezelschap geweest?

A. Eén keer.

73720. De heer **Fens**: Welke taal sprak toen de heer *Mac Patrick*?

A. Engels.

73721. De heer **Fens**: En zij?

A. Nederlands.

73722. De heer **Fens**: En u allebei?

A. Zij sprak Nederlands of Engels, terwijl het gesprek in het Engels werd gevoerd. Maar dit is maar één keer gebeurd.

De heer **Fens**: Ik vind het toch wel heel wonderlijk.

73723. De **Voorzitter**: Dit verhaal klopt niet. Als u gezegd zou hebben, dat u in 1942 in contact bent geweest met b.v. *Alblas* of met *Niermeijer*, of later in 1943 met bepaalde personen, die na Maart 1943 door het B.I. hier zijn gearachuteerd, dan konden wij dit begrijpen en dan zouden wij op het gebied zijn, dat ons bekend is. Uw voorstelling van een operatie van andere agenten, zoals u zegt een Engelse operatie met zelfs een Engels sprekende leider, kan niet kloppen.

A. Ik begrijp, dat het moeilijk is het bewijs aan te voeren, daar er zoveel hiaten zijn, indien ik dit niet kan bewijzen.

73724. De **Voorzitter**: Dit alles klopt niet met de andere gegevens, die wij hebben.

A. Dat maakt het hoogst pijnlijk en om eerlijk te zijn, heb ik tijdens deze verhoren het gevoel gekregen, dat destijds *Galilei* heeft gehad, die dat moest herroepen, waarvan hij wist, dat het voor hem zelf waarheid was. Alle bewijzen werden tegen hem aangevoerd, waardoor hij zijn stelling moest herroepen.

73725. De **Voorzitter**: Ik zal op dit ogenblik even van dit punt afstappen en, vóórdat u de weg van *Galilei* geheel afwandeit met betrekking tot datgene, wat u de laatste dagen aan de heer *Heijink* c.s. hebt toegegeven, dat eerst met u bespreken.

Een punt, waarover wij bij uw vorige verhoor voor de commissie uitvoerig hebben gesproken, is de vraag, of er waarschuwingen naar Engeland zijn gezonden in verband met het feit, dat in Nederland gearachuteerde agenten door de Duitsers gearresteerd waren. U hebt toen gezegd, dat dit wel is gebeurd. U hebt uitvoerig betoogd, dat u er van op de hoogte was, dat in het England-Spiel agenten onmiddellijk bij hun dropping werden gearresteerd. U hebt gezegd, dat hierover waarschuwingen zijn uitgezonden ook door middel van deze zeven agenten, omdat zij een verbinding met Engeland hadden. Als ik de verklaring, die u thans hebt afgelegd tegenover de heren *Heijink*, *Douma* en *Wooning* goed heb gelezen, dan hebt u daarin gezegd, dat die mededelingen aan onze commissie niet juist zijn geweest.

A. Neen. Wij hebben een debat gevoerd over de definitie van het England-Spiel, waaruit bleek, dat, wanneer de definitie in engere zin werd opgevat, mijn verklaringen niet juist waren. Met de definitie in engere zin bedoel ik, dat de verbinding reeds tot stand was gekomen en dat daarlangs hier als het ware agenten werden besteld en op de plaats van dropping werden gevangengenomen. Daarvan was ik niet eerder op de hoogte dan September 1944, toen ik met dezelfde agenten naar Duitsland ben afgevoerd.

73726. De **Voorzitter**: Juist. Het England-Spiel heeft geduurd van Maart 1942 tot ongeveer eind 1943.

A. Wanneer u een ruimere definitie neemt, dan gaat het terug tot November 1941.

73727. De **Voorzitter**: Dat was stellig niet het England-Spiel. Toen was er geen sprake van, dat agenten werden gearresteerd bij hun dropping op grond van mededelingen, die tevoren uit Engeland waren gekomen via verbindingen, die al in handen van de Duitsers waren. Het kenmerkende van het England-Spiel is, dat men via verbindingen, die de Duitsers in handen hadden, vanuit

Engeland announceerde, dat er een agent zou komen, waarna, op grond van die mededelingen, de agent bij de dropping werd gearresteerd. Dit is begonnen in Maart 1942. Bij uw vorige verhoor is dit hier reeds zeer duidelijk gesteld en zonder enige twijfel hebt u toen verklaard, dat u daarvan op de hoogte was. Ook hebt u gezegd, dat vóór die tijd al waarschuwingen zijn gegeven, maar dit had betrekking op andere agenten, die hier al werkten en niet bij de dropping waren gearresteerd. U zegt nu, dat het England-Spiel pas een begrip voor u is geworden na uw arrestatie.

A. Ja, ik mag zelfs opmerken, dat mij gisteren — na een uitvoerig debat met de heren, waarvoor ik ze nog dankbaar ben — pas de exacte definitie van het England-Spiel duidelijk is geworden. Ik geloof, dat onder geen van de agenten — die het nu niet meer kunnen navertellen — deze definitie werd aangehangen.

73728. De heer **Fens**: Die wisten toch niet, dat er een England-Spiel was.

A. Deze mensen waren bepaald van dezelfde mening als ik, dat het een veel ruimer begrip inhield.

73729. Jonkvrouw **Wttewaall van 'Stoetwegen**: Welke agenten hebt u tijdens uw gevangenschap in de kampen ontmoet?

A. Bijna allemaal. Een heel enkele is echter maar teruggekeerd.

73730. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie hebt u veel gesproken?

A. De beide *van der Stoks*, *Martien van de Waal*, *Feenstra*, *van Loon*. Zij waren het bijna allemaal en zij waren uit Haaren gekomen.

73731. De **Voorzitter**: In welk kamp was dat?

A. Heinkel.

73732. De **Voorzitter**: Wanneer bent u daar gekomen?

A. Op 6 September 1944.

73733. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u ze in het kamp meegemaakt?

A. Het grootste aantal heb ik nog in Neuengamme meegemaakt.

73734. De **Voorzitter**: Het grootste gedeelte van de agenten van het England-Spiel is op 6 en 7 September 1944 om het leven gebracht.

A. Op 6 September is een heel grote groep uit Haaren naar Heinkel afgevoerd. Deze mensen waren uit Haaren gekomen, wie er van tevoren gefusilleerd zijn, weet ik niet. Een groot aantal, zeker een vijftig, is mee naar Duitsland gegaan.

73735. De **Voorzitter**: Dat is niet juist.

A. In welk opzicht?

73736. De **Voorzitter**: Ik spreek nu over de agenten van het England-Spiel, dus over degenen, die in de periode van Maart 1942 af op de door ons besproken wijze in handen van de Duitsers zijn gevallen.

A. Ik zeg u nogmaals, dat degenen, die nog heden ten dage in leven zijn, deze definitie niet kenden.

73737. De **Voorzitter**: Het gaat om de agenten, die op deze wijze gevangen zijn genomen, dat zijn er omtrent vijftig, en dezen zijn nagenoeg allen om het leven gebracht op 6 en 7 September 1944.

A. Dus in Vught. Op 7 September was er geen fusillering meer. Op 6 September zijn wij 's morgens vroeg afgevoerd.

73738. De **Voorzitter**: Dus dan hebt u die agenten niet gezien, want die zijn te Mauthausen ter dood gebracht.

A. Uit Vught komende?

73739. De **Voorzitter**: Zij kwamen uit Assen.

Ik geloof, dat wij hier weer hetzelfde zien gebeuren, wat ook uit uw verhoor voor de heer *Heijink c.s.* is gebleken, nl. dat u alle mogelijke dingen door elkaar haalt. De vijftig agenten van het England-Spiel, die op de zojuist besproken manier gevangen zijn genomen, hebben in Haaren gezeten. Begin December 1943 zijn zij vandaar

overgebracht naar Assen en van Assen zijn zij in de loop van de zomer van 1944 naar Duitsland gevoerd, waar zij op de dagen, die ik u heb genoemd, te Mauthausen zijn omgebracht. U hebt zodanige agenten dus niet kunnen ontmoeten. Daarnaast waren hier natuurlijk nog verschillende andere agenten.

A. Ik spreek over de groep agenten, die in Haaren heeft gezeten en op, ik meen 5 September, toen de fusilleringen in Vught nog ruimschoots aan de gang waren, naar Vught is overgebracht. Tot 6 September 's morgens vroeg hebben zij op de binnenplaats gestaan en deze groep is meegegaan naar Heinkel.

73740. De **Voorzitter**: U ziet hieruit dus weer, hoe gevaarlijk het is zonder behoorlijke kennis van zaken conclusies te trekken en bepaalde agenten in verband te brengen met bepaalde feiten. De agenten, waarom het hier gaat, behoudens enkelen, die zijn ontkomen, zoals *Lauwers*, hebt u niet kunnen spreken, omdat uw weg en de hunne elkaar niet hebben gekruist.

A. Ik heb de uitlating van de groep, waarover ik spreek, dus de groep uit Haaren, die is overgebracht naar Vught en vandaar naar Heinkel, inderdaad in verband gebracht met de door mij tot gisteravond aangehangen definitie van het England-Spiel.

73741. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het zijn wel agenten geweest en zij kwamen uit Engeland, maar het zijn geen agenten van het England-Spiel.

A. Dit is nu een verwarring van de definitie. Tot gisteravond heb ik hiervan een andere definitie gehad en ik geloof ook, dat, voor zover ik de literatuur over dit onderwerp ken, dit een definitie is, die niet in deze vorm wordt gebezigd als grondslag voor het gepubliceerde.

73742. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De literatuur heeft ook altijd maar één kant van de waarheid vermeld.

A. Of heeft die een te ruime definitie genomen? Ik kan u in dit opzicht mededelen, dat *George Dassing* zich zelf heeft gehouden, althans in 1946, voor een van de mensen, die niet het slachtoffer van het England-Spiel is geworden, maar er wel degelijk bij was betrokken. Hetzelfde heeft zich met de beide *van der Stoks* voorgedaan, waarbij *Han van der Stok* bij de dropping is gevangengenomen. Beiden zijn overleden.

73743. De **Voorzitter**: In de verklaring, welke u voor de heer *Heijink c.s.* hebt afgelegd, noemt u nogmaals verschillende waarschuwingen, die u zou hebben doen verzenden. Daarover hebben wij zoëven reeds gesproken, waarbij b.v. bleek, dat het voorbeeld van mevrouw *Besselaar* niet klopte. In dat verband noemt u nog *Oosterhuis* en *van der Gaag*, de radiomonteur te Delft. Uit deze laatste verklaring is volkomen duidelijk, dat u het daarbij niet hebt over waarschuwingen, betrekking hebbende op agenten, die bij hun dropping werden gearresteerd. Deze waarschuwingen hadden, zoals u in deze verklaring voor de heer *Heijink c.s.* zegt, alleen betrekking op agenten, die hier al werkten en later waren gevangengenomen. Hiermede staat vast, dat de waarschuwingen, waarbij u betrokken zou zijn geweest, voor zover die dan in werkelijkheid al hebben plaats gehad, niet betrekking hadden op agenten van het England-Spiel in de engere zin van het woord. Hierover zijn wij het nu eens, niet waar?

A. Ja.

73744. De **Voorzitter**: U hebt dan ook aan de heer *Heijink c.s.* verklaard:

„Ik ben daardoor op mijn eigen houtje, door te combineren en gevolgtrekkingen te gaan maken, het zgn. England-Spiel gaan oplossen, doch zie in, dat dit niet gaat. Ik kan u op geen enkele manier aantonen, dat inderdaad de Engelsen in Engeland of wie ook in Nederland, vanuit Nederland is medegedeeld, dat het met de gedropte agenten mis ging.”

Dit hebt u verklaard en dit klopt met de conclusie, waartoe wij op het ogenblik zijn gekomen.

A. Ja.

73745. De **Voorzitter**: Ik wil mij nu even op een zijpad begeven. Ik lees in uw verklaring van Vrijdag jl., afgelegd voor de heer *Heijink*, een verhaal uwerzijds, dat u eens contzct zou hebben gehad met iemand, die zich *Strang* of *Strong* noemde en die u had verteld,

dat een groep agenten als Feinmechaniker naar Duitsland was gegaan. U zegt:

„Hij deed het voorkomen, alsof hij zelf een hunner was en of hij er zelf bij was geweest. Vlak vóór de invasie in Normandië moeten er veertien agenten in Rotterdam zijn geweest, die naar Normandië moesten. Ik had van de tegenwoordige kolonel *Tielens* geld en revolvers gekregen en moest proberen deze agenten naar Normandië te krijgen. Ik kon dit door verschillende omstandigheden niet voor elkaar krijgen. Nimmer heb ik een dezer veertien mannen ontmoet.”

Deze mededeling zou u dus hebben gekregen kort voor de invasie in Normandië, dus kort voor Juni 1944?

A. Ja.

73746. De **Voorzitter**: U zegt, dat u van de tegenwoordige kolonel *Tielens* geld en revolvers had gekregen en moest proberen deze agenten naar Normandië te brengen.

A. De bewapening heb ik gekregen via mijn zwager en de marinier van *Rijt*.

73747. De **Voorzitter**: Van kolonel *Tielens*?

A. Die naam is mij genoemd en er werd gezegd, dat de wapens van hem afkomstig waren.

73748. De **Voorzitter**: Wanneer had u die bewapening gekregen?

A. Ongeveer in de tweede helft van April 1944. De wapens zijn ook weer uit de gracht gevestigd.

73749. De **Voorzitter**: U ziet hier weer, hoe men nooit nauwkeurig genoeg kan formuleren. U zegt: „Ik had van de tegenwoordige kolonel *Tielens* geld en revolvers gekregen”. De lezer zou hieruit afleiden, dat u zelf in April 1944 de wapens en het geld van kolonel *Tielens* hebt gekregen. Thans zegt u, dat u ze door middel van een tussenpersoon hebt gekregen. Als ik mij niet vergis, was kolonel *Tielens* toen in krijgsgevangenschap.

A. Neen, hij was in Voorburg.

73750. De **Voorzitter**: Is hij niet op 15 Mei 1942 in krijgsgevangenschap gegaan?

De heer **Fens**: De toenmalige ritmeester *Tielens* en ik zijn op 15 Mei 1942 samen in krijgsgevangenschap gegaan en daar gebleven tot eind Mei 1945.

A. Er moet hier een verwarring zijn.

73751. De **Voorzitter**: Er schijnt ook iemand van de Rijksveildwacht te zijn, die *Tielens* heet.

De heer **Fens**: Dat is niet de tegenwoordige kolonel *Tiebns*. Nu moet uitgemaakt worden, wie van de twee u bedoelt.

A. Degene, die in Voorburg zat.

73752. De heer **Fens**: Was hij een militair of iemand van de politie?

A. Ik ken alleen de naam *Tielens* en ik weet, dat het een officier was.

De heer **Fens**: De heer *Tielens*, die u bedoelt, had dus een organisatie.

73753. De heer **Korthals**: Bent u destijds niet persoonlijk met kolonel *Tielens* in contact geweest?

A. Neen, alles is via mijn zwager en de marinier van *Rijt* gegaan.

73754. De heer **Fens**: Hebt u nooit persoonlijk contact gehad met de heer *Tielens*, die door u wordt bedoeld?

A. Neen.

73755. De heer **Pens**: Heeft men u toen medegedeeld, dat hij in Voorburg woonde?

73756. De **Voorzitter**: Bij uw verhoor op 25 Mei 1949 hebt u te kennen gegeven, dat u helemaal op de hoogte was van het England-Spiel, waarvan u nu zegt, dat u later pas is gebleken, wat dit was. Ik heb u toen voorgelegd, wat u in Juli 1946 aan de ambtenaren van het B.N.V. hebt verklaard, nl.: „Ik heb toen van *Huntemann* meerdere malen door hem opgestelde telegrammen, welke bestemd waren voor Engeland in het kader van het E.-Spiel ter inzage ontvangen, zodat ik met hei gehele z.g. „Funkspiel” op de hoogte was.” Ik zal dit gedeelte van het verhoor even voorlezen. U antwoordt:

„A. Dat het aan de gang was.

De **Voorzitter**: Dus dat was in de periode van 1942?

A. Ja, ongeveer.

De **Voorzitter**: Maar dan begrijp ik de gang van zaken toch niet. U wist dus, van *Huntemann*, dat het England-Spiel aan de gang was?

A. Ja, dat wisten wij allemaal.

De **Voorzitter**: U wist, dat voortdurend agenten gevangen werden genomen?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Hebt u er niet alles op gezet om dat aan Londen bekend te maken?

A. Ja zeker. Daarvoor heb ik mijn best gedaan.

U hebt hier dus de commissie verteld, dat u bekend was met het England-Spiel, dat u van *Huntemann* telegrammen ter inzage kreeg, zodat u met het Funkspiel op de hoogte was, dat u wist, dat voortdurend in het kader van het England-Spiel agenten gevangen werden genomen en dat u pogingen hebt gedaan om dat — dus dat de agenten gevangen werden genomen — aan Londen mede te delen. Dit hebt u op 25 Mei 1949 verklaard. Bij het verhoor, dat u is afgenomen door de heer *Heijink* c.s. hebt u gezegd, dat dit bezijden de waarheid is. Is dit juist?

A. Ja, dat is juist.

73757. De **Voorzitter**: Waarom hebt u het dan zo verklaard, want, zoals u het op 25 Mei 1949 hebt verklaard, laat u het voorkomen, of dit alles uw persoonlijke wetenschap was.

A. Ja, het is een veel te positief en veel te scheef getrokken beeld.

73758. De **Voorzitter**: Hoe bent u dan tot dat veel te positieve en scheef getrokken beeld gekomen?

A. Omdat ik hier in een te korte tijd alles wilde spuien, wat ik wist.

73759. De **Voorzitter**: U wilde dus spuien, wat u hierover in uw geest had opgenomen?

A. Inderdaad.

73760. De **Voorzitter**: D.w.z. dus niet door persoonlijke waarneming, maar door mededelingen, verhalen en lectuur?

A. Ja.

73761. De **Voorzitter**: U hebt het voorgedragen als persoonlijke ervaring.

A. Ja, dat is de fout geweest. In een gesprek, dat bij elkaar ongeveer 20 uur heeft geduurd en waarbij de heren hebben geholpen te komen tot een juiste formulering, waarvan alle franje werd afgesneden, is tenslotte het beeld te voorschijn gekomen. Het is moeilijk om na zoveel jaren een reconstructie te geven van feiten, die pas na langzaam verhoor te voorschijn komen.

73762. De **Voorzitter**: U moet mij toch ten goede houden, wanneer ik u zeg, dat u had behoren te begrijpen, dat een commissie als de onze, die honderden getuigen hoort, alleen interesse heeft voor datgene wat de getuigen zelf hebben ervaren. Wij houden geen verhoren om na te speuren, wat u over het England-Spiel hebt gelezen.

A. Met die veronderstelling ben ik hier gekomen. Ik ben hier gekomen om in alle goede wil mee te helpen dit raadsel te ontwarren.

73763. De heer **Morthals**: Past het daarbij ook, datgene, wat anderen hebben gedaan, op uw naam te schrijven?

A. Ik geef u toe, dat het door te snel redeneren zo is geformuleerd, en ik wil dit ook gaarne vervangen zien door de juiste toedracht, die in het verhoor van de andere heren voorkomt.

73764. De heer **Korthals**: Misschien is het goed, dat u de juiste toedracht nog even mededeelt, opdat die dan ook in dit verhoor tot uiting komt.

A. Ik kan mij niet precies herinneren, wat in dat verslag staat.

73765. De heer **Korthals**: Uit uw woorden van zoëven heb ik begrepen, dat de juiste toedracht na vele uren spreken te voorschijn is gekomen.

A. Zoals het daar staat, heb ik er niets aan toe te voegen.

73766. De heer **Korthals**: Kunt u dat niet nog eens voor de commissie uiteenzetten, zodat het ook in dit verhoor tot uitdrukking komt? Er is op het ogenblik alle gelegenheid en tijd toe.

A. Ik weet niet, hoe ik dat moet doen.

73767. De heer **Korthals**: Ik zou zeggen: zoals u dat tegenover de heren hebt gedaan. Dat is toch een eenvoudige zaak.

A. Neen, zo eenvoudig is dat niet, dat kunt u daarin lezen.

73768. De heer **Korthals**: U kunt het dus niet nog eens weer geven?

A. Neen, niet zoals het gisteren is opgenomen.

73769. De **Voorzitter**: Komt het ten opzichte van de essentialia niet hierop neer, dat u met betrekking tot datgene, wat u op 25 Mei 1949 hier als eigen handeling en eigen wetenschap hebt weergegeven, moet verklaren, dat u niets hebt gedaan en niets hebt geweten? Uit uw laatste verklaring blijkt, dat u niet hebt geweten, dat een England-Spiel aan de gang was en dat u niet hebt gewaarschuwd, dat agenten in het kader van het England-Spiel waren gevangengenomen. Wat betreft het contact met *Huntemann*, waarover u de vorige keer voor onze commissie hebt verklaard: „Ik heb toen van *Huntemann* meerdere malen door hem opgestelde telegrammen, welke bestemd waren voor Engeland in het kader van het England-Spiel ter inzage ontvangen, zodat ik met het gehele z.g. „Funkspiel” op de hoogte was”, hebt u thans voor de heer *Heijink* c.s. verklaard, dat u *Huntemann* maar één keer in uw leven hebt gesproken, en wel op het Buitenhof in den Haag, 's avonds in het schemerdonker en dat hij toen voor u een onbekende man was, die bovendien nog onder de naam *Weber* optrad, zodat het best een ander geweest kan zijn.

A. Ja.

73770. De **Voorzitter**: Tegenover de heer *Heijink* c.s. hebt u gezegd:

„U vraagt mij, hoe ik er dan toe gekomen ben om naar deze plaats te gaan om onder deze omstandigheden 's avonds in het schemerdonker een mij onbekende man te spreken over zulk een gevaarlijk onderwerp; ik deel u daarop mede, dat ik mij alles niet meer goed herinner en dat ik veel te positief ben geweest door te verklaren, dat ik toen *Huntemann* (*Weber*) gesproken heb. Het kan best een ander geweest zijn.”

A. Na urenlang overwegen, zijn wij tot die conclusie gekomen.

73771. De **Voorzitter**: Met andere woorden: als het toen *Huntemann* is geweest, hebt u hem maar één keer in uw leven gezien, maar het kan ook nog een ander zijn geweest.

A. Ik twijfel er nu zelfs aan, of ik hem heb gesproken.

73772. De **Voorzitter**: Daarmede is uw verklaring, dat u van *Huntemann* meerdere malen door hem opgestelde telegrammen in het kader van het England-Spiel ter inzage hebt gehad, dus volkomen teruggenomen?

A. Ja, die is herroepen.

73773. De **Voorzitter**: Het gesprek met de heer *Heijink* c.s. is gekomen op de bespreking, die u misschien met *Huntemann* zou hebben gehad, omdat u voor de commissie had verklaard, dat u *Huntemann* had beloofd hem te zullen vrijwaren voor eventuele moeilijk-

heden, die hij na afloop van de oorlog zou kunnen ondervinden. Ik heb toen al de opmerking gemaakt, dat u dat niet kon beloven en dat u alleen kon beloven, dat u daarvoor uw best zou doen. Dit zou zijn gebeurd bij het bewuste gesprek op het Buitenhof, waarvan u zich nu afvraagt of het werkelijk heeft plaats gehad.

A. Inderdaad heb ik na de bevrijding stappen ondernomen.

73774. De **Voorzitter**: Het is wel een wonderlijke geschiedenis, aat u op het Buitenhof iemand ontmoet, die u voor de eerste keer zou ontmoeten, en dat er dan een gesprek wordt gevoerd over de vraag, of u hem zou kunnen vrijwaren voor eventuele moeilijkheden, die hij na afloop van de oorlog zou kunnen ondervinden.

A. Ja, dit wordt een verwarde zaak, waar ik niet meer uit kan komen. Wij hebben er ook lang en breed over gesproken.

73775. De **Voorzitter**: Is het misschien zo, dat u het gesprek op het Buitenhof positief niet hebt gehad en dat u ook aan *Huntemann*, of wie het is geweest, geen belofte hebt gedaan?

A. Inderdaad, die belofte heb ik gedaan en in die onderstelling heb ik ook stappen ondernomen.

73776. De heer **Korthals**: Bij wie hebt u toen die stappen ondernomen?

A. Ik ben naar de Minister-president gegaan.

73777. De **Voorzitter**: Ik begrijp ook niet, waarom *Huntemann* of wie het dan geweest is speciaal bij u kwam om dit te vragen, want hij had dit verzoek ook aan andere illegale werkers kunnen doen.

A. Dat is zeer waarschijnlijk, want toen ik stappen had ondernomen, bleek het, dat hij al in vrijheid was.

73778. De **Voorzitter**: U zegt verder in uw verhoor van 25 Mei 1949, dat *Huntemann* en verschillende andere van de leidende figuren bij de Duitsers waren omgekocht door de Engelsen.

A. Dat heb ik alleen van horen zeggen.

73779. De **Voorzitter**: Juist. Als *Huntemann* echter was omgekocht en aldus de Engelsen behulpzaam was geweest, zou er waarschijnlijk van de kant, die hem had omgekocht, ook wel iets zijn gedaan om hem na de bevrijding de hand boven het hoofd te houden eii dan was het niet zo nodig, dat hij naar u of een ander liep om bescherming te zoeken.

A. Ja, dat is zo.

73780. De heer **Fens**: Hoe bent u met *Huntemann* (*Weber*) op het Buitenhof in contact gekomen? Hoe wist u, dat u hem daar zou ontmoeten?

A. Ik heb dit gisteren uitgebreid met de heren besproken. Ik kan dit niet meer reconstrueren, omdat er enkele analoge gevallen door elkaar lopen. Wanneer men het na zoveel jaren met behulp van een politieel onderzoek gaat reconstrueren, komt men er niet meer uit.

73781. De heer **Fens**: Ik zou haast zeggen, dat dit onderzoek dan te bekwaam is geweest.

A. Wanneer er wordt vastgehouden aan de exacte feiten, komt men er niet meer uit.

73782. De heer **Fens**: Het is dus positief, dat u op het Buitenhof iemand hebt ontmoet en dat u met hem hebt gesproken?

A. Ja, en ik heb altijd in de onderstelling geleefd, dat, als ik er levend door zou komen, ik deze stappen zou ondernemen. In dezelfde veronderstelling heb ik ze ook ondernomen.

De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer voor onze commissie verklaard, dat *Giskes* en *Huntemann* waren omgekocht. Nu zegt u, dat u dit weet van horen zeggen.

73783. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u het boek van *Noël de Gaulle* gelezen?

A. Inderdaad.

73784. De heer **Korthals**: Het is mij nog niet duidelijk, waarom u zich geroepen voelde *Huntemann* na de oorlog uw bescherming aan te bieden.

A. Dat zal ik u zeggen. Met enkelen van deze Engelsen was overeengekomen, dat degene, die er levend door zou komen, na de bevrijding stappen zou ondernemen om er bij de Nederlandse autoriteiten op aan te dringen, dat *Huntemann* zich voor de geallieerde zaak de nodige moeite had getroost met gevaar voor zijn leven.

73785. De heer **Korthals**: Het was dus door de Engelse heren uitgemaakt?

A. Het was een verzoek aan mij, of ik, wanneer ik er levend door zou komen, daarvoor mijn best wilde doen.

73786. De heer **Korthals**: Hebt u niet de indruk gehad, dat zij vragen van dien aard ook aan anderen hadden gesteld?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Achteraf is gebleken, dat meerderen zich voor hem hebben ingezet.

73787. De heer **Korthals**: Zouden die meerderen, die zich voor hem hebben ingezet, ook een aanwijzing kunnen vormen in welke richting die groep te zoeken is?

A. Dat zou heel goed mogelijk zijn, maar ik kan er niet op antwoorden.

73788. De heer **Korthals**: Het zou misschien voor de hand liggen.

A. Dat zou kunnen. Het is een van de weinige mogelijke lichtpunten.

73789. De **Voorzitter**: Ik wilde nog even terugkomen op de kwestie van het omkopen, waarvan u op het ogenblik zegt, dat u dit slechts van horen zeggen bekend is. Bij uw verhoor op 25 Mei 1949 heb ik gezegd:

„*Schreieder* spreekt ook van enkele agenten, van wier bestaan hij wel op de hoogte was, maar die hij nooit heeft kunnen vangen.

A. De hoogste mannen waren toch omgekocht! *Giskes* en *Huntemann*!

Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Geloof u dat?

A. Dat weet ik zeker.

Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Hoe weet u dat?

A. Omdat ik er ten nauwste bij betrokken ben geweest."

A. Dat slaat op het feit, dat er in deze kring werd gezegd, dat zij geen last van ze hadden en dat zij ook van *Schreieder* geen last zouden hebben.

73790. De **Voorzitter**: Een normaal mens leest hieruit, dat u ten nauwste bij de pogingen tot het omkopen betrokken bent geweest.

A. Inderdaad, dit is ook veel te positief.

73791. De **Voorzitter**: U hebt op 25 Mei 1949 op een ander ogenblik gezegd, dat *Schreieder* al vóór de oorlog was omgekocht. Naar aanleiding van een vraag, die u werd gesteld, zegt u dan weer: „Ja, daardoor hadden wij ook de kans om hem hiër om te kopen." Als men dit normaal leest, moet men tot de conclusie komen, dat u het hier hebt willen doen voorstellen, alsof u daarbij een rol hebt gespeeld.

A. Dat heb ik zeker niet.

De heer **Fens**: Had u dit van de groep van de zeven Engelsen gehoord?

73792. De **Voorzitter**: In uw verklaring van jl. Vrijdag, afgelegd voor de heer *Heijink* c.s., zegt u:

„Nimmer heb ik gedurende onze bezetting persoonlijk contact gehad met *Giskes* en/of *Schreieder*. Hoe het komt, dat ik verklaard heb voor de Enquêtecommissie, dat, zoals u mij voorleest, ik bij de omkoping van *Giskes* en *Huntemann* ten nauwste betrokken ben geweest, weet ik niet. In ieder geval is het niet waar. Al hetgeen ik omtrent de omkoping van *Giskes*, *Schreieder* en

Huntemann verklaard heb voor de Enquêtecommissie, heb ik van horen zeggen. De bron hiervan kan ik u met de beste wil niet opgeven. Uit eigen wetenschap kan ik u dus niets hieromtrent mededelen. De Engelsen hebben mij wel gezegd, dat de Kriminalkommissar *Wensky* omgekocht was. Hij heeft een hele tijd in Warmond gezeten en ons meermalen door anderen doen waarschuwen. Wie van de Engelsen mij dit gezegd heeft, weet ik niet, ook niet wanneer en waar mij dit is verteld. Hoe ik tot het afleggen van deze verklaringen gekomen ben, weet ik niet. Ik kan er maar één reden voor opnoemen en deze is, dat ik niet voldoende tijd heb gehad om over de mij gestelde vragen na te denken. Ook dus, dat *Schreieder* toch al vóór de oorlog omgekocht zou zijn, in dienst zou zijn van de Intelligence en de man, die hem had omgekocht *James* of *Johnny Montgornery* zou zijn, heb ik van horen zeggen. Wie het mij medegedeeld heeft en wanneer dit gebeurde, weet ik niet."

A. Zo is het precies.

73793. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander feit, dat in hetzelfde vlak ligt. U hebt bij uw verhoor van 25 Mei 1949 voor onze commissie *Sonja Svenson* ten tonele gevoerd, waarvan u zegt:

„*Giskes* had een secretaresse, *Sonja Svenson*. *Sonja* is door de Italiaanse Intelligence overgegeven aan de Duitse Intelligence. *Rotella* hebt u waarschijnlijk wel gekend? *Sonja* is direct in de buurt van *Giskes* geplaatst. Verder waren er *von Danwitz*, hoofd Abt. Korte Vijverberg S.S.-Abwehr en *Liselotte Schramm*, secretaresse van *von Danwitz*, die gecontroleerd werden door *Lemmers*, één van onze mannen, die gefusilleerd is. Elk telegram, dat van *Huntemann* uitging, ging naar ons toe. Wij wisten dat alles."

Dit laatste kan niet juist zijn.

A. Neen, niet elk telegram.

73794. De **Voorzitter**: Het is helemaal niet juist. U zegt zelf, dat u misschien één keer *Huntemann* op het Buitenhof hebt gesproken.

A. Ja, maar wat bedoelt u er mee, dat ik hem misschien heb gesproken?

73795. De **Voorzitter**: Het is nog niet eens zeker, dat u *Huntemann* op het Buitenhof hebt gesproken.

A. Doelt u op de telegrammen?

73796. De **Voorzitter**: U zegt hier:

„Elk telegram, dat van *Huntemann* uitging, ging naar ons toe. Wij wisten dat alles."

Wij hebben juist vastgesteld, dat uw gehele contact met *Huntemann* hoogstens heeft bestaan uit die ene keer op het Buitenhof en dat uw verklaring, die u op 4 Juli 1946 voor de ambtenaren van het B.N.V. hebt afgelegd, dat u van hem (*Huntemann*) meerdere malen door hem opgestelde telegrammen in het kader van het Engeland-Spiel zou hebben ontvangen, niet waar kan zijn. Voor de Enquêtecommissie hebt u echter nog eens gezegd, dat elk telegram dat van *Huntemann* uitging, naar u toe ging. Dit kan niet waar zijn.

A. Ja, maar dat heb ik toch ook gerectificeerd?

73797. De **Voorzitter**: Ja, maar u hebt het bij het verhoor van 25 Mei 1949 nog eens gezegd, en ik wil uw erkenning hebben, dat dit dus ook niet juist is.

A. Ja.

73798. De **Voorzitter**: U voert hier *Sonja Svenson* ten tonele in het kader van het verraad van *Giskes* en *Huntemann*. Uit hetgeen u jongstleden Vrijdag voor de heer *Heijink* hebt verklaard, blijkt dien-aangaande het volgende:

„Het gehele verhaal, dat ik de Enquêtecommissie deed over *Sonja Svenson* (zie antwoorden op de vragen 54550 en 54551) heb ik geput uit een verhoor, dat na de oorlog door enige heren in mijn bijzijn is afgenomen aan *Sonja Svenson*, Anna Paulownastraat, nummer mij niet bekend, alhier. Dit was ten huize van de tandarts *Hrdriks*, gewoond hebbende Anna Paulownastraat, nummer mij niet bekend, alhier. Het is dus een verhaal, dat ik na de oorlog vernam."

Hier doet zich dus weer hetzelfde voor. U hebt pas na de oorlog van het bestaan van *Sonja Svenson* vernomen. U hebt één keer een

verhoor van haar bijgewoond en hier wordt zij door u ten tonele gevoerd in verband met de omkoping van *Giskes*, *Schreieder* en *Huntemann*, alsof u dat zelf hebt meegemaakt. In ieder geval, is u hiervan uit eigen wetenschap niets bekend?

A. Neen, dat is mij naderhand gepoogd te doen blijken.

73799. De **Voorzitter**: Keer op keer blijkt, dat één van de redenen van de onwaarheid in uw verklaringen is, dat u een bepaald feit noemt, een feit, dat u vaak zelfs niet uit eigen wetenschap bekend is, en dit combineert met andere feiten, waarna u daaruit conclusies trekt. In een nadere verklaring, gisteren afgelegd voor de heer *Heijink*, zegt u:

„U vraagt mij, hoe ik zo zeker wist, dat *Payne Best* in 1939 verbindingen had gelegd met het oog op de oorlog, ja, dat van 1937 af al agenten hier aanwezig waren. Ik antwoord u hierop, dat *Payne Best* mij dit meer dan éénmaal heeft verteld, dat het voor een agent nooit vrede maar steeds oorlog was, Hieruit heb ik de conclusie getrokken, dat hij reeds bezig was met het bouwen aan een geheel spionnagenet, daaronder verstond ik ook verbindingen.”

U hebt dus eenvoudig uit die mededelingen maar een conclusie getrokken?

A. Zeker.

73800. De **Voorzitter**: Die conclusie kan evengoed niet juist zijn.

A. Dat is mij gisteravond ook gebleken na een gesprek met de heren.

73801. De **Voorzitter**: U zegt verder:

Op uw vraag, hoe ik wist, dat na Mei 1940 Engelsen in Nederland waren, die direct over verbindingsmogelijkheden met Engeland beschikten, deel ik u mede, dat ik eerst na November 1942 tot deze conclusie kwam. Ik kan u op grond van enige wetenschap niet zeggen, dat deze Engelsen hier gedurende de hele oorlog, dus van vóór 10 Mei 1940, reeds waren.”

Ook dit komt dus weer op losse schroeven te staan, terwijl u op 25 Mei 1949 voor onze commissie, toen u sprak over de agenten *Richardson*, *Stephenson*, *Madison* en *Brown*, op een vraag van mij, of zij hier dus na 10 Mei 1940 aanwezig waren, antwoordt: „Die zijn hier gebleven tot zij opgerold zijn.”

Even tevoren had ik u gevraagd:

„Dus er waren na Mei 1940 nog personen in Nederland, die direct over verbindingsmogelijkheden met Engeland beschikten?”, waarop u antwoordt: „Ja, dat waren Engelsen.”

Ook dit is dus blijkbaar een al te vlot getrokken conclusie.

A. De conclusie is wel getrokken, maar vlot is zij niet geweest.

73802. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Die is door redeneringen tot stand gekomen.

De **Voorzitter**: Ik zie, dat u bij uw verhoor voor de heer *Heijink* een correctie hebt aangebracht in het antwoord op vraag 54475, waar stond: „Tussen de O.D. en het B.I. bestond al vrij spoedig een verbinding”. U hebt verklaard, dat het moet zijn: „Tussen de O.D. en het B.I. bestond al vrij spoedig een verbittering.”

73803. De heer **Fens**: Werkte u voor het B.I.? U spreekt steeds over „wij”, maar wie waren dat eigenlijk?

A. Dit „wij” heb ik gebruikt als een aanduiding voor de groep, waaraan ik meewerkte en waarvoor ik werkte.

73804. De heer **Fens**: Welke groep was dat? Kunt u ook zeggen, wie dat zijn geweest?

A. Dat zijn de mensen, die in Warmond waren.

73805. De heer **Fens**: Waren daar geen Hollanders bij?

A. Ik heb sterk het vermoeden van wel en dat de groep veel groter was.

73806. De heer **Fens**: Wist men in Engeland, dat u deze contacten had?

A. Ik vermoed van wel. Na de oorlog heb ik mij onmiddellijk aan de Engelsen bekendgemaakt en de wijze, waarop ik ben behandeld en in sterke mate ben voorgetrokken bij de anderen, hebben mij er toe gebracht dit te denken.

73807. De heer **Korthals**: Bij welke anderen werd u voorge- trokken?

A. Toen wij bevrijd werden, kreeg ik een behandeling, die gelijk stond met die van een hoofdofficier. Ik had wat verpleging betreft — ik had vlektyphus — een zorgvuldiger behandeling.

73808. De heer **Fens**: Bent u door de Engelsen bevrijd?

A. Ja.

73809. De heer **Fens**: Hebt u het vermoeden, dat toen de Engelsen u kwamen bevrijden, zij wisten, dat u zich daar bevond?

A. Neen, ik heb mij bekendgemaakt.

73810. De heer **Fens**: Zouden deze vechttroepen hebben geweten, dat uw werk zo goed was geweest?

A. Neen, maar ik heb mij bekendgemaakt, en op grond daarvan kreeg ik een duidelijk betere behandeling dan de anderen.

73811. De heer **Fens**: Ik vind dit nogal onvoorzichtig van de Engelsen. Iedereen had dan in de verwachting, dat de Engelsen dit zo reusachtig zouden vinden, dat hij een betere behandeling kreeg, kunnen zeggen, dat hij van alles had gedaan.

A. Dat is alleen mijn veronderstelling.

73812. De **Voorzitter**: Wij hebben thans een aantal punten door- gelopen, waarvan nu is gebleken, dat u niet met *Galilei* zegt: „En toch draait ze”. U bent ten aanzien daarvan gebleven bij uw ver- klaringen, die u hebt afgelegd voor de heer *Heijink* c.s. in de op Vrijdag de 20ste en gisteren met hen gehouden besprekingen. Ik schrok daarstraks even van dat noemen van *Galilei*, omdat ik dacht, dat u weer zoudt willen zeggen: „Toch is mijn oorspronkelijke ver- klaring juist geweest”.

A. Laat ik dan zeggen, dat het niet in mijn bedoeling ligt een dergelijk beeld te gebruiken, maar dat ik in mijn bewijsvoering der- mate zwak kom te staan, dat ik het gevoel krijg, dat *Galilei* moet hebben gehad, voordat hij zijn hele verklaring herriep. U verlangt van mij geen herroeping, dus ik heb geen reden om straks te zeggen: „En toch draait zij”.

73813. De **Voorzitter**: Wij hebben nu een aantal punten, ten aan- zien waarvan duidelijk is komen vast te staan, dat de verklaring, die u hebt afgelegd voor onze commissie op 25 Mei 1949, niet juist is geweest. Daarvoor moet dus de lezing in de plaats worden gesteld, die u nu — nadat u die eerst aan de drie genoemde heren hebt gegeven — hier hebt bevestigd?

A. Inderdaad.

73814. De **Voorzitter**: Nu rest alleen nog één punt. De lezing, die u op het ogenblik hebt gegeven van de andere door ons besproken punten, past volkomen in het algeene beeld, dat wij op grond van enige honderden verhoren hebben gekregen. Alleen past daarin niet het punt van de zeven blijkbaar hier geheel zelfstandig opererende Engelse agenten. Dat klopt niet met de gegevens, die wij uit velerlei bronnen hebben verkregen. Ik kan daaraan nog toevoegen, dat het beeld, dat wij uit die vele verhoren hebben opgebouwd, uiteindelijk ook nog is bevestigd door gegevens van Engelse zijde. Een reden te meer om tot de conclusie te komen, dat wat u hieromtrent verklaard hebt — ook in de vorm, zoals u het op het ogenblik zegt — niet juist is.

Wanneer het zo was, dat u in 1942 contact had gehad — dat heb ik zoëven al gezegd — met agenten als *Alblas*, als *Niermeyer* en in 1943 met bepaalde agenten van het B.I., dan zou het geen moeilijk- heid opleveren, want dan zouden we deze agenten kunnen thuis- brengen. Zoals u het echter op het ogenblik stelt, kunnen we deze zeven agenten niet thuisbrengen. Het is praktisch gesproken uitges- sloten, dat er nog andere agenten zijn geweest dan die ons op het ogenblik bekend zijn. Uw verhaal zou alleen op kunnen gaan, wanneer zou blijken, dat deze zeven agenten, in andere gedaante, voor ons bekende agenten zouden zijn.

A. Daar zou het op neer komen en daar zal het op uitdraaien ook, wanneer het onderzoek verder gaat.

73815. De **Voorzitter**: Waarom veronderstelt u dat?

A. Omdat u duidelijk uitspreekt, wat bij mij altijd het vermoeden is geweest. Inderdaad, wanneer het bewezen kan worden, wie deze mensen zijn, zult u uiteindelijk zeggen: „O, dat zijn die en die agenten”.

73816. De **Voorzitter**: Ten opzichte van één is er geen twijfel mogelijk. Hij is door ons zo duidelijk, als maar enigszins mogelijk is, geclassificeerd, nl. *King*.

A. Dan moet dat de lijn zijn, die gevolgd dient te worden.

73817. De **Voorzitter**: Ja, maar het bezwaar is, dat *King* tot een andere categorie hoort dan de andere door u genoemde mensen, aangezien *King* geen gewone intelligente-agent was.

A. Dat is een heel nieuw gezichtspunt.

73818. De **Voorzitter**: Hoe het zij, *King* is het voorbeeld van een agent, die wij thuis kunnen brengen. Van de andere door u genoemde agenten kunnen we niemand thuisbrengen.

A. Ik hoop door *King* terug te komen op de bekendheid van de anderen.

73819. De **Voorzitter**: Waarom hoopt u dat? Dat is toch vrij onwaarschijnlijk, want *King* is pas zeer laat gekomen. Ik meen, dat *King* eerst betrekkelijk kort vóór Arnhem in Nederland is gekomen.

A. Juni 1944.

73820. De **Voorzitter**: Als ik u goed heb begrepen — want u bent met *Mac Patrick* in November 1942 in aanraking gekomen — zijn die anderen, althans een deel, van kort na 1942?

A. Ja.

73821. De **Voorzitter**: Het is dus zeer onwaarschijnlijk, dat *King* daar meer van zou weten. Een later komende agent weet in de regel niet veel van zijn voorgangers.

A. Ik heb nl. het vermoeden, dat *King* en *Brown* hebben samen-gewerkt. Dus dan kan men weten wie *Brown* is.

73822. De heer **Korthals**: Of kan het misschien ook zo zijn, dat u de andere namen eveneens slechts bij geruchte hebt vernomen?

A. Neen, zo noemden zij zich tegenover mij, zo sprak ik ze ook aan.

73823. De **Voorzitter**: Hoe noemden zij u dan?

A. Bij mijn voornaam, want mijn naam is voor hen onuitspreekbaar.

73824. De **Voorzitter**: Waarom onuitspreekbaar?

A. Mijn naam in het Engels is onuitspreekbaar!

73825. De **Voorzitter**: En u zegt, dat deze mensen Nederlands spraken?

A. Zij konden mijn naam wel uitspreken, maar ze noemden mij bij mijn voornaam.

73826. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat zij, aangezien zij zelf zo'n voorkeur hadden voor Engelse namen in een door de Duitsers bezet Nederland, u dan ook maar niet een Engelse naam hebben gegeven.

A. Ween, want zij kenden mij. Zij kenden mij onder mijn werkelijke naam.

De **Voorzitter**: Ja, dat begrijp ik wel.

73827. De heer **Fens**: Was het gezelschap van zeven compleet toen *King* kwam?

A. Dat is het kortste moment geweest, toen een naderende operation-Lancing zou beginnen.

73828. De heer **Fens**: Dat vraag ik niet. Toen *King* kwam, was dus het zevental compleet?

A. Dat kan ik u niet zeggen. Ik heb ze nooit alle zeven tegelijk gezien.

73829. De heer **Fens**: Hoe weet u dan, dat er zeven zijn geweest?

A. Omdat ik geleidelijk aan zeven mensen heb ontmoet.

73830. De heer **Fens**: Dus ze zijn geleidelijk aan bij u geweest?

A. Gedeeltelijk in gezelschap van elkaar.

73831. De heer **Fens**: Wat is het grootste aantal geweest, dat u tegelijkertijd hebt ontmoet?

A. Drie.

73832. De heer **Fens**: Weet u positief, dat dat altijd anderen zijn geweest?

A. Ja.

73833. De heer **Fens**: Dus u hebt inderdaad zeven verschillende mensen ontmoet?

A. Ja. Die zeven mensen moet ik zien terug te vinden.

73834. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Als ik het goed heb begrepen, hebt u de laatste tijd gehoord, dat *King* nog leeft en dat u hem zou kunnen bereiken?

A. Ja.

73835. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waar zou hij dan verblijf houden?

A. In de buurt van Luxemburg.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is dus dichtbij.

A. Inderdaad.

73836. De **Voorzitter**: Wat deed u nu eigenlijk voor deze mensen?

A. Inlichtingen verzamelen.

73837. De **Voorzitter**: Welke inlichtingen?

A. Die van belang konden zijn. De belangen moest ik daar niet van inzien; het waren alle inlichtingen, die ik krijgen kon.

73838. De **Voorzitter**: Op een speciaal gebied?

A. Aanvankelijk niet, later wel.

73839. De **Voorzitter**: Op militair gebied?

A. Later meer en meer na de tijd van de operation-Lancing, toen moesten de militaire gegevens worden verzameld. Aanvankelijk verzamelde ik niets anders dan alles, waar ik de hand op kon leggen.

73840. De **Voorzitter**: U moest dus inlichtingen voor deze mensen verwerven. Naar ik begrijp, waren dat dus inlichtingen, die zij naar Engeland door moesten geven?

A. Dat was wel mijn veronderstelling.

73841. De **Voorzitter**: Hoogstwaarschijnlijk. Nu hebt u op 25 Mei 1949 op een vraag van mij gezegd:

„U haalt twee dingen door elkaar. U moet onderscheid maken tussen hetgeen de Intelligence te weten moest komen door penetratie van de Duitse instanties en hetgeen de Intelligence moest weten over de Duitse penetraties in de Nederlandse groep. Dat zijn twee verschillende dingen.”

Dan gaan we daar nog even op door en daaruit krijgt men de indruk, dat deze agenten speciaal tot taak hadden om in de Duitse organisaties te werken, om te weten te komen, hoe de zaken daar lagen. Door deze gedachtengang wordt uw voorstelling van het omkopen van *Giskes* en *Schreieder* en van anderen geïllustreerd. U zegt zelfs ergens anders nog, dat de bedoeling van dat omkopen was, om te weten te komen, hoe deze verbindingen liepen, en om te weten te komen, of die verbindingen tot het O.K.W. doorgingen. U deed het voorkomen, alsof deze agenten bezig waren met te penetreren in het Duitse apparaat.

A. Ja.

73842. De **Voorzitter**: Nu vertelt u het anders.

A. Ik vertel het nu, zoals ik het zag.

73843. De **Voorzitter**: Zoals u het thans vertelt, zou men zeggen, dat ze niet anders dan gewone inlichtingenagenten waren, die hier in Nederland zo veel mogelijk inlichtingen omtrent de algemene situatie moesten verzamelen en naar Engeland doorgeven.

A. Dat was aanvankelijk mijn taak.

73844. De **Voorzitter**: Ja, maar nu die andere taak, waarover u sprak.

A. Dat wist ik van hen, dat zij die taak hadden.

73845. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden, daar hebt u zelf nooit iets aan gedaan?

A. Als ik kon, mogelijk wel.

73846. De **Voorzitter**: Wij hebben juist uitgemaakt, dat u nooit met *Huntemann* in contact hebt gestaan en dat u met die omkoperij van *Schreieder* en *Giskes* niets te maken had en dat u dat alleen later van horen zeggen te weten kwam. U hebt daar in feite niets aan gedaan. Ik kom dan tot de volgende wonderlijke conclusie. Deze agenten, die dan deze super-taak zouden hebben gehad om door te dringen in de Duitse organisaties, hadden als neventaak het inwinnen van inlichtingen hier in Nederland, voor welke laatste taak zij van uw hulp gebruik maakten. Zij zouden daarbij dan tegen u hebben gezegd: Nu hebben wij bovendien nog een extra-taak, die nog veel gewichtiger is, nl. het doordringen in die Duitse organisaties.

A. Neen, zoals u het daar voorstelt, is het niet juist.

73847. De **Voorzitter**: Daartoe geeft uw voorstelling van zaken aanleiding.

A. Zij hebben mij nimmer college gegeven in hun werk.

73848. De **Voorzitter**: Hoe weet u dan zo precies te vertellen, wat hun werk is? Hoe wist u dat zo precies te vertellen op 25 Mei 1949?

A. Omdat dat uit verschillende met hen gevoerde gesprekken mijn conclusie is geweest.

73849. De heer **Korthals**: Dan moet u toch op zeer vertrouwelijke voet met hen zijn geweest?

A. Ja, dat is ook langzamerhand gegroeid.

73850. De heer **Korthals**: Dat begrijp ik ook volkomen, wanneer u deze wetenschap allemaal met u draagt. Dan komt voor mij het wonderbaarlijke, dat zij u nooit hebben verteld, of zij hier nog meer contacten hadden en welke contacten dat waren. Bovendien is het vreemd, dat zij u nooit met één van die contacten in verbinding hebben gebracht.

A. Mogelijk heeft de volgende overweging dat tegengehouden: indien er nog een ongeluk mocht gebeuren, wat dan ook in feite is gebeurd, ik niet verder door kon slaan.

73851. De **Voorzitter**: Natuurlijk, maar dan was het toch levensgevaarlijk om u over deze andere aangelegenheden te vertellen, b.v. dat zij tot taak hadden na te gaan, of de verbindingen tot het O.K.W. doorliepen e.d.

De heer **Korthals**: Zij konden u toch bij wijze van spreken veel beter de namen van enige agenten hebben genoemd, die hier in Nederland werkten, dan te vertellen, dat zij contact hadden met *Giskes* of het althans zo door te vertellen, dat u daaruit af kon leiden, dat er relaties met het O.K.W. waren. Dat was toch een gegeven van veel hogere orde dan het bekend geven van enkele namen van agenten. Dus wanneer zij u namen van agenten hebben onthouden, dan moet men toch aannemen, dat zij u ook de wetenschap hebben onthouden, welke andere relaties zij hadden.

De **Voorzitter**: En welke speciale taak zij hadden!

A. Die implicatie zie ik niet.

73852. De heer **Korthals**: Het lijkt mij nogal duidelijk. Hebt u dan twee taken van dezelfde orde gehad?

A. Ja, ik heb deze twee taken als even belangrijk beschouwd.

73853. De heer **Korthals**: Dan begrijpt u mijn vragen verkeerd. De mensen hadden twee taken. U zegt: „Mij is gebleken, dat ze inlichtingen moesten inwinnen en aan de andere kant moesten zij pogen te penetreren bij de Duitsers. Uit gesprekken is mij gebleken, dat zij ook die laatste taak hadden. Zij hebben echter voor mij al die jaren van onze meest intieme samenwerking angstvallig verborgen gehouden, of zij hier in Nederland nog met andere mensen manipuleerden en welke mensen dat waren.”

A. Ja, welke mensen het waren, hebben zij voor mij verborgen gehouden.

73854. De heer **Fens**: Dan zeg ik van mijn kant, dat zij u veiliger — natuurlijk uit een oogpunt van dit soort werk — namen hadden kunnen noemen van de agenten, waarmede zij hier verder in het land contact hadden, zodat wij niet zo orthodox moeten vasthouden aan de zeven Engelsen. Dat is eigenlijk, wat ik hieruit begrijp.

A. Dat wil zeggen, dat het mij niet zou verbazen, als er nog een te voorschijn zou komen.

De heer **Fens**: En onze Belg?

73855. De heer **Kortials**: Maar *Bingharn* zat in ieder geval wel in het gezelschap?

A. Neen, die zat in Engeland.

De **Voorzitter**: Ja, dat komt wel uit.

De heer **Korthals**: *Richardson*, *Stephenson* en *Brown* waren hier aanwezig. Nu vraagt de voorzitter u op 25 Mei 1949: „Dus die waren hier na 10 Mei aanwezig?” Daarop antwoordt u: „Die zijn hier gebleven tot ze opgerold zijn. *Madison* en *Bingham* zijn niet opgerold. Waarschijnlijk is *Stephenson* ook nog in leven.”

Vervolgens zegt de Voorzitter: „U noemt de naam *Bingham*”. Antwoord: „Die was ook hier”.

73856. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat het eigenlijk vaststond, dat alle Engelse agenten in de Meidagen waren teruggetrokken.

A. Daar kan ik u niet op antwoorden.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben deze mensen dat wel gezegd?

A. Neen. *

73857. De **Voorzitter**: U hebt in uw verhoor voor de heer *Heijink* verklaard, dat u weleens van agenten had gehoord, die hier door de Duitsers waren gevangengenomen, dat dit echter geen betrekking had op de agenten van het England-Spiel, die dus bij de dropping gevangen waren genomen, maar dat betrekking had op andere agenten, die hier al een tijd hadden gewerkt. U noemde daar een paar voorbeelden van, o.a. het voorbeeld van die agent, die bij dr. *Bolle* in Pijnacker was. Dan zegt u: „Zodoende wist ik dus, dat agenten door de Duitsers gepakt en gezocht werden. Ik heb dit enige tijd, nadat ik met *Mac Patrick* in contact was gekomen, dus mogelijk begin 1943 aan hem gezegd.” Hieruit volgt dus — dat is ook wel duidelijk, uit hetgeen u nu hebt gezegd, maar ik wil het even vastleggen —, dat, voor zover u hebt gesproken over agenten, die hier waren gearresteerd, het niet betrekking had op de England-Spiel-agenten in de technische zin van het woord, en in de tweede plaats, dat de eerste keer, dat het is gebeurd, eerst in 1943 is geweest. U hebt *Mac Patrick* eerst leren kennen in November 1942 en, het zal wel even hebben geduurd, voordat u hem deze mededeling hebt gedaan. Het uitzenden van een waarschuwing kan dus niet vóór 1943 hebben plaats gevonden, hetgeen tenslotte in het kader van het England-Spiel niet zonder belang is. Ik wilde dat nog even vastleggen.

A. Ja, dat is juist.

73858. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt voor de heer *Heijink* ook nog verklaard, dat *Brown* er niets van wist of men er in Engeland van op de hoogte was, dat agenten gepakt werden en hier ook niets van te weten kon komen, omdat men in Engeland alleen berichten wilde ontvangen en daarop geen antwoord wilde geven. Het kan natuurlijk niet, dat agenten geen antwoord kregen, want die agenten moesten toch uit Engeland worden geïnstrueerd.

A. Ja zeker, maar ik heb er van hen geen antwoord op gekregen. Hoewel ik er wel naar gevraagd heb.

73859. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar er staat: „omdat men in Engeland alleen maar berichten wilde ontvangen en daarop geen antwoord wilde geven”.

U hebt verklaard: „Hij” — d.i. *Brown* — „verklaarde mij toen, dat hij hier niets van wist en er ook niets van te weten kon komen, omdat men in Engeland alleen berichten wilde ontvangen en daarop geen antwoord wilde geven”. Dus men wilde in Engeland alleen maar berichten ontvangen en geen berichten teruggeven?

A. Ja, maar het is later gebleken, dat het niet zeker is, of de pogingen zijn doorgegaan (van de berichtgeving). De berichtgeving, betrekking hebbend op de arrestaties hier.

73860. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar dan slaat het antwoord van *Brown* nergens op, want het is natuurlijk niets waard, wanneer er alleen werd gezonden en nooit antwoord werd ontvangen.

A. Ik heb hem enige malen gevraagd, of hij antwoord had gekregen. Dan zei hij kort, maar krachtig: No answer.

73861. De **Voorzitter**: Dan wilde ik u nog het volgende vragen. U hebt verteld, dat u wat afwist van de kartering van de streek tussen Aken en Nijmegen, waarvan u zelf de omgeving van Drunen—Tilburg in kartering had te brengen. U vertelt, als u het over uw arrestatie hebt — dat hebt u nl. verklaard in het verhoor voor de heren *Heijink* c.s. — „Ik had de gegevens daarvoor verzameld en thuis.” Even verder deelt u mede, dat er, toen u werd gearresteerd, geïkkelig geen al te nauwkeurige huiszoeking geweest is. De Duitsers vonden dus niet alles, dus niet de karteringsgegevens, doch wel namen ze uw patiëntenboeken en geldkist en nog andere zaken mee. Hebt u die karteringsgegevens nog?

A. Neen. Na de oorlog heb ik daar wel naar gezocht, maar ik heb ze niet teruggevonden. Ik heb een heleboel vóór mijn arrestatie kunnen vernietigen, maar ik was er van overtuigd, dat ik die karteringsgegevens niet heb vernietigd. Om die gegevens te gaan terugzoeken in een inmiddels overgeplaatste bibliotheek, zou ik wel enige weken nodig hebben.

73862. De heer **Fens**: Is het onmogelijk, dat u ze nog hebt?

A. Neen.

73863. De **Voorzitter**: Wist u niet, in welk boek ze zaten?

A. Ja, dat wist ik wel.

73864. De **Voorzitter**: Zaten zij daar dan niet meer in?

A. Ze zaten niet in dat boek.

73865. De heer **Fens**: Dus het is niet onmogelijk, dat de Duitsers er toch achter zijn gekomen en de zaak hebben weggehaald.

A. Ik was bij mijn schoonouders in huis en die zijn er zeker van, dat ze niet zijn geweest.

73866. De heer **Fens**: Had u voor dat karteringswerk bepaalde mensen? Of deed u dat zelf?

A. Dit heb ik zelf gedaan.

73867. De heer **Fens**: Hebt u bepaald aanleg op dit gebied?

A. Neen. Ik ben wel opgeleid als officier van gezondheid in het maken van kaarten. Met behulp van de stafkaarten heb ik dat werk uitgevoerd.

73868. De **Voorzitter**: Dan zou ik nu aan het einde zijn van hetgeen ik u te vragen heb, maar er blijft toch nog één punt over, dat vervelend is.

Dat is de kwestie van die agenten. Wij hebben nu uitvoerig een aantal punten besproken, waaruit duidelijk is gebleken, dat de wijze, waarop u de zaken aan ons hebt voorgesteld in het verhoor van 25 Mei 1949, dus het verhoor voor onze commissie, niet in overeenstemming is met de feiten. Dat hebben we uitvoerig besproken. We hebben nagegaan, hoe die zaken wél lagen. Er blijft echter nog de kwestie van die agenten. Daar zitten nog steeds elementen in, die buitengewoon onbevredigend zijn. Zoals de zaak op het ogenblik ligt, klopt het niet. Het klopt niet met het beeld, dat wij uit enige honderden verhoren over deze zaak hebben gekregen. Het klopt niet

met de gegevens, die wij uit Engeland hebben gekregen en die een bevestiging van deze verhoren opleveren. Het klopt ook niet op tal van detailpunten, waarvan wij er verschillende hebben besproken. Dat begint al direct met de merkwaardige wijze, waarop deze mensen bij u zijn geïntroduceerd. Daar komt u al direct op een zeer belangrijk punt met u zelf in tegenspraak. U hebt hier verteld, dat *Mac Patrick* kwam met een dame, die geen enkel woord Nederlands sprak. U hebt dienaangaande op 25 Mei 1949 hier verklaard: „Dat is een wat griezelige geschiedenis. Hij was nl. vergezeld door een dame, die geen enkel woord Nederlands sprak.” Al pratende met de heer *Heijink* c.s. bent u tot de conclusie gekomen, dat het precies andersom was.

A. Neen, dat was geen conclusie.

73869. De **Voorzitter**: Inderdaad, een feit; precies. Ik ben voor deze correctie dankbaar. U drukt het nu ineens voldoende exact uit. U hebt voor de heer *Heijink* verklaard, dat die dame juist wel Nederlands sprak. Hier blijkt, dat u op een bepaald punt zelf reeds de correctie hebt aangebracht; dat het niet zo was als u het hier aan de commissie hebt voorgesteld. Er zijn daarnaast tal van andere punten, die zeer onlogisch zijn. B.v. dat de mensen, voor wie u inlichtingen verzamelde, u zouden hebben ingelicht over een nog belangrijkere taak, die ze zouden gehad hebben, nl. door te dringen in de Duitse organisatie; verder het feit, dat hier agenten neergelaten werden, die Engelse namen gebruikten in een door de Duitsers bezet Nederland, juist de methode om gevaren op te roepen, terwijl één van deze agenten voorts met u uitsluitend Engels zou hebben gesproken. Enfin, zo hebben we tal van punten besproken. Nu zou ik u dit willen vragen. Wij zijn ten opzichte van een heleboel punten zover gekomen, dat de zaak recht is getrokken. Is hier nu op dit punt ook nog niet iets recht te trekken? Zodat we de zaak helemaal in orde hebben.

A. Ik zou het gaarne doen, als dit kon. Ik blijf aan dit punt vasthouden; anders verlies ik alle grond onder de voeten.

73870. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Het zijn tenslotte geen fantomen, deze mensen.

73871. De **Voorzitter**: *Huntermann* is voor u in wezen wel een fantoom geweest.

A. D.w.z.: ik kan hem niet meer identificeren.

73872. De **Voorzitter**: Hij is voor u een fantoom geweest in deze zin, dat u hem eerst hebt voorgesteld als een regelmatige relatie uwerzijds, terwijl achteraf is gebleken, dat het mogelijk is, dat u hem zelfs nooit hebt gezien. Dus in zoverre is hij, van uw kant bekeken, ook een fantoom geworden.

A. Ja, maar men kan deze mensen niet allemaal in spookgestalten laten veranderen.

73873. De **Voorzitter**: U moet mij goed begrijpen. Het gaat er niet om, dat het om de een of andere reden wenselijk zou zijn deze mensen in spookgestalten te laten veranderen.

A. Ik begrijp heel goed, dat dit natuurlijk heel moeilijk in hetgeen u weet is in te passen. Voor mij is het nog moeilijker. Wanneer het nu straks blijkt, dat deze mensen zijn terug te vinden, en u zegt: „Zijn het die?“, dan zijn het toch geen fantomen geweest.

73874. De **Voorzitter**: Het vervelende is echter, dat wij in uw verhaal in het geheel geen gegevens hebben gevonden om deze mensen te kunnen inpassen. Ik heb althans geen aanknopingspunten gevonden, behalve dan ten opzichte van *King*, om deze mensen onder de ons bekende agenten te kunnen plaatsen.

A. Nu kunt u met uw commissie geen detective-werk gaan doen om ze alsnog te identificeren.

73875. De **Voorzitter**: Het gaat onze commissie er om, wat werkelijk is gebeurd, wat de waarheid is. U moet goed begrijpen: het gaat er ons niet om — als u deze mensen werkelijk hebt gezien — van u de verklaring te krijgen, dat het niet waar is, omdat het veel prettiger zou zijn, als de gehele zaak glad was. Dat is onze bedoeling per se niet. Waar ik echter de nadruk op wil leggen, is het volgende: Wij hebben nu reeds zoveel glad getrokken. Als nu zou blijken, dat hier ook nog een „bobbeltje” zit, dat hier ook nog iets niet in orde is,

laten wij dan meteen de hele zaak glad trekken. Ik herhaal: U bent niet hier om iets te vertellen, dat uiteindelijk niet waar zou zijn. Het is niet de bedoeling, dat u het zult terugnemen, omdat ik daar op aandring. Maar wanneer het werkelijk ook op dit punt anders is dan u het op 25 Mei hebt voorgesteld, zoals dat inderdaad bij een aantal andere punten het geval is gebleken, dan is het beter om ineens over de hele lijn schoonschip te maken.

A. Neen, dan zou u mij toch werkelijk voor de weg van *Galilië* plaatsen.

73876. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bij *Galileï* ging het om een natuurkundig verschijnsel.

A. Hij was de enige, die het wist en een zeer onwaarschijnlijke hypothese opstelde.

73877. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hier gaat het niet om onwaarschijnlijke dingen, maar om reële mensen.

Als het nu zo is, dat onze commissie de legkaart heeft en beschikt over alle gegevens, die er zijn, dan moeten deze mensen toch op een gegeven moment ergens in passen.

A. Ja.

73878. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Daar komen wij natuurlijk ook achter. Het is echter mede uw zaak om dat te onderzoeken om te weten te komen, of dit nu schuilnamen zijn geweest. Misschien kunt u het in uw herinnering nagaan, misschien kunt u het nog bij uw papieren vinden, of dit werkelijk mensen zijn geweest, die met die namen hier waren. Het klinkt voor ons heel onwaarschijnlijk, omdat er verschillende dingen zijn, waarin deze mensen anders gehandeld hebben dan iedere instructie, die zij hadden kunnen krijgen, ooit is geweest. Dat maakt het al zo onwaarschijnlijk, begrijpt u. Alle mensen, die ooit gedropt zijn of uitgezonden of hier gelaten zijn, hadden volkomen andere instructies dan die wij in dit geval, door uw bril gezien, moeten constateren. Daarom moet dit toch op de een of andere manier opgehelderd worden. Dat staat als een paal boven water. Nu is het natuurlijk aan u om die opheldering te geven, voor zover u dat kunt.

A. Ik ben daartoe gaarne bereid.

73879. De heer **Fens**: U hebt die mensen waarschijnlijk niet te zamen ontmoet. Is het mogelijk, dat er maar een zeer beperkt aantal is geweest, die echter telkens onder een andere naam optraden? Dat er bijv. helemaal geen zeven mensen zijn geweest, maar dat de man zich de ene keer *Richardson* noemde en een maand later weer anders. Weet u wel positief, dat het zeven verschillende mensen zijn geweest?

A. Ja, waar ik contact mee heb gehad. Deze mensen komen natuurlijk te voorschijn en dan passen ze ergens wel in.

Ja, wij hebben het er steeds over gehad en ik heb u medegedeeld, welke mijn bevindingen zijn geweest en ik kan het niet allemaal als phantasie beschouwen, die achteraf uit gegevens geconspiceerd is. Ik weet het anders niet.

73880. De heer **Korthals**: U zei: niet allemaal. Het is gebleken, dat in uw verklaringen toch wel het een en ander achteraf als phantasie beschouwd moet worden. Dat betrof aangelegenheden, die te controleren waren. Dat is allemaal gebleken onjuist te zijn. Nu nog dat ene punt. Ik wil het u wel zeggen, dat wij een sterk vermoeden hebben, dat dit ook onjuist is. Ik geloof in ieder geval, dat het wel onjuist is. Bent u er zeker van?

A. Dan zou ik niet al deze zaken hebben gewaagd en daarvoor in het kamp hebben gezeten.

73881. De heer **Korthals**: Ik wil er niet aan twijfelen, dat u veel hebt gewaagd en veel hebt gedaan. Wij twijfelen echter wel aan uw relatie met deze groep. Ik geloof, dat u over deze zaak al minder zeker bent dan u eerst was. In het bijzonder na alles, wat u vanmiddag hebt gehoord.

A. Ja, dat wordt mij steeds onwaarschijnlijker.

73882. De heer **Korthals**: Inderdaad. Voor ons, maar ook voor u, nemen wij aan. Als wij eens tot de conclusie kwamen, dat deze relatie toch heel anders is geweest dan zij is voorgesteld, zouden wij dan naast de waarheid zijn?

A. Welke conclusie bedoelt u dan?

73883. De heer **Korthals**: De conclusie, dat de relatie heel anders is geweest dan wij vanmiddag nog hebben besproken.

A. Ik weet niet, hoe ik dat moet formuleren, want ik heb er met de heer *Heijink* ook steeds over gesproken.

73884. De heer **Korthals**: Dus dat punt is nog niet helemaal uit de doeken gekomen?

A. Neen, deze veronderstelling heeft de heer *Heijink* reeds hedenmorgen tegen mij geuit.

73885. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik ben bang, dat u het eigenlijk op het ogenblik niet wilt zeggen, omdat dan — zoals u straks eigenlijk al zei — uw hele betoog zou vallen. Ik bedoel, dat dit het laatste bolwerk zou zijn. Dat moet u natuurlijk loslaten.

A. Wat bedoelt u met het laatste bolwerk?

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei daarstraks al, toen de voorzitter u vroeg over dit punt: „Dit punt houd ik staande, want anders valt mijn hele betoog”, of althans iets in die geest. Toen dacht ik: Nu is het eigenlijk al zo, dat hij al wankel komt te staan. U zit natuurlijk vast aan dat ene bepaalde punt. Dit kunt u toch ook net zo goed — door alles wat u hebt doorgemaakt — verkeerd zien. U heeft de verhalen van buitenaf misschien anders construeerd. Als deze mensen hebben bestaan, komen ze boven water. Als ze niet hebben bestaan, dan kunnen ze niet komen te bestaan door de getuigenis, die u heeft gegeven.

A. Neen.

73886. De **Voorzitter**: Het blijkt uit hetgeen we hebben besproken over andere onderdelen van uw verklaringen, die u hier hebt afgelegd, dat het u moeite kost de werkelijke feiten — het kleine gedeelte van de feiten, dat u zelf hebt beleefd — los te maken uit de verwarring, waarin zij in uw geest zijn geraakt met andere door u gehoorde en gelezen aangelegenheden.

A. Ja.

73887. De **Voorzitter**: Er is in uw geest een beeld, dat is opgebouwd uit een klein gedeelte eigen wetenschap en eigen handelingen en daarnaast uit een aantal mededelingen van anderen en uit hetgeen u over deze zaken hebt gelezen en gehoord. Dat alles hebt u als eigen wetenschap hier op 25 Mei 1949 opgedist. Wij zijn er nu in geslaagd om ten opzichte van een groot aantal punten de eigen wetenschap los te maken uit die gehele wetenschap van horen zeggen. Nu is het voor ons natuurlijk de vervelende vraag, waarom dat op dit ene punt niet is gelukt. Dit zou niet erg zijn, wanneer er ook niet op dit ene punt talloze tegenstrijdigheden waren. Als dat ene punt helemaal gaaf en helder voor de commissie naar voren was gekomen, dan zouden wij kunnen zeggen: „Goed, de andere punten zijn opgelost en hier zitten geen onduidelijkheden in.” Hier zijn echter vele vraagtekens. Al was het alleen maar dit simpele feit: de heer *Seymour*, de leider van de Engelse dienst, woont te Hilversum en hij werkt te Amsterdam; wanneer u met deze groep had gewerkt, was de heer *Seymour* toch weleens bij u gekomen.

A. Hij wist mij geen inlichtingen te verschaffen, behalve dat hij wel vermoedde, dat één hunner in Arnhem was gesneuveld. Verder zou hij nog onderzoekingen doen. Daarna heb ik hem nooit meer gezien.

73888. De **Voorzitter**: Voelt u niet, dat daarmee het gehele verhaal in de lucht komt te hangen? Die zelfde heer *Seymour* zal zeggen, dat deze agenten niet onder zijn supervisie zijn uitgezonden en dat onder zijn supervisie alleen de ook aan ons bekende agenten zijn uitgezonden. Bovendien zal hij zeggen, dat het uitzenden van dit soort agenten tot de uitsluitende taak van zijn dienst behoorde. Waar blijft u dan met uw beweringen?

A. Dan blijft ook voor mij het vraagstuk, aan wie ik die berichten heb doorgegeven.

De **Voorzitter**: Verandert dat de zaak?

73889. De heer **Fens**: Daar gaat het nu niet om, wij trekken niet in twijfel, dat u berichten hebt doorgegeven. Dat zult u waarschijnlijk wel hebben gedaan. Aan wie u ze hebt doorgegeven, moet u uitzoeken. Dit heeft niets te maken met die zeven mensen. U kunt

rustig die zeven mensen laten vallen en zeggen: die berichten heb ik inderdaad nooit aan die zeven mensen gegeven. U begrijpt, dat ik persoonlijk niet bepaald bewondering kan hebben voor uw objectiviteit, nu ik dit meemaak. Het zal voor mij bepaald geen schok zijn, wanneer u nu zou zeggen, dat dit laatste geval ook niet overeenkomstig de waarheid is. Ik zou het in mijn gedachtengang volledig ren logische zaak vinden, wanneer u tenslotte ook nog deze knobbel — waar wij nu niet uit kunnen komen en die wij niet gladgestreken kunnen krijgen — weghaalt. Zoals deze hele zaak ligt, zou dat volkomen logisch zijn.

A. Dan kan ik niet begrijpen, wie deze mensen zijn geweest. Ik heb aan Engels sprekende mensen berichten doorgegeven. Ze spraken Engels met mij. Dat is alles, wat ik kan zeggen.

73890. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat ik dan op dit ogenblik het verhoor zal beëindigen. Ik wil u alleen nog één vraag stellen, en wel, of u zich bewust bent, dat u hetgeen u thans wederom hebt verklaard over deze Engelse agenten ook onder ede medegedeeld hebt. Is u dat duidelijk?

A. Wat bedoelt u met het herroepen van dit laatste punt?

73891. De **Voorzitter**: Ik bedoel alleen, dat wij de hele middag bezig zijn om tot een reconstructie te komen van wat werkelijkheid en wat phantasie is. Ik heb u gezegd, dat de commissie er in zeer ernstige mate aan twijfelt, of bij dit laatste punt, waarbij wij met die reconstructie niet tot een resultaat zijn gekomen, werkelijkheid en phantasie voldoende zijn gescheiden. U hebt met betrekking tot uw verhaal over de zeven agenten zoëven verklaard: „Ik kan dit niet anders zeggen dan ik het tot nog toe heb gezegd.” Nu is het enige, dat ik u nog onder de aandacht breng — voordat ik dit verhoor sluit — of u er zich volkomen van bewust bent, dat de laatste verklaring, die het resultaat is van een langdurige bespreking, ook onder ede is afgelegd?

A. Ja, het enige, dat ik tegen u kan zeggen, is, dat ik heb samengewerkt met een aantal mensen — onder de namen — en onder het mom van Engels sprekende agenten te zijn, die hier berichten inzamelden en andere inlichtingen inwonnen. Op dit moment ben ik er niet meer zeker van en ik betwijfel op het ogenblik zelf in hoge mate, of deze groep inderdaad een groep is geweest, die voor de geallieerde spionage werkte.

73892. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat laatste?

A. Of dit werkelijk een groep is geweest, die onder een ander mom heeft gewerkt dan zij in werkelijkheid was. Aan dat mom heb ik vastgehouden. Voor dat mom ben ik het concentratiekamp ingegaan en ben ik bijna voor „de bijl” gegaan. Ik ben er in zoverre zeker van, dat deze groep niet uit provocateurs bestond, dat, indien ik dit materiaal zou hebben doorgegeven, die hele stapel niet twee jaar lang zou zijn doorgegaan, maar dan was ik na een maand al voor „de bijl” gegaan. Ik kan Jus alleen dit zeggen: het langdurige verhoor, het reduceren van alle voorvallen is terug te brengen tot het samenwerken met een groep, die zich onder dit mom, deze camouflage, op deze wijze aan mij heeft voorgedaan. Ik weet het op dit moment niet meer, of het al dan niet een mom was. Onder dit mom hebben de mensen zich aan mij voorgedaan. Er was dus een groep mensen, die inderdaad inlichtingen van mij hebben gekregen. Ik trof ze daar en daar en zag ze dan en dan. Er blijft dus over, dat deze groep niet in verband zou hebben gestaan — op welke wijze dan ook — met de geallieerden, dan is het volkomen nonsens, of het zijn provocateurs. Dit laatste kan ik niet aannemen. Dat voelt u toch.

73893. De **Voorzitter**: Alles, wat u dus, op 25 Mei 1949, hebt betoogd, om te adstrueren, dat dit een bijzondere groep was van de Engelse Secret Service, die hier een zeer bijzondere taak had, welke buiten de gewone taak van de Engelse Intelligence Service viel, valt dus weg?

A. Ja.

73894. De **Voorzitter**: Dat is een belangrijk verschil. U zegt nu: Ik weet eigenlijk niet anders dan dat zij zich aan mij hebben voorgedaan als mensen, die voor een Engelse dienst werkten.

A. In die mate hebben ze mij gesuggereerd.

73895. De **Voorzitter**: Maar u weet niet, voor welke Engelse dienst en of die dienst een speciale taak had. Het is dus mogelijk, dat

zij agenten zijn geweest, die op normale wijze voor de Engelse dienst hebben gewerkt, maar het is even goed mogelijk, dat dit niet het geval is. U weet dit alles niet. U moet toegeven, geen enkel gegeven uit eigen wetenschap te kunnen aanvoeren, waaruit zou blijken, dat juist is, wat u aanvankelijk van deze groep en haar werkzaamheden hebt verteld?

A. Ja, nu onder de aandrang van de feiten.

73896. De **Voorzitter**: Zelfs de laatste mogelijkheid, die u zo verre van u verwerpt, nl. dat het provocateurs geweest zijn, is toch ook nog niet helemaal weg te cijferen. Het zou niet de eerste keer zijn, dat de Duitsers iets dergelijks op touw gezet hebben, terwijl zij, wanneer het dan op een gegeven moment geliquideerd moest worden, de betrokkenen daar niet direct mee lastig gevallen zijn. Als b.v. de verklaringen van iemand als *Schreieder* juist zijn, dan zou hij b.v. een van de agenten, die in zijn tijd naar Engeland zonden, lange tijd hebben laten zenden, omdat hij de inhoud van de telegrammen van die agent kon controleren. Dus zelfs dat behoeft niet helemaal tot de onmogelijkheden te behoren.

A. Ik krijg langzamerhand wel helemaal een gevoel van onbehaaglijkheid.

73897. De **Voorzitter**: Ik zeg niet, dat het zo geweest is, maar deze mogelijkheid is zeker theoretisch aanwezig. We zijn het er dus over eens — daar wil ik nu mee besluiten — dat datgene, wat u op dit punt uit eigen wetenschap kunt verklaren, alleen het feit is — — zo vat ik in het kort uw slotverklaring samen —, dat u berichten hebt doorgegeven aan een aantal mensen, die Engels met u spraken, Daar komt het eigenlijk op neer. Voor wie deze agenten werkten en welke andere doeleinden ze nastreefden, daar staan u uit eigen wetenschap geen gegevens ten dienste?

A. Momenteel niet meer.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb en sluit ik het verhoor.

73898. De **Voorzitter**: U vraagt mij alsnog dit verhoor te heropenen.

A. De heer *Heijink* heeft gelijk, ik heb het gefantaseerd.

73899. De **Voorzitter**: Wilt u dit nader verklaren? Hoe deze phantasie is ontstaan? Waarom hebt u dat verteld?

A. Deze phantasie is ontstaan, toen ik uit het kamp terugkwam en alles heb gehoord, wat hierop betrekking had. Tevens om de mogelijkheid te hebben verschillende mensen hierin te horen.

73900. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met „de mogelijkheid te hebben verschillende mensen hierin te horen”?

A. Om van de verschillende mensen te horen, wat zij wisten van het England-Spiel.

73901. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: In opdracht van wie hebt u dat gedaan?

A. Uit mij zelf. Ik wilde het zelf weten.

73902. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar in combinatie met wie? In combinatie met wie hebt u verzonnen om het England-Spiel tot een oplossing te brengen?

A. Deze phantasie is van mij alleen.

73903. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat hele onderzoek alleen in uw brein opgekomen?

A. Ja.

73904. De **Voorzitter**: Dus ik begrijp, dat u in uw gevangenschap een aantal dingen over het England-Spiel hebt gehoord en dat toen bij u de gedachte is opgekomen: Ik moet de mogelijkheid hebben om daarnaar een onderzoek in te stellen?

73905. De **Voorzitter**: U meende dus, dat u die gelegenheid om dat onderzoek in te stellen gemakkelijker zou kunnen krijgen, wanneer u zou zeggen, dat u zelf ook op dat gebied werkzaam was geweest?

A. Ja.

73906. De **Voorzitter**: Is dat de gedachtengang?

A. Ja.

73907. De **Voorzitter**: Op die manier wilde u dus waarschijnlijk ook tot de Engelse Field Security doordringen?

A. Ja, dat was de opzet.

73908. De **Voorzitter**: Is het ook zo gebeurd? Hebt u contact gekregen met de Engelse Field Security?

A. Neen.

73909. De **Voorzitter**: Is dat niet gelukt?

A. Neen. Wel met het B.N.V.

73910. De **Voorzitter**: Vertelt u eens, hoe zich dat heeft ontwikkeld. Wanneer bent u uit Duitsland teruggekomen?

A. Op 15 Juni 1945.

73911. De **Voorzitter**: Was u toen ziek?

A. Ja, zwaar ziek.

73912. De **Voorzitter**: Welke ziekte had u in Duitsland gehad?

A. Vlektyphus.

73913. De **Voorzitter**: In welke situatie verkeerde u, toen u terugkwam?

A. Ik was eerst verlamd.

73914. De **Voorzitter**: Was u lichamelijk verlamd, als gevolg van de vlektyphus?

A. Ja.

73915. De heer **Fens**: Is dat werkelijk zo? Was u verlamd?

A. Ja.

73915. De heer **Fens**: Is het u nooit overkomen, dat u op een bureau bent geweest en toen u op dat bureau ontvangen bent geworden, bij het weggaan vergat uw stokken mee te nemen? Dat ze u die achterna gebracht hebben?

A. Neen. dat is later op de P.O.D. gebeurd.

73917. De heer **Fens**: Ik wist niet, dat het op de P.O.D. is gebeurd. Is het in ieder geval wel gebeurd?

A. Ja.

73918. De heer **Fens**: Dus toen was u niet meer verlamd?

A. Neen. Dat was 1½ maand later.

73919. De **Voorzitter**: U bent dus op 15 Juni 1945 naar Nederland teruggegaan?

A. Ja.

73920. De **Voorzitter**: Hoe bent u naar Nederland teruggegaan?

A. Met een transport.

73921. De **Voorzitter**: Een normaal transport?

A. Neen, met een ziekentransport.

73922. De **voorzitter**: Van welke plaats uit?

A. Van Rothenburg naar Groningen en van Groningen naar den Haag.

73923. De **Voorzitter**: Wanneer bent u in den Haag aangekomen?

A. Op 15 Juni 1945.

73924. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gedaan om het plan, dat bij u was opgekomen, te volvoeren? Welke stappen hebt u daartoe ondernomen? Als ik het goed begrijp, was bij u de gedachte opgekomen: „Ik wil proberen het England-Spiel en de zaken, die daarmee verband houden op te helderen." Met andere woorden, ik begrijp, dat de verhalen, die u daarover hebt gehoord, u sterk hebben aangegrepen en dat zij uw phantasie op de een of andere manier hebben geprikkeld, zo, dat u de neiging voelde deze zaak tot een oplossing te brengen. Vervolgens kwam u ziek in Nederland aan, niet deze gedachte bezielend. Welke stappen hebt u toen gedaan om die gedachte te verwezenlijken?

A. In de eerste plaats heb ik getracht een betrekking bij de P.O.D. te krijgen.

73925. De **Voorzitter**: Tot wie hebt u zich daartoe gewend?

A. Tot de heer van *Rossum*.

73926. De **Voorzitter**: Lukte u dat?

A. Ja.

73927. De **Voorzitter**: Welke functie kreeg u bij de P.O.D.?

A. Ik had zitting in de commissie van onderzoek.

73928. De **Voorzitter**: Hebt u ook pogingen gedaan om met de Engelsen in contact te komen?

A. Ja.

73929. De **Voorzitter**: Met welke instantie?

A. Met de Field Security.

73930. De **Voorzitter**: Was u toen al bij de P.O.D.?

A. Ja.

73931. De **Voorzitter**: Dus u hebt dat geprobeerd als functionaris van de P.O.D.?

A. Ja.

73932. De **Voorzitter**: Hoe is uw ontvangst bij de Engelsen geweest?

A. Vrij goed.

73933. De **Voorzitter**: Wat zeiden ze?

A. Het waren Canadezen, dus daar had ik niets aan.

73934. De **Voorzitter**: Hoe reageerden zij?

A. Zij hebben mij verwezen naar de instanties, die ik hebben moest.

73935. De **Voorzitter**: Welke instanties waren dat volgens hen?

A. Het hoofdkwartier in Wassenaar van *Seymour*.

73936. De **Voorzitter**: Waar ook het B.I. toen gevestigd was?

A. Ja.

73937. De **Voorzitter**: Dus bij de Field Security kon u niets uitspreken? U moest wel naar de heer *Seymour*?

A. Ja.

73938. De **Voorzitter**: Wat heeft de heer *Seymour* gezegd?

A. Ik ben niet naar de heer *Seymour* toegegaan; de heer *Seymour* is bij mij gekomen. Hij kon mij geen inlichtingen geven, maar hij zou er naderhand naar informeren.

73939. De **Voorzitter**: Hebt u daar niets meer van gehoord?

A. Neen. Behalve, dat er nog een kapitein *Baywater* is gekomen, die mij heeft aangeraden mij te wenden tot majoor *Fock*.

73940. De **Voorzitter**: U hebt dus bij de heer *Seymour* uw verhaal, dat u contact hebt gehad met een aantal Engelse agenten, die in Warmond opereerden, en alles, wat daarmee verder verband hield. **bij** wijze van introductie gelanceerd?

A. Ja.

73941. De **Voorzitter**: Hoe heeft de heer *Seymour* daarop gereageerd? Hij heeft blijkbaar niet gezegd, of het al dan niet waar was. Hij heeft alleen gezegd, dat hij er naar zou informeren. Hij heeft zich dus wat men noemt „op de vlakte" gehouden. Hij heeft zich er niet verder tegenover u over uitgelaten?

A. Neen.

73942. De **Voorzitter**: Heeft hij dat nadien ook nooit meer gedaan?

A. Neen.

73943. De **Voorzitter**: U hebt van Engelse zijde dus eigenlijk nooit een mededeling gekregen, dat uw verhaal niet waar was?

A. Neen.

73944. De **Voorzitter**: Door het niet antwoorden van de heer *Seymour* had het verhaal, dat u nodig had ter introductie bij de Engelse autoriteiten, zijn werking gemist?

A. Ja.

73945. De **Voorzitter**: Ik begrijp echter, dat, eer u definitief tot de conclusie kwam, dat de heer *Seymour* niets meer van rich nou laten horen, er nog heel wat tijd over heen is gegaan?

A. Ja.

73946. De **Voorzitter**: Daardoor bleef u dus in dat verhaal volharden, ook tegenover de Nederlandse autoriteiten?

A. Ja.

73947. De **Voorzitter**: Hoewel het verhaal natuurlijk in de eerste plaats van belang was om tegenover de Engelsen zijn dienst te doen?

A. Ja.

73938. De **Voorzitter**: Als zodanig was het natuurlijk een gevaarlijk verhaal, want als u de heer *Seymour* de zaak omstandig had uiteengezet en deze de gegevens over zijn agenten bij de hand had gehad, had hij waarschijnlijk direct kunnen constateren, dat het verhaal onjuist was.

A. Hij heeft mij er niet op attent gemaakt.

73949. De **Voorzitter**: Hij heeft zich dus met andere woorden op de vlakte gehouden?

A. Ja.

73950. De **Voorzitter**: Het gevaarlijke van het verhaal was, dat het moest vastlopen op één van de details, waarop het ook vastgelopen is en waarom het ook voor ons onaannemelijk was, nl. dat er in het einde van 1942 en het begin van 1943 zoveel Engelse agenten in Nederland geweest zouden zijn. Dat klopte absoluut niet met onze gegevens. Er waren in November 1942 tot Maart, April 1943 hier praktisch geen intelligente-agenten. Dat was juist de periode, dat de zaak vastzat. Daarom moest het verhaal, dat u aan de heer *Seymour* had gedaan, nl. dat u met de intelligence-agenten had samengewerkt, direct het grootste wantrouwen opwekken, om dezelfde reden als het bij ons wantrouwen moest opwekken. Het was juist, omdat de zaak in 1942 volkomen was vastgelopen, dat op 28 November 1942 het B.I. te Londen is opgericht. Het B.I. moest van November 1942 af eerst zijn agenten opleiden, vóórdat tot dropping kon worden overgegaan. Dientengevolge kon er pas in Maart 1943 voor het eerst worden gedropt. In die periode van de tweede helft van 1942 tot Maart 1943 zat het hele intelligente-werk van de Engelsen en Nederlanders volkomen vast. Dat wist de heer *Seymour* en dat wisten wij; daarom kon dit verhaal niet kloppen. Dus ik vermoed, dat de heer *Seymour* het hoogstwaarschijnlijk direct heeft doorgehad en hij daarom verder niets meer van zich heeft laten horen. Ik vermoed, dat de zaak zo zit. U bent dus met dat verhaal door blijven gaan, voor zover dat bij uw werkzaamheden bij de P.O.D. van belang was, voor zover u althans meende, dat het van belang kon zijn voor uw positie daar.

A. Voor mij zelf.

73951. De **Voorzitter**: Wat voor verschil ziet u tussen de woorden, die u gebruikt, en die ik gebruik?

A. Het werk bij de P.O.D. was vrij gauw beëindigd.

73952. De **Voorzitter**: Bent u daar maar kort gebleven?

A. Ja.

73953. De **Voorzitter**: Tot wanneer bent u daar gebleven?

A. Ik ben, naar ik meen, in de tweede helft van Augustus weggegaan.

73954. De **Voorzitter**: Wanneer bent u er gekomen?

A. Ongeveer 15 Juli.

73955. De **Voorzitter**: Dus een maand na uw terugkomst in Nederland?

A. Ja.

73956. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat u doorging met dit verhaal te vertellen, ook nadat uw mogelijkheden om een onderzoek naar het England-Spiel in te stellen, zowel bij de Engelsen als bij de Nederlanders, waren vastgelopen?

A. Bij de Nederlanders was het niet vastgelopen. Ik heb mij daarna tot het B.N.V. gewend.

73957. De **Voorzitter**: Dat is een vervolg, dat ik nog niet ken. Dus na Augustus 1945 hebt u zich tot de heer.. .

A. *Eindhoven*.

De **Voorzitter**: . . . tot de heer *Eindhoven* gewend. Hoe is dat afgelopen?

A. Dat is de kwestie geweest, dat er meerdere rechercheurs aan het onderzoek hebben deelgenomen. Er zijn meerdere mensen van het B.N.V. ingezet en ik kreeg de gelegenheid meerdere personen om mij heen te verzamelen als groep, die een onderzoek instelde in de mogelijkheden, die waren geschapen om er achter te komen, hoe het hele verloop was geweest van het England-Spiel.

73958. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, heeft dus bij de heer *Eindhoven* het verhaal van uw eigen werkzaamheden en uw contact met die bewuste Engelse agenten het wel gedaan?

A. Ja. Hij heeft tenminste medewerking gegeven.

73959. De **Voorzitter**: Wij weten natuurlijk niet, of dat de enige reden is geweest, maar in ieder geval hebt u het verhaal bij de heer *Eindhoven* gebruikt. Heeft hij u een opdracht gegeven?

A. Neen.

73960. De **Voorzitter**: Wat heeft hij gedaan?

A. Hij heeft alleen de mogelijkheid geopend om enkele mensen aan te trekken en behulpzaam te zijn bij het verdere onderzoek.

73961. De **Voorzitter**: Dus de heer *Eindhoven* heeft eigenlijk gezegd: Als u denkt, dat u op dit gebied iets kunt bereiken, dan vind ik het goed en ik ben ook wel bereid om enige mensen daarvoor Geschikbaar te stellen? Daar kwam het dus op neer?

A. Ja.

73962. De **Voorzitter**: Wie waren die mensen?

A. O.a. de heer *Cijfer* en meerdere mensen van dit bureau.

73963. De **Voorzitter**: Was de heer *Talstra* daar ook bij?

A. Ja.

73964. De **Voorzitter**: Een onderzoek, als b.v. heeft plaats gehad met betrekking tot de heer *Alsem*, is dus in die combinatie gebeurd?

A. Ja.

73965. De **Voorzitter**: Dan weet u toch, dat de heer *Alsem* juist niets heeft verklaard over zeven Engelse agenten in Warmond?

A. Hij heeft mij wel verklaard, dat ze inderdaad bij hem zijn geweest en dat daar zenders zijn gevonden.

73966. De **Voorzitter**: Verhalen over gevonden zenders werden in vele delen van het land gedaan. Dat zegt natuurlijk niets. Wij hebben de verantwoording gelezen, die de heer *Alsem* over zijn werk gedurende de oorlog heeft afgelegd, toen hij moeilijkheden

met de P.R.A. had. Het is ons juist opgevallen, dat de heer Alsem zich niet heeft beroepen op werkzaamheden, die verband hielden met agenten, die in Warmond zouden hebben gebivakkeerd, zoals u dat hebt voorgesteld. Wanneer dat het geval geweest was, zou de heer *Alsem* dat punt zeker in zijn verantwoording hebben vermeld. Dat is volkomen duidelijk.

A. Hij heeft tegenover mij verklaard, dat ze inderdaad bij hem zijn geweest en dat in de Kaag Engelse zenders waren.

73967. De **Voorzitter:** Dat heeft hij, voor zover mij berkerd, juist niet verklaard. In ieder geval hebt u toen verschillende onderzoeken gedaan. Kunt u nog iets over die onderzoeken mededelen of is dat ook vrij gauw opgehouden?

A. Dat is tot heden toe nog niet opgehouden.

73968. De **Voorzitter:** Hoezo?

A. Omdat ik nog steeds probeer er hier en daar gegevens over te verzamelen.

73969. De **Voorzitter:** En het contact met B.N.V.?

A. Neen, het contact met B.N.V. is vrij snel opgehouden.

73970. De **Voorzitter:** Wanneer is dat opgehouden?

A. Dat durf ik niet precies te zeggen.

73971. De **Voorzitter:** Wanneer ongeveer?

A. Het is begonnen in September 1945. Het is opgehouden 4 Juni 1946. Met een verhoor.

73972. De **Voorzitter:** Dat bewuste verhoor?

A. Ja.

73973. De **Voorzitter:** Wat was het verband tussen het ophouden van de medewerking van het B.N.V. aan het onderzoek en dit verhoor?

A. Dat weet ik niet.

73974. De **Voorzitter:** Welke onderzoeken hebben er in die tijd plaats gehad, dus van September 1945 tot Juli 1946? Kunt u daar nog iets van zeggen?

A. Het is mij niet mogelijk dat zonder de dossiers te doen.

73975. De **Voorzitter:** Waar bleven die verballen? Hebt u daar nog weleens met de heer *Eindhoven* over gesproken?

A. Neen.

73976. De **Voorzitter:** Nooit meer?

A. Neen.

73977. De **Voorzitter:** Wie was de man bij het B.N.V., met wie u daarover moest spreken?

A. De heer *Cijfer*.

73978. De **Voorzitter:** Had hij er dus in dat verband mee te maken? Hij was dus de man, aan wie was opgedragen u die medewerking te verlenen?

A. Hem was opgedragen de zaak-Zwolsman te onderzoeken.

73979. De **Voorzitter:** Had u ook met de zaak-Zwolsman te maken?

A. Ja, want ik stootte dadelijk op de zender in het Vredespaleis.

73980. De **Voorzitter:** Bent u toen niet van het spoor van het onderzoek naar het England-Spiel afgeraakt?

A. Neen.

73981. De **Voorzitter:** Veel resultaten heeft uw onderzoek blijkbaar niet opgeleverd?

A. Er kwamen wel steeds meer feiten naar voren.

73982. De **Voorzitter:** Wat voor feiten?

A. B.v. het arresteren van agenten en de data, waarop dat gebeurde, en onder welke omstandigheden.

73983. De **Voorzitter:** Dus laten wij zeggen feiten omtrent het feitelijk verloop van het England-Spiel?

A. Ja.

73984. De **Voorzitter:** Maar geen feiten, die een verklaring van het England-Spiel moest opleveren?

A. Neen.

73985. De **Voorzitter:** Wat hebt u zelf nog gedaan, toen de medewerking aan het onderzoek door het B.N.V. beëindigd werd, althans toen u daar niet meer bij betrokken was?

A. Ook verschillende mensen gevraagd, wat zij er van wisten en wat zij er van konden onderzoeken.

73986. De **Voorzitter:** Wie hebben u daarbij geholpen?

A. Dat zijn verschillende mensen geweest.

73987. De **Voorzitter:** Wie bij voorbeeld?

A. B.v. *Hendriks*, *Struyck*, van *Beljouw*, *Smeenk*, *Vroegop*.

73988. De **Voorzitter:** Stelde u met hen in onderling overleg een plan de campagne op, wat u zou onderzoeken?

A. Ja.

73989. De **Voorzitter:** Toen had u dus niet meer de beschikking over mensen, die opsporingsbevoegdheid hadden?

A. Ja zeker.

73990. De **Voorzitter:** Wie waren dat dan?

A. Dat waren een rechercheur v. d. Ende en een rechercheur van der *Nadort* en de rechercheur *Wolbeer*.

73991. De **Voorzitter:** Hielpen zij ook mede?

A. Ja.

73992. De heer **Korthals:** Hoe lang heeft dat geduurd?

A. Dat heeft vrij lang geduurd.

73993. De heer **Fens:** Duurt het nog?

A. Niet in deze combinatie.

73994. De heer **Korthals:** Is het dan nu een nieuwe combinatie?

A. Neen, dat is meer incidenteel.

73995. De heer **Korthals:** Hoe bedoelt u dat?

A. Dus niet met het vooropgezette doel als inlichtingendienst.

73996. De heer **Korthals:** Neen, maar werkt u nu in een andere combinatie?

A. Wat ik er nu van kan te weten komen door mensen, die er misschien bij betrokken zijn geweest.

73997. De heer **Fens:** Doet u dat allemaal op uw eigen houtje, zonder enige hulp?

A. Neen.

73998. De heer **Fens:** Waarschijnlijk maakt u daarbij dan gebruik van andermans diensten?

A. Ja, maar geen betaalde diensten.

73999. De heer **Fens:** Dat bedoel ik ook niet. Laten wij dan zeggen, dat u het centrale punt was.

A. Neen, dat moet u zo niet opvatten. Ik was ook geen centraal punt.

74000. De **Voorzitter:** Dat begrijp ik niet goed. Toen de medewerking van het B.N.V. aan het onderzoek was afgelopen, hebt u met de combinatie van de heren, die u hebt genoemd en waarbij ook drie rechercheurs betrokken waren, het onderzoek voortgezet. Dit was dus van 1946 af. Hoelang heeft deze combinatie gewerkt?

A. Tot begin of medio 1947.

74001. De **Voorzitter**: Dus ongeveer een jaar. Deden de drie rechercheurs, die u noemde, dit, omdat zij u en de andere heren kenden?

A. Ja.

74002. De **Voorzitter**: Lij hadden dus geen opdracht?

A. Neen.

74003. De **Voorzitter**: Zij deden het dus bij wijze van spreken in hun vrije tijd?

A. Ja.

74004. De heer **Korthals**: Uit uw woorden van zoëven heb ik begrepen, dat dit niet alleen was een onderzoek naar het England-Spiel, maar u sprak ook van een inlichtingendienst.

A. Ja, deze mensen verzamelden meerdere gegevens.

74005. De heer **Korthals**: Ten bate van wie?

A. Ten bate van de P.O.D. of het B.N.V.

74006. De heer **Korthals**: Werden die inlichtingen niet door uw combinatie zelf verwerkt of eventueel gebruikt?

A. Neen.

74007. De heer Fens: Waar is *Hendriks*, die er ook bij was, gebleven? Is hij uw gezichtskring verdwenen?

A. *Hendriks* heb ik zeker het laatste anderhalf jaar niet meer gezien.

74008. De **Voorzitter**: Wat was de reden, dat medio 1947 deze combinatie is opgehouden te werken? U zegt, dat u toen met een andere combinatie bent verder gegaan.

A. Die combinatie is uiteengegaan, omdat de zaak-Zwolsman afgelopen was. De heer Cijfer kreeg ander werk en de heer van *der Nadort* verdween.

74009. De **Voorzitter**: Ik begrijp er nu niets meer van. Wij hebben juist geconstateerd, dat Juli 1946 de samenwerking met het B.N.V. is opgehouden en dat de heer Cijfer er in Juli 1946 niets meer mee had te **maken**.

A. Ja, maar daarom kende ik de heren Cijfer, *Wolbeer* en van *Beljouw* wel.

74010. De **Voorzitter**: De heer Cijfer had van de heer *Eindhoven* de opdracht gekregen de medewerking, die u vanaf September 1945 van het B.N.V. kreeg, te verlenen. Toen in Juli 1946 dit niet meer doorging, is deze opdracht aan de heer *Cijfer* vervallen. Hij had geen enkele reden meer om u te helpen.

A. Als ik gegevens had en hem vroeg die te identificeren, dan deed hij dit nog wel.

74011. De **Voorzitter**: Wist de heer Cijfer ook, dat die rechercheurs tot uw beschikking waren?

A. Ja zeker.

74012. De **Voorzitter**: Waarin bestond dan het terugtrekken van de medewerking van het B.N.V. in Juli 1946? U zei, dat toen de samenwerking met het B.N.V. afliep.

A. Het hield verband met de kwestie van de heer *van der Nadort*, die iemand bleek te zijn, die er van werd beschuldigd in de bezettingstijd andere dingen te hebben gedaan dan zijn researchewerk.

74013. De **Voorzitter**: Toen ging dus alleen de heer *van der Nadort* er uit.

A. Ja, toen is het een tijdlang vastgelopen.

74014. De **Voorzitter**: Wat is er dan gebeurd na medio 1947, toen het definitief was afgelopen met de medewerking van deze rechercheurs?

A. Toen heb ik zoveel mogelijk verzameld, wat ik kon machtig worden aan berichten of verhalen van deze of gene, die ik sprak, en aan boeken en courantz.

74015. De **Voorzitter**: Deed u dit ook weer in samenwerking met bepaalde personen?

A. Ja, soms wel.

74016. De **Voorzitter**: Met wie bij voorbeeld?

A. Ik heb het een tijd gedaan met de heren *Smeenk*, *Vroegop* en *Munnikhof*.

74017. De **Voorzitter**: Bent u daarmee veel verder gekomen?

A. Dan kwam er weer eens iets bij en dan stond het weer eens stil.

74018. De **Voorzitter**: Ondervroeg u nog weleens personen?

A. Ja.

74019. De **Voorzitter**: Dit konden natuurlijk niet anders dan gesprekken zijn?

A. Ja.

74020. De **Voorzitter**: De heer Feuilletau *de Bruyn* is hier als getuige geweest en deze heeft medegedeeld, dat hem bekend was, dat er van bepaalde zijde een onderzoek werd ingesteld naar het England-Spiel. Kan de heer Feuilletau *de Bruyn* hebben gedoeld op de pogingen uwerzijds?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

74021. De **Voorzitter**: Kent u de heer *Feuilletau de Bruyn*?

A. Ja, ik geloof, dat ik de heer Feuilletau *de Bruyn* eens op een vergadering van Nationaal Reveil heb gesproken.

74022. De **Voorzitter**: Hebt u hem hierover niet gesproken?

A. Ik weet zeker van niet.

74023. De **Voorzitter**: Als hij uw groep bedoelt, kan hij dit dus alleen van anderen hebben gehoord?

A. Hij kan geen groep van mij hebben bedoeld, want die was er niet.

74024. De **Voorzitter**: U zegt, dat u na medio 1947 dit werk nog in combinatie met enige mensen hebt gedaan.

A. Niet als een gesloten groep. Het was eenvoudig en incidenteel navragen.

74025. De **Voorzitter**: Wat betreft ons uitgangspunt, nl. het verhaal van uw contact met de zeven Engelsen, is het eigenlijk zo gegaan, dat u dat verhaal hebt verzonnen, omdat u meende, dat u het als introductie nodig had en kon gebruiken bij de Engelsen. Daarvan moest u uit de aard der zaak ook mededeling doen aan een organisatie als de P.O.D., waarbij u direct kwam. Ik begrijp het zo, dat, toen u eenmaal dit verhaal in Nederlandse kringen had gelanceerd, er eigenlijk geen mogelijkheid meer was er op terug te komen en u er in moest blijven volharen.

A. Ja.

74026. De **Voorzitter**: Zo is het dus ook gekomen, dat in het proces-verbaal van het B.N.V. van 4 Juli 1946 dit verhaal is neergeschreven en dat als volgende stap bij uw verhoor voor de Enquête-commissie op 25 Mei 1949 hetzelfde verhaal grondslag is geworden voor de verklaring, die u hier hebt afgelegd.

A. Ja.

74027. De **Voorzitter**: Dit verhaal is dus onjuist. Ik vermoed, dat daaruit automatisch volgt, dat de discussie, die wij bij het verhoor op 25 Mei 1949 hebben gehad over die drie of vier andere Nederlanders, die met dezelfde groep zouden hebben gewerkt en waarvan u meende de namen niet aan onze commissie te kunnen noemen, omdat er een zwijgplicht was tegenover hen en tegenover de Engelsen, ook uit dit oogpunt overbodig is geweest. Wanneer de zeven Engelsen niet hebben bestaan en u niet met hen hebt kunnen samenwerken, kunnen de mensen, waarvan u de namen niet kon noemen, ook niet met de Engelsen hebben samengewerkt, want men kan nu eenmaal niet met niet bestaande mensen samenwerken.

A. Neen, wacht eens even. Zij kunnen heel goed wèl met de Engelsen hebben samengewerkt. Zij kunnen heel goed met Engelse agenten in contact zijn geweest. Ik ben dit niet nagegaan

74028. De **Voorzitter**: Ik heb u gevraagd: „Weet u ook andere Nederlanders, die bij deze combinatie betrokken zijn geweest”, waarop u zegt: „Ja, die weet ik wel, naar of ik de vrijheid heb hun namen te noemen”, en dan volgt de discussie over de zwijgplicht, enz. Mijn concrete vraag is geweest, of u andere Nederlanders bekend waren, die bij deze combinatie betrokken waren, waarop u zegt, dat u die bekend zijn, maar dat u niet weet, of u de vrijheid hebt de namen te noemen. Ik zeg nu, dat, als u verklaart, dat deze combinatie niet heeft bestaan, de medewerking van deze mensen aan die combinatie ook iets onbestaanbaars is.

A. Ja.

74029. De **Voorzitter**: Dit verklaart dan, waarom u nog in het verhoor voor de heer *Heijink* c.s. te kennen hebt gegeven, dat deze mensen hierover geen verklaringer. voor de Enquêtecommissie wilden afleggen. Dat was voor u de enige manier om er uit te komen. U kon moeilijk zeggen, dat deze mensen wel een verklaring voor de Enquêtecommissie wilden afleggen, want dan zouden zij eventueel moeten verschijnen. Zij zouden dan uw verhaal niet kunnen bevestigen, omdat zij niet met aeze combinatie, die niet heeft bestaan, hadden samengewerkt.

A. Zij zeiden mij, dat zij met anderen hadden samengewerkt.

74030. De **Voorzitter**: Wij spreken nu over deze combinatie.

A. De mensen, die ik wilde produceren, hadden mij verklaard, dat zij wel met de Engelsen hadden samengewerkt.

De heer **Fens**: Waar vandaan wilde u die produceren?

Misschien is het overbodig, maar ik zou u toch de goede raad willen geven de weg van de phantasie niet verder te bewandelen. Het spijt mij, dat ik het zeggen moet, maar ik voel mij niet erg safe met dit soort verklaringen. Wat moet ik van dit verhaal nu weer geloven? Waren die mensen er nu of niet?

De **Voorzitter**: Die mensen waren er niet, dat is duidelijk, evenmin als de zeven Engelsen er waren.

De heer **Fens**: Ik bedoel die vier mensen.

74031. De **Voorzitter**: Op mijn vraag, of in die combinatie met u ook anderen met de Engelsen hebben samengewerkt, hebt u aanvankelijk verklaard, dat die er waren. Ik heb zoëven gezegd, dat ik begreep, dat u tot bij het laatste verhoor van de heer *Heijink* het standpunt bleef innemen, dat u van deze mensen geen namen wilde noemen en dat zij zelf ook geen verklaringen wensten af te leggen. Als u namen zou noemen en zij zouden worden geroepen, dan zou blijken, dat — tenminste als zij de waarheid vertelden en niet met een soortgelijk verhaal kwamen — die combinatie niet had bestaan. Dit is de verklaring voor de constructie, dat u de namen niet wilde noemen en dat de mensen ook vrijwillig niet wilden komen. Deze constructie was daarvoor nodig.

A. Inderdaad.

74032. De heer **Fens**: Kunnen wij nu aannemen, dat die vier personen ook niet bestaan?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat hiermede de zaak duidelijk is. Ik sluit het verhoor.

J. B. VAN DER WEYDEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, van Dis, Korthals en Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. WILLEM LAMBERTUS CHRISTIAAN LINDENBURG,
oud 49 jaar, wonende te Voorburg, civiel ingenieur.

74744. De **Voorzitter**: U is door onze comissie over punt f van het Enquêtebesluit reeds gehoord op 7 December 1948. U hebt toen als getuigt: de eed afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden. Er zijn twee onderwerpen, waarover wij nog met u wilden spreken. Het eerste onderwerp betreft de inbeslagneming van schepen in Zweden, waarover wij het de vorige keer ook al vrij uitvoerig hebben gehad. U hebt toen te kennen gegeven, dat u de indruk had, dat de consul-generaal, de heer de Jong, het u bij uw optreden als hoofd van het B.I. te Stockholm wel moeilijk heeft gemaakt om uw inlichtingenwerk te doen, zoals u meende, dat het moest worden gedaan, omdat in die tijd de consul-generaal overging tot het in beslag nemen van enige schepen, waardoor dus de verbindingsmogelijkheden met Nederland geringer werden.

A. Ja, dat was mijn mening.

74745. De **Voorzitter**: Nu was het zo, dat de consul-generaal die inbeslagnemingen moest doen plaats vinden op grond van bepaalde overwegingen. Kunt u aangeven, welke overwegingen dat waren, bekeken van de kant van de consul-generaal?

A. Neen.

74746. De **Voorzitter**: Naar wij hebben begrepen, onderhielden de schepen de verbinding tussen Zweden en Nederland, hoofdzakelijk Delfzijl. Was het noodzakelijk om de vaart op Nederland zoveel mogelijk te belemmeren op grond van het feit, dat er een algemene blokkade was?

A. Dat was wel een algemene overweging van de Regering in Londen, voor zover mij dat bekend is.

74747. De **Voorzitter**: Was dat dus het motief van de Regering, waarom zij de consul-generaal die volmacht had gegeven?

A. Ja, volgens mijn beste weten, maar dit heeft de consul-generaal mij natuurlijk niet verteld.

74748. De **Voorzitter**: Was die scheepvaart naar uw indruk in hoofdzaak van belang voor de Duitsers?

A. Die scheepvaart was, voor zover ik kan bezien, uitsluitend van belang voor de Duitsers.

74749. De **Voorzitter**: Werden die schepen b.v. gebruikt voor het vervoer van erts en hout?

A. Voornamelijk voor het vervoer van hout naar Nederland. De retourvracht Nederland—Zweden bestond dikwijls uit chemicaliën, vermoedelijk kunstmeststoffen. Ik meen, dat het dikwijls een of andere kalksoort was, zwavelzure kalk of iets dergelijks.

74750. De **Voorzitter**: Deze chemicaliën werden dus ten behoeve van Zweden daarheen vervoerd?

A. Het was tenslotte ten behoeve van de betalingsbalans van de Duitsers.

74751. De **Voorzitter**: Ik bedoelde eigenlijk het volgende te vragen: Van de goederen, die de schepen naar Zweden terugbrachten, kan men waarschijnlijk niet zeggen, dat zij in enigerlei mate ten voordele kwamen aan de geallieerde oorlogvoering?

A. Neen, in geen geval.

74752. De **Voorzitter**: Zo bezien, zou dus uit een oogpunt van blokkadepolitiek het aan de ketting leggen van deze schepen begrijpelijk zijn?

A. Ja, het zou aanvaardbaar zijn.

74753. De **Voorzitter**: Ik laat dus hierbij buiten beschouwing of in concrete gevallen bij het nemen van een beslissing ook had moeten worden overwogen, of tegen het nadeel van het doorgaan van het varen niet een voordeel uit een oogpunt van berichtgeving zou hebben kunnen bestaan.

Het tweede punt, waarover ik u nog iets wilde vragen, betreft het volgende: Wanneer u nu met uw eigen woorden zou moeten weergeven, wat de reden is geweest van uw aftreden, hoe zou u dat dan formuleren?

A. Mijn aftreden als leider van de afdeling van het Bureau Inlichtingen te Stockholm?

De **Voorzitter**: Ja.

A. De indruk, die ik daarvan heb gekregen, is, dat men van mening is geweest, dat ik mijn taak daar te veel heb opgevat in de geest van de illegaliteit, waaruit ik was gekomen, en te weinig in de sfeer van een geordend regelmatig landsbestuur.

74754. De **Voorzitter**: Was dat uit bepaalde feiten gebleken?

A. Ja, althans voor mijn gevoel.

74755. De **Voorzitter**: Kunt u die feiten aangeven?

A. Het feit, dat mij op het ogenblik door mijn gedachten gaat, is, dat men uit Londen de toenmalige kapitein van *Houten* naar Zweden heeft gezonden, die als assistent van majoor *Somer* optrad. De heer van *Houten* heeft een onderzoek ingesteld naar de feiten, die zich in Zweden hebben afgespeeld, en hij heeft op grond van dat onderzoek een bericht naar Londen gestuurd, waarin een driedig voorstel vervat was. Het voorstel bestond uit: a. de heer *Lindenburg* in Zweden continueren als leider van de afdeling van het Bureau, aldaar, zij het dan op een beperktere schaal; b. een opvolger voor de heer *Lindenburg* in Zweden plaatsen, maar de heer *Lindenburg* toch in Zweden continueren om van advies te dienen in de gevallen, waarin dat nodig zou zijn; c. om de heer *Lindenburg* geheel los te maken van de Inlichtingendienst. Daarop kwam prompt uit Londen het door mij verwachte antwoord terug, luidende: „Voorstellen a en b verworpen, voorstel c aanvaard.”

74756. De **Voorzitter**: U zei: „het door mij verwachte antwoord” Waarom verwachtte u dat antwoord?

A. Omdat ik uit het gehele verloop meende te kunnen opmaken, dat men het in Londen niet eens was mei de wijze, waarop ik mijn werk in Zweden heb opgevat.

74757. De **Voorzitter**: Was dat in de loop van de tijd gebleken?

A. Dat was onder meer gebleken uit het feit, dat kort voor het vertrek van *Aben* naar Engeland mij een telegram uit Londen bereikte, waarin ik zeer scherp werd aangevallen naar aanleiding van het door mij gevoerde beleid.

74758. De **Voorzitter**: In de zaak-*Aben*, of in het algemeen?

A. Dat weet ik op het ogenblik niet precies te zeggen. Ik heb — naar ik meen — thuis nog een afschrift van dat telegram. Het kan ook zijn, dat ik het niet eens meer heb. Ik durf niet te zeggen, naar aanleiding van de zaak-*Ahen*, vermoedelijk wel. Want naar aanleiding van de zaak-*Aben* heb ik inderdaad zeer dringende telegrammen naar Londen gestuurd. Vervolgens kreeg ik dus dat telegram uit Engeland, waarin mijn beleid dan zo scherp werd becritiseerd op een werkelijk voor mijn gevoel onbehoorlijke wijze. Daarop heb ik geantwoord, dat ik protesteerde tegen de wijze, waarop dat telegram was geredigeerd, en daarop heb ik later mondeling — dus dat kan ik niet bewijzen — van kapitein van *Houten* te horen gekregen, toen hij voor het onderzoek in Zweden was: „Wij hadden in Londen gehoopt, dat je op dat vuile telegram van ons een vuil antwoord zou teruggeven, dan hadden wij meteen reden gehad om je te ontslaan, maar je hebt er inderdaad op de juiste manier op gereageerd”. Dat gaf mij dus de indruk, dat men in Londen van mening was, dat ik in ieder geval van het werk daar ontheven moest worden.

74759. De **Voorzitter**: U zei zo even, dat de heer van *Houten* naar Stockholm kwam om de feiten te onderzoeken, die zich in Stockholm hadden voorgedaan.

A. Ja.

74760. De **Voorzitter**: Welke feiten bedoelde u daarmee?

A. Het feit, waar men speciaal in Londen mij zeer scherp op aanviel, was de kwestie van het telegram naar Zwitserland, waarin melding werd gemaakt van de nankomst van een zending boeken in Zuedcn uit Zwitserland. Dat telegram had ik getracht in code te versturen via de heer van *Rechteren*, de Nederlandse gezant in Zweden. De heer van *Rechteren* oordeelde het niet noodzakelijk om het telegram in code te sturen en hij heeft het toen in klare taal verzonden. Dat heeft men mij in Londen zeer verweten.

74761. De **Voorzitter**: Zoals u het nu vertelt, kon u het niet helpen. Het was een daad van de gezant.

A. Dat heeft de heer van *Houten* ook geconstateerd. Vandaar ook zijn voorstel a.

74762. De **Voorzitter**: Was dat het enige punt of was er nog meer?

A. Er zijn wel meer punten geweest, die men in Londen niet met mij eens was, waarin men het niet eens was met de feiten, die zich in Zweden hadden voorgedaan.

74703. De **Voorzitter**: Kunt u nog andere voorbeelden noemen'?

A. Ik zou hier nog als voorbeeld kunnen noemen, dat ik mij buitengewoon veel moeite heb gegeven om het transport van de assistent van *Aben*, een zekere van *der Molen* — als ik het wel heb, de machinist van het schip, waarmee *Aben* naar Zweden was getogen —, te bevorderen. Dat is mij pas na zeer veel moeite gelukt, waarbij ik mij niet ontzien heb om de Nederlandse gezant en ook de Engelse gezant te trachten te bewegen om de passage van die man mogelijk te maken. Dat schijnt men mij wel enigszins euvel te hebben geduid, dat ik mij daar de stoutheid heb vermeten om die heren daarmee zo uitermate lastig te vallen.

74764. De **Voorzitter**: Was van der *Molen*, de assistent van *Aben*, goed of fout?

A. Hij was fout.

74765. De **Voorzitter**: Is van der *Molen* ook naar Londen gegaan?

A. Ja.

74766. De **Voorzitter**: Vrijwillig?

A. Ja, d.w.z. op dezelfde manier als *Aben*.

74767. De **Voorzitter**: Was hij ook overreed om naar Londen te gaan?

A. Ja.

74768. De **Voorzitter**: Wat is er verder met van der *Molen* gebeurd?

A. Hij is evrnals *Aben* daar gevangengezet. Hij is — voor zover mij bekend — na de bevrijding van Nederland hier berecht; wat in dezen de rechtspraak is geweest, is mij onbekend. Dus ik ken ook niet de veroordeling daarvan.

74769. De **Voorzitter**: Wee? u ook in welk stadium de berechting van *Aben* is?

A. Het is mij niet bekend.

74770. De **Voorzitter**: Werd bij de feiten, met betrekking waartoe kritiek op uw beleid werd uitgeoefend, ook niet het geval-Douwes in het geding gebracht?

A. Inderdaad.

74771. De **Voorzitter**: Dat feit hebt u zo juist niet vermeld.

A. Neen, ik heb enige feiten wel vermeld, maar ik heb niet alle feiten vermeld, die mij nog bekend zijn.

74772. De **Voorzitter**: Was dat één van de feiten, die men u het ergste aanrekende?

h. Dat is mij niet bekend. Ik weet wel, dat men het geval niet bepaald prachtig vond. Ik heb er echter verder in Londen geen verwijten over gehad.

74773. De **Voorzitter**: Als u met uw eigen woorden zou moeten vertellen, hoe het geval zich heeft toegedragen, hoe zoudt u dat dan doen?

A. Wat moet ik u van het geval-Douwes vertellen?

De **Voorzitter**: Alles.

A. Wenst u van mij een verhaal, hoe het zich helemaal heeft afgespeeld?

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. *Douwes* is op de kamer van het consulaat-generaal in Stockholm verschenen, waar het Bureau Inlichtingen was gevestigd. Hij heeft daar aangeboden naar Nederland terug te gaan om op die manier een verbinding tussen Stockholm en de illegaliteit in Nederland tot stand te brengen.

74774. De **Voorzitter**: Wanneer denkt u, dat dit ongeveer is geweest?

A. Dat moet ongeveer in December 1943 zijn geweest.

74475. De **Voorzitter**: Was *Douwes* een schepeling?

A. Ja.

74774. De **Voorzitter**: Gedroست?

h. Ja. Ik heb het aanbod van *Douwes* torn in overweging genomen en met mijn asistent Gevers besproken, wat wij zouden kunnen doen. Wij wisten niet, wat wij zouden kunnen doen. Het was moeilijk bekijken, of de man inderdaad betrouwbaar was. Hij wist een heleboel af van Nederlandse illegale kringen, waarvan wij wisten, dat ze goed waren. Aan de andere kant konden wij aan de figuur van *Douwes* toch niet ons volle vertrouwen schenken. Het was een te vreemdsoortige vogel om daarmee werkelijk vertrouwenskwesies te behandelen. Nu was in die tijd een Joodse rabbi uit Noorwegen bezig om voor Joden in Nederland paspoorten — ik meen Dominicaanse paspoorten, maar het kan ook van een andere Middel-Amerikaanse republiek zijn geweest — klaar te maken. Die rabbi had mij gevraagd, of ik enige van die paspoorten naar Nederland wilde expediëren. Daar had ik in het geval-*Aben* een heel mooi artikel gevonden om mee te geven. Ik kon daarmee geen illegale werkers in Nederland schaden, naar ik meende. Kwamen de paspoorten over, dan waren de Joden geholpen, kwamen de paspoorten niet over, dan was *Aben* gebrandmerkt als geen goede koerier.

74777. De **Voorzitter**: Waren die paspoorten blanco, of waren ze reeds op naam gesteld?

A. Ze waren ingevuld. Ze droegen allemaal een bepaald stempel, door een voormalige consul van die republiek bij zijn ontslag uit zijn dienst achtergehouden. Hij had ook een aantal paspoortboekjes achtergehouden en die verkocht hij weer voor goed geld.

74778. De **Voorzitter**: Waren deze paspoorten reeds direct bestemd voor bepaalde Joden, of moest degene in Nederland, die ze gestuurd kreeg, beoordelen, aan wie ze het beste konden worden uitgereikt?

A. Die paspoorten stonden op naam, zoals ik zojuist zei.

74779. De **Voorzitter**: Op naam van een gefingeerd persoon?

A. Neen, van een bestaande Jood.

74780. De **Voorzitter**: Op zijn eigen naam?

A. Ja, het paspoort was geheel legaal.

74781. De **Voorzitter**: Dus in het paspoort werden de namen van u bekende, waarschijnlijk in Nederland ondergedoken, Joden ingevuld?

A. Neen, niet van mij bekende Joden. Dat waren Joden, die op de een of andere manier contact hadden gezocht en gevonden met die Joodse rabbi of met bekenden van die Joodse rabbi. Op die manier zorgde de Joodse rabbi voor die paspoorten.

74782. De **Voorzitter**: Het was dus in ieder geval zaak, dat die paspoorten bij bepaalde Joden terechtkwamen?

A. Ja, inderdaad.

Nu had ik dus door middel van *Aben* enige van die paspoorten naar Nederland gestuurd, een zestal, als ik het mij goed herinner. Het aantal doet er overigens weinig aan af. Ik had, nadat die waren overgekomen — want hun behouden aankomst was bevestigd — opnieuw bezoek gehad van die Joodse rabbi, met het verzoek, of ik nogmaals een dergelijke zending kon verzorgen. Toen kwam *Douwes* met dat voorstel en ik wilde aan de ene kant diens ondernemingsgeest niet helemaal wegwerken en aan de andere kant was het ook niet mogelijk hem het volle vertrouwen te schenken. Dus toen leek mij het verzoek van het hernieuwde sturen van die paspoorten een gunstige gelegenheid om *Douwes* op de proef te stellen.

74783. De **Voorzitter**: U zei daar straks, dat *Douwes* op het kantoor was gekomen en dat hij had gezegd, dat hij naar Nederland terug wilde. Als hij dat wilde, had hij toch niet behoeven te drossen? Of zei hij, dat hij terug wilde gaan langs illegale weg om hulp te verlenen?

A. Hij wilde langs legale weg gaan. Hij wilde weer monsteren op een schip.

74754. De **Voorzitter**: Was het niet het aanvankelijke voornemen van *Douwes* om naar Engeland te gaan?

A. Wat *Douwes* in zijn verslag heeft verklaard, is mij op het ogenblik niet meer bekend.

74785. De **Voorzitter**: Ik zou dat drossen veel beter kunnen plaatsen, wanneer hij aanvankelijk van plan was naar Engeland te gaan, dan wanneer hij direct bij u kwam met de mededeling, dat hij weer terug naar Nederland wilde gaan.

A. Dat plan heeft hij niet direct gehad. Zover strekt mijn geheugen wel. Hij heeft waarschijnlijk wel opgegeven, dat zijn bedoeling was naar Engeland te gaan, dat neem ik aan, dat weet ik mij dus niet te herinneren, maar zijn motief om nu de koers te wijzigen en terug te gaan naar Nederland, luidde: „Wanneer ik ooit van mijn leven eens naar Engeland kom, is niet te bezien en naar Nederland teruggaan, als ik weer monster, kan ik direct, dat is geen moeite. Dat ik hier van boord ben gelopen en nu weer terug kom, klaar ik wel met die Duitsers, onder het motto, dat ik ziek ben geweest of iets dergelijks“. De mogelijkheid voor *Douwes* om naai Nederland terug te gaan, als hij dat positief had gewild, was niet uitgesloten. Het is altijd een gevaarlijke onderneming, dat moet ik erkennen, daar waren wij ons ook wel van bewust, maar onmogelijk was het niet.

74786. De **Voorzitter**: Heeft hij nu zelf de gedachte geopperd, dat hij bepaalde zaken in Nederland voor u zou doen?

A. Hij wilde van alles doen.

74787. De **Voorzitter**: Of is het initiatief van uw kant gekomen?

A. Neen, het initiatief is van zijn kant gekomen.

Enige dagen na zijn eerste bezoek, is hij teruggekomen en ik moet hierbij ook nog even memoreren, dat het zeer goed mogelijk is, dat de eerste kennisgeving van *Douwes* aan het Bureau Inlichtingen Stockholm, dat hij met deze plannen rondliep, is gekomen tijdens mijn afwezigheid. Zoals u weet, ben ik in December 1933 teruggekomen in Zweden, na een bezoek aan Engeland. De eerste besprekingen van *Douwes* met het Bureau Inlichtingen Stockholm zijn gevoerd met mijn assistent, de heer *Gevers*. In ieder geval is het vervolg van het verhaal, dat *Douwes* ons heeft doen weten, dat hij had gemonsterd en dat hij over enkele dagen zou vertrekken. Als er nu nog wat moest gebeuren, dan moest het gauw zijn, want anders was de kans verkeken. Toen is er gezorgd, dat hem die Joodse paspoorten zijn overhandigd. Er zijn nog enige andere niet compromitterende zaken meegegeven. Daarmede was voor ons het begin van de zaak eigenlijk afgesloten. Nu was het verder afwachten; hoe verloopt de reis en wat gaat er verder gebeuren? Wat er verder ging gebeuren, is geweest, dat wij bericht hebben gekregen van een aantal andere schepelingen, dat *Douwes* helemaal niet had gemonsterd en dat hij met die paspoorten liep te leuren en dat hij trachtte die aan de man te brengen en ze tegen goed geld te verkopen. De volgende stap is geweest, dat de heer *Gevers* en kapitein *Schuur* van het Bureau Inlichtingen Stockholm *Douwes* hebben opgezocht en hem hebben uitgenodigd te verschijnen op het Bureau Inlichtingen. Daar hebben wij *Douwes* gesommeerd om de hem toevertrouwde bescheiden weer terug te geven. Dat heeft hij geweigerd, waarop hij heel boos is geworden. Hij heeft zijn paspoort genomen, zijn paspoort door midden gescheurd en hij heeft gezegd: „Ik wil met jullie niets meer te maken hebben, jullie zijn nog erger dan de moffen“. Er is een soort scène geweest, waarbij *Douwes* een dreigende houding aannam, alsof hij uit zijn achterzak een revolver wilde trekken — ik geloof niet, dat hij gewapend was —. In ieder geval op deze wijze heeft de heer *Douwes* zich geretireerd en kort daarna — na die scène — en dus na de weigering om de hem toevertrouwde stukken terug te geven, zijn er berichten binnengekomen, dat *Douwes* was signaleerd bij een Duitse instantie in Zweden. Even daarna is er bericht binnengekomen, dat *Douwes* was voorzien van meer geld dan op normale wijze mogelijk was en dan hij op een eerlijke manier verkregen kon hebben. Uit *Douwes'* wilde verhalen bleek ook, dat hij ruim over financiën beschikte. Men gaf mij te verstaan, dat men er vrij zeker van was, dat *Douwes* bezig was de Duitse afdeling te vertellen, wat er op het Nederlandse Bureau Inlichtingen omging, en daarop hebben de berichtgevers mij voorgesteld om daar een einde aan te maken. Daartegen heb ik mij niet verzet. Zo is dan het einde van *Douwes* in Zweden gekomen.

74788. De **Voorzitter**: Hij is dus geliquideerd?

A. Ja, hij is wat men noemt geliquideerd.

74789. De **Voorzitter**: Naar wij hebben begrepen, door verdrinking in het water te Stockholm?

A. Ja, voor zover mij bekend.

74790. De **Voorzitter**: Wie had u de berichten gegeven, dat hij bij de Duitse spionnagedienst was geweest en dat hij royaler leefde dan met zijn omstandigheden overeenkwam?

A. De woordvoerder en ook de gangmalter van degenen, die de gangen van *Douwes* in de gaten hielden, was *Piet Boere*.

74791. De **Voorzitter**: Behoorden zij tot de Nederlandse vluchtelingen in Zweden of waren zij verbonden aan het B.I.?

A. *Piet Boere* behoorde evenals de anderen tot de Nederlands: vluchtelingen.

74792. De **Voorzitter**: Vertoefden zij niet in een kamp?

A. Zij waren nog niet in een kamp. Zij stonden wel op de nominatie om naar een kamp te worden gezonden.

74793. De **Voorzitter**: Hebben zij het initiatief tot het liquideren van *Douwes* genomen?

A. Inderdaad.

74794. De **Voorzitter**: Hoe hebt u daarop gereageerd?

A. Zij hebben mij gevraagd, hoe ik er tegenover stond. Daarop heb ik een ontwijkend antwoord gegeven, aangezien ik uit hoofde van eventuele verwickelingen met Zweedse instanties er liever niets mee te maken wilde hebben. Aan de andere kant vreesde ik wel schadelijke gevolgen voor het Bureau Inlichtingen in Stockholm, wanneer daar te veel aan de Duitse dienst bekend zou worden. Toen heeft men mij de vraag gesteld: „Als hij nu verdwijnt, neemt u dan maatregelen tegen ons?” Ik heb gezegd: Als hij verdwijnt, dan weet ik van niets. Dat was volgens de heren voldoende voor hun plannen.

74795. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u toen vernomen, dat het is gebeurd?

A. Ik weet niet, of het de avond vóór Kerstmis is geweest of de avond van de eerste Kerstdag. Dat is de 24ste of de 25ste December 1943 geweest.

74796. De **Voorzitter**: Hebt u het vrijwel onmiddellijk vernomen?

A. Ja, onmiddellijk.

74797. De **Voorzitter**: Dus alles heeft zich afgespeeld in de maand December 1943?

A. Ja, dit alles heeft zich in de maand December 1943 afgespeeld.

74798. De **Voorzitter**: Wanneer is die zaak toen weer aan de orde gekomen?

A. Voor mij is die zaak nooit meer aan de orde gekomen, behalve dat men mij in Londen weleens heeft medegedeeld, dat men in Londen nooit toestemming tot een dergelijke liquidatie zou hebben gegeven. Zo kan ik het het beste uitdrukken.

74799. De **Voorzitter**: Hoe wist Londen het dan?

A. Toen het geval zich had afgespeeld, heb ik mij moeite gegeven om *Piet Boere* en zijn helpers zo spoedig mogelijk uit Zweden weg te krijgen. Ik heb aangedrongen op een spoedige overtocht naar Engeland voor *Piet Boere* en zijn medewerkers. *Piet Boere* is ook een van de eersten, die zijn weggegaan. Hij heeft bij zijn aankomst in Engeland tegenover de dienst, die het onderzocht, geen geheim gemaakt van hetgeen er zich in Zweden had afgespeeld.

74800. De **Voorzitter**: Waren er te Stockholm ook geruchten over deze zaak ontstaan?

A. Neen, voor zover mij bekend,

74801. De **Voorzitter**: Hebt u geen reacties uit de Zweedse wereld aldaar gekregen?

A. Neen, totaal niet.

74802. De **Voorzitter**: Het was dus niet opgemerkt, dat *Douwes* was verdwenen?

A. Neen, naar mijn mening. *Douwes* was iimmers op 30 Januari 1943 naar Engeland gereisd. Dat was *Douwes* wel niet, maar het was toch iemand, die als *Douwes* reisde. Het was *Aben*. *Douwes* is niet in Zweden verdwenen, *Aben* is in Zweden verdwenen.

74803. De **Voorzitter**: Heeft ook dat de aandacht niet getrokken?

A. Ja zeker, dat *Aben* was verdwenen, heeft wel degelijk de aandacht van de politie getrokken.

74804. De **Voorzitter**: Hoe is dat behandeld?

A. Daarbij is men op een dood spoor gekomen, vanzelfsprekend.

74805. De **Voorzitter**: Is men automatisch op een dood spoor gekomen of denkt u, dat men de Zweden tenslotte van Engelse of Nederlandse zijde te verstaan heeft gegeven, dat men het maar zo moest laten?

A. Ik denk, dat men automatisch op een dood spoor is gekomen.

74806. De **Voorzitter**: Hoe lagen de verhoudingen?

A. Daar kan ik weinig over zeggen. De heer *Aben* heeft tijdens zijn verblijf in Stockholm gelogeed bij de familie *Munninghof*. Daar is hij door mij ondergebracht. Die familie *Munninghof* wist, dat *Aben* als *Douwes* naar Engeland was gegaan. Mevrouw *Munninghof* uerkte op de legatie onder de persattaché, de heer *Willems*. Mevrouw *Munninghof* kende de situatie en zij heeft, toen de Zweedse politie kwam informeren naar *Aben*, gezegd: „Ja, hij is hier weggegaan en waar hij naar toe is gegaan, weet ik niet. Hij heeft belangen daar en daar.” Dat was dan in een plaatsje noordelijk van Stockholm. Daar had *Aben* enige vissersbootjes gekocht en daar woonde tevens een dame, waarmede hij relaties onderhield, wanneer hij in Zweden was. Daar is de politie heen gegaan, onder het motto, dat *Aben* had gezegd, dat hij daarheen vertrok. Daar wisten zij natuurlijk niets van *Aben's* aanwezigheid.

74807. De **Voorzitter**: Is de Zweedse politie daar bij mevrouw *Munninghof* niet meer op teruggekomen?

A. Neen, wat kon mevrouw *Munninghof* daar meer van zeggen?

74808. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u uit Londen voor het eerst iets gehoord van kritiek op hetgeen er in de *zaak-Douwes* was gebeurd?

A. Het eerst bij monde van kapitein *van Houten*, toen hij in Zweden arriveerde.

74809. De **Voorzitter**: Men mag aannemen, dat men het bij B.I. te Londen omstreeks begin Februari heeft geweten.

A. Ik weet mij niet meer te herinneren, wanneer *Boere* naar Engeland is overgestoken. Men heeft de zaak in ieder geval in finesses geweten, toen *Boere* in Engeland was gearriveerd.

74810. De **Voorzitter**: Wanneer is de heer *van Houten* te Stockholm gekomen?

A. Ik ben — als ik mij goed herinner — een van de laatste dagen van Maart naar Engeland gegaan. Ik weet het niet precies meer, maar omstreeks de maandwisseling. En daarvóór arriveerde kapitein *van Houten*.

74811. De **Voorzitter**: Dus wij mogen aannemen, dat kapitein *van Houten* omstreeks half Maart 1944 te Stockholm is gearriveerd?

A. Ja, ongeveer.

74812. De **voorzitter**: Dus men kan zeggen, dat men hei bij B.I. toen al zeer geruime tijd heeft geweten?

A. Neen, naar mijn mening.

74813. De **Voorzitter**: Toen u zoëven een aantal bezwaren opsomde, die door de heer *van Houten* over uw beleid naar voren waren gebracht, hebt u daar het *geval-Douwes* niet bij genoemd. Hoe reageerde men daarop? Werd het *geval-Douwes* vooropgeschoven?

A. Neen, helemaal niet. In geen geval. Dat heb ik daarnet — naar ik meen — ook al aangegeven. Men heeft mij over het *geval-Douwes* zeer weinig gezegd. Het enige, dat men mij wel definitief en positief heeft medegedeeld, is, dat, als ik om toestemming tot die liquidatie had gevraagd, ik deze niet zou hebben gekregen.

74814. De **Voorzitter**: De heer *van Houten* heeft waarschijnlijk toch wel gezegd, dat een dergelijk feit in een neutraal land moeilijkheden kon veroorzaken?

A. Dat heeft men mij niet gezegd zoals u het op het ogenblik zegt. In Londen niet.

De **Voorzitter**: Ik bedoel de heer van Houten.

A. De heer van Houten ook niet.

74815. De **Voorzitter**: Hebt u daarna nog besprekingen gehad op het B.I. te Londen, b.v. met de heer *Somer*? Of met anderen?

A. Zeer weinig.

74816. De **Voorzitter**: Is deze aangelegenheid daar ook nog ter sprake gekomen?

A. Praktisch niet.

74817. De **Voorzitter**: Was de heer Schuur van het verloop van zaken in het geval-*Douwes* op de hoogte?

A. Zeer zeker.

74818. De **Voorzitter**: Ik heb in de stukken nog het volgende aangetroffen. Enerzijds een mededeling in een brief van 9 October 1943 van u, gericht aan het hoofd B.I. te Londen, luidende:

„Op 6 September 1943 werd het B.I.-werk door de heer de Jong overgedragen aan ir. Lindenburg.”

In een brief van de heer de Jong uit die zelfde tijd, gedateerd 6 October 1943, wordt vermeld:

„Op 4 October 1943 is het voorlopige telegrafische bericht binnen gekomen bij het gezantschap, dat deze overdracht — dus de overdracht van de leiding van het B.I. — goedgekeurd was.”

De heer de Jong verbindt daaraan de conclusie, dat hij tot genoemde datum derhalve uiteindelijk de verantwoordelijke persoon was. Zijn deze twee mededelingen juist? Hebt u de leiding van het Bureau Inlichtingen in feite eerder gekregen dan dat Londen het heeft goedgekeurd?

A. Dat laatste zeer zeker. Londen heeft het schriftelijk goedgekeurd.

74819. De **Voorzitter**: Wat was daarvan de reden?

A. De reden is geweest, dat de heer *Somer*, zich noemende van *Praag*, einde Augustus in Stockholm is geweest. De heer *Somer* is gekomen met de vaste bedoeling om de heer de Jong te onthefsen van het werk, verbonden aan de inlichtingendienst. De heer de Jong heeft zich hiertegen zeer verzet. Van de toedracht, over wat zich in Nederland had afgespeeld, dat *Aben* de oorzaak was van de arrestatie van de groep-Oosterhuis, was de consul niets bekend. De consul was dus nog van mening, dat hij het zeer goed had gedaan, dat hij alleen te onafhankelijk was en dat men daarom van een verdere leiding zijnerzijds wilde afzien. De consul-generaal heeft er toen in toegestemd, dat de inlichtingendienst inderdaad door mij zou worden geleid. Maar in naam zou hij het hoofd van het Bureau Inlichtingen blijven. Om de gevoelige plek te vermijden, is de heer *Sonzer* op dat voorstel ingegaan. Zo was ik dus feitelijk belast met de leiding van liet Bureau Inlichtingen, onder het oppertoezicht van de consul-gene-

raal. Ik heb toen vrijwel direct, voor zover ik mij kan herinneren zelfs nog vóór de 6de September, de diverse bescheiden, die in Zweden aanwezig waren en die betrekking hadden op de inlichtingendienst, over gekregen. Als ik mij goed herinner, dan slaat de datum van de 6de September op de overdracht van de kas. Dus dat is mijn bericht van de 6de September. Inmiddels is de heer *Somer* naar Londen teruggereisd — hij was vóór de 6de September al vertrokken — en de officiële bevestiging van hetgeen de heer *Somer* mondeling in Zweden had geregeld, is op de 4de October — als ik de goede datum heb onthouden — bij het gezantschap gearriveerd.

74820. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen het was eigenlijk geen bevestiging. Het was een mededeling, dat de definitieve overdracht aan u werd goedgekeurd. Het was volgens uw zo juist gedane mededeling blijkbaar zo, dat tussen de heer *Somer* en de heer de Jong was afgesproken, dat de toestand, die op 6 September was ingetreden, waarbij u de feitelijke leiding had, onder het toezicht van de heer de Jong, voorlopig zo zou blijven. Was dat, naar uw indruk, een toestand, die men zich...

A. Permanent dacht. Die indruk heb ik er zeer zeker van.

74821. De **Voorzitter**: Terwijl het bericht van 4 October blijkbaar inhield, dat er een algehele overdracht aan u plaats vond. Weet u niet, welke de reden is geweest voor die verandering van standpunt?

A. Ik heb wel betrekkelijk spoedig na de aanvaarding van mijn taak aan Londen berichten gestuurd, dat het mij toescheen, dat het niet goed ging en dat ik moeilijkheden verwachtte. Die moeilijkheden zijn ook zeer spoedig daarop gevolgd in de vorm van het in beslag nemen van de schepen. Het is dus niet uitgesloten, dat men in Londen op dat bericht van mij heeft gereageerd door de zaak geheel aan mij over te geven. Daar draag ik echter geen kennis van.

Ik heb aan het begin van dit verhoor de opmerking gemaakt, dat mijn algemene indruk was, dat men mij niet heeft gecontinueerd, omdat ik mij te veel als illegaal en te weinig als Regeringsambtenaar had gedragen. Daarin lag enigszins opgesloten het geval-*Boere*. U zei, dat ik het niet heb genoemd. Ik heb het inderdaad niet met woorden genoemd, maar ik heb toch wel even mijn gezichtspunt naar voren gebracht.

74822. De **Voorzitter**: Bedoelt u het geval-*Douwes*?

A. Ja. Ik heb het niet willen verzwijgen, maar ik heb het ook niet meteen met zoveel woorden naar voren gebracht.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen en sluit ik het verhoor.

W. L. C. LINDENBURG.

DONKER, voorzitter.

VAN DIS.

KORTHALS.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Ir. CORNELIS JACOBUS WARNERS,
oud 49 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
oud-raad-adviseur bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering.

Hij legt de eed af als getuige.

74824. De Voorzitter: Wilt u mij mededelen, welke in de loop van de jaren 1940 tot en met 1945 uw functies zijn geweest?

A. In 1940 was ik bij de P.T.T.-dienst in Nederlandsch-Indië en van Mei 1940 af hoofd van de technische dienst. Ik ben daar in actieve dienst geweest tot mijn vertrek uit Indië in persoonlijke opdracht van de Gouverneur-Generaal, jhr. *Tjarda van Starkenborgh Stachouwer*. Dit vertrek was, meen ik, 6 Maart 1942.

74825. De Voorzitter: U bent toen naar Australië gegaan?

A. Ik had opdracht om mij te begeven naar de Nederlandse Regering in Londen en ben dus, via Australië en Washington, naar Londen gereisd.

74826. De Voorzitter: Wanneer bent u daar aangekomen?

A. U houde mij ten goede, dat ik de datum niet meer precies weet, maar ik ben in Londen aangekomen ongeveer eind Mei 1943.

74827. De Voorzitter: Bent u toen al spoedig gekomen op het Departement voor Algemene Oorlogvoering, dat toen juist in Mei 1942 was opgericht?

A. Daar ben ik praktisch direct gekomen, na een paar dagen.

74878. De Voorzitter: In de functie van raad-adviseur?

A. Ja, als raad-adviseur bij prof. mr. *Gerbrandy*.

74819. De Voorzitter: Daar bent u geweest tot?

A. Tot omstreeks April 1943.

74830. De Voorzitter: Bent u toen weer uit Engeland vertrokken?

A. Toen ben ik als vertegenwoordiger van de Nederlandse Regering geplaatst bij het Office of Strategic Services te Washington, het O.S.S. Formaliter was ik geattacheerd bij onze vertegenwoordiger in de Combined Chiefs of Staff, generaal *Dijxhoorn*, maar ik heb rechtstreeks met de Nederlandse Regering gecorrespondeerd over mijn taak.

74831. De Voorzitter: Het O.S.S. was de Amerikaanse Geheime Dienst.

A. Ja.

74032. De Voorzitter: Hoelang bent u daar geweest?

A. Tot omstreeks Maart 1944. Ik ben daarna als vertegenwoordiger van de Nederlandse Regering gezonden naar Kandy, waar ik speciaal belast was met de voorbereiding van de terugkeer naar dat gedeelte van Nederlandsch-Indië, dat in South East Asia Command was gelegen, met name wat de z.g. „Civil Affairs” betreft. Daar ben

ik geweest tot eind Februari 1945. Toen ben ik geroepen naar Brisbane, waar ik werd aangesteld in de functie van Directeur van Verkeer en Waterstaat, in welke hoedanigheid ik in begin Maart 1945 ben gekomen in de toenmalige voorlopige Regering van Nederlandsch-Indië.

74833. De Voorzitter: Onze belangstelling gaat ditmaal speciaal uit naar de periode, dat u te Londen bent geweest, dus de periode eind Mei 1942 tot April 1943, toen u de functie van raad-adviseur bij het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering vervulde. Er is ons gebleken, dat u in die periode vrij veelvuldig bemoeiingen hebt gehad met de Centrale Inlichtingendienst, beter misschien: met datgene, wat er van de Centrale Inlichtingendienst op dat ogenblik over was, want eind Mei 1942 had kolonel *de Bruyne* ontheffing gevraagd van zijn functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. en de indruk, welke de Commissie heeft gekregen, is deze, dat tot het tijdstip, waarop het B.I. werd opgericht, 28 November 1942, de C.I.D. in een min of meer zwevende positie heeft verkeer. Is die indruk naar uw mening juist?

A. Ja.

74834. De Voorzitter: Men zou ook kunnen zeggen, dat die periode is geweest een periode van reorganisatie, een periode, waarin werd nagegaan wat er verder met de inlichtingendienst moest gebeuren. Wij hebben begrepen, dat het ook in het bijzonder tot uw taak heeft behoord om zich met deze vraagstukken bezig te houden. Is dat juist?

A. Gedeeltelijk. Mijn aanraking met de inlichtingendienst in Londen is in wezen een betrekkelijk oppervlakkige geweest. Die aanraking is eigenlijk begonnen, toen ik in Londen kwam en prof. *Gerbrandy* zich ernstig bezorgd maakte over de organisatie van de „vluchtelingendienst”.

74835. De Voorzitter: Wat verstaat u daaronder?

A. De mogelijkheid van het helpen en opvangen van vluchtelingen, die uit Nederland kwamen. Dit was eigenlijk het punt, waarop prof. *Gerbrandy* mij inschakelde. Hij gaf mij een hoeveelheid correspondentie en zei: Wat moeten wij en kunnen wij hieraan gaan doen?

Vanzelfsprekend was er op het moment, waarin ik mijn gedachten richtte op die vluchtelingenorganisatie en mij oriënteerde in het probleem van het in elkaar zetten van een dienst om vluchtelingen, die, hetzij in België, Zwitserland, Frankrijk, Spanje of Portugal, onderweg waren, op de een of andere wijze op te vangen en in Engeland te krijgen, wel een betrekkelijk chaotische situatie. De bedoeling was dus, in dat werk lijn te brengen en mogelijkheden te scheppen. De eerste paar maanden heb ik mijn aandacht gericht op het verzamelen van gegevens; hierbij behoorde het ondervragen van mensen, die reeds tevoren uit Nederland waren gekomen, het bestuderen van de correspondentie daarover en het vragen van gegevens aan de buitenlandse diensten. Ik heb mij toen daarvan een beeld gevormd en een voorlopig voorstel gedaan omtrent het vormen van een organisatie. In verband hiermede moest op verschillende momenten aanraking met de Engelse, Belgische, Franse en Nederlandse inlichtingendiensten plaats hebben, zonder dat ik bepaald met de organisatie van de inlichtingendienst als zodanig veel te maken had. Op die momenten van aanraking heb ik natuurlijk wel geconstateerd, dat de inlichtingen van Nederlandse zijde niet bepaald doelmatig in elkaar zaten en verbetering behoeften, om niet te zeggen, dat het verbeteren van de inlichtingendienst een van de essentiële voorwaarden was om het werk, dat met de vluchtelingen te maken had, zo goed mogelijk te doen lopen. Daarop is door mij een rapport ingediend, waarin een voorstel werd gedaan tot reorganisatie van het vluchtelingenwezen.

74836. De Voorzitter: Wanneer zal dit ongeveer zijn geweest?

A. Als u mij niets dan de waarheid laat vertellen, moet ik zeer voorzichtig zijn. Ik heb geen archief meer en het is acht jaar geleden. Ik schat, dat dit is geweest omstreeks September of October 1942.

73837. De **Voorzitter**: Waar was de C.I.D. in die tijd eigenlijk gebleven? De C.I.D. was op 5 Februari 1942 toer: kolonel de *Bruyne* de heer *Derksema* opvolgde, van het Departement van Oorlog gekomen onder het Departement van Marine, waaronder de heer de *Bruyne* ressorteerde. Eind Mei 1942 heeft de heer de *Bruyne* ontheffing gevraagd uit zijn functie van hoofd van de C.I.D. en dan vinden wij nergens een nieuw hoofd van de C.I.D., althans geen formele benoeming. Men kan eigenlijk zeggen, dat er een soort voorgedij was van u en de heer *Lovink*, die zich met verschillende problemen van de inlichtingendienst bezighielden. Kan men nu zeggen, dat die Centrale Inlichtingendienst op een gegeven moment formeel is overgegaan naar het Departement voor Algemene Oorlogvoering, totdat hij, eind November 1942, definitief expireerde, of is dat allemaal zwevende gebleven? Wij hebben geen concrete besluiten hieromtrent kunnen vinden.

A. U moet zich de situatie aldus voorstellen: wat daar onder inlichtingendienst werd verstaan viel uiteen in twee gedeelten,.....

De **Voorzitter**: Ja.

A. zuiver informatiewerk en de z.g. Special Operations. Die „Special Operations” vonden voortgang.

74838. De **Voorzitter**: Dan valt de zaak in drie gedeelten uiteen. Kolonel de *Bruyne* was chef van het B.V.T., Bureau Voorbereiding Terugkeer, dat later is geworden het bureau M.V.T. (Militaire Voorbereiding Terugkeer). Daaronder ressorteerde die Special Operations, die hebben plaats gevonden in samenwerking met de S.O.E. Daarnaast had hij de functie van hoofd van de C.I.D., maar de taak van deze inlichtingendienst viel ook in tweeën uiteen en daarom zei ik zo grif: Ja, toen u zei: het viel in twee delen uiteen. Ik dacht daarbij alleen aan de Centrale Inlichtingendienst, want men kan zeggen, dat deze dienst twee hoofdtaken had, enerzijds het uitzenden van agenten naar het bezette gebied om inlichtingen in te winnen, waarvan weinig is terecht gekomen, en daarnaast het veiligheidswerk. Ten aanzien van dat veiligheidswerk weten wij wel, waar het gebleven is; dat gedeelte van de C.I.D. is met ingang van 1 Juli 1942 weer gekomen bij het Departement van Justitie als Politie-Buitendienst, onder leiding van de heer *Derksema*, dus dat gedeelte kunnen wij van Juli 1942 weer plaatsen, dat was weer „thuis” vanaf dat ogenblik. Klopt dat?

A. Dat is juist.

74839. De **Voorzitter**: Bus bleef in de C.I.D. na 1 Juli 1942 slechts het restant, dat dus zuiver een inlichtingendienst had moeten zijn, maar praktisch niets deed.

A. Het uitzenden van agenten had praktisch niet meer plaats, had alleen plaats door de organisatie, waar kolonel de *Bruyne* het hoofd van was, de Special Operations.

De **Voorzitter**: Dat waren agenten, die in het verzet te maken hadden.

A. Maar de inlichtingen, welke wij kregen, liepen nog langs die mensen, omdat het de enige groep was, die uitgezonden werd. Die mensen werden dus ten onrechte mede gebruikt voor het doorzenden van inlichtingen uit Nederland naar Engeland. Net waren vrijwel de enige inlichtingen, welke in die tijd uit Nederland kwamen.

74840. De **Voorzitter**: En dat was nog minimaal, omdat van het voorjaar 1942 af de Duitsers er in geslaagd waren om vrijwel al die S.O.E.-agenten te arresteren, het bekende England-Spiel. Op een gegeven moment was dus de Politie-Buitendienst er uitgelicht; er bestond nog formeel een C.I.D. Maar ressorteerde deze nog onder een Departement of heeft men de zaak blauw-blauw gelaten in afwachting van de totstandkoming van de reorganisatie, waarmede men bezig was?

A. Het was een allergekste toestand, toen wij er kwamen; u hebt het juist beschreven. Het was slechts een vacuum, er gebeurde eigenlijk niets. In die maanden moest men tasten: waar tref ik de Nederlandse inlichtingendienst, en dan liep men overal vast.

Er werd in die tijd hoogstens een beetje geamateurd door mensen, die niet officieel met deze zaak belast waren. Er werd geamateurd ten opzichte van opleiding en voorbereiding. Teder achtte een re. organisatie van deze dienst noodzakelijk, maar ik heb bij mijn aankomst geen drijfkracht kunnen ontdekken, die er op uit was die inlichtingendienst zo goed mogelijk te organiseren, hoewel de

Engelsen dat was een duidelijke indicatie, welke ik kreeg — van hun kant zeiden: „Hoe staat het met de organisatie van de Nederlandse inlichtingendienst? Als de Nederlanders er niet in slagen, zullen wij het moeten doen.” Dat is een zeer verlamme toestand geweest. Dat heeft geduurd tot October-November. In die tussentijd hebben wij op Algemene Oorlogvoering gezegd: Dat kan zo niet doorgaan. Wij hebben een organisatie ontworpen. Daarbij is ook gedacht aan personen, die op dat ogenblik niet uit de gratie waren om de een of andere reden en misschien de leiding van de organisatie op zich konden nemen. Zo was de situatie. Het is tenslotte anders geworden dan mijn voorstel luidde. Het Bureau Inlichtingen is gekomen onder de heer *van Lidth de Jende*, onder het Departement van Oorlog.

74841. De **Voorzitter**: U hebt dus wel in September-October 1942 een rapport ingediend met voorstellen omtrent de reorganisatie van de geheime dienst?

A. Ja.

74847. De **Voorzitter**: Dat rapport is niet boven water gekomen. Niemand weet, of er een rapport is geweest of een mondeling voorstel, laat staan, dat men weet waar het zich bevindt.

h. Ik heb, bij gebrek aan een tekenaar, eigenhandig de schema's vervaardigd, welke bijlage van het rapport waren. Het rapport is er in elk geval geweest.

74843. Jonkvrouw **Witewaall van Stoetwegen**: Bij wie is het ingediend?

A. Bij de A-hister-President, de heer *Gerbrandy*.

74844. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft verteld, dat er aanvankelijk over gedacht is te komen tot één geheime dienst aan Nederlandse zijde, d.w.z. een geheime dienst, waarin zouden zijn opgenomen zowel de inlichtingendienst — dus wat vroeger onder de C.I.D. koorde — als de Special Operations. Is die mededeling van de heer *Gerbrandy* juist? Was dat rapport van u van September-October 1942 gericht op een zodanige gecentraliseerde Geheime Dienst?

A. Ja.

74845. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft gezegd: Daarvan is tenslotte niets gekomen, omdat de Engelsen sterk hechtten aan het gescheiden zijn van de twee diensten — S.I.S. en S.O.E. — en het voor ons dus praktisch onmogelijk was het andere systeem, dat — ik meen, dat dit de woorden van de heer *Gerbrandy* waren — overeenkwam met het Amerikaanse systeem, te volgen. Stemt het met uw herinnering overeen, dat dit er uiteindelijk toe heeft geleid, dat men niet tot centralisatie is overgegaan, maar is gekomen tot de oprichting van een nieuwe inlichtingendienst, het B.I.?

A. Het kan zijn, dat dit inderdaad juist is. Het zou ook verband kunnen houden met het feit, dat men niet de juiste persoon heeft gevonden om die gecombineerde inlichtingendienst te leiden.

74846. De **Voorzitter**: Maar het zou toch ook wel moeilijk zijn aan Nederlandse kant een gecentraliseerde dienst te hebben, waar de Engelsen, naar ons gebleken is, principieel op het standpunt stonden, dat de beide taken gescheiden moesten worden gehouden.

A. Ik heb niet de indruk gekregen, dat een bepaalde principiële weerstand van de Engelsen doorslaggevend zou zijn geweest bij het kiezen van deze vorm. Zij hadden inderdaad zelf deze organisaties volkomen gescheiden en zij gaven er de voorkeur aan, dat het bij ons ook gescheiden zou zijn. Mijn Idee was zeer bepaald, dit niet te doen. Wij hadden nooit een eigen inlichtingendienst kunnen organiseren met al de geleidingen, die daarin aanwezig moesten zijn. Het eigenlijke, vitale deel, berustte dus bij de Engelsen. Waarop kwam nu de centralisering aan Nederlandse zijde alleen maar neer? Er moest een gezaghebbende figuur zijn, die alle touwtjes in handen hield. Dit waren niet de organisatietouwtjes, maar de verbindingstouwtjes. De uitvoerende organisaties, welke in hoofdzaak werden bezet door de mensen, die het werk moesten doen, lagen bij de Engelsen.

74847. De **Voorzitter**: Heeft u over deze zaak met de Engelsen besprekingen gevoerd? Bij voorbeeld met *Cordeaux*?

A. Niet met *Cordeaux*, maar wel met *Mengies* en met de tweede man van *Mengies*.

74848. De **Voorzitter**: Heeft u, omdat u in die phase dacht aan een gecentraliseerde geheime dienst, behalve met *Mengies*, die een S.I.S.-man was, ook contact gehad met S.O.E.? Het ligt toch voor de hand, dat u met beide takken heeft gesproken.

A. Ja, met *Gubbins*.

74849. De **Voorzitter**: Was het uw indruk — het is een indruk, die wij hebben —, dat het verzet tegen de centralisatie, tegen het samenwerken, meer kwam van de kant van S.I.S. dan van S.O.E.?

A. Ja, ik geloof wel, dat dit juist is. Het is natuurlijk ook wel logisch. De Special Operations organiseerden op een geheel andere wijze; zij bouwden een geheel stelsel op aan de andere kant, waarvan de ene schakel in de andere schakel greep. Het was dus een in elkaar sluitend systeem en hierdoor buitengewoon trefbaar. Inlichtingen, die links en rechts worden verzameld, hebben „in the field” veel minder samenhang dan dit met de Special Operations het geval was — behoudens kleine taken, die er aan de andere kant ook waren —. Ik geloof dan ook, dat de trefbaarheid van de eerste organisatie veel tegenstand ondervond om de inlichtingendienst daaraan te gaan koppelen.

74850. De **Voorzitter**: Misschien heeft hierbij ook nog wel meegespeeld, dat S.I.S. een oude dienst was met een bepaalde traditie, met beproefde werkmethoden, terwijl S.O.E. een nieuwe organisatie was, die haar weg nog moest vinden?

A. Ja.

74851. De **Voorzitter**: Heeft u dit verschil ook wel bemerkt?

A. Zeker.

74852. De **Voorzitter**: Nu zijn wij iets vroeger in die periode — dus vóór September 1942 — ook tegengekomen de pogingen, die er op gericht waren, dat de heer *van 't Sant* weer op de een of andere wijze bij die inlichtingendienst zou worden betrokken. In welk verband heeft dit gespeeld? Wij hebben correspondentie, die er op wijst, dat op een gegeven moment de heer *van 't Sant*, die, zoals u weet, in Augustus 1941 was afgetreden als hoofd van de C.I.D., toch weer in de „running” kwam. Het heeft niet lang geduurd en het is niet intensief geweest. Er zijn enkele besprekingen gevoerd, maar het is spoedig weer afgeëbd.

Heeft, bij uw weten, ook van de kant van de Regering, inderdaad de bedoeling voorgezet om het in die reorganisatieperiode nog eens opnieuw met de heer *van 't Sant* te proberen?

A. Neen, dat is mij niet bekend. Ik ben geneigd te zeggen: Neen. Voorzichtigheidshalve zeg ik: Het is mij niet bekend.

74853. De **Voorzitter**: Er is een brief van 20 Mei 1942 van Minister *Furstner*, geschreven naar aanleiding van het feit, dat de heer *de Bruyne* ontheffing uit zijn functie als hoofd van de C.I.D. vroeg, waarbij de heer *Furstner* tegenover de Minister van Justitie de gedachte opperde, dat het politieke gedeelte van de bestaande inlichtingendienst zou worden ondergebracht bij diens Departement en dat de heer *van 't Sant* onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie met de leiding daarvan zou worden belast. Dat zou dus zijn, wat de heer *Furstner* noemde, het politieke gedeelte van de inlichtingendienst, waarmede hij in hoofdzaak wel zal hebben bedoeld de veiligheidsdienst. Dan meent hij verder, dat het inwinnen en verzamelen van militaire inlichtingen, alsmede die van politieke aard, die voor militaire doeleinden zouden kunnen worden aangewend, uitsluitend zouden behoren tot de taak van de Sectie Inlichtingen van het B.V.T. van de heer *de Bruyne*. De heer *van Angeren* heeft verklaard, dat kort na Mei 1942 sterke aandrang door de heer *van 't Sant* en andere heren op hem is uitgeoefend de inlichtingendienst onder Justitie te nemen en die te laten leiden door de heer *van 't Sant*.

A. Dat is mij niet nauwkeurig bekend, daar een en ander plaats vond vóór mijn aankomst in Londen. Mij is bekend, dat de heer *van 't Sant* nog steeds een hoofdbatenaarsfunctie bekleedde op het Departement van Justitie en als zodanig regelmatig relaties onderhield met de heer *van Angeren* en met het Departement in het algemeen en permanent belangstelling bleef hebben voor de politieke zijde van de zaak, een belangstelling, die zich zeker niet beperkte tot de tijdelijke werkzaamheden, welke in Londen gebeurden, maar die verband hield met de toekomstige organisatie van het gehele politiewezen bij de terugkeer. Dit is het enige punt, dat mij bekend is, waarbij ik weet, dat er contact bestond tussen de heer *van 't Sant* en de inlichtingendienst, maar dit was uitsluitend de veiligheidskant.

74854. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* zegt, dat er in Augustus 1942 een lunch is geweest met de heer *van Angeren* en kopstukken van de Secret Service en dat 7 September daarop een bespreking is geweest met drie kopstukken van de Engelsen en dat niet is gezegd, dat Minister *van Angeren* hem niet wenste, want dat deze hem had gevraagd zich opnieuw te geven voor de inlichtingendienst. Uit correspondentie, welke wij hier uit die periode hebben, blijkt, dat er iets gaande is geweest in die richting, maar ik begrijp, dat dat buiten uw waarneming om is gedaan.

A. Ja, bepaald. Dat zou natuurlijk voor de organisatie pleiten van de heer *van 't Sant*, dat hij zoveel security in acht genomen had. Het is mij alleen bekend, dat hij amateurde op het terrein van de opleiding van mensen als toekomstige intelligentsie-agenten, althans de aanraking, die hij met deze opleiding had, getuigde allerm minst van toewijding en deskundigheid, dus in die vacuümperiode, toen er niets gebeurde in de inlichtingendienst. Aan deze activiteiten is betrekkelijk snel een einde gemaakt. Deze figuur, die overal optrad, zich overal gaarne vertoonde en vanwege zijn oude relaties veel contact had met de Engelsen en veel besprekingen voerde, heeft zich tot een soort belangrijkheid opgeblazen, hoewel er van belangrijkheid, hetzij van zijn persoon, hetzij van zijn bemoeienis op het gebied des inlichtingen, geen sprake was. Alleen die afdeling van Justitie, die met de politieke zijde van de zaak te maken had, de Veiligheidsdienst, heeft altijd zijn bijzondere belangstelling gehad en behouden; of de resultaten daarvan nuttig of belangrijk zijn geweest, onttrekt zich aan mijn oordeel.

74855. De **Voorzitter**: U hebt in een rapport van 10 September 1942, dat u te zamen met de heer *Lovink* hebt opgemaakt, ook nog voorstellen gedaan tot liquidatie van een soort nevenorganisatie van de C.I.D., die zich in de loop van de tijd had ontwikkeld en ook sterk de belangstelling heeft gehad van de heer *van 't Sant*, nl. de groep *Henzelhoff Roelfzema*.

A. Dat was het amateurisme, dat ik bedoelde.

74856. De **Voorzitter**: Wat u er van gezien hebt, waren de nadagen er van, dat was het einde.

A. Dat was inderdaad het einde. Wij hebben het opgerold. Daar aan moest in elk geval een eind komen.

74857. De **Voorzitter**: Dat rapport is in ons bezit. De heer *Lovink* heeft daaromtrent ook verklaringen afgelegd. Ik geloof, dat wij daarvan voldoende op de hoogte zijn.

U sprak zojuist over relaties, die de heer *van 't Sant* lange tijd tevoren had met de Engelsen. Nu heeft voor onze commissie in vele verklaringen en in alle mogelijke toonaarden gespeeld, dat de heer *van 't Sant* na de vorige oorlog als beloning voor zijn werkzaamheden van de Engelsen een bedrag van omstreeks £25000 zou hebben ontvangen. Is u daaromtrent iets gebleken?

A. „Gebleken” is een groot woord. Als iets „blijkt”, moet men het gezien hebben.

74858. De **Voorzitter**: Dat kon niet meer. Het was 23 jaar geleden!

A. Dat zegt niets. Ik bedoel dit: Als men stukken kan zien van andere zijde, waarin deze zaak vastligt, kan men zeggen: „Ik heb het gezien.” Men kan dan alleen nog in twijfel trekken, of het geld ontvangen is. Zóver, dat ik stukken heb gezien, heb ik het niet gebracht. Ik heb wel ernstig getracht een dossier in handen te krijgen en ik ben er vermoedelijk dichtbij geweest, maar ik heb het niet gezien. Ik neem echter aan, dat het zeer waarschijnlijk is, dat dit op feitelijke gegevens berust.

74859. De **Voorzitter**: Hebt u geen verklaringen gekregen van Engelse zijde, waar men het weten kon?

A. Ik heb wel verklaringen van Engelse zijde gekregen, maar men weet nooit, wie het kan weten en wie het niet kan weten. Er werd toen wel veel over gepraat. Er waren veel mensen, die gaarne de mededeling deden, dat het had plaats gehad. De graagte om dat mede te delen, bestond zowel aan Nederlandse als aan Engelse zijde. De achtergrond van deze mededelingen, zeer zeker die van Nederlandse zijde, maar toch ook die van Engelse zijde, is erg labiel gebleken in de meeste gevallen. In hoeverre ik deze verklaringen kan beschouwen als de waarheid weer te geven, is, waar ik zelf niets gezien heb, moeilijk te zeggen. Ik vind het erg moeilijk om hier ter

plaatse een mening in vaste vorm daarover te geven. Ik heb uit de mededelingen, die ik heb gekregen, wel de overtuiging gekregen, dat dit een tamelijk grote waarschijnlijkheid heeft. Dat is mijn positieve indruk.

74860. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk een groot verschil, of u een dergelijke mededeling ontvangt van een Engelsman, ten opzichte van wie u zich afvraagt: „Wat kan hij er van weten?“, dan wel, dat u zo'n mededeling krijgt van een Engelsman, die een zodanige functie bekleedt, dat u zegt: „Het is heel goed mogelijk, dat hij het in die functie kan en misschien zelfs wel moet weten“. Dat is een enorm verschil.

A. Er is geen enkele Engelsman, waarvan ik kan zeggen: in die functie moet hij het weten! Met is lang geleden en degenen, die het toen voor het zeggen hadden, waren er niet meer. Het had op dat ogenblik in Londen niets te betekenen. Men was bij de Engelse autoriteiten uiterst aarzelend en terughoudend om alles, wat lag in de sfeer van moeilijkheden, aan te raken. Men deed het niet. Dit was de sfeer, die van Engelse officiële zijde bestond. Waar niemand uit hoofde van zijn functie dit behoefde of moest weten, zodat alles berustte op mededelingen, op het vragen, onderzoeken en tasten en op hetgeen men daaruit los kon krijgen, is het erg moeilijk, als men het stuk niet in handen heeft gehad. te zeggen: Zo is het! Daarom heb ik erg veel moeite gedaan om dit stuk in handen te krijgen en liet te zien, al was het maar voor vijf minuten. Dit is mij tenslotte niet gelukt, al meen ik, dat ik er op een gegeven ogenblik zeer dichtbij was. Als ik zeg: ik geloof, dat de waarschijnlijkheid daarvoor groot is, dan meen ik, dat ik de waarheid zo goed mogelijk benader.

74861. De **Voorzitter**: U heeft in die tijd aan de figuur van de heer *van 't Sant* een vrij uitvoerig rapport gewijd. Er is een rapport van u over de heer *van 't Sant*, waarin alles is verzameld, wat over deze zo voor en na te berde is gebracht. De heer *Gerbrandy* heeft hierover mededelingen gedaan. Kunt u aangeven, op welk tijdstip, ongeveer, u daarmee — ik neem aan: in opdracht van de heer *Gerbrandy* — bent begonnen?

A. Uw onderstelling is niet helemaal juist. Het was niet een opdracht van de heer *Gerbrandy*.

74862. De **Voorzitter**: Het was eigen initiatief?

A. Ja, het was eigen initiatief. Ik ineen zelfs, dat de heer *Gerbrandy* als niet kwaaddenkend mens min of meer verbaasd was, dat dit onderzoek groeiende was. Ik heb hem in die waan gelaten en hem hier buitengehouden. Ik wilde hem niet betrekken in een onderzoek, dat ik mijnerzijds op eigen verantwoordelijkheid deed.

74863. De **Voorzitter**: Kunt u ongeveer aangeven, wanneer u daarmee bent begonnen? Was dit ook in September, October 1942?

A. Het is al vrij spoedig geweest. Het was een van de dingen, die men in Londen tegenkwam en waarmee men, uit Indië komende, overal aanraking had.

74864. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat in Indië ook dergelijke verhalen de ronde deden, en wel in zeer sterke mate.

A. De verhalen over deze mijnheer liepen allang en wanneer iemand in Indië kwam, begonnen ze opnieuw te lopen.

74865. De **Voorzitter**: Het ontslag van de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 is mede een gevolg van het feit, dat de heer *van Klefferis* met verhalen hieromtrent uit Indië terugkwam.

A. Die Indische berichten waren over het algemeen voor 90 % overdreven. Zij bleven overigens beperkt tot een betrekkelijk kleine groep van personen, ik zou zeggen, Regeringspersonen; maar het zijn zeker niet geruchten geweest van een omvang en verspreiding zoals hier het geval was en zeker niet zoals in Londen; juist dit laatste was bedenkelijk, omdat het destructief werkte in alle gelederen van de Nederlandse organisaties. Vraagt u zich dus af: is dit een gerucht of is het dat niet, dan moet ik zeggen: dikwijls was het dat. Het werkte, naar mijn indruk, bepaald verlamdend en verslappend. Al die kwade geruchten, die om die figuur liepen, groeiden, werden vergroot, u kent de werking van dergelijke kwade geruchten. Ik heb daar niet direct zakelijk aandacht aan geschonken, maar door bepaalde uitlatingen en door het contact, dat ik zelf met deze man had, begon ik meer aandacht aan het geval te schenken en, eigener initiatief, gegevens te verzamelen over wat er met betrekking tot die figuur aan zekerheden of waarschijnlijkheden, of althans facta, bestond. Daar stond dus de heer *Gerbrandy* volkomen buiten.

74866. De **Voorzitter**: Maar dat rapport is wel bij hem terechtgekomen en met hem behandeld?

A. Uiteraard.

74867. De **Voorzitter**: Ik heb hier een exemplaar van dat rapport; dat is gedateerd: Londen, April 1943 — dat moet dus vlak vóór uw vertrek geweest zijn — en het is waarschijnlijk de eindredactie. De zaak is vermoedelijk al in een eerder stadium met de Minister-President besproken?

A. Ja.

74868. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk: al geruime tijd eerder.

A. Dit is natuurlijk een détail, dat ik mij niet precies herinner, maar ik zeg er bij: nadat ik reeds geruime tijd bezig was, gaf ik prof. *Gerbrandy* dus de bepaalde raad om althans enige voorzichtigheid ten opzichte van deze persoon, die hij vertrouwde, in acht te nemen. Ik heb op een gegeven moment dus moeten zeggen: „Dit zijn geen kletspraatjes; ik baseer dit op bepaalde gegevens, maar dat moet u aan mij overlaten.“ Op dat moment heb ik hem medegedeeld, dat ik trachtte te onderzoeken in hoeverre bepaalde geruchten, welke hier rondlopen, op feiten berustten. Vanaf dat moment heeft prof. *Gerbrandy* dus geweten, dat er zulk een onderzoek gaande was zond~~er~~ van bijzonderheden of details kennis te dragen. Wanneer dit is geweest, weet ik niet; het was in ieder geval enige maanden vóór de indiening van het rapport, ofschoon, zoals gezegd, ook weer enige maanden later dan ik met het onderzoek was begonnen.

74869. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* heeft hierover een nota aan de commissie overgelegd. Daarin vertelt hij de ontwikkeling van deze zaak en hij zegt:

„Het wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* is ook na zijn ontslag uit de dienst helaas blijven doorwerken.“

Hij zegt dan, dat een en ander aanleiding is geweest, mede in verband met berichten, die uit Nederland kwamen, de figuur van de heer *van 't Sant* aan scherp onderzoek te onderwerpen, en gaat dan als volgt door:

„Hiermede staat in verband de bevoegdheid, door mij verleend aan de heer ir. *Warners*, over deze zaak te rapporteren. Gedurende dit onderzoek, dat met zorg is verricht, is het o.a. voorgekomen, dat de heer *Warners* mij eens (het betrof een kleine aangelegenheid, die ik mij niet meer in details herinner) verklaarde: „U vertrouwt de heer *van 't Sant*, maar op dat punt heeft hij u toch misleid“. Ik heb daarop gereageerd met woorden van de volgende strekking: „Als juist blijkt, wat u mij mededeelt, ben ik inderdaad misleid, ik kan dat echter niet zomaar aannemen, ga de zaak nog eens grondig na“. Enige tijd later deelde de heer *Warners* mij mede: „Mij is thans gebleken door nader onderzoek van het dossier, dat van misleiding niet de geringste sprake is, want de door hem gegeven inlichtingen blijken precies te kloppen met de stukken; een eigenhandig door u opgesteld schrijven, dat ik nog in het dossier vond, heeft mij daarin de bevestiging gegeven.“ Het spreekt vanzelf, dat dergelijk resultaat er toe bijdroeg mijn oorspronkelijk gunstig oordeel over de heer *van 't Sant* te bevestigen.

Het rapport-*Warners*, dat mij vlak na diens vertrek werd overhandigd, is door mij gelezen en bovendien in handen gesteld van de heer *van Haersma de With*.”

En even verder:

„De heer *van Haersma de With* en ik kwamen beiden, onafhankelijk van elkander, tot de conclusie, dat er geen reder, was naar aanleiding van dit rapport iets te ondernemen, daar het eigenlijk slechts op onderstellingen gebouwd was. Het rapport werd geseponneerd en ik acht het onjuist het thans te voorschijn te halen.“

A. De heer *Gerbrandy* en ik hebben vermoedelijk hetzelfde moment op het oog. Ik heb toen tegen de heer *Gerbrandy* gezegd: Daarmede ben ik bezig. Ik kan mij niet herinneren, dat ik later zou hebben gezegd: Hij heeft u misleid of niet misleid. Maar het is best mogelijk. Ik weet niet meer precies waarover het ging. Ik herinner mij, dat het gesprek in zijn kamer plaats had en dat ik een woordspeling heb gemaakt op een van de namen. Ik heb het idee, dat de heer *Gerbrandy* hetzelfde gesprek indiceert. In mijn rapport heb ik gezegd, dat de juistheid van veel beschuldigingen mij niet gebleken was. Bij sommige dingen heb ik een vraagteken geplaatst, maar mijn

conclusie was: het geheel is ernstig genoeg om geen risico te nemen bij de terugkeer en om na de terugkeer de gegevens, die wij nu uit Nederland hebben zien komen, nader te onderzoeken en er eventueel een justitieel onderzoek naar in te stellen. Op grond van bepaalde feitelijkheden, die ik daar had gezien, heb ik ook nog een zeer scherp oordeel over 's mans karakter naar voren gebracht. Hetgeen ten grondslag lag aan al die telegrammen en berichten uit Holland vormde de ontbrekende schakel. Dat was in Londen niet te traceren, moeit na de terugkeer in Holland onderzocht worden.

74870. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt: Mijn conclusie was, dat, gezien het feit, dat de heer *van 't Sant* een vulnerebele persoonlijkheid was, het niet mogelijk was hem te belasten met een functie, zoals hij aanvankelijk enige tijd had gehad, maar de gegevens, die verzameld waren in het rapport, waren niet van die aard, dat zij een daadwerkelijk optreden op dat ogenblik rechtvaardigden. Wanneer de heer *Gerbrandy* dit zegt, bent u het dus eigenlijk daarmee eens? Dit heb ik begrepen uit wat u heeft gezegd. Op grond van datgene, wat u heeft verzameld, was er geen mogelijkheid voor een bepaald ingrijpen — ik denk nu meer op justitieel gebied — tegen de heer *van 't Sant*? In zoverre bent u het dus met de conclusies van de heer *Gerbrandy* eens?

A. In zoverre wel.

74871. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: In hoeverre niet?

A. Ik weet niet, of dit hier ter sprake moet komen. De Minister-President kreeg een rapport van mij en meende dit te moeten deponeren. Hiermede kan ik het als zijn adviseur oneens zijn. Mijn gevoelens was, dat het niet moest worden geseponereerd. Dit is dus niet identiek met het nemen van maatregelen. Er waren geen feiten om dadelijk maatregelen te nemen, maar wel om het rapport niet te seponeren, dus het ter kennis te brengen van H.M. de Koningin. Dit was mijn bedoeling bepaald wel. Hier verschilden wij dus van mening.

74872. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dacht u, dat dat niet was gebeurd?

A. Later; toen ik reeds geruime tijd uit Londen vertrokken was.

74873. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft van zijn kant gezegd, dat die vele geruchten, die over hem van Nederland uit naar Londen kwamen, eigenlijk hun oorsprong vonden in Londen zelf. Hij zei ook, dat er in Londen door sommige personen misbruik werd gemaakt van de diplomatieke mail voor het voeren van particuliere correspondentie met Nederland en dat bepaalde personen, die hij daarbij op het oog had, van dit middel ook misbruik hebben gemaakt om dergelijke verhalen over zijn persoon in Nederland ingang te doen vinden. Is u hiervan ooit iets gebleken?

A. Dit zijn de goedkope opmerkingen van die zijde. Ik kan dit alleen maar „cheap” noemen. Er is mij nooit iets van gebleken. U zoudt eventueel uw zegsman kunnen vragen, voor welk doel hij zelf misbruik maakte van de diplomatieke mail.

74874. De **Voorzitter**: Het feit, dat er van de diplomatieke mail misbruik werd gemaakt, is u bekend?

A. Ja. Het ging dus naar Nederland?

De **Voorzitter**: Naar een neutraal land en vandaar verder.

A. Het feit, dat misbruik werd gemaakt voor bepaalde zaken, is bekend.

74875. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe kwam u daarachter?

A. Op een bepaald moment — het heeft niet in de sfeer van mijn arbeid gelegen — zijn er klachten gehoord en ernstige maatregelen genomen door Buitenlandse Zaken om hieraan een einde te maken. Als men aan bepaalde bezwaren een einde wil maken, dan hebben zij uit dien hoofde bestaan. Ik ben er echter persoonlijk niet mee in aanraking geweest.

74836. De **Voorzitter**: Er is sprake van geweest, toen men tenslotte kwam tot een reorganisatieplan voor een nieuwe geheime dienst, dat u hiervan het hoofd zoudt worden. Dit is niet gebeurd. Heeft u er enige wetenschap van, waarom het niet is gebeurd?

A. „Wetenschap” is gelukkig een zeer concreet en vierkant begrip en daarom kan ik zeggen, dat ik er natuurlijk geen wetenschap van heb.

74877. De **Voorzitter**: Ik meen uit uw opmerking te hebben begrepen, dat u er iets van hebt, dat dicht ligt bij wetenschap.

A. Het is mij bekend, hetgeen overigens tegen mijn zeer bepaalde idee en wil was, dat de heer *Gerbrandy* mij daarvoor nadrukkelijk en met klem heeft uitgenodigd en mij als zodanig heeft voorgesteld in de Ministerraad. De Ministerraad schijnt dat te hebben gesteund en toen is enige tijd later — daar ligt natuurlijk een vacuum tussen voor wat mijn ogen niet gezien en mijn oren niet gehoord hebben — dit vrij abrupt de andere kant uitgegaan en is dit niet doorgegaan en is ook de organisatie een andere geworden dan die ik tegelijkertijd had voorgesteld.

74878. De **Voorzitter**: U zegt: tegelijkertijd. Heeft dat toen tegelijk gespeeld?

A. Ja. Wat de drijvende kracht is geweest voor die gewijzigde beslissing, of dat is geweest, dat men mijn persoon niet heeft gewild, of dat men voorkeur gaf aan een andere organisatie met twee hoofden, het is moeilijk dat te beoordelen, als men zelf niet in de beslissing is betrokken geweest.

74879. De **Voorzitter**: Er zijn hier enige lezingen over naar voren gebracht. De heer *Gerbrandy* zegt, dat uiteindelijk beslissend is geweest de overweging, dat u, als zijnde gekomen uit Nederlandsch-Indië, Nederland toch niet voldoende zou kennen om onder die omstandigheden hoofd van de dienst te zijn. De heer *van 't Sant* heeft gezegd, dat op een gegeven moment de Regering weigerde de heer *Warners* te benoemen, dat men toen zei, dat dat aan het initiatief van *van 't Sant* was te wijten en dat hij — *van 't Sant* dus — echter Minister *Gerbrandy* heeft kunnen bewijzen, dat hij daarin in het geheel de hand niet heeft gehad.

A. Dat zijn zeer gezaghebbende bronnen.

74880. De **Voorzitter**: U hoort hier blijkbaar ook dingen, die nieuw voor u zijn.

A. Ik vind het prettig in 1950 te horen, waarom in 1942 bepaalde dingen niet doorgegaan zijn van de zijde van de heer *Gerbrandy*.

74881. De **Voorzitter**: Geven die twee beschouwingen u aanleiding tot nadere opmerkingen?

A. U bedoelt opmerkingen, waaraan u iets heeft, want daar gaat het tenslotte om; wat een nuttige bijdrage is voor het beeld, dat u en daarmede het Nederlandse volk zich over die tijd moeten vormen. Dan zijn er allerlei details, die ik op zich zelf niet als nuttige bijdragen beschouw. Ik kan u zeggen: inderdaad werd de heer *Van 't Sant* er wel op aangezien, dat hij daarin een rol speelde. Dat statement van hem neutraliseert die mening niet geheel. Er zit veel waars in wat de heer *Gerbrandy* zegt, dat ik al een hele tijd uit Nederland was, maar of dit de geheel doorslaggevende factor geweest is, waarom mijn benoeming niet is doorgegaan, weet ik niet. Daar kan ik mijn eigen idee over hebben, welke echter op zich zelf geen bijdrage vormt, welke voor u van belang is.

74882. De **Voorzitter**: Maar u weet waarschijnlijk wel, wat de heer *Gerbrandy* u heeft opgegeven als motief voor het feit, dat u niet benoemd bent. Dat zal hij niet zwijsend gepasseerd hebben

A. Er was natuurlijk ook nog een ander motief. Het argument, dat u zo juist noemde, heb ik natuurlijk wel gehoord, toen de heer *Gerbrandy* mij op een gegeven ogenblik voorstelde een bepaalde portefeuille te aanvaarden. Toen heb ik wel gehoord: „Deze mijnheer is zo lang uit Nederland geweest, hij kent Nederland niet. Is hij dus wel de juiste figuur?” Of dit ook de doorslag heeft gegeven ten opzichte van deze zaak, weet ik niet. Ik heb ook een ander argument gehoord, nl. dat ik bepaald dringend nodig was bij het O.S.S. D.; *van Mook*, die toen in Amerika zat, heeft dringende telegrammen aan prof. *Gerbrandy* gestuurd om mij af te staan voor het O.S.S., speciaal voor de organisatie van de intelligence voor Indië. Dr. *van Mook* heeft in dat opzicht veel druk uitgeoefend en heeft gezegd, dat het een landsbelang was om mij daarvoor ter beschikking te stellen. Dat kan dus ook wel van invloed zijn geweest. Wat nu precies de doorslag heeft gegeven, is voor mij erg moeilijk te zeggen.

74883. De **Voorzitter**: Toen op 28 November 1942 het B.I. werd opgericht en de heer *Broekman* het hoofd daarvan werd, waarmede de principiële beslissing was gevallen, dat aan Nederlandse zijde twee geheime diensten naast elkaar het werk zouden verrichten, was waarschijnlijk uw bemoeiing, ik zou bijna zeggen: uw interregnum, afgelopen. Is dat juist?

A. Ja, dat is juist. Ik had allerlei contacten opgebouwd met de Engelse, die niet beter wisten dan dat ik het hoofd zou worden. Dat alles werd door deze beslissing afgekapt. Van dat ogenblik af heb ik niets meer met de inlichtingendienst te maken gehad.

74884. De **Voorzitter**: En is toen spoedig de gedachte opgekomen, dat u naar Amerika zoudt gaan?

A. Ik weet niet meer, wanneer de eerste telegrammen van *van Mook* daarover gekomen zijn. Ik meen, dat het ongeveer Januari 1943 is geweest.

74885. De **Voorzitter**: Is u in de tijd, dat u zich met de resten van de C.I.D. bezighield, in het tweede halfjaar 1942, ook nog iets gebleken van het werk, dat in die tijd gebeurde op het bureau M.V.T., van kolonel *de Bruyne* en omtrent de afspraken, die kolonel *de Bruyne* had gemaakt met de Engelsen voor de uitvoering van het plan-Holland en dergelijke aangelegenheden? Hebt u daarvan iets bemerkt?

A. Als ik zou zeggen „ik heb er niets van bemerkt“, zou dat niet geheel juist zijn, want in de sfeer van het inlichtingenwerk — het contact tussen kolonel *de Bruyne* en mij was zeer innig — werd natuurlijk wel over deze dingen in algemene zin gesproken, hoewel ik met de uitvoering er van niets te maken had; ook natuurlijk in de sfeer van de Minister-President, die in vele gesprekken tegenover mij deze zaken ook in algemene zin besprak. Ik kan dus niet zeggen, dat ik er helemaal niets van wist of geen aanrakingspunten had met hetgeen gebeurde, maar uit hoolde van mijn functie of opdracht had ik er rechtstreeks niets mede te maken. Wat ik daaromtrent gehoord heb en weet is uitsluitend te mijner kennis gekomen uit hoofde van mijn contact: met de Minister-President en kolonel *de Bruyne*.

74886. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk in dat tweede halfjaar 1942 nooit iets gehoord van twijfel, of het met die S.O.E.-operations van M.V.T. wel goed ging?

A. Deze twijfel is wel degelijk ter sprake geweest. Ik weet geen data meer en u moet mij dus niet binden op de vraag, of het precies in een bepaald halfjaar valt. Er is echter wel degelijk twijfel uitgesproken en gediscussieerd. Kolonel *de Bruyne* was zeker op een bepaald moment niet happy over wat daar gebeurde en sprak zijn zorgen over deze zaak uit, nl. dat hij niet gedaan kreeg van de Engelsen, onze mensen bij de code- en verbindingdienst te plaatsen. Meermalen heeft hij hierop met grote klem aangedrongen en gevraagd: klopt deze zaak wei? Dit was, naar men hem van Engelse zijde steeds verzekerde, uitstekend in orde. Ik weet dus, dat van zijn zijde grote zorg bestond, of het contact met Nederland wel in orde was.

74887. De **Voorzitter**: Dit vloeide meer voort uit zijn gevoel van onbehagen, omdat hij buiten de kern van de dingen stond, die in de Engelse sfeer lagen. Het was een onbevredigend gevoel voor hem, dat hij hierin niet kon doordringen, vooral wanneer een concreet geval zich had voorgedaan, b.v. wanneer er een waarschuwing was gekomen uit Nederland, die ie denken gaf, of iets van die aard.

A. Er is een aanleiding geweest, die *de Bruyne* ernstig bezorgd maakte. Ik weet de finesses hiervan niet meer, maar er is een of ander herkenningsteken geweest in een telegram, dat niet helemaal klopt: en in verband waarmede hij nogmaals bij de Engelsen heeft gevraagd, hoe dat zat.

74888. De **Voorzitter**: Hij kreeg alleen gearaphraseerde telegrammen.

A. Ja, maar op grond van een bepaald technisch détail in deze telegrammen maakte hij zich toch hierover bezorgd en vroeg de clou van de zaak zelf te onderzoeken.

74889. De **Voorzitter**: In feite is het zo gegaan, dat kolonel *de Bruyne* in December 1941 hoofd is geworden van het bureau, dat toen nog heette B.V.T. en dat op 1 Juli 1942 werd het bureau M.V.T.

Hij had bij zijn optreden geen contact met S.O.E. en in die tijd stuurde S.O.E. zelf agenten naar Nederland. In de eerste maanden van 1942 hebben er besprekingen plaats gehad tussen kolonel *de Bruyne* en leidende figuren van S.O.E. over een vorm van samenwerking. Dit heeft enige maanden geduurd. Daarbij is in bespreking gekomen het zogenaamde „plan-Holland“, een plan om een totale verzetsorganisatie voor geheel Nederland op te bouwen. Bij die besprekingen had kolonel *de Bruyne* in zoverre nog enige invloed kunnen uitoefenen, dat hij in dat plan-Holland heeft ingebracht het zoeken van contact met de O.D. Dit stond in verband met het feit, dat hij in het voorjaar van 1942 bepaalde gegevens had gekregen van *Dogger*, die met *Tazelaar* uit Nederland was gekomen. In Juni 1942 zijn dan de eerste agenten gedropt voor het plan-Holland, welke door een groot aantal agenten zijn gevolgd, die alleinaal stante pede zijn gearresteerd door de Duitsers. De heer *de Bruyne* heeft van die besprekingen mededeling aan de Regering gedaan. Zijn desbetreffende brieven zijn gericht aan de Commissie Voorbereiding Terugkeer, door tussenkomst van de Minister van Marine, waaronder hij ressorteerde; tot 1 Juli 1942 ressorteerde hij onder de Minister van Marine. Daarin schrijft hij, dat hij ten opzichte van de communicatiedienst en de transportdienst geen voet aan de grond heeft kunnen krijgen bij de Engelsen en dat hij dat een groot bezwaar vond. Nu is het merkwaardige, dat wij nergens een reactie op die brieven hebben kunnen vinden; wij hebben nergens kunnen vinden een blijk, dat de Regering zich met die zaak heeft beziggehouden, want het was toch mogelijk geweest, toen de besprekingen van de heer *de Bruyne* met de S.O.E.-functionarissen op dat punt vastliepen, dat men het op hoger niveau had geprobeerd. Maar daarvan blijkt mij niets. De heer *Furstner* zegt: ik heb weleens een opstelletje gezien, maar verder weet ik er niets van. Mijn positie was eigenlijk ten opzichte van de heer *de Bruyne* een administratieve; de Minister-President had de beslissing in zulke aangelegenheden. De heer *Gerbrandy* zegt: Neen, de zaak van de geheime dienst was in eerste instantie voor de verantwoordelijkheid van de betrokken Minister; ik had alleen voor mij de bevoegdheid bedongen, dat, wanneer ik voor mijn algemene functie bepaalde dingen van de geheime dienst moest weten, ik mij regelrecht daarmede in verbinding kon stellen en met bepaalde functionarissen kon spreken.

Wij hebben nu de merkwaardige figuur, dat de bezwaren van de heer *de Bruyne* nimmer bij de Engelsen op een hoger niveau zijn voorgebracht en dat twee Ministers, die daarvoor in de eerste plaats in aanmerking komen, zeggen, dat zij er niets van weten. De ene zegt: ik had maar een administratieve functie tegenover de heer *de Bruyne*, hoewel ik Minister van Marine was, en de ander, de toenmalige Minister-President zegt: dat ressorteerde onder de Minister van Marine en later onder de Minister van Oorlog. Het ressorteerde onder de Minister van Oorlog van 1 Juli 1942, dat was van September 1942 af de heer *van Lidth de Jeude* en in die tussenperiode de heer *van Boeyen*, maar deze is overleden en hem kunnen wij dus niet meer hierover horen.

U zegt, dat u besprekingen over het werk van het bureau van de heer *de Bruyne* hebt meegemaakt met de Minister-President. Is, wanneer het over zulke algemene vraagstukken ging, wanneer het ging over het vraagstuk of het al of niet goed ging met de operaties of over het bezwaar van de heer *de Bruyne* tegen het feit, dat hij buiten de communicatiedienst stond, nooit de gedachte geopperd, dat de heer *Gerbrandy* dat zou opnemen b.v. met de Engelse Prime Minister?

A. Dat is naar mijn gevoelen ook een onbegrijpelijk punt. Ik begrijp, dat deze vraag bij u opkomt. De besprekingen, welke ik heb meegemaakt, waren geen besprekingen in de Commissie Voorbereiding Terugkeer; dit was een ministeriële commissie en met de werkzaamheden van die commissie had ik geen bemoeienis. Ik meen, dat de heer *Lovink* secretaris was. De besprekingen, waarop ik doel, waren besprekingen, welke ontelbare malen over de inlichtingendienst in het algemeen zijn gehouden, over het krijgen van berichten uit Nederland en het niet krijgen van berichten uit Nederland, over stommiteiten, die opvallend waren ten opzichte van berichten, die uit Nederland kwamen, waarbij men zei: dat is de manier om de zaak te compromitteren. Dergelijke algemene dingen zijn ter sprake geweest, niet de concreta der berichtwisseling van S.O.E. Wat ik als mijn eigen feeling daarin heb gevoeld, was: er is iets gewrongens; wij moeten er iets aan doen. Dergelijke gesprekken, zeer concreet over dit onderwerp, heb ik nooit meegemaakt. Ik weet er alleen zoveel van, dat op een gegeven ogenblik de heer *Gerbrandy* mij heeft gepolst — dat was later, ik meen eind 1943 — of ik bereid was mij in Nederland te laten droppen voor een belangrijke Regeringsopdracht. Ik heb toen gezegd: „Ja, maar ik wens mij er eerst van te overtuigen, dat deze zaak, die enige maanden geleden niet klopte, nu wel klopt,

want ik heb heleniaal geen behoefte aan een inefficiënte zelfmoord. Ik wil het gaarne doen als de kans 50-50 is, maar dan moet ik zekerheid op dit punt hebben. Het moet niet zo zijn, dat vanaf het ogenblik dat men in zee gaat, hier zodanige fouten worden gemaakt, dat men zich net zo goed voor het hoofd kan schieten." Zo veel of zo weinig wist ik er in algemene zin van. Ik heb op een gegeven ogenblik, na nog eens ernstig met kolonel *de Bruyne* te hebben gesproken, gezegd: „Ik heb de overtuiging, dat de zaak niet klopt, dus mijn bereidheid moet ik voorlopig nog aanhouden." Ik stond er dus eigenlijk van buiten naar te kijken. Ik wist, dat er vermoedelijk iets niet klopte. Ik heb zelf eens een telegram in handen gekregen, waarvan ik zeide: „Dat is natuurlijk de manier om de zaak te compromitteren. Telegrammen, die zó lang zijn, moet men natuurlijk niet uit Nederland zenden. Als dat gebeurt, is, al is de code nog zo goed, het hele station in gevaar gebracht." De sfeer van het hele gebeuren was mij dus bekend, maar waar precies de fouten of moeilijkheden lagen, was mij niet bekend.

74890. De **Voorzitter**: U sprak over een lang telegram. Herinnert u zich, welk telegram dat is geweest?

A. Ik herinner mij een code-telegram, waarover ik uit dien hoofde woedend was. Ik ineen, dat het een telegram van *Vorrink* was.

De **Voorzitter**: Dat geval is ons bekend. Dat is in Januari 1943 geweest.

74891. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vond u het niet vreemd, dat u gevraagd werd u te laten droppen, terwijl u geen hoofd van de inlichtingendienst kon worden, omdat u Nederland niet kende?

A. Ik heb er wel mijn bevreemding over uitgesproken. Ik heb dat echter niet in verband gebracht met het feit, dat ik niet het hoofd van de inlichtingendienst was geworden. Ik hoor vandaag voor het eerst, dat de doorslaggevendende reden daarvoor is geweest, dat ik Nederland niet voldoende kende. Het was echter wel in een andere sfeer ter sprake gekomen en mij was wel gezegd: „Voor Indië zijt ge een ervaren kracht, maar Nederland kent ge te weinig."

74892. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe lang was u weg uit Nederland? U hebt hier toch gestudeerd?

A. Toen ik 26 jaar was, ben ik uit Nederland vertrokken naar Indië.

74893. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan bent u ook wel lange tijd weg geweest.

A. Ik voelde mij toch aanstonds tamelijk thuis in Nederland.

74894. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar ik kan begrijpen, dat men heeft gezegd: Om de toestanden in Nederland goed te kunnen beoordelen, moet men juist de jaren vlak vóór de oorlog in Nederland hebben doorgebracht, dan weet men hoe de kaarten liggen. U wist niet, wie te vertrouwen was en wie niet. U wist ook niet, hoe het met de organisaties stond.

A. In dat opzicht was ik natuurlijk vreemd.

74895. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uit dat oogpunt was het droppen van iemand, die lang in Indië of Australië was geweest, natuurlijk enigszins moeilijk.

A. Daartegenover staat het voordeel, dat men uiterlijk niet te veel bekend is.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Inderdaad.

A. En men fungeerde dan niet meteen als agent, maar kon met meer gezag zeggen: „Ik kom uit de naaste omgeving van de Regering en kom deze opdracht overbrengen." Ik geef toe, dat uw opmerking juist is, maar er staat tegenover, dat ik zo lang weg was geweest, dat het vermoedelijk geruime tijd zou hebben geduurd, vóórdat men mij getraceerd zou hebben.

74896. De **Voorzitter**: U is in die periode één of twee keer naar Lissabon geweest. Waarmede hield dit verband?

A. Met de vluchtelingenorganisatie. Naar ik meen, ben ik voor het eerst daar geweest de eerste drie weken van Augustus 1942.

Mijn verdere bezoeken hebben daarmede niet te maken gehad. Ik ben toen wel naar Lissabon geweest, maar alleen op doorreis voor de O.S.S., en andere dienststreken.

74597. De **Voorzitter**: De bezoeken hadden dus ook in die tijd niet te maken met de inlichtingendienst als zodanig?

A. Neen; alleen voor zover de vluchtelingen mede als inlichtingsbron fungeerden. Het was dus eigenlijk een zijtak.

Dit was het beroerde uit de zaak: de enige inlichtingsbron, waarop men enigszins afging, vormden de vluchtelingen, maar dezen waren zeer weinig getraind in het weergeven van hetgeen zij hadden gezien en dus weinig betrouwbaar. Door veel mensen tegen elkaar te horen, kreeg men echter wel enigszins een indruk.

74898. De **Voorzitter**: Wat vond u van de organisatie, die u in Lissabon aantrof?

A. Het was niet zo verschrikkelijk veel. De persoon, die daar zat, werkte voornamelijk voor kolonel *de Bruyne* en de rapporten over allerlei mogelijkheden, die hij met zijn praktische geest construeerde, bracht hij ook aan kolonel *de Bruyne* uit. Het lag in mijn plan, dat er in de eerste plaats een min of meer georganiseerde weg voor deze vluchtelingen zou worden gevormd, en na mijn bezoek is hij dus gedurende de korte tijd, dat ik deel had aan het voorbereidende werk — het is nooit tot een gezaghebbende organisatie gekomen, althans niet onder mijn leiding —, rechtstreeks onder mij gaan werken. Dit waren de paar maanden, vóórdat hij overging naar *Broekman*.

74599. De **Voorzitter**: Wat waren uw indrukken over die paar maanden, dat u met de heer *Maas Geesteranus* hebt samengewerkt?

A. Hij deed uitstekend zijn best en had een groot feu sacré voor deze zaak. Hij was enigszins een fantast; hij had veel imaginatie. Men moest voor dit werk ook niet een ambtenaar hebben, die aan de schrijftafel was vastgegroeid. Hij had soms wat te veel imaginatie. Met was een moeilijk persoon. Hij was evenwel een figuur, die door de centrale Regering te veel was losgelaten, waarvan niemand zich iets had aangetrokken; hij was gekomen uit Frankrijk en was daar op zijn eigen initiatief gaan werken, zonder dat hij directieven kreeg uit het centrale punt. Hij is dus aanvankelijk maar voor zich zelf gaan amateurs. Natuurlijk heeft zijn werk ook het cachet daarvan gedragen. Er zijn allerlei vreemde dingen geweest. Hij heeft aanvankelijk geen idee gehad van het formeren van informatiekettingen. Hij heeft er weinig idee van gehad, wat het moest kosten. Hij heeft echter langzamerhand geleerd, ook van Belgische en Engelse organisaties. Maar in ieder geval: toen ik hem aantrof, was het iemand, met wie men kon praten over een toekomstige organisatie en die daaraan zijn volle en enthousiaste steun heeft gegeven. Dat hij daarbij zijn slordige en moeilijke eigenschappen had, is niet te ontkennen. Ik heb de indruk, dat hij tegen het eind van die periode, zeg September-October 1942, heel aardig op weg was om een organisatie op te bouwen, zoals ook het plan was om uit Zuid-Frankrijk mensen naar Lissabon te brengen, eventueel in Zuid-Frankrijk zelf af te voeren. Dat was een driedelig vertakte organisatie, waaraan hij bezig was. Ik ben overtuigd, dat hij een heel eind in die richting was gevorderd.

74900. De **Voorzitter**: Herinnert u zich uit uw Londense tijd ook een uit Nederland overgekomen ir. *Springer*?

A. Ja.

74901. De **Voorzitter**: Wat is u met hem wedervaren?

A. Dat was de man, die de z.g. „tunnel" groef. U kent die uitdrukking misschien niet? Hij kwam uit Nederland en zei tegen de heer *de Bruyne*, dat hij een „tunnel" had gegraven van Nederland naar Engeland. Hij heeft die uitdrukking tegenover mij ook dikwijls herhaald. Daarom is dit in mijn geest aan de persoon van de heer *Springer* blijven zitten. Hij bedoelde daarmede het kanaal, dat hij, naar mijn gevoelen te veel, in zijn imaginatie had gevormd om vluchtelingen en tevens berichten af te voeren naar Engeland. Dat was zijn „tunnel". Uw vraag was, geloof ik, heel erg algemeen. Ik kon hem, naar mijn gevoelen, voor het werk, dat ik toen op het oog had, niet bepaald gebruiken.

74902. De **Voorzitter**: Dan zal ik iets concreter worden. Genoemde heer *Springer*, die uit Nederland was gekomen met een boodschap van de heer *Vorrink*, bestemd voor de Koningin en voor bepaalde Ministers, heeft buitengewone moeilijkheden gehad, speciaal van de kant van de inlichtingendienst om zijn doel te bereiken. Er is veel aan te pas gekomen, eer hij te bestemde plaatse zijn berichten heeft kunnen overbrengen.

A. Zijn entrée is, naar ik meen, begonnen met een verblijf in de Patriotic School; dat heeft langer geduurd dan normaal en ik meen, dat daarbij voor hem de moeilijkheden zijn begonnen. Toen ik hem voor het eerst zag, was hij vreeselijk uit zijn lood over de wijze, waarop hij in Engeland was ontvangen.

74903. De **Voorzitter**: Dat is hij nog. Hij heeft bepaald zeer ernstige grieven en de commissie is niet ongeneigd die grieven over de wijze, waarop hij is behandeld, tot op zekere hoogte te onderschrijven.

A. Ik weet die details niet. In Londen was de merkwaardige sfeer bij de Engelandvaarders: linea recta naar de Koningin. Prof. *Gerbrandy* vond dat best, maar er was ook nog zo iets als de veiligheid van de Koningin. Men kon niet ieder naar Haar verblijf sturen, waarvan men niet zeker wist: „wie en wat is die man”. Er zijn enkele zeer dubieuze gevallen uit Nederland gekomen, die door de Engelsen zijn opgepakt. Het is gewensd gevonden om behoorlijk de personen te onderzoeken, die uit Nederland kwamen en zeiden: Wij zijn afgezant van die en die organisatie en mogen dit alleen aan de Koningin geven. Na het onderzoek in de Patriotic School en het Bureau-*Derksema* werd op A.O.K. nog een vraaggesprek met hen gehouden. Het werd hun daarbij inderdaad niet altijd gemakkelijk gemaakt vóórdat wij, d.w.z. de Minister-President, betrokkenen toestemming konden geven naar H.M. de Koningin te gaan.

74904. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren de mensen zelf, die daar zaten om de Engelandvaarders aan de tand te voelen, wel allemaal 100 %? Wij hebben namelijk een Duitse spion daartussen ontdekt.

A. Dat zou u de heer *van 't Sant* kunnen vragen. Hij zat in die veiligheidssfeer. Dat het allemaal doeltreffend en effectief zou zijn gebeurd, zou ik niet willen zeggen, maar de heren werden vrij ernstig aan de tand gevoeld. Daarna kwamen zij bij de inlichtingendienst, bij kolonel *de Bruyne*, om hun inlichtingen af te geven en vervolgens op het Departement voor Algemene Oorlogvoering, waar zij meestal door mij werden ondervraagd. Dat waren de officiële weerstandspunten, die overwonnen morsten worden. Dat gold niet speciaal voor *Springer*, dat gold voor ieder.

74905. De **Voorzitter**: Er schijnt het volgende te zijn gebeurd. Nadat de heer *Springer* al bij de heer *Gerbrandy* en enige andere Ministers was geweest, heeft men hem van bepaalde ambtelijke zijde nog eens uitgeponipt — men heeft althans getracht dat te doen — omtrent zijn opdrachtgevers en dat is niet met erg fraaie middelen gebeurd. De heer *Springer* heeft toen gezegd: Dat gaat je niets aan, ik heb mijn boodschappen aan de Ministers overgebracht en ik ga niet aan bepaalde ambtenaren vertellen, welke boodschappen ik aan de Ministers vanuit Nederland, met name van de heer *Vorrink*, heb overgebracht. Dat laatste dacht hij natuurlijk, dat zei hij niet, anders had hij die naam prijsgegeven.

A. Is er een soort third degree op hem toegepast?

De **Voorzitter**: Hij schijnt bij de dienst van *Derksema* ontboden te zijn om daar gehoord te worden, juist door een van de functionarissen uit de Patriotic School, die wij hebben kunnen thuisbrengen als een Duitse spion. Dit is inderdaad niet erg fraai geweest.

A. Dit is volkomen nieuw voor mij. Dit was mij niet bekend. Ik weet alleen, dat hij erg geheimzinnig deed, overdreven geheimzinnig. Hij had erg fantastische verhalen, hij had allerlei vrienden en een vriendin in Frankrijk, die tunnel zat heel moeilijk in elkaar, enz.

74906. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat kon wel goed zijn, want de meeste waren zo eenvoudig, dat zij opgerold werden.

A. Maar hij deed zo overdreven, dat men er geen touw aan vast kon knopen, ook al had men er rechtstreeks mee te maken. Van het feit, dat u mij zo juist vertelde, is mij echter nooit iets gebleken.

74907. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op het feit, dat u geen hoofd bent geworden van de nieuwe geheime dienst. De heer *van Angeren* heeft dienaangaande verklaard, dat de reden, waarom u geen hoofd van het B.I. is geworden — hij spreekt over het Bureau Inlichtingen, maar het ging over de gecombineerde geheime dienst —, naar zijn vermoeden was gelegen in de omstandigheid, dat u en de heer *van 't Sant* niet bepaald vrienden waren, en hij voegde er aan toe: de heer *Warners* heeft nl. een rapport uitgebracht tegen de heer *van 't Sant*. Dat is dus een andere visie op het geval. Alleen begrijp ik dit niet uit een oogpunt van tijdrekenkunde.

A. Chronologisch klopt het niet

74908. De **Voorzitter**: Inderdaad, want u hebt uw rapport omtrent de heer *van 't Sant* uitgebracht in April 1943. Maar er waren natuurlijk vóór die tijd al preparatieven toe getroffen, die waarschijnlijk wel bekend waren. In zoverre zou het chronologisch wel kunnen kloppen.

A. Wanneer het niet slaat op het rapport in zijn eindvorm, maar op het feit, onderschrijf ik het wel gaarne. Dat ik „enige belangstelling” had voor zijn persoon, zijn „doings” en zijn omgeving, is wel juist. Dat weet de heer *van Angeren* ook zeer wel, evenals trouwens de heer *van 't Sant*.

74909. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U heeft herhaalde malen het woord „amateur” gebruikt. Ik zou u nu willen vragen, of u te Londen — of daarbuiten — bij de geheime dienst weleens iemand heeft ontmoet, die geen amateur was in uw ogen. Heeft u te Londen weleens mensen ontmoet, waarvan u dacht: zou dat geen amateur zijn?

A. U bedoelt dus „amateur in deze inlichtingenfunctie”?

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, en misschien present company excepted.

A. Dit laatste zou ik niet willen zeggen, althans voor wat mij betreft. Ik heb natuurlijk ook niet mijn hele leven in de inlichtingendienst gewerkt, maar ik had in de Indische sfeer wel enige ervaringen opgedaan vóór de oorlog.

Het is wel een moeilijke vraag. Er zijn amateurs, die niet weten, dat zij amateur zijn, en het dus hun hele leven blijven.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dit zijn misschien de gevaarlijkste.

A. Ja. Er zijn ook amateurs, die moeten gaan amateuren, m.a.w. die al doende moeten gaan leren. Dezen kennen hun leemten en daarom kan men na enige tijd zeggen: nu zijn het geen amateurs meer. Ook in de Indische sfeer had men dergelijke mensen. Velen zijn daar op een plaats gaan zitten zonder ervaring en zij zijn goed tot hun recht gekomen. Anderen keken alleen naar het uniform of de titel, maar gaven zich geen moeite om zich van de zaken op de hoogte te stellen. Dezen bleven niet alleen amateur, maar zij waren gevaarlijk, omdat zij gingen aanleunen tegen andere mensen, die het wisten of waarvan men dacht, dat zij het wisten. Van deze laatsten zijn er zeer velen geweest.

Ik wil niet zeggen, dat ik in mijn eigen sfeer de mensen zo duidelijk aanvoelde, dat ik kon zeggen: dit zijn experts. Anderen heb ik ontmoet, waarvan ik zei: dezen hebben nu een jaar, anderhalf jaar, in deze zaak gewerkt en daarvan kan men leren; het zijn nog geen experts, maar het zijn ook geen amateurs meer.

74910. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u in Engeland weleens aangelopen tegen een persoon, die van jaren her dit werk kende?

A. Ik heb zoëven het woord „amateur” gebruikt t.a.v. de heer *van 't Sant*. Hij diende feitelijk van dit werk op de hoogte te zijn.

74911. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Er zijn ook mensen, die zeggen, dat hij te Londen de enige man was, die er iets van af wist.

A. Daarin heb ik bij voorbaat in dit verband gesproken van amateur.

74912. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u weleens generaal *van Oorschot* ontmoet?

A. Ja.

14913. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: C weet, dat hij hoofd was van G.S. III?

A. Ja.

74914. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft u met hem daarover weleens gesproken?

A. Neen. Toen ik generaal *van Oorschot* ontmoette? waarschijnlijk Juli 1942, was hij al een min of meer verbitterd mail, die in de machinerie eigenlijk niet meer meedeed. Ik heb dus met hem over deze zaken gesproken in een zeer algemene zin. Ik trachtte wel van hem iets te weten te komen over de historie, maar ik ben nooit verder gekomen dan tegenover mij te hebben iemand, die natuurlijk wel iets wist van het a-b-c van dit werk, maar die ik bepaald toch niet meer creatief vond. Met zijn eventueel a-b-c in the pocket wist hij niet, wat toen aan woorden en zinnen moest worden opgebouwd.

74915. De **Voorzitter**: Nadat in 1944 de heer *de Bruyne* van het S.O.E.-werk ontheven was, heeft de heer *van Oorschot* toch heil B.B.O. niet zonder succes geleid.

A. Dat weet ik niet. Mijn aanraking met hem is zeer oppervlakkig, ik kon met hem praten over bepaalde dingen, maar ik heb in die aanraking persoonlijk niet gezegd: dat is zonder meer de aangewezen man, die moet men voor dat werk nemen

74916. De **Voorzitter**: Hebt u bij uw eigen plan, dat u ontworpen hebt voor een gecentraliseerde geheime dienst, ook overwogen deskundigen aan te trekken?

A. Deskundigen aan te trekken en op te leiden.

De **Voorzitter**: Aantrekken is eenvoudiger dan opleiden.

A. Als men ze heeft!

74917. De **Voorzitter**: Hebt u ze niet ontdekt?

A. Er zijn bepaalde namen genoemd. Ik weet niet precies meer wie ik ge-, „earmarked” heb in het organisatie-schema.

74918. De **Voorzitter**: U hebt besprekingen meegemaakt met de Minister-President, waar ook de dienst van kolonel *de Bruyne* aan de orde kwam. U weet, dat die dienst werd geleid door de heer *de Bruyne*. Er waren verder werkzaam kapitein *Lieftinck* en de heer *Schilp*. Dat waren marinemensen met geen speciale deskundigheid op dit gebied. Kolonel *de Bruyne* beklagt zich, dat hij op het gebied van de communicatie bij de Engelsen geen voet aan de grond kreeg. Het meest voor de hand liggend is, als men met de Engelsen daarover moest gaan praten, dat men zich eerst een paar geheime deskundigen op dit gebied assumeert; dan kan men met deskundigheid met de Engelsen gaan praten en heeft men misschien kans, dat men wat bereikt; anders niet. Het zou voor de hand liggend zijn geweest, als zulke deskundigen waren aangetrokken. Dat is niet gebeurd. Daarom vraag ik: had u in uw plan daarin wel voorzien? Ik bedoel dus deskundigen op het gebied van code en op het gebied van de verbindingsproblemen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Op het gebied ook van de radiotelegrafie!

A. U moet mij op het ogenblik niet precies vastleggen op bijzonderheden van die organisatie. Ik heb een vrij uitgebreid rapport gemaakt met een schema.

74919. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn daarin ook namen genoemd?

A. Ja, naar ik meen ook voor de afdelingen.

74920. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zijn die mensen allemaal vervallen met het rapport en met u?

A. De vraag is erg algemeen gesteld. U moet begrijpen, nadat die organisatie vervallen was, dat dat niet meer tot zijn recht is gekomen. Majoor *Broekman* is daarna gekomen.

74921. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar *Broekman* stond niet in uw rapport als de man, die werd aangemerkt.

A. Dat weet ik niet meer.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dan moeten wij zien, dat wij dat rapport boven water krijgen.

A. Dit gaat mij te ver terug om een scherp antwoord te geven. Die brieven van mij aan de Minister-President hielden in argumentatie en een schema, maar dit was zeker nog geen uitgewerkt schema. Eerst moesten wij de kern voor elkaar krijgen. Het is nimmer de bedoeling geweest om zelf een volledige intelligente-organisatie op te bouwen, omdat wij noch de mensen, noch de middelen hadden; gebrek aan deskundigen, afgezien van het feit, dat wij sommige communicatie-experts hadden. In ieder geval zou de eigenlijke uitvoering een taak zijn, ten aanzien waarvan ik mij nooit heb voorgesteld, dat wij deze zelf zouden doen. Dat kon alleen gebeuren door de Engelsen.

74922. De **Voorzitter**: Ik geloof toch, dat dit niet helemaal juist is. Per saldo is de verhouding van de Nederlandse dienst tegenover de Engelse dienst in de latere jaren esn andere en een betere geworden. In de eerste periode was dat anders. De Engelse dienst beheerde dergelijke dingen allemaal zelf en de Nederlandse dienst had daarin niets te zeggen. Het heeft geruime tijd geduurd, voordat een betere toestand bereikt was. Dit werd bij de Nederlandse dienst als een tekort gevoeld en dan herhaal ik wat ik zo juist zeide: als men dan wil betogen, dat men ook op het gebied van de verbindingsdienst iets kan doen en dat een betere samenwerking tussen beide diensten noodzakelijk is, slaagt men alleen, als men dat betoog doet steunen op deskundigheid. Als een volmaakt ondeskundige dat betoogt, lacht men er om. In die omstandigheden is het noodzakelijk, ai weet men dat men de verbindingen zelf niet kan onderhouden, dat men zich die deskundigen assumeert. Nu hebben wij daarvan in Londen geen spoor ontdekt. Integendeel, velen beweren, dat die deskundigen er niet waren. Het is vervelend, maar wij hebben hen nu, 8 jaar na dato, toch gevonden.

A. Deskundigen, die in Londen zaten'?

De **Voorzitter**: En in Amerika.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En in Australië.

74923. De **Voorzitter**: In ieder geval deskundigen, die bereikbaar waren. Er waren tenslotte bij de marine goede verbindingsofficieren en er waren code-experts. Ik vind het onbegrijpelijk, dat men aan een dergelijke dienst ging beginnen, terwijl men, zoals een van de functionarissen heeft verteld, eigenlijk niet wist wat het begrip „security-check” inhield.

A. U hebt dus het oog op een periode, waarin eigenlijk niets liep, een soort vacuumperiode, waarin er niets gebeurde en de Engelsen eigenlijk ook niets deden. Toen werd de behoefte gevoeld aan het maken van een soort organisatie, die greep over alle mogelijkheden die wij hadden. U noemt als een van de mogelijkheden de marine. Ik noem daarnaast het leger, civiele personen, koopvaardijmensen en mensen van Buitenlandse Zaken. Een van de clou's van deze organisatie, die gevormd moest worden, is geweest, dat de persoon, die aan het hoofd zou komen, zodanige bevoegdheden zou krijgen, dat hij in zijn taak niet geremd zou zijn of worden door alle mogelijke andere diensten, autoriteiten of bevoegdheden, zowel ten aanzien van het aantrekken van personen als ten opzichte van het voorschrijven van maatregelen, met inachtneming van bepaalde security-maatregelen, op het gebied van de behandeling van codes, enz. Er is, zij het niet als onderdeel van het rapport, maar in een later stadium, nog eens opgemaakt een memorandum, waarin is gezegd: degene, die het hoofd zal worden, moet een reeks bevoegdheden hebben b.v. om buiten de Minister van Buitenlandse Zaken om aan de buitenlandse dienst voorschriften te geven, voor zover deze met deze zaak te maken heeft, omtrent het inschakelen van personen voor dit werk, zonder dat zij genoodzaakt zijn aan hun rechtstreekse chefs inlichtingen te geven, en hij moet voorts de bevoegdheid hebben allerlei andere maatregelen te treffen, die het mogelijk maken over het gehele personenreservoir, dat de Regering heeft, te beschikken.

Daarom was ook een belangrijk punt uit deze voorstellen, dat dit niet alleen betrekking had op de inlichtingendienst in de Hollandse sfeer, maar ook op de inlichtingendienst in de Pacific, zodat men in Londen een knooppunt kreeg, dat aan de touwtjes kon trekken zowel in Australië als in de Europese sfeer. De moeilijkheid was, dat er geen samenhang bestond tussen alle Nederlandse nederzettingen, die over de gehele wereld verspreid waren. In iedere nederzetting was er een gezaghebbende autoriteit met een eigen organisatie, zodat men nooit iemand kon wegtrekken, die men elders dringend

nodig had. Hoe nu de uitwerking van een dergelijk geval zou zijn geworden, zou overgelaten zijn aan degenen, die met de organisatie zouden zijn belast. Dit heeft in de initiële voorstellen niet gestaan. Er moest worden begonnen met een figuur, die de nodige bevoegdheden had.

74924. De **Voorzitter**: Een ambtelijke figuur, waarschijnlijk ressorterende onder de Minister-President, want anders kan ik het mij niet voorstellen.

A. Ja, zelfs met de bevoegdheid, bepaalde dingen aan de Minister-president te onthouden, die hij nodig vond te doen. Het moest dus een zeer onafhankelijke positie zijn, alleen disciplinair onder de Minister-President staande.

74925. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat dit een plan was, dat ook weerstanden kon oproepen.

A. Dit heeft het ook gedaan, maar ik meen, dat de Ministerraad het tenslotte toch heeft aanvaard. Ik heb gezegd: als men de bevoegdheden niet op deze wijze stelt, dan kan men rustig die organisatie afschrijven, want dan brengen wij het niet tot stand.

74926. De **Voorzitter**: Wij zullen nog eens een poging doen om uw rapport in handen te krijgen. Het zal zich toch moeten bevinden in het archief van het Departement voor Algemene Oorlogvoering?

A. Ja.

74927. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Waren er meerdere exemplaren van?

A. Dit weet ik niet. Ik heb er zelf geen van. Het is met een brief van mij naar de Minister-President gegaan. In ieder geval zullen er nooit meer dan twee exemplaren van hebben bestaan.

74928. De **Voorzitter**: Heb ik goed begrepen, dat u zoëven zei, dat in dat rapport als naam van het toekomstige hoofd van deze dienst een andere werd genoemd dan de uwe?

A. Zeer bepaald. Ik heb een organisatie gemaakt, maar opzettelijk los van mijn persoon. Ik zou daarin helemaal geen rol hebben willen spelen. De Ministers, die toen met de heer *Gerbrandy* bij mij zijn geweest, hebben mij, zij het onder bepaalde voorwaarden mijnerzijds, overreed, me daarvoor beschikbaar te willen stellen; ik heb zeer duidelijk gesteld, dat ik dit met sterke tegenzin zou doen.

74929. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie was de persoon, die u heeft genoemd?

A. Generaal *van Tricht*.

74930. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werden er ook meer namen in genoemd?

A. Ik geloof het wel.

74931. De **Voorzitter**: Is er nog iets, dat u zoudt willen toevoegen aan hetgeen u heeft medegedeeld?

A. Neen, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

C. J. WARNERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

DUISTERWINKEE, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JOHANNES THEODORUS FURSTNER,

oud 63 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Raad van State, oud-Minister van Marine, luitenant-admiraal b.d.

74932. De **Voorzitter**: Op 30 Juli 1948 en 3 Mei 1949 bent u door onze commissie reeds over punt *f* van het Enquêtebesluit gehoord. De eerste maal hebt u de eed als getuige afgelegd en ook ditmaal worden uw antwoorden geacht te zijn gegeven onder het verband van de op 30 Juli 1948 door u afgelegde eed.

In Juli 1940 is te Londen een Nederlandse dienst opgericht, die de tegenspeler was van de Engelse intelligence dienst, S.I.S. Op het gebied van het inlichtingenwerk was er dus al betrekkelijk spoedig een Nederlandse dienst tegenover de Engelse. Daarnaast is in de zomer van 1940 aan Engelse zijde de dienst S.O.E. opgericht, die een geheel andere taak had, nl. het tot stand brengen van verbindingen met de verzetsorganisaties in de bezette gebieden, het stimuleren van deze organisaties en het plegen van sabotage. Het heeft geruime tijd geduurd, voordat er aan Nederlandse zijde een daarmee corresponderende dienst tegenover stond. Dit is eerst omstreeks Mei—Juni 1942 tot stand gekomen, toen de heer *de Bruyne* als hoofd van het B.V.T. zijn besprekingen met de heren van S.O.E. had beëindigd en was gekomen tot een bepaalde vorm van samenwerking. Vóór die tijd bestond er dus op het terrein van de S.O.E.-werkzaamheden geen Nederlandse dienst, die met de Engelse correspondeerde.

A. Had de heer *Derksema* er niets mede te maken?

De **Voorzitter**: Neen, deze behoorde tot de Centrale Inlichtingen-dienst, die dienst, die correspondeerde met S.I.S. De C.I.D. heeft van 5 Februari 1942 tot eind Mei 1942 ook onder kolonel *de Bruyne* geressorteed. In feite was dit echter een personele unie; in December 1941 was de heer *de Bruyne* al hoofd van het B.V.T. geworden en als opvolger van de heer *Derksema* kreeg hij er gedurende die maanden het leiderschap van de C.I.D. bij.

A. Onder het motto, dat er meer militaire belangen e.d. aan waren verbonden.

74933. De **Voorzitter**: Daarna heeft de heer *de Bruyne* weer onthefing van deze laatste functie gevraagd naar aanleiding van de moeilijkheden, die hij met kolonel *Rabagliatti* had gekregen.

De allereerste tijd was er, zoals gezegd, van de zijde van S.O.E. nagenoeg geen contact met de Nederlanders. Aan het hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. stond toen de heer *Larning*, die u waarschijnlijk wel bekend zal zijn.

A. Ik heb de heer *Larning* éénmaal meegemaakt; hij was de man, die hier aan de ambassade verbonden was geweest.

74934. De **Voorzitter**: Bij welke gelegenheid hebt u hem ontmoet?

A. Hij is mij eens iets komen vragen in verband met een poging van hem en zijn neef om naar Ameland of Terschelling te gaan. Ik vond het een nogal fantastisch plan en ben er verder niet op ingegaan. De heer *Laming* maakte toen op mij geen rustige, bezadigde indruk.

74935. De **Voorzitter**: Wij hebben geconstateerd, dat in de eerste periode de Nederlandse sectie van de dienst van S.O.E., aan het hoofd waarvan de heer *Laming* stond, weleens agenten heeft gekregen via de heren *Dijxhoorn*, *Kruls* en *Post Uiterweer*, en in dit verband is gezegd, dat er ook weleens enigen van de zijde van marine waren gekomen. Er wordt gewag gemaakt van bemiddeling van de heer *Boreel* en ik meen zelfs van u. Hebt u daar weleens iets aan gedaan? Heeft men de marine weleens om iemand gevraagd?

A. Men zal dat weleens hebben gevraagd, maar ik vrees, dat ik er niet erg aan zal hebben meegewerkt. Toen, in de allereerste periode, leek het mij jammer van de mensen en speciaal nadat *van Hamel* ging en niet terugkwam.

De **Voorzitter**: *Van Hamel* is uitgezonden door C.I.D.-S.I.S.

A. Ik heb het heel jammer gevonden, want het kwam neer op het opofferen van mensen, die men eigenlijk niet kon missen voor de oorlogvoering.

74936. De **Voorzitter**: Ik bedoelde meer speciaal agenten voor de de S.O.E.-organisatie. Een agent van S.I.S., die van de koopvaardij is gekomen en bij wiens recrutering de marine toch op een of andere manier was betrokken. Is *van der Reyden* een telegrafist? Is u daar iets van bekend?

A. De naam herinner ik mij niet meer. Het afschuwelijke van deze geschiedenis is, dat de heren van de Engelse Secret Service achter je rug om werkten. Zoals u het zegt, zou het natuurlijk volkomen mis zijn, als iemand door *Boreel*, die mijn chef staf was, beschikbaar zou zijn gesteld.

74937. De **Voorzitter**: Ik zeg niet positief, dat de heer *Boreel* dit heeft gedaan; hier is alleen bij wijze van voorbeeld zijn naam genoemd. Van de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* is het inderdaad juist gebleken te zijn.

Ongeveer September 1941 hebben zich moeilijkheden voorgedaan met een drietal agenten, die uit de Nederlandse sfeer afkomstig waren en die werden opgeleid door S.O.E. om te worden uitgezonden. Op een gegeven moment hebben zij bezwaar gemaakt tegen de voortzetting van hun opleiding, omdat zij meenden, dat in Engeland niet alle veiligheidsmaatregelen in acht werden genomen. Hierover is het een en ander te doen geweest en men heeft ons medegedeeld, dat er ook van uw kant bezwaar tegen zou zijn gemaakt met het gevolg, dat de heer *Laming* heeft moeten aftreden als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. De agenten waren mr. *Ter Haar*, de heer *de Bruyne* en de heer *Hazewinkel*.

A. De namen zeggen mij niets en ik wist helemaal niet, dat de heer *Laming* op deze wijze was verdwenen. Mijn algemene instelling was tegen deze, naar mijn gevoelen, haastige en niet goed door-dachte actie in bezet Nederland in een periode, dat er militair bekeken nog lang niets te verwachten was. Ik herinner mij nog, dat ik eens heb gezegd, dat wij niet voor een „experimental raid“ in aanmerking wensten te komen. In 1943 is inderdaad zo'n „experimental raid“ op Dieppe gehouden met een enorm verlies aan mensen. levens en met een volgens de heren groot succes, maar zonder enig naspeurbare strategische waarde, misschien alleen dan uit tactisch oogpunt om te leren hoe men het niet moest doen. Dit was echter een van de dingen, die ik van de Engelsen niet apprecieerde.

74938. De **Voorzitter**: Van dit conflict, dat er blijkbaar is geweest tussen drie Nederlandse agenten, die in opleiding waren bij S.O.E. en de chef van de Nederlandse sectie van S.O.E. de heer *Laming*, dat nogal hoog gelopen schijnt te zijn, herinnert u zich dus niets?

A. Neen, dat zal geheim gehouden zijn.

74939. De **Voorzitter**: Een ander punt, waarover wij reeds enige malen met u hebben gesproken, is het zogenaamde „gentleman's agreement" tussen *Kabagliatti* en de heer *van 't Sant*, dat heel moeilijk is thuis te brengen. Een van de lezingen van het geval, waarbij uw naam genoemd is, is de volgende. Toen kolonel *de Bruyne* in Mei 1442 zijn ontslag indiende als hoofd van de C.I.D. ten gevolge van het feit, dat hij niet verder met kolonel *Rabagliatti* kon samenwerken, hebt u 20 Mei 1942 een brief geschreven, waarbij u de nodige stappen deed dit ontslag te bevorderen en waarbij a enige suggesties deed met betrekking tot de verdere gang van zaken bij de C.I.D. Deze suggesties kwamen hierop neer, dat het bureau-Derksema, de veiligheidsdienst van de C.I.D., weer onder leiding van de heer *van 't Sant* en onder Justitie zou komrn, terwijl het militaire gedeelte, dus het verzamelen van inlichtingen uit Nederland, zou moeten komen onder het B.V.T.

A. Heb ik geschreven, dat de veiligheidsdienst onder leiding van de heer *van 't Sant* moest komen? U weet, dat daarover juist de grote moeilijkheden waren.

74940. De **Voorzitter**: Ik heb hier een samenvatting van de brief van 20 Mei 1942, die luidt als volgt:

„Minister *Furstner* heeft in een brief van 20 Mei 1942 aan de Minister van Justitie voorgesteld, dat het politieële gedeelte van de bestaande inlichtingendienst zou worden ondergebracht bij diens departement; de heer *van 't Sant* zou, onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie, met de leiding daarvan belast worden. Deze politieële inlichtingendienst zou een zuiver politieële taak hebben; daaronder zou het bureau *Derksema* (security-afdeling) ressorteren. Het inwinnen en verzamelen van militaire gegevens, alsmede die van politieke aard, welke voor militaire doeleinden van nut zouden kunnen worden, behoort, aldus de heer *Furstner*, uitsluitend tot de taak van de sectie inlichtingen van het Bureau Voorbereiding Terugkeer. Gegevens van militair belang, welke het bureau van de heer *van 't Sant* zouden bereiken, moeten door deze doorgegeven worden aan de sectie inlichtingen aan genoemd Bureau Voorbereiding Terugkeer. Het uitzenden van verbindingspersonen naar Nederland voor militaire doeleinden behoort eveneens uitsluitend tot de taak van de sectie inlichtingen van laatstgenoemd bureau."

Uit andere verklaringen blijkt ook wel, dat er korte tijd sprake van is geweest, dat de heer *van 't Sant* weer de leiding van een deel van de inlichtingendienst zou krijgen. Uit deze brief en ook uit andere gegevens blijkt dus, dat men in die tijd aan de heer *van 't Sant* heeft gedacht.

Een van de lezingen, die wij over het gentleman's agreement hebben gekregen, is nu deze, dat er in Juni 1942, nadat de heer *de Bruyne* weg was, de C.I.D. geen chef had en de heer *Rabagliafti* nog aan het hoofd van de Dutch section van S.I.S. stond, enige vergaderingen in Brown's Hotel zouden zijn geweest over de organisatie van de inlichtingendienst, waarbij aanwezig zouden zijn geweest de heren *Gerbrandy*, *Furstner*, *de Bruyne*, *van 't Sant* en *Rabagliatti*. In de laatste vergadering zou de heer *Gerbrandy* een stuk hebben voorgelezen, dat zakelijk dezelfde inhoud als het z.g. gentleman's agreement had. Dit is een lezing, die wij hebben gekregen, maar niet hebben kunnen verifiëren. Daar u volgens deze lezing bij een of meer van deze besprekingen in Brown's Hotel zou zijn geweest, zou het dus mogelijk zijn, dat u zich herinnert, dat de heer *Gerbrandy* dit heeft voorgelezen.

A. Ik moet even rustig denken.

74941. De **Voorzitter**: Na het aftreden van de heer *de Bruyne* zouden er besprekingen zijn geweest, waarbij men heeft gedacht aan het herstellen tot op zekere hoogte van de oude situatie, waarbij kolonel *Rabagliatti* hoofd van de Nederlandse sectie van S.I.S. was en de heer *van 't Sant* hoofd van de Nederlandse dienst.

A. Hebt u de datum kunnen verifiëren van het gesprek van de heer *Gerbrandy* met kolonel *Rabagliatti* over het weghouden van *Dogger*?

74942. De **Voorzitter**: Dat is vóór die tijd gebeurd.

A. Juist, maar wanneer? Want na die tijd was ik eigenlijk niet „on speaking terms" met de heer *Rabagliatti*.

De **Voorzitter**: Dat moet in ieder geval vóór 20 Mei, vóór het aftreden van de heer *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. geweest zijn.

De conferentie in Brown's Hotel, waarover het hier gaat, zou in Juni 1942 hebben plaats gevonden.

A. Het lijkt mij onwaarschijnlijk, maar ik zou het niet graag willen ontkennen waar het zo lang geleden is.

74943. De **Voorzitter**: Er waren natuurlijk grote moeilijkheden, waarvoor een oplossing moest worden gevonden. U hebt in de brief van 20 Mei 1942 gesuggereerd de heer *van 't Sant* hoofd van de veiligheidsdienst te maken en ik zou mij daarom kunnen voorstellen, dat u deze vergadering wel hebt willen bijwonen om te helpen de zaak in het gareel te krijgen.

A. Het lijkt mij onwaarschijnlijk; dat is het enige, dat ik er van zeggen kan. Ik moest niets hebben van *Rabagliatti*; ik vond hem een glibberige man om mee te praten en toen gelukt was de heer *de Bruyne* van hem af te trekken en met een andere Engelse instantie te doen werken, was mijn taak afgelopen als arbiter in deze moeilijkheden. In ieder geval weet ik zeker niet, of dit gentleman's agreement hiervan afkomstig zou zijn.

74944. De **Voorzitter**: De hoofdzaak, waarnaar ik u wil vragen, is uw positie als Minister van Marine ten opzichte van deze zaken tot 1 Juli 1942. Dit is ons niet duidelijk geworden. De situatie was zo, dat de heer *de Bruyne* in December 1941 uit Indië is gekomen om hoofd van het B.V.T. te worden — toen was er nog geen sprake van zijn leiderschap van de inlichtingendienst van de C.I.D. —, en als zodanig kwam hij te ressorteren onder de Minister van Marine.

A. Ja.

74945. De **Voorzitter**: Op 5 Februari 1942 is de personele unie met de C.I.D. tot stand gekomen en toen is de C.I.D., die samenwerkte met S.I.S., er gedurende drie à vier maanden bijgekomen en viel als zodanig eveneens onder Marine.

A. De Minister van Marine was toen tijdelijk ook Minister van Oorlog a.i.

74946. De **Voorzitter**: Ja. Eind Mei is de C.I.D. er weer van gescheiden. Op 1 Juli 1942 is het B.V.T. omgezet in het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.). Het B.V.T. had een meer algemene taak, die ook omvatte de vraagstukken van niet militaire aard, betrekking hebbende op de terugkeer.

Inmiddels was in Mei 1942 het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk tot stand gekomen en de niet-militaire aangelegenheden van het B.V.T. zijn daarbij terecht gekomen. De militaire voorbereiding van de terugkeer is gekomen bij het op 1 Juli 1942 tot stand gekomen bureau M.V.T. Dit bureau behoorde tot het Ministerie van Oorlog, waardoor de heer *de Bruyne* onder de Minister van Oorlog kwam te ressorteren. Uit dit alles volgt, dat van December 1941 tot Juli 1942 het B.V.T. heeft geressorteed onder de Minister van Marine.

A. Ja, met dien verstande, dat de Minister-President de leiding had 'en ook de besprekingen voerde met lord *Selborne*, de chef van *Gubbins*, over allerlei plannen, zodat de feitelijke leiding berustte bij de Minister-President.

74947. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat de Minister-President, de heer *Gerbrandy*, hierover een andere lezing geeft.

A. Die wil ik graag horen.

De **Voorzitter**: De heer *Gerbrandy* zegt: „De dienst van kolonel *de Bruyne*, de M.I.D., stond in vele opzichten — ik zeg niet, dat ik er niets van wist, maar ik had ook andere dingen te doen — buiten mijn sfeer. Nu kan ik mij niet voorstellen, dat dit probleem" — het vraagstuk van de samenwerking met de Engelsen en hoe de Nederlandse dienst technisch zo goed mogelijk kon worden uitgerust — „ook niet door de heer *Warners*, die gedegen op de zaak inging, besproken zou zijn, want meer dan eens kwam ter sprake de kwestie: Hoe ligt de verhouding met de Engelsen?"

Voorts zegt de heer *Gerbrandy*, dat de heren *Lovink* en *Warners* het hem zo hebben gerapporteerd, dat zij meenden, dat het met de heer *de Bruyne* wel goed zou gaan. In ieder geval zegt de heer *Gerbrandy*, dat hij hiermede geen directe bemoeienis had. Voorts zegt hij nog:

„In 1940 en 1941 lagen de stukken zó — dat was nog een beginperiode — dat dat" — de samenwerking met de Engelsen — „moeilijk

te bereiken was. In die toestand heeft ook de heer *de Bruyne* de zaak overgenomen. Dan houdt mijn kennis van de zaak, als ik het zo mag zeggen, op."

De heer *Gerbrandy* gaat dus uit van de gedachtengang, dat, zodra de heer *de Bruyne* was opgetreden en onder een eigen Minister kwam te staan, hij er als Minister-President niet direct meer mee had te maken. Ten opzichte van de latere tijd heeft de heer *Gerbrandy* nog het volgende verklaard:

"In de latere tijd had men nl. twee diensten onder de Minister van Oorlog" — het B.I. en de dienst van kolonel *de Bruyne*, later het B.B.O., beide onder de Minister van Oorlog — „De problemen, die betrekking hadden op de inlichtingendienst, werden nimmer in de Ministerraad behandeld, ook niet in de commissie van algemene oorlogvoering, dat gebeurde persoonlijk ministerieel, ter afsnijding van misverstanden. De problemen van de geheime dienst waren voor verantwoordelijkheid van de betrokken Ministers."

Wel wenste de heer *Gerbrandy*, als Minister-President, de gelegenheid te hebben — omdat hij de gegevens nodig had —, zonder dat zijn collega's er hem kwaad om aankeken, zich te kunnen wenden tot de heren van de geheime dienst om gegevens te ontvangen.

Hij schetst de situatie dus zó, dat de verschillende geheime diensten direct onder een bepaalde Minister stonden. Als Minister-President had hij er geen directe bemoeienis mee, maar hij had bedongen, dat hij regelrecht entrée had, wanneer hij inlichtingen wenste te hebben.

Ten opzichte van de periode, waarin het B.V.T. onder u ressorteerde, zegt u echter, dat de heer *Gerbrandy* de baas was.

A. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik mij indertijd zo weinig met deze zaak heb bemoeid, dat ik er ook haast geen aantekeningen over heb. Ik heb hier echter wel één ding, dat misschien wel nuttig kan zijn. Het is het „Plan for Holland", waarover beschouwingen zijn gegeven door kolonel *de Bruyne*, gedateerd 27 April 1942.

De Voorzitter: Die hebben wij ook.

A. Onder c staat, „dat de Minister van het Departement, waaronder hij, *Gubbins*, ressorteert, een der volgende dagen onze Minister-President uitgebreid zal inlichten over de bestaande plannen". Dat is de oorsprong van het gehele Plan for Holland. Ik heb hierbij toen als aantekening geschreven: „Vrijdag 8 Mei, lord *Selborne*". Het werd dus door lord *Selborne* met de Minister-President behandeld. Dit was de grond, waarop werd gestaan, bij wijze van spreken. Het zou ook heel vreemd zijn, als het anders was geweest, want ik sprak mensen als lord *Selborne* en lord *Cranborne* nooit. De Minister-President was degene, die hierover ging en niet alleen zijn inlichtingen kreeg, maar ook blijkbaar hielp eventuele plannen vast te stellen met de leden van het Britse War Cabinet.

74948. **De Voorzitter:** Doorzichtig is deze toestand niet. Het zou normaal zijn, dat de Minister, onder wie een bepaalde functionaris ressorteert, de eerstaangewezen verantwoordelijke bewindsman is, met wie deze zijn zaken behandelt.

A. Dat ben ik met u eens als de situatie normaal zou zijn geweest. De situatie was toen echter zo, dat het B.V.T., een instantie, die de grote belangstelling had van de Minister-President, onder het Departement van Marine is gesteld, uitsluitend omdat kolonel *de Bruyne* bij de mariniers was en daar te boek liep. Men wilde, dat er zo weinig mogelijk van naar buiten kwam en het beste zou dus zijn, dat kolonel *de Bruyne* bij het Departement van Marine bleef, terwijl hij deze zaken deed. Ik heb echter begrepen, dat de heer *de Bruyne* als kind aan huis was bij de Minister-President in Brown's Hotel om over allerlei zaken te spreken. Wat zegt kolonel *de Bruyne* hiervan?

74949. **De Voorzitter:** Het is merkwaardig, dat u in verband met het Plan-Holland, waarover u het zoëven had, bij een vorig verhoor hebt gezegd, dat u weliswaar van de heer *de Bruyne* een rapport of een opstelletje ter inzage hebt gekregen, naar u meent van *Dogger*, maar dat de opdracht van de heer *Jambroes*, die in het kader van het Plan-Holland is uitgezonden en tot taak had het Plan-Holland voor te bereiden, niet met u is besproken.

De heer *Gerbrandy* zegt, dat hij er niet direct antwoord op durft te geven, of dit plan een onderwerp van bespreking met de Nederlandse Ministers heeft uitgemaakt. De naam van het Plan-Holland kent hij wel en ook heeft hij de heer *Jambroes* gezien, vóórdat deze wegging.

Dit is echter meer negatief dan positief. Het is in ieder geval heel wat anders dan u mededeelt en hetgeen u meent te kunnen doen steunen op punt c in de beschouwingen van kolonel *de Bruyne* van

27 April 1942, waar staat „dat de Minister van het Departement, waaronder hij, *Gubbins*, ressorteert een der volgende dagen onze Minister-President uitgebreid zou inlichten over de bestaande plannen".

U hebt de datum genoteerd, waarop die bespreking zou plaats vinden. Bent u ook bij die bespreking geweest?

A. Ik geloof het niet.

74950. **De Voorzitter:** Nu doet zich de merkwaardige figuur voor, dat u, ten opzichte van een periode, die niet zonder belang is, zegt, dat u de zaken doorzond naar de Minister-President, terwijl deze zegt, dat hij er weleens wat van heeft gehoord, maar er verder ook niet veel van weet. Het belangrijke is echter, dat in die periode de inleidende besprekingen tussen kolonel *de Bruyne* en de heren van S.O.E. hebben plaats gehad, waarbij men is gekomen tot een vorm van samenwerking tussen S.O.E. en het bureau van de heer *de Bruyne*. Deze samenwerking is tenslotte tot uitvoering gekomen in de vorm van het Plan-Holland, dat omstreeks Mei 1942 zijn beslag heeft gekregen en als gevolg waarvan in Juni 1942 de eerste twee agenten, *Jambroes* en *Bukkens*, zijn uitgezonden en daarna nog vele anderen. In het kader van die zelfde besprekingen zijn er brieven van kolonel *de Bruyne*, waarin deze mededeelt, dat hij zulke besprekingen met de Engelsen heeft gehad, maar dat hem daarbij één ding steeds niet bevalt, namelijk, dat de Engelsen op het standpunt stonden, dat de verbindings- en transportdienst geheel in hun handen moest blijven. De heer *de Bruyne* rapporteert dit zeer duidelijk in de brieven, die hij hierover schrijft.

A. Aan wie?

De Voorzitter: Ik heb hier een brief, gedateerd 4 Februari 1942, waarin hij verslag doet van de eerste bespreking, die hij heeft gehad en die is gericht aan de voorzitter der Ministeriële Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland door tussenkomen van Zijne Excellentie de Minister van Marine.

A. Hij beschouwde als de man, die het aanging, de voorzitter der Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer, en dat was de Minister-President.

74951. **De Voorzitter:** Dat is toch eigenaardig. Ik kan mij voorstellen, dat meer Ministers zich bezighielden met de uiteindelijke beslissingen, die moesten worden genomen, maar ook in dit systeem blijft toch de Minister, waaronder de ambtenaar ressorteert, degene, die in de eerste plaats deze zaken met hem moet behandelen en daarna met zijn collega's-Ministers de zaak verder bespreekt.

A. Dat was hier niet het geval.

74952. **De Voorzitter:** Het is natuurlijk mogelijk, dat dit niet het geval was. Maar het is een situatie, die onze aandacht trekt, omdat zij zo volmaakt afwijkt van de normale.

A. Dat kan ik mij heel goed voorstellen. U moet het echter zo zien, dat deze zaak, vooral in oorlogstijd de meest geheime zaak, naar mijn gevoel, per slot van rekening eigenlijk door één persoon, de Minister-President, werd beslist. Ik weet helemaal niet in hoeverre kolonel *de Bruyne* alles rapporteerde of ook weleens iets op zijn eigen houtje deed — dit lag ook in de aard van de zeer geheime zaak —, maar het geval lag zeker niet zó, dat het ook met de Ministers onderling moest worden besproken.

74953. **De Voorzitter:** Niet met alle Ministers, dat is duidelijk.

A. Neen, maar ook niet met de Commissie Terugkeer.

74954. **De Voorzitter:** Had u zitting in de Commissie Terugkeer?

A. Ja.

74955. **De Voorzitter:** Dus de brief, die was gericht aan de voorzitter van de Commissie Terugkeer, heeft geen punt van behandeling in deze commissie uitgemaakt?

A. Voor zover ik weet, niet. Ik geloof niet, dat ik ooit in de Commissie Terugkeer hierover heb horen spreken. Het werd te geheim gevonden.

74956. De **Voorzitter**: In het eerste halfjaar van 1942 zijn twee belangrijke zaken aan de orde geweest. De ene is het overleg van de heer *de Bruyne* met de officieren van S.O.E. om tot samenwerking te komen, waarbij het hoofdpunt van de moeilijkheden was, dat de heer *de Bruyne* het niet redelijk vond, dat de Engelsen de verbinding- en transportdienst geheel in handen hielden en de andere is, dat, toen men het blijkbaar over het beginsel eens was geworden, een concreet plan, namelijk het Plan-Holland is besproken en voorbereid en zelfs zijn beslag heeft gekregen, dat voor de verdere ontwikkeling van zaken van groot belang is geweest. Dit zijn dus twee essentiële zaken, die in het eerste halfjaar van 1942 aan de orde zijn geweest. Twee Ministers hebben wij hiernaar gevraagd, in de eerste plaats u, hierbij uitgaande van de normale gedachtingang, dat, aangezien de heer *de Bruyne* ressorteerde onder de Minister van Marine, deze in de eerste plaats de man moest zijn, met wie hij deze zaken had besproken. In de tweede plaats de Minister-President, omdat u reeds bij een vorige gelegenheid hebt gezegd, dat deze zaken door de heer *de Bruyne* met de Minister-President werden behandeld. Deze zegt echter, dat hij er weleens wat van heeft gezien, maar er verder niet veel van weet. U begrijpt natuurlijk, dat dit een hoogst onbevredigende toestand is.

A. Inderdaad, maar zo was het in het begin. In het eerste halfjaar 1942 was de situatie zo, dat ik zeer in beslag was genomen, door hetgeen de Admiralty deed en de reorganisatie der marine in Colombo en Australië; het bureau-de *Bruyne* was tenslotte slechts een „side-track". In de beschouwingen van de heer *de Bruyne* over het Plan for Holland van 27 April 1942 zie ik ook, dat hij weinig appreciatie heeft voor wat hij noemt, het War Cabinet. U hebt deze brief ook, dus u weet wat hij onder III zegt, nl.: „Verschillende mannen zijn overgekomen met opdrachten vanuit Nederland om het tot stand brengen van contact te bevorderen, doch het mislukte door de weifelende houding der Regering of misschien mede door het gemis van krachtige, zo mogelijk éénhoofdige leiding, welke zich bewust was dat straks de sluimerende krachten in Nederland weer in de strijd zullen moeten worden ingeschakeld". Ik heb dit aangestreept en in die tijd geannoteerd met „door de tegenwerking der Britse Intelligence Service". Al die maanden is er door de organisatie van *de Bruyne* nooit één man uitgezonden. Dit is niet gelukt, omdat er ruzie was over *Broekszan*, die de heer *de Bruyne* wilde uitzenden, maar wat de anderen niet wilden. Onder *d* zegt de heer *de Bruyne* voorts: „Er bestaat een vage ministeriële commissie tot voorbereiding terugkeer. Het is mogelijk, dat deze commissie moet worden beschouwd als een soort War Cabinet, doch dit was aan de praktische resultaten niet te merken". Dat is volkomen juist. Ik heb het gevoel, dat professor *Gerbrandy* in die tijd heeft aangestuurd op een soort War Cabinet, zoals dat ook in Engeland bestond. In het begin deed hij dit door eens per week een lunch te geven, waar de verschillende Ministers, die het meest met de oorlog hadden te maken, bij elkaar werden gehaald en waar allerlei zaken werden besproken. Naar mijn gevoel is dit opgehouden, o.a. naar aanleiding van de bezwaren, die werden gemaakt door de heer *van den Tempel*, dat er, zoals hij het uitdrukte, eerste- en tweede rangs Ministers zouden zijn. Toen is het blijven lopen en was eigenlijk heel veel en zeker de gehele zaak op het gebied van de uitzending en de inlichtingen in handen van de Minister-president, die de vinger op de pols wilde houden wat de toestand in Nederland betrof.

74957. De **Voorzitter**: Ik heb echter bemerkt, dat u op deze brieven toch aantekeningen maakte.

A. Inderdaad.

74958. De **Voorzitter**: Hoe parafeerde u die aantekeningen in die tijd?

A. Hoe bedoelt u dat? Het is een afschrift, dat mij werd gegeven.

74959. De **Voorzitter**: Ik vraag dit, omdat op de brief van 4 Februari 1942, waarin de heer *de Bruyne* rapporteert over zijn eerste bespreking met de S.O.E.-mensen en hij zijn bezwaren ontwikkelt over het feit, dat de Engelsen de communicatie en het transport geheel in handen wilden houden, kanttekeningen zijn aangebracht. Als wij die paraaf goed ontcijferen, staat er B.D.Z. (Bevelhebber der Zeestrijdkrachten). Kan dat?

A. Zo parafeerde ik nooit.

74960. De **Voorzitter**: Ik heb hier een fotocopy van de bewuste brief van 4 Februari 1942 van de heer *de Bruyne*. In de kantlijn staan aantekeningen, die wij niet alle hebben kunnen ontcijferen.

Het lijkt mij het beste, dat ik deze brief aan u voorleg, zodat u zelf kunt zien of uw paraaf er onder staat.

A. Er staat J. T. F.

74961. De **Voorzitter**: In deze brief maakt kolonel *de Bruyne* bezwaar tegen de voorstellen van de Engelsen, omdat zij de communicatie- en transportdienst in handen hielden, en brengt hij dit ter kennis van de Regering. Op die brief hebt u aantekeningen gemaakt.

A. Ja, blijkbaar toen de brief werd doorgegeven. Het slot van de brief is „of door mij — dat is *de Bruyne* — toch alle medewerking moet worden verleend, ingeval de Engelsen op hun standpunt blijven staan", en daarnaast staat „Nee, J. T. F."

74962. De **Voorzitter**: Uit deze brief blijkt heel duidelijk, dat de heer *de Bruyne* in het begin een afwijzende houding aannam. In zijn brief van 4 Mei 1942 aan generaal *Gubbins* betreffende het Plan-Holland, maakt hij ook nog bezwaren. Maar desondanks is in Juni 1942 de samenwerking tot stand gekomen op de basis, die ik zoëven heb vermeld, en is de uitzending volgens het Plan-Holland tot stand gekomen. Nu is de vraag, hoe is dit gebeurd? Ik kan niet aannemen, dat de verhoudingen te Londen zo gedesorganiseerd waren, dat kolonel *de Bruyne* op zijn eigen houtje heeft beslist dit te doen. Er moet toch iets zijn gebeurd en dat wordt op deze manier niet duidelijk, omdat de Ministers, die er voor in aanmerking komen, zeggen, dat zij het niet weten.

A. Het is zeker niet door mijn bemiddeling tot stand gekomen.

74963. De heer **Fens**: Is de toestand zo, dat, wanneer u of een andere Minister een opmerking bij een brief maakte, waarna de brief naar de Commissie Terugkeer, i.c. de Minister-President, werd doorgezonden, van deze of andere opmerkingen eigenlijk verder geen notitie werd genomen?

A. In zoverre, dat ik er niet van overtuigd ben, dat de Minister-President, nadat hij uit mijn aantekening kon opmaken, dat ik van oordeel was, dat het niet moest gebeuren, na een bespreking met lord *Selborne* of lord *Cranborne* of wie dan ook, op een gegeven moment niet overstag is gegaan.

74964. De heer **Fens**: Kan het niet zo zijn, dat de verhouding van kolonel *de Bruyne* ten opzichte van u niet helemaal duidelijk en zuiver was? U hebt zojuist gezegd, dat kolonel *de Bruyne* onder de Minister van Marine bleef ressorteren, omdat hij eenmaal marinier was. Was dit de enige verhouding, waarin hij tot u stond, zodat u dus eigenlijk alleen zijn administratieve chef was?

A. Ja.

74965. De heer **Fens**: Als hij u dus advies vroeg, was het dus een soort welwillendheid van u, dat u dit gaf, want hij behoefde u in verband met deze zaken niet om advies te vragen?

A. Ja, en naar mijn gevoel is hij ook ongetwijfeld herhaaldelijk rechtstreeks naar de Minister-president gegaan. Deze was de man, die per slot van rekening de zaak in handen had.

74966. De heer **Fens**: Men zou dus kunnen zeggen, dat de Minister van Marine in verband met deze zaken altijd gedekt was, omdat hij als zodanig met kolonel *de Bruyne* als hoofd van het B.V.T. niets had te maken?

A. Ja, alleen administratief.

De situatie was zo, dat ik er bij werd gehaald, als er moeilijkheden waren en er ruzie was met *Rabagliatti* e.d., zoals de heer *de Bruyne* zich ook later tot mij wendde om zijn verzoek tot ontslag te steunen. Hij vroeg zijn ontslag aan de Minister van Oorlog, die blijkbaar toen zijn rechtstreekse chef was, en hij zond een afschrift aan mij, met het verzoek dit te steunen, indien dit nodig mocht blijken.

74967. De heer **Fens**: Men moet het dus blijkbaar zo beschouwen, dat ieder stuk, dat door de heer *de Bruyne* aan de Commissie Terugkeer werd gezonden, via u ging, op zodanige wijze, dat het eigenlijk alleen een soort van postkantoor passeerde?

A. In zekere zin wel, maar met dien verstande, dat ik mijn oordeel gaf, als er b.v. marine-transportmiddelen, marine-radiodienst e.d. werden gesuggereerd.

74968. De heer **Fens**: Het stond u vrij al of niet opmerkingen bij zo'n brief te maken?

A. Ja.

74969. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Volgens ons inzicht heeft de dienst echter geressorteed onder de Minister van Marine.

A. Ja, administratief.

74970. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer men de heer *de Bruyne* hoort, zegt hij steeds: „De admiraal vermeende“, „de admiraal zei“ en „de admiraal deed“. Persoonlijk heb ik de indruk gekregen, dat de heer *de Bruyne* steeds op u terugvalt.

A. Die indruk heb ik helemaal niet.

74971. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Iemand moet toch de verantwoordelijkheid hebben gedragen. Ons Regeringsbestel is zo ingesteld, dat voor die dienst een Minister verantwoordelijk moet zijn.

A. Ten eerste is het natuurlijk de vraag, of dit Regeringsbestel in oorlogstijd doorgaat. In dit geval was echter de gehele zaak in handen van de Minister-President, omdat het zo geheim moest blijven en hij contact had met lord *Selborne* en de hoogste leiding in Engeland, waarvan hij ten opzichte van *Rabagliatti* en *Gubbins* gedaan moest krijgen, dat de zaak ging in de richting, zoals het voor Nederland gewenst was.

74972. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik kan mij voorstellen, dat de Minister-President weleens medewerkte om op dit hoge niveau zijn bemiddeling te verlenen, maar daarom kan de dienst toch wel onder u hebben geressorteed.

A. Administratief kan het natuurlijk.

74973. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Deze kwestie is zo moeilijk, omdat de heer *Gerbrandy* precies het tegengestelde zegt.

A. Het is toch een feit, dat de heer *Gerbrandy* de jongens, die werden uitgezonden, herhaaldelijk bij zich riep en zelf met hen heeft gepraat. Of ontkent hij dat? Zij kwamen heleniaal niet bij mij; alleen *van Hamel* is bij mij geweest om afscheid te nemen. Hebt u het naschrift van *Lauwers* in het boek van *Giskes* gelezen? Naar mijn gevoel is het, als het juist is, dat *Lauwers* en *Jordaan* hun code en security-check afgaven begrijpelijk, dat het mis moest lopen.

74974. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 19 Maart 1942 van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Marine betreffende zijn moeilijkheden met de C.I.D. Ook hierbij staan aantekeningen van de Minister van Marine en deze aantekeningen zijn toch niet uitsluitend van administratieve aard. Aan het slot van de brief zegt de heer *de Bruyne*, dat het nodig is, dat op korte termijn aan verschillende punten wordt voldaan. Bij die punten staan aantekeningen van de Minister van Marine, die als volgt luiden: „Dit uitwerken door chef C.I.D., deze kan personeel en geld ter beschikking krijgen, maar zal dit in overleg met *a* radio-experts, *b* marinestaf“ en verder kan ik het niet ontcijferen. Misschien kunt u het lezen?

A. Neen, ik kan het ook niet lezen. Onder *c* staat: „wat de eigen vliegverbinding betreft, zal een overzicht gegeven moeten worden met behulp van officier-vlieger *Sobels*, via C.M.R., voor het benodigde materieel en personeel. Wij kunnen dit pas aanbieden bij Minister *Churchill*, indien wij precies voor ogen hebben, wat wij concreet willen.“

De **Voorzitter**: Dit lijkt mij toch niet zuiver administratief.

A. Dit waren suggesties om marinepersoneel en materieel te gaan gebruiken in verband met de moeilijkheden, die de heer *de Bruyne* had met de C.I.D. en met *Rabagliatti* en waarvoor hij bij mij kwam om het „door te drukken“ bij de Minister-President. In die geest is de bespreking geweest met *Rabagliatti* en de Minister-President, waarbij tenslotte de bom is gebarsten en *de Bruyne* is losgemaakt van *Rabagliatti*. De heer *de Bruyne* kwam inderdaad bij mij met zijn moeilijkheden, maar hij kwam veel meer bij de Minister-President, en deze was op de hoogte van uitzendingen en dergelijke, waarvan ik eigenlijk nooit wat hoorde.

Wanneer is echter het Plan for Holland wèl aangenomen? Er moet toch een papier van zijn?

74975. De **Voorzitter**: Wij hebben daarvan de gegevens, die wij zoëven hebben besproken, namelijk de beschouwingen van 27 April 1942 van kolonel *de Bruyne*, bestemd voor de Regering, en een brief, die hij heeft gericht tot generaal *Gubbins*, gedateerd 4 Mei 1942. Uit hetgeen u hebt gezegd, blijkt nog, dat er op 8 Mei 1942 een conferentie met lord *Selborne* heeft plaats gehad. Dan is er in de stukken een hiaat, maar daarop volgt de opdracht aan *Janzbroes*, die 26 Juni 1942 is uitgezonden, en bij de opdracht van *Jambroes* is een exemplaar van het Plan-Holland in zijn definitieve redactie. Daartussen moet dus een ogenblik zijn geweest, dat het Plan-Holland in die uiteindelijke vorm is aanvaard.

A. Dat behoeft niet, omdat, als ik mij wel herinner, één van de dingen, die kolonel *de Bruyne* ook wilde, was, de militaire organisaties in Holland advies vragen in hoeverre er mogelijkheden waren. De mogelijkheid is volgens mij niet uitgesloten, dat er in die tussentijd een officier naar Holland is gegaan om de mening van de organisaties aldaar te vragen omtrent de mogelijk- of onmogelijkheid van dit plan. Het behoeft niet zo te zijn, dat toen was vastgesteld, dat wij ons in handen van de Engelsen zouden stellen. Het zou mij zo verwonderen, als de heer *de Bruyne* een dergelijk punt niet zou hebben vastgelegd, terwijl hij wel de gehele opzet op schrift had gesteld.

74976. De **Voorzitter**: Het is zonder enige twijfel zo gebeurd. De vraag is echter, hoe en wanneer is het gebeurd en wie dit heeft beslist. Het Plan-Holland, dat *Janzbroes* meekreeg, was een tot in details uitgewerkt plan, waarbij het land werd verdeeld in 17 gewesten; voor ieder gewest werd aangewezen, hoeveel mannen daarvoor in de organisatie moesten worden opgenomen; in totaal zouden er 1070 man zijn. Daarvoor moest *Jambroes* contact opnemen met de leiding van de O.D. om daarmee overleg te plegen en te bespreken langs welke weg hij de mannen kon recruteren. Voor zover zij uit de O.D. afkomstig waren, moesten zij worden losgemaakt van de O.D. omdat zij geen verbinding met die grote organisatie mochten hebben. Zo moest hij dus de organisatie opbouwen en naar behoefte nieuwe agenten en materiaal naar Holland laten komen voor de verschillende gewesten. Het plan is aldus tot stand gekomen en aanvaard en in theorie uitgevoerd.

A. Het is mij volmaakt onbekend wanneer het is aanvaard.

74977. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Herinnert u zich niets meer van het „opstelletje“, dat u toen hebt gehad?

A. Ja, ik heb er beschouwingen over, die volkomen afbrekend waren in meerdere opzichten. Kolonel *de Bruyne* zou dus op een gegeven ogenblik overstag zijn gegaan en het wèl mooi hebben gevonden?

74978. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk ondenkbaar, dat kolonel *de Bruyne*, die zich in verband hiermede eerst wendt tot de Regering — ik laat even buiten beschouwing tot welke Minister — op een gegeven moment zonder nader overleg met de Regering zou hebben gezegd, dat hij het toch maar deed.

A. Het is ook uitgesloten, dat hij het niet zou hebben vastgelegd, want het was tenslotte toch ook zijn verantwoordelijkheid. Het is absoluut nodig, dat wordt gevonden de brief of de verklaring van de Nederlandse Regering, die op een gegeven moment dit Plan for Holland heeft aangenomen. Naar mijn gevoel, is dit per se niet op mijn Departement geweest. De grote strijd met *Rabagliatti* ging juist om het door de Engelsen regelen van verbindingen en het achterhouden van mensen, als zij terugkwamen, zodat wij gewaar-schuwd waren.

74979. De **Voorzitter**: Wij zullen nagaan, of hierover nog stukken zijn te vinden. Als het zo is, zoals u het zegt, moeten er ergens bij een Departement nog stukken hierover liggen. Bij welk Departement moeten wij zijn, bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering? Correspondeerde de heer *Gerbrandy* regelrecht met de heer *de Bruyne*? Dat kan ik mij toch ook niet voorstellen. Als de heer *de Bruyne* — administratief tot u behorend — contact zocht met de Minister-President of de voorzitter van de Commissie Terugkeer, dan deed hij dit niet regelrecht, maar zond een brief aan de Minister van Marine, die deze doorstuurde.

A. Dat was om mij op de hoogte te houden.

74980. De **Voorzitter**: De weg retour zal dus toch wel op dezelfde manier zijn gegaan.

A. Natuurlijk. Welke datum is het B.V.T. eigenlijk overgegaan?

De **Voorzitter**: 1 Juli 1942.

A. Dan moet men nagaan, of de papieren tot vóór 1 Juli 1942 bij Marine zijn en daarna bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering.

74981. De **Voorzitter**: Het is vóór 1 Juli 1942 geweest, want op 26 Juni 1942 is aan het plan uitvoering gegeven door de uitzending van *Jambroes* en *Bukkens*. U meent dus, dat er correspondentie tussen de heer *Gerbrandy* en de heer *de Bruyne* moet zijn, waarin definitief is vastgelegd, dat men op die basis met de Engelsen zou samenwerken en dat men ook het Plan-Holland zou uitvoeren? Deze correspondentie kan dus zijn bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering of bij het Departement van Marine?

A. Ja.

74982. De **Voorzitter**: Van het resultaat van ons nader onderzoek zal het afhangen, of wij u moeten vragen nog eens hier te komen. Misschien slagen wij er in zodanig afdoende verklaringen te vinden, dat het niet meer nodig zal zijn. U begrijpt, dat wij op het ogenblik voor een raadsel staan.

A. Ik kan mij toch wel voorstellen, hoe het is verlopen. Waarschijnlijk is het mondeling afgehandeld door professor *Gerbrandy* na een bespreking met wie dan ook.

74983. De **Voorzitter**: U zegt, dat u het haast ondenkbaar acht, dat de heer *de Bruyne* het niet heeft vastgelegd.

A. Inderdaad. Wat zegt de heer *de Bruyne* hiervan?

De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* zegt, dat het door de Regering is goedgekeurd.

A. Wie is de Regering? Voor zover ik weet, behandelde de commissie deze dingen nooit.

Nota, door de heer Furstner ingezonden ter aanvulling van het verhoor van 16 Februari 1950.

Bij de nalezing van het stenogram van mijn verhoor op 22 Februari 1950 en de bestudering van de kopieën der stukken, die in dat verhoor ter sprake kwamen, troffen mij enkele punten, die m.i. nog niet voldoende belicht werden.

In de eerste plaats dient, voor een billijke beoordeling der feitelijke verhoudingen, duidelijk voor ogen te worden gehouden, dal het hier gaat om de periode Februari—Juni 1942.

In Maart 1942 werd, ten gevolge van de verloren slag in de Java-zee, het toenmalige Nederlandsch-Indië door de Japanners bezet: het restant van de Koninklijke Marine moest evacueren naar Ceylon en Australië.

Ten gevolge daarvan moesten in de daaropvolgende maanden, dus juist in de periode, waarover het onderzoek loopt, op het Departement van Marine hele reeksen problemen op korte termijn worden behandeld en opgelost. Ik denk aan de reorganisatie van het vroegere commandement der zeemacht in Batavia tot een nieuw bevelsapparaat, dat in Ceylon met de Britse en in Australië met de Amerikaanse oorlogsleiding zou moeten samenwerken. De bevelhebber strijdkrachten Oosten met hoofdstandplaats Colombo en de onderbevelhebber strijdkrachten Oosten te Melbourne moesten nieuwe instructies krijgen met omschrijving hunner bevoegdheden, waarbij de verhouding tot de geëvacueerdv landmachtonderdelen natuurlijk wrijving gaf met het toenmalige Departement van Koloniën. Door het plotseling wegvallen van de vóór de oorlog bestaande comptabiliteitsregeling en Indische marinebegroting, moesten nieuwe regelen gesteld worden voor de inpassing der uitgaven in Colombo en Australië in de Londense inarinebegroting. De traktementen moesten in verband met de nieuwe toestand worden herzien, beslissingen moesten worden genomen met betrekking tot de ontsnapte, voor de oorlogvoering te benutten koopvaardij-schepen en tot het burgerpersoneel van het marine-etablisement te Soerabaia, dat mede geëvacueerd was. Over de nog beschikbare luchtmacht en de aanvulling daarvan, ook over de burgerluchtvaartuigen, die de Amerikanen wensten in te schakelen voor

74984. De **Voorzitter**: Kapitein *Lieftinck* zegt eveneens, dat het door de Regering is goedgekeurd. In zijn verklaring staat:

„Het plan is door kolonel *de Bruyne* zeer nadrukkelijk met de Regering besproken. Kolonel *de Bruyne* heeft dit plan in het Engels ontvangen, hij heeft het vertaald, voor de Regering uitgewerkt en daarover beschouwingen laten geven door zijn stafofficieren. Hij heeft daarna aangaande dit plan overleg met de Regering gepleegd; het resultaat was, dat er op een gegeven moment is gezegd, dat men met dit plan in zee kon gaan.”

De heer *Lieftinck* weet niet, of het plan door kolonel *de Bruyne* rechtstreeks met de Minister-President is besproken, omdat de heer *de Bruyne* onder Minister *Furstner* staat. Hij neemt echter wel aan, dat de Minister-President er bemoeienis mee zal hebben gehad. Wat was volgens u de reden, dat de brieven waren geadresseerd aan de voorzitter van de Commissie Terugkeer en niet aan de Minister-president?

A. Dat weet ik niet precies.

74985. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat het misschien een inzicht in de verhoudingen kan verschaffen.

A. De verhoudingen waren zeer persoonlijk. De Minister-President besprak deze dingen met *de Bruyne*, daar komt het op neer.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en sluit het verhoor.¹⁾

J. TH. FURSTNER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS

DUISTERWINKEL, *griffier*.

militaire transportdiensten, moest veel telegrafisch overleg gepleegd worden. De dislocatie der overgebleven marineschepen over Colombo en Australië moest worden vastgesteld, in verband met de operationele eisen, maar ook met de basismogelijkheden. Kortom er waren honderd-en-een zaken, die alle prioriteit hadden, gezien de kritieke militaire situatie aldaar, waardoor ten gevolge van het steeds verder opdringen der Japanners het gehele oorlogsbeeld nog veel onheilspellender dreigde te worden.

Denken we daarnaast nog aan de besprekingen met de Britten en Amerikanen over de scheidingslijn tussen de „strategic areas” in Oost-Azië, dan zal, wie goed realiseert, welke enorme belangen onzerzijds geschaad zijn geworden door de verlegging in 1944 van die scheidingslijn, toen — in tegenstelling met de vaststelling in 1942 — zonder ons de beslissing viel, dat Java een Britse verantwoordelijkheid zou worden, begrijpen, dat ook hier veel werk aan vastzat.

De situatie ter zee was in het eerste halfjaar van 1947 nog zeer gevaarlijk; bij Curaçao traden in die periode Duitse onderzeeboten op onder omstandigheden, die nodig maakten, dat ik er later in die zomer zelf heenging.

Dit alles bij elkaar genomen, gaf in de periode, waarover het verhoor liep, haast overstelpende zorgen aan de Minister van Marine.

Is dat dan eigenlijk wel helemaal redelijk, dat men nu, in 1950, verwonderd doet, als de toenmalige Minister van Marine zich niet meer herinnert, wat in diezelfde onheilvolle periode besproken zou zijn ten aanzien van een zaak, die voor het marinebeleid toen van absoluut geen belang was?

De bedoeling, waarmee ik hier de zorgenvolle tijd voor de marine — en voor het Koninkrijk — van dat eerste halfjaar 1942 in herinnering breng, is de sfeer te schetsen, waarin niet alleen door mij, maar ook door de heer *Gerbrandy* gewerkt werd, die als Prime Minister behalve met de Pacific War Council ook met de verdeling der „strategic areas” en de reorganisatie der bevelsverhoudingen, enz. te

maken had. Echter, de Minister-President had nu eenmaal als voornaam beleidsonderdeel — wat ik niet had — het beleid ten aanzien van het contact met bezet Nederland. Hij had zijn radio-speeches te houden, die actueel moesten zijn en afgestemd op de noden van het ogenblik. Daarvoor had hij berichten uit Nederland nodig, die door betrouwbare agenten zouden kunnen worden verschaft, ongeacht natuurlijk of die agenten door S.I.S., S.O.E., of welk onderdeel ook van de Secret Service, werden uitgezonden.

Voor het beoordelen van de achtergrond van de situatie in Londen in 1942 is het ook van belang te bedenken, dat er — vooral ook uit bezet Nederland — veel te optimistische geluiden gehoord werden over het zg. „tweede front" in West-Europa, waarmee de Russen gesteund zouden worden bij hun strijd in Oost-Europa. Daardoor heerste in sommige, politieke, kringen in Londen een gevoel van beduchtheid om te laat te komen: er moest iets aan de verbetering van het contact met bezet gebied „gedaan" worden!

Deze situatie van begin 1942 nog eens achteraf overdenkend, geloof ik, dat ik er goed aan gedaan heb de kolonel der mariniers *de Bruyne* uit Indië te ontbieden en ter beschikking van de Prime Minister te stellen voor de oprichting van een bureau voorbereiding terugkeer met hulp van en zetelende in het hoofdkwartier der marine. Ik meende echter in de loop van het verhoor van de kant van enkele commissieleden een neiging te beluisteren tot een formalistische redenering, waarbij — los van de feitelijke verhoudingen — het dictum zou kunnen luiden: kolonel *de Bruyne* ressorteerde onder het Departement van Marine, dus alles, wat met zijn bureau in die overgangstijd van Januari tot Juli 1942 samenhangt, komt voor de verantwoordelijkheid van de Minister van Marine. Ten aanzien van een zodanige redenering zou ik willen opmerken, dat ik in die periode tweemaal houding had kunnen aannemen. Ik zou hebben kunnen weigeren de oprichting en werkwijze van het bureau met behulp van personeel, materieel, huishoudelijke dienst, enz. van het Departement van Marine te regelen en in gang te zetten. Ik zou deze weigering hebben kunnen motiveren met dezelfde argumenten, waarop ik een half jaar eerder geweigerd had de portefeuille van Defensie of naast die van Marine ook die van Oorlog te aanvaarden, nl. dat ik mij alleen op marinegebied volledig competent voelde en dat aan de marine in de gegeven omstandigheden meer dan genoeg werk te doen was.

Zulk een negatieve houding ten aanzien van het nieuw op te richten bureau zou echter — ook naar mijn huidige overtuiging — niet in 's lands belang zijn geweest.

De andere mogelijkheid was: Het nieuwe bureau zoveel mogelijk hulp te geven en te doen geven en de kolonel *de Bruyne* onder feitelijke leiding van de Prime Minister zijn gang te laten gaan, zonder dat er op dit nieuwe scheepje twee kapiteins op de brug kwamen: de Prime Minister vol operationele belangstelling in verband met zijn specifieke beleidstaak ten opzichte van bezet Nederland en de Minister van Marine, die vond, dat eerst de zee-oorlog moest worden gewonnen en onze strijd in Oost-Azië gestreden, alvorens er sprake kon zijn van enig militair nut van deze vroegtijdige actie in bezet Nederland.

Deze houding leek mij de meest loyale tegenover de Prime Minister en tegenover de kolonel *de Bruyne*, die beide voor uiterst moeilijke taken werden gesteld.

Vervolgens, zeer in het kort, mijn visie op de verantwoordelijkheden voor het rampzalige England-Spiel. Met de gebeurtenissen rond de agent *Lauwers* is de misère begonnen.

Lauwers was uitgezonden door de Britse dienst zonder bemoeienis van enigerlei Nederlandse instantie. Bleek de keuze van de persoon onjuist, dan is dat wellicht voor het grootste deel aan de eigengereidheid van de S.O.E.-leiding te wijten; bleek de security-check zo eenvoudig, dat ze in de praktijk bij gemutileerde overkomst der telegrammen waardeloos was, dan was dit ook geheel en al een Engelse zaak.

Als mijn inlichtingen juist zijn, zijn de eerste agenten, waarbij het Nederlandse bureau Voorbereiding Terugkeer een zekere — helaas door de Engelsen sterk beperkte — medewerking verleende, *Jambroes* en *Bukkens*. Dat deze agenten langs een der lijnen werden gezonden, die door de houding van *Lauwers — Jordaan* reeds in Duitse handen was, kon geen Nederlandse instantie weten, nog veel minder beletten. De Engelsen beschikten nu eenmaal over het apparaat, dat de agentendiensten, behalve in Nederland, ook in België, Frankrijk, Joego-Slovië, zelfs in Duitsland, organiseerde, en de uitvoering in handen hield.

Dat Nederland in Juni 1942, toen door het snelle catastrophale verloop van de oorlog tegen Japan — een verloop, dat door Britse autoriteiten mede geweten werd aan onze vóóroorlogse „geen man en geen cent"-politiek — de Nederlandse invloed en het belang van Nederlands medewerking voor de oorlogsleiding een geduchte knauw gekregen hadden een uitzonderingspositie op het punt van deze uitvoering zou hebben kunnen veroveren, is mijns inziens eenvoudig ondenkbaar. Zelfs de mogelijkheid van een niet officiële bescheiden medecontrôle op inkomende telegrammen als gevolg van persoonlijk-vriendschappelijke verhouding met de uitvoerende instanties lijkt mij, gezien de mentaliteit dezer Engelsen en de verminderde appreciatie voor onze „War effort", onwaarschijnlijk.

Men heeft zich bij de Britse uitvoeringsorganen niet voldoende gerealiseerd in hoe sterke mate de Nederlandse illegaliteit geïnfecteerd was met individuen als *Ridderhof* c.s. Indien *Giskes* in zijn boek de waarheid spreekt, had ook de Duitse „Abwehrstelle Antwerpen": onverdachte contacten met Nederlandse illegalen...., die zich bezighielden met het onderbrengen en het transporteren van Engelse vliegers naar België. Aan de Nederlands-Belgische grens namen contactpersonen van de Antwerpse III F-dienst, die als Belgische illegalen optraden, de vliegers in ontvangst....".

Dat bij deze doorenmengeling van ware en gefingeerde illegaler, in verscheidene landen enige dienst in Engeland, welke dan ook, de mogelijkheid van onheilvolle vergissingen had kunnen uitschakelen, lijkt zeer onwaarschijnlijk. Betoogd zou kunnen worden, dat het realiseren van de moeilijkheden van het secret-service-werk in zijn verschillende taken er de Engelsen wel toe moest brengen, de leiding geheel in één hand te houden. Dit hebben zij dan ook gedaan..... helaas, ditmaal met voor ons bedroevend resultaat.

De gep. luitenant-admiraal,

J. TH. FURSTNER.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1958

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. HENRI WILLEM VAN DOORN.

oud 34 jaar, wonende te Rotterdam,
ambtenaar van openbaar ministerie.

Hij legt de eed af als getuige.

74906. De **Voorzitter**: Naar de commissie heeft vernomen, hebt u de dag vóór zijn terechtstelling gesproken met *van der Waals*, die daarbij verschillende mededelingen zou hebben gedaan, die voor het onderzoek van onze commissie van belang zouden kunnen zijn. In verband hiermede heb ik u van tevoren een stinografisch verslag doen toezenden van hetgeen *van der Waals* voor de commissie heeft verklaard. U zult daaruit hebben gezien, dat het hoofdpunt, waarom het daarbij ging, de voorstelling van zaken was, die hij ook bij de behandeling van zijn strafzaak heeft gegeven, nl. dat hij in Nederland heeft gehandeld in opdracht van een door Engeland gezonden figuur, die hij de naam gaf van *Emile Verhagen*, en waarbij hij zelfs zo ver ging, dat hij zei, dat *Schreieder* vanuit die zelfde richting werd gedirigeerd.

Deze zijde van de zaak had in verband met ons onderzoek destijds onze aandacht, omdat wij na hadden te gaan welke vanuit Engeland overgekomen agenten, speciaal in de tijd van het England-Spiel, hier een rol hebben gespeeld.

U hebt kunnen zien, hoe *van der Waals* ook hier deze voorstelling van zaken heeft gegeven en volgehouden. De belangrijkste vragen, die in verband hiermede de commissie intrasseren zijn, of bij het gesprek, dat u met *van der Waals* hebt gehad, ook dit punt ter sprake is gekomen, of hij mededelingen heeft gedaan, die voor ons onderzoek van belang kunnen zijn, en of u, indien dit het geval is, de mogelijkheid ziet, ons hiervan een uiteenzetting te geven.

A. Ik wil het graag proberen.

Ik heb van het Ministerie het bericht gekregen, dat de gratieverzoeken ten behoeve van *van der Waals* waren afgewezen; ik kreeg dat bericht de 23ste Januari. De 24ste Januari heb ik in de namiddag *van der Waals* in zijn cel in de Bijzondere Strafgewangenis in Scheveningen aangezegd, dat de gratieverzoeken waren afgewezen en dat de executie zou plaats hebben op de 26ste Januari in de morgen om acht uur. Op dat moment heeft *van der Waals* mij gezegd, dat, ook al zou dit gebeuren, hij zijn standpunt handhaafde, dat de man, voor wie hij zou heoben gewerkt, *Verhagen*, wel degelijk bestaan zou hebben. Op bittere toon heeft *van der Waals* nog enige andere opmerkingen gemaakt, waaruit te concluderen zou zijn, dat zijn visie toch de juiste was geweest, een visie, zoals hij die had gegeven, o.a. tegenover het Bijzonder Gerechtshof en tegenover de Bijzondere Raad van Cassatie. Ik heb *van der Waals* op dat moment gezegd, dat ik over deze dingen niet met hem ging spreken, maar dat ik hem alleen de aanzegging van de afwijzing van de gratieverzoeken kwam doen, en toen ben ik weggegaan. Bij dit onderhoud, dat kort duurde, is tegenwoordig geweest de directeur van de Bijzondere Strafgewangenis, de heer *Greveling*.

De volgende dag, de 25ste Januari, heeft men mijn woonhuis gebeld en gezegd, dat het wenselijk zou zijn, dat ik die dag nog — de 25ste Januari — naar de Bijzondere Strafgewangenis zou komen, omdat *van der Waals* mij graag enkele dingen wilde zeggen. Daarbij werd gezegd, dat ook de dominee van de Strafgewangenis, dominee *Sybrandy*, dat verzoek had gedaan. Ik ben toen 's avonds naar de

Bijzondere Strafgewangenis gegaan, nadat ik mijn directe chef, de heer *van Doesburgh*, had ingelicht. Wij hebben toen besloten, dat de heer *van Doesburgh* mee zou gaan, omdat dit wenselijk kon zijn. In de strafgewangenis gekomen, ben ik naar de cel van *van der Waals* gegaan, waar aanwezig was de heer *van Riessen* en bij mij was dominee *Sybrandy*. De heer *van Doesburgh* was toen nog niet meegegaan, maar was beneden gebleven. Ons leek dit juist, omdat het geheel de vraag was of *van der Waals*, die mij te spreken had gevraagd, er prijs op stelde hetgern hij wilde vertellen ook te vertellen in aanwezigheid van iemand, die hij nog niet kende. Ik heb toen met *van der Waals* een uitvoerig gesprek gehad — zoals ik wil onderstrepen, op zijn nadrukkelijk verzoek — en *van der Waals* heeft mij — ik zeg dit met mijn eigen woorden — toen gezegd, dat hij er behoefte aan had tegeerover mij, die als advocaat-fiscaal de vervolging had geleid, nu het resultaat van deze vervolging was, dat hij de volgende dag zou worden terechtgesteld, verschillende dingen te zeggen over zijn zaak.

Hij heeft mij toen gezegd, dat het helemaal niet waar was, dat er een zekere *Verhagen* was geweest, op wiens last hij zou hebben gewerkt, en hij heeft mij gezegd, dat deze *Verhagen* een product van zijn eigen phantasie was. Hij heeft mij verteld, dat hij nimmer heeft gedacht, dat *Schreieder* eigenlijk vóór of ook vóór de geallieerden werkte. Voorts heeft hij gezegd, dat hij van het England-Spiel bijzonder wrinig afwist, in ieder geval in het England-Spiel geen insider was, dat hij nooit enig contact met Engeland had onderhouden — ik bedoel hiermede radiocontact — en dat hij in de England-Spiel-affaire allern aan de buitenkant was opgetreden, in deze zin, dat *Schreieder* en zijn mensen gegevens, die zij verkregen door hun England-Spiel, gebruikten om *van der Waals* met meer succes te kunnen laten optreden als penetratie-agent.

Dit gesprek heeft ruim anderhalf uur geduurd en u begrijpt, dat *van der Waals* al sprekende ook op verschillende detailpunten van de zaak is ingegaan. Hij heeft mij gezegd, dat hij ook op dat moment nog op heel enkele detailpunten met mij van mening verschilde, maar dat dit niet af deed aan de hoofdzaken, en wat de hoofdzaak betreft, had ik — dit zijn zijn eigen woorden — het geheel bij het rechte eind gehad.

Ik meen, dat hij van twee arrestatiegevallen, die hem in zijn zaak ten laste waren gelegd, ook toen nog zei, deze niet op zijn geweten te hebben. Dit waren dan de detailpunten, die hij bedoelde. De hele beschuldiging, volgens welke hij, voor *Schreieder* en de Duitsers werkende, in zeer vele gevallen mensen verraden en in handen van de Duitsers had gespeeld, was volkomen juist.

Het gesprek is uitvoerig geweest en, naar mijn mening, ook openhartig. Ik heb de indruk gekregen, dat *van der Waals* op dit moment wel de waarheid sprak.

Op het einde van het gesprek heb ik *van der Waals* uitgelegd, dat het later weleens van belang kon zijn, dat niet ik alleen vanwege de justitie zijn verklaring had aangehoord maar ook nog een andere justitie-autoriteit daarbij aanwezig zou zijn. Ik heb hem toen gezegd, dat ik met het oog daarop de heer *van Doesburgh* had meegebracht, en *van der Waals* heeft mij verklaard, dat hij geen bezwaar had de belangrijkste punten nog eens te herhalen in aanwezigheid van de heer *van Doesburgh*.

Dominee *Sybrandy* en ik zijn toen naar beneden gegaan en hebben de heer *van Doesburgh* gevraagd, of hij mee wilde komen.

74987. De **Voorzitter**: Heeft dominee *Sybrandy* het eerste gesprek ook helemaal bijgewoond?

A. Ja. Het eerste gesprek is gevoerd door dominee *Sybrandy*, de heer *van Riessen*, *van der Waals* en mij.

74988. De **Voorzitter**: Wie is de heer *van Riessen*?

A. De heer *van Riessen* is een assistent van dominee *Sybrandy*. Beiden waren mensen, die *van der Waals* wel kende, vooral uit de laatste tijd, die hij in de Bijzondere Strafgewangenis had doorgebracht.

De heer *van Doesburgh* is toen dus naar boven gekomen en wij hebben toen met zijn vijven de belangrijkste punten besproken. **T** zult begrijpen, dat daarbij mijn uitgangspunt niet is geweest nog eens zoveel mogelijk uit zijn eigen mond over deze zaak te weten te komen, althans dit is niet mijn eigenlijk doel geweest. Mijn doel is geweest op dat moment tegemoet te komen aan zijn verlangen om zich toch nog eens uit te spreken. Er zijn dus ongetwijfeld punten, ook wel belangrijke punten, die ik bij dit gesprek niet met hem heb besproken.

Ik geloof echter wel, dat de allerbelangrijkste punten, die te maken hebben met het verweer, dat *van der Waals* tot dusverre had gevoerd, toch wel voldoende in het gesprek onder de loupe zijn genomen. Daarbij leek het mij ook goed, dat nog eens door zijn eigen woorden werd vastgesteld, dat de *Verhagen*, die hij steeds had genoemd, dus inderdaad de man uit de maan was en dat hij (*van der Waals*) nimmer heeft verondersteld, dat hij zelf en wellicht ook *Schreieder* voor de geallieerden werkten.

74989. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat *van der Waals*, toen u dat onderhoud met hem had, volkomen normaal was?

A. Ongetwijfeld. Hij heeft op dat moment blijk gegeven, dat hij de zaken heel nuchter en rustig bekeek en hij was ook niet merkbaar nerveus, hoewel hij natuurlijk na de aanzegging, dat de executie zou plaats vinden, niet helemaal rustig was, zoals u en ik op het ogenblik.

74990. De **Voorzitter**: Hebt u, nadat u de verklaring hebt gelezen, die hij voor onze commissie heeft afgelegd, de indruk, dat hetgeen *van der Waals* de dag vóór zijn executie tegenover u heeft verklaard, de verklaring, die hij tegenover ons heeft afgelegd, volkomen tenietdoet?

A. Ja, ik wil er aan herinneren, dat zijn verklaring, destijds voor uw commissie afgelegd, steunt op het bestaan van *Verhagen*, of althans van een man, die voor hem de opdrachtgever van geallieerde zijde zou zijn geweest. Zeer duidelijk heeft hij, zoals ik u juist heb verteld, toegegeven en zelf eigenlijk willen verklaren, dat hij nimmer een *Verhagen* heeft gekend en dat hij steeds de volle overtuiging heeft gehad voor de Duitsers te werken en dat hij nimmer bijzondere, ik bedoel radiocontacten met Engeland heeft onderhouden.

Ik moet op grond van deze verklaring, die hij die avond tegenover mij heeft afgelegd, tot de conclusie komen, dat zijn verklaring, die hij destijds voor uw commissie heeft afgelegd, volkomen onjuist is. Ik heb juist daarom u verteld, dat dit gesprek op zijn eigen verzoek heeft plaats gehad. Ik heb de stellige indruk, dat hij zelf, door dit aan mij te zeggen, heeft willen bereiken, dat de officiële instanties aan wie hij ooit verhalen had verteld, die onjuist waren, in deze verklaring een herroeping van deze verhalen konden zien.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en sluit het verhoor.

H. W. VAN DOORN.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. THADE SEMBIJNS DE VRIES VAN DOESBURGH,
oud 47 jaar, woner.de te Rotterdam,
officier van justitie.

Hij legt de eed af als getuige.

74991. De **Voorzitter**: De heer *van Doorn* heeft aan onze commissie zo juist mededeling gedaan van het onderhoud, dat eerst hij en daarna hij en u hebben gehad met *van der Waals*, de dag vóór diens terechtstelling. Wij hebben daaruit begrepen, dat u het laatste gedeelte van het onderhoud hebt bijgewoond en dat *van der Waals* toen nog een samenvatting heeft gegeven van de mededelingen, die hij tevoren reeds aan de heer *van Doorn* had gedaan.

Ik heb u het stenografisch verslag doen toekomen van hetgeen *van der Waals* indertijd voor onze commissie heeft verkiaard en het zal u daaruit duidelijk zijn geworden, waarom een verklaring, zoals *van der Waals* de dag vóór zijn terechtstelling heeft afgelegd, voor ons van belang is. Het behoort n.l. mede tot onze taak na te gaan, welke uit Engeland afkomstige agenten tijdens de bezetting wel en niet hier te lande zijn geweest. Een van de figuren, waaraan wij steeds sterk hebben getwijfeld, hetgeen u uit het verslag van het verhoor van *van der Waals* ook wel duidelijk zal zijn geworden, was de door *van der Waals* ten tonele gevoerde *Enzile Verhagen*. In het kader van ons onderzoek achten wij het daarom van groot belang, dat hier mededeling kan worden gedaan van hetgeen *van der Waals* met betrekking daartoe op de dag vóór zijn terechtstelling heeft verteld. Wij hebben dit reeds uit de mond van de heer *van Doorn* gehoord, maar wij zouden het op prijs stellen van u de samenvatting te horen, die *van der Waals* na het gesprek met mr. *van Doorn*, tenslotte aan u en hem, mede in tegenwoordigheid van dominee *Sybrandy* en de heer *van Riessen*, heeft gegeven.

A. *Van der Waals* heeft in ons natuurlijk in de eerste plaats rechterlijke ambtenaren gezien. De reden, waarom ik daar was, was, dat het meer waarde had, dat hij zijn verklaring aflegde niet alleen tegenover de heer *van Doorn*, die hem persoonlijk had vervolgd, maar tegen de justitie als zodanig. Daarvoor heeft ook eerst de inleiding gediend, waarbij *van der Waals* werd gevraagd of hij er in kon toestemmen zijn verklaring af te leggen tegenover iemand, die geheel buiten zijn proces had gestaan.

Toen ik bij hem in zijn kamer kwam, zei *van der Waals*, dat hij het op prijs stelde om te bevestigen, dat het oordeel van de rechter over hem in grote trekken juist was. Dat hield dus in, dat hij op belangrijke verweerpunten, die hij in beide instanties steeds had aangevoerd, terug moest komen. Wij hebben van dit onderhoud geen verhoor willen maken en wij hebben hem dus niet punt voor punt gevraagd wat hij terugnam en wat hij handhaafde, maar wij hebben hem gevraagd, wat de belangrijkste dingen waren, waarop hij zich steeds had beroepen en waarvan hij nu de onjuistheid erkende. Hij heeft toen twee hoofdpunten aangeroerd. Het eerste was, dat hij nu wenste te erkennen, dat de gehele persoon van *Emile Verhagen* een fictie was geweest, en het tweede punt was, dat hij de gedachte, dat *Schreieder* eigenlijk in geallieerde dienst zou hebben gewerkt en hij, door de orders van *Schreieder* uit te voeren, dus in een zeer ingewikkeld spel ten behoeve van de geallieerden zou hebben gewerkt, eveneens wenste in te trekken, omdat dit niet juist was. Daar kwam het in grote trekken op neer.

74992. De **Voorzitter**: Dat is voor ons ook de hoofdzaak.

Heeft hij tegenover u ook verklaard, dat hij nimmer in radio-telegrafisch of ander contact met Engeland heeft gestaan?

A. Ja.

74993. De **Voorzitter**: Heeft hij de betekenis van zijn rol in het England-Spiel nog getypeerd?

A. Hij heeft zelfs gezegd, dat hij daarin zoal een rol, dan toch een uiterst secundaire rol heeft gespeeld; eigenlijk deed hij verstaan, dat hij er zelf geen actief deel aan had gehad.

74994. De **Voorzitter**: Dat hij slechts is opgetreden als V-man in de bepaalde gevallen, waarin hij er op uit is gestuurd?

A. Ja.

74995. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat hij bij het afleggen van deze verklaring volkomen normaal was, zich zelf beheerste en behoorlijk bij zijn positieven was?

A. Ja. Hij heeft een zeer onrustige tijd gehad in de laatste periode, waarin hij te Rotterdam ingesloten is geweest. De Justitie moest er rekening mee houden, dat hij misschien suicide-neigingen kon hebben en daarom is hij zeer streng bewaakt. Op zijn psychische toestand heelt dit een zeer drukkende invloed gehad, zodat op een gegeven ogenblik de gevangenisdokter uit Rotterdam het College van Regenten heeft gewaarschuwd, daar hij meende, dat hier sprake was van een cel-psychose. Daarop heeft de heer *van Doorn* mij geraadpleegd en wij zijn toen samen naar het Departement van Justitie gegaan, waar wij met mr. *Kazemier* hierover een conferentie hebben gehad. Dit was in een fase, waarin nog niet was beslist over revisie, noch over de gratie. Om te voorkomen, dat hierin onrecht zou worden gedaan, is de conclusie van dit gesprek geweest, dat *van der Waals* uit de gevangenis te Rotterdam moest worden gehaald en dat hij moest worden overgebracht naar de Bijzondere Strafgewangenis te Scheveningen, waar meer ruimte is en meer gelegenheid om eens te wandelen. Dit heeft een merkbaar goede invloed op hem gehad. Wij hebben ook gevraagd, of de psychiater van de Bijzondere Strafgewangenis zich met hem wilde bemoeien, en al spoedig kregen wij bericht, dat er geen sprake meer was van cel-psychose.

74996. De **Voorzitter**: Hoelang was hij, toen u hem voor het laatst hebt gesproken, reeds in Scheveningen?

A. Dat zal tussen de zes en tien weken zijn geweest. Toen wij dan ook op zijn kamer kwamen, vonden wij een man, die bezig was rekenschap af te leggen van zijn daden, maar niet in een psychotische stemming. Natuurlijk was het duidelijk, dat hij voor een heel groot gebeuren stond, maar het hele gesprek werd gevoerd in een sfeer, waarvan wij soms welerns vonden, dat hij zich met een zekere liefde verloor in de details van het geweldige drama, waaraan hij had medegewerkt. Het was in volkomen rust, dat dit gebeurde.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en sluit het verhoor.

T. SEMEIJNS DE VRIES VAN DOESBURGH.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS.

DUJSTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwrgen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLY LE COMTE,

oud 42 jaar, wonende te 's-Gravenhage, thans gedetineerd in de strafgevangenis te Schevsnngen, journalist.

Hij legt de eed af als getuige.

74997. De **Voorzitter**: Wat is de reden, dat u op het ogenblik bent gedetineerd in de strafgevangenis te Scheveningen?

A. Ik heb in de bezettingstijd gedurende de hongerperiode 1944—1945, ondergedoken zijnde, om verschillende redenen — o.a. arbeidsinzet en krijgsgevangenschap — enige notoire zwarte handelaren in levensmiddelen opgelicht.

74998. De **Voorzitter**: Bent u daarvoor na afloop van de oorlog veroordeeld?

A. Inderdaad.

74999. De **Voorzitter**: Tot welke straf?

A. Acht maanden gevangenisstraf.

75000. De **Voorzitter**: Wanneer is de executie daarvan ingegaan?

A. Op 6 October 1949.

75001. De **Voorzitter**: U hebt indertijd aan de Enquêtecommissie te kennen gegeven, dat u gegevens had verzameld op het gebied van het z.g. England-Spiel.

A. Inderdaad.

75002. De **Voorzitter**: Die gegevens hebt u verwerkt in een manuscript, dat u aan één van de dagbladen hebt verkocht. U hebt destijds de wens te kennen gegeven over die gegevens door de Enquêtecommissie te worden gehoord. Is dat juist?

A. Ja, inderdaad.

75003. De **Voorzitter**: Inmiddels hebben wij het manuscript, dat u hebt geschreven, in ons bezit gekregen. Wij hebben het gezien en wij hebben ons afgevraagd, waarom u de wens te kennen hebt gegeven over een materie als die van het England-Spiel te worden gehoord.

A. Zoudt u dat misschien nader willen toelichten?

De **Voorzitter**: Ik heb mij dit afgevraagd, omdat ik mij er enigermate over heb verwonderd, dat u blijkbaar het idee hebt gehad, dat datgene, wat in dit manuscript vermeld staat, enigszins zou kunnen bijdragen tot de opheldering van een probleem als het England-Spiel.

A. Ik ben — zoals u misschien niet weet — door bepaalde omstandigheden in de gelegenheid geweest van het onderwerp spionage en contra-spionage een bescheiden studie te maken. Ik zou uit hoofde

hiervan voorop willen stellen, dat spionage een métier vormt, dat slechts weinig ruimte vermag te geven aan de ontplooiing van de goede menselijke eigenschappen, zoals b.v. vaderlandsliefde, moed of trouw, maar daariegen stimulerend werkt ten aanzien van 's mensen slechte hoedanigheden. Naar mijn overtuiging is spionage en contra-spionage in hoge mate inhaerent aan verraad, misleiding, kwade trouw, misdaad en zelfs verslechtering van betrekkingen tussen bepaalde constituties en andere Regeringsvormen. Zo is het naar mijn mening ook maar weinigen gegeven, een volkomen voor zijn taak berekend spionnageleider te zijn. Naar uit hoofde van mijn onderzoek bleek, behoren mannen als de heer *Canaris*, hoofd van de Abwehrstelle Oberkommando der Wehrmacht, of *Heinrich Himmler*, *Neydrich* en *Kaltenbrunner*, of zelfs de heer *Laurenti Pavlovitsch Beria*, hoofd van de Sovjet-Russische Inlichtingendienst, tot de grote citzonderingen.

75003. De **Voorzitter**: Mag ik u misschien even onderbreken? Ik begrijp wel, dat men, wanneer men een studie begint over hetgeen er is geschreven betreffende spionage- en contra-spionage, tot bepaalde beschouwingen kan komen over de factoren, die daarbij vaak een rol plegen te spelen. Doch u moet mij ten goede houden: een commissie als de onze houdt zich reeds twee jaar aan de hand van een onafzienbare reeks verhoorn en een overstelpende hoeveelheid materiaal bezig met de opheldering van een concreet vraagstuk, het England-Spiel, en zij heeft daarbij werkelijk getn beschouwingen nodig over het wezen van spionage en wat dies meer zij.

A. Ik heb ook inderdaad enige inlichtingen, maar ik had dit als inleiding bedoeld.

75005. De **Voorzitter**: Ik wil nu met u een punt bespreken, dat voor ons wel van belang is. U hebt op 13 October 1949 een verklaring afgelegd ten overstaan van de inspecteur-rijksrechercheur van *Noothoorn* over de wijze, waarop u tot dit manuscript bent gekomen. U hebt toen verteld, dat drie elementen tot de samenstelling van dit manuscript hebben bijgedragen. Het eerste is: de bestudering uwerzijds van boeken, die betrekking hebben op spionage en contra-spionage. In de tweede plaats: de verhoren van de inmiddels uitgekomen delen van het Verslag van de Pariementaire Enquêtecommissie, deel 1 en deel 2, en in de derde plaats: inlichtingen, die u hebt gekregen van een paar insiders, die tijdens de oorlog te Londen hebben vertoefd en dus van de toestanden aldaar op de hoogte waren. Inderdaad zijn uit de bouw van dit manuscript die elementen wel te onderkennen. U hebt in het manuscript eerst een uitvoerige uiteenzetting gegeven van tal van gebeurtenissen op het gebied van spionage en contra-spionage vóór de oorlog en over personen, die daarbij een rol hebben gespeeld. U hebt verder in ruime mate geput uit de tot nog toe gepubliceerde verhoren van de Parlementaire Enquêtecommissie en u hebt blijkbaar — aangezien u zelf, als ik goed ben ingelicht, tijdens de oorlog niet te Londen bent geweest — enige inlichtingen gekregen van personen, die wel te Londen zijn geweest. Dat is zeer duidelijk uit uw manuscript te constateren. Wat het eerste betreft, staan ons, voor zover wij gegevens over de geschiedenis van de spionage en de contra-spionage nodig hebben, de directe bronnen ter beschikking. De boeken, waaruit u hebt geput, staan ons ook ter beschikking; daaruit kunnen wij zelf de conclusies trekken, die wij nodig achten. Wij hebben voorts bezwaar tegen de wijze, waarop u uw tweede bron hebt gebruikt. U hebt — ik heb dat gezien — uit de verhoren van de eerste twee delen van het Verslag van de Enquêtecommissie een aantal verklaringen gehaald, die men zou kunnen indelen in de categorie van de beïastende verklaringen. Zulke verklaringen zijn er in die verhoren inderdaad te vinden. Men vindt er verklaringen tegen bepaalde personen, over verkeerde toestanden, kortom belastende verklaringen. Wat u hierbij blijkbaar is ontgaan, is, dat de Enquêtecommissie bij de beoordeling, waartoe zij komt, het geheel van de afgelegde verklaringen onder het oog ziet. Met andere woorden, deze belastende verklaringen worden door haar tegenover de verklaringen in andere zin gesteld. Zij weegt steeds nauwkeurig af, wat al deze verklaringen over en weer waard zijn, en tracht op die

manier tot een evenwichtige conclusie te komen. Het is natuurlijk volkomen duidelijk, dat men, wanneer men uit de verklaringen, afgelegd voor de Parlementaire Enquêtecommissie, alleen het zwart bij elkaar gaart, eveneens tot een zwart oordeel komt. Tot een soortgelijk eenzijdig resultaat zou iemand komen, die slechts de verklaringen ten gunste van personen en instellingen zou verzamelen. Deze zou dan tot de conclusie komen, dat alles volmaakt wit is. Dat is al evenzeer fout. Men kan alleen tot de waarheid en tot een evenwichtige conclusie komen, wanneer men het geheel van de verklaringen overziet en die verklaringen tegen elkaar afweegt. Dan zal de conclusie meestal niet wit en niet zwart zijn, maar ergens in een nuance daar tussen liggen. Mijn bezwaar tegen de samenvatting van de verklaringen, voor de Parlementaire Enquêtecommissie afgelegd, zoals u die hier hebt gegeven, is, dat u, zonder te letten op verklaringen, die daartegenover staan, uitsluitend die verklaringen bijeen hebt geëerd, die contra iets kunnen worden aangevoerd. Daaruit vloeit voort, dat het resultaat niet in overeenstemming met de werkelijkheid kan zijn en daardoor ook niet de minste waarde heeft. Dat wat uw tweede bron aangaat. In de derde plaats hebt u voorlichting gekregen van insiders. Ik begrijp uit het proces-verbaal, dat ik hier voor mij heb, dat u deze verklaringen hebt gekregen van de heren *van Houten* en *Hazelhoff Roelfzema*. Is dat juist?

A. Gedeeltelijk.

75005. De **Voorzitter**: Kreeg u naast die van hen ook nog inlichtingen van anderen?

A. Ja.

75007. De **Voorzitter**: Wie waren die anderen?

A. Zou ik nog even terug mogen komen op het eerste, dat u heeft gezegd?

75008. De **Voorzitter**: Ik wilde eerst deze drie punten afhandelen. Ik was daar nog niet mee klaar. U zegt dus, dat u deze verklaringen van mr. *van Houten* en de heer *Hazelhoff Roelfzema* hebt gekregen?

A. Welke verklaringen?

De **Voorzitter**: Verklaringen, welke u nader hebben geïnstrueerd over Londense toestanden en Londense verhoudingen, die u uit eigen wetenschap niet kon kennen.

A. Ik mag u er misschien ook attent maken, dat dit manuscript in de eerste plaats niet is gepubliceerd en ook mijn uitdrukkelijk verzoek ook niet geëubliceerd zal worden. In de tweede plaats is het alweer ruim drie kwart jaar geleden, dat ik aan het schrijven van deze artikelerreks ben begonnen. Wanneer u mij vraagt, welke personen mij inlichtingen hebben gegeven, dan was dit o.a. de heer *Erik Hazelhoff Roelfzema* betreffende de diensten van de heren *van 't Sant*, *Derksema* en de *Bruyne*, en was het mr. *van Houten*, die zo vriendelijk was mijn boek gedeeltelijk door te nemen en de hem interesserende gedeelten te corrigeren.

75009. De **Voorzitter**: Om even te preciseren: Mr. *van Houten*, de voormalige wnd. chef van het B.I.?

A. Inderdaad. Verder de heer *van Lummel* over zijn ervaringen als ex.-K.P. leider, de heer *Loze* over zijn ervaringen als ex-commandant van een illegale groep, *Leo Poos* over zijn ervaringen als actief medespeler aan het England-Solel aan Duitse zijde, de heer *Slagter* over zijn ervaringen als ondergeschikte van *Schreieder* en *Bartels*, de heer *Breeel* over zijn ervaringen als ondergeschikte van *Frank* en *Mundt*, de heer *Henk Boerma* over zijn ervaringen als persoonlijk adjutant van *Heinrich Himmler*. Dit zijn enkele namen, die ik u kan noemen.

75010. De **Voorzitter**: De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft u dus in enige gesprekken een aantal mededelingen over dit soort aangelegenheden gedaan? Is dat juist?

A. Ik heb enkele keren de eer gehad bij de heer *Hazelhoff Roelfzema* in Wassenaar ontvangen te zijn.

75011. De **Voorzitter**: Heeft de heer *van Houten* uw manuscript doorgenomen?

A. We hebben een wederzijdse kennis, de heer *Noordhoek Hegt*. De heer *Noordhoek Hegt* ken ik, omdat hij mij in de loop van het

jaar 1943 heeft verzocht nasporingen te doen naar *Antonius van der Waals*. Dat is mij toen gelukt. Ik heb toen de verblijfplaats van de zich destijds *de Wilde* noemende *Antonius van der Waals* gevonden en dat heb ik aan de heer *Noordhoek Hegt* gerapporteerd. Deze heeft er blijkbaar een K.P.-ploeg op ai laten sturen, die, helaas misschien, de heer *van der Waals* niet meer aantrof. De heer *Noordhoek Hegt* is een kennis van mr. *van Houten*. Zij hebben beiden hun kantoren in de Anna Paulownastraat 89 hier in den Haag. De heer *Noordhoek Hegt* als directeur van het bijkantoor van van Marle en de heer *van Houten* als directeur van de N.V. „Commerciële bank“. De heer *Noordhoek Hegt* ken ik van het begin van 1941 af, toen ik uit Duitse gevangenschap was ontslagen.

75012. De **Voorzitter**: Wilt u nog even nader preciseren, wat de hulp is geweest, die u van de heer *van Houten* hebt gehad?

A. De heer *van Houten* is zo vriendelijk geweest mijn manuscript — hij heeft het hoogstens 48 uur in zijn bezit gehad —, althans wat betreft de hem interesserende gedeelten, van het thans voor u liggende verouderde en niet gepubliceerde manuscript te corrigeren en aan te vullen, voor zover hem zulks in 's lands belang nuttig en nodig leek.

75013. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat dit manuscript niet gepubliceerd zou worden, omdat u dat zelf niet wenste. Deze verklaring bevreemdt mij enigermate, omdat wij mededeling hebben gekregen van de reden, waarom dit manuscript niet gepubliceerd zal worden. Die mededeling is in flagrante strijd met hetgeen u daaromtrent zegt.

A. Hoe is die mededeling dan?

75014. De **Voorzitter**: Die mededeling luidde, dat men op een gegeven ogenblik bepaalde inlichtingen omtrent de schrijver ontving en dat men tot de ontdekking kwam, dat het gekochte manuscript niet die betekenis had, die men daaraan hechtte. Men had dus het gevoel, dat men daaraan bekocht was, zodat, voor zover ik het op het ogenblik kan bekijken, de publicatie niet door is gegaan tengevolge van na de aankoop van het manuscript ontvangen inlichtingen. Bovendien begrijp ik niet, dat, als u het manuscript hebt verkocht, het dan op uw wens niet zou kunnen worden gepubliceerd, want dan is het toch eigendom van de koper geworden.

A. Inderdaad, daarin heeft u gelijk. Ik mag misschien in tegenstelling tot de indruk, die bij u is gevestigd, omerken, dat wel degelijk het manuscript door, om man en paard te noemen, de N.V. Dagblad „Trouw“ — waaraan ik het heb verkocht en die mij mede naar aanleiding van deze koop tijdelijk in dienst heeft genomen als redacteur- verslaggever in algemere dienst —, voordat het werd gekocht, volgens mededelingen, aan mij gedaan door de heer C. *Keuning*, directeur van de N.V. Dagblad „Trouw“, was getest en goed bevonden. Er zijn mij verschillende artikelen, geëut uit het manuscript, ter correctie toegezonden, ik meen een vijftiental, met de mededeling, dat deze artikelen geëubliceerd zouden worden. Ook mij, Mijnheer de Voorzitter, is evenals u de reden, waarom het niet is geëubliceerd, niet medegedeeld, maar de heer *Bruins Slot*, de heer *Keuning* en de heer *van Houten* hebben mij een keer op kantoor geroepen in Amsterdam en mij medegedeeld, dat zij het boek hadden laten onderzoeken door een deskundige en dat het hun mening en tevens de mening van de deskundige was, dat het een knap staaltje compilatiewerk was. Dat zijn de woorden van de heer *Bruins Slot*. Om een antwoord te geven op uw opmerking van zoëven, dat het u bevreemdt, dat het mijn wens was om het manuscript althans in die vorm niet te vubliceren, moge ik omerken, dat ik zelf tot de ontdekking ben gekomen, dat ik op het momert, dat ik het manuscript schreef, persoonlijk niet leefde in een sfeer, die geheel vrij zou zijn geweest van bepaalde politieke en andere beïnvloedingen of zienswijzen. De neiging om met een pemeur te komen of om oazien te verwekken, bladen en periodieken van politieke tegenstanders in het harnas te jagen, was mij op het ogenblik, dat ik aanving het manuscript, dat u daar voor u hebt, te schrijven, niet geheel vreemd. Nu wij een halfjaar verder zijn, meen ik toch uw college erkele bescheiden inlichtingen te kunnen geven over het England-Spiel. Misschien zijn die inlichtingen van weinig waarde, misschien kunt u ze gebruiken als vergelijkend materiaal, maar uitgaande van dit manuscript en dus trachtende — wat zeer moeilijk is — objectief te zijn, had ik toch gaarne, dat uw college mij in de gelegenheid stelde twee punten over het England-Spiel aan te roeren. In de eerste plaats het punt: Hoe het is begonnen; en in de tweede plaats: Op welke wijze had aan het England-Spiel op korte termijn een einde kunnen worden gemaakt?

75015. De **Voorzitter**: Kunt u over het England-Spiel mededelingen doen uit eigen wetenschap?

A. Neen.

75016. De **Voorzitter**: Dan zou ik willen opmerken, dat het systeem van onze commissie is om tot de bron te gaan. Wij horen getuigen alleen over die aangelegenheden, waarvan zij uit eigen wetenschap kennis dragen. Getuigen, die ons vertellen, hoe zij er over denken en wat voor veronderstellingen zij hebben, hebben wij niet nodig. De conclusies zullen wij zelf wel trekken, wanneer wij eenmaal het feitenmateriaal hebben verzameld. Het a-b-c van een onderzoek van deze aard is, dat het gebaseerd is op feiten, die vaststaan door verklaringen van personen, die de feiten zelf onmiddellijk hebben meegemaakt en waargenomen.

A. De heren *Slngter*, *Poos* en de Duitse politiebeampte *Bartels* waren dan te horen. De heren *Poos* en *Slngter* hebben mij medege-deeld, dat zij ondanks hun verzoek nog niet door de Parlementaire Enquêtecommissie zijn gehoord.

75017. De **Voorzitter**: Neen, maar men mag van een Parle-mentaire Enquêtecommissie verwachten, dat de getuigen, die worden gehoord, ook beoordeeld worden naar hun betrouwbaarheid.

A. Vanzelfsprekend.

75018. De **Voorzitter**: Wij hebben het hier al eens meer bij de hand gehad, dat een getuige, waarvan wij het tegendeel van te voren niet wisten, zich als betrouwbaar voordeed en dat tenslotte na vele nadere onderzoekingen, hetgeen ons nodeloos werk op de hals schoof, deze getuige moest bekennen, dat hij een meened had afgelegd. In dergelijke gevallen „trappen” wij liever niet. Daarom wensen wij onze conclusies te baseren op de verklaringen van getuigen, die datgene, waarover zij verklaren, zelf hebben meegemaakt, regelrecht hebben waargenomen en die een redelijke toets van betrouwbaarheid kunnen doorstaan. Ik geloof, dat een dergelijke basis voor een onder-zoek beter is dan de basis, waarop u uw manuscript hebt opgebouwd en waarbij u, zoals ik daarstraks heb gezegd, een aantal boeken compileert en uit de verhoren van de Parlementaire Enquêtecommissie alleen die verklaringen haalt, waaruit slechts van een bepaald aspect blijkt. Ik stel aldus onze methode tegenover de uwe en ben zo vrij om onze methode als de betere te beschouwen.

A. Verbiedt u daarmee het recht aan een Nederlands journalist om naar beste weten te trachten mede te helpen aan de oplossing van dergelijke problemen als het England-Spiel?

75019. De **Voorzitter**: Als u dat wilt kwalificeren als „het recht van een journalist”, dan is het mij om het even, maar ik vind, dat er aan de andere kant ook een plicht van een journalist bestaat om de nodige maatstaven van accuratesse en objectiviteit aan te leggen. Ook de journalist heeft een verantwoordelijkheid tegenover het publiek, waaraan hij geschriften voorlegt.

A. Ik mag er u misschien nogmaals op attent maken, dat dit manuscript niet aan het publiek is voorgelegd en ook niet wordt voorgelegd.

75020. De **Voorzitter**: Het zou echter aan het publiek voorgelegd zijn en het is daar zeer dicht aan toe geweest.

A. Neen, dat is niet juist.

75021. De **Voorzitter**: U hebt het toch voor publicatie verkocht?

A. Ja. In overleg met de directie en de hoofdredacteur van „Trouw” zou dat boek behoorlijk worden nagekeken en alleen dat-gene er uit gepubliceerd worden, wat in 's lands belang was.

75022. De heer **Korthals**: Door wie zou dat worden nagekeken?

A. Door een der leden der redactie van de N.V. Dagblad „Trouw”. Deze heeft mij dan ook een aantal artikelen — ik meen vijftien — ter correctie toegezonden.

75023. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden: de beoordeling, of het uiteindelijk zou worden gepubliceerd, lag bij de redactie van bedoeld dagblad en niet bij u. Om nu echter op de kern van de zaak terug te komen. U kunt dus ten opzichte van de twee door u ge-noemde punten geen verklaringen afleggen over feiten, die u uit eigen wetenschap kent?

A. Neen. Ik kan alleen verklaringen afleggen over gesprekken, die ik met lieden heb gevoerd, die er persoonlijk bij betrokken zijn geweest, zowel van de goede als van de slechte zijde.

75024. De **Voorzitter**: Dat heeft voor ons echter weinig zin. Wij horen de getuigen over datgene, wat ze zelf hebben meegemaakt en waargenomen. Er is zelfs een grote kans, dat al wat u van getuigen hebt gehoord, door een aantal van hen, regelrecht aan ons is ver-klard. Het heeft dan weinig zin dat nog eens te herhalen. Tenslotte moeten wij ook praktisch blijven en in ons onderzoek geen dubbel werk doen.

A. Ik meen er goed aan gedaan te hebben het een en ander samen te vatten, hetgeen ik hier voor mij heb liggen.

75025. De **Voorzitter**: Als u wilt overleggen, wat u hebt opgesteld, kunnen wij dat altijd nog bekijken en mocht het blijken, dat er een mogelijkheid in zit om langs de weg van directe getuigenis iets op te sporen, waarvan wij denken, dat het van belang is, dan kan dat alsnog gebeuren. Dat lijkt mij een praktischer methode dan dat wij dit op het ogenblik in de vorm van een verhoor gaan doen, daar de kans bestaat, dat er dan in sterke mate doublurewerk wordt gedaan.

A. Dat kan ik natuurlijk niet beoordelen.

75026. De **Voorzitter**: U kunt het geschrift betreffende de twee punten aan ons overleggen. Wij zullen het dan bekijken en zien of daar iets in zit, dat in het kader van ons onderzoek nog van belang kan zijn. U zult ook wel begrijpen, dat wij in de twee jaar, dat wij hiermede bezig zijn, reeds zeer veel overhoop hebben gehaald.

A. Dat begrijp ik volkomen. Ik heb hier een geschrift, dat ik gaarne wilde overleggen. Als eerste punt wordt aangevoerd: Hoe is het England-Spiel begonnen?; en in de tweede plaats: Op welke wijze had er op korte termijn een eind aan gemaakt kunnen worden?

75027. De **Voorzitter**: Is het tweede punt, dat u noemde de theorie, die u ook reeds in uw manuscript hebt ontwikkeld, nl. de verbinding over Zwitserland met *Canaris*?

A. Die theorie is er inderdaad in verwerkt en na zes maanden rustige overpeinzing en, naar ik hoop, loslaten van sensatiege-voelens, met vooropstelling van het landsbelang, meen ik en hoop ik, dat u aan de hand van de stukken, die ik zoëven aan de griffier mocht geven, van enige gegevens gebruik kunt maken. In het tweede stuk — ik zou haast zeggen de publicatie, de bronnenvermelding be-treffende mijn niet gepubliceerde boek over het z.g. England-Spiel — kunt u in extenso lezen van wie ik mijn inlichtingen heb gekregen.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u hebt ver-strekt. en sluit het verhoor.

W. LE COMTE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

DANIËL GOULOOZE,

oud 48 jaar, wonende te Amsterdam, uitgever-boekhandelaar.

Hij legt de eed af als getuige.

75028. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u tijdens de bezetting door middel van zendapparaten in verbinding met het buitenland hebt gestaan?

A. Ja.

75029. De **Voorzitter**: Met welk land had u verbinding?

A. Met Moskou!

75030. De **Voorzitter**: Was dat een regelrechte verbinding?

A. Ik vermoed het wel.

75031. De **Voorzitter**: Hoe is die verbinding tot stand gekomen?

A. Vóór de oorlog stond ik in verbinding met een internationaal persbureau. De heren van dit persbureau vermoedden, dat er moeilijkheden zouden komen. Deze heren vroegen mij nu, of ik bereid was, indien ons land bezet zou worden en de normale uitzending van persberichten niet merr mogelijk was, hen te helpen. Dit heb ik ook gedaan.

75032. De **Voorzitter**: Dat hebt u dus gedaan door middel van uw zenders?

A. Ja.

75033. De **Voorzitter**: Hoe bent u aan die zenders gekomen?

A. Die heb ik gemaakt.

75034. De **Voorzitter**: Vóór de oorlog?

A. Tijdens de oorlog.

75035. De **Voorzitter**: Bent u dan technicus?

A. Neen. Ik heb wel gebruik gemaakt van technici.

75036. De **Voorzitter**: Hoeveel zenders hebt u gehad?

A. Twee.

75037. De **Voorzitter**: Die zenders zijn dus door amateurs gemaakt?

A. Ja.

75038. De **Voorzitter**: Wanneer waren die zenders klaar?

A. In het begin van de oorlog.

75039. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer?

A. Juni/Juli 1940.

75040. De **Voorzitter**: U had toen dus twee zenders?

A. Ja, ik ben toen ook met het werk begonnen.

De **Voorzitter**: Juist.

A. Dat doe je natuurlijk niet voor de grap.

75041. De **Voorzitter**: Men moet toch een verbinding hebben, wil men kunnen zenden.

A. Ja, ik had de beschikking over golflengten en codes.

75042. De **Voorzitter**: Waren die u tevoren verstrekt?

A. Ik had daar de beschikking over gekregen in het begin van de oorlog. Toen is er iemand bij mij gekomen, van wie ik de codes kreeg. Ik moest eerst proefzenden.

75043. De **Voorzitter**: In het begin van de oorlog of vóór de oorlog?

A. In het begin van de oorlog, Na Mei 1940.

75044. De **Voorzitter**: In die tijd was het toch niet zo gemakkelijk om hier te komen?

A. Jawel, het was makkelijk genoeg. Er is in die tijd meer gereisd dan voorheen.

75045. De **Voorzitter**: Wist u dan, wie er zou komen?

A. Ja. Ik heb vóór de oorlog veel verbinding gehad met politieke emigranten. Toen *Hitler* aan de macht kwam, zijn er immers veel mensen uit Duitsland uitgeweken.

Ik had persoonlijk contact met verschillende van deze emigranten, ook omdat ik een rol speelde bij het verbreiden van persartikelen en kranten. Ik was in die tijd uitgever-boekhandelaar. Er kwamen verschillende mensen bij mij, die ik kende, en met deze mensen ben ik in zee gegaan.

75046. De **Voorzitter**: Hoe wist u nu, dat degene, die bij u kwam met een code en een zendplan, in verbinding stond met en kwam van dezelfde gelegenheid — zo zal ik het maar noemen — als waar het door u bedoelde internationaal persbureau mee in verbinding stond?

A. Omdat ik die man als zodanig kende. Ik kende hem al jaren, dus dat was in orde.

75047. De **Voorzitter**: Was het dus een zendplan om Moskou te bereiken?

A. Ja.

75048. De **Voorzitter**: In welke taal moest u de berichten sturen?

A. Ik heb ze in het Nederlands en in het Duits gestuurd. Ik ben namelijk alleen maar de Duitse taal machtig.

75049. De **Voorzitter**: Wat voor soort code had u?

A. Een gewone cijfercode.

75050. De **Voorzitter**: Dat is een groot woord, een gewone cijfercode.

A. Ja, er zijn veel systemen.

75051. De **Voorzitter**: Was het een papier met zeer vele cijfers er op?

A. Neen, het was een bepaalde tekst. Die tekst werd omgewisseld en dan gecijferd.

75052. De **Voorzitter**: Was het een gedicht?
- A. Twee regels, gewoon regels uit een bepaalde tekst. B.v. „ik ga met vakantie“.
75053. De **Voorzitter**: Moest u dat twee keer omzetten?
- A. Ja, dat moest ik omzetten.
75054. De **Voorzitter**: Was het een code van het double transposition-systeem of wel het Doppelwurfelsysteem?
- A. Ik heb de uitdrukking nooit gehoord, maar dat zal het wel zijn geweest.
75055. De **Voorzitter**: Moest u de telegrammen in een rechthoek opstellen?
- A. Neen, gewoon in cijfers.
75056. De **Voorzitter**: Moest u de letters in een rechthoek zetten?
- A. Neen, eenvoudig als regels onder elkaar. Het was een bepaalde uitdrukking, die werd becijferd. De cijfers van beide zinnen werden dan opgeëld, afgetrokken en in groepen verdeeld.
75057. De **Voorzitter**: Waren daar ook nog veiligheidstekens bij? Moest u er b.v. bepaalde fouten in maken om duidelijk te doen blijken, dat het telegram van u afkomstig was?
- A. Neen, dat was niet nodig.
75058. De **Voorzitter**: Waren er geen bepaalde herkenningstekens?
- A. De regel als zodanig was het herkenningsteken.
75059. De **Voorzitter**: Bedoelt u de inhoud van de voor de codering gebruikte zin?
- A. Ja. Dat werd herleid en als het niet klopte, dan klopte het niet. Dat was echter altijd in orde. Ik gebruikte een bepaalde slagzin en die werd voor alle teksten gebruikt.
75060. De **Voorzitter**: Er konden ook afspraken zijn gemaakt, b.v. dat u iets aan het telegram moest toevoegen of er iets in moest veranderen, waardoor men zeker wist, dat het van u afkomstig was. Als een ander dat niet wist en hij zou de code hebben bemachtigd, dan zou hij die herkenningstekens niet hebben kunnen aanbrengen. Zodoende zou men dan kunnen constateren, dat de berichten niet van u afkomstig waren.
- A. Neen, dat was niet nodig. De tekst werd gedekt door de slagzin.
75061. De **Voorzitter**: Hoe dikwijls kon u verbinding krijgen??
- A. Iedere dag.
75062. De **Voorzitter**: Op een bepaalde tijd?
- A. Ja, op bepaalde uren. Dat verwisselde dan iedere week. Dan werd het vijf minuten later of vijf minuten vroeger.
75063. De **Voorzitter**: Stond die verandering van tijd al in het oorspronkelijke zendplan of werd u dat later telkens medegedeeld?
- A. Dat za! in het oorspronkelijke zendplan en dat is natuurlijk regelmatig veranderd.
75064. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u met dat regelmatige veranderen? Vloeiende die verandering voort uit het oorspronkelijke zendplan of kreeg u bericht, dat het werd veranderd'?
- A. We kregen bericht. Het was natuurlijk in verband met weersomstandigheden. Het was best mogelijk, dat de zending voor een bepaald uur moeilijker was. Dat hing van het weer af en van alle mogelijke atmosferische toestanden. Dan kregen wij b.v. opdracht om een uur later of een half uur eerder te zenden. Dat was dus een onderlinge afspraak, die werd veranderd, naarmate de omstandigheden dat noodzakelijk [naakten.
75065. De **Voorzitter**: Kreeg u dus ook telegrammen terug?
- A. Ja; b.v. aanwijzingen, dat je korter of langer moest zenden. Daar ging het eigenlijk hoofdzakelijk om.
75066. De **Voorzitter**: Op wat voor berichten stelde men te Moskou nu eigenlijk prijs?
- A. Op algemene berichten, die wij uit de pers haalden. Dat wil zeggen belangrijke krantenberichten, bepaalde maatregelen, die de Duitsers namen ten opzichte van politieke partijen. Of bepaalde maatregelen ten opzichte van economische of andere politieke omstandigheden in het land.
75067. De **Voorzitter**: Dus in mindere mate militaire berichten?
- A. Militaire berichten werden pas actueel, toen de samenwerking tussen Engeland en de Sovjet-Unie tot stand kwam.
75068. De **Voorzitter**: In Juni 1941?
- A. Ja.
75069. De **Voorzitter**: Kon u toen nog doorgaan met uw werk?
- A. Ja. Ik ben doorgedaan met zenden tot 1943.
75070. De **Voorzitter**: Hebt u na enige tijd het verzoek gekregen om militaire berichten door te geven?
- A. Ja. Militaire berichten waren oorspronkelijk niet belangrijk. Dat lag ook niet in de lijn van dit werk. Ze hebben mij daarna medegedeeld, dat het toch belangrijk was, troepenverplaatsingen e.d. Tevens voor economische berichten ten opzichte van de oorlogsbedrijven en hun productie.
75071. De **Voorzitter**: Dat werk kon u toch niet allemaal alleen doen?
- A. Neen, dat spreekt vanzelf.
75072. De **Voorzitter**: Wanneer men twee zenders heeft en men moet elke dag de verbinding onderhouden, de berichten, die verzonden moeten worden, coderen en de ontvangen berichten decoderen, terwijl men bovendien nog oppassen moet, dat men niet wordt gevangen genomen, dan heeft men al heel wat werk.
- A. Ja, inderdaad, maar dat is een kwestie van organisatie.
75073. De **Voorzitter**: Had u een organisatie achter u staan, die u assisteerde bij uw werkzaamheden?
- A. Ja, ik had een kleine groep mensen, die mij bij het werk hielp.
75074. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen waren dat?
- A. Een man of vijf, zes.
75075. De **Voorzitter**: Geschiedde dit in het verband van de communistische partij?
- A. Neen, dat stond er buiten.
75076. De **Voorzitter**: Waren het wel oud-leden van die partij?
- A. Ja.
75077. De **Voorzitter**: De partij als zodanig was ontbonden.
- A. Ja. Het waren natuurlijk vrienden en kennissen van mij, die ik daarbij heb betrokken en die ik betrouwbaar achtte.
75078. De **Voorzitter**: Een man of zes voor het verzamelen van berichten is niet eens zoveel.
- A. Dat waren de mensen, die regelrecht met mij samenwerkten.
75079. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hielpen ze met de uitzending?
- A. Ze hielpen mij met de uitzending en de koeriersverbinding. De kwestie van het verzamelen van berichten werd natuurlijk door meerdere mensen gedaan. Dat was een uitgebreid net. Er zijn wel eens 20, 30 of 40 mensen voor het verzamelen van die berichten geweest. Dat hing er van af tot wie men zich wendde.

75080. De **Voorzitter**: Als men militaire berichten gaat doorsturen, dan zit er in een bezet land niet veel anders op dan dat men op verschillende plaatsen van het land waarneemposten heeft, die de verschillende berichten kunnen verzamelen.

A. Neen, dat was zo niet het geval. Het hing ook veel met de toevallige samenloop der omstandigheden samen, want daar was het apparaat niet op berekend. Het was eigenlijk een noodorganisatie. Zij hebben ons gevraagd met het werk mee te helpen, maar wij konden niet een heel apparaat organiseren, want dan moet men inderdaad in allerlei standplaatsen vaste mensen hebben, die regelmatig de berichten kunnen doorgeven.

75081. De **Voorzitter**: Zou men eigenlijk kunnen zeggen, dat het werk, dat u deed, het beste te vergelijken is met het werk, dat een persbureau doet?

A. Ja. Dat was ook eigenlijk de hele opzet. De rest is er later bijgekomen. Wij kregen toen de mededeling, dat het voor Engeland belangrijk was. Wij hebben enige mensen gekregen, die door Engeland naar ons toe waren gestuurd.

75082. De **Voorzitter**: Wie?

A. Een paar parachutisten.

75083. De **Voorzitter**: Zijn de namen u niet bekend? Wij kennen die agenten wel allemaal.

A. O.a. is daar *Kruit* bij geweest.

75084. De **Voorzitter**: Zou dat een parachutist zijn geweest?

A. Ja, dat was een parachutist.

75085. De **Voorzitter**: In welke tijd is hij gedropt?

A. In 1942. Er was ook een zekere *Herman* bij, een buitenlander, die naderhand ook is gearresteerd.

75086. De heer **Koersen**: Hebben zij voor u gewerkt?

A. Neen, zij hebben niet voor mij gewerkt. Zij hadden een zelfstandige opdracht.

75087. De heer **Koersen**: U had dus praktisch geen contrôle op hun werk?

A. Neen. Van Engeland uit hebben ze waarschijnlijk naar Moskou bericht gestuurd, dat er mensen — indien er een mogelijkheid was — naar Nederland zouden komen. Zij zijn eigenlijk door mij, doordat ik hier was, opgevangen. Verder interesseerde het mij niet. In ieder geval hebben wij ze opgevangen.

75088. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk ook geen afdoende bewijs gehad, dat het werkelijk parachutisten zijn geweest?

A. Wat is een bewijs? Men krijgt een mededeling, dat er iemand komt, en men bevestigt die komst en dan is het in orde.

75089. De **Voorzitter**: Van wie hebt u dan die mededeling gekregen?

A. Die heb ik van mijn verbindingspost gekregen.

75090. De **Voorzitter**: Hebt u vanuit Moskou de mededeling gekregen, dat er een agent gear parachuteerd zou worden?

A. Ja, dat er iemand zou komen en dat hij met een vliegtuig zou komen en op die en die plaats zou worden gedropt. Op een plaats, door ons zelf uitgezocht.

75091. De **Voorzitter**: Hebt u hem op die plaats ontvangen?

A. Ja.

75092. De **Voorzitter**: Waar was dat?

A. Op de Veluwe.

75093. De **Voorzitter**: Weet u ook waar?

A. Dat kan ik u zo precies niet meer zeggen. Dat is al zo'n tijd geleden.

75094. De **Voorzitter**: Was u daar met een ontvangstcomité?

A. Neen, daar waren wij met twee mensen. Ik heb het zelf niet gedaan, maar ik had een paar medewerkers, die het deden.

75095. De **Voorzitter**: Bent u er zelf dus niet geweest?

A. Neen.

75096. De **Voorzitter**: Waar had u die twee zenders?

A. In Amsterdam.

75097. De **Voorzitter**: Gebruikte u ze alle twee?

A. Ja.

75098. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Dat was uit veiligheidsoverwegingen. Met de een zond men, met de ander niet. Men had twee zenders om afwisselend mee te zenden.

75099. De **Voorzitter**: Op verschillende plaatsen?

A. Regelmatig zenden vanuit één punt was natuurlijk uiterst gevaarlijk.

75100. De **Voorzitter**: Hebt u daarbij ook contact gehad met *Bronkhorst*?

A. Neen, *Bronkhorst* ken ik niet.

75101. De **Voorzitter**: Hoe kan dat? De Duitser *Mundt* heeft in een proces-verbaal melding gemaakt van die geschiedenis van u. Hij zegt daarin, dat *Bronkhorst* op een gegeven moment te Amsterdam is gearresteerd en dat *Bronkhorst* toen na enige tijd heeft verklaard o.m., dat hij te Amsterdam vertegenwoordiger was van *Goulooze*, wat betrof het zenden van berichten aan Moskou in communistische zaken, en verder, dat hij koerier was tussen *Goulooze* en verschillende marconisten, die verschillende zendapparaten bedienden, tevens, dat hem de verblijfplaats van *Goulooze* niet bekend was, zodat het hem onmogelijk was om *Goulooze* aan de Duitsers in handen te spelen. Daarna volgen nog een aantal mededelingen. Dus hieruit zou men afleiden — als dit juist is —, dat *Bronkhorst* wel van uw werkzaamheden op de hoogte was.

A. Ja. De naam *Bronkhorst* klopt echter niet.

75102. De **Voorzitter**: Is het alleen een kwestie van een andere naam?

A. Ja. Het is alleen een kwestie van een andere naam.

75103. De **Voorzitter**: U weet dus wel, wie er met die *Bronkhorst* wordt bedoeld?

A. Ja. Ik ken alleen *Bronkhorst* niet. Zo staan er meerdere aangelegenheden in dat artikel. Dat is het artikel, dat ook in „Het Parool" heeft gestaan.

75104. De **Voorzitter**: Ja. Hoe heette *Bronkhorst* in werkelijkheid?

A. Hij had een andere naam. Is het nodig, dat ik die naam zeg? Ik weet niet, of die man er op is gesteld, dat ik zijn naam noem. Als hij er geen bezwaar tegen heeft, wil ik die naam natuurlijk wel noemen. Ik zou toch wel even overleg met hem willen plegen.

75105. De **Voorzitter**: Als hier elke getuige zegt: Ik weet niet of iemand bezwaar heeft, dat ik zijn naam noem, komen wij nooit verder.

A. Neen, dat begrijp ik wel. U voelt echter wel, dat het een moeilijkheid is.

75106. De **Voorzitter**: Ik begrijp heel goed, dat deze man zich *Bronkhorst* heeft genoemd. Dat gebeurde meer in de oorlog. We zijn nu niet meer in oorlogstijd.

A. Die man bestaat; hij heet echter geen *Bronkhorst*.

75107. De **Voorzitter**: Het lijkt mij toch wel wenselijk, dat u die naam noemt. Dat gaat moeilijk anders.

A. Dus dat moet wel gebeuren?

De **Voorzitter**: Ja.

A. *Dankaart* is zijn naam.

75108. De **Voorzitter**: Dus met andere woorden is dit de wijze geweest, waarop de Duitsers achter uw werkzaamheden zijn gekomen, althans u op het spoor zijn gekomen?

A. Neen, al veel eerder. *Bronkhorst* is ook het slachtoffer geworden van een voorspel.

75109. De **Voorzitter**: In de verklaring van *Mundt* wordt gesproken van meer zendapparaten, die men in beslag heeft genomen, dan de twee zenders, waar u over spreekt.

A. Ja, we hadden ook nog een reserve-apparaat. Deze zender werd alleen in geval van nood gebruikt. Alleen als de twee andere apparaten niet werkten, werd deze zender in dienst gesteld.

75110. De **Voorzitter**: *Mundt* zegt hier, dat die zendapparaten in beslag zijn genomen en dat *Bronkhorst* had medegedeeld, dat vier zendapparaten in gebruik waren en één zendapparaat in reserve werd gehouden. Bij het onderzoek werden — volgens de mededeling van *Mundt* — drie zendapparaten, alsmede een reserve-zendapparaat in beslag genomen, zodat één zendapparaat in handen van de communisten bleef.

Met andere woorden, wanneer dit juist is, dan zouden er vijf zijn geweest.

A. Neen, hij vergist zich natuurlijk. Ze hebben ook een paar losse onderdelen gevonden. Die hebben ze ook voor zendapparaten aangezien.

75111. De **Voorzitter**: Ze waren toch niet zo slordig?

A. Ze waren in dit geval wel erg slordig. Daarbij hebben ze ook geen enkel apparaat in werking gevonden, want alle apparaten waren al gedemonteerd. Die onderdelen zijn natuurlijk op verschillende adressen gebracht en dat wekte het idee van een wijdvertakt systeem van zenders.

75112. De heer **Fens**: Beschikten de mensen, die u de inlichtingen brachten, ook over zenders of ontvangers'?

A. Neen. Zij brachten mij de inlichtingen. Ik sorteerde die berichten.

75113. De heer **Koersen**: Hadden die parachutisten, die bij u waren gekomen, ook nog apparaten meegebracht?

A. Neen. Ik heb nog weleens apart toestellen in Engeland aangevraagd, maar deze zijn nooit aangekomen.

75114. De **Voorzitter**: Op welke wijze had u dat in Engeland aangevraagd?

A. Via Moskou werd de aanvraag naar Engeland gezonden. Een dergelijk bericht werd ook bevestigd.

75115. De **Voorzitter**: U hebt dus nooit een regelrechte verbinding met Engeland gehad?

A. Neen.

75116. De **Voorzitter**: Ik begrijp uit de verklaring van *Mundt*, die ik hier voor mij heb, dat *Bronkhorst* weer is ontsnapt.

A. Ja, die hebben wij bevrijd.

75117. De **Voorzitter**: U hebt *Bronkhorst* dus zelf bevrijd?

A. Ja. *Bronkhorst* was bij zijn arrestatie in zijn voet geschoten. Hij lag daarvoor in het ziekenhuis. In de tijd, dat ze het proces wilden voeren, hebben wij hem er uitgehaald.

75118. De **Voorzitter**: Bent u kort daarop zelf gearresteerd?

A. Ongeveer een halfjaar daarna.

75119. De **Voorzitter**: Als ik het goed heb begrepen, is dat in 1943 geweest.

A. Ja, eind 1943.

75120. De **Voorzitter**: Was toen de hele uitzending afgelopen?

A. Het was vóórdien al afgelopen. Toen *Bronkhorst* gevangen werd genomen, was het afgelopen.

75121. De **Voorzitter**: Toen de Duitsers die apparaten hebben gevonden?

A. Ja.

75122. De **Voorzitter**: Is dat zo wat een halfjaar tevoren geweest?

A. 10 Juni ongeveer.

75323. De **Voorzitter**: U zou het dus bijna drie jaar hebben volgehouden?

A. Ja.

75124. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat u de enige bent geweest, of meent u, dat nog meer mensen verbindingen met Moskou hebben gehad?

A. Dat weet ik niet precies. Ik vermoed van wel, maar dat was een ander apparaat.

75125. De **Voorzitter**: U stond dus niet in verbinding met andere groepen, die ook contact hadden met Moskou?

A. Neen.

75126. De **Voorzitter**: Wat is de reden van uw arrestatie geweest? De apparaten waren weg, dus u was waarschijnlijk al op uw qui-vive?

A. Ja, natuurlijk, ik was allang weg. Ik ben in ander werk gearresteerd. Toen het zenden was afgelopen, heb ik aan verzetswerk deelgenomen. Bij dat werk ben ik gearresteerd.

75127. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers u toen kunnen identificeren als dezelfde man, die de apparaten, waarmee naar Moskou werd geseind, had gehad? Is hun dat gelukt?

A. Ja, dat was algemeen bekend bij hen.

75128. De **Voorzitter**: Is het juist, dat bij uw arrestatie ook *Schalkers* en *Beuzemaker* zijn gearresteerd?

A. Ja.

75129. De **Voorzitter**: Hadden zij al vroeger met u samengewerkt of zaten zij in het latere verzetswerk?

A. Neen, zij zaten in het latere verzetswerk.

75130. De **Voorzitter**: Zij werkten dus met u samen in het latere verzetswerk?

A. Ja. We zochten elkaar weer op om te zien wat we moesten doen. Met het zenden hadden zij niets te maken. Neen, dat heb ik zelfstandig gedaan.

75131. De **Voorzitter**: Waar hebt u het zenden geleerd?

A. Ik heb geen zenden geleerd. Ik ben geen marconist.

75132. De **Voorzitter**: Wie heeft u dan met het zenden geholpen?

A. Ik heb mensen gehad, die konden zenden.

75133. De **Voorzitter**: *Mundt* zegt nog in zijn verklaring, dat hij zich uit een proces-verbaal van een verhoor van u herinnert, dat u had verklaard, dat u uw opleiding had ontvangen op een speciaal daartoe bestaande school te Moskou, en wel hoofdzakelijk op politiek gebied. Dat heeft dus geen betrekking op het zenden.

A. Dat is onjuist.

75134. De **Voorzitter**: Is het, zoals het hier staat, onjuist?

A. Volkomen onjuist.

75135. De **Voorzitter**: Hebt u het ook niet verklaard?

A. Neen. Dat is een mystificatie. Dat kan ik nooit verklaard hebben en dat heb ik ook niet verklaard, daar ik nooit een school te Moskou heb bezocht.

75136. De **Voorzitter**: Als uw beroep hebt u destijds opgegeven: directeur van de uitgeversmaatschappij Pegasus, te Amsterdam.

A. Ja.

75137. De heer **Koersen**: Bent u dat nog?

A. Neen, niet meer.

75138. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers u voorgesteld om de verbinding met Moskou voort te zetten?

A. Ja.

75139. De **Voorzitter**: Hoe is dat toen gegaan?

A. Daar kon niets van terechtkomen.

75140. De **Voorzitter**: Waarom is daar niets van terechtgekomen?

A. Omdat het niet kon. Ze zijn er ook nooit op teruggekomen.

75141. De **Voorzitter**: Waarom kon het volgens u niet?

A. Omdat het werk een halfjaar tevoren afgebroken was en ik Moskou heb kunnen mededelen, dat ik ophield met zenden.

75142. De **Voorzitter**: Hebt u daar nog de gelegenheid toe gehad?

A. Ja.

75143. De **Voorzitter**: Dus u had reeds een halfjaar vóór uw arrestatie heil verkeer afgebroken?

A. Ja.

75144. De **Voorzitter**: Met de mededeling, dat u met het werk was vastgelopen?

A. Ja. Mijn reserveman was gearresteerd, adressen waren bekend. Het was onmogelijk om verder te werken. We hebben in Juni de hele zaak moeten liquideren. Dus dat was een halfjaar vóór mijn arrestatie.

75145. De **Voorzitter**: U kon bij uw verhoor dus ook rustig uw code aan de Duitsers geven?

A. Ja, natuurlijk.

75146. De **Voorzitter**: Dat hebt u zeker ook gedaan?

A. Ja. Trouwens, die code was ook bekend. Door mijn voorgangers was mijn code al bekend. De situatie was zo, dat ik vrij nauwkeurig op de hoogte was. Degene, die de eerste man zou zijn, als ik verdween, hebben we uit den Haag weggehaald. In September heb ik hem gesproken. Toen wist ik precies van de verhoren en van wat ze wisten en niet wisten. Hij vertelde mij, dat die code ook was afgegeven. Dat kon hij rustig doen, want er werd toch niet meer gezonden. Dat was eenvoudig een dode zaak geworden.

75147. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen van uw groep zijn er gearresteerd?

A. Bij elkaar een man of tien.

75148. De **Voorzitter**: Wat is er met die tien man gebeurd?

A. Zij zijn op één na allemaal teruggekomen. Eén is er in een concentratiekamp gestorven.

75149. De **Voorzitter**: Is er geen proces geweest?

A. Neen. Het proces wilden de Duitsers de laatste dagen vóór de invasie doorzetten. Toen kwam plotseling het bericht, dat de gevangenis ontruimd moest worden, en de mensen werden op transport gesteld naar Duitsland.

75150. De **Voorzitter**: Hebt u ook in Haaren gezeten?

A. Ja, ik heb in Haaren gezeten. Vervolgens werd ik naar Vught gebracht en daarna naar Sachsenhausen.

75151. De **Voorzitter**: In September 1944 of al eerder?

A. Haaren werd ontruimd en toen is heel Haaren naar Vught overgebracht.

75152. De **Voorzitter**: Dus behalve één hebben al uw mensen het er levend afgebracht?

A. Ja.

75153. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u in Sachsenhausen gebleven of bent u naar Neuengamme gebracht?

A. Ik ben in Heinkel gebleven.

75154. De **Voorzitter**: Wie van de Duitsers hebben u hoofdzakelijk verhoord?

A. Dat is *Lange* geweest. Er was nog iemand bij, maar daar herinner ik mij de naam niet meer van. Trouwens, ik ben door heel wat mensen verhoord, want ik heb een Dauervernehmung gehad.

75155. De **Voorzitter**: Wal wilden zij speciaal van u weten?

A. Zij wilden gegevens over *Dankaart* horen. Zij vermoedden, dat ik had gezonden, en zij wilden weten of *Dankaart* mijn werk voortzette.

75156. De **Voorzitter**: Hoe hebt u het er bij die Dauervernehmung afgebracht?

A. Dat ging wel.

75157. De **Voorzitter**: Hebt u het vol kunnen houden?

A. Ja. Ik heb natuurlijk een aantal zaken toegegeven, waarvan de Duitsers op de hoogte waren. Dan maakte ik een betrouwbare indruk. Over de beslissende dingen heb ik niets losgelaten.

75158. De **Voorzitter**: *Dankaart* is dus niet meer opnieuw gearresteerd?

A. Neen.

75159. De **Voorzitter**: Was het zendverkeer overwegend van uw kant in de richting van Moskou tegenover betrekkelijk weinig berichten en verzoeken om inlichtingen van de andere kant? Of was het zo om en om?

A. Het was in hoofdzaak van mijn kant. Van de kant van Moskou waren het hoofdzakelijk technische aanwijzingen en raadgevingen.

75160. De **Voorzitter**: Achteraf bezien, hebben er natuurlijk op dit gebied heel wat mystificaties plaats gevonden.

A. Ja.

75161. De **Voorzitter**: Hoe beantwoordt u de vraag of u werkelijk verbinding met Moskou hebt gehad? En op welke gronden beantwoordt u die vraag, zoals u haar beantwoordt?

Hebt u de overtuiging, dat u werkelijk verbinding met Moskou hebt gehad?

A. Ja.

75162. De **Voorzitter**: Als u zou moeten motiveren, waarom u werkelijk verbinding met Moskou hebt gehad, hoe beredeneert u dat dan?

A. Ik beredeneer dat van het standpunt uit van de ervaringen, opgedaan in dit werk. B.v. die kwesties van die parachutisten, dat was een zeer sterk argument voor mij. Mij werd gevraagd een plaats aan te geven, waar die mensen konden landen, en die mensen komen dan ook inderdaad met een vliegtuig uit Engeland. Het klopte dus.

75163. De **Voorzitter**: Ja, maar dat gebeurde ook bij het England-Spiel. En dat klopte niet.

A. Op die plaats waren mijn mensen en niet de mensen van *Schreieder*. Dat is het grote verschil.

75164. De **Voorzitter**: Men moet met deze aangelegenheden heel voorzichtig zijn.

A. Ja, dat begrijp ik wel. Dit was mijn gevoel. In het illegale werk is het altijd zo, dat er heel wat inzicht en gevoel bij te pas komt.

Die landing was echter geheel in orde. Dat is trouwens achteraf ook gebleken.

75165. De heer **Fens**: Kwamen de parachutisten, die bij u zijn geweest, uit Engeland?

A. Ja.

75166. De heer **Fens**: Brachten zij berichten voor u mede?

A. Ja.

75167. De heer **Fens**: Weet u, waar deze mensen zijn gebleven?

A. Ja, zij zijn in Nederland gebleven. Zij hadden hier ook een bepaalde taak. Zij waren een tijd in Engeland geweest.

75168. De heer **Fens**: Waren zij in Engeland opgeleid?

A. Ja, zij waren van Moskou naar Engeland gebracht en vanuit Engeland kregen zij een opdracht voor Nederland.

75169. De heer **Fens**: Waren het Nederlanders?

A. Ja. Er was een Nederlander bij en een Duitser of een Pool. Dat kan ik niet precies zeggen. Het was in ieder geval een buitenlander.

75170. De heer **Fens**: Zijn zij hier gebleven?

A. Ja. Die buitenlander is hier b.v. met een apparaat gekomen. Hij had een zelfstandige taak, in verband met een aangelegenheid, waarvoor ik mij niet interesseerde. Deze man was mij in ieder geval aangekondigd en hij is inderdaad gekomen en hij is later door de Duitsers gearresteerd. Zijn adres was bekend geworden.

75171. De **Voorzitter**: Wat is er met de andere parachutist gebeurd?

De heer **Fens**: Was dat de heer *Kruit*?

A. Daar heb ik al die tijd voor gezorgd. Ik heb hem ook ondergebracht.

75172. De **Voorzitter**: Weet u waar de heer *Kruit* is gebleven?

A. Ik weet niet, waar hij is gebleven. Ik vermoed echter, dat hij nog in Holland is.

75173. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u na de bevrijding geen contact met hem gehouden?

A. Ik heb wel contact met hem gehouden. Hij is ook gesteund door de Nederlandse Regering. Ik geloof, dat hij met *Somer* in verbinding heeft gestaan. Naar ik meen, is hij ook over die schijf gekomen. Ik heb mij voor dergelijke aangelegenheden nooit geïnteresseerd, dus ik weet het niet precies.

75174. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de tijd, waarop *Kruit* is overgekomen, misschien niet wat later? Kan het niet in 1943 zijn geweest?

A. Neen, ik denk, dat het 1942 is geweest. De zomer van 1942.

75175. De **Voorzitter**: Zou het niet mogelijk zijn, dat het na Maart 1943 is geweest?

A. Neen, het moet beslist in de nazomer van 1942 zijn geweest. Ik herinner mij, dat de tweede man in November 1942 is gekomen.

75176. De heer **Fens**: Bedoelt u, dat het mogelijk is, dat een van de parachutisten door *Somer* is gestuurd of door diens organisatie?

A. Ja. Hij is gestuurd door de organisatie.

75177. De heer **Fens**: U weet het niet positief?

A. Neen. Ik vermoed het slechts, ik neem het aan.

75178. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij hadden natuurlijk ook schuilnamen? De naam *Kruit* was zeker een schuilnaam?

A. Neen, dat was zijn naam. Zijn schuilnaam kende ik niet.

75179. De **Voorzitter**: Was *Kruit* de naam, waaronder u hem ook na de oorlog hebt ontmoet?

A. Ja.

75180. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Woonde hij te Amsterdam?

A. Ja, hij woonde te Amsterdam.

75181. De **Voorzitter**: Hoe lang bleef u in de lucht, als u verbinding had?

A. Niet lang.

75182. De **Voorzitter**: Hoe lang ongeveer?

A. Hoogstens 10 minuten.

75183. De **Voorzitter**: Was u dat medegedeeld?

A. Neen, dat hebben wij zelf vastgesteld. Daarna braken wij de afzending af.

75184. De **Voorzitter**: Had u bij die toestellen een buitenantenne?

A. Ja.

75185. De **Voorzitter**: Hebt u nooit bij u zelf gezegd, dat het gevaarlijk kon zijn, omdat de Duitsers u zouden kunnen uitpeilen?

A. Neen, daar heb ik nooit vrees voor gehad.

75186. De **Voorzitter**: Waarom niet? Het is anders herhaalde malen gebeurd.

A. Ik heb op dat gebied nooit last gehad.

75187. De **Voorzitter**: Dus u hebt ook geen voorzorgsmaatregelen genomen?

A. Ja, we hebben wel voorzorgsmaatregelen genomen. We hadden verschillende adressen en we wisselden ook regelmatig.

75188. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Reed er nooit iemand buiten op de fiets om te kijken of er peilwagens waren?

A. Neen.

75189. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De Duitsers reden wel degelijk met peilwagens.

A. Men heeft mij hiervoor ook gewaarschuwd, maar ze hebben mij nooit kunnen vinden.

Wij controleerden natuurlijk ook regelmatig. Wij hebben in de buurt weleens peilwagens gezien, maar naar ik meen, was het succes met peilwagens niet zo enorm groot. Ik dacht, dat het overdreven was; ik heb er geen praktijk van.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wij hebben daar andere berichten over. Het hangt er natuurlijk van af, wat het voor apparaten waren.

75190. De **Voorzitter**: U hebt dit werk gedaan, u hebt uw verbinding met Moskou gehad. U hebt werk gedaan met een groep van mensen, die u kende uit de op dat moment ontbonden communistische partij. Hoe komt het nu, dat de tegenwoordige functionarissen van dre partij zich van u distantiëren?

A. Dat komt door alle mogelijke omstandigheden. Ik geloof niet, dat het hier van belang is. Dergelijke aangelegenheden komen wel meer voor. Men kan een bepaald werk in een beweging doen en er dan plotseling uitraken.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ondank is 's werelds loon!

75191. De **Voorzitter**: Heeft het niets met dit werk te maken?

A. Neen.

75192. De **Voorzitter**: Het ligt dus aan na-oorlogse omstandigheden?

A. Ja.

75193. De **Voorzitter**: Men heeft dus niet gezegd, dat u in de jaren, dat u de verbinding met Moskou heeft gehad, dat en dat fout had gedaan?

A. Neen.

De **Voorzitter**: Verder interesseert het mij niet.

A. Natuurlijk waren er, die er niet zo erg op gesteld waren, dat ik dat werk heb gedaan. Verder zijn het persoonlijke omstandigheden geweest. Het was een combinatie van omstandigheden.

75194. De **Voorzitter**: Kunt u positief verklaren, dat het zwaartepunt van die moeilijkheden niet lag in de wijze, waarop u dit werk tijdens de oorlog hebt gedaan?

A. Ja.

75195. De **Voorzitter**: En daarmee ook geen verband hield?

A. Het zit er ook wel in, maar het is een combinatie van omstandigheden.

75196. De **Voorzitter**: Waren de zenders, die u had, vrij groot?

A. Dat was ook verschillend, dat hing van het materiaal af. Ik heb er zelf geen technische kijk op.

75197. De **Voorzitter**: Kon men zo'n zender in een klein koffertje medenemen?

A. Neen. Ik heb naderhand weleens zenders gezien, die heel wat kleiner waren en die inderdaad in een klein koffertje konden worden meegenomen. Dit waren echter behoorlijke apparaten.

75198. De **Voorzitter**: Hoe groot was het formaat ongeveer?

A. 1 meter bij 60 centimeter, alles bij elkaar. Het was natuurlijk een combinatie van alle mogelijke onderdelen.

75199. De **Voorzitter**: Die grote afmetingen maakten het ook nog extra-gevaarlijk. Men kon dergelijke apparaten niet makkelijk vervoeren. Of had u de zender steeds in hetzelfde huis?

A. Neen, wij gingen er weleens mee weg. Het verhuizen was vrij moeilijk, maar het moest wel gebeuren. Alle onderdelen werden los vervoerd. Het hele apparaat werd uit elkaar gehaald. Dat was niet zo'n probleem.

75200. De **Voorzitter**: Het waren waarschijnlijk ook vrij krachtige zenders?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

D. GOULOOZE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM JOHAN BERNARD JANSEN,

oud 45 jaar, wonende te Haarlem, raadgevend ingenieur.

Hij legt de eed af als getuige.

75207. De **Voorzitter**: U hebt aan de commissie te kennen gegeven, dat u tijdens de Duitse bezetting contact hebt gehad met de hier te lande gedropte agent *Homburg*. Kunt u ons vertellen, hoe een en ander zich heeft toegedragen?

A. Ik denk, dat het in de eerste dagen van September 1941 is geweest, dat *Homburg* bij mij kwam, nadat hij samen met *Warmenhoven* was gedropt.

75208. De **Voorzitter**: Woonde u toen te Haarlem?

A. Ja. Ik woonde toen in Haarlem, aan de Delftlaan.

75209. De **Voorzitter**: Met wie was *Homburg* gedropt?

A. Met *Piet Warmenhoven*. Ze waren gezamenlijk gekomen.

75210. De **Voorzitter**: Hebt u van die tweede agent nooit een andere naam gehoord?

A. Ik kende hem alleen onder de naam *Warmenhoven*.

75211. De **Voorzitter**: Kende u hem verder niet?

A. Neen, ik kende hem niet van vroeger. Ik heb hem alleen toen gezien. *Homburg* was mij bekend, omdat hij in dienst vaandrig was en naast mij woonde. *Homburg* wist, dat ik een Engelse vrouw heb, en vertelde mij toen, dat hij mij als eerste contact-man bezocht. Ik denk, dat het in de eerste dagen van September is geweest, dat hij bij mij kwam.

75212. De **Voorzitter**: Hoelang was hij toen reeds in Nederland?

A. Toen was hij reeds enige dagen hier. Het kan zijn, dat hij de avond tevoren was gedropt. Ik heb nooit die details willen vragen, dat interesseerde mij verder niet. Hij kwam bij mij om contact te leggen voor de inlichtingendienst. Hij heeft in die tijd ongeveer een maand bij mij gewoond en ik heb hem in zijn verschillende werkzaamheden ondersteund.

75213. De **Voorzitter**: Hadden zij zendtoestellen bij zich?

A. Voor zover ik weet, hadden zij verbinding — door middel van de „Flitspuit“ — vanuit Engeland.

75214. De **Voorzitter**: Zij hadden dus niet zelf een zendtoestel?

A. Zij waren hier om contact te leggen en dit allemaal in orde te brengen. Vandaar, dat *Homburg* mij om verschillende adressen vroeg. Later zijn zij naar *ten Bosch* in Deventer gegaan, die ik ook leerde kennen. Daar heeft hij contacten gelegd.

75215. De **Voorzitter**: Is het u ook bekend, dat via de „Flitspuit“ zou worden medegedeeld, wanneer zij eventueel zouden worden afgehaald?

A. Ja, daar heb ik zelf verscheidene malen mee te doen gehad.

75216. De **Voorzitter**: Was dat niet bij het Slag in Noordwijk?

A. Ja. Ze gingen ook telkens bij mij vandaan, 's avonds laat. Op het laatst werd het weleens onaangenaam, want het viel mij wel op, dat er een zekere mate van amateurisme bij was, in het begin vooral. Steeds weer ging *Homburg* bij mij vandaan en kwam hij terug.

75217. De **Voorzitter**: Deden ze dat samen, of deden ze dat van elkaar gescheiden?

A. Ze deden het samen.

75218. De **Voorzitter**: Verbleef die andere agent ook bij u in de buurt?

A. Hij woonde niet ver van mij vandaan.

75219. De **Voorzitter**: Hoelang was hun voornemen om te blijven?

A. Zij waren oorspronkelijk van plan ongeveer veertien dagen te blijven. Ze bemerkten, dat ze geen persoonsbewijzen hadden.

75220. De **Voorzitter**: Hadden ze die helemaal niet?

A. Neen. Die heb ik toen meegegeven. De persoonsbewijzen konden zij in Engeland laten namaken. Ze hadden alles goed voorbereid, behalve de persoonsbewijzen en levensmiddelenkaarten.

75221. De **Voorzitter**: Hun verblijf in Nederland heeft toch veel langer geduurd?

A. *Homburg* is de 8ste of de 9de October gearresteerd en ik ben 10 October gearresteerd. Dus zo veel langer zijn ze niet gebleven. *Homburg* heeft het grote geluk gehad te kunnen uitbreken, waarvoor ik hem ook bewonderde. Daarna is hij nog geruime tijd in Holland gebleven.

75222. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u vastgezeten?

A. Ik heb tot 5 Januari vastgezeten.

75223. De **Voorzitter**: Was *Homburg* toen al uit de gevangenis ontvlucht?

A. Ja, hij was weg, want anders was ik er nooit uitgekomen. Ik ben toen door het Feldgericht in Amsterdam vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs.

75224. De **Voorzitter**: Weet u ook, hoe *Homburg* tenslotte weg is gegaan?

A. Ja, hij is per slot van rekening naar Engeland gekomen. Hij heeft nog wel geprobeerd met mij in contact te komen, maar zodra hij was ontsnapt, is de Gestapo bij mij thuis gaan wonen. Dat hoorde ik allemaal, toen ik uit Scheveningen kwam. *Homburg* probeerde met mij in contact te komen, maar mijn vrouw heeft hem laten weten, dat hij niet moest koinen, aangezien de Gestapo thuis was.

75225. De **Voorzitter**: Het zou kunnen zijn, dat u van een gemeenschappelijke kennis vernomen hebt, hoe *Homburg* tenslotte is weggekomen.

A. Ik weet wel, dat hij geruime tijd in Noordwijk is gebleven, eigenlijk in Noordwijkerhout, en daarna is hij weggekomen. Volgens is hij voor de R.A.F. gaan vliegen.

75226. De **Voorzitter**: *Homburg* was dus, toen u uit gevangenschap kwam, nog niet naar Engeland teruggekeerd?

A. Neen, ik wist, dat hij in Holland was. Ik kreeg ook berichten van hem, maar ik heb hem persoonlijk niet meer gezien. Hij was in Januari 1942 nog niet weg. Hij heeft toen ook weer geprobeerd contact met mij op te nemen, maar ik had andere contactpunten, die hij jammer genoeg ook had verraden. Ik heb mij verder bij die andere contactpunten gehouden en heb verder met hem geen verbinding meer gehad.

75227. De **Voorzitter**: U hebt dus, toen u weer thuis was, wel gemerkt, dat *Homburg* weer pogingen in het werk stelde om met u contact te zoeken?

A. Ja.

75228. De **Voorzitter**: Die pogingen zijn op een gegeven ogenblik gestaakt. Hebt u tijdens de oorlog niet meer vernomen, dat hij inderdaad naar Engeland is gegaan?

A. Ja, dat heb ik wel weer van andere mensen vernomen.

75229. De **Voorzitter**: Wanneer denkt u, dat dat ongeveer zal zijn geweest?

A. Ja, volgens zeggen — en voor zover ik mij herinner, het is al weer zo'n tijd geleden — was *Homburg* nog in Holland, toen mijn vonnis van vrijspraak op 22 Juni door *Christiansen* werd bekrachtigd, zoals mijn advocaat mij had geschreven. Mijn advocaat waarschuwde mij steeds om in het bijzonder, voordat het vrijsprekend vonnis werd bekrachtigd, niet met *Homburg* in contact te komen. Ik herinner mij, dat ik toen nog wel hoorde, dat hij in Holland was.

75230. De **Voorzitter**: U kunt dus niet zeggen, wanneer u vernomen hebt, dat hij naar Engeland is teruggegaan?

A. Neen.

75231. De **Voorzitter**: Hebt u die andere agent niet meer gezien?

A. Neen.

75232. De **Voorzitter**: Heeft u ook nooit meer iets van hem gehoord?

A. Neen. U hebt misschien mijn Anklageverfügung wel gezien, waar het hele geval in beschreven staat. Voor zover het de Duitsers bekend was. Daarin kunt u lezen, dat *Homburg* tamelijk veel heeft losgelaten, naar mijn mening te veel.

75233. De **Voorzitter**: In dat proces was ook *Willem Ruys* betrokken?

A. Ja.

75234. De **Voorzitter**: De heer *Ruys* was ook één van zijn contactpunten?

A. Ja, dat was ook één van zijn contactpunten met het oog op sabotage in de Rotterdamse havens.

75235. De **Voorzitter**: De heer *Ruys* was toch een kennis van u?

A. Neen. Die opdracht had *Homburg* van de heer *Laming*.

75236. De **Voorzitter**: Wist u, toen *Homburg* bij u was, niet, dat hij in contact stond met de heer *Ruys*?

A. Ja, dat was mij wel bekend. Hij woonde bij mij, dus hij gaf mij tamelijk regelmatig berichten over alles, wat hij deed.

75237. De **Voorzitter**: Blijkbaar bestond de taak van *Homburg* toch niet alleen — zoals u daarnet zei — om de zaak hier eens te verkennen, want volgens u had hij contact opgenomen met *Willern Ruys* met het oog op sabotage in de Rotterdamse havens.

A. Ja, dat heeft *Willem Ruys* mij zelf ook nog bevestigd.

75238. De **Voorzitter**: Dus dat ging verder, dat was het organiseren van een sabotagekern.

A. Ja, dat was ook de bedoeling. Hij kwam bij mij om contacten vragen en of ik mensen op wilde nemen, want hij was de voorloper van een grotere organisatie, die zou worden opgezet.

75239. De **Voorzitter**: Hebt u ook nog weleens nadere gegevens gekregen over de wijze, waarop *Homburg* uit de gevangenis is ontsnapt?

A. Ja, tenminste dat is mij ter ore gekomen. Hij had een ijzerzaagje verborgen en daarmee heeft hij een stang door kunnen zagen en op een nacht is hij ontsnapt.

75240. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat gehoord?

A. Door familie van hem. Hij is toen ook nog heel onvoorzichtig contact met zijn broer op gaan nemen. Van die broer heb ik het verhaal gehoord.

75241. De **Voorzitter**: Hebt u weleens gehoord, dat de wijze, waarop hij is ontsnapt, wantrouwen heeft opgewekt bij zijn compagnon *Warmenhoven* — die echter heel anders heette —?

A. Neen, d.w.z. er is zijdelings wel over gesproken, maar daar heb ik nooit aan geloofd. Ik ben toen de nacht, dat hij ontsnapte, onder bijzondere bewaking gesteld. Later heb ik begrepen, dat het die nacht is geweest. De Duitsers geloofden, dat *Homburg* hulp van buiten had gekregen. Ofschoon ik toen al in Einzelhaft zat, hebben zij mij steeds bijzonder bewaakt.

75242. De **Voorzitter**: Men vond de wijze, waarop het was gebeurd zo onwaarschijnlijk, dat het, zij het dan ten onrechte, enig wantrouwen heeft opgewekt.

A. Dat is bij mij nooit het geval geweest. Daarvoor kende ik *Homburg* ook te goed.

75243. De **Voorzitter**: Ik wilde u juist vragen, wat voor indruk u van hem had?

A. Zoals ik u al zei, ik werd op het laatst bang, d.w.z. ik vond het minder aangenaam, laat ik het zo zeggen, omdat hij zo'n amateur was. Op het laatst deed hij veel dingen, die ik in zijn geval nooit zou hebben gedaan. Door zijn onvoorzichtigheid had het ons heel gemakkelijk ons leven kunnen kosten.

75244. De **Voorzitter**: Waaraan denkt u daarbij?

A. B.v. de manier, waarop hij mensen, die hij niet altijd kon vertrouwen, omtrent zijn missie vertelde. Vandaar dat hij ook is gearresteerd.

75245. De **Voorzitter**: Bedoelt u, dat hij loslippig was?

A. Ja. Wel lette hij op alle mogelijke uiterlijke dingen. Hij ging er b.v. prat op, dat hij een hoed met een Hollands etiket had, terwijl hij bij aankomst toch geen persoonsbewijs had. Ik zou liever met een Engelse hoed zijn gekomen. Er liepen in 1941 nog duizenden mensen in Holland rond met Engelse hoeden. Ik had liever een enigszins goed uitzienend persoonsbewijs gehad.

75246. De **Voorzitter**: Ja, dat kan ik mij voorstellen. Waren u ook nog andere feiten bekend, waardoor u een bepaalde indruk kreeg van zijn opleiding of van zijn instelling?

A. Ja, ik geloof, dat er een te grote dosis bravour bij kwam.

75247. De **Voorzitter**: Hoe oud was hij op dat moment?

A. Ik denk, 24 à 25 jaar.

75248. De **Voorzitter**: Bent u zelf weleens bij die expedities naar het Noordwijkse Slag geweest?

A. Neen, wel gedeeltelijk, maar ik heb het nooit helemaal mee-gemaakt. Ik heb wel de seinlamp in orde gebracht enz. Ik wist ook wel, waar het ging gebeuren. Dan verdeelden wij ons echter en zij gingen alleen verder.

75249. De **Voorzitter**: Het is altijd mislukt?

A. Ja.

75250. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van, waarom het is mislukt?

A. Volgens zeggen van *Homburg*, wanneer hij thuiskwam, was de reden, dat ze geen contact konden krijgen. Zij zouden daar door een motortorpedoboot worden afgehaald. Ze namen dan hun seinlampen mee.

75251. De **Voorzitter**: Die boot hebben ze dus nooit gezien?

A. Neen. Ze hebben wel een keer licht gezien. Ik weet zeker, dat hij vanuit mijn huis vier of vijf keer is weggegaan en steeds weer is teruggekomen.

75252. De **Voorzitter**: Hoe werd het door de „Flitspuit“ aangekondigd?

A. Door middel van dat rijmpje:

„Wanneer de Mof is arm en kaal,
Dan spreekt hij zeer bescheiden taal.”

Wanneer dat werd gezegd, zouden ze binnen drie dagen komen.

75253. De **Voorzitter**: Was dat de afspraak?

A. Ja.

Als ze dan zeiden:

„Doch konzt hij in goeden staat,
dan doet hij God en mensen kwaad”,

betekende het, dat er iets tussen was gekomen. Dat rijmpje hebben wij dikwijls gehoord en vooral dat laatste was zeer onaangenaam.

75254. De **Voorzitter**: Dan ging het weer niet door.

A. U begrijpt wel, toen ik het idee kreeg, dat hij toch een amateur was en daar ik ook andere contacten had, die daardoor gevaar liepen, was ik weleens heel erg ontevreden, als het weer niet was doorgegaan.

75255. De **Voorzitter**: Uw persoonlijke bemoeiingen met *Homburg* hebben dus hierin bestaan, dat u hem huisvesting hebt verleend en dat u herhaalde malen met hem mee bent geweest om die tochten naar het Noordwijkse Slag voor te bereiden?

A. Ik heb hem ook kaarten van de mijnevelden meegegeven, want ik kende iemand, die daar werkte. Dus hij wist, hoe hij door de mijnevelden moest komen, die daar in de duinen lagen. Ik heb hem persoonsbewijzen gegeven en ik heb hem tevens regelmatig van levensmiddelenkaarten voorzien.

75256. De **Voorzitter**: U hebt dus niet meegeholpen aan zijn eigenlijke werk, zoals b.v. het contact opnemen met *Willem Ruys*?

A. Neen. *Willem Ruys* heeft er mij over verteld in Scheveningen en hij zei, dat hij dat nog niet kon en niet wilde, ook omdat hij al had gezeten en ook omdat hij geen serieuze indruk van *Homburg* kreeg. B.v. dat *Homburg* door de achterdeur en tuin wilde weggaan. *Willem Ruys* stond nogal huiverig tegenover dergelijke min of meer avontuurlijkheden.

75257. De heer **Fens**: Vond u het nodig, dat *Homburg* u vertelde van zijn contacten met *Willem Ruys*? Of was daar een goede reden voor?

A. Neen, ik vond het niet nodig.

75258. De heer **Fens**: U had er niets mee te maken?

A. Neen, ik had er niets mee te maken.

75259. De **Voorzitter**: Dus dat was eigenlijk ook een onvoorzichtigheid?

A. Ja.

75260. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt dus met de heer *Ruys* gevangengezeten. Heeft u hem in de gevangenis wel ontmoet?

A. Ik heb de heer *Ruys* ontmoet op de morgen van de rechtszitting. We werden samen in een dievenwagen gezet en toen heb ik vrij uit met hem zitten praten. Na de rechtszitting werden we weer samen in een cel gezet en toen heeft hij mij alles verteld. Toen wij later beiden vrij waren, heb ik de heer *Ruys* thuis in Rotterdam nog eens bezocht, het hele geval nog eens met elkaar besprekende.

75261. De **Voorzitter**: Heeft *Homburg* u ook verteld, waar hij in Engeland was opgeleid en wie zijn chef was?

A. Ja, hij heeft de heer *Laming* genoemd en hij heeft ook verschillende details van zijn opleiding verteld. Jammer genoeg ook aan de Duitsers. Hij begon daarover te vertellen op de eerste avond, dat hij contact met mij had.

75262. De **Voorzitter**: Was dat niet vrij onvoorzichtig?

A. Hij moest mij natuurlijk het vertrouwen geven, dat het werkelijk voor een serieuze zaak was.

75263. De **Voorzitter**: Het was toch niet nodig, dat hij vertelde wie b.v. zijn chef in Engeland was?

A. Neen, dat geef ik toe. Dat zijn de punten, die bij mij de indruk vestigden van een zeker amateurisme. Hij vertelde mij veel te veel.

75264. De **Voorzitter**: De vraag is natuurlijk, of het uitsluitend een kwestie was van karakter of misschien ook een tekort in zijn opleiding.

A. Ik geloof eerder een tekort in zijn opleiding. Hij stuurde b.v. *Warmenhoven* steeds bij mij thuis met alle mogelijke aangelegenheden. Daar voelde ik ook niet voor. Eén was al voldoende. Ik loop liever geen dubbel risico, als ik er met een enkelvoudig risico af kan komen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zeer begrijpelijk.

A. Ik heb op het laatst *Warmenhoven* moeten verbieden terug te komen, want hij kwam met alle mogelijke kleine aangelegenheden bij mij.

75265. De heer **Fens**: Terwijl *Womburg* bij u in huis was?

A. Ja, dat is het juist geweest.

75266. De **Voorzitter**: Daaruit leidt u af, dat de opleiding niet zo goed is geweest, want, als deze goed was geweest, zouden de agenten wel op dat soort van bijzonderheden gespist zijn geweest?

A. Absoluut.

75267. De **Voorzitter**: U hebt dus de indruk gehad, dat de tekortkomingen eerder in de opleiding lagen dan dat zij een gevolg van bepaalde karaktereigenschappen van *Homburg* waren?

A. Ja.

75268. De **Voorzitter**: *Homburg* was waarschijnlijk wel een zeer moedige jongen?

A. Hij was een zeer moedige jongen. Ik neem hem ook helemaal niet kwalijk, dat hij mij heeft verraden. Ik ben er gelukkig uit gekomen en hij is er uitgekomen. Hij heeft echter te veel verteld. Tijdens mijn verhoor hebben de Duitsers mij gewoon laten weten — veel meer dan in het protocol staat — wat hij had gezegd, waardoor het voor mij uiterst moeilijk werd om iets te ontkennen.

75269. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u blijven ontkennen?

A. Ik ben niet blijven ontkennen, want dat zou niet hebben geholpen, maar ik heb wel ontkend en daarom hebben de Duitsers ook niets kunnen bewijzen, dat ik wist, dat *Homburg* uit Engeland kwam. Ik wilde van de „Feindbegünstigung” af komen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, dat begrijp ik wel.

A. Ik heb toegegeven, dat ik voor Holland werkte. Ze vroegen mij ook of ik *Deutschfreundlich* of *Deutschfeindlich* was. Dat laatste kon ik niet ontkennen, dus dat heb ik allemaal goed gezegd. Zij konden echter nooit bewijzen, dat *Homburg* uit Engeland kwam.

75270. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw Engelse vrouw was in dezen ook geen aanbeveling.

A. Neen, helemaal niet.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede aan het einde van hetgeen ik u te vragen heb. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

W. J. B. JANSEN.

DONKER, voorzitter.

WITTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaail van Stoetwegen en de heren Koersen en Fens, leden, alsmede de heren Duisterwinkel en Schuijt, griffiers.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Prof. Dr. JAN EDUARD DE QUAY

oud 48 jaar, wonende te 's-Hertogenbosch,
Commissaris der Koningin in de provincie Noordbrabant,
oud-Minister van Oorlog.

Hij legt de eed af als getuige.

75271. De Voorzitter: Het eerste onderwerp, waarover ik u enige vragen wilde stellen, heeft betrekking op de verbindingen tussen Engeland en het bezette gebied (punt f van het Enquêtebesluit) en wel over een uitloper daarvan, namelijk het B.N.V., waarvan de oprichting heeft plaats gehad in de eerste maanden na de bevrijding. Als ik goed ben ingelicht, heeft u daarmede als Minister van Oorlog, hetgeen u toentertijd was, een en ander te maken gehad.

Zou u ons kunnen mededelen, hoe dat is verlopen, welke overwegingen hebben gegolden om tot de creatie van dat nieuwe instituut te komen en welke de overwegingen zijn geweest om de leiding te leggen in handen van de heer *Eindhoven*?

A. Toen het zuiden en het oosten van het land waren bevrijd, bleek het, dat er allerlei instellingen waren, die zich bezighielden met de — wat wij tegenwoordig zouden noemen — veiligheidsdienst, maar wat toen een andere naam had en waarbij men toen vooral dacht aan organisaties, die werkzaam waren op het gebied van de contra-spionage.

Er was allereerst een onderdeel van het M.G., dat zich met deze aangelegenheid bezighield (Sectie II onder leiding van de heer *Derksema*).

Op de tweede plaats waren er enkele mensen bij de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, die zich met deze aangelegenheid waren gaan bezighouden, zij het niet op grond van een bepaalde en uitdrukkelijke instructie.

Op de derde plaats bleek het, dat bij de geallieerde instanties verschillende diensten met de contra-spionage bemoeienissen hadden. Dat waren dus niet alleen de Canadezen, maar ook de andere geallieerde Mogendheden, die hier het terrein bezetten, en voor zover mij bekend ook degenen, die geen troepen op het Nederlandse grondgebied hadden, maar zich voor de aangelegenheid van de contra-spionage interesseerden.

Op de vierde plaats bleek, dat verschillende privé-organisaties, gedurende de bezetting in het leven geroepen zijnde en toen uitermate nuttig werk verricht hebbende, in een gedeeltelijk bevrijd land vrij pionierden, zonder dat daarvoor bepaalde instructies bestonden.

Het gevolg van het een en ander was, dat er eigenlijk een vrij grote verwarring op dit terrein was gekomen.

Daarbij kwam, dat de enige wellicht geheel officiële instantie, namelijk Sectie II van het M.G., naar veler mening en ook naar mijn oordeel niet voldoende geschikt en/of geoutilleerd was om deze zeer noodzakelijke zaak op een behoorlijke wijze te verwerken.

75272. De Voorzitter: Kunt u aangeven, wat de reden was, waarom u tot dit oordeel kwam?

A. Ja zeker. Ik geloof, dat het allereerst voortspoot uit een gebrekkige bezetting. De heer *Derksema* had met allerlei andere dingen te maken; de bezetting was dus kwantitatief vrij gering en in de tweede plaats is het een speciaal vak en hij had geen vakmensen in zijn dienst. Dat was eigenlijk de hoofdreden, waarom deze afdeling

van het M.G. niet voldoende goed haar moeilijke taak vervulde. Toen is in de eerste dagen na de bevrijding, toen de Regering al was overgekomen naar den Haag, maar hier nog pas kort was, een bespreking geweest in Hotel des Indes, waar aanwezig waren o.a. de heer *Gerbrandy*, Minister-President. Verder, meen ik, generaal *Kruls*, — maar daar ben ik niet heel zeker van —, voorts naar ik meen ook de heer *van Angeren*, de heer *Fock* van B.I. en mogelijk ook — maar hier twijfel ik weer — de heer *Somer*. De heer *Derksema* was er ook bij en het staat mij voor, dat het gezelschap nog iets groter was, maar de namen schieten mij niet direct te binnen. Daas is deze zaak dus besproken en daar is men tot de conclusie gekomen — in voorbereidende gesprekken was het al meer aanhangig geweest —, dat het noodzakelijk was om hier schoon schip te maken.

75273. De Voorzitter: Was deze toestand aan de Regering al duidelijk geworden, toen het noorden nog niet bevrijd was, dus reeds op grond van de ervaringen in het zuiden, of werd deze zaak eerst bepaald acuut, toen het noorden bevrijd was?

A. Ik geloof, dat in die eerste periode, toen het zuiden alleen bevrijd was, dit zich nog niet voordeed, maar dat het zich pas duidelijk ging manifesteren toen de andere delen van het land vrijraakten. Ik herinner mij een bespreking gehad te hebben op Het Loo, toen het hoofdkwartier van de Nederlandse strijdkrachten; daar zijn toen verschijnselen gebleken, die de zaak acuut maakten. Het is toen vrij snel en ook crescendo gegaan. De verwarring was zo groot, nadat men privé in het land ging optreden, dat de overtuiging ontstond: Er moet een eenheid tot stand gebracht worden van allerlei organisaties, men moet alles bij elkaar halen; één instantie dus, die alles bij elkaar haalde om daarvan één apparaat op te bouwen. Die zelfde avond werd overleg gepleegd over de vraag, wie de leiding daarvan op zich zou kunnen nemen. Daaraan is dat gehele gezelschap, dat ik zoëven noemde, niet te pas gekomen, maar ik meen, dat het in laatste instantie gebeurd is in aanwezigheid van de heer *Gerbrandy*, de heer *van Angeren* en generaal *Kruls*, maar achter deze twee laatsten zet ik een vraagteken. Afgesproken werd de heer *Eindhoven* te polsen deze taak op zich te nemen.

75274. De Voorzitter: Op grond van welke overwegingen viel de keus op hem?

A. Omdat men meende, dat hij als oud-hoofdcommissaris van politie van Rotterdam daarvoor de geschikte man was en in de tweede plaats omdat hij tweemaal gedurende de bevrijding van het zuiden door de linies was overgekomen, dus niet alleen was overgegaan, maar weer was teruggegaan, omdat hij speciale opdrachten had te vervullen, en omdat hij in deze periode de eerste contacten, met name op het terrein van de inlichtingendienst en de contra-spionage had gekregen. Toen heb ik dus op mij genomen de heer *Eindhoven* hierover te polsen. Ik kan zeggen, dat hij niet dan na zeer veel verzet deze taak op zich heeft genomen. In eerste instantie voelde hij er helemaal niets voor, maar omdat er een beroep op hem werd gedaan en er iemand moest zijn, die deze taak op zich zou nemen, waarvan hij hoopte, dat hij haar aan kon, is hij voor de vraag gezwich.

75275. De Voorzitter: Wij hebben hier de heer *Jan Gerritsen* gehoord, die in het zuiden chef staf van de stoottroepen is geweest. Deze heeft ons medegedeeld, dat, na de bevrijding van het noorden, van de stoottroepen uit, via de staf van de Prins is verzocht om de coördinatie van deze verschillende diensten — dat zijn blijkbaar dezelfde, die u op het oog had — tot stand te brengen en dat de Prins hem toen gevraagd heeft zich van de stoottroepen los te maken en deze zaak te coördineren. Dan gaat hij voort:

„Ik persoonlijk heb van prof. *de Quay* de opdracht gekregen dit te doen. Pas daarna zijn er allerlei dingen gebeurd, waardoor de heer *Eindhoven* op de proppen is gekomen. De zaak is uitgegaan van de stoottroepen en van de Prins en ik heb de opdracht gehad.”

Ik heb hem gevraagd, waarom hij die opdracht niet heeft vervuld of niet heeft mogen vervullen, en daarop heeft hij een zeer uitvoerig relaas gegeven van besprekingen, die in die tijd hebben plaats gehad, waarbij hij ook besprekingen op het paleis te Apeldoorn vermeldt. Hij spreekt ook van een conferentie, waarbij prof. *de Quay* aanwezig was, evenals de heer *Eindhoven* als niet-geïnteresseerde. Dan zegt hij:

„Deze had nl. het vooruitzicht, aangewezen te worden voor de reorganisatie van het politiewezen in Nederland; aangezien de meeste diensten zich op dat terrein bewogen, was hij gedesinteresseerd toeschouwer. Vóórdat hij op die vergadering kwam, was hem medegedeeld, dat ik die opdracht zou krijgen; hij toonde zich daarover zeer enthousiast; hij zeide, dat hij mij kende.”

Dat bleek later een vergissing te zijn, want de heer *Eindhoven* had een andere mijnheer *Gerritsen* op het oog, maar dat doet er niet zoveel toe. Dit alles heeft zich afgespeeld tussen 15 en 29 Mei 1945. De heer *Gerritseiz* gaat dan voort:

„Wij hebben toen eerst een klein bureautje gehad in Apeldoorn, waar wij onze gedachten hebben uitgestippeld; wij hebben een organisatieschema opgezet en wij hadden daar twee of drie weken gewerkt, totdat op een goede dag de heer *Eindhoven* in Apeldoorn kwam voorzitten met de mededeling: Jij bent geen chef meer van het nieuwe bureau, maar ik ben het. Ik heb mij daarover zeer verbaasd; ik heb die verbazing ook tegenover de heer *Eindhoven* uitgesproken. Ik heb bovendien gezegd, dat ik het zeer ongepast en onhebbelijk vond, dat prof. *de Quay*, die mij een schriftelijke opdracht had gegeven, niet de moeite nam deze in te trekken en dat via hem mij als boodschap te laten mededelen. Maar als ondergeschikte en nogal in militaire zin opgegroeid zijnde, heb ik er mij bij neergelegd en de heer *Eindhoven* als chef aanvaard.”

Hoe rijmt u dat alles nu te zamen?

A. Het zit zo, Mijnheer de Voorzitter. Wat de heer *Gerritseiz* heeft gezegd, klopt wel voor een groot gedeelte. De heer *Gerritsen* was - - dat is dus in een vroeger stadium — aangetrokken bij de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten en had, zoals ook de heer *Derksema* dat had, dus van het M.G., inderdaad de opdracht van het hoofdkwartier van de Prins gekregen om zich in het vooruitgeschoven terrein, dus daar, waar de heer *Derksema* nog niet zo gemakkelijk kon komen, deze werkzaamheden te verrichten. Toen hebben wij in een daaraan voorafgaande fase (wel te verstaan: toen het oosten van het land was bevrijd) deze aangelegenheid van de contra-spionage besproken (d.w.z. de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten en ik) en toen hebben wij inderdaad voor de Nederlandse strijdkrachten, dus in eerste instantie zou u kunnen zeggen, zelf medegewerkt aan het maken van de complicaties en heeft dus de heer *Gerritsen* inderdaad de opdracht gekregen, dat te doen. Daarna is dus gebleken, hoe groot die verwarring was, vooral toen het westen van het land vrijkwam en daar nog meer instanties opdoken. Toen is dus beslist in de bijeenkomst in het Hotel des Indes, waarover ik zo juist sprak, dat er een einde aan al deze instanties moest komen en één persoon met alles moest worden belast.

75276. De **Voorzitter:** Maar de heer *Gerritsen* heeft de opdracht ook gekregen na de totale bevrijding van het land, tussen 15 en 29 Mei 1945.

A. Ik heb geen data in mijn hoofd, maar het lijkt mij bijna onmogelijk, dat het zo is gegaan, want die bespreking, waarover ik het heb, heeft plaats gehad op Het Loo en dat is dus geweest, toen de Regering nog niet was overgegaan naar den Haag. Dat moet dus zijn geweest in de periode, dat de Regering nog in Londen zat. Ik veronderstel dus, dat de heer *Gerritsen*, wat betreft de data, in de war is geweest.

75277. De **Voorzitter:** Ik weet het niet! Hij is nogal correct met het vermeden van verdere data. Hij zegt het hier zeer nadrukkelijk.

A. Hij heeft een schriftelijke opdracht gehad; daaruit zou het te achterhalen zijn, want daarop staat ook een datum.

75278. De **Voorzitter:** Er blijft dan natuurlijk het vreemde, dat hij eerst een schriftelijke opdracht krijgt, dat de heer *Eindhoven* daarvan volkomen op de hoogte is, dat hij aan de gang gaat en dat op een gegeven moment de heer *Einhoveiz* komt binnenwandelen en zegt: „Nu ben ik chef geworden”, terwijl de schriftelijke opdracht van de heer *Gerritseiz* afkomstig is van dezelfde man, van wie de heer *Eindhoven* zijn aanstelling heeft gekregen. Dat is enigszins wonderlijk!

A. Dat is inderdaad: à la guerre comme à la guerre. Wanneer men onder die omstandigheden geleefd heeft, weet men, hoe het toen ging met aanbevelingen en opdrachten en gezegd werd: „Mijnheer, doet u dit” en „Mijnheer, doet u dat”. Men zou kunnen zeggen: wanneer men rustig op zijn kantoor had gezeten, was er zeker iemand geweest, die had gezegd: „Moeten wij niet aan die mijnheer een brief schrijven met de mededeling, dat zijn opdracht wordt ingetrokken?” Dat is inderdaad in die tijd niet gebeurd, ten minste dat neem ik aan! Ik heb het niet precies in mijn herinnering. Er zaten enige mensen op het Departement in Londen, er zaten enige mensen bij de Binnenlandse Strijdkrachten en er zaten heel veel mensen bij het M.G.

75279. De **Voorzitter:** Is in de besprekingen in het Hotel des Indes niet ter sprake gekomen, dat er al iemand was aangesteld?

A. Ook een mijnheer *Derksema*.

75280. De **Voorzitter:** Die was chef van een sectie van het M.G. en woonde bovendien de bespreking bij; dat maakt enig verschil.

A. Het is best mogelijk, dat ook de Prins (ik weet het niet zeker, ik neem het aan) als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten de mededeling heeft gekregen. De heer *Eindhoven* zal zich zonder enige twijfel met hem in verbinding hebben gesteld en het hem hebben medegedeeld. Maar het is zeer waarschijnlijk, dat er geen briefje over is uitgegaan en het hem mondeling is medegedeeld.

75281. De heer **Fens:** Bovendien zie ik nog wel enig verschil tussen de opdracht aan de heer *Gerritsen* en de latere aan de heer *Eindhoven*.

A. *Gerritsen* heeft alleen de opdracht gekregen om staande onder bevel van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten deze taak uit te voeren. Ik neem aan, dat aan de Prins als bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten mededeling is gedaan, dat deze zaak ge-coördineerd is en onder leiding van de heer *Eindhoven* gekomen.

De heer **Fens:** Ik geloof niet, dat de heer *Gerritsen* zich er op zou kunnen beroepen, dat hij die baan al had, want die had hij niet. Dit was iets nieuws en veel uitgebreider.

De **Voorzitter:** Dat is zeer de vraag. Aan het verhaal van de heer *Gerritseiz* is voorafgegaan een uiteenzetting over de chaotische toestand in het bevrijde Nederland op het gebied van het security-werk. Daarin komt precies dezelfde opeenstapeling van instanties voor, die zich daarmee bezighielden als zoëven door prof. *de Quay* zijn genoemd. Ik had vlak voordat de heer *Gerritsen* met zijn verhaal begon een andere getuige geciteerd, die de opsomming beëindigde inet deze woorden:

„Dit gehele complex van onderling jaloerse, elkaar bevechtende en verdachtmakende lieden en instellingen werd de heer *Eindhoven* plotseling in de schoot geworpen.”

Daarop gaat dan de heer *Gerritsen* spreken en zegt op een gegeven moment:

„De stoottroepen hebben aan de Prins verzocht coördinatie van deze verschillende diensten tot stand te brengen. Aangezien ik bekendstond als een behoorlijk organisator, heeft de Prins mij gevraagd, mij van de stoottroepen los te maken en deze zaak te coördineren. Ik persoonlijk heb van prof. *de Quay* de opdracht gekregen dit te doen. Pas daarna zijn er allerlei dingen gebeurd, waardoor de heer *Eindhoven* op de proppen is gekomen.”

Ik heb dus niet de indruk, dat het een andere zaak was, tenzij de heer *Gerritsen* zich onnauwkeurig heeft uitgedrukt.

75382. De heer **Koersen:** Herinnert u zich, dat ter sprake gekomen is, dat de heer *Gerritsen* voor die functie benoemd was, of heeft men daarover niet gedacht?

A. Neen, daarover heeft men niet gedacht.

75283. De heer **Fens:** Er moet dus enige reden voor geweest zijn. Bij de bespreking wist men, dat de heer *Gerritsen* zo iets deed. Toen heeft men hem op zij gezet en gezegd: Wij moeten hem niet hebben, maar wij nemen de heer *Eindhoven*. Weet u om welke reden men de heer *Gerritsen* niet genomen heeft?

A. Ja, hij werd ongeschikt geacht.

75284. De **Voorzitter:** Hoewel hij pas tevoren een soortgelijke opdracht had gehad?

A. Ja.

75285. De **Voorzitter**: Was die ongeschiktheid ergens uit gebleken?

A. Uit mededelingen, dat hij eigenlijk voor deze taak niet was opgewassen en dat hij misschien wat hals over kop via de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten was aangesteld.

75286. De **Voorzitter**: Als men onder normale omstandigheden met een ambtenaar hetzelfde gedaan had, zou men er niet zo gauw af zijn. Men zou inderdaad kunnen zeggen, dat het een gelukkige omstandigheid was, dat de regel: à la guerre comme à la guerre, nog toepasselijk geacht kon worden.

A. Inderdaad.

75287. De **Voorzitter**: Hier droeg dezelfde Minister voor de beide aanstellingen de verantwoordelijkheid.

A. Het kan weleens spoedig blijken, dat iemand ongeschikt is.

75288. De **Voorzitter**: Maar dan zou ons dat op ondubbelzinnige wijze, door overtuigende voorbeelden, duidelijk gemaakt moeten worden, want anders gaat men zich afvragen: waarom moest ineens de heer *Eindhoven* deze functie hebben en moest die andere mijnheer weg?

A. Hij was te vlug aangesteld en gebleken ongeschikt te zijn. Daarna is dus een ander aangesteld.

75289. De **Voorzitter**: U moet mij ten goede houden, dat ik op het ogenblik nog niet tot het inzicht ben gekomen, waarom die eerste beslissing per se fout was. Daar zou ik dus gaarne van overtuigd willen worden.

A. Ik vrees, dat ik dat niet zal kunnen. Op grond van de ervaringen en de verkregen inlichtingen en ook van zijn bepaalde fouten. Hij behoorde tot een bepaalde groep en het was dus wenselijk iemand te nemen, die daarbuiten en daarboven stond.

75290. De **Voorzitter**: Het laatste begrijp ik niet. Hoe bedoelt u dat?

A. Hij behoorde tot een bepaalde groep. Hij was Sus ook fout, evengoed als andere mensen, die op dit terrein rondliepen. Er waren dus controversen.

75291. De **Voorzitter**: U bedoelt, dat hij tot de stoottroepen behoorde?

A. Ja, in dit geval tot de stoottroepers.

75392. De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen* heeft verder ook niet veel plezier beleefd hij het B.N.V., want op 10 September 1945 is hij, zoals hij het zegt, er glorieus uitgetrapt. Is u daarvan iets bekend?

A. Daarvan is mij niets bekend.

75293. De **Voorzitter**: Heeft u, die in enkele dagen van mening veranderd was over uw eerste keuze, nog altijd de opvatting, dat uw tweede keuze van de leider van het B.N.V. goed is geweest?

A. Ja.

75294. De **Voorzitter**: Hoe is naar uw oordeel het verdere verloop organisatorisch geweest? Het is toch, als ik mij niet bedrieg, niet bepaald vlot en goed bij het B.N.V. verlopen. Er is b.v. een verslag van de Algemene Rekenkamer geweest over de verrichtingen van het Militair Gezag, waarin het B.N.V. wordt vermeld als het instituut par exemple van de verspillingen, die bij het Militair Gezag hebben plaats gehad. Zo is er nog een aantal andere klachten over het B.N.V. naar voren gekomen. Vandaar ook mijn vraag aan u, of u nog steeds van oordeel bent, dat de keuze van de heer *Eindhoven* een juiste keuze is geweest. U hebt „ja" gezegd. Ik zou dan gaarne van u willen horen, hoe u meent, dat deze dingen, die coram publico geconstateerd zijn, te verklaren en te verdedigen zijn.

A. Ik wil allereerst opmerken, dat ik na de aanstelling van de heer *Eindhoven* het B.N.V. nog maar heel korte tijd heb kunnen volgen. Wat er precies daarna gebeurd is, kan ik dus onmogelijk beoordelen. Wanneer ik bevestigend op uw vraag heb geantwoord, dan is dat, omdat ik meen, dat daarvoor nodig was ten eerste een man met politionele ervaringen en ten tweede een rechtschapen mens, die in deze groepen, waarin vrij veel avonturiers rondliepen, enige orde zou kunnen stichten. Dat was een bijzonder moeilijke taak,

omdat dit allemaal mensen waren, die een grote vrijheid, zij het dikwijls onder zeer gevaarlijke omstandigheden, gewend waren, omdat daar zeer veel mensen inzaten met avonturiersbloed en omdat er ongetwijfeld ook mensen inzaten, die tot een politieke groepering behoorden, die op het ogenblik ook als staatsgevaarlijk wordt beschouwd. Een schoonmaken van dit gehele apparaat, waarbij zich van alles aanmeldde onder de verschillende mantels en dekmantels, is een naar mijn smaak uitermate moeilijke taak. Vandaar dat ik ook van mening ben, dat daar aan het hoofd een man moest staan, aan wie de eigenschappen eerlijkheid en rechtschapenheid zonder enige twijfel zouden kunnen worden toegekend. Aangezien ik van mening ben, dat de heer *Eindhoven* deze qualificatie waard is, ben ik van mening, dat deze keuze goed was.

Ik herhaal, dat ik moeilijk kan overzien, in hoeverre later door het Bureau Nationale Veiligheid zulke grote fouten zijn gemaakt, dat daarop een kritiek gerechtvaardigd is. Dat dit een werkzaamheid was, waarbij men natuurlijk fouten zou maken, zelfs in het begin vrij belangrijke fouten zou maken, was wel te voorzien. Maar nogmaals: als u vraagt: „Wat hebt u er zelf van meegemaakt?", dan moet ik antwoorden: „Betrekkelijk weinig, om niet te zeggen niets. Ik weet niet precies de datum, waarop de heer *Eindhoven* is aangesteld.

75295. De **Voorzitter**: Het B.N.V. is, naar ik meen, op 29 Mei 1945 opgericht.

A. Dat is dus enige weken geweest, vóórdat ik ben vertrokken.

75296. De **Voorzitter**: Hebt u nog besprekingen gehad over de vraag, hoe nu dat complex van diensten en groepen, die er op dit gebied bestonden, zou moeten worden samengesmolten tot een nieuwe dienst? Want het is natuurlijk een groot verschil, of men zei: „Wij voegen een aantal groepen bij elkaar in één nieuwe dienst", of dat men probeerde een nieuwe dienst samen te stellen uit enkele van de beste figuren van de verschillende groepen, door die los van dat groepsverband te maken. Dit zijn twee zeer verschillende systemen.

Dat soort van overwegingen moet ook de nieuwe chef van het B.N.V. wel hebben laten gelden, toen hij overdacht, hoe hij het moest aanpakken.

Is dat met de Minister besproken?

A. Dat is, voor zover ik het mij herinner, één keer met mij besproken en daarbij zijn de twee gedachten, die u noemt, naar voren gekomen: 1°. eigenlijk direct een nieuw apparaat opbouwen, misschien met gebruikmaking van enkele mensen, die zich aanmelden, 2°. alles bij elkaar halen en dan geleidelijk aan gaan selecteren.

Wij zijn toen overeengekomen, dat de laatste weg zou worden gekozen: op de eerste plaats omdat het heel moeilijk was op korte termijn en zonder verdere kennisneming uit te maken, wie bij de selectie boven kwam drijven, en op de tweede en voornaamste plaats omdat de activiteit van deze groepen, en ik mag wel zeggen de balorigheid, de zelfstandigheid van deze groepen, zó groot was, dat men bevreesd was voor een onder de moeilijke omstandigheden illegaal voortzetten van de werkzaamheden van deze groepen, wanneer men niet begon met een algemene erkenning en met ze bij elkaar te halen.

De **Voorzitter**: Op deze wijze had men een aantal paarden van Troje bij elkaar!

A. Dat waren twee wegen, die men in dezen zou kunnen volgen. De selectie is buitengewoon moeilijk. Ook de heer *Eindhoven* was van mening, dat hij niet dadelijk na het eerst in contact treden met de groepen kon zeggen: „Die is goed en die is niet goed". Dan hangt het er maar van af, in welk tempo men tenslotte tot erkenning en schifting van deze gelederen komt. Dat is het enige punt, dat ik nog een keer met de heer *Einhovetz* heb besproken, nadat hij zijn eerste oriëntatie had verricht. Daarna heb ik deze dienst niet meer met hem behandeld.

De nos. 75297 t/m 75348 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

J. E. DE QUAY.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN DONDERDAG 16 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Fens, leden, alsmede de heer Schuijt, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIA MARIA HOEK — HOOGERVORST,
oud 26 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

75349. De Voorzitter: Wij wilden u iets vragen over een bepaalde gebeurtenis, die heeft plaats gehad ongeveer Augustus 1941. Ik bedoel de overval in de Paulinastraat in den Haag, waar toen de agent *Abblas* met zijn zender werkzaam was. Wij hebben het verhaal van deze overval gehoord van de heer *de Geus* en ook van de heer *Idema*. Over het verloop van de zaak zijn wij dus waarschijnlijk wel ingelicht, maar er zit één element in — het is naar voren gekomen bij het verhoor van de heer *Idema* —, waaromtrent wij nog gaarne, als het kon, nadere inlichtingen zouden willen ontvangen. Dit betreft een van de meisjes, die daar toen in huis woonden en die gearresteerd zijn. Ik ben er niet zeker van, of u dat geweest bent.

A. Wij zijn allemaal gearresteerd.

75350. De Voorzitter: Hoe was de samenstelling van het gezin?

A. Het gezin bestond uit moeder, vader, het oudste zusje *Gré* (*Gretha*), *Bep* en ik. De overval was op 28 Augustus 1941, 's morgens om ongeveer 10 uur.

75351. De Voorzitter: Was *Abblas* toen bezig met zenden?

A. Dat was 'smorgens vroeg. Toen kwam er een Joodje, die in dienst stond van de Duitsers en die in de straat liep, zogenaamd om de meters te controleren. Wij gingen juist naar kantoor. Mijn zwager, *Jacques Batenburg*, u misschien wel bekend, was ook aanwezig. *Aart* was boven aan het seinen. Toen werd er gebeld en het mannetje kwam ook bij ons de meter oonemen. Mijn zwager, die in die tijd ontzettend wantrouwend was tegenover iedereen, vond het vreemd, dat die man zo lang stond te kijken en niets opschreef. Toen is hij gaan vragen, of hij zich wilde legitimeren. De man zei, dat hij dat niet behoefde te doen. Toen heeft mijn zwager hem in het gangetje laten staan en is hij naar de overkant gegaan, waar toevallig een man van de waterleiding stond. Hij vroeg hem: Kunt u zich legitimeren? Ja, zei hij. Mijn zwager vroeg daarna: Moeten zij, die bij het electriciteitsbedrijf werken, dit ook kunnen? Ja, natuurlijk; als die man dat niet wil doen, kunt u naar de politie gaan, antwoordde de man. *Jacques* is toen inderdaad naar de politie gegaan, maar hij heeft eerst mijn zuster *Gré* gewaarschuwd, dat er onraad dreigde, en gezegd, dat hij naar de politie zou gaan om te vragen, wat voor man dat was. *Jacques* ging naar de politiepost in de Louise Henriëttestraat, vlak bij de Paulinastaat, en kwam met twee agenten terug. Die zijn naar dat Joodje toegestapt, die inmiddels verder was gegaan, en hebben gevraagd, of hij van het electriciteitsbedrijf was. Hij heeft toen gezegd, dat hij zich niet behoefde te legitimeren, omdat hij een speciale opdracht van de Duitsers had. Een van de agenten is toen teruggekomen en heeft gezegd: Deze man moet om politieke redenen overal de meters controleren. Intussen was mijn zuster naar boven gegaan, waar *Aart* heel rustig in zijn pyama zat te seinen, om hem te zeggen, dat de zaak moest worden afgebroken. Hij schrok erg en wist op dat ogenblik niet wat te doen. Mijn zuster, die veel ouder was dan *Aart*, had de moed

het koffertje te pakken — er stonden op dat ogenblik zoveel levens op het spel —, de code en alle papieren er in te doen en het rustig achter op haar fiets te binden, met een regnjasje er bovenop. Toen zei zij: Ik ga naar de Bijenkorf. Zij werkte daar op het postkantoor. Zij had tevoren tegen *Aart* gezegd: Kleed je direct aan en maak, dat je weg komt. Zij zei hem ook, dat hij naar een stalling in de stad moest gaan, waar een kopie van het koffertje stond, waarin het zendertje was gepakt. Dat was daar te voren door haar in orde gemaakt. *Aart* had slechts bij de portier van de Bijenkorf de koffers om te ruilen. *Gré* zei tegen hem: Vraag maar aan de portier of hij even wil bellen. Dan kom ik om die koffers om te ruilen. Nadat zij *Aart* instructies had gegeven, is *Gré* weggefietsd. Aan het begin van de straat stond een Duitse wagen. Eén van de agenten moest van de Duitsers instappen om haar met hen na te rijden. Zij wilden haar blijkbaar arresteren. De agent — dezelfde, die gezegd had, dat de Jood in opdracht van de Duitsers werkte — was goed. Op de Bezuidenhoutseweg zei hij geregeld: Daar rijdt ze, maar telkens had hij een verkeerde juffrouw op het oog. Zo heeft mijn zuster rustig de Bijenkorf kunnen bereiken. De Duitsers hebben niet aanstonds een overval op ons huis gedaan, want ik ben ook naar de Bijenkorf gegaan, zonder aangehouden te worden. Een ander zusje, dat naar de Rentekas ging, werd evenmin aangehouden. Daarentegen werd mijn zwager, die naar de kapper ging, door de Duitsers achtervolgd. *Aart Abblas* kon ook het huis verlaten, zonder dat hij gearresteerd werd. Hij is rustig naar de stalling gegaan om het koffertje te halen, is daarna naar de Bijenkorf gelopen en vroeg daar aan de portier in de Wagenstraat naar mijn zuster. *Gretha* is direct naar beneden gekomen, heeft het koffertje geruild en heeft hem gezegd, dat hij niet mocht terugkomen, omdat zij vermoedde, dat er gevaar dreigde. Zij voegde er aan toe, dat hij een sein zou krijgen, zodra hij kon terugkomen, maar dat hij thans direct naar Rotterdam moest vertrekken.

Dat is allemaal heel gauw gegaan, want kort daarop kwam een Duitser in de Bijenkorf in het postkantoor en vroeg naar het koffertje. Mijn zuster is met hem meegegaan naar de portier en zei: Hier is het. Toen deze man, heel blij, het koffertje openmaakte, zat er niets in.

75352. De Voorzitter: Wanneer heeft de arrestatie van u en uw familie plaats gevonden?

A. Zij is direct gearresteerd en naar Scheveningen overgebracht en daar verhoord, doch nog niet aanstonds door de S.D., maar door de Duitse Staatspolitie. Dat is eigenlijk ons geluk geweest. Pas de volgende dag is zij overgebracht naar het Binnenhof, naar de S.D. Toen ik terugkwam van kantoor, waren de Duitsers in ons huis. Mijn zwager had arrest; hij was bij de kapper gearresteerd. De Duitsers stonden voor de deur; het was afgelopen. Torn ik binnenkwam, was mijn zuster *Gretha* reeds gearresteerd, van de Bijenkorf af al. Mijn andere zusje hadden de Duitsers ook al te pakken. Wij zijn 29 Augustus, op moeders verjaardag, thuis verhoord. De volgende dag zijn wij in twee luxe-auto's naar Scheveningen gebracht. De burendachters, dat wij naar een bruiloft gingen.

75353. De Voorzitter: Hoelang bent u vastgehouden?

A. Van Vrijdag tot de andere week Zaterdag.

75354. De Voorzitter: Dus dat viel betrekkelijk mee.

A. Ja, dat viel mee.

75355. De Voorzitter: Zijn zij allen vrijgelaten?

A. Ja. Ik was drie dagen vóór de arrestatie tot de verloofde van *Abblas* gebombardeerd, omdat dat het veiligste werd geacht. Ik kon daarom alle schuld op mij nemen. De speculatie was, dat de Duitsers mij, omdat ik pas achttien jaar was, zouden laten lopen.

75356. De **Voorzitter**: Nu vertelt de heer *Idema*, die dat allemaal van horen zeggen heeft, het volgende: „Ze hebben tenslotte de verloofde en zijn meisje vrijgelaten, maar ze werden dag en nacht gevolgd.” Dat is dus blijkbaar uw andere zusje?

A. De heer *Idema* heeft het niet meegemaakt. Hij heeft wel de nacht, vóór de overval plaats vond, bij ons geslapen. In de nacht van 27 op 28 Augustus is hij bij ons thuis geweest. Hij had een goede geest bij zich. Hij is 's morgens om 7 uur zonder te groeten verawenen. Dat was heel merkwaardig, omdat hij zo iets anders nooit deed. Om 8 uur was er alarm.

75357. De **Voorzitter**: Welke zuster bedoelt hij, als hij spreekt van „de verloofde en zijn meisje”?

A. Dat was ik. Het was zonder meer afgesproken.. . .

75358. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij over twee verschillende dingen spreken. De heer *Idema* zegt:

„Op dat ogenblik waren in huis: vader, moeder en drie meisjes; de oudste was verloofd met die ene jongen; deze was afgestudeerd in economie te Rotterdam.”

A. Dat is mijn zus, die met de zender is weggegaan; dat is *Gré*.

75359. De **Voorzitter**: Precies; daar heeft de heer *Idema* het verder over. Hij zegt dan:

„Ze hebben tenslotte de verloofde en zijn meisje vrijgelaten, maar ze werden dag en nacht gevolgd. Als ze thuiskwamen, zat er één op de stoep en als ze naar de bioscoop gingen, ging iemand hen achterna. Op een gegeven ogenblik hebben ze hun achtervolgers weten kwijt te raken en toen zijn ze ondergedoken. Ik kreeg een seintje, of ik daar kon komen. Wij hebben de mensen toen na heel wat moeite ondergebracht. Als je het vertelde, waren de mensen bang, maar als men het niet zou vertellen, zou het niet eerlijk zijn. Wij hebben echter kans gezien hen naar Zwitserland te krijgen.”

A. Ja, daar weet ik niets van, want ik ben later weer gearresteerd.

75360. De **Voorzitter**: Wanneer?

A. Op 5 November 1942 ben ik weer gearresteerd voor dezelfde zaak. Op 15 of 16 Juli is *Abblas* gearresteerd bij de familie *Hueting*. Deze familie is vrijgelaten op 6 November. Op 5 November was ik gearresteerd en toen zei de Untersturmführer *Barfels*, dat de familie *Hueting* zou worden vrijgelaten.

75361. De **Voorzitter**: Wat hadden zij dan tegen u?

A. Ik zat voor *Aart*.

75362. De **Voorzitter**: U wist ook niet, waar uw zuster en verloofde gebleven waren?

A. Ik heb contact met hen gehad. Ik heb last gehad van *Poos*, alias *Dick*. Die kwam inlichtingen vragen.

75363. De **Voorzitter**: De heer *Idema* vertelt dan verder het volgende:

„Nadat het verloofde paar vrijgekomen was, is ons gebleken, dat achter in een schrijftafel een paar snippers gelegen hadden, waarop een code of een decodatie stond, waarmede de Duitsers geprooeerd hebben de gehele code gewaar te worden. Het is inderdaad betrekkelijk vlug gelukt. Eerst waren zij er naast. Het ene meisje werd telkens uit de cel gehaald. Op een gegeven ogenblik vroegen zij haar: Ken je de „Erlkönig”? Dat was het gedicht waarin staat:

*Wer reitet so spat durch Nacht und Wind
Es ist der Vater mit seinem Kind.*

Ze zei: neen, maar ze dacht meteen: nu hebben ze het. Ze zei: Ik heb weleens iets anders horen zeggen, maar dat durf ik niet te zeggen. Toen de Duitsers bieveen aandringen, zei ze tenslotte de bekende parodie:

*Wer flieget so spat durch Nacht und Wind
Es ist der Tommy*

Ze wist daarmede de aandacht af te leiden en de moffen lachten er zelfs om. Ze begreep echter wel, dat ze er nu achter waren.”

Bent u dat geweest?

75364. De **Voorzitter**: En is dat gebeurd?

A. Ja, het was fantastisch.

De **Voorzitter**: Vertelt u het zelf eens.

A. Het was vier dagen vóór de arrestatie. Ik speelde eigenlijk helemaal geen rol. Ik heb eigenlijk altijd mee moeten doen, omdat ze niemand anders hadden, maar ik was niet zo illegaal. Ik heb alleen maar anderhalf jaar moeten zitten.

Er was over gesproken, dat we een verhaal moesten hebben voor het geval er een overval plaats zou hebben. Tenslotte werd afgesproken: Dan ben jij z'n verloofde. Je hebt hem op het strand leren kennen; hij woonde in de Riouwstraat, had een slecht pension en zo en uit medelijden hebben wij hem hier laten komen.

Ik was toen 17 jaar en voelde er niet veel voor om, als er een jonge man in huis kwam, te zeggen: Dat is mijn verloofde. Het was zo akelig aan tafel. Ik had het dus nog niet gezegd. Maar de overval kwam en toen zeiden de moffen — zij hadden *Jacques Batenburg* reeds verhoord — Ik was (zoals de Duitsers het noemen) de Braut. Dat was nog veel akeliger. Moeder, die van de hele afspraak niets afwist, verstond zogenaamd geen Duits (ze verstond het wel!) en mocht bij mijn verhoor aanwezig zijn. Ik zei, dat ik wel Duits verstond, maar het niet sprak. Ik heb toen een raar verhaal verteld. Dat 'hij mijn verloofde was, hoe ik hem op het strand had leren kennen, enz. Moeder dacht: Ze praat wartaal! Ze knoopte echter hetgeen ik verklaard had goed in haar oren. Vader kwam even later thuis. Ik vertelde de Duitsers, dat mijn vader ook geen Duits verstond en merkte op, dat ik graag met *Aart* wilde trouwen. Vader dacht: Het zal wel zo zijn. Hij had meer vertrouwen in zijn dochter dan in de Duitsers. De Duitsers vonden mij op dat ogenblik natuurlijk heel belangrijk. Daarom werd ik steeds verhoord. Ik werd iedere keer uit de gevangenis gehaald en naar de verhoorkamer gebracht, en dan hield ik *Aart* de hand boven het hoofd, verdedigde hem en zei telkens, dat het zo'n aardige jongen was. Zij vroegen, of ik nooit bij hem boven had gezeten en in zijn koffer had gekeken. Dan zei ik: Dat is misschien in Duitsland de gewoonte, maar in Holland niet; dat past niet. Dat vonden zij erg raar. Ik had er weleens ingekeken, want hij heeft mij een keer de hele zender laten zien. Mijn verhaal heb ik tegenover de Duitsers volgehouden. Vervolgens ben ik gaan pleiten voor de vrijlating van moeder, vader en *Bep*. Ik had gehoord, dat *Bep* flauw gevallen was. Zij was helemaal niet in staat om gevangen te zitten. Ik dacht: Als zij uit de gevangenis komt, kunnen wij drieën het best volhouden. Ik ben ook door *Haubrock* verhoord, die mij zei: Als ik iemand vrijlaat, laat ik jullie allemaal vrij. Dat is op Zaterdag gebeurd. Ik heb hem steeds maar dingen over Duitsland gevraagd. Ik heb hem gezegd, dat ik werkelijk geen schuld had en dat wij er in gelopen waren. Ik dacht: *Aart* is toch in veiligheid, dus wat doet het er toe. Verder verklaarde ik, dat wij niet geweten hadden, dat zoiets in huis was. Daarop hebben zij ons vrijgelaten. *Haubrock* zei: Als later uitkomt, dat je gelogen hebt, word je doodgeschoten. Ik moest er voor tekenen, waar de hele familie bij was. Zij waren daarvoor uit hun cel gehaald.

75365. De **Voorzitter**: Maar nu de kwestie van die code.

A. U bedoelt, hoe zij aan die snippers gekomen zijn. Die heeft *Aart* niet verbrand. Die zijn in de vuilnisbak gevonden en niet in zijn schrijftafel, want moeder heeft alle papieren door de W.C. gedraaid. *Aart* was erg netjes. Hij wilde moeder vaak helpen. Een van de dagen tevoren heeft hij zijn papieren in de vuilnisbak gedaan.

75366. De **Voorzitter**: Begreep u het, toen zij u vroegen over „Der Erlkönig”?

A. Ik wist, dat het komen zou. Dat had *Aart* mij gezegd.

75367. De **Voorzitter**: Dus hiermee staat wel vast, dat de Duitsers eind Augustus of begin September zijn code gekend hebben?

A. Ja. Een week later, 's Zaterdags of 's Maandags, wist *Aart* het ook. Hij heeft in die week ook niet geseind.

75368. De **Voorzitter**: Maar de heer *Idema* heeft gezegd, dat hij een hulpcode had en daarvan ook heeft gebruik gemaakt.

A. Ja, maar hij heeft in die week niet geseind. Hij zat in Rotterdam en ik hoorde van mijn zwager, dat hij zich daar dood verveelde. Hij had eerst het plan weer naar den Haag te komen. Hij geloofde niet in een overval. De kolonel had in Engeland gezegd: De Duitsers kunnen deze zender nooit vinden; die zit zo prachtig in elkaar. Maar de Duitsers waren technisch uitstekend.

75369. De **Voorzitter**: Hij is dus in de zomer van 1942 gearresteerd in het huis van de familie *Hueting*?

A. Ja, in Juli.

75370. De **Voorzitter**: Kort tevoren schijnt hij een nieuwe code te hebben gekregen. Hebt u er ooit iets van gehoord, of hij die gekregen heeft?

A. Neen, daar heb ik nooit iets van gehoord. Ik heb toen met de gehele zaak niets meer te maken gehad.

75371. De **Voorzitter**: Hebt u hem nooit meer gezien?

A. Ja, drie dagen vóór zijn arrestatie.

75372. De **Voorzitter**: Hoe kwam dat? Was het toevallig?

A. Neen. Hij kwam mij opzoeken en wilde met mij uitgaan. Ik heb gezegd: „Neen, dat durf ik niet, dan lopen wij vast; ik heb al gezeten; wij zitten hier in het hol van de leeuw en als wij op straat gaan wandelen, zien de Duitsers ons; ik durf het niet aan.” Ik vond hem een heel aardige jongen.

75373. De **Voorzitter**: Heeft hij u toen misschien verteld, dat hij een nieuwe code had?

A. Neen. Het was een ontzettend pijnlijke boel. Hij was gereformeerd. In de zaak, waar ik werkte, werkten de drie gebroeders *Hagg*, waarvan een, de bedrijfsleider, hem te woord stond; het was, evenals *Aart*, een kereltje van de jongelingsvereniging uit Dordrecht. Die heeft hem echter niet herkend. Even later kwam er weer een broeder, ook een lid van de jongelingsvereniging. Die wisten allemaal, dat *Aart* in Engeland zat. Het werd hem dus te benauwd.

75374. De **Voorzitter**: Hebt u geen gelegenheid gehad hem toen rustig te spreken?

A. Neen. *Aart* zag de *Haggjes* binnenkomen en maakte toen, dat hij zo gauw mogelijk wegkwam.

75375. De **Voorzitter**: Hebt u van zijn arrestatie gehoord?

A. Ja, door middel van *Poos*.

75376. De **Voorzitter**: Al spoedig?

A. Dat heb ik 18 of 19 Juli gehoord.

75377. De **Voorzitter**: Hoe hoorde u dat toen van *Poos*?

A. Ik ging met mijn moeder naar Zaandam, naar een oom en tante, bij wie ik nog nooit was geweest; daar hadden wij toen ineens behoefte aan. Oom en tante waren dodelijk verschrikt: *Gré* en *Jacques* waren uit Aerdenhout gevlucht, hadden in Zaandam logies gezocht en hadden bij hen twee koffers achtergelaten, die door een heer zouden worden afgehaald. De ene koffer heb ik opengemaakt. Ik heb er een briefje in gestopt, waarin ik had geschreven, dat, als zij in nood zaten, zij een beroep op mij konden doen. Zij, oom en tante, vertelden ons, dat *Gré* en *Jacques* achtervolgd werden door de Duitsers, omdat zij nog hadden getracht de Zaan over te zwemmen. De volgende avond werd er bij ons in de Paulinastraat gebeld en vroeg een mijnheer naar *Kokkie*; dat was ik. Ik heb met deze man gesproken. Hij zei: „Ik heb twee koffers afgehaald van *Gré* en *Jacques* en weet niet, wat ik er mee moet beginnen.” Toen ben ik er in gelopen. Was ik nooit in Zaandam geweest, dan had ik gezegd: „Dat weet ik niet.” Maar juist, omdat ik die koffers had gezien, zei ik: „Geeft u ze dan maar hier.” Dat was immers heel gewoon, omdat zij zouden worden afgehaald door een

mijnheer. Die mijnheer was *Poos*. Hij heelt zich gelegitimeerd en vertelde van *Jacques Batenburg* en *Aart Alblas* (die bestond niet; hij sprak over *Klaas*), hij gaf alle schuilnamen op van *Jacques* en *Gré* en ik had op dat moment een ontzettend vertrouwen in de man. Maar hij was nog niet de trap af of ik zei tegen mijn moeder (alsof ik een ingeving kreeg), dat het een verrader was. Ik ben toen naar de heer *de Geus* gelopen — misschien heeft hij het in zijn rapport wel verklaard —, maar ik heb geen prettige inedewerking gevonden. Ik heb hem gewantrouwd.

75378. De **Voorzitter**: Hij was misschien ook een beetje bang.

A. Hij was een beetje erg bang. Hij heeft geen moeite gedaan om mij te helpen. Niemand heeft moeite voor mij gedaan met het gevolg, dat ik zestien maanden lang heb kunnen zitten.

75379. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u werd gearresteerd, toen het meisje *Hueting* werd vrijgelaten. Was er verband tussen uw arrestatie en haar vrijlating?

A. Helemaal niet. Ik heb geen verband gezien.

75380. De **Voorzitter**: Kende u dat meisje?

A. Helemaal niet.

75351. De **Voorzitter**: Hebt u haar ook later niet ontmoet?

A. Neen.

75382. De **Voorzitter**: De kwestie, die ons interesseert, is: hoe *Alblas* aan de tweede code is gekomen. Dat weet u dus niet?

A. Neen, dat weet ik niet. Misschien zou mijn zwager, *Jacques Batenburg*, die in Batavia zit, het kunnen weten. Met hem had hij regelmatig contact.

75383. De **Voorzitter**: Dat was de verloofde, die toen was ondergedoken?

A. Ja.

75384. De **Voorzitter**: Had hij tijdens het onderduiken contact met *Alblas*?

A. Ja, regelmatig, iedere week.

75385. De **Voorzitter**: Tot het laatst toe?

A. Vrijwel, voor zover mij bekend is, tot het laatste toe.

75386. De **Voorzitter**: U kunt ons dus omtrent dit punt, waar onze belangstelling in het bijzonder naar uitgaat, nl. hoe *Alblas* aan die nieuwe code is gekomen, niet inlichten?

A. Neen, helaas niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons verstrekt hebt, en sluit ik het verhoor.

C. M. HOEK — HOOGERVORST.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FENS.

SCHUIJT, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 FEBRUARI 1950
Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouw Wittewaalf van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duis-terwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,
oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal-majoor der mariniers.

75771. De Voorzitter: U is over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal door de commissie gehoord op 20 October 1948. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden worden ook ditmaal geacht te zijn gegeven onder verband van de toen afgelegde eed.

Er is een bepaald punt onder de vele, welke wij met u hebben besproken, waarop wij dit keer nog even terug willen komen. U hebt aan ons overgelegd enige correspondentie, welke u gevoerd hebt in het eerste halfjaar 1941. In de eerste plaats was daarbij een brief, welke u op 4 Februari 1942 geschreven hebt aan de voorzitter der Ministeriele Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland, door tussenkomst van Zijne Excellentie, de Minister van Marine. In die brief hebt u mededeling gedaan van een inleidende bespreking, welke u hebt gehad met enige officieren van S.O.E., waar voor het eerst ter sprake is gekomen de mogelijkheid van samenwerking van die Engelse dienst met uw bureau. In die brief hebt u een uiteenzetting gegeven van de opvatting, welke de Engelsen over die samenwerking hadden, en u hebt er daarin ook op gewezen, dat zij zeer sterk op het standpunt stonden, dat de verbindingdienst en de transportdienst in Engelse handen moesten blijven. U hebt ook van uw bedenkingen daartegen doen blijken. Nu is ons niet duidelijk geworden, wat er verder met die brief is gebeurd. Wij zien hierop enige aantekeningen staan, er naast geplaatst, van de Minister van Marine, de heer Furstner, maar wat is er verder met die brief gebeurd? Hebt u nog besprekingen over dat probleem, hoe de samenwerking met de Engelsen zou zijn en of men er zich inderdaad bij kon neerleggen, dat de verbinding- en de transportdienst geheel in Engelse handen zouden blijven, zodat dus de Nederlandse dienst daar praktisch niets mede te maken zou hebben, gevoerd met Ministers, en, zo ja, met welke Minister en tot welk resultaat hebben die besprekingen geleid?

A. Ik herinner mij dat soort brief wel, maar mag die misschien nog even inzien. Ik herinner mij, dat deze brief van mij is uitgegaan; die is behandeld met admiraal Furstner en met de Minister-President, de heer Gerbrandy. Ik heb nog op een andere brief de aandacht gevestigd, met potloodaantekeningen van admiraal Furstner er bij, maar die ging over de zaak-Rabagliatti. Toen hebben wij opdracht gekregen na te gaan, of wij zelf contact konden opnemen, en daarop hebben wij proeven genomen met een schip op de Theems.

75772. De Voorzitter: Ik heb nog een brief van 19 Maart 1942, ook van u, regelrecht gericht aan de Minister van Marine, over de moeilijkheden bij de C.I.D. Dan heb ik verder een nota van 27 April 1942 van u, waarboven staat: Beschouwingen over het Plan for Holland, en tenslotte heb ik een brief van 4 Mei 1942 van u, een Engelse brief, waarin niet staat, aan wie hij gericht is, maar het is wel duidelijk, dat die gericht was aan generaal Gubbins. Daarboven staat: Appreciation of the plan for Holland.

A. Deze brief is niet meer in het archief van de marine. Hierbij is niet de brief, die ik bedoel. Het was een brief met in de marge allerlei potloodaantekeningen van admiraal Furstner en ging er over, dat ik de verbindingen van kolonel Rabagliatti niet vertrouwde. Toen

heeft admiraal Furstner er naast geschreven: Probeer wat wij kunnen doen, zoek het maar uit, en toen heb ik proeven laten nemen aan boord van een van onze schepen op de Theems. Dat was streng verboden, maar het was de enige weg. Dat is echter volkomen mislukt.

75773. De Voorzitter: Die brief van 19 Maart 1942 gaat ook over de C.I.D. en daar staan ook aantekeningen van admiraal Furstner naast. Is deze brief van 19 Maart 1942, die u daar hebt, niet de bewuste brief?

A. Inderdaad. Zoals ik al zei, weigerden de Engelsen onze proefneming pertinent en deze proefneming, die wij hebben gehouden op de „Heemskerck" — naar ik meen — op de Theems, was dus volkomen ondergronds. Wij hebben het twee dagen geprobeerd, maar het is geheel mislukt. Dat heb ik gerapporteerd aan de Minister en men heeft toen verder niets gedaan.

75774. De Voorzitter: Nu is het punt, waarom het thans gaat, dit. Wanneer het hoofd van een dienst bepaalde voorstellen doet en op grond daarvan wordt een bepaald beleid gevolgd, dan is daarvoor uiteindelijk een Minister verantwoordelijk. U ressorteerde onder de Minister van Marine en nu zou men, uitgaande van normale verhoudingen, zeggen: de Minister, die in eerste instantie verantwoordelijk is, is de Minister van Marine. De heer Furstner zegt evenwel: Dat is in het geheel niet het geval, want — daar komt het op neer — de heer de Bruyne ressorteerde alleen administratief onder mij, maar hij stond eigenlijk voor het B.V.T. — ik spreek dus over de periode vóór 1 Juli 1942, op welke laatste datum het bureau M.V.T. ontstond, dat onder de Minister van Oorlog ressorteerde — onder de Minister-President, de heer Gerbrandy, of, als men het anders wil zeggen, onder de voorzitter van de Commissie Terugkeer, maar dat was ook de heer Gerbrandy. De heer de Bruyne, zegt de heer Furstner, ressorteerde als marineman min of meer toevallig administratief onder mij en voor zover zijn brieven mij passeerden, was ik eigenlijk niet anders dan een soort van postorgaan. Dit is, als ik het samenvat, de stelling van de heer Furstner. Wanneer dit inderdaad de positie zou zijn geweest, zou die sterk hebben afgeweken van hetgeen men op het eerste gezicht zou verwachten. Men verwacht niet anders dan dat de Minister, onder wie een bepaald hoofd van dienst ressorteert, zich ook beschouwt als en ook is de verantwoordelijke man voor het beleid, dat gevoerd wordt. De heer Furstner ontkent dit. In ieder geval zal op de een of andere manier moeten blijken van een van de gewone gang van zaken afwijkende regeling. Wij zouden het op prijs stellen van u te vernemen, hoe dit naar uw mening in elkaar zat.

A. Dat lijkt mij niet zo gemakkelijk duidelijk te maken. Ik kan mij voorstellen, dat admiraal Furstner dit zegt, al klinkt het mij wat vreemd in de oren, want ik stond onder één Minister en dat was admiraal Furstner. Ik heb heel in het begin van mijn eerste verhoor verteld, dat ik daar kwam en deze taak kreeg zonder enige instructie, alleen met een klein dossiertje van wat een voorganger op dit gebied onder de voorgaande Minister, de heer Dijkhoorn, had gedaan.

75775. De Voorzitter: U doelt hier op het bureau Bijzondere Aangelegenheden, dat onder Minister Dijkhoorn heeft gestaan. Was dat niet het bureau onder kolonel van Voorst Evekink?

A. Ja. Ik vond er vrijwel niets in dan alleen een half afgewerkte instructie voor de toekomstige opperbevelhebber bij de terugkeer naar Nederland. Daarover was heel veel discussie geweest. Mijn opdracht was zo vaag: zoek het verder maar uit. Zo ben ik begonnen. Ik heb dat hier ook verklaard. Ik heb gezegd, dat ik bijna logischerwijze onmiddellijk begon met de militaire kant van dit probleem en even later er achter kwam, dat het niet alleen militaire, maar ook allerlei civiele aangelegenheden betrof. Ik ressorteerde onder de Minister van Marine en alle zaken, die ik behandelde naar de zijde van de Regering, gingen naar de Minister van Marine, al moet ik toegeven, dat, wanneer een zaak behandeld werd, onmiddellijk de Minister-President er in betrokken werd, maar ook wel eens andere Ministers. Er was namelijk een instituut, dat de Ministeriele Commissie heette.

75776. De **Voorzitter**: U bedoelt de Commissie Voorbereiding Terugkeer?

A. Neen, ik bedoel dit. Op een gegeven ogenblik moest een bepaalde beslissing worden genomen van betrekkelijk ver gaandr strekking. Ik had daar totaal geen bevoegdheid voor; dat was trouwens mijn positie niet. Ik legde de zaak dan aan mijn Minister voor om een beslissing te krijgen van, laat ik het met een groot woord coemen, de Regering, in ieder geval van de instantie, die daarvoor was aangewezen.

Wanneer die dingen bij admiraal *Furstner* kwamen, zei hij gewoonlijk: stuur ook een afschrift aan de Minister-President. U zult ook dikwijls vinden, dat een brief tegelijk ging naar de Minister-President, maar de zaak werd besproken met de Minister van Marine, want deze was toch mijn chef. De al of niet beslissing geschiedde dan door een combinatie van Ministers; die combinatie noemde zich feitelijk: de Ministeriële Commissie. Deze term zult u dikwijls tegenkomen in de stukken. Ik heb nog eens een ietwat minder prettige brief daarover geschreven, want er was geen lichaam, dat op een gegeven moment een grote beslissing zou nemen, wanneer deze werd vereist. Wij hebben een moment gekend, halverwege 1942; toen kwam plotseling bij mij de mededeling van de zijde van S.O.E., dat er op korte termijn in 1942 weleens een invasie zou kunnen plaats vinden op het continent en dat dan van Nederlandse zijde zou worden verwacht, om niet te zeggen geëist, dat er een soort van guerilla zou worden gevoerd. Toen heb ik dat stuk, dat ik binnenkreeg van Engelse zijde, onmiddellijk aangeboden aan de Minister van Marine, als het nog vóór 1 Juli is geweest, anders daarna aan de Minister van Oorlog. Toen heb ik daarin de tirade gebezigd van: de Ministeriële Commissie houdt zich wel heel erg bezig met vraagstukken van wijs beleid voor na de oorlog, maar straks moet hier een lichaam zijn, dat grote beslissingen neemt voor het voeren van de oorlog, wat er in die oorlog moet gebeuren, waaraan ongelofelijke consequenties verbonden zijn, bijv.: of dan een guerilla moet worden ontkefend, ja dan neen, wat toch de consequentie zou kunnen hebben, dat duizenden mensen er zich voor zouden hebben op te offeren. In hoofdzaak echter was het bijna steeds de Minister van Marine met de Minister-president.

75777. De **Voorzitter**: Dus u begon, als u de zaak aanhangig maakte bij de Regering, met te schrijven aan de Minister van Marine en de zaak te bespreken met de Minister van Marine?

A. Ja, al gebeurde het dikwijls, dat de eerste besprekingen al direct plaats vonden met de Minister-president er bij, maar het werd aangeboden bij de Minister, die mijn chef was.

75778. De **Voorzitter**: Hoe kunt u er een verklaring van geven, dat de heer *Furstner* zegt: de heer *de Bruyne* ressorteerde eigenlijk slechts administratief onder mij? Dat acht u dus niet juist.

A. Dat begrijp ik eigenlijk, eerlijk gezegd, niet. Ik tracht te verduidelijken, dat, wanneer zaken moesten worden besproken en wanneer beslissingen moesten worden genomen, dit bijna steeds gebeurde door op zijn minst twee Ministers, de Minister-President en de Minister van Marine, of later de Minister-President en de Minister van Oorlog, maar soms kwamen er meer Ministers bij: soms ook de heer *van Boeyen* of *van Angeren*. Er was een Ministeriële Commissie.

75779. De **Voorzitter**: Dit was zonder twijfel de Commissie Voorbereiding Terugkeer; die was ministerieel.

A. De kwestie is deze: Ik zei: maak dan een soort War-Cabinet. Het is mooi te praten over wat moet gebeuren, nadat de oorlog is afgelopen, maar wij zaten midden in de oorlog, waarin beslissingen moesten worden genomen van ongelofelijke importantie, althans die momenten zijn er geweest en konden ieder ogenblik voorkomen. Ik had die bevoegdheid niet. Ik wendde mij dus tot mijn Minister en daarna kwam er al of niet een bespreking over het geval in de Ministeriële Commissie; dat waren dan in het ene geval twee Ministers, soms drie, soms zes. De heer *Michiels van Verduynen* was er ook dikwijls bij.

In dit verband is ook dit nog typerend: Ik ben halverwege 1942 met mijn bureau overgeheveld naar Oorlog en admiraal *Furstner* deed dat met de mededeling: Ik ben tot de conclusie gskomen, dat dit bureau meer onder Oorlog thuishoort dan onder Marine; ik hoop, dat je niet veel bezwaar hebt, dat je wordt overgeheveld. Ik ressorteerde dus onder Marine, al geef ik toe, dat de onderwerpen allemaal werden besproken in een commissie, waarvan de Minister-President een van de meest prominente figuren was.

75780. De **Voorzitter**: Het kwam dus eigenlijk hierop neer: U behandelde een aantal zaken, waarmee vanwege het karakter daarvan al heel spoedig meer Ministers te maken hadden; het waren dergelijke zaken, dat de afhandeling er van niet beperkt bleef tot de Minister van Marine, maar dat in vele gevallen hetzij de Minister-President, hetzij de Ministeriële Commissie er aan te pas kwam. Maar dat betekende niet, dat andere Ministers er wel mee te maken hadden, doch de heer *Furstner* niet. U zegt: Daarmee hadden te maken Minister *Furstner* en nog enige andere Ministers, terwijl *Furstner* zegt: Daar hadden enige andere Ministers mee te maken, maar ik in wezen niet.

A. Deze opvatting kan ik totaal niet delen. Ik zou misschien nog een tirade kunnen aangeven, die onprettig was voor de „Ministeriële Commissie". Het was het ellendige, dat ik, wanneer ik met die problemen kwam, de indruk kreeg van iets vaags. Er was een Ministeriële Commissie, maar er kwamen geen grote beslissingen. Admiraal *Furstner* had daarin een ongelofelijk belangrijke rol. Mij nam toen ook nog Oorlog waar. Het waren altijd de Minister-President, de Minister van Oorlog en de Minister van Marine, maar deze was het eerste aanknopingspunt.

75781. De **Voorzitter**: In welk stuk komt die tirade over de Ministeriële Commissie voor?

A. Het is de aanbiedingsbrief bij het Plan for Holland, dat ik van *Gubbins* had gekregen; het is van 27 April 1942 en daarin komt het volgende voor. Er bestaat een Commissie Terugkeer (niet vast van vorm). Wat is de taak van dat ding, van die Ministeriële Commissie? Neemt die nu straks de grote beslissingen, wanneer de geallieerde militaire leiding zegt, dat er geen guerilla in Nederland zal zijn? Dan schrijf ik hier:

„Er bestaat een vage Ministeriële Commissie tot Voorbereiding Terugkeer. Het is mogelijk, dat deze commissie moet worden beschouwd als een soort „War-Cabinet", doch dit is aan de praktische resultaten niet te merken. Ik vraag mij af of de Ministeriële Commissie thans bevoegd en bereid zal blijken te zijn om een krachtige beslissing te nemen in de thans aan de orde zijnde vraag: Moet hier een (kicin) gedeelte van het Nederlandse Volk op de gevraagde wijze worden ingezet en vermoedelijk opgeofferd tot het verlenen van die Nederlandse steun, welke de geallieerde oorlogsleiding bij haar grootse invasieopgave nodig acht?"

Dat kwam in het Plan for Holland naar voren. Ik wist in die tijd nòg niet, welke de instantie was, die de beslissing nam. Onmiddellijk kwam een aantal Ministers bij elkaar, altijd de Minister-President en zeker de Minister van Marine, die een van de belangrijkste figuren was.

75782. De **Voorzitter**: U ziet trouwens, dat de Minister van Marine op de brieven, die u hebt geschreven, persoonlijk aantekeningen heeft gesteld. Als hij niets anders was dan een postadres van de brieven van u aan de Minister-President, had het voor de hand gelegen, dat die aantekeningen niet waren aangebracht, althans alleen van niet materiële aard waren geweest.

A. Ik had mijn bureau vlak tegenover het zijne. Mijn werkzaamheden waren van die aard, dat ik het recht had, na verkregen toestemming, bij de Minister binnen te stappen en hem binnengekomen belangrijke zaken voor te leggen. Dat gebeurde bijna iedere dag.

75783. De **Voorzitter**: Dus van die besprekingen met S.O.E. hebt u hem niet alleen schriftelijk, maar ook mondeling voortdurend op de hoogte gehouden?

A. Voortdurend op de hoogte gehouden en ook de Minister-President.

75784. De **Voorzitter**: Dus van het verloop van de onderhandelingen met de Engelsen, die enige tijd hebben geduurd, voordat u tot een akkoord was gekomen, hebt u deze beide Ministers mondeling ook telkenmale op de hoogte gesteld?

A. Dat heb ik telkenmale gedaan. Ik heb u ook attent gemaakt op een brief, die het laatst binnenkwam — ik meen, dat dit was halverwege 1942, toen ik gevraagd heb ontheven te worden van deze functies —, en waarin ik heb gezegd, dat ik hem doorlopend op de hoogte heb gehouden van de stand van zaken bij de onderhandelingen met S.O.E.

75785. De **Voorzitter**: Dan wil ik gaarne horen, wat u te zeggen hebt van de volgende twee verklaringen, die betrekking hebben op het plan-Holland.

De heer *Furstner* heeft aan de commissie verklaard, dat hij weliswaar eens van de heer *de Bruyne* een rapport of een opstelletje ter inzage heeft gekregen, naar hij meent van *Dogger*, doch dat de opdracht van de heer *Jambroes*, die tot taak had het plan-Holland voor te bereiden, niet met hem is besproken.

De heer *Gerbrandy* heeft zakelijk verklaard, dat hij er niet direct antwoord op durft geven, of dit plan een onderwerp van bespreking met de Nederlandse Ministers heeft uitgemaakt. De naam van het plan-Holland kent hij wel en ook heeft hij de heer *Jambroes* gezien, vóórdat deze wegging.

Deze verklaringen komen dus hierop neer, dat deze Ministers zeggen, dat zij wrleens van het plan hebben gehoord, maar er verder niets van weten. Wat zegt u van deze verklaringen?

A. Dat de heren Ministers dat dan blijkbaar vergeten zijn. Al deze dingen zijn aan de Regering aangeboden, in eerste instantie aan de heer *Furstner*, daarna aan de Minister-President. Zulke belangrijke zaken werden met de heer *Furstner* besproken. Daarom is het antwoord van de heer *Furstner* een beetje vreemd. De Regering heeft mij medegedeeld, dat ik met deze dienst op dit plan in zee kon gaan. De uitwerking daarvan, in de zin van het geven van opdrachten aan *Jambroes*, was niet meer de taak van de Minister. Dat was een kwestie van uitvoering. Het gaat hier om de beslissing, of op dit plan-Holland moest worden ingegaan. Daarmede is volkomen accoord gegaan.

75786. De **Voorzitter**: Dus volgens u zijn de beslissing, dat *Jambroes* zou worden uitgezonden, en de beslissing, dat hij zou worden gedropt, nadat hij was aangekondigd over een bestaande verbinding, niet met de Ministers besproken?

A. Neen, dat waren zaken van mij.

75787. De **Voorzitter**: En van S.O.E.

A. Uiteraard.

75788. De **Voorzitter**: Dus dat waren twee beslissingen, die lagen in de uitvoerende sfeer van de dienst?

A. De zaak ligt zo, dat — om dit grote woord te gebruiken — met de Regering, in casu de heer *Furstner*, de Minister-President en de Minister van Oorlog, de vraag is behandeld, of wij in zee konden gaan met S.O.E. met die beperkende bepalingen: wij werkten met een reeds bestaande organisatie, hadden geen inzage in de verbindingdienst en hadden niets te zeggen over de transportdienst.

75789. De **Voorzitter**: Maar lag de beslissing, dat er iemand zou gaan met een centrale opdracht, die dus in geheel Nederland 17 gewestelijke verzetsorganisaties moest oprichten, niet min of meer in het schema van het plan-Holland, dat aan de Ministers is gezonden?

A. Neen, want oorspronkelijk was het niet *Jambroes*, die zou gaan, maar zou het *Broekman* zijn geweest. Dit bad voor mij een groot voordeel, omdat *Broekman* maar kort tevoren uit Holland was gekomen, en hij was de man, die zeer goede contacten had met wat er toen aan organisaties in Nederland was. Hij had dus op veel korter termijn kunnen werken dan *Jambroes*, die eerst contacten moest gaan leggen. Voor zover ik mij dat kan herinneren, heb ik in een van mijn aanbiedingsbrieven gezegd, dat een man moest worden gezonden om contact op te nemen, maar dat het zou gebeuren met een bepaalde centrale leiding of wat ook in Nederland, is nooit aan de Regering voorgelegd. Dit was weer een kwestie van praktische uitwerking tussen generaal *Gubbins* en mij, hoe het moest worden opgelost.

75790. De **Voorzitter**: Het komt dus hierop neer, dat u zegt — dat is ook begrijpelijk —, dat de vraag, of men met S.O.E. gezamenlijk in zee zou gaan en of men onder de voorwaarden, die S.O.E. daarbij stelde, met die dienst in zee zou gaan en dat het doel van de samenwerking met S.O.E., nl. de uitvoering van plannen in de geest als het plan-Holland, allemaal dingen zijn, die met beide Ministers besproken zijn?

A. Volkomen.

75791. De **Voorzitter**: U had bezwaar tegen deze vorm van samenwerking, omdat u vond, dat, aangezien de Engelsen op het standpunt stonden, dat de verbinding- en de transportdienst in hun handen moesten zijn, u er erg naast stond. Is in die besprekingen tussen u en de Ministers nog de vraag onder de ogen gezien, of men dit vraagstuk niet nog eens zou bespreken op een hoger niveau, bijv. tussen de heer *Gerbrandy* en lord *Selborne* om te trachten op dat niveau een gunstiger regeling op dit punt tot stand te brengen?

A. Dat plan is ongetwijfeld naar voren gebracht, ook door de Ministers zelf, maar ik weet niet, of er besprekingen over hebben plaats gehad. Ik herinner mij alleen, dat toen de toestand zodanig was, dat het onmogelijk was onze wensen door de Engelsen te doen inwilligen. Lord *Selborne* had veel direct contact met prof. *Gerbrandy*, dus ik weet niet, of hij dat heeft gezegd. Ik meen, dat generaal *Gubbins* ook bij de Ministers is geweest om daarover te praten. Het was echter niet mogelijk; aan geen enkele geallieerde instantie werd dit toegestaan. Het zal misschien moeilijk zijn voor u zich dat in te denken, maar in de positie van de Nederlanders, ook in die van de Belgen, de Polen en anderen, op dat moment van de oorlog in Engeland, was het niet mogelijk. Men heeft er hier een heel ander begrip en idee over, nu in 1950.

75792. De **Voorzitter**: U acht dus onjuist, dat het zwaartepunt van de bemoeiingen in deze aangelegenheid gelegen heeft bij de Minister-President en dat de Minister van Marine daarmee eigenlijk niet te maken heeft gehad?

A. Dat acht ik volkomen onjuist, maar als u mij vraagt, bij wie het zwaartepunt ligt, dan voelt u wel, als er een Ministeriële Commissie is met de Minister-President in het midden en de Minister van Oorlog aan de ene en de Minister van Marine aan de andere kant, dat dat heel moeilijk uit te maken is.

75793. De **Voorzitter**: Dan heb ik mij misschien niet goed uitgedrukt. Ik bedoel: U hebt nimmer de indruk gekregen uit opmerkingen of handelingen van de Minister van Marine, dat hij u te kennen gaf: Ik heb er eigenlijk niets mee te maken?

A. Dat is volkomen uitgesloten.

75794. De **Voorzitter**: De heer *Furstner* heeft zich voor zijn stelling nog beroepen op hetgeen vermeld staat in uw beschouwing bij het Plan for Holland van 27 April 1942, en wel onder I, sub c, waar staat:

„dat de Minister van het Departement, waaronder hij (*Gubbins*) ressorteert, een der volgende dagen onze Minister-President uitgebreid zou inlichten over de bestaande plannen.”

A. Daar heeft u het al. Dat was *Selborne*.

75795. De **Voorzitter**: Maar de heer *Furstner* wijst op dat zinnetje om te adstrueren, dat hij er eigenlijk maar weinig mee te maken had.

A. Er was altijd een zeer nauw contact tussen *Selborne* en *Gerbrandy* en die zaak werd besproken in de commissie. De eerste man, liet eerste aangrijpingspunt was *Furstner*; daarna werd het behandeld in de commissie en daaruit moest een beslissing komen, zo enigszins mogelijk. In die commissie had *Gerbrandy* zeer nauw contact met lord *Selborne*. Het is dus volkomen juist, dat *Gerbrandy* met *Selborne* contact opnam.

75796. De **Voorzitter**: Nadat de heer *Furstner* die passage had voorgelezen, zei hij:

„Dat is de oorsprong van het gehele Plan for Holland. Ik heb hierbij toen als aantekening geschreven: „Vrijdag 8 Mei, lord *Selborne*”. Het werd dus door lord *Selborne* met de Minister-President behandeld. Dit was de grond, waarop werd gestaan, bij wijze van spreken. Het zou ook heel vreemd zijn, als het anders was geweest, want ik sprak mensen als lord *Selborne* en lord *Cranborne* nooit. De Minister-President was degene, die hierover ging en niet allen zijn inlichtingen kreeg, maar ook blijkbaar hielp eventuele plannen vast te stellen met de leden van het Britse War Cabinet.”

A. Ik weet niet, waarop admiraal *Furstner* hier doelt. Het ging om de grote beslissing en de uitwerking van de plannen naar bepaalde richtlijnen gebeurde door ons.

75797. De **Voorzitter**: Op 27 April 1942 stond u blijkens de inhoud van uw beschouwingen over het plan-Holland nogal kritisch tegenover dit plan. Ook in uw brief van 4 Mei daaropvolgende aan generaal Gubbins hebt u de nodige kritiek. Nu blijkt uit hetgeen de heer *Furstner* hier heeft gezegd, dat er op 8 Mei een bespreking heeft plaats gehad tussen de heer *Gerbrandy* en lord Selborne. Na dat tijdstip zijn wij de gang van zaken kwijt. Wij kunnen nergens meer in de stukken vinden, hoe de zaak verder verlopen is. Alleen vinden wij aan de orders van *Jambroes*, die van kort vóór 26 Juni 1942 zijn, aangehecht een exemplaar met de redactie van het Plan for Holland. Hoe men aan die uiteindelijke redactie is gekomen, wat er tussen 8 Mei 1942 en 26 Juni 1942, toen *Jambroes* werd uitgezonden, nog is gebeurd, of er nog schriftelijke stukken tussen de Ministers en u zijn gewisseld of dat er alleen besprekingen zijn geweest, is ons niet bekend. Hier hebben wij een hiaat. Kunt u dat opvullen?

A. Ik weet niet, of er nog schriftelijke gegevens over zijn.

75798. De **Voorzitter**: Maar kunt u zich nog voorstellen, hoe het gegaan is, nadat u op 27 April 1942 aan de Regering en op 4 Mei 1943 aan generaal *Gubbins* enige beschouwingen had gegeven, die niet zonder kritiek waren? Wat is daarop gevolgd, zodat men tenslotte is gekomen tot het aanvaarden van het Plan for Holland?

A. Wat er precies op gevolgd is, kan ik u niet meer vertellen. Dat zou ik uit mijn herinnering moeten opdiepen; het is al zo lang geleden. Ik herinner mij, dat mij is medegedeeld, dat ik op die basis met S.O.E. in zee kon gaan.

75799. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Ook weer door de Ministeriële Commissie.

75800. De **Voorzitter**: U hebt dus op een gegeven ogenblik tussen 8 Mei 1942 en 26 Juni 1942 van Regeringswege de mededeling gekregen, dat u op een bepaalde basis met S.O.E. in zee kon gaan?

A. Ongetwijfeld.

75801. De **Voorzitter**: U kunt zich niet herinneren, of dat schriftelijk is gebeurd?

A. Dat durf ik niet te zeggen.

75802. De **Voorzitter**: Het zou, indien het schriftelijk is gebeurd, buitengewoon interessant zijn die brief te vinden.

A. In ieder geval heb ik die brief niet gevonden in het restant archief, dat nog op Marine is.

75803. De **Voorzitter**: Acht u het waarschijnlijk, dat het schriftelijk gebeurd is? Dan zou het misschien de moeite waard zijn pogingen te doen om die brief te vinden. Of acht u het heel goed mogelijk, dat het in laatste instantie mondeling is gezegd?

A. Er zijn in die tijd zoveel dingen mondeling beslist, dat ik het niet onmogelijk acht, dat het mondeling is geschied. De mededeling: U kunt op die basis doorgaan, heb ik wel tientallen malen gekregen. Maar laten wij eens aannemen, dat ik zo'n avonturier was, dat ik dat zonder machtiging van de hoogste instantie en maar op eigen doft was gaan doen, als een soort van *Westerling*, dan zou dat toch uit mijn latere correspondentie zijn gebleken. Na het geval-*Dogger* b.v. is telkens op het Plan for Holland doorgeborduurd en zijn wijzigingen daarin aangebracht en aan de Regering aangeboden; dus dan hadden ze moeten kunnen constateren: wat is die vent aan het doen?

75804. De **Voorzitter**: Dus dat *Jambroes* met een centrale opdracht is uitgestuurd over het gehele land, moet op een gegeven moment aan de Ministers bekend zijn geworden?

A. Ik kan mij voorstellen, dat hun dat niet of niet heel goed bekend zal zijn geworden. Dit is een kwestie, een vraagpunt van: hoe moet dat worden opgelost: centraal of met kleine groepjes, gesepareerd. Dat was meer een kwestie van uitvoering tussen generaal *Gubbins* en mij. Daaraan heeft het plan-*Dogger*, toen hij daarmee in Engeland aankwam, de doorslag gegeven. Dat lag ook eigenlijk besloten in de uitzending van *Broekman*. *Broekman* beweerde, dat hij de man was van de O.D. Dat was toen nog een groot woord in die dagen. Hij had afgezet kunnen worden bij Katwijk of Scheve-

ningen en contact kunnen opnemen met leden van de O.D., die toen werd voorgesteld als een groot centraal instituut; later is dat gebleken anders te zijn.

75805. De **Voorzitter**: Dus het feit, dat een man met een centrale opdracht zou gaan, heeft waarschijnlijk in de aanvang nog niet zo sterk voor ogen gestaan. Dat zal mede beïnvloed zijn door het feit, dat *Dogger* met mededelingen over de O.D. kwam en dat men toen gezegd heeft: dan verdient het misschien aanbeveling de uit te zenden man contact te laten opnemen met de leiding van de O.D. Zo zal het eigenlijk gegroeid zijn?

A. Ja.

75805. De **Voorzitter**: Dan nog een heel andere vraag. U zat nu eenmaal in de positie, dat de Engelsen zeiden: de transport- en verbindingsdienst moeten geheel in Engelse handen blijven, maar — en dat hebben wij ons weleens afgevraagd — had het geen aanbeveling verdiend, dat u bij uw dienst had aangetrokken een paar deskundigen op code-technisch en op radio-telegrafisch gebied? Die zouden niet direct werk op dit gebied hebben gehad, niaar in de discussies, welke men eventueel over dit soort vraagstukken met de Engelsen zou kunnen krijgen, had het toch aanbeveling verdiend, dat men dergelijke deskundigen ter beschikking had. Ik bedoel dit: als men met de Engelsen discussieert over problemen van de verbindings- en transportdienst, dan — zo is het altijd in de wereld — staat men sterker, als men die discussie kan voeren, gesteund door deskundige adviezen van zijn eigen kant, dan wanneer men die niet heeft.

A. In die tijd heb ik die behoefte in het geheel niet gevoeld, omdat er geen discussies waren over technische bijzonderheden van die dingen. Daar kwam men niet aan toe; dat was een gesloten bus. Ik heb mij wel steeds tegen dit standpunt verzet. De heer *Warners* — ik weet niet of hij reeds uit Indonesië terug is —, die de C.I.D. van mij heeft overgenomen en naar ik meen in het najaar 1942 via Amerika naar Australië vertrokken is met de bedoeling, een soort van dienst op te zetten van dezelfde teneur als de S.O.E. in Europa — heeft toen herhaaldelijk besprekingen gehad met de betrokken dienst van *Gubbins* voor wat betreft de techniek van die verbindings. *Warners* was ingenieur, hij was daarvan op de hoogte. Ze hebben hem erg uitgebreid ingelicht, hoe ze werkten, want hij had dat nodig voor het opzetten van zijn nieuwe dienst in Australië, die niet is doorgegaan. Zou dra het nodig was geweest, zou ik hebben gevraagd om een radio-expert van de marine of iets dergelijks.

75807. De **Voorzitter**: De zaak is deze, dat, wanneer men in zijn gedachten was blijven houden om dat beginsel van de Engelsen geheel of in zekere mate te doorbreken, het dan wenselijk was geweest om daarop steeds te blijven hameren, en dat kon alles succes opleveren, als het gesteund werd door deskundige opmerkingen.

A. Toch zie ik dat niet in. Ik kan mij voorstellen, dat men tegen het principe telkens weer optornt, maar dat men enig technisch argument zou kunnen aanvoeren tegen iets, dat men toch niet ziet gebeuren.

75808. De **Voorzitter**: U kreeg paraphrases van de telegrammen en dat vindt u ook niet zo prettig.

A. Neen.

75809. De **Voorzitter**: Nu had een code-deskundige misschien een klemmend betoog kunnen opstellen en zeggen: Dat betekent, dat wij dit en dat niet kunnen zien; konden wij het wel zien, dan zou men van Nederlandse kant misschien die en die bijdrage kunnen leveren. Zo kan ik mij voorstellen, dat er een deskundig betoog is op te zetten.

A. Mijns inziens gaat het meer om het principe dan om de technische kant er van. Maar in elk geval is het niet gebeurd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons verschaft hebt, en sluit het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

Prof. Mr. PIETER SJOERDS GERBRANDY,

oud 64 jaar, wonende te 's-Gravenhage, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, oud-Minister-President.

75810. De Voorzitter: U bent over punt *f* van het Eriquétebesluit de eerste keer door de commissie verhoord op 8 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is nog een punt, dat ons niet geheel duidelijk is geworden en dat betrekking heeft op de eerste periode van de werkzaamheid van kolonel *de Bruyne*, dus op de eerste helft van het jaar 1942. De heer *de Bruyne* was in December 1911 hoofd geworden van het Bureau Voorbereiding Terugkeer en op 5 Februari 1942 kreeg hij de Centrale Inlichtingendienst er bij. Dat was dus een soort van personele unie. Dat heeft maar betrekkelijk kort geduurd, want door de grote moeilijkheden, die hij met *Rabagliatti* had gekregen, heeft hij einde Mei 1942 ontheffing gevraagd uit zijn functie van hoofd van de C.I.D. Hij bleef toen hoofd van het B.V.T. In de positie van dat bureau is ook weer wijziging gekomen, doordat met ingang van 1 Juli 1942 B.V.T. is geworden het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Dit zal waarschijnlijk verband hebben gehouden met het feit, dat inmiddels het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering was opgericht, zodat de civiele aangelegenheden van de terugkeer, die oorspronkelijk ook ressorteerden onder het B.V.T., konden overgaan naar het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering en alleen het militaire gedeelte onder de heer *de Bruyne* bleef. Tot 1 Juli 1942 heeft de heer *de Bruyne* geressorteed onder de Minister van Marine, de heer *Furstner*. Op 1 Juli 1942 is het bureau M.V.T. opgericht en dat kwam onder de Minister van Oorlog. Het lijkt ons dus zo, dat in de periode tot 1 Juli 1942 de Minister van Marine de verantwoordelijke man was. U hebt in uw vorige verklaringen niet over deze periode in het bijzonder gesproken, maar u hebt toen wel gesproken over de toestand, zoals die later was. Toen hebt u gezegd: Zowel het bureau M.V.T. als het B.B.O. en het B.I. ressorteerden onder de Minister van Oorlog, hetgeen van 15 September 1942 af de heer *van Lidth de Jeude* was. U hebt er toen bij gezegd: Ik had met de zaken van de geheime dienst als Minister-President ook wel het een en ander te maken en hoorde er dus veel van; bovendien had ik mij voorbehouden, dat ik mij regelrecht kon wenden tot de betrokken functionarissen, ook buiten de betrokken Minister om, om direct ingelicht te worden. Dat hebt u ten opzichte van de verhoudingen na Juli 1942 heel duidelijk gezegd. Alleen over de periode vóór 1 Juli 1942 is dit niet zo duidelijk naar voren gekomen. Het merkwaardige is, en dat verwondert ons, dat de heer *Furstner* hier heeft verklaard, dat hij in die periode, dus van December 1941 tot 1 Juli 1942, er eigenlijk niets mede had te maken, dat de heer *de Bruyne* alleen administratief onder hem hoorde, dat hij hem dus betaalde, bij wijze van spreken, maar dat hij er zakelijk niets mede had te maken, want die zaak behoorde bij de Minister-President, of wel de voorzitter Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer. Wij hebben zoëven gehoord de heer *de Bruyne*, die zei, dat dit positief niet waar is, dat de Minister van Marine wel degelijk de verantwoordelijke Minister was, maar dat aan de andere kant de Minister-President er zich zeer intensief mede bemoeide, zodat tal van besprekingen met die beide Ministers plaats vonden.

De commissie zou nu van u willen horen, hoe die toestand is geweest van December 1941 af, toen de heer *de Bruyne* uit Indië

was aangekomen, tot 1 Juli 1942, toen de heer *de Bruyne* onder de heer *Furstner* vandaan is gekomen en is overgegaan naar Oorlog; dus de periode, waarin de heer *de Bruyne* ressorteerde onder de Minister van Marine.

A. Ik wist niet precies, wat u mij zoudt vragen, anders had ik nog eens geprobeerd mijn geheugen op te frissen en mij goed te oriënteren, hoe de vork aan de steel zit. Ik zal het zo voorzichtig mogelijk zeggen, wat ik mij daarvan herinner, wat ik meen, dat vaststaat.

Opzettelijk was in Augustus 1941 de C.I.D. bij mij vandaan gegaan naar Minister *van Boeyen*, opzettelijk, opdat de Minister-President ontlast zou worden en ook omdat, laat ik zeggen, een andere Minister de last eens kon torsen, wanneer er moeilijkheden waren. De heer *van Boeyen* is ziek geworden en moest worden geopereerd. Hij bemoeide zich persoonlijk in zeer sterke mate met de dienst. Ik had dat nooit gedaan. Een gevolg daarvan was, dat — toen hij in het hospitaal lag, dat heeft weken geduurd, en daar is ook een periode aan voorafgegaan, dat bij ziek was, en er is er een op gevolgd, dat hij nog niet hersteld was — men zich ging afvragen: loopt het zo wel goed, want het hoofd, en nog wel de verantwoordelijke Minister, die wel zich met de dienst bemoeide, was tijdelijk uitgevallen. Dat heeft er toe geleid om in te schakelen kolonel *de Bruyne*.

75811. De Voorzitter: Wij hebben begrepen, dat er ook een andere overweging is geweest, nl. dat, toen kolonel *de Bruyne* in December 1941 hoofd was geworden van het B.V.T., hij bemerkte, dat hij bij dit soort van werk veel te maken had met de inlichtingendienst en belang had bij de inlichtingen van aezedienst, zodat ook van die kant betoogd werd de wenselijkheid om een personele unie tot stand te brengen.

A. Ik meen, dat admiraal *Furstner*, toen Minister, het zo ook heeft voorgedragen, want van hem is het uitgegaan, het gevolg van deze regeling, waarbij die personele unie kwam. De aanleiding is geweest de ongesteldheid van de heer *van Boeyen*. Toen werd zonder enige twijfel admiraal *Furstner*, dat heeft niemand in die tijd anders opgevat, de verantwoordelijke Minister. Daar heb ik persoonlijk niet de geringste twijfel aan.

75812. De Voorzitter: De heer *Furstner* zegt met zoveel woorden: De heer *de Bruyne* ressorteerde alleen administratief onder mij Kunt u bedenken wat hij daarmee bedoelen kan?

Jonkvrouwe **Wittewaall** van **Stoetwegen**: Om de zaak geheim te houden, omdat men bij een inlichtingendienst alles geheim moet houden, was het beter — zo zegt de heer *Furstner* —, dat de heer *de Bruyne*, die marinier was, onder Marine ressorteerde en daar door betaald werd, maar in wezen zou hij onder de Minister-President gewerkt hebben.

A. Dat is absoluut afgesneden in Augustus 1941 en zeer opzettelijk. Men zou dan hoogstens kunnen zeggen (maar dat lijkt mij totaal onjuist), dat hij principieel bleef onder Minister *van Boeyen*, maar dat durf ik zo wel zeggen: dat is niet juist, want dat kan ik hiermee verifiëren, dat de heer *van Boeyen* (niet als verwijt) tegen mij gezegd heeft: Dat hebben jullie mij afgenomen.

75813. De Voorzitter: Nu betrof dat alleen de Centrale Inlichtingendienst, maar daarnaast was de heer *de Bruyne* ook hoofd van het B.V.T. en daarom gaat het hier in het bijzonder, want in dat eerste halfjaar van 1942 heeft zich het volgende afgespeeld. Het was zo, dat van de aanvang af, van Juli 1940 af, de Engelse intelligence-dienst, S.I.S., een Nederlandse dienst tegenover zich had, de C.I.D., maar S.O.E., dat ook van 1940 af bestond, had tot 1942 geen Nederlandse tegenspeler. Toen zijn in Januari 1942 een paar officieren van S.O.E. bij de heer *de Bruyne* gekomen en zijn er besprekingen geopend over de vraag of B.V.T. zou gaan samenwerken met S.O.E. Die besprekingen hebben een aantal maanden gelopen. Daarbij is in de eerste plaats het probleem ter sprake gekomen, dat de Engelsen op het standpunt stonden, dat die samenwerking alleen zo kon geschieden, dat de transportdienst en de verbindingdienst geheel in

handen van de Engelsen bleven, waartegen de heer *de Bruyne* nogal bezwaar had. Dat blijkt o.a. uit een brief van 4 Februari 1942 aan de Regering, waarin hij daarvan mededeling doet. Daar is toen tussendoor gekomen een concreet plan, het z.g. Plan for Holland, dat weer in zijn redactie en opzet wijziging heeft ondergaan, doordat *Dogger* uit Nederland kwam en mededelingen deed over de organisatie van de O.D. Zodoende heeft dat Plan for Holland deze vorm gekregen, dat S.O.E. in Nederland een verzetsorganisatie zou oprichten in samenwerking met het B.V.T., dat er iemand naar Nederland zou worden gezonden, die contact zou zoeken met de leidende figuren van de O.D. en zou proberen mannen daaruit te krijgen om die verzetsorganisatie op te bouwen.

Dat heeft allemaal vrij lang gelopen, want wij hebben? een nota van de heer *de Bruyne* van 27 April 1942 onder de titel „Beschouwingen bij het „Plan for Holland””, gericht aan de Regering, alsmede een brief van hem van 4 Mei 1942 aan generaal *Gubbins* over dit plan. Daaruit blijkt, dat het torn nog niet in kannen en kruiken was. De heer *Furstner* heeft hier medegedeeld, dat hij, in verband met de nota van 27 April, een notitie heeft gemaakt, waaruit blijkt, dat op 8 Mei 1942 over dat plan een bespreking zou plaats vinden tussen u en lord *Selborne*. Dan komt er een tijd, waarover wij niets hebben, en dan vindt op 26 Juni 1942 de uitzending van *Jambroes* plaats. Aa diens opdracht is gevoegd het Plan for Holland in zijn uiteindelijke redactie, zodat wij mogen aannemen, dat tussen 8 Mei 1942 en 26 Juni 1942 men op een gegeven ogenblik tot de beslissing is gekomen, dat het zo moest gebeuren. Nu zegt de heer *Furstner* van de onderhandelingen met de Engelsen, waarbij in de eerste plaats aan de orde kwam het vraagstuk, of inderdaad de verbindings- en transportdienst bij de Engelsen moest blijven: Daarvan wist ik eigenlijk niets; ook het Plan for Holland is zakelijk buiten mij omgegaan. Daarop komt het betoog van de heer *Furstner* neer. Dat begrijpen wij niet, want de heer *Furstner* was de Minister van Marine, onder wie de heer *de Bruyne* ressorteerde. Wij kunnen levendig begrijpen, dat dit een zaak is geweest, die niet door één Minister is beslist — dit komt herhaalde malen voor —, maar door de heer *Furstner* met u, of dat het principe is behandeld in de Commissie Terugkeer, maar de heer *Furstner* stelt het zo voor: door wie het ook beslist is, door hem in ieder geval niet. Dit is heel wat anders.

A. Daar begrijp ik niets van.

75814. De **Voorzitter**: Ik ook niet. Nu is dus onze vraag: Kunt u ons zeggen, hoe naar uw inzicht die verhoudingen hebben gelegen, en wat u weet van de besprekingen in de eerste helft van 1942 over het tot stand komen der samenwerking met S.O.E. en over het Plan for Holland?

A. Daar durf ik, eerlijk gezegd, op het ogenblik geen antwoord op geven. De ene Minister wil meer vzn de techniek van een geval afweten dan de andere. De heer *van Boeyen* wilde van al die dingen het naadje van de kous weten. Ik liet het over — dat is meer mijn systeem — aan de chef van de dienst, mits ik volkomen de inlichtingen kreeg en de verantwoordelijkheden kon nemen, die daaruit resulteerden. Nii heb ik deze voorstelling: de heer *Furstner* was de man voor deze beide zaken op dat ogenblik. Hoever hij zich daarmee bemoeid heeft, is een tweede.

75815. De **Voorzitter**: Dus het is niet zo geweest, dat het B.V.T., aan het hoofd waarvan kolonel *de Bruyne* in December 1941 kwam, in wezen ressorteerde onder de Minister-president?

A. Ik weet van het hele B.V.T. in die zin niets af. Dit lijkt mij ook volkomen in strijd met de hele historie van de zaak.

75816. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u hierover geen papieren meer?

A. Hier heb ik persoonlijk niets over. Wanneer ik over deze dingen inlichtingen moet geven, tracht ik mij tevoren wel te oriënteren door naar het archief te stappen. dat hier in den Haag bewaard wordt, zodat ik weer een zekere voorstelling van de zaken heb. Hier heb ik uit de aard van de zaak niets van. Ik zeg niet, dat ik er nooit in gemoeid ben.

75817. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* heeft hier met nadruk verteld, dat u van die besprekingen, die door hem hebben plaats gevonden met S.O.E. en die in de eerste helft van 1942 een aantal maanden hebben geduurd, voordat men tot overeenstemming was, op de hoogte was.

A. Ik heb besprekingen gehad met admiraal *Furstner* en met kolonel *de Bruyne*. Ik heb daarover aan de Kroon gerapporteerd, dat weet ik.

75818. De **Voorzitter**: U hebt daarover waarschijnlijk ook besprekingen gehad met lord *Selborne*?

A. Dat zei u zo pas.

De **Voorzitter**: Dat zei admiraal *Furstner*.

A. Ik herinner mij wel het weggaan van *Jambroes*.

75819. De **Voorzitter**: Wat herinnert u zich daarvan?

A. Ik kende zijn naam niet, hij ging onder een schuilnaam; hij is bij mij afscheid wezen nemen en heeft, meen ik, een stuk meegenomen, dat ik moest tekenen. Dat herinner ik mij, maar u moet hieraan toe, dat ik die zaak besproken zou hebben met lord *Selborne*. Ik heb herhaaldelijk met lord *Selborne* gesproken en zal dus niet „neen” zeggen, maar ik herinner mij dit niet.

75820. De **Voorzitter**: Dit is in zoverre een belangrijke zaak, omdat uit die besprekingen geresulteerd heeft de functie van het bureau van kolonel *de Bruyne* als tegenspeler van S.O.E.; dus dat was, lijkt mij, zonder enige twijfel een principiële beslissing, welke op Regeringsniveau inoest worden genomen. In Juli 1940 was besloten, dat er een Nederlandse inlichtingendienst zou komen als tegenspeler van S.I.S., en als resultaat van de besprekingen, waarover wij het thans hebben, werd in Mei of Juni 1942 beslist, dat het bureau van de heer *de Bruyne* zou worden de Nederlandse t-geenspeler van S.O.E. Dat moet toch op Regeringsniveau zijn beslist?

A. Dat is ook zo.

75821. De **Voorzitter**: Ik heb hier een brief van 4 Februari 1942 van de heer *de Bruyne*, gericht aan de voorzitter van de Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer Nederland, door tussenkomst van Zijne Excellentie de Minister van Marine. In die brief doet de heer *de Bruyne* mededeling van de eerste bespreking, welke hij met die S.O.E.-officiëren gehad heeft. Daarin staat o.a. ook, dat de Engelsen de verbindings- en transportdienst geheel in eigen hand wilden houden. Het merkwaardige is, dat op die brief aantekeningen staan van de heer *Furstner*. Aan het slot vraagt de heer *de Bruyne*, of door hem alle medewerking moet worden verleend, indien de Engelsen op hun standpunt blijven staan, en daarnaast staat een aantekening van de heer *Furstner*: „neen”. Dus dit klopt niet met zijn standpunt, dat hij er in wezen niets mede had te maken. Met die brief is dus de zaak aanhangig gemaakt bij de voorzitter van de Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer, in het eerste stadium, want er is nog veel meer op gevolgd.

Dan hebt u hier een nota van 27 April 1942 van de heer *de Bruyne* over het Plan for Holland — dat was dus een verdere phase — en daarin staat op de eerste pagina onder Ic:

„dat de Minister van het Departement, waaronder hij (*Gubbins*) ressorteert, een der volgende dagen onze Minister-president uitgebreid zou inlichten over de bestaande plannen.”

Hij kondigt dus aan, dat lord *Selborne* u zal inlichten. De heer *Furstner* heeft in dit verband eer, notitie gemaakt: „lord *Selborne*, 8 Mei”. Kent u die beschouwingen van de heer *de Bruyne*?

A. Daar staan dingen in, welke ik mij herinner, maar er komt ook een aantal dingen in voor, waarover ik op het ogenblik geen positieve uitspraak durf te doen. Is het niet het beste, als u het van belang vindt om kennis te nemen van wat ik zou kunnen en behoren te weten over de periode van December 1941 tot, zeg, Juli 1942, dat ik probeer dat nog eens na te gaan? Ik durf stante pede over al deze dingen niet een bepaald antwoord te geven.

75822. De **Voorzitter**: Als u dat zou willen doen, dan uiteraard gaarne. Maar het standpunt van de heer *Furstner*, dat de heer *de Bruyne* alleen administratief onder hem ressorteerde en dat hij dus materieel met deze zaken en dus ook met de onderhandelingen, die in dat halfjaar met S.O.E. zijn gevoerd, niets te maken had, acht u blijkbaar onjuist?

A. Daarover is, eerlijk gezegd, op het ogenblik bij mij niet de geringste twijfel. Dat is onjuist. Ik kan mij eigenlijk niet indenken, hoe iemand dit anders kan opvatten.

De **Voorzitter**: Ik zie ook de constructie niet.

A. Die zie ik ook niet.

75823. De **Voorzitter**: Het tweede punt is, dat u, er van uitgaande, dat admiraal *Furstner* de in de eerste plaats verantwoordelijke Minister was, onderschrijft, dat u met de principiële besprekingen, die op

dít punt plaats hadden, als Minister-President natuurlijk wel te maken hebt gehad.

A. Wel te maken heb gehad.

75824. De **Voorzitter**: Dat die dus ook met u gevoerd zijn. Trouwens, zo zegt de heer *de Bruyne* het ook. Hij zegt: De meeste van deze besprekingen hebben plaats gevonden met de heren *Furstner* en *Gerbrandy* samen en ook een enkele keer in de Commissie Terugkeer. Zo heeft de heer *de Bruyne* het ons zoëven verteld. Hij zegt ook, dat hij vóór de uitzending van *Jambroes* — hij heeft daarvan geen stukken — in ieder geval van Regeringswege de mededeling heeft ontvangen, dat met S.O.E. op die voorwaarden in zee kon worden gegaan. Dat zal wel juist zijn, want ik kan mij niet voorstellen, dat de heer *de Bruyne*, die zaak aanhangig gemaakt hebbende bij de Regering, op eigen houtje de beslissing zou hebben genomen om het maar te doen. Dit was zonder enige twijfel een Regeringszaak. Dat zult u wel met mij eens zijn?

A. Dat ben ik met u eens. Of het, wat ik wel denkbaar acht, in het Kabinet is geweest, dan wel of het een bespreking van bepaalde Ministers is geweest, b.v. van de Commissie Terugkeer, is een tweede.

75825. De **Voorzitter**: Maar dat er Ministers in gemengd moesten zijn, ligt voor de hand.

A. Ja, en ik kan het niet anders zien dan dat in die tijd Minister *Furstner* de verantwoordelijke Minister was. Ik heb daarvan de voorstelling, dat de heer *Furstner* bij de besprekingen de zaak naar voren bracht en daar een bepaalde opvatting over had. Dat leeft zo bij mij. Het werd mij toegevoegd van die kant.

75826. De **Voorzitter**: Herinnert u zich ook in concreto de twee hoofdpunten, die hierbij hebben gespeeld in het eerste halfjaar van 1942, dus de vraag, of men met de Engelsen in zee zou kunnen gaan, ondanks het feit, dat zij op het standpunt bleven staan, dat zij de verbindings- en transportdienst in eigen hand moesten houden, en ten tweede dat men zou gaan werken aan de hand van het Plan for Holland? Dit waren eigenlijk de twee hoofdpunten van die besprekingen. Kunt u zich die herinneren?

A. Neen, op het ogenblik niet klaar.

75827. De **Voorzitter**: Maar u herinnert zich wel, dat die punten ter sprake zijn gekomen?

A. Dat staat mij wel voor de geest, maar dat is erg vervaagd bij mij.

75828. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* is hierin zeer positief en zegt, dat die zaken voortdurend met u en met de heer *Furstner* zijn besproken.

A. Dat neem ik vast aan, maar wat ik mij wel zeer sterk herinner, is de uitzending van *Jambroes*.

75829. De **Voorzitter**: Dat herinnert u zich, omdat u de persoon hebt gezien, maar hoe zijn opdracht precies luidde, herinnert u zich misschien niet. U herinnert zich de man?

A. Ja, precies. Maar wanneer u mij vraagt, zoals u positief doet: herinnert u zich die besprekingen over dat plan, moet ik op het ogenblik zeggen: ik herinner mij daarover niet een persoonlijke bespreking van mij met lord *Selborne*, al trek ik uit uw mededeling de conclusie, dat die in Mei 1942 moet hebben plaats gevonden.

75830. De **Voorzitter**: Hel kan haast niet anders, want het was inderdaad een principiële beslissing, dat men van Nederlandse kant nu ook een dienst zou gaan creëren, die de tegenspeler werd van S.O.E., die nog geen Nederlandse tegenspeler had, zodat er bijna

zeker een bespreking tussen u en lord *Selborne* over moet hebben plaats gevonden.

A. Dat durf ik toch niet met zekerheid te zeggen.

75831. De **Voorzitter**: U kunt zich niet herinneren, wat uw eerste contact is geweest met lord *Selborne*, want dit zou het eerste contact kunnen zijn geweest?

A. Inderdaad, dit zou het eerste kunnen zijn geweest.

75832. De **Voorzitter**: Over de C.I.D. had u met lord *Selborne*, naar ik begrepen heb, niet te maken. Als u over problemen van de inlichtingendienst met een Engelse Minister moest praten, met wie sprak u dan?

A. In de tijd var, *van 't Sant* was het betrekkelijk eenvoudig; dan sprak ik met de chef van de Engelse dienst, een man, die een zeer zelfstandige, onafhankelijke positie had. Ik heb over de inlichtingendienst.....

75833. De **Voorzitter**: Geen ministerieel contact gehad?

A. Ja, ik heb contact gehad met Minister *Churchill* en met lord *Selborne*.

De **Voorzitter**: Het contact met lord *Selborne* was over S.O.E., heb ik begrepen.

A. Zou ik nog eens mogen trachten mijn geheugen op te frissen? Ik ben bang, dat ik anders iets zeg, dat niet juist is. Ik heb de voorstelling, dat ook over B.I. meer dan eens is gesproken met lord *Selborne*.

75834. De **Voorzitter**: Dat kan in tweeërlei zin geweest zijn. Het kan zijn, dat de inlichtingendienst ook onder lord *Selborne* ressorteerde, doch het kan ook zijn, dat die niet onder hem ressorteerde, maar dat u onder bepaalde omstandigheden weleens een probleem, dat de inlichtingendienst raakte, met hem besproken hebt.

A. Ja, want ik herinner mij in ieder geval niet van anderen.

75835. De **Voorzitter**: U hebt ons positief als uw mening te kennen gegeven, dat de beslissing, welke in de eerste helft van 1942 is gevallen over de samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T., de dienst van kolonel *de Bruyne*, een beslissing was, die ongetwijfeld door de Regering moet worden genomen, omdat die van zodanig belang was, dat het Regeringszaak was, en in de tweede plaats zegt u, dat dit soort zaken niet buiten Minister *Furstner* om door de heer *de Bruyne* met u werd behandeld, maar met u beiden.

A. En naar mijn voorstelling veel meer met admiraal *Furstner* alleen. De Minister-President kwam er aan te pas, wanneer er frictie was of wanneer er zeer specifieke oeslissingen moesten worden genomen.

De **Voorzitter**: Wilt u nog een; nagaan, of u ons op dit punt nog nadere inlichtingen kunt verschaffen? Zo nodig kunt u die in een nota bij het stenogram voegen.

A. Ik heb deze voorstelling, dat *Furstner* zeer veel, en ik gelegentlich, er mee te maken had, maar ik wil het graag nog eens nagaan.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt, en sluit ik het verhoor. ¹⁾

P. S. GERBRANDY.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN,

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

¹⁾ Nota, door prof. mr. P. S. Gerbrandy ingezonden ter aanvulling van het verhoor van 24 Februari 1950

Ik heb getracht uit de notulen van de Ministerraad en uit andere documenten een aanvulling te geven op hetgeen ik op Vrijdag 24 Februari 1950 voor de commissie heb verklaard.

Bepaalde concrete gegevens heb ik niet gevonden. Maar toch is mij de zaak iets helderder geworden.

Ik moet allereerst bevestigen, dat ik na Augustus 1941 geen der vermelde diensten, B.V.T., B.B.O., B.I., M.V.T., C.I.D., voor mijn directe verantwoordelijkheid heb gehad. Er was nl. vóór en tijdens

de Kabinetsreconstructie na het ontslag-*Dijxhoorn* afgesproken, dat de hlinister-President niet direct te maken zou hebben met de diensten, welke op dit gebied lagen. De redenen voor deze beslissing waren tweeërlei: ten eerste, de Minister-President zou daardoor te zwaar belast zijn; ten tweede, hem moesten bespaard worden grieven en kritiek, die vulnerebele diensten als de vermelde nu eenmaal konden meebrengen. Men wilde hem van de dadelijke verantwoordelijkheid ontheven houden. Aan de andere kant werd hem — en dit is in 1942

nog eens bevestigd — volle vrijheid gegeven zich met de chef van de dienst te verstaan (indien dat nodig was zonder tussenkomst van de verantwoordelijke Minister). om die gegevens te verkrijgen, die hij voor de uitvoering van zijn taak meende nodig te hebben. Daarmee staat vast, dat de mededeling, alsof een der genoemde diensten onder de Minister-President zou zijn gebracht, niet juist is; de Minister-President ware dan in strijd gekomen met een tussen de Ministers tot stand gekomen afspraak. Te meer klemt, dat de overgang op de Minister-president van het B.V.T. op de tijd en de wijze, als door Minister *Furstner* gesteld, niet juist kan zijn; de door de heer *Furstner* gedachte overgang zou nl. hebben plaats gehad in de maanden, die tot de allerswaarste van de Minister-President hebben behoord, de meest moeilijke maanden van de oorlog met Japan, toen ik Minister van Koloniën was. De Minister-President belasten met directe verantwoordelijkheden voor B.V.T., C.I.D. en dergelijke was torn eenvoudig fysiek uitgesloten.

Ook later, toen het Departement voor Algemene Oorlogvoering werd opgericht, is er niet over gedacht de Minister-President met een der bewuste diensten te belasten. De Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk was juist *niet* een eigenlijk gezegde oorlogminister in de zin, dat hij diensten of afdelingen als de bedoelde onder zich had. In het Engels was dan ook de titel „Minister for the coordination of warfare”. Ik heb als Minister voor Algemene Oorlogvoering dus nimmer het Bureau Voorbereiding Terugkeer of het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer onder mij gehad.

De heer *Furstner* is — en dit is in de Ministerraad besproken — belast geworden met de directe verantwoordelijkheid voor het B.V.T. (dat op 1 Juli 1942 als M.V.T. van het Departement van Marine overging naar het Departement van Oorlog) en later met de C.I.D. Onder hem is kolonel *de Bruyne* blijven ressorteren, totdat krachtens het gevoerde ministerieel overleg de diensten bij de andere oorlogsmijnster, de heer *van Lidth de Jeude*, werden ondergebracht. Zulks is pas na ernstig overleg welbewust geschied.

De dienst C.I.D. heeft tot Augustus 1941 onder mij geressorteed. Daarna is hij overgegaan op de heer *van Boeyen*, die Minister van Binnenlandse Zaken en Minister van Oorlog a.i. was. Mede in verband met diens ongesteldheid is de C.I.D. ondergebracht bij de Minister van Marine, onder wie kolonel *de Bruyne* als hoofd B.V.T. reeds ressorteerde. Dit is zo gebleven tot pl.m. Juli 1942.

De Minister-president had, gelijk gezegd, het recht de nodige gegevens, desnoods direct, te verwerven. Maar hij had, juist als Minister-President, ook een andere plicht, nl. op zijn *qui-vive* te zijn, dat het geheel goed liep. Het voorstel, de C.I.D. onder te brengen bij kolonel *de Bruyne*, ging weliswaar uit van de Minister van Marine, maar was, vóór in de Ministerraad te zijn gebracht, met mij besproken. Toen ik in de loop van 1942 de indruk had, dat de zaken niet naar wens liepen en er bij mij zekere ongerustheid bestond, heb ik de heren *Lovirik* en *Warners* in overleg met enkele andere Ministers belast met het instellen van een onderzoek en het maken van een rapport. Daaruit is voortgevloeid het onderbrengen van de C.I.D. bij de heer *Broekman*, later het bureau-Seiner. Kolonel *de Bruyne* bleef belast inet wat tevoren het B.V.T. behandelde.

De Minister-President had dus zeker te maken met het probleem *dat* de diensten werkten, maar het hoe bleef bij de verantwoordelijke Minister. Met het „hoe” heb ik mij vóór Augustus 1941 slechts in beperkte mate, daarna in het geheel niet bemoeid, behalve dan wanneer bepaalde moeilijkheden, fricties en dergelijke, aan mij werden voorgelegd.

De gang der werkzaamheden was voorts als volgt. Hoofdzaken werden aan mij en aan de Commissie Terugkeer voorgelegd. Maar dit geschiedde pas *nadat* ze door de spitsroeden van het overleg met de verantwoordelijke Minister waren gegaan. Kolonel *de Bruyne* had dus allereerst met zijn eigen Minister van Marine te maken, pas daarna ook inet mij en eventueel met de Ministeriële Commissie Terugkeer.

Zo moet, naar ik meen, ook gezien worden de bespreking over het zogenaamde Plan for Holland. Uit de mij door de Enquêtecommissie overgelegde stukken leid ik af, dat dit plan door mij besproken is met de Britse Minister lord *Selborne*. Dat ik mij dit niet, als in die vorm geschied, herinner, schrijf ik toe aan het feit, dat, vóórdat deze bespreking plaats vond, dit plan door de direct betrokkenen, de direct verantwoordelijke Minister inbegrepen, zodanig was bekeken en gewogen: dat het voor mij en de Commissie Terugkeer er vooral op aankwam op grond van de mededeling van de eerst verantwoordelijke Minister en daarna volgende besprekingen een positieve beslissing te durven nemen. Mijn herinnering aan de besprekingen met lord *Selborne* en brigadier *Gubbins*, voor de zorg en het verantwoordelijkheidsgevoel van welke beide figuren ik diep respect heb, liggen dan ook, wat 1942 en ten dele 1943 betreft, veelszins in deze richting: „ik mag dus aannemen, dat de samenwerking met de Britse diensten behoorlijk loopt en dat geen gevaren te duchten zijn”. Ik heb over 1942 slechts herinnering aan één bespreking, waarbij de vraag, in hoeverre de uitvoering te grote risico's meenam, zeer uitdrukkelijk behandeld werd. In dit verband is het goed nog even er de aandacht op te vestigen, dat de bewuste diensten in de aanvang voor het grootste deel dreven op de Britse organisaties. In de tijd, dat ik de C.I.D. nog onder mij had, heb ik deze moeilijkheid, die zeker toen een noodzaak was, met de heer *van 't Sant* wel besproken. Naar mijn oordeel — en dit was het oordeel van mijn collega's ook — kon pas op de lange duur een zelfstandigheid aan Nederlandse zijde bereikt worden. Zelfs de heer *Somer* heeft dit, naar ik mij kan herinneren, nog aan den lijve ondervonden. Ik zeg dit, opdat men zich in de mogelijkheden voor de Nederlandse diensten niet vergisse.

Ik meen, dat de opzei: elke dienst onder één verantwoordelijke Minister (die na Augustus 1941 niet de Minister-President kon zijn), de betrokken chef van de dienst, allereerst in contact met zijn „eigen” Minister en via en eventueel te zamen met deze in contact met de Minister-President en de Ministeriële Commissie Terugkeer, normaal is.

Ik beschik over geen enkel gegeven, waaruit een andere conclusie dan dat het aldus is geweest, valt te trekken. Ik gevoel mij, ondanks deze mijns inziens geheel logische structuur, voor de gehele gang van zaken mede verantwoordelijk en wens van die verantwoordelijkheid niets af te doen.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duis-terwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MR. ANDRIES BERNARD JAN KOCH,
oud 38 jaar, wonende te Leiden, juridisch adviseur.

75836. De **Voorzitter**: U bent reeds op 16 September 1949 door onze commissie gehoord. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Aan het slot van uw verhoor de vorige keer is een kwestie ter sprake gekomen, die toen niet verder is afgehandeld, omdat u die zaak gaarne nu even wilde overwegen en voorbereiden. Die kwestie kwam aan de Orde, doordat u had gesproken over geldzendingen naar Nederland, die hadden plaats gevonden, en de moeilijkheden, die daarbij waren ontstaan in het bijzonder bij de eerste 'tranche'; waarvan u zeide, dat de O.D. het contact niet had doorgegeven, hetgeen een zekere weerslag had gewekt. Ik heb u toen gevraagd, of u in Londen iets van die weerslag had gemerkt, waarop u antwoordde, dat u daarvan van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat had gemerkt. Op mijn vraag, of u dat nader wilde toelichten, hebt u gezegd, dat u die zaak liever eerst rustig zou willen voorbereiden. Ik mag, gezien het tijdsverloop sindsdien, aannemen, dat deze voorbereiding inmiddels heeft plaats gevonden, en ik zou u dus willen vragen, of u ons over deze aangelegenheid iets kunt mededelen, dat van belang is als tegenhanger van datgene, wat wij er van de Nederlandse kant reeds over te weten zijn gekomen.

A. Gaarne. Bij dit vraagstuk komt inderdaad te pas de verhouding, die er in het bezette gebied langzamerhand ontstond tussen de verschillende illegale groeperingen. Tot in 1942 bestaat dat probleem bijna niet in Nederland, omdat destijds de moeilijkheden, door de vijand berokkend, nog zo groot waren, dat bijna elke illegale groepering met andere illegale groeperingen loyaal samenwerkte in de strijd tegen de bezetter. Wel heeft de O.D. van het begin af aan min of meer een monopoliserende strekking gehad. De O.D. had later blijkbaar ook de eerste belangrijke politieke opdracht van de Regering gekregen. Andere illegale groeperingen konden zich daarop nog niet beroepen en een tijd lang heeft de O.D. zich min of meer beschouwd, naar mijn opvatting, als de verzetsorganisatie bij uitstek. Dat speelde zich dus af tot ongeveer eind 1942, want in 1943 komen er langzamerhand zoveel organisaties naast de O.D., dat die ontwikkeling anders gaat worden. Hetzelfde verschijnsel doet zich in de illegale pers voor. In het begin werkt men samen in de illegale pers in redacties, waarvan de leden van verschillende politieke huize kwamen, maar langzamerhand beginnen de politieke beginselen een rol te spelen, omdat men zich ook weer gaat afvragen, hoe het straks moet gaan, nadat de oorlog is afgelopen. Dat is ook een van de redenen geweest, dat de redactie van „Vrij Nederland" ten dele uit elkaar is gevallen, toen de heer *Speelman* uit deze redactie is getreden, en tevens is dat ook de geschiedenis van het ontstaan van „Trouw". Die monopoliserende strekking is een van de ongelukkigste tendenzen, naar mijn mening, die in de illegale wereld een rol hebben gespeeld. Ik geloof, dat men altijd dankbaar en erkentelijk moet zijn, als men naast zich mensen vindt, die ook het verzet willen plegen en ook willen medewerken tot de bevrijding van het vaderland. Persoonlijk heb ik dan ook altijd de gedragslijn gevolgd, dat men met elke illegale groepering,

waarmede men in contact kwam, een goede verhouding moest hebben; zelfs als die illegale groepering op een gegeven ogenblik zich niet geheel correct gedroeg jegens eigen groep, heb ik toch gemeend, dat wij, zij het dan ook na een moeilijke woordenwisseling hierover, toch op vriendschappelijke voet de zaak verder moesten voortzetten. Ik geloof niet, dat ik mij hier in details behoef te begeven, maar wil toch een enkele illustratie hiervan geven.

De Ordedienst heeft op een gegeven ogenblik zowel mij als een andere koerier van de dienst-„*Wim*" geschaduwd. Die andere koerier, die een Belg was en juist uit België kwam, heeft de O.D. door een Amsterdamse politieman laten arresteren, die dus feitelijk goed was en in contact stond met de O.D.; maar dat wist uiteraard die koerier helemaal niet en die Belg heeft toen een zodanige doodsan- gst gekregen, dat hij nooit meer naar Nederland is teruggekomen. Hij vertelde, dat hij een verhaal had opgehangen, dat hij een vrouw en vier kinderen had, enz., en dat die politie-agent hem toen ten slotte had losgelaten. Maar in feite is dat niet de wijze, waarop illegale groeperingen moeten samenwerken, en zeker niet, als ik deze anecdote er bij vertel, dat ik, horende, dat een Amsterdams politie-agent die koerier had opgepakt en weer losgelaten, aan de O.D. f 300 gaf met de mededeling: Zorg, dat die agent dat bedrag krijgt, omdat die zich zo juist heeft gedragen, helemaal niet wetende, dat de O.D. zelf aan die agent die arrestatie-opdracht had gegeven. Nu zou men misschien denken, dat de O.D. tegen mij zou gezegd hebben: Hou die f 300 maar, want de zaak zit zo en zo, maar niets daarvan. Dit geval is later een soort van anecdote geworden; de heer Six heeft er later ook nog hartelijk om gelachen.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wordt dit verloop van zaken door de O.D. erkend?

A. Deze zaak is aan beide kanten volkomen open en duidelijk. Ik kan ook nog het geval noemen, dat men mij geschaduwd heeft. Ik had met *Bühmann* afgesproken, indien hij er niet zeker van was, of ik een goed Nederlander was, hoe hij dat dan zou kunnen vaststellen. Die weg heeft hij echter niet gevolgd, maar iemand van de O.D. is mij gaan schadiuwen. Dat is verkeerd, want wat is er gebeurd? Die man is er op een gegeven ogenblik achter gekomen, wie ik was. Later is hij voor een andere kwestie door de Duitsers gearresteerd. Hij was toen dus volkomen op de hoogte van mijn identiteit. Dat is een verhoging van het risico, iets, dat helemaal niet nodig was. Dat neemt echter niet weg, dat ik met de O.D. altijd nog een behoorlijke verhouding heb gehad. Wij zijn altijd geweest in terms of speaking. Ik heb, toen mr. *de Beus* het boekje „De Wedergeboorte van het Koninkrijk" had geschreven en wij dit hadden uitgegeven, ook aan de A.M.K.O.D. een present-exemplaar gegeven. In de tijd van mijn opvolger, mr. *le Poole*, is de verhouding iets anders geworden en zijn de partijen scherp tegenover elkaar gekomen. Ik heb dat altijd betreurd en de weerslag daarvan heeft men natuurlijk in Londen ook ondervonden. Dat is m.i. te wijten aan de monopoliserende strekking, die niet alleen de O.D. had. Een andere illustratie daarvan is de kwestie van de Zwitserse weg. In de tijd, toen ik met mr. *le Poole* aan één tafel kwam te zitten met mr. *van Namen* en mr. *Slotemaker de Bruine*, hebben wij afgesproken: Wij nemen dit en jullie nemen dat, jullie de politieke berichten, de kerkelijke berichten, enz. en wij de sociale en de economische berichten, enz. Dat heeft goed gewerkt, maar wat gebeurde er nu later? Op een goede dag na de oorlog heb ik de heer *van Randwijk* gesproken en hem gevraagd: Van wie was de Zwitserse weg nu eigenlijk? Toen zei hij: Dat is een weg geweest van „Vrij Nederland".

Later sprak ik mr. *Slotemaker de Bruine* en die zei mij: Ik had eigenlijk de leiding en de contrôle van de Zwitserse weg; ik controleerde wat er overheen ging; die weg was eigenlijk van mij. Weer later sprak ik mejuffrouw *Kohlbrugge*, die zei: Neen, dat is niet zo; die Zwitserse weg was van mij; ik heb die weg gemaakt en hij is mij afgenomen. Tenslotte — om de anecdote volledig te maken — kwam ik bij mijn studie- en tijdgenoot mr. *Bosch van Rosenthal*, de huidige burgemeester van Rhenen, die mij vertelde: De Zwitserse

weg was een kwestie van de familie Bosch van Rosenthal; er bestond een contact tussen de gezant, mijn oom, en mijn vader en dat is later uitgegroeid tot de Zwitserse weg.

Deze opvattingen zijn niet juist. Een weg, die bestaat tussen het bezette gebied en de Regering, behoort open te staan voor alle Nederlandse verzetsgroepen en iedereen behoort daarover te kunnen verzenden. Het moet niet zo zijn, dat iemand zegt: Wij geven er commentaar op en willen graag weten, wat jullie verzenden; dan weet men in Londen wat dat is. Een andere illegale groepering gaat niet in die mate open kaart spelen. Ik kan mij levendig voorstellen, dat de O.D. zich niet onder de redactie van mr. *Slotemaker de Bruine* wilde stellen of omgekeerd. Hier ligt een punt, dat veel beter is opgelost in de periode 1944/1945 door de Albrecht-groep. Deze had heel voortreffelijke koerierslijnen gemaakt voor het geval een front in Nederland mocht komen. Toen dat front er was, kwamen met de regelmaat van een klok de berichten van de Albrecht-groep door via de Biesbosch en later via de Merwede. Het gevolg is geweest, dat alle illegale groeperingen van die koerierslijnen gebruik hebben gemaakt, waarbij de Albrecht-groep, niet als redacteur, maar zuiver als brievenbesteller is opgetreden. Dat is juist. Men heeft alleen, wat ik mij levendig kan voorstellen, op de rolletjes van de micro's een stempeltje „Albrecht” gezet, omdat de Albrecht-groep de organisatie was, die ze overbracht. De micro's zelf waren geheel gemaakt door de illegale groepen, waar zij vandaan kwamen. Ik geloof, dat dit de juiste methode is. De andere methode kan repercussies geven en heeft die ook inderdaad gegeven.

In dit verband moet de affaire van de spionage op de weg A gezien worden en de kwestie van het rapport van de O.D. aan B.I. Daaruit is voortgevloeid het rapport van B.I. over de Zwitserse weg en eigenlijk met elk rapport groeit de scheefheid, wordt de zaak onjuister voorgesteld en gaat men verder af van de verhoudingen, zoals zij in werkelijkheid dienden te zijn. Nu kan ik mij wel voorstellen, dat bijvoorbeeld ds. Visser 't Hooff, die in Zwitserland was en het niet zo heeft beleefd, volkomen afging op de rapporten, die uit Nederland kwamen, en zeker wetende van wie zij kwamen deze rapporten als kompas heeft gebruikt. Het is echter niet juist, dat op een gegeven ogenblik door ds. Visser 't Hooff wordt geschreven, dat er mensen in Zwitserland komen als koeriers van zogenaamde wilde groepen, die daar berichten brengen, en dat hij niet weet, wat hij er mee aan moet. Men heeft alleen de berichten, die uit het bezette gebied komen, door te sturen en men moet niet een bepaald contact monopoliseren en zeggen: Dat is het, en al het andere ter zijde stellen. Ik vind het bepaald ongelukkig, dat een koerier van de groep-Fiat Libertas is ontvangen op de wijze, zoals dit gebeurd is.

75837. De **Voorzitter**: U bedoelt mejuffrouw Roosenburg?

A. Inderdaad. Dit kwam door de ontwikkeling, die ik getracht heb te schetsen. Dat is een van de punten, die ik hier te berde zou willen brengen, wat ik destijds had willen doen, maar waarover ik heb willen nadenken, hoe deze zaak het beste kon worden gezegd.

75838. De **Voorzitter**: Maar nu hebt u het de vorige keer ook gehad over de weerslag in Londen. Ik heb u gevraagd: Hebt u te Londen nog iets bemerkt van die weerslag?

A. Ja, in Londen is over die verhouding natuurlijk een weerslag gekomen. De correspondentie, die er was met Zwitserland en mei Amsterdam, kregen wij gewoon op tafel, de kwestie van de spionage over weg A kregen wij op onze tafel, ook het rapport van de O.D. en het rapport, dat toen is gemaakt door B.I. over de Zwitserse weg, ik meen door Speijer, maar dat weet ik niet zeker.

75839. De **Voorzitter**: De brief van Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog?

A. Ik mag dit misschien even nazien. Ja, van 12 Augustus 1944.

75840. De **Voorzitter**: Waarop een bespreking is gevolgd op 22 Augustus 1944 met een aantal Ministers.

A. Ja, maar daar ben ik niet bij geweest.

75841. De **Voorzitter**: Herinnert u zich, wanneer er over deze aangelegenheid een rapport van de O.D. te Londen is binnengekomen?

A. Dat zal moeten zijn geweest in Juni of Juli. Maar dan kan ik niet preciseren.

75842. De **Voorzitter**: Weet u langs welke weg het gekomen is?

A. Over Stockholm, maar hoe het in Stockholm kwam, weet ik, niet, want dat kon ook nog op verschillende manieren.

75843. De **Voorzitter**: In die tijd vermoedelijk over Zwitserland.

A. Ja. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter!

75844. De **Voorzitter**: Wanneer bent u bij het B.I. gekomen?

A. Op 1 Februari 1944.

75845. De **Voorzitter**: In welke functie?

A. Ik heb toen de civiele kant voor een gedeelte van, *Speijer* overgenomen, want hij kreeg het te druk. Er kwamen heel veel berichten binnen en wij moesten ook die gaan verdelen. *Speijer* heeft de economische, sociale, financiële en de verkeers- en waterstaatsrapporten voor zijn rekening gehouden en de algemene administratie van de binnenkomende rapporten en ik heb praktisch de hele rest gehad.

75846. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder de civiele kant?

A. Wij lazen al die rapporten door: wij keken na, van welke groepen en kanten ze kwamen. Op grond van de eigen ervaringen in het bezette gebied en op grond van het commentaar bij het rapport zelf kon men vaak vrij exact nagaan, waar het vandaan kwam. Ook konden wij dat weleens niet. Vervolgens kwam er een verzendlijst bij, waaronder vermeld werd, wat de quintessence van het rapport was, waar het rapport vandaan kwam en ook naar welk Departement het gaan moest, respectievelijk naar welke geallieerde instantie. Persoonlijk compileerde ik uit deze rapporten het maandoverzicht van B.I. De laatste vijf, die ik hier heb, zijn voor verreweg het grootste gedeelte door mij geschreven en voor een kleiner gedeelte door Speijer. Het algemene overzicht in het begin was meestal van Speijer. Dat inaandoverzicht is een idee geweest van dr. *Somer*; deze is daarmee begonnen, vóórdat ik in Engeland was. Hij heeft de eerste twee of drie geschreven en de daaropvolgende zijn door Speijer geschreven en dan, vanaf 1 Maart, vooral door mij.

75847. De **Voorzitter**: Waar gingen die maandoverzichten naar toe?

A. Die gingen overal heen.

75848. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat bedoelt u met „overal”?

A. Alle Ministeries b.v., de Regeringsvoorlichtingsdienst, enz. Ik zou even zo'n verzendlijst voor mij moeten hebben om het precies te zeggen. Ik wil niet zeggen, dat ze gingen naar de Grieken en de Denen, maar naar alle competente Hollandse en geallieerde instanties.

75849. De **Voorzitter**: Dit ging met civiele inlichtingen wel. Maar met militaire inlichtingen ging het natuurlijk anders?

A. Dit betreft uitsluitend de civiele dingen.

75850. De **Voorzitter**: Wie behandelde de militaire inlichtingen?

A. Pot voor een groot deel, later vaak met assistentie van Generaal Deynoot. Die gingen in de eerste plaats naar de Amerikaanse en Engelse instanties.

75851. De **Voorzitter**: Men stelde zich dus op het standpunt, dat, wat de civiele inlichtingen betreft, er tegen verspreiding op ruime schaal geen bezwaar was?

A. Ik wilde bij wijze van spreken deze berichten op de straat verkopen.

75852. De **Voorzitter**: Waren er nooit bezwaren? Is er nooit gezegd: Dat kan er beter niet in?

A. Neen. Er was nooit enig bezwaar. De heer van *Houten* las alles door en had de eindredactie; hij veranderde weleens iets, maar dat was uitsluitend een kwestie van taal en stijl, niet van inhoud.

Ik heb mij altijd een weinig verwonderd over de publicaties, die ik later, na de bevrijding, gelezen heb, dat deze maandoverzichten een bepaalde politieke tendenz hadden of aan O.D.-sympathie uiting gaven. Ik heb hier de laatste vijf bij mij, waarvoor ik zelf verantwoordelijk ben, maar het is een keap mens, die er ook maar één zin in kan vinden, waar men die tendenz uit kan halen. Het zijn de maandoverzichten over Februari, Maart, April, Mei en Juni 1944 (ze verschenen telkens in het begin van de volgende maand). Toen wij in Augustus 1944 weer een rapport zouden schrijven, ging de militaire ontwikkeling plotseling zo snel, dat wij zeiden: Over 14 dagen zijn wij thuis. Toen ben ik benoemd tot verbindingsofficier bij een geallieerde eenheid en hals over kop naar het front gegaan. In die tijd is mr. Fock gekomen uit Lissabon en een groot deel van de staf is naar Eindhoven vertrokken. Waarschijnlijk was er geen tijd en gelegenheid meer om de gegevens te combineren. De maandoverzichten hebben in totaal maar een jaar gespeeld, maar het was wél de tijd, waarin onze dienst goed functioneerde, zodat er een ontzaglijke hoeveelheid materiaal aanwezig was.

75853. De **Voorzitter**: Is dit hetgeen u over dit onderwerp hebt mede te delen of hebt u nog andere punten?

A. Ik geloof, dat men in het algemeen van het Bureau Inlichtingen in de buitenwereld een niet geheel juiste indruk heeft gehad. Ook hierover zijn na de oorlog nogal wat publicaties verschenen, waarop ik nu de gelegenheid heb toch even te repliceren.

75854. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welke publicaties?

A. Er zijn nogal wat publicaties verschenen in „De Stem van Nederland”, meen ik, het vroegere Londense „Vrij Nederland”. Er zijn ongeveer acht maanden geleden publicaties over verschenen in „Vrij Nederland”, ondertekend door Observer, en publicaties in „Het Parool”. Ik wil helemaal niet spreken over de onderwerpen, die daar aangeraakt worden en die met B.I. niet te maken hebben., maar ik wil iets zeggen over B.I.

Men heeft gezegd: B.I. was een militair bureau. In feite spreekt dat vanzelf. De heer *Somer* zelf was een beroepsmilitair, maar hij was, als men zijn studie en promotie in Utrecht in aanmerking neemt, toch niet het prototype van de Nederlandse beroepsmilitair. Verder zaten er in de staf van B.I.: een bankier, een importeur, een kunsthandelaar, iemand, die een functie had bij de schoonmaakcentrale van de Cemsto, een assistent van een criminologisch instituut, een functionaris bij de politie en een indoloog, mensen met

allerlei gewone burgerlijke iuncties, een zuivere spiegel, zou ik haast zeggen, van het Nederlandse volk. Dit was ook het geval ten aanzien van de politieke opvattingen in het B.I. Er waren enkelen, die in dit opzicht weinig interesse hadden. Alle politieke partijen hadden haar aanhangers in het Bureau Inlichtingen. Het is toch weleens goed dit even te zeggen. Indertijd werden in het Bureau Inlichtingen ook weleens levendige politieke debatten gevoerd, waar de vonken vanaf spatten. Ik ben het persoonlijk bijvoorbeeld met de politieke opvattingen van de heer *Somer* in het geheel niet eens, maar ik kan zeggen, dat die politieke opvattingen in de stukken, die van B.I. officieel uitgingen, althans in de tijd, dat ik daaraan heb medegewerkt, niet tot uiting zijn gekomen.

Nu ik de naam van de heer *Somer* genoemd heb, die ook in die publicaties voorkomt, mag ik misschien het volgende hieraan toevoegen. Wanneer je als Engelandvaarder in Spanje komt, ben je er op uit om zo snel mogelijk naar Engeland te kunnen gaan en kom je te staan tegenover allemaal vriendelijke, minzame en hoffelijke mensen, die je willen helpen, maar er gebeurt niets, althans te weinig, bij onze diplomatieke en consulaire dienst. Dan komt daar ineens een man aanzetten, die bij wijze van spreken met de vuist op tafel slaat. Dat doet op zo'n ogenblik werkelijk weldadig aan. De heer *Somer* heeft ongetwijfeld temperament en dat verleidt hem weleens tot het maken van opmerkingen, waarom hij een half uur later, als hij ze nog eens zou lezen, hartelijk zou lachen en waarvan hij zou zeggen: Heb ik dat gezegd? Ik kan niet anders zeggen dan dat het optreden van de heer *Somer* destijds vaak weldadig aandeed. Het zijn les défauts de ses qualités en hij heeft bepaaldelijk zeer grote kwaliteiten. Op politiek gebied had hij een geprononceerde opvatting, maar die is in de berichtgeving niet tot uiting gekomen. Wij hebben nooit een stuk achtergehouden. Hij heeft zich in gesprekken weleens laten verleiden tot uitingen, die aanleiding konden geven tot het denkbeeld: het Bureau Inlichtingen is een militair-fascistisch bureau, maar dat was het niet.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

A. B. J. KOCH.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

Dr. JAN MARGINUS SOMER,

oud 50 jaar, wonende te Blaricum, kolonel der infanterie K.N.I.L. b.d.

75855. De **Voorzitter**: U is door de commissie over punt *f* van het Enquêtebesluit reeds op 16 Juni 1948 gehoord. U hebt toentertijd de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden thans worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de door u destijds afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Er is een aantal vraagstukken, betrekking hebbend op de werkzaamheden van de geheime diensten te Londen, die wij vandaag met u zouden willen bespreken.

Voordat wij daartoe overgaan, zouden wij u echter eerst iets willen vragen uit de tijd, dat u nog in Nederland was. Wanneer bent u uit Nederland vertrokken?

A. Op 13 Maart 1942.

75856. De **Voorzitter**: Voordat u uit Nederland vertrok, had u — naar ik meen — reeds werk op illegaal gebied verricht?

A. Ja. Ik heb hier een verslag, misschien wilt u dat inzien. U kunt het behouden. Ik wil u het in het kort wel even toelichten.

75857. De **Voorzitter**: Dit overzicht hebt u, naar ik zie, op 10 September 1942 te Paramaribo geschreven. Het behandelt uw werkzaamheden in Nederland tot het tijdstip, dat u naar het buitenland bent vertrokken.

Wij wilden daarover gaarne het een en ander van u weten, in het bijzonder om de volgende reden.

Wij hebben vrij uitvoerig nagegaan, wat hier in Nederland gedurende de eerste jaren van de oorlog op het gebied van illegale werkzaamheden en het eventueel zoeken van verbinding met Engeland is gebeurd. Daar zijn ook enige uit Engeland overgekomen agenten bij betrokken geweest, zoals b.v. *van Hamel*, die verschillende groepen heeft geformeerd, welke ook na zijn arrestatie, althans ten dele, nog een tijdlang hebben doorgewerkt. Enige nog in leven zijnde agenten uit die tijd zijn door ons gehoord. Van de werkzaamheden van deze agenten zijn wij vrij nauwkeurig op de hoogte.

Toch hebben wij er geen in alle opzichten volledig overzicht van welke werkzaamheden hier in Nederland tot 1942 de facto zijn verricht en met welk succes zij zijn verricht. Onze indruk is, dat het succes van deze werkzaamheden slechts zeer betrekkelijk is geweest, vooral uit een oogpunt van het verkrijgen van verbinding met Engeland. Waarschijnlijk is de stelling niet al te zeer gewaagd om te zeggen, dat behalve de agenten, die vanuit Engeland hier zijn geweest en een korte tijd verbinding hebben onderhouden met Engeland, er hier in Nederland in die tijd geen enkel geval is geweest, waarbij men zelfstandig van hieruit radiografisch verbinding met Engeland heeft kunnen krijgen. Kunt u misschien, voor zover u bekend, over deze aangelegenheid nog iets mededelen?

A. U vindt de gegevens gedeeltelijk terug in het overzicht, dat ik u zo juist overhandigde, maar ik kan het wel enigszins uitbreiden. Dit is een rapport, dat ik in Paramaribo heb geschreven en uit hoofde van de veiligheid wilde ik toen niet alle contacten bekendmaken. Doch thans kan ik u wel meer uitgebreide gegevens verschaffen.

Mijn activiteit vindt zijn oorzaak in het feit, dat ik na 1940 en na mijn tewerkstelling bij G.S. III A de behoefte gevoelde om het inlichtingenwerk voort te zetten. U weet, dat vrijwel de gehele staf naar Engeland was vertrokken. Generaal *van Oorschoot*, overste *van de Plassche*, de heer *Olifiers*, kapitein *Schoonenberg*, alsmede enige andere officieren, zodat wij hier praktisch niets overhielden. Op dat moment was de moeilijkheid medewerkers te vinden. Ik verkeerde in de gunstige omstandigheid — doordat ik leraar aan de Militaire Academie in Breda was — vrij veel contact te hebben met mijn oud-leerlingen. Die jongens zochten eveneens naar werk. Oorspronkelijk zou de Militaire Academie na de capitulatie worden voortgezet en generaal *van Lawick* was toen van plan de Indische cadetten een bestuursopleiding te doen geven voor Indië, waarvoor een cursus zou worden ingesteld. Daarvoor was ik ook aangezocht als leraar voor Staatsrecht en Koloniale Geschiedenis en Volkenkunde. Dat plan is echter op een gegeven ogenblik niet doorgestaan. Ondertussen had ik met die oud-leerlingen contact opgenomen, o.a. *Kist*, *Gijs de Jong*, *Knoop*, *Timmermans*, *van Olmen* en *It. de Klerk* uit Haarlem. Dat waren in den beginne de voornaamste. De jongens vroegen om op alle mogelijke manieren in het oorlogswerk te worden ingeschakeld. Ondertussen had ik in Breda ook met een aantal officieren contact gekregen, o.a. met *It. P. de Kort*, *It. Breejaart* en *It. Frans Crul*. Wij hebben ons toen voornamelijk toegelegd op het verzamelen van inlichtingen. Dat is in de loop van 1940 begonnen. U begrijpt, dat zo iets niet te hooi en te gras kon gebeuren. Dat moest systematisch gebeuren; zo bereisde *It. Breejaart* voornamelijk Zeeland, *de Kort* bereisde Brabant, ik zelf belastte mij met Ginneken en omstreken, het vliegveld Gilze-Rijen en de verbindingen van de Duitsers. Ik had o.a. een heel goed contact met *dr. Willer*, de adjudant van de divisiecommandant. Hij was een Duitser, die vroeger 12 of 13 jaar in Indië was geweest (in Soerabaja). In mijn cover-functie, directeur van het Ethnografisch Museum, kwam ik veel in aanraking met de Duitsers, die het museum bezochten. *Willer* interesseerde er zich bijzonder voor, omdat hij Indië goed kende, zodat ik ongemerkt een goede gelegenheid had om hem uit te horen. Daar heb ik ook inderdaad veel gegevens door gekregen. Hij kwam bij mij op het bureau en vertelde veel. *Willer* liet mij veel zien, b.v. het divisie-hoofdkwartier en de telefooncentrale. Hij praatte zijn mond doorlopend voorbij, doordat hij in vertrouwen praatte. In de loop van 1940 kreeg ik tevens contact met *Sjoerd Nauta*, ook één van mijn oud-leerlingen. Deze kwam mij hulp vragen; hij beweerde nl. dat hij een verbinding met Engeland had, door middel van een geheime radiozender. Iedereen had toen geheime radiozenders, dat weet u. Die zender van *Nauta* zou ergens bij Haarlem zijn en naar hij beweerde, werkte de zender goed. Hij vroeg mij toen, of ik mijn inlichtingen aan hem over wilde geven. Wij hebben dat geval eens bekeken. Ook ben ik eens naar Baarn toegegaan, waar ook een zender in de buurt van Soest bleek te staan. Leider daarvan was een zekere heer *Michel*, een reservekapitein. Dat was een zeer fantastisch en opgewonden persoon, zodat ik onmiddellijk tegen dit contact heb gewaarschuwd. Ondertussen werkten *G. de Jong* en *Nauta* door inet een zekere heer *Jansen* uit Amsterdam. Deze bleek later een berucht provocateur te zijn. *Jansen* voorzag hen ook van geld en van transportmiddelen. Zij reden b.v. in Duitse auto's rond. *Jansen* zorgde voor alle mogelijke contacten met de weermacht, totdat op een gegeven ogenblik dit geval misliep. Ik heb ze er dikwijls voor gewaarschuwd. De jongelui waren zeer goedwillend, maar in die tijd tevens te goedgelovig. Ze liepen met pistolen in hun zak en hebben moordaanslagen gepleegd, o.a. op *Stellbrink*, een provocateur uit Oegstgeest. Ik heb hen eens op een vergadering in Haarlem meegemaakt, ten huize van *Timmermans*, waar plannen beraamd werden voor allerlei overvallen. In ieder geval is het hele geval misgelopen. *Nauta* werd gearresteerd. *De Jong* en *Kist* moesten uitwijken naar Frankrijk. Dat waren mijn contacten in het westen.

75858. De **Voorzitter**: Is *Kist* dezelfde als de later door het Bureau M.V.T. gearparachteerde agent?

A. Neen, dit is een andere *Kist*.

75859. De **Voorzitter**: Is *de Jong* degene, die later bij B.I. werkzaam is geweest?

A. Ja, maar er is ook een *de Jonge*; de laatste is agent geweest. De thans bedoelde *de Jong* is steeds werkzaam geweest bij de staf van B.I. te Londen. Men kent hem als *Gijs de Jong*.

Het werk in het zuiden bleef doorgaan. Dat had heel goede resultaten. Doch het was, zoals u zegt; er was geen middel om de verzamelde stof weg te kunnen sturen. We zaten met stapels tekeningen van vliegvelden, tankgrachten, bunkers en alle mogelijke andere gegevens. Op een gegeven ogenblik echter, in 1941, werd mij door de O.D. gevraagd of ik wilde optreden als gewestelijk commandant van het district Brabant van de O.D. *De Kort* en *Crul* waren in de O.D. werkzaam. Van de leiding van de O.D., door middel van de contact-officier *Navis*, kreeg ik dat verzoek om op te treden als gewestelijk commandant van het district Brabant. Doordat ik aan de inlichtingendienst mijn handen vol had, stelde ik als voorwaarde, dat ik wel aan het verzoek wilde voldoen, mits het district Brabant in tweeën zou worden gesplitst. Toen is het district Oost-Brabant voor rekening van — naar ik meen — overste *Mathon* gekomen en ik zelf kreeg West-Brabant onder mijn leiding. Dat gedeelte was juist voor mij van belang met het oog op Zeeland, waar wij veel werkten, ook met het oog op de verbindingen met Dordrecht en den Haag, waar generaal v. d. *Kastele* het commando voerde, waardoor wij dus een behoorlijk afgerond geheel kregen. Door die verbinding met de O.D. kwam ik door *Navis* in contact met ir. *van Hattenz (Han van Hattem)*. In het westen worstelde hij met hetzelfde probleem als ik in Brabant. Men had zeer veel gegevens, maar kon de stukken niet regelmatig verzenden. *Van Hattem* was hoofd van I.D.O.D. (Inlichtingendienst O.D.) en heeft toen met mij een combinatie aangegaan. In de herfst van 1941 heb ik wekelijks contact met *van Hattem* gehad, doordat ik in die tijd een functie had bij Philips. Ik gaf daar op de bedrijfsschool les in de Maleise taal. Door deze functie kon ik in het bezit komen van een spoorwegabonnement en werd het reizen onopgemerkter. Door de Regering werd toen nog geen cent gegeven, waardoor wij alle onkosten uit eigen zak moesten bestrijden. De ene week had ik bijv. een bijeenkomst in Zwolle, de andere keer in Maastricht, de derde keer eens in Dordrecht. Zodoende verzamelde ik van week tot week mijn rapporten. Dat zijn gedeelten van de bekende A.C.-rapporten geweest. Ik weet niet, of ze bij uw commissie al ter sprake zijn gekomen.

Van Hattem bewerkte deze rapporten voor het westen en ik bewerkte ze voor het zuiden. Die twee gedeelten werden gecombineerd. Zij werden bij mij in het museum getikt en klaargemaakt, hetgeen zeer onopvallend was, want alle mensen, die daar kwamen, waren zgn. bezoekers van het ethnografisch museum. Ik had nooit iets thuis, in die tijd een zeer groot voordeel. Op deze wijze hebben wij een groot aantal rapporten samengesteld. Ze bleven echter liggen tot 1941, toen *de Jong* en *Kist* naar Frankrijk waren uitgeweken met het oog op de arrestatie van *Nauta* en andere medewerkers, o.a. die van *Timmermans* en *de Klerk* (die later is gefusilleerd). *De Jong* en *Kist* zijn toen naar België en Frankrijk gegaan met de bedoeling koerierslijnen te zoeken. Dat had ik met hen afgesproken op een bijeenkomst in Schiedam ten huize van de heer *Drost*, gezagvoerder van de Holland-Amerika Lijn. Met de heer *Drost* was de verloofde van *de Jong* — mejuffrouw v. d. *Broek* — goed bevriend en ook de verloofde van *Kist*, *Nina Baumgarten*. Deze meisjes woonden — naar ik meen — ook ten huize van de heer *Drost*. *Kist* en *de Jong* kwamen ongeveer eind December uit Frankrijk terug. Zij hadden in Frankrijk behoorlijke contacten kunnen leggen voor het overbrengen van de stukken. Deze stukken zouden worden verzonden via de familie *van Niftrik* in Putte bij Bergen op Zoom. Dat was feitelijk in die tijd de centrale voor alle mensen, die vóór 1947 naar Engeland zijn gegaan. Daar begon de bekende lijn voor officieren, cadetten, piloten, enz. Bij voorbaat stuurde men over die lijn jonge militairen, omdat men in Engeland om deze mensen vroeg. Er was zelfs een prioriteit, voornamelijk voor piloten, aangegeven en tevens voor jonge officieren. Liefst echter geen oudere mensen. Zodoende ben ik toen in December 1941 met *van Niftrik* in contact gekomen. Zij hebben die lijn verder opgebouwd. Vervolgens zagen wij gelegenheid om de rapporten over te brengen. Toen *Kist* uit Frankrijk terugkwam, had hij contact gehad met het hoofd van een illegale Franse inlichtingendienst van het Deuxième Bureau, commandant *le Saule*, die hier vóór de oorlog als Frans militair attaché heeft gewerkt. *Kist* en *de Jong* hadden, nadat zij waren gearresteerd bij de demarcatielijn, door middel van de hulp van deze man hun vrijheid herkreten. Zijn familienaam weet ik niet precies meer. *Kist* en *de Jong* hebben toen een lang gesprek met hem gehad. Er kwamen voorstellen van commandant *le Saule* om met hem samen te werken, zodat onze dienst zou kunnen aansluiten op de Franse dienst.

Le Saule zou dan ook verder meehelpen de zaak te financieren. Ons geld was volkomen op, wij leenden reeds overal. Zelfs de spaarbankboekjes van mijn kinderen zijn er bij ingeschoten. Wij hadden geen cent meer over. *Kist* kwam gelukkig terug met een paar honderd-duizend francs, een voorlopige bijdrage voor de koerierslijnen. Vanaf December 1941 is die lijn zeer goed gaan lopen. Alle A.C.-rapportetijen konden worden verzonden. Ook tekeningen van vliegvelden, tankgrachten en verdere militaire gegevens. Ik kan hier uit eigen ervaring verklaren, dat deze stukken inderdaad zijn aangekomen.

75860. De **Voorzitter**: Hebt u dat later kunnen constateren?

A. Ja, want ik ben — toen ik in Maart 1942 weg moest — enige maanden in Zwitserland geweest, waar ik heel nauw contact met generaal *van Tricht* had. In Mei 1942 kwam toen in Bern een koerier *van le Saule*, met een brief van *le Saule* en *Gijs de Jong*, die toen bij het hoofdkwartier van *le Saule* zat. met het verzoek of ik naar Frankrijk wilde komen in plaats van *de Jong*, omdat *le Saule* van plan was om *de Jong* naar Londen te sturen, als liaison met de Fransen aldaar. Ik zou dan zijn plaats innemen als liaison met Zwitserland en met Nederland. Bij die koerierszending waren vele A.C.-rapporten tot no. 51. Dat herinner ik mij nog precies. Generaal *van Tricht* zal dat ook kunnen bevestigen. Generaal *van Tricht* heeft deze rapporten onmiddellijk naar Londen doorgestuurd. Deze rapporten waren zelfs nog door de Fransen aangevuld. Ik heb naderhand deze rapporten tot no. 51 teruggevonden bij de diefstal van kolonel *Bruyne*. Alleen de passages van de heer *van 't Sant* waren er toen uitgeschraapt. Dit is mij duidelijk bijgebleven, omdat in die rapporten nogal een harde noot over de heer *van 't Sant* werd gekraakt. Er stond o.m. in, dat hij verraad pleegde. Die rapporten zijn bij de Engelsen binnengekomen.

Door de Engelsen werden deze rapporten doorgegeven aan de C.I.D. De heer *van 't Smit* heeft vermoedelijk netjes al die passages doorgestreept.

75861. De **Voorzitter**: U weet natuurlijk niet zeker, wie die passages er uit heeft gehaald?

A. Ik meen, dat de heer *Lieftinck* mij verklaarde, dat de passages er door de heer *van 't Sant* waren uitgehaald. Wet kan mij niet schelen, maar daarom herinner ik het mij zo goed. Die rapporten waren daar aanwezig tot no. 51, met tekeningen er bij.

75862. De **Voorzitter**: Hoe kwam u in Nederland aan die berichten over de heer *van 't Smit*?

A. Dat werd van de daken geschreeuwd. Ik verwonderde er mij over, dat bij mijn aankomst in Londen, begin 1943, de heer *van 't Sant* de eerste man was, die ik zag. Ik had de koerier bij mij van de Prins uit Ottawa. Ik had daar de geboorte van Prinses *Margriet* meegemaakt. Ik wist toen echter meteen, dat ik op mijn hoede moest zijn.

75863. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bestaat er geen mogelijkheid, dat de Engelsen die passages er uit hebben gehaald?

A. Die mogelijkheid bestaat, maar ik geloof het niet.

De heer *van 't Sant* kennende, neem ik dat niet aan. Overigens waren die rapporten volkomen ongeschonden. Een zending is met *Kist* zoekgeraakt in Januari of Februari. De data weet ik niet allemaal precies meer, want het is al weer negen jaar geleden. *Kist* is in ieder geval met een dergelijke zending op het station in Brussel gearresteerd. Hij had een grote zending van deze rapporten bij zich. Dat is later ook de oorzaak van zijn dood geweest. Deze rapporten hebben wij later opnieuw door moeten sturen. In tweede instantie zijn ze toch overgekomen. De lijn van *van Niftrik* is blijven doorwerken, nadat ik op 12 Maart 1942 uit Nederland was vertrokken. Ik heb mijn werkzaamheden, voor zover deze de inlichtingendienst betroffen, overgegeven aan *de Kort* en aan *Breejaart*. *Van Hattem* was begin Maart gearresteerd. Deze arrestatie heeft mijn vertrek veroorzaakt en is de aanleiding tot veel ellende geweest.

Mij was nl. door *van Hattem* verzocht, of ik contact op wilde nemen met twee uit Engeland gearriveerde agenten; deze agenten waren b.v. hun stafkaarten kwijtgeraakt. Hun geld waren zij eveneens kwijtgeraakt. Zij hadden praktisch niets. De stafkaarten heb ik toen nog gekregen van een genie-luitenant, ik geloof van luitenant *Mohr*. Het waren twee mobilisatietrommels. Het is ook mogelijk, dat kapitein *Lohmeyer* mij die verschaft heeft.

75864. De **Voorzitter**: Op welke agenten doelt u?

A. Ik vermoed, dat het *van der Reyden* en *Tnconis* zijn geweest. Namen werden toen niet genoemd. Dezen zijn, naar ik meen, eind Februari of begin Maart hier in Nederland aangekomen.

75865. De **Voorzitter**: Zijn het dan misschien niet *Lauwers* en *Taconis* geweest? Die twee werkten toen met elkaar.

A. Wet bericht, dat *van Hattem* was gearresteerd, bereikte mij begin Maart. Ik zou 12 Maart met *van Hattem* een bespreking in Eindhoven hebben, toen ik van een Maleise cursus terugkwam.

Op het moment, dat ik hem zou spreken, zouden wij samen van het station Eindhoven verder reizen naar het noorden, naar ik meen, naar Leeuwarden. De jonge genie-luitenant *Portier* van de O.D. kwam mij waarschuwen, dat *van Hattem* enige dagen tevoren was gearresteerd. Mijn contact met *van Hattem* was *Wegerif*, een zoon van ds. *Wegerif* uit Rotterdam. Deze *Wegerif* was ongeveer gelijktijdig met *van Hattem* gearresteerd. De O.D. gaf mij toen bij monde van *Portier* de raad op te passen, aangezien de zaak volkomen mis was. *Van Hattem* is er ingevlogen door het contact met deze agenten, dat — naar ik meen — gelopen heeft via de heer *Moonen*, inspecteur van politie uit den Haag. Ik meen, dat diens gesprekken zijn afgeluisterd in hotel „Terminus“. Na zijn arrestatie is *van Kattem* onder zware druk vrij gauw met de Duitsers gaan praten. Ik heb later in de Gestapo-archieven gelezen, dat hij de tweede dag van zijn verhoor mijn naam al heeft genoemd.

De Duitsers gebruikten een bekende tactiek. nl. dooi te zeggen, dat alles toch al bekend was. Daardoor kreeg ik 12 Maart, gelukkig juist op de dag, dat ik in Eindhoven was, de Sicherheitspolizei uit den Haag 's morgens op mijn dak. Zij waren echter gelukkig iets te laat. In Eindhoven werd ik namelijk door *Portier* gewaarschuwd, waardoor ik de dans ben ontsprongen.

75866. De **Voorzitter**: Hebt u toen langs de verbinding van *van Niftrik* het land verlaten?

A. Ja. We hadden steeds alle papieren bij de hand. Er was immers een vervalsingscentrale bij de *van Niftriks*. We traden steeds onder andere namen op. We kregen Franse en Belgische identiteitspapieren. De mijne lagen bij de familie *Louwerier* te Breda. In Ne-Gerand heb ik de dienst overgegeven aan de *Kort* en aan *Breejaart* en in Antwerpen, op doorreis op 14 Maart, aan *Derksen van Angeren*. Deze werkte heel nauw samen met *van Dulken*. *Van Dulken* was het uitlopadres in Antwerpen. Via *van Dulken* werden ook alle mensen naar Zwitserland doorgezonden. *Derksen van Angeren* is een week later ook gearresteerd, met *van Dulken* en zijn zoon. Ze zijn allen gefusilleerd. Er is van die hele Antwerpse groep niemand meer over. De lijn van *van Niftrik* is echter toch doorgegaan en in wezen beschouw ik deze lijn nog altijd als de eerste koerierslijn. Zij is later altijd nog gebruikt en vele mensen reisden er over. Zwitserland heeft na die tijd altijd de stukken ontvangen. De stukken kwamen te Bern terecht bij de heer *Visser 't Hooft* en generaal *van Tricht*. Dat is dus begonnen eind 1941. Tot 1941 hebben wij, wat de radiodienst betreft, volkomen in de mist geroeid, behalve dan de ettelijke geheime radiozenders, die overall bestonden, waar men het weleens probeerde, maar prompt nooit antwoord kreeg.

75867. De **Voorzitter**: Daar doelde ik op, toen ik daar straks zei, dat de pogingen om verbinding met Engeland te zoeken geen resultaten hebben opgebracht. Ik had daarbij speciaal het radiocontact op het oog, dat, naar ik meen, helemaal negatief is geweest, behalve natuurlijk van de enkele uitgezonden agenten, die een korte tijd op deze wijze verbinding hebben gehad.

A. Voor zover ik het weet, waren er midden 1942 nog twee agenten, die voor de Engelsen werkten. Hun veiligheid was echter zo slecht, dat men er aan dacht om er mee op te houden.

Men kan zeggen, dat van October 1941 af de lijn via *van Niftrik* behoorlijk is doorggegaan. Die lijn is altijd gebruikt. Ik meen zelfs, dat de latere weg A van ds. *Visser 't Hooft* ook gedeeltelijk van deze verbinding gebruik heeft gemaakt. Er zijn honderden mensen over deze lijn gegaan, waarvoor de voorbereidingen door *van Niftrik*, mevrouw *van Niftrik*, *Gijs de Jong* en enige anderen werden getroffen. Hebt u de heer *van Niftrik* ook gehoord?

De **Voorzitter**: Ja.

A. *Van Niftrik* weet hier natuurlijk alles van. Zelf moest hij in Augustus 1942 ook vluchten, door verraad in de groep-*Breejaart* door een zekere *Damen*, die met *Breejaart* in contact stond. *Breejaart* is toen gearresteerd: de *Kort* heeft kunnen ontkomen.

Sjoerd Nauta, waarover in den beginne werd gesproken, had ook z.g. een verbinding. Hij vroeg mij, of ik hem kon helpen met een code, omdat mijn oude chefs in Londen zaten. We hebben op een middag in het ethnografisch museum een kaartje van de wand ge-
haaid, een kaartje van het toenmalige Nederlandsch-Indië. Daarop

heb ik op een manier, die in Londen voor insiders begrijpbaar was, voor buitenstaanders niet, mijn naam verwerkt, nl. door verschillende punten op die kaart in letters aan te geven. Om Soerabaja b.v. een kringetje voor de S. Wij hebben toen een code overgestuurd; we hebben roepletters opgegeven en frequenties van de zender, waar *Nauta* dan z.g. mee werkte. Die zender werkte ook inderdaad. Dat was een andere zender dan in Baarn onder leiding van kapitein *Michel*. Die hebben wij reeds dadelijk in het begin helemaal in de steek gelaten. *Nauta* bad mensen, die over zouden gaan en dit kaartje naar Engeland zouden brengen. Dit kaartje met golflengten en frequenties is inderdaad in Londen aangekomen. Het is meegenomen door de latere kapitein de *Graaf* van B.I. Dit is *Cees de Graaf*, dus niet *Kas de Graaf*. Deze heeft het kaartje aan de heer *van de Plassche* overhandigd. De heer *van de Plassche* heb ik er naar gevraagd enige dagen. nadat ik in Londen aankwam, omdat ik benieuwd was, wat hiervan was overgekomen. Mij heeft mij gezegd, dat hij er zich niet meer mee bemoeide, want hij had niets meer met de inlichtingendienst te maken. Hij had het kaartje echter aan de Engelsen gegeven. Na drie maanden zoeken heb ik het teruggevonden bij de Engelsen. Ik heb de kopieën en de Britse correspondentie daarover nog in mijn bezit. Als u er belang in stelt, kan ik u deze doen toekomen met het kaartje er bij.

De Engelsen beweerden, dat ze drie maanden hebben geprobeerd verbinding met deze zender te krijgen. Dat neem ik ook aan, want de mededelingen kwamen van de dienst, met welke wij in Londen samenwerkten. Zij hebben mij de stukken laten zien. Dus die stukken kwamen wel over. Het bezwaar bij Central was, dat ze nooit definitief met iemand in contact gingen treden, als ze niet wisten met wie. Ze hadden bepaalde frequenties, bepaalde kristallen.

Het was uitsluitend een Engels systeem. Vandaar dat al die pogingen van Nederland toen zijn mislukt. De Britten gingen van het standpunt uit, dat wij wel met de Duitsers konden samenwerken. Dat waren hun grote motieven en daardoor hebben alle mensen in Nederland voor niets gewerkt.

75868. De **Voorzitter**: Ook wij hebben heel sterk de indruk gekregen, dat al die pogingen om vanuit Nederland contact te zoeken met Engeland op niets uit moesten lopen.

A. Ja. De Britten hebben nog geprobeerd met *Nauta's* zender contact te krijgen, maar vermoedelijk is deze niet sterk genoeg geweest. Engeland had natuurlijk een bepaald systeem met oproepletters, sluitletters, enz. Dat systeem begreep men hier in Nederland niet.

75869. De **Voorzitter**: Ik kom nog even terug op *van Hamel*. Deze heeft inderdaad verbinding met Engeland gehad. Op een gegeven moment is hij echter gearresteerd. Hij heeft echter meer dan één groep in het leven geroepen, zodat er ook na zijn arrestatie vertakkingen zijn blijven doorbestaan, o.a. de vertakking onder leiding van *Gruting*.

A. Met *Gruting* heb ik nooit contact gehad.

75840. De **Voorzitter**: *Gruting* heeft in ieder geval doorgewerkt, hoewel ook hij later is gearresteerd. Waarschijnlijk zijn er zo nog meer vertakkingen geweest. Het waren uitlopers van de werkzaamheden van *van Hamel*. Hebt u daar nooit iets van gemerkt?

A. *Van Hattem* had indirect wel contact gehad met mensen van *van Hamel*.

Namen noemden wij zo weinig mogelijk en praten daarover deden wij ook niet veel. We werkten zelfs onder andere namen.

75871. De **Voorzitter**: De moeilijkheid voor ons op dit punt is, dat de Duitsers zo enorm in deze groepen hebben buisgehouden, dat men nagenoeg geen getuigen meer kan vinden uit die tijd.

A. *Pot* heeft contact gehad met jhr. *de Jonge*, één van de agenten.

De **Voorzitter**: Ja, maar dat is later geweest.

A. Daar is vrij veel van bekend. Van *van Hamel* is betrekkelijk weinig bekend.

75872. De **Voorzitter**: Noemde u niet de naam *d'Aquin*?

A. Neen. Ik ken hem wel van vóór de oorlog; toen zat hij bij G.S. III. In de oorlog heb ik echter nooit contact met hem gehad. Wij concentreerden ons voornamelijk op het zuiden: Limburg, Brabant en Zeeland. *Van Hattem* werkte in het westen. Eens per week verzamelden wij alles en dat werd verwerkt in de A.C.-rapporten.

75873. De **Voorzitter**: Wij hebben hier ook de heer *de Koster* gehoord.

A. Ja, Han *de Koster*.

De **Voorzitter**: Hij heeft verklaard, dat hij in samenwerking met de heer *Vinkesteyn* heeft getracht een verbinding met Engeland tot stand te brengen.

A. Dat kan kloppen, *Vinkesteyn* werkte ook voor ons. Hij is de opvolger van *Kist* als koerier geweest. Toen *Kist* werd gearresteerd, is *Vinkesteyn* ingevallen. *Vinkesteyn* is later ook gearresteerd. Hij was een van onze mensen op de Lwitserlandlijn.

75874. De **Voorzitter**: De heer *de Koster* heeft verklaard, dat hij contact heeft gehad met *van Hamel* op de dag nadat deze was gearresteerd. Van *Hamel* heeft daarna nog enige malen bij hem gelogd. De heer *de Koster* heeft ook meermaals contact gehad met *J ten Bosch*, die deel uitmaakte van de organisatie van *van Hamel*, en zo verklaarde de heer *de Koster* verder, aan *ten Bosch* gaf hij alle mogelijke inlichtingen op binnenlands militair gebied. Van deze groep gingen de z.g. A.C.-rapporten uit, zegt hij.

A. Dat is dan de groep van *van Hattem* geweest. Dat was de I.D.O.D., de Inlichtingendienst van de O.D. *Ten Bosch* was — naar ik meen — ook van de O.D.

75875. De **Voorzitter**: Maakte hij ook deze rapporten op?

A. Ja, voor het westen en ik deed het voor het zuiden. Deze i-rapporten werden dan gecombineerd. Ik herinner mij nog, dat, toen de Prins in Suriname was in October 1947, tijdens mijn eigen verblijf aldaar, hij mij de avond vóór zijn vertrek nog een briefje gaf — ik heb het nog thuis —, waarin de vraag stond, wie o i de A.C.-rapporten had gemaakt, aangezien men deze rapporten in Londen zo op prijs stelde.

In October 1942 waren deze rapporten ook allemaal doorgekomen en dat is voor mij één van de bewijzen, dat deze lijn goed heeit gewekt.

75876. De **Voorzitter**: Nu zijn die A.C.-rapporten hier nog in een ander verband genoemd, nl. in verband met de zender van dr. *Brouwer* en *Tuyn*.

A. Uit Zeist?

De **Voorzitter**: Uit Bilthoven. Dat is een mysterieuze geschiedenis, aangezien er met *Tuyn* in 1941 iets aan de hand is geweest, toen hij tijdelijk in gevangenschap van de Duitsers is geweest. Er zijn mensen, die beweren, dat dat niet helemaal „beat“ is gegaan. Anderen betwisten dat echter. Hoe het ook zij, *Tuyn* heeft later een zender in Bilthoven gehad. Deze zender was daar geborgen in een pension van zuster *Balk*. *Tuyn* werkte daar samen met dr. *Brouwer*. Deze behoorde tot de groep *Medenbach de Rooy*. Volgens zeggen van *Tuyn* en eveneens volgen5 zegger? van dr. *Brouwer* had die zender contact met een Engelse zender in Bristol. Deze zender heeft — naar ik meen — gewerkt tot April 1943, toen dr. *Brouwer* werd gearresteerd, terwijl *Tuyn* de dans nog heeft weten te ontspringen. Nu verklaart dr. *Brouwer*, dat hij ook heeft gewerkt met A.C.-rapporten.

A. Ik ken dr. *Brouwer* van na de capitulatie. Over de tijd daarvóór kan ik niet oordelen.

75877. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat na uw vertrek een aantal mensen deze A.C.-rapporten is blijven verzenden?

A. Ja, deze lijn is gewoon doorgegaan.

75878. De **Voorzitter**: Misschien zijn die rapporten dan op de een of andere manier ook in handen van dr. *Brouwer* gekomen. Uw opvolgers hebben wellicht gehoord, dat dr. *Brouwer* over een zender beschikte. Men heeft misschien het plan geopperd deze A.C.-rapporten over twee wegen te versturen.

A. Dat is best mogelijk. In Maart ben ik weggegaan. Tot Augustus 1942 heeft *van Niftrik* deze rapporten doorgestuurd.

75879. De **Voorzitter**: Dat is nog veel langer doorgegaan, want de zender van dr. *Brouwer* en *Tuyn* heeft nog tot April 1943 gewerkt.

A. Heeft die zender inderdaad gewerkt?

De **Voorzitter**: Dat is een ander punt, waar ik dadelijk op kon. Ik wilde eerst de kwestie van die A.C.-rapporten even afhandelen.

A. Ik weet wel, dat *van Hattem* het verzamelpunt was van alles wat A.C.-rapporten betrof. Dat zal ie heer *Six* u ook vermoedelijk wel kunnen verklaren, aangezien dit een onderdeel van de O.D. was. We hadden enorm veel gegevens. We werkten soms avonden en nachten door om alles uit te zoeken. Alles, wat duplicatie was, moest worden geschrapt, eveneens de gegevens, die niet dienstig waren. Zo werd de zaak gecompriëerd. Alles werd in Breda overgetikt en zo gin; het naar *van Niftrik*.

75880. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk mogelijk, dat dr. *Brouwer* later A.C.-rapporter7 heeft gekregen vanuit het westen des lands?

A. Dat is heel goed mogelijk.

75881. De **Voorzitter**: Vooral ook oindat *Medenbach de Rooy* tot dezelfde groep heeft behoord. Het is dus heel goed mogelijk, dat het langs die weg naar dr. *Brouwer* is gekomen.

A. Bij *van Hattem* was het verzamelpunt.

75882. De **Voorzitter**: Hebt u geinerkt, dat na Maart 1942, na uw vertrek, de A.C.-rapporten nog lange tijd zijn doorgekomen?

A. Neen.

75883. De **Voorzitter**: Hoelang zijn zij nog doorgekomen?

A. Ik heb ze bij kolonel *de Bruyne* gezien tot no. 51.

75884. De **Voorzitter**: Was no. 51 nog van u afkomstig?

A. Dat was allemaal nog uit onze tijd.

75885. De **Voorzitter**: Dus waarschijnlijk zijn de 4°C.-rapporten van na uw vertrek uit Nederland niet meer doorgekomen?

A. Niet in die vorm. De O.D. heeft later ook rapporten gezonden.

75886. De **Voorzitter**: Hebt u nooit meer A.C.-rapporten gezien!

A. Neen. Ik heb ze alleen tot no. 51 bij kolonel *de Bruyne* gezien. Ik was juist benieuwd, of die zaak was doorgekomen.

75887. De **Voorzitter**: Ja, dat kan ik begrijpen, maar heeft u dan niet tegelijkertijd geïnformeerd of er na no. 51 nog meer van die rapporten zijn aangekomen?

A. Het is best mogelijk, dat andere stof doorkwam. Ik ben toen praktisch gesproken een jaar buiten schot geweest. Ik ben Maart 1942 hier weggegaan en ik ben eind Januari 1943 pas in Londen gekomen. Kolonel *de Bruyne* was niet erg toeschietelijk met toegang tot zijn archieven. Het heeft mij heel veel moeite gekost om die rapporten te kunnen controleren. *Gijs de Jong* za! dat kunnen bevestigen.

B.I. was in 1941 en 1942 nog niet opgericht. Er is nog iets merkwaardigs, een heel rare „link“, nl. dat er ook veel via Belgische lijnen is verstuurd.

Toen ik in Londen goed en wel was ingewerkt, biken zeer veel stukken bij de Belgen te liggen. Deze stukken zijn nooit bij de Nederlanders gekomen.

75888. De **Voorzitter**: Stukken uit Nederland?

A. Ja. B.v. stukken over de *Rinus*-groep. Dat bleef allemaal bij de Engelsen en de Belgen hangen.

Die stukken heb ik later allemaal bij de Belgen gevonden.

75889. De **Voorzitter**: Daar komen wij straks nog op. Wij hadden het zoëven over de zender van *Tuyn*. Nu stelde u de vraag: „Heeft hij wel contact met Engeland gehad?“ Dat is inderdaad een vraag, die wij ons ook hebben gesteld.

A. Dat hadden de Engelsen kunnen verklaren.

75890. De **Voorzitter**: Volgens de inlichtingen, die ik van Engelse zijde heb ontvangen, zijn geen berichten over die zender binnengekomen en hadden de Engelsen bovendien geen zender in Bristol.

A. Neen, zij hadden geen zender in Bristol.

75891. De **Voorzitter**: Weet u dat?

A. Ja. Het centrum was niet in Bristol. Zij hadden één centraal punt, waar alles binnenkwam.

75892. De **Voorzitter**: Dat wil zeggen: voor de inlichtingendienst. Zij hadden ook een centraal punt voor S.O.E. Dat waren twee gescheiden aangelegenheden.

A. Ja, zij werkten altijd apart, echter bepaald niet in Bristol. Daarom vroeg ik u juist, of die zender inderdaad wel heeft gewerkt, want de Duitsers werkten hier ook en zij werkten in hun Abwehr met Nederlandse zenders.

75893. De **Voorzitter**: Daarom moet ook rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat *Tuyn*, die wel een code had, of voor de Duitsers heeft gewerkt of een code heeft gekregen, die hem door de Duitsers in handen is gespeeld.

A. Ja, dat is ook best mogelijk. Ik heb na die poging met *Michel* in Baarn en met *Nauta* in de buurt van Haarlem mijn handen afgetrokken van alles, wat zender was. Wanneer men dergelijke gevallen ging onderzoeken, kwam er meestal niets van terecht. Ze seinden allemaal, maar men kreeg nooit iets terug.

Dat was voor mij voldoende om te weten, dat het onbegonnen werk was. Vandaar, dat wij zo aandrongen om koerierslijnen in te stellen. Dit is feitelijk de onvergetelijke verdienste van jongelui als *Nauta*, *Kist*, *Timmermans*, *de Jong* en *Vinkesteyn* geweest. Zij hebben tot Spanje en tot Zwitserland het spits er afgebeten om werkelijk behoorlijke koerierslijnen door België en Frankrijk te maken. Daarop kon later de zaak doorwerken, al werd door verraad de lijn telkens weer opgerold.

75894. De **Voorzitter**: Op het punt van de radioverbindingen zijn er ook verder nog vreemde dingen. Er is b.v. nog een andere zaak, die ons nogal bezig heeft gehouden. Hier werkte o.a. in de eerste helft van 1942 de agent *Abblas*.

A. Ja.

75895. De **Voorzitter**: *Abblas* was uitgezonden door de C.I.D. Hij was hier al in 1941. Hij heeft hier betrekkelijk lange tijd gewerkt.

Nu vertelt *Schreieder* daarvan het volgende: De Duitsers hebben *Abblas* geruime tijd laten voortwerken, omdat *van der Reyden* een nieuwe code had meegebracht voor *Abblas*. Hij had die code aan de Duitsers bekendgemaakt, zodat dezen de telegrammen van *Abblas* konden decoderen en het daarom van groter belang vonden om hem vrij te laten met de mogelijkheid van contrôle dan om hem te arresteren.

A. Dat is in Maart 1942 geweest.

75896. De **Voorzitter**: Maar, zo vervolgt *Schreieder*, op 16 Juli 1942, nadat *Jmbroes* was gedropt, heeft *Abblas* een bericht uitgezonden, waarin hij te kennen gaf, dat er iets mis was met één van de agenten van S.O.E. Dus dat sloeg op *Jambroes*. Daarop is *Schreieder* er terstond toe overgegaan om *Abblas* te arresteren.

Dat is een heel merkwaardig verhaal en het zou bovendien een zeer belangrijk verhaal kunnen zijn. Indien het waar is, dan zou er in Juli 1942 vlak na de dropping van *Jambroes* al een waarschuwing bij S.I.S. binnengekomen moeten zijn. Er is echter een en ander, dat daartegen pleit. In de eerste plaats pleit er tegen, dat *van der Reyden* verklaart, dat het niet waar is, dat hij een code voor *Abblas* had meegekregen.

Hij had alleen de opdrachten om de agenten in Nederland, die toen blijkbaar nog met een ander systeem werkten, in te wijden in het systeem van de double-transposition. Dat is dus wat anders. In de tweede plaats pleit daartegen, dat er met de code van *Abblas* een heleboel is gebeurd. In Augustus 1941 heeft er een overval op *Abblas* plaats gehad; toen hebben de Duitsers blijkbaar zijn code — die een code was met het gedicht *Erlkonig* — al leren kennen. Vervolgens heeft *Abblas* met een hulpcode gewerkt en later, kort vóór zijn arrestatie, schijnt hij nog een andere code te hebben gekregen — tenminste, dat heeft een der door ons gehoorde getuigen verklaard — via *Vaz Dias*. Het is daarom een nogal duistere zaak, hoe het geval met de code van *Abblas* zich heeft toegedragen. Het kan natuurlijk net zo goed mogelijk zijn geweest, dat de code, die hij later heeft gekregen, hem door de Duitsers in handen is gespeeld.

A. Ik kan hier misschien een aanvulling op geven, want ik heb later in Eindhoven kapitein *de Geus* bij de dienst gekregen. Van hem heb ik weleens verhalen gehoord, dat hij heel nauw met *Abblas* had samengewerkt.

75897. De **Voorzitter**: Ja, dat heeft hij ons hier ook uitvoerig verteld. De vraag is, of het verhaal van *Schreieder* waar is. Indien dat zo is, dan zou men in Juli 1942 te Londen al een waarschuwing hebben gehad over het England-Spiel.

A. Ja.

75898. De **Voorzitter**: Volgens de inlichtingen, die wij hebben, is echter die waarschuwing niet te Londen ontvangen. Dat is een informatie, die wij uit Engelse bron hebben. Nu vraag ik aan u om dit te toetsen: Hebt u te Londen ooit iets gehoord of gemerkt van een waarschuwing van Juli 1942, die afkomstig zou zijn geweest van *Abblas* en waarin iets werd gezegd over één of meer S.O.E.-agenten, die waren gevangengenomen of waar althans iets mee aan de hand was?

A. Neen.

75899. De **Voorzitter**: Dus dat hebt u ook nooit gehoord?

A. Neen, ik heb weleens van *Seymour* gehoord, dat ze berichten van *Abblas* hadden ontvangen.

75900. De **Voorzitter**: Inderdaad, wij hebben hier een opgave van een bepaalde datum, waarin *Seymour* opgeeft — naar ik meen — aan B.I., welke de laatste telegrammen van *Abblas* waren. Die opgave hebben wij hier, maar daar is dat telegram niet bij.

A. Ik heb er nooit van gehoord.

De **Voorzitter**: Dat klopt dus volkomen met de informatie, die wij hebben ontvangen.

A. Over dat verhaal van *Schreieder* gesproken, die vergist zich nogal eens. Met die affaire van *van der Waals* was hij er nogal eens hopeloos naast. Ik heb in ieder geval niet gehoord, wat er precies met *Abblas* is gebeurd. Ik hoorde wel, dat er berichten van *Abblas* waren binnengekomen.

Ik neem dat van *Seymour* direct aan, want hij heeft bij ons ook alle mogelijke moeite gedaan om het England-Spiel uit de doeken te halen. Dan zou hij dat zeker weleens hebben gezegd.

75901. De **Voorzitter**: Dan hebt u bij het relaas van de gebeurtenissen in de tijd, dat u in Nederland was, de naam *Navis* genoemd. Leeft *Navis* nog?

A. Ja. Ik heb hem nog in Batavia gesproken, betrekkelijk kort vóórdat ik wegging. Hij zal vermoedelijk wel eerstdaags terugkomen.

75902. De **Voorzitter**: Wat is zijn functie op het ogenblik?

A. Kapitein. Hij zat, naar ik meen, in Soerabaja bij de B-divisie. Hij zal nu zeker terugkomen. *Navis* was mijn verbindingsofficier met de leiding van de O.D. Hij kwam geregeld in Breda. Door *Navis* ben ik in contact gekomen met *van Hattenz*. *Navis* werkte weer met *Pasdeloup*.

Ik weet niet, of u de naam weleens bij uw onderzoek bent tegengekomen. *Pasdeloup* was ook een cadet. *Pasdeloup* is — meen ik — in Augustus 1941 gearresteerd, ongeveer tegelijk met *Nauta*.

De **Voorzitter**: *Pasdeloup* is gearresteerd in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 met *Wiardi Beckman* en *Frans Goedhart*. Daar was hij bij.

A. Is hij niet eerder gearresteerd? Hij is toch al eens eerder opgepakt door de Duitsers?

De **Voorzitter**: Ik weet niet, of hij reeds eerder door de Duitsers is gearresteerd geweest.

A. In Augustus 1941 was er een tentoonstelling van Oost en West in Breda. We hadden toen een grote Indische week. Terwijl ik in Concordia was om die zaak te regelen, werd er een aangetekende expresse-brief bezorgd, zo veilig ging het toen. De brief was afkomstig van *Pasdeloup* uit het Oranjehotel te Scheveningen. Daarin waarschuwde hij mij, vooral voorzichtig te zijn, omdat bij verhoren was gebleken, dat mijn naam was genoemd.

75903. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Vertrouwde u *Pasdeloup*?

A. Toen nog wel. Later niet meer.

75904. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die brief hebben zij u waarschijnlijk laten sturen.

A. Daar ben ik ontzettend boos over geweest. Ik heb hem later nog eens gesproken. Toen heb ik hem bijna een pak slaag gegeven. Ik heb naar aanleiding van dat geval onmiddellijk alle relaties met hem afgebroken. Ik heb tegen hem gezegd: Als je expres de hele zaak op wilt laten rollen, dan moet je vooral een expresse sturen.

Er stond bovendien nog in die brief, dat de Duitsers wisten, dat de Inlichtingencentrale in Breda zat. Hij werkte nauw met *Navis* samen. *Navis* heeft toen — naar ik meen — die contacten afgebroken. Zo werd er in die tijd gewerkt.

75905. De **Voorzitter**: U heeft zoëven gesproken over die A.C.-rapporten, waaruit de mededelingen over de heer *van 't Sant* waren gelicht. De heer *de Bruyne* heeft hier verteld, dat u, toen u in Londen aankwam, ook een waarschuwing tegen de heer *van 't Sant* bij de heer *Warners* hebt gedeponeed.

A. Ja.

75905. De **Voorzitter**: Zelfs schriftelijk, zo zegt de heer *de Bruyne*, met uw eigen handtekening er onder.

A. Ja, dat is inderdaad het geval. Ik heb een rapport opgemaakt.

75907. De **Voorzitter**: Alleen voegt de heer *de Bruyne* er aan toe, dat u die verklaring de volgende dag hebt ingetrokken.

A. Die verklaring van mij zal dan nog wel in het archief te vinden zijn.

De heer *Warners* heeft mij inderdaad direct na aankomst gevraagd, of ik een rapport op wilde maken over mijn belevenissen in Nederland. Daarin heb ik — dat weet ik nog als de dag van gisteren — sterk tegen *van 't Sant* gewaarschuwd, hoewel ik *van 't Sant* helemaal niet kende. Er gingen echter vele geruchten over *van 't Sant* in Nederland. Dat stuk is — naar ik meen — bij de heer *Gerbrandy* terechtgekomen, die dit wel een beetje onaangenaam vond. Vermoedelijk zal de heer *Gerbrandy* hebben gevraagd, die passage er uit te lichten. Dat is best mogelijk. Ik heb zoveel rapporten geschreven.

75908. De **Voorzitter**: Dat zou dan een gedeelte zijn, dat u uit uw eigen rapport hebt gelicht?

A. Ja. Dit maakte natuurlijk een pijnlijke indruk, omdat de heer *van 't Sant* secretaris van de Koningin was.

75909. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zo zijn die gegevens in andere rapporten er waarschijnlijk ook uitgehaald.

A. Vermoedelijk wel.

75910. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus het was een verzoek van de Minister-President om het er uit te laten?

A. Ja, de heer *Gerbrandy* vond het wel enigszins pijnlijk. Ik heb de waarschuwing direct doorgegeven.

Er zijn wel meer rare aangelegenheden met de heer *van 't Sant* gebeurd, toen de Koningin voor de doop van Prinses *Margriet* in Canada was, in 1943.

In die tijd moest ik alle rapporten rechtstreeks bij *van 't Sant* inleveren. Ik mocht ze aan niemand anders geven, ook niet aan de Ministers. Toen ben ik naar de heer *van Lidth* gelopen en zei hem, dat dit mij te grijs werd. Ik gaf hem toch een kopie. De eerste telegrammen, die uit Zwitserland binnenkwamen, hielden waarschuwingen tegen de heer *van 't Sant* in. Ik zei tegen de heer *van 't Sant*: Hier hebt u ze, het gaat over u zelf. Op die manier moesten wij werken. Die telegrammen zijn natuurlijk nooit in Canada aangekomen. Ook de Prins, aan wie de heer *van 't Sant* de post moest doorgeven, ontving ze pas later na terugkeer in Engeland. Als u wist in wat voor „mess" wij moesten werken. De heer *van 't Sant* zat overal met zijn neus tussen. Midden in het bedrijf van B.I. ging hij met onze agenten praten. Bij voorbeeld met *van Alebeek*, een agent, die zou worden uitgestuurd. De heer *van 't Sant* zei: „Je moet maar niet gaan, want het kost je je nek." Tevens zei de heer *van 't Sant*: „Al die mannen gaan dood. Hoe denk je over het B.I.?" Zo'n hele avond zat hij met die jongens te praten z.g. om hen bij de Koningin te laten komen.

75911. De **Voorzitter**: Was dat, voordat *van Alebeek* is weggegaan?

A. Ja. *Van Alebeek* dacht *van 't Sant* te kunnen vertrouwen. De heer *van 't Sant* zei: De leiding deugt niet, *Broekman* moet weg. Volgens de heer *van 't Sant* was *Broekman* trouwens al weg, aangezien hij een hartkwaal had gekregen. De heer *van 't Sant* verklaarde verder: „*Somer* moet ook weg, want die vertrouw ik ook niet." Hij wilde er de heer *Pinto* voor in de plaats hebben. De heer *Pinto* was een dikke vriend van de heer *van 't Sant*, van de vroegere C.I.D. van de heer *Derksema*. In ieder geval heeft de heer *van 't Sant* alle mogelijke moeite gedaan om de heer *Pinto* er in te duwen.

Dat ging allemaal langs kronkelweggetjes. Zo maakte hij bij de agenten stemming tegen ons. Die zelfde verhalen deed *van Alebeek* ook in Holland. Dat moet u de heer *Six* maar eens vragen. Hij heeft bij de O.D. alles zitten vertellen. Naar ik meen, heeft *van Borssum Buisman* over deze aangelegenheid gerapporteerd. *Van Alebeek* was daardoor onbruikbaar voor alle werk.

Het werd mij door de O.D. in Londen gerapporteerd wat wij eigenlijk voor agenten stuurden. *Van Alebeek* stond geheel onder de invloed van de heer *van 't Sant* en beweerde later een opdracht te hebben meegekregen, hoewel de heer *van 't Sant* zich helemaal niet met de inlichtingendienst mocht bezighouden.

75912. De **Voorzitter**: Weet u ook welke opdracht *van Alebeek* van de heer *van 't Sant* heeft gekregen?

A. Neen, dat interesseert mij ook niet. Wij hadden later geen tijd al dergelijke dingen uit te zoeken. Bij B.I. ligt nog wel een rapport van de hand van *van Alebeek*. Hij zou wel na zijn terugkeer in Holland verantwoording afleggen.

De heer *van 't Sant* zat bij *van Alebeek* dus te stoken, dat hij mij weg wilde hebben en de heer *Pinto* op mijn plaats wilde hebben. Het rapport van *van Alebeek* zult u wel ergens op Wassenaar kunnen vinden.

75913. De **Voorzitter**: De heer *van 't Sant* heeft hier verklaard, dat hij van Juli 1940 tot Augustus 1941 hoofd van de C.I.D. is geweest en dat hij zich daarna ook nog wel met het inlichtingenwerk heeft beziggehouden in die zin, dat men bij hem om raad kwam met betrekking tot de operaties van de groep *Hazelhoff Roelfzema*. Verder heeft hij zich — zo zegt hij — met alles, wat de geheime diensten te Londen betrof, niet meer bemoeid.

A. Leest u dat rapport van de heren *Warners* en *Lovink* eens door van September 1942.

75914. De **Voorzitter**: Dat kennen wij. Dat rapport heeft hoofdzakelijk betrekking op de groep *Hazelhoff Roelfzema*.

A. Dat was in September 1942.

75915. De **Voorzitter**: Dat geeft de heer *van 't Sant* ook wel toe. Hij zegt, dat men met de dienst van *Derksema* niets kon uitrichten, dat *Hazelhoff Roelfzema* met *Rabagliatti* werkte en dat men dan bij hem kwam om raad en bijstand.

A. Anders kwam hij zelf wel.

75916. De **Voorzitter**: Hebt u uit eigen ervaring — behalve in het geval van *van Alebeek* — bij B.I. gemerkt, dat de heer *van 't Sant* zich daadwerkelijk met de inlichtingendienst bemoeide?

A. Wat noemt u daadwerkelijk? Als hij agenten zit uit te horen?

75917. De **Voorzitter**: Kent u ook andere voorbeelden?

A. Er zijn meer voorbeelden. Vele agenten moesten bij de Koningin komen voordat ze weggingen. U weet ook, dat de trap naar de Koningin via de heer *van 't Sant* leidde. Dan werd er een gemoedelijk praatje gemaakt en *van 't Sant* hoorde alles. *Van 't Sant* was praktisch met alle opdrachten op de hoogte. Alles, wat naar de Koningin ging, kwam eerst bij de heer *van 't Sant*, als secretaris van Hare Majesteit, binnen. De heer *van 't Sant* moet niet zeggen, dat hij geen inlichtingen kreeg. De post ging n.l. via de heer *van 't Sant*. Hij wist b.v. veel meer dan vele Ministers.

75918. De **Voorzitter**: Heeft hij zich ook weleens regelrecht tot u gewend om bepaalde dingen te bereiken?

A. Neen, want *van 't Sant* wist vanaf de eerste dag, hoe ik over hem dacht. Hij is één van de grootste stokers geweest tegen ons. Hij deed alles heel charmant en langs een omweg. Hij was de voorbode zelf. Overal dook echter de naam van *van 't Sant* op,

in het opleidingsstehuis van agenten en waar men ook kwam, van 't Sant zat overal tussen. De heer *Broekman* zal u dat kunnen bevestigen. Bij een lunch of een diner, waar hij aanwezig was, kwam altijd het gesprek weer op de inlichtingendienst. Hij is zo geslepen, dat men hem nooit op de vingers kon tikken. Hij wist alleen alles.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Blijkbaar een goed inlichtingenman.

A. Dit is de grote ravage in Londen geweest.

Ais men mij nu eerlijk vraagt, dan had men de heer van 't Sant in 1941 volkomen buiten alles moeten laten, dan was de zaak vermoedelijk goed gegaan. Hij wist alles van onze dienst. Ik noem hem wel eens de tweede *Raspoetin* of een tweede *Metternich*, daar kan men hem het beste mee vergelijken. Hij stookte zonder aan de jas te kunnen worden getrokken. Tegen de heer *Broekman* heeft hij bij mij persoonlijk erg gestookt.

Ik heb naar aanleiding van mijn vorig verhoor al verschillende boze brieven ontvangen over mijn verklaringen betreffende de heer van 't Sant. Ik hoop niet, dat u er al te veel op ingaat, want die brieven waren zeer onaangenaam. Mij werd verweten, dat ik over de heer van 't Sant had gepraat.

75919. De **Voorzitter**: Van wie kreeg u die brieven?

A. Dat wil ik liever niet zeggen. Ik krijg voor alles verwijten.

75930. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u een algemene zondenbok?

A. Ja, bij iedereen altijd. Ik trek er mij nu niet veel meer van aan.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is een aparte functie in het leven.

A. Ik verklaar naar waarheid en ik geef mijn persoonlijke mening.

Wanneer u werkelijk van verschillende aangelegenheden de finesses wilt weten, dan komt men altijd weer bij de heer van 't Sant terecht.

75971. De **Voorzitter**: Dan is er een ander punt, waarover wij met u wilden spreken. Wij hebben ons beijverd dit onderzoek zo uitvoerig mogelijk te doen zijn, mede omdat alleen door het zo uitvoerig mogelijk te maken, de kans om een juist inzicht te krijgen zo groot mogelijk zou worden. Wij hebben ook heel wat getuigen gehoord over werkzaamheden van de B.I.-agenten in Nederland en over de verschillende inlichtingengroepen, die hier hebben gewerkt. Op zich zelf is dat gebleken een zeer interessante materie te zijn. In de laatste jaren van de oorlog heeft hier een aantal groepen op zeer verdienstelijke wijze gewerkt. Een aantal van die groepen dankt zijn ontstaan aan of is in zijn werkzaamheid belangrijk gestimuleerd door agenten van het B.I., die naar Nederland zijn gezonden. Wij hebben over deze materie dus vrij veel materiaal. Nu wilde ik u vragen, of het u mogelijk zou zijn, aan de hand van de lijst van agenten — dat zijn er 43 —, die wij hier hebben, een uiteenzetting te geven, hoe het B.I. bij de uitzending van die agenten is te werk gegaan?

A. Ja.

75922. De **Voorzitter**: Het is begonnen met H. G. de Jonge. De derde agent was *Gerbrands*, die de speciale taak had voor een escape-line te zorgen. *d'Aulnis* is weer de man geweest, die grote steun aan de Packarti-groep heeft gegeven, en van *Borssum Buisman* was de contactman mei de O.D. Zo is er van ieder van die agenten iets te zeggen. Ik veronderstel, dat bij de opzet aan de kant van het B.I. een zeker systeem werd gevolgd. Zou u ons hierover een uiteenzetting kunnen geven? Dat kan een goede aanvulling zijn van het materiaal, dat wij reeds hebben. Het zou dus een soort historische uiteenzetting van de opbouw en het verloop van de werkzaamheden van B.I. aan de hand van de agentenlijst moeten worden.

h. Ja, dat kan ik wel. Er zal weleens een enkele leemte zijn, want het is allemaal zeven, acht jaar geleden. Wat ik mij zeker herinner, zal ik u vertellen. Als ik het mij niet zeker herinner, laat ik het liever weg. U weet, dat wij met niets moesten beginnen, met lege kasten en lege stoelen. We kregen één agent over, dat is *d'Aulnis* geweest, die uit de groep *Hazelhoff Roelfzema* stamde, en hij was al zo gebrouilleerd in Londen, dat wij hem apart hebben moeten huisvesten. De

rapporten van die groep lagen op een gegeven ogenblik ergens op een leestafel. *d'Aulnis* was in Londen bekend als de bonte hond. Overal, waar *d'Aulnis* kwam, wisten ze, wat hij deed. *d'Aulnis* is voor mij de eerste agent geweest, die wij van de oude dienst hebben overgenomen, en de enige agent ook. Hij is toch niet het eerst uitgegaan. Wij hebben *d'Aulnis* eerst een tijdje buiten schot gehouden, uit hoofde van security. Toen had majoor *Broekman* al contact met de Jonge. Toen ik in Londen kwam — dat is Januari 1943 geweest —, was de *Jonge* de eerste agent, die in opleiding was. In die tijd sijpelden berichten door over verraad in het Nationaal Comité, in de groep *Vorrink*. Dat is in Februari, Maart geweest. Ik herinner mij nog een heel lang telegram.

75923. De **Voorzitter**: De arrestatie van het Nationaal Comité heeft plaats gevonden op 1 April 1943. Het eerste telegram hierover, dat via Bern is gekomen, dateert, naar ik meen, van de tiende Mei 1943.

A. Vóór die tijd zijn er o.a. al telegrammen van *Vorrink* gekomen, zeer lange telegrammen, veel te lange telegrammen.

We hebben ons afgevraagd, hoe een agent zo lang durfde te seinen. Die agent moest wel 2½ uur in de lucht zijn geweest. Regel was, dat ze tien minuten, een kwartier, hoogstens twintig minuten mochten seinen. Wij voelden toen al, dat er nattigheid was. Bovendien kwamen er verschillende berichten over het Nationaal Comité binnen. Het Nationaal Comité werkte en wilde gaarne verbinding met Engeland hebben, terwijl die verbinding er niet was.

75924. De **Voorzitter**: Hoe kreeg u de berichten, waar u nu over spreekt?

A. Het waren berichten van S.O.E. Kolonel de Bruyne had deze berichten aan de Minister-President, de heer Gerbrandy, gegeven. Deze heeft ze vervolgens aan de heer *Broekman* gegeven en gevraagd, wat de heer *Broekman* er van dacht. Wij wisten op dat moment niet anders dan dat het locale verzet in Nederland werd gecoördineerd in het Nationaal Comité. Ik geloof, dat er zelfs ontsnappingspogingen van o.a. de heer Rutgrs waren geweest. *Wiardi Beckman* werd ook in dat verband genoemd.

De **Voorzitter**: Dat was al een jaar eerder.

A. Toen voelde de Regering de aanleiding met het Nationaal Comité contact op te gaan nemen. Men roeide op dat moment in Londen nog vrijwel in de mist over de juiste situatie in de illegaliteit hier. Men vond toch in ieder geval de aansluiting met een centraal lichaam gewenst.

In die tijd werd het Nationaal Comité in konden beschouwd als het leidende organisme in de illegaliteit in Nederland. Dat is de reden geweest voor de uitzending van de Jonge.

75925. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u dat lange telegram van *Vorrink* ontving, gezegd: „Hoe is dat mogelijk“?

A. Ik heb er met *Broekman* lang over gedelibereerd en ook Gijs de Jong is bij dat gesprek aanwezig geweest.

75926. De **Voorzitter**: Hebt u uw bezwaren tegen de lengte van het telegram bij de dienst van kolonel de *Bruyne* naar voren gebracht?

A. Natuurlijk hebben wij dat gedaan. De heer *Broekman* was erg bezorgd over dat telegram, ook over de inhoud. Dat is één van de eerste wrijvingspunten met de dienst van de heer de *Bruyne* geweest. Er werd dan met zoveel woorden gezegd: „Bemoei je met je eigen zaken.“

75927. De **Voorzitter**: Is daarover rechtstreeks contact met de heer de *Bruyne* geweest?

A. Ja. U kunt het de heer *Broekman* vragen, hij heeft er met de heer de *Bruyne* over gepraat. De heer de *Bruyne* vond mij maar een heel „rare vent“, omdat ik van de O.D. was. Alles, wat O.D. was, stond bij de *Bruyne* op de zwarte lijst. Dat vond hij zo'n rare organisatie.

75928. De **Voorzitter**: Ik begrijp dat, eerlijk gezegd, niet.

A. Toch is het zo.

75929. De **Voorzitter**: U zegt, en dat hebt u hier de vorige keer ook gezegd, dat de heer de *Bruyne* u niet mocht, omdat u van de

O.D.-kant kwam. Nu begrijp ik Jat in zoverre niet, omdat wij uit de handelingen van kolonel *de Bruyne* nooit hebben gemerkt, dat hij bepaald een parti-pris tegen de O.D. had. Ik zou juist zeggen: integendeel. Op een gegeven moment kwam b.v. *Dogger* met berichten van de O.D. Toen heeft de heer *de Bruyne* in de besprekingen, die hij in die tijd met de Engelsen over het plan-Holland voerde, de gedachte geuit, dat de agent, die naar Nederland zou worden uitgezonden voor het formeren van de verzetsorganisatie, contact zou opnemen met de leiding van de O.D. Als hij nu zo enorm tegen de O.D. was gekant en daar niets van wilde weten, zou de heer *de Bruyne* dit element toch niet op eigen initiatief in het plan hebben opgenomen?

Tevoren heeft de heer *de Bruyne* ook nog alle mogelijke pogingen gedaan om de heer *Broekman* naar Nederland uit te zenden voor contact met de O.D.

A. U kunt het aan iedere officier van B.I. vragen, of het nu een laaggeplaatste of een hooggeplaatste officier is. Zij zullen u vertellen, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* een vreselijke hekel had aan alles, wat O.D. hert. Daar blijf ik bij.

75930. De **Voorzitter**: Nu zegt u het wat anders. Nu zegt u: de dienst van kolonel *de Bruyne*. Dat is natuurlijk wat anders dan kolonel *de Bruyne* zelf.

A. Laat ik dan zeggen, en dat bedoel ik in feite ook: de dienst van de kolonel *de Bruyne*.

75931. De **Voorzitter**: Dus u maakt hierbij wel onderscheid tussen de heer *de Bruyne* zelf en zijn dienst?

A. Ik had het meest met *Lieftinck* te maken, dat was onze verbindingsman, en ook *Schilp*. *De Bruyne* was ook hoofd M.V.T. en die liet de inlichtingendienst over aan *Lieftinck* en *Schilp* en *Bingham*. Vandaar dat wij geregeld contact hadden met deze heren. Alleen als er belangrijke aangelegenheden waren, kwam de heer *de Bruyne* ook zelf.

Laat ik het persoonlijke er dus afhalen en alleen spreken over de dienst van kolonel *de Bruyne*.

75932. De **Voorzitter**: Het hoeft ons niet te interesseren, wat de inwendige sympathieën van de heer *de Bruyne* waren. Zakelijk heeft hij echter de O.D. niet gemeden bij het opstellen van het plan-Holland. Integendeel.

A. De O.D.' was op dat moment ook de enige organisatie, waar wij contact mee hadden.

75933. De **Voorzitter**: Voor het plan-Holland waren er wel andere mogelijkheden en waarschijnlijk ook wel betere mogelijkheden geweest.

A. Ik weet niet wat er vóór Januari 1943 in Londen is gebeurd. Toen was ik er nog niet. Ik weet het alleen van horen zeggen. Daar zou ik niet over willen getuigen. Wij hebben van meet af aan, en dat kunt u aan iedereen vragen, gevoeld, dat er een zekere reserve werd betracht ten opzichte van de O.D. Het maakt voor mij veel goed, dat de heer *de Bruyne* verklaart, zoals u boven aanhaalde. Wij waren ook wel huiverig voor de O.D., omdat het zo'n grote organisatie was.

75934. De **Voorzitter**: Ik wilde in dit verband nog een andere kwestie bespreken. De heer *de Graaf*, ik bedoel nu *Cas de Graaf*, heeft hier verklaard, dat hij twee keer een brief heeft gelezen, één keer op het bureau van kolonel *de Bruyne* en één keer op het bureau van de heer *Somer*, de eerste keer vóórdat die brief was verzonden en de tweede keer nadat de brief was aangekomen. In die brief, die geschreven en verzonden zou zijn door de heer *de Bruyne*, zou volgens de heer *de Graaf* hebben gestaan, dat majoor *Somer* bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden als O.D.-er en als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen. De heer *de Graaf* heeft hier derhalve verklaard, dat de heer *de Bruyne* dit over u zou hebben geschreven.

Dit heeft de heer *de Bruyne* evenwel met de meeste klem ontkend, toen wij hem daarnaar gevraagd hebben. Hebt u die brief ooit gezien?

A. Er staat mij iets van bij. Heeft *de Graaf* die brief gelezen?

De **Voorzitter**: Dat zegt de heer *de Graaf*.

A. Ik heb wel een brief van de heer *Goedhart* gezien in Eindhoven. Deze brief had hij aan de heer *van Heuven Goedhart* geschreven. Daar stond in, dat de heren *Somer* en *van Houten* bezig waren hun bed te spreiden met behulp van de O.D. en dat ik zelfs al de afspraak met generaal *Roëll* zou hebben gemaakt om chef staf van het nieuwe leger te worden. Dat lijkt er wel iets op. Deze brief is trouwens in uw bezit.¹⁾

75935. De **Voorzitter**: Dat is iets heel anders; dat heeft zich te Eindhoven en niet te Londen afgespeeld. De heer *de Bruyne* heeft hier over deze mededeling van de heer *de Graaf* verklaard: „Dat is gelogen, dat is pure fantasie.”

A. Ik herinner mij dit ook niet.

75936. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* verklaarde verder, dat het schandelijk is, dat er zo is gelogen.

A. Dat ben ik volkomen met u eens.

75937. De **Voorzitter**: De heer *de Bruyne* zegt voorts: „Ik had nooit het idee, dat er tussen de heer *Somer* en mij veel wrijving was; bet lag veel meer tussen de heer *Somer* en de toenmalige majoor *Lieftinck*. Die zaten elkaar om de haverklap in het haar.”

A. Ja, wat een wonder.

75938. De **Voorzitter**: Bent u het met deze visie eens?

A. Als die brief bestaat, moet de brief toch in een of ander archief liggen.

75939. De **Voorzitter**: U herinnert zich de brief dus niet?

A. Neen. Ik heb het gelukkig niet verklaard. De heer *de Graaf* heeft het verklaard.

75940. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam de heer *de Graaf* wel op uw bureau?

A. Hij kwam na aankomst in Engeland bij de dienst van de heer *de Bruyne*.

75941. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij daar inzage van de brieven?

A. Blijkbaar. Hij had van mij daartoe geen toestemming gekregen.

75942. De **Voorzitter**: Dit zou dus kennelijk in het voorjaar van 1944 gebeurd moeten zijn, toen de heer *de Graaf* nog op het bureau van kolonel *de Bruyne* zat.

A. Ik kan mij die brief niet herinneren.²⁾

75943. De **Voorzitter**: Bent u het ook eens met hetgeen de heer *de Bruyne* hier heeft verklaard, nl. dat hij niet het idee had, dat er tussen de heer *Somer* en hem veel wrijving was, dat het meer lag tussen de heer *Somer* en de toenmalige majoor *Lieftinck*?

¹⁾ *Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie ion he: stenogram.* Bij nader inzien meen ik, dat de aan de heer *Frans Goedhart* toegeschreven woorden ergens in een dag- of weekblad voorkwamen. Aangezien de heer *Goedhart* echter ook fel tegen ons ageerde, meende ik in eerste instantie, dat de boven aangehaalde woorden voorkwamen in een brief van hem. Ten rechte stond in de bedoelde brief van de heer *Frans Goedhart* aan m. *van Heuven Goedhart* hei volgende: „Er wordt hier aangenomen, dar de heeren van, den O.D. in Eindhoven en Londen, gebruik makende van de machtspositie, die zij door de militaire censuur hebben, allerlei correspondentie, waartegen geen enkel militair bezwaar ingebracht kan worden, onderscheppen en achterhouden. Als dat waar mocht blijken te zijn, dan hoop ik met deze hee-en na de bevrijding nog een appeltje te schillen”. Verder: „Wij zijn niet van zins ons te laten ringeloooren door de reactionnairn van den O.D.” En ook de volgende tirade is van belang: „Veie malen heb ik je micro-fotncopieën van hst Parool laren sturen. Indien deze je niet bereiken en opzettelijk achtergehouden mochten worden, dan zullen de heeren *Sorriers* en *van Houten* nog het een en ander van mij hooren. Deze conservatieve intriganten hebben indertijd in Londen reeds de illegale pers onder tafel gewerkt en wanneer zij nu nog met hun sabotage doorgaan, dan zullen zij straks hiervoor aan den tand gevoeld moeten worden en laten zij vooral niet meenen, dat de illegaliteit in het Noorden uit zoo'n stelletje brave jongens bestaat als dat in Brabant het geval is.”

²⁾ *Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram.* In de middagzitting werd mij een brief getoond van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, in welke gesproken wordt van „oorlogvoeren door majoor *Somer*”, zulks in O.D.-verband. Misschien is deze brief door de heer *de Graaf* bedoeld.

A. Laten we zeggen: het bureau *de Bruyne*. Kolonel *de Bruyne* was een rondborstig iemand. Hij schoot weleens uit zijn slof, dat deed ik ook weleens. Dat is logisch. Het grote struikelblok is altijd *Lieftinck* geweest. *Lieftinck* was steeds de vitter en hij was altijd dwars. Op de achtergrond stond *Schilp*. Dat was de tweede man, die zich overal buitenhield, heel tactisch. De heer *Lieftinck* stouf echter overal op in. Men moest zich dan in tweede instantie tot kolonel *de Bruyne* wenden.

Als wij meningsverschillen hadden over de mededelingen van M.V.T.-agenten, die later betrokken bleken te zijn bij het England-Spiel, waarschuwingen e.d., dan kwam de heer *de Bruyne* er aan te pas. Ik heb hier de telegrammen nog, welke trouwens ook bij u berusten. Er werd dan aan de heer *de Bruyne* gevraagd, wie b.v. *van der Waals* was en hoe het signalement van *van der Waals* luidde. Bij dergelijke gelegenheden merkte de heer *de Bruyne* ook wel, dat er tevoren wrijving was geweest met *Lieftinck*, die ons niet royaal inlichtte op vragen, welke in Nederland werden gesteld.

75944. De **Voorzitter**: Kon u met de heer *Lieftinck* bepaald niet opschieten?

A. Neen, bepaald niet. Helemaal niet. En niemand van B.I.

75945. De **Voorzitter**: Waar lag dat eigenlijk aan?

A. Wij gaven alles door aan zijn bureau. Er stond in het oprichtingsbesluit van B.I., dat wij aan het Bureau M.V.T. alle gegevens zouden verstrekken, tot de meest politieke rapporten voor de Regering — waar ze niets mee te maken hadden — toe. Ze kregen echter prompt alle stukken toegezonden en wij hebben praktisch nooit behaalde resultaten van M.V.T. teruggekregen. U kunt het hele archief van B.I. nazoeken. U zult geen enkel stuk vinden van het Bureau M.V.T., waarin ons b.v. waarschuwingen gegeven werden. Als er nu twee diensten, helaas, naast elkaar moeten werken — dat was nu eenmaal de Engelse organisatie —, maar die toch een gezamenlijk doel nastreven en de veiligheid van het doel boven alles te stellen, dan had ik verwacht, dat de heer *Lieftinck* ons b.v. ook op de hoogte zou stellen van de ongelukken, die hij had. Dat zou ook een waarschuwing voor ons zijn geweest.

75946. De **Voorzitter**: Hij wist niet, dat er ongelukken waren.

A. Wij toonden het hem aan. Ik heb met *Lieftinck* gesproken, omdat er op een gegeven ogenblik een agent was gearresteerd, naar ik meen *Brutus*, die naar „Het Parool” was gestuurd voor de illegale pers. *Lieftinck* snapte van die arrestatie niets, want hij had *Brutus* naar zo'n goed adres gestuurd. Als contactadres had hij *Ridderhof* opgegeven.

Ik zie mij nog staan bij *Lieftinck*, samen met *de Jonge Ridderhof* heeft namelijk in 1941 reeds getracht ons op te rollen met *Stellbrink*. Hij was één van de grootste provocateurs. Wij hebben daarop nogal kernachtige woorden gebruikt. *Lieftinck* werd kwaad en zei: „Dat weet ik toch niet. Ik weet toch niet, dat die vent provocateur is.”

We gaven hem de raad voortaan contact met ons op te nemen, voordat agenten werden uitgezonden, want bij ons bestond toen de twijfel al, dat hun agenten niet goed waren. Kolonel *de Bruyne* noch de heer *Lieftinck* hadden persoonlijk het verzet in Nederland meegeemaakt. Zij waren vóór de capitulatie in 1940 naar Engeland gegaan. De meeste leden van B.I. kwamen vers uit Nederland. Zij waren, bij wijze van spreken, lopende woordenboeken. Iedere man, die verdacht was, kenden zij uit hun hoofd, zoals b.v. *Brandy*, *Ridderhof*, enz. Dat is één van de aangelegenheden, die ik het bureau van kolonel *de Bruyne* in hoge mate kwalijk heb genomen. Zij gaven zo weinig medewerking aan het doorgeven van gegevens. En dat was de algemene grief van alle B.I.-officieren. Doordat ik in December 1943 uit Lerida de rapporten van *Dourlein* en *Ubbink* heb medegenomen, zijn wij pas definitief gewaar geworden, dat alle M.V.T.-agenten waren gearresteerd. Dat is in December 1943 geweest, doch toen B.I. in Juni 1943 telegram no. 151 van de O.D. met *Lieftinck* besprak, waarin werd gemeld, dat de agenten *Dourlein* en *Drake* weken geleden waren gearresteerd, zeide hij ons, dat er geen agenten van die naam bij M.V.T. waren, en moesten bij de O.D. nadere inlichtingen worden ingewonnen. Toch bleek later, dat er wel degelijk een agent *Dourlein* was en de naam *Doulin* een seinfout moest zijn. Hier hebt u een typisch voorbeeld van *Lieftinck's* mentaliteit, waarover wij geregeld vielen. Na het Lerida-rapport, en reeds eerder na de berichten uit Bern, moest de heer *Lieftinck* echter kleur bekennen. Hij moest toen toegeven, dat het inderdaad zo was. Ik weet niet, hoe u er over denkt, maar wanneer men 15 deuren van elkaar afzit in dezelfde straat in Londen, dan verwacht men toch wederzijdse samenwerking. Ik gaf alles door,

op mijn woord van eer. Er waren ge-n stukken, die M.V.T. niet doorkreeg. U kunt hele stapels uit ons archief halen, alle telegrammen en alle rapporten werden naar *Lieftinck* gestuurd. M.V.T. had zelfs prioriteit, wij hebben echter nooit inside-information van hen ontvangen, tenzij daar uitdrukkelijk om gevraagd werd. Dat vind ik geen samenwerken. Dat is juist, wat ik het bureau van kolonel *de Bruyne* kwalijk neem. In de tweede plaats neem ik kwalijk, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* op een gegeven ogenblik bedenkelijk op onze lijnen zat te pionieren.

Wij merkten in Stockholm, dat zij toch nog aan inlichtingenwerk deden. De arrestatie van *Juten* in Bergen op Zoom is het gevolg geweest van infiltratie in de dienst van kolonel *de Bruyne*. Ze vroegen rapporten van *Chassé*. Dat was echter ons werk.

75947. De **Voorzitter**: Was het wel zo, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* helemaal niet aan inlichtingenwerk mocht doen?

A. Ja, volgens mij wel. Ik ben echter geen jurist, u wel.

In artikel 3, lid 2, van het Koninklijk besluit van 28 November 1942, houdende de vaststelling van het B.I., staat:

„De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd bureau; de uitvoering geschiedt overeenkomstig de bij beschikking van Onzen Minister van Oorlog vastgestelde regelen.”

Hier volgt de bepaling uit artikel 3, lid 1, waar het bovenstaande op slaat:

„1. De taak van het Bureau Inlichtingen omvat:

a. het inwinnen, verzamelen en doorgeven van alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, verband houdende met den huidige toestand en de voorbereiding van den terugkeer van de Regeering of het door of namens de Regeering uitgeoefende gezag;

h. het verlenen van medewerking tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, verband houdend met huidige en toekomstige acties in de bezette gebieden, of acties, daarmede samenhangende, zulks op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer.”

Wij wonnen dus de inlichtingen in. Als ik hier nu met de hand op mijn hart verklaar, dat het bureau van kolonel *de Bruyne* praktisch nooit enig overleg met ons heeft gepleegd of samenwerking heeft getoond, dan mag men dat in hoge mate kwalijk nemen. Als ik dan nog inerk, dat ze op hun eigen houtje pionieren met inlichtingen, die zij via de Engelsen kregen, dan is dit in volkomen tegenspraak met artikel 3, lid 2. Dit artikel is juist in het Koninklijk besluit gelegd om aan dat dualisme een einde te maken.

75948. De **Voorzitter**: In artikel 3, lid 1, sub b, staat:

„het verlenen van medewerking tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, verband houdende met huidige en toekomstige acties in de bezette gebieden, of acties, daarmede samenhangende, zulks op aanwijzing van het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer.”

Het hoofd van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer kon aan het B.I. aanwijzingen geven. Men zou nu wellicht kunnen zeggen: Als het meerdere mag, dan mag het mindere ook, dan mag het hoofd van het Bureau M.V.T. ook zelf inlichtingen inwinnen.

A. Neen, dat ben ik niet met u eens. Volgens mij is het mindere aanwijzingen geven en het meerdere de inlichtingen inwinnen. Als dat niet zo is, dan is artikel 3, lid 2, volkomen overbodig. De wijze van het inwinnen van inlichtingen, die voor het bureau M.V.T. noodzakelijk waren, kon als volgt geschieden: M.V.T. kon de inlichtingen langs een bepaalde weg verzoeken of aan B.I. vragen hier of daar contact op te nemen.

75949. De **Voorzitter**: In artikel 3, lid 1, sub b, wordt gesproken van inlichtingen op militair terrein. Sub a worden daarentegen genoemd inlichtingen op politiek en economisch terrein. Deze worden door het B.I. ingewonnen, zonder dat het hoofd van het bureau M.V.T. aanwijzingen kan geven. Men krijgt hieruit de indruk, dat, wat de militaire inlichtingen betreft, het hoofd van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer eigenlijk de man is, die in laatste instantie de leiding heeft, omdat hij aan het B.I. daarover aanwijzingen kan geven.

A. Kolonel *de Bruyne* had kunnen zeggen: „Ik wil militaire inlichtingen hebben over de tankvai in den Haag, je kunt bij die en die groep terecht.” Waar dienden anders de militaire groepen voor? Die

zijn ontstaan tijdens de werking van de C.I.D. en het bureau M.V.T. Dan verwachtte ik echter ook, dat de heer *de Bruyne* inderdaad aanwijzingen zou hebben gegeven en samenwerking zou hebben betoond. Hij had dan ook aanwijzingen dienen te geven, waar de inlichtingen te verkrijgen waren. U kunt echter ons hele archief nagaan, er is geen enkel telegram afkomstig van agenten van kolonel *de Bruyne*, noch aanwijzingen voor het verzamelen van inlichtingen. B.I. heeft alles zelf van de grond af moeten opbouwen.

75950. De **Voorzitter**: Ik heb hier een beschikking van de Minister van Oorlog ad interim van 6 Juli 1942 voor mij, welke is uitgevaardigd bij de oprichting van het bureau M.V.T. Deze beschikking somt in een zestal punten de taak van dat bureau op, waarvan het zesde punt luidt:

„Het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland.”

Deze bepaling gaat dus zelfs nog verder, want daarin wordt gesproken van militaire en politieke inlichtingen.

A. Ja, maar dat is volgens mij gewijzigd bij het Koninklijk besluit van 26 November 1942.

75951. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk de vraag. Men kan redeneren, dat deze beschikking van de Minister van Oorlog of dit onderdeel door het Koninklijk besluit van 28 November 1942 gewijzigd is. Dit zal echter alleen het geval kunnen zijn, voor zover de beschikking er duidelijk mee in strijd is, en men kan volhouden, dat zij er, althans op het gebied der militaire inlichtingen, niet zo absoluut in strijd mede is, met name niet met artikel 3, lid 1, sub b, van dat Koninklijk besluit, waarin aan het B.I. alleen is opgedragen het *verlenen van medewerking* tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein. Laatstgenoemde bepaling is in ieder geval nogal ondoorzichtig geredigeerd.

A. Dat ben ik niet met u eens. In artikel 3, lid 2, staat: De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust *uitsluitend* bij het hoofd van het Bureau Inlichtingen. Dus kolonel *de Bruyne* kon aanwijzingen geven; hij kon wensen kenbaar maken, maar de *uitvoering* berustte bij ons. Die moest kolonel *de Bruyne* aan ons overlaten. Daar kan men nooit onder uitkomen, met welke juridische spitsvondigheid ook. Wij voerden de zaken uit, kolonel *de Bruyne* was op inlichtingengebied verder aangewezen op B.I. Kolonel *de Bruyne* deed echter nog wel aan inlichtingenwerk. En hij onthield ons de voor B.I. nuttige gegevens, want ik tart u om één telegram of rapport van de heer *de Bruyne* uit ons archief te halen, dat aanwijzingen geeft om bijv. het England-Spiel te ontmaskeren. Vandaar ontstonden ook de wrijvingen, vandaar dat er ook bij ons ongelukken kwamen, welke voorkomen hadden kunnen worden. En dan werd ik weleens boos, heel erg boos.

75952. De **Voorzitter**: Naar ik van u heb begrepen, is u van mening, dat kolonel *de Bruyne* zich in ieder geval bemoeid heeft met het inwinnen van inlichtingen. Welke gevallen zijn dat dan?

A. De *Rinus*-groep b.v.

75953. De **Voorzitter**: Er zijn in Februari 1943, dus vóórdat B.I. begon met het uitzenden van agenten, door het bureau M.V.T. twee agenten uitgezonden: *Kist* en *Braggaar*. Dat waren agenten van het bureau M.V.T., doch zij hadden een inlichtingenopdracht, zulks op nadrukkelijk verzoek van *Seymour*. Het inlichtingenwerk lag in die tijd volkomen „in de poeder”. Vandaar dit verzoek van *Seymour*.

A. *Seymour* zat oorspronkelijk bij *Rabagliatti*.

75954. De **Voorzitter**: Nadat kolonel *de Bruyne* einde Mei 1942 ontheffing had gekregen van zijn functie van hoofd van de C.I.D., lag deze dienst tegen de vlakte. De C.I.D. heeft toen nog enige tijd onder voogdijchap van de heren *Lovink* en *Warners* gestaan. In ieder geval was het zo, dat, nadat in 1942 de agenten *Alblas* en *Niermeyer* waren gearresteerd, S.I.S. in Nederland geen agenten meer had. Men had niets meer. Dat heeft zich weer hersteld, nadat in Maart 1943 de droppings van het B.I. zijn begonnen.

A. Ja.

75955. De **Voorzitter**: Om deze reden zijn *Kist* en *Braggaar*, S.O.E.-agenten, in Februari 1943 op speciaal verzoek van *Seymour* uitgezonden met een inlichtingenopdracht.

A. Ja, dat kan ik mij best voorstellen. De *Jonge* is pas in Maart 1943 uitgegaan. Kunt u mij echter ook zeggen, of wij de resultaten van die opdracht hebben gekregen?

75956. De **Voorzitter**: Dat weet ik niet. In ieder geval kon men dat de dienst van de heer *de Bruyne* niet kwalijk neimen, nu het op verzoek van S.I.S. is geschied.

A. Inderdaad, maar dan had de uitvoering van het artikel 3, lid 2, over het Bureau Inlichtingen kunnen gaan.

75957. De **Voorzitter**: Het Bureau Inlichtingen is pas aan het uitvoeren toe gekomen in Maart 1943, toen voor het eerst agenten werden gedropt. Daarvóór was de uitvoering nog niet aan de gang.

A. Waarom hebben wij dan nooit resultaten van die agenten gezien?

De **Voorzitter**: Dat is een andere kwestie.

A. Dat is juist mijn uitgangspunt; alles werd ons door M.V.T. onthouden. Men moet eigenlijk zeggen: als principiële tegenstanders naast elkaar zittende, moet men toch het landsbelang dienen. Dan moeten tegenstellingen worden vergeten, of welke politieke overtuiging ook, en dient men elkaar de gegevens te geven, waarvan profijt kan worden getrokken.

75958. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich volgens u de geschiedenis met *Juten* toegedragen?

A. Er zijn via Radio-Oranje over deze aangelegenheid verschillende boodschappen uitgestuurd. Wij wisten daar niets van. Wij hoorde via Radio-Oranje wel telkens die boodschappen; B.I. zond ook weleens boodschappen uit in het begin, doch wij zijn er echter heel gauw mee opgehouden, doordat wij dat niet safe genoeg vonden. De radioboodschappen voor *Juten* bleken haar oorzaak te vinden in rapporten op inlichtingengebied, o.a. de Chassé-rapporten. Zodoende kwamen wij er achter. Want toevallig kregen wij over één van de lijnen, via Stockholm, op een gegeven moment rapporten van *Chassé* in handen, afkomstig van *Juten*. Daarin werd gesproken over verbinding met Engeland. Ook rapporten van *J. Vermeulen* uit Breda kwamen bij B.I. binnen. *Vermeulen* beweerde zelfs, dat ik hem naar Engeland had geroepen, wat volkomen onjuist was. Het bleek toen, dat uit Engeland contact was opgenomen met inlichtingengroepen uit Noordbrabant. Op die manier bemerkten wij, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* nog in Nederland werkte op inlichtingengebied. Dat was volgens mij op dat moment volkomen irreëel. Kolonel *de Bruyne* had, volgens mij en volgens de mening van ieder B.I.-officier, bij de oprichting van B.I. moeten zeggen: „Ik heb agenten in Nederland, wie het zijn, doet er niet toe; ik heb die en die rapporten, als het u blijft, mijnheer *Somer*, hier hebt u ze, dan kunt u er ook uw voordeel mee doen. M.V.T. werkt nu verder voor de sabotage-afdeling in S.O.E.-verband, jullie bij B.I. zijn de inlichtingengroep.” Wij hebben echter nooit iets gehoord van de resultaten der M.V.T.-agenten.

75959. De **Voorzitter**: Hoe is die zaak nu uiteindelijk misgelopen?

A. Welke zaak bedoelt u? *Juten*?

75960. De **Voorzitter**: Dat heeft — naar ik meen — geleid tot het oprollen van de dienst-Wim.

A. Ja.

75961. De **Voorzitter**: Hoe is dat nu uiteindelijk misgelopen?

A. Dat zal de heer *de Bruyne* wel beter kunnen vertellen.

75952. De **Voorzitter**: Is u dat niet bekend?

A. Ja, bij geruchte. Ik verspreid echter liever geen geruchten.

75963. De **Voorzitter**: Het kon zijn, dat u er bepaalde gegevens over had.

A. Dat weet de heer *de Bruyne* precies. Daar heeft *de Wilde* tussen gezeten. Die is met een smoesje bij *Juten* gekomen, dat hij een agent uit Engeland was en dat hij berichten moest hebben. *De Wilde* — alias *van der Waals* — zorgde zelfs voor radioboodschappen bij *Juten*. Dat was zuiver inlichtingenwerk. De heer *de Bruyne* heeft het ons echter nooit verteld. Totdat ik de rapporten van *Juten*, via onze lijnen binnenkreeg.

75964. De **Voorzitter**: Ik heb het reeds enige malen gehad over tie Radio-Oranjeboodschappen. Als ik het goed heb begrepen, vond u de uitzending daarvan min of meer een tekortkoming van de dienst van kolonel de Bruyne.

A. Neen, helemaal niet. Ik heb alleen gezegd, dat wij ze niet gebruikten, praktisch niet.

75965. De **Voorzitter**: Het is ons duidelijk geworden, dat deze Radio-Oranjeboodschappen alleen door de Engelsen konden worden doorgegeven.

A. Neen. Ik heb verschillende keren, alleen voor onze eigen Nederlandse agenten, wanneer er bepaalde boodschappen werden gevraagd door Bern (generaal van *Tricht*) of door agenten, en alleen dan nog als het zeker was, dat het bona fide was, boodschappen afgegeven. Een telegram uit Bern kon niet door de Duitsers worden geïnfluenceerd en ook verzoeken van de agenten, waarvan wij met zekerheid wisten, dat de code-check goed was, konden in behandeling worden genomen. Zo'n boodschap gaf ik persoonlijk aan *den Doolaard* of aan de Jong.

75966. De **Voorzitter**: Dat klopt niet met de mededelingen, die wij hebben gekregen en waarbij ons uitdrukkelijk is verzekerd, dat dergelijke boodschappen altijd eerst de Engelse kanalen moesten passeren.

A. Dat is logisch; *Seymour* zat dagelijks bij ons, soms meer bij ons dan bij de Engelsen. Dus dan werd er met *Seymour* afgesproken, dat dit en dit uit zou gaan. Het is maar een kwestie van woordenkeus.

De **Voorzitter**: Neen, dat maakt een enorm verschil.

A. Wij deden niets zonder de Engelsen. Er ging ook geen agent zonder hen uit.

75967. De **Voorzitter**: Elke boodschap, die door Radio-Oranje werd uitgezonden, kwam van een Engelse instantie, dus m.a.w.: als de Engelsen bezwaar hadden, konden ze elke boodschap keren.

A. Dat konden ze met alles.

75968. De **Voorzitter**: Uit een verklaring van de heer Reyneke van Stuwe, die werkzaam was bij Radio-Oranje en als zodanig daarmee te maken had, is ons eveneens gebleken, dat hij deze berichten van de Engelsen kreeg.

A. Alle telegrammen en boodschappen werden met *Seymour* besproken. Wanneer een boodschap werd opgemaakt en goedgekeurd, werd deze door luitenant de Jong of één van onze andere officieren naar een speciale Engelse instantie gebracht en vandaar werd het naar Radio-Oranje doorgegeven. Er stond voor *den Doolaard* of de Jong een check op, dat het telegram kon worden uitgestuurd.

75969. De **Voorzitter**: Dat is wat anders dan u zoëven zei, nl. dat u de berichten persoonlijk aan *den Doolaard* of anderen gaf.

A. Dat werd ook wel gedaan.

75970. De **Voorzitter**: Ja, maar dan mochten ze niet worden uitgezonden.

A. Mits de check van de Engelsen er op stond. Er ging geen enkel telegram uit en er kwam ook niets binnen, zonder dat het de Engelsen passeerde.

75971. De **Voorzitter**: Uw aanvankelijke voorstelling van zaken zou de indruk kunnen wekken, alsof dit een zaak was, die de Nederlandse instantie, i.c. de dienst van kolonel de Bruyne, volkomen vrij kon behandelen.

A. Neen, bepaald niet. Kolonel de Bruyne gebruikte de berichten echter ook voor o.i. heel bedenkelijke aangelegenheden, zoals later is gebleken, en juist naai aanleiding daarvan zijn wij er mee opgehouden. Ik herinner mij b.v. nog de geschiedenis van „*George* met de zwerende duim" en van „*Glymes*, die het vuur warm moest houden", alsmede van „suiker, die op was". Slechts bij zeer exceptionele gevallen werd er daarom bij B.I. gebruik van gemaakt.

75972. De **Voorzitter**: Ik stel u voor nu te beginnen met uw relaas over de werkzaamheden van het B.I.

A. Zoëven ben ik reeds begonnen met de agent de Jonge, die een volkomen organiserende opdracht had, omdat wij in Maart 1943 praktisch nog geen contacten hadden, behalve persoonlijke contacten. Hij moest voor de Regering in de allereerste plaats contact zoeken met een politieke groepering, het Nationaal Comité, en in de tweede plaats had de Jonge (schuilnaam Albrecht), voordat hij uit Nederland wegging, contact gehad met vrienden, die zich bezighielden met de militaire inlichtingendienst. Hieruit is later na terugkomst van de Jonge de groep „*Albrecht*" ontstaan. Omdat wij daaraan grote behoefte hadden, is hem de opdracht gegeven dit contact te herstellen en pogingen in het werk te stellen in Nederland een militaire inlichtingengroep te formeren, die, voorzien van behoorlijke instructies, de rapporten naar Engeland kon sturen langs eveneens door B.I. te scheppen afvoerwegen. *Albrecht* had dus enerzijds een militaire en anderzijds een politieke opdracht.

75973. De **Voorzitter**: Weet u wat zijn opdracht voor het Nationaal Comité was?

A. Hij moest contact zoeken en rapporteren over de verhouding N.C.-O.D.

75974. De **Voorzitter**: Moest hij alleen contact opnemen of had hij van de Regering een bepaalde opdracht gekregen om b.v. het Nationaal Comité mede te delen, dat het door de Regering werd geautoriseerd in naam van de Regering op te treden?

A. Ik weet dat niet zeker meer, doch geloof niet, dat zijn opdracht zover ging. Bij ons bureau kunt u al de instructies voor de agenten vinden.

De Jonge heeft het ongeluk gehad, dat zijn R.T.-set heel slecht werkte, veroorzaakt door de dropping, zodat hij direct zijn radiocontact is kwijtgeraakt, waardoor het vrij lang heeft geduurd, voordat persoonlijk contact met hem tot stand werd gebracht. Vóórdat wij van hem enig bericht hadden ontvangen, kwamen — naar ik meen — de berichten over de arrestatie van het Nationaal Comité reeds binnen.

75975. De **Voorzitter**: De *Jonge* heeft verklaard, dat hij in contact is geweest met de heer *Schouten*. De eerste keer was dat niet zo bevredigend verlopen, omdat de heer Schouten uit de aard der zaak nogal gereserveerd was en, vóórdat de tweede bespreking plaats vond, waren de arrestaties reeds geschied.

A. Dat klopt met mijn herinnering.

Hoe slecht wij in het begin geëquipeerd waren, blijkt uit het feit, dat ik de Jonge mijn eigen broer te Assen als eerste contactadres heb opgegeven. Hij is daar in de buurt gedropt en heeft daar ook zijn set voorlopig geborgen. Wij moesten dus beginnen met onze eigen persoonlijke contacten. De uiteindelijke resultaten zijn helaas niet direct in het werk van de Jonge zelf belichaamd geworden, omdat hij in November op terugreis naar Engeland bij de Spaanse grens is gearresteerd, maar de groep heeft later, door zijn bezielend voorbeeld en instructies, ontzaglijk goed werk verricht. Zij is de backbone geweest voor onze Eindhovense periode.

75976. De **Voorzitter**: De groep-*Albrecht* is de groep geweest, die in de winter 1944—1945 de crossings over de rivieren uitvoerde?

A. Ja.

Wij hadden in het begin grote moeilijkheden met de koerierslijnen. Behalve over de afgebroken lijn van van Niftrik, die soms nog wel liep, kregen wij geen enkel bericht langs een gecontroleerde, tevoren vastgestelde lijn, waaraan B.I. bepaalde directieven kon geven voor het ontvluchten van piloten, voor mensen, die naar Engeland moesten komen, of voor koeriers.

75977. De **Voorzitter**: De Zwitserse weg bestond toen toch.

A. Ja, maar daarmee hadden wij niets te maken. Er is een grote leemte geweest tussen 1942 en 1943; toen is er een jaar gewerkt zonder dat er uit Nederland met Londen enig praktisch contact is geweest, behalve door middel van de S.O.E.-agenten, die toch ook geen bepaalde koerierslijnen hadden, waarvan men kon zeggen, dat men de berichten in Amsterdam afgaf, om ze twee dagen later in Spanje te ontvangen. De hele oorlog door is dit trouwens gebrekkig geweest door de vele arrestaties op de koerierslijnen.

75978. De **Voorzitter**: Waar kwamen te Londen de berichten van dr. *Visser 't Hooft* binnen? Als er berichten waren, afkomstig van de heer *van Ircht*, dan begrijp ik, dat deze bij B.I. binnenkwamen.

A. De heer *Visser 't Hooft* was de gemachtigde van de heer *Gerbrandy* en de opzet was, dat hij berichten over de religieuze en politieke situatie in Nederland zou doorgeven.

75979. De **Voorzitter**: Vóórdat het B.I. werd opgericht, kwamen deze berichten binnen bij het Ministerie van Algemene Oorlogvoering. Wat gebeurde er met deze berichten, toen het B.I. werd opgericht? Blevén ze toen bij het Ministerie van Algemene Oorlogvoering binnenkomen?

A. Neen, alles kwam daarna bij ons. Dat was door de heer *van Haersma de With* zo geregeld.

75980. De **Voorzitter**: Gingen deze berichten dus via generaal *van Tricht*?

A. In Augustus 1942 is de heer *van Niftrik* met zijn vrouw naar Zwitserland uitgeweken. In Januari 1943 is de heer *van Tricht* definitief ingeschakeld voor het B.I. en toen is er in Zwitserland een apart bureau opgericht voor het maken van containers, microphoto's, codes, enz. Deze werkzaamheden werden door het bureau van de heer *van Tricht* gecontroleerd, dat daarvoor gelden van de B.I.-begroting ontving. Er was gebleken, dat in de berichten, die vóór de oprichting van B.I. naar de heer *van Haersma de With* gingen, kardinale fouten op het gebied van de veiligheid werden gemaakt. Kwetsbare namen werden bijv. dikwijls niet uit de berichten geschrapt, men sprak rustig over agenten en dit alles ging zo per koerier naar Spanje. Wij hebben toen opgemerkt, dat hieraan meer aandacht moest worden besteed, en toen heeft de heer *van Tricht* met de heer *Visser 't Hooft* samen de zaak in banden genomen. De kant van de inlichtingen over agenten en dergelijke en de veiligheid kwam in handen van de heren *van Tricht* en *van Niftrik* en het militaire gedeelte ging helemaal naar de heer *van Tricht*, evenals de organisatie van koerierslijnen van Zwitserland naar Spanje. Het politieke, economische en culturele gedeelte bleef in handen van de heer *Visser 't Hooft*. Deze bewerkte in Zwitserland de rapporten voor verzending en dan werden ze op microphoto's overgebracht. Militaire en politieke rapporten werden gelijktijdig verstuurd. Als wij dus een zending uit Bern kregen, was het een zeer gemengd geheel, bestaande uit politieke, juridische en militaire rapporten. Omdat de heer *van Haersma de With* van Algemene Oorlogvoering deze grote hoeveelheid rapporten niet kon verwerken — daarvoor moesten photokamers en stencilinrichtingen zijn — kwam alles, volgens afspraak, centraal bij B.I. binnen. In onze photokamer werd alles ontwikkeld, de micro's werden vergroot, daarvan werden photocouieën of stencils gemaakt en dan werd alles volgens instructie gedistribueerd naar de Koningin, Algemene Oorlogvoering, de Minister van Oorlog, enz.

75981. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat het met de koerierslijnen altijd tamelijk gebrekkig is geweest, maar alles kwam toch via de Zwitserse weg vanuit Nederland naar Zwitserland?

A. Tot Zwitserland ging meestal alles goed, maar het gedeelte Zwitserland-Spanje liep constant vast.

75982. De **Voorzitter**: Kon u langs die zelfde weg ook berichten naar Nederland sturen?

A. Dat gebeurde ook wel, doch het nam meestal te veel tijd in beslag. Pas in Januari of Februari 1944 hebben wij een eigen code uit Londen met Bern kunnen instellen. Via de koerierslijn van *van Niftrik* is die van Spanje naar Zwitserland gebracht: twee keer is het geprobeerd en is het mis gegaan en de derde keer is deze code pas in Bern gekomen. In die tijd werd met de codes dikwijls onoordeelkundig omgegaan, zodat wij besloten een eigen code in te stellen, mede op aandringen van de Britten. Met *Sevmour* is hierover overleg gepleegd. Vóórdien werd geseind met de code van Buitenlandse Zake-i, wat uit een oogpunt van security heel onwenselijk was, want de binnenkomende telegrammen gingen dan eerst naar Buitenlandse Zaken, daarna naar Algemene Oorlogvoering en dan pas kwamen ze bij ons terecht. Dit is natuurlijk in strijd met alle mogelijke principes van veiligheid. Ik vond de heer *van Haersma de With* een bijzonder aardige man, met wie ik het goed kon vinden, maar van de eisen van een inlichtingendienst had hij niet voldoende begrip. Ik heb hem eens op een bloc-nota een telegram voor de heer *van Tricht* of voor

de heer *Visser 't Hooft* zien schrijven, op zo'n manier, dat men, wanneer men vier blaadjes van de bloc-nota had omgeslagen, het nog op de blaadjes kon lezen en daarna ging zo'n telegram naar de codekamer. Als het werk was afgelopen, konden de Engelse schoonmaaksters, of ieder ander, rustig de papieren meenemen en er kwaad mee doen. Dergelijke dingen gebeurden en daarom was het beter, dat alles werd gecentraliseerd.

Dit is later een punt van verwarring en veel ten onrechte gemaakte verwijter. geworden. Men verwijt nl. het B.I., dat het de politieke rapporten uit Nederland opstelde. Deze rapporten waren echter niet van ons, zij werden via de weg A door de heer *Slotemaker* en andere groepen naar de heer *Visser 't Hooft* gezonden en deze zond ze weer door. De rapporten kwamen bij B.I. binnen en wij deden moeite ze zo vlug mogelijk weer naar de Regeringsinstanties door te geven. De Regering kreeg op een gegeven ogenblik zoveel te lezen, dat het niet meer bij te houden was. De heer *van Blankenstein* heeft eens gezegd, dat hij dag en nacht kon lezen, en dan zou hij er nog niet doorheen komen. In „De Stem van Nederland" schreef hij zelfs, dat de rapporten ongelezen in de laden te Londen lagen. Wij waren echter niet verantwoordelijk voor hetgeen door de O.D. of een andere groep werd geschreven: men kan! nooit of te nimmer zeggen, dat dit door B.I. werd gerapporteerd. Alle politieke rapporten kwamen van de heer *Visser 't Hooft* en B.I. had met de inhoud niets te maken. Hier mag weleens goed worden gememoreerd, dat ons veel in de schoenen wordt geschoven, uaraan wij part noch deel hebben gehad.

75983. De heer **Fens**: Werden de binnengekomen stukken niet door u geschift?

A. De Ministers van Oorlog en van Algemene Oorlogvoering kregen alle berichten, dat stond in de instructie. Wanneer er echter berichten waren, die van belang waren voor de Koningin, voor de Minister van Justitie of voor andere Ministers of weer voor Radio-Oranje en de R.V.D., dan werden die doorgegeven. De Ministers van Oorlog en van Algemene Oorlogvoering kregen echter van alles een copie.

75984. De heer **Fens**: U fungeerde op dat gebied dus eigenlijk als doorzendbureau?

A. Ja, wij werkten constant door, later met twee ploegen. Tot Zwitserland ging het met de koerierslijnen vrij goed, maar de meeste ongelukken gebeurden in de Pyreneeën, doordat de jongens praktisch allen in de gevangenis kwamen of in residence forcée, waar de Spanjaarden hun meestal alles afnamen, waardoor er hiaten in de zendingen kwamen. Op een gegeven ogenblik miste men dan verschillende nummers en drie maanden later kreeg men dan die zending toch nog door, die b.v. in Perpignan of Port Bou was blijven liggen.

De heer *van Niftrik* en zijn vrouw hebben deze zaak opgelost door een heel nieuwe methode van verzending der microfoto's uit te vinden, waarbij de celluloidlaag er af werd gehaald en alles dus veel minder plaats innam. Zijn vrouw kon goed boekbinden en zij verwerkte deze microfoto's dan in de kaften van boeken. In die tussentijd hadden wij contacten gezocht in Zweden en Portugal, waarheen deze boeken — meestal wiskundige of filosofische boekwerken — uit Zwitserland werden gezonden. Het contactadres zond dan weer door naar Londen. Toen ging het goed en veel vlugger. Alles werd echter in drievoud gezonden, want vele van deze zendingen zijn door de Duitsers in beslag genomen. De boeken werden dan doorgelicht en dan werden de microfoto's gevonden. Het kon ons echter niet schelen, ze mochten gerust meelesen en weten, dat ons precies bekend was: hoeveel tankvallen er in den Haag waren en hoeveel batterijen luchtdfweergeschut hij Soesterberg stonden, men prikkelde ze er hoogstens mede. Daarom werd echter alles over drie wegen gestuurd, één zending ging met een koerier langs de landweg, één via Stockholm en één via Portugal, en één van de drie kwam altijd wel over. Vandaar dat op het gebied van de security te Bern moest worden ingegrepen, want wij wisten, dat de Duitsers meelazen. De heer *Visser 't Hooft* was daarover wel eens boos en hij zei, dat wij ons met zijn zaken bemoeiden. Men stuurt echter toch geen berichten per koerier door, waarin bijv. een naam van een agent of voluit de namen van de leden van het Nationaal Comité voorkomen. Dat is mijns inziens ook *Vorriuk* bij zijn telegrammen noodlottig geworden. Het was al gevaarlijk om dergelijke berichten van Nederland naar Zwitserland te sturen. Daarom kreeg de heer *van Tricht* weleens wrijving met de heer *Visser 't Hooft* over de aard van de stukken. Wij waren later zelfs zo voorzichtig, dat wij bepaalde berichten niet eens over de normale telegrafische weg wilden verzenden. In het begin van 1944 hebben wij toen een speciale koerier met een nieuwe code via Lissabon naar de heer *Herzberger* te Madrid gezonden en vervolgens is deze code naar Zwitserland gegaan en heeft

de heer van Tricht er mee geseind. De gezant vond dit weer niet prettig, want hij zei, dat hij dit niet kon lezen. Hij had met geheime zaken echter niets te maken. Daarmede wordt Buitenlandse Zaken hoogstens gecompromitteerd.

Toen de tweede weg van Nederland naar Zwitserland door ons werd geopend, de zg. weg B, en Jet Roosenburg daarvoor te Bern kwam, schreef de heer Visser 't Hooft ongeveer het volgende naar Nederland: „Hier komt een vreemde jongedame, zo tussen de 20 en 25 jaar. Men schijnt mij onder de duiven te willen schieten en mij als chef van de geheime dienst niet meer te vertrouwen.". Althans daar kwam het schijven op neer. Dr. Visser 't Hooft was echter geen chef van de geheime dienst. Dergelijke wrijvingen waren aan de orde van de dag. In oorlogstijd moet men de veiligheidsmaatregelen zo hoog mogelijk opvoeren.

De rapporten uit Nederland schreven wij echter niet en wat het „Parool“, „Vrij Nederland“ of „Het Vrije Volk“ er ook van zeggen, ik heb het werkelijk niet gedaan. Ik word wel eens kwaad over hetgeen men durft te schrijven. Wij kunnen ons niet verweren, drie jaar lang is er gal over ons uitgespuwd, doch ik heb gewacht om mij voor u te kunnen verantwoorden. Nog dagelijks heeft men het over „die rare meneer van Houten en die rare snuiter *Somer* en die rare hapsnurkers“, volgens de stijl van „Vrij Nederland“. U lacht er om, maar dit is geen houding van Nederlandse journalisten.

De Voorzitter: U krijgt nu de gelegenheid uw standpunt uiteen te zetten.

A. Ja, maar na vijf jaren sarren kost het veel moeite om ook niet eens een verweer in de krant te schrijven. Ik doe het echter niet, want ik wil in ieder geval „heer“ blijven tegenover de bovengenoemde pers. Wel heb ik voor de commissie-Wijnveldt indertijd uitvoerig mijn bezwaren ingebracht in een bij die commissie berustend rapport dd. 24 Maart 1947.

De Voorzitter: Wij zijn op dit zijpad gekomen, doordat u vertelde, dat, toen het B.I. zijn werkzaamheden begon, de koerierslijnen niet in orde waren.

A. In de agenten 2 en 3 vindt u de aansluiting op de Jonge, want deze moest natuurlijk voor zijn te ontwerpen organisatie een koeriersweg hebben. Vandaar dat onze gedachte er naar uitging onmiddellijk de koerierslijnen, die nog bestonden of moesten worden opgericht, te organiseren. Dit is de opdracht geweest voor *Bergman* en Gerbrands, nl. koerierslijnen organiseren en de berichten, die in Nederland waren, over te brengen. Dit is niet geheel gelukt. Zij zijn afgeschoten door een nachtjager boven het IJsselmeer. *Bergman* is verongelukt, doch Gerbrands heeft zijn contactman, mijn zwager in Nijeveen, nog kunnen bereiken. Daar mijn zwager burgemeester was en dus goed met de gemeente-administratie bekend was, waardoor hij van de maatregelen van de Duitsers op de hoogte was, zou Gerbrands contact met hem opnemen en tevens met andere groepen, om de zaak op te bouwen en de route naar Spanje te maken. U ziet dus, dat deze opdracht een logische aansluiting is op de opdracht van de Jonge.

Bij het neerschieten van het vliegtuig is Gerbrands ontsnapt: doch door het verongelukken van *Bergman*, waardoor de radioset verloren ging, is het radiocontact in de beginne in de war gelopen. Later kon Gerbrands op andere agenten terugvallen en zijn werk is na het ongelukkige begin toch nog naar bevrediging gelukt. Hij was echter nauwelijks in Spanje, toen in Brussel de opgebouwde koerierslijn door arrestaties weer in elkaar werd geslagen.

U ziet hier echter de lijn in van de opzet van B.I.; er was de militaire opzet van de Jonge, tevens de politieke opdracht van de Regering om contact te zoeken met het Nationaal Comité en O.D. en vlak daarop volgt de opdracht voor het organiseren van koerierslijnen, vooral de weg naar Spanje, die vooral door Frankrijk slecht was. De Jonge kan daarover meepraten.

75985. **De Voorzitter:** Was het toen nog uw gedachte, dat het met de radiotelegrafische verbinding niet zo vlot zou gaan? De zaak heeft zich toch zodanig ontwikkeld, dat het zwaartepunt meer is komen te liggen bij de radiografische verbindingen dan bij de koerierslijnen.

A. Dat ben ik niet geheel met u eens.

75986. **De Voorzitter:** De B.I.-agenten hebben toch voornamelijk radiotelegrafisch verbinding gehad?

A. Het werk van de groep-Albrecht en van Pot is geheel via de koerierslijnen gegaan.

75987. **De Voorzitter:** Langs welke koerierslijn is dat gegaan?

A. Langs de weg A en B en oorspronkelijk via Delfzijl—Stockholm.

75988. **De Voorzitter:** Van een aparte weg naar Spanje, zoals *Gerbrands* die tot stand wilde brengen, is echter nooit iets gekomen.

A. Hij was nauwelijks in Spanje, toen door arrestaties in Brussel de hele zaak in elkaar is gestort.

75989. **De Voorzitter:** U bent daar later niet meer op teruggekomen?

A. Koerierslijnen zijn in de oorlog altijd gevaarlijk, er is een enorm risico aan verbonden. Tot Zwitserland ging alles goed en vandaar kregen wij alles binnen veertien dagen per post via Stockholm en Lissabon, zodat wij niet ettelijke mensen gingen opofferen en een organisatie stichten om de koerier over land te voeren, bovendien duurde dat veel langer.

75990. **De Voorzitter:** Toen u in Maart 1943 begon, werkte de Zwitserse weg al. Blijkbaar vond u het destijds toch nodig te trachten een regelrechte verbinding Nederland—België—Frankrijk—Spanje te maken, want dat was de opdracht van *Gerbrands*?

A. Ja, maar wanneer er één stuk tussen uit viel en de weg in elkaar viel, had men niets meer.

75991. **De Voorzitter:** Dat is juist mijn vraag. Waarom bent u, nadat de zaak met *Gerbrands* was mislukt, op het plan om een regelrechte verbinding Nederland—Spanje te maken, niet meer teruggekomen?

A. Omdat van Niftrik toen al in Bern was. Door middel van het verzenden van de boeken ging het zo vlot en bovendien had ik toen rechtstreeks telegrafisch contact met generaal *van Tricht*, zodat ik de andere manier heb laten schieten.

75992. **De Voorzitter:** In de eerste tijd was het zo, dat de route Nederland—Zwitserland heel goed liep; de moeilijkheden lagen bij de verbinding Zwitserland—Portugal. Ik begrijp uit uw mededelingen, dat, toen daarvoor een oplossing was gevonden door middel van het verzenden van boeken en door middel van de telegrafische verbinding, de noodzakelijkheid van een koerierslijn, regelrecht van Nederland naar Spanje, niet zo groot meer was.

A. Bovendien waren er in die tussentijd agenten in Nederland gekomen, die radioverbinding hadden en die het werk van de koeriers gedeeltelijk konden opvangen. Wij zijn toen gestopt met de koerierslijnen uit Nederland, omdat men er slechts mensenlevens voor opofferde en het gemakkelijker op de andere manier ging. Dat is dan ook de reden geweest, dat de opdracht van *Gerbrands* niet opnieuw is gegeven.

Er kwam echter toch nog veel per koerier via Spanje, want van Niftrik knutselde de meest wonderlijke dingen in elkaar. Vooral toen de fotograaf het nieuwe systeem van het afweken van de celluloidlaag ontdekte, kon men in een minimumruimte enorm veel filmpjes oprollen, waardoor het volume verminderde. Vroeger reisde bijna iedere Engelandvaarder met een vulpen vol filmpjes, of hij had deze in zijn uitgehohde scheerzeep of in de staaf van zijn gilettes. Wanneer zij echter bij de grens kwamen, pakten de Spanjaarden dikwijls deze gebruiksvoorwerpen af en haalden de filmpjes er uit. Op het atelier in Bern werden toen andere voorwerpen gemaakt en men reisde toen rustiger met de films bij zich.

Gerbrands heeft ook nog contact opgenomen met een nieuwe groep, „Fiat Libertas“, welke hem zeer verdienstelijk hielp. Ook met de O.D. is hij in contact geweest. Het Nationaal Comité was inmiddels gearresteerd. De bijzonderheden daarover drongen later tot Londen door.

Dan volgt agent no. 4: nl. *d'Aulnis de Bourouill*. Hij is heel lang in opleiding geweest en hij was qua opleiding de beste agent, die in den beginne beschikbaar was. Hij kreeg de belangrijke opdracht een radioverbinding te maken, waarmede dus feitelijk onze eerste poging om een radioverbinding met Nederland tot stand te brengen, zou beginnen. In het begin van de oprichting van B.I. was er een radioverbinding met Delfzijl geweest. Door de heer *Broekman* zijn, via de consul-generaal *de Jong*, te Stockholm, enige sets naar dr. *Oosterhuis* te Delfzijl gezonden. De heer de Koning was radiotelegrafist en zij hebben enige maanden gewerkt. Door de groep van

dr. *Oosterhuis* zijn wij in contact gekomen met de heer Vader in den Haag, die ook reeds in die richting werkzaam was. Na de arrestaties van *Boerema*, de *Koning* en *Oosterhuis* zelf is de groep *d'Aulnis* in werking getreden.

De tweede zaak, die *d'Aulnis* moest behandelen, was de berichtgeving op meteorologisch gebied, want de Royal Air Force vloog over Europa zonder behoorlijke weerberichten. Dit is wonderbaarlijk goed geslaagd en het was iets unieks, de Belgen en de Fransen hadden het niet. De weerberichten kwamen bij wijze van spreken met de regelmatigheid van de klok binnen. Het werk van de Royal Air Force voor Europa werd er helemaal op afgestemd.

Door het werk van *d'Aulnis* werd de radioverbinding van B.I. een voldongen feit. Deze groep — de Packard-groep — heeft zich enorm uitgebreid, niet alleen op meteorologisch, maar ook op ander gebied. Vooral ten opzichte van de militaire berichtgeving heeft zij een grote activiteit aan de dag gelegd.

Het is ons weleens kwalijk genomen, dat wij vooral op militair gebied werkten. U moet echter niet vergeten, dat het 1943 was, de oorlog was reeds drie jaar aan de gang, er werden plannen gesmeed voor de invasie en de geallieerde staf in Engeland moest over gegevens kunnen beschikken betreffende de kustlijnen, waterhoogten, vloed, getijden, de fabricage van V 1's en V 2's e.d. De groep van de heer Visser 't Hooft leverde voornamelijk politieke berichten en dit is natuurlijk wel belangrijk in oorlogstijd, maar *Montgomery* en zijn staf wilden liever militaire berichten hebben. De politieke berichten — het spijt mij, dat ik het zeggen moet — gaven nogal eens aanleiding tot hilariteit bij de Engelsen, omdat er veel onderlinge wrijving was. In het begin het Nationaal Comité met de O.D. en deze later weer met de groep van Visser 't Hooft. Later kwamen de strubbelingen over de R.V.V. Over het algemeen was het geen opwekkende lectuur. De Engelsen hebben er toen op aangedrongen, dat er meer militaire berichten zouden komen, vandaar dat wij ons, naast de tak van Visser 't Hooft, die al voldoende politieke berichten gaf, voornamelijk hebben ingesteld op de militaire berichtgeving, die later van enorme waarde is gebleken. Tot op de vierkante kilometer was precies bekend, waar een mijn lag en waar tankvallen waren gegraven. Het werk van groepen als *Albrecht*, *Packard*, G.N.D., O.D., Kees en andere organisaties is boven alle lof verheven en had niet beter verricht kunnen zijn. De Engelsen hebben ons speciaal verzocht ons op dit gebied te begeven, juist omdat er na 1942 op militair gebied zo weinig bekend was geworden en u kunt zich misschien wel voorstellen, dat het hen weinig interesseerde of de heer Bosch van *Rosenthal* meningsverschil had met de heer *Six* of dat de O.D. het met de Raad van Verzet oneens was. Zij wilden echter wel weten, welke schepen iedere dag uit de haven van Rotterdam voeren en hoe het met de snelboothavens van IJmuiden en Rotterdam was gesteld. Hiermede hebben deze groepen zich beziggehouden, en één van de meest frappante gevallen van de groep *Packard* is geweest de minutieuze berichtgeving over het afschieten van de V 1's en V 2's uit Wassenaar en omgeving en bij Geertruidenberg. Er kon zich geen afschietplaats verplaatsen, of het werd telegrafisch gemeld. Vooral prof. *Uytenbogaart* en de groep *Packard* hebben zich daarbij bijzonder verdienstelijk gemaakt.

Dit was het, wat de Engelsen interesseerde, zij stelden veel meer belang in rapporten over de V I-fabricage dan in een politiek rapport. De heer *Gerbrandy* las die wel, maar de Engelsen niet. En de heer Visser 't Hooft was het politieke centrum voor de Regering.

Het is weleens goed dit te belichten, omdat men zo vaak het accent heeft gelegd op het militaire karakter van onze berichtgeving. Waar oorlog is, moet echter worden gevochten en dit kan men niet met politieke rapporten doen, maar wel met V 1's, duikboten en bommenwerpers. Ik hoop B.I., wat dit verwijt betreft, geheel schoon te kunnen wassen, want er zijn voldoende politieke berichten via de weg **A** geleverd.

75993. De **Voorzitter**: Heeft *d'Aulnis* nog niet een poging gedaan naar Engeland terug te keren?

A. Hij wilde terug, omdat hem op een gegeven moment de grond te warm onder de voeten werd. Wij hebben het hem echter verboden, omdat hij op dat moment juist de enige man was, die er op zijn gebied in Nederland leiding kon geven. Hij heeft zich toen een maand of drie op ons aanraden zeer kalm gehouden en toen heeft hij weer verder gewerkt tot het einde van de oorlog, met veel succes. Wij wilden *d'Aulnis* ook graag in Nederland houden, omdat hij een geboren organisator was en door zijn lange opleiding zijn vak door en door kende.

75994. De **Voorzitter**: Hij is dus wel één van uw voornaamste agenten geweest?

A. Ja, ik zou *d'Aulnis* op radiogebied bovenaan willen zetten. Hij heeft het langst gewerkt, zonder te worden gearresteerd, hetgeen hem weleens kwalijk is genomen. Toen ik *d'Aulnis* voordroeg voor de Militaire Willemsorde, zeiden enige heren van de C.M.O., dat hij niet had gevochten; anderen hadden wel gevochten, die kwamen dus volgens sommige leden van de commissie eerder in aanmerking voor de Militaire Willemsorde. Ik heb toen aangevoerd, dat een agent, die nodeloos vecht, waardeloos is, want die wordt gevangen. Het heeft mij uren gekost om dat sommige instanties duidelijk te maken. Soms werd aangevoerd, dat vroeger de Militaire Willemsorde met de klewang verdiend werd, waarop ik heb geantwoord, dat, als een agent met de klewang vocht, hij zijn radioverbinding wel kon afschrijven. Het heeft mij in Indië nog een jaar correspondentie gekost om voor *d'Aulnis* de Militaire Willemsorde te verkrijgen, die hij even goed als andere agenten ruimschoots verdiend heeft.

Dan volgt *van Borssum Buisman*. Doordat in de tijd vóór zijn uitzending over de lijn A en na Delfzijl veel berichten van en over de O.D. binnenkwamen, hebben wij gemeend ook contact met de O.D. te moeten opnemen, en wel voornamelijk, omdat de oude groep *Zwaantje* veel contact had met de O.D. In het begin zijn de O.D. berichten praktisch allemaal over de zender in Delfzijl gegaan. De berichten over de melding van de Nederlandse officieren in Mei 1943 en de daarna ontstane activiteit van de Raad van Verzet zijn alle over Delfzijl gekomen. De bekende oproep van Mei 1943 van de Raad van Verzet kregen wij via de zender van de groep *Zwaantje*.

75995. De **Voorzitter**: Totdat *d'Aulnis* kwam, was de zender te Delfzijl dus eigenlijk de enige verbinding, want de Jonge werkte niet in een zender?

A. De Jonge had een z.g. walkie-talkie, een spreekzender. Dit apparaat werkte echter niet, omdat het bij het droppen nogal hard terech was gekomen. Bovendien heeft de Jonge onmiddellijk gewaarschuwd, dat het ding veel te gevaarlijk was in verband met het af luisteren. De Engelsen hebben dit altijd ontkend, doch wij hebben naar aanleiding van de klachten uit Nederland altijd volgehouden, dat de W/T's ondingen waren, dre bepaald niet moesten worden gebruikt. Men heeft er in Engeland uitvoerig mee geëxperimenteerd, doch de Britse technische dienst beweerde, dat het onmogelijk was ze af te luisteren. Wij hebben ze na de waarschuwingen uit Nederland niet meer gebruikt en de Engelsen zijn tenslotte gezwicht voor het argument, dat men de toestellen in Nederland te gevaarlijk vond.

75996. De **Voorzitter**: De *Brauw* is er het slachtoffer van geworden!

A. Bij de radioverbinding vielen ook slachtoffers.

75997. De **Voorzitter**: Het verschil was, dat van de radiotelefoniezenders was gezegd, dat ze onpeilbaar waren, terwijl een agent met een radiotelegrafiezender was gezegd, dat hij niet meer dan tien minuten mocht zenden, omdat hij anders kans liep uitgepeild te worden.

A. De Engelsen hebben tot het laatst toe volgehouden, dat deze apparaten niet konden worden uitgepeild. Er is enorm over geklaagd; de Jonge heeft onmiddellijk gewaarschuwd, *Ausems* en de *Brauw* ook.

Men heeft er in Engeland ettelijke proefnemingen mee genomen en steeds kwam men tot de conclusie: dat wij het mis hadden. De Duitse peilmethodes waren toen echter in Engeland niet bekend en pas na de capitulatie in 1945 is bemerkt, welk een geraffineerd systeem van peilmethoden de Duitsers hadden. Toen moesten de Engelsen erkennen, dat men in Nederland gelijk had.

75998. De **Voorzitter**: Dat is dus een fout geweest.

A. Het is een kwestie van techniek, de ene partij was op radar-gebied ook verder dan de ander.

75999. De **Voorzitter**: Volgens de in Engeland beschikbare wetenschap waren de radiotelefonietoestellen dus onpeilbaar?

A. Inderdaad, maar de Duitsers hadden betere middelen. Na de *Brauw* zijn de W/T's ook niet meer gebruikt. Later zijn wel de S-phones gebruikt, daaraan was geen gevaar verbonden.

76000. De **Voorzitter**: Waarom was daaraan geen gevaar verbonden?

A. Het waren kleine toestelletjes, die men gemakkelijk weg kan werken bij gevaar en gemakkelijk kan verplaatsen, en zij waren ook lang zo gemakkelijk niet uit te peilen.

76001. De **Voorzitter**: Was hun actieradius ook veel kleiner?

A. Ja. Op een bepaald punt vloog een vliegtuig enige keren rond en dar, werd er een paar minuten gesproken. Daarna ging het toestel weer weg. Be agent borg het instrumentje gemakkelijk op en kon zich daarmee snel verplaatsen en b.v. enige uren later op een geheel andere plaats weer contact in het vliegtuig opnemen.

76002. De **Voorzitter**: Wat voor toestel had de *Jonge*?

A. Volgens mijn opgave heeft hij een radiotelefonieset gehad, dat is de z.g. walkie-talkie (W/T).

76003. De **Voorzitter**: Wat is het verschil tussen een S-phone en zo'n ander radiotelefonietoestel?

A. Een S-phone is een veel kleiner instrument, dat gemakkelijk in een klein koffertje kan worden meegenomen. Een S-phone werkt, voor zover mij bekend is, verticaal, een vliegtuig vliegt dus boven de plaats, waar de agent zich bevindt. Ik ben gern technicus, maar het is mij zo uitgelegd, dat een W/T horizontaal uitstraalt, zodat hij gemakkelijk te peilen is en een S-phone naar boven, zodat deze niet gemakkelijk te peilen is. Indien dit noodzakelijk was — doch ik kan mij vergissen —, kon een W/T Engeland bereiken, maar een S-phone niet. Regel was echter, dat voor agenten, die met de W/T werkten, langs de kust werd gevlogen. Wanneer een agent dus b.v. in Haarlem werkte, vloog een vliegtuig een bepaalde tijd op enige afstand langs de kust van IJmuiden tot Den Helder om de berichten op te nemen.

76004. De **Voorzitter**: Men kon er dus niet ver mee komen?

A. Volgens de theorie wel, maar praktisch niet. De W/T's zijn toestellen, die in de oorlog zijn verbeterd en waarmee proeven werden genomen. De S-phones hebben een nog kleinere actie-radius en deze zijn pas in het laatste deel van de oorlog in gebruik genomen. Er steeg dan b.v. een vliegtuig van Gilze Rijen op, dat dan even naar de Betuwe ging om een bericht op te nemen, en dan kwam het zo spoedig mogelijk terug. Enige keren oer dag was er dan heel kort contact. In zijn bericht gaf een agent aan, dat hij zich b.v. 6 km noord verplaatste en het volgende contact was dan op die andere plaats. Het was een enorm verschil met zo'n groot toestel als een walkie-talkie; er zijn ook maar twee agenten met zo'n toestel weggezonden, nl. *Ausems* en de *Brauw*.¹⁾ Wanneer de Regering b.v. een spoedopdracht had en er geen agenten beschikbaar waren, die radiotelegrafist waren, dan werd weleens de toevlucht genomen tot deze toestellen, te meer daar de Engelsen pertinent beweerden, dat ze niet te peilen waren. Pas nadat *Ausems*, die technisch was aangelegd, op heftige wijze op het peilgevaar de aandacht heeft gevestigd, zijn ze er van afgestapt.

Van Borssum Buisman is dus de eerste agent geweest, die persoonlijk met de O.D. contact heeft opgenomen. Hij had van de Regering opdracht gekregen bepaalde instructies aan de O.D. over te brengen, maar de heer *Six* kan u hieromtrent beter inlichten. Ik heb alle opdrachten na 7 jaar niet precies meer in mijn hoofd. Wel weet ik, dat er dooi Minister van *Lidth de Jeude* zeer bepaalde richtlijnen voor de O.D. zijn gegeven in verband met de door die organisatie te verrichten taak. Er is uitvoerig geseind over de taak van de militaire commissarissen en districtscommandanten; er moest worden gezocht naar personen uit de civiele wereld, die na de terugkeer van de Regering een taak op zich konden nemen. Dit is echter een zeer subtiele en kwetsbare zaak geweest, gezien de latere polemiek in de illegale pers naar aanleiding van die opdracht. De Koningin heeft zelfs een radioredevoering moeten houden vanwege de ruzie, die er over is ontstaan. Ik wil hierover niet graag mededelingen doen, zonder dat ik de stukken bij de hand heb. Aan de opdrachten aan de O.D. heeft B.I. part noch deel, want de heer Gerbrandy en de heer van *Lidth de Jeude* gaven deze opdrachten, naar aanleiding van de verzoeken uit Nederland, en de agenten voerden ze uit en brachten ze naar de organisatie. U zult hierover echter gegevens genoeg hebben; de micro's, waarop de getekende Regeringsopdrachten staan vermeld, zijn bij B.I. Ook de gehele telegramwisseling is bij B.I. aanwezig. Ik zeg u echter nogmaals, dat dit geen inventies van ons waren, het waren eenvoudige opdrachten van de Regering, ook al wordt mij van sommige kanten verweten, dat B.I. een voorpost van de O.D. te Londen was.

Persoonlijk had ik, wat de inlichtingendienst betrof, vertrouwen in de O.D. Toen ik in 1943 uit Nederland wegging, werkte deze bijzonder goed. Men verwijt de O.D. weleens, dat het een „op de plaats

¹⁾ Noot van getuige toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Ook *Dijkmeester* en de *Waal* hadden een W/T. *Ausems* had bovendien R/T-contact

rust^v-organisatie is geweest, wat de naam ook al aanduidt. Men heeft zich niet met sabotage of militant illegaal verzet beziggehouden, dat was trouwens de uitdrukkelijke opdracht van de Regering. De inlichtingendienst van de O.D. was echter buitengewoon goed. Wat B.I. aan inlichtingen van de O.D. heeft gekregen, is eerste klas werk geweest. Vooral de rapporten over de inundaties waren zeer goed. De geallieerde staf te Londen werkte, wat deze gegevens betreft, vóór en na de invasie voor een belangrijk deel op de rapporten van de O.D. Ook Packard en *Albrecht* leverden veel inundatie-gegevens. Dit zijn werkzaamheden, die de buitenwacht niet bekend zijn, en men verwijt de O.D. dikwijls, dat deze organisatie heeft gewacht tot na de bevrijding de „fluwelen kussens klaarstonden". Bij de sectie van de heer van Hilten bij de generale staf kunt u echter zien, dat er ontzaglijk veel militaire rapporten van de O.D. zijn binnengekomen.

76005. De heer **Fens**: De O.D. had toch zijn eigen verwerkcentrale? Van alle zijden kwamen berichten binnen, waaruit de O.D. de conclusies trok, daarover rapporten opstelde en deze naar u zond?

A. Ja, en die waren heel behoorlijk. Wij kregen berichten over treinvervoer, inundaties, hoofdkwartieren, enz. Als ik mij niet vergis, had kolonel *Kok* hiervan de leiding. In Amsterdam kwam in een later stadium van de oorlog alles binnen en het werd dan via de lijn A naar Zwitserland gezonden, en na de invasie rechtstreeks naar Eindhoven. Op een gegeven ogenblik is er echter een nogal hevig meningsverschil met weg A ontstaan, waardoor enige stagnatie is ontstaan.

76006. De heer **Fens**: Herinnert u zich het geval-de *Jonge*? Deze agent van u had materiaal verzameld, waarvan de O.D. zich op een gegeven moment heeft meester gemaakt.

A. De *Jonge* is toch met al zijn materiaal in de Pyreneeën gearresteerd?

De **Voorzitter**: Vóórdat de *Jonge* terug zou gaan, had hij op een gegeven moment een hoeveelheid spionage-materiaal, dat hij langs verschillende kanalen aan de heer Bosch van *Rosenthal* jr. heeft doen toekomen, die zou zorgen, dat het via de Zwitsers: weg naar Londen zou gaan; het is echter op onregelmatige wijze in handen van de O.D. gekomen. De O.D. heeft dit materiaal deels afgekeurd en deels verwerkt in de rapporten van kolonel *Kok*. Op een gegeven moment is de *Jonge* hier achter gekomen en is „des duivels" geworden. Hij is tosn in contact gekomen met de heren *Six* en *Kok*. Men heeft hierover in het Vondelpark een bespreking gehad en toen heeft men de *Jonge* een soort acte van berusting laten tekenen, waarover hij later, naar ons is gebleken, toch ook werr net zo erg tevreden was.

76007. De heer **Fens**: Is u dit nooit gerapporteerd?

A. Ik heb het nooit geweten. Ik kan mij dan voorstellen, dat de *Jonge* inderdaad „des duivels" is geworden.

76008. De **Voorzitter**: Hier doet zich dus de figuur voor, dat de O.D. zich heeft meester gemaakt van het spionagemateriaal van één van uw eigen agenten.

A. Mij is alleen het bekende z.g. spionage-geval van de photo-graaf op weg A bekend. Ik had echter wel wat anders te doen dan al dergelijke rapporten te lezen en mij met de ruzies in Nederland bezig te houden. Dat moesten de heren maar onder elkaar uitvechten.

76009. De **Voorzitter**: In Augustus 1944 hebt u echter een ver-lengstukje van die strijd in Londen gevoerd. Op 12 Augustus 1934 hebt u naar aanleiding van een rapport van de O.D. een brief geschreven aan de Minister van Oorlog, waarin u hebt gezegd, dat de heer Visser 't *Hoof*t zich schuldig had gemaakt aan verschillende laakbare handelingen, samen vijf punten.

A. Dat houd ik nog vol. Hij gaf eigen visies bij de stukken.

76010. De **Voorzitter**: U hebt o.a. gezegd, dat hij verschillende stukken niet doorzond. Op 22 Augustus 1944 is er een vergadering geweest met verschillende Ministers en toen is er een telegram naar de heer Visser 't *Hoof*t gezonden.

A. Ik zou hieraan graag een extra-zitting willen wijden, want hierover ben ik nog niet uitgepraat, maar dan wil ik er graag alle stukken bij hebben.

76011. De **Voorzitter**: Er is een brief van u van October 1945 aan de heer *Slotemaker de Bruine*, waarin u verschillende van deze beschuldigingen terugneemt.

A. Het geval-de *Jonge* heeft hiermede toch niets te maken?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Dit is een geval op zich zelf.

76012. De **Voorzitter**: In October 1945 hebt u de heer *Slotemaker de Bruine* een brief gezonden, waarin u zegt, dat u na besprekingen tot de conclusie bent gekomen, dat de beschuldigingen, die u in de brief van 12 Augustus 1944 aan de Regering had geuit, niet houdbaar bleken te zijn.

A. Dat is toch netjes van mij.

76013. De **Voorzitter**: U hebt zoëven echter gezegd, dat u deze beschuldigingen staande hield.

A. Als ik iets verkeerd heb gedaan, erken ik altijd ongelijk. Indertijd ben ik afgegaan op doorgezonden berichten van de heer *van Tricht*, van de heer *van Niftrik* en van de heer *Six*. Bovendien ben ik toen heel erg kwaad geworden, omdat men in de kring van weg-A mijn agenten „maar beroepsofficieren” noemde. Dat van *Borssum Buisman* toevallig beroepscavalerist is, kan hij niet helpen. Uit Nederland werd door weg-A aan de heer *Visser 't Hooft* geschreven, dat van *Borssum Buisman* „een aardige jongen was, doch hij was maar een beroepsofficier”. Ik ben ook beroepsofficier geweest, maar als men mij zo iets dergelijks had gezegd, dan had ik mijn opponent een draai om de oren gegeven. Wij hebben in de oorlog onze plicht gedaan en dan is het geen schande om „maar beroepsofficier” te zijn. Dit was o.a. een van de vijf punten en dit neem ik bepaald niet terug.

De heer *Six* heeft dit spionagegeval uittrenturen — volgens mij volkomen ten onrechte, want hij had hieraan geen agenten mogen wagen — naar Londen geseind. Zelfs is daarvoor een speciale koerierszending naar Lissabon meegegeven aan iemand, wiens naam ik mij niet meer herinner. De Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, kreeg al deze telegrammen er ook het rapport van Lissabon en hij werd ook boos, evenals de heer *Gerbrandy*. In deze telegrammen er; rapporten werd *Visser 't Hooft* van dergelijke dingen beschuldigd en ik heb het eenvoudig gerapporteerd. Bovendien werkte de heer *Visser 't Hooft* ons tegen. Generaal *van Tricht* zal zich ook nog herinneren, dat de heer *Visser 't Hooft* vroeg wat de weg-B deed, omdat het concurrentie voor heni was: één lijn naar Zwitserland was voldoende. Als B.I. het echter toch wilde, dan maar „hoe meer zielen hoe meer vreugd”, waarop generaal *van Tricht* zei, dat hij het volkomen met B.I. eens was, want wanneer één lijn over de kop ging, dan was er tenminste nog een tweede. Verder moet u eens lezen, hoe denigrerend de heer *Visser 't Hooft* over de dappere *Jet Roosenburg* schrijft, „een meisje uit Holland, dat ook eens kwam kijken”. Ik word dan kwaad, doch als ik later zie, dat ik verkeerd ben geweest, dan trek ik mijn woorden in en dat wil ik nog altijd doen.

Met dergelijke moeilijkheden hadden wij te maken. Ik heb ook wel eens nieriingsverschil en papieren ruzie met de heer *Six* gehad. Hij had een code, naar ik meen code 101, waarmee hij pertinent uit Nederland wilde seinen, omdat het volgens hem de meest safe code ter wereld was. Wij verboden hem juist met deze code te seinen, omdat die helemaal niet safe was. Hij wilde er toch mee doorgaan en toen hebben wij de radioverbinding een tijdje stopgezet.

76014. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest? De heer *Six* heeft er over gesproken, dat in de zomer van 1944 zijn radioverbinding met Engeland een tijdlang afgebroken is geweest.

A. Ik dacht, dat het eerder was. De heer *Six* wilde echter per se deze code gebruiken, omdat zijn code-expert zei, dat hij goed was. Toen de code in Londen arriveerde, naar ik meen, heeft *Ausems* de code meegenomen, heb ik hem aan *van Brink* gegeven en binnen het half uur had hij de code gebroken. Dit was dus wel een bewijs, dat de code niet erg safe was, en dan moet men toch optreden. Gelijke monniken, gelijke kappen. De heer *Six* zal zich de telegrammen over code 101 nog wel herinneren.

76015. De **Voorzitter**: U bent dus van mening, dat de heer *Six* zijn mededelingen over de werkwijze van de Zwitserse weg maar niet naar Londen had moeten zenden?

A. Volgens mij had hij die beter tot na de oorlog kunnen bewaren, wij hadden het al druk genoeg. Ik vond het bovendien geen

tijd — vlak voor de Invasie, toen men dag en nacht moest werken — om dergelijke aangelegenheden te behandelen. waar men bovendien de Regering mee moest lastig vallen. *Visser 't Hooft* klaagde en *Six* klaagde, maar wij waren geen advocatenbureau voor oplossing van geschillen in Nederland, wij waren een bureau voor de verbinding met Nederland.

76016. De **Voorzitter**: In 1944 hebt u desondanks deze zaak wel opgenomen. U hebt er op 12 Augustus een grote brief over geschreven.

A. Doordat ik toen van de ene kant — de O.D. — was voor- gelicht. Ik beschouw de heer *Six* als een zeer eerlijk mens, maar hij kan er ook wel eens naast zijn. Als ik bovendien van de heer *van Tricht* bericht krijg, dat de heer *Visser 't Hooft* zich met onze zaken bezighoudt en zelfs probeert de lijn B af te breken — dit staat alles zwart op wit —, dan moet ik partij voor mijn dienst trekken.

76017. De **Voorzitter**: Generaal *van Tricht* en de heer *Visser 't Hooft* hebben hier om strijd verklaard, dat de verhouding tussen hen zo goed was.

A. U moet de brieven uit die tijd maar eens lezen, die zijn niet erg fraai. De verhouding kan aan de buitenkant heel goed zijn. *Visser 't Hooft* zegt woordelijk in een brief „de clericale geheime dienst moet wijken voor de militaire”, daarin zit toch wel een beetje dépit, en als men bovendien van mijn beste officieren zegt, dat zij „maar beroepsofficier” zijn, dan vind ik dat niet erg mooi. Ik kom dan in de eerste plaats op voor mijn agenten en niet voor de heer *Visser 't Hooft*, die had een dominé's taak en was niet voor de geheime dienst.

76018. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Hij had een opdracht van de Minister-President.

A. Maar niet voor de geheime dienst. Dat deed generaal *van Tricht*.

76019. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Waarvoor dan?

A. Hij moest rapporteren over de stromingen in Nederland.

76020. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen**: Gegevens daarover kon men alleen maar door middel van een geheime dienst krijgen.

A. Ja, maar hij bemoeide zich ook met agenten. Ik kan u vele telegrammen tonen, waarin de heer *Visser 't Hooft* over mijn agenten seinde met naam en toenaam. Noemt u dat een geheime dienst of niet? Dergelijke zaken behoorden tot het werk van de heer *van Tricht*. Wanneer u hierover begint, bent u een paar dagen kwijt, want het is een kwestie van competenties en dat heeft natuurlijk heel weinig uit te staan met agenten.

Ik zal nu voortgaan met *van Borssum Buisman*. Totdat hij werd gearresteerd, heeft hij contact met de O.D. gehouden, met de heer *Sin* persoonlijk. Op dat moment wist ik niet eens, dat de heer *Six* commandant van de O.D. was, zo weinig waren wij van de O.D.-opleiding op de hoogte. Later hebben wij dit pas gehoord.

76021. De **Voorzitter**: Toch wel reeds tijdens de oorlog?

A. Ja, maar toen *van Borssum Buisman* werd uitgezonden, wist niemand, dat de heer *Six* de leiding had overgenomen. Hij is dus naar de O.D. gegaan, zonder te weten wie eigenlijk de topleiding bij de O.D. had. Als operator heeft hij *Letteboer* meegekregen, deze heeft ook heel goed gewerkt. *Van Borssum Buisman* zou naar Engeland terugkeren om te rapporteren. Na de arrestatie van *Letteboer* heeft *Haubrock* getracht met diens zender een „spel” op te zetten. *Van Borssum Buisman* was twee dagen na *Letteboer* gearresteerd, doch dat was bij B.I. niet dadelijk bekend. *Haubrock* heeft toen met enige telegrammen getracht contact met B.I. op te nemen. Dat is het eerste moment geweest, dat wij iets van de inmenging van de Duitsers in de dienst hebben bemerkt. Wij vroegen, omdat de telegrammen afweken van de gebruikelijke stijl, herhaling aan en in antwoord daarop zijn er telegrammen binnengekomen met een onvolledige check en bovendien waren zij door de Duitsers nog dom geredigeerd ook. Zij vroegen b.v. voor *Borssum Buisman* de contactadressen in Brussel en de koerierslijn. De koerierslijn bestond helemaal niet en er waren geen contactadressen. Hieraan bemerkten wij direct, dat er iets niet in orde was. en toen hebben wij onmiddellijk het contact verbroken.

76022. De **Voorzitter**: De Duitsers hadden over de verbinding van *van Borssum Buisman* een Spiel willen opzetten en dit is mislukt.

A. Hieruit blijkt het grote voordeel van een counter-check en een special-check, die de agenten hadden. Tweemaal hebben wij deze telegrammen door laten gaan, om te zien wat er precies aan de hand was, en de derde keer zijn wij er mee opgehouden.

76023. De **Voorzitter**: Waaraan bemerkte u het?

A. Aan de speciale checks.

76024. De **Voorzitter**: Wat verstaat u daaronder?

A. Men had de code-check, maar alle agenten kregen nog een speciale check, waardoor wij hun vragen konden stellen.

76025. De **Voorzitter**: Bedoelt u de test question?

A. Inderdaad. *Van Borssum Buisman* heeft deze natuurlijk niet vrijgegeven en toen was het voor *Haubrock* meteen mis. Bovendien vroegen de Duitsers naar de contactadressen te Brussel, die niet bestonden. Toen begon voor ons ook de kwestie-*Haubrock*. In die tijd waren wij dus gesignaleerd bij de Duitsers en zij wilden op die manier trachten ook in de B.I.-lijnen door te dringen, hetgeen niet is gelukt.

Met *Bergman* is dit ook gedeeltelijk gebeurd. Hij moest een micro-photo meenemen voor mijn zwager in Nijeveen, die de Engelsen bijzonder slecht hebben verborgen. Ik had *Child* nog uitdrukkelijk gezegd, dat hij de photo in de hak van *Bergman's* schoen moest verstoppen: zij moesten eerst het leer er af halen, dan een gaatje maken, de micro er in doen, en er daarna het leer weer over heen doen. Het is echter heel slordig aan zijn schoen bevestigd, zodat het zichtbaar was door afweken, toen de Duitsers hem uit het neergeschoten vliegtuig uit het water haalden. Vandaar, dat zij het contact door deductie op het spoor zijn gekomen. Het heeft echter geen ernstige gevolgen gehad.

U ziet dus, dat er in het begin technische fouten zijn gemaakt, ook bij de Engelsen. Bij de uitzending verzorgden de Engelsen de technische zijde. Dit is inderdaad een fout geweest en misschien had *Bergman* het niet moeten accepteren, dan waren de Duitsers er vermoedelijk niet achter gekomen.

Dit was dus de schakel met de O.D. Het contact met het Nationaal Comité was het politieke gedeelte; daarna volgden de koerierslijnen van *Gerbrands*; *d'Aulnis* was voor de radioverbindingen en *van Borssum Buisman* moest contact met de O.D. opnemen en de Regeringsopdrachten voor de O.D. overhandigen. *Letteboer* was marconist voor de O.D. Voor zijn optreden en dat van *van Borssum Buisman* heb ik de grootste lof. Ik moet helaas kort zijn en kan daarom over de belevenissen der agenten weinig bijzonderheden mededelen.

Dan volgen *Hoekman* en *Grisnigt*, die werden toegevoegd aan *van Borssum Buisman* (schuilnaam *de Meester*). Zij zouden de radiodienst van de O.D. opbouwen, ter vervanging van de sets, die in het noorden van het land bij dr. *Oosterhuis* in beslag waren genomen. *Van der Stok*, die gelijktijdig met hen gedropt werd, had in dit verband een bijzondere opdracht. De fotografie op inlichtingengebied was in die tijd in Nederland slecht. Veel stukken waren op grote vellen getikt en zo moesten de koeriers ze vervoeren. Men had gebrek aan films, chemicaliën en bovendien waren de photo's over het algemeen veel te groot. Wij streefden naar verkleining van formaat en daarvoor was nodig, dat een fotograaf naar de Nederlandse groepen zou gaan om hen te instrueren, de films zo klein mogelijk te maken. Dit is speciaal de opdracht geweest voor *van der Stok*. Hij was niet geëigend voor radiotelegrafie en heeft daarom een speciale opleiding gehad in fotografie, microfotografie en voor codist. Men werkte in Nederland volkomen naast elkaar: elke organisatie had zijn eigen methoden. Wij zijn toen van het idee uitgegaan, de zaak zoveel mogelijk te coördineren; niet centraliseren, want wij zagen liever decentralisatie in verband met arrestaties, maar toch moest elke groep weten op welke manier materiaal het beste kon worden overgebracht en hoe het beste met codes kon worden gewerkt. *Van der Stok* heeft echter maar weinig werk kunnen verrichten; hij is reeds in Februari 1944 geïnterresteerd, nadat hij nauwelijks gereed was met zijn voorbereidende werkzaamheden. Hij heeft eerst in Amsterdam het atelier in orde moeten maken, maar in ieder geval heeft hij bepaalde groepen nog instructies kunnen doorgeven.

De op *van der Stok* volgende agent was *Wiedemann*, een Engelsman, die al lang in opleiding was en beter op de hoogte was van de Britse methoden en het algemeen gevolgde systeem te Londen dan

de Nederlandse agenten, omdat het iemand van de Britse dienst zelf was. De Britten wilden in Nederland graag iemand hebben, die op het gebied van de militaire intelligence zijn sporen verdiend had, want wij kregen heel dikwijls rapporten door, die, wat opzet betrof, volkomen van elkaar afweken. Het was dus nodig, dat voor het samenstellen van militaire rapporten bepaalde richtlijnen werden gegeven.

Bij elke zending kregen wij b.v. enige tekeningen van het vliegveld Gilze-Rijen en evenzo van Deelen en Schiphol, wat natuurlijk volkomen overbodige arbeid was. Wanneer u het archief nakijkt, zult u o.a. vele tekeningen zien van de tankvallen in den Haag. Iedereen kroop 's nachts op zijn knieën naar de tankval en ging tekenen, en wanneer de zaak werd gevonden, werd men gearresteerd. Een vliegtuig vloog er echter eenmaal in de week overheen en nam een photo, zodat men precies wist, hoe de zaak er uit zag. Al dat werk was dus gedeeltelijk voor niets, want bepaalde gegevens konden nu eenmaal niet uit de lucht worden gefotografeerd. Wat de vliegvelden betrof, was het precies hetzelfde. Elke nieuwe hangar werd bijgetekend, waarvoor weer koeriers door Zwitserland naar Spanje moesten en hun levens riskeerden, terwijl een vliegtuig in één vlucht alle vliegvelden kon fotograferen. Er is hier gewerkt met een ijver, die alle bewondering afdwingt. In 1940 en 1941 wisten wij de eisen en de richtlijnen ook niet en wij zijn ook op dezelfde manier begonnen. Iedereen deed aan inlichtingenwerk, wat heel lofwaardig was, maar men vergrootte het risico voor zich zelf en zijn groep. Stapels tekeningen over hetzelfde onderwerp kwamen binnen, hetgeen volkomen overbodig was. Daarom waren richtlijnen nodig, ten einde duplicatie en onnodig werk te voorkomen.

76026. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dit volgens u te voorkomen geweest?

A. Ja, indien men dit vóór 1940 had geregeld. Vóór 1940 had de inlichtingendienst hier een „shadow-organization” moeten organiseren, die dit had kunnen regelen. In 1940 werkte iedereen in de mist en zonder leiding, vandaar dat de rapporten enorm van elkaar afweken, en ten tweede waren zij vaak, ondanks alle goede wil en ijver, uit militair oogpunt onvolledig, omdat men de eisen niet onderkende. Wij moesten naast statistische gegevens echter ook dynamische gegevens hebben, bijv. nummers van regimenten: wij moesten gegevens van hoofdkwartieren hebben, met welke wij verder konden opbouwen. Wanneer een leek dit werk doet, inist hij op een gegeven moment bepaalde gegevens en de bedoeling van *Wiedemann*, die een opleiding had gehad, was om aan de groepen het systematisch opmaken van Nederlandse militaire rapporten te leren. Samen met *van der Stok* zou hij de microphotographie behandelen. Dit is dus weer een ander onderdeel van het vak: het coördineren van de verzetsgroepen op het gebied van de betere reportage.

Ik vermoed, dat de Engelsen er wel belang bij hadden om tussen al die Hollanders een enkele Brit te hebben. Er zijn daarover weleens opmerkingen gemaakt. Wij hadden er echter geen bezwaar tegen, wanneer er een Engelsman meeging. Hij kon niets kwaads uitspoken. Hij kan hoogstens telegrammen hebben verstuurd, die wij niet hebben gezien. Wat dat betreft, waren de Britten echter zo loyaal, dat wij er niet aan twijfelden, dat er enig bericht is achtergehouden. De uitzending van *Wiedemann* is logisch, want in een gecoördineerde dienst wil men ook de andere partij wel iets gunnen. Bovendien was hij op dat moment na *d'Aulnis* de aangewezen man, want het gros van de jongens was vroeger niet in militaire dienst geweest; zij kwamen in Engeland aan als burger en werden sergeant-titulair, wat de normale rang was, ook al waren zij nooit in dienst geweest. Agenten werden soms met een Regeringsopdracht uitgestuurd, zonder dat zij van die opdracht zelf verstand hadden. Zij fungeerden dan als contactman, verder niet. *Wiedemann* was echter all-round. Hij was een getrainde agent op intelligence gebied. Bovendien had hij opdracht om het contact met *Fiat Libertas*, dat door *Gerbrandy* gelegd was, uit te bouwen, het vervolg van de groep *Luctor et Emergo*. *Veterman* was van deze groep de voorman. Ook kreeg *Wiedemann* de opdracht het telegrafisch verkeer van de Raad van Verzet met B.I. te regelen, aangezien deze groep zeer nuttig bleek op radiogebied.

(Het verhoor wordt geschorst en na korte tijd hervat.)

76027. De **Voorzitter**: Wij zijn dus nu genaderd tot *Schreinemachers*. Is hij samen met *van Alebeek* gedropt?

A. Ja. Eind Augustus 1943 was ik in Stockholm om met de consul-generaal *de Jong* de opzet van B.I. te regelen ten aanzien van de koeriersverbinding met Delfzijl. Daar verscheen toen *Schreinemachers*, ingenieur van Philips, die in nauw contact stond met een

groep in het zuiden onder leiding van ir. *Tromp*, die zich voornamelijk bezighield met de economische inlichtingendienst, waarin vele industriëlen en wetenschappelijke personen samenwerkten.

76028. De **Voorzitter**: In dat verband is door ir. *Tromp* ook de naam *Vermeulen* genoemd. Kent u hem?

A. Ja; adjudant *Vermeulen*. Hij was een van mijn oude bekenden uit Breda. Hij werkte niet rechtstreeks voor mij, want hij was van de I.D.-O.D. Hij werkte wel met *de Kort* samen. Ik trachtte zelf bij mijn werk in Nederland tot 1942 zo min mogelijk persoonlijke contacten te hebben. Die liepen allemaal via *Breejaart* en *de Kort*. *Vermeulen* was districtscommandant voor de O.D. in Ginneken. Hij stond onder mij als gewestelijk commandant.

76029. De **Voorzitter**: Leeft *Vermeulen* nog?

A. Ja, hij was plaatselijk adjudant van Meester Cornelis, Djati Negara heet dat tegenwoordig. Na de bevrijding heb ik voor hem een voorstel ingediend voor bevordering, waarna hij onderluitenant is geworden. Dat was direct na zijn terugkeer uit Lüttringhausen; daarna is hij naar Indonesië vertrokken.

76030. De **Voorzitter**: Hij is daar dus nog?

A. Hij was er nog, toen ik wegging. Hij werkte met *Breejaart*, *de Kort* en dr. *Albering* heeft ook contact met hem gehad. Dr. *Albering* is mij opgevolgd als gewestelijk commandant van de O.D. in Breda. *Tromp* had ook veel contact met *Vermeulen* — *Oom Henk* —. *Schreinemachers* kwam ons vragen, of wij met deze groep contact konden opnemen, voornamelijk op industrieel gebied en voor de hogere intelligence op technisch gebied, omdat ir. *Tromp* veel gegevens had, b.v. voor de Minister van Waterstaat ten aanzien van de materialen, die moesten worden aangeschaft voor na de bevrijding, zij moesten richtlijnen voorbereiden voor de fabrieken. *Schreinemachers*, die maar heel kort verlof had, was legaal voor Philips naar Kopenhagen gegaan, vanwaar hij clandestien was doorgeslagen naar Stockholm, waar ik hem toevallig ontmoette. Ik heb hem weten te bewegen, dat hij niet naar Nederland terugging, maar meeding naar Londen. Hij is enige tijd na mij uit Stockholm naar Londen gegaan, waar hij heel kort is opgeleid. Ik had hem ongeveer half September in Stockholm gesproken en van 8 op 9 October 1943 is hij gedropt. Hij heeft zo gauw mogelijk parachutespringen geleerd en verder niets. Hij is teruggegaan met *van Alebeek* als operator. Behalve richtlijnen voor ir. *Tromp* zou hij contact onderhouden met de G.D.N., in welke ir. *Tromp* een vooraanstaande rol in het zuiden speelde. Wij hadden van die dienst in die tijd wel al gehoord, maar er nog geen regelmatig contact mee gehad. Het was de dienst van *Schoemaker*.

76031. Jcnkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En *Iansen*? *Schoemaker* was toch diens opvolger?

A. Neen.

76032. De **Voorzitter**: *Iansen (Bron)* was in de eerste tijd de leider van de G.D.N.

A. Inderdaad, *Max Bron* was de eerste leider van de G.D.N. Later is hij naar Engeland gekomen en heeft *Schoemaker* hem opgevolgd. *Tromp* had heel nauw contact met *Damen*, die nu als ingenieur bij de Drie Hoefijzers in Breda werkt. Zijn schuilnaam was *Melle*. *Tromp* was van de G.D.N. in Eindhoven, waar hij — meen ik — districts-chef was. Hij had ook heel nauw contact met *Schoemaker*. *Schreinemachers* is op 8/9 October in de buurt van Nijmegen, bij Groesbeek, gedropt. Die dropping is niet helemaal mislukt, maar hij kwam in een troep oefenende Duitsers terecht, die daar nachtoefeningen hield, zodat hij het materiaal in de steek heeft moeten laten, waardoor *van Alebeek* als operator is uitgeschakeld. Beiden zijn ze echter kunnen ontkomen. *Schreinemachers* heeft zich met de economische vragenlijsten bij ir. *Tromp* in Eindhoven gemeld. Hij heeft daar heel nuttige contacten gelegd. Ook voor de O.D. moest hij een boodschap overbrengen.

76033. De **Voorzitter**: Later is er voor hem toch een andere agent gekomen?

A. Ja, *Verhage*, maar daarop kom ik straks nog terug. Hier deed zich hetzelfde euvel voor als waarover ik zojuist sprak ten aanzien van de agent *van der Stok*, nainelijk dat men wel het verzamelde inlichtingenmateriaal had — ir. *Tromp* liet zijn gegevens tikken door mevrouw *Tromp* en door zijn secretaresse, mejuffrouw *Hanse-*

laar —, maar men kon die grote stapel paperassrn niet gaan versturen. *Tromp* heeft daarom meteen aan B.I. om een fotograaf gevraagd. Er werd dus om financiële steun gevraagd voor de groep G.D.N. in het zuiden, die toen reeds op volle toeren werkte, en tevens moest er iemand komen, die het verzamelde materiaal in micro-vorni kon overbrengen. Op 5/6 November 1943, dus betrekkelijk kort na de dropping van *Schreinemachers* en *van Alebeek*, is *Verhage* gedropt, een micro-fotograaf. Hij zou tevens als fotograaf werken voor de groep van *van Borssum Buisman*, de *Barbara*-zendgroep, welke met *Tonnet* was gevormd, maar hij kreeg als standplaats Eindhoven, omdat het zuiden vrij slecht was voorzien, in tegenstelling met het westen, waar men betrekkelijk veel contacten had. In het zuiden bestond op dit gebied praktisch nog niets. Bovendien was dit van belang, omdat *Tromp* aansluiting had op lijn A, op de verzendlijn dus. Op deze lijn kwamen de berichten van G.D.N. heel goed door. Voor zover ik echter weet, waren de micro's in den beginne slecht te lezen. Hiervoor is dan voornamelijk *Verhage* uitgestuurd. U ziet hier dus een heel nieuwe groep optreden, die niet rechtstreeks met G.D.N. heeft te maken, maar die veel gegevens leverde, voornamelijk van belang voor de Minister van Waterstaat. Minister *Albarda* heeft vooral tegen de bevrijding ontzaglijk veel materiaal gehad van deze groep, voor het bestellen van baggermolens, elektrische apparaten, telefoonnetten, die verwoest waren en dergelijke meer.

76034. De **Voorzitter**: Dit is toch de groep-*Harry*?

A. Ja. Ir. *Tromp* kreeg van mij de schuilnaam *Harry*. Hij rapporteerde aan B.I. onder het motto: „Voor *Karel*”.

76035. De **Voorzitter**: Er is nogal het een en ander te doen geweest over de G.D.N.!

A. Ja, Mijnheer de Voorzitter, die dienst is een nagel aan mijn doodkist geweest!

76036. De **Voorzitter**: Dat heb ik wel begrepen, want wij hebben hier de heren van de G.D.N. verhoord, *Iansen* en *Schoemaker*, die nogal heftig tegen u zijn geweest.

A. Dat zal wel waar zijn!

76037. De **Voorzitter**: Daarom is het misschien wel nuttig, wanneer u thans even aangeeft, hoe u tegenover die groep stond.

A. Wordt dit allemaal gepubliceerd?

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dan word ik natuurlijk nog heftiger dan de heren van de G.D.N.! Dit zijn erg subtiele dingen. De heer *Tromp* zal u hierover ook volkomen kunnen inlichten.

76038. De **Voorzitter**: De heer *Tromp* heeft hier uitvoerig over deze aangelegenheden gesproken. Wij hebben de indruk gekregen, dat een van uw grieven tegen de G.D.N. was, dat deze mensen nogal wild van leer trokken en dat zij het inlichtingenwerk niet goed wisten te scheiden van allerlei andere bezigheden.

A. Zoals van geld, vrouwen en drank! Ik kom natuurlijk met veel mensen in conflict, maar ik wil u erg graag vertellen, hoe ik er over denk. Het technische werk is buitengewoon goed geweest. Dat was 100 pct. Tot het laatste toe heeft de G.D.N. uitstekend gewerkt, vooral met de radioverbindingen en koeriersverbindingen. Daar is niets op aan te merken. Na de bevrijding van het zuiden, toen wij in Eindhoven waren, zijn verschillende malen koeriers van de G.D.N. in Eindhoven bij ons op het hoofdkwartier geweest, het van Abbe museum. Ze kwamen toen echter zulke oninogelijke eisen stellen, financiële eisen, dat ik daarop niet kon ingaan. Ik had opdracht van de Regering en kon mijn begroting niet overschrijden. Bovendien werd de helft van de dienst door de Engelsen betaald tot de bedragen van het N.S.F. toe. Wij rekenden iedere maand af met de Engelse dienst. De helft werd betaald door de Engelsen en de andere helft door de Nederlandse Regering, wat ik een ontzaglijk royaal gebaar vind.

De heren van de G.D.N. kwamen in Eindhoven met dergelijke grove financiële eisen, dat ik daarmee niet akkoord kon gaan. De groep-Albrecht en de groep-Kees en andere groepen moesten ook steun krijgen. Ik heb het met de heer *Tromp* uitvoerig besproken, want hij was, evenals ik, goed met de G.D.N. Ik kende de leiding helemaal niet, alleen uit telegrammen. De heer *Tromp* heeft geadvi-

seerd hun een limiet te stellen, wat naar ik meen, f 40 000 was, om te gebruiken voor een periode van een maand. Dat vond ik in die tijd een nogal aardig bedrag. Het was tenslotte alleen voor het lopende inlichtingenwerk. Later bleek, dat de heren zeer grote bedragen hadden opgenomen bij het Nationaal Steunfonds, waar wij niets van wisten. In de derde plaats bleek, dat op een dergelijke wilde manier was opgetreden, dat alle security met handen en voeten was getreden, zodat ik daar ook aanmerking op heb moeten maken in de laatste periode, gedurende welke wij in Eindhoven verbleven. Voornamelijk is mijn bezwaar tegen de G.D.N. echter gegaan tegen de financiële afrekening. Zij stelden ook dergelijke idiote eisen op het gebied van agenten, dat wij daaraan eenvoudig niet konden voldoen. *Schoemaker* kwam b.v. op een gegeven ogenblik met het voorstel om agenten naar Duitsland te sturen. Doch wij waren een dienst, die op Nederland werkte en niet op Duitsland! Een andere; aparte sectie bij de Engelsen werkte op Duitsland. De G.D.N. had echter voor het werk in Duitsland al alles voorbereid en sets aangevraagd, die evenals de agenten via Nieuweschans naar Duitsland zouden worden gebracht. Wij hebben ter wille van de goede vrede tenslotte in een en ander berust en het niet verboden. De hoofdpersoon van deze operatie is, naar ik meen, met f 80 000 naar Berlijn vertrokken, doch het resultaat is nihil geweest en het geld was verdwenen. Wij kregen dat later allemaal op onze rekening.

76039. De **Voorzitter**: Ik meen **mij** te herinneren, dat *Schoemaker* hier heeft verteld, dat zij iemand in Duitsland hebben gehad, die hun de plannen voor de V 1 of V 2 heeft verschaft. Is dat juist?

A. Hij wilde een complete Duitse organisatie maken. U moet niet vergeten, dat deze jongelui drie jaar lang zelfstandig hadden gewerkt. Toen wij echter in Eindhoven kwamen, moesten zij zich richten naar de algemene richtlijnen, niet van ons alleen, maar in het bijzonder van de geallieerde legerleiding. Wij waren een onderdeel van 2nd Army. Wat voor de ene groep geldt, geldt ook voor de andere: wanneer iemand geld nodig had, moest hij zich wenden tot de heer van Hall of later tot diens opvolger van het N.S.F., dat opdracht en machtiging van de Regering had over fondsen te beschikken.

76040. De **Voorzitter**: De heer *Schoemaker* heeft hier verklaard:

„Ik had in 1943 complete tekeningen van de V 1 gestuurd naar Londen. Ze werden door mij persoonlijk aan *lansen* gegeven, die ze doorgaf aan een gedropte officier van B.I., die op het punt stond terug naar Engeland te gaan. Of ze aangekomen zijn, weet ik niet.”

A. Ik zou ook wel graag weten, of ze inderdaad aangekomen zijn. De G.D.N. moet in zijn mededelingen volledig zijn, wanneer ze zo iets vertellen. Ik zou wel graag willen weten wie die officier is.

In 1933 zijn er geen agenten van ons teruggekeerd. *De Jonge* zou terugkomen, maar hij heeft Engeland nooit bereikt, en *Mooiweer* is pas in November 1944 teruggekomen naar Eindhoven. Ik heb de bedoelde tekeningen nooit gezien. Dit zijn weer van die vage mededelingen en de G.D.N. weet natuurlijk drommels goed met welke agent ze te maken hebben gehad. Dit heeft overigens met de quintessens van de zaak niets te maken. Hun inlichtingenwerk was uitstekend. Daarop was niets aan te merken. Hun kosten gingen echter zo boven het abnormale uit, dat hier geen grens meer was. B.I. was ook aan financiële grenzen gebonden, ook ten opzichte van andere groepen.

76041. De **Voorzitter**: Zij hebben het van hun kant hier ook nogal scherp gesteld. De heer *Schoemaker* heeft hier b.v. verteld, dat u het onder bepaalde omstandigheden ook wel eens anders woude en anders deed. Hij vertelt b.v., dat hij in 1944 van u een telegram kreeg, waarin stond, dat hij *Vermeulen* „at any price” uit het gevang moest trachten te halen. Is dat dezelfde *Vermeulen*, waarover wij zoëven hebben gesproken?

A. Ja. Hij zat niet eens in een gevangenis, hij was in Lüttringhassen. Daarover zijn telegrammen gewisseld; dat herinner ik mij nog wel. Als de heer *Schoemaker* kan aantonen, dat hij het geld heeft uitgegeven, dan berust ik er in. Ik heb ook rekening en verantwoording moeten afleggen voor de heer *Sanders* van de Rekenkamer. Dat is allemaal precies nagegaan. En wat de gelden voor het vrijkopen van gevangenen betreft, deze aangelegenheid is bij B.I. serieus nagegaan, doch nooit opgehelderd. Naar ik meen, is deze aangelegenheid door mij met de heer *Tromp* in Hilversum ten politieburele nog eens uitvoerig besproken met de betrokken S.D.-functionaris, doch deze ontkende pertinent gelden te hebben ontvangen. De G.D.N. kon ook geen aannemelijke oplossing voorbrengen bij B.I.

76042. De **Voorzitter**: „De heer *Somer* seinde dus „at any price”. Toen kon het hem niet wild genoeg gaan”, zegt *Schoemaker* over het geval-*Vermeulen*.

A. Heeft hij dat telegram ook overgelegd? Als ik bij u kom, breng ik u de bewijsstukken mee.

Van die — laat ons zeggen — 10 000 telegrammen weet ik niet precies de redactie meer. „At any price” zal ik nooit hebben gezegd, want ik seinde Nederlands en niet in het Engels. En als *Schoemaker* een bedrag kan noemen, desnoods tot elke prijs, en deze som kan verantwoorden, dan zal de leiding van B.I. zeer zeker billijk in haar oordeel zijn.

76043. De **Voorzitter**: *Schoemaker* heeft verklaard:

„Men vroeg van mij militaire inlichtingen van de allerbeste kwaliteit. Die heeft men gehad. Ik had in die tijd echter geen zin mij in problemen van financiële aard te verdiepen. Als ik geen geld meer had in die beginperiode, haalde ik het bij de Duitsers. Dat was mijn goed recht. Volgens de heer *Somer* heeft de G.D.N. „uitmuntend” werk geleverd. Ik neem de verantwoording voor de middelen en manieren, die ik gebruikte, om tot de graad „uitmuntend” te geraken.”

Hier zie ik ook staan, wat hij heeft gezegd over die V-1 tekeningen:

„Daarvoor was een agent van mij, een Delfts student, naar de Oostzee geweest als arbeidskracht. Die heeft aan de proefnemingen meegedaan.”

Op mijn vraag, of die student ze zelf uit Penemünde heeft meegebracht, heeft hij geantwoord:

„Ja, die is toen daar vandaan gegaan.”

A. Nu gaat mij misschien een licht op. Dat is niet over de V-1 geweest. Dat is een geval van een jongen geweest, die in Duitsland heeft gewerkt. Hij is met een heel stel tekeningen in Eindhoven aangekomen. Dat waren tekeningen over een Duitse fabriek. Zij zijn door iemand als koerier door de linie naar Eindhoven gebracht. Het spijt mij, dat ik zijn naam niet meer weet, maar die kan de heer *Pot* u wel vertellen, want hij heeft dat hele geval op een Zondagmorgen in handen gehad. Die jongeman is op een Zaterdagavond binnengekomen en op een Zondagmorgen zijn de tekeningen gekopieerd en regelrecht naar de Engelsen gestuurd, via de heer *Seymour* in Eindhoven.

76044. De **Voorzitter**: Had de G.D.N. daar inderdaad iets mee te maken?

A. Het is mogelijk, doch zeker weet ik niet meer of de G.D.N. er bij betrokken was. Ik heb over naar de mening, dat het geen koerier van de G.D.N. was. En bovendien speelde zich dit geval af op het eind van 1944 en was er geen agent van B.I. in 1943 bij betrokken. Bovendien ging het niet over de V-1. Dit geval is heel zwaar onderzocht. De koerier is later zelf ook naar Engeland gebracht. De Engelsen hebben hem in verzekerde bewaring gesteld, omdat zij het zaakje niet vertrouwden. Dat weet de heer *Pot* precies. Het is bovendien in het archief na te gaan. De koerier werd politiek onbetrouwbaar geacht. Wij konden in Eindhoven niet beoordelen, of aan de stukken waarde moest worden gehecht. Dat was een zaak voor het War Office. Omdat *Schoemaker* over die V-1 geschiedenis melding maakt, heb ik het bovenstaande strikt willen vastleggen.

Door de Engelse dienst en door de heer *Tromp*, als leider van de G.D.N. in Brabant, is in overeenstemming met mij een limiet vastgesteld voor de uitgaven van de gehele G.D.N., zulks in overeenstemming met alle andere groepen. Nu wil ik er van af zijn of dit nu f 40 000 of f 60 000 per maand of voor een langere termijn was. Dat weet ik op het ogenblik niet meer. De telegrammen kunnen dat ophelderen. Ik weet echter wel, dat die limiet verre werd overschreden en vóórdat de termijn om was, kwam de G.D.N. weer om geld vragen, maar daar konden wij niet aan beginnen. Wij hebben gezegd, dat zij dan hun werk maar moesten stopzetten, want wij konden daar geen zee met bankbiljetten gaan dempen. Daar zijn ze erg boos om geworden. Toch heeft de G.D.N. altijd geld genoeg gehad, want ook bij het N.S.F. is geld opgenomen: waar wij niets van afwisten. Dat kon in de oorlogstijd niet worden nagegaan. U kunt het rapport opvragen, dat de heer *de Geus* in Wassenaar, die belast was met de afwikkeling van de G.D.N., op mijn speciale opdracht heeft samengesteld over de financiële verantwoording van de G.D.N. Het is een heel dik rapport, dat, naar ik meen, zelfs bij de heer *Sanders* van de Rekenkamer ter sprake is gebracht. Uw haren zullen bij het lezen van dat rapport rechttop gaan staan vanwege de nutteloze uitgaven. Alleen met die G.D.N.-afwikkeling in Wassenaar

hebben wij wel tien keer meer werk gehad dan bij alle andere groepen samen. Wij hebben *Schoemaker* om een opgave gevraagd over Mei en Juni 1945, van de uitgaven dus over de periode vlak na beëindiging van de oorlog. Hij heeft die opgave verstrekt. Wij hebben alle ingediende rekeningen tot op de laatste cent betaald. Wij hebben toen een streep onder de rekening gezet en *Schoemaker* heeft getekend, dat alles akkoord was. Het geld was nu eenmaal uitgegeven en daarmee uit. Er ging daarna echter praktisch geen week voorbij of wij kregen rekeningen van fuisen van de heren van de G.D.N. in Groningen van na de capitulatie van zoveel duizend gulden, wij kregen rekeningen van leveranciers in den Haag, rekeningen voor aardappelzakken van boze leveranciers, enz. enz. En dat was alles na het sluiten van de eindafrekening. Voor de aardigheid zou u het G.D.N.-dossier eens moeten opvragen, zodat u de mededelingen van de heer *Schoemaker* eens van een andere kant zou belicht kunnen zien. Het ligt bij de Afwikkeling van B.I. U hebt dan een heel amusante avond. U kunt daarin zien, wat wij in het jaar na de oorlog, waarin de achterstallige rekeningen zijn betaald, van alle mogelijke mensen, die zich benadeeld achtten, klachten en boze brieven kregen. De heer *Schoemaker* heeft het b.v. bestaan om tijdens de oorlog een ton te lenen in Schiedam bij de vader van een van zijn medewerkers, de heer *Beukers*. Hij beweert, dat die ton au fond perdu is gestort. De medewerker *Beukers* beweerde echter, dat het een leugen was. Het kon in de oorlog niet zwart op wit worden gesteld, want, als zij zouden worden gearresteerd, hadden de Moffen de kwitantie bij de hand. Dit is dus in goed vertrouwen gegaan. De heer *Beukers* was bij een technische fabriek of een scheepswerf of iets dergelijks en heeft dat geld uit de kas van zijn maatschappij geleend, wat hij dus later moest aanzuiveren. Toen de heer *Beukers* bij de heer *Schoemaker* kwam om dat geld terug te vorderen, zei deze, dat hij dat geld had gekregen en het niet terug wilde geven. Merkwaaardigerwijze is die f 100 000 echter nergens bij B.I. door de G.D.N. verantwoord. Dit gaat nu nog maar om een ton; dat is bij de G.D.N. niet veel. En het is maar één van de vele voorbeelden. Ik heb dit geval voorgebracht bij het N.S.F., want B.I. kon het ook niet meer betalen, want wij waren afgewikkeld. Later ben ik naar Indonesië gegaan en wat hiervan terecht is gekomen, weet ik niet. Zo ging dat met de heer *Schoemaker*. Hij deed het in tonnen. Er is nog veel herrie geweest om een rekening van ± 6000 gulden voor auto's in Amsterdam; dergelijke verrassingen kwamen allemaal na. Ondertussen zat de heer *Schoemaker* in Amsterdam gevangen; hij was gearresteerd wegens zaken, welke met B.I. niets te maken hebben. Ik werd bij de rechter-commissaris in Amsterdam geroepen om inlichtingen over *Schoemaker* te geven en heb voor hem gepleit. Het ging toen om financiële manipulaties en de heer *Schoemaker* zal zich herinneren, dat ik hem toen, uit hoofde van zijn verdienstelijk illegaal werk, de hand boven het hoofd heb gehouden. Naar ik meen, staat in het verslag van kapitein *de Geus* ook vermeld, dat ik bij de Minister van Oorlog werd geroepen, omdat het bij de G.D.N. toch wel de spuigaten uitliep. U zult bij lezing der stukken misschien met mij tot de conclusie komen, dat de uitgaven van deze heren exorbitant hoog geweest zijn en dan dikwijls voor dingen, die met de inlichtingendienst niets te maken hebben, voornamelijk na de capitulatie. B.I. heeft toen nog drie heren van de G.D.N. in dienst gehouden, *Schoemaker*, *Damen* en nog iemand, speciaal voor de afwikkeling van G.D.N., tegen een behoorlijk salaris per maand, vrij transport; de auto's hadden ze zelf: benzine verstrekte B.I. en verder werd allerlei hulp verleend. Ondanks dat, zag de G.D.N. toch nog kans om zoveel schulden achter te laten, dat uw hele gezelschap zich er tien jaar lang voor zou schamen. Om dit te boekstaven, stel ik er heel veel prijs op, wanneer u het rapport van de heer *de Geus* over de financiële afrekening van de G.D.N. opvraagt. Ik twijfel er dan geen moment aan of u zult Leggen: „Mijnheer *Somer*, wat hebt u deze knapen netjes behandeld, maar wat hebben ze een hoop geld uitgegeven.”

76045. De **Voorzitter**: De heer *lansen* is nog veel meer verbitterd dan de heer *Schoemaker*. De heer *lansen* zegt, dat hij nu nog op alle mogelijke manieren hinder ondervindt van het odium, dat op hem is geworpen, doordat hij aan dat werk heeft deelgenomen. In zoverre verwondert mij dit, omdat *Iansen* reeds eerder naar Engeland is gegaan en dus die latere periode niet meer heeft meegemaakt.

A. De heer *lansen* en de heer *Schoemaker* wilden na de oorlog doorgaan met het bedrijven van een inlichtingendienst. Zij behoorden tot de groep van mensen uit de illegale diensten, die na de oorlog per se wilden doorgaan. Wij kregen toen wel sollicitaties van 500 mensen, die vroegen of wij hen voor de vredesdienst konden gebruiken. Ik zei, dat de oorlog was afgelopen en dat B.I. werd opgeheven. Wij konden ze dus niet meer inschakelen, want de inlichtingendienst in vredestijd

werkt met het 50ste deel van het personeel in oorlogstijd. Ze waren toen erg verbitterd. Ze zeiden: Daar hebben we nu onze nek voor gewaagd en nu worden wij aan de kant gezet. Doch het was toch logisch, dat wij niet al die inlichtingengroepen konden aanhouden. Toen zijn de heren begonnen met een particuliere inlichtingendienst, een van de velen, die nu zo langzamerhand worden opgerold in Nederland. Eén van die diensten was die van de heer *Miki* (*Schoemaker*) in het zuiden van het land: de heer *Wijffels* zat er in, als ik het goed heb.

76046. De **Voorzitter**: In die dienst van de heer *Schoemaker*?

A. Ja. Althans de heer *Wijffels*, zo werd mij medegedeeld, zat in de topleiding. En *Miki* ging experimenteren.

76047. De **Voorzitter**: Zat *Iansen* ook in die dienst?

A. Ja. De heer *lansen* heeft het o.a. gelapt, dat hij met legitimatiekaarten van B.I. ergens rondzwierf. Ik heb radicaal met hem gebroken, doch een andere officiële dienst heeft hem torn toch weer aaagenomen en heeft aan *lansen* een opdracht in Duitsland gegeven. Dit liep ook weer mis, wat aan de betrokken dienst veel moeilijkheden veroorzaakte. Naar ik meen, is *Iansen* door de Amerikanen of Britten uit Duitsland gewezen om een of andere aangelegenheid. De betrokken dienst heeft hem toen ontslagen. U zou dat ook hebben gedaan met heren, die met de justitie en mei de politie in aanraking komen. Later was er met Buitenlandse Zaken weer iets gaande over een paspoort van *lansen*, waarover men inlichtingen vroeg. Weer later vroeg de generale staf of ik iets wist van mijnheer *lansen*, die beweerde voor G.S. III te werken. En zo was het altijd wat. Met dergelijke mensen kan een inlichtingendienst niet werken. En nu mag mijnheer *lansen* verbitterd zijn, maar in een normale maatschappij moet men zich normaal gedragen en niet in de gaten gaan lopen. En als de heer *Iansen* beweert, dat er een „odium” op hem rust, dan moet hij eens bij zich zelf te rade gaan waaraan dat odium te wijten is. U kunt bovengenoemde feiten allemaal controleren. Dat zijn geen praatjes uit mijn duim. De heren zijn toen maar met particuliere inlichtingendiensten begonnen, waarvoor de heer *Schoemaker* in Amsterdam tegen de lamp is gelopen en in verzekerde bewaring is gesteld. Ik heb mijn best gedaan hem uit dat geval te halen en heb gesproken met zijn advocaat, die in contact stond met zijn familie. Ik heb gezegd, dat dit een oorlogsslachtoffer was en een geval voor een psychiater. „Wees mild tegenover deze mijnheer *Schoemaker*”, waren mijn woorden. Ik meen, dat de heer *Schoemaker* wel iets aan mij te danken heeft. en hoop, dat hij er in zijn verdere leven goed zal afkomen.

76048. De **Voorzitter**: U hebt, als ik dat zo hoor, na de oorlog met de G.D.N. meer te doen gehad...

A. Ik heb na de oorlog met de G.D.N. meer te doen gehad dan met alle andere groepen samen. Wanneer u het rapport van de heer *de Geus* leest, staat het huilen u nader dan het lachen, als u werkelijk de zaak au sérieux neemt.

Dit heeft de heer *Schoemaker* u waarschijnlijk niet allemaal verteld.

De **Voorzitter**: Neen!

A. Zo kwamen er van de heren van de G.D.N. rekeningen van een garage op de Overtoom voor gehuurde auto's, banden; ze lieten daar de auto vier maanden staan, waarvoor ze moesten betalen; het kon niet op! Om op ambtelijk gebied te komen, de heer *Schoemaker* had tijdens de bezetting contact met een zekere instantie van de S.D. in Amsterdam, *Schöngarth* geloof ik. Mijn hoofd is ook geen almanak meer, het is allemaal al zo lang geleden. Toen wij bezig waren met de vredesonderhandelingen van de heer *Neher*, kregen wij in Eindhoven een telegram van de heer *Schoemaker*, die ook bezig was met vredesonderhandelingen via een S.D.-contact. Hij seinde, dat er gauw een vliegtuig naar Haarlem moest worden gezonden en dat er daar en daar moest worden geland en dan zou hij daar ook komen voor de vredesonderhandelingen. Dit doorkruiste de besprekingen van de heer *Neher* volkomen, waarop de Regering volkomen terecht heeft beslist, dat er geen vredesonderhandelingen moesten worden aangeknoopt door de G.D.N., maar dat dit moest geschieden niet de officiële Duitsers. Daarover is de heer *Schoemaker* ontzettend kwaad geworden, maar daar kon ik toch niets aan doen!

Dan moet ik u nog een ernstig ding vertellen over de heer *Schoemaker*. — Wanneer men mij uit mijn tent lokt, zal ik van repliek dienen. — De heer *Tromp* en al mijn andere officieren kunnen dit bevestigen. Op een gegeven ogenblik, toen het zuiden van het land

was bevrijd, heeft men in een Duits archief een schema gevonden van de gehele G.D.N.-organisatie, met de omschrijving er bij, dat dit van de topleiding van de G.D.N. afkomstig was. Alle koeriers- en schuilnamen van leiding en posthouders waren hierbij vermeld. — Dit schema kunt u bij B.I. opvragen. — Wij hebben ons weleens afgevraagd, waar al die arrestaties toch aan te danken waren. *Schoemaker* weet niet, waar die vandaan kwamen en niemand weet dat! Het waren gegevens, die alleen aan de heer *Schoemaker* of hoogstens zijn naaste medewerker bekend konden zijn. De heer *Schoemaker* had echter nauwe relaties met de S.D., ik meen met *Schöngarth*. *Schoemaker* was daar als kind in huis. Ze brachten die S.D.-er in zijn eigen wagen dronken uit *Schoemaker's* huis te Amsterdam naar den Haag om hem, zoals ze zeiden, uit te horen. Dat waren methodes, die men met het oog op de veiligheid toch niet kan goedkeuren. Dat er dan weleens een schema verloren kon raken, is natuurlijk best mogelijk. Tot op de huidige dag is deze geschiedenis echter nog niet opgehelderd. De Britse dienst is na het vinden van dit schema zeer huiverig geworden en heeft er over gedacht toen alle connecties met de G.D.N. af te breken en de zenders terug te nemen. B.I. had het schema nl. reeds te Eindhoven, terwijl de G.D.N. boven de grote rivieren nog in volle werking was. Als u het financiële eindresultaat van B.I. eens ziet, en dat kunt u bij de heer *Sanders* van de Rekenkamer opvragen, die zijn bewondering heeft uitgesproken over het zuinige en accurate beheer van ons bureau in vergelijking met andere diensten, dan zult u beseffen, dat het totaalbedrag, in vergelijking met de behaalde resultaten, laag is. De G.D.N. komt daar echter met een heel hoog percentage op voor, dat kan ik u wel vertellen.

76049. De *Voorzitter*: De heer *Schoemaker* heeft hier ook een verhaal gedaan over onderhandelingen, waarbij om de nodige papieren, enz. werd verzocht.

A. Ja, wij moesten aan hem verklaren, dat hij de officiële onderhandelaar was van de Nederlandse Regering, maar daarover dacht de Regering natuurlijk niet.

76050. De *Voorzitter*: Hij heeft hier een verhaal over die onderhandelingen gedaan, dat echter een beetje anders ligt dan u het vertelt. Het had de bedoeling om bepaalde mensen zonder ongelukken uit de gevangenis te krijgen.

A. Dat heeft met de vredesonderhandelingen niets te maken. Hij was altijd bezig om mensen uit de gevangenis te halen. Er is er echter — voor zover ik mij althans herinner — nooit een uitgekomen. Wanneer men dan vraagt, waar dat geld is gebleven, dan is dat naar *Frank* of naar de een of ander. Met de heer *Tromp* heb ik dat, zoals reeds is gememoreerd, nog eens uitgezocht bij iemand, die in Hilversum gevangen zat. Wij hebben daaraan een hele middag besteed. *Schoemaker* heeft beweerd, dat hij daarvoor een ton had moeten geven. — Het ging bij hem altijd met tonnen. — Die S.D. beweging beweert echter nooit een cent te hebben gezien! Dat is toch niet meer uit te zoeken. Er is echter een grens. Hij werkte met bedragen van 50 000 tot 80 000 gulden. Na de oorlog heb ik gezegd, dat wij onder alles een streep zouden zetten. Voordat het rapport werd afgesloten, heb ik *Schoemaker* bij mij laten komen, toen ik bij *de Geus* was. Ik heb hem gevraagd, of hij nog schulden voor de G.D.N. had. Hij zei, dat er geen schulden meer waren. Het was nu afgelopen. Maar dan moet u eens zien, wat er na die tijd nog is gekomen. Dat waren volgens hem echter maar kleinigheden: duizend gulden voor dit, zoveel duizend voor wat anders, enz; dat *geval-Beukers*, dat nog nakwam, van een ton. Ik moet mij ook verantwoorden. Bovendien kwam daar nog bij, dat de Engelsen het contact op een gegeven moment in Eindhoven zo wild vonden, dat zij zeer ernstig overwogen om alle relaties met de G.D.N. af te breken. De heer *Tromp* heeft met dit idee ook meerdere malen rondgelopen. Toen de tweede man van *Schoemaker* in Eindhoven was — de heer *Damen (Melle)* —, heeft hij uitdrukkelijk gezegd, dat het uit moest zijn, want anders zou de heer *Tromp* ingrijpen. Toen is er ook een termijn gesteld — die vindt u ook in een van de telegrammen —, dat zij hun leven moesten beteren en niet zo te keer moesten gaan. Wij hadden vooral bezwaar tegen de nauwe relaties met de S.D., die zij toen hadden. Wij vertrouwden dat niet.

76051. De *Voorzitter*: Is de heer *Schreinemachers* weer naar Londen teruggekeerd?

A. Ja, in 1944.

76052. De *Voorzitter*: Wat was daarvoor de overweging?

A. Hij zou daar contact opnemen. Hij is via Spanje teruggekomen. Tegen het einde van de oorlog werd de economische kant vooral

voor het Ministerie van Waterstaat bijzonder belangrijk. Bij het Bureau Inlichtingen kwamen alle mogelijke stukken binnen in verband met de vernielingen, die hadden plaats gehad. Bij de Regering werden wenken gegeven over wat alvast zou kunnen worden aangekocht om onmiddellijk hulp te kunnen bieden. Dat ging voornamelijk via de groep van *Tromp*. U kunt dit het beste betitelen met: „Economische voorbereiding voor de a.s. vrede.“, of iets dergelijks.

De heer *Schoemaker* mag zich bepaaldelijk niet beklagen. Bovendien gaf hij in het openbaar zijn mening over dienstzaken. Vlak na de oorlog heeft er in de „Groene Amsterdammer“ een verhaal gestaan over codes en andere intieme gegevens over de Engelse dienst, dat van de heer *Schoemaker* afkomstig was. Daarvoor is hij bijna gearresteerd. De G.D.N. wenste zich niet te schikken in een of ander verband. Ze zeiden, dat zij zelfstandig waren. Overal stond dan ook op: Geheime Dienst Nederland.

Zelfs nog het vorige jaar werd ik te Batavia vanuit Singapore lastig gevallen door de Nederlandse consul-generaal, daar er zich iemand bij hem had aangemeld van de Geheime Dienst Nederland, die naar mij had verwezen voor relaties, want hij was van de Secret Service Netherlands. Door de consul-generaal werd — het was in 1949, Mijnheer de Voorzitter! — een stuk overgelegd met een aanbeveling en een stempel van *Miki*, dat deze mijnheer moest worden geholpen door de Britse Secret Service in Singapore, waarvoor een aanbeveling mijnerzijds nodig was. Zo waren de methodes van de heren! Daar kan men toch niet mee werken! Ik wil natuurlijk graag mijn mening voor een betere geven, maar ik raad u alleen ten eerste aan, en daarop stel ik zeer veel prijs, dat u dat rapport eens opvraagt en wanneer u dat legt naast het verhaal van de heer *Schoemaker*, dan geloof ik wel, dat de bewering van de heer *Schoemaker* voldoende weerlegd is.

76053. De *Voorzitter*: Dan zijn wij nu genaderd tot agent no. 14, de heer *Diesfeldt*.

A. Ja, wij zijn nu dus klaar met *Schreinemachers* en van *Alebeek*, die ook tot die groep behoorden, evenals *Verhage*, de microfotograaf. Dan komt *Diesfeldt*, een operator, die is uitgestuurd ter vervanging van de gearresteerde agent bij de O.D., de heer *Letteboer* (no. 6). Deze groep was door de heer *van Borssum Buisman* de „*Barbarazendgroep*“ genoemd en was bestemd voor de O.D.

Vervolgens komen de agenten *Steen* en *Adriaansen* met een bijzondere opdracht. U zult zich herinneren, dat ik zojuist even de naam van de Raad van Verzet heb genoemd bij de Meidagen van 1943, toen wij voor het eerst via eigen verbindingen van de Raad van Verzet hoorden. De Regering was voor de Raad van Verzet toen nog wat huiverig en wij ook. Van die Raad was immers nog zo weinig bekend. Bovendien kregen wij vanuit Nederland nogal eens rapporten, dat het bij de R.V.V. nogal een wilde beweging was. Als ik lieg, dan lieg ik in commissie, want ik weet niet, of dat werkelijk het geval was. Bovendien moest men voor de Raad van Verzet oppassen in verband met de arrestaties. Langzamerhand kregen wij over de R.V.V. echter meer rapporten, ook langs andere koerierslijnen, en toen bleek, dat het nuttig en noodzakelijk was om met de Raad van Verzet als zelfstandige groep contact op te nemen, vooral omdat deze een heel andere werkwijze dan de O.D. had. De Regering had bepaald, dat de O.D. zich moest bepalen tot afwachten en orde handhaven in het vacuüm na de terugkeer van de Regering, terwijl de Raad van Verzet tijdens de bezetting al kon beuken en sabotage plegen. In de Raad van Verzet speelde de heer *Thijssen*, *Lange Jan*, een grote rol. Hij had reeds telegrammen langs andere wegen gestuurd en was een heel bekwaam radio-operator en organisator, die oorspronkelijk in de O.D. had samengewerkt. Eén van de vele wrijvingen, die er in Nederland heersten, heeft echter tot verwijdering geleid tussen *Lange Jan* en de heer *Six*, waarop *Lange Jan* zijn eigen bedrijf is begonnen, een eigen radiodienst. Aangezien er bij de O.D. nog al veel arrestaties plaats hadden in die tijd, vond de Regering het wel gewenst, dat van de Raad van Verzet wat meer bekend werd. Daarvoor is uitgestuurd de 1ste luitenant *Steen*, voornamelijk als organiserend agent om het contact met deze grote verzetsgroep mogelijk te maken en ook voor contact met *Hein* van de groep *Arnold*. *Hein* was een van de grote medewerkers van de heer *Thijssen*. Hij had in Zaandam een radiozaak en zijn naam was *Optenvelde*.

76654. De *Voorzitter*: Werkte *Optenvelde* ook als marconist?

A. Dat kan ik u niet zeggen. *Steen* was zelf wel marconist. Hij had een eigen set en was een goed radio-operator. Omdat *Steen* echter moest organiseren en vermoedelijk voor dit geval het land moest afreizen, ging er een aparte operator mee, de heer *Adriaansen*.

76055. De **Voorzitter**: Was toen al bekend, dat de Raad van Verzet — en met name *Jan Thijssen* — een aparte inlichtingenorganisatie had, die de Radiodienst heette?

A. Ja, dat was bekend. U vindt de naam R.D. in *Steen's* opdracht. Oorspronkelijk heeft *Thijssen* helemaal met de O.D. samengewerkt, zoals ik heb begrepen tenminste. Doordat daar echter een scheiding kwam, vroegen zij hun eigen mensen. Wij bedienden die groep zo goed wij konden. Wij wilden geen enkel zuur gezicht maken en hielpen voor zoveel in ons vermogen lag, mits het verzoek werd gemotiveerd. *Steen* is dus uitgestuurd, voornamelijk voor het contact met de Raad van Verzet, verder had hij twee sets en drie kristallen voor hederland, ook voor de Raad van Verzet, omdat de R.D. van de R.V.V. geen kristallen had en geen sets. Bovendien moest *Steen* een speciaal contact voor Minister van *Lidth de Jeude* leggen via Stockholm. Ik weet niet direct, hoe die mijnheer heet, maar hij heeft in China gewerkt bij de Waterbouwwerken. Hij vroeg ook contact en *Steen* zou dit met hem opnemen. De Minister van Oorlog vond dit een heel goed adres voor ons. Volgens hem was het contact — dat als schuilnaam *Camoëns* voerde — heel bezadigd en hij zou voor ons wel nuttig kunnen zijn. Tenslotte heeft *Steen* ook een massa geld meegenomen. Dit was de eerste grote zending geld, die naar Nederland is gegaan, omdat er toen vele klachten doorkwamen, dat de groepen in Nederland aan het einde van hun financiën waren. De agenten kregen een veel ruimere som gelds voor zich zelf mee dan aanvankelijk gewend was, omdat zij nu niet alleen voor hun eigen onderhoud moesten zorgen, maar het geld, dat zij meekregen, tevens moesten gebruiken ter financiering van de groepen. f 60 000 was er bij voor de Spijkergroep van de heer *d'Aulnis de Bourouill*, f 50 000 voor de Raad van Verzet, voor de oprichting van de Radiodienst van die Raad, 2 x f 20 000 voor eigen gebruik — dus *Adriansen* en *Steen*.

76056. De **Voorzitter**: Dit waren nog uitgaven op bescheiden schaal, in vergelijking ten minste met hetgeen er later is uitgegeven.

A. Inderdaad. Wij waren in het begin niet erg royaal.¹⁾ Dit zijn allemaal nog maar pogingen geweest, en voor die eerste contacten gaat men niet met inllioenen gooien. Als ik het wel heb, had *Steen* ook opdracht om voorzichtig contact te zoeken met het N.S.F., maar dat zou ik niet onder ede durven bevestigen; er staat mij echter wel iets van bij. Hij zou eens voorzichtig uitkijken naar contact met de heer *van Hall* van het N.S.F. Dit wil ik echter niet pertinent verklaren maar dat zou in zijn oorspronkelijke opdracht misschien nog na te gaan zijn. *Steen* is al heel spoedig gearresteerd, naar ik meen reeds bij zijn eerste contact in Zaandam bij *Optenvelde*, waar hij aanliep; ze zochten helemaal niet naar hem, maar hij trapte daar in de val. Ze kwamen voor *Optenvelde*, die volgens onze wetenschap is uitgepeild. Het geld is zoekgeraakt. Het is niet ter plaatse aangekomen. In oorlogstijd konden wij dat niet allemaal nagaan. Wij hebben elke groep na de oorlog een uitvoerig verslag laten opmaken. Wij hebben met alle groepen afgerekend, ook met het N.S.F., maar ik geloof niet, dat wij dit bedrag ooit hebben teruggevonden. In het grote totaal is dit natuurlijk niet van zo heel veel belang.

Na de O.D. hebben wij dus nu de tweede grote verzetsgroep gezien, de Raad van Verzet. De G.D.N. werkte met *Schreinemachers* en *van Alebeek* en *Verhage*. Telkens wordt er een sprong verder genomen in de ondergrondse beweging.

76057. De **Voorzitter**: Dan krijgen wij nu dus de heer *van Loon*.

A. *Van Loon*, dat is voor ons een treurnummer geweest. Daarvan heeft B.I. weinig plezier beleefd.

76058. De **Voorzitter**: Waarvoor was hij uitgezonden?

A. Hij is samen met *Ausems* gegaan. Nu komen wij op een heel nieuw terrein, dat feitelijk buiten ons arbeidsveld lag als inlichtingendienst, maar het is wel goed om dat hier nog even te stipuleren. In die tijd kwamen er steeds meer stemmen uit Nederland om het verzet

¹⁾ Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Er kon niet ruim met geld worden omgesprongen, omdat de voorraad Nederlands geld in 1943 te Londen verbruikt raakte. Nadat de biljetten van f 1000, f 500, f 200 en f 100 in Nederland onbruikbaar werden, was de toestand kritiek. De Regering heeft toen de helft van het nog aanwezige geld beschikbaar gesteld voor M.V.T., de andere helft voor B.I. Naar ik meen, was voor elk der diensten nog ruim een miljoen beschikbaar. B.I. heeft toen overal waar dat mogelijk was kleine coupures Nederlands geld opgekocht, bijv. te Lissabon en te Stockholm. Ook de Britse dienst hielp aan geld. Daarom was het groie verbetering, toen het N.S.F. in Nederland kon bijspringen door de machtiging van de Regering en het verzet beter kon worden gesubsidieerd.

te coördineren, wat een heel belangrijk ding was, want iedereen werkte op zich zelf. Men had wel enige richtlijnen vanuit Engeland, maar een centrale leiding in het verzet bestond in Nederland niet. Er waren natuurlijk voordelen en nadelen verbonden aan coördinatie. Wanneer men te veel ging coördineren, zou de hele zaak plat liggen, wanneer de leiding werd gearresteerd. Wanneer er echter helemaal niet werd gecoördineerd, dan werkte alles naast elkaar. Deze stemmen voor coördinatie kwamen voornamelijk uit Nederland. Men wilde, dat vanuit Londen meer eenheid werd gebracht in de leiding in Nederland. Men wilde meer richtlijnen. Het was niet de bedoeling een groot bureau te maken voor de illegaliteit om dan te worden opgepikt door de moffen, maar er waren richtlijnen nodig op velerlei gebied, op financieel gebied, voor steun, voor stakingen, voor terugkeer van de Regering. Naar aanleiding daarvan heeft Minister van *Lidth de Jeude* om een agent gevraagd, die in Nederland poolshoogte ging nemen op welke wijze die coördinatie tot stand kon worden gebracht.

76059. De **Voorzitter**: Was *Ausems* naar Engeland gekomen in opdracht van de Raad van Verzet?

A. Ja. Zijn hoofdopdracht is geweest de coördinatie van het verzet. Hij was een van de medewerkers van *Lange Jan*. Hij heeft goed werk gedaan om de Raad van Verzet te versterken. Zijn hoofdopdracht was echter toch de coördinatie van het verzet, vooral omdat wij toen geregeld berichten kregen — en dat was ook inderdaad zo —, dat er in de illegaliteit nogal wat wrijving was tussen de groepen onderling: Raad van Verzet, O.D., Comité-Bosch van *Rosenthal*. Dit was dus een eerste poging in de richting van coördinatie. De heer *Ausems* was organisator-operator; hij zou contact opnemen met *Hein* en *Lange Jan* van de Radiodienst. Dit deel van zijn opdracht was dus eigenlijk een voortzetting van de opdracht van *Steen*. Het contact met de Raad van Verzet, dat door *Ausems* verblijf in Engeland verloren was gegaan, moest weer worden opgenomen. *Ausems* heeft weer geld meegenomen en kristallen voor sets; verder de lijst met de 19 punten van de heer *Gerbrandy* — die de beruchte 19 punten zijn geworden —, waarin richtlijnen van de Regering werden gegeven voor de coördinatie van de illegaliteit.

76060. De **Voorzitter**: Waarom zegt u de „beruchte 19 punten“?

A. Omdat hierover ontzaglijke ruzie is ontstaan.

76061. De **Voorzitter**: In de illegaliteit?

A. Ja, de een wilde dit niet, de ander dat niet, de derde wilde het zus en de vierde zo. Het is hopeeloos werk geweest. Hiervoor was speciaal een van de oudere agenten uitgezocht. De heer *Ausems* was niet zo jong meer; hij was veel ouder dan de meeste agenten, die wij over het algemeen in opleiding hadden. Minister van *Lidth de Jeude* vond hem erg geschikt voor deze opdracht. Hij is verschillende malen voor die opdracht bij de Minister en zelfs bij H. M. de Koningin geweest. De lijst met de 19 punten is bij B.I. nog wel te vinden.

76062. De **Voorzitter**: Hij heeft in zoverre pech gehad, dat vlak na zijn aankomst

A. Ja, zijn micro's zijn gestolen.

76063. De **Voorzitter**: Ja, in het huis van *Optenvelde* is hij gedurende korte tijd door de Duitsers vastgehouden en daardoor waren de mensen van de illegaliteit een beetje huiverig tegenover hem. Later heeft hij opnieuw die micro's gekregen.

A. *De Blooys* (no. 23) heeft ze meegenomen, want ik zie hier bij hem in de lijst staan: microphoto's en 19 punten. *Ausems* begon dus, zoals u al zegt, met pech, want zijn instructie was eigenlijk weg. Bovendien was *Hein* van de R.D. van de R.V.V. juist gearresteerd. Langs een andere agent heeft hij geseind om die 19 punten, die opnieuw in micro met *de Blooys* meegegeven zijn, waarna hij pas kon starten. Intussen had hij reeds contact opgenomen met verschillende groepen, die hem vroegen, waar zijn instructie was. Zij vertrouwden hem niet. Het was juist in die tijd, dat *de Wilde (van der Waals)* sterk aan het opereren was, waardoor men huiverde en volkomen terecht.

76064. De **Voorzitter**: Is *de Blooys* uitsluitend daarvoor gestuurd?

A. Neen, dat was één van zijn opdrachten.

76065. De **Voorzitter**: Wat was er nu met van *Loon*, die tegelijk met *Ausems* is uitgezonden?

A. Van Loon was operateur voor *Ausems*. *Ausems* was één van de mensen, die een eigen walkie-talkie hadden.

76066. De **Voorzitter**: U zei zoëven, dat u van van Loon weinig plezier hebt beleefd.

A. Hij kon heel slecht in het gareel lopen.

76067. De **Voorzitter**: Achter zijn naam staat de mutatie, dat hij op 11 December 1944 is ontslagen als agent. Hij is de enige, die ontslagen is. Hoe kwam dat?

A. Hij was volkomen ongeschikt voor het werk wegens gebrek aan discipline, gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Hij deed, wat hij zelf goedvond. Wanneer *Ausems* of ik hem een opdracht gaven, dan zei hij: „Ik doe het lekker niet, ik doe wat anders!” Men kon hem dan bij wijze van spreken drie dringende telegrammen sturen, maar men kreeg geen antwoord en hij ging liever 14 dagen fietsen met een meisje in Brabant of iets dergelijks. Hij stal b.v. voor de ogen van de moffen een paar fietsen in Breda. Hij ging, zo werd ons gerapporteerd, met een collega op stap en ze kregen de moffen achter zich aan in Breda wegens het stelen van fietsen, wat natuurlijk niet erg geschikt was voor agenten. Hij maakte ook schulden. Hij zat bij vrienden thuis, wat wij niet wilden hebben. Dat mocht nu eenmaal niet. Hij gaf bovendien veel te veel aanleiding tot praten. Ik zal hierover echter niet te veel uitweiden.

76068. De **Voorzitter**: Is hij telegrafisch ontslagen?

A. Neen, in Eindhoven door mij persoonlijk. Het is een heel ongelukkig geval geweest. Het eerste contact was al beroerd. Hij is gedropt bij een paar mensen van mijn vroegere organisatie in Princenhage. Hij kreeg daar al direct herrie. Het onderdak was niet goed, hij had een hoop noten op zijn zang. Die jongens in Princenhage zijn gearresteerd, vermoedelijk doordat van *Loon* heeft gepraat en te laat heeft gewaarschuwd. Waar twee kijven, hebben dikwijls twee schuld. Wij hebben dit geval na de oorlog moeten uitzoeken en wij hebben hierover ellenlange rapporten. Met de quintessens van de zaak heeft dit betrekkelijk weinig te maken.

76069. De **Voorzitter**: Heeft *Ausems* nog met van *Loon* samen-gewerkt?

A. *Ausems* heeft de grootste ruzie met hem gehad. Van Loon deed het gewoonweg niet. Daardoor is de opdracht van *Ausems* in het begin voor een deel in het water gevallen. Later is mij dit allemaal schriftelijk gerapporteerd. *Ausems* is later teruggevallen op de R.V.V. Er zijn toen heel veel telegrammen gekonien. Hij moest in een heel raar vaerwater zeilen, omdat er ten tijde van *Ausems'* opdracht ook reeds andere pogingen werden ondernomen in Nederland om tot coördinatie te geraken, die de pogingen van *Ausems* hebben gekruist. *Ausems* heeft tot het laatste toe gewerkt. Hij is een van de weinigen geweest, die een W.T.-set heeft meegekregen. Van de coördinatie, zoals de Regering die in de 19 punten had gedacht, is betrekkelijk weinig terechtgekomen. Het is nuttig geweest, doordat de Regering door deze opdracht een inzicht kreeg, hoe de kaarten eigenlijk lagen. Dat beeld was echter niet erg opwekkend. Er was, naar de berichten te oordelen, meer tegenwerking dan medewerking onder elkaar.

Dan krijgen wij nu *Faber* (no. 19) en *Leus*. Hebt g indertijd niet zo'n fotocopie met een overzicht van de gegevens van alle agenten gehad, zoals ik die hier heb?

76050. De **Voorzitter**: Neen, zouden wij die van u mogen ontvangen?

A. Ik wil deze graag zelf behouden. Luitenant *Bruins* zal n nog wel een fotokopie kunnen verstrekken. Ik heb deze indertijd ook van hem gehad. Hierop staan de opdrachten in het kort weergegeven. *Faber* is ook naar de R.V.V. gestuurd. Hij was orgaaniser-operator.

76071. De **Voorzitter**: En *Leus*?

A. *Leus* was een vrij slecht radio-operator. Hij is als reserve meegegaan voor *Faber*, die contact op zou nemen met *Han* Hoekstra, een van de mensen van Lange Jan. *Faber* zou de leiding nemen van

een zendgroep, terwijl *Leus* de technische uitvoering verzorgde. De R.V.V. was ontzettend actief. Dat is toch wel de beste radioverbinding geweest van Nederland met Engeland, veel beter dan de O.D. of welke andere groep dan ook. De R.V.V. heeft later het merendeel van de berichten op zich genomen, hoewel *Leus* bij de dropping zijn set is kwijtgeraakt en ook bij verschillende andere gelegenheden de de K.V.V. pech had bij droppingen.

76072. De **Voorzitter**: Ook meer dan b.v. de groep-*Packard* of de groep-*Albrecht*?

A. Dat waren de militaire groepen. Misschien ben ik niet duidelijk genoeg geweest. De R.V.V. heeft nl. ontzaglijk veel berichten op politiek gebied overgestuurd. De *Packard*-groep en de *Albrecht*-groep waren van huis uit gesloten militaire inlichtingengroepen. De groep-*Packard* behandelde ook de meteorologische dienst, maar had met het verzet als zodanig niets te maken. Hoe kalmer deze groepen waren, hoe beter. Hoewel het niet direct de taak van B.I. was, heeft de R.V.V. veel materiaal van de ondergrondse pers overgestuurd. De verbinding met de ondergrondse pers behoorde tot de taak van kolonel de *Bruyne*. Ik heb er mij dan ook nooit rechtstreeks mee bemoeid, tenzij wij onze bemiddeling konden verlenen. De ondergrondse pers werd gerekend onder de sabotage van S.O.E.; vandaar ook, dat zij agenten stuurde naar „Het Parool” en „Vrij Nederland”, maar daar stonden wij buiten. Voor zover ik het heb kunnen controleren, heeft de ondergrondse pers toch altijd kanalen gehad naar de R.V.V. Dat was het beste spijkanaal voor de ondergrondse pers.

76073. De **Voorzitter**: Rekent u de groep-*Kees* ook tot de militaire berichtgevers?

A. Ja. Dat is een voortzetting geweest van de groep-de Jonge, *Dutilh* en *Pot*.

76074. De **Voorzitter**: Dat was, naar ik meen, een goede groep?

A. Ja, een heel goede groep, heel exact, voornamelijk door het werk van *Por*, die heel bekwaam was in zijn vak en behoorlijke instructies had achtergelaten. Ook de leider van de groep was zeer goed voor zijn taak berekend. Vóórdat *Pot* naar Engeland kwam, kwamen de bekende E-rapporten al geregeld door. Zij trokken naast de rapporten van *Albrecht* de meeste aandacht in Engeland, daar zij bijzonder systematisch en goed waren opgezet.

76075. De **Voorzitter**: Waren de E-rapporten de rapporten van *Dutilh*?

A. Ja, van *Dutilh*, de *Koe*, de *Jonge*, *Pot* — die na zijn arrestatie over *Stockholmi* nog weggekomen is —, waarna *Kees Beukema* toe *Water* het werk heeft overgenomen. De *Koster* zat ook in de groep en ze hebben veel rapporten over de V-1 en V-2 en het westen van het land gegeven. *d'Aulnis* had goed contact met de groep-*Kees* en bracht het verband met *Packard* tot stand.

76076. De **Voorzitter**: *Faber* is dus bij de Raad van Verzet terechtgekomen?

A. Ja, hij zorgde via de R.V.V. ook voor de distributie van Regeringsinstructies voor de O.D., Raad van Verzet, Nationaal Comité, Vaderlands Comité, illegale pers en voor het overhandigen van de 19 punten, die nog! de nodige beroering hadden veroorzaakt in Nederland. Uit de telegrammen van *Ausems* bleek, dat er nogal opschudding was verwekt en de Regering in Engeland vond het toen nodig hierover nader: instructies te geven. Voor zover ik mij herinner, was er botsing gekomen tussen de O.D. en andere organisaties. De O.D. stelde zich op het standpunt, dat zij de enige organisatie was, die er mee had te maken, terwijl de andere organisaties volkomen terecht zeiden, dat ze het daarmee niet eens waren. Wanneer wij de zaak objectief bekijken, dan is aan de O.D. oorspronkelijk de eerste Kegeringsopdracht gegeven van alle organisaties. De andere organisaties heeft de Regering voorlopig even aangezien, ook de Raad van Verzet, totdat het moment kwam, dat men in Londen van deze organisaties meer positiefs wist, en toen heeft Minister *van Lidth* de *Jeude* via *Faber* aan deze organisaties, de O.D., R.V.V., Nationaal Comité en Vaderlands Comité en illegale pers nadere instructies gegeven, wat haar plaats was in de illegaliteit, wat haar houding in de toekomst moest zijn, enz.

76077. De **Voorzitter**: Wat had het voor zin, dat, nu Fnber op 10 April 1944 nadere instructies had meegekregen, die ook min of meer op de coördinatie betrekking hadden, de Blooys een maand later, op 7/8 Mei, nog eens werd uitgezonden met die 19 punten voor *Ausems*?

A. Dat waren de punten voor de oorspronkelijke opzet van de coördinatie. Daarover ontstond die herrie!

76078. De **Voorzitter**: Die 19 punten waren op 1 Maart door *Ausems* in Nederland gebracht. Doordat hij min of meer gecompromitteerd was door die korte arrestatie, werd hij niet vertrouwd, totdat in de nacht van 10/11 April *Faber* werd gedropt met richtlijnen, die ook op de coördinatie betrekking hadden. Wat had het voor zin, toen *Faber* met die nadere mededelingen was gekomen, een maand later *de Blooys* nog eens met die 19 punten voor *Ausems* te sturen? U zei zoëven toch, dat *de Blooys* met een tweede exemplaar daarvan is gekomen? Men zou op het eerste gezicht geneigd zijn te denken, dat men in Nederland reeds van *Faber* nadere mededelingen omtrent de opdracht van de Regering had gekregen.

A. *Ausems* had eigenlijk die 19 punten niet meer nodig. Wij stuurden praktisch nooit de ene agent naar de andere. Zij moesten geen contact met elkaar hebben. *Ausems* was zijn punten voor de Raad van Verzet kwijtgeraakt. Toen *Ausems* te kennen had gegeven, dat hij zijn micro's kwijt was, heeft de *Blooys* die meegenomen.

76079. De **Voorzitter**: Had dat nog zin, nadat Fnber met zijn nadere aanwijzingen was gekomen?

A. *Faber* had de opdracht om bepaalde instructies voor de O.D., R.V.V., Nationaal Comité, Vaderlands Comité en illegale pers mede te nemen. Dat had met de coördinatie niets te maken.

76080. De **Voorzitter**: Dat waren dus instructies van andere aard?

A. Ja, voor elke groep op zich zelf.

76081. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat dat ook instructies waren die op de coördinatie betrekking hadden.

A. Gedeeltelijk wel, want hij had de 19 punten ook meegenomen, wat de bedoeling van de Regering was. Aan al deze organisaties is gezegd, dat dit de wens van de Regering was.

76082. De **Voorzitter**: *Faber* had dus die 19 punten ook al weer meegebracht. Wat had het dan nog voor zin, dat *de Blooys* ze een maand later nog eens meebracht?

A. Voor *Ausems* zelf, zodat deze zich kon legitimeren met deze Regeringsopdracht.

76083. De **Voorzitter**: Er is dus een aparte agent gestuurd om *Ausems* in de gelegenheid te stellen zich alsnog te legitimeren.

A. Ja, en om hem aan radiocontact te helpen, omdat zijn walkie-talkie-set zo slecht werkte. Bovendien had deze agent 3 of 4 sets met kristallen bij zich voor de Raad van Verzet; de Engelsen wisselden telkens hun kristallen en frequentie, voor de veiligheid. Men had in Nederland wel sets, maar wanneer de kristallen ontbraken, had men daar niets aan, want die kon men in Nederland niet krijgen. Er is weleens een poging gewaagd bij de N.S.F. om de kristallen te verslijpen, maar dat ging in de eerste plaats heel slecht en in de tweede plaats was het erg gevaarlijk om daarmee aan te komen. Van tijd tot tijd werden er dus nieuwe kristallen gestuurd om de frequentie van de sets te kunnen veranderen. Dat was onder andere de opdracht van de *Blooys*. *Leus* was zijn kristallen bij de dropping kwijtgeraakt, terwijl de sets, welke *de Blooys* meebracht, bij de dropping werden vernield. De R.V.V. heeft dus wel ontzettend gewanboft, maar toch zette men daar koppig door! De opdracht van *Ausems* was gescheiden van de opdracht van *Faber*. *Faber* had eenvoudig als opdracht om via de R.V.V. aan de organisaties de bepaalde richtlijnen te geven, inhoudende wat haar taak was voor de toekomst — want iedereen stelde zich zelf natuurlijk op de voorgrond, wat zijn goed recht was — en *Ausems* moest trachten die zaak te coördineren. Ondertussen hadden alle organisaties haar eigen richtlijnen van de Regering ontvangen, waarmee zij dus aan de hand van de 19 punten konden werken. De bedoeling was, dat hier een grote commissie zou komen, een voorloper van de G.A.C. De bedoeling van de Regering was om hierin een aantal leden van elke groep aan te wijzen. Ik meen, dat dit een poging is geweest om tot de latere G.A.C. te komen.

76084. De **Voorzitter**: Welke opdracht had *Leus*?

A. Hij was toegevoegd aan *Faber*.

76085. De **Voorzitter**: Als marconist?

A. Hij was een langzaam operator; een zeer ijverige jongen, die zich ontzettend had gespitst op de uitzending, maar die boven een bepaalde snelheid van lettergrepen beslist niet kon uitkomen. De grote moeilijkheid was altijd om boven het kritieke punt, de 8 of 9 lettergrepen per minuut, uit te komen. Zij moesten minimum 15 lettergrepen per minuut halen; sommigen haalden er zelfs 20. *Leus* was goed om als reserve te dienen, als de nood aan de man kwam, en hij is voornamelijk ingezet voor koeriersdiensten en om te dienen bij de verspreiding van de richtlijnen en om eventueel eens een kort telegram over te kunnen seinen. Hij opereerde echter te langzaam om lange berichten te seinen, dan zou hij onmiddellijk geïdentificeerd worden.

76086. De **Voorzitter**: De volgende agent is van der Waal.

A. Hij was bestemd voor de groep van *Schreinemachers* en van *Tromp*. Die groep had geen operator. Zij hadden wel een koerierslijn via G.D.N.

76087. De **Voorzitter**: Oorspronkelijk was van *Alebeek* bedoeld als marconist voor deze groep.

A. Die was zijn set kwijt en bovendien inactief. Van der *Waal* moest de groep van radiocontact voorzien en financieel steun verlenen. Hij was de eerste, die voor de G.D.N. geld heeft meegenomen en bovendien een geldzending voor de *Packard*-groep van f 80000 zou overbrengen. De financiële voorziening komt nu ter sprake in afwachting van de nadere voorziening van het Nationaal Steunfonds. Van der *Waal* heeft zijn opdracht niet kunnen volbrengen. Hij is gedropt op 7/8 Mei en hij is kort daarop gearresteerd op weg naar Eindhoven bij een persoonsbewijzencontrole, nog vóórdat hij eigenlijk zijn opdracht heeft kunnen uitvoeren. De bedoeling is natuurlijk goed geweest, maar dit heeft geen resultaat kunnen hebben. Dit is een van de weinige agenten, wier werk door een ongelukkig begin, zonder hun schuld, is misgelopen. Het geld is niet bij G.D.N. en *Packard* afgeleverd. Van der *Waal* was op weg naar de broer van *Schreinemachers*, die dokter in het krankzinnigengesticht in Woensel is. Dat was zijn contact. Zijn set en f 50000 van het geld voor *Packard* zijn later door een andere agent voor de groep-Albrecht gebruikt.

Nu krijgen wij *Visser* met een zender voor de groep-Albrecht en de *Rinus*-groep van de *Jong*. Hier komt dan de groep-Albrecht voor het eerst met een eigen radioverbinding. De eerste etappe was dus uitzien naar koerierslijnen, daarna de oprichting en de instruering van de inlichtingengroepen. De volgende etappe is geweest, deze groepen zoveel mogelijk van radioverbindingen te voorzien: O.D., R.V.V., *Packard*-groep, de groep-Albrecht, de groepen G.D.N., Fiat Libertas, *Kees*, enz. Dat duurde wat langer, aangezien de radiomensen langer moesten worden afgericht. Dat kostte heel wat meer tijd. *Visser* heeft ook geld meegenomen voor de groep-Albrecht en de groep-Rinus, een bedrag van f 50000, en hij heeft microphoto's overgebracht. Hij heeft heel goed werk gedaan; hij heeft veel geseind.

76088. De **Voorzitter**: U spreekt nu van de *Kinus*-groep. Maar dat wai toch eigenlijk de groep-B.R.?

A. Ze hadden contact met B.R.

76089. De **Voorzitter**: *Visser* is, als ik het goed heb begrepen, bij B.R. geweest. *Rinus* was eigenlijk de Belgische pendant van de groep-*Wim*. De groep-*Wim* is op een gegeven moment opgerold, maar dat was ai in Juli 1943. Een vertakking van de groep-*Wim*, die B.R. werd genoemd, in de leiding waarvan mr. *le Poole* heeft gezeten, is echter blijven doorwerken en daarbij is *Visser* geweest.

A. Ja.

76090. De **Voorzitter**: De groep B.R. was dus de voortzetting van een vorige groep, nl. de groep-*Wim*.

A. Ja. De Belgische kapitein *Vandermeersche* was in 1942 of 1943 in contact gekomen met de dienst-WEM in Bergen op Zoom. Hier is een van de raadselen, waarom er zoveel koeriers zijn zoekgeraakt, want de groep-*Wim* heeft aangesloten op de Belgische koerierslijn, die op een zeker moment heel goed heit gelopen. Er

kwamen veel berichten door en ook rapporten, die echter nooit bij B.I. terecht zijn gekomen, want later heb ik deze allemaal bij de Engelsen teruggevonden.

76091. De **Voorzitter**: Wat noemt u „later“?

A. Vrij lang na de oprichting van B.I. Dat moet al in de zomer van 1943 zijn geweest. Toen bleek de vork als volgt aan de steel te zitten. De berichten kwamen binnen bij de Belgische sectie van de Engelsen, bij majoor *Page*, die samenwerkte met kapitein of majoor *le Page* van de Belgische dienst. Bij de Belgen werkte ook de heer *Ugeux*, die daar de verbinding met S.I.S. onderhield. De rapporten van *le Page* gingen regelrecht naar de Belgische sectie van de Engelsen en een gedeelte daarvan is wel terechtgekomen bij de dienst van kolonel *de Bruyne*. *Page* en *le Page* waren de S.O.E.-contacten van de Belgen. Die rapporten werden echter nooit aan ons doorgegeven. Vandaar vermoedelijk, dat *de Bruyne* met deze *Rinus-groep* in contact kwam. *Juten* was b.v. ook een van de mensen van die groep van *Vandermeerssche*; ook *Vermeulen* uit Breda.

76092. De **Voorzitter**: Nu wij ons hier in hebben begeven, moeten wij maar even trachten het raadsel op te lossen, dat hierin ligt.

A. Het raadsel is voor mij betrekkelijk duidelijk.

76093. De **Voorzitter**: De heer *Koch* heeft hier verteld, dat er op ezn gegeven moment te Toulouse een verzoek vanuit Londen was binnengekomen, waarbij werd gevraagd om een verbinding met België, eventueel naar Nederland door te trekken.

„Daarop is door Toulouse bevestigend geantwoord, waarbij werd gezegd, dat men daarvoor zou kiezen *Raymond (Gaston Vandermeerssche)*, die als hoofdkoerier van de Belgische dienst had gewerkt en voornamelijk de verbinding tussen Perpignan en Lissabon had onderhouden. Deze *Gaston Vandermeerssche* is naar Brussel gegaan en heeft van daaruit de dienst-Wim georganiseerd.“

Aldus de heer *Koch*.

Deze opdracht was dus gegeven aan een Belgisch contact te Toulouse. Daarbij heb ik de opmerking gemaakt, dat dit toch een verzoek uit Londen moest zijn, dat uit S.I.S.-richting kwam.

A. Dat moet S.O.E. zijn geweest. Ik heb dit later heel nauwkeurig zelf onderzocht. Ik ben er dagen mee bezig geweest. Dit is in de zomer van 1943, Mei of Juni, geweest, toen wij op een gegeven moment telegrammen kregen uit Nederland van andere agenten, dat *Rinus* om hulp vroeg en waar of de verwachte Radio-Oranje-boodschap bleef. *Rinus* zeide, dat hij nog nooit antwoord had gehad op zijn verzoeken, en vroeg waar het geld bleef. Op een gegeven moment hoorden wij door Radio-Oranje boodschappen omroepen voor deze groep. Zodoende kwam ik er achter. Dit is weer een van de dingen, die *de Bruyne* nooit aan ons doorgaf. Dit waren mensen van het kantoor van kolonel *de Bruyne*, van de S.O.E.-kant dus. Ik ben naar *Lieftinck* gelopen en heb gevraagd, wat dit voor boodschappen waren. Wij kregen er telegrammen over. Hij heeft mij dit uitgelegd en zei, dat dit mensen van S.O.E. waren. Daarna ben ik met *Gijs de Jong* naar de Belgen gestapt, waar ik heb gezegd: „Alles goed en wel, wij moeten werken in Nederland en wij hebben met die groepen contact, zodat ik wel graag wil weten, wat er eigenlijk gebeurt“. Na een onderhoud met *le Page*, *Page* en *Ugeux* bleek mij, dat er inderdaad veel koerierszendingen van deze groep bij de Belgische sectie binnenkwamen.

76094. De **Voorzitter**: Rij de Belgische sectie van S.O.E.?

A. Ja. *le Page* en *Page* waren de opposite numbers van S.O.E. voor de Belgen. Hun rapporten gingen allemaal naar *Lieftinck* en wij kregen ze nooit. *Ugeux* was vóór zijn komst in Engeland de chef van *Vandermeerssche* geweest en was de S.I.S.-liaison voor de Belgen. Evengoed als wij een S.I.S.-kant hadden bij de Nederlanders, hadden ook de Belgen een S.I.S.-kant. Op een gegeven moment hebben wij erg vertrouwelijk met *Ugeux* gesproken en is hij aan het snuffelen gegaan. Hij heeft toen kort daarna gezegd, dat de *Rinus*-groep bij zijn kant en tot zijn competentie behoorde. *Ugeux* heeft daarna de verdere koerierszendingen, die binnenkwamen, bij B.I. afgeleverd. Ook *Seymour* bracht ze weleens rechtstreeks mee. Minister van *Lidth de Jeude* zal zich wellicht nog herinneren, dat hij een brief geschreven heeft, waarin vermeld staat, dat B.I. gemachtigd en gerechtigd werd de inlichtingenrapporten over Nederland van de Belgen in ontvangst te nemen. Deze brief is door *Gijs de Jong* persoonlijk aan *Ugeux* overhandigd en na deze regeling hebben wij met zijn drieën ergens geluncht. *Ugeux* was zeer in zijn nopjes, dat hij deze „overwinning“ op S.O.E. had behaald.

76095. De **Voorzitter**: U zegt, dat dit was opgezet door de Belgische S.O.E.

A. Ja, door *Page* en *le Page*.

76096. De **Voorzitter**: U zegt, dat u kwam bij *Ugeux*, de chef van *Vandermeerssche*, maar de chef van *Vandermeerssche* was S.O.E., die in dezen het initiatief had genomen.

A. *Ugeux* was uit Europa naar Londen gekomen. Tijdens zijn werkzaamheden in België en Frankrijk was hij de chef van *Vandermeerssche* geweest. Zij hadden samengewerkt. Nadat wij *Ugeux* hadden bezocht, ging hem een licht op, want hij zat al lang te wachten op berichten van *Rinus* en er kwam maar niets! De Belgen van S.O.E. hadden *Ugeux* steeds buiten hun aangelegenheden gehouden. Vandaar die verwarring bij de *Rinus*-groep.

Via *Ugeux* zijn wij (B.I.) in contact gekomen met de groep B.R., de opvolgster van dienst-*Wim*, en is er een radioverbinding tot stand gekomen. U ziet hoe verward de verhoudingen waren door de starre afscheiding der diensten. Wij konden die telegrammen van *Rinus* niet thuisbrengen. Steeds werd de naam *Rinus* genoemd en *Raymond*: „*Raymond* is gearresteerd en *Raymond* is dood“. S.O.E. hield echter zijn mond. De arrestatie van *Juten* heeft hiermee ook in verband gestaan. *Ugeux*, die uit bezet gebied was gekomen, was ontzaglijk geladen op *le Page*; dat was water en vuur. Hij zag hoe verkeerd het in de Belgische sectie ging. Dat was een Belgisch England-Spiel, want er gebeurde volgens mij precies hetzelfde als hier.

76097. De **Voorzitter**: Maar niet in die mate als hier!

A. Neen, maar toch ook behoorlijk!

76098. De **Voorzitter**: Wilt u nog even zeggen, hoe u hierachter kwam?

A. Wij kwamen hierachter, doordat wij van Radio-Oranje boodschappen hoorden voor *Rinus*, bepaalde slagzinnen.

76099. De **Voorzitter**: Hoe wist u, dat die slagzinnen voor *Rinus* waren?

A. Omdat wij via Stockholm rapporten van deze groep hadden gekregen, waarin werd gevraagd om die slagzinnen, die van *Vermeulen* uit Breda en van *Juten* uit Bergen op Zoom afkomstig waren. *Gijs de Jong* en ik vroegen ons af, waarom wij telegrammen kregen en waarom Radio-Oranje er over sprak. Wij hebben onze voelhorens eens uitgestoken en kwamen bij *Lieftinck* terecht, die vertelde, dat dit in verband stond met *Chasré*, enz. Daarna ben ik naar de Belgen gestapt; *Gijs de Jong* was mijn liaison-officier voor de Belgen. Hij is ook met *Ugeux* gaan praten, wiens ogen toen opengingen, maar door zijn eigen opposite numbers van S.O.E. werden hem de ogen weer dichtgedrukt. Dat was eenvoudig jalousie de *métier*! *Ugeux* is geweldig op z'n poot gaan spelen. Toen is kapitein *Nicodème*, meen ik, bij hem ingedeeld. Doch het is ook mogelijk, dat *Nicodème* de plaats heeft ingenomen van *le Page*. In ieder geval kwamen er bij de Belgen veranderingen en *Ugeux* heeft verder bij de Belgische S.I.S. de teugels in handen genomen. Vanaf die dag hebben wij alle rapporten ontvangen. Het raadsel was opgelost.

76100. De **Voorzitter**: Mr. *Koch* heeft hieromtrent voor onze commissie ook iets gezegd. Ik had namelijk de opmerking gemaakt, dat die dienst door S.I.S. inoest zijn opgezet. De heer *Koch* heeft hierop echter geantwoord, dat hij meende, dat dit niet het geval was. Ik heb gezegd:

„Voor uw redenering is iets te zeggen, maar er pleit ook iets tegen, want het staat als een paal boven water, dat de groep-*Wim* en de gehele inlichtingendienst *Rinus* was: een inlichtingendienst, intelligence; dat is zo zeker als iets. Daarmede hielden de S.O.E. en de M.V.T. zich in principe niet op. Weliswaar zijn in die tijd twee van hun agenten, namelijk *Braggaar* en *Kist* uitgezonden met een intelligence-opdracht, doch dat schijnt allern geschied te zijn, omdat de andere firma (*Seymour*) op dat moment met haar inlichtingenagenten was vastgelopen. Voor zover wij het kunnen nagaan, zijn dat de enige gevallen geweest, waarin de M.V.T. zich daarmede heeft beziggehouden, en dat nog wel op verzoek van de Engelsen.

Nu kan ik wel begrijpen, dat S.O.E. en M.V.T. in dat verband een agent, met name *Kist*, naar *Juten* hebben gestuurd, omdat zij op de een of andere manier diens adres in Nederland waren te weten gekomen, maar dat zij zich zouden hebben bezig-

gehouden met de daaraan voorafgaande geschiedenis in Toulouse, lijkt mij vrijwel uitgesloten. Daarmede kunnen zij niets te maken hebben gehad. Dat pleit tegen uw constructie."

Dit was de tegenwerping, die ik hiertegen heb gemaakt.

A. U zegt, dat de S.O.E. zich niet met inlichtingenwerk bezighield, maar dat deden zij vóór de oprichting van B.I. wel. Toen ging vrijwel alles via Stockholm, *Maas Geesteranus, de Jong*, enz.

76101. De **Voorzitter**: Dat was de C.I.D.

A. Ja, maar dat was een onderdeel van S.O.E.

76102. De **Voorzitter**: Neen, positief niet. Op 5 Februari 1942 neemt kolonel *de Bruyne* de leiding van C.I.D. over van de heer *Derksema*. Kolonel *de Bruyne* was toen tegelijkertijd hoofd van het B.V.T. en hoofd van de C.I.D.. Dat was echter niet anders dan een personele unie. Einde Mei 1942 neenit kolonel *de Bruyne* weer ontslag als hoofd van de C.I.D. en nadien is er eigenlijk geen chef van deze dienst meer geweest. De heren *Lovink* en *Warners* hebben er zich enigermate mede bemoeid. Uit de daarop gevolgde reorganisatie is uiteindelijk het B.I. voortgevloeid. Wat kolonel *de Bruyne* toen op het gebied van inlichtingenwerk deed, dierd hij als hoofd van de C.I.D.

A. Wat was nu het bureau M.I.D. van kolonel *de Bruyne*?

76103. De **Voorzitter**: Later, in de zomer van 1942, is dat pas ontstaan als een interne afdeling bij het bureau M.V.T.

A. Ja, in de zomer van 1942. In Mei laat kolonel *de Bruyne* de C.I.D. schieten. Tussen dat ogenblik en de oprichting van de M.I.D. ligt dus nog een hele maand. De C.I.D. heeft met *Lieftinck* en *Schilp* op die manier nooit te doen gehad.

76104. De **Voorzitter**: Ik begrijp uw tegenwerping niet!

A. U zegt, dat zij geen intelligence-werk deden.

76105. De **Voorzitter**: Wij moeten hier twee dingen onderscheiden: de actieve inlichtingendienst, die dus naar het bezette gebied ging en inlichtingen verwierf — waarover wij nu dus spreken —, en het werk van een afdeling op het B.V.T. of het bureau M.V.T., die zich bezighield met het verwerken van de ingekomen inlichtingen van het B.I.

A. B.I. bestond toen nog niet.

76106. De **Voorzitter**: Later wel.

A. Ik houd nu vast aan de datum van Mei 1942. Wie deed het werk tussen Mei en November 1942, dus vóórdat B.I. was opgericht?

De **Voorzitter**: Niemand. Toen lag de actieve inlichtingendienst tegen de vlakke.

A. Wie heeft dan al die agenten uitgestuurd in Mei en Juni: *Brinkzan, Alblas, Radema*, enz.?

De **Voorzitter**: Dat is allemaal vóór die tijd gebeurd.

A. Neen, op 16/7, 14/7, 9/5 ...

76107. De **Voorzitter**: Ik denk, dat u daar de arrestatiedatums voorleest.

A. Deze mensen zijn allemaal vlak na de uitzending gearresteerd.

76108. De **Voorzitter**: Neen, dat is niet het geval. Wilt u die datums nog eens opnoemen?

A. 11/7, 23/5, 31/5, 23/5, 9/5 ...

76109. De **Voorzitter**: Al die agenten zijn vóór Mei 1942 uitgezonden, vóórdat kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. aftrad. *Alblas* is zelfs reeds in Juli 1941 uitgezonden.

Ik begrijp wel, hoe u hieraan komt. U hebt daar waarschijnlijk de lijst van *Schreieder*, die in zijn lijst van gearresteerde agenten een aantal C.I.D.-agenten heeft opgenomen. Hij had namelijk het onderscheid van de verschillende diensten te Londen niet precies in de gaten. In de lijst, die hij ons heeft overgelegd, heeft hij echter juist achter die agenten de letters B.I. met een vraagteken gezet. Hij had dus wel een vermoeden, dat het een ander soort agenten was dan de S.O.E.-agenten.

A. Bij de zitting van van *der Waals* gaf hij B.I.-agenten op, uit de tijd, dat het B.I. nog niet was opgericht.

76110. De **Voorzitter**: Dat klopt dus met hetgeen ik zeg. Toen de heer *Koch* hier werd verhoord, had ik dus de indruk, dat het bijna niet mogelijk was, dat die zaak in Toulouse op gang was gekomen op verzoek van S.O.E., omdat dat in strijd was met

A. Voor mijn gevoel toch wel. Ik ben er voor 100 % van overtuigd, dat het van S.O.E. is afgekomen. Ik heb die stukken later bij S.O.E. gevonden, bij *le Page* en *Page*. Ik weet dat zeker, want *Ugeux* heeft daarover geweldig kabaal gemaakt, omdat hij daardoor weer voor het eerst van *Vandermeerssche* hoorde. Geregeld kwamen er daarna koerierszendingen binnen, pakken met microfilms, van B.R. afkomstig. Volgens mij, hoewel ik dit niet onder ede kan verklaren, is de meest aannemelijke oplossing, dat inderdaad dit geval door S.O.E. is opgezet. Wanneer u de radioboodschappen in aanmerking neemt, de slagwoorden, afkomstig van de dienst van *Lieftinck* en die werden uitgestuurd voor *Juten* en *Vandermeerssche*, dan kan dat niet anders dan van S.O.E. zijn geweest.

76111. De **Voorzitter**: Er is natuurlijk nog een mogelijkheid. Die opdracht schijnt te zijn gegeven in September 1942. De zaak lag toen, wat het intelligence-werk in Nederland betreft, in Londen plat. De C.I.D. stond toen op het punt te worden geliquideerd, om daarna over te gaan in het B.I. De C.I.D. deed niets meer. Ook *Seymour* zat volkomen vast. Dat is ook de reden geweest, waarom *Seymour* in Februari 1943 nog heeft gevraagd om die twee agenten van M.V.T., *Kist* en *Braggaar*, een inlichtingenopdracht te geven, omdat hij nog niemand had. De agenten van het B.I. waren nog niet klaar. De mogelijkheid zou dus kunnen bestaan, dat *Seymour*, net zoals hij in Februari 1943 een beroep heeft gedaan op het M.V.T. om hem te helpen, in September 1942 een beroep heeft gedaan op de Belgische S.O.E. om door de uitbreiding naar Nederland van de nieuwe dienst-Rinus inlichtingen te krijgen. Dat zou mogelijk zijn!

A. Dan moet het via S.O.E. zijn gegaan.

76112. De **Voorzitter**: Net zo goed als *Seymour* in Februari 1943 aan het Nederlandse Bureau M.V.T., dus aan de Nederlandse S.O.E.-dienst, hulp heeft gevraagd, kan het mogelijk zijn, dat hij in September 1942 ook hulp heeft gevraagd van de Belgische S.O.E.-dienst om via België inlichtingen uit Nederland te krijgen.

A. Dat is mogelijk, hoewel het mij niet waarschijnlijk lijkt, want *Seymour* was geen vriend van.....

76113. De **Voorzitter**: Neen, maar dat andere heeft hij in Februari 1943 ook noodgedwongen gedaan.

A. Ik weet alleen, dat, nadat wij hiervan werk hebben gemaakt en met *Ugeux* in zee zijn gegaan, de zaak heel spoedig liep.

76114. De **Voorzitter**: Hebt u daarover met *Seymour* gesproken?

A. *Seymour* heeft zich een aap gezocht met mij om die dingen uit te zoeken. Hij was zeer verbaasd, en dat kan kapitein *de Jong* bevestigen, dat de stukken ineens bij *Ugeux* vandaan kwamen. Hij was heel blij, dat die zaak tenslotte toch terecht kwam. Dit was eenvoudig een controverse bij de Belgen, tussen *Ugeux* en *le Page*. Voor mij staat voor 100 pct. vast, hoewel ik het nooit zwart op wit heb gezien, dat dit geval door S.O.E. is georganiseerd. Nu wil ik er van af zijn, of dit nu via de Nederlandse S.O.E. of via de Belgische is gebeurd, maar het was zeer zeker S.O.E.-contact.

76115. De **Voorzitter**: Dan moet het via de Belgische S.O.E. zijn gebeurd, want wat hier in Nederland dienst-Wim heette, was een verlengstuk van de Belgische dienst-Rinus.

A. Dat ben ik met u eens, maar nu is de vraag, wie het verzoek heeft gedaan om die lijn door te trekken.

76116. De **Voorzitter**: Dat verzoek zou in September 1942 zijn binnengekomen. Ik geloof niet, dat het bureau M.V.T. in 1942 relaties in Toulouse had.

A. Het was overgeschakeld op de Nederlandse S.O.E., die deze zaak heeft overgenomen. Dit heeft naar mijn mening weinig praktische waarde. Hoe het precies is gegaan, heeft voor dit onderzoek weinig waarde. Wel is van waarde, of het een S.O.E.-contact is geweest. Voor ons is belangrijk te weten, dat op deze manier via *Ugeux* deze lijn weer is hersteld. Toen waren de arrestaties bij de Belgen echter al zover gevorderd, dat er weinig meer is uitgekomen.

Wij hadden echter wel het voordeel, dat via het radiocontact, dat wij later kregen, de groep van *le Poole* bij ons kon worden ingeschakeld. Dat is nuttig werk geweest. En weg-A nam, voor zover ik weet, de koerier over.

76117. De **Voorzitter**: Dit gehele gesprek is ontstaan, doordat u zei, dat Visser bij de groep-*Rinus* kwam, waarna ik zei, dat de groep-*Rinus* een Belgische groep was en evenals de dienst-*Wim* niet meer bestond, zodat Visser terecht kwam bij een uitloper van de dienst-*Wim*.

A. Wij hebben stapels rapporten van de dienst-*Wim* bij B.I. liggen.

76118. De **Voorzitter**: Jawel, maar niet uit de tijd, toen *Visser* werd uitgezonden. De dienst-*Wim* is opgerold tegelijkertijd met *Oosterhuis* in Juli 1943. *Visser* is uitgezonden in Mei 1944. *Visser* kon dus alleen contact hebben met de uitloper van de dienst-*Wim*, die aan de oprolling is ontsnapt, zijnde B.R.

A. Ja, zo is het geweest. Ook is van belang voor u, te weten, dat dit geval oorspronkelijk door S.O.E. is opgezet, want daarvan ben ik vast overtuigd.

(Het verhoor wordt geschorst en na korte tijd hervat.)

76119. De **Voorzitter**: Wij zijn met de bespreking van de agenten tot en met (no. 23) Leus gekomen. Nu zullen wij spreken over Brandjes.

A. U hebt helaas het overzicht niet, dat ik hier heb, want hierin staat vrij goed omschreven, wat elke opdracht inhield van alle agenten. Brandjes was een radio-agent, die zich ter beschikking had te stellen van de groep van de heer Tromp in Eindhoven. Ik heb juist al uitgelegd, dat deze tak van het bedrijf tegen het einde van de oorlog van groter betekenis werd en dat de agent, die hiervoor oorspronkelijk ter beschikking was gesteld, van *Alebeek*, was uitgevallen en de Waal, zijn opvolger, eveneens is uitgevallen door zijn arrestatie.

76120. De **Voorzitter**: Brandjes werkte dus als marconist voor de G.D.N. en voor de groep-Harry?

A. Hij was zuiver operator, zonder verdere organisatorische opdracht.

76121. De **Voorzitter**: Hij heeft natuurlijk niet lang gewerkt, omdat hij in de nacht van 5/6 Juni is gedropt en het zuiden betrekkelijk spoedig daarna werd bevrijd?

A. Ja.

76122. De **Voorzitter**: Ik zie hier staan, dat hij zich op 5 October 1944 heeft teruggetrokken in Eindhoven.

A. Deze agent heeft enige strubbelingen gehad met de heer Tromp, daar hij op eigen houtje is vertrokken naar het westen van Brabant, naar Capelle, waar Tromp zijn contact op een gegeven moment helemaal kwijt was. Brandjes werkte toen voor de groep-Albrecht. Later is dit weer opgelost. Brandjes was een avontuurlijke jonee inaan, een heel goede knaap overigens, — daarvoor kan ik wel instaan —, maar hij wilde liever vechten dan seinen. Hij werkte oorspronkelijk in een huis te Eindhoven, waar hij een paar minuten per dag moest seinen. Dit beviel hem niet erg en hij ging zonder waarschuwing naar Capelle. Hij had waarschijnlijk beter gepast in de groep van S.O.E. dan in onze dienst. Hij voelde veel voor sabotagewerk en toen hij de bevrijding voelde aankomen, wilde hij het liefst dicht bij de vuurlinie zijn. Na de bevrijding van Eindhoven kwam hij van groep-Albrecht door de linies met de bedoeling, opnieuw in het noorden van het land gedropt te worden voor die groep.

Mooiweer (no. 25) is een heel ander geval. Hij is tweemaal heen en weer geweest. Hij is de enige geweest, die weer terug kwam en later weer is uitgezonden. Hij ontwikkelde ontzaglijk veel initiatief. Zijn opdracht was operator-codist; radioset meenemen voor Visser van de Albrecht-groep; er was toen een set uitgevallen, ik meen, dat het de set van Visser was; materiaal meenemen voor *Marinier*. Hij verrichtte feitelijk het type werkzaamheden van een S.O.E.-agent. *Mooiweer* is uitgezonden niet alleen met zijn eigen materiaal, maar met veel containers voor andere groepen

76123. De **Voorzitter**: S.O.E.- of B.I.-groepen?)

A. Hij werd voor de B.I.-groepen uitgestuurd, maar met een opdracht, die waarschijnlijk beter zou hebben gepast in het kader van S.O.E. dan in onze dienst, omdat hij veel materiaal meenam ter distributie. Daardoor wist hij veel, meer dan normaal de B.I.-agenten aan wetenschap hadden.

76124. De **Voorzitter**: Sabotagemateriaal of materiaal voor inlichtingenwerk?

A. Hij had veel bagage bij zich. Zijn opdracht was zeer riskant, omdat hij veel personen moest benaderen en alleen het kwijtraken van de bagage was reeds een opgave op zich zelf. Na het afleveren van de bagage moest hij zich ter beschikking van Visser stellen als codist. Hij heeft zijn opdracht echter veel ruimer opgevat en kwam door omstandigheden in contact met de leiding van groep-Albrecht, groep-B.R., enige andere agenten (*Sutherland*, *Dijkmeester*, *Mans*, *Ausems*, *Smid*, de Blooys en Buunk). Hij was zeer actief en mobiel.

76125. De **Voorzitter**: Is hij ontvangen door een receptiecomité?

A. Neen, juist niet. Daarom vestig ik er hier de aandacht op.

76126. De **Voorzitter**: Hij is dus met bagage en al blind gedropt?

A. Ja. Hij is met bagage en al blind gedropt. Later is hij nog voor een tweede maal uitgezonden, in oudejaarsnacht van 1944. Hij heeft zeer goed werk gedaan.

76127. De **Voorzitter**: Wat was zijn opdracht?

A. De groepen van materiaal te voorzien; zenders, kristallen, codeplannen en fotomateriaal voor de koerierslijnen, maar hij was zelf geen telegrafist. Wij hebben hem als codist ter beschikking gesteld van de groep-Albrecht. Door zijn werk is deze groep bijzonder op streek gekomen. Zij kon het radioverkeer belangrijk opvoeren en de fotografische sectie uitbreiden. Dit is feitelijk de voorloper geweest voor de grote vlucht, die de groep-Albrecht later heeft kunnen nemen voor de werkzaamheden op Eindhoven. Deze groep werd steeds belangrijker. Wij voelden op een gegeven inoient de invasie aankomen. De Engelsen hebben toen vooruit maatregelen genomen, in samen werking met B.I., om de groepen in Nederland te voorzien van meer materiaal. Er werden bijv. veel fietsbanden gezonden voor de koeriers en levensmiddelen. In deze tijd zijn er verschillende opdrachten naar de groepen uitgestuurd, dat zij zich gereed moesten houden, en in geval van invasie moesten de leidersgroepen zich melden bij de vooruitgeschoven troepenonderdelen, die vanuit Frankrijk en België naar het noorden zouden oprukken. Daarvan is de bovengenoemde periode de voorloper geweest.

76128. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest van het feit, dat de Albrecht-groep praktisch het monopolie heeft gekregen van de crossing? Is er een opdracht geweest, dat die groep zich daarmee speciaal moest belasten, of heeft de groep-Albrecht op dit punt ren dusdanig initiatief ontwikkeld, dat zij deze zaak helemaal aan zich heeft getrokken?

A. Volkomen eigen initiatief.

76129. De **Voorzitter**: *Mooiweer* had dus bepaalde organisatorische talenten?

A. Ja.

76130. De **Voorzitter**: Was hij militair?

A. Neen.

76131. De **Voorzitter**: Waar bevindt hij zich op het ogenblik?

A. In Australië, waarheen hij in 1946 is vertrokken.

76132. De **Voorzitter**: Is hij daar voorgoed?

A. Ja. Hij was stuurman bij de grote vaart. Hij is een grote stimulans geweest voor de groep-Albrecht, in afwachting van de dingen, die konien zouden, vandaar, dat hij zoveel bagage bij zich had, waarvan de groep-Albrecht in hoge mate heeft geprofiteerd. Het is mij onbegrijpelijk, dat *Mooiweer* met de M.W.O. heeft gekregen, waarvoor ik hem heb voorgedragen.

76133. De **Voorzitter**: Wie beschouwt u als de leidende figuur bij de groep-Albrecht? Wie heeft b.v. het initiatief genomen tot die crossings, enz.?

A. Dat is van der Mast geweest; ook van *Lier* was een stuwende figuur. Mr. Brouwer was de grote man van de intelligence en organisator van de koerierslijnen met alle mogelijke delen van ons land. Hij had een bijzonder heldere kijk op de dingen en zag steeds ver vooruit. Zeer zeker had hij ook zijn aandeel in de crossings, doch voor zover ik weet, is *van der Mast* bij de uitvoering daarvan de bezielende figuur geweest en hij was na de bevrijding van het zuiden in bevrijd gebied onvermoeibaar op dit terrein.

76134. De **Voorzitter**: Leeft van der Mast nog?

A. Ja. Hij is thans in Indië, evenals van Lier.

76135. De **Voorzitter**: Het is wel merkwaardig, dat het initiatief voor de crossings uit het bezette gebied is voortgekomen. Toen de geallieerden in Brabant eenmaal voor de rivieren waren gekomen, had het ook op hun weg gelegen dit te organiseren. Boven de rivieren was men hun dus eigenlijk een slag voor.

A. Van de kant van de geallieerden is dit ook geprobeerd door de sectie M.I. 9 van de Engelsen. Major *Fraser* en major Neave hebben zich hiermede beziggehouden.

76136. De **Voorzitter**: Was Neave niet de man van de escapelines?

A. Ja, hij is begonnen met de pilotenlijnen. Toen het in Arnhem vastliep, is men er vanuit Brabant mee doorgedaan. In Vught en in Tilburg waren centra en vandaar uit werd ook met de S-phones geopereerd. In Vught was ook een opleidingscentrum voor het crossen, maar dit moest worden georganiseerd van Nijmegen tot de Biesbosch. Zij hebben toen het oostelijk gedeelte voor hun rekening genomen en de groep-Albrecht de westelijke sector. Enige weken vóór de invasie had M.I. 9 indicaties gekregen om zich voor te bereiden voor deze invasie. Uit Londen waren toen door B.I. telegrammen aan de groepen gezonden, om mensen naar het zuiden te sturen in afwachting van de geallieerde troepen. Dit is het sein voor de groep-Albrecht geweest, deze crossings voor te bereiden; bovendien was de groep-Albrecht hiervoor in een zeer gunstige positie, omdat er veel schippers en vissers uit Sliedrecht in de groep waren en de gehele Biesbosch tot het werkterrein van groep-Albrecht behoorde.

76137. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van agenten, die vlak vóór de operaties bij Arnhem op de Veluwe zijn gedropt? King was er b.v. één van.

A. Ik heb de naam weleens gehoord. Wij hebben enige agenten afgestaan aan de dienst van Neave, M.I. 9, waarmede wij een heel goede samenwerking hadden. De agent van der Weert hebben wij b.v. van ons bureau afgestaan aan de dienst van Neave en deze is met een opdracht van hem, waarvan wij op de hoogte waren, voor de pilotenlijnen ingezet. Kiek ook.

76138. De **Voorzitter**: Veel eerder was er op de Veluwe al een agent, die door Schreieder captain Kay wordt genoemd en die ook onder de naam Frans Hals bekend is.

A. Deze had contact met van der Weert. Ook Gerbrands heeft contact gehad met *Kay*.

76139. De **Voorzitter**: Hij was toch geen agent van B.I.?

A. Neen.

76140. De **Voorzitter**: Hij was dus een door de Engelsen uitgezonden Nederlander?

A. Ja, de Engelse dienst M.I. 9 had geen Nederlandse tegenhanger. De mensen werden echter wel gerecruteerd uit het B.I.

76141. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat het de taak van Frans Hals was voor de piloten te zorgen.

A. Ja, en dit werd voortgezet, nadat men in Eindhoven war vastgelopen. Vooral na de slag om Arnhem moesten velen naar vrij gebied worden vervoerd; soms werden er honderden tegelijk vervoerd, maar er zijn ook enorme mislukkingen geweest. Kapitein *Koch* was toen liaison-officier van B.I. bij M.I. 9.

76142. De **Voorzitter**: Het is dus nooit zover gekomen, dat men voor de pilotenafvoer een Nederlandse dienst heeft gehad?

A. Neen. Het was een zuiver geallieerd werk; het waren Engelse piloten. Er bestond tussen ons en de dienst van M.I. 9 echter een veel nauwere samenwerking dan met de dienst van kolonel de *Bruyne*.

76143. De **Voorzitter**: Werd u wel van alles op de hoogte gehouden?

A. De agenten werden in een later stadium gerecruteerd uit personeel van het B.I. en wij waren met de opdrachten bekend.

76144. De **Voorzitter**: Waren het nooit Engelse agenten?

A. In het begin zijn er wel Engelse agenten geweest, doch later waren het uitsluitend Nederlanders, maar na de invasie zijn er weer meerdere Engelsen gedropt op de Veluwe en in Drenthe.

76145. De **Voorzitter**: Waarom hield men B.I. hiervan op de hoogte?

A. De agenten vielen vaak terug op onze radiolijnen. Van *der Weert* heeft heel veel geseind via de lijnen var? B.I.

76146. De **Voorzitter**: U moest dus bewerkstelligen, dat zo'n agent gebruik kon maken van de radioverbindingen van B.I.?

A. Ja, hij kreeg ook contacten van ons mee. M.I. 9 had geen contacten in Nederland — en hierin waren zij verstandiger dan de vroegere C.I.D. —; dus men viel terug op hetgeen bij het B.I. bekend was omtrent de verzetsgroepen in Nederland en de contacten, die wij hadden. De contacten werden ook meestal door ons verstrekt.

76147. De **Voorzitter**: Hebt u de overtuiging, dat de Engelsen in Nederland geen intelligente-agenten hebben gehad achter de rug van de Nederlanders om?

A. Neen, voor zover ik van S.I.S. weet, niet, tenzij het agenten zijn geweest van vóór mijn tijd. De agerit *Wiedemann* heeft van Je Engelsen een speciale opdrachi gekregen, maar wij hebben alle telegrammen van *Wiedemann* gezien. Wat M.I. 9 betreft, kan ik niet volledig oordelen.

76148. De **Voorzitter**: Ik heb de indruk, dat in de tweede helft van 1942, toen er niets op dit gebied werd gedaan, *Seymour* bezig is geweest met het opleiden van enige Engelse agenten, waaronder *Wiedemann*. Toen het B.I. werd opgericht, heeft hij *Wiedemann*, die door hem was opgeleid, naar het B.I. overgeheveld. De anderen schijnen niet uitgezonden te zijn.

A. Met *d'Aulnis* was dit hetzelfde geval; hij was één van de agenten van de vroegere groep-Hazelhoff *Roelfzema*.

76149. De **Voorzitter**: U hebt dus de positieve overtuiging, dat de Engelsen, wat dat betreft, tegenover uw dienst open kaart hebben gespeeld?

A. Ja, en als zij b.v. bijzondere berichten hadden, kwamen zij er ook altijd mee bij ons. Als er agenten zouden zijn geweest, zouden zij toch op de Nederlandse illegale groepen hebben moeten terugvallen; alléén konden zij niet werken. Na de oorlog zou dan uit de rapporten wel zijn gebleken of hier een Engels agent zelfstandig werkzaam was geweest.

76150. De **Voorzitter**: Is het ook daarom onwaarschijnlijk, dat het ongemerkt zou zijn gebeurd, omdat deze agenten voor hun berichtgeving in noodgevallen toch weer waren aangewezen op de verbindingen van S.I.S.-B.I.?

A. Het zou toch wel kunnen. Een Engelse agent zou zijn eigen radio-set kunnen meenemen en naar Londen seinen, zonder dat wij het gewaar werden.

76151. De **Voorzitter**: Inderdaad. Het is echter wel merkwaardig, dat de mensen van M.I. 9 dit niet deden, want u hebt zoëven gezegd, dat zij terugvielen op S.I.S.-B.I.-agenten om hun berichten te verzenden. Daarvan weet u dus, dat zij niet op een of andere manier rechtstreeks in verbinding stonden met Central?

A. Wij kregen alle telegrammen van Central.

76157. De **Voorzitter**: Ik bedoeld het in die zin, dat B.I. het niet te horen kreeg.

A. Neen, want Neave kwam geregeld bij ons.

76153. De **Voorzitter**: Daaruit kon u dus opmaken, dat zij gebruik maakten van de verbindingen van B.I.-agenten?

A. Inderdaad, maar zij hadden in de eerste plaats eigen radio-verbindingen. In geval van nood vielen zij wel terug op B.I.-verbindingen. De agenten van M.I. 9 werden bekostigd door M.I. 9 en B.I., wij betaalden er dus de helft van. Wat dit betreft, ben ik dus van hun goede trouw overtuigd. Volgens mij heeft de afvoer van piloten vóór de slag om Arnhem weinig resultaat gehad. Daarna is het beter gegaan, maar toen was men ook vlak bij en men ging met parties door de linies heen om de mensen te halen, waarbij men gebruik maakte van de crossinglines van de groep-Albrecht en andere groepen in de Betuwe, bij Zaltbommel b.v.

76154. De **Voorzitter**: Was de organisatie daarvan ook in handen van de groep-Albrecht?

A. Neen. Vanaf de kust tot Willemstad namen wij ten zuiden van de grote rivieren het werk voor onze rekening. Ten noorden opereerde de groep-Albrecht. De sector van Willemstad tot Geldermalsen stond in het zuiden onder leiding van van der Mast en het gedeelte oostelijk van Geldermalsen stond onder leiding van M.I. 9. Zo was, naar ik mij meen te herinneren, de hoofdverdeling.

76155. De **Voorzitter**: Had M.I. 9 daarvoor aan de overkant van de rivieren geen Nederlandse tegenspelers nodig?

A. Zij hadden hiervoor hun eigen agenten; het aantal is echter betrekkelijk gering geweest. Toen men in het zuiden was vastgelopen, heeft men verschillende parties, bestaande uit Nederlanders en Engelsen, overgestuurd om contact met de piloten en de mensen van airborne-troops op te nemen. Dit is dus mondeling gedaan en het geschiedde ook veel door middel van S-phones. De groepen hadden S-phones bij zich en op die manier kwamen zij in contact met M.I. 9. In de Betuwe sloot M.I. 9 nauw aan bij de bestaande organisaties.

76156. De **Voorzitter**: Over het algemeen zijn de crossings vrij regelmatig verlopen.

A. Tot enige dagen vóór de bevrijding is het volkomen regelmatig gebeurd. Op 5 of 6 Mei is de enige boot gepakt door de Duitsers. Eén van degenen, die het meest heen en weer zijn gegaan, ik geloof 24 keer, is enige dagen vóór de bevrijding gepakt en gefusilleerd. Verder is het met de regelmatigheid van een klok gegaan.

76157. De **Voorzitter**: Waar schrijft u het aan toe, dat het steeds zo vlot is gelukt? Er zal de Duitsers toch wel veel aan gelegen zijn geweest, dit te voorkomen.

A. Ik kan het niet zeggen. Het was inderdaad heel goed voorbereid en de Albrecht-groep was zeer security-minded; bovendien geloof ik niet, dat de Duitsers ooit hebben vermoed, dat op deze manier de mensen overgingen. Ze patrouilleerden wel, maar toch niet voldoende. Ik ben zelf een keer mee geweest met captain Heaps, die was belast met de overbrenging. Wij verwachtten een crossing, waarbij ook de heer van Royen of de heer *Eindhoven* mee zou komen, die veel te laat binnenkwam. Wij zijn toen zelf met een kano het Hollandsch Diep opgegaan tot vrij dicht bij het bezette gebied en wij hebben niets ontmoet, tot wij op een gegeven moment een patrouilleboot achter ons kregen. Op de grote rivieren werd echter betrekkelijk weinig gepatrouilleerd. Het was toen een narrow escape, maar wij hebben het gehaald. En halfuur later kwam toch de andere boot aan.

Captain *Heaps* heeft een aardig boek geschreven over de geschiedenis van M.I. 9, waardoor u een idee van dit werk krijgt.

76158. De **Voorzitter**: Hij behandelt natuurlijk uit de aard der zaak datgene, wat in de oostelijke sector is gebeurd?

A. Ja, doch ook uit het westen wordt genoeg verteld.

76159. De **Voorzitter**: Eind November 1944 is *Mooiweer* door de linies naar Eindhoven gekomen. Hij is dus waarschijnlijk langs de verbinding van *Albrecht* overgekomen. Was hem gevraagd over te komen?

A. Ja, wij hebben hem zelf, in overleg met groep-Albrecht, gevraagd terug te komen om rapport uit te brengen en bovendien hadden wij een nieuwe opdracht voor hem, speciaal met het oog op de radioverbindingen. Hij is toen opnieuw geïnstrueerd en oudejaarsnacht 1944/1945 is hij weer uitgezonden.

76160. De **Voorzitter**: Heeft hij toen een soortgelijke opdracht gekregen?

A. *Mooiweer* was geen radio-agent. Wij gebruikten hem voor alle mogelijke opdrachten, b.v. om boodschappen over te brengen aan de groepen of om materiaal over te brengen. De tweede keer is hij gedropt op....

76161. De **Voorzitter**: Is hij toen niet weer met een boot over de rivieren overgegaan?

A. Neen, ik heb hem de tweede keer weer naar Londen gebracht.

76162. De **Voorzitter**: Hij is dus over de rivieren naar Eindhoven gekomen en vandaar naar Engeland gegaan?

A. Ja, ik heb hem toen opnieuw een instructie gegeven en daarna is hij voor de tweede keer gedropt,

76163. De **Voorzitter**: Was het niet eenvoudiger geweest, als hij per boot was teruggegaan?

A. Neen, hij had veel materiaal bij zich.

76164. De **Voorzitter**: Is hij de tweede keer eveneens blind gedropt?

A. Ja.

76165. De **Voorzitter**: Toch werden wel B.I.-agenten met receptie-comité's gedropt, is het niet?

A. Neen.

76166. De **Voorzitter**: *d'Aulnis* heeft verklaard, dat hij wel agenten heeft ontvangen.

A. Ik ben erg benieuwd, wie hij daarvoor heeft opgegeven. Wij hebben voor *d'Aulnis* weleens materiaal gedropt, misschien is hij daarmee in de war.

76167. De **Voorzitter**: Van Borssum *Buisman* heeft het ook gezegd.

A. Er werd wel materiaal gedropt en daarvoor was een receptie-comité nodig.

Ik weet nog, dat wij voor *d'Aulnis* in de Haarlemmermeer alle mogelijke materiaal hebben gedropt, waarvoor een receptie-comité was om het weg te halen.

Hoekman en *Grisnigt* zijn vóór van Borssum *Buisman* gedropt in de Betuwe. Wij hebben hun komst aangekondigd, zodat deze mensen ontvangen konden worden en zij met hun materiaal konden worden geholpen. Wij noemden dit echter niet een receptie-comité. Een receptie-comité maakt van tevoren een landingsterrein gereed met landingslichten, enz., maar dat is iets anders dan dat men van tevoren de komst aankondigt met het verzoek de mensen bij een bepaald contactadres af te halen.

76168. De **Voorzitter**: Zoveel verschilt het toch niet?

A. Toch wel.

76169. Jonkvrouw **Wtewaall van Stoetwegen**: Het verschil ligt natuurlijk in het afhalen op de droppingsplaats zelf of bij een contactadres.

A. Ja, maar niet alleen dat. Wanneer men met een receptie-comité werkt, staan de mensen op een gegeven moment op een bepaalde plaats klaar. Vanuit het vliegtuig of van de grond worden seinen gegeven, waardoor de kans op ontdekking veel groter wordt. Wij hebben echter weleens van tevoren aangekondigd — dit is b.v. gebeurd bij de dropping van materiaal voor *d'Aulnis* en toen *Hoekman* en *Grisnigt* voor van Borssum *Buisman* kwamen —, dat agenten op een bepaalde plaats zouden worden gedropt en op een bepaald adres konden worden afgehaald. *Hoekman* en *Grisnigt* zouden naar veldwachter *Beuving* gaan en van Borssum *Buisman* heeft zich toen van tevoren met deze veldwachter in verbinding gesteld.

76170. De **Voorzitter:** *Van Borssum Buisman* heeft inderdaad verklaard, dat hij droppings heeft voorbereid voor een aantal agenten. Toen ik hem vroeg, of hij ook agenten ontvangen had, zei hij: „Ook heb ik agenten ontvangen”, waarop ik vroeg: „Toch wel? Dan fungeerde u dus eigenlijk als receptie-comité”? waarop hij antwoordde: „Met enige anderen tezamen, met dat verschil, dat het niet zo was als bij het England-Spiel, dat wij ter plaatse aanwezig waren om meteen de mensen te ontvangen. Maar je wees ze aan, waar ze heen moesten, naar welk huis, naar welke boerderij en hoe zij moesten lopen. Hoe het het minste opviel. Op de bewuste adressen werden zij dan verder ontvangen”. In ieder geval blijkt hieruit, dat zij toch de agenten ontvingen.

A. Ja, maar hij zegt ook, dat het niet zo ging als bij de andere diensten. Toen *Hoekman* en *Grisnigt* zouden komen, hebben wij van *Borssum Buisman* een telegram gezonden, waarin wij hem mededeelden, dat zij bij veldwachter *Beuving* zouden komen en dat hij moest zorgen, dat daar mensen kwamen om het materiaal in ontvangst te nemen.

76171. De **Voorzitter:** Het gevaar van het receptie-comité is geweest, dat de komst van de agenten tevoren werd aangekondigd en dat, wanneer de verbinding, waarover dit werd aangekondigd, in handen van de Duitsers was, dezen de ontvangst overnamen. Theoretisch gesproken, zou dit hier ook mogelijk zijn geweest?

A. Als de security-checks goed zijn en men dus volkomen overtuigd is, dat de telegrammen niet door de Duitsers zijn gezonden, dan is er natuurlijk nog altijd een zeker risico, maar wanneer men dat risico niet neemt, kan men geen enkel telegram meer sturen. Voor mij is dit een principieel punt. Bij het England-Spiel waren alle codes in handen van de Duitsers. Bovendien werd, voor zover ik weet, de komst van agenten in het England-Spiel ook nog via Radio-Oranje gemeld.

76172. De **Voorzitter:** Wanneer een agent van u gevangen was genomen, die alles aan de Duitsers had verteld, had u dat ook kunnen gebeuren.

A. Dergelijke afspraken werden heel kort van tevoren gemaakt en dan zou hij juist in die korte tijd gevangen moeten zijn genomen. Dat risico moet men achter nemen. Wanneer men een agent met tien containers uitzendt, dan kan hij dit niet alleen verslepen. Er werd ook wel tien keer over gedacht, alvorens wij tot dergelijke dingen overgingen. Als het voor ons echter absoluut zeker was, dat de codes nog safe waren, dan werd er weleens een enkele keer toe overgegaan.

76173. De **Voorzitter:** U zei zoëven: „Als de security-checks goed zijn.” Wij hebben hierover heel wat getuigen gehoord, ook deskundigen. Het is merkwaardig, dat een aantal van de deskundigen zegt, dat zij aan de security-checks niet zoveel, althans geen beslissende betekenis hechtten.

A. Dat is een kwestie van smaak. Als een agent, die in Duitse handen is, op een gegeven moment op verzoek van de Duitsers een telegram verstuurt en hij laat zijn security-check weg, hetgeen hij altijd in eigen hand heeft — hij kan zijn code weggeven, maar daarom behoeft hij zijn security-check niet weg te geven —, dan moet de ontvanger, i.c. Londen, aannemen, dat de agent in vijandelijke handen is.

76174. De **Voorzitter:** Er zijn deskundigen, die zeggen, dat de security-checks niet van zoveel waarde waren, omdat in de eerste plaats een deel van de telegrammen gemutileerd overkwam, zodat niet alles te ontcijferen was, en in de tweede plaats, omdat de ervaring leerde, dat de agenten nogal eens nerveus of slordig waren, vooral in de eerste tijd, als ze pas waren gedropt. Deze deskundigen hechten meer waarde aan tal van andere bijzonderheden uit een telegram, waaruit men kon opmaken of het werkelijk van de agent afkomstig was. Bovendien zegt men nog, dat in de eerste tijd — voor ons is dit natuurlijk van belang in verband met het England-Spiel — de security-checks veel simpeler waren dan later en hoe simpeler een check is, des te minder waarde heeft zij.

A. Ik ben het niet met uw deskundigen eens. U kunt de mensen, zoals *Seymour*, *de Jong* en *Dulling*, die iedere dag met ons de telegrammen van voren naar achter en omgekeerd ontleedden, hiernaar vragen en zo gauw als wij een letter fout zagen in een security-check, werd gevraagd het bericht te herhalen. Kwam dezelfde fout weer voor — hetgeen bij *van Borssum Buisman* en *Letteboer* met de Duitsers is gebeurd —, dan braken wij af. Men begint dus met

herhaling te vragen en het zou dan wel bijzonder merkwaardig zijn, als door technische of atmosferische storingen precies twee keer de security-check gemutileerd overkwam. Als wij dan nog twijfelden — en dat kunt u ettelijke agenten vragen —, dan werd gevraagd de speciale check op te geven, tot drie, vier keer toe. Ik ben het hierover dus absoluut niet met uw deskundigen eens.

76175. De **Voorzitter:** Een van die deskundigen is colonel *Cordeaux*.

A. Die heeft vermoedelijk nooit zelf een telegram uit elkaar gepeuterd; hij kreeg alleen de resultaten. U moet niet vragen hoeveel uren wij hebben zoekgebracht bij het bestuderen van de checks en als wij dan b.v. *d'Aulnis* of *Buisman* nog naar hun speciale check vroegen, hetgeen zeker zeven, acht keer is voorgekomen en wanneer die ook nog verkeerd wordt beantwoord, dan weten wij, dat hij verkeerd is.

Men kan hier een andere mening tegenover stellen, maar wij hebben op de checks en de telegrammen uren gezwoegd en ik blijf bij mijn mening, dat speciale checks grote waarde hebben.

76176. De **Voorzitter:** Deze deskundigen zeggen niet, dat men geen waarde aan checks kan toekennen, maar zij zijn van mening, dat men er geen beslissende waarde aan kan toekennen.

A. Dan verschil ik pertinent van mening met de heer *Cordeaux*. De check werd in het begin van het telegram opgebouwd, aan het einde in de dummy groups, in het midden van het telegram werd zij nog eens verkapt gezet en de Duitsers moeten dan wel heel slim zijn, wanneer zij dit alles uit een agent kunnen krijgen. Bij de minste twijfel werd bovendien nog „repeat” aangevraagd. Wanneer u onze bundels telegrammen ziet, dan wemelt het van de repeat-telegrammen. Colonel *Cordeaux* weet misschien niet, dat wij hiermede zo'n moeite hebben gehad, want hij had de leiding van de hele West-Europese sectie; hij zal onze telegrammen niet speciaal hebben bestudeerd. U moet *Seymour* maar eens vragen hoe vaak wij de test-case hebben toegepast.

76177. De **Voorzitter:** Hoe groot was de West-Europese sector van colonel *Cordeaux*?

A. Die bestond uit Frankrijk (doch dat weet ik niet zeker meer), België, Nederland, Noorwegen en Denemarken. Hij moest zijn aandacht dus over vier of vijf landen verdelen.

76178. De **Voorzitter:** Hij stond dus boven de landensecties van die landen?

A. Ja. In zoverre ben ik het met de heer *Cordeaux* eens, dat men nooit honderd procent zekerheid kan hebben. Wanneer men dit wil hebben, moet men er niet aan beginnen, want dan moet men een telegraafkantoor in vredetijd hebben.

76179. De **Voorzitter:** Maakt u verschil tussen een identity-check en een security-check?

A. Neen, er is wel verschil met de special-check.

76180. De **Voorzitter:** Wat verstaat u daaronder?

A. De special check, die persoonlijk met de agent is afgesproken.

76181. De **Voorzitter:** Is dat de test-question?

A. Ja, en colonel *Cordeaux* Wist hiervan helemaal niets, want dat werd de laatste avond, voordat de jongens weggingen, persoonlijk door mij of door *van Houten* of *Seymour* of door één der andere officieren aan hen medegedeeld.

76182. De **Voorzitter:** Colonel *Cordeaux* wist toch even goed als u, dat deze special-checks bestonden?

A. Ja. Maar hij kende de inhoud vermoedelijk niet. Hieraan hechte ik de meeste waarde en die check kan een agent altijd achterhouden. Enige lieren hebben wij dit met succes toegepast, het is een heel eenvoudige trucje. Ik geloof dan wel, dat men dan 70 à 80 pct. kans heeft, dat men er niet naast is.

76183. De **Voorzitter:** Hoe groot schat u het percentage telegrammen, dat beschadigd overkwam?

A. Het grootste percentage was beschadigd. Iedere agent had echter zijn eigen stijl. Als u mij nu de telegrammen van die tijd zou

voorleggen, zou ik van de meeste nog precies weten, van welke agent zij afkomstig waren. *Buisman* had b.v. een bepaalde stijl van seinen, waarvoor ik hem heb gewaarschuwd. Hij gebruikte bij voorkeur vreemde woorden, waardoor wij meteen wisten, dat de telegrammen van hem waren. Van Veen (*Mooiweer*) was vreselijk slordig, omdat hij zijn Nederlandse taal niet beheerste. *Gerbrands* seinde allerlei talen door elkaar.

76184. De **Voorzitter**: U hecht dus wel degelijk waarde aan deze factor?

A. Bij het telegram, dat *Haubrock* seinde bij de arrestatie van *van Borssum Buisman*, zagen wij meteen, dat het niet van hem was, omdat het zijn stijl niet was. De *Jong* zeide dadelijk: „Mis!”

In een militair rapport zit echter geen stijl, dat is eenvoudig een opsomming van feiten. Ik geef u echter toe, dat het seinen in oorlogstijd riskant is. Wij hebben ons vaak afgevraagd, of men bijzonderheden, als contactadressen b.v., telegrafisch bekend moest maken, want het was natuurlijk volkomen in strijd met alle security. Als echter een agent vastzat en hij een contactadres moest hebben, moest men deze risico's nemen om hem veilig te stellen.

76185. De **Voorzitter**: U hebt zoëven gezegd, dat veel telegrammen gemutileerd overkwamen. De heren Fock en *van Houten* hebben gezegd, dat zij het percentage van beschadigde telegrammen taxeerden op 10 à 20 pct.

A. Dat waren telegrammen, die helemaal beschadigd waren, zodat men beslist herhaling moest aanvragen. In praktisch elk telegram waren echter fouten.

76186. De **Voorzitter**: Wanneer er dus van 10 à 20 pct. wordt gesproken, dan zijn dat de telegrammen, die totaal onleesbaar waren?

A. Ja, maar daarnaast was een heel groot percentage, dat door eenvoudige luchtstoringen enkele klinkers of woorden miste.

76187. De **Voorzitter**: Naarmate een telegram meer beschadigd is, maakt het de contrôle van de checks moeilijker.

A. Als de check beschadigd was, vroegen wij automatisch herhaling aan. Een agent had maar één of tweemaal in de week zijn zendtijd en moest dus een week wachten, voordat men op het telegram kon terugkomen, en in de daaropvolgende week kreeg men pas weer antwoord. Op al onze telegrammen ziet u aangetekend of de checks goed, niet of gedeeltelijk waren gegeven.

76188. De **Voorzitter**: Hebt u zicti weleens verdiept in de techniek van het zenden? Een agent kon alleen op een bepaalde golf-lengte en op een bepaalde tijd seinen en op die tijd telegrafeerde Londen naar de agent en de agent telegrafeerde terug. Werd er wel eens open een bericht voor een agent uitgezonden, zoals men dat b.v. van de wal af aan marineschepen doet?

n. Dus zonder code? Neen, dat gebeurde niet.

76189. De **Voorzitter**: Is het weleens overwogen?

A. Neen, nooit. Ik heb er nooit van gehoord, dat het is overwogen, te meer omdat de meeste telegrammen aan de agenten bijzonder kwetsbaar waren door contacten. die er in waren vermeld. Ik geef u onmiddellijk toe, dat dit in strijd is met de eisen van de grootst mogelijke veiligheid. Wanneer men echter niets heeft, moet men weleens iets riskeren. In het allernoodzakelijkste geval gaven wij weleens een boodschap via Radio-Oranje, mits wij praktisch zeker waren, dat de code niet gecompromiteerd was.

Dit is echter een probleem, waarover wij dagen hebben gediscussieerd en ook b.v. of men in een telegram namen kon noemen of niet. De O.D. had — terecht — groot bezwaar tegen het noemen van namen, maar op een gegeven moment was er spoed bij een geval en dan was er niet aan te ontkomen en kon men niet eerst wachten, totdat een koerier over Zwitserland naar Spanje ging. Bovendien kwamen in die koeriersrapporten ook namen voor.

Later zijn wij er zelfs toe overgegaan alle namen uit de Zwitserse rapporten te schrappen en die werden met de code van generaal van *Tricht* naar Londen overgeseind. Dit was al een verbetering van de veiligheid. Een typisch voorbeeld van de moeilijkheden is b.v., dat de O.D. bezwaren maakte tegen het noemen van namen, doch anderzijds zond de O.D. langs de koerierslijnen gehele lijsten met z.g. uitgestelde telegrammen in code. Die kon de vijand bij inbeslag-

name der zending dan op zijn dode gemak proberen te ontcijferen. Doch men deed het om de eenvoudige reden, dat op dat moment de radioverbinding niet alles kon verwerken.

76190. De **Voorzitter**: Een belangrijk verschil tussen de S.O.E.- en de B.I.-agenten is, dat de eersten bij de dropping werden gearresteerd en de laatsten nadat zij een tijd hadden gewerkt.

A. Hier ziet u dus het grote nadeel van receptiecomité's.

76191. De **Voorzitter**: De agent, die bij de dropping wordt gearresteerd, en vooral als dit in successie is gebeurd en de Duitsers reeds vele gegevens kennsn, verkeert psychologisch in een oneindig ongunstiger positie dan de agent, die later wordt gearresteerd.

A. Voor die dienst (S.O.E.) kon het niet anders, zij moest receptiecomité's hebben. Hun werk was op het punt der droppings veel riskanter dan het onze, dat zal niemand kunnen ontkennen. De kern van het England-Spiel lag echter ergens anders, nl. dat men er na de waarschuwing toch nog mee is doorgegaan. Toen in het begin de agenten met het receptiecomité in handen van de Duitsers waren gevallen, was men de volgende keer ook „zuur” en toen ontkwam men er verder niet meer aan. Het is dan een klein kunstje de agenten door middel van mededelingen over hun collega's zodanig te bewerken, dat zij onbewust door de mand vallen.

76192. De **Voorzitter**: Ik kom nu weer terug op de agent *Mooiweer*. Hij is dus de tweede keer gedropt met een soortgelijke opdracht en bij de bevrijding van Friesland is hij weer te voorschijn gekomen.

A. De laatste agenten zijn voornamelijk naar het noorden gegaan. De tweede keer moest *Mooiweer* contact opnemen met de groep-Albrecht. Groerzevelt (Hoogewoning), een andere operator, moest ter beschikking van *Albrecht* worden gesteld, hij moest een W/T set voor van der Stad (*Smid*) meenemen, een agent, die zijn set was kwijtgeraakt; voorts f 60 000 voor de groep-*Albrecht*, f 30 000 voor groep-B.R., de voortzetting van de groep-Rillus, f 10000 voor van der Stad en de voorbereiding regelen voor een tweede dropping in Oost-Nederland ten behoeve van Qe Albrecht-groep. Wet is de tweede keer zeer moeilijk werk geweest. De IJssel was toen afgesloten en het was toen voor de groep-Albrecht heel moeilijk over de IJsselbruggen te komen. De groep heeft toen een nieuwe dependance in Gelderland en Overijssel opgezet en *Mooiweer* is voornamelijk ingezet om het raciomateriaal voor die groep over te brengen, waardoor de moeilijkheden van de IJsselovergang werden voorkomen. Op 24 Februari 1945 werd voor groep-Albrecht in Overijssel gedropt. Het koerierswerk werd dus gedeeltelijk door de radio overgenomen. Voor het contact met het noorden, dat in de laatste tijd van de bezetting erg moeilijk werd, is het B.I. daarna naar het noorden opgeschoven, waarvoor verschillende agenten werden ingezet.

Afgescheiden hiervan, werd inmiddels Dijkmeester uitgezonden om de richtlijnen voor de O.D. te verduidelijken. Mij ging gelijktijdig met *Mooiweer*. Verduidelijking der Regeringsinstructies was in die tijd wel nodig, omdat de O.D. de Regering alle mogelijke vragen stelde, b.v. over commissarissen voor grote en kleine steden en de instelling van het Militair Gezag. Het was niet mogelijk dit alles per koerier te doen, omdat er vrij veel haast bij was. Hiervoor is *Dijkmeester* ingezet, die deze aangelegenheid grotendeels met Minister van Lidrh de *Jeude* zelf heeft besproken. Hij heeft hieromtrent zeer nauwkeurige richtlijnen meegekregen, die ik niet meer tot mijn beschikking heb. Verder is *Dijkmeester* geïnstrueerd omtrent de coördinatie der verzetsbewegingen en hij diende de besprekingen van *Ausems* voort te zetten, voornamelijk omdat wij toen vernamen, dat er moeilijkheden met de O.D. waren over deze coördinatie. Hij moest namens de Regering de O.D. dus overtuigen, dat deze zich bij de coördinatie van de verzetsbeweging moest aansluiten. Dit is oorspronkelijk de voornaamste reden geweest voor zijn uitzending. Hij is samen met *Mooiweer* gegaan (schuilnaam van Veen). Dijkmeester heeft verschillende besprekingen gehad met de staf van de O.D. en hij heeft contact gehad met vele illegale groepen, o.a. met de groep-Albrecht. groep-Packard, vele agenten en met *Ausems* voor de Raad van Verzet. U kunt uit het overzicht, dat ik hier heb, zien, dat hij voornamelijk, als organisator, een contrôle-agent is geweest.

76193. De **Voorzitter**: In welke zin?

A. Om na te gaan, of de agenten en de organisaties nog in goede orde waren; later hebben wij dit nogeens gedaan met de agent Mans, omdat in die tijd, als gevolg van het verraad, dat door het England-

Spiel werd veroorzaakt, veel verbindingen waren opgerold. Wij zijn toen tot de conclusie gekomen, dat het nodig was iemand, op een hoger niveau, naar Nederland te zenden om in de verzetsbeweging te controleren, welke lijnen en contacten nog goed waren en welke radioverbindingen nog goed werkten. Naast het opnemen van contacten kon hij tevens coördinerend optreden, de wens van de Regering overbrengen en ons tevens inlichten, welke fouten in de organisaties scholen en welke contacten eventueel besmet waren.

76194. De **Voorzitter**: Hoe heeft Dijkmeester het contact met het B.I. te Londen onderhouden?

A. Als ik mij niet vergis, had hij een W/T-set. Hij heeft veel gesproken met het vliegtuig, dat voor dat doel langs de kust heen en weer vloog.

76195. De **Voorzitter**: Dijkmeester zegt, dat zijn ervaringen met dit toestel ook niet zo best zijn geweest. Zijn apparaat was beschadigd, hetgeen hij Engeland heeft laten weten. Ten langens leste is er een transformator nagemaakt bij de N.S.F., en toen heeft hij de experts van de N.S.F. gevraagd, wat hun mening was over het gevaar van peiling, waarop men hem heeft gezegd, dat men er niet op moest rekenen, dat er niet uitgepeild kon worden. In September 1944 bemerkte hij, dat hij werd gepeild.

A. Dat wist B.I. via een andere zender. Dijkmeester heeft voor zijn radiodienst vijf of zes contacten gehad. Hij heeft oorspronkelijk geseind via Visser, toen via Marinier (Packard-groep), daarna via Kooyman. Van September 1944 tot de bevrijding via Veldkamp, een agent, die hem sets heeft afgeleverd. Van September 1944 tot Januari 1945 heeft hij een eigen radioverbinding gehad.

76195. De **Voorzitter**: Hoe heeft hij die gekregen?

A. Die zal hem wel gebracht zijn.

76197. De **Voorzitter**: Hij zegt zelf, dat hij met marconisten is gaan werken.

A. *Smid*, die gelijktijdig met Dijkmeester is gedropt, raakte zijn set kwijt. *Veldkamp* (van Rijsewijk) heeft daarna op half September een nieuwe set voor hem gebracht.

76198. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij tenslotte twee marconisten ter beschikking had, één, die uit Londen was gezonden, en één van de O.D.

Dan volgt de agent *Buunk*. Wat was zijn schuilnaam?

A. *Klijn* en *Fopkonijn*. Hij was ook geen specialist in seinen, hij had een langzaam tempo. *Buunk* is lang in opleiding geweest, maar hij kon ook niet over een bepaald maximum aan lettergrepen heenkomen. Toch was hij een heel goed agent, omdat hij zeer rustig en zwijgzaam was. Hij is samen met *Hooyer* gedropt in de nacht van 5 op 6 Juli 1944. De opdracht van *Buunk* was sets te brengen aan de Radiodienst Arnold (R.V.V.). Arnold was de schuilnaam voor *Ausems*. Aanvankelijk heelt hij op de Veluwe en in het westen voor de Radiodienst van de R.V.V. gewerkt. Hij was voornamelijk opgeleid voor codist. Aangezien hij zelf een matig operator was, doordat hij in snelheid te kort schoot, is hij aangewezen voor het coderen van telegrammen voor de R.V.V. Dit is één van de onderdelen, waaraan wij in het begin lang niet genoeg aandacht hebben kunnen besteden wegens gebrek aan agenten. Het is natuurlijk ideaal, dat een radio-operator niet zelf zijn telegrammen codeert. De beste manier is, dat de codist op een bepaalde plaats zijn telegrammen opmaakt en ze gecodeerd naar de operator laat brengen, liefst met één of twee tussencontacten. De operator weet dan niet wat hij seint en wanneer hij wordt gearresteerd, weet hij niet, wat hij heeft geseind en kan het dus ook niet zeggen.

In het begin kon dit niet, maar in een latere fase werd *Buunk* ter beschikking van de R.V.V. gesteld om als codist op te treden. Wij hebben dit veel te weinig kunnen doen, omdat wij een betrekkelijk klein aantal agenten hadden.

76199. De **Voorzitter**: Waar werden in dit geval de security-checks aangebracht?

A. Dat moest de radiotelegrafist doen.

76200. De **Voorzitter**: Als dus een agent een bericht had en hij had een marconist om het te versturen, dan codeerde de agent zijn telegram in zijn eigen code zonder security-checks?

A. Al onze agenten hebben hun eigen telegrammen moeten opmaken. Als ik b.v. voor u operator was en u het telegram opstelt, dan moet ik voor u de security-checks aanbrengen. Die weet de telegrafist alleen.

76201. De **Voorzitter**: Ik maak dus een telegram op, dat ik codeer zonder security-check?

A. De voor-check en na-check brengt de operator er in aan.

76202. De **Voorzitter**: Er werden toch ook wel checks in het telegram zelf verwerkt?

A. Ook wel.

76203. De **Voorzitter**: Wie moest die dan aanbrengen?

A. Dat zou de codist moeten doen. Het is een heel ingewikkeld systeem, maar het ideaal, het is echter alleen door te voeren als zo'n dienst behoorlijk is voorbereid. Er is echter een poging in die richting gewaagd.

76204. De **Voorzitter**: Hoe weet de ontvanger in dit geval van wie een telegram afkomstig is? De marconist stuurt dus een telegram, dat hij gecodeerd van een ander heeft gekregen. In de dummies in het begin of aan het eind brengt de marconist zijn security-checks aan, maar dan blijkt uit het telegram nog niet van welke agent het afkomstig is.

A. Dat kunt u aan de security-checks zien; elke agent had zijn eigen security-check.

76205. De **Voorzitter**: In dit geval brengt alleen de marconist deze aan. Als het telegram afkomstig was van een andere agent, dan weet men dus wel, dat het door een bepaalde marconist is gezonden, maar niet van welke agent het telegram afkomstig is.

A. Kunt u de vraag herhalen?

76206. De **Voorzitter**: Er is een agent A, die militaire inlichtingen verzamelt en een eigen code heeft, maar zijn telegrammen verzendt door middel van een marconist B. Wanneer A een bericht heeft, codeert hij dat in zijn eigen code.

A. Het kwam bij ons praktisch niet voor. Wanneer men een behoorlijk voorbereide organisatie zou hebben, zou dit moeten, maar op een enkele uitzondering na hebben wij dit systeem niet kunnen volgen.

76207. De **Voorzitter**: Ik dacht, dat dit in het geval van *Buunk* juist is gedaan.

A. Hij is de eerste na *Mooiweer* geweest, waarmee dit is geprobeerd. *Buunk* was dus bij de R.V.V., de R.V.V. stuurde berichten door, die door *Buunk* werden gecodeerd. In deze telegrammen zette hij zijn security-check en zijn eigen veiligheidscheck, waaruit men onmiddellijk kon zien, dat het van hem afkomstig was, en bovendien had hij zijn eigen code. Elke agent had zijn eigen code en als zo'n telegram bij Centraal binnenkwam, wist men, dat het van *Buunk* was of van anderen.

76208. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat het nog niet helemaal duidelijk is. Als agent A een telegram heeft, dat hij in zijn eigen code heeft omgezet, en hij gaat naar marconist B om dat naar Londen te laten verzenden, dan kan marconist B niets meer aan dit telegram doen, want het is gecodeerd, maar hij maakt een begin en einde aan het telegram, waaruit men kan zien, dat het afkomstig is van marconist B. Men weet dan echter nog niet van wie het middenstuk is.

A. De agent, die het heeft gecodeerd heeft zijn eigen code.

76209. De **Voorzitter**: Kunt u dan aan het gecodeerde telegram zien van welke agent het afkomstig is?

A. Ja, door de opmaak van het telegram.

76210. De **Voorzitter**: Marconist B kan op deze manier een telegram versturen van agent A, maar ook van agent C en van agent D. Kunt u aan het ontvangen zien van welke agent het afkomstig is?

A. Natuurlijk, want elke agent verwerkt in zijn telegram zijn eigen check. Als b.v. van *Borssum Buisman* een telegram gaf aan een willekeurige radio-agent van B.I., dan stonden in zijn telegram zijn security-checks en zijn code-gedicht was er eveneens in verwerkt.

76211. De **Voorzitter**: Het is dus aan het gecodeerde telegram te constateren?

A. Wij hebben vele agenten gehad, die hun berichten zonden via de Radiodienst van de R.V.V. of via de O.D. of een andere groep. Deze diensten wisten dus niet wat zij seinden en ook niet wat zij ontvingen; het werd eenvoudig afgeleverd aan en ontvangen door de marconist.

Het zou natuurlijk ideaal zijn dit systeem tot in het oneindige door te voeren, zodat dus een agent zijn berichten afgeeft aan een radio-station, dat niet weet wat het verzendt. Bij ons kon dit dikwijls niet, omdat de agenten hun eigen telegrammen moesten versturen. Pas later zijn wij op verschillende organisaties teruggevallen, zoals de groep-Albrecht, de R.V.V. en de O.D., en deze konden de berichten zonder meer overseinen, zonder dat zij met de inhoud bekend waren. Wordt er dan een telegrafist gepakt, dan vindt men alleen het toestel en desnoods een code-telegram, maar de telegrafist weet van de code verder niets af.

76212. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat u bij het B.I. vrijwel tot het laatst toe de double-transposition is blijven gebruiken.

A. Er waren praktisch geen andere codes.

76213. De **Voorzitter**: Er was toch de one-time-pad-code.

A. Die werd in het begin praktisch niet gebruikt; pas in het laatst van de oorlog heeft men die gebruikt.

76214. De **Voorzitter**: Het B.B.O. gebruikte de one-time-pad-code in veel groter mate dan het B.I.

A. Dat is heel goed mogelijk. Het B.B.O. is echter pas in het voorjaar van 1944 opgericht.

76215. De **Voorzitter**: Wat was hiervoor de overweging?

A. Vermoedelijk was de veiligheid groter.

76216. De **Voorzitter**: Wat is dan de reden, dat het B.I. deze code niet gebruikte?

A. Omdat het veel moeilijkheden gaf. Bij de one-time-pad-code moeten codeboeken worden gebruikt, die naar de agent moeten worden overgebracht. Onze agenten, die reeds in Nederland waren, hadden hun eigen codes. Zij kenden het systeem van de one-time-pad-code niet en men zou dus moeten beginnen met hun allen codeboeken toe te sturen, terwijl ze niet eens de behandeling wisten. Tevens zouden de groepen op de one-time-codeboeken moeten overgaan, waarvoor ook codeboeken moesten worden klaargemaakt.

76217. De **Voorzitter**: Is men bij het B.I. op een gegeven moment niet tot de conclusie gekomen, dat het beter zou zijn de agenten, die nog moesten worden uitgezonden, te instrueren de one-time-pad-code te gebruiken?

A. Dat is bij ons betrekkelijk weinig gebeurd. In Eindhoven gebruikte B.I. wel de one-time-pad-code,

76218. De **Voorzitter**: Deze code geeft echter meer zekerheid dan de double transposition.

A. Dat ben ik volkomen met u eens. In Eindhoven konden wij de one-time-pad-code wel gebruiken, omdat wij toen een heel nieuwe dienst gingen opzetten naar het bezet gebied, en toen konden wij de agenten, die met de crossers door de linies heen gingen, de boeken meegeven. Toen is dus wel het systeem van de one-time-pad gebruikt.

76219. De **Voorzitter**: Werd de eerste tijd, dat u hoofd van het B.I. te Londen was, de one-time-pad-code nog niet gebruikt?

A. Bij ons werd die toen helemaal niet gebruikt.

76220. De **Voorzitter**: Hebt u er pas later van gehoord?

A. Ja, die is pas later in de oorlog in zwang gekomen.

76221. De **Voorzitter**: Ik meen toch, dat deze code al veel eerder bestond.

A. Het is mogelijk, maar ik zou het u niet kunnen zeggen. Bij onze verbinding met Lissabon, Stockholm en Bern werd ze ook niet gebruikt en ook door Buitenlandse Zaken werd deze code — meen ik — niet gebruikt. Daar werd, als ik het mij goed herinner, met Hagelin-machines gewerkt. In ieder geval is het one-time-padsysteem pas later bij S.I.S. in zwang gekomen.

Ik ben het echter volkomen met u eens, dat de veiligheid van de one-time-pad-code veel groter is dan die van de double transposition, mits de agent het systeem bij arrestatie niet vrijgeeft. Dat risico blijft steeds bestaan.

76222. De **Voorzitter**: *Buunk* en Hooyer zijn dus bij de R.V.V. gekomen om daar het aantal hulpen te vergroten.

A. *Buunk* is inderdaad als hulp voor de R.V.V. gezonden. Hij is voornamelijk ingezet in de richting van Overijssel, Groningen en Gelderland, ook al in verband met de moeilijkheden met de overgang van de IJssel.

Hooyer heeft echter een heel aparte opdracht gehad. Hij is de agent geweest, die radiocontact heeft gehad met de vertrouwensmannen. Toen in samenwerking met de heer van *Heuven Goedhart* het College van Vertrouwensmannen door de Regering was aangevraagd, heeft Hooyer voor de heer van *Heuven Goedhart* de boodschap overgebracht, waarbij het college werd aangewezen.

76223. De **Voorzitter**: Is het niet *de Brauw* geweest, die de opdracht aan de vertrouwensmannen heeft gebracht?

A. Neen.

76224. De **Voorzitter**: Het College van Vertrouwensmannen is toch pas in Augustus ingesteld?

A. Voor zover ik weet, heeft de *Brauw* contact gehad met het Nationaal Steunfonds, ten einde financiële steun te verlenen aan de illegale beweging. Ik weet zeker, dat *Hooyer* de micro met de opdracht, het college te formeren, heeft meegenomen.

76225. De **Voorzitter**: Op 6 Juli 1944, toen Hooyer is gedropt, was de heer van *Heuven Goedhart* nog geen Minister.

A. Dat behoeft ook niet. De heer van *Heuven Goedhart* is te Londen onmiddellijk met het idee naar voren gekomen en wij hebben toen hierover enige besprekingen met hem gehad, o.a. voor de beschikbaarstelling van een agent. Ik weet echter niet, of dit nu vóór of tijdens zijn Ministerschap is geweest. Ik weet echter pertinent zeker, dat Hooyer is uitgezonden met de micro voor het College van Vertrouwensmannen, en hij heeft ook praktisch alle telegrammen van de vertrouwensmannen verstuurd. Bij mijn gegevens hierover staat: „Dropping samen met *Klijn*. Contact met Kees-groep. Verzond groot aantal telegrammen (o.a. gedachtenwisseling Regering en College van Vertrouwensmannen)“.

De hoofdopdracht van de *Brauw* is geweest de financiën voor het Nationaal Steunfonds te regelen.

76226. De **Voorzitter**: Was de door u genoemde opdracht de uitsluitende opdracht van Hooyer?

A. Dit was zijn hoofdopdracht. Ook groep-Kees kon over hem beschikken als marconist.

76227. De **Voorzitter**: Moest hij ook als marconist voor de vertrouwensmannen dienen?

A. Ja, dat heeft hij voortreffelijk gedaan. Hier staat nog: „Operator ter beschikking groep-Kees. Micro-foto's aan groep-Kees overhandigen. Coördinatie-opdracht van *Heuven Goedhart*.“

76228. De **Voorzitter**: Is de coördinatie-opdracht van *Heuven Goedhart* dezelfde als die tot instelling van het College van Vertrouwensmannen?

Het College van Vertrouwensmannen is, naar ik meen, op 2 Augustus 1944 ingesteld.

A. Hooyer is 5/6 Juli gedropt en moest alles voorbereiden. De aangewezen leden van het College van Vertrouwensmannen woonden verspreid en moesten bij elkaar worden gehaald. Voordat zo iets is geregeld, is men enige weken kwijt. Bij mijn aantekeningen

staat ook duidelijk „gedachtenwisseling Regering en College Vertrouwensmannen“. Hij heeft hiervoor alle telegrammen gewisseld. De heer van Heuven Goedhart zal zich ongetwijfeld herinneren, dat Hooyer hiervoor is aangewezen.

Dan volgen de agenten Mans en Sutherland, die in de nacht van 4 op 5 Augustus 1944 zijn gedropt.

76229. De **Voorzitter**: Was Sutherland een Nederlander?

A. Ja, een pur sang Brabander.

76230. De **Voorzitter**: Wat was hun taak?

A. In die tijd namen de geruchten over het verraad van van der Waals zeer toe en wij kregen toen de indruk, dat verschillende van onze agenten ook door hem zouden kunnen zijn besmet. Wij kregen toen veel telegrammen met veel seinfouten, waardoor dus twijfel ontstond. Wij hebben toen, zoals wij al eerder hadden gedaan, o.a. met *Dijckmeester*, die ook enige contrôle heeft uitgeoefend, Mans uitgezonden als organisator om zoveel mogelijk de betrouwbaarheid der verbindingen van de verschillende groepen te controleren. In mijn aantekeningen staat o.a. „Betrouwbaarheid controleren van Marinier (Packard-groep), Spijker (groep-*d'Aulnis*), Warmer (Visser) en van Veen (Mooiweer), Arnold (Raad van Verzet), *Kors* en *Bogers* (*Adriaansen* en van Loon) (*Adriaansen* was met luitenant Steen gedropt), Meier (Faber) en *Weerink* (Leus)“. Zijn hoofdplicht is dus de contrôle op een groot deel van het radionet van B.I. geweest.

76231. De **Voorzitter**: Wat is het resultaat van die contrôle-opdracht geweest?

A. Hij is tenslotte in Groningen gearresteerd, maar er is geen schade door ontstaan.

76232. De **Voorzitter**: Behalve dat als gevolg daarvan Sutherland is gearresteerd.

A. Niet hierdoor.¹⁾

76233. De **Voorzitter**: Zoals ik uit het verhaal van *Mans* zelf heb begrepen, heeft hij bij zijn arrestatie de naam en het adres van *Sutherland* genoemd, omdat hij in de overtuiging verkeerde, dat deze al twee maanden van dat adres weg was, hetgeen echter toevallig niet zo was. *Mans* is op 10 November 1944 gearresteerd en *Sutherland* op 11 November.

A. Het resultaat van de contrôle van de groepen heeft voor ons geen schade opgeleverd. Geen van deze groepen is door deze arrestatie door de Duitsers ontdekt.

Dit is overigens een heel mysterieus geval geweest. Ik persoonlijk ben niet overtuigd van de goede trouw van *Mans*. Ik geloof bepaald, dat hij doorgeslagen heeft. Hierover is heel veel te doen geweest en er zijn grote rapporten over geschreven; hij werd niet meer vertrouwd. Ook de wijze van ontsnapping uit het Scholtenshuis in Groningen is heel wonderlijk gegaan.

76234. De **Voorzitter**: Hij schijnt wel ernstig mishandeld te zijn. Hij klaagt nog over de gevolgen.

A. Wanneer men in Groningen over „Vuurtoren“ (*Mans*) spreekt, stuift men nog op. Hij heeft mij later toegegeven, dat hij niet flink genoeg is geweest en dat hij te gauw heeft doorgeslagen en wel wat meer weerstand had kunnen bieden. Wij hebben met dergelijke psychologische factoren natuurlijk altijd in hoge mate rekening gehouden. Zijn opdracht heeft hij vóór zijn arrestatie goed uitgevoerd en ik kan het geen enkele agent kwalijk nemen, dat hij, als hij praktisch in tweeën wordt geslagen, zijn mond opendoet.

76235. De **Voorzitter**: De uitdrukking, die u zo net bezigde, nl. dat u niet helemaal overtuigd bent van zijn goede trouw, is hier dus eigenlijk niet de juiste uitdrukking?

A. Ik zou het anders moeten zeggen. Hij had andere dingen kunnen zeggen; hij had de naam *Sutherland* b.v. niet behoeven vrij te geven.

76236. De **Voorzitter**: Ik heb *Mans* gevraagd, of de Duitsers hem naar zijn code hadden gevraagd, waarop hij heeft geantwoord, dat hij toen al weg was. Zij waren nog niet op een tiende van wat zij hadden kunnen vragen, omdat hij snel is ontsnapt. Ik heb nog gevraagd: „Waarop richtte zich allereerst hun belangstelling?“, waarop hij antwoordt: „Adressen“. Voorts heb ik gevraagd: „Hebt u ook het adres van de marconist *Sutherland*, met wie u gedropt bent, afgegeven? Deze is toch op 11 November 1944 gearresteerd?“. Hij zegt dan: „Ja. Ik had hem bijna 2 maanden te voren aan de O.D. in Amsterdam overgedragen, die hem direct naar Amsterdam zou overbrengen. Ik had er dus geen idee van, dat hij nog op zijn oude adres zou zitten.“

A. Hij had de naam niet behoeven af te geven.

76237. De **Voorzitter**: Wanneer men zwaar wordt mishandeld en men denkt dan iets te kunnen zeggen, zonder daarmee schade te doen, dan is het wel te begrijpen, dat men dat doet.

A. Ik heb hem na afloop van de gehele affaire vriendelijk ontvangen en ik heb mij niet aan de zijde geschaard van de mensen, die hem verguisd hebben. Het enige, waaraan ik twijfel, en dit bedoelde ik, toen ik zeide, dat ik aan zijn goede trouw twijfelde, is de gemakkelijke ontsnapping uit Groningen. Volgens mij zit daar een luchtje aan.

76238. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer men op een gegeven moment, wanneer men in een staat van angst verkeert voor wat er nog gebeuren zal, op een handige manier kan weggelopen, dan is het heel hard, als er nu wordt gezegd, dat dit zo verdacht is.

A. Dit gehele geval is later in Groningen gereconstrueerd en men beweert pertinent, dat b.v. die sprong uit de verdieping onmogelijk is geweest en dat hij daarbij zijn nek zou hebben moeten breken, indien het werkelijk gebeurd is, zoals *Mans* heeft verteld. Ik kan het niet controleren, want ik heb het niet nagedaan. Er heerste echter twijfel bij mij.

76239. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij is er in ieder geval uitgekomen. Toen *Ubbink* en *Dourlein* uit *Haaren* waren ontsnapt, heeft men aanvankelijk ook gedacht, dat zij misschien wel door de Duitsers zouden zijn losgelaten.

A. De ontsnapping van *Ubbink* en *Dourlein* is voor mij steeds een volkomen zuiver geval geweest. Ik heb hen steeds dadelijk met alles geholpen, al weten zij dat zelf niet, omdat zij bij S.O.E. thuisbehoorden.

76240. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Voor mij ook, maar hetzelfde werd van hen toch ook aanvankelijk gedacht. Ik vind dit zo hard, omdat de jongens in hun overspanning dingen hebben gedaan, die men als gewoon mens niet kan doen.

A. Ik ben het volkomen met u eens. Ik heb zoëven ook gezegd, dat ik het hem niet kwalijk neem, dat hij is doorgeslagen. Wanneer men halfdood wordt geslagen, moet men wel van ijzer zijn om dan zijn mond te houden. Er is echter twijfel ontstaan over de manier van zijn ontsnapping en dat kan ik niet controleren.

76241. De **Voorzitter**: Van zijn opdracht om de adressen te controleren, heeft hij blijkbaar niets vrijgegeven?

A. Dat moet u in Groningen eens vragen. De familie de Boer en de schoonzoons daarvan zijn daarvoor allemaal opgepakt.

76242. De **Voorzitter**: Waren dat de adressen, die hij moest controleren?

A. Neen, dat waren mensen, waarmee hij contact had gehad, en die zijn ook allen gearresteerd. Hierdoor is twijfel ontstaan, al ontkent hij dit. Deze mensen zijn allen gevangengenomen en later gefusilleerd. Ik heb de rapporten niet tot mijn beschikking en ik zou mij er weer helemaal in moeten werken, om er een goed oordeel over te geven. *Mans* is door B.I. echter op de normale wijze afgevoerd; hij heeft zijn volle salaris gekregen en er is hem niets in de weg gelegd. De zaak-*Mans* is echter één van de meest geruchtmakende zaken geweest. Ook het geval-*Visser* heeft later veel stof doen opwaaien.

¹⁾ Koot van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Bij nadere overdenking dient dit antwoord te luiden: „Inderdaad.“

Haubrock heeft Visser losgelaten en hij heeft hem zelfs met een opdracht naar Eindhoven gezonden met de boodschap er bij, waar wij Hauhrock na de bevrijding zouden kunnen vinden. Dit vonden wij ook verdacht.

76243. De **Voorzitter**: Dit verhaal kennen wij niet. Misschien kunt u het iets uitvoeriger vertellen.

A. Op 21 December 1944 is Visser gearresteerd en vlak vóór de bevrijding heeft hij zich te Eindhoven gemeld. Toen wij hem vroegen wat hij kwam doen, vertelde hij, dat hij door Haubrock was gezonden, en hij vertelde, dat deze hem zeer oillijk had behandeld. Hij zei meteen, waar wij Haubrock konden vinden, omdat deze zich ter beschikking van het B.I. wilde stellen. Het is natuurlijk heel wonderlijk, dat tegen het einde van de oorlog de man, die al onze agenten in gevangenschap heeft behandeld, zich via een agent komt aanmelden. Haubrock heeft zelfs met Visser een reisplan gemaakt om samen naar Eindhoven te gaan. Zij zouden elkaar in Utrecht ontmoeten om met de lijn van de Albrecht-groep over te komen. Haubrock is Visser echter misgelopen, zodat deze alleen is gekomen.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik denk, dat Haubrock de bui zag aankomen en haar voor wilde zijn.

A. Op zo'n moment maakt dit echter een wonderlijke indruk.

76244. De **Voorzitter**: Hebt u later de bevestiging gekregen, dat het verhaal van Visser juist was?

A. Ik heb Haubrock zelf verhoord en hij zei precies hetzelfde. Door dergelijke dingen laadt een agent een odium op zich en er zijn nog veel mensen, die de toedracht niet willen geloven.

76245. De **Voorzitter**: Haubrock heeft meer van deze dingen gedaan. Tijdens zijn gevangenschap heeft hij een groot rapport geschreven om aan te tonen, dat hij zoveel goed heeft gedaan. Hij heeft b.v. van *Alebeek* en een B.B.O.-agent in April 1945 vrijgelaten en aan zijn chefs gezegd, dat zij werden vrijgelaten, omdat zij bereid waren als V-man voor de Duitsers op te treden. Wij hebben de B.B.O.-agent hierover gehoord en deze heeft gezegd, dat het inderdaad zo is gegaan.

A. Naar hetgeen ik van de gevangengenomen agenten hierover heb gehoord, geloof ik niet, dat Haubrock ze slecht behandelde. Door mijn agenten is mij geen enkel geval van mishandeling of slechte voeding gemeld. Voor Duitse methoden is hij bijzonder hebbelijk geweest. Ik geloof, dat de ongelukken zijn gebeurd, nadat Haubrock de aan zijn zorg toevertrouwde agenten heeft moeten afstaan aan de Wehrmacht. Dezen zijn toen naar Vught vervoerd en daar zijn na Dolle Dinsdag de grote ongelukken gebeurd. Ik ben vast overtuigd, dat, als Hauhrock de gevangengenomen agenten onder zijn berusting had mogen houden, wij het merendeel van de thans gesneuvelden hadden teruggzien.

76246. De **Voorzitter**: Haubrock zegt ook, dat hij heeft bereikt, dat een aantal agenten niet onder de Rauter-représailles is gevallen.

A. Dat kan inderdaad juist zijn. Hij heeft Visser b.v. wel meegenomen, als hij naar een boerderij ging om vlees en spek te halen. Dit kan natuurlijk twee bedoelingen hebben gehad; in de eerste plaats om de jongens aan het praten te krijgen en in de tweede plaats om later na de bevrijding in een goed blaadje te staan.

Het odium rust echter op deze jongens, waarvan ik ze graag wil vrijpleiten, Visser helemaal en Mans zeer zeker, wat betreft zijn doorslaan. Ik kan het volkomen aannemen, dat, als iemand op een gegeven moment halfdood wordt geslagen, hij iets loslaat, om iets kwijt te raken en daardoor de mensen op een dwaalspoor te brengen. Het enige twijfelachtige bij Mans is de ontsnapping uit het Scholtenshuis in Groningen. Ik kan dit echter niet beoordelen. De buitenwacht en de mensen, die met hem hebben gewerkt, willen echter geen goeds over *Mans* horen.

Dan volgt de *Brauw*. Deze is voornamelijk uitgezonden om de financiële steun voor de illegale groepen te regelen en voor zover ik mij herinner, is hij voornamelijk uitgestuurd om contact op te nemen met de heer van Hall van het N.S.F.

76247. De **Voorzitter**: Deze uitzending van *de Brauw* zou dus een gevolg zijn geweest van de overkomst van de heer *Linthorst Homan*, want deze was voor die financiële affaire naar Londen gekomen.

A. Ja, ik heb *Homan* omstreeks 5 December 1944 in Madrid ontmoet en hij heeft later in Londen uitvoerig gerapporteerd over de noodzaak van een financiële regeling. Hij had zelf contact met de heer van Hall. De Regeringsregeling moet echter reeds eerder zijn gekomen, want *Homan* is in December doorgekomen en de *Brauw* is pas van 7 op 8 Augustus 1944 gegaan.¹⁾

Over deze financiële regeling is in Londen veel te doen geweest.

De toenmalige majoor van *Houten* zoudt u hiernaar beter kunnen vragen, want ik was toen bezig met de voorbereiding van de overbrenging van het bureau naar Eindhoven.

De *Brauw* is één van de weinige agenten geweest, waarvoor ik niet zelf de eindopdracht heb samengesteld.

Deze opdracht is mede een gevolg geweest van de klacht van groep-B.R. over de weinige steun en er waren meer klachten, dat er geen geld was. De inoelijkheid was, dat wij in het begin steeds contactanten hadden gestuurd, maar het Nederlandse geld was uitgeput, doordat de grote coupures waren ingetrokken en men dus met klein geld moest werken. Er is nog in Stockholm, Lissabon en Amerika geld verzameld, maar dat was op een gegeven moment ook op.

76248. De **Voorzitter**: Wij hebben hierover de heer Koch gehoord. Deze zegt, dat hij in dezelfde tijd als de heer *Homan* op reis is gegaan. De heer *Homan* heeft toen prioriteit gekregen, zodat deze het eerst in Engeland was. „De zaak werd met hem besproken, zijn contactpunten werden opgenomen en de eerste tranche van 10 miljoen werd direct met een agent half Januari naar Nederland gestuurd. Ik kwam pas eind Januari in Londen aan. Toen was die agent al weg en daarnieuw was mijn doel om naar Nederland te gaan, weggefallen, want ik wilde met het geld terugkomen." Aldus de heer Koch. Voorts zegt hij: „Nu komt echter de tijd, dat wij over hetgeen met de tien miljoen was gebeurd, niets hoorden. Wij kregen daarover geen enkel bericht. Wij hoorden daarover helemaal niets meer en wij wisten, dat de agent Steen was gepakt. Deze had echter zijn boodschap overgebracht. Het was hem ongelukkig vergaan, hij is op een gegeven ogenblik recht in de armen van de Duitsers gelopen, maar dit had niets met het England-Spiel te maken. Wij hebben toen besloten de tweede tranche van 20 miljoen te sturen naar Jaap *le Poole*, omdat wij met hem contact hadden." Ik vraag dan: „Is dit zo gebeurd?“, waarop hij zegt: „Ja, Mijnheer de Voorzitter. In die microzending zat van alles, ook de stukken betreffende de vertrouwensmannen, die heeft de *Brauw* meegenomen. Ik kan die gehele microzending nog wel compleet te voorschijn brengen."

A. Ik heb u zoëven al gezegd, dat ik meende, dat Steen ook geld had meegenomen.

76249. De **Voorzitter**: Welke aantekeningen hebt u betreffende Steen?

A. Hij is 10/11 Januari 1944 gedropt. Contact met Engeland. Berichten aan *Camoës* doorgeven. Meegenomen f 60 000 voor *Spijker*-groep, f 50 000 voor eigen zendergroep, tweemaal f 20 000 voor eigen gebruik." Dit is nog geen tien miljoen.²⁾

76250. De **Voorzitter**: Dit klopt dus niet erg.

A. De opgave van de heer Koch klopt niet. De mededeling over de tweede tranche van twintig miljoen klopt wel.

Dit is echter een kort uittreksel van de werkzaamheden van de agenten. Steen heeft echter wel degelijk contact moeten zoeken met het Nationaal Steunfonds en ik meen mij zelfs een adres te herinneren in Amsterdam op de Keizersgracht, waar hij dit contact moest opnemen, en dit is inderdaad gebeurd. Op de microfoto, die was ondertekend door prof. Gerbrandy, werd de opdracht gegeven, dat het geld in Nederland moest worden verzameld en dat de Regering garant bleef voor een bedrag van f 30 miljoen, waarvan 10 miljoen dadelijk kon worden opgenomen en de rest, wanneer telegrafisch mededeling kwam, dat het eerste gedeelte verbruikt was.

76251. De **Voorzitter**: Wie kan deze opdracht bij zich hebben gehad?

A. Dat zal Steen zijn geweest. U zoudt dit kunnen navragen.

¹⁾ Noo: van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Later in het verhoor blijkt, dat de agent *Steen* reeds in Januari 1944 opdracht voor het N.S.F. had.

²⁾ Noo: van de getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Uit verdere aantekeningen blijkt, dat *Steen* o.a. tot taak had: „Regelde financiële kwesies met ondersteuningsgroepen".

76252. De **Voorzitter**: Het verhaal van de heer Koch kan dus juist zijn. *Sleen* zou dus de machtiging voor de eerste 10 miljoen gulden hebben gehad en de *Brauw* voor de rest. De heer Koch zegt echter ook, dat in de microzending van de *Brauw* van alles zat, ook de stukken betreffende de vertrouwensmannen.

A. Er zal mij ook weleens iets zijn ontschoten.
Bij de opdracht van de *Brauw* staat als punt 1: „Contact opnemen met illegale groeperingen, teneinde financiële steun te regelen”. Dat zal dus vermoedelijk de tweede tranche van twintig miljoen zijn geweest. Voor zover mijn geheugen reikt, heeft Hooyer echter de micro meegenomen voor de vertrouwensmannen.

76253. De **Voorzitter**: De *Brauw* is het slachtoffer van zijn radio-telefoniezender geworden?

A. Ja, hij is uitgepeild

76254. De **Voorzitter**: Had hij nog meer opdrachten, of was die in zake de financiële steun de hoofdzaak?

A. In mijn aantekeningen staat: „Contact opnemen met illegale groeperingen, teneinde financiële steun te regelen. Dit contact via B.R. (groep van *le Poole*). Radiotelefonieset mee.” Hij heeft gewerkt van 7 Augustus tot 14 October 1944, toen is hij gearresteerd. Bij de dropping is hij meteen zijn partner en zijn bagagezak kwijtgeraakt. Hierin was de radioset van van der Stad (*Smid*), die dezelfde nacht met hem was gedropt. *Smid* was de radio-operator van de *Brauw* en hij zou bovendien nog naar *Dijkmeester* gaan. Verder staat er nog: „Contact met groep-B.R. Aanvankelijk in Den Haag, later in Leiden gewerkt. Contact met Central via Kooyman (*Hooyer*)”. Dit is dus weer een aanwijzing, dat hij toch iets met de vertrouwensmannen — want *Hooyer* was de radio-operator van de vertrouwensmannen — te maken heeft gehad.

Van de agenten, die er levend door gekomen zijn, hebben wij natuurlijk de volledige rapporten, maar van de *Brauw* niet.

76255. De **Voorzitter**: In de nacht van 1 op 2 September 1944 is van Rijsewijk gedropt? Wie was hij?

A. Hij werd ter beschikking van de O.D. gesteld. Hij had ook weer een halve wagon bagage bij zich: hij heeft meegenomen: een eigen radioset: een set voor *Smid*, de operator van de *Brauw*; goederen voor *Snijker (d'Aulnis)* waaronder 2 sets en kristallen, en 3 sets voor de groep-*Packard*. Hij had dus 7 sets bij zich en verder alle mogelijke levensmiddelen, fietsbanden, pistolen en munitie. Van *Rijsewijk* is gedropt en ontvangen door een receptiecomité van *d'Aulnis*. Hij had een dergelijke hoeveelheid bagage bij zich, dat dit nodig was. De containers voor de *Packard*-groep, w.o. 3 sets, werden per abuis niet gedropt, de piloten hadden vergeten ze uit te gooien. 1 set is naar de O.D. gegaan, één naar *d'Aulnis* en 1 naar de groep-B.R. Hij heeft ook nieuwe seino-plannen meegenomen. Hij werkte voor *d'Aulnis* en *Rogers (Dijkmeester)*. Begin December is hij v-r-trokken naar de Veluwe: daar had hij contact met de gewestelijk commandant. Eind Januari is hij teruggegaan naar Amsterdam en op 7 Mei heeft hij zich weer in Eindhoven gemeld.

Van deze agenten heb ik weinig meer gewerkt, omdat ik toen reeds met het grootste gedeelte van het Bureau Inlichtingen naar Eindhoven was gegaan. Van *Rijsewijk* is ook de laatste agent geweest, die ik persoonlijk heb geïnstrueerd, de rest is behandeld door de heer Fock.

76256. De **Voorzitter**: Hebt u wel de aantekeningen over hen? Misschien is het dan toch goed voor de afwerking van het geheel, dat u deze laatste agenten ook nog even behandelt.

In de nacht van 5 op 6 October 1944 zijn *Kouwenhoven* en van *Bemmel* gedropt.

A. De groepen in Nederland raakten het contact met het oosten en het noorden kwijt door de moeilijke verbindingen; er liepen hoe langer hoe minder treinen en er waren geen fietsbanden meer. Bij de dropping van van *Rijsewijk* was o.a. een grote hoeveelheid banden voor de koeriers. Omdat het westen en zuiden goed van radioverbindingen waren voorzien, hebben wij onze blikken toen op het noorden gericht. In de nacht van 5 op 6 October zijn *Kouwenhoven* en van *Bemmel* in Drenthe gedropt. *Kouwenhoven* ging daarna naar Groningen, terwijl van *Bemmel* in Assen bleef bij de K.P.

76257. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat zij bij Mans terecht moesten komen en dat zij door zijn arrestatie ook zijn vastgelopen.

A. *Kouwenhoven* niet. Hij was niet speciaal voor Mans bestemd, doch voor de *Packard*-groep.

76258. De **Voorzitter**: Hij is actief geweest tot 10 November 1944 tot de arrestatie van Mans.

A. Toen is er een inval gedaan, maar hij is zelf ontsnapt. Zijn set is gepakt, zodat hij zonder verbindingsmiddelen kwam.

Van *Bemmel* heeft in Assen bij de familie de *Ruiter* gewerkt en hij is gepeild. Toen er een inval werd gedaan, heeft hij zich doodgevochten; hij heeft nog een paar S.D.'ers doodgeschoten. Dit alles wijt men in het noorden aan de Mans-affaire en dit is de mensen niet uit het hoofd te praten, hoewel van *Bemmel* nog enige maanden heeft gewerkt en pas op 28 Maart 1945 is gesneuveld.

In de nacht van 6 op 7 October 1944 is *Ensink* gedropt; hij is naar Friesland gegaan. Hij had contact met Mans en werkte in Leeuwarden met de *Packard*-groep, dus ik vermoed, dat hij bij een van de meteorologische stations is ingezet.

Koopmans is gelijktijdig met *Ensink* eveneens in Friesland gedropt en hij heeft eveneens contact met Mans gehad. Hij is ook op 11 November gearresteerd.

U kunt hieruit zien, waarom, vooral in het noorden, de arrestatie en het doorslaan van *Mans* zoveel stof hebben doen opwaaien. In Friesland, Drenthe en Groningen werden bijna alle agenten gearresteerd op de contactadressen. Men zegt, dat dit niet anders kan zijn gebeurd dan door het praten van Mans. Ik kan het niet controleren, u ook niet, of hij zou het ronduit moeten erkennen. Het is echter wel merkwaardig, dat bijna nooit agenten van B.I., die met elkaar in contact stonden, gearresteerd werden ten huize van hun contactadressen, terwijl er hier vier achter elkaar, die met Mans in contact stonden, werden gevangen of moesten vluchten en betrekkelijk kort na elkaar.

Koopmans, die met Mans in contact stond, is op 10 November in Groningen gearresteerd; *Ensink* is op dezelfde dag op een ander schuiladres gearresteerd, ook door het contact met *Mans*. *Kouwenhoven*, die eveneens met hem in contact stond, is op 10 November in Assen ontsnapt en *Sutherland* is op 11 November gearresteerd.

76259. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij zou dus al de eerste dag direct alles moeten hebben gezegd.

A. Die zelfde dag zijn de agenten in Groningen, Assen en Leeuwarden gearresteerd en dat kan geen toeval zijn.

Dan volgt de agent *Hongewooning*. Deze is in de nacht van 30 op 31 December gedropt voor de groep-*Albrecht* en hij is onder leiding gesteld van *Mooiweer*.

Bij zijn dropping is voor het eerst gebruik gemaakt van een ontvangst door de K.P., die toen ook bij B.I. werd ingeschakeld. De K.P. was voornamelijk actief in samenwerking met S.O.E. Uit die tijd dateert de bijzonder goede samenwerking met het B.B.O., dat na de opheffing van het bureau M.V.T. in werking was getreden. De heer *Fock* had dagelijks contact met major *Dohson* en majoor *Klijzing* en toen wisten wij ook, wat er bij die dienst gebeurde.

Hoogewooning is na drie maanden gearresteerd, hij is gepeild.

76260. De **Voorzitter**: Wat had hij voor een toestel?

A. Een W.T. set.

De volgende agent, *Bouman*, is toegevoegd aan de groep-*Albrecht*. Ook hij had weer een hele serie sets meegenomen, hij had er 6 bij zich voor de verschillende groepen.

76261. De **Voorzitter**: Hij heeft het volgehouden tot de bevrijding.

A. Ja, hij heeft in de Achterhoek gewerkt. Het aantal radiosets werd opgevoerd, omdat de koerierslijnen ontlast moesten worden. De rapporten konden toen telegrafisch worden overgebracht. De berichten gingen toen veel rechtstreeks naar het B.I. in Eindhoven. Veel van de stof werd ook naar Amsterdam geseind. Daar was de radiocentrale van de B.S. en Delta-Centrum. De G.D.N. en de *Albrecht*-groep hadden er contacten.

76262. De **Voorzitter**: Stuurden de agenten hun berichten naar Amsterdam?

A. Neen. Deze berichten gingen rechtstreeks naar B.I. Doch de groepen verzonden haar berichten naar Amsterdam, vanwaar ze wer-

den doorgezonden naar B.I. te Eindhoven. Daarvoor was in Nederland door de groepen het binnenlandse net opgezet; daarvoor waren ook veel reserve-sets door B.I. uit Londen of uit Eindhoven gezonden. In de loop van 1944 had de coördinatie van de illegaliteit plaats gevonden en was in Amsterdam het hoofdkwartier voor de inlichtingen gevestigd. Hierdoor kon B.I. veel gemakkelijker werken, want bij de centralo werden de berichten meteen geschift en kwamen er geen duplicaties meer voor. Door de centrale in Amsterdam is veel dubbel werk voorkomen.

76263. De **Voorzitter**: Vond u, dat de weekoverzichten van de heer *van Schaik* waarde hadden?

A. Ik heb ze — meen ik — nooit gezien, doch uit die weekoverzichten werden ons telegrafisch de voornaamste dingen doorgegeven.

76264. De **Voorzitter**: De rapporten werden ook nog over de rivieren gestuurd, dus u zoudt ze gezien kunnen hebben.

A. Het is heel goed mogelijk. Er kwamen over verschillende koeierslijnen rapporten binnen; deze werden steeds direct op de militaire afdeling ontpakt en uitgezocht, daarna vertaald en dezelfde nacht gingen de kopieën nog door naar de Canadian Army, die met

haar intelligence in hetzelfde gebouw als B.I. huisde, zodat ik geen kans had alle rapporten door te lezen.

Indien u met de rapporten van de heer *van Schaik* echter de overzichten van de toen te Amsterdam zetelende C.I.D. bedoelt, dan heb ik deze rapporten wel gezien. Zij waren zeer uitvoerig en hadden zeker waarde. Er kwamen echter ook stapels rapporten van de G.D.N., groep-Albrecht, Packard-groep, enz. Wat ik boven bedoelde met de telegrafische berichten, dat waren hoofdzakelijk de dynamische berichten. De statische berichten gingen meestal per rapport, dat kon ook niet anders wegens de vele tekeningen, welke daarbij behoorden.

De **Voorzitter**: Ik verdaag thans het verhoor tot Dinsdag 28 Februari a.s., des voormiddags halfelf.

J. M. SOMER.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 28 FEBRUARI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen, en de heren Korhals en Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. JAN MARGINUS SOMER,
oud 50 jaar, wonende te Elaricum,
kolonel der infanterie K.N.I.L. b.d.

76265. De *Voorzitter*: Het op 24 Februari j.l. verdaagde verhoor wordt thans voortgezet. Wij zullen verder gaan met het bespreken van de werkzaamheden van het B.I., in liet bijzonder van de opdrachten, die aan de verschillende agenten zijn gegeven. We waren de vorige keer gekomen aan no. 40, zodat vier agenten, op de lijst voorkomende, nog niet werden besproken. Misschien kunt u dit onderwerp eerst afmaken.

A. Ja. We hebben de vorige keer enige discussie gehad over de opdrachten van Hooyer (*Kooyman*) en de *Brauw* (*Dickens*) en Steen — vooral over die 30 miljoen gulden. Hierop wilde ik nog gaarne even terugkomen. Van mijn oude bureau heb ik enige gegevens gekregen en hier heb ik o.a. de opdracht van *Hopyer* (Kooiman), met de micro, die hij heeft meegekregen. Dat is inderdaad de hele opdracht van de vertrouwensmannen. De micro's zitten zelfs nog bij de duplicaten. De papieren moeten wel naar het bureau terug. Ik heb ze alleen even ter inzage gekregen.

Ik heb hier eveneens de opdracht voor Steen, waarvan ik de vorige keer meende, dat hij de eerste bemoeienis heeft gehad met die 30 miljoen gulden. Dat blijkt ook inderdaad zo te zijn. De opdracht voor *Steen* is een door Minister Gerhrandy getekende verklaring, waarin staat, dat Minister *Gerhrandy* het N.S.F. machtigt om:

„voorlopig te beschikken over een bedrag van 10 miljoen gulden; over het resterende bedrag van ten hoogste 20 miljoen gulden zal niet kunnen worden beschikt dan nadat uwerzijds gegevens over de behoefte voor een bepaalde tijdsduur zijn verstrekt en dezerzijds daaraan goedkeuring is verleend.”

Dus dit blijkt ook juist te zijn. De tweede tranche van die 30 miljoen is op 7 Augustus 1944 gevolgd. Er staat met potlood op de stukken „in microvorm meegegeven aan *Dickens*”. *Dickens* is de *Brauw*. Hij kreeg dus de tweede opdracht. Wet N.S.F. werd „gemachtigd buiten het genoemde bedrag der eerste tien miljoen gulden over te gaan tot opname en distributie van het resterende bedrag van twintig miljoen gulden”.

Ik heb hier eveneens het rapport van de G.D.N. over het financiële beheer. Dat kan ik u ook geven, mits mijn oude bureau het maar terugkrijgt. Daar staan de gelden in, die G.D.N. heeft verbruikt, b.v. bedragen van f 382 700, f 85 320, f 15 530,92, f 118 000 met een totaal van f 601 550,92. Dit rapport houdt voornamelijk verband met de wijze van besteding van de gelden, waarover wij het niet eens waren.

76266. De *Voorzitter*: Wij waren de vorige keer tot de agent Mulder (no. 40) gekomen.

A. Mulder had voornamelijk tot taak 5 radiosets voor de *Packard*-groep naar den Haag te brengen, alsmede een set voor het binnenlandse net. Voorts had hij opdracht als operator te dienen voor de meteo-dienst van de *Packard*-groep en bovendien materieel voor de *Packard*-groep mede te nemen.

76267. De *Voorzitter*: Kwam Mulder nu uit het bevrijde gebied of uit Engeland?

A. Neen, hij is vanuit Engeland gedropt.

76268. De *Voorzitter*: Wat is daarvan de reden? Wij hebben er j.l. Vrijdag ook al over gesproken, dat, hoewel een gedeelte van het land was bevrijd en men over de rivieren een zeker contact had met het bezette Nederland, er toch nog agenten uit Engeland werden gedropt.

A. Dat ging veel gemakkelijker. Het zenden van agenten gebeurde ook wel vanuit Eindhoven, maar dat moest met de koerierslijnen gebeuren, met de groep-Albrecht, met boten. Het voornaamste bezwaar van de kleine kano's en andere bootjes was, dat vooral radiomateriaal slecht kon worden overgebracht. Dat materiaal met toebehoren en benodigdheden voor de groepen was betrekkelijk zwaar en de kano's hadden weinig plaats. Dus de agenten werden meestal met vliegtuigen boven bezet Nederland gedropt. In de tweede plaats was natuurlijk het grote bezwaar bij het transport uit Eindhoven, dat agenten desnoods nog wel met één enkele set door een gedeelte van het land konden reizen, hoewel dat reeds zeer veel risico's met zich mee bracht. Wanneer men echter een agent in Groningen moest hebben — dit was b.v. het geval met de agenten voor het noorden van het land —, dan kon een koerier niet met vier, vijf containers en radiosets, waar alle mogelijke bagage bij was, door bezet Nederland reizen. Vandaar dat wij de agentendroppings met veel bagage rustig uit Londen hebben voortgezet en ons uit Eindhoven voornamelijk hebben bepaald tot koerierspost, het brengen van boodschappers, personen, die voor de Regering overkwamen, zoals de heren van Royen en Einthoven e.a.

De agentendroppings bleven echter vanuit Engeland geregeld. Uit Eindhoven werden de agenten niet gedropt, doch gingen zij per boot over de rivieren, bv. mejuffrouw *Gentis*, die ook met een set uit Eindhoven is vertrokken. De heer Lindo is ook vanuit Eindhoven vertrokken, voor zover ik mij herinner. Hij ging met een speciale opdracht voor telefoonverbindingen naar Geertruidenberg. Ik meen, dat Piet Smit ook vanuit Eindhoven is gegaan.¹⁾ Die agentenlijst heb ik echter niet hier. De namen van verschillende agenten weet ik mij niet meer te herinneren, omdat zij met korte opdrachten gingen en dikwijls tot de groepen in bezet Nederland behoorden en voor overleg naar Eindhoven kwamen en daarna weer vertrokken. Agenten van het eigenlijke B.I. waren zij eigenlijk niet, doch er zijn vele van dergelijke gevallen geweest. De koerierslijnen, met alles wat daaraan vastzat, gingen dus via Eindhoven en de centrale radiodienst ging via Londen. Dan was er een tweede splitsing, nadat wij in Eindhoven waren gekomen, na de bevrijding van het zuiden. Het buitenlandse net — zoals wij dat noemden — is toen op Londen blijven werken. Alle gedropte agenten werkten regelrecht op Londen. Daarnaast is toen direct een z.g. binnenlands radionet gesticht, voornamelijk met behulp van Philips, de Raad van Verzet en de O.D. Beide laatstgenoemde organisaties hadden een goed radiocentrum in Eindhoven, behorende tot het reeds werkende z.g. binnenlandse net. Dat is de voorbereiding geweest voor de Binnenlandse Strijdkrachten, voor de staf van de Prins. Dit binnenlandse net werd na de komst van B.I. om militaire redenen onder contrôle genomen, zulks met het oog op de codes en de coördinatie, doch de stations bleven bediend door de oorspronkelijke telegrafisten der organisaties. Daarnaast werd met behulp van Philips materiaal gefabriceerd, dat met de koerierslijnen uit Eindhoven naar bezet gebied werd gebracht en gedistribueerd. Dat kon met kleine hoeveelheden geschieden. Ook zijn er wel sets, welke in Eindhoven werden gefabriceerd, uit Londen in bezet gebied gedropt. Dit materiaal werd in bezet gebied hoofdzakelijk bediend door de mensen van de ondergrondse groeperingen, dus niet door de agenten van B.I. Daar zit dus de scheidingslijn tussen. De binnenlandse sets werkten echter uit bezet gebied op Eindhoven. Wij hadden daardoor eigenlijk een dubbele verbinding. Londen kon door de

¹⁾ Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Deze agent (E. W. *Janzen*) is wel te Eindhoven geïnstrueerd, doch uit Engeland gedropt.

B.T.-agenten rechtstreeks van de toestand op de hoogte worden gehouden, dus de Regering, die oorspronkelijk nog in Londen zat, de R.V.D. en het achtergebleven deel van het Bureau Inlichtingen. Het deel van B.I. te Eindhoven, dat onder het Second Army stond, was echter voornamelijk in verbinding met het binnenlandse radionet. Dat was in hoofdzaak van belang voor het militaire gedeelte van onze opdracht. Alle binnenkomende militaire gegevens gingen regelrecht naar Brussel, naar de staf van het Second Army, terwijl bij B.I. de intelligence van het Canadian Army was gehuisvest, die voor dit leger de militaire berichten verwerkte. De politieke en economische berichtgeving, zowel van het buitenlandse als van het binnenlandse net, werd echter voornamelijk rechtstreeks naar Londen gedirigeerd. B.I. te Eindhoven kreeg natuurlijk van B.I. te Londen wel een afschrift, w.o. ook alle afschriften van de regelrecht te Londen over het buitenlandse net ontvangen militaire telegrammen. De prioriteit voor het militaire gedeelte lag dus in Eindhoven, van het politiek-economische gedeelte in Londen.

76269. De **Voorzitter**: Wat hebt u persoonlijk gemerkt van de telefoonverbindingen, die al of niet zijn blijven bestaan bij het oprukken van de strijdkrachten?

A. Bedoelt u telefoonverbindingen in bezet gebied?

Geertruidenberg heeft nog een hele tijd gewerkt. Wij hadden in Eindhoven een goede verbinding met Geertruidenberg. Dat is voornamelijk ir. *Lindo* geweest, die bij de P.N.E.M. werkte. Hij heeft die telefoonverbindingen voorbereid en zou later ook vanuit Eindhoven teruggaan om die verbindingen te verbeteren. Op een gegeven ogenblik is dat ook spaak gelopen. Het heeft echter een hele tijd heel goed gewerkt. Algemeen werd aangenomen, dat door een indiscretie van de oorlogscorrespondent *Kiek*, waarover de militaire leiding zeer gebedgd was, de verbinding met Geertruidenberg werd verbroken. Een tijdlang werden ook alle berichten — voor zover ze van direct belang waren — direct van de groep-Albrecht per telefoon doorgegeven. Dit zelfde gebeurde ook later in het oosten. Naar ik nieen, in de Achterhoek of ten oosten van Deventer, ik weet de naam van de plaats niet meer. Ik meen, dat het Dieren was. Daar zat toen een gedeelte van het B.I. met de Engelsen als vooruitgeschoven party en zij konden door de linies heen het telefoonnet blijven doorbedienen.

De **Voorzitter**: Wij hebben mededelingen daarover van de betrokken groepen gekregen.

A. Voornamelijk heeft majoor Pot baanbrekend werk bij B.I. op dit gebied gedaan.

76270. De **Voorzitter**: Dan komen nu de laatste drie agenten, nos. 41, 42 en 43.

A. Over hen kan ik u niet zo uitvoerig inlichten, omdat ik toen in Eindhoven zat. Ik ken deze agenten wel, want ik heb ze wel meegemaakt gedurende hun opleiding. Voor hun instructies moet ik mij echter voornamelijk verlaten op de gegevens, die ik hier voor mij heb liggen.

Nr. 41 is *Weelinck* geweest. Hij had b.v. een opdracht om via het binnenlandse net op Eindhoven te werken. Hij had een W.T.-set op Eindhoven, doch tevens een radioset op Londen. Dat is dus een operator geweest, die beide netten gelijktijdig bediende.

76271. De **Voorzitter**: Met welke groep stond hij in verbinding? Of blijkt dat niet uit de gegevens?

A. In mijn gegevens staat:

„zo min mogelijk contact met verzetsgroepen, waarnemen en doorgeven troepenbewegingen.“

Nu ben ik er weer met mijn gedachten in. Wij hebben op een gegeven moment, toen de opmars naar het noord-n werd verwacht, aan de hoofden van alle groepen, op verzoek van Second Army, een opdracht verstrekt om de troepen tegemoet te komen en verzocht om zoveel mogelijk gegevens direct bij de bevrijding van Nederland en bij de opmars te verstrekken. In deze opdracht is *Weelinck* ingepast geweest. Alle hoofden van de groepen, zoals *Schoemaker*, *Albrecht*, *Kees*, enz. hebben deze opdracht, om direct contact op te nemen, gekregen. Verschillende leden van die groepen zijn toen zelfs door de linies heen gekomen.

76272. De **Voorzitter**: Ik neem aan, dat *de Vries* bij *Weelinck* behoorde; hij is nl. in dezelfde nacht gedropt.

A. Ja, hij heeft dezelfde opdracht gehad. Dus zoveel mogelijk oprukken telkens naar de troepen toe, waarnemen en berichten doorgeven, die van belang konden zijn voor de geallieerde legerleiding. Dat waren voornamelijk de laatste stuiptrekkingen van de Duitsers, vooral de gepantserde troepen en de gemotoriseerde troepen, die telkens door het land zwierven. Men wilde daarvan, als het kon, dag aan dag berichten hebben.

76273. De **Voorzitter**: Ik heb op mijn lijst achter *Weelinck* staan: Actief tot de bevrijding, maar achter *de Vries* staat niets.

A. Ja, daar staan aanhalingstekens achter.

76274. De **Voorzitter**: Voor *de Vries* geldt dus hetzelfde?

A. Ja, hij was ook actief tot de bevrijding, doch door de korte tijd vóór de bevrijding hebben zij weinig contact gehad, wat aan hun moed niets afdoet natuurlijk. De dropping van *Janzen* (*Pief Smit*) is helemaal mislukt. Hij had sets voor de G.D.N. bij zich. Hij is gelijktijdig met agenten van S.O.E. gedropt in de buurt van Loosdrecht. De agenten van S.O.E. zijn — me-n ik — goed terechtgekomen. *Janzen* is echter door de wind in de Loosdrechtse plassen terechtgekomen en helaas jammerlijk verdronken. Dat is helaas vlak vóór de bevrijding geweest, op 12 April. *Janzen* was de laatste agent, die uit Londen is gezonden.

76275. De **Voorzitter**: U zei, dat hij gelijktijdig met agenten van S.O.E. was gedropt. Dus tegelijk met agenten van S.O.E./B.B.O.?

A. Ja.

76276. De **Voorzitter**: Ik begrijp daaruit, dat in die phase van de strijd de scheiding van beide diensten niet meer zo nauwgezet werd volgehouden.

A. Er waren enkele keren, dat wij gelijktijdig met S.O.E. hebben gedropt.

76277. De **Voorzitter**: Toch wel?

A. Ja, op het laatst. De samenwerking met B.B.O. was buitengewoon goed. Toen *Lieftinck* eenmaal weg was en *Dobson* in plaats van *Bingham* was gekomen, was die samenwerking heel goed. In de periode, dat ik in Eindhoven zat, had majoor Fock oractisch dagelijks contact met B.B.O. Alle operaties werden gezamenlijk besproken en zo nodig gezamenlijk uitgevoerd. Het accent kwam toen niet meer zozeer te liggen op de zuivere intelligence, maar wel op de kwestie van het verzet en de militaire eisen, die aan het verzet werden gesteld.

76378. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat die eisen in die tijd de doorslag gaven?

A. Ja. De taken van B.T. en B.B.O. naderden elkaar, waardoor de werkzaamheden veel meer door elkaar gingen loopen. Het droppen van wapens voor de binnenlandse strijdkrachten en de telegrammen daarover kregen wij b.v. via het binnenlandse net wel binnen van de Raad van Verzet, van de O.D. en van andere organisaties. Dat gaven wij dan door en de dropping zelf werd dan door B.B.O. uitgevoerd, dat was zuivere militaire actie. Vandaar dat in de laatste maanden van de oorlog het werk van B.Z. en B.B.O. veel meer in elkaar liep. Er werden ook wel gelijktijdig agenten gedropt. Het geval, dat ik u daarnet vertelde, was nertinent zo, dat er gelijktijdig B.I.-agenten met agenten van B.B.O. werden gedropt.

76279. De **Voorzitter**: Waarschijnlijk kwamen er bij B.B.O. naarmate er meer aenten van B.B.O. in Nederland onereerden, ook eigen inlichtingenberichten binnen, aangezien de aenten van dat bureau natuurlijk ook automatisch aan dat werk deden.

A. Ongetwijfeld. De B.B.O.-agenten leverden ook inlichtingen, terwijl omgekeerd ons accent eveneens werd verlegd. Doordat wij ook b.v. voor de staf van de Prins werkten en voor de Binnenlandse Strijdkrachten. De Prins had daarvoor, vóór zijn vertrek uit Engeland, een gedeelte van ons bureau gekreuen, zij het dan ook zeer bescheiden. De reeds meermalen genoemde luitenant *Gijs de Jong* van B.T. is met majoor *van Houten* van B.I. toen naar de staf van Prins *Bernhart* overgegaan. Wij hebben toen in het begin van de Prins ook een radionet georganiseerd, oorspronkelijk met aenten van B.I. en B.B.O. Later is dat net overgenomen door krachten uit

de ondergrondse beweging in bezet gebied en door B.B.O.-agenten. Alle telegrammen, die oij aē staf van Prins *Bernhard* binnenkwamen, kregen wij echter ter inzage. Omgekeerd kreeg de staf van de Prins weer alle andere berichten, die via B.I. binnenkwamen. Het radioverkeer kreeg toen dus een veel grotere opzet, doordat wij toen ten eerste twee netten hadden, nl. het binnenlandse en het buitenlandse net. En bovendien werden deze netten nog uitgebreid door de radiodienst der B.S. Bovendien kwam er nog bij, dat wij voor de C.I.D. te Amsterdam b.v. ook veel zenders hebben geleverd, die bij Philips werden gemaakt. Wij hebben het binnenlands net veel geholpen met materiaal. Van die C.I.D. — of Delta Centrum — werd alles rechtstreeks naar Eindhoven geseind. B.v. berichten over de partjes, die door de Canadezen in Drenthe waren gedropt en ook in Gelderland. Daar zult u met uw werk ook wel op zijn gestoten. Daar waren ook wel agenten van B.I. bij betrokken. Omgekeerd hielpen de B.S. en agenten van B.B.O. weer agenten van B.I. Door al deze activiteit kregen wij in die laatste maanden een grweldige uitbreiding van werkzaamheden, vooral van het radioverkeer.

76280. De **Voorzitter**: Het was toch niet zo, dat van B.B.O. zich ook een gedeelte van de leiding in het bevrijde zuiden heeft gevestigd, op de manier, zoals een gedeelte van de leiding van het B.I. naar Eindhoven is gegaan?

A. Dat is pas na de bevrijding geweest. Toen is *de Graaf* van B.B.O. naar Nederland gekomen met personeel van B.B.O. De *Graaf* is oorspronkelijk met *van Houten* en *de Jong* met de Prins meegegaan.

76281. De **Voorzitter**: Ten tijde van de bevrijding van het zuiden?

A. Ja.

76282. De **Voorzitter**: U bent ook na de bevrijding van het zuiden overgekomen. Maar het was bij u zo, dat toen een belangrijk gedeelte van het B.I. naar Eindhoven overgeplaatst werd?

A. Ja, ons hoofdwerk kwam in Eindhoven terecht.

76283. De **Voorzitter**: Dat heeft het B.B.O. — naar ik meen — niet gedaan.

A. Neen, dat hebben ze niet gedaan. B.B.O. is in Londen gebleven. B.B.O. is pas na de bevrijding van heel Nederland met zijn staf naar Nederland gekomen. Wij vormden echter wel een belangrijke hulp-schakel voor hen.

76284. De **Voorzitter**: Vertegenwoordigde de heer *de Graaf*, toen hij in het zuiden was, het B.B.O., of was hij daar in een andere kwaliteit?

A. Voor zover ik weet, is de heer *de Graaf*, toen de Prins uit Engeland naar Frankrijk vertrok, ingedeeld bij de staf van de Prins, met *van Houten* en *de Jong*. Laatstgenoemden zijn daarvoor van B.I. overgeplaatst.

76285. De **Voorzitter**: Dus niet speciaal om voor het B.B.O. op te treden?

A. Neen, hij was officieel ingedeeld bij de staf van de Prins, tenzij het voor hem anders was geregeld dan voor *van Houten* en *de Jong*.

76286. De **Voorzitter**: Men kan dus zeggen, dat het B.B.O. in zijn geheel in Londen is gebleven?

A. Ja. Generaal *van Oorschot* trad toen op als hoofd van het B.B.O.

76287. De **Voorzitter**: Generaal *van Oorschot* was al op 15 Maart 1944 als hoofd van het B.B.O. opgetreden. Is na September 1944 niet — gelijk bij he: B.I. is geschied — een gedeelte van de leiding van het B.B.O. naar het bevrijde zuiden gegaan?

A. Neen, de leiding is in Londen gebleven.

76288. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* was na September 1944 wel bij de staf van de Prins. Het was echter niet zo, dat hij ern deel van het B.B.O. mernam?

A. Neen, hij is — voor zover ik mij herinner — helemaal alle-n meegegaan. U moet het echter wel zó zien. Bij de staf van de Prins zijn natuurlijk wel voornamelijk de belangen behartigd van B.B.O.,

zoals de dropping van wapens, het verlenen van hulp aan het verzet, de voorbereiding van de binnenlandse strijdkrachten. Dat was allemaal S.O.E.-B.B.O.-werk. Vandaar dat ook B.B.O. heel veel agenten heelt gedropt bij binnenlandse strijkrachten, oij de O.D., enz. Ik weet het allemaal niet precies meer, want daarvoor zou ik de opgaven uit die tijd moeten zien. Die agenten stonden regelrecht in veroinding met de staf van de Prins. Doordat de staf van aē Prins ook voor ern groot gedeelte dagelijks met B.I. in contact stond, konden ul die berichten onderling worden uitgewisseld. Het was hier in Nederland allemaal zo door elkaar gelopen, dat men er soms geen touw meer aan vast kon knopen.

76289. De **Voorzitter**: Wat was nu de reden, dat u het voor het B.I. van zo groot belang achtte, dat u ais chef van her B.I. uw zetel van Londen naar Eindhoven verplaatste? Want het was natuurlijk ook omgekeerd denkoaar geweest, dat u b.v. de heer *Fock* naar het zuiden had gestuurd en dat u zelf in Londen was gebleven.

A. Ik was het beste met de zaak in bezet Nederland op de hoogte. Ce heer *Fock* zat tot mijn vertrek naar Nederland in Lissabon, dus hij wist van het eigenlijke agectenwerk betrekkelijk weinig af. Hij had van Decemoer 1943, totaal hij naar Londen ging, met de agenten-opleiding en aē verzetsgroepen geen contact.

76290. De **Voorzitter**: Ja, maar dat werk bleef in Londen doorgaan. U vertelae zo juist, aat de agzten in aē periode ook nog vanuit Engeland werden geopt; dus dat bleef allemaal doorgaan.

Ik leid uit het feit, dat aē chef van het B.I. naar het bevrijde zuiden ging en dat de waarnemend chef in Londen bleef, af, aat u van mening was, dat het zwaartepunt van het werk in het bevryae zuiden was komen te liggen. Is dat juist?

A. Ja, bij de operaties. Het zwaartepunt kwam te liggen op de militaire operaties. Dat onderwerp hea ik de vorige keer ook al evrn aangerord. Wij hebben aē laatste maanden hei politiek-economische werk enigszins moeten laten liggen. B.v. de ondergrondse pers, om u een sprekend voorbeeld te noemen, die wij altijd voor de R.V.D. en de Ministerraad afdrukten. Dit werk hebben wij op e-n gegeven ogenblik aan de R.V.D. moeten overdragen, waardoor er enorme achterstand kwam, aangezien zij het apparaat niet hadden om dit te verwerken. Ons accent kwam voornamelijk te liggen op net militaire gedeelte. Men wilde van dag tot dag weten, waar een bepaalde Duitse geraal zat. Dat was in aē tijd van aē oomordementen op al die hoothkwartieren. De Duitsers werden bijv. in he: Gooi opgejaagd of in anaere streken van het land. Overal moesten ze in de ounkers kruipen. Ornaat wij tevens aē lijnen aoor de linies al hadden voorbereid, vond mzn het veel beter, dat de stat in he: zuiden dergelijke berichten onmiddellijk aan het hoothkwartier van Second Army in Brussel doorgaf. Bovendien had de Second Canadian Army het hoothkwartier in Eindhoven. De intelligence van aē Canadezen zat ook in Eindhoven, bij B.I. in hetzelfde geouw. Het werk kwam bij ons binnen en werd metern vertaald. Het ging aan de lopende oand, dezelfde dag hadden zij er de beschikking over. Was dat werk nu eerst naar Londen gegaan, dan had dat veel te veel oponthoud gegeven.

76291. De **Voorzitter**: In welke verhouding stond uw bureau tot de Amerikaanse intelligence? Was dat niet O.S.S.?

A. Ja, dat was O.S.S. Dat was een heel andere verhouding dan met S.I.S. De Amerikanen zijn te Londen heel laat me: dit werk begonnen en zij hadden voornamelijk meer belangstelling voor Duitsland, terwijl de Engelsen veel meer belangstelling voor Nenerland, België en Frankrijk hadden, waar nun eerste operatieerren lag.

De Amerikanen wilden ie's do-n. U kunt dit eigsnlijk wel enigszins beschouwen als een jalousie de metier tegen aē Engesen. De Amerikanen hadden een stal in Londen en O.S.S. wilde werkzaam zijn. O.S.S. is op ern gegeven ogenblik, via de Minister van Oorlog, bij ons gekomen met het verzoek, or wij hen wilden helpen en of wij agzntn voor hen hadden. Toen heet de heer *van Lidth* de *Jeude* beslist, dat wij ern klein aantal Nederlandse agenten ter beschikking mochten stellen van aē Amerikanen en dan speciaal voor het werk in Duitsland. Zij wilden weten — als de stoot tegen Duitsland mislukte —, wat er achter het Duitse front in Duitsland geseurde. Er zijn maar enkele agentn aan O.S.S. afgestaan. Wij hebben hen beschikbaar gesteld, helemaal voor risico van de Amerikanen. Dus daar hadden wij veraer niets mer te maken. Wij kregen alle-n hun opdrachten te zien, want de opleiding geschiedde geheel door de Amerikanen. Die agenten zijn b.v. in Tirol geopt. *Gelissen* en *Visser* — naar ik meen — en nog enigen.

76292. De **Voorzitter**: Wat deed de afdeling van O.S.S. in Eindhoven?

A. Dat was dezelfde afdeling, waarmede wij in Londen hadden samengewerkt. Zij hebben later ook geprobeerd enkele agenten naar Nederland te zenden. Zoals b.v. mejuffrouw *Gentis*; zij is voor de Amerikanen naar Nederland gegaan. Ik zie het voor mij persoonlijk als een zekere nieuwsgierigheid ten opzichte van de Engelsen. Men kan het beste zeggen, dat zij ook een vinger in de pap wilden houden. Zij vonden het gruwelijk vervelend, dat de Engelsen, wat dit betreft, de volle 100 pct. kregen en zij er feitelijk enigszins bijhingen.

76293. De **Voorzitter**: De afdeling van O.S.S., die in de winter 1944 1945 in Eindhoven zat, had dus eigenlijk met de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied betrekkelijk weinig te maken?

A. De Amerikanen hebben zich voornamelijk op de Duitse kant georiënteerd.

76294. De **Voorzitter**: Ook vanuit Eindhoven?

A. Ja, ook vanuit Eindhoven. Ze hadden veel belangstelling voor de kant van het Reichswald. Dat was vermoedelijk voor de Amerikaanse legereenheden, die naast de Engelsen in Duitsland opereerden. Alles wat op Duitsland betrekking had, was van het grootste belang voor de Amerikanen. Daar had de Dutch Section van de Engelsen betrekkelijk weinig belang bij, want S.I.S. had een Duitse sectie in Londen en te Brussel, die helemaal afzonderlijk van ons werkte.

76295. De **Voorzitter**: Ik ga nu een vraag stellen ter bevrediging van mijn persoonlijke nieuwsgierigheid. Ik heb in Januari 1945 bij de Amerikaanse O.S.S. te Eindhoven de heer van der Gaag ontmoet, die toen voor de eerste maal uit het bezette gebied was overgekomen. Waarom was hij op dat moment bij de Amerikanen?

A. Omdat zij zich op van der Gaag hebben gestort met een enorme honger. Dat was grotendeels hun economische nieuwsgierigheid.

76296. De **Voorzitter**: Ja, maar van der Gaag kwam van vrouwensmannen. Men zou dus kunnen zeggen, dat het voor de hand had gelegen, dat hij bij B.I. zou zijn terechtgekomen en dat, als ik hem ergens had moeten ontmoeten, het bij B.I. zou moeten zijn geweest.

A. Dat kan ik wel verklaren. Van der Gaag is voor een groot deel door *van Mouten* opgevangen. Zoals u weet, zat *van Houten* bij de staf van de Prins. *Van Houten* heeft in Eindhoven in hetzelfde gebouw gezeten als de Amerikanen. De staf van de Prins zat in hetzelfde gebouw als de Amerikaanse O.S.S. Dus daarmede was een heel nauw contact. De Amerikaanse verbinding met van der Gaag is dus grotendeels via van *Houten* gekomen. En van *Houten* had heel nauw contact met B.I.

76297. De **Voorzitter**: Dus eigenlijk beschouwt u het meer als toevallig?

A. Ja, een zuivere toevalligheid. Zoals ik u daarnet al zei, de economische nieuwsgierigheid van de Amerikanen was grenzeloos. Zij hadden heel veel belangstelling voor alles, wat zich op economisch gebied afspeelde, hetzelfde verschijnsel, dat men overal bij de Amerikanen kan constateren. Met het opererende leger gaat de intelligence mee. Ik beschouw de Amerikaanse intelligence uit die tijd als een zuivere voorloper van commerciële en economische belangen. B.v. in Noord-Afrika kwamen de handelsvertegenwoordigers vlak na de troepen en verkochten ze films, aspirines en werden er contracten afgesloten. Volgens mij was voor de Amerikanen in Eindhoven een zeer grote factor om na de militaire fase een vinger in de pap te houden op economisch gebied. Dit is echter mijn zuiver persoonlijke mening. U stelde een vraag uit persoonlijke nieuwsgierigheid, dit is mijn persoonlijke mening als antwoord. De Amerikanen stoppen in hun intelligence de beste economen en kopstukken op bankgebied, financiële experts, technici, enz.

76298. De **Voorzitter**: Nu wij het toch hebben over mensen, die door de linies zijn gekomen, wil ik u nog een andere vraag stellen. U hebt in dit verband een paar keer de namen genoemd van de heren van *Royen* en *Eindhoven*. Wat was hun opdracht? Waarom zijn zij door de linies gekomen?

A. De heer van *Royen* had niet een bepaalde opdracht; naar ik meen, is hij uit zich zelf gekomen. De heer *Brugmans* eveneens. Voor zover ik weet, had de heer *Eindhoven* ook geen bepaalde opdracht.

76299. De **Voorzitter**: Zij zijn eigenlijk allen uit zich zelf gekomen?

A. Zij wisten op een gegeven ogenblik door connecties, dat de verbinding er was. Later zijn er pas opdrachten gekomen, want toen is de heer *Eindhoven* weer teruggegaan. Hij is, naar ik meen, nog een keer heen en terug geweest. Toen had de heer *Eindhoven* bepaalde opdrachten van de Minister van Justitie voor politiewerk. Er waren toen grote controverses tussen de politie-autoriteiten in Amsterdam en den Haag.

Bij het Ministerie van Justitie kunt u er hele raopporten van vinden. Er was eveneens die kwestie met het Oranje-Nassau regiment in den Haag. Daar waren ook politie-aangelegenheden in betrokken.

76300. De **Voorzitter**: Dus dat hield verband met de oplossing van concrete moeilijkheden, die er bij de politie bestonden?

A. De heer van 't Sant kwam er ook weer bij te pas — voor zover ik heb gehoord, misschien ben ik verkeerd, maar ik geloof het niet —; hij wilde directeur-generaal van politie worden hier in Nederland. Daar had hij volgens de geruchten recht op, want hij was generaal in Londen geworden. Er zijn vele telegrammen over gewisseld, die kunt u in het B.I.-archief vinden, doch ik meen, dat de beantwoording dezer vragen meer op het terrein van Justitie ligt. Ik weet wel, dat de heer van Angeren hier heel erg in was geïnteresseerd, en hij zal bepaald meer weten van de opdracht aan de heer *Eirzthoven*. Wij bemoeiden ons daar niet mee. B.I. zorgde alleen voor het transport en de telegramwisseling en de overbrenging der koeriersrapporten.

76301. De **Voorzitter**: De heer de Geus is ook betrekkelijk spoedig na het oprukken in het zuiden over de rivieren gekomen. Nu heeft de heer de *Geus* ons hier uitvoerig mededeling gedaan van zijn werkzaamheden tijdens de bezetting. Hij heeft verteld, dat hij onder de naam L 63 vele berichten naar Engeland heeft gestuurd. Die berichten hebt u uit de aard der zaak zeker weleens gezien?

A. De *Geus* heeft altijd verbinding met *Alblas* gehad, reeds in het begin der bezetting, vóór de oprichting van B.I.

De **Voorzitter**: Dat is het punt, waarover ik met u wilde spreken.

A. Telegrafisch heeft B.I. nooit rechtstreeks contact met de *Geus* gehad, maar wel hebben wij bij de koerierszendingen in een latere periode rapporten van L 63 gehad. Die gingen — naar ik meen — met de zendingen van de *Packard*-groep mee. Deze groep verzond ook weleens een telegram voor L 63.

76302. De **Voorzitter**: Dus dat was in latere tijd?

A. Ja, maar wij zijn vrij laat begonnen.

76303. De **Voorzitter**: Wat u daarvan hebt gezien, is waarschijnlijk pas eind 1943 begonnen.

Vóór die tijd hebt u dus niets van de *Geus* gemerkt?

A. Neen, geen directe activiteit. Wij hebben van de *Geus* gemerkt in liet verband van de *Packard*-groep. Toen kwamen wij pas achter L 63. De *Geus* beweerde later een afzonderlijke groep te hebben. Aan de *Geus* is wel opdracht gegeven om — wat ik daar straks zei — bij het oprukken van de geallieerde legers de troep tegemoet te komen. Doch ik voor mij geloof, met de hand op mijn hart, dat de activiteit van J. de *Geus* toch erg overdreven is.

76304. De **Voorzitter**: Dat hij het zelf heeft overdreven?

A. Ja, dat hij de belangrijkheid van zijn groep erg overdrijft. Dat is ook weer mijn persoonlijke mening. Ik zie de *Geus* meer als een onderdeel van de *Packard*-groep, die hem de verbindingen verschafte.

76305. De **Voorzitter**: Hij zegt, dat hij contact had met *Alblas*.

A. Dat wii ik niet ontkennen.

76306. De **Voorzitter**: En dat hij berichten via *Alblas* zou hebben gezonden.

A. Ja, dat is best mogelijk. Ik heb ze nooit gezien. Die berichten moeten dan bij de dienst, die vóór B.I. geweest is, zijn.

76307. De **Voorzitter**: Hebt u daar geen archieven van over gekregen?

A. Wij zijn met lege kasten begonnen en wij hebben nooit iets gezien, althans niet van voorgaande diensten.

Seymour wist zich L 63 wel te herinneren, en wel in het verband met *Alblas*, maar we hebben nooit telegrammen of rapporten van de tijd vóór de oprichting van B.I. gezien.

76308. De **Voorzitter**: Hebt u er ook nooit naar gevraagd bij het archief van de C.I.D.?

A. Wij zijn helemaal van voren af aan begonnen. Wij hebben weleens aangedrongen bij de C.I.D. om inzage van het archief, maar men kon net zo goed bij de Bank van Engeland inbreken, als iets loskrijgen bij de C.I.D. Dat was praktisch gesproken onmogelijk. Daar zijn wij al heel gauw mee opgehouden.

76309. De **Voorzitter**: Waar is dat archief dan gebleven?

A. Dat weet ik niet. Dat zal wel bij kolonel de *Bruyne*, bij M.V.T., gezeten hebben.

76310. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat het archief daar is geweest.

A. Het moet onherroepelijk bij de sectie-Rabaglitti zijn geweest, wanneer men logisch redeneert. Dat was de sectie, die met *Alblas* heeft geopereerd.

76311. De **Voorzitter**: Ja, de Engelse sectie. Die heeft natuurlijk daarover gegevens gehad. Maar voor zover die gegevens door de Engelse sectie zijn doorgegeven aan de C.I.D., moet er ook iets zijn geweest in het archief van de C.I.D.

A. Dat moet in de periode-*Derksema* zijn geweest.

76312. De **Voorzitter**: Ja. Toen kolonel de *Bruyne* eind Mei 1942 ontheffing had gevraagd van zijn functie als hoofd van de C.I.D., is deze dienst in zeer onbestemd vaarwater gekomen. We hebben daar al eerder over gesproken. De heren *Lovink* en *Warners* hebben er zich mee bemoeid. Misschien is het archief terechtgekomen op het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering.

A. Ja, maar *Alblas* is toch vóór de periode *Wartiers-Lovink* geweest?

De **Voorzitter**: Grotendeels natuurlijk wel, want *Alblas* is, naar ik meen, gearresteerd op 16 Juli 1942.

A. Ik weet niet precies meer, wanneer de dienst van *Derksema* is opgeheven. Het archief-*Alblas* zal vermoedelijk moeten zitten bij de heer *Derksemn*. Dat is één van de punten, waarop ik speciaal de aandacht heb gevestigd in mijn eerste verhoor vóór mijn vertrek naar Indonesië. Ik zei, dat u vooral uw aandacht moest wilden aan de archieven van de heer *Derksema*, bij het Departement van Justitie. Toen ressorteerde de C.I.D. nog onder het Ministerie van Justitie. Dus daar moet, menseijkerwijze gesproken, ook het archief liggen. Het was een onbegonnen werk om in deze doolhof *Derksema-vun 't Sant-de Bruyne* een weg te vinden. Bovendien begonnen wij met een schone lei. Wij wisten, dat hier in Nederland door de verbandingen van de ons vooratgaande diensten ontzaglyk veel besmetting was ontstaan. In Londen heeft men er altijd zijn mond over gehouden. Pas in Eindhoven werden wij ten volle gewaar, wat zich had afgespeeld.

76313. De **Voorzitter**: Om nu op de heer de Geus terug te komen, deze heeft verklaard, dat hij in Augustus 1942 een telegram heeft gestuurd, waarin hij vertelde, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.O., V.A.L./A.L.P., in handen van de Duitsers waren. Nu was de eerste zender, met de roepletters U.C.B./T.B.O., de zender van *Alblas*. De heer de Geus zegt dus, dat hij te weten is gekomen, dat *Alblas* in Juli 1942 was gearresteerd, en dat hij toen Londen telegrafisch heeft gewaarschuwd.

A. Op welke manier?

De **Voorzitter**: Hij heeft een telegram gestuurd. Dat is een andere kwestie, daar kom ik dadelijk op. Ik heb de heer de *Geus* gevraagd: Hoe weet u, dat uw telegram van Augustus 1942 ooit is aangekomen? Daar antwoordde hij op: „Omdat ik een jaar later” — dus dat moet dan Augustus 1943 zijn geweest — „het antwoord kreeg: indrn u nog in contact zijt met U.C.B./T.B.O., P.L.B./C.B.O., V.A.L./A.L.P. ogenblikkelijk onderduiken.” Hij leidt daar uit af, dat dit, hoewel het een jaar later kwam, de reactie op zijn telegram was. Dat hoeft natuurlijk niet, want het kan ook mogelijk zijn, dat Londen in Augustus 1913 op de een of andere manier iets gemerkt heeft en uit zich zelf heeft gewaarschuwd. Weet u iets van dit telegram af? Ik bedoel dus nu dat telegram uit Londen, waarbij de heer de *Geus* omstreeks Augustus 1943 gewaarschuwd werd.

A. Er is veel over dit telegram gesproken. Later in Eindhoven ook, want de *Geus* heeft er *Seymour* over doorgezaagd. Ik heb hier zoveel over gehoord, dat u mij niet op de man af moet vragen: Is er in Augustus 1943 dat telegram gestuurd? U kunt echter meteen de proef op de som nemen, alle telegrammen liggen keurig in bundels in Wassenaar, ook van de groep van L 63, vermoedelijk bij de Pucknrd-groep. Daar kunt u onmiddellijk naslaan, of het is verstuurd. Bovendien kan dit nog een telegram van S.O.E. zijn. Heeft de *Geus* ook verklaard, van wie hij dat telegram heeft ontvangen? Door wie is het telegram afgezonden?

76314. De **Voorzitter**: Het kan natuurlijk nooit een telegram van S.O.E. zijn geweest, want alle S.O.E.-verbindingen waren in die tijd in handen van de Duitsers.

A. Ja, inderdaad, in Augustus 1943 is het wel heel bedenkelijk. Het lijkt mij voor B.I. echter rijkelijk vroeg om toen al contact met de *Geus* te hebben gehad. Het kan echter inderdaad, ik wil de mogelijkheid niet ontkennen.

76315. De **Voorzitter**: Als u het mij vraagt, dan is het telegram van Augustus 1943, dat hij naar Londen heeft gezonden, nooit in Londen aangekomen.

A. Dat kan ik niet weten.

76316. De **Voorzitter**: Dat kunt u natuurlijk niet weten. Ik heb de indruk, dat de *Geus* in die periode heeft getracht via de bekende verbinding van dr. Brouwer en *Tuyn* te telegraferen. waarvan wij toch wel de overtuiging hebben, dat dat geen bona fide verbinding met Engeland is geweest. Dit blijft echter allemaal zwevend.

A. De enige pertinente test, die u hier kunt uitvoeren, is in het archief van B.I. even na te gaan, of inderdaad dat telegram aan de *Geus* is gestuurd. Dat zou dan via de groep-Patkarcl moeten zijn geweest. Al die telegrammen liggen gebundeld. Elke groep heeft zijn aparte bundel, jaarsgewijze. Dus dat is heel gemakkelijk na te gaan, vooral als hij ook de datum opgeeft.

76317. De **Voorzitter**: De *Geus* zegt, dat het een jaar na zijn telegram van Augustus 1942 was. Daarom heb ik het in mijn betoog van zoëven maar gesteld op Augustus 1943.

A. Daar is het bureau voor, dus men kan het u heel gemakkelijk opgeven. Men zal dat zeker voor u na willen gaan. De *Geus* weet echter niet, welke zender het is geweest.

76318. De **Voorzitter**: Blijkbaar niet, hij heeft het ten minste niet gezegd.

A. Ik wil het niet ontkennen; het is best mogelijk.

76319. De **Voorzitter**: Dan heb ik nog een aantal concrete punten, die ik nog even met u zou willen doornemen.

Wij hebben het er al over gehad, dat de samenwerking van het B.I. met S.I.S. bevredigend was.

A. Ja, die samenwerking was zeer bevredigend.

76310. De **Voorzitter**: Die samenwerking schijnt al tot stand te zijn gekomen in de allereerste tijd, voordat of toen de heer *Broekman* met het B.I. begon. De heer *Broekman* heeft hier ten minste verteld, dat hij toen een uitvoerige bespreking met de heer *Seymour* over dit punt heeft gehad en dat die bespreking tot een bevredigende oplossing heeft geleid. Hebt u dat ook wel gehoord?

A. Ja, die samenwerking is van het begin af aan heel goed geweest. Dat heeft de heer *Broekman* heel handig gedaan, hij was een heel tactisch mens, die goed met de Engelsen op kon schieten.

Met *Cordeaux* was hij ook heel goed. De oprichting van B.I. is vóór mijn aankomst in Londen gebeurd. Toen ik in Londen kwam, was die hele samenwerking al gewaarborgd. Voor mij ligt hier ook de sleutel van de oplossing, waarom toen feitelijk voor B.I. het accent op de Nederlandse kant werd gelegd. Vóór die tijd was alles in Engelse handen, zoals b.v. de opleiding van de agenten. De jongens werden aan de Engelsen afgeleverd en verder zag men hen niet meer terug. Door de betere samenwerking van B.I. met de Engelsen en vooral de uitbreiding van hun bureau kreeg men toen ineens een grote uitbreiding van de Engels-Nederlandse sectie. *Dulling, Druce, Child, Dickson* en nog meer mensen kwamen er bij. De Britse staf werd zeer uitgebreid, omdat de Britten wisten, dat dit hun laatste kans was. *Seymour* heeft zijn taak heel goed begrepen. *Seymour-Rabagliatti* ging vroeger niet. Zij vormden, naar mij verteld is, geen goede combinatie. *Seymour* was ólj, dat de oplossing B.I. kwam, en hij zag hier een kans in — wat het hoofd van de Engelse intelligence ook heel duidelijk aan Minister van *Lidth* heeft laten blijken —, en wel, dat dit „the very last chance” voor Nederland was. Zo heeft Minister van *Lidth de Jeude* het mij bij aankomst in Londen uitgelegd.

76321. De **Voorzitter**: Weet u ook, waarom *Rabagliatti* is verdwenen? Hebt u dat weleens gehoord?

A. Alleen bij geruchte.

76322. De **Voorzitter**: Weet u ook niet waar *Rabagliatti* is gebleven?

A. Hij is een tijd geleden nog in Holland geweest.

76323. De **Voorzitter**: Neen, ik bedoel in Juni 1942, toen hij is afgetreden?

A. Hij is achter de schermen gebleven, ze hebben hem, naar ik ineen, niet ontslagen. Hij speelde achter de schermen nog een beetje mee. Het is echter een heel grote verdienste van *Broekman* geweest, na alle wrijvingen, die voornamelijk over de affaire-*Hazelhoff Roelfzema* en de rol van de heer van 't *Sant* waren ontstaan, de rust te kunnen herstellen. Het voorspel van het England-Spiel had men toen, naar mijn vaste overtuiging, ook al in de gaten. U maakt mij nooit wijs, dat dat niet is gemerkt. Wanneer men geen berichten van agenten krijgt, dan moet men toch weten, dat er iets „loos” is.

76324. De **Voorzitter**: Zij kregen wel berichten van de agenten. Ze kregen berichten in overvloed.

A. Maar toch geen positieve dingen?

De **Voorzitter**: Zeer positieve dingen. Twijfel had in die periode kunnen ontstaan, doordat men zich had kunnen afvragen: loopt het niet al te mooi?

A. De heer *Gerbrandy* heeft mij wel gezegd, dat hij de zaak niet vertrouwde en de heer van *Lidth de Jeude* ook.

76325. De **Voorzitter**: Ja, maar wanneer? Men moet de tijdstippen goed uit elkaar houden.

A. In 1943.

76326. De **Voorzitter**: Wij spreken nu over November 1942, toen het B.I. werd opgericht, over de tijd, waarin de heer *Broekman* die besprekingen met de Engelsen, met *Seymour*, heeft gehad.

A. De heren *Lovink* en *Warners* hebben daar ook uitvoerig met *Seymour* over gesproken.

76327. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat er toen al enig vermoeden bestond.

A. Wat is dan de reden geweest, dat men met deze dienst is geëindigd en het B.I. is ingesteld? Dat heb ik voor mij nooit kunnen uitvinden. Dat S.I.S. de samenwerking met M.V.T. had?

76328. De **Voorzitter**: S.I.S. heeft nooit een samenwerking met M.V.T. gehad.

A. *Rabagliatti* was toch een S.I.S.-man?

De **Voorzitter**: Ja.

A. En met de C.I.D., dat is toch later het M.V.T. geworden.

76329. De **Voorzitter**: S.I.S. had als tegenspeler de Nederlandse dienst de C.I.D., die successievelijk onder leiding van de heren van 't *Sant*, *Derksema* en de *Bruyne* is geweest. Die samenwerking was volkomen spaak gelopen en toen is men gaan dokteren over een reorganisatie. De bureaux B.V.T. en M.V.T. van de heer de *Bruyne* heeoen alle-n met S.O.E. contact gehad.

A. Ja, maar waarom was die samenwerking met S.I.S. dan spaak gelopen?

De **Voorzitter**: Door alle mogelijke moeilijkheden, die er zijn geweest, o.ä. tussen de heren de *Bruyne* en *Rabagliatti*.

A. Dat interesseert mij helemaal niet. Ik dacht, dat het resultaat zodanig was, aat vooral de heer *Gerbrandy* en de heer *Warners*, die er achter zaten, tot het idee kwamen, dat er een andere dienst moest komen.

De **Voorzitter**: Het resultaat van de door de combinatie C.I.D.-S.I.S. uitgezonden agenten was zeer miniem. In de zomer van 1942 was het zelfs zo, dat, nadat *Abblas* en *Niermeyer* waren gearresteerd, er helemaal geen agenten meer werkten. De zaak was dus helemaal vastgelopen. Toen heeft de heer *Gerbrandy* aan de heren *Warners* en *Lovink* opdracht gegeven om te bezien, hoe die zaak moest worden gereorganiseerd. Men heeft zelfs een ogenblik in overweging genomen of men beide diensten, de inlichtingendienst en het bureau M.V.T., niet tot één geheel kon samensmelten. Dat is echter niet doorgedaan. Men is toen tot de conclusie gekomen, dat er een nieuwe inlichtingendienst moest komen. Deze dienst is toen het B.I. genoemd en tenslotte onder uw leiding gekomen.

A. Niet, dat mij die voorgeschiedenis zo bijzonder interesseert — ik ben blij, dat ik er af ben —, maar u zei, dat er berichten genoeg waren, zelfs een stroom van berichten.

De **Voorzitter**: Ja, bij het M.V.T., dus bij de S.O.E.-kant.

A. In het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* vindt u hetgeen *Seymour* verklaarde, nl. dat er in Juni 1942 nog maar twee verbindingen werkten.

76330. De **Voorzitter**: Ja, van de inlichtingenagenten, van de S.I.S. kant. Daarentegen werden er door het M.V.T. vanaf Juni 1942 zeer vele agenten gedropt.

A. Dus toen was de splitsing er al.

76331. De **Voorzitter**: Die splitsing is er altijd geweest. Er is alleen maar een korte tijd — van 5 Februari 1942 tot eind Mei 1942 —, dat de leiding van het M.V.T. (B.V.T. toen nog) en de C.I.D. dezelfde is geweest. Daarom bleven het echter wel twee diensten. Er is een personele unie geweest in het hoofd, maar het zijn ook toen twee afzonderlijke diensten gebleven.

A. Dat is mij ook nooit duidelijk geweest. Het interesseerde mij niet.

76332. De **Voorzitter**: Het inlichtingenwerk, dat tot de taak van C.I.D. en S.I.S. hoorde, was in de zomer 1942 volkomen vast gelopen. Er waren geen agenten meer. De Nederlandse dienst was op de fles, om het zo maar eens uit te drukken. Daarom is men tot een reorganisatie gekomen en heeft men een nieuwe inlichtingendienst opgericht, het B.I.

Daarnaast ging het B.V.T., later M.V.T., door met zijn S.O.E.-werk. Bij die dienst kwamen berichten te over uit Nederland, maar dat waren berichten van de Duitsers, hetgeen men toen niet wist. In ieder geval is de samenwerking tussen B.I. en de Nederlandse sectie van S.I.S. goed geworden.

Wat had u met de opleiding te maken of wat kon u daarmee te maken hebben, als u dat wilde?

A. De opleiding was natuurlijk voor wat betreft het technische gedeelte volkomen in Engelse handen. Wij hadden geen vliegtuigen, dus de Royal Air Force moest alles verrichten voor wat betreft de oale' ding van parachutesorings. De codes waren ook allemaal in Engelse handen, in zoverre, dat alle landen, die met de Engelsen samenwerkten, één centraal codesysteem hadden. Noorwegen, België, Frankrijk, enz.

76333. De Voorzitter: Wat verstaat u onder één centraal code-systeem?

A. Dat men volgens bepaalde systemen werkte, double transposition. Wij konden natuurlijk niet zeggen: De Nederlanders een apart systeem, de Fransen een apart systeem, enz. Het is in het begin ook rechtstreeks bepaald, dat de technische uitvoering geheel in Engelse handen was. Van het begin af aan hadden wij echter wel het grote voordeel, dat agenten in Nederlandse opleidingstehuizen werden ondergebracht. In Huize Anna in Dulwich. Wij kregen daardoor een grote voorsprong op vorige diensten, waarbij de jongens werden afgeleverd aan de Engelse diensten en men ze verder niet terugzag tot hun uitzending, waarna ze vertrokken. Door het dagelijks contact met officieren van B.I. en door in het opleidingstehuis officieren te detacheren

76334. De Voorzitter: Heeft *Gerbrands* dat niet lange tijd gedaan?

A. Ja, *Gerbrands* en Steen zijn er een tijd geweest, *Knulst* eveneens. Dat wisselde, want het waren agenten, die ook werden uitgezonden. We hadden dus een zekere controle op de jongens. Bovendien stonden ze met ons in geregeld contact. *Broekman* en ik gingen er één keer in de week heen of afwisselend. De *Jong* kwam er veel, van Houten eveneens. Praktisch gesproken was er een dagelijks contact tussen de agenten en de Nederlanders. En het allergrootste voordeel is volgens mij geweest, dat de opdrachten voor bezet Nederland werden gegeven door B.I., zulks in opdracht van en in overleg met de Nederlandse Regering. De Engelsen gaven geen enkele opdracht meer, maar de Regering bepaalde op een gegeven moment: „Voor dit en dat doel wenst de Regering een agent naar Nederland te sturen, hier zijn de instructies, wilt u de jongens daarvoor africhten.” Er waren verschillende opdrachten van de heer Gerbrandy en Minister van Lidth de *Jeude*.

76335. De Voorzitter: Als de opdracht inhield het inwinnen van militaire inlichtingen, dan was het belang van de Engelsen daar toch ook buitengewoon groot bij?

A. Ja. Dat lieten zij veel aan ons over.

Wij hebben later major Pot bij B.I. gekregen, die over Stockholm kwam via de noordelijke escape-line, en hij is speciaal ingeschakeld voor het geven van militaire opdrachten, waarbij de Engelsen hem volkomen de vrije hand lieten. Wij moesten natuurlijk rekening houden met het Engelse systeem; de Engelse dienst diende dan questionnaires in: Wij willen daar gaarne iets over weten; doch de uitvoering van de opdracht bleef geheel in Nederlandse handen. Alle opdrachten zijn persoonlijk door ons gegeven; de instructies werden door B.I. vastgesteld; de droppingsplaatsen werden door ons vastgesteld; de contactadressen waren van B.I. Er is geen Engelsman geweest, die er zich ooit mee heeft bemoeid. Vanzelfsprekend werd de Britse dienst van de opdrachten op de hoogte gesteld. Wij hadden echter hot contact met de Nederlandse groepen en naar aanleiding daarvan bepaalden wij, dat de agenten naar de Gros-Albrechtgingen, of naar G.D.N. of naar de *Packard*-groep of naar het Nationaal Comité of de Raad van Verzet. De contactpunten werden persoonlijk door ons gegeven. Er is geen agent, die niet is uitgegaan met een persoonlijk contactpunt van B.I., waar de Engelsen dus niet de minste invloed op hadden, en dat was een enorme voorsprong met vroeger. Alleen wat het technische gedeelte betreft, waren wij natuurlijk volkomen op de Engelsen aangewezen.

76336. De Voorzitter: Waar haalde u die contactpunten vandaan?

A. Die groeiden.

In het begin heb ik daar voornamelijk familie voor gebruikt. Ook andere B.I.-officieren wisten vertrouwde contactpunten.

76337. De Voorzitter: Ja, dat hebt u verteld. Werd daarbij ook gebruik gemaakt van mededelingen van Engelandvaarders, zoals die te vinden waren in hun verklaringen, afgelegd in de Patriotic School of bij de Politie-Buitendienst?

A. Die mededelingen kregen wij inderdaad allemaal. Uit de verhalen, die werden bestudeerd, bleken dikwijls connecties en gegevens over koerierslijnen, omdat de jongens via koerierslijnen reisden. We waren echter voor die mededelingen toch betrekkelijk huiverig. B.I. is automatisch gegroeid toen we eenmaal het contact met de groepen hadden. Op die contacten hebben we voornamelijk voortgewerkt, tenzij een Engelandvaarder op dit gebied bepaalde wensen had en hij

dat met de Regering besprak. In zo'n geval namen wij die contactpunten natuurlijk heel gaarne aan. Hierbij is het grote bezwaar echter steeds geweest, dat, wanneer een Engelandvaarder b.v. in Juli in Engeland aankwam en hij in Februari Nederland had verlaten, steeds enige maanden verlopen waren vóórdát het contact kon worden gebruikt. Men wist nooit, wat er in die tussentijd was gebeurd. Wilden wij dus die contactpunten gebruiken, dan moesten wij van tevoren weten, of zij niet waren besmet. Een sprekend voorbeeld is b.v. de kwestie van de vertrouwensmannen. Deze aangelegenheid is helemaal door de heer van *Heuven Goedhart* voorbereid. Deze had bepaalde contactpunten, waarmee de B.I.-agent in contact kon komen, en die agent kon dan ook regelrecht met die contacten in verbinding komen. De heer van *Heuven Goedhart* had echter een ontzettend snelle reis gemaakt en men mocht aannemen, dat in die tussentijd de contactpunten nog niet waren gebrouilleerd, en dan waren ze te gebruiken. Overigens hebben wij weinig met contacten buiten B.I. gewerkt, doordat wij in een half jaar tijds door de activiteit van de agenten midden in de groepen in Nederland zaten.

76338. De Voorzitter: Kreeg de agent de code van de Engelsen?

A. Ja, die kreeg hij van de Engelsen.

76339. De Voorzitter: Kreeg hij de security-checks en de eventuele test-questions ook van de Engelsen?

A. De test-question werd door ons bepaald, in samenwerking met Seymour. De test-question en specialcheck werden altijd gezamenlijk opgesteld.

76340. De Voorzitter: Was u daarvan op de hoogte?

A. Ja. Dat was voor ons ook een groot voordeel. Wij wisten ook de codegedichtjes. Voor elke agent, die uitging, had men altijd een bepaald gedichtje voor de doubletransposition-code. Dat wisten wij inderdaad.

76341. De Voorzitter: Wist u dat?

A. Ja. Wij zagen immers de uitgaande telegrammen. Kijkt u maar in de bundels bij B.I. Die gedichtjes werden telkens veranderd. Er werd een andere slagzin opgegeven of een ander gedichtje. Wat dat betreft, waren de Engelsen erg open. Trouwens, met elke agent, die uitging, stond B.I. geregeld in contact. Die jongens hadden weleens moeilijkheden met codes.

76342. De Voorzitter: Er kwam bij een code nog iets meer kijken dan het gedichtje. Er kwam ook nog een sleutelgetal aan te pas.

A. Ja.

76343. De Voorzitter: Was u daarvan op de hoogte?

A. Daar waren wij niet eens nieuwsgierig naar.

76344. De Voorzitter: Wij hebben het beeld voor ogen, dat zelfs de Dutch Section van S.I.S. die zaken niet kende. Er was een centrale sectie bij de Engelsen, the Signal Section, waar de codes werden bewaard, waar de codering en de decodering plaats vond.

A. Ja. precies. Het begin en het eind waren in handen van de Signal Section.

76345. De Voorzitter: Dus u wist wel, dat er zo'n Signal Section bestond?

A. Ja. Wij kregen de telegrammen via Seymour van Central, waarvan de Signal Section een onderdeel was, en oo de doorslag stond altijd aangetekend, „identity-check given”, „identity-check not given”, „identity-check partly given”.

76345. De Voorzitter: Hebt u ook geweten, dat S.I.S. en S.O.E. ieder een apart home station hadden met alles, wat er bij behoorde?

A. Dat was gescheiden.

76347. De Voorzitter: Wist u dat?

A. Ja. De squadrons, die voor S.I.S. en S.O.E. dropten, waren ook gesplitst.

76348. De **Voorzitter**: Ik bedoel, of u er van op de hoogte was, dat de plaats, waar de telegrammen werden ontvangen en verzonden, voor beide diensten verschillend was.

A. Ja, dat wist ik.

76349. De **Voorzitter**: Nu neemt dat niet weg, dat bij alle openhartigheid, die er over en weer tussen B.I. en S.I.S. bestond, er toch in de opleiding, in de codes en andere aangelegenheden, wel toestanden hebben bestaan — ook bij B.I. —, die niet boven elke kritiek waren verheven.

A. Dat verwondert mij niet.

76350. De **Voorzitter**: Wij hebben het de vorige keer al over de codes gehad. Men is bij B.I. altijd de double transposition blijven gebruiken. De one-time-pad is eigenlijk niet veel in gebruik geweest.

A. Neen, pas in een latere periode.

76351. De **Voorzitter**: Hoewel die code veel beter was.

A. Hierbij zijn grote bezwaren. Als men bijv. reeds 30 agenten in bezet gebied heeft, moet men bij overschakeling van double transposition-code op de one-time-pad 30 verzend- en ontvangboeken naar de agenten laten brengen, waarvoor men zeer veel agenten uit moet sturen. Daarna moeten de agenten in Nederland de one-time-pad leren, want daar kunnen ze niet zonder instructie mee werken. Men riskeert bij verandering van code dus allereerst agenten; verder riskeert men, dat de codeboeken in vijandelijke handen vallen, en tenslotte moeten de codeboeken telkens worden aangevuld, waartoe nieuwe agenten moeten worden ingezet. En wat de veiligheid betreft: Als een agent met een one-time-pad-code wordt gearresteerd, dan kan hij zijn systeem ook vrijgeven, evenals bij elk ander gebruikt codesysteem. Vandaar dat wij pas in Eindhoven zijn overgegaan naar de one-time-pad. Toen we daar weer agenten door de lijnes bezonnen te sturen. Toen seinden we zelf ook met Londen met de one-time-pad-code.

76352. De **Voorzitter**: Dan is er nog een punt, waar we voortdurend op zijn gestuit, nl. dat de persoonsbewijzen bepaald slecht waren.

A. Ja, in het begin waren ze slecht.

76353. De **Voorzitter**: Ook in uw tijd.

A. In het begin wel, later niet.

76354. De **Voorzitter**: Waar schrijft u dat aan toe?

A. Omdat de technische hulpmiddelen van de Engelsen niet voldoende waren om deze persoonsbewijzen volmaakt na te maken.

76355. De **Voorzitter**: Een persoonsbewijs namaken is, wanneer men over alle hulpmiddelen kan beschikken, toch niet zo moeilijk?

A. Heel moeilijk. Hebt u de Engelsen weleens gevraagd, wat voor moeite zij hebben gedaan, voordat die persoonsbewijzen met alle mogelijke hulpmiddelen zijn gedrukt? Dat is in Eindhoven dan ook één van de eerste B.I.-aangelegenheden geweest, nl. om aan persoonsbewijzen te komen. Wij hebben alle secretarieën afgestroopt. Nijmegen, Boxtel, Best, enz.

76356. De **Voorzitter**: Er kwamen vroeger toch ook weleens Engelandvaarders met een persoonsbewijs?

A. Een enkele. Zij namen weleens hun eigen persoonsbewijs mee. Die kon men echter niet altijd gebruiken. Bovendien hadden de Engelandvaarders zich op hun reis uit veiligheidsoverwegingen meestal van hun P.B. ontdaan.

76357. De **Voorzitter**: Is het dan technisch zo moeilijk, wanneer men eenmaal in het bezit is van zulk een persoonsbewijs, iets na te maken, dat de toets van de kritiek kan doorstaan?

A. Ja, en ik kom ten sterkste op tegen een lichtvaardig oordeel ter zake, want wij hebben uitentreuren geprobeerd die persoonsbewijzen zo goed mogelijk te laten namaken. Dan week de kleur weer iets af. De vezel moet, wanneer men die microscopisch en scheikundig onderzoekt, van precies dezelfde structuur zijn. De kwartslamp verraadt u onmiddellijk elk vals persoonsbewijs. Hoeveel Nederlanders zijn op deze wijze niet tegen de lamp gevlagen?

76358. De **Voorzitter**: Of een willekeurig iemand een persoonsbewijs op zijn eigen houtje gaat namaken, dan wel of een Engelse dienst, die over alle technische hulpmiddelen beschikt, die er maar zijn, dit doet, zijn twee geheel verschillende dingen. Dat de een of andere falsificator niet gemakkelijk een persoonsbewijs kan namaken, neem ik grif aan, maar dat de Engelse dienst dat niet kan, bevreemdt mij.

A. Ik ben geen technicus, maar ik heb hier met colonel *Cordeaux* toch ettelijke besprekingen aan gewijd. Ook met de Minister van Oorlog, die u hierover zal kunnen inlichten. Hier is van Engelse zijde alle mogelijke moeite aan besteed.

Ik ben het volkomen met u eens, dat de persoonsbewijzen in den beginne slecht waren.

76359. De heer **Koersen**: Er waren in Engeland toch wel drukkerijen, die zo'n persoonsbewijs konden maken. Er zijn hier te lande zeer veel persoonsbewijzen gemaakt en heel goede. Het is toch niet zo verschrikkelijk moeilijk. Men kon natuurlijk niet de vezel namaken, maar ze zijn hier in Nederland toch zo nagemaakt, dat ze niet van een echt persoonsbewijs waren te onderscheiden.

A. Men had er in Holland enige jaren aan kunnen werken, van 1940 af. Wij zijn in November 1942 begonnen met niets. In Maart moesten de eerste agenten worden uitgestuurd. Toen waren wij afhankelijk van de middelen, die men ons leverde. Wij als buitenlanders konden natuurlijk helemaal niet beginnen aan het drukken van persoonsbewijzen.

76360. De heer **Koersen**: Toen maakte men ze hier toch al goed.

A. Ja, toen waren ze hier drie jaar bezig geweest. En toch vroeg men uit Nederland herhaaldelijk om blanco persoonsbewijzen uit Engeland. Hoe is dat dan te verklaren?

De **Voorzitter**: In 1940 waren er nog geen persoonsbewijzen.

A. Ik zal u een sprekend voorbeeld noemen. Toen wij in Eindhoven arriveerden, waren juist de speciale Ausweise uitgekomen. Daar hadden wij toen ontzaglijk behoefte aan. Zij werden in Nederland zeer veel gevraagd. Ik ben persoonlijk in contact getreden met de drukkerij Plantijn in Antwerpen, een drukkerij, die heel goed is geëquipeerd. Het is één van de beste drukkerijen uit heel Europa. Wij hebben de meesterknecht in Eindhoven gehad en deze heeft er maanden over gedaan om zo'n Ausweis behoorlijk na te maken. Dat heeft ons een kapitaal gekost. Zo iets wil ik gaarne als speciaal voorbeeld aanhalen. B.I. zal nog wel enkele van deze Ausweise in het archief hebben liggen.

76361. De heer **Koersen**: Er zijn in Nederland zeer veel persoonsbewijzen nagemaakt. Oorspronkelijk had men het papier met het watermerk, dat van de Landsdrukkerij was gekomen. Toen dat echter niet meer door kon gaan, heeft men zelfs die watermerken nagemaakt, door druktechnieken. Dat is uitstekend geweest.

A. Dat waren Nederlandse drukkers, die die dingen misschien oorspronkelijk zelf hebben gemaakt en dus wisten hoe alles in elkaar zat.

76352. De heer **Koersen**: Dat waren helemaal geen drukkers, die ze zelf hadden gemaakt. Dat waren zelfs mensen, die zich nooit met dit werk hadden beziggehouden.

A. Ik neem het direct aan, dit is ook één van onze grieven geweest. Wij waren echter afhankelijk van wat de Engelsen leverden. Wij hebben b.v. ook een tijd gehad, dat wij helemaal geen kristallen voor de sets hadden. Er was een tijd van twee à drie maanden, dat onze sets om verandering van kristallen vroegen. Het werd toen levensgevaarlijk om te seinen. U kunt de telegrammen van de agenten bij tientallen vinden, waarin ze vroegen: Verwisseling van kristal en frequentie veranderen. Dan kwamen wij bij de Engelsen en die zeiden: „Ja, het spijt ons erg, maar wij hebben geen kristallen. Ze zijn er niet." *Seymour* kan u dat bevestigen. Meri had voor elke sectie een bepaald aantal kristallen, b.v. geheel willekeurig 200, 300, 600 voor België, Frankrijk, Noorwegen. Polen. Op een gegeven moment was dat aantal op. Dan moest men wachten tot een andere sectie een aantal kristallen vrijkreeg en die konden dan naar Nederland gaan. Het is zo sterk geweest, dat zal *Seymour* ook kunnen bevestigen, dat ik met opgestoken zeilen bij *Seymour* hen gekomen en heb gezegd: „Nu scheiden we uit, want dit wordt te gek." De kristallen waren er echter niet. Hij zal het u kunnen bevestigen. Daarna zijn we naar de Amerikanen gegaan. Van de Amerikanen heeft B.I. toen de kristallen gekregen, van O.S.S.

76363. De heer **Koersen**: Hebt u in Engeland zelf contact met drukkers gehad?

A. Neen. Wij hadden al nachtwerk, bovendien hadden wij geen verstand van drukken.

U moet niet de positie vergeten, waarin wij verkeerden. Deze was technisch volkomen ondergeschikt aan die van de Engelsen. Voor elk ding moest men de hand ophouden, voor elk kristalletje, voor wapens, voor munitie. Er was bij de Nederlanders niets. Als wij zelf contact met drukkers zouden hebben opgenomen, dan zouden wij meteen ontheven zijn van onze betrekkingen. Zoiets is eenvoudig onbestaanbaar. De Britten zouden hebben gevraagd, waar wij ons mee bemoeiden. Wat dat betreft, zijn de Engelsen niet zo erg gemakkelijk. Vooral niet op intelligence-gebied, dat is hun heilig huisje. Daar kan men niet inkomen. En ik geef hun groot gelijk. U kunt al die nationaliteiten in Engeland toch niet op eigen houtje laten pionieren. Er is heel ernstig en herhaaldelijk over die persoonsbewijzen geklaagd. Vandaar dat wij herhaaldelijk naar Nederland hebben geseind, persoonsbewijzen op te sturen. We hebben er nooit één gehad. Ondanks uw mededeling, dat men hier zeer goede nageemaakte exemplaren had. Dat is dan toch een merkwaardige aangelegenheid. Er kwamen koerierszendingen vol met allerlei rapporten en wij hebben herhaaldelijk gevraagd: „Stuur met mensen persoonsbewijzen mee, dan zijn wij uit de brand.” Er is nooit één persoonsbewijs aangekomen, althans een blanco persoonsbewijs.

76364. De **Voorzitter**: Hoe deed men met de nummers van de persoonsbewijzen? Hebt u zich daar weleens in verdiept?

A. Dat moest op de gis gebeuren. Dat kon in Eindhoven pas beter gebeuren. Toen konden wij over de originele nummers beschikken.

76365. De **Voorzitter**: Zijn er uit het bezette gebied nooit series nummers van bepaalde gemeenten bekend geweest, die men veilig kon gebruiken?

A. Dat staat ook in de telegrammen. Wij vroegen om nummers van bepaalde gemeenten in Nederland. Die nummers werden dan overgeseind. Ze werden wel gebruikt.

76366. De **Voorzitter**: Dat was natuurlijk vrij moeilijk, want die nummers waren er niet veel.

A. Dat was juist de moeilijkheid, dat er niet veel nummers vrij waren. We hebben zelfs iemand van de Nederlandse P.B.C. in Londen gehad. Iemand uit den Haag, zijn naam weet ik niet meer. Hij stond in contact met de declamatrice *Roosje* Driesen. Deze afgezant zat in de P.B.C. Hij is dat in Londen komen bespreken, want men wist er in Nederland ook geen raad mee. En het merkwaardig is, dat deze koerier aan Londen vroeg om valse P.B.'s. Wij hebben ze toen bij grote hoeveelheden gedropt. Als het dus inderdaad zo gemakkelijk zou zijn geweest om een P.B. na te maken, dan had men Londen voor die aangelegenheid niet te hulp moeten roepen. Dr. *van Wijk*, een chemicus, die te Eindhoven B.I.-aangelegenheden als deze behandelde, beweerde, dat een P.B. nooit zodanig is na te maken, dat de falsificatie niet wordt ontdekt. Vandaar dat wij uit Eindhoven echte persoonsbewijzen naar bezet Nederland zonden. Het is echter één van de onbegrijpelijkste dingen geweest, dat men bij al die koeriers ons niet eens de helpende hand heeft geboden. Men had dan in Nederland toch kunnen zeggen: „Hier heb je een paar honderd persoonsbewijzen.” Dan waren wij uit de brand geweest met die 40 of 50 agenten. Dan hadden wij er geen grote geldsommen aan behoeven te besteden en was alle risico vermeden geweest. Wij zaten met de moeilijkheid op de Engelsen te zijn aangewezen. U weet misschien ook, dat er bij de Britten een speciale sectie voor falsificaties bestond, die voor de Fransen, voor de Belgen en voor iedereen moest werken. Deze actie moest heel Ecropa bestrijken. De Engelsen werkten echter ook met een betrekkelijk kleine staf. Ik vind het een geweldige prestatie, dat zij in 1940/1941 dit hele geval hebben kunnen opvangen met al die Europese secties, alle problemen, radioverbindingen, persoonsbewijzen, codes, de technische middelen voor drop-pings, enz.

76367. De **Voorzitter**: Had men nu bij B.I. deskundigen op die verschillende gebieden? B.v. codedeskundigen, radiotelegrafische deskundigen, deskundigen op het gebied van falsificaties, enz. Kon men met de eigen aldus geassumeerde deskundigheid ook de Engelsen assisteren of had men bij B.I. zulke deskundigen helemaal niet?

A. Neen, wij hadden dergelijke deskundigen niet. De technische verzorging was in handen van de Engelsen. B.I. is met vier mensen begonnen. De hele zaak moest van de grond af worden opgebouwd. De hoofdzaak was, dat het accrnt werd gelegd op de uitzending van agenten. Bovendien hadden wij geen codedeskundigen. De heer *van der Schrieck* was de enige. Hij zat op het Departement van Buitenlandse Zaken. Als hij er zich mee zou hebben bemoeid, zou de Engelse code-expert *Campbell* hebben gezegd, dat hij niets met de heer *van der Schrieck* had te maken. Het Engelse systeem diende nu eenmaal voor alle geallieerde landen te worden gevolgd. Falsificatiedeskundigen hadden wij ook niet. Ik noem het weleens, dat wij naakt en barrevoets zaten. In 1940 werd de Nederlandse Regering op Piccadilly neergesmeten. Ze moesten maar zien, dat ze roeiden met de riemen, die ze hadden. En daarom kan ik heel goed billijken, dat de Engelsen dit hele geval centraal hebben geregeld, wat bovendien ook belangrijk minder kosten mee zou brengen. Waar zou het eind geweest zijn, als alle Regeringen in ballingschap met eigen deskundigen op allerlei gebied efwijkende systemen zouden hebben toegepast? Als wij voldoende deskundigen gehad hadden, zou de zaak natuurlijk anders hebben gelegen. Er waren echter eenvoudig geen deskundigen. De heer *van der Schrieck* was de enige expert op het gebied van codes. We hebben wel contact met hem gehad.

76368. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat er geen codedeskundigen waren. Er waren onder de Nederlanders wel codedeskundigen, die niet in bezet gebied waren.

A. Die in het Engelse systeem waren ingewerkt?

De **Voorzitter**: Die deskundig waren op het gebied van codes.

A. *Van der Schrieck* was toch wel de beste. Wij werden altijd naar hem verwezen en hij behandelde ook de codes van Buitenlandse Zaken.

De **Voorzitter**: Ik weet niet, wie de beste was.

A. Ik zal u als voorbeeld noemen code no. 101 van de O.D. Voor zover mijn mededelingen strekken, is die code afkomstig van kolonel Koof, de vroegere code-expert van G.S. III. Die hele code is door *van Brink* — een agent en geen code-expert — die zelf met codes had gewerkt en uit bezet gebied was teruggekomen, in een half uur gekraakt. Men hield in Nederland echter stokstijf vol, die code te willen gebruiken. Er was echter geen sprake van, want de Engelsen verklaarden ons voor gek. Er zijn met de O.D. lange telegrammen gewisseld over deze code. Van de Engelsen kregen wij eenvoudig geen andere codes. Dat was de prijs, die wij hebben betaald voor onze gruwelijke nalatigheid van 1940, namelijk, dat wij niets hadden voorbereid.

Over falsificatie gesproken; in Eindhoven hadden wij een heel bureau. Dr. *van Wijk* wist er wel raad mee. Wij kreeg de falsificatiecentrale uit Nijmegen er nog bij, doch toen zaten wij aan de bron. Hij was goed ingeschoten, doch adviseerde toch om maar echte persoonsbewijzen te gebruiken. Papieren werden toen wel vervalst.

76369. De heer **Koersen**: In Amsterdam zat ook een heel grote centrale.

A. Waarom hebben zij ons nooit eens een paar feilloze persoonsbewijzen gestuurd?

76370. De heer **Koersen**: Ja, dat begrepen wij er al uit. Aan welke groep hebt u dat gevraagd?

A. Wij hebben het vrijwel aan alle agenten gevraagd. Wij hebben gevraagd of ze asjeblijft direct voor persoonsbewijzen wilden zorgen om die over te sturen. Men stuurde stapels „Vrije Kunstenaars” en „Waarheden”, die niemand in Londen las. Ja, nu mag ik mij verdedigen.

Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Ik geef u groot gelijk.

A. Later, na de bevrijding, kwamen wij bij de heer *de Ruyter* in de Balistraat in den Haag, die falsificaties aan de lopende band voortreffelijk maakte. De heer *de Ruyter* stond in direct contact met agenten van ons. Wij hebben hem gevraagd, waarom hij nooit persoonsbewijzen had gestuurd. Hij antwoordde, dat de nummers dan toch niet klopten. Hetzelfde, dat de Voorzitter daar straks zei. Dat was juist het moeilijke, dan liepen de agenten toch nog in de val.

Dit zijn de moeilijkheden, die men niet met een handomdraai kon oplossen. En voornamelijk was de supervisie van de Engelsen voor ons bindend. Het zijn heel aardige mensen en ik kan er best mee opschieten. Doch de Engelsen zijn en blijven echter wat intelligence betreft bijzonder exclusief. Men komt er als buitenlander niet in.

75371. De heer Koersen: Mij bevreemdt het, dat Engelse deskundigen, zelfs drukkers — want u had minstens één gord persoonsbewijs in uw bezit —, die persoonsbewijzen niet behoorlijk na konden maken. Dat bevreemdt mij heel sterk.

A. Ik heb hierover herhaaldelijk klachten geuit. Misschien kan de heer *Corleoux* dit eens een keer uitleggen, want hij was hoofd van de hele West-Europese sectie. Er werd overal over geklaagd. Bij de Frensen ook, van alle kanten. Misschien zijn zij op dit gebied niet deskundig. We hebben hetzelfde met de walkie-talkie gehad. In Engeland beweerde men bij hoog en bij laag, dat het toestel n'et was uit te oelen. Van de eerste agent, die met een walkie talkie werd uitgestuurd, kregen wij klachten, dat hij werd gepeild. Ik geef u op een briefje, dat die toestellen door officieren van h-n zijn uitgeroëerd. De Engelsen hielden echter vol, dat ze niet te peilen waren. Dus daar waren ze ook achter met hun techniek. ¹⁾

75372. De Voorzitter: Ja, dat is ook een punt. De kwestie van die radiotelefonietoestellen is inderdaad een tekortkoming of in ieder geval een onderschatting van de Duitse techniek geweest.

A. De hele technische dienst, Signal-Quarters, beweerde, dat de zender niet uit te peilen was. Ik ben een leek, ik weet dat niet. Ik moet dat aannemen.

76373. De Voorzitter: Was het dan onder deze omstandigheden dan niet van belang geweest, dat u zelf had beschikt over radio-deskundigen? U zegt zelf, dat u een leek bent. Als de Engelsen zeggen, dat een toestel niet uitgepeild kan worden, kunt u niet beoordelen of dat inderdaad het geval is. Wanneer u een deskundige aan uw bureau had verbonden — want die waren er toch wel bij de marine of ergens anders —, had u misschien met meer klem van redenen tegen de Engelsen kunnen zeggen: Wij twijfelen er toch aan, of die telefonietoestellen helemaal onpeilbaar zijn.

A. Dan had die deskundige in Engelse dienst moeten komen. Dat hadden wij niet eens behoeven te proberen. Zo'n deskundige komt niet eens in Central. Niemand van B.I. mocht daar ooit komen. Daar werd eenvoudig niemand toegelaten.

76374. De Voorzitter: Ja, maar die agenten werkten bij hun opleiding met deze toestellen. U zei, dat u bij de gehele opleiding tegenwoordig mocht zijn. Dus een radiodeskundige van onze zijde had dan toch wel zo'n toestel kunnen zien.

A. Dacht u, dat men in die tijd in de werkplaatsen van de Engelsen mocht komen? Ik had u een half miljoen gegeven, als u er in was gekomen. Men kwam er pertinent niet in. Het is een grote overwinning geweest, dat wij ons eigen opleidingsstehuis mochten hebben. Wij hadden contact met de jongens, wij konden ze dagelijks zien, wij konden hun de eigen opdrachten geven en dat was ook wel de very limit, waartoe de Engelsen gingen. Wat dit betreft, zijn het lastige tegenspelers, heel lastige zelfs. Vooral hun fouten willen zij niet erkennen. Ik geef u de verzekering, als de Engelse S.I.S. op een gegeven ogenblik S.O.E. kan dekken voor misslagen, dan doen zij het. Dan zullen zij elkaar weer bijspringen. Dat is de grote Britse kracht, de team-spirit.

Reeds dadelijk kwamen over de R.T. (walkie-talkie) klachten binnen. Ik geloof, dat één van de eerste klachten van de heer *Ausems* afkomstig was. Niettegenstaande dat, zijn na de proefnemingen toch nog enige agenten van een R.T.-set voorzien. Na voortgezette klachten is men er echter mee opgehouden. *Seymour* heeft gezegd, dat het niet meer zou gebeuren. Men kreeg door dergelijke dingen echter wrijving. Wij hebben het niettemin eenvoudig vertikt. Het is niet prettig als ruziemaker bekend te staan, want men krijgt het later altijd op zijn brood, ook als het in het belang van de dienst is geweest. Wij hebben, wat dit betreft, gedaan wat wij konden, waarvoor ik de dienst dan ook voor 100 % zal verdedigen. Elke W.T.-set kon echter ook uitgepeild worden. En er zijn bij B.I. meer slachtoffers gevallen door peiling van W.T.-sets dan door peiling van R.T.-sets.

Wij moeten misschien nogmaals het accent leggen op de supervisie van Engelse kant. Neemt u eens de koeriers, die binnenkwamen over de Engelse lijnen. Dat is ook een punt, dat ik altijd als ern bezwaar heb aangevoeld. De Britten hadden zelf ook koerierslijnen. Zo nu en dan kwam *Seymour* ook bij B.I. met ern bundel papieren, maar wie zegt u, of wij alles kregen? Dat is niet te controleren. Een koerier kwam te Londen ook centraal binnen. Uit Stockholm werden b.v. dikwijls papieren gestuurd door de heer *de*

¹⁾ Noo: van geuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Na het verhoor heb ik ten oevloede bij de N.S.F. nog eens deze aangelegenheid besproken. Deskundigen aldaar, en dat zijn de experts op dit gebied, zeggen ronduit, dat elke walkie-talkie is uit te peilen.

Jong. Dat ging via de intelligence van de Britse consul-generaal. Als zo'n postzak van het Foreign Office komt, weet ik niet, wat er in heeft gezeten. Het is best mogelijk, dat er hele stukken zijn uitgehaald. Toen wij na de oorlog onze balans hebben opgemaakt, hebben al deze punten, die u nu ter sprake brengt, onmiddellijk onze aandacht gehad. Ik vermoed, dat er in de toekomst wel rekening mee zal worden gehouden.

76375. De Voorzitter: Het blijft toch wel een belangrijk punt, of men zelf ook beschikt over deskundigen. Wanneer men bepaalde dingen betoogt, staat men natuurlijk altijd sterker, wanneer men bij dat betoog op deskundige voorlichting kan steunen.

A. Maar dan moet men ook deskundige voorlichting van tevoren hebben.

De Voorzitter: Ja, natuurlijk.

A. Men had in 1940, 1941 en 1942 deze ervaring al opgedaan.

De Voorzitter: Ja.

A. Dit zal de heer *Broekman* u beter kunnen vertellen, want deze heeft alle voorbereidingen met de heer *Cordeaux* en Minister van Lidth de *Jeude* getroffen. Toen ik in Londen kwam, begon de molen te draaien. Het te volgen systeem was vastgesteld. Wij hebben dikwijls dezelfde opmerkingen als u gemaakt. Er zal echter een reden voor zijn geweest, dat men tot een bepaalde limiet is gegaan in het geven van vrijheid aan de Nederlandse sectie. B.I. had al veel meer armslag dan de C.I.D. of M.V.T. De agenten van deze diensten gingen naar Schotland; zij werden daar in kampen opgeleid. Die agenten zag men verder niet.

76376. De Voorzitter: Wat was, nadat u als hoofd van B.I. was opgetreden, de functie van de heer *Broekman*?

A. De heer *Broekman* heeft helaas eerst een tijd lang in het ziekenhuis gelegen. Na zijn genezing is hij liaison-officier geworden tussen de Minister van Oorlog en B.I., omdat de Minister van Oorlog in eerste instantie inzage kreeg van alles, wat bij B.I. binnenkwam. Hij was de rechtstreekse chef van B.I. Ook A.O.K., dus Minister *Gerbrandy*, kreeg van alles een afschrift. Aangezien Minister van Lidth de *Jeude* geen tijd had om al die zaken van A tot Z persoonlijk door te lezen, want het waren zo nu en dan stapels, kreeg de heer *Broekman* een kantoor vlakbij Minister van Lidth de *Jeude*. Hij moest dagelijks alles nagaan, wat van belang was voor de Minister-raad en voor de Minister van Oorlog. Dat streepte hij aan en besprak dat met de Ministers *Gerbrandy* of van Lidth de *Jeude*. Dan kregen wij omgekeerd van hlinister van Lidth de *Jeude* weer bepaalde instructies, bepaalde wenken of bepaalde wensen van de Regering, die moesten worden uitgevoerd.

76377. De Voorzitter: Hoe was u te spreken over de samenwerking met de Politie-Buitendienst?

A. We hadden niet veel samenwerking. We hebben wel veel contact met de Politie-Buitendienst gehad, doordat alle Engelandvaarders, die uit de Patriotic School kwamen, daar werden ondervraagd. Zij werden van de Patriotic School naar de Politie-Buitendienst gestuurd. Daar werden ze opnieuw aan een verhoor onderworpen (Chester-Square, naar ik meen). Dan gingen wij aan de hand van de rapporten van de Politie-Buitendienst na, of onder de personen, die in Engeland waren aangekomen, geschikte agenten schuilden, soms op aanbeveling van de Politie-Buitendienst. Dat was vrijwel ons enige contact met de Politie-Buitendienst. Deze dienst zorgde, nadat wij een keuze gedaan hadden, dat de jongens niet ergens anders werden ingedeeld. Wij gingen ze persoonlijk bij de Politie-Buitendienst allemaal bezoeken, aan de hand van de verslagen, die u van die dienst kent. Wanneer ze te oud waren, vielen ze vanzelf al uit. Waren er bepaalde wens-n in het rapport, waarin de jongens b.v. zeiden, dat ze bij de Royal Air Force wilden ingedeeld worden, of bij de marine, dan was het al een teken, dat wij ze niet moesten benaderen. Dus er bleef maar ern betrekkelijk gering percztage over. Zodoende werd via de Politie-Buitendienst het agentenkorps van B.I. gerecrueteerd. Verdere samenwerking hadden wij niet veel.

76378. De Voorzitter: Had de Politie-Buitendienst niet een kaartstelsysteem van onbetrouwbare Nederlanders? Gaf u ook wel eens inlichtingen aan de Politie-Buitendienst, wanneer u op dit goeied informaties kreeg?

A. Alle stukken van B.I. gingen naar Justitie. De Politie-Buitendienst was een onderdeel van Justitie. Ik meen zelfs, dat wij in een

latere periode op verzoek van Minister van Angeren twee exemplaren naar Justitie hebben gestuurd, één voor de Politie-Buitendienst en één voor de Minister van Justitie persoonlijk.

Deze stukken werden speciaal aan Minister van Angeren gezonden, want die was erg op die zaken gesteld. Vandaar dat hij — naar ik meen — voor de Politie-Buitendienst nog een extra-exemplaar kreeg van de rapporten, die van belang waren voor de Politie-Buitendienst. Wij hadden feitelijk meer rapporten over onbetrouwbare personen in Nederland van hen dan andersom. In die verslagen van Engelandvaarders werden nl. altijd zeer veel personen aangegeven, waarvoor men op moest passen. Dat was voor ons een aanwijzing bij het leggen van contacten.

76379. De **Voorzitter**: De heer *Siedenburg* heeft hier verklaard, dat de samenwerking tussen B.I. en de Politie-Buitendienst nogal wat te wensen overliet en dat er over en weer eigenlijk geen overleg werd gepleegd. Er was weleens in de week een bespreking tussen de heer van Houten en de heer *Derksema*, maar de heer Derksema was van oordeel, dat het eigenlijk niet nodig was, omdat er niets te bespreken was. Tenminste, dat bleek de heer *Siedenburg* in een geval, dat hij de heer van Houten moest vervangen. Misschien hebt u persoonlijk niet reël ervaring van die samenwerking?

A. Er was een liaison met de Politie-Buitendienst, maar u moet één ding niet vergeten, dat wij altijd op het tere punt terugkomen: de Politie-Buitendienst en de heer van 't Sant waren één. Hij was de oude chef van de C.I.D. en tevens ingedeeld bij Justitie. Voor ons gold het devies — het spijt mij, dat ik het zeggen moet — de handen af te houden van alles, wat in handen van de heer van 't Sant was of met hem in relatie stond.

76380. De **Voorzitter**: Was er ten opzichte van hem een zekere gereserveerdheid?

A. We hebben ons, van het begin af aan, met ijzeren spijlen afgeschermd van alles, wat vóór de oprichting van B.I. is gebeurd. Dat was nodig uit ons eigen lijfsbehoud, uit veiligheid voor de agenten en omdat wij wisten, dat de zaak van de inlichtingendienst door en door gebrouilleerd was, in Nederland zowel als in Londen. Dan ligt het toch niet in onze lijn om alle mogelijke gegevens te verstrekken aan een dienst, die wij feitelijk op dit gebied niet erg welgezind waren. Niet omdat wij de heer *Derksen* niet welgezind waren of de heer *Wolters*, want wij waren persoonlijk goed met deze heren. Doch er zat iets in het bureau van de Politie-Buitendienst, dat ons bepaald tot zeer grote voorzichtigheid maande. In de sfeer van de heer van 't Sant en de heer *Pinto*, die door Londen rondging, was iets, dat ons buitengewoon huiverig voor dit bureau maakte. Daar hadden we reden voor.

76381. De **Voorzitter**: Als ik het goed heb begrepen, zaten de heren van 't Sant en *Pinto* toch niet op één stoel?

A. Neen, maar de heer *Pinto* zat wel bij de Politie-Buitendienst.

76382. De **Voorzitter**: U noemt echter zo in één adem de heer van 't Sant en de heer *Pinto*. Was hun onderlinge verstandhouding wel zo goed?

A. Het kan mij niet schelen, ze mogen elkaar „opvreten“. De sfeer van beide heren maande ons echter tot grote voorzichtigheid. Dat zullen velen u kunnen verklaren. Het wachtwoord was altijd: „Pas op.“

76383. De **Voorzitter**: Wat had u tegen de heer *Pinto*?

A. Hij had in Londen een slechte reputatie.

76384. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Ja, het wordt hier allemaal genoteerd. Indien ik ronduit zou moeten spreken, dan zouden dingen ter sprake komen, die beter niet gedrukt moeten worden. Ik hoop dus, dat u mij zult willen verontschuldigen, als ik zeg, dat wij gewaarschuwd werden voor bepaalde personen en de sfeer rondom hen. Wij moesten Nederland helpen in de moeilijke strijd tegen de vijand en konden daarbij geen risico's nemen. Er werd zo enorm gekletst. Daarom heb ik al vrij spoedig na de oprichting van B.I. aan alle agenten verboden in „Oranjevaren“ te komen. Daar mocht nooit iemand komen; dan was hij „aangebrand“ en we konden dan zo'n agent wel afschrijven. Dat vonden ze erg vervelend. De officieren van B.I. verschenen ook niet veel in „Oranjevaren“, doch ze hoorden er weleens wat. Op de Nederlandse Club kwamen wij ook weinig of nooit, in het Netherlands House ook niet. Dat hebben wij speciaal gedaan om ons voor kliekgeest en intriges te beschermen.

Wij hebben heel dankbaar gebruik gemaakt van de rapporten van de Politie-Buitendienst, zoals ik tegen u zei, omdat in elk verhoor van Engelandvaarders wel enige namen voorkwamen van verraders en provocateurs. Die namen zetten wij dan zorgvuldig in ons kaartstelsel en wij zorgden, dat onze agenten daarmee niet in contact kwamen. Wij hadden echter geen reden om nu de Politie-Buitendienst alles van onze agenten en hun contacten te gaan vertellen, want dan kreeg men natuurlijk de tweede periode-*Hazelhoff Roelfzema* terug. Dat wilden wij liever niet. Dientengevolge ben ik steeds zeer gereserveerd geweest tegenover de Politie-Buitendienst, evenals tegenover vele andere Londense instanties.

76385. De **Voorzitter**: U had het zoëven over het feit, dat u de archieven van de C.I.D. niet had overgekregen. Ik heb hier een brief van 19 November 1943, die voor het hoofd van het B.I. is ondertekend door de heer van Houten en die is gericht aan de Minister van Oorlog, waarin nog eens wordt aangedrongen op het ter beschikking stellen van de gegevens uit die vroegere tijd. Tevens staat in deze brief:

„Wij zouden het op hoogen prijs stellen, indien Uwe Excellentie het daarheen zou kunnen leiden, dat ons de bedoelde documenten worden afgestaan. De beschikking hierover zou ons werk vergemakkelijken en tevens ten goede komen.

Wij mogen Uwer Excellentie er op wijzen, dat ons verzoek o.m. de gegevens betreft van den kolonel Warners, die thans tijdelijk in Londen vertoeft, doch naar wij vernemen over enkele dagen weer naar het buitenland vertrekt. Wellicht ware het dus mogelijk, indien Uwe Excellentie het met onze zienswijze eens is, den kolonel Warners nog vóór zijn vertrek te bereiken.“

Dit in inderdaad een bewijs, dat van de kant van het B.I. moeite is gedaan.

A. Ja, wij hebben alles gedaan.

76386. De **Voorzitter**: Heeft het nooit resultaat gehad?

A. Neen.

76387. De **Voorzitter**: Dus ook de Minister van Oorlog heeft het niet kunnen klaarspelen?

A. Dat is ook weer de Engelse invloed.

76388. De **Voorzitter**: Maar dit ging toch over de Nederlandse archieven?

A. Ja, maar ik vermoed, dat de Engelsen niet graag hadden, dat de gegevens werden afgedragen. Dit zijn echter vermoedens. Ik kan alleen het feit constateren, dat wij nooit iets hebben ontvangen, hoewel ook *Broekman* daarop herhaaldelijk heeft aangedrongen.

76389. De **Voorzitter**: Alleen hebt u wel op een gegeven moment inlichtingen uit de vroegere tijden gekregen, van de Engelsen, van *Sevmour*. Bij ons onderzoek heeft een brief — door *Seymour* in 1943 aan u geschreven — nogal een rol gespeeld, waarin hij mededelingen doet van hetgeen er in Mei en Juni 1942 was gebeurd met de agent de *Jonge*. De agent de *Jonge* was nl. gevangengenomen door de Duitsers en over diens verbinding hebben de Duitsers geprobeerd een „Spiel“ te spelen met de Engelsen. Daarbij hebben de Engelsen toen zeer spoedig bemerkt, dat die verbinding was besmet.

A. Dan zal er vermoedelijk boven die brief hebben gestaan: in reference to your letters so and so. Wij gingen nl. steeds vragen, als wij iets ontdekten.

De **Voorzitter**: Ja, dat heb ik wel begrepen.

A. Als men ging vragen, kwamen ze weleens uit de bus.

76390. De **Voorzitter**: Waarom hebt u dit geval speciaal aan hem gevraagd?

A. Omdat er vermoedelijk in die periode berichten over de *Jonge* en zijn groep loskwamen. Pot had vrij nauw contact gehad met die groep van de *Jonge*. Schreef hij 19 Juni?

76391. De **Voorzitter**: De gebeurtenissen met de *Jonge* hebben plaats gehad in Mei/Juni 1942. U hebt daarover in de loop van 1943 een brief van *Seymour* gekregen. De datum weet ik natuurlijk niet uit mijn hoofd.

A. Het zou mij niets verwonderen, als dat is geweest na de aankomst van Pot. Pot heeft toen die hele zaak gereconstrueerd, dat hele drama van de *Jonge*. U moet het zo zien, als wij iets ontdekten,

een doodsbericht over een oude C.I.D.-agent uit Nederland b.v., dan gingen wij er over vragen. Wij waren misschien lastig, doch anders kwamen wij er ook niet achter. Dan kwamen de heren wel over de brug. Doch over het algemeen bleef men ook dan nog zeer gereserveerd. Daar heeft men b.v. het geval van L 63, zo'n zender. Als wij dat op een gegeven moment uit rapporten merkten, dan gingen wij vragen.

76392. De **Voorzitter**: Ik heb hier de bewuste brief. Misschien wilt u hem even lezen. Het is misschien niet zonder belang, dat u even vertelt, hoe die brief in de wereld is gekomen en wat de bedoeling er van was.

A. Hierin vraagt *Seymour* aan ons inlichtingen. „In report No. 170 recently received from Stockholm, concerning the group Evert you will find references to jhr. E. W. de Jonge and Ruiters or Reinders." Dit is een rapport van Pot geweest. Die rapporten hadden een bepaald merk, naar ik meen E.-rapporten. Deze rapporten zijn in eerste instantie via Delfzijl bij ons binnengekomen. In dit rapport van Pot wordt over de groep van de Jonge gesproken. Dit rapport 170 is naar de Engelsen doorgeslagen. Nu vraagt *Seymour* naar aanleiding hiervan, aan ons bepaalde inlichtingen.

76393. De **Voorzitter**: U zult op de volgende bladzijde zien, dat hij ook bepaalde inlichtingen geeft, nl. over datgene, wat er met de Jonge is gebeurd.

A. Toen wij er om vroegen. Als wij op een gegeven moment in Nederland iets op het spoor kwamen, en dat is nu naar aanleiding van dit rapport 170 van Pot, het E.-rapport, het geval, dan gingen wij natuurlijk vragen, omdat het voor ons van belang was. Dan gaven de Engelsen de inlichtingen ook wel. Dat is heel iets anders dan wanneer men een archief overkrijgt, waarop men voort kan bouwen. Dan kan men van meet af aan zien, wat er is gebeurd. Dat zou voor ons een enorm voordeel zijn geweest.

76394. De **Voorzitter**: Van welke datum is deze brief?

A. Van 25 Juni 1943. Dat klopt, toen kwamen de E.-rapporten van Pot binnen. Deze rapporten gingen oorspronkelijk via Stockholm.

76395. De **Voorzitter**: U denkt dus, dat deze brief is geschreven naar aanleiding van zo'n E.-rapport?

A. Ja, dat zegt *Seymour* zelf. Daar begint hij mee.

76396. De **Voorzitter**: U weet, dat de heren Pot en van Houten in begin Juni 1943 in Stockholm zijn aangekomen. Toen heeft — naar ik meen — op 6 Juni 1943 de heer van Houten een brief geschreven aan u met mededelingen, die hij van de heer van Royen had gekregen en waarin een aantal bedenkingen werd geuit over datgene, wat er in Nederland gebeurde. Dat was na de arrestatie van het Nationaal Comité, enz. Kan het niet zo zijn geweest, dat u naar aanleiding van die brief van de heer van Houten inlichtingen bij *Seymour* bent gaan vragen over de Jonge?

A. Het kan er mede in verband hebben gestaan.

76397. De **Voorzitter**: Weet u het niet zeker meer?

A. Neen. Van de groep-Evert kwamen de E.-rapporten. Ik herinner mij wel, dat van Houten een heel lang rapport heeft gestuurd. Dat was een zeer dikke bundel, waarin ook die mededelingen van de heer van Royen voorkwamen en over de O.D. en — als ik het wel heb — over groep-„Zwaantje". Ik geloof echter niet, dat het rapport van de heer van Houten de aanleiding tot *Seymour's* brief is geweest. Indertijd hebben de Engelsen er zich enorm voor geïnteresseerd, toen de E.-rapporten voor het eerst doorkwamen. Daar zijn ze als wolven op aan gevlogen.

Zij zagen daarin een voortzetting van het werk van de Jonge. Daar is toen ook lang en breed met *Seymour* over gepraat. Ik heb echter altijd de indruk gehad, dat men heel weinig losliet. Alleen als men zelf ging sonderen, dan werd er net wat men kwijt wilde, gegeven.

76398. De **Voorzitter**: Dan zou ik thans gaarne zien, dat u ons enige mededelingen deed van de gebeurtenissen te Stockholm. Dat begint met consul-generaal de Jong, die aanvankelijk was belast met de zaken van de inlichtingendienst te Stockholm.

U bent eind Augustus 1943 te Stockholm gekomen onder de naam „van Praag", zoals ons is medegedeeld, en dat heeft toen geleid tot een wijziging in de situatie. Kunt u vertellen, hoe dat is gegaan en wat daarbij de overwegingen zijn geweest?

A. Ja. De heer de Jolig was al vóór de heren *Derksema* en de Bruyne werkzaam geweest. Hij was op dit gebied betrekkelijk vrijgelaten. Hij kon helemaal zijn eigen systeem volgen. De heer de Jong heeft voortreffelijk werk geleverd, voor zover ik dat over de jaren 1941/1942 heb kunnen constateren, doordat hij op een afgelegen post volkomen op eigen initiatief het inlichtingenwerk ter hand heeft genomen. Hij kon dit doen door de nauwe verbinding met de coasters, die op Stockholm voeren. Hij kende verschillende kapiteins van deze coasters, w.o. Aben en enige anderen, waarvan ik mij de namen niet dadelijk meer herinner.

76399. De **Voorzitter**: *Aben* was verkeerd, *Roossien* en *Pilon* niet.

A. Ja, ik bedoelde Koossien.

De heer de Jong heeft in 1941 en 1942 deze relaties zeer lofwaardig gebruikt om met Nederland in contact te komen. Veel geschiedde op eigen houtje. De heer de Jong was wel onofficieel verbonden aan de dienst van de heren *Derksema* en de Bruyne, maar hij stond niet in officiële dienst van die bureaux. De heer de Jong is typisch een man — ik mag hem zeer graag, wat zijn initiatief betreft —, die zich slecht in een ambtelijke sfeer kan verplaatsen. Hij zei: „Ik ben geen ambtenaar." Dat gezegde vindt u herhaaldelijk gememoreerd in zijn Grieven. Hij zei voorts: „Ik kan mij slecht schikken in orders en raadgevingen, ik doe het, zoals ik het wil." Dat is in de jaren 1940, 1941 en 1942 goedgegaan. Die koerierslijn via Stockholm ging prachtig. De heer *Broekman* heeft b.v. in het begin van de oprichting van B.I. de eerste zenders voor de groep-Packard, via de heer de Jong, overgestuurd. Dat ging dan via Delfzijl. Dat was voor Nederland een prachtige gelegenheid om aan materiaal te komen, zolang de Duitsers het niet inerkten.

76400. De **Voorzitter**: Er is volgens de heer de Jong langs deze weg zelfs weleens iemand in Nederland geridderd. Hij heeft de orde van Oranje-Nassau gekregen.

A. Dat is een medewerker van prof. Gerhrandy geweest uit Friesland. Dat was iemand, die rapporten overstuurde, die zeer goed waren. Toen kregen wij op een gegeven moment via de zenders door, dat deze man kanker had, dat hij op sterven lag en dat men het in Nederland erg op prijs zou stellen, wanneer hij nog een ridderorde kreeg. Deze ridderorde is door de Koningin verleend en het bericht is toen via Stockholm verstuurd. Die ridderorde heeft hij nog juist vóór zijn dood gehad. Dat maakte natuurlijk in Friesland een heel goede indruk. Het was echter niet goed voor de security. Ik heb mij er ook erg tegen verzet. Dat is nu één van de typische de iong-aangelegenheden. Ik heb tegen de heer de Jong gezegd, dat hij die ridderorde niet naar Nederland mocht sturen. „U mag bericht sturen, dat hij geridderd is", heb ik gemeld. De heer de Jong heeft echter toen een klein model ridderorde gekocht en naar Friesland gestuurd of een afschrift van het Koninklijk besluit gezonden, dat weet ik niet precies meer. Dat was bepaald fout. Dergelijke dingen zijn de redenen geweest van de moeilijkheden met de heer de Jorig. Ik had deze moeilijkheden met de heer *Broekman* lang en breed bekeken en ben daarna in Augustus 1943 naar Stockholm gegaan, met de intentie om de heer de Jong vooral het begrip bij te brengen, dat hij zich in het kader van het B.I. moest voegen, wat zijn codes en zijn wijze van security-maatregelen betrof, omdat daar zeer veel op aan te merken was. Wij begonnen in die tijd o.a. met microphoto's, wat veel gemakkelijker was en veel beter dan bundels papier over te sturen. Als u de bundels van de Jong eens ziet — ik weet niet of u ze hebt, maar u kunt ze op B.I. zien —, dat zijn enorme vellen, waarin hij met grote letters (± 2 cm) zijn berichten stuurt. Ik wilde, dat u ze eens inzag. Daar schreef hij dan voor zich zelf de code onder. Volkomen in strijd met alle security. Dergelijke zaken werden aan de scheepskapiteins meegegeven. Wij hebben tegen de heer de Jong gezegd, dat hij dat niet moest doen. Het was volkomen fout en wij gaven hem de raad met micro's te gaan werken. De heer de Jong zei: „Ik doe, zoals ik wil. Dat ben ik al twee jaar gewend en dus ga ik daar mee door." Wij kregen in die tijd alarmerende berichten uit Nederland over Aben. *Van Borssum Buisman* heeft o.a. geseind, dat Aben onbetrouwbaar was. Zijn broer was N.S.B.-er en er gingen geruchten, dat Aben in dienst van de Gestapo stond. Van Borssum *Buisman* heeft dit enige keren bevestigd. We kregen ook andere rapporten, b.v. over Zwitserland, dat Aben niet te vertrouwen was.

76401. De **Voorzitter**: De heer de Jong heeft hier in dit verband verklaard, dat er ook uit Londen weleens was medegedeeld — ik geloof in een brief van de heer *Broekman* —, dat er geen bezwaar tegen was, dat hij met Aben doorging, dat hij er alleen rekening mede moest houden, dat *Aben* relaties had, die min of meer geëxponeerd waren.

A. Dat is indertijd *Broekman* nog geweest. *Broekman* is ook zelf enige keren met de heer *de Jong* in contact geweest — naar ik meen in Londen — en deze heeft in hoge mate tegen *Aben* gewaarschuwd.

76402. De **Voorzitter**: Ja, gewaarschuwd; maar, zoals het in deze brief stond, mocht hij er toch mee doorgaan.

A. Hij werd gewaarschuwd om met *Aben* bijzonder voorzichtig te zijn. Er is echter een week later een stuk naar dr. *Oosterhuis* gegaan — u kunt het nog in het archief van B.I. vinden —, waarin hij met dikke letters zette: „Vertrouw *Abcn*, de heren in Londen wantrouwen hem, maar ik neem alle risico's op mij.”

Dat ging dwars tegen onze waarschuwingen in. Een ander geval is het volgende. Op verzoek van de heer *Lieftinck* stuurde ik een lucifersdoosje met micro's — waarin de micro's heel kunstig waren verborgen — naar Stockholm. Het ging over een verzoek om militaire inlichtingen voor bureau M.V.T. Daar hebt u b.v. een geval, dat M.V.T. inlichtingen voor S.O.E. vroeg. Die micro's waren in Londen door *Lieftinck* klaargemaakt. Ze waren zodanig in lucifers en in de bodem van het doosje verpakt, dat niemand er ooit iets van zou merken. We stuurden het naar de heer *de Jong* met de opdracht, het door te zenden. De heer *de Jong* heeft het hele doosje uit elkaar gepeuterd, heeft de micro's er uit gehaald en heeft de inhoud van de micro's weer op grote vellen papier geschreven.

Dit kunt u allemaal in ons archief vinden. Ik sta heel sterk wat dit betreft.

Bij dergelijke dingeri gaan de haren van de Engelsen op een gegeven moment ook rijzen. De heer *de Jong* werkte veel samen met mr. X., de Engelse intelligente-man in Stockholm. Deze zag die methoden ook.

Dan kwam *Seymour* naar mij toe, die zei: „Heren, dat moet uit zijn, want zo doen wij dit niet langer.” Met deze wetenschap ging ik in Augustus 1943 naar Stockholm. Ik heb de heer *de Jong* dit allemaal onder het oog gebracht.

76403. De **Voorzitter**: Wist u toen al, dat Zwaantje was gearresteerd? Die was op 23 Juli 1943 gearresteerd.

A. Dat zou ik u niet op de man af kunnen zeggen. Ik moet het toen toch wel hebben geweten. In dat geval-Zwaantje werd de naam *Abcn* ook genoemd.

76404. De **Voorzitter**: Was de arrestatie van *Zwaantje* de aanleiding tot uw reis?

A. Neen, directe aanleiding was een bespreking van het werk van de heer *de Jong*.

Het was een heel complex van zaken.

76405. De **Voorzitter**: Nu zegt de heer *de Jong* b.v., dat hij er bezwaar tegen had, dat u van hem verlangde, dat hij valse passirn zou afgeven. De heer *de Jong* zegt in een rapport, dat hij voor de Enquêtecommissie heeft opgemaakt:

„Majoor *Somer* verwachtte van mij, dat ik bepaalde dingen zou doen, als valsche passen afgeven, volgens zijn instructies, hetwelk m.i. niet strookte met mijn positie t.o.v. de legatie en die ik dan ook weigerde uit te voeren. *Somer* meende, dat hij als Chef B.I. de Gezant daartoe kon dwingen. Ik verzocht de gezant terstond om een onderhoud tezamen met *Somer*, waarbij bleek, dat de Gezant geheel mijn zienswijze deelde en er niet mede accoord ging, dat ik in mijn functie van Consul-Generaal instructies zou opvolgen, die *Somer* mij wenste te geven buiten de Gezant om.”

Dat is hetgeen hij zegt over de passengeschiedenis.

A. Ik reisde nota bene zelf op een vals paspoort van Buitenlandse Zaken. Dat was in de oorlog de enige manier om veilig te reizen. U begrijpt wel, dat, als ik in Zweden of in Spanje onder eigen naam kwam, om agenten uit concentratiekampen te halen, ik onmiddellijk in mijn kraag zou worden gepakt. Een vals paspoort was dus in dit geval: het doel heiligt de middelen in oorlogstijd. Als dat niet het geval was geweest, dan hadden we ook geen persoonsbewijzen nodig gehad, waarvoor u zo gepleit hebt.

76406. De **Voorzitter**: U wenste dus wel, dat de heer *de Jong* het zou doen?

A. Ja, dat heb ik hem gevraagd. Daar zie ik niets geen kwaad in. Als daar de Nederlandse gemeenschap in oorlogstijd mee kan worden geholpen, dan is het plicht te helpen, ook voor de gezant. Wij reisden allemaal op valse paspoorten. Ik kan ze u nog geven; ik heb er zes thuis. Dat vond Buitenlandse Zaken ook goed. We kregen een valse

naam, valse leeftijd, valse functie. Ik ging b.v. met medewerking van Buitenlandse Zaken op een vals paspoort voor het Rode Kruis naar Spanje toe. Ik vond het heel normaal als de heer *de Jong* daar zijn medewerking voor kon verlenen. Als de gezant dat echter niet wil, vind ik het ook best.

Ik heb het ook aan Minister van *Lidth de Jeude* en Minister van *Kleffens* gezegd. Dat is hun verantwoordelijkheid. Zo iets geeft ook geen wrijving. Alleen de Engelandvaarders waren de dupe van deze zienswijze.

76407. De **Voorzitter**: Hoe zijn die gesprekken met de heer *de Jong* verder verlopen?

A. Heel genoeglijk. Ik heb er geloged, uiterst prettig. Ik heb in de oorlog nooit zulke prettige dagen gehad. We zijn een dag buiten geweest in zijn huisje in de bossen. We hebben gevist en gepraat.

76408. De **Voorzitter**: Wat was echter het resultaat?

A. Niets; alleen dan, dat hij op dezelfde manier doorging. Hij zei, dat hij geen ambtenaar was en zich niet in het militaire raam kon schikken. Hij zei: „Wijs maar een ander aan”. Wij zijn als de beste vrienden uit elkaar gegaan. Dit zijn alleen twistpunten geweest op technisch en intelligencegebied, een debat tussen een „vrij man” en een intelligence-officier, die aan strenge security-voorschriften is gebonden.

76409. De **Voorzitter**: Hebt u een ander aangewezen?

A. De heer *de Jong* moest wijken, omdat ik ook met de Engelsen moest samenwerken en de Britse intelligence-vertegenwoordiger in hoge mate aanmerking op *de Jong's* werkmethode maakte. De heer *de Jong* heeft zelf zijn vervanging voorgesteld. In die tijd waren van *Houten*, *Pot*, *Gevers Deynoot*, *Lindenburg*, van *der Wijck* en *Six* te Stockholm aangekomen. *De Jong* zei: „Laat mij een paar mensen hier houden, dan kunnen die het werk van mij overnemen.” Toen zijn *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* in Stockholm gebleven om het werk van de heer *de Jong* over te nemen. Wij kregen toen een veel betere situatie, omdat zij onder de orders van B.I. kwamen.

76410. De **Voorzitter**: Aanvankelijk zou — als ik het goed heb begrepen — *Lindenburg* het werk overnemen, maar toch nog onder toezicht van de consul-generaal.

A. Dat was de overgangstijd, de heer *de Jong* had immers de contacten.

76411. De **Voorzitter**: Dat ging in op 6 September 1943 en op 4 October 1943 is er een bericht uit Londen gekomen, dat de zaak definitief op *Lindenburg* moest overgaan.

A. Ja, dat is mogelijk, doch voor die data kan ik niet instaan.

76412. De **Voorzitter**: Was dat, omdat men te Londen uiteindelijk tot een ander inzicht kwam — dus dat men zei, dat het nu maar definitief aan *Lindenburg* moest overgaan —, of zat dat al in de oorspronkelijke opzet?

A. Dat zat in de oorspronkelijke opzet. Ik heb met de heer *de Jong* afgesproken, dat *Lindenburg* geleidelijk, zonder veel opzien te baren, de zaak van hem zou overnemen en het natuurlijk zeer op prijs zou worden gesteld, als de heer *de Jong* de heer *Lindenburg* in zijn ervaring op dit gebied zou willen laten delen. De data zullen wel kloppen, want ik ben eind Augustus te Stockholm aangekomen en heb een en ander begin September met de heer *de Jong* afgesproken. Een teer punt waren te Stockholm toen de koeriersverbindingen. Als in dit werk een contactverbinding wordt verbroken, durven de contactmensen het werk meestal niet langer aan. Als er een andere chef komt, gooit menigmaal de helft der medewerkers het bijltje er bij neer. Na de oorspronkelijke samenwerking is de verhouding tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* zodanig geworden, dat de heer *Lindenburg* steen en been klaagde en *Gevers Deynoot* ook. U kunt al die brieven weleens lezen, wanneer u er de tijd voor hebt. Toen hebben wij in Londen beslist, dat de hele zaak maar afgelopen moest zijn. Er was tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* steeds verschil van opvatting over het uitvoeren van de werkzaamheden en een oorlogsdienst heeft rust en stabiliteit nodig en geen onrust en onenigheid.

76413. De **Voorzitter**: Ja, dat was over de vordering van schepen, die toen plaats heeft gehad.

A. Dat was Buitenlandse Zaken, daar konden wij niets aan doen.

76414. De **Voorzitter**: Dus er is toch eigenlijk wel een maand later een novum geweest, toen de zaak definitief overging.

Wij hebben de indruk gekregen, dat, toen in September de regeling werd gemaakt, dat de heer *Lindenburg* de zaak zou overnemen, voorlopig echter onder toezicht van de heer *de Jong*, er daarna in de maand September grote wrijving is gekomen tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong*, omdat de heer *de Jong* schepen in beslag ging nemen. Was nu die wrijving in die zin een novum, dat men in October heeft gezegd: Nu moet het met de heer *de Jong* maar definitief uit zijn?

A. Er was veel te veel geharrewar.

76415. De **Voorzitter**: Zou, als dit er niet tussen was gekomen, de toestand van „het onder toezicht van de heer *de Jong* staan” langer zijn blijven bestaan?

A. Neen, niet onder toezicht. *Lindenburg* werd wel degelijk officieel aangesteld als vertegenwoordiger van B.I. *De Jong* zou hem echter op gang helpen. Hij zou zijn „vaderlijke zorg” aan *Lindenburg* besteden, die daar volkomen vreemd stond, en *de Jong* zou *Lindenburg* in alle mogelijke aangelegenheden ter wille zijn. *De Jong* zou zich verder dan speciaal bezighouden met de vluchtelingenorganisatie, in zijn functie als consul-generaal, doch al het intelligence-werk zou worden gedaan door de heer *Lindenburg*. *Lindenburg* werd zelfs voor de vorm ook ingedeeld bij die vluchtelingenorganisatie. Hij zat ook op het bureau van de vluchtelingenorganisatie van de heer *de Jong*.

Dit heeft echter tot grote wrijvingen aanleiding gegeven. Ik mag de heer *de Jong* erg graag, hij moet voor zijn werk minstens de Nederlandse Leeuw hebben. Ik weet niet of hij die heeft gekregen. Men heeft later zelfs nog getwijfeld of men hem wel de Oranje-Nassau zou geven, waarover ik mij zeer boos gemaakt heb. Men moet over interne dienstaangelegenheden en technische aangelegenheden, die tussen chefs van diensten voorkomen, niet een volbloed Nederlander de dupe laten worden. *De Jong* is op zijn gebied één van de pioniers geweest en dat hij technisch fouten heeft gemaakt, is hem immers wel te vergeven. Wij hebben ook weleens fouten gemaakt. Op een bepaald gebied waren wij ook beginnelingen. Maar *de Jong* heeft initiatief betoond en dat moet gehonoreerd worden.

76416. De **Voorzitter**: Wat was nu op 6 September 1943 de positie van de heer *Lindenburg*? Was hij nu met de leiding van het B.I. belast of niet?

A. Dat kon toen zeker nog niet, want ik moest over de positie van *Lindenburg* eerst nog overleg plegen met de Minister van Oorlog. Ik ben door Minister *van Lidth de Jeude* naar Stockholm gestuurd en ook speciaal op verzoek van Buitenlandse Zaken, want zij hadden nogal veel met de heer *de Jong* te stellen. Graaf *van Bylandt* vroeg mij, te Stockholm meteen hun belangen te bepleiten. *De Jong* lag b.v. enorm overhoop met de gezant, de heer *van Rechteren Limburg*. Dat was water en vuur. Ze sloegen elkaar figuurlijk bijna de oren van het hoofd. Dus *van Bylandt* vroeg mij daar de zaak ook eens te bespreken, want anders ging het daar mis. Dus ik ben als vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken en Minister *van Lidth de Jeude* naar Stockholm gegaan, om een vredespijp te gaan roken met de heer *de Jong*. Dat heb ik ook inderdaad gedaan. Ik ben in mijn leven nog nooit zo vredelievend geweest. Ik ging dan ook uit Stockholm weg in de overtuiging, dat er een heel redelijke oplossing was bereikt. De heer *de Jong* had zelf erkend, dat de „set up” niet goed was en dat hij het voortaan met de heer *Liadenburg* anders zou gaan doen. Toen hebben we het zo geschikt, dat *Lindenburg* speciaal de B.I.-aangelegenheden zou behandelen, maar *Lindenburg* had nog geen positie, want dat moest met de heer *Albarda* worden geregeld. U vindt over zijn positie — de positie van *Lindenburg* — een enorme stapel brieven. Wij zijn er eenvoudig gek van geworden.

Wat voor salaris hij moest hebben; dat hij geen actief ingenieur was; dat hij hoofdingenieur wilde worden, anders deed hij het niet. Minister *Albarda* wilde hem niet direct hoofdingenieur maken. Dat kwam er zo allemaal tussendoor. Dat was ook nog ons werk. Wij hadden blijkbaar niet genoeg aan ons hoofd. Zodoende heeft alles even getraineed en toen uiteindelijk *Lindenburg*'s positie was vastgesteld, heeft hij zijn aanstelling als hoofdingenieur gekregen. Hij wilde er niet als ingenieur zitten, omdat zijn collega's, die bij Waterstaat zaten, hoofdingenieur waren of werden. Daar had hij eigenlijk gelijk in. Het herid is nader dan de rok, zelfs in oorlogstijd. Dat is de reden geweest, dat *Lindenburg* niet direct is aangesteld. Toen dat allemaal in kannen en kruiken was, zoals zijn salaris, dat hij gedeeltelijk in kronen moest hebben, gedeeltelijk in ponden, en het hoofdingenieurschap en de verhouding tot Buitenlandse Zaken was

vastgelegd — hetgeen *van Bylandt* toen heeft gedaan — is *Lindenburg* opgetreden als vaste vertegenwoordiger van B.I. en is *Gevers Deynoot* aan hem toegevoegd. Maar dit zijn zuiver administratieve aangelegenheden.

76417. De **Voorzitter**: De gebeurtenissen met hei in beslag nemen van schepen door de heer *de Jong* in September 1943 hebben er dus niet toe geleid, dat de heer *Lindenburg* definitief hoofd is geworden en de heer *de Jong* er helemaal uit is gegaan? Dat lag al in het voor-nemen?

A. Ja. Met volkomen goedvinden van *de Jong*. U zult deze regeling zeker in het archief vinden. Ik herhaal het nog eens, dat ik alle respect heb voor de energie en het initiatief van de heer *de Jong*, wat in deze oorlogstijd zeldzaam was. Meestal „sliepen” de Nederlandse consulaten-generaal in het buitenland. Toen wij in Spanje aankwamen, vroegen de consuls: „Wat kom je eigenlijk hier doen?” *De Jong* deed ten minste wat, hij handelde en was actief en hij deed het zonder instructies goed.

76418. De **Voorzitter**: Hebt u een oordeel over het in beslag nemen van die schepen?

A. Neen. Dat is voornamelijk door Buitenlandse Zaken en Scheepvaart in Londen behandeld. Daar ben ik volkomen buiten gebleven. Wij kregen alleen de telegrammen, die wij doorgaven.

76419. De **Voorzitter**: Het is verder met de heer *Lindenburg* ook niet zo goed gelopen?

Want eind Maart 1944 is er aan de functie van de heer *Lindenburg* bij het B.I. te Stockholm ook een einde gemaakt.

A. Ja, de datum weet ik niet zo precies meer.

76420. De **Voorzitter**: Wat was daar de reden van?

A. Dat moet ik even recapitulieren. Het is allemaal zo lang geleden. *Knulst* is voor *Gevers Deynoot* gekomen. Voor zover ik mij herinner, is er geen speciale reden voor geweest. Beiden waren geen vakmensen, dat is de enige reden.

76421. De **Voorzitter**: Be heer *van Houten* is toen naar Stockholm gestuurd.

A. Eén van de redenen is o.a. geweest, dat *Lindenburg* bang was voor zijn promotie. Dat is een heel belangrijke factor geweest. En ik heb *Lindenburg* ook ontzettend kwalijk genomen, dat hij van de dienstlijnen gebruik maakte voor particuliere aangelegenheden. Er kwam op een gegeven ogenblik een brief door, waarin de heer *Lindenburg* — het is allemaal heel pijnlijk, maar u vraagt het mij, dus ik moet er op antwoorden — vroeg om zijn smoking op te sturen b.v. en zijn skikleding e.d. Die artikelen moesten vanuit Nederland naar Zweden worden gestuurd. Wij vonden het niet gepast om daar koerierslijnen voor te gebruiken. Een smoking en skischoenen van de heer *Lindenburg* kunnen in oorlogstijd wel worden gemist. Bovendien heeft hij toen brieven gestuurd naar een adres in Voorburg — ik geloof aan een tussenadres van zijn vrouw — over financiële manipulaties of iets dergelijks, geld dat overgebracht moest worden. U kunt dat in de brieven beter nakijken, vóórdat ik hier onjuistheden ga vertellen, want dat kan ik niet meer met zekerheid zeggen. Dat is echter ook één van de redenen. Het gebruik maken van de lijn voor particuliere doeleinden, om particuliere brieven over te sturen, en in de tweede plaats het wisselen van geld zijn wel zeer ernstige punten van disharmonie geworden.

76422. De **Voorzitter**: Zijn dat de aangelegenheden, die u het meest zijn bij gebleven?

A. Ja.

76423. De **Voorzitter**: Heeft het geval-Douwes daarbij geen rol gespeeld?

A. Neen, pertinent niet. Dat valt er helemaal buiten.

76424. De **Voorzitter**: Waarom valt dat er helemaal buiten?

A. Ten minste in verband met het vertrek van de heer *Lindenburg*.

76425. De **Voorzitter**: Vond u dat een geval, dat in de normale gang van zaken lag?

A. Is dat de koerier, die onder water is gestopt?

76426. De **Voorzitter**: Ja. Vond u, dat dat een normale gang van zaken was?

A. Zeker. In oorlogstijd wel. Ik heb dit geval pas vernomen, nadat het was gebeurd. Dat is voor mij echter gern reden geweest om *Lindenburg* te ontheffen. Wij hebben wel meer mensen op laten ruimen, ook in Nederland. Padeloup heb ik ook moeten laten opruimen. Hij moest van kant worden gemaakt. Hij is ook ergens in Amsterdam in het water gegooid. Verraders moesten weleens worden geëlimineerd om het leven van goede vaderlanders te redden.

76427. De **Voorzitter**: Dat andere geval gebeurde echter op neutraal gebied. Dat is wel enigszins anders.

A. Dat heb ik nooit gemerkt.

Dit geval heeft *Lindenburg* handig opgeknapt; andere aangelegenheden niet allemaal.

Ik kan met de hand op mijn hart verklaren, dat dit bepaaldelijk niet in het geding is gekomen. Het was meer het particuliere optreden van de heer *Lindenburg*, zijn niet scheiden van dienstbelangen van particuliere belangen. Bovendien heeft hij bepaalde fouten gemaakt, wat niemand hem ooit kwalijk heeft genomen, want *Lindenburg* kwam uit Nederland en men kon dus niet verwachten, dat hij ineens volop midden in het Londense intelligente-bedrijf stond. Eén van de dingen is de kwestie met van der Waals geweest. Dat werd *Lindenburg* wel kwalijk genomen. Torn van der Waals in Stockholm was, is *Lindenburg*, volgens mijn inening, niet doortastend genoeg opgetreden.

76428. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had hij toen niet door, dat het van der Waals was?

A. Neen, dat had hij niet door. Dat hadden wij in Londen met de toenmalige gegevens ook niet direct door.

Er zat echter een luchtje aan. Van der *Waals* rook echter lont en ging er vandoor.

76429. De **Voorzitter**: Aan de andere kant heeft *Lindenburg* — naar ik meen — de kwestie-Aben niet slecht behandeld.

A. Neen, ik heb in dat geval gezegd Aben meteen naar Londen te laten komen. Aben kwam toen op een vliegveld in Engeland aan met een introductie van majoor *Somer*. Daar deed men hem direct de boeien om. Hij zei tegen de Engelsen: „You are wrong, I have got an invitation of major *Somer*”. De Engelsen zeiden: „Allright”. En hij ging regelrecht naar de Tower toe. Dat had *Lindenburg* volgens mij met van der Waals ook moeten doen. Toen van der Waals daar ging weifelen en dralen, is *Lindenburg* eerst naar Londen gekomen om overleg met mij te plegen.

76430. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat had in het geval met *Douwes* misschien ook kunnen gebeuren?

A. Misschien wel.

76431. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij u het geval van *Douwes* gerapporteerd?

A. Ik zou het archief eens na moeten kijken. Wij hebben duizenden brieven gehad in de oorlog.

76432. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar het was wel een frappant geval. Iemand zo maar het hoofd onder water houden. Daar moeten natuurlijk wel heel grondige redenen voor zijn.

A. Die bestonden volgens de heren in Stockholm dan ook. *Lindenburg* moet dat verantwoorden.

76433. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ja, maar *Lindenburg* stond toch onder u.

A. Ja, maar als u nu onder mij werkt en u stopt morgen in Groningen iemand onder het water, dan kan ik niet beoordelen of het noodzakelijk was. Met zijn motivering heb ik rekening gehouden. *Douwes* zou — naar ik meen — teruggaan naar Nederland. Het was echter zeker, dat hij bepaalde contacten zou verraden en de dienst zou oprollen. Staat dat ook niet in verband met paspoorten? Van Houten behandelde Stockholm. Persoonlijk brhandelde ik Lissabon. Vandaar dat ik hier zo nu en dan even moet weifelen en aarzelen, omdat ik al die details misschien niet goed meer weet. Ik neem echter zeker de verantwoording op mij. Als in oorlogstijd iets nodig is geweest, volgens een vertegenwoordiger van B.I., dan dek ik hem volkomen. Wat ik later uit de correspondentie heb gemerkt, was het

optreden in het geval-*Douwes*, op dat moment volkomen gerechtvaardigd. Wij gingen echter heel node tot dergelijke maatregelen over. Ik heb het één keer met Padeloup gehad. Het heeft mij dagen gekost om dat telegram naar Nederland weg te sturen. Want tot dergelijke dingen gaat men natuurlijk niet nodeloos over, als het niet pertinent noodzakelijk is. Het geval-*Douwes* was echter reeds in kannen en kruiken toen het te mijner kennis kwam. Dan is er oetrekkelijk weinig meer aan te doen.

Om op de zaak terug te komen. Het geval-*Douwes* is dus niet de reden geweest van de ontheffing van de heer *Lindenburg*.

Eén van de punten was de kwestie-van der Waals, waarop wij hem niet erg prettig hebben aangekeken. De kwestie Aben heeft hij goed behandeld.

76434. De **Voorzitter**: Op *Lindenburg* is *Knulst* gevolgd. Deze heeft in Stockholm eigenlijk niet veel meer kunnen doen.

A. Neen. Ik heb *Knulst* maar enige weken meegemaakt. Toen ben ik naar Eindhoven gegaan.

76435. De **Voorzitter**: De verbindingen waren weg.

A. Na Aben is Stockholm feitelijk in elkaar gestort.

76436. De **Voorzitter**: Alleen hebben wij ons afgevraagd, of het nu eigenlijk wel juist was, om naar Zweden iemand als hoofd van het B.I. te sturen, die vooral in het hoge Noorden zo'n opvallend type was.

A. Ik ben blij, dat u het ter sprake brengt, want *Knulst* was een agent, afkomstig van de opleidingsgroep van *Steen*, die toen in Nederland zat. Vóór de uitzending van *Knulst* kregen wij verschillende telegrammen en rapporten uit Nederland — ook bij M.V.T. —, dat men klaagde over de huidskleur van agenten, die door de dienst van kolonel de Bruyne waren uitgestuurd. Het waren Indische jongens, die nogal in de gaten liepen. Toen ben ik naar Minister van Lidth gestapt en ik toonde hem de binnengekomen rapporten. Wij hadden ook een agent, die al in opleiding was, met een atwijkende gelaatskleur voor Nederland. Toen heb ik met Minister van Lidth en met *Broekman* en van Houten lang en breed er over gepraat, wat wij er mee aan moesten.

U begrijpt wel, dat het heel moeilijk is om een jongen, die volledig klaar voor uitzending is, op zijn afwijkende gelaatskleur niet naar Nederland te zenden. *Knulst* was één van de fanatiekste mensen, die wij hadden. Hij zou zeer zeker een bijzonder goed agent zijn geworden, Minister van Lidth de *Jeude* zei, dat er natuurlijk ern oplossing voor moest worden gevonden. De heer van Lidth de *Jeude* zei: *Lindenburg* komt toch terug, dus als beloning voor zijn ijver — in Londen kunnen we hem niet inschakelen, aangezien hij een specifiek agent is, hij is voor agentenwerk goed — wordt hij te Stockholm ingezet. Dat is de idee van Minister van Lidth de *Jeude* geweest. Wij waren daarmee tot een goede oplossing gekomen, mede in overleg met de Britten; wij hebben het *Knulst* taktisch medegedeeld en gezegd, dat zijn plaatsing te Stockholm een beloning was voor zijn agentenopleiding. En hoewel de Engelsen bekend waren met de motieven, welke uit Nederland werden gemeld, hebben zij hun bezwaren ter zake laten vallen, hoewel zij altijd esn parti-pris hebben tegen alles, wat gekleurd is.

76437. De **Voorzitter**: Wij hebben de indruk, dat *Knulst* een voortreffelijke jonge man was, maar daar staat tegenover, dat iemand, die voor een geheime dienst ergens in een vreemd land zit, zo onopgemerkt door het leven moet gaan.

A. Dit was nu één van de weinige gevallen, dat wij met iemand figuurlijk in de maag zaten. Naar Nederland kon hij niet worden gestuurd, vanwege de klachten uit Nederland over agenten van C.I.D.-M.V.T. In de verschillende correspondentierapporten kunt u klachten over de huidskleur terugvinden. We wilden Nederland hier dus pertinent niet mee brouilleren. De Engelsen hadden ook al een bepaalde tegenzin tegen alles, wat gekleurd was. Stockholm kwam vrij en Minister van Lidth de *Jeude* vond dit de beste oplossing, hoewel wij dit ook niet van ganser harte deden. Het idee, dat de oorlog gauw zou zijn afgelopen, kwam er ook bij; het einde was naar menselijke berekening in zicht. We dachten: Het zal niet lang meer duren, dus laat dit nu het einde van zijn carrière bij B.I. zijn. Dit is lang en breed overwogen en hier zijn heel wat besprekingen, ook van de heer *Broekman* met de Minister van Oorlog, die dit geval serieus behandelde, aan voorafgegaan. En men heeft ook dikwijls geen andere mensen voor belangrijke posten.

76438. De **Voorzitter**: Welke regeling had u met de Regeringsvoorlichtingsdienst over de berichtgeving uit Nederland?

De Regeringsvoorlichtingsdienst had natuurlijk ook belangstelling voor alles, wat u uit Nederland kreeg.

A. Voor de Regeringsvoorlichtingsdienst was de heer van Houten ingeschakeld. Hij was de tweede man van de R.V.D. Hij kwam geregeld bij ons voor inzage van stukken. Hij trad altijd namens de heer Pelt op. De R.V.D. kreeg voor het maken van propaganda in het buitenland van ons alles, wat van belang was. De R.V.D. kreeg natuurlijk geen inzage van de officiële dienststukken. Ze mochten b.v. niets van agenten weten. Ze kregen wel inlichtingen over de ondergrondse pers, de politieke rapporten, de B.S.-rapporten, voor zover ik mij herinner. Er werd echter wel voor de R.V.D. geschift. Wij moesten natuurlijk de veiligheidsfactor in acht nemen.

76439. De **Voorzitter**: Ja, want zij gebruikten het voor publicatie.

A. Zij gaven het b.v. weer vrij aan „Vrij Nederland”. „Vrij Nederland” kon niet rechtstreeks bij ons terecht, echter wel bij de R.V.D. Dus de heer van Houten bepaalde, wat b.v. voor „Vrij Nederland” vrijgegeven mocht worden. Ook daar hebben wij enig leergeld mee betaald, want tot twee keer toe hebben wij „Vrij Nederland” moeten achterhalen. Eén keer uit Stockholm en één keer uit Lissabon, aangezien in „Vrij Nederland” een groot artikel over de escape-lines stond, met naam en toenaam der door Engelandvaarders genoemde adressen in Toulouse en Port Bou. Ik botste daarbij natuurlijk regelrecht tegen de heer van *Blankenstein* op. Toen heeft de Regering de kranten uit Stockholm en Lissabon terug moeten halen, want deze gingen natuurlijk regelrecht naar de Duitsers. Dat heeft een vrij scherp conflict gegeven, wat men mij weleens heeft verweten. Bepaalde kringen vonden het autoritair optreden van B.I. De heer van *Blankenstein* verklaarde, dat wij niet in staat van beleg waren. Ik heb het later uitvoerig met hem uitgesproken.

Hij heeft mij later gelukkig amende honorable aangeboden, ook voor andere, onjuiste publicaties in zijn blad. Voor dergelijke aangelegenheden stonden wij bij ons werk echter ook nog. Vandaar dat de Regeringsvoorlichtingsdienst toen met de maatregelen, die op het gebied van de veiligheid moesten worden genomen, als distribuut optrad voor Radio-Oranje en voor „Vrij Nederland” in Londen. De R.V.D. was de zeeff.

De hele illegale pers werd tot eind 1942 in Londen geheim behandeld. Er kwamen vijf of zes exemplaren aan en daar werd een stempel „Zwaar geheim” op gezet. Het kwam dan bij de Minister en verder kwam het niet. Als de Minister wegging, kwam er een slot op. Radio-Oranje heeft b.v. tot 1942 nooit illegale pers gehad. Den *Doolaard* en de Jong sprongen later in de lucht en zeiden: „Gelukkig, dat wij die kranten eindelijk krijgen.” Toen wisten ze eindelijk, wat er gebeurde. Het stempel geheim werd er afgehaald. Ik vond onze ondergrondse pers helemaal niet geheim.

76440. De **Voorzitter**: De heer van *Heuven Goedhart* vertelt b.v., dat hij van 17 Juli 1944 tot 10 Mei 1945 nooit van het B.I. „Het Parool” heeft ontvangen, die via de Zwitserse weg werden gestuurd.

A. Ik ben blij, dat u dat ter sprake brengt, want dat is mij al zo dikwijls in de schoenen geschoven. Nu moet u echter eens aan de heren Pelt en van Houten vragen — en ik hoop, dat u het doet —, wat er in de zomer van 1944 met de microphoto's van de illegale pers gebeurde. Wij zaten toen tot over de oren in de militaire berichtgeving. Het halve bureau zat in Eindhoven, dus wij konden bijna niets meer reproduceren van stukken buiten de militaire berichtgeving.

76441. De **Voorzitter**: Op 17 Juli 1944 was dat nog niet het geval; dat is pas drie maanden later.

A. Ja, maar toen begonnen onze grote militaire voorbereidingen al. Ik wens het hier nog eens uitdrukkelijk te herhalen, dat wij toen met de Regeringsvoorlichtingsdienst en met Radio-Oranje een regeling hebben getroffen, dat zij alle micro's van de ondergrondse pers kregen en dat die verder door de Regeringsvoorlichtingsdienst zouden worden gedistribueerd, omdat wij er geen mensen meer voor hadden en omdat de stapel zo groot werd, dat het niet meer uit te werken was.

In een nummer van „Vrij Nederland” van 1947 vindt u door de heer *Blankenstein* geschreven: „Wij hadden zoveel materiaal dat wij het niet meer konden lezen.” (Ik kan u dat nummer van „Vrij Nederland” nog laten zien.) In de distributie na de zomer van 1944 is de Regeringsvoorlichtingsdienst, helaas te kort geschoten, men kon daar de stapel blijkbaar niet meer verwerken. De Kelders lagen bij B.I.

vol. Wat de fotokamer van B.I. heeft gepresteerd, is werkelijk ongelofelijk. Op een gegeven ogenblik hebben wij echter onze handen van deze zaak afgetrokken, want wij vonden, dat de oorlogsvoorbereiding vooring. Het radionet was enorm uitgebreid. Wij moesteri voorbereidingen treffen voor de invasie, voor de overgang naar Eindhoven. Toen is het politiek-militaire gedeelte van onze taak overwegend geworden. De hele behandeling der illegale pers is toen overgedragen aan de R.V.D. Ik ben blij, dat u het hier sprake brengt, want dit is mij bij de Commissie-*Wijnveldt* ook verweten. De heer van *Heuven Goedhart* kreeg van B.I. zelfs twee exemplaren van „Het Parool”. Alle andere Ministers kregen één exemplaar. Ik heb bij de Commissie-*Wijnveldt* aan de leden de verzendlijsten aan de heer van *Heuven Goedhart* zelfs overgelegd, waaruit blijkt, dat de heer van *Heuven Goedhart* steeds een eerste klasse bediening van B.I. heeft gehad. Na die bepaalde datum had de heer van *Heuven Goedhart* één exemplaar van de R.V.D. moeten ontvangen. Als dat niet geschied is, dan moet hij zich tot de heer *Pelt* wenden en niet tot B.I.

76442. De **Voorzitter**: Dan heb ik hier nog een andere opmerking, gemaakt door de heer *le Poole*. Hij heeft verteld, met welke agenten hij in de loop van de tijd in Nederland contact heeft gehad. Daarbij noemt hij dan „*Lijsterbes*” of *Hooyer*.

De heer *le Poole* zegt:

„Dat was een knaap”, — hij heeft het dan over zorgeloosheid en gebrek aan security — „die in ieder geval op een moment, dat het toch voor jongelieden van 19 jaar een vrij risquante beweging was, zonder enig papier werd gedropt. Wij hebben hem toen een inschrijvingskaart voor de gemeente-universiteit te Amsterdam bezorgd.

Dat is een punt, waarover men zich bij het B.I. ook weinig zorgen maakte.”

Hij zegt dus, dat men in de tijd van de Arbeitseinsatz — daar komt het op neer — een jongmens van 19 jaar niet had moeten droppen zonder de nodige papieren, die hem voor die maatregelen van de Duitsers veiligstelden.

A. Hier moet ik vierkant tegenopkomen, want elke agent kreeg in de eerste plaats een persoonsbewijs mee.

De **Voorzitter**: Dat is wat anders.

A. Wij hebben pas na de bevrijding van het zuiden die Ausweise bij Plantijn kunnen laten namaken, omdat het in Engeland volkomen onmogelijk was. Daar begon men eenvoudig niet meer aan op dat moment. Bovendien kreeg elke agent, die werd gedropt, een contactadres. Van tevoren werd hun komst aangekondigd, dus men wist, wanneer er agenten kwamen. Voorlopig had hij dus alleen zijn persoonsbewijs en verder moest zo'n agent door de organisaties, waar hij in werkte, aan papieren worden geholpen. Het is voor elke agent op deze manier gebeurd, dus als de heer *le Poole* dit als een verwijf naar voren brengt, moet hij het voor elke agent doen.

76443. De **Voorzitter**: Dit is natuurlijk het geval, dat hij zelf heeft medegemaakt.

A. De heer *le Poole* zal toch niet willen onikennen, dat deze agent een persoonsbewijs had.

76444. De **Voorzitter**: Dat zegt hij niet. Hij zegt, dat deze agent zonder enig papier werd gedropt en dat zij hem toen een inschrijvingskaart voor de gemeente-universiteit te Amsterdam hebben bezorgd, d.w.z. een document, dat nodig was om te maken, dat de agent niet werd opgepakt.

A. Ik ben blij, dat ik het heb kunnen toelichten, aangezien iemand hier zou kunnen lezen: zonder enig papier; dus dat hij ook geen persoonsbewijs had.

76445. De **Voorzitter**: Dat heb ik er ook niet uit begrepen.

A. Ja, maar een ander misschien wel.

76446. De **Voorzitter**: Dat is stellig de bedoeling niet. De bedoeling was, dat hij geen papieren had, die hem bij een eventuele razzia of andere maatregel van de Duitsers kon vrijwaren voor wegvoeren naar Duitsland.

A. Daar konden wij niet voor zorgen, want die papieren veranderden ieder ogenblik. Wij gaven de mensen een contactadres en de organisatie zorgde voor de overige papieren. Dit was uitdrukkelijk met de organisaties afgesproken, omdat de maatregelen van de vijand geregeld veranderden.

76447. De Voorzitter: Ik leg u dit soort van opmerkingen voor, opdat u er uw visie tegenover kunt plaatsen. Zo is er nog een ander punt, nl. het uitzenden van de vroegere inspecteur van politie *de Jong* uit Zwitserland naar Nederland in Januari 1944. Bent u daarvan op de hoogte geweest?

A. Nooit van gehoord.

De Voorzitter: Dat is merkwaardig.

A. *De Jong* is nooit door ons uitgezonden. Is hij door B.I. in 1944 naar Nederland uitgezonden?

De Voorzitter: Vanuit Zwitserland. Daar heeft de heer *le Poole* ons ook op attent gemaakt.

A. Ik ken wel een *de Jong*, maar ik heb met zo veel *de Jongs* te maken gehad.

76448. De Voorzitter: Het was in zoverre merkwaardig, volgens de heer *le Poole*, dat zij — dus de heer *le Poole* en de zijnen — na een week moesten constateren, dat *de Jong* uit Nederland naar Zwitserland was gegaan en vroeger in Nederland N.S.B.-er was geweest. Ik moet er direct aan toevoegen, dat hij zich later voortreffelijk heeft gedragen.

A. Ja, nu herinner ik mij dat geval. Ik heb er later uit correspondentie van gehoord. Hij is echter niet door B.I. uitgestuurd. Dat moet ik voor 100 % tegenspreken. Daar hebben wij niets mee te maken gehad. Hij is waarschijnlijk door de heer *van Tricht* of de heer *Visser 't Hooft* uit Zwitserland gezonden, maar niet door B.I. te Londen.

76449. De Voorzitter: Ja, dat begrijp ik wel. Hij is uit Zwitserland gezonden. Mijn vraag is echter of het B.I. te Londen er iets mee te maken heeft gehad?

A. Neen, niets. Met de koerierslijnen van Zwitserland naar Nederland hadden wij praktisch gesproken niets te maken. Dit was allemaal in handen van weg A en van de heer *van Tricht* en de heer *Visser 't Hooft*. De koeriers uit Nederland reisden geregeld op en neer, daar bemoeiden wij ons verder niet mee.

76450. De Voorzitter: Dus het is een maatregel geweest, die in de sfeer van Zwitserland lag.

A. Ja, dat is helemaal buiten ons omgegaan. Ik heb wel over het geval gehoord. Buiten het feit, dat hij N.S.B.-er is geweest, is er nog wel iets over hem te doen geweest.

76451. De Voorzitter: Over *Gerbrands* hebben wij de vorige keer al gesproken. Hij heeft echter nog verteld, dat hij een introductiebrief van u bij zich had voor de burgemeester van Nijeveen — dat was, naar ik meen, uw zwager —

A. Ja.

76452. De Voorzitter: Verder zegt hij, dat *Bergmann* — die is verongelukt en door de Duitsers is gevonden — dezelfde brief als *Gerbrands* had, op een microphoto. *Gerbrands* verklaart: „Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij” — de Duitsers — „bij die burgemeester en zeiden het wachtwoord”.

A. Dat is volkomen juist. *Gerbrandy* is één van de eerste agenten geweest. Niemand wilde in Nederland — dat zult u zich zelf wel herinneren — meer iets weten van Engelse agenten, als zij niet een bepaalde slagzin door Radio-Oranje hoorden of een bepaald wachtwoord of een bepaalde handtekening zagen. Dat is natuurlijk volkomen in strijd met elke veiligheid. Omdat dit echter één van de eerste contacten was, die moesten worden gelegd, hebben wij dit risico genomen. Wij hebben er in den beginne lang en breed over gesproken, wij moesten echter op een gegeven ogenblik starten. Als ik een zekere *Gerbrands* naar mijn zwager stuur en deze *Gerbrands* zegt, dat hij van de heer *Sorner* komt, dan zegt mijn zwager: „Het spijt mij erg, maar dat kan ik niet geloven.”

76453. De Voorzitter: Ja, daar was die introductiebrief voor. Wat bedoelt *Gerbrands* echter nu met: „Londen had een bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond.”

A. Ja, nu weet ik het weer. Hij kon zich met een bepaalde boodschap legitimeren. Dat was een familie-aangelegenheid, dus een slagzin.

76454. De Voorzitter: Die had hij dan toch wel uit zijn hoofd kunnen leren. Dat had toch niet op die fotokopie behoeven te worden gezet. Dat was natuurlijk een gevaarlijk iets.

A. Jammer, dat die fotokopie niet bij de hand is, dan zou ik het helemaal na kunnen gaan.

76455. De Voorzitter: In ieder geval: dit vertelt *Gerbrands*.

A. Ik geloof, dat het was: De turf moet gestoken worden.

76456. De Voorzitter: Dat kan wel. Die introductiebrief begrijp ik, dat is logisch. Het is natuurlijk vreemd, dat men op de papieren, die de agent meeneemt, ook het wachtwoord — dat eventueel bij die burgemeester moest worden gebruikt — zet. Zo'n wachtwoord kan beter uit het hoofd worden geleerd.

A. Hij heeft niet gezegd, wat het was?

De Voorzitter: Dat geloof ik niet.

A. Ais hij nu had gezegd wat het was, dan had ik het mij wel herinnerd. Hij had een introductie, die niet in de brief stond aangegeven en die een familie-aangelegenheid betrof, die alle-n burgemeester *van Veen* en ik konden weten. In de micro kwam een slagzin voor, nl. „de turf moet gestoken worden”.

76457. De Voorzitter: Het komt er dus op neer, dat het wachtwoord zich blijkbaar bij de papieren van *Bergmann* bevond.

A. Ja, en *Gerbrands* zou deze zin bij het eerste radiobericht doorgeven ten teken, dat het contact met burgemeester *van Veen* was gelegd en dat hij kon beginnen met zijn werk. Burgemeester *van Veen* moest *Gerbrands* waarschuwen door middel van een tussenadres, als hij met zijn voorbereidingen zover gevorderd was, dat hij (*van Veen*) met zijn werk kon beginnen. *Gerbrands* moest bij het eerste de zin „De turf kan gestoken worden” doorgeven en *van Veen* moest dit weten, anders kon hij *Gerbrands* niet waarschuwen, dat stukken moesten worden afgehaald, welke *van Veen* zou verzamelen.

76458. De Voorzitter: Het bezwaar is echter, dat het wachtwoord, dat de agent was medegedeeld, voorkwam in stukken, die hij bij zich had; hij had het in zijn hoofd moeten hebben.

A. Ja, dat wachtwoord had inderdaad moeten worden wegge laten. *Gerbrands* had *van Veen* kunnen zeggen, dat deze hem een boodschap van een bepaalde inhoud zou sturen, wanneer hij met zijn werk zou kunnen beginnen.

76459. De Voorzitter: In zijn verklaring zegt *Gerbrands* ten opzichte van *Bergmann* het volgende:

„Hij, *Bergmann*, had dezelfde brief als ik met een microphoto. Daardoor zijn de Duitsers waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat het die burgemeester was. Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij bij die burgemeester en zeiden het wachtwoord.”

A. Hoe konden de Duitsers uit het wachtwoord opmaken, dat zij bij de burgemeester moesten zijn? Zij konden daaruit niet zien of zij bij burgemeester *van Veen* of bij burgemeester *van Sonsbeek* moesten zijn. *Gerbrands* schiet zijn doel hier toch wel voorbij.

76460. De Voorzitter: Ik zal nog eens oplezen, wat *Gerbrands* heeft gezegd, namelijk:

„Hij, *Bergmann*, had dezelfde brief als ik met een microphoto. Daardoor — dus door die gegevens — „zijn de Duitsers waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat het die burgemeester was. Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij bij die burgemeester en zeiden het wachtwoord.”

A. Dit heeft met het wachtwoord niets te maken. Het feit, dat zij de microphoto in handen hebben gekregen, heeft de Duitsers op het spoor gebracht, maar niet het wachtwoord. Als ik in de micro zet: „Geef aan bronger dezès, als je met je werk kunt beginnen, door „de turf wordt gestoken”, dan kan het de Duitsers geen enkele aanwijzing geven, dat het de heer *van Veen* moet zijn. Deze motivering van *Gerbrands* is bepaald fout.

76461. Jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen: Het is toch een feit, dat de Duitsers bij de heer *van Veen* zijn geweest. Hoe zijn zij aan op het idee gekomen er heen te gaan?

A. Door mijn handtekening. Ik weet precies, hoe dit geval zich heeft toegedragen. *Child*, de Engelse liaison-officier, die de mensen naar het vliegveld bracht en zorgde voor het opbergen van de micro-photo's, heelt de micro niet goed in de hak van *Bergmann* verborgen. Door toevallige omstandigheden is de hak losgeweekt.

Doordat de mensen in Nederland in het begin pertinent een handtekening wilden zien, b.v. van de Koningin of een Minister, omdat zij het anders niet geloofden, heeft mijn handtekening onder deze micro gestaan. Deze handtekening kende mijn zwager en moest dus vertrouwen bij hem wekken.

76462. De **Voorzitter**: De heer *Gerbrands* zegt dan toch niets te veel?

A. Maar dat heeft toch niets met het wachtwoord te maken?

17463. De **Voorzitter**: *Gerbrands* zegt: „*Bergmann* had dezelfde brief als ik met een microphoto. Daardoor zijn de Duitsers waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat het die burgemeester was.”

A. Hij zegt even verder, dat Londen een grote fout heeft gemaakt, door het wachtwoord in de brief te zetten, en dat heeft met het opsporen van burgemeester *van Veen* niets te maken.

76464. De **Voorzitter**: Uit de brief konden de Duitsers zien, dat hij van u afkomstig was. Zij hebben zich toen afgevraagd, of u familie had, die burgemeester was, en zo zijn zij er achter gekomen. *Gerbrands* zegt dan:

„Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze fotokopie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij bij die burgemeester en zeiden het wachtwoord.”

A. Inderdaad.

76465. De **Voorzitter**: Het gaat nu hierom, dat men een wachtwoord niet behoeft op te schrijven.

A. U hebt volkomen gelijk, het had mondeling kunnen worden overgebracht.

Waarom heeft *Gerbrands* de micro niet teruggegeven, vóór hij wegging? De gehele opdracht werd van tevoren gezamenlijk besproken.

76466. De **Voorzitter**: Een ander punt is, dat *Gerbrands* hetzelfde zegt als hetgeen wij hier de vorige keer hebben besproken, nl. dat hij aan de security-checks eigenlijk weinig waarde hecht. Hij zegt, dat de hoofdzaak is de inhoud van een telegram te bekijken en zich af te vragen of het klopt met het schema en of er misschien wordt geprovoceerd.

Beukema toe Water maakt eveneens de opmerking, dat hij heel weinig waarde aan de checks hecht.

A. Een agent kan de normale checks gerust vrijgeven, als hij zijn test-question maar behoudt. Toevallig kwam *Gerbrands* gisteravond nog even bij mij langs en wij hebben hierover lang en breed gesproken. Hij heet mij bij hoog en laag bezworen, dat hij aan de test-question juist wel bijzonder veel waarde hechtte. Hij zei letterlijk, dat dit het enige was, dat hen kon redden. De gewone checks mocht een agent vrijgeven, maar de test-question niet.

76467. De **Voorzitter**: In zijn verhoor zegt *Gerbrands* hierover het volgende:

„Volgens mij kon je de identity-check wel weglaten. Wanneer er één verminking in was, was het dan fout of niet fout? Je kon uit de tekst halen of er een verminking was. Als er stond „boek” dan kon je denken: het past niet in de tekst, het kan „hoek” zijn. Een h is vier punten en een b is een streep met drie punten. Als je een streep als een punt hoort, is er een h geschreven. Wij hebben telegrammen gedecodeerd, waarvan 30 pct. leesbaar was. Soms hebben wij na twee dagen de tekst er uitgehaald. Dat was dan te substitueren. Dat kon je met een test-question niet doen.” Ik zeg dan: „Dat was raak of mis”, waarop hij antwoordt: „Ja”. Misschien zijn identity-checks goed doorgekomen, die fout hadden moeten zijn. Het was een belachelijk systeem, omdat de radioverbinding niet goed was.”

A. Ik heb vroeger ook al gezegd, dat 15 à 20 pct. der telegrammen direct onleesbaar was, zodat herhaling moest worden aangevraagd. De test-question was echter beslissend.

76468. De **Voorzitter**: Is het u bekend, of de Engelsen maatregelen hadden genomen om de fingerprint van een agent op te nemen?

A. Ik heb er in Londen nooit van gehoord; er is bij B.I. zelfs nooit over gesproken.

76469. De **Voorzitter**: Heeft men nooit van een agent de fingerprint op een band opgenomen, voordat hij wegging?

A. Het is mogelijk, dat men het bij Central wel heeft gedaan, maar ik heb er nooit van gehoord.

76470. De **Voorzitter**: Denkt u, dat men het u, in de bestaande verhouding, niet zou hebben verteld?

A. Toen heeft men er nooit over gesproken. Later hebben wij het er wel over gehad, omdat het toen ter sprake kwam. Ook hierover is echter veel discussie mogelijk en zijn er voor- en tegenstanders. Er zijn specialisten, die beweren, dat het niet mogelijk is daaraan een agent te herkennen, omdat er een ander kan zijn, die toevallig dezelfde aanslag heeft. Volgens mij moet het mogelijk zijn een bepaalde agent te identificeren, mits aan het andere eind van de lijn *steeds* dezelfde ontvanger is. Wanneer echter, zoals bij Central het geval was, steeds andere mensen de berichten opnemen, is dit niet mogelijk.

76471. De **Voorzitter**: Men zou het op een band kunnen opnemen, voordat de agent weggaat.

A. Men zou dan elk telegram moeten controleren. En de mogelijkheid blijft steeds bestaan, dat de Duitsers een gevangengenomen agent laten seinen, zoals in het England-Spiel is gebeurd. De fingerprint klopt dan volkomen. Moet men dan bij een juiste fingerprint aannemen, dat de verbinding goed is, ook bij fouten in de checks? Ik vind dat zeer riskant.

76472. De **Voorzitter**: Voordat een agent weggaat, zou men zijn wijze van seinen op een band kunnen opnemen. Als er dan op ein gegeven moment twijfel bestaat, kan men het telegram vergelijken met hetgeen men op de band heeft opgenomen.

A. Dat zou mogelijk kunnen zijn. Hebt u de agenten zelf nog gevraagd, of dit is gebeurd?

76473. De **Voorzitter**: Een agent behoeft niet te weten, dat het is opgenomen; het kan ongemerkt zijn gebeurd. Zij wisten het in ieder geval niet.

A. In Londen is het niet ter sprake gekomen.

76474. De **Voorzitter**: Vrijdag jl. heb ik reeds gesproken over de vraag, of de Engelsen weleens intelligente-agenten naar Nederland hebben gezonden zonder dat het B.I. daarvan op de hoogte was. U hebt toen gezegd, dat u geloofde, dat het niet zo was.

A. Later ben ik tot de ontdekking gekomen, dat er een Engels-Russische combinatie was. Ik ben dit pas lang na de bevrijding in Nederland te weten gekomen. Dit was echter niet in het B.I.-verband. Twee mensen, dominé *Kruit* en zijn zoon, zijn gedropt, de vader in België en de zoon in Nederland.

76475. De **Voorzitter**: Kunt u vertellen, hoe zich dit heeft toegedragen, want dit interesseert ons.

A. Op een gegeven ogenblik kregen wij in Londen, via één van onze agenten, vrij lange telegrammen in een volkomen onleesbare code, maar waarop aan het slot aoor onze agent in zijn code werd verzocht de telegrammen door te geven dan de Russische ambassade te Londen. Het eerste telegram was erg lang, hetgeen gevaar voor de agent opleverde, zodat wij het al verwonderlijk vonden, te meer omdat wij de code niet konden lezen. Ik ben met dit telegram naar Minister *van Lidth de Jeude* gegaan en ik heb hem gevraagd, of wij het aan de Russen moesten doorgeven. Ik wilde het wel doorgeven, maar ik wilde ook graag weten, wat de inhoud was. Onze agent had bovendien nog medegedeeld, dat het telegram afkomstig was van een Russisch agent, die in Nederland werkzaam was, en hierdoor werd ik enigszins wantrouwend. Minister *van Lidth de Jeude* is met het telegram naar Buitenlandse Zaken gegaan en hij en de heer *van Kleffens* hebben beslist, dat het moest worden doorgegeven aan de Russische ambassade. Ik heb het — naar ik meen, met kapitein *Speyer* — naar de Russische militair attaché gebracht, die er zeer dankbaar voor was en mij direct vroeg, of hij er eventueel een antwoord op mocht geven, waarop ik hem heb gezegd, dat ik dit eerst met mijn Minister moest bespreken. Hij kon het antwoord echter toch niet direct geven, omdat het telegram eerst naar Moskou moest worden gezonden om te worden gedecodeerd, want het was afkomstig van een agent, die regelrecht voor Moskou werkte. Zeker twee of drie weken later kwam de Rus een antwoord brengen en het was weer een zeer lang telegram.

Ik ben weer naar de Minister van Oorlog gegaan en ik heb hem gevraagd, of ik dit mocht versturen. Ik vond het voor de veiligheid griezelig, dat over mijn agenten Russische contacten liepen, waarvan ik niets wist. Na overleg met Minister van *Kleffens* is beslist, dat dit antwoord toch moest worden uitgezonden, vanwege de goede relaties met de Russen in de geallieerde strijd. Kort daarop kwam weer een antwoord op het telegram, tot twee, drie keer toe. Ik ben toen naar Minister van *Lidth de Jeude* gegaan en heb gezegd, dat ik de verbinding wilde afbreken, omdat onze agent gevaar liep en ik bovendien niet wist, wat de inhoud van de telegrammen was. Minister van *Lidth de Jeude* heeft toen beslist, dat wij er mee zouden ophouden, en ik moest dit aan de Russen gaan zeggen. Ik ben daarop naar de Russische ambassade gegaan, waar ik mij het ongenoegen van de Russische militair attaché — hij heette, naar ik meen, *Titschaev* — op de hals heb gehaald. Enige dagen later kwam hij zelfs zeer verstoord bij B.I. langs en hij zei: „I am very annoyed with you. I warn you. after the war we shall get you". Na deze vriendelijke waarschuwing werd het contact dus verbroken. Wie schetst u mijn verbazing, toen ik, een maand of acht na de capitulatie, van de Stichting 1940—1945 te Amsterdam het verzoek kreeg mededelingen te verstrekken omtrent de vanuit Londen gearachuteerde agent *Kruit*, die om steun had verzocht. Hij lag ergens ziek op een kamer en hij had gezegd, dat hij door Londen was uitgestuurd, al zei hij niet door wie. Al de verzoeken om steun gingen via het B.I., in verband met de antecedenten van de mensen, waarna advies werd uitgebracht of de steun gerechtvaardigd was. Wij zijn toen naar Amsterdam gegaan en zijn tot de conclusie gekomen, dat deze man door Londen was uitgezonden door de Russisch-Engelse dienst, speciaal om rechtstreeks voor Moskou te werken. Het was merkwaardig, dat de telegrammen niet in Londen konden worden ontcijferd, omdat de code alleen aan Moskou bekend was.

76476. De **Voorzitter**: Seinde hij naar Londen?

A. Neen, hij seinde rechtstreeks naar Moskou. Hij was echter zijn zender kwijt geraakt en hij is toen op een agent van ons teruggevallen. In Londen kon men de code niet ontcijferen. Achteraf bleek de inhoud vrij ongevaarlijk te zijn, want hij vroeg om nieuw materiaal om de verbindingen te herstellen. Politiek had dit betrekkelijk weinig waarde voor ons. Dit is de enige keer geweest, dat wij iets hebben gemerkt van agenten, die door Engeland waren uitgezonden, zonder ons medeweten.

Vorige keer heb ik u reeds gesproken over het geval van *Schrader*, die door de Amerikanen is uitgestuurd, waarvan wij ook niets wisten en hetgeen wij eerst later hebben bemerkt.

76477. De **Voorzitter**: In welke rang werden de agenten uitgezonden en welke financiële regelingen werden voor hen getroffen?

A. De beroepsmilitairen werden, voor zover zij niet de rang van sergeant bezaten, uitgezonden in de rang, die zij hadden. Een kapitein werd dus uitgezonden in de rang van kapitein, een luitenant bleef luitenant. De meeste van onze agenten waren echter jongens, die vóór de oorlog niet hadden gediend. Zij kwamen als burger in Engeland, passeerden de Patriotic School en de Politie-Buitendienst en werden dan ter beschikking van het Departement van Oorlog gesteld en ingedeeld bij het B.I., waardoor zij automatisch de rang van sergeant-titulair kregen. Dit was dus de hoogste rang, welke een burger kreeg, die als agent in dienst trad. Dit was in tegenstelling — en dit heeft mij weleens gehinderd — met de agenten van M.V.T. en van de C.I.D., die bij de Engelsen de titulaire rang van luitenant kregen. Dat was echter een Engelse rang, die voor de Nederlanders niet de minste rechtskracht had. Dit gaf echter weleens haken en ogen bij de jongens, die zich dan afvroegen, waarom zij maar sergeant waren en de mensen van het B.B.O. b.v. luitenant. Ik heb hierop altijd moeten antwoorden, dat ik hieraan niets kon doen, omdat dit bij de instelling van het B.I. door de Minister van Oorlog was bepaald.

76478. De **Voorzitter**: Was het niet zo, dat, wanneer een agent b.v. met een grote organisatie-opdracht werd uitgezonden, hem op die grond wel de rang van luitenant werd verieend?

A. Neen, want daarvoor kozen wij juist de mensen met een betere ontwikkeling. ¹⁾

76479. De **Voorzitter**: Dat kon toch ook een burger zijn?

A. Een burger heeft geen verstand van een militaire organisatie, zodat hiervoor automatisch een militair werd aangewezen. De agen-

¹⁾ Noot van getuige. Bij nadere overdenking meen ik, dat *Ausems* de titulaire rang van 1ste-luitenant heeft gehad.

ten zijn altijd verdeeld in de organizers en operators. De operators waren betrekkelijk vlug op te leiden, doordat zij alleen behoefden te seinen en door te geven, wat anderen hun opgaven. De organizers, die grote opdrachten kregen, waren mensen, die goed in een zaak ingewerkt moesten zijn.

76480. De **Voorzitter**: Wat was de *Brauw*?

A. Hij was reserve-officier. *Steen* was eerste-luitenant. Het merendeel van de jongelui kwam als burger en werd sergeant-titulair gemaakt. Tot twee, drie keer toe heb ik dit bij Minister van *Lidth de Jeude* voorgebracht, maar omdat dit principe was, wilde hij er niet van afwijken. Een van de redenen was o.a., dat Minister van *Lidth de Jeude* het tegenover de mensen, die bij de marine of bij de bombardementseskaders waren en die als soldaat of boordschutter ook iedere dag hun leven riskeerden, onbillijk vond, dat de B.I.-agenten officier werden gemaakt. Er zit iets billijks in deze redenering, dat kan ik niet tegenspreken. Het gevarenrisico werd door hem echter wel in aanmerking genomen en daarom werden zij dan ook sergeant-titulair gemaakt. Een ander bezwaar was, dat, wanneer zij allen officier zouden zijn geworden, later in verband met de pensioenen een regeling zou moeten worden getroffen. In vredestand kan dit krenterig klinken, maar ik heb hierover gesproken met de heer *Zouteriks*, van de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Oorlog, die veel moeilijkheden in verband met de pensioenen verwachtte. Iemand, die geen opleiding had gehad, zou later een pensioen van officier moeten worden uitbetaald. Er waren bij B.I. b.v. verschillende wachtmeesters van de marechaussee, zoals *Adriaansen* en *Hoekman*, die men dan officier had moeten maken. Vóór hun uitzending was voor alle B.I.-agenten bepaald, dat aan hun gezin bij sneuvelen het pensioen uitbetaald zou worden, dat verbonden was aan hun rang, hetgeen voor ieder militair bij gevechts-units, die in oorlogstijd toch ook gevaarlijk werk verricht, eveneens gold. Bovendien hadden wij een regeling, dat aan de nabestaanden van elke agent, die sneuvelde, een bepaald bedrag zou worden uitgekeerd. Als ik het wel heb, was het f 15 000 voor de gehuwden en f 10 000 voor de ongehuwden, het kan ook zijn, dat het f 20 000 en f 15 000 was. Vóór zij werden uitgezonden, konden zij opgeven voor wie zij deze bedragen beschikbaar wensten te stellen. Van de gehuwden was het meestal voor de vrouw, van de ongehuwden voor de verloofde of de ouders en deze bedragen zijn later aan de begunstigden uitgekeerd. Dit was dus een soort gevarenpremie of lijfrente voor de nabestaanden.

76481. De **Voorzitter**: Werden deze bedragen naast het pensioen uitgekeerd?

A. Ja. Het sympathieke is, dat de Engelsen hiervan ook altijd de helft betaalden. De hele dienst werd trouwens voor de helft door de Engelsen betaald.

76482. De **Voorzitter**: Wat kreeg de weduwe van een man, die sergeant-titulair was, uitbetaald?

A. Het sergeantspensioen plus de uitkering ineens. In die tijd was dit o.i. een billijke regeling. Het agentenberoep was zeer gevaarlijk en ik zal de laatste zijn om de jongens af te vallen, maar een boordschutter bijv., die een paar maal per week naar Duitsland vloog, liep evenveel risico en hiermee moet rekening worden gehouden. Het enige, dat haken en ogen gaf, was de wanverhouding met het B.B.O., waar iedereen officier werd gemaakt, hetgeen geen enkele rechtskracht had. Het is merkwaardig, dat na de oorlog, toen het B.B.O. was opgeheven, het Departement van Oorlog aan B.I. verzocht de afwikkeling der agenten van B.B.O. in orde te maken, omdat er voor de agenten van het B.B.O. geen enkele regeling was getroffen. Ik heb toen met een hoofdcommies van het Departement van Oorlog, naar ik meen de heer *Schlüter*, de hele zaak uitgezocht en in allerijl is toen nog een regeling getroffen, dat de agenten van het B.B.O. gelijkloidend aan die van het B.I. werden behandeld. Zij hebben dus betrekkelijk weinig aan hun luitnantsrang gehad.

76483. De **Voorzitter**: De heer *Klijzing* heeft hierover gesproken en als ik het mij goed herinner, heeft hij gezegd, dat hij er altijd op heeft gestaan, dat de agenten van het B.B.O. zoveel mogelijk als officier zouden worden uitgezonden, omdat er later dan misschien sprake zou kunnen zijn van een pensioen voor een eventuele weduwe. Voorts zegt hij: „Bij het B.I. had men tenslotte een regeling van een uitkering van een bepaald bedrag aan de nagelaten betrekkingen. Die regeling had het B.B.O. niet."

A. De heer *Klijzing* vergeet te zeggen, dat de mensen de Engelse rang van luitenant hadden.

De Voorzitter: Dat zegt hij niet.

A. Zo hebben wij het altijd opgevat. U kunt dit gemakkelijk na-gaan bij de heer Schlüter van het Departement van Oorlog, die dit later heeft behandeld. Hij heeft daarbij de B.I.-regeling als model genomen en op de suppletoire begroting is zelfs nog geld aangevraagd voor de schadeloosstelling van de B.B.O.-agenten. De Minister van Oorlog heeft toen zelfs nog gevraagd, of het mogelijk zou zijn via Buitenlandse Zaken bij de Engelsen en Amerikanen aan te kloppen voor de uitkering van de som ineens. Wij hebben dit afgeraden, omdat het pertinent niet zou zijn goedgekeurd.

76484. **De Voorzitter:** Thans zou ik van u een overzicht willen hebben van de gebeurtenissen, die te Lissabon hebben plaats gevonden.

A. Oorspronkelijk was Lissabon gesteld onder de C.I.D., maar toen het B.I. werd opgericht, kwam Lissabon automatisch onder het B.I. Eind Januari, toen ik te Londen kwam, bleek mij, dat er enig meningsverschil was tussen de heer Maas Geesteranus en de heer Broekman, hetgeen heeft geleid tot een reis van de heer Broekman naar Lissabon om de meningsverschillen op te heffen. Deze betroffen voornamelijk de illegale evacuatie. In het Koninklijk besluit voor de oprichting van het B.I. vindt u een clausule, waarin staat, dat, voor zover de evacuatie niet legaal kan geschieden door middel van Buitenlandse Zaken en het Rode Kruis, het de taak van het B.I. was, krijgsgevangenen, vluchtelingen, e.d. op dit gebied behulpzaam te zijn. Op dat moment was de titelenstrijd tussen de heer Maas Geesteranus en Buitenlandse Zaken reeds in volle gang. Men kan figuurlijk wel zeggen, dat de heer Maas Geesteranus de stier was en Buitenlandse Zaken de rode lap. Het was een huishouding, waarbij men elkaar doorlopend met lange nota's om de oren sloeg, en in deze arena kwam ik als buitenstaander terecht. Bovendien bemoeide Binnealandsche Zaken zich ook nog met de evacuatie: iedereen bemoeide zich eigenlijk met de legale evacuatie, maar het gevolg was, dat bijna niemand weggkwam en alles in Madrid of Stockholm bleef hangen. Buitenlandse Zaken ging van het standpunt uit, dat men eerst legaal moest evacueren. Als dat niet lukte, dan zou men weleens denken over illegale evacuatie en als dat zou moeten gebeuren, dan moest de heer Maas Geesteranus het bepaald niet doen. In de loop van 1943 heeft dit tot zodanige verwikkelingen aanleiding gegeven, dat het eind 1943 de spuigaten uitliep. De heer van Kleffens wilde toen de heer Maas Geesteranus te Lissabon niet langer onder bescherming van Buitenlandse Zaken houden. De heer Maas Geesteranus had de grootste ruzie met de gezant te Madrid, de heer Schuller tot Peursum, en met de heer van Harinxma van het Rode Kruis, alsmede met Buitenlandse Zaken te Londen. Het gehele verhaal kunt u lezen in het verslag van de commissie-Cleveringa. In deze toestand moest ik gaan werken en daarvan kwam natuurlijk niets terecht. Als ik iets voorstelde aan Buitenlandse Zaken, dan zeiden de heer van Kleffens en de heer van Bylandt, dat de heer Maas Geesteranus het bepaald niet mocht doen. Eind November 1943 ben ik met een opdracht van de Minister van Oorlog naar Lissabon gezonden, in combinatie met een opdracht van mr. van Kleffens en graaf van Bylandt om te trachten alsnog een redelijke oplossing te vinden en de ge-moederen wat te kalmeren. Ik ben te Lissabon gekomen, nadat de heer Maas Geesteranus grote stapels rapporten over de illegale evacuatie had gestuurd, waarvan één geval was gelukt en het tweede konvooi on de grens tussen Spanje en Portugal tegen de lamp was gelopen. Dit werd door Buitenlandse Zaken aan de heer Maas verweten en deze verweet het op zijn beurt aan het gezantschap te Madrid. Hoe dit zij, het is nooit duidelijk geworden, waarom deze zaak is mislukt. Toen was de tijd echter gekomen om aan alle ruzies een einde te maken, te meer omdat de heer van Bylandt mij een brief had meegegeven voor de nieuwe zaakgelastigde te Lissabon, de heer Flaes. De heer van Pallandt was uit Lissabon vertrokken en wij hoopten, dat de toestand zich wat zou beteren, omdat de heer van Pallandt de heer Maas Geesteranus in velerlei opzicht steunde. De algemene gedachte was, dat het met de heer Flaes wel beter zou gaan. Ik ben echter met de heer Maas Geesteranus niet tot overeenstemming gekomen. Hij wilde van geen wijken weten en Buitenlandse Zaken evenmin. Buitenlandse Zaken wilde hem zelfs niet langer in de legatie hebben. Ik had opdrasht, dat aan de heer Flaes mede te delen. Het is natuurlijk heel moeilijk, wanneer in oorlogstijd de intelligence niet meer aan de legatie verbonden kan zijn, want dit is het enige punt, waaraan men nog houvast heeft. Men kan in het buitenland in oorlogstijd geen dienst buiten de legatie vestigen. Met deze ervaringen reisde ik door naar Madrid. Daar heb ik de zaak van het Spaanse gezichtspunt uit eens bekeken en het bleek mij, dat er op het

gebied van de illegale evacuatie te Madrid inderdaad zeer weinig was gedaan en in sommige gevallen zelfs helemaal niets.

In Madrid trof ik de consul-generaal niet aan, hij was reeds maanden ziek. Er was een Spaanse secretaresse, die de zaak beheerde en de sleutel van de brandkast had. De jongens bestormden iedere dag de legatie om weg te komen, maar er werd praktisch niets aan gedaan. Men waande zich in de stemming ener paleisrevolutie.

Ik heb toen de sleutel van de brandkast gekregen en heb eens een kijkje in die brandkast genomen, waaruit alle mogelijke paspoorten te voorschijn kwamen, sommige met en andere zonder pasphoto. Met de heer Linthorst Homan, die juist in Madrid was aangekomen, en nog enige anderen heb ik getracht dit geval te regelen met de heer van Panhuys, die van goeden wille was, doch geen enkele organisatie achter zich had. Hij heeft mij beloofd, alle mogelijke moeite te doen de illegale evacuatie zo vlot mogelijk te doen verlopen. Door mijn optreden kwam ik echter te Londen in conflict met Eet Departement van Buitenlandse Zaken, waar men zei, dat ik mij bemoeide met zaken, waarmee ik niets had te maken. Ik heb toen gezegd, dat de illegale evacuatie aan B.I. was opgedragen, waarop door Buitenlandse Zaken werd geantwoord, dat de illegale evacuatie gevaren opleverde, en dat de mensen eerst legaal weg moesten. U kent deze drama's waarschijnlijk. Er waren jongens, die reeds een jaar of anderhalf jaar wachtten om weg te komen. In de paar weken van mijn verblijf in Spanje heb ik inderdaad vrij veel gedaan gekregen met behulp van de Engelsen in Madrid en ook van de Folen, die illegale lijnen naar Gibraltar hadden. Ook mevrouw Schuller tot Peursum werkte ijverig mee. Zo is het ons gelukt in enige maanden tijd 300 jongens weg te krijgen, later grotendeels legaal. Door contact inet de Portugese ambassadeur te Madrid hebben wij b.v. een volledig hockey-elftal met officials naar Lissabon gezonden, waarna deze diplomaat zei, dat zij natuurlijk niet uit Portugal behoeftenterug te komen. Een andere keer zijn er met behulp van de Polen mensen via illegale lijnen weggekomen. De zaak begon toen te lopen, waardoor een begin was gemaakt met de illegale evacuatie. Ik ben toen ook nog naar Barcelona gegaan om daar de zaak met de consul-generaal te regelen. In een paar maanden tijd werd deze aangelegenheid dus voor de Engelandvaarders naar voldoening afgewikkeld. Het moeilijke was echter, dat Buitenlandse Zaken pertinent niet met de heer Maas Geesteranus wilde werken. Het alternatief was toen, dat of de heer Maas Geesteranus weg moest, of de illegale evacuatie moest worden stopgezet. Bovendien kwam ik te Lissabon tot de ontdekking, dat de heer Maas Geesteranus in zijn financiële beheer dermate slordig was, dat Buitenlandse Zaken en de Minister van Oorlog het nodig oordeelden, de commissie-van Rhijn in te stellen. Dit waren natuurlijk geen prettige dingen. De heer Maas Geesteranus was tot de laatste cent betrouwbaar en ik ben er van overtuigd, dat hij nooit een halve cent voor zich zelf heeft gebruikt, maar zijn beheer was zodanig, dat het niet te verantwoorden was. Het gevolg is geweest, dat de commissie-van Rhijn in overweging heeft gegeven de heer Maas Geesteranus te laten vervangen. Op aandringen van Buitenlandse Zaken is hiertoe besloten en toen is de heer Fock in Lissabon gekomen. Daarna is de zaak behoorlijk verlopen. De rust was in de gelederen teruggekeerd.

76485. **Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetnegen:** Indien de heer Maas Geesteranus niet zo wonderlijk inet het geld was omgesprongen en Buitenlandse Zaken niet zo tegen hem was geweest, zon u hem dan als inlichtingenman hebben willen handhaven?

A. Neen. De heer Maas Geesteranus legde vooral het accent op de contra-spionage. Eén van mijn bezwaren tegen zijn financiële beleid was o.a., dat hij veel te veel geld uitgif om met de Engelsen samen te werken op het gebied van de counter-intelligence te Lissabon. Dat was zijn werk niet, maar hij was er niet van af te brengen.

76486. **De Voorzitter:** Waarom deed hij dit?

A. De heer Maas Geesteranus zei, dat hij uit Londen nooit instructies had gekregen. Dat was inderdaad zo, wat hij had van de heer Derksema nooit instructies gekregen, noch van de heer de Bruyne, en daarom was hij maar op eigen houtje begonnen, juist als de Jong in Zweden. Het was dus initiatief van zijn kant, maar wij konden het niet gebruiken. In die tijd moesten wij de kampen in Perpignan, Toulouse, Madrid en Lerida leegmaken. En dat lukte niet, want als de heer Maas Geesteranus een telegram naar Madrid zond, dan liet men het daar liggen en men antwoorde niet, maar omgekeerd gebeurde hetzelfde, zodat vruchtbare samenwerking onmogelijk was.

Intussen was de bottleneck leeg. Wij hebben oorspronkelijk veel jongelui met illegale konvooien weg kunnen zenden. Door de perfecte samenwerking van de heren *Flaes* en *Fock* kregen wij toen bovendien langs legale weg een grotere toewijzing van visa, mede door de afspraken, die ik met de Britten te Madrid had gemaakt. Ik moet de naam van de heer *Flaes* met bijzondere eer vermelden. Hij wist door een behoorlijk contact met de Portugezen het quotum van de visa behoorlijk op te voeren, waardoor per maand veel meer jongelui konden vertrekken dan vóór die tijd.

In Madrid mocht B.I. ten tijde van *Maas Geesteranus* geen bureau hebben van Buitenlandse Zaken, gezien de ervaring, die men in Lissabon had opgedaan. Toen ik de zaak te Madrid echter opnam, bleek mij, dat de heer *Schuller tot Peursum* wel degelijk behoefte had aan een dergelijk bureau. Tijdens mijn verblijf te Madrid hebben wij Londen dan ook machtiging gevraagd voor het oprichten van een filiaal van het B.I. aldaar, hetgeen onmiddellijk werd goedgekeurd, mits men er van verzekerd kon zijn, dat zich niet dezelfde drama's als in Lissabon zouden voordoen. Het filiaal is direct georganiseerd; de heer *Linthorst Homan* heeft er enige tijd aan de voorbereiding gewerkt met enkele andere Engelandvaarders. Kort daarop heeft kapitein *Herzberger*, die in Zwitserland met generaal *van Tricht* had samengewerkt en zelf de reis over de Pyreneeën had gemaakt, het illegale vluchtelingenwerk te Madrid ter hand genomen en hij heeft dit heel goed gedaan. Op inlichtingengebied was er te Madrid betrekkelijk weinig te doen, maar wel moest er illegale verbinding worden gezocht met Zwitserland voor koeriers en Engelandvaarders. De heer *Herzberger* heeft er zich zeer voor ingespannen de verbinding met Zwitserland te herstellen. Hij werkte samen met de Fransen aan de Spaans-Franse grens en aan de Frans-Zwitserse grens werkte generaal *van Tricht*. Van beide zijden werden dus de konvooien bevorderd en vooral ook de koeriers.

76487. De **Voorzitter**: Waarom gingen er ook in de latere tijd nog koeriers? Toen werden de micro's toch per post verzonden?

A. In Zwitserland waren ook nog enige honderden jongelui, die niet wegdonden, en toen de konvooien werden geregeld, namen zij steeds de koerierspost mee.

76488. De **Voorzitter**: Wal de inlichtingen betrof, deze werden in de latere tijd telegrafisch van Zwitserland naar Londen geseind en de stukken werden in de vorm van microphoto's in boeken naar Stockholm gezonden. Wat ging er dan nog naar Lissabon?

A. Een derde exemplaar werd altijd nog per koerier naar Madrid gezonden.

76489. De **Voorzitter**: Werden er dus geen micro's in boeken naar Lissabon gezonden?

A. Ook wel, maar wij wilder, geen enkel risico nemen. Voor het geval de boeken door de Duitsers in beslag zouden worden genomen, zonden wij nog een exemplaar per koerier.

76490. De **Voorzitter**: Eén exemplaar werd dus per boek naar Stockholm gezonden, een tweede exemplaar op dezelfde wijze naar Lissabon en dan nog een exemplaar per koerier?

A. Ja, dus mochten de boeken zoekraken, hetgeen geregeld gebeurde, dan hadden wij nog de koerier.

76491. De **Voorzitter**: Waren de werkzaamheden van de afdelingen van het B.I. te Lissabon en Stockholm, wat de stukken betreft, precies hetzelfde?

A. Ja. De heer *Herzberger* deed niets anders dan zorgen, dat de zaak van de Pyreneeën veilig naar Madrid kwam, dit gebeurde meestal met Spaanse koeriers, en dan leverde hij alles af bij de gezant en werd het per post verder gezonden.

76492. De **Voorzitter**: Dit betreft dus de stukken, die met de koeriers meekwamen. Werden de stukken, die in de boeken overkwamen, te Lissabon op precies dezelfde wijze behandeld als te Stockholm?

A. Ja, die werden regelrecht doorgezonden.

76493. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat men te Stockholm de micro's niet regelrecht naar Londen doorzond, maar dat men daar de inhoud weer op gewoon papier overbracht om niet het risico van verlies bij de verzending van Stockholm naar Engeland te lopen.

A. Dat waren niet de Zwitserse micro's, maar de zendingen uit Delfzijl.

76494. De **Voorzitter**: Dat was in Juli 1943 al afgelopen, want nadat *Zwaantje* is gearresteerd, is er praktisch niet meer met de coaster-kapiteins gewerkt.

A. Later heeft *Knulst*, juist om te voorkomen, dat de micro's verloren zouden gaan, een fotokamer ingericht om de meest belangrijke stukken in Stockholm af te drukken en dit gebeurde niet in Lissabon. Vandaar werden ze regelrecht doorgezonden.

76495. De **Voorzitter**: Als dus de micro's tussen Lissabon en Londen wegraakten, had men op deze route geen reserve-exemplaren van de stukken?

A. Neen. De luchtverbinding met Stockholm was echter zeer onregelmatig en onzeker en dat is dan ook de reden geweest, waarom B.I. deze maatregel heeft genomen.

De Zweden hadden op het laatst nog maar twee vliegtuigen en de Zweedse dienst is toen ook stopgezet. In Augustus 1943 ben ik b.v. zelf in Stockholm vastgelopen. Ik ben toen met de Zweedse lijn uit Schotland gekomen en het vliegtuig, dat een week na mij vertrok, is door de Duitsers boven Noorwegen afgeschoten, waarna de dienst is stopgezet. Met een Britse Mosquito ben ik toen enige weken later clandestien midden in de nacht teruggegaan.

76496. De **Voorzitter**: De verbinding tussen Zweden en Engeland werd dus aanvankelijk door de Zweden onderhouden?

A. Ja. Nadat ik in Stockholm was gekomen en het vliegtuig na mij was afgeschoten, is die lijn van de *Aba* echter vervallen. Vandaar dat ik een paar weken oponthoud heb gehad en later clandestien per gecamoufleerd legervliegtuig ben teruggegaan.

76497. De **Voorzitter**: Is hierin nog verandering gekomen?

A. De Engelsen hebben toen zelf een dienst ingesteld, maar het was geen regelmatige lijn. Ook de Amerikanen hebben later veel op Zweden gevlogen. Zij hebben toen o.a. de vastgelopen Engelandvaarders uit Stockholm naar Engeland vervoerd, wat een grote opluchting gaf.

76498. De **Voorzitter**: Is er nooit gepoogd een luchtverbinding met Zwitserland te krijgen?

A. Ja, het is ettelijke malen geprobeerd, maar de Engelsen wilden het niet.

76499. De **Voorzitter**: Waarop is dit afgestuit?

A. Ten eerste op de koppige neutraliteitspolitiek van Zwitserland, waardoor men de Duitsers elke reden voor ingrijpen wilde ontnemen, en in de tweede plaats wilden de Engelsen het niet, omdat zij het te riskant vonden.

76500. De **Voorzitter**: Wie heeft er bij de Engelsen op aangedrongen?

A. B.I. zeer zeker, gesteund door de Minister van Oorlog. In de eerste plaats voor de evacuatie van de jongelui, die daar waren, en in de tweede plaats voor de post. Zoals wij nu moesten werken, maakten wij een grote omweg, maar men heeft het tot het laatst toe niet gewild. De kwestie is met *Seymour* meermalen besproken, doch hij kwam steeds met een negatief antwoord. Het is echter merkwaardig, dat het vliegen naar Stockholm wel werd toegestaan.

76501. De **Voorzitter**: De luchtverbinding van Stockholm naar Londen was minder gevaarlijk.

A. Inderdaad. Het bezwaar was, dat men voor de Zwitserse route over Frankrijk moest vliegen; de voornaamste factor was m.i. echter de koppige neutraliteitspolitiek van de Zwitsers. Zelfs de meest belangrijke precisie-instrumenten uit Zwitserland had men per vliegtuig kunnen halen, maar men deed het niet.

76502. De **Voorzitter**: Nadat de heer *van Heuven Goedhart* in 1944 in Engeland was aangekomen, heeft hij voor de heer *Gerbrandy* een rapport opgesteld over de organisatie van de illegaliteit. Later heeft hij ontdekt, dat dit rapport in handen van de heer *van Houten* was gekomen en dat deze het naar Nederland had gezonden. Hij was hierdoor zeer verrast, want hij dacht, dat dit rapport alleen bekend was aan de heer *Gerbrandy* en de Koningin, voor wie het bestemd was. Is u hiervan iets bekend?

A. De heer van *Heuven Goedhart* had dit rapport inderdaad gemaakt voor de Koningin en de Minister-President. Iemand is echter met dat rapport van de heer van *Heuven Goedhart* bij ons gekomen. Volgens deze relatie klopte het niet met de situatie in Nederland en hij verzocht ons het van commentaar te voorzien. Men vroeg zich af, waarom de heer van *Heuven Goedhart* dat rapport niet aan B.I. had laten zien, want dat was toch in de eerste plaats geïnteresseerd in de situatie in Nederland. Wij stonden er dagelijks mee in contact en men vond het dus logisch, dat wij dat rapport ook zagen. Wij hebben dus een kopie van het rapport gekregen en ons is gevraagd, de heer van *Houten* en mij, onze mening hierover te geven, waarop wij een gedocumenteerd tegenrapport hebben opgesteld. Ik geloof, dat u dat hebt.

76503. De **Voorzitter**: Welk rapport bedoelt u?

A. Het rapport over de verbindingen van het B.I. met de Nederlandse illegaliteit. U bedoelt toch het rapport, waarin de heer van *Heuven Goedhart* de Raad van Verzet afbreekt en de O.D. in een zwart daglicht stelt? Wij waren de heer van *Heuven Goedhart* met alles ter wille geweest; zijn reis door Spanje en daarna zijn overkomst met een vliegtuig van Gibraltar, wat een exceptie was bij de Britten, had in een recordtijd plaats gevonden. Direct na zijn aankomst in Engeland hebben wij met hem contact opgenomen, in verband met de coördinatie van de verzetsbeweging, waarvoor uiteindelijk een agent voor de vertrouwensmannen is uitgezonden. Omdat B.I. dus midden in de coördinatie der verzetsbeweging zat, heeft de bovengenoemde instantie aan B.I. het verzorg gericht het rapport van *Heuven Goedhart* te commentariëren, hetgeen is gebeurd.

76504. De **Voorzitter**: Is het rapport van de heer van *Heuven Goedhart* inderdaad naar Nederland gezonden?

A. Het rapport is niet naar Nederland gezonden, het is in Londen gebleven. Naar aanleiding van de leemten, die naar onze mening in het rapport bestonden, hebben wij een vrij uitvoerig rapport samengesteld. Als ik mij niet vergis, werd b.v. het studentenverzet in het rapport van *Heuven Goedhart* zelfs helemaal niet genoemd, evenals de inlichtingendienst van de O.D., die zeer belangrijk werk verrichtte. Wij hebben het dus zeer uitvoerig gecommuniceerd, de groepen aangegeven, welke de heer van *Heuven Goedhart* had vergeten of genegeerd, zoals Fiat Libertas, Albrecht, Kees, Packard, enz., en daarna is het rapport van de heer van *Heuven Goedhart* met het commentaar van B.I. naar de meergenoemde instantie teruggezonden. B.I. heeft het rapport van *Heuven Goedhart* echter nooit naar Nederland gezonden. Als de heer van *Heuven Goedhart* dat beweert, dan is dat onjuist.

76505. De **Voorzitter**: In die zelfde tijd, op 10 Augustus 1944, heeft de heer van *Houten* een lange brief aan de heer van *Heuven Goedhart* gezonden. Hiervan zou ik geneigd zijn te zeggen, dat hij niet helemaal door de beugel kan.

A. Het is geen dienstbrief. De enige fout, die de heer van *Houten* heeft gemaakt — en dit heb ik hem behoorlijk te verstaan gegeven — is, dat hij de brief op papier van het E.I. heeft geschreven. Hij moest zelf weten, wat hij aan de heer van *Heuven Goedhart* schreef, maar hij had het niet op dienstpapier mogen doen. De heer van *Houten* heeft mij, nadat de brief was verzonden, er een afschrift van laten lezen, waarmede ik het voor een zeer groot deel eens was. Er stonden zeer markante dingen in. Men kan elke zaak van twee kanten beschouwen en volgens ons beschouwde de heer van *Heuven Goedhart* de inlichtingendienst voornamelijk van de politieke kant. Wij hadden echter ook met andere zaken te maken, zoals agenten, militaire groepen, enz., van wier bestaan de heer van *Heuven Goedhart* niet eens op de hoogte was. Hij kwam in Londen met een bepaalde opdracht van de verzetsgroeperingen en hij legde in het bijzonder het accent op de ondergrondse pers, waarinde wij niets te maken hadden, want dat behoorde tot het bureau M.V.T.

De heer van *Heuven Goedhart* maakte ons hieromtrent grote verbijten, waarop wij zeiden, dat dit niet ons werk was. De eerste weken na zijn aankomst kregen wij dus „een tik op onze neus”, waardoor de stemming enigszins kribbig werd. Wij dachten, dat wij het met de gebrekkige hulpmiddelen nogal goed hadden gedaan, en toen kregen wij veel kritiek. Daarop volgde een brief van de heer van *Heuven Goedhart* aan de Minister-President, waarin hij zei, dat hij niet snel genoeg door Spanje was geholpen. De heer Herzberger had hem slecht behandeld, hij had zelfs in een auto van mevrouw Herzberger moeten slapen. Daarna had de heer Herzberger in een beter hotel gelogd, dan hii, waarover de heer van *Heuven Goedhart* zich beklagde. In werkelijkheid heeft de heer *Herzberger* zich het vuur uit

zijn sloffen gelopen om de heer van *Heuven Goedhart* zo spoedig mogelijk van Lerida naar Gibraltar te krijgen. Uit veiligheidsoverwegingen had hij hem niet in een 1ste rangs hotel laten slapen, omdat hij anders kans liep te worden opgepakt. Dit kregen wij allemaal te horen en hiervoor kregen wij van de Minister-President een reprimande. Ik vraag u één Engelandvaarder te noemen, die vlugger is overgekomen dan de heer van *Heuven Goedhart*, want het is een record geweest. Wij hadden alles met de Engelsen geregeld, zodat alles zo vlot mogelijk zou verlopen en achteraf kregen wij de verwijten. Welke Engelandvaarder reisde per diplomatieke auto en per vliegtuig, zoals de heer van *Heuven Goedhart*?

De heer van *Heuven Goedhart* begon al met vanuit Lerida, waar hij residence forcée had, een open telegram te zenden naar de gezant, waaruit iedereen kon opmaken, dat hij er was, en het kwam er op neer, dat, als men hem niet dadelijk voorthielp, hij een telegram naar Londen zou sturen. Dit was natuurlijk in strijd met alle mogelijke veiligheid en de gezant in Madrid was er bijzonder boos over. Dergelijke dingen deed men nu eenmaal niet in Spanje, waar de Gestapo loerde. Hij is toen echter heel vlug geholpen en daarna kregen wij deze affaire.

Laten wij nu deze brief en andere zaken buiten beschouwing laten, maar als u nu hoofd van een inlichtingendienst zou zijn en dagelijks rechtstreeks met Nederland had te maken en er kwam iemand uit Nederland, die middenin de verzetsbeweging stond en een geheim rapport daarover heeft opgesteld, waarvan het B.I. niets mag weten, dan zou u vermoedelijk ook zeggen, dat het de eerste plicht van de heer van *Heuven Goedhart* geweest zou zijn de inlichtingendienst in te lichten, die met Nederland had te maken. Wij hadden wel de last met Nederland, doch de lusten — i.c. het rapport van de heer van *Heuven Goedhart* — werden ons onthouden.

Het geval zou heel wat anders zijn geweest, wanneer de heer van *Heuven Goedhart* bij ons zou zijn gekomen en wanneer wij zijn visie en de onze eens zouden hebben vergeleken, waarna wij misschien de stukken eens aan elkaar hadden kunnen lijmen. Wanneer er echter van alle kanten kritiek wordt geoefend en er wordt gezegd, dat wij „Het Parool” slecht hebben bediend, enz., waarinde wij echter niets te maken hadden, dan wordt de stemming wel enigszins getrikkeld.

De heer van *Houten* heeft toen zijn bovengememoreerde brief aan de heer van *Heuven Goedhart* geschreven, waarover veel te doen is geweest. In die tussentijd was de heer van *Heuven Goedhart* echter Minister geworden en toen zijn de heer van *Houten* en ik op een avond in Arlington House „op het matje geroepen”.

76506. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U had er toch niets mee te maken.

A. Neen, maar ik moest toch mee. Van acht tot twaalf hebben wij op „onze ziel gehad”, waarna de heer van *Heuven Goedhart* mij vroeg, of ik het met de heer van *Houten* eens was. Toen ik „ja” zei, antwoordde hij, dat hij dan de koorden zou doorsnijden. Als Minister van Justitie zou hij natuurlijk met mij moeten werken en ik heb hem dan ook nadrukkelijk beloofd, dat hij alles van B.I. zou krijgen. Na die tijd is de verhouding wel enigszins bekoeld.

76507. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Die is waarschijnlijk nooit zo goed geweest?

A. In het begin was het heel goed. Een dag of vier, vijf na zijn aankomst in Engeland, toen wij met de heer van *Heuven Goedhart* lunchten, zei deze nog tegen ons, dat hij tegen de heer *Gerbrandy* had ongemerkt, dat deze niet wist, wat voor een goede dienst hij aan E.I. had en dat hij er lang niet genoeg gebruik van maakte. Toen de heer van *Heuven Goedhart* kwam, begroetten wij hem als iemand, die de zaak in Londen nu eens goed op gang zou kunnen brengen. Achteraf is deze zaak vermakelijk, maar het heeft toen veel schade gedaan aan de verhouding.

76508. De **Voorzitter**: Wanneer ik het beeld van de verhoudingen in die tijd overzie, dan is dit niet opwekkend. Ik laat buiten beschouwing, waar de fout ligt; ik constateer alleen de feiten. Daar is b.v. de verhouding tussen het B.I. en M.V.T., die niet bepaald hartelijk was. Over en weer worden stekelige brieven gewisseld en er zijn moeilijkheden en wrijvingen. Dan is er het geval, dat wij nu hebben besproken, tussen de heer van *Heuven Goedhart* enerzijds en de heer van *Houten* en u anderzijds, waarbij in de brief van de heer van *Houten* een toon wordt gevoerd, die ook niet bevorderlijk is om de zaak in het rechte spoor te krijgen. In die zelfde tijd doet zich de geschiedenis met de heer Visser 't Hooft voor.

A. Dat is later.

76509. De **Voorzitter**: Op 12 Augustus 1944 hebt u de Minister van Oorlog een brief geschreven, waaroi u mededeling doet van het rapport, dat van de O.D. is binnengekomen en waarin een vijftal beschuldigingen tegen de heer *Visser 't Hooft* wordt geuit. Daarop is op 22 Augustus een bespreking met een aantal Ministers gevolgd en als gevolg daarvan heeft de heer *Visser 't Hooft* in September 1944 een telegram gekregen, waarbij hem „de pin op de neus werd gezet”. Intussen was de Zwitserse weg reeds afgelopen. Dit zijn allemaal wrijvingen tussen mensen, die in het belang van het vaderland nauw met elkaar hadden moeten samenwerken. Allen hadden met de geheime dienst te maken, hetgeen een heel tere materie is. Als deze machine niet goed geolied loopt, kan een bepaalde frictie aan de top grote ongelukken beneden veroorzaken. Als men het beeld in zijn geheel overziet en daarbij slechts moeilijkheden en wrijvingen waarneemt, dan vraagt men zich af, waarom dit eigenlijk zo was.

A. Vorige keer heb ik u hierover reeds het een en ander gezegd. Ik wens mij hier te verdedigen.

U hebt zelf gezien, dat de stekelige briefjes bij de dienst van de heer *de Bruyne* niet van mij afkomstig zijn. Hij schrijft o.a., dat uit de rapporten van B.I. stukjes zijn geknipt; natuurlijk knipten wij de nummers of namen van onze agenten en de groepen er uit. Wanneer u de bundel brieven doorleest, kunt u zien, waar de wrijving lag, niet bij ons, maar bij de heer *de Bruyne*. Ik liet u zelfs een brief zien, waarin de heer *de Bruyne* mij een reprimande geeft, omdat een typiste in de adressering van een brief per abuis „Weledelgestreng” had getikt, in plaats van „Hoogedelgestreng”.

En over de affaire met de heer *Visser 't Hooft* werd ontzettend geklaagd. Het spijt mij, dat pater *Lodewijk Bleys* er niet meer is, maar deze heeft verschillende malen bij de Regering geklaagd over ds. *Visser 't Hooft*, die, volgens hem, het Katholieke volksdeel achteruit zette.

76510. De **Voorzitter**: Een van de door ons gehoorde getuigen, pater *Stokman*, die toch wel representatief geacht mag worden voor het Katholieke volksdeel van Nederland, ontkent dit pertinent.

A. Ik ben zelf protestant, dus ik sta hiertegenover volkomen objectief. Bij het B.I. kunt u echter vele rapporten vinden van Katholieken, die klagen over de berichtgeving van de heer *Visser 't Hooft*. Het B.I. zat er tussen en moest de stukken naar de Ministerraad doorsturen, waardoor de heer *Gerbrandy* in het geweer kwam en de heer *Visser 't Hooft* verwijten maakte. Anderen te Londen verweten aan B.I., dat het niet voldoende aandacht aan de linkse stromingen wijdde. Men weet dat aan de militaire geest bij B.I. Doch B.I. zond slechts rapporten van weg A door en was daar niet verantwoordelijk voor. Zo was er altijd wat; de Katholieken klaagden, de sociaal-democraten klaagden en B.I. knapte al deze verwijten voor dr. *Visser 't Hooft* op.

76511. De heer **Koersen**: Kunt u nog andere personen van Katholieke zijde noemen, behalve pater *Bleys*, die hierover klaagden? ¹⁾

A. Ik zou het archief moeten nagaan. Pater *Bleys* heeft hierover een rapport samengesteld en ook *Ausems* heeft er — meen ik — over geklaagd. Dit was één van de grieven tegen dr. *Visser 't Hooft*. Een tweede grief was, dat men in Nederland klaagde, dat rapporten gecoupeerd werden doorgegeven. Ik heb o.a. zelf de rapporten van de O.D. hierover gezien.

76512. De **Voorzitter**: Dit blijkt achteraf volkomen onjuist te zijn.

A. Toch is het zo, ik houd het vol.

76513. De **Voorzitter**: In uw brief van October 1945 aan de heer *Slotemaker de Bruine* hebt u zelf geschreven, dat dit niet waar was. Nadat u de zaak later hebt onderzocht, zegt u, dat u deze beschuldiging terugneemt.

A. De hoofdinhoud werd wèl doorgegeven.

76514. De **Voorzitter**: U hebt het teruggenomen.

A. Ik handhaaf enkele punten uit de brief van 12 Augustus 1944.

76515. De **Voorzitter**: Dat punt hebt u absoluut teruggenomen.

A. Op dat moment. Deze brief is in Augustus 1944 geschreven.

76516. De **Voorzitter**: In October 1945 hebt u daarover een brief geschreven aan de heer *Slotemaker de Bruine*, waarin u uw beschuldiging terugneemt.

A. Dat is na de oorlog. Ik ga er op het ogenblik van uit, hoe deze wrijvingen zijn ontstaan. Torn kregen wij van de O.D. rapporten, dat de stukken niet werden doorgegeven, en verder werd ons bekend, dat bepaalde stukken van de O.D. in Zwitserland waren gekomen, maar niet in Londen arriveerden.

76517. De **Voorzitter**: Op 13 October 1945 schrijft u de heer *Slotemaker de Bruine*, nadat u hem hebt gesproken, dat u er prijs op stelt hem te berichten, dat door de uiteenzetting in zijn brief van 10 September 1945 is komen vast te staan, „dat de beschuldiging als zoude ds. *Visser 't Hooft* „vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven”, zoals in 1 werd gemeld van zijn brief dd. 12 Augustus 1944 aan den Minister van Oorlog, ten onrechte is geschied.” Door de uiteenzetting van de heer *Slotemaker de Bruine* is u — zo schrijft u — „duidelijk geworden, dat de stukken, die niet naar Londen zijn doorgezonden, betrekking hadden op het interne verkeer tussen de heer *Slotemaker de Bruine* en ds. *Visser 't Hooft*.”

U neemt punt 1 van die beschuldiging terug, die was neergeschreven op een tijdstip, toen door gebrek aan kennis van zaken dit misverstand is gerezen.

Ik begrijp heel goed, dat er vele misverstanden zijn geweest, die aanleiding hebben gegeven tot deze wrijving, maar als nu achteraf blijkt, dat deze feiten toen onjuist zijn geïnterpreteerd, is het wel jammer, dat men er in die tijd zo warm op is aangelopen. Men had, juist in verband met het verkeer tussen Nederland en Londen, dat alle mogelijke haperingen en tekortkomingen kon vertonen, moeten overwegen of de toestand misschien iets anders was dan op dat moment uit de stukken bleek. Als men iets meer kritisch tegenover dit soort mededelingen zou hebben gestaan, had men kunnen voorkomen, dat deze wrijving ontstond.

A. Het was mijn plicht de mededelingen aan de Ministerraad door te geven. De stukken werden dus doorgezonden naar Minister van *Lidth de Jeude* of naar Minister *Gerbrandy*. Dr. *Speyer*, die ons archief behandelde, heeft op verzoek van Minister van *Lidth de Jeude* een verhandeling samengesteld om deze klachten te onderzoeken. Het is een vrij groot dossier geworden met de N.G., de B.S. en andere stukken, die hij heeft uitgezocht en vergeleken met de stukken, die uit Zwitserland kwamen, en die, welke rechtstreeks kwamen, b.v. via Lissabon. De heer *Speyer* heeft aangetoond, dat er sommige stukken inderdaad verschillend geredigeerd waren, maar volgens mij niet voldoende om er zoveel ophef van te maken. Eén brief van dr. *Visser 't Hooft* naar Nederland vond ik bepaald cru en minderwaardig en wij hebben ons daarover opgewonden. Deze brief kwam uit Nederland via Lissabon bij B.I. Waarom zond dr. *Visser 't Hooft* ons daarvan geen afschrift? Dan ware er over te praten geweest. Het ging echter achter onze rug om. U kunt dan heel gemakkelijk zeggen, dat men zo'n mentaliteit moet hebben, dat men zich niet moet opwinden, maar wanneer men van alle kanten, midden in riskant oorlogswerk, telkens op de kop wordt gezeten, dan wind ik mij weleens op.

Deze brief handelde over de weg B, „hoe meer zielen, hoe meer vreugd”, schrijft dr. *Visser 't Hooft*. Met veel moeite hadden wij een tweede koeriersweg tot stand gebracht, nl. de weg B. De heer *Visser 't Hooft* schrijft hierover het volgende:

„Intusschen is een der drie leidende personen van de Fiat-Libertas-groep, een jongedame tusschen de twintig en vijf en twintig, *Gaby* genoemd, hier opgedoken, en blijkt er nu door den naasten medewerker van den militair attaché een geregelde verbinding met die groep tot stand gebracht te zijn.”

Wij hebben er nota bene alle mogelijke moeite voor gedaan, dat er, als weg A in elkaar zakte, een weg B zou zijn. Deze weg was nota bene het resultaat van *Gerbrands'* opdracht! Vervolgens zegt dr. *Visser 't Hooft*:

„Daarbij zijn wij op de moeilijkheid gestoten, dat de militair attaché en zijn medewerker van het principe uitgaan, hoe meer wegen hoe meer vreugd.”

Het is het principe van elke inlichtingendienst, dat, als de ene lijn is gebroken, er nog een andere is. Zoals het hier wordt gezegd, vind ik het eenvoudig denigrerend. Voorts staat er:

„Daar zit natuurlijk enigszins achter, dat de militair attaché het toch wel een beetje erg begon te vinden, dat de geheime dienst in clericale handen terechtgekomen was.”

¹⁾ Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Pater *Dito* heeft, indien ik mij niet al te zeer vergis, ook over deze aangelegenheid gerapporteerd. En ook de agent *Schreinemachers*.

De heer *van Tricht* vond dit helemaal niet erg, maar het militaire gedeelte behoorde pertinent in handen te zijn van generaal *van Tricht* en niet in clericale handen, zoals ik reeds eerder heb gezegd. Voor deze militaire berichtgeving en voor agenten wilde B.I. voornamelijk de weg B gebruiken.

„Onze nederlaag op dit punt was praktisch volkomen“, aldus dr. *Visser 't Hooft*. Wat was dat voor nederlaag? Wij hadden als taak de verbindingen met Nederland te onderhouden en toen wij met veel moeite een tweede verbinding tot stand hadden gebracht, werd dit door de „clericale handen“ als onzinnig beschouwd. U begrijpt toch zeker wel, dat wij dan kwaad worden.

76518. De **Voorzitter**: Zou het niet beter zijn geweest, als u nu eens niet kwaad was geworden en had getracht dit soort van verkeerde opvattingen uit de wereld te helpen en met de mogelijkheden, die er waren, tot een behoorlijke samenwerking te komen?

A. Er was een voortreffelijke samenwerking met de heer *van Tricht* en de heer *van Niftrik* te Bern.

De **Voorzitter**: Ja, maar ook met de heer *Visser 't Hooft*.

A. Ik werd niet alléén kwaad om deze brief, maar ook Minister van *Lidth de Jeude* en professor *Gerbrandy* ook.

76519. De **Voorzitter**: Indien er echter twee instanties zijn, die trachten de verbindingen tussen Nederland en Engeland te onderhouden, en er bestaan misverstanden, dan is toch de eerst aangewezen weg te trachten deze misverstanden uit de weg te ruimen en elkaar te overtuigen van het nut van het naast elkaar werken. Het treft mij bij deze materie voortdurend, dat iedereen tegen iedereen in het harnas wordt gejaagd, en dit lijkt mij niet juist.

A. In Bern werkte men in een vredesatmosfeer, waarbij geen enkel gevaar was, terwijl men in Londen geen enkele dag zeker was, of het bureau er de volgende dag nog zou staan. Wij deden alle mogelijke moeite met onze agenten deze verbindingen tot stand te brengen en wanneer wij dan een dergelijke brief onder ogen krijgen, wordt zelfs een schaaap geprikkeld. Men kan dan zo kalm zijn als men wil, maar dit was een bepaalde tegenwerking, vooral wanneer men van „nederlagen“ spreekt. Het was eenvoudig een bestrijding van elkaars standpunt en elkaars wegen.

76520. De **Voorzitter**: U had moeten trachten uw standpunt onder de aandacht van de andere partij te brengen.

A. Ik stond helemaal niet in contact met de heer *Visser 't Hooft*, alies ging via de heer *van Haersma de With*. Hij heeft ook alle telegrammen verstuurd. En de heer *van Haersma de With* heeft vóór mijn brief van 12 Augustus dr. *Visser 't Hooft* er over geseind. Daarover zijn telegrammen. De kwestie liep reeds lang.

76531. De **Voorzitter**: U bent kwaad geworden om de brief van de heer *Visser 't Hooft* en tenslotte hebt u de brief van 12 Augustus 1944 geschreven, waarin u een vijftal beschuldigingen uit, die achteraf niet houdbaar bleken te zijn. Op grond van deze beschuldiging is er een Ministersvergadering geweest, waarbij men tot de conclusie is gekomen de heer *Visser 't Hooft* een telegram te zenden, waarin hem het een en ander werd gezegd.

In die omstandigheden acht ik dit niet de juiste wijze van handelen. Als de heren in Zwitserland deze zaak verkeerd beschouwden, had aan de Minister-President gevraagd moeten zijn hen daarover eens rustig te onderhouden en te trachten hun duidelijk te maken, dat samenwerking noodzakelijk was. Dit lijkt mij een betere wijze van handelen dan op grond van de beschuldigingen, die in deze brief voorkomen, een actie te ontketenen, terwijl achteraf blijkt, dat de beschuldigingen niet houdbaar zijn.

A. Niet allemaal. U kunt niet alles over één kam scheren. De kwestie, die u nu hebt aangevoerd, is één van de vijf punten. Een tweede punt is, dat ik mijn agenten door niemand, ook niet door de heer *Visser 't Hooft*, voor „maar beroepsofficieren“ laat uitmaken. Als u het als Minister zou zeggen, zou u het met mij aan de stok krijgen. Van al dergelijke dingen geeft u mij de schuld; ik bemoei mij gelukkig niet meer met deze zaken, maar ik kom toch steeds nog voor mijn mensen op.

Ik zal u de feiten noemen. De heer *Visser 't Hooft* seinde over codes van onze agenten, waarmee hij niets had te maken. Hij stuurde in zijn berichten de codetelegrammen van de O.D. door, zonder enige

security¹⁾). Hij bemoeide zich met zaken van mijn agenten en sprak in zijn brieven, die naar Holland gingen, ronduit over radioverbindingen van X naar Y. Natuurlijk kom ik daar tegenop. dat was zijn werk niet en hij wilde er geen afstand van doen, hetgeen nogmaals uit deze brief blijkt. De militair attaché vond het echter toch wel heel wonderlijk, dat de geheime dienst in clericale handen was geraakt. Natuurlijk was dat wonderlijk. De heer *Visser 't Hooft* had tot taak de politieke en economische berichtgeving te verzorgen, doch verder moest de heer *Visser 't Hooft* van de geheime dienst afblijven. Hier blijf ik bij en dat heeft hij niet gedaan. De fout ligt dan niet bij mij, maar bij de heer *Visser 't Hooft*.

76522. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat wij nu langs elkaar heen redeneren. Ik heb alleen gezegd, dat het mij treft, dat de actie, die door de brief van de heer *Visser 't Hooft* is ontketend, heeft geleid tot grote verontwaardiging en tot het stellen van een aantal beschuldigingen daartegenover, die achteraf bleken niet helemaal houdbaar te zijn. Ik constateer slechts het feit, dat er in die tijd tussen de topfiguren zoveel onaangename verhoudingen bestonden. Ik laat daarbij volkomen buiten beschouwing, bij wie de fout heeft gelegen.

A. Ik zal de laatste zijn om gemaakte fouten te ontkennen. Ik heb gedurende de oorlog ontzettend hard gewerkt; ik heb iedereen de helpende hand toegestoken en iedereen heeft van mij de grootst mogelijke medewerking ondervonden, maar men moest niet op mijn gebied komen, dan werd ik gevaarlijk, met wie ik ook te doen had, of het nu de heer *van Heuven Goedhart*, de heer *Gerbrandy* of de Koningin was, want daarmee hebben wij ook keet gehad.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Nou, nou, nou, nou

A. Ja freule, absoluut.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Men spreekt toch niet zo over de Koningin, dat men zegt: ik heb keet met de Koningin gehad.

A. Jawel. Wij kregen een brief in handen, waarin stond:

„De groep bestaat blijkbaar uit personen, die op politiek gebied geheel onschuldig zijn en dit trouwens ook toegeven, zodat behalve militaire dingen er nu en waarschijnlijk ook in de toekomst vrijwel alleen statistieken en andere objectieve gegevens mee zullen komen.”

Politieke gegevens waren dus blijkbaar niet objectief. Onze gegevens betroffen waterstanden, fabrieksinstallaties en militaire aangelegenheden, waartegen de heer *Visser 't Hooft* zich dus verzette. Hij wilde deze niet laten doorgaan. Natuurlijk word ik dan woedend en dan moet u de wrijving niet aan mij wijten. Onze agenten hadden opdracht deze gegevens te verstrekken. Van de verschillende Departementen te Londen kregen wij lange lijsten met vragen, b.v. over de voedselvoorziening en de waterstaat. In een brief van dr. *Visser 't Hooft* aan Nederland wordt dit dan geridiculiseerd. Zo vatte de Ministerraad het ook op, want die „statistieken en andere objectieve gegevens“ van dr. *Visser 't Hooft* waren stukken, waarom de Regering vroeg. En zij waren benodigd om de oorlog te winnen. Tot op de huidige dag kar, ik dan ook nog niet anders zeggen dan dat ik mijn geweten volkomen schoonwas van deze beschuldigingen.

In de brief staat ook nog: „Gelukkig zijn onze relaties met *Gerbrandy* sterk genoeg om te maken, dat wij direct contact met hem houden.“ M.a.w. zij hadden in Genève dus met B.I. niets te maken.

76523. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ds. *Visser 't Hooft* was ook door de heer *Gerbrandy* aangesteld.

A. Dan moest de heer *Gerbrandy* deze zaak ook maar in orde maken. Hij gaf ons alle stukken ter bewerking; wij moesten alles kopiëren, overseinen en er correspondentie over voeren.

76524. De heer **Korthals**: Ik heb begrepen, dat de moeilijkheden waren ontstaan, doordat u van mening was, dat de heer *Visser 't Hooft* zich niet aan zijn aanvankelijke, door de heer *Gerbrandy* opgedragen taak hield en zich op het terrein van het B.I. ging bewegen?

A. Volkomen juist. Daarom houd ik uit mijn brief van 12 Augustus 1943 die vier punten vol. Het ene punt, waar wordt gezegd, dat ds. *Visser 't Hooft* niet alle stukken doorgaf, heb ik ingetrokken, nadat gebleken was, dat de stukken, welke niet werden doorgegeven,

¹⁾ Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Dat waren de z.g. uitgestelde telegrammen, welke door gebrek aan verbindingen per koerier gingen.

interne correspondentie betroffen van de heer *Visser 't Hooft* niet de heer *Slotemaker de Bruine*. Uit de zo juist gememoreerde brief van ds. *Visser 't Hooft* blijkt wel duidelijk, dat hij het zeer onaangenaam vond, dat de militair attaché zich met de inlichtingendienst ging bemoeien, doch dat was het volste recht van de militair attaché, die hiervoor in het kader van B.I. was aangewezen door de Minister van Oorlog. Als wij, onze plicht doende, dan nog alle mogelijke verwijten naar ons hoofd geslingerd krijgen, dan is dat onaangenaam. De kwestie-*Visser 't Hooft* is één van de dingen geweest, die mij geweldig hebben geërgerd, en niet alleen mij, dat kan ik u verzekeren. „Nu word ik buiten de inlichtingendienst gehouden”, schrijft de heer *Visser 't Hooft*, „nu hebben zij een eigen code”. Natuurlijk hadden wij eigen codes, toen daar de gelegenheid voor kwam, en als wij over agenten seinen, dan behoeft de wetenschap daarover niet bij de heer *Visser 't Hooft* te komen, dat is logisch, doch ondanks de meest zuivere logica ontstonden er wijvingen. Verschillende keren kwam het voor, dat in per koerier gezonden stukken namen voluit werden vermeld, en dan haalde de heer *van Tricht* deze namen er uit. Kwamen ze op een of andere manier toch door, dan maakten wij daarover een opmerking.

76525. De **Voorzitter**: Ik begrijp het wel. Ik constateer slechts het feit, dat er tussen de topfiguren, die deze materie behandelden, geen goede verhoudingen bestonden. Ik heb het gevoel, dat men dit anders had moeten aanpakken en had moeten zoeken naar een weg om elkaar te vinden en dat men niet over en weer elkaar zoveel mogelijk had moeten dwars zitten. Dit is geen opmerking, die ik u persoonlijk maak, maar zij wordt in het algemeen gemaakt.

A. Wanneer w'j een zending uit Nederland ontvingen, waarin klachten voorkwamen, dan gaven wij die aan de Regering door. Wij waren doorgeefuureau. U zult op geen enkel stuk commentaar van het B.I. vinden, tenzij technisch commentaar ter verduidelijking, b.v. over afkortingen of nieuwe organisaties. De Minister vroeg ons dan, hoe de zaak in elkaar zat en gaf ons opdracht het uit te zoeken. Op dat moment waren wij uit Nederland van één zijde ingelicht en moesten wij onze zienswijze daarnaar bepalen. Toen ik later, na de bevrijding, in Nederland de zaak ook van andere zijde kon bezien, was ik royaal genoeg om, zoals ik dat bij de heer *Slotemaker de Bruine* heb gedaan, gemaakte opmerkingen in te trekken. De heer *Slotemaker de Bruine* wist ook niet precies wat er in Bern of in Londen gebeurde en hij heeft zijn best gedaan, evengoed als wij.

De **Voorzitter**: Juist, en daarom is het heel jammer, dat al deze mensen elkaar niet wisten te vinden.

A. Wij hadden ook met andere groepen dan weg A te maken. U weet hoe de toestand in Nederland was; op een gegeven moment kon men elkaar wel vermoorden. Geheime spionage op weg A, enz. Wij waren op zoveel mijl afstand en konden niet ter plaatse nagaan wat nu precies juist was. Doch op een gegeven moment moest er dan toch door de Regering een beslissing worden genomen. Het komt in oorlogstijd wel meer voor, dat er verwarring en misverstanden ontstaan, die daarna pas worden opgehelderd.

Wat de brief van de heer *van Houten* betreft, dat was een persoonlijke controverse tussen hem en mr. *van Heuven Goedhart*.

Uit Nederland werden bepaalde telegrammen gezonden via de agent *Hooyer* over de toekomst van „Het Parool” en dat er filialen moesten worden opgericht in Utrecht, Arnhem, enz. Dit waren mijns inziens particuliere belangen van de heer *van Heuven Goedhart*. Ik had echter slechts te maken met „Het Parool” als ondergronds blad, maar niet met het toekomstige „Parool”. Tegenover de andere ondergrondse pers in Nederland vond ik dit niet fair en toen ben ik met die telegrammen naar de heer *van Lidth de Jeude* of *Gerhrandy* gegaan. De heer *van Heuven Goedhart* had het recht persoonlijk telegrammen bij B.I. af te leveren, omdat hij, nadat hij Minister was geworden, voor alles, wat Nederland betrof, was ingeschakeld. Hij kreeg van alle telegrammen afschriften en hij kon ook telegrammen bij ons indienen, waarop verschillende mensen, ook de Engelsen, terecht aanmerkingen maakten. Telegrammen voor een toekomstig blad, dat toen nog een illegaal blad was, werden via agenten gezonden en dit vond ik zeer bedenkelijk. Al deze dingen speelden hier doorheen en dat moet u ook eens in aanmerking nemen.

76526. De **Voorzitter**: Hebt u *Hooyer* toen bericht, dat hij zulke telegrammen niet meer moest doorzenden?

A. De heer *van Lidth de Jeude* vond het goed, dat de telegrammen werden doorgezonden, en toen maakte ik verder ook geen be-

zwaar. Doch volgens mijn mening had „Trouw” of „De Waarheid” dan ook telegrammen mogen sturen. Wij waren echter geen postkantoor voor illegale bladen.

76527. De **Voorzitter**: U hebt uw bezwaren betreffende deze telegrammen dus voorgelegd aan de heer *Gerhrandy* en deze heeft beslist, dat de telegrammen wel door mochten?

A. Toen wel, maar later heeft hij er grote spijt van gehad.

76528. De heer **Korthals**: In welke tijd speelde dit?

A. Het is geweest voordat ik naar Eindhoven ging. Doch toen ik te Eindhoven was, heeft mr. *Fock* mij namens mr. *Gerhrandy* schriftelijk verzocht deze aangelegenheid nog eens schriftelijk toe te lichten. Deze toelichting is uit Eindhoven naar Londen verzonden. Het begin van de affaire moet in de zomer van 1943 zijn geweest. Ik noem u deze dingen als illustratie van de aangelegenheden, waarover weleens wijving kwam. U begrijpt zeker wel, dat ik de agenten van B.I. niet waagde voor het overbrengen van berichten voor de heer *van Heuven Goedhart*, die op dat ogenblik Minister van Justitie was, maar geen hoofdredacteur van „Het Parool”; later wordt mij dan verweten, dat ik zeer anti-Parool ben. De heer *van Heuven Goedhart* schreef naar Nederland, dat hij te maken had met „een medium, dat zeer onbetrouwbaar is”. Dat was B.I.

76529. De **Voorzitter**: De heer *van Heuven Goedhart* heeft ook over deze telegrammen gesproken en hij geeft daarover een andere lezing dan u. Hij zegt, dat hij vanuit Londen naar Nederland heeft bericht, dat hij, nu hij Minister van Justitie was, zich voor geen enkele functie beschikbaar kon stellen.

A. Dat is juist.

76530. De **Voorzitter**: Hij zegt voorts:

„De stukken zijn gemakkelijk op te delven, Mijnheer de Voorzitter, want die zitten in het archief van het B.I. Het loopt over het Bureau Inlichtingen, dus u kunt er zo naar vragen.”

Wij kunnen de stukken dus zo opvragen en precies nagaan, hoe de situatie is.

A. Er zijn ook telegrammen, waaruit de heer *van Heuven Goedhart* en ik geen wijs handen worden, zo verminkt kwamen ze aan, zodat wij zelfs herhaling hebben aangevraagd.

Toen wij in Eindhoven waren, is de heer *Gerhrandy* op de telegramwisseling teruggekomen en heeft hij mij om inzage van de telegrammen gevraagd. Ik vind het echter wel bijzonder onaangenaam, als de heer *van Heuven Goedhart* later, op 1 April 1945, naar Nederland schrijft, vermoedelijk aan *Goedhart*:

„Wellicht heb ik dan nu eindelijk een kans, om je te bereiken. Je moet geen oogenblik onderstellen, dat ik niet gepoogd heb je te bereiken, maar ik had te rekenen met een medium, dat onbetrouwbaar, wijl mateloos anti-Parool is”.

Dat is het B.I. en wij waren dus onbetrouwbaar, omdat wij mateloos anti-Parool waren. Ik zou nu wel graag willen weten, waarop de heer *van Heuven Goedhart* het baseert een dergelijke brief naar Nederland te sturen, waarin ik met mijn gehele dienst als onbetrouwbaar wordt gequalificeerd en waarin de heer *van Heuven Goedhart* voorts zegt:

„Bovendien heb ik nimmer ook maar één nummer van „Het Parool” ontvangen.

Ik verklaar u hier onder ede, dat de heer *van Heuven Goedhart* van elk bij B.I. binnenkomend nummer van „Het Parool” twee exemplaren op zijn schrijftafel kreeg. Hij schrijft:

„Bovendien heb ik nimmer ook maar één nummer van „Het Parool” ontvangen”,

en ik maak hier de heer *van Heuven Goedhart* voor de Enquête-commissie voor een aartsleugenaar uit, want hij heeft alle nummers van „Het Parool” ontvangen. voor zover wij die ontvingen en voor zover B.I. deze heeft bewerkt. Wat er later van de distributie van de R.V.D. is geworden, toen het grootste deel van B.I. te Eindhoven zat, is mij onbekend. Dit is het, wat mij kwetst, en ik zal dit blijven uitvechten. Er bestaat nog zo iets als politiek fatsoen.

76531. De **Voorzitter**: De heer *van Heuven Goedhart* heeft voor de commissie het volgende verklaard:

„Gedurende de gehele periode van 17 Juli 1944 tot 10 Mei 1945 heb ik echter nimmer een „Parool” uit handen van het B.I. ontvangen”.

A. Wanneer is de heer *van Heuven Goedhart* Minister geworden? Ik heb u reeds eerder de reden gezegd, waarom wij het afdrucken en de distributie van de ondergrondse pers niet meer bij konden houden en overdroegen aan de R.V.D., en ik heb aan de Commissie-*Wijnveldt*, die mij eveneens hiernaar heeft gevraagd, de verzendlijsten overgelegd, waaruit blijkt, dat de heer *van Heuven Goedhart*, zolang B.I. „Het Parool” districteerde, twee nummers kreeg.¹⁾ Doch is het de heer *van Heuven Goedhart* nooit opgevallen, dat na de invasie weg A niet meer functioneerde en er in het geheel geen „Parool” meer doorkwam? Moet hij zich dan beklagen, dat speciaal hij na Juli 1944 geen „Parool” meer kreeg? *Niemand* kreeg het toen meer. De heer *van Heuven Goedhart* zegt verder nog in zijn brief: „Ik mag aannemen, dat het Bureau Inlichtingen, dat alle contact in handen heeft, mij de kennisneming heeft onthouden.” Deze insinuatie vind ik buitengewoon laag-bij-ae-grond, want de heer *van Heuven Goedhart* weet beter. Iets verder in zijn brief wordt beweerd: „Dit bureau heeft mij van meet af aan gewantrouwd, nadat geoleken was, dat ik grieven had tegen de O.D.”. Ik zou wel willen, dat de heer *van Heuven Goedhart* dit ook eens bewees. Wij heeoen de heer *van Heuven Goedhart* op alle mogelijke manieren: met het College van Vertrouwensmannen, met agenten en telegrammen en met de illegale pers, steeds zo goed mogelijk bediend en ik zou graag één bewijs van hem willen zien, dat wij hem *niet* op zijn wenken heoben bediend.

Hij zegt: „Dit bureau bestond nl. uitsluitend uit O.D.-mensen.” Dit is ook een aperte leugen. Er waren twee O.D.-mensen bij geheel B.I., nl. de heer *Broekman* en ik, en de heer *van Houten* is er een blauwe Maandag bij geweest. Verder was er bij het hele Bureau inlichtingen niemand van de O.D.; dit kunt u nagaan. Wanneer ik dan later van een oud-Minister dergelijke correspondentie in handen krijg en wanneer „Vrij Nederland” en „Het Parool” op het moment, dat ik in Indonesië mijn vaderlandse plicht vervul en mij uit hooide van mijn functie niet kan verdedigen, een campagne tegen het Bureau Inlichtingen beginnen, dan ben ik blij, dat ik nu in de gelegenheid ben op deze minderwaardige politieke strijdmethode de aanaacht te mogen vestigen. Verder wens ik hierover geen woord te zeggen.

76532. De **Voorzitter**: Een tweede kwestie, betrekking hebbend op de heer *van Heuven Goedhart*, heeft zich in het zuiden afgespeeld, in April 1945.

A. Welke kwestie bedoelt u?

De **Voorzitter**: De kwestie van het zenden van twee brieven naar het bezette gebied, waarvan één bestemd voor jonkheer *Bosch Ridder van Rosenthal*, door bemiddeling van freule *van Hardenbroek*, waarin kritiek werd geleverd op verschillende personen en toestanden.

A. Op zich zelf heb ik er niets aan toe te voegen. Met de inhoud van de brieven ben ik het helemaal niet eens, vanwege de grote onjuistheden, die er in voorkomen.

76533. De **Voorzitter**: De inhoud van de brieven is een andere kwestie. Ik heb begrepen, dat u bezwaar had tegen de wijze, waarop zij waren verzonden.

A. Dat in de eerste plaats. Wij waren door de Engelsen te Eindhoven belast met de security, in samenwerking met O 3 O te Tilburg. Bovendien had het Bureau Inlichtingen, volgens de instructie, de contacten met het bezette gebied te onderhouden. De heer *van Heuven Goedhart* wist als Minister van Justitie heel goed, dat dit recht aan het B.I. was toegekend. Wanneer u het Koninklijk besluit leest, ziet u, dat elke Minister aan het B.I. stukken ter hand kon stellen voor overbrenging naar het bezette gebied, vragen stellen en telegrammen aanbieden. Als Minister *van Heuven Goedhart* dan niettemin met een door hem geïnstrueerd contact deze brieven door de linies tracht te smokkelen, dan vind ik dit een feit, dat niet door de beugel kan. Als wij de deur op deze wijze hadden opengezet, dan had iedereen naar Holland kunnen smokkelen en hadden Duitse provocateurs, die ook geregeld overkwamen, doch gevangen werden genomen, vrij spel gehad. Er moet contrôle zijn in oorlogstijd, strenge contrôle, dat is een wet van Meden en Perzen. De Engelsen deden het ook en ik ben nog steeds blij, dat de Engelsen deze brieven niet in handen hebben gekregen en dat wij ze tijdig hebben achterhaald. Wanneer dat niet was gebeurd, dan waren de brieven rustig naar de Britse Regering te Londen gegaan en hadden wij ze nooit gezien.

¹⁾ Noot van getuige, toegevoegd bij de correctie van het stenogram. Ik heb mij bij schrijven van 24 Maart 1947 uitvoerig tot de Commissie-*Wijnveldt* gewend. Mijn nota zal voor uw commissie zeker bereikbaar zijn.

76534. Jonkvrouw **Wttewaail van Stoetwegen**: Hoe hebt u de brieven in handen gekregen?

A. Door de Binnenlandse strijdkrachten.

76535. De **Voorzitter**: Wat bedoelt u er mee, dat u blij bent, dat de Engelsen deze brieven niet in handen hebben gekregen?

A. De koerier moest op een gegeven moment de Engelse linies passeren, b.v. bij het Hollandsch Diep of bij de Betuwe, waar alle mensen werden gefouilleerd. Wanneer deze brieven door een Engelse security-instantie zouden zijn gevonden, dan zou dit, gezien de inhoud, een buitengewoon wonderlijke indruk hebben gemaakt.

76536. De **Voorzitter**: Waarom?

A. U zult die brieven toch wel hebben gelezen; de gehele vuile was van de Regering wordt naar buiten gedragen en ik vind dit nu niet zo aanlokkelijk om het de Engelsen te laten lezen.

76537. De **Voorzitter**: De brieven waren ook niet voor hen bedoeld. Ik meen, dat in Nederland iedereen zijn vrije overtuiging over de Regering inag verkondigen. De Engelsen zijn op dit punt ook wel gewend van hun hart geen moordkuil te maken. De wijze, waarop deze brieven zijn verzonden, is een ander probleem.

A. Dat is mede mijn grief. Juist de manier, waarop zij werden verzonden, schiep de mogelijkheid, dat de koerier bij het overbrengen van de brieven zou worden gecontroleerd door geallieerde instanties. In de eerste plaats waren die brieven dan nooit aangekomen en in de tweede plaats was de heer *van Heuven Goedhart* nooit te weten gekomen, dat de Engelsen ze hadden, en zij hadden er georuk van kunnen maken.

76538. De **Voorzitter**: Welk gebruik?

A. Van de mededelingen. Misschien dat ik hierin met u van mening verschil, maar ik vond de inhoud van de brieven toch zodanig, dat het maar beter was, dat zij niet in handen van de Engelsen kwamen.

76539. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat u de kennis van de Engelsen, die zij uit anderen hoofde hadden, onderschat. Ik denk niet, dat er voor de Engelsen veel nieuws in de brieven stond.

A. Misschien niet, maar het feit, dat zij door een ex-Minister waren geschreven, was toch wel pijnlijk.

76540. De **Voorzitter**: U zegt steeds, dat het Bureau Inlichtingen bij uitsluiting de opdracht had de verbindingen met het bezette gebied te onderhouden. Dit is een punt, waarover men kan twisten, het is een kwestie van interpretatie van de desbetreffende bepaling. Deze bepaling lijkt echter meer van administratieve aard. Het is geen bepaling, zoals men die b.v. in het Wetboek van Strafrecht vindt, met de terminologie: „Het is een ieder verooden ... enz.”. Het lijkt meer een bepaling, die de onderlinge competentie van de verschillende instanties regelt. Maar dit is een kwestie van interpretatie. In ieder geval is het een feit, dat, ondanks het bestaan van deze bepaling met betrekking tot het B.I., de opdracht van de Minister-President aan de heer *Visser 't Hooft* bleef voortstaan.

A. Die was reeds vóór het Koninklijk besluit met de instructie van B.I. vastgesteld.

76541. De **Voorzitter**: U bent het toch met mij eens, dat, wanneer er een bepaling wordt vastgesteld, die algemeen geldend is, alle voorgaande regelingen vervallen.

A. Neemt u b.v. eens het geval van de heer *Vigevano*, die door Londen naar Nederland werd uitgezonden om koerierslijnen en verbindingen naar Nederland te openen. Hierin hadden de heren *van Boeyen* en *Warendorf* de hand. De heer *Vigevano* werd z.g. voor de vluchtelingenorganisatie van de heer *van Boeyen* gezonden. Hij kwam te Lissabon aan en vervoegde zich bij de Belgische militair attaché, niet bij de Nederlandse legatie, omdat hij wel voelde, dat de zaak niet klopte. Toen de Belgische militair attaché hem vroeg wat hij in Nederland wilde doen, antwoordde hij, dat hij inlichtingen moest inwinnen en dat hij koerierslijnen door Frankrijk en België moest maken, hetgeen echter geheel op ons terrein lag. De heer *Vigevano* hing een dergelijk mal beeld op van de K~geringstoestanden in Londen, dat de Belgische attaché naar de Nederlandse legatie is gegaan. Hij heeft de heer *Vigevano* gezegd, dat hij hem aan contactadressen in België en Frankrijk zou helpen, doch hij heeft tevoren zijn paspoort ingenomen — wat hij misschien niet had mogen doen, maar

daarvoor ben ik niet verantwoordelijk — en hij is naar de heer *Fock* gegaan. De militair attaché heeft aan de heer *Fock* gezegd, dat de heer *Vigeveno* naar Nederland wilde gaan om inlichtingen te verzamelen en koerierslijnen te openen, en hij vroeg hem of hij er iets van af wist, omdat, voor zover hem bekend was, dit het werk van de heer *Fock* was. Het bleek toen, dat de heer *Vigeveno* buiten weten van het B.I. naar Nederland was gezonden, koerierslijnen moest openen en contactadressen zoeken. Vindt u dit ook geen afwijking?

76542. De **Voorzitter**: Door wie was hij gezonden?

A. Door de heer *van Boeyen* en hij was gecoached door de heer *Warendorf* van „Het Parool“. De heer *Warendorf* had hem volkoinen geïnstrueerd.

76543. De **Voorzitter**: Minister *van Boeyen* had dus de opdracht gegeven?

A. Ja. De heer *Vigeveno* is echter onmiddellijk door de heer *Gerbrandy* en de heer *van Lidth de Jeude* naar Londen teruggedroepen en de heer *Warendorf* werd door de toenmalige luitenant Kolonel *Kruls* ontheven van zijn functie bij het Militair Gezag. Later is mij dit herhaaldelijk verweten. De heer *van Heuven Goedhart* nam toen de heer *Warendorf* onmiddellijk in dienst als hulpofficier van justitie en spuwt er zijn gal over uit in de brieven, die hij te Eindhoven naar bezet gebied trachtte te zenden. Op dergelijke manier werd tendentius stemming legen B.I. gemaakt.

76544. De **Voorzitter**: Wat had de heer *van Boeyen* er mee te maken?

A. De heer *van Boeyen* verzorgde als Minister van Binnenlandse Zaken de vluchtelingenorganisaties.

76545. De **Voorzitter**: Ik begrijp nog niet, wat de heer *van Boeyen*, die voor de vluchtelingen moest zorgen, de heer *Vigeveno* wilde laten doen buiten dat werk, want als ik u goed heb begrepen, wilde hij de heer *Vigeveno* inlichtingen laten inwinnen.

A. Hij werd uitgezonden voor de vluchtelingenorganisatie, doch voornamelijk voor „Het Parool“, voor de heer *Warendorf*.

76546. De **Voorzitter**: De heer *Vigeveno* werd dus uitgezonden door Minister *van Boeyen*?

A. Ja. Althans met diens autorisatie. De heer *Warendorf* heeft de heer *van Boeyen* hiervoor gebruikt.

76547. De **Voorzitter**: Vanaf het moment, dat een Minister, op welk advies ook, een bepaalde handeling verricht, is hij de verantwoordelijke man. Wat kan de heer *van Boeyen* hierin hebben gezien?

A. Dat weet ik niet.

76548. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat de heer *van Boeyen* iemand naar Portugal stuurt om inlichtingen in te winnen in verband met de vluchtelingen. Uit uw mededelingen maak ik op, dat de heer *Vigeveno* werd uitgezonden met de opdracht inlichtingen in Nederland in te winnen, en dan vraag ik mij af, wat Minister *van Boeyen* daarmee had te maken.

A. Dat weet ik heus niet en dat heb ik de heer *van Boeyen* ook niet gevraagd. Wij vonden het geval echter verdacht en door de Minister van Oorlog is een onderzoek gelast. Op deze manier werd er echter ontdoken en daartegen moesten wij opkomen, want anders ging alles door elkaar heen. In artikel 4 van het Koninklijk besluit staat:

„Het hoofd van het Bureau Inlichtingen zal de door Onze Ministers, met voorkennis van Onzen Minister van Oorlog, gevraagde inlichtingen inwinnen of de inwinning daarvan bevorderen, binnen de hem ten dienste staande mogelijkheden en middelen en zal daarbij tevens zooveel mogelijk rekening houden met de aanwijzingen, die door deze Ministers worden gegeven omtrent aard, omvang en bron der inlichtingen.“

Volgens dit artikel zou Minister *van Boeyen*, als hij inlichtingen uit Nederland wenste, dit via de Minister van Oorlog hebben moeten doen. Ineens treft men echter iemand in Lissabon aan met een opdracht, die volkomen in strijd is met de rechten van het Bureau Inlichtingen, en nog wel een opdracht van een andere Minister dan de Minister van Oorlog, tot wie Minister *van Boeyen* zich had moeten wenden. Daarom hebben wij ons altijd aan het op B.I. betrekking hebbende Koninklijk besluit vastgehouden.

76549. De **Voorzitter**: Voor zover het een opdracht van een Minister geldt, geloof ik wel, dat het Koninklijk besluit dit bestrijkt. Dit Koninklijk besluit is in de eerste plaats een besluit van administratieve aard. Aan de andere kant geeft het toch blijkbaar ook voor de administratieve instanties weer niet helemaal bindende richtlijnen, want ik zei zoëven reeds, dat het contact tussen de Minister-President en de heer *Visser 't Hooft*, dat reeds dateerde van vóór het Koninklijk besluit van 28 November 1942, ongestoord door bleef bestaan, hoewel men zou kunnen beredeneren, dat dit daarmee in strijd is.

A. Ja. en dit heb ik ook wel degelijk bij Minister *Gerbrandy* en Minister *van Lidth de Jeude* aangevoerd. De heer *Visser 't Hooft* had van de Minister-President opdracht hem vanuit Zwitserland op de hoogte te houden met de stromingen in Nederland en één van de punten van wrijving is juist geweest, dat de heer *Visser 't Hooft* zich ook ging bemoeien met de interne dienst van het B.I., met codes, koerierslijnen en agenten.

76550. De **Voorzitter**: Voordat het B.I. bestond, had de heer *Visser 't Hooft* reeds verbindingen met Nederland en hij verschaftte Londen stukken, die regelrecht uit Nederland afkomstig waren. Het feit, dat men ondanks dit Koninklijk besluit deze regeling liet doorbestaan, doet enige twijfel rijzen over de opvatting, dat dit besluit dwingende kracht had over de gehele lijn.

A. Daardoor is ook grotendeels de wrijving ontstaan. De Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*, ging uit van de opvatting, dat de heer *Visser 't Hooft* zich aan dit Koninklijk besluit had te houden, terwijl de heer *Gerbrandy* zei, dat hij deze opdracht nu eenmaal had. Wanneer twee Ministers meningsverschil hebben, dan past het mij echter niet hierin te interveniëren.

76551. De **Voorzitter**: Op gezette tijden hebt u ook wel uw duit in het zakje gedaan.

A. Zou ik dat niet mogen doen, als mijn agenten werden besmet en mijn dienst gevaar liep?

Wij zijn op dit onderwerp gekomen door de vraag of het wel geoorloofd was die brieven uit Eindhoven over te brengen en ik blijf er bij, dat dit zeer zeker tot de taak van het B.I. behoorde.

76557. De heer **Koersen**: Hebt u de heer *Gerbrandy* er weleens op attent gemaakt, dat, als u en de heer *Visser 't Hooft* tegelijkertijd de dienst moesten verzorgen, daardoor conflicten konden ontstaan? Ik zou mij kunnen voorstellen, dat de opdracht aan de heer *Visser 't Hooft* dan was ingetrokken. Dit zou dan voor hem niet prettig geweest zijn, maar het zou de zaak van de Minister-President zijn geweest.

A. Nadat ik er de aandacht op heb gevestigd, dat er moeilijkheden in de agenten kwamen, heeft de heer *Gerbrandy* gezegd, dat de heer *Visser 't Hooft* zijn werk zoveel mogelijk in samenwerking met de heer *van Tricht* moest doen, en de heer *van Tricht* werd toen officieel als vertegenwoordiger van het B.I. te Bern aangesteld. Hierover zijn door de heer *van Haersma de With* zeker twee lange telegrammen naar Zwitserland gezonden. Ook in het B.I.-archief zult u hierover telegrammen vinden. Er is wel degelijk aan gedokterd, doch men wilde de gei. en de kool sparen. De heer *Visser 't Hooft* bleef daardoor wel de bron van inlichtingen, maar alles werd verzonden via de dépendance van het B.I. te Bern. Dit gaf ook al enige wrijving, maar het was verreweg de beste methode. Het was echter moeilijk deze kwestie op te lossen; de verbindingen waren slecht. De heer *Visser 't Hooft* is — naar ik meen — van plan geweest hiervoor naar Londen te komen, maar dat is toen om een of andere reden niet doorgegaan.

76553. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij is er in 1942 geweest.

A. Ja, maar toen bestond het B.I. nog niet. Het zou beter zijn geweest, als hij na die tijd nog eens persoonlijk contact had opgenomen.

Bij alles is de veiligheid van de dienst en van de agenten voor mij het uitgangspunt geweest. Zodra zij in gevaar kwamen, maakte ik mijn bezwaren kenbaar, dat weet Minister *van Lidth de Jeude* ook zeer goed. U moet dit alles ook niet beschouwen uit een oogpunt van de toestand in vredetijd. Dan heeft men de tijd om alles te bespreken en eens rustig bij elkaar te komen, maar dat was in oorlogstijd niet mogelijk. Zwitserland was geïsoleerd en dikwijls was er zoveel spoed bij een aangelegenheid, dat er niet eens tijd voor behoorlijk overleg was.

76554. De **Voorzitter**: Dan is er nog een ander punt, dat hier meermalen ter sprake is gekomen, nl. de bemoeienis, die het B.I. heeft gehad met de politieke ontwikkeling in het bevrijde zuiden. Ik denk hierbij speciaal aan de opstelling van het Eindhovense adres van 2 November 1944. Hoe brengt u dit in verband met de werkzaamheden van het B.I.?

A. Ik geloof, dat ik u indertijd vanuit Batavia een stuk heb toegezonden naar aanleiding van een artikel in „Vrij Nederland”, waarin u mijn visie hierover vindt aangegeven.

Toen wij in Eindhoven aankwamen, hebben wij onze lijnen naar Nederland voortgezet en nieuwe opgebouwd en wij zijn op dezelfde manier doorgegaan met alle gegevens door te geven aan de Regering. In Eindhoven logeerde ik bij de heer *Tromp*; hij was direct na de bevrijding van het zuiden in actieve dienst geroepen en ingedeeld bij het B.I. Hij werd op een gegeven ogenblik mijn directe plaatsvervanger bij afwezigheid als tweede man van het Bureau Inlichtingen. De heer *Tromp* heeft mij dadelijk na de bevrijding van Eindhoven medegedeeld, dat men daar een comité wilde oprichten, samengesteld uit personen van verschillende politieke richting en godsdienst, die graag iets wilden weten omtrent de gebeurtenissen in Engeland. Men stond volkomen vreemd tegenover alles; men wist b.v. niet, waarop het Militair Gezag was gebaseerd, en ook alle andere regelingen waren volkomen onbekend. Men vroeg of wij — de heer *Verhoef*, de districtscommissaris van het Militair Gezag, de heer van *Houten* van de staf van de Prins en ik als hoofd van het B.I. — genegen waren een beeld te geven van de algemene toestand in Londen. Wij hebben ons daartoe bereid verklaard. Het comité bestond o.a. uit de heer *Philips*, de heer *Otten*, de heer van *Lynden*, mevrouw *Verwey*, de heer *Beel*, de heer *Huysmans*, de heer *Tromp*, een notaris, personen uit de Katholieke werknemersbond enz. Er is toen een vergadering geweest, waar de heer van *Houten*, de heer *Verhoef* en ik een uiteenzetting hebben gegeven.

76555. De **Voorzitter**: Waarover werd een uiteenzetting gegeven?

A. Men stelde ettelijke vragen, b.v. de gang van zaken bij het Militair Gezag, hoe het Bureau Inlichtingen werkte, of er spoedig verkiezingen zouden worden gehouden, enz. Uit deze vergadering heeft zich toen een werkomité geconstitueerd, naar ik meen onder leiding van de heer *Beel*. Het is mogelijk, dat dit laatste niet juist is, daar ik verder met het comité geen contact meer heb gehad. In ieder geval nam de heer *Beel* het secretariaat van het comité waar. Na een tijdlang vergaderen heeft dit comité op een gegeven moment een adres aan de Koningin gericht, hetgeen door de heer *Beel* als secretaris is getekend. Men kon dit adres echter niet naar Londen krijgen en de heer *Tromp* heeft mij toen gevraagd, of ik hiertoe kans zag, aangezien het B.I. geregeld verbinding had. Ik heb hierin toegestemd, daar wij toch de Regering en de Koningin moesten inlichten omtrent de situatie in Nederland. Op dat moment beseften wij in onze ijver echter niet, dat „bezet” Nederland, zoals dat in de instructie voorkwam, was weggefallen. Ik stelde voor de verzending naar Londen echter als voorwaarde, dat ik van het adres of manifest één kopie voor de Minister-President en één voor de Minister van Oorlog wilde hebben, zoals dat gewoonte was volgens mijn instructie. De heer *Beel* heeft mij toen drie kopieën van dit manifest doen toekomen, die gelijktijdig naar Londen zijn verzonden. Dit is mijn rol in deze kwestie geweest.

Ik heb later met grote belangstelling van de artikelen in „Vrij Nederland” van Juli 1949 kennis genomen, waarin wij voor „een stel rare snaken in uniform” worden uitgemaakt en ons werd in de schoenen geschoven, dat wij dit manifest hadden opgesteld. In liet artikel wordt voorts gezegd, dat u daarover vragen in de Kamer hebt gesteld en dat u over het antwoord van de Regering zelf niet helemaal bevredigd was. Als voorzitter van de Enquêtecommissie bent u nu in de gelegenheid dit eens uit de doeken te halen en ik zou dit graag willen. Er staat:

„Nauwelijks was het zuiden bevrijd of er meldden zich bij een aantal ingezetenen twee officieren, de chef van de geheime dienst mr. *Somer* en kolonel *Charles van Houten*. Zij moesten Londen rapporteren over de opvattingen, die Nederland koesterde omtrent de toekomst der democratie. Het rapport van deze twee vreemde snaken heeft indertijd nogal wat stof doen opwaaien, doordat de bewoordingen niet altijd uitmunten door scherpe formulering en enkele ondertekenaars mededelingen in de schoenen werden geschoven, die zij geheel anders hadden bedoeld.”

Ik merk op, dat wanneer iemand iets ondertekent, hij het niet laat versturen, als hij „het anders bedoelt”.

„Dit is nu alles histoire passée, maar mr. *Donker* heeft bij de begrotingsdebatten van het jaar 1947 in niet onduidelijke woorden over de bemoeizucht van deze snaken in uniform gesproken en enkele vragen gesteld, waarop hij een antwoord heeft gekregen, dat hem moeilijk kan hebben bevredigd. Wellicht krijgt hij thans in zijn hoedanigheid van voorzitter der Parlementaire Enquêtecommissie de gelegenheid de vraag te beantwoorden, welke instantie deze lieden met deze opdracht naar Nederland heeft gezonden.”

Ik stel mij te uwer beschikking. Blijkbaar hebt u een onbevredigend antwoord van de Minister ontvangen.

76556. De **Voorzitter**: Waarin staat dat artikel?

A. In „Vrij Nederland” van 16 Juli 1949. „Generaal *Kruls* wenste in bevrijd Nederland geen Ministers te zien” in „Achtergronden van Londen”.

76557. De **Voorzitter**: Hebt u over deze activiteit van u in het zuiden van de zijde van de Regering nog weleens iets vernomen?

A. Nooit. Ik ben helaas toen niet met uw vraag op de hoogte geweest, anders was ik meteen naar u toe gegaan om u te vertellen, hoe de vork aan de steel zat.

76558. De **Voorzitter**: Is er in 1944 van de zijde van de Regering geen kritiek op u uitgeoefend?

A. Ik dacht, dat u met uw vraag bedoelde: na de bevrijding. Inderdaad heeft Minister van Lidth de *Jeude* in begin December 1944 gevraagd, of ik in Bosch en Ven wilde komen, vóórdát ik voor een dienstreis naar Londen zou gaan en hij heeft mij toen in aanwezigheid van mr. van *Heuven Goedhart* medegedeeld, dat van de zijde van de heer van *Heuven Goedhart* en anderen bezwaren waren gemaakt over het feit, dat wij rapporten over bevrijd Nederland naar Londen zonden. Er werd speciaal de aandacht gevestigd op het rapport van de commissie-*Beel*. Ik heb toen aan de hand van de instructie Minister van Lidth de *Jeude* gezegd, dat wij er toch voor waren om rapport aan de Regering in Engeland uit te brengen. Voorts heb ik gezegd, dat het rapport niet door mij persoonlijk was opgesteld, en ik vroeg hem welke bezwaren hij er tegen had. Minister van Lidth de *Jeude* heeft toen gezegd, dat de kritiek, die werd uitgeoefend, volkomen juist was, omdat het B.I. de taak had inlichtingen te veritrekken over bezet Nederland, en aangezien het zuiden bevrijd was, behoefde er geen rapport meer over te worden uitgebracht. Deze kritiek betrof dus ons aandeel in het rapport van de commissie-*Beel*, dat door B.I. naar Londen was verzonden.

76559. De **Voorzitter**: In een brief, die hierover op 4 December 1944 aan u is geschreven, wordt niet deze motivering gegeven. In het archief van het Departement van Oorlog hebben wij namelijk een brief gevonden, die door de Minister van Oorlog op 4 December 1944 te Oisterwijk aan het hoofd van het B.I. te Eindhoven is geschreven. Deze brief luidt als volgt:

„Naai aanleiding van ons onderhoud te zamen met de Minister van Justitie op Maandag 4 dezer, vestig ik er Uwe aandacht op, dat bij de Regering de indruk is gewekt, dat B.I. nauwer betrokken is bij de politieke stromingen in het bevrijde gebied, met name in Eindhoven, dan voor deze dienst toelaatbaar wordt geacht. Uiteraard zal niemand het recht van elke Staatsburger betwisten van zijn politieke opvatting te doen blijken, doch in het functioneel verband kan actieve deelneming zeer ongewenst zijn. Ik ben van mening, dat dit stellig het geval is in de vertrouwenspositie, die gij bekleedt en ik geef u in ernstige overweging u daarvan te onthouden. Hetzelfde geldt voor het onder u staande personeel. In dit verband gelieve u in het bijzonder de kapitein ir. *Tromp* op het vorenstaande te wijzen, daar gebleken is, dat hij een werkzaam aandeel had in de politieke propaganda in deze provincie. Het wil mij voorkomen, dat het op uw weg zou hebben gelegen dit niet toe te laten, doch nu dit niet is geschied, zie ik mij verplicht, u daartoe opdracht te geven.

De Minister van Oorlog.”

A. Het ging voornamelijk om de heer *Tromp*, die zitting had in dit comité.

76560. De **Voorzitter**: Herinnert u zich deze brief?

A. Ja. Ik heb de brief echter pas later gekregen, omdat ik na het onderhoud op Bosch en Ven een tijdje in Londen ben geweest. Met de heer *Tromp* heb ik deze brief besproken en de heer *Tromp* is

toen nog zelf naar de Minister van Oorlog gegaan. Ik heb de heer *Tromp* gezegd, dat hij zich verder van elke medewerking moest onthouden. Ik zelf ben echter slechts bij de eerste zitting geweest en ik geloof, dat men mij nog voor de slotzitting heeft uitgenodigd, maar ik zou zelfs niet meer weten, wat in het manifest heeft gestaan, want wij hebben er niet eens een kopie voor B.I. van gehad. De heer *Tromp* heeft in het begin inderdaad met dit comité nauw samengewerkt en het kwam heel ongelukkig uit, dat hij vlak daarna werd ingeschakeld als mijn vervanger voor het B.I. te Eindhoven.

Ik zou echter wel één rapport willen zien, dat door het B.I. aan de Regering is uitgebracht over de politieke toestand in het zuiden. Vermoedelijk zult u het niet kunnen vinden en ik zou het zelf anders ook graag willen zien. Ik begrijp niet, wat „Vrij Nederland” bedoelt, wanneer het schrijft, dat „enkele ondertekenaars mededelingen in de schoenen werden geschoven, die zij geheel anders hadden bedoeld”. Voor mij is dit een volslagen raadsel. De heer *Tronzp* heeft het in hoge mate betreurd, dat dit is gebeurd. U moet echter niet vergeten, dat wij in een overgangstijd leefden en iedereen om inlichtingen kwam, waarbij onze persoonlijke mening weleens werd geuit. Naar aanleiding van de boven aangehaalde brief hebben wij de term „bezet gebied” verder zodanig opgevat, dat wij omtrent het bevrijde zuiden geen enkele mededeling meer doorgaven. Ik erken, dat wij in het prille begin inderdaad weerslagen van de mening der bevolking aan de Regering hebben medegedeeld. De Regering was echter zelf al betrekkelijk vlug in Bosch en Ven en toen is dit achterwege gebleven. Waarom dit echter aanleiding moet zijn voor dergelijke denigrerende mededelingen, als „rare snaken in uniform”, is mij nog steeds niet duidelijk.

76561. De **Voorzitter**: Tot slot wilde ik nog met u nagaan, wanneer en hoe u iets hebt bemerkt van hetgeen men later het „England-Spiel” heeft genoemd, van de mislukkingen dus van de operaties van S.O.E.-M.V.T.

A. De naam England-Spiel bestond op dat moment niet. Voor het eerst heb ik hiervan positief iets gemerkt in December 1943 in Spanje, door het rapport van *Dourlein* en *Ubbink*.

76562. De **Voorzitter**: De berichten, die u ontving uit Bern, hebt u dus doorgegeven, zonder dat u begreep, wat er achter zat?

A. Neen, wij bemerkten wel degelijk, dat de penetratie van de Duitsers in de dienst van S.O.E. groot was. Het eerste telegram van de O.D. is op 10 Mei 1943 gekomen.

76563. De **Voorzitter**: Dat telegram luidde:

„Groot Gestapo contingent in actie, daar kennelijk contact met overzijde, daarom veiligheidshalve contact beperken.”

Daarop volgt een telegram van 13 Mei:

„Kent u *de Wilde*, hier optredend namens u.”

A. Voor mij waren deze berichten abacadabra, want ik wist niet wie *de Wilde* was. B.I. had nl. geen *de Wilde* in dienst. Daarom gingen de telegrammen door naar *Lieftinck*. Pas later heb ik gehoord, dat de C.I.D. een *van der Wilden* in dienst had. Kolonel *de Bruyne* liet toen bij de O.D. deze berichten checken en vroeg naar naam, voornaam, verblijfplaats en signalement van *de Wilde*, die niet klopt met zijn agent *van der Wilden*. Op dat moment waren echter de telegrammen voor mij en voor iedereen van B.I. volkomen onbegrijpelijk. De chef van M.V.T. moet echter geweten hebben wat er aan de hand was. Volgens mij kende hij de naam *de Wilde*.

76564. De **Voorzitter**: Een telegram van 23 Juni 1943 luidt:

„Kolonel *de Bruyne* stop S parachutisten, waaronder *Doulin* en *Drake* weken geleden gearresteerd, codeslagwoord *Marius* bekend.”

A. Ik wist toen niet wie *Doulin* en *Drake* waren; in December wist ik het wel, want toen bleken het *Dourlein* en *Ubbink* te zijn. Ik heb u reeds bij herhaling gezegd, dat kolonel *de Bruyne* ons nooit heeft ingelicht. Hij wist dit.

76565. De **Voorzitter**: Op 23 Juni 1943 was dit telegram voor hem in hoge mate verontrustend, omdat hij daaruit meer kon begrijpen dan u.

A. *Lieftinck* zei toen, dat M.V.T. geen agent *Dourlein* had. In het telegram stond „*Doulin*” en niet „*Dourlein*”. Later heb ik pas gemerkt hoe geraffineerd dit was. Dit telegram was feitelijk voor M.V.T. de waarschuwing, dat de zaak volkomen mis was. *Lieftinck* heeft mij ook eens gezegd, dat hem van het slagwoord „*Marius*” niets

bekend was, dat is ook op zijn verzoek naar Nederland geseind. Ik wist dat netuurlijk helemaal niet, want ik was slechts doorgeefbureau. Toen ik *Dourlein* en *Ubbink* tijdens mijn verblijf te Madrid in December een verhoor heb laten afnemen, ging mij echter een onaan-genaam licht op. Ook reeds na het telegram van 22 November, toen de naam *Dourlein* weer genoemd werd.

Over het telegram van 2 Augustus is veel te doen geweest:

„Voor Jacob. Uw brieven zijn aangekomen. Meldde de goede aankomst zending, waarbij zilveren lepeltje, zie wervelwind Mei en 2 persoonlijke brieven voor Koningin.”

Dit lepeltje is inderdaad te Londen aangekomen en de Minister van Oorlog heeft de heer *Broekman* er mee belast dit alles uit te zoeken. Dit telegram heeft veel stof doen opwaaien, vooral door het signalement van *de Wilde* en het had, volgens mij, voor kolonel *de Bruyne* beslissend moeten zijn.

76566. De **Voorzitter**: Welk telegram bedoelt u?

A. Van 2 Augustus 1943 uit Bern, op blz. 2 van mijn overzicht staat:

„Verscheidene kringen in Nederland achten de zaak *de Wilde* uiterst ernstig, vooral daar men hieruit afleidt, dat bij de Nederlandse Regering in Londen verraderlijke elementen werken. Berichtgevers delen mee, dat volgens hen *de Wilde* zonder twijfel voor de vijand heeft gewerkt.”

De leeftijd enz. van *de Wilde* wordt opgegeven en het telegram zegt verder:

„Hij moet worden geïdentificeerd met *Antonius van der Waals*.”

76567. De **Voorzitter**: Weet u hoe de kwestie met het zilveren lepeltje in elkaar zit?

A. Niemand heeft ooit ontdekt, hoe dit in Londen is gekomen. Vermoedelijk is dit gebeurd in de tijd, dat de C.I.D. „sluimerde”. De lepeltjes waren al lang geleden aangekomen.

76568. De **Voorzitter**: Het was dus een oude geschiedenis, die werd medegedeeld?

A. Ja, men kwam er, in verband met de boodschappen van Radio-Oranje, weer op terug en toen is men het geval van tandarts *de Beer* gaan onderzoeken, die een contact bleek te zijn van *Meyer Sluyser* uit de beginperiode van de inlichtingendienst, toen de agent *Dessing* is uitgezonden. De hele zaak werd toen weer uitgerafeld en mij werd toen uit Nederland gevraagd, hoe *de Wilde* met de Engelse dienst in contact was gekomen.

76569. De **Voorzitter**: Hebt u zelf nog een onderzoek naar de zilveren lepeltjes ingesteld?

A. Neen, de heer *Broekman* heeft dat gedaan.

76570. De **Voorzitter**: In welke hoedanigheid?

A. Hij was toen de liaison-officier tussen het B.I. en de Minister van Oorlog. Hij is bij de dienst van de heer *de Bruyne* op zeer grote tegenstand gestuit; hij werd er niet veel wijzer. Hij is bepaald met de kous op de kop thuisgekomen, hetgeen tenslotte het goed recht was van de dienst van de heer *de Bruyne*. Het kwam er op neer, dat hij niets bij hun dienst had te vertellen, maar de heer *Broekman* hield het onderzoek in opdracht van de Minister van Oorlog.

Ik heb wel een onderhoud gehad met de heer *Meyer Sluyser* over het geval *Dessing*. Hij heeft mij dat haarfijn uitgelegd en toen wist ik genoeg, vooral omdat het telegram van 2 Augustus over *Meyer Sluyser*, Radio-Oranje-boodschappen en *de Wilde* sprak.

76571. De **Voorzitter**: Pas in December 1943 hebt u begrepen, wat er gaande was?

A. Neen, veel eerder natuurlijk. Iedereen bij B.I. begreep, dat er iets gaande was, daar wezen de telegrammen wel op. Wij bemerkten het ook wel aan de benepenheid bij de heren *Lieftinck* en *Schilp*. Doch in December kregen wij door het rapport van *Dourlein* en *Ubbink* volkomen zekerheid en werden wij gewaar wat M.V.T. ons aan wetenschap had onthouden.

76572. De **Voorzitter**: Hebt u bemerkt, dat zij de uitzendingen hadden stopgezet?

A. Dat is zelfs op ons speciaal verzoek en aandringen gebeurd, in nauw overleg met *Seymour*.

76573. De Voorzitter: Nu doelt u waarschijnlijk op iets anders, dat later, in Januari 1944, is gebeurd. Ik bedoel, of u hebt bemerkt, dat zij in Mei 1943 de uitzending van agenten hebben stopgezet.

A. Ja, dat heeft men ons ook verteld. Men heeft toen gezegd, dat, zolang de zaak *de Wilde* in onderzoek was, de uitzending werd stopgezet. *Seymour* kan dat bevestigen.

76574. De Voorzitter: Welk motief werd daarvoor opgegeven?

A. De uitzending werd gestaakt, hangende het onderzoek naar *de Wilde*.

76575. De Voorzitter: Men gaf dus wel toe, dat dit er iets mee te maken had? U zei, dat men zo terughoudend was, zodat u eigenlijk niets te weten kwam.

A. Wij wisten alleen iets van *de Wilde*; wat er met de agenten van M.V.T. was gebeurd, wisten wij niet, dat kwam pas later allemaal uit. Dat is pas aan B.I. geopenbaard, nadat in Lerida het rapport van *Dourlein* en *Ubbink* is opgemaakt.

76576. De Voorzitter: Er was reeds een telegram van 22 November 1943 uit Bern, waarin de aankomst van *Ubbink* en *Dourlein* werd gemeld.

A. Ja. Ik was toen in Spanje, op 15 November was ik te Lissabon aangekomen en de heer *de Bruyne* heeft mij toen te Madrid telegrafisch gevraagd, of ik deze heren via onze koarierslijn naar Spanje wilde laten reizen en hun daar een verhoor afnemen. Op 26 November zijn *Dourlein* en *Ubbink* toen uit Zwitserland vertrokken en ik was in Spanje, toen zij daar aankwamen. Door ienland van B.I. heb ik toen hun relaas in de gevangenis laten opschrijven. Kolonel *de Bruyne* wilde het zelf's gezegd uit de gevangenis verstuurd hebben, doch dat was natuurlijk niet mogelijk. *Dourlein* en *Ubbink* moesten volgens de instructie zelf het rapport opmaken, doch ik zag geen kans vanuit een Spaanse gevangenis een enveloppe onder zegel aan kolonel *de Bruyne* te sturen en de rapporten zijn toen door mevrouw *Crinçle le Roy* uit de gevangenis gehaald. Zij was een Spaanse, die goed met de bewakers kon spreken. De rapporten zijn 19 December opgesteld en ik heb deze meegenomen van Madrid naar Londen, waar ik vlak vóór Kerstmis terugkeerde. Deze rapporten zijn de aanleiding geweest voor mijn brief van 29 Januari 1944 aan de Minister van Oorlog. Toen was het voor ons duidelijk, dat er niets meer te redden was. Vóór die tijd hadden wij bij B.I. wel bemerkt, dat *van der Waals* doorlopend met agenten van ons in contact was. De zaak van B.I. en M.V.T. schoof door elkaar heen, dat voelde men, maar de ware toedracht was ons niet bekend. Wij hebben twee of driemaal bemerkt, eenmaal mei *Buisman*, dat *Haubrock* heeft getracht telegrammen te verzenden en ook hiermee een spelletje te beginnen. De tweede keer heeft hij het geprobeerd met telegrammen van *Visser*, doch dat is op de check afgestuit, doordat wij toen de testquestion hebben gesteld.

76577. De Voorzitter: In uw brief van 29 Januari 1944 schrijft u aan het slot:

„Om tot een goede samenwerking te geraken tussen het B.I. en S.O.E. (M.V.T. c.q. M.I.D.), zal het onvermijdelijk zijn, dat laatstgenoemde dienst grondig worde gereorganiseerd, waarbij afdoende waarborgen dienden te worden gegeven, dat voor een herhaling van het verleden niet behoeft te worden gevreesd.”

Op 4 Februari 1944 heeft kolonel *de Bruyne* ontheffing gevraagd van zijn werkzaamheden op het gebied van het uitzenden van agenten en dat is het einde geweest.

A. Wet heeft van de zijde van de heer *de Bruyne* nog enige harde woorden gekost. In verband met deze brief ben ik samen met hem bij Minister *van Lidth de Jeude* ontboden en toen heeft hij mij nog erg geattaqueerd, dat ik de brutaliteit had als majoor een dergelijke brief te schrijven over een dienst van een kolonel, zonder dat hem afschrift was verstrekt, en het is toen tussen Minister *van Lidth de Jeude* en de heer *de Bruyne* nog even heet toegegaan. Ik had echter niets anders te doen dan het te melden. De heer *de Bruyne* heeft het mij ook kwalijk genomen, dat ik de rapporten heb gelezen. Ik was het echter beu, meer dan beu en wij waren geladen, dat M.V.T. ons zolang met B.I. had laten doorwerken, zonder ernstig te waarschuwen.

76578. De Voorzitter: Welke rapporten bedoelt u?

A. De rapporten van *Dourlein* en *Ubbink*. Ik kon niet anders doen dan ze lezen, ze werden door mevrouw *Crinçle le Roy* bij mij afgeleverd te Madrid. Als dat niet gebeurd was, dan had M.V.T.

de rapporten pas veel later gekregen en misschien hadden wij ze dan nooit gezien. B.I. heeft gezorgd, dat *Ubbink* en *Dourlein* uit de gevangenis in Lerida kwamen.

76549. De Voorzitter: U hebt zoëven gezegd, dat de uitzendingen op uw verzoek zijn stopgezet. Ik begrijp dit niet goed.

A. Wij gaven doorlopend de waarschuwingstelegrammen door en bij een bespreking met de heer *Lieftinck* hebben wij gezegd, of het niet wijzer zou zijn de uitzendingen voorlopig te staken. Dit was langdurig met *Seymour* besproken.

76580. De Voorzitter: Dat hadden zij reeds gedaan na 21 Mei 1943, toen de laatste uitzending van agenten had plaats gevonden.

A. Ik meen, dat zij in September 1943 weer zijn begonnen.

76581. De Voorzitter: Toen zijn er enige agenten buiten dat verband uitgezonden, zodat men eigenlijk niet kan zeggen, dat de uitzending van agenten was hervat. Het is dus mogelijk, dat u het hebt verzocht, maar de uitzending was inmiddels reeds stopgezet.

h. Misschien wel. Ik weet echter wel pertinent zeker, dat wij hebben gevraagd de uitzending van de Radio-Oranje-boodschappen helemaal te stoppen, want daarmee gebeurden de meeste ongelukken. Wij waren er al lang mee opgehouden. De heer *Lieftinck* is nog een tijdlang met deze boodschappen doorgestaan, hoewel wij uitdrukkelijk op het gevaar daarvan hebben gewezen. U kunt uit de telegrammen zien, dat misbruik werd gemaakt van de Radio-Oranje-boodschappen, en inderdaad is men er toen mee opgehouden.

Tot December wisten wij dus eigenlijk niet wat er precies aan de hand was. Het ging ons misschien niet aan, maar het zou toch prettiger zijn geweest, als ons de hoofdzaken bekend waren geweest, dan hadden wij er met onze dienst rekening mee kunnen houden en ook Nederland kunnen inlichten. Dit was weer zo'n punt van wrijving, men ontkwam er eenvoudig niet aan. En men moet B.I. de schuld niet geven, dat er herrie van kwam. Ook niet voor de affaire *Visser 't Hooft*. Wij kwamen voor de dienst op en dan heeft men recht van spreken, zelfs als majoor.

76582. De Voorzitter: Ik ben hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Hebt u zelf nog iets te zeggen?

A. Ik geloof, dat wij de zaak wel tot in de finesses hebben behandeld.

Het enige, dat mij bijzonder zwaar op het hart ligt, is de actie, die over al deze zaken in de pers is gevoerd. Men heeft B.I. dikwijls verantwoordelijk gesteld voor de ongelukken, waaraan wij part noch deel hadden. Wanneer men de couranten van de laatste drie jaar eens naleest, dan wordt aan B.I. veel verweten en er zijn zelfs van bepaalde zijde campagnes tegen B.I. gevoerd, hetgeen ik niet prettig heb gevonden en mij bijzonder heb aangetrokken. Wij zijn zelfs verdacht gemaakt en ik heb steeds moeten zwijgen. Daarom vind ik het bijzonder prettig, dat u mij in de gelegenheid hebt willen stellen hier uitvoerig mijn mening te laten horen. B.I. heeft zijn plicht gedaan, misschien meer dan dat, na alle ellende, die vóór ons te Londen is veroorzaakt. Wij hebben ons door ons werk ongetwijfeld veel vijanden gemaakt, doch wij kunnen ons verantwoorden, tegenover iedereen. Mochten wij op sommige punten gefaald hebben — in het begin waren wij ook leek op velerlei gebied —, dan spijt mij dat in het belang van het land, maar wij hebben ons best gedaan en meer konden wij niet doen. Alle leden van B.I. kunnen iedereen recht in de ogen zien. Wij deden alles te goeder trouw. Ik hoop, dat veel kritiek, die ten onrechte over ons is uitgestort, door uw deskundig rapport zal worden weggenomen. Ik wil eindigen met een woord van grote dank uit te spreken aan alle agenten van B.I. Zij hebben ons werk mogelijk gemaakt en ik gedenk met eerbied hen, die bij de uitoefening van hun taak voor hun vaderland het leven lieten. Hun offer is niet vergeefs geweest. Ook aan de met B.I. samenwerkende tak van S.I.S. zeg ik hartelijk dank voor het vele, dat zij in het belang van Nederland hebben verricht.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

J. M. SOMER.

DONKER, voorzitter.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN WOENSDAG 8 MAART 1950

Plenaire commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

FREDERIK JACOB KLIJZING,

oud 45 jaar, wonende te 's-Gravenhage, commissaris van politie.

76618. De **Voorzitter**: U bent reeds tweemaal door de commissie gehoord over punt f van het Enquêtebesluit, nl. op 28 Juli 1948 en 14 Juli 1949. De eerste maal hebt u de eed als getuige afgelegd. Uw antwoordciën thans worden wederom geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd door u afgelegde eed.

Beide malen hebben wij o.m. gesproken over de wapenleveringen aan de O.D. Het is ons daarbij opgevallen, dat in de verklaringen die u daarover hebt afgelegd, een zekere tegenstrijdigheid is, die wij aan de hand van de stukken niet hebben kunnen oplossen en waarover wij u graag nader willen horen.

U hebt gezegd, dat er bezwaren waren, dat door het B.B.O. regelrecht wapens aan de O.D. zouden worden geleverd, en volgens u was de oorzaak hiervan, dat de security-afdeling van S.O.E. — deze security-afdeling was niet hetzelfde als de Dutch section van S.O.E. — bezwaar had tegen die wapenleveringen. Voorts hebt u gezegd, dat uw dienst, het B.B.O., en de Dutch section van S.O.E. er eigenlijk anders over dachten dan deze security-afdeling. U hebt dit nader gedemonstreerd door te zeggen, dat u met *Dobson* van de Dutch section van S.O.E. tot overeenstemming was gekomen om, wat u noemde een „foefje“, te gebruiken, dat hieruit bestond, dat de droppings voor de O.D. geschieden via de agenten van het B.B.O., die op naam van de R.V.V. waren gedropt.

A. Ja, in het bijzonder *Bialosterski*

76619. De **Voorzitter**: Dit is tot zover nog logisch. Hieruit blijkt, dat het B.B.O. en *Dobson* het eigenlijk over de O.D. niet helemaal eens waren met de opvattingen van de security-afdeling van S.O.E. en dat zij daarom tot dit foefje zijn gekomen om de opvattingen van de Engelse security-afdeling te omzeilen. Later echter komen wij hier nog eens op terug en dan schijnt de zaak ineens weer anders te liggen. Ik vraag u toch:

„Maar waren uw ervaringen overigens van dis aard, dat u er geen bezwaar tegen had om naar de opvattingen van de security-afdeling Special Operations Executive (S.O.E.) te handelen?“

Waarop u antwoordt:

„Inderdaad. Ik wist, dat de Orde Dienst (O.D.) zeer gepenetreerd was. Zelfs later was de O.D. nog steeds niet behoorlijk op poten gezet, zoals ik later van anderen heb gehoord. Zelfs in 1944 niet.“

Deze twee verklaringen kunnen wij niet met elkaar rijmen. Kan dit een vergissing zijn of zien wij dit niet goed?

A. Ik geloof, dat u het niet goed ziet. De reden, die de security had opgegeven, stemde volkomen overeen met mijn bevindingen in bezet gebied betreffende het gepenetreerd zijn van de O.D. Dat men daarom huiverig was de wapens rechtstreeks aan de O.D. te geven, stemde ook overeen met mijn opvattingen, dat dit heel moeilijk was, omdat de O.D. zwaar gepenetreerd was. In September 1944 hebben wij *Bialosterski* gedropt op een R.V.V.-veld in Noord-bolland. Ik geloof, dat de schuilnaam „Mandrill“ was. Toen — ik

geloof, dat het direct na Arnhem was — heb ik met *Dobson* afgesproken, dat wij dit foefje zouden gebruiken. Het niet willen leveren van wapens door de Engelsen gebeurde in hoofdzaak in het tijdvak Mei—Juli 1944, maar in September 1944 kwamen de papieren anders te liggen, door het geval Arnhem. Om toen aan de gevoelig heden van de security te ontkomen, hebben wij dit foefje gebruikt.

76620. De **Voorzitter**: U wilt dus zeggen, dat u aanvankelijk in de zomer van 1944 de opvattingen van de security-sectie onderschreef, maar dat u in September 1944 van mening was, dat de toestand radicaal was gewijzigd?

A. Ja, in die zin, dat mijn opvattingen in zoverre waren gewijzigd, dat, hoe meer wapens wij in Hollandse handen zouden krijgen, hoe beter mij dit leek en of deze nu bij mensen van de O.D., van de R.V.V. of van de K.P. zouden komen, kwam er toen niet meer op aan, omdat deze drie groepen waren overkoepeld door de B.S. waarvan ik de oprichtingsvergadering in begin September te Londen heb meegemaakt.

76621. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Misschien druk ik mij verkeerd uit. Toen is Z.K.H. de Prins aangewezen als opperbevelhebber der Binnenlandse Strijdkrachten en daarbij is voor het eerst de naam B.S. gebruikt.

76622. De **Voorzitter**: Uit dien hoofde was u dus bekend, dat die drie organisaties waren ondergebracht in de B.S. Toch zou dan nog het bezwaar kunnen hebben bestaan, dat wapens, die bij de O.D. waren gekomen, door het zwaar gepenetreerd zijn van deze organisatie in Duitse handen terecht zouden komen, en dit was het bezwaar van de security-afdeling.

A. Inderdaad. Bovendien bestond het bezwaar, dat de O.D. niet direct van de wapens gebruik zou maken, doch eerst na de bevrijding.

76623. De **Voorzitter**: Door het opnemen van de O.D. in de B.S. was dit misschien enigszins anders geworden.

A. Ja.

76624. De **Voorzitter**: Wet laatste bezwaar kon misschien niet meer worden gehandhaafd. Maar bleef het eerste niet zijn kracht behouden?

A. Zo diep als wij op het ogenblik op deze zaak ingaan, zijn wij er toen in Londen niet op ingegaan, althans niet in September 1944, toen het geheel anders lag. Vandaar dat ik eigenlijk twee aingen door elkaar heb gehaald, nl. het aanvankelijke van de zomer 1944 en het volgende van September, October 1944. Deze twee dingen zijn misschien in een onjuist verband geplaatst en diensengevolge is er misschien een verschil van mening ontstaan over hetgeen ik de vorige keer heb gezegd.

76675. De **Voorzitter**: Is er in September 1944 eigenlijk niet meer met de security-afdeling over gesproken?

A. De afdeling heeft het toen veel gemakkelijker opgevat, omdat toen van S.H.A.E.F. de algemene opdracht kwam zoveel mogelijk wapens te droppen en de Binnenlandse Strijdkrachten zoveel mogelijk te bewapenen.

76626. De **Voorzitter**: U gelooft dus, dat in September 1944 de bezwaren van de security-afdeling van S.O.E. ook niet meer zo groot waren?

A. Waarschijnlijk; er is niet meer over gesproken.

76627. De **Voorzitter**: Het komt er dus eigenlijk op neer, dat u, toen de omstandigheden zo ingrijpend waren veranderd, in overleg met *Dobson*, zonder de security-afdeling nog eens te raadplegen, uw eigen gang bent gegaan?

A. Wij zijn in het algemeen onze eigen gang gegaan.

76628. De **Voorzitter**: Dat was hier dus ook het geval?

A. Ja, en daarom hebben wij enige resultaten kunnen boeken. Als een groep als de O.D. zich daardoor ontstemd gevoelt, dan spijt mij dat, maar onder de omstandigheden, zoals daar moest worden gewerkt, ging het niet zo eenvoudig. Men kon maar niet zo een afwerpterrein uit de grond stampen en zeker niet de mensen, die dit moesten behandelen. Men moest daar op langere termijn werken.

76629. De **Voorzitter**: Bij uw eerste verhoor hebt u nog even gesproken over de moeilijkheden met dezelfde security-afdeling van S.O.E. over de R.V.V., omdat men niet zeker wist, of dit inderdaad een groep was, die daadwerkelijk verzet of sabotage zou willen plegen. Voorts hebt u gezegd, dat er, naar u meent, in Mei of begin Juni 1944 een bespreking is geweest tussen bepaalde Engelse officieren en de toenmalige Minister van Justitie, de heer *van Heuven Goedhart*, waarbij deze zijn zienswijze heeft kenbaar gemaakt over de R.V.V. Waren dit moeilijkheden van de security-afdeling van S.O.E., die ongeveer in hetzelfde vlak lagen?

A. Inderdaad.

76630. De **Voorzitter**: Wat heeft de heer *van Heuven Goedhart* toer, gezegd? Heeft hij bij die bespreking kunnen bereiken, dat de bezwaren ten opzichte van de R.V.V. werden opgeheven?

A. De heer *van Heuven Goedhart* heeft, voor zover ik mij herinner, de doelstellingen en de groeperingen van de R.V.V. naar

voren gebracht, omdat de Engelsen in het algemeen zeer weinig vertrouwen hadden in de Hollandse illegaliteit. Toen er een vertegenwoordiger van enig gezag uit Holland kwam, wilden de heren zich gaarne persoonlijk op de hoogte stellen van de zienswijze van deze man en een indruk krijgen van hetgeen er op het gebied van de illegaliteit en het verzet in Holland werd gepresteerd.

76631. De **Voorzitter**: Geloof u, dat na dit gesprek de bezwaren van deze heren tegen de R.V.V. wel van de baan waren?

A. Inderdaad.

76632. De **Voorzitter**: Op dat moment bestonden deze ten opzichte van de O.D. nog wel. U hebt gezegd, dat die er in Mei—Juni waren, en als ik mij wel herinner, is de heer *van Heuven Goedhart* op 12 Juli 1944 Minister geworden.

A. Ja, het is in de eerste dagen van zijn optreden als Minister geweest.

76633. De **Voorzitter**: Toen bestonden de bezwaren ten opzichte van de O.D. dus nog wel?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Dit was het punt, waarover ik nog enige opheldering wilde hebben. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

F. J. KLIJZING.

DONKER, *voorzifter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. PAUL THEODOOR POSTHUMUS MEYJES,

oud 59 jaar, wonende te Utrecht,
chef van de Reizigersdienst van de Nederlandsche Spoorwegen.

Hij legt de eed af als getuige.

76685. De **Voorzitter**: Wij hebben freule *Röell* voor onze commissie gehoord. Zij heeft ons mededeling gedaan van haar komst in Nederland omstreeks October 1941. Zij was uitgezonden door de Centrale Inlichtingendienst te Londen en had tot taak om, indien dat mogelijk was, een zekere vorm van spionage te plegen, met name spoorwegspionage. Zij heeft ons medegedeeld, dat zij zich daarvoor op een gegeven moment tot u heeft gewend en dat het gevolg van het contact, dat zij met u heeft gehad, is geweest, dat zij door de Duitsers is gearresteerd. Wij zouden het op prijs stellen om, naast de mededelingen van freule *Röell*, ook uw lezing hieromtrent te horen.

A. Dan kan ik kort zijn, Mijnheer de Voorzitter. Op Woensdag 29 October 1941, circa 13 uur, kwam mijn dienstbode mij vertellen, dat er een dame voor mij was om mij te spreken. Ik kwam in de vestibule, waar ik een dame zag staan, die vroeg mij even te kunnen spreken. Ik vertelde haar, dat ik zeer gehaast was en over 5 minuten weg moest. Zij zei, dat zij mij graag iets zou vragen, en ik antwoordde haar, dat zij dat kon doen. Zij vroeg mij: „De heer *Star Busmann* heeft mij uw naam genoemd, Zoudt u bereid zijn om inlichtingen te geven van spoorwegzijde over transporten voor de Duitse Wehrmacht, of weet u een ander vertrouwd persoon?”

Ik heb haar geantwoord, dat ik daar niet op inging, waarop zij verdween. Zij was echter nauwelijks verdwenen, misschien een fractie van een seconde, of er werd aangebeld. Zij had zich van tevoren niet bekend gemaakt. Ik was nog in de vestibule en deed de deur open. Zij zei: „Ik ben freule *Röell*; wilt u hierover niet spreken met de heer *Sfnr Busmann*?” Ik heb gezegd, dat ik dat met genoegen niet wilde doen. Ik heb haar daarna nooit meer gezien. Zij maakte op mij een buitengemeen ongunstige indruk, en niet alleen op mij, maar ook op mijn vrouw, die haar door de vitrages van de eetkamer, naast de vestibule, had zien binnenkomen, en vroeg: „Wat is dat voor iemand?” Het gehele gesprek was dermate vreemd en wonderlijk, u weet, hoe dat in die tijd was, wanneer iemand van de straat aanbelde en vroeg, of ik bereid was Wehrmachtstransporten op te geven, wat bovendien op dat moment mijn werk niet was bij de spoorwegen, maar dat doet er niet toe, want zij vroeg mij of, zo nodig, een ander.

Ik iiep hiermee rond. 's Middags ben ik naar kantoor gegaan en ik heb hiervan mededeling gedaan aan mijn chef. Ik heb gezegd: „Mij is nu toch zo iets geks overkomen. Er is iemand bij mij geweest, die zich freule *Röell* noemde!” Wij begrepen hier niets van. Mijn chef heeft deze zaak opgevat en hierop een bepaald gezichtspunt gehad, maar ik vind, dat ik dit hier niet moet vertellen, maar dat mijn chef dit, zo nodig, moet doen. Dit is alles, wat ik hiervan weet.

76686. De **Voorzitter**: Wie was u chef?

A. De heer *Giesberger*.

76587. De **Voorzitter**: Freule *Röell* heeft hier verklaard, dat u blijkbaar hebt gedacht, dat zij van de Duitsers kwam en zij veronder-

stelt, dat u haar hebt aangegeven, waarvan haar arrestatie een gevolg is geweest.

A. Verder heb ik met deze zaak geen bemoeienis gehad. Zoals ik u reeds zei, ben ik 's middags naar mijn bureau gegaan en heb ik deze geschiedenis aan de heer *Giesberger* verteld.

76688. De **Voorzitter**: U hebt u dus, behalve tot de heer *Giesberger*, niet gewend tot een Duitse of andere instantie om hiervan mededeling te doen?

A. In genen dele. Toen hij dit heeft gerapporteerd, ben ik later door de Duitsers verhoord, waar ik hetzelfde heb verteld, dat ik u nu heb gezegd.

76689. De **Voorzitter**: Het is dus door de heer *Giesberger* aan de Duitsers medegedeeld?

A. Ja.

76690. De **Voorzitter**: Weet u daar de beweegredenen van?

A. Ik vind het niet juist, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik dat hier zou gaan verklaren, want hij is tenslotte mijn chef en hij zal daarvoor zijn beweegredenen hebben gehad en er met de directie over hebben gesproken. Ik vind, dat hij u dit zelf moet vertellen. Ik kan er alleen maar naar gissen.

76691. De **Voorzitter**: Wat hebt u medegedeeld, toen u bij de Duitsers werd verhoord?

A. Ik ben door de Duitsers ondervraagd, zoals u mij hier ondervraagt. De Duitsers verweten mij nog, dat ik niet onmiddellijk naar hen toe ben gehold, nadat deze, zich freule *Röell* noemende dame, bij mij de deur had dichtgedaan. Ik heb gezegd, dat men dat moeilijk van mij kon verwachten.

76692. De **Voorzitter**: Hebt u, toen u door de Duitsers verhoord werd, wel verteld, dat zij bij u was gekomen met het verzoek, of u haar zoudt kunnen inlichten over de transporten van de Wehrmacht over de spoorwegen?

A. Ik heb precies hetzelfde verteld als aan u. Het was trouwens doorgegeven. Zij vertelden, dat het zo en zo was gebeurd en zij vroegen mij, of ik er nog iets over kon mededelen. Zij had er nog bij gezegd, dat zij een Engels vriendje had.

76693. De **Voorzitter**: Wat wilde zij daarmee tot uitdrukking brengen?

A. Waarschijnlijk zou zij, wanneer zij inlichtingen zou kunnen krijgen over dergelijke Wehrmachtstransporten, dat naar Engelse zijde hebben doorgegeven. Zij zei: „Ik heb een Engels vriendje”.

76694. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij heeft u dus op haar, misschien naieve manier, willen duidelijk maken, dat zij van Engelse zijde kwam?

A. Misschien wel.

76695. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat ik helemaal niet begrijp, is, dat zij zou hebben gezegd, of u dit niet aan de heer *Star Busmann* wilde vertellen, aangezien deze in Parijs of Londen verbleef.

A. Dit is een andere mijnheer *Star Busmann*, een broer van de heer *Star Busmann*, die u bedoelt. Ik ken hem wel van gezicht en ik heb hem een paar maal ontmoet, maar niet intiem, maar ik heb

expres niet met de heer *Star Busmann* uit Utrecht gesproken! Nooit, want dat wilde ik niet.

Het was een bijzonder vreemde ontmoeting. Het was zo, dat, wanneer dit spel van Duitse zijde zou zijn gespeeld met provocaties, het niet beter had gekund. Het was onverklaarbaar, dat deze zich freule *Röell* noemende dame, die voor mij dame X is, van mij horende, dat ik daar niet aan kon beginnen, wat ik natuurlijk moest zegge! tegen iemand, die van de straat kwam, na die mededeling niet gauw weggaat, maar terugkomt, aanbelt, haar naam noemt, wat voor ons aanleiding had kunnen zijn geweest — wij hebben er verder niet over nage-acht —, Cat, als zij ooit niet freule *Röell* zou hebben geheten, zij het was geweest! Vooral, omdat zij dat zei! Het was eenvoudig onbegrijpelijk.

76696. De **Voorzitter**: Hebt u daarna nog informatie over haar ingewonnen?

A. Hoe bedoelt u dat?

De **Voorzitter**: Zij had u haar naam genoemd. Ik kan mij voorstellen, dat u toen bent gaan informeren, wie zij was en of dit werkelijk waar kon zijn.

h. Wij hebben gevraagd aan deze of gene, of zij misschien freule *Röell* kenden, of zij daar misschien ooit van hadden gehoord.

76597. De **Voorzitter**: Heeft dit geen resultaat opgeleverd?

A. Dat wil zeggen, dat ik er achter ben gekomen, dat de heer *Star Busmann*, die in Londen verbleef, met haar zuster was getrouwd, en toen begreep ik ook de relatie met de heer *Star Busmann* uit Utrecht.

76698. De **Voorzitter**: Bent u er in die tijd achter gekomen, dat zij kort tevoren uit Engeland was gekomen?

A. Dat hoor ik vandaag voor het eerst van u. Ik weet wel, dat men mij later heeft verteld, dat zij in Afrika is geweest en ook in Duitsland, ik meen in München. Ook heb ik gehoord, dat zij in Londen is geweest, maar dat zij zo kort geleden uit Engeland was gekomen, wist ik niet. Hoe moest zij trouwens zijn binnengekomen, want Engeland—Nederland was niet mogelijk. Ik vermoed, dat zij dan die omweg over Duitsland heeft gemaakt.

76699. De **Voorzitter**: Hebt u dat in die tijd niet vernomen?

A. Misschien een paar weken daarna wel. Dat zij uit München kwam, versterkte bij ons de gedachte, dat zij van Duitse zijde kwam. Dit heb ik dus allemaal achteraf gehoord en hierover heb ik nooit niet Ce Gestapo één woord gesproken.

76700. De **Voorzitter**: U hebt dit dus van Nederlandse kant gehoord?

A. Zeer zeker: van kennissen.

76701. De **Voorzitter**: Zij zegt verder nog, dat zij met u is geconfronteerd.

A. Dat is juist; in de Maliebaan.

76702. De **Voorzitter**: Zij heeft toen tot u gezegd: „U weet, dat ik kwam om werk te zoeken”, want dat was begrijpelijkerwijze het motief, dat zij tegenover de Duitsers had opgegeven voor haar bezoek aan u. Zij heeft hier verklaard: „Toen ik zei:” — bij die confrontatie dus — „U weet, dat ik kwam om een baantje te zoeken!”, deed hij net, of hij niets begreep.”

Zij heeft dit blijkbaar gezegd om van u uit te lokken, dat u, begrijpende, wat zij bedoelde, zou zeggen: „Ja, daar kwam zij eigenlijk voor.” Maar dat kon natuurlijk niet meer, na alles, wat er reeds was gezegd.

A. Als ik dit gedaan zou hebben, was dat dermate kinderlijk geweest. Ik heb, zoals ik u zeg, dit 's middags aan mijn chef verteld. Het was niet aan mij om te beoordelen, of datgene, wat ik zei, en de omstandigheden, die er op dat moment bij de Nederlandsche Spoorwegen waren, en de verhoudingen, die er toen met de Duitsers waren, aanleiding gaven, terecht of ten onrechte, van die zaak bij Duitse zijde werk te maken. Ik heb alleen gezegd tegen mijn chef: „Zoudt u het wel doen? Stel voor, dat dit meisje eens wel goed zou zijn!”, terwijl alles er op wees, dat dit niet het geval was. Toen deze zaak was gerapporteerd en ik was verhoord — aanvankelijk ben ik niet verhoord; de Duitsers hebben eerst gezegd: zet eens even zwart op wit, wat er is gebeurd — was het al gebeurd.

76703. De **Voorzitter**: Hebt u zelf niets meer in dit verband mede te delen?

A. Ik meen, dat ik niets meer weet, dat voor uw onderzoek van enig belang kan zijn.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt.

Ik sluit het verhoor.

P. TH. POSTHUMUS MEYJES.

DONKER. *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: *f*.

Verhoor van

CORNELIS JOSEPR VAN PAASCHEN,

oud 33 jaar, wonende te Scheveningen, directie-secretaris.

Hij legt de eed af als getuige.

76704. De **Voorzitter**: Wij hebben bij onze verhoren over de verbandingen tussen het bezette Nederlandse gebied en Engeland een aantal malen de naam „van Paaschen” ontmoet. Nu is ons het verband, waarin die naam is genoemd, niet altijd duidelijk. Bovendien is door een van de getuigen gezegd, dat er twee *van Paaschen's* waren. Daarom is het misschien wel goed, wanneer u even in het kort aangeeft, wat in dit verband uw voornaamste werkzaamheden zijn geweest, die, als ik het goed begrijp, zijn verricht speciaal in het laatste jaar van de oorlog, toen het B.B.O. met agenten werkte.

A. Op 1 April 1944 is de agent Bialosterski gearachuteerd. Ik kende hem reeds van voordien, aangezien ik in de illegale pers werkzaam was. Hij was ongeveer in November 1943 naar Engeland vertrokken en was voordien medewerker van „Het Parool” en als zodanig heb ik hem verschillende malen ontmoet. Vóór zijn vertrek naar Engeland heeft hij zich met mij in verbinding gesteld om te vragen, of ik nog speciale wensen had ten aanzien van de pers, waaraan de Nederlandse Regering zich misschien zou kunnen spiegelen. Wij hebben hierover gesproken en hij heeft verschillende stukken meegenomen, zoals exemplaren van de verschillende illegale bladen, en is vertrokken. In Engeland heeft hij opdracht gekregen om als verbindingsofficier op te treden tussen de Nederlandse Regering en de illegale pers.

Zoals ik reeds zei, werd hij op 1 April 1944 gedropt en heeft zich daarna direct met mij in verbinding gesteld om mij te vragen, of ik hem wilde helpen bij de uitvoering van zijn taak. Hij moest allereerst zijn gearachuteerde materiaal opsporen. Wij hebben hiernaar gezocht, maar het was spoorloos verdwenen.

76705. De Voorzitter: Was hij te zamen met Steman gedropt?

A. Ja.

76706. De **Voorzitter**: Steman heeft ons verteld, dat hij op 1 April 1944 is gedropt en dat zijn taak was op te treden als marconist voor Bialosterski, die met hem was gedropt; dat zij in Etten bij Breda zijn neergekomen; dat zij daar hun materiaal hebben verborgen, waarbij ook zijn twee zendtoestellen, op een plaats, waar dat gemakkelijk zou zijn terug te vinden, dat *Bialosterski* met *van Paaschen* daarheen is gegaan, maar dat zij, bij die plaats gekomen, alleen Je verpakkingstof hebben teruggevonden. Klopt dat verhaal?

A. Ja, precies.

76707. De Voorzitter: U bent dus de *van Paaschen* geweest, die hier door Steman wordt bedoeld?

A. Ja.

76708. De Voorzitter: Wilt u misschien uw verhaal vervolgen?

A. Bialosterski heeft eerst nog getracht om een zender van een andere groep op te sporen om zodoende niet eerst weer naar Engeland

te moeten teruggaan om nieuw materiaal te halen. Dit is hem echter niet gelukt en half April is hij via België, Frankrijk, Spanje weer naar Engeland teruggegaan. Wij heeft mij gevraagd, of ik zijn taak wilde overnemen. Dat heb ik gedaan.

76709. De Voorzitter: Wat hield die taak in?

A. Hij had een geldsom van de Nederlandse Regering gekregen ter verdeling onder de illegale pers. Wij hebben dat geld doorgegeven aan de zogenaamde Perskern.

76710. De Voorzitter: Had hij geld bij zich of een mandaat?

A. Neen, geen mandaat, maar een geldsom. Hij had een opdracht bij zich van H.M. de Koningin, die moest worden gepubliceerd in de pers. Het was een cliché, een foto van H.M. de Koningin met een boodschap er onder. Via de Perskern is dit verspreid. Het was de bedoeling, dat er filmzendingen zouden worden klaargemaakt met artikelen uit de Nederlandse pers. Dit was, in het kort gezegd, rigenlijk de taak.

76711. De voorzitter: Hier is gezegd, dat hij moest zorgen voor wegen, waarlangs de artikelen uit de Nederlandse illegale pers zo snel mogelijk naar Londen zouden kunnen komen.

A. Ja, en omgekeerd, dat de Engelse, Amerikaanse en andere buitenlandse tijdschriften en boeken, die door de redacties werden gevraagd, van Engeland naar Nederland zouden komen.

76712. De **Voorzitter**: Hoe zou dit dan gaan, want het was toch niet de bedoeling, dat dit allemaal zou worden overgetelegrafeerd?

A. Neen, er zouden filmzendingen van worden gemaakt.

76713. De Voorzitter: Is u bekend, hoe die zouden worden overgebracht?

A. Per koerier. Oorspronkelijk zou het per duif zijn gegaan, maar dat is nogal moeilijk gebleken en het is dan ook niet gelukt.

76714. De Voorzitter: Is u bekend, of die filmzendingen zouden worden overgebracht via de Zwitserse weg?

A. Wij moesten zelf een weg zien te vinden.

76715. De Voorzitter: Die weg moest dus nog worden gezocht?

A. Ja, een koeriersweg en ook afwerpterrinen voor de vliegtuigen.

76716. De Voorzitter: Is er nog iets van die koeriersweg terechtgekomen?

A. Dat wil zeggen: verschillende mensen hebben wel van die weg gebruik gemaakt. In April is *Bialosterski* gedropt. Wij hebben contactpunten gehad langs de Kloosterlijn, via Reusel. Via die weg zijn er verschillende zendingen weggegaan. Toen de geallieerden later Brabant hebben bevrijd, werd het moeilijker. Wij hebben toen via Hardinxveld verschillende zendingen weggekregen.

76717. De Voorzitter: Bedoelt u hier de crossingsmogelijkheid van de groep-Albrecht?

A. Ja, onder andere.

76718. De Voorzitter: Is dat uw taak gebleven?

A. Het telegrafisch contact was vrij spoedig ontstaan, doordat ik iemand in Eindhoven kende, die weer contact had met een groepje, dat enkele dagen na Bialosterski was gearachuteerd. Wij hebben van die zender gebruik mogen maken. Ik meen, dat die zender Saint Jude heette.

76719. De **Voorzitter**: Bent u met *Steman* blijven samenwerken?

A. *Sfeman* was de telegrafist van *Bialosterski*, maar toen deze was vertrokken, is *Steman* voor mij gaan werken.

76720. De **Voorzitter**: Weet u niet precies, hoe hij aan een toestel was gekomen?

A. Ik had in Eindhoven een relatie, die iemand kende, die contact had met de jongens van de Saint Jude. Ik weet op het ogenblik niet meer, hoe die mensen heten. Zij waren in de omgeving van Geldermalsen gedropt, waar zij bij een dokter in huis waren. Wij hebben gevraagd, of wij zolang van die zender gebruik mochten niaken, wat werd toegestaan. *Steman* is toen in de Betuwe geweest.

76721. De **Voorzitter**: Op een gegeven moment is hij te Zoetermeer gearresteerd.

A. Ja, maar dat is veel later geweest, in Februari 1945.

76722. De **Voorzitter**: U hebt dus wel geruime tijd met hem samen-gewerkt?

A. Ja.

76723. De **Voorzitter**: Is uw werk altijd op het terrein van de illegale pers gebleven of kreeg u op de duur ook andere opdrachten?

A. Later heb ik ook andere opdrachten gekregen.

76724. De **Voorzitter**: Militaire opdrachten?

A. Militaire opdrachten, dat wil zeggen, op inlichtingengebied.

76725. De **Voorzitter**: Hebt u *Bialosterski* weer ontmoet, toen hij voor de tweede maal in Nederland kwam?

A. Ja.

76726. De **Voorzitter**: Wanneer is hij hier weer gedropt?

A. Ongeveer in de eerste of tweede week van September 1943.

76727. De **Voorzitter**: Toen had hij waarschijnlijk weer heel andere opdrachten?

A. Ja, hij had in Londen gezegd, dat ik zijn oorspronkelijke opdracht wel kon uitvoeren, en hij kreeg een andere opdracht.

76728. De **Voorzitter**: Is die andere opdracht u niet bekend?

A. Ik wist wel, wat hij deed.

76729. De **Voorzitter**: Wat deed hij dan?

A. Hij was verbindingsofficier voor de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij werkte in Amsterdam.

76730. De **Voorzitter**: Had u regelmatig contact met hem?

A. Ja. Hij heeft afwerpterrinen in Noordholland moeten organiseren; omdat wij verschillende zendingen persmaterialen moesten krijgen, terwijl het uiterst moeilijk was om hier in Zuidholland voor terreinen te zorgen, heb ik hem gevraagd, of er materialen via zijn terreinen konden worden afgeworpen.

76731. De **Voorzitter**: *Bialosterski* was waarschijnlijk een zeer enigiek iemand? Hij heeft zich tweemaal laten droppen.

A. Ja, dat was hij ook. De eerste keer is hij, naar ik meen, per boot weggegaan, maar de tweede maal heeft hij de reis via Frankrijk en Spanje moeten maken.

76732. De **Voorzitter**: Dat ging waarschijnlijk niet zo vlot?

A. Neen, hij heeft er dan ook ongeveer drie maanden over gedaan. Hij had natuurlijk wel zijn contacten, in Parijs en aan de Pyreneeën, maar desondanks heeft hij toch veel moeilijkheden gehad, voordat hij aan de overkant kwam,

76733. De **Voorzitter**: Ons is hier ook de naam *van Paaschen* genoemd in verband met een groep, die in het Vredespaleis zou hebben gewerkt. Hebt u daarmee iets te maken gehad?

A. Ja zeker.

76734. De **Voorzitter**: Wilt u ons dat ook even vertellen?

A. Bedoelt u de manier, waarop ik in het Vredespaleis ben terechtgekomen?

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. Mijn vader was destijds chef van de Inwendige Dienst in het Vredespaleis en zodoende woonde ik daar. Later is mijn vader gestorven, maar ik kende daar alle mensen.

76735. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Is uw vader in de oorlog gestorven?

A. Neen, reeds vóór de oorlog. Mijn moeder is daar echter nog blijven wonen, maar zij is in de oorlog gestorven. Ik kende daar de mensen en zodoende had ik daar vrij entrée.

76736. De **Voorzitter**: Hebt u daar ook een zender gehad?

A. Allerlei materialen zijn daar opgeborgen geweest, maar uit security-overwegingen hebben wij daar alleen in de hoogstnodige gevallen gezonden. Wij konden moeilijk het Vredespaleis aan gevaren gaan blootstellen! We hebben daar weleens gezonden, wanneer er razzia's werden gehouden. *Steman* heeft toen in het Vredespaleis gezonden. Het is misschien twee of drie keer daar gebeurd.

76737. De **Voorzitter**: Kent u de heer *de Graaf* van het B.B.O.?

A. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter.

76738. De **Voorzitter**: Hebt u hem pas na de oorlog ontmoet of ook reeds gedurende de oorlog?

A. Ik heb hem pas na de oorlog ontmoet.

76739. De **Voorzitter**: De heer *de Graaf* heeft hier gesproken over het bombardement van Kleykamp. Hij zegt, dat dit is voorbereid door agenten van het B.B.O., die, terwijl het bombardement plaats vond, een reportage daarvan naar Engeland doorgaven. De agent, die dit doorgaf, was volgens hem *van Paaschen*. Wat zegt u hiervan?

A. De heer *de Graaf* geeft hier geen juiste voorstelling van zaken. *Bialosterski* werd gedropt, kort voordat het bombardement van Kleykamp plaats had, in de tweede week van April.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat was op 9 April.

A. Ja, dat is wel mogelijk. Het was op de dag, dat *Bialosterski* voor het eerst bij mij in den Haag kwam. Wij reden op de Laan van Meerdervoort, toen wij het in de verte zagen branden. Ik was ook buiten de stad geweest en had geen bommen horen vallen. Wij zagen een vuurgloed en vroegen aan de tramconducteur, wat er aan de hand was. „O, Kleykamp is de lucht in gegaan!”, was het antwoord. *Bialosterski* had er mij toevallig iets over gezegd, zodat ik wist, dat het de bedoeling was, dat Kleykamp zou worden gebombardeerd. Er waren daarvoor in Engeland maquettes gemaakt en er hadden proefbombardementen plaats gehad op een of ander terrein. Voor de rest wist ik er echter niets van. Dat wij hierover misschien een berichtje hebben uitgezonden, is niet helemaal onmogelijk, maar dat zou ik niet onder ede durven verklaren of tegenspreken.

76740. De **Voorzitter**: Maar geen reportage?

A. Neen, die reportage is niet van ons afkomstig geweest.

76741. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Op het moment, dat Kleykamp werd gebombardeerd, was u dus niet in het Vredespaleis, want u wist niet van tevoren, dat dit zou gebeuren?

A. Neen, ik wist wel, dat het in de lucht hing, maar ik wist niet, wanneer het zou gebeuren.

76742. De **Voorzitter**: Was er nog niet een andere groep, die in het Vredespaleis werkte?

A. Ik meen, dat er een misverstand in omloop is. Er wordt namelijk gesproken over een Vredespaleisgroep. Wie daarvan precies deel hebben uitgemaakt, wist ik niet, maar in ieder geval worden zij verward met onze groep. Wij hebben ons echter nooit de Vredespaleisgroep genoemd. Wij waren de groep-Pieter.

76743. De **Voorzitter**: Werkte die Vredespaleisgroep inderdaad ook in he: Vredespaleis?

A. Ik heb mij hieromtrent eens laten inlichten. De „Haagse Courant” heeft verleden jaar in de kranten van 2 en 9 April artikelen geplaatst. Ik heb die artikelen bij mij. Daarin wordt gesproken over de anti-Engelse stemming, die Frank in Maart 1944 heeft willen opwekken. Hij zou toen gebruik hebben gemaakt van iemand, die was binnengedrongen in de codekamer van een of andere verzetsgroep; dat zou de zogenaamde Vredespaleisgroep moeten zijn geweest. Ik heb hierover de redactie van de „Haagse Courant” eens opgebeld. Een zekere mijnheer *Jansen* was hiervan de schrijver. Ik heb gevraagd, hoe hij eigenlijk aan die fantastische gegevens was gekomen. Als ras-journalist begon hij toen een verhaal af te steken, waarvan ik heb begrepen, dat de groep, die hij met Vredespaleisgroep aanduidde, niets met mij of mijn groep te maken heeft gehad. In een volgend artikel heeft hij dit ook enigszins gerectificeerd. Het gaat hier over een *V-man*, die in een of andere groep zou zijn ingedrongen.

76744. De **Voorzitter**: Was dat niet *Brinkman*? Of misschien Breed?

A. Ja, Breed of *Brinkman*. Ik heb getracht te achterhalen, welke groep dat is geweest. Volgens de heer *Jansen* zou dit de tandarts *Hendriks* uit de Anna Paulownastraat zijn, een zekere mijnheer van *Lummel* en nog een paar mensen. Persoonlijk ken ik hen helemaal niet, Ik heb nooit contact met hen gehad. Indertijd had die mijnheer *Jansen* allerlei verhalen bij elkaar geraapt, waarvan hij een uittreksel had gemaakt. Mr. de Boer was daar de goede genius van.

76745. De **Voorzitter**: Uw groep, de groep-Piefer derhalve, had dus wel een pied-à-terre in het Vredespaleis, terwijl de andere groep, die door anderen de Vredespaleisgroep werd genoemd, niet in het Vredespaleis werkte?

A. Die hadden er niets mee te maken. Deze mensen hadden de gewoonte om in de omgeving of op het plein vóór het Vredespaleis af te spreken. Zij hadden daar een soort contactpunt. Vandaar hebben zij zich zelf de Vredespaleisgroep genoemd. In de bezettingstijd of na de bevrijding heb ik echter nooit over een Vredespaleisgroep horen spreken, dus of ze zich daarna zo hebben gedoopt

76746. De **Voorzitter**: De heer de Graaf haalt dan de zaak wel erg door elkaar. Er is echter nog een ander verhaal. Die Vredespaleisgroep had ook contact met Frank en via die groep — zo wordt er beweerd — zou er een bericht naar Engeland zijn doorgezonden, door Frank geïnspireerd, dat het bombardement van het Bezuidenhout tot gevolg zou hebben gehad. De heer de Graaf zegt, dat dit verhaal over het bombardement van het Bezuidenhout volkomen onzinnig was. Hij zegt:

„Ik begrijp wel waarom. Hij veronderstelt” — met „hij” wordt hier Breed bedoeld, die dit verhaal namelijk heeft gedaan — „dat de Duitsers contact hadden met een illegale zender in het Vredespaleis. Dat kwam, omdat in deze „Draughts”-operatie een tak van de organisatie werd gebruikt voor contra-spionage, bestaande uit personen, die bij de Sicherheitsdienst frères et compagnons waren; zij liepen naar binnen; zij deden Duits; de Duitsers deden Hollands, zij gingen met elkaar om als broertje en zusje. Wanneer Breed dat wist — wat helemaal niet onmogelijk is — is het heel verklaarbaar, dat hij dacht, dat de Duitsers via die zender de Britse dienst zouden kunnen beïnvloeden. Het laatste is volkomen illusoir.”

Op mijn vraag: „Waarom?”, heeft de heer de Graaf geantwoord: „Omdat luitenant van *Paaschen*, die zijn post in het Vredespaleis had, bewust de Duitse Gestapo, de Sicherheitsdienst, met zijn te velde aangestelde subagenten infiltreerde. Hij was zelf als subagent aangesteld; hij werd later telegrafisch tot agent benoemd en te velde beëdigd. Zijn subagenten gebruikte hij om te infiltreren bij de Duitsers: deze mensen hadden zijn op-

drachten daar uit te voeren en hem te rapporteren. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer uit deze bron het bericht kwam: „Het Bezuidenhout moet worden gebombardeerd”, bij een man als van *Paaschen*, die de gehele operatie leidde, die het Bezuidenhout uit zijn hoofd kent, die heel den Haag en Nederland kent, die als een spin in zijn web zit, hij zonder enige twijfel op dat bericht niet zou reageren en het zeker niet naar Engeland zou doorsturen. Het is volkomen illusoir. Ik weet trouwens, dat een vraag om het Bezuidenhout te bombarderen, nooit bij het B.B.O. is binnengekomen.”

Hier wordt dus door de heer de Graaf gezegd, dat u, die uw post in het Vredespaleis had, verbindingen met de Duitsers had.

A. Spreekt hij van de Vredespaleisgroep? Wat hij verder zegt, is waar. Wij hadden inderdaad contact met de Duitsers, maar de mensen, die het contact daarmee onderhielden, kwamen nooit op het Vredespaleis. Zij wisten ook helemaal niet, waar wij zaten. U kent misschien de figuur van *Haakman*? Hij was een Wehrmacht-inkoper, die alles bij de Duitsers gedaan kon krijgen. Hij was bevriend met Frank en Schreieder, terwijl hij Mundt ook goed kende. Om even op de zaak vooruit te lopen: Toen *Steman* was gearresteerd, hebben wij hem door middel van *Haakman* weten te bevrijden. *Haakman* heeft dat gedaan via een zekere *Hinkfus*, die een of andere contra-spionage-opdracht had voor de Duitsers. Het is dus inderdaad, zoals de heer de Graaf zegt, juist, dat wij met de Duitsers contact hadden. Dat contact had ik natuurlijk nooit rechtstreeks. Ik ben bijvoorbeeld nooit op de Nassaulaan 23 geweest. De mensen, die wel contact met de Duitsers hadden, wisten niet, waar ik zat. Zij kenden mij wel en ik heb regelmatig met hen gesproken.

76747. De **Voorzitter**: Hebben de Duitsers omgekeerd weleens getracht om berichten via u naar Engeland te krijgen?

A. Neen, want de man, die tussen mij en *Haakman* in stond, wist, wat hij wel en wat hij niet kon doorgeven.

76748. De **Voorzitter**: Dat contact liep dus van uw kant wel naar de Duitsers, maar ging niet terug?

A. Neen. Zij konden weleens dingen vragen, die voor ons interessant waren om door te geven, maar stel b.v., dat zij de plannen voor het bombardement van het Bezuidenhout aan ons zouden hebben doorgegeven, dan zouden wij toch hebben gezegd: Hoe komen zij er bij, ons dat te vragen? Wel hebben wij verschillende telegrammen verzonden om te verzoeken of zij nu eens eindelijk wilden ophouden met die luchtpiratenactie boven de stad.

76749. De **Voorzitter**: De verwarring is dus ontstaan, doordat een andere groep, Vredespaleisgroep genaamd, door de heer de Graaf in zijn gedachte met uw groep is geïdentificeerd. Daarop komt het toch eigenlijk neer?

A. Neen, dat geloof ik niet, Mijnheer de Voorzitter. Die andere groep, waarover hij spreekt, betreft hij toch niet samen met de *V-man* Breed of *Brinkman*?

76750. De **Voorzitter**: Dat doet hij toch wel enigermate.

A. Dan heb ik het verhaal niet helemaal gevolgd.

76751. De **Voorzitter**: De redenering van de heer de Graaf is als volgt. Er is hier eens gezegd, dat Frank via de Vredespaleisgroep een bericht naar Engeland zou hebben doorgestuurd over het bombardement van het Bezuidenhout. Breed zou daarvan de zegsman zijn geweest. De heer de Graaf zegt hierop: Daar is geen sprake van, want er is nooit zo'n bericht uit Nederland gekomen, maar bovendien zou zo'n bericht niet eens naar Engeland zijn doorgegeven, want de heer van *Paaschen* zat in het Vredespaleis en hij zal het wel tegengehouden hebben.

A. Dan is het toch juist. Stel, dat Breed de *V-man* was, die in mijn codekamer was doorgedrongen — want u weet, dat het verhaal gaat, dat Breed zich had ingedrongen in de codekamer van die groep, zodat hij dus zelf telegrammetjes kon opstellen —

76752. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat is dus niet gebeurd?

A. Neen, de veronderstelling, dat het via ons zou zijn gebeurd is dus volkomen onjuist.

75753. De **Voorzitter**: Er is een Vredespaleisgroep geweest, zoals u hebt gezegd, en wel van de tandarts *Hendriks* c.s. Als er contacten hebben plaats gevonden vanaf *Frank* via *Breed*, dan hebben die plaats gehad met die Vredespaleisgroep. Nu haalt naar mijn mening de heer *de Graaf* de dingen door elkaar, doordat hij niet uw groep van de Vredespaleisgroep onderscheidt, maar zegt, dat infiltreren van de Duitsers in de Vredespaleisgroep niet kon plaats vinden, want in die groep zat luitenant *van Paaschen!* Dit is dus in zoverre onjuist, want er zijn twee groepen geweest, die iets met het Vredespaleis te maken hebben gehad, waarvan uw groep niet de Vredespaleisgroep werd genoemd, maar de andere.

76754. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Terwijl uw groep er wel inzate en die andere groep waarschijnlijk voor de poort stond.

A. Ja.

76755. De **Voorzitter**: Kent u *Breed* niet?

A. Mijn systeem was om zo weinig mogelijk persoonlijk contact met die mensen te hebben. Met verschillende topmensen had ik wel contact, maar ik liet mij niet in met allerlei kleine figuurtjes. Dat lag niet op mijn weg. Daarom heb ik *Breed* nooit ontmoet.

76756. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: En *Brinkman* ook niet?

A. Neen.

76757. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: Weet u ook niet, of zij ooit in het Vredespaleis zijn geweest?

A. Ik zou niet weten hoe. Er zijn wel meerdere illegale groepen geweest, want b.v. burgemeester *de Monchy* — lid van de Raad van Bestuur van de Carnegestichting — heeft daar zijn voorbereidingen getroffen. Commissaris *Valken* is er geweest, de heer *van Velsen*, meen ik, ook. Toen de heer *de Monchy* zijn voorbereidingen ging treffen, heeft hij dat ook in een rustige kamer van het Vredespaleis gedaan.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

C. J. VAN PAASCHEN.

DONKER, *voorzitter*,
 WITTEWAALL VAN STOETWEGEN,
 POSTHUMUS.
 DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

MICHAËL RUDOLPH HENDRIK CALMEYER,

oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage, luitenant-generaal.

Hij legt de eed af als getuige.

76758. De **Voorzitter**: Er is slechts één punt, waaromtrent wij u een vraag willen stellen, en dat is het volgende: Einde 1941 is vanuit Engeland de agent *Tazelaar* overgekomen, die van de Nederlandse Regering te Londen de opdracht had gekregen de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* naar Londen over te brengen. De heer *Wiardi Beckman* heeft daartoe een poging gedaan, maar is in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 op het strand te Scheveningen gearresteerd. De heer *Tielens* is niet meegegaan en op onze vraag, waarom hij dit niet heeft gedaan, heeft hij geantwoord, dat hij zich gebonden achtte door het erewoord, dat hij de Duitsers had gegeven. Voorts heeft hij gezegd, dat hij pogingen heeft gedaan om van dat erewoord te worden ontslagen en in dit verband heeft hij uw naam genoemd door te zeggen, dat u op de hoogte zou zijn van de pogingen, die hij daartoe heeft gedaan. Is dit juist en kunt u zich het herinneren?

A. Ik herinner mij, dat de heer *Tielens* mij heeft medegedeeld, dat iemand — de naam heeft hij mij toen niet genoemd, ik kan mij deze althans niet herinneren — bij hem was gekomen en had gezegd, dat hij van de Nederlandse Regering uit Londen kwam en dat de Nederlandse Regering wenste, dat hij overkwam om als Minister van Oorlog te Londen op te treden. De heer *Tielens* heeft dit kameraadschappelijk met mij besproken en wij waren berden van mening, dat een Nederlands Minister niet iemand kan zijn, die zijn erewoord gebroken heeft. Hij had zijn erewoord gegeven en hij kon volgens zijn mening, die ik ook deelde, niet zonder meer aan deze oproep gevolg geven. Hij heeft getracht bij de Duitsers op te geven, dat hij afstand wenste te doen van het erewoord, waarvan het gevolg zou zijn, dat hij zou worden gearresteerd en naar Duitsland gebracht.

76759. De **Voorzitter**: De heer *Tielens* heeft verklaard, dat hij in verband met deze kwestie eerst naar generaal *Carstens* is gegaan en hem heeft gevraagd met hem mee te gaan naar generaal *Christiansen* om zijn erewoord terug te geven. Generaal *Carstens* heeft toen gezegd, dat hem dit op dat ogenblik inopportuun leek, omdat majoor *Calkoen* toen juist ter dood was veroordeeld, voor wie generaal *Carstens* bezig was gratie te verzoeken. Dit is de reden, waarom de generaal heeft gezegd: Kan je nog niet veertien dagen wachten? Na die veertien dagen is de heer *Tielens* weer naar de generaal teruggegaan en deze heeft hem toen verwezen naar kolonel *van Alphen* en uiteindelijk naar de toenmalige kapitein *Calmeijer*, met de mededeling, dat deze dan maar met hem mee moest gaan. Voorts zegt de heer *Tielens*:

„Toen ik na mijn laatste bezoek bij generaal *Carstens* nog met *Calmeijer* op de gang stond te praten, trok een bode mij aan mijn jas en zeide: „de Gestapo heeft zojuist naar u gevraagd”.

Hierin heeft de heer *Tielens* aanleiding gevonden u volkomen in te lichten en te zeggen, dat het bezoek aan generaal *Christiansen* nu maar moest plaats vinden. Het kon echter niet doorgaan, omdat generaal *Christiansen* niet aanwezig was. Diezelfde avond is de heer *Tielens* door de Gestapo gehoord omtrant een punt van ondergeschikt belang en toen hij de volgende ochtend bij u kwam, zou u hebben gezegd: „Ik heb er nog eens over nagedacht, maar ik geloof, dat je verkeerd doet met thans je erewoord terug te nemen. Als je nu gaat

melden, zoekt iedereen er iets achter: ook *Carstens* zoekt er iets achter. Jij bent bij de Gestapo geweest. Je hebt gezegd: het was zo belachelijk, het betrof een stuk. 7 jaar oud. Je zou het vertrek van de anderen in gevaar brengen. Ik raad je beslist aan het uit te stellen, of je moet weten, dat het per se de wens van de Regering is, dat je nu je erewoord terugneemt als gevolg van je weigering om naar Engeland te gaan.”

Dit zou dus een gesprek zijn geweest, dat de heer *Tielens* met u heeft gehad en waarin u tot de conclusie bent gekomen, dat het beter was het niet te doen. De heer *Tielens* zegt nog: „Toen is het uitgesteld en zijn wij op een gegeven ogenblik gevangengezet”. Ik heb toen gevraagd: „Wanneer”, waarop hij antwoordt: „15 Mei 1942. Het laatste speelt einde Januari 1942”. Het gesprek, dat hij met u zou hebben gehad, zou dus einde Januari hebben plaats gevonden.

Mijn vraag is derhalve, of u inderdaad dit gesprek met de heer *Tielens* hebt gehad. Hebt u hem in deze richting geadviseerd en is er toen inderdaad niets meer gebeurd?

A. De details van dit gesprek kan ik mij niet meer herinneren, maar ik herinner mij wel, dat de heer *Tielens* er met mij over heeft gesproken. Ik kan mij niet meer herinneren, of dit vóór of na een gesprek van *Tielens* met generaal *Carstens* is geweest. Ik weet echter, dat de heer *Tielens* er met mij over heeft gesproken, maar hoe het verder is verlopen, weet ik niet.

76760. De **Voorzitter**: Na dit gesprek hebt u er dus met de heer *Tielens* geen contact meer over gehad?

A. Neen.

76761. De **Voorzitter**: Uw advies was dus, dat de heer *Tielens* het op dat moment eigenlijk niet kon doen?

A. Indien u mij een en ander niet had voorgelezen, zou ik het mij absoluut niet meer kunnen herinneren, maar nu u het wel hebt gedaan, meen ik wel, dat het voorgelezene dit voorval juist weergeeft. Ik vind er ten minste niets in, waarvan ik mij herinner, dat het onjuist is.

76767. De **Voorzitter**: Bent u er niet verder op doorgegaan, dat de heer *Tielens* alsnog zou trachten van het erewoord te worden ontslagen? Uw advies was, dat hij het op dat moment niet moest doen, maar er zou natuurlijk een andere mogelijkheid zijn geweest, namelijk dat hij later nog had geprobeerd om van het erewoord ontslagen te worden.

A. Ik heb er verder niet meer met hem over gesproken. Ik kan mij nog wel herinneren, dat ik er, naar mijn gevoel, helemaal niet zeker van was, dat het inderdaad een afgezant van de Regering uit Londen was. Ik meen ook, dat dit in mijn woorden naar voren komt. Ik herinner mij nu ook wel, dat het verhaal van de toenmalige kapitein *Tielens*, dat deze door iemand was benaderd, die had gezegd, dat hij namens de Regering uit Londen kwam en dat *Tielens* Minister van Oorlog moest worden, mij vrij fantastisch voorkwam.

76763. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Tielens* u niet gezegd, dat een boodschapper een microphoto had met een opdracht, getekend door de Koningin en prof. *Gerbrandy*?

A. Neen, dat herinner ik mij niet en dat blijkt ook niet uit mijn antwoord.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

M. R. H. CALMEYER.

DONKER, voorzitter,
WTTWAALL VAN STOETWEGEN,
POSTHUMUS,
DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

legenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANNE KERSTYNE BROUWER—BAKKER,
oud 34 jaar, wonende te Bilthoven, zonder beroep.

Zij legt de eed af als getuige.

76764. De Voorzitter: Hebt u indertijd ook meegemaakt, dat uw man met behulp van *Tuyn* radio-uitzendingen verzorgde?

A. Wie bedoelt u, mijn eerste man of mijn tweede?

De Voorzitter: Uw tweede man.

A. Ik wist, waar het zendtoestel was, maar hij zond altijd alleen.

76765. De Voorzitter: Hebt u de arrestatie van uw man en de ontvluchting van *Tuyn* meegemaakt?

A. Op de ochtend, dat *Tuyn* zou worden gearresteerd, ben ik nog bij het huis geweest, waar hij was ondergedoken. Ik ben toen weggegaan, want ik vond het niet zo plezierig daar te blijven. Ik heb toen gezegd even een zuster te moeten spreken, die er niet was. *Tuyn* heeft toen weten te ontkomen. Mijn man was toen nog niet opgepakt, dat is een week later gebeurd.

76766. De Voorzitter: Dit heeft zich in April 1943 afgespeeld?

A. Ja, het huis, waarin *Tuyn* zich bevond, is ongeveer 7 of 8 April omsingeld en mijn man is de 14de opgepakt.

76767. De Voorzitter: Hebt u er enig oordeel over, of *Tuyn* werkelijk verbinding met Engeland had?

A. Volgens mijn eerste man, had hij het wel. Maar van later kan ik u het niet met zekerheid zeggen. Ik geloof, dat mijn tweede man u daarover wel heeft ingelicht.

76768. De Voorzitter: In het bijzonder wilde ik u vragen naar een vroegere periode. Uit hetgeen u zoëven hebt gezegd, heb ik begrepen, dat u *Tuyn* reeds eerder hebt gekend.

A. Toen ik nog met mijn eerste man was getrouwd, is hij één- of tweemaal bij ons thuis geweest, maar toen heb ik hem niet gezien.

76769. De Voorzitter: Was dat in Amersfoort?

A. Neen, toen woonden wij ook al in Bilthoven. Ik heb hem toen dus niet gezien; ik heb hem wel horen weggaan; ik meen, dat hij met een motor van de luchtbescherming reed. Daarna heb ik hem voor het eerst weer gezien, toen hij bij zuster *Balk* ondergedoken was.

76770. De Voorzitter: Dat is dus de eerste keer geweest, dat u hem werkelijk hebt gezien?

A. Ja.

76771. De Voorzitter: Uw eerste man heeft dus wel meer contact met hem gehad?

A. Ja, hij zag hem heel geregeld.

76772. De Voorzitter: Hoe was zijn oordeel over *Tuyn*?

A. Het contact is niet langdurig geweest, want u weet, dat hij in 1941 is opgepakt. Mijn man zag *Tuyn* vrij geregeld, maar hij is niet meer dan twee of drie keer bij ons geweest.

76773. De Voorzitter: U weet dus niet, of uw man een bepaald oordeel over hem had?

A. Ik geloof wel, dat hij veronderstelde, dat *Tuyn* volkomen goed was en dat de verbindingen inderdaad in orde waren.

76774. De Voorzitter: Vooral in de eerste tijd is het herhaaldelijk voorgekomen, dat men veronderstelde verbinding met Engeland te hebben, terwijl dit niet het geval was.

Een ander punt, dat ons niet helemaal duidelijk is, is het volgende. Dr. *Brouwer* heeft verteld, dat hetgeen hij o.a. voor Engeland verzorgde, ook wel A.C.-rapporten werden genoemd. De A.C.-rapporten komen echter al in een veel vroegere periode voor, nl. in 1941 en 1942, toen dergelijke rapporten o.a. in het zuiden door de heer *Somer* werden samengesteld, terwijl in het westen van het land van *Hattem* zich daarmee beziggehouden heeft.

Wanneer dr. *Brouwer* spreekt over A.C.-rapporten, veronderstel ik, dat deze in de een of andere vorm een continuatie van de vroegere A.C.-rapporten moeten zijn. Het is ons echter niet duidelijk geworden, hoe dit is doorgegaan na de arrestatie van *van Hattem* en nadat de heer *Somer* naar het buitenland is vertrokken. Het is heel moeilijk dit na te gaan, omdat er uit de eerste tijd zo weinig mensen zijn overgebleven. Is u hiervan iets bekend?

A. Neen, dat kan ik u niet zeggen. Ik weet, dat mijn man verbinding had met *Tuyn* en toen hij werd gearresteerd, heeft mijn tweede man het van hem overgenomen en toen deze werd opgepakt heeft *Maclaine Pont* het weer overgenomen.

76775. De Voorzitter: Hebt u bij uw eerste man de naam A.C.-rapporten weleens gehoord?

A. Neen. Ik heb weleens papieren weggestopt, maar ik heb er nooit in gekeken.

76776. De Voorzitter: Hebt u enig inzicht gehad in de werkzaamheden op illegaal gebied van uw eerste man? In welke groep heeft hij gewerkt?

A. Vanaf ongeveer November 1940 werkte hij (mijn eerste man) met zijn eigen mensen en heette de groep „van Medenbach de Rooygroep”, die zich hoofdzakelijk concentreerde op spionage. Dadelijk nadat hij uit Rotterdam terugkwam, is hij begonnen met verschillende contacten te zoeken, die hij, naar ik meen, ook vrij gauw heeft gevonden. In het begin wist ik er echter niet van, omdat mijn man van oordeel was, dat, wanneer er eens iets gebeurde, ik er beter buiten kon staan. Op een gegeven moment wordt men er echter toch bij betrokken door een boodschap aan te nemen of weg te brengen en dan gaat het zo door. In het begin heeft hij vrij geregeld contact met *Dobbe* gehad en men heeft nog geprobeerd deze te bevrijden uit de gevangenis in Utrecht. Later is hij bij Arnhem omgekomen.

Verder heeft hij contact gehad met mensen in het Gooi, waarvan ik de naam niet weet, en met mensen uit den Haag. Praktisch allen zijn gefusilleerd. Hij had te maken met de O.D.-groepen en de *Stijkel*-groep.

76777. De Voorzitter: In 1940 is vanuit Engeland de luitenant-zee van *Hamel* gedropt, die hier verschillende groepen heeft opgericht. Het schijnt, dat sommige van die groepen ook na zijn arrestatie zijn blijven doorwerken. Hebt u ooit gemerkt, of uw eerste man met deze groepen verbinding heeft gehad?

A. Hij had met vrij veel groepen uit onze omgeving contact. De naam *van Hamel* ken ik wel, maar ik heb hem nooit ontmoet.

76778. De **Voorzitter**: Hebt u van *Hattem* gekend?

A. Neen.

76779. De **Voorzitter**: Hebt u zijn naam ook nooit horen noemen?

A. Ja.

76780. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: *Van Hamel* werkte onder de naam: *van Dalen*.

A. Dat weet ik niet.

76781. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw man was toch officier?

A. Hij was bij de inlichtingendienst van de heer *Koot*; hij was reserve-officier in Rotterdam, bij G.S. III.

76782. De **Voorzitter**: De A.C.-rapporten komen wij ook tegen in verband met een uit Engeland gearachuteerde agent, nl. *Hans Zomer*, die in 1941 is overgekomen en op 31 Augustus 1941 is gearresteerd. Kunt u iets omtrent hem mededelen?

A. *Hans Zomer* was een collega van *Jan Meijer* uit Zeist en hij was ondergedoken bij de familie *Ankersmit*. Mevrouw *Ankersmit* was de moeder van *Jan Meijer*. *Jan Meijer* werkte in de groep van mijn man.

76783. De **Voorzitter**: Hebt u *Zomer* daar wel ontmoet?

A. Ik heb hem nooit gezien, maar ik wist, dat hij daar thuis was.

76784. De **Voorzitter**: Wist u, dat hij een parachutist was?

A. Neen, dat heeft *Jan Meijer* mij later verteld.

76785. De **Voorzitter**: Leeft *Jan Meijer* nog?

A. Hij is gelijk met mijn man gefusilleerd. Hij behoorde tot de groep van 24 personen, die op 11 Mei 1942 is gefusilleerd.

76786. De **Voorzitter**: Indien ik het mij goed herinner, zou *Tuyn* via *Jan Meijer* een code hebben gekregen. Is u daarvan iets bekend?

Wat deze dingen betreft, tasten wij grotendeels in het duister, omdat men van de zeer weinigen, die over zijn, slechts enkele mededelingen krijgt, waardoor het, door de vele hiaten, die er zijn, haast niet mogelijk is het onderling verband te reconstrueren.

A. *Jan Meijer* is met mijn man in contact gekomen door iemand, die in Zeist woonde. Het contact met *Tuyn* bestond toen al veel langer.

76787. De **Voorzitter**: Dat is heel goed mogelijk, want *Tuyn* zou de code pas later hebben gekregen. U hebt *Jan Meijer* dus wel ontmoet?

A. Hij kwam geregeld bij ons thuis en hij heeft ook een tijd bij ons geloged, omdat hij niet thuis kon zijn.

76788. De **Voorzitter**: Hebt u iets gemerkt van zijn werkzaamheden?

A. Toen mijn man werd opgepakt, is hij gewoon doorgedaan en hij stond in geregeld contact met *Tuyn*, die toen ondergedoken was bij zuster *Balk*. Hij haalde berichten op en gaf ze door en hij was nogal veel in den Haag en werkte met dr. *Brouwer*.

76789. De **Voorzitter**: Hebt u *Vaz Dias* gekend?

A. Neen, de naam is mij wel bekend.

76790. De **Voorzitter**: In welk verband hebt u die horen noemen?

A. Dat kan ik u niet zeggen, dat weet ik niet meer.

76791. De **Voorzitter**: Kunt u bepaalde mensen noemen, die in 1941, begin 1942, hebben gewerkt en ons daarover mededelingen zouden kunnen doen?

A. *Deirkauf*, maar die was er slechts zijdelings bij betrokken. Dan de heer P. F. H. *Maclaine Pont* en *Bart Schreuders*.

76792. De **Voorzitter**: Zijn dit de enige namen, die u bekend zijn?

A. Er is haast niemand meer over. De heer *Pentinga* en dan kapitein *de Geus*.

76793. De **Voorzitter**: Hebt u na de oorlog *Tuyn* nog weleens ontmoet?

A. Na de oorlog is hij een week of zes, zeven, nadat ik was getrouwd, nog eens gekomen, maar daarna heb ik hem nooit meer gezien. Hij schijnt nu in Eindhoven te wonen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

A. K. BROUWER—BAKKER.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Pochthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

AKTONIUS JOHANNES JOSEPHUS BUYS,
oud 31 jaar, wonende te Doetinchem,
bedrijfsleider-procuratiehouder.

Hij legt de eed af als getuige.

76793. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u op enigerlei wijze iets te maken hebt gehad met de werkzaamheden van luitenant-ter-zee van *Hamel*, nadat deze in 1940 in Nederland als agent werd gedropt?

A. Ja.

75795. De **Voorzitter**: Kunt u mededelen, hoe u met hem in contact bant gekomen?

A. Zou ik mogen vragen of u misschien de heer van *den Hout* hebt gesproken?

De **Voorzitter**: Inderdaad.

A. De voorgeschiedenis is u dan enigszins bekend. Via de heer van *den Hout* ben ik in contact gekomen met *van Hamel*.

76796. De **Voorzitter**: Ik heb begrepen, dat *van Hamel* hier reeds enige tijd was, toen u met hem in contact kwam.

A. Ik denk één of twee weker,, in ieder geval heel kort.

76797. De **Voorzitter**: Was c een kennis van de heer van *den Hout*?

A. Een dieristvriend.

76798. De **Voorzitter**: Heeft de heer van *den Hout* u aange- trokken voor de werkzaamheden van *van Hamel*?

A. Ja.

76799. De **Voorzitter**: Bent u ook met *van Hamel* zelf in contact gekomen?

A. Zeker.

76800. De **Voorzitter**: Wat wilde hij van u?

A. Het allereerste contact bestond hieruit, dat ik van *van den Hout* een briefkaart kreeg, waarop hij vroeg of de mogelijkheid bestond, dat ik een radiozender kon bouwen. Ik begreep dit niet goed en ik heb toen mondeling contact met hem opgenomen. Ik hoorde toen, dat *van den Hout* in het bezit was van een zender, die niet functioneerde. De zender is toen in Amsterdam terechtgekomen, waar ik indertijd woonde, en ik heb hem gerepareerd.

76801. De **Voorzitter**: Bent u technicus?

A. Ik heb er voor gestudeerd, maar ik ben het op het ogenblik niet. De reparatie heb ik uitgevoerd met een vriend van mij, *Versteeg*.

76802. De **Voorzitter**: Had u *van Hamel* toen nog niet ontmoet'?

A. Neen. Bij die zelfde gelegenheid werd mij meteen gevraagd een nieuwe zender te bouwen en daarmee ben ik meteen begonnen, zodat ik op een gegeven ogenblik in het bezit was van twee zenders. Toen de eerste klaar was, heb ik hem naar den Haag gebracht en ik ben doorgegaan met de nieuwe zender; toen die gereed was, heb ik hem eveneens naar den Haag gebracht.

76803. De **voorzitter**: Ook weer naar *van den Hout*?

A. Ja. Toen ik de eerste keer de gerepareerde Engelse zender terugbracht, heb ik *van Hamel* ontmoet in den Haag.

76804. De **Voorzitter**: Heeft *van Hamel* toen met u gesproken er, gezegd, dat hij het wenselijk vond, dat u behalve het bouwen van de zender ook nog ander werk voor hem zou doen?

A. Inderdaad.

76305. De **Voorzitter**: Waaruit zou het andere werk bestaan?

A. Het bouwen van een derde zender. De eerste keer, dat ik contact had met *van Hamel*, vroeg hij mij meteen met seinen te be- ginnen en ik heb toen 's middags om drie uur contact met Engeland gehad.

76806. De **Voorzitter**: Kon u seinen?

4. Ik ben radio-telegrafist.

76307. De **Voorzitter**: Ik meen, dat de heer van *den Hout* ook kon seinen.

A. Ja, maar ik had het toestel gerepareerd en op dat moment zat ik achter het toestel. Ik had misschien iets meer in mijn vingers, wat seinen betreft. Op dat moment waren wij met ons drieën in de kamer.

76808. De **Voorzitter**: Heeft *van Hamel* toen de opmerking ge- maakt, dat u niet te lang achtereen mocht seinen?

A. Ik kan mij niet herinneren, dat *van Hamel* dit heeft gezegd, maar ik geloof, dat wij het zelf wel inzagen.

76809. De **Voorzitter**: U was zich dus wel bewust, dat de moge- lijkheid van peilen bestond?

A. Ja, die heb ik zelfs ondervonden.

76310. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u die ondervonden en waar?

A. In de Perponcherstraat. Wij zonden steeds op dezelfde tijd; het waren tijden, die waren vastgesteld door *van den Hout*, toen hij het had overgenomen, nl. iedere middag om halfdrie of drie uur, en wij hadden steeds dezelfde roepletters. Nadat de heer *van den Hout* was gearresteerd, kreeg ik de zender in Amsterdam en toen heb ik de tijden veranderd. Al vrij gauw werden wij iedere middag gestoord in den Haag en wij konden ook merken, dat wij gepeild werden. De eerste heer, naar mijn mening, vanuit een vliegtuig en daarna door peilauto's, die in de stadswijken reden.

76811. De **Voorzitter**: Kort na de arrestatie van *van Hamel* is de heer van *den Hout* ook gearresteerd.

h. Misschien een week daarna.

76812. De **Voorzitter**: Bent u in die periode ook in den Haag geweest en hebt u daar gezonden?

A. Ja, maar niet regelmatig, want dat deed *van den Hout*. De ouders van *van den Hout* woonden in Brabant en wanneer hij de week-endec weg was, sprong ik voor hem in.

76813. De **Voorzitter**: Had u de andere zender op een ander adres of op hetzelfde adres?

A. Wij spreken nu steeds over de Britse zender, die hier was gekomen. Daarnaast heb ik een zender gebouwd, die ik in den Haag heb afgegeven, maar waar die is gebleven, weet ik niet.

76814. De **Voorzitter**: Dan heb ik u verkeerd begrepen. Ik begreep nl. dat u zelf met de nieuwgebouwde zender hebt gezonden. U weet dus niet, waar die zender is gebleven. Men mag waarschijnlijk wel aannemen, dat deze is afgeleverd aan een andere groep, die van Hamel in het leven heeft geroepen.

A. Waarschijnlijk zal het wel zo zijn geweest.

76815. De **Voorzitter**: Hebt u enig vermoeden, welke groep het kan zijn geweest?

A. Neen. Van *Hamel* heeft mij ook gezegd, dat ik daarmee niets had te maken.

76816. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd met de tweede zender, die u hebt gebouwd?

A. De derde zender is niet gemaakt. Er was wel opdracht voor, maar het is niet zo ver gekomen.

76817. De **Voorzitter**: Bent u later met de zender, die *van den Hout* heeft bediend, doorgegaan?

A. Toen van Hamel was gearresteerd, bracht van den Hout de zender weer bij mij en ik heb er mee verder gewerkt.

76818. De **Voorzitter**: Waar bent u toen heengegaan?

A. Naar Amsterdam.

76819. De **Voorzitter**: Hebt u daar nog gezonden?

A. Iedere dag.

76820. De **Voorzitter**: Hebt u de verbinding met Engeland gehad?

A. Doorlopend.

76821. De **Voorzitter**: Een contact met Engeland van u alleen kon natuurlijk weinig vruchtbaar zijn. Andere mensen moesten natuurlijk meehelpen om inlichtingen te verschaffen.

A. Iedere dag had ik verbinding met een mij toen onbekend persoon, ik kende hem alleen van gezicht, die voor de berichten zorgde. Via van den *Hout* was hem mijn adres bekend geworden. Later, toen ik door de Duitsers werd ondervraagd, heb ik gemerkt, dat het *van* Gruting moest zijn.

76822. De **Voorzitter**: Na de arrestatie van van *Hamel* bent u dus de marconist geweest van de groep van Gruting, die, zoals wij menen het te kunnen reconstrueren, een van de groepen was, door van Hamel opgericht.

A. Ja.

76823. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u gemerkt, dat die persoon *van Gruting* heette?

A. In de strafgevangenis heb ik het gehoord van van den Hout. Ik heb een week naast hem in een cel gezeten. Mijn verhoren, afgenomen door Hauhrock, waren reeds achter de rug en ik was al veroordeeld.

76824. De **Voorzitter**: Hoe zou van den Hout dit hebben geweten?

A. Ik kreeg de indruk, dat hij hem kende.

76825. De **Voorzitter**: Hoelang hebt u kunnen seinen?

A. Totdat ik werd gearresteerd.

76826. De **Voorzitter**: Wanneer bent u gearresteerd?

A. Op 18 November 1940.

76827. De **Voorzitter**: Het is dus vrij kort geweest, want van *Hamel* is, naar ik meen, 14 of 15 October 1940 gearresteerd.

A. Ja, ongeveer een maand.

76828. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, dat u bent gearresteerd? Bent u uitgepeild?

A. Waarachtig niet! Toen van Hamel werd gearresteerd, werd van *den Hout* eveneens gearresteerd. Toen er bij hem huiszoeking werd gedaan, werd mijn adres bij hem gevonden. Hij had de gewoonte enveloppen klaar te maken, vóórdat hij brieven verzond. Ik was door van Gruting gewaarschuwd, dat van den Hout ook was gearresteerd en dat ik dus voorzichtig moest zijn. Ik heb na die tijd niet meer thuis gezonden en ik had er ook geen gegevens. Ik seindr wel in Amsterdam, maar op andere adressen, ik had nl. vier zendadressen met een gericht antennesysteem. Ik was toen echter zo naïef te menen, dat ik, wanneer er geen bewijzen waren, ook niet zou worden gearresteerd. De hele familie werd echter gearresteerd en ik ging naar Scheveningen. Na twee weken ben ik bewust door de mand gevallen; ik heb alleen toegegeven, dat ik een zender gerepareerd had, maar niet wist, waar die was gebleven.

76829. De **Voorzitter**: Heeft men uw zender niet gevonden?

A. Dat weet ik niet.

76830. De **Voorzitter**: Hebt u het later niet gehoord, want de zender was toch op een bepaald adres?

A. Er is voor mij iets onbegrijpelijks in verband met deze kwestie. Bij het proces was ook een adjudant van het Nederlandse leger betrokken, waarvan ik dacht, dat hij iets met mijn zender had te maken.

76831. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Ik ken de naam niet meer.

76832. De **Voorzitter**: Is deze persoon gelijk met u berecht?

A. Ja. Ik geloof, dat *van den Hout* hem kende.

76833. De **Voorzitter**: Uw zender was toch op een ander adres dan uw woonadres?

A. Ja.

76834. De **Voorzitter**: Ik kan mij voorstellen, dat u, toen u terugkwam, eens hebt geïnformeerd wat er met de zender was gebeurd.

A. De zender, waarover ik zoëven sprak, was de zender, die ik had gebouwd. De zender, waarmee ik zond, was de Britse, en die is verbrand in een verwarmingsketel.

76835. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben die dus in ieder geval niet in lianden gekregen?

A. Neen.

76836. De **Voorzitter**: Hieruit kunnen wij dus concluderen, dat van *Gruting* deze zender niet verder heeft kunnen gebruiken.

Is het u bekend, wanneer van *Gruting* is gearresteerd?

A. Daar weet ik niets van.

76837. De **Voorzitter**: Volgens onze gegevens zou van *Gruting* in Juli 1942 zijn gearresteerd.

A. Het is mogelijk. Is u de arrestatie van een zekere Zegger bekend?

De **Voorzitter**: Neen.

A. Het is nl. mijn oom, die ook in die tijd is gearresteerd.

76838. De **Voorzitter**: Leeft hij niet meer?

A. Neen.

76839. De **Voorzitter**: Hebt u bij de groep van *van Gruting* de naam *d'Aquin* weleens gehoord?

A. Neen.

76840. De **Voorzitter**: U kende de groep van van *Gruting* dus niet. Alleen die ene contact-persoon.

A. Ik zie in *van Gruting* de voortzetting van de groep van van Hamel, maar geen aparte groep. Hij werkte met dezelfde mensen.

76841. De **Voorzitter**: Dat is natuurlijk de vraag.
- A. *Van Hamel* heeft mij een keer gezegd, dat hij aan de overkant van het IJ ook bezig was.
76842. De **Voorzitter**: Wij hebben het idee, dat *van Hamel* meer dan één groep heeft gesticht.
- A. Ik zelf ook.
76843. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat *van Gruting* de voorzitter was van de hoofdgroep van *van Hamel*?
- A. Ja.
76844. De **Voorzitter**: Van de andere groepen is u dus niets bekend?
- A. Neen, niets.
76845. De **Voorzitter**: Kunt u ons ook niet op het spoor helpen door personen te noemen, die er iets van zouden kunnen weten?
- A. Neen. Ik weet alleen, wat er is gebeurd met onze groep, na mijn arrestatie.
76846. De **Voorzitter**: Wat verstaat u onder „onze groep“?
- A. Mijn activiteit heeft zich toch voortgezet, ondanks het feit, dat er geen zender was.
76847. De **Voorzitter**: Door wie?
- A. Broeder *Jozef*.
76848. De **Voorzitter**: Hoe is dat verlopen?
- A. Toen ik werd gearresteerd, werd ik overgebracht naar de cellenbarakken in Scheveningen. Na enige tijd mocht ik bezoek hebben.
- Het verbranden van mijn zender is gedaan door mijn tante, een jongere zuster van mijn moeder. Zij was erg actief en het is mij gelukt, dat zij tijdens een bezoeken in de gevangenis mocht komen. Zij kende ook mijn vriend *Versteeg*, die wist hoe er gecodeerd moest worden, maar hij wist geen code- en geen oproepletters voor de verbinding. Tijdens het bezoek heb ik nieuwe roepletters aan mijn tante doorgegeven, die ze weer aan *Versteeg* heeft gegeven. *Versteeg* is in verbinding gekomen met broeder *Jozef* en deze is met een amateurzender van hem zelf op mijn tijden en met mijn oproepletters verbinding met Engeland gaan zoeken, hetgeen gelukt schijnt te zijn.
76849. De **Voorzitter**: Het is natuurlijk nog de vraag of het is gelukt.
- A. Men hoort zoveel van broeder *Jozef* en ik denk daarom, dat hij wel iets zal hebben gedaan.
76850. De **Voorzitter**: Kent u hem niet?
- A. Neen.
76851. De **Voorzitter**: Is het u ook niet bekend, wie hij is en of hij nog leeft?
- A. Hij is toch overleden?
76852. De **Voorzitter**: Hoe hebt u dat vernomen?
- A. Uit de krant.
76853. De **Voorzitter**: Hebt u later nog iets gehoord van de groep, die door *van Gruting* werd geleid?
- A. Ik kende *van Gruting* alleen maar in mijn verband.
76854. De **Voorzitter**: *Van Gruting* was degene, die de berichten aanvoerde, en hij kon deze natuurlijk niet alleen verzamelen.
- A. Het is mij niet bekend van wie hij ze kreeg.
76855. De **Voorzitter**: Wanneer ik dus over zijn groep spreek, bedoel ik de mensen, met wie hij samenwerkte om de berichten te verzamelen. Daarvan weet u niets af?
- A. Hij heeft er mij nooit over gesproken. Iedere middag had ik met hem om halféén een afspraak op de Willemsparkweg. Daar gaf hij de berichten; ik moest ze tweemaal herhalen en dan ging ik weer weg.
76856. De **Voorzitter**: Wat voor een code had u?
- A. Een bijbeltje.
76857. De **Voorzitter**: Moest u daaruit een bepaalde tekst nemen?
- A. Een bepaalde bladzijde en een bepaalde regel en dan verder coderen.
76858. De **Voorzitter**: Codeerde u tweemaal?
- A. Ja. Ik zou het op het ogenblik niet meer kunnen nadoen. Wij gaven zelf aan welke bladzijde en welke regel, dus b.v. blz. 43, regel 23, en het eerste codenummer was dan 4323. In Engeland had men hetzelfde bijbeltje en dan kon men het terugcoderen. Zo waren ook hun berichten.
76859. De **Voorzitter**: Is het bijbeltje ook niet bij uw arrestatie gevonden?
- A. Dat stond in mijn boekenkast. Toen mijn tante in Scheveningen op bezoek kwam, heb ik gezegd, dat zij het bijbeltje aan *Versteeg* moest geven.
76860. De **Voorzitter**: Weet u zeker, dat het niet is gevonden?
- A. Ja, want *Haubrock* heeft mij eens gezegd, dat alles bekend was, maar ik wist, dat hij loog, want uit brieven van mijn moeder wist ik, dat het er nog stond. Na mijn arrestatie, toen mijn familie weer thuis was, ben ik ook op mijn kamer geweest en heb ik het bijbeltje zien staan. Na die tijd is *Haubrock* niet meer thuis geweest.
76861. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe bedoelt u dat, wanneer u zegt, dat u thuis bent geweest?
- A. Ik heb nl. de eis gesteld, dat ik wel iets wilde zeggen, als ik zag, dat mijn familie weer thuis was. Ik ben toen met de auto van Scheveningen naar Amsterdam gebracht en zodoende ben ik één keer thuis geweest, en toen stond het er nog.
76862. De **Voorzitter**: Wat is er verder met u zelf gebeurd?
- A. Ik ben veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest.
- De **Voorzitter**: Dan bent u er genadig afgekomen.
- A. In de ogen van de heren was ik te stom om voor de duvel te dansen. Ik heb gezegd, dat ik een zender had gerepareerd en dat ik die, na een telefoontje, zo maar aan iemand op straat had afgegeven.
76863. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben dus nooit geweten, dat u zelf hebt gezonden en zelf een code had?
- A. Neen.
76864. De **Voorzitter**: Bent u de rest van de oorlog vrij geweest?
- A. Ja. Ongeveer vier maanden na mijn vrijlating ben ik nog ongeveer een week geschaduw.
76865. De **Voorzitter**: Moest u in de telegrammen, die u codeerde, ook nog bepaalde herkenningstekens aanbrengen, waaraan men kon zien, dat het telegram van u afkomstig was, z.g. security checks?
- A. Neen. Ik kan het mij niet herinneren. Aan de hand van de oproepletters kon men toch onmiddellijk zien van wie het telegram afkomstig was?
- De **Voorzitter**: Als de Duitsers uw code in handen hadden gekregen, hadden zij daarmee kunnen proberen te zenden. Dan is de security check een middel om controle uit te oefenen.
- A. Ik heb er wel over gelezen, maar in die tijd gebruikten wij het niet.
76866. De **Voorzitter**: Hebt u, behalve uw persoonlijke ervaringen met betrekking tot dit werk, nog iets van andere groepen gemerkt?
- A. Wij zijn van Amsterdam naar Bussum verhuisd en toen is er iemand bij mij geweest, die had gehoord, dat ik kon seinen, en hij

vroeg mij of ik het wilde doen. Ik had er niet zo erg veel oren naar; het was ongeveer een half jaar na mijn arrestatie en mijn moeder heeft er erg onder geleden. Een week later kwam dezelfde man terug en hij zei toen, dat hij alle mogelijke gegevens over mij had en dat men mij niet wilde hebben. Ik weet niet wie het is geweest en hoe hij aan de gegevens is gekomen.

76867. De **Voorzitter**: Hoe dikwijls hebt u *van Hamel* gezien?

A. Een keer of zes en in de gevangenis doorlopend.

76868. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zat u samen gevangen?

A. Toen hij in de dodencel zat, zat ik in dezelfde gang. Hij kreeg het voor elkaar op dezelfde tijd als ik te worden gelucht, zodat ik dus een paar keer achter hem heb gelopen. Ik geloof wel, dat ik een van de laatsten ben geweest, die hem heeft gesproken.

76869. De **Voorzitter**: Hebt u nog over het werk kunnen spreken?

A. Ik heb hem alleen gezegd, dat het doorging, en dat was voor hem natuurlijk prettig om te horen.

76870. De **Voorzitter**: Kunt u nog iets mededelen omtrent de aard van de berichten, die u hebt geseind!

A. Er zijn vele berichten geweest, maar sommige kan ik mij nog herinneren. Een kruithuis te Wageningen is opgeblazen, waarbij zeven Duitse officieren omkwamen. *Versteeg* zou u dit eventueel kunnen bevestigen. Een elektrische of een radar-installatie van de Duitsers in Zeeland is vernield. Ik geloof, dat ik de munitie-opslagplaatsen op de Leusderheide zeven keer heb doorgegeven, maar die zijn pas gebombardeerd, toen wij al gevangen waren.

76871. De **Voorzitter**: Hebt u dit bericht zeven keer doorgegeven met de bedoeling de Engelsen de ligging, enz. mede te delen en op die manier een bombardement mogelijk te maken?

A. Ja. Een paar weken heb ik ze er bijna om de dag steeds op geattendeerd, maar ik kreeg geen bericht terug. Het was erg belangrijk, want in die dagen lag de Leusderheide vol met munitie. In Maart 1941 is het gebombardeerd en zijn er grote branden geweest. Zelf loop ik met het idee, dat wij een proefinvasie hebben doorgegeven.

76872. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. U kunt zich misschien herinneren, dat de Duitsers met alles, wat kon varen, naar Engeland wilden gaan. Vanuit Rotterdam is er een soort van proefvloot de Noordzee op gegaan en vóór die tijd was dit ook al gebeurd vanuit Antwerpen en Le Havre, volgens berichten en geruchten, die men toen hoorde. Toen de vloot vanuit Rotterdam ging varen, hebben wij, vóórdat deze bij Hoek van Holland was, het bericht in klare taal in het Engels en Nederlands doorgegeven, zo nerveus waren wij. Die zelfde nacht is deze vloot — volgens geruchten — vanuit de lucht met benzine overgoten en in brand gestoken. Zelf heb ik gemerkt, dat een dag later de duinen waren afgezet, omdat er z.g. zoveel lijken aanspoelden.

76873. De **Voorzitter**: Kreeg u weleens berichten terug?

A. Zoals ik u reeds zei, heb ik, nadat de zender was gerepareerd, de eerste verbinding met Engeland gehad, waarbij ik het allereerst? bericht van *van Hamel* heb doorgegeven, en een dag later heb ik het

bericht, dat terugkwam, opgevangen. Toen ik *van Hamel* weer sprak, nadat hij het bericht ergens anders had ontcijferd, zei hij van *den Hout* en mij, dat het bericht ondertekend was geweest door Prins *Bernhard*. Of het waar is, weet ik niet.

76874. De **Voorzitter**: Wat was de aard van de berichten uit Engeland?

A. Die is mij niet bekend. In de tijd van *van Gruting* kreeg ik ook wel berichten, maar ik kan mij beslist niet meer herinneren wat ze inhielden.

76875. De **Voorzitter**: Decodeerde u de berichten zelf?

A. In de tijd van *van Gruting* moest ik het wel doen, omdat ik in het bezit was van de bijbel. Toen ik in den Haag was en *van den Hout* het dus eigenlijk deed, decodeerde *van Hamel* zelf en later heeft hij *van den Hout* verteld, hoe het moest.

76876. De **Voorzitter**: Kort vóór het vertrek van *van Hamel* zijn er ook berichten gekomen over de wijze van zijn vertrek.

A. Ja. *Van Hamel* heeft mij gezegd, dat Engeland had bericht, dat hij, als hij wilde terugkomen, via Spanje moest gaan. *Van Hamel* zei toen, dat dit niet mogelijk was. In het begin was het vrij ondoenlijk; later zijn er misschien krassere staaltjes uitgehaald, maar toen stond men er anders tegenover. Wij hebben toen teruggeseind, dat dit niet mogelijk was en dat hij moest worden opgehaald, en na enige tijd is Engeland hierop ingegaan. Hij zou op het Tjeukemeer worden opgehaald. *Van Hamel* heeft mij nog verteld, dat hij pepernoten en nog iets voor H.M. de Koningin bij zich had; in ieder geval maakte het veel indruk op mij. Ik weet, dat er een bepaalde dag is afgesproken, waarop het vliegtuig bij het Tjeukemeer zou komen. Er was toen echter grondmist, zodat het niet kon landen, en doordat het vliegtuig nogal veel lawaai had gemaakt, zijn de omwonenden iets gaan vermoeden. Toen het vliegtuig de volgende nacht kwam, waren de Duitsers er. Ik heb nog gehoord, dat het vliegtuig met de boordmitrailleurs nog een paar bootjes van de Duitsers heeft lek geschoten, maar niet kon landen en *van Hamel* heeft laten zitten. *Van Hamel* is toen wel direct gevonden, maar hij heeft niet direct gesproken. Hij had een koffer bij zich, waarin de befaamde Friese koek en pepernoten waren en ook een brief voor een zekere *Allerts* in Indië. *Van den Hout* was in huis bij een familie *Allerts*, waarvan een dochter in Indië scheen te zijn, waarvoor een brief was meegegeven om in Engeland te posten. Naar aanleiding van de naam *Allerts* zijn bij alle mensen van die naam in Nederland huiszoekingen verricht en zijn de Duitsers ook bij de familie *Allerts* in den Haag terechtgekomen.

76877. De **Voorzitter**: Van wie hebt u dit gehoord?

A. Ik geloof, dat *Haubrock* mij dit heeft verteld. Hij zei veel om te laten merken, dat hij eigenlijk alies wist.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt. Ik sluit het verhoor.

A. J. J. BUYS.

DONKER, *voorzitter*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 10 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KOERT BOLLE,

oud 37 jaar. wonende te Pijnacker, arts.

Hij legt de eed af als getuige.

76903. De **Voorzitter**: U hebt in de eerste jaren van de oorlog enige keren iets te maken gehad met uit Engeland gedropte parachutisten. Zoudt u ons kunnen vertellen, hoe Jat is begonnen?

A. Die zaak is begonnen, doordat in Pijnacker een jonge man verscheen. *Tet de Jong*. Hij had pleegouders; die heetten *Bijsterveld*. Hij zocht voor een overtocht naar Engeland een vierde, respectievelijk vijfde man, die voldoende kapitaalkrachtig was om hun bescheiden expeditie te helpen financieren. Ze hadden een boot met een kleine buitenboordmotor, maar ze wilden een grotere motor hebben er zochten kapitaalkrachtige medereizigers. Die combinatie was niet gemakkelijk te vinden. Zo werd hij naar mij verwezen en toen zei mijn vrouw: Als wij dat financieren, is het niet nodig verder te zoeken, dan kunnen jullie toch weg. Wij hebben toen twee man van de bemanning in Amsterdam ontmoet, in het gebouw van de reiniging aan de Kostverlorenkade. Als vierde man was er bij *Jan Emmer*, die wij niet ontmoet hebben, en de vijfde man was *Sanders*, die in Parijs woonde en er later ingeschoven is. Zo zijn ze, na een mislukte poging in September 1941, weggekomen naar Engeland in October 1941. De reis is moeilijk geweest; de motor deed het niet, kreeg telkens natte bougies, maar tenslotte zijn ze heelhuids aangekomen. Er was hun ook post meegegeven. Zo had mr. *Floris Bakels* b.v. een brief voor de Koningin meegegeven en die is ook overgekomen, hetgeen hieruit bleek. dat Zij later in een radiorede een zin daaruit heeft geciteerd.

In die winter hebben wij ons vermeid met het zoeken naar een gelegenheid voor de familie *Sanders* om over te steken, wat niet gelukt is.

Eind Maart 1942 kwam ik op een goeie dag thuis en toen zei het meisje tegen mij: Er is iemand voor c geweest. Hij was echter niet gebleven en of ik bij mijn collega *Sanders* wilde komen. Toen heb ik daar *Jan Emmer* ontmoet. Dit staat allemaal fout in het boekje van *Kaptein*. Wij hebben toen kennis gemaakt en dr. *Sanders* zei tegen mij, dat hij een en ander had gecheckt en dat het wel klopte met de mededelingen van zijn neef *Ruud*, die onwettigbaar waren, zodat wij niet het vermoeden hadden, dat er een S.D.-man voor ons stond. Hij praatte met een sterk accent en had b.v. de rolling-r overgehouden. Wij hebben hem achterbaks gehouden en zijn P.B. tegen het licht gehouden en dat klopte ook niet. Ik dacht, dat de Londense P.B.'s een watermerk hadden; in elk geval was er verschil.

76904. De **Voorzitter**: Dat kon u dus als leek constateren?

A. Ja; wij zagen, dat het P.B. fout was. Als hulp kwam toen *Heukels* er bij, die thans substituut-officier in Breda is, maar toen secretaris van onze burgemeester was; die kon het snel uitvissen en zei ook Dat is geen authentiek P.B., maar een falsificatie.

Wij moesten toen zijn papieren in orde maken en dat heeft *Heukels* gedaan niet medewerking van een ambtenaar van de secretarie, *Güs de Jong*.

75905. De **Voorzitter**: Waar was *Emmer* inmiddels gebleven?

A. Hij heeft eerst bij ons gelogeed. Bij *Sanders* waren twee meisjes in huis, van 16 à 17 jaar, zodat het niet erg geschikt was, dat hij daar overnachtte. Toen heeft hij bij mij thuis geslapen.

76906. De **Voorzitter**: Hebt u met *Emmer* nog contact gehad, in die zin, dat u iets te weten bent gekomen over de taak, die hij hier had?

A. In het begin heeft hij niet veel verteld en wij wilden er hem niet naar vragen, maar later, toen wij vertrouwelijker werden, heeft hij zich uitgelaten in deze zin, dat zijn strikte opdracht bestond uit het verkennen van onze kust en het onderzoeken van de mogelijkheid om via de kust een verbinding met Engeland te maken, opdat met z.g. M.T.B.'s (motortorpedoboats) mensen konden worden gehaald en Nederlanders van formaat en van belang voor de geallieerde zaak uit Nederland konden worden gevoerd.

76907. De **Voorzitter**: Heeft hij ook geregd, dat hij met een bepaalde Nederlander nē met bepaalde Nederlanders contact moest zoeken?

A. Ja, met de Commissaris der Koningin in Groningen, de heer *Linthorst Homan*. *Emmer* heeft met hem ook contact gehad. Hij heeft daarover zeer enthousiast verteld, want hij was door de heer *Linthorst Homan* zeer geïmponeerd.

76908. De **Voorzitter**: Was dat de vroegere Commissaris der Koningin in Groningen en niet de tegenwoordige Commissaris der Koningin in Friesland? Anders gezegd: was het mr. *Linthorst Homan* van de Nederlandsche Unie?

A. Ja. zo heb ik het begrepen.

De **Voorzitter**: Dat kan heel goed. Ik vraag het alleen, opdat er geen misverstand ontstaat.

A. Hij was Commissaris van de Koningin in Groningen.

76909. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling van het contact? Was het de bedoeling de heer *Linthorst Homan* uit het land te krijgen?

A. Dat plan bestond inderdaad, maar het kon pas worden uitgevoerd, als de communicatiemiddelen veilig genoeg waren en de risico's niet te groot waren.

76910. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk gekregen, dat men in Engeland prijs stelde op de overkomst van de heer *Linthorst Homan*?

A. *Emmer* heeft zich daarover jegens mij niet zo gedetailleerd uitgelaten. Hij heeft wel verteld, dat hij met de heer *Linthorst Homan* contact had gehad, en het bleek, dat dit te maken had met zijn opdracht. Hij wai door de heer *Linthorst Homan* zeer geïmponeerd. Hij vond hem een bekwaam en knap inaan en zeer de moeite waard, hetgeen te begrijpen was. omdat *Emmer*, die zelf veel moed en ondernemingszin had. kwam uit een bescheiden milieu in Halfweg. Dit was voor hem een grappige sprong.

76911. De **Voorzitter**: Hoe oud was hij?

A. Hij was nog jong, jonger dan ik. Ik denk. dat hij tussen de 25 en 30 was.

76917. De **Voorzitter**: Wat was zijn beroep?

A. Zijn vader had een expeditiebedrijf in Halfweg en hij heeft met zijn vader meegewerkt. naar ik meen.

76913. De **Voorzitter**: Had hij de mogelijkheid van een radio-verbinding niet Engeland?

A. Ja, hij was oorspronkelijk afgegooid te zamen met een W.T.-man.

76914. De **Voorzitter**: Wie was dat?

h. Dat weet ik niet. ik heb hem nooit ontmoet. Wij deden nooit pogingen om deze contacten uit te breiden. Daarin zagen wij geen heil.

76913. De **Voorzitter**: Maar u weet wel, dat hij iemand had om radiotelegrammen over te seinen?

A. Ja. In het begin heeft hij daarvan een ruim gebruik gemaakt. De W.T.-man nam echter veel te grote risico's door te lang te seinen. Hij is dan ook één van de mensen geweest, die gegrepen zijn. *Emmer* vertelde, dat de man in Leiden was uitgepeild, dat men hem had ingesloten en tenslotte te pakken had gekregen.

De volgende misslag was, dat *Emmer* is overgeleverd aan mijnheer *Poos*.

76916. De **Voorzitter**: Hoe is dat in zijn werk gegaan?

A. Wat wel interessant was van die hele affaire — en voor uw commissie wel van belang —, was, dat *Emmer* gedurende zijn verblijf hier — dat is ongeveer 3 maanden geweest — vrij sterk gedisillusionneerd is geraakt aangaande de mededelingen, die hem in Engeland waren gedaan vóór zijn vertrek. Men had hem veel beloofd. Hij zou hier b.v. geld krijgen. Men had hem adressen gegeven, maar het bleek, dat zij niet klopten. Verder waren hem mededelingen gedaan omtrent de mogelijkheid om uit het land te komen, maar het bleek, dat zij die mogelijkheid veel te gunstig hadden afgeschilderd. Een officier van de Engelse Intelligence Service had hem verzekerd, dat mijn adres uitsluitend door *Emmer* zou worden gebruikt en voor hem zou worden gereserveerd. Later hebben ze echter *Bob Kloos*, die direct voor de Engelse dienst werkte, ook naar mijn adres gestuurd.

Jan Emmer was er niet erg over te spreken. Hij was van plan met elk mogelijk middel naar Engeland terug te gaan om zich daar te beklagen, met de vuist op de tafel te slaan en te zeggen: „Het gaat niet; er is een tegenstelling tussen wat jullie mij hebt meegedeeld en de werkelijkheid, die ik heb aangetroffen." Hij was niet te spreken over de papieren, die men hem had meegegeven; zijn persoonsbewijs aegde niet; als een agent van politie hem had aangehouden, was hij er bij geweest. Op allerlei details liepen de jongens levensgevaar en dat was hem van tevoren niet voldoende duidelijk gemaakt.

Gedurende die zelfde ontwikkeling hadden wij dus ook de idee, dat de zaak niet prettig in elkaar zat. Wij begonnen ons opgelaten te gevoelen, maar het was een affaire, waarvan je wel wist, hoe je er mee begon, maar niet, hoe je er mee eindigen moest.

Onze bedoeling was *Jan Emmer* in de gelegenheid te stellen zo spoedig mogelijk naar Engeland terug te gaan. Maar dat werd moeilijk, toen hij zijn wire-man kwijt was. De enige hoop was, dat het zou gelukken via *Bob Kloos*, die wel over een zender beschikte, een afspraak te maken met de overkant om *Jan Emmer* te laten afhalen en naar Engeland terug te laten gaan.

In die dagen kwam *Heukels* aandragen met een man, die hij ergens had ontmoet. Er was namelijk een parachutist, *Akki*, die op de secretarie was geweest en *Poos* had meegebracht, die zich uitgaf voor verbindingsman van de parachutisten. Dat was niet onaardig bedacht; hij sleepte de parachutisten naar Scheveningen, dus hij wist, waar zij zaten. Die *Poos* noemde zich *Dick* en is bij *Heukels* geweest.

ik heb gezegd: „Ik zit met *Jan Emmer* omhoog; die loopt stroomloos rond; hij is zijn zender-mail kwijt, kan niet veel doen en wil er uit." *Heukels* zei: „Dat kan *Poos* bereiken; die weet, waar *Bob Kloos* uithangt en die kan het contact opnemen."

Toen „*Dick*" op Pijnacker kwam (*Heukels* heeft hem doorgestuurd; achteraf zeg je: dat is een kunstfout, dat had hij niet moeten doen), heeft hij bij mij *Jan Emmer* ontmoet, met wie hij een afspraak heeft gemaakt voor het station D.P. in Rotterdam. Dat is de laatste keer geweest, dat ik *Jan Emmer* heb gezien.

76917. De **Voorzitter**: Dat is 30 Mei 1942 geweest.

A. Ja, dat klopt, want ik herinner mij, dat het was aan het einde van een maand. Het toeval heeft gewild, dat *Heukels* in Rotterdam *Dick* heeft waargenomen, toen die met een marineman en een burger in een auto zat, waarvan *Heukels* het nummer heeft opgenomen. Toen hij het nummer bij de politie checkte, bleek, dat het een blind nummer was. Wij hebben toen gezegd: „*Dick* speelt een heel hoog spel of hij is fout. Het laatste vonden wij het meest waarschijnlijk.

76918. De **Voorzitter**: Toen begon u te vermoeden, waarop het uitliep met *Jan Emmer*?

A. Toen is *Poos* bij ons geweest en hebben wij zitten uitmaken, hoe het met *Jan Emmer* was gegaan. Het wonderlijke was, dat *Poos* liep met een tas, waarin hij schetstekeningen had van de wegen, waarlangs je door België en Frankrijk moest komen; wij vonden het een wonderlijke stunt, dat hij daarmee rustig rondsjuowde. Hij heeft het verhaal driemaal verschillend verteld. Bij ons thuis heeft hij het tweeënmaal verschillend verteld en toen ben ik hem nagelopen en op het station heeft hij mij weer een ander antwoord gegeven. Hij sprak zichzelf in diverse details tegen. Toen zeiden wij: dat is fout. Het was toen een tijd, dat er kans bestond om in levensgevaar te komen. Wij schermden met belangrijke mensen achter ons: dat waren *Kastein* en *Dutilh*. Mijn vrouw heeft toen getracht het contact met *Poos* vast te houden, maar die heeft een ander er tussen geschoven. een vreselijk naar ventje; ik weet niet, hoe hij heet.

76919. De **Voorzitter**: Hoe bent u in contact gekomen met *Kastein* en *Dutilh*?

A. *Kastein* heb ik leren kennen via collega van der Stoel in Voorschoten.

76920. De **Voorzitter**: In die tijd of veel eerder?

A. In de tijd, dat de persoonsbewijzen werden uitgereikt. Dat is dus in de zomer van 1941 geweest. Toen zat *Kastein* in den Haag ondergedoken. Hij kwam vrij vaak bij een aantal collega's, o.a. bij dr. van der Stoel, en die zei tegen mij: Kan je niet een collega, die in moeilijkheden zit, helpen? Hij moet een P.B. hebben. Zo is *Kastein* bij mij terechtgekomen; hij heeft zijn verhuurbiljet opgestuurd naar Pijnacker en dat is later weer blanco naar den Haag teruggestuurd.

76921. De **Voorzitter**: Hoe kende u *Dutilh*?

A. Ik kende hem van vroeger en had hem een keer ontmoet. Wij kwamen wel bij *Annelies Bakels*. Lij woonde pal achter ons in het Emmapark. Hij had daar één van zijn pieds-à-terre. *Floris Bakels* was toen al gearresteerd. Wij hebben hem dus zo leren kennen, in de eerste weken van Juni. Hij was direct zeer geïnteresseerd, toen wij mededelingen deden over *Poos*, en wilde hem uit de weg zien te ruimen. Wij moesten het lijntje zien aan te houden, maar *Poos* heeit lont geroken. Wij hadden ook gemerkt, dat die mensen altijd gesecondeerd waren. *Kastein* heeft het toen trachten uit te vissen via Engeland en die kwam eind Juni met de mededeling, dat de naam *Dick* helemaal niet bekeerd was. Toen sloot het als een bus, dat *Poos* fout was. dat wonderlijke geval met die auto in Rotterdam, het feit, dat hij altijd gesecondeerd was, en het feit, dat hij in Engeland niet bekend was. Eind Juni 1942 zijn wij toen ondergedolten.

76922. De **Voorzitter**: Wat is er toen verder met u gebeurd'?

A. Er zit nog een tussentijdse onderduikerij tussen, toen een Duitser voor de aardigheid eer' schot op mij gelost had. Wij hadden toen de avondklok; men mocht 's avonds niet op straat, maar als medicus had ik ontheffing daarvan, evenals *Heukels*, die een politie-aanstelling had. Op een avond ontmoetten wij één van de twee Duitsers, die de opdracht hadden wapens in een loods te bewaken, en die begon meteen op ons te schieten.

76923. De **Voorzitter**: Wanneer is dat geweest?

A. Dat is in April daarvóór geweest. Ik ben toen meteen teruggerend naar huis.

76924. De **Voorzitter**: Dat was dus in de tijd, dat *Emmer* bij u was?

A. Ja. Wij zijn toen ondergedoken met onze beide parachutisten. In Amsterdam hebben wij toen contact gehad met *Emmer* en *Kloos* en hebben samen in American op het terras gezeten. *Emmer* heeft mij toen zijn Amsterdams pied-à-terre leren kennen, een zekere *Dick van Dijk*, die ergens aan het Leidseplein werkte, in „Le Berry".

Toen echter die affaire zonder ongelukken afliep, is eerst *Heukels* naar huis teruggestaan en daarna ben ook ik teruggekeerd. De tweede keer echter zijn wij geheel zelfstandig ondergedoken. Toen hebben wij alleen contact gehouden met *Dutilh* en *Gerrit Kastein*.

76925. De **Voorzitter**: Bent u ondergedoken gebleven of bent u gearresteerd?

A. Wij zijn als ondergedokenen geweest bij tandarts *Jens* in Wassenaar. Daar leerden wij een jongeman kennen, die werkte voor Vrij Nederland, een zekere *Freekenhorst*. Van hem hebben wij prachtige sterke verhalen gehoord. Wij zijn door *Freekenhorst* in contact gekomen met die bonnenaffaire van Joure of Wommels. Er was daar een grote bonnenkraak op touw gezet. Die bonnen moesten zo snel mogelijk gespuid worden in verband met de geldigheidsduur. Dat was z.g. gebeurd voor Vrij Nederland. Later ben ik juist door deze affaire gearresteerd en ik ben in Amsterdam bij *Horack* terechtgekomen.

76926. De **Voorzitter**: Is toen die oude geschiedenis van uw contact met parachutisten weer opgehaald?

A. Die *Horack* was een Oostenrijker, een Wiener, en met hem ben ik zeer intiem geworden. Ik wist, dat *Poos* en *Horack* van die affaire op de hoogte waren. Ik dacht: met *Horack* kan ik er goed over praten, daarvan kan ik niet minder worden. Hij had wel in de gaten, dat ik ondergedoken was. Ik heb *Horack* het hele geval uitgelegd en hij zei toen: „Das ist ein schwerer Fall von Feindbegünstigung. Ich will aber sehen was ich machen kann.” Ik dacht: ze weten het toch al, ik kan er niet minder van worden. *Horack* leverde mij niet uit aan de politieke afdeling. Hij heeft mij op erewoord losgelaten; mijn vrouw is steeds vrij gebleven. Drie maanden hebben wij toen rondgewandeld. Inspecteur *Mol* wist, waar wij zaten, en op 10 Maart 1943 kregen wij bericht van hem, of wij die dag wilden komen. Wij zijn toen samen met *Mol* naar den Haag gegaan. Wij zijn gegaan naar een kantoor aan het Bezuidenhout, op de hoek van een straat, dicht bij de Laan van Kieuw-Oost-Indië, en daar zat *Horack*. Wij werden door *Mol* naar binnen geloodst. *Horack* was even schwärmisch en vriendelijk als altijd. Hij zat vol grapjes en gebbetjes en op een gegeven ogenblik zei hij tegen mij: „Es liegt gegen euch gar nichts vor.” Ik dacht: dat klopt niet. Nadat wij nog even gepraat hadden, zei hij: „Ich werde Ihnen eine Bescheinigung geben.” Wij hebben toen een prachtige Bescheinigung gekregen, opgesteld in Delphische orakeltaal. Wat er op stond, kwam hier op neer, dat ieder, die over onze aanwezigheid of verblijfplaats iets wilde weten, zich moest melden aan een adres op het Plein. Later heb ik van een politiemans gehoord, dat deze dingen heel wat waard waren.

Horack was een eigenaardige figuur. Hij was Krimināl-Kommissar. Hij zei altijd: „Ich bin ein alter politischer Kämpfer.” Hij was geen man met de gebruikelijke S.S.- of S.D.-mentaliteit. Hij zeide mij eens: „Wir können nicht all die Leute totscheszen, die für ihr Vaterland sind.” Hij heeft ontzettend veel voor de Nederlanders gedaan. Hij wilde mij ook ter wille zijn, maar wij vonden het een merkwaardig briefje.

76927. De **Voorzitter**: Hebt u nog nut van dat briefje gehad?

A. De zaak pakte anders uit. Ik wilde mensen: die op dit gebied meer ervaring hadden, consulteren over dat briefje. Ik vroeg mij af: wat moet ik doen met zo'n ding? Ik vond het een heel gek briefje. In die tijd waren onze andere vrienden foetsie. *Dutilh* was 10 Maart 1943 gearresteerd en *Kastein* was 17 Februari 1943 al omgekomen.

Toen logeerden wij in Voorschoten. Maar nu had *Horack* in Amsterdam aan mij als gevangene een voortreffelijk diner gegeven in de Damstraat. U ziet, dat er heel bijzondere verhoudingen bestonden! Ik heb tegen *Horack* gezegd: „Onder gunstiger omstandigheden hoop ik het u een keer te kunnen retourneren.”

Toen kwamen wij 's Woensdags in den Haag. Wij hadden van *Horack* gehoord: „Es liegt gegen euch gar nichts vor”, en dat vonden wij heel vreemd.

Wij zaten helaas slecht in onze tijd. *Mol* moest naar Amsterdam terug, wij zouden in Wassenaar gaan eten en *Horack* zelf was druk bezet. Toen hebben wij gezegd: „Laten wij een afspraak maken.” Maar in het gesprek met *Horack*, die weer veel grapjes maakte, is het niet gelukt. Wij liepen met *Mol* terug en toen zei ik: „Nu zijn wij tenslotte toch nog vergeten die afspraak te maken.” „Dat is niet erg”, zei *Mol*; „ik zie hem in Amsterdam en bel op, of hij principieel accepteert.” Ik zei: „Ik wil het rustig met *Horack* doorpraten en ik wil hem vragen, wat hij er mee voor heeft, wat voor wonderlijke apekool het is, want dit is niet meer te volgen.”

De volgende Zaterdagmorgen waren wij weer in den Haag om boodschappen te doen. Wij zouden bij een vriendin gaan lunchen. Het was nog heel vroeg. Toen zei ik: „Wij zijn nu toch bij het Bezuidenhout, laten wij even naar *Horack* gaan.” (Wij zouden een week later in den Haag onderduiken; het kwam ons dus goed gelegen.)

Wij kwamen in het gebouw van *Horack* binnen en gaven onze naam aan de portier op. De portier belde naar boven en wij moesten

wachten in de wachtkamer. Na een poosje werden wij bij *Horack* binnengelaten. *Horack* schertste, maakte grapjes en was even vriendelijk als steeds. Wij hebben een prettige afspraak gemaakt: de Woensdag daarop zouden wij eten in Café de la Paix; hij zou zijn vrouw meebrengen; om 4 uur zouden wij er zijn. „Dan hebben wij de tijd”, zei hij, „en kunnen wij de zaak rustig doorpraten.” Dat wilden wij wel doen. Toen dit was afgesproken, gingen wij weg en bij de eerste tramhalte werden wij gearresteerd door een Duitser in burger en een rechercheur van de Haagse politie.

Toen ik in de gevangenis zat, dacht ik: wat is dat een wonderlijke streek, dat had ik nooit achter hem gezocht.

Later is het geheim ontsluit. Het was een zuiver technisch stuntje met de portier en daarom hadden wij de eerste keer geen last gehad. De eerste keer zijn wij met *Mol* in- en uitgegaan bij *Horack*; *Mol* behoeften zij niet achterna te zitten. Maar de tweede keer kwamen wij alleen binnen. De portier nam onze namen op en belde, terwijl wij bij *Horack* zaten, het Binnenhof op. Daar had men een politieke klapper en stonden wij keurig op de lijst. Zij hadden mensen in reserve en die gingen er op uit. Het ging buiten *Horack* om; hij heeft tegen mijn vader, die bij hem kwam informeren, bij hoog en bij laag gezegd: „Ik weet er niets van!” Hij had ons in zekere zin moeten waarschuwen. Een Haagse agent heeft mij verteld: „Dat deden zij met grote gebouwen als de Duitse bank en De Nederlandse Bank; zij lieten de portier rustig je naam noteren en dan belde hij door naar het Binnenhof.”

76928. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. 13 Maart 1943.

76929. De **Voorzitter**: Wat is er verder gebeurd?

A. Ik heb een maand of acht Einzelhaft gehad. Na vier weken werd ik verhoord door *Rueting*. Op 31 October ben ik op transport gesteld naar de Gansstraat in Utrecht. Mijn vrouw was in Juni of Juli verdwenen naar Vught, maar werd ook naar Utrecht overgebracht. Op 6 November zijn wij voor geweest. Wij kwamen voor een Obergericht des Heeres. Dat scheen iets zeer bijzonders te zijn, want de bode zei: „Denken Sie sich, es ist ein Oberheeresgericht!”

76930. De **Voorzitter**: Met als resultaat...?

A. Wij kregen drie straffen: voor het helpen van de jongens: inbeslagneming van het vermogen; voor het feit, dat wij niet verteid hadden, dat *Kastein* en *Dutilh* van plan waren *Poos* uit de weg te ruimen: twee jaar tuchthuis; voor het hulp verlenen aan *Jan Emmer*: de doodstraf.

76931. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Uw vrouw ook?

A. Ja, mijn vrouw ook.

76932. De **Voorzitter**: Wat is de reden, dat deze straffen niet geëxecuteerd zijn?

A. Wij hebben gratie gekregen. Daar zijn hele volksstammen aan te pas gekomen. Ik meen, dat het feit, dat wij op erewoord aan *Horack* gebonden waren, ook nog een rol gespeeld heeft. Bovendien was ik niet anti-Duits: ik ben dat nog niet. Ik ben alleen anti-regime.

76933. De **Voorzitter**: Hebt u toen de rest van de oorlog in gevangenschap doorgebracht?

A. Ja. Wij hebben het in Utrecht zeer goed gehad; wij hadden daar een goede verzorging. Toen ben ik in Rheinbach gekomen, waar ik het ook goed heb gehad. Later in Hameln, waar ik het ook redelijk gehad heb. Mijn vrouw heeft het slechter gehad. Die is geweest in het Fraienzuchthaus Anrath. „Das Paradis” noemden ze dat; later is ze toen in de fabriek, waar vroeger de beroemde Duitse Bols gemaakt werd, maar die toen voor oorlogsproductie was ingericht, terechtgekomen (Steinhagen, Amshaißen bei Bielefeld).

Op Dolle Dinsdag zijn we weer door het oog van de naald gekropen. Alle gevangenen zouden toen, naar later bekend is geworden, worden doodgeschoten, maar die mensen vonden dat toch te erg. Wij zijn toen overhaast op transport gesteld en zijn daarbij alle bagage kwijtgeraakt. Ik heb toen het lumineuze idee gehad een Zugangsbrief te vragen in Hameln. Ik heb geschreven naar het oor-

spronkelijke Zuchthaus van mijn vrouw, die doorgestuurd is naar Amshausen. Zo heeft ze mijn adres gekregen. Ik heb toen een paar brieven van haar gehad. Ook de dominee heb ik daarvoor nog aangeklamp. Ik heb toen een zeer gedetailleerde brief gekregen van de Lager-Fuhrerin, waarin precies stond, hoe mijn vrouw het maakte. Ze is er tenslotte goed afgekomen en heeft nooit een gevecht meegemaakt, terwijl wij in Hameln nog drie dagen beleg hebben meegemaakt.

76934. De **Voorzitter**: Dus u hebt van de uit Engeland overgekomen parachutisten persoonlijk ontmoet *Emmer* en *Kloos*?

A. Ja.

76935. De **Voorzitter**: *Andringa* ook?

A. Neen. *Heukels* en *Gijs de Jong* hebben hem wel ontmoet.

76936. De **Voorzitter**: U hebt dus alleen die twee ontmoet?

A. Ja.

76937. De **Voorzitter**: Zijn u nog nadere bijzonderheden bekend geworden over hun opdracht en hun werkzaamheden dan u tot dusver verteld hebt?

A. *Kloos* heeft meegedeeld, dat hij in de oostelijke provincies voorbereidend werk moest verrichten voor sabotagegroepen, die tot taak hadden verbindingswegen en bruggen in de lucht te doen vliegen. Dat moest hij voorbereiden en dan zou er materiaal worden gedropt. *Kloos* was de man, die uit Saigon kwam. Hij had ook een tweede man, maar die heeft hij bij ons niet geïntroduceerd. *Kloos* kwam gewoon op mijn spreekuur afzakken. Ik dacht, dat hij een Rotterdammer was, want er waren veel Rotterdamse évacués in Wassenaar. Ik heb hem boven laten komen. Hij kwam binnen en zei: „Ik wil u persoonlijk spreken.” Toen bleek, dat hij een parachutist was. Ik zei: „Ik wil even je P.B. zien.” Ik hield het tegen het licht en kon toen direct tegen hem zeggen: Dat is in orde! Hij heeft bij ons goede papieren gekregen. Toen wij ondergedoken waren, hebben wij hem nog in Amsterdam gezien. Daar heeft hij afscheid genomen en is naar het oosten gegaan.

76938. De **Voorzitter**: Hadden *Emmer* en hij enig contact met elkaar?

A. Neen. Zij kenden elkander als personen. *Emmer* heeft nog medegedeeld, dat hij onder de Nederlandse Inlichtingendienst ressorteerde, en *Kloos* heeft gezegd, dat hij in dienst was van de Intelligence Service.

76939. De **Voorzitter**: Weet u ook, hoe *Emmer* en *Ortt*, zijn radioman, in Nederland gekomen zijn?

A. *Emmer* heeft medegedeeld, dat hij uit een vliegtuig is neergelaten.

76940. De **Voorzitter**: Is hij gearachuteerd?

A. Dat heeft hij verteld. Hij heeft ook het verhaal verteld, dat één van de agenten bij het neerkomen op een putrand was terechtgekomen. Hij zei: „Eén van onze kameraden is verongelukt.” Dat verhaal hebben wij het eerst gehoord van *Jan Emmer*. Het heeft veel indruk op mij gemaakt. Ik vond het een lugubere affaire.

76941. De **Voorzitter**: U weet niet, hoe *Emmer* aan de wetenschap kwam, dat die andere agent doodgevallen was?

A. Neen. *Emmer* had bij ons een vast pied-à-terre. Hij had verder zijn vaste Maandag in Amsterdam bij *Dick van Dijk*. Daar zaten ook nog medewerkers aan vast. Eén van hen, *Baruch*, heb ik ontmoet. Hij woonde in het Gooi, in Bussum. Hij heeft ook gegevens voor *Emmer* verzameld. Overigens was *Emmer* veel op pad. Hij had gesprekken met allerlei mensen. Wij vroegen daarover niet te veel.

76942. De **Voorzitter**: Had *Emmer* contact met *Andringa*?

A. Dat durf ik niet te zeggen. Hij heeft bij ons nooit over *Akki* gesproken.

76943. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar *Akki* is bij *Heukels* geweest?

A. Ja. Daaraan zat weer vast een uitgebreide P.B.-kwesie voor 12 à 16 man. Maar *Heukels* en *de Jong* weten het precies, *Heukels* in elk geval. Deze is nu, naar ik meen, substituu-officier in Breda.

Dick van Dijk heeft de oorlog overleefd; hij heeft er een oog in verspeeld. Hij heeft na de oorlog veel narigheid gehad; hij werd als fout beschouwd en heeft gevangen gezeten. Ik heb hem niet gezien, maar mijn vrouw heeft hem wel een keer gesproken over de telefoon. Ik zou nog even kunnen opzoeken, waar hij woonde, want dat heb ik geweten.

76944. De **Voorzitter**: En *van Dijk* zou *Emmer* goed hebben gekend?

A. Ja, het was een intieme kameraad van *Emmer*; zij kenden elkaar van vroeger. *Van Dijk* was kellerier.

76945. De **Voorzitter**: Ik zit even te puzzelen over de wijze, waarop *Emmer* in Nederland is gekomen. Wij verkeerden namelijk in de veronderstelling, dat hij met een boot was gekomen.

A. Ik herinner mij, dat hij als parachutist was gekomen; dat verhaal heeft hij mij gedaan. Hij heeft niet willen vertellen, waar hij was gedropt.

76946. De **Voorzitter**: Hij heeft positief verteld, dat hij een parachutist was?

A. Ja. Zij wilden aan eventueel geschikte plekken om te droppen geen bekendheid geven. Zij konden met dat te vertellen niets winnen, alleen maar verliezen.

Mijn vrouw en ik vroegen hem in principe zeer weinig. Wij meenden, dat wij hem alleen in de weg konden zitten met allerlei gevraagd, maar omdat hij met ons min of meer intiem was geworden, vertelde hij ons weleens iets, b.v. dat hij de heer *Linthorst Homan* had ontmoet; dat zat hem zo hoog, dat hij het blijkbaar prettig vond het ons te vertellen.

76947. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ging hij daarvoor naar Groningen of naar den Haag?

A. Voor zover mij bekend, heeft hij de heer *Linthorst Homan* in Groningen gesproken. Hij ging veel op reis.

76948. De **Voorzitter**: U hebt niet de indruk gehad, dat *Emmer* bezig is geweest een organisatie op te bouwen, b.v. een inlichtingengroep of zo iets?

A. Ja, ik geloof wel, dat hij ook zoveel mogelijk gegevens verzamelde. Hij kwam een keer bij mij en zei: „Ik heb zo almachtig veel interessante dingen om te seinen!” Hij stelde hele verhalen op, die hij voor de andere kant van belang achtte. Hij heeft allerlei berichtgevers gehad.

76949. De **Voorzitter**: Hij had dus ook verschillende medewerkers?

A. Ja, hij heeft een behoorlijk aantal medewerkers gehad. Dingen, die wij in onze praktijk toevallig van dezen en genen hoorden, gaven wij hem door. Collega *van der Horst* had ook wel berichten.

76950. De **Voorzitter**: Is het u weleens gebleken, of er een contact heeft bestaan tussen *Dutilh* en *Emmer*?

A. Neen, daar weten wij niets van, want wij hebben *Dutilh* eigenlijk pas leren kennen, toen *Emmer* zijn laatste afspraak had gemaakt; dat was 30 Mei. *Dutilh* is vóór die tijd weleens op Pijnacker geweest, maar wij hebben die twee nooit met elkaar in contact gebracht. *Jan Emmer* en *Kastein* hebben elkaar wel bij ons ontmoet.

76951. De **Voorzitter**: U hebt dus ook niet later in gesprekken niet *Dutilh* bemerkt, dat hij *Emmer* heeft gekend?

A. Neen.

76952. De **Voorzitter**: U hebt hem wel verteld, dat u *Emmer* bij u hebt gehad; of hebt u dat niet gedaan?

A. Ja, dat wist *Dutilh* volkomen.

76953. De **Voorzitter**: Dus u moet aannemen, dat zij elkaar niet hebben gekend?

A. Inderdaad. Zij hadden ook geheel verschillende taken. *Dutilh* werkte aan zuiver militaire spionage en *Jan Emmer* had de opdracht verbindingswegen tussen Engeland en Nederland te maken van de kust uit. Dat betrof dus meer de mogelijkheid om van de kust uit iets te doen. Daarnaast zou men kunnen zeggen: algemeen zaken, alleen wat politiek-militair van belang geacht kon worden; die gaf hij ook wel rustig door.

76954. De **Voorzitter**: Hij was dus niet gespecialiseerd op technisch-militaire berichtgeving?

A. Hij heeft ons verteld, dat hij eens een compliment had gekregen uit Engeland en als het ware werd afgeremd om niet te veel te seinen.

76955. De **Voorzitter**: Hebben wij op deze wijze uw contact met deze agenten geheel behandeld of zijn er nog aspecten, die naar uw mening buiten beschouwing gebleven zijn?

A. Ik geloof, dat dit inderdaad de hoofdzaak is. Het enige, dat ik verder nog van *Jan Emmer* kan vertellen, is, dat hij zeker niet te spreken was over de leiding in Londen.

76956. De **Voorzitter**: In welk opzicht?

A. Hij voelde zich min of meer opgelaten, omdat er heel wat niet klopte van wat zij hem verteld hadden. *Kloos* was het daarmee ook eens.

76957. De **Voorzitter**: Maar die behoorde tot een andere dienst.

A. Inderdaad.

76958. De **Voorzitter**: Hebben te ook namen genoemd van de leiding in Londen?

A. Mijn vrouw herinnert zich de naam van kolonel *de Bruyne*.

76959. De **Voorzitter**: Ook geen namen van de leiding van de Engelse dienst?

A. Neen. Zij hebben alleen verteld van hun instructie, waarin o.a. allerlei stuntjes stonden op jiu-jitsu-gebied, enz., maar er werden geen namen genoemd.

76960. De **Voorzitter**: Wat was uw indruk van *Emmer*?

A. Ik vond hem een aardige jongen, een echt goede knul, energiek en moedig.

76961. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus wel geschikt voor dat werk?

A. Ja. Hij had er zich voor gemeld, maar de opleiding was wat kort. Over het algemeen is de Nederlander politiek niet zo erg begaafd.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

K. BOLLE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWJNKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 24 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

DINA ELISABETH GAAZENBEEK,
oud 26 jaar. wonende te Ede, secretaresse.

Zij legt de eed af als getuige.

77026. De **Voorzitter**: Is het juist, dat u in 1944 contact hebt gehad met vanuit Engeland in Nederland gedropte agenten?

A. Ja.

77027. De **Voorzitter**: Wie waren dat?

A. Bert, Loek en Nol.

77028. De **Voorzitter**: Kent u ook hun werkelijke namen?

A. Bert is *tie Goede*, Loek is *Mulholland* en Nol is *Arie van Duin*.

77029. De **Voorzitter**: Hoe bent u met hen in aanraking gekomen?

A. Door Bert. Ik had met hem samengewerkt bij „Je Maintien-drai“, voordat hij naar Engeland was gegaan.

77030. De **Voorzitter**: U kende *de Goede* dus reeds van de tijd, vóórdat hij naar Engeland was gegaan?

A. Ja.

77031. De **Voorzitter**: Wanneer is hij naar Engeland gegaan?

A. Ik kan het niet met zekerheid zeggen; misschien eind 1943 begin 1943. Hij is via Zweden weggegaan.

77032. De **Voorzitter**: Is hij na zijn dropping weer bij u gekomen?

A. Met Loek en Nol. Zij zijn dus met hun drieën gekomen. Ik werd in het huis van Bert geroepen.

77033. De **Voorzitter**: Hebben zij u toen gevraagd hun hulp te verlenen?

A. Ja.

77034. De **Voorzitter**: Vertelden zij direct, dat zij gedropt waren?

A. Neen. zij hebben mij eerst een verhoor afgenomen.

77035. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Bert was niet in de kamer, en Loek en Nol zaten daar met een pistool voor zich. Zij vroegen mij, of ik ondergronds werk deed. waarop ik „neen“ heb gezegd. Ik dacht toen, dat zij spionnen van de S.D. waren. Toen ik niet door de mand viel, hebben zij er later Bert bij gehaald en toen was alles goed.

77036. De **Voorzitter**: Waarom vroegen zij u dat?

A. Omdat zij wilden proberen, of ik loslippig was of dat ik meteen zou bekennen. dat ik ondergronds werk deed.

77037. De **Voorzitter**: Van hun kant was het dus een methode om te proberen, hoe ver zij met u konden gaan?

A. Ja.

77038. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Zij wilden u durf a.h.w. „testen“?

A. Ja.

77039. De **Voorzitter**: Hoe is het verder gegaan?

A. Bert is thuis gebleven, Loek is meteen naar Rotterdam doorgegaan en Nol is naar mijn huis meegegaan. Een week of twee is bij ons geweest: toen zijn de jongens opgehaald en ben ik naar Rotterdam meegegaan.

77040. De **Voorzitter**: Wat was de bedoeling daarvan? Hebben zij u gezegd, waarom zij naar Rotterdam gingen en waarom zij wilden, dat u meeding?

A. Toen zij gingen, hebben zij het mij gezegd

77041. De **Voorzitter**: Welke mededelingen hebben zij daaromtrent gedaan?

A. Zij werkten voor een Engelse dienst en ik moest als koerierster bij de zenddienst werken.

77042. De **Voorzitter**: Hebben zij u nog bijzonderheden omtrent hun opdracht verteld?

A. Bert en Loek waren liaison-officier, Bert voor de K.P. en Loek voor de R.V.V. en Nol was de operator.

77043. De **Voorzitter**: Hoe lang is dit werk ongestoord doorgegaan?

A. Tot 19 December 1944.

77044. De **Voorzitter**: Wanneer waren zij gekomen?

A. Eind Juni.

77045. De **Voorzitter**: Hoe lang bent u bij hen in Rotterdam geweest?

A. Ongeveer een half jaar.

77046. De **Voorzitter**: Hebt u zich hoofdzakelijk beperkt tot koerierswerkzaamheden?

A. Ik werkte ook bij de zenddienst. ik codeerde en decodeerde.

77047. De **Voorzitter**: Hebben zij u de code medegedeeld?

A. Ja.

77048. De **Voorzitter**: Ik meen, dat op een gegeven moment de zender is gepeild op een adres aan de Mathenesserweg, waarbij u en van Duin gevangen zijn genomen.

A. Ja, en nog iemand. die bij ons in huis was.

77049. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Dat was *Elzinga*, het was zijn werkelijke naam.

77050. De **Voorzitter**: De *Goede* en *Mulholland* zijn toen niet gevangengenomen. Is dat later ook niet gebeurd?

A. Neen.

77051. De **Voorzitter**: Wat hebt u ervaren, toen u werd gevangengenomen? Bent u mishandeld?

A. Ik heb wel een paar klappen in mijn gezicht gekregen, maar ik ben niet zo mishandeld als *Nol* en *Elzinga*.

77052. De **Voorzitter**: Bent u door *Haubrock* verhoord?

A. Ja.

77053. De **Voorzitter**: Alleen door *Haubrock* of ook door anderen?

A. Ook door anderen, er waren er ongeveer vier.

77054. De **Voorzitter**: Hoe bent u te spreken over *Haubrock* en zijn behandeling?

A. Hij is altijd even correct tegen mij geweest.

77055. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De klappen waren dus niet van hem?

A. Neen; zodra hij kwam, hield men op met de mishandelingen.

77056. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dit bij de mannen ook het geval?

A. Ja.

77057. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Gebeurde het in uw aanwezigheid?

A. Neen, apart,

77058. De **Voorzitter**: Wat wilde *Haubrock* van u weten?

A. Adressen, enz.

77059. De **Voorzitter**: De adressen, waar werd gezonden?

A. De adressen, waar werd gezonden, hadden zij toch gevonden, want daarvan had ik een lijstje. De zenders waren op verschillende adressen ondergebracht en om dit enigszins goed onder controle te houden, had ik ze opgeschreven.

77060. De **Voorzitter**: Ging u van het ene adres naar het andere om te zenden?

A. Ja.

77061. De **Voorzitter**: De zenders bleven dus op hetzelfde adres staan, maar u gebruikte ze afwisselend?

A. Ja, en zij werden ook nog wel verplaatst.

77062. De **Voorzitter**: Uit het papiertje kon *Haubrock* dus opmaken, hoeveel apparaten er waren?

A. Ja.

77063. De **Voorzitter**: Hoeveel apparaten waren er?

A. Ik zou het niet precies kunnen zeggen, misschien drie of vier.

77064. De **Voorzitter**: Wat heeft *Haubrock* vervolgens gedaan?

A. Hij is er heen gegaan en hij heeft de zenders in beslag genomen, maar hij heeft de mensen niets gedaan.

77065. De **Voorzitter**: Hebt u dat later gehoord?

A. Ja.

77066. De **Voorzitter**: *Haubrock* zal u dit zelf misschien hebben gezegd. Maar hebt u later kunnen nagaan, of het inderdaad zo was gebeurd?

A. Ja, hij is bij de familie *Steffens* geweest en toen moest ik mee, omdat deze mensen niet wisten, waar de zender stond.

77067. De **Voorzitter**: Heeft hij u bij deze tochten meegenomen?

A. Alleen naar de familie *Steffens*.

77068. De **Voorzitter**: Waren op het papiertje, dat bij u was gevonden, ook de adressen aangegeven?

A. Ja.

77069. De **Voorzitter**: U behoefde ze dus niet mede te delen?

A. Neen, die wist hij,

77070. De **Voorzitter**: Wat is er verder gebeurd?

A. Wij zijn 's morgens om ongeveer halféén gevangengenomen, de hele middag zijn wij verhoord en 's avonds zijn wij naar Scheveningen gebracht. Toen werden wij weer verhoord, maar men probeerde het op een andere manier, met heerlijke boterhammen, een glas wijn, e.d.

77071. De **Voorzitter**: Wanneer zijn de adressen bezocht, waar de andere zenders waren?

A. Misschien een paar dagen daarna.

77072. De **Voorzitter**: Wat is er gebeurd, nadat de zenders in beslag waren genomen?

A. Ik kreeg nog enige kruisverhoren.

77073. De **Voorzitter**: Wat wilde men toen van u weten?

A. Men wilde nog meer te weten komen; men was al een halfjaar van ons bestaan op de hoogte; dat heeft *Haubrock* mij gezegd.

77074. De **Voorzitter**: Wist *Naubrock* ook, dat de *Goede* en *Mulholland* respectievelijk met de K.P. en de R.V.V. contact hadden?

A. Hoe bedoelt u dat?

77075. De **Voorzitter**: U hebt gezegd, dat *de Goede* gedropt was voor de K.P. en *Mulholland* voor de R.V.V. Was *Haubrock* hiervan op de hoogte, toen u gevangen werd genomen?

A. Dat weet ik niet zeker.

77076. De **Voorzitter**: Zou hij het niet van *van Duin* of *Elzinga* hebben gehoord?

A. Hij heeft het absoluut niet van één van hun tweeën gehoord.

77077. De **Voorzitter**: Hoe heeft het zich toegedragen, dat *Haubrock* later op een of andere manier heeft gewild, dat u hem met *de Goede* in verbinding zou brengen?

A. Wij hadden *Haubrock* een correspondentie-adres genoemd, dat, volgens ons, opgeruimd was. Hij is naar dat correspondentie-adres gegaan, waar men waarschijnlijk vergeten had het door te geven, in ieder geval lagen er nog brieven, waar er toevallig een bij was voor *Bert*, waarin een afspraak stond. Op een bepaald uur moest hij ergens in Rotterdam komen.

77078. De **Voorzitter**: Het was dus een brief, bestemd voor *de Goede*, waarin hem werd voorgesteld ergens te komen?

A. Ja. Later heb ik van *Bert* gehoord, dat hij verhinderd was en dus niet kon komen, wat zijn geluk is geweest.

77079. De **Voorzitter**: Is *Haubrock* naar dat adres gegaan?

A. Ja.

77080. De **Voorzitter**: Cent u toen nok meegeweest?

A. Ja, ik moest mee.

77081. De **Voorzitter**: Wist u, waar het om ging?

A. Dat stond niet in de afspraak vermeld.

77082. De **Voorzitter**: Ik bedoel, waar het voor *Haubrock* om ging, nl. dat hij daar *de Goede* wilde treffen.

A. Ja, dat heeft hij mij gezegd.

77083. De **Voorzitter**: Heeft *Haubrock* u gezegd, dat hij *de Goede* wilde arresteren, of heeft hij iets anders gezegd?

A. Hij heeft het op een andere manier voorgesteld. *Haubrock* wilde proberen contact te krijgen met *Bert* en dan wilde hij met hem praten.

77084. De **Voorzitter**: Waarover?

A. Ik weet het niet, dat heeft hij mij nooit gezegd. *Haubrock* heeft gezegd, dat hij met *de Goede* wilde spreken, maar hij zou hem niet gevangennemen.

77085. De **Voorzitter**: Wat dacht u daarvan?

A. Ik geloofde het natuurlijk niet.

77086. De **Voorzitter**: Heeft *Haubrock* nooit gezegd, dat hij van *de Goede* droppingssterreinen van de R.V.V. te weten wilde komen?

A. Het is mogelijk, maar ik kan het mij niet herinneren.

77087. De **Voorzitter**: Wanneer bent u vrijgelaten?

A. Ik denk, dat ik eind Januari 1945 ben vrijgekomen.

77088. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich dat toegedragen?

A. Heel typisch. *Haubrock* heeft mij met de auto weggebracht tot een brug op de weg van Voorburg naar Rotterdam. Ik heb toen een auto aangehouden en toen mocht ik meerijden naar Rotterdam.

77089. De **Voorzitter**: Wat is er aan uw vrijlating voorafgegaan? Heeft *Haubrock* gezegd, waarom hij u vrijliet? Heeft hij een afspraak met u gemaakt?

A. Ik moest proberen contact met *Bert* te krijgen. *Haubrock* heeft de voorwaarde gesteld, dat ik moest terugkomen, en als ik het niet deed, zouden er vijftig jongens worden doodgeschoten. De jongens van de K.P. hebben mij toen laten onderduiken.

77090. De **Voorzitter**: Heeft hij u gezegd op een bepaalde tijd terug te zijn?

A. Dat kan ik mij niet herinneren.

77091. De **Voorzitter**: Hij moest toch een bepaalde tijd vaststellen, want het dreigement was, dat anderen zouden worden doodgeschoten als u niet terugkwam.

A. Jk kan mij niet meer herinneren, of hij een bepaalde tijd heeft genoemd.

77092. De **Voorzitter**: Heeft *Haubrock* gezegd, waarom hij met *de Goede* in contact wilde komen? Heeft hij toen ook gezegd, dat hij *de Goede* niet zou arresteren?

A. Ik geloof niet, dat hij dat heeft gezegd.

77093. De **Voorzitter**: Zijn bedoeling was dus, dat u hem het adres van *de Goede* zou mededelen?

A. Ik moest vragen, of *Bert* genegen was een bespreking met *Hnubrock* te hebben.

77094. De **Voorzitter**: Heeft *Haubrock* gezegd, waarom hij die bespreking wilde hebben?

A. Neen.

77095. De **Voorzitter**: Wat veronderstelde u?

A. Ik was bang, dat hij, als hij *Bert* te pakken zou krijgen, hem gevangen zou nemen.

77096. De **Voorzitter**: Heeft *Haubrock* niet gepoogd die vrees bij u weg te praten door te zeggen, dat hij hem niet gevangen wilde nemen en alleen maar met hem wilde spreken?

A. Ja, dat heeft hij mij wel gezegd, maar dat geloofde ik natuurlijk niet.

77097. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan, toen u naar Rotterdam bent gegaan?

A. Ik ben naar de familie *Steffens* gegaan, daar heb ik een nacht geslapen en toen heb ik getracht contact te krijgen.

77098. De **Voorzitter**: Hoe heeft zich die geschiedenis verder toegedragen?

A. Ik ben gegaan naar *Cor* in Schiedam. Ik heb met hem een afspraak gemaakt, dat ik *Bert* op een bepaalde dag ergens zou ontmoeten, en daar ben ik toen heengegaan. Ik heb *Bert* toen alles verteld en daarna hebben ze mij laten onderduiken.

77099. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Bent u niet gevolgd toen u daar heen ging?

A. Ik heb er wel op gelet.

77100. De **Voorzitter**: Had u zelf de overtuiging, dat u op dat moment niet werd nagegaan?

A. Ik was ontzettend bang, dat ik werd gevolgd, maar ik moest contact krijgen.

77101. De **Voorzitter**: Met wie hebt u het gesprek gehad, waarbij werd besloten, dat u moest onderduiken?

A. Met *Bert* en nog iemand, waarvan ik mij de naam niet herinner. Ik meen, dat hij voor meester in de rechten studeerde. Voorts was er een stenotypiste bij, die het opnam. Dit gebeurde in het huis van *Pontier* op de Bergweg.

77102. De **Voorzitter**: Waar bent u verder gebleven?

A. Ik ben toen gegaan naar een zekere heer *Formenooy* in Nieuwerkerk aan den IJssel, waar ik ben ondergedoken tot het einde van de oorlog.

77103. De **Voorzitter**: Hebt u verder geen last meer gehad?

A. Neen,

77104. De **Voorzitter**: Wat is het voor een verhaal, dat *Haubrock* bij of door middel van de familie *Steffens* een papier in handen heeft gekregen. waarop werd medegedeeld, dat u wegens verraad was geliquideerd?

A. Dat heeft men expres gedaan, opdat ik niet zou worden achtervolgd, en ook voor de jongens in Scheveningen. Men heeft *Hnubrock* medegedeeld, dat de K.P. mij had geliquideerd, waardoor de jongens konden worden gered, die nog in Scheveningen waren.

77105. De **Voorzitter**: Was u er van op de hoogte, dat men dit op deze manier heeft gedaan?

A. Neen, ik heb het later gehoord.

77106. De **voorzitter**: Hebt u, toen men u zei onder te duiken, niet gezegd, dat de gevangenen in Scheveningen gevaar zouden lopen te worden doodgeschoten?

A. Ja, dat heb ik gezegd.

77107. De **Voorzitter**: Wat zei men toen?

A. *Bert* zei, dat dit toch niet zou gebeuren en anders was er niets aan te doen. Ik moest onderduiken en mocht niet meer terug.

77108. De **Voorzitter**: Waarom?

A. Zij waren bang, dat de Duitsers het er bij mij uit zouden slaan en dat ik iets zou verraden.

77109. De **Voorzitter:** Van wie hebt u later gehoord, dat men het op deze manier heeft gedaan?

A. Het kan òf *Bert* òf *Nol* zijn geweest, dat weet ik niet precies meer.

77110. De **Voorzitter:** Hebt u het na de oorlog gehoord?

A. Ja, want tijdens mijn onderduiktijd heb ik geen contact meer met *Bert* gehad, wel inet de illegale groep in Nieuwerkerk aan den IJssel.

77111. De **Voorzitter:** Hebt u wel eens gehoord, of *Hauhrock* de mededeling, dat u geliquideerd was, heeft geloofd of niet?

A. Ja, dat geloof ik wel. De laatste week in de cel is er een dame bij mij geweest, mevrouw *Daalen van Eddekinge*, waaraan *Haubrock* het had verteld. Na de oorlog is hij (zij) bij ons thuis geweest en toen heeft hij (zij) verteld, dat hij er ontzettend van onder de indruk was.

77112. De **Voorzitter:** *Haubrock* is dus later weer naar het adres van de familie *Steffens* gegaan?

A. Schijnbaar wel, dat weet ik natuurlijk niet.

77113. De **Voorzitter:** Van die dame hebt u gehoord, dat *Hauhrock*, op grond van het bericht, geloofde, dat u wegens verraad was geliquideerd?

A. Ja.

77114. De **Voorzitter:** Hebt u die drie agenten na die tijd nog ontmoet? U hebt zoëven gezegd, dat u *de Goede* nog hebt gezien na de oorlog.

A. Ja, en *Nol* en Loek ook. *Nol* en nog een paar anderen hebben mij na de oorlog, in Mei 1945, weer naar Ede gebracht.

77115. De **Voorzitter:** Is het u ook bekend, wie die truc heeft geregeld?

A. De truc van *Hauhrock*?

De **Voorzitter:** Neen, dat u wegens verraad zou zijn geliquideerd.

A. Neen. Na de oorlog was ik passief voor alles, niets interesseerde mij, ik was geestelijk volkomen geknakt.

77116. De **Voorzitter:** Waardoor in hoofdzaak?

A. In de cel kreeg ik dysenterie en toen ik was ondergedoken kreeg ik geelzucht en een leveraandoening.

77117. De **Voorzitter:** U bent er dus nooit achtergekomen, wie dit in elkaar heeft gezet?

A. Neen, het interesseerde mij niet meer en het werd thuis verboden over illegaliteit te spreken, omdat ik er niet tegen kon.

De **Voorzitter:** Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

D. E. GAAZENBEEK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

OOSTERHUIS. *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 31 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter en Korthals en Fens, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JACOBUS ANDRIES VERKUYL,

oud 59 jaar, wonende te Amsterdam, kolonel K.N.I.L. b.d.,

en

ALBRECHT NICOLAAS BARON DE VOS VAN STEENWIJK,

oud 38 jaar, wonende te Amersfoort,
luitenant-ter-zee der 1ste klasse

De heer Verkuyl legt de belofte af als getuige/deskundige.

De heer de Vos van Steenwijk legt de eed af als getuige/deskundige.

77686. De **Voorzitter**: De commissie heeft bij schrijven van 24 November 1948 aan generaal *Koot* en u beiden verzocht om een deskundigenrapport uit te brengen betreffende de technische vragen, die zich bij het England-Spiel en alles, wat daarmee samenhangt, hebben voorgedaan. Onder dagtekening van 15 Maart 1950 heeft de commissie van de heer *Verkuyl* het door deskundigen in deze uitgebrachte rapport toegezonden gekregen. Daaraan ontbrak op dat moment de handtekening van generaal *Koot*. De reden daarvan was, zoals ook uit het begeleidend schrijven van de heer *Verkuyl* blijkt, dat generaal *Koot* plotseling ernstig ziek was geworden, zo ernstig, dat zijn overbrenging naar een ziekenhuis noodzakelijk bleek. Ik kan u thans mededelen, dat generaal *Koot* op 24 Maart jl. alsnog het rapport heeft getekend, zodat het dus thans door u drieën is ondertekend. Ik zou u alleen nog de bevestiging willen vragen, aangezien generaal *Koot* dat nu zelf niet kan verklaren, of hij inderdaad steeds aan de werkzaamheden van deskundigen heeft deelgenomen en of hij ook aan de opstelling van dit rapport — dat het resultaat van uw werkzaamheden is — heeft deelgenomen.

De heer **Verkuyl**: Generaal *Koot* heeft aan alle voorbereidingen deelgenomen en ook aan de redactie van het rapport zelf. Het is alleen zijn plotselinge ziekte geweest, die hem verhinderde op dezelfde dag te tekenen als wij beiden.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik heb aan de woorden van de heer *Verkuyl* niets toe te voegen; ik ga er geheel mede akkoord.

77687. De **Voorzitter**: De commissie heeft met grote belangstelling kennis genomen van uw rapport. Er zijn slechts enkele punten, waarover wij u nog gaarne een aanvullende inlichting zouden willen vragen. In de eerste plaats betreft dit de passage, welke handelt over de one-time-pad-code. Daarin wordt beschreven, hoe deze code is en hoe die wordt gebruikt. U deelt mede, dat volgens dit systeem de agent, die seint, en de ontvanger ieder twee boekjes hebben met een lange reeks cijfers, een codeerboek en een decoderboek, en dat een door de agent gebruikt gedeelte dadelijk wordt afgescheurd en verbrand. U stelt, dat deze wijze van coderen volkomen veilig is en dat het systeem al vele jaren bekend is, maar dat het alleen het nadeel heeft van veel voorbereidend typografisch werk, met name de aanmaak van de optelboekjes. Ik zou u nog het volgende willen vragen. Wanneer een agent precies volgens deze voorschriften heeft gehandeld en het gebruikte gedeelte van de code heeft afgescheurd, is het volkomen duidelijk, dat de telegrammen, die hij heeft verzonden, voor de vijand — ook al valt hij in diens handen — van weinig betekenis zijn, aangezien het zo is, dat zelfs de agent zelf zijn telegram niet meer kan ontcijferen. Wanneer echter de vijand

het restant van het boekje in handen krijgt, is het dan mogelijk, dat hij er mee kan gaan werken?

De heer **Verkuyl**: Inderdaad is dat mogelijk.

77688. De **Voorzitter**: Dat is dan toch weer een nadeel van deze code.

De heer **Verkuyl**: Ik wil gaarne even interrumperen. Het gebruik van het woord „code“ is hier niet helemaal goed. Wanneer men de Hollandse uitdrukking: „éénmaal gebruikt optelgetal“ bezigt, krijgt men een betere voorstelling. Dit is werkelijk een reeks cijfers, die telkens bij de basistaal wordt opgeteld. Het is op zich zelf geen code. Het is een reeks cijfers, welke als optelgetal wordt gebruikt. Wanneer dus de basistaal uit klare taal bestaat, worden alleen de letters van het alfabet zo ver opgeschoven als de cijfers van het optelgetal bedragen. Is de basistaal een code, dan worden het codebedrag of wel de codeletters in het alfabet opgeschoven.

77689. De heer **Fens**: Is het dus een vercijfering?

De heer **Verkuyl**: Ja, inderdaad, het is een soort vercijfering.

77690. De heer **Fens**: Ik wil niet over een woord twisten, maar zodra men gaat vercijferen, komt men dan vanzelf niet aan een codering?

De heer **Verkuyl**: In ons taalbegrip is het woord codering eigenlijk iets, dat alleen heeft te maken met code. Daarom gebruiken wij in dit geval liever niet het woord codering. Wij gebruiken het woord vercijfering. Codering is een zeer speciaal onderdeel van het geheel der vercijferingen.

77691. De heer **Fens**: Wanneer men nu onderling een systeem afspreekt, krijgt de agent dus ook een boekje mee?

De heer **Verkuyla**: Inderdaad.

77692. De heer **Fens**: In dat boekje wordt dus gezegd, op welke wijze moet worden gewerkt.

De heer **Verkuyl**: Zo'n boekje bevat alleen cijfers.

77693. De heer **Fens**: Ja, maar de agent moet toch weten, hoe hij de cijfers moet hanteren?

De heer **Verkuyl**: Drze cijfers moet hij optellen bij de basistaal. En de basistaal is klare taal. Wanneer men b.v. het woord „huis“ neemt en men telt daarbij een getal op, dat alleen vier maal uit het cijfer 1 bestaat, dan wordt de h omgezet in een i.

De heer **Fens**: Ja, dat begrijp ik.

De heer **Verkuyl**: De u wordt omgezet in een v, de i wordt omgezet in een j en de s wordt omgezet in een t. Het resultaat is dus een nieuw woord van vier letters. Het heeft dus het voorkomen van een wegcijfering. Omgekeerd moet degene, die ontvangt, dat zelfde bedrag aftrekken.

77694. De **Voorzitter**: Doorgaande in deze gedachtengang, zou de vijand kunnen proberen — wanneer het codeboek in zijn handen valt en het is afgescheurd tot aan het moment, waarop de agent het heeft gebruikt —, uitgaande van de veronderstelling, dat de agent in klare taal seinde, een telegram op te stellen in klare taal en dit om te zetten door gebruik te maken van de cijfers vanaf het eerste cijfer, dat nog in het boek werd gevonden.

De heer **Verkuyl**: Dat is volkomen waar. We komen dan weer op het terrein van de herkenningstekens.

De **Voorzitter**: Natuurlijk.

De heer **Verkuyl**: Dan blijkt, of men waarde aan het telegram hecht of wel er geen waarde aan kan toekennen.

77695. De **Voorzitter**: Wij hebben in deze materie dikwijls de double transposition en one-time-pad-code tegenover elkaar gesteld. De herkenningstekens kwamen zowel bij de double transposition als bij de one-time-pad-code voor. Dus wat dat betreft, staan ze gelijk.

De heer **Verkuyl**: Ja.

77696. De **Voorzitter**: Als wij de inérites van die twee codes tegenover elkaar moeten stellen, moeten wij de waarde van de codes zonder de herkenningstekens bekijken, aangezien beide die herkenningstekens hebben. Vandaar dus mijn vraag. Wanneer men een double transposition heeft, heeft de agent niets op schrift. Dan hangt het er vanaf, of hij in staat is zo'n code van dat systeem voor zich te houden, dan wel of hij haar afgeeft aan de vijand. Bij de one-time-pad-code heeft de vijand — wanneer de agent wordt gearresteerd met het boekje — de code op dat moment.

De heer **Verkuyl**: Ik mag er misschien even op wijzen, dat ik aan het einde van hoofdstuk A in een recapitulatie heb gesproken over een verschil, dat altijd tussen de soorten van agenten bestaat. De eenvoudige agent, die alleen wordt uitgestuurd, zodanig, dat hij niet herkenbaar is aan zijn kleding, noch aan zijn papieren, noch aan zijn geld, kan nooit een optelboekje bij zich dragen. Hij moet een systeem hebben, dat hij in het geheugen heeft, dat hij van buiten heeft geleerd. Dat is wat wij noemen een potlood-en-papiersysteem, waarbij de agent dus begint te schrijven en dat doet op een manier, zoals hem van huis uit is ingeprent. Een agent van een andere soort, iemand die ook andere zaken bij zich heeft en zelfs een soort archief kan aanleggen, kan inderdaad werken met de one-time-pad en kan ergens de boeken, die nodig zijn voor het gebruiken van dit systeem, hebben bewaard. Bij het uitzenden van agenten moet wel degelijk verschil worden gemaakt; wat voor soort agent het is, wat men van hem gaat verwachten en in welke omstandigheden hij waarschijnlijk zal verkeren, wanneer hij zijn berichten gaat uitzenden.

77697. De **Voorzitter**: Dan komt bij mij de vraag op, of het niet het aangewezen systeem is, dat men de agent de combinatie van de beide systemen meegeeft.

De heer **Verkuyl**: Zo'n agent zou inderdaad over beide systemen moeten beschikken.

77698. De **Voorzitter**: Ik bedoel niet, dat beide systemen alternatief worden gebruikt maar cumulatief, met andere woorden, dat de agent zijn telegrammen eerst codeert volgens de double transposition, dus volgens een code, die hij in zijn hoofd heeft, en dat hij daarenboven de zaak nog eens overcodeert met de one-time-pad. Als de agent vanuit de klare taal codeert met de one-time-pad kan de vijand het boekje zonder meer gebruiken. Wanneer de onderliggende taal reeds gecodeerde taal is, wordt het voor de vijand veel moeilijker.

De heer **Verkuyl**: Ik hen het niet helemaal met u eens.

De **Voorzitter**: U moei mij ten goede houden: de opmerkingen, die ik hierover maak, zijn natuurlijk lekenopmerkingen. Het is alleen een vraag, die bij mij opkomt.

De heer **Verkuyl**: Ik begrijp heel goed, wat u bedoelt. De consequentie er van is natuurlijk, dat een dergelijk vercijferen veel meer tijd kost.

De **Voorzitter**: Ongetwijfeld.

De heer **Verkuyl**: Het zal er dus van afhangen, of de agent zoveel tijd beschikbaar heeft.

De **Voorzitter**: Dat begrijp ik volkomen.

De heer **Verkuyl**: De veiligheid van het bericht zelf ten opzichte van derden wordt niet verhoogd door een dubbele vercijfering.

77699. De **Voorzitter**: Ik spreek nu over de casuspositie, dat de agent met zijn one-time-pad-code in handen van de vijand is gevallen. Ik heb uit hetgeen u hebt gezegd, begrepen, dat, wanneer de agent inderdaad de one-time-pad-code toepast op klare taal, het voor de vijand veel eenvoudiger is om van het boekje gebruik te maken.

De heer **Verkuyl**: Als hij de bladzijde, die hij heeft gebruikt, niet heeft vernietigd.

77700. De **Voorzitter**: Neen, ik bedoel het geval, dat de vijand er na de arrestatie van de agent gebruik van wil maken. Dus te beginnen met het stuk, dat nog van de code is overgebleven.

De heer **Verkuyl**: Dat is zo met elk systeem. Als een agent in vijandelijke handen valt en hij heeft b.v. tweemaal het verplaatsingssysteem gebruikt — de double transposition —, of wel hij heeft een boekje in zijn bezit, dat nog door de vijand kan worden gebruikt, dan staat dat op dezelfde lijn.

77701. De **Voorzitter**: Dat begrijp ik ook wel. Wanneer een agent zijn code volgens het double transposition-systeem aan de vijand heeft medegedeeld, staat de vijand er precies eender tegenover, als wanneer hij het restant van de one-time-pad van de agent in handen heeft. Dat staat volkomen gelijk. Omdat het echter volkomen gelijkstaat, is bij mij de vraag gerezen: waarom zeggen de deskundigen, dat de one-time-pad zo veel veiliger is? Ik begrijp, dat deze veiliger is ten opzichte van de telegrammen, die zijn verzonden. Als de agent de gebruikte cijfers hier in Nederland vernietigt, is er geen mens in Nederland — inclusief de agent —, die het telegram, dat is verzonden, nog kan reconstrueren. Dat begrijp ik. Ik spreek echter alleen over de situatie, wanneer de agent in handen van de vijand is gevallen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mag ik misschien even een opmerking maken? Ik geloof, dat u zich die one-time-pad te eenvoudig voorstelt. U neemt aan, dat de gewoonte is, dat zo'n one-time-pad-boekje wordt behandeld of afgewerkt, te beginnen op bladzijde 1 bij de eerste regel. Dat is echter in de meeste gevallen helemaal niet de gang van zaken. De gang van zaken is deze, dat men bij one-time-pads meestal op een willekeurige bladzijde begint, op een willekeurige regel, en op die regel nog op een willekeurig punt. Dit moet men weer aangeven aan de ontvanger door middel van een apart systeem, wat dan meestal wordt verwerkt in een z.g. indicator-groep. Dus op die manier heeft men toch aan dat boekje zelf — die one-time-pad — nog niet voldoende. Dit is de normale gang van zaken met dit soort geheimschrift; men moet daarnaast dus meer gegevens hebben. Men moet weten, hoe aan de andere partij wordt aangegeven, op welke bladzijde is begonnen, op welke regel is begonnen. Daarmede heeft men dan toch weer een extra veiligheid verkregen. In zo'n geval moet de agent, die gevangen wordt genomen, toch eerst nog die veiligheid prijsgeven.

77702. De **Voorzitter**: De heer *Somer* — die wij de laatste weken uitvoerig hebben gehoord — heeft met betrekking tot het gebruik van deze twee soorten geheimschrift het volgende gezegd:

„Het B.I. heeft van de one-time-pad eigenlijk pas gebruik gemaakt, nadat het bureau gedeeltelijk was overgeplaatst naar Eindhoven, dat is dus najaar 1944.”

Op de vraag, waarom dat vóór die tijd niet was gebeurd, heeft de heer *Somer* het volgende geantwoord:

„Wij hadden een aantal agenten in het veld en toen was het onmogelijk om de agenten, die daar nu eenmaal waren, te voorzien van een nieuwe code, in het bijzonder van de code, die op deze boekjes berustte.”

Dat klinkt op zichzelf plausibel, maar het gaaf van de gedachten-gang uit, dat men bij het B.I. pas op het bestaan en de betekenis van de one-time-pad geattendeerd was op een moment, toen er al een groot aantal agenten van B.I. in het veld was. Als ik uw rapport echter goed heb begrepen, wordt daarin gezegd: dat had men wel eerder kunnen weten, want de one-time-pad-code was al veel eerder bekend.

De heer **Verkuyl**: Zeer zeker.

77703. De heer **Fens**: Kunt u ongeveer aangeven, wanneer deze code bij de geallieerden in gebruik is genomen, althans bij de Engelsen?

De heer **Verkuyl**: Ik geloof, dat ik niet ver mis ben, wanneer ik zeg, dat na de eerste wereldoorlog het begrip one-time-pad algemeen bekend was.

77704. De heer **Fens**: Is het u bekend, of wij, toen wij in Engeland met onze achtereenvolgende inlichtingendiensten zijn begonnen, ook wel gebruik zijn gaan maken van deze one-time-pad?

De heer **Verkuyl**: Ik heb alleen gelezen over de double transposition.

77705. De **Voorzitter**: In de laatste oorlog was de situatie als volgt. De code was een Engelse zaak; alles, wat op de code betrekking had, was in de Engelse sfeer. Dus de vraag, of men van de ene code dan wel van de andere code gebruik maakte, was in eerste instantie een beslissing, die bij de Engelsen beruiste. Wij kunnen dus eigenlijk alleen maar gissen naar de redenen, waarom zowel S.O.E. als S.I.S. nagenoeg gedurende de hele oorlog alleen gebruik hebben gemaakt van de double transposition. Toen de agenten van het B.I. gebruik gingen maken van de one-time-pad, zal dit ook wel op initiatief van de Engelsen zijn geweest. Het is wel duidelijk geworden, dat de Nederlandse bureaux te Londen zelf niet hebben beschikt over deskundigen, die daarop hadden kunnen attenderen. In zoverre is dus het betoog van de heer *Somer* wel te begrijpen. Hij spreekt over het monient — tenminste zo zie ik het —, waarop de Engelsen de one-time-pad gingen introduceren.

De heer **Verkuyl**: Het komt mij ook zo voor en daarop slaan ook de woorden van het rapport: Er is veel voorbereidend werk nodig, voordat men elke agent met zo'n stel boekjes kan uitrusten.

77706. De **Voorzitter**: Ja, dat neemt echter niet weg, dat daar niet de tijd van 1940 tot 1944 voor nodig was.

De heer **Verkuyl**: Neen, maar het maken van die boekjes was wel een moeilijkheid op zich zelf.

77707. De **Voorzitter**: De dienst S.O.E. is tijdens de oorlog opgericht, maar de dienst S.I.S., waarmede eerst de C.I.D. en later het B.I. hebben samengewerkt, was er al lang vóór het begin van de oorlog. Het systeem van de olie-time-pad was al gedurende geruime tijd bekend. S.I.S. had dus direct maatregelen kunnen nemen om deze code te gebruiken, wanneer het uitzenden van agenten in 1940 op grote schaal nodig was geweest, vooropgesteld natuurlijk, dat deze dienst er overtuigd van was geweest, dat de one-time-pad het beste systeem was.

De heer **Verkuyl**: Inderdaad.

77708. De **Voorzitter**: Dat is kennelijk niet gebeurd. De reden daarvan kennen wij niet.

De heer **Verkuyl**: Ik ben het nergens tegengekomen.

77709. De **Voorzitter**: Kunt u er ook geen verklaring voor geven, die u afleidt uit de omstandigheden, die u wel bekend zijn?

De heer **Verkuyl**: Neen, geen enkele.

77710. De **Voorzitter**: Vindt u het dus eigenlijk min of meer onbegrijpelijk, dat men zo heeft gehandeld?

De heer **Verkuyl**: Ja.

77711. De **Voorzitter**: Vervolgens zou ik gaarne een kleine toelichting van u willen hebben op het vermelde op blz. 5, achter 49070. De daar voorkomende alinea luidt als volgt: „In 49070 lezen wij bovendien, dat de Engelse zender wel drie uur achter elkaar kon seinen, net zo lang tot alle telegrammen onverminkt over waren gekomen." Het is mij niet helemaal duidelijk geworden, wat u met deze alinea tot uitdrukking heeft willen brengen.

De heer **Verkuyl**: In deze alinea is nog eens onderstreept, wat bovenaan de bladzijde staat, nl. dat de interceptie voor de vijand wel heel gemakkelijk werd gemaakt, omdat één zelfde zender zo lang achter elkaar in de lucht was, wanneer de tegenpartij blijf gaf, dat een gedeelte niet goed was overgekomen en dit telkens herhaalde. Voor een luisteraar buiten deze connectie werd het voortdurend makkelijker gemaakt om de interceptie volkomen zuiver af te stemmen.

77712. De **Voorzitter**: Dan wordt op blz. 6 mededeling gedaan van de poging, die de Duitsers hebben gedaan om na de arrestatie van *van Borssum Buisman* een verbinding met de Engelsen te krijgen. U zegt daar: „In de periode na half 1943 zijn de checks beter en wordt scherper op de herkenningstekens gelet, maar het is de tegenpartij toch gelukt in Februari 1944 met het systeem van *van Borssum Buisman* een paar telegrammen door te geven, waarop gereageerd werd." Dat heeft u blijkbaar afgeleid uit de verklaring van *van Borssum Buisman*.

De heer **Verkuyl**: Dat weet u precies, als het cijfer 22022 slaat op het verhoor van *van Borssum Buisman*.

De **Voorzitter**: Tot voor kort hadden ook wij het beeld, dat u hier geeft. De heer *Somer* heeft nadien verklaard, dat men in het geval van *van Borssum Buisman* eigenlijk van het begin af aan gemerkt had, dat het mis was, zodat het reageren van de Engelse kant welbewust was gebeurd. Ik noem dit alleen even als een aanvulling. Voordat deze verklaring was afgelegd, hadden wij ook inderdaad hetzelfde beeld.

77713. De heer **Fens**: Hebt u hieromtrent misschien een andere mening? In dit rapport hebt u een bepaalde inening gegeven, naar aanleiding van het verhoor van *van Borssum Buisman*. Nu hoort u op het ogenblik de mededeling van kolonel *Somer*. Geeft deze mededeling u misschien aanleiding om een of andere inening omtrent deze aangelegenheid te uiten, verschillende van hetgeen u hebt gezegd?

De heer **Verkuyl**: Ik heb deze conclusie getrokken uit de stukken, die wij ter beschikking hadden. Het verslag van de heer *Somer* was er toen nog niet bij. Als dit een listigheid van Engelse zijde is geweest, verwondert het mij, dat, toen de voorzitter van uw commissie in Engeland was, er van Engelse zijde door niemand de aandacht op is gevestigd en dat het nu te voorschijn komt door iemand, die altijd buiten de codekamer is gebleven.

77714. De **Voorzitter**: Een listigheid was het eigenlijk niet; men heeft herhalingen gevraagd. Herhalingen van de telegrammen, aangezien men twijfelde.

De heer **Fens**: Dan ben ik het toch wel met de heer *Verkuyl* eens, dat dit wel zo belangrijk is, dat men dit in Engeland aan de voorzitter had kunnen mededelen. Dat is toch wel heel belangrijk. Als het inderdaad waar is, wat kolonel *Somer* hier heeft verklaard — er is natuurlijk geen reden om er aan te twijfelen —, dan verandert het aspect toch ook wel enigszins. De Engelsen hadden de voorzitter dan inderdaad ronduit moeten inlichten, toen deze in Engeland was. Dit geeft toch wel een ander aspect op de zaak dan men oorspronkelijk heeft gedacht.

De **Voorzitter**: Ik geloof, dat de tegenstelling niet zo groot is als het lijkt. *Van Borssum Buisman* heeft het volgende verklaard:

„Zij zijn toen ook aan het seinen geweest (we hebben later natuurlijk *Haubrock* en consorten kunnen verhoren), maar dat is op niets uitgelopen. Zij hebben namelijk een nieuw Spiel proberen te maken, het Spiel-Egmont, maar dat is niet gelukt en men heeft het verder op zijn beloop gelaten. Inderdaad echter zijn enige telegrammen, die in mijn code zijn gesteld, wel door de overkant in eerste instantie geloofd, terwijl deze de identity-checks toch niet bevatten. Dat is een slordigheid geweest."

Men moet dus goed in het oog houden, dat dit de indruk is, die *van Borssum Buisman* kreeg. Hij was er zelf niet bij aan de overkant en kon dus zelf niet beoordelen, of het nu wel of niet werd geloofd.

De heer *Somer* zegt:

„*Haubrock* heeft toen met enige telegrammen getracht contact met het B.I. op te nemen. Dat is het eerste moment geweest, dat wij iets van inmenging van de Duitsers in de dienst hebben gemerkt. Wij vroegen, omdat de telegrammen afweken van de gebruikelijke stijl, herhaling aan, en in antwoord daarop zijn er telegrammen binnengekomen met een onvolledige check en bovendien waren zij door de Duitsers nog dom geredigeerd. Hieraan merkten wij direct, dat er iets niet in orde was, en toen hebben wij onmiddellijk het contact verbroken."

Iets verder zegt de heer *Somer* dan nog:

„Tweemaal hebben wij deze telegrammen door laten gaan om te zien, wat er precies aan de hand was, en de derde keer zijn wij er mee opgehouden."

Dus ik geloof niet, dat hier zo'n grote tegenstelling ligt. Bent u het daarmee eens?

De heer **Verkuyl**: Ja, ik ben het er mee eens.

77715. De **Voorzitter**: Verder wordt in het rapport van deskundigen gewezen op de wijze, waarop men in Engeland teruggekeerde agenten heeft ontvangen, zoals b.v. *Dourlein*, *Ubbink*, *Dessing* en *Pof*. De laatste kwam met bepaalde verontrustende mededelingen in Engeland.

Nu is dit een enigszins moeilijke kwestie, aangezien men natuurlijk enerzijds kan zeggen — zoals u in uw rapport hebt gezegd —, dat de wijze, waarop al deze mensen zijn ontvangen, getuigt van afwezigheid van begrip en van zelfingenomenheid. Anderzijds zijn al deze mensen

in Engeland gekomen op een moment, toen men daar eigenlijk wel begreep, dat het niet in orde was. In Mei 1943 is men reeds opgehouden met de uitzending van agenten. Toen in Juni 1943 dan het bekende telegram van *Dourlein* en *Ubbink* uit de gevangenis te Haarcn kwam, was men helemaal ongerust geworden. Het zou natuurlijk mogelijk kunnen zijn, dat men, dit alles wetende, van *Pot* en de anderen eigenlijk niet heel veel nieuws meer hoorde. en dat men hen in ieder geval niet heeft willen laten merken, hoe de werkelijke situatie was. Dat zou ik mij kunnen indenken. Wat denkt u hiervan?

Dessing is in September 1943 teruggekomen, *Pot* is 18 Augustus 1943 gearriveerd en *Dourlein* en *Ubbink* — ik laat even de bijzonder grievende behandeling, die zij hebben ondergaan, buiten beschouwing — kwamen pas in het voorjaar van 1944 aan. Toen was de mislukking helemaal bekend.

De heer **Verkuyl**: De geschiedenis van *Dourlein* en *Ubbink* is bekendgemaakt door vijf lange telegrammen uit Bern. De instanties in Londen waren dus al een half jaar tevoren op de hoogte van hun ontsnapping en de mededelingen, die zij hadden gedaan. Bij de aankomst van *Dourlein* en *Ubbink* was het een jaar geleden, dat de droppings waren opgehoudec. In dat jaar moet het dan toch wel volkomen duidelijk zijn geworden, wat er in Engeland allemaal voor fouten zijn gemaakt. Wanneer wij dan weten, dat zij op een grievende wijze werden ontvangen en behandeld, kan ik niet inzien, dat er reden is om dat op die agenten te verhalen.

77716. De **Voorzitter**: Er is echter reeds uit sommige verhoren, die door de commissie zijn gehouden, gebleken en bij mijn besprekingen in October 1949 te Londen is dit nog eens bevestigd, dat de gevangenhouding van *Dourlein* en *Ubbink* niet is geschied door S.O.E. Het is zeker niet geschied door de daarmede corresponderende Nederlandse dienst, die onder leiding van kolonel *de Bruyne* stond. Deze had met deze gevangenhouding in het ininst niet te maken. Het schijnt, dat ook de Engelse dienst S.O.E. daar niet mee te maken heeft gehad, maar dat dit een maatregel is geweest van een andere Engelse dienst, M.I. 5, welke dienst te zorgen had voor de algemene veiligheid ia Engeiand. Deze dienst meende op bepaalde gronden maatregelen te moeten nemen om te zijn verzekerd tegen het risico, dat *Dourlein* en *Ubbink* misschien waren overgekomen in overleg niet de Duitsers. U weet, dat zich kort tevoren al eens zo'n geval had voorgedaan. De Engelsen hadden dit kort tevoren van *Knoppers* ontdekt. Ceze war op een dergelijke manier overgekomen. Bovendien beweert *Schreieder*, dat hij een of ander bericht had doorgestuurd om *Ubbink* en *Dourlein* verdacht te maken. Het staak echter niet helemaal vast, in welke vorm dat zou zijn gebeurd. Het kan ook verband hebben gehouden met *van Bilsen*, die *Dourlein* en *Ubbink* na hun ontsnapping heeft geholpen. *Van Bilsen* toch was om de een of andere reden in Engeiand zeer verdacht, zelfs zodanig, dat er een opdracht schijnt te zijn gekomen om hem te liquideren, hetgeen ook is gebeurd. Het is mogelijk, dat de Engelse dienst M.I. 5 op grond van al deze overwegingen tot de gevangenhouding van *Dourlein* en *Ubbink* is overgegaan. Van de kant van S.O.E. wordt echter met klein beweerd, dat deze dienst daarin in ieder geval niet de hand heeft gehad.

De heer **Verkuyl**: Dat laatste heb ik na uw mededelingen ook begrepen.

77717. De **Voorzitter**: Het blijft dus alleen de vraag, of — ik wil niet zeggen, dat de zaak daar helemaal mee is bekeken — men tegenover *Pot* ca *Dessing* het misschien maar beter heeft gevonden. om van het onbehaaglijke gevoel, dat men zelf in die tijd had, niet al te veel te laten blijken. Dat zou mogelijk kunnen zijn.

De heer **Verkuyl**: Ik geef de mogelijkheid graag toe.

77715. De **Voorzitter**: Waarmede u niet wilt zeggen, dat u het er helemaal mee eens bent.

De heer **Verkuyl**: Neen,

77719. De **Voorzitter**: Ik wilde u gaarne nog een vraag stellen. In uw rapport wordt met betrekking tot de radio-installaties, die de agenten meekregen, medegedeeld, dat zij uitsluitend werkten met kristalsturing. Voorts vermeldt het rapport, dat elke marconist twee kristallen meekreeg, waarmede hij niet meer dan vier golf lengten kon gebruiken. Wat was naar uw mening nu de reden, dat men dit systeem gebruikte, of waren er eigenlijk niet veel andere mogelijkheden?

De heer **de Vos van Steenwijk**: De hier gebruikte radio-installatie is eenvoudiger van constructie dan de installatie, die ze beter hadden kunnen gebruiken in het onderhavige geval. Ik zou willen zeggen, dat ze het zich zelf enigszins te gemakkelijk hebben gemaakt.

77720. De **Voorzitter**: De andere installatie had — als ik het goed heb begrepen — weer net nadeel veel groter te zijn.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Een installatie met stuurkring, die zij in dit geval mee hadden moeten geven, was iets gecompliceerder geweest. Er was nog een andere oplossing geweest, nl. meer kristallen mee te geven aan de mensen. Meer kristallen betekende natuurlijk iets meer uitgaven, iets meer kosten, die aan het geheel waren verbonden.

77721. De **Voorzitter**: Denkt u, dat het alléén aan de kosten zal hebben gelegen?

De heer **de Vos van Steenwijk**: En aan de supplies op dit gebied. Kristallen waren in oorlogstijd altijd een heel moeilijk punt. De krijgsmachtonderdelen: marine, leger en luchtmacht vroegen in oorlogstijd duizenden en nog eens duizenden kristallen. De zeer weinige fabrieken, die kristallen konden fabriceren, hadden de grootste moeite om aan die opdrachten te voldoen. Ik zie in die zeer minimale verstrekking van kristallen ook een gevolg van deze moeilijkheid, die men in oorlogstijd had,

77722. De **Voorzitter**: De heer *Somer* heeft omtrent dit punt ook een mededeling gedaan, als volgt luidend:

„Wij hebben b.v. ook een tijd gehad, dat wij helemaal geen kristallen voor de sets hadden. Er was een tijd van twee à drie maanden, dat onze sets om verandering van kristallen vroegen. Het werd toen levensgevaarlijk om te seinen. U kunt de telegrammen van de agenten bij tientallen vinden, waarin ze vroegen: Verwisseling van kristal en frequentie veranderen. Dan kwamen wij bij de Engelsen en die zeiden: „Ja, het spijt ons erg, maar wij hebben geen kristallen. Ze zijn er niet.“ *Seymour* kan u dat bevestigen. Men had voor elke sectie een bepaald aantal kristallen, b.v. geheel willekeurig 200, 300, 600 voor België, Frankrijk, Noorwegen, Polen. Op een gegeven moment was dat aantal op. Dan moest men wachten tot een andere sectie een aantal kristallen vrijkreeg en die konden dan naar Nederland gaan. Het is zo sterk geweest, dat zal *Seymour* ook kunnen bevestigen, dat ik met opgestoken zeilen bij *Seymour* ben gekomen en heb gezegd: „Nu scheiden we uit. want dit wordt te gek.“ De kristallen waren er echter niet. Hij zal het u kunnen bevestigen. Daarna zijn we naar de Amerikanen gegaan. Van de Amerikanen heeft B.I. toen de kristallen gekregen, van O.S.S.“

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dit past geheel in het beeld. dat ik me van de situatie heb gemaakt.

De **Voorzitter**: Het is natuurlijk moeilijk er een oordeel over uit te spreken.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik vermoed, dat de zaak zich heeft toegedragen, zoals daar wordt vermeld. Dit was een reden te meer geweest om een ander soort zenders te gebruiken, die dus niet volkomen afhankelijk waren van kristallen. Men had de stuurkringzenders kunnen gebruiken, die ik zo juist noemde. Deze zenders werken zonder kristallen.

77723. De **Voorzitter**: Acht u de bezwaren, die de stuurkringzenders hadden, niet zo veel groter, dat de andere keuze ook weer bezwaarlijk genoeg moest worden?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Neen, die bezwaren acht ik niet zo heel veel groter.

77724. De **Voorzitter**: Lagen de bezwaren daarin, dat de toestellen minder gemakkelijk te transporteren waren?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat niet eens, de stuurkringzender was iets gecompliceerder in de bediening geweest en het afstemmen met een stuurkringzender is iets minder nauwkeurig dan met een kristalzender, met het gevolg, dat er misschien zo nu en dan wel eens een verbinding mislukt zou zijn, omdat de beide partijen niet helemaal op dezelfde frequentie zaten. Dit zou zich voordoen, wanneer de agent iets naast de voorgeschreven frequentie zou zitten.

Men zou dit het nadeel kunnen noemen van de stuurkringzender tegenover de kristalzender. Een kristalzender staat altijd 100 pct. zuiver op zijn frequentie afgestemd. Wanneer bij de stuurkringzender niet nauwkeurig wordt afgestemd, kan men er al spoedig wat naast zitten.

77725. De **Voorzitter**: We hebben uit vele getuigenverklaringen vernomen, dat 15 à 20 pct. van de telegrammen volkomen beschadigd overkwam. Bovendien hadden de andere telegrammen ook beschadigingen, maar dan zo, dat ze na enige moeite nog wel te ontcijferen waren. Is er nu een verband tussen het gebruik van zo'n stuurkringzender, die dus minder gemakkelijk zuiver afgestemd kan worden, en het gestoord overkomen van de telegrammen?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Neen, dat is weer een heel ander terrein, dan krijgt men te maken met de draagwijdte, de reikwijdte van de betrokken frequentie. Dus dat heeft niets te maken met de samenstelling van de zender, waaruit die frequentie voortkomt.

77726. De **Voorzitter**: Voor de ontvanger zouden dus de gebreken van de stuurkringzender gecumuleerd hebben met die andere leemte.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Vanaf het moment, dat de ontvanger de ander hoort zenden, is alles in orde. Het geval kan zich alleen voordoen, dat de ontvangende zijde, dus in dit geval Engeland, de andere niet hoort, omdat die andere enigszins naast zijn afgesproken frequentie zit. Dan komt er helemaal geen verbinding tot stand. Vanaf het moment echter, dat de andere wordt gehoord, is alles in orde. Dan krijgt men dezelfde toestand.

77727. De **Voorzitter**: Desondanks kwam toch nog een 15 à 20 pct. van de telegrammen verminkt over.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja, maar dat hangt samen met de voortplantingseigenschappen van die onderhavige frequentie of golflengte.

77728. De **Voorzitter**: Dus dat had men bij de stuurkringzender net zo goed gehad?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja. Vanaf het moment, dat men verbinding had, stonden die twee gelijk.

77729. De **Voorzitter**: U zei daarstraks, dat de stuurkringzender moeilijker in de bediening was. Zou dat iets hebben geschied in de duur van de opleiding?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Zeer weinig. Dat mag vrijwel geen naam hebben. Dat is een kwestie van een paar knoppen op zo'n toestel extra. Die knoppen moeten zuiver worden ingesteld.

77730. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, zou u, als u voor de beslissing had gestaan, alles tegen elkaar afwegende — en ook wetende, dat men toen in Engeland wist, dat kristallen moeilijk waren te verkrijgen — uw keuze hebben laten vallen op de stuurkringzender?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Als er werkelijk onvoldoende kristallen voor dit doel beschikbaar waren, was men naar mijn mening verplicht geweest, de mensen met stuurkringzenders uit te rusten.

77731. De **Voorzitter**: Had u, als er voldoende kristallen waren geweest, de voorkeur aan de kristalzender gegeven?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dan zou ik nog een verschil willen gaan maken tussen de geoefende en de ongegeoefde marconist. Dan zou ik liever een geoefende marconist met een stuurkringzender uitzenden.

77732. De **Voorzitter**: Waarom?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Laten we eens aannemen, dat een marconist aan het werk is en deze merkt, dat hij door de vijand wordt gestoord. Dan kan hij als geoefend marconist uitwijken, d.w.z. hij gaat een paar kilocycles hoger of lager zitten. Hij kan dan de andere kant snel waarschuwen met een eenvoudige codegroep: „Denk er aan, ik ga 10 kilocycles hoger of lager zitten." Voor een ongegeoefde marconist, die net genoeg vaardigheid heeft om de sleutel te bedienen (de morsesleutel), zijn dergelijke „grapjes" natuurlijk iets minder makkelijk uitvoerbaar.

77733. De **Voorzitter**: Dan is mij bij het verhoor van de heer *Somer* opgevallen, dat deze, sprekende over radiotelefoniezenders, het verschil tussen die zenders en de andere aanduidt in de letters RT en WT. Is een dergelijk onderscheid in benaming juist?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja, dat was Engels. WT betekende bij de Engelsen Wireless Telegraphy, waarmede zij morseschrift bedoelden; met RT (= radiotelephony) werd het gesproken woord bedoeld. Dat klopt dus precies. Dat is hetzelfde onderscheid als bij ons: RTG (= radiotelegraphie) en RTF (= radiotelephonie).

77734. De **Voorzitter**: Uit de verhoren is gebleken, dat de woorden radio-telephoniezender, S-phones, walkie-talkies zijn gebruikt. Hebben wij daar te maken met verschillende begrippen of overlapt liet elkaar?

De heer **de Vos van Steenwijk**: U kunt in dit speciale geval aannemen, dat men hetzelfde bedoelt. Men bedoelt dan een zeer-kortegolfinstallatie, die uitsluitend met radio-telephonie werkt.

77735. De **Voorzitter**: Dus allemaal met het gesproken woord?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja. Men kan het aannemen. Het hoeft niet; een walkie-talkie heeft geen zeer korte golf te zijn. Het kan net zo goed korte golf zijn. Ik geloof, dat, wanneer dit begrip in de stukken wordt gebruikt, men daar vrijwel altijd de zeer-kortegolfinstallaties en radio-telephonie mee bedoelt.

77736. De **Voorzitter**: Meent u, dat er, zoals deze uitdrukkingen in de stukken gebruikt zijn, geen wezenlijk verschil is tussen een S-phone en een walkie-talkie?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat durf ik niet met zekerheid te zeggen. Dan zou ik de passages, waar het woord walkie-talkie wordt gebruikt, even na moeten slaan. Met een S-phone bedoelt men in de stukken: zeer korte golf en radio-telephonie. Dat is duidelijk en zeker. De walkie-talkies bestaan in twee uitgaven: zeer korte golven — dat is de band tussen 1 en 10 meter — en korte golven — dat is de band tussen 10 en 100 meter. Welke van deze twee bedoeld wordt, is zonder meer niet te zeggen. Dan zou ik het hele verhoor na moeten lezen.

77737. De **Voorzitter**: Over beide soorten van golflengten — van 1 tot 10 meter en van 10 tot 100 meter — werd met het gesproken woord gewerkt?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja.

77738. De **Voorzitter**: Dat blijft dus hetzelfde?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja.

77739. De **Voorzitter**: Hadden deze toestellen in die tijd een beperkte actieradius?

De heer **de Vos van Steenwijk**: De zeer korte golf heeft altijd een beperkte actieradius. Wanneer men werkt in de band van 1 tot 10 meter, is men gebonden aan een actieradius van 10 à 20 kilometer over het aardoppervlak. Dat is inhaerent aan die golflengten van 1 tot 10 meter. Werkt men vanaf de grond met vliegtuigen, dan komt men verder en wel tot een 100 à 150 mijl. Dat is vanaf de grond, met vliegtuigen of omgekeerd. De kwestie is deze: die zeer korte golven, dus de golven in de band van 1 tot 10 meter, planten zich rechtlijnig voort, zij volgen niet de buiging van het aardoppervlak. Met andere woorden: twee personen op het aardoppervlak, die 20 tot 35 kilometer van elkaar zitten, maken geen contact meer, aangezien daar de buiging van het aardoppervlak al een rol speelt. Die stralen laten het aardoppervlak los. Met vliegtuigen is het natuurlijk een andere kwestie. Daar is wel degelijk een rechte lijn. Vandaar dat men ook ziet, hoe hoger het vliegtuig zit, hoe verder die verbinding is. Een vliegtuig op 3000 meter hoogte maakt b.v. verbinding tot op 100 à 150 mijl met de grond.

77740. De **Voorzitter**: Met deze toestellen was dus een contact van Nederland met Engeland per se niet mogelijk?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Neen, dat was volkomen uitgesloten.

77741. De **Voorzitter**: En wanneer men een walkie-talkie had met de golflengte van 10 tot 100 meter?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Een walkie-talkie is een klein toestel en dat betekent een gering vermogen. Een gering vermogen be-

tekent een geringe reikwijdte. Dus met een walkie-talkie komt men niet in Engeland, ook al kiest men de meest gunstige golflengte, b.v. een golflengte in de buurt van de 30 meter. Met die walkie-talkie zal men Engeland helemaal niet halen of misschien bij een gunstige atmosferische omstandigheid, een enkele keer.

77742. De **Voorzitter**: Nu zou ik nog gaarne uw oordeel horen over de kwestie van het al dan niet peilbaar zijn van deze toestellen. U weet, dat daar enorm veel over te doen is geweest. Het is volkomen duidelijk, dat de Engelsen gedurende een bepaalde tijd hebben geloofd, dat deze toestellen niet waren uit te peilen. Er zijn dan ook agenten met die toestellen weggezonden, in de overtuiging, dat zij daarmee iets super-veilig hadden. Uiteindelijk is gebleken, dat de Duitsers die toestellen wel hebben kunnen uitpeilen. Later zijn deze toestellen dan ook niet meer voor dit doel gebruikt. Ze werden nog wel gebruikt voor het contact over de rivieren. Kunt u daar nog iets naders over mededelen? Ik bedoel in het bijzonder, hoe het kwam, dat de Engelsen dit zo zagen? Konden zij eigenlijk niet weten, dat de Duitsers hier een middel hadden gevonden, dat hun nog niet bekend was?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Men moet hier ook weer streng onderscheid maken tussen enerzijds de korte golven en anderzijds de zeer korte golven. De korte-golfinstallaties waren al jaren vóór de oorlog in gebruik en het peilen daarvan was algemeen bekend. De hele luchtvaart liet zich peilen op de korte golven. Dus wanneer er ooit door de Engelse instructeurs aan de leerlingen is verklaard, dat die korte golven niet te peilen waren, dan hebben ze werkelijk de reinste onzin staan te vertellen.

77743. De **Voorzitter**: Het zullen wel zeer-korte-golfzenders geweest zijn.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dit is niet helemaal duidelijk uit de verhoren te halen.

77744. De **Voorzitter**: Het is wel duidelijk, dat de toestellen, die zijn gebruikt, zijn aangewend om contact te zoeken hetzij met een schip op zee, hetzij met een vliegtuig.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat zal op zeer korte golven zijn geweest.

77745. De **Voorzitter**: Dat wijst er op, dat het dus de zeer-korte-golfzenders waren.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja, die zeer korte golven zijn eigenlijk pas tot flinke ontwikkeling gekomen gedurende de laatste oorlog. Zenders en ontvangers, werkende in die zeer-korte-golfband — dus nu weer tussen de 1 en 10 meter in —, zijn in de laatste oorlog tot ontwikkeling gekomen met het gevolg, dat het peilen van deze golven gedurende deze oorlogsjaren nog in de kinderschoenen stond.

77746. De heer **Fens**: Is dit eigenlijk hetzelfde als de ultra-korte golf?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ultra-kort was eens hetzelfde als wat ik nu zeer korte golf noem.

77747. De heer **Fens**: Dan moet ik echter toch een opmerking maken. Het is mij bekend, dat van ongeveer 1935 bij vrijwel alle strijdkrachten in Europa de ultra-korte golf al werd gebruikt.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat is een verwarring van benamingen. Ik zou hierover het volgende willen opmerken. De benamingen, zoals ik ze op het ogenblik gebruik, dus de band van 10 tot 100 meter korte golf en 1 tot 10 meter zeer korte golf, zijn de huidige officiële benamingen. Deze benaming is door de geallieerden gedurende de afgelopen oorlog gebruikt. Deze benaming is op het ogenblik gestandaardiseerd bij het Internationaal Verdrag van Atlantic City van 1947. Vóór die tijd heerste er echter op het gebied van de benamingen der golfbanden veel verwarring. Zo heeft b.v. eerst de huidige korte-golfband — dus de band van 10 tot 100 meter — ultra-korte golf geheten. Om een voorbeeld te geven, wanneer de Philipsfabrieken vóór de oorlog een ultra-korte-golfontvanger uitbrachten, bedoelden zij daarmee een ontvanger, werkend in de band van 10 tot 100 meter. Naarmate men kortere golflengten begon te gebruiken, dus golven beneden de 10 meter, ging men die ultra-kort noemen. Op het ogenblik

zijn we al weer een stap verder en is ultra-kort de band van 1 meter tot 1 decimeter. Ik houd mij echter strikt aan de officiële benaming.

De heer **Fens**: Ik ben blij, dat u mij dit zegt. Dan begrijp ik ook hoe het in elkaar zit.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dit kan ook inderdaad aanleiding geven tot veel verwarring.

77748. De **Voorzitter**: U was tot het punt gekomen, dat de peiling van de zeer korte golven in het begin van de oorlog nog in de kinderschoenen stond.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Het peilen van de zeer korte golven stond inderdaad nog in de kinderschoenen. Ik kan mij voorstellen, dat die Engelse instructeurs aan hun leerlingen hebben verteld, dat het niet mogelijk was, dat deze golven zouden worden gepeild. Daarmede hebben ze alleen — zoals ik het ook in mijn rapport uitdruk — de technische mogelijkheden onderschat.

77749. De **Voorzitter**: De aandacht van de deskundigen aan Engelse zijde was natuurlijk gericht op het ontwikkelen van de mogelijkheden van de toestellen en de deskundigen aan Duitse zijde hadden hun aandacht meer gericht op de peiling er van. Dan bespreekt u verder in uw rapport, dat men de agenten meer roepnamen had dienen mee te geven. Wilt u nog eens toelichten, wat daarvan het belang was?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik bedoel er het volgende mede: De agenten kregen elk één roepnaam mee. Wanneer een agent gedurende enige tijd werkte, bestond natuurlijk de mogelijkheid, dat de Duitse luisterdienst zijn zender verdacht begon te vinden. Laat ik maar een voorbeeld geven. Een agent werkte b.v. met de roepletters ABC. Dan ontstond de mogelijkheid, dat de zender ABC na enige tijd door de Duitsers werd verdacht. Wanneer deze agent om veiligheidsredenen nu meende er beter aan te doen zijn zender te verplaatsen, hetzij naar een andere stad, hetzij naar een andere plaats in het land, lag het voor de hand, dat hij tegelijkertijd met deze verplaatsing zijn roepletters wijzigde. Hij had echter geen andere roepnamen en dit is, naar mijn mening, een ernstige fout. Als hij zijn zender verplaatste van den Haag naar Driebergen, dan bleef hij, ondanks deze verplaatsing, roepen met ABC.

77750. De **Voorzitter**: Dan kon dus automatisch worden vastgesteld, dat het dezelfde zender was, die in den Haag had gewerkt?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Het was voor de vijand doodeenvoudig.

77751. De **Voorzitter**: Men kon die zender in Driebergen direct identificeren met de zender, die men tevoren in den Haag had gehoord?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja.

77752. De **Voorzitter**: Wilt u nog eens nader het door u betreffende de omroepmethode ontwikkelde systeem toelichten?

De heer **de Vos van Steenwijk**: De toestand was dus zo, dat men aan Engelse zijde altijd een aantal telegrammen voorradig had voor de agenten in Nederland. Omgekeerd hadden de Nederlandse agenten een aantal telegrammen, die ze over moesten seinen naar Engeland.

77753. De **Voorzitter**: Moet u het niet iets gecompliceerder zien? In Engeland had men bij de zenders niet alleen een aantal telegrammen voor Nederland, maar tevens voor een groot aantal andere landen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Natuurlijk, dat spreekt vanzelf.

77754. De **Voorzitter**: Is dat misschien niet van belang?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik wilde het geval zo eenvoudig mogelijk houden. De Engelse zijde had telegrammen om naar het vasteland over te seinen en het vasteland had een aantal telegrammen om naar Engeland over te seinen. Nu was de gang van zaken deze: Voor ieder telegram, dat van Engeland naar het vasteland moest worden overgeseind, begon Engeland op te roepen naar de betrokken agent, voor wie het telegram was bestemd. De agent moest antwoord-

den, dat hij klaar was om het te ontvangen, en vervolgens seinde Engeland het telegram uit en daarna antwoordde de betrokken agent, dat hij het telegram had ontvangen. Hij vroeg eventueel nog een paar herhalingen en antwoordde alsdan, dat hij het had ontvangen. Met andere woorden, de agent was gedurende die tijd met zijn zender in de lucht. Dit nu was helemaal niet nodig. Engeland had zijn telegrammen voor het vasteland kunnen uitseinen, zonder er het antwoord op af te wachten,

77755. De **Voorzitter**: Bedoelt u gecodeerd uitseinen?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Het gecodeerd uitseinen had moeten geschieden op vastgestelde tijden. Voor de agent ABC zouden b.v. telegrammen worden uitgesend op iedere Maandag-, Woensdag- en Zaterdagochtend om 10.15 uur. Met andere woorden: agent ABC had niets anders te doen gehad dan op die drie dagen te 10.15 uur zijn ontvanger bij te zetten er op te schrijven, wat hij hoorde. Hij behoefde zelf geen „kik" te geven en hij kreeg al zijn telegrammen binnen. Nu zult u zeggen, dat dus alles van die ene verbinding afhing. Inderdaad, dit kan natuurlijk worden verbeterd door op meerdere golflengten tegelijkertijd te seinen. Wanneer b.v. de 30 meter-golf van Engeland wordt gestoord door atmosferische storingen of door andere zenders, zou dat zelfde telegram kunnen komen op de 43 meter of op de 60 meter. In dat geval had de agent dus niets anders te doen dan even te luisteren, welke van die golflengten het hardst doorkwam. Dan kon hij daarop afstemmen en daarvan de telegrammen overnemen. Dit is een methode, die al zeer lang in gebruik is, o.a. bij de berichtgeving aan schepen op zee. Schepen op zee moeten ook zo min mogelijk seinen, ten einde hun positie niet te verraden. Wanneer er telegrammen aan de wal zijn, bestemd voor schepen op zee, dan worden ze altijd in omroep uitgesend. Op vastgestelde tijden begint zo'n zender aan de wal te werken, seint de telegrammen uit en de schepen op zee nemen ze op en geven verder geen geluid.

77755. De **Voorzitter**: Dan vraagt men zich echter af, wat de reden is geweest, dat de Engelsen — aie toch van deze methode (Engeland is een grote marinemogendheid) volkomen op de hoogte moeten zijn geweest — de andere methode hebben gevolgd.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik zoek die reden in het feit, dat bij S.O.E. onvoldoende krachten waren, die onderlegd waren op het gebied van — wat ik hier noemde — verbindingstechniek, dus procedures, systemen, die allemaal met de verbindingen samenhangen.

77757. De **Voorzitter**: Dit is zo'n gebruikelijk iets, dat het bijna niet mogelijk is, dat men dat niet heeft geweten. De Engelse marine moet toch ook op deze manier hebben gewerkt.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja, zij werkten op deze manier.

77753. De **Voorzitter**: Het is toch bijna ondenkbaar, dat, terwijl de Engelsen het systeem algemeen volgden, men hier een eigen, veel gevaarlijker, systeem in elkaar geknutseld zou hebben.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik heb er eerlijk gezegd geen andere verklaring voor dan dat er geen technisch onderlegde mensen bij S.O.E. beschikbaar waren.

77759. De **Voorzitter**: Bovendien werd bij S.I.S. hetzelfde systeem gebruikt als bij S.O.E. Het is toch bijna ondenkbaar, dat een zo goed ingevoerde dienst — om dat woord nu maar eens te gebruiken — als S.I.S. in Engeland was niet over behoorlijke contacten met verbindingdeskundigen van de marine zou hebben beschikt om de nieuwste snufjes te hebben. Ik kan mij dit indenken van een dienst, die op een gegeven moment in elkaar moet worden gezet. Dat een oude dienst met een grote traditie zulke dingen liet gebeuren, is vreemd.

Het staat zo vast als een huis, dat bij S.I.S. precies hetzelfde gebeurde. Dan is men geneigd de vraag te stellen, of er misschien een reden is, die dit verklaarbaar zou maken.

De heer **de Vos van Steenwijk**: De enige reden zou kunnen zijn, dat men de andere methode — dat de agent antwoordde op de oproepen van Engeland en op de hem toegezonden telegrammen — zo aanzienlijk veel veiliger vond, dat men daarvan het risico wilde dragen. Men nam dus het risico, dat die agent daardoor met zijn zender veel langer in de lucht was.

77760. De **Voorzitter**: Uit welk oogpunt bedoelt u veiliger?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat men daardoor meer zekerheid had, dat het telegram die men inderdaad had bereikt.

Ik heb ook in mijn rapport gezet, dat die veiligheid, die zekerheid, dat de agent zijn telegrammen krijgt, nog op een andere manier kan worden verhoogd, nl. door de telegrammen, voor hem bestemd, van een serienummer te voorzien. Wanneer alle telegrammen, bestemd voor een bepaalde agent, van een serienummer zijn voorzien en deze agent gedurende een van zijn luisterperiodes niet in de gelegenheid is geweest om te luisteren of helemaal geen ontvangst heeft gehad, dan zal hij spoedig ontdekken, dat hij één van zijn nummers mist, en dan zal hij, wanneer hij zelf iets heeft te seinen naar Engeland, waarschuwen: „Jongens, dat en dat nummer heb ik niet gekregen. Willen jullie dat alsnog uitseinen?" Dit is de gewone gang van zaken, die op zee ook werd gebruikt. Ik blijf er bij, dat, naar mijn mening, in dit geval een omroepmethode gebruikt had moeten worden, en daarmee was de zendtijd van de agenten met 50 pct. bekort.

77761. De **Voorzitter**: Hebben de heren zelf nog iets toe te voegen aan hun rapport?

De heer **Verkuyl**: In punt A2 komt mijn naam voor tussen degenen, die in oorlogstijd buiten bezet gebied waren. Achter mijn naam is de Amerikaanse afkorting S.I.S. geplaatst. Het is pas dezer dagen bij mij opgekomen, dat het mogelijk voor derden verwarrend zal werken, dat hiermede wordt bedoeld de Signal Intelligence en niet de Engelse dienst S.I.S.

Ik zou gaarne bij het laatste hoofdstuk (C) onder C3 hebben ingevoegd het woord „inlichtingen", zodat de zin dan luidt: „De les voor de toekomst voor een inlichtingendienst, enz."

In C4 zou ik het woord „wordt" beter taalkundig willen veranderen in „werd", dus: „in een gezamenlijk hoofd, dat op beide gebieden als deskundig werd erkend".

De **Voorzitter**: Ik heb bij de aanvang van deze bespreking gezegd, dat de commissie met grote belangstelling kennis heeft genomen van het rapport van de heer **Koot** en u beiden. Ik wil niet nalaten deze bespreking te eindigen met een woord van dank aan u drieën uit te spreken voor het vele werk, dat u hieraan hebt gehad, en voor de grondige voorlichting, die u hierbij aan de commissie hebt verstrekt. Bovendien zeg ik u ook nog dank voor de aanvullende inlichtingen, die u ons thans nog hebt willen verschaffen.

Hiermede sluit ik het verhoor.

J. A. VERKUYL.

A. N. DE VOS VAN STEENWIJK.

DONKER, *voorzitter*.

KORTHALS.

FENS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 31 MAART 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter en Posthumus en Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

JAN BAPTIST VERMEULEN,
oud 45 jaar, wonende te Breda, onderluitenant K.N.I.L.

Hij legt de eed af als getuige.

77916. De Voorzitter: Wij zijn bij ons onderzoek naar de inlichtingswerkzaamheden, die in Nederland tijdens de bezetting hebben plaats gehad, en het vraagstuk van de verbindingen van het bezette gebied met Engeland enige malen gestuit op uw naam, in het bijzonder wat betreft de eerste jaren van de oorlog. Aangezien het niet zo heel gemakkelijk is in die eerste jaren een behoorlijk inzicht te krijgen, omdat zoveel mensen uit die tijd er niet meer zijn, hebben wij het op prijs gesteld u hierover ook te horen, in de hoop, dat u door uw verklaringen weer enige ontbrekende stukken uit de legkaart zult kunnen verschaffen. Wanneer bent u met dat soort van werkzaamheden begonnen?

A. In 1941.

77917. De Voorzitter: Hoe is dat gegaan?

A. Ik was indertijd gedetacheerd bij de K.M.A. als instructeur en zat bij het uitbreken van de oorlog in Bloemendaal. De K.M.A. was overgeplaatst naar Haarlem en was gelegerd in de M.T.S. aldaar. Vandaar werd een detachement geplaatst in De Wildhoef in Bloemendaal. Toen de capitulatie kwam, bestond bij de cadetten, en ook bij mij, de neiging om over te gaan naar Engeland. Dat is niet gelukt. Wij hebben het wel geprobeerd.

77918. De heer Fens: Gouverneur van de Academie was toen baron van Lawick?

A. Ja.

77919. De heer Fens: Is u bekend, of hij op dat ogenblik heeft gezegd, dat hij het niet hebben wilde, omdat hij het niet verantwoord vond tegenover de ouders?

A. Ik heb die verhalen wel gehoord, maar ik ben er niet bij geweest, dat de generaal het zeide, want hij zat in Haarlem. Ik heb nadien die verhalen wel gehoord.

Wij hadden natuurlijk contact met de cadetten en ongeveer drie weken nadien gingen wij terug naar Breda. De ochtend na de aankomst in Breda werd „melden“ geblazen bij de K.M.A. Iedereen voldeed daaraan, maar ik niet. Ik voelde er niets voor om voor de Duitsers met de hand aan de pet te lopen. Daarom bleef ik zonder meer thuis. Mijn collega's zeiden: Kom, want anders krijg je geen salaris meer. Soedah, dan maar geen salaris, maar ik word geen dienaar van de Duitsers. Ongeveer vier dagen nadien kreeg ik een oproep van generaal van Lawick, dat ik mij moest melden bij de K.M.A., en dat ik belast werd met de afwikkeling van het materieel. Daaraan moest ik natuurlijk gehoor geven, want de legercommandant, generaal *Winkelman*, had indertijd verklaard —, dat had ook in de krant gestaan —, dat zij, die ingedeeld werden bij de afwikkeling, nog tot ons leger behoorden en dus niet tot de Opbouwdienst of dergelijke dingen meer. Daarom heb ik mij de volgende morgen bij

de K.M.A. gemeld. Ik werd ingedeeld voor de afwikkeling alleen van het materieel, dat daar aanwezig was. Ik ben daar ook op mijn manier mee begonnen. Van deze gelegenheid heb ik gebruik gemaakt om de vuistvuurwapens, die nog aanwezig waren, en de nodige instrumenten, zoals schaarlijkers, afstandmeters, kijkers, enz., in kisten te laten pakken en naar een magazijn in Breda te laten brengen — zij kwamen dus niet aan het station —, met het doel ze achter te houden en eventueel te gebruiken voor een ondergrondse strijd. Deze zaak werd opgeslagen in het magazijn van de heer *Boomaars*, zonder dat deze zelf wist, wat er in die kisten zat.

77920. De heer Fens: Was dat de heer *Louis Boomaars* uit Ginneken?

A. Ja. Daar gingen ook de serviezen van de K.M.A. naar toe en daar stopte ik de telefoontoestellen, de zware Zeiss-kijkers, de afstandmeters, die ik had achtergehouden, tussen. Bovendien zaten er vuurwapens in die kisten. Ik moest dus later in dat magazijn zijn en toen heb ik de heer *Boomaars* gevraagd of ik in dat magazijn mocht komen om de bullen van de K.M.A. te inventariseren, omdat er iets niet klopte. Er stonden een paar oude huizen op de plaats, waar nu een nieuwe weg is aangelegd, en daarin had hij een magazijntje. Ik kreeg toestemming om met de burger magazijnknecht *Frijters* van de K.M.A. in het magazijn te komen. Ik heb toen vuurwapens, klewangs, enz., die naar mijn idee te gebruiken waren, weggenomen en naar huis vervoerd. Tevens liet ik die burger werkmans voor het onderhoud zorgen. Wanneer zo iets is opgeborgen in kalktrommels, hoeft niet elke week voor het onderhoud te worden gezorgd, maar moet het wel om de paar maanden worden nagekeken. Deze man is er om de drie, vier maanden naar toe gegaan en heeft dat materiaal onderhouden. Hij was de enige man, die van het bestaan van die kijkers, enz. afwist.

Doordat ik die wapens thuis had, wisten enkele cadetten, dat ik daarover beschikte, en een er van was de cadet *Navis*, nu kapitein *Navis*.

77921. De Voorzitter: Is kapitein *Navis* ook reeds uit Indonesië in Nederland teruggekeerd?

A. Die zal, naar ik vernomen heb, één dezer dagen terugkeren. Zijn batterij is in Februari weggegaan. Hij is inmiddels getrouwd en moest wachten op een boot voor de gezinnen. Ik heb nog geen bericht gehad, dat hij terug is.

Deze man kwam indertijd bij mij met *Pasdeloup* en *Knoesten*. Met die drie cadetten heb ik bij mij thuis een bespreking gehad om naar Engeland uit te wijken. Dat stond nog altijd op ons programma. Daar is niets van gekomen. Tenslotte kwam de heer *Navis* bij mij met de mededeling, dat een vereniging was opgericht, waaraan een inlichtingendienst was verbonden. De leider van deze inlichtingendienst in het zuiden, zoals ik toen hoorde — later bleek het iets anders te zijn — was kapitein *Somer*.

Hij had als adjudant naast zich luitenant *Brejaart*, die later is gefusilleerd, de heer *de Kort* — toen nog Luitenant — en luitenant *Crul*. Ik sloot mij aan bij de afdeling van *Brejaart*, die spionnagerwerk verrichtte, vooral op het in aanbouw zijnde vliegveld bij Eindhoven en Gilze Rijen.

De heer Fens: Was kapitein de *Bruin* er ook bij?

A. Hij was toegevoegd aan de plaatselijk commandant van de O.D. en was ook werkzaam bij de staf van majoor *Bruins*.

77922. De heer Fens: Werkte hij samen met kapitein *Somer*?

A. Ik weet niet, of hij verbonden was aan de Inlichtingendienst. Doordat er arrestaties plaats vonden en ik dieper in het werk raakte, is alles mij vrij duidelijk geworden. Ik verzorgde de inlichtingen en moest deze brengen te Zevenbergen.

77923. De **Voorzitter**: Wanneer is die inlichtingendienst begonnen?

A. Begin 1941. Ik moest deze berichten brengen in Zevenbergen. De naam van de straat, waar ik deze inlichtingen bracht, weet ik niet meer. Een zoon van de man, die daar woonde, zat in onze inlichtingengroep. *Brejaart* is daar dikwijls geweest. De O.D. kreeg in die tijd ook een vastere vorm. Hierin speelde majoor *Bruins* een rol. In zijn staf bevond zich de heer *de Bruin*. Ik bemerkte dit, omdat kapitein *de Bruin* wist, dat ik wapens had. Hij heeft mij gevraagd bij hem te komen en toen vroeg hij mij een parabellum met patronen en een klewang. Ik beloofde hem, dal ik er voor zou zorgen en de volgende dag bracht ik deze wapens bij hem. De dag daarna was de kapitein weer bij mijn vrouw geweest om te vragen of ik bij hem wilde komen. Dit heb ik gedaan en toen vroeg hij mij, of ik die wapens weer wilde weghalen, want hij vond het te gevaarlijk deze in huis te hebben. Hierdoor is mijn achting voor kapitein *de Bruin* zeker niet toegenomen. Ik heb deze wapens teruggehaald en er op een andere manier gebruik van gemaakt. Ik hoorde, dat kapitein *de Bruin* verbonden was aan de staf van majoor *Bruins*. Ik was verbonden aan de O.D., toen onder leiding van dr. *Aldering*, die plaatselijk leider was in Ginneken. Nadien was dat majoor *van der Harst* en daarna kapitein *van der Ven*. Toen dezen werden gearresteerd en majoor *Bruins* en zijn medewerkers ook werden opgepakt, is de zaak stilgelegd. Toen er in die tijd een arrestatie in den Haag plaats vond en in Westbrabant ook enkele mensen werden gepakt, zat men in dit district op een gegeven moment zonder commandant van de O.D. De inlichtingen gingen constant naar Zevenbergen en *Brejaart* verzorgde de zaak verder. De berichten werden dan via België naar Zwitserland gezonden, naar generaal *van Tricht*.

77924. De **Voorzitter**: Hoe ging dat?

A. De berichten werden de grens overgebracht naar een contactadres in Antwerpen. Men ging bij Putte de grens over. Dit zal oom *Job, van Niftrik*, geweest zijn. Later heb ik hierover meer gegevens gekregen, omdat ik ook deze weg heb gevolgd.

77925. De **Voorzitter**: Wie en waar was dat contactadres in Antwerpen?

A. Dat contactadres weet ik niet. Mijn contactadres was Kleine Tunnel 8, bij *Rosa*. Ik weet, dat de heer *van Niftrik* in zijn huis had eenzijdigheidskaarten voor België en stempels. Daardoor kon men vrijwel ongestoord de grens overgaan.

In de tijd, dat het drama zich afspeelde met de *groep-Bruins*, stond de O.D. daar vrij zwak. Een plaatselijk commandant was er niet. De gewestelijke commandant van Brabant was koerier van de O.D. Dat was ook niet helemaal in orde. Er werd toen gezocht naar een andere gewestelijke commandant van de O.D. *Navis* en ik zijn toen samen naar kapitein *Somer* gegaan en deze heeft de functie van gewestelijk commandant van de O.D. in Brabant geaccepteerd.

77926. De **Voorzitter**: Wanneer is dat ongeveer geweest?

A. In de loop van 1941.

77927. De heer **Fens**: Die arrestaties hebben ongeveer in September plaats gevonden.

A. In die tussentijd ben ik verhuisd. Ik woonde eerst aan de Laan van Liedekerke en ben toen verhuisd naar Ginnekenweg 281, villa „Rosa”. Beneden was het Unie-kantoor. Ik kon dat huis krijgen van de mensen van de Unie, omdat ik daar iets meer kon doen dan op mijn vorig adres. Bij het vorige huis viel het direct op als er iemand binnenkwam. Het huis aan de Ginnekenweg beschikte echter over een vóór-, zij- en achteringang. Daarbij kwam als voordeel, dat het bureau van de Unie daar gevestigd was. Die verhuizing heeft plaats gehad op 19 Mei 1941. Het zal ongeveer half 1941 zijn geweest, dat kapitein *Somer* werd aangezocht als gewestelijk commandant.

De inlichtingen gingen steeds door, tot op een gegeven ogenblik de *groep-Brejaart* met nog verschillende anderen werd gearresteerd. *Brejaart* is in Eindhoven gearresteerd. Hij was zoek op een gegeven ogenblik. Niemand wist waar hij was. Later bleek, dat hij gearresteerd was. Iemand uit Rotterdam, een zekere *Damen*, is, naar men zegt, de man geweest, die de zaak verlinkt heeft. Bovendien was ook de man uit Zevenbergen, aan wie ik de berichten afleverde, gearresteerd. In totaal waren het ongeveer 18 man. Het gevolg was: wij hadden wel berichten, maar een weg was er niet meer.

77928. De **Voorzitter**: Wanneer ongeveer had de arrestatie van *Brejaart* plaats'?

A. Eerst hebben wij nog het vertrek van kapitein *Somer* gekregen. Zijn huis was bezet door de S.D. De heer *Portier* zat op de zolder van het huis van kapitein *Sotmer*, toen het gebeurde. De vrouw van kapitein *Sotmer* heeft die knapen wat aan de praat gehouden. De heer *Portier* heeft intussen het huis verlaten en is naar het station gegaan om kapitein *Sotmer* te waarschuwen. Deze is daarop naar het museum gegaan, heeft een fiets genomen en is naar Bergen op Zoom gegaan. Hij is eerst naar de familie *Juten* gegaan en toen naar *van Niftrik*. Tenslotte is hij evenals later *van Niftrik* en diens vrouw naar Zwitserland gegaan.

77929. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Het is in elk geval. . .

77930. De heer **Fens**: Het moet zijn geweest begin 1942. Het was in elk geval geruime tijd, vóórdat de officieren ingepikt werden.

A. Ja, de officieren-inpikkerij had pas plaats, toen *Brejaart* reeds definitief de man van de inlichtingendienst was in het zuiden. Toen was kapitein *Somer* reeds weg.

77931. De heer **Fens**: De officieren zijn de 15de Mei 1942 ingepikt. Vóór die tijd was de heer *Somer* al weg.

A. *Brejaart* was definitief met de inlichtingen belast. Hij heeft zich niet gemeld; hij heeft alleen een kist met kleren opgezonden en daar zijn ze blijkbaar ingetrapt, want nadien bevestigden zij de ontvangst van deze kleren. Die zaak draaide heel goed. Het werk was verdeeld onder *Brejaart, de Kort* en luitenant *Crul*. Dit waren de hoofdfiguren in het inlichtingenwerk. Toen *Brejaart* gepakt is, is *de Kort* ondergedoken en toen zaten wij op een dood punt. Ik kreeg berichten binnen uit mijn sector en ik wist niet, waar ik daarmee naar toe moest. Ik kreeg ook berichten van de districtscommandanten en de plaatselijke commandanten van de O.D., waarmee ik in het zuiden in contact stond, omdat ik ook koeriersdiensten voor de O.D. in het zuiden verrichtte.

77932. De **Voorzitter**: De berichten, die in de tijd van de heer *Somer* werden verzameld, werden gemaakt tot wat men noemde de A.C.-rapporten, niet waar?

A. Ja. Die verzorgde de heer *Somer* met zijn directe handlangers. Ik heb wel berichten in Zevenbergen gebracht, maar overigens ben ik er nooit bij geweest, zodat ik niet precies wist, hoe dat ging. Wat ik heb verteld van het gaan naar België, heb ik later van *Brejaart* gehoord.

Deze zaak stond dus stop. Toen heb ik berichten meegegeven aan *Navis*, als koerier van de commandant O.D. van Nederland, die achteraf kolonel *Six* bleek te zijn. Die heeft voor deze berichten gezorgd. Het ging niet vlot hiervoor een behoorlijke weg te vinden. Op een gegeven ogenblik kreeg ik contact met de heer *Stienstra*, die mij werd gestuurd door een gewezen schoolkameraad, de heer *van Iersel*, een onderwijzer uit Hoorn. Hij stuurde hem bij mij met een legitimatie en ik moest eens met hem praten. Ik heb toen met die man gesproken en het bleek achteraf, dat hij verbonden was aan de dienst, die in België en Nederland werkte, de z.g. Wim-dienst. De heer *Stienstra* werkte onder de naam *Willy*; ik kende toen zijn eigen naam niet. Later bleek, dat hij uit Bussum kwam. Hij is nu dood; hij heeft zich na de oorlog van kant gemaakt. Ik kwam door hem in contact met leidende figuren in Brussel en ik sloot mij aan om berichten uit Nederland aan het adres Kleine Tunnel 8 in Antwerpen te bezorgen. Daarvandaan werden de berichten naar de ovrkant gezonden, nadat zij de slagzin hadden laten horen: „*Rinus, Jan* en *John* kom eens over de brug” of iets dergelijks.

77933. De **Voorzitter**: Wie had u die slagzin gezegd?

A. *Stienstra*. Door het contact met deze mensen was het voor mij heel gemakkelijk deze inlichtingendienst op volle toeren te laten draaien.

77934. De **Voorzitter**: Hoeveel mensen had u daarvoor op het ogenblik, dat u begon?

A. In elke grote plaats in het zuiden had ik één of twee mensen. Met Zeeland had ik contact via *Kloosterman* uit Nispen en *Piet Verhagen* uit Vlissingen, verder de leidende figuren van de O.D. in Zeeland,

Zo had ik in den Bosch in totaal 15 personen, die elk ook weer verschillende mensen om zich heen hadden. Ik stond met deze mensen in contact, omdat ik hen reeds bezocht in de tijd van *Brejaart*. Nadien moest deze zaak worden uitgebreid, hetgeen ik ook heb gedaan. Daartoe heb ik aangetrokken de heer *Iansen* uit Delden, die belast werd met het leggen van contacten in de vier noordelijke provincies.

77935. De **Voorzitter**: Hoe kwam u aan heer *Iansen*?

A. Door tussenkomst van *Dirks* in Bergen op Zoom. Deze had ik weer leren kennen via *Juten*, districtscommandant uit Bergen op Zoom. Van hem heb ik ook gekregen de heer *Slof*. *Dirks* kende *Iansen*, wiens neef was getrouwd met een zuster van *Iansen*; hij woonde op de Antwerpseweg 45. Daar heb ik kennis gemaakt met de heer *Iansen*. Deze man is indertijd opgepakt geweest, waarbij hij door zijn been is geschoten. Daarna is hij ontvlucht uit Enschede, waarbij hij geholpen is door *Jan Dirks*, aangezien hij met zijn gewonde been niet goed kon lopen. Na zijn herstel is hij naar het zuiden gekomen en toen heb ik hem in dienst genomen voor de vier noordelijke provincies. Het net breidde zich gaandeweg uit; in elke grote plaats en in elk vak hadden wij een vertegenwoordiger, zodat.....

77936. De **Voorzitter**: Ook in het westen des lands?

A. In Utrecht had ik de heer *Faas*, die thans in Breda woont, maar zich toen dáár gevestigd had. Hierbij kwam, dat de dienst-Wim ook zijn leidende figuren had. Een zekere *Lam* werkte in Noord-holland. Verder was er Oom *Kees*, de heer *Overwijn* uit Dordrecht met zijn groep. De heer *Schortinghuis* (*Evert*) was landelijk koerier en heeft enkele opdrachten vervuld. Zo werd het gehele land bestreken en kregen wij uit het gehele land onze berichten binnen. De berichten werden gebracht naar Bergen op Zoom op de Antwerpse-iaan 45, welk adres alleen *Dirks* en ik keilden. Daar zat de cadet *Marijen*, die niets anders deed dan het verduidelijken van tekeningen. Deze werden daarna weggehaald door *Dirks* of door mij en gebracht naar *George Monté* om te fotograferen. De fotograaf en de tekenaars kenden slechts twee personen, juist om het geloof bij deze mensen zoveel mogelijk te voorkomen. Deze fotografieën werden met behulp van de heer *Verheijden* — dit geschiedde ook dikwijls door ons zelf — overgebracht naar Kleine Tunnel 8 in Antwerpen bij *Rosa*. Dit was een slagerij. Ze werden daar afgehaald door een zekere *John* (*Cohen*). Zijn vrouw haalde deze berichten ook wel af en bracht ze naar Brussel, waar zij werden gereedgemaakt om naar de overkant te worden gezonden. Ik heb contact opgenomen met Zundert om nog een overgang bij de grens te hebben. Daarin ben ik geslaagd en heb de medewerking weten te verkrijgen van de kornmiezen *Dalhuizen* en *Klijzen*, die beiden dood zijn, en een Belgische kornmie, die ik alleen kende onder de schuilnaam *Gérard* of *Giraar*. Dat was een contactpunt van hen. Hij wilde wel meewerken, maar niet rechtstreeks met ons in contact staan, wel met *Klijzen* en *Dalhuizen*. Over die lijn ging de zaak ook vaak naar Brussel. Op een gegeven ogenblik bleven de berichten bij *Rosa* liggen. Zij werden niet opgehaald. Dat hoorde ik op een Vrijdagavond, in het begin van 1913. Toen ben ik naar Antwerpen gegaan om die filmrollen weer op te halen. Ik kwam daar, maar die filmrollen waren weg.

77937. De **Voorzitter**: Weggehaald?

A. Ja. Het bleek achteraf, dat zij in goede handen waren gekomen. Zij waren nl. gehaald door de heer *Lam*. Hij had vernomen, dat er iets niet in orde was en heeft de berichten teruggehaald. Hij is zelfs nog naar Brussel gegaan om de zaak te verkennen. Toen hij terugkwam, ontmoetten wij elkaar in Bergen op Zoom en hij zei: Daar is vast iets gebeurd, ik ben ook nog in Brussel geweest en het lijkt mij, dat de zaak bekeken is door de Gestapo. Toen hadden wij weer geen weg. Nu was de heer *Schreinemachers* een agent van mij in Eindhoven.

77938. De **Voorzitter**: Hij was een ingenieur van Philips?

A. Ja. Het was mijn doel, een weg te zoeken over het noorden, met name Delfzijl. Dat ging nog niet zo gemakkelijk. Men moest natuurlijk een aanknopingspunt hebben om daarheen te stappen. Door tussenkomst van de heer *Schreinemachers* kreeg ik bericht, dat er kans bestond om in het noorden een contactpunt te krijgen, eigenlijk vrijwel op hetzelfde ogenblik, dat de zaak in België stilgelegd was, hetgeen de heer *Schreinemachers* toen nog niet wist. De volgende dag heb ik met de heer *Schreinemachers* gesproken. Op de fabriek van

Philips was een zekere *Oosterkamp*, die een leerling was van de heer *Koning* van de zeevaartschool in Delfzijl. Met deze *Oosterkamp* en de heer *Schreinemachers* ben ik — wij zaten niet bij elkaar, maar volgden dezelfde lijn — op Zondagmorgen op stap gegaan naar Delfzijl. De filmrollen had ik meegenomen. *Oosterkamp* heeft zich eerst in verbinding gesteld met de heer *Koning*. De zaak bleek in goede aarde te vallen en daarna hebben wij een poosje samen gesproken. Tenslotte bleek, dat onze berichten Dinsdag met een houtboot gezonden konden worden naar Zweden en vandaar verder naar Engeland. Bovendien had heer *Koning* nog een zender in huis, waarover gezonden werd. De dienst verliep toen vrij vlot. Er werd veel werk geleverd. Als koerier op deze lijn werd ingeschakeld de heer *Schortinghuis*. Hij moest voortaan elke week Delfzijl bezoeken. Ik moest hem eerst in contact brengen met de heer *Koning*. Dat is ook gebeurd. Achteraf zijn daarbij gekomen *Zwaantje* (dr. *Oosterhuis*) en enkele andere figuren, die ik later in de gevangenis heb leren kennen onder hun ware naam. Wij verzonden elke week een behoorlijk aantal berichten, maar de slagzinnen voor eventuele verdere contacten kwamen niet door.

Bij elk bericht vroegen wij om die slagzin om verder te kunnen werken, om andere aanknopingspunten en andere medewerkers te krijgen. In 1942, 1943 was het niet zo gemakkelijk medewerkers te krijgen, want de mensen waagden zich niet op glad ijs. Bovendien hield ik hun steeds voor, wat de consequenties konden zijn, als zij zich aan het werk gaven, dat zij bij arrestatie de kogel zouden krijgen. Ik zei dus: Weet, wat je doet. Ook die niet zijn teruggekeerd, heb ik dat voorgehouden. Wij hoopten elke week een slagzin te krijgen.

77939. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrijp, vroeg u dus in de zendingen, die u wegstuurde, een bevestiging van de ontvangst van die zendingen door het geven van een bepaalde zin door Radio Oranje, en dat gebeurde niet.

A. Neen.

77940. De **Voorzitter**: Ook niet bij de zendingen over Zweden?

A. Juist bij die niet. Bij die over België gin; het wel.

77941. De **Voorzitter**: Tot het ogenblik, dat u die weg kwijt-raakte?

A. Ja. In die tijd kon de heer *Schreinemachers* door de Duitsers voor Philips naar Zweden worden uitgezonden. Hij kwam bij mij en vertelde, wat het geval was. Ik was toen al niet meer thuis. Op 13 December 1941 had ik de eerste overval thuis meegemaakt en sindsdien kwam ik nog maar een enkele keer thuis. Ik heb van die gelegenheid gebruik gemaakt en toen had ik weer een punt om onze verbindingen met Engeland stabiel en eventueel vlugger te maken. De heer *Schreinemachers* is toen naar Zweden gegaan na eerst zijn dienst aan de heer *Elkerbout* te hebben overgegeven. Zijn schuilnaam was *Siem*. Hij heeft de dienst in mijn bijzijn van de heer *Schreinemachers* overgenomen.

Op een gegeven ogenblik kwam *Dirks* uit Bergen op Zoom naar mij toe en zei: Er is een Engelse agent in Nederland, die contact zoekt. Ik zei: Zo, ik weet al langer, dat er Engelse agenten in Nederland zijn, maar wie vertelt mij, dat het de juiste zijn? Toen zei hij: Ja, hij is bij *Juten* geweest. Ik mag het je wel niet vertellen, maar ik vertel het je toch. Hij heeft bevestigd, dat hij goed is, want hij heeft de volgende slagzin laten horen: *Glijmes*, houd het vuur warm. Die slagzin is door *Juten* opgegeven.

77942. De **Voorzitter**: Had *Juten* die aan die agent opgegeven?

A. Ja. Dat bleek achteraf van *der Waals* te zijn. De heer *Slof* uit Bergen op Zoom, die veel voor ons werkte — hij heeft veel berichten geleverd; hij kon ergens vrij diep indringen, omdat hij leraar plant- en dierkunde was en zich bijvoorbeeld in de omgeving van de vliegvelden mocht bewegen — begon sceptisch tegenover ons te staan. Hij zei: Ik hoor nooit eens een bevestiging; ik voel er meer voor de kant in te zwaaien van die man, die bij *Juten* is geweest. Zo hoorde ik meer geruchten. *Juten* had wel tegen *Dirks* gezegd, dat hij er niet over mocht praten, maar hij praatte er veel over. Ik ben toen naar *Juten* toe gestapt — ik kende hem van vroeger, want hij was districtsleider van de O.D. — en heb gezegd: U hebt hier een man gehad en de zaak zit zo en zo. Hij zei: Moe weet u dat? Ik zei: Voor u een vraag en voor mij een weet. U hoort, dat ik het weet. Deze man zou ik graag willen spreken. Ik zag er van komen,

dat de dienst voor een groot deel de lappenmand zou ingaan, dat zij mij zouden laten schieten en de berichten aan die man zouden geven. Dat wilde ik voorkomen. Ik kreeg *van der Waals* te spreken.

77943. De **Voorzitter**: Onder de naam van *Piet van der Velde*?

A. Neen. De naam weet ik niet meer. De naam *Piet van der Velde* heb ik hem zelf gegeven. Ook heb ik hem een ander persoonsbewijs gegeven, want iedereen kon zien, dat zijn persoonsbewijs amateurswerk was. Ik kreeg hem daar te spreken. *Juten* had hem niet verteld, dat ik reeds een dienst had lopen, maar wel had hij hem gezegd, dat ik hem misschien medewerking zou kunnen verlenen. Hij werd goed verzorgd door de vrouw van *Juten*. Ik maakte met *van der Waals* een afspraak om hem onder vier ogen te spreken. Dat lukte. Ik had een afspraak met hem gemaakt in Dordrecht en ontmoette hem daarna op de afgesproken plaats. Ik wandelde met hem langs de spoorlijn ei? ging toen de landerijen in. Hierbij gebeurde iets, dat mij toen niet opviel, maar dat mij in de gevangenis te binnen schoot. Terwijl ik daar met hem wandelde, dacht ik, dat ik mijn handschoenen vergeten had en greep om mij daarvan te overtuigen naar mijn jaszak. *Van der Waals* sprong toen wel een meter de lucht in. Ik heb deze man laten schaduwen, want ik vertrouwde hem toch niet. Een reden, waarom ik hem niet vertrouwde, kon ik echter niet aanvoeren. Hij durfde mij niet recht in de ogen te zien en daardoor voelde ik, dat hij niet zuiver was. Hij bracht echter Amerikaanse pistolen mede en liet mij een stengun zien. *Navis* en ik hebben toen een slagzin opgesteld, die niemand anders kende, nl. „Bericht voor *Piet*. Verbeter de wereld, begin met je zelf.” Ik sprak toen met *van der Waals* af, dat, wanneer deze slagzin binnen 5 dagen via Radio Oranje doorkwam, ik met hem in zee wilde gaan en hem wekelijks gefotografeerde berichten zou leveren. De slagzin kwam door en de man kwam om zijn eerste berichten. Hij bracht bij die gelegenheid een photo mee van majoor *Somer*, in Engels uniform, die toen hoofd van B.I. was; ik kreeg twee van die photo's van hem. Tevens toonde hij mij de handtekening van majoor *Somer*. Ik stond toen perplex en dacht op dat moment: Als ik niet met deze man in zee ga, ben ik toch wel erg fout. Ik hield echter nog altijd een slag om de arm, want ik leverde hem berichten, maar ik leverde ook berichten over het noorden. Hij had mij echter gevraagd, de berichten alleen via hem te leveren, omdat dit zijn promotiekansen vergrootte. Ik bleef de berichten trouw doorgeven over het noorden; dit waren dezelfde berichten, die ik ook hem gaf. In die tijd deden vele geruchten de ronde; men hoorde dan dit dan dat; er werden photo's verspreid van *Anton de Wilde*, maar die photo's leken totaal niet op *van der Waals*. Op een zekere dag sprak ik met *Koning* uit Delfzijl en ik vertelde hem, dat ik naar de overkant wilde gaan en als parachutist wilde terugkeren, want ik wilde deze zaak bevestigd zien. Men hoorde links en rechts van arrestaties, b.v. van luitenant *van den Berg* en *Pasdeloup*. Wij hoorden van een arrestatie van een groep van 18 personen. Er moest dus verraad in het spel zijn. Dit is mij na de oorlog en ook na een gesprek met een paar parachutisten in Haaren vrij duidelijk geworden. Toen was dit alles echter een groot vraagteken.

Ik sprak af, dat ik naar Engeland zou gaan, via Zweden, waar ik zou komen met een houtboot vanuit Delfzijl. In Engeland zou ik contact opnemen met de heer *Somer*; ik zou de hele zaak met hem bespreken en ik zou terugkomen als parachutist. Dit werd door de andere mensen, zoals de heer *Dirks*, die mij tijdelijk zou vervangen, de heer *Lam*, de heer *Overwijn*, enz., goedgevonden. Ik zou binnen een maand vertrekken. Maar het gekke van het geval was, dat 14 dagen later *van der Waals* ook al van mijn vertrek wist. Ik had hem dat niet verteld. Hij zei: „Je bent van plan over te gaan, niet waar? Je moet naar de overkant.” Ik antwoordde: „Ik weet niet, waarom ik zou moeten. Ik wens daar niet te blijven. Ik wil hier terugkomen.” Hij vroeg toen: „Ben je bereid terug te komen als parachutist?” Ik antwoordde: „Natuurlijk, wat kan mij dat schelen.” Ik sprak er nog eens over met *Navis* en met de gewestelijke commandant, *van der Poel*, en zij zeiden: Het zou inderdaad een oplossing zijn, als je daar de zaak zou kunnen regelen en wij zo een vaste verbinding zouden krijgen.

Intussen waren er door de heer *Schortinghuis* verkenningen gedaan op de Waddeneilanden. Hij had tekeningen gemaakt en allerlei gegevens verzameld, met de bedoeling daar een onderzeeboot te laten komen, waarmee berichten konden worden verzonden en mensen, die moesten verdwijnen, zouden kunnen vertrekken. Dat heeft wel enigszins geleid tot de arrestatie van de heer *Schortinghuis*. Hij was zelf naar de Waddeneilanden geweest. Hij had tekeningen en allerlei gegevens, een opgave van de plaatsen van de zeemijnen, de plaatsen, waar de onderzeeboot kon komen, de uren, waarop de onderzeeboot moest komen, enz. Ik bracht dit naar voren in een gesprek met *van der Waals*, en hij zei: „Dat zou wat wezen!” Korte tijd later heb ik

de heer *Schortinghuis* in Dordrecht in contact gebracht met *van der Waals*, of, zoals hij toen heette, *Piet van der Velde*. Die naam had hij van mij gekregen. Ik heb een persoonsbewijs voor hem gemaakt ten huize van de heer *Juten*, aan de Noordsingel no. 1 in Bergen op Zoom. Daar is ook zijn vingerafdruk genomen. De zoon van de heer *Juten* heeft de naam „*Piet van der Velde*” getikt. Het was erg gemakkelijk om dat persoonsbewijs klaar te maken. Ik heb *van der Waals* ook een eenzelveigheidskaart voor België gegeven. Deze man wilde mij nadien ook constant meenemen naar België — ik heb dat geweigerd, omdat ik het veel te druk had —, omdat hij vermoedde, dat onze lijn nog steeds over België liep, wat niet het geval was.

Op een gegeven ogenblik zei *van der Waals*: „Er is een mooie gelegenheid om naar Engeland te vertrekken. Dat moet dan gebeuren de volgende week Dinsdag. Kan dat? Dan is alles in kannen en kruiken.” Dat was die zelfde Dinsdag, waarop ik inderdaad naar Engeland zou vertrekken, maar met een houtboot via Zweden. Dat was de bedoeling. Hoe deze man dat ooit geweten heeft, begrijp ik niet. Vermoedelijk wist hij dat van een agent, die gearresteerd was, of van een medewerker uit Delfzijl. Ik heb het nadien aan verschillende mensen gevraagd, maar niemand heeft mij de oplossing kunnen geven.

Op 20 Juni 1943 ongeveer is uit Engeland in Delfzijl aangekomen de heer *van Borssum Buisman*. Hij kwam voor de staf van de O.D. Ik heb hem gezien. Ik heb niet met hem gesproken. Ik wist, dat hij het was. Dat was mij in Delfzijl verteld. Ik kon dus de staf van de O.D. door tussenkomst van de heer *Navis* waarschuwen, dat de koerier voor de O.D. was aangekomen. Mijn vertrek naar Engeland was vastgesteld op 20 Juli, een maand nadien. Toen was de heer *van Borssum Buisman* nog niet bij de heer *Six* geweest. Ik liep steeds met de gedachte rond: Ik vertrouw die man niet, maar ik kon niets aanroeren, dat het tegendeel bewees. Hij had photo's van de heer *Sorner*, en hij liet slagzinnen door de radio geven, waar wij geen kans voor zagen. Toch zijn onze berichten aangekomen.

77944. De **Voorzitter**: Die over Zweden?

A. Ja, dat is nadien bevestigd door de heer *Schreinemachers* en door kolonel *Somer* persoonlijk. De berichten over Zweden zijn regelmatig aangekomen. Ook de berichten over België zijn aangekomen; die kwamen eerst bij de Belgische geheime dienst, die ze doorgaf aan de Nederlandse geheime dienst. Het was voor mij van het grootste belang te weten, of die berichten waren aangekomen. Toen ik uit de gevangenis kwam, was het eerste, dat ik aan kolonel *Somer* vroeg: „Zijn de berichten aangekomen?” En hij antwoordde, dat zij waren aangekomen.

Ik zou dus vertrekken en ging op stap met de nodige filmrollen bij mij. In Dieren-Doesburg had ik nog een afspraak met de heer *Navis*. Ik heb een poosje met hem zitten praten en toen ben ik op de trein naar Apeldoorn gestapt, waar ik *van der Waals* zou ontmoeten. Ik kwam het station uit en daar stond hij inderdaad. Hij zei: „Wij vertrekken vanavond pas; maar kom mee, ik heb een heerlijk potje eten, bruine bonen met spek.” Daar had ik wel trek in, want dat kreeg je niet veel. Ik stapte met hem op naar de Jachtlaan no. 40. Daar dichtbij gekomen, zei hij: „Ik loop achterom en jij komt voorom. Je drukt drie keer op de bel met het V-teken. Dan komt een jongetje naar voren en dan vraag je naar mijnheer. Dan komt mijnheer en dan noem je als introductie: Ik kom van Piet.” Zo gezegd, zo gedaan. Nu had ik het ongeluk, dat ik in Dieren-Doesburg mijn pistool, dat ik meestal in mijn zak droeg, in mijn aktentas had gestoken. Ik bel het V-teken, het jongetje komt en doet de deur open. Even nadien komt een Hollander voor — dat moet *Poos* geweest zijn — steekt mij de hand toe en zegt: „Van waar komt u?” Ik zeg: „Ik kom van Piet.” Op het ogenblik, dat ik hem een hand geef, wil hij mijn arm omdraaien en geef ik hem een trap voor zijn buik. Ik grijp in mijn zak naar mijn pistool, maar mis, dat zit in mijn tas. Ik buk naar mijn tas en meteen zitten verschillende mensen op mij in sporttenue. Toen kreeg ik de trap, die ik gegeven had, met zware interest terug. Mijn mond wordt dichtgeplakt en ik word in een kamer gedragen. Daar zie ik liggen *Schortinghuis*, *Oosterkamp*, *Lam* en *Sfiestra*, allemaal met een pleister op de mond. Ik kwam er als vijfde persoon bij. Toen werden wij in een overvalwagen naar den Haag vervoerd. Op het Binnenhof werden wij in een grote zaal tentoongesteld en toen begon het verhoor.

Dit is in het kort mijn gehele geschiedenis.

77945. De **Voorzitter**: Op welke datum was uw arrestatie in Apeldoorn?

A. Op 20 Juli 1943.

77945. De **Voorzitter**: Dus onmiddellijk daarop is de oprolling in Delfzijl gevolgd?

A. Ja. Het is mij altijd een raadsel gebleven, dat dit die zelfde dag heeft plaats gehad. Toen is de boot, waarmee ik zou vertrekken, ook in beslag genomen. Dat heb ik allemaal naderhand gehoord. De heer Koning heb ik niet eerder ontmoet dan bij de behandeling van mijn zaak voor de rechter.

Die van der Waals was met alles op de hoogte. Ik stelde hem enkele vragen over de mensen in Engeland, over majoor *Somer* en over verschillende dingen, en als ik de vrouw van majoor *Somer* sprak, die op de Regentesselaan woonde, en vroeg: Hoe gaat het met uw man, kreeg ik dezelfde berichten. Het was allemaal een groot raadsel. Ik vertrouwde de man voor geen cent, maar waarom ik dit niet deed, kon ik niet vertellen.

77947. De **Voorzitter**: Hebt u na uw aanvankelijke werkzaamheden in de begintijd in de eerste helft van 1943 in de leiding van de Dienst-Wim gezeten?

A. Ja. Dat was begin 1943 na het contact met de heer *Stienstra*.

77948. De **Voorzitter**: Dat heeft ongeveer 5 maanden geduurd?

A. Ja. De berichten, die voordien werden verzameld, werden gebracht naar de heer *Navis*, koerier van de O.D., die voor doorzending zorgde. Ik bemerkte, dat die doorzending niet zo vlot verliep als ik had gehoord. Met de heren van der Poel en Navir heb ik een koerier uit Zwitserland ontmoet, in 't Valleke te Breda, een lange blonde jongen, die door van Niftrik was gestuurd om berichten. Daarop kon men echter niet ingaan. Hij wilde berichten laten verzenden in een vulpen hetgeen niet te doen was met het materiaal, dat wij binnenkregen. Met zulke grote staaels als wij hadden, ging dit niet. Hij moest berichten hebben over duikboten en militaire stellingen in Zeeland. Dat waren berichten, die wij inderdaad hadden en ook van week tot week binnenkregen.

77949. De **Voorzitter**: Wie waren de andere leidende figuren van de Dienst-Wim?

A. Dat waren de heren Lam, *Overwijn*, Dirks, mijn rechterhand, *Stienstra* en *Schortinghuis*. Dit waren de mensen, waarom het geheel draaide. In overleg met hen geschiedde alles.

77950. De **Voorzitter**: Uw rol was dus uitgespeeld van 20 Juli 1943 af?

A. Ja.

77951. De **Voorzitter**: Bent u veroordeeld?

A. Ik ben in 1944 in Haaren ter dood veroordeeld.

77952. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. In Juli.

77953. De **Voorzitter**: Wat is de reden geweest, dat uw vonnis niet is voltrokken?

A. Daarover heb ik verschillende dingen gehoord. Ik geloof, dat u om dit juist te weten te komen de heer *Tromp* zou moeten horen. Deze kan u wel een verklaring hiervan geven. Hij heeft hierin een grote rol gespeeld. Ik weet niet, wat het juiste is van al de verhalen, die hierover worden verteld. Ik heb ook wel gehoord, dat men in de *courant* had gezet, dat men voor mij een S.D.-man wilde uitleveren. Wij hadden ook gratie verzocht, maar dit verzoek was afgewezen. Dus dachten wij, dat wij er aan zouden gaan.

77954. De **Voorzitter**: Had u de naam „Oom *Henk*”?

A. Ja. Oom Henk, *Albert*, *Jan Baptist*, dat waren de schuilnamen, waaronder ik werkte. „*Albert*” heette ik in de Wim-dienst en „Oom Henk” heette ik voor de mensen, met wie ik samenwerkte.

77955. De **Voorzitter**: De heer *Tromp* heeft hier gesproken over pogingen, die zijn gedaan om Oom Henk (*Vermeulen*) en Elkerhout vrij te kopen.

A. Elkerhout was „*Siem*”. Hij heeft de dienst waargenomen voor de heer *Schreinemachers*, toen deze vertrok naar Zweden. De heer

Schreinemachers is nadien door de heer *Somer* opgezocht en teruggezonden naar Nederland. Dat was zeer goed gezien. Deze man wist natuurlijk veel. Hij had bovendien zijn contactpunten en kende ook enkele contactpunten van mij. Het was dus juist, dat de heer *Somer* hem terugstuurde. De diverse aanknopingspunten lagen hem nog vers in het geheugen.

Ik ben ter dood veroordeeld. Op een gegeven ogenblik mocht mijn vrouw bij mij in Haaren op bezoek komen. Zij deelde mij mede, dat ik bevrijd zou worden. Op uitbreken had ik geen kans. Wij zaten in die cellen met die hokjes er voor. Bovendien moesten wij 's avonds onze kleren inleveren. Je bleef in je ondergoed zitten. Ik was steeds geïsoleerd. De eerste zeven maanden heb ik geen contact met mijn huis gehad. Mijn vrouw wist alleen, dat ik in Haaren zat. Ik had indertijd de heer *Vermeer*, de zoon van de zilverfabrikant uit Zeist, en de heer ter Horst, een notaris uit Utrecht, naast mij zitten. Ik had verbinding met de heer *Vermeer* door de muur. Met een lichtbuis had ik een gat door de muur gestoken, ook aan de kant van de heer ter Horst. Op een gegeven moment zouden de ouders van de heer *Vermeer* op bezoek komen. Toen heb ik van hem een potlood en een vloeipapier gekregen om enkele regels op te schrijven, die hij zijn ouders zou laten meenemen. In de tijd, dat zij kwamen, had men echter juist het gat ontdekt en dus kwam er niets van het meegeven van dat briefje. De heer *Vermeer* is toen ook verplaatst, maar hij heeft nog een briefje geschreven en dat zijn oudelui in de hand gedrukt. Dat briefje is bij mijn vrouw in de brievenbus terechtgekomen, zodat zij wist, dat ik in Haaren zat. Toen heeft zij bezoek aangevraagd — dat was in April 1944 — en dat is toegestaan.

Ik heb eigenlijk gewacht op de bevrijding, maar die kwam niet. Einde Augustus, vijf of zes weken na de terdoodveroordeling, werden wij naar beneden gehaald en in de boeien gezet. Toen dachten wij, dat het afgelopen was. Het was normaal, dat, als je 's avonds een stuk karton kreeg met de opdracht dat voor het raam te doen, je 's nachts om halfdrie uit de cel werd gehaald, naar Vught werd gebracht en daar de kogel kreeg. Wij dachten, dat dit het einde was. Wij wisten, dat het gratieverzoek was afgewezen, want dat hadden zij ons medegedeeld. Wij gingen 's morgens vroeg naar beneden en wachtten daar. Toen moesten wij geboeid in een grote autobus stappen. Er kwam nog een grote autobus uit Utrecht, zoals later bleek, waarin o.a. van *Borssum Buisman* zat. Wij dachten allemaal, dat wij naar Vught gingen, maar wij gingen naar Duitsland. Toen zijn mijn kleren naar mijn vrouw gezonden, zodat zij dacht, dat het afgelopen was. Kort nadien kreeg zij de mededeling, van de heer *Schreinemachers*, die mijn vrouw goed kende, dat ik niet dood was, maar in Duitsland zat. Hoe de heer *Schreinemachers* dat wist, is mij een raadsel. Dat heeft hij waarschijnlijk door contacten bij de S.D. of waar ook te horen gekregen.

77956. De **Voorzitter**: Hebt u hem later gesproken?

A. Ja.

77957. De **Voorzitter**: Waar woont hij?

A. In Parijs, waar hij verbonden is aan de Philipsfabriek. Ik heb hem twee of drie dagen na mijn terugkomst gesproken op een afscheidsfeest van G.D.N. in Amsterdam. Daarna is hij naar Stockholm gegaan en vandaar naar Parijs.

77958. De **Voorzitter**: Nu wil ik u nog een inlichting over het volgende punt vragen. Admiraal *Heeris* heeft ons verteld, dat hij in de zomer van 1943 een bericht had gekregen, dat afkomstig moest zijn van een zekere Kist, een parachutist, die hij vroeger had gekend, welk bericht naar de herinnering van admiraal *Heeris* inhield, dat 70 parachutisten waren gevangengenomen en te Haaren zaten. Hij heeft zich er op bezonnen, hoe hij dat bericht, dat hij belangrijk vond, door moest krijgen en toen heeft hij zich in verbinding gesteld met de heer Elkerhout, die hij van vroeger kende.

Hij heeft verder medegedeeld, dat hij daarna een briefje heeft gekregen, waarin de woorden stonden, die hij met Elkerhout had afgesproken en die hem zouden worden medegedeeld, als het bericht over was. Nu leek dat een belangrijke zaak, omdat, indien een dergelijk bericht in de zomer van 1943 in Engeland was aangekomen, dit een duidelijke waarschuwing zou zijn geweest, dat het hier met de agenten mis was. Dit bericht is echter in Engeland niet bekend. Weet u iets van een dergelijk bericht?

A. Wanneer is dat geweest?

77959. De **Voorzitter**: Admiraal *Heeris* kan het niet nader aangeven dan de zomer van 1943.

A. Ik zou moeite kunnen doen om *Iansen* te pakken te krijgen. Hij heeft het archief, dat in de zaak van *Dirks* te Berger! op Zoom was opgeborgen, meegenomen. Misschien dat daarbij iets is. Dit is echter zulk een belangrijke zaak, dat ik dit zou moeten weten.

77960. De **Voorzitter**: Is het niet mogelijk, dat *Elkerbout* dat bericht aan u heeft gegeven en dat u het hebt doorgegeven aan *Piet van der Velde*? In dat geval is het verklaarbaar, dat het bericht niet in Engeland is aangekomen.

A. De berichten, die aan *Piet van der Velde* zijn gegeven, zijn ook over het Noorden gegaan en ook in Engeland aangekomen. Dezelfde berichten, die ter tafel lagen, toen ons vonnis werd uitgesproken, zijn ook in Engeland aangekomen. Deze zaak is zo belangrijk, dat, indien ik er mee te maken had gehad, ik het nu nog wel geweten zou hebben. Het is niet zo'n eenvoudig zaakje als het geven van inlichtingen over een bunker.

77961. De **Voorzitter**: Hebt u er enig idee van, hoe *Elkerbout* getracht zou kunnen hebben dit bericht te spuien?

A. Als het is gebeurd in de tijd, toen ik er nog was, had het bericht over mij moeten lopen. *Elkerbout* heeft de dienst overgenomen van *Schreinemachers* en ik haalde alles bij *Elkerbout*. Hij heeft beslist niet langs een andere lijn gewerkt. Nadat ik was gearresteerd — nu vertel ik iets, dat ik zelf heb vernomen — heeft *Iansen* zich gevestigd in Bergen op Zoom, in het huis van zijn zuster, waar indertijd de tekenaar *Marijen* zat. Hij heeft de dienst verder uitgebreid.

77962. De **Voorzitter**: Is toen de G.D.N. ontstaan?

A. Ja. *Iansen* dacht, dat hij de enig overlevende was. Er waren toen echter nog meer leidende figuren over, zoals *Elkerbout*, *Nijssen*, *Kloosterman* en *Slof*. *Siem* was de opvolger van *Schreinemachers*. Toen *Siem* aankwam, dacht *Iansen*, dat hij de enige was, die was overgebleven. Ik heb alle respect voor het werk van *Iansen*, maar naderhand heb ik hem gezegd: *Siem* is niet nieuw; hij heeft de dienst van *Schreinemachers* overgenomen. Als iemand zijn dienst overgeeft aan een ander, vertrouwt hij hem voor 100 pct.; zie dus contact te krijgen met *Elkerbout*.

Maar als *Elkerhout* mij dat bericht had gegeven, zou ik mij dat zeker herinneren. Ik wil wel moeite doen om de heer *Iansen* te pakken te krijgen en eens te kijken in het archief, dat bij hem moet berusten.

77963. De **Voorzitter**: In elk geval hebben de figuren, die u noemde, de heren *Iansen* en *Schreinemachers*, later een rol gespeeld in de G.D.N. Men kan eigenlijk zeggen, dat de G.D.N. min of meer een aftakking of een voortzetting is geweest. . . .

A. Een uitvloeisel van de I.D. van de heer *Somer*.

77964. De **Voorzitter**: Daar zat de dienst-*Wim* nog tussen.

A. Die heb ik er tussen gehaald voor de verbindinglijn. De dienst-*Wim* bestond in België.

77965. De **Voorzitter**: Ook in Nederland. Die dienst heette *Rinus* in België en *Wim* in Nederland.

A. De dienst-*Wim* is van België uitgegaan. De dienst heeft die naam gekregen door de heer *Stenger*, die in Brussel zat. Zijn voor- naam was *Wim* en de dienst is aldus gedoopt. De dienst-*Wim* had als agenten *Lam*, *Stienstra*, *Overwijn* en *Kok* (bijnaam *Jan Blauw*). Dat waren personen, die voor deze dienst in Nederland werkten.

77966. De **Voorzitter**: Begrijp ik het goed, dat u deze onderscheiding maakt: het werk, dat u ook in het eerste halfjaar van 1943 hebt gedaan, bestond uit het verzamelen van inlichtingen, op dezelfde manier als de I.D. van kolonel *Somer* deed en dat was dus een voortzetting van de I.D., maar de dienst-*Wim* was meer een verzend- dienst?

A. Een inlichtingen- en verzenddienst, want hij had in België grote vertakkingen en in Nederland ook. De heer *Overwijn* beschikte wel over 12 of 13 agenten. Dat bleek uit de tekens, die voorkwamen op de berichten. De heer *Lam* beschikte ook over agenten.

Ik kreeg alles van de dienst-*Wim* omtrent Nederland in mijn handen. Het uerd door onze tekenaar klaargemaakt en door de fotograaf gefotografeerd. Toen het in België misliep, liep het hier zelfs door. Met was meer een samensmelting van I.D. en Wint-dienst wat zich in Nederland bevond.

77967. De **Voorzitter**: De G.D.N. bestond toen nog niet?

A. Die is nadien gekomen. Dat is gekomen door de heer *Iansen*, zoals ik heb gehoord op die bijeenkomst in Amsterdam. . .

77968. De **Voorzitter**: U noemde straks, toen u sprak over verontrustende berichten, die u in de loop van de tijd had gehoord, de arrestatie van *Pasdeloup*. Hebt u nadien van hem nog weleens iets gehoord?

A. Hij is dood.

77969. De **Voorzitter**: Dat is ons bekend, maar hebt u iets van hem gehoord?

A. Hij was een verrader. Dat heb ik gehoord van *Bartels*, belast met de O.D.-zaken. De eerste vraag, die de Duitsers mij stelden bij mijn arrestatie, was: „Waar is *Pasdeloup*?”, omdat ik *Pasdeloup* zeer goed gekend had. Ik heb hem in mijn klas gehad. Hij had contact met de Raad van Verzet, waarmede ik ook mijn contactpunten had, en met illegale bladen. Zodoende kwam hij nogal eens in Breda en IJsselmeer vaak bij mij. Hij is gepakt bij de uitzending, die zou plaats hebben, van drie agenten naar Engeland. In Januari 1942 is hij gepakt. Een maand of vier nadien is hij uit de gevangenis te Scheveningen ontvlucht. Enkele dagen daarna kwam hij bij mij en toen heeft hij ongeveer zes weken bij mij ondergedoken gezeten. Ik kwam toen in Eindhoven in gesprek met enkele topfiguren uit de Haag. Daar was ook iemand, die kreupel was en met een stok liep — zijn naam weet ik niet meer; die zou ik van de heer *Navis* moeten hebben — en die tegen mij beweerde, dat *Pasdeloup* een verrader was. Ik kon het niet geloven, maar ik had geen tegenbewijs. Op die bijeenkomst werd besloten, dat *Pasdeloup* in Rotterdam een bijeenkomst met twee rechercheurs zou hebben, die hem zouden doorzagen. Ik zou er voor zorgen, dat hij daar kwam. Toen ben ik naar hem toegegaan en heb tegen hem gezegd: je wordt voor een verrader aangezien, maar je hebt de kans je te rehabiliteren, als je naar Rotterdam gaat, waar je twee mensen zult ontmoeten — ik zal met je meegaan —, die je een kruisverhoor zullen afnemen. Dat zal de opheldering moeten brengen. Ben je fout, vertel het mij dan eerlijk; dan zal ik zien, wat ik voor je doen kan. Hij zei: Ik ben niet fout. Hij is naar Rotterdam gegaan, maar ook dat kruisverhoor gaf geen oplossing. Begin 1943 kwam *Freek Speelman* van Vrij Nederland bij mij. *Wim Speelman* was uit Haaren ontvlucht en zat bij een dominee in den Bosch. Hij was in Amsterdam met drie of vier personen gearresteerd op een bijeenkomst, waarvan niemand anders dan *Pasdeloup* op de hoogte was. Deze man beweerde glashard: *Pasdeloup* is een verrader; zo en zo is de zaak. Als je bij de Duitsers zat, lieten zij wel eens iets los en zeiden zij openlijk: Dat is een agent van ons. Zij hadden hem verteld: *Pasdeloup* is een agent van ons. Dit werd doorgegeven aan het hoofdkwartier van de O.D. en als ik mij niet vergis, is hij op 11 Januari 1943 van een bespreking niet meer teruggekeerd. Het idiote was, dat, toen de Duitsers mij pakten, het eerste, dat zij aan mij vroegen, was: Waar is *Pasdeloup*?

77970. De **Voorzitter**: Zij wisten dus nog niet precies, wat er gebeurd was?

A. Zij wisten wel, dat hij dood was, maar zij dachten, dat ik daarin het leeuwenaandeel had gehad, en dat was niet waar. Het had wel kunnen gebeuren, als ik 100 pct. zekerheid had gehad, maar die had ik niet. Ik kende deze man, want ik had hem twee jaar in mijn klas gehad. Hij verkeerde in moeilijke omstandigheden. Zijn vader was N.S.B.-er en hij kwam niet meer thuis; die verhouding was niet zo goed. Die ontvluchting uit Scheveningen kwam mij ook vreemd voor. Daarbij kwam, dat hij na zijn ontvluchting in de put zat. Dat was aan hem te zien. Hij had iets, dat hem in de weg zat, hij was stil, niet opgeruimd. Je zag, dat hij iets had, dat niet geheel in orde was. Na de ontvluchting van *Wim Speelman* was het bewijs geleverd, dat deze man absoluut fout was. Waarom ik riet korte metten met hem heb gemaakt? De heer *Navis* was er ook van overtuigd, dat deze man fout was, en dat waren vroeger twee gezworen vrienden. De heer *Navis* is toen vrij gebleven en ik geloof, dat dit kwam, doordat *Pasdeloup* onder geen voorwaarde de heer *Navis* en mij wilde leveren, maar dat hij op anderen heeft gevlast. Dat is ook inderdaad later geweest. *Bartels* zei mij echter botweg bij mijn verhoor: *Pasdeloup* is een agent van ons.

77971. De **Voorzitter**: Wat is er verder met *Navis* gebeurd?

A. Die heeft al die tijd doorgewerkt. Hij is ziek geworden en heeft trombose opgelopen, waarvan hij nu nog een dik been heeft overgehouden. Bij de bevrijding van het zuiden heeft men hem naar het zuiden gestuurd. Hij is de eerste man geweest, die de Prins bij de grens heeft ontmoet. Korte tijd, vóórdat ik uit de gevangenis kwam, is hij door de staf van de Prins in een gekkenhuis gezet. Hij is weer vrijgekomen met behulp van kolonel *Thal Larsen*, aan wie hij een brief had geschreven, in samenwerking met de heer *Thomassen*, toen commandant van het Militair Gezag in Den Bosch, en naar aanleiding van een verklaring van de directeur van het gekkenhuis in Vught, die inhield, dat de man in het geheel niet gek was. Hij kwam op zekere dag bij mijn vrouw en zeide: Ik moet morgen naar de Prins. Mijn vrouw heeft toen zijn pak opgeperst. Toen hij bij het kwartier van de Prins aankwam, werd hij door twee gewapende mannen naar het gekkenhuis in Vught gebracht! Men zegt, dat dit is gebeurd, omdat hij een groot deel van de staf van de Prins te mooi uitgeschilderd had en gezegd had, dat dit niet de ware mensen waren. Hij heeft toen veertien dagen in een gekkenhuis gezeten. Ten gevolge van het schrijven van de heren *Thal Larsen* en *Thomassen*, gericht aan de Prins persoonlijk, is hij weer losgelaten. Men heeft hierbij het dreigement gebruikt, dat, indien hij niet werd losgelaten, hij er door de knokploeg uitgehaald zou worden. *Navis* is toen ontslagen en een meelopertje geworden. Hij zat erg in de put; hij had zijn studie voor Indisch officier voltooid, maar werd voor Indië afgekeurd. Hij is als reserve-officier van het Hollandse leger naar Indonesië gegaan. Hij heeft nu nog een dik been en zijn idealen zijn vermoord.

77972. De **Voorzitter**: Wat is er met de heer *de Kort* gebeurd?

A. Die is indertijd ondergedoken. Ik heb verschillende van zijn contactpunten overgenomen, zoals de heer *Koos van der Poel*, zoon van de latere gewestelijk commandant van Brabant. Hij was een vroegere agent van *de Kort*. Nadien heb ik vernomen, dat hij weer een inlichtingendienst had opgezet. Ik heb hem echter nooit meer ontmoet tot een dag of acht vóór mijn vertrek uit Indië. Op die dag kwam er een dikke majoor bij mij binnenstappen, die zei: Dag oom *Henk*, ik ben *de Kort*. Hij is vermoedelijk ook weer terug in Holland, want hij zou 29 December uit Indië vertrekken.

77973. De **Voorzitter**: Hebt u nog andere mededelingen in dit verband, die voor ons van belang kunnen zijn op het terrein van de inlichtingendiensten en de verbindingen met Engeland?

A. Ik vind het volgende nog wel van belang. Ik heb het altijd erg vreemd gevonden, dat, na het vele werk, dat in Nederland is geschied, ik op een gegeven ogenblik onderscheiden ben en de andere medewerkers niet... ..

77974. De **Voorzitter**: Wanneer is u onderscheiden?

A. Verleden jaar Maart pas..... terwijl ik weet, dat er voordrachten voor verschillende mensen indertijd de deur zijn uitgegaan. Het is niet aangenaam, wanneer je weet, dat mensen, met wie je hebt samengewerkt, en die hun best hebben gedaan, zijn voorgedragen en dat je er niets meer van hoort. Sommigen ondervinden er zelfs nog smaad van. Op een gegeven ogenblik heette ik een communist, waarschijnlijk, omdat ik contact heb gehad in *Stienstra*, die inderdaad communist was. Maar contact met communisten had *Churchill* ook! Die heeft met grotere communisten gesproken dan ik heb gedaan. *Cohen* was ook een communist, evenals *Stienstra*, die werkte onder *Vandermeerssche*.

77975. De **Voorzitter**: Hebt u met *Vandermeerssche* nog contact gehad?

A. Alleen in de gevangenis.

De **Voorzitter**: Indien u niets meer hebt mede te delen, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik het verhoor.

J. B. VERMEULEN.

DONKER, *voorzitter*.

POSTHUMUS.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 4 APRIL 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: J, j en o.

Verhoor van

Mr. CHARLES HERMAN JEAN FRANÇOIS VAN HOUTEN,
oud 45 jaar, wonende te 's-Gravenhage, bankdirecteur.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 78132 t/m 78143 (eerste vraag) hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

78143. **A.** Wanneer uw commissie daarvoor de tijd heeft, zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, nu u mij met deze kwestie zo plotseling op het lijf bent gevallen, gaarne nog iets willen vragen.

De **Voorzitter:** Ik wil u daartoe gaarne in de gelegenheid stellen.

A. Ik heb vernomen, dat in uw commissie meermalen is besproken een privé-brief, die ik in Londen aan de heer *van Heuven Goedhart* heb geschreven. Daaromtrent is mij persoonlijk nooit van uw zijde een vraag gesteld. Ik heb het van derden vernomen. Het zal u niet onbekend zijn, dat deze brief destijds reeds enige stof heeft doen opwaaien.

78144. De **Voorzitter:** In Londen?

A. Ja, en ik meen, dat hij ook in uw commissie aanleiding heeft gegeven tot opmerkingen en misschien tot kritiek. Ik zou het op prijs stellen, indien u mij deze kritiek zoudt willen mededelen, juist ook, omdat u mij nu enkele vragen hebt gesteld in verband met de heer *Lunshof*, met wie ik overigens niets te maken heb.

78145. De **Voorzitter:** Het is ons gebleken, dat deze brief, die overigens voor zich zelf spreekt, want hij is zeer uitvoerig en zeer gedetailleerd, te Londen, zoals u zelf zegt, nogal wat stof heeft doen opwaaien en dat sommige personen in Regeringskringen te Londen van mening waren, dat u, hoewel u zonder enige twijfel gerechtigd was een privé-brief aan de heer *van Heuven Goedhart* te schrijven, misschien toch beter had gedaan, gezien de functie, die u toen had, die brief achterwege te laten. In die zin is hier voor de commissie weleens over die brief gesproken. Misschien dat dit u aanleiding geeft tot mededeling van de redenen, waarom u die brief hebt geschreven, en welke bedoeling u daarmee hebt gehad.

A. De redenen zijn nogal duidelijk en zeer uitvoerig in de brief uiteengezet, zoals u reeds zeide. Ik heb van deze brief natuurlijk nogal wat nariigheid beleefd. Die consequentie had ik voorzien, ofschoon ik hoopte, dat de heer *van Heuven Goedhart* gerespecteerd zou hebben het feit, dat deze brief was bedoeld als privébrief aan hem. Ik heb daarbij echter de tactische fout begaan die brief op B.I.-papier te tikken. Dat is onnadenkend geweest. Ik heb bedoelde brief, die zeer lang is, op kantoor getikt, thuis niet beschikkende over schrijfmachine en papier. Ik heb toen zonder er bij te denken B.I.-papier gebruikt, hetgeen evenwel niet impliceerde, dat hiermee bedoeld was een aanleggenheid van B.I. als zodanig.

78146. De **Voorzitter:** De heer *Somer* heeft verteld, dat hij naar aanleiding van deze brief persoonlijk ook moeilijkheden heeft gehad.

A. Ja. Ik wist niet, dat deze brief bij uw commissie was ingeleverd, want ik heb hem altijd als een privé-brief beschouwd, hetgeen de ontvanger niet heeft gedaan, want dit schrijven is onmiddellijk na ontvangst door hem officieel ter sprake gebracht. Ik heb tot kort geleden het privé-karakter van deze brief min of meer gehandhaafd. Ik ben er niet mee rondgegaan bij Jan en allman, tot mij op een gegeven ogenblik bleek, dat de heer *van Heuven Goedhart* een andere politiek had geloozen, waardoor ik mij ontslagen achtte van de plicht om bedoelde brief zoveel mogelijk voor mij zelf te houden. Ik heb hem sindsdien dan ook aan verschillende mensen laten lezen, ook al, omdat ik, nu wij zoveel jaren verder zijn, gaarne wilde weten of er in mijn geschrijf iets laakbaars was. Wat mij betreft, ik ben ook nu, na vijf, zes jaar, tot de conclusie gekomen, dat ik er practisch geen enkel woord van zou willen terugnemen, al geef ik u toe, dat ik op dit moment enkele dingen misschien anders gesteld zou hebben of achterwege had gelaten, maar de algemene gedachte in mijn betoog zou ik ook thans, in de zelfde omstandigheden, nog handhaven. U moet niet uit het oog verliezen, dat de brief geschreven is in een bijzondere tijd, toen men zeer fel was in zijn oordeel en reacties. De reacties van de ontvanger hebben dat trouwens uitgewezen.

78147. De **Voorzitter:** De brief is wel scherp gesteld.

A. Ja, dat kon moeilijk anders. De brief is, ofschoon in een specifieke opwelling geschreven, toch ook na rijp beraad en overdenking uitgewerkt, en wel op grond van een zeer bepaalde overtuiging, waardoor ik het mijn plicht achtte mij persoonlijk tot de heer *van Heuven Goedhart* te wenden en zeer uitdrukkelijk niet tot de Minister van Justitie.

78148. De **Voorzitter:** Als u met uw eigen woorden de hoofdbedoeling van die brief zou moeten weergeven, hoe zou u dat dan formuleren?

A. Dan zou ik het misschien in het kort aldus formuleren, dat deze brief de opzet had uit te brengen, dat de wijze, waarop de heer *van Heuven Goedhart*, die over grote capaciteiten en wetenschap beschikte en in Londen heel vlug een zeer vooraanstaande plaats innam, de stromingen en de bedoelingen in het verzet in Nederland weergaf, ook wat betreft daaraan verbonden specifieke personen, eenzijdig was, waardoor verschillende groepen en stromingen in Londen niet tot haar recht kwamen. De Regering in Londen had volgens mij het recht volkomen objectief te worden ingelicht over iedere uiting van het verzet in Nederland, welk karakter die ook droeg, en verschillenden van mijn vrienden en ik zelf kregen de overtuiging, dat die door de heer *van Heuven Goedhart* in Londen op een zeer eenzijdige manier naar voren werd gebracht. Dit is in een paar woorden de aanleiding geweest tot dit protest.

De nos. 78149 t/m 78155 (vraag) hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

A. Dat geef ik u inderdaad toe. Ik zou u dit geval echter psychologisch willen verklaren en dan zoudt u misschien ook begrijpen, dat mijn geschillen met de heer *van Heuven Goedhart* veel verder gaan dan ik hier in een paar minuten kan uiteenzetten. Ik zou u hiermede misschien erg lang kunnen bezighouden. Deze zaak heeft voor mij persoonlijk grote proporties aangenomen, omdat ik — men mag over deze affaire oordelen, zoals men wil — door deze brief een zeer grote vijand heb gemaakt. Hetgeen ik niet voorzien had, en deze vijand heeft mij ook niet met rust gelaten. Wellicht zal dit de psychologische verklaring zijn van het feit, dat ik voor de heer *Lunshof* op een gegeven moment gemakkelijker bereikbaar was dan normaliter het geval zou zijn geweest, te meer waar de heer *Lunshof* naar mijn wetenschap en overtuiging reeds iets bezat. Waar hij dit vandaan had, kan ik u echter niet zeggen.

78156. De heer **Hoogcarspel:** U zegt: deze vijand heeft mij ook niet met rust gelaten. Hoe bedoelt u dat?

A. De heer *van Heuven Goedhart* heeft met mijn brief zeer veel mensen tegen mij persoonlijk, er, misschien tegen het B.I. in het algemeen, in het harnas gejaagd. Hij moet het zelf weten, dat hij die politiek heeft gekozen. Ik ben daardoor echter natuurlijk ook in een positie geraakt, dat ik mij moest verdedigen. Ik heb persoonlijk met deze brief heel weinig gedaan, praktisch niets. Ik heb hem alleen laten lezen aan enige vrienden. Sinds de beëindiging van de oorlog heb ik hem ook vele malen overgelezen en aan verschillende mensen van standing, wier namen ik hier niet zal noemen — zij zullen u allen wel bekend zijn — laten lezen. Ik heb hun gevraagd: zeg nu eens eerlijk, wat u van deze brief denkt. Zonder uitzondering heb ik steeds het volgende antwoord van deze personen gehad: „Het is zonder twijfel een felle brief; ik had het zelf misschien hier of daar enigszins anders gesteld; maar het is een brief, die een waardige toon behoudt, al blijkt daaruit duidelijk, dat u het heel oneens bent met de persoon, aan wie u schrijft, hetgeen immers de bedoeling is geweest. Dit is echter geen brief, die, als hij enigszins wordt gelezen in de geest, waarin hij is geschreven, aanleiding moest geven tot het voeren van een dusdanige campagne tegen u als daarna is geschied.” In deze brief trachtte ik met open vizier te strijden. Achteraf geef ik toe, dat het misschien om diplomatieke redenen beter ware geweest hem nooit te schrijven. Het is echter altijd gemakkelijk na te kaarten.

78157. De **Voorzitter**: U had de brief ook in een andere vorm kunnen schrijven.

A. Inderdaad, het had natuurlijk in een andere vorm gekund, maar het is juist de bedoeling geweest, dat het in deze geest en een privé-brief zou zijn. Op die laatste bedoeling heb ik eerst maar één uitzondering gemaakt, want het is nl. de heer *Somer* zelf geweest, die de brief te lezen heeft gekregen, toen hij klaar was.

78158. De heer **Hoogcarspel**: Voordat u de brief verzond?

A. Ik heb hem helemaal alleen gemaakt; toen hij klaar was, heb ik hem aan *Somer* laten lezen, voordat ik hem verstuurde, en deze naar zijn opinie gevraagd. Hij had mij als mijn chef misschien kunnen verbieden de brief te verzenden. Hij heeft dat niet alleen niet gedaan, maar hij heeft gezegd: Ik ben het volkomen met je eens en sta achter je. Daarna heb ik de brief verzonden en toen heeft de heer *van Heuven Goedhart* mij opgebeld en te kennen gegeven, dat hij zeer geschokt was door hetgeen hij gelezen had. Hij heeft mij op zijn Ministerie ontboden en telefonisch meteen gevraagd of iemand anders op de hoogte was van de inhoud. Ik heb geantwoord: Ja, majoor *Somer*. Hij vroeg daarop of die dan ook mee wilde komen. Wij zijn er samen heen geweest en vervolgens hebben wij met z'n drieën over de bezwaren in de brief gesproken, van 8 uur 's avonds tot middernacht, waarbij de heer *van Heuven Goedhart* mij — terecht — geattaqueerd heeft en gezegd: Verklaar en bewijs wat u hier schrijft. Aan het einde van het lange debat heeft de heer *van Heuven Goedhart* geopperd: Ik neem aan, dat u thans geheel van opinie bent veranderd. Waarop ik geantwoord heb: Het spijt mij, maar dat is niet het geval; er zijn enige punten, waaromtrent ik mij door uw verklaring bevredigd gevoel, maar omtrent de meeste punten helaas nog niet, maar dit blijve een privé-zaak onder ons.

Daarna ben ik echter direct ter verantwoording geroepen door de heer *Gerbrandy*, die mij verklaard heeft, dat hij het niet passend vond, dat ik een dergelijke brief aan de Minister van Justitie had geschreven; waarop ik geantwoord heb: Excellentie, ik heb hem juist niet aan de Minister van Justitie geschreven, maar aan de Engelandvaarder *van Heuven Goedhart*, zelf ook Engelandvaarder zijnde. Maar de Minister-President was er toch erg boos over. Ik heb hem gezegd, dat ik alle consequenties voor mijn rekening nam. Daarop werd ik nog ontboden voor een vergadering van verschillende Ministers, waaronder de heer *van Lidth de Jeude*, alsmede de heer *Gerbrandy* zelf en ik meen o.a. ook de heer *van Kleffens*, maar dat laatste weet ik niet zeker meer. Ik was vergezeld van majoor *Somer* en majoor *Broekman*. Mijn brief kwam toen weer ter sprake en er werd mij te kennen

gegeven, dat men de opzet afkeurde. Waarop ik gerepliceerd heb, dat ik dit nog steeds als een privé-aangelegenheid beschouwde en niet inzag, dat ik persoonlijk niet het recht zou hebben, evengoed als wie ook, mijn privé-mening aan een medemens kenbaar te maken. Ik heb tevens de mogelijkheid van mijn ontslag aangeboden, door te verklaren: als mij dit leit zo zwaar aangerekend wordt, dat het een officieel karakter moet hebben, bied ik hierbij mijn ontslag aan bij het B.I., waarop mij te verstaan werd gegeven, dat men mij dit ontslag niet gaf. Blijkbaar woog het toch niet zo zwaar.

Ik heb het later nog een paar maal met de heer *Gerbrandy* over deze brief gehad, vrij kort daarna en nog eens veel later, en ik heb hem gevraagd: Denkt u nog steeds hetzelfde? Hij heeft mij ook later gezegd, dat hij het nog steeds moest blijven afkeuren, dat ik als lid van B.I. had geschreven aan de Minister van Justitie, maar dat hij achteraf mijn gevoelens beter kon begrijpen, ofschoon hij er zich niet over uitliet, of hij het over de kern van de zaak wel of niet met mij eens was.

Dit is in het kort de historie hiervan. Ik heb mij verder strikt gehouden aan wat ik beschouwde als een principe van normaal fatsoen. Ik heb de brief na de officiële terechtwijzing wel aan de heer *Fock* laten lezen. Hij was de tweede persoon, die er kennis van nam. Dit gebeurde ongeveer 14 dagen, nadat de brief geschreven was. De heer *Fock* verbleef in Lissabon voor B.I. Zijn reactie was, dat hij begreep, dat hierover deining was ontstaan, maar dat hij ten volle de overtuiging had, dat dit een fatsoenlijk stuk was. Daarna heb ik de brief in mijn dossiers weggelegd en heel lang is hij niet meer ter sprake gekomen. Later bemerkte ik in toenemende mate, dat de heer *van Heuven Goedhart* deze brief wel degelijk aan zeer velen liet zien of daarvan vertelde, zodat ik, zoals ik u reeds heb gezegd, het niet meer nodig vond zelf geheimhouding daarover te betrachten. Ik heb de brief sindsdien aan in totaal misschien tien of twaalf mensen laten lezen.

78159. De heer **Hoogcarspel**: Hebt u het origineel aan majoor *Sotner* laten zien?

A. Ja.

78160. De heer **Hoogcarspel**: Heeft die er dan geen aanmerking op gemaakt, dat die brief op papier van het B.I. was getikt. Dat gaf aan die brief toch een schijn van een officieel karakter.

A. Gelijk ik zoëven verklaarde, is dit inderdaad een tactische vergissing geweest. Dit is — ik geef u de eerlijke verzekering — alleen onnadenkendheid geweest. Ik kan mij niet herinneren, of de heer *Somer* heeft opgemerkt: Je had die brief op iets anders moeten tikken. Hij is in ieder geval zo doorgegaan.

Ik wil hiermede besluiten. Ik stelde er prijs op u dit te zeggen, omdat het geval mij al sinds vele jaren dwars zit. Ik hoorde van de heer *Somer*, dat deze brief bij zijn officiële stukken bij u werd ingeleverd. Dat was mij onbekend, ik besefte het pas drie dagen geleden. Ik kan niet beoordelen, of de heer *van Heuven Goedhart* hem niisschien ook ter tafel heeft gebracht of zal brengen. Dat is wel mogelijk. Ik dacht zoëven: ik zou er nu toch iets over willen zeggen, juist omdat u mij uw onverwachte vraag over de heer *Lunshof* stelde.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

CH. H. J. F. VAN HOUTEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

GERRETSEW, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 4 APRIL 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wtewaall van Stoetwegen en de heren Korthals, Hoogcarspel en Koersen, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punten van het Enquêtebesluit: f, j en o.

Verhoor van

Dr. JAN MARGINUS SOMER,

oud 50 jaar, wonende te Blaricum, kolonel der infanterie K.N.I.L. b.d.

Hij legt de eed af als getuige.

De nos. 78161 t/m 78210 hebben betrekking op de punten j en o van het Enquêtebesluit.

78211. De heer Koersen: Er is in Londen ook nog geweest die brief van Augustus 1934 van de heer *van Houten* aan de heer *van Heuven Goedhart*. Had u de indruk, dat dat een brief was, die van B.I. uitging of dat het een privé-brief was?

A. Die was volkomen privé.

78212. De Voorzitter: Maar u weet, dat hij geschreven was op papier van B.I.?

A. Dat heb ik reeds de vorige keer verklaard, namelijk, dat ik gezegd heb tegen *van Houten*: „Je hebt deze brief op papier van B.I. getikt.”

78213. De Voorzitter: De heer *van Houten* heeft verklaard, dat hij de brief vóór de verzending aan u heeft laten lezen.

A. Ja, in zijn eigen handschrift heb ik eerst de brief gezien op een blocnote. Getikt op papier van B.I. heb ik hem pas later gezien.

78214. De heer **Hoogcarspel**: U hebt dus de getikte brief niet gezien, vóórdat hij verzonden was?

A. **Nee.**

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u verstrekt hebt, en sluit hiermede het verhoor.

J. M. SOMER.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN,

KORTHALS.

HOOGCARSPHEL.

KOERSEN.

GERRETSEN, *griffier.*

ZITTING VAN ZATERDAG 29 APRIL 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, van Dis en jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM JOHAN MARIE JOSEPH D'AQUIN,

oud 46 jaar, wonende te Parijs, eerste kanselier aan de consulaire afdeling van Hr. Ms. Ambassade te Parijs.

Hij legt de eed af als getuige.

78671. De **Voorzitter**: Bij het onderzoek naar de verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied heeft de commissie veel moeilijkheden ondervonden, in het bijzonder met betrekking tot de periode van de eerste jaren van de oorlog. Er zijn in die tijd betrekkelijk weinig mogelijkheden tot zulke verbindingen geweest, naar bovendien zijn de personen, die daaraan hebben meegewerkt, voor het grootste deel omgekomen. waardoor het buitengewoon moeilijk is een goed en duidelijk beeld te krijgen van hetgeen zich in die eerste tijd op dat gebied heeft afgespeeld.

Eén van de belangrijkste figuren toen is geweest de luitenant-ter-zee van *Hamel*, die einde Augustus 1940 in Nederland is gedropt en hier, voor zover de commissie het kan beoordelen en bezien in het licht van die tijd, zeer verdienstelijk werk heeft verricht. Het is ons duidelijk geworden, dat hij meer dan één groep heeft gesticht, welke groepen ook na zijn arrestatie nog voor langere of kortere tijd hebben gewerkt. Uit enige rapporten, die u indertijd hebt opgesteld en welke ons zijn overhandigd, hebben wij begrepen, dat u gedurende bepaalde tijd in een van deze groepen hebt gewerkt. Zoudt u ons een chronologisch inzicht kunnen geven van de wijze, waarop u met dit werk in aanraking bent gekomen en hoe het verloop van zaken is geweest bij de groep, waarin u hebt gewerkt?

A. Het is begonnen met de heer van *Gruting*. Deze was burgerambtenaar bij G.S. III B, Generale Staf IIIde afdeling, de afdeling, welke wij de contra-spionage zouden kunnen noemen. Ongeveer half Augustus 1940 heeft hij mij, toen hij mij op straat ontmoette, medegedeeld, dat bij hem een agent uit Engeland was aangekomen, die was gedropt op het waterleidingsterrein in de buurt tussen Haarlem en Amsterdam. Op dat moment was ik lijdende aan een maagzweer, en toen hij mij vroeg of ik wilde mee erken, heb ik gezegd, dat ik, zo gauw als ik beter zou zijn, dit onmiddellijk zou doen. Ik kende de heer van *Gruting* van de staf, waar ik met hem had samengewerkt, zodat ik er dus onmiddellijk toe bereid was. Ik heb hem gewaarschuwd uiterst voorzichtig te zijn voor provocateurs, enz., wat hij in eerste instantie ook is geweest. Achteraf bleek deze agent, waarover van *Gruting* sprak, luitenant-ter-zee van *Hamel* te zijn.

78672. De **Voorzitter**: Is u dat reeds toen gebleken of pas na de oorlog?

A. Van *Hamel* is bij mij geweest en toen bleek mij ook wel, dat hij werkelijk een agent uit Engeland was. Ik heb de heer van *Gruting* dus voorzichtigheid op het hart gedrukt en hij is met van *Hamel* in zee gegaan, in samenwerking met de heer *Huussen*, zijn rechterhand. Wij kenden *Huussen* ook van G.S. III B; hij knapte zo nu en dan ook kleine werkjes voor ons op, zoals inlichtingen inwinnen; verschillende bladen, die niet rechtstreeks op naam konden komen van mensen, die werkten bij de generale staf, werden bij hem bezorgd. Met deze *Nuussen*, die eigenlijk tot de arrestatie van van *Hamel* het leeuwendeel van het praktische werk heeft verricht, is een groep gevormd. Van *Haniel* had een seintoestel bij zich,

dat intact was gebleven, en samen mei hem heeft *Huussen* het opgegraven op het terrein van de waterleiding en is het naar den Haag gebracht. Er is hoofdzakelijk geseind vanuit de de Perponcherstraat in den Haag.

78673. De **Voorzitter**: Dat was dus bij de familie *Allers* en voor een groot gedeelte is het gedaan door de schoonzoon, de heer van *den Hout*.

A. Persoonlijk heb ik hem nooit gekend, dus ik weet het niet. Van *Gruting* heeft met van *Hamel* dus deze groep opgezet en de andere groep is naderhand gebleken die van de student van *Hattem* te zijn, die naderhand ook is omgekomen.

78674. De **Voorzitter**: Bedoelt u met de groep van van *Hattem* de groep, die in Delft heeft gewerkt met de heer *Sloth Blaauboer* en *mr. ten Bosch*?

A. Zover strekt mijn kennis niet, omdat ik er niet bij ben geweest. Naderhand in de gevangenis en in de kampen heb ik er het een en ander over gehoord, maar ik kan het niet volmondig bevestigen.

78675. De **Voorzitter**: U hebt dus in die tijd van de werkzaamheden van de andere groep niets bemerkt?

A. Een beroepsagent heeft de opdracht groepen te stichten, die niets van elkaar afweten, zodat wordt voorkomen, dat zij bij arrestatie het een en ander over elkaar zouden kunnen loslaten.

78676. De **Voorzitter**: U hebt dus uitsluitend gewerkt in de groep van van *Gruting*?

A. Ja, wanneer ik het zo mag uitdrukken, dan was in eerste instantie chef van *Haniel*, voor wie ik het grootste respect heb, daarna van *Gruting* en dan mijn persoon. Naderhand werd van *Gruting*, volgens onze inlichtingen, gezocht door de Gestapo en kon hij zich niet meer vertonen.

78677. De **Voorzitter**: Wanneer kon van *Gruting* zich niet meer vertonen?

A. Vlak na de arrestatie door de Gestapo van de mensen in de de Perponcherstraat en de anderen.

78678. De **Voorzitter**: Dat was dus kort na de arrestatie van van *Hamel* op het Tjeukemeer?

A. Ja.

78679. De **Voorzitter**: U zegt dus, dat van *Gruting* korte tijd na de arrestatie van van *Hamel* zelf al niet meer actief heeft kunnen werken?

A. Neen. De juiste datum kan ik niet meer noemen, maar op een gegeven moment is *Huussen*, de rechterhand van van *Gruting*, bij mij gekomen aan mijn toenmalig adres op de Prinsengracht bij *Navis*, die naderhand ook een rol heeft gespeeld. Het moet medio of einde September zijn geweest. *Nuussen* zei toen, dat wij eigenlijk aan de grond zaten, omdat het seintoestel weg was en van *Hamel* was gearresteerd.

78680. De **Voorzitter**: Dat moet later zijn geweest, want van *Hamel* is 14 October 1940 gearresteerd.

A. Ik maak mijn excuses, na al die tijd en ook doordat ik zoveel over deze dingen heb nagedacht, weet ik de juiste data niet meer.

78681. De **Voorzitter:** *Van Hamel* is 14 October 1940 gearresteerd en het oprollen in de de Perponcherstraat is vlak daarna geschied. Die mededeling van *Huussen* moet dan eind October begin November zijn gedaan.

A. Het zal wel zo zijn. Toen van Gruting dus de eerste maal bij mij kwam om te vragen of ik wilde meewerken, heb ik gezegd, dat ik het niet kon doen in verband met mijn maagkwaal, maar ik heb wel toegezegd, dat ik, zodra ik beter zou zijn, direct zou meedoen. Mijn kwaal was bijna over, toen *Huussen* bij mij kwam en vertelde, dat van Gruting was ondergedoken. Hij zei, dat men nu op mij rekende. Toen is het eigenlijke werk van de groep van Halnel-van Gruting-*d'Aquin*, gesticht door *van Hamel*, begonnen. Van het begin af aan, en dat is de grootste draw-back, die ern dergelijke groep kan overkomen, hebben wij het gemis gehad van een eigen seintoestel. Alle inlichtingen, en voor zover ik het kan beoordelen, waren de inlichtingen, die wij verzamelden van grote waarde, konden wij niet kwijt. Wij waren dus gehouden deze inlichtingen op alle mogelijke manieren, voor zover wij het konden beoordelen, langs de secuurste weg, naar Engeland te zenden. Dit is gedeeltelijk gebeurd door relaties van de heer *Dommering* te Arnhem en door relaties van mij met jhr. Bas *Backer* en andere mensen. In ieder geval waren het relaties, waarvan wij 100 pct. zeker waren. Wat betreft bombardementen op Rotterdam, kunnen wij wel nagaan, dat de berichten in vertrouwde handen zijn gekomen.

78682. De **Voorzitter:** U vermoedt dus, dat de relaties van de heren, die u noemde, over mogelijkheden beschikten om stukken weg te zenden, bijvoorbeeld over Zwitserland?

A. Deze stukken werden vaak gezonden via Bretagne, waar zij door een duikboot werden afgehaald. Het schijnt, dat de kust bij Bretagne en misschien ook de opstelling van de Duitse troepen aldaar zich bij uitstek daarvoor leenden. De duikboot kon dicht genoeg bij de kust koineri; dan werd een rubberboot uitgezet, die de stukken overnam en weer tugging. De groep van *Hattem* deed het trouwens ook zo. dat staat vast; deze heeft ook het leeuwendeel van ons overgebracht. De weg van onze stukken naar Bretagne was niet zo moeilijk, dat kon wel.

78683. De **Voorzitter:** Hoe hebt u het gehoord, dat deze weg bestond?

A. Dat heb ik eerst naderhand gehoord.

78684. De **Voorzitter:** Na de oorlog?

A. Ik heb het gedeeltelijk gehoord van van *Hattem*, toen ik persoonlijk contact met hem had. Hij deed het ook gedeeltelijk op deze manier, hoeveel procent het was, weet ik niet.

78685. De **Voorzitter:** Hebt u contact gehad met van *Hattem* vóór zijn arrestatie of hebt u tijdens uw gevangenschap met hem gesproken?

A. Neen, daarvóór. Van Gruting was bij verschillende adressen ondergedoken. Wij zochten steeds naar seintoestellen en vooral in de beginperiode was het niet zo eenvoudig. Het spijt mij, dat ik het zeggen moet, maar velen van de Nederlandse bevolking werkten niet mee en waren bang zich aan koud water te branden. Wij stootten dus steeds het hoofd bij het zoeken van een weg voor onze berichten, die wij toch wel van belang achtten en die ook wel van belang waren, daarover kan men nu pas oordelen. Wij hadden op-gaven van opstellingen van de „Flak” bij de vliegvelden en wij waren vrij goed op de hoogte van verschuivingen van troepen. De gegevens waren dus eigenlijk puur militair, pas naderhand zijn politieke en economische berichten in zeer beperkte mate naar voren gekomen. Deze berichten werden dus overgebracht via een weg, die ons zeker leek.

Ik woonde bij *Navis*, die, helaas, een zeer precare gezondheid had, maar op een gegeven moment zeide hij, dat hij graag ook actief aan ons werk wilde deelnemen. Ik heb nog gevraagd, of het wel verstandig zou zijn, maar hij bleef volhouden, zodat ik heb toegestemd. In feite was ik chef van de groep, want van *Hamel* was geëxecuteerd, van Gruting was ondergedoken en de enige overgeblevene was ik zelf. *Navis*, die studeerde voor scheepsbouwkundig ingenieur te Delft, heeft belangrijke inlichtingen ingewonnen op scheepvaartgebied te Rotterdam. Wij zochten nog steeds naar een regelrechte verbinding met Engeland, dus b.v. een agent, die hier was aangekomen, waarvan wij de zekerheid hadden, dat hij werkelijk een inlichtingenagent was, of via een andere weg. *Navis* wist dit, hij had

veel relaties en hij heeft mij in contact gebracht met van Doorninck, deze is helaas ook omgekomen. De schuilnaam van de heer van Doorninck was mr. *Bouw*, omdat hij werkte bij de Rijksgebouwendienst. Zijn chef was een mij onbekende man; naderhand in de gevangenis bleek het van *Hattem* te zijn. In ieder geval wilde ik toen deze man weleens zien en ik heb meerdere samenkomsten met hem gehad, o.a. in de Laan Copes van Cattenburgh, in een of andere erker staande. Ik heb met hem overleg gepleegd en hij heeft mij beloofd — en dit is ook gebeurd, want wij hebben er naderhand in de gevangenis over gesproken —, dat hij de berichten zou doorgeven. Hij vertelde eveneens, dat hij door een bepaalde dienst te Londen was aangewezen om de verschillende inlichtingendiensten, die in Nederland werkten, te coördineren, nadat mensen uit Engeland zouden zijn aangekomen. Of hij heeft gedoeld op mensen, die zijn gepakt in verband met het England-Spiel, weet ik niet.

78686. De **Voorzitter:** Dat kan hij op dat moment niet hebben bedoeld, omdat het England-Spiel pas na zijn arrestatie is begonnen.

A. Uit het boek van *Schreieder* blijkt dat niet.

78687. De **Voorzitter:** Van *Hattem* is gearresteerd vlak nadat *Lauwers*, de eerste agent van het England-Spiel, is gevangengenomen, dus vlak na 6 Maart 1942.

A. Ik moet u eerlijk bekennen, dat ik deze datum niet zo goed weet.

78688. De **Voorzitter:** Het merkwaardige is, dat u, toen u in aanraking kwam met van *Hattem*, er contact werd gelegd tussen twee groepen, beide gesticht door van *Hamel*.

A. Op dat moment heb ik mij dat niet gerealiseerd. Het is betrekkelijk begrijpelijk, hoewel er vele groepen op dit gebied werkten, dat de groepen, die werkzaam waren in de omgeving van den Haag of Delft, op een gegeven moment tot elkaar zouden komen.

78689. De **Voorzitter:** Wanneer is het contact met van *Hattem* tot stand gekomen? Kunt u, wanneer u uitgaat van de arrestatie van van *Hattem*, die in begin Maart 1942 heeft plaats gevonden, van die datum dus teruggaand, zeggen hoe lang die samenwerking heeft geduurd?

A. Het heeft niet lang geduurd, het kan nooit meer dan twee à twee en een halve maand zijn geweest, dus vanaf einde Januari 1942.

78690. De **Voorzitter:** Wanneer is van Gruting gearresteerd?

A. Van Gruting is gearresteerd 33 Juli 1942, een dag vóór onze arrestatie. Van Gruting was ondergedoken en kon niets doen, waardoor hij een gevaar opleverde. Jan, of wel van der Waals, waarin wij een uit Engeland gekomen parachute-agent zagen, wist een weg, die ook reeds eerder te onzer kennis was gekomen, nl. via Zwitserland. om van Gruting naar Engeland te evacueren. Op 23 Juli, 's middags om een uur of vijf, was er een samenkomst met van der Waals, *Huussen* en mij zelf in de beruchte Rode Leeuw op het Damrak te Amsterdam, waar van Gruting is overgegeven aan iemand, waarvan wij dachten, dat hij een passeur was, dus iemand, die zich bemoeide met het overbrengen van mensen via Zwitserland.

Het was merkwaardig, hoewel het voor een beroepsman volkomen normaal is, dat van der Waals, nooit iets zei of een voorstel deed, dat niet volkomen klopte, zodat het, wanneer ik het controleerde, normaal leek en mogelijk leek te zijn. Hij hoorde dit natuurlijk van *Schreieder*, zijn opdrachtgever.

78691. De **Voorzitter:** Hoe was u met van der *Waals* in contact gekomen?

A. Ik kan u niet precies zeggen, wanneer het is geweest, data zijn een zwak punt. Het staat precies in het proces van der Waals. Het is ongeveer in het begin van 1942 geweest.

78692. De **Voorzitter:** Het is dus een aantal maanden vóór uw arrestatie geweest?

A. Ja. Tot mijn schande moet ik bekennen, dat het heel lang heeft geduurd, voordt ik deze man door had. Ik ben op de volgende manier met hem in contact gekomen. Ik woonde ten huize van mevrouw *Navis*, de moeder van de omgekomen *Tom Navis*, die ondanks zijn precare gezondheid zeer goed werk heeft verricht en zeer

moedig was. *Navis* studeerde voor scheepsbouwkundig ingenieur in Delft en op een dag werd hij opgebeld door iemand, die vroeg of hij niet zocht naar een bepaald scheepsbouwkundig meetinstrument, dat hij voor zijn studie nodig had. Dit was waar en hoe men dat te weten is gekomen, heb ik ondanks mijn naspeuringen nooit kunnen ontdekken. De onbekende zei, dat hij misschien wel iets had en dat hij hem ook persoonlijk wilde spreken, niaar het leek hem beter, dat dit niet thuis zou gebeuren. Dit wekte dus reeds de schijn, dat het iets met het verzet had te maken. Zij spraken af elkaar in Rotterdam te ontmoeten, om halfvier 's middags bij de telefooncel aan het Hofplein. Ik had om halftwaalf een afspraak met *Navis*, waar hij mij dit vertelde. Ik vond het een riskante onderneming en voelde er niet veel voor. De telefooncel zou misschien in het station zijn, waar een beperkte ruimte was en weinig uitgangen, zodat men niet gemakkelijk kon ontsnappen. *Navis* zei zeer terecht, dat wij alles moesten proberen en zekere risico's moesten nemen. Wij zouden er dus heen gaan, ik zou meegaan en hem dekken en niocht er wat gebeuren, dan moest hij het aan mij overlaten en dan zouden wij wel verder zien. Wij zijn dus naar het Hofplein in Rotterdam gegaan en daar is een telefooncel in het station. *Navis* heeft er om heen gedwaald zond'r zich te veel bloot te geven. Wij hebben anderhalf à twee uur gewacht, maar tevergeefs en toen zijn wij teruggegaan naar den Haag. Toen de onbekende opbelde, had hij ook nog gezegd, dat het heter zou zijn, als *Navis* niet thuis sliep en bij een vriend zou gaan slapen, waardoor hij wederom de schijn wekte, dat het iets had te maken met ondergronds werk. Toen wij in den Haag terug waren, heb ik *Navis* gezegd, omdat ik tenslotte het hoofd van deze groep was, dat hij niet meer moest teruggaan, ook al zou hij nogmaals worden opgebeld. Ik had nog het een en ander te doen, maar ik sprak met hem af, dat ik hem 's avonds om kwart over negen zou opbellen, en mocht er dan iets zijn, dan zou ik het wel horen. Ik belde om kwart over negen op en ik kreeg mevrouw *Navis* aan de telefoon. Zij zei, dat er toch weer uit Rotterdam was opgebeld en *Tom Navis* er toch was heen-gegaan. Deze keer had hij goed begrepen waar hij moest zijn, want het was niet de telefooncel in het station, maar op het Hofplein zelf. Daar had hij een man ontmoet en die nacht kwam hij niet thuis, zodat ik reeds met de heer *Tonnon*, die met mij samenwerkte, in angst zat over hetgeen zou zijn gebeurd. Alleen *Tonnon* wist mijn schuiladres in de v. d. Duynstraat, bij de Wagenstraat; ik vertrouwde hem het meest. hij was destijds burgerambtenaar bij G.S. III B., een zeer toegenege vaderlander. Iedereen, die mij wilde spreken, moest eerst hem passeren, hoewel het bijna nooit voorkwam. De enige, bij wie *Navis* kon komen, als hij terugkwam, was dus de heer *Tonnon*. Ik heb hem dus gewaarschuwd en ik heb steeds rond het gebouw, waarin het afwikkelingsbureau van de generale staf, waar *Tonnon* werkte, was ondergebracht, op het Korte Voorhout, rondgezworven. Tegen kwart voor twaalf de volgende dag kwam *Navis* met *Tonnon* en wij hebben toen samen op een bank bij het hertenpark zitten spreken. *Navis* vertelde toen, dat hij de man had ontmoet en dat hij een gunstige indruk van hem had gekregen en dat hij hem alle mogelijke bewijzen had gegeven van zijn goeie gezindheid; „*Jan*“, van *der Waals*. wilde ook graag de andere mensen van de groep ontmoeten. De volgende dag heb ik overleg gepleegd met *Huussen*; ook hij is er heen gegaan en heeft van *der Waals* ontmoet. Van *der Waals* maakte ook op *Huussen* een zeer gunstige indruk en de tweede of derde dag ben ik er eveneens bij gekomen. Ik wil niet zeggen, dat ik meer zag dan de anderen, anders was ik er wel mee opgehouden, maar van *der Waals* maakte op mij ook geen kwade indruk, hoewel er bepaalde dingen waren, die niet helemaal kloften. Hij gaf zich o.a. uit voor marine-officier en zoals u misschien wel weet, behoren die tot een bepaalde groep en een bepaald type, waarin hij niet vaste. In ieder geval zijn wij, omdat wij het risico wilden nemen, met deze man in zee gegaan. In het begin hebben wij hem niet veel verteld, maar wij hebben hem wel medegedeeld, dat wij zoekende waren naar een rechtstreekse verbinding met Engeland. Van *der Waals* zei, dat hij hetzelfde dert, omdat hij zijn toestel er, zijn marconist kwijt was. Wij, ik zou haast zeggen, naïevelingen, zijn er op ingegaan. U zult verder het verhaal wel kennen, hoe wij vele malen hebben geseind, wat eigenlijk een „fake“ was: zoals hij dat in zoveel gevallen heeft gedaan.

78693. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat u in de eerste periode uw berichten hebt gespuid via de relaties, die u hebt genoemd, o.a. *Dommering*.

A. Er zijn er veel meer geweest, zoals jhr. *Ras Backer* en anderen. Ik weet zelfs de namen niet meer. *Dommering* werd o.a. geassisteerd door twee zee-officieren en deze keer pasten zij wel in de groep en ik ben er van overtuigd, ik kan het natuurlijk niet bewijzen, dat de berichten zeker aan de goede kant zijn gekomen.

78694. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Leven deze mensen nog?

A. *Dommering* leeft nog.

78695. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Woont hij nog in Arnhem?

A. Ja, maar of het hotel nog in hetzelfde gebouw is gevestigd, weet ik niet. Hij is in ieder geval te traceren.

78696. De **Voorzitter**: Hoe de berichten zijn verder gegaan, kunt u uit eigen wetenschap niet zeggen. Het is bovendien nog de vraag of de mensen, waarmee u regelrecht in verbinding stond, het zelf weten. Hei is zeer goed mogelijk, dat zij weer andere relaties hadden, waaraan zij de berichten doorgaven.

A. Ik hoop, dat het zo is geweest.

78697. De **Voorzitter**: In de laatste periode hebt u berichten doorgegeven aan *van der Waals*, waarvan vaststaat, dat deze niet op hun bestemming kwamen. Daartussen is een periode, waarin u contact hebt gehad met *van Hattem*.

A. Ik zou het eerder een vóór-periode willen noemen.

78698. De **Voorzitter**: Ik had begrepen, dat dat de periode was van de eerste maanden van 1942.

A. Qua tijd ben ik het volkomen met u eens, maar *van der Waals* heeft, God zij dank, hoogst zelden kennis gedragen van hetgeen ik aan *van Hattem* gaf. Wij hebben altijd zoveel mogelijk getracht te vermijden, dat A wist wat B kreeg, of dat hij „überhaupt“ iets kreeg.

78639. De **Voorzitter**: Heeft *van Hattem* de uitdrukking A.C.-rapporten weleens tegen u gebruikt?

A. Ja.

78700. De **Voorzitter**: In welk verband heeft hij dat gedaan?

A. Ik meen mij te herinneren, dat hij dit heeft gedaan na de reorganisatie. In ieder geval komt de naam A.C.-rapporten mij bekend voor, hoewel ik er niet op durf te zweren.

78701. De **Voorzitter**: U sprak zoëven over uw groep. Was deze beperkt tot de enkele mensen, die u hebt genoemd, of had de groep een grotere omvang?

A. Wanneer ik de mensen zou opnoemen, die daartoe zouden moeten worden gerekend, dan komt *van Gruting* primo. Hij was dus eigenlijk aangewezen door *van Hamel*, maar hij was ondergedoken, toen wij meenden, dat dit veiliger was, waardoor hij niets kon doen; hij kwam nooit buiten de deur. Dan volg ik zelf; *Huussen*, eertijds zijn rechterhand, dan *Tonnon*, daarna *Navis*; daarbuiten waren nog allerlei mensen, die wij gebruikten, waarvan wij gedeeltelijk de naam wisten en gedeeltelijk niet en die tegen een kleine vergoeding, een hulp of „con amore“ ons inlichtingen verschaften. De werkelijke groep bestond echter uitsluitend uit de mensen, die ik u heb genoemd.

78702. De **Voorzitter**: Welk contact hebt u persoonlijk met *van Hamel* gehad?

A. Misschien mag ik even teruggrijpen. Ik heb *van Gruting* ontmoet in Juli 1940 op de brug bij de Laar, Copes van Cattenburch, waar hij mij vroeg mee te werken, omdat er een parachutist was aangekomen.

78703. De **Voorzitter**: Dat moet later zijn geweest, want *van Hamel* is 28 Augustus 1940 gearachuteerd.

A. Ik vergis mij steeds met de data. Ik heb het toen niet gedaan, omdat ik mij niet goed voelde; ik ben toen naar Laag Soeren gegaan, waar ik anderhalve maand ben geweest, en ik ben in November teruggekomen. Toen ik terugkwam, ben ik *van Gruting* gaan helpen. *Van Hamel* is twee- of driemaal bij mij aan huis geweest aan de Prinsengracht bij mevrouw *Navis* en toen hebben wij van alles besproken.

78704. De **Voorzitter**: Onder welke naam kwam hij bij u?

A. Onder zijn eigen naam.

78705. De **Voorzitter**: Kende u hem van vroeger?

A. Neen, maar het gezicht zei mij wat.

78706. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoeiwegen**: Hij noemde zich *van Dalen*.

A. Dat heb ik later gehoord. Ik heb hem allerlei dingen gegeven, die hij bij zijn arrestatie in het Tjeukemeer gedeeltelijk heeft kunnen vernietigen. Een ding, dat enige waarde had, was een officiële opgave, die toen nog geheim was, van het aantal huizen, dat bij het boinbardement van Rotterdam was vernietigd, en het aantal mensen, dat daarbij was omgekomen. Dit schijnt wel te zijn gevonden, want men heeft nog gezocht, wie dat had gegeven.

78707. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U moet *van Hamel* dus ontmoet hebben tussen 28 Augustus en 14 October 1940.

A. Ja. m

78708. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik meende, dat u zoëven zei, dat u in November uit Laag Soeren was gekomen.

A. Data is een zwak punt.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is voor de commissie van belang, alles zoveel mogelijk precies te weten.

A. Ik zal trachten het zo precies mogelijk vast te stellen.

78709. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Leeft de heer *Bas Backer* nog?

A. Ja, hij is ambassaderaad, maar ik weet niet precies waar. Of hij veel heeft doorgegeven, daarvan ben ik niet helemaal zeker, maar in ieder geval heeft hij mij +erzijde gestaan op alle mogelijke gebied. Buitenlandse Zaken was opgeheven, er was wel een afdoeningsbureau, maar de heer *Bas Backer* was overgegaan naar het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat gedeeltelijk was ondergebracht in een huis aan de Wassenaarseweg. Ik zocht hem daar geregeld op en hij had altijd wel iets voor mij of ik voor hem. Of hij de berichten heeft doorgegeven, kan ik helaas niet zeggen, maar hij heeft mij op een gegeven moment een dossier gegeven van de Duitsers, waarin stond, op welke wijze de Duitsers omgingen met de eigendommen van H.M. de Koningin, vooral wat betreft de kunstschaten. Hij vroeg, of het mij interesseerde; omdat het onmiddellijk weer terug moest, heb ik het in de lunchpauze meegenomen en overgegeven aan de heer *Goekoop*, vroeger persattaché bij Hr. Ms. gezantschap te Parijs, die van deze stukken fotokopieën heeft gemaakt. Deze fotokopieën en andere bescheiden, ook filmrolletjes, die wij niet onmiddellijk behoefden over te zenden, zijn, omdat het geen militaire inlichtingen waren, op mijn verzoek door *Tonnon* begraven achter zijn huis, onder de tegels van de vloer vóór zijn rijwielbewaarpplaats. Daar zijn ze ongeschonden uit gekomen en ik heb ze na de bevrijding teruggekregen van de weduwe van *Tonnon*. Op dat moment wist ik niet, wat er mee te doen. Vlak na de bevrijding was het uiterst moeilijk te weten tot wie men zich in vertrouwen kon wenden. U hebt over rapporten gesproken. Ik heb er een geschreven in Leersum, toen ik vrijwel niet kon lopen. Ik wist niet aan wie ik het moest geven. Ik heb toen om een auto gevraagd, die niet ter beschikking was, hetgeen begrijpelijk was. Ik heb toen het rapport gegeven aan de commandant van de **B.S.** in Leersum en waar het is gebleven, weet ik niet. Daarna heb ik wel een auto gekregen en ik ben gegaan naar een Nederlander, die werkte bij de Field Security, en zo is het verder gegaan. In ieder geval was het vreselijk lastig. Niet wetende, waar ik de filmrollen en stukken, waarop stond hoe de kunstschaten en bezittingen van het Koninklijk Huis waren verdeeld, moest bezorgen, heb ik ze overhandigd aan Baron *van Pallandt* van Buitenlandse Zaken, op het ogenblik Hr. Ms. ambassadeur in Moskou. Zijne Excellentie heeft mij gezegd, dat hij ze zou zenden naar het Kabinet van de Koningin, dat was de aangewezen plaats. Ik vond dit een goede oplossing.

78710. De **Voorzitter**: In de rapporten, die u geschreven hebt, noemt u ook de naam *Putto*. Wie was dat?

A. Het spijt mij, dat ik vergeten heb hem te noemen. Op de grens tussen de groep *van Hamel-van Gruting-d'Aquin*, steeds zoekende naar een weg naar Engeland, op welke wijze dan ook, ben ik op een gegeven moment door relaties van *Navis* in contact ge-

komen met een mijnheer X. De schuilnaam, die wij hem hebben toegedacht, was *Jansonius* en het bleek de heer *Putto* te zijn van de Gemeentewerken in den Haag. Dit was ook in de tijd van de zogenaamde samenwerking met *van der Waals*, *Navis* en ik hebben *Putto* de eerste keer ontmoet bij het „Corner House" op de Laan van Meerdervoort en ik heb gezegd, dat wij à tout prix een uitweg naar Engeland zochten. Ik wist, dat deze man behoorde tot de hogere functionarissen van de O.D.: ik wist zijn naam toen niet. *Navis* heeft hem nog één- of tweemaal gezien en daarna wij samen. Het was in een huis aan het Petuniaplein in den Haag, waar wij samenkwamen. Daar kwam ook iemand mat grijzend haar, die wij noemden *van Dijk* en die naderhand *Hertly* bleek te zijn. Voor zover mij bekend, was hij de sous-chef van de O.D. voor wat den Haag betreft. Op het Petuniaplein was een va et vient, hetgeen mij vrij gevaarlijk leek. *Hertly* heeft gezegd, dat hij zou Tien, wat hij kon doen, maar bij het tweede onderhoud bekende hij volmondig, dat zelfs de O.D. op dat moment niet meer beschikte over een rechtstreekse radioverbinding met Engeland.

78711. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Noemde die man zich *van Dijk*?

A. Dat was de schuilnaam, die wij hem hadden toegedacht.

78712. De **Voorzitter**: Wanneer ik het goed heb begrepen, had u in de tijd, dat u met *Hertly* en *Putto* in aanraking kwam, ook contact met *van der Waals*?

A. Ja, dat is vrijwel samengevallen.

78713. De **Voorzitter**: Ik zie in het rapport, dat u pogingen hebt gedaan bij *Philips* zendtoestellen te laten vervaardigen en dat ook *Jan*, of wel *van der Waals*, daarvan op de hoogte was.

A. Wet was zo. *Hertly* bekende volmondig, dat de staf van de O.D. zelf niet over verbindingen beschikte; hij zou echter zijn best doen en hij vroeg mij na een paar dagen terug te komen. Ik heb hem gedaan en *Hertly* zei mij toen, dat hij relaties bij *Philips* had, die het misschien wel in orde konden maken. Ook in Voorburg hebben wij het nog geprobeerd, maar daar is het mislukt. Wij zijn gegaan naar het ronde plein vóór het station Voorburg, waar wij hebben staa wachtten. *Jan* was er helaas ook bij, maar het bleek, dat het in Voorburg niet lukte. *Hertly* zei, dat wij dan maar naar Eindhoven moesten gaan, waar wij een brief moesten overhandigen aan ir. *Mellema*. Hij was niet thuis, maar wel mevrouw *Mellema* en zij heeft ons op haar beurt een enveloppe overhandigd en toen zijn wij gegaan naar iemand buiten Eindhoven, als ik mij niet vergis was het ir. *van den Berg*. Daar hebben wij een toestelletje geprobeerd, waarvan *van der Waals* direct zei, dat het niets was en dat het moest worden verbeterd. Intussen was ir. *Mellema* gekomen en hij zei, dat men dan zou proberen iets bij *Philips* te vervaardigen. Naderhand zijn wij teruggekomen en wij hebben meerdere malen met behulp van ir. *Mellema* en andere mensen van *Philips*, waarvan ik de naam niet weet, gesind in de omgeving van Eindhoven.

78714. De **Voorzitter**: U had toch geen code of zendtijd?

A. *Van der Waals* beweeide codes te hebben. (Nederlandse en Duitse uitgaven van bepaalde boeken.) Wij zei toch, dat Donderdag op die tijd moest worden gezonden en Vrijdag op een andere tijd en dat er bepaalde letters moesten worden uitgeat-n. Alles wat hij zei, klopte ook, voor zover ik kan nagaan.

78715. De **Voorzitter**: Het was dus zo, dat *Jan* (*van der Waals*) zich aandiende als een agent, die was neergekomen met een code en zendplan, maar zijn zendtoestel was kwijtgeraakt en die, wanneer hij een ander zendtoestel kon krijgen, weer volkomen in staat was de verbinding met Engeland te onderhouden?

Wet ging er om à tout prix verbinding met Engeland te krijgen, en dit is iets, dat ik toch wel even naar voren mag brengen. Ik wil ook nog zeggen, dat ik ineen, dat Radio Oranje, waar veel van afhing — vooral wat de morele invloed betreft —, ook wij meenden tussen de regels door te kunnen luistee-n. te veel en op niet handige wijze de schijn heeft gewekt, dat ei-wat op til was. Begin 1942 dachten wij werkelijk dat er wat ging gebeuren. Waarschijnlijk hebben de Duitsers en dan vooral ook *Schreieder*, *van der Waals* opdracht gegeven dit aan te wakkeren — misschien heeft hij het ook gedistilleerd uit onze gesprekken —, rodat wij werkelijk dachten, dat er wat op til was.

78716. De **Voorzitter**: Heeft *van Gruting*, toen hij was ondergedoken en dus niets meer kon doen, toch nog wel met u de problemen van de groep besproken en is hij zich daarvoor blijven interesseren?

A. Ja, hij interesseerde er zich wel voor.

78717. De **Voorzitter**: Zijn de zaken ook met hem besproken?

A. Ja, maar ik kan niet zeggen, dat hij een klaar oordeel had. Misschien was dit wel een gevolg van zijn onderduiken, waardoor hij eigenlijk niet meer in de wereld leefde en dus niet meer op de hoogte was. Ik kan dus niet zeggen, dat hij er toen iets aan heeft gedaan.

78718. De **Voorzitter**: Wat mij betreft ben ik gekomen aan het einde van hetgeen ik u had te vragen. Hebt u er misschien zelf nog iets aan toe te voegen? Dan wil ik u gaarne daartoe de gelegenheid geven.

A. Het streven van u en in bescheiden mate van mij zelf is om alles tot klaarheid te brengen, maar ik moet eerlijk bekennen, dat mij, hoewel ik misschien geen belangrijke betrekking bekleed, dikwijls de tijd ontbreekt om alles op dit gebied door te werken, hoewel ik misschien te zijner tijd verschillende belangrijke dingen naar voren zou kunnen brengen, maar dan is het wellicht niet meer van enig belang. Mijn vrouw en ik hebben ons hiervoor erg ingespannen; wij hebben hierover vele aantekeningen voor ons zelf gemaakt. Ik wilde dan toch nog één ding zeggen, hoewel het misschien niet helemaal ligt in de lijn van de Enquêtecommissie.

Al deze mensen hebben zich zeer moedig gedragen. Indien zij nog aanwezig zouden zijn, zouden zij het misschien niet prettig vinden, wat ik nu zeg, omdat zij geen waarde hechtten aan uiterlijke schijn, decoraties en dergelijke. Aan de andere kant is het toch pijnlijk, ook gedeeltelijk tegenover de nabestaanden van deze mensen, dat tot nu toe, ondanks alle pogingen, ook de mijne, geen van deze mensen, die heel goed werk hebben verricht, maar de geringste, eventueel posthume, onderscheiding heeft ontvangen. Dit is behandeld door een eindeloze stroom van commissies en subcommissies en met mede- en tegenwerking, maar er is niets van gekomen. Ik heb dit o.a. meermalen besproken met mejuffrouw *der Kinderen*, werkzaam bij de dienst van kolonel *Six*, die mij niet direct een oordeel hierover kon geven. Dit is toch wel iets, dat mij begroot. De enige overblijvenden zijn de heer *Putto* en ik. De heer *Putto* heeft dubbelzijdige long-t.b.c. gehad, hij is heel lang in Davos geweest en in andere plaatsen. Ik vind het onaangenaam, dat b.v. *Tonnon*, die sinds jaar en dag heeft gewerkt bij de generale staf en het goed heeft gedaan, evenals *van Gruting*, die het ook goed heeft gedaan, en *Huussen* en *Navis*, die te zwak was om op zijn benen te staan, geen enkele onderscheiding hebben gekregen. Met *Navis* was het zo gesteld, dat hij bij het eerste contact met *Putto* door zenuwen, niet omdat hij bang was voor zijn leven, maar omdat hij fysiek zwak was, zo ver weg was, dat hij in een café moest gaan, omdat hij onpasselijk werd, maar toch zette hij door.

78719. De **Voorzitter**: Hebt u zelf na uw arrestatie een proces gehad?

A. Ja.

78720. De **Voorzitter**: Wat was het vonnis?

A. De doodstraf, maar ik heb gratie gekregen.

78721. De **Voorzitter**: U bent een van de weinigen, die er zo zijn afgekomen.

A. Men zegt dat in Frankrijk nog meer dan in Nederland. Men vindt het altijd enigszins vreemd, dat iemand gratie heeft gekregen. Ik heb de Duitsers echter om de tuin geleid. Zij wisten heel goed, dat ik een bepaalde politieke instelling had, die ik nooit naar voren bracht, maar waarvan zij toch op de hoogte waren. Wanneer zij een dossier lichtten, b.v. bij Buitenlandse Zaken, kon dat daaruit blijken. Wetende, dat ik vroeger bij de politie was geweest en mij reeds eerder op dit terrein had bewogen bij III A en III B, dachten zij dat ik

iemand was, die zij wel zouden kunnen gebruiken. Toen ik dit bemerkte, dacht ik: waarom hun niet een rad voor ogen gedraaid; zij gebruikten als vijand het middel er iemand tussen te schuiven. Op een gegeven moment heb ik gezegd, dat ik het niet met hen eens was, maar dat ik er toch wel voor voelde. Zij vroegen, of ik voor hen wilde werken, waarop ik heb gezegd, dat ik er nog eens over moest denken, maar dat ik er wel voor voelde. Ik wist echter, terwijl ik in de gevangenis zat, dat mijn maagzweer en andere dingen steeds erger werden, zodat ik dit altijd eventueel kon aanvoeren, dat ik het toch niet kon doen. Dit was niet zo zeer om mijn eigen leven te redden. Toen ik eenmaal begreep, wie deze *Jan* was, die in het huis in Ede was, waar wij in een hinderlaag zijn gevallen, grinnkende met een of andere Duitse juffrouw in de tuin stond..

78722. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat heb u dus gezien?

A. Ja, ik was de eerste, die werd gepakt. *Schrieder* kwam boven en zei: „Ja, heute sind wir sehr froh.“ Toen ik vroeg waarom, zei hij: „Sie sind ein sehr gefährlicher Mensch.“ *Haubrock* kwam er ook nog bij en zei: „Sie haben mich versucht um zu legen.“ Het was in feite waar, want ik had hem willen neerschieten bij „Regina“, maar het terras was te vol. Dit is slechts ter inleiding, wat betreft deze *van der Waals*. Ik herinnerde mij toen ineens, dat ik een keer met hem over het Binnenhof was gelopen en dat hij enigszins schichtig keek naar de ingang van het gebouw, waar wij nu zijn. Naderhand realiseerde ik mij pas, dat dit niet helemaal normaal was, en ik begreep achteraf, dat hij van deze zijde van de Gestapo was.

Ik kwam van tijd tot tijd bij de heer *van Royen* van het afwikkelingsbureau van Buitenlandse Zaken, toen ondergebracht in de Eerste Kamer. Ik kende er alle bodes. Er stond daar een rode canapé, die uitzag op de Tweede Kamer.

Toen de Duitsers tegen mij hadden gezegd, of ik voor hen wilde werken, heb ik in eerste instantie voorgewend, daarin toe te stemmen, maar mijn fysieke toestand was zo, dat ik eerst een tijd na mijn zogenaamde vrijlating moest hebben om op te knappen. In die tijd zou ik zeker de kans hebben gehad om bij *Dommering* of bij wie dan ook het nodige wapen te vinden. Ik zou zorgen niet te worden gevolgd en zou naar het afwikkelingsbureau van Buitenlandse Zaken zijn gegaan om een praatje te maken met een of andere bode. Ik wist de tijd, dat *van der Waals* bij iemand van de Gestapo kwam, meestal tussen zeven en acht; hij moest er dan ook weer uitkomen en dan zou ik hem recht in mijn schootsveld hebben gehad. Dit plan heb ik door mijn sterk achteruitgaande gezondheidstoestand niet kunnen verwezenlijken.

78723. De **Voorzitter**: Bent u later naar Duitsland gevoerd?

A. Ja. Ik ben gebracht naar de Kriegswachmachtsgefangnis te Utrecht, waar ik ben veroordeeld, daarna naar het ziekenhuis te Arnhem, waarna ik de gewone weg gevolgd heb, dus Kleef, daarna Keulen, toen tuchthuis Rheinbach, vandaar naar Hameln en toen naar een werkkamp van het tuchthuis Hameln, dat heette „Hecht I“, te Esschershausen. Men was daar een ondergrondse fabriek aan het maken, welke ingegraven werd in vroegere kalkgroeven in de Harz. Wij moesten dit werk doen. In het onderste gedeelte was de temperatuur altijd om en nabij het vriespunt en men stond vaak tot het middel in het water. Wij hadden vrijwel geen kleren en geen eten.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is een wonder, dat u er het leven hebt afgebracht.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

W. J. M. J. d'AQUIN.

DONKER, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

GERRETSEN, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Fokkema, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

PIETER DOURLEIN,

oud 32 jaar, wonende te Rotterdam,
sergeant-vliegtuigschutter bij de Koninklijke Marine.

Hij legt de eed af als getuige.

78725. De **Voorzitter**: Nu u kortgeleden uit Indonesië bent teruggekeerd, stelt de Enquêtecommissie het op prijs, u nog te horen over uw lotgevallen tijdens de oorlog. Wij zijn bijna aan het einde van het onderzoek met betrekking tot punt f van het Enquêtebesluit, maar het lijkt ons toch wel goed, alsnog enige kwesties met u te bespreken. U begrijpt, dat wij inmiddels ook over uw lotgevallen, omdat zij bij het zgn. England-Spiel een belangrijke rol hebben gespeeld, al heel veel van andere zijden hebben gehoord. Het zal dus waarschijnlijk mogelijk zijn dit verhoor te beperken tot de punten, ten aanzien waarvan het ons wenselijk voorkomt daarop nog nader met u in te gaan.

Kunt u ons eerst vertellen, hoe en wanneer u de eerste keer van Nederland uit naar Engeland bent gekomen?

A. Wij hebben de eerste poging gedaan in Mei 1941 met een kano langs de Oude Maas en via Brielle. Wij zijn toen verongelukt en op Voorne—Putten aan land gespoeld ter hoogte van Rockanje. Kort er na is de wachtmeester *Oosterhuis*, die bij mij was, gearresteerd; hij is in een concentratiekamp gestorven. Ik ben drie weken later met een motorsloep uit IJmuiden vertrokken. Die sloep behoorde tot de „Heemskerk”, die in 1940 naar Engeland is gegaan. Met een zekere *Den Ouden*, die intussen gesneuveld is, en *de Korver* ben ik in die boot naar Engeland gegaan.

78726. De **Voorzitter**: Wanneer bent u vertrokken?

A. In de nacht van 17 op 18 Juni 1941.

78727. De **Voorzitter**: Bent u regelrecht overgestoken?

A. Ja.

78728. De **Voorzitter**: Is u in betrekkelijk korte tijd aangekomen?

A. Na ruim 50 uur. Wij hebben een tijdlang liggen drijven en zijn toen door een Engelse mijnneveger opgepikt. Direct daarna ben ik in dienst gegaan bij de Koninklijke Marine, waarbij ik ook vóór de oorlog diende.

78729. De **Voorzitter**: Wij willen gaarne een nadere uiteenzetting van u ontvangen omtrent de kwestie van uw codes en security-checks. Hoe waren deze en wat is er mede gebeurd, toen u na uw dropping door de Duitsers gevangengenomen bent?

A. Hoe mijn security-check precies was, kan ik niet meer zeggen. Dat ben ik vergeten. Maar mijn operatiennaam was, als ik mij goed herinner, *Paul*. De operatie heette „Spruit”. Mijn operatiennaam zou, zo werd mij in Engeland medegedeeld, 12 of 24 uur tevoren naar Nederland worden overgeseind. Als ik in Nederland door de leden van het ontvangstcomité met die operatie- of codenaam zou worden aangesproken, moesten dat de juiste personen zijn. Dat is ook inder-

daad gebeurd. Mijn code was een z.g. play-fair code, met een sleutelwoord. Dat sleutelwoord was: Nieuwland. De security-check was verwerkt in de eerste en de laatste lettergroep van een telegram. Hoe precies de code of de afgesproken tekens waren, weet ik niet meer.

78730. De **Voorzitter**: U bent uitgezonden als organisator?

A. Ja.

78731. De **Voorzitter**: En niet als marconist?

A. Neen.

78732. De **Voorzitter**: U hebt trouwens ook geen opleiding in het seinen gekregen.

A. Wij moesten acht woorden per minuut kunnen seinen

78733. De **Voorzitter**: Maar het was geen volledige opleiding?

A. Neen, verre van dat.

78734. De **Voorzitter**: Door wie moest u die telegrammen doen versturen?

A. Dat was mij niet bekend. Ik heb dat nooit erg goed begrepen. Ik heb eigenlijk helemaal geen orders gehad. Het ontvangstcomité zou mij in contact brengen met de leider in Holland en van hem zou ik alle orders krijgen. Uit Engeland heb ik geen orders meegekregen. Alleen was mij gezegd, dat, als ik het ontvangstcomité zou missen, b.v. doordat wij afgeschoten zouden worden, ik mij moest vervoegen op een adres in Rotterdam. Dat was in de Rochussenstraat, no. 20 of 22, naar ik meen, bij een tandarts, genaamd *de Beer*.

78735. De **Voorzitter**: U hebt ook niet een zendtoestel meegekregen?

A. Wij hadden 14 containers bij ons, maar wat daarin zat, was ons niet bekend.

78736. De **Voorzitter**: Met wie bent u gedropt?

A. Met *Boogaart* en *Arendse*.

Boogaart was van van mijn opleiding en *Arendse* was al wat eerder gekomen, meen ik.

78737. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kende u hen van tevoren?

A. *Boogaart* kende ik van de marine.

78738. De **Voorzitter**: *Arendse* heeft u in die tijd voor het eerst ontmoet?

A. Ja, één of twee weken vóór mijn dropping.

78739. De **Voorzitter**: De bedoeling van uw code is waarschijnlijk geweest, dat u, als u een bericht had, dat moest opstellen in die code en het bericht dan moest overhandigen aan de marconist, waarmee u in Nederland in verbinding zou worden gebracht?

A. Ja.

78740. De **Voorzitter**: U bent dus „op de gebruikelijke wijze” gearresteerd. Hoe hebben de Duitsers u toen ondervraagd over code en security-checks? Is dit direct gebeurd of heeft het enige tijd geduurd, vóórdat men hiertoe overging? Heeft u hen vrij spoedig daarvan op de hoogte gesteld?

A. Over het voornaamste feit uit mijn code werden direct na mijn aankomst in Driebergen enige vragen gesteld.

78741. De **Voorzitter**: Door wie?

A. Door een Duitser in burger, die vrij goed Nederlands sprak. Zijn naam is mij onbekend.

78742. De **Voorzitter**: Waren het deskundige of oppervlakkige vragen?

A. Voor zover ik kon beoordelen, was het behoorlijk deskundig gericht. Ei werd een zekere overbluffingstactiek toegepast en zij lieten doorschemeren, dat zij van alles op de hoogte waren.

78743. De **Voorzitter**: Dat maakte zeker wel enige indruk?

A. Het maakte heel veel indruk. Wij hadden één vrouwelijke officier bij onze organisatie en deze werd met name genoemd.

79744. De **Voorzitter**: Was dat miss *Blunt*?

A. Ja.

78745. De **Voorzitter**: Er werd u dus precies verteld, wie dat was?

A. Ja. Achteraf was het vrij logisch. In Haaren heb ik ecige steekproeven genomen om te zien, of zij op de hoogte waren. Als ik een persoon moest beschrijven, bijvoorbeeld een officier, dan zei ik, dat hij geen snor had, als hij er in werkelijkheid wel een had. Daarop werd dan geantwoord: veertien dagen tevoren had hij wel een snor. Daaruit bleek mij, dat zij van alles op de hoogte waren.

78746. De **Voorzitter**: Vóórdat zij u arresteerden, hadden de Duitsers al reeksen agenten gevangengenomen en hiervan konden zij dus heel veel weten.

A. In Driebeïgen wilde ik van de code niets zeggen, want ik kon toen niet geloven, dat alle agenten van mijn tak van dienst gevangen waren. Ik heb dus niets gezegd. Mijn opdracht kende ik niet en het was dus gemakkelijk genoeg, daarover niet te spreken. Ook over mijn code heb ik niets gezegd. Ik heb gezegd, dat ik geen code had. In Haaren werd ik echter met een pistool op mijn rug langs de cellen gevoerd om te zien, wie er in zaten. Ik mocht niet spreken, want dan zouden zij schieten. Inderdaad zag ik daar degenen, die ik kende van de organisatie, een man of zes, zeven. Toen ben ik mijn code maar gaan vertellen. Mijn herkenningsgroep, die bestond uit drie letters, naar ik meen, was veranderd, ongeveer een week of twee, drie vóórdat ik gearopt werd, omdat zij te veel overeenstemming vertoonden met die van een andere agent. Ik heb er toen geen bezwaar in gezien, mijn oude security-check niet te delen. Dit heb ik toen volledig verteld. Wat de code zelf betreft, waren de Duitsers volledig op de hoogte.

Om een voorbeeld te noemen: ik had in de dubbele bodem van een lucifersdoosje een zgn. ebcap-adres in Zwitserland. ik weet niet meer, hoe het luidde.

78747. De **Voorzitter**: Was het het bekende adres: Kanonengasse, Bazel!

A. Ja. Het was in mijn code gesteld in de dubbele bodem van een lucifersdoosje. Het was één van de dingen, waarnaar zij het eerst grepen. Ik moest het ontcijferen, maar wilde dat niet doen in Driebergen. Later heb ik het in Haaren gedaan. Ik heb het toen fout gedaan, maar *May* wilde er niet veel woorden over vuil maken en zei: „Ik zal het zelf wel opschrijven”. Hij gaf het uit zijn hoofd. Het maakte een onmogelijke indruk op mij. Ik had de idee — en degenen, die ik er over heb gesproken, hadden die gedachte ook —, dat er niets te verzwijgen was.

78748. De **Voorzitter**: Hoeveel tijd na uw arrestatie hebt u uw code en uw security-check afgegeven?

A. Dat is, ruw geschat, tussen de zeven en acht weken.

78749. De **Voorzitter**: Hebt u het zolang nog volgehouden?

A. Ja. Het kan ook zes weken zijn geweest, maar minder zeker niet. Gedurende zes weken ben ik iedere dag verhoord, de eerste drie dagen veertig uur aan één stuk. Daarna ben ik elke morgen en elke middag naar beneden geroepen. Het was voornamelijk *May*, die mij ondervroeg.

78750. De **Voorzitter**: Hoe deed *May* het, behoorlijk of niet?

A. Zéér behoorlijk.

78751. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zat u alleen?

A. Ja, zolang mijn verhoor niet was afgelopen, zat ik alleen. Pas toen het was afgelopen, werd *Boogaart* bij mij gevoegd.

78752. De **Voorzitter**: Hebt u uw eigenlijke security-check, dus degene, die u tenslotte hebt meegekregen, nooit afgegeven?

A. Neen; zij konden geen argwaan hebben, omdat ik een security-check had afgegeven, die helemaal volgens de regelen, die hun bekend waren, luidde.

78753. De **Voorzitter**: U hebt 5 Januari 1949 op ons verzoek aan onze commissie een uiteenzetting geschreven, waarin u zegt:

„Ik heb 6 weken na mijn arrestatie mijn code aan de Duitsers bekendgemaakt, daar de Duitsers me de security-checks ook op de hoogte waren, heb ik kort daarna ook mijn eerste security-check verteld.”

Het is goed, dat u dit nu hebt verduidelijkt, want uit wat u hebt geschreven, zou kunnen worden afgeleid, dat u twee security-checks had en dat u daarvan de eerste hebt afgegeven en de tweede niet. Het blijkt thans, dat, zoals u nu hebt verteld, u uw oudere, of beter nog uw vroegere security-check hebt mrdegedeeld.

A. Ja.

78754. De **Voorzitter**: Wat had men u bij uw opleiding verteld? Dat u, als u werd gevangengenomen, uw code tenslotte wel mocht afgeven?

A. Ja, daarover hebben ze het wel eens gehad. Zij gingen van het standpunt uit, dat geen mens er als het ware tegen bestand was, martelingen te ondergaan, op het laatst bezwijken zou en alles zou vertellen. Dat konden wij ook doen, maar alleen, als wij er hard toe geprest werden. Het zou de organisatie geen schade kunnen doen, zeiden zij, omdat zij de zaken zodanig hadden georganiseerd, dat het eigenlijk allemaal van elkaar geïsoleerde cellen waren, iedere agent en marconist samenwerkende.

78755. De **Voorzitter**: Maar hebben zij er b.v. ook bij gezegd: als je gedwongen wordt de code af te geven, probeer dan in ieder geval niet de security-check af te geven?

A. Ja, dat is er wel bij gezegd; dat moesten wij althans proberen.

78736. De **Voorzitter**: Om die tot het laatste te bewaren?

A. Ja.

78757. De **Voorzitter**: De Duitsers hebben u niet gevraagd voor hen te seinen?

A. Neen, dat hebben zij niet gevraagd.

78758. De **Voorzitter**: Dat lag trouwens ook voor de hand. U was niet uitgezonden als marconist.

A. Neen, daarom is het ook niet gevraagd.

78759. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zou *het* niet eens hebben kunnen doen.

A. Ik had misschien een langzame en gebrekkige verbinding kunnen openen.

78760. De **Voorzitter**: U hebt straks gezegd, dat de kennis van de Duitsers van de toestanden in Engeland op u een geweldige indruk maakte. Dat is volkomen begrijpelijk. Dat is met uw collega's ook het geval geweest. Maar u hebt verder in uw brief geschreven, dat in de gevangenis door u en anderen toen werd gedacht aan verraad en dat in dat verband de naam *Bingham* werd genoemd. Munt u zeggen om welke reden die naam speciaal werd genoemd?

A. Ik weet niet precies meer, hoe de uitdrukkingen waren, die de kapitein *Bingham* gebezigd heeft kort vóór onze dropping. Die uitdrukkingen hebben op dat ogenblik wel niet bepaald argwaan gewekt, maar toch een vreemde indruk gemaakt. Die indruk is later, toen wij de zaak in de gevangenis bespraken, wel tot argwaan uitgroeid.

78761. De **Voorzitter**: Werd dat misschien gevoeld door de Duitsers?

A. Neen, de Duitsers hebben tegenover mij heel weinig de naam *Bingham* genoemd. Wet ging meer over *Blunt*.

78762. De **Voorzitter**: Bedoelt u miss *Blunt*?

A. Neen, majoor *Blunt*.

78763. De **Voorzitter**: Dus *Blizzard*, de chef van *Bingham*?

A. Ja.

78764. De **Voorzitter**: Noemden de Duitsers hem wel?

A. *May* had het steeds over hem. Hij kende hem goed, zei hij.

78765. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u dat geloofd?

A. Wij wisten niet meer, wat wij moesten geloven.

78766. De **Voorzitter**: Als u achteraf na zoveel jaren, de zaak bekijkt, hebt u dan voor u zelf het gevoel, dat datgene, wat u toen, onder de indruk van de omstandigheden, als belangrijk beschouwde ten opzichte van *Bingham* of anderen, eigenlijk veel te betekenen had?

A. Met enige wat mij steeds is bijgebleven, is, dat, althans volgens inlichtingen, die aan mij zijn doorgegeven, vrij korte tijd na onze aankomst in Engeland, de tweede keer, op grond van zekere uitlatingen van mij, ik kan wel zeggen: bedreigingen, kapitein *Bingham* naar Australië is gegaan of is gestuurd. Ik bedoel maar: dat had men niet behoeven te doen.

78767. De **Voorzitter**: Er was behalve uw geval natuurlijk nog veel meer gebeurd.

A. Ja, natuurlijk.

78768. De **Voorzitter**: In de gevangenis te Haaren hebt u hierover uw gedachten laten gaan en u hebt daarover ook wel van gedachten gewisseld met uw inede-gevangenen. Ik begrijp, dat er bepaalde dingen naar voren werden gebracht, waaruit men meende conclusies te kunnen trekken. Ik begrijp ook heel goed, dat men in die omstandigheden zoekt naar elke kleinigheid, die een aanwijzing zou kunnen geven. Hadden die aanwijzingen echter, als u dit nu na zoveel jaar bekijkt, wel zoveel om het lijf?

A. Eerlijk gezegd, niet. In elk geval waren het verre van concrete gegevens.

Kaar onze mening moest er aan de overkant ininstens één persoon zijn, die niet deugde.

78769. De **Voorzitter**: U ging — het is heel begrijpelijk — uit van de gedachte, dat het niet anders dan verraad kon zijn. Het was zo frappant, wat u had meegemaakt. En als men denkt aan verraad, dan gaat men zoeken naar een verrader. Zo komt men van het een op het ander.

A. Als ik zekere uitlatingen van captain *Bingham* had gehoord, dan had een ander nog veel sterkere uitlatingen gehoord. Je gaat dan zoeken, al was dit misschien niet helemaal fair. Wij hadden er duizendmaal over gepraat en wij waren tot de conclusie gekomen: als er iemand fout was, dan moest het *Bingham* zijn.

78770. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Een andere oplossing heeft u nooit gezocht? U ging uit van het feit, dat het in Engeland mis moest zijn?

A. Als het geen verraad was, dan was het in elk geval verregaande onbekwaamheid. Naar onze mening moest het echter wel bijna verraad zijn; het kon bijna niet anders. In de tussentijd is er wel heel wat bekend geworden door allerlei kranten, maar die kan je niet helemaal serieus nemen. Ik weet nog niet precies, wat er gebeurd is.

78771. De **Voorzitter**: Dit hopen wij nu uit te zoeken.

In een rapport, dat u in Spanje heeft opgesteld, heeft u gezegd, dat *Klaas van der Bor* zo geslagen was, dat het bloed over zijn

rug liep en dat hij later is vastgelopen en alles bekend heeft. Deze opmerking heeft onze aandacht getrokken, omdat in het algemeen de agenten van het England-Spiel niet mishandeld schijnen te zijn. Ik meen, dat het *May* was, die over deze uitlating van u nogal verbolgen was. Hij zei: het kan niet waar zijn, dat *van der Bor* mishandeld is. Had u dit gehoord? Is het u verteld of heeft u er iets van gezien?

A. Hij heeft het mij zelf verteld. Als ik het mij goed herinner, dan heeft hij mij verteld, dat hij aan de verwarming van zijn cel vastgebonden werd en dat zij hem toen hebben geslagen.

78772. De **Voorzitter**: Kende u hem van vroeger?

A. Neen.

78773. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is dat in Haaren gebeurd?

A. Ja.

78774. De **Voorzitter**: Wat bedoelde u met de zin: later is bij vastgelopen cri heeft hij alles bekend?

Heeft hij naar aanleiding van die mishandeling gegevens prijsgegeven of hield dit geen verband in met elkaar?

A. Als ik het goed begrijp, dan heeft hij zo zitten liegen, dat hij is vastgelopen en dat hij later zijn verklaringen heeft moeten herroepen.

78775. De **Voorzitter**: Met die zin: „later is hij vastgelopen en heeft hij alles bekend" bedoelt u dus, dat hij zo in de knoop was geraakt met zijn eigen verhalen, dat hij op een gegeven moment wel moest zeggen, hoe de zaak zat? U legt dus geen onmiddellijk verband tussen die mishandeling en zijn prijsgeven van gegevens?

A. Ik denk wel, dat hij zo lastig werd, dat zij steeds nieuwe verklaringen moesten maken en dat zij hem daarom een pak slaag hebben gegeven. Ik denk wel, dat het daarmee in verband staat.

78776. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft hij verteld, wie het heeft gedaan?

A. Een paar van de wachtmeesters, Duitsers. Wie het is geweest, kan ik niet zeggen.

78777. De **Voorzitter**: Heeft hij niet verteld, of het op last van een van de Sachbearbeiter of van *May* is gebeurd?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen.

78778. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u *Schreieder* daar ook gezien?

A. Ja, die heb ik één of twee keer in Haaren gezien; ik ineen iwee heer.

78779. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Volgens de Duitsers bent u daar allemaal als engelen behandeld,

A. Wat mij persoonlijk betreft, moet ik inderdaad toegeven, dat de behandeling correct was, ook de behandeling in de gevangenis zelf; het eten en de verzorging waren, moet ik zeggen, verre van slecht.

78780. De heer **Fokkema**: Maar noemt u het correct, wanneer men iemand veertig uren achtereenvolgend verhoort, zoals met u is gebeurd?

A. Neen, dat is natuurlijk niet correct. Maar laten wij eerlijk zijn: het was oorlog en in de gevangenis, waarin wij in Engeland hebben gezeten, was het slechter dan in Haaren.

78781. De **Voorzitter**: In het rapport, dat u in Spanje hebt geschreven, hebt u medegedeeld, dat u er in bent geslaagd een bericht uit de gevangenis te Haaren gesmokkeld te krijgen. Dat zou zijn gebeurd door *Boogaart* en u. U zat dus met hem samen in een cel. U zegt: Wij hebben contact weten te krijgen met de gevangenen beneden ons. Ik begrijp daaruit, dat u een papiertje of een mededeling naar die gevangenen hebt weten door te geven.

A. Wij hebben het langs de verwarmingsbuis met Morse-seinen meegedeeld.

78782. De **Voorzitter**: Het was dus een mondelinge mededeling aan die gevangenen?

A. Ja.

78783. De **Voorzitter**: Wat u aan die gevangenen mededeelde, was dus...?

A. Woordelijk weet ik het niet meer, maar het komt hierop neer, dat het telegram luidde als volgt: „Stop met verzending van agenten en materiaal; alle agenten gevangen te Haaren; Duitsers zijn in het bezit van alles, ook verbindingen, ook radio-codes.”

78784. De **Voorzitter**: Dus u hebt de mededeling naar de gevangenen beneden u zo gedaan, dat u hun al een soort concept-telegram hebt geseind met het verzoek, of zij een weg wisten om het uit de gevangenis te krijgen?

A. Jawel. Wij hadden het ondertekend, ik met mijn ware naam en *Boogaart* met zijn schuilnaam.

78785. De **Voorzitter**: Weet u nog, wat zijn schuilnaam was?

A. *Bleeker*; dat was zijn naam gedurende de opleiding in Engeland. Volgens het zeggen van de heer *Lieftinck* is liet telegram ook werkelijk in Engeland ontvangen.

78786. De **Voorzitter**: Op dat moment had u dus geen contact met *Ubbink*?

A. Neen.

78787. De **Voorzitter**: Die boodschap uit Haaren is dus niet mede van *Ubbink* afkomstig? U had op dat moment geen contact met hem?

A. Neen. Misschien zijn er meer berichten uit de gevangenis gezonden, maar bij dat bewuste bericht zat *Ubbink* een heel stuk verder weg de gang op.

78788. De **Voorzitter**: Er is op 23 Juni 1943 een bericht van dien aard in Engeland aangekomen. Als dat uw bericht is, is het uit Haaren gekomen, heeft het tenslotte Zwitserland bereikt en is het vandaar in de vorm van een telegram naar Engeland gezonden, en het heeft niet nagelaten daar de nodige beroering te wekken.

U zegt echter in het rapport, dat u destijds hebt opgemaakt, dat u dat contact met die gevangenen beneden u al hebt gekregen ongeveer 20 April 1943 en dat u ongeveer 14 Mei 1943 het volgende antwoord hebt ontvangen: „Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal worden onderzocht”. Dat klopt niet met de datum van ontvangst van het telegram te Londen. Het staat vast, dat dat telegram te Londen is ontvangen op 23 Juni 1943. Dat telegram heeft daar de indruk gemaakt, dat het van u en *Ubbink* afkomstig was. Het was ten dele verminkt. Hebt u misschien daarna nog getracht samen met *Ubbink* een boodschap uit te sturen?

A. Neen.

78789. De **Voorzitter**: Is het u niet bekend, hoe uw bericht aan die gevangenen beneden buiten Haaren is gekomen?

A. Ja, in zoverre, dat ik het gehoord heb van de gevangenen beneden ons.

78790. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie waren dat?

A. Eén van hen — zijn naam weet ik niet meer — woonde in Middelburg. Hij is later gefusilleerd, naar ik meen. Hoe hij heette, is nog wel uit te vinden. Verder zat er in die cel een marconist van de koopvaardij. Volgens hen stonden zij in contact met een dokter uit den Briel, een gijzelaar...

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dr. *Tellegen*.

A. en via hem zouden zij dat bericht uit de gevangenis hebben gekregen. Hoe dat is gegaan, weet ik niet.

78791. De **Voorzitter**: Hebt u langs diezelfde weg op een goede dag de mededeling gekregen, dat uit Londen het bericht was gekomen: „Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal worden onderzocht”?

A. Ja, langs dezelfde weg.

78792. De **Voorzitter**: Is dat de enige poging geweest, die u hebt gedaan, of hebt u verschillende van die pogingen gedaan?

A. Ik ben daartoe zelf later niet meer in de gelegenheid geweest, omdat ik naar een andere cel verhuisd ben. In kon daar geen contact krijgen met de benedenburen. Misschien was de cel beneden leeg, maar naast mij zaten *Kist* en *van der Wilden* en zij hadden wel contact met de benedenburen. Die benedenburen waren niet volkomen geïsoleerd en konden weleens in contact komen met werklieden, leveranciers, enz. Voor hen was het weleens mogelijk een bericht de wereld in te zenden. Dat was voor ons onmogelijk, omdat wij streng geïsoleerd waren. Het is zeer goed mogelijk, dat er op die manier meer berichten zijn uitgegaan.

78793. De **Voorzitter**: Men kan wel aannemen, dat, wat u hebt geprobeerd, door verschillende anderen ook zal zijn gedaan.

A. Ja.

78794. De **Voorzitter**: En dan is het natuurlijk zeer de vraag, of speciaal uw bericht dan wel een ander bericht of misschien een combinatie van die berichten is doorgezonden naar Zwitserland. Het kan zelfs een combinatie van berichten zijn geweest.

A. Inderdaad.

78795. De **Voorzitter**: Maar acht u het wel juist, dat het naar beneden smokkelen van het bericht van u omstreeks 20 April 1943 heeft plaats gehad?

A. Ja.

78796. De **Voorzitter**: Zoals u het in uw rapport in Spanje hebt neergeschreven, is het dus wel juist?

A. Ja.

78797. De **Voorzitter**: Dan hebt u met *Ubbink* iets soortgelijks gedaan, toen u ontsnapt was, in September 1943.

A. Ja.

78798. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan? Wat herinnert u zich daarvan?

A. Dat ging via de heer *van Bilsen* naar een zekere *Vinken*. *Van Bilsen* heeft zich er nooit over uitgelaten, wie die zender had of wie daarmee in contact stond, maar ik heb wel de indruk gekregen, dat *Vinken* met de betreffende marconist in verbinding stond en niet *van Bilsen*.

78799. De **Voorzitter**: Daarop is ook antwoord gekomen?

A. Volgens *van Bilsen* wel. Het hield in, dat zij ons niet konden helpen en dat wij, als wij naar Engeland wilden gaan, maar moesten zien, dat wij daar kwamen.

78800. De **Voorzitter**: Wat is uw persoonlijke indruk van *van Bilsen*?

A. Naar wat ik kon nagaan, speelde hij hoog spel. Het was wel een beetje te riskant om niet in de gaten te lopen. Hij ging veel te nonchalant te werk in vele gevallen. Ik heb ook wel gehoord, dat *van Bilsen* fout is geweest. Dit heeft in Engeland ook een rol gespeeld.

78801. De **Voorzitter**: Hebt u kunnen constateren, dat dit bij uw behandeling in Engeland van invloed is geweest?

78802. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer hebt u gehoord, dat hij fout is geweest? U bent bij hem in huis geweest. Is daar nooit een verdenking bij u opgekomen?

A. Nooit.

78803. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe lang bent u bij hem in huis geweest?

A. Ten minste een week of drie. Daarbuiten hadden wij wel contact met hem.

78804. De **Voorzitter**: Werd u in Engeland voorgehouden, dat u contact had gehad met iemand, nl. *van Bilsen*, die volgens de Engelsen niet goed was?

A. Niet direct, maar later is het tot mij doorgedrongen. In de loop van de verhoren is het mij duidelijk geworden; misschien bij de vierde of vijfde keer, dat ik verhoord werd, werd mij een photo getoond. Zij dachten, dat hij bij de Gestapo was geweest. Bij dat verhoor werd mij dus duidelijk, dat *van Bilsen* te boek stond als Gestapo-agent. Er werd mij toen naar het hoofd gegooid, dat ik voor de Duitsers werkte.

78805. De **Voorzitter**: Motiveerden zij dit ook nog op een andere wijze?

78806. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe waren zij op die gedachte gekomen? Alleen door uw contact met *van Bilsen*?

A. Ik vermoed, dat het telegram, dat *Schreieder* heeft verstuurd, er ook wel mee te maken heeft gehad.

78807. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft gezegd, dat hij na uw ontsnapping een telegram naar Londen heeft gestuurd om ze daar kopschuw voor u te maken. Is u dat telegram weleens genoemd?

A. Naar ik meen niet het bewuste telegram. Wel is gezegd, dat zij berichten over ons hadden ontvangen.

78808. De **Voorzitter**: Dat kan net zo goed op *van Bilsen* hebben geslagen.

A. Ik geloof niet, dat zij dat specifieke telegram op het oog hebben gehad.

78809. De **Voorzitter**: Dit is wel belangrijk, omdat wij de indruk hebben, dat men zich in Engeland van een telegram van *Schreieder* niets herinneren kan.

A. Wat zij wel hebben genoemd, is het telegram van *Lieftinck*, waarin zij bedankt werden voor de medewerking.

De **Voorzitter**: Dit was het telegram, waarin het einde van het Engeland-Spiel werd aangekondigd.

78810. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is het nooit bij u opgekomen, dat de Duitsers een dergelijk telegram zouden kunnen zenden? U wist, dat zij zonden over die lijn, en u kon dus begrijpen, dat zij die lijn ook zouden kunnen gebruiken om u zwart te maken in Londen.

A. Ja, daar heb ik nooit bij stilgestaan, want ik dacht: zodra ze een officieel telegram van ons krijgen in Engeland, dat de zaak fout is, is de zaak afgedaan en zullen zij er uiteraard van doordrongen zijn, dat zij moeten stoppen.

78811. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat telegram heb u gestuurd uit Zwitserland?

A. Ja, via de ambassade, de heer *van Tricht*, meen ik.

78812. De **Voorzitter**: Dat is November 1943 geweest, niet waar?

A. Ja.

78813. De **Voorzitter**: Wat heeft men, toen u in Engeland aankwam (het was begin 1944) met u en *Ubbink* gedaan? Bepaald gevangengezet bent u toen toch niet?

A. Neen.

78814. De **Voorzitter**: In welke positie verkeerde u toen?

A. Wij kwamen aan op het vliegveld Bristol. Wij moesten toen een hele dag wachten, tot 's avonds toe, en werden toen naar het station gebracht door een airfield security officer, die zei, dat wij onder geleide naar Londen zouden worden gebracht in het belang van onze zaak. Wij verwachtten niet anders of wij zouden meteen verhoord worden, in ieder geval, dat wij gelijk rapport zouden moeten uitbrengen. Op het station werd door de officier contact gemaakt met een in de uniform van sergeant geklede Hollands sprekende Engelsman, die ons vertelde, dat hij de opdracht had ge-

cregen om ons even naar Londen te brengen en later in contact te brengen met autoriteiten, die belang stelden in onze rapporten. Wij vroegen onze chef te zien, kolonel *de Bruyne*. Toen zeiden ze: wij waren over onze zenuwen heen en moesten maar een paar dagen wachten en tot kalmte komen en daarna konden wij rapport uitbrengen. Wij kwamen toen terecht bij een familie in de buurt van Guildford. Wij zijn daar ongeveer drie weken geweest en hadden het er heel goed; alleen: wij mochten niet buiten komen zonder geleide en wij mochten met niemand spreken.

78815. De **Voorzitter**: Was er altijd iemand ter bewaking aanwezig?

A. Ja.

78816. De **Voorzitter**: Een Engelsman of een Nederlander?

A. Dezelfde man, die ons in Bristol kwam halen: de Hollands sprekende Engelsman. Wij begonnen zeer ongeduldig te worden en wilden eindelijk onze onmiddellijke chef zien; wij begonnen aan te voelen, dat er iets niet klopte. Toen zijn zij waarschijnlijk een beetje kwaad geworden, maar ook ongeduldig, en hebben zij ons ondergebracht in een buitenhuis, dat ingericht was als militaire post. Daar was het leven iets strenger en mochten wij later de wal opgaan onder geleide.

78817. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: „De wal opgaan” is zeker een marine-term. U bedoelt, dat u mocht uitgaan?

A. Jawel. Na verloop van 2, 3 maanden, toen de beschuldigingen tegen ons min of meer openlijk werden...

78818. De **Voorzitter**: Was u in die 2½ à 3 maanden veel verhoord of niet?

A. Niet zoveel, maar vrij langdurig door de Engelse majoor *Dobson*. Mijn houding zal hun niet erg zijn bevallen, want ik had er genoeg van. Ik ben waarschijnlijk in sommige gevallen een beetje ruw opgetreden en die man sympathiseerde niet erg met me. Ik heb nooit kunnen nagaan, op grond waarvan wij in Brixton prison opgesloten zijn.

78819. De **Voorzitter**: U zeide zojuist: na 2½ à 3 maanden. Ik meen, dat *Ubbink* intussen ook nog ziek is geweest. Is hij toen niet in het ziekenhuis geweest?

A. Ja, dat meen ik wel.

78820. De **Voorzitter**: Was dat in de periode, waarover u zojuist sprak?

A. Ja.

78821. De **Voorzitter**: *Ubbink* heeft gezegd: Dat zal ook wel tot vertraging hebben bijgedragen.

A. Dat is mogelijk.

78822. De **Voorzitter**: U bent — dat hebben wij uit de stukken gehaald — op 23 Mei 1944 op last van het Home Office opgesloten. Dat hield verband met D-day, die toen op komst was.

A. Stond het daarmee in verband?

78823. De **Voorzitter**: Dat is ons ten minste uit de stukken gebleken. Men vond het toen nodig om ieder, aan wie men twijfelde, voorlopig van de straat te hebben. Is dat, waarop u doelde, toen u sprak over Brixton prison? Is dat omstreeks 23 Mei 1944 geweest?

A. Ja, dat kan wel kloppen. Wij hebben, naar ik meen, 3 weken in Brixton prison gezeten.

78824. De **Voorzitter**: Was het daar niet best?

A. Het was daar verre van goed.

78825. De **Voorzitter**: Kreeg u daar ook die verhorende en onder-vragende autoriteiten op bezoek, die u in de vorige maanden steeds had gezien?

A. Neen.

78826. De **Voorzitter**: U bent niet meer verhoord?
- A. Neen.
78827. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zat daar dus te zitten?
- A. Ja,
78828. De **Voorzitter**: Ca: was dus een aanwijzing, dat u van dat ogenblik af uit anderen hoorde „zat“.
- h.** Ja, die indruk heb ik inderdaad ook gekregen. Ik was toen al zo ver, dat ik dacht: morgen staat liet vuurpeloton voor de deur: de verdenking is zo hoog gestegen, dat ik nu als spion te boek sta.
78829. De **Voorzitter**: Was het zo, dat er ook bepaalde beschuldigingen werden geuit? Ik vraag dat, omdat u zeide: Op den duur werd de wijze, waarop men ons ondervroeg, strenger en kritischer.
- A. Zeer zeker.
78830. De **Voorzitter**: Wat zei men tegen u, toen men begon hei in scherper vorm te stellen?
- A. Zij lieten merken, dat rij dachten, dat wij voor de Duitsers werkten. Ik kan het moeilijk uitdrukken. In ieder geval was het zo, dat de hele sfeer veranderde. In elk verhoor was die sfeer wat minder aympathiek.
78831. De **Voorzitter**: Zijn die verhoren in hoofdzaak door *Dobson* gehouden?
- A. Ja.
78832. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was er toen voor u geen mogelijkheid om kolonel *de Bruyne* te bereiken?
- A. Neen.
78833. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Mocht u schrijven?
- A. Ja, dat heb ik ook gedaan. Ik kreeg ook steeds bericht van kolonel *de Bruyne*, maar hij kon niets voor ons doen.
78834. De **Voorzitter**: Hoe is het verder gelopen toen u eenmaal in Brixton prison was?
- A. Kolonel *de Bruyne* en kapitein *Lieftinck* zijn toen voor het eerst met ons in contact geweest. Wij zaten toen ongeveer 2 weken in Brixton prison. Kolonel *de Bruyne* zei, dat bij niets voor ons kon doen, dat zij alles probeerden, maar ons er niet uit konden halen. Het Home Office moest daarin beslissen. Zij zeiden, dat het jammer was, dat het zo gelopen was, enz. enz. Dat was alles. Een week na de invasie werd ons medegedeeld, dat wij de volgende dag ontslagen zonden worden en zouden worden gehaald door kapitein *Lieftinck*. Dat is ook inderdaad gebeurd.
78835. De **Voorzitter**: Hoe is de ontvangst geweest bij kolonel *de Bruyne*?
- A. Zeer matig.
78836. De **Voorzitter**: In welk opzicht?
- h.** Van rapport uitbrengen was vrijwel geen sprake meer. Zij waren misschien ook wel op de hoogte van alles. Maar er was een groot verschil tussen het afscheid nemen en de terugkomst.
78837. De **Voorzitter**: Kolonel *de Bruyne* had toen dat werk niet meer.
- U zegt: rapport uitbrengen was er niet, maar hij had toen de bevoegdheid, een rapport van u te vragen, niet meer, want de dienst was overgegaan naar het B.B.O.
- A. De ontvangst was maar heel inatig. Wij hadden geen muziekkorpsen en vlaggen en wimpels verwacht, maar de ontvangst bij de Nederlandse leger- en marine-autoriteiten was maar zo-zo. Ik had steeds het idee, dat de achterdocht ook op hen een beetje was overgeslagen.
78838. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie heeft u nog meer gezien van de marine-autoriteiten?
- h.** Ik werd kort daarop in contact gebracht met andere autoriteiten in verband met mijn komende functie.
78839. De heer **Koersen**: Wat was dat?
- A. Ik werd op de morgen, waarop ik uit de gevangenis kwam, teruggesteld in rang.
78840. De heer **Koersen**: Heeft kolonel *de Bruyne* u dat persoonlijk medegedeeld?
- A. Ja.
78841. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Gebeurde dit op hei moment, dat u daar kwam?
- A. Ja.
78842. De heer **Fokkema**: Kondigde hij u aan, dat u zou teruggaan in rang?
- A. Ja.
78843. De heer **Fokkema**: Is dat ook gebeurd?
- A. Ja.
78844. De **Voorzitter**: Was u tijdelijk sergeant en bent u weer korporaal-constabel geworden?
- A. Ja. Hij zei, dat hij er niets aan kon doen. Volgens de bepalingen van de marine is het ook juist, wat er is gebeurd, maar wat mij tegen de borst stuitte, was, dat gedurende de oorlog op zodanige wijze met promoties werd geslingerd, dat ik het wel wat erg vond. Niet, dat ik mij verheven voelde boven een ander, maar ik had toch net zoveel gedaan.
- Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En heel wat meer ook!
- A. Het stuitte mij tegen de borst, dat men mij terugzette.
78845. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het viel u erg rauw op het lijf?
- A. Ja.
78846. De **Voorzitter**: Later heeft u wel een hogere rang gekregen. Wanneer is dit gebeurd?
- A. Op 1 Januari 1946.
78847. De **Voorzitter**: Men moet dus aannemen, dat dit los van deze zaak is geschied?
- A. Ja.
78848. De **Voorzitter**: Die rangverhoging zou u normaal ook hebben gekregen?
- A. Wet was mij ook beloofd. Ik zou beloofd worden door middel van een onderscheiding. Deze onderscheiding is nooit gekomen. Ik ben door generaal *van Oorschot* voorgedragen voor een M.W.O. in een persoonlijke brief. Wij kon mij niet ambtelijk voordragen, omdat hij niet mijn commandant was. Ik heb er echter nooit meer van gehoord.
- Een maand of acht geleden kreeg ik in Indië een onderhoud met mijn commandant met de opdracht, mij zelf voor de M.W.O. voor te dragen door een brief aan de Koningin. Ik ben hierdoor bijna weer in moeilijkheden terechtgekomen, want ik heb gezegd: ik ga er niet om vragen! Maar ze zeiden: het is een opdracht! In opdracht van de commandant heb ik toen een brief gestuurd aan de Koningin.
78849. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie was die commandant?
- A. Mijnheer *den Hollander*. Luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse.

78850. De **Voorzitter**: Heeft u ook nog iets meegemaakt van de moeilijkheden, die Ubbink heeft gehad in verband met zijn positie?

A. Ik ben er wel bij geweest, toen Ubbink werd gevraagd zijn ontslag te nemen.

78851. De **Voorzitter**: Hoe heeft u dat meegemaakt?

A. Ik mocht het eigenlijk niet horen, want ik was met kapitein Lief tinck bezig in een andere hoek van de kamer. Wat er precies is geweest, weet ik niet, maar er schijnt iets te zijn geweest met een H.B.S.-diploma van Ubbink; ik weet het niet precies meer, maar in ieder geval werd hem verzocht ontslag te nemen.

78852. De **Voorzitter**: Werd het geval van het H.B.S.-diploma in dat gesprek genoemd?

A. Ja, maar ik geloof niet, dat het de eerste week of weken is gebeurd en dat het iets later is geweest.

78853. De **Voorzitter**: Laten wij het even preciseren. U kreeg in het eerste gesprek (waarvan ik begrijp, dat het heeft plaats gehad toen u samen met Ubbink naar kolonel de Bruyne bent gegaan) de mededeling, dat u zou worden teruggesteld; in uw tegenwoordigheid is toen tegen Ubbink niets gezegd.

A. Neen, niet in het gesprek, dat ik bedoelde.

78854. De **Voorzitter**: Ubbink heeft verklaard, dat, nadat u beiden bij kolonel de Bruyne was geweest en u was medegedeeld, dat u teruggesteld zou worden, hij een gesprek met kolonel de Bruyne alleen heeft gehad en het hem toen is gezegd. Later hebt u blijkbaar een ander gesprek gehoord.

A. Ja, toen het over de kwestie ging.

78855. De heer **Koersen**: U hebt gezegd, dat u door andere marine-autoriteiten slecht werd ontvangen. Wie waren het?

A. Ik wil niet zeggen: slecht ontvangen. Maar die hebben mij in contact gebracht met andere marine-autoriteiten, die mij hebben gezegd, dat ik een bepaalde richting moest volgen in verband met het toekomstige dienstvak en ik zeer spoedig sergeant zou worden. Zij hebben het best gemeend, dat geloof ik wel. Er werd mij aangeraden over te gaan naar de marine-vliegdienst en dan zou ik direct na het slagen voor een vliegende functie worden aangesteld als sergeant. Die opleiding duurde op z'n hoogst 4 à 5 maanden. Toen heb ik in tweestrijd gestaan om terug te gaan naar de vloot en dan zou ik tegelijkertijd examen kunnen doen. In ieder geval: ik heb gekozen voor de Marine-Luchtvaartdienst. Ik heb mijn best gedaan en dacht: het is een kwestie van goed aanpakken, zodat ik slaag en dan mijn oude rang weer terug krijg. Ik ben in opleiding gegaan met 15 Hollanders; dat waren derde- en tweede-klassers: ik was de enige korporaal. Ik slaagde als nummer 5; zij werden korporaal en ik bleef korporaal. Dat was niet volgens de belofte op het hoofdkwartier, o.a. van officier-vlieger Zoethout, die belast was met de leiding van het geval. Ik weet wel, dat ik toen ben voorgedragen, maar het was volgens het hoofdkwartier niet juist. Op een of andere manier hebben zij er een bepalinkje op gevonden, waardoor het van de baan kon worden gedaan.

Daardoor is de indruk bij mij gebleven, dat er steeds een zekere achterdocht tegen mij bestond. Zij hebben tot heden niets gedaan om die indruk weg te nemen.

78856. De heer **Koersen**: Heeft men nooit van Nederlandse kant geuit, dat men achterdocht had of dat men van Engelse kant iets had gehoord?

A. Neen. Het gaat om de manier, waarop alles is gebeurd. Ik hoorde niets op requesten. Mijn bevordering ging niet door. Toen dacht ik: er moet iets niet kloppen. Dat was althans mijn indruk.

78857. De **Voorzitter**: Ik heb nu met u een aantal punten besproken, die u ook al hebt behandeld in het rapport, dat u in Spanje hebt opgemaakt, en die u ook in uw brief aan onze commissie hebt aangevoerd, punten, die wij van belang achten in verband met de zaak, die wij op het ogenblik onderzoeken. Het is natuurlijk mogelijk, dat er nog bepaalde punten zijn, waarvan u zelf zegt: daarvan wil ik nog iets zeggen. Indien dat zo is, wil ik u graag daartoe de gelegenheid geven.

A. Toen ik in 1947 naar Indië ging, zat ik op de Sloterdijk en werd plotseling van boord gehaald door een rechercheur van de politieke recherche, die mij meenam naar de gevangenis aan de Noord-singel. Daar heb ik Schreieder en van der Waals moeten identificeren. Die rechercheur vroeg mij: „Wat wil je? naar de Oost gaan, en dat ik je dan terugroep over enige maanden, of wil ik je maar gelijk hier houden?" Toen heb ik gezegd: „Laat mij maar naar Indië gaan, dan kom ik wel terug." Volgens die rechercheur zou ik kroongetuige zijn in het proces-Schreieder of het proces-van der Waals. Daarvan heb ik echter nooit meer iets gehoord. Maar in dat gesprek met die rechercheur kwamen wij op dat adres in de Rochussenstraat en de rechercheur merkte toen op, dat Engeland er ook van op de hoogte moet zijn geweest, dat dat adres fout was, omdat dit een schuiladres was van van der Waals. Nu is mijn vraag: kunt u mij iets vertellen van dat geval? Dat is mij nooit duidelijk geworden.

78858. De **Voorzitter**: Ik hoop, dat u dat binnen korte tijd zult kunnen lezen in ons rapport.

Ik wil u nog dit vragen: wat u hebt geschreven in uw rapport in Spanje en wat u hebt geschreven in uw brief aan de commissie — u wordt op het ogenblik onder ede gehoord —, verklaart u ook nu nog juist te zijn?

A. Ja.

78859. De **Voorzitter**: U hebt die beide stukken, dat rapport en uw brief, naar beste weten opgemaakt?

A. Ja. Het rapport, dat ik in Spanje heb gemaakt, zal volgens mij het zuiverst zijn, want de brief aan uw commissie is een jaar of zeven na het voorgevallene geschreven. Daarin kunnen enkele kleine onnauwkeurigheden voorkomen.

78860. De **Voorzitter**: Maar in het algemeen gesproken bent u er van overtuigd, dat hetgeen u in beide stukken hebt geschreven, juist is?

A. Ja.

78861. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wij hebben over uw ontsnapping zelf niet gesproken, omdat wij daarvan door de vele verhalen, die ons zijn gedaan, al voldoende weten, maar ik zou u willen vragen: met wie hebt u in Londen na uw vrijlating over die ontsnapping gesproken? Aan wie hebt u uw verhaal verteld?

A. Ik ben het eerst terechtgekomen bij een zekere familie *Rammelt*. *Rammelt* zelf was een Hollander, die Engelsman is geworden. Bij die familie ben ik de gehele oorlog thuis geweest en daar heb ik het verteld.

78862. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wanneer was dat?

A. In 1944.

78863. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Nadat u uit de gevangenis was gekomen en weer helemaal vrij was?

A. Ja.

78864. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebben de Nederlandse autoriteiten u niet in de gelegenheid gesteld uw verhaal te vertellen? U zeide steeds: van rapport uitbrengen aan kolonel de Bruyne kwam niets.

A. Dat is later toch gebeurd, d.w.z. ik heb een rapport ingestuurd aan het bureau, waar toen de heren Lief tinck en *Schilp* zaten. Wat zij met dat rapport hebben gedaan, weet ik niet.

78865. De **Voorzitter**: U hebt dus nadat u uit de gevangenis kwam — dat moet zijn geweest in Juni 1944 — een rapport over uw wederwaardigheden opgesteld? Men had natuurlijk al het rapport, dat u in Spanje hebt geschreven. Maar u hebt toen nog eens een rapport opgemaakt?

A. Ja. Daar was o.a. een heel aanvalsplan; bij, dat betrekking had op het droppen van een aantal mensen, die zouden trachten de gevangenis te Haaren te overmeesteren.

78866. De **Voorzitter**: Hebt u in dat verband rapport moeten opmaken?

A. Ja,

78867. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat gevraagd of hebt u het aangeboden?

A. Ik heb het zelf aangeboden.

78868. De heer **Koersen**: Hebt u naar aanleiding daarvan nog een onderhoud gehad met de autoriteiten of is het rapport voor kennisgeving aangenomen?

A. Het is per brief afgehandeld. In een brief van kolonel de *Bruyne* stond, dat hij er belang in stelde. Hij verzocht mij dat plan op schrift te stellen en er een aanvalsschets bij te voegen.

78869. De **Voorzitter**: Dat was dus het plan, dat bij het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer in de zomer van 1944 aan de orde is geweest, op een moment, dat kolonel *de Bruyne* al ontheven was van zijn werkzaamheden met betrekking tot de uitzending van agenten. Aanvankelijk had hij als hoofd van het bureau M.V.T. die taak ook gehad, maar in Maart 1944 was hij daarvan ontheven. In zijn functie van hoofd van de M.V.T., welke functie hij behield, is hij echter ook bezig geweest met het plan Haaren te ontzetten. In verband daarmee hebt u toen dus dit rapport moeten uitbrengen.

A. Ja, ik vermoed, dat het zo is gegaan.

78870. De heer **Koersen**: Is dat zo met u besproken?

A. Later is mij medegedeeld — ik meen door kapitein *Lief-tinck* —, dat er van Engelse zijde geen toestemming voor werd gegeven.

78871. Jonkvrouwe **Witewaall van Stoetwegen**: De gedachte aan de mensen, die daar zaten, liet u natuurlijk geen moment los en daarom heeft u dat gesuggereerd.

A. Ja. Zowel *Ubbink* als ik, hadden het gevoel, dat wij niet helemaal voor vol werden aangezien. Ook met het oog hierop hebben wij gezegd: wij zullen het bewijzen.

78872. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U heeft dus aangeboden gedropt te worden te Haaren?

A. Ja. Ook met *van Bilsen* zouden wij een nieuwe organisatie gaan opbouwen. Dit was ten minste de bedoeling.

78873. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het eigenlijke doel van uw ontsnapping uit Haaren om Engeland te gaan waar-schuwen?

A. Ja.

78874. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Daarvoor heeft u zich veel opofferingen getroost. Is het plan opgekomen in de cel?

A. Het plan is er al eerder geweest. Wij hebben een poging willen wagen met *Boogaart* en *van der Bor*. Wij zouden, als de bewaker de deur openzette, hem neerslaan en een paniek veroorzaken. Toen wij de zaak echter verkenden, kwamen wij tot de conclusie, dat dit plan niet uitvoerbaar was. Wij zijn toen begonnen met een andere poging en deze hebben wij ook aan een onderzoek onderworpen. De manier, waarop wij gevlucht zijn, was inderdaad de beste manier, maar *Boogaart* en *van der Bor* bleken van oordeel te zijn dat dat zelfmoord was en dat wij er niet uit zouden komen. En te meer omdat de Duitsers hadden beloofd, dat er niets met ons zou gebeuren, besloten zij, in de gevangenis te blijven. Daarna heb ik contact gekregen met *Ubbink* in de cel er naast en deze voelde er heel veel voor. Zo zijn wij daadwerkelijk begonnen ons plan voor te bereiden.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

P. DOURLEIN.

DONKER, *voorzitter*.

WTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

FOKKEMA.

GERRETSEN, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Dr. JOHANNES REGNERUS MARIE VAN ANGEREN,

oud 55 jaar, wonende te Wassenaar,
lid van de Raad van State, oud-Minister van Justitie.

78877. De Voorzitter: Wij hebben u nog enkele vragen te stellen over punt *f* van het Enquêtebesluit, waarover u reeds 2 Juni 1949 door onze commissie is gehoord.

A. Toch niet over de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid?

De Voorzitter: Dit is een onderwerp, dat wij ook behandelen onder punt *f* van het Enquêtebesluit. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de eed als getuige, die u op 2 Juni 1949 hebt afgelegd.

Het gaat inderdaad over de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid, dat een voortzetting is van werk, dat tijdens de oorlog is geschied en dat wij ampel hebben onderzocht in het kader van punt *f* van het Enquêtebesluit.

U weet, dat ons onderzoek loopt tot 20 November 1945. Dientengevolge valt de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid ook nog daaronder. Wij wilden gaarne weten, wat u van de oprichting van dat bureau hebt meegemaakt, welke de motieven zijn geweest, waarom men tot de gekozen opzet van de nieuwe organisatie is gekomen en wat uw oordeel is over de gevolgde procedure.

A. Ik weet niet of ik u al eens heb moeten teleurstellen, maar ten aanzien van dit punt moet ik u verschikkelijk teleurstellen, want ik heb daarover niets mede te delen. Toen ik uw oproeping kreeg, heb ik pogingen aangewend om mijn herinnering op dit punt wakker te roepen, maar ik kan mij niet herinneren, dat ik in een of ander opzicht contact heb gehad met de oprichting van dat bureau, d.w.z. daarbij betrokken ben geworden.

78878. De Voorzitter: Dan zouden wij verkeerd zijn ingelicht, want volgens onze inlichtingen heeft er in Mei 1945 een vergadering plaats gevonden in hotel Des Indes in den Haag, waar aanwezig waren Minister *Gerbrandy*, Minister *de Quay*, de secretaris-generaal de heer van *Angeren*, generaal-majoor *Kruls*, de heer *Fock*, de heer *Somer*, de heer *Derksema* en prof. van *Bemmelen*, in welke vergadering zou zijn besloten het Bureau Nationale Veiligheid op te richten als afzonderlijke tak van Regeringsdienst, welke formeel onder het Militair Gezag zou staan, doch niet als een der organen hiervan.

A. Nu wordt het mij iets helderder. Ik heb daaraan ook een ogenblik gedacht. In mijn herinnering staat mij voor een bijeenkomst in Des Indes en waarschijnlijk zullen daar de heren, die u noemde, aanwezig zijn geweest. Nu inoet ik u in herinnering brengen, dat de man, die bij het Militair Gezag, van Justitie afkomstig, degene was, die min of meer was belast met politieel onderzoek, de heer *Derksema* was. Nu staat mij van die bijeenkomst alleen voor, dat zij op mij de indruk heeft gemaakt, dat zij belegd was om de heer *Derksema* in gebreke te stellen. Kennelijk was men niet tevreden over de heer *Derksema*. Men vond, dat hij het niet deed, zoals hij het moest doen. Ik herinner mij wel, dat ik nog de verdediging van hem op mij heb genomen tegen enige aanvallen, die op hem werden gedaan. El-n van de heren verweet hem o.a., dat hij een bepaalde zaak — welke dat was, weet ik niet meer — niet kende en hij zeide: „Dat behoort u als man van de Inlichtingendienst precies te weten”.

Ik vroeg de aanvaller: „Hebt u dat aan de heer *Derksema* medegedeeld, want u schijnt het te weten”. Hij antwoordde ontkennend, waarop ik zeide: „Als u tot dezelfde groep behoort, behoorde u hem in te lichten, de heer *Derksema* kan niet alles weten. Op alwetendheid maakt hij geen aanspraak. U bent tekort geschoten in uw voorlichting van de heer *Derksema*.” Dat herinner ik mij nog wel. Ik had het gevoel, dat de heer *Derksema* had afgedaan. Daarna is er een conferentie geweest tussen de Ministers en waarschijnlijk generaal *Kruls*. Ik herinner mij echter niet, dat ik die conferentie zover heb bijgewoond, dat in mijn bijzijn een beslissing is gevallen omtrent de oprichting van een nieuw bureau. Misschien is afgesproken: „Wij moeten het over een andere boeg gooien”, maar dat er zou zijn besloten, dat er een nieuw bureau zou komen in de vorm als door u omschreven, herinner ik mij niet.

78879. De Voorzitter: U hebt dus het idee, dat die bespreking in twee of meer étappes is gevoerd?

A. Ja. Aanvankelijk was er, voor zover ik mij herinner, een groot gezelschap. U hebt trouwens nogal wat mensen genoemd. Die conferentie is uitgelopen op een soort Ministersconferentie met generaal *Kruls*. Ik herinner mij niet, dat in mijn bijzijn is besloten tot een nieuwe organisatie. Dit is ook wel begrijpelijk, daar men moet hebben gevoeld, dat ik heel weinig lust had de heer *Derksema* onder deze omstandigheden op zij te zetten. Het was mijns inziens beter het werk, dat hier moest worden gedaan, aan mensen, die van buiten bezet Nederland kwamen en de zaken kalm bekeken, in handen te geven. Ik had het gevoel: wij moeten de gegevens bij elkaar harken, en ik persoonlijk vond het beter, dat dit in handen kwam van mensen, die dat rustig konden doen en die gewend waren met de Engelsen om te gaan, ook met de security-officers, dan dit over te dragen aan mensen, die hier vandaan kwamen.

Ik zag dus geen reden, waarom de heer *Derksema* ter zijde moest worden gesteld, en misschien is dit de oorzaak geweest, dat men mij in deze zaak niet verder betrokken heeft.

Ik herinner mij niet, een eindbeslissing van die vergadering te hebben meegemaakt. Ik durf u hiervan dan ook niets positiefs te zeggen.

78880. Jonkvrouwe **Wttewaall** van Stoetwegen: De oprichting van een nieuwe organisatie is daar, naar uw herinnering, niet aan de orde geweest?

A. Misschien aan het slot, maar niet, toen wij daar met z'n allen bij elkaar waren.

78881. De Voorzitter: De heer *Derksema* was hoofd van de sectie III A van het Militair Gezag. Hij had bij het Militair Gezag een functie, die vergelijkbaar was met zijn functie van hoofd van de Politie-Buitendienst; hij stond aan het hoofd van de gemilitariseerde Politie-Buitendienst; daarop komt het eigenlijk neer.

Er is ons gebleken, dat er nog al wat wrijving bestond tussen de dienst van de heer *Derksema* en verschillende andere instanties, die zich in het bevrijde gebied bezighielden met het veiligheidswerk. Dit was in het zuiden ook al het geval; daar had men naast de dienst van *Derksema* een veiligheidsdienst van de stoottroepen, die zich in den brede heeft bewogen op het gebied van de arrestaties. In het noorden lag de zaak ook ongeveer in die geest. Men is er toen toe overgegaan, een Bureau Nationale Veiligheid op te richten, waarin een groot aantal van hen, die tijdens de bezetting en de bevrijding op illemaal gebied hadden gewerkt, werden samengebracht.

Men had ook een geheel andere figuur kunnen kiezen. Men had kunnen nemen de dienst, die uit Engeland was overgekomen. Men had ook enkele mensen uit de velen, die in de illegaliteit werkzaam waren geweest, kunnen selecteren en daarvan een nieuwe dienst kunnen maken. Men heeft echter een andere methode gevolgd. Daarbij heeft, als ik het goed begrijp, ook gespeeld de overweging, dat de Engelsen dit eigenlijk ook wel wensten, omdat er natuurlijk na de oorlog een grote opruiming moest worden gehouden op het gebied

van spionnen en oorlogsmisdadigers. Men redeneerde: wij moeten alles, wat er aanwezig is aan wetenschap op dit punt, zoveel mogelijk bij elkaar brengen. Deze gedachte schijnt ook te hebben medegewerkt tot de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid in de vorm, waarin dit is gebeurd, een vorm, die later ook weer veel narijheid met zich mede heeft gebracht.

Is u van dit soort overwegingen, die zouden hebben gespeeld, iets bekend geworden?

A. Niets.

78882. De **Voorzitter**: Helemaal niets? U hebt alleen geconstateerd, dat het gebeurd is?

A. Ja, dat heb ik geconstateerd.

78883. De **Voorzitter**: Daarover hebt u waarschijnlijk wel uw oordeel gehad. Trouwens: dat hebt u zoëven min of meer gegeven.

A. Wat de leiding betreft (dan bedoel ik niets ten nadele van degenen, die wel de leiding hebben gekregen): mijn opvatting daaromtrent hangt samen met die, die zich ook uitgedrukt heeft in het bijzondere Politiebesluit (u zult zeggen: komt u er nu weer op terug?), maar dit is de gedachte: alles, wat opsporing, gevangenneming, enz. betreft, behoort zoveel en zo spoedig mogelijk in handen van de normale organen van politie en de normale organen van justitie terug te komen, dit moet men niet overlaten aan militairen, ook niet op aandrang van de Engelsen; dit behoort bij de juiste personen thuis, zeker op het moment, dat het zo gevaarlijk is.

Ik wil niet ontkennen de grote verdiensten, die de ondergrondse beweging, enz. hebben gehad, maar het is ook een vak, opsporingswerk, goed te doen. Men kon bovendien niet ontkomen aan de ontsporing, die na de bevrijding als reactie kwam op het grote leed, dat mensen hadden ondervonden en doorstaan. Het was niet juist, aan de geestesgesteldheid van die tijd de vrije teugel te laten. Ik heb haar in het algemeen gezien als een groot gevaar; ik mag zeggen, dat ik mij niet helemaal heb vergist. Ik heb de indruk, dat heel veel dingen anders hadden kunnen lopen ten aanzien van de opsporing, de gevangenneming en de jarenlange gevangenhouding en-ook ten aanzien van deze vorm van inlichtingendienst, (politieele inlichtingendienst, als men wil), die men in het Bureau Nationale Veiligheid heeft tot stand gebracht.

Het is allemaal praten achteraf, dat geef ik toe, maar wat de opzet betreft zou ik, indien ik daarover gehoord ware, anders hebben geoordeeld dan in de totstandkoming van het bureau tot uitdrukking is gekomen.

78884. De **Voorzitter**: Wat hebt u van de werkzaamheden van het Bureau Nationale Veiligheid bemerkt en meegemaakt?

A. Heel weinig! Ja, ik heb natuurlijk wel iets gehoord. Mij bereikten allerlei geruchten en uit de aard der zaak waren die niet bepaald geruststellend.

Er is een incident geweest, waarvan ik enigszins ben geschrokken. Het bureau wilde de beschikking hebben over alle dossiers van Londen, met name de dossiers, waarin waren vastgelegd de verklaringen van de Engelandvaarders. Nu waren dat voor het grootste deel — dat weet u wel — jonge mensen, die nog al avontuurlijk waren. Aan de andere kant begrepen zij en gevoelden zij als het ware, dat er van hen iets werd verwacht. Er waren verschillende mededelingen in, waartegenover wij stonden met een gevoel van: „is dat nu wel waar, zijn deze mensen — het waren dikwijls namen van betekenis — onbetrouwbaar, hebben zij met de Duitsers samengewerkt?” Die mededelingen waren niet alle gedaan onder het motto: „Denk er om: als het niet waar is, kun je er later last mee krijgen”. Niet voor degenen, die de berichten gaf, maar wel voor degenen, die ze betroffen, vond ik het buitengewoon gevaarlijk deze dossiers zonder nader onderzoek af te geven aan een dienst, die ik niet kende. Ik achtte dit als Secretaris-Generaal van Justitie niet verantwoord. Wilde de Minister het, dan was het voor zijn verantwoording. Op een goede morgen is de heer *Eindhoven* — die ik goed kende als tijdgenootstudent in Utrecht — met opgestoken zeilen bij mij gekomen; hij was verschrikkelijk kwaad en zei: „Als u ze mij niet geeft, laat ik ze halen door militairen!” Toen heb ik gezegd: „Dat moet u doen”. Het feit, dat hij dreigde, ze door militairen te laten halen, gaf mij geen grote indruk van de kalmte, waarmee deze dienst werd geleid.

U vraagt het mij nu, ik moet het onder ede verklaren. Het is het enige incident, dat ik heb gehad.

78885. De **Voorzitter**: Reef het oprukken van het leger niet plaats gevonden?

A. Neen, natuurlijk niet. Dat neemt niet weg, dat men op deze wijze probeerde dingen los te krijgen, waarvan ik het afstaan niet voor mijn verantwoording durfde nemen. Vooral ook, omdat ik de heer *Eindhoven* kende als een bekwaam en fatsoenlijk man, dacht ik: Jij bent ook je kop kwijt, hoe kan je dit doen? Dit is het enige incident, dat ik mij herinner, omdat het mij zo gefraspeerd heeft.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons heeft verstrekt, en sluit hiermede het verhoor.

3. R. M. VAN ANGEREN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN,

STOKVIS.

GERRETSEN, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Fokkema, Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Gerretsen, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

WILLEM EVERT SANDERS,
oud 41 jaar, wonende te Amsterdam,
hoofdinspecteur van politie op wachtgeld.

78886. De **Voorzitter**: U is over punt f van het Enquêtebesluit reeds gehoord op 10 November 1948. U hebt toen de belofte als getuige afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde belofte.

Ik zou gaarne van u vernemen, wat u heeft medegemaakt van de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid.

A. Het was, geloof ik, eind Mei 1945, dat ik bezoek kreeg van de heer *Eindhoven* in Amsterdam, in het gebouw van het A.T.V.A., op een zaterdagmiddag. *Eindhoven* heeft toen een bespreking met mij gehad. Hij had de opdracht gekregen een bureau op te richten, dat het B.N.V. is geworden, en hij vertelde, dat daarin o.a. waren opgenomen de heer *Gerritsen* uit de staf van de Prins en de heer *Engelberts*, naar ik meen ook uit de staf van de Prins, en dat het bureau in Scheveningen zou zetelen. Hij vroeg mij, of ik daarvan deel wilde uitmaken.

Ik heb dit niet dadelijk aangenomen, omdat ik niet wist, wie *Gerritsen* was en wie *Engelberts* was. *Eindhoven* vertelde mij, dat *Gerritsen* was een protégé van de Prins, die in het zuiden belast was met een dergelijk bureau; hij zou hoofd worden van de afdeling A.

Hij was boekhouder van de A.K.U., dus een man, die op dit terrein niet thuis was. Ik zou onder hem komen te werken, maar ik heb toen gezegd, dat ik daarvoor niet voelde. De heer *Gerritsen* was chef C.I. stoottroepen in het zuiden. Hem was blijkbaar toegezegd, dat hij landelijk chef zou worden. Dit ten minste vertelde mij kapitein *van Buuren*, adjudant van de heer *Gerritsen*. Uit dien hoofde bestond er reeds een controverse tussen de heren *Eindhoven* en *Gerritsen*. De heer *Eindhoven* deelde mij dan ook mede, dat hij zich in de persoon *Gerritsen* vergist had. Hij meende te doen te hebben met een zekere kapitein *Gerritsen*, vroeger van G.S. 3, die in het vak bekend was.

Toen heeft de heer *Eindhoven* medegedeeld, dat die afdeling zo groot zou worden opgezet, dat de heer *Gerritsen* geen bemoeienis met mijn zaken zou kunnen hebben, d.w.z. de opsporingsdienst kwam daardoor zelfstandig te staan. Op die voorwaarden heb ik dat geaccepteerd.

78887. De **Voorzitter**: Is er in die bespreking (dat hebt u nog niet gezegd) door de heer *Eindhoven* direct aangegeven, wat uw speciale taak zou worden?

A. Ja.

78888. De **Voorzitter**: Dat was namelijk.....?

A. De opsporingsdienst.

78889. De **Voorzitter**: Is dat direct gezegd?

A. Ja, dat is daar gezegd, omdat ik er naar heb gevraagd. Ik heb gevraagd: wat moet mijn taak daar worden? Ik denk een week later, maar dat kan ik mij niet precies herinneren, heeft een be-

spreking plaats gevonden in het gebouw Plein 4 in den Haag. Daar waren aanwezig de heren *Eindhoven*, *Gerritsen* en *Engelberts*; toen heb ik voor het eerst gezien de heer *Hazenberg*, d.w.z. ik kende geen van de heren, maar er waren ook bij kapitein *van Buuren* en luitenant of kapitein *Cosquino de Bussy*, die de adjudant van de heer *Engelberts* was; de ander was de adjudant van de heer *Gerritsen*. Zij wilden, dat dezen de besprekingen meemaakten, omdat ik geen afdelingschef was en de heer *Eindhoven* daar blijkbaar een bespreking met afdelingschefs had belegd. Zij erkenden mij dus niet als afdelingschef, maar ik was officieel uitgenodigd en was er niet op eigen verzoek gekomen.

Er is een potloodschetsje gemaakt van de diensten, die er zouden komen. In afdeling A werden ondergebracht de administratie, de sociale zorg, de comptabiliteit, enfin, een hele lijst; afdeling B was, geloof ik, voor de heer *Crabbendam*; hij was er die dag niet bij; afdeling C was voor de heer *Engelberts* en was het militaire checking bureau.

Wij zijn vanaf die bespreking gegaan naar het Grand Hôtel te Scheveningen.

78890. De **Voorzitter**: Was dat niet helemaal kapot?

A. Ja, er zat geen ruit, geen deur, geen waterleiding, geen licht in; het was één ruïne. Wij zijn gaan kijken. Er zat prikkeldraad omheen; dat werd nog bewaakt. Dat werd de intrek, en ons werd verzocht daar de volgende week te verschijnen.

Dat is in het kort het begin.

78891. De heer **Stokvis**: De opsporing kwam dus onder afdeling A?

A. Ja, maar zij stond vrij.

78892. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Dat wil zeggen: ik had geen bemoeienissen met de heer *Gerritsen*.

78893. De **Voorzitter**: Hij was toch chef van Afdeling A?

A. Ja, maar het is een toezegging, die ik van de heer *Eindhoven* heb gekregen.

78894. De heer **Stokvis**: Bij die bespreking?

A. Ik heb een afschrift van het potloodschetsje gemaakt en daar is een afzonderlijke opsporingsdienst geformeerd, waarin ondergebracht werden een verbindingdienst en een dactyloscopische dienst.

78895. De heer **Stokvis**: Kwam die dactyloscopische dienst onder u?

A. Die kwam onder mij. Ik heb nog wel een kladje er van.

78896. De heer **Koersen**: Zijn die regelingen niet officieel vastgelegd?

A. Neen. Er is nooit iets officieel vastgelegd. Er is nooit een officiële aanstelling geweest; er is nooit een officieel statuut geweest, waarbij de opsporingsdienst als zelfstandige dienst werd ingesteld; hij kon in zelfstandigheid optreden. Er was niet alleen ten aanzien van de opsporingsdienst geen officieel statuut vastgesteld, doch evenmin ten aanzien van het B.N.V. zelf of de andere afdelingen. Niets was geregeld, ook niet naar buiten.

78897. De **Voorzitter**: Is dat „optreden in zelfstandigheid" van de opsporingsdienst onbetwist gebleven?

A. De heren *Gerritsen* en *Eindhoven* zullen er wel over gesproken hebben, maar ik heb de mededeling van de heer *Eindhoven* gehad, dat deze dienst vrijstond. De mededeling is geweest, dat Afdeling A dusdanig groot werd opgezet, dat de heer *Gerritsen* toch geen bemoeienissen met de opsporingsdienst kon hebben.

78898. De **Voorzitter**: Socn ik vroeg: Is dat „optreden in zelfstandigheid" onbetwist gebleven, had ik meer het oog op de latere tijd.

A. Orbetwist? Dat wii zeggen: er zijn heel veel wrijvingen uit voortgekomen.

De moeilijkheden zijn direct ontstaan, omdat de C.I. stoottroepen zich op het standpunt stelden, dat zij alleen inet de heer *Gerritsen* en diens adjudant *Pieter van Buuren* te maken hadden. Rapporten, berichten e.d. kwamen daar uitsluitend terecht, terwijl personen werden ingesloten, waarvan ons geen kennis werd gegeven.

Verder bleek uit interne telefooncontrôle, dat de diverse gesprekken van afdelingshoofden door de dienst van de heer *Gerritsen* werden afgeluisterd en telexberichten gekopieerd. De bezetting telefooncentrale bestond uit meisjes van de stoottroepen. De contrôle had plaats op verzoek van de heer *Eindhoven*, omdat de telefoonrekeningen zo buitengewoon hoog waren.

78899. De **Voorzitter**: Is ook later niet betwist, dat de verhouding zo was of zo moest zijn?

A. Hoe bedoelt u?

De **Voorzitter**: Is er later geen kwestie over gekomen, dat de opsporingsdienst niet zelfstandig en niet onafhankelijk van afdeling A was?

A. Neen, daarover is nooit kwestie geweest, d.w.z. er zijn heel wat geschilpunten geweest, maar er is nooit meer een debat over gevoerd of een bespreking over gehouden.

78900. De heer **Stokvis**: Dus u beschouwde alleen de heer *Eindhoven* als uw chef?

A. Ja. Zo was ook de verhouding. Er waren dienstbesprekingen met de hoofden van dienst en daar ging ik ook heen. Daaruit blijkt het ook wel.

78901. De heer **Koersen**: Welk bezwaar had men om van de opsporingsdienst een afzonderlijke afdeling te maken?

A. Er was enorm veel rivaliteit en die opsporingsdienst was waarschijnlijk het meest aantrekkelijk. Het zuiden was een jaar eerder bevrijd. Daar zaten de stoottroepers en zij hadden al iets dergelijks gehad. In het zuiden had men al een dergelijke dienst. Maar in Apeldoorn zat ook een dergelijke dienst. De heer *Engelberts* van de staf van de Prins hield zich ook met dat werk bezig. Op dat ogenblik waren er zelf groepen in Duitsland.

78902. De **Voorzitter**: U noemde de afdelingen A, B en C, maar er was toch ook een afdeling D, de afdeling Paspoorten?

A. Inderdaad. Dat was de afdeling van de heer *Groenewoud* later van mr. *Klazinga*. Die afdeling is, naar ik meen, later geboren. Ik geloof niet, dat zij er onmiddellijk bij was. Wet is geweest het oorspronkelijke bureau-Derksema. Daarin zaten de heren *Groenewoud* en *Bakker*.

78903. De **Voorzitter**: Hoe ging dat nu? Het was een enigszins eigenaardige situatie. De heer *Gerritsen* was hoofd van afdeling 4. De opsporing behoorde onder afdeling A, maar u had toch min of meer de positie van afdelingshoofd. Liep dat vlot?

A. Het liep natuurlijk niet vlot. Er is altijd tussen die stoottroepers en de mensen, die uit Holland kwamen, veel wrijving geweest. De stoottroepers kwamen in uniform en de mensen uit het westen waren net bevrijd.

78904. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Die kregen toch ook een uniform?

A. De opsporingdienst is nooit in uniform geweest. Het is de enige dienst geweest, die niet in uniform is geweest. De rest is gemilitariseerd.

78905. De **Voorzitter**: Hoe is het verdere verloop van zaken met de heer *Gerritseiz* geweest?

A. De heer *Eindhoven* had voordien al aangekondigd, dat de heer *Gerritsen* niet lang zou blijven. Ik geloof, dat de heer *Gerritsen* in Augustus of September is vertrokken.

78906. De **Voorzitter**: Hoe is hij vertrokken?

A. Hij is vertrokken met de nodige herrie. Hoe hij vertrokken is, weet ik niet. Dit was een kwestie tussen de heren *Eindhoven* en *Gerritsen*. De heer *Gerritsen* was op een gegeven ogenblik verdwenen.

78907. De **Voorzitter**: Bent u daarin niet gemengd geweest?

A. In zijn vertrek niet, maar de zaak ligt in zoverre anders..

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zegt u het maar gerust.

A. Ik heb helemaal niets te verbergen. Er is een kwestie geweest. Er is een onderzoek ingesteld in de garages over het wegraken van materiaal en van benzine er, dit is door rechercheurs van mijn afdeling gevoerd. Nu geloof ik, dat daarin de ruil van een radiotoestel tegen benzine zat. Daarover is ook een rapport geweest.

78908. De **Voorzitter**: Wilt u zeggen, dat dit de aanleiding is geworden tot het vertrek van de heer *Gerritsen*?

A. Dit kan ik niet zeggen, maar ik kan wel zeggen, dat dit rapport over het onderzoek naar benzine in de garages het enige rapport is geweest van de opsporingsdienst.

78909. De heer **Stokvis**: Waarmede had *Gerritsen* te maken, met het radiotoestel of met de benzine?

A. Met beide; het een ging tegen het ander. Ik herinner mij althans. dal het ging om radio en benzine, maar er zijn officiële rapporten over.

Ik weet niet of er andere punten zijn. U zegt: zegt u het maar, maar dan zoudt u mij op het spoor moeten helpen.

78910. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: De verhouding was niet zo hartelijk?

A. Niet brillant.

78911. De **Voorzitter**: Waarin kwam dit tot uitdrukking? Op welk gebied had u contact met *Gerritsen*?

A. Ik had geen contact.

78912. De **Voorzitter**: Hoe kon u dan moeilijkheden krijgen?

A. Doordat men steeds de bemoeienis kreeg met de stoottroepen. Deze zaten in het zuiden en zij stuurden de berichten door naar *Gerritseiz*. De centrale documentatie van de heer *Mulder* — dat was nóg een afdeling — viel daaronder.

78913. De **Voorzitter**: Behandelde *Gerritseiz* dat zelf of stuurde hij het naar u als hoofd van de opsporingsdienst?

A. Ik heb nooit wat ontvangen.

78914. De **Voorzitter**: Gaf dat een reden tot wrijving, dat u wist, dat dergelijke dingen bij hem binnenkwamen?

A. Wij kregen ons materiaal niet. Er is vaker over gesproken. Ik ben vaak naar het zuiden getrokken. In den Bosch en Heerlen zaten afdelingen, waar ik ben geweest om het contact te leggen.

78915. De **Voorzitter**: Wat zei zo'n afdeling dan? Wij sturen het naar een ander adres?

A. Vandaag werd het beloofd, maar morgen werd het anders uitgevoerd.

78916. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zei: ik moet het materiaal hebben, en het ging naar *Gerritsen*?

A. Daar kwam hel terecht.

De heer *Siedenburg* is de plaatsvervanger van *Eindhoven* geweest en deze heeft daar een keer veertig dossiers weggehaald; d.w.z. hij heeft deze achterhaald en ze opgevraagd.

78917. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Kwam hij ze dan bij u brengen?

A. Ja.

78918. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: En kwam *Gerritsen* dan weer met de vraag: waar zijn die dossiers gebleven?

A. Neen.

78919. De **Voorzitter**: Van de overwegingen, die hebben geleid tot de oprichting van het B.N.V., heeft u geen kennis genomen?

A. Neen.

78920. De **Voorzitter**: U heeft alleen het verzoek van de heer *Eindhoven* gekregen, of u een concrete functie aan de nieuwe dienst zoudt willen bekleden?

A. Er is mij later medegedeeld door de heer *de Wind*, inspecteur van politie uit Rotterdam, die ook in Amsterdam zat, dat de heer *Eindhoven* eerst bij hem is geweest en hem die functie had toegezegd. Dat is geweest, naar hij mij vertelde, bij een bespreking van de heer *Eindhoven* met de heer *de Quay* in hotel Krasnapolski in Amsterdam; dat is begin Mei geweest, dus veertien dagen voordat met mij contact werd opgenomen.

78921. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u het zwart op wit, dat u hoofd van de Opsporingsdienst was, en de heer *Gerritsen* niet?

A. Er is niets zwart op wit.

78922. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Gerritsen* kon zeggen: „Ik accepteer het niet.”.

A. Er is een potloodschetsje.

78923. De **Voorzitter**: Dus van de overwegingen hebt u eigenlijk niets vernomen in die tijd? Dat is het belangrijkste punt, waarom liet voor ons gaat.

A. De oprichting zelf? Daar weet ik helemaal niets van!

78924. De **Voorzitter**: Dan mag ik u misschien over een ander punt iets vragen; daar hebben wij het de vorige keer al over gehad; bat is de kwestie van de verbindingssnetten. U hebt verteld welk werk daaraan is gedaan door de C.I.D. en u hebt toen de namen *Schuilenga* en *Posthuma* genoemd. Maar nu is één ding ons niet helemaal duidelijk geworden. Ook de heer *Neher* heeft op dit gebied een aantal dingen gedaan en waarschijnlijk, of liever gezegd zeker ook met P.T.T.-mensen, misschien ook wel met dezelfde heren *Schuilenga* en *Posthuma*. Hoe verhouden die dingen zich tot elkaar?

A. In 1943 heb ik een onderhoud gehad met de heren *Schuilenga* en *Posthuma* of met de heer *Posthuma* alleen en de heer *Neher*, in een zijstraat van de Groot Hertoginnelaan in den Haag. Toen heb ik de heer *Neher* voorgesteld, de leiding van deze gehele telefoon-affaire op zich te nemen, maar hij heeft het van de hand gewezen, omdat hij het op dat tijdstip te gevaarlijk vond. Dat is mijn contact geweest in 1943 met de heer *Neher*. Dat de heer *Neher* afzonderlijk heeft gewerkt met de heren *Schuilenga* en *Posthuma*, is niet juist.

De **Voorzitter**: Dat was een veronderstelling van mij. De heer *Neher* heeft op P.T.T.-gebied een aantal dingen gedaan. Het zou dus mogelijk geweest kunnen zijn.

A. Ja, wij hebben besprekingen gehad op het districtskantoor met hoofdingenieur *Visser*, die zich in die tijd noemde *Berestein*. Dat was een van zijn mensen: dat weet ik wel.

78925. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrijp, zijn dus volgens u de werkzaamheden van de heer *Neher* op dit gebied en de werkzaamheden van de C.I.D. onafhankelijk van elkaar verricht?

A. Ja, zij zijn volkomen onafhankelijk van elkaar verricht.

78926. De **Voorzitter**: En voor zover de een een net heeft opgebouwd en de ander het ook heeft gedaan, hebben die netten geen verbinding met elkaar gehad. Of dat wel?

A. Ja zeker! Wij hadden met de heer *Visser* toch overlegd. Wij hadden ook overlegd met een mijnheer in Utrecht: de heren van de P.T.T. zouden u zijn naam kunnen noemen; het is een man van de administratieve dienst, want hij kon de aders uitgeven: zoveel aders per kabel.

78927. De heer **Stokvis**: Was het van *der Poel*

A. Neen.

78928. De heer **Stokvis**: *Langedam*?

A. Neen, dat is een man van de telexdienst. Het is een administratief ambtenaar. De heren van de P.T.T. kunnen u het beter zeggen dan ik het kan doen.

78929. De **Voorzitter**: Wij hebben geen helder inzicht in de verhouding, waarin deze werkzaamheden ten opzichte van elkaar hebben bestaan.

A. Het was een afzonderlijk net. De C.I.D. had ook een afzonderlijk net; daarvan hebt u ook een kaart.

78930. De **Voorzitter**: Was het een telefoonnet?

A. Een telefoonnet en een telexnet.

78931. De **Voorzitter**: Ging het over de officiële telefoon?

A. Er is eerst gewerkt op de automaten. Toen hebben de Duitsers de automaten er uitgehaald en is gewerkt op de huisautomaten. De telefoonkantoren hebben huisautomaten voor hun eigen dienst. Toen deze er uit genomen werden, is gewerkt met inductorlijnen, die buiten de telefoon- en telegraafkantoren om gelast werden. Er is gewerkt met electriciteitsnetten en spoorwegnetten.

78932. De **Voorzitter**: Er werd dus ook gebruik gemaakt van andere netten dan het telefoonnet?

A. Zeker, er werd geïmproviseerd. Er werden stukken uit andere netten gebruikt.

78933. De **Voorzitter**: Dat gebeurde dus door de C.I.D.? Deze gebruikte dus verschillende communicatiemiddelen?

A. Er werd overleg gepleegd. De lijn naar Ermelo b.v. was een P.T.T.-lijn. Naar Rotterdam is ook een tijdlang over een ander net gewerkt. Er werd over verschillende stukken gewerkt. De heren *Schuilenga* en *Posthuma* zullen wel een kaart hebben, waarop de verschillende stukken zijn aangegeven.

78934. De **Voorzitter**: Het komt dus hier op neer, dat er tussec u en de heer *Neher* maar éénmaal contact is geweest over deze zaak?

A. Over deze zaak wel. In principe in 1943 éénmaal. Later is er over deze zaken nog weleens gesproken. Ik heb de heer *Neher* vaak ontmoet in Amsterdam. Van October 1944 af zat hij in Amsterdam. Er zijn toen, veel gesprekken hierover gevoerd. De O.D. werkte daar met een afzonderlijk net. Het gemeentelijke electriciteitsbedrijf had een net in Amsterdam en daarbij was betrokken de heer *Carels*.

78935. De **Voorzitter**: Is het u uit latere gesprekken wel gebleken, dat ieder van de twee „partijen” dat soort van netten opbouwde en verzorgde?

A. Ik heb nooit het idee gehad, dat de heer *Neher* zich zelf mei netten bezighield. Hij zat in de Contactcommissie, in de Raad, hij was adviseur van de B.S. e.d., maar dat hij zich ook daadwerkelijk met netten bezighield, wist ik niet. Ik wist wel, dat de O.D. netten had.

78936. De **Voorzitter**: Wist de heer *Neher* van uw werkzaamheden op dit gebied?

A. Dat wist hij. Dat heb ik met hem besproken. De heren *Schuilenga* en *Posthuma* hebben dat ook met hem besproken en hij wist het ook via de heer *Visser* en die mijnheer in Utrecht. Die laatste twee waren slechts van enkele lijnen op de hoogte. Dat was een kwestie van overleg. Die lijnen werden uitgetrokken of gereserveerd.

78937. De **Voorzitter**: Zijn er nooit moeilijkheden tussen u en hem geweest over deze zaken?

A. Tussen mij en de heer *Neher*? Neen, met de heer *Neher* zijn er over dit punt geen moeilijkheden geweest, wel met de commandant B.S. Dat heb ik echter de vorige maal reeds besproken. Ik geloof niet, dat de heer *Neher* persoonlijk een net had of dat hij zich met dit werk bezighield.

78938. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer gesproken over de moeilijkheden met de B.S. Het is mij niet helemaal duidelijk geworden wat de uiteindelijke overweging was, dat het net van de C.I.D. ter beschikking van de B.S. werd gesteld. Aanvankelijk hebt u dit niet willen doen.

A. Wij verzorgden de berichtgeving van de B.S. Wij wilden het net niet in handen geven van de **B.S.**, omdat wij zelf de verantwoordelijkheid droegen voor de mensen en voor het net.

78939. De **Voorzitter**: Dat hebt u de vorige keer ook gezegd, maar daarna hebt u verklaard, dat het net tenslotte wel ter beschikking van de B.S. werd gesteld. De reden voor die verandering van standpunt is ons niet helemaal duidelijk geworden.

A. Het werk werd toen veel minder gevaarlijk, minder subtiel ook, want de Duitse bemoeienissen waren die laatste maand niet zo erg meer. Toen wij dus een overgang gingen krijgen om onmiddellijk na de oorlog door te lopen, is dit onder *Schuilenga* en *Posthuma* naar de B.S. overgegaan. Dat ligt allemaal vast.

78940. De **Voorzitter**: Wanneer is dat dan gebeurd?

A. In de allerlaatste tijd. Daar is nog een schriftuur van. Ik geloof, dat ik daar zelfs nog wel een brief over heb in overleg met de commandant.

78941. De **Voorzitter**: De vorige keer hebt u in dit verband nog gezegd, dat u, toen de geallieerden Nederland binnenkwamen, in Rotterdam zat, waar de radiocentrale door *Frank* was bezet. Wat bedoelde u daarmee?

A. Er is toen een misverstand geweest. Alles liep door elkaar. In overleg met *Frank* — *Frank* was het centrum. de chef K.P. voor

de sabotageleiding; die mensen zaten in Rotterdam — verzorgden wij de berichtendienst op het zuiden, Venlo, Roermond, Eindhoven enz. In het begin is de fout gemaakt, toen die berichten werden gelanceerd van het snel oprukken van de troepen; zij hebben dat bericht doorgegeven via de radiocentrale, dat Rotterdam was bevrijd. Daardoor liep het in Rotterdam even spaak.

78942. De **Voorzitter**: Wat bedoelde u met de woorden: de radiocentrale was bezet door *Frank*?

A. Zij zijn in de radiocentrale geweest om voor de radio te verkondigen, dat zij bevrijd waren.

78943. De **Voorzitter**: Wat verstaat u dus onder: was bezet?

A. „Bezet“ zult u moeten opvatten als: Zij zijn er in geweest. Zij hebben zich een moment daarvan meester gemaakt.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit hiermede het verhoor.

W. E. SANDERS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FOKKEMA.

KOERSEN.

STOKVIS.

GERRETSEN, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. PIERRE LOUIS BARON D'AULNIS DE BOUROUILL,

oud 31 jaar, wonende te Amsterdam,
directiesecretaris bij een handelsfirma.

78945. De **Voorzitter**: U bent op 16 Februari 1949 door onze commissie verhoord over punt f van het Enquêtebesluit. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden.

Wij zouden u graag nog ern inlichting vragen over één punt. Op 17 Februari 1949 heeft de heer G. *Paardehaar* een brief geschreven aan de Minister van Justitie, in welke brief hij mededelingen heeft gedaan over drie ontvluchte agenten uit Haaren, namelijk *van der Giessen, van Rietschot* en *Wegner*. In die mededeling komt een merkwaardige passage voor, waaromtrent wij graag enige inlichtingen van u willen hebben. De heer *Paardehaar* zegt namelijk in deze brief:

„Enige dagen na de vlucht van de drie agenten, werd hem door de in Nederland werkende agent *d'Aulnis de Bourouill*, ook bekend onder de naam *Berger*, opgedragen om *Wegner* te liquideren. Hij zou verblijft houaen in de Rembrandtstraat te 's-Gravenhage. Kort daarna kwam de agent *H. van der Stok* hem dezelfde opdracht brengen.”

Wat kunt u hiervan zeggen?

A. Ik kan u zeggen, dat wat u mij in uw oproep voor vandaag hebt opgegeven, namelijk de vraag, of er door de Regering aan mij een telegram is toegezonden om de agent *Wegner* te liquideren, in ieder geval niet waar is. Ik heb nooit zo'n telegram ontvangen en zo'n telegram zou ook niet passen in het schema en de sfeer, waarin in die tijd werd gewerkt. En ander verhaal is, dat ik, in Nederland werkende, op een goed moment contact had met *Paardehaar* en dat hij mij heeft verteld, dat de agent *Wegner* in den Haag rondliep, die aan iedereen vroeg, of zij soms *d'Aulnis* hadden gezien, want die moest ook in Nederland zijn en hij moest hem helpen. Ik kende *Wegner* heel goed. Hij was in Engeland een vriend van mij geweest, zelfs in Gibraltar al. Ik had ongeveer anderhalf jaar met hem opgetrokken. Ik ken hem als een soort auto-didact, ik zou haast zeggen, dat hij idealistisch zeer slecht was geschoold. Ik heb de indruk gehad, wetende dat hij bij het England-Spiel onmiddellijk gevangen was genomen, dat hij misschien door de Duitsers was omgepraat om hen te steunen en dat zijn zeer kleine succes als agent in Nederland misschien te wijten was geweest aan alle mogelijke machinaties van de geallieerden en duistere machten. In ieder geval ben ik bang voor hem geweest. Ik heb gern behoefte gevoeld om mij met hem te verstaan, om contact met hem te zoeken, vooral ook, omdat *Wegner* in die tijd bij zijn vrouw in den Haag woonde en wel een ondernemende, maar geen erg slimme man was geweest. Ik kon niet begrijpen, dat de ontsnapping uit Haaren was gelukt, zonder dat door de Duitsers, al dan niet bewust, was medegewerkt. Ik heb dus wel verspreid, dat ik niets met hem te maken wilde hebben en niemand aan hem moest vertellen, dat hij mij kende. Ik heb dat ook wel aan *Paardehaar* gezegd, maar ik zelf heb nooit aan iemand gezegd, dat hij *Wegner* moest gaan liquideren, integendeel, dat zou ook tegen mijn systeem zijn geweest. Het is toch het laatste wat men doet, om, wanneer men een goede carrière aan het opbouwen is, een commotie te veroorzaken, op welke wijze dan ook. Men gaat toch stellig niet iemand vermoorden.

78946. De **Voorzitter**: Het komt er dus op neer, dat datgene, wat de heer *Paardehaar* aan de Minister van Justitie heeft geschreven, positief onjuist is. Hij zegt, dat hij van u opdracht heeft gekregen om *Wegner* te liquideren.

A. Dat is zeer positief onjuist.

78947. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Liquideren betekent hier toch doodschieten of op andere wijze vermoorden?

A. Ja. Ik heb *Paardehaar* wel gezegd, dat ik niets met *Wegner* te maken wilde hebben en dat ik bang was, dat *Wegner* misschien met medeweten of met hulp van de Duitsers zou zijn ontsnapt. Dat heb ik er wel bij gezegd, als motivering voor het feit, dat ik *Wegner* in de steek liet, want hij was tenslotte een oude vriend van mij.

78948. De **Voorzitter**: Maar dat is in ieder geval heel wat anders.

A. Ongetwijfeld. Ik weet niet, wat hij er van heeft begrepen of er uit heeft verstaan. In ieder geval heb ik stellig niet gezegd, dat hij *Wegner* moest liquideren.

78949. De **Voorzitter**: U hebt dus vanuit Engeland ook geen bericht van die aard gehad?

A. Stellig niet. Ik heb wel een telegram naar Engeland gestuurd met de mededeling, dat *van der Ciessen, van Rietschoten* en *Wegner* ontsnapt waren uit Haaren, of er in Engeland iets van bekend was en of ik die mensen zou helpen of liever niet, enz. Ik ben vanmorgen nog naar Maarheeze geweest om te zien of ik dat telegram nog kon terugvinden, maar daar had ik de tijd niet voor. Mijn archief is daar gelegen. U kunt daarin de bevestiging vinden, dat nooit een telegram van dergelijke inhoud naar mij is gezonden vanuit Engeland.

78950. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft Engeland op uw telegram wel geantwoord?

A. Neen, nooit.

78951. De **Voorzitter**: De heer *Paardehaar* zegt hetzelfde over de agent *H. van der Stok*, maar dat is natuurlijk niet te controleren, omdat *van der Stok* is overleden.

A. Bovendien is *van der Stok* fotograaf geweest. Hij was geen marconist. Het is misschien niet zo aardig om te zeggen, maar hij was veel jonger dan ik, ook enthousiaster, en hij kan misschien eerder in deze termen hebben gesproken. Dat weet ik natuurlijk niet.

De **Voorzitter**: Dit is toch niet meer te achterhalen.

A. Wij zitten dus met het feit, dat *Paardehaar* in zijn hoofd heeft, dat iemand hem heeft gezegd, dat hij *Wegner* moest liquideren.

78952. De heer **Stokvis**: En dat hij u noemt!

A. Ja, natuurlijk noemt hij mij, want hij kende mij in die dagen. Ik kan er helaas verder niets over zeggen, Mijnheer de Voorzitter.

78953. De **Voorzitter**: Hier wordt dus gesuggereerd, dat vanuit Engeland de opdracht zou zijn gegeven om een van de ontvluchte agenten te liquideren. Voor zover u daarbij als intermediair wordt genoemd, is dit dus positief onjuist. Daarbij komt nog, dat het op zich zelf al vreemd is, want dit waren agenten van S.O.E. en u stond met S.I.S. in verbinding.

A. Het was bovendien zo, dat men het een niet met het andere zou willen mengen en verder nooit een agent, die zijn werk goed doet, een opdracht zal geven, waardoor het werk in gevaar komt, want wat was eenvoudiger dan om *Wegner* heen te lopen. Die man kon mij helemaal geen kwaad doen, als ik maar niet naar hem toegang.

78954. De **Voorzitter**: Met betrekking tot *van Bilsen* wordt ook wel beweerd, dat er van Engeland uit een opdracht is gegeven om hem te liquideren. Kent u die naam?

A. Neen.

78955. De **Voorzitter**: Na de ontvluchting van *Ubbink* en *Dourlein* heeft *van Bilsen* hen geholpen, maar *van Bilsen* scheen in Engeland niet al te best aangeschreven te staan, omdat hij vroeger relaties had gehad met de N.S.B. en wat dies meer zij. *Van Bilsen* is toen geliquideerd en er wordt wel gezegd, dat dit zou zijn geschied in opdracht van Engeland. U kent blijkbaar de hele naam niet?

A. Ik heb getracht een analoog geval in mijn herinnering terug te brengen, maar het ergste, wat mij is gebeurd, is geweest, dat ik een telegram kreeg, dat de heer *Aben* onbetrouwbaar was en dat ik eventuele connecties, die ik in het noorden had, volkomen moest afbreken. Dat is het ergste, dat ik in die tijd heb doorgekregen. Ik weet wel, dat er in Engeland vrij geregeld Duitse spionnen aankwamen, met een soort verhaal, dat zij waren ontsnapt na gevangen te zijn geweest, Het was dus op zich zelf niet onlogisch om te

denken, dat *Wegner* zou zijn omgepraat en voor de Duitsers zou werken.

78956. Jonkvrouwe **Wtewaall van Stoetwegen**: Vooral, omdat hij weer rustig thuis zat!

A. Ja, thuis, bij zijn vrouw. Dat was natuurlijk een heel gek verschijnsel.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor uw inlichtingen en ik sluit hiermede het verhoor.

P. L. D'AULNIS DE BOUROUILL.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

HEINRICH KARL OTTO HAUBROCK,
oud 44 jaar, gedetineerd in de strafgevangenis te Utrecht,
Kriminalsekreterar.

Tolk:

Mr. WERNER GOLDSCHMIDT,
oud 36 jaar, wonende te Rotterdam, advocaat.

Hij legt de belofte af als tolk.

De **Voorzitter**: U is op 20 Mei 1949 door de commissie als getuige gehoord. U hebt toen als zodanig de eed afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed, zodat geen hernieuwde eedsaflegging behoeft plaats te vinden. Is u dat duidelijk?

A. Ja.

78957. De **Voorzitter**: Er zijn twee onderwerpen, waarover wij u een vraag wilden stellen. Ten eerste: hebt u bemoeienis gehad met de agent van Hamel?

A. Ja.

78958. De **Voorzitter**: Was dat de eerste agent, die hier in Nederland is gedropt?

A. Ja.

78959. De **Voorzitter**: Bent u Sachbearbeiter in zijn zaak geweest?

A. Ja, ik heb de gehele zaak van van Hamel van A tot Z behandeld.

78960. De **Voorzitter**: Wij wilden nl. gaarne weten welke wetenschap u hebt gekregen over de groepen, welke van Hamel hier heeft gevormd. Of bent u daarvan weinig te weten gekomen?

A. Ja, niet van van Hamel persoonlijk, maar van andere arrestanten. Persoonlijk heeft van Hamel niet veel verteld, bijna niets. Maar er is niet alleen van Hamel, er zijn nog meer personen gearresteerd, en uit het geheel heb ik mijn conclusie getrokken. Die was, dat van Hamel vier radiolijnen naar Engeland tot stand heeft gebracht. Vier zendverbindingen met Londen en die zijn in d2 loop der volgende twee jaren alle vier opgerold.

78961. De **Voorzitter**: Kunt u nader aangeven welke lijnen dat zijn geweest?

A. Ja, de eerste lijn heb ik zelf na zijn arrestatie opgerold. Daarvan bevond de zender zich in den Haag, de Perponcherstraat 94, bij Allers. En de tweede zendinstallatie was op dat ogenblik ook bij Allers. Deze behoorde eigenlijk in Amsterdam, maar was bij Allers onder de vloer verstopt. Zij behoorde bij Buys te Amsterdam.

A. Jawohl.

A. Jawohl.

A. Ja.

A. Ja, ich habe die ganze Sache von van Hamel von a bis z behandelt.

A. Ja, nicht von van Hamel persönlich, doch von andern Arrestanten. Persönlich hat van Hamel nicht viel erzählt, fast nichts.

Aber es ist nicht allein van Hamel, es sind noch mehrere festgenommen und aus dein Ganzen habe ich dann meine Schlussfolgerung gezogen. Und danach hat van Hamel vier Funklinien nach England gelegt. Vier Sendeverbindungen mit London, und die sind im Laufe der nächsten zwei Jahre alle vier aufgerollt.

A. Ja, die erste Linie habe ich selbst nach seiner Arrestation aufgerollt. Da sass der Sender hier im Haag, de Perponcherstraat 94, bei Allers. Und das zweite Sendegerat war auch im Augenblick bei Allers. Es gehörte eigentlich nach Amsterdam, aber das war bei Allers unter dem Fussboden versteckt. Das gehörte eigentlich zu Buys in Amsterdam.

78962. De Voorzitter: Hebt u dat toestel ook gevonden?

A. Ja, ik heb beide toestellen gevonden. Het toestel, waarmee *van Hamel* uitzond, was een toestel, dat *Buys* zelf gebouwd had, en het toestel, dat *van Hamel* uit Engeland had meegebracht, een speciaal soort toestel, was onder de vloer verstopt. Dat heb ik enkele dagen later bij *Allers* gevonden. Dan was er nog een toestel, en dat heb ik persoonlijk veel later gekregen, in September 1942, bij *van Hattem*. Daarmee hebben eerst in Delft in de Phoenixstraat 33 en later in zijn werkplaats te Delft uitzendingen plaats gehad. Hij had een klein ingenieursbureau.

78963. De Voorzitter: U bedoelt *van Hattem*?

A. Ja. En dat was het toestel, dat eigenlijk onder leiding stond van de advocaat *ten Bosch* in den Haag; en de code had jhr. *Feith* in zijn bezit. Jhr. *Feith* is tijdens de oorlog overleden. Mr. *ten Bosch* werd gearresteerd wegens een studentenzaak en toen is jhr. *Feith* weer bang geworden en heeft hij een kleine bijbel — dat moet een soort Nieuw Testament zijn geweest, een Londense uitgave, die hier in Nederland niet verkrijgbaar was — in de kachel verbrand. En toen mr. *ten Bosch* uit Scheveningen terugkwam, constateerde hij, dat de code verbrand was, en zo stonden zij daar zonder code. En daarom was het toestel buiten functie. Het toestel zelf heb ik vervolgens midden 1942 uit Delft meegenomen.

78964. De Voorzitter: U meent, dat van November of December 1940, toen de code is vernietigd, tot Maart 1942, toen *van Hattem* is gearresteerd, het toestel er wel geweest is, maar men geen verbinding heeft kunnen hebben?

A. Neen; ik maak dat hieruit op; ik heb *van Hattem* persoonlijk verhoord en ik geloof, dat hij mij op dat punt de waarheid verteld heeft. Het was te moeilijk. Hij heeft verschillende personen naar Engeland gestuurd, waaronder *Maas* en nog anderen, maar ik weet vandaag de namen niet meer. Die zijn met een boot over het Kanaal naar Engeland gegaan. Aan hen heeft hij codes, afgesproken codes, meegegeven. Van deze personen is niemand aangekomen. Zij zijn niet in Engeland aangekomen en daarom zocht *van Hattem* contact met de personen, die als parachutisten uit Engeland kwamen. En dat was toen *Homburg*; de anderen waren *de Haas* met de schuilnaam *Pijl (Pijl en Boog)*, *Kees Visser* (luitenant *Schrage*) en *Hans Zomer*, die later in Bilthoven is gearresteerd. En dan maakte hij voor zijn radio-uitzendingen gebruik van de uit Engeland meegebrachte toestellen. Hij zond dus niet zelf uit, maar gaf deze berichten aan enkele marconisten, die voor de doorzending zorgden.

78965. De Voorzitter: Gelooft u, dat *van Hattem* ook verbinding met *Alblas* heeft gehad?

A. Ja, ik geloof dat zeker. *Van Hattem* was een man, die alle contacten, die in Nederland bestonden, aan zich trok. Daarvoor had hij zijn vier adjudantzn, die in het gehele land nasporingen deden, waar hun iets ter ore kwam. Als iemand iets op inlichtingen-geoid of iets uit Engeland kon vertellen, zocht hij contact en trok hem aan zich. En aldus putte hij uit alle bronnen, zodat hij nogal waardevolle berichten kon geven.

78966. De Voorzitter: U hebt nu drie verbindingen behandeld, maar u begon met te zeggen dat er vier waren.

A. Er bestonden vier verbindingen. Ik moet even nadenken, welke die vier verbindingen waren. Ik weet op het ogenblik voor de vierde verbinding ook geen oplossing. Het waren toch vier verbindingen. Ik weet het hierom: toen *van Hamel* gearresteerd was, heb ik zijn zaak onderzocht, en toen had hij in zijn portefeuille een papiertje verstopt, waarop vier getallen genoteerd waren. Dat waren de getallen van de golflengten en de zendtijden, enz. voor vier toestellen.

78967. De Voorzitter: Maar die notitie behoeft nog niet te betekenen, dat alle vier de apparaten in gebruik waren.

A. Neen; zij werkten ook niet alle vier. Ik ben van mening, dat in de tijd, toen *van Hamel* hier was, slechts één toestel werkte, t.w. dat bij *Allers* in de de Perponcherstraat. Want *van Hamel* had zeer grote moeilijkheden met woningen, waar hij kon uitzenden. Hij heeft mij

A. Ja, ich habe beide Geräte gefunden. Das Gerät, womit *van Hamel* sendete, war ein Gerat, welches *Buys* selbst gebaut hatte, und das Gerat, das *van Hamel* von England mitgebracht hatte, das Spezialgerät, war unter dem Fussboden versteckt. Das habe ich einige Tage später bei *Allers* gefunden. Dann hat es noch ein Gerat gegeben, und das habe ich persönlich viel später bekommen, in September 1942, bei *van Hattem*. Damit ist zuerst gesendet in Delft in der Phoenixstrasse 33 und später in seiner Werkstatt in Delft. Er hatte ein kleines Ingenieurbureau.

A. Ja. Und dieses Gerat war das Gerat, welches eigentlich unter Leitung stand des Rechtsanwalts *ten Bosch* im Haag, und den Kode hatte jhr. *Feith* im Besitz. Jhr. *Feith* ist während des Krieges gestorben. Mr. *ten Bosch* wurde verhaftet wegen einer Studentenangelegenheit, und da hat jhr. *Feith* wieder Angst bekommen und hat eine kleine Bibel — es muss eine Art Neues Testament gewesen sein, eine Londoner Ausgabe, die es hier in Holland nicht gab — in dem Ofen verbrannt. Und als dann mr. *ten Bosch* aus Scheveningen zurückkam, stellte er fest, dass er den Kode verbrannt hatte, und so standen sie da ohne Kode. Und somit konnte das Gerat nicht mehr funktionieren. Das Gerat selbst habe ich dann Mitte 1942 aus Delft mitgenommen.

A. Nein. Ich mache es daraus auf; ich habe *van Hattem* persönlich verhört, und ich glaube, dass er mir in diesem Punkt die Wahrheit erzählt hat. Es war zu schwer. Er hat verschiedene Leute nach England geschickt, darunter *Maas* und noch mehrere, aber ich kenne die Namen heute nicht mehr. Die gingen nach England mit einem Boot über den Kanal. Den hat er Koden, abgesprochene Koden, für England mitgegeben. Von diesen Leuten ist keiner angekommen. Sie sind nicht in England angekommen, und somit suchte *van Hattem* Kontakt mit den Leuten, die als Parachutisten von England kamen. Und das war damals *Homburg*, die anderen waren *de Haas* mit dem Decknamen *Pijl (Pijl en Boog)*, *Kees Visser* (luitenant *Schrage*) und *Hans Zomer*, der später in Bilthoven festgenommen ist. Und dann gebrauchte er für die Radiosendungen diese aus England mitgebrachten Geräte. Er funkte also nicht selbst, sondern gab einzelnen Markonisten diese Berichte. Die gaben sie weiter.

A. Ja, ich glaube das sicher. *Van Hattem* war ein Mann, der alle Kontakte, die es in den Niederlanden gab, an sich zog. Dafür hatte er seine vier Adjudanten, die spurten aus im ganzen Land, wo sie irgendetwas zu hören bekamen. Wenn jemand etwas sagen konnte auf dem Gebiet von Nachrichten oder aus England irgendetwas, dann suchte er Kontakt und zog ihn an sich. Und so schöpfte er aus allen Quellen und konnte somit ziemlich wertvolle Berichte geben.

A. Es waren vier Verbindungen. Ich muss mal überlegen, welche die vier Verbindungen waren. Ich weiss für die vierte Verbindung im Moment auch keine Auflösung. Es waren doch vier Verbindungen. Ich weiss es darum: als *van Hamel* festgenomimen war, habe ich seine Sache untersucht, und dann hatte er in seiner Brieftasche versteckt einen kleinen Zettel, und da standen vier Zahlen darauf. Das waren die Zahlen der Wellenlänge und der Sendezeit, u.s.w., für vier Geräte.

A. Nein, die funktionierten auch nicht alle vier. Ich bin der Meinung, dass zu der Zeit, als *van Hamel* hier war, nur ein Gerat arbeitete, nämlich das bei *Allers* in der de Perponcherstraat. Denn *van Hamel* hatte sehr grosse Schwierigkeiten mit Wohnungen, wo er

altijd zijn leed geklaagd, dat hij in Nederland geen medewerking had. Mij is van huis tot huis gegaan, naar zijn oude relaties, die hij uit Engeland had meegekregen, en hij werd daar overal vriendelijk ontvangen. Hij kreeg een kopje koffie, maar hij kon niet werken, omdat niemand het gevaar wilde lopen. Hij vond het destijds zeer droevig, dat hij zo weinig medewerking had.

78968. De **Voorzitter**: Is het juist, dat van *Hamel* nog een keer bijna uit de gevangenis is ontlucht?

A. Dat weet ik niet. Een werkelijke vlucht heeft beslist niet plaats gehad. Het is mogelijk, dat hij van zich uit pogingen heeft gedaan, die echter niet verder bekend zijn geworden.

78959. De **Voorzitter**: Wat u hebt verteld, klopt op één punt niet met de mededelingen van de heer *Buys*, want deze zegt, dat de zender, die in de de Perponcherstraat werd gebruikt, nog tijdig bij hem in Amsterdam is terechtgekomen en is verbrand in een verwarmingsketel.

A. Neen, ik heb twee zenders in den Haag gevonden. Een van deze toestellen moest in veiligheid worden gebracht. Dat heb ik echter bij mevrouw *Werning—Kuster*, de Perponcherstraat 108, in beslag genomen. Dat was het speciale toestel, dat uit Engeland kwam. Dat was voor *Buys* bestemd.

78970. De **Voorzitter**: De heer *Buys* zegt, dat het bij hem is terechtgekomen.

A. Misschien weet *Buys* niet, dat het aangekomen is. Want ik ben destijds, toen ik dat toestel afhaalde, nog in dezelfde nacht naar Amsterdam gereden en heb *Buys* gearresteerd. Daarom denkt *Buys* misschien nu nog, dat het toestel naar Amsterdam gekomen en daar vernietigd is.

De heer **Stokvis**: U zei straks, dat er een apparaat onder de grond vandaan is gehaald.

78971. De **Voorzitter**: *Buys* is bovendien veel later gearresteerd. Hij is pas op 18 November 1940 gearresteerd. *Van Hamel* is op 14 October gearresteerd en van *der Hout*, die in de de Perponcherstraat zat, een paar dagen later. Toen heeft *Buys* de zender van de de Perponcherstraat meegenomen en later, op 18 November 1940, is hij pas gearresteerd. Zo heeft hij het hier verteld.

A. Ik heb een toestel bij *Allers* onder de vloer weggehaald, nadat hij gearresteerd was. En toen heeft de radiotelegrafist, de marconist, op dezelfde avond een zender in veiligheid gebracht naar de familie *Werning—Kuster*. En daar heb ik op dezelfde avond het toestel weggehaald. Er waren twee toestellen bij *Allers*, een daarvan onder de vloer. Het toestel, dat onder de vloer was, werd, naar ik meen, destijds niet voor uitzendingen gebruikt. Het was niet sterk genoeg voor uitzendingen naar Engeland; dat was het speciale toestel. In totaal heb ik twee zenders weggehaald.

78972. De **Voorzitter**: Het tweede onderwerp, waarover ik u wilde vragen, betreft *Alblas*. Hebt u met hem te maken gehad?

A. Ja, althans met de eerste zaak van *Alblas*.

78973. De **Voorzitter**: U bedoelt de overval in de Paulinastraat?

A. Ja, die zaak heb ik bewerkt, maar ik heb niet de latere zaak bewerkt. *Alblas* is later gearresteerd. Daar heb ik niets mee te maken gehad.

78974. De **Voorzitter**: Ik wilde u juist over zijn arrestatie vragen. Daar hebt u dus niet aan meegewerkt?

A. Neen, daaraan heb ik niet meegewerkt.

78975. De **Voorzitter**: Wie heeft de arrestatie van *Alblas* bewerkstelligd?

A. Dat heeft *Bartels* bewerkt, voor zover ik weet. Ik kan dat niet met zekerheid zeggen, maar ik geloof, dat *Bartels* het bewerkt heeft.

aussenden konnte. Er hat mir immer sein Leid geklagt, dass er in Holland keine Mitarbeit hatte. Er ist von Haus zu Haus gewesen, bei seinen alten Adressen, die er aus England mitbekam, und da ist er überall freundlich aufgenommen worden. Er hat eine Tasse Kaffee bekommen, aber er konnte nicht arbeiten, denn die Gefahr wollte niemand nehmen. Das fand er seinerzeit sehr traurig, dass er so wenig Mitarbeit hatte.

A. Das weiss ich nicht. Eine regelrechte Flucht ist bestimmt nicht dagewesen. Es kann sein, dass er von sich aus Versuche getan hatte, die aber weiter nicht bekannt geworden sind.

A. Nein, ich habe zwei Sender gefunden im Haag. Das eine Gerat sollte in Sicherheit gebracht werden. Das habe ich aber bei der Frau *Werning—Kuster*, de Perponcherstraat 108, beschlagnahmt. Das war das Spezialgerat, das aus Engiand kam. Das sollte zu *Buys* gehen.

A. Das weiss *Buys* vielleicht nicht, dass es angekommen ist. Denn derzeit, wo ich das Gerat abholte, bin ich in derselben Nacht noch nach Amsterdam gefahren und habe *Buys* festgenommen. So denkt *Buys* vielleicht heute, dass das Gerat nach Amsterdam gekommen und vernichtet worden ist.

A. Ich habe ein Gerat bei *Allers* unter dem Fussboden weggeholt, als er also festgenommen war. Und dann hat der Funker, der Marconist, am gleichen Abend, einen Sender in Sicherheit gebracht, nach der Familie *Werning—Kuster*. Und da habe ich am selben Abend das Gerat weggeholt. Es waren zwei Geräte bei *Allers*. Eins unter dem Fussboden. Das Gerat, das unter dem Fussboden sass, wurde, glaube ich, nicht benutzt im Augenblick zum Senden. Das hatte nicht die genuegende Reichweite nach England, das war das Spezialgerat. Insgesamt zwei Sender habe ich weggeholt.

A. Ja, jedenfalls den ersten Fall von *Alblas*.

A. Ja, die Sache habe ich bearbeitet, aber ich habe nicht die spätere Sache bearbeitet. *Alblas* is später festgenommen worden. Damit habe ich nichts zu tun gehabt.

A. Nein, daran habe ich nicht gearbeitet.

A. Das hat *Bartels* bearbeitet. Soviel ich weiss. Ich kann es nicht mit Sicherheit sagen, doch ich glaube, dass es *Bartels* bearbeitet hat.

78976. De **Voorzitter**: Dan zult u waarschijnlijk niet weten, wat ik u wilde vragen, nl. of juist is wat *Schreieder* zegt, namelijk dat de zender van *Alblas* een tijdlang werd gecontroleerd.

A. Bedoelt u de tijd in de Paulinastraat of later?

De **Voorzitter**: Neen, veel later.

A. Wij hebben bijna alle zenders gecontroleerd met de afstands-peiling.

De **Voorzitter**: Ik bedoelde in dit geval met controleren, dat men zijn telegrammen heeft kunnen ontcijferen, dat men dus zijn code wist.

A. Ik geloof — ik kan het niet precies zeggen —, dat het bij *Alblas* geweest is, die wij geruime tijd gecontroleerd hebben. Ik meen, dat zijn uitzendingen door de peiltroep gepeild zijn.

78977. De **Voorzitter**: Maar hoe dat mogelijk is geweest, hoe dat precies in zijn werk is gegaan, kunt u niet zeggen, omdat u het niet hebt meegemaakt?

A. Wij hebben de code, geloof ik, aan een boek ontleend. De „Erlkönig”, kan dat juist zijn?

De **Voorzitter**: Ja, de „Erlkönig” was de code van *Alblas* tijdens de overval in de Paulinastraat, einde Augustus 1941.

A. En die code heeft hij later niet meer gebruikt?

78978. De **Voorzitter**: Hij is toen blijkbaar op een hulpcode overgegaan en pas veel later, na Februari 1942, ten minste volgens *Schreieder*, zijn de Duitsers in de gelegenheid gekomen om zijn telegrammen te ontcijferen. Ik vermoed dus, dat daar een andere code aan te pas is gekomen.

A. Ja, wij wisten al geruime tijd wat hij uitzond, omdat wij hem geobserveerd hebben. Nu weet ik niet, was dat in de tijd van 1941 of kort daarna, toen hij een oude code gebruikte, of veel later, in 1942; maar dat valt na te gaan, wanneer *Alblas* officier geworden is. Hij ontving een telegram, dat deze code bevatte, met Koninginnedag of met zijn verjaardag: „Hartelijk gefeliciteerd met uw benoeming tot luitenant 2de klasse.” Nu weet ik niet, was dat 1941 of 1942 of later. Dan hebben wij later toch ook de nieuwe code gekend, want, dat weet ik, dat ene telegram kan ik mij nog herinneren. Zijn benoeming tot officier. Dan hebben wij ook zijn latere code gekend.

78979. De **Voorzitter**: Maar hoe dat nu is gebeurd, weet u niet?

A. Dat weet ik niet.

78980. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Zou *Bartels* het weten?

A. Dat is mogelijk.

78981. De **Voorzitter**: U weet het niet zeker?

A. Neen.

78982. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar *Bartels* was toch de Sachbearbeiter?

A. *Bartels* was Sachbearbeiter. Behalve *Schreieder* zou *Bartels* de eerste moeten zijn om het te weten.

De **Voorzitter**: Ik sluit hiermee het verhoor.

H. K. O. HAUBROCK.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

A. Meinen Sie die Zeit in der Paulinastraat oder später?

A. Wir haben fast alle Sender kontrolliert mit der Fernpeilung.

A. Ich glaube — ich kann es nicht genau sagen —, dass es bei *Alblas* gewesen ist, den wir eine ganze Zeit observiert haben. Ich meine, seine Funksprüche sind durch den Peiltrupp gepeilt worden.

A. Wir haben den Kode, glaube ich, aus einem Buch genommen. Der Erlkönig, kann das stimmen?

A. Und den hat er später nicht mehr gebraucht?

A. Ja, allein kannten wir eine ganze Zeit seine Funksprüche, da wir ihn beobachtet haben. Nun weiss ich nicht, war es die Zeit von 1941 oder kurz danach, solange er einen alten Kode gebrauchte, oder viel später, 1942; dass lässt sich aber kontrollieren, wann *Alblas* Offizier geworden ist. Er bekam ein Telegramm von England, das diesen Kode enthielt, zum „Koninginnedag“ oder zu seinem Geburtstag: „Hartelijk gefeliciteerd met uw benoeming tot luitenant 2de klasse”. Nun weiss ich nicht, ist das 1941 gewesen oder 1942, oder später. Dann haben wir später doch den neuen Kode auch gekannt, denn, ich weiss, dieses eine Telegramm ist mir noch erinnerlich. Seine Ernennung zum Offizier. Dann haben wir auch seinen späteren Kode gewusst.

A. Das weiss ich nicht.

A. Es ist möglich.

A. Nein.

A. *Bartels* war Sachbearbeiter. Ausser *Schreieder* soll *Bartels* es am ersten wissen müssen.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. JOHANNES LINTHORST HOMAN,
oud 47 jaar, wonende te Groningen,
President Rijksdienst voor het Nationale Plan.

Hij legt de eed af als getuige.

78983. De Voorzitter: Er is hier mededeling gedaan van het feit, dat begin 1942 een vanuit Engeland naar Nederland gekomen agent, *Jan Emmer*, opdracht zou hebben gehad om contact met u te zoeken. Hij had dus een Regeringsopdracht, en aangezien wij die moeten zien in verband met andere Regeringsopdrachten, die vanuit Engeland aan agenten zijn meegegeven, hebben wij u gevraagd om ons, indien u dit mogelijk is, hierover nadere inlichtingen te verschaffen. Wat is hiervan juist?

A. Ik geloof, dat ik mijn antwoord in twee gedeelten zal moeten indelen, want ten eerste zegt de naam *Emmer* mij niets. Ik herinner mij niet ooit met iemand hierover te hebben gesproken, behalve met de toenmalige kolonel en de tegenwoordige generaal *Koot*, met wie ik hierover heb gesproken juist in de tijd, die u noemt, begin 1942. Ik heb hem gesproken over de mogelijkheid om naar Engeland te gaan. Nadat dit met hem was geregeld, heb ik met generaal *Boerstra* nog een gesprek gehad over berichten, die ik zou moeten overbrengen als ik in Engeland kwam, en uiteraard heb ik, omdat dit in verband stond met de Nederlandsche Unie, zoals mij werd gezegd, gesproken met mijn beide collega's, de heren *Einthovcrz* en de *Quav*, maar verder nooit met iemand anders, alleen op het allerlaatste moment, op de dag, waarop ik zou weggaan, met mijn vrouw.

78984. De Voorzitter: Is er geen agent bij u geweest?

A. Neen, er is geen agent bij mij geweest. De enige, met wie ik contact gehad heb, was de heer *Koot*.

De Voorzitter: Dus met andere woorden

A. Mag ik u even vertellen, hoe het is gegaan?

De Voorzitter: Ja, graag.

A. Wat de naam *Emmer* betreft, die zegt mij niets. Dat stond ook op mijn oproep, maar ik heb die naam nooit eerder gehoord en ik heb ook nooit met iemand onder een schuilnaam gepraat, maar ik heb natuurlijk met ontelbare mensen over alle mogelijke algemene dingen gesproken. Ofschoon de Nederlandsche Unie toen al verboden was, heb ik geregeld contact onderhouden met kleine groepjes, 's avonds hier en daar, over het gehele land verspreid. Daar kan natuurlijk wel zo iemand bij zijn geweest. Met mij heeft echter nooit iemand contact gezocht over de mogelijkheid van het gaan naar Engeland, behalve generaal *Koof*,

Ik weet niet bepaald een datum, maar die kan ik nog wel voor u nagaan, want ik heb nog mijn agenda's uit die tijd. Ik heb daarin alles met tekenjes aangegeven. Begin 1942, even vóór Pasen, kwam op een morgen kolonel *Koot* bij mij, met wie ik zeer bevriend was, omdat hij met ons medewerkte in de Nederlandsche Unie. Hij wilde eens vertrouwelijk met mij spreken, en dat kon het beste bij mij thuis. Hij zei mij, dat ik maar niet moest zeggen, dat hij bij mij was geweest,

en dat zou mij wel duidelijk zijn, als hij zijn verhaal had gedaan. Hij deelde mij mede, dat hij iemand uit Engeland bij zich had gehad, die nog in het land was en die de opdracht had om met verschillende mensen contact te zoeken, ook met mij. Hij zou voor mij de vraag bij zich hebben, of ik bereid was naar Engeland te komen.

Ik kon er een paar dagen over nadenken, maar generaal *Koot* vroeg mij, of ik eventueel nu mijn antwoord zou kunnen geven. Aangezien ik hem buitengewoon waardeerde en vaak op zijn kompas zeilde in die tijd, heb ik hem gevraagd, wat hij er van dacht. Hij zei toen, dat dit een kwestie was van mijn eigen opvatting en van mijn eigen geweten. Ik heb hem daarop geantwoord, dat dat geweten natuurlijk twee kanten had: een oproep van de Nederlandse Regering kan men opvatten als een bevel, en van de andere kant kwamen wij nu in de moeilijkheden; de Nederlandsche Unie was verboden; er zijn verschillende mensen gearresteerd en weer losgelaten, sommigen werden weer niet losgelaten. Wij waren al gewaarschuwd, dat er met ons ook weleens iets zou kunnen gebeuren. Als ik op dat moment de benen zou hebben genomen, zou dat zo hebben opgevallen bij een grote groep mensen, waarmee ik geregeld contact had, over het gehele land verspreid, dat ik dat liever niet deed. Nu de bui eigenlijk ging komen, bleef ik liever in Nederland. Ik vond, dat dat de eindphase moest zijn van een verhaal, dat ik zelf in 1940 was begonnen. De heer *Koot* kon zich dat indenken. Ik vroeg hem, of hij dit ook juist vond, waarop hij antwoordde, dat hij dit als geweten-gedachten-gang juist vond. De vraag was echter, of men het in Londen ook juist zou vinden, zei de heer *Koot*, maar dit was toch wel mijn gedachten-gang. Het zou wel heerlijk zijn om in Londen te zitten en ik zou het ook graag doen, maar ik vond, dat ik dan toch ook iets zou kapot-maken, waarvoor ik zelf de verantwoordelijkheid moest blijven dragen.

Twee of drie dagen later sprak ik de heren *Eindhoven* en de *Quay*, die ik niet dagelijks meer zag, omdat de heer *de Quay* in Brabant woonde en wij iedere dag bezet waren in de verschillende delen van het land voor de besprekingen met de verschillende groepen. Ik heb het die heren verteld, maar zij waren beiden aanstonds van een andere mening dan ik. Zij zeiden, dat natuurlijk de weerklank in onze eigen gelederen niet een gelukkige zou zijn, natuurlijk zou ik er van worden verdacht, dat ik het gemakkelijkste had gekozen, nu het moeilijk ging worden, maar het leek hun ook in het belang van de dingen, die wij zelf voorstonden, dat het van groter betekenis was, dat een van ons in Engeland zou zijn, dan dat wij hier alle drie zouden blijven in een tijd, waarin wij toch eigenlijk concreet niet veel nuttigs konden doen. Ik zei, dat, wanneer dit hun mening was, ik mij daarnaar zou gedragen. Ik ben weer naar de heer *Koot* gegaan, die mij mededeelde, dat die man weer naar Engeland terug was, maar hij zou trachten contact te krijgen met een ander. Ik was dus nu in ieder geval bereid te gaan.

Even later, ik weet niet meer of dit na twee of misschien wel vier dagen is geweest, kwam de heer *Koot*, die zei, dat hij weer contact had. Het was vlak vóór de Paasdagen. Hij zei mij, dat ik de Paasdagen maar uit moest gaan. Ik had hem verteld, dat ik van plan was met vrouw en kinderen naar Drenthe te gaan. De dag na Pasen zou ik terugkomen en wanneer ik 's avonds om zeven uur thuis zou zijn, zou er een man bij mij komen, die als schuilnaam „*van Deventer*” zou gebruiken en die in zijn eerste zin zou spreken over het dorp Klazienaveen. Met die man moest ik maar meegaan. Het leek generaal *Koot* goed, dat ik van tevoren zou spreken met generaal *Boerstra*, in verband met enkele Indische gevallen, die beter mondeling aan de Regering zouden kunnen worden overgebracht. Ik heb een uitvoerig gesprek gehad met generaal *Boerstra* bij hem thuis. Ik ben met Pasen weggegaan. Ik ben naar Dwingelo geweest en heb mijn vrouw het een en ander medegedeeld. De dag na Pasen ben ik met de eerste trein vanuit Drenthe naar den Haag gegaan en heb mij 's avonds opgesteld. Ik was alleen thuis. De dienstbode was ook weg, dus alles was zo mooi mogelijk. Er kwam echter niemand. De volgende avond weer niemand. Gedurende drie of vier avonden heb ik om zeven uur gewacht, maar er kwam niemand. Op een avond eindelijk werd er gebeld. Er werd een giro-enveloppe in de bus goegoid. Een huisgenote

van generaal *Boerstra* — ik weet niet of het mevrouw *Boerstra* was — deed die enveloppe in de bus. Ik heb nog even met haar gesproken; zij zei, dat het misschien niet erg verstandig was, dat zij met mij sprak, maar zij kon mij wel gauw even zeggen, dat er enige dagen overheen gingen. Het was wel erg vervelend, maar ik moest nog even wachten. Er was een kink in de kabel gekomen. Het duurde dus weer enige tijd. U begrijpt wel, dat de spanning groot was. Ik ben dus nog maar een keer naar de heer *Koot* gegaan. Hij vertelde mij, dat er een ongeluk was gebeurd. De man, die mij had moeten halen, was ergens op straat in den Haag, nadat hij kersvers uit Engeland was gekomen, een N.S.B.-schoolgenoot, ik meen van de burgerschool, tegengekomen, die politieagent was en wist, dat hij in Engeland zou zijn. Die agent heeft hem willen pakken, maar hij heeft kunnen ontkomen. Hij is aangeschoten en lag in de gevangenis in Haaren met een longschot. Die man vroeg, wat wij zouden kunnen doen om hem vrij te krijgen. Ik heb kolonel *Koot* gevraagd, wat wij zouden kunnen doen om hem vrij te krijgen, waarop hij antwoordde — de heer *Koot* is, zoals u waarschijnlijk wel weet, altijd zeer menselijk en zeer warm, maar was toen ineens zeer hard — „Ik moet in dit geval zeer hard zijn; een man, die door de Duitsers is gearresteerd, heeft voor ons afgedaan. Er kan misschien een poging worden gedaan om die man te bevrijden, maar in ieder geval komt hij dan niet meer in het werk van mij terug, want iemand, die in Duitse handen is geweest, kan wie weet wat hebben ondergaan." Kort daarop zijn er gijzelaars gearresteerd, zoals u waarschijnlijk wel niet onbekend zal zijn. Bij de tweede ploeg in Juni van hetzelfde jaar ben ik gearresteerd. Ik heb nog even gedacht of ik in het kamp met die man contact zou zoeken, maar ik wist niet onder welke naam hij daar zat; ik vond het voor hem te gevaarlijk en voor mij had het geen enkele zin. Ik had hem toch niet kunnen helpen. In April 1944 ben ik uit het kamp in St. Michielsgestel ontslagen. Een van de eerste dingen, die ik na mijn ontslag heb gedaan, was naar de heer *Koot* gaan om te vragen of het misschien nog gewenst was, dat ik naar Engeland zou gaan, en ook om te informeren, hoe het met die man was gegaan. Dat laatste wist hij niet. Over dat andere had hij het idee, dat het maar beter niet meer kon doorgaan. Men wist niet precies, wat er die zomer zou komen; invasie in Europa? Bovendien had ik twee jaar gevangengezeten en het hele complex Unie was eigenlijk in het zand gelopen, door alle mogelijke gebeurtenissen. Later heb ik op eigen initiatief nog contact gezocht via de illegaliteit in Groningen voor een verbinding met Engeland, maar dat is een ander verhaal. Na de oorlog — en dan ben ik ook aan het einde van wat ik weet — heb ik de heer *Koot* gevraagd, of hij mij kon zeggen, wat er uit de papieren over het contact van mij met Engeland

was gebleken. Hij heeft mij toen medegedeeld, dat dat inderdaad officieel was, maar hoe het verder met die man was gegaan, kon hij mij niet vertellen. Hij was al zwak en ik ontmoette hem bij anderen thuis midden in een koude winter. De heer *Koot* vroeg mij nog eens te komen horen, maar ik ben er nooit meer heen gegaan, want ik had geen enkele reden om dit nog eens na te gaan.

De eerste man, die naar Engeland zou gaan, toen ik op het standpunt stond, dat ik hier hoorde te blijven en niet naar Engeland hoorde te gaan, hebben de heer *Koot* en ik een bericht meegegeven, dat ik had getypt op een vreemde machine. Het bericht was niet te lang en hij heeft het uit zijn hoofd geleerd. Ik weet verder niet, wat daarmee is gebeurd.

De naam *Emmer* en welke andere naam dan ook heb ik nooit gehoord. Mij zouden alleen die twee schuilnamen worden genoemd van *Deventer* en *Klazienaveen*.

78985. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Koot* u ook verteld, wat het motief van de Regering was om u te vragen naar Engeland te komen?

A. Dat zou in verband hebben gestaan met zeer voorlopige gesprekken in Londen over veranderingen in de Grondwetgeving en in de wetgeving na de oorlog. Men wilde weten, hoe dat in onze kringen leefde. Wij hebben daarover dan ook een notitie meegegeven. Ik stond op het standpunt, dat die zaken wel per koerier konden worden afgedaan en dat ik hier hoorde te blijven. Dat ik daarvan achteraf spijt heb gehad, is wel duidelijk! Het was altijd interessanter geweest dan in Haaren te zitten.

Ik heb later ook nog gevraagd, omdat ik het verdrietig vond, dat die man op weg naar mij was aangeschoten, wat zijn naam was, enz., maar daar is niets meer van gekomen.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit hiermede het verhoor.

J. LINTHORST HOMAN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

CORNELIS JAN VAN LIENDEN,

oud 52 jaar, wonende te Eindhoven, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Hij legt de belofte af als getuige.

78986. De **Voorzitter**: Wij zouden graag enige inlichtingen van u ontvangen over het volgende punt. In October 1944, vlak na de bevrijding van het zuiden, hebben er te Eindhoven in bepaalde kring besprekingen plaats gehad over politieke vraagstukken, die tenslotte hebben geleid tot de opstelling en de verzending van het adres van 2 November 1944 aan H.M. de Koningin. Dat adres is ons bekend, en ook de reacties op dat adres. Ons interesseert op het ogenblik slechts, hoe die besprekingen aan de gang zijn gekomen, wie daartoe het initiatief heeft genomen en welke rol daarbij eventueel het Bureau Inlichtingen heeft gespeeld, dat toen te Eindhovsn was gezeteld.

A. Tot de besprekingen, waarop u doelt en waaraan ik heb deelgenomen, ben ik uitgenodigd door ir. Tromp, die toen, naar ik meen, een functie bekleedde bij het Militair Gezag of bij de Inlichtingendienst, dat weet ik niet precies, maar hij verscheen bij mij althans in uniform met de rang van kapitein. Aan dat verzoek van hem om aan de besprekingen deel te nemen, heb ik gevolg gegeven. Die besprekingen vonden plaats in de vergaderkamer van de Kamer van Koophandel in Eindhoven. Vanaf de eerste bespreking zijn aanwezig geweest de vertegenwoordigers van het Bureau Inlichtingen, onder leiding van de heer *Somer*.

78987. De **Voorzitter**: Wie zijn er bij die besprekingen van het Bureau Inlichtingen geweest?

A. De heer *Somer*, de heer *Tromp* en dan was er nog iemand bij van het Bureau Inlichtingen.

78988. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was dat misschien de heer van Houten?

A. Ja, majoor van *Houten*.

78989. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u de eerste bespreking ook meegemaakt?

A. Ja.

78990. De **Voorzitter**: Wie heeft die besprekingen op gang gebracht?

A. De besprekingen stonden onder presidium van de heer *Beel*.

78991. De **Voorzitter**: Van het eerste ogenblik af?

A. Ja. Aan de discussie zelf, over het onderwerp, waarvoor wij bijeen waren, hebben praktisch de mensen van het B.I. niet deelgenomen. Zij vestigden de indruk daar een luisterpost te zijn.

78992. De **Voorzitter**: Zijn zij aan die bijeenkomsten blijven deelnemen? Hoe dikwijls zijn die vergaderingen gehouden?

A. Ik zal dat niet meer precies kunnen zeggen, maar het is drie- of viermaal geweest. Bij de laatste vergaderingen was alleen de heer van Mouten aanwezig; de heer *Somer* was er toen niet bij.

78993. De **Voorzitter**: Is dat wel juist, dat de heer van Houten bij de laatste vergaderingen tegenwoordig was?

A. Wel bij de latere vergaderingen. Of hij bij de allerlaatste vergadering was, kan ik mij niet meer precies herinneren. Er zijn van die vergaderingen nooit verslagen gemaakt, althans geen verslagen, die later ter visie van de leden van die commissie zijn gelegd, zijn goedgekeurd; of men voor intern gebruik nog verslagen heeft gemaakt, weet ik niet.

78994. De **Voorzitter**: De heren *Somer* en *Tromp* zijn dus bij enige van die vergaderingen aanwezig geweest?

A. Ja.

78995. De **Voorzitter**: In het algemeen hebben zij dus niet aan de discussies deelgenomen en hebben zij geen leiding aan die vergaderingen gegeven; rij hebbea daar dus meer als waarneempost gezeten?

A. Ja, die indruk heb ik er van gekregen. Ik heb ook niet kunnen nagaan, van wie het initiatief tot deze bijeenkomst is uitgegaan.

78996. De heer **Koersen**: De heer Tromp had u dus uitgenodigd?

A. Ja. Hij deelde mij mede, dat hij ook verschillende andere mensen, die aan die besprekingen hebben deelgenomen, had bezocht om hun te verzoeken aan die besprekingen deel te nemen.

78997. De **Voorzitter**: Deed hij dat uit zich zelf of namens iemand anders?

A. Dat heb ik niet kunnen nagaan. Hij heeft mij gezegd, dat H.M. de Koningin het op prijs zou stellen, als er ten opzichte van bepaalde dingen een advies zou kunnen worden gegeven van een aantal Nederlanders uit het zuiden,

78998. De **Voorzitter**: Dat zijn dus adviezen geworden over de Provinciale Staten er, de gemeenteraden?

A. Ja.

78999. De heer **Koersen**: Waren er vóór die tijd reeds vergaderingen gehouden?

A. Niet in dit verband. Er zijn voordien wel een aantal mensen bij elkaar geweest, meer om met elkaar van gedachten te wisselen. Dat waren mensen van de verschillende politieke schakeringen uit de illegaliteit. Prof. *de Quay* heeft ook wel aan die besprekingen deelgenomen. Dat waren echter besprekingen van oriënterende aard, om elkaars meningen te peilen, maar verder ging dat niet.

79000. De heer **Koersen**: Was bij die vergaderingen, waarbij u tegenwoordig was, ook grotendeels hetzelfde gezelschap aanwezig als bij áie allereerste besprekingen, waarover u het zo juist had, behalve dan, dat er ook enkele heren van het B.I. tegenwoordig waren?

n. Neen. Dit is voor zover ik althans heb kunnen nagaan een gezelschap geweest, dat op initiatief van enige mensen, waarvan ik er een ken, omdat ik door hem zelf ben uitgenodigd, namelijk ir. Tronzp, is bijeengekomen. In hoeverre er door de mensen, die bij die gesprekken aanwezig waren, vóóroverleg heeft plaats gevonden, weet ik niet.

78001. De **Voorzitter**: Werd bij die uitnodiging ook direct het onderwerp bepaald, namelijk dat er een advies naar Londen zou moeten gaan over de vertegenwoordigende lichamen?

A. Neen.

79002. De **Voorzitter**: Het was dus meer ter politieke oriëntering?

A. Ja, waaromtrent H.M. de Koningin nader geïnformeerd wilde worden.

79003. De **Voorzitter**: Tenslotte heeft het zich in de discussies gekristalliseerd in het onderwerp vertegenwoordigende lichamen?

A. Ja, dat is het uitgangspunt van de besprekingen geworden.

79004. De **Voorzitter**: Uit wie bestond dit gezelschap? Hebt u dat niet zwart op wit?

A. Ik heb gezocht, of ik nog een afschrift had van het adres, dat is verzonden aan H.M. de Koningin, maar het blijkt, dat men mij dat afschrift niet ter hand heeft gesteld, waarschijnlijk omdat ik mij niet bereid heb verklaard dat advies aan H.M. te ondertekenen. Ik kan wel een aantal namen noemen, maar ik wil daarmee helemaal

niet zeggen volledig te zijn. Bij die laatste besprekingen waren o.a. aanwezig: dr. *Beel*, dr. *Huisman*, ir. *Tromp*, ir. *Otten*, ir. *F. Philips*, mevrouw *Verwey—Jonker*, de heer *van Houten* en dr. *Somer*. Deze niensen hebben niet allemaal het adres getekend. De mensen van het Bureau Inlichtingen hebben zich er buiten gehouden.

79005. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was tenslotte een politiek adres.

A. Ja. Ik meen, dat de heer *Kauffeld*, vertegenwoordiger der Katholieke arbeidersbeweging, daarbij ook betrokken was.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit hiermede het verhoor.

C. J. VAN LIENDEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

JOHAN HENDRIK SCHUILENGA,
oud 43 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
technisch hoofdamtenaar voor bijzondere diensten P.T.T

Hij legt de eed af als getuige.

79006. De **Voorzitter**: Naar ons is gebleken, hebt u in de loop van de bezettingstijd te doen gehad met het maken van netten, die gebruikt werden voor het onderhouden van verbindingen ten behoeve van de illegaliteit. Kunt u in enkele trekken schetsen, wat de bedoeling van dit werk was en hoe dit tot uitvoering is gekomen?

A. In de loop van de bezettingstijd is er in het locale zowel als in het interlocale telefoonnet herhaaldelijk door de Duitsers ingegrepen om het communicatieverkeer zo niet helemaal onmogelijk te maken, dan toch wel te beperken tot hun eigen verkeer, althans tot een gedeelte, dat onder hun contrôle stond. Het was voor de verschillende verzetsgroepen natuurlijk wenselijk, dat zij over een snel communicatiemiddel — niet alleen een snel middel was belangrijk, maar bovendien een middel, dat zoveel mogelijk geheimhouding waarborgde — konden beschikken. Uit dien hoofde hebben enkele mensen, waaronder ik, een bepaalde groep, die tenslotte tot stand kwam, zich onledig gehouden met het vormen van die verbindingen.

79007. De **Voorzitter**: Welke groep was dat?

A. De Centrale Inlichtingendienst.

79008. De **Voorzitter**: Dit geschiedde dus in het verband van de Centrale Inlichtingendienst?

A. Ja. Oorspronkelijk stonden alle mogelijke groeperingen los van elkaar. Door alle mogelijke mensen werd op dit gebied lustig rondgedokterd aan het verbindingsverkeer, hoewel wij daar wel enige zeggenschap in hadden, krachtens onze ambtelijke functie dan. Tenslotte hebben wij die zaak min of meer gecoördineerd en gezorgd, dat de leiding in één hand kwam. Langzamerhand is dit gegroeid tot een verbindingsnet met gebruikmaking van bestaande mogelijkheden.

79009. De **Voorzitter**: Spreekt u nu over het interlocale verkeer?

A. Het locale en interlocale verkeer zijn eigenlijk niet te scheiden. Die gaan eigenlijk samen. Ik spreek in het algemeen over het communicatiemiddel.

79010. De **Voorzitter**: Ging dit alleen via P.T.T.-lijnen of ook op alle mogelijke andere manieren?

A. Op alle mogelijke andere manieren.

79011. De **Voorzitter**: Dus ook met behulp van de electriciteitsbedrijven en door verschillende andere methoden?

A. Ja.

79012. De **Voorzitter**: Ik heb ook horen noemen meetlijnen voor hoogspanningsnetten.

A. Ja, voor zover het nodig was, werden die er allemaal in betrokken. Het waren niet alleen de normale P.T.T.-verbindingen, maar alles, wat maar kon dienen om een communicatie van de ene plaats met de andere tot stand te brengen.

79013. De **Voorzitter**: Wat was nu eigenlijk de bedoeling? Dacht men alleen aan het onderhouden van verbindingen in het bezette gebied, dus om naast koeriersverbindingen andere veilige en snelle contactmiddelen te hebben, of dacht men ook aan de mogelijkheid, dat, wanneer Nederland zou worden bevrijd, er dagen zouden zijn, waarin het land gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet bevrijd zou zijn, zodat het wenselijk zou zijn, dat men van het niet bevrijde gedeelte contact kon onderhouden met het bevrijde gebied en omgekeerd? Of was men nog niet zover in zijn gedachte? Wat was eigenlijk de opzet?

A. De opzet was inderdaad om een communicatiemiddel te schep-
pen tussen de verzetsgroepen onderling zonder meer, maar al spoedig leek het ons toch ook wel mogelijk om met het bevrijde gebied te communiceren.

79014. De **Voorzitter**: U zegt: al spoedig leek dat toch ook wel mogelijk. Bedoelt u daarmee, dat er, toen men tot dat inzicht kwam, al een bevrijd gedeelte was, of was men dat al van plan vóór die tijd?

A. Vóórdat een gedeelte was bevrijd, ging er onze gedachte reeds naar uit. Toen het bevrijde gedeelte er was, kon die gedachte worden gerealiseerd. Die zaak is dus zo gegroeid. Aan de ene kant trachtten de Duitsers voortdurend het werk onmogelijk te maken om op de een of andere manier verkeer te onderhouden en aan de andere kant probeerden wij telkens weer iets anders. Dat was dus een golving heen en weer. De ene keer lukte het wat beter dan de andere keer. Er was in zekere zin een organisatie, maar die was heel flexibel, want die moest zich aan de omstandigheden aanpassen, in dier voege, dat wij verschillende contactpunten en medewerkers overal in het land hadden. Wij hadden daar ook onze eigen kantoor-
tjes met centraalposten en bedieningstoestellen. Aanvankelijk ging dit allemaal nog automatisch, maar er werden steeds meer abonneés uitgesloten. Langs omwegen werden zij weer op het net aangesloten. Toen het automatische verkeer langzamerhand verminderd werd, hielden wij alleen nog onze dienstautomaat op het Hoofdbestuur van de P.T.T. over. De Duitsers hadden die mogelijkheden daarvan over het hoofd gezien. Zodoende was het niet mogelijk om van het land uit iedereen op te bellen, maar wij konden vanaf een centraal punt iedereen bereiken, voor zover automatisch. Dat middel heeft ook enige tijd gefunctioneerd, tot tenslotte ook die automaat uitviel. Wij zijn toen begonnen met het formeren van inductorverbindingen, de telefoon dus in de oudste vorm met het toestel en de krukjes en het niet automatische verkeer, merendeels verbindingen, die buiten de centralen om liepen en die omgelast waren, zodat ze niet meer via de centrale liepen, en op die manier werd de afsluutmogelijkheid uitgesloten.

79015. De **Voorzitter**: Kon men op die manier praktisch gesproken in het hele land van elke belangrijke plaats uit elke andere belangrijke plaats bereiken?

A. Tenslotte niet meer, want toen concentreerde alles zich op bepaalde punten en was een rechtstreeks verkeer niet meer mogelijk. Dat ging ook met mondelinge overdrachten weer gepaard.

79016. De **Voorzitter**: Aanvankelijk waren er dus meer mogelijkheden dan later?

A. Ja, toen het automatisch verkeer althans voor een deel nog functioneerde, was het inderdaad mogelijk volautomatisch te kiezen,

b.v. van den Haag naar Maastricht, of van den Haag naar Groningen. Dat kan nu ook natuurlijk, maar in die tijd was de P.T.T. met zijn middelen nog niet zover, dat dit publiekelijk functioneerde. Het was toen alleen maar mogelijk in een bepaalde streek van het land. Het automatische verkeer had toen wel plaats van b.v. Amsterdam naar Groningen, maar nog niet naar Arnhem, enz. Wij hebben het dus mogelijk gemaakt, dat dat in ieder geval wel kon, maar daar was een zeer speciale code voor nodig. Men kon dat niet doen met eenvoudigheid het nummer, dat in de gids staat vermeld, maar dat moest via allerlei omwegen gebeuren om de zaak zo geheim mogelijk te houden. Daardoor was het weleens noodzakelijk om bepaalde plaatsen te kiezen met ongeveer dertig cijfers. Die mogelijkheid was natuurlijk uiteraard maar aan een enkeling bekend, alleen aan onze Vertrouwensmannen.

79017. De **Voorzitter**: Kon zulk een Vertrouwensman op deze wijze met iedere andere belangrijke plaats in het land contact opnemen?

A. Althans, voor zover dat plaatsen waren met een automatisch net.

79018. De **Voorzitter**: Als ik u goed begrepen heb, is dat later ongunstiger geworden?

A. Ja. Later werd er steeds meer onmogelijk gemaakt door de Duitsers, ook b.v. het automatisch telefoneren tussen Groningen en Zwolle werd onmogelijk gemaakt. Het was alleen mogelijk om het via de telefoniste te doen, via het handverkeer dus. Wij maakten van de automatische verbindingen natuurlijk ook gebruik, en wanneer de lijn Zwolle—Groningen onbruikbaar was gemaakt, was het voor ons ook niet meer mogelijk om van een vooraf gelegen punt Groningen te bereiken. Zo perkte dat dus langzamerhand in. Wel hielden wij het langste onze dienstautomaat, waardoor wij over andere mogelijkheden beschikten. Dat kon echter alleen van de centrale uit.

79019. De **Voorzitter**: Wanneer is dit allemaal begonnen?

A. Het gereedmaken van dat net is in 1942 al begonnen, niet in C.I.D.-verband, want dat is later pas tot stand gekomen. Wij hadden echter als P.T.T.-ers-van-orgine al een soort waarschuwingsnet of communicatienet.

79020. De **Voorzitter**: Wanneer is het in C.I.D.-verband voortgezet?

A. De C.I.D. is ongeveer half 1933 tot stand gekomen. Dat net is toen langzamerhand overgenomen en uitgebreid en telkens aangepast aan de omstandigheden en zo is het tot Mei 1945 gebleven.

79021. De **Voorzitter**: De C.I.D. stond toch onder leiding van de heer *Sanders*?

A. Ja. Hij was de voorzitter, zoals wij dat noemden. Er was dan verder iemand voor het contact met de pers en politieke aangelegenheden, de heer *Barend van Dam*. Er waren bovendien twee technische leiders, die voor het communicatienet zorgden, voor het berichtenverkeer dus, en dat waren de heer *Posthuma* en ik.

79022. De **Voorzitter**: Mij is iets nog niet duidelijk. De heer *Neher* heeft hier ook mededelingen gedaan over verbindingnetten, die zijn gevormd om op bepaalde wijzen communicatie te onderhouden. Hij zegt, dat hij in 1943 ongeveer door de O.D. was aangezocht om zich met deze dingen bezig te houden. Dat heeft hij dan ook gedaan. Ik begrijp niet goed de verhouding tussen deze twee soorten van activiteit, die van de heer *Neher* en die van de C.I.D. Ging dat naast elkaar heen of was er zekere coördinatie?

A. De O.D. en de overige verzetsgroepen hebben eigenlijk steeds naast elkaar gewerkt, omdat zij een andere doelstelling hadden. De O.D. prepareerde zich hoofdzakelijk op de toestand na de oorlog en de verzetsgroepen op de toestand in de oorlog. De O.D. had zijn eigen ideeën en eigen communicatiemiddelen, trachtte die althans tot stand te brengen, maar daarvan is niet zo heel veel terechtgekomen. Er werd natuurlijk wel incidenteel gewerkt, maar niet in groot verband.

79023. De **Voorzitter**: Nebben de werkzaamheden van de heer *Neher* zich beperkt tot de verbindingen van de O.D. of heeft hij ook

kennis gedragen van of meegeholpen aan het werk van de C.I.D. op dit gebied?

A. Hij heeft er in ieder geval kennis van gedragen, maar niet meegeholpen. Wij stonden min of meer op ons zelf. Hij was toen nog geen Directeur-Generaal van de P.T.T. Hij heeft met verschillende groepen gewerkt. Wat precies zijn functie was en wat zijn daden zijn geweest in die tijd, weet ik niet.

79024. De **Voorzitter**: Had u geen contact met hem in die tijd?

A. Ik heb contact met de heer *Neher* gehad vanaf ongeveer begin 1944.

79025. De **Voorzitter**: Hebt u toen iets gemerkt van zijn werkzaamheden op dit gebied?

A. Neen. Hij heeft mij zelfs bij zekere gelegenheid ontraden om dit werk te doen, omdat een verbindingnet volgens hem niet veilig was. Daaruit heb ik toen moeten afleiden, dat hij geen net in dier voege wenste.

79026. De **Voorzitter**: Die mededeling, dat een verbindingnet niet veilig was, was toch, geloof ik, niet helemaal juist?

A. Neen, en daar was ik dan ook dermate van overtuigd, dat ik daar rustig mee doorgaan ben.

79027. De **Voorzitter**: Ik begrijp niet goed, dat hij dat heeft gezegd. Er zijn hier mededelingen gedaan, die juist het omgekeerde inhielden, namelijk dat de communicatie per telefoon zeer veilig was, op die bijzondere manier althans.

A. Inderdaad, die was ook zeer veilig. Er is ook nooit iets gebleken van moeilijkheden, die zouden zijn ontstaan door openbaarmaking van een of ander. Van het begin af aan toen dit net heeft gefunctioneerd —, dat begon eigenlijk in de grootste omvang te functioneren, toen de strijd hier op Nederlandse bodem werd gevoerd van September 1944; de spoorwegsabotage o.a. is over dit net geleid —, heeft zich nooit iets voorgedaan, dat maar wees op iets van uitlekking bij de telefoon.

79028. De **Voorzitter**: Hoe is de positie geworden, toen het zuiden werd bevrijd? Moet men daarbij nog onderscheiden tussen de toestand in de dagen, toen de geallieerden oprukten naar de grote rivieren en de toestand, toen zij tegen de grote rivieren waren vastgelopen?

A. Op het moment, waarop de geallieerden bij Maastricht die grens zouden overschrijden, was het mogelijk om Maastricht nog automatisch te bereiken. Wij hebben op dat moment ook gesprekken gevoerd met de geallieerde officieren, van den Haag uit naar Maastricht. Die verbindingen liepen uiteraard via kabels, die over bruggen lagen en over alle mogelijke kwetsbare punten. Naarmate de strijd verder voortschreed, verdween er weleens zo'n punt en na zekere tijd was het niet meer mogelijk om verbinding te krijgen. In betrekkelijk korte tijd waren de geallieerden van de grens tot aan de rivieren en al spoedig was het niet meer mogelijk met dat gebied volautomatisch telefoonverkeer te onderhouden. Gedurende de strijd hebben wij telkens verbinding gehad met den Bosch, Eindhoven, Maastricht, enz. Op een gegeven moment bij de slag bij Arnhem trad de zaak in een vrij stationnaire toestand, die verder de hele winter heeft doorgeduurd. Met het eigenlijke zuiden hebben wij toen geen verbinding meer gehad. Wel is er een verbinding geweest met de geallieerden in Nijmegen, via de verbinding Utrecht—Nijmegen, die niet onder ons ressorteerde en niet door ons tot stand was gebracht, maar door een zekere heer *Heukels* in Utrecht (Oom *Wenk* in de illegaliteit), met de O.D. annex. Ik weet niet of hij dat in opdracht van de O.D. heeft gedaan of uit zich zelf en met eigen middelen. Wij hadden wel contact met Oom *Henk*, maar hij was vrij zelfstandig. Alle berichten, die over het C.I.D.-net, waarop *Heukels* ook was aangesloten met lijnen, kwamen ook bij *Heukels* binnen, en voor zover zij van belang waren, werden zij ook naar de geallieerden in Nijmegen overgebracht.

79029. De **Voorzitter**: Ging over die lijn naar Nijmegen ook regelmatig spionagemateriaal?

A. Ja, dat wil zeggen, totdat de zaak bij *Heukels* werd opgerold en die lijn onklaar raakte.

79030. De **Voorzitter**: Wanneer was dat?

A. Dat was November 1944, meen ik. Ik weet dit niet zeker.

79031. De **Voorzitter**: De enige verbinding, die na het stationnair worden van de toestand is blijven bestaan, is dus in November 1944 ook verdwenen?

A. Ja. Later is er een verbinding over het net van de Gelderse Electriciteits Maatschappij in Doetinchem tot stand gebracht. Ik weet niet precies hoe die lijn liep.

79032. De **Voorzitter**: Heeft die lijn gefunctionneerd tot het oosten werd bevrijd?

A. Ja.

79033. De **Voorzitter**: Die lijn werd dus door de verschuiving van het front ineens een verbinding van bezet naar bevrijd gebied?

A. Dat gebeurde met meer van die lijnen. Op een gegeven moment passeerde de frontlijn zo'n punt. Ook in een later stadium is dat gebeurd met de lijn van Amersfoort naar Ermelo, vlak voor de bevrijding. Op een gegeven moment kwam Ermelo aan de overzijde van het front te liggen en alles was gereed voor de communicatie tussen Prins *Bernhard* enerzijds en de Vei-trouwensmannen hier anderzijds.

79034. De **Voorzitter**: Er kwam natuurlijk ook een percentage geluk bij, wanneer zo'n verbinding in stand bleef?

A. Ja, wij hadden meer van die lijnen. Zo was er b.v. een lijn over de IJssellinie, die doorliep tot Twente. Wanneer er eventueel aan de IJssellinie zou zijn gestreden, zouden wij verbinding hebben gehad via die lijn met wat er achter lag. Dat oprukken is nu toevallig zo snel geschied, dat het geen zin meer had. Zo lagen er verschillende van die verbindingen gereed.

79035. De **Voorzitter**: Is er in de begintijd van de bevrijding van het zuiden ook niet zo iets met Geertruidenberg aan de hand geweest?

A. Op een gegeven moment hebben wij weer getracht een verbinding tot stand te brengen tussen Rotterdam naar Geertruidenberg, en wel over de hoogspanningslijn, die daar loopt en die de Merwede kruist bij Kop van het Land. Wij wilden die er voor gebruiken. Er waren hiervoor reeds verschillende voorbereidingen getroffen. Er ontbraken enkele kabelstukken en wij hebben die aangevoerd. Wij kregen plotseling het bericht, dat de heer *Bakker*, in die tijd hoofd van de Electriciteitsdienst, het niet wenselijk oordeelde, omdat hij blijkbaar met de Duitsers had afgesproken, dat die lijn zolang mogelijk moest worden gespaard. Zij hadden dus min of meer beloofd, dat zij die lijn niet zouden vernietigen. De heer *Bakker* wilde daarom van zijn kant, van onze kant dan eigenlijk, niets forceren. Die verbinding met Geertruidenberg is dan ook achterwege gebleven.

79036. De **Voorzitter**: Hoe ging het nu met het gebruik van die lijnen? Ik heb begrepen, dat het de bedoeling van de C.I.D. was, dat die verbindingen ten dienste van de gezamenlijke verzetsorganisaties zouden worden **gebruikt**.

A. Ja, ieder, die dat wenste, kon van die verbindingen gebruik maken.

79037. De **Voorzitter**: Is dat nu ook werkelijk verwezenlijkt!

A. Dat doel is verwezenlijkt ten aanzien van de K.P. en L.O. De R.V.V. heeft er zeer korte tijd gebruik van gemaakt. Verschillende andere groepen ook, naarmate zij korter of langer hebben bestaan.

79038. De **Voorzitter**: Waarom heeft de R.V.V. er maar korte tijd gebruik van gemaakt?

A. Wij zijn wel in onderhandeling geweest met de R.V.V., maar ani de een of andere reden zijn die onderhandelingen afgesprongen. Zij wilden maar liever doorgaan met koeriersdiensten, enz.

79039. De **Voorzitter**: Zijn zij later ook niet meer toegetreden?

A. Neen, in het begin, dat wil zeggen, op zeker tijdstip.

79040. De **Voorzitter**: Zij zijn er dus op een gegeven moment van teruggekomen?

A. Ja. Dat kwam, omdat dan de een aan het hoofd stond en dan weer een ander, en de een voelde er meer voor dan een ander. De C.I.D. was in zekere zin ook weer beperkt in zijn mogelijkheden, omdat het niet mogelijk was plannen over te brengen. Daarom moest men naast dit communicatiemiddel ook altijd weer een koeriersapparaat hebben. Dan werden die berichten op die manier ook meteen doorgegeven.

79041. De **Voorzitter**: Berichtgeving over het net ging natuurlijk veel sneller.

A. Ja, voor sommige dingen was dit natuurlijk wel weer een uitkomst. De O.D. heeft zich er afzijdig van gehouden. Zij hebben nooit meegedaan. De B.S., die later tot stand kwam, gaf sommige berichten via ons door en andere berichten weer via de koeriersdiensten.

79042. De **Voorzitter**: Er is kwestie geweest of dit apparaat van de C.I.D. al of niet ter beschikking van de B.S. zou worden gesteld. Hoe zit dit precies in elkaar?

A. Wij wilden met alle plezier alle mogelijk 3,s.-berichten oever het net laten gaan. Dat was tenslotte voor het algemeen belang. De B.S. wenste wel dat apparaat te confisqueren, dus onder hun directe leiding te hebben. Gezien de gevoeligheid van een dergelijk apparaat en de eiser, die het stelt, en gezien de kwaliteit van de leiding van de B.S. zelf, hebben wij gemeend, dat niet aan die leiding te moeten toevertrouwen. Daarom wensten wij het zelf te dirigeren met keuze van eigen mensen en eigen middelen.

79043. De **Voorzitter**: Is daar later geen verandering in gekomen?

A. Neen, dat heeft zo bestaan tot aan de bevrijding. Wij hebben toen medegewerkt aan de totstandkoming van de verschillende hoofdkwartieren, o.a. te Rotterdam, te den Haag, enz. Op het moment der bevrijding was de situatie zo, dat met een handomdraai het gehele net kon worden opengezet op de hoofdkwartieren van de B.S. Dat is ook gebeurd. Dat is dus geschied in de periode dadelijk na de bevrijding, ongeveer in de tijd van 5—8 Mei. Daarna heeft de B.S. er de volle beschikking over gehad. Die lijnen lagen reeds overal gereed, in den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Leiden, Utrecht, Amersfoort, enz.

79044. De **Voorzitter**: Het had toen dus geen strategische betekenis meer?

A. Neen, want eigenlijk alles was toen bestemd voor de coördinatie en om alles te regelen en te zorgen, dat de zaak bleef draaien. Er kwamen geen geheime berichten meer door. Men moest zorgen, dat de zaak weer op gang kwam. Langzamerhand is dit karakter verdwenen en is alles weer overgegaan naar het normale P.T.T.-apparaat. De tijdelijke voorzieningen zijn weer afgebroken en door andere vervangen. Het was natuurlijk geen eenvoudige zaak. Wanneer men in een normale tijd, zoals deze, een verkeersnet van de P.T.T. overziet, is dat allemaal helemaal normaal naar de voorschrift. De ene dag functionneert alles precies als de andere dag. Het zijn alleen de P.T.T.-ambtenaren, die er aan mogen komen. In die tijd was dat echter niet zo. Ieder, die maar wilde, kon er de vrije beschikking over krijgen. Het was natuurlijk wel een zaak, waar men verstand van moest hebben, en als zodanig kwamen er alleen maar P.T.T.-ers aan ie pas. Dat waren dan P.T.T.-ers van overal en van allerlei soort, niet alleen die van de C.I.D., maar wanneer in Leeuwarden iemand een lijntje wilde aanleggen en hij stelde zich in verbinding met een of ander plaatselijk mannetje van de P.T.T., dan kon dat gebeuren, al of niet met onze toestemming.

79045. De **Voorzitter**: Dan werd dat lijntje toch niet opgenomen in het grote verband?

A. Neen, het grote verband was eigenlijk de C.I.D., de hoofdcommunicatie tussen de plaatsen Utrecht—Amersfoort, het oosten, Rotterdam, Hoekse Waard, den Haag, enz.

79046. De **Voorzitter**: Wanneer ons hier is medegedeeld, dat de O.D. telefonische vergaderingen kon houden van bijvoorbeeld de gewestelijke commandanten, moet dat dus geschied zijn over een soortgelijk net van de O.D. zelf. Dat geschiedde toch niet over het C.I.D.-net?

A. Neen, dat was een eigen net van de O.D., want bij ons is dat nooit het geval geweest. In zo'n kabel zit er een groot aantal verbindingen naast elkaar. Als er dus een verbinding loopt van de C.I.D. dan kan een ander daarnaast wel een verbinding trekken van de O.D. bijvoorbeeld.

79047. De **Voorzitter**: Op de belangrijke punten moest dat toch weer geregeld worden door de mensen van de P.T.T. Moet ik daaruit afleiden, dat een gedeelte van de P.T.T.-mensen dit werk verrichtte in C.I.D.-verband, terwijl een ander deel van hen, dat daarnaast deed in O.D.-verband?

A. Ja, zo was het inderdaad.

79048. De **Voorzitter**: Is men niet op het idee gekomen om dit met elkaar te overleggen en dit gezamenlijk te doen?

A. Ja, bij tijd en wijle werd er weleens contact opgenomen, maar altijd stuitte dat af op de controverse, dat wij voor het directe ogenblik werkten en zij voor de toekomst. Ook bij de bestemming van de lijnen was dit het geval, wanneer wij een lijn wilden voorbereiden om te gebruiken in het uur-, "U" of na het uur-, "U".

79049. De **Voorzitter**: De O.D. had toch ook verbindingen, die gedurende de bezetting werden gebruikt?

A. Ja, maar die waren zeer incidenteel. Zij hebben het nooit lang uitgehouden; ze waren er dan weer eens wel en dan weer eens niet meer.

79050. De **Voorzitter**: Deze enigszins merkwaardige situatie op een zuiver technisch gebied is blijkbaar weer te herleiden tot de controverse, die er altijd heeft bestaan tussen de O.D. en andere groepen.

A. Inderdaad. Dat vindt u hierin terug.

79051. De heer **Koersen**: Zag u dit inderdaad als een controverse of meer als het naast elkaar bestaan van twee groepen, die een verschillende doelstelling hadden?

A. Het was niet zozeer een controverse, want er werd niet bepaald een strijd geleverd op leven en dood. Het was alleen een verschil in opvatting en in doelstelling. Zij hadden een verschillende bestemming.

79052. De **Voorzitter**: Hebt u zelf in dit verband nog iets mede te delen?

A. Ik geloof, dat ik dit zo in grote trekken heb belicht. Het was een erg verwarde tijd en het was een buitengewoon besloten zaak,

zo'n communicatienet. Om nu nog een tijd over de techniek uit te weiden, zou toch geen zin hebben. Ik geloof, dat eigenlijk de zaak was, dat de behoefte zich deed gevoelen aan een net en dat wij dat met het groeien van de behoefte hebben opgebouwd, steeds wisselend zoekend naar de mogelijkheden, die dit bood, totdat het tenslotte na Mei 1945 in elkaar is gezakt. Het slagen in de mogelijkheden werd steeds weer doorkruist door enerzijds het werk van de Duitsers, de tegenwerking van die zijde, en anderzijds werd de zaak wel vertraagd, omdat men op zijn qui vive moest zijn, omdat anders andere aanverwante groepen juist iets doorkruisten, dat men aan het opbouwen was. Dat zijn eigenlijk de moeilijkheden geweest. Er bestond ook nog een heel net in Noordholland, dat onder een zekere *Brand* ressorteerde, die in Amsterdam woonde en die betrokken was bij de Provinciale Electriciteits Bedrijven van Noordholland. Dat was ook een net apart. Hij had dat voor elkaar gebracht. Het straalde vanuit Amsterdam uit. Ook was er weer een verbinding tussen dat punt, waar hij dan in zijn spinneweb zat, en ons geval, zodat de uitwisseling altijd wel genoeglijk verliep.

79053. De **Voorzitter**: Hebt u zich persoonlijk alleen met de P.T.T.-verbindingen bemoeid of ook wel met die van bijvoorbeeld de electriciteitsbedrijven?

A. In hoofdzaak met de P.T.T.-verbindingen.

79054. De **Voorzitter**: Wie zorgde in het verband van de C.I.D. voor de verbindingen, die gemaakt werden met behulp van de electriciteitsbedrijven?

A. Dat was niet een bepaalde man. Er waren verschillende contactpunten in het land, die dan vanzelf weer een kennis hadden bij dat bedrijf. Men gaf dan door, dat het wenselijk was, dat er op dat en dat traject een stukje verbinding kwam, onder meer een paar P.T.T.-stukken aan elkaar te knopen. Hij nam dan contact op met een man uit het Provinciaal Electriciteits Bedrijf en dan werd het op die manier wel geregeld. Daar was men natuurlijk niet bij. Hoe minder kennissen men op dit gebied had, zoveel te beter het was. Er kwam een moment, waarop de zaak klaar was, en dan draaide de zaak, totdat op een zeker moment de zaak weer mis was, waarna weer iets anders werd geprakkezeerd.

De Voorzitter: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit hiermede het verhoor.

J. H. SCHUILENGA.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEK.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEP 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

LAMBERTUS NEHER,

oud 60 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
Directeur-Generaal P.T.T.

79055. De **Voorzitter:** U bent over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal door de commissie gehoord op 17 Mei 1949. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder verband van de toen afgelegde eed. Er is naar aanleiding van dat verhoor van 17 Mei 1949 nog één punt, dat ons niet helemaal duidelijk is geworden en waaromtrent wij gaarne nog een enkele inlichting van u zouden willen hebben. U hebt toen uitvoerig gesproken over de verbindingsnetten, die tijdens de bezetting zijn gemaakt, en over de mogelijkheden voor de illegale groepen om via telefoonverbindingen, verbindingen van electriciteitsbedrijven en wat dies meer zij, contact met elkaar te houden. Wij hebben daarnaast van andere zijde verklaringen gekregen over de werkzaamheden van de C.I.D., die op dat zelfde terrein hebben gelegen. Onze vraag is nu, hoe die werkzaamheden van u en van de C.I.D. op dit punt zich tot elkaar hebben verhouden. In het vorige verhoor hebt u gezegd, dat u op een gegeven moment contact met de heer *Six* heeft gekregen, waarbij deze u mededeelde, dat de Regering te Londen de wens te kennen had gegeven, dat er maatregelen zouden worden getroffen om in de dagen der bevrijding de beschikking te hebben over een verbindingsnet. Wij hebben ons afgevraagd, of het verschil misschien in de doelstelling is gelegen, in die zin, dat de C.I.D. verbindingsnetten maakte, met het doel om die verbindingen tussen verschillende groepen tijdens de bezetting te hebben, en dat de werkzaamheden, die u hebt verricht, meer betrekking hadden op het in gereedheid brengen van verbindingen, die op het moment van de bevrijding in werking konden treden. Moeten wij de tweërlei werkzaamheid op dit gebied op deze manier zien of lag het verschil ergens anders?

A. Ik zal proberen het mij zo goed mogelijk in te denken. Dit verband lag ergens anders. Reeds in 1940 kreeg ik de eerste verzoeken om bepaalde handelingen te doen verrichten en voor te bereiden voor directe actie en latere actie. De man, die toen bij mij kwam — dat is de inmiddels, naar ik meen in 1943, gefusilleerde ingenieur van de vroegere gemeentefoon uit Amsterdam, de heer *ten Bosch* —, had relaties met de eveneens gefusilleerde heer *Schimmelpenninck*, residerende op het Plein 1813, te den Haag. De heer *ten Bosch* kwam mij toen vragen bepaalde dingen mogelijk te maken, hetzij direct, hetzij later, en daarbij waren ook enigen van mijn eigen mensen betrokken, die eveneens zijn gefusilleerd. (Zij zijn gearresteerd in 1941 en later gefusilleerd. Eén man was veroordeeld tot levenslang, hij is echter evenmin teruggekeerd.) Nu was — dat is een belangrijk ding, dat men goed onder ogen moet zien — in de eerste paar jaren de behoefte aan zeer bijzondere verbindingen niet zo heel erg groot. Alle netten werkten normaal, de Duitsers grepen bijna niet in, voor een zeer belangrijk deel, omdat ze niet voldoende competente mensen hadden en omdat ze in de eerste tijd helemaal niet bevroeden, wat er werkelijk in en onder het Nederlandse volk leefde. Voor hen was de schijn voor een belangrijk deel equivalent aan hetgeen ze dachten, dat bestond. De spanningen namen pas toe, toen wij in Amsterdam de eerste reële weerstand kregen tegen de Jodenarrestaties. Vanaf die tijd dateert een geleidelijk sterker ingrijpen van de Duitsers tegen het openbaar verkeer. Dat was nog niet zo, toen ik in Maart 1943 door de beroemde dr. *Wimmer* werd ontslagen.

Toen zorgden wij er alleen voor, dat, indien de Duitsers een enkele keer eisten, dat iemand zou worden beluisterd — en dat is maar heel zelden gebeurd —, de betrokkenen wisten waar ze aan toe waren. Ik herinnrr mij een geval van een bepaalde verbinding van vlettermannen in Rotterdam, die in verband met scheepvaartbewegingen verdacht werden van het geven van inlichtingen op een ander terrein dan de bezetter lief was. Die lijn moest volgens de Duitsers beluisterd worden. Die vletterlieden waren, voordat er ook maar iets van de techniek van het beluisteren klaar was, volkomen op de hoogte van wat er ging gebeuren. In Mei of Juni van het jaar 1943, of misschien nog een maand later, trad reeds een verscherping op van de zijde van de Duitsers, dat men een aantal abonné's liet uitsluiten. Daarbij kwam een grote moeilijkheid, omdat men daarbij mensen ging afsluiten, die wij niet zo heel gaarne afgesloten hadden. Wij moestrn dus op een bijzondere wijze die aansluitingen in stand houden. Daar behoefde nog niets bijzonders voor aangelegd te worden. Er moest alleen maar worden gezorgd, dat die mensen toch aangesloten bleven, zij het dan onder wat andere administratieve rubricering dan normaal het geval was. In de tweede helft van 1943 werden de maatregelen trn aanzien van het algemene verkeer moeilijker. Inmiddels had ik een bepaald verzoek gekregen, wat u in het vorige verhoor hebt geregistreerd. Het eerste, dat we dus te doen hadden, was te zorgen, dat in militair verband — dus het O.D.-verband, dat, zoals u weet, was samengekoppeld met het vroegere legioen L.O.F. —, waarin beide facetten belichaamd waren, deelnamen aan actief verzet tegen de vijand, het verrichten van wat men noemt spionage, het mededelen van waarnemingen, die voor onze geallieerden van nut zouden kunnen zijn, direct sabotageverzet, waar dat nodig was, het dekken van een eventuele vacuumperiode, die zou kunnen optreden, wanneer de Duitsers geheel of gedeeltelijk uit delen van Nederland terug zouden trekken. Er waren in Nederland 18 punten, die als eigen centra zouden dienen, en elk van die centra had een verbindingsofficier nodig, die dus voor het verbindingswezen zou kunnen zorgen tijdens actieve oorlogshandelingen in ons land en eventueel direct daarna. Mijn mensen moesten kunnen werken volgens een bepaald hoofdsysteem en overigens met een zeer brede marge eigen initiatief kunnen ontwikkelen, omdat men duidelijk wist, dat men niet alles centraal kon dirigeren, wanneer er gevechtshandelingen in ons land zouden plaats vinden. Een overwegend groot deel van deze 18 mensen waren mensen van ons eigen bedrijf. Er waren er ook enigen, die niet direct leden van ons bedrijf waren, maar aangezien een nuttig effect van het hanteren van verbindingsmateriaal eigenlijk toch maar alleen kon geschieden door mensen, die in het geheel thuis waren, bestond het overgrote deel uit ingenieurs en technici van de P.T.T. In 1944 werden de toestanden steeds moeilijker en werd het aantal afsluitingen steeds groter. De moeilijkheden om de juiste personen aangesloten te houden, waren natuurlijk zeer veel groter, als men er de relatie bij in acht neemt. Wij begonnen in den Haag 1940 met een totaal van 45 000 aansluitingen, die terugliepen op 3000. Toch moesten onze mensen, die bovendien frequent van adres moesten wijzigen, elkaar kunnen bereiken, zolang als het mogelijk was over de officiële netten, met de zekere middelen om ze als echt erkende noodzakelijke aansluitingen te kunnen handhaven. Zolang de mensen elkaar konden bereiken over de officiële netten, was het niet moeilijk. Er werd ook op het interlocale verkeer een grote beperking gelegd. Dat bracht mee, dat er interlocale verbindingen moesten zijn en in stand gehouden en een aantal verbindingen gereserveerd moest zijn en blijven, ondanks de eisen, die de Duitsers stelden, voor de periode, die in gevechtsfasen zouden kunnen optreden. Ik moet even teruggrijpen in mijn herinnering. De Duitsers hadden een z.g. centrale schakeldienst, omdat ze ons P.T.T.-personeel niet vertrouwden in het bezetten van de lijnen. Die centrale schakeldienst hebben zij doen vestigen in Utrecht. Mensen van de centrale schakeldiensten zorgden er voor, dat de verbindinglijnen, die wij nodig hadden, de juiste registratie van noodzaak kregen, en, voor zover ze gereserveerd moesten blijven, de registratie hen bezet deed zijn, terwijl ze in werkelijkheid niet bezet waren. Maandelijks werden die gegevens gecontroleerd met de gegevens, die dan weer in die achttien punten

noodzakelijk waren. Op een zeker moment, toen er een bepaalde noga! gerichte verdenking was, heb ik daar enige mensen vandaan moeten halen, *Lisman* c.s., die de centrale punten van die schakeldiensten bezetten. Ik heb ze in Amsterdam moeten laten samentrekken, zodat toch het verband met de anderen werd gehouden. Het werd een stuk moeilijker, toen bepaalde hulpdiensten werden uitgeschakeld. Wij hebben voor het verkeer van het dienstnet een z.g. eigen hoofdbestuursautomaat, waarbij dienstonderdelen rechtstreeks op dat ene punt een schakelverbinding kunnen krijgen. Het zal u duidelijk zijn, dat die automaat ook nog wel enige andere dingen heeft gedaan dan alleen bepaalde diensthandelingen mogelijk maken. Op een gegeven ogenblik werd ook die automaat uitgeschakeld en moesten er steeds meer verbindingen buiten die centrales om gemaakt worden, omdat de Duitsers begrepen, dat er ondanks al het afsnijden van het verkeer bepaalde berichten tussen verafliggende punten niet zo snel centraal terecht konden komen en daarop kon worden gereageerd, tenzij er verbindingen waren. Toen hebben de Duitsers een vrij intense inspectie gehouden op al die centrales. Ik geloof, dat de Duitsers weinig hebben gevonden, omdat gelukkig de waarschuwingdienst vlug genoeg kon werken.

Er was personeel voor het bezetten der diensten in z.g. versterkersstations, die in de interlocale kabels zijn ingelast, omdat anders de geluidsoverdracht onvolledig zou zijn. Het was dus van het allergrootste belang om te weten, welke mensen daar waren, hoe ze waren aangeschreven en in hoeverre ze konden worden vertrouwd. Die onderzoeken werden ook weer door betrouwbare mensen van de P.T.T. ingesteld en kwamen dan ook centraal terecht. Voorts was er een waarschuwingdienst voor het eigen personeel. *Schuilenga* en *Posthuma* hadden zelfstandig de opzet en de leiding van die dienst geëntameerd. Hun taak was er voornamelijk op gericht om te trachten — dat was dus de primaire aanleiding —, wanneer de Duitsers nog meer personeel kwamen opeisen voor uitzending naar Duitsland, de mensen vroegtijdig konden worden gewaarschuwd om te kunnen verdwijnen. Dit gold ook, wanneer de Duitsers bepaalde inspecties wilden doen, of gedeelten, die wij nu niet helemaal geschikt achtten voor onveranderde inspectiemogelijkheid, daar waarschuwingen voor te geven. Voorts bestond hun taak hieruit, dat zij er voor zorgden, dat men elkaar snel kon bereiken. Zij hadden een stelsel uitgewerkt, waarbij het mogelijk was om met bepaalde vercijferingen combinaties te kiezen in verafliggende gebieden. Zonder dat daar de normale wegen voor moesten worden gevolgd. Geleidelijk aan werden de faciliteiten ook aan belangrijke verzetsleden en organisaties gegeven, omdat er nu eenmaal nood was. Zoals het niet alle dingen gaat, men heeft verschillende contacten en de illegaliteit in het algemeen kwam steeds meer in het gedrang, zodat er ook steeds meer vroegtijdig gewaarschuwd moest kunnen worden. Dan komt eerst de vraag naar voren: „Mag in dat geval die ook worden gewaarschuwd, mag hij ook gebruik maken van die weg?” Het aantal contacten breidde zich uit. Dit werden ook de organisaties, waarvan een zeer belangrijk deel de L.O. had in verband met onderduikingsmogelijkheden. U ziet alweer een relatie tussen hetgeen ik zei en deze fase. Men kon en moest voor deze organisaties een steeds intenser gebruik maken van de geheime mogelijkheden. Dit bracht mee, dat *Schuilenga*, *Posthuma* en de verdere mensen, die er aar, medewerkten, een meer rechtstreeks contact met de actieve verzetsgroepen kregen, daar weer hulp aan moesten geven, terwijl anderzijds via een persoon in den Haag, een zekere *Buma* — misschien bent u in vele verhoren die naam weleens tegengekomen, deze werkte onder de naam *Zijlstra* —, het contact liep met het centrale punt in Amsterdam, dat voor de rest van de verbindingscomplexen zorgde. Die mensen hadden elkaar dan weer nodig, wanneer voor doel A of voor doel B verbindingen nodig waren, die omgepast moesten worden, buiten het normale laderschema. Die werken moesten worden uitgevoerd met de schijn van normale dienstrealiteit. Het kwam meermalen voor, dat de mensen aan kabels werkten en de Duitsers er bij kwamen staan en volkomen gerustgesteld waren, dat zulke bijzonder betrouwbare mensen dat kabelwerk deden, zodat daar wel niets aan de hand kon zijn. Met dit werk — en nu heb ik tevens de radioverbindingen op het oog, die daar verder ook nog bij behoorden en waar we helaas zo veel slachtoffers bij te betreuren hebben — werd het steeds moeilijker in verband met alle banden ingrepen en het wegvallen van mensen, toen we een eind in 1944 waren voortgeschreden. Toen was er geen sprake van iets, dat u mij met de titel van C.I.D. hebt genoemd. Die C.I.D. is een ontwikkeling, die zich na de Dolle Dinsdag heeft voorgedaan. Die C.I.D. bestond helemaal niet. Ik zou u het volgende willen zeggen, hoe de C.I.D. dan wel is ontstaan: Een Enschede's inspecteur van politie, wiens naam thans bekend is als *Sanders* — ondergronds bekend als *Hiemstra* —, had aanraking gezocht met verschillende

groepen, omdat hij een stelsel van contra-spionage wilde opbouwen, dat bovendien in een zorgvuldig geregistreerd systeem zou worden vastgelegd en dat ook dienst zou kunnen doen na de bevrijding. De eerste, die mijn aandacht op *Hiemstra* vestigde, was de tegenwoordige professor *Hoogland*, toen adjunct-directeur van het Borculose zoutbedrijf. De wijze, waarop dit toen werd gelanceerd, was niet een zodanige, dat ik mij daar direct mee heb bemoeid, omdat ik het niet zo erg veilig vond, wanneer men er ergens kaartsystemen op na ging houden. Wij hebben dat geval dan ook in de Kern besproken; ik meen, dat ik de vorige keer iets over de Kern heb gezegd, zodat u die term wel bekend zal zijn. En algemeen — dat waren dus de kopstukken van vrijwel het gehele Nederlandse verzet — was men van oordeel: voorlopig „hands off”. Wij hadden allen reeds onze informaties; die informaties wisselden wij met elkaar uit en voor een stelsel, dat in een soort van politiekaartsysteem wordt vastgelegd, voelen wij ons nog enigszins huiverig. Ik kreeg enige tijd daarna een verzoek van *Schuilenga* en *Posthuma* of ik eens een bespreking wilde voeren met de heer *Hiemstra*. Daar waren zij keel begrijpelijk mee in contact gekomen, o.a. door L.O.-contacten. Om te bewijzen, dat hier toen nog niet de goede zorgvuldigheid en kennis van het werkelijke ondergrondse werk aanwezig waren, deel ik mede, dat men mij bijvoorbeeld rustig voorstelde om daarvoor in Regina samen te komen, hier in den Haag.

Dat voorstel op zich zelf was principieel fout. Men wist hier wel, dat ik nu niet zo'n onbekend gezicht had, dat, als ik mij in Regina vertoonde met nog een groepje heren, het ongemerkt voorbij zou kunnen gaan, wat ook het resultaat zou zijn. Ik heb toen gezegd: „Ween, dat zullen wij niet do-n.” De beide heren, *Schuilenga* en *Posthuma*, waren zeer ingenomen met hetgeen de heer *Hiemstra* toen eigenlijk voornemens was. Ik heb daarna toch nog wel één of twee besprekingen met *Hiemstra* gehad van een typisch informatieve aard, zoals mensen, die gewend zijn het politionele werk te verrichten, dat weleens kunnen doen. Na Dolle Dinsdag heb ik een verzoek gekregen, of ik een gesprek wilde hebben met de beide technici en de heer *Visser* — hoofdingenieur — ten huize van de heer *Visser*. De heer *Visser* had ik namelijk aangewezen als hoofd voor de technische verbindingsdienst, voor de telefonie en telegrafie. De heer *Visser* woonde hier op kamers. Bij dat onderhoud was eveneens de heer *Hiemstra* aanwezig en *Schuilenga* en *Posthuma* vroegen of het goed was, dat ze van een zogenaamde draaggolfkabel een aftakking zouden maken om een aantal Duitse heren te beluisteren. Dat verzoek heb ik goedgekeurd, mits met beleid uitgevoerd. Kort daarop ontstond dan de eerste vorming van — wat u bekend zal zijn uit de vele verhoren, die u hebt afgenomen en waar ongetwijfeld vele mensen het hunne zullen hebben gezegd — de hoofddriehoek, de centrale driehoek en de delta's. Ik hoop niet, dat ik hier abacadabra spreek.

De Voorzitter: Neen.

A. De driehoek is ontstaan vóór Dolle Dinsdag. U weet, dat er nogal rivaliteit was tussen O.D., K.P. en R.V.V., voor een deel gebaseerd op wat men meende, dat de andere zou willen doen en wat de een meer deed dan de ander. Men had niet zo veel contact met elkaar, dus het beroemde gerucht kon welig tieren. Toch zou het funest zijn, wanneer er ooit iets moest gebeuren in Nederland, dat die drie groepen, die alle hetzelfde mooie doel beoogden en nastreefden, met elkaar in onmin zouden verkeren, meestal door onbekendheid, en het heeft mij dan ook mogen gelukken, deze mensen bij elkaar te brengen. Toen leefde *Johannes Post* nog en *Johannes Post* was behalve een dapper, ook een wijs man, een goed man. De gesprekken met *Johannes Post* verliepen best en voor R.V.V. trad voor die besprekingen een zekere *Freek* op — het tegenwoordige Tweede-Kamerlid *Gerben Wagenaar* —. Na de inleidende besprekingen werd er toegezegd en wederkerig met vrije wil een handelingsovereenkomst aangegaan, uit de aard der zaak allemaal mondeling. Ik heb het geheel toen de naam Driehoek gegeven. Het was betrekkelijk eenvoudig. Als men met mathematisch werk bekend is, gebruikt men immers dikwijls zo'n woord. Dat woord Driehoek heeft toen in de eerste tijd na 5 September een staande betekenis gekregen, als zijnde het centrum van de gecombineerde activiteiten van deze drie hoofdgroepen, waarvan, zoals u bekend is, de heer *Koot*, direct op uitnodiging als staande buiten deze drie groepen, het commando wilde aanvaarden en allen zich daar con amore bij neer hebben gelegd. De moeilijkheid, die kort daarna ontstond — want men had nu niet allemaal zo direct een veelomvattend begrip —, was er in gelegen, dat onze goede *Johannes Post* bij de Weteringschansoverval is gevangengenomen en gesneuveld. De L.O. — de K.P. dus eigenlijk — had vanaf dat moment praktisch geen aanvaarde algemene leider meer. Van de K.P. werd nog een belangrijke figuur in Utrecht gearresteerd, een zekere *Louis* — zijn werkelijke naam wil mij op het ogenblik niet

te binnen schieten —, en nog een ander in de buurt van het Yijmeegse. De man, die toen werd aangewezen voor de K.P., was een goed man, maar geen krachtig man. Hij werd dan ook niet zo makkelijk aanvaard. Toen demonstreerde zich in Rotterdam een bepaalde groepering van het K.P.-geheel, dat onder leiding stond van iemand, die wij thans kennen onder de algemene naam *Frank*; ook hij is gevallen. Hij noemde zich commandant-West, terwijl een deel van de R.V.V. stond onder één van mijn technische ambtenaren *Thijssen*, *Lange Jan*, die zich commandant-Oost noemde. Ket was vrij moeilijk om deze figuren in de algemene noodzakelijke samenwerking te brengen. Er zijn in Rotterdam vergaderingen gehouden, waar ook de heer *Hiemstra*, die inmiddels *Kuiper* was gaan heten, gesproken heeft en nogal vrij positieve dingen heeft gezegd. Daar is toen door hem gesteld, dat hij zo veel verbindingen had en dat hij de C.I.D. oprichtte. Het was nodig, dat er werd gecoördineerd, wilde het effect, dat wij gemeenschappelijk moesten bereiken, zo gunstig mogelijk zijn. De heer *Hiemstra* en nog een aantal mensen zijn toen uitgenodigd op een gezamenlijke bespreking en die bespreking vond in Amsterdam plaats, ten huize van de toenmalige hoofdinspecteur van de belastingen *Prakken*, die ook een zeer belangrijk aandeel in de verzetsarbeid had. Behalve de heer *Hiemstra* waren daar aanwezig de figuren van de Driehoek. Op die vergadering is toen gezegd: Als u een inlichtingendienst inricht, dan is het prachtig, maar laat het geheel coöpereren met het centrale gedeelte, want anders gaan er ongetwijfeld waardevolle delen verloren of daar zouden nare dingen mee kunnen gebeuren.

79056. De Voorzitter: Wat verstaat u onder het centrale gedeelte?

A. Dat is de Centrale Driehoek, onder generaal *Koor*, toen nog kolonel *Koof*. Dit heeft de heer *Hiemstra* toen geweigerd. Hij werkte helemaal alleen en als er wat was, dan zou hij dat wel mededelen. De heer *Hiemstra* zelf heeft in feite aan het verbindingsgebeuren niets gedaan. Dat hebben *Schuilenga* en *Posthuma* gedaan voor hun gedeelte. Noch initiatief, noch technische leiding kon ter zake van de heer *Hiemstra* uitgaan. Toch is dat nog wel samengevoegd bij het grote geheel, zij het met nogal wat moeilijkheden — die op het ogenblik niet meer van belang zijn —, doch toen alleen maar lastig waren. Ik heb u — naar ik meen — de vorige keer gezegd, dat deze beide mensen met hun medewerkers — want er waren vele medewerkers om dit mogelijk te maken — eminent werk hebben verricht. Men had tegen het einde van de bezettingsperiode in het gebouw H.T.O. in den Haag, bij de Rijswijkseweg, een verbindingspunt ingericht, waar een reeks van verbindingen samenkam. De berichten, die daar kwamen, werden voor een deel in eigen groep gebruikt, voor een deel doorgevoerd naar het centrale punt. Er was echter weer een dwarsverbinding naar een centrale van een andere orde, die in het G.E.B., door *Buma (Zijlstra)*, ook hier in den Haag, was opgesteld. Van daaruit liepen weer verbindingen naar Rotterdam en verder. In Amsterdam was een centrale opgericht — de naam van het gebouw wil mij niet te binnenschieten — in het zuiden van de stad, in een gebouw voor verzorging van ouden van dagen en kinderen.

79057. De Voorzitter: Door wie was die centrale ingericht?

A. De man, die daar bijzonder voor heeft gewerkt, was een ambtenaar van het C.E.B. in Amsterdam, die thans nog bij het brandweerwezen een bepaalde belangrijke plaats inneemt. Als ik mij niet vergis, was hij ook verbindingsman voor de Amsterdamse brandweer. Zijn naam was *Carels*, hij was één van de verbindingsofficieren. Daarvóór was de verbindingsofficier de heer *Verhagen*. *Verhagen* is achtervolgd, maar hij heeft kunnen ontsnappen: hij was een ingenieur van de telegrafie. De heer *Carels* heeft de taak overgenomen en heeft zijn werk uitstekend verricht. Met nog een beambte van het G.E.B. heeft hij permanent dienst gedaan in een schuilkeldergewelf, waar een zeer belangrijke centraalpost was opgesteld. Deze post had vele verbindingen naar verschillende delen van ons land, ook naar den Haag en zo ook weer naar de C.I.D.-centrale in het gebouw H.T.O. U ziet dus, dat de C.I.D. een ontwikkeling is van ná September 1944, en ongetwijfeld zijn daardoor zeer goede resultaten verworven in verband met het inwinnen van informaties en het doorgeven van informaties. Echte, de C.I.D. als zodanig en tevens de heer *Hiemstra* als zodanig hebben geen specifiek verbindingswerk gedaan. Ik geloof, dat ik hier even moet eindigen om u de gelegenheid te geven, mij misschien nog verdere vragen te stellen. Ik heb hier in elk geval een zo goed mogelijk gesloten beeld gegeven van de samenhang tussen de dingen. Een positief antwoord op uw vraag, nl.: was het ene alleen voor de eventuele vacuumperiode of de periode na het mogelijke vacuum, is: Neen, het was zowel het eer, als het ander. De C.I.D. was er niet

alleen voor de verzetsperiode. De C.I.D. is pas gegroeid in de na-Septemberdagen en vormde behalve een meer voor een bepaalde groep uitsluitend gericht geheel, tevens een verbindingspunt met de totale verbindingsdienst.

79058. De Voorzitter: U heb ons een overzicht gegeven van hetgeen er in de loop van de tijd is gedaan om deze verbindingen tot stand te brengen. Dat gebeurde dus o.m. door voortdurend in te grijpen in het bedrijf van de P.T.T. Dit geeft de indruk, alsof er een soort van organisatie bestond, die tegenleiding gaf aan de bestaande leiding van de P.T.T. Is dat juist?

A. Zeer positief.

De Voorzitter: Dat wilde ik even preciseren.

A. Er was geen gesloten organisatie, die zich als organisatie aanmeldde. Een zeer belangrijk deel van het P.T.T.-personeel heeft — en dat geldt zowel voor vrouwen als voor mannen en telkens weer eigen nucleï, die niet wisten, welke contacten de één daarvan met de ander had —, con amore meegewerkt om al datgene te doen, wat — zoals men dat dan uitdrukte — voor de goede zaak gewenst en noodzakelijk was.

79059. De Voorzitter: Was er nu een centraal punt van deze tegenleiding?

A. Dat was ik.

79060. De Voorzitter: Waren dat niet enige mensen tezamen?

A. Neen, voor mij gold de richtingaangeving en de opdrachtgeving. Eigenlijk wisten die mensen helemaal niet, wie die mijnheer was. Dat was nergens nodig voor. Als een bepaald technicus of zich had genomen om voor bepaalde handelingen de leiding op zich te nemen, was dat voldoende, als hij voor zich maar wist, waar hij zijn moest. De doodgeschoten *Heukels* in Utrecht heeft lange tijd niet geweten wie ik was en hij heeft toch vele malen met mij getelefoneerd.

79061. De Voorzitter: U hebt in het verband van hetgeen er op dit gebied is gebeurd personen genoemd, die ook bepaalde dingen hebben gedaan, zoals de heren *Schuilenga* en *Posthuma*.

A. Zij hebben zeer belangrijke dingen gedaan.

79062. De Voorzitter: Hebben zij nu ook niet geweten, dat die orders van u uitgingen?

A. Later pas.

79063. De Voorzitter: Na de oorlog?

A. Neen. Ik heb vele malen persoonlijk contact met ze gehad.

79064. De Voorzitter: Het merkwaardige is, dat zij de nadruk leggen op datgene, wat ze in C.I.D.-verband hebben gedaan. Waar zit dat nu in?

A. Ik weet niet, of hetgeen ik nu ga zeggen per se gepubliceerd zal moeten worden — aangezien u alles registreert —. Mag ik dit voorbehoud maken?

79065. De Voorzitter: Het is een merkwaardig verschijnsel, dat wel verklaring behoeft.

A. Voor het verzet helemaal niets nieuws. Deze beide goede mensen waren sterk gebiologeerd door de heer *Hiemstra*. De heer *Hiemstra* was positief eezuchtig. Hij zag zich na de oorlog leider van een belangrijk politieel informatiecentrum. Hij had een zeer bijzondere verering voor de wijze, waarop de Duitsers dat in het verleden gedaan hadden, maar hij vond daarin nog vele fouten en meende, dat hij dat later beter zou doen. Onmiskenbaar had de heer *Sanders* een zekere vorm van optreden, die minder levenservaren mensen — als ik het wat zware woord mag gebruiken — een nogal grote imponerende indruk van hem gaf. U voelt, om naar voren te komen, moest de heer *Hiemstra* iets hebben en aan dat iets konden hem alleen op dit terrein helpen mensen als *Schuilenga* en *Posthuma* met hun medewerkers, want hier moeten we altijd rekening mee houden, dat, als ik die twee namen noem,

er vele ongenoemden op kranige wijze aan het geheel hebben meegewerkt. Zij hebben een haast wonderlijke — ik zou haast zeggen — verering voor deze man gehad. Dat is bij beiden tegenwoordig niet helemaal meer het geval. Toen was het echter zeer zeker wel zo. Zodra iemand in het verzet een bepaald deel van een activiteit het zijne kon noemen, was hij iemand, maar dan was hij al geen goede verzetsman meer. Dan dacht hij aan „ik” en dan dacht hij niet aan „wij allemaal”. Nu komt er nog een typische factor bij, die psychologisch zo volkomen begrijpelijk is. Naarmate de oorlog verder schreed, steeg het verlangen naar een soort van wonderlijke gelukkige maatschappij, die zou ontstaan als de bevrijding er was. Nu is er geen enkele organisatie ooit volmaakt geweest en dat was de P.T.T. ook niet. Na de oorlog nu zouden figuren, die wèl bekwaam waren, maar door allerhande typische barrières, die in het verleden als blokkeringen golden, moesten wegvallen, op plaatsen komen, waar ze naar eigen overtuiging competent toe waren en waar de hiërarchie van het verleden geen mogelijkheid toe bood. De heer *Hiemstra* beloofde, dat hij er allemaal voor zou zorgen. Precies als hij het op de vergadering in Rotterdam destijds heeft beloofd. Voor al die mensen zou hij wel zorgen, dat ze een bepaalde plaats bij de politie zouden krijgen. Als men die factoren bij elkaar ziet, kan men onderkennen, dat er makkelijk een clanvorming is, plus dan de grote moeilijkheden van het verkeer tussen de veelvuldige contacten, zodat men bepaalde problemen niet met elkaar kon door- en uitspreken; het overbrengen van berichten, mededelingen van A naar B, die weleens ongelukkig uitvielen, waardoor een bepaald misverstand in plaats van opgeheven de kans had van nog veel erger te worden. Zo ziet men hoe die C.I.D.-gedachte, die bij deze bekwame en goede mensen oorspronkelijk niet bestond, leven ingeblazen en tot iets eigens kon worden; heel begrijpelijk ook, dat de mensen hingen aan de opzet, waaraan zij zo hadden gewerkt, en aan de man, die hun zei, dat alles later prachtig in orde zou komen. Daarin ligt ook het kleine, dat — ik wil niet graag bezwaren over iemand naar voren brengen en ik zou het jammer vinden, wanneer daarover publicaties verschenen, want dan krijgt men allerhande gezanik — een man als *Hiemstra* in de bespreking, die ik daarnet releveerde, bij de heer *Prakken* thuis niet zonder meer het complex van zijn mogelijkheden ten dienste stelde van het algemeen, dus niet alleen ten bate van de O.D., niet ten bate van de K.P., niet ten bate van de R.V.V., maar van de totaliteit, die onder de neutrale leiding van *Koot* was gesteld, en dit voor zich wilde houden, want dat kon hem later dienen. De resultaten op het direct na-oorlogse gebeuren zijn dan ook heel duidelijk. Daarop is de Nationale Veiligheidsdienst opgericht.

De **Voorzitter:** Het B.N.V.

A. Daarvan kwamen eisen, dat men een eigen verbindingdienst zou opbouwen, dwars door alles heen. Ik heb toen moeten zeggen: „Geen sprake van, zolang ik de P.T.T. leid, ben ik alleen verant-

woordelijk en niemand komt op eigen gezag er tussenin.” Dat was één van de aspecten, die men misschien in het verleden al voor ogen had of gehoopt had te kunnen realiseren. De bekwaamheid van de heer *Hiemstra* laat ik buiten beschouwing. Dat hij echter con amore bij hetgeen hij deed eerst aan ons land en dan aan zich zelf heeft gedacht, heb ik zeer gerede betwijfeld.

79066. De **Voorzitter:** Zijn de verbindingen, die u op grote schaal door het land mogelijk hebt gemaakt, ook door de C.I.D. gebruikt?

A. Zij hadden ook eigen draden.

79067. De **Voorzitter:** Stonden de verbindingen, welke u hebt gemaakt, ten dienste van alle bona fide groeperingen?

A. Van de Driehoek.

79068. De **Voorzitter:** Dat was in de tweede helft van 1944. Maar hoe was het daarvóór?

A. In eerste aanleg voor de O.D. Daartoe had ik het verzoek gekregen en daarna bij het voortschrijden van de tijd ook aan derden. Dus de hele organisatorische opzet was de toenmalige O.D.-opzet. Daaraan werkte een hele reeks P.T.T.-ers, ieder op hun eigen terrein, zoals ik heb geschetst, mede.

79069. De **Voorzitter:** Dus tot het ontstaan van de Driehoek waren dit verbindingsmogelijkheden van de O.D.?

A. Ja.

79070. De **Voorzitter:** Wat was, toen zij in het grotere verband zijn gekomen, het verschil met de verbindingen van *Hiemstra*, die zei: iedereen mag er gebruik van maken, maar het is mijn C.I.D. Stonden uw verbindingen ter beschikking van de C.B.S.?

A. Zonder enige reserve, dat is het verschil.

De **Voorzitter:** Dan geloof ik, dat wij nu de vereiste helderheid wel hebben verkregen en dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen. Ik sluit het verhoor.

L. NEHER.

DONKER, *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

LEENDERT POT,

oud 39 jaar, wonende te Wassenaar,
employé bij de Kon. Ned. Vliegtuigenfabriek Fokker.

79071. De **Voorzitter**: U is over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal door de commissie gehoord op 24 Juli 1948. U hebt torn de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed.

Er is nog één punt, waarover wij nog gaarne enige nadere inlichtingen zouden willen krijgen. Er is ons hier medegedeeld, dat u in de tijd van de bevrijding van het zuiden, toen u te Eindhoven zat, nogal veel te doen hebt gehad met de verbindingen over de grote rivieren, de verbindingen tussen het bevrijde en het onbevrijde gedeelte van Nederland. Nu zouden wij gaarne in enkele grote trekken van u willen horen, welke de problemen waren, waarmee u daarbij te maken had: de problemen van de crossings en van de andere verbindingen, die er zijn geweest, zoals b.v. de telefoon. U behoeft niet op de details in te gaan; het gaat er om, dat wij een beeld krijgen.

A. Wij kwamen in Eindhoven op 20 September 1944. Op dat moment wisten wij eigenlijk nog niet precies, wat onze taak zou zijn. Wij kwamen daar aan met drie Nederlandse officieren, drie Engelse officieren en drie Amerikanen. Onze taak zou ongeveer zijn: het opvangen van agenten, die wij hadden uitgezonden; het eventueel inwinnen van inlichtingen over nog bezet gebied en het zenden van Nederlanders naar Duitsland. In verband met de vele Nederlanders, die in Duitsland werkten, voorzagen wij, dat daar goede mogelijkheden in zaten om iets over Duitsland te weten te komen. Toen wij in Eindhoven kwamen, wisten wij uit de aard der zaak niet, hoe snel de opmars zou gaan. In dat opzicht waren wij over het algemeen een beetje te optimistisch. Ik herinner mij althans, de dag voordat ik naar Eindhoven ging, in Brussel een afspraak te hebben gemaakt met iemand om hem binnen korte tijd te zien in Bloemink bij Apeldoorn. Dat geeft even weer, hoe men zich kan vergissen, hoe snel de opmars zou gaan. Toen het duidelijk werd, dat het bij Arnhem niet lukte, zijn wij ons min of meer permanent in Eindhoven gaan vestigen. Wij zijn begonnen om voor de troepen, die daar zaten, inlichtingen te verzamelen over toen nog bezet gebied. In grote trekken viel het uiteen in drie verschillende delen. In de eerste plaats het werken met de radio, in de tweede plaats met de telefoon en in de derde plaats met mensen, die kwamen en gingen. Wat de radio betreft, kan ik u het volgende zeggen: Wij hadden, toen wij met dit gezelschap aankwamen, geen eigen radio-communicatiemiddel. Het was dus een los gezelschap officieren en minderen, die er op uit werden gestuurd, maar die niet al te best voor dit geheel geëquipeerd waren. Toen wij in Eindhoven kwamen, zijn wij gaan samenwerken met de verschillende organisaties, die wij daar aantroffen en die eigen communicatiemiddelen hadden. Dat was de R.V.V., de O.D. en de K.P. Zij vormden elk een onderdeel van het interne zendernet van hun organisatie. Zulk een intern zendernet had een hoofdstation elders in Nederland en Eindhoven was één van de stations. Ons streven is geweest om de post Eindhoven tot de centrale te maken, dus dat de berichten niet naar de oude centrale werden doorgegeven, maar naar Eindhoven, het nieuwe centrale station. We hadden in deze zaak ook nog enige moeilijkheden met de geallieerden, want de toestand was dus enigszins veranderd, met wat wij hadden meegemaakt in Londen. In Londen was het zo, dat alle communicatiemiddelen door de Engelsen

werden gecontroleerd. Hier werd het dus anders, omdat ze door ons werden gecontroleerd. In het begin hebben de geallieerden daar nog wal bezwaren tegen gehad. Zij zeiden: Uit security-overwegingen is het toch maar beter, dat het over ons loopt. Toen zij merkten, dat deze zaken goed liepen, hebben zij daarin toegestemd. Wij hebben ook met de organisaties, die deze zenders exploiteerden, enige moeilijkheden gehad. Zij beschouwden die zenders, min of meer terecht, als een onderdeel van hun organisatie, waar wij eventueel gebruik van konden maken, maar waar zij het voor het zeggen hadden. De zaak werd nu anders, want wij waren er voor verantwoordelijk wat er werd uitgezonden en moesten weten, wat er binnenkwam. Wij hadden in die tijd — getallen weet ik niet, maar die zijn waarschijnlijk wel te vinden in het archief van het Bureau Inlichtingen — verreweg het meeste gewerkt met het zendernet van de R.V.V., vrij veel met de O.D. en met de K.P., naar ik meen, heel weinig. Wij hebben in deze tijd ook nog getracht om deze zendernetten uit te breiden. Dat was niet zo eenvoudig, want dit moest geschieden met zenders, die nog gebouwd moesten worden. Het binnenlandse zendernet werkte op een andere golflengte dan de zenders, die op Engeland werkten. Wij moesten dus zenders laten bouwen of verbouwen. Vervolgens moesten wij er mensen mede uit sturen, die deze zenders in het bezette gebied konden behandelen. Wij hadden over het algemeen — toen wij er aankwamen — nu niet zo veel organisaties, waarmee wij constant contact hadden. Er was natuurlijk ook een aantal organisaties, die u ook wel kent, waarmee wij radiocontact hadden. Wanneer deze twee misschien drie zenders hadden, dan was het veel. Nu werden we plotseling voor totaal veranderde omstandigheden geplaatst. In de eerste plaats waren wij geïnteresseerd in wat er in het oosten van het land gebeurde, in de tweede plaats voor wat er in Duitsland gebeurde, terwijl tot nu toe de organisaties, waarmee wij contact hadden gehad, voornamelijk in het westen hadden geopereerd.

Langzamerhand hebben wij dus onze vragen geformuleerd voor de organisaties, waarmee wij contact hadden en konden krijgen, om op die manier de berichten, die wij kregen, zo nuttig mogelijk te maken. Daarnaast bleef dus het contact met Londen bestaan en wij hebben getracht dit zoveel mogelijk te splitsen, zodat zaken, die van betekenis voor de Regering waren en die beter met Londen konden worden behandeld, over Londen liepen, terwijl alles, wat meer direct van betekenis voor het leger was, via het zuiden werd behandeld.

79072. De **Voorzitter**: Er is ons hier medegedeeld, dat men er de voorkeur aan gaf om zenders en materiaal bestemd voor het bezette gebied, vanuit Londen te laten droppen, omdat het verzenden over de rivieren van dergelijk materiaal niet zo gemakkelijk was.

A. Het was inderdaad niet zo makkelijk, maar het was naar mijn idee zeer wel mogelijk. Wij hebben het ook een paar keer zonder enig bezwaar gedaan.

De **Voorzitter**: Er zijn inderdaad ook zenders over de rivieren gekomen.

A. Volgens mij was de kans op heel aankomen van het zuiden uit beter dan wanneer het materiaal werd gedropt. Aan het droppen was naar mijn idee altijd een groot aantal gevaren verbonden, met receptioncommittees, apparaten, die kapot vielen of die in het water terechtkwamen, enz. De kansen om een apparaat heelhuids over te krijgen waren volgens mij, mits goed voorbereid, uit het zuiden over de rivieren zeker zo goed als wanneer er werd gedropt van Engeland uit. Ik heb daar natuurlijk ook dikwijls een streven in gezien van een aantal mensen, die zeiden: Het lijkt ons beter, dat het over Londen loopt.

79073. De **Voorzitter**: Dus het streven om het over Londen te laten lopen was er toch wel?

A. Dat streven was zeer duidelijk kenbaar. Wij hebben in dat opzicht verschillende soorten van moeilijkheden gehad, door de

vreemde positie, waarin wij in het zuiden verkeerden. Wij kwamen er aan — zoals ik u reeds heb verteld — met drie Amerikanen en drie Engelsen. Wij werkten dus gedeeltelijk met Amerikanen in de sector van 21st Army Group, dus een Engels onderdeel. Er kwamen b.v. berichten over, die wij daar ontvingen, die echter niet direct bestemd waren voor 21st Army Group. Wij kregen b.v., bericht, dat een of andere divisie in de richting van Hongarije ging. Dat was dus iets, dat voor S.H.A.E.F. van betekenis was. Wij gaven dit via de Amerikanen — waar ik in die tijd mee samenwoonde — door aan de betreffende Amerikaanse instantie. Elk bericht gaven wij uit dz aard der zaak ook aan de Engelsen door. Daar ging het bericht dus de weg, die over het algemeen veel langer was, nl. van Eindhoven niost het naar Brussel of naar 21st Army Group zat, eventueel naar Londen en daarna naar Parijs, terwijl de Amerikanen, waarmede wij samen zaten, het dezelfde avond naar Parijs zonden. Het gevolg kon natuurlijk niet uitblijven, dat het ene bericht op een ander tijdstip binnenkwam dan het andere. Daardoor kon betrekkelijk makkelijk een zekere controverse ontstaan, want was het ene bericht een week eerder binnengekomen dan het andere, dan zeiden ze: „Ja, waar heeft dat gestokt?” Bij degene, die een beetje nalatig was gebleven of langzaam had gewerkt, werd dan gezegd: Zou het niet beter zijn, dat deze zaak in haar geheel over Londen liep? Het was natuurlijk begrijpelijk, maar er was een groot aantal berichten, die bepaald snel moesten doorgaan. Ik herinner mij in dit verband, dat wij op een gegeven ogenblik bericht door kregen, dat na razzia's, die in Rotterdam waren gehouden, of in Amsterdam, althans ergens in het westen, de mensen via schepen over het IJsselmeer werden weggevoerd. Wet eerste doel, dat wij moesten bewerkstelligen, was, aan de rocketfire-typhoons, die vanuit de vliegvelden in het zuiden opereerden, mede te delen, dat die schepen niet moesten worden beschoten. Gesteld dus, dat een dergelijk bericht deze lange weg had moeten bewandelen, dan was het natuurlijk nooit op tijd gekomen. De enige kans, dat dit goed behandeld kon worden, was, dat wij het kregen en dat wij het direct doorgaven aan de troepen, die daarmede te maken hadden. Naast de communicatiemiddelen, die wij hadden, deed zich nog een aantal andere moeilijkheden voor, omdat er ook nog andere organisaties waren, die zich langzamerhand gingen bewegen op het gebied van het inlichtingenterrein. Er was bij de Engelsen dus een scheiding tussen de inlichtingendienst en de sabotage. S.O.E. had bij het leger ook speciale mensen, die met zekere uitergest in het bezet gebied zaten. Deze mensen viel het dikwijls lastig om op een bepaald ogenblik hun taak uit te voeren en zij gingen er maar al te makkelijk toe over om zo langzamerhand naar het inlichtingenwerk over te gaan. De derde ploeg, die daar zeer actief werkte; was I.S. 9. I.S. 9 was dus een organisatie, die tot taak had om geallieerd vliegend personeel, dat in bezet gebied verzeild was geraakt, weer naar zijn basis terug te brengen.

79074. De **Voorzitter**: Was dat laatste niet ook de taak van S.A.S. (Special Air Service)?

A. Het was een grote organisatie, die in het begin van de oorlog veel zin had gehad, omdat zij toen zeer kort zaten in vliegend personeel. Om het moreel te verhogen, konden zij tegen de mensen zeggen: „Wanneer jullie in moeilijkheden komen, dan doen wij ook wat voor jullie.” Aan het einde van de oorlog was er — naar ik meen — een grote overvloed van vliegend personeel. Deze dienst bestond echter nog steeds en was geweldig actief, goed uitergest. Naar mijn idee had het in die tijd eigenlijk weinig zin om Nederlanders in gevaar te brengen voor mensen, die zich volgens mij net zo goed in krijgsgevangenschap konden begeven. Het strookte natuurlijk niet altijd met de inzichten van de mensen, waarmede wij te maken hadden, maar voor ons werk was het bepaald nadelig. Wanneer men namelijk mensen terug wil voeren naar de vrijheid, dan wil dat zeggen, dat men er in betrekkelijk ruime schaal bekindheid aan geeft, terwijl ons streven was om een lijn te hebben en die zo lang mogelijk te exploiteren. Het ene ging natuurlijk nooit samen in het andere. Deze mensen konden op het laatst ook niet meer veel doen om dat personeel terug te voeren en gingen natuurlijk ook aan inlichtingenwerk deelnemen, waardoor betrekkelijk makkelijk vergissingen konden voorkomen. Ik herinner mij, dat ze mij op een gegeven ogenblik eens vroegen, wat een bepaalde agent — ik meen — in de buurt van Alkmaar deed: hij had verteld, dat hij voor de Intelligence Service werkte, wat een algemene klank was. Ik had geïnformeerd bij Special Forces en bij I.S. 9. Er bleek niemand van hen in de buurt van Alkmaar te zitten. Ik had al gezegd: „Dan moet je maar niet meer praten”. Achteraf bleek het iemand te zijn, die eigenlijk in Zuidholland behoorde te werken, maar die was afgedreven en in een gebied terecht was gekomen, waarin hij niet thuishoorde. Hierdoor kon natuurlijk betrekkelijk makkelijk verwarring ontstaan. Het tweede punt, waar-

mede wij dus bemoeienis hadden was de telefoon. Toen wij in Eindhoven kwamen, merkten wij al gauw, dat met de telefoon allerlei dingen mogelijk waren. Aan de andere kant waren er natuurlijk voor de vijand uitgebreide mogelijkheden om over het toen bevrijde gebied wat te weten te komen. Daardoor was het dus noodzakelijk, dat die telefoon met de nodige voorzichtigheid werd behandeld. Ook hier weer wilden wij aan het volgende vasthouden, nl. die telefoon zolang mogelijk in stand houden. Berichten zijn natuurlijk het meest waardevol, wanneer men gedurende geruime tijd van dezelfde bron een voortdurend overzicht krijgt. Ik herinner mij helemaal in het begin al moeilijkheden met war-correspondents. De heer Kick ging met Geertruidenberg praten. Dat werd de volgende dag — naar ik meen — al over de radio rondgestrooid.

79075. De **Voorzitter**: Was dat niet een gesprek met den Bosch?

A. Neen, het was in de buurt van Uden, dat men met Geertruidenberg had gesproken. Wij hebben toen gedaan gekregen, dat deze mijnheer uit dat gebied werd verwijderd, en bovendien werd aan andere war-correspondents gezegd, dat zij daar niets mee te maken hadden. Van 21st Army Group wilden ze het liefst, dat wij dat hanteerden. Het gebied was natuurlijk zo groot, dat het moeilijk was om overal op tijd bij te zijn. Gesteld dus, dat één of andere plaats werd bevrijd, dan was het mogelijk, dat er een telefoonverbinding bestond, waar men niet al te gauw bij was. De plaatselijke troepencommandant hoorde van de plaatselijke ondergrondse: Kijk eens, we kunnen daar naar toe telefoneren. Als het zaakje onvoorzichtig werd behandeld, was het een week later kapot. Wij hebben mei deze telefoongeschiedenis lang kunnen werken. Het was de meest vlugge manier om iets over te brengen.

79076. De **Voorzitter**: U zegt lang: toch niet vlugger dan een paar maanden?

A. Het is in twee fases gebeurd. Bij de bevrijding van het zuiden hebben wij voortdurend contact gehad met de andere delen van Brabant, die nog niet waren bevrijd. Daarna hebben wij van Nijmegen uit lang verbinding gehad met een station in de buurt van Ede.

79077. De **Voorzitter**: Er is ons medegedeeld, dat de mensen van deze kant tot ongeveer November 1944 in die verbinding hebben kunnen werken.

A. Ja, maar in Februari, toen het offensief in Nijmegen is begonnen, is men met hetzelfde geheel in Doetinchem begonnen.

De **Voorzitter**: Ja.

A. Dat hebben wij tot het einde toe kunnen doorvoeren. Eenmaal over de IJssel, konden wij ook gebruik maken van de P.T.T., hetgeen voor die tijd nooit het geval was. De kabels van de P.T.T. liepen door de bruggen en alle bruggen waren kapot, zodat met de P.T.T. eigenlijk heel weinig te beginnen was. De kabels van de electriciteitsmaatschappij liepen over het algemeen door het water, zodat deze kabels niet kapot waren. Daardoor hebben wij enorm veel informatie; gekregen. Ook dat moest natuurlijk met de nodige voorzichtigheid worden behandeld.

79078. De **Voorzitter**: Hebt u de indruk, dat de informatiegroepen in het bezette gebied de weg naar zo'n telefoonverbinding wisten te vinden?

A. Ja. Althans de voornaamste daarvan wisten het zeer zeker.

79079. De **Voorzitter**: Uiteraard kwamen de dringendste berichten over deze verbinding.

A. Ja. In de eerste plaats konden er veel meer berichten worden overgebracht dan men ooit per radio kon doorgeven. Bovendien kwam het tijdovende coderen en decoderen te vervallen. Ik heb naderhand gemerkt, dat een aantal mensen weleens voelde, dat wij van onze kant niet scheutig genoeg waren met informatie. Dat hebben wij met opzet gedaan. Het was voor ons in bevrijd gebied natuurlijk heel gemakkelijk om te zeggen: Nu moet je dit doen of dat doe. Met een telefoon moet men er steeds rekening mee houden, dat er op de een of andere manier wordt afgetapt. Wij van onze kant moesten het voorbeeld geven in voorichtigheid. Wij van onze kant hebben dus heel weinig informatie weggegeven. Wij hebben slechts gezegd. Wij zijn speciaal geïnteresseerd in dit en dan nog maar alleen wan-

neer geen toekomstige plannen werden weggegeven. Wij hebben hen verder laten praten en niet gezegd, wat zij moesten doen, hoewel ze daar dikwijls om vroegen. Ik ineen, dat in de buurt van Deventer, vanwaar ik telefonisch contact had met een ondergrondse groep, deze mij mededeelde, dat ze de brug in Deventer konden houden, mits ik precies opgaf op welk ogenblik de aanval kon beginnen. Uit de aard van de zaak waren de geallieerden niet van plan daarop in te gaan. Ze zeiden: Dat kan men niet over een telefoon mededelen. De mensen in bezet gebied begrepen dit dikwijls van hun kant niet. De derde groep, waarmede wij werkten, waren mensen, die werden bevrijd of die naar bezet gebied werden gestuurd. In het begin van de bevrijding van het zuiden is een betrekkelijk groot aantal mensen naar ons toe gekomen. Dat was gedeeltelijk onze eigen schuld. Wij hadden in Londen overlegd, hoe we gebruik konden maken van de verschillende inlichtingengroepen, die in Nederland werkten. Daar het duidelijk was, dat de troepen uit het zuiden moesten komen, hadden wij aan de voornaamste groepen, waarmede wij werkten, verzocht vertegenwoordigers naar het zuiden te sturen, opdat dezen de troepencommandanten bij de te verwachten snelle opmars van dienst konden zijn door hun plaatselijke kennis en de wetenschap, die zij over de Duitse versterkingen hadden. Wij vonden dus — toen wij in het zuiden kwamen — al gauw een vrij groot aantal medewerkers van inlichtingengroepen. Naderhand zijn er nog dergelijke lieden bij gekomen, die we zijn tegengekomen uit steden, die inmiddels waren bevrijd, en die inlichtingen konden geven. Daarnaast hebben wij door het uitzenden van mensen getracht om nadere instructies te geven in aangelegenheden, waarin wij waren geïnteresseerd. Bij aankomst in het zuiden is ons opgevallen, dat de situatie in sommige opzichten was veranderd en dat de zaken, waarin wij waren geïnteresseerd, wat anders waren dan in de tijd, dat wij in Londen zaten. Belangrijke punten werden toen, naast de zuiver militaire inlichtingen, de voedselvoorziening, de gezondheids-toestand, de vernielingen, de inundaties. Wij merkten het zo goed, doordat wij met Engelsen en Amerikanen samenwoonden en dat dezen het niet zo ernstig bekeken. Ik heb zelf de tocht meegemaakt vanaf Normandië — wij zijn Frankrijk doorgereisd en daarna België — en gezien, dat de nood op het voedselgebied niet bestond. Vóór de invasie was er in den brede gesproken over „starving Europe”. Toen de geallieerden in Normandië kwamen, vonden ze daar en verder in Frankrijk helemaal geen hongersnood, uitgezonderd misschien in een groot bevolkingscentrum. In België evenmin en ook niet in het zuiden van Nederland. Er moest hun dus duidelijk worden gemaakt, dat ten noorden van de rivieren de toestand heel anders was dan in de gebieden, die reeds bevrijd waren. Zo langzamerhand geloofden zij die verhalen niet meer. Een van de eerste dingen, die wij, zowel van Eindhoven uit als later van Londen uit, hebben gedaan, is betrouwbare cijfers te verzamelen over de voedselvoorziening en de gezondheids-toestand, om de geallieerden er op te wijzen, dat de toestand in bezet gebied heel slecht was. Wij hebben ook op ander gebied mensen uitgestuurd met instructies, gegevens te verzamelen over zaken, die de geallieerden of de Nederlandse Regering interesseerden. Op dat gebied hebben wij weleens moeilijkheden gehad met andere instanties, die ook op haar beurt met de beste bedoelingen dergelijke werkzaamheden gingen uitvoeren. Ik weet, dat sommige illegale organisaties vonden, dat zij door moesten gaan met haar contact tussen bezet en bevrijd gebied. Er waren ook industriële ondernemingen en politici, die maar al te graag wilden weten, hoe het met hun vrienden in bezet gebied ging. Het was voor ons natuurlijk bijzonder lastig om aan de wens van een ieder gevolg te geven. Wij konden ook niet een onbeperkte stroom mensen sturen en onze activiteiten waren dus min of meer beperkt. Ondertussen weet ik, dat het is voorgekomen, dat er dus mensen werden uitgestuurd, die naast de opdracht, die zij van ons hadden, maar al te graag benaderd werden door deze of gene, die hun privé ook nog eens wat wilden meegeven. Ondanks dat alles, geloof ik, dat de meeste dingen vrij goed terecht zijn gekomen en dat wij uiteindelijk een hoeveelheid inforinaties konden verzamelen, die zowel voor de geallieerden als voor de Nederlandse Regering van veel betekenis was.

79080. De **Voorzitter**: Hoe was nu de verhouding ten aanzien van de crossings tussen de oostelijke en de westelijke sector? Ik heb nl. begrepen, dat de westelijke sector door de Nederlanders werd verzorgd en de oostelijke sector door I.S. 9.

A. I.S. 9 is nl. na het geval bij Arnhem bijzonder actief geworden om de mensen, die op de Veluwe zaten, weg te halen. Zij waren in die buurten verreweg het beste ingeschoten. Ze waren verder bijzonder goed geëquipeerd, beter eigenlijk dan wij. Wij hebben dus, ondanks het feit, dat zij zich veelal op ons gebied begaven, zo goed niogelijk met deze organisatie samengewerkt.

79081. De **Voorzitter**: Lukte dat in de oostelijke sector ook wel? Of was de eigen verbinding in de westelijke sector belangrijker?

A. De westelijke sector was belangrijker. Wat wij door de Biesbosch kregen, kwam regelmatigiger door en kwam bovendien altijd direct bij ons, terwijl wat er in andere sectoren voorviel nog weleens door andere kanalen kwam, waardoor een grote vertraging ontstond.

79082. De **Voorzitter**: De crossings door de Biesbosch zijn eigenlijk — behalve dan de allerlaatste tijd — in het algemeen gunstig verlopen.

A. Ja. Er zijn weinig ongelukken mee gebeurd.

79083. De **Voorzitter**: Behalve — naar ik meen — dan de laatste paar dagen.

A. Op het laatst zijn er — naar ik geloof — toch nog een paar ongelukken gebeurd. Enige mensen zijn beschoten en een paar gepakt. Ik weet het niet precies meer, want de laatste maand zat ik niet meer in Eindhoven, omdat ik vanaf Februari — half Februari — in Nijmegen heb gezeten en daarna ben ik met het leger het oosten van het land binnengekomen. Vervolgens, trokken we op naar de Veluwe, van waaruit we naar het westen zijn gekomen. Het laatste punt, waar we hebben gezeten, was Ede Van Ermelo uit hebben wij nog vrij veel contact gehad met alle mogelijke instanties, in Den Haag en Amsterdam.

79084. De **Voorzitter**: Wat is uw mening omtrent de gecentraliseerde berichtgeving, zoals die werd verzorgd door de heer van Schaik?

A. Dus dat was in Amsterdam?

De **Voorzitter**: Ja.

A. De mensen, die dit verzorgden, kende ik toen over het algemeen niet. Ik heb ze pas later leren kennen.

De **Voorzitter**: Dat begrijp ik.

A. Ik wist, dat wij van een bepaalde instantie berichten kregen, en wij konden dus na enige tijd min of meer de waarde van deze berichten schatten. Wij wisten dus: wat van de ene groep kwam, moest anders geëvalueerd worden dan wat van een andere groep kwam. Ook al wisten wij de namen, dan gaven wij deze berichten door zonder de bron te vermeiden. Wij gaven er onze eigen evaluatie aan. Wat uit Amsterdam kwam, was over het algemeen van goede aard.

79085. De **Voorzitter**: Ik geloof niet, dat wij over hetzelfde praten. Er was natuurlijk de berichtgeving, die van de verschillende groepen kwam. Inderdaad kon u dat zelf taxeren. In September 1944 is mr. B. A. van Schaik bij de B.S. gekomen. Hij heeft toen de berichtgeving van die verschillende groepen samengevat in een wekelijks overzicht, echter met vermelding, waar die berichten vandaan kwamen. De vraag is dus, in hoeverre een dergelijke berichtgeving te Eindhoven werd geapprecieerd.

A. Over het algemeen waren het goede berichten.

79086. De **Voorzitter**: Had het samenvatten van die berichten in overzichten, gezien het feit, dat de afzonderlijke groepen haar berichten toch ook nog zelf doorgaven enerzijds naar Londen en anderzijds naar Eindhoven, nog zin?

A. Het had niet altijd zin. Er kwamen natuurlijk berichten bij voor, die in plukjes en beetjes reeds waren binnengekomen. De samenvatting was dikwijls echter wel makkelijk. Wij zaten nl. voor de moeilijkheid, dat wij de berichten, die daar binnenkwamen, in een bruikbare vorm moesten doorgeven aan onze geallieerden. Hierdoor kon het voorkomen, dat een bericht niet was doorgegeven, omdat het op de manier, zoals wij het hadden ontvangen, niet belangrijk scheen. Wat wij doorgaven, vertaalden wij er? voorzagen wij uitgebreid van coördinaten. Wanneer men met de gemiddelde Engelsman sprak over Zutphen, was dat voor hem een totaal onbekend begrip. Wanneer Zutphen of een plaats van die grootte werd genoemd, moesten tevens kaartcoördinaten van Engelse stafkaarten er bij opgegeven worden. Een bericht, dat wij binnenkregen, had dan een hele bewerking te ondergaan, voordat wij het door konden sturen. Bovendien stuurden

wij er slechts uit, wat voor ons van betekenis scheen. Door de veelheid van berichten, die wij kregen, kon het natuurlijk ook makkelijk voorkomen, dat we soms iets over het hoofd zagen. Als we later een samenvatting kregen, kon het dikwijls verhelderend werken voor hetgeen wij vroeger ontvangen hadden.

79087. De **Voorzitter**: De heer *van Schaik* heeft hier medegedeeld, dat hij altijd bij deze samenvattingen aangaf, waar de berichten vandaan kwamen. Hij zette dus achter een in de samenvatting opgenomen bericht b.v.: afkomstig van de groep-Albrecht. Kunt u zich herinneren, dat hij dat deed?

A. Neen, dat kan ik mij niet meer herinneren.

79088. De **Voorzitter**: Ik vraag het, omdat er in een vroegere periode door de O.D. ook wel tekeningen, enz. naar Londen werden gestuurd, die ontstaan waren uit van verschillende groepen afkomstige berichten. Werd bij die berichtgeving van de O.D. in vroegere perioden ook de bron vermeld?

A. Over het algemeen gebeurde het — naar ik meen — niet. Ik heb sterk de indruk, dat vele mensen niets liever deden dan laten zien, wat zij allemaal hadden verstuurd. Ik herinner mij een speciale groep, waarbij men op de papieren grote stempels had gedrukt van Piet, van Klaas, om maar te laten zien, dat zij het onder handen hadden gehad. Volgens mij had het met de berichten verder weinig te maken, want het was bekend door wie het was opgesteld.

79089. De **Voorzitter**: Herinnert u zich uit Londen de O.D.-berichten, afkomstig van de tegenwoordige generaal Kok?

A. Ging dat over het algemeen niet over inundaties, spoorbruggen, spoorwegen, e.d.?

79090. De **Voorzitter**: Ja. Stond op die berichten ooit een bronvermelding?

A. Er stonden enige letters en nummers op. Generaal Kok was mij totaal onbekend. Ik wist, dat uit die groep een aantal semi-militaire gegevens kwam, die een zeer betrouwbare indruk maakten. Wanneer men die gegevens geregeld kreeg, dan deed het er eigenlijk weinig toe, wie precies de man was, die er achter zat. Van deze richting kregen wij een aantal berichten, die als betrouwbaar gequalificeerd konden worden en ter zake kundig waren. De moeilijkheid aan het einde van de Londense tijd was, dat wij de berichten in zeer grote hoeveelheden tegelijkertijd ontvingen via Portugal. Bovendien was het kleinbeeldformaat, dôt afgedund was. Om er dan uit te halen, wat van betekenis was en wat een ieder moest hebben, was uit de aard der zaak bijzonder lastig, te meer daar we gebonden waren aan de

capaciteit van onze fotokamer. We begonnen globaal te kijken, wat er inzat. Dan drukten wij af, naar wat wij dachten, dat op dat moment het meest urgent was. Daardoor kon het natuurlijk makkelijk voorkomen, dat er bepaalde mensen waren, die zeiden: „Ja, maar ik ben toch zo belangrijk. dat ik dit eerder en in zoveelvoud had moeten hebben." Het was niet doenlijk een ieder tevreden te stellen.

79091. De **Voorzitter**: Had u in Londen op het B.I. speciaal te maken met de militaire berichtgeving?

A. Ik bekeek alles, wat militaire berichtgeving betrof. Ik zocht alles uit, registreerde het en gaf het door aan de instanties, die daarvoor in aanmerking kwamen, en stelde eventueel nadere vragen. Wij behandelden in Londen de stukken niet, zoals wij dat later in Eindhoven zijn gaan doen. Het was dus een belangrijk verschil. Wij werkten in Londen zo, dat wij alles kregen, uitzochten en, na het geregistreerd te hebben, doorgaven in volgorde van belangrijkheid. De Engelsen lieten dat geheel aan ons over. Wij moesten maar zien, dat wij alles distribueerden en behandelden, wat grote moeilijkheden gaf, daar dikwijls tegelijkertijd honderden pagina's binnenkwamen, die op een of andere manier met militaire zaken te maken hadden en die niet alle tegelijk uitgestuurd konden worden. Er moest een zekere selectie toegepast worden voor wat wel van betekenis is en wat niet. Later in Eindhoven zijn we de zaak gaan bewerken; de stukken werden vertaald, voorzien van Engelse stafkaartcoördinaten en in een dusdanige vorm gegoten, dat het voor de Engelsen leesbaar en begrijpelijk was.

79092. De **Voorzitter**: Ik geloof, dat de uiteenzetting, die u hebt gegeven, wel in overeenstemming is met de verwachting, die wij daaromtrent koesterden, nl. — dat was de hoofdzaak — een globaal overzicht te verkrijgen van het probleem van de verbindingen in de tijd, dat het noorden nog bezet en het zuiden bevrijd was. Hebt u zelf hier nog iets aan toe te voegen?

A. Ik geloof, dat wij de hoofdzaken wel hebben gehad.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt. Ik sluit hierbij het verhoor.

L. POT

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. ROBERT PIETER JAN DERKSEMA,
oud 49 jaar, wonende te Gorssel.

79093. De **Voorzitter**: U is over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal door de commissie gehoord op 30 Juli 1948. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden ditmaal worden wederom geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed. Er zijn nog een paar punten, waarover wij u nog een enkele vraag zouden willen stellen. In de eerste plaats over de uitzending van freule *Röell*. Daar hebben wij het — naar ik meen — nog niet met u over gehad?

A. Ik geloof het niet.

74094. De **Voorzitter**: Wat hebt u daarmee te maken gehad?

A. De uitzending van freule *Röell* is, als ik mij goed herinner, in het voorjaar van 1941 gebeurd. Vóór de overgang.

79095. De **Voorzitter**: Zij heeft hier verklaard, dat zij op 14 of 15 Augustus 1941 uit Engeland is weggegaan. Kan dat kloppen?

A. Ja. Ik weet de datum niet meer. Dat was vóór de overgang, want ik meen mij te herinneren, dat wij 18 Augustus zijn verhuisd.

79096. De **Voorzitter**: Uw benoeming tot tijdelijk hoofd van de C.I.D. dateert echter van 14 Augustus 1941. Wat hebt u met de voorbereiding van haar uitzending te maken gehad?

A. Ik heb de uitzending mee helpen voorbereiden, met de heer van 't Sant.

79097. De **Voorzitter**: Wat was daarbij nu het idee? Op zich zelf was deze uitzending nogal singulier. Het was een heel andere methode dan die, welke bij de gedropte agenten is gevolgd. Zag men wat in deze methode?

A. Bedoelt u de methode of de reden in het algemeen, waarom zij is uitgezonden?

79098. De **Voorzitter**: Zij is, naar ik meen, uitgezonden voor militaire spionage?

A. Neen, tenzij zij van Engelse zijde die opdracht er bij heeft gekregen. De opzet van de uitzending van freule *Röell* is geweest het verzamelen van gegevens over Nederlanders en speciaal Nederlandse ambtenaren, burgemeesters, enz., om bij terugkomst van de Regering een beeld te krijgen van de politieke betrouwbaarheid van Nederlandse ambtenaren.

79099. De **Voorzitter**: Daarnaast had zij ook een opdracht voor militaire spoorwegspionage. Ik heb hier b.v. een samenvatting, die is gemaakt door de heren *Pof*, *Fock* en *van Houten* over het werk van het B.I., waarin ook een lijst voorkomt van de agenten, die door de C.I.D. zijn uitgezonden. Daar vind ik als nummer 6 staan: „Van *Rijswijk* — het pseudoniem van freule *Röell* — uitgezonden op 16 Augustus 1941”, dus dat is twee dagen na de overgang. De

overgang was 14 Augustus 1941. De opdracht van freule *Röell* bestond volgens deze lijst uit: 1e. militaire berichtgeving; 2e. registreren van NSB.-er~.

A. Ik kan mij over militaire berichtgeving niets herinneren.

79100. De **Voorzitter**: In ieder geval heeft ze die opdracht gehad en juist daarop is zij gestrand.

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen.

79101. De **Voorzitter**: Weet u niet, wat er verder met freule *Röell* is gebeurd?

A. Jawel, ik heb freule *Röell* nog na die tijd gesproken. Ik kan mij op het ogenblik niet herinneren, dat zij gestrand zou zijn op de militaire opdracht.

79102. De **Voorzitter**: Zij moest o.a. de troepenbewegingen over de spoorwegen controleren. Daar had zij iemand voor op het oog, maar toen zij terugkwam in Nederland, bleek deze persoon gepensionneerd te zijn. Dus dat ging niet. Toen heeft zij zich gewend tot de heer *Posthumus Meyjes*, met het gevolg, dat zij bij de Duitsers is aangegeven. Freule *Röell* is dus speciaal op dat onderdeel van haar taak gestrand. Deze opgave is uit de archieven opgesteld, waarin de militaire berichtgeving als één onderdeel van haar opdracht wordt vermeld. Bovendien heeft zij zelf in gelijke zin voor onze commissie verklaard.

A. Ik voor mij ben er vrijwel zeker van, dat deze militaire opdrachtgeving niet door Nederlandse zijde is verstrekt.

79103. De **Voorzitter**: Afgezien daarvan echter, was de uitzending nogal een hachelijke onderneming, want zij is uit Engeland naar Portugal gegaan en moest zelf maar zien, hoe zij in Nederland terecht zou komen. Zij moest dus in Portugal contact opnemen met het Duitse gezantschap of het Duitse consulaat om naar Nederland te komen.

A. Ja.

79104. De **Voorzitter**: Daarom interesseert het ons om te weten, hoe men nu heeft gedacht, dat dit een bruikbare methode kon zijn om iemand naar Nederland uit te zenden.

A. Het werd onjuist geoordeeld om freule *Röell* te droppen. Daar is echter wel sprake van geweest.

79105. De **Voorzitter**: Waarom werd dat onjuist geoordeeld?

A. Omdat een dergelijk risico voor een vrouw te groot was.

79106. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar juffrouw *Terwindt* is ook gedropt.

A. Ja.

79107. De **Voorzitter**: En door het B.B.O. zijn ook vrouwelijke agenten gedropt.

A. Freule *Röell* wilde zelf wel gedropt worden. Dat zij echter niet is gedropt, is een beslissing van Engelse zijde geweest. Dat herinner ik mij heel positief.

79108. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Wie heeft dit hele geval geëntameerd? Hoe kwam men er bij?

A. Zij zelf.

79109. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft zij zich zelf aangeboden?

A. Zij is uit Zuid-Afrika gekomen met de bedoeling om naar Nederland te gaan.

79110. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Wat voor opleiding heeft zij toen gehad?

A. Ik herinner mij, dat zij een code-opleiding heeft gehad en ook de verdere opleiding geheel van Engelse zijde.

De **Voorzitter**: Het was toch een manier van uitzenden, die zonder veel kansen met zich bracht om te mislukken.

79111. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Heeft men van tevoren Portugal gewaarschuwd, dat men haar moest helpen'!

A. Ja.

79112. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus die medewerking heeft niet veel uitgericht. Men heeft het kind in de koude laten staan.

A. Ja.

79113. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was het ook uw bedoeling, dat zij zich met de Duitsers in verbinding moest stellen?

A. In Portugal? Ja.

79114. De **Voorzitter**: Contactadressen zijn haar zeker niet meegegeven?

A. Dat durf ik u niet meer te zeggen, maar ik weet wel, dat zij zelf contactadressen had. Bovendien zou zij gewoon bij haar vader gaan wonen.

79115. De **Voorzitter**: Dat contactadres was het adres van die spoorwegman, waarover wij zoëven spraken. Zij was iemand, die uit Zuid-Afrika kwam en die dus al vrij lange tijd uit Nederland weg was.

A. Zij is — naar ik meen — kort vóór de oorlog naar Zuid-Afrika gegaan.

79116. De **Voorzitter**: Ervaring op dit gebied had ze natuurlijk helemaal niet?

A. Neen.

79117. De **Voorzitter**: Zij zegt zelf, dat zij de heer *van 't Sant* nooit heeft ontmoet. Alleen u.

A. Neen, ik weet heel zeker, dat zij de heer *van 't Sant* ook wel heeft ontmoet.

Ik herinner mij nog, dat in de tijd, dat zij kwam, zij eerst bij de heer *van 't Sant* is geweest. Daarna werd ik door de heer *van 't Sant* gevraagd binnen te komen, toen zij er was.

Ik kan u nog sterker zeggen: zij heeft bij de Koningin gelogeerd en is met de heer *van 't Sant* daarnaar toe geweest, die in hetzelfde huis woonde.

79118. De **Voorzitter**: Ik heb haar het volgende gevraagd:

„Dus u heeft in het begin van 1941 besprekingen met kapitein *Derksema* gevoerd? Ook met de heer *van 't Sant*?”

Antwoord: „Die zei altijd: ik heb er niets mee te maken, maar hij wist er wel van.”

Dus ze heeft hem waarschijnlijk wel ontmoet, maar zoals zij het zegt, heeft de heer *van 't Sant* zich, althans persoonlijk, met de voorbereiding niet bemoeid.

A. Dat heeft de heer *van 't Sant* zeker wel.

79119. De **Voorzitter**: Misschien niet tegenover haar.

A. Zij heeft de heer *van 't Sant* zeer zeker ontmoet en alles, wat de voorbereiding betreft, is door mij met de heer *van 't Sant* besproken.

79110. De **Voorzitter**: Dat wordt dan misschien vrij aardig dooi de woorden van freule *Röell* uitgedrukt: „Die zei altijd: ik heb er niets mee te maken, maar hij wist er wel van.” Is het zo niet ongeveer weergegeven zoals bet is?

A. Neen, niet dat de heer *van 't Sant* er niets mee te maken had.

79121. De **Voorzitter**: Freule *Röell* heeft verklaard: „Die zei altijd: Ik heb er niets mee te maken, maar” — zo voegt zij er aan toe — „hij wist er wel van”.

A. Dat hij heeft gezegd, dat hij er niets mee had te maken, kan ik niet beamen. Daar ben ik niet bij geweest.

79122. De **Voorzitter**: Hebt u verder met haar de zaken besproken?

A. Ja. Ik heb veel met haar besproken.

79123. De **Voorzitter**: Toen u als tijdelijk hoofd van de C.I.D. optrad, kwam die dienst onder de Minister van Binnenlandse Zaken. De indruk, die wij hebben, is, dat dit in zoverre een heel ander beleid ten gevolge heeft gehad, dat de Minister, die toen de dienst onder zich kreeg, zich er zelf vrij intensief mee is gaan bemoeien. Heeft de heer *van Boeyen* dat inderdaad gedaan?

A. Ja, de heer *van Boeyen* had er zeer veel belangstelling voor.

79124. De **Voorzitter**: De heer *van Boeyen* was nogal ambtelijk ingesteld?

A. Ja.

79125. De **Voorzitter**: Er is ons bijvoorbeeld verteld, dat, toen de heer *van Boeyen* de dienst onder zich kreeg, er veel meer zwart op wit werd afgehandeld dan vroeger het geval was.

A. Dat geloof ik zeer zeker.

79126. De **Voorzitter**: Er werden veel meer brieven geschreven, naar men ons heeft verteld. Is dat wel juist?

A. Ja.

79127. De **Voorzitter**: De heer *van Boeyen* bemoeide zich waarschijnlijk ook veel meer met de details dan bijvoorbeeld de heer *Gerbrandy* dat tevoren deed?

A. Ongetwijfeld.

79128. De **Voorzitter**: Heeft dat nu ook niet remmend gewerkt op de verhouding tot de Engelsen?

A. Wat bedoelt u daarmee?

79129. De **Voorzitter**: Er waren in die tijd moeilijkheden met de Engelsen. Er was een zeer stroeve situatie ingetreden. Heeft misschien de opvatting van de Minister over ambtelijke wijze van afdoen daartoe bijgedragen?

A. Dat geloof ik niet.

79130. De **Voorzitter**: Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men juist in dit soort van zaken met mondelinge besprekingen en een behoorlijk persoonlijk contact meer bereikt dan met vele brieven te schrijven.

A. Neen, dat geloof ik niet. Het persoonlijk contact is, voor zover ik mij herinner, hetzelfde gebleven. Voordat ik onder de heer *van Boeyen* kwam te staan, heb ik al besprekingen met de heer *van Boeyen* gevoerd. In die besprekingen, die dus waarschijnlijk in Juni 1941 hebben plaats gevonden, is dus ook al de noodzakelijkheid ter sprake gekomen, dat van Nederlandse zijde meer invloed uitgeoefend kon worden en moest worden bij het uitzenden van mensen naar Nederland. Ik geloof niet, dat de opvatting van de heer *van Boeyen*, die u dan ziet als een ambtelijk man, daar remmend op heeft gewerkt. Kaar mijn oordeel niet.

79131. De **Voorzitter**: Waar lag dan naar uw oordeel de quintessens van de moeilijkheden?

A. De quintessens van de moeilijkheden lag in het feit, dat, toen ik in Augustus 1941 met het bureau ging verhuizen en dus

tijdelijk werd belast met de waarneming, ik tegenover de Engelsen — ook in overleg met de heer *van Boeyen* — als voorwaarde heb gesteld, dat wij meer moesten worden ingeschakeld dan tot op dat ogenblik het geval was geweest.

79132. De **Voorzitter**: Die kwestie hebben wij de vorige keer reeds uitvoerig besproken. Ik wil u thans nog even voorleggen, dat door sommige getuigen nogal kritiek is uitgeoefend op de wijze, waarop uw bureau zelf werkte. Ik zal er nu maar een bepaald onderwerp uittrekken. Er is b.v. over geklaagd, dat er geen behoorlijke scheiding was tussen de mensen, die eventueel in aanmerking kwamen om naar Nederland te worden uitgezonden, mensen, die dus in opleiding waren, en de mensen, die op het bureau moesten komen voor de andere taak van het bureau, dus de veiligheidstaak. Dat is door verschillende getuigen met zeer veel nadruk gezegd en daarom wil ik niet nalaten u dit voor te leggen.

A. Over welke periode gaat dit?

De **Voorzitter**: De tijd, dat het bureau onder uw verantwoordelijkheid stond.

A. Toen het bureau onder mijn verantwoordelijkheid stond, zijn er maar zeer weinig mensen uitgezonden en dat waren de mensen, die al vóór die tijd waren uitgezocht en ter beschikking gesteld van de Engelsen. In die tijd kwamen deze mensen hoogst zelden bij ons op het bureau.

79133. De **Voorzitter**: Ik heb hier b.v. een verklaring, die door één van de getuigen is afgelegd. Hij verklaart, dat de aspirant-agenten in dezelfde wachtkamer zaten, waar ook de zeelieden wachtten op een onderzoek naar hun betrouwbaarheid. In de wachtkamer werden gesprekken gevoerd over de eventuele verrichtingen van agenten in spe.

A. Ik kan natuurlijk niet controleren, wat er in die wachtkamer is gezegd, maar ik kan mij niet voorstellen, dat agenten in sne zelf in de wachtkamer over hun verrichtingen, die nog zouden moeten komen, zouden hebben gepraat. Als ik dit zou hebben gehoord, zou ik dit een reden hebben gevonden om te zeggen, dat deze mensen ongeschikt voor hun taak waren. Mag ik hier nog aan toevoegen, dat dit een opmerking is, die ik in Londen nooit heb gehoord, dus ook niet van andere zijde, noch van de mensen, die werden uitgezonden.

79134. De **Voorzitter**: Ik heb hier verklaringen in die geest, afgelegd door mevrouw *Jones—Maks* en de heer *Smit*.

A. Mevrouw *Jones—Maks* heeft nooit bij mij gewerkt.

De **Voorzitter**: Dat is merkwaardig.

A. Zij heeft bij de heer *van 't Sant* gewerkt en is daar gebleven.

79135. De **Voorzitter**: Mevrouw *Jones—Maks* heeft hier verklaard, dat ze van Februari 1941 tot Februari 1942 bij de heer *Derksema* heeft gewerkt en toen weer naar de heer *van 't Sant* is teruggegaan.

A. In Februari 1941 zat ik nog bij de heer *van 't Sant*.

79136. De **Voorzitter**: Inderdaad. Zij is in Februari 1941 bij de C.I.D. gekomen, die nog tot 14 Augustus 1941 onder leiding van de heer *van 't Sant* heeft gestaan. Zij is echter tot Februari 1942 bij u gebleven en toen naar de heer *van 't Sant* teruggegaan.

A. Ik dacht, dat zij niet met mij was meegegaan. Ik kan het mij echter niet meer herinneren.

79137. De **Voorzitter**: Zij is in Februari 1941 bij de Centrale Inlichtingendienst gekomen. Deze stond toen nog onder leiding van de heer *van 't Sant*. Zij is daar tot Januari of Februari 1942 gebleven. Daarna is zij in dienst gekomen van de heer *van 't Sant*, waar ze tot September 1944 is gebleven.

A. Ik kan het mij niet meer herinneren.

De **Voorzitter**: Zij blijktbaar zoveel te beter, want zij geeft het precies aan.

A. Ik kan mij niet herinneren, dat zij nog in ons is mee geweest naar Eaton Square.

79138. De **Voorzitter**: Ze zegt het zeer nadrukkelijk. Zij heeft ook nogal wat kritiek op de wijze, waarop op uw bureau de zaken toegingen. Een kritiek, die o.a. ook door de heer *Smit* is geuit. Deze had ook iets met de opleiding te maken, nl. met de radio-opleiding. De heer *Smit* zegt, dat de selectie van de agenten naar zijn oordeel zeer slecht was en dat ook de security niet voldoende in acht werd genomen. Ik heb u daarvan zoëven een voorbeeld genoemd.

A. Ik ben het er niet mee eens. De leerlingen van de heer *Smit* zijn niet door mij uitgezonden.

79139. De **Voorzitter**: Tot slot zou ik u nog het volgende willen vragen: Wat hebt u meegemaakt van de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid? Dat is dus een heel ander onderwerp.

A. Eigenlijk niets.

79140. De **Voorzitter**: Bent u niet op een vergadering in Mei 1945 geweest in Hotel des Indes in den Haag? Daar is over die zaak gesproken.

A. Ik ben inderdaad op een bespreking in den Haag (Hotel des Indes) in Mei 1945 geweest. Op die vergadering is niet gesproken over de oprichting van een Bureau Nationale Veiligheid.

79141. De **Voorzitter**: Waar is dan wel over gesproken?

A. De gang van zaken heeft zich daar als volgt toegedragen. Ik had enige tijd vóór deze vergadering aan generaal *Kruls* mijn ontslag gevraagd, waarop generaal *Kruls* zei: „Wacht u daar even mee.”

79142. De **Voorzitter**: Waarom had u ontslag gevraagd?

A. Omdat er verschil van mening bestond over de verdere opzet van de Sectie III van het Militair Gezag.

79143. De **Voorzitter**: Waarin bestond dat verschil van mening?

A. Het verschil van mening bestond daarin, dat drang werd uitgeoefend, dat illegale groepen, die zich min of meer op dit terrein hadden bewogen, volledig als groep zoiiden worden ingeschakeld en waardoor een zeer grote uitbreiding van deze sectie zou ontstaan, waarmede ik mij niet kon verenigen.

79144. De **Voorzitter**: Door wie werd er drang uitgeoefend?

A. Die drang kwam — naar ik meer, — van de kant van de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *de Quay*. Die drang kwam ook van Engelse zijde. Ik geloof — dit is een persoonlijke overtuiging, die ik niet kan bewijzen —, dat dit voortkwam uit een drang, die, ik weet niet van welke zijde bij de Engelsen, door Nederlandse zijde is uitgeoefend. Deze drang kwam ook van de kant van het B.I. Ik kon mij met een opzet als werd gevraagd niet verenigen en heb mijn ontslag gevraagd. Daarna heeft een bespreking plaats gevonden in Hotel des Indes, waar aanwezig waren: generaal *Kruls*, Minister *Gerbrandy*, Minister *de Quay*, de heer *van Angeren*, de heer *Somer*, de heer *Fock*. Meer mensen kan ik mij niet herinneren.

79145. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was de heer *Eindhoven* er niet bij?

A. Ik geloof het niet. Op die vergadering werd ook kritiek uitgeoefend op andere punten. Ik had mijn ontslag al gevraagd en deze vergadering is uit elkaar gegaan en voor zover ik weet, is op die vergadering geen besluit genomen tot oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid.

79146. De **Voorzitter**: Wat werd er dan wel op die vergadering besproken?

A. Op die vergadering is de opzet besproken van Sectie III van het Militair Gezag, zoals het was. Daar is door één van de heren kritiek op geleverd. De bedeling was toen al, dat de heer *Eindhoven* mij als hoofd van Sectie III zou opvolgen. Daarna is dit een zelfstandiger geheel geworden en heeft de naam Bureau Nationale Veiligheid gekregen.

79147. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dus Sectie III was de voorganger van het B.N.V.?

A. Ja.

79148. De **Voorzitter**: Sectie III was eigenlijk de gemilitariseerde Politie-Buitendienst?

A. Ja, oorspronkelijk van opzet, maar dat is dan toch inderdaad de voorloper geweest van Bureau Nationale Veiligheid. De heer *Eintkoven* heeft — ik zat nog met mijn bureau in Breda, toen de bespreking in den Haag plaats vond — van mij in Breda Sectie III overgenomen.

79149. De **Voorzitter**: Het is misschien beter om te zeggen, dat het B.N.V. de opvoiger is van Sectie III dan om te zeggen, dat Sectie III de voorloper is van het B.N.V. In Sectie III lagen eigenlijk niet de kiemen van het B.N.V. Dat is een gans andere opzet geworden.

A. Ja.

79150. De **Voorzitter**: Ik begrijp nog niet precies de tendenz van de bespreking in Hotel des Indes. Er is dus niet gezegd, wat er dan wel zou gaan gebeuren?

A. Niet, voor zover ik mij kan herinneren.

79151. De **Voorzitter**: Waartoe heeft men zich toen beperkt?

A. Men heeft zich toen beperkt tot andere punten. Ik geloof niet, dat er die avond mededeling is gedaan van een besluit, dat op die bespreking is genomen. Dit is een bespreking geweest — ik meen, dat ik de volgende dag of twee dagen er na nog eens een bespreking heb gehad met generaal *Kruls* —, waarop werd medegedeeld, dat de heer *Eindhoven* Sectie III van mij zou overnemen.

79152. De **Voorzitter**: Dus de bespreking, waarbij de beslissing is gevallen, heeft kennelijk daarna plaats gevonden?

A. Ik vermoed wel.

79153. De **Voorzitter**: Is dit een vóórbespreking geweest?

A. Ja.

79154. De **Voorzitter**: Alleen is de bedoeling van die voorbespreking mij niet helemaal duidelijk.

A. Die bespreking is ook heel vreemd geweest. Toen ik mijn ontslag bij generaal *Kruls* had ingediend, zei hij: „Wacht u nog even, over enige dagen zullen wij een bespreking hebben.” Toen deze bespreking kwam, is dit een aanval geworden van één van de heren op Sectie III.

79155. De **Voorzitter**: Wie van de heren?

A. De heer *Fock*. De heer *Fock* vond, dat allerlei zaken niet in orde waren. Er waren verschillende feiten, waar ik het helemaal niet mee eens was, daar ben ik echter verder niet eens op ingegaan. Ik had mijn ontslag al gevraagd.

79156. De **Voorzitter**: Waar richtte de kritiek van de heer *Fock* zich in hoofdzaak op?

A. Ik herinner mij, dat de heer *Fock* mij vroeg, of wij in het bezit waren van lijsten van politiek verdachte personen. Hij dacht van niet, maar wij waren wel in het bezit van dergelijke lijsten. Ik herinner mij, dat de heer *Fock* er kritiek op had, dat Sectie III niet op de hoogte was geweest van een bepaald feit, wat wij hadden moeten weten. Een feit, dat hij zelf wel wist. Het ging over goederen, geld, bankbiljetten, juwelen of dergelijke zaken. Enfin, ik weet het niet precies meer. Die goederen waren ergens weggehaald en de heer *Fock* bleek dat al enige weken te weten. Hij had ons daar geen mededeling van gedaan en hij becritiseerde Sectie III, dat deze van

dit feit niet op de hoogte was geweest. Zo zijn er meer punten ter sprake gekomen. Ik herinner mij, dat ik al deze verschillende punten van de heer *Fock* ook niet heb beantwoord.

79157. De **Voorzitter**: Omdat u toch al uw ontslag had gevraagd?

A. Ja. Ik vond vele van deze beschuldigingen onjuist.

79158. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Moest u daarvoor nu helemaal van Breda uit naar den Haag komen? Met generaal *Kruls* en iedereen er bij?

A. Ja, het is een heel onbevredigende bespreking geweest.

79159. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: U zat in Breda en het reizen was in die tijd nog niet zo eenvoudig.

A. Ik kwam natuurlijk wel meermalen in den Haag, omdat het hoofd Militair Gezag toen al in den Haag zat.

79160. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat generaal *Kruls* en anderen het toen zo druk hadden, dat niemand tijd voor iets had. Het was een bespreking over een onderlinge kwestie van twee heren, die met elkaars werk niet tevreden waren?

A. Ja. Ik vond het ook een zeer onbevredigende bespreking.

79161. De **Voorzitter**: Dat is dus alles, wat u van de oprichting van het B.N.V. weet?

A. Enige dagen daarna is de heer *Eindhoven*, vergezeld door de heer *Gerritsen*, naar Breda gekomen om Sectie III over te nemen.

79162. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Is er nog sprake van geweest, dat de heer *Gerritsen* hoofd zou worden van het B.N.V.?

A. Ik geloof eerst wel.

De **Voorzitter**: Dat waren de vragen, die wij u wilden stellen.

A. Mag ik nog een opmerking maken naar aanleiding van iets, dat in het vorige verhoor is verklaard? Het is eigenlijk pas tot mij doorgedrongen, toen ik de stukken kreeg om ze te tekenen. Dat is een opmerking van de heer *Brijnen* geweest over de inlichtingen, die werden verstrekt door Engelandvaarders en die door ons op kaart werden gebracht, welke inlichtingen werden doorgegeven aan het bureau, waarbij de heer *Brijnen* ook werkte, het bureau van de heer *Olijfers*. Dan maakt de heer *Brijnen* de opmerking, dat op deze kaarten soms inlichtingen voorkwamen, die zeer onvolledig waren. Dat iemand b.v. politiek onbetrouwbaar was en een schoft was. Ik geloof, dat hij een dergelijke uitdrukking heeft gebruikt. Woordelijk weet ik het niet meer. Deze opmerking van de heer *Brijnen* begrijp ik niet, als hij zich realiseert, dat wij in een dergelijk geval natuurlijk niets anders op zo'n kaart hebben kunnen zetten. Hij vraagt, waarom er niet een gegeven stond als: hij liep met een hakenkruisje op zijn jas of met een N.S.B.-speldje. Dat is natuurlijk gevraagd, maar wanneer een Engelandvaarder zei, dat hij dat niet wist en alleen maar kon zeggen, dat het een onbetrouwbaar individu was, dan was dat het enige, dat wij ook op kaart konden brengen. De opmerking, dat iets dergelijks op kaart is gebracht zonder verdere bijzonderheden, is natuurlijk onjuist, omdat, als dit geweten zou zijn door de mensen, die de Engelandvaarders verhoorden — het waren politiemensen —, het ongetwijfeld in het rapport zou zijn vermeld. Dit is een kritiek, welke onjuist is.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en ik sluit het verhoor.

R. P. J. DERKSEMA.

DONKER, *voorzitter*.

WTTewaall van STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. EMILE ERNEST MENTEN,
oud 67 jaar, wonende te Warmond, bankier.

Hij legt de eed af als getuige.

79164. De **Voorzitter**: Wij hebben bij onze verhoren over punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen tussen Engeland en het bezette gebied, verschillende malen uw naam horen noemen, o.a. in verband met naar Nederland uitgezonden agenten, waarmede u op de een of andere manier contact of althans bemoeienis hebt gehad. Zou het u mogelijk zijn om in het kort te vertellen, wat van uw kant de aanrakingspunten zijn geweest met uit Engeland overgekomen agenten?

A. Dat begint 15 Augustus 1940 al, toen bij mij op kantoor de zeeofficier *van Hamel* verscheen.

79165. De **Voorzitter**: Was dat niet 28 Augustus?

A. Laat ik dan midden Augustus zeggen, ik dacht, dat het 15 Augustus was.

79166. De **Voorzitter**: *Van Hamel* is inderdaad op 28 Augustus 1940 gedropt.

A. *Van Hamel* is bij Heldring en Pierson bij mij op kantoor gekomen. Van deze firma ben ik firmant. *Van Hamel* zei mij, dat hij mij aan het einde van de week — het was toen naar ik meen Woensdag — een brief van Prins *Bernhard* zou brengen. Die brief was een ongefieerde photo. Eénmaal opengemaakt, wordt zo'n brief zwart. *Van Hamel* moest direct geld hebben, aangezien hij 's nachts in Hillegom was gedropt. Dat geld heb ik hem gegeven. Ik maakte een verdere afspraak met hem voor een paar dagen later. Hij heeft mij toen ook die brief van Prins *Bernhard* gegeven. In die brief stonden enkele dingen, die het zeer duidelijk maakten en zeer positief zeker maakten, dat deze brief van Prins *Bernhard* afkomstig was. Het waren nl. enkele aangelegenheden, die alleen Prins *Bernhard* en ik van elkaar wisten. Dus ik kon met *van Hamel* in zee gaan. Het was de opdracht om een spionnage- en zenderorganisatie op te zetten.

79167. De **Voorzitter**: Kende u *van Hamel* niet van te voren?

A. Neen. Hij kwam bovendien ook niet onder de naam van *van Hamel*.

79168. De **Voorzitter**: Was zijn schuilnaam niet *van Dalen*?

A. Ja.

79169. De **Voorzitter**: De microphoto van Prins *Bernhard* was dus zijn legitimatie?

A. Ja. Hij kwam mij die zelfde middag eigenlijk alleen maar zeggen, dat hij die microphoto had. Ik voelde aan de hele situatie, dat het wel serieus was. Ik heb hem, naar ik meen, toen 500 gulden gegeven, aangezien hij zich uit de voeten moest maken. Later is dan ook de legitimatie gekomen, met een opdracht aan mij om de

organisatie, die zou worden opgezet, te financieren. Ik heb die organisatie ook gefinancierd. Die organisatie is gegroeid. Ik heb direct begrepen, omdat ik een jaartje ouder was dan de heer *van Hamel*, dat *van Dalen* niet zijn werkelijke naam was. Ik zei tegen hem, u heet niet *van Dalen*, u hebt een andere naam. Hij sputterde eerst wat, maar hij gaf toch betrekkelijk gauw toe, dat hij *van Hamel* was, hetgeen ik natuurlijk direct in de Staatsalmanak kon verifiëren. Zijn vader kende ik en zijn broer was in de diplomatie. Toen heb ik hem gezegd, dat hij voorzichtig moest zijn, want hij was jong. Dat heeft hij ook wel ter harte genomen. Wij hebben een systeem uiteengezet om zo'n organisatie op touw te zetten. Het systeem van man op man. Dus hij kon mij kennen, maar verder behoefde hij niemand van mij op de hoogte te stellen. Ik heb eveneens een systeem gemaakt, dat hij altijd geld kon krijgen. Dat heeft hij ook altijd gehad. Op bepaalde momenten spraken we af elkaar op straat te zien. Ik had natuurlijk geen zin er in te „toeren“. Het kon, dat *van Hamel* werd geschaduwd. Daarom heb ik hem ook niet meer bij mij op kantoor laten komen. Zo is het doorgestaan tot in het najaar. Ik weet niet, of het October of November was. *Van Hamel* zat bij de Friese meren, toen ik heel toevallig hoorde, dat er wat was gebeurd. Ik ben direct uitgeweken voor een paar dagen. Het vermoeden was zeer sterk, dat, hij bij de Friese meren gegrepen zijnde, ook alle documentatie bij hem gevonden zou zijn. Dan was ik natuurlijk de eerste, die in aanmerking was gekomen om gevangengenomen te worden. Na een paar dagen bleek mij echter, dat er een zekere rust heerste. Niemand wist iets. Ik kon dat merken aan mijn kantoor. Ik ben toen maar weer in de circulatie gekomen. Het is met *van Hamel* toen misgelopen. Hij heeft die hele winter onder zeer grote druk gestaan om te verraden, wie zijn medewerkers waren. Hij is niet onder die druk bezweken en heeft geen mensen verraden. In het voorjaar — naar ik meen — is hij gefusilleerd.

79170. De **Voorzitter**: Weet u iets af van zijn medewerkers, in die zin, dat u ook kunt zeggen, wie geheel of ten dele zijn werk hebben voortgezet?

A. Ja.

79171. De **Voorzitter**: Hebt u zelf daar ook contact mee gehad?

A. Neen. Ik weigerde contact, omdat ook dat tegen het systeem in ging. Zij hebben het systeem echter niet volgehouden, anders was ik nooit het gevang ingedraaid. Toen ik in de gevangenis kwam, merkte ik precies, waar de fouten hadden gezeten. Dat was zo aan te voelen. Ik heb later begrepen, dat ze wel zijn doorgestaan met enkele mensen van G.S. III. Dit heb ik echter pas gemerkt, toen we samen in Haaren zaten. De eerste adressen van *van Hamel* zelf zijn zulk een soort mensen geweest. Zij waren later ook in Haaren aanwezig. Ik ben doorgestaan met de broer van *van Hamel*, de diplomaat.

79172. De **Voorzitter**: Waaruit bestonden diens werkzaamheden dan?

A. Hij is zijn broer opgevolgd. *Van Hamel*, de diplomaat, heeft ook de link gevormd om gelden te fourneren aan de verschillende organisaties, die daarvan uit liepen.

79173. De **Voorzitter**: Deze *van Hamel* heeft, voor zover ons bekend is, geen verbinding met Engeland gehad. De zee-officier *van Hamel* had zelf wel een verbinding, en wel een zendverbinding.

A. *Van Hamel*, de zee-officier, had een verbinding met Engeland. In de tijd, dat ik zijn broer heb gekend, hadden wij geen verbinding met Engeland.

79174. De **Voorzitter**: Wat is er toen op deze zaak-*van Hamel* voor u nog gevolgd?

A. Ik ben later in het Convent gekomen, u waarschijnlijk bekend.

79175. De **Voorzitter**: Het Nationaal Comité?

A. Ja. De zaak-van Hamel was voor mij, in zekere zin als bankier, uiterst gevaarlijk. Ze hadden aan mij kunnen komen, dat is natuurlijk iets, dat men verdisconteert. Ze hadden ook aan mijn vrouw en aan mijn familie kunnen komen en aan mijn vermogen, enz. Een bankier, die zijn gelden disponibel stelt voor die anti-Duitse beweging, konden zij alles maken. Dat wist men niet. Ik deed het — vergeet u het niet — niet uit eigen vrije wil. Het was niet een spontane opwelling van een jonge man om spionage- en zenderdiensten in elkaar te zetten. Het was een zuivere opdracht van de Regering uit Londen. Die opdracht had ik aanvaard. Dan was echter ook de verantwoordelijkheid bij de Regering in Londen. Ik ben naar mijn vriend Ringers toegegaan en heb hem de situatie uitgelegd. Ik kon het natuurlijk niet aan de grote klok hangen. Ik zei tegen de heer Ringers: Als mij wat overkomt, dan weet jij hoe de vork aan de steel zit en dan zorg je maar, dat dat weer goed wordt gemaakt. Ik wist de consequenties. Ik had een vrouw en vijf kinderen, dus ik was verplicht om daar maatregelen voor te nemen. Zo zijn de heer Ringers en ik al pratende verder gekomen. We zijn in contact gekomen met de heren Vorrink en Schouten. Toen was het begin van het comité er. Om nu weer op het onderwerp: verbinding met Londen, terug te komen, dat comité heeft constant naar een verbinding met Londen gezocht. Er werd actief naar gezocht om een verbinding tot stand te brengen. We hebben in December 1941 — vermoedelijk — een verbinding gehad. Ik was penningmeester van het Prinses Beatrix-Lyceum in Zwitserland. Eén van de leraren was overgekomen, die ik heb teruggestuurd met een boodschap. Ik betwijfel het, of die boodschap ooit naar Londen is gekomen. De zaak is doodgelopen. In ons Convent bestond een grote drang om eer, soort autorisatie van Londen te krijgen. Ik was eigenlijk de enige in het Convent, die daar positief tegen was. Ik vond het absoluut overbodig, ik hing er niet aan. De anderen hingen er zeer aan en de heer *Vorrink* is er constant mee bezig geweest om die verbinding te zoeken, over Frankrijk en over Spanje. Dat is altijd misgeloven, tot dan eindelijk de verbinding-vali der Waals er was. Begin Januari 1943 is die verbinding-*van* der Waals tot stand gekomen. Ik ben 12 Januari gevangengenomen. U dacht 9 April?

79176. De **Voorzitter**: U bent dus geruime tijd eerder gevangengenomen dan de andere leden van het Nationaal Comité?

A. Op 9 April ben ik in de cel in Haaren — met veel pontificaal? zoals de Duitsers dat doen — weer gevangengenomen door twee Sachbearbeiters en een paar Feidwebels. Daaruit merkte ik pas, dat de kwestie van het Convent was opgerold.

79177. De **Voorzitter**: Wat is de aanleiding van uw arrestatie in Januari 1943 geweest?

A. De van Hamel-zaak was de aanleiding. Ja, ik was, om zo te zeggen, de laatste van de van Hamel-zaak. Langzaam maar zeker was de van *Hamel*-zaak volkomen opgerold. In Augustus 1942 werd weer een hele groep opgerold. Toen ben ik weer een tijd ondergedoken geweest.

79178. De **Voorzitter**: Was dat niet Juli 1942?

A. Ja. De jongen van Hamel was er — naar ik meen — nog niet bij. Of hij een paar dagen later is gegrepen, weet ik niet precies. Ik herinner mij, dat hij tegen mij zei, dat het gevaarlijk en warm werd.

79179. De **Voorzitter**: Waren daar van *Gruting* en *d'Aquin* bij?

A. Ja.

79180. De **Voorzitter**: Dat was in Juli 1942.

A. Ja. Ik heb ze pas in Haaren ontmoet.

79181. De **Voorzitter**: Als gevolg van de oprolling in Juli 1942.....

A.ben ik 12 Januari gegrepen. Toen dacht het hele Convent, dat ik de eerste van hun gezelschap was. Zij zijn zich een ongeluk geschrokken. Zij zijn uit elkaar gespat naar alle kanten. Daarna hoorden zij van Ringers, dat zij zich niet ongerust behoeften te maken, omdat het er niets mee te maken had — Ringers was toch de enige, die de ware toedracht wist —, en kwamen zij net als een patrijzennest weer bij elkaar. Elf Januari hadden wij een vergadering — daardoor weet ik het precies — bij de heer Schouten bij de Boaz Bank in Rotterdam.

's Middags zijn Ringers en ik daar vroeger weggegaan. We zijn nog ieder met een andere trein gegaan. Op die vergadering kwam Vorrink met van Tijen binnen. Van *Tijen* zou de man zijn, die naar Engeland zou gaan. Die droppings moesten toch steeds als bewijs dienen, dat het zo'n safe verbinding met Engeland was. Ik zie nog het gezicht van van Tijen, toen hij daar 's middags binnenkwam, hij was pessimist. Hij had er — naar ik meen — niet veel vertrouwen in. Het was echter al mis, want *Vorrink* liep al een maand aan de hand van *van der Waals*.

79182. De **Voorzitter**: Hebt u nog de eerste telegrammenwisseling van de heer Vorrink met Londen meegemaakt?

A. Ja, ik heb die telegrammenwisseling meegemaakt, want Vorrink zei tegen ons: „Luister naar de radio op die en die dag en jullie zult dit antwoord op deze vragen in Londen horen.” Dat heb ik nog meegemaakt. Dat is omstreeks die zelfde dagen geweest.

79183. De **Voorzitter**: In Januari is er door de heer Vorrink een reeks telegrammen verzonden.

A. Ja.

Dat was allemaal zen foute geschiedenis. Ik heb het meeste pas gehoord in April, toen ik opnieuw in Haaren gevangen werd genomen. Ik werd ook onder dwang een nacht verhoord over de kwestie-Vorrink. Zij hadden het over: Ihr Freund Vorrink und ihr Freund Ringers, die sind schon da. Dat was natuurlijk allemaal niet waar. Zij waren dan toch wel gevangengenomen. Dat heeft zich toen in Haaren afgespeeld.

79184. De **Voorzitter**: Dus waarschijnlijk was die tweede gevangenneming een geluk voor u, want u werd daardoor uit een gevaarlijke spionagezaak overgeheveld naar de zaak van het Nationaal Comité?

A. U maakt vrij gauw die conclusie en dat deed ik ook. Het was heel curieus. Ik werd heel straf gehoord, de mensen waren zeer zenuwachtig. De hele nacht, dat ik daar werd verhoord — ik werd telkens in een donkere cel gezet —, hoorde ik het woord Seys-Inquart om de haverklap. Het ging enigszins ruw toe, toch niet te veel. Ik heb toen nog een verhaal van het hele geval moeten schrijven. Dat moet nog ergens in de dossiers liggen. Tien dagen later werd ik gehoord. Toen dacht ik: Nu gaat het beginnen, en toen was het afgelopen. Het bleek toen, dat de hele boel was geclasseerd en op zij gezet. Toen zei ik — ik voelde mij door die spionagezaak alleronplezierigst — tegen mijn Sachbearbeiter, dat ik mee naar Duitsland moest. Hij antwoordde: Neen, Mijnheer, u blijft hier. Dat was een streep door de rekening. Ik maakte dezelfde conclusie als u. Ik dacht, dat het veiliger zou zijn, als ik met al die mensen in Duitsland zou zitten. Toch is het voor mij, achteraf, beter geweest, dat ik ben gebleven.

79185. De **Voorzitter**: U bent dus in Nederland gebleven?

A. Ja, ik ben niet meer naar Duitsland gegaan.

79186. De **Voorzitter**: In Haaren?

A. Ja.

79187. De **Voorzitter**: Tot wanneer?

A. Tot begin Juni of 30 Mei 1944.

79188. De **Voorzitter**: Bent u toen nog naar Duitsland gevoerd?

A. Neen, ik ben toen vrijgekomen. Ik heb vijf maanden ziek gelegen. Gesimuleerd ziek.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het is knap om dat vijf maanden vol te houden.

A. Ik heb ziek gelegen in een lazaret. De Duitsers waren zeer „gründlich”, ze hebben mij tot en met onderzocht, in een lazaret en weer terug naar Haaren. Voor mij was de hoofdzaak om „transportunfähig” te worden. Dat was een soort van verklaring, die men kon krijgen. Die „Transportunfähigkeit” heb ik gehad. Later kreeg ik het mooiste document, dat men kon hebben: „lagerunfähig”. Toen ben ik naar huis gestuurd om daar eventueel dood te gaan. Als ik niet een Duitse Sachbearbeiter had gehad, die in mijn kaart speelde, was

het natuurlijk nooit gelukt. Het zijn ook geen kinderen, die Duitsers. *Haubrock* speelde min of meer in mijn kaart. U kent zijn naam wel. Hij had mij gewaarschuwd, dat er een „N. und N.-vonnis" tegen mij was. Daartegen had hij mij vierkant gewaarschuwd. Hij heeft toen gezegd: Kijk eens, als dat gebeurt, dan bent u opgelaten, want dan gaat u naar Ravensbruck — *van Hamel*, de diplomaat, is er trouwens ook naar toe gegaan —, dat houdt u niet op uw leeftijd. Dat was voor mij de directe aanleiding om in bed te gaan liggen. Ik liet elke Maandag de dokter komen. Ik had van tevoren al in mijn hoofd, als het eens nodig mocht zijn, een evenwichtsstoornis te simuleren. Dat is het minst grijpbare geval. Ze vroegen mij of ik ziek was en dan antwoordde ik: Neen, maar als ik opsta, dan duizelt het mij en als ik op mijn zij ga liggen, dan duizelt het mij ook. Bij elke hartslag gaat mijn hele gezichtsveld heen en weer. Ik wist het beeld van de ziekte. Van dergelijke dingen weten ze niet veel.

79189. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Ze konden dus die ziekte moeilijk controleren?

A. Ja. Totdat zij mij naar een Hollandse specialist stuurden. Deze is een hele ochtend met mij bezig geweest. Tot zijn eer mort worden gezegd, dat hij aan het einde van het onderzoek zei, dat hij niets vond. Ik dorst hem echter niets te zeggen, aangezien ik niet wist, met wie ik te doen had. Die man had of zijn dokterseer kunnen hebben, of het had een N.S.B.-er kunnen zijn. Een van de twee. Ik dacht bij mij zelf: „Dat haalt je de koekoek, dat je niets kunt vinden." Daarna ging ik maar weer in mijn bed liggen. En zo heb ik vijf maanden in bed gelegen.

79190. De **Voorzitter**: Hebt u tussen *van Hamel* en *van der Waals* — dat is wel een merkwaardige tegenstelling — geen andere contacten gehad met agenten, die werkelijk of schijnbaar uit Engeland waren gekomen?

A. Neen. Wij deden pogingen om over het Nederlandse gezantschap in Zwitserland contact te krijgen. Wij hadden echter het vermoeden, dat er wel een soort contact was, maar dat het in beslag genomen was door de heer *Bosch van Rosenthal* met zijn broer. Dat was toch één lijn. Daar wilden wij liever niet tussenkomen. Dat was enigszins gescheiden van ons. *Bosch van Rosenthal* was hier in Utrecht commissaris. Zij liepen niet door elkaar heen.

79191. De **Voorzitter**: Is er van Engeland uit nog bericht gekomen over de vraag van het Nationaal Comité om geautoriseerd te worden? Of hebt u dat niet meer meegemaakt?

A. Neen, dat heb ik niet meer meegemaakt. Er is wel — naar ik meen — een soort autorisatie geweest. Dat heb ik toch niet meer meegemaakt.

De **Voorzitter**: Dat zal één van de telegrammen zijn geweest, die zijn verstuurd direct na uw arrestatie.

A. Wij hebben nog wel gecamoufleerde berichten uitgestuurd, die toch niet in Londen zijn begrepen. *Ringers* had eens een telegram in elkaar gezet, dat is meegegeven. Daar is echter van Londen uit nooit op gereageerd.

79192. De **Voorzitter**: Is dat meegegeven naar Zwitserland?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Het is natuurlijk de vraag, of het is aangekomen.

A. Later, in mijn tweede periode — toen ik uit de gevangenis terug was, ben ik immers Regeringscommissaris geworden voor Volksherstel, in het najaar van 1944, ook op verzoek van Londen —, heb ik wel contacten gehad met het bevrijde gebied, waar ook geen steek van terecht is gekomen, terwijl dat helemaal niet nodig was geweest.

79193. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Wij hadden toch geregeld contacten met Eindhoven over de rivieren. Alle gegevens van Volksherstel, mijn wekelijkse vergaderingen met het I.K.O. zijn door de heer *van der Vlugt* naar Eindhoven doorgestuurd. *Van der Vlugt* is nu gezant in Finland. Daar is in Eindhoven nooit meer iets van terechtgekomen.

79194. De **Voorzitter**: In welk opzicht is er niets van terechtgekomen?

A. Die gegevens zijn daar waarschijnlijk niet aangekomen. In November 1944 — ongeveer — kreeg ik de opdracht om Regeringscommissaris voor Nederlands Volksherstel te worden, omdat ik de illegaliteit kende, etc. Via de telegrammenwisseling, die er toen regelmatig met Vertrouwensmannen was, heb ik die opdracht gekregen. Dat ging ook perfect. Toen heb ik naar de Minister in Londen telegrafeerd — met het oog op het zuiden, dat toen al vrij was — en zette precies uiteen, wat mijn opzet hier in het noorden was en welke gedachtengang ik had voor het Nederlands Volksherstel. Ik heb een antwoord uit Londen gekregen, dat men er mee akkoord ging en dat het in het zuiden precies zo zou zijn gebeurd. Toen ik met de heer *Beel* — die toen, naar ik meen, Minister van Binnenlandse Zaken was — bij de bevrijding contact kreeg, wist deze van niets. Toch ligt de zuivere telegrammenwisseling nog in de dossiers van het Volksherstel.

79195. De **Voorzitter**: Die telegrammenwisseling is dus blijkbaar in het najaar van 1944 geweest. De heer *Beel* was toen nog geen Minister; hij is dat eerst in Februari 1945 geworden.

A. De heer *Beel* heeft er niets van in zijn dossiers gevonden.

79196. Jonkvrouw **Wttewaali van Stoetwegen**: Zijn die telegrammen dan wel doorgelopen?

A. Zij zijn ook beantwoord. In het dossier van Vertrouwensmannen moet het hele geval liggen.

79197. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Door wie zijn ze dan beantwoord?

A. Door de Minister in Londen. De heer *Beel* zei tegen mij, dat hij niets had gevonden. Het klopte later, dat *van der Vlugt*, die de bezorging naar Eindhoven deed, mij vertelde, dat die stukken ook nooit terecht zijn gekomen.

79198. De **Voorzitter**: Waren het stukken, die u over de rivieren zond?

A. Ja.

79199. De **Voorzitter**: Dus die zijn met de koeriersdienst meegegaan?

A. Ja.

79200. De **Voorzitter**: Dat is dan merkwaardig, want over het algemeen is die koeriersdienst vrij goed gelopen.

A. Dat weet ik niet. Op dit gebied echter niet. De telegrammenwisseling met Londen liep ook perfect.

79201. De **Voorzitter**: Heeft het nog gevolgen gehad?

A. Ja, natuurlijk. Het heeft de volgende gevolgen gehad: Uit het zuiden kwam hier een Militair Gezag aanzetten met de H.A.R.K., die een totaal andere achtergrond had dan hier in het noorden het Volksherstel, wat direct een nare geschiedenis heeft opgeleverd. Toen ik die telegrammenwisseling overlegde, die toch volkomen helder was, heeft het eigenlijk niets geholpen. Toen was er eigenlijk zoveel, dat scheef liep.

79202. De **Voorzitter**: Het is dus nog altijd niet zeker, of die telegrammen niet zijn aangekomen, dan wel of, indien ze wel zijn aangekomen, men heeft gezegd: We gaan met een heel andere regeling naar het noorden, dus die stukken leggen wij maar ter zijde.

A. *Van der Vlugt*, die in het I.K.O. zat, had dat vermoeden ook. Hij zei: Ze hebben die stukken op zij gelegd, omdat zij nu eenmaal een andere koers volgden.

79203. De heer **Koersen**: Is dat later nooit uit één of ander gesprek gebleken?

A. Neen, nooit. Dat was allemaal de tweede periode.

79204. De **Voorzitter**: Hebben wij hiermede van u een overzicht gekregen van uw werkzaamheden in oorlogstijd op dit gebied?

A. Ja, natuurlijk niet van het Convent in zijn geheel.

79205. De **Voorzitter**: Dat komt bij de behandeling van de illegaliteit voor onze commissie wel aan de orde. Hebben wij het onderdeel, dat wij thans behandelen, namelijk het vraagstuk van de verbandingen met het bezette gebied, voor wat uw aandeel betreft, voldoende besproken?

A. Toevalligerwijze heb ik van het Convent in zijn geheel het volledige dossier bij mij thuis.

79206. De **Voorzitter**: Welk volledige dossier?

A. De volledige werkzaamheden van het Convent, tot aan April 1943 toe.

79207. De **Voorzitter**: Hebben andere leden van het Nationaal Comité dit dossier niet?

A. Ja. Dat is allemaal veel later gebeurd. Ongeveer een halfjaar geleden heb ik ze allemaal een getypte kopie thuisgestuurd. Ik heb er zelf een klein rapportje over gemaakt. Ik heb het toen aan *Ringers* gestuurd — men werkt langzaam —; deze is echter meestal ook buitenslands. Hij zei mij telkens: Volgende week krijg je het. Dat is echter ook alweer drie, vier maanden oud. Zo gaat het, maar het komt wel voor elkaar. Wij moeten het natuurlijk met zijn vieren verifiëren, of met zijn vijven. De heer van ~~Dijk~~ hoort er ook bij. Er moet overeenstemming zijn.

De **Voorzitter**: Zoudt u er bezwaar tegen hebben om dat stuk ook aan ons toe te zenden?

A. U kunt het gerust krijgen, er zit geen enkel geheim in, maar de visie er op — in het geheel komen er personen in voor, waarover langzamerhand een andere mening is ontstaan — is van een tijd geleden. Ik geef het liever wel aan *Ringers*, *Schouten* of *Vorrink*, want die zijn er bij geweest. Ik wil het zeker wel even met hen bespreken en vragen of wij dat hele geval niet kunnen overleggen.

De **Voorzitter**: Gaarne.

A. Het is toevallig, dat zo'n stuk intact blijft.

De **Voorzitter**: Ja. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

E. E. MENTEN.

DONKER. *voorzitter.*

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier.*

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

THEODORA MARIA ANTONIA SURIE—VAN ALPHEN,
oud 38 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
particulier secretaresse.

Zij legt de eed af als getuige.

79208. **De Voorzitter:** Hebt u in de bezettingstijd iemand gekend, die van *Bilsen* heette?

A. Neen. De naam komt mij heel bekend voor. Ik meen, dat ik deze naam eens in Limburg heb gehoord van *Joosten*. Persoonlijk heb ik de man echter nooit ontmoet.

79209. **De Voorzitter:** Wat hebt u met *van Bilsen* te maken gehad?

A. Ik geloof, dat ik van *Joosten* heb doorgekregen, dat ze aan deze kant — in Zuidholland — zeer voorzichtig voor de man moesten zijn.

79210. **De Voorzitter:** Dat zou u dus van *Joosten* hebben gehoord?

A. Ja.

79211. **De Voorzitter:** Wij dachten, dat *Joosten* het juist van u had gehoord.

A. Het is voor mij ontzettend moeilijk, omdat het zolang geleden is. Ik dacht, dat ik het van *Joosten* had gehoord. Het is ook mogelijk, dat ik het van *Mans van de Wall Bake* heb gehoord. Die combinatie van *Hugenholtz* en mr. *le Poole*. Het is ook mogelijk, dat het precies andersom is. Ik durf u het echter niet met zekerheid te zeggen.

79212. **De Voorzitter:** Van *Bilsen* is op een gegeven moment geliquideerd.

A. Ja, dat heb ik gehoord.

79213. **De Voorzitter:** Nu vertelt *Joosten*, dat van *Bilsen* is gesignaleerd, doordat tegen hem gewaarschuwd was en doordat er photo's van hem verspreid waren. Hij zegt, dat een zekere mevrouw Surie die photo's heeft laten zien.

A. Ja, dat is zo. Dan moet ik het toch wel hebben gehoord van de kant van van de *Wall Bake* en mr. *le Poole*. Dan moet ik het precies van de andere kant hebben gehoord.

79214. **De Voorzitter:** Kan het dan wel kloppen, dat u met photo's naar Limburg bent geweest om tegen van *Bilsen* te waarschuwen?

A. Ja. Ik heb een heel stel photo's gehad. Er was ook nog een juffrouw bij, Blonde *Annie*. Ik heb die photo's doorgegeven.

79215. **De Voorzitter:** Was daar nu ook een opdracht bij om van *Bilsen* te liquideren?

A. Neen, helemaal niet. Ik heb alleen die photo's meegekregen, omdat er was gezegd: Waarschuw voor die mensen, want ze zijn gevaarlijk.

79216. **De Voorzitter:** Dus niet met de mededeling er bij, dat van Londen uit of ergens anders vandaan de opdracht was gegeven deze man te liquideren?

A. Neen, dergelijke opdrachten heb ik ook nooit gehad.

79217. **De Voorzitter:** U hebt dus wel door middel van het overbrengen van die photo's gewaarschuwd tegen van *Bilsen*, maar daar is geen opdracht bij geweest hem te liquideren?

A. Neen, door mij althans niet.

79218. **De Voorzitter:** Is het u ook niet bekend of een dergelijke opdracht door iemand anders is gegeven?

A. Ik heb toen wel gehoord, dat hij aangeschoten is geweest, maar voor de rest weet ik er niets van.

79219. **De Voorzitter:** De vraag is deze: Is er inderdaad van Londen uit — waar men van *Bilsen* wantrouwd — een dergelijke opdracht gegeven?

A. Daar kan ik u geen antwoord op geven.

79220. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen:** Denkt u, dat u het van de heer *le Poole* of van mejuffrouw van de *Wall Bake* hebt gehoord en de photo's van hen hebt gekregen?

A. Ja, want zij waren erg vlot met photo's maken. Was er van iemand iets, dan was het heel makkelijk door hen te krijgen.

79221. De heer **Koersen:** Heeft u van de liquidatie van van *Bilsen* pas na de oorlog gehoord of nog in de oorlog?

A. Dat heb ik bij mijn weten nog in de oorlog gehoord. Ik kwam toen nog weleens voor het een en ander in Limburg, ook voor illegaal werk. *Joosten* heeft het mij toen waarschijnlijk verteld. Het is zolang geleden, dat ik het niet eens op een maand of een halfjaar kan zeggen.

79222. **De Voorzitter:** Het gaat voor ons om de vraag of er van Londen uit of van andere kant opdracht is gekomen om van *Bilsen* te liquideren. Daar is u niets van bekend?

A. Neen.

De Voorzitter: Dan dank ik u voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit ik het verhoor.

TH. M. A. SURIE—VAN ALPHEN.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

MATTHEUS REINDERT DE BRUYNE,

oud 54 jaar, wonende te 's-Gravenhage, generaal-majoor der mariniers.

79223. De **Voorzitter**: U bent over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal door de commissie gehoord op 20 October 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ook ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed.

U zult zich herinneren, dat wij de laatste keer, dat u hier bent geweest, hebben gesproken over de gang van zaken bij de totstandkoming van de regeling voor de samenwerking tussen het B.V.T. en S.O.E. U zult zich eveneens herinneren, dat wij toen zover waren gekomen, dat wij, wat de stukken betreft, een brief van u hebben gevonden, gedateerd 27 April 1942, waarin u beschouwingen geeft over het plan-Holland, en een brief uit dezelfde tijd van u aan generaal *Gubbins*, waarin eveneens beschouwingen over het plan-Holland worden gegeven. Beide brieven waren in tamelijk kritische zin gesteld. Van de daaropvolgende periode zijn geen stukken beschikbaar, maar wij hebben tenslotte bij de opdracht van *Jamboes*, die op 26 Juni 1942 is uitgezonden, de definitieve tekst van het plan-Holland gevonden. U hebt verklaard, dat, hoe dit ook zij, er in ieder geval een beslissing van de Regering moet zijn geweest, op grond waarvan u met S.O.E. op de overeengekomen basis in zee bent gegaan. Onze poging tot reconstructie van een en ander was van belang om te weten, hoe de Regering of de verantwoordelijke Ministers hebben gereageerd op de kritiek, die in uw brief van 27 April 1942 was geuit, en wat de reden is geweest, dal men tenslotte toch op die basis met S.O.E. in zee is gegaan. Wij hebben dit niet precies kunnen achterhalen, maar wij hebben nog wel een stuk gevonden, dat misschien van belang hiervoor kan zijn. Het is een stuk, waarvan niet duidelijk is aan wie het is gericht; het is gedateerd 2 Juni 1942 en ondertekend door A. F. *Brooke*. Waarschijnlijk is dit *Allan Brooke*.

A. Vermoedelijk is het een functionaris van S.O.E.

79224. De **Voorzitter**: Neen, dit is niet colonel *Brook* van S.O.E.; het is de Chairman, Chiefs of Staff Committee.

A. Dit is Sir *Allan Brooke*, de opperbevelhebber.

79225. De **Voorzitter**: Inderdaad. Het is een memorandum van 2 Juni 1942, ondertekend door A. F. *Brooke*, waarvan wij niet kunnen zien aan wie het is gericht, maar dat betrekking heeft op de samenwerking van S.O.E. met de autoriteiten van de verschillende bezette landen. Dit stuk hebt u bij brief van 27 November 1942 gezonden aan de Minister van Oorlog. De vraag is nu, of dit stuk een rol kan hebben gespeeld bij de beslissing, die de Nederlandse Regering uiteindelijk omstreeks Juni 1942 met betrekking tot de samenwerking met S.O.E. heeft genomen.

A. Ik herinner mij dit geval. Op een gegeven ogenblik in 1942 nam ik er kennis van, dat een dergelijk stuk moest bestaan. Generaal *Gubbins* haalde dit stuk aan in een bespreking, die ik met hem had, en toen heb ik de Minister gevraagd, waar dit ding kon zijn gebleven en toen is het mij toegezonden. Daarna heb ik het de Minister teruggezonden met mijn brief, waarin ik er mijn verwondering over uitsprak, dat dit belangrijke stuk mij niet was toegezonden.

79226. De **Voorzitter**: Waar is dit stuk vandaan gekomen?

A. Ik meen van het Departement van Oorlog, dat staat er, geloof ik, ook boven. Ik zou het nog kunnen nagaan.

79227. De **Voorzitter**: Hebt u het misschien van brigadier *Cubbins* gekregen?

A. In de brief staat: „heb ik brigadier *Gubbins* verzocht mij een afschrift toe te zenden". Hij heeft het mij toen gezonden en hij stond er zeer van te kijken, dat ik dit stuk niet in mijn bezit had. Hierover is een bepaalde correspondentie, want nadat generaal *Cubbins* mij had medegedeeld, dat dit stuk door *Brooke* was verzonden aan de Regering, heb ik deze gevraagd waar het dan was. Die brief moet in het archief zijn. Ik heb *Gubbins* toen gevraagd, of ik een afschrift van die brief mocht hebben en toen heb ik deze gekregen.

79228. De **Voorzitter**: Aan het slot van de nota van *Brooke* staat, dat hiervan mededeling is gedaan aan de verschillende Regeringen.

A. Inderdaad, er staat: "Copies of this letter have been sent to the appropriate Belgian, Czechoslovakian, Netherland, Free French, Greek, Norwegian, Polish and Yugoslav authorities". In ieder geval had het mij nooit bereikt en ik meen, dat de brief, waarin ik vraag, of dit stuk misschien was gearriveerd bij de Minister van Oorlog of bij een van de andere Regeringsinstanties, in het archief is. Die brief was al maanden daarvoor.

79229. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Welk antwoord hebt u daarop gekregen?

A. Dat het stuk er niet was.

79230. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had Sir *Allan Brooke* het aan onze Regering gezonden?

A. Ik zou dit kunnen reconstrueren. Op een gegeven ogenblik kwam ik van *Gubbins* te weten, dat dit stuk was verzonden door *Brooke* aan de Regering, want *Gubbins* beriep er zich op.

79331. De **Voorzitter**: Hij noemde dus met name de Regering?

A. Dat durf ik niet precies te zeggen, dat zou ik moeten nakijken, maar ik geloof wel, dat hij sprak over de Nederlandse Regering. Dit stuk had mij echter nooit bereikt. Ik herinner mij nog, dat er werd gezegd: „naar de regelen, hierin neergelegd". Ik heb dit toen gemeld aan de Minister van Oorlog, waaronder ik ressorteerde, en ik heb gevraagd of dit stuk ook bekend was. Van die zijde heb ik het niet gekregen en toen heb ik *Gubbins* gevraagd, of ik er een afschrift van kon krijgen, hetgeen ik zoveel maanden later heb ontvangen. Op uw vraag of dit dus van invloed is geweest op de uitwerking van het plan moet ik u zeggen, dat dit eigenlijk niet het geval is geweest, omdat het veel te laat in mijn bezit kwam.

79232. De **Voorzitter**: De mogelijkheid zou kunnen bestaan, maar volgens hetgeen u mededeelt, blijkt dit niet zo te zijn, dat deze brief van Sir *Allan Brooke* ergens bij een der Ministers was aangekomen en dat de Regering op grond van die brief — waarin schriftelijk werd verklaard, hoe alleen de samenwerking tussen S.O.E. en de diensten van de bezette landen kon zijn, waarbij tevens werd gezegd, dat er voor een bepaald land geen uitzondering kon worden gemaakt — op de samenwerking met S.O.E. en het plan-Holland, zoals deze door generaal *Gubbins* werden voorgesteld, is ingegaan. Theoretisch zou het mogelijk zijn, dat het zo was gegaan.

A. Het zou mogelijk zijn.

79233. De **Voorzitter**: Er is u echter nooit iets van gebleken?

A. Het vreemde blijft echter, dat ik van mijn eigen Regering nooit deze brief in handen heb gekregen.

79234. De **Voorzitter**: Men zou u, indien de mogelijkheid, die ik zoëven opperde, met de werkelijkheid overeenstemde, wel hebben gezegd, dat u op 27 April 1942 een kritische nota met betrekking tot het plan-Holland had geschreven, welke door de Regering was overwogen; doch dat de Regering daarna de brief van Sir *Allan Brooke* had ontvangen, waaruit duidelijk bleek, dat het niet anders kon.

A. Ja, maar zo is het zeker niet gebeurd. U zegt, dat ik er eerst kritische beschouwingen over had gegeven, maar het oorspronkelijke plan-Holland van *Gubbins* was een veel „wilder” plan dan het uiteindelijk is geworden. Mijn kritiek op het oorspronkelijke plan heb ik voorgelegd aan de betrokken Ministers en daaruit is een meer bezadigd plan te voorschijn gekomen.

79235. De **Voorzitter**: Zelfs tegen dit bezadigde plan had u op 27 April 1942 nog wel enkele bedenkingen.

A. Bedoelt u ten opzichte van de verbindingen? Die heb ik altijd gehouden, die zijn nooit uit de weg geruimd geweest.

79236. De **Voorzitter**: Daar heeft de brief van 27 April 1942 betrekking op.

A. Ik heb dit alles niet meer zo in mijn hoofd en ik moet u zeggen, dat ik was vergeten, dat ik u deze brief had toegezonden. Nu weet ik het echter weer. Het is lastig, als men geen archief meer tot zijn beschikking heeft, zodat men niet even kan teruggrijpen. In ieder geval is het zeker, dat geen enkele Regeringsinstantie bij besprekingen met mij hiernaar heeft gerefereerd. De brief, waarin ik vraag, wie dit stuk heeft ontvangen, moet er nog zijn.

79237. De **Voorzitter**: Die moet dus van enige tijd vóór uw brief van 27 November 1942 zijn.

A. Misschien zelfs een paar maanden eerder. *Gubbins* beriep zich op dit memorandum en toen ik dit niet van mijn eigen Regering kon krijgen, heb ik *Gubbins* gevraagd, of hij mij een afschrift kon leveren en toen kreeg ik het pas in handen. In mijn brief van 27 November 1942 staat ook, dat ik niet begrijp, dat ik het stuk niet in handen heb gekregen, waarop ik ten antwoord heb gekregen, dat het niet te vinden was.

79238. De **Voorzitter**: Gezien deze gang van zaken, acht u het dus buitengewoon onwaarschijnlijk, dat het memorandum van Sir *Allan Brooke* bij de betrokken Minister of Ministers enige rol heeft gespeeld bij de definitieve beslissing, dat men met S.O.E. op de bekeerde voorwaarden in zee zou gaan?

A. Ik moet zeggen, dat ik van de heren *Gerbrandy*, van *Lidth de Jeude* en *Furstner* zeker zou hebben verwacht, dat zij mij dat zouden hebben gezegd.

79239. De **Voorzitter**: U hebt de vorige keer verklaard: „Men heeft mij stellig gezegd: gij kunt op deze basis met S.O.E. in zee gaan.” Als ik u goed begrijp, wilt u zeggen, dat, als men dit had gezegd met een beroep op het memorandum van Sir *Allan Brooke*, u zich deze bijzonderheid zou herinneren?

A. Ongetwijfeld.

79240. De **Voorzitter**: Het is u, bij wijze van spreken, veel vlakker en kleurlozer, althans zonder bijvoeging van zulk een bijzonderheid gezegd?

A. Ik heb voor mij zelf de overtuiging, dat ik steeds bij de avances, die werden gemaakt tijdens de besprekingen en bij de Ministers naar voren werden gebracht, ben teruggekomen op de twee grote bezwaren. Er werden echter wel vorderingen gemaakt in de zin van wat ik zou noemen een meer bezadigd maken van het plan en de wijze en vorm van samenwerking. Op een gegeven ogenblik zijn de betrokken Ministers er mee akkoord gegaan, dat er

op deze basis werd gewerkt, los van het stuk van Sir *Allan Brooke*. Er is mij tenminste niets van bekend; pas veel later, toen de samenwerking met S.O.E. reeds aan de gang was, heb ik het in handen gekregen.

79241. De **Voorzitter**: Er is bovendien nog een reden, die voor uw opvatting pleit, want als het er bij was gezegd en als er een beroep op dit memorandum was gedaan, zou u op 27 November 1942, onmiddellijk nadat u het stuk van *Gubbins* had ontvangen, hebben medegedeeld, dat u de brief van *Brooke* had, waarop een maand of vijf daarvóór een beroep was gedaan. Indien de Ministers in Juni 1942 zouden hebben gezegd, dat u met S.O.E. in zee kon gaan op de bekende voorwaarden, omdat er een brief van Sir *Allan Brooke* was gekomen, dan zou u in November 1942, toen u de bewuste brief in handen kreeg, direct hebben geweten, dat dit de bewuste brief was, waarop toen een beroep was gedaan. Die reactie hebt u in November 1942 niet gehad?

A. Neen.

79242. De **Voorzitter**: Daaruit kunnen wij dus afleiden, dat dit memorandum geen rol heeft gespeeld.

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat één van de Ministers het mij niet zou hebben gezegd. Ik heb voor mij zelf de vaste overtuiging, dat bij de besprekingen, die wij hebben gehad met de Ministers, alle zaken zijn besproken en beredeneerd, waarbij de Engelsen telkens weer naar voren brachten, dat er één lijn moest worden getrokken tegenover alle geallieerde landen.

79243. De **Voorzitter**: Voor ons blijft het nog altijd de vraag, of de heer *Gerbrandy* en in bijzonder de Minister van Marine de zaak nog niet eens op Regeringsniveau had kunnen opnemen, alvorens een definitieve beslissing te nemen.

A. Ik ben er ook niet van overtuigd, dat dit niet is gebeurd, want Minister *Gerbrandy* sprak veel over deze zaken met lord *Selborne*. Ik heb alleen de mededeling gekregen, dat ik ondanks deze vervelende beperkende bepalingen toch met deze heren in zee kon gaan.

79244. De **Voorzitter**: Wij vonden het in ieder geval nodig u deze brief nog even voor te leggen, omdat het een belangrijk punt is.

A. Het blijft heel jammer, dat mijn brief aan de Minister van Oorlog of aan die van Marine en in ieder geval aan de Minister-President, waarin ik mededeel, dat de zaak nu op deze basis is besloten, niet te voorschijn is gekomen, want daar staat het positief in. Het zou daarom zo belangrijk zijn, omdat ik zeker geloof, dat het valt vóór 2 Juni. De brief van *Brooke* is van 2 Juni 1942, zodat ik zeker geloof, dat die niet van veel invloed is geweest.

79245. De **Voorzitter**: Het is heel goed mogelijk, dat het reeds in Mei is beslist. Dat zal waarschijnlijk wel het geval geweest zijn, want toen moest de hele uitzending van *Jambroes* nog worden voorbereid.

A. *Jambroes* is 26 Juni weggegaan, dus toen, dat is op 2 Juni, was hij reeds in opleiding.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen en ik sluit het verhoor.

M. R. DE BRUYNE.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, Algera, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

PIETER AREND VAN NOOTHOORN,

oud 46 jaar, wonende te 's-Gravenhage, inspecteur der Rijksrecherche.

Hij legt de eed af als getuige.

79246. De **Voorzitter**: Bij ons onderzoek naar punt f van het Enquêtebesluit, dat betrekking heeft op de verbindingen vanuit Engeland met het bezette Nederlandse gebied, zijn wij herhaalde malen gestuit op de figuur *Lindemans*, alias *King Kong*. Over deze *Lindemans* is nogal het een en ander te doen geweest, zowel bij zijn leven als bij en na zijn dood. Uit een dossier, dat ik op het ogenblik voor mij heb, heb ik gezien, dat u een onderzoek hebt ingesteld naar de omstandigheden, waaronder *Lindemans* is overleden. Zoudt u ons een uiteenzetting kunnen geven van de resultaten, die dat onderzoek heeft opgeleverd?

A. Voor zover ik het mij kan herinneren. U moet niet vergeten, dat het enige jaren geleden is. Ik heb dit dossier afgestaan aan de heer van *Tuyll van Serooskerken*. Omdat hij er over begon, áeelde ik hem mede, dat ik er reeds een onderzoek naar had ingesteld.

Voor zover mij bekend is geworden, is *Lindemans* gedetineerd geweest in de cellenbarakken. Hij werd alleen in een cel gesloten. Daarover is ontzettend veel deining ontstaan. Ik meen, dat hij door het vroegere Bureau Nationale Veiligheid was gedetineerd. Ik heb hem zelf natuurlijk niet gekend, want ik ben pas naar voren gekomen, toen hij reeds was overleden. De indruk, die ik heb gekregen is, dat *Lindemans* op het laatst een soort psychopaath is geweest en dat hij alle mogelijke gekke dingen heeft gedaan. Ik heb gehoord, dat hij verschillende malen heeft getracht zich zelf van het leven te beroven, er werden dan b.v. scheermesjes in zijn bed onder zijn hoofdkussen gevonden. Hij is toen geplaatst op een ziekenzaaltje, maar het was eigenlijk meer een psychopathenzaaltje, waar alle mogelijke wonderlijke kerels waren. Het waren fantasten, die tegen elkaar hebben zitten opscheppen, wat ze al tijdens de oorlog hadden gedaan. Ik heb het gevoel gekregen, dat *Lindemans* daarazn heeft meegedaan. Hij heeft alle mogelijke verhalen verteld van zijn belevenissen, waarbij verschillende personen naar voren zijn gekomen, die hij heeft genoemd. Het gevolg daarvan is geweest, dat hij hoe langer hoe gewichtiger werd. Hij werd herhaaldelijk gehoord door verschillende mensen van het Bureau Nationale Veiligheid. Herhaaldelijk heeft men *Lindemans* in een aparte cel willen zetten, maar daar kon hij schijnbaar niet goed tegen, want dan ging hij alle mogelijke gekke dingen doen. Zo gauw als hij in een cel zat, deed hij pogingen tot zelfmoord, zodat men hem iedere keer opnieuw maar weer op het zaaltje heeft geplaatst.

Toen is gekomen zuster *Onder de Linden*, zij was een vrijwillige verpleegster, dus geen gedetineerde. In die tijd was het nog een vrij jongmeisje, ik geloof, dat zij 25 jaar was, en zij schijnt hevig verliefd op *Lindemans* te zijn geworden. Er hebben zich wonderlijke dingen voorgedaan: er waren flirtpartijtjes en dan werden zij weer eens samen betrap in een apart kamertje aan het eind van het ziekenzaaltje, enz. Op een gegeven moment zou *Lindemans* weer worden overgebracht naar een aparte cel en hij heeft toen weer gezegd, dat hij zelfmoord zou plegen. Toen is het verhaal gekomen, dat hij luminal-tabletten heeft ingeslikt, en hij schijnt een behoorlijke dosis te hebben ingenomen. Ik heb toen getracht te onderzoeken, hoe hij aan die luminal-tabletten is gekomen. Er zijn verschillende gedetineerden, die

hebben verteld, dat een van de verpiegers hem arsenicum zou hebben ingegeven, nota bene toen hij de luminal reeds naar binnen had. Daarvan is echter niets gebleken. Ik heb de man gehoord en hij heeft verklaard, dat hij *Lindemans* broom heeft gegeven. Ik heb een gedetineerde arts dr. *van Stockum* gesproken, die als arts bij de gedetineerden was opgetreden. Hij heeft gezegd, dat een van de gedetineerden aan een of andere hartkwaal leed en dat hij deze arsenicum had voorgeschreven. Het was echter zodanig verdund, dat, al had men de hele fles opgedronken, dan was er nog niets aan de hand geweest. Dit kon het dus nooit geweest zijn.

79247. De **Voorzitter**: U bedoelt dus, dat *Lindemans* nooit te veel van die arsenicum kan hebben gehad?

A. Althans dat hij er aan gestorven is. Ik geloof het ook niet. Voor zover ik weet, was er echter wel gelegenheid luminal te bemachtigen. Als de verpleegster met een blad met geneesmiddelen binnenkwam, stond er haast altijd een busje met luminal op. Het was niet zo'n grote zaal, maar het is niet zo'n kunst om, als zij zich even met iemand bemoeide, een greep te doen om wat luminal-tabletten bij zich te steken. Toen *Lindemans* die luminal naar binnen had, is er een afscheidsscene geweest en heeft zuster *Onder de Linden* ook luminal ingenomen. Zij wilde ook niet langer blijven leven. Ik heb haar naderhand nog gevraagd, hoe zij zo gek kwam, waarop zij antwoordde, dat zij het zelf niet nieer wist, maar ze was haar hoofd kwijt. Zij zou het nu niet meer voor hem hebben gedaan.

79248. De **Voorzitter**: In het dossier is ook een afscheidsbriefje van die zuster aan haar ouders, waarin zij aan het slot zegt: „Straks nemen we in. *Chris* wordt weggehaald en daar zullen we tegen vechten.”

A. Zij zouden samen afscheid nemen en er tussenuit trekken. Het enige is, dat de zuster terstond is meegenomen en dat haar maag is leeggepompt, hetgeen bij *Lindemans* wel even heeft geduurd. Volgens de doktoren, die er waren, hadden zij er geen voldoende middelen voor en men kon ook niet in de ziekenhuizen terecht, zodat men een halve middag op stap is geweest, voordat men *Lindemans* kwijt kon en ook de zuster.

Hierdoor is het verhaal ontstaan, dat *Lindemans* van het leven zou zijn beroofd, of zoals men dat noemt, geliquideerd. Daarvan is mij eigenlijk niets gebleken. Het zou een zeer omslachtige methode zijn om daarvoor een verpleegster, een jong meisje, in de arm te nemen, die voor al die kerels op de zaal komedie moest spelen. Net meisje zelf was er ook helemaal niet het type voor, het was geen geraffineerde vrouw. Het is een meisje uit een vrij behoorlijk gezin, die, zoals dat wel meer gebeurt, haar hoofd is kwijtgeraakt door hem. *Lindemans* was een grote kerel en het schijnt, dat hij nogal knap van uiterlijk is geweest, en dat zal in hoofdzaak de reden zijn geweest. Uit mijn onderzoek is mij niets gebleken, dat er enige reden is geweest om te denken, dat *Lindemans* op last van iemand, van wie dan ook, van het leven is beroofd. Ik heb dit zuiver beschouwd als een zelfmoord, waar misschien bij kan zijn gekomen, dat die verpleegster heeft geholpen door hem luminal te geven.

79249. De **Voorzitter**: Het is dus niet vast komen te staan, hoe hij aan zijn portie luminal is gekomen?

A. Neen. Ik heb het onderzoek ook nog steeds niet gesloten, omdat ik ieder ogenblik nog weer iets tegenkwam, waarvan ik dacht, dat het misschien iets kon zijn. Er kwam dan b.v. weer iemand uit een Huis van Bewaring, die beweerde iets over de dood van *Lindemans* te kunnen zeggen, en het bleek dan weer allemaal van horen zeggen te zijn.

Het is daar gek toegegaan. Toen *Lindemans* luminal had ingenomen en men hem naar het ziekenhuis wilde brengen, is er een formele veldslag ontstaan. De kerels op het ziekenzaaltje wilden geen verplegers toestaan. Zij hebben de kribben afgebroken en zijn aan het gooien en smijten gegaan, omdat zij hem niet wilden meegeven.

79250. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Vonden zij het dan goed, dat hij zelfmoord pleegde?

A. Neen, zij waren bang, dat men hem van kant zou maken, dai was juist de kwestie, en daarom wilde men hem niet afgeven.

79251. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe is het ontdekt, dat hij luminal had ingenomen? Heeft hij het toen zelf gezegd?

A. Als ik het mij goed herinner, heeft *Lindemans* het zelf tegen zuster *Onder de Linden* gezegd en zij is toen zo overstuur geraakt, dat zij ook luminal heeft ingenomen. Daardoor is de deining in de cellenbarakken ontstaan.

79252. De heer **Stokvis**: Hoeveel uren zijn er verstreken tussen het innemen van de luminaltabletten en zijn overlijden!

A. Ik dacht een uur of drie, vier, maar zeker weten doe ik het niet. Ik heb dit onderzoek niet oorspronkelijk gehad. Dit geval is eerst onderzocht door de politie van den Kaag, die er op een gegeven moment mee is blijven steken. Toen heeft de procureur-generaal mij opgedragen deze zaak nader te onderzoeken, juist in verband met al de geruchten om de dood van *Lindemans*.

79253. De heer **Stokvis**: Het is wel moeilijk te begrijpen, dat men niet op een of andere wijze onmiddellijk is overgegaan tot medisch ingrijpen bij zo een belangrijke figuur.

A. Dat is weer wat anders.

79254. De heer **Stokvis**: U hebt zoëven gezegd, dat men hem niet onmiddellijk in een of ander ziekenhuis kwijt kon, maar hei zou toch ook wel mogelijk zijn geweest een arts te laten komen in de cellenbarakken?

A. Ja, maar de middelen voor het leegpompen van de maag zouden hebben ontbroken.

79255. De heer **Stokvis**: Moet dat dan in een ziekenhuis gebeuren?

A. Neen, het had ook daar kunnen gebeuren, maar de verpleegster was er ook en begrijpelijkerwijze heeft men haar eerst behandeld. U moet ook niet vergeten, dat het 1945 was, en ik wil aannemen, dat men ook niet al te vriendelijk tegen die kerels is geweest.

79256. De heer **Stokvis**: Dit was echter een man, waaruit nog het nodige was te halen en vari wiens verklaringen veel afhing.

A. Nu is het de vraag, of men het meisje kon opofferen voor het belang van hem.

79257. De heer **Stokvis**: Wij kunnen in ieder geval constateren, dat het u heeft gefraspeerd, dat het lang heeft geduurd eer er te zijnen opzichte medisch werd ingegrepen.

A. Neen, het heeft mij niet helemaal gefraspeerd, omdat in 1945 de toestanden geheel anders waren. De meeste ziekenhuizen waren overvol, medische hulp was toen nog niet zo royaal, evenals de middelen. Ik ben geen medicus, dus kan ik dit niet helemaal beoordelen. Ik ben tenslotte afgegaan op de verklaring van de artsen en op de verklaring van dr. *van Stockum*, de gedetineerde arts, die er in zekere zin toch enigszins onbevooroordeeld tegenover zou moeten staan. Er waren uiteindelijk gedetineerde artsen genoeg in de cellenbarakken, maar zij hadden geen materiaal. Dr. *Leeksmā*, de controlerend geneesheer, heeft mij verklaard, dat er onvoldoende materiaal was voor het leegpompen van de maag van twee patiënten tegelijk. Men is verschillende ziekenhuizen afgereden en ik geloof, dat men eindelijk bij „De Volharding” terecht kon.

79258. De heer **Stokvis**: Weet u hoe laat dat ongeveer was?

A. Ik meen, dat het een uur of vijf 'smiddags was.

79259. De heer **Stokvis**: Wanneer had hij de tabletten ingenomen?

A. Omstreeks één uur.

79260. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Daarna is er nog het gevecht geweest van de gevangenen tegen het vervoer van *Lindemans* naar het ziekenhuis, hetgeen ook heeft opgehouden.

A. I-let is een formele veldslag geweest. De mensen hebben de bedden afgebroken, waarmee zij aan het gooien zijn geweest.

79261. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Zij hebben waarschijnlijk niet geloofd, dat hij het had ingenomen. Iemand, die zich vergiftigt, gaat dat toch niet vertellen?

A. Dat soort wel. Het is ook een soort trots om te vertellen, dat rij dergelijke dingen hebben gedaan, daarvan ben ik overtuigd.

79262. De **Voorzitter**: In het dossier zijn twee deskundigen-rapporten, het ene is dat van de lijkschouwing, dat is opgemaakt door dr. P. M. *Bakker*, conservator van het anatomisch-pathologisch laboratorium van het gemeenteziekenhuis aan de Zuidwal te 's-Gravenhage. Hij geeft een rapport van de schouwing, verricht op het lijk van *Christiaan Antonius Lindemans*, dat hem op de 23ste Juli 1946 is aangewezen en overgedragen door de rechercheur van politie *H. Graalman*. De conclusies van dat rapport luiden: 1°. *Christiaan Antonius Lindemans* is gestorven aan een dubbelzijdige longontsteking; 2°. deze longontsteking is opgetreden als gevolg van een vergiftiging met een barbituurzuur derivaat."

Voorts is er een rapport van dr. C. L. *Harders*, adjunct-directeur van de genieente-apotheek te 's-Gravenhage, gedateerd 30 October 1946, waarbij deze mededeelt, dat hij op 24 Juli 1946 bij monde van de heer D. N. Pool, fungerend commissaris van politie te 's-Gravenhage, namens de officier van justitie de opdracht heeft ontvangen om door middel van een chemisch onderzoek de vraag te beantwoorden, of zich in de liem ter hand te stellen delen van het lijk van *Christiaan Antonius Lindemans*, overleden op 20 Juli 1946 te 's-Gravenhage, vergif bevindt en, zo ja, welk vergif en in welke hoeveelheid. De conclusie van dr. *Harders* is als volgt: „Naast de aanwezigheid van een barbituurzuurverbinding kon de aanwezigheid van een abnormaal verhoogde hoeveelheid arsenicum in de onderzochte lijkdelen worden aangetoond. De hoeveelheid barbituurzuurderivaat wijst in de richting van een acute vergiftiging, de mogelijkheid van een dood door acute vergiftiging van arsenicum moet op grond van de gevonden hoeveelheden in twijfel worden getrokken."

A. Ik heb mij nog steeds aan het arsenicum vastgehouden. Er staat, dat liet niet voldoende was om hem dood te maken, maar het is ook aangetroffen. Nu n de vraag, wie het hem heeft gegeven. Nu krijgt men het verhaal, dat een van de hulpverplegers hem arsenicum rou hebben gegeven. Deze man zegt, dat het niet waar is en dat hij hem broom heeft gegeven.

79263. De **Voorzitter**: U hebt medegedeeld, dat er op de zaai ook arsenicum, hoewel in zeer verdunde vorm, aanwezig was voor een andere patiënt.

A. Die man staat daar volkomen buiten. Ik kan geen enkele relatie ontdekken, waarom hij bet zou hebben kunnen doen. Hij is nu, geloof ik, chauffeur bij een of andere melkhanal in den Haag.

79264. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: *Lindemans* kon toch van de beide flessen hebben gesnoept, want hij heeft die luminal toch ook zelf genomen.

A. Van de luminal staat het vast.

Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Het was een blad me! geneesmiddelen, waarvan wel wat kan worden gemist.

79365. De **Voorzitter**: Uit de deskudigerirapporten blijkt in ieder geval, dat het barbituurzuurderivaat dodelijk is geweest en dat het arsenicum niet in zodanige hoeveelheid aanwezig was, dat het de oorzaak van de dood van *Lindemans* geweest kon zijn. Dr. *Harders* trekt het althans in ernstige twijfel.

A. De enige mogelijkheid, die ik er in heb gezien, is, dat misschien zuster *Onder de Linden* hem aan die luminaltabletten heeft geholpen. Ik heb het alleen nooit kunnen bewijzen en zij ontkent het. Het blijft dan toch een behulpzaam zijn aan zelfmoord. Zij heeft het zelf ingenomen en zij heeft het hem niet ingegeven; zij zou hoogstens behulpzaam kunnen zijn geweest. Ik heb het echter niet kunnen bewijzen en dan kan men moeilijk iets doen. Van een opzet om hem te doden, zoals de verhalen gaan, is niets gebleken. Wie zal nu iemand een opdracht geven het op een dergelijke idiote manier te doen; in die tijd was het een koud kunstje.

79266. De **Voorzitter**: Wanneer ik even resumeer, komt het hierop neer, dat hem in de eerste plaats luminal kan zijn toegediend door zuster *Onder de Linden*, maar dat deze pertinent ontkent, dat zij dit heeft gedaan. In de tweede plaats kan hem arsenicum zijn toegediend door die verpleger, die evenwel tegenover u heeft ontkend, dat hij dit heeft gedaan en verklaard heeft, dat hij *Lindemans* broom heeft toegediend.

A. Ja, omdat hij zo opgewonden was na het innemen van de luminaltabletten.

79267. De **Voorzitter**: In de derde plaats bestaat de mogelijkheid, dat *Lindemans* zich zelf luminal en eventueel arsenicum heeft verschaft van een van de bladen, die op de zaal rondgingen. Dit zijn dus de drie casusposities, die in het geding zijn. Daarnaast zijn er nog theoretische casusposities, zoals de geruchten, dat hij op een of andere manier uit de wereld is geholpen. De feiten, die u in de stukken hebt gevonden, wijzen slechts op één van deze drie door mij genoemde casusposities. C hebt geen enkele aanwijzing gevonden voor andere mogelijkheden, overeenkomende met de geruchten?

A. Niet in het minst.

79268. De **Voorzitter**: De resultaten van uw onderzoek gaan in deze richting, dat slechts een van de drie door mij genoemde gevallen tot de mogelijkheden behoort?

A. Ja. Ik heb er mij juist in het begin helemaal voor ingezet, omdat het zo'n wonderlijke geschiedenis was. Het kwam steeds maar weer naar voren. Af en toe hoort men nu nog weleens wat en wanneer men er heen gaat, blijkt het een of ander verhaal te zijn, dat kant, noch wal raakt. De geruchten heb ik zo opgevat, dat de mensen op het ziekenzaaltje zodanig hebben opgescheept over alles, wat zij in de oorlog hadden gedaan, dat de een zich nog gewichtiger voelde dan de ander.

79269. De **Voorzitter**: Uit de stukken zie ik, dat een aantal personen, die verklaringen hebben afgelegd en die op het ziekenzaaltje aanwezig waren, kan worden bestempeld als psychopathen, zo niet als lijdens aan een ergere vorm van geestesziekte.

A. Inderdaad, het was ook een speciaal zaaltje, waar al die mensen bij elkaar waren gebracht. Dat is juist ook het ongelukkige.

79270. De heer **Stokvis**: Gold *Lindemans* ook als psychopaath?

A. Ik zeg u nogmaals, dat ik dit niet kan beoordelen, want ik heb hem nooit gezien in zijn leven.

79271. De heer **Stokvis**: En volgens uw ambtelijke gegevens?

A. Volgens de gegevens was het ook een psychopaath.

79272. De heer **Stokvis**: Bent u intussen niet tot een of andere positieve conclusie gekomen? In uw verklaring brengt u het niet verder dan tot supposities, positief en negatief.

A. Ja, ik heb het onderzoek ook nog niet gesloten.

79273. De heer **Stokvis**: Dat bewijst dus, dat u nog niet tot een bevredigende slotsom bent gekomen.

A. Natuurlijk niet. Er is geen enkel bewijs, noch een negatief, noch een positief. Het enige, dat ik positief kan zeggen, is, dat mij tot op heden nog nooit iets is gebleken, dat hij op last zou zijn vermoord, zoals de geruchten zijn.

79274. De **Voorzitter**: Daarvoor hebt u dus niet de geringste aanwijzing?

A. Neen, daarvan is mij nog nooit iets gebleken.

79275. De heer **Stokvis**: Hebt u een onderzoek in die richting ingesteld?

A. Ik heb alle mogelijke getuigen gehoord, die mij zijn genoemd. Ir, het algemeen gaat het zo, dat men bij iemand komt, die dan weer zegt, dat men naar een volgende moet gaan, die veel meer kan vertellen, en zo wordt men van het kastje naar de muur gestuurd. Nu nog gebeurt het af en toe. Verleden week sprak ik de heer *van Tuyll*, die ook weer iemand zou horen, die er een massa van zou weten. Mij is er heengegaan en toen bleek het, dat men alles van horen zeggen wist.

79276. De heer **Stokvis**: Het is natuurlijk een betrekkelijk onsystematische wijze van onderzoeken, welke u hebt gevolgd. Een systematische wijze van onderzoek zou zijn geweest een bepaalde draad volgen, uitgaand van een bepaald gerucht en nagaan wie er belang zou kunnen hebben gehad bij zijn verdwijnen.

A. Ja, maar dan kom ik voor de feiten te staan. Men zegt, dat *Lindemans* luminal heeft ingenomen. Wie is er bij geweest, zuster *Onder de Linden*. Het is dan toch logisch, dat ik begin met daar eerst heen te gaan om dit te onderzoeken. Dan vraagt men: wie heeft hem gehoord. Er zijn alle mogelijke verhalen, want er zijn meer mensen in genoemd, maar het is mij gebleken, dat deze mensen hem nooit hebben gehoord en er nooit zijn geweest. Dat is juist de grote moeilijkheid.

79277. De **Voorzitter**: Ik zie, dat het laatste verhoor in deze zaak door u op 31 Mei 1948 is afgenomen, dus ongeveer twee jaar geleden. Ik moet daar dus uit afleiden, dat u, al is dit onderzoek dan niet formeel gesloten, na die datum geen nieuwe gegevens meer hebt vernomen, die van die aard waren, dat zij een nieuw verhoor wettigden?

A. Neen, want ik wil dit uiteindelijk toch ook afsluiten.

79278. De **Voorzitter**: Het is dus juist, dat u in twee jaar geen nieuwe gegevens hebt gekregen?

A. Geen enkel gegeven, dat waard is geweest om op papier te schrijven.

79279. De **Voorzitter**: Er hebben dus twee onderzoeken plaats gevonden, in de eerste plaats dat van de gemeentepolitie van den Haag, dat gebeurde onmiddellijk na de dood van *Lindemans*, en uw onderzoek, dat in 1947 en 1948 heeft plaats gevonden?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

P. A. VAN NOOTHOORN.

DONKER, voorzitter.

ALGERA.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN DINSDAG 2 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heren Koersen en Stokvis, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. LOUIS EINTHOVEN,

oud 54 jaar, wonende te Wassenaar,
hoofdambtenaar bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

79280. De *Voorzitter*: U bent over punt f van het Enquêtebesluit gehoord op 28 Juli 1948. U hebt toen als getuige de eed afgelegd. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed.

Wij zouden deze keer met u willen spreken over de oprichting van het B.N.V. U weet, dat de termijn, waarover onze enquête zich uitstrekt, loopt tot 20 November 1945, de datum, waarop de voorlopige Staten-Generaal zijn begonnen te functioneren. De oprichting van het B.N.V. valt dus in deze periode. Wij zouden dus graag van u willen vernemen, hoe de oprichting van het B.N.V. heeft plaats gevonden, in het bijzonder welke overwegingen hebben gegolden om het te doen zoals men het heeft gedaan. Er zouden natuurlijk ook andere oplossingen denkbaar zijn geweest dan de vorm, die men op dat ogenblik heeft gekozen. Die vorm is eigenlijk geweest het bijeenbrengen van een groot aantal personen, die in de illegaliteit op inlichtingen- en aanverwant gebied werkzaam waren geweest en die aldus in het nieuwe instituut, het B.N.V., werden ondergebracht. Een andere methode zou zijn geweest, dat men uit die mensen een beperkt aantal gequalificeerde personen had gekozen en daarmee dit bureau had opgericht. Er zijn misschien nog andere mogelijkheden denkbaar, maar dit is een alternatief, dat zich direct voordoet. Wij zouden het dus op prijs stellen te vernemen, hoe dit precies is verlopen en in het bijzonder welke overweging er hebben geleid tot de oprichting in de vorm zoals het is geschied.

A. Dan moet u bij de Regering zijn.

79281. De *Voorzitter*: Wij hebben hierover o.a. gehoord prof. *de Quay*, die ons het een en ander daarover heeft gezegd. Wij plegen echter ons onderzoek zo ruim mogelijk op te vatten en ook aan niet tot de Regering behorende personen te vragen, wat zij van de verschillende gebeurtenissen weten en hebben meegemaakt.

A. Ik heb natuurlijk van de voorgeschiedenis niets meegemaakt. Ik heb gehoord, dat er een bijeenkomst heeft plaats gehad onder presidium van prof. *Gerbrandy*, waar prof. *de Quay* en generaal *Kruls* bij waren en misschien nog anderen.

79282. De *Voorzitter*: Is dat de bijeenkomst in Hotel des Indes?

A. Dat kan wel, ik weet het niet. Op een gegeven moment, ik weet niet hoe lang daarna, is mij de vraag gesteld namens die groep, of ik de leiding van een dergelijk instituut, dat dus geen naam had, op mij wilde nemen. Ik heb het geweigerd, ik voelde er niet voor. Enige tijd later is men weer bij mij teruggekomen en men zei, dat de andere candidaat redenen had om neen te zeggen, waarop ik heb gezegd, dat ik die eveneens had. Mij werd toen het argument voor de voeten geworpen, dat men het vaderland niet kon opbouwen, wanneer men slechts werk wilde doen, dat plezierig was. Ik ben hiervoor uiteindelijk gezwicht. Als u mij echter vraagt, wat de motieven van de Regering zijn geweest om dit zo te doen, dat weet ik niet. De opdracht van de Regering was, en dit staat ook met zoveel woorden in het besluit, om alle bestaande instanties, die zich met dit soort werk bezighielden, te coördineren. Had u dan verwacht, dat ik had gezegd, dat ik het niet deed? Men heeft mij dit opgedragen en ik heb het tenslotte aanvaard.

79283. De *Voorzitter*: U zei zoeven, dat een ander, die ook voor deze functie in aanmerking kwam, haar niet heeft willen aanvaarden. Er is ons een enigszins merkwaardig verhaal gedaan door de heer *J. Gerritsen*. Deze heeft verteld, dat hem eerst deze opdracht was gegeven en dat op een gegeven moment hem de mededeling werd gedaan, dat het toch niet doorging.

A. Ook dit moet u mij niet vragen.

79184. De *Voorzitter*: U wordt hierbij door hem genoemd. De heer *Gerritsen* zegt nl., dat er eerst een bespreking heeft plaats gehad te Apeldoorn, waarbij u ook aanwezig was en waarbij hem de functie was opgedragen. Hij heeft gezegd, dat hem deze functie door prof. *de Quay* is opgedragen, en prof. *de Quay* ontkent dit niet. Enige tijd later kreeg hij de mededeling, ik geloof zelfs van u, dat het niet doorging.

A. Als ik het mij wel herinner, want het is nu weer vijf jaar geleden, was het een opdracht op veel beperkter schaal.

79285. De *Voorzitter*: Op beperkter schaal dan uw opdracht?

A. Ja zeker. De opdracht, die ik heb gekregen, was om te coördineren alle bestaande instanties, die op dit gebied werkzaam waren geweest en nog werkzaam waren. De Ministerraad had hiervoor twee kandidaten en om de een of andere reden had men mij op de eerste plaats gezet en Fock op de tweede plaats. Toen ik weigerde, is men naar de heer *Fock* gegaan en voor dit ambt is nooit enige sprake geweest van de heer *Gerritsen*. Wetende van de opdracht, die hij had, ben ik op een gegeven moment naar de heer *Gerritsen* gegaan en ik heb gezegd, dat er nu iets geheel anders ging gebeuren op veel groter schaal en ik heb hem gevraagd, daar ik de opdracht had gekregen, of hij bereid was mee te werken, waarin hij heeft toegestemd.

79286. De *Voorzitter*: Hetgeen u zegt, nl. dat er iets geheel anders ging gebeuren, heeft de heer *Gerritsen* niet verklaard.

A. De heer *Gerritsen* heeft er toch een schriftuur over, ik weet vrij zeker, dat de heer *Gerritsen* een schriftelijke opdracht heeft gekregen. Ik heb er bij gezeten, dat hij een schriftelijke opdracht heeft gekregen.

79287. De *Voorzitter*: Een schriftelijke opdracht?

A. Ja zeker.

79288. De *Voorzitter*: U hebt dus een vermoeden, dat uit de formulering van de opdracht aan de heer *Gerritsen* reeds zou blijken, dat dit een andere opdracht was.

A. Dat neem ik aan: de andere opdracht heb ik natuurlijk niet in mijn hoofd.

79289. De *Voorzitter*: U herinnert zich dus wel, dat de heer *Gerritsen* een schriftelijke opdracht heeft gekregen? De eerste bespreking moet hebben plaats gevonden vlak na de capitulatie, zodat het niet zo verwonderlijk zou zijn geweest, als er geen schriftelijke opdracht was geweest.

A. Ik weet dit positief.

79390. De *Voorzitter*: De heer *Gerritsen* heeft zakelijk verklaard, dat de stoottroepen de Prins hebben verzocht de coördinatie van de verschillende diensten tot stand te brengen en dat de Prins hem toen heeft gevraagd, zich van de stoottroepen los te maken om aan die coördinatie mee te werken en dat hij als gevolg daarvan persoonlijk van Minister *de Quay* de opdracht heeft gekregen dit te doen. Wanneer men het woord „dit" betreft op het voorgaande, zou het betekenen de coördinatie van de verschillende diensten tot stand te brengen.

A. Vraagt u de heer *Gerritsen* om zijn schriftelijke opdracht en dat zal alles verklaren. De Prins had bovendien op dat ogenblik als

bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten niets te coördineren. De enige, die dat kon, was het hoofd van het Militair Gezag.

79291. De **Voorzitter**: Dat zegt de heer *Cerritsen* ook niet. Hij zegt, dat de Prim hem heeft gevraagd zich van de stoottroepen los te maken voor dat doel, maar de opdracht heeft hij van de Minister gekregen.

A. Houdt u mij ten goede, maar ik ken deze détails niet. Als deze opdracht identiek was aan de mijne, dan zou het toch wel heel vreemd zijn, als er iemand was benoemd door dezelfde Minister van Oorlog, die vervolgens in die vergadering, waar hij dus bij was, niet heeft gezegd, dat men eerst de een moest ontslaan en dan deze aanstellen.

79292. De **Voorzitter**: Dit kwam ons op het eerste gezicht ook zeer vreemd voor en vandaar, dat ik hiernaar vraag.

A. Dit kan echter heel eenvoudig blijken uit de opdracht van de heer *Gerritsen*. Toen ik, alvorens dit te aanvaarden, bij de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten ben geweest om hem te vragen datgene in te brengen, wat hij op dit terrein in te brengen had, heeft de Prins toen ook geen ogenblik gezegd, dat hij dit gek vond, omdat het een veel ruimere strekking had.

79293. De **Voorzitter**: Geloof u, achteraf gezien, dat het gevolgde systeem het beste is geweest, of, indien het niet het beste was, dat er onder de gegeven omstandigheden toch geen ontkomen aan zou zijn geweest?

A. Ja. Wanneer men op 29 Mei opdracht krijgt op 15 Juli ongeveer 1500 arrestanten over te nemen, die door de Field Security waren opgesloten, waarvan hoegenaamd geen proces-verbaal was, noch beschikking van inbewaringstelling, niets, en als men dan voorzichtig de zaak had opgebouwd, dan zouden de mensen nu nog zitten. Ik achtte dit, althans naar mijn ideeën, in bijzondere mate in strijd met hetgeen was veroorloofd ten opzichte van verdachten, ook al waren deze mensen dan misschien politiek delinquent. Ik zeg misschien, want er waren er tallozen bij, die volmaakt onschuldig waren. Als u zes weken de tijd hebt om iets op te zetten om die mensen te verhoren en u zou dit in die tijd zorgvuldig willen opbouwen, dan betekent het, dat u daarvoor een halfjaar of driekwart jaar nodig zou hebben om een kleine équipe bij elkaar te krijgen. Men moest roeien met de riemen, die men had. Wat wisten wij af van de mensen, waarmee wij moesten werken? Een antecedentenonderzoek in die tijd was buitensporig moeilijk. Ik ben niet van plan hier de Regering te kritiseren, noch haar te verdedigen, want dit was mijn opdracht en dat moet u mij niet vragen, of ik deze opdracht van de Regering eigenlijk wel verstandig vond, want dat past mij niet.

79294. De **Voorzitter**: Was het zo, dat men van Engelse zijde eveneens van oordeel was, dat deze zaak snel moest worden behandeld? Uw opmerking, dat de arrestanten op 15 Juli moesten worden overgenomen, wijst wel enigszins in deze richting.

A. Het Legal Agreement liep 15 Juli af, dus 15 Juli kwamen deze mensen ten laste van ons. Niet materieel, maar moreel waren wij dus vanaf dat ogenblik verantwoordelijk voor de inhoud van de gevangnissen. Na de datum van 15 Juli hadden de geallieerden niet meer het recht Nederlanders in bewaring te hebben. Op dat moment moest men beginnen met te vragen: wie de mensen waren en waarvoor zij in de gevangenis waren. Voor die tijd moest er toch een organisatie zijn. Politiemensen, waarom ik had gevraagd, kreeg ik niet, want daar trok iedereen aan, zodat ik er slechts een handje vol heb gekregen. Bovendien was dit een zaak, die in zo kort mogelijke tijd moest worden opgeruimd. Ik weet niet, of uw commissie reeds voldoende op de hoogte is van de doelstellingen van het B.N.V., maar het was een instantie, die de Duitse spionage-, sabotage- en propagandagroepen, die hier nog waren, omdat zij niet hadden kunnen weggelaten, of die opzettelijk waren achtergelaten, moest opruimen en dus het hele netwerk moest verscheuren. Wanneer men dus wist, wie tot al deze Abwehrstellen, enz., hadden behoord, dan moesten de mensen worden overgedragen als politieke delinquenten aan de P.O.D. Het was dus iets, dat kort moest functioneren. Men heeft in de gevangnissen zo snel mogelijk moeten schiften wat gewone N.S.B.-ers waren en welke mensen hadden behoord tot die sabotage-, spionage- en propaganda-organisatie. Zo staat het ook in een soort van instructie, die ik van generaal *Kruls* heb gekregen.

79295. De **Voorzitter**: Heeft het feit, dat u dus een apparaat kreeg, waarin vele mensen waren opgenomen, die tijdens de bezetting in de illegaliteit hadden gezeten en daardoor van een aantal ge-

pleegde misdrijven wel op de hoogte waren, in de praktijk enig ntit opgeleverd?

A. Het heeft natuurlijk een massa wetenschap binnengebracht, die anders nog had moeten worden vergaard.

79296. De **Voorzitter**: U kunt dit dus als een positief pro noteren?

A. Dit was een positief pro, waar alleen een „naar“ tegenover stond, nl. dat velen van deze mensen niet in staat waren dit werk naar behoren uit te oefenen. U zult zich herinneren, wat voor chaotische toestanden er heersten in de illegaliteit, het ging altijd weer om mensen en nog eens om mensen.

79297. De **Voorzitter**: Wet ligt niet op onze weg in te gaan op de toestanden, die er bij het B.N.V. zijn geweest er, die voos een gedeelte ook na 20 November 1945 hebben bestaan. De oprichting van het B.N.V. en de overwegingen, die daarbij hebben gegolden, zijn echter een uitvloeisel van de geheime diensten, die te Londen werkzaam zijn geweest, en van de vele illegale organisaties, die in het bezette gebied hebben gewerkt. Dit is een materie, die wij uitvoerig hebben onderzocht, en het B.N.V. is er een uitloper van.

A. De geheime dienst, die te Londen had gewerkt, had hiermee natuurlijk niets te maken.

79298. De **Voorzitter**: De Politie-Buitendienst of wel Sectie III A van het Militair Gezag wel.

A. Sectie III A van het Militair Gezag was toch geen geheime dienst?

79299. De **Voorzitter**: Dat is een kwestie van terminologie. Wij rangschikken ook deze veiligheidsdienst onder het begrip geheime diensten. De geheime diensten te Londen, dus zowel de veiligheidsdienst als de verschillende inlichtingendiensten en de geheime diensten op het gebied van de sabotage, zijn uitgebreid door ons onderzocht. Daartegenover staan de groepen in Nederland, die daarmee hebben samengewerkt. Men kan het B.N.V. beschouwen, als een uitloper van een en ander. Daarop zijn ook mijn vragen gericht. De eerste vraag is dan direct: waarom moest er een nieuwe dienst worden opgericht? Er was toch een Sectie III A van het Militair Gezag? De tweede vraag is: indien er een nieuwe dienst moest worden opgericht, welke methode kon dan bij de oprichting het beste gevolgd worden?

A. De Sectie III A van het Militair Gezag kon men het best vergelijken met de Field Security. Deze mensen moesten in het zuiden liet leger beveiligen en daarnaast werkte de Canadese Field Security. Zij werkten echter zeer openlijk, zij arresteerden en verhoorden mensen, maar er was niets geheimzinnigs aan. Deze dienst was verantwoordelijk voor het afgeven van entry en exit permits, het checken van militairen. Het is dus geheel iets anders dan een geheime dienst.

79300. De **Voorzitter**: Dat is betrekkelijk. Er is te Londen een periode geweest, dat het veiligheidswerk een onderdeel uitmaakte van de Centrale Inlichtingendienst. Zover ligt het dus niet uit elkaar.

A. Toen het zuiden was bevrijd, was tie Sectie III A een volkomen openlijke dienst, en toen het noorden werd bevrijd, kwam de Sectie III A over, maar het waren slechts enkele tientallen mensen. Waren het maar een paar honderd geweest.

79301. De **Voorzitter**: De Sectie III A was eigenlijk de gemilitariseerde Politie-Buitendienst. Het waren er echter inderdaad niet veel.

A. Waren het maar een paar honderd goed getrainde mensen geweest, dan hadden wij kunnen beginnen. Er was echter een handjevol mensen, die verhoorden om na te gaan of men in militaire dienst mocht en exit en entry permits checkten. Aan het eigenlijke Field Security-werk, dtis het opruimen van de gevaarrijke elementen, die er eventueel zouden zijn, en het beveiligen van de verbindinglijnen van de Canadese en geallieerde troepen, die hier waren, werd niets gedaan. Er was niets, alles moest uit de grond worden gestampt. Dat was de toestand, waarvoor ik 29 Mei stond.

79302. De **Voorzitter**: U gelooft dus, dat bet op dat moment onmogelijk zou zijn geweest om, indien men een nieuwe dienst wilde creëren, b.v. honderd mensen uit de verschillende groepen bij elkaar te halen, waarvan men kon zeggen, dat het mensen waren, die enige waarborg gaven voor deskundigheid, vakbekwaamheid en een behoorlijke samenwerking?

A. Onmogelijk? Wanneer men deze twee dingen tegen elkaar afweegt, dan had dit werk jaren geduurd in plaats van anderhalf jaar.

79303. De **Voorzitter**: U moet twee dingen onderscheiden: in de eerste plaats het selecteren van een bepaald aantal mensen, hetgeen natuurlijk enige tijd had gekost.

A. Intussen zaten de mensen in de gevangenissen.

79304. De **Voorzitter**: Het zou natuurlijk mogelijk zijn geweest, dat, indien men tot selectie was gekomen en dit bijvoorbeeld drie maanden had gekost, men dan een dusdanig apparaat zou hebben gehad, dat het werken daarmee misschien beter zou zijn geweest dan niet een grote groep mensen, waarbij ook vele ongeschikte elementen waren.

A. Ja, dat zou natuurlijk mogelijk zijn geweest, zij het dan ook niet in drie maanden. Ik herhaal echter, dat men het een tegen het ander moest afwegen. De geallieerden eisten, dat wij vanaf 15 Juli verantwoordelijk zouden zijn voor de beveiliging van hun verbindinglijnen. Wanneer u op 29 Mei een aantal mensen wilt gaan selecteren en u denkt daarvoor drie maanden nodig te hebben, dan bent u bijzonder optimist. Eer men precies wist, wat een man, die in den Haag werd aangetroffen, in Groningen in de bezettingstijd had gedaan, of dat hij misschien was meegekomen uit het zuiden of uit het buitenland, zou er veel tijd zijn verstreken. Men had dus de kwestie van de betrouwbaarheid en de geschiktheid. Vervolgens had men de mensen moeten trainen, wat ik in de tussentijd onder het andere werk door heb moeten doen, omdat er een groot aantal ongetrainde mensen bij was. De geallieerden zouden dan zeer terecht hebben gezegd, dat dit toch geen studieclub was.

79305. De **Voorzitter**: Voor de grote groep van mensen, die thans is aangetrokken, gold dit natuurlijk ook. Daarbij was eveneens een aantal mensen, ten aanzien waarvan een onderzoek naar de antecedenten heel wenselijk zou zijn geweest, maar op korte termijn niet mogelijk. De bezwaren van de selectie golden voor de grote groep dus in versterkte mate.

A. Ja, maar daar gebeurde tenminste wat. Van deze mensen kon ik eisen, dat zij van de mensen proces-verbaal opmaakten, zij werken tenminste. Wij wisten op gaan stukken na hoeveel mensen in de gevangenissen en kampen waren, die voor ons waren bestemd. Iedere dag kwamen uit België, Duitsland en Frankrijk honderden mensen in de kampen, die waren opgepikt door militaire missies. Zij kwamen hierheen en wij moesten uitnemen, wat er met hen moest gebeuren. Ik had dolgraag mijn mensen eerst drie maanden getraind, maar van het kleine beetje rechtszekerheid was dan helemaal niets terechtgekomen en de mensen hadden daar maar gezeten. Maanden nadat ik was begonnen, ontdekte ik, dat er bijvoorbeeld mensen, die totaal onschuldig waren, in de gevangenis zaten, omdat zij bijvoorbeeld toevallig net zo heetten als iemand anders, of mensen, die door een buurman van het een of ander waren beschuldigd en door de Canadezen waren opgepikt en ergens in een gevangenis gestopt. Van het grootste gedeelte van de mensen in de gevangenissen wist men niet eens de namen en moest men vragen, hoe zij heetten. Ik verzeker u, dat ik dolgraag eerst eens een paar maanden zorgvuldig mijn mensen had willen bekijken, dan had ik tenminste geweten, waarheen ik moest werken. U moet echter ook niet vergeten, dat ik anders ook niet het materiaal had gekregen, want de mensen verkochten zich met de dossiers. Wilde ik de dossiers hebben, waarin veel wetenswaardigs stond, dan moest ik de mensen ook nemen. Nog jaren na de bevrijding was het zo, dat de mensen met een dossier kwamen en zeiden, dat, als ik hen in dienst nam, ik mocht zien wat in het dossier stond. Zodra dit niet meer nodig was, zei je: daar is het gat van de deur.

79306. De **Voorzitter**: Hoever strekte zich het recruterende van de mensen voor uw dienst uit? Strekte zich dit ook uit b.v. tot de mensen, die in inlichtingengroepen, zoals de Packard-groep, Albrecht-groep, G.D.N. enz. hadden gewerkt? Waar is de grens getrokken? In de eerste tijd zijn er bij het B.N.V. bij elkaar meer dan duizend mensen aangetrokken.

A. Ja, maar daarbij was natuurlijk een groot aantal meisjes, die bv namen checkten. Er was inderdaad van alles bij, maar de mensen waren er niet speciaal, omdat zij precies alles wisten van politieke delinquenten, want u weet, dat de inlichtingengroepen zich op heel ander terrein hebben begeven.

79307. De **Voorzitter**: Door de aard van hun werk konden deze mensen wel het een en ander weten.

A. Heel weinig. Zij wisten natuurlijk wie *Schreieder* was en dergelijke mensen, maar van de andere zaken waren zij nagenoeg niet op de hoogte. Zij hadden militaire en economische inlichtingen verzameld, maar zij hadden niet het werk gedaan, dat voor ons nodig was, nl. de contra-spionage.

79305. De **Voorzitter**: Beperkte dit aantrekken zich dan in hoofdzaak tot de groep van de heer *Sanders*, die wel op dit gebied werkzaam was geweest?

A. Er kwamen vele mensen mee met de stoottroepen.

79309. De **Voorzitter**: Uit de veiligheidsdienst van de stoottroepen?

A. Ja, uit de groep van *Gerritsen*, die in het zuiden had gewerkt. De andere mensen kwamen er ook bij, maar zij hadden allemaal andere functies, dit opsporingswerk kenden zij niet. Zij zijn onmiddellijk begonnen met het nagaan van wat voor soort mensen nu eigenlijk in de gevangenis zat, want als men dit liet doen door degenen, die ze hadden aangebracht, dan had men natuurlijk niet het minste succes. Nu zijn ze er met tientallen en honderdtallen succesvol uitgehaald.

79310. De **Voorzitter**: Zijn er niet bepaalde groepen geweest, die naar het B.N.V. gingen?

A. De hele Sectie IIIA van het Militair Gezag, de hele groep *Sanders* en de groep *Gerritsen* zijn overgegaan. Er zullen ook nog wel kleine groepjes zijn geweest, er waren zoveel van dat soort groepen. Deze drie grote groepen, die werkzaam waren op dit terrein, en nog een groep C II van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten zouden in het B.N.V. komen, dat was mijn opdracht. Daarom ben ik bij de verschillende mensen rondgegaan om te vragen, of zij wilden meedoen.

79311. De **Voorzitter**: Gebeurde het ook wel, dat iemand zich individueel aanmeldde en zei, dat hij over gegevens beschikte, die men mocht gebruiken, op voorwaarde, dat hij in de dienst werd opgenomen?

A. Het is mogelijk, maar ik heb niet alle duizend mensen zelf aangenomen. Ik heb niet éénmaal, maar meermalen meegemaakt, dat, toen ik reeds bezig was, mensen zeiden, dat zij belangrijke documenten hadden, en wanneer ik hen in dienst nam, kon ik die krijgen. Toen wij eenmaal aan de gang waren, heb ik dit stevast geweigerd. Ik heb gezegd, dat ik bereid was deze documenten over te tikken, waarom men antwoordde, dat, als ze hier eenmaal waren, men ze dan nooit zou terugkrijgen. Ik heb zelfs gezegd, dat ik dan ienig thuis zou sturen, zodat de stukken onder het toezicht van de eigenaar konden worden overgetikt. Het was gewoon een middel om een broodwinning te krijgen. Er is nooit wat van terechtgekomen, maar het aanbod is herhaaldelijk gedaan. In het begin was echter de voorwaarde om de documenten te krijgen, dat men de mensen te werk stelde en hen hun eigen documenten liet verwerken.

59312. De **Voorzitter**: Uit de beschouwing, die u op het ogenblik geeft, meen ik te kunnen opmaken, dat u van mening bent, dat er eigenlijk geen andere weg was.

A. Neen, er was geen andere weg. Er zou een andere weg zijn geweest, indien u zou aanvaarden, dat deze duizenden mensen in cellen en kampen bleven, zonder dat iemand kans had ze te verhoren.

79313. De **Voorzitter**: Met welke mensen had speciaal het B.N.V. te maken? De gewone politieke delinquenten ressorteerden later onder het D.G.B.R. Wat was de grens tussen het D.G.B.R. en het B.N.V.!

A. De grensafbakening was deze, dat wij hadden te maken met de Duitse spionage-, sabotage- en propagandadiensten. Het ganse netwerk, dat deze diensten over Nederland hadden uitgespreid en dat vooral de laatste tijd vóór de bevrijding aanzienlijk was toegenomen ten gevolge van het terugtrekken van Franse en Belgische sabotage- en spionagenetwerken naar Nederland, moesten wij verscheuren, ten einde de troepen, die hier waren, te beveiligen, evenals onze eigen volkshuishouding. Dit was ons werk, anders niet. Daarnaast werden er nog wel exit permits uitgegeven, enz. Wij hadden dus alleen maar de taak te weten te komen, wie tot deze groepen behoorden en hen te arresteren, te welen te komen met wie deze mensen hadden gewerkt, Nederlanders of Duitsers, dezen weer op te sporen en de zaak vervolgens over te dragen aan het D.G.B.R.

79314. De **Voorzitter**: Wat gebeurde er niet die tienduizenden mensen, die de eerste tijd uit Duitsland zijn teruggekomen, hetzij uit de kampen, hetzij als arbeiders? Zij moesten bepaalde opvangcentra passeren, waar zij aan een globaal onderzoek werden onderworpen.

Er werd daarbij uiteraard nagegaan, of er geen manifeste oorlogsmisdadigers of politieke delinquenten onder waren. Door wie werd dit gedaan?

A. Ik geloof door Sociale Zaken.

79315. De **Voorzitter**: Dat viel dus in ieder geval buiten de beoefenis van het B.N.V.?

A. Het B.N.V. kreeg uit België, Frankrijk, Oostenrijk en Duitsland die mensen, waarvan men daar vermoedde, dat zij iets op hun kerfstok hadden. Er waren B.N.V.-kantoren in Brussel, Parijs, Straatsburg, Oostenrijk en in Duitsland en vandaar kregen wij, door onze eigen opsporingsdiensten, hetzij door de geallieerden, die Nederlanders, waarvan werd vermoed, dat zij politiek delinquent waren. Zij werden naar kampen in Nederland gezonden en daar werd beoordeeld of het P.O.D.- dan wel B.N.V.-gevallen waren. Voor een heel klein gedeelte was het voor het B.N.V., het overgrote gedeelte was voor de P.O.D.

79316. De **Voorzitter**: Het B.N.V. had dus niets te maken met de controle bij het binnenkomen in Nederland?

A. Het overgrote deel van die mensen bestond uit gedeporeerde arbeiders en die na de bevrijding in Duitsland in kampen waren verzameld.

79317. De **Voorzitter**: Men kon verwachten, en in de praktijk is dit ook wel gebeurd, dat bepaalde elementen er gebruik van zouden maken tussen de stroom door binnen te komen.

A. Het was ten enenmale uitgesloten deze tienduizenden mensen te controleren, tenzij niet hen ook weer enige maanden in zo'n kamp zou laten. Dit was echter volkomen onaanvaardbaar.

79318. De **Voorzitter**: Uit de aard der zaak zou dit werk tot de taak van de veiligheidsdienst hebben behoord.

A. Wanneer u er van uitgaat, dat wij dit zouden hebben moeten doen ter wille van het hele kleine groepje spionnen of collaborateurs, terwijl het overgrote gedeelte uit volkomen fatsoenlijke slachtoffers van de Duitse terreur bestond, dan zou de taak toch wel onevenredig zijn verzwaaard. Dit is echter overwogen, maar ten enenmale onmogelijk bevonden. Men kan niet mensen, die zoveel jaren van huis zijn geweest, gedurende een paar maanden in een kamp houden, omdat er misschien een paar politieke delinquenten onder zouden zijn. Dit was volkomen onaanvaardbaar en men moest dit risico dus nemen.

79319. De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen*, waarover wij reeds eerder hebben gesproken, heeft verklaard, dat hij in September 1945 ineens aan de dijk is gezet. Hij heeft zich hierover min of meer beklagd. Geeft u dit aanleiding tot het maken van enige opmerkingen?

A. Deze opmerking, dat hij „ineens aan de dijk is gezet”, doet vermoeden, dat het zonder enig onderzoek zou zijn gebeurd. Er is echter een uitvoerig onderzoek en een getuigenverhoor door generaal *Kruls* zelf aan voorafgegaan.

79320. De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen* zegt, dat dit daarna is gebeurd. Hij zegt, dat hij zich daarna bij generaal *Kruls* heeft beklagd, maar dat dit niet tot enig resultaat heeft geleid.

A. Dan zal ik meer in details treden. Ik had dus reden om mij ernstig te beklagen over de heer *Gerritsen* en ik ben met al deze gegevens gegaan naar generaal *Kruls*. Deze heeft mij aan de hand van de gegevens gemachtigd de heer *Gerritsen* te ontslaan.

Ik heb het dus gedaan, terwijl ik mij in mijn brief beriep op de opdracht van generaal *Kruls*. Daarna is de heer *Gerritsen* zich gaan beklagen bij generaal *Kruls* en deze heeft toen de moeite genomen om niet alleen hem, maar ook nog tien of twaalf andere mensen te horen. Generaal *Kruls* heeft zijn beslissing, die hij tegenover mij had genomen, gehandhaafd. Zo zijn de feiten.

79321. De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen* heeft verteld, dat hij nogal eens moeilijkheden had met verschillende heren, o.a. de heer *Sanders*. De heer *Gerritsen* was hoofd van de afdeling Algemene Zaken en hij moest dus ook zorgen voor de inrichting, e.m., waardoor hij moeilijkheden had met bepaalde personen, b.v. de heer *Sanders*, die volgens hem maar raak kocht, o.a. een herenkamer van ongeveer f 3000 van Pander. Hij had over dergelijke dingen dus kwesties, tot zelfs over de paperclips van de heer *Sanders* toe. Op een gegeven ogenblik is een illegale groep van Opijnen bij hem gekomen, die bij hem was geïntroduceerd door kapitein *Meulenkamp* van de staf van de Prins. Deze heren hadden moeite gedaan om bij de

groep van de heer *Sanders*, de contra-spionage, te komen. De heer *Gerritsen* heeft toen, zoals hij zelf zegt, nogal openhartig met deze heren gesproken, waarop zij het gesprokene hebben overgebrieft aan de heer *Sanders*, die het weer aan u zou hebben gerapporteerd. U zou toen hebben gezegd, dat dit het eind was, en, om de woorden van de heer *Gerritsen* te gebruiken, toen is hij op staande voet de deur uitgeschipt, op 10 September 1945.

A. Zegt hij dat onder ede?

79322. De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen* zegt op 10 September 1945 zijn ontslag te hebben gekregen per 10 October 1945.

A. Is dat op staande voet?

De **Voorzitter**: De heer *Gerritsen* zegt, dat, toen de heer *Sanders* dit aan u had gerapporteerd, u zou hebben gezegd, dat dit het einde was, en toen heeft u hem op staande voet de deur uitgeschipt.

A. Als iemand met een maand opzegtermijn weggaat, noem ik dit niet op staande voet. Houdt u mij echter ten goede, ik ben hier gekomen om over de oprichting van het B.N.V. te spreken, zodat ik niet alle ruzies met *Gerritsen* en anderen in mijn hoofd heb. Indien het u echter interesseert, kan ik u daarvan de stukken leveren. Er is een onderzoek van generaal *Kruls* over. De heer *Gerritsen* was afkomstig van de staf van de Prins en ik heb dus eerst uitvoerig met de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten hierover gesproken en hem de feiten voorgelegd. Dezelfde feiten heb ik voorgelegd aan generaal *Kruls* en deze beide personen hebben gezegd, dat deze man onder die omstandigheden niet was te handhaven,

79323. De **Voorzitter**: Ik moet dus begrijpen, dat de aanleiding tot het ontslag niet het gesprek met de illegale heren is geweest?

A. Natuurlijk. Het was een hele reeks feiten. Daarvoor had ik mij eerst begeven naar de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten, met wie ik zeer nauw samenwerkte, en daarna heb ik mij gewend tot generaal *Kruls*, die de formele beslissing moest nemen. Generaal *Kruls* heeft mij uitdrukkelijk gemachtigd dit zo te doen; de brief, die ik de heer *Gerritsen* heb geschreven, was opgesteld, nadat generaal *Kruls* daaraan zijn goedkeuring had gehecht. Daarna heeft de man gereclameerd, zoals dat bij militairen is geregeld, en toen heeft generaal *Kruls* hem alsnog de gelegenheid gegeven zich te verantwoorden en er getuigen bij te halen. Er is van alles en nog wat bij te pas gekomen, maar generaal *Kruls* heeft gezegd, dat het zo bleef. Na alles, wat hij te weten was gekomen, bleek hem duidelijk, dat deze man daar niet hoorde.

79324. De **Voorzitter**: Lagen deze feiten op het terrein van ongeschiktheid of van onbehoorlijke dingen?

A. Dat zijn zaken, die dikwijls nauw verwant zijn. In hoofdzaak was het de volkomen ongeschiktheid voor dit soort werk.

79325. De **Voorzitter**: Het is merkwaardig, dat de heer *Gerritsen* hier verklaart, dat hij o.m. tot taak had het inrichten van de zaak en dat hij er zich zo tegen moest verzetten, dat anderen het op een onpraktische en onredelijke wijze deden. Hij heeft daarbij gesuggereerd, dat hij het juist zo praktisch en economisch deed.

A. Ik weet niet of het uw bedoeling is — ik zelf voel er helemaal niets voor — hier in details te vertellen, wat de redenen tot het ontslag van de heer *Gerritsen* zijn geweest. Wanneer de heer *Gerritsen* daaraan behoefte voelt, laat hij dan een onderzoek aanvragen. Hij heeft het gedaan bij de generaal *Kruls* en later bij de Minister van Oorlog.

79326. De **Voorzitter**: Er is een verklaring afgelegd door de heer *Gerritsen*, in verband met de oprichting van het B.N.V. Nu is het van tweeën één. Of hetgeen de heer *Gerritsen* heeft gezegd, is juist en dan heeft het weinig zin het te weerspreken, omdat het zo is. Indien het echter niet juist is en u weerspreekt het niet, dan bestaat de kans, dat bij gebrek aan tegenspraak geconcludeerd wordt, dat het juist is, en dat is toch ook niet bevredigend. Als het niet juist is en de heer *Gerritsen* verkeerd heeft gehandeld, dan moet hij er ook de gevolgen van dragen, dat hij deze zaak op de verkeerde manier bij ons heeft voorgesteld. Hij had een andere weg kunnen bewandelen en er over kunnen zwijgen. De heer *Gerritsen* heeft het in de openbaarheid gebracht en indien de toedracht anders is, behoort u zich niet bezwaard te voelen hier iets tegenover te stellen. Hij is bet, die er over is begonnen, en bovendien zonder dat hem deze feiten stuk voor stuk zijn gevraagd. De heer *Gerritsen* is gehoord over de wrijvingen, die zich hebben voorgedaan tussen de verschillende veiligheidsdiensten, nl.

Sectie III A en de veiligheidsdienst van de stoottroepen, na de bevrijding van het zuiden. Al pratende is het B.N.V. ter sprake gekomen en toen heeft de heer *Gerritsen* over deze dingen gesproken. Als het anders is dan hij het heeft voorgesteld, heeft hij het aan zich zelf te wijten, wanneer daarover ook andersluidende verklaringen worden afgelegd.

A. Deze man was volslagen ongeschikt om leiding te geven aan dit bedrijf, wat natuurlijk ook heel moeilijk was. De heer *Gerritsen* introduceerde M.P.'s van de stoottroepen om het gebouw te bewaken en de orde te handhaven. Deze lieden stalen het halve gebouw leeg, terwijl zij het moesten bewaken, evenals de voorraden, die toen toch al zo bijzonder krap waren. Dit alles gebeurde zonder dat iemand er wat van merkte. Zij hingen de beest uit in de stad en kwamen met alle mogelijke kwalen-terug. Toen het ontdekt werd, werd het door de heer *Gerritsen* voor mij verzwegen en moest ik het van anderen vernemen. De heer *Gerritsen* vergat mij te rapporteren, dat een officier van de stoottroepen, die door hem in het B.N.V. was binnengebracht, in een auto het terrein van het Grand Hotel afrijdende, zijn stuur losliet om met twee pistolen vreugdeschoten in de lucht te schieten, terwijl hij waarschijnlijk niet helemaal nuchter was. Andere mensen zagen dit, ik bemerkte het niet, want ik zat boven op mijn kamer te werken, en er werd in die tijd nog weleens meer geschoten. Dit werd mij niet gerapporteerd en ik moest het van de achterwacht horen. Die zelfde officier schoot op een gegeven moment vanaf het hotel naar zijn eigen schildwacht, die niet onmiddellijk stilstond, waardoor de man ernstig letsel kreeg. Dit werd mij niet gerapporteerd en ik hoorde het toevallig. Ik heb deze zaak onmiddellijk bij de auditeur-militair gebracht en ik heb het hem verteld. Zo kan ik u nog talloze andere gevallen noemen. Er was huisvesting nodig. Er was geen huisvesting, zodat het personeel, mannen en vrouwen, in het gebouw werden ondergebracht naast de kantoorruimte. Op een gegeven moment bemerkte ik, dat dit aanleiding gaf tot onjuiste toestanden, en ik heb toen gezegd, dat de volgende dag de vrouwen er uit moesten en in de stad moesten worden ingekwartierd. Wat gebeurde er echter? De mannen gingen er uit en werden in de stad ingekwartierd en de vrouwen bleven, met als gevolg, dat de mannen, die overwerkten, 's avonds toch bij de vrouwen op de kamers kwamen. Dergelijke janboel was een volkomen onbegrip van de situatie, waarom het ging. Dit valt mij nu zo in, maar zo was er een ganse reeks, waarmee ik tenslotte naar de verschillende autoriteiten ben gegaan. Het zijn echter nog maar onderdelen. Hij luisterde telefoongesprekken af van andere ambtenaren in het gebouw. Dat heeft tenslotte de deur dichtgedaan, niet het verhaal, dat hij doet van Opijnen, waarvan ik niet eens weet wat het is. Hij liet door de juffrouwen van de telefooncentrale de gesprekken van andere ambtenaren in het gebouw afluisteren. Wanneer men op deze manier met elkaar een organisatie opbouwt en wanneer men dit als hoofd toelaat, dan komt er niet veel van terecht. Men moest in die tijd iets door de vingers zien, dat kon niet anders, maar er waren toch zekere grenzen.

79327. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De heer *Gerritsen* kon het, geloof ik, niet zo goed vinden met de heer *Sanders*?

A. Neen, gelukkig niet.

79328. De heer **Stokvis**: Ik wilde nog een vraag stellen betreffende de heer *Gerritsen*. Is er ook sprake geweest van regelrechte knoeierijen? Ons is iets ter ore gekomen van knoeierijen met benzine.

A. De heer *Gerritsen* sprak over meubilair van f 3000 van de heer *Sanders*, waarvan ik niets weet, maar het meubilair in het huis, waarin hij woonde, is onder hem weggehaald, omdat het niet van hem bleek te zijn, maar van iemand anders, en dat hij rustig had meegenomen. Op een gegeven moment, hij was toen al niet meer bij het B.N.V., is eenvoudig alles in beslag genomen, omdat bleek, dat het meubilair was „georganiseerd“, zoals men dat in die tijd noemde.

79329. De heer **Stokvis**: Is u iets bekend van knoeierijen met benzine?

A. Ik herinner het mij op het ogenblik niet.

79330. De heer **Stokvis**: Lag zijn ongeschiktheid ook op het niveau van de eerlijkheid?

A. Behalve het meubilair, bij mijn weten niet.

Van benzine herinner ik mij echter niets. Ik heb de gegevens echter, maar ik ben er op het ogenblik niet op voorbereid. Het is nu vier en een half jaar geleden en ik heb er zoveel mensen moeten uitzetten

voor alles en nog wat. Indien de commissie het nodig acht, kan ik dit even nakijken.

79331. De **Voorzitter**: De heer *Sanders* heeft verklaard, dat bij de oprichting van het B.N.V. zijn afdeling, de Opsporingsdienst, een positie zou hebben gekregen zodanig, dat hij zou deelnemen aan de vergaderingen van de afdelingshoofden. De heer *Gerritsen* heeft gezegd, dat de Opsporingsdienst ressorteerde onder de afdeling A (Algemene Zaken); zodat de heer *Sanders* onder de heer *Gerritsen* stond. De heer *Sanders* zegt, dat dit niet zo is, en hij zegt zelfs, dat hij van u op het moment, dat hij was toetgetreden, de toezegging zou hebben gehad, dat de opsporingsdienst niet onder de afdeling A zou ressorteren.

A. Dat is heel eenvoudig. Bij de aanvang had de heer *Gerritsen* onder zich twee afdelingen, Algemene Zaken of de Huishoudelijke Dienst en de Opsporingsdienst, want de heer *Gerritsen* was mij aangekondigd als een man, die hiervan verstand had. Ik kon dat niet beoordelen. Al spoedig bleek, dat de heer *Gerritsen* van opsporen en dergelijke dingen niet het minste verstand had, zodat er, om de voortdurende wrijvingen, die steeds tussen de heren *Gerritsen* en *Sanders* voorkwamen, op te heffen, een splitsing heeft plaats gehad. Op een gegeven moment kwam dus de Opsporingsdienst zelfstandig onder de heer *Sanders* en de afdeling Algemene Zaken bleef onder de heer *Gerritsen*. Dit is gebeurd eind Juli of begin Augustus. Dit is dus het geval, waardoor zij beiden gelijk hebben. Het begon, dat de heer *Gerritsen* de baas was van de heer *Sanders*, en vóórdat hij weg was, was het reeds veranderd en was *Sanders* zelfstandig geworden, naast *Gerritsen*.

79332. De **Voorzitter**: Hetgeen de heer *Sanders* zegt, nl. dat u hem reeds bij een van de eerste gesprekken zou hebben toegezegd, dat zijn afdeling zelfstandig zou zijn, is dus niet juist?

A. Neen, want de heer *Gerritsen* is naar de heer *Sanders* in Amsterdam gegaan en hij heeft gevraagd of hij bereid was onder hem, *Gerritsen*, te werken, en dit heeft de heer *Sanders* toen goedgevonden.

79333. De heer **Stokvis**: De heer *Sanders* zegt, dat u naar Amsterdam bent gegaan en niet hem hebt gesproken.

A. De heer *Gerritsen* is naar Amsterdam gegaan en hij heeft mij verteld, dat de heer *Sanders* bereid was onder hem werkzaam te zijn, hetgeen mij hoogst verbaasde. Later ben ik natuurlijk in Amsterdam de samenwerking in details gaan bespreken.

79334. De **Voorzitter**: Er is nog een punt ter sprake gekomen, en wel het volgende. De heer *van Angeren* heeft verklaard, dat hij uit de aard der zaak van de oprichting van het B.N.V. weinig heeft gemerkt.

A. Was hij niet tegenwoordig bij die bespreking?

79335. De **Voorzitter**: Hij is bij het begin van de bespreking geweest, in Hotel des Indes, maar daar is blijkbaar niet het besluit gevallen. Ik heb de indruk gekregen, dat er nog een vervolgbespreking heeft plaats gehad op die avond of kort daarop, waarbij de heer *van Angeren* niet is geweest. De heer *van Angeren* heeft gezegd, dat van de zijde van het B.N.V. grote belangstelling werd getoond voor de dossiers van de Londense Politie-Buitendienst. U zou toen bij hem zijn geweest en hebben gezegd, dat u de dossiers moest hebben. Toen de heer *van Angeren* daar niet veel voor voelde, zou u hebben gezegd, dat u ze dan desnoods door de militairen zou laten weghalen.

A. Dat is onder ede gezegd?

De **Voorzitter**: Ik geef dit op het ogenblik weer, zoals ik het vanmorgen heb gehoord; ik heb er dus nog geen stenogram van.

79336. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hij heeft gezegd: door de militairen.

A. Door het Militair Gezag.

79337. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* heeft gezegd: door de militairen.

A. U bedoelt dus, dat ik militairen opdracht zou hebben gegeven om naar Londen te gaan om een commandoraad?

79338. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: De voorzitter heeft nog gezegd: „Heeft het oprukken van het leger niet plaats gevonden?”

A. Ik heb de stukken natuurlijk gekregen. Ik kreeg een aantal Nederlandse spionnen en verraders gevankelijk over, maar zonder stukken.

79339. De **Voorzitter**: Waar kwamen zij vandaan?

A. Uit Engeland. Het waren Nederlanders, die in Nederland moesten worden berecht, maar ik kreeg de stukken niet.

79340. De **Voorzitter**: Waren het b.v. gedetineerden van het eiland Man?

A. Neen, ik weet niet, waar zij gevangen hadden gezeten. in de Tower misschien.

Zij kwamen hier en ik wist niet wat ik met de mensen moest beginnen, omdat ik geen stukken had. Ik heb dus gevraagd om de stukken, die ik nodig had voor deze mensen. Ik heb dus niet om alle stukken gevraagd, want de rest interesseerde mij uiteraard niet. Als ik de stukken echter niet kreeg en de mensen kwamen, wat ter wereld moest ik er dan mee beginnen? Misschien heb ik gezegd, dat het Militair Gezag deze stukken dan wel in beslag zou kunnen nemen.

79341. De **Voorzitter**: Naar mijn herinnering heeft de heer *van Angeren* het in zoverre anders gesteld, dat het niet betrekking had op de dossiers van bepaalde naar hier overgebrachte personen. Mijn indruk is, dat volgens de mededeling van de heer *van Angeren* uw verzoek betrekking had op de dossiers in het algemeen. De heer *van Angeren* heeft hieraan nog toegevoegd: „Ik vond het onwenselijk deze dossiers, die in de sfeer van justitie waren, aan een mij onbekende dienst uit te leveren.”

De heer **Stokvis**: Dit waren dossiers, ook gevormd op grond van inbedelingen van jeugdige Engelandvaarders, die niet voldoende in staat waren het gewicht van hun eigen verklaringen te beoordelen betreffende mensen in Nederland.

79312. De **Voorzitter**: De heer *van Angeren* heeft bij ons de indruk gevestigd, dat u om alle dossiers van de Politie-Buitendienst heeft gevraagd.

A. Ik kan het mij niet herinneren

79343. De heer **Stokvis**: Hebt u de dossier?, die u wilde hebben, ook gekregen?

A. Ja, natuurlijk.

79344. De **Voorzitter**: U weet, dat men uit de verhoren van de Engelandvaarders een kaartsysteem van alle mogelijke Nederlanders had gedistilleerd. Wanneer b.v. werd verteld, dat de heer *Jansen* uit Groningen „Volk en Vaderland” las, dan werd dit op kaart gebracht. Die dossiers en het kaartsysteem hebt u dus niet gekregen?

A. Met kaartsysteem wel. Ik heb een kaartsysteem overgekregen van Sectie III h van het Militair Gezag.

De **Voorzitter**: Het kaartsysteem van de Politie-Buitendienst is inderdaad meegegaan naar Brussel.

A. Een van mijn taken was, uit te maken of aan iemand, die naar het buitenland wilde gaan, een exit permit kon worden verstrekt. Dit was natuurlijk allee? te doen aan de hand van gegevens, zodat men kon nagaan of deze persoon iets te verrekenen had met de bijzondere rechtspraak. Dit was om te voorkomen, dat iedereen naar het buitenland zou gaan en dat de bijzondere rechtspraak zou bemerken, dat de helft van de mensen in Argentinië of de hemel mag weten waar zou zijn. Iedereen moest daarom een exit permit hebben en daarvoor hadden wij deze kaarten nodig. Voor zover mij bekend is, hebben wij niet de verhoren van de Engelandvaarders ontvangen, behalve wanneer deze betrekking hadden op strafbare feiten, waarmee ik te maken had. Dit beduidt echter niet, dat ik alle verhoordossiers van de Engelandvaarders kreeg.

79345. De **Voorzitter**: Herinnert u zich niet, dat u daarom verzocht hebt?

A. Ik herinner het mij niet.

79346. De **Voorzitter**: Om de kaarten behoefde u niet te vragen, want die had u reeds in uw bezit. Er zijn dus twee mogelijkheden,

of u zou de heer *van Angeren* hebben gevraagd om de dossiers van de criminele gevallen, of om het gehele archief van de verhoren van de Engelandvaarders.

A. Ik moest de dossiers hebben van de verdachten, hoe kon ik anders mijn werk doen? Ik heb niet gevraagd om dossiers van mensen, die niet verdacht waren en mij dus niet interesseerden. Ik heb gevraagd om de dossiers van deze mensen en ik moest daarop mijn werk baseren. Ik herinner mij, dat er op een gegeven moment een aantal mensen kwam, zónder dossiers, en dat wij ons afvroegen wat wij er mee moesten beginnen. Zij zijn opgesloten en later zijn de dossiers gekomen.

79347. De **Voorzitter**: Het is dus wel juist, dat het verzoek om het beperkte aantal dossiers bij de heer *van Angeren* niet in gunstige aarde is gevallen. U hebt gezegd, dat het mogelijk is, dat u hebt gezegd, dat het Militair Gezag ze dan eventueel in beslag zou nemen.

A. Klaarblijkelijk niet, ik herinner mij echter niet, dat ik überhaupt heb gezegd, dat ik het Militair Gezag zou sturen.

79348. De **Voorzitter**: U herinnert zich toch wel, dat u om de dossiers hebt gevraagd?

A. Zonder enige twijfel.

79349. De **Voorzitter**: Weet u nog wat het antwoord was van de heer *van Angeren*?

A. Zijn antwoord zal wel neen zijn geweest, ik heb hem nog nooit ja horen zeggen. Er is nog een telegrammenwisseling geweest. *Gerbrandy* was Minister van Justitie en hij was bij de oprichting van het B.N.V. geweest. Toen ik dus op een gegeven moment vroeg om de dossiers* die ik voor mijn werk nodig had, heeft de heer *van Angeren* ze geweigerd. Ik heb mij toen beroepen op de heer *Gerbrandy*, die hiervan alles wist. Ook dit is echter alweer vijf jaar geleden, zodat mij de nuanceringen niet meer juist voor de geest staan.

79350. De heer **Koersen**: Verstond u onder de dossiers, die u voor uw werk nodig had, behalve die van mensen, die in Engeland gevangen hadden gezeten, ook die van mensen, die tijdens de bezetting in Nederland waren geweest, maar b.v. een exit permit nodig hadden?

A. Dezen stonden op kaarten, zodat ik de dossiers niet nodig had, en zij werden verhoord. Torn de Sectie III A uit het zuiden kwam, zette deze precies het leven uit het zuiden voort, zodat iedereen, te goeder naam en faam bekend, werd verhoord, vóórdat men naar liet buitenland mocht gaan. Als er een kaart van was, had men een aanknopingspunt hem te verhoren, maar als er geen kaart was, werd hij toch verhoord. Er was vaak niet de minste reden toe, maar het werd gewoon voortgezet. Deze kaarten vormden voor ons een aanwijzing en herhaaldelijk waren ze werkelijk volslagen onzinnig en gebaseerd op verhalen van Engelandvaarders. Dit werd de basis voor een scherp verhoor, want men stond op een kaart. Ik heb dus niet gevraagd om alle dossiers van de Engelandvaarders, want wat zou ik er aan hebben gehad, want zeker voor 80 pct. stond er niets in over die mensen.

79351. De heer **Stokvis**: Bovendien stond de hoofdinhoud op de kaarten.

A. Voor zover ik weet, had ik het volledige kaartsysteem.

79352. De **Voorzitter**: Wij zijn tot deze onderwerpen gekomen met als uitgangspunt de oprichting van het B.N.V. Ik ben mijnerzijds aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Het zou echter kunnen zijn, dat u in dit verband nog iets te berde zoudt willen brengen. In dat geval wil ik u daartoe gaarne de gelegenheid geven.

A. Ik zou niet weten wat.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

L. EINTHOVEN.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

STOKVIS.

OOSTERHUIS, griffier.

ZITTING VAN MAANDAG 8 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. LOUIS EINTHOVEN.

oud 54 jaar, wonende te Wassenaar,
hoofdamtenaar bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

79353. De **Voorzitter**: Het onderwerp, waarover wij u heden enige vragen willen stellen, houdt wederom verband met punt f van het Enquêtebesluit. U bent over punt f van het Enquêtebesluit voor het eerst gehoord op 28 Juli 1948. U hebt toen de eed afgelegd. Uw antwoorden worden ook ditmaal geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed. Wij wilden thans met u de zaak King-Kong bespreken. Bij onze verhoren zij we herhaalde malen gestuit op de figuur van Christiaan *Lindemans*, alias *King-Kong*. Met name Giskes heeft over hem een belangrijke verklaring afgelegd. Giskes heeft hier medegedeeld, dat *Lindemans* in September 1944 bij Eindhoven door de linies is gekomen — dat zou op 15 September 1944 zijn gebeurd — en dat hij vervolgens is gebracht naar het bureau van majoor Kiesewetter, te Driebergen, die aldaar Giskes had opgevolgd. Giskes zelf zat in die tijd in het Rijnland. Te Driebergen heeft *Lindemans*, volgens de verklaring van Giskes, mededelingen gedaan over het a.s. offensief van de geallieerden. Volgens Giskes zou hij daar hebben gezegd, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaar stond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden.

Giskes voegt daaraan toe:

„Hij heeft zeer beslist niet gemeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft.”

Nu is ons gebleken, dat later — ik meen, dat het in Februari 1945 was — in de Engelse pers berichten hebben gestaan, waarin werd gezegd, dat *Lindemans* wel degelijk bij die gelegenheid mededelingen zou hebben gedaan over een a.s. offensief bij Arnhem en bovendien is in die berichten gesuggereerd, dat hij in die tijd, vóórdat hij naar Eindhoven en dus ook naar Driebergen vertrok, verbindings had met het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten. Daarop is, als ik mij niet vergis, een officiële tegenspraak gevolgd, maar in de laatste tijd is wederom in een Engelse krant een publicatie verschenen, waarin dit verhaal weer naar voren komt. Naar ik meen, bent u in het bezit van het dossier-*Lindemans*, dus van de verballen van de verschillende verhoren, die in verband met zijn zaak zijn afgenomen. Wij zouden hei daarom op prijs stellen om van u te horen, wat met betrekking tot de punten, die ik zoëven heb genoemd, in dat dossier is te vinden. Zou het u mogelijk zijn om ons daarover een uiteenzetting te geven?

A. Dat zal zonder enige twijfel mogelijk zijn. Als ik het goed begrijp, valt dit dus in tweeën uiteen. In de eerste plaats de vraag, of *Lindemans* iets over Arnhem aan de Duitsers heeft geopenbaard, vóórdat de luchtlanding plaats had, en in de tweede plaats, of dit bericht eventueel afkomstig zou kunnen zijn uit het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten. Ik ken deze kwestie, omdat ik mij toevallig voor drie weken in bevrijd gebied bevond, toen die publicatie in de Engelse bladen plaats vond.

79354. De **Voorzitter**: U bedoelt in Februari 1945?

A. Ja. Ik was toen van den Haag uit slechts voor korte tijd in het zuiden. Ik heb het dus van het begin af aan meegemaakt. Later, toen ik het hoofd werd van het Bureau Nationale Veiligheid, heb ik die stukken overgekregen en zag dus zeer wel het belang van deze zaak in en kon ik eveneens de zaak volgen. Vandaar, dat ik van de zaak-King-Kong beter op de hoogte ben dan van talloze andere zaken, die dat bureau gepasseerd hebben. King-Kong is in October (28 October) 1944 gearresteerd. Hij is toen per vliegtuig naar Engeland gebracht. Hij is daar dus door de Engelsen uitvoerig ondervraagd, in een kamp. Hij is later teruggebracht en ter beschikking gesteld van de Nederlanders te Brussel. Toen zat het hoofdkwartier van het Militair Gezag te Brussel. Hij is vervolgens toch weer door de Engelsen teruggevraagd en nogmaals verhoord om tenslotte voorgoed aan de Nederlanders te worden overgedragen. Uit de Engelse stukken en uit de verschillende gegevens, die wij later hebben gekregen van de Duitsers, dus door Duitse verhoren van die zelfde Giskes en van verschillende andere mensen, is inderdaad komen vast te staan, dat *King-Kong* op 3 September bij de bevrijding van Brussel onmiddellijk pogingen heeft aangewend om weer een rol te spelen. Hij is via de Belgische *résistance* — waarmee hij zeer nauwe relaties onderhield en die natuurlijk ook helemaal niet wisten, dat hij fout was — terechtgekomen bij de geallieerde Intelligence. De geallieerde Intelligence heeft hem met opdrachten naar Eindhoven gestuurd. Hij moest daar nl. — dit allemaal volgens het verhoor van de Engelsen, die konden controleren of dit juist was, want zij hebben zelf die opdracht gegeven in geallieerd verband — een opdracht uitvoeren.

79355. De **Voorzitter**: Ik kan dus vaststellen, dat in het dossier zich ook de verhoren bevinden, die door de Engelsen over deze zaak zijn gehouden?

A. Ja. Wij hebben deze Engelse verhoren dus over gekregen met de verdachte. King-Kong is in opdracht van de geallieerden naar Eindhoven gezonden en moest daar aan de verzetsgroepen zeggen, dat zij zich kalm moesten houden, dat zij voorlopig geen wapenzendingen hadden te verwachten, dat ze ook de piloten, die daar nog wachten op het „terugsluizen” naar geallieerd gebied, maar zo lang moesten vasthouden. Hij is bij het gaan door de linies, die toen dus ten zuiden van Eindhoven liepen — dat was 15 September — of door de Duitsers gevangengenomen of hij heeft zich laten gevangen nemen, heeft zich bekendgemaakt als een agent van de Abwehr en is via Vught, waar hij in het huis van van *Beuningen* — dat toen dus Duits hoofdkwartier was — aan een voorlopig verhoor onderworpen — daar heeft men zich klaarblijkelijk met Driebergen in verbinding gesteld — en die zelfde dag nog naar Driebergen gebracht en is daar door majoor Kiesewetter verhoord. Daar zijn later ook nog enkele andere mensen bij gekomen, die zich voor onderdelen interesseerden. Volgens het Engelse verhoor en ook volgens King-Kong zelf — want wij hebben hier later nl. *King-Kong* zelf over gehoord — heeft hij niet anders gesproken dan over zijn opdracht naar Eindhoven toe. Men behoeft geen strategie te zijn om te begrijpen, wanneer een boodschap als: „houdt je rustig, er komen geen wapens meer, en houdt die piloten nog maar even vast”, naar de verzetsstrijders wordt gebracht, en ook al zegt men verder niets, er uit is af te leiden, dat er iets ten opzichte van Eindhoven gaande is. King-Kong is op Zaterdag 16 September door de Duitsers naar de buurt van Eindhoven teruggebracht met een auto van Driebergen en daar heeft hij zich in verbinding gesteld met een inspecteur van politie Kooy en heeft naar verschillende mensen gevraagd, waarvan hij dus in Antwerpen de namen had opgekregen. Dat gezelschap in Eindhoven vertrouwde hem echter helemaal niet en zij hebben hem dus in een kolenkelder opgesloten, nadat hij zijn boodschap had overgebracht.

79356. De **Voorzitter**: De boodschap voor de illegaliteit?

A. Ja. De boodschap, die hij van de geallieerden had meegekregen. Ik zeg met opzet geallieerden, omdat hier vermoedelijk verscheidene groepen aan medewerkten. Dit zullen dus niet uitsluitend

Engelse troepen zijn geweest, er zullen zich ook nog wel andere eenheden met de Intelligence en de Field Security hebben beziggehouden. Nederlanders waren daar echter toen niet bij. De Duitsers hadden hem gezegd: „Ga naar Eindhoven, want je moet voor ons weer terug naar België, maar daarvoor moet je dus in Eindhoven zijn geweest, om daar je boodschap te hebben afgeleverd, want anders zullen ze je in België waarschijnlijk niet vertrouwen, als je terugkomt bij je opdrachtgevers". Hij werd dus in die kolenkelder vastgehouden en is 19 September, nadat Eindhoven dus was bevrijd, door zijn opdrachtgevers in die kelder gevonden. Ze hebben naar hem geïnformeerd. Hij werd uit die kelder bevrijd en daarna — de 19de of een paar dagen later — is hij weer naar een geallieerd centrum gebracht in België. Vandaar is hij omstreeks 23 September pas voor het eerst met het hoofdkwartier van de Nederlandse troepen in contact gekomen. Dat is dus op zijn vroegst 23 September gebeurd, nadat de aanval op Arnhem 17 September had plaats gevonden. Noch in de Engelse rapporten, noch in de verhoren, door Nederlanders afgenomen, is iets gevonden, dat hiermede in strijd is. Geen enkele verklaring, die is afgelegd — door ik weet niet hoeveel getuigen, welke hierover zijn gehoord — verklaart iets anders, dan dat *King-Kong* pas op het hoofdkwartier zijn eerste contact met Nederlanders had, nadat die luchtlanding in Arnhem al had plaats gevonden. Hij is van het hoofdkwartier weer teruggegaan naar dat geallieerde bureau, waar hij dus vervolgens ook nog weer voor werkzaam is geweest, en is op 28 October op aanwijzing van één van zijn vroegere medewerkers, nl. *Verloop*, gearresteerd, toen hij zich in het hoofdkwartier bevond, waarheen hij was uitgenodigd te komen. Dat was dus een valstrik, die men hem had gezet. Vervolgens is hij naar Engeland gebracht.

79357. De **Voorzitter**: Bedoelt u met het hoofdkwartier steeds het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten en vond daar de arrestatie plaats op 28 October 1944?

A. Ja.

79358. De **Voorzitter**: Was dat op Château Witouck?

A. Ja. Hij is 23 September naar het hoofdkwartier gebracht, gezeteld in het Rubenspaleis, dus toen nog niet Witouck.

79359. De **Voorzitter**: Op 23 September was dus het hoofdkwartier van de bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten nog niet op kasteel Witouck, maar op een andere plaats?

A. Ja. Wat ze het Rubenspaleis noemen.

79360. De **Voorzitter**: U weet waarschijnlijk niet, wanneer het hoofdkwartier van het Rubenspaleis naar Château Witouck is overgeplaatst?

A. Dat weet ik niet.

79361. De **Voorzitter**: Het moet in ieder geval zijn geweest op een moment tussen 23 September en 28 October 1944.

A. Ja. Dit ten aanzien van de bewering, dat hij op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten iets zou hebben kunnen vernemen over Arnhem. Daar is dus in al deze dossiers, die ik zorgvuldig heb doorgekeken, niets, dat daar in de verste verte ook maar op wijst, integendeel, alle verklaringen op dit gebied zijn volkomen positief; ook van de man zelf en ook van de Engelsen. Er is geen sprake van, dat daarover verschil van opinie kan zijn. Nu de vraag of hij dan toch iets van Arnhem zou hebben kunnen weten. De Intelligenceman, die hem in Antwerpen van de nodige instructies heeft voorzien, waarmede hij dus contact had, was een 24-jarige Engelse kapitein. Ik acht het buitengewoon onwaarschijnlijk, dat een man op dit niveau volkomen op de hoogte zou zijn geweest van details van allerlei plannen, die men enige weken later zou gaan uitvoeren, want dat is al in begin September geweest. Los hiervan acht ik het verder bijzonder onwaarschijnlijk, dat hij hem dit ooit zou hebben verteld. *King-Kong* ontkent dan ook pertinent, dat hij hieromtrent ooit iets heeft geweten. Hij zegt alleen, die opdracht voor Eindhoven te hebben gehad. Zoals ik u zoëven al zeide, behoeft men niet eens een geslepen of sluwe man te zijn om te begrijpen, dat er met Eindhoven iets aan de hand zou kunnen zijn. Ook *Giskes* ontkent ten stelligste, dat men over Arnhem heeft gesproken. Nu is er een Duitser, die heeft gezegd, dat deze man over plaats te vinden luchtlandingen heeft gesproken. Die luchtlandingen

hebben inderdaad plaats gevonden, maar *King-Kong* kan daarvan in België nooit iets hebben geconstateerd, want die luchtlandingen werden in Engeland voorbereid en niet in België. Dat hineininterpretieren achteraf is natuurlijk een bijzonder eenvoudige zaak. Hij is er de nacht van de 15de op de 16de September geweest en die luchtlandingen vonden op 17 September plaats. Dus men heeft toen gezegd: Daar sloeg dat verhaal van *King-Kong* op. In het rapport, dat voor *Giskes* in Driebergen is gemaakt — dat heeft *Giskes* ook verteld —, heeft omtrent de luchtlandingen van Arnhem niets gestaan.

79362. De **Voorzitter**: *Giskes* heeft hier gezegd: „Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaarstond en dat Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden. Hij heeft zeer beslist niet vermeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden." *Giskes* heeft het natuurlijk verteld, zoals hij het van *Kieseweer* doorgegeven heeft gekregen. Het is echter niet helemaal uitgesloten, dat een man als *Lindemans*, die wel wist, dat zulke aanvallen vaak met luchtlandingen gepaard gingen, in verband met Eindhoven over een luchtlanding heeft gesproken.

A. Dat is best mogelijk. Het gaat over de zaak Arnhem. Daaromtrent heeft *Giskes* althans volgens dit verhoor, gezegd, dat er geen sprake van is geweest, dat *King-Kong* heeft gesproken over een aanval op Arnhem. Dat klopt dus wel.

De **Voorzitter**: Ja, dat heeft *Giskes* ook hier zeer positief gezegd.

A. Het blijkt ook uit het feit, dat de Engelsen, die ik op een gegeven moment in Augustus 1946 heb gevraagd om vast te stellen, of er in hun documentatie, hoe dan ook, iets te vinden zou zijn, dat er op wees, dat er een eventueel verraad van *Lindemans* zou zijn in verband met Arnhem en er tevens verband zou zijn met het hoofdkwartier van de Prins, mij uitdrukkelijk hebben verklaard, dat daaromtrent helemaal niets bij hen bekend was. De bedoeling was nl., dat er hier in Nederland na de dood van *Lindemans* het één of ander zou worden gepubliceerd. Dat was het plan van de Regering. De mooiste kans, nl. om op een openbare terechtzitting deze zaak recht te zetten, was verkeken door de dood van *Lindemans*. De Engelse Intelligence, in wiens handen dus de volledige documentatie was, heeft mij uitdrukkelijk verklaard, dat hun omtrent het verband tussen *Lindemans* en Arnhem niets bekend was. Dat is in het najaar van 1946 gebeurd, toen ze *Giskes* en al die andere mensen al allemaal hadden gehoord. Ik laat hier een citaal volgen:

„As *Lindemans* died by his own hand before having been summoned before the court, the British Government are desirous to state that neither from the interrogation nor from any document what so ever brought to the Government's notice since the capitulation, has any evidence come to light that *Lindemans* knew in some way or other about the Arnhem operation."

Dit is dus een tekst van de Engelse Intelligence. Deze luidt verder:

„Moreover it was proved, that *Lindemans* made his first appearance at Dutch Headquarters shortly after the beginning of the Arnhem operation."

Dit is positief. Er is tussen de Engelsen en ons op dit gebied dus geen enkel verschil van mening. Wij zijn het er volkomen over eens, dat er geen verband bestaat, hetgeen bijzonder plezierig is. Dit zijn de enige mensen, die er over kunnen oordelen, behalve de Hollanders, die misschien niet eens over zo veel getuigenmateriaal hebben beschikt als de Engelsen.

79363. De **Voorzitter**: Die publicatie heeft echter niet plaats gevonden?

A. Die publicatie heeft niet plaats gevonden, omdat het Foreign Office — dus niet de Intelligence — op een gegeven moment het beter vond om dat niet zo officieel te doen. Men was het dus met deze tekst volkomen eens, maar men vond het beter — ik weet niet om welke reden — om het niet officieel te publiceren. Dus de Regering, i.c. de Minister-President, heeft mij gevraagd om mij in verbinding te stellen met een gezaghebbend dagblad, dat niet tot één van de Regeringsgroepen behoorde. Dat was een uitdrukkelijke conditie. Na toestemming van de Regering te hebben verkregen, heb ik mij tot het „Algemeen Handelsblad" gewend en heeft dit blad een artikel geschreven. Dit heeft plaats gevonden in het blad van Zaterdag 5 April 1947. Daarin is dus het verhaal van *King-Kong* uitvoerig uiteengezet. Ik weet niet, of dit artikel voor u van belang is, dan kan ik het u overhandigen.

79364. De **Voorzitter**: Gaarne. Het artikel in het „Handelsblad” is dus een officieel geïnspireerd stuk?

A. Het is op verzoek van de Regering door mij met het „Handelsblad” besproken.

79365. De **Voorzitter**: Acht u de weergave van de feiten in dat artikel juist?

A. Die weergave is aan de zeer voorzichtige kant. Ik zeg het nu waarschijnlijk positiever dan daarin staat, omdat men bij het „Handelsblad” vermoedelijk niet vari plan was om zich voor een bepaald wagentje te laten spannen. Men heeft de stukken gezien, maar men wilde vermijden, dat het er zelfs de schijn van zou hebben, dat men hier een bepaalde partij koos. Zoals ik het nu op het ogenblik zeg, haal ik het uit de stukken. In het „Handelsblad” is het met een sausje overgoten, maar het staat er natuurlijk wel in.

79366. De **Voorzitter**: Was de zaak-Lindemans op het moment van zijn dood al vrijwel volledig onderzocht? Aan Lindemans konden natuurlijk, behalve de kwestie, die wij hier op het ogenblik bespreken, nog vele andere zaken ten laste worden gelegd, nl. alle handelingen, die hij, nadat hij naar de Duitsers was overgelopen, ten nadele van Nederland had gepleegd. Dat moest een zeer omvangrijk dossier worden. Was die zaak toen al dicht aan een afsluiting toe?

A. Ja, wel ten aanzien van Lindemans zelf. Ik heb, zodra ik die stukken in handen kreeg, in Juni 1945, geprobeerd om de rechterlijke autoriteiten er van te overtuigen, dat het wenselijk was om de zaak tegen *Lzndenzans* zo snel mogelijk te behandelen, juist om op een openbare terechtzitting deze hele zaak uit de doeken te doen. Dat is mij niet gelukt. Ik heb de strikken in Juni ter beschikking gesteld van een lid-commissaris van de krijgsraad te velde; deze heeft een reohercheur wekenlang aan het werk gezet om de zaak tegen *Lindemans* te instrueren. Ik heb de president van de krijgsraad, de heer *Doorenbos*, in Augustus nog eens op het belang van deze zaak gewezen en hem gevraagd: Licht dit nu uit alle andere gevallen en behandel dit, want er is een groot Nederlands belang bij betrokken. Intussen was echter een oompetentie-geschil gerezen, want naast de krijgsraden te velde, waren toen de bijzondere hoven gekomen. De vraag rees, of de krijgsraden te velde met de berechting van deze zaak door moesten gaan, of dat dit moest worden overgedragen naar een bijzonder gerechtshof. Dat heeft geruime tijd geduurd, tot ik mij tenslotte heb gewend tot de procureurs-fiscaal en hen heb gevraagd het dan in 's hemelsnaam te doen. Nu was er echter weer een competentie-geschil of het door de procureur-fiscaal in den Bosch moest gebeuren of door de procureur-fiscaal in den Haag, waar de man zat, of eventueel door de procureur-fiscaal te Arnhem, omdat hij dan in Driebergen verraad zou hebben gepleegd. Hij had dat verraad vrijwel overal gepleegd, dus iedereen was wel zo wat competent, en daardoor is die zaak toen bij deze instanties verder behandeld. Zoals u terecht zegt, was Lindemans natuurlijk een bijzonder belangrijke getuige. Omdat hij precies alle zaken kende, die de escape-route betroffen. Dus hij was niet alleen verdachte. Als getuige heeft Lindemans ook nog voortdurend verhoren moeten ondergaan. Hij was in de gevangenis in Breda al, volgens doktersverklaring, psychisch aanzienlijk gestoord. Verder in gevangenschap zal dat er niet beter op zijn geworden. Dit is de reden, waarom helaas de enige juiste methode niet is gevolgd, nl. dat men dit ter openbare terechtzitting uit de doeken zou hebben gedaan.

79367. De **Voorzitter**: Voor onze commissie is over de zaak King-Kong en speciaal over het aspect, dat wij op het ogenblik bespreken, een verklaring door de heer Pinto afgelegd. De heer Pinto zegt, dat hij Lindemans heeft ontmoet een dag na de bevrijding van Antwerpen. Verder verklaart de heer Pinto, dat hij Lindemans daar heeft ondervraagd en dat hij met die ondervraging niet tevreden was; dat hij naar Brussel is gegaan en daar twee dagen en twee nachten heeft besteed om het geval te onderzoeken en tot de conclusie kwam, dat Lindenzans fout was. Hij motiveert vervolgens op welke grond hij tot die conclusie kwam. En dan zegt hij:

„Ik kwam tot de conclusie, dat hij fout was. Hij woonde op Château Witouck, het hoofdkwartier van Z.K.H. Ik heb gezegd, dat hij de volgende morgen, Maandagmorgen, bij mij moest komen. Het was mijn vaste voornemen hem tegelijkertijd vast te houden. Hij kwam echter niet en ik kreeg om één uur bezoek van twee officieren, de heren de Graaf en de Jong, die zeiden: „Majoor, hij is niet gekomen, omdat hij eerst naar het bureau

van de Prins is gegaan; hij is goed en wordt ingeschakeld”, waarop ik ben opgestaan en gesalueerd heb. Dat was voor mij het einde van het liedje. Wanneer mij van de zijde van het bureau van het hoofd van de Nederlandse Strijdkrachten wordt gezegd: „hij is goed”, dan kan ik mij er verder niet meer tegen verzetten.”

Als ik uitga van de data, die u opgegeven hebt, zit er in de verklaring van de heer Pinto een verwarring van tild. Immers, de heer Pinto zegt, dat hij dat onderzoek heeft ingesteld in de eerste dagen van September. Nadat hij na twee dagen speuren te Brussel tot de conclusie was gekomen, dat King-Kong fout was, heeft hij deze bij zich laten komen. Doch hij voegt er aan toe, dat hem toen door de heren de Graaf en de Jong werd medegedeeld, dat King-Kong goed was, en voorts, dat King-Kong in die tijd op Château Witouck woonde. Dat is met de gegevens, die u hier verstrekt, een onmogelijkheid, omdat de eerste keer, dat Lindemans op het hoofdkwartier van de bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten kwam, veel later was en de verplaatsing van dit hoofdkwartier naar het kasteel Witouck nog weer later. Dat klopt dus niet in de verklaring van de heer Pinto.

A. Dit is volkomen in strijd met de waarheid. Waar is dan het proces-verbaal van de heer Pinro? Waarom heeft de heer Pinto voor een dergelijk belangrijk verhoor geen proces-verbaal opgemaakt? Bij de stukken is geen proces-verbaal.

79368. De **Voorzitter**: De heer Pinto heeft verder verklaard:

„Aangezien ik echter een voorzichtig mens ben, direct onder Eisenhower stond en hem verantwoording verschuldigd was, heb ik dezelfde dag onmiddellijk een rapport geschreven met mijn bevindingen omtrent King-Kong, eindigend met de twee volgende zinnen: „At this stage I came to the conclusion that King-Kong was wrong and gave instructions for him to appear before me this morning at 11 o'clock. He did not come and I had to drop the whole matter.”

De heer Pinfo suggereert hier dus eigenlijk, dat hij door de wenk, die hij van de heren de Graaf en de Jong had gekregen, niet verder met de zaak is doorgegaan.

A. Dit kan niet anders zijn geweest dan na de 23ste September. Als hij spreekt van Witouck, moet het zelfs tegen het eind van October zijn geweest, toen men dus van het Rubenspaleis naar Witouck was verhuisd.

De **Voorzitter**: Weet u de juiste datum van die verhuizing?

A. Deze zaak had voor mij niet de minste zin, dus ik heb het niet onderzocht. Er zijn natuurlijk genoeg mensen, die kunnen verklaren, wanneer die verhuizing zo ongeveer heeft plaats gehad. Het is volkomen in strijd met de waarheid, wanneer de heer Pinto zegt, dat dit vlak na de bevrijding is gebeurd, want het kan niet anders zijn geweest dan nadat King-Kong naar Driebergen was geweest en weer terug was gekomen en naar het hoofdkwartier was gebracht.

79369. De **Voorzitter**: Toen is er blijkbaar een periode geweest, dat men misschien niet enthousiast over Lindemans was, maar toch geen reden had om direct maatregelen tegen hem te nemen?

Op 28 October 1944 is hij pas gearresteerd.

A. Toen heeft men de zekerheid gekregen, vóór die tijd was er twijfel. Ergens hier uit deze vele dossiers blijkt, dat dezelfde de Graaf van het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten de heer Kooy in Eindhoven zou hebben gewaarschuwd — er is vermoedelijk een zekere Lindemans naar jullie onderweg, ik zou er voorzichtig met hem zijn. Die verklaring is er. Aan de heer de Graaf zou kunnen worden gevraagd, in hoeverre hij zich die waarschuwing herinnert; dat is dus een waarschuwing, die begin September zou moeten zijn uitgegaan. Het kan natuurlijk ook zijn, dat dit in de hoofden van de mensen in Eindhoven, die later hoorden van King-Kong, die niet betrouwbaar was, door elkaar is gegaan. Ik heb hier een positieve verklaring van die mensen uit Eindhoven, waarin ze zeggen: We vertrouwden hem niet, o.a. niet omdat er een waarschuwing was gekomen. De Graaf heeft — naar ik meen — tezamen met de Jong — deze King-Kong kwam ongeveer 23 September op het hoofdkwartier — hem verhoord, De geallieerden, met wie hij toen nog steeds doorwerkte, hebben hem ook verhoord. Zij hebben hem dus na zijn terugkomst uit Driebergen — ze wisten natuurlijk niet dat hij daar geweest was — nog eens verhoord. Zij konden geen enkele évidence krijgen over zijn eventuele onbetrouwbaarheid.

79370. De **Voorzitter**: De heer Pinto, waarover ik zoëven sprak, heeft zonder feiten te noemen, die van betekenis zijn, enige dingen gesuggereerd. Hij zegt b.v., dat de zaak met buitengewoon grote geheimzinnigheid is behandeld en dat het de subsequeante gebeurtenissen zijn, die hij eigenaardig vindt. Verder stelt hij o.a. de vraag, wat er met Verloop is gebeurd. Hij zegt:

„Waarom is hij niet gehoord? Is het waar, dat hij een vertrouwensbaantje had bij de Nederlandse Regering in Duitsland? Ik kan het zelf bijna niet geloven. Ik weet niet of het u bekend is, waar het dossier-*King-Kong* is. Waarschijnlijk weet u het niet. Ik weet het ook niet. Op een gegeven ogenblik was ik klaar met de S.H.A.E.F. en ik ging mij weer melden bij IIIA van het M.G. Derkseina zei toen: ik heb net mijn ontslag ingediend. Sectie IIIA is opgeheven en overgegaan in het B.N.V. met als hoofd kolonel *Eindhoven*. Als u een uurtje vroeger was geweest, had u hem kunnen ontmoeten. Ik heb gevraagd: heeft hij dossiers meegenomen? Het antwoord was: Hij heeft één dossier meegenomen, het dossier *King-Kong*.”

Vervolgens vertelt de heer *Pinto*, dat hij ook bij het B.N.V. is gekomen en dat hij, toen hij daar een dag of twee, drie was, het dossier *King-Kong* wilde hebben en dat hij dat aan u heeft gevraagd, omdat de heer *Derksema* had gezegd, dat u het dossier had meegenomen. Daarop zou u gezegd hebben, dat u het aan majoor *Fruin* had gegeven en majoor *Fruin*, vervolgens daarnaar door de heer *Pinto* gevraagd, zeide, het dossier nooit te hebben gezien. De heer *Pinto* eindigt: „Ik heb het dossier nooit meer te zien gekregen.” Dit is een nogal suggestieve wijze van stellen van de zaak, zonder dat er er iets feitelijks wordt gezegd. Ondertussen zie ik, dat u het dossier-*King-Kong* in volle omvang hier voor u op tafel hebt liggen.

A. Ja.

79371. De **Voorzitter**: Misschien geven deze opmerkingen u nog aanleiding, iets met betrekking daartoe te zeggen.

A. Het dossier lag op dat ogenblik bij de officier-commissaris mr. 't Hooft, dan wel bij de rechercheur *Kleyne*, die namens de heer 't Hooft de zaak rijp moest maken voor een eventuele terechtzitting, aangezien dit geen ambtsedige verbalen waren, maar rapporten van Intelligence Services, die dus geen enkele waarde meer hadden voor een proces. Dus daar lagen die stukken. Ik achtte mij verplicht, die stukken niet rechts en links aan iedereen in handen te geven, gezien het geweldige rumoer, dat om *King-Kong* was geweest en dat ik dus had meegemaakt, toen ik door de linies heen was. In die tijd moest men bijzonder voorzichtig zijn met alle mogelijke lieden, die zich om allerlei motieven op de stukken wierpen. Ik vond het maar veel veiliger om die stukken te houden en in handen te geven van mensen, die ik volledig kon vertrouwen. Ik vertrouwde namelijk de heer *Pinto* niet geheel. De heer *Pinto* heb ik kort daarna uit de dienst van het B.N.V. verwijderd met toestemming van generaal *Kruls*, d.w.z. hij heeft zelf zijn ontslag bij die dienst mogen vragen, maar anders had hij het gekregen. Mij was tot twee keer toe gebleken, dat hij met een vrouwelijke verdachte, waarvan hij zei, dat zij volkomen betrouwbaar was, een intieme verhouding had aangeknoopt. Ik kon het causale verband tussen die betrouwbaarheidsverklaring en die andere handelingen niet bewijzen. De heer *Pinto* is bij mij gekomen om te zeggen, dat een bepaalde vrouwelijke verdachte, — die er door de Engelsen van werd verdacht spionagediensten te hebben verricht en die hier was opgeleid in Seehof (Zorgvliet) — na een zorgvuldig onderzoek, door hem ingesteld, volkomen betrouwbaar was. Deze man was werkzaam voor het Departement van Justitie te Londen en ik had geen enkele reden om hem te verdenken. Toen mij werd gezegd, dat *Pinto* met deze reputatie van een groot verhoorder geen enkel bewijs kon vinden tegen deze vrouw, heb ik natuurlijk die vrouw vrijgelaten en enige tijd later werd mij gerapporteerd, dat de heer *Pinto* vanaf dat moment met die vrouw samenleefde. Kort daarna kreeg ik officiële stukken in handen, die geleid hebben tot een proces tegen een andere Nederlandse vrouw, die ten minste 10 moorden op haar geweten had, door verraad en alle mogelijke andere dingen. Voor deze vrouw had de heer *Pinto* ook een betrouwbaarheidsverklaring afgegeven. Zonder twijfel was hij een bijzonder bekende verhoorder. Voor ons stond vast, dat hij met deze vrouw

ook een intieme verhouding had, toen hij die verklaring afgaf. U begrijpt, dat dit voor mij aanleiding was om aan generaal *Kruls* voor te stellen deze man onmiddellijk van die plaats te verwijderen, hetgeen dus is gebeurd, met als enig gevolg, dat hij bij mij majoor was en enige weken of maanden later ergens anders overste werd. Ik heb mij tot drie keer toe moeten verantwoorden over het feit, dat ik de arme heer *Pinto* zo schandelijk had bejegend. Ik vertrouwde deze man inderdaad voor geen haar. Het betrof in dit geval geen vrouw.

79372. De **Voorzitter**: Is u iets bekend van hetgeen de heer *Pinfo* hier ten opzichte van *Verloop* heeft verklaard?

A. Er is bij mijn stukken een uitvoerig verhoor van *Verloop*.

79373. Jontlvrouwe **Wttewaali van Stoetwegen**: Dus *Verloop* is wel verhoord?

A. *Verloop* is zelfs degene geweest, die *Lindemans* heeft aangebracht.

79374. De **Voorzitter**: Het is volgens de heer *Pinto* zo gebeurd, dat *Verloop* einde October 1944 gevangen is genomen en dat hij toen bij zijn verhoor dingen over *Lindemans* heeft verteld, waaruit duidelijk bleek, dat deze verkeerd was. Door de heer *Pinto* is verder voor onze commissie verklaard: „Het zou buitengewoon interessant voor u zijn, te weten, wat er eigenlijk gebeurd is met de heer *Cornelis Verloop*. Waarom is hij niet verhoord? Is het waar, dat hij een vertrouwensbaantje bij de Nederlandse Regering had in Duitsland? Ik kan het zelf bijna niet geloven.” Daar worden dus suggesties gedaan.

A. *Verloop* is dus in September, October 1944 gevangengenomen. *Lindemans*, *Verloop* en *Damen* was een soort drietal en zij zijn door de Nederlanders uitvoerig verhoord. Het enige is, dat *Verloop* op een gegeven inoient heeft weten te ontsnappen uit de cellenbarakken — naar ik meen —. Hij zit nu weer gevangen, ergens bij de marechaussee.

79375. De **Voorzitter**: Is hij weer gearresteerd?

A. Ja.

79376. De **Voorzitter**: Is hij nog niet berecht?

A. Neen, voor zover ik weet.

79377. De **Voorzitter**: Dus de suggestie, dat *Verloop* in deze zaak — behalve dan het verhoor, dat de heer *Pinto* hem heeft afgenomen — later niet meer is gehoord, is onjuist.

A. Ja. Ik heb hier de verhoren van *Verloop*, destijds door de mensen van het B.N.V. gehouden, vóórdat hij ontvluchtte.

De heer *Pinto* is maar betrekkelijk kort bij het B.N.V. geweest, aangezien ik deze dingen al heel gauw had ontdekt. Daar kon hij verder niets van weten.

79378. De **Voorzitter**: Heeft u hier zelf nog iets aan toe te voegen, waarvan u meent, dat het voor een duidelijk inzicht nog van belang kan zijn? Of hebben wij naar uw inzicht alle punten wel behandeld?

A. Ja, ik geloof het wel.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en sluit ik het verhoor.

L. EINTHOVEN.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, griffier.

ZITTING VAN MAANDAG 8 MEP 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Korthals, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

KLAAS DE GRAAF,

oud 33 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
employé Koninklijke Shell-groep,

79379. De Voorzitter: U bent over punt f van het Enquêtebesluit voor het eerst door de Enquêtecommissie gehoord op 21 Juli 1948. U hebt toen de eed als getuige afgelegd. Uw antwoorden worden ook ditmaal geacht te zijn gegeven ocder het verband van de toentertijd afgelegde eed. Er is één zaak, waarover de commissie nog gaarne met u zou willen spreken, nl. de *zaak-King-Kong*. In het bijzonder over een bepaald aspect van deze zaak, en wel over hetgeen er in de maanden September en October 1944 met *Lindemans* is gebeurd. In de eerste plaats gaat het om de vraag, wat *Lindemans* heeft medegedeeld, nadat hij op 15 September 1944 bij Eindhoven door de linies is gegaan en naar *Kiesewetter* te Driebergen is gevoerd. Daarentrent hebben wij een zeer positieve verklaring van *Giskes*, aan wie *Kiesewetter* over deze aangelegenheid heeft gerapporteerd. *Giskes* heeft verklaard, dat *King-Kong* toen alleen heeft gesproken over de mogelijkheid van een aanval op Eindhoven, maar dat hij Arnhem in zijn melding niet heeft genoemd. *Giskes* heeft hier dien-aangaande gezegd:

„Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaar stond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden; hij heeft zeer beslist niet gemeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft.”

Dat is dus één punt. Het andere punt is: Wanneer is *Lindemans* voor het eerst op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten gekomen? Er is in Engelse bladen in Februari 1945 een tweetal dingen gesuggereerd; in de eerste plaats, Qat *King-Kong* melding zou hebben gemaakt van de aanval op Arnhem en in de tweede plaats, dat hij voor zijn vertrek daarheen reeds op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten vertoefde. Hier is intussen verklaard, dat dit laatste niet het geval is geweest, omdat *Lindemans* daar pas omstreeks 22 of 23 September is gekomen. Nu zouden wij gaarne met betrekking tot deze twee concrete punten van u willen weten, wat u daarvan uit eigen wetenschap bekend is.

A. Staat u mij toe, dat ik gebruik maak van enige aantekeningen over deze zaak, die ik in die tijd heb ge-naakt, en naar aanleiding waarvan ik juister — dan uit mijn hoofd — de precieze data zal kunnen zeggen?

De Voorzitter: Dat is goed.

A. Op 15 September 1944 heeft *King-Kong* rapport uitgebracht aan Abwehr III F in Driebergen. Dezelfde dag is hij doorgestaan naar Eindhoven en daarna naar Brussel. Op 17 September 1944 werd de Arnhem-operatie „Market” gelanceerd. Op 23 September 1944 werd *King-Kong* door mij verhoord.

79380. De Voorzitter: Waar?

A. In Brussel.

79351. De Voorzitter: Was dat op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten?

A. Ja, dat was op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, waar ik was gedetacheerd.

79382. De Voorzitter: Waar was dat hoofdkwartier toen gevestigd?

A. Buiten Brussel.

79353. De Voorzitter: Kan dat op kasteel Rubens zijn geweest?

A. Dat is niet onmogelijk, dat weet ik echter niet precies meer.

79384. De Voorzitter: Was het hoofdkwartier van de Prins toen nog niet gevestigd in Château Witouck?

A. Dat zou ik u niet precies durven zeggen. Het enige, dat ik mij herinner, is, dat *King-Kong* 23 September zich op mijn verzoek bij mij heeft gemeld.

79385. De Voorzitter: Weet u ook, of dat de eerste keer is geweest, dat hij op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten kwam? En was dat de eerste keer, dat u hem na uw terugkeer uit Engeland ontmoette?

A. Met was de eerste keer sinds December 1943, dat ik hem persoonlijk heb gesproken. Voor zover mij bekend, is dat tevens de eerste keer geweest, dat hij op het hoofdkwartier van de B.N.S. kwam.

79356. De Voorzitter: Zou hij dan niet zijn gekomen, als u hem niet had laten komen?

A. Neen, naar mijn mening zou hij dan vermoedelijk niet zijn gekomen.

79387. De Voorzitter: Hebt u hem vóór die tijd op dat hoofdkwartier niet ontmoet?

A. Neen. Vóór die tijd heb ik alle mogelijke moeite gedaan, die menselijkerwijze kon worden gedaan, om de man te vinden, juist omdat wij de overtuiging hadden, dat hij voor de vijand werkte. Er zijn over deze kwestie in die tijd een aantal aantekeningen gemaakt, naar aanleiding waarvan een rapport is opgemaakt, dat aan de Minister-President is aangeboden om aan de hand daarvan een denial te kunnen plaatsen in de Britse bladen. Ik neem aan, dat u de artikelen, die op 19 Februari 1945 in de Britse bladen zijn verschenen, hebt gelezen en dat deze in uw bezit zijn, anders heb ik ze voor u ter inzage. In deze aantekeningen werd het volgende gezegd.

79388. De Voorzitter: Dat zijn dus aantekeningen, die de grondslag zijn geweest voor een rapport, dat is uitgebracht aan de Minister-President naar aanleiding van de publicaties in de Engelse bladen van Februari 1945? De aantekeningen zijn dus eveneens van Februari 1945?

A. De aantekeningen zijn van 21 Februari 1945. De publicaties in de Britse bladen waren van 19 Februari 1945. Naar aanleiding van deze publicaties is een onderzoek ingesteld. Het resultaat hiervan waren deze aantekeningen en deze aantekeningen hebben de basis gevormd voor een kort rapport, dat aan de Minister-President is aangeboden. De onderwerpen, die weer in deze aantekeningen werden verwerkt, zijn voor een belangrijk deel ook ontleend aan rapporten, die zijn opgemaakt naar aanleiding van de verhoren van *King-Kong*. *King-Kong* was tot 3 Maart 1944 ondergronds werker en lid van een Franse escapeline en van de Belgische verzetsbeweging. Hij was nimmer militair. Hij werkte voornamelijk in Frankrijk en België, doch kwam op ongeregelde tijdstippen ook in Nederland. Hij vroeg

dikwijls geld voor de door hem te bewijzen diensten. In December 1943 werd een broer van *King-Kong* gearresteerd en door het S.S. Polizei Standgericht ter dood veroordeeld. Om die broer te redden, ging *King-Kong* naar de vijand over en kwam hij bij de Abwehr III F-organisatie. Hij bleef in Frankrijk en België werken en behield zijn contacten in Nederland. In begin 1944 ging een agententeam van Engeland uit naar Nederland, waarvan de leider *King-Kong* kende. De leider van de groep kreeg opdracht nooit direct met *King-Kong* in contact te treden, daar deze gevaarlijk was door zijn naïeve onvoorzichtigheid. Eén der agenten uit dit team handelde in strijd met deze order en kwam in aanraking met *King-Kong*, van welk feit Londen telegrafisch werd verwittigd. Kort daarop kreeg het B.B.O. bericht, dat *King-Kong* was gewond en in een hospitaal opgenomen, alwaar hij onder S.D.-bewaking vertoefde. Op bevel van de chef van genoemd team is een bevrijdingspoging ondernomen. Deze mislukte. Een tweede overval (medio Mei 1944) leidde tot de arrestatie van de gehele betrokken groep.

79389. De **Voorzitter**: Welke groep was dat?

A. Dat is de groep, die onder leiding van *Celosse* werkte. *Celosse* zelf was daar niet bij, maar hij werd later eveneens gearresteerd. Bij het B.B.O. rees het vermoeden, dat ook *King-Kong* verloren was, doch omstreeks begin Juni 1944 bleek hij weer in België aan het werk te zijn, waarop het vermoeden rees, dat hij naar de vijand was overgelopen. Dit vermoeden werd versterkt, daar *King-Kong* zich uitgaf als hoofd van de Belgische Raad van Verzet (welke niet bestond), werkend onder de naam van *King-Kong* of wel *Chris*. Onder deze naam werd hij ook geïntroduceerd bij een medewerker van de „Christofoor”, een R.K. blad in het zuiden des lands, aan wie *King-Kong* een groot aantal postduiven aanbod met het voorgewende oogmerk deze te doen gebruiken voor het verzenden van berichten naar het B.B.O. Het B.B.O. heeft daarop direct alle posten in bezet gebied gewaarschuwd, terwijl ook het B.I. en de Belgische sectie van Special Forces Head Quarters op de hoogte werden gesteld. Zeer kort nadat het hoofdkwartier van de B.N.S. zich in België had gevestigd, meldde zich bij kapitein *de Graaf* een meisje, dat een bekend contact van *King-Kong* was.

79390. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. *Elly Zwaan*. Dit meisje was, zonder voorkennis van kapitein *de Graaf*, door commander *Johns*, hoofd van de Nederlandse en Belgische Sectie van Special Forces Head Quarters, door de linies gezonden met een missie voor *King-Kong*, die te Rotterdam werd vermoed.

Deze missie was mislukt, doordat de gids van het meisje per ongeluk door Belgische patriotten was doodgeschoten, waarna zij terugkeerde. Kapitein *de Graaf* protesteerde bij commander *Johns*, tegen het zoeken van contact in Nederland buiten de staf van de bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten om, en waarschuwde voor het verdachte karakter van *King-Kong*. Hij trachtte daarna in contact te komen met *King-Kong* om hem eventueel onschadelijk te maken. Op 14 September werd daartoe een telegram verzonden naar een ondergrondse groep bij Eindhoven met opdracht contact op te nemen met *King-Kong*, die daar verwacht werd, en deze door te zenden naar de staf van de B.N.S.

79391. De **Voorzitter**: Mag ik u even interrumpen? Hoe had u dat vernomen? Uit het telegram, dat u hebt verzonden, begrijp ik, dat u op de een of andere manier aan de weet was gekomen, dat *King-Kong* naar Eindhoven zou gaan.

A. Dat was een bericht, afkomstig van geëxfiltreerde verzetslieden, die daarvan op de hoogte waren.

79392. De **Voorzitter**: U hebt het dus niet gehoord van de Engelsen? Hij is, naar ik begrepen heb, door hen naar Eindhoven uitgezonden.

A. De Engelsen hebben er tegen mij nooit over gesproken.

79393. De **Voorzitter**: Is u niet bekend, wie hem naar Eindhoven heeft uitgezonden?

A. Ik weet het niet, ik kan er hoogstens vermoedens over hebben. Wij hadden ten nauwste contact met de detachementen van Special Forces en S.I.S. bij 21st Armygroup Head Quarters. Alles, wat er gebeurde, liet uitzenden van agenten en het ontvangen van agenten, ging in overleg en in samenwerking. Ik kan dus niet aannemen, dat één van deze detachementen *King-Kong* kan hebben uitgezonden.

Twee organisaties blijven over, nl. de Security en M.I. 9. De Security kan weinig aanleiding hebben gehad om deze man uit te zenden, vooral ook omdat ze op de hoogte moest zijn van het verdachte karakter. De organisatie, die er naar mijn opinie het meest voor in aanmerking komt het te hebben gedaan, zou M.I. 9 zijn. Vooral omdat *King-Kong* een belangrijk gedeelte, verreweg het grootste gedeelte van de oorlog, voor M.I. 9 heeft gewerkt. De Arnhem-operatie was een operatie met vliegtuigen, parachutisten, allied airmen en dus een kwestie, die M.I. 9 regardeerde. Wanneer allied airmen moeten worden geholpen door résistance, dan is dat een kwestie, die M.I. 9 behoort te behandelen.

79394. De **Voorzitter**: Bovendien was ook een van de boodschappen naar Eindhoven, dat de piloten, die daar waren, maar even rustig moesten afwachten.

A. Dat is mij niet eens bekend.

79395. De **Voorzitter**: In dit verband is genoemd de naam van captain *Baker*. Kent u hem?

A. Ja, ik heb hem zeer oppervlakkig enige malen ontmoet.

79396. De **Voorzitter**: Hoorde captain *Baker* bij M.I. 9?

A. Ja. Hij werkte met M.I. 9.

79397. De **Voorzitter**: Was het niet een zeer jonge man?

A. Ja, een jonge kerel.

79398. De **Voorzitter**: Kan het destijds iemand geweest zijn van een jaar of vier en twintig?

A. Ja, dat is mogelijk. Ik weet zijn leeftijd natuurlijk niet precies. Ik geloof wel, dat hij ongeveer die leeftijd kan hebben gehad. Hij is zelf gearresteerd geweest, met een penetratie door de vijandelijke linies is hij gevangengenomen. Dat is mij tenminste later zo medegedeeld. Het verhaal ging, dat dit een gevolg was van de activiteit van *King-Kong*.

De **Voorzitter**: Wilt u het voorlezen van uw aantekeningen volgen?

A. Op 14 September werd daartoe een telegram verzonden naar een ondergrondse groep bij Eindhoven, met opdracht contact op te nemen met *King-Kong*, die daar verwacht werd, en deze door te zenden naar de staf van de B.N.S. (Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten), onder toevoeging, dat *King-Kong* wellicht voor de vijand werkte. Omstreeks 23 September kwam *King-Kong* bij kapitein *de Graaf*. Uit zijn mededeling bleek, dat hij herhaaldelijk door de linies was geweest en zeer belangrijke inlichtingen over bezet Nederland had afgedragen aan de Mouvement National Belge, dat deze inlichtingen had doorgegeven aan 21st Army Group. Het rapport betreffende het verhoor van *King-Kong* werd door kapitein *de Graaf* aan Special Forces Head Quarters (en via Special Forces Head Quarters en M.I. V.), zomede aan majoor *Pinto* aangeboden, terwijl deze laatste werd verzocht naar aanleiding daarvan het nodige te verrichten. Dit was 24 of 25 September 1944. Alhoewel de Mouvement National Belge, de F.F.I., de Armée Secrète, de Witte Brigade, de Escape Line en nog andere organisaties — althans prominente en iedende figuren daaruit — voor de betrouwbaarheid van *King-Kong* instonden, terwijl ook *Kings-Kong's* antwoorden op de talloze, hem gestelde strikvragen bevredigend waren te noemen, kon op grond van de bovenaangehaalde symptomen niet zonder meer worden aangenomen, dat *King-Kong* betrouwbaar was. De heer *Pinto* werd hiervan volledig op de hoogte gebracht. Van enige activiteit van de zogenaamde Politie-Buitendienst is de heer *de Graaf* echter in die periode (tot eind October) niets gebleken. Einde October meldde het B.I. te Eindhoven, dat een zekere *Verloop* (S.D.-agent) was gearresteerd, die beveerde, dat ook *King-Kong* voor de vijand werkte. *King-Kong* werd daarop direct door kapitein *de Graaf* naar het hoofdkwartier van de B.N.S. gelokt en daar door de heer *de Graaf* in samenwerking met de inmiddels gewaarschuwde Security-Major *Sainsbury* gearresteerd.

79399. De **Voorzitter**: In deze aantekeningen wordt gesproken over het rapport, door u opgemaakt, nadat u *Lindemans* op 23 September 1944 had gehoord. U vat dat hier ongeveer zo samen, dat u zegt: Hij heeft alles bevredigend weten te beantwoorden, maar toch was er nog een zekere twijfel. Is dat laatste wel helemaal juist? Er

Kan natuurlijk wel innerlijke twijfel zijn geweest, maar was het rapport, dat u hebt opgemaakt, niet van die aard, dat degenen, die daarmee te maken hadden, moesten zeggen: de heer de *Graaf* is op het ogenblik tot de conclusie gekomen, dat de man goed is?

A. De rapporten waren objectief. De antwoorden en de vragen werden zuiver weergegeven. Wat van beide kanten is gezegd, is niet stenografisch, maar dan toch wel bijna woordelijk opgenomen. Alle belangrijke vragen, die *King-Kong* zijn gesteld, zijn opgenomen en eveneens al zijn antwoorden op die vragen. De antwoorden, voor zover wij ze aan die kant van het front konden controleren, waren in overeenstemming met de waarheid. Het was althans heel onwaarschijnlijk, aan te nemen, dat hij op dat moment zat te liegen, omdat de vragen eigenlijk op een dusdanige manier waren voorbereid en gesteld, dat hij op een bepaald moment met zich zelf in tegenspraak zou moeten komen. Men kreeg dus wel de indruk, dat deze man op die punten — welke werden aangeroerd — inderdaad de waarheid sprak. De mogelijkheid was dus allerminst uitgesloten, dat ons vermoeden, dat hij fout was, niet op goede gronden was gebaseerd. Het kon echter niet zonder meer worden aangenomen.

79400. De Voorzitter: Ik vraag het, omdat Elly *Zwaan* hier heeft verklaard, dat zij *King-Kong* op zekere dag in October 1944 heeft ontmoet en dat hij toen tegen haar heeft gezegd: Lelijke verraadster, jij hebt alles in het kamp van de Prins verteld; en dat hij haar vervolgens een papier liet zien, ondertekend door kapitein *de Graaf*, waarop stond: *King-Kong* is all right. Vervolgens heeft de heer *Pinto* hier verklaard — met die verklaring zijn er echter enige moeilijkheden, wat tijdsbepaling betreft, moeilijkheden, waarop ik momenteel niet inga — Ik kreeg om één uur bezoek van twee officieren, de heren *de Graaf* en *de Jong*, die zeiden: „Majoor, hij is niet gekomen, omdat hij eerst naar het bureau van de Prins is gegaan, hij is goed en wordt ingeschakeld”. Dat zijn dus twee verklaringen, dat van uw kant zou zijn gezegd, dat *King-Kong* goed was.

A. Die zaak zit anders in elkaar. Het heeft zich als volgt toegedragen. *Elly Zwaan*, die door ons het eerst werd gecontracteerd, is door ons gebruikt — en dat hebben wij de heer *Pinto* in die tijd medegedeeld — om er achter te komen, welke de regelmatige contacten van *King-Kong* waren. Dat meisje mocht dus niet weten, dat wij *King-Kong* verdachten, omdat wij zeer de indruk hadden, dat zij hem nooit zou verraden. Zij was namelijk verliefd op hem.

Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Blijkbaar niet de enige.

A. Wij kregen althans heel sterk die indruk. Als wij daar een toespeling op maakten, ontkende zij dat zeker niet. Meer dan eens heeft zij ook door uitlatingen laten uitkomen, dat zij volkomen overtuigd was van de goede trouw van *King-Kong* en dat zij alles zou willen doen om deze man te helpen en te beschermen. Wij moesten haar dus gebruiken, zonder dat zij het zelf merkte. Dat was ook met *King-Kong* het geval. Het is niet onmogelijk, dat die man een papier heeft gehad, waarop van mij een verklaring stond. Ik kan mij echter nauwelijks voorstellen, dat er in zoveel woorden opstond, dat hij zo betrouwbaar was. Het kan hoogstens zijn, dat hij een vermeende missie of een vrij onbelangrijke opdracht kreeg uit te voeren daar in de buurt en daarvoor een papiertje in zijn zak kreeg. Ook zijn contacten werden indertijd door ons bezocht, althans in de tijd, dat de toenmalige veiligheidsdienst weinig interesse voor het geval aan de dag legde en wij eigenlijk niet de instantie waren, die arrestatiebevoegdheid had.

79401. De Voorzitter: U zegt, dat de veiligheidsdienst geen interesse voor hem had, maar de heer *Pinto* heeft hier verklaard, dat de heer *de Jong* en u bij hem zijn gekomen en hebben gezegd: „Hij is goed en wordt ingeschakeld.” De heer *Pinto* vervolgt dan:

„Waarop ik ben opgestaan en gesalueerd heb. Dit was voor mij het einde van het liedje. Wanneer mij van de zijde van het bureau van het hoofd van de Nederlandse Strijdkrachten wordt gezegd: „hij is goed”, dan kan ik mij er verder niet meer tegen verzetten.”

En vervolgens verklaart de heer *Pinto*:

„Aangezien ik echter een voorzichtig mens ben, direct onder *Eisenhower* stond en hem verantwoording verschuldigd was, heb ik dezelfde dag onmiddellijk een rapport geschreven met mijn bevindingen omtrent *King-Kong*, eindigend met de twee volgende zinnen: At this stage I came to the conclusion that *King-Kong* was wrong and gave instructions for him to appear before me this morning at 11 o'clock. He did not come and I had to drop the whole matter.”

A. Ik kan u alleen dit zeggen, dat deze verklaring van de heer *Pinto* niet in overeenstemming is met hetgeen er is gebeurd. Noch de heer *de Jong* — althans in mijn bijzijn — noch ik hebben hem verklaard, dat *King-Kong* zou worden ingeschakeld, zeker ook niet, dat deze man goed was, hoogstens dat hij op een zeer slimme wijze of althans op een goede wijze antwoord gaf op bepaalde door ons gestelde strikvragen, waarvan wij het resultaat de heer *Pinto* ter hand hebben gesteld, met het verzoek — het is tenslotte diens taak geweest — om deze zaak verder te willen opnemen, aangezien wij wel wat anders te doen hadden. Alleen heb ik daar natuurlijk de goede zaak mee willen dienen, omdat ik *King-Kong* kende als mijn binnenzak en ik hem heel lang heb meegemaakt en dus wel enige kans had om, waar deze man loog, de vinger op de zere plek te leggen. Dat is mij helaas niet mogen gelukken en het was verder niet mijn taak om deze zaak af te sluiten. Ik ontken ten stelligste, dat ik de heer *Pinto* heb medegedeeld, dat *King-Kong* zou worden ingeschakeld. Niets is minder waar dan dat.

79402. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Is het dus niet zo, dat u *King-Kong* na het eerste verhoor all right hebt bevonden? Ik heb altijd begrepen, dat u hem eerst niet vertrouwde, maar dat u, na hem te hebben verhoord, tot de conclusie bent gekomen, dat hij all right was. Anders zou hij toch ook niet in de buurt van dit hoofdkwartier zijn gebleven.

A. Bij enkele officieren begon die opvatting, naar later bleek, post te vatten, maar ik moet u wel zeggen, dat het all right bevinden veel te sterk is uitgedrukt. Ik hoopte, dat deze man all right zou zijn, dat moet ik eerlijkheidshalve wel opmerken, omdat hij niet alleen mij, maar ook vele anderen, die ik goed kende, het leven heeft gered, b.v. ook *Celosse*. Hoewel bepaalde aanwijzingen zeer sterk tegen hem pleitten, vond ik het toch wel prettig, dat hij zo goed had geantwoord op deze scherp gestelde en goed voorbereide vragen.

79403. Jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen: Daar hebt u natuurlijk een conclusie uit getrokken?

A. Ik kon er geen conclusie uit trekken, omdat ik al de antwoorden uit deze vragen niet behoorlijk kon controleren, voor zover ze later opgecheckt zouden moeten worden ten noorden van de grote rivieren.

79404. De heer Korthals: U hebt echter van uw vermoeden, dat het weleens niet helemaal zou kunnen kloppen, geen melding gemaakt?

A. Ja, dat heb ik wel degelijk gedaan. Dit rapport heb ik gemaakt op grond van het feit, dat ik begon met te verhoren, met de overtuiging, dat hij fout was. Ik begon met de overtuiging: Deze man, die hier tegenover mij zit, is een verrader. Dat verhoor van vele uren — dat in gezelschap van andere officieren werd afgenomen — is door mij geleid. Ik geloof, dat er drie verhoren zijn geweest. Het heeft mij niet de overtuiging geschonken, dat *King-Kong* goed was, maar het heeft mij ook niet de overtuiging doen behouden, dat hij fout was. Het enige, dat bij mij aan overtuiging overbleef, was eigenlijk, dat wij met deze man voorzichtig moesten zijn. Ik kon hem zeker niet arresteren. Op dit dode punt — we zaten volkomen in een dead lock — kon ik niet anders doen dan de resultaten aan de heer *Pinto* ter hand stellen en aan de Special Forces Head Quarters en via deze dienst ook aan M.I. V.

79405. De Voorzitter: Nu heeft de heer *Pinto* het verhaal omtrent de mededelingen van u en de heer *de Jong* — welke laatste wij niet kunnen horen, omdat hij nog in Indonesië is — gedaan op een wijze, die, voor zover wij de zaak op het ogenblik kennen, onjuist moet zijn. Hij zegt nl., dat hij *King-Kong* heeft ontmoet een dag na de bevrijding van Antwerpen; dat hij hem toen heeft ondervraagd, daarna naar Brussel is gegaan en er twee dagen en twee nachten aan heeft besteed om het geval te onderzoeken en dat hij toen tot de conclusie kwam, dat *King-Kong* fout was — een conclusie, die dus mede was gebaseerd op hetgeen hij bij zijn onderzoek in Brussel had ontdekt —. Daarna gaat de heer *Pinto* door:

„Ik kwam tot de conclusie, dat hij fout was. Hij woonde op Château Witouck, het hoofdkwartier van Z.K.H. Ik heb gezegd, dat hij de volgende morgen, Maandagmorgen, bij mij moest komen. Het was mijn vaste voornemen hem tegelijkertijd vast te houden. Hij kwam echter niet en ik kreeg om één uur bezoek van twee officieren, de heren *de Graaf* en *de Jong*, die zeiden, enz.”

(Dan volgt hetgeen ik u daarstraks reeds heb medegedeeld). Indien de heer *Pinto* hier inderdaad bedoelt, dat dit zou hebben plaats gevonden enige dagen na de bevrijding van Antwerpen, en hij zegt dan tegelijkertijd, dat *Lindemans* op Château Witouck, het hoofdkwartier van Z.K.H., woonde, dan kan dat niet juist zijn, aangezien het hoofdkwartier-Witouck — tenminste volgens de mededelingen, die wij daarover tot nog toe hebben gekregen — pas veel later is betrokken.

A. Het is volkomen onjuist. Ik weet niet precies, hoe de heer *Pinto* aan deze inlichtingen is gekomen. Ik kan u echter wel zeggen, dat er helemaal niets van klopt.

Toen Antwerpen was bevrijd — ik zou op het ogenblik niet precies de periode kunnen afbakenen — heb ik zeer lang met hulp van vele verzetsbewegingen (prominente figuren uit verzetsbewegingen) in België naar *King-Kong* gezocht. Als de heer *Pinto* *King-Kong* na de bevrijding van Antwerpen heeft ondervraagd, dan heeft hij dat gedaan zonder een enkele recente aanleiding van onze kant. Dan heeft hij deze man vermoedelijk als gewoon refugie, die uit het bezette gebied kwam, onder het mes gehad, misschien gewantrouwd en weer doorgelaten in plaats van vast te houden.

79406. De **Voorzitter**: De heer *Pinto* zegt:

„Ik heb hem een dag na de bevrijding van Antwerpen in die stad ontmoet. Ik was toen in een kamp, waar Hollandse jongens kwamen. Daar paradeerde *King-Kong* met bommen en vijf revolvers en een soort van camouflagepak met drie sterren op zijn mouw, gevolgd door 50 of 60 hem verafgodende jongelui. Hij beviel mij niet en toen heb ik hem apart genomen en ondervraagd“.

Dat is dus de dag na de bevrijding. Daarna is de heer *Pinto* naar Brussel gegaan voor het verdere onderzoek. Na afloop daarvan, een paar dagen later, heeft hij *King-Kong* bij zich laten komen, deze kwam toen niet, waarna de heer *de Jong* en *u* zijn gekomen, enz. Dat kan, wanneer dit inderdaad een dag of vier, vijf na de bevrijding van Antwerpen zou zijn gebeurd, niet kloppen, aangezien u *Lindemans* voor het eerst op 23 September 1944 hebt ontmoet. Bovendien zegt de heer *Pinto*, dat *King-Kong* toen op Château Witouck woonde. Het hoofdkwartier van de Prins is eerst veel later op Château Witouck gevestigd.

A. Bovendien moet ik u zeggen, dat *King-Kong* — voor zover mij bekend is en dat zou mij bekend moeten zijn — nooit één nacht heeft doorgebracht op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten.

79407. De **Voorzitter**: Als de heer *Pinto* zegt: *King-Kong* woonde op Château Witouck, kan het wel een wijze van uitdrukken zijn om aan te duiden, dat hij er, veel vertoefde. Dat is mogelijk.

A. Dan nog begrijp ik niet, hoe hij er bij kwam. *King-Kong* werd in de tijd, dat hij door ons werd gewantrouwd, althans niet helemaal werd vertrouwd, altijd afgepoeierd, hij kon daar niet binnenkomen. Hij kwam dikwijls om geld te lenen, of om zijn beklag in te dienen over het feit, dat hij geen officiële missie kreeg en dat hij eigenlijk door iedereen met een kluitje in het riet werd gestuurd. Hij legde er steeds de nadruk op, dat hij steeds zijn leven voor de goede zaak heeft willen geven en de hele oorlog zo goed was geweest en dat hij nu op ern zijspoor werd gezet. Het was wel even moeilijk, omdat er niets kon worden bewezen, maar *King-Kong* is nooit binnen geweest dan alleen om te worden verhoord en om te worden gearresteerd. Voor zover hij dan weleens in de buurt van zo'n château rondliep, is dat alleen geweest om geur te maken tegenover soldaten, die bij de wacht hoorden, of om een exhibition in het scherpschieten te geven ergens in de bossen in de buurt, zonder dat er één van de officieren van het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten ooit in de buurt was.

79408. De **Voorzitter**: U verklaart dus: Vóór 23 September 1944 is *Lindemans* nooit op het hoofdkwartier van de Prins geweest en na 23 September 1944 is hij er niet binnen geweest?

A. Hij is er alleen binnen geweest om te worden verhoord en om te worden gearresteerd. Sensationele berichten als die, welke in de „Daily Mirror“ en enkele andere Britse bladen zijn gepubliceerd, volgens welke hij op een cocktail party zou zijn geweest, zijn volkomen uit de lucht gegrepen. Ik vermoed, dat ze uiteindelijk uit dezelfde inlichtingenbron komen, waaruit de heer *Pinto* put voor zijn berichten.

79409. De **Voorzitter**: Welke bron is dat?

A. Dat zou ik u niet kunnen zeggen, maar het klinkt allemaal zo erg hetzelfde.

De **Voorzitter**: Dan ben ik hiermede gekomen aan het einde van hetgeen ik u te vragen had. Ik dank u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt, en sluit het verhoor.

K. DE GRAAF.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN

KORTHALS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN MAANDAG 8 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Posthumus, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f

Verhoor van

DIRK ARIE VAN HILTEN,

oud 62 jaar, wonende te 's-Gravenhage, generaal-majoor, hoofd van de sectie Krijgsgeschiedenis van de Geaerale Staf.

79410. De **Voorzitter**: U bent over punt f van het Enquêtebesluit al eerder gehoord, en wel op 9 Juni 1449. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toentertijd afgelegde eed.

Giskes heeft voor onze commissie een verklaring afgelegd over de mededelingen, welke *Lindemans*, alias *King-Kong*, op 15 September 1944 te Driebergen heeft gedaan. *Giskes* heeft daaromtrent het volgende verklaard:

„Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaar stond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden; hij heeft zeer beslist niet gemeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. Ik weet het daarom zo zeker, omdat men mij in Engeland juist omtrent deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Ik kon het absoluut zeker bewijzen, dat hij Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft.”

Misschien is het u bekend, dat in persuingen, in het bijzonder van Engelse zijde, nadien wel is beweerd, dat *Lindemans* wèl mededelingen zou hebben gedaan over de aanval op Arnhem. Wij hebben daar een vrij uitvoerig onderzoek naar ingesteld, maar wij achten dit onderzoek niet voltooid, als wij niet bij u hebben geïnformeerd, of u uit uw gesprekken met de verschillende Duitse generaals hebt kunnen opmaken, of zij de aanval op Arnhem al dan niet hebben verwacht en of zij tevoren bepaalde aanwijzingen daarvan hadden gekregen. Kunt u ons daarover inlichten?

A. Mag ik even terugkomen op wat u zegt over de mededeling van *King-Kong* te Driebergen aan *Wiesekötter*.

De **Voorzitter**: In werkelijkheid heet hij *Kiesewetter*; *Giskes* heeft hem in zijn boek een andere naam gegeven.

A. Na de landing in Normandië en vooral na de doorbraak bij Avranches en Falaise bij de opmars van de geallieerden naar het noorden en het oosten zijn er herhaaldelijk op last van het Algemeen Hoofdkwartier voor verschillende gevallen en voor verschillende plaatsen plannen ontworpen voor luchtlandingen, bij de Seine o.a. en ook voor noordelijk gelegen plaatsen. Men kreeg de opdracht die luchtlandingen op papier voor verschillende mogelijkheden uit te werken. Van al die uitgewerkte plannen werd slechts een enkel plan ten uitvoer gebracht. Om een voorbeeld te noemen: toen de Canadezen in April 1945 door het oosten van ons land oprukten, zijn voor een afdeling Franse parachutisten, gereed gehouden in Engeland en ter beschikking staande van het Canadese commando, opdrachten verstrekt, o.a. om bij Deventer, Zutphen, Zwolle, Steenwijk en rondom Assen luchtlandingen voor te bereiden. Van al deze voorbereide luchtlandingen is alleen de luchtlanding in de omgeving van Beilen en rondom Assen uitgevoerd. Het was dus niets bijzonders, dat er in de staven onder elkaar werd gesproken over luchtlandingen op verschillende plaatsen en het uit dien hoofde in die staven ook bekend was, dat er luchtlandingstroepen, nl. later zelfs een heel korps, bestaande uit drie divisies, in Engeland gereed werd

gehouden, voor eventuele uitvoering van een der voorbereidende plannen. Zo is het dus mogelijk, dat *Lindemans* bij zijn contacten in een der geallieerde hoofdkwartieren daar ook iets van heeft horen verluiden, en het is voor mij helemaal niet zo bijzonder, dat hij op 15 September te Driebergen heeft kunnen melden, dat er in Engeland belangrijke luchtlandingstroepen en parachutistenafdelingen gereedstonden. Dat wees echter nog geenszins op een luchtoverval bij Arnhem.

79411. De **Voorzitter**: Bovendien zullen de Duitsers ook wel geweten hebben, dat er in Engeland luchtlandingstroepen gereed werden gehouden.

A. Dat was reeds bekend bij de Duitsers.

Net tweede gedeelte van uw vraag betreft de reacties van de Duitsers op de gebeurtenissen. U wilt horen of daar de indruk uit valt te maken, dat zij op de hoogte waren van wat er komen zou.

79412. De **Voorzitter**: Speciaal, of zij de aanval op Arnhem verwacht hebben.

A. Daarvoor heb ik eerst gesproken met *Rauter*, verder met *Student*, ik heb schriftelijke verklaringen gekregen van generaal *Reinhard* en tenslotte heb ik gegevens ontvangen van de Feldmarschall *Modell*. Deze laatste heb ik niet zelf gesproken, want hij heeft op het laatst van de oorlog zelfmoord gepleegd. Nu zijn er drie merkwaardige feiten, die spreken tegen dat eventuele, met nogal ophef in Engeland weer opgerakelde verraad, waardoor de Engelsen 7300 man doden zouden hebben te betreuren. In de eerste plaats betreft dit de plaatsing van het hoofdkwartier van de legergroep B, van de Feldmarschall *Modell*. Deze had aanvankelijk bij de terugtocht uit Frankrijk zijn hoofdkwartier gevestigd in Luik en van Luik is dat overgeplaatst naar Venlo toen de terugtocht verder ging. Op 15 September, dus twee dagen vóór de overval bij Arnhem, werd het gehele hoofdkwartier verplaatst naar Oosterbeek. Zo'n hoofdkwartier is een heel groot lichaam met een uitgebreid autopark.

Op de 17de kwam het betrekkelijk midden tussen de parachutisten te zitten, zodanig zelfs, dat von *Wühlisch* — deze generaal was chef van de staf van *Christiansen*; hij is overleden — mij uitdrukkelijk heeft gezegd, dat hij op de 17de 's middags, toen de overval plaats vond, heeft opgebeld naar Oosterbeek en de chef van de staf van *Modell*, generaal-luitenant *Krebs*, aan de telefoon heeft gekregen. Deze heeft hem onmiddellijk, in een soort alarmstemming, aangekondigd: „We zitten hier midden tussen de parachutisten, we moeten onmiddellijk weg”. Het hele hoofdkwartier is toen hals over kop van Oosterbeek vitrokken naar Terborg. Het was zelfs zo, dat een verbindingsofficier, die ik daarover sprak, heeft gezien, dat marschalk *Modell* haastig naar builen kwam en gejaagd, met een koffertje in zijn hand, naar een auto liep, dat koffertje openviel en de hele inhoud over de straat ging. Een zeer geagiteerde beweging dus. Wanneer zij geweten hadden, dat er een dergelijke overval uit de lucht zou plaats hebben, dan kan ik toch niet aannemen, dat die Duitse generaal twee dagen tevoren zijn gehele hoofdkwartier juist daar had ondergebracht. Dat is één van de argumenten, welke tegen verraad spreken. Een ander is, dat op dezelfde dag, Zondag de 17de, *Christiansen* met von *Wühlisch*, de chef staf, zat te dineren in Crailo. Het stafkwartier was toen te Hilversum gevestigd. Terwijl ze daar zaten, zagen ze de vliegtuigen. Hij heeft mij persoonlijk gezegd, dat ze verrast waren door die geweldige hoeveelheid vliegtuigen. Ze hebben geprobeerd ze te tellen en zich afgevraagd: Wat moet dat worden, hoeveel zouden het er zijn? Ze schatten het direct al op een transportcapaciteit voor ongeveer een regiment infanterie. Ze waren zich dus op dat moment volkomen bewust, dat het ging over een luchtoperatie in grote stijl *Von Wühlisch* heeft mij verzekerd, dat het voor hem een volkomen verrassing was.

Een derde Duitse generaal, die verrast werd, was *Reinhard*. *Reinhard* was commandant van het 88ste Duitse legerkorps. Hij is zeer lange tijd in Nederland geweest als commandant van de bezettingstroepen. Er was juist een stilstand gekomen in de strijd aan de Belgische kanalen, waar zijn troepen ook aan de verdediging hadden

deelgenomen. Generaal *Reinhard* was op de 17de 's morgens op verkenning in de richting van Reusel en Eersel gegaan en toen hij terugkwam, zag hij de vliegtuigen in de lucht, een steeds toenemend aantal vliegtuigen. Hij vertelde, dat hij telkens dekking moest zoeken met zijn auto, en toen de omvang van de luchtoperatie, die daar aan de gang was, tot hem doordrong, heeft hij de auto in de steek gelaten, is bij de motor-ordonnans, die hem vergezelde, achterop de duo gaan zitten en is naar zijn stafkwartier vertrokken om zijn eerste maatregelen te nemen. Ook deze gaf volkomen toe, dat het een verrassing was.

79413. De Voorzitter: Waar was het stafkwartier van *Reinhard*?

A. In de nabijheid van Tilburg, in de omgeving van Moergestel. Dan de kwestie van de maatregelen, die de Duitsers van tevoren hebben genomen. Ze hadden helemaal geen bijzondere maatregelen genomen bij Arnhem. Er was een heel zwak rivierfront gevormd langs de keek en de beneden-Rijn, onder generaal *von Tettau*. Dat was niets anders dan een bewaking van de rivierovergangen met zwakke onderdelen. In Arnhem zelf was ook niets bijzonders. Het enige bijzondere was het IIde S.S.-pantserkorps, dat enkele dagen tevoren noord-oost van Arnhem was aangekomen. Dit korps bestond uit twee divisies, de S.S.-9de pantserdivisie en de S.S.-10de pantserdivisie, met andere namen de Division Hohenstaufen en de Division Frundsburg. Deze waren hals over kop uit Frankrijk teruggetrokken en hadden zeer geleden. De sterkte van elke divisie was terug te brengen tot die van hoogstens één regiment, ze was dus ongeveer tot 1/3 gereduceerd en ook het pantsermateriaal was zeer matig. Het korps was daar naar toe gestuurd om op verhaal te komen, met de mededeling, dat voor elk van die divisies in Duitsland een nieuw regiment zou worden gevormd met ander pantsermateriaal om ze weer enigszins op sterkte te brengen en dan zo snel mogelijk weer te kunnen gebruiken. Ik ben nergens tegengekomen en van niemand heb ik vernomen, dat dat een maatregel zou zijn geweest als reactie op een spionnenbericht of verraad, waardoor de Duitsers op de hoogte waren van de komende luchtlandingen, en dat zij daarom die troepen in de nabijheid van Arnhem hadden gelegerd.

79414. De Voorzitter: Van wie hebt u dat gehoord van die pantsertroepen?

A. Van *Rauter*. Deze heeft het mij positief verteld, ik ben daarop nog meer ingegaan. Hij verzekerde, dat die pantsertroepen daar waren heengezonden om weer op verhaal te komen.

79415. De Voorzitter: Wie was de commandant van die troepen?

A. Dat was de generaal *Bittrich*. Er is nog wrijving geweest tussen *Bittrich* en *Christiansen*. *Christiansen* was eigenlijk niet een man, waar kracht van uitging, achter de schermen was het altijd *von Wühlisch*, die leiding gaf in de staf van de W.B.N. Volgens zijn instructie — u kent hoogstwaarschijnlijk die instructie ook wel — was het bij een luchtaanval en ander alarm de taak van de W.B.N. om daar tegen op te treden en maatregelen te nemen. Maar toen het front naar Nederland kwam en het hier operatiegebied werd, nam *Modell*, de commandant van de legergroep H, die bestond uit het 7de leger en het 15de leger, de opperste leiding in handen. *Christiansen* had telefonisch aan *Bittrich* bevel gegeven, onmiddellijk tegen Arnhem op te rukken, omdat daar gevaar dreigde, doch *Bittrich* schijnt gezegd te hebben: Ik neem geen bevelen van jou aan. Achteraf is mij dit duidelijk geworden en bevestigd. *Bittrich* was een geschoold militair, die *Christiansen* niet bekwaam geroeg achtte om een dergelijke operatie te leiden. Dat deed hij liever zelf. Aanvankelijk zijn de eerste maatregelen van hem uitgegaan, totdat *Modell* heeft ingegrepen om die ruzie bij te leggen. Hij maakte er twee frontgedeelten van, een westelijk gedeelte onder opperleiding van *Christiansen* en een oostelijk gedeelte, met een scheidingslijn, gaande ongeveer door Oosterbeek, onder leiding van *Bittrich*. De laatste heeft toen onmiddellijk de Division Hohenstaufen tegen Arnhem ingezet.

79416. De Voorzitter: Dus die pantsertroepen zijn wel een belangrijke factor in de strijd geweest?

A. Een zeer belangrijke factor, want dat is eigenlijk het behoud voor de Duitser geweest; ze beschouwen het echter absoluut als een toevallige gelukkige omstandigheid.

79417. De Voorzitter: U zegt: ze beschouwen het absoluut als een toevallige omstandigheid. Wie heeft het met name tegen u gezegd?

A. *Rauter* heeft het met name positief tegen mij gezegd.

De Voorzitter: En die kon het weten?

A. Hij kon het weten, want hij heeft in verschillende verslagen, die hier wel bekend zullen zijn, en in verhoren, welke prof. *Posthumus* hem heeft afgenomen, gezegd, dat hij direct van *Himmler* telefonisch opdracht heeft gekregen, toen *Modell* in zijn gebied kwam, om zich onmiddellijk met deze in verbinding te stellen.

79418. De Voorzitter: Dat zijn dus allemaal redenen om aan te nemen, dat de Duitsers niet gewaarschuwd waren. Is in de gesprekken, die u hebt gehad, weleens de vraag ter sprake gekomen of er tevoren een waarschuwing, zoals die van *Lindemans*, is geweest? Of is dat in die gesprekken niet naar voren gekomen?

A. Neen, ik was trouwens toen ook nog niet zo van het geval op de hoogte. Ik heb het zelf niet aangevoeld. Als ik het had geweten, dan had ik het nog wel even naar voren gebracht.

79419. De Voorzitter: Met andere woorden, in deze gesprekken is, onafhankelijk van datgene, wat later in de Engelse uers is gepubliceerd, naar voren gekomen, dat de Duitsers op een aanval bij Arnhem niet voorbereid waren?

A. Zij zijn volkomen door de luchtoverallen verrast. Dat blijkt wel uit de drie voorbeelden, die ik noemde, en uit hun maatregelen die we daaraan kunnen toetsen. Ook *Student* heeft het uitdrukkelijk medegedeeld.

79420. De Voorzitter: Zij hadden waarschijnlijk een langzamer oprukken van het front uit het zuiden verwacht?

A. In ieder geval lag het front nog aan de Belgische kanalen, de afstand van daar tot Arnhem is nu niet zo gering. De Duitsers verwachtten bij Arnhem nog niets. Zij wisten wel — hoe zij dat te weten gekomen zijn, weet ik niet, misschien heeft *King-Kong* daar ook aan meegewerkt — dat de geallieerden over een behoorlijke macht aan luchttroepen beschikten, maar *Modell* heeft zich onder anderen uitgelaten, dat hij niet verwachtte, dat op dit nevenoperatieterrein in Nederland de geallieerden hun kostbare luchtlandingstroepen zouden inzetten. Hij zag het meer, dat ze ergens bij de Rijn een overgang zouden forceren en daar de luchtlandings- en parachutistentroepen zouden inzetten, wat later bij Wezel ook is gebeurd.

Nu hebt u nog gevraagd op welke datum definitief beslist zou zijn, dat die operaties Garden en Market zouden worden uitgevoerd. Dat kunt u vinden in het boek van *Eisenhower*, „Crusade in Europe". Hierbij valt op te merken, dat er een zeker verschil van opvatting bestond tussen de commandant van 21st Armygroup *Montgomery* en het algemeen hoofdkwartier *Eisenhower*. *Eisenhower* beschikte over voldoende gegevens, hetgeen in zijn boek is te lezen op verschillende plaatsen, dat er in het hart van Duitsland nog talrijke reserve-formaties en -troepen aanwezig waren. Hij achtte het onraadzaam, zelfs hoogst gevaarlijk, in de situatie, waarin de geallieerden verkeerden, voornamelijk met het oog op de aan- en afvoer, daar de verbindingslijnen te lang waren geworden, om op een enkele plaats onmiddellijk in dat stadium, eind Augustus, door te stoten tot in het hart van Duitsland. De troepenmacht, die daarvoor zou kunnen worden ingezet, was toch beperkt, niet zo zeer door gebrek aan mensen als door een tekort aan outillage o.a. de hoeveelheid munitie, benzine en bedrijfsstoffen, die voor een dergelijke onderneming onmiddellijk beschikbaar zou kunnen worden gesteld, was te gering. Maximaal een 10 of 12 divisies en dat was al heel hoog geschat. *Eisenhower* redeneerde nu: wanneer wij hiermede over de Rijn oprukken in de richting van Berlijn, dan moeten onze flanken onderweg afdoende worden beveiligd. Hierdoor verliezen wij dan in front zoveel aan stootkracht, dat, eenmaal ver Duitsland binnengedrongen, de Duitsers in staat zullen zijn om de onderneming voor ons tot een débâcle te laten uitlopen. Daartegenover was *Montgomery* de mening toegedaan, dat de toestand eigenlijk zo gunstig was, dat men met een betrekkelijk kleine macht door kon stoten over de Rijn heen tot naar Berlijn. Dat plan van *Montgomery* werd door *Eisenhower* beschouwd als een fantastisch plan. Hij wilde er aanvankelijk ook niets van weten. Er blijkt in de staf van *Montgomery* wel veel over gesproken te zijn. Hij heeft er een schriftelijk voorstel over ingediend, niet dus over de operatie, zoals deze tenslotte werd uitgevoerd, doch voor een plan, dat veel verder reikte, nl. doorbreken noord om de Siegfriedlinie heen, over de beneden-Rijn Duitsland in en dan recht toe recht aan over de Noord-Duitse laagvlakte naar Berlijn, en hij schijnt met nadruk te hebben betoogd, dat dit bereikbaar was. Om tot een overeenstemming te komen, is *Eisenhower* op de 10de September naar Brussel gegaan, vergezeld van de luchtmaarschalk

Tedder en generaal *Gale*, en heeft daar *Montgomery* ontmoet. De meningen schijnen daar aanvankelijk vrij scherp tegenover elkaar gesteld te zijn. Het resultaat is geworden een compromis. *Eisenhower* had in het noorden aanvankelijk alleen maar het oog gevestigd op Antwerpen. Zolang de Antwerpse haven niet was te gebruiken, kon onmogelijk een grote operatie tot diep in Duitsland worden uitgevoerd. De stad Antwerpen was van de 4de September af wel in geallieerde handen, doch de toegang uit zee werd door de Duitsers afgesloten. Antwerpen was primair en om Antwerpen ten volle als aanvoerhaven te kunnen benutten, moesten ook de spoorwegen en grote landwegen van Antwerpen in oostelijke richting vrij zijn voor het verkeer naar het front. Vandaar dat hij het front in het noorden naar voren wilde brengen. Aanvankelijk zou de 2nd Armygroup daarom moeten oprukken ongeveer tot in de lijn Tilburg—Eindhoven. Op die 10de September is nu anders besloten en kreeg *Montgomery* volmacht om een operatie uit te voeren tot aan de Veluwerand en als het mogelijk bleek op de Veluwe nog verder door te stoten, alsmede ook bruggenhoofden over de IJssel te be-

zetten. De 1st Allied Airborne Army werd hem nu ook ter beschikking gesteld. Eveneens werden hem ook transportmiddelen beschikbaar gesteld, alsmede de nodige bedrijfsstoffen, zodat de operatie uitgevoerd kon worden. Eerst op de 10de September is dus definitief beslist, dat de operaties Garden en Market zouden worden uitgevoerd.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de inlichtingen en sluit het verhoor.

D. A. VAN HILTEN.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

POSTHUMUS.

DUISTERWINKEL, *griffier*.

ZITTING VAN VRIJDAG 12 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wittewaall van Stoetwegen en de heer Fens, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

Mr. HENDRIK JOHAN KRULS,
oud 47 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
generaal, chef van de generale staf.

79421. De **Voorzitter**: U bent over punt f van het Enquêtebesluit de eerste maal gehoord op 11 Mei 1949. U hebt toen de eed afgelegd als getuige. Uw antwoorden ditmaal worden geacht te zijn gegeven onder het verband van de toen afgelegde eed.

Uit uw oproeping hebt u kunnen constateren, dat wij graag enige inlichtingen zouden ontvangen met betrekking tot de oprichting van het B.N.V. Zoudt u ons een uiteenzetting kunnen geven van de omstandigheden, die er kort vóór en even ná de bevrijding op het gebied van het veiligheidswerk bestonden, en van de overwegingen, die hebben geleid tot de oprichting van het B.N.V., en wel in de vorm zoals dat is gebeurd? Er waren natuurlijk ook nog andere oplossingen mogelijk.

A. Onmiddellijk na de bevrijding, dus in Mei 1945, bleek de noodzakelijkheid een veiligheidsorgaan op te richten. Dit veiligheidsorgaan zou zich moeten belasten met de beveiliging van alle mogelijke zaken en moest in het bijzonder optreden tegen de activiteit van achtergebleven agenten, spionnen en dergelijke lieden van de Duitsers. Deze taak werd eigenlijk gedurende de periode van de bevrijding geheel vervuld door de Canadese en Britse Field security en van geallieerde zijde was aangekondigd, dat men zich binnenkort daarvan zou distantiëren.

79422. De **Voorzitter**: Zou dit op 15 Juli 1945 het geval zijn?

A. Ik meen, dat 15 Juli was aangekondigd als de datum, dat men zich hiervan zou terugtrekken. Van geallieerde zijde werden voldoende waarborgen geëist, dat Nederlandse organen dit zouden kunnen doen. Eerlijk gezegd, weet ik niet meer, aan wie deze mededelingen zijn gedaan. Bij het Militair Gezag hebben wij er ook wel van gehoord, maar vermoedelijk is het toen ook de Regering ter ore gekomen. Er werden althans van de zijde van de Regering stappen ondernomen ten aanzien van de reorganisatie van de veiligheidsdiensten. Ik herinner mij, dat er een bespreking is geweest — de datum weet ik niet meer — waarbij van de zijde van de Regering Minister *de Quay* aanwezig was. Het zal eind Mei zijn geweest.

79423. De **Voorzitter**: Is dat een bespreking in Hotel des Indes geweest?

A. Wet is een bespreking in Hotel des Indes geweest en ik meen mij te herinneren, dat wij hierover reeds eerder hebben gesproken. In die bespreking is de mogelijkheid van de oprichting van een dergelijk orgaan behaandeld en van verschillende zijden is gewezen op het feit, dat de Sectie III A van het Militair Gezag, onder leiding van overste *Derksema*, daarvoor eigenlijk niet geschikt was, zich op dit gebied eigenlijk niet voldoende had bewogen en deze taak bepaaldelijk niet zou kunnen aanvaarden. Aan de andere kant is gesproken over de vele min of meer particuliere organen, die op het gebied van de security werkzaam waren, voortspruitende uit de illegaliteit, en over de wenselijkheid deze zaken te bundelen in een officieel orgaan. Van de zijde van de Regering werd de wens te kennen gegeven dit orgaan te doen oprichten binnen het raam van de Militair Gezagsorganisatie. Er is toen besloten, dat overste

Derksema daarvoor niet de meest geschikte figuur was en dus zou verdwijnen uit deze organisatie van het Militair Gezag. In plaats daarvan zou een nieuw orgaan worden opgericht — ik geloof niet, dat toen de naam B.N.V. reeds is genoemd —, waarvoor toen werd gezocht naar de meest geschikte figuur om daarvan de leiding op zich te nemen. Als ik mij wel herinner, is de naam genoemd van generaal *Koot*, en Minister *de Quay* heeft zich belast met het polsen van generaal *Koot* hieromtrent. Ik meen, dat hij dit ook heeft gedaan, maar of hij nu veel resultaat heeft behaald, of dat de heer *Koot* niet wilde, weet ik eigenlijk niet.

79434. De **Voorzitter**: Is in dit verband ook niet de naam van de heer *Fock* genoemd?

A. Als ik mij wel herinner, was de heer *Fock* bij de vergadering aanwezig, maar of hij is genoemd om hoofd van deze dienst te worden, weet ik niet. Er staan mij slechts twee namen voor de geest, die toen zijn genoemd, nl. de heer *Koot* en de heer *Einthoven*. Eén of twee dagen daarna heeft de heer *Quay* mij het resultaat van een gesprek met de heer *Einthoven* laten weten, waaruit bleek, dat de heer *Einthoven* bereid zou zijn voorlopig voor een korte termijn de leiding te aanvaarden, op een aantal voorwaarden, die ik mij niet uit mijn hoofd herinner. De Regering heeft mij toen verzocht dit orgaan binnen het raam van de Militair Gezagsorganisatie te willen oprichten. Dat is in het kort de geschiedenis.

79425. De heer **Fens**: Is in de vergadering in Hotel des Indes de naam van de heer *Eintkoven* nog niet ter sprake gekomen?

A. Ik vermoed van wel. Ik herinner mij, dat de namen *Koot* en *Einthoven* beide ter sprake zijn gekomen.

79426. De **Voorzitter**: In de aanvang hebt u gezegd, dat in Mei 1945 de security-taak in handen was van de geallieerden. Daarnaast bestond de Sectie III A van het Militair Gezag, die ook een taak op dat gebied had, en voorts waren er de veiligheidsdiensten bij de stoottroepen. Wij hebben hierover verschillende verklaringen gehoord en wij hebben de indruk gekregen, dat er weinig verband bestond tussen de verschillende organen, die op dit gebied werkzaam waren. Is dat juist?

A. Er is geprobeerd verband te zoeken, maar dat is altijd afge-stoten op wederzijds wantrouwen. Het Militair Gezag was niet ge-equipeerd voor deze veiligheid. De sectie van de heer *Derksema* bemoeide zich in het bijzonder met het onderzoek naar de betrouwbaarheid van Nederlanders, die uit Engeland kwamen of Nederlanders, die in het Militair Gezagsapparaat werden gebruikt. Verder was het eigenlijk niets anders dan een soort verbindingsorgaan met de geallieerden. In het zuiden bleken allerlei veiligheidsdiensten te bestaan, o.a. van de stoottroepen en nog verschillende andere, en de heer *Derksema* heeft getracht hiertussen contact te leggen en dit alles te centraliseren onder leiding van zijn bureau. Dit lukte niet, omdat deze lieden zeiden, dat zij niets met hem hadden te maken en hem hun gegevens niet toevertrouwen. Omgekeerd bestond er bij de heer *Derksema* ook een zeker wantrouwen tegenover de anderen, waardoor hij op deze manier eigenlijk niet goed durfde te werken. In al die maanden is voortdurend getracht, ook met medewerking van de staf van de B.S., dit zo goed mogelijk aan elkaar te lijmen, maar ik kan niet zeggen, dat het een succes is geweest.

79427. De **Voorzitter**: Blijkbaar hadden de geallieerden zelf een voorkeur voor de veiligheidsdienst van de stoottroepen. Met name is dit ten aanzien van de Canadezen hier verklaard. Dit is ook wel te begrijpen, want zij hadden meer aan de mensen, die op het ge-vechtsterrein waren, dan aan de Sectie III A van het Militair Gezag te Brussel.

A. Natuurlijk. Bovendien was dit een zuivere troepenveiligheidsdienst en de stoottroepen werkten in troepenverband samen met de andere troepen en het is dan ook wel begrijpelijk, dat deze elkaar zochten en vonden.

79428. De **Voorzitter**: De Sectie III A van het Militair Gezag was eigenlijk de gemilitariseerde Politie-Buitendienst van Londen?

A. Ja.

79429. De **Voorzitter**: Zou het, indien men had kunnen voorzien, dat de veldtocht zoveel langer zou duren, mogelijk zijn geweest deze sectie hiervoor te equiperen? Of zou toch de toestand zijn ontstaan, dat speciale veiligheidsdiensten van de B.S. aan het front zouden zijn ontstaan?

A. Ik denk, dat dit toch zou zijn gebeurd, omdat de veiligheidsdiensten, die bestonden in het raam van de stoottroepen e.d., organen waren, die reeds jarenlang in de illegaliteit waren gegroeid. Ik achtte het uitgesloten, dat wij, met welke organisatie wij ook zouden zijn gekomen, in staat zouden zijn geweest deze te elimineren of op te i-iemen.

79430. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Was u tevreden over de Sectie III A?

A. Niet buitengewoon. Ik had natuurlijk graag gezien, dat de Sectie III A er wel in was geslaagd het vertrouwen van de anderen te winnen.

79431. De **Voorzitter**: Hebt u bepaald de overtuiging, dat de heer *Derksema* hiervoor niet de capaciteiten had?

A. Ik geloof het niet; er was echter ook geen andere keuze.

79432. De **Voorzitter**: Hoe bedoelt u dat?

A. Ik heb gedurende die maanden in het zuiden er herhaaldelijk over gedacht op welke wijze ik de heer *Derksema* zou kunnen vervangen, maar er was geen andere oplossing voor.

79433. De **Voorzitter**: Met betrekking tot de bespreking in Hotel des Indes is ons medegedeeld, dat er twee fasen zijn geweest. De heer *van Angeren* heeft verklaard, dat er aanvankelijk is gesproken over Sectie III A van het Militair Gezag, waarbij men de heer *Derksema* in gebreke heeft gesteld. De heer *van Angeren* heeft deze conferentie verder niet meegemaakt, terwijl toch op dezelfde dag of zeer kort daarop de beslissing moet zijn gevallen, dat het B.N.V. zou worden opgericht. Is het juist, dat deze bespreking aanvankelijk een breder karakter heeft gehad en later is voortgezet in engere kring?

A. Ik herinner mij slechts één bespreking in Hotel des Indes en ik weet niet meer, wie er vroeger of later zijn weggegaan. Het is natuurlijk mogelijk, dat in kleinere kring buiten mij deze bespreking nog is voortgezet, maar ik geloof het niet.

79434. De **Voorzitter**: Er heeft zich in dit verband nog een andere kwestie voorgedaan. Wij hebben de heer *Gerritsen* gehoord, die vroeger bij de stoottroepen is geweest. Deze heeft verklaard, dat er in Mei 1945 een bespreking te Apeldoorn heeft plaats gehad, waarbij dit zelfde probleem eveneens aan de orde is geweest. In deze bespreking is besloten, dat de heer *Gerritsen* tot taak zou krijgen de coördinatie van de veiligheidsdiensten tot stand te brengen. De heer *Gerritsen* heeft hiervoor zelfs een schriftelijke opdracht van Minister *de Quay* ontvangen. De heer *de Quay* heeft verklaard, dat dit inderdaad juist is. De heer *Gerritsen* heeft eerst deze opdracht van hem gekregen en later is dit veranderd en heeft de heer *Eindhoven* de opdracht gekregen leider en oprichter van het B.N.V. te worden. De heer *Eindhoven* zegt ook, dat dit inderdaad zo is gebeurd, doch dat hierbij niet uit het oog moet worden verloren, dat de opdracht aan de heer *Gerritsen* van andere en zeker van beperkter aard was dan die, welke aan de heer *Eindhoven* is gegeven. Is u iets van dit voorspel bekend?

A. Dat zou dus vóór de vergadering in Hotel des Indes moeten zijn geweest. Ik kan het mij niet herinneren.

79435. De **Voorzitter**: Heeft de heer *Gerritsen* zich niet bij u beklaagd, dat hij voor de heer *Eindhoven* op zij is gezet?

A. Ik herinner het mij niet.

79436. De **Voorzitter**: Hetgeen ik u dus op het ogenblik mededeel is nieuw voor u?

A. Ja.

79437. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Herinnert u zich de heer *Gerritsen* helemaal niet?

A. Jawel, ik herinner hem mij heel goed. Er hebben later heel andere zaken met de heer *Gerritsen* plaats gehad, doch ik herinner mij niet, dat er een gesprek tussen de heer *de Quay* en de heer *Gerritsen* is geweest vóór de vergadering.

79438. De **Voorzitter**: In de vergadering in Hotel des Indes is dus niet ter sprake gekomen, toen men sprak over een toekomstig B.N.V., dat er reeds iemand anders, met name de heer *Gerritsen*, de opdracht was gegeven iets soortgelijks te doen?

A. Ik kan het mij niet meer herinneren; ik heb ook geen notulen meer van die vergadering.

79439. De **Voorzitter**: Het zou, indien dit was gezegd, wel een dusdanig markante opmerking zijn geweest, dat u die onthouden had.

A. Het enige wat ik u zou kunnen produceren is een brief van de heer *de Quay* aan mij van twee dagen na de vergadering, waarin hij mij het resultaat van zijn gesprek met de heer *Eindhoven* mededeelt. Deze brief heb ik deze dagen nog onder ogen gehad en daarin wordt met geen woord gerept over de heer *Gerritsen*.

79440. De **Voorzitter**: De formatie van het B.N.V. is eigenlijk zo verlopen, dat men van het B.N.V. een soort verzamelplaats heeft gemaakt van organen, die op het gebied van de veiligheid werkzaam waren, en van personen, die dit deden of pretendeerden te doen. Belangrijke groepen, die tot het B.N.V. zijn aangetrokken zijn: de Sectie III A van het Militair Gezag, de veiligheidsdienst van de stoottroepen en de C.I.D. van de heer *Sanders*. De heer *Eindhoven* heeft verklaard, dat dit de enig mogelijke oplossing was, omdat er vóór 15 Juli een apparaat moest zijn, dat snel de talloze gevallen, die er waren, kon onderzoeken en zo spoedig mogelijk afwerken. Aan de andere kant heeft de praktijk geleerd, dat het samenbrengen van al deze mensen heel kwalijke gevolgen heeft gehad. Er zijn bij het B.N.V. zeer erge dingen gebeurd, die voor een groot gedeelte uit deze methode zijn voortgevloeid.

Ziet u dit ook zo, dat het eigenlijk niet anders kon en dat men deze kwade kansen moest nemen? Of waren er naar uw oordeel ook andere wegen geweest?

A. Naar mijn mening niet. Het ging er niet zozeer om al dier lieden in het B.N.V. op te nemen om op 15 Juli een voldoende apparaat te hebben, dan wel om te voorkomen dat naast het Bureau Nationale Veiligheid toch nog de andere organen bleven doorwerken. De heer *Eindhoven* heeft gemeend, en ik geloof wel, dat hij daarin in beginsel juist is geweest, dat de enige wijze om werkelijk één apparaat te verkrijgen was, om eenvoudig al de bestaande diensten naar zich te trekken en later te schiften en dan geleidelijk terug te brengen tot een meer beperkte organisatie. Hij vreesde, dat, indien hij slechts enkele mensen uit die diensten zou overnemen, het resultaat zou zijn, dat de resten met de gegevens op eigen wieken zouden blijven voortdrijven.

79441. De **Voorzitter**: Aldus beschouwd, zou deze beslissing zijn te herleiden tot de vraag, of vlak na de bevrijding het gezag wel dusdanig was geconsolideerd, dat men kon zeggen, dat het zo moest en niet anders.

A. Naar mijn gevoel was daar geen sprake van. Men kon niet decreteren, dat de heer *Jansen* en de heer *Pietersen* niet met hun veiligheidsdienst mochten doorgaan. Dat was kort na de bevrijding, maar ik geloof zelfs, dat het heden ten dage zelfs niet mogelijk zou zijn.

79442. De **Voorzitter**: Op welke grond zou dit niet mogelijk zijn?

A. Een dergelijke activiteit, die niet helemaal aan de oppervlakte treedt, kan men niet helemaal tegengaan, en in die dagen zeker niet.

79443. De **Voorzitter**: Men heeft dus doelbewust deze vorm gekozen om al deze activiteit zoveel mogelijk in wettige banen te kanaliseren.

A. Ja, en de gegevens in handen te krijgen. Dit is een van de punten, die ik met de heer *Eindhoven* heb besproken en waarmede ik het in principe volkomen eens was. Dat het niet volledig is gelukt, is een ander ding.

79444. De **Voorzitter**: Op dat moment heeft men niet kunnen voorzien, dat de nadelen die later zijn opgetreden, zo'n grote omvang zouden aannemen?

A. Neen, evenmin als wij nu zouden kunnen zeggen, dat de andere nadelen niet groter geweest zouden zijn. Het is een keuze geweest, maar niemand kan zeggen wat dan beter zou zijn geweest.

79445. De **Voorzitter**: Is er een andere serieuze mogelijkheid besproken? Is er een alternatief geweest, waarover men in dubio heeft gestaan of was het zo, dat: dit algemeen als de aangewezen weg werd beschouwd?

A. Het alternatief was natuurlijk — en dit is ook besproken — een nieuw orgaan te stichten en uit de verschillende organisaties hier en daar lieden aan te trekken. In de organisaties zelf bestond zoveel wantrouwen over en weer, dat de heer *Eindhoven* en ik er beiden van overtuigd waren, dat de gegevens — want daar ging het voornamelijk om — nooit in onze handen zouden komen. Het is trouwens nog niet volledig gebeurd.

79346. De **Voorzitter**: Hebben de geallieerden zich ten opzichte van dit punt nog in een bepaalde richting uitgelaten? Of gold voor hen slechts de overweging, dat de zaak op 15 Juli Overgenomen moest worden?

A. Voor zover ik mij kan herinneren wel.

79447. De **Voorzitter**: Zij hebben zich dus niet bemoeid met de vraag op welke wijze men dit moest doen?

A. Neen.

79448. De **Voorzitter**: Hebt u in uw functie van chef staf Militair Gezag in de eerste periode — u weet dat ons onderzoek loopt tot 20 November 1945 — nog met bepaalde concrete problemen van het B.N.V. te maken gehad, of hebben uw bemoeienissen zich hoofdzakelijk beperkt tot de oprichting?

A. Ik heb met verschillende concrete problemen te maken gehad.

79449. De **Voorzitter**: Wij hebben geconstateerd, dat er een aantal besluiten door u is genomen, welke hebben geleid tot de overheveling van een aantal bevoegdheden aan het hoofd van het B.N.V. Er is een besluit van 4 Juni 1945, waarbij het hoofd van het B.N.V. de bevoegdheid kreeg om namens de chef staf Militair Gezag bij schriftelijke last voor het in bijzondere staat van beleg verkerende gebied aan bepaalde personen, deel uitmakende van het B.N.V., een aanstelling tot onbezoldigd Rijksveldwachter te verlenen. Van dezelfde datum is een beschikking van de chef staf Militair Gezag, krachtens welke het hoofd B.N.V. gemachtigd werd om, voor zover dit voor een goede uitvoering van zijn taak naar zijn oordeel nodig was, aan de politie bevelen te geven. Hierbij werd bepaald, dat de politie die bevelen moest opvolgen en tevens werd een regeling getroffen, voor geval er daardoor geschil zou ontstaan tussen het hoofd B.N.V. en het hoofd der plaatselijke politie. Bovendien werd het hoofd van het B.N.V. gemachtigd die bevoegdheid tot het geven van bevelen aan de politie geheel of gedeeltematig over te dragen aan door hem aan te wijzen personen van het B.N.V.

Van zeer groot belang is een beschikking van 18 Augustus 1945, waarbij de bevoegdheid van het hoofd B.N.V. om aan de politie bevelen te geven werd uitgebreid met de bepaling, dat hij de macht had van alle ambtenaren en beambten van de politie en van de politieke opsporingsdiensten de onverwijld overgave te verlangen van door hem aan te duiden dossiers of losse bescheiden, alsook onverwijld ter beschikkingstelling van aangehouden of in bewaring gestelde personen, een en ander zonder de verplichting voor het hoofd B.N.V., die verzoeken te motiveren. Wet hoofd van het B.N.V. kreeg de bevoegdheid datgene, wat hem op deze wijze was opgedragen, te delegeren aan andere personen van zijn bureau.

Er is een tijd geweest, dat het hoofd van het B.N.V. van deze delegatiebevoegdheden een ruim gebruik heeft gemaakt met betrekking tot een aantal ambtenaren van het B.N.V. Later is gebleken, dat dit mede heeft geleid tot misbruiken, ook van niet-financiële aard, waarvoor de rechtszekerheid in een aantal gevallen in het gedrang is gekomen. Wat waren de overwegingen voor deze delegatie van bevoegdheid van het hoofd van het B.N.V., zulks met de macht tot subdelegatie?

A. Ik zou het u niet kunnen zeggen. Ik hoop niet, dat u veronderstelt, dat ik deze bevoegdheden na vijf jaar nog in mijn hoofd heb.

Ik kan mij wel ongeveer herinneren, dat het Bureau Nationale Veiligheid uiteraard moeilijk zou kunnen werken, wanneer men het niet een zekere mate van armslag gaf. Het is bovendien de bedoeling van de Regering geweest deze dienst niet naast, maar in het raam van het Militair Gezag op te richten om gebruik te kunnen maken van de bevoegdheden van het Militair Gezag om het Bureau in die tijd zijn taak te laten uitvoeren. Het kon dan moeilijk anders, dan door het hoofd van het B.N.V. die bevoegdheden te geven, die in het algemeen niet verder reikten dan die, welke een militaire commissaris had.

79450. De **Voorzitter**: Hadden de militaire commissarissen eveneens de bevoegdheid datgene, wat zij zelf mochten doen, te delegeren aan anderen?

A. Neen.

79451. De **Voorzitter**: De laatste bevoegdheid was natuurlijk wel van groot belang, want degenen, aan wie de bevoegdheid verder werd gedelegeerd, waren de concrete uitvoerders van de bevoegdheden.

U onderstreept dus nog eens, dat het de gedachte van de Regering is geweest de nieuw op te richten dienst te maken tot een onderdeel van het Militair Gezag om op die manier dit bureau uit te rusten met alle bijzondere mogelijkheden, waarover het Militair Gezag beschikte. Aangezien de chef staf Militair Gezag, in wie alle bevoegdheid, waren verenigd, deze niet alle zelf kon uitvoeren, was een delegatie aan het hoofd van het B.N.V. onvermijdelijk.

A. Inderdaad.

79452. De **Voorzitter**: En omdat het hoofd van het B.N.V. niet alle bevelen aan de politie zelf kon geven, niet elke keer zelf onverwijld overgave kon verlangen van de dossiers en bescheiden en niet steeds zelf terbeschikkingstelling van aangehouden of in bewaring gestelde personen kon eisen, moesten de bevoegdheden, die hij kreeg, weer aan anderen kunnen worden gedelegeerd?

A. Ja.

79453. De **Voorzitter**: Ik kom nu nog even terug op de heer *Gerritsen*. Op 10 September 1945 is de heer *Gerritsen* bij het B.N.V. ontslagen. Voor de commissie heeft hij hiervan een lezing gegeven, die er op neerkomt, dat hij als hoofd van de afdeling Algemene Zaken nogal wat kritiek had op de wijze, waarop anderen bij het B.N.V. huishoudelijke aangelegenheden regelden. Hij heeft op een gegeven ogenblik een conferentie gehad met een aantal illegale heren, waarbij hij het een en ander in vertrouwen had gezegd. Deze heren hebben het echter overgebiefd aan de heer *Sanders*; deze heeft het verteld aan de heer *Eindhoven* en het gevolg daarvan zou zijn geweest, dat hij op staande voet is ontslagen.

De heer *Eindhoven* heeft verklaard, dat hier geen sprake van is en dat er heel andere en veel klemmender redenen waren, die tot het ontslag van de heer *Gerritsen* hebben geleid. De heer *Eindhoven* heeft daarover enige mededelingen gedaan en hij heeft gezegd, dat deze zaak met u is besproken; hij zegt zelfs, dat hij, vóórdat hij de heer *Gerritsen* ontsloeg, deze zaak reeds met u had besproken. Kunt u mededelen welke van deze twee lezingen de juiste is?

A. Ik kan u niet meer zeggen wat de zaken waren, die door de heer *Eindhoven* aan de heer *Gerritsen* ten laste werden gelegd. Er waren er echter verschillende en ik meen mij te herinneren, dat zij van voldoende mate van ernst waren. De voornaamste reden, waarom ik tenslotte heb gezegd, dat de heer *Gerritsen* weg moest, was, dat ik de duidelijke overtuiging had gekregen, dat het vertrouwen van de heer *Eindhoven* in de heer *Gerritsen* verloren was. Ik zag in de toekomst het B.N.V. niet meer behoorlijk functioneren, wanneer tussen het hoofd en een van de voornaamste medewerkers een dergelijk gebrek aan vertrouwen was. Ik meen mij ook te herinneren, dat ik het de heer *Gerritsen* in deze geest heb gezegd. Ik liet dus in het midden, of hetgeen hij had gedaan van ernstige, minder ernstige of misshien helemaal niet van betekenis was, maar dat ik moest verlangen, dat er vertrouwen tussen deze belangrijke figuren bestond. Mijn vertrouwen was eenmaal gericht op het hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid, hetgeen ik niet wenste te wijzigen, zodat de heer *Gerritsen* had te verdwijnen.

79453. De **Voorzitter**: Dit is waarschijnlijk niet de enige moeilijkheid op personeelsgebied geweest, die zich heeft voorgedaan en waarbij u gemoeid bent geweest. Hebt u in de periode, die wij behandelen, ook reeds geconstateerd, dat er moeilijkheden waren tussen de heer *Eindhoven* en de heer *Sanders*?

A. Ja, in zoverre, dat ik allerlei verhalen en geruchten hoorde omtrent de onbetrouwbaarheid van de heer *Sanders*. Ik heb er de heer *Einhoveiz* herhaaldelijk naar 'gevraagd en er op gewezen. De heer *Eindhoven* heeft mij meermalen verzekerd, dat hij van de figuur *Sanders* voldoende op de hoogte was en dat hij meende, dat samenwerking met de heer *Sanders* wel mogelijk was.

79455. De **Voorzitter**: Dat is dan een optimisme geweest, dat op de duur niet is gerechtvaardigd.

Dit voert mij tot een andere vraag. U hebt medegedeeld, welke de overwegingen zijn geweest, waarom het B.N.V. op deze wijze is opgericht en in het bijzonder hebt u er daarbij op gewezen, dat men eigenlijk geen andere weg zag dan te regulariseren, hetgeen op dit gebied werkzaam was. Men kan het er over eens zijn, dat tenslotte is gebleken, dat deze methode grote nadelen op ander gebied heeft gehad. Toen dat bleek, moesten er dan ook op een gegeven moment krachtdadige maatregelen worden genomen om het geval te zuiveren. Hebt u de overtuiging, dat de chef van het B.N.V., de heer *Eindhoven*, met voldoende kracht is opgetreden om de excessen, die zich reeds spoedig voordeden, uit te snijden?

A. Ik vind het moeilijk hierop te antwoorden, omdat ik het eerlijk gezegd niet weet. Wanneer ik met de heer *Eindhoven* sprak, had ik zelf altijd het vertrouwen, dat hij zijn werk voldoende kende en dat

hij voldoende optrad en ik geloof dit heden ten dage nog. Ik geloof, dat hij onder die omstandigheden de meest juiste weg heeft gekozen.

79456. De **Voorzitter**: De heer *Eindhoven* is in ieder geval veelvuldig tegen excessen opgetreden. Het is alleen de vraag of het proces, dat nu zeer geruime tijd heeft geduurd, in een kortere tijd had kunnen worden doorlopen.

A. Dat vermag ik niet te beoordelen.

79457. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U hebt dus altijd het vertrouwen in de heer *Eindhoven* behouden?

A. Ja.

De **Voorzitter**: Ik dank u voor de verstrekte inlichtingen en ik sluit het verhoor.

H. J. KRULS.

DONKER, *voorzitter*.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

FENS.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN ZATERDAG 13 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en van Dis en jonkvrouw Wttewaall van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

ANTHONY GERALD KNIGHT,

oud 29 jaar, wonende te Antwerpen, verzekeraar.

Hij legt de eed af als getuige.

79458. De **Voorzitter**: U hebt waarschijnlijk in 1944 wel gekend *Christiaan Lindemans*, ofte wel *King-Kong*. U weet waarschijnlijk ook, dat over deze man heel wat te doen is geweest. Hij is een illegaal werker geweest, die in het voorjaar van 1944 overgelopen is naar de Duitsers en daarna voor hen heeft gewerkt. Begin September 1944 bevond hij zich achter de geallieerde linies in België. Hij is toen op 15 September bij Eindhoven door de linies gegaan met een opdracht, voor zover ons bekend van Engelse zijde, voor de illegaliteit in Eindhoven; hij is echter doorgereisd naar Driebergen naar de Abwehr, heeft daar mededelingen gedaan over een a.s. aanval op Eindhoven, is weer teruggebracht naar Eindhoven, is daar enige dagen later bij de aanval op Eindhoven bevrijd en heeft toen weer vertoefd achter het geallieerde front. Daar waren echter verschillende personen, die hem wantrouwd. Nader ontvangen gegevens hebben er toe geleid, dat hij op 28 October 1944 is gearresteerd. Nu is over deze tocht van *Lindemans* van 15 September 1944 in de pers nogal het een en ander te doen geweest. Wij hebben daarbij te maken met twee aspecten, die niet zonder belang zijn. In de eerste plaats, dat gesuggereerd wordt, dat *Lindemans*, toen hij op 15 September naar Driebergen ging, daar de mededeling heeft gedaan van de a.s. aanval op Arnhem. Wij hebben daarover verschillende getuigenverklaringen, o.a. ook van de Duitse Abwehr-officier *Giskes*, waaruit blijkt, dat dit niet juist is. *Lindemans* heeft alleen mededelingen gedaan over de boodschap, die hij in Eindhoven had af te geven, en te kennen gegeven, dat er een aanval op Eindhoven zou komen. In de tweede plaats is wel gesuggereerd, dat hij de wetenschap, die hij op 15 September aan de Duitsers had overgedragen, verkregen had door zijn relaties met het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten. Ook dat echter wordt door verschillende getuigen betwist, omdat die verklaard hebben, dat *King-Kong* pas op het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten is gekomen, nadat hij door de linies bij Eindhoven was geweest, en van die tocht was teruggekomen. Nu is ons bekend, dat u zich bij het hoofdkwartier van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten heeft bevonden. Kapitein *de Jong*, die daar ook was, kunnen wij niet horen, omdat deze nog in Indonesië vertoefd. Daarom zouden wij graag van u willen horen, wat naar uw oordeel de juiste lezing is. Bent u met Prins *Bernhard* in begin September 1944 naar het vasteland overgestoken?

A. Ja, op 6 September.

79459. De **Voorzitter**: Uit welke personen bestond het gezelschap?

A. Uit Z.K.H. Prins *Bernhard*, kapitein *de Graaf*, kapitein *de Jong*, kapitein *Ruijs*, drie of vier commando's, de dienstman van Z.K.H. en mij zelf en twee Engelse sergeanten voor radio communicatie met S.F.H.Q. in Engeland.

79460. De **Voorzitter**: Waar bent u geland?

A. In Amiens. Daarna zijn wij per auto naar Douai gereden. Wij zijn daar de nacht van 6 op 7 September gebleven. Op 7 Septem-

ber zijn wij doorgereden naar Brussel. In Brussel zijn wij 1 of 2 nachten in het hotel Metropolc gebleven. Vervolgens zijn wij naar Diest gegaan, waar wij 5 of 6 nachten zijn gebleven. Daarna is het hoofdkwartier overgebracht naar Ellewijt in kasteel Rubens.

79461. De **Voorzitter**: Hoe lang is het hoofdkwartier daar gebleven?

A. Ongeveer veertien dagen of drie weken en toen is het verplaatst naar kasteel Witouck.

79462. De **Voorzitter**: Dus de verplaatsing naar Witouck is in ieder geval eerst in October 1944 geweest?

A. In het begin van October.

79463. De **Voorzitter**: Wanneer hebt u *Lindemans* voor het eerst op het hoofdkwartier van de Prins gezien?

A. Dat zal ongeveer vier dagen of een week, nadat wij in Ellewijt zijn gekomen, zijn geweest. Dat zal ongeveer de 21ste of 22ste zijn geweest.

79464. De **Voorzitter**: Is dat het eerste bezoek van *King-Kong* aan het hoofdkwartier van de Prins geweest, nadat hij op 15 September door de linies bij Eindhoven is gegaan en daarvan was teruggekeerd?

A. Dat weet ik zeker. Toen wij in Ellewijt waren aangekomen, wist ik, dat hij door de linies bij Eindhoven was gekomen; dat had ik gehoord.

79465. De **Voorzitter**: Is het juist, dat hij door de linies bij Eindhoven is gegaan in opdracht van een Engelse instantie?

A. Dat heb ik gehoord. Bevestigen kan ik het niet. Ik heb gehoord, dat hij door de linies is gegaan van de Belgische Résistance.

79466. De **Voorzitter**: Is het mogelijk, dat bij zijn tocht door de linies een Engelse kapitein *Baker* betrokken is geweest?

A. Ja, dat heb ik gehoord.

79467. De **Voorzitter**: U zegt, dat *King-Kong* ongeveer op 21 of 22 September op het hoofdkwartier van de Prins is gekomen. Hoe is hij daar echter gekomen? Was dat een toevaligheid? Was voor zijn bezoek een reden?

A. De reden was, dat kapitein *de Graaf* deze man wilde ontmoeten. De S.F. en B.B.O. wisten, of dachten althans, dat deze man voor de vijand werkte, en zij wilden hem natuurlijk hebben, vóórdat hij verdere schade kon aanrichten. Wij hebben verschillende Belgische instanties gewaarschuwd om hem zo snel mogelijk naar het hoofdkwartier van de Prins te sturen. Ook de Nederlandse instanties hebben wij gewaarschuwd. Daarom is hij daarheen gekomen. Ik meen, dat het Eindhoven is geweest, dat hem gewaarschuwd heeft, dat hij bij de staf van de Prins moest komen.

79468. De **Voorzitter**: Is de ondervraging geschiedt door de heren *de Graaf* en *de Jong*?

A. Ik was wel in het huis, maar bij die ondervraging ben ik niet geweest. *De Graaf* heeft hem ondervraagd.

79469. De **Voorzitter**: Ons is medegedeeld, dat de heer *de Graaf* aanvankelijk van oordeel was, dat, wanneer hij hem zou ondervragen, hij er wel in zou slagen hem door de mand te laten vallen, maar dat de heer *de Graaf* na die ondervraging er niet geheel zeker van was, dat *King-Kong* fout was. Is dit juist? Hebt u daarover een indruk?

A. Na de ondervraging was *de Graaf* inderdaad niet zeker meer. Hij heeft een copie van het betreffende rapport gestuurd naar de Special Forces in Londen, een copie naar de Nederlandse Security Dienst, de dienst van *Pinto*; waarschijnlijk heeft hij een copie gegeven aan B.I., de dienst van *Somer*, en hij heeft mij een copie gegeven, de copie, die naar Londen ging.

79470. De **Voorzitter**: Wat is er daarna gebeurd?

A. Niets.

79471. De **Voorzitter**: Hebt u de arrestatie van *King-Kong* op 28 October medegemaakt?

A. Ja.

79473. De **Voorzitter**: Wie heeft daartoe het initiatief genomen?

A. Zoals u weet, is *King-Kong* twee of drie keer op het hoofdkwartier geweest in Witouck. Hij is eigenlijk nooit binnen het huis gekomen. Hij is alleen buiten geweest om een beetje show te geven en te trachten, wat eten te krijgen. Hij heeft één of twee keer met kapitein *de Graaf* gesproken over zaken en de derde maal kwam plotseling kapitein *de Jong* met mededeling van kolonel *Somer*, dat deze man fout was. Men moest er wat aan doen. Op dat ogenblik waren tegenwoordig, naar ik ineen, kolonel *van Houten*, majoor *Six*, kapitein *de Graaf* en ik. Wij koiden natuurlijk zo'n man niet op ons zelf arresteren en een schietpartij maken in het hoofdkwartier van de Prins. Ik heb mij daarom in verbinding gesteld met majoor *Sainsbury*, die de security-officer was van 3 S.F., geattacheerd aan de 21st Army group. Ik heb hem de zaak uitgelegd en hij heeft onmiddellijk een detachement van de militaire politie opgeroepen. Na ongeveer twee uur is hij daarmee aangekomen om de arrestatie te verrichten. In de tussentijd heb ik met kapitein *de Graaf* hierover gesproken. Wij waren het er allemaal over eens: hij zou naar boven gaan naar de kamer van kapitein *de Graaf* en daar zou *King-Kong* met een excuus worden vastgehouden. Hij moest omhoog gaan, waar hij niet kon weglopen. Hij is daar twee uur vastgehouden met allerlei nonsensverhalen over een opdracht, die hij zou krijgen. Toen de militaire politie kwam met majoor *Sainsbury*, zijn wij naar boven gegaan en hebben wij de kamer gezien. De militaire politie heeft het huis omsingeld, terwijl majoor *Sainsbury* en ik naar binnen gingen om de man te arresteren. De militaire politie heeft hem gewoon meegenomen in een vrachtauto.

79473. De **Voorzitter**: Had hij geen wapens bij zich?

A. Neen, zijn wapens waren op dat ogenblik beneden bij zijn chauffeur, een sergeant of zo iets. De order voor de arrestatie is eigenlijk gekomen van het B.I. Kapitein *de Jong* heeft haar gebracht.

79474. De **Voorzitter**: Majoor *Pinto* is dus niet bij die arrestatie betrokken geweest?

A. Neen. Ik heb van hem in dit verband nooit gehoord.

79475. De **Voorzitter**: Heeft u weleens gehoord van andere bemoeiingen, die majoor *Pinto* hiermede heeft gehad?

A. Neen.

79476. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik meen, dat de heer *Pinto* heeft verklaard, dat hij het was, die heeft medegedeeld, dat *King-Kong* fout was, en dat men toen heeft besloten, *King-Kong* te arresteren.

A. Dit is onwaar.

79477. De **Voorzitter**: De lezing van de heer *Pinto* is, dat hij vlak vóór 28 October 1944 te Eindhoven heeft gehoord *Verloop*, die toen was gearresteerd. Deze is aan het praten gegaan over *Lindemans* en heeft een aantal gegevens losgelaten, waaruit positief geconcludeerd kon wuraen, dat *Lindemans* fout was.

A. Het is mogelijk, dat *Pinto* de zaak heeft overgegeven aan kolonel *Somer*, maar het is zeker, dat *de Jong* is gekomen met de opdracht tot arrestatie van *Lindemans*, welke opdracht hij heeft gekregen van de heer *Somer*. *Pinto* kon deze opdracht niet aan *de Jong* geven.

79478. Jonkvrouwe **Wttemaali van Stoetwegen**: Hebt u het rapport, dat kapitein *de Graaf* heeft opgemaakt, ingezien? Voor mij is de vraag altijd: Heeft kapitein *de Graaf* na het eerste verhoor gezegd: Hij is goed, of: Ik weet het niet? In dat geval, dus als men dubieerde, was het heel gevaarlijk om die man in de omgeving van het hoofdkwartier toe te laten.

A. Neen. Voor zover ik mij herinner, heb ik dat rapport gezien. Het was een onzijdig rapport. Er is een rapport opgemaakt van vragen en antwoorden en het is gezonden aan mensen, die competent waren om dit te beoordelen. Hij heeft niet gezegd: hij is goed, of: hij is slecht.

79479. De **Voorzitter**: Hebt u zelf uit gesprekken met *de Graaf* geconcludeerd, dat hij, nadat hij met *Lindemans* had gesproken, er minder zeker van was, dat deze fout was, dan daarvóór?

A. Hij heeft gezegd, dat hij twijfelde en dat hij daarom het rapport had doorgezonden aan security. Dit was een security-job. Het was niet een job voor *de Graaf* en mij.

De **Voorzitter**: Ik dank u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit het verhoor.

A. G. KNIGHT.

DONKER, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN ZATERDAG 13 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heren Donker, voorzitter, en van Dis en jonkvrouwe Wittewaall, van Stoetwegen, leden, alsmede de heer Oosterhuis, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

PIETER TAZELAAR,

oud 30 jaar, wonende te 's-Gravenhage,
operation-officer bij de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij.

Hij legt de eed af als getuige.

79480. De **Voorzitter**: Wij hebben bij ons onderzoek al vele getuigen gehoord, die verklaringen hebben afgelegd over uw werkzaamheden in het najaar van 1941 en het voorjaar van 1942. Bovendien zijn wij in het bezit van een rapport, dat u zelf op 11 Maart 1942 van Zwitserland uit naar Londen hebt gezonden (aan *Rabagliatti*) over uw verrichtingen in Nederland.

Het is dus niet nodig, dat wij alles, wat u in die tijd hebt beleefd, doorlopen, maar nu u toch juist in Nederland bent teruggekeerd, leek het ons wel goed om u nog een aantal concrete vragen te stellen, die ons bij het overzien van de verklaringen, die wij op het ogenblik hebben, nog van belang voorkomen.

U is, volgens mededeling van *van der Stok*, op 23 Juli 1941 tegelijk met hem en *Hazelhoff Roelfzema* in Engeland aangekomen. Is dat juist?

A. Ja, dat klopt.

79481. De **Voorzitter**: *Van der Stok* en *Hazelhoff Roelfzema* zijn toen betrokken geraakt in besprekingen over de mogelijkheid van het tot stand brengen van verbindingen tussen Nederland en Engeland.

A. Wij zijn daarover meteen geïnterviewd in de Patriotic School, waar wij allen bij elkaar werden vastgezet voor onderzoek.

79482. De **Voorzitter**: Bent u zelf ook bij die besprekingen betrokken geweest?

A. Ja.

79483. De **Voorzitter**: Met wie zijn die besprekingen gevoerd?

A. Ik ken niet precies de namen van de mensen; bovendien gaven zij, wanneer zij ons kwamen bezoeken, andere namen op. Er kwamen verschillen mensen van de Engelse Regering, *Derksema* en *Pinto* en die soort van mensen. Zij ondervroegen ons over de mogelijkheden van het geheel, waarom wij het zouden willen doen, enz.

79484. De **Voorzitter**: Er bestonden bij u drieën wel bepaalde plannen op dit punt?

A. Ja.

79485. De **Voorzitter**: Nu heeft zich met betrekking tot die plannen een enigszins vervelende kwestie voorgedaan. *Hazelhoff Roelfzema* heeft ons verteld, dat hij een plan bij de Engelsen (bij *Rabagliatti*) heeft ingediend en nu heeft *van der Stok* gezegd: het is wel juist, dat hij dat heeft gedaan, maar dat plan was van mij afkomstig: ik had het op schrift gesteld en die brief heeft *Hazelhoff Roelfzema* onderschept; daarna heeft *Hazelhoff Roelfzema* het plan, dat dus

volgens verklaring van *van der Stok* van deze afkomstig was, onder zijn eigen naam bij de Engelsen ingediend. *Hazelhoff Roelfzema* heeft zijnerzijds de juistheid van deze beschuldiging van *van der Stok* ontkend.

Het is natuurlijk een onaangename geschiedenis, dat deze twee mensen op een punt als dit zo scherp tegenover elkaar staan.

U bent de derde man. U zoudt ons daarover licht kunnen verschaffen. Is er iets van die aard gebeurd?

A. Ik heb mij nooit met deze zaak bemoeid. Dit verhaal heeft *van der Stok* mij ook verteld. Ik was een beetje boos, want ruzie kwam op dat moment niet te pas. Ik heb de voorbereiding van het plan met de instanties, die er over gingen, volledig aan anderen overgelaten. Waarop het bij mij aankwam was, dat ik kon gaan.

79486. De **Voorzitter**: Heeft *van der Stok* het direct verteld?

A. Ja.

79487. De **Voorzitter**: Hebt u toen niet aan *Hazelhoff Roelfzema* gevraagd: Hoe zit dat?

A. De hele zaak was zo ingewikkeld, dat ik niet precies weet, hoe het gegaan is. *Hazelhoff Roelfzema* ontkende het.

79488. De **Voorzitter**: Heeft hij het direct ontkend?

A. Ja. Rij heeft mij wel verteld, hoe het in elkaar zat, maar hoe het precies is, weet ik niet.

79489. De **Voorzitter**: Had u indertijd enige indruk, wie in deze controverse het gelijk aan zijn kant had?

A. Ja.

79490. De **Voorzitter**: En dat was?

A. Ik geloof niet, dat het zo was, dat *Hazelhoff* die brief onderschept heeft. Dat er op een gegeven ogenblik zekere dingen in zaten van het plan var, *van der Stok*, geloof ik wel, maar ik geloof niet, dat *Hazelhoff* — ik ken hem heel goed — iets dergelijks op die manier zou doen. Dat geloof ik nog niet. De zaak is bediscussieerd aan boord van de Zwitserse boot, waarmee wij naar Engeland gingen. *Hazelhoff Roelfzema* had met deze dingen niets te maken in het begin. *Van der Stok* en ik kwamen van *Schimmelpenninck*. *Hazelhoff* stond er buiten. Aan boord is er over gepraat en toen heeft *Hazelhoff* diverse dingen vernomen, maar dat hij die brief onderschept heeft, geloof ik niet.

79491. De **Voorzitter**: Uw indruk is dus, dat het wel juist is, dat *van der Stok* beschouwd kan worden als de geestelijke vader van het plan?

A. Ja.

79492. De **Voorzitter**: En dat *Hazelhoff* het plan heeft overgenomen en doorgezet. Maar u meent, dat dit niet is gebeurd door het onderscheppen van een brief en het verbreken van het zegel?

A. Inderdaad. Ik kan het natuurlijk mis hebben, maar ik zeg het, omdat ik *Hazelhoff* goed ken.

79493. De **Voorzitter**: Wat was dan de reden, dat *van der Stok* met de zaak ophield? *Van der Stok* doet het voorkomen, alsof dit incident voor hem de maat deed overlopen en dat hij toen gezegd heeft: Ik wil er niets meer mee te maken hebben. Is dat dan niet waas?

A. Wij hebben lang geprobeerd hem daarvan af te houden.

79494. De **Voorzitter**: Ging hij daartoe over, omdat *Hazelhoff* zo iets gemeens had gedaan?

A. *Van der Stok* was erg in de put. De overgang was heel erg voor hem. In Nederland was hij aldoor opgejaagd en hij was in Engeland een beetje uit zijn gewone doen de eerste tijd, waardoor hij zich de dingen meer aantrok dan nodig was. Die indruk kreeg ik wel een beetje van hem.

79495. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Maar hebt u niet gezien, dat hij een brief gaf aan *Hazelhoff Roelfzema* om die door te geven?

A. Neen, dat kan ik mij niet herinneren. Zou dat gebeurd moeten zijn in de Patriotic School? Daar staat mij iets van bij.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Het moment weet ik niet precies, maar hij zegt, dat hij aan *Hazelhoff Roelfzema* een brief heeft gegeven om die aan de Engelsen door te geven.

79496. De **Voorzitter**: *Van der Stok* heeft verklaard, dat hij een schema had ontworpen voor een zeeverbinding met Nederland. Hij heeft de brief verzegeld en deze brief is door *Hazelhoff Roelfzema* onderschept en onder zijn naam doorgestuurd. Daarna, zegt *van der Stok*, ben ik weer vlieger geworden.

A. Wat ik mij wel kan herinneren, is, dat ieder, die in Engeland kwam, in de Patriotic School moest. Dit duurde gemiddeld veertien dagen tot een maand. Ik herinner mij, dat *Hazelhoff Roelfzema* het eerst er uit was; hij ging het eerst naar de stad, vóór alle anderen. *Van der Stok* en ik zaten nog vast. Het is mogelijk, dat hij toen *Hazelhoff Roelfzema* een brief gegeven heeft, dat hij, toen deze het eerst losgelaten werd, deze opdracht heeft gegeven die brief te bezorgen.

79497. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Anders had hij zelf die brief kunnen brengen.

A. Inderdaad. Maar dat hij die brief opengemaakt heeft, geloof ik niet.

79498. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Ik dacht, dat u uit anderen hoofde al wist van dat plan.

A. Ja, wij hebben er aan boord over gesproken. Ik heb mij echter weinig met die voorbereidingen bemoeid. Ik heb niet met verscheidene mensen van Oorlog gepraat; ik had daarvoor weinig tijd; ik heb daarvoor nooit veel gevoeld ook. Wat dit soort van dingen betreft, kan ik u dus weinig vertellen.

79499. De **Voorzitter**: U is vervolgens in Nederland aan wal gezet door *Hazelhoff Roelfzema*. Weet u de datum nog precies?

A. Neen, dat weet ik niet precies. Ongeveer 3 October of zoiets.

79500. De **Voorzitter**: Ik heb hier de datum van 24 November 1941.

A. Dat kan ook wel. Het was in elk geval in het najaar.

79501. De **Voorzitter**: U had verscheidene opdrachten. zo staat in uw rapport uit Zwitserland. Eén daarvan was, dat dr. *Wiardi Beckman* en kapitein *Tielens* naar Engeland moesten worden overgebracht. Daarvoor had u een geschrift bij u. Wat was dat voor een stuk?

A. Dat was een geschreven kopie van een opdracht van de Koningin, ondertekend door de Koningin en Minister *Gerbrandy*, waarin deze heren werd opgedragen, zich met de meeste spoed naar Engeland te begeven.

79503. De **Voorzitter**: Was het een opdracht of een verzoek? Een opdracht kan ik mij ten aanzien van een militair voorstellen, maar ten aanzien van de heer *Wiardi Beckman* niet.

A. Er werden ook geen namen in genoemd. Er stond in: ik draag u op, u zo spoedig mogelijk in Engeland te melden.

79503. De **Voorzitter**: Dus u alleen wist de namen?

A. Precies.

79504. De **Voorzitter**: Wat zijn uw ervaringen met deze twee heren geweest?

A. Ik heb toen eerst kapitein *Tielens* benaderd; die werkte op het Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie. Kapitein *Tielens* kreeg ik te pakken door bemiddeling van de Ordedienst (O.D.), maar hij weigerde pertinent om direct mee te gaan. Hij zeide: ik heb mijn woord gegeven aan de Duitsers, dat ik mij niet meer zou verzetten. Ik heb nog twee keer geprobeerd hem daarvan af te brengen, maar dat is niet gelukt.

79505. De **Voorzitter**: Heeft hij er tegenover u over gesproken, dat hij overwoog om naar de Duitsers te gaan om zijn erewoord terug te nemen? Heeft hij dat ooit tegen u gezegd?

A. Neen.

79506. De **Voorzitter**: Dus u heeft hem drie keren gesproken en hij bleef weigeren?

A. Ja. Ik heb het nog geprobeerd door bemiddeling van officieren, die hem kenden.

79507. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Weet u de namen van die officieren niet meer?

A. Een van dezen was de toenmalige inspecteur van politie de heer *Moonen*. De namen van de anderen weet ik niet meer.

79508. De **Voorzitter**: Was u iets bekend van het doel, waarvoor men deze heren naar Engeland wilde laten komen?

A. Ik geloof, dat Hare Majesteit de Koningin adviseurs wilde hebben over het verzet in Nederland; Hare Majesteit wilde een militaire en een politieke figuur.

79509. De **Voorzitter**: Wat was naar uw herinnering de afspraak met betrekking tot Radio Oranje? Wat moest er doorkomen van Radio Oranje, als de boot aan de kust zou komen?

A. Dan zou de uitzending van Radio Oranje worden begonnen met het opzeggen van het eerste couplet van het Wilhelmus.

79510. De **Voorzitter**: U weet positief, dat het opgezegd en niet gespeeld of gezongen zou worden? Daarover bestaat namelijk een grenzeloze verwarring.

A. Het zou worden opgezegd, niet gespeeld of gezongen.

79511. De **Voorzitter**: Zou dat gebeuren 's avonds om 8 uur of 's middags?

A. 's Avonds, omdat onze oppikkerij altijd gebeurde na middernacht, na de curfew.

79512. De **Voorzitter**: Is dat goed gelopen?

A. Dat is uitstekend gelopen.

79513. De **Voorzitter**: Maar er zijn verschillende getuigen, die zeggen, dat in de nacht van 17 op 18 Januari, toen *Wiardi Beckman* is gearresteerd, het Wilhelmus niet is opgezegd, maar gespeeld.

A. Inderdaad, dat klopt. Toen is het gespeeld.

79514. De **Voorzitter**: Wat hebt u toen gedacht, toen het gespeeld werd?

A. Wij zijn gegaan en die boot is er ook geweest. Ik weet niet meer, in welke nacht het was, dat het Wilhelmus werd gespeeld.

79515. De **Voorzitter**: U bent de nacht daarna zelf gearresteerd met *Dogger*. In de avond, voorafgaande aan de nacht, waarin *Wiardi Beckman* is gearresteerd, zou het Wilhelmus niet opgezegd zijn, maar gespeeld of gezongen.

A. Ik weet niet meer precies, welke nacht het was, maar er is één nacht geweest, dat het Wilhelmus gezongen werd.

79516. De **Voorzitter**: Is toen de boot er ook geweest?

A. De boot is er steeds geweest.

79517. De **Voorzitter**: Welke conclusie trok u, toen het Wilhelmus niet werd opgezegd?

A. Wij hebben getracht het uit te zoeken in Engeland, maar wij zijn er niet achter gekomen — dat was een maand of 5, 6 later — wie daarvoor verantwoordelijk is geweest.

79518. De **Voorzitter**: Het moet een fout zijn geweest.

A. Ja, een fout bij Radio Oranje. Maar de boot is er inderdaad geweest.

79519. De **Voorzitter**: Hebt u niet gezegd op die avond, toen het Wilhelmus werd gespeeld: Wij gaan niet, het Wilhelmus is niet opgezegd?

A. Neen, wij zijn gegaan, omdat alle omstandigheden gunstig waren. De zee was rustig en de maan scheen. Wij dachten: Waarom zou de boot niet komen? De boot is er ook inderdaad geweest. Ik ben toen nog vreselijk kwaad geweest. Wij konden praktisch niet meer terug. Her begon te branden. Wij waren er een paar keer geweest en het begon vervelend te worden. Daarbij kwam, als ik mij goed herinner, dat via de radio was gezegd, dat de boot zou komen. Ik had geen eigen toestel, maar *Alblas* wel. Ik meen mij te herinneren, dat er in het bericht stond: luister naar de radio.

79520. De **Voorzitter**: Hoe bent u met *Alblas* in contact gekomen?

A. Ik heb hem opgezocht met behulp van de heer *Moonen*.

79521. De **Voorzitter**: Wist u dat *Alblas* in Nederland was? Is u dat gezegd?

A. Ik nam aan, dat er meer mensen dan ik in Nederland waren en ik had heel hard een radioverbinding nodig.

79522. De **Voorzitter**: Men heeft u dus naar Nederland gestuurd zonder zendtoestel. U was geen marconist?

A. Maar ik had iemand, die het kon doen.

79523. De **Voorzitter**: Wie was dat?

A. Zijn naam herinner ik mij niet meer. Hij is 14 dagen vóór mij gedropt.

79524. De **Voorzitter**: Bedoelt u *Terlaak*?

A. Ja.

79525. De **Voorzitter**: Hij is iets eerder gedropt, maar zijn toestel was kapot.

A. Ja, daarom zat ik zonder.

79526. De **Voorzitter**: Was u gezegd: stel u in verbinding met *Terlaak*?

A. Ja.

79527. De **Voorzitter**: En beschikte u over een middel om met hem in verbinding te komen?

A. Ja. Ik had *Terlaak* zelf naar een adres gestuurd van mensen, die ik kende. Zo heb ik *Terlaak* ook bereikt.

79528. De **Voorzitter**: Toen ging het dus met *Terlaak* niet door. Zijn toestel was kapot en dat kon u niet gebruiken. Bent u daarop met *Alblas* in contact gekomen?

A. Ik heb toen *Moonen* aangeschoten, die veel contact had met de O.D. Ik had de pertinente opdracht mij niet met de O.D. in verbinding te stellen, vóórdat *Wiardi Beckman* en *Tielens* weg waren, maar omdat het zolang duurde, kon ik daar niet onderuit en heb ik *Moonen* in de arm genomen en die heeft mij — ik weet niet meer hoe — met *Alblas* in contact gebracht.

79529. De **Voorzitter**: Hebt u meermalen van *Alblas* gebruik gemaakt?

A. Vrij veel.

79530. De **Voorzitter**: Wat noemt u vrij veel?

A. Twee of drie keer per week.

79531. De **Voorzitter**: Voor welk doel hebt u hem gebruikt?

Alleen voor uw eigen expeditie, b.v. om af te spreken, wie er wel of niet zou meegaan, of gaf u door middel van hem ook bepaalde informaties door?

A. Ik was helemaal set om eerst *Wiardi Beckman* en *Tielens* weg te werken. Ik heb eerst niet anders gedaan. Ik had *Alblas* nodig. Wij zaten al maar op die pier en er kwam niemand. Dat begon pijnlijk te worden.

Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: En koud.

A. Ja.

79532. De **Voorzitter**: Welke agenten hebt u dus in Nederland ontmoet? *Terlaak*,

A. Ja. En *Alblas*, van der *Reyden*, *Ebenezer* en nog een.

79533. De **Voorzitter**: *Ebenezer* is *Lauwers*, niet waar?

A. Ja.

79534. De **Voorzitter**: Wie was die andere agent?

A. Zijn echte naam weet ik niet meer.

79535. De **Voorzitter**: U hebt in uw rapport gezegd, dat u over een paar agenten beschikte en dat u, vóórdat u Nederland verliet, een regeling had getroffen, zodat u, zodra u contact met hen kon nemen, kon voortwerken. Daarbij hebt u gezegd, dat deze agenten in contact stonden met *Aramis*. Wie bedoelde u daarmee?

A. Dat weet ik niet meer.

79536. De **Voorzitter**: Wij hebben gedacht, dat u daarmee *Alblas* bedoelde.

A. Ja, dat klopt; dat was *Alblas*. Vóórdat ik hem te pakken had gekregen, kreeg ik eerst *Ebenezer* (*Lauwers*). Hij weigerde mij te helpen, niet omdat hij mij niet vertrouwde, maar omdat hij een andere opdracht had. *Alblas* wilde dat wel. Wij kwamen allebei van kolonel *Rabagliatti*. Ik heb alleen zoveel mogelijk indirect met hem te maken gehad. Met van der *Reyden* en *Terlaak* had ik direct contact, maar met *Alblas* nooit. Dat wilde ik ook niet, omdat hij niet bij dit zaakje behoorde.

79537. De **Voorzitter**: U had dus een paar agenten, die u kende. Dan zegt u: deze agenten stonden in contact met *Aramis*.

A. Ja, dat klopt. Ik wilde niet direct contact hebben met *Alblas*.

79538. De **Voorzitter**: Hebt u hem nooit ontmoet?

A. Ja, maar ik wist niet, waar hij woonde, en hij wist niet, waar ik zat.

79539. De **Voorzitter**: *Alblas* is dus voor u van zeer grote waarde geweest?

A. Ja. Zonder hem was het veel eerder spaak gelopen.

79540. De **Voorzitter**: *Tielens* weigerde dus mee te gaan?

A. Ja.

79541. De **Voorzitter**: En toen is besloten, dat twee anderen zouden meegaan, nl. *Dogger* en *Goedhart*.

A. Neen.

79542. De **Voorzitter**: Vertelt u dan eens, hoe dat in elkaar zit.

A. Ik moest een andere militair hebben, want ik moest een bepaald soort van opdracht hebben. Toen kreeg ik tenslotte generaal *Röell* te pakken, die mij heeft opgedragen *Dogger* mee te nemen. Dat was toen klaar en wij konden weg. Toen werd ik benaderd door *Vaz Dim*.

79543. De **Voorzitter**: Als ik het goed begrijp, had generaal *Röell* gezegd, dat u in plaats van *Tielens Dogger* mee moest nemen. Maar hebt u dat op eigen gelegenheid beslist?

A. Ik heb medegedeeld, dat ik *Tielens* niet wilde en toen heb ik aan generaal *Röell* gevraagd: wie wilt u dan dat ik meeneem?

79544. De **Voorzitter**: U zeide, dat u niet met de O.D. in contact moest komen, vóórdat u de opdracht voltooid had. *Dogger* was van de O.D. Toen u gezegd was *Dogger* mee te nemen, moest u toch aan Londen de vraag voorleggen of u iemand van de O.D. kon meenemen. Vond men het daar goed?

A. Ja.

79545. De **Voorzitter**: *Dogger* is dus in de plaats gekomen van *Tielens*?

A. Ja, omdat hij in de O.D. zat en door *Schimmelpenninck* op de hoogte was van de details.

Ik ben toen benaderd door *Vaz Dias*, die er op aandrong, dat ik *Goedhart* zou meenemen, maar ik kende hem niet: ik wist niet, wie hij was. Ik heb dat toen opgenomen met *Wiardi Beckman*; hij was er tegen: dat had geen nut, vond hij. Daarmede was ik het eens. Wat *Goedhart* kon vertellen, kon hij ook mededelen. In verband daarmee heb ik geweigerd, *Goedhart* mede te nemen.

Aramis kreeg inlichtingen van *Vaz Dias* en *Vaz Dias* had invloed op *Aramis*. Hij heeft het voor elkaar gebracht. Hoe het precies gegaan is, weet ik niet. Het is, geloof ik, gelopen over generaal *van Oorschot*, G.S. III in Londen. Ik heb toen gezegd: Ik neem *Goedhart* alleen mee, als ik direct bevel krijg om dat te doen. Men zei toen: vraag het dan, maar ik antwoordde: Dat doe ik niet. Het is toen achter mijn rug om gedaan, via *Aramis*. Er is toen een telegram gekomen, dat ik hem moest meenemen.

79546. De **Voorzitter**: Was dr. *Wiardi Beckman*, toen u voor de eerste keer met hem in contact kwam, direct bereid om mee te gaan?

A. Neen, hij was erg voorzichtig. Ik heb hem toen gesproken op het Centraaistation in Amsterdam. Hij begon er pas wat voor te voelen, toen ik sprak over die afspraak over Radio Oranje. Toen was hij bereid om mee te gaan.

79547. De **Voorzitter**: Was hij dus wel spoedig bereid om mee te gaan?

A. Hij was bereid om mee te gaan, toen hij zeker wist, dat het goed was.

79548. De **Voorzitter**: Was dat, toen hij geluisterd had naar die afspraak over Radio Oranje?

A. Ja, dat was een soort kenteken, waardoor ik *Tielens* en *Wiardi Beckman* kon laten weten, dat ik uit Engeland kwam. Dat was een soort check.

79549. De **Voorzitter**: Dan hebt u ook nog moeilijkheden gehad met het zilvergeld, dat u bij u had. Het zilvergeld was toen nog wel niet geheel aan de circulatie onttrokken, maar de mensen hielden het zelf toch al in.

A. Ja, je zag het toen al niet meer.

79550. De **Voorzitter**: Op welke wijze hebt u hiermede moeilijkheden gehad? Hebt u er bepaalde uitgaven mede gedaan?

A. Ik kreeg zilvergeld mee; dubbeltjes en kwartjes. Toen ik uit die roeiboort kwam, stapte ik op lijn 8, de werkmans tram. Ik moest toen 12½ cent betalen en ik haalde wat zilvergeld uit mijn zak. Ik zag aan de mensen, dat ze het gek vonden. Bij de volgende halte ben ik direct uitgestapt.

79551. De **Voorzitter**: Dan hebt u in uw rapport gezegd, dat u tijdens uw verblijf in Nederland een onderzoek hebt ingesteld naar Britse piloten in Nederland. U zegt, dat omstreeks vijftig van hen op tamelijk veilige wijze in Nederland verborgen waren. U hebt een schema uitgewerkt om hen naar Engeland te brengen. Dat was in 1941. Hoe bent u er achter gekomen?

A. Die inlichtingen kreeg ik van de O.D. De namen weet ik niet meer. Het waren ook mensen, met wie ik door *Vorrink* in contact kwam. Ik heb de mensen zelf nooit gezien.

79552. De **Voorzitter**: U hebt niet kunnen verifiëren of het juist was?

A. Neen. Ik ben naar de heer *Ringers* gegaan, die zeide, dat hij het voor elkaar kon brengen in verband met de peilboot in Zeeland om de mensen successievelijk over te voeren. Op dat moment was echter alles dichtgevroren en moesten wij wachten tot het voorjaar of de zomer.

79553. De **Voorzitter**: Hebt u contact gehad met de heer *Vorrink*?

A. Ja.

79554. De **Voorzitter**: Had u daarvoor een opdracht gekregen of is het een gevolg geweest van uw andere verbindingen in Nederland?

A. Via de heer *Wiardi Beckman*.

79555. De **Voorzitter**: Daarvoor had u geen bepaalde opdracht van Londen?

A. Ja, ook wel. Een van de andere dingen, die moesten gebeuren, was het leggen van een soort van radionet in Holland. Het was de bedoeling op diverse punten mensen met radiotoestellen neer te zetten. In die tijd bestond er een controverse tussen de O.D. en diverse andere heren, de ploeg, waar de heren *Wiardi Beckman* en *Vorrink* bij behoorden. Als ik met de O.D. in zee was gegaan, was het gehele radionet in handen van de O.D. gekomen. Het had er op kunnen lijken, alsof de zaak van Holland uit, gezien van één standpunt uit, naar Engeland werd gepresenteerd. Ik heb met *Vorrink* besprekingen gevoerd omtrent de vraag, of ook niet een ander gedeelte daaronder zou kunnen vallen. Het is alles echter erg schematisch gebleven, wij hadden weinig tijd.

79556. De **Voorzitter**: Dit zijn de punten, die ik u had te vragen en die in het bijzonder zaken betreffen, die u zelf hebt medegemaakt, ten aanzien waarvan u dus de getuige bent, die het meest in aanmerking komt ons daarover voor te lichten.

U hebt uiteraard in die tijd nog heel wat meer beleefd. Over datgene, wat gebeurd is in de nachten van 17 op 18 en van 18 op 19 Januari 1942 zijn hier vele verklaringen afgelegd. Over uw arrestatie in die laatste nacht heeft *Dogger* al verteld. Over hetgeen er is gebeurd bij uw aankomst te Londen heeft een aantal getuigen in den brede verklaringen afgelegd. Waarschijnlijk heeft het niet veel zin dit alles met u te herhalen, maar het zou kunnen zijn, dat er nog feiten zijn, die u zelf van belang acht en waarop u zelf licht wilt laten schijnen. Daartoe wil ik u, als u daaraan behoefte heeft, gaarne de gelegenheid geven.

A. Ik geloof, dat alles al is gezegd, wat gezegd moet worden.

79557. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Toen zoëven gesproken werd over uw ontvangst in Londen, lachte u en toen dacht ik, dat u daarover wel iets zou willen zeggen. Die ontvangst was niet hartelijk, nietwaar?

A. Neen, de hele tijd in Londen is moeilijk en vervelend geweest, maar ik geloof, dat *Dogger* dit alles al heeft verteld.

79558. De **Voorzitter**: Als u zelf nog iets op het hart heeft, is het misschien wel goed dit thans te zeggen. De feiten zullen wij wel weten, maar het is aan de andere kant niet onbelangrijk te weten, hoe uw reactie daarop is geweest.

A. Direct nadat ik uit het vliegtuig kwam, werd ik naar de Patriotic School gebracht, waar ik twee dagen heb gezeten. Men zei: het was een vergissing.

79559. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Werd u daar verhoord?

A. Ik was boos, dat ze mij in Holland in mijn hemd hadden laten staan. Ik hoorde de verhalen van *Hazelhoff*, die de stunt op touw had gezet. Hij was verantwoordelijk, maar hij heeft weinig hulp en steun van de Nederlandse Regering gehad. Hij werd aan boord van die boot gezet, die helemaal onder de orders van de Engelsen

stond. De Engelsen interesseerde het natuurlijk weinig. Ik heb gevraagd om mensen van de Nederlandse marine. Er waren verschillende mensen, die de kust bij wijze van spreken met hun ogen dicht konden vinden. Dit alles is echter niet gebeurd. De zaak is bij Hoek van Holland vastgelopen. Men kon de plek niet vinden.

79560. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: U had Hollandse schippers aan boord willen hebben.

A. Die hebben wij nooit gekregen. *Dogger* en ik kwamen met diverse plannen in Engeland. Wij hadden in Holland diverse contacten gemaakt, maar die werden in Engeland volkomen op zij geschoven. De mensen in Holland zijn toen langzamerhand opgepikt en verdwenen, omdat ze niet de nodige backing kregen.

79561. De **Voorzitter**: Is u later nog niet een keer gedropt?

A. Ja, in 1944 door B.B.O.

79562. De **Voorzitter**: Waar is dat gebeurd?

A. In Friesland in October 1944. Ik ben daar gebleven tot aan de bevrijding van Friesland.

79563. De **Voorzitter**: Hebt u **al** die tijd in vrijheid kunnen werken?

A. Ja.

79564. De **Voorzitter**: U bent niet gearresteerd?

A. Neen.

79565. De **Voorzitter**: Wat hebt u in deze tijd gedaan?

A. Allerlei dingen. Ik moest de ondergrondse bewapenen, drop-pings organiseren, inlichten hoe de wapens in ontvangst moesten worden genomen. Ik moest de boerenknechten instrueren hoe zij met de wapens moesten omgaan; hoe zij moesten saboteren, e.d.

79566. De **Voorzitter**: Wat hebt u gedaan na uw terugkomst in Engeland in April 1942 tot uw dropping in October 1944?

A. Eerst heb ik bij de commando's gezeten. Toen op het Departement van Oorlog; daarna was ik in Canada, vervolgens bij het Militair Gezag en daarna bij de Londense brandweer.

79567. De **Voorzitter**: In militair verband, of wisselde dit af?

A. Dat wisselde. Ik kon mijn draai niet erg goed vinden.

79568. De **Voorzitter**: Waarom niet?

A. Ik maakte er b.v. bezwaar tegen op het Departement van Oorlog te worden geplaatst. Het was oorlog en daaraan wilde ik meedoen.

79569. Jonkvrouw **Wttewaai van Stoetwegen**: U was blijkbaar nogal vechtlustig.

A. Toen nog wel, ja.

79570. De **Voorzitter**: U hebt in 1941 en 1942 en vervolgens weer in 1944 in ieder geval prestaties geleverd, die er mogen zijn.

A. Ja.

79571. De heer **van Dis**: U bent dus één keer gearresteerd. Hoe bent u toen vrijgekomen?

A. Dat verhaal heeft *Dogger* ook helemaal verteld.

79572. De **Voorzitter**: Dat is het verhaal, dat u in de nacht van 18 op 19 Januari 1942 op de boulevard bent gearresteerd?

A. Ja.

79573. De **Voorzitter**: Heeft *Moonen* u daarbij toen geholpen?

A. Ja. Ik heb de overtuiging, dat diens Ausweis van de **Kriminal Polizei** mij daarbij veel heeft geholpen. Mijn arrestatie heeft maar één half uur geduurd.

79574. De **Voorzitter**: Het was toen in elk geval op het kantje af.

A. Ja.

De **Voorzitter**: Als u dan verder niets meer te vertellen hebt, dank ik u zeer voor de verstrekte inlichtingen en sluit ik hiermede het verhoor.

P. TAZELAAR.

DONKER, *voorzitter*.

VAN DIS.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

OOSTERHUIS, *griffier*.

ZITTING VAN DINSDAG 30 MEI 1950

Plenaire Commissie

Tegenwoordig de heer Donker, voorzitter, jonkvrouwe Wttewaall van Stoetwegen en de heer Koersen, leden, alsmede de heer Duisterwinkel, griffier.

Punt van het Enquêtebesluit: f.

Verhoor van

GERARD HUETING,

oud 26 jaar, wonende te 's-Gravenhage, zonder beroep.

Hij legt de eed af als getuige.

79575. De **Voorzitter**: Indien wij goed zijn ingelicht, hebt u in de laatste tijd, waarin de agent *Abblas* hier in Nederland in vrijheid heeft gewerkt, met hem samengewerkt. Wanneer is dat geweest?

A. Dat is geweest vanaf Januari/Februari 1942 tot aan zijn arrestatie.

79576. De **Voorzitter**: Dat is dus ongeveer vanaf een maand of vijf, zes vóór zijn arrestatie geweest, die op 16 Juli 1942 heeft plaats gehad.

A. Ja, wij hebben ongeveer een halfjaar samengewerkt.

79577. De **Voorzitter**: Hoe nauw was die samenwerking met hem?

A. *Klaas*, zoals wij *Abblas* noemden, kwam geregeld bij ons aan huis. Ik hielp hem, ging met hem mee, verzamelde inlichtingen voor hem overal, waar ik kon; ik kreeg van hem adressen op, waar ik heenging. Ik had ook eigen adressen. Ik hielp hem met coderen en decoderen.

79578. De **Voorzitter**: U was dus volkomen op de hoogte van de code, die hij gebruikte?

A. Inderdaad.

79579. De **Voorzitter**: Was dat een code van het double transposition-systeem?

A. Ja, dat is juist.

79580. De **Voorzitter**: Welke woorden gebruikte hij daarbij?

A. Het gedicht van *Goefhe*: „Erlkönig”.

79581. De **Voorzitter**: Dus: „Wer reitet so spat durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind.”

A. Ja.

79582. De **Voorzitter**: Heeft hij die sleutel gedurende die gehele periode gebruikt?

A. Ja, alle keren, dat ik er bij ben geweest, dus tot vlak vóór zijn arrestatie.

79583. De **Voorzitter**: Door *van der Reyden* is hier het volgende verklaard: *van der Reyden* is in het laatst van 1941 in Nederland gekomen en hij zou, volgens zijn zeggen, agenten, die hier in Nederland waren, hebben moeten inlichten over het nieuwe systeem, dat zij zouden moeten gebruiken, de double transposition. Hij zou ook *Abblas* daarvan op de hoogte hebben gebracht en mogelijk heeft hij

Abblas ook nog bepaalde security checks verschaft. Heeft *Abblas* u er weleens iets van verteld, dat *van der Reyden* bij hem is geweest en hem bepaalde mededelingen heeft gedaan over de wijze, waarop hij zijn code moest gebruiken?

A. Nooit.

79584. De **Voorzitter**: Hebt u *van der Reyden* ook nooit ontmoet'?

A. Neen. Ik ken die naam niet.

79585. De **Voorzitter**: Omdat uit andere verhoren is gebleken, dat, toen *Abblas* einde Augustus 1941 bijna werd gearresteerd in de Paulinastraat in den Haag en hij toen ook al gebruik maakte van de „Erlkönig” voor zijn codering, men dus zou moeten aannemen, dat hij gedurende de gehele periode, waarin hij in Nederland is geweest, van de „Erlkönig” heeft gebruik gemaakt voor zijn codering.

A. Inderdaad.

79586. De **Voorzitter**: Is er nooit besproken, dat het wenselijk zou zijn, dat hij op een ander gedicht overging?

A. Niet op een ander gedicht, maar wel op een andere code.

79587. De **Voorzitter**: Hoe is dat gegaan?

A. Wij hebben verschillende malen geprobeerd om tot een afspraak te komen tussen Engeland en Nederland, niet via de Radiozender, maar door persoonlijk contact, om daardoor een nieuwe code te krijgen.

79588. De **Voorzitter**: Wat verstaat u in dit geval onder een andere code? Een ander systeem?

A. Ja.

79589. De **Voorzitter**: Had hij daarbij een ander systeem in zijn gedachte?

A. Ja, wij hebben verschillende systemen in overweging genomen. Tenslotte is *Vaz Dias* naar Frankrijk gegaan, van waaruit hij naar Engeland zou gaan, via Zwitserland; hij heeft enkele sleutelwoorden voor het nieuwe systeem meegenomen. Ik weet niet meer hoe dat nieuwe systeem was, maar ik weet de sleutelwoorden nog wel; die waren: deurknop, vloermat, tafel.

79590. De **Voorzitter**: Was daarbij de overweging, dat het niet veilig was of niet mogelijk was om via telegrammen een nieuwe code met Engeland af te spreken?

A. Wij hadden de indruk, dat de code bekend was bij de Duitsers. Daarom hebben wij de noodzaak ingezien om op een andere manier een nieuwe code af te spreken.

79591. De **Voorzitter**: Waarom had u de indruk, dat de code bij de Duitsers bekend was?

A. Dat kan ik niet meer nagaan, want ik ben hei beeld na de oorlog een beetje verloren, maar ik vermoed, dat dit is geweest door arrestaties en dergelijke en door de berichten, die er binnenkwamen, voor ons vreemde berichten over andere mensen.

79592. De **Voorzitter**: Door de heer *Idema* is ons verteld, dat na de overval in de Paulinastraat in den Haag *Abblas* er iets van had gehoord, dat de Duitsers zijn code hadden gevonden en dat hij daarom in de eerste tijd daarna een hulpcode had gebruikt.

A. Dat is mogelijk.

79593. De **Voorzitter**: Hij is dus blijkbaar niet met die hulpcode doorgegaan; hij is teruggevallen op zijn oude code.

A. Ja.

79594. De **Voorzitter**: Gegeven het feit, dat hij had vernomen, dat de Duitsers van zijn code op de hoogte waren, bracht dit natuurlijk wel bezwaren mee.

A. Wij was toen vrijwel zeker van het feit, dat die code bij de Duitsers niet bekend was, toen ik hem kende.

79595. De **Voorzitter**: Had hij toen weer het vertrouwen, dat zijn code niet bekend was?

A. Ja.

79596. De **Voorzitter**: Weet u, waarop hij dat baseerde?

A. Neen. Ik ben wel één- of tweemaal in de Paiilinastraat geweest, maar daar is mij er niets over verteld, dat de code bekend zou zijn.

79597. De **Voorzitter**: En is later, in de loop van uw samenwerking met hen, ter sprake gekomen, dat het toch niet helemaal safe was met die code?

A. Ja.

79598. De **Voorzitter**: Toen is dus gezocht naar een methode om, buiten het radioverkeer om, Engeland op de hoogte te brengen van een nieuwe code?

A. Ja.

79599. De **Voorzitter**: Is dat een van de opdrachten geweest, die *Vaz Dias* heeft meegekregen?

A. Ja.

79600. De **Voorzitter**: Wanneer mevrouw *La Rivière — Waldorp* hier dus vertelt, dat kort vóór de arrestatie *Abblas* van *Vaz Dias* een andere code zou hebben gekregen, dan is dat in uw gedachtengang waarschijnlijk een mededeling, die niet juist is?

A. Het is juist omgekeerd.

79601. De **Voorzitter**: *Abblas* heeft dus aan *Vaz Dias* een code meegegeven.

A. Daar ben ik absoluut zeker van.

79602. De **Voorzitter**: Dat moet dus een vergissing van de kant van mevrouw *La Rivière — Waldorp* zijn?

A. Ja.

79603. De **Voorzitter**: U acht dus vrij waarschijnlijk wel juist, wat *Schreieder* beweert, namelijk dat de Duitsers in de laatste maanden de telegrammen van *Abblas* met Engeland hebben kunnen controleren?

A. Het zou inderdaad mogelijk zijn.

79604. De **Voorzitter**: Nu draagt *Schreieder* de zaak zo voor, dat men *Abblas* opzettelijk liet dóórzingen, omdat men zijn telegrammen toch kon controleren en men op die manier kon nagaan, of *Abblas* wellicht een mededeling zou doen, waaruit zou blijken, dat hij iets wist van het sedert enige maanden aan de gang zijnde England-Spiel. *Schreieder* zegt verder, dat dit het geval is geweest vlak vóór zijn arrestatie. Hij zou toen een bericht hebben uitgezonden, dat er op wees, dat hem van het gevangennemen van agenten iets ter ore was gekomen. Toen dat eenmaal was gebeurd, dus toen *Abblas* dat bericht eenmaal had verzonden, zouden de Duitsers hebben gedacht: Nu kan het niet langer, waarna men tot zijn arrestatie is overgegaan. Is u er iets van bekend, dat *Abblas* vlak vóór zijn arrestatie een bericht van deze aard naar Engeland heeft gestuurd?

A. Het is mij niet bekend, maar ik vraag mij wel af, hoe *Schreieder* wist, dat men hem bij ons moest arresteren, en hoe hij ons adres wist. Ik weet zeker, dat *Klaas* ons adres nooit in enig telegram heeft genoemd.

79605. De **Voorzitter**: Die arrestatie kan natuurlijk op grond van andere gegevens zijn geschied. Als ik goed ben ingelicht, was *Abblas* in die tijd verloofd met uw zuster.

A. Ja.

79606. De **Voorzitter**: *Schreieder* heeft die arrestatie geënceneerd met uw zuster als patiënte in huis en deze situatie dus min of meer gebruikt als lokmiddel om te bereiken, dat *Abblas* naar haar woning zou gaan.

A. Hoe wist *Schreieder* dan, dat mijn zuster verloofd was met *Abblas*?

De **Voorzitter**: Dat kan hij natuurlijk buiten die telegrammenwisseling om te weten zijn gekomen.

A. Volgens mij is het alleen maar geschied dank zij de arrestatie van *Vaz Dias*. Het is direct na zijn arrestatie gebeurd.

De **Voorzitter**: Dat zou een verklaring kunnen zijn.

79607. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Was uw zuster nog niet met *Abblas* verloofd, toen hij in de Paulinastraat woonde?

A. Neen, hij heeft mijn zuster bij ons leren kennen.

79608. De **Voorzitter**: Van ern concreet bericht, dat vlak vóór zijn arrestatie door hem is uitgezonden en waarin hij iets naar Engeland zou hebben bericht, dat er op zou wijzen, dat hij op de hoogte was van het feit, dat het met één of meer agenten niet helemaal zuiver was, is u dus niets bekend?

A. Neen.

79609. De **Voorzitter**: Zoudt u dat hebben moeten weten? Ik bedoel, hebt u in die laatste dagen vóór zijn arrestatie ook zo met hem samengewerkt, dat u de laatste telegrammen van hem hebt medegedeeld?

A. Ik heb waarschijnlijk wel het allerlaatste telegram gedecodeerd en gecodeerd, maar dat bewuste telegram, waarover u nu spreekt, kan ik mij niet herinneren. Ik kan mij echter wel herinneren, dat er sprake van was, dat het tijd werd, dat Engeland eens wat meer wist hoe het hier in Nederland was, en dat er inderdaad groot verraad was hier in Nederland.

79610. De **Voorzitter**: Die indruk bestond dus bij u?

A. Ja, die indruk bestond bij ons. Ik kan mij echter niet herinneren of hij dat telegram inderdaad heeft verzonden.

79611. De **Voorzitter**: Het merkwaardige is namelijk, dat niemand van Engelse zijde ons kan zeggen of dit telegram inderdaad is aangekomen, integendeel: wij hebben een brief van captain *Seymour*, waarin hij aan een Nederlandse instantie opgeeft (in Augustus 1942, meen ik), wat de laatste ontvangen telegrammen zijn, en daarbij is een telegram van *Abblas*, dat echter stellig geen telegram is van de aard, zoals door *Schreieder* is bedoeld. Wanneer dat telegram zo duidelijk op een dergelijke wetenschap bij *Abblas* zou hebben gewezen, zoudt u zich dat waarschijnlijk wel herinneren. Dan was het natuurlijk wel een merkwaardig telegram geweest.

A. Dat zou ik niet positief durven beweren.

79612. De **Voorzitter**: Wilt u daarmee zeggen, dat er wel meer opmerkelijke berichten werden doorgegeven?

A. Ja.

79613. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Hebt u nooit gehoord, dat er snippers van die „Erlkönig“-code zijn gevonden in een prullemand in de Paulinastraat, toen daar die overval is geweest?

A. Neen.

79614. Jonkvrouw **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat hebt u dus nooit geweten? Zou *Abblas* dat ook nooit geweten hebben?

A. Ik kan mij niet voorstellen, dat hij dat heeft geweten. Hij wist wel, dat, wanneer de sleutelcode bekend was, die code zeer gemakkelijk gedecodeerd kon worden.

79615. De **Voorzitter**: Dan is niet helemaal duidelijk, waarom *Abblas* kort vóór zijn arrestatie de indruk had, dat zijn code toch bij de Duitsers bekend was.

A. Dat kan door op normale manier decoderen van de Duitsers zijn gekomen.

79616. De **Voorzitter**: Jawel, maar welke gegevens had *Abblas* er in die tijd voor om dat te vermoeden?

A. Dat was de algehele stemming. Ik herinner mij, dat kort vóór de arrestatie van *Klaas* iemand bij een oom van mij kwam, die heel rare informatie vroeg, waardoor wij zeker gewaarschuwd waren, dat er iets niet juist was. Dat is zo verschillende malen gebeurd.

79617. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Dat zou er op wijzen, dat *Schreieder* toen al telkens probeerde om hem te vangen, want het waren natuurlijk provocateurs.

A. Inderdaad. Ik kan mij wel herinneren, dat hij een hulpcode had vanuit Engeland.

79618. De **voorzitter**: In uw periode heeft hij die echter niet gebruikt?

A. Neen, niet waar ik bij was.

79619. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Had u de indruk, dat er ook telegrammen uitgingen, wanneer u er niet bij was?

A. Ja.

79520. Jonkvrouwe **Wttewaall van Stoetwegen**: Hoe bent u eigenlijk met hem in contact gekomen?

A. *Vaz Dias* was een vriend van mijn vader; hij kwam bij ons aan huis. *Vaz Dias* is op de een of andere manier met *Abblas* in contact gekomen.

79521. De **Voorzitter**: Herinnert u zich ook, of hij na de arrestatie van *van der Reyden*, in Februari 1942, naar Engeland het bericht van diens arrestatie heeft gezonden?

A. Dat zijn die twee mensen geweest, die in **Wassenaar** zijn gearresteerd.

79522. De **Voorzitter**: Dat waren *Terlaak* en *van der Reyden*.

A. Ik meen, dat het een *Jan* en een *Piet* waren.

79623. De **Voorzitter**: Hij heeft dus naar Engeland het bericht gestuurd, dal hij had vernomen, dat die twee mensen waren gearresteerd?

A. Ja.

79624. De **Voorzitter**: Dit waren de vragen, die wij u wilden stellen, Hebt u er zelf nog iets aan toe te voegen?

A. Neen, ik geloof van niet.

De **Voorzitter**: Dan dank ik u zeer voor de inlichtingen, die u ons hebt verstrekt en ik sluit hiermede het verhoor.

G. HUETING.

DONKER, voorzitter.

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN.

KOERSEN.

DUISTERWINKEL, *griffier.*

CHRONOLOGISCHE LIJST VERHOREN

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Jhr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet	Dinsdag 18 Mei 1948	5	W. E. Sanders	Woensdag 10 November 1948	531
U. J. Phaff	Donderdag 3 Juni 1948	7	Ir. J. W. Albarda	Woensdag 10 November 1948	533
Dr. J. M. Somer	Woensdag 16 Juni 1948	9	A. G. Kloots	Woensdag 10 November 1948	534
A. H. J. Lovink	Woensdag 30 Juni 1948	27	Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	Woensdag 10 November 1948	538
L. de Jong	Woensdag 30 Juni 1948	33	A. J. Th. van der Vlugt	Woensdag 17 November 1948	539
J. Schreieder	Dinsdag 13 Juli 1948	36	Mr. S. E. Hazelhoff Roelfzema	Vrijdag 26 November 1948	541
H. J. Giskes	Dinsdag 13 Juli 1948	99	W. de Vries	Dinsdag 30 November 1948	555
J. G. M. van de Plassche	Woensdag 21 Juli 1948	142	C. Bruynzeel	Dinsdag 30 November 1948	557
K. de Graaf	Woensdag 21 Juli 1948	146	J. ³ A. ⁷ M. Scholtens— van Meer	Dinsdag 30 November 1948	559
E. G. May	Woensdag 21 Juli 1948	157	Jhr. P. J. Six	Dinsdag 30 November 1948	561
A. Q. H. Dijkhoorn	Vrijdag 23 Juli 1948	185	Jhr. mr. L. H. N. Bosch ridder van Rosenthal	Woensdag 1 December 1948	571
C. J. G. Spoelstra	Vrijdag 23 Juli 1948	193	Mr. G. H. Slotemaker de Bruine	Dinsdag 7 December 1948	572
Mr. J. le Poole	Vrijdag 23 Juli 1948	199	J. G. van Niftrik	Dinsdag 7 December 1948	585
J. de Ruyter	Vrijdag 23 Juli 1948	204	A. G. van Tricht	Dinsdag 7 December 1948	593
H. M. G. Lauwers	Vrijdag 23 Juli 1948	206	A. L. Oosterhuis	Dinsdag 7 December 1948	598
J. B. Ubbink	Vrijdag 23 Juli 1948	226	Ir. W. L. Chr. Lindenburg	Dinsdag 7 December 1948	604
B. A. W. M. Terwindt	Vrijdag 23 Juli 1948	237	Dr. W. A. Visser 't Hooft	Woensdag 8 December 1948	611
L. Pot	Zaterdag 24 Juli 1948	243	H. A. Rauter	Woensdag 9 Februari 1949	622
A. H. J. Lovink	Zaterdag 24 Juli 1948	249	P. R. Gerbrands	Woensdag 16 Februari 1949	628
P. Brijnen	Zaterdag 24 Juli 1948	254	Dr. M. J. E. M. Steyns	Woensdag 16 Februari 1949	640
A. W. Cieraad-Crack	Zaterdag 24 Juli 1948	260	J. Chr. A. M. Vinken	Woensdag 16 Februari 1949	643
H. G. Broekman	Dinsdag 27 Juli 1948	264	G. A. Dogger	Woensdag 16 Februari 1949	647
M. Sluysen	Dinsdag 27 Juli 1948	275	Mr. P. L. baron d'Aulnis de Bourouill	Woensdag 16 Februari 1949	655
Mr. C. L. W. Fock	Dinsdag 27 Juli 1948	279	Mr. B. ter Haar	Woensdag 16 Februari 1949	663
W. den Boer	Dinsdag 27 Juli 1948	288	F. J. Goedhart	Woensdag 16 Februari 1949	667
J. de Geus	Woensdag 28 Juli 1948	293	G. Zembsch-Schreve	Donderdag 17 Februari 1949	674
F. J. Klijzing	Woensdag 28 Juli 1948	302	H. Kohlbrugge	Donderdag 17 Februari 1949	685
A. Breed	Woensdag 28 Juli 1948	309	Mr. J. M. Kielstra	Donderdag 17 Februari 1949	694
Mr. J. A. W. Burger	Woensdag 28 Juli 1948	310	H. J. Roosenburg	Donderdag 17 Februari 1949	700
H. Siedenburg	Woensdag 28 Juli 1948	314	J. Schreieder	Vrijdag 18 Februari 1949	704
Mr. L. Einthoven	Woensdag 28 Juli 1948	317	F. F. Homburger	Woensdag 23 Februari 1949	732
Mr. G. J. van Heuven Goedhart	Woensdag 28 Juli 1948	320	F. C. van Nugteren	Woensdag 23 Februari 1949	734
H. J. Giskes	Woensdag 28 Juli 1948	324	Jhr. E. L. W. C. van Panhuys	Woensdag 23 Februari 1949	737
G. A. van Borssum Buisman	Woensdag 28 Juli 1948	330	A. O. H. Tellegen	Woensdag 23 Februari 1949	740
J. W. van Oorschot	Donderdag 29 Juli 1948	338	J. B. P. M. de Swart	Woensdag 23 Februari 1949	742
K. H. Schilp	Donderdag 29 Juli 1948	350	S. Bingham	Woensdag 23 Februari 1949	745
Mr. R. P. J. Derksema	Vrijdag 30 Juli 1948	365	W. Prins	Woensdag 23 Februari 1949	747
H. Lieftinck	Vrijdag 30 Juli 1948	376	Dr. W. Harster	Woensdag 23 Februari 1949	751
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	Vrijdag 30 Juli 1948	390	C. Knulst	Woensdag 23 Februari 1949	771
J. Th. Furstner	Vrijdag 30 Juli 1948	396	E. G. May	Woensdag 2 Maart 1949	775
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Vrijdag 30 Juli 1948	402	A. van der Waals	Woensdag 2 Maart 1949	797
Mr. J. R. M. van Angeren	Maandag 13 September 1948	410	Jhr. W. A. Gevers Deynoot	Woensdag 2 Maart 1949	811
Jhr. mr. D. J. de Geer	Woensdag 15 September 1948	415	Jhr. mr. L. H. N. F. M. Bosch ridder van Rosenthal	Donderdag 3 Maart 1949	818
A. J. J. Vrinten	Donderdag 14 October 1948	416	A. M. de Jong	Donderdag 3 Maart 1949	823
A. Pelt	Maandag 18 October 1948	422	Chr. Krediet	Donderdag 3 Maart 1949	831
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Dinsdag 19 October 1948	427	S. Lelie	Donderdag 3 Maart 1949	835
R. V. Laming	Woensdag 20 October 1948	430	Ir. A. P. van der Meer	Donderdag 10 Maart 1949	837
J. Grun	Woensdag 20 October 1948	432	C. M. Olifiers	Donderdag 10 Maart 1949	844
M. R. de Bruyne	Woensdag 20 October 1948	444	A. Wolters	Donderdag 10 Maart 1949	847
F. van 't Sant	Woensdag 3 November 1948	475	Jhr. P. J. Six	Donderdag 10 Maart 1949	851
H. Siedenburg	Dinsdag 9 November 1948	496	J. Schreieder	Vrijdag 11 Maart 1949	872
C. A. M. Borst—Aernout	Dinsdag 9 November 1948	506	Dr. J. G. Stokman	Dinsdag 15 Maart 1949	888
Mr. Ch. H. J. F. van Houten	Dinsdag 9 November 1948	509	N. Stufkens	Dinsdag 15 Maart 1949	891
Mr. G. J. van Heuven Goedhart	Dinsdag 9 November 1948	522	B. Springer	Donderdag 17 Maart 1949	894

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
C. H. van Brink	Woensdag 23 Maart 1949	906	Jhr. D. Bicker	Dinsdag 31 Mei 1949	1344
Dr. M. Brouwer	Woensdag 30 Maart 1949	917	P. M. H. Tielens	Dinsdag 31 Mei 1949	1346
Dr. W. J. A. Willems	Dinsdag 12 April 1949	923	W. Ch. J. M. van Lanschot	Dinsdag 31 Mei 1949	1349
M. R. de Bruyne	Dinsdag 26 April 1949	932	J. Gerritsen	Dinsdag 31 Mei 1949	1356
Jhr. mr. P. Th. Six	Dinsdag 3 Mei 1949	934	J. E. A. Post Uiterweer	Dinsdag 31 Mei 1949	1359
H. Knoppers	Dinsdag 3 Mei 1949	937	Mr. S. E. Hazelhoff Roelfzema	Woensdag 1 Juni 1949	1363
J. Th. Furstner	Dinsdag 3 Mei 1949	944	A. J. J. Vrinten	Woensdag 1 Juni 1949	1366
A. Q. H. Dijkhoorn	Dinsdag 3 Mei 1949	950	L. Brinkman—Ficq	Woensdag 1 Juni 1949	1371
H. G. de Jonge	Woensdag 4 Mei 1949	957	F. J. M. Aben	Woensdag 1 Juni 1949	1373
N. E. Lind	Woensdag 4 Mei 1949	969	Mr. J. R. M. van Angeren	Donderdag 2 Juni 1949	1375
Ir. F. K. T. Beukema toe Water	Woensdag 4 Mei 1949	973	E. A. C. Meijlink	Donderdag 2 Juni 1949	1381
Ir. M. Vader	Donderdag 5 Mei 1949	980	H. J. de Koster	Dinsdag 7 Juni 1949	1387
Jkvr. M. C. baronesse van Hardenbroek van Ammerstol	Donderdag 5 Mei 1949	987	W. Schoemaker	Dinsdag 7 Juni 1949	1392
W. P. C. Molenaar	Donderdag 5 Mei 1949	997	Mr. J. Ie Poole	Dinsdag 7 Juni 1949	1397
A. H. J. Lovink	Vrijdag 6 Mei 1949	1001	Chr. van Hoorn Alkema—Schadd	Dinsdag 7 Juni 1949	1402
L. J. van Looi	Vrijdag 6 Mei 1949	1007	Mr. T. Schadd	Dinsdag 7 Juni 1949	1407
J. Luyendijk	Vrijdag 6 Mei 1949	1014	K. L. de Vries	Dinsdag 7 Juni 1949	1410
F. J. Heeris	Vrijdag 6 Mei 1949	1016	K. de Graaf	Dinsdag 7 Juni 1949	1413
Mr. J. C. S. Warendorf	Vrijdag 6 Mei 1949	1018	J. Besselaar—de Vries	Donderdag 9 Juni 1949	1430
K. H. Schilp	Dinsdag 10 Mei 1949	1029	D. A. van Hilten	Donderdag 9 Juni 1949	1431
H. Lieftinck	Dinsdag 10 Mei 1949	1047	D. J. de Jong	Donderdag 9 Juni 1949	1433
M. R. de Bruyne	Dinsdag 10 Mei 1949	1064	K. de Graaf	Donderdag 9 Juni 1949	1437
Jhr. ir. O. C. A. van Lidth de Jeude	Woensdag 11 Mei 1949	1079	G. A. van Borssum Buisman	Donderdag 9 Juni 1949	1449
Mr. H. J. Kruls	Woensdag 11 Mei 1949	1087	Mr. C. L. W. Fock	Donderdag 9 Juni 1949	1452
H. Lieftinck	Woensdag 11 Mei 1949	1090	H. G. Broekman	Vrijdag 10 Juni 1949	1456
J. Bottema	Donderdag 12 Mei 1949	1103	H. G. H. Joosten	Vrijdag 10 Juni 1949	1467
Mr. R. P. J. Derksema	Donderdag 12 Mei 1949	1109	Mr. H. R. de Zaaijer	Vrijdag 10 Juni 1949	1469
S. Bingham	Donderdag 12 Mei 1949	1120	F. Weinreb	Vrijdag 10 Juni 1949	1471
J. M. W. C. Iansen	Donderdag 12 Mei 1949	1121	L. Tas	Vrijdag 10 Juni 1949	1473
Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn	Donderdag 12 Mei 1949	1129	J. de Geus	Vrijdag 10 Juni 1949	1476
H. M. G. Lauwers	Vrijdag 13 Mei 1949	1131	D. Q. R. Mulock Houwer	Vrijdag 10 Juni 1949	1480
Mr. A. H. van Namen	Vrijdag 13 Mei 1949	1142	J. G. Ie Jeune	Donderdag 16 Juni 1949	1483
O. W. Heldring	Vrijdag 13 Mei 1949	1148	Dr. G. M. H. Veeneklaas	Donderdag 16 Juni 1949	1486
Mr. B. A. van Schaik	Vrijdag 13 Mei 1949	1153	B. van der Stok	Donderdag 16 Juni 1949	1489
J. C. Smit	Vrijdag 13 Mei 1949	1158	H. G. de Jonge	Donderdag 16 Juni 1949	1492
Mr. F. Th. Dijckmeester	Vrijdag 13 Mei 1949	1159	A. Wolters	Donderdag 16 Juni 1949	1494
K. A. Mans	Vrijdag 13 Mei 1949	1166	N. Klaassen	Donderdag 16 Juni 1949	1496
F. J. M. Roelvink	Dinsdag 17 Mei 1949	1173	J. H. Weidner	Vrijdag 17 Juni 1949	1499
A. W. M. Ausems	Dinsdag 17 Mei 1949	1177	J. A. Steman	Dinsdag 21 Juni 1949	1507
Mr. W. E. A. de Graaff	Dinsdag 17 Mei 1949	1186	F. A. van Koutrik	Dinsdag 21 Juni 1949	1513
J. E. van Tijen	Dinsdag 17 Mei 1949	1189	G. J. Verwey	Vrijdag 24 Juni 1949	1523
J. M. Folmer	Dinsdag 17 Mei 1949	1193	J. van Nieuwenhoven	Vrijdag 24 Juni 1949	1526
L. Neher	Dinsdag 17 Mei 1949	1196	G. Wagenaar	Vrijdag 24 Juni 1949	1531
J. C. Wannée	Dinsdag 17 Mei 1949	1204	J. W. van Oorschot	Woensdag 6 Juli 1949	1537
H. Deinum	Dinsdag 17 Mei 1949	1212	F. J. Klijzing	Donderdag 14 Juli 1949	1542
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Vrijdag 20 Mei 1949	1219	A. van Duin	Maandag 25 Juli 1949	1547
H. K. O. Haubrock	Vrijdag 20 Mei 1949	1240	Th. F. Smit	Woensdag 27 Juli 1949	1553
M. H. Jones—Maks	Dinsdag 24 Mei 1949	1273	F. van 't Sant	Woensdag 27 Juli 1949	1557
E. C. Leenders—Zwaan	Dinsdag 24 Mei 1949	1281	H. A. G. baron Steengracht van Mooyland	Donderdag 28 Juli 1949	1572
Jhvr. J. Ch. C. Röell	Dinsdag 24 Mei 1949	1284	J. F. W. Nuboer	Donderdag 28 Juli 1949	1576
H. M. van Randwijk	Woensdag 25 Mei 1949	1287	O. Pinto	Vrijdag 29 Juli 1949	1581
Dr. J. B. van der Weyden	Woensdag 25 Mei 1949	1294	Mr. W. Chr. de Jager	Zaterdag 30 Juli 1949	1592
J. C. A. van den Hout	Woensdag 25 Mei 1949	1302	R. E. Sanders	Zaterdag 30 Juli 1949	1595
Mr. C. Brouwer	Woensdag 25 Mei 1949	1306	W. J. van der Reyden	Zaterdag 30 Juli 1949	1601
J. Kok	Woensdag 25 Mei 1949	1312	J. H. Seyben	Maandag 22 Augustus 1949	1614
J. Piller	Woensdag 25 Mei 1949	1320	Mr. E. N. van Kleffens	Maandag 22 Augustus 1949	1621
Mr. Ch. H. J. F. van Houten	Woensdag 25 Mei 1949	1325	Jhr. Mr. L. H. N. Bosch ridder van Rosenthal	Vrijdag 26 Augustus 1949	1626
O. M. Wiedemann	Dinsdag 31 Mei 1949	1337	Dr. W. Drees	Woensdag 7 September 1949	1629

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Mr. S. E. Hazelhoff Roelfzema	Donderdag 8 September 1949	1630	M. R. de Bruyne	Vrijdag 24 Februari 1950	1815
S. Franken-Storm	Donderdag 8 September 1949	1632	Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Vrijdag 24 Februari 1950	1819
Ir. Th. Ph. Tromp	Donderdag 8 September 1949	1634	Mr. A. B. J. Koch	Vrijdag 24 Februari 1950	1823
J. Gerritsen	Donderdag 8 September 1949	1642	Dr. J. M. Somer	Vrijdag 24 Februari 1950	1826
M. H. J. Brinkman—Falter	Donderdag 8 September 1949	1647	Dr. J. M. Somer	Dinsdag 28 Februari 1950	1863
J. la Rivière—Waldorp	Donderdag 8 September 1949	1649	F. J. Klijzing	Woensdag 8 Maart 1950	1893
H. A. Reus	Donderdag 8 September 1949	1651	Dr. P. Th. Posthumus Meyjes	Vrijdag 10 Maart 1950	1895
Ir. J. D. Hammer	Donderdag 8 September 1949	1655	C. J. van Paaschen	Vrijdag 10 Maart 1950	1897
J. Chr. Buhrmann	Donderdag 8 September 1949	1656	M. R. H. Calmeyer	Vrijdag 10 Maart 1950	1901
M. Cieremans	Donderdag 8 September 1949	1660	A. K. Brouwer—Bakker	Vrijdag 10 Maart 1950	1902
E. H. Schuur	Vrijdag 9 September 1949	1664	A. J. J. Buys	Vrijdag 10 Maart 1950	1904
W. Prins	Dinsdag 13 September 1949	1671	K. Bolle	Vrijdag 10 Maart 1950	1908
A. L. C. Meyering	Dinsdag 13 September 1949	1672	D. E. Gaazenbeek	Vrijdag 24 Maart 1950	1913
W. E. Sanders	Dinsdag 13 September 1949	1678	J. A. Verkuyl	} Vrijdag 31 Maart 1950	1917
H. Gankema	Donderdag 15 September 1949	1682	A. N. de Vos van Steenwijk		
Ir. J. W. Albarda	Vrijdag 16 September 1949	1685	J. B. Vermeulen	Vrijdag 31 Maart 1950	1924
C. van Vliet	Vrijdag 16 September 1949	1690	Mr. Ch. H. J. F. van Houten	Dinsdag 4 April 1950	1931
A. J. Houck	Vrijdag 16 September 1949	1692	Dr. J. M. Somer	Dinsdag 4 April 1950	1933
Mr. A. B. J. Koch	Vrijdag 16 September 1949	1695	W. J. M. J. d'Aquin	Zaterdag 29 April 1950	1934
J. A. Idema	Vrijdag 16 September 1949	1700	P. Dourlein	Dinsdag 2 Mei 1950	1939
E. J. L. J. M. Feldhaus van Ham	Vrijdag 16 September 1949	1706	Dr. J. R. M. van Angeren	Dinsdag 2 Mei 1950	1947
W. J. van Hoorn Alkema	Vrijdag 16 September 1949	1709	W. E. Sanders	Dinsdag 2 Mei 1950	1949
H. Koot	Vrijdag 16 September 1949	1715	Mr. P. L. baron d'Aulnis de Bourouill	Dinsdag 2 Mei 1950	1953
J. J. Vorrink	Woensdag 21 September 1949	1725	H. K. O. Haubrock	Dinsdag 2 Mei 1950	1955
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Dinsdag 22 November 1949	1738	Mr. J. Linthorst Homan	Dinsdag 2 Mei 1950	1959
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Woensdag 23 November 1949	1739	C. J. van Lienden	Dinsdag 2 Mei 1950	1961
Prof. mr. P. S. Gerbrandy	Dinsdag 29 November 1949	1740	J. H. Schuilenga	Dinsdag 2 Mei 1950	1963
L. A. Flantua	Woensdag 11 Januari 1950	1742	L. Neher	Dinsdag 2 Mei 1950	1967
Jhr. mr. H. F. L. K. van Vredenburg	Woensdag 18 Januari 1950	1745	L. Pot	Dinsdag 2 Mei 1950	1971
Dr. J. B. van der Weyden	Dinsdag 24 Januari 1950	1750	Mr. R. P. J. Derksema	Dinsdag 2 Mei 1950	1975
Ir. W. L. Chr. Lindenburg	Donderdag 10 Februari 1950	1771	Mr. E. E. Menten	Dinsdag 2 Mei 1950	1979
Ir. C. J. Warners	Donderdag 16 Februari 1950	1776	Th. M. A. Surie—van Alphen	Dinsdag 2 Mei 1950	1983
J. Th. Furstner	Donderdag 16 Februari 1950	1786	M. R. de Bruyne	Dinsdag 2 Mei 1950	1984
Mr. H. W. van Doorn	Donderdag 16 Februari 1950	1793	P. A. van Noothoorn	Dinsdag 2 Mei 1950	1986
Mr. T. Semeyns de Vries van Doesburg	Donderdag 16 Februari 1950	1795	Mr. L. Einthoven	Dinsdag 2 Mei 1950	1989
W. Je Comte	Donderdag 16 Februari 1950	1796	Mr. L. Einthoven	Maandag 8 Mei 1950	1995
D. Goulooze	Donderdag 16 Februari 1950	1799	K. de Graaf	Maandag 8 Mei 1950	1999
W. J. B. Jansen	Donderdag 16 Februari 1950	1806	D. A. van Hilten	Maandag 8 Mei 1950	2003
Prof. dr. J. E. de Quay	Donderdag 16 Februari 1950	1809	Mr. H. J. Kruls	Vrijdag 12 Mei 1950	2006
C. M. Hoek-Hoogervorst	Donderdag 16 Februari 1950	1812	A. G. Knight	Zaterdag 13 Mei 1950	2010
			P. Tazelaar	Zaterdag 13 Mei 1950	2012
			G. Hueting	Dinsdag 30 Mei 1950	2017

ALPHABETISCHE LIJST VERHOREN

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Aben, F. J. M.	Woensdag 1 Juni 1949	1373	Dogger G. A.	Woensdag 16 Februari 1949	647
Albarda, Ir. J. W.	Woensdag 10 November 1948	533	Doorn Mr. H. W. van	Donderdag 16 Februari 1950	1793
Albarda, Ir. J. W.	Vrijdag 16 September 1949	1685	Dourlein, P.	Dinsdag 2 Mei 1950	1939
Angeren, Mr. J. R. M. van	Maandag 13 September 1948	410	Dr. W. Drees	Woensdag 7 September 1949	1629
Angeren, Mr. J. R. M. van	Donderdag 2 Juni 1949	1375	Duin, A. van	Maandag 25 Juli 1949	1547
Angeren, Mr. J. R. M. van	Dinsdag 2 Mei 1950	1947	Eindhoven, Mr. L.	Woensdag 28 Juli 1948	317
Aquin, W. J. M. J. d'	Zaterdag 29 April 1950	1934	Eindhoven, Mr. L.	Dinsdag 2 Mei 1950	1989
Aulnis de Bourouill, Mr. P. L. baron d'	Woensdag 16 Februari 1949	655	Eindhoven, Mr. L.	Maandag 8 Mei 1950	1995
Aulnis de Bourouill Mr. P. L. baron d'	Dinsdag 2 Mei 1950	1953	Feldhaus van Ham, E. J. L. J. M.	Vrijdag 16 September 1949	1706
Ausems, A. W. M.	Dinsdag 17 Mei 1949	1177	Feuilletau de Bruyn, Dr. W. K. H.	Donderdag 12 Mei 1949	1129
Besselaar—de Vries, J.	Donderdag 9 Juni 1949	1430	Flantua, L. A.	Woensdag 11 Januari 1950	1742
Beukematoe Water, Ir. F. K. T	Woensdag 4 Mei 1949	973	Fock, Mr. C. L. W.	Dinsdag 27 Juli 1948	279
Bicker, Jhr. D.	Dinsdag 31 Mei 1949	1344	Fock, Mr. C. L. W.	Donderdag 9 Juni 1949	1452
Bingham, S.	Woensdag 23 Februari 1949	745	Folmer, J. M.	Dinsdag 17 Mei 1949	1193
Bingham, S.	Donderdag 12 Mei 1949	1120	Franken—Storm, S.	Donderdag 8 September 1949	1632
Boer, W. den	Dinsdag 27 Juli 1948	288	Furstner, J. Th.	Vrijdag 30 Juli 1948	396
Bolle, K.	Vrijdag 10 Maart 1950	1908	Furstner, J. Th.	Dinsdag 3 Mei 1949	944
Borssum Buisman, G. A. van	Woensdag 28 Juli 1948	330	Furstner, J. Th.	Donderdag 16 Februari 1950	1786
Borssum Buisman, G. A. van	Donderdag 9 Juni 1949	1449	Gaazenbeek, D. E.	Vrijdag 24 Maart 1950	1913
Borst—Aernout, C. A. M.	Dinsdag 9 November 1948	506	Gankema, H.	Donderdag 15 September 1949	1682
Bosch ridder van Rosenthal, Jhr. mr. L. H. N.	Woensdag 1 December 1948	571	Geer, Jhr. mr. D. J. de	Woensdag 15 September 1948	415
Bosch ridder van Rosenthal, Jhr. mr. L. H. N.	Vrijdag 26 Augustus 1949	1626	Gerbrands, P. R.	Woensdag 16 Februari 1949	628
Bosch ridder van Rosenthal, Jhr. mr. L. H. N. F. M.	Donderdag 3 Maart 1949	818	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Vrijdag 30 Juli 1948	402
Bottema, J.	Donderdag 12 Mei 1949	1103	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Dinsdag 19 October 1948	427
Breed, A.	Woensdag 28 Juli 1948	309	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Vrijdag 20 Mei 1949	1219
Brijnen, P.	Zaterdag 24 Juli 1948	254	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Dinsdag 22 November 1949	1738
Brink, C. H. van	Woensdag 23 Maart 1949	906	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Woensdag 23 November 1949	1739
Brinkman—Falter, M. H. J.	Donderdag 8 September 1949	1647	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Dinsdag 29 November 1949	1740
Brinkman—Ficq, L.	Woensdag 1 Juni 1949	1371	Gerbrandy, Prof. mr. P. S.	Vrijdag 24 Februari 1950	1819
Broekman, H. G.	Dinsdag 27 Juli 1948	264	Gerritsen, J.	Dinsdag 31 Mei 1949	1356
Broekman, H. G.	Vrijdag 10 Juni 1949	1456	Gerritsen, J.	Donderdag 8 September 1949	1642
Brouwer, Mr. C.	Woensdag 25 Mei 1949	1306	Geus, J. de	Woensdag 28 Juli 1948	293
Brouwer, Dr. M.	Woensdag 30 Maart 1949	917	Geus, J. de	Vrijdag 10 Juni 1949	1476
Brouwer—Bakker, A. K.	Vrijdag 10 Maart 1950	1902	Gevers Deynoot, Jhr. W. A.	Woensdag 2 Maart 1949	811
Bruyne, M. R. de	Woensdag 20 October 1948	444	Giskes, H. J.	Dinsdag 13 Juli 1948	99
Bruyne, M. R. de	Dinsdag 26 April 1949	932	Giskes, H. J.	Woensdag 28 Juli 1948	324
Bruyne, M. R. de	Dinsdag 10 Mei 1949	1064	Goedhart, P. J.	Woensdag 16 Februari 1949	667
Bruyne, M. R. de	Vrijdag 24 Februari 1950	1815	Goulooze, D.	Donderdag 16 Februari 1950	1799
Bruyne, M. R. de	Dinsdag 2 Mei 1950	1984	Graaf, K. de	Woensdag 21 Juli 1948	146
Bruynzeel, C.	Dinsdag 30 November 1948	557	Graaf, K. de	Dinsdag 7 Juni 1949	1413
Bührmann, J. Chr.	Donderdag 8 September 1949	1656	Graaf, K. de	Donderdag 9 Juni 1949	1437
Burger, Mr. J. A. W.	Woensdag 28 Juli 1948	310	Graaf, K. de	Maandag 8 Mei 1950	1999
Buys, A. J. J.	Vrijdag 10 Maart 1950	1904	Graaff, Mr. W. E. A. de	Dinsdag 17 Mei 1949	1186
Calmeijer, M. R. H.	Vrijdag 10 Maart 1950	1901	Griin, J.	Woensdag 20 October 1948	432
Cieraad—Crack, A. W.	Zaterdag 24 Juli 1948	260	Haar, Mr. B. ter	Woensdag 16 Februari 1949	663
Cieremans, M.	Donderdag 8 September 1949	1660	Hammer, Ir. J. D.	Donderdag 8 September 1949	1655
Comte, W. le	Donderdag 16 Februari 1950	1796	Hardenbroek van Ammerstol, Jkvr. M. C. baronesse van	Donderdag 5 Mei 1949	987
Deinum, H.	Dinsdag 17 Mei 1949	1212	Harster, Dr. W.	Woensdag 23 Februari 1949	751
Derksema, Mr. R. P. J.	Vrijdag 30 Juli 1948	365	Haubrock, H. K. O.	Vrijdag 20 Mei 1949	1240
Derksema, Mr. R. P. J.	Donderdag 12 Mei 1949	1109	Haubrock, H. K. O.	Dinsdag 2 Mei 1950	1955
Derksema, Mr. R. P. J.	Dinsdag 2 Mei 1950	1975	Hazeihoff Roelfzema, Mr. S. E.	Vrijdag 26 November 1948	541
Dijckmeester, Mr. F. Th.	Vrijdag 13 Mei 1949	1159	Hazelhoff Roelfzema, Mr. S. E.	Woensdag 1 Juni 1949	1363
Dijxhoorn, A. Q. H.	Vrijdag 23 Juli 1948	185	Hazeihoff Roelfzema, Mr. S. E.	Donderdag 8 September 1949	1630
Dijxhoorn, A. Q. H.	Dinsdag 3 Mei 1949	950	Heeris, F. J.	Vrijdag 6 Mei 1949	1016
			Heldring, O. W.	Vrijdag 13 Mei 1949	1148
			Heuven Goedhart, Mr. G. J. v.	Woensdag 28 Juli 1948	320

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Heuven Goedhart, Mr. G. J. v.	Dinsdag 9 November 1948	522	Lienden, C. J. van	Dinsdag 2 Mei 1950	1961
Hiltén, D. A. van	Donderdag 9 Juni 1949	1431	Lind, N. E.	Woensdag 4 Mei 1949	969
Hiltén, D. A. van	Maandag 8 Mei 1950	2003	Lindenburg, Ir. W. L. Chr.	Dinsdag 7 December 1948	604
Hoek—Hoogervorst, C. M.	Donderdag 16 Februari 1950	1812	Lindenburg, Ir. W. L. Chr.	Donderdag 10 Februari 1950	1771
Homburger, F. F.	Woensdag 23 Februari 1949	732	Linthorst Homan, Mr. J.	Dinsdag 2 Mei 1950	1959
Hoorn, Alkema, W. J. van	Vrijdag 16 September 1949	1709	Looi, L. J. van	Vrijdag 6 Mei 1949	1007
Hoorn Alkema—Schadd. Chr. v.	Dinsdag 7 Juni 1949	1402	Lovink, A. H. J.	Woensdag 30 Juni 1948	27
Houck, A. J.	Vrijdag 16 September 1949	1692	Lovink, A. H. J.	Zaterdag 24 Juli 1948	249
Hout, J. C. A. van den	Woensdag 25 Mei 1949	1302	Lovink, A. H. J.	Vrijdag 6 Mei 1949	1001
Houten, Mr. Ch. H. J. F. var	Dinsdag 9 November 1948	509	Luyendijk, J.	Vrijdag 6 Mei 1949	1014
Houten, Mr. Ch. H. J. F. var	Woensdag 25 Mei 1949	1325	Mans, K. A.	Vrijdag 13 Mei 1949	1166
Houten, Mr. Ch. H. J. F. var	Dinsdag 4 April 1950	1931	May, E. G.	Woensdag 21 Juli 1948	157
Hueting, G.	Dinsdag 30 Mei 1950	2017	May, E. G.	Woensdag 2 Maart 1949	775
Iansen, J. M. W. C.	Donderdag 12 Mei 1949	1121	Meer, Ir. A. P. van der	Donderdag 10 Maart 1949	837
Idema, J. A.	Vrijdag 16 September 1949	1700	Meijlink, E. A. C.	Donderdag 2 Juni 1949	1381
Jager, Mr. W. C. de	Zaterdag 30 Juli 1949	1592	Menten, Mr. E. E.	Dinsdag 2 Mei 1950	1979
Jansen, W. J. B.	Donderdag 16 Februari 1950	1806	Meyering, A. L. C.	Dinsdag 13 September 1949	1672
Jeune, J. G. le	Donderdag 16 Juni 1949	1483	Molenaar, W. P. C.	Donderdag 5 Mei 1949	997
Jones—Maks, M. H.	Dinsdag 24 Mei 1949	1273	Mulock Houwer, D. Q. R.	Vrijdag 10 Juni 1949	1480
Jong, A. M. de	Donderdag 3 Maart 1949	823	Namen, Mr. A. H. van	Vrijdag 13 Mei 1949	1142
Jong, D. J. de	Donderdag 9 Juni 1949	1433	Neher, L.	Dinsdag 17 Mei 1949	1196
Jong, L. de	Woensdag 30 Juni 1948	33	Neher, L.	Dinsdag 2 Mei 1950	1967
Jonge, H. G. de	Woensdag 4 Mei 1949	957	Nieuwenhoven, J. van	Vrijdag 24 Juni 1949	1526
Jonge, H. G. de	Donderdag 16 Juni 1949	1492	Niftrik, J. G. van	Dinsdag 7 December 1948	585
Jonge van Ellemeet, Jhr. W. C. M. de	Dinsdag 18 Mei 1948	5	Noothoorn, P. A. van	Dinsdag 2 Mei 1950	1986
Joosten, H. G. H.	Vrijdag 10 Juni 1949	1467	Nuboer, J. F. W.	Donderdag 28 Juli 1949	1576
Kielstra, Mr. J. M.	Donderdag 17 Februari 1949	694	Nugteren, F. C. van	Woensdag 23 Februari 1949	734
Klaassen, N.	Donderdag 16 Juni 1949	1496	Olifiers, C. M.	Donderdag 10 Maart 1949	844
Kleffens, Mr. E. N. van	Maandag 22 Augustus 1949	1621	Oorschot, J. W. van	Donderdag 29 Juli 1948	338
Klijzing, F. J.	Woensdag 28 Juli 1948	302	Oorschot, J. W. van	Woensdag 6 Juli 1949	1537
Klijzing, F. J.	Donderdag 14 Juli 1949	1542	Oosterhuis, A. L.	Dinsdag 7 December 1948	598
Klijzing, F. J.	Woensdag 8 Maart 1950	1893	Paaschen, C. J. van	Vrijdag 10 Maart 1950	1897
Kloots, A. G.	Woensdag 10 November 1948	534	Panhuys, Jhr. E. L. W. C. v.	Woensdag 23 Februari 1949	737
Knight, A. G.	Zaterdag 13 Mei 1950	2010	Pelt, A.	Maandag 18 October 1948	422
Knoppers, H.	Dinsdag 3 Mei 1949	937	Phaff, H. J.	Donderdag 3 Juni 1948	7
Knulst, C.	Woensdag 23 Februari 1949	771	Piller, J.	Woensdag 25 Mei 1949	1320
Koch, Mr. A. B. J.	Vrijdag 16 September 1949	1695	Pinto, O.	Vrijdag 29 Juli 1949	1581
Koch, Mr. A. B. J.	Vrijdag 24 Februari 1950	1823	Plassche, J. G. M. van de	Woensdag 21 Juli 1948	142
Kohlbrugge, H.	Donderdag 17 Februari 1949	685	Poole, Mr. J. le	Vrijdag 23 Juli 1948	199
Kok, J.	Woensdag 25 Mei 1949	1312	Poole, Mr. J. le	Dinsdag 7 Juni 1949	1397
Koot, H.	Vrijdag 16 September 1949	1715	Posthumus Meyjes, Dr. P. Th.	Vrijdag 10 Maart 1950	1895
Koster, H. J. de	Dinsdag 7 Juni 1949	1387	Post Uiterweer, J. E. A.	Dinsdag 31 Mei 1949	1359
Koutrik, F. A. van	Dinsdag 21 Juni 1949	1513	Pot, L.	Zaterdag 24 Juli 1948	243
Krediet, Chr.	Donderdag 3 Maart 1949	831	Pot, L.	Dinsdag 2 Mei 1950	1971
Kruls, Mr. H. J.	Woensdag 11 Mei 1949	1087	Prins, W.	Woensdag 23 Februari 1949	747
Kruls, Mr. H. J.	Vrijdag 12 Mei 1950	2006	Prins, W.	Dinsdag 13 September 1949	1671
Laming, R. V.	Woensdag 20 October 1948	430	Quay, Prof. dr. J. E. de	Donderdag 16 Februari 1950	1809
Lanschot, W. Ch. J. M. van	Dinsdag 31 Mei 1949	1349	Randwijk, H. M. van	Woensdag 25 Mei 1949	1287
Lauwers, H. M. G.	Vrijdag 23 Juli 1948	206	Rauter, H. A.	Woensdag 9 Februari 1949	622
Lauwers, H. M. G.	Vrijdag 13 Mei 1949	1131	Reus, H. A.	Donderdag 8 September 1949	1651
Leenders—Zwaan, E. C.	Dinsdag 24 Mei 1949	1281	Reyden, W. J. van der	Zaterdag 30 Juli 1949	1595
Lelie, S.	Donderdag 3 Maart 1949	835	Rivière-Waldorp, J. la	Donderdag 8 September 1949	1649
Lidth, de Jeude, Jhr. ir. O. C. A. van	Vrijdag 30 Juli 1948	390	Röell, Jkvr. J. Ch. C.	Dinsdag 24 Mei 1949	1284
Lidth de Jeude, Jhr. ir. O. C. A. van	Woensdag 10 November 1948	538	Roelvink, F. J. M.	Dinsdag 17 Mei 1949	1173
Lidth de Jeude, Jhr. ir. O. C. A. van	Woensdag 11 Mei 1949	1079	Roosenburg, H. J.	Donderdag 17 Februari 1949	700
Lieftinck, H.	Vrijdag 30 Juli 1948	376	Ruyter, J. de	Vrijdag 23 Juli 1948	204
Lieftinck, H.	Dinsdag 10 Mei 1949	1047	Sanders, R. E.	Zaterdag 30 Juli 1949	1601
Lieftinck, H.	Woensdag 11 Mei 1949	1090	Sanders, W. E.	Woensdag 10 November 1948	531
			Sanders, W. E.	Dinsdag 13 September 1949	1678
			Sanders, W. E.	Dinsdag 2 Mei 1950	1949
			Sant, F. van 't	Woensdag 3 November 1948	475

Naam	Datum	Blz.	Naam	Datum	Blz.
Sant, F. van 't	Woensdag 27 Juli 1949	1557	Tazelaar, P.	Zaterdag 13 Mei 1950	2012
Schadd, Mr. T.	Dinsdag 7 Juni 1949	1407	Tellegen, A. O. H.	Woensdag 23 Februari 1949	740
Schaik, Mr. B. A. van	Vrijdag 13 Mei 1949	1153	Terwindt, B. A. W. M.	Vrijdag 23 Juli 1948	237
Schilp, K. H.	Donderdag 29 Juli 1948	350	Tielens, P. M. H.	Dinsdag 31 Mei 1949	1346
Schilp, K. H.	Dinsdag 10 Mei 1949	1029	Tijen, J. E. van	Dinsdag 17 Mei 1949	1189
Schoemaker, W.	Dinsdag 7 Juni 1949	1392	Tricht, A. G. van	Dinsdag 7 December 1948	593
Scholten—van Meer, J. A. M.	Dinsdag 30 November 1948	559	Tromp, Ir. Th. Ph.	Donderdag 8 September 1949	1634
Schreieder, J.	Dinsdag 13 Juli 1948	36	Ubbink, J. B.	Vrijdag 23 Juli 1948	226
Schreieder, J.	Vrijdag 18 Februari 1949	704	Vader, Ir. M.	Donderdag 5 Mei 1949	980
Schreieder, J.	Vrijdag 11 Maart 1949	872	Veeneklaas, Dr. G. M. H.	Donderdag 16 Juni 1949	1486
Schuilenga, J. H.	Dinsdag 2 Mei 1950	1963	Verkuyt, J. A.	Vrijdag 31 Maart 1950	1917
Schuur, E. H.	Vrijdag 9 September 1949	1664	Vermeulen, J. B.	Vrijdag 31 Maart 1950	1924
Seyben, J. H.	Maandag 22 Augustus 1949	1614	Verwey, G. J.	Vrijdag 24 Juni 1949	1523
Semeyns de Vries van Does- burgh, Mr. T.	Donderdag 16 Februari 1950	1795	Vinken, J. Chr. A. M.	Woensdag 16 Februari 1949	643
Siedenburg, H.	Woensdag 28 Juli 1948	314	Visser 't Hooft, Dr. W. A.	Woensdag 8 December 1948	611
Siedenburg, H.	Dinsdag 9 November 1948	496	Vliet, C. van	Vrijdag 16 September 1949	1690
Six, Jhr. P. J.	Dinsdag 30 November 1948	561	Vlugt, A. J. Th. van der	Woensdag 17 November 1948	539
Six, Jhr. P. J.	Donderdag 10 Maart 1949	851	Vorriuk, J. J.	Woensdag 21 September 1949	1725
Six, Jhr. mr. P. Th.	Dinsdag 3 Mei 1949	934	Vos van Steenwijk, A. N. de	Vrijdag 31 Maart 1950	1917
Slotemaker de Bruine, Mr. G. H.	Dinsdag 7 December 1948	572	Vredenburg, Jhr. mr. H. F. L. K. van	Woensdag 18 Januari 1950	1745
Sluysen, M.	Dinsdag 27 Juli 1948	275	Vries, K. L. de	Dinsdag 7 Juni 1949	1410
Smit, J. C.	Vrijdag 13 Mei 1949	1158	Vries, W. de	Dinsdag 30 November 1948	555
Smit, Th. F.	Woensdag 27 Juli 1949	1553	Vrinten, A. J. J.	Donderdag 14 October 1948	416
Sorner, Dr. J. M.	Woensdag 16 Juni 1948	9	Vrinten, A. J. J.	Woensdag 1 Juni 1949	1366
Somer, Dr. J. M.	Vrijdag 24 Februari 1950	1826	Waals, A. van der	Woensdag 2 Maart 1949	797
Sorner, Dr. J. M.	Dinsdag 28 Februari 1950	1863	Wagenaar, G.	Vrijdag 24 Juni 1949	1531
Sorner, Dr. J. M.	Dinsdag 4 April 1950	1933	Wannée, J. C.	Dinsdag 17 Mei 1949	1204
Spoelstra, C. J. G.	Vrijdag 23 Juli 1948	193	Warendorf, Mr. J. C. S.	Vrijdag 6 Mei 1949	1018
Springer, B.	Donderdag 17 Maart 1949	894	Warners, Ir. C. J.	Donderdag 16 Februari 1950	1776
Stengracht van Mooyland, H. A. G. baron	Donderdag 28 Juli 1949	1572	Weidner, J. H.	Vrijdag 17 Juni 1949	1499
Steman, J. A.	Dinsdag 21 Juni 1949	1507	Weinreb, F.	Vrijdag 10 Juni 1949	1471
Steyns, Dr. M. J. E. M.	Woensdag 16 Februari 1949	640	Weyden, Dr. J. B. van der	Woensdag 25 Mei 1949	1294
Stok, B. van der	Donderdag 16 Juni 1949	1489	Weyden, Dr. J. B. van der	Dinsdag 24 Januari 1950	1750
Stokman, Dr. J. G.	Dinsdag 15 Maart 1949	888	Wiedemann, O. M.	Dinsdag 31 Mei 1949	1337
Stufkens, N.	Dinsdag 15 Maart 1949	891	Willems, Dr. W. J. A.	Dinsdag 12 April 1949	923
Surie—van Alphen, Th. M. A.	Dinsdag 2 Mei 1950	1983	Wolters, A.	Donderdag 10 Maart 1949	847
Swart, J. B. P. M. de	Woensdag 23 Februari 1949	742	Wolters, A.	Donderdag 16 Juni 1949	1494
Tas, L.	Vrijdag 10 Juni 1949	1473	Zaaijer, Mr. H. R. de	Vrijdag 10 Juni 1949	1469
			Zembsch-Schreve, G.	Donderdag 17 Februari 1949	674

